This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

ÖSTERREICHISCHE
NATIONALBIBLIOTHEK

257.046 -C

FID.

Digitized by Google

56. D. 24.

71- 093

42275.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DNEVNIK SABORA

trojedne kraljevine

Dalmacije, Hrvatske i Slavonije

držana u glavnom gradu Zagrebu

god. 1861.

U Zagrebu 1862.

Brzotisom Antuna Jakića.

257.046-C
FID.
1861

Digitized by Google

Digitized by Google

Prva saborska sjednica dne 15. travnja 1861.

Preuzvišeni g. grof **Ivan Nep. Erdödy** kao najstariji veliki župan otvorio je sjednicu sliedećim govorom:

Preuzvišena, presvietla i poglavita gospoda zastupnici naroda! Radujem se, da je meni nevriednomu potomku njekadašnjih Bakaćah, poslie dugoga narodnoga sna pripala čast, u tako odličnom krugu najuglednijih muževah domovine otvoriti toli željno izgledani sabor trojedne kraljevine, kojega zadaća je, riešiti još uviek neizviestnu sudbinu mile nam domovine.

Radujem se, da mi je svamogući dopustio doživiti ovaj sretan trenutak, gdje domovina slavi sjajnu pobjedu onog neoborivog, u dnu srdacah naših usadjenog osvjedočenja, da samo ono ima pod nebom obstanka, što se osniva na temelju vječne pravde i istine.

Moguće je, istina, surovom silom škuciti za vrieme u jaram slobodan narod, al duh njegov u verige sapeti nije moguće nikada.

Tko je izmedju nas gospodo! u kom kroz sva ova vremena *tolikih* nezgodah, nije živila sveta vjera, da prie ili poslie mora svanut dan, kojim će nasliedjeni od praotacah naših duh opet prosto gibati svojimi krili?

Al ako i zagledasmo taj dan, nismo još ni iz daleka postigli cilj naših težnjah, pače je k njemu vodeći put još zasut nebrojenimi zapriekami, koje samo oduševljeni svetim žarom rodoljubja, jedinosti i sloge, — nadvladati možemo.

Prevažna živimo vremena, gdje na križoputu narodnog žitka stojeći odvažno odlučiti imamo, valja li nam krenuti lievo, ili desno? dobro znajući, da će slieditи vječno prokletstvo potomakah svaki korak naš koji bi vodio k narodnoj nesreći da nerečem k smrti.

Zadajmo si dakle, gospodo, svetu vjeru, da ćemo kao vriedni sinovi slavnih nam otacah — odstraniv svaki tudji upliv — došao on odkuda mu drago, i zavrgnuv svaki osobni obzir, zadaću koju providnost božja povjeri našim rukam, tako riešiti, da spasimo naše jugoslavensko biće od svake pogibelji, al da osiguramo slobodu, koja ima za nas sa životom jednu cienu.

Gospodo, na redu je prije svega da odlučimo nješto o prisegi, koju će imati namjestit se imajući ban položiti. Ja si držim za dužnost prije nego što se započme o tom viećati, odkriti visokoj skupštini, da se je njegova uzoritost g. stožernik, kao kraljevski povjerenik, jučer brzojavnim putem upitao kod Njegovoga Veličanstva kralja, da li bi se i na koliko mogla promieniti prisega, koju je on od višjega mjesta primio, da po njoj zakune bana, i da do sada jošte nije dobio odgovora.

Mirko Bulić. *Visoka* skupštino! Ono što je uzoriti g. stožernik bez nas učinio, nas vezati nemože; ja predlažem, da visoka skupština pročitav prisegu, kojom su se prijašnji ustavni bani zaprisizali, ustanovi po prinadležećem si pravu prisegu za predstojeće namještenje banovo.

Grof Julio Janković. Gospoda zastupnici sakupljeni jučer ovdje na dogovoru, izabrali su odbor, kojemu sam ja predsjednik, da pregleda prisegu, koja je za predstojeće namještenje banovo stigla na uzoritoga g. kr. povjerenika; odbor je ovu prisegu pregledao i svoje mnienje o njoj stavio u zapisnik, ja mislim, da bi se ovaj zapisnik prie svega pročitao, pa da onda visoki sabor o prisegi odluči.

Barun Dragojlo Kušlan. Što se je uzoriti g. kraljevski povjerenik radi promjene dostavljene mu prisege kod Njeg. Veličanstva upitao, nemože nimalo visoki sabor smetati, da on nevieća o prisegi, koju će ban položiti, a to tim manje, što je on to učinio, kao što g. Bušić dobro primietio, nepitav visoki sabor; zato ja pristajem na predlog g. grofa Jankovića, da se čita zapisnik odbora.

Ivan Kukuljević, veliki župan zagrebački. Ban hrvatsko-slavonsko-dalmatinski je poslje Njegovoga Veličanstva kralja prva ustavna glava te zamjenik kralja u trojednoj kraljevini. Prisegom, koju on polaže, zavjeruje se on državljanom trojedne kraljevine, da će ustavna njihova prava i sloboštine štititi i braniti i u svem se ustavnih zakonah držati. Pravo je dakle ustavno, da sabor trojedne kraljevine o tom bdije, da ban prisegom, kojom se na ovu toli uzvišenu čast namještuje, sve ovo narodu zavjeri; povodom tim se pregledanje i opredielenje prisege, koju ban kod svoga namještenja polaže, nemože saboru uzkratiti, i zato ja pristajem na predlog gg. predgovornikah, da se zapisnik odborni čita i zatim o obrazcu prisege vieća. (Sa svih stranah: neka se čita odborni zapisnik).

Petar Horvath. Red zahtieva, da si prie svega izabere kuća privremenog bilježnika, koj će do uredjenja kuće voditi zapisnike. — Ustajom pristaje kuća na taj predlog, te uzklikom budu izabrani za privremene bilježnike gg. Makso Prica i Antun Stojanović. G. Prica kao perovodja odborni čita obrazac prisege, koju je godine 1848. položio ban Jelačić i koja je po višjem mjestu predložena i za ovo namještenje banovo, zatim odborni zapisnik; jedno i drugo glasi ovako:

Obrazac prisege.

Ja Josip Šokčević, ban kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, prisižem na živoga boga, blaženu dievu bogorodicu Mariu, i sve svete i izabrane božje, te tvrdu vjeru zadajem i obećajem, prejasnomu, premoćnomu, i nepredobitnomu principu Franji Josipu I., po božjoj milosti cesaru Austrijanskomu, kralju apostolskomu Ugarskomu i Českomu, Dalma-

Digitized by Google

tinskomu, Hrvatskomu, Slavonskomu, Galičkomu i Vladimirskomu, kralju Lombardezkomu, Mletačkomu i Ilirskomu, kralju Jerusolimskomu i t. d., arkivojvodi Austrijanskomu, velikomu vojvodi Toskanskomu i Krakovskomu, vojvodi Lorenskomu, Salcburžkomu, Štajerskomu, Koruškomu, Kranjskomu i Bukovinskomu, velikomu knezu Erdeljskomu, markgrofu Moravskomu, vojvodi Gornjo- i Dolnjo-Sležkomu, Modenskomu, Parmanskomu, Piaćentinskomu i Guastalskomu, Ošviecimskomu i Zatorskomu, Tešinskomu, Furlanskomu, Dubrovačkomu i Zadarskomu, pokneženomu grofu Habsburžkomu, Tirolskomu, Kiburžkomu, Goričkomu i Gradiškomu, knezu Tridentinskomu i Briksenskomu, markgrofu Gornjo- i Dolnjo-Lužičkomu i Istarskomu, grofu Hohenemskomu, Feldkirchskomu, Bregenčkomu i Sonnenberžkomu i t. d., gospodaru Trsta, Kotora i Krajine slovenske, velikomu vojvodi vojvodine Srbske i t. d. i t. d., nasljednomu države principu, i gospodinu našemu premilostivomu; da ću Njegovomu posvećenomu carsko-kraljevskomu Veličanstvu vazda vjeran, poslušan i oddan biti, Njegovih baštinikah i nasljednikah čast, dostojanstvo i korist vazda paziti, i promicat nastojati, štetu pako po mogućnosti odvraćati. U ostalom za Njegovim Veličanstvom hoću po svetoj dužnosti mojoj, kao iskreni domovine ove sin i kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ban, ove kraljevine, i vas narod, koji u njih prebiva, u njegovoj slobodi, i njegovih pravicah, zatim ustav zemaljah ovih kao što i moram, u svakoj prilici, bez ikakvoga obzira, proti svakomu nasilju, nepravdi i uvredi, i proti svakom nepriatelju kriepko braniti, štititi i čuvati. Izvan toga ću zakone državne obdržavati, i svim koji bi preda mnom pravdu tražili, kao i u svakom poslu, koj će na moju dužnost spadati, negledeć na osobu, bogata i siromaka kao i na razliku stališa i vjere, i zametnuvši molbe, mite, darove, nagnutje, strah, mržnju, ljubav i odpadnutje, kako po koga i pravdi njegovoj pronadjem, da činiti moram pravedan i istiniti sud po mogućnosti mojoj učiniti, i kao što sada nijednomu tajnomu družtvu ili pobratimstvu, niti medju granicam državah Njegovoga carskoga Veličanstva niti izvan njih nepripadam, tako niti od sada, u buduće, u kakovo god takovo tajno družtvo, pod kojom god izlikom, upustiti se neću — tako mi Bog pomogao, blažena dieva Maria i svi sveti i izabrani božji.

Zapisnik,

sačinjen u sjednici odbora odredjenoga po konferenciji saborskih članovah danas držanoj za previdjenje formule zakletve imajuće položit se po novoimenovanom Banu ovih kraljevinah. — Dne 14. travnja 1861.

Pritomni članovi odbora: G. predsjednik Julio grof Janković; gg. odbornici Ljudevit Salopek, biskup Smičiklas, biskup Venceslav Soić, Koloman Bedeković, Vladislav Kukuljević, barun Dragojlo Kušlan, Aleksander Fodroci, Mojsija Baltić, Josip Vuščić, Mato Mrazović i Makso Prica, ujedno pismovodja.

Pošto se je odbor danas u 4 sata popodne sastao, uzeo je u pretres formulu zakletve, koju je pokojni ban Jellačić položio, i koja po zaključku današnje konferencije saborskih članovah ima za temelj služiti.

Izza kako je istu formulu zakletve svestrano izpitao i potanko razmotrio, bude zaključeno:

Da se visokomu saboru predloži, neka bi se ista formula zakletve u jezgri primila i odobrila, nu s promjenami a odnosno dodatci sliedećimi:

a) Da se poslje riečih „da će Njegovome Veličanstvu“ dodadu rieči „koje se kao kralj apoštolski, Ugarski, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski i t. d. tečajem sadašnjih saborah Ugarske i trojedne kraljevine kruniti ima.“

b) Da se mjesto rieči „u ostalom za Njegovim Veličanstvom“ umetnu rieči „a uz to.“

c) Da se rieči „slobodi“ doda rieč „zakonitoj“ a rieči „pravicah“ da se doda rieč „temeljnih.“

d) Da se izza rieči „ustav“ doda rieč „i cjelokupnost“, a mjesto riečih „zemaljah ovih“ da se umetnu rieči „trojedne kraljevine.“

e) Da se mjesto „zakone državne“ upotrebe rieči „zakone ovih kraljevinah.“ Prica s. r., perovodja.

Eugenio Kvaternik. Buduć da se ban ima ovom prisegom zavjeriti ne samo narodu i njegovomu ustavu već i vjernošću prama ustavnomu kralju Franji Josipu I., to zahtieva načelo ustavno, čast suverenoga naroda, da se saboru njegovomu prije svega priobće svi spisi odnoseći se na zasjednuće prestolja po Njegovom Veličanstvu kralju sadašnjemu, to jest abdikacionalni spisi Ferdinanda V. i Franje Karla, i zato ja molim, da se gg. zastupnici naroda o tom izjave.

Mirko Bogović. Gospodo zastupnici naroda! Što se tiče predloga gosp. predgovornika, to se š njim posve slažem. Sada pako prelazim na banovu prisegu, kojom prilikom izpovieditи moram da je odbor, urediv obrazac te prisege, domoljubnom revnostju oko toga nastojao da odgovori zadaći svojoj; nu — akoprem ja inače u životu čovjek rigorozan nisam, koj bi običavao dlake na četvero ciepati, to ipak mislim da u tako važnoj stvari, kao što je prisega banova, na svaku i najmanju riečcu paziti treba, koja bi danas sutra narodu našemu štetu nanieti mogla. Ja nikad neobičajem šarati, već ono što mi je na srcu to vazda očito i kažem, negledeć lievo ili desno i nepazeći priatelja ili nepriatelja, to vazda činim, osobito pako gdje se stvar tiče časti naroda i zakonitih njegovih pravah. Mislim dakle, da se ona točka gdjeno se u prisegi banovoj temeljna prava napominju bolje i točnije precizira, t. j. trebalo bi da se njekoji izmedju temeljnih zakonah navedu, tako scienim da s gorega nebi bilo kad bi se naveo čl. 10 i 12 od g. 1790—1 iz Leopolda II. Dekr. 1. izmedju kojih prvi glasi ovako: „Hungaria nihilominus cum partibus adnexis sit regnum liberum et relate ad totam legalem regiminis formam independens, id est nulli alteri Regno aut populo obnoxium, sed propriam habens consistentiam et constitutionem, proinde a legitime coronato haereditario rege suo, adeoque etiam a Sua Majestate Sacratissima, successoribus ejus Hungariae regibus, propriis legibus et consvetudinibus, non vero ad normam aliarum Provinciarum dictantibus Art. 3: 1715 item 8 et 11: 1741 regendum et gubernandum“ itd. Drugi pako izmedju napomenutih članakah kaže: „Leges ferendi, abrogandi, interpraetandi potestatum in regno hoc Hungariae partibusque adnexis salva Art. 8: 1741 dispositione legitime coronato principi et Statibus ac Ordinibus communem esse, nec extra illa exerceri posse, Sua Majestas Sacratissima ultro ac sponte agnoscit, ac se jus hoc statuum illibatum conservaturam, atque prout illud a divis suis majoribus acceperat, ita etiam ad Augustos suos successores inviolatum transmissuram benigne declaravit, Statuc et Ordines regni securos reddens, nunquam per edicta seu sic dictas Patentales, quae alioquin in nullis unquam Regni judiciis acceptari possunt, Regnum et partes adnexas quaelerandas fore“ itd. Da se ovdje pod izrazom: „partes adnexae“ nerazumieva naša trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, kao što možebit njeki misle, to naročito svjedoči sadržaj drugoga članka i to uprav isto gore spomenute god. 1790—1 najme čl. 59 koj veli: „Accedente

Digitized by Google

quoque benigno Suae Majestatis Sacratissimae consensu conclusum est: ut deinceps contributio regni Croatiae et trium superioris Slavoniae Comitatuum Zagrabiensis utpote Crisiensis et Varasdinensis semper in Diaeta regni Hungariae, separatim tamen a contributione regni Hungariae pertractetur, neque in posterum extra diaetam Hungariae augeri possit" itd., zatim moram, da još navedem važan za nas članak 66 od god. 1681, koj kaže: „Regna porro Croatiae et Slavoniae tempore majoris aut minoris impetus hostilis, secundum actionem inimici, juxta leges et consuetudines suas insurgent. — Quae regna, ut in suis juribus, privilegiis, statutis, Articulis et consuetudinibus (quae hic loci renovantur et confirmantur) conserventur, conclusum est." Mogo bi još i druge mnoge članke sličnog sadržaja iz našeg ugarsko-hrvatskog zakonika navesti, nu ja ih mimolazim, budući ih svatko ne samo u rečenom zakoniku već i u onih političkih spisih, koji su kod nas u najnovije doba na svietlo izišli, naći može; samo još hoću da napomenem nješto, čega u spomenutih spisih nema, i što isto tako posvjedočava, da su naši predji, osobito 16. i 17. vieka, kad ih je još ponos narodni vezao i skapčao s domovinom svojom, i kad još nisu tražili težište svoje sreće ili blagostanja izvan nje, a to su rieči iz predstavke sabora trojedne kraljevine g. 1578 obdržavanog, gdje se medju ostalimi glede dobrovoljnog novčanog prineska (benevolum oblatum) kralju ovako piše: „et haec Status et Ordines sponte obtulerunt pro defensione Patriae, ne tamen in usum deveniat, cum regnum hoc totum Slavoniae semper fuerit liberum, divisque regibus Hungariae spontanea solum voluntate subjacens" itd. Iz toga svega vidi se dosta jasno, da te naše kraljevine nikad nisu bile ničiji priljepak, nego da su bile od starine slobodne i samostalne, te samostalnom samo voljom sdružene s ugarskom kraljevinom. Budimo dakle *na oprezu* i sjećajmo se uz to poslovice naše, koja kaže: *koj se jedanput* opeče i na hladno puše. Mi se žalibože već dosta opekosmo, treba dakle da budemo pozorni i na oprezu svigdje, gdje bi se časti naroda il njegovomu pravu uštrb kakav nanesti mogo. Predlog dakle moj onamo smjera, da se u banovoj prisegi — kao što jur gore napomenuh — točno precezira i navadjanjem njekih ponajglavnijih pravah naših podkriepi onaj odviš plitki izraz, gdje se samo uzgredno napominju temeljna naša prava. Držimo se praktične one aksiome „vigilantibus jura"; ako li se toga držali nebudemo, mogli bi opet zagaziti te narodu našemu nanieti štetu, koju ni pred Bogom ni pred svietom opravdati nebi mogli.

Petar Očić. Slavna skupštino i zastupnici naroda. Što je ovdje navedeno čini mi se da u suglasju predložene rakletve glede osobe bana nestoji; prvi navedeni zazlog proti slogu zakletve jest, da bi valjalo predložiti akt Ferdinanda V., ta rezignacia nemože se uporabiti na bana nego na kralja; drugi razlog jest, da izraz u slogu nije jasan, nego valjalo bi napomenuti i pozvati se na zakon osobiti, na zakon temeljni. Ovo je ona točka, koja se može upotriebiti od strane naroda prema kralju kad se krunisati dade, a ovo je stvar privatna med narodom i banom. Ja mislim da nebi shodno bilo da odustanemo od odobrenja ili neodobrenja zakletve, nego da umetnemo one članke, koji su stožer naših zakonah. Mi treba da priznamo, da god. 1848. načelo monarkičko jest izopačeno, bivši ustav prekinut je, te je spavao kroz 12 godinah; ovo monarkičko načelo nije moglo tako ostati, nego je trebalo da se u prijašnji položaj natrag stavi, to je učinjeno diplomom od 20. listopada. Dakle je cieli organisam, koji bi oboren, povraćen, budući imamo županije, koje su temelj našeg ustava, namjestničtvo, dikasterij, koji sudbinu očekiva; mi imamo u theorii i u diplomi ustav, ali još zakone, koji se š njimi neslažu, zakoni koji još sada obstoje, bore se s onimi, na koje se svaki pozivlje, ova borba trajat će još duže — neće biti riešena danas. Mi smo u položaju nepravilnom, izvanrednom, u metežu, nam treba lieka, i to čvrsta lieka. Stožeri ustava jesu mrtvi, još spavaju. Principialno pitanje je da stupimo u ustavni život; ja sam mnienja da se ograničimo na zakletvu. Drugo pitanje, što je g. Kvaternik napomenuo, odnosi se na kralja i nisam za to da se mi sada u razglabanje istog upuštamo.

Josip Briglević. Gospodo zastupnici naroda, ako se mi budemo u predloženo po g. Kvaterniku pitanje upuštali sada gdje smo istom na prelaznom putu u ustavnost, za kom svi težimo, i koje postignutje nam ima biti glavna svrha, to će se predbježna saborna viećanja bog zna kako na dugo odtegnuti, i mi nećemo tako brzo doći do željene svrhe; ja mislim, da mi prie svega primemo prisegu, koju je položio ban Jellačić, jer se u njoj zaklinje ban na obranu i držanje ustava, te da se čim prije ovrši namještenje banovo, za da dobijemo čim prije ustavnu glavu zemlje.

Mirko Šuhaj. Ja imam glede zakletve dvie opazke, od kojih se jedna forme a druga sadržaja tiče; glede forme bi želio da se red preokrene, polag toga imao bi se zakleti ban, da će svojemu narodu i domovini vjeran biti, onda ustavnom kralju; to je logičan red; jerbo nemože kralj biti bez naroda dočim ima naroda bez kralja.

Šta se sadržaja tiče, želio bi, da se u zakletvu ondje gdje se veli, da će ban braniti ustav, umetne rieč „starodavni naš ustav", jerbo moramo nastojati, da nam se naš starodavni ustav povrati.

Franjo Žuželj. Ja želim, da sabor ovaj nečini ništa, što se s načeli ostalih ustavnih zemaljah neslaže; koliko je meni poznato, u svih ustavnih monarhičkih zemljah, gdje glavari zemlje prisegu polažu, zaklinju se najprie vjernosti kralju pa onda narodu. To se je obdržavalo vavjek i u nas; zato ja predlažem, da se ostane kod redakcije predložene prisege, te da se čim prije prodje na čin namještenja banova.

U to stigne brzojavni odgovor na prijavu uzoritoga g. kr. povjerenika, debate se prekinu, biskup Strossmajer otvori depešu, u kojoj Njeg. Velič. kralj nedopušta promjenu prisege, koja je za ovaj čim banova namještenja dostavljena kr. povjereniku. Izza kratke tišine progovori

Ivan Mažuranić. Gospodo, ova prisega, koja je došla na odbor, da se ban na nju zakune, nije druga, nego na koju se je ban Jellačić zakleo. Gospodo moja, ako smo mi u ono doba, kad smo mislili, da se Hrvatska preporodila u novi život, zadovoljni bili prisegom, i ako smo učinili izkustvo, da se on muž nije iznevjerio narodu, nego ako nije pošlo njemu sve za rukom, to neimamo pripisati ni prisegi ni istomu odboru, već okolnostim vremena; šta se tiče rieči ustavne slobode, da vam iskreno kažem, kakav smisao ima ovaj izraz; pod ovim izrazom nemože se ništa drugo razumjeti, van sto se može zvati slobodom; zakoni nam su svi temeljni, kojim nam je ujamčena ustavna sloboda; dakle neima nikakve bitne promjene u prisegi, koju je odbor izradio, od one koju je ban Jellačić položio; šta se druge bitne promjene tiče, mi znamo gospodo, da je obično bilo u Ugarskoj i Hrvatskoj, da svaki činovnik ima prisegu položiti na dvie strani, prvo prema vladaru, drugo na zakone prema narodu. Naši interesi treba tamo da smjeraju, je li upravo u onoj strani, koja se tiče slobode naroda nije nikakve bitne promjene; u onoj strani pako, u kojoj se ima ban obvezati prema vladaru, u tom ga kontrolira jedini vladar; ako se kralj daje krunisati, kao

*

Digitized by Google

ustavni kralj trojedne kraljevine, to čini mi se postavi se u formulu promjena, koja nije na svom mjestu, a drugo neima nikakve praktične koristi. Ako hoćete vi postaviti kralju terminum preclusi, to ima zato put drugi, al u prisegi neima mjesta, jerbo prisega nije zakon. Ako ste priatelji naroda, nastojte sa revnošću, da predjete na druge važne poslove za dobro domovine nečasite, nego radite i prestupite preko ceremonijah.

Josip Briglević. Ja ostajem kod moga prijašnjega mnienja, nu želim, da se ovaj postupak, kojim smo zapriečeni bili viećati o promjeni prisege, priuzdržanjem našega prava stavi u zapisnik.

Slavoljub Vrbančić. Pravilo je našega starodavnoga prava, da ono, što je u počelu svom nezakonito nemože nikada postati zakonitim. Mi smo se ovdje po želji vlade sakupili, da privedemo našu domovinu natrag, na put zakonite ustavnosti, pa eto od strane vlade pri prvom koraku i prve povrede ustavnoga prava. Da nije onih strašnih oblakah, koji su se od svih stranah podigli, te nam ponovljenoj klici ustavnosti skranjom pogibelju priete, to ja pod živu glavu nebi pristao uz to, da mi od prava našega u povedenom pitanju i za dlaku odstupimo. Nu razlozi shodnosti nukaju me na to da glasujem za odustaju od promjene predložene prisege, nu pod uvjetom, da se stavi u zapisnik, prvo: ograda proti tomu, što je saboru zapriečeno po starodavnom ustavnom pravu viećati i odlučiti o formuli prisege, koju ima položiti ban, kad se za takovoga namještuje; drugo: da se uvrsti u zapisnik ograda proti povredi starodavnoga prava trojedne kraljevine, po kojem je njezin sabor vlastan predlagati kralju njekolicinu osobah, koje scieni za vriedne i sposobne za čast bansku.

Uz ove klauzale predlažem, da se čim prije odrede daljna za namještanje imenovanoga bana Šokčevića.

Grof Julio Janković. Ja mislim, da nam ima biti do toga, da se nezateže nimalo s otvorenjem ustavnoga našega sabora, gdje imamo toli važna za našu budućnost pitanja riešiti, zato pristajem na predlog g. Briglevića i g. Vrbančića, da se naime uz predložene po njima klauzule, podje odmah na čin namještenja banova.

Biskup Juraj Strossmajer. Predlog gosp. Kvaternika, da se naime prije svega visokoj ovoj kući podnesu pisma, odnoseća se za odrečenje okrunjenog kralja našeg Ferdinanda petog i babajka premilostivog kralja i vladara našeg, vele je važan. Visoka ova kuća sigurno će ga dostojno uvažit i bez dvojbe zahtievat, da joj se ta pisma podnesu, tim većma, doćim je znano, da su ta pisma ugarskomu saboru podnesena, naše pako i ugarsko javno pravo jedno je; čast, dostojanstvo i znamenitost kuće naše, jedna je s kućom saborskom u Ugarskoj; ako su se dakle ta pisma tamo podniela i ovdje se dosliedno podniet imaju. Ali premda je pitanje to velevažno, mniem: da je za sad prerano, mniem; da se o tako važnom i znamenitom predmetu istom poslie constituiranja sabora viećat ima.

Isto tako je važno, što je g. Bogović naveo, naime: da se temeljnih onih zakonah pri ustanovljenju prisege banove držimo, po kojih ono samo u ustavnoj ovoj državi zakonom se smatrati smije i može, što je po saboru odlučeno i po kralju odobreno. Nipošto pako patenti, dekreti, ukazi itd. Mi se svi u tom slažemo. Gospodo, kako god ni tielo samo bez duše ni duša sama bez tiela nije čovjek, nego duša s tielom u jednu osobu spojena; tako vam u ustavnoj državi dva su djelatelja neobhodno nuždna, da vam štogod zakonom postane, naime: odluka sabora i potvrdjenje kralja. Nit jedno, niti drugo, samo po sebi nije vlastno zakon ustavni stvoriti. Mnijem medjuto, da ćemo prilike imati o tom viećati poslie constituiranja sabora. Sadnam prije svega na srdcu ležati mora, da se zlatna vrata ustava i sabora ovog nezatvaraju, nego širomice otvaraju; jer nam svim skupa na srcu ležati mora, da čim prije na ustavno polje stupimo, da čim prije po starodavnom ustavnom običaju u saboru ovom o interesih mile nam domovine viećati i odlučivati počmemo. U tu svrhu nam je nuždno, da čim prije saboru ovomu na čelo stupi ban sjajnim ustavnosti znakom ovienčan to jest, ustoljen po navadi, i svetom prisegom, to jest onim, što je ustavnomu čovjeku najsvetije, dušom, srdcem, poštenjem i spasenjem svojim obvezan, da će čast, dostojanstvo, ustav i ina ovih kraljevinah preimučtva vazda muževno i bez svakog obzira braniti. Što se opazke gosp. poslanika Šuhaja tiče, da se u ubrazcu pritiežnom najprvo napomene vjernost naprama narodu, pako onda tek vjernost naprama kralju, jerbo bez naroda niti nas nije, niti kralja — dočim iskustvo uči, da narodi i bez kralja obstati mogu, velim: da mi se to posve jedno vidi, napomenulo se jedno il drugo prije.

U ustavnoj državi sve je uzko spojeno. Pravo kraljevsko uzko je prepleteno sa pravom naroda, ter tko brani pravo kralja ustavna, taj u istoj mjeri brani prava narodna, a tko prvašnja ruši, ruši i potonja. Isto tako je i onaj prijatelj kralja i branitelj njegovih pravah, koji muževno i odvažno zastupa prava ustavna naroda; jerbo nepovriedjeno, pače priznano i štovano pravo narodno najčvršći je temelj prestolja kraljevskog. Vječita je pravda htjela, da prestolje božje i prestolje kralja na jednom temelju osnovano bude, to jest na temelju ljubavi i saviesti narodne. Gdje se skupe prava narodna, tu se srdce dobiva naroda i sviest a u savezu sa srdcem i sviestju naroda sve se može, dočim sve ono, što se bez ljubavi i sviesti narodne gradi, pa kako liepo i krasno se vidilo, na piesku je zidano, ter plahim vjetrom i plahom kišom ruši se i propada. Iz ovih razlogah pristajem uz mnienje one gospode, koja žele, da se ustoljenju bana ništ na put nestavlja.

Veliki župan Ivan Kukuljević. Ja mislim da bi probitačno bilo, da se u ovom važnom pitanju, koje je uprav prvi korak, nebiprenaglili, jer kakov je početak, takov je i pravac; kao što smo se složili i pristali na predlog g. Mažuranića, po kojem želimo da položi ban prisegu, tako ja neshvaćam onu ideu, proti čemu da se stavi u zapisnik cautella. Ja mislim, da naš ustavni sabor neće na to moći pristati, ako pogleda na našu prošlost, i da se mi neobziremo na kakve privatne korake ili depeše, niti je tko zato u Beču pitao; zato mislim, da se neslaže sa saborom ni sa ustavnostju, da se u zapisnik stavi cautella. Ja sam dakle toga mnienja, da mi u zapisniku mimoišavši svake zaprieke, samo na ono obzir uzmemo, što je glavno pitanje naše domovine — pitanje, koje se tiče državnih pravah našega naroda.

Aurel Kušević. Budući da se mi jošte jednako za nezakonitom i neustavnom temelju nalazimo, i budući da mi do zakonite ustavnosti bez zakonitoga sabora dojti nemremo, a za ovaj je potrebiti zakoniti predstojnik, kojega mi neimamo, jer imenovani ban nije jošte zakonito inštaliran, to ja pristajem na predlog g. Briglevića.

Peter Očić. I ja sam za to, da nastojimo o tom, da iz te neizvjestnosti, u kojoj se nalazimo, čim prije dodjemo do izvjestnosti i stalnoga temelja, na kojem ćemo graditi, zato sam ja proti svim ogradam, koje su predložene; jer se time stvar samo još većma samršuje; o naših pravih govoriti biti će na saboru, kad se jedanput conštituira, dosta prilike, te predlažem, da podjemo na čin namještenja banova.

Digitized by Google

Veliki župan Ljud. Vukotinović. Gospodo, mi ovdje ovako sakupljeni čini mi se, da nismo nadležni stvarati nikakovieh odlukah odnosećih se na ponovljenje zastarjelih pravah, kao što je ono, da pripada saboru trojedne kraljevine pravo predlaganja za čast bansku; ovo je pravo njekoč istina izvršivao sabor trojedne kraljevine, nu nije ga izvršivao neprekidno do stražnje ustavno doba; to pravo treba istom rehabilitirati, a to može samo zakonito konstituirani sabor, što mi gospodo ovdje ovako sakupljeni jošte nismo. Prije svega treba, da se kao sabor uredimo; zato predlažem, da se izostaviv klausula o pravu predlaganja za čast bansku, prodje na namještenje banovo, da dobijemo zakonitoga sabornoga predsjednika, a zatim da se kao sabor konstituiramo.

Koloman Bedeković. Ja se držim poslovice, vigilantibus jura, i zato sam uz klausule predložene po g. Brigleviću i g. Vrbančiću za namještenje banovo.

(Ustajom iz sjedalah izjavi se pretežna većina za to, da se namještenje banovo uz prijašnju prisegu, nu ujedno uz ograde predložene po gg. Brigleviću i Vrbančiću ovrši. Na to pročita predsjenik imena odbornikah, koji će dopratiti g. uzoritoga kraljevskoga povjerenika Gjuru Haulika u sabornu dvoranu.

Za vrieme, dok nije prispio kraljevski povjerenik, prekinuta su saborska viećanja. Kr. povjerenik, uzoriti g. stožernik Haulik, dopraćen u saborsku dvoranu, primljen je velikim uzklikom. Zasjednuv predsjedničku stolicu, nagovori sabor:

Sjajna gospodo! Po svietlom caru i kralju našem apoštolskom Franji Josipu I. imenovan povjerenikom kraljevskim u svrhu, da obavim svetčano umještenje preuzvišenoga bana našega, evo me usred vas čestita gospodo, da ovršim povjereni mi posao. Činim to tim radje, čim sam bolje osvjedočen, koli duboko zasjeca taj čin u naš ustavni, božjom providnosti *netom opet* stečeni život. Od kolike će koristi moći *biti ustavni taj* banov uvod za domovinu našu? čemu li se imamo nadati od prevrlih svojstavah uma i srdca vrhovnoga upravljatelja našega? o tom ću kasnije obširnije prosboriti.

Sad moram prije svega da se izkažem o svom poslanstvu; česa radi evo predajem visoku pridvornu odluku, kojom mi se toli častno kraljevsko povjereničtvo podjeljuje.

(Čita se pridvorna odluka sliedećeg sadržaja):

Mi Franjo Josip I., po božjoj milosti car Austrijanski, kralj Ugarski i Českí, kralj Lombardezki i Mljetački, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički, Vladimirski i Ilirski, arkivojvoda Austrijanski itd. itd.

Budući dostojanstvo bana kraljevinah naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izpražnjeno, sklonismo se odlukom Našom od 19. lipnja 1860. vjernomu Nam i iskreno ljubljenomu velemožnomu barunu Josipu Šokčeviću, vitezu reda Našega željezne krune prvoga razreda, pravomu Našemu tajnomu savjetniku, podmaršalu itd., kao u obilniji znak kraljevske Naše naklonosti, koju radi mnogih i odličnih zaslugah njegovih gojimo prama njemu, milostivo podieliti rečeno dostojanstvo bansko. Nalazimo zato Uzoritost Vašu imenovati za kraljevskoga povjerenika Našega, da kao takov pomenutoga bana svetčano uvedete i umjestite u dostojanstvo ovo.

Toga radi Uzoritosti Vašoj kao kraljevskomu povjerniku Našemu naročito za svetčani taj čin naredjenomu, milostivo nalažemo i zapoviedamo, da se, čim previšnju ovu odluku i volju Našu kraljevsku saznali budete, i glede roka, kada da svetčani taj uvod bude, i glede zemaljskoga sabora, koji se u svrhu tu sazvati ima, dogovorite i porazumijete s banom, i zatim, pošto isti položio bude zakletvu propisanu, da pred sakupljenim saborom svetčani uvod bana obavite, i Nam o tom u svoje doba preponizno izviestje podnesete. U ostalom ostajemo Vam Našom cesarsko-kraljevskom milostju blagonaklonjeni.

Dano u Našem stolnom i glavnom gradu Beču u Austriji na dvadeset i šesti dan mjeseca veljače godine hiljadu osamsto šestdeset i prve.

Franjo Josip, v. r. Ivan Mažuranić, v. r.
Franjo Žigrović Pretočki, v. r.

Nadalje priobćujem drugi kraljevski odpis, kojim se visokomu ovomu saboru stavlja do znanja, da se ima svetčano banovo umještenje obaviti.

(Čita se vis. odpis upravljen na sabor):

Mi Franjo Josip I. po božjoj milosti car Austrijanski, kralj Ugarski i Českí, kralj Lombardezki, Mljetački, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički, Vladimirski, i Ilirski, arkivojvoda Austrijanski itd. itd.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni vjerni Naši!

Budući Mi dostojanstvo bana kraljevinah Naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije odlukom Našom od 19. lipnja 1860. vjernomu Nam i iskreno ljubljenomu, poglavitomu i velemožnomu barunu Josipu Šokčeviću, pravomu našemu tajnomu savjetniku i podmaršalu milostivo podielili, kao u obilan dokaz kraljevske Naše naklonosti, koju gojimo prama njemu i poradi velikih zaslugah, osobitih i odličnih službah njegovih i po kraljevskom Našem zvanju, smjerajućem vazda i jedino na obće dobro i korist države, s toga javljamo to vjernostim Vašim i ujedno milostivo Vam zapoviedamo pismom ovim, da rečenoga baruna Josipa Šokčevića, kojega će vjerni Nam i ljubljeni, častni Juraj Haulik, stožernik i arcibiskup zagrebački, kojega naročito zato odredismo, pred vjernostmi Vašimi svetčano umjestiti u dostojanstvo bansko, priznadete za pravoga i zakonitoga bana rečenih kraljevinah, izkazujete Mu i nadalje dužno štovanje, u svih stvarih i poslovih, koji spadaju na zvanje bansko, da Mu budete poslušni i pokorni, u svestranom promicanju obćega dobra i previšnje Naše službe, da radite vazda u slozi i u porazumku s njime, da Mu idete pomnjivo na ruku, i da svagda u zajedničkom vieću i dogovoru s njime obavljate i riešavate poslove, koji idu u područje Vaše.

U ostalom ostajemo Vam Našom carsko-kraljevskom milošću blagonaklonjeni

Dano u cesarskom Našem stolnom i glavnom gradu Beču u Austriji na dvadeset i šesti dan mjeseca veljače godine hiljadu osamsto šestdeset i prve.

Franjo Josip, s. r. Ivan Mažuranić, s. r.
Franjo Žigrović Pretočki, s. r.

Evo napokon visoke kraljevske povelje upravljene na samoga preuzvišenoga gospodina bana.

Banska povelja:

Mi Franjo Josip I. po milosti božjoj cesar Austrijanski, kralj apoštolski Ugarski, Českí, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički i Vladimirski, kralj Lombardezki, Mljetački, Ilirski itd., arkivojvoda Austrijanski, veliki vojvoda Krakovski, veliki knez Erdeljski, markgrof Moravski, grof Habsburžki, Tirolski, itd.

Dajemo pismom ovim na znanje, i poručujemo svim kolikim, kojih se tiče, kao što sliedi: Dostojno i milostivo uvažajući Mi neoskvrnjenu vjernost, neporočnu vječnu službu i velike mnogobrojne usluge, vjernoga Nam i iskreno ljubljenoga velemožnoga baruna Josipa Šokčevića, pravoga Našega tajnoga savjetnika, podmaršala, viteza cesarskoga reda željezne krune prvoga razreda, urešenoga krstom za zasluge vojničke, što ih on po primjeru slavnih i zaslugami dičnih muževah naroda svoga prinese, a i neprestano još sveudilj

Digitized by Google

prinosi Nam i prejasnomu domu Našemu; poznavajući Mi nadalje riedku i izvanrednu vještinu u rukovanju i obavljanju poslovah javnih, krasne i izvrstne mu darove uma i srdca, i vrlinu mu u svakovrstnih strukah vojničkih i gradjanskih, i budući Mi kruto uvjereni, da će on vrlimi svojstvi, kojimi se odlikuje, koli za promicanje javnoga dobra i sreće kraljevinah Naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije toli i za previšnju službu Našu kraljevsku biti neumoran i koristan, odlučismo premilostivo iz osobite milosti Naše, i po vlastitom nagonu previšnjom odlukom Našom od 19. lipnja1860. rečenoga baruna Josipa Šokčevića na dostojanstvo bansko pomenutih kraljevinah Naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije uzniete i uzvisiti, te mu isto dostojanstvo bansko sa svimi, koje su s njim skopčane, pravicami, častmi, povlasticami, preimućtvi, pravi i uredovnimi povlasti, što su ih ostali bani rečenih kraljevinah Naših po zakonu i starodavnom običaju uživali, milostivo dati i podieliti, kao što mu isto i dajemo i podieljujemo i nanj ga uznosimo i uzvišujemo što najsvetčanije kriepošću i po svjedočanstvu ovoga pisma Našega dato po vjernom Nam i iskreno ljubljenom Ivanu Mažuraniću, predsjedniku Našega privremenoga hrvatsko-slavonskoga dvorskoga dikasterija, u glavnom Našem i prestolnom gradu Beču na dvadeset i šesti dan mjeseca veljače godine hiljadu osamsto šestdeset i prve.

Franjo Josip, v. r.

Predsjednik privremenoga kraljevsko-hrvatsko-slavonskoga dvorskoga dikasterija:
Ivan Mažuranić, v. r.
Po previšjoj zapoviedi Njegovoga cesarskoga i kraljevskoga apoštolskoga Veličanstva
Franjo Žigrović Pretočki, v. r.

Sad pako iziskuje red današnje svetčanosti, da se izašalju tri odbora, koja će nj. preuzvišenost smjerno pozdraviti, i u našu sredinu dopratiti. (Imenuje tri odbora, koji su prošli po bana.)

Ban stupiv u saborsku dvoranu, primljen je velikim pleskanjem, pozdravi skupštinu kako sliedi:

„Gospodo zastupnici naroda, mila braćo! Na svetčani i srdačni poziv vaš evo me! u sredini vašoj, da podieljenu mi po Njegovom posvećenom Veličanstvu čast bansku po starodavnom običaju ustavno zauzmem.

Uzhićenim srdcem odzivam se domorodnomu vašemu glasu, jamčeći vam i vjeru dajući, da, odkad na čelo premiše mi domovine stupih, svekoliko djelovanje moje rodoljubnim samo težnjam za srećom naroda našega, posvećeno bijaše.

Na stran dakle sa malodušnimi sumnjami. Držite mila braćo moja za stalnu i svetu istinu, da sam dušom i tielom vaš. Uzdajte se u bana po rodu i krvi vašeg, da će vjernost prama kralju kao neokaljani ponos djedovah, i vruću nepomičnu ljubav prama domovini za svetinje života i zvanja svoga držati, te za takove, ako uztreba i umrieti.

Da su mi to čista i gorljiva ćućenja duše, željno i radostno ću se pred narodnom ovom skupštinom, kralju i narodu zakleti.“ —

Na to ga pozdravi nj. uzoritost g. stožernik:

Preuzvišeni gospodine! visoki sabore! Zagreb, častna Hrvatske glava, mnogo već doživi radostnih danah; no neznam, doživi li radostnijega dana, nego li nam današnjom zorom osvanu. Vidimo izabranih licah, koja sa svih stranah domovine naše žurno amo pohitiše; vidimo žive ulice i trgove; vidimo svjetinu svakoga stališa, spola i dobe radostno uzhićenu. Na čelu, oku i svakom licu zrcali se obćenita radost; da, čini se, kao da je izravnana svaka različitost načelah i političkih gledištah, koja inače medju ljudmi vlada, — da je nestalo svih sukromnih medjusobnih odnošajah, da sve oduševljuje jedan duh i jedno srdce.

Svatko, ma inače novijih dogodjajah ni neznao, opaziv izvanrednu i obćenitu ovu radost, morao bi slutiti, da su domovini našoj srećom zapali dragocjeni dari, koji će ne samo na sadanje političko stanje njezino i narodno blagostanje velik imati zamahaj, nego koj će nam i budućnu našu sreću zajamčiti.

A baš se ni nevara, tko tako sudi. Sve bo, što se svetčanih ovih danah kod nas sbiva, od tolike je važnosti za obći život naš, za obće blagostanje i slavu naroda našega, da će novu u povjestnici našoj zasjeći dobu; te s toga mora, da srdca naša napuni nesamo iskrenom zahvalnošću prama božjoj providnosti, nego i ugodnom nadom buduće sreće naše.

Dopustite mi svietli bane, i sabrana sjajna gospodo! da to u kratko razložim. Čini mi se pako, da toga nikako bolje učiniti nebih mogao, nego ako površno spomenem sudbinu, kojom je narod naš tečajem viekovah prošao, — a zatim predočim veličinu onih blagodatih, koje nam Nj. apoštolsko Veličanstvo u najnovije ovo vrieme blagovoljno udieli. Nadam se, da će se srdca naša ovim skladno razpoložiti, te mi živom radosti pristupiti k činu obće željnoga svetčanoga banskoga umješćenja.

Znano je nedvojbeno iz povjestnice, da je narod hrvatski, po Herakliu pozvan u pomoć kršćanom proti Europu pustošećim Avarom, koncem šestoga i početkom sedmoga stoljeća kršćanske dobe, od sjevera sišao u ove strane; da je, svladav snažnom mišicom taj divlji narod, posjeo Dalmaciju, i bližje joj predjele, te do skora do možne države uzrasao toli glede unutarnjega svoga uredjenja, koli glede izvanjskih odnošajah prama drugim narodom. Od ono doba, prepati on toliko sgodah i nesgodah, sreće i nesreće, da će biti jedva naroda, koj bi se s toga obzira mogao s njime uzporediti. Kroz više viekovah branio je pod vlastitimi slavnimi kraljevi slobodu i čast svoju tolikom snagom, da je bio zaštitom prijatelju, strahom neprijatelju, čudom Europi. Sdruživ kasnije slobodnom voljom krunu svoju s krunom ugarskom, stupao je svagda istom stazom slave i dostojanstva. Da nespominjem drugih njegovih kriepostih, znano je, da je hrvatsko-slavonski narod osim prave nabožnosti, poimence jošte dvovrstnom se onom kriepošću vazda odlikovao, koja se u obćem životu narodah smatra kao poglavita i temeljna svih ostalih gradjanskih kriepostih, — neokaljanom naime vjernosti prama zakonitomu vladaru, skopčanom s vrućim domoljubjem i junačtvom divnim. Prvomu su svjedok ljetopisi otačbine naše, da i svih ostalih europejskih narodah. Jer premda je bilo mal' ne uviek stranih napastnikah, nastojećih ga što laskanjem, što grožnjom, što podticanjem, što himbenim svjetovanjem podkupiti i zavesti: ipak neima u povjestnici primjera, kad bi on obrečenu jedared svomu vladaocu vjernost prelomio, ili samo iz daleka sumnjom kakovom zasjenio. A što se bojne njegove slave tiče, netreba da o tom mnogo govorim. Ta je jasna kao sunce, i poznata tako, da se pored svega toga, što sviet o nas svakojako misli i sudi, nesjećam, da bih ikada bio štogod čuo, ili čitao, što bi moglo tu slavu naroda našega potamniti. Pa tko bi mogao i biti toli bezobrazan, da se usudi sumnjičati narod hrvatski glede njegove bojne slave i junačtva; narod, koj se višeput i proti sjedinjenim silam mnogo pretežnjih vlastih, kao na primjer pod Sigismundom proti ugarskoj, će-

Digitized by Google

skoj i mljetačkoj vojsci tako slavno obrani; narod, koj slomi silu Europu strašno harajućih Tatarah; koj se znadiaše tako dugo i stalno opirati biesnomu divljačtvu, toli žestokim i neprestanim navalam Turakah, osvojivših skoro polak Europe; koj si je i u naše vrieme na poljanah bojnih ubrao lovorikah neumrle slave, hrabrosti, junačtva?

Liepo je ovo i dično; no još znametnije i posve izvanredno jest, što je narod naš kroz toliko viekovah, i posred tolikih nepogodah znao uviek uzdržati i občuvati ustavnu slobodu svoju; pa ako i jest kadšto za njeki časak ustavni život njegov morao proći kojekakvom sudbinom, to je ipak znao zadate mu rane vazda izcieliti, i predjašnju cjelovitost vratiti. Koliko i kakovih borbah je narod hrvatski prestao za slobodu i ustavnost svoju? to opet obilno uči dogodovština. O njih obširnije ovdje sloviti, nedopušta mi vrieme. Budi dosta rečeno: da je ugarski sabor počamši od godine 1791. na municipalna, tolikimi zakoni i starodavnim običajem potvrdjena prava ovih kraljevinah sve više nasrtao, dok se napokon kobne one godine, koja čitavoj Europi zaprieti groznom opasnosti, razdraženost u odprto neizvrgne neprijateljstvo, iz kojega se porodi gradjanski rat, prolievanje bratske krvi, i sto drugih jadah. Da su onda stvari dotle dospjele, neće se nitko čuditi, tko s jedne strane uzme na um, kako susjedna nam kraljevina prekorači granice svake razboritosti, a s druge strane razmišljati živu i stalnu ljubav naroda našega za slobodu i samoupravu, skopčanu s nepomičnom vjernosti prama zakonitomu svomu vladaru. Svaki bo prijatelj istine mora priznati, da se zakon ugarskoga sabora od 1848. godine niti sa zakonitim obstankom kraljevinah Hrvatske i Slavonije, ni s cjelokupnosti austrijske carevine, ni s dostojanstvom kraljevske vlasti spojiti neda.

Nisam čovjek, koj bi zlobne te namjere, koje se od *prije njekoliko desetak* godinah, a osobito u posljednjem *saboru naprama narodu* našemu pojaviše, svemu plemenitomu *narodu magjarskomu* hotio u grieh upisati. Znam bo vlastitim izkustvom, da nije samo većina velikaškoga stola, u koliko se je samo dalo, prava hrvatsko-slavonske kraljevine vazda branila i podupirala, nego da ni kod stola stališah nikad nije manjkalo ljudih sdušnih, koji su nam istinito bili privrženi. No oporni, i svim načelom zdravoga uma i naravne pravde prkoseći duh vremena, kojino počamši od posljednih godinah prošloga vieka zadade, a žalibože i sad još zadaje čovječjemu družtvu ljutih ranah, poče i u susjednoj nam Ugarskoj sve više otimati mah, dok napokon nezavlada i većinom poslanikah saborskih, te ih zavede na onu kobnu stazu obćega pokreta, koji sam netom napomenuo.

Tugu nam je jošte pomnožio način, kojim je baš u ono vrieme, kad jur po čitavoj carevini uzbiesni obći prevrat, izprošeno, da nerečem silom izmamljeno bilo višje odobrenje toga, našim pravom, dà čitavoj carevini pogibeljnoga zakona.

Domala se je ravno činilo, da je nestalo strašne one pogibelji, koja s nastalih 1848. i 1849. godine krvavih dogadjajah na ustavni naš život zareži; kad al eto u drugoj se nadjosmo nevolji. Pošto bi naime ugarska kraljevina domaćim oružjem, kao i u pomoć došavšom izvanjskom vojskom opet spokorena, bude starodavni ustav Ugarske, a s njim i naš za njeko vrieme prekinut, te zamienjen samovlastnim načinom vladanja. To je doista otačbinu našu moralo tim većma ucviliti, čim je poznato bilo čitavoj Europi, kako su upravo bile čete naših hrabrih krajišnikah, kojih silom jest najpače carevina spašena od razpada, kad joj zaprieti nesamo nepravedni izvanjski boj, nego i obćeniti unutarnji prevrat. No tu žalost i bol svoju pregori narod naš uzdajuć se u pravednost i blagohotnost apoštolskoga svoga kralja, i ufajuć se, da će on vjernoj svojoj Hrvatskoj i Slavoniji u punoj mjeri povratiti staru ustavnu njenu slobodu, čim to nesmiljene okolnosti vremena dopuste. Ovim muževnim vladanjem zasvjedoči naš narod s nova pred čitavim svietom neuzkolebivu privrženost k zakonitomu vladaru, i mudru umjerenost svoju. Ja barma bio sam vazda toga osvjedočenja, da se je premilostivi vladar naš jedino kobnimi onimi dogadjaji našao prinukanim, onim zakrenuti putem vladanja, štono ga netom spomenuh, a zatim da će Hrvatskoj, čim bi to obća sjegurnost dopustila, ustavnu opet podati slobodu. Znao sam bo s jedne strane, da nalazeći se koja država u groznoj i očitoj pogibelji, valja svu vlast u jednu ruku sabrati, — kao što se to ne jedan — nego toliko putah dogodi u premožnih njekoč i hrabrih zatočnikah slobode — Rimljanah, gdjeno u burno doba državom zavladaše punomoćni diktator. No znao sam takodjer, da apoštolski kralj naš imade plemenito srdce, puno nabožnih čuvstavah, pravdoljubja i dobrote; a osobito poznao sam blagovoljnu njegovu naklonost prama uviek vjernomu narodu hrvatsko-slavonskomu, toliko putah po njem zasvjedočenu, a i u mom prisutstvu opetovano izraženu.

Tu stalnu nadu našu okruni napokon djelo, jer nesamo nam, nego i ugarskomu kraljestvu preblagi vladar povrati ustavna prava i slobodu; pače ustavnu tu slobodu, koje se prije 1848. godine samo pod ugarskom krunom bivši narodi uživahu, velikodušno udieli i svim ostalim pokrajinam svojim.

Što se napose nas tiče: to udieljene nam povlastice zasvjedočavaju doista najveću dobrohotnost Njegovoga Veličanstva prama narodu našemu; jer nesamo da su ravne, dapače u nječem i veće su od onih ustavnih pravah, kojih se odprije uživasmo. Od ovih napomenut ću samo njekoje. Prvo jest neograničeno pravo narodnoga našega jezika u svih javnih poslovih u toliko, da i samomu kraljevskomu priestolu svoje misli i želje svojim jezikom predložiti možemo, kao što i obratno sve odgovore i druge potrebne naredbe od previšnjega mjesta vlastoručnim podpisom Nj. Veličanstva u istom materinjem jeziku primamo. Toga prava se Hrvatska nikad, ni u najsretnije doba svoga sdruženja s Ugarskom nije uživala. Drugo ovakovo novo stečeno ustavno pravo jest, da imamo vlastitu, iz naših sunarodnikah sastojeću vladu, pod imenom dvorskoga dikasterija, čim se takodjer Hrvatska kroz tečaj više stoljećah nije ponosila. Treća ovakova stečevina jest, što nam vladar kraljevskom riečju svojom obreče spojenje posestrime nam kraljevine Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom; pa samo neprijateljem toga sjedinjenja pošlo za rukom, osujetiti pravedne namjere Nj. Veličanstva; bit će tim zadovoljeno najvrućoj želji predjah naših, koji željnom očekivahu željom, da domovina naša bude nesamo imenom, nego u istinu trojedna kraljevina. Simo spada preustrojenje županijah i slobodnih gradovah, sbilja već po cieloj domovini oživotvoreno; simo spada povraćeno nam, i jurve na ustavnu uredjeno kraljevsko namjestno vieće, simo u najnovije vrieme po starom običaju s nova opet ustanovljen banski stol.

To su zaisto stečevine, koje moraju da svako srdce napune čuvstvom duboke zahvalnosti prama apoštolskomu našemu kralju. Pa ako ima još u nas neizpunjenih željah: to možemo iz ovoga, što jur stekosmo, zaključiti, da tomu nije uzrok, kao da u vladara našega neima za uas dobre volje, nego obziranje na blagostanje čitave države, i druge okolnosti, poznate samo onomu, koj stoji na kormilu svih pod žezlom carevine živućih narodah — djelujuće više putah tako silno, da vladar polag najbolje volje svoje nemože svim željam pojedinih narodah posve zadovoljiti.

Digitized by Google

Ali od veće jošte ciene, nego su sada napomenjene, važne doista i velike naše stečevine, po mom mnienju jeste, što Nj. Veličanstvo nije jednostavno izreklo, da se Hrvatska i Slavonija ima opet staviti u ono odnošenje s ugarskom kraljevinom, u kojem bijaše odprije; nego da se je onamo izrazilo, da se pitanje budućega ovoga našega odnošenja ima riešiti u saboru ovih kraljevinah. Ovo velim izjavljenje vladara našega kakogod je posve pravedno u sebi, tako je za nas od prevelike važnosti. Jer premda ni malo nedvojim o iskrenoj želji naroda hrvatskoga, da se s ugarskom kraljevinom opet sjedini: to vendar mislim, da je za nas baš najveća sreća, što ćemo sámi moći ustanoviti uvjete sjedinjenja, i tako predusresti, da se neponove tužni dogadjaji, koji iz prvašnjega odnošenja potekoše. Na ovakovi način moći će se prije svega prepriečiti, da nam se domovina — što Bog sačuvaj — nesvali u onaj ponor, u koj, kako se čini, Ugarska i opet onom istom skoro kao 1848. godine hrli stazom, ili da se nestavljaju takovi zahtjevi, koji bi se očito protivili blagostanju i cjelokupnosti carevine, te nam se mila domovina neizvrže nevoljam i tužnim posljedicam gradjanskoga rata, i tako svoju slavu, koju si kroz toliko viekovah po vjernosti, mudrosti i umjerenosti svojoj steče, na tužni način nepotamni. Dobro bo uvidja, i uviek uvidjaše narod hrvatski, da su posestrime ove kraljevine cjeloviti dio velikoga carstva austrijskoga, te da je njihovo blagostanje sa blagostanjem Austrije tiesno skopčano. Narod hrvatski po naravnom zdravom sudu svom uviek si predstavljaše austrijsku carevinu kao ogromnu sgradu, u kojoj pouzdano jedan kraj drugoga obitavaju raznoliki narodi, bivši uvjeren, da kolikogod svaki od njih odkazanu si za obitavanje stran očvršćivao, ogradjivao, krasio i uredjivao, pored svega toga neće u toj sgradi biti mirna i sretna stana, ako li se silnim potresom uzdrma njezin temelj, ili vihrom prevali iznad glave krov.

Što se tiče ostalih uvietah sjedinenja našega s Ugarskom, nadam se od pravdoljubja i umjerenosti naroda hrvatskoga, da neće ništa drugo zahtievati, nego što mu so bude vidjelo neobhodno potrebito, da obrani svoju municipalnu samostalnost i narodnu čast, da začepi vrela tolikih predjašnih razmiricah.

Uz ovakovo oduševljenje naroda našega, ako od strane Ugarske bude sličnoga iskrenoga nastojanja, možemo se nadati sretnomu uspjehu glede željnoga od obih stranah sdruženja. Želim ja to zaisto iz svega srdca ne samo zato, što uslied naravske svoje priklonosti ljubim mir i slogu, nego i zato, što me k jednoj i drugoj kraljevini veže nježna ćut domorodne ljubavi. Ali povrh toga nas posve upokojiti može, što nam ustavna sloboda naša, pošto se Nj. Veličanstvo već jedan put javno i tako svetčano izjavilo za ustavni način vladanja, ostaje osjegurana i obezbiedjena za onaj takodjer slučaj, kad željno to naše sdruženje s Ugarskom iz kakovih mu drago razlogah nebi za rukom pošlo. O toli bo pravednom vladaru neda se bez krivnje ni pomisliti, da bi zadatu vjernim i za visoku dinastiju toli zaslužnim Hrvatom i Slavoncem svojim rieč ikada htio poreći, osobito pokle su i sve ostale pokrajine po njegovoj velikodušnoj blagovoljnosti jednaku skoro s nami zadobile ustavnu slobodu.

To sam mislio ovom prigodom iz dogodovštine naše, počamši od najstarijih vremenah sve do sada posve u kratko spomenuti u tu svrhu, da s toga najprije učimo zahvalnim srdcem cieniti providnost, kojom Svevišnji upravlja sudbinu našu, a zatim da upoznamo, da imamo sbilja dovoljan razlog radovati se, što smo se poslje dulje vremena opet jedared sakupili u sabor, razpravljajući obće poslove otačbine naše. Jer premda su se, kako rekoh, županije i gradovi jurve na zakoniti način uredili; premda je ustavni život kod nas jur s nova uveden: to ipak ustavnost naša zadobiva podpuni život svoj stoprv po saboru, u kom se sve žilje ustavne slobode kao u sredotočju svom stiče. Imamo pako razloga tomu se tim više radovati, čim je veća razlika izmedju prvašnjih skupštinah, i sadanjega našega sabora. Jer prvašnje naše skupštine skoro nikakove druge neimadjahu svrhe, nego da izrade naputak za poslanike naše u ugarski sabor, pa da onda proglase u njem stvorene zakone; u sadanjem pako saboru slobodno nam je o najvažnijih stvarih domovine viećati, i odluke naše potvrdi Nj. Veličanstva neposredno podastrieti.

No posve izvanredni uzrok radosti podaje nam ovaj za svetčano namještenje preuzvišenoga gospadina bana opredieljeni dan. Banska naime čast u narodu našem bijaše vazda, jur od prastarih vremenah, u velikoj cieni, kao prva za kraljevskom časti, i toli važna, da se je bez zakonito umještena i svetom prisegom obvezana bana i sama sgrada ustavnosti nepodpunom i nesavršenom smatrala.

Umnožaje jošte radost našu po Nj. Veličanstvu apoštolskom kralju našem učinjen izbor za ovo toli odlično dostojanstvo. Neću, preuzvišeni gospodine, da ti dugotrajnim izbrajanjem svojstavah tvojih dosadjujem, ili vriedjam čednost tvoju. Zato napomenut ću u kratko samo ono, što je svim znano, koji te ma iz daleka poznaju.

Medju poglavita svojstva svakoga čovjeka, navlastito pako muževah, koje providnost božja uzvisi iznad drugih, spada: nježna nabožna ćut, bogoljubnost, čestit način življenja, riečju onakovo ponašanje i držanje, kakovo je Cicero običavao jednim slovom „dobra čověka“ označiti. Da se ova svojstva u tebe nalaze, valja priznati svakomu, tko rieči tvoje čuje, a čine tvoje vidi. Drugi dar od osobite ciene u svih, a najpače onih, koji su postavljeni, da upravljaju narodi, jest oštar um, proničući do dna stvarih i njihovih odnošajah, skopčan sa zrelosti razborita suda. I to svojstvo već od davna u tebe gledamo, te ga tim više cienimo, čim smo bolje osvjedočeni, da su to takova svojstva duše, koja ako nije sam stvoritelj usadio u nas, badava su sva naša nastojanja da si ih prisvojimo; jest, ona su krunom ostalih silah naših; jesu njihove kretalice i vladalice. U koga se sbilja nalaze, vrstan je upravljati sudbinom drugih, — u koga ih neima, nedadu se ničim nadomjestiti, pače čovjeka višeput baš onda ostavljaju, kad se najviše trudi, da ih umjetnim načinom prisvoji. A što da rečem o onoj prirodjenoj ti zamjernoj pokojnosti duše, kojom umiješ tako liepo spojiti ugled visoke časti tvoje s prijaznosti, blagosti i čovjekoljubjem? što o dobroti srdca, što o spremnosti svagda i svakomu dobro učiniti? U istinu se i tebi može reći, što velikomu jednomu mužu reče njeki od starodavnih mudracah: nitko neoćuti do sad sile tvoje, nego ili izbavljen iz pogibelji, ili uzvišen na čast. Ovomu svojstvu srdca tvoga ima se najviše pripisati, što nam se je onaj tvoj odlazak, nakon kratkoga medju nami boravljenja, neugodno kosnuo srdca; što su i stanovnici Temišvara, srbske Vojvodine i tamiškog Banata nemanje za tobom žalili, kadno si se s njimi razstati morao; što napokon povratak tvoj u našu sredinu uzigra živom radosti hrvatsko-slavonska srdca. Znana je napokon i poznana revnost tvoja i neumorna marljivost u izvršivanju toli raznovrstnih poslovah zvanja tvoga, tvoja vjernost i nepomična privrženost prama vladaocu tvomu, ljubav tvoja prama domovini, koja ti je po sreći majkom, sestrom, i kćerju, koje sudbina i budućnost velikom je stranom tvojim povjerena rukam. Dokazah ovoga

Digitized by Google

vrućega domoljubja zasvjedočio si već u ovo kratko vrieme, što medju nami boraviš toliko, da su već oni dovoljni proslaviti ime tvoje. I one bo stečevine, što sam ih malo prije spomenuo, — one blagodati, što nam velikodušna blagovoljnost Nj. Veličanstva udieli, tvojim ponajviše stekosmo mudrim posredovanjem, tvojoj imamo zahvaliti neutrudljivoj skrbi i naporu. Mogao bih još više toga navesti, no znam, da nisi rad slušati hvale svoje, nego da se većma nasladjuješ hvale vriednim djelovanjem.

Budući tomu tako, čestitam najprije otačbini, što poslje zadobljene opet ustavne slobode već u prvom svom saboru po prastarom i zakonitom običaju vidi na visoku bansku čast takova uzvišena muža, svoje gore lista. Čestitam tebi preuzvišeni gospodine, ponajviše zato, što vidim, da se uživaš počitanja sunarodnikah svojih, koje jedino može uzradovati srdce, a dostojno naplatiti trude i brige tvoje. A napokon čestitam i sebi, što je po milosrdju božjem i blagosti kralja našega ovršba svetčanoga umješt'enja tvoga baš mojim povjerena rukam. Želim od sve duše, da i ponizno molim Višnjega, da se ono stablo, što slabašne ruke svećenika, koj će za koj dan navršiti petdesetu godinu misničtva svoga, danas sade, da se, velim, ovo stablo duboko ukorjeni, liepo procvate, i za Hrvatsku, koja me kroz četvrt vieka blagostivo drži u svom naručju, spasonosnim urodi plodom, trajućim još onda, kadno se kosti moje odavna već pretvore u pepeo.

No vrieme je da se prihvatimo posla. Molim vas s toga uljudno preuzvišeni gospodine, da po starom običaju položite zakletvu u tu svrhu propisanu. Ban dignuv tri prsta zakune se govoriv za uzoritim g. stožernikom zakletvu gore stavljenu te bude iza toga po velikih županih na stolici uz gromoviti živio tri puta dignut u vis, a zatim progovori opet uzoriti g. stožernik:

Preuzvišeni g. bane!

Ja Juraj Haulik, stožernik svete rimske crkve, božjom i apoštolske stolice milosti nadbiskup zagrebački, od svietloga i premožnoga gospodina, gospodina našega Franje Josipa I. cara austrijskoga, apoštolskoga kralja Ugarske, Češke, Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Galicije, Vladimirske, Bosne, Srbije, Kumanske, i Bugarske itd. preblagim njegovim u Beču na dvadeset i šesti dan mjeseca veljače tekuće godine 1861. izdanim nalogom ovlašćen: Tebe preuzvišenoga i presvietloga gospodina Josipa baruna Šokčevića, carsko-kraljevskoga podmaršala, pravoga tajnoga savjetnika, zapovjedajućega generala po Hrvatskoj i Slavoniji, više sjajnih redovah velekrsta i posjednika na čast i stolicu bansku kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije umješćujem, te ti istu čast i dostojanstvo, i svu s njim skopčanu oblast, sa svimi preimućtvi, običnimi dohodci i probitkom, u ime svietloga kralja i vladara našega — dajem i predajem. Živio.

Pokle si i ti, preuzvišeni gospodine, učinio sve, što zakoni i običaj pradjedovah naših prigodom nastupljenja banske časti propisuju, — pokle sam i ja ovršio, što mi po milostivom kralju podieljeno povjereničtvo naloži — dopusti, da te u ime plemenitoga ovoga sbora, u ime kraljevinah, kojimi ćeš od sada upravljati, kano zakonitoga bana svesrdno i smjerno pozdravim. Otvoreno ti sad stoji polje, na kom će se moći težkimi napori stečene, a dosadanjom blagom djelotvornošću utvrdjene krieposti tvoje bez zapreke razvijati, — imaš sada dostojni tvomu srdcu i umu djelokrug. Niti nedvojim, da ćeš odvažno činiti uviek samo ono, što ti uzvišeni um, i na sve dobro sklono srdce tvoje kazalo bude. Sve, što vidismo dosad na tebi, podaje nam čvrsto ufanje, da će mila nam domovina pod mudrom upravom tvojom biti osjegurana od straha izvana, iznutra pako da će vladati nesmućeni poredak, — da će cvasti sveta pravda i pravica, pod kojih zaštitom da se svikolici zakonito stečenih svojih pravah mirno uživaju, svojina da bude svakomu osjegurana, siromah da nebude tlačen, dobrotvori da se raduju, a zlikovci da trepte; da se obuzda općoj sjegurnosti opasna drzovitost, da se nitko nebude imao bojati uvrede svoga poštenja. Jednom riečju, nadamo se, da će pod upravom tvojom zakonu ostati neoskvrnuta svetost, da ćemo se svi razborite i prave ustavne moći uživati slobode, da će se umni i materialni napredak naš svestrano dizati, te ovako tvojim rukam povjerene kraljevine u svakom obziru cvjetati.

Ostaje nam jošte, da unišav u hram Boga velikoga, uzvisimo um i srdce k onomu, koj je početak i svrha svega dobra, koj upravlja sudbinom narodah; te da mu se najprije zahvalimo na svih darovih njegovih, a imenito na današnjoj radosti, a zatim da se pomolimo za sreću i zdravlje apoštolskoga kralja našega, komu se poslje Bogu ponajviše na svih ovih radostih zahvaliti imamo, — za ljubljenoga nam bana, da mu budu blagoslovljene sve nakane, svi trudovi i djela njegova, — napokon za milu nam domovinu, da poslje razpršenih tmastih oblakah, poslie razagnanih svih prietećih pogibeljih, izvana se uživa blažena mira, iznutra pako da se raduje nad iskrenom ljubavju, vjernošću i bratskom slogom sinovah svojih; da kao što je dosele posred nebrojenih preživila burah i nesgodah, tako i u napredak obiljem blagoslova božjega cvate za naše i kasnih potomakah blagostanje, sreću i slavu.

Za ovim srdačnim govorom sliedjaše općenito uzhićeno klicanje a po položenoj prisegi izusti Nj. preuzvišenost sliedeći klicanjem uzhićenih zastupnikah i ostalih slušaocah često prekidani govor:

Preuzvišeni gospodin ban. „Zakletva, koju sam položio, sadržaje svetčanu Bogu zavjerenu potvrdu čuvstavah prije izraženih; naznačuje odnošaje zvanja moga prama kralju i narodu. —

Načela ova, koja od njegda gojih postala su mi prisegom sveta, i ostat će mi sveta do smrti u čuvstvu neograničene ljubavi domovine. —

Nu čin svetčanoga umješt'enja moga nije samo za me, nego i za cieli po Vami, mila bratjo! zastupani narod naš od prevelike važnosti. Umješt'enjem naime tim ponovljuje se ustavna banska čast, povratja se trojednoj kraljevini u njezinom ustavnom Banu narodna i ustavna sloboda.

Ako su nam takove zgode, takovi čini u životu naroda našeg mili i sveti, koliko nam svetiji bivaju, kad nam se posvećenom desnicom uznosite naše crkvene glave donose, kad nam ih oživotvorava muž, u koga domovina nesamo dostojanstvo i uglednost njegovoga visokoga zvanja nego i pravi uzor uzvišene krstjanske ljubavi i krieposti štuje, koj nam riedkom svojom darežljivosti i blagotvornosti kod nebrojenih zgodah primjer duhovne milosti i nadpastirskog veledušja poda, — komu nadalje domovina naša tečajem njegovoga mnogoljetnoga djelovanja uzkrišenje tolikovrstnih javnih i osebnih dobrotvornih i čovjekoljubivih zavodah, pa i kriepko vazda podupiranje narodnih i političkih inštitucijah zahvaljuje, koj napokon i sada svoje nagnutje prama narodu našem životvorno dokazuje, dočim pored sve svoje visoke dobe, truda žalio nije, da nas milimi zvuci narodnog našeg jezika uzraduje.

Uvjeren sam dakle, da ću tumač čuvstavah ciele ove slavne i narodne skupštine biti, ako uzoritosti Vašoj kao mužu, o kom govorih, srdačnu zahvalnost, pouzdanje i štovanje ovdje javno očitujem, moleći Vas, uzoriti gospodine stožerniče, ujedno, da pravednim željam i težnjam naroda našeg i

Digitized by Google

nadalje moćnu Vašu podporu, i na sretan uspjeh težkog našeg djelovanja apoštolski blagoslov udielite. —

Obratjam se sada k Vam, gospodo narodni zastupnici, mila bratjo, prostodušnim slovom otvorena vojnika i ustavna bana, da Vam ćuti i misli svoje koliko moguće, u kratko odkrijem. —

Zauzimam jur mjesto ono, koje su tečajem tolikih stolietjah toli slavni muževi dičnimi i neumrlimi djeli proslavili, i na koje posljednji put prije trinaest doskora godinah bijaše uzvišen vječne slave i uspomene muž, ljubimac naroda našeg, junački ban Jelačić.

Imajući to pred očima neznam, kojemu da od silnih i raznolikih ćućenjah duše najprije odziv dadem. —

Nemami mene ljudska taština, neusrećuje sjajnost časti, koja mi u dio pade; znam bo, da za dičnom ovom stolicom makar kakov ugled svojstavah, pa i najsmjelija samosviest težko se povadjati smije. —

Bez obiteljskih uresah, bez zaslugah i ugledah po premilostivom kralju i vladaru pozvan, da na čelo slavnomu narodu našemu postavljen budem, dvojio sam dugo i oklievao da li bi se usudio slaba ramena svoja tolikomu teretu podvrći? Plašila me je s jedne strane ogromnost zadaće, koju narod naš danas riešiti i izpuniti ima; plašio me je nedostatak silah svojih. —

S druge pako strane hrabrila me je i nukala na primanje banske časti vjernost i poslušnost prama premilostivom kralju i vladaru našem, kojoj sam od malih noguh privikò; hrabrila me je dobrovoljna ponuka prijateljah i odličnih domovine naše muževah, hrabrila me je ponajviše i nukala ljubav i odanost neograničena prama miloj domovini, koja me je rodila i u krilu svom odgojila, koja mi je hiljadu blagodatih darovala i na rukuh svojih na odlične časti uzvisila i kojoj se nigda zadosti odužiti nemogu, sve da bi joj i isti život svoj žrtvovao; — uvjereni budite, gospodo, da u borbi toj sviesti moje ništa drugo nadvladalo nije, nego čista ljubav domovine, poslušnost prama kralju i vladaru momu i kriepka volja i odluka, na korist i sreću naroda našega sve moje sile posvetiti, zanj živjeti i umrieti. —

Bog mi je svjedok, da su od tada, od kad bansku čast primih, svi trudovi, svi napori moji tamo smjerali, da starim i novim ranam naroda našeg melem pribavim; da striele na narod naš naperene od njeg odbijem; da narodu našem onaj položaj priskrbim, u kom bi mogo bez ikakve zapreke o moralnom i materijalnom razvitku svom uspješno poslovati; i ako mi to posve za rukom pošlo nije, nekrivite mene, nekrivite trude i napore moje, nekrivite ljubav i srdce moje, nego krivite sto onih sgodah i nesgodah, koje čestoput čine, da najplemenitiji i najpravedniji napori bezuspješni ostanu.—

Što meni jednomu, što meni podosta nevještomu i neizkusnomu za rukom pošlo nije, to će, nedvojte, gospodo, sjedinjenim najplemenitijih sinovah domovine silam za rukom poći!

Po povraćenom, visokim diplomom od 20. listopada prošle godine, starodavnom ustavu našem uzigra u grudih svakog pravog domorodca srdce od radosti; vjernost naša stara prama velikodušnom vladaru novim žarom uzplamti, a samosviest naroda novom silom uzbuja; ali misao ostaje misao, a namjera ostaje namjera, plemenitu misao i namjeru cielu cjelovitu u život privesti, kad je nit ustavnoga života pretrgnuta, to je posao mučan, višeput mnogo mučniji, nego bi se prvim pogledom i pomislilo.

Zato se nemojte čuditi, ako je stvar u prvom povratku svom zapinjala; ako se jednim hipom oživotvorit nedade, što je tečajem stoliećah narodni duh steko i stvorio; nemojte se čuditi, ako još i danas u javnom državnom životu našem brazgotinah imade. — Evo Vas, gospodo, u hramu ovom miloj ustavnosti našoj posvećenom, da tim nedostatkom u javnom životu našem doskočite, da rečene brazgotine vještom ruko Vašom izravnate. Medjutim ipak mnijem: da svaki domorodac s ponosom obaziet se može na ono, što je kod nas u javnom životu jur dogotovljeno. — Dvie ća samo stvari napomenuti.

Prvo županije naše, koje svaki od nas za stožerne stupe ustavne naše slobode drži. — Ustrojile su se po ustavu županije naše na brzu ruku i uredno; ne samo stari nego i novi življi u njih, kojim silni duh vremena vrata ustavnosti otvori, revno i gorljivo prionuše, da javni poslovi čim prije blagim i obćekoristnim ustavnim putem poteku, da se stari duh narodni novom silom probudi.

Drugo: evo nam, hvala Bogu, i sabora, koga smo si željno izčekavali kao ozebo sunce; ter nije ni dvojiti, da će onaj duh trieznosti i čistog domoljubja u ovom sabornom skupu zavladati, koj je kadar i unutar i izvan domovine, dičnomu našemu narodu stari ugled u širjem obsegu povratiti, koj je podoban samosviesti i doraslosti našoj za ustavnu slobodu, pred cielim svietom čast i poštenje pribaviti.

Ako se u prošlost našu obazremo, četiri najznamenitija odsjeka u javno - državnom životu naroda našeg nalazimo. Prvi: kad smo s početkom dvanaestog stoljetja kralja ugarskog Kolomana za našeg kralja odabrali, kad smo ga u Biogradu krunili i svetom zakletvom i njeg i sve nasljednike njegove zavjerili, da će naš ustav i naše javno pravo vazda čuvati, braniti i neoskvrnjeno uzdržati. — Drugi: kad smo u prvoj polovini 16 vieka sada sjajno vladajući dom za našu nasljedno vladajuću kraljevsku kuću odabrali. Treći: kad smo početkom osamnaestog stoljetja pragmatičku sankciju sasvim samostalnim i nezavisnim načinom poprimili. Četvrti: kad smo se godine 1848. za narodni spas i političku nezavisnost našu, snagom duha i junačke mišice borili.

Evo nam sad, gospodo, petog i možebit najvažnijeg odsjeka u narodno-državnom životu našem, evo nam sabora god. 1861., koj njekim načinom nastavom sabora 48. godine nazvati možemo. Vi ćete, čestita gospodo, slavni naroda našeg zastupnici, osim najvažnijih unutarnjih pitanjah, riešiti imati državopravne odnošaje naše naprama susjednim narodom, koji pod krunom sv. Stjepana žive, s kojimi smo mi tečajem stolietjah sreću i nesreću dielili.

Neima dvojbe, da po javnom pravu našem, stvar tu po nezavisnoj volji i odluki našoj riešiti imamo.

Prijateljski savez leži u želji i koristi i jednog i drugog naroda; ali savezi slobodnih narodah tada su samo izvori sreće i blagostanja, kad su na temelju ravnopravnosti i bratinstva osnovani, inače lahko bivaju izvorom medjunarodnih svadjah i razparah, a po tom i medjunarodnih nesrećah.

Mi stara prava naša i temeljno-državne ugovore naše sami poderati niti smijemo niti možemo. Usahnut bi morala ruka, koja bi to pokušala. Nadamo se od razboritosti i mudrosti susiedah naših, da oni to od nas niti zahtievati neće.

Koliko nas obradova stalno očekivanje, da će nas — narodni odbor dalmatinski već u početku sastanka našeg — prisutnosti svojom usrećiti, kao što bi to previšnjim kraljevskim pismom od 21. veljače ove godine obnarodovano, i tamošnjemu zemaljskomu saboru izrično predloženo; toliko nas tješi sladka nada, da će braća Dalmatini uvidivši poštene i bratinske namjere naše, ako i kašnje stupiti s nami u bratinski dogovor, da se u staroj slozi na uzajmnu korist, na bujnije procvjetanje narodnosti jugoslavenske, na sveobću

Digitized by Google

našu sreću opet sdružimo, kao što to i preblagi naš vladar iskreno želi.

Sa raznih stranah nanesene su nam, gospodo i bratjo! razne štete, radi kojih doista žaliti moramo.

Otčinsko premilostivog kralja i vladara našeg srdce priznaje to, ter će sigurno pravednim željam vjernoga naroda svoga odoljeti i štete naše po mogućnosti nadoknaditi.

I onako najsvetiji interesi i posvećenog prestolja i susjednih narodah zahtievaju, da se mi ovdje na jugu okriepimo, i u koliko je moguće u staru našu snagu i znamenitost povratimo. —

Na posljedku Vi ćete slavna gospodo, riešiti imati odnošenje naše naprama cjelokupnosti carstva našeg, koje je svim narodom ravnim načinom potrebno, osobito nam Slavjanom, koji želimo u užji savez sa ostalimi Slavjani carstva stupiti. Ja mnijem: da će narodi rado uz cjelokupnost pristati, pošto će u njoj garanciju i zaštitu svojih narodnih i ustavnih pravah, svoje sreće i razvitka ugledati. — Mnijem: da će sabor u tom obziru onim pravcem udariti, kojega se je sabor naš godine 1848. držao. —

Načela, koja je sabor godine 1848. na uzdržanje monarkije djelotvorno prigrlio bio, ustanovio je u jezgri i temeljni zakon o carstvenom zastupničtvu od 26. veljače ove godine.

Ako dakle, po razboritom uvaženju stanja i položaja domovine i carstva, uz ista načela pristanemo, nećemo povrieditи nikako ustav, koj i god. 1848. bijaše naš, i jerbo će svaki zaključak iz istoga ustava i slobodne narodne volje proizteći.

Neima dvojbe, gospodo, da, kao što se mi s ponosom obaziremo na one dogodjaje iz života narodnog, koje sam *gore napomenuo*, da će se jednom i unuci naši s istim ponosom *obzirati* na sabor god. 1861., isti bo duh, koj je porodio dogodjaje slavne XII., XVI., XVIII. vieka i godine četrdeset osme, isti duh i danas u nas vlada i djeluje. —

Neima već ni dvojbe, da mi nećemo dopustiti, da se silomice pretrgne zlatna nit ona, na kojoj je snažna i kriepka ruka pradjedovah naših tako slavne, tako znamenite, tako odlučne čine i dogodjaje nanizala. —

Mi želimo, mi hoćemo, nu i moramo biti vjerni unuci slavnih pradjedovah naših.

Nije dosta slavu baštiniti, nego je sveta dužnost slavu uzčuvati, pače uzmnožiti i povisiti. —

K otoj svrhi valja nam, ako ikada, to sada hladnokrvnom opreznošću shvatiti javna naša odnošenja, jer je izvanredno i ozbiljno doba, koje u životu naroda našeg nastà. —

Uzčuvajmo, mila braćo! usried burah, kakovegod nas stigle, sviest vjernosti prama prejasnom našem kralju i vladaru u onoj jedrini, kojom nam sva baština otacah naših toli sjajno blista. Tražimo u duhu prave ustavne slobode, u duhu bratinske sloge, siguran i stalan razvitak domorodnih naših težnjah.

Primite u ostalom, slavna gospodo i ljubezna braćo! moj opetovani i usrdni izjav, da ću kao narodan ban sve narodne želje cielom snagom duše moje njegovati i kriepko vazda unapredjivati, te da me u tom nikakav udar sudbine smućivati neće.

Da pako toj odvažnoj nakani uspješno odoljivati uzmognem, molim Vas gospodo i bratjo, da me domorodnim pouzdanjem obodrite.

Osamljene makar i orijaške sile pojedinih ljudih nedostatne su za velike svrhe.

„Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari.“

Duhom sloge, razborite slobode i uzajamnog povjerenja svladat ćemo zapreke narodnih naših nastojanjah, te do skora dostignuti ono, što medju pravedne želje naroda našega brojimo. — U takovom domoljubnom djelovanju susretat će nas sigurno spremna blagost Njegovoga posvećenoga Veličanstva; riečju, na taj način obezbiedit ćemo badućnost premile nam domovine i naroda našega.

Tim duhom opojeni kličemo jednodušno: živio Franjo Josip, premilostivi kralj i vladar naš! Živio i slavio se do neba krasni narod naš.“

Poslie tako dovršenih govorah pošlo se je u crkvu sv. Marka, gdje je odpjevano „Tebe Boga hvalimo“ i tako svrši se namjesćenje banovo i prva saborska sjednica.

Digitized by Google

Druga saborska sjednica dne 17. travnja 1861.

Zapisnik,

zametnut u prvoj sjednici sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držanoj u Zagrebu dne petnaestoga travnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861).

Po starodavnom ustavnom običaju, otvori sjednicu preuzvišeni gospodin Ivan Nep. grof Erdödy nasljedni veliki župan, županije Varaždinske, kao najstariji veliki župan shodnim i mnogobrojnimi radostnimi uzklici primljenim govorom, koji se ovomu zapisniku pod ·/. privija.*)

Zatim budu za privremene saborske pismovodje izabrani gg. zastupnici: Maksimilian Prica i Dr. Antun Stojanović.

U jučerašnjem sastanku članovah sabora, držanom radi predbježnoga dogovora o svetačnom umještenju novoimenovanoga bana trojedne kraljevine, Josipa baruna Šokčevića u čast bansku bi zaključeno: da se odustane od običajnoga, svetčanoga uvoda banova kao čina nebitnoga, a da se umještaj novoimenovanoga bana u čast bansku obavi po starinskom ustavnom običaju, kojom prigodom da ban položi onu zakletvu, koju je god. 1848. pokojni ban ovih kraljevinah Jelačić položio, pošto ista formula prisege bude previdjena imenovanim posebnim odborom sastojećim od dvanaest članovah saborskih pod predsjedničtvom presvjetloga gospodina Julija grofa Jankovića, velikoga župana županije Požežke.

Čim bi današnja sjednica otvorena, izviesti presvjetli g. Julijo grof Janković, da je ovaj odbor zadaću svoju izvršio, to jest: da je po nalogu formulu zakletve po pokojnom banu Jelačiću položene previdio i odlučio predložiti: da se ista u njekih točkah s obzirom na sadašnje okolnosti preinači, a odnosno dopuni. Ujedno predade u ruke preuzvišenoga g. predsjednika saborskoga dotični zapisnik zajedno s upitnom formulom prisege.

Zatim bude pročitan ovaj zapisnik ovdje pod 2·/. priložen, u kojem se navode potanko one preinake i dodatci oni, koji bi se po mnienju odbora imali učiniti u formuli prisege.

Tim povodom nastane razprava, u kojoj više govornikah učestvova. Ponajprije predloži g. zastupnik Eugenij Kvaternik, neka bi sabor zaiskao, da mu se prije svega predlože pisma o abdikaciji, kojom su se Njegovo Veličanstvo kralj Ferdinand V. prestolja, i prejasni nadvojvoda Franjo Karlo nasljednoga prava svoga na prestolj odrekli.

Razprava o ovom predlogu bude odgodjena dotle, dok sabor bude konstituiran.

Prije nego se je razprava o gore pomenutom predlogu odbora u pogledu formule prisežne završila, prijavi preuzvišeni g. saborski predsjednik saboru, da je primio od uzoritoga g. stožernika Haulika, odredjenoga za umještaj banov kraljevskoga povjerenika brzojavni previšnji odpis Njeg. Veličanstva istomu kraljevskomu povjereniku upravljeni, po kojem Nj. Veličanstvo nedopušta dalje preinačivati upitnu formulu prisege jurve odobrenu.

Izza toga bude na predlog presvjetloga g. Ivana Mažuranića, predsjednika dvorskoga dikasterija i zastupnika zaključeno:

„Da se dalje neoteže umještaj novoimenovanoga bana, a tako početak djelovanja i radnje sabora, *ostati* pri formuli zakletve po pokojnom banu *Jelačiću* položene po Njeg. Veličanstvu već odobrenoj bez ikakve promjene, dakle privoliti k tomu, da se po ovoj formuli novoimenovani ban zakune.“

Nu podjedno bude na predlog g. zastupnika Josipa Briglevića za uzčuvati ustavna prava ovoga sabora zaključeno:

Prosvjed uložiti i u zapisnik ubilježiti proti tomu, što je ovaj sabor tim načinom zapriečen, slobodno i po svom razboru ustanoviti formulu prisege, koju novoimenovani ban ima položiti.

Isto tako bude na predlog g. zastupnika Eduarda Vrbančića odlučeno: za uzčuvati starodavna prava ovih kraljevinah:

U zapisniku ubilježiti, da sabor trojedne kraljevine privolio je k tomu, da se novoimenovani po Njeg. Veličanstvu našem kralju ban Josip barun Šokčević u bansku čast umjesti po starodavnom ustavnom običaju, ali da isti sabor pri tom priuzdržaje sebi tu vlast unapredak uzdržati, a odnosno obnoviti i izvršivati starodavno pravo ovih kraljevinah, po kojem je sabor trojedne kraljevine vlastan predlagati Njeg. Veličanstvu za čast bansku njekolicinu sposobnih za istu čast osobah.

Izza toga bude odredjen svetčani umještaj preuzvišenoga g. novoimenovanoga bana ovih kraljevinah Josipa baruna Šokčevića.

Ponajprije imenova preuzvišeni g. predsjednik odbor, koj će u ime sabora pozvati i dovesti u sabornicu uzoritoga g. kraljevskoga povjerenika, stožernika Jurja Haulika imajući po kraljevskom nalogu umjestiti u bansku čast i zakleti preuzvišenoga g. bana.

*) Jur prije naveden.

Digitized by Google

Dopraćen u sabornicu ovim odborom uzoriti g. kraljevski povjerenik bude primljen i pozdravljen radostnim uzklikom, i pošto zasjedne predsjedničku stolicu, proslovi saboru, doglašujući mu svoje poslanstvo. Zatim predloži saboru u tu svrhu, da se pročitaju kraljevski
a) odpisi i to *a)* kralj. odpis na njega samoga upravljeni, kojim se on imenuje kraljevskim povjerenikom, imajući
b) umjestiti novo imenovanoga bana u čast bansku; *b)* kralj. odpis od 26. veljače 1861. br. 15 $^{2}/_{pr.}$ na ovaj sabor upravljeni, kojim se saboru imenovanje preuzvišenoga g. bana Josipa baruna Šokčevića doglašuje, i
3 ⁄ *c)* koj se odpis ovdje pod 3 ⁄. privija, zatim *c)* povelju bansku za preuzvišenoga g. bana izdanu. Pošto ovi kraljevski odpisi i odnosno kralj. povelja bude pročitana, naimenova uzoriti g. kralj. povjerenik tri odbora, koja će pozvati a dotično na različitih mjestih dočekati i dopratiti preuzvišenoga g. bana u sabornicu, a ujedno imenova dvojicu, koji će tom prigodom prednositi znakove časti banske. —

Ovako doveden u sredinu sabora preuzvišeni g. ban bude primljen radostnim pljeskom i pošto stupi na pročelje, pozdravi ga njeg. uzoritost i proslovivši po-
4 ⁄. duljim govorom ovdje pod 4 ⁄ privitim pozove ga, da po starom običaju položi zakletvu u tu svrhu propisanu.

Zatim izjavi preuzvišeni g. ban, da je došao na poziv sabora, da nastupi po ustavnom običaju podieljenu mu po Njeg. Veličanstvu čast bansku, ter da je pripravan zakleti se kralju i narodu; pa tako položi u ruke uzoritoga g. kraljevskoga povjerenika zakletvu po
5 ⁄. formuli ovdje pod 5 ⁄. priloženoj, i bude po starom običaju uz obćenito klicanje tri puta na predsjedničkoj stolici u vis dignut.

Poslje toga proslovi saboru umješteni u čast bansku
6 ⁄. *preuzvišeni* gosp. ban poduljim govorom ovdje pod 6 ⁄. privitim, a zatim uzoriti g. kraljevski povjerenik završi svetačni čin umještaja, pozvavši preuzvišenoga g. bana i sabor u hram božji, da uzdadu hvalu Bogu svemogućemu.

Tako bi dovršen čin umještenja g. bana Josipa baruna Šokčevića u čast bansku, ter današnja sjednica sabora zaključena.

J. Šokčević, s. r., ban. M. Prica, s. r., pismovodja.

Nj. preuzvišenost Ban pri dolazku sa uzhitjenim živio pozdravljen otvori skupštinu sliedećim govorom: Slavna skupštino i zastupnici naroda! Otvarajuć naše djelovanje, prie svega mislim, da se odpisi kraljevski na sabor trojedne kraljevine proglase. Poslie proglašenja mislim, da se najprije imenuje odbor za verifikaciju zastupnikah naroda, u tu svrhu bi se mogao ili onaj odbor potvrditi, kojega su zastupnici već predbježno izabrali, ili da se drugi izabere, koj bi imao sastaviti poslovni red, jer bez ovoga bi se naš posao prekoredno zatezao; ujedno pako izvolite se gospodo očitovati, da li bi sabor za konstituiran izjavio.

Makso Prica. Prije nego sabor svoje djelovanje po starodavnom običaju i zakonu započme, jest od potrebe, da se konstituira, i da se onako konstituira da uzmogne svoje djelovanje uspješno nastaviti, nemože se pako za konstituirana proglasiti, dokle se verifikacija na našem saboru po zakonu neobavi, s toga je najpreči posao taj, da se preduzme verifikacija, svrha je ove:

a) da se konstatira, koji su pozvani na sabor po zakonu;

b) da li su svi došli na sabor, koji su pozvani;

c) jeli izbor po zakonu i starodavnom običaju obavljen. Kad se tako ovaj posao obavi, proglasit će se sabor konstituiranim. Za obavljanje toga valja slieditи primjer drugih parlamentarskih skupštinah, te najprije odbor imenovati, koj će preduzeti verifikaciju izbora; zato gospodo predlažem, da se prije nego se kraljevske proposicije pročitaju, izabere rečeni odbor, jer je predlog kraljevskih proposicijah meritorni posao, koj na sabor spada — onda tek može ovaj sabor vlastan biti, kraljevske proposicije saslušati, kad se bude sabor zakonito konstituirao, zato molim sv. bana da se pročitanje kr. prposicijah odgodi, dok nebude sabor konstituiran.

Barun Kušlan. Kao modifikaciju toga predloga usudjujem se moje mnienje izjaviti, da je odbor, koj je predbježno po zastupnicih izabran, jučer viećao i izradio osnovu poslovnika, koja istina nije tako izradjena da bi se mogla već sada podnieti saborskoj skupštini, zato predlažem samo onaj odsjek, koji se odnosi na posao verifikacije i sastoji iz dvanaest poglavjah; ako bude moj predlog primljen, onda ću ovaj odsjek pročitati.

Biskup Strossmajer. Ja mogu iskreno kazati, da se s tim neslažem, jerbo mniem, da se tada taj posao primat ima, kad bude verifikacija obavljena. Red kuće jest stvar meritorna, u koju ima pravo svaki zastupnik naroda uplivati, kad se bude putem verifikacije dokazalo, da u istini ima pravo narod zastupati.

Slavoljub Vrbančić. Napomenuti po g. b. Kušlanu odbor nije izabran u saborskoj sjednici, nemože se dakle ni smatrati za odbor saborski, a po tom nemože ni uradjena po njem osnova, kao djelo saborskoga odbora biti ovdje predmetom viećanja. G. barunu Kušlanu je kao članu sabornomu prosto napomenutu po njem osnovu kao svoj posebni predlog visokoj kući predložiti, a ova može primiv predlog o njoj viećati.

Mirko Bogović. Ja predlažem, da se za obavljanje verifikacije po primjeru ugarskoga sabora visoka kuća podieli u pet odborah, od kojih bi jedan drugoga verificirao.

Makso Prica. Dopustite, da ja moju primjetbu učinim; imamo istina primjer u ugarskom saboru, gdje se različiti odbori imenuju, koji imaju preduzeti verifikaciju; nu meni se to nečini shodno svrhi, jer sam zato, da se jedan odbor imenuje, koj će dosljednije poslovati nego njih više, jerbo će po jednom pravilu postupati, što se tako lahko kod više odborah postići neda.

Franjo Lovrić. Ja nemogu pristati na mnienje g. Price iz razloga, što onaj jedan odbor nebi imao nitko verificirati; najbolje bi bilo da se sabor u 4 do 5 odborah razdieli, kao što je g. Bogović rekao, i ako ne to, da se imenuju najmanje dva odbora.

Ljudevit Salopek. Ja mislim da je u nevrieme govoriti o verifikaciji; mi moramo razliku učiniti izmedju konstituiranja sabora i verifikacije; mi moramo znati, da li smo u tolikom broju sakupljeni da možemo o kojem predmetu viećati. Cielj verifikacije jest, da ako se koj zastupnik nalazi nezakonitim načinom izabran, da se o tom iztraga povede, i da se sudi u čitavom saboru; mi moramo imati osnovu po kojoj ćemo suditi, onda ćemo moći ustanoviti načela, ako se dokaže, da je sabor po zakonitom načinu sastavljen. Ja mislim, da je nuždno dvie tretjine zastupnikah, da sabor valjane zaključke učiniti može. Ovo je moje mnienje.

Mate Mrazović. Upravo ova razprava dokazuje razboritost

Digitized by Google

g. Kušlana; mi bi rado početi, ali opet nezapočimamo; posao verifikacije nemože se započeti, da nevićamo o načinu, kojim će se verifikacija obaviti, a upravo je to predlog g. Kušlana, i zato bi molio da se u obzir uzme predlog gospodina Kušlana.

Ljudevit Vukotinović. Ja mislim da konstituiranje sabora i verifikacija nespadaju u jednu kategoriju, mi moramo prie biti konstituirani, a poslie sliedi verifikacija. Faktum je, da smo izbrali odbor, koj će učiniti operat, i da vidimo koji su zastupnici ovdje, a koji nisu da se pozovu, i kad se bude vidilo, da je preko polovine zastupnikah, može se sabor konstituirati.

Petar Očić. U ovom pitanju scienim se obvezanog, da se jedino na jednu točku ograničimo, hoćemo li se izraziti, da li smo konstituirani, ili ne; prije dakle dok zastupnici to neizreknu, svako dalnje viećanje je nelogično, stoga se slažem s g. Salopekom; najprvo pitanje je, da li je sabor konstituiran, i onda će nastati vrieme, da se druga pitanja pretresivaju.

Grof Julio Janković. Slažem se sa mnienjem g. Vrbančića, da se obzir uzeti nemože na odbor, koj je privatna konferencija izabrala, a jer neima glede izborah nikakvo pravilo, i s druge strane nemože se verifikacia bez svakoga pravila preduzeti, jer vidimo, da je u Ugarskoj i stalni izborni zakon i osnova za verifikaciju ustanovljena, i da istom poslie verifikacije može se sabor konstituirati, zato sam ja zato, kako je g. Mrazović napomenuo, da g. Kušlan ovu osnovu ne kao posao odbora, nego kao svoj predlog predstavi.

Biskup Strossmajer. Ja ove dvie idee, koje je izrekao g. grof Janković u jedno spojiti nemogu.

Mi velimo, da se konstituirati nemožemo, dok putem verifikacije dokazano nebude, da smo u istinu članovi ovoga sabora. Do tada supozicija stoji, da jesmo i da punim pravom govorimo.

Verifikacija nemože nipošto imati znamenovanje, da se istom načelo ustanovi, po kom bi se verifikacija obaviti imala. Mi smo svi po izbornomu redu izabrani.

Verifikacija dakle samo dokazati ima, da u izborih zastupnikah od izbornog reda nije odstupljeno. Htjeti u to načelo ma kakvim načinom dirati, značilo bi ne o verifikaciji jednoga ili drugoga člana, nego o verifikaciji cieloga ovoga sabora, kao što sad obstoji i kao što se na izbornom redu osniva, dvojiti; što se nipošto priznati nemože. Zato nepristajem uz mnienje g. grofa Jankovića.

Slaveljub Vrbančić. Predlog g. grofa Jankovića nimalo se neprotivi mnienju preuzv. g. biskupa Strossmajera, jer se preporučena po g. grofu osnova o verifikaciji neodnosi na pravila o načinu izbora saborskih poslanikah, već na način, kojim će se razsuditi, da li su izbori sadašnjih poslanikah sabornih obavljeni po sadašnjem izbornom redu. Visoka kuća se je jur izjavila, da želi prije svega imati obavljenu verifikaciju, zato scienim da nemože biti zapriekah, da se nezasluša predlog g. baruna Kušlana, kao člana sabornoga o načinu, kako da se izvede ta verifikacija.

Biskup Strossmajer. Ja mislim, ako grof Janković kaže, da nemamo načela, po kojem smo izabrani, da to nestoji jer smo morali izabrani biti po stanovitom pravilu, koje se nalazi u privremenom izbornom redu; razviditi, kako je to kod svakoga pojedinoga ovršeno, biti će zadaća verifikacije. Ako se pako o tom radi, da se način ustanovi, kako će se taj posao izvesti, tada sam mnienja g. grofa Jankovića.

Grof Janković. Nemože biti tu govora, da se zakon za izbor stvori, nego da se način o postupku verifikacionalnom ustanovi, i zato sam ja mnienja, da g. Kušlan svoj predlog podnese ; za buduće ćemo osnovu izbornu napraviti.

Biskup Strossmajer. Ako je tako, to se ja u tom pitanju slažem.

Mirko Kršnjavi. Ja sam mnienja, da se mi nikakve osnove ni naputka nedržimo; moglo bi se dogoditi, da će odbor druga načela opredieliti, po kojih zastupnici na ovom saboru nisu izabrani; mi moramo ostati kod naputka, koj je najpre za izbor ustanovljen bio, i da se nedržimo nikakve druge inštrukcije, jer ćemo inače biti u protuslovju.

Mato Mrazović. Ja mislim da se pročita osnova g. Kušlana; ovdje se radi da se ustanovi pravilo ili forma, po kojoj će moguće biti razsuditi, jeli su svi izbori redovito učinjeni; ovdje se radi o shodnom načinu, kako da se verifikacija obavi, jeli zakon jeli izborni red obdržan.

Adolf Veber. G. Janković je predlog učinio, da se načelo ustanovi, po kom će se suditi verifikacija; ja mislim da se ovdje samo o načinu vieća, jer bi inače bio circulus vitiosus i to je isto bilo kad su se županije ustrojile; mi nemožemo ustanoviti, jer nismo vlastni, i to bi značilo da ne imamo pravo viećati, dok neznamo imamo li svi pravo ovdje sjediti.

Grof Julio Janković. G. Veber nije me dobro razumio, ja nisam htio reći, da se načela ustanove, jerbo ovo pravo kući pripada, nego kao što je g. Vrbančić kazao, da se način ustanovi za one koji će verifikaciju preduzeti i da se predlog osnove g. Kuslana čita.

Preuzv. g. ban. Molim da se čita osnova.

Baron Kušlan. Čita sliedeću osnovu:

Članak 1. Članovi, koji su predali svoja vjerodajna pisma ili izborne zapisnike, ili pako pozivnice banske, podielit će se žrebanjem, koje će predsjednik narediti na pet jednakih odsiekah.

Članak 2. Prvi odsjek izpituje valjanost izborah članovah drugoga odsjeka, drugi trećega, treći četvrtoga, četvrti petoga, a peti prvoga.

Članak 3. U tu će se svrhu predsjedniku predati vjerodajna pisma ili zapisnici izborni i pozivnice banske kao i na pismo stavljene tužbe proti valjanosti izbora.

Članak 4. Predsjednik će ova pisma, u smislu 2. članka, medju odsjeke podieliti.

Članak 5. Svaki odsjek izabere absolutnom većinom glasovah predsjednika i izvjestitelja.

Članak 6. Ako je koj izmedju članovah odsjeka bio sukandidat kojega člana istoga odsjeka, o kojem se u odsjeku iztražuje, onda onaj član neima glasa.

Članak 7. Oni izbori, o kojih mogu nastati razpre, podnieti se mogu samo poslie uredjenja sabora, i to s mnienjem, za koje je bila absolutna većina.

Članak 8. Neprepornimi izbori smatraju se oni, o kojih je vjerodajno pismo ili izborni zapisnik u redu, i proti kojim nije dana nikakova tužba.

Članak 9. Tužbu glede zastupnikah mogu podnieti samo kandidati dotičnoga izbornoga kotara, ili izbirači, a glede pozvanikah svaki član sabora, i to pismeno, dodavši ujedno svoje razloge.

Članak 10. Za verifikaciju onih članovah, koji nisu prispjeli na početak sabora, izabrat će sabor iz svoje sredine povjereničtvo od 5 članovah.

Članak 11. U svakom verifikacionalnom odsjeku mora kod izpitivanja biti barem petorica u njeg spadajućih članovah.

Članak 12. Ako se o valjanosti kojega izbora ili poziva banskoga sumnja porodi, vrhu toga odlučuje sabor. Ovaj, ako pronadje za potrebno, može odrediti i iztraživanje na trošak

Digitized by Google

onoga, koj će sa svojom tužbom zaostati. Sabor na tu iztragu može poslati i svojih članovah, ali za vremena iztrage nemože uzkratiti prava onomu članu, radi kojega se iztražuje. Iztražiteljem se predadu sva pisma, protežuća se na izbor. Kada se bude imalo glasovati o valjanosti izbora, najprije će se dignuti na predsjednikov poziv oni, koji su mnienja izvjestitelja odsječnoga, zatim oni, koji su proti tomu. U slučaju dvojbe još se jedanput glasuje. Ako ni onda nebude jasna većina, pozovu se po imenu već verificirani članovi, te balotiraju.

Članak 13. Pošto je izrečeno, da je sabor konstituiran, neprima se više pritužba proti verificiranim članovom. Proti izborom, koji se za toga vremena drže, prima se pritužba do 14. dana poslie izbora.

(Prepirka o ždrebanju za izbor odborah).

Adolf Veber. Ja sam proti prvoj točki, ždrebanje je sreća, a ova je sliepa. Moglo bi se dogoditi, da u ovaj odbor gospoda samo iz jednog kraja naše domovine dodju, i koji neće nam razjasniti okolnosti i stvari, koje će naprvo doći; ja sam toga mnienja, da se neizbere odbor sliepom srećom nego da se ov odbor sastavi iz članovah svih županijah, gradovah i okolicah naše domovine, da bude tako u odboru ciela naša domovina zastupana.

Preuzv. g. ban. Jeli to stoji?

(Obći usklik: stoji).

Adolf Veber. Ja predlažem, da njeg. preuzv. g. ban imenuje 5 odborah, da u svaki odbor metne po jednoga zastupnika iz svake županije i grada i drugih okolicah, tako da svaki pojedini odbor može zastupati cielu našu domovinu.

Grof Julie Jankovič. Pravo naimenovanja odbora nepripada banu nego saboru, zato se mjesto ždrebanja neka ustanovi da se iz svih okolicah naše domovine ovi odbori po saboru *imenuju.*

Slavoljub Vrbančić. Gospodo! Dva pitanja su kao načelna, koja valja riešiti ako hoćemo da na čisto dodjemo; prvo, hoćeli biti sav sabor razdieljen u odbore, a drugo ako tako, u koliko odborah da se razdieli sabor.

(Obća vika: sav sabor neka dodje u odbore).

Ban pita: u koliko odborah — vika: pet odborah.

Makso Prica. Ja mislim, kad se sastavljala ova osnova, da se nije obzir uzelo na sve one članove, koji nisu izabrani, i koji su neposredno kroz banske listove pozvani, zato se ovi nebi imali uvrstiti u odbore.

Dragojlo Kušlan. U osnovi se govori o članovih saborni h, a to su ne samo izabrani po narodu, već i oni, koji su banskimi listovi na sabor pozvani, ja mislim da se tu nečini nikakova razlika; što se tiče načina kako da se porazdiele članovi u odbore, imam napomenuti da podloženi u osnovi način vlada i u drugih saborih, naročito u Ugarskom i da je najjednostavniji.

Stjepan Kragujević. Budući da će cieli sabor doći u odbore, ja držim da je žrebanje izlišno, jer nemože nitko izostati, zato sam da preuzv. g. ban porazdieli članove u odbore.

(Sa svih stranah: neka ostane redakcija).

Ban. Gospodo! po želji većine zaključeno je ostati kod redakcije.

Slavoljub Vrbančić. Da se posao žrebanja olakša predlažem, da svaki član sabora napiše na cedulju svoje prezime, da baci cedulju u žaru. Cedulje ove neka se prebroje, da se zna koliko ima članovah doći u svaki odbor, pa onda redom kako se budu izvukla imena popunjivat će se odbori.

Ban. Primate gospodo predlog? (Sa svih stranah: primamo. Sve piše cedulje; meće u žaru.)

Mirko Horvat. Ja sam primietio da su i g. prisjednici banskoga stola svoja imena napisali i bacili u žaru. Budući pako da oni sjede u saboru po starodavnom običaju samo kao sud saborni, i neimaju uticati kod glasovanja u zaključcih, to mislim, da nemogu ni kod verifikacije imati upliva, te zato nebi se imali ni podieliti u odbore.

Ivan Zidarić. Ako nemamo odvjeta, nemamo ni mjesta; ako je imao prije banski stol pravo odvjeta, i pozivao se na sabor, dakle je banski stol per usum ovo pravo stekao. Uz to po istoj naredbi, po kojoj su ovdje ostala gospoda, ima pravo mjesta i glasa i banski stol, ako budemo već sada počeli jedan drugoga hitati van iz sabora, to daleko doći nećemo. Jedan neka štuje pravo drugoga.

Aleksander Fodroci. Budući da smo izrekli, da nismo jošte konstituirani to mislim da nebi o tom pitanju riešavali sada već, već da odgodimo na vrieme, kada se bude radilo o uredjenju sabora.

Janko Car. Uvažavajuć predlog g. Fodrocia i ja mislim da buduć nismo konstituirani, da odgodimo riešenje ovoga pitanja, jer je to stvar meritorna, i da se samo sada o tom „cautela" u zapisnik stavi.

Stjepan Iliašević. Sabor ovaj nastavljenje je sabora od god. 1848 (vika: nije, nije). Gospoda banski prisjednici jesu tada kao sudci imali mjesto u saboru, zato mislim, da ova gospoda i danas iz istih razlogah ovdje sjede. Ovaj sabor je representativni; kad dakle nebi sjedili ovdje kao sud, onda neznam koga ova gospoda ovdje representiraju, a uz to bila bi ova gospoda i partaje i sudci, a to mislim da stoji u protuslovju. Ja mislim da ova gospoda neimaju pravo odvjeta, i zato pristajem uz predlog da neudioničtvuju ni kod verifikacije. (Obći živio!)

Dragutin Jelačić. U naputku za izbore §. 9. se naročito veli, da svi koji su na saboru imaju jednako pravo glasovanja, zato ja mislim, da se o tom sada nebi viećalo.

Ban. Odložiť ćemo dakle to pitanje dok bude sabor konstituiran; cedulje su sada ovdje i moglo bi započeti žrebanje.

Grof Ivan Erdödy. Ja vidim ovdje, da se je nj. preuzv. kad je tako izrekla da o predlogu g. Horvata ovdje naše mnienje nemožemo izkazati, prenaglila; to je nješto jako važnoga, jeli se mi ovdje moramo ravnati po naputku, koga nam je dikasterium poslal. Ja kao konstitucionalni čovjek nikako nemogu priznati da bi ov dikasterium ili ova kancelarija zapovedala, kakovo pravo ja imam u saboru. Šta se tiče banskog stola, kako je g. Zidarić rekao, da je užuš bio, a ja velim, da su prije bili užuši i takaj abužuši, da su sva ona gospoda, koja su nože i vilice na pleći nosila, pozivala se tulikajše vu sabor zakonito bilo nije. Ako hoćemo biti konstitucionalni, tak nemremo na to nikak pristati da bi prisjednici banskoga stola imali pravo glasa.

Ivan Zidarić. Ja molim, da buduć je ovo pitanje još jedanput pretresivano, pridržajem si pravo onda govoriti kad budu odbori izabrani. Šta g. grof Erdödy veli od ususa i abususa, to ja odgovaran, da grof Erdödy od istoga kralja naimenovan, od kojega i ja, i plaću iz jedne te iste blagajne diže, iz koje i ja kao i ostala gospoda banskoga stola.

Josip Briglević. Ja mislim da smo ovde predaleko išli, mi jošće nismo constituirani, dakle nemoremo ovakova pitanja ni u pretres uzeti.

Slavoljub Vrbančić. Neima razloga po kojem bi se dalo tvrditi, da prisjednikom banskoga stola pripada na ovom saboru pravo glasovanja, zato pristajem u stvarnom pogledu uz predlog gosp. Horvata, ali sam s razloga po g. Brigleviću nave-

Digitized by Google

denoga i zato, da se viećanje ovoga pitanja odloži do toga, dok bude sabor konstituiran. U pogledu pako izrečenoga po preuzv. g. banu zaključka pristajem i uz mnienje g. grofa Erdödya. Predsjednik neima pravo izreći zaključka dotle, dok neizgovore ili neodustanu od govora svi oni, koji su se prijavili da će govoriti o upitnom predmetu. U potaknutom pitanju bilo je više članovah sabornih medju kojima i ja, koji su ustali i tim se pojavili da govore, a preuzv. g. ban izrekao je zaključak bez da je uzeo obzir na nje il pozvao ih da se izjave, hoće, neće li govoriti.

Ban. Ja o samom predmetu nisam izrekao nikakav zaključak, već sam po želi većine izjavio da se viećanje odgadja dok bude sabor konstituiran, i tada će biti prosto svakomu članu sabornom govoriti o predmetu.

Vika: Nek se započme žrebanje.

Slavoljub Vrbančić. Ja predlažem visokomu saboru, da se imenuje odbor, koj će žrebanje rukovoditi. (Ustajom iz sjedalah je primljen predlog i vikom su imenovani jednoglasno za odbornike gg. grof Janković, Šuhaj i Bogović).

Mirko Bogović. Ja predlažem da se za vrieme dok bude trajalo žrebanje odgodi saborna sjednica.

(Predlog je ustajom primljen i ban razpusti sjednicu za pol sata). Za to vrieme obavilo se žrebanje. Ban otvori opet sjednicu.

Saborski bilježnik Antun Stojanović čita imena članovah koji su u I., II., III., IV., i V. odbor izabrani:

I. Odbor.

GG. Erdödy grof Antun, Vranicany Josip, Pinterović Franjo, Prandau Gustav barun, Kvaternik Eugen, Janković grof Julio, Kralj Ivan biskup, Rozgaj Nikola, Kragujević Stefan biskup, Cuculić Tomo, Kristianović Vjekoslav, Bedeković Koloman, Baltić Mojsija, Smičiklas Gjuro biskup, Petrović Gervasia arkimandrit, Marinović Hugo, Župčić Joso, Kušević Aurel, Mekovec Ferdo, Jovanović Petar biskup, Gvozdanović Janko, Erdödy grof Ivan Nep., Ballog Ladislav, Ottenfels barun Šišman, Vuksanović Maksim, Koritić Dragutin, Solariček Franjo.

II. Odbor.

Stojanović Antun, Soić Venceslav biskup, Dr. Muhić Pavao, Frigan Vjekoslav, Mrazović Mato, Piškorac Makso, Vončina Ivan, Koščec Mijo, Suppe Faustin, Jelačić Kažimir, Čupović Aleksander, Kemenović Franjo, Andrić Jerolim, Haulik Gjuro stožernik, Očić Petar, Obradović Ivan, Pacel Vinko, Kovačević Mirko, Žužel Franjo, Inkey Ferdinand, Miković Ivan, Knežević Gustav, Havliček Nikola, Šuhaj Mirko, Petrović Ivan, Tompak Alexander, Štoc Antun.

III. Odbor.

Bračevac Josip, Vuščić Josip, Strossmayer biskup, Dr. Jakovčić Pavao, Padavić Tomislav, Hržić Miroslav, Iliašević Stjepan, Jelačić grof Antun, Dr. Šagovac Franjo, Filetić Ernest, Vrbanić Joso, Šviglin Janko, Botić Luka, Thaller Ivan, Dr. Battaglierini Pavao, Šmirmund Gustav, Pogledić Franjo, Belas Pavo, Kugler Stjepan, Car Janko, Kršnjavi Mirko, Zidarić Ivan, Kukuljević Ivan, Tajčević Mitar, Lovrić Franjo, Bogović Mirko, Kobler Ivan.

IV. Odbor.

Cavaignac baron Emil, Špun Miroslav, Janda Ivan, Pučić grof Nikola, Horvat Petar, Horvat Mirko, Egersdorfer Aleksander, Briglević Josip, Babić Tito, Arvaj Ladislav, Jakić Antun, Kušlan Dragutin barun, Vukotinović Ljudevit, Prica Makso, Žuvić Josip, Kukuljević Ladislav, Kukuljević Franjo, Poturičić Vaso, Kraljević Miroslav, Barabaš Marko, Halper Slavoljub, Vakanović Antun, Milanković Tomo, Pisačić Miroslav, Vranicany Vinko, Rauch Levin barun, Veber Adolf.

V. Odbor.

Mariašević Albert, Vrbančić Slavoljub, Pejačević grof Ladislav, Vranicany Ambroz, Jelačić Dragutin, Rački Franjo, Pavleković Stjepan, Lončarević Mitar, Hellenbach barun Lazar, Šatvar Petar, Bušić Mirko, Perkovac Ivan, Thaller Filip, Drašković grof Gjuro, Pejačević grof Pavo, Kulmer grof Miroslav, Kušević Svetozar, Hrvoić Stjepan, Modić Ladislav, Mažuranić Ivan, Salopek Ljudevit, Fodroczy Aleksander, Kamauf Ivan, Vuković Stjepan, Rauch Gjuro barun, Kralj Aleksander, Katinelli Dragutin.

Po pročitanju imenah dotičnih odbornikah, bude sjednica zaključena, po kojoj su dotični odbori svoje predsjednike i izvjestitelje izabrali i to: I. presv. g. biskupa i priora Vranskog Ivana Kralja za predsjednika, a za izvjestitelja g. Tomu Cuculića; II. uzoritog stožernika Gjuru Haulika, a za izvjestitelja g. Matu Mrazovića; III. preuzv. g. biskupa Strossmajera, a za izvjestitelja g. Mirka Bogovića; IV. presv. g. Ljudevita Vukotinovića, a za izvjestitelja g. baruna Kušlana; V. g. Ambroza vit. Vranicanya, a za izvjestitelja g. Vrbančića.

Digitized by Google

Treća saborska sjednica dne 20. travnja 1861.

Zapisnik,

sastavljen u Zagrebu dana 17. travnja 1861 vrhu zaključakah u drugoj sjednici sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije istoga dana pod predsjedničtvom svjetlog bana baruna Josipa Sokčevića obdržanoj donešenih.

Svjetli ban otvoriv sjednicu predlaže, da se najprije kraljevske proposicije pročitaju, zatim da se postavi odbor, koj će verifikaciju saborskih članovah preduzeti, napokon da se sabor izjavi, da li bi se već sada konstituiranim proglasio ako nikakvih zapriekah neima.

Zastupnik g. Makso Prica protupredlaže, da se poslje obavljene verifikacije saborskih članovih sabor konstituiranim proglasi, a zatim kraljevske proposicije pročitaju, za obavljanje verifikacije pako da se jedan odbor izašlje.

Zaključak: Ponajprije ima se verifikacija saborskih članovah obaviti; zatim će se sabor konstituiranim proglasiti, i najviši kraljevski odpis o predlozih kraljevskih obnarodovati moći.

Zastupnik g. Dragojlo barun Kušlan predlaže, da bi se iz poslovnoga reda, kojega je izradio odbor izaslan po konferenciji saborskih članovah, onaj odsjek, što se na verifikaciju odnosi, u pretresanje uzeo.

Zaključak: Ovaj se predlog prima, no ne kao osnova odbora, kano koji po saboru izaslan nije, nego kao predlog po članu sabora učinjen.

U savezu jeste iz pomenutog poslovnog reda onaj odsjek, što se na posao verifikacije odnosi, naime odsjek II, od §. 1 do 17 pročitan i pismeno saboru predložen.

Zaključak: Koja ovdje privijena o verifikaciji glaseća predložena osnova od §. 5 do 17 prima se i odobrava sa razjasnjenjem, da se svi nazočni članovi saborski medju 5 jednakih odborah verifikacionalnih ždrebanjem porazdiele — promjenom pako, da se ustanova čl. 16 štono slovi o trošku kojeg bi padši tužitelj snositi imao, ispusti, dočim se riešenje takove konstituiranomu saboru ostavlja; u ostalom da se ova primljena osnova dotičnim verifikacionalnim odborom prepisno za ravnanje izda, kojim će pri obavljanju verifikacije izborni red za hrv. slav. sabor 1861 previšnjom odlukom od 21. veljače 1861 odobren za temelj poslovanja služiti. Povodom tim, što su se u svrhu ždriebanja, kojim bi se saborski članovi medju odbore verifikacionalne podielili, i imena članovah banskog stola sakupljala, predlaže zastupnik g. Petar Horvat, da se članom banskog stola pravo glasa na saboru uzkrati, buduć su oni tamo kao sud nazočni.

Zaključak: Temeljom izbornoga reda za hrv.-slav. sabor god. 1861 previšnjom odlukom od 21. veljače 1861 odobrenoga izabrani i pozvani nazočni saborski članovi dosljedno i članovi banskoga stola, da se ždrebanjem medju verifikacionalne odbore porazdiele, a da će pitanje, da li članom banskoga stola na saboru trojedne kvaljevine glas pripada, po svršenoj verifikaciji konštituirani sabor pretresati i meritorno riešiti.

Za obavljanje ždrebanja izabran je odbor sastojeći se iz članovah gg. vel. župana Požežkog Julija Jankovića, Dr. Mirka Šuhaja i Mirka Bogovića zastupnikah, koj je nazočne saborske članove na broju 134, medju 5 verifikacionalnih odborah ždrebanjem porazdielio, polag toga pridieljeni su u odbore, kako u drugoj sjednici naznačeno.

Šokčević, s. r.
ban.

Antun Stojanović, s. r.
sab. pr. bilježnik.

Preuzv. g. ban. Unišav u dvoranu bijaše pozdravljen sa živio, te otvori sjednicu i reče: Ja mislim gospodo, kao što je kod svakoga sabora red, da se najprije čitaju zapisnici prve i druge sjednice.

Makso Prica. Bili se zapisnici prije čitali, ili poslje kad će biti sabor konštituiran? Molim neka izvole g. zastupnici o tom svoje mnienje izjaviti. (Svi se u tom složiše da se zapisnici čitaju. Čita se zapisnik).

Slavoljub Vrbančić. Dostojanstvo ovoga tiela zahtieva, da bude ono o svih učinih, koji se odnose na visoku kuću i njezino djelovanje u najtanjih podrobnostih točno uvješteni. Mi smo iz zapisnika prve sjednice razumjeli, da je brzojavnim putem stigla od Njeg. Velič. kralja viest, da je ovom saboru zabranjeno preinačiti prisegu; nu ov sabor nezna, kojim putem je to do znanja kraljeva došlo, da će se o tom na saboru viećati; ja bi želio da se visokoj ovoj kući odkrije, kojim putem je došlo Nj. Veličanstvu do znanja, da mi ovdje viećamo o promjeni prisege, ja se nadam da će vis. kuća uz ovaj moj zahtjev pristati. (Živio).

Grof Julio Janković. Ja sam neposredno interpelliran po g. Vrbančiću da razjasnim ovu stvar, buduć sam bio predsjednik onog odbora, koj je imao formulirati prisegu, to sam zamolio g. kardinala, da mi priobći onu formulu prisege, koja je od višjeg mjesta stigla, a kad je odbor dovršio posao, prativ nj. uzoritosti natrag prisegu priobćio sam mu što je odbor zaključio. Na to mi reče nj. uzoritost: ja sám po sebi neću moći pristati u tu promjenu, već ću se buduć da i onako sada ovdje boravi predsjednik dikasterija, prieko kojega sam dobio istu prisegu, na njega u tom obratiti. Bio sam i kod preuzv. g. bana, te sam i njemu priobćio odborni zaključak, on mi je izjavio, da je pripravan položiti prisegu kao što ju je odbor formulirao; što se je dalje slučilo to neznam.

Digitized by Google

Aurel Kušević. Ja želim da se svako meritorno viećanje odgodi, dok se bude sabor konstituirao, i ja želim da se od toga pitanje odustane. Neka se sabor izreče za konstituiran.

Ivan Kukuljević. U koliko sam razabrao zaključak o povedenom pitanju nisam toga mnienja, da bi zaključili staviti prosvjed o tom, što su njeka lica privatnim putem radila, i proti onomu što je od strane privatne ovoj skupštini do znanja došlo. Kao što sam već prije svoje mnienje izjavio, da se niti sa ustavnosću niti sa zakonitosću neslaže, da ovo zakonotvorno tielo prime odluke ili odpise, što su pojedini iz kruga njegovog privatnim putem izradili budući da od strane ove skupštine nije nikakve opazke niti učinjeno, niti pisano u Beč niti moljemo zakonitim putem, da se preinači formula prisege, nego poslje kako je pročitana telegr. depeša, i usljed temeljnog razjasnjenja g. Mažuranića se je mukom mimoišla predložena promjena, i obćenitim uzklikom primila je prisegu, koju je položio ban Jelačić; usljed toga mislim, da mi u zapisnik saborski staviti nemožemo, da smo mi u obzir uzeli onu depešu, i privatne sastanke, i da smo mi usljed toga ograničili naše pravo. Ali govorilo se je ovdje o drugih stvarih, radi kojih da se u zapisnik prosvjed stavi, i to je bilo po predlogu g. Vrbančića radi predloga pojedinih osobah za bansku čast. Zatim učinjen je još drugi važan predlog, koj se našeg zakonotvornog tiela tiče, ako hoćemo da naša domovina na onom stepenu stoji, na kojem su stajali naši predji, a to je predlog g. Kvaternika, da ovo zakonotvorno tielo nemože nikakve zakonite korake učiniti, dok se nebudu saboru ovom predložili abdikacionalni spisi Ferdinand V. i nadvojvode Franje Karla otca Franje Josipa i budući da nisu dosada priobćeni, da se u zapisnik prosvjed stavi. Ja predlažem da prosvjed glede telegr. depeše u zapisniku izostati ima, i da se prosvjed g. Kvaternika u zapisnik uvrsti.

Josip Briglević. Ja nisam dobro razumio, kako da se to u zapisnik stavi kao odluka ili cautela? (Svi: cautela).

Franjo Žužel. Meni se čini da je pitanje glede telegrafičke depeše riešeno, dakle nisam toga mnienja, da se opet u drugoj sjednici to isto pretresiva, što je u prvoj sjednici riešeno; nego s tim pitanjem je skopčano drugo, glede načela, kojim se ima postupati u saboru; ovdje je privatno telegrafirano u Beč, da se od onud naputak dobi; gospodo! po mojem mnienju u ime sabora nitko nemože raditi, nego onaj koga sabor opunomoći; ako mi to dopuštamo umaljuje sabor sam svoje povlasti i moć, ovdje mi sami proti sebi radimo, u buduće neka se to nedogodi; ja sam dakle toga mnenja, da mi u zapisnik to stavimo: da sabor svetčano izjavlja, da nitko u ime sabora ništa poduzeti nemože, koj nije od sabora povlašten.

Što se tiče g. Kuševića, da mi od drugih stvarih odustanemo, i da se mi izjavimo za konstituirane; ja sam toga mnienja, da mi ovdje izrazimo, da bi se zapisnici čitali, i da se sada samo ob onom govori što je u zapisniku, i da drugi predmet mjesta neima, dok se zapisnici pročitaju.

Juraj Haulik stožernik. Na ono što je izjavio g. grof Janković držim si za dužnost njeka primjetiti. G. grof došavši k meni, reče mi, da je obća želja, da se promjena u prisegu metne, ja sam gr. Jankoviću odgovorio, da ja sam po sebi nemogu k tomu pristati, te sam zato savjetujući se š njime radi toga telegrafično opitao se kod višjega mjesta, na koje je rečeni telegrafični odgovor prispio.

Franjo Žužel. Ja mojim govorom nisam na to smjerao, što je nj. uzoritost sada rekla, ja sam samo rekao da u buduće želim, da se to nečini; molim da se moje rieči nebi zlo tumačile.

Franjo Lovrić. Ja mislim, da se nikomu nemože zabraniti privatnim putem telegrafirati; to se samo razumije, ako ja to činim, da nisam vlastan u ime sabora šta raditi; ali ako tko kakovu korist ili razjasnjenje za dobro sabora može pribaviti, onda je dobro radio, svi bi mu dužni bili zahvalni biti, ako se dakle nj. uzoritost zbog odstranjenja zapletakah i za korist sabora opitala u Beču, to smo mu mi zahvalnost dužni; jerbo on nebi mogao bana polag promienjene prisege namjestiti, dakle mi bi ovdje tri dana badava radili, i mi bi bili morali najpre i to bezuspjesno representirati, jerbo smo iz privatne depeše vidili, kako se kod vlade misli i kakav bi bili odgovor dobili. Ako se dakle tko privatnim putem za dobro sabora pobrinuo, mislim da se zato nitko nemože ukoriti. Neka svaki to učini, ako misli da je za korist sabora i dobro naroda.

(Obći glas: Redakcija).

Antun Stojanović. Čita drugi zapisnik.

Eugen Kvaternik. Molim, da se predloži formular cautele glede predloga za akt abdikatie Ferdinanda V. i Nadvojvode Franje Karla, ja predlažem da g. Prica formulira cautelu.

Makso Prica. Ja mislim da će se gg. sjetiti, koja su u zadnjoj skupštini nazočna bila, da je g. Kvaternik predlog učinio, da bi se izprave Ferdinand V. Franje Karla, i našeg sadanjeg kralja saboru predložile; o tom su se razna mnienja pojavila, ali sabor se je u tom složio, da se ova pitanja imaju do ono doba odgoditi, dok bude sabor constituiran, nije dakle o tom nikakova odluka učinjena, nisam zato ništa o tom predlogu u zapisniku napomenuo jer scienim da se u zapisniku predlozi neprimljeni neimaju napominjati. To spada u dnevnik, koj će se po brzopiscih posebice voditi.

Dragutin barun Kušlan. Glede zapisnika druge sjednice imam dvie primjetbe: glede izraza legitimationalni odbor, to nestoji, to je odbor za izradjenje poslovnog reda. Druga priprimjetba jest, da pojedini govori nespadaju u zapisnik već u dnevnik.

Mirko Šuhaj. Ja imam dvie opazke glede ovog zapisnika; u prvoj me je pretekao g. Kušlan, bolje će bit da se u zapisnik samo zaključci stave; drugo, da se u zapisnik nemože ništa staviti, što neobstoji ili što mi nemamo; čast Priorata Auranae sada neobstoji, to dostojanstvo je samo u naslovu; ja ću glede toga u svoje vrieme govoriti, zato mislim da se rieč: „priora Vranskoga“ izpuste.

Gjuro Haulik stožernik. Čast Priora Auranae obstoji i sada, samo su dohodci toga dostojanstva obaljeni i upotrebljuju se za uzdržanje duhovnoga sjemeništa.

(Redakcija sa svih stranah).

Vinko Pacel. Što g. Prica reče da nije bilo shodno predlog Kvaternikov napomeniti u zapisniku to se vara; jer kao zaključak mora se napomenut, makar se i na kašnje razpravljanje odnosio.

Grof Julio Janković. Ja sam svakako toga mnienja da se u zapisniku predlog g. Kvaternika napomene.

Adolf Veber. Ja mislim da se držimo istine, i moramo se držati, jer ćemo inače doći na stranputice; znadem da predlog g. Kvaternika nije primljen, da se cautela postavi proti onomu, što nije Abdikatia predložena. O tom je više gg. govorilo, zato ako je zapisnik vjerno zrcalo one sjednice, zašto se nije u zapisnik metnulo, da će se onda o tom viećati, kad se sabor konstituira; ja sam mnienja da se u zapisnik metne, da si je sabor pridržao pravo o tom vjećati.

Mitar Lončarević. Ja se sjećam da je u onoj sjednici g. grof Erdödy kao predsjednik, i mi drugi izjavili, da gg. Vrbančić i Briglević formuliraju cautelu, kako da se u za-

Digitized by Google

pisnik metne, no nisam ništa čuo o cauteli glede predloga g. Kvaternika.

Mirko Horvat. Buduć je načelo, da se svaki predlog koji je učinjen metne u zapisnik; a g. Kvaternik je predložio, da kralj ovomu saboru dotične abdikacije podnese, to se ima u zapisnik metnuti, ja molim dakle da se predlog i zaključak u zapisnik metne.

Stjepan Hrvoić. Buduć da su ovi zapisnici više diaria nego zapisnici, zato sam mnienja, da se predlog g. Kvaternika u zapisnik metne.

Baron Dragutin Kušlan. To je baš protivno, predlozi koji nisu još zaključeni, nespadaju u zapasnik nego u diarium, to znade svaki, koji je na saboru bio.

Ljudevit Vukotinović. Predmet, koji je g. Kvaternik predložio jest važan, zato mislim da o tom sam ustavni sabor riešava, s toga mislim, da se u zapisnik stavi, da je zaključeno, da se ov predmet u pretres uzme, kad bude sabor konstituiran.

Slavoljub Vrbančić. Kad se predlog učini mora se zaključiti, dali se prima predlog ili ne; ako su se manje važne stvari napomenule u zapisniku, mora se i o ovom predlogu nješto reći u zapisnik i navesti faktum, da je odgodjeno o njem viećanje dok bude sabor konstituiran.

Koloman Bedeković. Predlog g. Kvaternika po g. Jankoviću podupiran, primit je od svih, to nemože nitko tajiti, nego se odgodi na ono vrieme kad budemo konstituirani. Ja neznam zašto nebi šta takovoga u zapisniku napomenuli, ja mislim vrieme je važno; mi nemoramo od tog pitanja odustati. Mislim da budemo s tim zadovoljni da tu klausulu primetnemo dok bude sabor konstituiran.

Ljudevit Salopek. Ja mislim, da je u ovom predmetu od svih stranah dosti učinjeno, mi imamo diarium i zapisnik, u prvom je sve točno zapisano, što smo mi ovdje kazali, u zapisnike pako samo predmeti viećanja; ako predmet nije podpuno savršen, nemože se u zapisnik staviti; u ostalom nemogu dokučiti, kako mi dodjemo na viećanje glede valjanosti prve sjednice, kad smo već drugu zaključili; pitanje je ovdje, jeli smo složni glede redakcije; mi smo kazali na sva pitanja: redakcija; to je isto i ban izrekao. Ako budemo tako postupali, nećemo u jednoj godini svršiti naše sjednice.

Slavoljub Vrbančić. Ovdje je pitanje, hoćemo li sve predloge učinjene u zapisnik staviti ili ne, po mojem mnienju mogu samo oni predlozi u zapisnik doći, koji su primljeni; buduć je predlog g. Kvaternika primljen, primjetbom da će se o njem viećati kad bude sabor kunstituiran, to ja neuvidjam nikakve zaprieke, zašto da se to za evidenciju u zapisnik nemetne. Ja predlažem da njeg. preuzvišenost formulira pitanje na visoku kuću o tom, imali se predlog g. Kvaternika kao odgodjen do konstituiranja sabora smatrati ili ne.

Preuzvišeni g. ban. Pita: koji su toga mnienja.

(Svi: neka se stavi u zapisnik).

Robert Zlatarović. Ja bivši u Beču i vrativ se jučer nisam imao čast na saboru udioničtvovati, dakle neznam što je zaključeno. Šta se forme zapisnika tiče mislim, da se nevode zapisnici kao diarium, već da se to razluči i da se zapisnik u strogom smislu kao takov vodi, ja mislim da se ovi dosadašnji zapisnici preinače i izprave. Važni su to dokumenti, a šta će naši potomci reći, kad vide da je jedan zapisnik u ovoj a drugi u drugoj formi sastavljen; zato mislim da gg. bilježnici ov mali trud neće šteditи da ovo dielo učine.

Antun Stojanović. Mi smo time kanili samo nuždi zadovoljiti, jer neimamo svi nikakovih propisah za sabor.

Faustin Suppo. Upravo iz onoga razloga, što je zapisnik važan dokument, najpotrebnije je, da se zapisnici obširno vode, jer će se naša historija iz njih crpiti.

Ivan Kukuljević. To stenografi vode.

Robert Zlatarović. Molim da se izvoli o mojem predlogu odvjetovati.

Preuzv. g. ban Zlatarovića. Izvolite još jedanput formulirati vaš predlog.

Robert Zlatarović. Ja predlažem, da se pročitani zapisnici preinače, t. j. da se sve što unj nespada, izpusti, nego strogo samo ono u zapisnik stavi, što je zaključeno; što se diariuma tiče, mislim da je to potrebno, i ja sam za priuzdržanje istoga.

Dragojlo Kušlan. U ovu svrhu je predlog učinjen, da stenografi sve podpuno vode, dakle imat ćemo podpuni sadržaj.

Makso Prica. Ja mislim da bi se predlog g. Zlatarovića mogao primiti, nego da bi trebalo učiniti razliku medju zapisnikom prve i druge sjednice; ja mislim da je zapisnik prve sjednice sastavljen kao što treba; kad sam ga sastavljao, držao sam se starodavnog običaja, i načina u drugih parlamentih gdje se ovaki zapisnici sastavljaju, najme u zapisnik metne se ono što je predloženo, i što je primljeno. Mislim da se ova forma kako je prvi zapisnik sastavljen ostavi, nego da se predlog g. Zlatarovića tako modificira, da se zapisnik prve sjednice per extensum odobrava, a drugi zapisnik, da se polag prvoga preinači.

Josip Vuščić. Ja sam našao razliku medju zapisnikom prve i druge sjednice. Prvi zapisnik je točno sastavljen, kako mora biti, i vodi naslov zapisnik zaključakah saborskih; zapisnik mora zadržavati predloge i zaključke, i obično je da se u zapisniku napomene, tko je predlog učinio; zapisnik druge sjednice je više sličan diariumu. U tom smislu ima se zapisnik druge sjednice staviti na formu prvoga zapisnika.

Preuzv. g. ban. Moja gospoda jeli primate ovaj predlog (Svi: primano.)

Adolf Veber. Ja neću ništa reći o zapisniku, već samo o diariumu, mi imamo tri stenografa ili tako zvane brzopisce, ali oni nevode diarium, nego su samo u pomoć onomu, koji sastavlja diarium; oni nisu zastupnici naroda, zato mislim, da bi se dva zastupnika naroda izbrala, koji bi ih kontrolirali.

Dragojlo Kušlan. To je posao bilježnikah.

Preuzv. g. ban. Idemo dalje na odbore.

(Čitaju se operati odborah.)

Izv. Cuculić čita operat II. odbora
„ Bogović „ „ III. „
„ Kušlan „ „ IV. „
„ Vrbančić „ „ V. „

Dragojlo Kušlan. Iz ovoga proizlazi, da je preko 100 članovah verificirano, izuzamši one koji nisu pozvani, zato molim da ban proglasi sabor za konstituirani.

Franjo Žuželj. Ja sam mnienja, da bi najprije to preduzeli što je u zapisniku predloženo; i da se odbor sastavi, koj će sve zapisnike u jedan stopiti, ukupno saboru predložiti, i da prije sabor o verifikaciji odluči.

Barun Kušlan. Taj predlog nesmeta mojemu; dvie trećine su ovdje nedvojbenih zastupnikah dakle može ban proglasiti sabor za konstituiran.

(Svi: neka se konstituira.)

Preuzv. g. ban. Gospodo! ja proglašujem ov sabor za konstituiran i mislim da se odbor verifikacionalni izabere.

Makso Prica. Koji su bili izvjestitelji neka budu odbornici osrednjeg odbora. (Svi: pristajemo.)

Preuzv. g. ban. Dakle zaključeno je, da izvjestitelji pojedinih odborah sačine osrednji verifikacionalni odbor.

Digitized by Google

Mirko Šuhaj. Ja imam jedan predlog. Izjava Vaše Preuzvišenosti, uslied koje je ovaj narodni sabor proglašen za konstituiran, jest jedan od najradostnijih glasovah, koji smo od viekovah običavali čuti; ne samo mi zastupnici nego i cieli ustavni narod veseli se, da se možemo na ustavnom polju kretati. U cielom narodu odjekati će se odziv o važnosti našega sabora. Osvjedočeni smo svi, u povjestnici naše kraljevine biti će ovaj sabor najvažniji; jer nijedan nije imao tako važnih i toliko životnih pitanjah riešiti. Velevažnost svakoga pitanja iziskuje, da se svestrano promozga, pretrese i da se svako pitanje u svojoj cjelovitosti izcrpi; a to se može onda, kad nam zastupnikom vazda bude moguće, sve naše želje, sve nezgode, i sve rane zadnjih vremenah otvoreno i prosto ovdje na saboru očitovati; važnost ovih pitanjah iziskuje, da svaki otvoreno ono kaže što misli, ja mislim da će svaki od nas po savjesti govoriti, da se neće obzirati ni desno ni lievo, ni gore ni dole. Naš sabor a osobito kao konstitutionalni nebi bio priznat, ako nebi vladala sloboda govora; izkustvo posliednih godinah prinukalo nas je, da su se pobrinuli svi sabori za neodgovornost i nepovredivost poklisarah; ja mislim, da ako se zastupnici naroda samoglasno o tom izraze, da mi ovdje zastupamo cieli narod, da svaki ovdje podpuno slobodno govoriti može, da ni načelo neodgovornosti i nepovredivosti izrečemo. Neka se nitko za govore, koji su ovdje držani, poslje sabora pod odgovornost nemetne. Ja mislim, da se ovaj zaključak, poslie kako je Nj. preuzvišenost ban ov sabor za konstituirani proglasila, primi — i izrazi načelo neodgovornosti t. j. salvus conductus, to starodavno pravo, i da ćemo mi samo pod tim plaštem naša viećanja započeti.

Slaveljub Vrbančić. Ja mislim, da je najveća nepovredivosti garancija zastupnikah u temeljnom našem pravu, koje se nalazi u corpus juris; ako nismo u stanju ove naše temeljne zakone braniti, badava ćemo stvarati nove zaključke, pozovimo se u tom na temeljni naš stari zakon, a netreba nam novih zaključakah; jer naša nepovredivost jest u njih utemeljena.

(Svi: to se neka doda zaključku.)

Preuzv. g. Ban. Primljen je dakle predlog g. Šuhaja s dodatkom predloga g. Vrbančića, a sada je red da se izbere odbor, koji će izraditi poslovni red.

Ljudevit Vukotinović. Mi bi mogli izreći, da je odbor, koj je bio predbježno izabran i već o tom radio da bude povlastjen za izradjenje poslovnoga reda.

Grof Julio Janković. Odbor je svoje djelovanje dovršio i poslovni red izradio.

Preuzv. g. Ban. Hoćete gospodo ov odbor potvrditi, ili da se novi izbere.

(Svi: Nećemo, neka se drugi izbere.)

Preuzv. gosp. Ban. Iz koliko osobah želite gospodo imati ovaj odbor.

(Svi: iz 12.)

Neka dakle svaki 12 osobah na cedulju napiše i ovamo na stol metne.

Grof Julio Janković. Ja sam podpuno onoga mnienja, da se onomu odboru, koj je već potvrdjen, pridoda još njekoliko osobah, koje će pri poslovnom redu sudjelovati, i koje će možda štogod pridodati ili izpraviti.

Preuzv. g. Ban. To je jur zaključeno.

Aurel Kušević. Ja predlažem da bi se imena prijašnjega odbora čitala.

Mirko Horvat. Taj predlog je suvišan, mi netrebamo javne sile, ona gospoda su svoj predlog izradila; ako hoćemo novi predlog, moramo i nove osobe.

Preuzv. g. Ban. To je zaključeno, molim dakle da svaki 12 imena na cedulju napiše.

(Svi pišu imena.)

Preuzv. g. Ban. Cedulje su jur sve ovamo predane, izvolite gospodo, da izberete trojicu, koji budu glasove brojili.

(Svi: Kušlan, Bogović i Šuhaj.)

Makso Prica. Neka ostane svaki na svojem mjestu, da se konštatira, koliko nas ima.

(Vika, mnogi su već otišli.)

Preuzv. g. Ban odgodi sjednicu na pol sata radi brojenja glasovah i izjavi, da će se sjednica danas u pet satih opet nastaviti.

Nastavljanje sjednice u 5 satih poslje podne.

Preuzv. g. Ban. 115 cedulјah ima, većinom glasovah izabrani su: Kušlan sa 78, Janković 72, Salopek 65, Mrazović 60, Prica 54, Bedeković 53, Vuščić 42, Bogović 50, Šuhaj 42, Vrbančić, Kukuljević L. 41, dvanajsti i trinajsti su Veber i Vončina, svaki ima 37 glasovah.

Petar Horvat. Neka budu samo 12, jer će si predsjednika izabirati.

Preuzv. g. Ban. Kako mislite gospodo, da budu 12 ili da ostanu svi.

(Viku: neka ostanu 13.)

Preuzv. g. ban. Dakle ostaju svi 13.

Mato Mrazović. Čita izvjestje drugog odbora za verifikaciju poslanikah.

Preuzv g ban. Ja ću moliti, kad budu obadva odbora gotova, da mi se kaže i za danas zaključujem sjednicu.

Digitized by Google

Četvrta saborska sjednica dne 21. travnja 1861.

Zapisnik,

zametnut u trećoj sjednici sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držanoj u Zagrebu dne dvadesetoga travnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana Josipa baruna Šokčevića.

Ponajprije bude pročitan zapisnik prve saborske sjednice i odobren, pošto bi na zahtievanje g. zastupnika Eugenija Kvaternika i po predlogu g. Ljudevita Vukotinovića velikoga župana županije Križevačke dopunjen tako, da se u njem ubilježi, da je razprava o predlogu po g. zastupniku Kvaterniku u prvoj sjednici učinjenom: neka bi se saboru predložila pisma o abdikaciji Njegovoga Veličanstva kralja Ferd. V. i prejasnoga nadvojvode Franje Karla, odgodjena dotle dok sabor bude konstituiran.

Zatim bude čitan zapisnik druge saborske sjednice, i povodom tim, što je ovaj zapisnik odveć obširno sastavljen, ne budući stegnut na same zaključke saborske, bude na predlog gg. zastupnikah Josipa Vuščića i Roberta Zlatarovića zaključeno:

Da zapisnici saborskih sjednicah imadu u sebi obsizati samo zaključke saborske, dotična pitanja i posljedak glasovanja, ter da se imaju svikolici voditi po jednakom obliku, i to onako, kako je sastavljen zapisnik prve sjednice.

Poslje toga budu čitana izvješća odborah odredjenih za verifikaciju članovah sabora po dotičnoj gg. izvjestiteljih.

Pošto već iz tih izvješćah proizlazi, da proti dvjema trećinama saborskih članovah nejma prigovora nikakova, proglasi preuzvišeni g. predsjednik na predlog g. zastupnika Dragutina baruna Kušlana sabor za konstituiran; koj proglas bi svestranim uzklikom radosti primljen.

Zatim bude na predlog četvrtoga odbora verifikacionalnoga i g. zastupnika Franje Žužela odredjeno: da se ima od izvjestiteljah pojedinih verifikacionalnih odborah sastaviti osrednji odbor verifikacionalni, koj će sravnivši imenike svih pojedinih odsječnih članovah sastaviti *a)* glavni imenik prispjelih saborskih članovah redom alfabetičnim, *b)* imenik onih članovah, koji su po izbornom redu imali doći na sabor, nu došli nisu; *c)* izkaz onih članovah dotično municipijah ili čestih kraljevine, koje na naš sabor spadaju, nu izbornim redom amo pozvani nisu, napokon *d)* razložiti predlog za svaki prepomenuti slučaj.

Na predlog g. zastupnika Mirka Šuhaja, bude jednoglasno zaključeno:

Izjaviti, da je u duhu našega ustava i ustavnih naših zakonah utemeljena neodgovornost i nepovredivost članovah saborskih, dakle da *a)* nijedan član sabora nije nikomu osim saboru samomu odgovoran za mnienja izjavljena pri razpravi kojega predmeta, ili pri glasovanju o kojem predmetu u saboru, ter da se toga radi nemože na ikoj način progoniti ili kazniti, *b)* da svaki član saborski stoji dok traje sabor, pod osobitom zaštitom naših zakonah glasećih o „salvus conductus“, dakle da se svaka uvreda nanešena kojemu članu saboru ima kazniti po ovih zakonih, a tako isto da se nijedan član sabora nesmije, izim ako se zateče na samom djelu, za vrieme sabora, bez osobite dozvolje sabora radi kakva kažnjiva diela zatvoriti ili progoniti, i da proti nijednomu članu sabora nije dok traje sabor, dopušten zatvor osobni radi duga kakova.

Napokon bude odlučeno: izabrati posebni odbor sastojeći od 13 saborskih članovah, koji će imati izraditi poslovnik za sabor.

Za članove toga odbora budu putem tajnoga glasovanja izabrani gg. saborski članovi: Dragutin barun Kušlan, Julio grof Janković, Ljud. Salopek, Mato Mrazović, Maksimilian Prica, Koloman Bedeković, Josip Vuščić, Mirko Bogović, Mirko Šuhaj, Eduard Vrbančić, Vladislav Kukuljević, Ivan Vončina i Adolf Veber.

Time bi današnja sjednica završena.

Šokčević, s. r.
ban.

Prica, s. r.
pismovodja,

Preuzv g. ban pozdravljen sa živio. Gospodo! Molim da se najprije zapisnik zadnje sjednice proglasi.

Makso Prica. Čita zapisnik treće saborske sjednice.

Robert Zlatarović. Ja se usudjujem jednu primjetbu glede neodgovornosti i nepovredljivosti zastupnikah učiniti. Nam to nepruža dovoljno jamstvo, da mi ovaj predlog samo u zapisnik stavimo; ja sam toga mnienja, da se to kao zakon formulira i Njeg. Veličanstvu potvrdjenja radi podnese; jer uzmimo stvar praktično: tko će se toga držati, hoće li to sudu za cinosuru služiti, dok nije to zakon od valjanosti, i dokle nebude potvrdjen po Njeg. Veličanstvu.

Mirko Šuhaj. Molim, da se to neuzima više u pretres, i to tim manje, pošto je već po predlogu g. Verbančića zaključeno da se u tom pozovemo na naše ustavne zakone, i budući da nije bilo tomu više prigovora.

Josip Briglević. Ja nevidim razloga, da mi odustanemo od priašnjega zaključka, jer po predlogu gosp. Verbančića imamo se držati na temeljne zakone, koji se nahadjaju u corpus juris-u.

Svi. Redakcija zaključka.

Preuzv. g. ban. Odbor osrednji nije svršio posao verifi-

Digitized by Google

kacije, dočim je poslovni red gotov, mislim da taj uzmemo u pretres.

(Svi: Neka se čita.)

Dragutin Kušlan, bar. Čita operat odborni.

Mirko Šuhaj. Ja se usudjujem predložiti, da bi se članak po članak pročitao i ako mu tko šta prigovoriti ima, da to odmah učini, da se vrieme prištedi.

Franjo Žužel. Ja bi želio da se ovaj poslovnik najprije litografira i med članove podieli da ga mogu kod kuće prije razsudit, pa da se onda o njem vieća. To je posvuda običaj, i to tim više pri poslovniku, koj nam ima služiti za pravilo ove naše radnje; to je dakle važan predmet, kojega svaki mora prije promozgati nego će se o njem izjaviti. Ako se ovako bude čitao, ma bili još tako pozorni mnogo će nam izbjeći; jer nije svakomu dano da odmah svoj sud izreče, ja barem nemogu na jedan mah nove nepoznate mi stvari slušati i smjesta ih bez da sam o njih mislio, temeljito razsuditi. Ja dakle predlažem da se neupuštamo sada odmah u viećanja o toj osnovi, već da se prije litografira i medj saborne članove podieli.

Mirko Šuhaj. Razlozi po g. Žužlu navedeni nestoje, jerbo se ovdje neradi o bitnom kakovom predmetu, nego o formi kojom ćemo o predmetih viećati, ja neznam, zašto da odustanemo od čitanja poslovnog reda.

(Svi. Neka se čita.)

Dragutin Kušlan. Buduć da je jedan poslanik kazao, da se osnova prije svega razdieliti ima med članove, to može onda stati, gdje nije stvar prešna. Nu ovo je tako prešno da bi mi morali obustaviti sve viećanje za to vrieme, dok se osnova nebi litografirala, nu to moram napomenuti da su zastupnici dobili u jezgri ovu osnovu, nije dakle sasvim nepoznata stvar, i danas je razdieljeno 80 iztisakah; u bitnosti je ista, samo nješto promienjena u slogu, a nješto u slogu i nješto u redu, a dva tri članka su pridodana; zato bi ja molio da Vaša preuzvišenost predloži imali se u pretres uzeti osnova.

Preuzv. g. ban. Koji su zato, da se pretresiva odmah.

(Svi. Neka se čita i odmah o njoj vieća).

Dragutin bar. Kušlan pročita sliedeću osnovu poslovnika:

Poslovnik sabora trojedne kraljevine hrvatske, slavonske, i dalmatinske.

Odsjek I.

O obćih i prelaznih poslovih.

Čl. 1. Ovaj poslovnik imade valjati dotlje, dok se po saboru trojedne kraljevine drugim nezamieni.

Čl. 2. Vjerodajna pisma u kojoj god formi izdata imadu za sad onu istu moć i kriepost kao i izborni zapisnik, ali u napriedak morat će se svaki zastupnik izbornim pravovaljano sastavljenim i udostovjerenim zapisnikom izkazati.

Čl. 3. G. G. prelati, velikaši i ostali pozvanici banski morat će se pred dotičnim odborom verifikacionalnim izkazati: 1. izvornom pozivnicom banskom, 2. velikaši na pose izvadkom iz corpus juris-a ili spisah pismohrane trojedne kraljevine da su kao takovi u zakonik ugarski ili trojedne kraljevine sa glasom i sjedalom uvrštjeni, 3. da su punoljetni i kao takovi da o svom hljebu živu, 4. da u zemlji prebivaju ili imanja posjeduju. Dokazala pod 2. 3. 4. navedena mogu se za slučaj nužde nadoknaditi:

a) Obćim znanjem, *b)* ujamčenjem i svjedočbom pet velikašah i pet zastupnikah, a ona pod 1. imenikom vjerodostojnim banske pisarne sadržavajućim imena i prezimena osobah na ovaj sabor trojedne kraljevine banskimi pozivnicami pozvanih.

Odsjek II.

O privriemenom ustrojenju sabora i o verifikaciji.

Čl. 4. Pošto se sabor otvorio, zauzeti će ban, a u njegovu odsutju ili prepriečenju najstariji veliki župan predsjedničku stolicu; četiri bilježnika pako izabrat će sabor privremono putem tajnog glasovanja izmedju sebe. Nakon toga prelazi se na verifikaciju.

Čl. 5. Članovi, koji su predali svoja vjerodajna pisma ili izborne zapisnike ili pako pozivnice banske, podielit će se na pet jednakih odsiekah žrebanjem, koje će narediti predsjednik.

Čl. 6. Prvi odsjek izpituje valjanost izborah članovah drugoga odsjeka, drugi trećega, treći četvrtoga, četvrti petoga, a peti prvoga.

Čl. 7. U tu će se svrhu predsjedniku predati vjerodajna pisma ili zapisnici izborni, i pozivnice banske, kao i pismeni prigovori i tužbe proti valjanosti izbora.

Čl. 8. Predsjednik će ova pisma u smislu 6. čl. podieliti medju odsjeke.

Čl. 9. Svaki odsjek izabire sebi nadpolovičnom većinom glasovah predsjednika i izvjestitelja.

Čl. 10. Ako je koji izmedju članovah verifikacionalnog odsjeka bio sukandidat drugoga kojega člana o kojem se u istom odsjeku iztražuje, onda onaj član neima glasa, kad se vieća o pravovaljanosti izbora bivšeg njegovog sukandidata.

Čl. 11. Oni izbori, o kojih nastanu razpre razpravljat će se uslied mnienja za koje je bila absolutna većina odbora, istom poslie, kako se je sabor konstituirao.

Čl. 12. Neprepornimi izbori smatraju se oni, koji su po izbornom redu obavljeni i o kojih je vjerodajno pismo ili izborni zapisnik u redu i proti kojim neima nikakove tužbe.

Čl. 13. Tužbu glede zastupnikah mogu podnieti samo kandidati dotičnoga izbornoga kotara, ili izbirači, a glede pozvanikah svaki član sabora i to samo pismeno, dodavši ujedno svoje razloge.

Čl. 14. Za verifikaciju onih članovah koji nisu prispjeli na početak sabora te s toga u spomenutih pet verifikacionalnih odsiekah podieliti se nisu mogli, izabrat će sabor iz svoje sredine povjerenstvo od pet članovah.

Čl. 15. U svakom verifikacionalnom odsjeku mora kod izpitivanja biti nazočna barem polovica članovah u njega spadajućih.

Čl. 16. Ako se o valjanosti kojeg izbora ili poziva banskog sumnja porodi, o tom odlučuje sabor. Ovaj ako pronadje za potrebno može odrediti i iztraživanje na trošak onoga, koj će sa svojom tužbom ili prigovorom pasti. Sabor na tu iztragu može poslati i svojih članovah, ali dok traje iztraga nemože uzkratiti pravaonomu saborskomu članu, radi kojeg se iztražuje. Iztražiteljem predat će se sva pisma protežuća se na izbor. Kad dodje red na glasovanje o valjanosti kojeg izbora, najprije će se dignuti na predsjednikov poziv oni, koji su mnienja izvjestitelja odsječnoga, zatim oni, koji su proti tom mnienju. U slučaju dvojbe pokuša se ovakovo glasovanje i po drugi put. Ako ni onda nebude jasna većina, pozovu se već verificirani članovi abecednim redom, da glasuju krugljicami (balotažom).

Digitized by Google

Čl. 17. Poslie kako svi verifikacionalni odsjeci svoje djelovanje svrše i sabor o tom izvieste, imade se iz izvjestiteljah dotičnih pet odsjekah sastaviti osrednji verifikacionalni odbor. Ovaj izabravši iz svoje sredine predsjednika i izvjestitelja, imati će zadaću:

1. iz sravnjivanja imenikah svih pojedinih odsječnih članovah sastaviti glavni imenik prispjevših saborskih članovah abecednim redom, 2. na temelju ovog glavnog imenika sačiniti imenik onih članovah, koji su po izbornom redu doći imali na sabor, nu došli nisu. 3. Izkaz onih članovah dotično municipiah ili čestih kraljevine, koje na naš sabor spadaju, nu izbornim redom amo pozvati nisu. 4. Motivirani predlog za svaki od prepomenutih slučajevah.

Čl. 18. Pošto je izrečeno, da je sabor sastavljen (čl. 23.) (konstituiran), neprima se više nikakova tužba proti verificiranim članovom. Proti izborom koji se za vremena verifikacije obaviše, prima se prigovor do 14 danah poslie obavljena izbora.

Odsjek III.

O sastavljenju (konstituiranjn) sabora.

Čl. 19. Pošto je predsjednik izjavio da su jur dvie trećine na temelju izbornog reda izabranih zastupnikah narodnih kao i pozvanikah banskih verificirani i da su već svi odsjeci verifikacionalni na pose a i napomenuti u čl. 17. osrednji odsjek svoja izvjestja podnieli, onda se verificirani članovi sabora laćaju izbora svojih častnikah.

Čl. 20. Najprije se glasuje redomice za dva podpredsjednika ovako: jedan izmedju privremenih bilježnikah čita po abecednom redu imena verificiranih članovah; ovi jedan po jedan dolaze, te meću cedulje u škrinjicu, koja stoji pred najstarijim velikim županom kao dobnim predsjednikom. Imena onih, koji kod prvog čitanja odsutni bijahu, za da oni mogu glasovati, pročitat će se još jednom i onda pod nadzorom najstarijeg velikog župana broje bilježnici javno pred licem sabora glasove, a dobni predsjednik proglasuje resultat izbora.

Čl. 21. Ako nebude absolutne većine, onda se opetuje glasovanje za onu dvojicu, koji su imali najviše glasovah. Kad se obavi izbor prvog podpredsjednika prelazi se na izbor drugog podpredsjednika na posve isti način.

Čl. 22. Zatim se na taj isti način ali ne posebice, već na jedanput izabiru četiri bilježnika, koji će izmjenice perovodne poslove za vremena sabora obavljati.

Čl. 23. Kada izabrani častnici svoja mjesta zauzmu izjavljuje ban ili prvi novo izabrani podpredsjednik, da je sabor sastavljen (konstituiran.)

Čl. 24. Imena podpredsjednikah i bilježnikah daju se putem kraljevskog dvorskog dikasterija Nj. Veličanstvu na službeno znanje.

Odsjek IV.

O redu viećanjah.

Čl. 25. Za pripravu viećanjah podielit će se sabor izuzam bana i prvog podpredsjednika žrebanjem na pet odsiekah.

Čl. 26. Svaki si odsjek izabire absolutnom većinom glasovah predsjednika i izvjestitelja.

Čl. 27. O svakom predmetu saborskom ima se predbježno viećati u ovih odsjecih, a predlozi koji nesmjeraju na stvaranje zakonah mogu se preduzeti i bez predbježnoga pretresivanju u odboru.

Čl. 28. Svaki član sabora vlastan je predmet koji predložiti saboru viećanja radi. Ako ovaj predlog podupru 15-torica inih članovah ima se predloženi predmet uvrstiti u broj onih predmetah, o kojih će viećati sabor, ter ga odpratiti u odsjeke.

Čl. 29. Ako je predlogu svrha, da se zakon stvori, onda ga treba pismeno u slici zakonskoga predloga predati a zakonski predlozi, ako se uvrste u broj predmetah saborskih (čl. 28.), moraju se natiskani razdieliti medju članove sabora.

Čl. 30. Kada se odsjeku predade koji zakonski predlog, onda on o njem vieća, i kad misli da je stvar dovoljno izcrpio, javi to banu i ujedno prvom a u zapriečenju ovog drugom podpredsjedniku.

Čl. 31. Kad ovu prijavu učine tri odsjeka, onda prvi podpredsjednik pozove izvjestitelje u centralni odbor, i izvjestivši o tom bana doglasi to onim odsjekom, što su još zaostali.

Čl. 32. U centralnom odboru bez odlučnog ipak glasa predsjedava ili prvi podpredsjednik sabora ili pako po njemu povlaščeni drugi podpredsjednik.

Čl. 33. Kada je centralni odbor dovršio viećanje, izabere si izmedju sebe absolutnom većinom glasovah izvjestitelja, koj izvješćuje mnienje centralnoga odbora. Izvjestitelji onih odsiekah, kojih je mnienje u centralnom odboru ostalo u manjini, mogu ovom prilikom takodjer podnieti svoja mnienja.

Čl. 34. Ako se saboru bude svidjelo može mimoići ovo viećanje u odsječnih sjednicah, te može neposredno kojemu odboru ad hoc povjeriti pripravu kojega predmeta. Ovaj odbor izabire izmedju se predsjednika i izvjestitelja.

Čl. 35. Na zahtievanje predsjedničtva ili 15 članovah pretvara se sabor u odbornu tajnu sjednicu, u kojoj se najprije vieća i odlučuje o tom, dali ima dovoljna uzroka držati takovu sjednicu? Ako se sabor pretvorio u odbornu tajnu sjednicu može odrediti, da se nevodi nikakav zapisnik.

Čl. 36. Predsjedničtvo je držano priobćiti u svakoj sjednici prispjele medjutim predloge, prošnje i odborna izvješća, a sabor ustanovljuje dnevni red. Bezimene podneske neprima sabor.

Čl. 37. Kada prispije dan, odredjeni za pretresivanje kojega predloga, onda onaj, koji predlog čini razvije ga potanje, a sabor odlučuje glasovanjem, dali će se pustiti u pretresivanje ovoga predloga ili ne?

Čl. 38. Za razjasnjenje dotičnih predmetah viećanja vlastni su odbori svakoga pozvati i poslušati.

Čl. 39. Odbori se drže u svom poslovanju dnevnoga reda, što ga je sabor ustanovio.

Čl. 40. Izim izvanrednih slučajevah imaju se odborna izvješća i predlozi barem 3 dana prije čitanja natiskani podielit medju članove.

Čl. 41. Kad se pročitaju izvješća kojeg odbora, sabor o njih vieća ili odmah ili u tu svrhu odredi vrieme.

Čl. 42. Poslje odbornoga izvjestitelja ide najprije rieč onoga, koji je predlog načinio, i njemu je slobodno još jedanput govoriti prije nego se pretresivanje svrši.

Čl. 43. Pošto je izvjestitelj centralnogu ili posebnoga odbora podnio predlog onda se u vrieme, koje će sabor odrediti, započme viećanje o načelu predloga.

Čl. 44. Zatim se pretresuju redom pojedini članci i na nje

*

Digitized by Google

se protežući izpravci (amendements). I pri tom može svaki član samo jedanput govoriti.

Čl. 45. Ako sabor koji izpravak odputi na odbor, može zato ipak nastaviti pretresanje glede ostalih članakah.

Čl. 46. Kada se svrši pretresivanje po člancih, onda se drugi dan iza toga dana glasuje o cielom zakonskom predlogu.

Čl. 47. Ostali članovi koji žele o predmetu govoriti, imaju kod prijave za ubilježenje naznačiti, hoće li govoriti „za“ ili „proti“ predlogu. Kad do rieči dodju to ima biti po pravilu izmjenice tako, da za govornikom koj je prozborio „za“ odborni predlog, sliedi onaj, koj se „protiv“ njega dao ubilježiti. U ostalom članovi sabora govore redom kako su ubilježeni.

Čl. 48. Izuzamši slučaj spomenut u 42. čl., nije slobodno glede načela i bitnosti predmeta više nego jedanput govoriti.

Čl. 49. Govornike upisuje bilježnik, kojega je na to predsjednik odredio, i on ih po imenu redom onim, kojim su se prijavili poziva, da prozbore.

Čl. 50. Za viećanja o kojem predmetu mogu u svako doba za rieč prositi oni koji žele: 1. predložiti dnevni red, 2. odgovoriti na osobna napadanja, ili 3. pozvati se na ovaj poslovnik.

Čl. 51. Onaj, koj što predloži, ima pravo opozvati svoj predlog; nu ako je tko drugi taj predlog posvojio, onda se nastavlja viećanje.

Čl. 52. Govore s pisma čitati nije slobodno.

Čl. 53. Izim odbornoga izvjestitelja, kojemu se ima odrediti prikladno mjesto u sabornici, prosto je svakomu sa svoga mjesta odgovoriti.

Čl. 54. Sjednica se počima čitanjem zapisnika prošle sjednice.

Čl. 55. U zapisniku ima bit: 1. točno i od slova do slova naznačeno pitanje, o kojem se je glasovalo, 2. resultat glasovanja.

Čl. 56. Ako se proti redakciji zapisnika učini takav prigovor, kojeg dotični bilježnik nemože pobiti, onda predsjednik upita sabor, je li se slaže s učinjenim prigovorom. Ako većina pronadje, da je prigovor temeljit, onda se mora zapisnik još u istoj sjednici izpraviti.

Čl. 57. Zapisnik se verificira podpisom predsjednika i dotičnog bilježnika.

Čl. 58. Bez privoljenja sabora nije slobodno govoriti o predmetih, koji nespadaju na dnevni red.

Čl. 59. Izpravci imaju se predsjedničtvu pismeno predati. Ako se nov predlog predade, onda se ima najprije o izvornom predlogu viećati i glasovati, zatim ide prednost novi predlog pred izpravkom propalog prvoga predloga.

Čl. 60. Govorniku nije slobodno rieč prekidati.

Čl. 61. Samo predsjednik imade pravo govornika na red uputiti, i ako se to tečajem jednoga govora dvaput dogodi, onda sabor usljed opravdanja govornikova može na predsjednikovo pitanje govorniku uztegnuti rieč i prema okolnostim odlučiti, da mu se ukor ubilježi u zapisnik.

Čl. 62. Kada se svrši viećanje, predsjednik formulira pitanje, o kojem se glasovati imade. Ako se proti ovoj formulaciji učini prigovor, ima o njem sabor prije odlučiti nego što će se glasovati o samom pitanju.

Čl. 63. Kad bi pitanje, članak ili predlog, o kojem se ima glasovati, sastajao iz više čestih, onda se može zahtievati, da se te česti jedna od druge odieli.

Čl. 64. Prije nego se počme glasovati, treba da predsjednik ili jedan izmedju bilježnikah još jedanput pročita pitanje, članak ili predlog.

Čl. 65. Glasuje se tako, da se ustaje ili ostaje sjedeć. U svakom slučaju odlučuje absolutna većina. Ako je resultat dvojben, još se jedanput glasuje, i većina se sbraja po osobah.

Čl. 66. Na zahtievanje 15 članovah prije ili poslje predsjednikova izjavljenja, ima se glasovati javno, tako da se po imenu svaki član pozove.

Čl. 67. Pitanje se ima tako staviti, da se nanj može prosto odgovoriti sa „da“ ili „ne.“

Čl. 68. Kad se glasuje nije slobodno držati govora niti svoje glasovanje razlozi podupirati.

Čl. 69. Kad se vieća i odlučuje, treba da budu prisutne najmanje $^2/_3$ verificiranih zastupnikah.

Čl. 70. Proti svojim zaključkom neprima sabor nikakovih prigovorah.

Čl. 71. Kad se radi o novčanih ponudah, glasuje se vazda o svoti najvećoj.

Čl. 72. Ako koji član sabora red smućuje, predsjednik će ga po imenu na red uputiti. Ako li isti član i nadalje red smeta, sabor će odrediti ono, što mu se shodno svidi.

Čl. 73. Ako u saboru zavlada velika buka i nemir, kojega nemože predsjednik utažiti, tada je vlastan izjaviti, da će sjednicu odgoditi. Ako ni onda nenastane mir, to će predsjednik odgoditi sjednicu i to najdulje na vrieme od jedne ure.

Čl. 74. Sabor more odrediti, da se sva pisma, protežuća se na pretresivanje, naštampaju i medju članove podiele.

Odsjek V.

O prošnjah.

Čl. 75. Svaka se prošnja daje pismeno ili predsjedniku ili kojemu članu, koj će ju predložiti.

Čl. 76. Ovakovu prošnju imade bilježnik, pošto ju je saboru u izvadku priobćio, predati za izpitivanje prošnjah po saboru izabranom svaki mjesec obnovit se imajućem odboru od 11 članovah, koji svakoga tjedna po svom izvjestitelju svoja obznanjenja čini. Prije nego se takovo obznanjenje učini, treba, da barem tri dana prije toga predmet prošnje u sabornici javno izpostavljen bude s dodatkom, gdje stanuje, i kada će se prošnja pretresivati.

Čl. 77. Pojedinci ili poslanstva iz onih krajevah domovine, koji su poslali zastupnike na sabor neće se pustiti pred lice sabora. Iz onih ipak krajevah trojedne kraljevine, koji neimadu zastupnikah na saboru, mogu se pojedinci i poslanstva primiti ako 15 članovah saborskih to zaište.

Odsjek VI.

O predsjedniku.

Čl. 78. Predsjednik otvara i zaključuje sjednicu. On rukovodi red držeći se ovog poslovnika.

Čl. 79. Premda se po dnevnom redu sabora nebi stanoviti koj dan sjednica držati imala, to ipak na zahtiev 15 članovah, mora predsjedničtvo sjednicu ureći, i to običnim načinom proglasiti.

Čl. 80. Predsjednik može glasovati samo onda, kad se je već po drugiput glasovalo pa vazda bijaše glasovi jednako podieljeni.

Digitized by Google

Čl. 81. Članovi se nesmiju bez dozvolje sabora na dulje vremena udaljiti. Koji se misle udaljiti na kraće vrieme, dužni su najaviti se kod predsjednika, a ovaj to mora saboru priobćiti.

Odsjek VII.

O bilježnicih.

Čl. 82. Bilježnici vode zapisnik sabora, čitaju spise, bilježe one, koji žele govoriti, sbrajaju glasove, napokon kontroliraju i brzopisce u vodjenju dnevnika i tiskanje saborskih spisah.

Čl. 83. Zapisnici se tiskaju od vremena do vremena, i od tog kao i od svake tiskanice saborske dobiti će svaki član po jedan iztisak.

Odsjek VIII.

O javnosti.

Čl. 84. Sjednice saborne su javne.

Čl. 85. Za izvjestitelje novinah i brzopisce bit će u sabornici shodno i dovoljno mjesto.

Čl. 86. Občinstvu je mjesto samo na galeriji.

Čl. 87. Jedna strana galerije svakomu je odprta, druga je pričuvana onim, koji imadu ulaznice, i tu je posebno mjesto za gospodje ostavljeno.

Čl. 88. Svaki član može na svoju odgovornost dati jednu ulaznicu, a predsjednik 10.

Čl. 89. Občinstvu nije slobodno, dopadnost ili nedopadnost izjavljivati.

Čl. 90. Za red i mir na galerijah pobrinut će se predsjedničtvo.

Čl. 91. Ako tko red buni, te jedna opomena predsjednikova nebude imala uspjeha, to u drugom slučaju pojedinac ili občinstvo dotičnoga odiela galerije može se odpraviti na polje.

Čl. 92. Ako je občinstvo iz ciele galerije odstranjeno, onda se viećanje po odluci sabora ili još onaj isti dan, ili drugda, nu opet javno drži.

Čl. 93. Smutljivci mira mogu se osim odstranjenja na poziv predsjedničtva po saboru i kazniti.

Čl. 94. Izbor rednikah i pomoćnoga osoblja saborskog spada na predsjedničtvo.

Čl. 95. Ovog poslovnika članci 90 do 95 imadu se posebno naštampati i kod svakog ulaza i u svakom odsjeku galerije na zid priliepiti.

Čl. 96. Na predlog 15 članovah sabora ima se ovaj poslovnik u novi prestres uzeti i onda po zaključku većine promieniti.

Ivan Živković. Molim da dvie tri rieći progovorim. Kao što se vidi, sriemska županija docnije je poslala svoje poslanike, i to ne po načinu drugih municipijah. U tom, da smo docnije došli, nemojte vidit nemarljivost iliti hladnokrvnost prema braći našoj hrvato-slavoncem, kao i u tom, da se nismo izbornog reda držali, nikakvo tudjinstvo ili separatizam, no jedini izvanredni položaj naše sriemske županije. Poznato je, da se sriemska županija na razvalinah srbske vojvodine ustanovila, ona je imala kao takova u obzir uzeti postojavše odnošenje prema Ugarskoj, dalje postojavše i danas postojeće odnošenje prema trojednoj kraljevini, i na posljedku prema sebi samoj t. j. prema još otvorenomu pitanju o političnom bitju naroda srbskog. Po tome izčekivamo na organ, koj će to pitanje u pretres uzeti. Poznato je da je srbski narod u tom obziru svoj kongres dobio, koj je svoja viećanja započeo, i kao što sam čuo jučer dovršio. Sriemska županija je imala svoje poslanike na kongresu; oni su imali viećati, hoćemo li svoje poslanike poslati u Zagreb, kad se bude kongres zaključio. Mi smo tekar 15. o. m. u položaj došli, da se izrazimo hoćemo li simo doći ili ne. Što se načina izbornog tiče naša stvar ovako stoji; visokim riešenjem od 20. list. stranom je povraćen a stranom podieljen ustav zemljam Ugarske, te se je sriemska županija na ustavnoj slobodi oživotvorila. Od ovoga dana pak do danas neobstoji nikakvi ustavni zakon glede izbora poslanikah na ovaj sabor, nikakovo razpoloženje, što je ostalo sriemskoj županiji, nego da se donde, dok se putem ustavnim neuzakone odnošenja tako prema Ugarskoj, kao prema trojednoj kraljevini na prijašnje noge stavi, i zato je zaključila, da svoje zastupnike kolektivno pošlje, dok se njeno odnošenje riešilo bude. Mi želimo, da vi nas primite kao zastupnike cjelokupnosti županije sriemske, i najme što želimo s vami u bratskoj ljubavi u predmetih o osiguranju novooživotvorene ustavne slobode i političke narodnosti naše kao i o odnošenju trojedne kraljevine prema kraljevini Ugarskoj učestvovati i savjetovati.

Mirko Hrvat. Ja mislim da se predlog g. Živkovića onda može u prestres uzeti, kad bude odbor verifikacije svoje izvješće podneso, jer mi nemožemo nikako izbor u obzir uzeti, koj je proti poslovnom redu učinjen; ja predlažem da se o tom u nikakvo viećanje neupuštamo, već da se to na odbor verifikacije odpravi.

Josip Briglević. Gospodin Živković je kazao izvanredni položaj sriemske županije, ja mislim ako i nije u poslovnom redu, da mi ipak privremeno tu gospodu primimo, i pošto ova gospoda žele da se naša odnošenja prema Ugarskoj i prema našem narodu u pretres uzmu, i pošto je to najvažnije pitanje i u predlogu Njeg. Veličansvu, molim da Vaša preuzv. dopusti, da se predlog radi toga naprvo uzme.

Dragojlo Kušlan. Čita sada poslovnik, članak po članak.

Eugen Kvaternik. Imam primjetiti, što se tiče točke 4. o indigenatu. Ima, izmed naše domovine sinovah, ljudih; koji u domovini neživе, koji našoj domovini nikakve koristi nepružaju, i ne samo da korist iz domovine naše crpe, nego dapače imadu pravo o sudbini naroda našega viećati. Neima države u Europi, koja se nebi kakvim takvim zakonom ogradila proti takovoj anomaliji toga radi. Ja molim dakle slavnu kuću da 4. točka tako izvoli preinačiti, da oni velikaši, koji u zemlji nežive, i redovito neće u njoj da žive, da budu lišeni prava viećati o sudbini naroda. Imamo primjera u jednoj provinciji u Pruskoj, u poznanju koja prije 80 godinah brojaše 1.130,000 Poljakah i 200,000 Niemacah, a sada broji 750,000 Niemacah, a samo 600,000 Poljakah. To je što sveto pismo kaže, „baština naša obrati se ka tudjini"; i da nebudemo danas sutra u vlastitoj kući „vodu za novce pili." Ima državah n Evropi, gdje su velikaši lišeni prava odvjeta ako i imaju svoja posjedovanja u istoj zemlji, ali tamo nežive; zato mislim, da se oni velikaši, koji nežive u našoj domovini, liše prava odsjeta.

Mato Mrazović. Ja mislim, da o ovom nemože biti pitanja sada, nego onda kad red na to dodje; tu se neradi o tom, tko ima pravo odvjeta na saboru, nega da se ima samo legitimirati, tko ima pravo ovdje zastupati; ov sabor ima poslovni red, zato se ovo pitanje neka dondje odgodi, kad se bude o izbornom redu govorilo, o kojem će se posebna osnova stvoriti, i napose viećati.

Preuzv. g. **ban.** Koji su mnienja g. Mrazovića.

(Svi: redakcija.)

Faustin Suppe. Neka se pitanje stavi: jeli redakcija ili predlog g. Kvaternika.

Dragojle Kušlan. Nemisli g. Kvaternik, da se ovo pitanje u zapisnik stavi kao zaključak, mi imamo sada viećati o po-

Digitized by Google

slovnom redu i zato mislim, da se cautela o tom u zapisnik metne.

Koloman Bedeković. Ja mislim, ako mi pri svakoj točki budemo kautelu metnuli u zapisnik, onda budemo stvar tako napumili cautelami, da se sami nebudemo razumjeli; ja mislim da o kauteli onda može samo govora biti, kad bi g. Kvaternik izgubio pravo predlog opetovati, zato da se u zapisnik metne, da će se to pretresivati kao novi predlog.

Makso Prica. Pravo je što je g. Bedeković kazao, da svakomu prosto stoji u svoje vrieme predlog opetovati; tko ima pravo viećati, to nespada na poslovni red, nego na samu ustanovu sabora. Zato mislim da se predlog g. Kvaternika napomene prosto u zapisniku s tim, da si pridržuje pravo o tom u svoje vrieme predlog učiniti. — (Uz ovo mnienje pristala je većina ustajom.)

Dragojlo Kušlan. Čita dalje operat odborni o poslovniku.

Stjepan Iliašević. Glede čl. 15. imam opazku; ja mislim da izreku „polovica članovah“ nije dovoljna, nego da se reče absolutna većina, ili $^2/_3$.

(Svi: redakcija.)

Dragojlo Kušlan. Čita dalje odsjek III. IV. V. VI. VII. operata o poslovniku, koji su svi s neznatnimi primjetbami primljeni, kao što su po odboru redigirani.

Dalje čita odsjek VIII. o javnosti.

Ovdje predloži odbor: izvjestitelji novinah dobit će u sabornici pristojno mjesto, nu ako budu izvješća svoja hotomice izopačivali „opomenuti će se jedanput, a u slučaju izopačenja izključit će se iz sjednice.“

Ladislav Balog. Ja predlažem da se ova točka o izvjestiteljih novinah iz poslovnika izpusti, jer se neda razsuditi, da li je tko hotomice što izopačio, ili možda slučajno stvar krivo shvatio.

Mirko Bogović. Ja sam baš protivnoga mnienja; ja sam prijatelj javnosti, ma takodjer prijatelj istine; da sam prijatelj javnosti, to sam pokazao u banskoj konferenciji, gdje je na moj predlog odlučeno bilo, da se novinarom dopusti da u bansku konferenciju dodju i zaključke njezine priobćuju. Čast i poštenje svakomu čovjeku, a napose svakomu uredniku, koji pravo govori, i pravo piše; ali neznam šta da rečem, kako li da sudim o uredničtvu, koje glede političkih svojih načelah opakliju prama vjetru okreće, koje danas u zviezde kuje, što je jučer nogama gazilo, i u blato vuklo; neznam kako da sudim o uredničtvu, koje se občinstvu nameće za mentora, koje pače tako daleko zabrazduje, da izopačuje zaključke i izreke visokog takvog tiela kao što je sabor. To se je evo ovdje dogodilo; dogodilo se je i meni i to „Agramerici“, koja kaže da me g. Očić radi mojih opazakah učinjenih onom prigodom, kad se je viećalo o obrazcu zakletve banove „schlagend widerlegt“ što nije istina; jer kad bi to bio g. podžupan zagrebački, kojega ja u ostalom cienim učinio bio, to bi bio morao dokazati da je ono što je crno, bielo; morao bi najme bio dokazati, da onih citatah u zakoniku našem neima, što sam ih jur citirao. Buduć pako da su sva moja citata rieč po rieč u zakoniku ugarskom sadržana, to opetovano kažem da nije istina što su rečene novine u tom obziru priobćile, da se pako u buduće što takovoga nedogodi zato predlažem: da se čl. 85 poslovnika ovako uredi „izvjestitelji novinah, ako budu izopačivali zaključke, biti će opomenuti prviput, a drugi put biti će izključeni iz sabornice, i zabranit će jim se posredno prisustvovati viećanju sabora.

Eugen Kvaternik. Ja pristajem uz mnienje g. predgovornika i kod mene je bio isti slučaj, da sam najme pobio predlog njeki, dočim sam ciele sjednice kao riba šutio.

Mirko Šukaj. Ja pristajem uz mnienje g. Bogovića, jer znam iz izkustva, da se svi moji govori izopačuju.

Lud. Kukuljević. Ja sam mnienja g. Bogovića; naši poklisari su odgovorni komitentom, zato je treba, da se ono istinito stavi u novine, kako se dogodilo, osobito što se zagrebačkih narodnih novinah i agramerice tiče jer iz njih uzimaju članke i ostale novine austrijske i magjarske.

Franjo Levrić. Ja onu stvar smatram iz nepristranog gledišta; priznati moramo, da makar tko kako vješt bio u pisanju i imao najbolju volju, zato nije moguće onako pisati, kako se govori; jer neću u tom tražiti zlobu ili pristranost, nego slaboću; zato bi najpametnije bilo, da se nebi nikakvi govori u novinah priobćivali nego da se izdaje dnevnik i neka se jedan odbor imenuje, koji će govore cenzurirati.

Dragojlo Kušlan. Nas je na to sklonulo izkustva, koji na sabor dolazimo, da smo ovako ovu točku o novinarih formulirali. U Agramerici nije bilo opširnih govorah, nego samo excerpta, zato nitko ništa nekaže, ako kratka izvjestja metne u novine, nego da izopačuje govore i u svom izvjestju samo prosto reče: ovo ili ono tvrdjenje je temeljito pobijeno — to novinam nije slobodno, kao što je agramerica učinila.

Adolf Veber. Ja se slažem s gospodom, predgovornici kad bi se uredniku dokazati moglo, da je on koj govor zlobno izopačio, onda bi tako proti njemu postupati mogli; jer samo zloba može čovjeka okriviti, ali slabost ne; urednik koj ovdje piše, može gdje što izostaviti, ali ako se nevidi tendencija, da je hotio zastupnike osramotitii onda nemože biti kažnjeno. Svaki urednik ima pravo svoje mnienje očitovati, to je njegovo znanje, koje zahtieva da ima toliko moralne moći, da može občinstvo rukovoditi, i samo ako su facta izkrivljena onda se može proti ujemu kazan izreći.

Slavoljub Vrbančić. Prije svega molim, da se moja osoba kao urednika novinah razlikuje, buduć ja ovdje kao poslanik govorim. Ja mislim, da se nemože nikomu prepriečiti, da on o govoru kojeg saborskog člana svoje mnienje izjavi; i da neima nikoga ovdje, koji bi hotio tomu granice staviti, zato nestoji mnienje g. Kušlana, da nije slobodno novinaru, da opazi, tko je kako govorio, i tko je koga temeljito probio ili nije, te da on o tom neizjavi svoje subjektivno mnienje. Što se tiče shvaćenja, to je vrlo relativno i težko je tvrditi da je tko koga iz zlobe zlo shvatio. Uzmimo na primjer, jučerajni predlog g. Kvaternika. Jedna polovina je kazala, da je taj predlog za zaključak dozrio, dočim su drugi kazali, da je ostao samo predlog. Ako je dakle jedna polovina saborskih članovah o tom predlogu drugo tvrdila, nego što je druga polovina, kako da se nebi izvjestitelj jednoga časopisa mogao zabuniti? — i ja dopustim da se on može na odgovornost zakonitim putem povući i ako mu se dokaže, da će zlobno tudje rieči izopačio. Nu ako on svoje mnienje o tudjem govoru izjavi ili ako nije govornika točno shvatio, zato nemože nitko dakle ni urednik novinah biti kažnjen. U ostalom da je izvjestitelj i to hotomice izopačio, to se neda dokazati, jer ima ljudih, koji bi radje, da ih drugi drugojačije razumiju, nego što su govorili, jer jedno misle a drugo govore. Jedni se kaju, što su više govorili, nego što su naumili, a drugi bi radi da su rekli ono, što nitko nije čuo; to ja govorim iz izkustva koje sam stekao kao izvjestitelj saborski. Svim onim ugoditi nije moguće; ako tko misli, da mu je govor izopačen, neka stavi u novine izpravak, te samo onda, ako dotični urednik nebi hotio uvrstiti u svoj list ovaj izpravak, može ga ovredjeni poslanik pozvati na odgovor. Buduć da se neslaže ovaj članak a još manje dodatak g. Bogovića sa slobodom štampe to predlažem da se prosto reče, da će imat

Digitized by Google

izvjestitelj novinah posebno mjesto u saboru, a ostalo sve da se izostavi.

Dragojlo Kušlan. Ja sam dužan odgovoriti, da je uredniku novinah slobodno svoje mnienje izjaviti u posebnom članku, nu ne tečajem izvješća.

Ivan Perkovac. Vi možete novinam zapriečiti mjesto u saboru i nedati mu stolca, ali on će odići na galeriju pak će svoja izvješća davati, i ako ne u novinah, to u feuilletonu. Zato se ipak poradi obćenite javnosti nemože sasvim izključiti iz sabornice, Ako novinarom nije dopušteno svoje mnienje izjaviti, to si onda ograničujete slobodu štampe, i stvara se zakon o štampi. Vi se varate ako hoćete primiti amendement Bogavića, jer da se novinam u kojem slučaju zabrani neposredno priobćivanje saborskih izvješćah, tom bi se odlukom naročito dokinula sloboda štampe i zato pristajem na predlog g. Vrbančića.

Mirko Bogović. To se mora uzeti, kao što je rečeno; da izvjestitelji novinah ako budu izopačivali zaključke, opomenut će se jedanput, a drugi put biti će izključeni iz sabornice i zabranit će jim se neposredno prisustvovati viećanju sabora.

Dragojlo Kušlan. Odgovaram g. Perkovcu da izvjestitelj može na galeriju ići, nego da mu sabor može uzkratiti mjesto koje mu pripada.

Josip Vuščić. Onim riečim, koje g. Kušlan navodi, imam dodati, kao član odbora za izradjenje poslovnog reda, da odbor kod pretresivanja ovog predmeta nije u obzir uzeo novinare zagrebačke, nego se je postavio na temelj inih načelah, koja glede toga obstoje kod drugih ustavnih novinah kao što u Ugarskoj, Belgiji i Englezkoj; ovdje nije bilo govora o novinarih, već samo o načelih; u ostalom nisam protivan, ako se ova odredba iz poslovnika posve izostavi.

Franjo Žuić. U redu je, da se članovi sabora brane proti napadanju novinah, i zlobnom izopačivanju saborskih izvješćah, jer poštenje svakoga čovjega je sveto dotle, dok se protivno nedokaže. Istina je što je g. Lovrić naveo, da višeput novinari drugo napišu, nego što je bilo; i istina je, što je gospodin Vrbančić kazao, da zastupnici višeput neznaju što je zaključeno; pitajmo po dovršenoj sjednici, kojega šta je zaključeno, jedan će kazati ovo drugi ono; na takvi način može se lahko izopačenje dogoditi; mora se bo konstatirati, da li je novinar zlobno izopačio, ovomu se pako može najlakše doskočiti, ako onaj, koga se tiče ide k uredniku i njemu kaže da je drugčije govorio, te da zahtieva, da se njegov izpravak u novine uvrsti; moglo bi se dogoditi, kao što je g. Vrbančić kazao, da bi tko reko, da ovi govor nije njegov, pa je ipak tako govorio; kako ćete tomu doskočiti, onda se neka onaj, koji misli da mu je govor izopačen obrati na brzopisce, ako pako urednik misli, da neima pravo, neka ide brzopiscem; ako se pronadje, da se izpravak slaže s onim što su przopisci napisali, onda je dužan uvrstiti ga u novine; ako neće novinar uzeti izpravak onda je zloba.

Ljudevit Vukotinović. Polag moga mnienja mislio bi, da se ove linije „izvjestitelji novinah“ sasvim izpusti, i to iz razloga toga, što nemožemo to dokučiti, što ovdje želimo; ako ih izključimo iz sabornice, to će oni na galeriju ići i pisati, a to je svejedno, il pišu gori ili doli. Ako pišu izvješća u novinah, to spada na one o kojih pišu, zato prestaje drugo, nego da se prituže. U ostalom šta se načina javnosti i slobode tiska tiče, neslažem se ja, da se u tom obziru ograničenje čini.

Stjepan Pavleković. Kad imamo slobodu, hoćemo ovu i zadržati, da nemamo preventivne ni represivne cenzure. Ako tko misli, da je drugač o njemu pisano, nego je govorio, zato se može sredstvo upotrebiti, da se zakonitim putem stvar razpravi; stoga pristajem uz predloga g. Vukotinovića.

Preuzv. g. ban. Tko je za predlog g. Vukotinovića neka ustaju?

(Većina ustala.)

Dakle predlog g. Vukotinovića je primljen.

Dragojlo Kušlan. Čita formulirani članak po predlogu g. Vukotinovića.

Dalje čita čl. 86 p. r.

Franjo Lovrić. Šta se razumieva pod galerijom.

Barun Kušlan. Kažem što je gori.

Franjo Lovrić. Zašto ne dolje?

Barun Kušlan. Kod glasovanja ustajom, imali bi tegobe; jer se nebi mogli zastupnici razlikovati, od obćinstva, a u svakom parlamentu ima obćinstvo samo na galeriji mjesto.

Makso Prica. Zato bi se morale načiniti lože, da bi publikum imao prazno mjesto u sabornici, a to ovdje nije moguće.

Barun Kušlan. Čita do kraja poslovnik, koj je primljen.

Zadaća bi sad bila, da se izbiru podpredsjednici i bilježnici, i peti odbor za verifikaciju, i jedan odbor iz sredine sabora za prošnje.

Preuzv. g. ban. Dakle najpre podpredsjednike.

Antun Stojanović. Zahvaljuje se za podieljenu čast privremenoga bilježnika.

Makso Prica. Vi ste se prerano zahvalili, mi danas nemožemo birati, od potrebe je da se prije dogovorimo, to su važne stvari, o kojih moramo u privatnih sastancih viećati, jer inače nećemo dva ni tri dana gotovi biti, zato predlažem da se to sutra preduzme.

Preuzv. g. ban. Koji su zato, da se izbiranje odmah preduzme? (Većina: odmah.)

(Biva biranje žrebanjem.)

Resultat žrebanja bio je: da je izmedju 131 glasovah, dobio grof Janković 61, Kukuljević Ivan 47, Stossmajer 11, Haulik 2, Erdödy Ivan 2, Vukotinović 1, Briglević 1, dalje započe se drugo žrebanje, kod kojeg je grof Janković dobio absolutnu većinu od 67 glasovah.

Preuzv. g. ban zaključi sjednicu, i ureče petu sjednicu za sliedeći dan u 10 satih.

Digitized by Google

Peta saborska sjednica dne 24. travnja 1861.

Zapisnik

zametnut u četvrtoj sjednici sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držanoj u Zagrebu dne dvadeset i trećega travnja, godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana Josipa baruna Šokčevića.

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljedne treće sjednice i odobren.

Zatim bude u pretres uzeta osnova poslovnika za sabor izradjena i predložena po odboru u posljednoj sjednici na to odredjenom. Izza kako ova osnova bi po g. zastupniku Dragutinu barunu Kušlanu kao izvjestitelju dotičnoga odbora čitava pročitana prijavi se g. Jovan Živković podžupan županije sriemske kao poklisar odaslan na sabor po istoj županiji i predade vjerodajno pismo izdano po istoj županiji. Pošto ovo vjerodajno pismo bude odpravljeno na dotični verifikacionalni odbor, i pošto sabor na predlog g. zastupnika Josipa Briglevića: da bi se još prije poslovnika pretresalo pitanje o budućih odnošajih ove kraljevine k kraljevini Ugarskoj, a niti na predlog g. zastupnika Franje Žužela: da bi se osnova poslovnika, kako je po odboru izradjena, ponajprije naštampala, i medju članove sabora podielila, a tek onda razprava o istoj osnovi preduzela, nepristane, bude ista osnova od članka do članka čitana i pretresana, ter s neznatnimi promjenami primljena i odobrena.

Izza toga bude po smislu odobrenoga poslovnika ⁄. pod ⁄. preduzet izbor prvoga podpredsjednika saborskoga.

Buduć pri prvom glasovanju nitko nezadobi absolutne većine pritomnih glasovah, zato bude glasovanje izmedju kandidatah gg. Julia grofa Jankovića i Ivana Kukuljevića, koji zadobivši najviše glasovah po propisu čl. 20 poslovnika ponovljeno.

Pri ovom drugom glasovanju glasovalo je svega skupa 123 člana saborska. Od ovih dobi gosp. Julio grof Janković glasovah 67, a g. Ivan Kukuljević glasovah 56.

Po tom se je nadpolovična većina izjavila za g. Julia gr. Jankovića, ter tako je on izabran za prvoga podpredsjednika saborskoga.

Pošto bi odredjeno: da će se u sutrašnjoj sjednici nastaviti izbor ostalih častnikah saborskih, najme drugoga podpredsjednika, i četvorice bilježnikah, bude sjednica o ¼3 ure popodne savršena.

Šokčević, s. r.
ban.

Antun Stojanović, s. r.
sab. pr. biljčžnik.

Makso Prica. Čita zapisnik posljedne sjednice.

Eugen Kvaternik. Oprostit ćete mi, da ovu visoku kuću s jednim predlogom uznemirim. Turoban glas zvonovah javi nam nesreću, koja se dogodi danas u Zagrebu, usljed koje mnogo čeljadi bez krova se nalazi i kojih marva se okolo po polju tuče. Buduć da se je primjer zastupnikah naroda već više putah osobitim požrtvovanjem objelodanio; zato sam naumio ovu visoku kuću na milosrdje ganuti, za uzmoći nenesreću požarom stradavših po zaključenoj sjednici putem dobrovoljnih podpisah olakšati. (Sabor pristaje, prinesci se kupe.)

Grof Julio Janković. U jučerajnoj sjednici izabran sam ja većinom glasovah prvim podpredsjednikom, dočim jučer nisam bio više prisutan, da se odmah zahvalim na časti, koju zadobiti nisam niti mislio, niti postići kanio, zato dopustite, da za ovo visoko odlikovanje sada moju zahvalnost izjavim. Sabor odlikuje me povjerenjem naroda, ja sam shvatio važnost sabora i ja sam pripravan svakom prigodom djelovati, da namjeru u saboru sakupljenog naroda pospiešim i svaku silu, ma bila ona od kudgod, postojano odvratim. Vas pako gospodo! molim, da moje djelovanje ustrpljivo podupirati i da mi vaše povjerenje i sudjelovanje neuskratite, da svrhu ovog u povjestnici naše domovine velevažnog sabora na slavu i sreću našega naroga postignemo.

Preuzv. g. ban. Gospodo! Sada ćemo drugoga podpredsjednika izabirati.

(Biraju drugog podpredsjednika žrebanjem.)

Resultat:

Kuslan	dobije glasovah	64
Šuhaj	„ „	60
Erdödy	„ „	1
Kukuljević	„ „	2
Mrazović	„ „	3

Preuzv. g. ban. Nije absolutna većina, dakle moramo još jedanput birati medju Kušlanom i Šuhajom.

(Žrebanje drugi put.)

Resultat:

Kušlan	dobije glasovah	71
Šuhaj	„ „	59

Baron Dragutin Kušlan. Nejmam riečih, da za ovo odlikovanje, koje mi je izborom za drugog podpredsjednika u dio palo, čuvstva svoja izrečem. Neka visoki sabor dopusti, da se ovdje javno zavjerim, da ću svakom prigodom, dokle kap krvi u žilah mojih teče, sve moje slabahne sile za dobro našega naroda i domovine, i ako uztreba, život isti na žrtvenik položiti. Neka nadalje mi dopusti visoki sabor, kad mi je u dio pala ta sreća, da zauzimljem mjesto podpredsjednika, da ću se onako vladati, kako ta dužnost svakoga pred-

Digitized by Google

sjedničtva zahtieva. Ja se zahvalujem iz srca dubljine za ovo visoko odlikovanje, ja ću se trsiti, da se toga povjerenja sve većma i većma vriednim učinim.

Preuzv. g. ban: Sada za izbor bilježnikah svaki neka 4 imena na cedulju napiše.

(Za brojenje ceduljah i dotično imenah budu na predlog g. zastupnika Price acclamatiom izabrani gg. Kraljević, Car i Suppe.)

Makso Prica. Budući da se po poslovnom redu ima obnoviti izbor bilježnikah saborskih i buduć da je moje zvanje time kao privremenog saborskog bilježnika prestalo, zato se visokomu saboru na ovoj dosadašnjoj časti zahvaljujem i ujedno odstupljujem.

Žrebanjem bubu izabrani:

Bogović sa 126 glasovah
Prica sa 88 „
Mrazović sa 75 „
Stojanović sa 68 „

Mirko Bogović. Buduć ja kao bivši ustavni bilježnik najbolje znadem cieniti onu čast, koja mi je u dio pala, uvjeravam vas, da će odsele, kao i dosad sve moje misli, i svaki potez pera moga na čast i sreću naroda našega posvećen biti.

Makso Prica. Pošto sam jedva odstupio od onoga mjesta, koje mi je u dio palo, opet nanovo dopade me ta čast. Ja se zahvaljujem visokomu saboru na ovoj novoj simpatiji i povjerenju, koje mi je izkazati blagoizvolio, i uvjeravam vas, da ću kao privremeni bilježnik tako i sada ovaj posao obavljati na dobro naše domovine i ustavne slobode.

Grof Julio Janković. Po čl. 24 poslovnog reda moraju se podpredsjednici i bilježnici javiti putem dvor. dikasterija Nj. Veličanstvu.

(Svi: neka se izvrši.)

Preuzv. g. ban. Sad neka se izabere odbor od 5 članovah, koj će verificirati mandate one gospode, što će kašnije na sabor doći.

Dragutin Kušlan. Ovdje se čuju glasovi za ove, koji su u osrednjem odboru, ali ov odbor nemože taj posao preduzeti, jer neće nikad biti gotov, zato mora posebni odbor biti ako hoćemo, da se kuća jedared sasvim verificirana pronadje.

Makso Piškorac. Ja mislim da može ov isti odbor, koj je svoje djelovanje započeo i ovaj posao uzeti, i nam za razglabanje podnieti.

Mato Mrazović. Ja nenalazim nikakove zaprieke što osrednji odbor svoje djelovanje nije dovršio, i da on i druge potonje izbore nebi mogao verificirati, nego je tu drugi uzrok, što sam ja u osrednjem odboru izvjestitelj, a sada bilježnik saborski, isto tako i g. Bogović, s toga nemože osrednji odbor dalnje ovjerovljenje onih članovah preduzeti, što će kašnije doći, jer zbilja nebi mogao svoje djelovanje u vremenu dovršiti, a i nepravedno bi bilo da pojedine osobe sve terete u obavljanju saborskih poslovah nose, nego se isti moraju po razmjerju na sve članove podieliti.

Dragutin Kušlan. Mora biti novi odbor, buduć poslovni red zahtieva.

Preuzv. g. ban. Gospodo mi imamo još jedan odbor peticionalni, najbolje da svaki dvie cedulje najedanput napiše, na jednoj 5 osobah za verifikacionalni odbor, a na drugoj 11 za peticionalni odbor.

Buduć da brojenje tolikih glasovah duže vremena treba, to je po zahtjevu većine sabora izabran odbor, koji će scrutinium nadzirati, sastojeći iz gg. Vrbančića, baruna Prandau-a, baruna Hellenbacha, grofa Rikarda Sermage-a i baruna Kavanaga.

Preuzv. g. ban zaključi sjednicu i ureče šestu saborsku sjednicu za sutra dne 25. travnja.

Digitized by Google

Sesta saborska sjednica dne 25. travnja 1861.

Zapisnik,

zametnut u petoj sjednici sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držanoj u Zagrebu dne dvadeset i četvrtoga travnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana Josipa baruna Šokčevića.

Bude pročitan zapisnik posljedne sjednice, i bez primjetbe odobren.

Zatim predloži g. zastupnik Eugenio Kvaternik, neka bi povodom tim, što se je danas u jutro u ovom gradu dogodio požar, ter njekoliko kućah izgorjelo, saborski članovi po mogućnosti u pomoć pritekli onim, koji su po tom požaru postradali. — Ovomu pozivu odazva se jednodušno sabor, zaključivši: da se ima u tu svrhu medju članovi saborskimi otvoriti subskripcija, ter za podpise izložiti listnica u sabornici.

Izza toga bude nastavljen izbor častnikah saborskih.

Ponajprije bude biran drugi predsjednik saborski.

Pošto pri prvom glasovanju izmedju člana 131 nezadobi nitko absolutne većine bude po čl. 21 poslovnika ponovljeno glasovanje za gg. zastupnike Dragutina baruna Kušlana i Mirka Šuhaja, koji su imali najviše glasovah.

Pri ovom drugom glasovanju glasovalo je ukupno 130 članovah saborskih. Od ovih glasovah dobi g. zastupnik Drag. barun Kušlan glasovah 71 a g. zastupnik Mirko Šuhaj glasovah 59. Pošto se je tako nadpolovična većina izjavila za gosp. Dragutina baruna Kušlana, izabran je on za drugoga podpredsjednika saborskoga.

Poslje toga bude po čl. 22 poslovnika preduzet izbor četvorice bilježnikah saborskih.

U tu svrhu glasovalo je ukupno 132 člana saborska. Od tih glasovalo je za g. zastupnika Mirka Bogovića 126, za g. zastupnika Maksu Price 88, za g. zastupnika Matu Mrazovića 75 a za g. Antuna Stojanovića 68 i pošto tako ova četvorica zadobiše nadpolovičnu većinu glasovah, budu oni izabrani za saborske bilježnike.

Pošto čl. 24 poslovnika propisuje, da se imena izabranih podpredsjednikah i bilježnikah imaju doglasiti putem kralj. hrv. slav. dikasterija Njeg. Veličanstvu znanja radi, bude na predlog g. podpredsjednika Julija g. Jankovića odredjeno da se ovaj doglas učini.

Napokon bude na predlog g. podpredsjednika Dragutina baruna Kušlana preduzet izbor povjerenstva sastojeći od pet članovah, koj će po smislu čl. 14 poslovnika obavljati verifikaciju onih članovah, koji nisu prispjeli odmah s početka sabora, ter se s toga u odredjenih s prvine pet odsjekah verifikacialnih podieliti mogli nisu.

Isto tako bude biran odbor sastojeći od jedanaest članovah, koji se po čl. 76 poslovnika ima postaviti za izpit prošanjah saboru upravljenih.

Za sbrajanje glasovah (scrutinium) o izboru ovoga odbora jednoga i drugoga bi odredjeno povjerenstvo sastojeće od gg. saborskih članovah: Gustava baruna Prandau-a, Lazara baruna Hellenbacha, Richarda grofa Sermage-a, Emila baruna Kavanaga i Slavoljuba Vrbančića, a medjutim sjednica do sutra odgodjena, gdje će se posljedak glasovanja proglasiti.

Šokčević, s. r.
ban.

Prica, s. r.
pismovodja,

Zapisnik,

sastavljen po izabranom dne 24. travnja odboru za prebrojenje glasovah za odbor ovjeroviteljni i odbor peticionalni.

Prisutni:

gosp. barun Prandau
„ grof Sermage
„ barun Kavanag
„ barun Hellenbach
„ Vrbančić.

Za odbor ovjeroviteljni glasovalo je 125 saborskih članovah.

Najviše glasovah imaju sliedeća petorica:

gosp.	Kraljević	89	glasovah
„	Petrović	75	„
„	J. Vranicani	72	„
„	Suppe	72	„
„	M. Horvat	61	„

Izza ovih su imali i to preko 10 glasovah;

gosp.	Fodroci	16	„
„	Salopek	11	„
„	Bedeković	14	„
„	Šuhaj	19	„
„	Car	14	„
„	Zlatarović	11	„
„	gr. Kulmer	13	„

Za odbor peticionalni bilo je u cielom 125 glasovah.

Od ovih imadu najviše glasovah sliedeća jedanaestorica:

gosp.	Lovrić	91	glasovah
„	Baltić	82	„
„	Žužel	82	„
„	Veber	82	„
„	Suppe	80	„
„	J. Vranicani	70	„

Digitized by Google

gosp. Gvozdanović 67 glasovah
„ Jakovčić 59 „
„ Jakić 59 „
„ Stojanović 56 „
„ Salopek 55 „

Izza ovih g. članovah imaju sliedeća gospoda preko 10 glasovah i to:

gosp. Briglević 25 glasovah
„ Kaž. Jelačić 28 „
„ L. Kukuljević 10 „
„ Bedeković 30 „
„ Šuhaj 33 „
„ Vuščić 18 „
„ Car 13 „
„ Fodroci 19 „
„ Živković 31 „
„ Filetić 14 „
„ Kvaternik 39 „
„ Vukotinović 29 „
„ Bušić 18 „
„ Kraljević 17 „
„ Inkej 16 „
„ bar. Prandau 16 „
„ A. Kušević 14 „
„ Vakanović 13 „

Ostali glasovi podieljeni su na manje medju množinu drugih članovah.

Odbor prebrojiv ovako sve cedulju dovrši svoj posao i zaključi ovaj zapisnik.

U Zagrebu 24. travnja 1861.

Kavanag, s. r.

Vrbančić, s, r.

Barun Kušlan s. r.

Hellenbach, s. r.

Preuzv. g. **ban.** Prijavit ćemo imena one gospode od odbora, što su jučer izabrani u odbor peticionalni.

Slaveljub Vrbančić. Čita imena.

Makso Prica. Čita zapisnik 5. sjednice.

Slaveljub Vrbančić. Ja predlažem da se prije svega po propisu poslovnika razdieli kuća žrebanjem u pet odsiekah.

(Ustajom pristaju svi uz predlog.)

Preuzv. g. **ban.** Molim gospodo, da svaki svoje ime na cedulju zapiše.

Slaveljub Vrbančić. Da svaki svoje ime u žaru metne, to je po poslovnom redu; imenik neka bilježnici sami sastave.

Mirko Bogović. Čita pismo kaptola modruškoga na bana upravljeno, radi zamjenika gosp. Mesića za zastupnika Marjaševića.

Makso Prica. Imenovanje zamjenika ima tu svrhu, da ako se izabrani zastupnik tečajem sabora odreče svoga prava, da ga onda zamjenik izmieni; ako se Marjašević pred saborom odreče svoga prava, onda tek će zamjenik njegovo mjesto nastupati moći.

Franjo Rački. Ja vas mogu uvjeriti, gospodo, da se je g. Marjašević svoga prava odreko. Ako pako sabor misli, da je ta pogrieška u formi i načelu glede izbora g. Mesića, to će Modruški kaptol, ako bude od potrebe, imenovat ga, kao pravoga zastupnika.

(Više: neka to učini.)

Makso Prica. Jučer je odlučeno, da se imena častnikah, koji su jučer izabrani za podpredsjednike i bilježnike imadu prijaviti Nj. Veličanstvu. Prijava je sastavljena, zato molim da ju ovdje pročitam: (Čita.:)

Sabor trojedne kraljevine Dalmatinske, Hrvatske i Slavonske,
Njegovomu Apoštoskomu Veličanstvu.

Vaše posvećeno c. k. Apoštolsko Veličanstvo,
kralju i gospodaru naš premilostivi!

Izza kako se je sabor trojedne kraljevine Dalmatinske, Hrvatske i Slavonske po previšnjoj dozvoli Vašega Veličanstva sastao dne 15. o. m. u ovom glavnom gradu na temelju oživotvorenoga opet ustava ove kraljevine, pobrinuo se je ponajprije o tom, da se konstituira i uredi tako, kako dolikuje važnosti pitanjah i poslovah, koje mu nadleži riešiti i obaviti.

U tu svrhu stvorio je sebi poslovnik i po tom ustanovio da častničtvo saborsko osim zakonitoga predsjednika bana, ima sastojati od dva podpredsjednika i četiri bilježnika.

Uslied toga izabrao je ovaj sabor u svojih sjednicah dne 23. i 24. t. m. držanih iz sredine članovah svojih: za prvoga podpredsjednika Julija grofa Jankovića velikoga župana županije Požežke i zastupnika za kotar Kutinjski; za drugoga podpredsjednika Dragutina baruna Kušlana velikoga bilježnika županije Zagrebačke i zastupnika za kotar Bistrički; a za bilježnike: Mirka Bogovića odvjetnika i zastupnika za grad Zagreb, Maksimiliana Pricu odvjetnika i zastupnika za kotar Jastrebarski i Dra. Antuna Stojanovića velik. bilježnika županije Virovitičke i zastupnika za trgovište Viroviticu.

Koje hiti ovaj sabor preponizno prijaviti Vašemu Veličanstvu s tim dodatkom, da se je isti sabor proglasio konstituiranim.

Pri tom ostajemo s poklonstvenim počitanjem.

U Zagrebu, dne 24. travnja 1861.

Vašega c. k. Apoštolskoga Veličanstva
vazda vjerni podanici
Sabor trojedne kraljevine Dalmatinske,
Hrvatske i Slavonske.

J. Šokčević, s. r., ban. M. Prica, s. r., pismovodja.

Preuzv. g. **ban.** Sada pišimo imena.

Mirko Pogledić. Imenik saborskih članovah nije sastavljen kako bi morao biti. Za turopoljski kotar je g. Kušević u imeniku, a g. Pavleković, koj je baš za turopoljski kotar izabran, nije unutra.

Mato Mrazović. Onaj imenik koga g. predgovornik napominje drugi je od onoga, što ga ja u ruci imam. Onaj je predbježno sastavljen, a taj je jučer sastavljen na temelju vjerovnih pisamah.

Antun Vakanović. Već ima 8 danah, što se imenici kuju bez uspjeha. Sada čujem, da imamo 2 imenika, a nijedan nije autentičan. Ja mislim, da se centralni odbor izjavi, kad ćemo operat verifikacije dobiti, i da jedanput svoje izvješće podnese.

Mato Mrazović. Ja bi želio, da je ovaj posao g. Vakanoviću bio povjeren. Bilo je 5 odsiekah, i pet operatah, kako se je sabor osvjedočio. Svaki je načinio opazke. Iz ovih imenah se ima načiniti prvo glavni imenik; drugi je imenik one gospode članovah, koji su pozvani bili, a nisu došli; treći imenik je za one, koji spadaju na trojednu kraljevinu, i imadu sačinjavati cjelokupnost našega sabora, nu privremenim izbornim redom nisu pozvani. Glede svakoga su pojedine točke u svakom imeniku. U glavnom imeniku dolazi 138 članovah; izmedju ovih je najmanje trećina, od kojih su opazke načinjene. Ove opazke imadu se sravnati, i onda se ima predlog učiniti. Glede onih se ima takodjer predlog načiniti, koji su pozvani, pa nisu došli, kao i glede onih, koji nisu pozvani

Digitized by Google

po izbornom redu. Svatko će uvidjeti, da radi drugih poslovah nije bilo moguće ovaj posao svršiti. U ostalom uvjeravam vis. sabor, da ako sutra bude sjednica, bit će ovo djelo podnešeno.

(Povede se prepirka radi otvorenja praznog mjesta u sabornici za odličnu gospodu, i zaključeno je, da se ovo mjesto gospojam opredieli.)

Preuzv. g. **ban.** Ne gubimo vrieme, idimo dalje. (Sve piše imena.)

Petar Horvat. (Dok su pisali imena.) Sada imamo malo časa, imam ja predlog i imam 15 gosp. članovah, koji će me podupirat, a predlog je taj, da bi se vaša preuzvišenost umolila, da dade vis. namjestničtvu nalog, da ona pisma, koja se tiču naših zakladah i državnog imetka, saboru podnese; to je jedan od glavnih predmetah našeg sabora, i tako bi se stvar pospiešila.

(Svi: dobro).

Slavoljub Vrbančić. Ja se slažem u stvari samoj sa predlogom g. Horvata, al mislim da je namjestničtvo dužno, po svom zvanju saboru, kad goder sabor zaište s mjesta dati odgovor na pitanja o upravi zemaljskih zakladah, zato nebi trebalo, da to putem zaključka zahtievamo.

Koloman Bedeković. Brevi manu molimo samo da preuzvišenost nalog dade, da se namjestničtvo pripravi, da onda, kad budemo ova pisma trebali, ne bude zaprieke.

Preuzv. g. **ban.** Hoću, gospodo.

Mirko Bogović. Čita imena članovah kako su žriebanjem razdieljeni u 5 odborah.

(Pošto nebi ime Živkovića pročitano, bi isti uvršćen u peti odbor.)

Jovan Živković. Ja zbilja nisam čuo mojega imena, ali ja mislim, da se to odgodi, dok odbor verifikacionalni svrši svoj posao, jer će se pri tom riešiti, imamo li mi pravo udioničtvovati.

Mirko Hrvat. Prigovor g. Živkovića ne može se u obzir uzeti, jer po poslovniku imaju i oni koji nisu verificirani doći u odsjeke.

(Svi: neka dodje u odsjek.)

Preuzv. g. **ban.** Ja mislim, da sada najprije pročitamo kraljevske odpise na naš sabor.

Vinko Pacel. U načelu je izrečeno, da dostojanstvo našega sabora zahtieva, da se prije kraljevske abdikacije pročitaju, nego se kraljevske proposicije proglase. Ovo je stariji predmet, nego li su proposicije kraljevske.

Antun Vakanović. Mi živimo u državi monarhičko-konstitucionalnoj; u cieloj Evropi prvi govor pripada vladaru, on je prvi, koj u svakom saboru kroz tako zvani prestolni govor se javlja. Mi nismo tako sretni, njega u našem krugu vidjeti, zato mislim, da bi već dobno bilo, da njegovu rieč čujemo, i da se predlog preuzv. g. bana primi.

(Bogović hoće da čita.)

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da imamo pravo još o tom pitanju govoriti. Ono što je g. Vakanović napomenuo nestoji; za dokaz se pozivljem na ugarski sabor, koj njeka gospoda i onako tako rado narodu za uzor parlamentarni predočuju. Tamo se je najprije zahtievalo, da se proglasi abdikacija Ferd. V. i nadvoj. Franje Karla. Mi stojimo na istom pravnom temelju, na kojem i ugarski sabor, dakle nemožemo dopustiti, da se nam ono uzkrati, što bi dozvoljeno ugarskomu saboru. Zato podupiram predlog g. Pacela, da nam se mora priobćiti abdikacija Ferdinanda V. i nadv. Franje Karla.

Ivan Erdödi. Što se abdikacije Nj. Velič. Ferdinanda V. tiče, ja štimam, da je to u onom sto nam Nj. Veličanstvo i naš budući kralj predložiti hoće; pošto mi to prije znati moramo, i moramo samo iz njegove proposicije, zato mislim, da mi ovdje javno prije kraljevske preposicije čujemo.

Mirko Hrvat. Da abdikacija Ferd. V. i otca Franje Josipa u proposicijah nije, to je poznato. Naš je narod u 16. vieku pozvao dinastiju habsburgsku na prestol svojom suverenom voljom; vriedno je dakle, da, kad je narod vladara izabrao, toliko štovanja ima prema narodu, da mu to najavi, a ne na neustavni način proglasi. Mi moramo naš narod štovati, ako hoćemo, da ga i drugi štuju, zato mislim da se abdikacija Ferd. V. i Franje Dragutina ovomu saboru podnese.

Stjepan Pavleković. Ja se ne mogu slagati sa mnienjem g. predgovornika, da se odmah dokumenti obdikacije Ferd. V. i Franje Dragutina proglase; jer u istom magjarskom saboru, kad su se kraljevske proposicije čitale, zahtievale su se abdikacije, mi smo u nezakonitom položaju isto tako, kao i g. 1848, kad smo se razlučili od Magjarah, buduć da nismo u onom još položaju, da možemo zahtievati abdikaciju Ferd. V. i nadv. Franje Karla, zato, da čujemo iz kraljevskih proposicijah, što nam se predlaže, i da se ovo pitanje o abdikaciji prenese na ono vrieme, kad se bude viećalo o kraljevskih proposicijah.

Eugen Kvaternik. G. zastupnik naroda Pacel je predlog načinio, koj nikako mimoiti nemože duboka ćutjenja ovog visokog sabora. Ovdje se radi o priznanju nas samih, radi se o tom, da smo mi narod, ako ga primemo. G. predgovornik Pavleković govorio je o stvarih, koje se tiču časti naše domovine; ovdje se radi o existenciji naroda. Mi smo suverenom voljom sakupljeni narod, i naš sabor je zakoniti sabor. Od vremena Kolomana sve do današnjega dana nije hrvatski narod dao nikad suverenstvo svoje pogaziti i zanijekati. Kad smo g. 1848 poslje krvavih dogodjajah na ustavnom polju se pomolili, da stupimo na naš prvobitni ustavni položaj, i onda smo naše suverenstvo uzdržali, i to dvostrukim ugovorom naprama Ugarskoj i Austriji; radi se, da čujemo kraljevske predloge; a kako možemo čuti, kad neznamo tko je naš vladar. Znamo da smo imali Ferdinanda V. Mi stupamo sada opet na ustavno polje, a da imamo nova vladara, to nam se mora prijaviti, drugče moramo uzeti, da još Ferdinand V. vlada; to je logično političnо zahtievanje, koje se prije svega konačno riešiti mora, ako se nećemo pogrditi pred cielom Evropom.

Josip Žuvić. Prije svega umoljavam za ustrpljenje tim više, pošto dosada još nisam ovdje progovorio. Ja sam slušao mojim načelom protivnu stranku, nadam se da će i ona mene poslušati ako sam i zato, da kraljevske proposicije sada odmah saslušamo, i kada stupam proti stranki u nepopularnom predmetu, znadem da zanj razvijeni steg iz javnih obalah vikom zadovoljnosti okrunisati se neće. Što govorim, govorim iz sobstvenog osvjedočenja, jerbo sam to dužan mojim komitentom, kojim sam u tom smislu zavjerio se. Ja sam čuo od odličnih osobah, da u proposicijah kraljevskih stoji pitanje o savezu sa Ugarskom. Nećemo se mistificirati to je prvi predlog, dakle treba da najprije čujemo kraljevske proposicije. Gospodo! izvolite esapiti da smo se sastali prviput 14. travnja. Ovaj dan stoji za nas, koji smo 600 godinah sa Ugarskom svezani, u gorkoj tužnoj uspomeni radi nesretne katastrofe, koju je Ugarska nakon ovog dana prije 12 godinah svojom krivnjom iskusila. Nam stoji na blizo 29. travanj; treba da su poslovi naši svršeni, da nas nepripravne nezateče. Što smo radili ovo 12 danah. Mi smo govorili o izbornom redu, o formalitetih, o poslovniku, koj nije udoban ni umjestan, sada kad nam kuća gori, kad nam gori krov nad

Digitized by Google

glavom, sad se s formaliteti bavimo i gledimo da stvar zatežemo. Sada gdje treba riešiti ona pitanja, koja narod očekiva, sastavljamo zapisnike tako rekuć sa oštroumnošću, i sve protezujemo, kao da se bojimo hvatit se glavnih predmetah. Gospodo! ja sam uvjeren, i nedam se mistificirati glede pitanja o odnošenju prama Ugarskoj; jer unija s Ugarskom jedan je jek od Rieke do Beograda, da se ovo pitanje rieši. Želim vam kazati, što mislim, da me krivo nesudite; neću u ždrielo uletjeti Magjarom, nego hoću otaj vez sklopiti na historičkom temelju, na temelju našeg prava i na temelju osrećenja naše domovine. Ali kako sam kazao jedan je jek od Rieke do Zemuna, sad je na nami, da riešimo ovo pitanje, jer odgovarat ćemo narodu, kad dojdemo kući za ova glavna pitanja, a ne za formalitete i ceremonije.

Izvolite gospodo! pogledati oko sebe kako naša domovina stoji; Rieka ima teritorium, a nije poslala svoje poslanike; dalmatinska deputacija otišla je u Beč; Krajina nije zastupana; sriemska županija poslala je dva poslanika i to preko izbornog reda; literae regales izdane su na velikaše u Slavoniji. Valja da se složimo i koncentriramo, i da negubimo vrieme mimogrednimi predlozi: da li se ima abdikacija Ferd. V. i nadvojvode Franje Karla proglasiti ili ne, to je glede naših željah, glede cjelokupnosti naše domovine, glede osrećenja našega naroda mimogredno.

Gospodo! ja sam se držao jur odavna toga načela, da se sav koliki obzir na parlamentarna gledišta uzme, jer u pitanju stojećem bana patri se samo pravo nego i dužnost, proposicije kraljevske pročitati; treba dakle najprije rieč kralja slušati. Kako je g. Vakanović kazao, nećete naći nijednog primjera u ustavnoj povjestnici, da bi se kraljevske propozicije zapostavile mimogrednomu pitanju, a u kraljevskih proposicijah sadržava se točka, koja je najbitnija za našu domovinu a to je *unija*, — treba nam dakle o riešenju pitanja unije razglabati.

Gospodo izvolite uvažiti, da nam treba nit, jer je povjerenje u ovoj kući poremetjene ako ovo neučvrstimo kroz medjusobnu nit sporazumljenja, onda nećemo postignuti naše svrhe. Metnite ruku na srce i mislite na vašu odgovornost; kad se povratimo kući, odgovarat ćemo narodu o djelih naših.

Narod neće izvješća tražiti o formalitetih, nego o glavnih pitanjih. Ja sam uvjeren, gospodo! ako ne riešimo glavno pitanje, da ćemo se kompromitirati pred Evropom, pred srodnimi narodi, i nećemo u svojstvu poslanikah pred onimi, koji su nas izabrali, račun položiti moći. Ja dakle odvjetujem tamo, da se kraljevske proposicije čitaju, i meritorno rieše.

Adolf Veber. Prvo odgovaram g. Pavlekoviću, da mu se čudim, jer je kazao, da smo na nezakonitom temelju sakupljeni, kako se je on mogao dati izabrati, i ovdje nezakonitim načinom narod zastupati; a gosp. Žuviću, da sam i ja bio u onoj sjednici, u kojoj je izabran, i znam što je tamo kazao. Gospoda ona, koja su ga izabrali, nisu njemu naložili, nego je on kazao, da je za savez sa Ugarskom. Na temelju ovog očitovanja bi on za zastupnika izabran. Ja se usudjujem njemu odgovoriti, ako je narod naš za savez sa Ugarskom, da je zato najprije potrebno, da se prizna pred Austrijom i Evropom, da je narod; ako se to neprizna, onda se nemože priznati da kao narod u savez stupa. Što se ovog pitanja tiče, to je vrlo važno, jer se tim očituje, da smo mi narod neodvisan od nijedne države. Upravo tim načinom stavljaju se države u dogovor.

Ja ovdje vidim primjer one zemlje, koja mnogim za uzor služi, to je Ugarska; kako na ugarskom saboru, tako i na našem neka se sliedi uzor, gdje je takodjer predlog najprvi bio zahtievanje abdikacije Ferd. V. i Franje Karla.

Što vele njekoja gospoda, da smo mi zatezali posao, odgovaram niječno. Ja svakoga pozivljem, neka predlog učini, kako bi mi brže ovaj posao obaviti mogli.

Ja se opet pozivljem na ugarski sabor, koj se je prije sastao, i koj nije do danas ništa nego slične poslove radio. Uzmimo mi, da smo mi ovaj red preskočili, došli bi bili u položaj: avarus bis solvit; mi bi bili u svem poremetili naša viećanja, kad se nebi bili držali poslovnog reda. I ja mislim da se mi odkritim načinom izjavimo o naših odnošenjih, bez da je treba zato da je tko proti savezu s Ugarskom.

Biskup Stossmayer. Ja mislim, da je svakog naroda i svakog državnog tiela upravo duša i srce, upravo život, da ustavna i državna prava svoja, kao cielu poviest u krilu svome nosi. Tko u državno pravo, koje se srcali u poviesti dira, taj upravo nož u srce naroda riva. Ja pitam g. Žuvića, dočim on samo o jednom pitanju govori, koje mimogrednim proglašuje, da li je to, kad je naš narod Ferdinanda I. za svoga kralja izabrao, mimogredni čin bio; ako je pako bio čin državnopravni, nije li dužnost čuvati to pravo kao oko u glavi? nije li pravo suvereno našeg naroda na temelju sankcije pragmatičke od godine 1712 zahtievati abdikaciju? To ne leži samo u interesu naroda i domovine naše, nego i u interesu našeg kralja suverenom voljom naroda izabranog, narodu to ovdje sakupljenomu očitovati. Ne samo tko u to pravo dira, u bitno pravo naroda našega dira, nego i u pravo našega vladara i kralja. I kako je dužnost vlade, da se naše pravo državno uzdrži, tako je i dužnost naroda, da pravo svoje državno neoskvrni, a tako se nesmije pravo suverensko ni naroda ni vlade mimogrednim proglasiti.

Ja, gospodo, izpoviedam vam, da ja to pitanje za jedno od najbitnijih smatram.

Jedno još moram g. Žuviću da kažem glede reda ili poslovnika, kojega smo svi primili, da on ovo nedostojnim načinom kao nesposoban posao proglašuje. Povjerenjem naroda smo svi ovamo poslani, radimo u interesu naroda našega, i ako ćutimo, da su vremena ozbiljna da i opasna, ali ćutimo duboko za narod naš to se ipak kao junaci ne bojimo ništa; ja velim, gospodo! da ja barem u sebi toliko sile duševne ćutim, da idem budućnosti na susriet duhom otvorenim i odprtom savješću i srcem, i da se ne plašim i o najvažnijih i najogromnijih pitanjih naroda našega, kad na to red dodje, govoriti. (Živio.)

Mislim ipak, da se najvažnija pitanja naroda našega ne precipitiraju i da se ne uzmu naprečac u pretres. Buduć da se poslovnik naš, na kojem smo svi radili, za nedostojna proglašuje, kažem otvoreno, da smo mi svi duboko uvriedjeni, jerbo se kaže da smo se mi ovdje mimogrednimi i ništetnimi stvarmi bavili. Ja ćutim čast i dostojanstvo naše i našega naroda uvriedjeno, ja prosvjedujem proti tim izrazom. (Živio.)

Josip Briglević. Ovdje su dva mnienja, jedno da se najprije abdikacija predloži, a drugo, da se predlozi Nj. Veličanstva kralja Franje Josipa pročitaju. Ja neuvidjam, zašto da se jedno s drugim nebi moglo slagati. U tom su se gg. Erdödy i Vakanović već izrazili, da čujemo glas našega vladara, na kojega poziv smo se ovdje sakupili. Ja sam takodjer toga pokornog mnienja, da se pročitaju proposicije kraljevske.

Dragutin Jelačić. Mi se sa Ugarskom ne nalazimo na istom polju. Kajti (jerbo) Ugarskoj ova abdikacionalna akta nisu bila

Digitized by Google

prije proglašena, a kad je kralj Ferd. V. prestol ostavio, i Franji Josipu ga predao, onda je bio prisutan ban naš Jelačić, koj je taj čin obznanio na našem saboru g. 1848.

(Svi: nije, nije, ni sabora već našega bilo nije.)

Miroslav Kraljević. Ja se slažem sa onom strankom, sa onimi predgovornici, koji izraziše, da se najprije proposicije kraljevske pročitaju, ne iz onog razloga, kao da ja nebi važnost pitanja, glede abdikacije poštovao, i takodjer za svoje mnienje držao. Ja mislim, kao i druga gospoda, da je dužnost vladara, da narodu suverenomu obznani, na kakav način je od prestolja odustao. Ja sam iz toga razloga za pročitanje proposicijah, jer neznamo, što u njih stoji; zato treba da ih čujemo, možebiti sadržavaju pitanja od iste vriednosti, kao abdikacije, mislim da mi našemu kralju toliko preštimanja dužni smo, da naš sabor kraljevske proposicije primiti mora, jer kako je g. Žuvić odgovorio, da je vrieme skupo, da sliedi 29. travanj, da se naš sabor još prije toga o jednom važnom pitanju izjaviti mora, zato mislim, da se mi sa ovim pitanjem više ne zadržavamo. Ja mislim, kad budu pročitane kraljevske proposicije, da će polag poslovnog reda doći na dotične odsjeke, i ovi će svoje djelovanje započeti, a onda će biti govor o predlogu g. Kvaternika, kojeg ja meritorno odobravam.

Franjo Lovrić. Ovo pitanje, koje se je danas ovdje na predlog g. Pacela porodilo vrlo je kratko. Ja mislim, da ona gospoda, koja govore ovdje zato, da se saboru predloži abdikacija Ferdinanda V. i Franje Dragutina, da ova gospoda s time ništa drugo ne namjeravaju, nego spasiti državno i javno pravo ovog naroda i čašt njegovu. (Živio.) Dočim mislim, da bi druga gospoda želila, da bi mi to mimoišli, da to ovamo nespada, rada bi kazala, da to samo ugarskomu saboru pripada, a ne našemu. I ja sam pripravan kad bude tomu vrieme, izjaviti se za pošten savez sa Ugarskom, da pomažemo braniti našu uzajemnu slobodu; al, kako je g. Žuvić kazao, makar nam kuća nad glavom gorila, mi smo dužni najprije spasiti čast naroda, i zato se pridružujem g. Kvaterniku.

Mato Mrazović. Ovdje se ne radi o tom, da se kraljevske proposicije u pretres uzmu, nego samo, da se groglase. Bit će prije tiskane i svakomu članu priobćene, a poslje će se na odlučeni dan pretresivati, kad budu na dnevnom redu, zato mislim da se kralj. proposicije čitaju.

Ivan Kukuljević. Ako je ikojemu saboru trojedne kraljevine bila sveta zadaća, da svako pravo saborsko i državno brani, to je upravo ovomu saboru najsvetija zadaća. Mi, gospodo, moramo po primjeru otacah naših uvjek pred očima imati, da se nijedno ni najmanje pravo naše ne povriedi, tim manje tako važno pravo, o kojem sada govorimo. Ovo je tiesno skopčano sa našim najvećim historičkim pravom, zato se čudim zastupniku grada Zagreba, kad je prosborio o pravih naroda našega, da će biti uvjek za historično pravo, dočim upravo najsvetije pravo naše mimogrednim naziva. Gospodo! nije to malena stvar, znati, tko je ustavnomu narodu ustavan kralj, od koga idu zakoni, od koga zavisi budućnost. To možemo samo onda znati, kad se nam istim putem i ovaj najvažniji čin abdikacije Ferd. V. i nadvojvode Franje Dragutina ovdje priobći.

Ja mislim, gospodo! komu je do časti svoga naroda i budućnosti i samosvjesti stalo, mora nastojati, da ne pogrdimo ono, što su naši otci tolikom žestinom branili. U časih, kad su bili od svih stranah od neprijateljah obkoljeni, kad su se ove kraljevine zvale „nos reliquiaet Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae“ kad su Turci pred našim gradom Zagrebom stali, oni su znali kriepkom moralnom silom i narodnim ponosom braniti svako pravo naše, dakle i mi u 19. vieku, gdje pred vrati jugoslavenske budućnosti stojimo, moramo znati i najmanje pravo naše, a kamo li ne ono najvažnije pravo braniti.

Uvjek i uvjek je svaka promjena, ako je kralj i ako je ista cesarica umrla, bila priobćena našemu kao i ugarskomu saboru. Tako je bilo priznano, da ovaj sabor ima pravo zakonodavstva, i ako u kojem vremenu nije ovo pravo uživao, to opet imao je pravo uživati ga. Kad se je radilo o promjeni, o nasljedstvu, o miru med našom vladom i stranom kojom, uvjek je ovaj sabor kao suvereni pitan bio, ili barem mu je bilo priobćeno, što bi zaključeno.

Ako nam je doista stalo do naše časti, do historičnog i državnog prava, do spasa budućnosti, da kao slobodan i neodvisan narod napred stupamo, mislim, da je sveta zadaća našeg sabora, po primjeru ugarskog sabora zahtievati, da nam se dokumenti abdikacionalni Ferd. V. i nadvojvode Franje Dragutina priobće. Zato ja formiliram moj predlog ovako: da smo mi zaključili, ako nam slučajno u kraljevskih proposicijah abdikacija prijavljena nije, da umolimo našega kralja, da nam što prije dokumente abdikacionalne pošlje.

Uz to možemo, mislim, pristati i uz mnienje g. Mrazovića, da se kraljevske proposicije pročitaju, i da se na poslovni red metnu do odlučenog vremena te za pretres odgode.

(Predlog g. Kukuljevića prima većina ustajom ali pridržaju si još njeki rieč.)

Antun Stojanović. Da se naši stari iz grobovah dignu, od žalosti i tuge bi se opet natrag vratiti morali, čuvši govor zastupnika grada Zagreba. Ja si radi ovog pitanja, kad se bude meritorno pretresivalo, pridržajem pravo govoriti, sada ću samo toliko prosborit, u koliko treba za uzbiti nedostojne izreke njegove. On je rekao da je naše najsvetije pravo stvar mimogredna. Ja proti toj rieči ustajem, da ju oborim, da smo mi slobodan nezavisan narod. Naši stari su našu današnju dinastiju suverenim načinom izabrali. A koji su bili ovi stari naši? Incliti status et ordines, i možemo biti ponosni, što su naše najsvetije pravo uzdržali i našu slobodu i ustav slavno sačuvali.

A što se danas radi? Evo prviput gdje narod svoja prava braniti poče, a zastupnik grada Zagreba kaže, da je to stvar mimogredna. Ja predlažem, da se preuzv. gosp. biskupu Strossmajeru pohvala, a zastupniku grada Zagreba radi njegovih uvredljivih izrazah ukor u zapisnik stavi.

Jovan Živković. Evo nam predbježnog pitanja, i mi se ovdje pocjepasmo na tri strane a još se ni sastali nismo. Ja nevidim, da je g. Žuvić povriedio soverenstvo trojedne kraljevine, nego on je govorio samo o formalitetu a to je o čem će se sabor izjaviti. Ovdje je u pitanju ne toliko suverenstvo naroda, nego hoćemo li u pretres uzeti kraljevske proposicije. Ja mislim, da je najbolji expediens predlog g. vel. župana zagrebačkog, da se kraljevske proposicije onda tek u meritorno riešenje uzmu, kad budu akta abdikacionalna Ferd. V. i nadvojvode Franje Dragutina priobćena. U ostalom želio bi da se nitko nepotvorava radi svoga rodoljubja ili u sumnju meće.

Josip Žuvić. Čast i moje poštenje zahtieva, da se na kratko izrazim, prvo što se tiče prosvjeda g. biskupa Strossmajera glede moga izraza da sam poslovnik ništetnim proglasio, a drugo da mi se ukor stavi u zaspisnik po predlogu g. Stojanovića i glede izraza, da je saobćenje abdikacije kralja Ferdinanda mimogredno pitanje.

Digitized by Google

Što se tiče prvog, mislim da svakomu medju nami pripada pravo unutar granicah domišljene svoje odgovornosti interese i želje svojih komitentah zastupati. Svaki ima svoj pojam o ustavnosti i ja imam svoga, i zato niječem pravo svakomu, stojao on ma kako visoko, radi izraženih načelah prosvjed stavljati, najmanje pako narinuti rieči, koje proslovio nisam; ja bo nazvah poslovnik neudobnim ne pako ništetnim, ja sam rekao da je abdikacija mimogredni posao, jer kad se kraljevske proposicije daju u pretres onda je svaki drugi predlog mimogredni, ja sam rekao, da ću, kad bude meritorno riešenje o odnošenju naprama Ugarskoj, da ću stojati na temelju historičnom i podpune ravnopravnosti, zato da je ov čas abdikacija stvar mimogredna. Nakon uvjeravam g. biskupa, da će me u riešenju bitnih pitanjah domovine na jednom pravcu sa sobom naći. Predlog g. Stojanovića pako upravo proti jasnomu propisu poslovnika i proti pravicam reda parlamentarnog stavljen, ostavljam razsudjenja visokog sabora.

Biskup Strossmajer. Buduć da se stvar mene tiče, to ja moram izpoviedati, da je g. Žuvić dva epiteta upotrebio kojimi je predlog o abdikaciji i naš poslovnik označio. Na svaki način bili su izrazi, da su čast i dostojanstvo ove kuće uvriedili, tim većma, pošto se je ova ciela kuća sastavljanjem poslovnika bavila, koj bi po cielom saboru primljen. Ja dakle, ako sam se za čast i dostojanstvo svakog zastupnika ciele kuće zauzeo, uvjeren sam, da je čast i dostojanstvo svakog domoljubnog čovjeka tako sveto kao vlastiti život, dapače više nego život isti, osobito pako u svetoj osobi svakog poslanika.

Ivan Perkovac. Prem je više govornikah na početku ovoga viećanja uvriedilo moja domorodna čuvstva, a osobito me je uvriedio g. Žuvić, da kad bi morao mu odgovoriti, s mjesta bi mogao smiešno odgovoriti i suzbiti ih kako valja, nu toga netreba pošto se je proti g. Žuviću podiglo više sjajnih govornikah, koji su uzbili uvredu po g. Žuviću narodu našemu nanešenu. Pošto se je g. Žuvić hotio izpričati, nije me uvjerio, jer ako i zna izvrtati rieči, to nije kadar preokrenuti smisao svoga govora. On je unapred reko što želi, kad kaže, da je unija s Ugarskom jedan jek od Rieke do Beograda. On time preocjenjiva vlast ovoga sabora i zameće pravo naše, koje je tako jasno, da samo oni mogu o njem dvojiti, koji meću um pod pete, pa srnu na silu k stanovitoj stranki. G. Žuvić, koj je nazvao pitanje o abdikaciji mimogrednim, uvriedio je narod naš i sabor; jer pošto znamo, kao što nitko tajiti nemože, da su naši predji slobodnom voljom izabrali svoga vladara, tako ima pravo znati, kako se mienjaju njegovi vladari; zato se slažem u glavnom pitanju s g. Pacelom, a s g. Stojanovićem u tom, da se g. Žuviću ukor diktira.

Nakon toga izreče g. ban predlog g. Ivana Kukuljevića kao zaključak, a saborski bilježnik g. Bogović stane čitati kraljevske odpise upravljene na sabor trojednoj kraljevini:

Br. 152/Pr.

Mi Franjo Josip prvi, po božjoj milosti cesar Austrijanski, kralj Ugarski i Češki, kralj Lombardezki i Mljetački, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički, Vladimirski i Ilirski, arkivojvoda Austrijanski, i t. d. i t. d.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni Naši!

Pošto smo Mi na temelju Naše, u obziru uredjenja državno pravnih odnošenjah monarkije dne 20. listopada 1860 zdane diplome ustavne inštitucije Naših kraljevinah Hrvatske i Slavonije opet u život priveli, i tome primjerno s previšnjim riešenjem Našim od 23. veljaće t. g. na temelju članka 58 od godine 179⅞ odredili, da se hrvatsko-slavonski sabor sazove; — nalazimo u savezu s Našim na bana tih kraljevinah, baruna Josipa Šokčevića, dne 20. listopada 1860 ručnoga pisma Našega uputiti Vas, da preduzamši svetčani uvod bana i obavivši zakonito izbor prabilježnika te vrhovnoga kapetana tih kraljevinah, ponajprije u saborni pretres uzmete pitanje o odnošenju kraljevinah Naših Hrvatske i Slavonije naprama Kraljevini Ugarskoj, kao i način, na koji da se u tom obziru propisano u rečenom ručnom pismu Našem sporazumljenje sa saborom ugarskim u djelo privede, te da po tom uspjeh savjetovanja Vašega Našemu kraljevskomu riešenju i potvrdjenju podnesete.

Budući pako Mi, koji smo time, što se je preuzmnožni gospodin stric naš, Nj. Veličanstvo car i kralj Ferdinando I. u Ugarskoj, Českoj, Hrvatskoj i Slavoniji ovoga imena peti prestolja odrekao, a prejasni gospodin otac Naš, nadvojvoda Franjo Dragutin, preštolnoga nasliedstva odkazao, kriepošću pragmatične sankcije na vladanje u državi Našoj pozvani, te koji smo nastupljenje Naše na prestol dne 2. prosinca 1848 svim narodom države Naše proglasili, u sliedstvu odlukah Naših od 20. listopada 1860 proizvoljeli, u svrhu Našega u smislu ustavnih zakonah obaviti se imajućega kraljevskoga pomazanja i svetčanoge krunjenja te u svrhu izručenja kraljevske inauguralne diplome Naše na dan 2. travnja t. g. u slavni kraljevski grad Naš Budim sazvati sabor, koji ćemo pomoćju božjom glavom upravljati: zato Vas, dočim se krunjenje kralja ugarskoga, te dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga jednim i istim činom obavlja, nadalje pozivamo, da k nastajućemu krunjenju zastupnike kraljevinah otih iz sredine Vaše izaberete, i za doba u Budim odpravite.

Pošto smo Mi napokon opetovano jur izjavili sklonost Našu, da ćemo predložene Nam želje kraljevinah Hrvatske i Slavonije radi sjedinjenja Dalmacije uvažiti, te u tu svrhu riešenjem Našim od 21. veljače t. g. odredili, da doskora sastati se imajući sabor dalmatinski prije svega izabere izaslanike, koji će sa saborom hrvatsko-slavonskim razpravljati pitanje glede sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom: to Vas pozivamo, da pitanje glede sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom u sporazumljenju sa izaslanici dalmatinskimi uzmete u pretres i zajedničke zaključke u tom obziru Našemu kraljevskomu potvrdjenju podnesete.

Pridržujuć si u ostalom, polag okolnostih dalnje takodjer na Vas upraviti predloge kraljevske, ostajemo Vam Našom carskom i kraljevskom milošću blagonakloni.

Dano u Našem carskom prestolnom i glavnom gradu Beču u Austriji dne dvadeset i šestoga mjeseca veljače godine hiljadu osam sto šestdeset i prve.

Franjo Josip, s. r. I. Mažuranić, s. r.

Franjo Žigrović Pretočki, s. r.

Br. 209/Pr.

Mi Franjo Josip prvi po božjoj milosti cesar Austrijanski, kralj Lombardezki i Mljetački, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički, Vladimirski i Ilirski, arkivojvoda Austrijanski i t. d. i t. d.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni Naši!

Nastojeći Mi, primjerno otčinskoj skrbi Našoj za vjerne Nam podložnike, sve ono pospješivati i unapredjivati, što za sreću i blagostanje istih koristnim nalazimo, i želeći radi toga, da milim Nam nasljednim kraljevinam Našim Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji starodavnu uglednost opeta podielimo: odlučismo premilostivo za iste kraljevine na način Našega

*

Digitized by Google

kraljevskoga namjestničkoga vieća ugarskoga ustrojiti i umjestiti politični dikasterij pod imenom kraljevskoga namjestničkoga vieća kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji će, za uvieke Nam i zakonitim Našim nasljednikom podložan, pod predsjedom bana kraljevinah istih i njegovih nasljednikah u dostojanstvu banskom upravu političko-ekonomičku i poslovah zemaljskih u smislu zakonah i naredbah Naših rukovoditi i obavljati imati.

Koju premilostivu odluku našu saboru na znanje dajemo.

Ostajuć u ostalom istom milostivo blagonakloni.

Dano u našem glavnom i stolnom gradu Beču u Austriji dana četrnaestoga mjeseca ožujka godine hiljadu osamsto šestdeset i prve.

Franjo Josip, s. r. I. Mažuranić, s. r.

Franjo Žigrović Pretočki, s. r.

Br. 258/Pr.

Mi Franjo Josip prvi po božjoj milosti cesar Austrijanski, kralj Ugarski i Češki, kralj Lombardezki i Mljetački, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički, Vladimirski i Ilirski, arkivojvoda Austrijanski i t. d.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni vjerni Naši!

Nastojeći Mi, primjerno otčinskoj skrbi Našoj za vjerne Nam podložnike sve ono pospješivati i promicati, što za sreću i blagostanje istih koristnim nalazimo, i želeći radi toga, da milim Nam nasljednim kraljevinam Našim, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji starodavnu uglednost opet podielimo: odlučismo premilostivo, da se za iste kraljevine banski stol kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije po njegovu prijašnjem, ali sadanjemu stanju zakonodavstva upodobljenom uredjenju opet uvede i umjesti, koji će banski stol do toga, dok se njegovo uredjenje ustavnim putem neustanovi sve poslove, koji su dosadanjemu c. kr. banskomu stolu u Zagrebu pripadali, a tako i poslove hrvatsko-slavonskoga višjega urbarialnoga suda, kojega razpuštenje ovim odredjujemo, imat obavljati.

O čem sabor premilostivo ubaviešćujemo.

Koji u ostalom istom milostivo blagonakloni ostajemo.

Dano u Našem glavnom i prestolnom gradu Beču u Austriji na dvadeset i sedmi dan mjeseca ožujka, godine hiljadu osamsto šeštdeset i prve.

Franjo Josip, s. r. I. Mažuranić, s. r.

Franjo Žigrović Pretočki, s. r.

Br. 201.

Mi Franjo Josip prvi po božjoj milosti cesar Austrijanski, kralj Ugarski i Češki, Lombardezki i Mljetački, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički, Vladimirski i Ilirski, arkivojvoda Austrijanski i t. d.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni Naši!

Odlukom Našom od 26. veljače t. g. izdali smo potrebite naredbe, kako da se uživotvore načela izrečena u diplomi Našoj od 20. listopada 1860, te smo ujedno pitanje, kako da se ustanovi način, kojim bi se preduzimao u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji izbor zastupnikah za carstveno vieće, uputili na sabor, da ga rieši zakonom zemaljskim putem ustavnim.

Ujedno smo pozvali za 29. travnja t. g. u Beč carstveno vieće, da rieši prešnija pitanja, koja se u smislu II. članka diplome Naše od 20. listopada 1860 jednako tiču blagostanja svijuh zemaljah Naše monarkije.

Dočim Vam to na znanje dajemo, pozivljemo Vaše vjernosti, da izsred sebe devet zastupnikah od strane Hrvatske i Slavonije u osobi sposobnih i miroljubivih muževah slobodnim izborom izaberete i na carstveno vieće na opredieljeno mjesto i u opredieljeni rok pošaljete.

Nadalje Vas pozivljemo da u zreli saborski pretres uz uvaženje svih okolnostih uzmete i pitanje o konačnom ustavnom odredjenju načina, kojim će se unapried birati i pošiljati na carstveno vieće zastupnici Naših kraljevinah Hrvatske i Slavonije, te da Našemu kraljevskomu odobrenju podnesete učinjene o tom zaključke.

U ostalom ostajemo Našom c. kr. milošću Vam blagonakloni.

Dano u Našem glavnom i stolnom gradu Beču u Austriji dne dvanaestoga mjeseca ožujka, godine hiljadu osamsto šestdeset i prve.

Franjo Josip, s. r. I. Mažuranić s. r.

Franjo Žigrović Pretočki, s. r.

Ovi kraljevski odpisi izručeni su odsjekom za predbježno viećanje.

Tim zaključi ban sjednicu.

Digitized by Google

Sedma saborska sjednica dne 26. travnja 1861.

Zapisnik

zametnut u šestoj sjednici sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držanoj u Zagrebu dne dvadeset i petoga travnja, godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana Josipa baruna Šokčevića.

Ponajprije bude svjetlomu banu predan te odmah pročitan zapisnik povjerenstva, izabranoga u petoj saborskoj sjednici, da sbraja glasove: 1. odbora u smislu čl. 14 poslovnika od pet saborskih članovah za ovjerovljenje onih saborskih članovah, koji će naknadno na sabor doći, 2. odbora u smislu čl. 76 poslovnika od jedanaest saborskih članovah za izpit prošnjah saboru podnešenih. U prvi t. j. ovjerovni odbor izabrani su većinom glasovah i to: gg. Miroslav Kraljević sa 89, Gervasija Petrović sa 75, Joso Vranicani sa 72, Faustin Suppe sa 72 i Mirko Hrvat sa 61 glasom; u drugi t. j. peticionalni odbor izabrani su i to: gg. Franjo Lovrić sa 91, Mojsia Baltić sa 82, Franjo Žužel sa 82, Adolf Veber sa 82, Faustin Suppe sa 80, Josip Vranicani sa 70, Janko Gvozdanović sa 67, Pavao Jakovčić sa 59, Ante Jakić sa 59, Ante Stojanović sa 56 i Ljudevit Salopek sa 55 glasa.

Zatim bude pročitan zapisnik posljedne sjednice i bez primjetbe odobren.

Izza pročitana zapisnika pošlo se je na dielenje sabora u pet odsiekah, koji će predbježno o saborskih pitanjih viećati. Ovo razdieljenje obavilo se je po propisu čl. 25 saborskog poslovnika, žrebanjem, te tako dodju u I. odsjek gg. Hellenbach Lazar barun, Gvozdanović Janko, Očić Petar, Sagovac Franjo, Joanović Petar bisk., Mrazović Matija, Knežević Gustav, Barabaš Marko, Iliašević Stjepan kanonik, Verbančić Slavoljub, Cuculić Tomo, Bušić Mirko, Kukuljević Lad., Rauch Gjuro bar, Piškorec Makso, Bogović Mirko, Tajčević Dimitar, Prandau Gustav bar, Baltić Mojsia, Miković Ivan, Jakovčić Pavo Dr, Kamauf Ivan, Prica Makso, Botić Luka, Kugler Stjepan, Hrvoić Stjepan, Kemenović Franjo, Šviglin Janko; u II. odsjek gg. Pacel Vinko, Petrović Gervasija arkim, Vuković Stjepan, Vranicani Joso, Kušević Aurel, Kvaternik Eugenio, Petrović Ivan, Strossmajer J. J., biskup, Pisačić Miroslav, Štoc Ivan, Solariček Franjo, Smičiklas Juraj biskup, Šuhaj Mirko, Taller Fillip, Obradović Ivan, Padavić Tomo, Šmirmund Gustav, Marinović Hugo, Lončarević Dimitar, Muhić Pavo Dr., Haulik Juraj stožernik, Pejačević Pajo grof, Inkej Ferdinand, Pinterović Franjo, Perkovac Ivan, Kukuljević Ivan veliki župan, Mažuranić Ivan, Suppe Faustin; u III. odsjek gg. Župčić Josip, Zidarić Ivan, Kavanag Emil bar, Vuksanović Maksim, Vukotinović Ljud. vel. župan, Zlatarović Robert, Mesić Mato, Pejačević Ladislav grof, Kušljan Dragutin bar., Šatvar Petar, Kušević Svetozar, Mekovec Ferdinand, Hržić Miroslav, Rozgaj Nikola, Pavleković Stjepan, Arvaj Ladislav, Filetić Ernest, Janda Ivan, Poturičić Vaso, kanonik, Čupović Aleks., Havliček Nikola, Salopek Ljudevit, Špun Miroslav, Fodroci Aleksa, Egersdorfer Šandor, Stojanović Ante, Kralj Ivan biskup, Jelačić Dragutin; u IV. odsjek gg. Erdödy Antun, grof, Kulmer Miroslav grof, Lovrić Franjo, Khuen Henrik grof, Milanković Tomo, Erdödy Ivan grof veliki župan, Batagliarini Pajo, Modić Ladislav, Rački Franjo, Belas Pajo, Andrić Jerolim kanonik, Car Janko, Jakić Ante, Horvat Petar, Ottenfels Šišman bar., Balog Ladislav, Kršnjavi Mirko, Tompak Aleksa, Briglević Joso, Kukuljević Franjo, Halper Slavoljub, Kristianović Vjekoslav, Bedeković Koloman, Jelačić Kazimir, Jelačić Antun grof, Bračevac Joso, Kugler Ivan; u V. odsjek gg. Veber Adolfo, Babić Tito, Žužel Franjo, Rauch Levin bar., Soić Venceslav biskup, Kragujević Stjepan biskup, Drašković Gjuro grof, Pucić Nikola grof, Frigan Vjekoslav, Vuščić Josip, Hrvat Mirko, Vranicani Ambroz, Kovačević Mirko, Kraljević Miroslav, Vakanović Antun, Vrbanić Josip, Vranicani Vinko, Katinelli Dragutin, Koščec Mihajlo, Kralj Aleksa, Pogledić Franjo, Zuvić Josip, Koretić Dragutin, Vončina Ivan, Taller Ivan, Sermage Rihart grof, Živković Jovan.

Zatim bude pročitana vjerodajnica izdana od stolnoga kaptola Krbavo - Modruškoga gosp. profesoru Mati Mesiću, koj za vrieme bolesti i zakonitoga odsuća, g. kanonika Adalberta Mariaševića zastupati ima; Odlučeno: da se ta vjerodajnica novoizabranomu ovjerovnomu odboru preda.

Izvjestitelj saborski g. Makso Prica pročita zatim propisano izvješće saborsko, glaseće na milostivoga kralja našega Franju Josipa I. gdjeno se Nj. Veličanstvu uspjeh izbora dvaju podpredsjednikah i četvorice saborskih bilježnikah javlja. Izvješće ovo primljeno je bez primjetbe.

Na opazku g. zastupnika Franje Pogledića da najme u imeniku g. Pavlekovića kao zastupnika turopoljskoga navedena nenalazi, bude odlučeno: da se naknadno izpravljen imenik članovah sastaviti i medju članove saborske porazdieliti ima.

Na predlog g. bar. Hellenbacha bude odlučeno: da se prazno mjesto u sabornici gospojam ustupi, a onamo gdje su do sada na galeriji gospoje bile, da se puštaju odličnija domaća ili strana gospoda.

Zatim predloži g. zast. Pacel Vinko u smislu onomadnjeg predloga g. Kvaternika: da se prije, negoli čitana budu kraljevska pisma, prestolne odreke kralja Ferdinanda V. nadvojvode Franje Karla istom saboru priobće, pa pošto se radi toga: da li se prije, nego li rečene prestolne odreke saboru

Digitized by Google

tomu priobćene budu, kralj. pisma čitaju i u pretres uzmu ili ne, mnienja razvrgoše, bude na predlog g. vel. župana Ivana Kukuljevića odlučeno: da — pošto u smislu starodavnih državnih i historičkih pravah trojedne ove kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, dotične one izprave, usljed kojih promjena nastade, u previšnjoj osobi vladarskoj od g. 1848 ovomu saboru priobćene i predložene nisu, isti sabor Nj. c. kr. apošt. Veličanstvo zamoli: neka bi se abdikacija Nj. Veličanstva Ferd. V. a tako isto i abdikacija prejasnoga nadvojvode Franje Karla i nastupljenje prestolja Nj. Veličanstva i sretno vladajućega kralja našega Franje Josipa I. saboru ovomu istim onim načinom priobćile, kojim priobćene bijahu i saboru ugarskomu.

Izza toga budu onim redom, kako evo sljedi, pročitana kraljevska pisma i to; 1. kraljevsko pismo od 26. veljače t. g. br. 152, 2. kraljevsko pismo od 14. ožujka 1861 br. 209, 3. kraljevsko pismo od 27. ožujka 1861 br. 258 a napokon 4. kraljevsko pismo od 12. ožujka 1861 br. 201 i pošto bi odlučeno da se ova kraljevska pisma izruče dotičnim odsjekom pošto budu tiskana i medju saborne članove razdieljena, odgodi svietli ban sjednicu do sutra.

Time je ovaj zapisnik zaključen.

Šokčević, s. r. ban.

Mirko Bogović, s. r. saborski bilježnik.

Dragojlo Kušlan. Predlaže, da bi si jučer izabrani odbori predsjednike i izvjestitelje izbirali, i da bi se sjednica radi toga za pol sata odgodila.

Robert Zlatarović. To je proti poslovniku, molim da se držimo reda, prvo je da se pročita zapisnik zadnje sjednice.

Mirko Bogović. Čita zapisnik 6. sjednice.

Robert Zlatarović. Glede zapisnika imam tu opazku učiniti, da glede zakladah i državnog imetka se ima molba sastaviti, a ne kao predlog; to nije tako zaključeno bilo, molim to izpraviti.

Koloman Bedeković. Razjasni stvar.

Preuzv. g. **ban.** To je sve gotovo.

Slavoljub Vrbančić. Predlog radi galerije učinjen po gosp. Zlataroviću nije primljen, nego onaj po g. Lazaru Hellenbachu.

Ivan Kukuljević. Ja mislim, od one gospode, koji kakav predlog učine, kao i od kojih se predlog prime, da se imena napominju, i da se onoga držimo, što je predloženo. Buduć je jučer sva kuća predlog primila, kojega je g. Pacel načinio, i poslje usljed mojega predloga primila sva kuća, mislim ja, da se ovdje velevažnog pitanja tiče, koje zasjeca u sveta prava ne samo kraljevine naše nego i neposredno sabora. Ja, koliko sam razabrao zapisnik, nenalazim spomenuto ono što sam predložio, i ako je kakva uspomena, to je jako mimogredna. Zato predlažem, ako pri ovom ostanemo, što je jučer primljeno glede predloga o abdikaciji Ferdinanda V. i nadvojvode Franje Dragutina, evo: Buduć da se u smislu starodavnih pravah ovih kraljevinah samo napominja promjena, koja je 1848 god. nastala, i buduć da dotične izprave dosad stigle nisu, zato je sabor zaključio, umoliti kralja, da se pisma od abdikacije Ferd. V. i nadv, Franje Dragutina i nastupljenje Franje Josipa saboru istim načinom priobće, kao što su bile priobćene ugarskomu saboru.

Slavoljub Vrbančić. Ja uz predlog g. Kukuljevića s meritorne strane pristajem, ali nemogu ipak biti zato, da se po njegovoj želji izpravi zapisnik, jer to nije dosljedno jučerašnjemu zaključku. Jučeranji zaključak učinjen je prije nego što su kraljevski odpisi bili ovdje čitani, nismo dakle mogli znati šta u njih stoji. Ja predlažem, da se predlog g. Kukuljevića kao zaključak učinjen u današnjoj sjednici stavi u zapisnik današnje sjednice.

Dragojlo Kušlan. Ovdje nalazim u predlogu kroničku pogrešku; buduć da se je vidilo iz čitanja ovih kraljevskih pisamah, da nisu priloženi ovi dokumenti, i buduć da smo prije zaključili, da se to saboru podnese — zato mislim ja, da se ne uzme obzir na kraljevska pisma, koja smo mi poslje čitali; dakle u tom smislu da se zaključak stvori, i onda prodje na ono, što se kraljevske proposicije tiče.

Ivan Kukuljević. Dopustite dakle, da formulaciju moju čitam: (Čita.) (Vidi zapisnik u ovoj sjednici.)

Mirko Pogledić. Molim, ondje njeke rieči nisam dobro shvatio; ondje se veli, kako sam čuo, da se prije priobći ostavka, nego se bude što preduzelo o ovom saboru; ja nisam dobro razumio, dakle molim, da bi se još jedanput čitalo.

Ivan Kukuljević. Čita dotičnu točku svoje formulacije i razjasni.

Makso Prica. Zapisnik naš treba da bude vjeran izraz i vjerno ogledalo onoga, što se je ovdje radilo, ništa dakle nesmije unutra unići, što se nije ovdje govorilo i radilo. Koliko se sjećam predloga g. Kukuljevića iz jučerašnje sjednice, njegov predlog samo je tamo smjerao, ako bi iz kraljevskih proposicijah izišlo, da se nam nisu priobćila akta abdikacionalna, da sabor prije svega Nj. Veličanstvo zamoli, da nam se ova akta priobće. Mi se moramo držati toga, što smo jučer zaključili. Molim da bi vis. sabor odlučio, da se to u zapisnik stavi.

Dragojlo Kušlan. Glede zapisnika imam to primietiti, da unj spadaju i imena, da se zna, tko u koji odsjek spada, jer mora biti trag u zapisniku, kako se je kuća razdielila, dakle članovi poimence navedeni.

Slavoljub Vrbančić. Ja bi želio, da se o predlogu g. Kukuljevića izreče zaključak.

Makso Prica. Smisao moga predloga kako sam ga ja shvatio i formulirao nije različit od formulacije gosp. Kukuljevića, samo što je moja formulacija malo kraća, ali smisao je ista.

Preuzv. g. **ban.** Ja mislim, da mora tako u zapisnik doći, kako smo jučer zaključili.

Biskup Strossmajer. U tom može g. vel. župan Kukuljević najbolje suditi. Da nam formulaciju još jedanput čita, i da se kuća zapita, i ako je zadovoljna, neka se onda u zapisnik kao predlog stavi.

Miroslav Kraljević. Ja mislim, što se tiče predloga g. vel. župana, mi možemo najbolje znati, ako nam brzopisci pročitaju; i polag onoga se možemo ravnati?

Adolfo Veber. Ja nalazim razliku izmedju formulacije predloga g. Kukuljevića i g. Price u tom, što je g. Prica samo zaključak učinio bez razloga, a g. veliki župan utemeljenje i zaključak, i to pravo, jer drži trojednu kraljevinu za neodvisnu i to na historičkom temelju. Ja mislim, ako je kakva druga razlika, molim g. Pricu, da to navede, jer onako u obće rečeno ne može se shvatiti.

Makso Prica. Svaki predlog ima dve strane: 1. utemeljenje, 2. zaključak. Što se prvog tiče, ja se nisam proti njemu izrazio, ja sam samo govorio o jezgri, da nam se isti dokumenti priobće. Što se utemeljenja tiče, slažem se sa g. Kukuljevićem.

Ivan Kukuljević. Čita na molbu preuzv. g. bana još jedanput formulaciju.

Preuzv. g. **ban.** Gospodo, pristajete li na ovu formulaciju?

(Svi: pristajemo.

Digitized by Google

Robert Zlatarović. Glede predloga g. Kušlana, da se poslje sjednice odbori konstituiraju; ja sam predlog učinio, a ništa nije odlučeno, jeli je primljen ili ne.

Preuzv. g. **ban.** Pita sabor, prima li.

Svi: primamo.

Makso Prica. Ovdje je ostavka g. Marjaševića, dakle g. Mesić preuzima njegovo mjesto.

Mato Mrazović. Čita izvješće osrednjega ovjerovnoga odbora, koje glasi ovako:

Izkaz onih članovah sabora trojedne kraljevine, koji su po izbornomu redu i pozivnicah banskih na sabor doći imali, pak nisu došli.

Prelati:

1. Josip Rajačić, patrijarka i metropolit karlovački.
2. Mirko Ožegović barun, kao biskup Senjsko-Modruški (izpričao se.)
3. Josip Matić, prepušt i naslovni biskup Rosonski.

Velikaši:

4. Livio knez Odeschalchi.
5. Viktor knez Odeschalchi, kr. komornik.
6. Filip knez Battyany-Strattman, c. kr. tajni savjetnik, komornik, vitez zlatnoga runa.
7. Ladislav grof Pejačević Virovitički (stariji.)
8. Adolf grof Pejačević Virovitički.
9. Lacko grof Pejačević Virovitički.
10. Škender grof Secsen Temerinski.
11. Nik. grof Sečen Temerinski c. kr. tajni savjetnik, veliki meštar dvorski nadvojvodkinje Sofije.
12. Antun grof Sečen Temerinski c. kr. tajni savjetnik, ministar bez listnice.
13. Škender grof Erdödy od Monyorokereka.
14. Dragutin grof Erdödy od Monyorokereka.
15. Stjepan grof Erdödy od Monyorokereka.
16. Ljudevit grof Erdödy od Monyorokereka.
17. Vilim grof Oršić Slavetički.
18. Samuel grof Keglević Bužinski.
19. Marko grof Bombelles, c. kr. komornik.
20. Škender grof Schmideg.
21. Moric grof Oršić Slavetički.
22. Robert grof Oršić Slavetički.
23. Rudolf grof Oršić Slavetički.
24. Stjepan grof Oršić Slavetički.
25. Laval grof Nugent, c. kr. maršal i tajni savjetnik.
26. Albert grof Nugent, c. kr. pukovnik u miru.
27. Gilbert grof Nugent.
28. Arthur grof Nugent, c. kr. podpukovnik.
29. Gustav grof Batthany.
30. Vjekoslav grof Auersperg.
31. August grof Batthany.
32. Franjo grof Gyulay od Máros-Nemetha, c. kr. tajni savjetnik i general.
33. Juraj grof Jelačić Bužimski kao baron.
34. Lavoslav grof Nadasdy, c. kr. tajni savjetnik i nasliedni vel. župan komorske županije.
35. Eugen grof Oršić Slavetički.
36. Dionis grof Sermage Susjedgradski.
37. Otto grof Chotek c. kr. komornik i major.
38. Rudolf grof Chotek, c. kr. komornik.
39. Dragutin grof Eltz, knez od Stromberga, c. kr. komornik.
40. Franjo grof Eltz, c. kr. tajni savjetnik, komornik, podmaršal i dvorski nadmeštar kod nadvojvodkinje Hildegarde.
41. Franjo grof Eltz, c. kr. komornik i kapetan.
42. Henrik grof Khuen de Bellassy.
43. Ant. gr. Khuen de Bellassy, c. kr. komornik i major.
44. Nikola gr. Pejačević, c. k. komornik i podpukovnik.
45. Marko grof Pejačević.
46. Ljudevit grof Palfy od Erdöda, c. kr. tajni savjetnik i komornik.
47. Viktor grof Oršić Slavetički.
48. Ivan Dragutin grof Palfy od Erdöda, c. kr. podmaršal.
49. Arthur grof Battyany.
50. Alfred grof Festetić od Tolne.
51. Adolf grof Sečen Temerinski.
52. Šišman barun Praudau.
53. Rudolf grof Bedeković.
54. Vjekoslav grof Apfalteru.
55. Hipolit Marquis Pallavicini, c. kr. komornik i savjetnik.
56. Stjepan grof Drašković, Trakoščanski.

Od velikih županah: (§. 1. d.)

57. Petar grof Pejačević, vel. župan županije sriemske.
58. Smaić Bartol, vel. župan, županije riečke.

Od zemaljskih dostojanstvenikah:

59. Podban trojedne kraljevine
60. Prabilježnik trojedne kraljevine } §. 1. e)
61. Podkapetan trojedne kraljevine

62. Županija sriemska imajuća po §. 2 pošiljati 8 zastupnikah, nije poslala nijednoga.

63. Povlašćena obćina Irig imajuća po §. 3. izbornog reda poslati 2 zaslupnika, a nije poslala nijednoga.

64. Ruma povl. obć. imajuća poslati 3 zastupnika.

65. Sl. grad Vukovar imajući poslati 2 zastupnika, nisu poslali nijednoga.

66. Sl. i kr. grad Rieka, imajuća pošiljati 4 zastupnika nije poslala nijednoga.

67. Prečastni Konsistorij dolnjo-karlovački imajući po §. 4 poslati jednoga zastunika, zatim

68. Preč. kaptol riečki, imajući poslati takodjer jednoga zastupnika, nisu poslali ni jedan ni drugi nijednoga.

Od ovuda se vidi da na nazočnom saboru po samom izbornom redu i po pozivnicah banskih fali 19 narodnih zastupnikah, 2 zastupnika moralnih tielah, 5 zemaljskih dostojanstvenikah, 5 posebnih ostalih ovlašćenikah, kojih bi išao osobni glas po izbornom redu i pozivnicah banskih, u koliko su ove potonje zbilja na prave ovlašćenike odpravljene.

Glavno izvješće

vis. saboru trojedne kraljevine Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske osrednjim verifikacionalnim odborom, o poslu verifikacionalnom u sjednici od 21. i sliedećih danah travnja 1861 podnešeno, ujedno sa predlogom.

Izvjestitelji pojedinih verifikacionalnih odborah, sastavši se dne 21. trav. 1861 u stanu g. bar. Drag. Kušlana, pak izabravši si predsjednikom g. Tomislava Cuculića, a izvjestiteljem g. Matiju Mrazovića sastav se najprije i proglase osrednjim verifikacionalnim odborom; a ovako sastavljen osrednji verifikacionalni odbor, držeći se §. 17 saborskoga poslovnika i sravnivši pojedine imenike od svih odsječnih članovah, sastavio je prije svega „glavni imenik“ svih saborskih članovah, što su na sabor
I. prispjeli i to abecednim redom, i taj prilaže ovdje pod I.; sačiniv zatim na temelju ovoga imenika izkaz onih članovah saborskih, koji su izbornim redom na sabor zvani, nu

*

Digitized by Google

II. nisu prispjeli, i priloživ ga pod II., sačinio je napokon izkaz onih članovah dotično municipijah ili čestih trojedne kraljevine, koje na nazočni sabor spadaju, nu privremenim izbornim redom pozvane nisu, i taj izkaz
III. leži pod III.

Ad I.

Sravnivši izvješća pojedinih odborah glede saborskih članovah budi pozivnicami banskimi, budi vjerodajnimi pismi ili pako izbornimi zapisnici legitimiranih našao je osrednji verifikacionalni odbor:

1) Da je izbor g. Kolomana Bedekovića, Mihajla Košćeca, Lacka Kukuljevića i Ivana Petrovića, kao zastupnikah grada Varašdina proti §. 7. privremenoga izbornoga reda samo po magistratu i starješinstvu slob. i kr. grada Varaždina obavljen i da u taj izbor nisu uticali svi stalni stanovnici grada Varašdina, koji posjeduju u istom gradu negibući kakov imetak, ili koji pravo gradjanstva uživaju, a niti diplomatici i javni činovnici u istom mjestu stalno prebivajući (vidi vjerodajna pisma pod brojem 8, 51, 63 i 90).

S toga predlaže odbor da se ovaj izbor, budući nepravilan, neprimi i da se novi izbor zastupnikah na temelju privremenoga izbornoga reda za grad Varaždin odredi.

2) Isto tako opazio je ovaj osrednji odbor, da su samim magistratom i starješinstvom občinskim birani zastupnici:

a) slob. i kralj. grada Koprivnice, gosp. Franjo Kemenović i gospodin Miroslav Hržić (vidi vjerodajno pismo pod br. 47) i
b) poveljenoga trgovišta Krapine, zastupnik Vladimir Rozgaj (vidi vjerodajno pismo br. 102)

I glede ovoga izbora mnije i predlaže osrednji odbor verifikacionalni, da nebude priznan i da se novi izbori odrede, te da se dotična poglavarstva upute na obdržavanje §. 7 privremenoga izbornoga reda prilikom novih izborah.

3) Nadalje je osrednjim odborom verifikacionalnim opaženo, da su zastupnici za poveljeno trgovište Samobor takodjer samo po magistratu i občinskom zastupničtvu birani i to gg. Petar Očić i Antun Štoc.

Glede ovoga potonjega opazio je osrednji odbor i to da neima niti svojstvah za narodnoga zastupnika §. 8. izbornoga reda propisana, jer nije navršio 24 godine.

Proti ovomu izboru podnešena je tužba de ddto. 14. travnja t. g. sa 71 podpisom, u kojoj su obadvie ove okolnosti potaknute i kojom se išće odredjenje novoga izbora (vidi vjerodajno pismo 81).

Na temelju §§. 7 i 8 privremenoga izbornoga reda nemože ovaj odbor na ino, nego predlaže: da se prije pomenuti izbor zastupnikah narodnih iz poveljenoga trgovišta Samobora u osobi g. Petra Očića i Antuna Štoca neprizna i da se novi izbor odredi.

4) Po drugom verifikacionalnom odboru bijaše potaknuta sumnja proti izboru g. Tomislava Padavića jedino iz toga razloga, što ovaj gosp. zastupnik iz kotara čabarskoga županije riečke nije doprineso bio niti izbornoga zapisnika, nego samo punovlasće de ddto. 8. travnja 1861 po dotičnih izbiračih izdano, iz kojega se nije moglo razabrati, da li je taj izbor po smislu §. 6 točke c, privremenoga izbornoga reda pod nadzorom dotičnoga županijskoga poglavarstva preduzet bio. Ova sumnja razbistrena je svjedočbom službenom Ferdinanda Šlajmera pristava kotara čabarskog de ddto. 10. travnja 1861, koja je ovomu odboru kratkim putem naknadno predana, jer je njom zasvjedočeno, da je pomenuti izbor bio redovito obavljen u prisutnosti spomenutoga pristava županijskoga. (Vidi vjerodajno pismo br. 84.)

Zato predlaže ovaj verifikacionalni osrednji odbor, da se izbor gosp. Tomislava Padavića kao zastupnika iz kotara Čabarskoga županije riečke za redovit i pravilan prizna.

5) Po istom II. verifikacionalnom odboru potaknuta je dvojba proti izboru g. Janka Šviglina kao zastupnika iz kotara krašičkoga županije zagrebačke, a to radi toga, što se iz izbornoga zapisnika vidi, da je gosp. Janko Šviglin kao kotarski sudac izbor sam nadgledao u ime županijskog poglavarstva i da je on sam izborni zapisnik ovjerovio. (Vidi kredencional pod br. 116).

Gledeć na to, što je izborni zapisnik po izbiračih samih stranom vlastoručno podpisan, a podpisi onih, koji nisu pismeni, po svjedocih potvrdjen; gledeć nadalje na to, da kotarskomu sudcu krašičkomu Janku Šviglinu, neimajućemu u svom kotaru pristava nije bilo lahko moguće naći drugog županijskog častnika, koj bi bio izbor nadgledao, prvo zato, što nije mogao znati unapried, da će izbirači njega izabrati, a drugo zato, što su svi županijski častnici susjednih kotarah stranom sličnimi izbori u svojih kotarih, stranom pako uredjivanjem občinah zabavljeni bili: predlaže ovaj odbor, da se izbor g. Jankice Šviglina kao zastupnika iz kotara krašićkoga prizna, nu da se putem županije zagrebačke po susjednom kotarskom sudcu Jastrebarskom naknadno službeno ovjerovljenje izbora i podpisah zaišće.

6) Odbor IV. i V. verifikacionalni potaknuo je zajednički pitanje: imali se gradu Bakru dozvoliti i četvrti zastupnik, pošto je privremenim izbornim redom pozvan, da samo tri zastupnika pošalje?

Gledeć na to, da je izborni red, štono je visokim dikasterijom de ddto. 21. veljače t. g. za ravnilo izborom za saborske poslanike priobćen, onaj isti, po kojem je bio i sabor 1848 god. sastavljen, samo što su izpuštene ustanove, odnoseće se na vojničku Krajinu; pak budući da je već saborskim člankom XII. sabora 1848 god. na pritužbu grada Bakra s kotarom naročito odredjeno bilo, da se imadu gradu Bakru sa kotarom bakarskim dozvoliti u mjesto trojice četiri zastupnika; budući napokon, da to odgovara i načelu §. 3 privremenoga izbornoga reda ustanovljenomu, po kojem gradovi dapače i poveće občine imajuće preko 8000 stanovnikah imadu pravo poslati po 4 zastupnika, predlaže osrednji odbor:

Da se za grad Bakar priznadu 4 zastupnika i to u osobah gospode dra. Pavla Battagliarini dra. Pavla Jakovčića, Antuna Vakanovića i Adolfa Vebera, imajućih redovita vjerodajna pisma.

7) Iz izvješća četvrtog verifikacionalnog odbora uvidio je osrednji verifikacionalni odbor, da je presvietli gosp. Ivan Mažuranić izabran u dvih izbornih kotarih za narodnoga zastupnika i to u kotaru vinodolskom županije riečke i u občinah Cvetković (vidi kredencional 73) imajući za zamjenika u kotaru vinodolskom gosp. dra. Antuna Starčevića a u občinah Cvetković, Draganić i Petrovina gosp. Adolfa Vebera; isto tako

8) iz izvješća petoga verifikacionalnoga odbora proizlazi, da je gosp. prečastni Gervazia Petrović izabran zastupnikom kotara vrbovskog žup. riečke, a ujedno zastupnikom prečastnoga konzistorija gornjo-karlovačkoga. (Vidi kredencional 89).

Budući pako, da svaki kotar izborni i dotične korporacije imadu izabrati po jednoga zastupnika, budući dakle, da jedna te ista osoba nemože zastupati dva izborna kotara na jedanput ili jedan izborni kotar i korporaciju, to predlaže ovaj odbor:

Da se presvietli gosp. Ivan Mažuranić i prečastni gosp. Gervazija Petrović pozovu, da izmedju svojih izbirateljah, do-

Digitized by Google

tično izbornih kotarah izaberu, a da se za drugi kotar dotično korporaciju zahvale; po posliedku njihova očitovanja imao bi se u nezastupljenih kotarih novi izbor odrediti, ili pako imenovani zamjenici pozvati, da svoja mjesta zauzmu.

9) Iz izkaza po visokom saborskom predsjedničtvu ovomu osrednjemu odboru kratkim putem dostavljenoga uvidio je isti, da su na nazočni sabor pozvani izmedju prelatah i velmožah i takovi, koji u ovoj trojednoj kraljevini niti prebivaju, niti imanja neposjeduju, imenito je pozvan presvietli gosp. Juraj Girk, biskup pećuhski, neimajući u obsegu trojedne kraljevine niti imanja, a niti neprebivajući ovdje; zatim grof Gilbert Nugent, stanujući u Napulju a neimajući ovdje nikakova imanja; zatim takove, o kojih nije izvjestnosti, dali u trojednoj kraljevini ikakovo imanje posjeduju, a izvjestno je, da u njoj neprebivaju, kao što je knez Viktor Odeschalchi, grof Franjo Eltz, c. kr. tajni savjetnik, komornik, podmaršal i t. d. Grof Franjo Eltz c. kr. komornik i kapetan, barun Šišman Prandau, barun Vjekoslav Apfaltern; zatim pod naslovom grofovskim, koji kao takovi dosada nebijahu uzakonjeni i to baruna Juraja Jelačića Bužimskoga, c. kr. komornika i podmaršala, zatim baruna Ant. Jelačića Bužimskoga, c. kr. komornika i podmaršala u miru, g. Miroslava Kulmera, c. kr. komornika, napokon preuzvišenog gospodina Metella Ožegovića Barlabaševačkoga, c. kr. tajnog savjetnika i državnoga vjećnika, koji dosada niti u obće kao velikaš u trojednoj kraljevini uzakonjen nije.

Podpisani odbor mnije i predlaže, da se u ovoj sabornici onim prelatom i velikašem, koji u trojednoj kraljevini niti neprebivaju niti imanja neposjeduju, a i onim, koji nisu domaćimi zakoni medju velikaše uvrstjeni mjesto i glas uzkrati; glede onih pako, kojim po imenovanju veći naslov velikaški pristoji, da se odredi mjesto u ovoj sabornici njihovomu zakonskomu naslovu po domaćih zakonih pristojeće.

Za buduće pako predlaže isti ovaj odbor, da se zakonom odredi, da u saboru trojedne kraljevine nebudu imali ni mjesta ni glasa nego oni medju sinove ove domovine uvršteni punoljetni velikaši t. j. knezovi, grofovi i baruni, koji u obsegu trojedne kraljevine stalno prebivaju i zajedno u vriednosti zakonom opredjeliti se imajućoj imanja posjeduju.

10) Iz pozivnicah banskih pod brojem 44, 45, 49, 50, 55, 61, 92, 112, 133 uvidio je osrednji verifikacionalni odbor, da je visoka banska stolica devetimi članovi u ovoj sabornici zastupana, da dakle ima više glasovah nego županija riečka ili križevačka ili požežka i više nego grad Zagreb, a samo za jedan glas manje nego županija varaždinska; kad bi se kod banske stolice sva mjesta popunila što su sistemizirana, imala bi ona toliko glasovah u ovoj sabornici koliko županija varaždinska ili virovitička. Gledeć na historički razvitak sabora trojedne kraljevine, naročito pako gledeć na to, da je u prijašnja vremena do 1848 godine, na saboru trojedne kraljevine svekoliko plemstvo osobni glas imalo, i radi toga, da su prisjednici banskoga stola stranom kao prelati stranom kao velikaši, vazda kao plemići nikada kao banskoga stola prisjednici mjesto zauzimali i pravo glasa na saboru trojedne kraljevine uživali; to mnije onaj odbor, da bi to velika anomalija bila naprama današnjemu reprezentativnomu sustavu, po kojem je sabor trojedne kraljevine sastavljen, kad bi se dozvolilo članovom visokoga banskoga stola od 1854—1860 godine, da ne samo prijašnje privilegijalne plemićke glasove od prije 1848 godine, nego i novi priraštaj glasovah iz sustava sa 20. listopada 1860 godine porušenoga u ovu sabornicu zastupnikah naroda, historičkih imenah, i velikoga posjeda donesu. Ova anomalija narasla bi po mnienju odbora još u veće kad bi se obzirom na to, da prije 1848 godine nije bilo toliko prisjednikah visoke banske stolice, koliko ih danas ima, svim onim mjesto i glas u saboru podielio, gdjeno se ni nezna, što bi upravo ovaj visoki sudbeni zbor u ovoj sabornici u današnjih okolnostih pak gledom na svoj odvisni položaj reprezentirati imao. Napokon vidi se iz sastavka §. 1, slova e) privremenoga izbornoga reda, da je sastavitelj mislio vicebanu i prabilježniku i prisjednikom banskoga stola samo kao sudištu saborskomu u sabornici mjesto dati, jer kad nebi to, nebi bio sve ove dostojanstvenike u jedan zbor spadajuće jednom točkom kolektivno spojio, po kojoj i onako n. p. presvietli g. sadašnji predsjednik Ivan Zidarić, budući nije niti prisjednik banskoga stola, niti podban, niti prabilježnik, nebi mjesta ni glasa imao.

Zato predlaže ovaj odbor, da se članovom visoke banske stolice pojedini glas neima dopustiti u saboru trojedne kraljevine, nego samo mjesto kao sudištu.

Ad II.

1) Iz izkaza na temelju glavnoga imenika sastavljenoga i gori pod II. priloženoga vidi se, da izmedju pozvanih prelatah tri nisu došla na sabor, izmedju kojih samo se je preuzvišeni gospodin Mirko barun Ožegović, biskup Senjski izpričao. — Izmedju velikašah pozvanih nisu njih 54 došlo bez izpričanja.

Premda zakon i to član. 1. § 3 god. 1498 i čl. 53 godine 1662 ugarsko-hrvatskih zakonah, zatim čl. 1. i 5. godine 1752 i 47: sabora hrvatskoga naročito prelate i velikaše pače i plemiće zakonito na sabor pozvane a nedošavše globi podvrgava, gledeć ipak na to, da su ti zakoni stvoreni u doba, kad je zakonarstvo bilo nesamo izključivo pravo višjega i nižjega plemstva nego upravo dužnost, koju je 53: 1662 riečmi: „Tandem pro communi bono et tractatibus dietalibus, in salutem ac permansionem patriae eo felicius ac maturius concludendis“ označio, jer se je jedino plemstvo u ono doba znanostmi, upravom i zakonodavstvom bavilo, — gledeć nadalje na to, da je svakovrstni napriedak u znanju i u mienju današnji dan dobro obćenit, bez razlike na rod i stališ i da je upravo iz ove napriedne promjene nastala potreba reprezentativnoga sustava, — gledeć napokon na to, da je plemstvo duhom vremena riešeno težke dužnosti skrbničtva nad ostalim narodom, te ga je ujedno lišio i velike strane onih sredstavah, koja su mu nošenje ovoga tereta olakočivala, to mnije i predlaže ovaj odbor:

da se proti nedošavšim na sadajni sabor prelatom i velikašem neupotriebe usilna sredstva do zakonarskoga uredjenja sabora trojedne kraljevine, nego da se to njihovomu rodoljubju, zajedinskom duhu i plemenitomu ponosu ostavi: hoće li za dobro domovine, od koje veliku korist materialnu, slavno ime i odlikovanje imadu, u zajedinstvu sa zastupnici naroda umne svoje sile upotriebiti. —

2.) Isto tako mnije odbor glede moralnih korporacijah koje nisu poslale na ovaj sabor zastupnikah, kao što je to doljno-karlovački konzistorij i riečki kaptol.

3). Od zemaljskih dostojanstvenikah nedodjoše veliki župan Sriemski, preuzvišeni gosp. grof. Petar Pejačević i presvietli gosp. Bartol Smaić veliki župan županije riečke. Budući da su ovi dostojanstvenici po svom službenom odnošaju naprama oblastim municipalnim isto tako narodu obvezani kao što i vladaru i budući da su visokim svojim dostojanstvom ne samo zvani nego i dužni o svakovrstnom dobru i napriedku domovine zakonitim putem nastojati, mnije i predlaže odbor:

da se pomenuta gg. veliki župani za stanoviti rok pod prietnjom globe gori navedenimi zakoni odredjeni i to za svaki

Digitized by Google

slučaj neposlušnosti za stanoviti kratki rok na ovaj sabor trojedne kraljevine po visokom predsjedničtvu pozovu.

4) Kraljevinski dostojanstveni i to, podban, prabilježnik i podkapetan, budući da su ova mjesta izpražnjena, niti nemogahu na ovaj sabor doći, i zato predlaže ovaj odbor:

da se ova mjesta zakonitim ustavnim putem popune, i da onda pristojeća im mjesta zauzmu.

5) Po §. 2 privremenoga izbornoga reda ima županija sriemska na sabor trojedne kraljevine poslati 8 zastupnikah, povlašćena občina Irig po §. 3 istoga izbornoga reda 2 zastupnika, Ruma 3 zastupnika, grad Vukovar 2 zastupnika, grad Rieka sa svojim kotarom 4 zastupnika, sva ova municipija imala bi dakle poslati 19 zastupnikah narodnih. Pošto iz ovih istih municipijah do dana, kada su odbori za verifikaciju svoj posao dovršili, nije nijedan zastupnik narodni na ovaj sabor prispio, a niti su municipija razloga navela, radi kojega su to propustila, mnije i predlaže ovaj odbor:

da se pomenuta municipija pozovu, neka dadu razlog, zašto nisu po kotarih izbornih u svojem obsegu izbore zastupnikah na ovaj sabor trojedne kraljevine po propisu izbornoga reda udesila? i da im se novi rok odredi, do kojega će izbore obaviti, i zastupnike na sabor poslati.

Ad III.

1) Na temelju već navedenih dvaju imenikah sastavio je napokon ovaj odbor pod III. pregled onih članovah saborskih, dotično municipijah ili čestih trojedne kraljevine, koje u naš sabor spadaju, nu izbornim redom ili nisu u onom razmjerju pozvane, koje ih ide po načelih samoga izbornoga reda, ili su pako posvema izpuštene.

U prvi red spadaju občine Mrkopalj, Ravnagora i Vrbovsko.

U §. 3 privremenoga izbornoga reda izrečeno je načelo, da one poveće občine, koje se odlikuju pučanstvom, trgovinom, obrtnošću i inteligencijom žiteljah svojih, ako imadu do 3000 stanovnikah, mogu izabrati sve po jednoga poslanika.

Pomenute občine imale bi po ovom načelu, svaka napose po jednoga zastupnika na sabor birati, nu ipak je istim izbornim redom kod odmjerivanja glasovah za sve tri občine samo jedan zastupnik odredjen. Pomenute občine videći u prilagodjenju načela očevidnu pogrešku, podnesoše na visoki sabor motiviranu molbu, dokazujuć, da svako od pomenutih trgovištah svoj posebni magistrat ima, i da svako to trgovište do 3000 stanovnikah broji, te moli, da joj se dozvoli svakoj poseb zastupnik na nazočnom saboru.

Osrednji verifikacionalni odbor, uvidivši temeljitost ovih razlogah nemože na ino nego predlaže:

da se občinam Mrkopalj, Ravnagora i Vrbovsko, imajućim za sada jednoga zastupnika u osobi gospodin Tomislava Cuculića dozvoli, dapače da se pozovu, da biraju dvie od njih svaka po jednoga zastupnika a gospodin Tomislav Cuculić, imajući kreditivu od svake napose, da se izjavi, koju želi zadržati i da se drugih dvijuh odreče.

2) U red onih čestih trojedne kraljevine, koje su izbornim redom posvema izpuštene, te nisu pozvate u nazočni sabor, spada;

a) vojnička Krajina hrvatsko-slavonska t. j. regimente lička, otočka, ogulinska, slunjska, prva i druga banska, gradiška, brodska, petrovaradinska, križevačka i gjurgjevačka, ujedno sa povlaštenimi občinami, štono leže u obsegu istih regimentah, dakle i grad Senj;
b) kraljevina Dalmacija sa kvarnerskimi otoci: Krkom, Cresom, Lušinom i Rabom;
c) Medjumurje;
d) Istra;
e) od kranjske okružja: Metličko, Črnomaljsko, Ribničko i Novomjestko i onaj dio Štajerske med Savom i Dravom, štono njekoć spadaše na zagorsku županiju.

Ad a) Što se tiče vojničke Krajine, glede nje mnije ovaj odbor, da sabor trojedne kraljevine ima dovoljnoga zakonitoga i tvrdoga pravnoga temelja tražiti nesamo da bude Krajina zastupana na saboru trojedne kraljevine na ravni način kao što i ostala tako zvana provincialna Hrvatska i Slavonija, nego da ima isto tako tvrdo ugovorno pravo naprama prejasnoj vladajućoj kući, da od nje zaište neodvlačni povratak i utjelovljenje vojničke Krajine materi zemlji, i raztegnuće ustavnih institucijah na cielu Krajinu. Da se ni nevraćamo u starija vremena naći će visoki sabor ako samo kriepko uzhtije dovoljne podpore u čl. 11. 12: 1608, 27: 1609, 39: 1635, 5663: 1647, u diplomi Leopolda I. od 10. srpnja 1703, u čl. 113 i 116: 1815, u rezoluciji kraljevskoj od 13. siečnja 1791; zatim u razlozih čl. 18: 1792 u faktu godine 1848 i u rieči kralja i vladara našega Franje Josipa u patentu od 7. svibnja 1850, §§. 2 i 4 a napokon u pravdi božjoj, javnom mnienju čitave Evrope i u odlučnoj volji samih Krajišnikah.

Ad b) Što se Dalmacije tiče, ove kolievke hrvatske slave ne samo što mi kao jedini ogranak na ustavnu živuće hrvaštine imamo pravo iskati po ugovoru od god. 1527 i 1712 da se Dalmacija povrati ustavnoj slobodi, a ustavna sloboda njojzi, nego imadu to slavno pravo i sami Hrvati u Dalmaciji živući, imadu ga tim više, što im je podieljeno kraljevskom rezolucijom od god. 1830 na sabor ugarsko-hrvatski upravljenom, zatim diplomom od 20. listopada 1860 a napokon naredbom od 26. veljače 1861; imadu ga napokon i oni i mi po onoj neoborivoj naredbi promisli božje, po kojoj se srodne tvari, srodne misli i srodni narodi uzajmno privlače.

S toga predlaže ovaj odbor:

da se za utjelovljenje Krajine i Dalmacije prije svakoga saborskoga posla kriepka i razlozi poduprta predstavka Nj. Veličanstvu, premilostivnomu našemu kralju i vladaru po posebnom odboru saborskom osobno u Beč podnese i da se Nj. Veličanstvo umoli, da na temelju tristogodišnjih obećavanjah svojih prejasnih predjah i svojega vlastitoga, toliko putah očitovanoga, bude Hrvatom pravedno.

Ad c). Pitanje o Medjumurju misli ovaj odbor da se ono najshodnije riešiti može kraljevskim predlogom, kojim je ovaj visoki sabor napućen, da uzme u pretresanje, glede pitanja budućega odnošenja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj.

Ad d) i e). Budući da Istra i ona četiri kotara Kranjske t. j. Metlički, Črnomaljski, Ribnički i Novomjestki, kao što i onaj dio Štajerske, koj je njekoč na županiju zagorsku spadao te medju Dravom i Savom leži, budući velimo, da ovaj dio naše domovine spada u savez Njemački, a niti austrijanska vlada nemože da o tom obstojeće medjunarodne ugovore jednostrano prekine, to mnije odbor osrednji, da se od našega prejasnoga kralja i vladara svakako zamoli sjedinjenje i ovih ovdje navedenih od tiela naše domovine nesgodom vremena otrgnutih udah, pak ako ne prije a to svakako onda, kad bi se kojom prilikom revidirali europejsko-medjunarodni ugovori, osobito i onaj, na kojem se osniva savez Njemački.

U Zagrebu travnja 1861.

O ovom izvješću viećalo se je redomice kako se je koja točka pročitala. Kod točke I.:

Slavoljub Vrbančić. Ja kao izvjestitelj onoga odbora gdje su se vjerodajnice poslanikah grada Varaždina razsudjivale,

Digitized by Google

držim si za dužnost izvjestiti visoki sabor, da su naknadno ova gospoda doprinesla nove vjerodajnice iz kojih se vidi da su oni po propisu izbornoga reda izabrani, te da je prigovoru učinjenom po odboru dao povod hrdjavi slog prijašnjih vjerodajnicah. Ako dopusti visoka kuća ja ću pročitati ove nove vjerodajnice.

(Svi: neka se čitaju.)

G. Vrbančić pročita vjerodajnice. — Ja predlažem da se učinjeni prigovor proti ovim izborom uzme kao izravnan.

Preuzv. g. **ban.** Pristajete li gospodo uz ovaj predlog.

(Svi: pristajemo.)

Makso Prica. Kod točke II. ja bi mislio, da se dade rok osam danah ovoj gospodi, da se izkažu jesuli po propisu obavljeni izbori, a to predlažem što je moguće da je i ovdje samo manjkava štilizacija vjerodajnicah.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za taj predlog.

(Ustanu svi.)

Makso Piškorac. Dva su svojstva, koja su potrebita za valjanost izbora zastupnikah naroda i ova se u Samoboru kod izbora zastupnikah nalaze. 1) da se oni, kojim pravo pripada, o roku izbora u vremenu ubavieste, 2) da oni, kojim to pravo pripada, takovo izvršavaju; a oba ova kod izbora samoborskih zastupnikah naroda nalaze se, jerbo privremeni pred obnovom magistrat u sjednici svojoj i izbor takov zaključiše i opredieljeni rok kroz desetinake svoje naznačio jest, i u tu svrhu dopuštenje po istom magistratu od g. vrhovnoga župana žapanije zagrebačke umoljen bijaše, nu dočim ovaj dok se obnova nesvršiše, prepriečen bijaše, bi prilikom obnove prije preduzeća iste u nazočnosti mnogobrojnoga u javnoj sjednici sakupljenog pučanstva zaključeno, da se odmah po obnovi i izbor poslanikah preduzme.

Prilikom tom u javnoj restauracionalnoj sjednici, od koje sjednice javnije biti nemože, oni kojim pravo pripada, prisustvovaše; nu videći manjinu svoju niti obnovi magistrata, niti po istoj dovršenoj i izboru zastupnikah saborskih prisustvovati nehtjedoše, nego povukavši znameniti dio pučanstva za sabom iz samoborskog magistrata odoše.

Što se toga tiče, koliko je g. Štocu godinah, to će razjasniti njegov krstni list.

Slavoljub Vrbančić. Tužba koju je povela samoborska občina proti izboru zastupnikah g. Očića i Štoca jest takova, da se radi časti ovoga tiela nemožemo zadovoljiti s razjasnjenjem g. Piškorca. Ja predlažem da se o tužbi povede iztraga, na koju da se izašalje dvojica članovah sabornih, ja bi se usudio za takove predložiti g. Kraljevića i M. Horvata.

Koloman Bedeković. Što se varaždinskih poslanikah tiče, pozivljem se ja na g. kanonika Iliaševića, da je izbor preduzet, kako zakon predpisuje. Ja moram to kazati, pošto g. Piškorac nas u istu kategoriju stavi sa samoborskimi zastupnici; ja se moram proti tomu ograditi.

Robert Zlatarović. Ja predlažem, da se tužba pročita.

(Svi: neka se čita tužba.)

Mate Mrazovic. Čita tužbu.

Makso Prica. Iz razpre, što se je povela radi izborah grada Varaždina, Koprivnice i Krapine, osvjedočili smo se, da se je tu iz hrdjave štilizacije vjerodajnicah porodila sumnja o tom dali su ti izbori po izbornom redu obavljeni, i da samo vjerodajna pisma u redu izdana nisu. Ali ovdje je posebna tužba proti načinu izbora.

Ja mišlim, da je u tom obziru najshodniji predlog g. Vrbančića. Mi nemožemo kazati i odlučiti, jeli je izbor po redu ili ne. Zato trebalo bi po predlogu g. Vrbančića, da se od strane našega sabora odredi iztraga, i da se to dvojici iz našega kruga povjeri, koji će u Samobor poći da sve okolnosti razvide i po tom razsude da li je izbor obavljen po izbornom redu, da li su u izbor uticali svi oni, koji pravo imadu izabirati; i dali je rok proglašen bio. Ja bi dodao još jedno, da ne gubimo vrieme, da se gospodi, koja budu od nas izaslana, dade nalog, da u slučaju, ako pronadju, da u izbiranje nisu uticali svi, kojim pravo pripada, nego samo zastupnici trgovišta Samobora, ako bude to jasno konstatirano, da ih unapred upovlastimo kao komisare, da novi izbor po propisu izbornog reda preduzmu.

Franjo Žuželi. Koliko sam ja iz tužbe razabrao, mislim, da je proizašla iz strasti i pristranosti. Ovdje stoji u početku, da ova gospoda nisu znala za rok, kad će se držati izbor. Težko je to vjerovati, tim težje, čim ova gospoda posle odmah sami su sobom u protuslovje, jerbo kažu, da su podnesli tužbu proti povjereniku. Ako su ova gospoda tužbu podneli proti povjereniku, onda nije moguće, da nisu znali, kad je bio rok opredieljen.

I u tom se vidi strast, da su tužbu poveli proti povjereniku, dočim je ovaj u našoj domovini poznat kao čovjek, koj je obnašao čašt kod magistrata i kod banskog stola, čovjek, proti kojega značaja se ništa temeljitog navesti nemože. Ako su ova gospoda proti njemu tužbu podneli, to nije zato, kao da povjerenik nebi imao sposobnosti, poštenja i značaja, nego jerbo je pri ovoj gospodi strast zavladala. Ovoj gospodi je bilo dakle poznato, kad se je imao izbor preduzeti, oni su uplivali, i kada su našli, da su u manjini, onda su otišli, i podneli su svoju protestaciju; vidimo dakle pristranost, vidimo i protuslovje. Ako dopušćamo da strast vlada, da protekcija mjesto ima, onda ćemo stvar još većma zamrsiti. Zakon o izboru kaže, birati imadu ovi i ovi, a nigdje ne veli, birati mora taj i taj, nigdje ne stoji, ako izbirači ne dojdu, da će se globiti ili da se izbor neće preduzeti. Ako je 5 hiljada izbiračah, pa samo 50 dodju, onda su se oni drugi svoga prava odrekli, i koga ovi izaberu, onaj je zakoniti zastupnik. To je u cielom svietu tako. U francezkoj imao je god. 1850 grof John 50,000 izbiračah i peta stran je držala izbor, ali zato sabor nije kazao, ovaj izbor nije dobar, nego ga je priznao, jerbo je po izbornom redu obavljen, a drugo nespada na nas; kako nam gosp. povjerenik kaže, onda su i oni po zakonu izabrani. Ako zapisnici nisu u redu, to smo mi već jedanput, što se tiče grada Varaždina i Koprivnice, kazali, da ova gospoda imadu naknadno vjerodajne dokumente podnesti; zato mislim ja, da i glede g. Očića to kažemo. Što se g. Štoca tiče, to je izbor nezakonit, jerbo je po zakonu, da zastupnik mora biti punoljetan.

Franjo Lovrić. Ponajprije moram ja napomenuti, da se ne slažem sa onimi, koji ovaj slučaj jednakim drže sa onim grada Varaždina i Koprivnice. U ovih dvih mjestih bila je samo pogreška bilježnika, a u Samoboru tužba.

Ova se razdieluje na dvie strane, proti izboru magistrata i proti izboru zastupnikah.

Što se tiče magistrata, to ja mislim, da se to neiztraži, jerbo nespada na sabor. Magistrat je podčinjen velikoj skupštini županije i ova ima u tom predmetu iztraživati.

Što se tiče gospode zastupnikah na saboru, to sam ja mnienja g. predgovornika, da se nitko nemože prisiliti, da u izbor utica i osobito u izbor poslanikah. Ako to dopustimo, onda nikada izbora nebi bilo, jerbo oni, koji bi se vidjeli u manjini, bi se uviek udaljili i tužbu vodili. Pitanje dakle može to biti, jesu li žitelji Samobora znali, da će izbor biti i jeli to njim proglašeno?

*

Digitized by Google

Ako im to nije proglašeno, onda treba novi izbor; ako sam pako dobro razumio, to proizlazi iz tužbe, da su oni u manjini ostavili bojište. Ako to stoji, onda se tu nemože novi izbor preduzeti. Ovakove iztrage i tužbe nevode k sreći ni domovine ni onog mjesta, gdje se zametnu. Strasti će se razdražiti, koje nisu zadobile pobjedu.

Kroz ovu iztragu ćemo mi u onom malom trgovištu mjesto sloge zavrći razdor, koj može trajati njekoliko mjesecih. Ako reflektiramo na Ugarsku i tamo nisu nove izbore preduzeli u onih slučajevih, gdje su se ljudi podplaćivali, napijavali, gdje se je oružje upotrebavalo i gdje je više mrtvih palo a sabor nije, ako je i bilo tužbah i ako je sabor vidio, da su oni, koji su izabrani, vriedni povjerenja, to ipak sabor nije nikakvu iztragu odredio. Ja sam proti iztraživanju, jerbo iskreno znadem, da će biti razprah.

Robert Zlatarović. Ja u tom predmetu sliedim autoritet psihologički; ja nemogu napred kazati, što su ovi ljudi mislili, ja nemogu prije osudbu izreći nego su stranke zaslušane; i to je moje individualno mnienje. Ja bi zahtievao, da se iztraga povede. Ja vidim iz ove tužbe imena gradjanah, koje poznam, jer sam više godinah u Samoboru bio, i ja kažem, da ima tamo ljudih, koji su strastveni, stoga držim iztragu za najprobitačnije sredstvo, kojim ćemo doznati, tko krivo imade, tko je zakonito postupao. Ja se dakle slažem sa g. Pricom.

(Svi: iztraga.)

Makso Piškorac. Ja si držim za dužnost na prigovore koji su učinjeni odgovoriti na ono što sam ja u tom pitanju izjavio i to tim većma, jer nitko od gospode nije moju misao shvatio. Ja nisam bio povjerenik županijski, da ja izbor zastupnikah preduzmem, nego sam bio povjerenik da obnovu magistrata vodim, i kad sam to svršio, poslanstvo je moje prestalo. Nu baš u svojstvu povjerenika, koji sam u predtečnom činu obnove nazočan bio, svjedočiti mogu, da su svi mogli uticati u izbor. To niti sam ja priečit mogao, jer svaki prosto svoje pravo uživati može, niti je magistat to priečio. Nadalje dočim najglavnija svojstva, da su o roku izbora dotični, kojim pravo pripada, ubaviešćeni bili, i da su u velikom broju prilikom tog roka nazočni bili dokazana bi bila, a i naznačeni rok da u vremenu opredieljen bijaše, pozivljem se na g. velikog župana Kukuljevića, koj je glava cieloj skupštini, ja ga pozivam, neka prostodušno izreče, jeli nije magistrat istog molio, da jim posao obnove i izbor zastupnikah naroda priečio nebi; zato ja pristajem na predlog gosp. Lovrića, da ne razjarite mjesto, koje je već razjareno. Ja ne govorim iz nikakve strasti, il je izbor dobro obavljen ili ne, toliko mogu samo kazati, da ja u izbor uticao nisam.

Što se tiče tužbe radi obnove magistrata, to spada na županiju zagrebačku, i ona će znati, što će o tom odrediti.

Ivan Kukuljević. Ja nebi o ovom predmetu progovorio; buduć pako da se je g. zastupnik Piškorac na me pozvao, i buduć da se isti tužitelji u svojoj tužbi na me pozivaju, moram izjaviti, da je bilo doista razprah u Samoboru, i to radi onog povoda, radi kojega se uvjek razpre dogode, kada se obnove obavljaju. Tu se je gradjanstvo razdielilo na dvie strane i koja je u manjini ostala, ona se je počela tužiti, i došla k meni, i predala na me i na ime županije pritužbe, koje ja odgodih na skupštinu. S druge strane su gospoda došla iz protivne stranke, i tužila se radi nepravednog postupanja. Jedna i druga strana izjavila se je zato, da će izbor zastupnikah za ovaj sabor preduzeti, i molili su mene, da ja rok opredielim, što u mojoj vlasti ne stoji, jer je trgovištu prosto, koji da u svom obsegu opredjeli rok.

Poznato mi je iz ustmenog izvješća, upravo iste strane, koja se tuži, da je rok za izbor opredieljen bio i da su se obje strane sastale, i da su hotjele izbor preduzeti, ali neznam iz kojega uzroka se je odustalo, i onda je kasnije izbor preduzet u magistratu i izpao je, kako vidite. Ako se je to i u smislu izbornog reda radilo, ja sam ipak zato, da se iztraga povede; jer ako je sve u redu, to mnijem, da su vjerodajna pisma samo od magistrata izdana, a ne govori se od onih, koji imadu pravo prisustvovati? Jedino je istinito, da g. Štoč nije punoljetan, i tako nema prava.

Koloman Bedeković. Što se tiče tužbe, to sam ja toga mnienja, da se svaka strana sasluša, i to je onda dosljednost, da se iztraga povede.

Ivan Perkovac. Ja bi zato bio, da se tužba uvaži, tad bi se isto u njoj nalazilo, što se uvažiti mora. Ali tko je god hladnokrvno i bezpristrano ovu tužbu saslušao, mora priznati, da nema ništa o njoj, što bi povoda dalo iztragi, a najmanje povod može biti to, što je g. Kukuljević kazao. Kad je govor bio o izboru grada Koprivnice, koj nije bolji nego ovaj Samoborski i Varaždinski, tada se je zastupnikom grada Koprivnice, koji su samo po zastupničtvu, a ne po cielom pučanstvu izabrani, tako barma glase njihove vjerodajnice, dopustilo ipak, da se naknadno izkažu po izbornom redu. Ja ne vidim razlike medju slučajem u Koprovnici i Samoboru i mislim da se to učini i u slučaju samoborskom, da netreba iztrage, i to tim manje što u tužbi ništa nenalazim, što bi povod dalo za iztragu. Ja dakle nisam za iztragu.

Stjepan Iliašević. Ja se nemogu složit sa mnienjem one gospode, koji iztragu hoće. Svaka iztraga se meni ovdje čini suvišna i opasna. Suvišna zato, jer moramo imati za nju temelj. Temelj taj nemože drugi biti, nego izborni red. Uzmimo mi u ruke izborni red, §. 3 veli: (čita), ovaj razlikuje slobodne gradove, trgovišta i obćine. Sada čitajmo §. 7, taj veli: (čita). Pitam ja vas, gdje stoji ovdje, po kojem načinu, kako se imadu izabirati poslanici za trgovišta. Kad §. 3 govori o gradovih, trgovištih i obćinah, morao bi biti i u §. 7 govor, o varoših, trgovištah i obćinah; ali glede trgovištah nema slova. Il se ja sada držim mrtvog slova, ili duha zakona. Kako ću se držati mrtvog slova, kad ga nema; onda preostaje još samo duh zakona. Duh zakona jest, da u tu sjajnu kuću izaberu se samo takovi ljudi, koji povjerenje narodu imadu. Ja ne pitam, koji su izabirali, nego dali je izabran onaj, koj ima povjerenje naroda. Povjerenje naroda može imati onaj, koj je izabran po magistratu il po starješinstvu. Mi poznamo g. Očića, komu je povjerenje ciela županija poklonila, kad ga je podžupanom izabrala. Netreba dakle razglabati takovu stvar, da se ne razpaljuje ona strast, koja je već uzplamtila, da onaj plam krov nad glavom nezapali.

Ja priznajem g. Očića za zakonito izabranog zastupnika, i mislim, da se odustane od svake iztrage.

Što se tiče g. Štoca, mora se dokazati, da je punoljetan.

Ivan Vončina. Iztraga najveća je mjera istine, koju zakon propisuje. Iztraga imala bi se u ovom slučaju onda opredieliti, da je što proti izbornom redu učinjeno, il da se što proti poštenju il proti sposobnosti istog zastupnika navesti može. Buduć da toga ovdje nema, jer u cieloj tužbi ne nalazi se ništa važnoga, nego da Samoborcem nije priobćen bio dan izbora, to je taj uzrok posve ništetan. Samobor nije tako veliko mjesto, da se dan izbora danas proglasi, odmah nebi bio saznao. Iztraga je po mojem mnienju suvišna, slažem se sa mnienjem gospodina Žužela i Iliaševića, da bi tu i pogibelno bilo, gdje su strasti već razdražene, poslati iztragu, da još više razdraži i uzburka razpa-

Digitized by Google

paljena srca. Neznam, bi il se tako svrha postignula, za doznati naime, jeli je izbor zakonito učinjen ili ne. Ako je samo pogreška u formi, to je mimogredno, to se je i kod drugih zastupnikah pripetilo; mi smo vidili više formalskih pogrešakah, pak smo preko toga išli. S toga bi ja predložio, što se tiče zastupnikah Samobora, da se nikakva iztraga ne povede, nego da se g. zastupniku Očiću na volju stavi, da za 8—10 danah po propisu i po primjeru zastupnikah grada Koprivnice vjerodajna pisma naknadno ovomu saboru podnese.

Mirko Šuhaj. Ja sam u načelu za iztragu. Ona gospoda čine mi se nedosljedna, koja su proti iztragi. Po poslovniku, koj u 16 članku kaže: (čita) moramo taj izbor za nevaljani proglasiti, ili moramo iznaći drugo sredstvo, da ga zakonitim proglasimo; zato drugog sredstva neima nego da se iztraga povede. Molim gospodo, izvolite pročitati §. 7 (čita). Mi smo iz ove tužbe udivili, da je samo zastupničtvo biralo. Ja nekažem, da u g. Očića povjerenja nemamo; da imamo povjerenje u njega nedvojbeno je, to stoji; ali da bi on zato morao zastupnik biti, to nestoji. Ja ovu stvar iz višjeg gledišta smatram, ja bi se najme rado osvjedočio, jeli pravo slobodnog izbora vladalo; kad se jedared osvjedočimo, da je bio slobodan izbor, da je uticao kod izbora koj to pravo uživa, onda prestane pitanje; nego meni se čini, da taj izbor nije tako slobodan bio, kako bi morao biti, buduć se od g. povjerenika čuje, da je on bio samo za obnovu magistrata u Samobor izaslan; to je druga stvar, obnova magistrata, i izbor zastupnikah; s toga sam za iztragu, kako je g. Vrbančić predložio.

Ljudevit Vukotinović. Tužba Samoboracah leži pred nami; mi ovu tužbu nemožemo odstraniti. Nam nisu poznati razlozi, radi kojih je ista tužba podnešena; ja mislim da se mi ovdje imamo držati načela: „audiatur et altera pars“ tim većma, što oni koji su podnieli tužbu, nisu ovdje, i možebiti da nisu čuli tužbu onim načinom, koj je potreban da se stvar zakonito rieši. Što se bojazni tiče radi razjarenja to ja baš protivno mislim. Ja pristajem na predlog g. Price, da se iztraga izašalje, i da se vrieme prištedi, mogao bi se gg. povjerenikom nalog podieliti, da oni ako tužbu za temeljitu pronadju, novi izbor odrede.

Mirko Pogledić. Ja se slažem s mnienjem g. vel. župana Vukotinovića.

Adolf Veber. Mi želimo, da se osvjedočimo o stvari, i ja sam toga mnienja; nego ja nijećem, da je iztraga i potrebna. Ja mislim, da možemo govor g. velikog župana Kukuljevića, na interpelaciju g. Piškorca, kao službeno izvješće uzeti. Veli se, da treba dva svojstva, da su svi izbirači tamo, i da jih nitko ne prieči. Izvjestno je pako da je dan bio proglašen, i da su izbirači došli, ali kašnje opet odišli. Ako mi to, što je g. veliki župan Kukuljević kazao, za vjerodostojno primimo onda prestaje pitanje o iztragi, ako mi to nemožemo primiti za vjerodostojno, onda sam i ja za iztragu. Ja molim dakle da bi se odlučilo, možemo li ono, što je g. Kukuljević kazao, za službeno primiti ili ne?

Petar Horvat. U načelu sam za predlog g. Vrbančića i Price, da ako ovaj izbor nije po zakonu učinjen, da se novi izbor preduzme. Što se tiče govora g. Piškorca, to je on ovdje, kao svjedok izvješće saboru podnio, kao svjedok zaslužuje pako toliko vjere, kao i tužitelj. Možebiti, da gosp. Piškorac nije uticao u izbor zastupnikah, budući je bio kao što sam kaže, samo povjerenik za obnovu magistrata. Tko je dakle objavio dan za izbor? Što se tiče toga, da bi strasti razjarili, ja baš mislim protivno; jer pravednost zahtieva, da saslušamo tužbu i iztragu povedemo, jer ako to neučinimo, to će nastati ogorčenje; ako mi pako iztragu odredimo, onda je to posve po zakonu. Ja sam dakle za iztragu.

Grof Janković. Prviput se kao zastupnici naroda sastasmo, naravno da najviše na čast i poštenje ovog visokog tiela gledati moramo. Iz prvog slučaja vidimo, da se radi o časti i poštenju ovog sabora, dakle nemožemo od ovoga odustati. Ja nemam ništa proti osobi g. Očića, ja ga inače nepoznam, jer sam iz Slavonije, dakle mi nisu poznati odnošaji i osobe u Hrvatskoj. Kao član ovog sabora želim, da se svi saslušaju, jer ne mogu gospodu za čiste primiti, dok nemam izvješće, je li je tužba temeljita ili ne. Ako proizidje iz izvješća, da je temeljita, ja sam prvi, koj kažem, da se strogo postupa; ako se pako dokaže, da izbor nije po redu bio obavljen, onda je u redu, da se novi izbor preduzme. Zato sam ja svakojako za iztragu.

Antun Stojanović. Ja se ne slažem sa mnienjem g. Vrbančića, da se iztraga radi učinjenog izbora u Samoboru povede. Javna vlast je dala od sebe pisma, gdje kaže, da je ovaj ili ovaj izabran. Pitam ja, il je ovo pismo privatnih osobah takova svjedočba da se u istu kategoriju stavi. Donle, dok vlast stoji, nemožemo mi nikada zabaciti njezino svjedočno pismo. Bilo je i kod drugih županijah primjerah, možebiti da je nepravilno izprava izradjena. Dakle ja pristajem uz mnienje g. Vončine, da se i ovoj gospodi opredieli rok, da naknadno podnesu vjerodajna pisma.

Ivan Kukuljević. Ja sam prisiljen, još njekoliko riečih progovoriti, jer se g. Veber pozvao na moje rieči. On kaže, da sam ja tu izvjestio, da je rok bio ustanovljen. Ja sam kazao, da nisam službeno izvješće dobio, na koj je način izbor bio obavljen, i takodjer ne, kako je obnova magistrata bila obdržavana. Dakle ja nemogu potanko izvjestiti, da li je u istini službeno rok obavljen bio, i kojim je načinom ovaj izbor obavljen. Bili su od protivne stranke kod mene, i pitali, hoće li se izbor držati. Oni su se sakupili, pa su rekli, da će izbor držati. Kad je obnova magistrata bila urečena, sakupili su se, i ona druga polovica, koja se je našla u manjini, te se je udaljila. To je faktum. Sad il je to sve u redu bilo, il je zastupničtvo za izbor tamo zakonitim putem pozvano i prisutno bilo, to ja nemogu kazati. S toga razloga mislim ja, da dostojanstvo izabranih osobah zahtieva, da se iztraga povede.

Janko Car. Ja iz navedenih važnih razlogah moje mnienje izražujem, da se povede iztraga, po predlogu g. Vrbančića. Ja do časti zastupnika toliko držim, da ako bi ja u takvom slučaju bio, sám bi strogo molio, da se iztraga proti meni povede, i ako se iztraga proti meni povela nebi, ja bi se odrekao. Je scienim da mi ovdje tako čisti moramo biti, kao sunce, i da moramo sa svom snagom nastojati, da budemo čisti.

Glede drugog predloga g. Price, moram izjaviti, da mi se čini shodno, da onoj dvojici i novi izbor povjerimo. Samobor nije tako daleko, da se izbor u kratko vrieme ne bi mogao preduzeti.

Stjepan Horvoić. Čuvši razloge jedne i druge strane, osvjedočio sam se, da je stvar posve izcrpljena, i da bi bilo suvišno dalje vrieme tratiti. Što je g. Stojanović primietio, da privatni podpisi nimaju toliko valjanosti, pozivljem visoku kuću, da u tom odvjetuje.

Preuzv. g. ban. Ona gospoda, koja su za iztragu, neka ustanu.

(Ustane većina.)

Digitized by Google

Preuzv. g. ban. Većina je za izstragu; koga žele gospoda poslati na iztragu?

(Sve víkne: Kraljevića i M. Hrvata.

Preuzv. g. ban. Hoće li ova gospoda samo iztragu voditi, ili takodjer eventualno novi izbor poduzeti?

(Svi: samo iztragu.)

Miroslav Kraljević. Ja mislim, da se pet osobah imenuje, jerbo ja i g. Horvat jesmo u odboru verifikacionalnom. Doći će za verifikaciju isti predmet k nam, a mi nemožemo u istom predmetu iztraživati i suditi.

Mato Mrazović. G. Kraljević vara se, ako misli da će to na verifikacionalni odbor iti; to će doći pred sabor.

Mrazović čita dalje izvješće osrednjega odbora.

Makso Prica. Ja mislim svakako, da možemo odustati od zahtievanja, da imadu naknadno pridonieti vjerodostojna pisma poslanici jastrebarski. Da je to u redu, pozvat se mogu na poslovnik §. 2 (čita.) Ja mislim, da bi suvišno bilo, da zahtievamo od g. Šviglina, da pridonese drugu svjedočbu; ja mislim da se tako strogo ne postupa proti jednomu naših članovah, jer smo ovo pitanje kao mimogredno smatrali; nego. predlažem, da se po mnienju odbora izbor g. Šviglina zakonitim proglasi.

Preuzv. gosp. ban. Pristajete? (Svi: da.) Idemo dakle dalje.

Mato Mrazović. Čita dalje kod točke o bakarskih zastupnicih.)

Petar Hrvat. Što se ove točke tiče, mislim da se strogo držimo propisah. Ja držim mnienje odbora za nezakonito glede grada Bakra. Za drugi sabor moglo bi valjati, ali za ovaj da se držimo propisah.

Dragutin Kušlan. Baš radi grada Bakra se je u onom odboru, o kojem sam ja izvjestitelj bio, govorilo, da se gradu Bakru prizna, da ima 4 poslanika pravo poslati; on si to ne prisvaja na novo; izborni red nije drugi, koj je 1848 bio, samo dopunjen; ondje u članku 8 naročito stoji, da ima pravo četiri poslanika poslati, on si nije sam pravo privlastio, nego što mu je sabor 1848 godine podielio.

Preuzv. g. ban. Pristaje li kuća uz mnienje odbora?

(Svi: pristajemo.)

Gerv. Petrović. (Kad je o njem čitao izvjestitelj.) Buduć da sam ja moju zahvalnicu radi zastupstva konzistorija karlovačkoga predao, molim da se to vjerodajno pismo odstrani, a ono drugo za zastupnika kotara Vrbovskog uvaži.

Pavao Jakovčić. Buduć da se povelo pitanje o zastupnicih županije Riečke, to sam ja ako sam dobro shvatio, da je g. Starčević napomenut kao zamjenik kotaru vinodolskom dočim je on izabran kao redoviti zastupnik kotara gorskoga. Istina je, da ovaj kotar nije odmah u početku imenovan, nego iz kotara Vinodolskoga načinjen. U vrieme pretresanja poslovah Riečke županije kod izbora imao sam čast učestvovati i opazio sam, da je ovaj kotar radi praktičnosti, razdieljen na dva kotara, na kotar Vinodolski i Grobnički. Zato su bila izabrana 2 zastupnika. Buduć ovo postupanje bijaše iznimka, bijaše podnešeno visokomu mjestu za potvrdjenje i kako sam čuo, je od dvorskog dikasterija odgovor došao, da to ovamo ne spada nego na sabor. Zato ja predlažem da bi se oba poslanika to jest i onaj za kotar vinodolski i ovaj za grobnički priznali tim većma što su razdieljeno ti kotari bili zastupani na saboru i godine 1848.

Faustin Suppe. Kotar grobnički je polovina tako zvanoga kotara vinodolskoga. G. Starčević je izabran za kotar grobnički. Ja mislim u tom smislu je g. Vončina pismenu molbu na ovaj odbor predao; neznam, kako je odbor mogao mimoići našu molbu, koju bi bio morao u pretres uzeti.

Ivan Vončina. Ja sam stavio na stol o tom molbenicu pred g. Pricu.

Makso Prica. Ja ju primio nisam.

Ivan Vončina. U ovoj županiji faktično obstoje dva kotara Vinodolski i Grobnički, dakle pripada im pravo, i dužnost je, da svaki od njih poslanike izabere i na sabor pošalje.

Slavoljub Vrbančić. Pitanje se ovo posve jasno dade riešiti po izbornom redu. §. 2 izbornoga reda veli, svaka županija od svakog svog kotara izabrat i poslat će na sabor po jednoga poslanika. Ako dakle to stoji, da grobnički kotar posebice obstoji i da je od vinodolskngа razdieljen, te da spada na županiju riečku, onda ne vidim zaprieke zašto da se izbor g. Starčevića valjanim neprizna. Ja pristajem uz predlog g. Jakovčića.

Ladislav Balog. Ja podupiram ovaj predlog polag izbornog reda, jer ovaj kotar obstoji, dakle i pravo ima, i jer znamo, da je g. Mažuranić za drugi kotar izabran, te bi se morao novi izbor obaviti ako se ovaj nebi pripoznao.

Eugen Kvaternik. Jednaka dužnost, jednaka prava. Kotari imadu pravo zastupnike naroda na ovaj sabor birati, isto to pravo pripada dakle i Riečkoj županiji. Mi koji poznamo ovaj kotar, možemo o tom suditi. Da je ovdje fizičkih razlogah naime: strašne materijalne nezgode, koje sve obćenje sa Vinodolom prieče, to su razlozi, iz kojih mi to predlažemo, da se stvar podupira i visokomu saboru za odobrenje predloži.

Preuzv. g. ban. Pristaju li gospoda na predlog g. Jakovčića.

(Svi: pristajemo.)

Ivan Mažuranić. Ja se odričem zastupstva od strane obćinah Cvetković, Draganić i Petrovina i pridržajem zastupstvo kotara Vinodolskoga.

Mato Mrazović. Čita dalje kod točke 9.

Bartol Zmaić. Što se tiče Nugent-a Gilberta, on zdravja radi u Napulju prebiva.

Janko Gvozdanović. Grofovah Nugentah ima 4; najmladji ima posjedovanje u našoj domovini; ako samo oni pravo odvjeta imadu, koji posjedovanje imadu, to ima samo Artur glas.

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da se i ovdje valja držati propisah izbornog reda, 9 slovo c) kaže: (čita) Ako daklje grofi Nugenti nemaju posjedovanja, i ako ne prebivaju u našoj domovini onda ni nemaju pravo mjesta na saboru.

Grof Kulmer. Što se mene tiče, da ja spadam med velikaše trojedne kraljevine, to je dokazano u corpus juris, da sam ja spahija posjedujući ovdje dobro (Šestine); to se zna, da sam pozvan na sabor, pozivljem se na banski poziv.

Mato Mrazović. Nije bio govor, da niste velikaš i da neimate pravo mjesto na saboru; nego samo radi toga kao grof; radi se o tom da bi se bili imali kao ustavni baron, a ne kao novi neustavni grof na sabor pozvati.

M. Horvat. Ja pristajem uz mnienje odbora, ali podjedno predlažem da se posljedna točka izostavi, jer se sada ne radi o uredjenju sabora.

Mato Mrazović. Ja mislim u ovoj točki nije ništa, što bi prejudiciralo budućem uredjenju sabora te se i ne namjerava, da se uzme i sada u pretres, nego to je samo materijal za buduće uredjivanje sabora. Odbor je samo hotio obratiti pozornost na jedan predmet, koj bi za buduće pretresivanje o tom vis. kući služiti mogao.

Baron Hellenbach. Ovdje se napada pravo velikašah, koji nisu ovdje; ja si uzimam pravo za nje odgovoriti. Što se tiče predloga, da treba uzeti pravo odvjeta svim velikašem, koji u našoj zemlji ništa ne posjeduju, podupiram i ja, jer je-

Digitized by Google

dini samo porod neučini to pravo, i jer porod sam čovjeka ne uzvisi. Nemože se tvrditi, da n. pr. knez Bathyany, koji mnogo veći porez plaća, da bi ovaj knez za blagostanje naše domovine nehajan bio, jer drugdi još više posjedovanja ima, i više koristi iz njih crpi. Tako bi se i od drugih moglo reći, da n. pr. gosp. Kvaternik nebi mogao zastupati kotar ribnički, jer u njem ne prebiva, i bio je nedavno podanik tudje vlasti. Ako i velikaši uživaju veća prava, imadu i veće dužnosti i veću odgovornost. Ako knez Bathyany i med nami neživi, on neće ni k nam doći; ali ako bi on ovdje bio, bi sigurno za sreću i blagostanje našega naroda glasovao. Morali bi mi tako proglasiti onu gospodu za inozemce, koji u Ugarskoj šta posjeduju. Ja mislim, da to nemože biti. Ako su i Magjari i Hrvati različiti narodi, to imamo jednaka prava pod jednom krunom. Ja sam proti predlogu, da oni nemaju pravo glasa, ako ne žive u našoj zemlji.

Mate Mrazović. Vi ste izrazili mnogo liepih načelah, ali niste dobro razumili predlog. Odbor je ovaj predlog samo zato potaknuo, da se za buduće stvori zakon, kako će velikaši na saboru zastupani biti.

Gustav Knežević. Biskup Pečuhski je takodjer biskup jednog diela Slavonije; njemu dakle pravo pripada na temelju izbornog reda, §. 1, a.

Janko Gvozdanović. Ja ovo pitanje smatram tamo spadajuće, gdje će se u pretres uzeti uredjenje sabora. Pošto će biti ovo pitanje poslie u pretres uzeto, zato bi ja mislio, da mi od svakoga daljega razpravljanja odustanemo, i da se na odbor odpravi.

Mirko Hrvat. Ovdje su dva pitanja, 1) il imadu svi velikaši pravo na sabor doći, a 2) il samo oni koji imadu u našoj zemlji posjedovanja. Glede prvog imamo pravo govoriti; ja ne mogu priznati velikaše koji nisu indigene. Ja poznajem baruna Ožegovića, ali on nije naš barun, i možebiti takovih još više ima; neka se razlika načini, i za buduće nješto odluči.

M. **Mrazović.** Hoću li dalje čitati?

Biskup Strossmayer. Je li predlog g. Kneževića primljen?

Gustav Knežević. Kao svaki velikaš, koj ima pravo na saboru ugarskom i hrvatskom, ima i biskup Pečuhski kao naslovni biskup pravo ovdje biti.

Ladislav Baleg. Biskup pečuhski niti stoluje u području trojedne kraljevine niti plaća ovdje kakov porez; on se indi nemože smatrati za biskupa trojedne kraljevine.

Dragutin Kušlan. G. zastupnik Knežević tvrdi, da biskup pečuhski zato ima pravo ovdje biti, što ima njekoliko župah u Slavoniji; zato se nemože jošte smatrati kao diecesanki biskup u trojednoj kraljevini, jer se diecesan samo tamo smatra, gdje mu je veća stran biskupije, gdje je caput bonorum, a to se za biskupa pečuhskoga ovdje tvrditi nemože.

Eugen Kvaternik. Ovo pitanje jest internacionalno, mora se dakle po načelih internacionalnih suditi. Mi isto vidimo u Švajcarskoj, gdje su razpre izmedju švajcarskih i lombardeskih biskupah. Biskup lombardeski ima posjedovanja u kantonu Tessin, ali ipak tamo nema pravo glasa, jer je stolica biskupa u Lombardiji.

Ernest Filetić. Ja pristajem na predlog g. Kneževića, da biskup pečuhski ima ovdje pravo glasa. Što se tiče govora g. Baloga, imadem još primetnuti, da svaki onaj, koj imade vlast župnike postavljati ili predstavljene potvrditi, da imade na iste župe vlast, i zato porez, koga župnici plaćaju; ako ipak ne posredno sam neplaća, posredno kroz župnike plaća, i zato opetovano kažem, da se biskupu pečuhskomu sada glas na ovom saboru oduzeti nebi mogao, akoprem on ovdje stolice nema, jer po tom bi sliedilo, da i velikaši, koji ovdje nestanuju, nebi imali glasa ovdje, što nestoji i akoprem sam uvjeren, da biskup pečuhski u osobi ovamo doći neće, indi takodjer ovdje neće glasovati, nebi ipak želio, da bi mu se glas ovdje oduzeo.

Pavao Jakerčić. Koliko sam ja razumio predlog, on kaže, da svim velikašem, koji šta posjeduju i stanuju ovdje, pripada mjesto odvjetovanja u saboru. Što se tiče diecesanskih biskupah, to valja za one, koji imadu biskupije ovdje, a ne takodjer za one, koji imadu biskupije drugdje. Nemože se nikako priznati, da biskupi diecesanski spadaju med velikaše, oni su samo prelati, na koje spada mjesto u saboru njihove javne službe radi, a ne mjesto velikašah, koji posjeduju povjestna imanja.

Vinko Pacel. Ovo pitanje bi se najprije riešilo, ako nam gospoda kažu, jeli ono hrvatska diecesa ili ne. Ako je hrvatska, onda neima dvojbe, da ga pravo ide, ako nije onda neima prava.

Biskup Strossmayer. Da li kiskup pečuhski ima pravo glasa ovdje ili ne, u razsudjivanje toga upuštati se neima; toliko je istina da on ovamo doći neće. Nu što se tiče pitanja, dali je biskup pečuhski diecesanski biskup Hrvatsko-Slavonski, to ja mislim, da je biskup ugarski jer tamo stoluje, i jer jedan kotar u Slavoniji ima. Primjerno tomu ima arcibiskup Olomucki u Pruskoj njekoliko župah, ali zato neuživa u istoj državi nikakovo pravo. Uzrok zašto sam ja u toj stvari uzeo rieč jest ono važno pitanje, kuda će taj kotar u buduće spadati. Ja sam u tom pogledu već korake učinio kod prijašnje vlade, i najjačimi razlozi ništa se postići nije moglo. Ja ću visoku kuću u svoje vrieme zamoliti da me visoka kuća u tom podkriepi, da se kotar valpovački biskupiji Djakovačkoj priključi i utjelovi, gdje ovamo već po svom položaju spadati ima. Kad ja u Osjek putujem, moram ići preko diecese tudje. Ja smatram dakle ovu stvar kao pravo biskupije Djakovačke, a i interesi narodni zahtievaju da se ovaj kotar utjelovi Djakovačkoj biskupiji; ja ću tu stvar u svoje vrieme predložiti i moliti da se na dnevni red stavi.

Miroslav Kraljević. Ja se držim izbornog reda; u §. 2 se kaže, da se imadu svi biskupi pozvati. Biskup pečuhski imao je od starina to pravo, koje nije ukinuto. On spada med velikaše, i zato ima pravo govoriti; zato što on u našoj domovini neprebiva, nesliedi da bi se od svog prava izključiti mogao, jer onda bi se to isto na svetejšeg patriarha protegnuti moglo, koji izvan trojedne kraljevine zasad obitava, te zato mislim, da bi se biskupu pečuhskom to pomenuto pravo dotle dok se red saborski konačno neobavi ostaviti moglo i moralo.

Mate Mrazović. Ja se bojim, da sa gosp. predgovornikom radi geografičkih pojmovah naše domovine neću moći do kraja doći. Glede sv. patriarha mislim ja, da Karlovci za sada još u našoj zemlji leže, i da sv. patriarh nebiva izvan naše zemlje. Što se glavne stvari tiče, to nam je g. biskup Strossmayer tu stvar razložio, i možemo se uz to osvjedočiti iz svih štatističkih datah, i ako hoćemo iz Staats-Schematismusa da se biskup pečuhski med diecesanske hrvatske biskupe nikada brojio nije. Ako se dakle u tom složimo, da on nije i nemože biti diecesanski biskup hrvatski, već s toga što veći dio njegove diecese u Ugarskoj leži, biskup ugarski, onda je stvar sama po sebi riešena, jer samo diecesanski i naslovni biskupi ove kraljevine imadu pravo udioničtvovati na ovom saboru u smislu §. 1 sl. a izb. reda.

(Predlog bi primljen.)

*

Digitized by Google

Preuzv. g. **ban.** Želio bi, gospodo narodni zastupnici, da bi se već sada shodno predbježna naredba učinila glede jednog predmeta, koj na nadležnost sabora našega svakako spada, te odgadjati se neda.

Taj se predmet tiče sgrade zemaljske tako zvane „kasino“ na gornjoj varoši ovdje, u kojoj je za sad državno računstvo uz najam smješteno.

Sgrada ista nabavljena je jur godine 1848 za zemlju našu, i bude kao takova po Nj. Veličanstvu godine 1851 naročito izjavljena.

Prednja strana pregradjena je prije njekoliko godinah troškom „regnikolarne naše zaklade“ na dva kata; a sada se mora i otraga zidati i pregradjivati, budući da se i krov i sav stroj te strani već 2—3 godine proti očitoj pogibelji srušenja umjetnimi podporami jedva sačuva; gradjenje oto odobreno je jur po višnjem mjestu, a i ugovor sa poduzetnikom sklopljen. Namjeravalo se podignuti i otraga radi simetrije zdanje na 2 kata, i to s unutarnjim razredjenjem za porabu pisarnah u obće.

Pita se ipako najprije, da li nebi visoki sabor istu sgradu za posebnu koju svrhu već sada opredielio, za da se polag svrhe osnova pregradjenja preinači, te tako način izvedenja iste gradjevine poduzetniku još sada, dok je vrieme, naznači.

Mi već sada imademo potrebu raznih prostorijah za zavode naše. Tako na primjer neznamo, gdje da sasvim primjerno smjestimo sbirke naše musealne sa knjižnicom, jer prostori u narodnom domu stranom su nedostatni, stranom svrhi neodgovaraju. — Treba nam zatim i na smještenje inih književnih družtvah pomisliti, kao povjestničkog družtva, Matice itd. Neznamo isto tako za prostorije, koje će dostojno nastanjenje „jugoslavenske akademije“ zahtievati. A prije svega oskudjevaju nam odgovarajuće sgrade za sabor trojedne naše kraljevine.

Razpoloživih sgrada zemaljskih — osim narodnog doma — imademo ovdje rečenu sgradu „kasino,“ ovu teatralnu kuću, i sgradu novu na savskoj ulici za bolnicu prije opredieljenu bivšu.

Moglo bi se dakle uz predbježno previdjenje i predlog jednog iz sabora izaslati se imajućeg odbora već sada ustanoviti, u kakove svrhe da se gorenapomenuto zdanje „kasino„ kod nastajućeg gradjenja stražnje strani ustroji i priugotovi.

Dočim to visokomu saboru na blagohotno uvaženje i dalnje odredjenje predlažem, moram jošte primjetiti, da je stvar glede „kasina“ silna, budući je poduzetnik gradjevine iste već material privažati počeo, i za malo vrieme samo gradjenje preduzeti namjerava.

Slavoljub Vrbančić. Da se na dnevni red stavi u smislu poslovnika.

Mojsija Baltić. Visoki sabore! oprostit će gospoda što ću u tom predmetu, jer mi je potanje poznat predbježno na razjasnjenje stvari njekoliko riečih prosboriti. Gradjenje ili popravljanje stanja zvanog kasino osniva se na veliku nuždu, polag izvješća graditeljstva zemaljskoga pogibel prieti, da će se srušiti. Za gradjenje i popravak toga stanja su već sve priprave učinjene, i ugovor je jur sklopljen. Predlog je po njeg. preuzvišenosti visokoj kući samo u tom smjeru učinjen, da se nebi sada štogod gradilo na toj kući, koja sačinjava imovinu zemlje, što nebi odgovaralo opredieljenju, koje vis. sabor s ovom kućom na buduće namienjuje.

(Više glasovah: neka ide na odsjeke.)

Moram to da još dodam, namjesto da taj predmet, kao obično 5 odsjekah prodje, predlažem da se odbor ad hoc izabere, koj bi to čim prije razvidio i učinio, nego što će 5 odsjekah, i da bi kod toga odbora oni članovi sabora sudjelovali, koji su u tehničkoj struci upućeni.

Makso Piškorac. Nije to tako mala stvar, da bi se naprečac riešiti mogla, i nije tako pogibelna, da se nebi mogla u odsjeke predati i na dnevni red staviti; zato ja mislim, da se na dnevni red stavi, i da ne treba odbora ad hoc.

(Svi: neka se dade na odsjeke.)

Biskup Strossmayer. G. Vukotinović želi sutra glede akademije jugoslavenske govoriti, a poslje ću ja predlog načiniti glede sveučilišta.

Makso Prica. Javlja da je na prvi dnevni red stavljeno:

1) viećanje o ovjerovnom izvješću.
2) predlog g. Vukotinovića o akademiji.
3) predlog g. bisk. Strossmayer o sveučilištu jugoslav.
4) predlog preuzv. g. bana o zemaljskoj zgradi.

Tako bude sjednica svršena.

Digitized by Google

Osma saborska sjednica dne 27. travnja 1861.

Zapisnik

zametnut dana 26. travnja 1861 u sedmoj sjednici sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držanoj u Zagrebu pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana Josipa baruna Šokčevića.

Sjednica je otvorena u 10 satih prije podne i odmah zatim pročitan zapisnik o šestoj saborskoj sjednici.

Po pročitanom ovom zapisniku opaženo je, da u takovi uveden nije zaključak u jučerajnoj sjednici saborskoj u tom donešen da se najvišje kraljevske proposicije pročitaju, i za slučaj, ako istim abdikacionalne izprave ustavnog trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije kralja Ferdinanda V. i njegovog zakonitog u trojednoj kraljevini nasljednika prejasnog nadvojvode Franje Dragutina priložene nisu, Nj. c. kr. apošt. Veličanstvo temeljom državnog sankcijom pragmatičnom obostrano okriepljenog ovih kraljevinah prava predstavkom iz sabora ovoga umoli, da se pomenute abdikacionalne izprave ovomu saboru čim prije predlože.

Usljed toga bude jednoglasno zaključeno, da se ovaj zaključak na predlog g. vel. župana zagrebačkog Ivana Kukuljevića u jučeranjoj sjednici učinjen u isti zapisnik od šeste sjednice uvede, a tako isto, da se saborski članovi poleg §. 25 poslovnika ovosaborskoga u 5 odsjekah za pripravu saborskih viećanjah žrebanjem podieljeni poimence u istom zapisniku navedu.

Zatim je poduzeta pismena izjava g. kanonika Adalberta Mariaševića, kojom se časti zastupničtvo kaptola Krbavo-Modruškoga sa nepovoljna zdravlja odriče. Ova je izjava, savezno sa odlukom u posljednoj sjednici donešenom, osrednjemu verifikacionalnom odboru predana, dočim g. profesor Mato Mesić kao istim Krbavo-Modruškim kaptolom novo izabrani saborski zastupnik mjesto u ovom saboru zauzimlje.

Poslje toga jeste po svoj obširnosti čitano glavno izvješće osrednjim verifikacionalnim odborom izradjeno i ovom saboru podnešeno, a zatim su pojedini u istom izvješću učinjeni predlozi u pretresanje uzeti kako sliedi:

na br. 1. Osrednji odbor predlaže, da se izbor zastupnikah od strane grada Varaždina gg. Kolomana Bedekovića, Mihajla Koščeca, Ladislava Kukuljevića i Ivana Petrovića, kano proti §. 7 izbornog reda od 21. veljače 1861 po samom magistratu i starješinstvu gradskome obavljen neprizna, i novi izbor odredi.

Budući iz vjerodajnih naknadno doprinešenih izpravah od 9. travnja 1861, br, 41. proizlazi, da su gg. Koloman Bedeković, Mihailo Koščec, Ladislav Kukuljević i Ivan Petrović propisom izbornog reda §. 7. po dotičnim izbiračima grada Varaždina jednoglasno za zastupnike narodne izabrani: to je izbor ovih zastupnikah narodnih za pravilan i valjan jednoglasno pronadjen.

Na br. 2. Na predlog glede manjkavog kano proti propisa §. 7. izbornog reda obavljenog izbora zastupnikah grada Koprivnice gg. Franje Kemenovića i Miroslava Hržića, i poveljenog trgovišta Krapine g. Vladimira Rozgaja, bude jednoglasno zaključeno, da se ovaj akoprem naknadno obavljeni izbor zastupnika g. Vladimira Rozgaja valjanim prizna tim više, što se po čl. 16 poslovnika ni onom saborskom članu, radi kojeg se iztražuje, pravo na saboru uzkratiti nemože, a g. zastupnik Rozgaj doprinešenim izbornim zapisnikom od 23. trav. 1861 dokazao jeste, da je po smislu §. 7. izbornog reda po cielom gradjanstvu za zastupnika redovno izabran.

Glede gg. zastupnikah od strane grada Koprivnice Franje Kemenovića i Miroslava Hržića, dočim je prvi danas u saborskoj sjednici izjavio, da će o propisano učinjenom njihovom izboru glaseću nepravilnu i manjkavu izpravu pravilnom zamjeniti, odlučeno je jednoglasno, da pitanje, dali je izbor ovih zastupnikah valjan i zakonit, in suspenso ostane, dok o propisanom izboru glaseću pravilnu izpravu nedoprinesu, u koju im je svrhu rok od 8 danah opredjeljen.

Na br. 3. Glede prigovorenog kano proti §. 7. i 8 izbornog reda od strane poveljena trgovišta Samobora obavljenog izbora zastupnikah gg. Petra Očića i Antuna Štoca, proti kojemu i pismena tužba 71 podpisom izbiračah providjena ovom saboru podnešena jeste, bude po pročitanju ove tužbe i odnosnih vjerodajnih spisah na predlog g. zastupnika Eduarda Vrbančića temeljem čl. 13. poslovnika ovosaborskoga većinom glasovah zaključeno, da se na tužbu po Samoborskim izbiračima ovom saboru pismeno podnešenu iztraga vrhu toga, dali je izbor zastupnikah gg. Petra Očića i Antuna Štoca poleg propisa izbornog reda za sabor hrv. slav. god. 1861 od 21. veljače 1861. obavljen, na licu mjesta u Samoboru povede, dočim se radi bezodvlačnog obavljenja takove gg. zastupnici narodni Mirko Horvat odvjetnik u Djakovu i Miroslav Kraljević II. podžupan u Požegi od strane ovog sabora tim nalogom izašalju da vrhu iztražnog postupanja svojega obrazloženo izviešće podnesu, u koju im se svrhu i dotična tužba u izvoru uz povrat priobćiti ima.

Na br. 4. Odborni predlog, da se izbor g. zastupnika od kotara Čabarskoga Tomislava Padavića za pravilan prizna, jeste jednoglasno primljen.

Na br. 5. Odbornom mnienju shodno i na predlog g. zastupnika Makse Price jeste izbor g. Janka Šviglina kao zastupnika iz kotara Krašićkoga valjanim priznan time, da naknadno službeno ovjerovljenje izbora i podpisah potriebno

Digitized by Google

nije, počem tužbe nikakove neima, a izborni zapisnik doprinešen jeste, kojeg su dotični izbirači vlastoručno podpisali, podpisi nepismenih pako vjerodostojni jesu.

Na br. 6. Temeljem razlogah po osrednjem verificationalnom odboru u svojem izviešću navedenih jesu za grad Bakar četiri zastupnika u osobah gg. Dra. Pavla Battagliarini, Dra. Pavla Jakovčića, Antuna Vakanovića i Adolfa Vebera redovito vjerodajna pisma imajućih jednoglasno priznana i primljena, počem to i načelu §. 3. izbornoga reda ustanovljenom, po kojem gradovi dapače i poveće obćine prieko 8000 stanovnikah imajuće po 4 zastupnika poslati imadu, posve odgovara.

Na br. 7. i 8. Gospoda zastupnici Ivan Mažuranić hrv. slav, priv. dikasteriuma predsjednik, koj je u kotaru Vinodolskom a i u obćinama Cvetković, Draganić i Petrovina i Gervazija Petrović arhimandrit Gormiški, koji je od kotara Vrbovskog a i od prečastnog konsistoriuma gornjo-karlovačkog izabran, odbornom predlogu shodno jesu pozvana u sjednici izjavila, i to pres. g. Ivan Mažuranić da izbor kotara Vinodolskog, a preč. g. Gervazija Petrović, da izbor kotara Vrbovskog primaju. Uslied toga zaključeno je prečastni konsistorium gornjo-karlovački i slavnu županiju zagrebačku pozvati, da se temeljom i po smislu izbornog reda od 21. veljače 1861 novi izbori zastupnikah kao od strane obćinah Cvetković, Draganić, Petrovina odmah obave i izabrani zastupnici čim prije na sabor u Zagreb pošalju, počem je izabrani dotični zamjenik g. Adolf Veber od grada Bakra za zastupnika izabran.

U savezu jeste na predlog g. zastupnika Dra. Pavla Jakovčića sa razloga, što je §. 2 izbornog reda od 21. veljače 1861 propisane, da od svakog kotara po jedan zastupnik izabran i na sabor poslan biti ima, jegnoglasno zaključeno, da je kotar Grobnički jednog zastupnika izabrati i na sabor poslati i vlastan i dužan, uslied čega se obavljani u istom kotaru izbor zastupnika g. Dra. Antuna Starčevića pod uvjetom da dotično valjano vjerodajno pismo podnese, priznaje i prima.

Na br. 9. Predlog odbora, da se onim prelatom i Velmoži, koja u trojednoj kraljevini niti prebivaju, niti imanja posjeduju, a i onim, koji nisu domaćimi zakoni medju velikaše trojedne kraljevine uvrsćeni, mjesto i glas u ovoj sabornici uzkrati, jeste u načelu jednoglasno, a glede pres. g. Pečuhskoga Juraja Girka, koji diecesanski biskup trojedne kraljevine nije, koji u trojednoj kraljevini niti imanja nema, niti neprebiva ovdje a što je i intercionalnom načelu protivno većinom glasovah primljen, dočim će se to, kojim da velikašem u saboru trojedne kraljevine u buduće mjesto i glas pripada, kad pitanje glede uredjenja sabora riešavano bude, zakonom ustanoviti.

Izza toga je svietli Ban predložio da sabor odluči, u kakovu svrhu da se zemaljska sgrada ovdje u gornjem gradu Zagrebu zvana „kasino“ koje zadnja strana pogibelji porušenja prieti, i gradjenja takove uslied višjeg odobrenja predstoji, kod nastajućeg gradjenja ustroji i priugotovi. Bude jednoglasno zaključeno da se ovaj predlog kao od strane vlade na dnevni red stavi, isto tako u savezu učinjeni predlog g. vel. župana križevačkog Ljudevita Vukotinovića glede jugoslavenske akademije i preuzv. g. biskupa Josipa Strossmayera glede sveučilišta.

Usljed toga je za prvu saborsku sjednicu na dnevni red stavljeno 1) da se verifikacija nastavi, 2) predlog glede akademije jugoslavenske i sveučilišta i 3) predlog svietlog bana glede opredieljenja zemaljske zgrade „kasino.“

Poslje toga je pres. g. vel. župan požežki Julio Janković predložio, da za sada ustanovljeni za 1. sjednicu red ostane, u buduće pako da se po smislu poslovnika stariji predlozi najprije na dnevni red postave, u ostalom da se propisano u odsjecima poslovanje preduzeti uzmogne, predlaže, da opredieljeni saborski odsjeci svoje predsjednike i izvjestitelje odmah izaberu. Ovi su predlozi primljeni jednoglasno, izza čega je svietli ban sjednicu današnju zaključio, urekav osmu sjednicu za sutra t. j. dan 27. travnja 1861 za 10 satih prije podne, u kojoj će se verifikacija nastaviti.

Po zaključenoj sjednici jesu opredieljeni za pripravu viećanja saborski odsjeci svoje častnike izabrali i to:

I. odsjek. Velemožnog gosp. mjestodržtvenog savjetnika Mojsiju Baltića za predsjednika a g. Tomislava Cuculića za izvjestitelja.

II. odsjek. Uzoritog kardinala Juraja Haulika za predsjednika a g. Vranicanija Josipa za izvjestitelja.

III. odsjek. Pres. g. Kralja Ivana biskupa za predsjednika, g. Bar. Drag. Kušlana za izvjestitelja.

IV. odsjek. Pres. grofa Miroslava Kulmera za predsjednika, a preč. g. kanonika Dra. Franju Račkoga za izvjestitelja, napokon

V. odsjek. Za predsjednika g. viteza Ambroza Vranicanija, izvjestitelj nije još izabran.

Time je ovaj zapisnik zaključen.

Zapisnik,

zametnut u osmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset sedmoga travnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsiedom preuzvišenoga gospodina baruna Josipa Šokčevića.

Bude pročitan zapisnik posljednje sedme sjednice i odobren, pošto prigovoru učinjenome po gosp. zastupniku Petru Hrvatu proti redakciji istoga zapisnika i onoj točki, gdje se tome, što se biskup pečuhski u Ugarskoj nemože smatrati kao dieccezan ovih kraljevinah, navodi kao razlog medju ostalim i to „jerbo da bi to protivno bilo pravu internationalnome“ sabor nedade mjesta, uvaživši, da se ovaj izraz „internacionalno“ ima razumjeti u toliko, u koliko se tiče odnošajah naroda dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga s jedne, i naroda ugarskoga s druge strane kao narodah nezavisnih jednoga od drugoga.

Izza kako podnešene medjutim prošnje, i to prošnja obćine Jamnice: da bi joj se zastupstvo na saboru podielilo, i ponuda gosp. Samojla grofa Kegljevića, kojom svoju knjižnicu nudi kupa radi, a zatim predlog g. zastupnika Cuculića o tom: da bi se višnji sud za trojednu kraljevinu oddielio od c. kr. vrhovnoga sudišta u Beču, ter u Zagrebu podignuo, budu proglašene, ter prije pomenuta prošnja i ponuda na peticionalni odbor odpravljeua, budu na dnevni red metnuti sliedeći predmeti:

I. Predlog bana o zemaljskoj sgradi pod imenom „Kasino.“

II. Predlozi kraljevski u šestoj sjednici proglašeni.

III. Predlog g. zastupnika Tomislava Cuculića o višnjem sudu za trojednu kraljevinu.

Na predlog presv. g. biskupa pakračkoga Stjepana Kragujevića bude povodom tim, što sad nastaju velika nedjelja i uskrsni praznici pravoslavne crkve odredjeno: da ima sabor prazdnovati od dojdućega četvrtka iliti do 9. svibnja 1861.

Digitized by Google

Zatim bude nastavljen pretres izvješća od osrednjega odbora verifikacionalnoga; ter na predlog ovoga odbora zaključeno:

a) Izjaviti, da u duhu niti ustava našega u obće, niti sustava reprezentativnoga, niti izbornoga reda, na kojem je ovaj sabor sastavljen, utemeljeno nije, da prisjednikom banskog stola pristoji pravo glasa na ovom saboru.

b) Pozvati riečki kapitul, da izabere i pošalje zastupnika na ovaj sabor za osam danah pod globu od 1000 for. zakonom odredjenu.

c) Pozvati pravoslavni konsistorij doljno-karlovački; da izabere i pošalje zastupnika na sobor ovaj za 14 danah.

d) Pozvati slobodni grad i luku Rieku, da izabere i pošalje na ovaj sabor zastupnike u broju odredjenom izbornim redom za osam danah.

Tim bi sjednica završena.

Šokčević, s. r. ban.

Prica, s. r. bilježnik.

Antun Stojanović. Čita zapisnik sedme sjednice.

Robert Zlatarović. U jučerašnjoj sjednici grada Zagreba predao je g. Vrbančić svotu od hiljadu i njekoliko stotinah for., što su gospoda ovdje za pogorelce dali. Meni je u dio pala čest, da visokoj kući od strane zastupničtva grada Zagreba priznanost i zahvalnost izrazim.

Petar Hrvat. Ja bi želio, da se u pročitanom zapisniku izostavi iz motiviranja zaključka, kojim se uzkraćuje biskupu pečuhskomu mjesto na ovom saboru, izraz „internacionalno pravo.“ Ovaj izraz ne stoji, jerbo je kruna ugarska takodjer i kruna hrvatska, i jerbo su oba naroda pod jednom krunom.

Antun Stojanović. Pravo internacionalno je državnopravno odnošenje izmedju dvijuh narodah. Buduć da je narod hrvatsko-slavonski različit od magjarskoga, zato mislim, da je taj izraz u zapisniku na svom mjestu.

Eugen Kvaternik. Najsvečanije se moram ograditi proti izrazu g. Hrvata, da je kruna ugarska i kruna hrvatska. Tko je išto historiju našega naroda čitao, i koj iole česti i ponosa narodnoga u sebi ima, nemože i nesmije to tvrditi na sramotu hrvatskoga naroda.

Miroslav Kraljević. Sa predlogom g. P. Hrvata slažem se tim većma, jer izraz „internacionalno pravo“ može se samo upotrebiti medju narodi, koji nisu pod jednom krunom. Što se tiče krune ugarske i hrvatske, to ću u svoje vrieme dokazati, da su ove krune u jednoj spojene.

Stjepan Pavleković. I ja se slažem sa g. Hrvatom.

Slavoljub Vrbančić. Ja scienim, da su Hrvati i Slavonci od 1848 god. sasvim neodvisan narod od Ugarske, jer je g. 1848 svaki realni savez prekinut, koj je obstojao izmedju trojedne kraljevine i Ugarske. Zato nalazim u redu redakciju zapisnika.

Preuzv. g. **ban.** Koji su redakciju?

(Sa svih stranah redakcija.)

Mirko Pogledić. Ja na temelju poslovnika molim, da se glasuje, da svaki izreče očito, dali je za redakciju ili ne; ja mislim da većina nije zato, možebiti se varam, zato se hoću osvjedočiti. Ja mislim, da ovaj izraz nespada u zapisnik.

Mirko Horvat. U smislu poslovnika može se zahtjevati javno odvjetovanje, prije nego se odvjetuje. Buduć pako, da se g. Pogledić nije prije javio, zato se ima zadržati zaključak.

Mirko Bužić. Vaša preuzvišenost nije većinu glasovah izrekla, nego da ustanu oni, koji su za redakciju; neka se dignu, koji su proti.

Antun Stojanović. Ja pitam, hoćemo li ovo pitanje meritorno razglabati, ili ne. Molim, da se to izjavi; ako meritorno, onda ću i ja govoriti.

Aurel Kušević. Vaša preuzvišenost je po dolazku u Hrvatsku, skupila oko sebe povjerenike, u koje je svoje povjerenje stavila, i moram reći nekonštitucionalnim načinom organičke zakone stavila. Mi u izvanrednih okolnostih živimo, ne samo što se tiče naše domovine, nego i cjeloga carstva.

U izvanrednih okolnostih najme u takovih, gdje je prelazak iz absolutne vlasti na konštitucionalno življenje, moramo dakle biti na to pozorni, da mi, koji smo ovdje u povjerenju naroda sakupljeni obdržavamo organičke zakone naše zemlje, kako iste naše predstavke glase, ovim načinom odstranit ćemo najviše provisorne carske odluke.

Ono što je g. perovodja u zapisnik stavil, preokupira znamenito pitanje. Prije nego se meritorno u to upušćamo, moramo znati, jeli je biskup pečuhski god. 1848 bio pozvan na orsačko spravišče ili nije; ako je bio pozvan, to ja onda nepoznam vlasti, koja ima pravo izključiti biskupa pečuhskoga. Mi privilegiju i zakone nemožemo krojiti svojom voljom, nego neka se promjeniju ustavnim načinom, koji je svečan; ništa organičkog nemože se promjeniti, nego da se po viećanju vladaru našemu, kad bude korunjen krunom sv. Stjepana, predloži. Stoga mnijem, da potaknuto pitanje glede biskupa pečuhskoga, dok nije riešeno, iz zapisnika izostane.

Stjepan Iliašević. Ja nisam mislio o tom predmetu govoriti, već potaknut onim i to što je g. predgovornik izustio, hoću da koju rečem, i to o riečih, koje su sadržane u zapisniku. Ja razlikujem tri epoke našega života naprama Ugarskoj. Mi smo bili združeni s ugarskom krunom do god. 1848 i to je bila I. epocha, god. 1848 bio je ovaj savez prekinut, to je bila II. epoka; a III. epoka je današnja. Što se tiče prve epoke, da se u zapisniku ostavi rieč „internacionalno“ to nebi bilo na miestu, poslje druge epoke kad je savez prekinut, mogla se je ta rieč punim pravom upotriebiti, a sada kad nastaje treća epoka, jer neznamo hoćemo li se združiti s Ugarskom ili ne, a dosada smo jošte jednako u razdruženom stanju, to sam ja držeći se onoga „de praesenti gaudet Ecclesia“ za priuzdržaj redakcije.

Petar Očić. Ovdje je po mojem mnienju pitanje, da li motiv zapisnika stoji ili nestoji? niječem da se ovdje pita o neidu; ovo pitanje je važno, koje će se u svoje vrieme u zrelo pretresivanje uzeti; i što većina zaključi, to će biti pravilo; ako ov motiv u zapisniku uveden jest, mora stati, ov motiv je istinit, zato što se o njem govor poveo, jeli bi se treba združiti ili ne; oni koji to kažu, priznaju da med narodom ovim i Ugarskom združenje u pitanju stoji; ovo se nemože smatrati, kao da je već riešeno, jer je stoprv u pitanju, poziv na prijašnje zakone je uzaludan, prijašnji zakoni su suspendirani; tko se na prijašne zakone poziva, neima razloga, nema argumenta, a kada bi se moglo ovo pitanje riešiti, mnijem da ov motiv, koji je ovdje u načelu izrečen, da se ostavi, jer je to cjela kuća odobrila.

Adolfo Veber. G. Pogledić poziva nas na glasovanje. Meni je s jedne strane vrlo drago, što je taj predlog uprav ovaj gospodin učinio, ali mi je i vrlo žao, što se je na našem saboru ovaj predlog učinio. Ovaj sabor mora biti na umu utemeljen. Ja mislim, da će se zastupnici naroda sa mnom slagati, da ćemo mi umom sva pitanja pretresivati, a ne glasovanjem. To je možebiti jedini primjer u Evropi, gdje

*

Digitized by Google

njeka gospoda o tom rade, da ponize svoju domovinu. Ja nerazumijem, kakva slava i kakva srieća može za ovu gospodu proizteći, ako se protive tomu, da budemo gospoda u svojem domu. Toga primjera u Evropi nema. Pošto se ova gospoda na ono pozivlju, što je zaključeno, moram kazati, da je ovaj izraz u zapisniku utemeljen na jednodušnom glasovanju našega sabora, gdje smo kazali, da kraljevina hrvatsko-slavonska nije odvisna od Ugarske, i da samo kao takva želi savez sklopiti; ako tako, onda može naš sabor zahtjevati, da se rieč internacionalno prime. Pošto je onaj zaključak velikim uzklikom primljen, neznam zašto se mnogi tomu protive, da se ova rieč u zapisnik stavi; zato molim, da se držimo onoga temelja, na koji smo se postavili, zatim da prepriečimo, da nam nebi domovina došla do toga tužnoga glasa, da Hrvati neznadu ništa učiniti umom, nego glasovanjem.

Ivan Perkovac. Ja nebi ni rieč kazao proti tome, da g. bilježnik u zapisniku jučeranje sjednice nije uvrstio, da je ovo pitanje internationalno; nu budući da se to tiče raspre koja je glede biskupa pečuhskoga zametnuta, i da je gosp. Strossmayer i g. Kvaternik naveo razloge zato, a nitko se nije digo, koji bi tomu protuslovio bio, to ja mislim, da je sva kuća na to pristala, i budući da je ov motiv u zapisnik uvršten, zato nevidim razloga, kako se može zahtjevati, da to u zapisniku nebude; ja sam opazio, da njeka gospoda neće nastojati drugo, nego da svakom prilikom govore o pravih Hrvatskih. Ja bi molio, da se ustrpe dva, tri dana, gdje će doći ovo veliko pitanje o našem narodu u pretres, onda se mogu izjaviti, kako ih bude volja, a mi ćemo odgovoriti, kako bude naša dužnost, a pošto je zaključak u jučerašnjoj sjednici učinjen, to molim, da se ostavi, i da od dalnjeg pretresivanja odustanemo, i idemo dalje.

Franjo Žužel. Ovdje se povela raspra o rieči „internacionalno," medjunarodno, ovaj izraz znači ono, što je med dvima narodima. Ona gospoda, koja su proti tomu, taje ili nama ili Magjarom da smo narodi; ja nemislim da to taje Magjarom nego nama, (živio) ja mislim da neima nikoga, koji se usudi tajiti, da smo narod, i ako je tako, to neima nikoga, koji bi mogao protest proti tomu uložiti. Što se pitanja tiče glede odnošenja izmedju nas i Magjarah, to se je reklo, da će vrieme i dan prispjeti, kad će se to meritorno pretresivati. Ja vidim da ovdje ima gospode, koja sve taje, što se je sbilo god. 1848, koji taje sva historična fakta. Gospodo! što je Napoleon o Burbonih rekao, da se nisu ništa naučili, niti zaboravili, to valja i od ove gospode; gospodo prekoredna revnost više škodi, nego koristi, pazite gospodo, koji tako radite, da nepadnete u ono što branite. Što se tiče pitanja o naših odnošenjih, faktum historični svjedoči, da je god. 1848 svaki savez izmedju hrvatskog i magjarskog naroda bio prekinut, ako je to tako, to moramo i zajedno naše odnošenje s Magjari ustanoviti. Tko to taji, da smo mi narod? Mi moramo stupiti u savez s Magjarima kao narod; napose uzmimo, da stupimo u savez s Magjarima, zar prestanemo biti narod? Zar Norvegi i Švedi nisu narodi, ako su pozvani, pitanja narodno-politična zajedno pretresati i o njih zajedno viećati? Tko tako argumentira, nepojmi ni ustav ni historiju, ni geografiju.

(Sve viče redakcija: G. Kušević hoće da po drugiput govori.)

Preuzv. g. **ban.** Gospodo, mi smo dosti o tom govorili, većina je zato da ostane kod redakcije.

Aurel Kušević. Kad se ja vredjam, onda se vredja i zvanje i položaj moj, zato mislim, da mi pripada pravo, da se proti tomu branim, jer sam na ustavnom temelju, ja se pozivam na sabor god. 1848 i na članak saborski od g. 1791 ja se držim zakona, jer od zakonitog reda zavisi budućnost.

(Sa više stranah vika: dnevni red.)

Preuzv, g. **ban.** Po poslovnom redu ima pravo dva puta o jednoj stvari onaj samo govoriti, koji je prvi predlog učinio, a to vi niste.

Koloman Bedeković. Ovdje je svakako sumnjičenje proti njekim osobam, ako je drugoj gospodi slobodno da sumnjiče, tako neka bude slobodno svakome i braniti se.

Makso Prica. Neka se odvetuje, hoćemo li proći na dnevni red ili ne?

(Svi: dnevni red.)

Preuzv. g. **ban.** Zaključeno je: dnevni red.

Makso Prica. Ovdje je podnešena molbenica obćine jamničke, da se ovoj obćini, koja je god. 1830 povišena na čast sl. trgovišta, dade pravo zastupanja na saboru (odpravljena na odbor peticionalni), druga molba je podnešena od grofo Samuela Keglevića, kojom nudi saboru na prodaju za zemaljske potrebe svoju Bibliotheku sastojeću iz 12.000 knjigah: odpućeno na odbor koj će se baviti uredjenjem ustanoviti se imajuće akademije jugoslavenske.

Ovdje je predlog g. Cuculića o zavedenju stola sedmorice u Zagrebu, nu nije podpisan od 15 članovah po propisu poslovnika, stoga mislim da se nemože uvažiti kao predlog već kao molba.

Tomo Cuculić. Ja sam govorio sa više nego 15 članovah, i obrekli su mi da će me podupirati u mom predlogu glede ustrojenja vrhovnog i uništiteljnog suda u Zagrebu za trojednu kraljevinu, a i nadam se da će me podupirati u tom i sada (ustaje velika strana članovah u znak da podupira predlog.) zato molim da se moj predlog odpravi na odsjeke.

Makso Prica. Čita čl. 27. poslovnika.

Tomo Cuculić. Molim da se čita predlog, da se izjave gospoda, koja su zato, da se odpravi na odsjeke.

Makso Prica. Čita predlog.

Preuzv. g. **ban.** Hoće li se dakle odpraviti na odsjeke?

(Sa svih stranah: neka se odpravi.

Preuzv. g. **ban.** Zaključeno je dakle da se predlog g. Cuculića stavi na dnevni red.

Makso Prica. Red poslovnika zahtjeva da se ustanovi dnevni red, ja predlažem da se najprije na dnevni red metnu:

1) Predlog g. Vukotinovića o akademiji jugoslavenskoj.

2) Predlog g. biskupa Strossmayera o sveučilištu jugoslavenskom.

3) Predlog o zemaljskoj kući ili Casino.

4) Predlog o kralj. proposicijah.

5) Predlog g. Cuculiću o stolici sedmorice.

Petar Hrvat. Podupiram predlog g. Price, samo želim, da najpre dodju na dnevni red kraljevske propozicije.

Slavoljub Vrbančić. Predlog g. Price protivi se jučeranjem zaključku, u smislu kojega neima se meritorno viećati o kralj. proposicijah, dok se nebude na Nj. Veličanstvo kralja odpravila predstavka radi priobćenja aktah abdikacionalnih, stoga se kraljevske proposicije nemogu danas staviti na dnevni red, budući da rečena predstavka jošte nije proglašena, a kamo odpravljena.

Petar Hrvat. Tomu neima zaprieke, jer se može odmah proglasiti.

Mirko Bogović. Predstavka nije gotova, nego do ponedeljka biti će sastavljena, koja će se tada ovdje pročitati.

Eugen Kvaternik. Ako se dobro sećam, kako je jučerašnji zaključak učinjen, mislim da on ovako glasi: da se kralj

Digitized by Google

proposicije nemogu u meritorno pretresivanje uzeti dotle, dok nebudu akta abdikacionalna ovdje priobćena, zato bi molio da se dotični zaključak jošte pročita.

Mirko Bogović. Čita zapisnik, dotično predlog glede predstavke o aktih abdikacionalnih.

Antun Vakanović. I ja bi želio, da se kraljevski predlozi stave na dnevni red i to na prvo mjesto, i buduć da će se o njih i onako prije u odsjecih viećati, to će biti svakako predstavka o abdikacionalnih spisih prije odpravljena, nego što će se ti predlozi u saboru meritorno razpravljati.

(Većina se izjavi ustajom za dnevni red predložen po g. Prici.)

Majsija Baltić. Ja predlažem da se prešnosti radi predlog glede kasina prije svega u pretres uzme.

Antun Vakanović. Predlog glede kasina je prešan, jer se bojati, da će se ona stran sgrade prema Tuškancu porušiti. Glede popravka ove sgrade, obdržana je već javna dražba, te su i dotični troškovi na 27.000 fl. ustanovljeni, koji će se iz državne blagajne namiriti. Ovdje su dakle dvie stvari na koje se ima obzir uzeti, da se sgrada nesruši, i da se kontrakt izpuni, koji je izmedju vis. namjestničtva i poduzetnika sklopljen. S toga podupiram predlog g. Baltića, da bi se ov predlog preferenter u pretres uzeo.

Biskup Kragujević. Ja molim, da bi se dozvolilo ovdje predbježno jedan predlog učiniti, o kojem sam se s episkopom karlovačkim dogovorio, i koji se odgoditi neda. Molim dakle, da bi se uvažio predlog g. episkoga karlovačkog, koji će on visokoj kući predstaviti.

Biskup Jovanović. Dojduće nedelje počimlju uskrsni blagdani crkve pravoslavne, i buduć da se osim nas biskupah nalazi više članovah ovog visokog sabora, koji ćemo slaviti ove svete blagdane, zato molim da bi se sjednice odgodile.

Biskup Kragujević. Ja mislim da je ovaj predlog tako važan, da mi od njega na nikakav način nemožemo odstupiti. Ja smatram za svetu dužnost i želim kao član ovoga sabora da kod ovih važnih pitanjah, koja se budu u pretres uzimala, prisustvujem, a sveta je dužnost naša, da mi buduće sedmice kod stada našega prisustvujemo; stoga uzroka da nebi prinuždeni bili, da neprisustvujemo na ovom saboru, kad će biti pretresivanje o važnih tanjah, podupirem predlog g. episkopa Jovanovića, da bi se sjednice na njekoliko danah odgodile; što neće nazadno biti, jer će medjutim odsjeci poslovati,

Mato Mrazović. Ja se bojim, da će se ovoj molbi, koju nepodupira 15 članovah, i prem bi iz srca nanj rado pristati, udovoljiti, — mi se moramo bojati, da će nam domovina kazati, da nismo nijednog meritornog pitanja riešili, već si činimo ferie, te bi molio da bi gg. biskupi izvoliki ovu okolnost uvažiti.

Biskup Kragujević. Ja držim, da su se ovi praznici u ovo vrieme u katoličkoj crkvi dogodili, da bi se sabor odgodio, zato bi molio da se i na našu crkvu obzir uzme, ako je do toga stalo, da mi pri riešenju važnih pitanjah prisustvujemo onda možemo sabor na kratko vrieme odgoditi, i ja mislim da bi se našlo 15 članovah, koji bi ovu želju podupirali.

Josip Vranicani. Želju ovu izrečenu podupirati će svaki, da dok traju uskrsni blagdani crkve pravoslavne, da se sabor odgodi na 2, 3 i 5 danah; ali da se odgodi na duže vrieme, to nemože biti, jer će gg. bisknpi morati ići u Beč s deputaciom, koja će Nj. veličanstvu podneti predstavku glede cjelokupnosti naše kraljevine.

Slaveljub Vrbančić. Neima nijednoga Hrvata i Slavonca, koj bi smeo radi crkve katoličke i pravoslavne, praviti razliku u našem narodu. U trojednoj kraljevini su crkve ove sebi posve ravne. Kad je tomu tako, pitam ja bili se na katoličke uskrsne blagdane držale saborske sjednice? i odgovaram nebi. Nemogu se daklje dosljedno i poštenjem našim držati ni na uskrsne praznike pravoslavne crkve. Ja predlažem da se za vrieme uskrsnih praznikah pravoslavne crkve odgodi sabor.

Koloman Bedeković. Naša dužnost je, da što prije iz ovoga prelaza izidjemo i na konstitucionalni stepen stupimo, a dužnost je, da se svaki odreče drugog posla, i ovdje zastupa narod; ja sam imao priliku na ugarskih saborih biti, te su u isto vrieme svakojaki svetci bili, ali zato sabor ipak nije se odgodio. Gospodo zastupnici naroda! ima dvie, tri nedjelje da smo se sakupili, i da svršimo naš posao, zašto smo simo pozvani, treba je dakle da se mi ovog posla primemo, kako narod zahtieva, mi ćemo našoj braći mišim podovoljiti, da mi one dane sjednice nebudemo držali, na koje padaju uskrsni blagdani.

Julio Janković. Ja se slažem s mnienjem g. Bedekovića, iz toga uzroka želio bi, da se sabor neodgodi nego da se izreče, da dok budu trajali uskrsni blagdani crkve pravoslavne da se saborske sjednice ne drže.

Preuzv. g. **ban.** Pristaje li sabor da se za vrieme uskrsnih praznikah pravoslavne crkve t. j. od 2. pa do 8. svib. nedrže saborske sjednice.

(Svi ustaju.)

Preuzv. gospodin **ban.** Zaključeno je, da se sabor ne odgodi nego, da se od 2. pak do 8. svibnja saborske sjednice nedrže, a medjutim da posluju odsjeci.

Mato Mrazović. Čita dalje izvješće osrednjeg odbora, o verifikaciji saborskih članovah.

Ivan Zidarić. Imam opaziti, da je taj odbor prekoračio granice, koje su njegovom djelokrugu povjerene bile, zadaća njegova je bila izpitati vjerodajna pisma, i ono što iz njih proizlazi, saboru izvjestiti; ne pako disertacije držati, koje se na povredu onog sabora odnose.

Od 1825 do 1836 god. nije bilo nijednog sabora, kod kojega ja nebi bio prisustvovao; „et quidem pleno jure voti et sedis.“ U ono vrieme nisam bio nikomu na putu sve do ovog centralnog odbora; ov je mene poimence honoris causa qua curiosum u izvješću naveo. Ciela pako ova disertacija imala bi tu namjeru, da bi se preustrojio naš sabor, dočim će to biti buduća zadaća sabora, koju si sam arrogira centralni odbor. Ako pako predsjedničtvo bude dopustilo odboru ovakove predloge učiniti, onda ćemo prije nek se kao sabor konstituiramo porušiti izborni red; ako mi jedan drugoga odmah budemo tjerali iz sabora, onda i sve verifikacije i odbori ništa nevaljadu, i mi ćemo predlog učiniti, Nj. veličanstvu podnieti, da novi sabor sazove prije nego i to šta drugoga zaključimo. Ako se mi nedržimo izbornog reda, onda se more reči: da isti izbori županijah nisu valjani, ali ja toga neću reći, jer bi mi se mogao ukor podieliti u zapisniku. Ako se pako budemo izbornog reda s jedne strane držali, a s druge ne, onda smo si nedosljedni.

Pošto su se dakle usljed svog predloga nove razpre sbile, zato predlažem i molim sv. bana, da bi se o tom viećalo, da li se imamo držati izbornog reda, ili ne, ili pako od njega odustati? Ako odustanemo doći ćemo u anarkiju, ako se pako gospoda drže izbornog reda, onda glede banske stolice neima dvojbe da ima pravo mjesta i glasa na saboru.

Petar Hrvat. G. Zidarić nije uzbio razloge, koji su u izvješću navedeni — zato ponavljam moj prijašnji predlog, da se banskom stolu uzkrati pravo odvjeta u saboru.

Digitized by Google

Dragutin Koritić. Prije svega predlažem, da se čitaju pozivnice, kojimi su prisjednici banskoga stola pozvani na sabor.

G. Mrazović čita.

Dragutin Koritić. Po glasu ovih pozivnicah, a i izbornoga reda tako je jasno pravo mjesta i glasa prisjednikah banskoga stola na saboru, da ja za suvišno držim', što više o tom progovoriti.

Mato Mrazović. Uzimam si slobodu primjetiti g. Zidariću, koji je predbacio osrednjemu odboru, da je prekoračio svoje granice, kad je ovu točku u svoje izvješće uvrstio. Koliko pojmim dužnost ovoga odbora, naročito pako glede posla njegova, to nije dužnost njegova, da iz vjerodajnih pisamah iztraži ono, što je proti izbornomu redu učinjeno, i da to predloži saboru, nego osobita dužnost je centralnog odbora, koji je na §. 17 poslovnika upućen, da predloge svoje glede pojedinih slučajah u izvješćih pojedinih navedenih odborah vis. saboru podnese. U ovom slučaju nalazio se je centralni odbor i glede banskog stola, bili mu se podjelilo prava glasa na saboru, te je znao što mu za pravilo služiti ima. Centralni odbor gledeć na historični razvitak banskog stola i položaj njegov u ovoj kraljevini, i gledeć na to, da ov sabor nije onaj isti, koji je bio do god. 1848 i gledeć na §. 1, točke e) izbornog reda, nije mogao drugo, nego svoje mnienje izjaviti, da pojedinim članovom banskog stola nemože pripadati pravo glasa na ovom saboru, i to iz razlogah, koji su navedeni u izvješću, što banska stolica u uživanju toga prava nikada nije bila na saboru našem trojedne kraljevine, kao što se iz svih saborskih zapisnikah sahranjenih u zemaljskom arkivu vidi, što danas gdje su na saboru našem sakupljeni zastupnici naroda i velikaši, nezna se što bi upravo banski stol imao ovdje representirati, tim više, što se iz cielog izbornog reda nevidi, da bi glas na saboru imalo činovničtvo, i dočim gosp. predsjednik vis. banskog stola nisu u nijednom kotaru kao zastupnici izabrani nemogu ovdje imati ni pravo glasa ni mjesta. U ostalom se je obazreo centralni ovjerovni odbor na ugarski sabor, gdje je kraljevski stol, kao saborsko sudište sjedilo, po toj analogiji je banski stol udioničtvovao na saboru, samo kao sudište, i gospoda prisjednici banskoga stola kao sudci, a nipošto kao povlaštenici što su jedino velikaši i prelati. Što je centralni ovjerovni odbor naveo napose g. Zidarića u svom izvješću, to je bilo iz razlogah, što je odbor opazio, da kad bi se odlučila kuća, da se banskomu stolu dade glas na ovom saboru, to g. Zidariću nebi išlo to pravo zato, što on nije niti podban, niti prabilježnik, nego podpredsjednik banskog stola, o takovomu pako neima spomena u izbornom redu.

S toga scienim da se vis. kuća neće udaljiti ni od izbornoga reda, ako uzkrati glas banskom stolu na saboru hrvatsko slavonsko dalmatinskom.

Josip Vuščić. Da se mnienje razbistri, da li prisežnikom banskog stola pravo glasa na saboru pripada ili ne, mora se ponajprije iztražiti temelj, na kojem se to pravo upira; prvi temelj nalazim u običaju prijašnih godinah do god. 1848, drugi u zaključcih sabora god. 1848, a treći u naputku i izbornom redu, po kojem je sabor sastavljen. Što se prvog tiče, da je prije god. 1848 plemstvo uticalo u saboru, imam opaziti, da su prisjednici banskog stola uvjek dobivali pozivnice na sabor i da su u njem glasovali; što se tiče god. 1848 hrvatsko slavonski sabor zaključio je, da prisjednici banskog stola imadu pojedini glas; napokon ovaj izborni red, koji za pravilo služi, koji su sva municipija primila i po kojem su svoje zastupnike ovamo poslala, kaže se u jednoj točki da svi članovi sabora, koji su ovdje sakupljeni imadu pravo glasa. Na tom temelju dakle pripada pravo glasovanja i prisjednikom banskog stola. Pitanje je dakle, jeli se njima to pravo kratkim putem uzkratiti može ili ne; ja mislim da je pitanje o ustrojenju sabora, da bi se onda sve ono, što je odbor predložio u pretres uzeti moglo. Ali kad se samo o verifikaciji članovah saborskih govori, onda je centralni odbor svoje granice prekoračio. Njegova je zadaća bila revidirati vjerodajnost pisamah, ne pako onim, koji su pozvani i koji se rada imadu svoju vjerodajna pisma, pravo glasa na saboru uzkratiti. S toga sam ja toga mnienja, da mi pojedinim članovom banskog stola pravo odvjetovanja na saboru oduzeti nemožemo, nego da to pitanje, kao što budemo i glede velikašah učinili, odgodimo na budući sabor.

Miroslav Pisačić. Kao što moj predgovornik tako i ja kažem, da centralni odbor nije shvatio svoju zadaću, kada se je upustio u razglabanje, tko ima pravo simo doći ili ne. Njegova zadaća je bila verifikationalna, da li su zastupnici na pravedan i zakoniti način izabrani, i da li je svaki svoje kredencionale izkazao. Što se tiče pozvanih, nije bila zadaća centralnog odbora, da se u to pretresivanje upusti, već jeli su pozivnice prave i da nisu falične (krive). Svi drugi razlozi ticaju se prava onih, kojim pripada pravo poziva na sabor, to je sasvim različita stvar, koja nespada na sabor, nego na samu organizaciju sabora. Zato ja sam onoga mnienja, da prisjednici banskog stola, koji su od nespomenutih, davnih vremenah zvani bili na sabor, ovdje pravo glasa imaju.

Slavoljub Vrbančić. Kao član centralnog verifikacionalnog odbora, držim si i ja za dužnost na opazke učinjene proti predlogu ovoga odbora njekoja primjetiti: da je odbor prekoračio svoje granice, kad je učinio predlog glede banske stolice, i to zato što je zadaća ovoga odbora bila samo izpitati vjerodajnice saborskih članovah. Taj prigovor nestoji; jer je učinjen jučer po predlogu istoga odbora sličan zaključak, najme: da velikaši Bachove systeme, neimaju mjesta ni glasa na ovom saboru. Tu bo se radi o tumačenju i smislu a ne o promjeni izbornog reda. Ja nisam čuo temeljitoga razloga, zašto da se ima prisjednikom banskoga stola podieliti pravo odvjeta na saboru. Prije god. 1848 dolazili su oni kao velikaši na sabor, ali nisu imali pravo odvjeta — g. 1848 nisu ga imali takodjer, o tom mogu ja koj sam vodio dnevnik saborski dati ubaviesti, a ova gospoda znati će sutra što da pravo odvjeta imala nisu, i stoga ja nenalazim ni u izbornom redu razloga zato, da im se pravo odvjeta podieli.

Svetozar Kušević. Ja sam toga mnienja, da je centralni odbor dobro shvatio svoju zadaću. Ja od moje strane scienim, da se to mnienje centralnog odbora ima smatrati kao predlog i kao takov da se usljed poslovnika na dnevni red postavi, da mi unapréčac o tom neodlučimo i da se stvar svojim putem pretrese.

Ivan Zidarić. Ako se primi predlog G. Kuševića, onda ja nemam ništa na to odgovoriti, ako pako ne, onda imam na ono odgovoriti, što je g. Mrazović rekao, da mi nikoga nezastupamo. Ovdje neima nikoga od 800.000 žiteljah, koga mi nebi zastupali, svaki živi ili u županiji, ili u gradu, ili u trgovištu. Da nitko ovdje mjesto neima, onim zastupnikom naroda, ova bi idea prouzročila poremećenje obstojećega reda, najme kazalo bi se: vami hoćemo otvoriti vrata svojevoljnosti — to je način i pogibelj, u kojoj je bio Mojses Propheta, kad je židove preko crvenog mora vodio; i skoro se sam utopio. Ako vi tim putem udariti hoćete moja gospodo, to vam ja želim sretan put, ja neću s vama, ali ja vam kažem ako hoćemo na istom zelenku sjediti, kao što smo god. 1848 budemo si svi zube skrhali.

Digitized by Google

Mirko Šubaj. Razlozi navedeni po osrednjem odboru, da se prisjednikom banskog stola uzkrati pravo glasovanja na saboru, tako su temeljiti, da za suvišno nalazim upuštati se u daljne razglabanje ovoga pitanja. Ja mislim u kratko odgovoriti, da je g. Vuščić zlo svhatio zvanje vis. banskog stola. Prisjednici banskoga stola imaju svetu zadaću pravdu krojiti i to je tako sveti interes, da bi ovaj jedini razlog dovoljan bio, da se njim pravo odvjeta na saboru neudieli. I zaista prisjednici banskoga stola izpunili bi svoju zadaću, kad bi svaki dan parnice riešavali, tako bi imali veću zaslugu nego povod davati sličnim prepiranjem. U prijašnih vremenih bili su zvani na sabor, ali onda je bila sudostoja; sada ove sudostoje neima dakle je opasno po sudstvenost vašu, ako oni dolazeći na sabor ovdje trate skupocjeno vrieme — Justitia pregnorum fundamentum zadaća sabora je, da narod izjavi svoje želje i tegobe, i odkrije svoje rane. U ovih pitanjih mislim, da prisjednici vis. banskog stola neće moći mnogo doprinieti. Oni su tolikom množinom patentah zapleteni, da je gotovo nemoguće, da bi oni na druga pitanja tičuća se našeg naroda misliti mogli. U ostalom zastupničtvo vis. banske stolice na ovom saboru takovi je element, koji se neslaže s ideom istoga sabora. Današnji sabor je sastavljen iz zastupnikah naroda u stanovitom broju; a kad bi se prisjednikom banskog stola dopustilo pravo glasa na saboru, moglo bi se ovo za narod pogibeljnim načinom pomnožati, jer broj prisjednikah banskog stola nije opredieljen, a ima ih i začastnih, to bi njihovi glasovi mogli narasti, da bi glasove zastupnikah naroda posve paralizirali. Dakle neslaže se niti sa duhom vremena, niti sa istim zvanjem gospode prisjednikah banskoga stola, a niti sa položajem istoga sabora, da im se udieli iskano pravo glasa na saboru; zato pristajem uz predlog centralnog odbora.

Makso **Prica.** Nije utemeljenoga ni u duhu ustava, ni u duhu representacionalne systeme izbornog reda, na kom je ov sabor sastavljen, da pripada pravo glasa banskomu stolu, stoga scienim da je opravdan predlog ovjerovnoga odbora.

Preuzv. g. **ban.** Molim da zaključimo; koja gospoda su za predlog centralnog odbora.

(Ustajom izjavila se većina za predlog.)

Preuzv. g. **ban.** Prima se daklje predlog osrednjeg odbora.

M. **Mrazović.** Čita dalje izvješće osrednjeg ovjerovnog odbora.

Biskup Soić. Glede kaptola riečkog nevidim uzroka, zašto nebi ovdje bio zastupnik istoga kaptola, ako radi siromaštva nemože poslati svoga zastupnika na sabor, ima gospode ovdje koji će ovu čast primiti, zato mislim da se kaptol riečki pozove, da ima poslati svoga zastupnika na sabor, u roku od 8 danah.

Bartol Zmaić. Ja sam bio nedavno u Ricci, i mogu javiti, da mi se je kazalo, da je kaptol riečki već izabrao svoga poslanika na sabor.

M. **Pogledić.** Čuo sam, da se pozove kaptol riečki pod globom, ali ova nenalazi se u zapisniku, nego bi ju sabor morao tek ustanoviti, zato sam toga mnienja, da se kaptol riečki pozove na sabor, bez da mu se globa diktira.

M. **Mrazović.** Čita zakonski članak na temelju kojega može sabor ustanoviti globa od 100 for.

M. **Pogledić.** Globu ustanoviti neima vlast ova kuća nego zakon.

Grof Janković. Ja nemogu na to pristati da se kaptolu riečkom diktira globa jer je proti redu, nego da se uz stanoviti rok pozove, da ovamo pošlje svoga zastupnika.

Dragutin Jelačić. To isto neka se učini i glede konsistorija dolnjo-karlovačkog, da ovamo svoga zastupnika pošlje.

Grof Kulmer. Ja sam zato, da se i velikaši, koji nisu došli, a pozvani su, pod globu metnu.

Kazimir Jelačić. Ja sam zato, da se pozove kaptol riečki, ali da se neopredieli globa.

Preuzv. g. **ban.** Koji su zato da se kaptol riečki pozove pod prietnjom zakonske globe.

(Ustaje većina.)

Preuzv. g. **ban.** Dakle glede kaptola riečkoga zaključeno je, da se pozove pod prietnjom sastojeće globe.

Biskup Kragujević. Što se tiče konsistorija dolnjo-karlovačkog imam priobčiti, da sam iz jednog pisma svetejšeg patrijarha razumio, da konsistorij dolnjo-karlovački nije mogo poslati svoga zastupnika na sabor hrvatsko slavonski, što se je kongres srbskog naroda obdržavao; ako vis. sabor pristane uz razlog, neima prepore da će konsistorij dolnjo-karlovački i tamošnji manastiri poslati svoje zastupnike na ov sabor. Što se tiče globe ja nisam zato; globa imala bi se po zakonu opredieliti, a ako neima zakona o tom, to se nemože od strane sabora globa opredieliti; u pročem ako bi se globa rečenim kaptolima nametnula, toga sam mnienja da se ista i velikašem nametne.

M. **Prica.** Ja vidim razliku izmedju velikašah i korporacijah. Što se tiče velikašah, to je njihovo pravo, kojim se može svaki služiti na volju, korporacije pako nemaju samo pravo nego i dužnost na sabor svoje zastupnike poslati, to je naš sabor držan izposlovati, i globu diktirati, dakle kod jednog je uže pravo, a kod drugog više dužnost, zato se nemogu velikaši i korporacije u jednu kategoriju staviti, ako mi odriešimo velikaše od globe, te se neprotivi predlogu, da se korporacijam diktira globa.

M. **Piškorac.** Predlog g. biskupa Soića je primljen u prvoj ponudi, da se kaptol riečki pozove, da u roku 8 danah pošlje svog zastupnika na sabor pod prietnjom globe, a u drugoj formuli; da ako kaptol riečki iz svoje sredine nemože poslati zastupnika, da ga izabere iz reda preč. kaptola zagrebačkoga — a zaključeno je radi velikašah, da im se globa neima diktirati što nisu ovamo došli, ja mislim da ostanemo dosljedni primljenom predlogu g. biskupu Soiću, da se konsistorij karlovački isto tako kao kaptol riečki pozove, da pošlje svoga zastupnika za 8 danah na sabor pod globom. Jer on zbog obdržanog srbskog kongresa nije imao zaprieke da ovamo nepošlje svoga zastupnika.

Slavoljub Vrbančić. Nije jednaki položaj kaptola riečkog i konsistorija dolnjo-karlovačkoga. U Karlovcih bio je u vrieme kad se je naš sabor otvorio srbski kongres, na kom se je viećalo o odnošajih naroda srbskoga naprama Ugarskoj, stoga je nemoguće bilo konsistoriju dolnjo-karlovačkom poslati svoga zastupnika na naš sabor, jer nije mogao ni znati svoje političko stanovište. Ja mislim da nam valja odustati od predloga, da se konsistoriju dolnjo-karlovačkom diktira globu, ako neuzbude poslao svoga zastupnika u roku od 14 danah, nego da se pozove, da za 14 danah svoga zastupnika ovamo pošlje.

Bartol Zmaić. Riečki kaptol je siromašan, a njegovi članovi su stari, te su molili bana, da budu oslobodjeni od dužnosti za pošiljanje svoga zastupnika na sabor, nu ja sam bio u Rieci, te su mi kazali, da će poslati simo svoga zastapnika, zato mislim da se ljudi koji imaju dobru volju nemetnu pod globu.

(Sa svih stranah: zaključeno je.)

M. **Mrazović.** Čita dalje.

Slavoljub Vrbančić. Glede sriemskog župana slažem se s mnienjem odbora, nu nemogu pristati kao što nisam i u

Digitized by Google

odboru na predlog glede grada Rieke; grad Rieka opire se faktično ovoj zemlji,. g. kapetan gradski pokušao je izbor zastupnikah za naš sabor, ali kroz spletke pridošlicah ostalo je ovo djelo bezuspješno. Gospodo! ovdje nam je dužnost braniti pravo naše zemlje. Ja se neću upuštati, u razglabanje onoga, što se je sve o uzrocih bezuzpješnosti izbora pisalo i govorilo, nego s druge strane mislim, da će otvoreno neobziruć se ni lievo ni desno reći naš narod, da to je ta velika krivnja, koja leži na predstojničtvu grada. Zato ja predlažem, da se iz sredine ovoga sabora onamo pošlje povjerenik s negraničenom punomoći, posredstvom kojega bi se imao obaviti izbor zastupnikah grada Rieke.

Bartol Zmaić. Ja mišlim, da malo ima ovdje zastupnikah, koji nebi znali, da je grad i kotar riečki zaključio, da neće poslati zastupnike na hrv. slav. sabor. Ja sam došao, pozvan po svietlom banu na sabor, i drago mi je, da se ovdje poveo govor o tom, kao što već odprije o tom i u novinah pisano bijaše, da se u grad Rieku pošalje povjerenik. Ja podupiram predlog g. Vrbančića, ali moram istinito kazati, kako stvari tamo stoje. Ja sam bio ovdje, ali išao sam medjutim doma, da mi se nemože predbaciti, da nisam po redu izbor držao. Ja sam naložio gradskom sudcu, da mi pribavi liste izbiračah, ove su bile gotove i meni predane; ali u njih našlo se je mnogo izbiračah, koji po smislu izbornog reda neimaju pravo glasovati. Komisija, koja je bila imenovana da rukovodi izbor, pronašla je, da pravo glasovanja imadu 1222 izbiračah. Od ovih došlo je 870 da glasuju, izmedju ovih glasovalo je 840 za „nessuno“ a 30 glasovalo je imenima. Od ovih bijahu izabrani za zastupnike Martini, Cimiotti, Scarpa, Kozulić, a za namjetnike Celigoj, Burgstaller, Blažić, Derenčin. Ova gospoda odrekla su se prava zastupanja izjaviv, da im nije moguće ovu čast primiti, što se je tolika većina izbiračah odrekla prava glasovanja. Ja nevelim, da ova gospoda imadu pravo, ali pozivam se na svakog poklisara ondašnje županije i na g. biskupa Soića, ako tako stvari tamo nestoje. Da je toliko izbiračah došlo, to je bilo po izbornom redu; u njem se kaže, da svaki posjedatelj na Rieci ili u kotaru na izbor dodje. U Rieci ima 700 kućah, u starom gradu 5, 6 do 700 kućah, a došli su takodjer i iz okolice „Plase i Drenova.“ Meni je veoma drago, da se je jedan poklisar imenuje iz sredine ovoga sabora, i kao komisija na Rieku pošlje, za takovoga bi se ja usudio predložiti g. Vrbančića (gromoviti živio.)

Biskup Soić. Iz svih dosada držanih sjednicah opazih osobito oduševljenje prama našemu narodu, i da nikoga ovdje neima, koj nebi imao takovo oduševljenje, takovu privrženost za svoj narod, da nebi sa žalošću opazio, da riečkih poslanikah ovdje neima.

Ja sam uvjek toga mnienja bio, što se moje privatne osobe tiče, kada sam htio koj cilj postignuti, da sam upotriebio samo ona sredstva, koja k tomu cilju vode; zato mislim, da i glede grada Rieke to isto moramo uzeti; ja kako rekoh svakoga mora žalostiti, da riečkih poslanikah ovdje neima.

Ja vam neću dosaditi sa argumenti. Neoborivo je naše pravo glede grada Rieke; Rieka leži na hrvatskoj zemlji, jest naša, dakle moraju svakako Riečani svoje poklisare ovdje imati. Ja sam o tom tako osvjedočen, da sam kao svećenik u mojem visokom zvanju, proti istomu kaptolu riečkom, da mu se globa diktira; ja neznam, kako jedan svećenik svoju gradjansku dužnost zaboraviti može, jer ako hoće svoju svećensku dužnost učiniti, što mora, onda mora zadovoljiti i gradjanskoj dužnosti.

Gospodo! činimo, molim iznimku od njekojih osobah na Rieci, kakove se i u cielom našem narodu nalaže, ja mogu do duše izpovjedati, da je ovdje naš dobar puk hrvatski na Rieci za nos vodjen. Gospodo! ako mi promislimo sve što mi znamo, što se je na Rieci dogodilo već pred 15—20 godinah, to ćemo sa žalošću opaziti, da je to sistematička intrigua njekojih Italomanah. Gospodo! ova sistematička intrigua tamo je stvar dovela, da su oni u iste njihove narodne škole takove zavode uveli, koji inštituti u istom korenu naš narod moraju posve uništiti.

Gospodo! takovi zavodi bili su upravo iz one svrhe ustanovljeni, da preinače naš narod. Ako u naših žilah hrvatska krv teče, nemožemo to dopustiti; al opet factum je, dogodilo se je; što ćemo učiniti?

Djeca dolaze u takove zavode, žali Bože, proklete, u takove inštitute idu već mala djeca, i proti istom zakonu školskomu već u 3. godini šalju se u rečene zavode to su naša djeca, djeca hrvatska; ona dojdu u takove zavode! i mjesto da se krste hrvatski: u ime otca i. t. d. moraju kazati: in nome del patre, i t. d.

Gospodo! ja moram očitovati da je bivši ministerium toliko naredbah, i to izdao, da se ustanovljenjem jedne glavne narodne učione na Rieci povod dade, da se naš narod ondje razviti može. Isti senjski biskupski ordinariat trsio se je zadovoljiti ministerialskim naredbam, ali sve za badava. Ja mogu kazati, gospodo! da su na isti prečastni ordinariat od ministeriuma točne naredbe prispjele u smislu naše narodnosti; ali tamo se je bacilo sve pod noge.

Gospodo! ove sistematičke intrigue nadvladale su sva poglavarstva, i ova su stvar tako uredila, da naša djeca hoćeli nećeli, moraju učiti taljanski, i kada svrše sve škole ili glavnu školu, i kada kući dojdu, poprimaju i roditelji ista načela od djece.

Gospodo! ovo su stalne stvari; pitam ja, kako ćemo tomu doskočiti. Ja žalim onaj narod, ali ne mogu na ino, nego da crnim ugljenom upišem imena gospode i od duhovnog zvanja, koji su tomu dosta pridonesli. Ako do dokazah dojde, evo mene.

Da je Rieka naša, to svaki zna. Uzmimo mi, gospodo! oni uvjek imadu pred očima dekret Marije Terezije, zato neće s nami biti.

Oni preziru narod hrvatski. Ja to neću nikako dopustiti, jerbo sam Hrvat. Neka se ova gospoda obazre na dekret Marije Terezije od godine 1777, gdje upravo kraljica naša kaže: ut urbs fluminensis et districtus Buccaranus Regno Croatiae reincorporetur.

Pitam ja, Gospodo! ono što se reinkorporira, to već smisao sobom donosi, da je prvo moralo biti inkorporirano. Ako je Ricka od početka do 16. vieka bila kao stran i član našega naroda hrvatskoga, i ako se je u 16. vieku kroz spletke i silovitim načinom odcjepila od našega naroda, to je Marija Terezija Rieku nam opet utielovila. Na temelju toga nemogu nikako dopustiti, da tamo tudji element, tudji značaj vlada.

Ako mi riečane budemo globili 2—3, 4—20 putah, oni će platiti, ali gospodo! ja idem na cilj, mi moramo sredstva pronajći, koja k cilju vode. Mi poznamo ćud i narav one sistematičke tašte intrigue, oni će se veseliti, platiti i napokon reći: Abbiamo sostenuto il nostro punto. Ja dakle, gospodo! bi toga mnienja bio, da je sve zalud, oni neće slušati ovaj visoki sabor, dapače rugati će nam se. Kako ćemo cilj postignuti? Ja mislim, da bi se kriepka representacija

Digitized by Google

podniela Nj. Veličanstvu kralju u tom smislu; da je Rieka naša i to usljed odpisa Marije Terezije; time da kralj i premilostivni vladar naš naloži, da grad Rieka odmah svoje poklisare ovamo pošalje. Ja mislim, na koliko su meni tamošnje okolnosti poznate, da će ovo sredstvo uspješno biti; ako pako gospoda misle, da kakova druga staza k ovomu cilju vodi, bit će mi drago, ako me gospoda o tom osvjedoče.

Ja imam još jedan velevažni predlog u tom obziru. Županija riečka je oktroirana. Ja sam toga mnienja, da se riečka županija, kako danas stoji inartikulira.

(Sa svih stranah: To je drugo pitanje.)

Miroslav Kraljević. Ja sam hotio glasovati, da se predstavka Nj. Veličanstvu podnese, ali pošto je g. veliki župan riečki predložio da se jedan povjerenik iz sredine ovoga sabora na Rieku pošlje, i to u osobi g. Vrbančića, zato i ja pristajem uz taj predlog.

Slavoljub Vrbančić. Ja se zahvaljujem na ovom povjerenju, koje mi je vis. sabor udielio, i pripravan sam primiti ovu čast, ako mi se dade neograničena punomoć da s odpadnici naroda postupam onako, kako to čast naroda zahtieva.

Adolfo Veber. Ja usljed jasnih dokazah povjestnice držim neoborivo pravo naroda našega na Rieku, i da je on, koj bi se toga taknuo, drzovitiji i silovitiji od Aleksandra velikoga, koj je silom išao utamanjivati Scythe.

Ovdje pod izlikom zakona, proti jasnim dokazom povjestnice uzteže nam se ono pravo, što je naše. Ja poznam Rieku, i slažem se sa mnienjem g. biskupa Soića, da je narod dobar, blag i poslušan poglavarstvu; nego moramo znati da na Rieci djeluju inostranci; koji su došli iz Italije i naš puk bune kao i u Dalmaciji, da ako budu sdruženi s Magjarskom, da će dobiti željeznicu, kojom će se njim sipati novac i da će se neznatno porez plaćati; ako se pako sdruže s Hrvatskom, da neće dobiti željeznicu, i porez će plaćati kao i do sada. Oni dokazuju, da Hrvati neimadu ništa, i da su siromasi, da nemogu pomoći; to su agitacije njekih ljudih, koje ja poznam, koji su tamo silne sgrade napravili od onih drvah, što stiču na zemljištu medju Riekom i Karlovcem, odkuda svoja drva za brodarstvo voze; upravo ovi ljudi vuku iz naše domovine bogatstvo, pak se usudjuju proglasivati, da Rieka mora propasti, ako se s Hrvatskom sjedini. Ali ove agitacije nedolaze samo od inostranacah, nego se u ovaj posao miešaju i agitiraju neposredno i ona gospoda, koja bi htjela, da se Rieka njihovoj kraljevini podloži. Ja si nemogu predstaviti, kako bi narod miran toliko sile na jedanput dobio, da se može opirati zakonom i sili trojedne kraljevine: to upravo podupire druga kraljevina; zato mislim, da se sa češću sabora i domovine podpuno slaže, da sabor naš pogrde, koje Riečani na naš narod siplju, preprieče. Oni nas zovu Barbari, i mene je jedan gospodin, kad sam na Rieci bio, pitao, jesi li ti Barbar u Zagrebu postao? Zato da se tomu doskoči, predlažem i ja da se tamo povjerenik pošlje, nego nisam za predlog g. Kraljevića, da se g. Vrbančić kao povjerenik tamo pošlje; ja počitujem g. Vrbančića porad drugih krasnih njegovih sposobnostih, nego ja mislim da ovo smjera, da se narod hrvatski još više pogrdi, i da nas više Rieka prezire. Bila je Rieka već u tom položaju, ali mi smo uvjek njekakvim načinom nadošli na ljude, kojim neima prigovora, ali su nješto živahnije ćudi, i strožije postupali s Riečani, a to je upravo doprinielo Riečane na razdraženost. Ondje je takodjer od potrebe talijanski jezik, oni neće htjeti priznati da govore hrvatski; zato predlažem, da se veliki župan g. Kukuljević onamo pošlje, koj talijanski govori, razumije i koji će moći stvar dovršiti.

Ivan Vončina. Ja nisam mnienja ni g. vel. župana Zmaića, ni g. Vebera, ni Vrbančića, da se povjerenik na Rieku pošlje; što će tamo raditi? On će se osvjedočiti, da je na Rieci takovo stanje, ko što si mi predstavljamo. Tu je mnogo faktorah bilo, što je Rieku u ono dovelo, što je sada. Iz zadnjih 15 godinah vidimo, da počamši od ugarskih gubernatorah i postupanje komisara godine 1848, a poslje nastavše vlade bečke, koja je ondje svoje ljude imala, sve je tamo smieralo, da draže ondašnje žitelje proti Hrvatom; ta razdraženost je takova, da veće neima; uspjeha nebi nikakova bilo, da se tamo povjerenik izašalje, jer će javiti saboru ono što je vidio, a svi manje više to znamo; ja sam zato, da se povjerenik iz sredine našeg sabora pošlje, ovo je pravo bana, on može to učiniti, stvar se neka njemu kao vrhovnoj ustavnoj exekutivnoj vlasti zemlje povjeri.

Tomo Padavić. Gosp. predgovornik razjasnio je položaj Rieke od zadnjih 15 godinah, i upliv tudje vlade proti našemu narodu; nu imadem g. Veberu primjetiti, koj je tako dobro i krasno uzrok bune na Rieci razložio, da osim ljudih, koji su pridošli na Rieku, i onih, koji sve ljube samo ne svoje, joste najžalostnije je to, da je naš narod tamo od naše domaće vlade terorisiran. Za dokaz tomu mogli bi navesti mnogo stvarih, ali da vam jedno samo kažem: mjeseca srpnja god. 1860 dobili smo od namjestničtva zapovjed, da se ima u talijanskom predjelu grada Rieke talijanskim jezikom službovati; pitam gdje je taj talijanski predjel? gdje su ova gospoda učila geografiju? to je veliki grieh, a ovakova gospoda stoje na čelu naše domaće vlade. Talijani na Rieci dobili su dozvolju za talijanske novine „Ecco di Fiume," a mi koji smo htjeli izdavati časopis „Primorac" i podnieli smo našu molbu jošt mjeseca studena 1860 na koju još ni do danas riešenja neima. Krivnja dakle velika svega toga leži na naših domaćih oblastih, koje valja da su energičnije u obrani pravah naroda.

Makso Piškorac. Ja se u te uzroke i njihovo razglabanje upustiti neću, jer mi tamošnje okolnosti nisu poznate. Nu njekakov zaključak mora ova visoka kuća učiniti, ako jedan municipij svoje poslanike neće da pošalje na ov sabor. Žalibože da smo iz izvješća g. kapetana grada Rieke doznali, da od 870 izbiračah glasovalo je 840 sa „nessuno." Ja mislim, da oni 30 koji glasovaše, da su representirali grad Rieku, a drugi da su se odrekli svoga prava, neka se dakle pozovu gospoda, koja su izbrana za zastupnike, da razlože zašto nisu došla. Da se povjerenik pošlje, tomu nije vrieme, nego da se putem kapetana riečkog pozovu ona gospoda, koja su izbrana, da dodju; ako neće da dodju, ili ako imadu zato temeljite razloge, neka se drugi izaberu.

Petar Hrvat. Da je Rieka naša, o tom neima pitanja, i ja ću u svoje vrieme o tom govoriti, dapače velim, da se narod naš proti onomu sa svimi silami ima opirati, koj nebi hotio dopustiti, da je Rieka naša. Da Rieka svoje zastupnike na sabor pošlje, imamo zato dva puta; blagi i nasilni; ja sam za prvi, jer će nam drugi i onako poslje ostati. Ja mislim, da je tu zavladala idea, da se poticajem magjarske agitacije probudio takovi duh na Rieci, narodu hrvatskomu neprijateljem; ja bi apelirao na patriotisam Riečanah, i njim kazao, da čim smo na putu, da želimo s Magjarskom stupiti u savez, da nam oni nestoje na putu. S toga predlažem da bi se tamo poslao komisar, i blagim sredstvom pokušao i o tom nastojao, da Riečani svoje zastupnike na naš sabor pošlju; ja mislim da bi se sjedinili, da g. veliki župan grof Erdödy, koj pozna položaj Rieke, jer je bio njeko vrieme tamo gubernator, primi ovo poslanstvo.

Digitized by Google

Petar Očić. Grad Rieka je municipium; kad bi imala pojma šta je municipium, onda nebi bilo potrebno misliti na sredstva, kako da se proti njemu postupa. Grad Rieka kao municipium morao bi cieniti ovo vrieme i uviditi, da neima veće sreće za narod nego u onom času, kad se vieća o javnom dobru. Grad Rieka bio je pozvan, da vieća u javnih stvarih; grad Rieka ovomu pozivu zadovoljio nije; grad Rieka uz to pokazuje, da prkosi, da nemože izpuniti gradjanske krieposti; grad Rieka prkosi svojim ponašanjem ne samo exekutivnoj vlasti, nego i po razmjerju onoj vlasti, koja je želila, da se ovdje sabor drži; kraljevska je volja, da smo se ovdje sakupili kao zastupnici naroda, da se uzporazumijemo, da se dogovaramo o javnom dobru. Tko takva šta hoće izbjeći, znači prkositi i volji naroda i kralja. Grad Rieka luduje; grad Rieka nije municipium; cieli sviet za tim teži, da se može posavjetivati, da ima priliku kako svoje želje i tegobe izraziti može; grad Rieka se izvrgnuo, on je u najvećem razdoru. Ovaj razdor neće tamo nitko umaljiti. Zato predlažem, neka se predstavka učini, da exekutivna vlast sredstva upotriebi, ako oni uzprkos ovih sredstvah nebi izpunili gradjanske dužnosti — to ja mislim exekutivna vlast bi pronašla sredstva, kako se mora postupati sa ljudmi, koji od domovine odpadaju.

Ivan Kukuljević. Gospodo! Budući da je i mene g. zastupnik Veber imenovao kao takovoga, koj bi mogao kao povjerenik otići na Rieku, ogradit se moram proti ovoj visokoj časti, jer nisam prijatelj nikakovih exekucijah, niti se rado u onakove stranke miešam, koje su strastmi uzbunjene. Nu ja gledam takodjer iz sasvim drugoga gledišta povod, radi kojega grad Rieka svoje zastupnike na ov sabor nije poslala, i zašto na ovom zakonotvornom tielu zastupana nije.

Vidim s jedne strane veliki povod tomu u onom, što je g. biskup Soić napomenuo, najme u protunarodnom odgojivanju, jer mi znamo, da odgojivanje tako pojedinog čovjeka, kako i čitave narode rukovodi. Mi vidimo, da pojedini ljudi tudjim duhom odgojeni, tudjim interesom vodjeni, ne ćute one privrženosti prema svojemu narodu, kao što oni, koji su u narodnom duhu odgojeni.

Isto tako biva u gradu Rieci, i tamo se od godine do godine cielo pučanstvo u duhu tudjem odgojiva. Njihove težnje nisu skopčane sa težnjami, ideami i misli onih, koji za srećom i napredkom naše domovine i našega naroda teže, već ih njihovi interesi vode ponajviše preko mora. Oni gledaju vavjek više nego li u Hrvatsku, u krasnu Italiju, koja već radi sretnijih okolnostih, nadvisila je našu domovinu u svakoj umjetnosti i znanosti.

Nije se dakle čuditi, ako Riečani stojeći na moru u vječnom obćenju sa svietom tudjim i talijanskim te tudjim duhom odgojeni za onaj veliki proslavljeni narod više simpatije imadu, nego za naš maleni i siromašni, koj na granici turskoga barbarstva stražu straži i koj je jedva poznat našim susjedom. Drugi povod je, što vidimo, da gdjegod graničimo s tudjimi elementi, budi u Vojvodini, budi u Medjumurju hrvatskom, budi u Dalmaciji, kao i u hrvatskom Primorju, djeluju pod rukom strane sile i strana politika proti nam, jer svaki želi na svoju korist obratiti sva sredstva, koja nisu skopčana s našim interesom.

Mi na Rieci vidimo, da su kroz tajne strane sile probudjene strasti gradjanah, da rade proti onim, koji su dušom i tielom Hrvati, koji su zauzeti za narod svoj vidimo da se dapače sve moguće intrigue prave proti njim, da se sumnjičenje što više razširi. Naši su ljudi u očima zaslieplienog puka podkupljeni. Naši su ljudi orudje vlade i Bog zna šta sve nisu, samo ne za napredak i slobodu i ustav i za čovječanstvo, te za one idee, koje sada u 19. vieku vladaju, a možebit da uprav ove idee najdublje u naših ljudih ukorenjene jesu.

Nesretan je doista slučaj, da se upravo naš puk potvorava sumnjičenjem, nu samo od onih, koji nisu imali sreću odgojeni biti u narodnom duhu, od onih, koji nemaju narodnoga ponosa ni samovjesti, od onih, koji su za tudji element i za tudje interese moralno podkupljeni i koji rade proti nam svakom zgodom.

Proti tomu ustati nije kadar pojedini čovjek, ni povjerenik, nije kadro ovo visoko tielo i cieli naš narod u sadašnjem položaju, to samo vrieme izliečiti može, koje će pokazati, da narod hrvatski ono isto ćućenje za slobodu goji, koje i ikoj drugi narod i više nego ikoj drugi, koj se gradi, da je zauzet za slobodu i ravnopravnost, a uz to sva sredstva upotrebljuje, kako da pogazi onaj narod, koj se želi podići i s njim sravnati.

Dok mi to nepostignemo, da nas sviet bolje upozna, što ćemo postići ako bog dade, skoro, badava bi bila sva koercitivna sredstva.

Poznajem i ja Riečane, koji su zauzeti za sve ono, što je liepo i krasno, ali oni su za sada takodjer zauzeti više za Italiju i za druge narode nego li za nas. Nemojmo ih kriviti, što su žalibože pod drugim uplivom, pod drugom politikom svoj cilj promašili, neuvredjajmo ih, što su zaboravili, da su dio naroda i zemljišta hrvatskog, što su zaboravili, da kad bi hotjeli od Ugarske do Rieke željeznicu graditi, morali bi ju u zraku graditi, kada nebi htjeli preko Hrvatske.

Oni misli, da Hrvati njim zaprieke prave radi obrtnosti, radi željeznice, oni lete za visokimi ideami, koje ih u san ljuljaju; neka svoj san sniju, skoro će se probuditi i uviditi tada jasno, da su sve na okolo okruženi hrvatskim narodom, onim narodom, kojemu oni, hoćeš, nećeš, po rodu, po krvi, po zemljištu i po historiji pripadaju i u buduće pripadali budu.

Zato predlažem, da neupotriebimo koercitivna sredstva i da pristanemo ili uz mnienje g. biskupa Soića, da se predstavka na Nj. Veličanstvo pošalje, neka on kao kralj naš, kao gospodar i kao čuvatelj pravah naših i krune svoje takovo sredstvo upotriebi, kojim će Rieka prinuždena biti, da bude na saboru našem zastupana. Ako pako ova visoka kuća uz to mnienje nebi pristati htjela, onda je bolje, da odustanemo od svakoga sredstva i da propustimo to onomu vremenu, kad će Rieka k osvjedočenju doći, kako je za nju veoma nuždno i veoma potrebito, da municipium, kakav je grad Rieka na zakonotvornom tielu zastupan bude. Rieka mora biti osvjedočena, da ako Hrvatska i nebude se sdružila s Ugarskom, neće biti sdružen s njom ni grad Rieka, jer samostalnost ovoga grada na nikakvom državnom pravu osnovana nije, a kad samostalna svojom zgodom razpravljati nemože, neima prava tražiti ni državne sveze po svojoj volji.

Gr. J. Janković. Da Rieka na Hrvatsku spada, o tom neima dvojbe, zato bi morala zastupana biti na našem saboru, jer ako imaju koja posebna prava oni ih nebrane, jer nije nitko ovdje, koj bi za nje progovoriti mogo. Ja nisam zato, da koercitivna sredstva upotrebljivamo, i to iz uzroka, jer u konstitucionalnom životu koercitivna sredstva nemogu se uporaviti u onom smislu, kako njeki misle. Ja nemogu takodjer pristati na predlog g. Piškorca, da se izbor od 30. koji su glasovali uzme kao izbor cieloga grada, jer ćemo možebiti u kratko vrieme u položaj doći, da nećemo imati samo posla s Ugarskom, nego mi ćemo se sporazumjeti o svem onom,

Digitized by Google

što narod od nas očekiva. Gospodo! ako mi ovo pitanje s Ugarskom riešimo, imamo još jedno važno pitanje; nebi hotio, da se predlog g. Piškorca prime, ovo pitanje je Reichsrath, a od toga zla neka nas Bog sačuva! Mi nemožemo onaj izbor manjine primiti kao izraz cieloga municipija, jerbo su svi pozvani bili, koji pravo izbora imadu i došli su u opredieljeno vrieme na izbor; dakle nemože se kazati, da su se drugi odrekli prava glasovanja, oni su došli i nisu rekli da neće votizirati, nego votizirali su „nessuno.“ Ako bi mi taj izbor manjine primili kao izraz cieloga municipija, to bi isto i vlada mogla upotriebiti, i odrediti da se votizira na „Reichsrath“. Što se tiče predstavke na Nj. Veličanstvo kralja, želim da se ponajprije onamo povjerenik pošlje, i da se osvjedoči, zašto nisu izbrali Riečani svoje zastupnike; za ovu čast imam najviše povjerenja u g. vel. župana zagrebačkog, a poslje da se učini predstavka.

Biskup Strossmayer. Ja možebiti nebi bio progovorio u toj stvari, da nemam odgovoriti na opazku g. grofa Jankovića. Njegov razlog ne stoji, da bi mogla vlada upotriebiti to kao sredstvo, da nas naćera na Reichsrath, ako bi mi priznali, da su zastupnici, koji su na Rieci izabrani onom manjinom, koja se je poslužila svojim pravom usuprot one većine, koja se odreče svog prava.

Mi smo u drugom položaju prema Ricci. Kad se je bio poveo govor o državnom pravu Hrvatske, tada sam ja kazao i opetujem, da kao što se cielo državno tielo naše, isto tako i pojedina uda njegova u javnom životu kretati se smiju i mogu na temelju ustava i državnog prava našeg.

Ustav i državno pravo upravo jest duša i srce, upravo je život našeg državnog tiela; ustav i državno pravo naše je sveta ona sveza, koja naš krasni narod sa predstoljem, a predstolje sa narodom spaja.

Ustav i državno pravo naše, to je ovaj liep, koj različita uda naše domovine i naroda našega u jedno političnо tielo spaja.

Gospodo! u ustav i državno pravo dirati, je noš u srce državnoga tiela našega rinuti, je dirati u onu svetu svezu, koja narod sa kraljem spaja, koja svaki cjeloviti dio naše domovine, svaki dio državne sveze silomice raztrgava i razvrgava. To narod naš nesmije trpiti.

Ustav i državno pravo naše, mniejem da je sveto, koje se niti odozgor, niti odozdol, niti u cielom državnom tielu, niti u nijednoj česti nesmije povriedjati.

Ako je koj dio našega državnoga tiela u tom slučaju, dužnost je ustavne vlade, dužnost ustavne glave ovoga sabora, takovomu slučaju na put stati.

Njekoji dan kazao je jedan zastupnik, da je od Rieke do Zemuna samo jedna želja, samo jedan jek za sjedinjenjem s Ugarskom, i ja kažem, da je od Rieke do Vojvodine samo jedan glas, ali jest i ta želja, da se ta unija nestvara na razvalinah državnog i ustavnog prava hrvatskog naroda.

Ako se ta unija na temelju našeg ustava i našeg državnog prava osnivala bude, tada budite uvjereni, da će biti samostalna, dugotrajna i da će našemu suverenomu narodu na korist, čast i poštenje služiti (gromoviti živio.)

Ja moja gospodo! vidim raztuženim srcem, da Rieka svojim ponašanjem dira u ustav naš, u pravo državno naše, dočim prezire ovo ustavno tielo, dočim neće simo poslati svoje poslanike, pače hoće da se njekakvim načinom od cjelokupnosti odciepi i kamo drugam pridruži.

Čijim uplivom to biva, to neznam, nego to znam, da se to mirnim okom gledati neda, da se tomu na put stati ima.

Ona gospoda, koja na Rieci na čelu stoje, izkazala su mi čast i pohodila me u Beču.

Bio je govor o Rieci, i ona su gospoda priznala, da grad Rieka na cjelokupnost hrvatske države spada, ona su priznala, da je budućnost i sretni razvitak grada Rieke najuže skopčan sa budućnošću i sretnim razvitkom ciele mile naše domovine.

Samo su to želila ona gospoda, da se na osobite okolnosti, na posebne potreboće i zahtjeve grada Rieke obzir uzme. Ja sam rekao toj gospodi i velim to opet sada, da svim nam kao što ciele domovine naše slava, čast, napredak i spas, tako i pojedinog tiela na srcu ležati mora.

Ako moramo imati zdravo državno tielo, tada nam je i skrbiti, da nam pojedine sile i pojedina uda zdrava i ciela budu.

Ja sam odgovorio, da ćemo na Ricku osobiti obzir uzeti, jerbo napredak grada Rieke nam svim na srcu leži, ali ja opetujem, da se grad Rieka našemu pravu pokori, da se od trojedne kraljevine neodciepi i da skoro svoje poslanike na ovaj sabor pošalje i da svoje zahtjeve i interese svoje s onimi ciele naše domovine spoji. Čast, sreća domovine naše jest slava i čast pojedinog i svakog, koji smo ovdje.

Samo jedno ću još opaziti, dočim je u ovoj visokoj kući predmet već sasvim izcrpljen, na ono, što su njeki ljudi mislili, da grad Rieka u zadnjem vremenu hoće, da se neposredno k ugarskoj državi utjelovi.

Ja kažem, ako se uzme historično pravo u čistom smislu tada je tolika jasno kao sunce, da je Rieka vavjek bila i da će vavjek ostati cjeloviti dio države naše.

Istina je, da grad Rieka po njeko vrieme nije bio faktično spojen sa hrvatskom; ali odtud nesliedi, da je odciepljen od hrvatske; njeki ljudi kažu, da se neuživano pravo gubi; ja to nijećem, jerbo ima narodnih pravah, koja nigda neizumiru. Čestoput se i to dogadja, da oni isti, koji su krivi, da narod u nesvjesticu pane, tim položajem se služe, da prava naroda poharaju; a to toliko znači, koliko nepravdu crnijom i gorjom nepravdom braniti.

Gospodo! ako ja il ma koj čovjek komu kakvo piće dam, da ga unesviestim zato, dok se on u ovom položaju nalazi, nisam si ja njegovo imanje pravom prisvojio.

Tako je i s narodom, vrhu naroda je u takom slučaju bog i božje oko. Non remittitur peccatum nisi restituatur ablatum; res clamat ad dominum suum.

Šta se Rieke tiče netreba dokaza i da već glede prirodnog položaja neposredno ne drugoj državi nego samo Hrvatskoj pripada. Medju Riekom i ugarskom državom je velika prostorina, skok s kopna Ugarskog u sinje more odveć bi pogibelan bio.

Tko bi hotio, da se grad Rieka nesdruži sa Hrvatskom, taj bi rado, da se ova prostorina otvori u jaz gdje bi se mogla zakopati ljubav medju dva naroda.

Samo s toga i ljubav medju ovima dvima narodima je obća sreća jer najsvetije interese ima narod Hrvatski i Ugarski zajedničke; zato je potreba, da se sloga i ljubav u cieloj cjelovitosti povrati. Ako bi se prostorija izmedju Ugarske i jadranskog mora u jaz pretvorila, mogle bi svetinje i jednog i drugog naroda plienom ždriela jaznog postati.

Ja mislim, da Rieka u nikakvo drugo odnošenje nemože stupiti prama Ugarskoj, nego u ono, u koje će stupiti naša trojedna kraljevina, i da se u nikakvom smislu ovaj predmet drugdje riešiti nemože, nego na našem saboru.

Mi smo pozvani kao slobodni državljani, da na temelju našega ustava o sreći naroda viećamo, i da odnošaj naš naprama Ugarskoj u podpunoj neodvisnosti ustanovimo.

*

Digitized by Google

U kakvi odnošaj stupi ciela naša domovina, u taki će stupiti i svaka njezina čestica, te i Rieka.

Ja se slažem s onim mnienjem, da se blažija sredstva, na koliko je to moguće, i na koliko ova nisu izcrpljena, upotriebe, inače pako scienim, da se nješta učiniti mora, jerbo Rieka svojim ponošanjem vriedja najtemeljitije pravo naše; narod pako ako se slobodnim ćuti, nemože dopustiti, da se to pravo nogami gazi.

Ja sam mnienja, da se po predlogu gg. Vebera i Piškorca kraljevski povjerenik pošalje.

Rieka državopravno na cjelovitost našu spada, ter joj je dužnost amo poslanike svoje birati. Mi pako kano neodvisni narod odnošaj naš naprama Austriji tek riešiti imamo, ter ako bi samo jednim glasom pretežnija stranka bila, koja neće da šalje na državno vieće, to se bez očite nepravde i povriede naših pravah nebi mogo narod prisilit da na isto vieće poslanike svoje bira.

Ako bi se pako narod ma kakvim načinom na to prisilio, to bi bila crna nepravda, proti kojoj bi i u istom grobu protestirati moro.

Ja kažem, da se izašalje povjerenik i da se mudrim i umjerenim načinom djeluje tako na grad Rieku, da njegov municipium izbor učini i svoje poslanike na ovaj sabor pošalje i da oni o svem dobru domovine naše i o posebnih interesih njihovih s nami viećaju.

Biskup Soić. Samo da odgovorim. Na onu talijansku stranku se ima takodjer obzir uzeti. Kako su već dosada mnogi, i osobito g. podžupan zagrebački kazali, da su Riečani bolestni, zato treba, da jih neostavimo, i da jim nedamo lieka, koj je protivan. Riečani imadu uvjek pred očima i misle, da ćemo mi Hrvati i Slavonci njim uzeti talijanski jezik. Ja sam tielom i dušom Hrvat; ali ako uzmemo obzir na grad Rieku, znajuć, da grad izključivo živi od pomorstva, nemože se izključiti talijanski jezik. Ja dakle bi želio, da iz ovog visokog doma zaključak se učini, da nećemo izključiti talijanski jezik. Ja nisam zato, da se, kako je g. gr. Janković predložio, svakako povjerenik pošalje, nego mislim, da se ono, što je g. vel. župan Zmaić rekao, može uzeti za službeno. On je tamo bio, preduzeo je izbor, izbirači su došli, pa kakav je to uspjeh? nikakav. Ja bi želio, da se cilj postigne, i mislim, da neće moći povjerenik šta učiniti, dakle da od toga odustanemo.

Gr. I. Erdödy. Ja sam naumio u tom predmetu govoriti i moje mnienje izraziti, nego dočim je s jedne strane g. veliki župan Kukuljević, a s druge strane g. vel. župan i biskup Strossmayer toliko krasnih riečih o tom govorio, to ja u tom obziru, šta se tiče pitanja samo njekoliko riečih kazati mogu i moram. Ja štimam, da blagim načinom u naš bratinski savez pozovemo Rieku; ja in generalitate mislim, da netreba da mi povjerenika tamo pošljemo, jer sam toga uvjerenja, da čim se pitanje o našem savezu prama Ugarskoj rieši, da će Riečani i bez svakoga povjerenika ovamo poslati svoje zastupnike; štimam nadalje, ako bi se kakov povjerenik poslao, koj bi morao onu gospodu na naše idee obrnuti, da bi taj morao biti Talijan. Ja sam pako Hrvat, ja nebi mogao ništa opraviti. Ako sam na jednoj strani prijatelj, na drugoj strani sam neprijatelj.

Stjepan Iliašević. Prije njekoliko godinah u svojem službenom poslu bivši više putah na Rieci za dužnost si smatram da polag mogućnosti proučim odnošaje i stanje stanovnikah tamošnjih; što pronadjoh? pronadjoh, da je taj narod stojao u tiesnih odnošenjih sa raznimi narodi i to od njegda. Danas tamo gospodovahu Hrvati, sutra Talijani, sada Francezi, onda Englezi, danas Niemci, sutra Magjari i t. d. Nije dakle čudo, da se Rieka povela za onimi, s kojimi bijaše u tiesnom odnošenju. I to inače nemože biti, jer kao trgovački grad morade razviti zastavu, na kojoj je napisana rieč: „interes.“ Ako dakle danas Rieka goji osobitu simpatiju za Magjare, to si je posve dosljedna značaju svomu, jer od Magjarah za sada izgleda najveća korist, i to korist iz željeznice proiztičuću, koja no je njojzi od Magjarah ujamčena; dočim joj mi dosada takova jamstva pružiti nemogosmo, da nenapominjem razne one agitacije nikad nepočivajućih magjarskih agentah, koje tim sigurnije uvjenčava uspjeh, čim sam bolje uvjeren, da je narod riečki, narod golubje blage ćudi, narod kojim agenti kao vjetar trstikom vlada. S toga nemogu toliko zamjeriti Riečanom, da kao trgovački ljudi povadjaju se za većim svojim interesom, nu svakako jim zamjeram, da se iznevjeravaju svojoj majci hrvatskoj domovini, i to u sadanje doba, gdje sve oživljuje oriaški duh današnjega vremena, vremena narodnosti — silni duh, pred kojim se puci i narodi klanjaju, pred kojim gore papireni ugovori a prestolja drhću i padaju, dočim se preko mrtvih tjelesah i užasnih razvalinah srodne sile sjedinjuju u divni bratski savez osnovan na pravdi i vječnoj istini, Bog je istina, a što je pravo i Bogu je drago. Dakle ni ja nemogu odobriti čin grada Rieke, što se od nas odjeljuje, i svezu našu, svezu po krvi i koljenu nemilice razkida; nu želim, da se s narodom tamošnjim nježno postupa i da se glede njega blago sredstvo upotriebi, te bi najshodnije bilo, da se odpravi predstavka na Nj. Veličanstvo našega kralja po predlogu gosp. biskupa Soića — ja mislim da će Rieka rieči vladara ustopice, kao što valja ozvati se, a mi ćemo tim dužnosti svojoj prama braći našoj zadovoljiti, i majci domovini učiniti najbolju uslugu.

Makso Prica. Ja sam ovdje na redu, koj sam želio o tom govoriti; nu buduć, da se je već toliko o tom predmetu govorilo, da je gotovo izcrpljen, s toga predlažem, da bi se izvolilo izreći, da se ima diskusija zaglaviti.

Jovan Živković. Što se tiče grada Rieke slažem se s mnienjem gg. predgovornikah, ali dopustite mi gospodo! mi se odaljujemo od naše celji; ja mislim, da je prvo pitanje, kako ćemo našu braću ovamo dovesti; a drugo pitanje, kud ima Rieka spadati, to ovamo nespada, nego na odnošenje trojedne kraljevine naprama Ugarskoj, koje će u svoje vrieme u pretresivanje doći; što se tiče načina kako ćemo našu braću u naš krug dovesti, ima zato 3 sredstva, 1) da se povjerenik pošlje, 2) da se učini predstavka na Nj. Veličanstvo, 3) sredstvo nisam dobro shvatio; ja sam zato, da se povjerenik izašalje, i iztraži kako stoje stvari, ja mislim da će oni u ovo doba, kad će se glavna pitanja za našu domovinu riešavati, doista i doći, zato bi želio, da se upotriebi pomiriteljno sredstvo; u ostalom slažem se s g. Pricom, jerbo je ovaj predmet izcrpljen.

Josip Vranicani. U ovom pitanju riečkom čuo sam različita mnienja, žao mi je što moram izjaviti, da se s nijednim neslažem. Ja činim razliku medju intriguami i spletkami, koje na Rieci bivaju. Ovamo spada ponajviše čin izbora zastupnikah na sabor trojedne kraljevine. Mi smo čuli od g. vel. župana Zmaića, da se je čin izbora zastupnikah za sabor preduzeo; ali oni, koji su izbrani, nisu hotjeli doći; pitanje je sada, hoćemo li mi to izvješće g. vel. župana primiti za zvanično ili samo privatno. Ako mi to izvješće za privatno uzmemo, onda sabor nemože viećati o tom, kako je taj izbor svršen; ako se pako ovo izvješće primi za službeno, onda se ima smatrati izbor za dovršen, ali da poslanici nisu

Digitized by Google

hotjeli doći. Mi službenog temelja neimamo, da grad Rieka svojih zastupnikah poslati neće, zato mislim da neimamo drugoga sredstva, nego da pripoznamo izvješće g. vel. župana riečkog, da je izbor dovršen, i da oni koji su izbrani, nisu hotjeli doći, da se dakle grad Rieka po drugi put pozvati mora, da svoje poslanike pošalje, ako onda nebi hotjeli poslati, onda ima sabor sredstva u ruci, koja za taj čin upotrebiti može. Najglavnija točka je, da na Rieci biva škandal za cieli hrvatski narod, da ovo zakonotvorno tielo podnositi nemože; čudo mi je samo, da se to pretresiva kao europejsko pitanje i o njekakvom pomiriteljnom sredstvu govoru. Sabor trojedne kraljevine je zakonotvorno tielo, ali nije to samo njegova svrha, nego i to da nadzire, da exekutivna vlast izvršuje one zakone, koji su na saboru stvoreni. Tu neima pitanja, hoće li se Rieka pedvrgnuti zakonom našim, nego je pitanje, da li organi, koji imaju dužnost zakone izvršivati, takove izvršuju ili ne. Pitam ja, kad je pala čast sabora, i čast banska, u našoj zemlji, da moramo pitati za sredstva, kako ćemo ovoj nepokornosti grada Rieke doskočiti; pitam s druge strane odkad je vlast velikog župana tako nizko pala, da se smiju gaziti zakoni, i da takav jedan grad kadar je gaziti prava trojedne kraljevine! Veliki župani su oni organi, koji imaju nadzirati, da se zakoni izvršuju. Ja mislim, da nisu vremena u sadašnje doba, da se koercitivna sredstva upotrebe. Ako je sabor toga mnienja, da se zakon vriedjati može, onda nismo zreli za ustavnost, jerbo u ustavnosti nije ništa svetije, nego zakoni. Dakle ja nisam zato, da se upotriebe koercitivna sredstva; mi smo vidili, da se god. 1845 ovdje u Zagrebu postrieljani ljudi i to sve u konštituciji (Pet. Hrvat: to je bilo nezakonito). Znam da je bilo nezakonito, ali baš tadašnji ban kao organ exekutivne vlasti imao je dužnost nadzirati, da se zakoni izvršuju. Ja nisam ni zato, da se povjerenik pošlje. Mi imamo dosti organah, kojim pripada exekutivna vlast, da naša prava brane, mi imamo bana, imamo namjestničtvo, velike župane, a imamo na Rieci naše graničare, koji će na zapovied bana na ruku ići vel. županu, ako uztreba; ali ja mislim, da do toga doći neće. Ako Rieka spada na trojednu kraljevinu, zašto representacija? šta će nam kralj odgovoriti: ako niste kadri jedan gradić, kao što Rieka pokoriti i u redu uzdržati, to nemate pravo nanj, šta će vam vaša ustavnost, šta sloboda, šta neodvisnost? Mi ako držimo što do konstitucije, moramo znati zakone obdržavati; i ja sam zato, da sabor zamoli bana, da on glede grada Rieke sva sredstva upotriebi i da isto tako sve druge exekutivne organe na odgovornost pozove, da svoju dužnost učine, da se naš narod nevriedjaju došljaci. Ako nećemo izvršivati zakone, onda i netreba da ih stvaramo.

Slavoljub Vrbančić. Ja sam prvi potaknuo ovo pitanje neka mi bude dakle dopušteno jošte koju o tom reći. Koliko ja poznam stanje stvarih na Rieci, osvjedočen sam, da s paliativnimi sredstvi nećemo doći na cilj. Kada sam govorio radi odaslanja povjerenika, imao sam pred očima druge države, njihovu strogost, kojom se one u sličnih slučajevih služe. Postupanje grada Rieke očito tamo smjera da se odkine od našega tiela, zato sam za predlog da se povjerenik s neograničenom vlašću onamo pošlje, a za pomiriteljno sredstvo nisam. Imam primjetiti g. Jankoviću, da je naš položaj prema Rieci sasvim drugi od onoga, nego prema Austriji, mi imademo pravo zahtievati od Rieke, da ona svoje poslanike pošlje na naš sabor, a ona ima dužnost slati ih ovamo. Dočim Austrija nema pravo nas zvati u državno vieće, tim bo bi se podkopala naša ustavna kardinalna prava, a nemamo ni dužnost ovakomu pozivu zadovoljiti.

Ivan Mažuranić. Mnogo je već liepih i domoljubnih govorah bilo na našem saboru, koji moraju da razvesele svakoga, koj ćuti za svoj narod; vidim da je pravedni gniev ovog naroda, što se jedan grad usudi proti volji kralja i naroda raditi, što grad Rieka ni na poziv i glas kralja ni na želju naroda svoga nije poslala svoje zastupnike na sabor, nu meni se čini, da nije dosti razjasnjena stvar ni sjedne ni sdruge strane. Mi velimo i pravo velimo, da je Rieka naša, jer kako je g. biskup Soić razložio, kraljica Marija Terezija povratila je diplomom od god. 1777 grad Rieku našoj zemlji, medjutim svakomu je poznato, da se taj položaj tako izkvario, da se već skoro nije ni moglo braniti, da je Rieka naša, velim da se je tečajem vremena ondašnji položaj tako izkvario, da je veći dio stanovnikah ondašnjih, koji tvrde, da Rieka nespada na Hrvatsku. Ja samo stvar shvaćam, kako stoji, a tim je stigla god. 1848. a Rieka je dielila isti udes, koj i mi. Pitam imamo li pravnog razloga i temelja, da kažemo upravo, da je Rieka naša — nitko neće prigovoriti, kad velim, da ono, što je prije 1848. god. bilo naše, da je bilo naše i god. 1848., i da je to pravo sada još većma potenzirano, ali Riečani nepripoznaju naše zakone, oni nastoje dokazati, da nisu članovi našega naroda. Od onda je viditi, da mi s Riekom stojimo u procesu. Mi imamo za nas ne samo stare nego i nove zakone poslje god. 1848., kraljevsku resolutiu od 7. travnja 1850., gdje se jasno kaže, da je Rieka naša, ali to sve jošte nije konačna sentencia. Mi ako hoćemo što učiniti, moramo taj proces sententiom svršiti. Jer Rieka jošte jednako tvrdi, da nije naša, moramo dakle pokazati punomoćnu sentenciu o tom, da je naša. Mi imamo sentenciu o tom u kralj. resulcii od god. 1850. Ja vam moja gospodo nemogu drugo savjetovati, nego vas pozorne učiniti, ako hoćete imati pravni temelj u tom poslu, da ištete, da se inarticulira ona resolucia, da grad Rieka spada na Hrvatsku i Slavoniju. Na ovaj način ako se posve nevaram biti će jednim potezom pera na konštitucialnom putu riešeno, da je Rieka naša. Može se takodjer u obzir uzeti, što je g. veliki župan Zmaić kazao, da je izbor gotov, i da se čeka dok dodju zastupnici grada Rieke, ali ipak ako nedodju, da to urgiraju. Ako pošljemo komisara još će se većma razdražiti, ako hoćete miriti se, onda ćete pogoditi čast naroda.

Mato Mrazović. Da bi se glasovalo, hoće li se ov predlog primiti ili ne?

Čita izvjestje, da se pozove Rieka, hoće li poslati svoje zastupnike?

Makso Prica. Učinjena su dva glavna predloga po g. biskupu Soiću, da bi se predstavka učinila, i drugi predlog, da se komisar pošlje, a treći je predlog odbora, neka se daklje redom glasuje.

Mato Mrazović. Gosp. Mažuranić govorio je o izboru zastupnikah na Rieci, glede inarticuliranja našeg prava na grad Rieku; što se potonjega predloga tiče, taj može biti posebnim predmetom pretresivanja, nu neka izvoli g. Mažuranić sada svoj prvi predlog formirati.

Ivan Mažuranić. Ja predlažem, da dočim je g. vel. župan riečki izviestio, da su izabrani zastupnici; to neka se počeka hoće li ovi doći, i ako isti ovi izabrani zastupnici nedodju za 8 danah, onda neka se dade nalog da se izberu drugi.

Ban. Prie svega ćemo glasovati o predlogu odbora, koji su za predlog odbora neka ustanu.

Većina ustaje, primljen je daklje predlog odbora.

Tim bi zaključena sjednica.

Digitized by Google

Deveta saborska sjednica dne 29. travnja 1861.

Zapisnik.

zametnut u osmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset sedmoga travnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina baruna Josipa Šokčevića.

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljednje sjednice od 27. t. m. 1861 i pošto bi potanje ustanovljeno da se radi predstojećih pravoslavnih uskrsnih praznikah od 1. pa sve do 9. svibnja t. g. sjednice saborske nedrže, odobren.

Zatim budu dodatno k spomenutomu zapisniku čitana pisma, pisanu gradu Rieči, kaptolu riečkomu i dolnjo-karlovačkoj konsistoriji, da pošalju svojih zastupnikah na sabor.

Izza toga bude po saborskom bilježniku M. Bogoviću pročitana i od strane sabora odobrena predstavka, podnešena Nj. Veličanstvu radi toga, da se odreke prestolne Ferdinanda V. ugrsk.-hrv.-slav.-dalmatinskog kralja i nadvojvode austrijanskoga Franje Karla saboru trojedne kraljevine priobće.

Zatim nastavi gosp. Mrazović prekjučer odgodjeno dalnje čitanje izvješća osrednjega glavnoga verifikacionalnoga odbora s točkom 5. tičućom se poslanikah županije sriemske, gdje se predlaže, da se dotična županija upita, zašto na ovaj sabor nije poslala svojih zastupnikah po propisu izbornoga reda? i pošto g. Živković, zastupnik iz Sriema, zamoli, da se ovo pitanje odgodi donle, dok odbor, imenovan za ovjerovljenje novo prispjevših članovah saborskih, nebude gotov sa svojim poslom, javi g. Stojanović, da je dotični odbor gotov i g. Mirko Hrvat, izvjestitelj toga odbora stane odmah čitati predlog sastojeći se u tom; da se sriemskoj županiji kao cjelokupnom i sustavnom dielu trojedne kraljevine, uza sve štovanje autonomne i municipalne vlasti njezine ipak dopustiti nemože, da se otme izpod obćega zakona, te zato da se rečena županija pozove, neka po propisu izbornoga reda §. 2. i 3. za četernajst danah pošalje po varmedjiskih kotarih, zatim Vukovaru, Irigu i Rumi izabrane zastupnike, a njezina dva kolektivno izabrana i poslana zastupnika da se dotle prihvate — i taj bi predlog primljen.

Izza toga g. M. Hrvat nadalje izvješćuje o tom: da g. veliki župan sriemski Petar grof Pejačević pismeno javlja, da poradi odsuća obijuh svojih podžupanah na ovaj sabor doći nije mogo, nu da će naknadno prispjeti, na što bude odlučeno; da se g. vel. županu grofu Pejačeviću piše, neka za osam danah na ovaj sabor dodje, 2. izvješćuje g. M. Hrvat o tom: da se g. kanonik Adalbert Mariašević radi bolesti pismeno odriče svoga poslanstva, prenoseći isto na g. profesora Matu Mesića, što bi uzeto do znanja.

G. podpredsjednik Julio grof Janković javi saboru, da su gg. zastupnici Škender Fodroci, Franjo Kemenović, Janko Car, Dimitrija Tajčević, Gjuro Smičiklas, biškup križevački dopustom preuzvišenoga g. Bana na njeko vrieme otišli, i to bude uzeto do znanja. G. M. Mrazović izvješćuje nadalje: da su sl. i povl. trgovišta Mrkopalj, Ravnagora i Vrbovsko samo jednoga zastupnika na sabor poslala, dočim ih svaku na pose po jedan ide, i s toga da predlaže osrednji verifikacionalni odbor: neka se svakoj izmedju napomenutih obćinah na pose dozvoli poslati svoga zastupnika. — Sabor primi taj predlog, i pošto se g. Tomislav Cuculić izjavio, da će zastupati obćinu Mrkopalj, bude odlučeno, da se piše obćini Vrbovsko i Ravnagora, neka svaka svoga zastupnika iazbere, i ovamo pošalje.

Nadalje izvješćuje g. Mrazović, kako bi vojnička krajina, Dalmacija, Medjumurje, Istrija i dotični, njekad na kraljevinu Hrvatsku spadajući slovenski krajevi kao dielovi naše domovine, na sabor ovoj pozvani biti morali, te s toga budući pozvani nisu, predlaže osrednji verifikacionalni odbor, da se na Nj. Veličanstvo sjajna deputacija iz sredine sabora izašalje, i to s posebnom predstavkom, gdjeno će zaiskati od vladara našega cjelokupnost trojedne naše kraljevine, a uslied toga da se u smislu obećanjah Nj. Veličanstva predšastnikah to združenje ili bolje utielovljenje već jednom u djelo privede. Glede pitanja o Medjumurju da se ostavi za ono vrieme, kad se bude radilo o uredjenju naših odnošenjah prama Ugrskoj. Glede Istrije i dotičnih slovenskih krajevah pako da se pridruže Hrvatskoj ako ne prije, a to svakako onda, kad se budu revidirali ugovori tičući se saveza njemačkoga. — Izza više izvrstnih, velevažni taj predmet gotovo izcrpljujućih govorah pristade sabor na glavne točke osrednjega odbora uz sliedeće potonje zaključke, i to:

1.) da se predstavka Nj. Velicanstvu podnese o tom, da se vojnička Krajina kao bezdvojbeni cjelokupni dio trojedne kraljevine pozove i zastupa već na ovom saboru, i to na temelju slobodnoga izbora, a ustavne naše inštitucije da se imadu protegnuti i na Krajinu;

2.) da se Nj. Veličanstvu glede Senja posebno predstavka podnese o tom: da se isti grad oprosti od nezakonitoga i protuustavnoga upliva vojene uprave, i da se u njem s njesta uvede uprava gradjansko ustavna;

3.) da se Nj. Veličanstvo predstavkom umoli, o tom: da se odredjeno po Nj. Veličanstvu državopravno sdruženje Dalmacije zajedno s Dubrovnikom i Kotorom sa trojednom kraljevinom jednom već oživotvori, a tako isto, da se i Kvarnerski otoci sdruže i spoje sa trojednom kraljevinom;

Digitized by Google

4.) da se predstavkom na Nj. Veličanstvo prosvjed uloži proti tomu, što je sabor Dalmatinski samostalno izabrao odaslanike za carstveno viece;

5.) da se te predstavke Nj. Veličanstvu kralju Franji Josipu I. putem posebnoga odbora iz sredine sabora izabrati se imajućega pošalju;

6.) da se rečeni odbor u Beču neupušta s nikim do jedino s vladarom i kraljem našim u kakovo dogovaranje;

7.) da se na pose opet putem predstavke, upravljene na Nj. Veličanstvo prosvjeduje proti svakom umješivanju tudje vlade, osim naše domaće u poslove i odnošenja Dalmatinska;

8.) da si narod naš svakako hoće da pričuva pravo svoje historičko u slučaju kad bi se orientalno pitanje riešilo, na one turske pokrajine, koje su bez volje naroda turskoj priklopljene; napokon 9.) da se brzojavom omoli Nj. Veličanstvo kralj naš, da se g. Gjuro Vragolov iz Cavtata i svi ostali, koji su povodom pitanja o sdruženju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom kao politični okrivljenici uapšeni s mjesta na slobodu puste, i da se svaka iztraga radi toga budi proti komu god povedena, obustavi.

Zatim budu izabrani sliedeći članovi sabora, da pod predvoditeljstvom bana baruna Šokčevića sa gorenavedenimi molbami i tegobami pred lice vladara i kralja našega kao izaslan iz sredine sabora odbor stupe i to uzoriti g. stožernik Gj. Haulik, preuzv. g. biškup djakov. J.J. Strossmajer, presvietli gg. biškupi Petar Joannović, i Stiepan Kragujević, veliki župani Iv. grof Erdödi, Iv. Kukuljević, Ljudevit Vukotinović, Julio grof Janković, Bartol vitez Zmaić, presv. gg. grofovi Ant. Jelačić, F. M. L. Friderik Kulmer, Pejačević Ladislav, Henrik Khuen, Nik. Pucić, presv. gg. baruni Gustav Prandau, Rauch Levin, Šišman Ottenfels, Drag. Kušlan, zatim gg. Ferdinand Inkej, Vranicani Ambroz, Koloman Bedeković, Franjo Rački kanonik, Dimitrija Lončarević proto, Vranicani Joso, Vranicani Vinko, Slavoljub Vrbančić i Dragutin Jelačić.

Na predlog g. Rob. Zlatarovića bude uz obće zadovoljstvo gospodi Dalmatincem grofu Medi Puciću, Stjepanu Ivičeviću i Vinku Miliću u znak Hrvatske bratske ljubavi u sabornici u sried zastupnikah mjesto podato.

Na predlog g. Drag. bar. Kušlana buduć da se saborskim bilježnikom, zabavljenim tekućimi poslovi, olakša zadaća sliedeća gg. izabrana da sastavljaju predstavke za odbor u Beč iduci, najme, presv. g. Ivan Kukuljević, Franjo Rački, Drag. bar. Kušlan, Adolfo Veber, Mirko Šuhaj, Mato Mesić i Robert Zlatarović.

Na predlog preuzv. g. bana, da bi se Nj. Veličanstvu na kralj. pisma, saboru priobćena, odgovorilo, bude odlučeno: da se kao izraz povjerenja naroda naprama Nj. Veličanstvu ima smatrati današnja odluka saborska, kojom je odredjeno, da se ima podnieti Nj. Veličanstvu predstavka radi vojničke Krajine i Dalmacije putem sjajnoga odbora izabrana i izaslana iz sredine sabora, i zato da druge posebne izjave povjerenja naprama Nj. Veličanstvu netreba.

Zatim predloži presv. g. vel. župan Križevački Ljud. Vukotinović uslied dnevnoga reda točke II.: 1. da se predmet utemeljenja akademije jugoslavenske pod zaštitu visokog sabora trojedne kraljevine hrvatsko-dalmatinsko slavonske stavi, i to da se posebnim člankom izreče; 2. da se imena p. n. darovnikah za viečnu uspomenu uvrste u zapisnik sa naročitom zahvalnošću naroda, a 3. da se imenuje odbor sastojeći se iz članovah, *a.* koji će izraditi osnovu i pravila toga zavoda i sveučilišta jugoslavenskoga, *b.* koji će novce u tu svrhu sakupljene i kupiti se imajuće rukovoditi. — Predlozi ti budu sa zadovoljstvom primljeni, te odmah u s mislu 3. točke ovih predlogah sliedeća p. n. gospoda u dotične odbore izabrana u 1. t. j. za struku znanstvenu: biškup J. J. Strossmayer, Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević, Ljud. Vukotinović, Medo Pucić grof, dr. Stjep. Iliašević, dr. Fr. Rački, dr. Jerolim Andrić, dr. Pavo Muhić, dr. Mirko Šuhaj, dr. Josip Vranicani, dr. Franjo Šagovac, Adolfo Veber, Makso Prica, Mirko Bogović, Matija Mesić, Vinko Pacel, u 2. t. j. za struku ekonomičku: grof Julio Janković, grof Frid. Kulmer, bar. Šišman Ottenfels, vitez Ambroz Vranicani, Mojsija Baltić, Škender Egersdorfer Frid. Kraljević, Ivan Vončina, Svetozar Kušević, Makso Piškorec, Ante Jakić i Franje Lovrić.

Izza kako bi preuz. g. biškup Jos. Strossmayer o znamenitosti i zadaći jugoslavenske akademije, koju je on prvi sa glavnicom od 50,000 for. utemeljio, uzhićujuće slovo progovorio bio, bude na predlog g. saborskog bilježnika M. Bogovića odlučeno, da se taj govor preuz. g. biškupa o akademiji i univerzitetu jugoslavenskom držan, te obćenitim uzklikom primljen, u više hiljade exemplarah tiskan, medju narod razturi.

Na predlog g. grofa Julija Jankovića podkriepljen propisanim podpisom od 15 saborskih članovah bude odlučeno: da se imenuje odbor od trojice članovah za reviziju saborskoga dnevnika, i za kontrolu brzopisacah, — u tu svrhu imenovani su s mjesta gg. Vinko Pacel, Slavoljub Vrbančić i Ivan Vončina. Glede plaće brzopisacah, sto ju takodjer spominje predlog g. grofa Jankovića, odlučeno, da se stavi na dnevni red.

Svietli ban zatim digne i odgodi sjednicu do sriede, to jest 1. svibnja 1861.

I time se svrši i zaključi zapisnik.

Šokčević, s. r.
ban.

M. Bogović, s. r.
bilježnik.

Preuzv. g. **ban.** Molim moja gospodo! da se pročita zapisnik.

Makso Prica. Čita zapisnik zadnje sjednice.

Franjo Lovrić. Kako se to razumije od četvrtka do četvrtka, jeli inklusive ili exklusive.

Makso Prica. Od 2. do izključivo 9. t. m.

Preuzv. g. **ban.** U petak biti će prva sjednica.

Makso Prica. Čita pisma pisana riečkomu kaptolu, dolnjo-karlovačkoj konsistoriji i na poglavarstvo grada Rieke, da za rok od 8 danah pošalju svojih zastupnikah na sabor.

Mirko Bogović. Čita predstavku, koja se ima podnieti Nj. Veličanstvu radi toga, da se odreke prestolne Ferdinanda V. i Nadvojvode Franje Karla saboru priobće.

Vaše posvećeno c. kr. apoštolsko Veličanstvo!

Gospodaru i kralju naš premilostivi!

Trinajst po gotovu godinah prodje, odkako se narod naš na saboru trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske posljednji put sakupio; trinajst godinah kobnih, gdje ga je crna i studena noć pritisnula, te je s toga nalik nesretnomu i u vlastitom domu tudju pastorku nemilo cvilio i gorkimi suzami rosio i gojio do dva mila mu još preostala svieta: uspomenu najme slavne njekoč prošastnosti, i bolje ako bog da — budućnosti. Mnogo je u to nezaboravno doba prepatio ubog nu pošten narod naš, buduć da je prav pravcat oskudievao s pravde i pravice, koju mu maćehinski brojiše ruke tudje — tudje ruke, težke muke. U to iznenada

*

Digitized by Google

narodu našemu opet svanu zora, jer svemogući, koji upravlja srca kraljevah, potaknu i ganu srce Vašega Veličanstva, plod pako toga ganuća bijaše carska povelja od 20. listop. p. g. kojom je Veličanstvo Vaše premilostivo izreći izvoljelo sveto načelo ravnopravnosti glede svijuh gospodstvu sretno vladajuće kuće austrijanske podvrženih narodah.

Spomenuta povelja Veličanstva Vašega bila je narodu našemu zlatan onaj most, po kojem je s onoga tmastoga kraja sretnoga prešo, te onkraj nakon pol godine opet kriepko posjeo svoju ponješto tečajem vjekovah, ponješto opet silovitom bujicom pustih državnih teorijah i pokusah nedavno još oštećenu, ali zato ipak na nepobornom pravnom i historičkom temelju svedj još čvrsto osovljenu staru i svetu djedovinu, krvju dičnih svojih praotacah stotinu putah odkupljenu, i divno posvećenu.

Na rečenom dakle pravnom i historičkom svojem temelju sastade se evo opet nakon rečenih trinajst godinah narod naš, zakono zastupan na saboru trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, pa pošto mu je u istinu stalo do toga, da narodno i političnо svoje biće ne samo za sad, već i za buduće obezbiedi, i proti svakomu napadu ogradi, stoga scieni, da mu se uz to svakako i bitnih njekih obličnostih držati treba, koje su tim više potrebite, što se tajiti neda, da se osnivaju na temeljnom pravu naroda, i na želji njegovoj naročito izraženoj.

Sad, gdje je nedavno previšnjom i možnom riečju Vašega Veličanstva oboren silni onaj zid, koj je do nedavno još dielio narode ausrijanske od svojega premilostivoga vladara, sad se približuje i narod naš sjajnomu i možnomu prestolju posvećenoga Veličanstva Vašega sa prepokornom i smirenom, u šestoj saborskoj sjednici dne 25. travnja t. g. držanoj jednodušno odlučenom molbom: da bi Veličanstvo Vaše saboru trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske prestolnu odreku Nj. c. kr. apoštolskog Veličanstva Ferd. V. zatim prejasnoga c. kr. nadvojvode austrijanskoga, a ujedno i milostivoga otca Vašega Veličanstva Franje Karla, istim onim načinom premilostivo priobćiti izvoljelo, kojim spomenute izprave priobćene bijahu saboru ugarskomu.

Osim glavnih i temeljnih državopravnih ugovorah sklopljenih izmedju naroda našega, i kraljevi: Kolomana g. 1102 zatim Ferdinanda I. g. 1527 i Karla III. g. 1712 imade i kraljevskih zavjerenicah trojednojnoj kraljevini našoj i to od Kolomana, Stjepana II., Gejze II., Stjepana III. i ostalih mnogih kraljevah tja do Ferdinanda II. prilikom nastupa vlade njihove na pose izdanih; konačno ima i jedno kraljevsko pismo kraljice Marije Terezije od g. 1740. gdje napose saboru trojedne kraljevine dalmatinsho-hrvatsko-slavonske u Varaždina sakupljenomu naročito do znanja stavlja smrt svojega otca cara i kralja Karla III, a uza to i nastup vlade svoje. Svi ovi, ovdje samo uzgredno navedeni diplomatički čini dovoljno dokazuju, da trojedna naša kraljevina uklopno pravo imade Vaše Veličanstvo prepokorno moliti, da se spomenuti diplomatički čin i na našem saboru proglasi.

Da će Veličanstvo Vaše prepokornu gore razloženu molbu sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije premilostivo saslušati, tomu se rečeni sabor tvrdo nada, a to tiem većma, što scieni, da je Veličanstvu Vašemu isto tako kao i narodu spomenute trojedne kraljevine do toga stalo, da se čim prije u srca vjernoga toga naroda povrati staro riekom dragocjene krvi tolikoput sjajno zasvjedočeno, izmedju vladara i naroda vazda, osobito pako sada neodhodno potrebito pouzdanje.

Dočim s poklonstvenim do smrti štovanjem ostajemo.

Posvećenoga Vašega Veličanstva.

U Zagrebu 29. travnja 1861 prepokorni i vazda vjerni podložnici.

Sabor trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske.

Šokčević, s. r. ban, Mirko Bogović s. r. saborski biljeznik.

M. Bogović. Čita nadalje pismo iz Kostajnice na sabor odpravljeno glede zastupničtva granice:

Prevedromu ter visokoumnomu saboru trojedne kraljevine otvorenomu u Zagrebu 16. travnja 1861.

Najvišnjom poveljom Nj. Veličanstva našega premilostivoga kralja od 20. listopada p. g. izrazi se ustavnost za pojedine narode, iz koga obzira i na temelju ravnopravnosti občina grada Kostajnice pod zastupničtvom niže podpisatih najponiznije usudjuje se, za njezino i cicle vojničke Krajine zastupanje kod istog sabora vapijati, za postići sredstvo kako bi svoje jade i tegobe izjaviti, ter utjehu i polakšicu pribaviti se mogla.

Koje da se pred našega najmilostivnijeg kralja predstavi, i od njega izposluje, prevedri i visokoumni sabor najnuždnije umoljava se.

U Kostajnici 16. travnja 1861.

Tomo Petrović, obć. zastupnik.		Jov. Zubanović, obć. zastup.
Filip Orić, obć. zastupnik.	Ivo Stucin, obć. predsjednik.	Joso Maraković, obć. zastupnik.
Tone Pavčić, obć. zastupnik.		Ivo Pejanić, obć. zastupnik.
M. V. Miškić, obć. zastupnik.	N. Stijaković, predsjedatelj zastup.	Jovo Popović, obć. zastupnik.
Mato Abenbradić, obć. zastupnik.		Anto Grgić, obć. zastupnik.
Mato Krkljuš, obć. zastupnik.		St. Radošević, obć. zastupnik.
Mojo Alexić, obć. zastupnik.		Gr. Jov. Medarević, obć. zastupnik.
Antun pl. Miškić. obć. zastupnik.		

Julio Janković. U smislu §. 81. poslanikah imam prijaviti, da su njeka gospoda bana umolila, da bi se na njekoliko danah mogli udaljiti, da im preuzv. g. ban to dopusti. (Gosp. grof Janković priobćuje dotična imena).

Mato Mrazović. Glede Rieke izrečena je odluka, sada treba da se odluči još glede Sriema i onih municipiah nalazećih se u teritoriumu sriemske županije. Ja predlažem po smislu odbornoga predloga, da im se dade rok 14 danah za poduzetje izborah.

Preuzv. g. **ban.** Gospodo primate li taj predlog?

(Odgovor sa svih stranah: primamo).

Jovan Živković. Ja bi želio, da se ovo pitanje odgodi, dok odbor imenovan za ovjerovljenje novo prispjevših članovah saborskih svoj posao bude svršio.

Antun Stojanović. Odbor je već svoj operat dovršio, o kojem bi se odmah moglo viećati.

Mirko Horvat. Čita dotični predlog ovjerovnoga odbora, koj glasi ovako:

Zapisnik.

Člankom 14. poslovnika za sabor trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije izaslanog verifikacionalnog povjerenstva u obziru verifikacije njekojih članovah sabora, koji na početak sabora prispjeli nisu.

Digitized by Google

1) Pismo preuzv. gospodina velikog župana županije sriemske grofa Petra Pejačevića od 10. travnja 1861 upravljeno na preuzv. gosp. bana, kojim se izpričava, što odmah na sakupljeni sabor trojedne kraljevine prispjeti nemože, navadjajuć, da je poradi odsuća obih podžupanah povjerene sebi županije, koji se na srbskom narodnom kongresu nalaze, glavnu skupštinu županije sriemske u kojoj bi se pitanje o izboru zastupnikah naroda za sabor trojedne kraljevine riešiti imalo, do 15. travnja t. g. odgoditi morao, pošto je u glavnoj skupštini županije sriemske dne 21. ožujka t. g. obdržavanoj zaključeno, da se isto pitanje tekar u budućoj glavnoj skupštini preduzeti i riešiti imade.

Na 1. Uzamši u obzir, da bi se preuzv. g. veliki župan županije sriemske, koja cjeloviti dio trojedne kraljevine sačinjava, imao bio pobrinuti, da se u dne 21. ožujka t. g. obdržanoj glavnoj skupštini županije sriemske odredi izbor zastupnikah naroda za sabor trojedne kraljevine, ne pako dopustiti, da se isti izbor odgadja na vrieme poslje otvorenje istog sabora; nadalje uzamši u obzir da je županija sriemska dne 16. travnja t. g. zastupnike za sabor trojedne kraljevine izabrala, a gos. veliki župan županije sriemske ni do danas na sabor prispio nije, to odbor predlaže:

Da preuzv. g. ban, kao ustavna izvršujuća vlast ovih kraljevinah velikog župana županije sriemske opetovano pozove, da on kao dostojanstvenik trojedne kraljevine na sabor iste kraljevine za osam danah doći imade.

2) Vjerodajno pismo prečastnog kaptola modruškog iliti krbavskog od 21. travnja 1861, kojim se zastupniku istog kaptola na saboru trojedne kraljevine prečast. g. Adalbertu Mariaševiću u slučaju bolesti ili zakonitog odsuća od sabora za saborskog zamjenika daje g. Matija Mesić profesor akademički.

Na 2. Buduć da je prečastni g. kanonik Adalbert Mariašević priobćenim saboru trojedne kraljevine pismom izjavio, da on poradi slaba zdravlja prečastni kaptol modruški iliti krbavski nadalje zastupati nemože, već da će isti prečastni kaptol po g. Matiji Meseću profesoru akademičkom zastupan biti, to odbor predlaže:

Da se g. Matija Mesić za redovitog zastupnika kaptola modruškog iliti korbavskog priznade.

3) Službeno pismo načelnika slob. kr. i glavnog grada Zagreba g. Robertu Zlatarovićeu, kojim se istomu javlja, da je on u petom izbornom kotaru grada Zagreba absolutnom većinom za zastupnika na sabor trojedne kraljevine izabran.

Na 3. Premda bi za dokaz izbora g. Roberta Zlatarovića od potrebe bio pravovaljano sastavljeni i udostovjereni izborni zapisnik, to ipak odbor ovaj verifikacionalni s obzirom na čl. 2 poslovnika predlaže, da se izdano po gradskom načelniku pismo za valjan i dostatan dokaz izbora g. Roberta Zlatarovića prime.

4) Vjerodajno pismo izdano po glavnoj skupštini županije sriemske dne 16. travnja t. g., kojim se zasvjedočava, da su u istoj glavnoj skupštini gg. grof Heinrich Kuen i Jovan Živković jednoglašno izabrani da županiju sriemsku na saboru trojedne kraljevine kolektivno po postojećem do g. 1848 običaju zastupaju.

Na 4. Uvjeren odbor verifikacionalni da županija sriemska, koje je, kao što i ostale dolnje Slavonije reincorporacija i podčinjenje pod vlast bansku čl. 18 i 50. od g. 1741 te odpisom kraljevskim od 26. ožujka 1743 odlučena, g. 1745 izvedena, te kraljevskim odpisom od 27. travnja 1746 potvrdjena, te vrhu koje je reincorporacie ista županija sriemska tako sretna bila, da je g. 1746 u to ime saboru trojedne kraljevine zahvalnost svoju izjavila, sačinjava pravno a i faktično cjeloviti i nerazdruživi dio trojedne kraljevine, dosljedno dakle da narod živući u istoj županiji na saboru trojedne kraljevine zastupan biti mora, i to na onaj isti način kao što i narod drugih županijah; nadalje što kraj svega štovanja autonomije pojedinih municipijah, kao najvećeg štita ustavne naše slobode, nemože verifikacionalni odbor priznati, da su pojedina municipija vlastna priečiti zastupanje naroda na saboru propisanim izbornim redom, koj no je po svih ostalih municipijah domovine naše priznat; s toga odbor ovaj verifikacionalni predlaže:

Da preuzvišeni gospodin ban, kao izvršujuća vlast u trojednoj kraljevini, županiju sriemsku pozove, da ista najkašnije uz rok od 14 danah dade izbore narodnih zastupnikah po propisu izbornog reda od 21. veljače 1861 u dotičnih kotarih i mjestih za ovaj sabor trojedne kraljevine izabrati, u ostalom da se do onog vremena kada će narodni zastupnici iz sriemske županije na sabor ovaj prispjeti, poslana dva zastupnika po glavnoj skupštini županije sriemske, sa pravom glasa na sabor pripuste.

G. Petrović
archim. i predsjednik.
Mirko Hrvat,
izvjestitelj.

Mirko Horvat. Čita nadalje pismo g. Adalberta Mariaševića, poslanika modruškoga kaptola, koj se odriče poslaničtva radi bolesti predavajući ga svojemu zamjeniku g. Matiji Mesiću akad. profesoru. Odbor je predložio, da se g. Mesić primi, što je i učinjeno.

Mato Mrazović. Čita nastavno izvješće osrjednjega odbora. Povodom tim, što je primljeno, da trgovišta Vrbovsko, Ravna Gora i Mrkopalj, svako napose bude po jednom poslaniku zastupano, dočim su sada sva tri jednoga poslanika i to g. Cuculića izabrala, izjavlja se g. Cuculić za zastupnika občine Mrkopalj, zato bude odločeno, da se pozovu občine Vrbovsko i Ravna Gora, da svaka svoga zastupnika izabere i na sabor pošlje.

Gosp. Mrazović nastavljajući čitanje predloga osrednjega obora: izvješćuje o onih dielovih naše domovine, koji bi morali na ovaj sabor pozvani biti a nisu pozvani. Ovamo se uvrstjuje vojnička Krajina, Dalmacija, Medjumurje, Istrija i slovenski krajevi, što su njekada k Hrvatskoj spadali, te se predlaže, da se od Nj. Veličanstva posebnom predstavkom i po sjajnoj deputacii zaište cjelokupnost trojedne kraljevine, a po tom i zastupanje Krajine i Dalmacije na ovom saboru.

Ivan Kukuljević. Kad nam je koncem prošle godine, nakon desetgodišnjeg jadnog i tužnog živovanja pod gospodstvom sisteme tudje i njemačke, njeka dobra zgoda naš ugrabljeni starodavni ustav opet povratila, i to ustav što ga je narod naš preko hiljadu godinah skoro neprekidno uživao, tada su pomislili mnogi oni domoljubi, kojim je nada svim stalo do blagostanja i bolje budućnosti naroda svoga, da je udario ujedno onaj sretan sat, u kom će razorenoj našoj kraljevini mudra i pravedna vlada povratiti nezgodom vremenah otete joj zemlje, i sjediniti sva odkinuta uda naroda našega, koj u istom carstvu živi; te tako ovdje na jugoiztoku carstva utemeljiti kriepku stranu države, koja bi mogla postati tvrdjavom i vabilom naprema pograničnim narodom izvanjskim. Ali politika što nami upravlja, nije htjela, ili nije znala shvatiti težnje naših domoljubah, te tako ostadoše njihove želje samo želje.

Nu ako pravo i zakon, i velike zasluge naroda našega, ako svetinja ideje narodnosti, koja sada svietom kreće, u na-

Digitized by Google

šoj carevini nisu puke obsjene i ništetnosti; tada se ima nadati uprav ovaj naš sabor, da će ono zadobiti, što sav naš narod želi i želiti mora; a to je cjelokupnost ovoga sabora i zemaljah trojedne kraljevine, kao i sjedinjenje svega naroda hrvatsko-slavonskoga, ako ne čitavoga jugoslavenskoga, što toliki umni i uzneseni dusi našega naroda sa svih stranah žele.

Kad vidimo, gospodo zastupnici, kako u današnje vrieme svi skoro narodi oko nas na svom historičkom i narodnom temelju sjedinjivati i ustrojivati se spremaju — grozna tuga mora da obuzme svakoga našega domoljuba, što uprav našemu narodu tudjinci i domaći sinovi, koji nisu shvatili duh narodnosti svoje, ni duh vremena, to isto učiniti prieče. Naša kraljevina, što se njegda protezala od Dunava i Mure do arbanaske Bojane, te od bosanske Drine do istarske Raše i kranjske Sane, omedjašena je sada, kao razvalina njegdašnje veličine na maleni prostor od njekoliko razkidanih i razorenih županijah, na koje takodjer vrebaju naši prijateljski i neprijateljski susjedi, da ih što prije progutaju ili sebi utjelove.

Nu ako u našem narodu svaka moralna snaga izgubljena nije, ako u nas, sinovih jednoga roda i doma, imade one neodvisne samosviesti i narodnoga ponosa, kojim se ostali izobraženi narodi oko nas diče i ponose; ako znamo shvatiti ideju i okolnosti vremena sadašnjega: onda nedvojim, da ćemo svi ovdje sakupljeni, u smislu takodjer mnogih naših slobodnih municipijah, jednodušno milostivoga našega kralja zamoliti, da nam prije svega cjelokupnost našu oživotvori i da zemlje one, što kruni našoj pripadaju, opet pod vlast iste krune i ustava našega stavi.

Medju ovimi zemljami ide prvo mjesto našu vojničku Krajinu. Zakonita ova i historička zemlja krune i kraljevine naše, naseljena čistim narodom našim, odkinuti dio sada još obstojećih, ili njegda bivših županijah naših, cvili i stenje još i sada, kad je svim pokrajinam carstva austrijanskog ustavna sloboda podana, pod težkim absolutizmom njemačkoga upravljanja i vojničke sisteme, te čeka i mora čekati jedino od nas, braće i susjedah svojih, spasenje i slobodu svoju.

Znam ja, da imade dosta ljudih u domovini, kao i izvan domovine naše, koji se svakoj obnovi, a ponapose svakomu zastupanju Krajine vojničke protive; nu pitam ja njih prije svega: što bijaše prvobitna misija ili zadaća krajine vojničke? Bijaše braniti svoju domovinu i kroz to čitavo kršćanstvo proti turskomu barbarstvu! Nu ova misija svršena je skoro sasvim, te mi, koji smo većom stranom ili sinovi ili unuci onih otacah, što su takodjer na krajini svoje domovine prolievali krv svoju za obraniti se velikoj sili turskoj, što je njegda čitavom Europom tresla, znamo veoma dobro, da te stare turske sile više neima, i da će za koju godinu, ako ne za koj mjesec, sveti, slobodu i prosvjetu noseći krst pobiediti morati tiransko gospodstvo korana, što je nauk svoj zasadio usred naših najljepših i najbogatijih zemaljah, podsjekavši tamo klicu svakoga napredka, blagostanja te iste čovječnosti, na sramotu kršćanske diplomacije, koja trpi da se i danas crkve i monastiri kršćanski ruše i čitava plemena radi vjere izkorenjuju.

Kad je dakle prvobitna misija Krajine vojničke u našoj domovini skoro sasvim svršena, zašto proklinje svaki prosvećeni domoljubni Krajišnik svoju sudbu, što mu je dosudila roditi se na zemlji hrvatsko-slavonjskoj? Zato gospodo zastupnici, što je na toj zemlji sudjeno: da malo djetešce isto tako, kao i nejaki starac, nevina žena isto tako kao i junački muž, koj je možebiti u devet do dvanaest bitakah proslavio se, kojega prsi zlatne i srebrne kolajne rese, što sve ovi, od poroda svoga do hladnoga groba, pod željeznom šibom vojničke zapovjedi stenjati moraju; i to na porugu 19. vieka prosvjete, ustavnosti i ravnopravnosti narodah. Tvrde istinabog oni, koji se visokom politikom bave, da naša vojnička Krajina još jednu veliku misiju svršiti ima, i ta je: izbaviti braću svoju preko Une i Save. Nu odgovoriti bi im se moglo, jao braći onoj! ako se sama ili po drugom neizbave, nego samo po Krajini, dok je cielo njezino pučanstvo onim duhom odgojeno i napojeno, koj im kroz viekove zapovieda; jer za drugoga slobodu brinuti se, i na slobodu drugoga poticati, može samo slobodan čovjek, slobodan narod.

Krajini dakle našoj treba slobode, a ovu može samo kroz zastupanje steći. Valja dakle sa svimi silami za ovo raditi. Krajina vojnička, koju jasni zakoni, u sada pročitanom zapisniku napomenuti, isto tako kao i rieč sadašnjega našega kralja, za cjelokupan dio kraljevine naše priznavaju, — Krajina, koja sve do nesretnoga vremena Josipa II. na svih naših saborih ne samo zastupana, nego u političkom i ekonomičkom upravljanju od istih saborah zavisna bijase, budući da su se na istih ovih saborih, još u zlokobno vrieme Marije Terezije zemaljski komisari za vojničku Krajinu izbrali, koji su imali nadzirati i upravljati političkom i ekonomičkom upravom krajiškom, — Krajina, koja je zajedno s ostalim našim narodom na saboru god. 1527. u Cetinu, u sried Krajine, Ferdinanda I. i njegove nasliednike za svoga zakonitog vladara izbrala, isto tako kao što je god. 1712. na zagrebačkom saboru sankciju pragmatičku primila i pri istom odboru što je sabornu odluku u Beč nosio, zastupana bila, — Krajina, koja je g. 1848. na saboru punim brojem prisustvovala, te u isto vrieme preko 40.000 svojih sinovah za uzdržanje prestola i carstva žrtvovala, — Krajina, kojoj je carska rieč u krajiškom zakonu od 7. travnja 1850., pa ako se nevaram i u najnovijem „Grundgesetzu“ saborno zastupanje obrekla, a ovo zastupanje, budući da je dio naše kraljevine, drugdje nego na našem saboru biti nemože, — Krajina napokon koja ima više zaslugah za prestolje i za carevinu nego sve ostale pokrajine austrijanske, a više jadah i teretah nego ikoj narod u carstvu, ona mora biti zastupana, ona mora dobiti polakšice od svoga sabora, ako ima imalo čovječnosti i pravdoljubja u onih ljudih, koji njezinom sudbinom u Beču upravljaju.

Ja neću da nabrajam ovdje potanko sve jade i terete krajišničke, o kojih, kako sami Krajišnici vele, mogle bi se napisati čitave knjige, ali samo jedno pitam one, koji se protive svakomu zastupanju Krajine vojničke. Što bi rekao izobraženi sviet, kad bi se budi u kojoj strani svieta, budi u kojoj državi, to načelo u zakonu ustanovilo, da *ona* porodica, koja podaje državi kroz viekove dva do tri najjača člana za vojničku službu, a uz to je uviek pripravna sve svoje blagostanje, te isti svoj život, u svaki hip za istu državu žrtvovati, pa da uprav ova porodica radi toga po zakonu ima biti lišena svih onih političkih i državljanskih pravah, koja svi njezini ostali susjedi i sudržavljani uživaju, što su slobodni i prosti od svakoga težkoga službovanja i krvi prolievanja. — Sviet bi na to rekao: to je najveća nepravda, to je nečovječnost nečuvena, kako se postupa s onom porodicom. — A kod nas, gospodo zastupnici! nije samo *jedna* takova porodica, nego je bolja polovica naroda našega u Krajini vojničkoj živuća. Pitam ja dakle, da li zaslužuje zastupanje na saboru.

Prelazim sad na drugi dio trojedne kraljevine naše o kojem je zapisnik verifikacionalnoga odbora izviestio, da ovdje zastupan nije, a to je ona strana zemlje i kraljevine

Digitized by Google

hrvatske, što je sada s Dubrovnikom i Kotorom pod geografičnim imenom Dalmacije poznata.

Velim strana Hrvatske, jer tko nezna ako je i malo u prošlost našu zavirio, da uprav tamo leže stare županije naše: ninska, kninska, bribirska, sidražka, cetinska, primorska, imotska itd. koje od njegda cjelokupni dio političke i geografične Hrvatske, poznate pod imenom kraljevine Hrvatske bijahu; te u kojih sad još čisti narod hrvatski stanuje i dočim sva ostala sadašnja Dalmacija zajedno s otoci kvarnerskimi, po pravu historičkom kruni našoj pripada, s kojom i slobodan Dubrovnik kao i Kotor u vječnom prijateljskom savezu bijahu.

Tko može protusloviti tomu, da austrijski carevi, ako su ikada temeljito nosili naslov kralja hrvat.-slav.-dalmatinskoga, takovog samo po pravu krune hrvatske, podane im slobodnom odlukom saborskom g. 1527. nositi mogahu. Tko nezna od nas, da su otci naši i g. 1712. sankciju pragmatičku primili kao zastupnici ukupne trojedne kraljevine Dalmatinske, Hrvatske i Slavonije, i da su svi kraljevi prije i poslie Ferdinanda I. i Karola III. kao kraljevi ukupne trojedne kraljevine svetačno prisizali, da će prava i cjelokupnost iste uzdržavati i promicati. Tko nepozna napokon svetčana pisma našega pravednoga vladara, kojimi je već prije svoga krunjenja obreko, da je njegova želja i volja pridružiti nam Dalmaciju, i kojimi je zapoviedio, da dalmatinski zastupnici na ovom saboru zastupani biti imadu.

Mi istinabog nevidimo zastupnike ove medju nami, jer njemački i potalijančeni birokrati znali su po svojoj staroj navadi podkapati težnje naroda hrvatskog i osujetiti želju dapače i zapovied svoga cara i kralja. Ali ako pravo krunah i carska rieč jošte stoji, da nerečemo ništa o pravu naroda i o zakonu; onda moramo uvjereni biti, da će Dalmacija u smislu carske rieči već na ovom saboru zastupana biti, uz prkos svim onim neprijateljem narodnim, koji naše prijatelje vežu, i proganjaju i zatvaraju.

Iz tih dakle razlogah predlažem ja glede zastupničtva Krajine vojničke i Dalmacije, da se od strane sabora ovoga kriepka predstavka milostivnomu našemu kralju svimi razlozi poduprta podnese, i da istu predstavku svetčana deputacija sastojeća iz članovah sabornih što prije u Beč kralju našemu odnese, jer što ovomu važnomu saboru za ruku poći neće, za ono će uzalud i potomstvo naše moliti.

Robert Zlatarović. Poslje sjajnoga govora gosp. vel. župana Kukuljevića, suvišno bi bilo, o tom predmetu još govoriti.

Ja mislim, da neće biti nikoga medju nami, koj nebi bio osvjedočen, da se ovaj članak tiče našega narodnog bića, narodnog ponosa i cjelokupnosti trojedne kraljevine. Ovo je paladium naše ustavne slobode svakomu tako sveti kao najsvetiji dogma, da u jedinoga Boga vjeruje. Pošto je po g. vel. županu već sve izcrpljeno, neimam ništa primetnuti, nego bi samo predložio, da svi ustanemo i da jednodušno kažemo, to je volja naroda.

(Na ovo pristane sav sabor dignuv se uz gromovito živio.) Ja mislim, da je ovo, što je odbor verifikacionalni predložio, koj je takodjer na sve okolnosti obzir uzeo, dovoljno, zato mnijem, da se predlog primi, i da se deputacija pošalje (Svi: to je već primljeni predlog).

Franjo Žužel. Što se tiče ovog pitanja glede utjelovljenja vojničke Krajine i Dalmacije, to imam njekoliko opazakah.

Veliki župan zagrebački predložio je, da bi se od strane sabora odbor imenovao, koj bi Nj. Veličanstvu molbu predložio glede toga.

Što se tiče vojničke Krajine, mnijem, da je to dovoljno; nu što se tiče Dalmacije, to sam ja mnienja, da nije dovoljno, da čast i poštenje naroda hrvatskoga u Dalmaciji više zahtieva nego samo to.

Ja bi jako želio mirno i kratko govoriti, nu kad su predmeti ovaki, da bi se mogla ista hladna vrba, koja iz hladna potoka raste, ugrijati, nemojte dakle gospodo čuditi se ako se i ja ugrijem.

Što smo čitali o Dalmaciji, to je protivno svakomu redu civilizirane države. To je nješta što se nigdje drugdje u Evropi nenadje, osim medju čopori divljakah turskih.

Pismo Nj. Veličanstva prepisuje, da se zastupnici za naš sabor izaberu.

Što čini ondje birokracija, što čine organi cara?

Ta birokracija hvata ljude najodličnije, pa tako s njimi postupa, veže ih, prebija ih na oči naroda, baca ih u tamnicu, usudjuje se to činiti s istim namjestnikom pres. biskupa križevačkoga, pa to s toga razloga, što su pripoznali zakon božji te su se izjavili, da su Hrvati, kano što ih je bog stvorio; s toga što su se pouzdali u pismo Nj. Veličanstva, da se s nami u sporazum stave radi utjelovljenja, te u tom smislu radili i govorili.

Pitam ja moja gospodo! je li to činovničtvo, jesu li to organi vlade, koji gaze naredbe vladara izdane na korist naroda?

Gospodo! tomu ja primjera nepoznam na svietu. Ja znam da je bila revolucija, da je puk usto proti kralju, ali da isti organi kralja narod bune proti vladaru, pa još onda, kad on želi dobro narodu, tomu ja moja gospodo! neznam primjera.

U Franceskoj su biskupi radi politike vlade u Rimskom pitanju, s kojom se oni neslažu ustali, izdali enciklike i očitovali se proti namjeri vlade, ali je prosvjećena vlada Franceska nije radi toga nikoga u tamnicu hitila i zlostavila, već je nastojala putem tiska oprovrći mnienje biskupah; a u Dalmaciji zlostavljaju se oni, koji u smislu careve rieći i careva podpisa rade; to je primjer, koj stoji isoliran u cielom svietu.

S toga sam ja gospodo! toga mnienja, da mi to nipošto pustiti nemožemo, da oni tako postupati, da svaki boži i čovječi zakon vriedjati smiju, da oni čovjeku uzmu čovječju i tjelesnu slobodu.

Zato imamo mi tu dužnost, da molimo Nj. Veličanstvo, da se stroga iztraga proti onim činovnikom povede, koji su bacili pismo kralja pod noge, i da se Nj. Veličanstvo zamoli, da se njekoje osobe ovoga sabora pridruže onoj komisiji, koja ide u Dalmaciju, da glede ove nepravde iztražuje i da oni koji se krivi pronadju, javno strogo kaštiguje.

Ako se to neučini, onda moramo misliti, da su oni druge potajne naputke imali, a druge javne da su u sviet raztirane; onda je careva rieč pogažena pred cielim svietom, onda neznam, koj podpis valja i koj nevalja?

To zahtieva pravo cara, čast naše vlade i naše ciele budućnosti.

Ja dakle opetujem to, da onaj odbor, koj ide u Beč, zamoli Nj. Veličanstvo, da Nj. Veličanstvo imenuje komisiju i da se od strane našeg sabora 2—3 osobe pridruže, koje imadu iztragu povesti i nastojati, da se krivci strogo kazne.

Franjo Šagovac. Ja radi prvog predmeta glede zastupničstva Krajine slažem se sa predlogom verifikacionalnog odbora.

Glede drugog predloga slažem se sa g. predgovornikom i podupiram ga svom snagom osvjedočenja svoga radi pravednosti rečenog predloga.

*

Digitized by Google

Moja gospodo! vojnička Krajina i Dalmacija jest naša, naša po bogu i po krvi, naša po poviesti, naša po javnom pravu.

Ja scienim gospodo! da visoki ovaj sabor ne samo ima najjasnije pravo tražiti, da se Krajina našoj zemlji povrati nego i najsvetiju dužnost.

Mi imamo svetu dužnost, kada nas je naše ustavno sunce ugrijalo, da u veselju nezaboravimo na našu braću tolikim jadom prokušanu.

Na Krajinu imamo mi pravo neoborivo.

Krajini je učinjena nepravda, to svaki uviditi može i to je nami poznato.

Pošto je u najnovije vrieme diplomom od 20. listopada svim pokrajinam i zemljam carevine povraćen a stranom podielen ustav; jedina Krajina je izključena i nalazi se pod sustavom, koj naše pučanstvo u Krajini izkoreniti mora, koj Krajinu duševno i materijalno ubija.

Priznajem ja gospodo, da je velika korist, koju carevinu iz Krajine crpi, ali neka znadu oni koji se nepravdom ovom ogradjuju, da se je ova korist crpiti dala samo nezakonitim odcienjenjem od ustavne trojedne kraljevine.

Neka oni znadu, da je zavod taj nezakonit, da obstoji uproti tolikim predstavkam i zadatim riečim kraljevskim.

Jest gospodo! veliku korist crpi vlada iz vojničke Krajine, ali ja pitam, jeda li je pravedno, da Krajina, koja 35. dio carevine sačinjava samo 5. dio krvne štibre plaća.

Što smo mi zadnje vrieme od vladara tražili, nismo tražili nje ukinuće, nega da naša braća jednokrvna dojdu na naš sabor i da nam svoje tuge i jade ovdje odkriju; to je pravda, koja svakomu čovjeku dapače najvećemu zločincu po zakonu ide.

To je uzkraćeno Krajini, koja je rieke krvi za slobodu i civilizaciju prolila.

Pošto je ovaj predmet izcrpljen, to se ja podpuno slažem glede toga predloga s verifikacionalnim odborom, da se sjajna deputacija pošalje u Beč, da traži od našega vladara, da prema Krajini jedared pravedan bude i da ciela Krajina bude zastupana na ovom saboru, i da se mi, dok to pitanje riešeno nebude u dalnja životna pitanja neupuštamo.

Tomo Milanković. Sada kada se radi o političkom biću i nebiću našega naroda, nadleži mi sveta dužnost, da pozivu, radi koga se u ovom hramu sakupitog naroda nalazim zadovoljim.

Nije meni namjera, umjetnim riečima, poesiom i romantikom ovu visoku kuću zabavljati, koja kao sjajni meteor onaj čas, kada na visokom nebu plane i nestane, niti kakove sliedi za sobom ostavlja. Krasnoriečjem može se um izobraženog čovjeka za kratko vrieme zabavljati, šta više, mogu se i cieli narodi na pojedina i to velika djela oduševljavati, ali se krasnoriečjem, poesiom i romantikom sreća naroda nestvara.

Mi se u vrlo ozbiljnom vremenu, u vrlo kritičkih okolnostih nalazimo, tako, da sve sile duševne skupiti moramo, da nebi onu cielj, koju postići želimo, kakvim nesretnim udesom promašili.

Naša inače velika i prekrasna domovina sada se, da se tako izrazim, na svojih razvalinah nalazi, skratjena samo na njekoliko županijah.

Za cjelokupnost naše domovine predstoji nam velika borba, za nju moramo vojevati mačem razuma i muževnog postojanstva. Gdje je naša junačka Krajina, gdje je kolievka naših slavnih pradjedovah ona Dalmacija, na koje su poljanah rimske legie njegda cielog svieta sudbinu riešavale, i koja je njegda cielomu svietu careve davala.

Naš je položaj vrlo teretan, kad nam se jedan mali gradić usudjuje protiviti, i tim razkomadanje naše domovine prouzrokovati. Naš je položaj time težji, što se u samoj utrobi naše domovine takva elementa nalaze, koja tamo neteže, gdje je sreća našega naroda, ali gdje je sigurno ako ne propast domovine, ono propast naše ustavne slobode.

Mi se u našem položaju kao onaj Leonida na Thermopilah naše budućnosti nalazimo, i zato nam predstoji, njegovu sudbu muževno dieliti, ili našu domovinu unaprediti i usrećiti, ili pako muževno za nju pasti.

Uz to je naš položaj i po tom sasvim teretan i nesiguran, što se ciela Europa u takvom metežu nalazi, da se ni jedan čas znati nemože, kakvim će potresom sudbine narodah u pitanje stavljene biti.

Ja ljubim svoj narod, ali niti sam državljan, niti diplomat, zato jedino to pred očima imati moram, da dužnosti mojoj, po kojoj sam ovamo pozvan, saviestno udovoljim.

Istina, da nemogućna stvoriti nemožemo, ali možemo i moramo toliko, koliko je u naših silah sreću našeg naroda i domovine unaprediti.

Uz to nam predstoji veliko pitanje saveza sa jednim vitežkim narodom, s kojim smo od viekovah savezani bili, i s kojim nam ustavni savez onako, kao što to korist naše domovine zahtieva, ponoviti valja.

Što se vojničke krajine tiče, pristajem na predlog gospodina velikog župana; što se pako Dalmacije tiče, moram izpovieditи, da se nikakovomu uspjehu nenadam, niti od tuda, ako bi se od ovud iz sredine naše deputacija izaslala, koja bi kod novog izbora zastupničtva posredovati imala, niti pako, da se taj novi izbor tamošnjemu jednomu odboru povjeri dotle, dokle neprijateljska, našoj koristi i našoj narodnosti elementa u Dalmaciji protiva tomu postupati moć imala budu; i zato mislim, da bi se uspjehu samo onda nadati mogli, ako bi Njegovo kr. Veličanstvo na prošnju našu ustav naš i na Dalmaciju protegnuti blagoizvolilo, kako bi se tim slobodna municipija, naime slobodne obćine, slobodni gradovi i slobodne županije tamo uvesti mogle onakove, kakove sada i ovdje obstóje, doćim bi jedinim tim načinom preko svojih ustavnih organah narod dalmatinski i istinito narodnje zastupničtvo odabrati, i svoju želju i namjere sjedinjenja s nami u duhu narodnom očitovati u stanju bio.

Antun Jakić. Ja se slažem sa g. predgovornikom; samo glede zapisnika želim, da se ondje nekaže što se tiče vojničke Krajine, da se ona utielovi, nego da se naš ustav na vojničku Krajinu protegne.

Janko Gvozdanović. Preuzvišeni gospodine bane! slavno zastupničtvo naroda! Ja se slažem sa ovim predlogom, koj je učinjen glede vojničke Krajine i Dalmacije.

Ja ću samo na kratko u pogledu grada Senja progovoriti, koj je takodjer sada pod vojničkom upravom, ali ipak svoje zastupnike u našoj sredini ima.

Ja molim, da se ova anomalija, koja od stotine godinah obstoji, ukine; zato predlažem, da se posebna representacija glede toga učini, da se njena autonomija i ustavni život podpuno uvede.

M. **Prica.** Ovaj predlog nespada ovamo i ako se podupire po 15 osobah, onda će doći na dnevni red; jerbo je ovo predlog, koji se tiče izključivo grada Senja. Budući, da smo vjerodajna pisma svih zastupnikah na ovom saboru pregledali, uvidili smo, da vojnička krajina nije zastupana; tim povodom, što smo se o tom osvjedočili, zaključili smo representaciju na Nj. Veličanstvo izaslati; pošto mi smatramo kra-

Digitized by Google

jinu kao cjelokupnost naše domovine i zato želimo, da na ovom saboru bude zastupana.

Budući pako, da je grad Senj zastupan, to je glede sadašnje administracie grada Senja, da se ista preobrati u civilnu upravu, posebni predlog, koj će na dnevni red doći.

Slaveljub Vrbančić. Pravednost našega zahtievanja radi vojničke krajine i Dalmacije tako je jasna, da je suvišno o tom što više progovoriti. Da se tomu pravednomu zahtjevu dosada od strane bečke vlade zadovolilo nije, tomu se ja nečudim. Ja pristajem na predlog odbora, jer je većina jur uzanj prionula, ali se nenadam nikakvomu povoljnomu uspjehu, dotle dok se bude austrijanska vlada nalazila u onih rukuh, u kojih je danas.

Mi smo gotovo priviknuli onoj perfidii, koja se s nami tjera, a tjerat će se s nami tako dugo, dok nebudemo dali od sebe znak da smo se osviestili i otvorili oči, i da se više sliepiti nedamo.

Dočim je već kao što rekoh o tom zaključak učinjen, neću dalje o toj stvari da govorim; već ću jedino primjetiti i radi Dalmacije, koju smo mi na onda vladajuća sada političko-narodna gibanja potaknuli, gdje dakle prijatelji narodnosti naše i svoje s njeke strane kao krivnjom našom stradaju, da treba, da se za nju svojski zauzmemo.

Živa je istina, što je g. Žužel malo prije naveo. Ja se nezadovoljavam s golom reprezentaciom; ja predlažem, da mi telegrafičkim putem zamolimo, da se svi oni Dalmatinci, koji su radi razmirice narodnoga pitanja u Dalmaciji uapšeni osvadjeni, ili pod iztragu stavljeni, odmah na slobodu puste, i da se svako dalje postupanje proti njim s mjesta dokine. A u predstavci pismenoj našoj na Nj. Velič. kralja da zaištemo, da se ministar Schmerling po Nj. Velič. kralju radi njegovih intriguah u Dalmaciji proti naročitoj i jasno izraženoj volji kraljevoj u pitanju sdruženja Dalmacije s Hrvatskom na odgovor pozove. Nj. Velič. kralj je očito kazao, da će biti njegova skrb, da se Dalmacija pridruži Hrvatskoj i Slavoniji a Schmerling je svojim podčinjenim ondje organom dao baš protivne naloge.

Ja interpelliram gosp. Pučića, neka nam on kaže, što mu je Nj. Veličanstvo kazalo glede sdruženja Dalmacije. Obzirom na ono, što sam sada naveo, predlažem ujedno, da mi protestiramo proti svakomu uticanju ministra Schmerlinga.

Vinko Vranicani. Ja se neslažem s mnienjem g. Price, jer je ovo pitanje u izvješću verifikacionalnog odbora već potaknuto.

Ja kao zastupnik grada Senja želim, da se ta stara naša rana izvanrednim sredstvom sada do konca dovede, zato dopustite, da u tom obziru na kratko progovorim.

Vama slavno gospodo biti će dielom poznat naš tužni položoj, ovo je rana na najnježnijem udu tiela našeg, koju izliečiti nije za rukom pošlo niti saborom madjarskog niti hrvatskog naroda.

Već više putah bijaše carska rieč zadata gradu Senju, da mu se stara prava povrate, a i tečajem posliednih vremenah prispio je na onaj stepen, da mu je uslied saborskog zaključka ujamčeno, da se od vojničke uprave izključi, što ipak ni do dan danas nije imalo nikakvog uspjeha.

Takve anomalie kao što u gradu Senju, neobstoje u cieloj Evropi, niti u istoj Turskoj.

Neću navadjati malenkosti, nego primiećem samo to, da isti poziv na ovaj sabor nismo dobili kako navadno i dostojno za jedan slobodni i kraljevski grad, neg putem jedne General-Comando-Verordnunge, a isti naš Magistrat odpratio je nas s jednim njemačkim befelom, da se imamo do 14. travnja u Zagrebu najti.

Naše pitanje može se smatrati iz dva gledišta, to jest iz historičkog i materialnog.

Što se historičkog gledišta tiče, mislim da nema starijega s poveljami i povlasticami više narodnoga grada, nego je grad Senj. Prve privilegije posjeduje grad od Frankopanah, a svi posljedni kraljevi potvrdiše i povekšaše ista prava. Godine 1652 imenovao je Ferdinand III. naš grad slobodnim kraljevskim gradom.

Najvažnija naša prava pako zadobismo od kralja Karla III.; a Nj. Veličanstvo naš vladajući car, povratio je diplomom od 20. listopada ustav i stara prava cieloj državi, tako i nam naša prava.

Patentom od 26. veljaće pridružilo je Nj. Veličanstvo u naputku za uredjenje županijah naš grad riečkoj županiji kao slobodni i kraljevski grad s glasom i s mjestom.

Isto tako u izbornom redu pozvalo je Nj. Veličanstvo nas na ovaj sabor kao slob. i kralj. grad. Evo dakle dosta dokazah, da je Nj. Veličanstvo nas pripoznalo kao slobodan grad, nu ipak obstoje još vavjek njekakove zaprieke, da se odciepljenje grada Senja nije uživotvorilo, kakove i gdje su te preprieke, to mi dokučiti nemožemo.

Morali bismo sumnjati, da je možebit u našoj državi koja druga vlast jačja i krepčija, nego ista carska rieč, dapače ne samo sumnjati, nego i za istinu držati, jer uzprkos da naš grad nije nikad bio vojnička občina, uzprkos da diplomom od 20. listop. povraćena su i njemu sva stara prava, uzprkos, da je nas Nj. Veličanstvo već dva puta nazvalo slob. i kralj. gradom, uzprkos da je diplomom od 20. listop. izrečeno, da se novi zakoni brez dotičnih saborah neće ustrojiti i izdati, hoće sada vojna uprava, da nam jedan novi zlokobni vojnički občinski zakon narine.

Mi gradjani jesmo naš protest našemu poglavarstvu još 13. ožujka priobćili, ali evo kako čujem, došla je nova stroga zapovjed, da se mora taj novi zakon uvesti; ja daklen slavna gospodo u ime našeg slobodnog grada pred licem ovog visokog sabora ogradjujem se najsvečanije proti uvedenju ovog novog vojničkog zakona u našem gradu, i molim da se moj protest u zapisnik stavi.

Što se našeg materijalnog stanja tiče, to će lahko svaki dokučiti, da se vojnički i trgovački element nigdar slagati nemogu, jedan mora drugoga navladati, i tako se obistinilo, mi smo propali i za tako reći falirali.

Čim ov novi ustavni život cieloj domovini prudi, bi mogao i za naš grad boljim plodom uzroditi. Grad je Senj dika naše poviesti i naše domovine, ali gospodo, ako nebudete uvažili naš tužan položaj, i ako neupotriebite izvanredna sredstva, da se naš grad od vojničke uprave odciepi, onda se bojim, da će onaj tudji element, koj je već zavladao u cielom primorju, i naš grad otrovati. Zato predlažem, da se radi odciepljenja grada Senja od vojničke uprave posebna reprezentacija Nj. Veličanstvu podnese.

M. **Piškorac.** Predlog g. Vinka Vranicanija je već i onako redakcijom odbora primljen. Želio bi samo, da se u redakciji „indi i grad Senj“ rieč „indi“ izostavi, jer je grad Senj bio uviek slobodan grad, kako je g. Vinko Vranicani razložio.

Grof Janković. U predmetu viećanja moram govoriti iz toga uzroka, jerbo je jednodušno primljen.

Ja glasujem za onaj duh, koj je vladao danas, gdje se je ova kuća kao neodvisan narod izrekla.

Glede vojničke krajine moram samo primetnuti, da mi zastupnike krajine iz onog uzroka želimo, da mi viećamo, kako bi se mogo uvesti ustavni život, od potrebe je, da se ovaj izbor preduzme na slobodnom temelju.

Digitized by Google

Što se Dalmacije tiče, to se slažem sa g. Vrbančićem, kao slobodan čovjek, koj je muževno govorio. Ja neću staviti Schmerlinga na odgovornost, jerbo nije odgovoran ministar i nije naš ministar, ali se slažem, da naša braća, ako se obistini, da se za narod, za ustav, za slobodu bore, da se telegrafičkim putem Nj. Veličanstvo zamoli, da se na slobodu puste, ako nije drugi uzrok nego spletke.

Ja od moje strane protest stavljam ne samo proti tudjemu uplivu nego i onomu naše vlade, i protest proti tomu zaključku dalmatinskoga sabora, da je poslao poslanike na Reichsrath. (Živio).

To je dio naše zemlje, ona nemože tako raditi bez nas, želio bi, da deputacija, koja u Beč ide, ovaj protest podnese.

Svetozar Kušević. Ja mislim, da bi se kao osobiti motiv navelo u representaciji glede vojničke krajine, jer ovaj sabor ima riešiti važna životna pitanja, koja nemožemo riešiti bez vojničke krajine.

Mirko Horvat. Kad se je ovdje povela rieč o cjelokupnosti i pošto je već zaključeno da deputacija ide u Beč, to imam još predložiti sliedeća: 1) da se u istoj reprezentaciji navede, da si pridržavamo pravo na one zemlje, koje sada pripadaju njemačkomu bundu; 2) da se Nj. Veličanstvo kralj umoli, da se ostavi politike Boul-Schauenšteina, i politike Rechbergove glede iztočnih pitanjah, i da se kod revidiranja bečkoga ugovora od god. 1815. uzme obzir na prava naša glede onih pokrajinah, koje su u šištovačkom miru od nas odkinuti, bez našega privoljenja i turskomu caru upravo poklonjena i protuustavnim i nezakonitim načinom ustupljene i koje treba narodu našemu da se povrati; 3) da se deputaciji, koja u Beč ide, nalog dade, da se ona neima upušćati u nikakav dogovor sa nikakvim ministerium, sa nikakvom Reichsrathom, nego izključivo sa našim kraljem, jerbo mi medju narodom i kraljem posrednika nepoznamo.

Grof Nikola Pučić. G. Vrbančić me je interpellirao; ja neimam čast biti ovdje kao dalmatinski deputirac nego kao hrvatski, ništamanje pako kao Dalmatinac i Dubrovčanin zahvaljujem onoj gospodi, koja su s oduševljenjem predlog primila.

Nj. Veličanstvo izdalo je naredbu, da se doputacija dalmatinska s hrvatskom dogovori. Deputacija dalmatinska je u Beču, medju njeni članovi naći će se ljudih, koji su za našu stvar i oni očekuju s velikom radostju i neustrpljivostju deputaciju hrvatsku.

Ja mislim, da kad se deputacija jedna i druga sastane, da će biti uspjeha.

Stjepan Pavleković. Ja sam toga mnienja, da se napomene da se u granici imadu preduzeti slobodni izbori zastupnikah.

Biskup Soić. Glede Dalmacije svi smo jednog mnienja, samo imam to primetnuti, da stoji u interesu dinastie, da se Dalmacija s Hrvatskom sdruži, jer se je bojati, da ćemo ju izgubiti.

Kad se o Dalmaciji govori, razumievaju se i otoci naši, jer s druge strane spadaju k njemačkom bundu.

Robert Zlatarović. Ovdje se nalaze dva Dalmatinca, koji su za našu stvar najviše stradali; to su g. grof M. Pučić i g. Ivičević; ja predlažem, da im se dozvoli čast sjedenja u našoj sredini.

(Sa „živio“ primljen predlog).

Biskup Strossmayer. Osobito g. Ivičević je radi naše stvari kao mučenik iz Dalmacije izturan.

(Došavša gg. sa „živili“ pozdravljena).

Preuzv. g. **ban.** Da biramo odbor, koj će ići u Beč. Iz koliko osobah?

(Čuje se: 20, 12).

Preuzv. g. **ban.** Koji su za 20?

(Ustaje većina).

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da je conditio sine qua non, da deputaciju našu ima predvoditi naš preuzv. g. ban.

(Sa „živio“ primljen predlog).

Preuzv. g. **ban.** Kako ćemo izabirati, aklamacijom ili da votiziramo?

(Svi aklamacijom).

Sliede imena redom, kako biše izabrani):

Kard. Haulik,
biskup Strossmayar,
biskup Jovanović,
biskup Kragujević,
dr. Rački,
Lončarević,
grof Erdödy,
vel. žup. Kukuljević,
vel. žup. Vukotinović,
vel. žup. Janković,
Vrbančić i Bušić.

Julijo Janković. Ja moram za njekoliko danah ići kući. (Neprima se).

Biskup Strossmayer. Ja predlažem, da se svi gg. veliki župani izaberu i feldmaršallajtnant gospodin grof Drašković. (Primljeno.)

Dr. Jellačić,
Zmaić,
grof Kulmer,
gr. Pejačević,
bar. Prandau,
bar. Rauch,
Inkej,
bar. Otenfels,
grof Pučić,
bar. Kušlan, Vranicani, Jos. Bedeković,
Vranicani Ambros,
Vranicani Vinko.

Josip Vranicani. Sada je to riešeno. Pitanje je kada?

Dragojlo Kušlan. Da se odbor ad hoc imenuje, koj bi reprezentaciju izradio, za odbor ad hoc imenovani su Iv. Kukuljević, Kušlan, Veber, Šuhaj i Rački.

Petar Horvat. Ja mislim, da nebi uzeli onu gospodu, koji su izvjestitelji u odborih, oni imadu tamo raditi, to su gg. Rački i Kušlan.

Mirko Horvat. Ova imena su od sabora primljena, sada se nemože više prigovarati, g. Horvat bi morao prije govoriti, a ne poslje, kad je zaključeno.

Jovan Živković. Što se vremena tiče, kad će deputacija u Beč ići, nije mimogredno, mi smo izrekli, da smo kompetent, ovdje viećati, ako i nečekamo, kad se ova gg. vrate; zato sam toga mnienja, da ova gospoda nepodju u Beč, dok se druga pitanja nepreduzmu.

Slavoljub Vrbančić. Čim je zaključak primljen, da se deputacija neima s nikim dogovarati, nego s kraljem, to neima zaprieke, da neće brzo natrag doći.

Stjepan Pavleković. Obično je, da se Nj. Veličanstvu prije daje na znanje, da se telegrafira.

(Iz svih stranah čuje se glas: to je stvar bana).

Preuzv. g. **ban.** To ću ja učiniti.

Makso Prica. (Čita). Zaključeno je, moliti Nj. Veličanstvo, da Krajina bude pozvana na sabor, i da njeni zastupnici budu na temelju slobodnog izbora izabrani i naše inšti-

Digitized by Google

tucije protegnu na Krajinu 2) glede grada Senja, da se oprosti od vojničke uprave, i da se tamo uvede uprava gradjanska. 3) da se u predstavki zbog Dalmacije zamoli, da se Gjuro Vragolov na slobodu pusti.

Slaveljub Vrbančić. Nesamo Vragolov, već da se svi uapšeni Dalmatinci, koji su nastojali o sdruženju s Hrvatskom, te povodom ove razmirice postradali na slobodu puste.

Makso Prica. Čita formulirani zaključak o Dalmaciji.

Adolfo Veber. Zastupnici Dalmacije imaju ovamo doći po nalogu Nj. Veličanstva, drugog sporazumljenja netreba.

Mirko Bogović. Čita formulu brzojavne molbe, da se svi povodom sdruženja uapšeni Dalmatinci na slobodu puste i sve iztrage unište.

Makso Prica. Čita na novo formulu o Dalmaciji.

Antun Stojanović. Ja predlažem, da se kaže na temelju pragmatičke sankcije.

Biskup Strossmayer. I ja sam zato, da se pozovemo na pragmatičku sankciju od g. 1712. Premda Dalmacija, fizično prepriečena, nije prisustvovala saboru od god. 1712, ipak i kralj Karlo III. moleć, da se pragmatička sankcija primi, moli to od stališah i redovah Horvatske, Dalmacije i Slavonije, a stališi i redovi primivši pragmatičku sankciju primaju ju u ime Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.

I kralj dakle i sabor priznaje, da prava i dužnosti proiztičuće iz pragmatičke sankcije tiču se tako dobro Dalmacije, kao Hrvatske i Slavonije.

Robert Zlatarović. Ja bi želio, da se napomene, da se ima protegnut banska čast na Dalmaciju.

Slaveljub Vrbančić. To je izjavljeno onđje, gdje velimo, da prosvjedujemo proti uplivu tudje vlade.

Preuzv. g. **ban.** Primate li daklje gospodo predlog?

(Ustaju svi.)

Preuzv. g. **ban.** Predlog je daklje primljen; što se mene tiče *gospodo*, ja ću u Beč s deputacijom po želji sabora poći, ali mislim, da dostojanstvo zahtieva, da mi našemu kralju na kraljevske propozicije odgovor damo, kako ćemo poći kralju a njemu nikakav odgovor na njegove predstavke jošte dali nismo. Ja mislim, da mu prije svega podnesemo adresu.

Slaveljub Vrbančić. Visoki sabore! Najljepša adresa, koju mi možemo iskreno podnieti Nj. Veličanstvu kralju biti će predstavka, koju smo podnieli evo sada zaključili u njoj ćemo stupiv pred lice kralja, izjaviti najvruće želje našega naroda, i ako će ove izpunjene biti, to će biti najljepši i najnepokolebiviji spomen sporazumljenja izmedju prestolja i naroda.

Preuzv. g. **ban.** Glede adrese moja gospodo! koja su zato, neka ustanu.

Dragojlo Kušlan. Na propozicije kraljevske nije moći odmah odgovoriti, ja mislim, da se zasad samo u načelu vjernost Nj. Vel. izjavi, i pripomene, da će se posebnom adresom na predlog Nj. Veličanstva kasnije odgovoriti.

Makso Prica. Preuzv. g. ban misli takovu adresu, kakva se obično po drugih saborih i po parlamentu podnaša na kraljevske prepozicije. Mi doduše nismo ove čuli iz ustih našega kralja; ali dočim je želja našega preuzv. g. bana i dočim je svuda taj običaj, da se vladaru dostojnim načinom a obće udovolji; zato se ja slažem sa preuzv. g. banom, da mi na kraljevske propozicije na kratko izrazimo prama vladaru naše zadovoljstvo, da nam je priliku pružio, da se ovdje na ustavnom polju sakupiti možemo.

Stjepan Pavleković. Preuzv. g. ban predložio je, da na kralj. prepozicije odgovor damo; ja to tako razumijem, da mi kralj. prepozicije u pretres uzeti moramo i naš konklusum biti će odgovor, ne pako da mi nješta odgovorimo, što još nismo ni u pretres uzeli.

Julio Janković. Ako sam ja preuzv. gosp. bana dobro razumio, to on nije mislio izrazom adrese, kao što je to gosp. Prica kazao, nego preuzv. gosp. ban je to samo htio kazati, da se kraljevske proposicije čim prije u pretres uzmu i da se u načelu izreče zaključak.

Makso Piškorac. Ja se čisto slažem sa ideom preuzv. g. bana, da se zahvalnica našemu premilostivomu vladaru pošalje i to od točke do točke, kako kraljevske propozicije glase.

Ja se i s tim slažem, da mi vladaru moramo zahvaliti, što možemo materinskim jezikom razpravljati, da nam je jedared ustav povraćen, prem ponješto osakaćen, da u pitanjih, koja su životna i nas se svih tiču, da jedanput možemo slobodno ustavno govoriti i da nam je prilika pružena, da se sa Ugarskom stavimo u sporazumljenje, neslažem se pako, da se na kraljevsku propoziciju o pošiljanju na Reichsrat zahvalnica pošlje.

Biskup Strossmayer. Ako sam ja shvatio misao preusv. g. bana, to je on samo to htio, da se konvenienciji zadovolji, to jest, da se prije svega pouzdanje i povjerenje Nj. Veličanstvu izrazi, ne pako formalna adresa. Ja scienim to, da kad deputacija ide u Beč, da je to već izraz povjerenja i ufanja.

Može se to izrikom i reći da mi deputaciju, koja u Beč ide i representaciju smatramo kao izraz našeg povjerenja prama kralju, bez kojeg suvišno bi bilo svako poslanje.

Povjerenje radja povjerenje, ter se uzdamo u našu pravednu stvar i u pravdoljubje našeg kralja, da će pravednim željam vjernog si naroda, koj se pouzdano na njeg obraća, odoljeti.

Ja mislim, da sam pogodio misao g. **bana** i da se može tako pred predstol stupiti.

Mirko Horvat. Ja bi pristao na predlog pres. gos. bana, da bi vladar i kralj imao samo prava, a mi samo dužnosti.

Ja mislim, kad je nam kralj povratio naš jezik, i kad nam je povraćen naš nezakonito ugrabljeni ustav, nije nam milošću izkazao nego samo izpunio ugovor sklopljeni izmedju njega i naroda, kada je na predstol stupio; zato se neslažem spredlogom pr. g. bana.

Biskup Strossmayer. Ja mislim, da se moj predlog slaže s onim pr. g. bana; da se ona reprezentacija onako učini, da je izraz povjerenja.

Petar Očić. Da li se u sadanjem štadiuma ima adresa učiniti, ako je o tom pitanje, tako mnijem, da bi se u adresi moglo ono navesti, što je faktum, što se je dosada radilo, više se nemože navesti. Pa što bi se moglo navesti.

Da je ovaj sabor kraljevske propozicije na odbor odputio, više se nebi moglo kazati, jerbo ako bi se više kazalo, to bi se kazalo, što se sada još nezna.

Što se izraženja o povjernosti prama vladaru tiče, to u svih ustavnih državah obično jeste, da se u adresi izrazuju nazori, pomisli ili čuvstva — no predbježno je odlučeno, da odbor imade u svoje ruke uzeti posao odnoseći se na kr. propozicije, te će imati priliku izraziti pouzdanje i duboko strahopočitanje prema našemu vladaru i to jedino, što smo sada u stanju učiniti.

Mi se sada nenalazimo u štadiumu, da se točno, konačno i definitivno izrazimo.

Svaki dalji korak bio bi po mojem mnienju jedna abstrakcija, na abstrakciah nemože se nikakva adresa sastaviti; zato se ja slažem sa mnienjem g. biskupa Strossmyera.

Što se težnje tiče, nemože sada nitko šta kazati.

*

Digitized by Google

Ivan Prkovac. Deputacija, koju mi u Beč na Nj. Veličanstvo pošiljamo, neima njemu drugo pripovjedati, nego naše tuge i žalosti.

Ova deputacija razumjet će svoju zadaću, i predložit će Nj. Veličanstvu naše tegobe s dužnim strahopočitanjem.

Ova deputacija nemože reći, da smo mi narod sretan, zadovoljan, da smo sve ono, što nam po pravu ide, do sada dobili, nego da je ono, što smo dobili, samo jedan mali odbitak od velikog duga.

Ja sam zato, da se adresa ima spojiti sa representacijom, koju će odbor u Beč ponieti jer i u adresi nebi mogli drugo navesti, nego naše tuge i žalosti.

Petar Horvat. Ako sam ja dobro shvatio govor Nj. preuzv. g. bana, mislim da nije bio taj smisao, da se adresa podnese, nego da se kraljevske propozicje prije u pretres uzmu, nego deputacija podje u Beč.

Ja mislim, da neima zaprieke, da se ovaj predmet do sriede u pretres uzeti nebi mogao i da se o njem viećati nebi moglo; — ja mislim, da ćemo glede najvažnijih pitanjah složni biti.

Zašto se ono na sutra odgadja, što bi se danas pretresivati moglo, i najme predmet o kraljevskih propozicijah, koj je već na odsjeke odpravljen.

Koloman Bedeković Slažem se s mnienjem g. predgovornika, da se kralj. propozicije tim više u pretres uzmu, jerbo je u njih izražena želja našeg naroda i dočim ja nalog imam od svojih komitentah, da se ova odnošenja prama Ugarskoj rieše: zato molim da se kralj. propozicije u pretres uzmu.

Adolfo Veber. Ja bih se, kao što sam siromak, okladio za mnogo novacah, da onda, kada je preuzv. g. ban kazao da bi se odgovorilo Nj. Veličanstvu, nije mu ni na kraju pameti bilo, pomisliti ono, što g. Petar Horvat kaže, da od točke do točke na kralj. propozicije odgovor damo. Ja vidim, da je njekakav strah skopčan sa adresom od one gospode koja se njoj protive. Ja nemislim, da ova adresa u tom sastojati ima, da mi bez svakoga obziva sve hvalimo, i da očitujemo, da smo zadovoljni sa onim, što smo stekli i da mi ništa više netražimo.

Ja mislim kad nam je vladar kroz usta namjestnika svoga progovorio, da imamo odatle razlog izvesti, da se je učinilo nješto i da imamo pravo i dužnost kazati, da se nije učinilo sve.

Mi ćemo u ovom pismu očitovati naše tuge i želje, da nismo sve dobili, što želimo.

Bez uštrba naše domovine možemo kazati, da mi na temelju onoga, što smo već čuli od vladara, gojimo pouzdanje, povjerenje i temeljitu nadu, da će on našim zakonitim i pravednim željam zadovoljiti; jer ako mi neimamo povjerenja u vladara, da će on to učiniti, to ja neuvidjam, zašto deputaciju k vladaru šaljemo, koja će mu ipak očitovati, da imademo u njega moralno povjerenje.

Mi moramo dakle očitovati, da se mi na temelju onoga, što smo čuli, nadamo, da će on i našim drugim pravednim željam zadovoljiti.

Neće to biti zahvala ili bezuvjetno zadovoljivanje s onim što smo stekli; zato sam ja za predlog g. biskupa Strossmayera.

Josip Briglević. Kada se bude adresa sgotovila, onda se može predmet o kraljevskih propozicijah u pretres uzeti. Odbor već na tom radi, zato bi se moralo ovo pitanje na dnevni red metnuti.

G. ban neide danas, ni sutra, nego četvrtak, za toga može odbor mnogo učiniti.

Ja mislim, neka se stvar do sriede odgodi, da se možemo meritorno o tom pitanju izraziti i Nj. Veličanstvu temeljiti odgovor dati.

Biak. St. Kragujević. Vaša Preuzvisenost! visoki sabore! Ja sam što se adrese tiče, toga mnienja, da se ova adresa Nj. Veličanstvu, našem premilostivom kralju pošalje i to ovim načinom:

Svima je nama, gospodo moja! dobro poznato, da se mi nismo samo po našoj volji, nego po dozvoljenju i milosti Nj. Veličanstva našega kralja ovdje sabrali, i da je ovaj sobor na ustavu, kojega nam je premilostivi kralj naš potvrdio otvoren. Ja mislim da je podanička dužnost, budući da je naš premilostivi kralj svojemu vjernomu narodu način i dozvoljenje dao, da se ovdje sastati, i o dobru i blagostanju mile domovine naše viećati može; i budući je ovaj sobor već otvoren i konštituiran, na toj najvišoj milosti i blagodarnosti svoju podaničku premilostivomu vladaru svom izjaviti; iz toga sam uzroka ja tog pokornog mnienja, da adresa po Nj. Excelenciji predstavljena u tom smislu mjesto ima; tu bi mogli blagodariti, da nam je premilostivi kralj naš dozvolio da smo se mogli ovdje sastati.

Mi možemo javiti, da je ovaj sobor na ustavu, kog nam je naš premilostivi kralj povratio otvoren i da je već konštituiran.

Što se dalje tiče predlogah Nj. Veličanstva, mogli bi kazati, da smo mi ove propozicije ovdje predbježno čitali i odlučili, da se u pretres uzmu; da ćemo ih podaničkom pokornošću u pretres uzeti, i da mi punu nadeždu imamo, da će Nj. Veličanstvo želje vjernog naroda svog čuti i uslišati.

Eugen Kvaternik. Ako hoćemo biti dosljedni, i ako sam preuzv. g. bana dobro shvatio, to sam i ja za adresu, no glede sadržaja iste različnog sam mnienja s gospodom predgovornici.

Ako imadu za temelj adrese lojalnosti služiti pročitane sad kraljevske propozicije mi bi si bili nedosljedni, da takovu u tom obliku kralju podnesemo.

Tomu shodno ja sam onoga mnienja, da mi otvoreno u adresi kažemo i izrazimo vladaru prvu tegobu svoju gledom na način, kojim je sabor ovaj trojedne kraljevine sazvan.

Ja si pridržujem pravo onda o tom predmetu potanje izraziti se, kada će pitanje kraljevskih predlogah kroz sve odsjeke proći, da nezakonitost tog čina dokažem.

Drugo što se tiče naloženog sabora ovom pretresivanju o odnošajih trojedne ove kraljevine prama kraljevini Ugarskoj, ja sam čvrsto uvjeren, da odluke o tom predmetu ma kakova joj drago bila, može biti samo proiztečaj slobodne i dobre volje naroda našeg po visokoj ovoj kući zastupanog, nipošto pako naloga kraljevskog. Nemogu biti dakle zato, da mi za to blagodarimo; o čem si takodjer pridržujem u svoje vrieme predlog učiniti, ovdje samo kao u predmet zasjecajuće uvjerenje izrazujem: da vladar naš imade dužnost prava krune svoje hrvatske štititi i od svakih povredah braniti.

Što se treće točke, najme Reichsrata blaženog tiče, to mi hvalimo liepo na tom pozivu; nemade Hrvata, koj bi u to ime ma u kakovoj adresi bilo mu komu blagodariti imao.

Ova dakle predpostaviv, ja mnijem, da ako bi se moglo spojiti mnienje preuzv. gospodina Strossmayera sa svrhom deputacije, koja sada polazi u Beč koja će vladaru izraziti da mi povjerenje stavljamo u kralja našeg onim našim korakom, kojim od njega izgledamo potvrdu potrebovanjah naših, koja izaslanstvo naše nosi pred predstolje u Beč: tad

Digitized by Google

ja nisam proti mnienju gospodina biskupa Josipa Jurja Strossmayera.

Ovdje još samo moram opaziti njekojoj gospodi, koja su protivno meni govorila: i to da nisu dobro razumila preuz. bana, da se najme po njihovom mnienju za 48 satih odmah propozicije kraljevske u pretres preduzeti bi imale i to prije još nego li što se iste po propisu §. 27 poslovnika tiskati moraju.

To nestoji, jer mi kraljevske predloge tek natiskane u odsjecih pretresivat imamo, onda istom pravo dobivamo o njih viećati i iste u sve strane u saborski obzir uzeti možemo.

Napokon kako da se udes našeg naroda u 48 satih i to bez predbježnog ustanovljenog pretresivanja rieši!

Dragojlo Kušlan. Što se adrese tiče, slažem se sa mnienjem biskupa Strossmayera, i mislim da se u predstavki izjavi ono povjerenje, što će zadaća biti deputacije, da Nj. Veličanstvu očituje.

Što se tiče predloga g. Petra Horvata, to je g. Kvaternik odgovorio, jer se mora ovaj predmet najprije u trih odsjecih u pretres uzeti i dovršiti, onda se moraju opomenuti druga 2 odsjeka, da isti predmet pretresuju, a nakon toga se dade na osrednji odbor, koj ima svoje izvješće tiskati dati i po smislu §. 40 poslovnika tri dana prije čitanja saborskim članovom podieliti.

Julio Janković. Ja molim, da mi dopustite po drugi put govoriti. Ja sam prije razložio, što je preuzv. g. ban govorio. U smislu adrese, kako su njeka gospoda govorila, ja od moje strane nemogu pristati jerbo:

1) Adresu našemu kralju sada poslati, koj još nije krunisan, to bi toliko bilo njemu predbacivati, da nam je on tako dugo ustav uzkratio, da on svoju dužnost nije sasvim izpunio.

To bi bilo predbacivanje glede Nj. Veličanstva dužnostih.

2) *Adresa* nebi mogla ništa drugo sadržati, kao što je g. Perkovac kazao, nego samo tuge i žalosti naše, što su se kroz 12 godinah dogodile i što se još sada dogadjaju; zato se ja za adresu nikako slagati nemogu.

Ban nije to kazati htio, da kraljevske propozicije moraju biti već gotove i da se imadu posve formulirati, jerbo se to nemože opredieliti na dan i na sat.

On je samo molio, da odbori djelovanje svoje započmu polag naputka poslovnika i kada budu svoj posao svršili i kada se bude mogao obdržavati centralni odbor, tada će se ovaj predmet pretresivati.

Josip Žuvić. Ako je preuzv. gosp. ban učinio predlog za loyalitets-adresu, onda uslied govora g. grofa Jankovića kažem, da su propozicije rieč vladara na narod, adresa loyaliteta pako bila bi odgovor naroda svomu ustavnomu kralju.

Čim se neda zanijekati, da je narod hrvatski loyalnost svoju prama vladaru uviek vjerno sačuvao, to se od druge strane iz ustavnog gledišta tvrditi ima, da se izraz loyaliteta iz sabora kao zakonotvornog tiela ustavnomu kralju tada očituje, kad ustavnost u smislu sankcije pragmatičke ujamčena, i propozicije kraljevske zakonito riešene budu.

Ako dakle preuzv. g. ban to mnienje goji, da bi se adresa u posliedu kraljevskih propozicijah nakon obave istih odpravila, to je uz većinu sabora jur i moje mnienje izcrpljeno.

Veoma milo mi je prozboriti još jednom uz predlog moj od 25. travnja, koj neugodno, ali nezasluženo tumačen, i koj je probudio glasove, kao da bi imao svrhu, u ždrielo Magjarah uletiti.

Ja od moje strane tim većma pristajem na onu predstavku, kojom se cjelokupnost naše domovine umoljava, čim se otom prigodom opet radja pitanje o propozicijah kraljevskih, i nekaže se, da je danas grieh, kao što prije bijaše, govoriti najme o kraljevskih propozicijah; kažem, da se vraćam na onaj predlog, i glede kraljevskih propozicijah moram izjaviti, da se u ovom pogledu nemogu slagati s odgovorom ili adresom, crpljenom iz vrela ovih propozicijah, dočim samo nakon riešenja istih temeljita adresa sastaviti se može, i zato nitko neuvidja više važnost skorijeg riešenja kraljevskih propozicijah nego i ja, pošto je to prešnije pitanje, koje zahtievah u predlogu svom od 25. travnja, da se najme predade u odsjeke, da se predmet izcrpi, i da se k riešenju u onom hipu privede, kada bude tekuće pitanje o cjelokupnosti obavljeno. Vi nećete zanijekati, da se ovo važno, ovo bitno pitanje, koje 25. travnja potaknuh rieši na sreću obadviuh narodah ako bude moguće. Vi nemožete zahtievati, da samo redom županije odgovor na adresu zaključe iz one sjednice, u kojoj je upravljena deputacija na vladara upravo glede cjelopupnosti naroda ovog, koj će imati zajednički kralju svomu adresu podnieti.

Ja neznam jeli riešenje propozicijah kanoti pravo političko, izključivo pravo provincijalne domovine?

Ako je naša želja na pravu utemeljena, da bude zastupana vojnička Krajina, i da se Dalmacija sdruži, gdje imade $^2/_3$ našega naroda, tada nam treba bdjeti na tom, da u meritornom riešenju kraljevskih propozicijah učastvuje ciela domovina, pošto konačno riešenje ovog pitanja nismo mogući pravno riešiti bez Dalmacije i vojničke Krajine; i samo za onaj slučaj, ako nas bude sudbina latila, da Dalmacija i vojnička Krajina nebude učastvovala na našem saboru morati ćemo preći i bez njih na ovo pitanje, i tada se bude odgovor na kraljevske propozicije u adresu spojiti mogao, i to tim uspješnije, što smo jur izrazili povjerenje naše prema vladaru, čim naložismo deputaciji, kraljevskomu prestolju upućenoj, da se neupušta s nikim u nikakov dogovor nego samo s kraljem, u čem upravo prava smisao naše neograničene odanosti, pouzdanja i povjerenja napram vladaru stoji.

Pošto smo zaključili važno pitanje o cjelokupnosti Nj. Veličanstvu podnieti, neka se namienjena adresa jur sada s značajem i zadaćom izaslane deputacije spoji, pismenu adresu pako, to jest formalnu adresu tada ćemo podnieti, kada pitanja u propozicijah sadržana, bitno i meritorno riešena budu.

Miroslav Kraljević. Ja se slažem sa mnienjem gosp. predgovornika.

Aurel Kušević. Ja se sa preuzv. gosp. biskupom Strossmayerom, što se adrese tiče slagati nemogu, i mislim, da u patriarhalnom savezu ustavne domovine naše prama prestolju o povjerenju i nepovjerenju govor biti nemože, jerbo osoba kralja biti mora sveta.

U sadašnjem položaju naše domovine i provisornom zastupanju mi dostojanstvu prama kralju za dosta činimo, ako svečani odbor, koj je u Beč odredjen, svrhu tečaja poslovanja sabora ustmeno ili pismeno Nj. Veličanstvu izvješće dade.

Mi mnienje, koje odsjeci svrhu kraljevskih predmetah izrazili budu, pred pretresivanjem preokupirati nemožemo.

Biskup Strossmayer. Ja vidim, da me je g. grof Janković i takodjer g. predgovornik zlo razumio.

Naša domovina ima raznih potrebočah i u narodu našem ima takodjer raznih željah i raznih zahtjevah.

Gospodo! Bog je plemenitomu narodu sviest i srce dao, da prema potrebočam naroda plemenite misli, plemenite zahtjeve, plemenite želje, plemenite nade i odluke goji, ter da kao slobodan narod sasvim otvoreno putem zastupničtva svoga pred predstolje stupi i želje svoje očituje.

Digitized by Google

Naša domovina stranom kroz našu nemarnost a stranom tudjom nepravdom zaostala je ponješto u duševnom obziru i ima više potrebočah nego bi morala imati.

Vremena su ozbiljna i opasna, koja nose u krilu ogromnih zadaćah, koje našemu narodu za riešenje stavlja.

Treba da se osviestimo, da se saberemo, da otvoreni posve i iskreni budemo. Ako itko ćuti i osieća, da puno ima željah pravednih u nas koje nisu izpunjene; ako itko ćuti bol ranah, koje još izvidane nisu, to jih doista ćuti srdce moje.

Ako itko ljubavju domovine nukan preda pred ozbiljnosću vremena i našimi nuždami, to ja predam, ali me tješi to, da sve ono što narod krasni, nevini u srcu i sviesti svojoj pomisli i zahtieva, da to prije ili poslje ma kakove spletke mu se na put stavile, mora i u javnom životu istinom postati.

Ona dakle gospoda, koja su mislila, da sam ja to hotio, da se vladaru kaže, mi smo podpuno zadovoljni, mi neimamo nikakvih ranah i potrebočah, zlo su shvatila moje rieči.

Ja nisam kazao, da je vrieme posebnu adresu dati na kraljevske propozicije, nego sam to htio, da se misao preuzv. gosp. bana spoji s deputaciom, koja u Beč ide.

Pošto mi na kraljevske propozije došli budemo, tada će prilika i vrieme biti rane naše otvoriti.

Oprostit ćete mi moja gospodo! ako ja povjerenje izražujem prama ustavnom kralju našem u nuždi našoj, jerbo mnijem, da ništ nije toli kadro prestol učvrstiti, koliko ako se kralj srdcu i sviesti naroda srdačno i saviestno odzove. Istina ova sigurno će si put i u najvišje kruge prokrčiti.

Ja sam dakle samo htio kazati, da naš narod ipak polag svih svojih nuždah vjernost prama ustavnom kralju nije zaboravio, htio sam kazati, da konveniencija i delikatesa, koju smo mi kralju, dužni od nas zahtieva, da u deputaciji povjerenje naše prama kralju izrazimo.

Ako su gospoda moje rieči drugčije shvatila, to su je zlo shvatila.

Izraz pouzdanja i povjerenja neka se u onu representaciju uvrsti.

Preuzv. g. **ban**. Pristaju li gospoda za predlog biskupa Strossmayera.

(Ustaje većina.)

Preuzv. g. **ban**. Daklje je primit predlog gosp. biskupa Strossmayera.

Mirko Bogović. Pošto su bilježnici drugimi poslovi obterećeni; zato bi molio, da se za reviziju dnevnika i kontrola brzopisacah odbor imenuje.

Grof Janković. Ja predlažem gospodu Vinka Pacela, Slavoljuba Vrbančića i Ivana Vončinu.

(Svi: primamo.)

Slavoljub Vrbančić. Molim nješto glede plaće brzopisacah odrediti.

(Svi: neka odbor o tom podnese svoj predlog.)

Preuzv. g. **ban**. Sada ćemo proći na dnevni red, prvi je predlog g. Vukotinovića o jugoslavenskoj akademiji.

Ljudevit Vukotinović. Lice našeg sabora danas je drugo, nego je bilo u prijašnje doba; pitanja koja se sada pretresaju sasvim su druge naravi, nego su onda bila, kad su bile „Regni Congregationes." Narod naš je stupio u željeni razvitak političkog života, treba mu dakle prema tomu i više duševne snage. Uslied toga moramo ponajprije pozornost obratiti na naše domaće okolnosti, a navlastito moramo pozornost obratiti na našu narodnost: jer narod, koj takova pitanja riešava, mora imati podpunu samosviest i spojiti ju s politikom, ova će samo onda uspjeh imati, ako bude samosviest narodnja stupila u suglasje s politikom. Mi Hrvati kao Slaveni moramo crpiti duševnu hranu ne samo iz použjeg kruga naše domovine, nego takodjer iz susjednih pokrajinah slavenskih. Dosad se svako najmanje najnedužnije poduzimanje u znanstvenom smislu stavljalo u sumnju, i sviet nas je plašio njekakvim strašilom, koje su neprijatelji Slavizma krstili novo stvorenim izrazom „Panslavizma." Ja mislim, da nas to nesmije plašiti, mi nesmijemo odustati od naše namjere, koju nam sudbina opredielila, i na koju podpuno pravo imademo, jer što se drugim narodom dopušća, mora se i nam dopustiti. Mi vidimo, da se Niemci slažu, il bar složiti nastoje u svoju Germaniju, vidimo da se Talijani slažu i latinski narodi da se približuju; a zašto da mi Slaveni nesliedimo primjer, zašto da nestupamo k plemenitoj otoj po duhu vremena označenoj svrhi?

Ovu ideu narodnog preobraženja shvatio je preuzv. g. biskup Strossmayer, kad je jugoslavenskoj akademiji postavio jaki temelj, položivši u tu svrhu 50.000 for. (obći uzklik) Velikodušnomu ovomu činu odazvala se je ne samo naša domovina, nego i izvan domovine vas sviet ostale braće Slavenah, i to je pokazalo, da ova uzvišena idea klicu života u sebi nosi. Od pojedinih licah, koja su ovomu primjeru sliedili napominjem: gr. Julia Jankovića, koji je položio 10.000 for., uzoriti kardinal zagreb. 10.000 for., grad Zagreb 10.000 for., občina Dugoselo 5.000 for., preuzv. g. ban 1000 for., grad Koprivnica 1000 for., grof Gj. Jelačić 1000 for., osim toga ima još više manjih prinesakah. Uslied toga predlažem (čita predlog, koj se nalazi u zapisniku saborskom.)

Biskup Strossmajer. Svietli bane, gospodo narodni zastupnici! Sviest i srce naroda jest ono sveto gojište i shranište, u kom se prema potrebočam narodnim plemenite misli, plemenite želje i zahtjevi radjaju i čuvaju; pak što narod čestit i nevin polag zakona vječite pravde i istine u sviesti svojoj pomisli i uzhtije; što u srcu svom zaželi, to pod blagim uplivom božje promisli prije ili poslie sve prepone i spletke ljudske nadvladati, i u javnom životu ožudjenim plodom uroditi mora. To je, što poštenjaka i tada tješi i hrabri, kad se tmasti oblaci nad glavom domovine viju. (Živio!)

Meni, gospodo narodni zastupnici, u ovaj svečani čas srce pod teretom željah, koje za mili dom i rod svoj gojim, ponješto olakša, pače od radosti uztrepti, dočim vidim jednu od najusrdnijih i najplemenitijih namjerah naroda našega tolikim vašim odobrenjem, tolikim vašim uzklikom i uzhićenjem primljenu i uživotvorenu; namjeru naime: da se putem akademije znanostih u pomoć priteče narodnomu obrazovanju, narodnoj knjizi našoj, koja je doslje pod uplivom raznih nepovoljnih okolnostih samo životarila i tako rekuć kukavila. Jednodušni uzklik i uzhićenje vaše, kojim evo namjeru rečenu prigrliste, poručanstvo narodu našemu pruža, da neima ni jednoga medju nami, koj bi se dušom i srcem narodnim željam, narodnim pravom, narodnoj časti i ponosu iznevjerio; pače da svi živo osjećamo nužde i potreboće naroda našega, rane ljute, s kojih toliko boluje; da svi dobro shvaćamo uzvišenu zadaću naroda našega; da, gdje se o tom radi, da se narodu našemu ujamči sretnija i slavnija budućnost, razlikosti mnienja medju nami neima, da smo tada svi jedna duša i jedno srce. (Živio!)

Jednodušni uzklik i uzhićenje, kojom akademiju znanostih pozdravljate, uvjerenje je: da je plemenita želja i na-

Digitized by Google

mjera ova narodu svemu, da je svim nam upravo iz dna srca i ljubavi proiztekla. Gdje je srce i ljubav tvoja, tu je — veli pismo — i blago tvoje. Gdje je toli srdačna jednodušnost, tu će biti blagoslov božji, tu će biti i blagodarna desnica naroda našega, biti će tu primjernim načinom blagodarna desnica plemenitih naroda našega zastupnikah, ter će pomisao tu do onoga stepena savršenosti dovesti, koja časti i dostojanstvu naroda našega odgovara; koja odgovara uzvišenomu cilju, koj nam pred očima trepti, da nam naime blagorodica i blagovjestnica više svjetlosti i višega izobraženja, knjiga narodna, svakdan to više procvate, ter narod naš duševnim blagom svojim u tolikom izobilju obogati, da se na skoro s najizobraženijimi narodi svieta uztakmiti može. (Živio!)

Što se malenkosti moje tiče, hvalim srdačno g. vel. županu križevačkomu, hvalim svim vam gospodo, na totikoj vašoj pohvali, na tolikoj dobrohotnosti i toli blagom sudu o meni. Ja ništa drugo, gospodo, neučinih doslje, nego samo puku dužnost izpunih prama narodu svomu. Bog me i mila domovina od malih noguh tja do danas stostrukim načinom dužnikom svojim učini, ja se trsim i trsit ću se do groba svoga, što mogu bolje Bogu i domovini se odužiti. (Živio!)

Ja sam, gospodo, od prostih, neukih roditeljah proizišao, te sam osobito u mladjoj dobi svojoj podosta tegobah u obrazovanju svom oćutio, znam dakle iz vlastitoga izkustva svoga, što će reći, miloj domovini i sinovom domaćim sredstva višega duševnog izobraženja pružiti. Oni, gospodo, koji su nas rodili i odgojili, tielo su nam i tjelesni život dali i odhranili, ter su zato vječitoga našega priznanja, vječite zahvalnosti vriedni; koji nam pako sredstva k višem duševnom izobraženju pružaju, oni nam viši život daju, koj toliko više vriedi od prvog, koliko više vriedi nebo od zemlje, *duh od tiela*, dobra duševna od blaga tjelesnoga. To su oti duševni roditelji, kojim nigda dosta priznanja, nigda dosti zahvalnosti izkazati nemožemo. Dobra, gospodo, koja uživam, zakoni crkveni baštinom siromakah nazivlju. Ja scienim, da je za sad mila domovina naša, što se sredstavah za duševni razvitak tiče, još veoma oskudna i siromašna; scienim dakle, da je svih nas sveta dužnost oskudnoj i siromašnoj domovini našoj u pomoć pritećí; na pose pako sveta je to dužnost onih, koji su držani po svetom stanju i zvanju svom osobitu skrb za siromake nositi, budući baštinici ljubavi onoga, koj na ovaj sviet dodje osobitim obzirom na siromake i uboge, koj i sad i do vieka osobitim načinom u siromasih i ubogih bivstvuje, ter svaki dar sirotinji učinjen, kano da bi samomu njemu učinjen bio, smatra i nagradjuje. (Živio!)

Gospodo narodni zastupnici! Nemoć, pod kojom stenjaše i bolovaše doslje narodna knjiga naša, ona je ista, pod kojom stenje i boluje cielo državno tielo naše. Oštećeno nam je državno tielo naše i oslabljeno na sve četir strane svieta; oštećeno i oslabljeno stranom nehajstvom našim, oštećeno i oslabljeno stranom tudjim nesmiljem i nepravdom; oštećeno i oslabljeno ponajviše našim požrtvovanjem za obće dobro.

Gospodo! Moje je uvjerenje cielim tečajem javnoga života domovine naše potvrdjeno: da jedva ima naroda pod nebom, koj bi požrtvovanjem svojim i stoljetnim tako rekav mučeničtvom svojim toliko si susjedne narode, toliko cielo carstvo, pače cielu Evropu zadužio, koliko naš narod; zato scienim, da je sveta dužnost susjednih narodah, sveta dužnost carstva i ciele Evrope, tim se narodu našemu odužiti, da ga živo i iskreno u težnji njegovoj, stare i nove rane državnoga tiela svoga po mogućnosti izcieliti, ter mu staru snagu i valjanost povratiti, podupire. Bilo medjuto tomu, kako mu drago, istina je, da se oštećenosti i razciepkanost državnoga tiela našega prenesla u sve struke javnoga državnoga i duševnoga života našega, a potom naravno i u knjigu našu, na veliku štetu narodnoga izobraženja našega. Tužni književnik, poslie kako bi velikim trudom i naporom knjigu izumio i svim mogućim uresom duše i srca svoga nakitio, tada mu se istom valja brinuti i glavu razbijati, kako će duševno ljubimče svoje na svietlo iznieti i u bieli svit odturiti. Trud pregolem, a šteta vazda gotova. (Živio! istina!)

Nije čudo, da su se u tako nepovoljnom položaju najizvrstniji umovi od duševne radnje strašili i uztezali; nije čudo, da je u tih okolnostih mnogi plod duha domaćega u zabitnom kutu hranom moljacah postao, dočim bi krasnom hranom duhu domaćemu postati imao. Ah! Bog sám zna, koliko duševnoga blaga u starih i novih spisih s toga uzroka u tminah zakopano stoji, ter željno dan uskrsnuća svoga očekuje. Znala bi nam ovom prilikom o tom koješta pripoviedati posestrima Dalmacija, da ju tudja ruka od ogrljaja našega neprieči, posestrima, velim, Dalmacija, koja, kao što je njegda bila središte državnoga i političkoga života našega, sjedište kraljevah i krune naše, kolievka slavnih junakah naših; tako je bila ujedno ognjište više svjetlosti i obraženosti, koje djelo cienom i valjanosti svojom ništa neustopljuje najkrasnijim djelom izobraženih evropejskih narodah. Ah Dalmacijo mila, što se od tebe učini! Vrati, ah vrati se čim prije u naručaj naš, pak ćeš bez dvojbe biti, što si njegda i bila, glava naša i kruna naša! (Živio!)

Tomu nedostatku doskočiti će akademija znanostih, pružajuć sredstva narodnoj knjizi, da bez ikakvih preponah slobodno pred lice svieta i naroda stupiti može; akademija znanostih će, ako Bog da, narodnoj knjizi onu slogu i ono jedinstvo pribaviti, koja jur kod izobraženih germanskih i romanskih narodah vlada, i koja je jedina poluga višega razvitka narodnoga izobraženja. U prvom početku i kod germanskih i romanskih narodah knjiga je narodna pod istim teretom stenjala kao i kod nas, pa je istim putem do sloge i jedinstva dospjela, a po slozi i jedinstvu do one gorostasne vrline, kojoj se punim pravom čudimo. Što je kod njih moguće, moguće je i kod nas. Još i dan danas više je razlikosti u narečjih kod Germanah i Romanah, nego kod nas Slavenah na jugu, pa kad su oni razlikost i razcjepkanost tu u knjizi nadvladati mogli, nadvladati ćemo ju i mi, ako mudro i postojano napredovali budemo. Tada će se istom dokazati, da duh slavjanski na jugu, lišen tudjih okovah, puno liepih sposobnostih posjeduje, tada će se jamačno dokazati, da je crna kleveta, da duhu slavjanskomu originalnost i viši polet manjka, koja kleveta u ustima ljudih, koji ju do sad narodu našemu predbacivaše, upravo toliko pravedna i istinita bijaše, kao da bi čovjeku, komu si noge i ruke sapeo, predbacivao, što onom brzinom negradi, kojom prost i svakih okovah lišen; ili da bi se divio ptici, kojoj si krila podsjekao, što se nebaca nebu pod oblake. (Živio)

Gospodo narodni zastupnici! S akademijom znanostih uzko je spojen drugi zavod, koj bez dvojbe svakomu domorodcu vruće na srcu leži i ležati mora. A zavod taj jest jugoslavensko sveučilište u Zagrebu. (Živio!) Gospodo! Uzklik i pohvala jednodušna, kojom primiste izušteno po meni jugoslavensko sveučilište svjedok je, da sam tim dirnuo upravo u živac domorodnih željah, da je i taj zahtjev, ko i prvi proiztekao iz žive duše naroda našega. Akademija znanostih predpostavlja po mom mnienju sveučilište. (Živio!)

*

Digitized by Google

U akademiji znanostih sve struke znanja čovječanskoga u višjem znamenovanju zastupane biti moraju. Mudroslovje, philologija, pravoslovje, prirodoslovje sa svimi ogranci svojimi, bogoslovje, slovoslovje, povjestnica itd. itd. U višjem smislu, u akademiji znanostih stečište i utočište svoje naći imaju. Akademija znanostih ima biti umovom, koji se poput orla na krilih uzvišenoga duha svoga nebu pod oblake dižu, najplemenitiji cilj radnje duševne. Akademija znanostih ima biti nagrada i lovor-vienac ljudem, koji su se ma u kojoj struci znanostih osobito odlikovali. To vam pako, gospodo, akademija samo onda biti može, ako se budu sve struke znanostih u sredini našoj i u narodnom duhu predstavljale i podučavale; ako se bude putem sveučilišta vrelo otvorilo, iz koje će krasna omladina naša žedju svoju duševnu trnuti i onim se blagom obogatiti moći, koje više čovjeka resi i odlikuje, nego ikakovo sjajno ime; više nego sve blago materijalno ovoga svieta. Ako misli akademija znanostih procvasti, tada je nuždno, da se za nju sjemenište u sveučilištu otvori mladih ljudih, koji bi se za višju duševnu radnju udesili i usposobili. Tkogod na strani amo dodje, znajuć, da je u Zagrebu sjedište akademije znanostih, ni malo dvojiti neće, da je tu ujedno i sjedište sveučilišta; tako su te dvie ideje, ta dva zavoda jedan s drugim uzko spojena. (Živio!)

Gospodo narodni zastupnici! Naš položaj vrlo je važan, ter ako se nevaram, narod će naš skoro pozvan biti, da ne samo u vlastitom interesu svom, nego i u interesu posvećenoga prestolja i sjajne dinastije, u interesu susjednih narodah, u interesu cieloga carstva, plemenitih zadaćah rieši. Jedno od najogromnijih evropejskih pitanjah, koje cieli sviet već odavna vele zanima, živo će se nas i naše budućnosti kosnuti. Pitanje to nas je jur rieke krvi stajalo, nije dvojbe da ćemo mi zvani biti u isto to pitanje u interesu kršćansko-evropejske civilizacije duboko uticati. Gospodo! u tu svrhu nije dosta, da nosimo zdravu mišicu i srce junačko. Danas se vojuje više i odlučuje oružjem duha, nego oružjem materialnim. Zahman nam najznamenitiji položaj, zahman najplemenitije zadaće, ako nam umnih i moralnih silah uzmanjka, bez kojih sve blago neba i zemlje ništa neprudi, jerba je um, koj blago materijalno oživljuje, ravna i na korist obraća. Athena bijaše malahni grad, stara Grčka, što se prostora tiče, neznatna, pak se ipak Athena i stara Grčka sbog umnih i moralnih silah svojih na sve strane svieta proslavi, niti će joj igda slava potavnjeti, dok bude pod suncem ljudih, koji um, blago duševno više ciene, nego blago materijalno, koje samo po sebi nikakve vriednosti neima. Stari Rim već odavno poginu, ali nepoginu slava staroga Rima. Duhu staroga Rima u istih razvalinah starorimskih umotvorah ni danas se sviet dosti načuditi nemože. Živi stari Rim još i danas u neumrlih proizvodih uma i znanostih svojih. Upliv izobraženosti staroga Rima u preporodjenje i razvitak duševni još se i danas živo osjeća, i osjećati će se, dok je svieta i vieka. Mala šaka Francuzah i Englezah zauze Peking, ponizi i upokori narod od više sto milijunah ljudih. Toli više valja umna sila od materijalne. To je ona sila, koja nebom i zemljom vlada, to je ona sila, koja zviezde po nebu broji i stazu im pokazuje; to je ona sila, koja parom upravlja, da plav napred goni; to je ona sila, koja munji zapovieda, da misao čovječju s jednog kraja svieta na drugi prenosi; to je ona sila, koja u busulji mornaru na pučini morskoj danju i noćju svieti. Te sile mi potrebujemo, gospodo, nada sve, da važni položaj svoj upotriebimo, da zadaću svoju na korist i slavu naroda našega riešimo. Da si tih silah nabavimo, nuždno je, da u sredini našoj i narodnom duhu sveučilište ustanovimo. Mladež naša krasna je, čedna je, poslušna je, rado se naukom posvećuje, sposobna je. Mladež naša taka je, da ju punim pravom cvietom sadašnjosti, a nadom bolje budućnosti nazvati možemo. Mladež naša ima biti baštinica željah naših i duševnih težnjah naših. Da se niti mi, niti mila domovina u nadi svojoj neprevarimo, dužnost nam je priliku pružiti mladeži našoj, da se izobrazi, da plemenitom baštinicom ljubavi domorodne, domorodnih željah i težnjah, slave i dike praotacah svojih po uzvišenom umu i oplemenjenom srcu postane; što samo tada možemo dostići, ako sveučilište u sredini našoj podigli budemo. Mladež naša puno duha i poleta ima, al je većom stranom siromašna, ter joj nije moguće velikim troškom tudja sveučilišta pohadjati, odkle višekrat biva, da najljepše sposobnosti zakopane i za narodni dobitak izgubljene ostaju. Da ni nenapomenem, da mladež u preranoj dobi izvan granicah domovine svoje boraveć lahko dušu svoju otrovati i narodu se svomu za vazda odtudjiti može. (Istina!)

Još jedno, gospodo narodni zastupnici! I na Balkanu već počima zora bolje budućnosti lice svoje pomaljati. I s onu stranu Save i Une počimaju njeki barem te njeki nuždu osjećati višjega obrazovanja. Počimaju i u tih stranah osvjedočenje gojiti, da se treba ponajprije uzdati u se i u vlastite moralne sile svoje, da se od strašnog sužanjstva oslobode. Kršćanstvo preko Save i Une, krv je od krvi naše, udo je od tiela našega. Njegda i oni bijahu dio cjeloviti državnog posjeda našega. Neima prieko znamenitijega mjesta, gdje nebi hrpe kostih naših slavnih pradjedovah pokopane ležale, neima grada tamo znamenitijega, oko kog nebi zemlja riekom krvi hrvatske opojena bila. Jaram, pod kojim vjekove već stenju, i nas jednokrvnu i jednoplemenu braću težko tisti. Onostrana braća u nas oči svoje obraćaju, u nas se uzdaju, k nam ruke svoje dižu. Mi doslje malo ili ništa im učinit nemogosmo. Scienim, da ćemo im ponješto u pomoć priteći, ako ovdje u Zagrebu, a to jest upravo pred vrati njihovimi sveucilište podignemo, obilno vrelo ono, iz koga će i njihovi sinovi crpiti moći ono blago duševno, koje dočim um prosvjetljuje i srce oplemenjuje, ujedno najsigurnije jamstvo pruža one slobode, za kojom svako plemenito srce toli čezne. (Živio!)

Gospodo! dužni smo, po mom mnienju, domovini i samim sebi; dužni smo akademiji znanostih, koju ustrojismo; dužni smo onoj veličanstvenoj zadaći, koju u interesu ustavne slobode i sretnije budućnosti naše riešiti imamo; dužni smo u interesu cieloga slavenstva na jugu; dužni smo i braći našoj, koja pod turskim jarmom stenje; dužni smo krasnoj i miloj omladini našoj; dužni smo napokon i slavnomu gradu Zagrebu u sredini našoj utemeljiti sveučilište. (Živio!) Gradu velim Zagrebu, koga slave i milinja radi imenujem, koj od starodavnih vremenah sredotočje kraljevinah naših, višega državnoga i duševnoga našega života bijaše, komu ista priroda višju znamenitost i budućnost dosudi i opredieli, koga će slava neuvela i s toga ostati, što mu lovor nepobitnosti junačko čelo resi, a sniženi okovi tudji vrat nigda, niti onda oskvrnuli nisu, kad je bujica turska velike države oko nas poplavila i slavne gradove pod jaram svoj skučila (Živio! — i neće.)

Zato predlažem, da se istomu odboru, koj će izraditi imati osnovu akademije znanostih, nalog ujedno podieli, da izradi osnovu za sveučilište, i da način naznači, kojim bi se naj-

*

Digitized by Google

bolje i najuspješnije sveučilište kod nas oživotvoriti moglo. Buduć se radi o stvari toli plemenitoj i narodu našemu toli nuždnoj, to nije dvojbe, da ćemo svi jednodušno uz to pristati i tako pred cielim svietom zasvjedočiti, da nam višje obrazovanje naroda našega vruće na srcu leži.

Mirko Bogović. Ja mislim, da će svi članovi zadovoljni biti, ako mi gosp. biskupa Strossmayera zamolimo, da se njegovo krasno slovo tiska i da se dotični eksemplari u saboru razdiele.

(Uz gromoviti „živio“ primljeno.)

Preuzv. g. **ban.** Sutra nećemo držati sjednico; al molim da odsjeci svoj posao svrše.

Digitized by Google

Deseta saborska sjednica dne 1. svibnja 1861.

(Zapisnik tiskan u IX. sjednici.)

Mirko Bogović. Čita zapisnik devete saborske sjednice od 29. travnja 1861, koji bude s malimi promjenami primljen.

Ladislav Balog. Glede rieči „bar“, da se umetne rieč „svakako,“ glede onih pokrajinah, koje su njekad spadale na trojednu kraljevinu, a sada spadaju k njemačkomu bundu.

Mato Mrazović. Da bi se predlog centralnog verifikacionalnog odbora: za podnešenje posebne predstavke na Nj. Veličanstvo glede cjelokupnosti naše zemlje, u zapisnik uvrstio glaseći: da bi se to sjedinjenje udjelotvorilo, i ako nebi sada moguće bilo, to onda, kad se budu revidirali državni ugovori.

(U tom smislu zaključeno, i uvršteno u zapisnik.)

Faustin Suppe. Imam opaziti, što se kaže o pozivu g. vel. župana sriemskog grofa Petra Pejačevića, da je bio rok naznačen od 14 danah, te da se to u zapisniku izpravi.

Mirko Horvat. Ja sam predložio, da se vel. župan sriemski pozove za 8 danah, a u zapisniku se kaže samo da se pozove, molim da se to popravi.

(U tom smislu bude zapisnik izpravljen).

Bartol Zmaić. Gdje se kaže, da se pozovu občine Ravnagora, Mrkopalj i Vrbovsko, da se nebi kazalo občine, nego trgovišta; drugu opazku što se otok Rab napose spominje, taj spada na Dalmaciju.

Antun Jakić. Da se primjeti ne turske pokrajine, nego Hrvatske, koje su pod Turskom.

Mirko Bogović. Kako je formulirano, tako je uvršteno u zapisnik, s toga se ova točka mienjati nemože.

(Čita dalje zaključak.)

Mato Mesić. Zadaća odbora pod predsjedom preuzv. g. biskupa Josipa Jurja Strossmayera je dvostruka:

a) glede akademije.

b) glede sveučilišta; zapisnik pako govori, da je odbor dobio nalog, da izradi osnovu za akademiju, dočim isti odbor ima izraditi i osnovu za sveučilište; mislim da bi se to imalo izpraviti. (Bude izpravljeno.)

Makso Prica. Mi smo imenovali posebne odbore, koji imaju raditi po propisu poslovnika. Da li možemo odobriti načelo, kako bi se imala akademija i sveučilište ustrojiti, to je smisao i namjera; mi nemožemo izjaviti, što će imati raditi odbor, nego to će se viditi, kad svoju radnju podnese.

Mirko Bogović. Čita imena članovah saborskih, koji će imati izraditi osnovu za akademiju i sveučilište jugoslavensko,

Dalje čita formulu predloga zastupnika Petra Horvata učinjenog u devetoj sjednici, glede razvida računah o domaćih zakladah i državnom imetku, po odboru gospodarstvenom za jugoslavensku akademiju i sveučilištu, i najme da ov isti odbor:

a) ima razviditi račune zakladah domaćih i državnoga imetka.

b) predložiti način, kako bi se korist crpiti mogla iz otih zakladah.

c) O tom izvješće sobom podnieti.

Ja se s mnienjem gospodina Petra Horvata neslažem, što je uvaj posao, koj će imati preduzeti odbor gospodarstveni za jugoslavensku akademiju tako ogroman, da ovaj novi posao nije kadar preduzeti.

Mi imamo 23 različitih zakladah domaćih, znamo, kako su se manipulirale ovo 11, 12 godinah, a njeke zaklade su pod upravom namjestničtva, s toga nije kadar imenovani odbor ad hoc, sve ove naznačene poslove obaviti.

Petar Horvat. Posao glede izvješća o sgradah domaćih, neće tako ogroman biti, buduć je to samo evidentia.

Slavoljub Vrbančić. Što se tiče same stvari pristajem na predlog g. Horvata, ali se slažem s g. Bogovićem. Da odbor ad hoc u poslu ekonomičkom glede utemeljenja sveučilišta i jugoslavenske akademije neće imati vremena razpraviti zamršene račune zemlje, jer nam je do toga stalo, da se ti inštituti čim prije u život uvedu, ja predlažem, da bi se drugi odbor u tu svrhu imenovao.

Pavao Battaglierini. Imam opazku glede kvarnerskih otokah. Mi imademo još jedan otok, treba napomenuti otok „Ozor.“

(Svi: spada na otoke kvarnerske.)

Petar Horvat. Ako bi se drugi odbor imenovao, koj će imati razviditi državni imetak, da se pridruže gg. zastupnici Mio Koščec i Mato Mrazović.

Franjo Lovrić. Mislim da se imenovanje odbora ad hoc za pregledanje svih zakladah domaćih i o učionah nebi danas preduzelo, jer bi se unj imali pozvati vješti ljudi, koji nisu u saboru, zato da se odgodi to pitanje.

Makso Piškorac. G. Petar Horvat učinio je predlog, da se glede zakladah domaćih umoli Vaša preuzvišenost, da namjestničtvu zapovjedi, da svoje izvješće o tom podnese, onda ćemo imati priliku viećati hoćemo li odbor ad hoc ili drugi odbor.

Petar Horvat. Vaša preuzvišenost izvolila je kazati, da su računi o domaćih zakladah i državnom imetku kod namjestničtva, s toga mislim da je potrebno, da se pregledaju tim više, što zaklade domaće stoje u savezu sa sveučilištem, a za oto moramo imati sredstva.

Preuzv. g. **ban.** Pita: hoćete li odbor?

(Svi: hoćemo.)

Tim bude izabran odbor ad hoc od 13 članovah, kojih imena se u zapisniku nalaze.

Digitized by Google

Mirko Bogović. Čita 1) dopis na županiju sriemsku iz zaključka saborskog proiztičući glede izbora zastupnikah na sabor dalmatinsko-hrvatsko-slavonski.

2) Pozivno pismo na vel. župana sriemskog, da dodje na sabor.

(Oba dopisa odobrena.)

Mirko Horvat. Predlog verifikacionalnog odbora nije onaj bio, da sabor pozove vel. župana sriemskog, nego da ga ban kao izvršujuća vlast pozove; mi smo zakonodavno tielo, a ne izvršujuća vlast.

Dragojlo Kušlan. Ova točka prestati će, ako pr. g. ban uzme to na se.

Jovan Živković. Ja sam toga mnienja, da sabor pozove velikog župana sriemskog.

(Vika: zaključena.)

Mirko Bogović. Čita dopis na trgovišta Ravnagora, Vrbovsko i Mrkopalj, da izaberu zastupnike za sabor hrvatsko-slavonski.

Antun Vakanović. Ovdje nevidim logike, ako sriemski vel. župan nije dostojan, da se po saboru pozove, kako može biti, da budu obćine pozvane po saboru, zato mislim, da se i vel. župan sriemski i napomenute obćine pozovu presidialiter a ne po saboru.

Tomislav Padavić. G. Vakanović nije dobro shvatio stvar jer u izbornom redu stoji, da županija sriemska mora poslati svoje zastupnike; a obćine Ravnagora, Vrbovsko i Mrkopalj imaja se pozvati na sabor, jer im se kašnije dopustilo pravo zastupstva.

Makso Prica. Imam primietiti glede sadržaja dopisa na sriemsku županiju, mi nemožemo zahtievati, da ban opredieli rok, da županija sriemska pošlje zastupnike na sabor, nego da se učini taj izbor. Mi možemo samo od velikog župana sriemskog zahtievati, da držeći se izbornog reda odredi izbor, i da se taj obavi po izbornom redu, s toga mislim, da bi se dopis u tom smislu popravio.

Mirko **Bogović.** To je rečeno, da je po propisu izbornoga reda opredielio ban izbor.

(Svi: izbirati dade.)

Makso Prica. Što se pako pitanja tiče, da li se ima ov dopis odpraviti po banu, ili po saboru, ja mislim po saboru.

Biskup Strossmayer. Odredili smo, koji bi imao pregledati račune i zaklade, i ako dopustite pročitat ću imena članovah za odobrenje vis. saboru.

Imena: Zmaić, Vuščić, Mrazović, Drag. Jelačić, Koščec, Kraljević, Vakanović, Iliašević, Lovrić, Piškorec, Baltić, Briglević, Bušić.

Bartol Zmaić. Da se u zapisnik stavi ime roduljuba Dalmatinskog i mjesto u saboru podieli.

Mirko **Bušić.** Predao sam po članku 85 poslovnika, prošnju trgovišta Siska u smislu, da se ovo staro i najstarije mjesto u našoj domovini podigne na čast slob. i kr. grada.

Preuzv. g. **ban.** Odpisom vis. dikasterija, dobio sam kr. propozicije na velikaše u Hrvatskoj i Slavoniji za Ugarski sabor, koje ovdje saboru predlažem.

Mato **Mrazović.** Čita pismo vis. dikasterija na bana.

Ivan Vončina. Da se izjave g. velikaši, što misle o ovih pozivnicah.

Lazar Hellenbach. Mi smo odlučili, da ove pozivnice neprimamo, dok sabor neodredi naše odnošaje prema Ugarskoj, jer što će narod odlučiti, na to velikaši pristaju. (Živio!)

Grof Kulmer. Oni moraju pristati. (Živio!)

Ivan Vončina. Žalibože nevidim svu gg. velikaše ovdje, najme nevidim onu gospodu iz Slavonije; ja se nadam, da su ova gospoda ovdje, da bi u njih uzavrela krv, koja je poticala za obranu domovine prestolj, kršćanstva i civilizaciju. Ovaj postupak kamarile bečke vlade, koja nam povod dade viećat o pozivnicah, sieća nas na dogodjaj god. 1848 i na njemačku vladu, koja jednom rukom daje, a drugom otimlje, ja velim da hrvatski razum nedosiže, kud ta politika vodi. S toga predlažem, da se ona deputacija, koja će želje naroda hrvatskog pred prestoljem Nj. Veličanstva očitovati, radi ovog čina, koj vredja naš ustav, i podkapa prava naša potuži.

Stjepan Iliašević. Iskreno izpoviediti moram da sam prijatelj magjarskoga naroda, da sam izobraženje svoje u njegovu krugu crpio, i da mi je prava slast što brojim u njegovoj sredini mnogog prijatelja mladjanih danah mojih. Ako Magjar ljubi domovinu svoju ja mu nezamieram; ali ako i ja ljubim dom svoj, on mi neka nezamieri; ja mu dok bude sunca i mjeseca u toj uzvišenoj krieposti ništa ustupiti neću. Nu gospodo zastupnici naroda! ja nikako dokučiti nemogu što je to, da dočim Hrvat s Ugrom hoće da sklopi bratski savez, dapače dočim je jedan drugomu već tako blizu, da su razširili ruke da se bratski zagrle, dočim jedan drugomu u oči gleda, i čuje kako srce prema srcu kuca, da na jedan put puče bomba iz vedra zraka i pade med nje, da jih za uvjek razdruži; doista neznam što je, neg bogumrzka varka i spletka, te spletka; pa uvreda s lieva, i uvreda s desna; uvreda nanešena našemu viteškomu narodu, koj stoji na istom ustavnom stepenu, na kojem stoji ustavni Ugrin; uvreda je za naš visoki dvorski dikasterij u kojega žetvu dodje nepozvan gost srp magjarski; uvreda je za naš sabor koji se time lišava cvieta svoga, velikašah svojih; uvreda je i za Veličanstvo našega premilostivoga kralja, kojemu se time čini nasilje, da razdvoji hrvatska srca, koja za njega, za rod i dom svoj složno biju. Pa to da mirnim okom gleda Hrvat koj žarko ljubi dom i ustav svoj?

Blaga rieč premilostivoga našega kralja veli, ostavljam vam na volju, sdružite se s Ugri; a mi utješivu rieč „druževnje“ jošte neizustismo, a ugarska kancelarija bez da nas pita već citira u sabor ugarski naše velmože; nije li to gospodo! filius ante patrem?

Pa u kakvu koliziju nemeće ta kancelarija naše velikaše, kad od njih zahtieva stvar physično nemoguću. Naš premilostivi kralj u jedno isto dobu ureče sabor u Peštu i Zagreb. Pozva naše velmože u Zagreb; a ugarska kancelarija veli jim: hodte u Peštu. Mogu li velikaši tim posve protivnim pozivom u jedno isto dobu zadovoljiti? Doista ne. Težko onomu, koga vuku amo i tamo; bog bi dao, da zdrav i cio ostane! — Gospodo! mislim, da se neće nijedan izmed naših velmožah naći, koj bi se iznevjerio rodu i koljenu svomu, pa odišao na onaj spjev sirenah u tabor ugarski; s toga scienim, da ćemo našu samostalnost i čast narodnu najbolje osjegurati tim, ako svečani prosvjed uložimo glede čina ovoga.

Eugen Kvaternik. Kao što moj predgovornik moram izjaviti, da mi manjka riečih, kad takva šta čujem. Prvi svibanj 1861 težko je svanuo hrvatskomu narodu, i da ovog pisma nije to bi ipak bio prigovorio, dočim soldati s bajoneti po Zagrebu trče, dočim nas Beč bije, bije nas i Budim, mi sjedimo med dvie vatre, med dva stolca, hoćemo li pasti ili ne, narod koj se u takovom položaju nalazi, kao naš, nije moguće da ima budućnost, ako se nebude odlučio, da ide ili lievo ili desno. Gospodo zastupnici naroda! naši velikaši pozivaju se u Budim, kraljevske propozicije pozivaju nas u Beč, kud ćemo? hoćemo li dvostruko

*

Digitized by Google

robstvo? Ja mislim nijedan domoljub, u koga je narodna sviest, neće udariti ni lievo ni desno nego pravim putem; ja ću o tom obširnije govoriti, kako shvaćam politiku naroda hrvatskoga. Gospodo! ovakova perfidia neka se neigra s nami, tu nevlade niti državni razum, niti poštenje, tu se sudi danas ovako, sutra onako; ja sam osvjedočen, da ako bude bečka vlada ovim putem pošla prejasni dom za 3 godine mora prestolja lišen biti; mi moramo dakle vladara odlučno opomenuti, da će ovakovi ljudi dinastiju upravo baciti; drugo ja protestiram proti takovom postupanju.

A da se u buduće našoj domovini nenose šteta takovimi spletkami predlažem:

1) da sabor izjavi, da svaki, koj bi se usudio proti cjelokupnosti hrvatskog naroda budi činom ili savjetom raditi, ima se smatrati izdajicom domovine.

2) da svaka pojedina osoba, ili municipij, koj bi se usudio bez dovolje ovog sabora, budi kod kojeg god drugog zakonotvornog tiela udioničtvovati, ima se smatrati izdajicom domovine.

Petar Horvat. Mislim da je to važan predmet, koj bi se imao odpraviti u odsjeke.

Franjo Lovrić. O ovom činu neću mnogo govoriti, ja samo kažem, da ov čin smatram za nečist posao; mislim da bi se predlog g. Kvaternika primio, i u zapisnik stavio, drugo da se pozivnice pošlju natrag.

Slavoljub Vrbančić. Prije svega moram izjaviti, da se nemogu dosti načuditi, kako je ov predmet došao ovamo, i to baš u čas gdje po vladaru pozvan sabor imamo, da riešimo naše odnošenje naprama Ugarskoj.

Ov cieli posao čini mi se nečist, bojim se da mu nije namiera razdraženje narodah medju se; ali tko neuvidja da tu nije ni traga krivnji od strane naroda magjarskoga, nego da su to intrigue vlade ugarske, koja nije ni za dlaku bolja od bečke; ovakove spletke igrale su se s nami i g. 1848. Činimo ono što narod i narodna sviest od nas zahtieva i nećemo imati mnogo misliti, koje važne korake valja da učinimo. Ja se slažem s predlogom g. Kvaternika premda znam, da neima nijednoga velikaša, koj bi pošao na sabor Ugarski piše, dok se naše odnošenje prama Ugarskoj zakonito nerieši.

Drugo moram se čuditi, kako je mogao naš dikasterij, ako nije samo podmetnuta pošta, primiti ove pozivnice; iskreno moram kazati, da me to boli, što vidim da neima nikakve samostalnosti, nego da je priljepak Ugarske ili Schmerlingove kancelariji.

Mi se imamo zahvaliti g. banu na tom činu, što je vis. saboru predložio pozivnice, jer bi ih bio mogao poslati izravno na dotične velikaše. (Živio!)

Grof Janković. Kako je g. Vrbančić izjavio i meni se čudnovato vidi, da sada, kad je naš sabor sakupljen, da vieća o životnih pitanjih naše domovine pošiljaju se pozivnice na hrvatske velikaše za ugarski sabor.

Ja kažem, da je to baš u ovom trenutku, gdje imamo riešiti važno pravo naroda našeg, povod da se razpale mnienja, da se tim čast i poštenje i dostojanstvo naroda vriedja.

Što se toga tiče, ja nebi na cieli narod magjarski krivnju protegnuo, jer zakonito tielo t. j. ugarski sabor o tom ništa zaključio nije; to radi stranka konservativna.

Pristajem uz predlog g. Vrbančića, da se zahvali banu, što je ove pozivnice saboru predložio; i pristajem takodjer uz predlog g. Kvaternika, da se pojedine osobe i municipija, koja bi se bez dozvolje ovog sabora, ma na koj god drugi sabor udaljili, izdajicom proglase.

Ivan Kukuljević. Ja nebi progovorio o tom predmntu, buduć je izcrpljen, nu ja u tih pozivnicah vidim nesamo uvredu državnog prava našeg nego i perfidiu naprama slobodi i ustavu našemu; ali ovo pismo, koje pred nami leži svjedoči: da sadašnja vlada ugarska nesamo naše državno pravo vriedja, nego takodjer istu existenciju kraljevine naše niječe; dočim u naslovu kraljevskih pozivnicah stoji samo kralj Ugarski, Češki, Galički, Vladimirski; takova uvreda nije nikada bila nanešena našoj narodnoj časti, zato se slažem s predlogom g. Kvaternika i Lovrića, da se ova pisma kako su došla, natrag pošlju.

Ladislav Ballog. Ja se slažem s gg. predgovornici; samo jednu okolnost imam napomenuti, što se tiče kraljevine Slavonije; Magjarska vlada je taj naslov hotimice izostavila, buduć ona kraljevinu Slavoniju smatra kao dio kraljevine Ugarske.

Dragojlo Kušlan. Obćim uzhitom primljen je predlog g. Kvaternika i Kukuljevića, ja imam još to nadopuniti, da se ov predlog kao zakonski članak uzakoni, koje ga ovako formuliram, „krivac je zločinstvu izdajstva domovine, i ima se kazniti od 1—5 godinah.)

a) Koj o tom nastoji budi činom, budi savjetom ili nagovorom, budi pismeno, budi ustmeno, ili kojim god drugim načinom, da se koj dio kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije odciepi.

b) Koj suprot javnomu pravu ovih kraljevinah bude dionikom sabora ikoje druga pokrajina, dok se odnošaj ovih kraljevinah naprama kraljevini Ugarskoj i Austriji nerieši.“ Ov članak ima se smatrati kao cjeloviti dio kaznenoga zakona.

Miroslav **Kraljević.** Prem se slažem s gg. predgovornici nenalazim uvredu od strane Ugarske vlade, nego onih ljudih, kojih je nečist posao. Tako nemogu pristati na predlog g. Kušlana, da se taj članak glede zločina izdajstva domovine ovdje formulira; to je stvar juridička, koja bi se glede svoje važnosti imala u odsjeke predati i na dnevni red staviti.

Barun Kušlan. Ja sam želio, da bude ov predlog u zapisniku kao zakonski članak uvršćen, a da se o njem kao zakonu samom napose vieća.

Grof Janković. Imam nješto dodati, što se tiče predloga g. Kvaternika i Kušlana da se in principio prizna, da se on član ovog sabora, koj bi bez dozvolje ovog sabora na kojem god saboru druge koje pokrajine udioničtvovao, ima smatrati izdajicom domovine tako bi se ov predlog g. Kvaternika mogao kao zaključak saborski primiti. Što se pako zakona tiče, da se predlog g. Kušlana metne na dnevni red.

Što se napose ovih pozivnicah tiče, podpisali su ih barun Vay i Zsedenyi; mi moramo na to gledati, da li ovi ljudi imadu zakonitu vladu u Magjarskoj; ako mi naš zakon branimo, moramo i mi na druge narode gledati. Mi znamo da Magjeri nepripoznavaju drugu vladu nego ministerium dakle ako sami Magjari kažu, da je ugarska kancelarija nezakonita vlada, kako možemo mi o njoj šta drugo misliti. ili na njezine čine kakovu vriednost polagati.

Jovan Živković. Ja podpirem predlog g. Kraljevića, tim većma, što se kod tog pitanja o časti saborskih članovah radi. a ja s moje strane imam važnu opazku, da bi mogao doći u položaj da svoj mandat položim, zato mislim da se predlog g. Kušlana na dnevni red metne.

Vinko Pacel. Vrlo mi je drago, da imam priliku saboru votirati drugu zahvalnicu, što se Nj. Velič. dosad zahvalnice votirali nismo, ja se nadam da vis. sabor neće nikakve korake činiti, kojimi bi se vriedjalo dostojanstvo narodu. Neka

Digitized by Google

ne zaboravi vis. sabor, da ove pozivnice bez znanja Nj. Veličanstvu ovamo poslane nisu.

Jose Župčić. Ja moram pod zaštitu uzeti naš dikasterij; ja vidim u tom pismu da je dikasterij naš uredno postupao, — ban neka čini polag javnog prava, što misli o tih pozivnicah, s toga nevidim ja pogrieške nikakove u postupanju vis. dikasterija.

Aleksander Fodrocy. Nije dikasterijum poslao ove pozivnice nego g. predsjednik dikasterija.

Ivan Vončina Ja mislim da je bolje, što su ove pozivnice saboru do znanja došle.

Aurel Kušević. Ja nalazim, du su ove pozivnice došle proti prijašnjemu običaju. Litterae regales došle su putem pošte, zato se slažem s g. Vrbančićem, jer je na korist prestolja, države i naroda našeg, da smo u sporazumljenju s narodom madjarskim, s kojim smo osam sto let srećno živili.

Slaveljub Vrbančić. Ja se nisam izjavio glede forme kao što je g. Kušević shvatio, da je bila najme dužnost vlade poštom pozvati velikaše; samo se čudim sto nije to prije učinila, nego danas kad upravo viećamo o odnošenja naprama Ugarskoj i što naš dikasterij kao vlast naša ove pozivnice, koje vriedjaju naše pravo, nebi bio imao poslati banu, nego ih poslati natrag.

Petar Očić. Ja ću stvar hladnokrvno razmotriti mislim nemojmo se iludirati, stvar je takva, da se ugarski sabor s exekutivnom vlasti u ratu nalazi; sabor ugarski kaže da dok nebude reintegriran, dok nebude Hrvatska i Erdelj nanj zastupan, da neima volje dalje poslovati; executivna vlast kaže, kralj je prije ove kraljevine pozvao, neka svoje želje izjave, koje će sačinit predmet dalnjeg dogovaranja; executivna vlast koja bi morala čekati, dok se naše odnošenje rieši, morat će se načelu svomu iznevjeriti, kad će stvar na javno doći, da su ove kraljevine vjerne svomu načelu, da se u odlučnom momentu od svoga naroda oddružiti neće, doći će tamo stvar, gdje je bila, i slažem se s gr. Jankovićem.

Josip Vranicani. Pitanje, koje se ovdje pretresivalo, razdražilo je nas, što smo u neizviestnom položaju bili, osobito proti sumnji onih, koji bacaju krivnju na onu stranu gdje je neima. Čuje se, zašto nisu prije došle ove pozivnice? ja odgovaram da je Vayev dopis od 26. veljače datiran, dakle da se tamo nemeće sumnja, gdje je neima.

Adolfo Veber. To nije krivnja madjarskog naroda to su krivi konservativci vlade magjarske, ako i rade u sporazumljenju; magjarski narod dieli se na dvoje, konservativci pripoznavaju samo kraljevinu Ugarsku, a Hrvatske nepripoznaju; liberalci magjarski kažu, da od zakonah god. 1848 neodstupaju. Ali naša situacia, zahtieva, da se neizreče da imademo posla s narodom neprijateljskim, a da se narod naš pozove na opreznost, te da se neupire ni lievo ni desno.

Mato **Mrazović.** Čita zaključak:

a) da se povrate pozivnice, odkud su došle.

b) da se izdajicom proglasi svaki, koj proti cjelokupnosti ove kraljevine budi činom, budi djelom šta poduzme.

c) da se svaki velikaš, prelat, municipij, koj bi prije konačnog riešenja naših odnošenjah išao na koj god sabor, izdajicom domovine proglasi.

d) da se banu zahvali u zapisniku, što je ove pozivnice predložio saboru. (Živio ban!)

Miroslav **Kraljević.** U formulaciji g. Mrazovića, imalo bi se kazati kod točke „bez dozvoljenja ovog sabora“, „koj je nezavisan organ,“ usudio ići ma na koj god drugi sabor, mora se smatrati izdajicom domovine.

Makso Prica. U načelu se neslažem s predlogom g. Kvaternika i Kušlana; jer predlogom g. Kvaternika, da se ima svaka pojedina osoba ili municipij, koj bi se usudio prije, nego se konačno rieši naše odnošenje naprama Ugarskoj i Austriji na koj god drugi sabor ići, izdajicom domovine smatrati; izrečena je samo moralna obveza; kakve bi posljedice imala? na temelju ovog zaključka nebi ipak nikoga na odgovor mogli povući; nego što bi takovi čovjek navukao mržnju na se.

Što se predloga g. Kušlana tiče, jer je zakonska osnova, mora biti sankcioniran, zato mislim, da su ova dva predloga različita, i da ih netreba u samom načelu miešati.

Mato **Mrazović.** Ja nemislim, da ova obveza nebi druga bila, nego samo moralna; čl. 10 1712 hrv.-slavonskog sabora svjedoči, da je on već onda nalazio potrebu stvoriti u sličnom slučaju zakonski članak, te je imao uviek ne samo moralnu moć, nego i sve pravne posljedice je za sobom vukao.

(Čita zaključak saborski u čl. 10 1712). Zaključujem, da se predlog g. Kvaternika primi, a predlažem po g. Kušlanu zakonsku osnovu, da se metne na dnevni red i u odsjeke predade.

Janko Car. Što se veli, dok neriešimo odnošenje naprama Austriji, to može stati, nu bojim se ako rečemo „dok neriešimo odnošenje naprama Ugarskoj“ da bi mogli u priliku doći, da idemo na državno vieće.

Mato **Mrazović.** Čita dopis preuzv. g. bana, kojim saboru predaje proračun zemaljskih troškovah.

Antun Vakanović. Ovo je jedno od najvažnjih pitanjah, zato bi trebalo, da se imenuje odbor, koj bi spise od namjestničtva primio, da bi o tom svoje izvješće podnio, koje bi se imalo štampati, i u odsjeke razdieliti.

Mato **Mrazović.** Je li se dade odboru ad hoc ili u odsjeke to je svejedno; odbor ad hoc ima istu zadaću, koju i odsjeci. (Zaključeno je da se na odsjeke predade.)

Mirko **Bogović.** Ja bi predložio, da se odbor imenuje, koj će sklopiti ugovor s tiskarom glede tiskanja dnevnika i drugih spisah saborskih i da se dnevnik tiska u 1000 exemplarah.

(Zaključeno da se za to ima brinuti odbor izabran za nadgledanje dnevnika pod rukovodstvom drugoga saborskoga podpredsjednika g. Kušlana.

Mirko **Bušić.** Malo prije je g. Vončina kazao, da mu je žao, što nisu velikaši slavonski ovdje, a meni je žao, da nisu svi hrvatski velikaši pozvani. U Hrvatskoj zemlji živi jedan član iz stare obitelji barunah Delišimunovićah, koji su u starih saborih hrvatskih uvjek po banu pozvani bili; s toga predlažem, da se sadašnji barun Delišimunović, koj u Turopolju u Buševcih žive, pozove po sv. banu na sabor.

Isto predlaže g. Bogović, da se obitelj krajiških grofovah Konjski pozove na naš sabor.

Mirko **Horvat.** Na predlog g. Bušića nepristajem, prije se mora pravo dokazati, da li su Delišimunovići baruni; dok nebude Krajina zastupana nepoznamo iste za velikaše.

Mirko **Bušić.** Mi imamo plemićah iz Krajine pak spadaju pod županiju zagrebačku n. p. Gvozdanović, a barun Delišimunović živi u Buševcih u županiji zagrebačkoj zato neima zaprieke, da se nebi mogao po sviet. banu pozvati na sabor.

Makso **Prica.** Neima razlike, da li takovi ljudi stanuju u Krajini ili provincialu, dovoljno je da se dokaže, da stanuju

Digitized by Google

u obsegu naše domovine, ako se dokaže, da barun Delišimunović uživa to pravo, tada neima dvojbe, da se na sabor nepozove.

(Odlučeno da ih ban pozove, ako imadu svojstva za to.)

Mato **Mrazović**. Čita predlog gosp. Žužela glede zakona o uredjenju zadrugah.

Čita prošnju občine Kostajnice od kumpanije, da se dokine Krajina i blagodati ustavne slobode nanj potegnu.

Čita tužbu dvijuh Krajišnikah, koji su došli osobno pred sabor, da im se dade salvus conductus, jer ih kod kuće hoće da zatvore radi toga, što su bili na banskoj inštalaciji, a zatim da se saslušaju njihove tegobe.

Odlučeno bi na predlog g. grofa Jankovića, da se prije svega umoli sv. ban, da im dade „salvus conductus."

Preuzv. g. **ban**. Reče ovima dvima Krajišnikom: Ja ću vas osobno saslušati, i vaše tužbe iztraživati, a uspjeh toga saboru predložiti, a kući moći ćete se slobodno vratiti.

Mato Mrazović. Čita predlog gosp. grofa Jankovića glede dnevnicah saborskih poslanikah; predlog g. Živkovića, da se svi za ovo dvanaest godinah oktroirani zakoni zabace.

Dalje čita predlog g. Jakića glede narodnoga kozališta.

(Odlučeno da se sva ova tri predloga imadu predati u odsjeke.)

Preuzv. g. **ban** zaključi sjednicu u 2 sata poslje podne i ureče nastavljenje sjednice u 5 satih poslje podne, kojom prigodom bi čitana predstavka, koju ima deputacija odnieti u Beč Nj. Veličanstvu radi cjelokupnosti ovih kraljevinah, koja je neznatnimi promjenami primljena, koko ju je odbor sastavio.

Ladislav Ballog. Učini predlog da se ban umoli da namjestničtvu, banskoj stolici i drugim ustavnim oblastim naloži, da prestanu njemački dopisivati ma s kakovom vlašću.

(Primljeno.)

Digitized by Google

Jedanaesta saborska sjednica dne 15. svibnja 1861.

Zapisnik,

zametnut u desetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne prvoga svibnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Prije svega bude propočitan zapisnik o neposredno prediućoj sjednici od 29. travnja 1861; u tom zapisniku spominje se pod 3. točkom izvješće stalnoga verifikacionalnoga odbora o pismenoj prijavi velikoga župana sriemskoga g. Petra grofa Pejačevića, navodećega razloge svojega nedošašća na sabor, i to bude istim zapisnikom na znanje uzeto.

U tom bijaše zapisnik u smislu zaključka tako izpravljen, da se ova okolnost neima tek na znanje uzeti, nego da se ima g. veliki župan sriemski grof Petar Pejačević od strane *ovoga* sabora pismeno pozvati: da do osam danah na sabor *dodje* i svoje mjesto zauzme.

Istim zapisnikom spominje se nadalje predlog osrednjega verifikacionalnoga odbora glede cjelokupnosti trojedne kraljevine, naročito glede Istrije i onih slovenskih krajevah, koji su nesgodom vremena od trojedne kraljevine odtrgnuti; na tom mjestu i u ovoj stavci: „glede Istrije i dotičnih slovenskih krajevah pako, da se pridruže hrvatskoj ako ne prije a to barem onda i. t. d.“ ima se u mjesto zapisnički upotriebljenoga prislovca „barem“ metnuti prislov „svakako.“

Buduć da otok „Rab“ cjeloviti dio Dalmacije sačinja, to se on neima ubrajati medju kvarnerske otoke; zato je čitani zapisnik izpravljen tako, da se u njem neizbrajaju pojedini otoci, nego da se kaže: „a tako isto da se kvarnerski otoci sdruže i spoje s trojednom kraljevìnom.“

Istim zapisnikom spominje se kao zaključak, da je na predlog g. Dragutina bar. Kušlana imenovan odbor, koj će sastavljati predstavke na Nj. Veličanstvo, kad god uztreba; ovdje je zapisnik izpravljen tako: „izabrana su sliedeća gospoda, da sastavljaju predstavke za odbor u Beč idući naime i. t. d.“

Povodom predloga po g. velikom županu križevačkom Lj. Vukotinoviću stavljenoga glede jugoslavenske akademije, imenovan je odbor, imajuć izraditi osnovu i pravila za taj zavod; nu buduć da je tomu istomu odboru povjerena radnja osnove i pravilah za jugoslavensko sveučilište po gospodinu biskupu djakovačkomu J. Strosmajeru potaknuto, a u čitavom zapisniku se to nespominje: izpravljena je točka 3. *a* zapisnika (na str. 5.) ovako: koj će odbor izraditi osnovu i pravila za taj zavod i sveučilište jugoslavensko.“

Izza kako je pomenuti zapisnik uz ove izpravke odobren, budu čitani dopisi iz njegovih zaključakah ističući, i to:

1) na sl. županiju sriemsku radi izbora narodnih zastupnikah na ovaj sabor; ovaj dopis bude odobren.

2) Poziv na preuzvišenoga g. grofa Petra Pejačevića kao velikoga župana županije sriemske, da dodje na sabor; i ovaj dopis bude odobren.

3) Dopisi upravljeni na povelj. trgovišta Ravnu Goru i Vrbovsko, da svoje zastupnike na sabor pošalju.

Glede ovih dopisah bude opaženo, da se neimaju upraviti neposredno na pomenuta trgovišta, nego putem županije Riečke, a u tom su pomenuti dopisi odmah izpravljeni.

Napokon 4. čitana je brzojavna molba na Nj. Veličanstvo kralja iz sjednice od 29. travnja 1861 upravljena za Gjuru Vragolova iz Cavtata u Dalmaciji i ostale, koji su povodom pitanja o sdruženju Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom kao politički okrivljenici zatvoreni. I ova molba bude odobrena.

U savezu i povodom predloga g. velikim županom županije križevačke g. Ljud. Vukotinovićem glede jugoslavenske akademije u sjednici od 29. travnja 1861 učinjenim predložio je g. P. Horvat, namjestni podžupan županije Varaždinske: da onaj isti saborski odbor, koj je već izabran za gospodarsku struku jugoslavenske akademije

1) primi i razvidi račune o zakladah ovih kraljevinah, i da ih stavi u izvjestnost.

2) da se posavjetuje o tom nebi li? i ako bi, da predloži način, kako bi se iz tih zakladah korist crpiti mogla za sveučilište jugoslavensko preuzv. g. biskopom Strosmajerom predloženo?

Kada ovaj odbor povjereni si posao dovrši, neka svoje izvješće saboru podnese.

Buduć da je ovaj predlog učinjen bio već na izmaku sjednice 29. travnja 1861 držane, te nije glede njega stalan zaključak učinjen, bude u današnjoj sjednici na novo u pretresivanje uzet.

Obzirom na obće poznato žalostno stanje narodnih zakladah, prihvaćen je ovaj predlog jednodušno u koliko se odnosi na toli potrebno razvidjenje njihovo, i na to, da budu u izvjestnost stavljene, te da se odredi način, kako da se kolikogod moguće veća korist od njih crpi; gledeć ipak na to, da bi gospodarski odbor za jugoslavensku akademiju i sveučilište s ovim na svakoji način mučnim poslom u svom glavnom poslovanju bio znamenito priečen — gledeć

*

Digitized by Google

zatim na to, da za sada medju imetkom jugoslavenske akademije i sveučilišta te obstojećimi narodnimi zakladami nikakovoga saveza neima, nego da se taj savez tekar želi, u koliko je to moguće naprama svrham postejećih zakladah, bude zaključeno — da se imenuje posebni odbor za to:

1) da primi te izvidi račune o zakladah i ostalom narodnom imetku i da ih u izvjestnost stavi:

2) da taj odbor potanko pretrese i razmotri, kako bi se što veća korist crpiti mogla za kraljevine iz tih zakladah: a naročito, nebili se iz njih i za jugoslavensko sveučilište, koje se podići ima, korist crpiti dala, i ako bi — kolika i na koji način. Članovi za ovaj odbor imenovana su ova gospoda izmedju saborskih članovah:

g. Bartol Zmaić vel. župan riečki,
„ Jos. Vuščić odvjetnik,
„ Drag. Jelačić vlastelin,
„ Mirosl. Kraljević podžupan,
„ Mih. Koščec odvjetnik,
„ Ant. Vakanović odvjetnik,
„ Stjep. Iliašević kanonik,
„ Franjo Lovrić trgovac,
„ Makso Piškorac vlastelin,
„ Jos. Brigljević vlastelin,
„ Mirko Bušić podžup.
„ Mojsija Baltić, namjestnički savjetnik,
„ Mat. Mrazović odvjetnik.

Čim ovaj odbor svoje djelovanje svrši, ima svoje izvješće i obrazloženi predlog saboru običnim načinom podnieti.

Nakon toga predloži veliki župan riečki g. Bartol Zmaić pozivajuć se na zaključak u sjednici od 29. travnja 1861 učinjen, da se i g. Vinku Miliću rodoljubu iz Dalmacije ustupi mjesto medju zastupnici naroda u ovoj sabornici isto onako, kao što je onim zaključkom drugim dvim dalmatinskim rodoljubom naime g.g. grofu Medi Puciću i Stjepanu Ivićeviću u znak bratske ljubavi ustupljeno.

Ovaj predlog bi primit jednodušno.

Zatim predloži zastupnik narodni iz Trgovišta Siska, namjestni podžupan županije zagrebačke g. Mirko Bušić molbu trgovišta Sisak za podporu, da se isto trgovište uzvisi na čast slob. i kralj. grada.

Odlučeno: da se ta molba preda peticionalnomu odboru.

Uz dopis preuzvišenoga g. bana od 1. svibnja 1861 na ovaj sabor upravljen čitan je odpis vis. kraljevskoga privremenoga dvorskoga dikasterija od 29. travnja 1861 br. 376/pr. kojim se, povodom previšnjega ručnoga pisma od 26. travnja 1S61, dvadeset i osam pozivnicah kraljevskih za sabor ugarski, magjarskim jezikom pisanih te namienjenih u priklopljenom imeniku popisanim velikašem iz kraljevine Hrvatske i Slavonije preuzv. g. banu u tu svrhu dostavlja, da s istimi po obstojećem javnom pravu kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije izvoli dalje razpoložiti.

Na zahtievanje sabora čitana su imena g.g. velikašah, kojim su napomenute pozivnice namienjene i jesu sliedeća:

Grofovah:

Auersperg Gustava,
Drašković Gjure,
Drašković Stjepana,
Erdödy Antuna
Erdödy Karla,
Jelačić Antuna,
Jelačić Gjure,
Keglević Samuela,
Kulmer Miroslava,
Nugent Arthura,
Nugent Lavala,
Oršić Ferdinanda,
Oršić Stjepana,
Oršić Eugena,
Oršić Mavre,
Oršić Rudolfa,
Oršić Roberta,
Oršić Viktora,
Oršić Vilima,
Palffy Ljudevita,
Palffy Dragutina,
Sermage Dioniza,
Sermage Rikarda,
Zichy Ivana.

Baronah:

Hellenbach Lazara,
Kavanagh Emila,
Rauch Levina,
Rauch Gjure.

Ovaj dopis preuzv. g. bana dade povoda žestokim izjavam mnogih saborskih članovah.

U tom se ipak slože svi govornici, da je to spletka, za koju sadašnja ugarska i austrijanska vlada jednaku zaslugu ima, i koja tamo smiera, da se u odlučnom ovom času, gdjeno se radi upravo o porazumljenju medju narodi ugarskimi i narodom trojedne kraljevine, razpale strasti, što ih je zajednička dvanaest godišnja nesreća utišala bila i tim da se bogoljubno djelo bratinskoga pomirenja i sva odtuda iztičuća sreća razori. — U tom obsvjedočenju bude sabor potvrdjen i tom okolnošću, što je u pomenutih kraljevskih pozivnicah proti dosadanjemu običaju izpušten naslov kralja hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga i što su istom od 26. travnja 1861. izdane, akoprem se je sabor ugarski već dna 2. travnja 1861 sastao.

Pošto je g. baron Lazar Hellenbach u ime prisutnih i odsutnih velikašah očitovao, da su oni čvrsto odlučili, ovih poživnicah ni neprimiti, dok se državopravno odnošenje s jedne strane izmedju kraljevine Ugarske, a s druge strane izmedju kraljevine Hrvatske i Slavonije ustavnim putem nerieši, i pošto je to očitovanje g. grof Miroslav Kulmer podupro, budu predlozi g. Eug. Kvaternika, Franje Lovrića i g. Slav. Vrbančića u sliedeći zaključak svedeni!

1. Da je po jednoglasnom sudu naroda krivac zločinstva izdaje domovine svaki prelat, velikaš, municipij ili posebnik

a) koj budi činom budi ričju što god uzradi proti cjelokupnosti, zakonitoj neodvisnosti i ustavnoj slobodnosti trojedne kraljevine u sadanjem njenom obsjegu, razumjevajući ovamo ne samo grad Rieku s njegovim kotarom i ostalim primorjem, spadajućim sada pod novoustrojenu županiju riečku, nego i vas koliki tako zvani provincijal hrvatsko-slavonski sa sadašnjom vojenom krajinom hrvatsko-slavonskom zajedno sa županijom sriemskom i s regimentom Petrovaradinskom,

b) koji podje, da udioničtvuje budi na kojem bilo to ustavodavnom ili zakonodavnom saboru izvan trojedne kraljevine prije, nego narod trojedne kraljevine svoje državno pravno odnošenje tako naprama kraljevini Ugarskoj kao i naprama Austrije zakonito ustavnim putem i slobodnom odlukom rieši, i takovo udioničtvovanje naročito dozvolji.

2. Ovaj sabor zahvaljuje preuzvišenomu g. banu Josipu barunu Šokčeviću, da mu je gori navedene kraljevske poziv-

Digitized by Google

nice priobćio, i tim ga u položaj postavio, te je saznao spletke, koje se proti njegovoj slobodnoj odluci snuju.

3. Da se gori napomenute pozivnice povrate onim istim putem onamo od kuda su došle.

Gospodin Dragutin baron Kušlan predloži i osnovu zakona, za koj želi, da se stvori na temelju zaključka pod br. 1. a. b. učinjenoga i ta glasi ovako:

Članak o zločinstvu izdajstva domovine.

Krivac je zločinstvu izdajstva domovine i ima se kazniti težkom tamnicom od 1—5 godinah:

a) koj o tom nastoji budi činom, budi savjetom ili nagovorom, budi pismeno budi ustmeno ili kojim god drugim načinom, da se koj god dio kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije od ovih kraljevinah odciepi;

b) koj suprot javnomu pravu ovih kraljevinah bude dionik sabora koje druge pokrajine zemlje ili grada, dok se odnošaj ovih kraljevinah naprama Ugarskoj i Austriji nerieši.

Ovaj članak ima se smatrati za cjeloviti dio obstojećega kaznenoga zakona.

Ovaj predlog bude primljen, a glede predložene osnove zaključeno, da se na dnevni red postavi i u odsjeke predade.

Nakon toga priobćio je preuzv. g. ban uz dopis od 1. svibnja 1861 proračun zemaljskoga troška za god. 1862 previdjen i obredjen po računarskom odsjeku, s prilozi i pregledi.

Glede toga zaključeno jeste: da se proračun sa svimi prilozi odsjekom za pretresivanje predade.

Ovim povodom opazi g. M. Bogović, da se je već više stvarih na ime sabora tiskalo, nu da dosada glede toga nisu shodne naredbe učinjene, a naročito glede tiskanja saborskoga dnevnika, da nije do sada ništa odredjeno.

Zato predlaže: da se odredi tiskanje dnevnika i da se tako u ovu svrhu kao što i radi drugih potrebitih tiskanicah s kojim tiskarom ugovor sklopi.

Uslied toga zaključeno, da se odboru za pregledanje dnevnika izabranomu pod predsjedničtvom g. bar. Kušlana kao drugoga podpredsjednika saborskoga povjerava, da potrebiti ugovor bud s kojom tiskarnom za sve saboru potrebite tiskarske poslove učini i da saborski dnevnik u 1000 iztisakah tiskati dade.

Odlučeno je nadalje: da se saborski dnevnik neće ni saborskim članovom badava davati.

Zatim je predložio g. M. Bušić, da se stara domaća velikaška obitelj naime baroni Delišimunović, koji stranom u Buševcih, u županiji zagrebačkoj, stranom u Žumberku, uSlunjskoj Regimenti obitavaju, pozovu, da u saboru svoje mjesto zauzme.

Buduć da je sa više stranah dvojba izražena o tom, da li je ista obitelj do sada u neprekinutom uživanju velikaških pravah bila, odlučeno je: da se preuzvišeni gosp. ban umoli, neka shodnim načinom velikaško svojstvo pomenute obitelji izviditi dade i ako se nadje, da joj to pravo po obstojećih zakonih pristoji, da ih pozove.

Nakon toga čitana je molba Krajišnikah iz kostajničke satnije sa mnogobrojnimi podpisi providjena, kojom mole isti Krajišnici podporu sabora zato, da se vojnički zavod u Krajini dokine, i da se blagodati slobodnih ustavnih inštitucijah i na Krajinu protegnu.

Izza toga pako čitana je molba dvijuh krajišnikah iz I. banske regimente, satnije Vrginmost pobjegavših od kuće, što jih je zapovjedničtvo satnije Vrginmost hotjelo zatvoriti dati za to, jer su otišli bili u Zagreb prilikom umješenja preuzvišenoga g. bana i kada je sabor otvoren, da se iztuže. Neuzdajuć se vratiti kući, mole da ih sabor primi pod svoju zaštitu, da ih preda se pusti, njihove tegobe sasluša i da im od preuzv. g. bana pribavi „slavum conductum.“

Na ovu potonju molbu odlučio je sabor u smislu §. 77. poslovnika, da tužeći se Krajišnici ako su nazočni stupe u sabornicu i da im se dozvoli, da svoje tegobe predlože.

Na to pristupe Krajišnici S. Perenčević i Samardžia i netom počmu izbrajati svoje tegobe, ponudi se preuzvišeni g. ban, da će on sam njihove tužbe izvan sabora točno saslušati dati, te da će izpitna djela saboru priobćiti. U tu svrhu izručene su preuzv. g. banu obadvie molbe uz povratak, a preuzv. g. ban obrekao je Perenčeviću i Šamardžiji moljeni „salvus conductus“ i bezkažnjeni povratak k svojim kućam.

Zatim je čitan predlog preuzv. g. grofa Julia Jankovića o tom: da se za sve narodne zastupnike dnevnice i konakovina na jednaki način odmjeri i iz zemaljske zaklade plati.

Ovaj predlog odpućen je na dnevni red i odredjeno je, da se odsjekom predade.

Čitan je nadalje predlog g. Jovana Živkovića o odnošenju sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije naprama zakonom i uredbam vladom austrijanskom za posljednjih 12 godinah neustavnim načinom uvedenim i danas još faktično obstojećim.

I ovaj je predlog na dnevni red stavljen, te se ima u odsjeke predati.

Zatim je predložena molba žiteljah iz Pušće, Kuplenova, Kraja, Laduša, Drenje, i Brdovca, prosvjedujućih proti izboru g. župnika Pavla Belasa i molećih, da im se odredi novi rok za izbor toli zastupnika, koli i bilježnika.

Buduć da nijedan molitelj nije svojeručno podpisan, a niti su im podpisi ovjerovljeni: to je ova molba uzeta za bezimenu, koju sabor po §. 13. poslovnika u nikakov obzir uzeti nemože.

Čitan je izza toga predlog g. Franje Žužela župnika o uredjenju zadrugah.

I ovaj se predlog ima staviti na dnevni red i u odsjeke predati.

Izza toga je čitan predlog g. A. Jakića, da se na dnevni red postavi pitanje o shodnoj podpori narodnoga kažališta iz državnih sredstvah.

Odpućeno na dnevni red, te se ima predati odsjekom.

Zatim je čitano pismeno izpričivanje preuzv. g. naslovnoga biskupa Jos. Matića, kojim se izvinjuje te nije došao na sabor.

Odlučeno, da se preda verifikacionalnom odboru.

Nakon toga prijavio je preuzv. g. ban, da su se mnoga od one gospode saborskih članovah, što su u sjednici od 29. travnja 1861 izabrana bila u odbor, imajući nositi predstavku Nj. kralj. Veličanstvu radi cjelokupnosti trojedne kraljevine prijavila, da su bolestna i da zato nemogu ići u Beč, a to su:

uzoriti g. Juraj Haulik,
preuzv. „ Ivan grof Erdődy,
presv. „ Antun „ Jelačić,
„ „ Pavao „ Pejačević,
„ „ Ladis „ Pejačević,
„ „ Drag. bar. Kušlan,
„ „ Ferd. Inkey Komorski,
gosp. Kolman Bedeković.

Digitized by Google

Budući pako da je nj. preuzvišenost Nj. kr. Veličanstvu brzojavnim putem već prijavila, da će doći odbor od 25. osobah: to valja svakako, da se taj broj novim izborom popuni.

Uslied toga izabrana su sliedeća gospoda novi članovi:

Presv. gosp. biskup Soić,
„ „ „ Kralj,
„ „ grof Julio Janković,
„ „ baron Lazar Hellenbach,
gosp. Vjekoslav Frigan,
„ Mirko Bušić podžupan.

Poslje toga bude preuzv. gosp. Banom sjednica odgodjena u 2 sada poslie podne do 5 satih poslie podne.

Poslie podne u 5 satih bude nastavljena deseta saborska sjednica pod predsjedničtvom preuzv. bana Josipa baruna Šokčevića sliedećim načinom.

Prije svega bude čitana predstavka odborom na to imenovanim sastavljena na Njegovo kralj. apost. Veličanstvo upravljena u smislu zaključka učinjenoga u 9 sjednici na 29. travnja 1861 za povratak cjelokupnosti trojedne kraljevine.

Nakon čitanja bude ista predstavka odobrena bez druge primjetbe, samo što je u petitumu glede krajine nakon riečih: „na temelju izbornoga reda od 1848 izabrane svoje zastupnike“ dodana stavka: „i da se ustav starodavni hrvatsko-slavonski na istu krajinu odmah protegne.“

Zatim je preuzv. g. ban priobćio saboru tiskani brzopisni dnevnik prvoga sabora arciherceżije doljnjo — austrijanske.

Odlučeno je, da se metne medju spise u arkiv zemaljski.

Nakon toga interpelira g. L. Balog preuzv. gospodina bana, da on kao vrhovni eksekutivni organ u zemlji strogo zabrani kraljevskim oblastim obćenje na njemačkom jeziku s oblastimi ovdje u zemlji stojećimi.

Tim povodom izviesti preuzv. g. ban, da i ugarsko namjestničtvo sa namjestničtvom hrvatsko-slavonskim njemački dopisuje i pita: kojim jezikom da mu se odgovara.

Odgovoreno jednodušno, da dopisi i odpisi od hrvatsko-slavonskoga namjestničtva imadu biti hrvatski ne samo na namjestničtvo nego i na sve oblasti u Ugarskoj.

Preuzvišeni g. ban odgodi zatim sjednicu do povratka svoga i pridieljene mu deputacije iz Beča i time bude ovaj zapisnik završen i podpisan.

Šokčević s. r. ban. — M. Mrazović s. r. saborski bilježnik.

Preuzv. gosp. **ban** unišav u dvoranu, pozdravljen bi sa „živio.“

Mato Mrazović. Čita zapisnik desete sjednice, koj bi u svem primljen.

Makso Prica. Za ovo kratko vrieme što nije bilo saborskih sjednicah, prispjelo je više predlogah na naše predsjedničtvo; po nalogu istoga imam visokomu saboru priobćiti:

1) Dopis grada Rieke u talijanskom jeziku kao odgovor na naš sabor, koj je municipijum riečki pozvao da pošlje svoje zastupnike ovamo. Grad Rieka kaže u svom odgovoru u kratkom, da ostaje kod svoga prijašnjega zaključka, po kojem neće da pošlje svoje zastupnike ovamo.

2) Dopis Iv. Totha u ime kneza Odescalchi na bana, kojim javlja da rečenomu knezu okolnosti nedopuštaju doći na sabor, i da bi se zbog toga za izpričana držao. (Dozvoljeno.)

3) Izjava zastupnika grada Osjeka Dimitrije Tajčevića, da je iz više razlogah prinuždeu odreći se mjesta na saboru, koje mu je povjereno bilo da strane grada Osjeka, i moli da se novi izbor razpiše.

4) Očitovanje gos. kanonika Vasilije Poturičića, kao zastupnika kaptola križevačkoga, da je prinuždeu odreći se mjesta zastupnika, i da je usljed odreke njegove, kaptol križevački izabrao za svoga poslanika prečastnoga kanonika kaptola zagrebačkoga, gosp. Ivana Pavlešića, te je ovdje i vjerodajno pismo.

Slavoljub Vrbančić. Da se nemoramo povratiti na ov predmet mislim da sve ove prijave spadaju na odbor verifikacionalni.

Dragojlo Kušlan. Izim prijave zastupnika grada Osjeka, a što se tiče grada Rieke, to spada na dnevni red.

Preuzv. g. **ban.** Ja sam dobio privatno pismo iz Rieke, da će oni izabirati zastupnike na naš sabor.

Makso Prica. Čita dalje:

5) Prošnju mjesta Trsata, zatim obćine „Kostrena i Kraljevica,“ kojom se prosi, da se rečena mjesta odkinu od Kotara Bakarskog, na koj su dosad spadala, te da se utjelove njegdašnjoj županiji vinodolsko-severinskoj a sada riečkoj. (Odpućeno na peticionalni odbor.)

6) Prošnja grofa Miroslava Kulmera predlažućeg svoju grofovsku povelju, da bi se uzvisio na čast grofovsku u ovih kraljevinah, i da se kao takov zakonom inarticulira. (Predano odboru za molbe.)

7) Prošnja učiteljah preparandije, i uzornih glavnih školah zagrebačkih, da se ove učione na novo ustroje, i da se preustroje pučke škole. (Na odbor za molbe.)

8) Molbu obćine Kostajnice, da Krajina bude zastupana na našem saboru.

9) Molbu poslanika Bračevca, da se obćini valpovačkoj povrate šume, pašnjaci i t. d.

Makso Prica. Mislim da se to kao predlog smatrati ima, koj će doći na dnevni red ako ga podupire 15 članovah.

(Svi: primljeno kao predlog.)

10) Prošnja obćine Virovitičke, da se uzvisi na čast sl. grada. (Odpravljeno na odbor za molbe.)

11) Prošnja njekih evangelikah, da im se podieli vjerozakonska ravnopravnost.

12) Predlog g. prof. i zastupnika Matije Mešića, i zastupniku Luke Botića o preustrojenja nižjih i višjih učionah. (Odlučeno da se ima o tih predmetih najpre viećati o odsjecih.)

Mato Mesić. Ja sam predao molbu od strane učiteljah preparandije, da sabor odredi posebni odbor, koj bi imao opredieliti način proustrojenja pučkih školah; ja mislim da bi suvišno bilo, da se za pretresivanje ovoga predmete kakvi posebni odbor imenuje, nego da bi dovoljno bilo, da bi se ova molba povjerila odboru ad hoc, koj ima preustrojiti škole.

Slavoljub Vrbančić. Nemogu pristati uz predlog g. Mesića, jer je proti poslovnomu redu, nego ova molba ima se odpraviti na odbor peticionalni.

Makso **Prica.** Čita predlog Luke Botića.

(Zaključeno, da se o obih ovih predlozih ima najpre viećati u odsjecih.)

13) Predlog Stjepana Vukovića, da sve gorne i činžene daće, sredstvom shodne odštete za uvjek prestanu. (Odpravljeno na odsjeke.)

14) Predlog Ernesta Filetića glede dobra Kutjevo, spadajućega na školsku zakladu, kojim se na štetu zaklade upravlja. (Odpravljeno na odsjeke.)

15) Predlog Mirka Horvata, glede komasacionalnih, segregacionalnih, odkupnih i izriešivih poslovah, glede dokinuća tako zvanih manjih kraljevskih pravah i glede prava mlinskoga.

Digitized by Google

16) Predlog Svetozara Kuševića podupiran po 15 članovih, 1) da se obitelj grofovah Jelačić, kao takova zakonskim člankom proglasi u trojednoj kraljevini, 2) da visoki sabor na dan 26. svibnja svetkuje uspomenu pokojnoga Jelačića bana.

Makso Prica. Ovaj predlog smjera med ostalim tamo, da bi visoki sabor in corpore pribivao, kad će se služiti zadušnice za pokojnoga Jelačića bana; ov predlog ima se smatrati za predlog prešan i silan, i visoki sabor ima kazati, da li će ov predlog kao silan i prešan smatrati, da se prije svega u pretres uzme, ili da se opredieli dan, kad će se o tom viećati.. (Zaključeno, da je predlog prešan.)

Pavo Belas. Buduć dana 26. svibnja padaju Trojaci, to se nemože na isti dan requiem služiti, već bi morao o tom s g. uzor. stožernikom govoriti i gospojom udovom banovom da oto opredieli.

Dragojlo Kušlan. Na to se obzir uzeti nemože, jer ako je udova banova odredila koj drugi dan za obdržavanje requia, to nas vezati nemože, već mi možemo na znanje dati udovi, da se ona našoj volji podloži.

Makso Prica. Mi smo zaključili, da ćemo preferenter o tom viećati.

17) Predlog g. Vončine, glede odstranjenja žardarmerije, koja našu zemlju silnih novacah stoji, a protuzakonita je i nekoristna. (Odpravljeno na odsjeke.)

18) Predlog g. Vončine, da se zakon stvori da nitko nemože biti velikim županom u onoj županiji, gdje prije regulacije urbarske posjedovao $^1/_5$ a poslje regulacije $^1/_6$ stran ciele županije. (Odpravljeno na odsjeke.)

19) Predlog zastupnika Bračevca glede uredjenja odnošaja njekadašnih podložnikah prema vlastelom.

20) Predlog grofa Jankovića, poduprt sa 15 članovah glede kontrole dnevnika. (To je već na dnevnom redu.)

21) Predlog Dra. Šuhaja glede časti Priorata Auranae u tom: da bi se vis. sabor zauzeti hotio, da se dobra u Banatu prvostolnomu kaptolu zagrebačkomu oduzeta, i prioratu Auranae na temelju diplomah od Ferdinanda I. i Franje I. dotirana, čim prije prioratu Auranae povrate. (Ovaj predlog bi primljen sa obćim „živio“ i stavljen je na dvevni red.)

22) Predlog vel. župana Ljudevita Vukotinovića poduprt sa 15 članovah glede teritoriuma trojedne kraljevine. (Stavljen na dnevni red.)

Mirko Horvat. Čita izvješće osrednjeg ovjerovnog odbora, kojim se odobrava.

1) Izbor dra. Antuna Starčevića, za kotar vinodolsko-hreljivski.

2) Novi izbor Jurja Vukovića i Slavoje Kosa, za grad Koprivnicu.

3) Izbor Vjekoslava Švajcara za obćine Cvjetković, Petrovina i Draganić.

4) Prijava o dolazku zastupnika Jaćima Pavletića i odstupa njegova namjestnika Antuna Jakića.

Josip Vranicani. Čita zapisnik odbora peticionalnog, da bi se obćini Jamnici kao povlašt. trgovištu dalo pravo izbirati jednoga zastupnika na sabor. (Odlučeno da se prije nego se konačno rieši pretrese u odsjecih.)

Slavoljub Vrbančić. Ja bi rado, da bi se i u malih stvarih točno držao poslovni red, pozivajuć se na čl. 76 poslovnika, po kojem svaka molba, ima 3 dana prije ležati u sabornici, da se bude svaki osvjedočiti mogao o njenom sadržaju.

Miroslav **Kraljević.** Po visokom nalogu izaslan sam ja i g. Mirko Horvat, da iztražimo izbor samoborskih poslanikah; mi smo naš posao dovršili, te predlažemo vis. saboru naše izvješće o resultatu iztraživanja. (Čita izvješće.)

(Stavljeno na dnevni red.)

Ljudevit Vukotinović. Ako se ovo pitanje stavi na dnevni red, biti će kasno riešeno, ako se pako odgodi, bio bi Samobor bez zastupnikah, ja mislim da se može odmah riešiti, najme da se novi izbori preduzmu.

Slavoljub Vrbančić. Što se tiče zastupnika Štoca, to je jasno, da se mora novi izbor odrediti, jer neima potrebita svojstva za zastupnika, što se tiče izbora g. Očića, na koliko se sjećam neimaju žitelji samoborski ništa proti njemu, nego čini mi se da su tu druge strasti zavladale; ja mislim, da zadaća ovoga sabora nije strasti podpaljivati; ja dobro znam da su ljudi iste one stranke, koja se proti izboru g. Očića tuži, znali za dan izbora, nego nisu hotjeli udioničtvovati. Kad bi mi to pravilo uzeli, da bude izbor nevaljan ako koj izbirač nije hotio udioničtvovati, to se nebi možebiti nitko od nas mogao priznati za valjana zastupnika; s toga smatram da je izbor g. Očića valjan.

Petar Horvat. Ako bi se stvar meritorno pretresivala, onda glasujem sa velikim županom križevačkim; ako se ta stvar pako na dnevni red metne, onda treba da se izvješće litografira; da se svakomu članu priobći; ako se to neprimi, onda ja pristajem uz mnienje g. velikoga župana Vukotinovića.

Makso **Prica.** Ustanovljeno je po poslovniku, da ako je koj predmet u odsjecih izcrpljen, onda pripada saboru odrediti: da li se ima odmah ili u kojoj drugoj sjednici pretresivati. Ovdje je nam podneseno izvješće od članovah, koji su iztragu u Samoboru vodili, ali ovdje obstoji analogija, koje treba da se držimo, buduć, da njeki žele, da se to pitanje odmah u pretres uzme, drugi da se odgodi i posebno u pretres uzme; zato ako hoćemo po poslovniku raditi, nuždno je da najpre riešimo, hoćemo li ovo pitanje odmah u pretres uzeti ili pako za pretres drugi dan odlučiti.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za predlog, da se odmah rieši?

(Svi.)

Makso Piškorac. Žao mi je što nisu gospoda izvjestitelji svoga mnienja izjavili. Iz izvješća sam se osvjedočio, da 80 izbiračah, kojim pravo izbora pripada, nisu uticali u izbor Očića i Štoca; 19 priznaju da su znali, 19 kažu, da nisu znali za izbor, dočim je stranka pretežna preduzela izbor, to je protivnoj stranki dovoljno učinjeno, što je znala za izbor, ali nanj došla nije. Ja dakle nevidim razloga, zašto bi ovu stvar dalje protezali, ili druge izbore odredili. Ja mislim da se izbor g. Štoca pripoznat nemože, a da se izbor g. Očića za valjan prizna.

Ivan Vončina. Ja u toj okolnosti vidim, što njekoji tužitelji sami pripoznaju, da je stanovničtvo samoborsko znalo, da će se prigodom obnove magistrata, takodjer izbor poslanikah saborskih preduzeti. Kad oni sami to pripoznavaju, u tom leži poručanstvo, da je stanovničtvo znalo, kada će se izbor poslanikah preduzeti. Tužba dakle, kad ju uzporedimo sa podnesenim izvješćem vidimo da se neosniva na istinitih razlozih. U tužbi se takodjer tvrdi, da ima 480 izbiračah, dočim po onom imeniku, što su gospoda povjerenici predali, nema više, nego 260 pravo izbiranja.

Pobliži razlozi, što su u tužbi navedeni, i koji se neslažu s obnašastjem gg. povjerenikah, smjeraju više tamo, da nam pružaju dokaze, da je ciela tužba proizišla iz strasti. S toga pristajem uz predlog g. Piškorca i Vrbančića, da se izbor g. Očića za valjan prizna.

Mirko Horvat. g. Piškorac žali, što nismo svoje mnienje o resultatu iztruge izjavili, prem je veli naša dužnost bila,

Digitized by Google

da mi izvješće samo glede sbivših u činah pri izboru saboru podnesemo. Moje mnienje je bilo, da svakako predlog saboru učinimo, da se izbor g. Očića odobri, jer iz okolnostih uvjerio sam se, da je izbor dobar, i da je pravedno da se razdor neporodi, da se taj izbor za valjana prizna. Ali buduć se u tom nisam mogao sravniti s mojim drugom, to je ostalo kod samog izvješća. Nu kad se pita za moje mnienje, to ja izjavljujem, da izmedju 75 tužiteljah, 25 neimaja pravo izbora; 19 je priznalo, da su znali za dan izbora, ali da su bili zapriečeni kod izbora udioničtvovati, a njeki su kazali, da su zaboravili na izbor doći, a glavni tužitelj, koji je predložio novi izbor nije u očigled 30 svjedokah mogao tajiti da nije znao za izbor, premda ove okolnosti u tužbi niječe. Sad pitam, kakvu vriednost može vis. sabor ovoj tužbi podieliti? mi neimamo dakle u obzir uzeti one 75, koji su tužili, pošto smo se osvjedočili, da tu njekakve stranke i strusti vladaju, i koje će se još većma razpaliti, ako se novi izbor preduzme; s toga sam za predlog, da se izbor g. Očića za valjan proglasi.

Franjo Lovrić. Iz svega se vidi, da je tužba neistinita, jer da je istinita, bili ti svi tužbu podpisali ili križe pometali; jedni su kazali da su znali za izbor ali nisu došli na urečeni dan; drugi su opet kazali, da nisu znali, dakle ciela tužba nestoji. Što se tiče onih koji nisu tužbu podpisali, na njih nemože se obzir uzeti, jerbo nisu tužili, zato sam mnienja, da se izbor g. Očića za valjan proglasi.

Alexander Podroci. Gospoda, koja su zato, da se potvrdi izbor g. Očića, čini mi se da su se dogovorila; na pošto uvidjam, da 80 izbiračah nije znalo za dan izboru, stoga predlažem, da se izbor na novo preduzme, i da se vrh toga votizira.

Josip Vuščić. Ovdje su dva izbora u pitanje stavljeni, glede izbora zastupnika Štoca neima dalje razprava, jer je taj izbor sveobće za nevaljan priznat, te je odlućeno da se novi izbor preduzme.

Glede izbora drugog zastupniku g. Očića, mislim da se na dvie glavne okolnosti ograniči pretresivanje;

1) jeli je rok izbora po poglavarstvu oglašen na onaj dan, na koj je izbor obavljen, i takodjer jeli su svi pravo izbora imajući pozvani.

2) jeli je tko lišen prava glasovanja.

Premda se iz izvješća nevidi, ali je ipuk obće znano bilo, da je u javnoj sjednici trgovištu Samobor u vrieme i mjesto izbora bilo proglašeno u tom, da će se poslje obnove magistrata izbor poslanikah preduzeti; dakle rok nije po poglavarstvu, već po samoj obćini urečen bio. S toga je prvoj potrebući zadovoljeno.

Što se druge točke tiče, to se vidi, da je jedna strana znala da će se izbori preduzeti, ako je pako odstupila od uticanja na izbor, tim se je svoga prava odrekla; onda ja nalazim, da su se oni, koji nisu hotjeli doći na izbor, svoga prava odrekli, stoga scienim, da je veća strana tužbe neistinita, zato neuvidjam razloga, zašto li se izbor g. Očića mogao u pitanje staviti.

Antun Stojanović. Ja sam promozgao podnešenu tužbu, ali buduć da je ota tužba bez dokazah, i što iz izvješća povjerenikah proizlazi, da je neistinita, s toga scienim da se izbor g. Očića valjan proglasi, a mjesto g. Štoca da se drugi izbor preduzme.

Miroslav **Kraljević.** Meni je žao, što nisam mogao biti jednoga mnienja s mojim drugom. Što se tiče opazke, da nismo svoje mnienje o činu izbora dali, imam primietiti, da sam se ja onoga držao, što mi naloženo bijaše. Da mi je vis. sabor naložio, da imam ujedno i svoje mnienje podnieti, to bi ja bio sigurno to i učinio. U iztraživanju čina pronašao sam kako izvješće glasi, da stanoviti dan izbora niti prigodom iste reštauracije magistratske opredieljen nije bio, nego rečeno je, da će se poslje obnove magistratske izbor poslanikah preduzeti. Zato je dakle znalo samo ono gradjanstvo koje je imalo pravo na reštauraciju, a ne ino gradjanstvo.

Što se samog facta glede izbora tiče, pronašao sam, da 64 izbirača znajući za izbor nisu došla, a 80 izbiračah da nije niti znalo za izbor poslanikah.

Nije tu pitanje o g. Očiću, nego o exclaudiranju onih ljudih, kojim pripada pravo izbora. Svaki pojedini gradjan bi bio morao znati, kad će se izbor poslanikah obdržavati, a buduć da toga bilo nije, moralo bi se svakako proti konsignaciji protestirati, jer kad samo 24 osobe izbiraju, a drugi se od izbiranja izključuju, to nije po izbornom redu. Hoće li se novim izborom strasti razpaliti ili ne, to nespada ovamo, nego mora se postupati kako pravda zahtieva, jer je pravica fundamentum.

Franjo Pogledić. Ja se neslažem s onom gospodom, koja su zato, da se potvrdi izbor izbor g. Očića. Čuo sam da je prvi i najveći razlog ove gospode, da bi se razpaljivale strasti, ako se bude novi izbor preduzeo. Ja mislim, ako se bude novi izbor preduzeo, da će tim najmanje razpaljivati strasti, jer novi izbor mora biti glede g. Štoca. Kad se budu sastala gospoda, koja budu izbirala, imala budu priliku pomiriti se, i sigurno se budu pomirila, ako mi izrečemo, da se nek izraze o toj stvari. Ako budemo odbacili ovu molbu, onda ćemo baš strasti razpaliti; i ja sam zato da se novi izbor g. Očića preduzme.

Aurel Kušević. Ja se slažem s mnienjem g. vel. župana Vukotinovića, i neznam kojim načinom podžupan zagrebački s jednim mladićem, koj nije samostalan, može se izabrati dati, s toga razloga sam toga mnienja, da se novi izbor preduzme, da se g. Očiću pruži prilika, jeli ima stanovničtvo samoborsko povjerenje u njega, prem o tom nebude pitanje, jer sam osvjedočen, da g. Očić salvo honore ovamo neće doći, kad bi vidio, da puk neima povjerenja u njega.

Mato **Mrazović.** Ja nebi bio progovorio o ovom pitanju, jer je za dostojanstvo i uspjeh ovog sabora svejedno, ako je tko ovim ili onim izborom izabran, nego ako sam pozorno motrio izvješće gg. povjerenikah, to sam se osvjedočio da od 75 tužiteljah, ima 25, koji nisu ovlašteni birali zastupnike, 47 koji neimaju pravo tužbe; 19 je priznalo, da su ubavješteni bili o danu izbora, 5 koji nisu na iztragu došli, ako se nevaram ostane samo 10 koji imadu pravo tužbe.

Ja mislim da se iztraga stegne na one, koji su tužili, jer neznam, kojim pravom je mogao odbor pozvati one na sud, koji nisu nezadovoljni sa izborom g. Očića. Ja vidim da je taj postupak jako anomalan, i ja nevidim nikakvog osramoćenja za g. Očića, kao što je g. Kušević primjetio, da je izabran za čovjekom, koj neima potrebitih svojstavah. Ja mislim da u njegovoj vlasti nije stalo, tko će izbirati, jer ja nedržim, da se je on dao birati. Što se tiče primjetbe g. Fodroci, koj kaže, da su se g. dogovorila, koja su za izbor g. Očića, i ja kažem da je najbolje sredstvo, kad se može o čem dogovarati, jer i narod kaže, da je „dogovorna najbolja," i kad bi ljudi imali priliku u svakom pitanju javnoga i privatnoga života dogovarati se, nebi se čestoput osramoćivali.

Buduć dakle, da od svih tužiteljah ostaju samo 10 koji imaju pravo tužbe, a 80 njih nisu tužili, to se slažem s onom

Digitized by Google

gospodom, koji su za odobrenje izbora g. Očića, i da se za g. Štoca novi izbor preduzme.

„Gospoda poslanici opisali su nam u predmetu, radi kojega su bili izaslani goli dogadjaj, ostaviv visokomu saboru, da na temelju toga opisa izreče svoj sud o valjanosti ili nevaljanosti izbora zastupnikah samoborskih. Držim da je svaki član ove kuće uvjeren o tom, da nam valja sud izreći, kako istina i pravica zahtieva — a odmetnuti sve strasti i pristranosti.

Nu kako da iznadjemo tu istinu, gdje su protivne svjedočbe? Mislim, da ih imademo iskati u okolnostih i razlozih, koje nam pruža isto izvješće. Ja ću, odstraniv sva ina, obazrieti se jedino na onu gospodu, o kojih izvješće kaže, da su se jedni izjavili, da je bio dan izbora znan, a drugi opet protivno. Pitam gospodo! kojim od navedenih može se laglje vjerovati. Većega dokaza za istinu neima, nego ako tko sám proti sebi svjedoči. To su činila gospoda, koja su usljed izvješća izjavila, da su znala za dan izbora. Gospoda ova, premda su podpisala tužbu proti izboru, imala su ipak toliko pravdoljubja i plemenita ponosa, da nisu htjela proti svomu znanju i uvjerenju svjedočiti. Tko će im zanijekati vjerodostojnost?

Da li je moći to tvrditi o gospodi protivnoj? Da li za njihovu vjerodostojnost vojuju isti razlozi? Njih trojica izjaviše: da se nemogu sjetiti, da li je bio urečen dan izbora ili ne?

Gospodo tko da to vjeruje? Ta nije izbor bio 3 godine poslie urečena dana, već samo njekoliko danah kasnije; s toga nije moći ni pomisliti, da se to za tako kratko vrieme izpušilo onoj gospodi. Ili je možebiti predmet bio tako neznatan, da ta gospoda nisu držala za vriedno njekoliko danah misliti na njega? Ta gospodo, nije se tu radilo o tom: *pošto su ribe na vašaru*, ili o inoj sličnoj malenkosti, već o *predmetu koji* se tiče ukupne domovine, a napose Samobora. Što se tiče gospode, koja su upravo tajila, da im je bio znan dan izbora to pitam: da li možemo njim vjerovati, koliko onoj prvoj? Doista ne, jer ova gospoda imala su razloga istinu zatajiti, jer ona vojuje proti njim, proti njihovoj tužbi, proti njihovoj želji, baca ljagu na njih; imali su dakle razloga, s kojega su bila proti istini. Sada gospodo, jedni su rekli, da su znali za izbor, premda to baca ljagu na njih radi podpisa u tužbi, drugi su tajili, da su znali za izbor, jer to i na nje baca ljagu. Pitam sada, kojim imamo više vjerovati? Mislim, da će svatko priznati, da onim prvim.

Rekoh gospoda, da nam je sveta dužnost pravičan sud izreći. Ali k tomu je potrebno, da uvažimo razloge, koji se navadjaju i da se ovi razlozi pobiju, ako se komu nedopadnu. Ako se odkud razlozi pobili nebi, a opet bi se glasovalo proti njim, to bi bio dokaz, da takovim nije stalo do istine, već da ih ravna strast i pristranost. Nu gospodo! ja ovdje slušam, gdje se s mnogih stranah pobija izbor, ali se nepobijaju razlozi, koji se navadjaju za obranu izbora: tako nije nitko pobio razlog, naveden po g. Mirku Hrvatu, da je glavnomu tužitelju dokazano, da je on prvi činio predlog, kad će se držati izbor. Istom tako nije odgovoreno na razlog, koj se izvadja odtud, što su isti tužitelji rekli, da su znali za dan izbora.

Jošte mi valja primjetiti na gdjekoje prigovore protivnikah. Tako se navadja, da se vidi, da smo se mi dogovorili. Pa da i jesmo, koga bi se imali radi toga bojati? A da ja pitam protivnu stranku, da li se je ona dogovorila? Bili mi mogla po duši reći: da nije? G. Kraljević je nadalje rekao, da ih se jošte jedno 80 pronašlo u Samoboru, koji su rekli, da nisu znali za izbor, a opet im pripada pravo glasovanja, te s toga zaključuje: da je tobož manjina izabirala. Za to pitam ponajprije: koj sudac na svietu sudi onomu, koj se netuži? Ali onih od g. Kraljevića navedenih 80 izbiračah nije bilo u tužbi podpisanih; neima im dakle nitko suda krojit. Da je manjina izbirala, na to odgovaram, da je bila u svom pravu. Izbor, kako je iz svega vidjeti, bio je svim poznat; oni dakle, koji nisu došli na izbor, ili su se odaljili hotomice, odrekli su se sami svoga prava. Ta gospodo, mi čujemo od svih stranah svicta glase, kako se mnogi uztežu od izborah, ali se zato nigdje izbori neproglašuju za nevaljane. Jošte bi imao gdjekoju gospodu pozorne činiti na izbore u Ugarskoj. Tamo je bilo izborah tako silovitih, da je po 12 mrtvih palo, pa je sabor ipak odobrio one izbore navadjajuć: da neće strasti razpaljivati i poslove zatezati. Gospodo i taj razlog stoji, kojega su meni njekoja gospoda Samoborci rekli, da bi uništenje izbora G. Očića ondje strasti jako razpalilo. Iz navedenih razlogah glasujem zato, da se izbor G. Očića potvrdi, a na mjesto G. Štoca, koj propisane zakonom sposobnosti neima, da se novi izbor odredi.“

Ivan Perkovac. Ja sam se prijavio za govor kad je g. Fodroci govorio, a nisam mislio, da će toliki govornici za valjanost izbora g. Očića govoriti, i kad nebi nijednoga govornika za to bilo, to sam se ja podpuno uvjerio, da je taj izbor zbilja valjani; jer ako se ima na što gledati, to se ima gledati na tužbu, koja je ovdje predložena. Ja sam se opirao iztraživanju, te sam rekao, da se mora iztraživati, ako tužba ima razlogah. Pošto se pako vidilo, i sada izašlo na vidjelo, da je ova tužba iz strasti proizišla i da je prepletena nepravednostmi, te što ju je podpisalo 25. tužiteljah, koji neimaju pravo izbora, i što su protivnici g. Očića takovi, koji nisu kod magistrata stekli ono, što su htjeli, nemože nikakva govora biti da se ova nepravedna tužba u pretres uzme, jer oni koji kažu da nisu znali za izbor, znali su, ali nisu hotjeli znati. Ja poznam Samobor i uvjeren sam, da će g. Očić biti nanovo izabran ali to je razlog za me, nego ja govorim proti nepravdi — zato glasujem da se izbor g. Očiću za valjan prizna.

Grof Janković. Ja iz nikakve suposicie govoriti neću, nego ću samo glede factuma moje mnienje izjaviti. Pošto je tužba podnešena bila, da izbor nije bio u redu, a sabor je odredio izaslanike, koji da iztražuju predmet tužbe; to su oni morali in genere iztražiti, da li je izbor bio po propisu obavljen, ne pako iztraživati, da li je komu uzkraćeno pravo izbora. Ja mogu kazati, da okolnosti Samoboru nepoznam, nego primećujem samo to, da je u jednoj skupštini samoborskog magistrata jedan gospodin predlog učinio, da će se poslje obnove magistrata na isti dan izbor poslanikah preduzeti. Kako se vidi iz ovog izvješća, u zapisnik to nije došlo, i takodjer predsjednik nije to proglasio. Kašnije kako se vidi, nisu se niti pozivnice na izbirače razdielile, da dojdu u skupštinu, dakle nije bilo obznanjeno, da će se izbor obavljati. Ako se proslovi redovito vode, to se morao obznaniti dan izbora. Što je prije rečeno, da niti po drugih municipiah nisu po izbornom redu obavljeni izbori, to se tajiti neda, ali gospodo! to nećete nigdje naći, da stanovničtvo nije znalo, što je u skupštini učinjeno. Ja vidim da u Samoboru to nije učinjeno. Što se toga tiče, da g. podžupan Očić sam nebi primio ovaj izbor a družtvu čovjeka, koj neima svojstva i sposobnosti za sabor, to neimamo u obzir uzeti, jer ako oni izbirači imadu povjerenje u čovjeku, koj po našem mnienju neima svojstva to nespada na nas.

Digitized by Google

Iz toga uzroku, što je faktum konstatiran, da dan izbora nije proglašen bio, slažen se sa mnienjem g. vel. župana krizevačkoga.

Slavoljub Vrbančić. Ja sam predlog učinio, da se izbor g. Očića za valjani izjavi zato, što bjelodano izlazi iz izvješća, da je tužba netemeljita; mi smo povodom tužbe iztragu odredili, i kad su se gospoda izaslanici dalje upuštala, prekoračili su granice svoje vlasti (čuje se: a, a.) Što gosp. grof Janković kaže, da iz izvješća izlazi, da nije dan izbora uredčen bio; to nije nikakvi dokaz, jer iz izvješća vidi se, da je ov izbor bio odgodjen do onog vremena, kad se bude obnova magistrata obdržavala; ako hoćemo mak na konac tierati, to bi morao g. grofu Jankoviću predbaciti, da u njegovoj županiji nije bio slobodan izbor. Da se preprieči nepravda, glasujem da se izbor g. Očića za valjani prizna.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za odobrenje izbora g. Očića, neka ustanu.

(Nevidi se da li je većina.)

Mirko **Horvat.** Ovdje se radi o valjanosti izbora, ja mislim da velikaši neimaju pravo odvjetovati, kad se radi o valjanosti izbora jednog zastupnika naroda. (Nemir.)

Grof Kulmer. Ta stvar predalcko ide, ako se velikašem nedopusti, da imadu upliv u svih pitanjih, onda bolje da idemo van. Ja sam čovjek konstitucionalan, i velim da ja mojega prvoga vicekomeša poštujem, koj u njega dira, dira u čast čitave županije. Ja sam zato, da g. Očić ostane, a za g. Štoca, koj neima svojstva, da se novi izbor odredi.

Baron Kušlan. Ja se pozivam na poslovnik čita §. 65 posl.

Preuzv. g. **ban.** Molim još jedanput: ona gospoda, koja su za odobrenje izbora g. Očića, da ustanu.

(Brojenjem glasovah izašlo je 67 za valjanost izbora Očićeva, proti nevaljanosti 47.)

Preuzv. g. **ban.** Gospodo zastupnici naroda! Nj. Veličanstvo blagoizvoljilo je primiti deputaciju, i najmilostivije izjavilo, da je vojnički inštitut Krajine potreban za ukupnu državu. Buduć pako da sabor hrvatsko-slavonski o državopravnih pitanjah viećati ima, i buduć da je Krajina cjeloviti dio Hrvatske i Slavonije, odlučilo Nj. Veličanstvu, da se Krajina zastupa na temelju izbornog reda od god. 1848. Nadalje je Nj. Veličanstvo opredielilo, da se Dalmacija sdruži, buduć pako da je majoritet i minoritet izrazio, da se to prije nerieši, dok se nerieši držapopravna pitanja Hrvatske i Slavonije, i zato je izjavilo Nj. Veličanstvo, da se državopravno pitanje prema Ugarskoj najprije u pretres uzme, na dalje izjavilo je Nj. Veličanstvo, da se naša deputacija dogovara s Dalmatinskom deputacijom.

Sad imamo najprije čitati odgovor kraljevski na našu representaciju.

Makso Prica. Čita od bana predani kraljevski odpis glede zastupničtva krajine, zatim dopis vis. dikasteria o sdruženju Dalmacije i utelovljenju grada Senja:

Br. 407. Pr. N a p i s.

Častnim, poštovanim, poglavitim i velemožnim, uglednim i plemenitim, mudrim i obzirnim stališem i redovom i zastupnikom naroda na saboru kraljevinah Naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sakupljenim, ljubljenim vjernim Našim službeno u Zagrebu.

Mi Franjo Josip prvi po božjoj milosti cesar Austrijanski, kralj Ugarski i Češki, Lombardezki i Mljetački, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički, Vladimirski i Ilirski, arkivojvoda Austrijanski i t. d.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni Naši!

Usljed preponizne predstavke, koju su Nam Vjernosti Vaše poradi zastupstva vojničke krajine na hrvatsko-slavonskom saboru putem deputacije podniele iz saborske sjednice, držane u Zagrebu 1. svibnja 1861 uvažavajuć, da se državno pravna pitanja, koja saboru tom nadleže, i koja se jednako tiču teritorija tako provincialnoga kano i krajičkoga kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, nemogu pravovaljano riešiti bez sudjelovanja vojničke krajine, spadajuće na cjelovitost tih kraljevinah, obnašli smo premilostivo dozvolit i izdat u tom smislu shodne naloge na ratnog ministra Našega, da se u tu svrhu zastupnici dotičnih teritorijah vojničke krajine u smislu izbornoga reda, što je bio u porabi godine 1848 bez odvlake pozovu na sakupljeni već hrvatsko-slavonski sabor.

Po dovršenom pretresivanju tih državno pravnih pitanjah neće zastupnici vojničke krajine sudjelovati pri dalnjih viećanjih hrvatsko-slavonskoga sabora, već će se povratiti u svoj zavičaj, buduć da se zaključci provincialnoga sabora, kako smo to u ručnom Našem pismu od 21. veljače 1861 na bana baruna Josipa Šokčevića izrikom očitovali, pogledom na inovrstni posvema značaj uprave u krajini vojničkoj nemogu protegnuti na taj teritorij, bez da bi se ukinulo njegovo vojničko ustrojstvo, i jerbo s druge strane pučanstvo krajine vojničke nemože uzet odlučna upliva na političku djelatnost, koje resultati zanj neimadu valjanosti.

Nalazimo dakle Vašim Vjernostim premilostivo naložiti, da smatrate i primite zastupnike vojničke krajine kao cjelovite članove hrvatsko-slavonskoga sabora u pomenutih državnopravnih pitanjih.

Dajući tim načinom ovim kraljevinam Našim nov dokaz otčinske Naše skrbi za uzčuvanje pravah njihovih, ostajemo Vam Našom c. kr. milostju blagonaklonjeni.

Dano u Našem glavnom i stolnom gradu Beču u Austriji dne devetoga mjeseca svibnja, godine hiljadu osamsto šestdeset i prve.

Franjo Josip, s. r. I. Mažuranić s. r.

Franjo Žigrović Pretočki, s. r.

Br. 412 Pr. U Beču 11. svibnja 1861.

Preuzvišeni gospodine bane!

Pozivom na predstavku, koju je hrvatsko-slavonski sabor iz sjednice svoje, držane u Zagrebu dne 1. svibnja 1861 Nj. c. kr. apostolskomu Veličanstvu putem deputacije podnio, častim se Preuzvišenosti Vašoj u prigibu dostaviti previšnji kr. reskript glede zastupstva vojničke krajine na hrvatsko-slavonskom saboru, te ujedno Preuzvišenosti Vašoj obznaniti, da si je Nj. c. kr. apostolsko Veličanstvo previšnjom odlukom od 11. t. m. najmilostivije izvoljelo priuzdržati riešenje glede umoljena po hrvatsko-slavonskom saboru utielovljenja grada Senja u područje civilno, i sdruženja Dalmacije sa kotorom i Dubrovnikom, te kvarnerskih otokah s kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom.

Molim preuzvišeni gospodine izvolite primiti izraz dubokoga moga štovanja.

I. Mažuranić s. r.

Preuzvišenomu gospodinu banu kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, c. kr. podmaršalu i t. d. Josipu bar. Šokčeviću.

Preuzv. g. **ban.** To ima doći na dnevni red.

Mato **Mrazović.** Neka vis. sabor izjavi, da je to prešan predmet.

Franjo Lovrić. Ovo kraljevsko riešenje, koje smo sada saslušali, novi nam je dokaz, kako svako i najpravednije zahtievanje naše mučno uspjeva, kako se za svako i naj-

Digitized by Google

jasnije i najsvetije pravo naroda našega i trojedne kraljevine naše, korak po korak boriti moramo dok koju mrvicu od onoga što nam je u carskoj povelji od 20. listopada, oslanjajućoj se na cjelokupnost kraljevinah i zemaljah, monarkiju austrijsku sačinjavajućih, oslanjajućoj se na sankciju pragmatičku, na medjunarodne ugovore, te na slobodu i pravnu sviest različitih narodah, po milostivom našem kralju u podpunoj mjeri obrečeno, dok velim koju mrvicu od toga našega historičkoga, zakonitoga, naravnoga, svečanimi zakletvami vladarah, neoskvrnjene vjernosti i riekami krvi posvećenoga i zapečatjenoga prava, zadobijemo. —

Nemožemo dakle ni sada kazati da je pravu i željam našim, da je historičkoj pravnoj sviesti našoj u obziru naroda našega u krajini podpuno zadovoljeno, nu kamen do kamena palača kaže naša poslovica i zato ja nemogu propustiti, da neizrazim radost srca svoga, što ćemo ipak uzprkos svestranim naporom mnogih naroda našega neprijateljah milu braću krajišnike na saboru njihovom i našem viditi i pozdraviti te o najvažnijem pitanju budućnosti naše, i njihove, šnjimi zajedno posavjetovati se moći. —

Sada, kada nemački centraliste u Beču slave svoju žalostnu oktroiranu pobjedu protivno carskoj diplomi od 20. listopada, pak se još tim žalostna im majka diče što su taj veličanstveni putokaz narodah i kraljevinah podkopali i izopačili, — sada velim, nepreostaje nam ino, nego tim čvrstije prionuti uz naše pravo i ugrabiti čvrsto svaku mrvicu istoga, koja se samo ugrabiti može, dok napokon istina i pravda, koja ipak prije ili kasnije nadvladati mora, nenadvlada. —

Ja dakle predlažem: da se metne kao zaključak na rečeni milostivi kraljevski odpis u zapisnik:

1. da je sabor, ako prem pravedna želja njegova sasvim izpunjena nije, ipak obradova, što će braća krajišnici na naš sabor doći;

2. da se umoljava svietli ban, da se izbori poslanikah u krajini, što najbrže moguće, nu sasvim slobodno bez ikakvoga moralnoga i fizičnoga nosilja, prišaptivanja ili instruiranja od strane predpostavljenih vojničkih zapovjednikah obave;

3. da se priznanje i zahvalnost po imence u zapisnik stavi, tako svietlomu banu kao i svoj onoj rodoljubivoj gospodi, koja su velikim trudom i troškom svojim po želji naroda i ovoga sabora sa dotičnom predstavkom našom, pred kraljevsko lice išla, ne zato kao da je njim baš toliko stalo do naše zahvalnosti, nego zato jerbo smo potomstvu našemu dužni ostaviti uspomenu na one dične muževe koji sliede želju naroda i nevstavlajuga u nijednoj zgodi i nezgodi.

Preuzv. g. **ban.** Ja sam dao strogu zapovied na regimente, da budu slobodni izbori, a najdulje do 27. o. m. moraju zastupnici iz krajine ovdje biti.

Josip Briglević. Neima nikoga u ovoj vis. kući, koj nebi važnost pisma Nj. Veličanstva spoznao; ja mislim, da se ova pisma mogu dati na odsjeke, i to kao silan i izvanredan posao.

Grof Janković. Ja s pogleda konstitucialnog nemogu se radovati na ovo vis. pismo; ja mislim da je od potrebe, da svaki ovo ručno pismo u rukama ima da ga promotri, neka se dade štampati, i pretresivanje u odsjecih preduzme.

Makso **Prica.** Ja mislim, da ov predlog, kog je g. Lovrić učinio, ovom prilikom dobro došao, ako hoćemo kralj. pismo u zreli pretres uzeti i ako mislimo da nam treba o njem vićati; to je dobro učinio g. Lovrić, što je put naznačio, da možemo naše misli o tom razbirati. On je taj predlog po svojoj ćudi formulirao, zato bi ga molio, da izvoli pismeno svoj predlog formulirati, ov predlog mora sačinjavati sadržaj kralj. odpisa, i stanovitu formulu, kako je u svakom parlamentu običaj. Nije dovoljno da se kralj. odpis samo tiska, nego i predlog, što ga je g. Lovrić učinio, jer šta ćemo drugo viećati o kraljevskom odpisu nego što nam se u njem predlaže.

Mato **Mrazović.** Ja mislim, da će g. Lovrić u svojem odsjeku to učiniti, i da će i druga gospoda štogod primjetiti imati, i ako se bude vidilo, da je ov predlog važan, i da su ga drugi poprimili, to će doći na centralni odbor.

Franjo Pogledić. Što je g. Lovrić kazao, to je proti poslovnomu redu; ov dopis je tako važan, da mi odmah nanj odgovoriti nemožemo, nego je od potrebe, da se najprije u odsjecih pretresa; zato jer znamo da cieloj našoj želji i prošnji, koju smo predložili Nj. Veličanstvu nije zadovoljilo, drugo znamo i to, da svaki kraljevski odpis odgovor zahtieva, zato sasvim stoji predlog g. Mrazovića, da se to u odsjecih pretresivati ima.

Mato **Mrazović.** O tom smo svi složni, nego osim toga je g, Lovrić formulirao svoj predlog, a g. Prica je kazao, da se osim kralj. odpisa i predlog g. Lovrića dade štampati.

Slavoljub Vrbančić. Ja smatram kralj. odpis i predlog g. Lovrića sa dva gledišta. Načelo je, da će Krajina biti zastupana i mora biti zastupana; drugo je meritum, da je njeno pravo stegnuto, to jest pravo materijalno; što se tiče one strane sadržaja kr. odpisa, to se slažem sa onom gospodom, koja su zato, da se ima u odsjecih pretresivati, jer s otim neće se sabor zadovoljiti, nego će svoje zakonito pravo braniti, što se tiče, da bude Krajina zastupana, pošto je preuz. g. ban zajamčio, da budu izbori slobodni bez upliva vojničkih oblastih, mislim da bi se kuća tim zadovoljila, da što prije graničari ovamo dodju; a glede merituma, da li ćemo se zadovoljiti s ovim vis. reskriptom to je stvar odsjeka.

Mirko **Suhaj.** Ja iz rečenog pisma drugo naučio nisam, nego da se vlada naša drži tradicionalne politike, kojom s nami i našimi susjedi od 300 godinah upravlja, politike one najme, da vlada zna našimi fizičnimi i materijalnimi silami dobro uživati se, a kad se radi o pravednoj želji ili nagradi da onda malo ili ništa nedade. Mi smo iskusili tu politiku od 300 godinah, i prekomjernomu veledušju naroda našega ponajviše se pripisati imade, da je kobna ota naprama nam politika tago dugo trajati mogla. Poznato je najme da je narod naš za prestolj carice Marije Terezije borio se i krv prolievao, premda je sa t. z. grenzrechte od 1754 upravo pod istom caricom obitačnoj onoj za našu Krajinu sistemi prvi postojani temelj postavljen bio; poznato je nadalje, da je narod naš u vrieme francuzkih ratovah hiljade i hiljade sinovah svojih žrtvovao, prem da ga je malo prije Josip II. narodnosti i ustava lišio bio, napokon i nas imena lišiti htio; znamo i to iz najnovijeg vremena i to iz veoma težkih 12 prošlih godinah kad smo opet za nagradu naših za prestolj svukoliku carevinu neizmjernih zaslugah najvećega nam blaga t. j. ustava opet lišeni bili. (Živio!) Kad je sad vlada opoznala da se ovdje radi ozbiljno o cjelokupnosti naše zemlje, i da bude vojnička Krajina ukinjena, zašto smo osvjedočeni, da zavod Krajine niti s ideom čovječanstva niti kršćanstva niti slobodnog napredka niti ustava neslaže se, onda je mislila nam opet nješto dati i nas zasliepiti morati, da odstupimo od tih zahtjevah naših, i dala nam je, da bude granica ovdje zastupana; nu ograničila je to zastupanje samo na uplivanje njezino u njekoja državopravna pitanja, te ujedno nam izjavi, da o protegnuću ustava našega na Krajinu govora biti ne-

*

Digitized by Google

može, buduć ona i nadalje cjeloviti dio carstvene vojske ostati imade! (Živio!)

Želio bi zato, da u tom obziru nesliedimo više primjer praotacah naših zadovolivših se i popustivših toliko putah na golemu naroda našega štetu višjim nalogom i odredbam, bez da bi se u potanja razglabanja i posavjetovanja upustili bili, nego da upitno kralj. pismo predmetom ozbiljnog pretresanja učinimo i u tu svrhu ponajprije na dotične odsjeke odpravimo.

Dragojlo Kušlan. Ja negovorim da nebi predlog g. Lovrića odobrio, ili uzanj pristao, nego želim da se držimo poslovnika, a s druge strane nevidim razloga, zašto se nebi mogao predlog učiniti, o tako važnom predmetu; s toga bi želio da se predlog g. Lovrića na odsjeke metne, jer se kr. odpis inače meritorno riešiti nemože, niti se neslaže s važnosti predmeta, da se drugčije postupa; napokon mislim, da bi se predlog g. Lovrića dao spojiti sa predlogom g. Briglevića.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za predlog g. Lovrića?

Miroslav **Kraljević.** Što se tiče vis. kraljevskog odpisa vidim da našoj molbi zadovoljeno nije, nu u razloge upuštati se za ovaj čas nemogu. Jedno je nad čim se radujem, da je Nj. Veličanstvo dozvolilo, da bi bila Krajina sasvim slobodna, onda bi bila ova odluka konstitucionalna ali ovako je nekonstitucionalna. Ja negovorim radi toga, kao da se ja bojim, da bi naša jednokrvna braća u pitanju najvažnijem išta proti želji ovog sabora odlučili i nama kakvi udarac dali, što naprvostavljam da neće biti, a ipak bi nam miliji bio udarac od brata nego od tudjeg čovjeka; stoga sam i ja istoga mnienja, da se ovaj velevažni predmet, jer sadržaje uvredu ustavnog života, za da ga uzmognemo razborito riešiti, u odsjeke predade.

Što se drugog pitanja tiče, da graničari dojdu, to je svietli ban naložio, da dodju do 27. o. m.

Gustav Knežević. Ja se slažem s mnienjem g. Kraljevića, da se vieća u odsjecih; nego molio bi preuzv. g. bana, koje regimente su pozvane? U „Militär Zeitung“ sam čitao, da su samo one regimente, koje pod zagrebački general-komando spadaju.

Eugen Kvaternik. „Verba volant littera scripta manet“ stara je rieč.

Kad smo mi onomad razabrali iz brzojavnog izvora viest, a kašnije u novinah domaćih čitali, odgovor Nj. Veličanstva kralja, koj je dao našoj deputaciji, bio sam ponješto ublažen, akoprem našim željam slabo zadovoljeno bude, no ublažio sam se s toga, što je Nj. Veličanstvo naročito se izrazilo, da Krajina ne samo zbog koristi carstva, nego i zbog zadaće, koju narod hrvatski u istoku riešiti ima, ostati mora.

Ja moram izpoviedati, da me je težko u srce dirnulo, kad sam čuo čitati kr. pismo, a ove blage rieči, koje bi jedine kadre bile nas ponješto utješiti, u njem opazio nisam. Da li je Krajina nuždna ili nije za cjelokupnost carstva, to na nas nespada; na nas spada samo to: jeli je nuždna za nas, jer je košulja najbližja tiela. Ali kad smo molili, da se ustav naš protegne na Krajinu, to smo tim osobito zahtievali, da se djeca, žene, starci i sve ostalo, što pod lunta nespada, od vojničke uprave odciepi. To nam žalibože nije dozvoljeno, a ako granica ostane i nadalje kako jest, to smo opet tamo dospjeli, gdje smo u 9. vjeku bili kad su Franki nastojali, mužki spol Hrvatah izkorjeniti, i mužku djecu psom za hranu bacati da tako utamane hrvatski narod. Jer gospodo zastupnici naroda! kakav posljedak mora napokon zavedenje Krajine za naš narod imati, ako ne izkorenjenje mužkog poroda plemena našeg? S toga ja velim; da ako je Krajina nuždna zato, jer imamo riešiti pitanje orientalno, nije nuždno da ostane tako, kako kralj. pismo glasi. Ja sam dakle toga mnienja, da se granica odmah na sabor pozove.

Preuzv. g. **ban.** Koji su zato, da se kralj. odpis na odsjeke preda, i da se ov predmet za prešan proglasi.

(Ustajom izjaviše se svi za ovaj predlog.)

Slavoljub Vrbančić. Ja neznam zaključka, ja mislim da je meritorno riešenje na dnevnom redu.

Mirko **Horvat.** Ja znam da ima u saboru članovah, koji su proti zastupstva Krajine.

Preuzv. g. **ban.** Ako je tko proti zastupstvu Krajine, to je sad svejedno, carska je volja da bude Krajina zastupana.

Slavoljub Vrbančić. Na interpelaciju g. Kneževića, koji regimente su pozvane na sabor, molimo vašu preuzvišenost, da nam to izjasni.

Preuzv. g. **ban.** Samo one regimente su pozvane, koje su pod našem general-komandom, sa varadinskom regimentom neimam ja zapoviedati.

Dragojlo Kušlan. Po smislu reskripta mora se izposlovati, da bude ciela Krajina zastupana, jer se unj sporninje teritorium, i da je vojnička Krajina cjelokupni dio Hrvatske i Slavonije.

Franjo Lovrić. Što se tiče prve točke, hoće li biti Krajina zastupana ili neće, to sespada ovamo jer neima nikoga, koj bi bio proti cjelokupnosti; što se druge točke tiče, da li bi se imali zahvaliti, to nespada na odsjeke; a što se tiče stvari na koliko je izpunjena želja, proti tomu nemamo šta progovoriti.

Aurel Kušević. Zakonotvorna vlast je podieljena medj ustavnim narodom i vladarem; kralj naš želji pravednoj hrvatskog naroda zadovoljio nije, i zato sam mnienja, da vaša preuzvišenost izposluje, da prije, nego se kralj odpis u pretres uzme (ban prekine: da neima zapoviedati sa petrovaradinskom regimentom) preuzvišeni g. ban, to zrači preoccupirati mnienje naroda, zato molim da se to u odsjeke čim bržle preda, da se ovo pitanje zakonitim načinom vrieši.

Antun Starčević. Da budem ja bio u onoj sjednici u kojoj no je zaključeno da se taj odbor u Beč pošalje, ja bi se bio svom snagom opirao tomu zaključku, i za razlog moga protivljenja bio bi ovomu visokomu saboru napomemo tristogodišnji život Hrvatah u Austriji. Kroz to vrieme narod hrvatski proseć Austriju postade prosjakom, klanjajuć se Austriji on postade robom, koj se bude kroz duga vremena težkom mukom iz brloga potištenosti osoviti. Ali jer učinjena stvar konca neima, ja sudim o tom dogadjaju ovako: buduć čujem, da su se gospoda odbornici o svom poslanstvu dogovarali ne samo s kraljem nego i sdrugimi; nevalja da se odbornikom sabor zahvali, nego buduć da su oni naputak saboru pogazili, treba da im se u zapisnik ukor zabilježi i da se njihovo dogovaranje o krajini, bilo s kim osim kralja, od strane sabora za ništetno proglasi.

Što se kraljeva odpisa tiče, ja mnijem da nije vriedno ni pretresivati ga i to jer sa takovimi spisi pune su naše pismarine, i u tom se odpisu po običaju kaže: Hrvati ako ništa nepitate, ništa vam nekratim.

Ako razmatramo piskaranja koja u Beču na svjetlo izlaze, piskaranja kojih sadržaja hudobnost i bezumje izdaju črčkare za članove najviših bečkih krugovah; ako pogledamo na Ungariji gdje se protuzakonita štibra silom neustavne soldačije otimlje, ako pazimo na tamne spletke koje bivaju po Francezkoj i po Italii, ako gospodo, to sve razmotamo, moramo izpoviedati, da su to ona vječna pojavljenja, koja se vazda ponavljaju, kada treba griehe Austrije

Digitized by Google

krvju Hrvatah prati, moramo izpovieditи, da Austrija nastoji i nadalje nami se služiti za svoje nečiste svrhe.

Napokon moramo se bojati, da nam Austrija našu braću iz granice amo šalje ne u želji da nas oni pomažu, nego u namjeri da nas u razvijanju našega ustavnoga života upravo prieče.

Tim valja da budemo na uprezu, i da izjavimo, da ovim odpisom naše pravedne želje nisu nimalo uslišene, te da odgovornost za posljedice koje bi se odovud mogle izleći, bacimo na njihova početnika.

Biskup Strossmayer. Ja se slažem s onom gospodom koja žele, da ov važni predmet dodje u odsjeke, i da se proglasi za prešan, te da svaki svoje mnienje o tom izrazi; ja mislim da je u tom riešen taj predmet. Samo imam g. Starčeviću odgovoriti, kao da smo u Beču viećali s ljudmi s kojimi neimasmo viećati, i koji u naše stvari nikakvi upliv neimaju. Ja mogu g. Starčevića umiriti i kazati, da mi sa Staatsministerium nikakva dogovora nismo imali, i kad smo o dalmatinskom pitanju viećali, od strane Staatsministeriuma nije nitko polag bio, nego njekoliko nas Hrvatah, i ona većina i manjina Dalmatinacah. Kod toga dogovora predsjedao je c. kr. podmaršal Mertens budući zna talijanski i što je naš vladar hotio imati izvješće o resultatu dogovora.

U toliko mogu umiriti vis. kuću, da bez svake brige bude, da smo znali što je naša dužnost i što nam je naloženo, te da smo se čuvali što drugo učiniti, nego samo našu dužnost izpuniti.

Gustav Knežević. Ja sam čuo, da u ono vrieme, kako sabor ovdje sjedi, i o tom radi, kako da se naš starodavni ustav, koj je nezakonitom silom obustavljen bio opet oživotvori, na županiju Virovitičku stigao patent od 26. veljače 1861. da se publicira kao temeljni zakon; jer izvor iz kojega sam *to* čuo nemogu kazati, nego molim da bi preuzvišeni g. ban *o tom* u svoje vrieme razjasnjenje dao.

Slavoljub Vrbančić. To je tako važna, ali žalostna istina, da visoka kuća nemože to mimoići, i slažem se s g. Kneževićem, jer nemogu pojmiti da dočim mi o starodavnom ustavu viećamo, da se ovakve naredbe šilju, koje s temelja podkopavaju naš starodavni ustav.

Biskup Strossmayer. Ja se čudim, da g. Knežević o takovoj stvari razgovara, jerbo bi ja kao veliki župan morao znati o toj naredbi kako je prispjela na virovitičku županiju. Ja držim da bi prvi podžupan g. Delimanić, koj je toliko ustavan kao i ja, meni to javio bio, budući da bez ustavne slobode neima narodu budućnosti. Ja sam kako rekoh uvjeren gospodo! da niti narodu niti jeziku bez ustavne slobode neima razvitka a tko dirne u ustavnu slobodu naroda, taj mu uprav nož u srce riva.

Ako je na virovitičku županiju to zbilja doslo, tada molimo svietlog bana, kojega je dužnost da čuva prava naša, da nam izvješće izposluje, jerbo zato je ban trojedne kraljevine, da ustav narodu brani; zato je ban, da nedopušća, da nevaljalština i nepravda u našoj domovini vlada, i ja uvjeravam visoku kuću, da ću odmah telegrafirati na prvoga podžupana g. Delimanića, i on će meni putem telegrafa odgovoriti.

Gustav Knežević. Ja sam to čuo, kad se je preuzvišeni g. vel. župan u Beču bavio.

Biskup Strossmayer. Ja bi molio vis. kuću, da se od dalje razprave odustane, dok nedobijem odgovor; ja nebi rado, da visoka kuća zaključak pravi na temelju sumnje. Ja uvjeravam da ću odmah telegrafirati.

Ladislav Ballog. To je odveć važna stvar nego da mi 2—3 dana čekamo, mi možemo moliti preuzv. g. bana da o tom još danas izvješće dade.

Slavoljub Vrbančić. U ovaj mah dočuo sam viest, da je grad Zagreb istu ovu naredbu dobio.

Vjekoslav Frigan. Ta je došla putem dikasterija i namjestničtva.

Preuzv. g. **ban.** To je samo za proglasiti. (Nemir; čuje se: to nije u redu.)

Slavoljub Vrbančić. Budući je to tako prešan predmet, ja bi molio da nam preuzv. g. ban dozvoli, da držimo cirkularnu sjednicu radi toga predmeta. Ja mislim da će 15 gospode članovah podupirati moj predlog.

(Sa svih stranah: podupiramo.)

Cirkularna sjednica bi u pet satih zarečena.

Digitized by Google

Dvanaesta saborska sjednica dne 16. svibnja 1861.

Zapisnik,

zametnut u jedanaestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držnoj u Zagrebu dne petnaestoga svibnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljednje sjednice od 1. t. m. i posvema odobren.

Zatim predloži preuzv. gosp. predsjednik prispjele za vrieme odgode sabora dopise, prošnje i predloge saboru upravljene i to:

1. Dopis slobodnoga grada i kotara Rieke dto. 6. t. m. br. 40. kojim zastupničtvo istog grada javlja, da neće da pošalje zastupnikah iz grada Rieke i njegova kotara na ovaj sabor.

Odlučeno: odpraviti ovaj dopis u odsjeke viećanja radi.

2. Izjavu Dimitrije Tajčevića zastupnika za grad Osjek dto. 8. t. m. kojom se on odriče zastupničtva.

Odlučeno: tim povodom razpisati i odrediti izbor novoga zastupnika za grad Osjek.

3. Izjavu Vasilja Poturičića kanonika i zastupnika za kapitul križevački dto. 10. t. m. kojom se on odriče mjesta zastupničkoga, doglašujuć podjedno, da je kapitul križevački mjesto njega izabrao za svoga zastupnika Janka Pavlešića, kanonika Zagrebačkoga.

4. Dopis Janka Totha, tajnika i upravitelja doborah kneza Livio Odeschalchia dto. u Iloku dne 3. t. m. kojim u ime i po nalogu istoga kneza javlja, da je svietli knez, boraveći u Rimu, zapriečen pribivati na ovom saboru.

5. Vjerodajno pismo, izdano po kapitulu križevačkom novomu svomu zastupniku kanoniku Janku Pavlešiću, izabranomu mjesto g. kanonika Vasilije Poturičića:

ad 3. 4 i 5. ova pisma odpravljena su na verifikacionalni odbor.

6. Prošnju općinah Trsata s Podvežicomi Šušakom, Drage gornje i dolnje sa Škrljevom, Kostrene sv. Lučije i sv. Barbare, Kraljevice s Bakarcem, Smrikom i Piketom, — molećih, da se odciepe od kotara bakarskog ter utjelove županiji Riečkoj, njegda vinodolsko — severinskoj.

7. Prošnju Friderika grofa Kulmera, da se njegovo uzvišenje na čast grofovsku prizna zakonom.

8. Prošnju zastupničtva općine virovitičke, da bi se ova općina podigla na slobodno i povlaštjeno trgovište.

9. Prošnju zastupničtva slobodne vojeno krajiške općine Kostajnice, da bi se istoj općini, a tako i svojkolikoj krajini izhodilo zastupstvo na ovom saboru.

10. Prošnju učiteljskoga sbora kr. praeparandije i glavnih gradskih učionah Zagrebačkih, da bi se za preustrojenje pučkih učionicah izsred sabora imenovao odbor, imajući se postaviti u sporazum, u tom poslu s novounenovanim učioničkim odborom:

ad 6, 7, 8, 9 i 10. odredjeno: ove prošnje odpraviti na odbor postavljeni za molbe.

11. Predlog zastupnika Svetozava Kuševića, da za proslaviti i oviekoviečiti uspomenu pokojnoga bana Jelačića sabor u ime naroda u čest uzme u namjerenom podignutju spomenika njegova, da se uzvišenje njegove obitelji, a imenito njegove bratje g.g. Gjure i Antuna Jelačićah na čast grofovsku prizna zakonom, a tako isto, da bi sabor in corpore pribivao ovoljetnim zadušnicam njegovim, a napokon da na dan isti smrti njegove sabor prazdnuje.

12. Predlog vel. župana Ljudevita Vukotinovića, da se potvrdi novim zakonskim člankom da je slobodni grad Rieka s njegovim kotarom cjelokupni dio trojedne kraljevine.

13. Predlog zastupnika Dra. Mirku Šuhaja: da se predstavnik kapitula Zagrebskoga i predstojnik Vranjski povrati u posjed i užitak banatskih dobarah zakonitomu pripadajućih.

14. Predlog zastupnika Josipa Bračevca, da se občinam kotara valpovačkoga povrati čim prije sve ono, što jim je u zemljah, pašnjacih, i šumah uzeto po vlastelinstvu valpovačkom. Ovaj predlog bi predan u slici prošnje; no budući da prošnje i zahtjevi potiečući od samih članovah saborskih nemogu se primiti nego kao predlozi, bude dotična prošnja priznana za redoviti predlog, pošto se za nju izjavi 15 članovah saborskih.

15. Predlog zastupnika Ivana Vončina, da se zakonom ustanovi: da nitko nemože biti veliki župan županije one, u kojoj on prvo uredjenih urbarskih odnošenjah petinu, a poslie uredjenih istih odnošajah šestinu teritorialnoga županijskoga obsega posjeduje.

16. Predlog zastupnika Ivana Vončine, da se obustavi dalji prinesak iz zemaljske blagajne za oružničtvo, ter isto iz naše domovine ukloni.

17. Predlog zastupnika Mirka Horvata o obustavi poslovah komasacije i segregacije, i poslovah odkupnih i nazaddokupnih izmedju njegdašnjih vlastelinstvah i njihovih njekadanjih podanikah, a tako isto o ukinutju tako zvanih manjih kraljevskih pravah vlastelskih jošte postojećih.

18. Predlog zastupnika Ernesta Filetića, da se dobro Kutjevo spadajuće k zakladi naukah uztegne neposrednoj upravi financialnih oblastih, ter da se u zakup dade.

Digitized by Google

19. Predlog zastupnika Stjepana Vukovića o ukinutju gornih, činženih i inih podaničkih daćah još postojećih.

20. Predlog zastupnika Luke Botića, da se odredi odbor, koj bi izradio osnovu za popravak i uredjenje pučkih učionah u domovini našoj.

21. Predlog zastupnika Mate Mesića o uredjenju pučkih i srednjih učionah.

22. Predlog zastupnika Mirka Bogovića učinjen uslied molbe od njekoliko Evangelikah; da bi se sljedbenikom evangeličkoga vjeroizpoviedanja u obsegu trojedne kraljevine podielila podpuna vjerozakonska sloboda i ravnopravnost.

Odlučeno: ad 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 i 22. ove predloge metnuti na dnevni red:

ad 11. ovaj predlog metnuti na dnevni red, nu na koliko se tiče toga, da bi sabor in corpore pribivao ovogodišnjim zadušnicam bana Jelačića bude, pošto bi na zahtjev zastupnika Maksimiliana Price izrečena prešnost dotićnog predloga, bez razprave mimoišav po čl. 27. poslovnika njegovo pretresivanje u odsjecih zaključeno:

da će ovoj sabor in corpore ovogodišnjim zadušnicam pokojnoga bana Jelačića nad grobom njegovim pribivati, a tako i na dan smrti njegove prazdnovati.

Izza toga podnese zastupnik Josip Vranicani kao izvjestitelj odbora za molbe izvjestje toga odbora o molbi obćine Jamnice, da bi joj se kao poveljenomu trgovištu podielila vlast poslati jednoga zastupnika na sabor, — predlažući, da se toj molbi dovolji. — Na predlog zastupnika Eduarda Vrbančića bude odredjeno: da se ima u tom predmetu postupati po cl. 76. poslovnika.

Zastupnik Mirko Horvat kao izvjestitelj verifikacionalnoga odbora pročita izvjestje ovoga odbora o verifikaciji članovah sabora poslie prispjelih, — ter na predlog ovoga odbora bude zaključeno:

a) Antuna Starčevića kao zastupnika kotara grobničko-hreljinskoga,

b) Jurja Vukovića i Slavoja Kosa kao zastupnikah za sl. kr. grad Koprivnicu izabranih mjesto Franje Kemenovića i Miroslava Hržića, koji su se mjesta zastupničkoga odrekli,

c) Vjekoslava Švajcera kao zastupnika poveljenih obćinah Cvetkovića, Draganića i Petrovine.

A prijava istoga odbora o tom, da je narodni zastupnik Jaćim Pavletić, kojega je dosele suplirao njegov zamjenik Antuna Jakić ovamo prispio, ter svoje mjesto zauzeo, uzimlje se na znanje.

Zatim bude pročitano izvjestje zastupnikah Miroslava Kraljevića i Mirka Horvata kao izaslanih po saboru povjerenikah radi iztrage o opadnutom izboru zastupnikah saborskih za trgovište Samobor Petra Očića i Antuna Štoca, o posljedcih obavljene po istih povjerenicih iztrage.

Pošto pitanje potaknuto o tom, da li se ima ovaj predmet s mjesta u pretres uzeti, bude riešeno tako, da se o istom ima viećati odmah, bude poslie podulje razprave odlučeno:

izbor Petra Očića kao zastupnika za trgovište Samobor odobriti i valjanim proglasiti, a mjesto Antuna Štoca, koj 24. godine svoga života još nije navršio, a tako po izbornom redu za mjesto i zvanje zastupnika nit sposoban nije, odrediti izbor novoga zastupnika za isto trgovište.

Poslie toga bude pročitan kraljevski odpis od 9. svibnja t. g. br. 407. kojim se saboru oglašuje, da je Nj. Veličanstvo uslied predstavke podnesene mu putem deputacije iz saborske sjednice od 1. t. m. blagoizvolilo dozvolit i naredditi, da se zastupnici dotičnih teritoriah vojničke krajine u smislu izbornoga reda, što je bio u porabi g. 1848, bez odvlake pozovu na sakupljeni već hrvatsko-slavonski sabor u tu izključnu svrhu, da učestvuju u riešenju državnopravnih pitanjah, koja ovomu saboru nadleže, i koja se jednako tiču tako teritorija provincialnoga kano i krajiškoga ovih kraljevinah.

Podjedno priobći preuzv. g. predsjednik upravljeni na njega dopis hrv. slav. dvorskog dikasterija od 11. t. m. br. 412. Pr. kojim se dostavlja gorepomenuti kraljevski odpis, i ujedno obznanjuje, da je Njeg. c. kr. apost. Veličanstvo izvolilo priuzdržati si riešenje glede umoljena po ovom saboru utjelovljenja grada Senja u područje civilno i glede sdruženja Dalmacije s Kotorom i Dubrovnikom, te kvarnerskih otokah s kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom.

Na predlog zastupnika Matije Mrazovića bude odlučeno:

kraljevsku rešitbu u pogledu zastupničtva vojničke krajine na ovom saboru uvrstiti medju predmete, o kojih ima viećati sabor, a podjedno ju izjaviti za predmet silan, t. j. za predmet takav, koj se ima prije svih inih saborskih predmetah u pretres uzeti po propisih poslovnika.

Ovom prilikom očitova preuzvišeni g. ban, da je razpisujuć izbor zastupnikah iz vojene krajine stroge izdao naredbe, da ovi izbori budu sasvim slobodni.

Po tom zamoli za rieč zastupnik Gustav Knežević, te upravi pitanje na preuzvišenog g. bana, da li je istina, da je ovozemno namjestničko vieće razposlalo na sva hrvatsko-slavonska municipija cesarski patent od 26. veljače 1861 glaseći o zastupstvu carstvenom s tim pozivom, da ovaj patent kao temeljni zakon proglase u svom području.

Pošto preuzv. g. ban na to izjavi, da nemože s mjesta dati o tom obaviesti, a medjutim zastupnik Vjekoslav Frigan kao načelnik grada Zagreba izviesti, da je u istinu na poglavarstvo grada Zagreba stigao od strane predsjedničtva ovozemnoga kr. namjestničkoga vieća pomenuti cesarski patent u tu naročitu svrhu, da se u području istoga grada proglasi, pozove zastupnik Slavoljub Vrbančić sabor, neka bi on na ovaj slučaj, našoj ustavnosti pogibeljem, osobitu obratio pozornost, ter se pobrinuo za shodan način, kako da se toj pogibelji za vremena doskoči. — U tu svrhu predloži, neka bi se radi delikatnosti predmeta saboska sjednica odmah pretovrila u tajim odbornu sjednicu.

Ovaj predlog bude primljen s tom preinakom, da će se tajna odborna sjednica držati danas po podne u 5. uri.

Tim bude sjednica završena.

Šokčević s. r.
ban.

Prica s. r.
saborski bilježnik.

Slavoljub Vrbančić. Povodom učinjene jučer interpelacije po g. zastupniku Kneževiću osvjedočila se je sa sažaljenjem visoka kuća, da je u istinu od strane predsjedničtva namjestničtva trojedne kraljevine izdan nalog na sva ovozemna municipija, da proglase u svom obsegu carske naredbe od 26. veljače t. g. kao temeljne zakone.

Da je meni stalo do razdraživanja, ja bi mogao o tom ovdje sila navesti, nu pošto narod naš netreba razdraživati, jer je i ovako ovimi 12 godišnjimi tugami dovoljno razdražen, te je došao do osvjedočenja, da mu se nevalja sliepo uzdati u nikoga; ja prosto prelazim na predlog, kojega želim učiniti u tom predmetu, i formuliram ga ovako:

povodom interpelacije učinjene po g. Kneževiću uvjerio se je ovaj sabor, da je u istinu predsjedničtvo namjestničtva ovih kraljevinah, izdalo naredbu na sva ovozemna municipija

*

Digitized by Google

o tom, da ona u svom obsegu proglase carske naredbe od 26. veljače t. n. kao temeljne zakone. Ovaj postupak ustavne naše vlasti probudio je najveće sažalenje u saboru i to tim većma, što je rečeni nalog izdan izza kako je saboru učinjen kraljevski predlog, da odluči o državopravnom odnošaju ovih kraljevinah prama Ugarskoj i Austriji. Ovo sažaljenje o postupanju namjestničkog predsjedničtva stavlja se u zapisnik. Uz to se očituje od strane sabora trojedne kraljevine prosvjed proti tomu, da se ovakovim neustavnim načinom protuustavne naredbe proglašuju narodu, kojega sabor je upravo sada pozvan, da rieši državopravno odnošenje trojedne kraljevine prama Ugarskoj i Austriji, te je isti već imao povoda stvoriti odluku, da se ima držati izdajicom domovine svatko, tko bi riečju ili činom štogod uzradio proti cjelokupnosti, zakonitoj neodvisnosti i ustavnoj slobodi trojedne kraljevine.

Premda se sabor uzdaje, da će municipija ovih kraljevinah po svom pravu znati braniti ustavnost, i da neće slušati ovakovih nalogah, to ima ipak ban kao ustavno glava ove zemlje proglašivanje ovih protuustavnim načinom izdanih naredbah obustaviti i po prisegi svojoj koju je položio kao ban trojedne kraljevine zavjerivši se, da će braniti starodavna ustavna prava ovih kraljevinah, u buduće prepriečiti u kraljevinah ovih svako proglašivanje protuustavnih zakonah i naredbah.

Ovaj je predlog primljen po svem saboru.

Eugen Kvaternik. Sa pročitanim ovdje predlogom g. Vrbančića sasvim se slažem, samo iskreno izpoviedati moram, da se ja ne žalostiti nego ljutiti moram gledeći slično samovoljno postupanje i s toga predlažem: da se mjesto izraza „sažalenje“ izraz „nedogovanje“ stavi.

Preuzv. g. **ban.** Odpisom dikasterija od 20. ožujka bijaše mi javljeno, da će mi se za kratko vrieme dostaviti exemplari od previšnjeg patenta od 26. veljače t. g. u tu svrhu, da se proglase u obsegu županijah i municipijah. Buduć bi se polag zakona od 26. veljače t. g. u saborih zemaljskih birati imali zastupnici na carsko vieće. Taj isti predmet uvršten je u kr. propozicije na ovaj sabor upravljene. Ovu naredbu vis. ministerija nisam hotio krugu vis. sabora uztegnut, a to sam takodjer napose posvjedočio, kad sam magjarske pozivnice prispjevše na naše velikaše nu stol vis. ovog sabora položio.

Eugen Kvaternik. Neka mi se oprosti, da prije nego se na dnevni red prešlo bude, na jednu važnu okolnost obratim pozornost visoke ove kuće. Ovih danah imali smo priliku čitati u javnih listovih, da ono, što je sabor jednodušno zaključio i Nj. Veličanstvu na potvrdjenje podnio, naime: da se abdikacionalna pisma bivšeg ustavnog vladara našega Ferdinanda V. i nadvojvode Franje Dragutina nam priobće, zbilja već i učinjeno, barma čitali smo svi, da su ova pisma jur u Zagreb prispjela. Neznam jeli ova viest istinita ili ne, samo toliko mi se vidi, da ju novinari baš iz malog prsta nisu mogli izsisati.

Ja vidim ovdje veliku povredu narodu našemu nanešenu; radujem se, da mogu ovdje predlog načiniti, i to takav predlog, za koj znam, da ga dostojanstvo zastupnikah naroda oporeći neće, jer je Europa već priznala, da se s nami postupati ima, kao sa slobodnim narodom. Jučer nisam htio o tom progovoriti, uzkratila mi se je prilika. Mislio sam, da će nam se danas priobćiti, ali vidim, da od gospode bilježnikah nitko ne ustaje; s toga ne preostaje mi drugo, nego da ovdje na preuzv. g. bana sliedeću interpelaciju upravim: ako slučajno sabor bude odgodjen, kad se u prvoj sjednici sastali opet budemo, ako nam se ne predlože u pitanju stojeća abdikacionalna pisma, tad si pridržavam pravo, takovi predlog učiniti, da se uzdrži čast i dostojanstvo naroda našega.

Drugo na što moram pozornu učiniti gospodu zastupnike naroda jest žalostna viest, koja nam je iz Dalmacije glede tamošnjih domorodacah stigla, mislim progonstva prijateljah sdruženja s gornjom Hrvatskom.

Naš si je sabor k srcu uzeo težku sudbinu naše braće Dalmatinacah. Mi smo onomad brzojavnim putem molili, da se ona lica, koja su na temelju spletakah Šmerlingianskih zatvorena, na slobodu izpuste. Žalibože deputacija, koja u Beč išla, nije ništa izviestila, jeda li što zaključeno u tom pogledu. Opet dostojanstvo naše zahtieva, da nješto učinimo. I ovdje si uz rok od 3 danah pridržavam pravo poseban predlog načiniti, a sada bi želio, da se u zapisnik današnje sjednice kao zaključak prime, da je narod naš sa najvećim negodovanjem primio glasove, polag kojih sudbina tamošnjih domoljubah svejednako je gorka, ko da bi isti prosti kakovi zločini bili.

Preuzv. g. **ban.** Gospodo! to mogu vam kazati, da u mojih rukah nije ništa. Kako pisma dodju, predat ću ih zajedno sa recepisom i adresom.

Tko podupira predlog g. Kvaternika?

(Manjina.)

Biskup Strossmayer. Koliko se ja sjećam, deputacija, koja je u Beč išla, nije imala nalog, kao što je g. Kvaternik kazao, da što učini. Ja mogu visoku kuću osvjedočiti, da je deputacija kriepke korake učinila kod Nj. Veličanstva, i mogu uvjeriti, što se moje malenkosti tiče, da sam se ja kriepko zauzeo za braću Dalmatince. Ja sam kazao Nj. Veličanstvu to, ako je u ovom važnom pitanju kojemu od ovih ljudih možebiti koja nepovoljna rieč iz ustih iztekla, da sam ja uvjeren, da onim ljudem koji teže na to, da se Dalmacija s nami sdruži, kao što je to cielog naroda našega u Dalmaciji želja, ako im i je koja nepovoljna rieč iz uztih iztekla, vjernost prema Nj. Veličanstvu je nepokolebiva. Opazio sam i to, da se ne krive ovi ljudi, koji su se oslanjali na rieč kraljevsku, i na to, što smo mi u tom obziru učinili, da ako je krivnja kakova, neka krivi Nj. Veličanstvo nas, i upravo moju malenkost, jer sam ja bio prvi od onih, koj je to pitanje potaknuo. Gospodin grof Pučić, koj je s deputacijom u Beču bio, dao mi je molbenicu, od više Dalmatinacah podpisanu, da se Vragolov i drugi na slobodu puste i da se od svake krivnje i napastovanja oslobode, i to sam ja pismo pred deputacijom Nj. Veličanstvu izručio. Nj. Veličanstvo je tako milostivo bilo, i kazalo, da će učiniti sve moguće, da se na slobodu puste.

To je šta imam visokoj kući u toj stvari kazati i opetujem, da nismo imali nalog od strane visoke kuće, nego od strane našega srca i ljubavi, koju gojimo prama braći Dalmatinskoj.

Mirko Horvat. Meni se čini, da sadašnja bečka vlada tako postupati hoće s nami, kao prije 1848 godine, da misli na naše tegobe i predstavke odgovarati za 20 godinah. Želeći obraniti prava naša zamolili smo pred 3—4 nedelje danah Nj. Veličanstvo, da nam se abdikacionalna pisma priobće, a još nismo dobili nikakav odgovor. Mi smo stavili ovu molbu, da čast i prava naroda branimo i spasimo, zato moramo dosljedni biti i opet moliti, da nam se ta pisma podnesu; ako se pozivamo na temeljna prava naša, to neimamo pravo moliti, nego pravo zahtievati. Zato sam ja do toga, da nam se ova pisma priobće.

Franjo Žužel. Glede onoga što je g. Horvat M. progovorio o abdikacionalnih aktih, držim za dužnost izjaviti sliedeće:

Digitized by Google

buduć da se je glas raznio, da će ta odreka Nj. Veličanstva doći ovamo, i buduć da je poslovica, kad djeca pjevaju Alleluja blizo je uzkrs, zato scienim za stalno, da će skoro stići ovamo. Zato mislim, da se u pretresivanje ovog pitanje dalje nebi upuščali, tim više, sto si je g. Kvaternik pridržao pravo predlog učiniti.

Što se tiče naše tužne i nevoljne braće Dalmatinske, koja čame u tavnici zato, jer su sliedili zakon onaj, uslied kojega su se izrazili, da su Hrvati, kako ih je Bog stvorio, a nisu pitali, što italianissimi kažu, nego jer su sliedili što je Bog kazao — što se tog pitanja tiče, to sam najprije za stalno uvjeren, da je naša deputacija imenito preuzv. g. biskup djakovački, da je svoju dužnost u tom obziru učinila, i da smo dužni, našu zahvalnost njim izraziti. Ali tim nemožemo zadovoljni biti, jer nam gospoda nisu znali kazati što je posliedak, da li su ti mučenici naroda izpušteni, ili još čame u zatvoru, zato što su zakon božji sliedili.

Slavna ova visoka kuća zaključila je, umoliti Nj. Veličanstvo, da se puste na slobodu; ja mislim, da smo zaslužili odgovor, bio kakav takav. Buduć to učinjeno nije, a dostojanstvo naše kao zastupnikah naroda zahtieva, da znamo, kakav je zaključak učinjen na našu molbu, mislim, da se obratimo brzojavnim putem na Nj. Veličanstvo da saznamo je su li ovi ljudi izpuščeni iz zatvora ili ne. Ako jesu, onda prestaje pitanje. ako nisu, ja si rieč pridržavam.

Franjo Lovrić. Ja se u načelu slažem sa g. Kvaternikom i g. Žuželom, samo ja bi ovu stvar na drugi način htio izvesti. Ja bi sa g. Kvaternikom želio, da se zaključak izrazi, ako uz rok od 3 dana nestignu abdikacionalna akta, da se na novo representira. Isto tako slažem se sa g. Žuželom, ne da se telegrafira, nego ako za rok od 3 danah nedoznamo, da su na slobodu pušteni, da se na novo molba podnese.

Grof Janković. G. Kvaternik kazao je, da će predlog načiniti radi abdikacionalnih aktah, koje kako kaže, već ovamo dospjele su, zašto nisu predložene. I ja od svoje strane ovo pitanje stavim, ali nemogu kazati, jesu li već ovamo stigle, ili ne. Kad sam bio u Beču, slučajno bio sam kod dikasterija, i vidio sam, da su ta pisma ležala na stolu, i čekala su samo, da se preinače na naš jezik. Ali tomu ima već 8 danah, i mogla bi bila već doći. Zato bi ja molio svietlog bana, da telegrafira u Beč i zaište, da se ova pisma saboru pošalju, da se pročitaju. To je glede prvog predloga.

Drugi predlog je, da se ona gospoda Dalmatinci, koji su zatvoreni radi ćutjenja za narodnost, na slobodu pušte, jer nismo ništa čuli, što je na našu telegrafičku molbu učinjeno. Ja podupiram ovaj predlog, jerbo vidim, da su ovi ljudi mučenici slobode; jer gospoda u Beču se za narodnost mnogo ne brine, njim je sve jedno, govori tko talijanski ili naški, samo ako je pokoran; iz toga uzroka dakle su ovi ljudi mučenici slobode što su nastojali i radili, da naš slobodni ustav dobiju; zato se slažem, da se telegrafira, i da se upita, što je učinjeno, i predlažem, da se predstavka, koju je lakše drugim nego telegrafičkim putem obćinnije sastaviti, Nj. Veličanstva podnese, u kojoj molimo, da se u 8 danah svi oni, koji su radi svog političkog mnienja zatvoreni, na slobodu puste, jer sada nisu vremena, da se ljudi radi mnienja zatvaraju.

Preuzv. g. **ban.** Primate li predlog g. Jankovića?

(Svi: primamo.)

Slaveljub Vrbančić. Za razjasnjenje ovoga pitanja držim si za dužnost kao jedan od onih odbornih članovah, koj sam držao, da povodom tim naša želja glede Dalmacije nije uslišana, da nepredstavimo Nj. Veličanstvu kralju, nu morao sam se većini pokoriti, i išao sam sa deputacijom pred lice Nj. Veličanstva kralja. Ja sam se potanje trudio razpitati, zašto su ovi ljudi zatvoreni, al nisam mogao saznati drugo već zato, što su se kao narodni ljudi učinili krivci političkih predstupakah. Telegrafičkim putem nećemo postići svrhu, jer je ministar Šmerling našemu dikasteriju kazao, da mu on samo iz delikatese odgovara, da Dalmacija nespada na nas, i da se naš sabor u poslove Dalmatinske nimalo miešati neima.

Ja pristajem na predlog g. grofa Jankovića s dodatkom, da mi kriepkom representacijom obću amnestiju za sve političke pregrešnike u Dalmaciji od Nj. Veličanstva zamolimo.

Dimitrije Lončarević. Preuzvišeni gospodine bane i visokoslavni narodni sabore! Evo već njeko vrieme prodje, odkako smo se u ovom svetilištu narodnom sabrali, i ja još neustadoh, niti proslovih. Tomu ponajviše povod dade, da sam s radosti duševnom usmotrio milu domovinu našu kroz toliku preodanost, i oduševljenje, a pri tom i intelligentiju tako dobro zastupanu, da ništa drugo, nego sreću ovo veliku miloj, i po meni obožavanoj sladkoj domovini našoj čestitati mogah. I s tim samo jest, ili nije, kako me je nutrašnje osvjedočenje pobudjivalo, na sve predloge, rekoh, a evo i sad nebi zaista ustao, nit glas moj podigao, da me nije jučerašnja ovdje u saboru našem objavljena viest, u njeko duha moga nespokojstvo dovela, i u srcu mojem strah probudila, da nam se neće ono, što nam je jednom rukom dato, drugom rukom oduzeti. Zato visokoslavni sabore! za svetu dužnost moju smatram, premda u strogom smislu govor moj na dnevni red nespada, ipak što taj u obširnom smislu cieloga našega djelovanja više ili manje tiče se, ovdje prosloviti. I zato molim, da bi me kao starca, koj si je u dugom životu svome njeka izkustva sabrao, trpljivo i blagohotno saslušati izvolio.

Kud god umne oči bacimo, i pogledimo, u ovoj našoj časti svieta, u kojoj najudaljenijim praotcem našim, pa i nama promisao nebesni život ovaj zemaljski probavljati opredielio je, uvidjamo njeko dosad samo ovdje ondje slabo i izvanredno, a sad tako silno i obće pojavljenje, da ga kao najsilovitiju ogromnu rieku, osim jednog svemogućeg božanstva nikakova, čovječja sila i moć zajaziti, i uzdržati već više sada kadra i moguća nije.. Ovo pojavljenje vidi mi se, da je podobno Demogorgonu, t. j. onom podzemnom umišljenom njekom duhu, u kojega su naši, njegda još u idolopoklonstvu živući prašukundjedi vjerovali i toli silno ga štovali i obožavali, da, kao što nam povjestnica kazuje, niti samo ime njegovo, ako bi to u dostojnom smislu bilo, pod život glave izustiti smjeli nisu. Nu koje je to pojavljenje u vieku našem i toli silno omiljeni duh? da ga i mi pod život glave više nikad izpustiti, niti bi htjeli, niti želili, a niti mogli. To je probudjeni i od davnih vremenah u mrtvilu spavajući i ležeći duh narodni i ustavni, koj se je iza sna i mrtvila probudio u poliglotičkoj našoj petoj časti svieta kod svih narodah, pa hvala Bogu eto već i kod nas. Tebe dakle mili krasni probudjeni duše slavni i spasiteljni s umilnim i vječno blagodarnim srcem mojim i dušom, blagom promislu nebesnomu, u ovom svetilištu našem narodnom pozdravljam, i tebe slavim i preuznosim, jer već uvidjam, da nam se je s tobom i po tebi probudila narodna sviest, koja će nam za stalno i narodnu čast i slavu donieti; jer reče nam mudrac naš, drugi Anaharzis Obradović, da nijedan narod slavan biti nemože, u kojem se narodna sviest probudila nije, i koj nezna šta je narodni ponos. A tko te nebi slavio i

Digitized by Google

preuznosio mili i krasni duše naš narodni! kad već sad uvidjam čudo nevidjeno, i čudesah čudo, da pred petnaest godinah ovdje u svetilištu ovom našem narodnom nitko niti je prosloviti mogao, a niti je smio u milozvučnom materinskom jeziku, koj je tako krasan i izobražem, kao što je jezik Omirov, Demosthenov i Tukididov, tako krasan i bogat, kao što je jezik Ciceronov, Quintilianov i Virgiliev, tako krasan sposoban i umiljat, kao što je jezik Petrarchin i Torquatta Tassa, a mnogo ljepši i bogatiji, nego što je Šillerov, Wielandov, Herderov, a i samoga Lorda Byrona ikad bio, i koji je kao što nam novija povjestnica kritička dokazuje, već onda u pradrevna vremena izobražen bio, kad su susjedni nam Niemci, po svjedočanstvu rimskog historika Tacita, žirom se hranili. Ali mili moj i sladki materinski glasu, biedna i neumitna sudba tvoja i nezgoda metnu te pod spud, i u mrtvilo, i svojski da se izrazim, zabaciše te premnogi sinovi tvoji, te odoše trbuhom za kruhom, jer jadni nemogoše podnipošto ostati u svojem svoji. Ali gledajmo sad: naš preuzvišeni i veleslavni predsjednik, naši preosvešteni i visokoštovani duhovni pastire-naćelnici, naši veleslavni svietli velmože, i plemići, a i mi svi ostali zastupnici narodni s milim, i sladjim od meda i mlieka nam materinskim glasom, u ovom narodnom svetilištu sborimo, i medjusobno savjetujemo se. A tko bi to prije kratkog vremena i pomisliti, a još manje nam i predskazati mogao, da ćemo mi sretni praunuci, i potomci naših slavnih njegda pradjedovah, ikad doživiti, da nam i sam premilostivi vladar naš i kralj visoke svoje dopise u sladkom nam materinskom jeziku odpravlja i šalje, i sve vjerno podaničke predstavke naše u istom materinskom jeziku od nas blagoutrobno i velikodušno prima, i kako što već vidimo i mnogo osjećamo, da i sve naše narodne težnje, i pravedne želje, ali da kako medju granicama umjerenosti, premilostivo podpomoći previsoku gotovost svoju svagdje, i po svuda javno pokazuje.

Ovo ovako sretno pojavivše se od ove strane narodno naše blago, a i da nam se tako silno probudio duh naš narodni i ustavni, komu ponajviše pored promisla nebesnoga u istini blagodariti imamo? Evo ih sjedi njekolicina medju nami u svetilištu ovom narodnom, a to je visoko i niže plemstvo naše koje na saboru požunskom pametodostojne godine 1848, bez da je ikoga od nas, koji zaprašene plemske povelje imali nismo, tamo bilo, odbacivši hrdju, i tmoru feudalizma, kletu onu srednjeg vieka kugu njemačku, motu proprio, velikodušno ona božanstvena „načela sloboda, jednakost i bratinstvo“ izreklo. Ovu istinu bez laskateljstva, i slavni čin, a i velikodušno djelo našeg visokoštovanog plemstva, svaki od nas, koj istinu ljubi, s blagodarnim srcem pripoznati će, a kako mi, tako i najudaljenije potomstvo naše znati će, kao početak i razvitak sreće naše, i slave narodne scieniti i pripoznavati.

Kad sam od ove strane sretni sadašnji položaj mile naše domovine sa radostnim srcem i utješenom dušom mojom ovdje upomenuti sreću imao, dopustite mi visokoslavni narodni zastupnici da i o onoj velikoj nesreći i porazi, koju su slavni njekada prašukundjedi naši pretrpiti morali, ovdje upomenuti mogu, i uzroke od česti navesti, kojih radi, da su silna i mnogo mogućna na jugu našem slavjanskom postojeća od mnogo stoljećah carstva i kraljevstva propala tako, da im se samo ime sada znade, i da sada pod gorkim i sramotnim jármom ostanci tih, kao prezrenih od svega svieta, sužanjstvo i gorke muke i sada u ovome času kad ovo govorim trpe. Premda znam i osjećam, da nam je vrieme dragocjeno, i da nam predstoji, što prije, to bolje, štoženo ono pitanje glede odnošenja prama Ugarskoj, riešiti, a i predstoji nam takodjer o mnogih zadaćah ovdje posavjetovati se, ništa ne manje s onimi glavnimi uzroci upoznati se, po kojih su u prošlosti tolika nezgodna zbića slavnih njekada jugoslavenskih narodah prouzrokovana bila, videći da je cieli shodno, usudjujem se opet za kratki posluh ovdje slavni narodni sabor umoliti.

Od tri glavna naroda, koja su se od pradrevnih vremenah u ovoj petoj časti svieta naselila, i živu, t. j. plemena latinskog, njemačkog, i slavjanskog, izuzimajući njeke male narode — kao što su Grci, Magjari, Arnauti i njeki ostali, najveće i najbrojnije je kako čislom naroda, tako i zauzimanjem prostora, pleme ili narod slavjanski, koji od obalah jadranskog mora, daleko kroz Aziju, do kinezkih granicah, u duljini, a od ledenog mora i ogromnih riekah Obi i Jenisea do Kura i perzijanskih granicah, pa od Belta do sunčanog mora (hellesponta) u širini, a to će reći, šestu čast kruga zemnoga zauzima. Ovaj ogromni rarod, koj do devedeset miliunah žiteljah broji, jedinom budizmu, kao što nam štatistici noviji kazuju, u čislu ustupa, morao je jošte u pradrevnih vremenih pozornost na se susjednih narodah njemačkog i latinskog plemena obratiti. Nije moja namjera ovdje upominjati one okrutnosti, koje su na sjeveru narodi slavjanski u Lužicah, Pomeranskoj, Poruskoj, Poznanskoj, Streličkoj, Polabiji, Slezkoj, Českoj i Moravskoj pretrpiti morali. Da nije o tom historija ništa zabilježeno ostavila, dovoljan bi nam bio vjerodostojni Sinaksar svetih slavenskih Apostolah, Kirila i Metoda. Dapače i došaśće bivše ustavne naše braće Madjarah u ove naše slavjanske zemlje, pod Arnulfom carem njemačkim, ovoj jedino okolnosti pripisati se ima. Nije takodjer ni o tom namjera moja upominjati, koje su okrutnosti i tirjanstva od Franakah južni Slaveni pretrpili, samo to stoji, da su Niemcem Slaveni od vajnjegda strašilo, i kao što oni u svom jeziku vele popanc, i bau bau bili. A i mi eto najudaljeniji potomci nemogosmo sumnjičenje njihovo izbjeći, jer ako smo samo riečicu koju izmedju sebe proslovili, već smo kod njih Panslaviste, i što je još najgore, da nas drže za tako maloumne, da mi volimo njekakvu kančuku, nego našu milu ustavnu slobodu. Drugi je malo manji doduše neprijatelj naš bio, pleme latinsko i grčko, koje nam izrana crkvu na dvoje podieli. Tko bi to vjerovati mogao, kako su se srodna i jednokrvna bratja, koja ista Spasitelja i Odkupitelja svieta načela izpoviedaju, i u bitnosti vjerozakonskoj u svemu slažu se, neznajući da duh sveti ondje diše, gdje hoće, toliko medju sobno mrzila se i progonila, da su s tim i najokrutnijemu dušmaninu imena kristijanskog put podjarmljenju svetih i krasnih jugoslavenskih zemaljah prokrčila, i otvoriła. Jedini slučaj, koga nam je umni spisatelj naš Raić zabilježena ostavio, kako su se fratri i kaludjeri medju sobom zaratili, primorava me ono satirika Palingenija, u zodijaku života ovdje napomenuti. „Utilitas facit esse deos.“

Tko bi vjerovao, da nam povjestnica to zabilježeno neostavi, da su Genuezci, kršćani inače katolici prvi bili, koji su iz zlobe proti Slavjanom i za moći vladati jadranskim morem, sunčanim i crnim, na Galipolu, kroz cieli mjecec danah na stotinu svojih galiah, aziatske barbare Turke na ovu stranu u slavjanske zemlje prevozili. Okrutni barbarin u nebrojnom čislu poplavi svete slavjanske zemlje, krvavi bojevi toliki na Kosovu polju, a za tim na Varni, Nikopolju, i kod Jajca nemogoše pobiediti dušmanina najokrutnijeg imena kristianskog, padoše kraljevstva bugarsko, srbsko, bosansko, epirsko, od česti dalmatinsko i hrvatsko skupa sa Carigra-

Digitized by Google

dom, a sve ovo na očigled onda jošt možnih Niemacah i Latinah, koji ni za dlaku pomoći nehtjedoše.

Ah! da su tamo Latini ili Niemci stanovali, drugačije bi jamačno žalostno ovo pozorište izpalo bilo, ali stanovaše tamo Slavjani, koji tužno i danas zaplakuju i zapjevaju? „Evropo zar nečuješ plač ubogih kršćanah, il' čovječtvo ti neštuješ, jer se tiče Slavjanah.“ I šta više ovaj „infensissimus et immanissimus nominis christiani hostis“ koga sva historija naša tako opisuje; ovaj trulež i tudjinac azijatski, koji se s civilizaciom, i krasnimi kršćanskimi načeli našim podnipošto i nikada složiti nemože, niti će moći, dokle god bogumrzkih načelah korana svog držao se bude, još i danas trpi se, a žalibože i podpomaže se. Nu pripoznajem, da me je ljubav k istini i žar srdačni, koga prama jednokrvnoj onostranoj braći kršćanskoj našoj gojim, daleko odveo i zato molim da bi me jošte u kratko, odnosno na milu domovinu našu, njekoja ovdje, koja napomenuti za cieli shodno smatram, blagohotno i trpljivo saslušali.

Kroz dvie stotine godinah boriše se kao lavi slavni njegda prašukundjedi hrvatski skupa sa Srblji i Magjari, i bijahu predgradje ciele Evrope. Odsuditeljne bitke kod Könjör-Mezö i Siska nemogoše okrutnog dušmanina sasvim pobietiti, a bitka žalostna i porazna kod Mohača pričini, da su Turci na prevaru Bndim i dvie trećine krasne ugarske zemlje, sa Slavonijom skupa osvojili. Hrvati izabraše si poslie smrti mladjahnog kralja kod Mohača svog Ljudevita, iz prejasne kuće habsburžke Ferdinanda I., a Magjari ostadoše pri izboru Zapolje, i ova nesloga toliko zla, nesreće i nevolje prouzrokovala jest, jer zlosretni Zapolja okusivši sladost prestolja, volio je sebe u obranbu najokrutnijega kršćanskoga dušmanina, cara turskoga predati, izustivši bogomrzke rieči one: „flecterè si nequeam superos acheronta movebo,“ nego li za života krunu ugarsku ikome ustupiti. Poslie tog pristupiše i Ugri izboru ustavne braće svoje Hrvatah. Premda smo iz prejasne kuće habsburžke više čestitih i krasnih vladarah imali, ali njemačka kamarila, koja je vazda kraljeve naše iz iste visoke kuće okružavala, ništa naučila, a ništa zaboravila nije, umjela je uviek, i znala je identificirati veličanstvo kraljevah naših, i mnoga zla i okrutnosti narodu našemu pričinila. Neću da napominjem, šta se je ovdje u domovini od Niemacah, i koliko zla i nepravde nanosilo, neću ni da napominjem i ono što se je u Eperiešu i u Neustadt-u dogadjalo, samo velim to, da Bog nije nikomu ostao dužan, i držim se vazda vječne njegove pravice sa Jovianom: „Lento gressu ad vindictam justitia procedit divina, ast tarditatem attrocitate suplicii recompensat;“ Neću da napominjem i onu šteta, koju je ista kamarila njemačkobečka kako samim vladarom našim, iz prejasne kuće habsburžke, tako i nama ponajviše tim nanesla, da je uviek s Njemačkom i Italijom koketirala, i najbolje prilike, koje su se podale velikim pobjedam pod Karlom Lotrinžkim, Picolominom, princom Eugenom itd. izpustila, gdje bi, kako što je u obće poznato, sve turske pokrajine na lahku ruku osvojiti se bile mogle, i carstvu austrijanskomu pridružiti. Ali su to dakako slavenske pokrajine bile, od kojih su se Niemci prevage uvjek bojali, a i danas kako uvidjam boje se. Nu ovaj slučaj pod blažene vječne uspomene cara Josipa II., koji se dogodi, nikada vjerni nijedan podanik kralja našega, slavenskog pokolenja, njemačkoj bečkoj kamarili zaboraviti nemože. Jer kad je ovaj umni i veliki monarh, koji, premda krunom svetog Stjepana okrunio se nije bio, niti krasnim svetim mirisnim uljem ustavnih zemaljah naših pomazan, ipak zaslužio je on nadgrobni nadpis: „vixit non diu sed totus populo,“ po savršenom popisu svih narodah ciele monarchije austrijanske uvidio, da dvie skoro trećine cielog podanog pučanstva slavenski narod sačinjava, izdao je previsoku zapovied, da se slavenski jezik, kao poslovni u cieloj monarchiji austrijanskoj zavesti imade.

Šta reče na to prvi ministar Kaunic, o kom vele, da je poreklom Slavjanin bio, ali poniemčen? a naši rekoše, da je gori poturčenik od Turčina, „to bi dobro i dosljedno bilo; ali pomislite vaše veličanstvo, da ćete kroz to narod njemački, kojega ste kralj, do srca uvriediti, i tako ovaj diplomatički liov svu namjeru krasnu i iskrenu velikog ovog monarcha osujeti. O kamo sreća i visoke naše dinastije i naša! da se je ova krasna velikog monarcha idea u savršenstvo proizvela, sve bi ove, na koje sada nailazimo, a možebiti, da ćemo još na veće prepone naići morati, s ovim unistene bile, i mi bi a jošte, možebiti i pradjedi naši, stvar okončatu imali, jer naravna je stvar, da se srodne stihie rado spajaju, i kad nebi onostrana braća tudi ovdje zavladujuće elemente opaziła, sama bi nam bez ikakovog napora u naručaj sa malom od nas pomoći bacila se. Hoće li nam pako to onako lahko sad za rukom poći, to dakako u sadašnjih okolnostih naših jedinomu promislu nebesnomu, koj sa sudbom pukovah upravlja, ostaviti moramo. —

Iz ovoga ovdje kratko navedenoga, ali istinitog položaja našeg, visokoslavni narodni sabore uviditi možemo, koji su protivnici svagda bili narodne sreće naše, ali mi kao i slavni prašukundjedi naši, ostajeme vazda i kod svakih nezgodah i neprilikah postojani u nepokolebimoj vjernosti prama premilostivomu vladaru našemu, sada sretno vladajućemu Franji Josipu I., niti može biti položaj ikad naš, da bi ili lahkomišljeni Francuzi postali, ili debröcinskoj junti posljedovali, i zato znati ćemo i na dalje našu podaničku vjernost uzdržati, a njemačkoj bečkoj kamarili, koja centralizaciju, a po tom i absolutizam, od koga se lahko oprostiti nemože, opet uvesti možebiti namjerava, odpor naš dati i znati ćemo, i umjeti moći. Zato dakle slavni narodni zastupnici umoljavam vas, da bi u svem oprezni bili i nikakovih od onud doći mogućih prietnjah ni najmanje neubojali se, nego ustavnu slobodu našu kao što se pristoji, svagda branili muževno, znajući: da samo „audaces fortuna juvat, timidosque repellit.“ —

Antun Stojanović. Gospodin grof Janković je predlog načinio, da se telegrafira, a nije rekao, na koga da se telegrafira.

Grof Janković. Na Nj. Veličanstvo neka se telegrafira.

Miroslav **Kraljević.** Ja sam tako shvatio g. grofa Jankovića, da je on za telegrafičku depešu i za reprezentaciju. Ja nisam zato da odustanemo od telegrafičke depeše, jer lahko je nam ovdje viećati, ali težko onim čekati, koji čame u zatvoru; u tom pogledu sasvim se slažem sa g. Žuželom, da se telegrafira, dočim smo mi Nj. Veličanstvo već umolili, a dosad odgovora dobili nismo, i da se opet na novo reprezentacija podnese, da se ovi ljudi na slobodu puste.

(Njekoji: to je primljeno.)

Biskup Strossmayer. Kako je g. grof Janković zahtievao, komu da se telegrafira, ja moram izkreno kazati, da nisam zato, da se telegrafira Nj. Veličanstvu, jerbo velim, da dogovaranje sa Nj. Veličanstom ovim putem nije pristojno. Ako će se telegrafirati, mi imamo pravo obratiti se na naš dikasterij, koj je dužan odgovarati. A posve sam zato, da se pošalje representacija na Nj. Veličanstvo, u kojoj ima se kazati, da su ti ljudi nedužni, te jih je sama biokracija obtužila i vlada pod uplivom birokracije sad tuži i sudi. Ja

*

Digitized by Google

sam dakle toga mnienja, da se čim prije predstavka podnese, a nisam zato, da se dogovaramo putem telegrafičkim sa Nj. Veličanstvom, nego putem dikasterija.

Grof Janković. Ja sam zato, da se telegrafira na Nj. Veličanstvo, jer smo 1) već telegrafirali, a još ništa čuli, 2) je periculum in mora, jer ovi ljudi još čame u tamnici; 3) kao suvereni narod, to imamo pravo upravo sa Nj. Veličanstvom kraljem se dogovarati.

Biskup Strossmayer. Ako je itko uvjeren, da smo suvereni narod, to sam sigurno ja, te akoprem imamo dužnostih, to imamo i pravah koja se oskvrnjivat nesmiju, velim i opetujem, da nije konvencija, da u velevažnih stvarih, kakova je ova glede Dalmatinacah telegrafičkim putem sa Nj. Veličanstvom dogovaramo se, nego putem representacije u kojoj bi se umolilo Nj. Veličanstvo da izvoli ove nevine ljude pustiti na slobodu. Od ljudih, koji okružavaju Nj. Veličanstvo, neimamo se čemu nadati, jer oni kažu, da su ti ljudi zatvoreni radi veleizdaje. Stvar je tako važna, da se sve to upravo putem adrese kazati može, a pitati dvorski dikasterium, kakove posljedice imala bude naša predstavka.

Ja dakle ostajem kod toga i kažem, da dostojanstvo nedopušta, da se telegrafičkim putem sa Nj. Veličanstvom dogovaramo, nego putem adrese, a na dikasterium telegrafičkim putem.

Preuzv. g. **ban.** Primate li?

(Svi: primamo.)

Jovan Živković. Slažem se sa preuz. g. biskupom; ja mislim, da je bolje, da predstavka kao urgens dodje pred vis. prestolj, a tako isto, da sabor kao takov na dikasterium telegrafirati nemože, kojega ustavnost još pripoznana nije, nego predlog g. grofa Jankovića bio je, da se preuzv. gosp. ban umoli, da telegrafira.

(Svi: tako jest zaključeno.)

Antun Stojanović. Čita predloge i prošnje:

a) narodnog zustupnika g. Makse Piškorca o ukinuću crkvenog desetka, i prava vinotočja vlastelinstvom pripadajućeg;

b) podarcidjakona i narodnog zastupnika g. Vjekoslava Kristianovića, da se neustavnom dosadanjom vladom oktrojirani ženitbeni zakon, po kojem mladići do 22. godine bez dozvolje u brak stupiti nemogu, ukine;

c) narodnog zastupnika gosp. Josipa Vuščića da se svi učenici u Križevcih kroz sav tečaj tamošnjega nauka svojega od dužnosti vojevanja oslobode.

Glede sva ova tri predloga odlučeno je, da se na odsjeke i na dnevni red stave.

Vinko Pacel. Na riečkoj gimnaziji vodi se iztraga proti nam profesorom. Nečuveno, ali istinito, da se iztraga vodi proti nam, što smo za naš narodni jezik vojevali kroz 8—10 godinah, na mjestu, na kojem se sigurno nitko od gospode iztražiteljah za narodnost brinuo nebi. Vodi se iztraga zato, što smo u novinah, osobito u „Pozoru“ navalili na čovjeka, koj je na sreću iz naše zemlje već otišao, na nesretnika Jarc-a. Ja pozivljem preuzv. gosp. bana, da shodne korake učini, da se od toga postupanja odustane odmah, jer ćemo drugčije mi učitelji na riečkoj gimnaziji izvesti fakta na vidjelo, pred kojimi će mnogim lice potamnjeti. Izrekoh.

Grof Janković. Ja sasvim podupiram predlog g. Pacela i kažem, da je to neuredno, da je škandal; ali da se stvar bolje prosuditi može, predlažem, da se ona pisma, radi kojih se iztraga vodi ovoj kući priobće.

Slavoljub Vrbančić. Budući da ona ista lica, koja su kroz ovo 12 godinah upravljala školskimi poslovi u našoj domovini, i sada jošte imaju sudbinu naših školskih zavodah u svojih rukuh, pristajem uz predlog. g. grofa Jankovića, da se svi dotični spisi ovoj visokoj kući podnesu, da se znamo čuvati stanovitih ljudih, ma bili sinovi naše domovine, koji ovakovimi sredstvi njeguju najdelikatnije struku naše uprave velim prosvjetu naroda.

Vinko Pacel. Ja sam čuo, da je g. Jarc od namjestničtva tako sjajnu svjedočbu dobio, da su njekoji kazali, da će za svoje zasluge postati kanonik na njekom kapitulu naše zemlje. Ja bi molio, da se i obrazac ove svjedočbe saboru podnese; neka narod vidi kako naše vlasti nagradjuju one, proti kojimi radi počinjenih zalah iztragu povesti bilo bi dično, a ne slavice tražit u proganjanju našem. Takovoga škandala ne bi sigurno rajhsrat dopustio. Znajuć da bi ota iztraga uz birokratičku revnost mogla po riečke profesore zbilja i zlo ispast, izvedoh ju pred lice vis. sabora; molim vas gospodo da odbijete sramotu na one koji zaslužuju. U ostalom vriedno bi bilo da narod dozna iztragu i uzrok joj.

Ladislav Ballog. Ja se sasvim slažem sa predlogom gosp. grofa Jankovića, koj je predložio 1. da se iztraga ukine, a 2. da se sva dotična pisma saboru priobće, da možemo poznati one ljude, koji u našoj domovini tako neprijateljski postupaju.

Mato Mrazović. Ja pristajem na predlog gosp. grofa Jankovića, nu podupiram takodjer i g. Žužela iz sve duše s tom jedinom opazkom, da će se shodnost i prikladnost ovoga potonjega predloga istom onda bolje razsuditi dati, kada pregledamo dotična pisma. Praktični život nam sviedoći, da ima različitih uzrokah, radi kojih se iztrage zameću, pak da ima i temeljitih razlogah za nju, kao n. p. kad podredjeni činovnici svojoj dužnosti ne zadovoljuju. Ja nepredmnijevam, da je proti riečkim učiteljem iz ovakovih temeljitih razlogah iztraga povedena, ali niti neželim, da se u neizvjestnoj tami i kakovi zaključci naprečac prave. Ne velim, da je iztraga povedena iz onih razlogah, koji bi ju pred obstojećim zakonom i pred javnim mnienjem opravdali, dapače predmnievam, da je zbilja iz netemeljitih razlogah zametnuta, a to je iz strasti ili progonstva. Ali upravo zato bih ja želio, da se vis. sabor iz samih spisah uputi, da je tomu tako, i to prije nego će svietloga bana pozvati, da zametnutu već iztragu dokine; ja bo držim, da bi sramota bila za ovaj sabor kad bi već unapried molio dokinuće iztrage, koja je — per inconcessum — možebiti u disciplinarnih propisih posve osnovana, u kojem slučaju saboru ni nepristoji, da se pača u stvar exekutive. Ako je pako drugi uzrok, radi kojega je povedena, kao što je povedena upravo iz progonstva, onako kao n. p. u Dalmaciji, onda ćemo se o tom iz spisah najbolje upustiti, pak ako vidimo, da je to uzrok, onda i ja pristajem, da se svietli ban umoli, da tu iztragu ukine.

Janko Gvozdanović. Ja se slažem u načelu sa mnienjem g. Žužela, i dodajem ovaj razlog za to mnienje, da ako si budemo spise predlagati dali od jedne stranke, moramo biti konsekventni, i takodjer pisma si dati predložiti od druge stranke, naime one, koja ovdje tuži; jer ja mislim, da se to niti sa dojanstvom niti vlastjom ove kuće ne spaja, da mi ovdje sudce pravimo.

Zato sam ja toga mnienja, da se ova iztraga samo onda obustavi, ako je iz političkih razlogah povedena, u svakom drugom slučaju pako, da se odstrani.

Adolfo Veber. Ja držim, da nijedan neprijatelj nemože narodu veće štete nanieti, nego ako mu dira u škole, jer tako davi upravo mladež, onaj temelj, na kojem ciela domovina stoji. Držeć se toga načela izpoviedam, da je najveća od nanešenih nam nepravdah i povriedah, kojimi je inostrana

Digitized by Google

vlada na nas navalila u tom, što nam je naše škole proti svakomu jasnomu zakonu udavila, da sam ja više putih u položaj došao, u kakov se možebiti u nijednom drugom narodu na svietu doći nemože.

Ja sam se proti tomu postupanju gorko tužio, ali bez uspjeha, nego sam i do osvjedočenja došao, da čovjek u Hrvatskoj, ako se strogo zakonah ministerialnih drži, može ne samo lišiti se svoje službe, nego i u zatvor doći. To je bio slučaj na zagrebačkoj gimnaziji, gdje je uz jasni zakon, da je poslovni jezik u Hrvatskoj izključivo hrvatski, uveden skoro sasvim njemački jezik. Premda su ministerialni „erlasi", koji su se kod nas kano zakoni smatrali, odredili, da se na višjoj gimnaziji ima predavati njemačkim jezikom na nižjoj pako narodnim jezikom a naši su nam ipak neprijatelji na svoju odgovornost izturali narodni naš jezik skoro sasvim, tako da su i iz područja vjere, u koju nesmije čovječanska ruka dirati, isti jezik nam narodni izključili, te smo na višjoj gimnaziji i vjerouku učili i propovjedi držali njemačkim jezikom.

Proti tomu postupanju protestiralo je cielo učiteljsko tielo zagrebačke gimnazije, ali bez uspjeha; tako se je dokazalo, da se je kod nas tumačio zakon načinom, koj se protivi svakomu umu, te smo došli u položaj, iz kojega nas je samo milost preuzv. g. bana ivbavila, da nismo iz domovine protjerani. Ovako se je sbivalo sa sjevernimi Slavjani, kad su ih iztriebiti htjeli.

Mi smo sva moguća sredstva uporabili proti jednoj osobi, da ju kao najvećeg naprijatelja naše domovine krenu: mi smo se riešili Premru-a; ali ostala je druga osoba, koja je još pogibeljnija, nego ravnatelj Premru, i to zato, jerbo je obukla krinku čednosti i licumjernosti, koja je sve drugim u ruke turala, i to je bila osoba — kad je već ovdje napomenuta nadzornika Jarca. Mi zadovoljni, što smo jednoga neprijatelja upropastili nismo dalje tjerali, već smo to ostavili drugim zavodom.

Taj neprijatelj bio je tim pogibeljniji, što nam je zaveo našega zemljaka, kojemu su bile pučke škole povjerene, te je on istim duhom radio, da nam vratom krene, i da se naš jezik u omladini uguši. Njegova moć bila je tako jaka, da se je činilo, da je nitko nadvladati nemože. Na to su udarili učitelji riečke gimnazije, ali uvjek zakonitim sredstvom; ali kad su vidili, da je njegova moć tolika, da je nitko oboriti nemože, poslužili su se oružjem javnosti.

Glede toga postupka riečkih učiteljah mislim, kada bi stanje naše domovine bilo zakonito, da bi se moglo zamjeriti, što se podčinjeni putem javnosti podižu proti svojim poglavarom; ali pošto upravo poglavarstvo radi proti obstojećim zakonom, da na svietu neima može biti primjera, a s druge strane, što se sreća naroda u toliku pogibelj dovodi, da mu je kano narodu prestati živjeti, pa to sve čini poglavarstvo, proti kojemu neima drugog lieka: to mislim, da se taj postupak učiteljem riečkim ne samo nemože zamjeriti, već da valja priznati, da jim je to dužnost bila. Ali mislim, da nije potrebno, da se dotična pisma predlože ovomu saboru, pošto potanjih datah neima, već da im je to sva krivnja. Zato sam zato, da se samo iztraga obustavi.

Slavoljub Vrbančić. Ja ću za razjasniti stvar dokazati, da je dobar bio predlog g. grofa Jankovića. Poslje kako su se upitni članci u časopisu mojem pojavili proti Jarcu, bio sam ja po nalogu namjestničtva pozvan pred redarstvo, da kažem od koga su ti članci pisani.

Ja izprva nehtjedoh nikoga imenovati, već sam uzeo svu odgovornost na sebe; al je namjestničtvo time nezadovoljno, neznam kojim povodom bacilo sumnju na riečke profesore, te izdade ondašnjemu županijskomu i redarstvenomu poglavarstvu nalog, da se proti riečkim profesorom radi tih članakah iztraženje povede. Ja mislim, da nam se sva dotična pisma predlože, da dobijemo priliku osvjedočiti se, kako se jošte i danas s nami i s našom zemljom upravlja, to će nam pokazati, kakove anomalije bivaju u našoj domovini uzprkos diplomi od 20. listopada, poslje koje mislimo, da na ustavno živimo. Predlog dakle g. grofa Jankovića je posve shodan.

(Sa svih stranah: pristajemo.)

Mato Mrazović. Čita predmete, u 10. i 11. sjednici pročitane, da se na dnevni red stave.

Dragojlo Kušlan. Mislim, da se na prvo mjesto preferenter metnuti ima kraljevski odpis.

Makso **Prica.** Što se toga tiče, to je kuća izjavila, da je predmet silan.

Stjepan Iliašević. Budući da imamo odbor o uredjenju sveučilišta, a uredjenje pučkih učionah s tim u savezu stoji, zato misiim, da se predlozi glede uredjenja pučkih učionah ne odpute na odsjeke, nego da se ovomu predadu.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo?

(Većina.)

Preuzv. g. **ban** javlja, da je preuzv. gosp. biskupu Joanoviću i g. žup. Taleru dopust na njekoliko danah dozvolio.

Grof Janković. Ima tu njekoliko gospode, koja su kašnje došla, i njeki su zamjenici nadošli a zastupnici izstupili, dočim su i članovi banskog stola usljed uzkraćenog im prava glasa na saboru izostali.

Dragojlo Kušlan. Ako su za izstupivše članove njihovi zamjenici došli, i ako su koja gospoda kašnje prispjela, neka se razdiele u odsjeke, gdje su mjesta prazna, tako netreba ždrebanja.

(Primljeno.)

Tim bi sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trinaesta saborska sjednica dne 18. svibnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvanaestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držnoj u Zagrebu dne šestnaestoga svibnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Na predlog zastupnika gosp. Antuna Stojanovića jeste nazočnomu u Zagrebu članu sabora Dalmatinskoga g. župniku Mihovilu Pavlinoviću časti radi mjesto u sabornici jednoglasno dozvoljeno, koje je isti odmah i zauzeo.

Povodom interpelacije po zastupniku g. Gustavu Kneževiću u jučerajnoj saborskoj sjednici učinjene, jeste se sabor trojedne kraljevine, poslje kako je jučer t. j. 15. svib. 1861 po podne u 5 satih pod predsjedom prvog saborskog podpredsjednika preuzv. g. velikog župana požežkoga Julia Jankovića partikularna saborska sjednica po jednoglasnom zaključku tajno i bez vodjenja zapisnika obdržavana, temeljom uvidjenih dotičnih spisah o tom uvjerio, da je u istinu predsjedničtvo namjestničtva ovih kraljevinah izdalo naredbu na sva ovozemna municipija o tom, da ova u svom obsegu proglase carske naredbe od 26. veljače 1861 kao temeljne zakone i dočim je ovaj postupak ustavne zemaljske vlasti najveće sažalenje u saboru tim većma pobudio, što je rečeni nalog izdan, izza kako je saboru učinjen kraljevski predlog, da odluči o državopravnom odnošaju ovih kraljevinah pram Ugarskoj i Austriji: bude po zaključku u tajnoj partikularnoj sjednici donešenom i po zastupniku g. Slavoljubu Vrbančiću izjavljenom shodno jednoglasno zaključeno: ovo sažalenje o postupanju namjestničkog predsjedničtva u zapisnik staviti, i uz to od strane sabora trojedne kraljevine prosvjed proti tomu očitovati, da se ovakovim neustavnim načinom protuustavne naredbe proglašuju narodu, kojega sabor jeste upravo sada pozvan, da rieši državopravno odnošenje trojedne kraljevine pram Ugarskoj i Austriji, te je isti već imao povoda stvoriti odluku, da se ima držati izdajicom domovine svatko, koj bi riečju il činom štogod uzradio proti cjelokupnosti, zakonitoj neodvisnosti i ustavnoj slobodi trojedne kraljevine; i premda se sabor ovaj uzda, da će municipija ovih kraljevinah po svom pravu znati braniti ustavnost, i da neće slušati ovakovih nalogah, to ipak da ima svietli ban kano ustavna glava ove zemlje proglašivanje ovih protuustavnim načinom izdanih naredbah obustaviti, i po prisegi svojoj, koju je položio kao ban trojedne kraljevine zavjerivši se, da će braniti starodavna ustavna prava ovih kraljevinah: u buduće prepriečiti u kraljevinah ovih svako proglašivanje protuustavnih zakonah i naredabah.

Povodom tegobe po zastupniku Eugenu Kvaterniku o tom povedene, da abdikacionalna pisma Nj. Veličanstva kralja Ferdinanda V. i prejasnog nadvojvode Franje Dragutina, kojih priobćenje sabor ovaj u Nj. Veličanstva omolio jeste, saboru ovomu ni do danas priobćena nisu; a ni glede toga, što je sabor ovaj od Nj. Veličanstva brzojavnim putem molio, da se povodom razpravljanog pridruženja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom pod zatvor stavljeni Dalmatinci na slobodu puste, nikakav odgovor još prispio nije: bude na predlog gospode vel. županah virovitičkog Josipa Strossmayera i Požežkog Julia Jankovića ujedno narod. zastupnika jednoglasno zaključeno; umoliti svietlog bana 1) da brzojavnim putem priv. hrv.-slav. dvorski dikasterium odmah umoli, što bi ovaj pomenute abdikacionalne izprave, koje se po prijavljenju g. vel. župana Požežkog Julia Jankovića kod istoga dikasteriuma već nalaze, i takovih se samo još prevod nabaviti imao, ovom saboru dostavio; 2) isto tako da putem brzojava u istog dvorskog dikasteriuma za uspjeh ovosaborske prošnje glede oslobodjenja pozatvorenih Dalmatinacah upita, i odgovor ovomu saboru priobći; a navrhu toga da se zatim radi oslobodjenja Dalmatinacah, štono su povodom pridruženja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom po najvišjoj zapoviedi samog Nj. Veličanstva razpravljenog pozatvorani, obrazložena i ovaj predmet potanko razjašnjujuća predstavka Nj. ces. kralj. apošt. Veličanstvu kralju podnese.

Samostana Orahovačkog Iguman i zastupnik triuh samostanah g. Maksim Vuksanović javljajuć da je u bolest pao, koja će dulje trajati moli, da bi se od zastupničtva riešio. Ova se prošnja na verifikacionalni odbor za propisano postupanje upućuje.

Gosp. Aleksander Čupović protopresbiter i zastupnik konsistorijuma pakračkoga moli, da bi se sbog bolesti od zastupničtva riešio, i prilaže ujedno vjerodajno pismo po prečastnom konsistoriumu pakračkom pod 8. svibnja 1861 za g. Jereja Georgia Nikolića kano novoizabranog zastupnika izdano. Odlučeno, da se i ova prošnja zajedno sa vjerodajnim pismom na verifikacionalni odbor za propisano postupanje uputi.

Poslje toga čitani su predlozi i to:

a) narod. zastupnika g. Makse Piškorca o ukinuću crkvenog desetka, i prava vinotočja vlastelinstvom pripadajućeg;

b) podarcidjakona i nar. zastupnika g. Vjekoslava Kristianovića, da se neustavnom dosadanjom vladom oktrojirani ženitbeni zakon, po kojem mladići do 22 godine bez dozvolenja u brak stupiti nemogu, ukine;

c) narod. zastupnika g. Josipa Vuščića da se svi učenici gospodarske šumarske i ratarske učione u Križevcih kroz

Digitized by Google

sav tečaj tamošnjeg nauka svojega od dužnosti vojevanja oslobode.

Glede na sva ova tri predloga odlučeno je, da se na odsjeke odpute i na dnevni red stave.

Zastupnik narodni g. Vinko Pacel razlaže i javlja, da je proti učiteljah gimnazije riečke sa toga, što su putem javnih listovah postupanje bivšeg ovozemnih gimnazijah nadzornika g. Antuna Jarca na izključenje narodnog jezika u nastavi kod iste gimnazije smjerajuće oglasili, i takovomu se oprieli, po naredbi ovozemaljskog namjestničtva iztraga povedena, koja i sada traje.

Usljed toga je na predlog istog g. zastupnika Pacela jednoglasno zaključeno: umoliti svietlog bana, da pomenutu iztragu odmah obustavi; a ujedno po primljenom takodjer predlogu g. vel. župana požežkoga Julia Jankovića, sva pisma na isti predmet spadajuća saboru ovomu za dalnje odredjenje priobći.

Izza toga je ustanovljen dnevni red glede predmetah u 10. i 11. saborskoj sjednici preduzetih i pročitanih. Tom prigodom jeste na predlog g. kanonika i zastupnika Stjepana Iliaševića odlučeno, da se predlozi gg. zastupnikah Mate Mesića glede izradjenja osnove za uredjenje pučkih i srednjih učionicah, i Luke Botića glede izradjenja osnove kako da se pučke učione sa gledišta didaktičkog i gospodarstvenog poprave i urede — na odsjeke neupućuju nego odboru za izradjenje osnove za ustrojenje jugoslavenskoga sveučilišta izaslanomu predadu.

Zatim je svietli ban javio, da je članovom saborskim: pres. g. biskupu gornjo-karlovačkom Joanoviću i župniku požežkom Ivanu Thaleru dopust na njekoliko danah dao, koje je sabor na znanje uzeo.

Najposlje je 1) saborski podpredsjednik pres. g. veliki župan Požežki i narodni zastupnik Julio Janković objavio, da je medjutim od vremena, što je sabor ovaj na odsjeke podieljen, više novih članovah saborskih prispjelo, a da su njeki zamjenici nadošli a zastupnici izstupili, dočim su i članovi banskoga stola, po uzkraćenom im pravu glasa na saboru, izostali. Na predlog g. drugog podpredsjednika i zastupnika baruna Kušlana odlučeno je: da nadošli zastupnici mjesto svojih zamjenikah u odsjecih zauzmu, a prispjeli novi članovi, da se porazdiele u odsjeke u kojih su mjesta prazna postala, i polag toga da se dotična listina odsjekah saborskih izpravi, dotično popuni.

Zatim je saborska dvanaesta sjednica zaključena.

Šokčević s. r.
ban.

A. Stojanović s. r.
saborski bilježnik.

Kolman Bedeković. Velikodušnost i milosrdje, kojim je visoki sabor zagrebačkim pogoreljcom pomoć pružio, dade mi nadu, da će i onih 39 kućah u Klanjcu u Varaždinskoj županiji, kojim su, uslied službenog izvješća, sva zdanja i sav imetak žrtvom požara postala, onom velikodušnošću i milosrdjem podupirati. Ja molim dakle, da mi bude dopušteno, da putem kolekte ovim ljudem pomognemo.

(Primljeno.)

Mate Mrazović. Imam čast javiti, da su došli gg. Dalmatinci Klaić i Tripković, kojim je sabor mjesto odlučio.

(Pozdravljeni sa „živili.“)

Josip Briglević. Buduć da sam opazio, da u odboru, koj imade pregledati spise tičuće se državnog imetka, neima nikoga iz Slavonije, premda se tu radi i o slavonskih zakladah naročito osječkih, predlažem zato gg. Arvaja i Salopeka.

Preuzv. gosp. **ban.** Primate li gospodo?

(Primamo.)

Makso Prica. Čita naknadno zapisnik 11. sjednice; i poslie dva dopisa:

1. da se je Tajčević odrekao poslaničtva,
2. da se u Samoboru nov izbor mjesto Štoca preduzme.

Antun Stojanović. Čita zapisnik 12. sjednice.

Aurel Kušević. U članku, što se tiče proglašenja patenta od 26. veljače, molim, da se spomene i članak 18. i 19. od god. 1790.

Što se tiče iztrage proti riečkim profesorom sada u tečaj stavljene, mislim, da je zaključeno bilo, da se dotična pisma najprije izruče, da bude iz istih sabor mogao razlučiti temeljitost prošnje g. Pacela. Ja mislim, da sabor exekutivne vlasti u poslovanju priečiti ne može, dok neima valjana uzroka. Članak 18. od god. 1790 glasi: §. 2. In omni justitia et aequitate fundatum, immo, e re proprii sui servitii regii esse, cognoscit Suo Sacra regia majestas, ne quisquam erga simplicem denunciationem officio suo privetur, sorsque haec innocentes tangat, et ideo non prius quispiam de pregesto servitio dimittatur, quam puncta accusationum delato talimodi officiali communicentur, atque illi plena sese purgandi praebeatur occasio.

Antun Stojanović. Ja bi imao g. Kuševiću to odvratiti, da je on mogao prekjučer svoje razloge navesti; ja sam ono u zapisnik stavio, što bi ovdje zaključeno.

Preuzv. g. **ban.** Preda pisma abdikacionalna, koja budu po g. Mrazoviću čitana:

Br. 406 Pr.

Mi Franjo Josip prvi po božjoj milosti cesar Austrijanski, kralj Lombardezki i Mljetački, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički, Vladimirski i Ilirski, arkivojvoda Austrijanski i t. d. i t. d.

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vjerni Naši!

Kraljevskim Našim odpisom od 26. veljače t. g. ubaviestili smo vas o tom, da je Nj. Veličanstvo kralj Ferdinand V. krunu položio, a gospodin roditelj naš, Nj. c. kr. visost, nadvojvoda Franjo Karlo prestolja se odrekao.

Budući pako sabor kraljevinah naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije iz sjednice svoje od 29. tranja t. g. prošnju nam preostavio, da mu se abdikacionalne izprave, napomenute u gore navedenom našem odpisa, istim načinom priobće, kako su rečene izprave državne ugarskomu saboru izručene; — to nalazimo ovim dostaviti Vam više putah spomenute državne izprave u prevodu, legaliziranom po Našem kraljevskom hrvatsko-slavonskom dvorskom dikasteriju, i dozvoljujemo ujedno, da sabor, ako bi to želio, izaslavši deputaciju, njemački izvornik rečenih izpravah u našem kućnom, dvorskom i državnom arkivu se nalazeći sa legaliziranim prevodom sravni.

Koji u ostalom Našom c. kr. milošću Vam blagonakloni ostajemo.

Dano u našem stolnom i glavnom gradu Beču u Austriji na jedanaesti dan mjeseca svibnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve.

Franjo Josip, s. r.

I. Mažuranić, s. r.
Franjo Žigrović Pretočki, s. r.

K. br. 406 Pr. (Prevod iz njemačkog.)

Ja Franjo Karlo, cesarski princip i arkivojvoda austrijanski, kraljevski princip ugarski i češki; izjavljujem ovim: da je Nj. Veličanstvo premilostivi Naš cesar i gospo-

Digitized by Google

dar, Ferdinand prvi, premili Moj brat, saobćio Mi, da je s važnih razlogah naumio položit krunu cesarevine austrijanske i svihkolikih k cesarevini spadajućih kraljevinah i inih, budi kojega imena krunovinah, odnosno odreći se je na korist zakonitog svojega prestolnoga nasljednika.

Prem bi po tom, u smislu reda, glede nasljedja prestolnoga u arkivojvodskoj Našoj kući kriepostnoga, sada Ja vlastan bio neposredno nastupiti austrijansku krunu cesarsku: odlučih ipak, dovoljno se promislivši, inako, i izjavljujem ovim: da se prirodjenoga Mi prava nasljednoga neopozivno odričem na korist Mojega za nasljedje poslie Mene zvanoga prvorodjenika, Njegove dragosti, prejasnoga arkivojvode Franje Josipa i nasljednikah onih, koji poslje Njega budu pravo imali na nasljedstvo prestolja, i privoljujem, da kruna cesarevine austrijanske i svihkolikih pod njom sjedinjenih kraljevinah i inih budi kojega imena krunovinah, ako bi Nj. Veličanstvo vladajući cesar i kralj Ferdinand prvi tegnuo odreći se cesarstva, prodje neposredno na ovoga Mojega ljubljenoga sina.

Ovako učinjeno u kraljevskom glavnom gradu Olomcu godine spasa hiljadu osam sto četrdeset i osme, na prvi dan prosinca.

Franjo Karlo, s. r. F. Schwarzenberg, s. r.

Br. 406 Pr.

Od strane kr. dvorskoga dikasterija hrv.-slav. ovim se službeno potvrdjuje, da se hrvatski ovaj prevod u smislu i sadržaju svom točno i posvema slaže, s vjerodostojnom prepisom njemačkoga izvornika, priobćenim ovamo putem c. kr. ministarstva izvanjskih posalah.

Kr. hrv.-slav. dikasterij dvorski u Beču, 11. svibnja 1861.

Predsjednik
Ivan Mažuranić, v. r

K. br. 406 Pr. (Prevod iz njemačkog.)

Mi Ferdinand Prvi, po milosti božjoj cesar austrijanski, kralj ugarski i češki ovoga imena peti; kralj lombardezki i mljetački, dalmatinski, hrvatski, slavonski, galički, vladimirski i ilirski, kralj jeruzolimski itd.; arkivojvoda austrijanski, veliki vojvoda toskanski, vojvoda lorenski, salcburžki, štajerski, koruški, kranjski; veliki knez erdeljski, markgrof moravski, vojvoda gornjo- i dolnjo slezki, modenski, parmanski, piačentinski i gvastalski, osviečimski i zatorski, tiešinski, furlanski, dubrovački i zadarski; pokneženi grof habsburžki, tirolski, kiburžki, gorički i gradiški; knez tridentinski i brixenski; markgrof gornjo- i dolnjo lužički i istarski; grof hohenemski, feldkirchski, bregenčki, sonnenberžki, itd.; gospodar Trsta, Kotora i slovenskoga kraja; izjavljujemo ovim i dajemo na znanje; da smo s važnih razlogah, promislivši se dovoljno i kao što treba, neoporečno odlučili položiti krunu cesarsku.

Usljed toga se krune cesarevine austrijanske i svihkolikih pod njom sjedinjenih kraljevinah i inih, bud' kojega imena krunovinah, koju radi sreće ljubljenih Nam narodah do sada nosismo, odričemo pismom ovim svečano, i to na korist miloga Nam sinovca, Nj. dragosti, prejasnoga arkivojvode Franje Josipa, i onih nasliednikah, koji poslie njega budu pravo imali na nasljedstvo prestola, izza kako je ljubezni Nam brat Nj. dragost prejasni arkivojvoda Franjo Karlo, nasljednoga prava na prestol, kojega poslie Nas ide u smislu zakonah, u cesarskoj Našoj arkivojvojvodskoj kući glede prestolnoga nasljedja valjanih, po svjedočanstvu predanoga Nam odrečnoga pisma, koje je, podpisav takodjer ovu Našu ostavnicu, iznova potvrdio, odreko se dobrovoljno na korist svojega sina, ljubeznoga Našega sinovca, prejasnoga arkivojvode Franje Josipa i nasliednikah onih, koji poslie Njega budu pravo imali na nasljedstvo prestola.

Za svečanu potvrdu toga pred članovi cesarske Naše kuće, desivši Mi se u cesarskom Našem dvoru, i pred Našim viećem ministarskim vlastoručno podpisasmo ujedno s prejasnim Našim gospodinom bratom pismo ovo, i učinismo, da ga supodpiše ministar Naše kuće i da se udari naŗj cesarski Naš prečat.

Dato u kraljevskom Našem gradu Olomucu, na drugi dan mjesca prosinca, godine hiljadu osam sto četrdeset i osme, vladanja Našega godine četrnaeste.

Ferdinand, s. r. Franjo Karlo, s. r.
(M. P.) F. Schwarzenberg, s. r.

Br. 406 Pr.

Od strane kr. dvorskoga dikasterija hrv. slav. ovim se službeno potvrdjuje, da se hrvatski ovaj prevod u smislu i sadržaju svem točno i posvema slaže, s vjerodostojnim prepisom njemačkoga izvornika, priobćenim ovamo putem c. kr. ministarstva izvanjskih posalah.

Kr. hrv. slav. dikasterij dvorski u Beču, 11. svibnja 1861.

Zaključeno na odsjeke.

Mato **Mrazović**. Čita dalje predlog g. Svet. Kuševića.

Visoki sabore! Višestrano primjetilo se je, da su njeka municipija naše otačbine prilikom odašiljanja svojih zastupnikah na naš sabor poslanike svoje s njekimi naputci providila, koji bi imali ovim za pravilo pri viećanjih saborskih služiti.

Postupanje ovo vidi se da je i duhu vremena, i običaju inih ustavnih zemaljah a i samoj naravi zastupničtva narodnjega protivno, — pako zato se mnije, da se način podieljivanja naputakah na temelju prošlosti osniva, koj sada već niti uporabiti, a niti ga je praktično izvesti moguće; jer dočim bi naputci samo o pojedinih točkah sboriti mogli, mora narodni zastupnik o svih mnogobrojnih i neprevidnih predmetih mnienje svoje izražavati. Nepotrebni su pako ti naputci iz gledišta biranja samoga; jer kada narod koga zastupnika za sabor bira, mora ponajprije da značaj i način njegovoga mišljenja poznaje, i na temelju samo toga izkustva dotičniku svoju povjeru pokloni; kad je pako to učinjeno, onda je doista suvišno još pobliže naputke davati onomu, koj u duhu svojih pošiljateljah polag okolnostih i onako svagda djeluje.

Naputci su napokon u ovih ozbiljnih i važnih vremenih i suvišni i opasni; jer dočim bi zastupnik narodni po svetoj dužnosti svojoj k riešenju kog važnoga pitanja priteći morao, mogao bi naputak mu njegov zapriekom biti, kroz što bi i najpoštenijega rodoljuba dobra namjera bez željnog uspjeha ostati morala.

S toga ja na temelju prenavedevih razlogah predlažem, da se svi zastupnici narodni, koji su možda sa sličnimi naputci providjeni, od takovih zaključkom sabora odrieše i da se svakomu na saviest ostavi, da preuzetu dužnost narodnoga zastupnika po duševnom uvjerenju svom na korist i obezbiedjenje narodne svetinje, onako kako se to poštenomu čovjeku i izkrenomu domoljubu pristoji, rieši, a pošiljataljem prosto ostavi, da protivu zloporabećemu svomu zastupniku, u slučaju ako to činom zasluži, svoju nepovjeru izraze, a i podieljenu mu vjerovnicu opozovu.

Radi prešnosti ovoga predmeta i obzirom na njegovu važnost umoljavam, da se predlog ovaj čim prije na dnevni red stavi i riešenje pospieši.

U Zagrebu dne 11. svibnja 1861.

Svetozar Kušević.

Digitized by Google

Antun Stojanović. Ja predlažem ovaj predmet za prešan; za dokaz tomu navesti ću samo sliedeće.

Za vrieme, dok je sabor odgodjen bio, našla su se njekoja gospoda u poslu, i pohadjajuć svoja rodna mjesta u Slavoniji uz put njekojim občinam taj savjet davala, da svojim poslanikom naputke pošalju, tvrdeći, da njihovi poslanici nerade, i negovore onako, kao što bi njihovi interesi zahtievali. Usljed toga je jedna občina svojemu poslaniku naputak poslala, da za stanoviti predlog govori i poleg njega odvjetuje.

Taj naputak je po istoj občini poslaniku i donešen. Nu kad je taj poslanik njim stvar razjasnio, izaslanici su občinski taj naputak natrag odnesli, veleć, da su krivo upućeni bili. Takovim postupkom samo se narod zavadja i neuki seljaci bune, a mi se moramo toga čuvati u ovo opasno vrieme, i ja stavljam ovoj gospodi, koja su tako postupali, neka prosude, il je probitačno u ovo doba neuki i obterećeni puk naš podstrkavati i buniti. Zato predlažem ovaj predmet za prešan, da se čim prije u pretres uzme.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo?

(Primamo.)

Makso Prica. Budući da je ovaj predmet proglašen kao silan, i da se dakle čim prije u pretres uzme, to sam ja tako slobodan, pozornost obratiti na poslovnik. Dosele je samo jedan predmet kao prešan proglašen, i to je onaj radi Krajine. Kad je ovaj zaključak učinjen, mi nismo po poslovniku postupali, mi nismo shvatili naš zakon. Ako se koj predlog kao silan proglasi, ja mislim, da odgovara najmanje naravi prešnosti kad se u odsjeke odpravi, gdje dugotrajnu fazu proći ima. Zato mislim, ako se predmet kao prešan proglasi, da se ima zato ustanoviti posebni odbor ad hoc. Na prešne predmete odnosi se §. 34. poslovnika, gdje se kaže, ako se saboru uzvidi, može mimoići viećanje u odsjecih, te se predmet neposredno povjeri odboru ad hoc. Ako je dakle koj predmet prešan, silan, onda mu je mjesto u odboru ad hoc. Tako je i u drugih parlamentih. Ja zato predlažem, da se ovaj predmet preda za pretresivanje odboru ad hoc.

Mirko Horvat. Svrha, koja se time hoće postići, jest, da se stvar čim prije rieši. Ova se svrha može onda postignuti, ako se prije svega na dnevni red stavi; dakle nije potreban odbor ad hoc. Kod odbora ad hoc je druga neprilika; nikad se ne može u odboru ad hoc stvar tako dobro pretresti; zato je bolje, da se stvar u odsjecih pretrese. Zato se neslažem sa g. Pricom, nego želim, da se predmet u odsjeke odpravi.

Josip Briglević. Ja se slažem s ovim mnienjem. Ovaj predmet je važan, zato je potrebno, da ga svi zastupnici dobro pretresuju.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za to, da ide u odsjeke?

(U odsjeke primljeno.)

Predlog g. J. Kukuljevića glede uvedenju narodnog jezika:

Visoki sabore! Neima svetije stvari za narod, nego što je njegov narodni jezik, radi kojega uprav naš narod sa raznimi svojimi susjedi neprestano boriti se ima.

Minulih tužnih dvanaest godinah naučile su nas podosta kako se lahko tudji jezici osobito onim narodom nametju, koji neimaju jasnim zakonom svoj narodni jezik za javni život osiguran, a u tom položaju nalazio se i nalazi se još uvjek narod naš.

Doživili smo istinabog sretno vrieme, kad isti naš premilostivi kralj s narodom našim u narodnom jeziku dopisivati počè, ali nas uči svakdanje izkustvo, na veliku štetu našu, da podčinjeni organi vlade, usred domovine naše tudjim se jezikom još uvjek služe, i kako oni tvrde, služiti se pravo imadu, jer naš narodni jezik zakonom još uvjek za javni život osiguran nije.

Iz toga razloga predlaže pokorno podpisani, poduprt s podpisi od 15 saborskih članovah visokomu saboru, da se što prije jasni zakon za občenito uvedenje narodnoga jezika, u sve javne poslove, kao i u sve školske zavode u obsegu trojedne kraljevine obstojeće načini, te ovaj zakon za najvišje odobrenje kriepkom predstavkom Njegovomu Veličanstvu kralju našemu pokorno podnese.

Predlog zakonskoga članka o narodnom jeziku priložen je pod ·|.

U Zagrebu dne 18. svibnja 1861.

Ivan Kukuljević s. s.

Zakonski članak o narodnom jeziku.

Dubokom zahvalnostju priznaje vazda vjerni narod hrvatsko-slavonski otčinsku blagodat Nj. Veličanstva premilostivoga kralja svoga, kojom je on ne samo riešenjem svojim izdanim dne 7. travnja god. 1850. na saborske zaključke od god. 1848 narodni naš jezik kao jedino vladajući u obsegu kraljevine ove u svih javnih poslovih priznao, nego dapače u najnovije vrieme i sám u svojih najviših dopisih njim služiti se počeo.

Nu budući da uvedenje narodnoga jezika do sada ipak nijednim zakonom glasno izrečeno i pripoznato nije, odredjuje se:

§. I. Da sve oblasti političke i sudbene, tako dobro u obsegu trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske obstojeće, kao i one, koje kao viša dikasterija ili sudišta ove kraljevine izvan obsega iste kraljevine stanovale budu, isto tako i sve skupštine i sabori ove kraljevine, u svih svojih pismenih dopisih, odpisih, odlukah i riešenjih, kao i u svih službenih odnošenjih jedino narodnim jezikom hrvatsko-slavonskim služiti se imadu.

§. II. Svi učevni zavodi, sve mužke i djevojačke, višje i niže učione, kao i sva zakonom potvrdjena domaća družtva, imadu u svih službovanjih, predavanjih i pismenih djelih, rabiti jedino narodni jezik, hrvatsko-slavonski.

§. III. Sve oblasti crkvene budi kojeg vjeroizpovjedanja, u obsegu trojedne kraljevine vlast svoju imajuće, imadu tako dobro u občenju s inimi domaćimi oblastmi, kao i pri duhovnom službovanju svom, izvan crkve, služiti se jezikom narodnim hrvatsko-slavonskim.

§. IV. Isto se razumieva i o knjigah matičnih (matriculis) i o propovjedih ili prodikah crkvenih, budi kojega vjeroizpovjedanja.

§. V. Njegovo Veličanstvo narediti će milostivo, da se i u vojničkoj krajini, kao cjelokupnom dielu trojedne kraljevine, na razprostranjenje i na službeno i učevno upotriebljivanje narodnoga jezika shodan obzir uzme.

Miroslav **Kraljević.** Ovaj predlog je takav, da mislim, da u ovoj visokoj kući neima nikoga, koj bi mu se protivio, i koj ga nebi sa najvećom ljubavju ogrlio; zato, da se čim prije u život uvede, predlažem, da se takodjer kao prešan predlog u odsjeke odpravi.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo?

(Sa svih stranah: primamo.)

Preuzv. g. **ban.** Preda telegram, koj bude po g. Mrazoviću čitan:

419. P. R. Kroat. slav. Hofdikasterium an Ban von Kroatien Freiherrn v. Šokčević, Agram.

Digitized by Google

Der Justiz Minister erklärt, die Freilassung der Vragolov und Consorten dermal noch für unthunlich, da nach beschworenen Aussagen unbefangener Zeugen ihnen schwere Verbrechen zur Last gelegt werden. Uebrigens ist die schleunigste Durchführung der Untersuchung und die Entscheidung des Falles mit Zuziehung vollkommen unpartheiischer Richter angeordnet. Das Nähere hierüber mit nächster Post.

Wien, am 17. Mai 1861.

Antun Stojanović. U sjednici, gdje sam ja zapisnik vodio, bilo je zaključeno, svietlog bana umoliti, da pita dikasterium, glede oslobodjenja zatvorenih Dalmatinacah, a osim toga da se posebnom predstavkom umoli od Nj. Veličanstva njihovo oslobodjenje. Iz telegrafičke depeše sada pročitane vidimo, da se ovi ljudi pod sudbenom iztragom nalaze. Sada je pitanje, da li je shodno, da mi možemo političkim putem predstavke podnašati.

Josip Vuščić. Obzirom na telegram istina je, da molbi sabora nije zadovoljeno, već se kaže, da će prvom poštom dalje ubaviešće slieditі, zato mislim, da počekamo.

Slavoljub Vrbančić. Budući da se ovdje neradi o nikakovom prostom zločinstvu, nego najviše o zločinu političkom, molim ja visoku kuću, da od svoga zaključka neodustane.

Teleki bio je in effigie obješen, pak ipak gotovo cieli madjarski narod se nije ustručavao, za njegovo oslobodjenje moliti; zato mislim, da neimamo razloga odustati od prijašnjega zaključka, kad znamo, da Vragolov nije okrivljen prostoga zločina, već da su ga kao čovjeka narodnoga ljudi plaćenici i neprijatelji svega što je naše, što je Hrvatsko i obće Slavensko u Dalmaciji radi njekoliko riečih izuštenih u domoljubnoj zanešenosti potvorili veleizdajničkimi izjavami.

Ja sam zato i nadalje za predstavku.

Antun Stojanović. Nije tu bio govor, da odustanemo.

Ladislav Balog. Ja se slažem sa g. Vrbančićem, tim više, jer stoji za proste zločine kriminal, s toga je on samo politički prestupnik.

Mato **Mrazović.** Ja mislim, da počekamo odgovor, temeljitija bit će predstavka.

Vinko Pacel. Ja se nemogu slagati sa mnienjem g. Mrazovića, jer što će biti u odpisu Justiz Ministera, bit će osnovano na lažih.

Preuzv. g. **ban.** Molim gospodine! to je preveć.

Vinko Pacel. Molim preuzv. g. bane, ne velim ja to o preuzv. gosp. ministru, nego velim da nije sam ovu stvar iztražio i osvjedočio se, nego oni ljudi, njegvi birokrati njemačko-talijanski, su g. ministra krivo i lažno obaviestili; zato mislim, da se ne uzme obzir na obećani dopis.

Grof Janković. Ja od moje strane neću naprvo suditi, što će visoki dikasterij o odgovaranju sa Justiz Ministrom saboru prijaviti; ali ja mislim, da visoka kuća može ostati kod onoga, što je rečeno; rečeno je, da se predstavka podnese.

Josip Briglević. Kad se telegram pošalje, to je cilj, da znamo, u kakvom stališu se dugovanje nahodi; a predstavka ima drugu svrhu. Ja sam takodjer mnienja g. Vrbančića, da se predstavka pošalje.

Jovan Živković. Mi iz ovog telegrama nismo na čistom, mi uzimamo za sigurno, što još neznamo. U telegramu stoji, „schweres Verbrechen“; ali ima dva „Verbrechen“: gemeines und politisches. Mi nemislimo, da je ovaj gospodin prosto zločinstvo učinio, ali mogućnost nije izključena. U tom slučaju niti je ikoji sud punomoćan, na predlog sabora odustati. Zato mislim, da se nanovo telegrafira i pita, kakvo je zločinstvo, političko ili prosto, pa onda ako je političko, da se predstavka podnese.

Makso Prica. Ako čekamo, dok obavješće stigne, nećemo odustati od zaključka. Mi smo po telegrafičkoj depeši doznali, da su ovi ljudi zbilja, il temeljito ili ne, okrivljeni. Mi kao zakonotvorno tielo nemožemo prekinuti tečaja suda, mi nemožemo kazati, ovi ljudi su nevini ili krivi; zato je potrebno, da njekoliko danah pričekamo, da znamo, što ćemo u predstavki moliti. Ako viest glasi tako, da jim se upisuje kakvo drugo zločinstvo a ne političko, i ako vidimo, da je krivnja temeljita, onda ćemo mučati, jer se ne slaže sa dostojanstvom ove kuće, da se za zločine zauzimamo; mi nemožemo zahtievati, da se zločini na slobodu puste; ako pako vidimo, da su zbilja samo politički zločini, onda možemo moliti milost, amnestiju, dalje ne. Dakle kad još neznamo, kakvo zločinstvo se ovim ljudem upišuje, svakako je potrebno, da počekamo potanju viest, da znamo, što ćemo moliti.

Ljudevit Salopek. Ja bi podpuno podupirao predlog g. Vrbančića, kad bi uvjeren bio, da je Vragolov samo politički pregrešnik, ali za takvoga nemožemo ga još uzeti, zato nemogu na to pristati, da ga za nevinog držimo; nego moramo čekati, kako je g. Mrazović kazao, jer će od dikasteriuma dalje razlaganje ovog predmeta doći; iz ovog ćemo se uvjeriti, dali je samo politički, ili takav pregrešnik, da ga braniti nemožemo.

Franjo Lovrić. Meni se za čudo vidi, neka mi gg. predgovornici oproste, da nijedan nije shvatio, zašto smo telegrafirali, i zašto da predstavku podnesemo. Mi smo zaključili, da zato u Beč telegrafiramo, da znamo, dali su još ova gospoda zatvorena, ili ne, drugo ništa. Ako viest dodje, da nisu, onda je predstavka prestala. Mi smo na predlog g. grof. Jankovića kazali, da ćemo učiniti predstavku za sve političke predstupnike u Dalmaciji, a ne napose prositi za Vragolova. Zato možemo odmah moliti Nj. Veličanstvo, i nije potrebno da čekamo. Iz onog pisma što će poštom doći ćemo viditi, kakove pregreške su učinili, i onda ćemo sve u miru pustiti; ako su samo politički pregrešnici, onda će ako Nj. Veličanstvo dozvoli, svi na slobodu pušteni biti. Ja mislim, da se u tom svi složiti možemo.

Makso **Prica.** Nije u tom smislu zaključak učinjen.

Mato Mrazović. Imam g. Lovriću odgovoriti, da se vara ako misli, da smo mi samo u obće radi Dalmatinacah molili, nego napose za Vragolova, to kaže i odgovor ministra.

Slavoljub Vrbančić. Ja sam učinio predlog, molim, da mi se dopusti, da za razjasnjenje jošte nješto napomenem.

Zaključeno je bilo, prvo: da za sve Dalmatince, koji su kao politički okrivljenici pod iztragom ili u zatvoru, zamolimo od Nj. Veličanstva amnestiju putem brzojavnim, a poslie je za Vragolova, i to u sjednici bilo je kazano, da se moli, neka bi se na slobodu pustio.

Ja uvjeravam visoku kuću, da sam se osvjedočio u Beču, i pozivljem se u tom na preuzv. g. biškupa Strossmayera, da je Vragolov samo kao politički okrivljenik u zatvoru, i to radi njekih izrazah, što jih je izustio. Dostojanstvo kuće nedopušta, da potanje njegovu krivnju označim.

U ostalom, ako se visoka kuća nezadovoljava ovom mojom izjavom, nisam proti predlogu g. Živkovića da se odmah telegrafira na naš dikasterij, neka nas obaviesti, da li se kod Vragolova radi o prostom ili samo o političkom zločinstvu.

Lacko Kukuljević. Ja sam uvjeren, ako bi bila ova gospoda kakovo drugo zločinstvo nego političko učinila, to bi bilo sigurno u telegrafičkoj depeši.

Težko je njim čekati, koji su već 2 mjeseca u zatvoru.

Digitized by Google

S toga sam ja zato, da se odmah predstavka učini, da se na slobodu puste.

Mirko Šubaj. Ja moram izkreno kazati, da sam i ja zaključak tako shvatio, da se predstavka pošalje za sve političke zločine, a napose za Vragolova. Ja dielim i sada ovo mnienje, niti najmanje ne dvojim, da se tu samo o političkom zločinstvu radi. Ako je išta to moje uvjerenje utvrditi moglo, a to je ista telegrafička viest; kaže se bo tu, da su Vragolov i sudruzi radi zločinstva pokrivljeni, i da je za iztragu nepristrani sud odredjen. Neimademo li, gospodo! baš iz ove izjave temeljito zaključiti, da se u upitnom slučaju samo o političkom zločinu radi, jer, duše mi! za proste navadne zločine nepristrani sud odrediti nebi trebalo bilo, buduć u takovih kao n. p. ubojstvu, kradnji, prevari etc. već i obstojeći uredni sudovi nepristrano suditi imadu. Temeljitost predpologe naše potvrdjuje dakle isti telegram, i jer mi je uvjerenje, da u takovih slučajevih s obzirom na okrivljenike bezodvlačno, a s obzirom na čast našu muževnom dosljednošću postupati, te strogo na udarenoj stazi ostati valja, s toga mnijem, da s mjesta kriepku predstavu višj. mjestu odpraviti ima.

Aurel Kušević. Po svih spisih i zakonih navadja se, da Dalmacija spada na cjelokupnost našu; to i naš vladar pripozna, i Nj. Veličanstvo želi, da se ovo sdruženje Dalmacije čim prije počini; to je starinski gravamen ugarskog sabora. Strasti svakojake su razpaljene, i sigurno je, da i tamo strasti vladaju, tim se podupiru, da se birokratizmom oni proganjaju, koji za sdruženje glasuju.

Zato sam ja toga mnienja, da se na slobodu puste, i da im se prilika pruža, ustavnim načinom se braniti.

Preuzv. g. **ban.** Ovdje su 2 mnienja; koji su za reprezentaciju odmah?

(Svi.)

Makso Prica. Što ćemo dakle moliti? ja neznam kako bi formulirao predstavku.

Petar Očić. Scienim, da je cieloj ovoj prepirki dao povod krivo formuliran predlog. Kad se kaže, da molimo za sve političke krivce, da se na slobodno stanje stavljaju, ovaj predlog bio bi dosta; ali uvukla se je ta čovjećja mahna, da se i pojedini čovjek navadja. Kad se kaže: svi, koji su okrivljeni o političkih pregrešakah, da se na slobodu puste, onda je logička dosljednost, da se to proteže i na onoga, koj je u tom broju. Ja mislim, da se taj predlog ima spojiti, i da se molba na Nj. Veličanstvo upravi, toga sadržaja, da se svi, koji u broj političkih zločinah spadaju, odmah na slobodu puste. Razlog dovoljan je taj, što je ovaj vis. sabor uvjeren, da kada se čovjek za svetu stvar bori, od zločinstva govor biti nemože. Da i ovaj napose imenovani gospodin spada u vrstu onih, dosta je ovaj moment, da je sam ministar priznao, da je potrebno, da iznimice nepristrano sudište odredi; ovo logično daje zaključiti, da u vrstu prostih materijalnih zločinah ne spada, nego se ovdje o političkoj pregreški radi.

Stjepan Pavleković. Iz obzira, da g. bilježnici kažu, kako će oni to formulirati, i kako će ovaj razlog navesti u ovoj reprezentaciji; ovo je istina, da smo svi u tom složni, da samo za političke pregrešnike možemo moliti; dakle mi si od druge strane moramo želiti, da se nam ovdje nebi povekšavale molbenice, koje na administrativnu upravu i na pravosudje spadaju. Proste pregreške ovamo ne spadaju, dakle samo na toliko imamo mi moliti, na koliko su ovo samo političke pregreške, da se ovi ljudi na slobodu puste.

Ivan Perkovac. Ova stvar je svršena; sada je samo još pitanje o jednom. Zaključena je predstavka. Kad gg. bilježnici kažu, da nemogu sastaviti predstavku, to se jim daklje formulacija niti povjeriti nemože, jer težko onomu siromaku, za kojega bi oni moliti imali. Ja predlažem, neka formulira g. Vrbančić, i ja se nadam, da će njegova formulacija sasvim odgovarati željam i težnjam ovog sabora, koj je pristao uz njegov predlog.

(Primljeno.)

Baron Kušlan. Čita:

Zapisnik osrednjeg odbora sastavljen 17. svibnja 1861. pod predsjedom gosp. grofa Julia Jankovića 1. saborskog podpredsjednika.

Predmet viećanja biaše dopis visokog kr. hrv.-slav. dvorskog dikasterija od 11. svibnja t. g. br. ⁄. 412 u ⁄. upravljen na svietlog bana i priklopljen ⁄. istome kr. odpis od 9. t. m. br. 407. u ⁄.

U prvom se na znanje daje da si je Nj. Veličanstvo odlukom od 11. svibnja t. g. riešenje glede umoljenog po saboru trojedne kraljevine utjelovljenja grada Senja u područje civilno i sdruženja Dalmacije s Kotorom, Dubrovnikom i kvarnerskimi otoci sa kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom, pridržati izvolilo. —

U potonjem pako na podnešenu si iz saborske sjednice od 1. svibnja t. g. putem deputacije predstavku dozvolilo je Nj. Veličanstvo, da se državo-pravna pitanja, koja se jednako tiču teritorija tako provincijalnoga kano i krajiškoga kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije te se s toga bez sudjelovanja vojničke Krajine spadajuće na cjelovitost tih kraljevinah pravovaljano ni riešiti nemogu, sa zastupnici takodjer dotičnih teritorijah vojničke Krajine, koji se u smislu izbornoga reda od god. 1848. bezodvlačno na sada sakupljeni već hrv.-slav. pozvati imadu, u pretres uzmu.

Po dovršenom pako pretresivanju tih državopravnih pitanjah, da neimadu zastupnici vojničke Krajine sudjelovati pri dalnjih vjećanjah hrvatsko-slavonskog sabora, već će se povratiti u svoj zavičaj, buduć da se zaključci provincijalnoga sabora suglasno sadržanom u ručnome pismu od 21. veljače t. g. upravljenom na baruna Josipa Šokčevića očitovanju, pogledom na inovrstni posvema značaj uprave u Krajini vojničkoj nemogu protegnuti na taj teritorij bez da bi se ukinulo vojničko njegovo ustrojstvo i jerbo s druge strane pučanstvo Krajine vojničke nemože uzeti odlučna upliva na političku djelatnost, koje rezultati zanj neimadu valjanosti.

Osrednji je odbor svoje viećanje vrhu tih izpravah započeo pročitanjem takovih i zametnutih u 3⁄. do 7⁄. pojedinih odsjecih zapisnikah ovdje u 3⁄. do 7⁄. priloženih, — te pošto izražena u ovimi zapisnici mnienja izmedju se bitno nerazilaze složio se je isti osredni odbor u sliedećem mnienju, koje podpisani suglasno po ostalim izvjestiteljima imenovani izvjestitelj evo visokomu saboru podnieti čast imade. —

Iz razloga, što se je utjelovljenje grada Senja u civilni dio kraljevine hrvatske po više zakonima odredilo, te po predšastnicih Nj. Veličanstva ne jedanput već višeputih svečano obreklo; sdruženje Dalmacije pako s Kotorom i Dubrovnikom kao i kvarnerskimi otoci stari je dug, kojeg namirenje

Digitized by Google

se gotovo u svakoj krunisovnoj povelji obriče, bez da se je do danas namirio, nalazio je centralni odbor za shodno, da se Nj. Veličanstvo umoli:

Neka riešenjem povoljnim vjerni si narod hrvatsko-slavonski čim prije usrećiti izvoli.

Ovakovo riešenje da leži izključivo u ozbiljnoj carsko-kraljevskoj volji, koju spletke njemačke vlade sa poprimljena ustavna pravca svesti nebi imale, s česa mnije odbor:

da se u pogledu Dalmacije zaprieke onamo vladajuće s puta uklone i narodu hrvatskom prilika pruži volju i želju braće Dalmatinacah saznati te s njimi se dogovoriti o načinu sdruženja kraljevine Dalmacije s kraljevinami Hrvatskom i Slavoniom.

Što se zastupstva vojničke krajine na saboru hrvatskom i protegnuća ustava starodavna hrv. slav. na hrv. slavonsku vojničku krajinu tiče, to je osriedni odbor sa žalošću primjetio, da se spomenutim kr. odpisom od 9. svibnja t. g. vrućoj želji naroda hrv. slavonskog odgovorilo nije onako, ko što je on to svojom nebrojenoputih za vladajuću habsburžko-lorensku dinastiu prolivenom krvlju zaslužio.

Krajina vojnička hrv. slav. nesamo što je dokazom saborskih spisah sve do vremena Marie Therezije na saboru trojedne kraljevine zastupana bila, već je ovo njezino tečajem vremenah izginulo pravo g. 1848 neograničenim zastupanjem na saboru iste godine oživilo. Prema tomu dakle i gledeći na to, da je Nj. Veličanstvo narodu hrv. slavonskom u krajini istog imena živećim za svoga $11\frac{1}{2}$ godišnjeg vladanja već po trećiput, jedanput u cars. odluci od 7. travnja 1850. a drugiput u izdatom za istu temeljnom zakonu od 7. svibnja 1850. ustavno zastupanje obreći, dapače takovo i svojim odpisom kralj. od 9. svibnja 1861. u svih saboru hrvatsko-slavonskom nadležećim i jednako se teritoria tako provincialnoga kano i krajiškoga trojedne kraljevine tičućih državopravnih pitanjih, dakle u predmetih od pretežne važnosti, podieliti izvolilo, scieni osredni odbor:

da u ovoj stegi i u neprotegnutom na krajinu hrv. slavonsku ustavu leži tegoba ili gravamen, kojeg izvidanje bi imao sabor u Nj. Veličanstva s mjesta poiskati.

Nadalje, palo je u oči članovima osrednjeg odbora, što u spomenutom kralj. odpisu niesu mogli opaziti one prevažne rieči, koje je Nj. Veličanstvo naprama saborskoj deputaciji u audienciji od 8. svibnja isustiti izvolilo glede velike misije, koju će imati narod hrvatski slavonski riešiti.

Pošto osredni odbor mnije, da je ovo pometnjom ili pako u krivoj predmnjevi, da k stvari samoj nespada, kod stilizacije višenavedenog kr. odpisa izostati moralo, to njegov predlog ide onamo:

neka se putem prestavke izposluje, da se sada spomenute velevažne i na cjelovitost čina spadajuće rieči naknadnim odpisom kraljevskim saboru trojedne kraljevine dostave.

Što je izim toga pozornost osrednjeg odbora na se povuklo, to je odgovor, kog je svietli ban na interpelaciju jednog od zastupnikah naroda, jeli Petrovaradiska regimenta sa vojničkimi občinami, Karlovci, Zemunom i Varadinom i s mjestom Mitrovicom na sabor pozvata, dao, rekavši, da to učinjeno nije jer to pod drugu generalkomandu (Temišvarsku) spada.

Ova okolnost nije mogla bez uvaženja ostati, jer sudeći po „Militär-Zeitungu“ ovom oficioznom listu ratnog ministra, koj Petrovaradinsku regimentu nenavadja, u broju onih, koje su na sabor pozvate, moglo bi se dogoditi da ova regimenta sa dotičnimi občinami vojničkimi na ovom saboru ostane nezastupana proti naročitoj volji Nj. Veličanstva, koje je svojim često hvaljenim kraljevskim odpisom izvolilo odrediti, da se svakolika hrvatko-slavonska Krajina, spadajuća na cjelovitost teritorija tako provincijalnoga kano i krajiškoga kraljevine Hrvatske i Slavonije, dakle bez izuzeća petrovaradinske regimente, na sadašnjem hrv.-slav. saboru po svojih poslanici zastupa.

S toga uzroka predlaže osrednji odbor:

da se svietli ban umoli, neka bez odvlake putem telegrafa ratnog ministra, upita, jeli po očivestu glasu višenapumenutog kr. odpisa načinio naredbe, da se i u petrovaradinskoj regimenti i u vojničkih občinah Karlovcih, Zemunu i Varadinu kao i u Mitrovici, ko što to bijaše g. 1848.. izbori zastupnikah na ov hrv.-slavonski sabor čim prije preduzme, pa ako nije, da ga umoli, neka to s mjesta učini ili ako je kakova zaprieka u tome, da ju odmah telegrafom natrag javi, za da sabor hrv.-slav. uzmogne za taj slučaj shodna u vremena odrediti.

Za prepriečiti pak u napriedak sve ovakove nespodobštine, imenito za učiniti, da se vrši našem narodu u više prilikah napose u c. patentu od 7. travnja 1850, u ručnome pismu na svietlog bana baruna Josipa Šokčevića od 21. veljače 1861, i u istom u ovom zapisniku pozvatom kr. odpisu od 9. svibnja t. g. zadata carska rieč, po kojoj svakolika hrv.-slavonska Krajina. bez ikakvog izuzeća jedne ili druge regimente, sačinja cjeloviti dio provincialnog diela istog imena kraljevine, predlaže nadalje osrednji odbor:

da se Nj. Veličanstvu kralju našem apoštolskom predstavka od strane sabora hrv.-slav. podnese, neka izvoli petrovaradinsku regimentu sa svimi u području njezinom nahodećimi vojničkimi občinami kao god. 1848. uslied ustrojene srbske Vojvodine od slavonske Krajine odcieplјeni, ali poslie ukinute one Vojvodine na nju isto tako kao što i Sriem pod civilnu Slavoniju spadši cieloviti dio sa ostalom slavonskom Krajinom sjediniti i upravi bana trojedne kraljevine, pod koju dokazom mnogih zakonah od starine i spada, čim prije podčiniti, davši shodan nalog svomu ministru rata.

Još je jedno, radi česa se osrednji odbor sa spomenutim radi zastupstva Krajine na ovom saboru izdanim kralj. odpisom uz svukoliko važnost znamenite njime narodu našem u dio pale stečevine zadovoljiti nemože.

Osrednji bo odbor nemože se oteti onom u strahu, da će se kod nastajućeg u Krajini izbora svojim načinom onamo djelovati, da se samo onakovi zastupnici od onuda na sabor hrv.-slav. pošalju, koji će u njekojim državopravnim pitanjima, imenito u pitanju sdruženja s Ugarskom i u pitanju pošiljanja zastupnikah u carstveno vieće glasovati po volji bečke njemačke vlade, te tako izjavljene želje druge pole u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji živećeg naroda istog imena, ako ne osuetiti, a ono po mogućnosti paralizirati.

Proti tomu ne sasvime beztemeljnom strahu želi osrednji odbor, da se valjano sredstvo pronadje i upotriebi, i zato kao takovo predlaže višokomu saboru, neka zaključi:

1. da se u on čas, čim svi zastupnici iz Krajine ovamo prispiju u smislu čl. 5 poslovnika čitavi sabor nanovo u odsjeke podieli i posao verifikacionalni sa zastupnici krajiškimi s mjesta preduzme, niti da se prije, nego što će se ovaj verifikacionalni posao, razumjevajući ovamo i riešenje vrhu tegobah i sumnjah o valjanosti izbora nastalih, konačno riešiti, u sjednicam saborskim ikakovo budi državopravno, budi drugo koje pitanje, a kamoli jedno od onih dvih gorenapomenutih životnih državopravnih pitanjah u pretres uzme te konačno rieši.

Digitized by Google

2. Da se za slučaj onaj, kad bi se uslied tužbah proti valjanosti izborah u Krajini obavljenih iztraga u smislu či. 16 poslovnika odredila, onaj član, proti kojemu se iztraga voditi imade, odlučnog glasa u saboru imati neće, izim ako bude sabor u tom pogledu naročito protivno većinom glasovah odredio.

Tim bi ovaj zapisnik zaglavljen podpisom predsjednika i dotičnog izvjestitelja.

Grof Julio Janković. Bar. Dragojlo Kušlan, izvjestitelj.

Preuzv. g. **ban.** Što se poziva petrovaradinske regimente tiče, to bi bio taj put badava. Ja sam telegrafirao jučer ratnomu ministru u Beč, neka Nj. Veličanstvo caru predstavku učini, da zapovieda, da bude ova regimenta pozvana.

Gospodo, narodni zastupnici! U savezu izjavah mojih glede zemaljskih naših zakladah stavljam vam do znanja, da su izkazi vrhu glavničkoga i kamatnoga stanja pojedinih tih zakladah kod kr. namjestničkog vieća sastavljeni, i da će se sa svimi potrebitimi ubavjesti i razjasniteljnimi oblozi g. zastupniku izaslanoga ad hoc saborskoga odbora predati.

Nadalje predajem visokomu saboru razpravu o uredjenju zadrugah za narod naš životno pitanje sačinjavajućih. Predmet stajao je kod prijašnje zemaljske oblasti dulje vremena u svestranom i potankom razpravljanju, i bude mjeseca travnja prošle godine s osnovom zakona obstojavšemu ministarstvu unutarnjih dielah podnešen. Riešenje medjutim u tom nikakovo sliedilo nije, već je čitavi operat odpisom visokog našeg dikasterija natrag prispio, za da se u saborsko pretresanje uzme. Molim dakle odlučiti o što shodnijem načinu pretresanja toga za obiteljski život i blagostanje naroda našega toli važnoga predmeta, i kojega dalnje neriešenje bilo bi sa prevelikimi štetami skopčano.

Odnosni spisi pripravni su kod kr. namjestničkog vieća za predaju.

Koloman Bedeković. Što se tiče naših zakladah domaćih, imao bi ja jednu prošnju. Kako znamo, imao je zaklad u gradu Varaždinu kuću, tako zvanu kolegium, koja je spadala na fundum religionis. Ova kuća prodana je financialnoj upravi za takovu cienu, da nitko od nas uz to pristati nemože. Ja bi dakle molio, da se kontrakt od prodaje ove kuće, kao i sva dotična pisma odboru predadu.

Preuzv. g. **ban.** Ja sam načinio, da sve što ovaj odbor želi, kod namjestničtva dobiti može.

Slavoljub Vrbančić. Pitanje o zadrugah tako je važno za naš narod, da bi se ova osnova zakonska imala dati tiskati i med članove razdieliti.

Mato **Mrazović.** Mi imamo još jednu osnovu po g. Žuželu predloženu, glede koje je odlučeno, da se tiska, zato mislim, da se i ova dade tiskati, koju je preuzv. g. ban priobćio.

Petar Očić. Po mojem mnienju je pitanje o odnošenju zadrugah od prešne naravi. Ovo pitanje pretežuje se već kroz 12 godinah. Ako je šta od najveće važnosti, to je sigurno stvar o odnošenju zadrugah. Zato predlažem, da se ovaj predmet kao prešan, silan smatra.

Koloman Bedeković. Podupiram sasvim predlog g. Očića; ovo je pitanje od najveće važnosti za narod, jerbo se zadruge već kroz 12 godinah u žalostnom stanju nalaze. Ali da nebude zaprieke u napredku, mislim, da se ovi predlozi dadu tiskati, i da se onda na dnevni red stave.

Makso Piškorac. Pitanje o riešenju zadrugah zahtieva više vremena. Prešni su i drugi predmeti, kamo ćemo doći s tom prešnošću: jedan predmet je prešan, drugi prešniji, treći najprešniji. Neka se dade tiskati, da se na odsjeke preda. To nije tako lahak naprečac riešiti mogao.

Preuzv. g. **ban.** Za danas svršimo. Bližnju sjednicu nećemo prije držati moći, nego u sriedu 22. svibnja.

Makso Prica. Mislim, da vaša preuzvišenost dira u naše pravo; sabor sam je vlastan, sjednicu opredieliti.

Preuzv. g. **ban.** Ja nisam kazao, „nećemo držati“ nego „nećemo držati moći.“

Makso **Prica.** Morali bi sada odrediti dnevni red. Ja mislim, da je zrelo za pretresivanje izvješće osrednjeg odbora.

Koloman Bedeković. Ja bi još molio preuzv. g. bana, da se sva pisma odnoseća na fundum religionis et studiorum dadu tiskati, da se u kući razdiele.

Biskup Strossmayer. Da se sva pisma, odnoseća se na fundum religionis et studiorum tiskaju, ja ne želim, ali želim, da se sve, što se tiče odnošaja na ovu zakladu na jasno metne, i da se odboru priobći. Ja bi rado znati, u kakvom pravu stoji naša stvar, t. j. fundus religionis et studiorum. Ja bi rado pročitati ova pisma, jer je stvar od veoma velike važnosti za našu zemlju, da znamo, u kakvom stanju se ovi fundi nalazi. Zato bi molio vašu preuzvišenost, da se sva dotična pisma odboru predadu.

Franjo Lovrić. Ja sam tako slobodan, preuzv. g. biskupu odgovoriti, da smo jučer držali sjednicu, u kojoj smo izabrali predsjednika i izvjestitelja; mi smo se uvjerili, da je sve dobro na papir stavljeno, mi smo sve zaklade, pregledali, koliko ih ima, i kakovo je njihovo stanje. Kad svršimo ovaj posao, onda mislim, da će se zaključak i izvješće tiskati, i u vis. kući razdieliti.

Biskup Strossmayer. Na jednu okolnost ću još pozornost visoke kuće obratiti. Ja znam, da je naš fundus religionis et studiorum njekada bio vrlo krasan, da je upravo potrebočam odgovarao, i da je jako propao. Ja bi rado znati iz ovih spisah, kakovim je načinom stradao, da se visokoj kući prilika pruža, u tom obziru viećati.

Josip Vuščić. Mi ova pisma sada ovdje neimamo; sva su kod ugarskog namjestničtva.

Biskup Strossmayer. Ja molim preuzv. g. bana, da se sva pisma, koja se odnašaju na fundus religionis et studiorum, od ugarskih dikasterijah zaištu, jer mi imamo pravo, ako smo država, da se ovi spisi kod nas nalaze, ako krivnjom ovaj fundus ostećen, da se najde sredstvo, kojim da se ove rane i oštećenost izciele.

(Svi: primamo.)

Eugen Kvaternik. Ja se nemogu slagati sa mnienjem g. Price, da predsjednik neima pravo sjednicu naznačiti. Članak 78 poslovnika kaže: Predsjednik otvara i zaključuje sjednicu; dosljedno imade on pravo i naznačiti dan sjednice.

Digitized by Google

Četrnaesta saborska sjednica dne 22. svibnja 1861.

Zapisnik,

zametnut u trinaestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne osamnaestoga svibnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Izza kako je svietli ban zauzeo predsjedničku stolicu, uze rieč izvanredno zastupnik iz grada Varaždina g. Koloman Bedeković, pak opisao nesreću, koja je stigla mjesto Klanjec u županiji varaždinskoj, gdjeno je dne 14. svibnja t. g. 39 kućah sa svimi gospodarskimi zdanji žrtvom biesne vatre postalo i po tom 200 dušah bez zaklona i svakoga sredstva za život ostalo, predloži u ime stradajućih pogorjelacah molbu velikodušju i čovjekoljubivoj sućuti članovah visokoga sabora, da dozvolji sabiranje dobrovoljnih prinesakah u sabornici; pozivajući p. n. gg. članove na dobrotvornu podporu svojega predloga i nesretnikah.

Ovomu čovjekoljubivomu pozivu odazvali su se gg. članovi saborski i uslied toga je podpisni arak zakružio po sabornici za najboljim uspjehom.

Nakon toga je saborski bilježnik g. M. Mrazović izviestio vis. sabor, da su na temelju već izrečenoga načela, kojim je ustupljeno mjesto rodoljubom Dalmatinskim u ovoj sabornici, u sredini saborskih članovah zauzela mjesto dva rodoljuba Dalmatinska, zajedno članovi sabora Dalmatinskoga najme gg. Klaić i Tripković; visoki sabor primi ovo izvješće sa zadovoljstvom i pozdravi rodoljubnu braću Dalmatince sa „živili.“

Poslje toga izviesti g. Josip Brigljević, zastupnik iz županije Varaždinske, da se je ustanovio odbor za pregledanje zemaljskih zakladah pod njegovim predsjedničtvom, ali da je on opazio, da u tom odboru neima nijednoga zastupnika iz Slavonije, premda će i slavonske zaklade naročito zaklade na grad Osiek spadajuće biti predmetom odbornoga iztraživanja i pretresanja.

Zato predlaže, da se od strane gg. zastupnikah iz slavonskih krajevah ovomu odboru pribodaju barem dva člana i predlaže u tu svrhu gg. Ljudevita Salopeka i Ladislava Arvaja.

Ovaj predlog bude tako u načelu, kao i glede predloženih osobah jednoglasno primit.

Zatim bude čitan i bez ikoje opazke odobren zapisnik, sastavljen o 11. saborskoj sjednici, 15. svibnja t. g. držanoj.

Isto tako bijahu čitani i odobreni dopisi:

1.) na grad Osjek radi izbora novoga zastupnika na mjesto odstupivšega medjutim zastupnika g. Dimitrije Tajčevića;

2.) na županiju zagrebačku za dalnje postupanje, da se preduzme izbor novoga zastupnika u trgovištu Samoboru, na mjesto neodobrenoga zastupnika g. Antuna Štoca.

Izza ovoga bude čitan te bez ikoje opazke odobren zapisnik o 12. saborskoj sjednici, držanoj na 16. svibnja t. g.

Nakon toga bude čitan premilostivi kraljevski odpis od 11. svibnja t. g. br. 406/pr. kojim se ovomu saboru povodom predstavke upravljene na Nj. kraljevsko apostolsko Veličanstvo iz saborske sjednice od 29. travnja 1861 priobćuju u prevodu kraljevsko-hrvatsko-slavonskim dvorskim dikasterijom legalizirana abdikacionalna pisma, uz koja je Nj. Veličanstvo kralj Ferdinand V. krunu položio, a Njegova c. kr. Visost nadvojvoda Franjo Karlo predstolja se odrekao.

Istim premilostivim odpisom dozvoljuje Nj. kr. apošt. Veličanstvo, da se ovaj sabor o istovjetnosti njemačkih izvornikah u kućnom i državnom arkivu nalazećih se putem posebne deputacije obsvjedoči.

Izza toga budu čitane pomenute abdikacionalne izprave u hrvatskom prevodu, legaliziranom na 11. svibnja 1861 po vis. kraljevskom dvorskom hrvatsko-slavonskom dikasteriju i to izprava o položenju krune po Nj. Veličanstvu kralju Ferdinandu V. od 2. prosinca 1848, zatim o odreknuću nasliednoga prava na priestolje po Nj. c. kr. Visosti nadvojvodi Franji Karlu od 1. prosinca 1848.

Toli glede premilostivoga kraljevskoga odpisa, koli glede izpravah abdikacionalnih ovdje navedenih zaključeno, da se imadu tiskati i u odsjeke za pretresivanje predati.

Zatim je svietli g. ban priobćio saboru brzojavni dopis kraljevskoga dvorskoga hrvatsko-slavonskoga dikasterija od 17. svibnja 1861 kojim vis. dikasterij javlja: da je g. ministar pravosudja austrijanski očitovao, da se dalmatinski rodoljub Vragolov s drugovi za sada nemože pustiti na slobodu, jer su po prisežnom svjedočanstvu nepristranih svjedokah osvadjeni radi težkih zločinah; u ostalom obećaje brzo dovršenje iztrage i rješitbe parnice po sudcih posve nepristranih; vis. dvorski dikasterijum obećaje obširnije izvješće prvom poštom.

Usljed toga zaključeno nakon podulje razprave na predlog g. Sl. Vrbančića: da se odmah i nečekajuć na obećano obširnije izvješće vis. dvorskoga dikasterija u smislu prijašnjega zaključka Nj. kralj. Apostolskomu Veličanstvu podnese predstavka za pomilovanje Vragolova i svih onih dalmatinskih rodoljubah, koji su povodom po Nj. kr. apostolskom Veličanstvu u načelu izrečenoga sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom i radi rodoljubivih korakah učinjenih na tom temelju i u najboljem pouzdanju u kraljevsku rieč budi zatvoreni, budi u obće pod iztragu stavljeni, a izra-

Digitized by Google

djenje ove predstavke povjereno je na predlog g. Ivana Perkovca g. Slav. Vrbančiću.

Nakon toga čitan je zapisnički predlog osrednjega saborskoga odbora od 17. svibnja 1861 o premilostivom kraljevskom odpisu od 9. svibnja 1861 br. 407, kojim se riešava predstavka podnešena iz sjednice od 1. svibnja 1861 posebnom saborskom deputacijom Nj. kralj. apoštolskom Veličanstvu glede zastupanja vojničke krajine i protegnuća ustavnih institucijah na nju, zatim glede povratka grada Senja pod gradjansko ustavnu upravu i glede sdruženja Dalmacije i kvarnerskih otokah s kraljevinom hrvatsko-slavonskom.

Odlučeno: da se ovaj predlog tiska, i prije razprave medju članove saborske porazdieli.

Zatim stavi svietli g. ban do znamja saboru:

a) da su izkazi o glavničnom i kamatnom stališu pojedinih zemaljskih zakladah kod kr. namjestničkog vieća gotovi i sa svimi za potanje obavješćenje i razjasnjenje potrebitimi oblozi pripravni, da ih upotriebi odbor ad hoc, što se je pod predsiedničtvom g. Josipa Brigljevića ustanovio; zatim.;

b) da isto tako kod kr. namjestničkoga vieća na razpoloženje visokoga sabora pripravna leže razpravna djela o uredjenju zadrugah, ovom životnom pitanju za naš narod i da se uz ta djela nalazi i osnova zakonska, sastavljena na temelju potankoga pretresivanja prijašnjih oblastih, te odprije obstojavšemu ministarstvu nutranjih posalah za riešenje podnešena a sada poslana vis. dvorskim dikasterijom za saborsko pretresanje i riešenje ustavnim zakonodavnim putem.

Glede prve dojave odlučeno:

ad a) da se izkazi o zakladah imadu po odboru „ad hoc“ preuzeti i upotriebiti, a glede druge

ad b) da se zakonska osnova o uredjenju zadrugah po *prijašnjih oblastih* izradjena ima u tisak dati i u savezu s *osnovom o istom* predmetu po g. Franji Žuželu predloženom i već na dnevni red stavljenom po odsjecih u pretresivanje uzeti.

Povodom prve od ovih po svietlom g. banu učinjenih prijavah predložio je. g. Koloman Bedeković, zastupnik iz grada Varaždina, da se svietli g. ban umoli, da odboru za pregledanje zemaljskih zakladah izaslanomu putem kr. namjestničkoga vieća priobćiti dade spise, protežuće se na prodaju kuće zemaljske u Varaždinu pod nazivom „Cellegium“ poznate.

Ovaj predlog bude primljen.

Nadalje predloži isti zastupnik g. Koloman Bedeković, da se svietli ban umoli, da naredi tiskanje pisamah tičućih se zaklade vjerozakonske i naukovne, te da naredi, da budu saboru predložena.

Povodom primjetbe učinjene g. Josipom Vuščićem zastupnikom iz grada Križevca i izvjestiteljem odbora za izpitivanje zemaljskih zakladah: da se ta pisma još sveudilj nalaze kod ugarskoga namjestničtva, predložio je preuzv. g. biskup Josip J. Strossmayer, da se zaključi, da se ta pisma od ugarskih dikasterijah tražiti imadu, pak da se svietli g. ban pozove, da u smislu toga zaključka pomenuta pisma svojim putem potraži.

I ovaj predlog bude odobren i kao zaključak primit.

Nakon toga budu čitane molbe i predlozi, što su izza posljednje sjednice putem vis. predstojničtva na sabor stigle i to molba:

1. Molba zastupničtva občine Virovitice od 2. svibnja 1861 u tom sastojeća, da se ista občina na čast slobodnoga i povlaštenoga trgovišta podigne.

Buduć da je već u sjednici od 15. svibnja t. g. ovakova molba od strane občine Virovitičke ovomu saboru podnešena i odboru za molbe predana bila: to se ima i ova nova molba predati istomu odboru.

2. Molba g. Josipa baruna Neustädtera c. kr. podmaršala od 18. svibnja 1861 u tom sastojeća, da bude zakonom priznat za velikaša u ovoj zemlji, odlučeno: da se izruči odboru za molbe.

3. Molba učiteljah iz Koprivnice, molećih da se zakon stvori o tom:

a) da svim učiteljem glavnih i pučkih učionah pristoji osobni glas u županijskih skupštinah;

b) da učiteljstvu pučkih i glavnih učionah svake županije pristoji pravo po jednoga zastupnika pošiljati na sabor hrvatsko-slavonski.

Po predlogu g. vel. župana Ljudevita Vukotinovića poduprtom po većini odlučeno: da se i ova molba preda odboru za molbe.

Zatim predloži: 1. tri predloga g. Vinko Pacel, da se vis. sabor pobrine.

a) kako bi se namjestio g. Bogoslav Šulek za prvoga arkivara u zemaljskom arkivu;

b) g. profesor Sime Ljubić za čuvara u muzeu.

c) g. Franje Kurelac za knjižničara narodne knjižnice.

Odlučeno: da se postavi na dnevni red i u odsjeke odputi.

2. Predlog g. Antuna Vakanovića zastupnika Bakarskoga, neka se zakonom ustanovi: da se gradu i kotaru bakarskomu podjeljuje pravo i sloboda, da si u skupštini izabire sve občinske častnike, naročito i prvoga i drugoga sudca izmedju trih kandidatah sposobnih, gradskim kapetanom za svaku čast predloženih, a da se dokine dosadašnji nezakoniti običaj, uz koj je gradski kapetan prvoga i drugoga sudca imenovao.

Glede ovoga predloga odlučeno: da se na dnevni red postavi i u odsjeke odputi.

3. Predlog g. vel. župana Križevačkoga Ljudevita Vukotinovića o tom: da se pitanje o utemeljenju i uzdržanju narodnoga muzea kao zemaljskoga zavoda povjeri onomu istomu odboru, koj se bavi s osnovom o uredjenju jugoslavenske akademije.

Ovaj predlog bude primljen i za to na spomenuti odbor odpućen.

4. Predlog g. Antuna Vakanovića Bakarskoga o tom, da se u Nj. kralj. Veličanstva umoli anmestija i dozvolja za bezkarnjivi povratak u domovinu za sve one pomorske mladiće, koji se radi svoga odsuća na pomorstvu zakonom o novačenju za bjegunce drže, a njihove obitelji, da se globah rieše.

Ovaj predlog odpućen je po odluci sabora na odsjeke.

5. Predlog g. Ivana Kukuljevića vel. župana zagrebačke županije uz zakonsku osnovu o tom: da se narodni jezik zakonom proglasi učevnim i poslovnim jezikom u svih učionah i u svih granah javne uprave.

6. Predlog g. Svetozara Kuševića, narodnoga zastupnika o tom: da se zaključkom saborskim svi narodni zastupnici rieše obvezanosti držati se naputakah može biti dobljenih.

Oba ova predloga budu za prešna priznata i za to, da se imadu prije svega u odsjecih u pretresivanje uzeti.

Napokon je svietli g. ban digao sjednicu i izjavio, da bližnje sjednice nemože biti prije 22. svibnja t. g. na što

Digitized by Google

bude odlučeno, da se prva buduća sjednica ima držati na 22. svibnja 1861 u 10 satih prije podne.

Tim bude ovaj zapisnik završen i podpisan.

Šokčević s. r. ban. Mrazović s. r. saborski bilježnik.

Mato **Mrazović.** Čita zapisnik 13. sjednice. Ovaj bio je bez ikakve primjetbe primljen.

Slavoljub Vrbančić. Čita predstavku sastavljenu po odluci prijašnje sjednice radi zatvorenih Dalmatinacah.

Antun Stojanović. Čita na preuzv. g. bana prispjevši i visokom saboru po smislu zaključka ovog sabora u sjednici od 16. svibnja 1861 donešenog u izvoru priobćeni odpis visoki kralj. privremenog hrv.-slav. dvorskog dikasteriuma od 19. svibnja 1861 br. 420/pr. Isti gospodin čita ovomu odpisu priloženi prepis dopisa, koj je od c. kr. ministarstva pravosudja pod 17. svibnja 1861 br. 374 i 375 u obziru karne iztrage proti Dalmatincem Jurju Vragolovu i drugovah dikasteriuma na njegovo posredovanje stigao.

Mirko **Šuhaj.** Iz ovog dopisa ministarstva pravosudja osvjedočili smo se, da sam ja podpuno pravo imao, da se ovdje neradi o prostom nego o političkom zločinstvu.

Ja mislim, da predstavka neodgovara našemu zaključku, sastavitelj bo iste je izrazio, da se imaju svi uapšenici u Dalmaciji, koji su za našu stvar postradali, pustiti na slobodu, ali mi moramo se napose za Vragolova zauzeti, budući da ministarstvo pravosudja, koje će tu stvar riešiti, neće u obzir uzeti napose Vragolova i njegove sudruge.

Makso **Prica.** Glede sastava pročitane predstavke imao bi jednu primjetbu: Naš zaključak glasi, da imamo izraditi amnestiju glede uapšenog Dalmatinca Vragolova.

Po mojem mnienju donosi amnestija, da se ne može iskati da se okrivljenik oprosti od zločina, nego da se iztraga proti istomu povedena posve dokine; jerbo prije, nego se osuda izreče, nemože se nitko krivcem smatrati; zato predlažem, da se u predstavki kaže, da se iztraga proti ovomu čovjeku povedena posve dokine.

Franjo Žužel. Ovdje je zaključeno, da se ima predstavka poslati na Nj. Veličanstvo, i ja bi želio, kad bi se nadao da bi naša predstavka imala uspjeh; ali iz onog telegrama, koj je ovdje pročitan, vidimo, da neće imati uspjeha; jerbo je Nj. Veličanstvo mnienja, da su ovi ljudi okrivljeni sa zločinstvom; vidimo i to da se riešenje čim prije obaviti ima. Isto tako sliedi iz ovog njemačkog ministerialnog dopisa, da su ovi ljudi okrivljeni s velikih zločinstvah, i da se iztraga naprečac nemože ukinuti.

Ja sam toga mnienja, ako bi to doista bila, što je ovdje pisano, da je jako mučno upušćati se u to, da se amnestija podieli tim ljudem i to radi posljedicah; jer tamo su krivnje navedene kao veleizdaja i uvreda Veličanstva, a ove mi pod našu zaštitu ne možemo uzeti bez nove štete istim okrivljenim, jer ako bi ovi i bili amnestirani — što dvojim — a to bi im ostala ljaga. Ja mislim, da su ovi ljudi s pristranosti i strasti okrivljeni, te bi želio da to izadje na vidjelo i da tako stoje pred svietom oni očišćeni, a njihovi protivnici osramoćeni. Po smislu telegrama povesti će se iztraga, i mi bi želili, da ova iztraga bude pravična; nu kako nam je svim poznato, imamo se bojati, da će biti pristrana, jer nam je svim poznato, da je Dalmacija razdieljena na dvie strane, u narodnu i protinarodnu, i neznam, da li bi se u sadašnjem položaju našao jedan čovjek, koji nebi pripadao jednoj ili drugoj stranci.

Ja sadašnji položaj Dalmacije prispodobljam s onim vremenom, kako je kod nas bilo prije g. 1848 kad nije bilo kolibe, gdje nebi bilo stranakah, gdje od prve glave u domovini do skrajnjeg seljaka spadalo sve k jednoj ili drugoj strani, jerbo je bilo pitanje životno, pitanje, koje je svakoga zanimalo, pitanje, koje nije kao obično, samo razum pretresivao, nego gdje se je i srce umiešalo, gdje su strasti vladale.

Iz novinah i privatnih dogovorah sam se osvjedočio, da ondje neima čovjeka, koj nije strasću zauzet za jednu ili za drugu stranku, te tako iztraga mora za jednu ili za drugu straku izpasti krivična.

S toga sam ja mnienja, da mi Nj. Veličanstvo molimo, da povjerenike tamo pošalje, koji bi imali iztraživati, da budemo sigurni, da neće iztraga biti pristrana.

Mi nezahtievamo, da za našu stranku izpadne, ali moramo skrbiti, da nebude proti našoj stranki.

Ovaj predlog nije nov, on je bio u običaju u našem carstvu i u našoj kraljevini, ne samo kod civila, nego i kod militara.

Mi znamo moja gospodo! da su se pri naših županijah više putah strasti razigrale, da je Njegovo Veličanstvo poslalo povjerenike, koji su iztraživali, i to upravo zato, jerbo su bila dva tabora u žnpaniji, i jer se je vidilo, da nemože biti povedena iztraga bez pristranosti; zato su slali inostrane za povjerenike. Zato mislim, da molimo Nj. Veličanstvo, da se i u Dalmaciju pošalju povjerenici, koji bi imali obaviti iztragu.

Ja bi još jedno želio, ako bi moje mnienje prodrlo, da i mi 2—3 člana od našeg sabora onim povjerenikom pridružimo, koji bi s kraljevskimi povjerenici iztragu vodili.

Jovan Živković. Imam primjetiti g. predgovorniku, da ministar neima pravo po današnjem austrijskom zakoniku obustaviti povedenu iztragu.

Ako mi ovdje kao narod molimo, to mi time samo dužnost izpunjavamo; zato podupiram predlog g. Price, i pridodajem, da ovo leži u zakoniku austrijskom, i da je to slučaj, koj se može ovdje uporabiti; s toga da mi u našoj molbi izjavimo, da se ova iztraga obustavi, jer je samo politički prekršaj, a nikakovi zločin, tako zvani „gemeines Verbrechen.“

Ladislav Ballog. Ja se slažem sa predlogom g. Vrbančića, nikako pako s opazkom g. Price, jerbo nigdje nevidim, da je kakovo drugo zločinstvo, nego kaže se, da je političko.

Stjepan Pavleković. Koliko prvo nisam uvjeren bio, da je ovo upravo samo politička pregreška, toliko sam sada iz onog njemačkog dokumenta upućen, da nije ništa drugo, nego samo politička pregreška. Mi imamo toliko primjerah, da je Nj. Veličanstvo ne samo pregreške odpustilo, nego i odredilo, da se iztragi mjesto nedade.

Mi smo sada sasvim u ovom slučaju, da možemo držati skupštine, da viećamo o tom, dakle ondje, istina je, da se više putah pripeti, da u onih sredstvih, koj više se izvrući, da se izrazi nepovoljno i oskruni koju osobu u skupštini, da imamo mir med nami prama obsolutnoj vladi oštrije izraziti zadovoljnog uzroka, kako namieravamo slobodne govore držati u saborih i izboru poslanikah, prekoračimo i Nj. Veličanstvo višekrat pokazalo velikodušnost u ovom poslu, da iztragu obustavi jer niti sabori niti izbori poslanikah bez slobode govora mjesta niemaju, zato pristajem uz g. Živkovića.

Ivan Kukuljević. Na koliko sam razabrao pismo ovo njemačko, koje smo sada čuli, najveća je krivnja, koja se daje osobito g. Vragolovu, za kojega se naš sabor, a poslje naša deputacija u Beču zauzela, što je on oduševljen za narodnu stvar, protivio se dalmatinskoj birokraciji i dušom i tielom, i svimi silami nastojao, da se naša idea ondje realizira.

Digitized by Google

Najglavnija krivnja opet je ta, kako njemački dopis kaže, da on sa svojimi privrženici želi njekakovo slavjansko carstvo i vladu utemeljiti.

Gospodo! mi koji smo živili sada prošasto vrieme u našoj domovini, i koji poznamo carstvo austrijansko, znamo, da se je ova krivnja i potvora svakom zgodom, svakom prilikom dà u svakoj zemlji, gde Slavjani tu nesreću imadu stanovati, upotriebila i opetovala i još sada na svakojake svrhe upotrebljuje.

Mi znamo, da je u vrieme njemačke vlade prošastih 12 godinah kod nas svaki, koj se je ćutio poštenim Hrvatom koj je u sebi nosio ćut za narodnost, napredak i za čitavo slavjanstvo, buduć da mi jesmo Slavjani, ako nam i cieli sviet to tajio bude, da je svaki bio tako zvani panslavista. Upravo ova idea je, koja se ovdje i Vragolovu i njegovim drugovom spočituje i za zlo prima.

Mi vidimo, da je taj isti manöver tako dobro i u Ugarskoj izveden kod onih siromašnih Slovakah, koji i nadalje Slovaci ostati žele, kao i kod Srbah, koji žele Srbi ostati; to isto se spočituje našoj braći Čehom, koji žele Česi ostati, to iste biva kod Poljakah i Slovenacah, koji žele Slovenci biti, a ne Niemci postati.

Mi vidimo, da njemačka birokracija austrijanska uviek jednim putem ide, i jednim sredstvom se služi, a najbolje joj je to sredstvo, kad kaže, da žele ovi njim protivni ljudi slavjansko carstvo i panslavizam razprostirati.

Koliko je u tom istine, to znamo iz izkustva našega, i ja mislim, da neima nikoga u našoj domovini, koj je radio za svoj jezik, za narodnost, za procvietanje slavjanske idee u Austrii, da neima nikoga, koj bi pri tom o kakvih pogrešnih ideah snivao, kakove se ovdje ovoj gospodi predbacuju.

Naša je dakle dužnost neglededć na sve dopise, neglededć na sve dosada učinjene korake, da se opet i opet za ovu gospodu zauzmemo, koja su toliko okrivljena, i da si dosljedni ostanemo s toga mislim da ovu predstavku u kojoj se Vragolov napose napominje s opazkom g. Price svakako podnesemo moleći da se iztraga na pristranosti osnovana sasvim dokine, te da se u istoj predstavki i ono pridrži, što je g. Žužel predložio, jer sam uvjeren da se time nebi ništa postiglo, kad bi se onamo povjerenik poslao, jer bi iz Beča opet mogli doći takovi povjerenici, koji su istim duhom opojeni, kojim i oni koji obtuženike okrivljuju. Stvar će se samo onda dobro riešiti kad se ta iztraga simpliciter dokine i odstrani.

Mato Mrazović. Ja nebi bio zato, da se u predstavki izraz upotriebi, da se iztraga dokine; nego da se izraz „pomilovanje“ upotrebi, jer to je jedan čin, kojim se može Nj. Veličanstvo smilovati, jer ylada nebi imala razlog isti tečaj sudbeni prekinuti, nego samo pravo pomilovanja, koje može i prije i poslje iztrage slieditи.

Aurel Kušević. Ja sam za predstavku a što se prošnje tiče nemogu biti mnienja g. Price ni g. Vrbančića, jer vladar samo krivcem može milošću izkazati i pomilovati ih.

Da bi se ja u istom položaju ovih ljudih nalazio, nebi molio ni amnestiju, ni dokinuće iztrage, nego da mi se dopusti ustavnim načinom braniti se.

Ja sam dakle toga mnienja, da se odmah na slobodu puste, da jim se prilika dade, da svoje oskvrnjeno ime poprave, jerbo na ustavnom temelju „summum jus za njemačku birokraciju je summa injuria.“

Mato Mrazović. Ja bi se slagao posve za g. Aurelom Kuševićem, da bi se ova iztraga za Vragolova i sudruge povela u normalnom stanju kad je svjedok i sudac miran; ali sada gdje u Dalmaciji kako sami znamo, strasti i pristranosti vladaju, i kao što je g. Žužel kazao, niti svjedok niti sudac nije nepristran.

Mislim da bi slabu uslugu time učinili Dalmatincem.

Oni mogu najpravedniji biti ali ipak krivnjom obiediti se; zato ostajem kod mog prijašnjeg predloga.

Slavoljub Vrbančić. Ja se neslažem sa mnienjem g. Aurela Kuševića, jerbo u Dalmaciji vlada aust. kaz. zakonik; po kojem se oni, koji su okrivljeni s težkih zločinah, nemogu na slobodi braniti.

Po obstojećem aust. kaz. zakonu moraju se takovi okrivljenici zatvoriti.

Petar Očić. Ondje da se iztraga dokine, ja mislim, da niti je umjestno, niti svrhi shodno.

Iz ovog pisma vidi se, da je iztraga već dospjela do onog štadiuma, da sudac samo izreći treba osudu.

Ako stoji da zakon suspendirati nije nitko vlastan, nego samo exekutivna vlast, to sam ja mnienja, da je shodno ograničiti se na prošnju, osnovanu na razlozih pomilovanja.

To je jedini put, jedino sredstvo, koje bi tamo vodilo, da se s jedne strane pospješi ono, što se namjerava a s druge strane da se vladaru upravo prilika pruži, pomilovanjem željam i prošnjam sabora doskočiti.

Makso **Prica.** Ja nebi bio po drugi put progovorio, da tomu nije povod dao predlog g. Mrazovića, da se za uapšene Dalmatince izprosi pomilovanje.

Ja mislim, da će visoki sabor prosuditi moći, da je velika razlika medju amnestijom i pomilovanjem. O pomilovanju može samo onda govor biti, kada je krivnja osudom konštatirana, te se onda Nj. Veličanstvo moli, da ono izgladi, što je u zakonu povriedjeno. Amnestija pako onda se upotrebi dok nije konštatirano, da je tko krivac zločina, što mu se u grieh upišuje. Zato u tom slučaju nemože se ništa drugo iskati, nego da se Nj. Veličanstvo umoli, da baci velo na ono, što se je dogodilo, da se to zaboravi, i da se tako svaka iztraga dokine.

Ja mislim, da ćemo najbolje shvatiti smisao, ako molimo Nj. Veličanstvo, da iztragu dokine.

Slavoljub Vrbančić. Ja sam dakle ovako formulirao. (Čita predstavku:)

Vaše posvećeno c. kr. apostolsko Veličanstvo! kralju i gospodaru naš premilostivi!

Izza kako je previšnjom diplomom od 20. listopada obećana narodu hrvatsko-slavonskomu povrata njegovih historično-ustavnih pravah, bila mu je briga nastojati o tom, da se trojednoj kraljevini pridruži Dalmacija kao starodavno njezino udo.

Vaše Veličanstvo je ovu želju Hrvatah i Slavonacah izvolilo priznati za pravednu, te milostivo i to opetovano izjaviti da sdruženje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom želi, i da će biti skrb Vašega Veličanstva da se ovo sdruženje u djelo privede.

Na ovom prekretu dalmatinskih državopravnih odnošajah porodile su se ondje dvie stranke: jedna potaknuta blagostivimi riečmi Vašega Veličanstva i našim povladjivanjem nastojala je o tom, da se sdruženje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom uspješi, — a druga, imajući u svojih rukah sudbenu i upravnu vlast zemlje trudila se je ovo sdruženje osujetiti, i narodu u Dalmaciji omraziti.

Naravna posljedica sukoba ovakovih stranakah bila je razigranje strastih, a ovo je povod dalo političkim griehom u koje su s nesmotrenosti pali pojedini zanešenici.

Digitized by Google

Vaše Veličanstvo! Narod hrvatsko-slavonski postupnu želju ovu za sdruženje povod je dao, ako i posredno samo što su se stranke one u Dalmaciji porodile, te mu se sada na žao daje, što njekoji Dalmatinci stradaju zato, što su možebiti posrnuli u prevelikoj revnosti za cilj plemeniti i uzvišen: zato se sabor trojedne kraljevine utiče sa sinovljim pouzdanjem pred priestol Vašega Veličanstva s poniznom molbom: da Vaše Veličanstvo u izobilju svoga veledušja i svoje milosti izvoli sve one, koji su u Dalmaciji uslied političke razmirice zametnute pospješivanjem sdruženja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom politički okrivljeni, a poimence Gjuru Vragolova iz Cavtata i drugove amnestirati, i premilostivo odrediti, da se svaka daljna iztraga proti njim dokine.

Sabor ovaj tim većim pouzdanjem stupa s ovom svojom molbom pred uzvišeni priestol svoga apostolskoga kralja, što se je Vaše Veličanstvo spodobne okrivljenike, dapače i težke zločince bez ičije molbe i u doba političke tišine tolikoputah već pomilovati udostojalo.

U Zagrebu 22. svibnja 1861.

Vašega posvećenoga Veličanstva prepokorni i vazda vjerni podanici.

Sabor trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonsko.

Preuzv. g. **ban.** Primate li redakciju?

(Svi: primamo.)

Antun Stojanović. Čita:

a) prošnju obrtnikah zagrebačkih za obranu proti zloporabi slobode obrta; (na odsjeke)

b) nadalje prošnju Ivana Čurčije iz Budovacah občine Draganičke, da mu se kano pogorjelcu podpora podieli; (povratit.)

c) predstavku skupštine zagrebačke od 18. svibnja 1861, koja moli, da sabor inartikulira grofa Jankovića.

Hugo Marinović. Ja mislim, svaki po cieloj domovini priznaje zasluge g. grofa Julija Jankovića.

Što se ovog predmeta tiče, to si ja dopuštam nješto primietiti. Ja mislim, da se ovo inartikuliranje ovdje nemože dokončati, jerbo po našem zakonu samo zakonito krunjeni kralj može izdati grofovsku diplome; no budući da g. grof Julio Janković pod zakonito krunisanim kraljem svoju čast zadobio nije, zato se ovdje nemože inartikuliranje dokončati.

Antun Stojanović. Čita prošnju narodnog kazališta zagrebačkog za mjesečnu podporu od 580 for.

Slaveljub Vrbančić. Neka se odputi na peticionalni odbor.

Mato **Mrazović.** Ja mislim da je vrlo potrebno, da se prešne naredbe učine, da družtvo nepropane.

(Čuju se njeki glasi: prešno.)

Ivan Perkovac. Ako se o tom radi, da se ovaj predmet kao prešan smatra, to ja imam nješto govoriti.

Mi nismo osnovu o uredjenju zadrugah za prešnu smatrali, već smo tu stvar odputili na odsjeke; sada bi ja rado znati kako može biti prešan predmet za naš sabor radi neznatnih i po mojem mnienju nevaljanih igračah.

Odbor je nješto ovdje molio, što nije dobro promozgao.

Baron Kušlan. Mi moramo ovdje razlučiti sposobnosti članovah narodnog kazolišta i samo zvanje ovog zavoda.

Naše kazalište je zavod narodni, te zato i čast i dostojanstvo naroda zahtieva, da se podupire. Mi znamo, šta je ugarski narod za svoje kazalište učinio, i znamo šta je njemačka vlada učinila za njemačko kazalištvo družtvo, kojemu je svake godine 5000 for. podpore dovala.

Ovaj predlog je prešnji od onog o zadrugah, jer se tu radi o načelnom pitanju, što je toj zavod zemaljski, i radi se najme o tom, da se narodno kazališno družtvo nerazpane.

Naša je zadaća, da ovo družtvo procvate, da svoje sile poveća, da i drugi članovi ovamo dodju.

Mi znamo, da je njihov jezik izpod svake kritike, ali je narodni zavod, i valja da ga podignemo na onaj stepen, gdje će odgovarati obrazovanju publika; tu se bo radi za budućnost ovog zavoda, i nesmijemo pustiti, da nam propane, jer je to izpod časti našeg naroda.

Stoga sam za predlog, da mu se podpora podieli, i to tim više, što je i njemačko kazališno družtvo podporu dobivalo.

Ivan Kukuljević. Kad bi mi tako sretni bili, i po primjeru drugih susjednih narodah imali već družtvo teatralno u različitih stranah domovine naše, onda bi se i ja slagao sa gospodom, koja kažu, da ovaj naš tako zvani zavod ili tako rekuć ovo kazališno družtvo nikakov obzir i nikakve podpore nezasluži.

Nu buduć mi u čitavom jugoslavenstvu, za kojega smo toliko oduševljeni, nikakovog drugog postojanog teatralnog družtva neimamo, nego upravo u Zagrebu, i buduć da znamo, da ovo družtvo, ako i nije klasično to je ipak prilično, zato se moramo skrbiti, da se ovo maleno družtvo nerazidje; a razišlo bi se, ako nebi od strane naše zemlje podporu dobivalo, ako se sabor naš nebi pobrinio, da ovo družtvo ostane kao sjeme za buduće klasično družtvo.

Stoga se slažem sa gospodom, koja su zato, da se ona prošnja smatra kao prešna, i da se čim prije moguće, rieši.

(Odlučeno na odsjeke.)

Preuzv. g. **ban.** Sada je red govoriti o zastupničtvu Krajine, o Senju i Dalmaciji.

Dragojlo Kušlan. (Čita zapisnik osrednjeg odbora sastavljen u predmetih tičućih se grada Senja, Dalmacije i vojničke Krajine.)

Jovan Živković. Ja sam proti predlogu. Mislim da je potrebno točku za točkom razglaboti. Najprije je na redu grad Senj a onda Dalmacija.

Što se grada Senju tiče, to se ja podpuno slažem, do se to pitanje prije ricši.

Što se Dalmacije tiče imali smo priliku o njoj govoriti, ali se još nigdje nije izreklo, što bi bratinska dužnost bila; mi znamo, da je Dalmacija najprije korake učinila, koji su neugodni a možebit da smo i mi glede njih iste korak učinili.

Dalmacija nezna, kako mi stojimo, i nezna, kako mi s Dalmacijom stojimo. Mi znamo, da ima Dalmacija svoja municipalna prava, i zato je potrebno, da se ovom prilikom u predstavki napomene, da nemoju straha od nas za svoja posebna prava, koja smo mi pripravni uvažiti i osigurati. Ja ovu točku ovako formuliram, „koje su gotove sva municipalna prava iste kraljevine glede njezine domaće samouprave dostojno uvažiti, i medjusobno ustavnim putem osigurati.“

Mirko **Horvat.** Mi doista nismo postignuli ono, što smo od Nj. Veličanstva kralja podpunim pravom tražili, ali ipak smo nješto postigli, da braća naša, koja su proti svakom pravu čovječanskom i božjem od nas oddružena, priliku imadu u naš krug stupiti, da velim ova braća naša pred licem Evrope želje svoje izjaviti mogu. Mi nemožemo s time zadovoljni biti, to samo onda biti možemo, kada nam se stara naša prava neoskvrnjena povrate. Mi moramo nastojati, da našu čast pred Evropom spasimo, dočim s jedne strane nepopuštajmo ni za dlaku od naših pravah, a s druge strane,

Digitized by Google

da svaku priliku prihvatimo, da naša stara prava natrag dobimo; to je što se u obće kralj. propozicijah tiče. Što se Dalmacije napose tiče, to nije sabor naš nego i narod i Nj. Veličanstvo pripoznalo, da je Dalmacije cjeloviti dio trojedne kraljevine. Nadalje priznalo je Nj. Veličanstvo da državnopravna pitanja, koja naš sabor ima riešiti, i koja se cielog teritoriuma trojedne kraljevine tiču, samo onda valjano i pravilno budu se mogla riešiti, ako bude zastupan sav narod, dakle i Dalmacija.

Mi znamo, da narod u Dalmaciji želi sdruženje s Hrvatskom, i da se zločesto mnienje, koje si je sabor dalmatinski osvojio, ima pripisati samo spletkam inostranacah.

Nadalje naš sabor je protest zaključio proti tomu, što je sabor dalmatinski bez svakoga porazumljenja s našim saborom poslao zastupnike na carsko vieće.

Ja mislim, da u odgovoru, koji želimo Nj. Veličanstvu kralju našemu dati, sledeći predlog učinimo. (Čita.)

Eugen Kvaternik. Ovdje se je rieč povela, da mi na kralj. reskript Nj. Veličanstvu naše mnienje izrazimo.

Ja sam ovdje, što se ovog predmeta tiče, moram istinu kazati, neugodno dirnut, jer vidim, da ljudi, koji su okolo osobe Nj. Veličanstva, njemu zlo i naopako savjetuju.

Tako na priliku u pismu predsjednika našeg dikasterija glede Dalmacije nalazim, da stoji ovako. (Čita.)

Ovdje se o Nj. Veličanstvu kaže, da si je pridržalo pravo riešenja ovog pitanja, a u kralj. propozicijah pako naročito se izražuje. (Čita.)

Ja ovdje gospodo i zastupnici naroda! vidim protuslovje.

Ja mislim, da bi oni koji su okolo Nj. Veličanstva vladara uputili bili, kako valja prilikom izdanja ovog pismo, Nj. Veličanstvo bi bilo uvidilo, da je u protuslovju.

Ja mislim, da u predstavki ovo protuslovje opazimo, i da se ovo pitanje na temelju kralj. propozicijah izravnati ima.

Drugo imam opaziti g. Živkoviću, koji kaze, a) da Dalmatinci neznaju, kako će mo mi sami stajati, b) da Dalmacija ima svoja municipalna prava. Što se prvog tiče: znamo da je bio ovo danah privatni sastanak u Beču s Dalmatinci, u kom se pitanje stavilo: bili se tada hotjeli Dalmatinici s nami složiti, ako mi stupimo u savez sa Ugarskom, a oni su odgovorili, da neće — daklem ni tu nismo mi Hrvati ni malo krivi.

Što se druge opazke g. Živkovića tiče, da Dalmacija ima svoja posebna municipalna prava, to nestoji, jer Dalmacija stenje pod šibom absolutizma, kao i druga koja god austrijska provincija; ali on je hotio reći, da ima državno pravo historično. Ja bi mu odgovorio, da se državno pravo Dalmacije osniva na temeljnih zakonih naroda hrvatskoga, ovi temeljni zakoni, tičući se kuće habsburžske jesu ovi od god. 1527. i 1712. Jedan i drugi ovih zakonah dokazuje, da Dalmacija sama po sebi historično državnog prava neima, no skupno s ostalim hrvatskim narodom ima.

U Dalmaciji živući dolnji Hrvati, i oni imaju ista historična prava, koja i gornji Hrvati s tom razlikom, da gornji Hrvati uživaju svoja prava, te nam je zato dužnost izraditi to, da i dolnji Hrvati budu ista prava uživali. Dakle, ako mi našemu kralju u adresi budemo očitovali, da mi time nevredjamo ustav, dapače, da će mo njegova prava više utvrditi, i kad kažemo, da on Dalmaciju jedino na temelju sankcije pragmatičke posjeduje, i ako Dalmacija u tom absolutizmu ostane, da će se vladar uvjeriti, da se ovdje neradi o kakvom gospodstvu, nego o pravih naroda, o obezbjedjenju pravah naših i njegovih na Dalmaciju: zato pristajem uz predlog g. Hervata sprimjetbom, da se državna prava Dalmacije osnivaju na temelju obćih temeljnodržavnih krune i kraljevine hrvatske zakonah, i to, što se tiče habsburžske dinastije na onom od god. 1527 i 1712. Jedan i drugi taj zakon daje Dalmaciji prava državna, kojih nju nitko, ni isti vladar lišiti nesmije, mogo bo bi s time ista svoja vladarska prava napram inostranstvu proigrati, jer u dotičnom ugovornom diplomatičnom aktu od 16. svibnja 1712. naročito se kaže, da će prejasne obitelji habsburžske i ženski spol „in regime Dictorum Regnorum (Dalmacije, Hrvatske i Slavonije)“ prestolje naslieditи.

Samo još jedno primjetiti moram, da ovdje o kakovom pravu gornjih Hrvatah na dolnje govoriti, bilo bi suvišno i netemeljito; ova prava imadu svi jednako s tom samo razlikom, da se gornja Hrvatska na temelju ustavnom bar ponješto giblje, što joj upravo dužnost, a ne kakovo pravo podaje nastojati, da već jednom i dolnji Hrvati u uživanje njim kroz viekove uzkratjivanih pravah prispiju.

Ako mi dakle kralja našega u tom smislu i na ovom temelju ubaviestimo, te na podieljenje pravde pozovemo: nećemo time uvrieditи ćut narodah, dapače dignut ćemo njihova prava, ako mi kažemo Nj. Veličanstvu, da se na temelju pragmatičke sankcije krunisati ima, a učinit ćemo mu i ugodnu stvar, ako mi u adresi razložimo sve nezgode koje ga čekaju ako Dalmacija u tom položaju ostane. Ja sam gospodo! uvjeren, da će Njeg. Veličanstvo uviditi važnost ovih razlogah, jer se radi o pravih, koja ima prama onomu narodu u Dalmaciji.

Ja dakle opetujem, da sam u tom smislu za predlog g. Horvata.

Ljudevit Salopek. Ja se sasvim slažem sa mnienjem gosp. Živkovića, akoprem mi i nisu poznata municipalna prava Dalmacije, jerbo ono tečajem od više nego 100 godinah ostariela jesu i poznata su samo onima, koji posjeduju svojstva znanstvena, ali je potrebno onima pravo dati, da se izraze u ovom predmetu, kojih se ta stvar neposredno tiče, oni će najbolje znati, koja prava imaju, i ako takvo obstoji, nemože im se uzkratiti; zato mislim, da oni to zakonitim načinom mogu zahtievati, i mi dosliedno moramo njim to isto dozvoljiti. Ja bi podupirao i predlog g. Horvata, ali u koliko on navede, da dočim Dalmacija nije utjelovljena, da mi takodjer glede Dalmacije nebi mogli viećati o naših državopravnim odnošajih, nebi rad, da se pretresivanje naših državopravnih odnošenjah na ono vrieme odgodi, dakle Dalmacija ovdje zastupljena bude.

U položaju našem, gdje mi naša državopravna odnošenja utemeljiti imademo, bilo bi želiti, da to kao cjelokupno djelo učinimo; ali mi imamo i dužnost, anarhiju, koja bi se mogla poroditi, odstraniti i buduć da temeljnih zakonah neimamo, na koje se pozvati možemo; zato je potrebito, da naše državopravno pitanje čim prije riešimo.

Ja se slažem s predlogom g. Živkovića i takodjer sa g. Hrvatom u gore napomenutom smislu; glede pako predmeta, o kojemu viećamo sam mnienja, da se izraz redakciji njemačka vlada sa izrazom absolutna vlada preinači, jer mi se neborimo s nikakvim narodom, mi smo svi ustavni i borimo se za slobodu proti absolutizmu, koj nam razvitak naše slobode prieći.

Ivan Kukuljević. Priznati moramo, da u izpunjivanju pravednih narodnih želja naš narod na nikakov način doći nemože u ravnovjesje; jer kad imamo jednu želju izpunjenu, onda je s druge strane sigurno, da nam koja druga želja iz-

Digitized by Google

njekih razlogah od vlade neće izpunjena biti. To se je dogodilo i u najvovije vrieme glede naše želje, što se tiče združenja i zastupničtva Dalmacije i vojne Krajine.

Dok nam je bilo obećavano, da će na našem saboru Dalmacija zastupana biti i s nami zajedno viećati o sdruženju, u isto vrieme su nam odlučno odrekli da vojnička Krajina na našem saboru nemože zastupana biti.

Sada, kada nam je za rukom pošlo izposlovati dozvolu, da Krajina ipak zastupana bude, otimlje nam se ufanje, da će se Dalmacija s nama sdružiti i da će ovdje zastupana biti; buduć je kazano, da je to pitanje odgodjeno, i da će tek poslie biti rieseno.

Ovo postupanje i ova šaljiva, ali za nas žalostna igra diplomatičkih mudrolijah, mogla bi druge narode težko uvriediti, i svako pouzdanje uništiti; ali naš narod naučen i priviknut od viekovah svakojakim nezgodam, mora uvrede strpljivo podnašati, ali samo jedno čvrsto sačuvati ima, a to je muževna postojanost i dosljednost, koja nam treba osobito sada kada se svetih pravah, dobra i koristi svega naroda tiče, kad se napose o najsvetijem državnom pravu, o sdruženju Dalmacije, radi; postojani biti moramo tim većma, buduć da imademo u zalogu veliku i dragocienu stvar, nad kojom u čitavom carstvu neima vrednije, a to je sveta, pismom potvrdjena kraljevska rieč.

Ove kraljevske rieči moramo se čvrsto držatí i postojano ju čuvati.

Iz tog razloga pristajem sa svime uz onu gospodu, koja su zato, da se nova predstavka s novimi razlozi podkriepljena po prilici, kako ih je g. Horvat razložio, opet pošalje, u kojoj se zajedno i mnienje g. Živkovića uvrstiti bi moglo, i da se napomene kako mi rado svako municipalno pravo pojedinih dalmatinskih gradovah, nakoliko se sa ustavom slaže, sačuvati želimo. Nu nikako nebi mogli na to pristati, da Dalmacija kao država ima posebna municipalna prava. Dalmacija, kad je i sdružena bila s nama, imala je ista ona prava, koja i mi, a do toga dok nebude sdružena ostane u tužnom stanju, u kojem se nalazi. Dalmacija neima ustava i neće ga moći imati bez nas, jer su tamo i oni štatuti, koje druge austrijske pokrajine uživaju, obustavljeni.

Dalmacija kao i Krajina u isto vrieme, neuživa nikakvi ustav, zato držeći se svete zadaće naše, promicati svagda slobodu narodnu, dužnost je naša, da se mi za Dalmaciju i za narod, koj je jedne krvi, jedne prošlosti i jednog jezika s nami, i koj istu budućnost s nami imati mora, kriepko zauzmemo, i da na novo molbu milostivomu kralju pošaljemo u smislu, kako je g. Horvat manje više takodjer predložio. Jedino onda, ako bi se onaj predlog g. Horvata razumievati imao, da se državnopravna pitanja tek onda riešiti imadu, kad Dalmacija bude zastupana, nebi pristao uz njega i mislim, da se ta primietba izostavi.

Ako je komu ležeće, da se pitanje o državnopravnih odnošenjih naših prama Ugarskoj i Austriji čim prije rieši, to je doista i meni ležeće; ako bi pako to pitanje zavisno učinili od dolazka Dalmatinacah na naš sabor, mogli bi ga na daleko vrieme odgoditi. Što naša želja nije, u ostalom slažem se posve s gosp. Horvatom.

Josip Vranicani. Nakanio sam odgovoriti g. Živkoviću, da se ja neslažem, da se u predstavki upuštamo u pojedinosti uvjetah, koje mi želimo paktirati s Dalmatinci, jer to nije nuždno ni glede forme, ni glede samog čina. Glede forme zato, jer se ovdje radi o predstavci na Nj. Veličanstvo, a u takovoj zbilja jest suvišno, dapače neumjestno stavljati njeke pojedine uvjete, kojimi sa braćom Dalmatinci ugovarati želimo. U predstavci govorimo sa kraljem, ne pako sa braćom Dalmatinci. Radi čina nije nuždno, jerbo nigdje nismo vidili ni čuli, da je ona stranka u Dalmaciji, koja se s nami sdružiti želi, i koja se zove minoritet, ali u bitnosti je majoritet pokazala ikada strah, da ćemo mi nju podjarmiti, i da u napried zajamčiti moramo njeka municipalna prava, autonomiju i neodvisnost. Ona stranka nije to od nas nigdje zahtievala, jer se nas ona neboji; ona dobro zna, što nam treba, i što njoj treba, ona zna, da mi Dalmaciju podjarmiti neželimo, i da netražimo nikakova gospodstva nad Dalmacijom, već da ona prava, koja mi imamo na Dalmaciju, imadu i oni na nas, i u koliko su oni naši, u toliko smo i mi njihovi.

Onu drugu stranku pako, koja se zove majoritet, a jest u istini minuritet zalud se mi trsili umiriti, jer ju sa najboljom voljom umiriti nemožemo. Deputacija naša u Beču pitala je onu gospodu od tako zvanog majoriteta: hoćete li s nami, ako mi budemo onako il onako, i uviek je bio odgovor „nećemo, te nećemo“.

S toga dakle mislim, da bi bilo zbilja suvišno upuštati se u razglabanje vrhu pojedinih članakah ugovaranja sa Dalmatinci, i ove uvrstiti o predstavku na Nj. Veličanstvo.

Što se tiče predloga g. Horvata, ja nebi bio proti njemu samo da se kako drugčije štilizira i onako udesi, kako se nebi krozanj riešenje naših državopravnih pitanjah odgoditi, i u tom pogledu kakva pogibelj za naš državni život izvoditi mogla.

Slavoljub Vrbančić. Da je Dalmacija bila dio Hrvatske zemlje, i da spada po starodavnom pravu k trojednoj kraljevini, to je jasno kao sunce, i bilo bi suvišno obširnije o tom govoriti.

Njegovo Veličanstvo priznalo je naše zahtjeve, i izjasnilo je želju, da se dalmacija sdruži s trojednom kraljevinom. Kada se je sabor Dalmatinski razpisao, bilo je kazano i naloženo, da poslanike na ovaj sabor pošalje. Kad je tomu tako, to pitanje prestaje.

Dočim je Nj. Veličanstvo deputaciji, koja je pred Njegovo lice stupila, izjavilo, da vojnička Krajina ima biti zastupana na ovom saboru zato, što je cjeloviti dio ove kraljevine, i što će na ovom saboru riešena biti državopravna pitanja trojedne kraljevine, akoprem nedieli isti ustav, to mislim, da i Dalmacija kao cjeloviti dio trojedne kraljevine imala bi biti zastupana tim više, čim je kralj izjavio, da je pitanje o druženju Dalmacije odgodjene, dok se nebudu riešivala državopravna odnošenja Hrvatske. Ako pako Dalmacija ima pravo uticati pri riešenju državnopravnih odnošenjah, onda ja pitam, da li je pravo, da mi to Dalmaciji bez nje učinimo.

Ja nisam zato, da mi o njoj bez nje odlučujemo i riešimo ovo pitanje, prem nas vrieme tišći; ali mislim, da čast i dostojanstvo zahtieva, da njima priliku pružimo, da mogu udioničtvovati.

Ja sam tog mnienja, da mi Nj. Veličanstvo molimo, da se izbori razpišu, i ovamo pošlju zastupnici iz Dalmacije, onda će imati priliku uzajamno s nami viećati o državnopravnih pitanjah.

Ja nisam shvatio g. Horvata tako, da se nebi moglo riešiti državnopravno pitanje, dokle Dalmacija nebude zastupana. Ja to smatram za motivaciju, da Nj. Veličanstvo odredi, da bude zastupana Dalmacija. Za motivaciju navodi g. Horvat, da je združenje Dalmacije u načelu riešeno, buduć je cjeloviti dio trojedne kraljevine kao i vojnička Krajina. Pošto je to riešeno, mislim, da dalje nevićamo, nego da ciela kuća na to pristane.

Digitized by Google

Stjepan Pavleković. Da redom idemo, dakle glede grada Senja. Slažem se s predlogom osredneg odbora. Što se Dalmacije tiče da ima ova hrvatsko-slavonska kraljevina neposredno pravo tražiti, da se sjedinenje opet povrati, koje da je bilo u zakoniku naročito nalazi se, i dan današnji obično u naslovu našega bana službeno napominje se, dočim iz druge strani odcieplenje Dalmacije od Hrvatske nezakonitim načinom po nesreći samo dogodilo se je za ovo sjedinenje opet uživotvoriti obična i zakonita sredstva Nj. Veličanstvo upotriebilo je, kada sabor dalmatinski u tu svrhu skupljen, da se o sjedinenju Dalmacije sa Hrvatskom pospomene i shodnu odluku najvišjemu potvrdjuju predloži, ali zaludu, jerbo sabor dalmatinski ov predlog kraljevski po svem odbaciv jest većinom glasovah najme 29 prama 13 poslanikah.

Buduć ovdje nazočna gospoda Dalmatinci očitovali bi, da napomenuta u saboru dalmatinskom većina po uplivu birokracije absolutne vlade i potalijančene Dalmatince skupljena jesu koja sjedinenju suprotivise, nije istinska većina već je manjina glede čitavoga puka dalmatinskoga, koji s nami misli, i za sjedinenje nagnjen jest, jerbo i jednaki jezik govori i hrvatskim narodom imenuje se.

Iz ovoga razloga gdje sva do sada upotrebljena redovita sredstva bez uspjeha su — jedino izvanredno sredstvo za istinu većine doznati, upotrebiti po moje misli bi se moglo što jur u njekojih europejskih kabinetih odobreno nalazi se, javno glasovanje pojedinih Dalmatinah, kajti pako ovaj novi predlog začinava, dakle neka ta gospoda zastupnici naroda vrhu toga izjave, da ta predstavka u tom smislu na Nj. Veličanstvo odpravi.

Grof Janković. Gospoda predgovornici, koji su govorili o riešenju državopravnih pitanjah zaboravili su na jedan slučaj, koj se je u Dalmaciji dogodio. Mi znamo, da je dalmatinski sabor već jedno najvažnije državopravno pitanje riešio, koje naš ustav upravo podkapa, onaj ustav, o kojem želimo, da našoj braći Dalmatincem u dio pane, a to je pitanje o našem odnošenju naprama centralnoj vladi, te je isti sabor dalmatinski već izaslao svoje poslanike na carsko vieće (Reichsrath) koji su pristali tamo uz one ljude, koji su za centralizaciju.

Ja nemogu nikako pustiti iz očijuh viećanje o ovom predmetu, akoprem bi želio, da Dalmatinci kao cjelokupnost naše zemlje kod pretresivanja naših državopravnih pitanjah buda uticali, ipak bi želio, da Dalmatinci suspendiraju taj zaključak, koj je na njihovom saboru stvoren; jerbo ovaj zaključak, koj je samo od jedne strane naše zemlje učinjen, sest neustavan, i nemože prejudicirati, da Dalmatinci ovamo dodju. Iz toga uzroka predlažem, da medju razlozi, koje mi u predstavki na Nj. Veličanstvo navadjamo, i to navedemo, da se Dalmaciji prilika pruži, da se u riešenju državopravnoga pitanja s nami u sporazumljenje stavi, i s nami skupa vieća, i neka se u predstavku uvrsti, da imadu njihove poslanike na ovoj sabor poslati, kako je Nj. Veličanstvo naročito naložiti blagoizvolilo; ali ujedno da molimo, da se suspendira zaključak sabora dalmatinskog glede poslanstva na carsko vieće, i da oni, koji sada sjede u Reichsrathu, odstupe, dok sav narod u tom obziru svoje mnienje nebude izrazio.

Što se tiče mnienja g. Živkovića, to ga ja od moje strane nepodupiram, jer nije od takove važnosti, da bi se kroz to narav stvari preokrenula. Ja bi želio u tomu zadovoljiti, jer kako je veliki župan zagrebački primjetio, imadu gradovi u Dalmaciji svoja prava, zato da nećemo pretresivati njihova prava, nego da ćemo njihova privilegija u obzir uzeti.

Na predlog g. Pavlekovića da se u Dalmaciji odredi obće glasovanje, da li su za hrvatsko-slavonski ustav ili ne, ja od moje strane nepristajem, i akoprem u načelu nisam proti tomu, da se u važnih pitanjih, gdje se o životu naroda radi, odredi obće glasovanje, i jer je to u Evropi modern postalo, ali ipak mislim, da nije došlo vrieme, da se to u Dalmaciji uvede.

Aurel Kušević. Razdruženje Dalmacije od ugarske krune, i zapreke, koje se od strane bečke vlade reincorporacii stavljaju, starinski gravamen ugarskih narodah ugarskoga sabora sastavljaju.

Članak 61: 1791 zapovieda reincorporaciju primorja kroz hrvatsku zemlju k ugarskoj kruni za zasluge, vitežku hrabrost i žrtve, kralj. odpisom od 25. kolovoza 1813 i 23. srpnja 1814 pripoznane.

Koloman Bedeković. Sto se tiče naših pravah prama Dalmaciji, to bi bilo suvišno dokazivati, tako su poznato po cielom svietu.

Da mi ova prava naša postignuti nemožemo, uzrok je nesretna politika, koja je uvjek proti nam vladala i dokle god ona vladala bude, nećemo ništa postići.

Vidimo, da su dopustili incorporiranje, ali ipak nije incorporirana.

Sada gdje bi se incorporiranje moralo ustrojiti i rieč carska istina postati, sada se isti ljudi protive, i oni ljudi, koji su se zaufali u rieč carsku, su zatvoreni i pod iztragom.

Igraju se u Dalmaciji nesretne igre, tè mislim, da mi i sada budemo bez uspjeha, dok ona nesretna politika vlada, dok mi naša državna prava ovdje nebudemo izrekli i dokle nebudemo saveznika u pomoć pozvali, one alirce, koje i prije, dok to neizrečemo, nećemo imati uspjeha.

Ja hoću da se predstavka učini, akoprem se nemogu nadati uspjehu, dokle nismo izrekli naša državna prava.

Izrečena su prava od 300 godinah i vidili smo, kako smo jih težko braniti morali.

Dok nebudemo odlučiti da li smo još pod absolutnom vladom ili ne, prije nećemo imati nikakvog uspjeha; ja mislim, da prije izrečemo naša državna prava, koja su naša budućnost.

Ja sam za ovu predstavku — nemogu se pako složiti sa predlogom g. Pavlekovića jerbo vrlo dobro znam, da će sad one ljude, koji su za sdruženje, iztragi podvrći.

Mi moramo pitanja pretresivati, o kojih se imamo uspjehu nadati.

Franjo Lovrić. Kada je pred njekoliko godinah naš vel. župan g. Kukuljević u spravištu hrvatski govorio, bili su mnogi, koji su se tomu smijali i mislili su, da neće vrieme doći, da će se u županijskih skupštinah govoriti narodnim jezikom.

Tako isto bilo je i na ugarskom saboru, kada je grof Szecsényi u magjarskom jeziku govore držao, i tamo su se mnogi tomu smijali, što je tomu čovjeku na pamet palo, da on prostim magjarskim jezikom govori.

To dokazuje, da kad se čovjek neprestance za svoje pravo bori, da uspjeh jedanput imati mora; koj odustane, pokazuje, da neima povjerenja za zadobljenje svoga prava.

Ja mislim, da se tajiti neda iz pisamah, koja pred nami leže, da je Nj. Veličanstvo naš kralj predlog učinio dalmatinskomu saboru, da ima poslati svoje zastupnike na sabor hrv.-slav., da se s nami o sdruženju dogovara.

Digitized by Google

Ja neću s jedne strane iztraživati, kakve su tu spletke, kako, zašto i kakvim se je povodom od toga odustalo, ali neimamo povoda misliti, da kraljevska rieč nije sveta, i sumnjati da se izpuniti mora.

S druge strane slažem se sa g. Kvaternikom, da se ovdje njekakvo protuslovje u reskriptu nalazi; zato nemožemo kazati, da nećemo svrhu postignuti.

Ja moram iskreno očitovati, kada je deputacija išla u Beč, da se nisam nadao, da će biti granica zastupana, pak je ipak to učinjeno.

Za obranit naša državna prava a osobito sdruženje Dalmacije i izraz da s njom zajedno o našoj budućnosti viećati moramo, u predstavki izbjeći nemožemo; zato se ja slažem s onom gospodom, koja su za predstavku, ali da se nekaže da se odustane od riešenja državopravnih pitanjah, jerbo čast naroda zahtieva, da se u predstavki napomene, da od toga, što smo jedanput potaknuli, neodustanemo.

Mato Mesić. Što je gosp. Pavleković predložio, da se u Dalmaciji uvede „suffrage universelle“ u to ime da se puk izjavi, hoćeli neće li s nami se sdružiti, to ja mislim, da nemože biti ozbiljna volja sabora, da se upušta u prestres predloga g. Pavlekovića, te zato neću ni ja da napinjem svoje sile ozbiljno ga pobijajuć.

Ja neću ni kazati, kako je nedostojno, da se od jednog zastupnika takav predlog učini da se narod u Dalmaciji istim putem obćega glasovanja izjavi: da li hoće uz nas pristati ili ne.

Ja ću ovdje samo napose spomenuti, da bi to bila najveća grehota, koju bi mogli učiniti na pogrdu otacah naših, jer mi znamo da su oni uvjek smatrali Dalmaciju jednom stranom i udom našega državnoga tiela.

Dosta ima o tom dokazah u historiji, u zapisnicih saborah naših. Tako n. p. kada se je u najnovije vrieme Dalmacija oslobodila od mljetačkog lava, podignula je opet Hrvatska svoj glas u svoje ime i u ime svoje dalmatinske braće, da se povrati starodavna sveza izmedju posestrinih kraljevinah.

Tako su naši otci tu stvar smatrali, tako ju i mi smatrati hoćemo, da se neizvjerimo tradiciji.

Poznato je u ostalom, da ova stvar nije samo s našeg gledišta riešena, nego je i sam kralj, koj ima naša prava braniti, izjavio, da se Dalmacija ima spojiti s Hrvatskom i Slavonijom, budući da spada na cjelovitost trojedne kraljevine.

Prolazeć na samu stvar, izjavljam, da se slažem sa predlogom g. Horvata; jer, ako sam dobro shvatio g. Horvata, to veli on, da sabor traži da bude Dalmacija još na ovom saboru zastupana, a sve drugo što navadja, samo je motivacija.

Zato sam i ja za predstavku g. Horvata.

Gosp. Živković kaže, da u pogledu sjedinjenja Dalmacije nije se s naše strane onako postupalo, da bi se bili mogli Dalmatinci podpuno zadovoljiti.

Ja neću izpitivati, kako je sve to išlo, nu želim svakako, da u pogledu Dalmacije odsele barem svagda tako postupamo, kako da u dalmatinskoj braći pobudimo čim veće povjerenje i pouzdanje; zato predlažem, da u prošnji, koju ćemo na Nj. Veličanstvo odpraviti, molimo, da bude Dalmacija već na ovom saboru zastupana, kako da s njom zajedno uzmognemo odrediti način, kako da se ustav naš na nju protegne i kako da se odnošaji medju nami urede.

Miroslav **Kraljević.** Može biti, da u ovom saboru, kao što sam od predgovornika čuo, nikoga neće biti, koj bi predlog g. Pavlekovića podupirao, a ja ga podupirati moram.

Naši su djedovi i pradjedovi u svih saborih ove trojedne kraljevine, a znamo, da su i sabori ugarski molili, moljakali, iskali, plakali, da Dalmaciju dobijemo, ali uvjek nam bijaše obećavano, da ju dobijemo, nu je ipak dobili nismo. Mi smo to i g. 1848 učinili, poslie g. 1848 dobili smo ovaj ustav koj i siromašna Dalmacija već 300 godinah imade, i kad smo otresli onaj absolutistički ustav, prva rieč je bila, kad je ban došao u konferenciju, da moli za sdruženje Dalmacije; šta je došlo za odgovor? da će Dalmacija biti sdružena, samo da se prije s njom sporazumjeti moramo. Isto tako je na naš sabor prispio kr. dopis, da se Dalmacija ima s nami sporazumjeti, i da imamo s njom odlučiti naš položaj. A šta se dogodilo u Dalmaciji? da zakonita većina ne samo da je proti nami, nego da je isti ovaj zakoniti majoritet ono pitanje, o kojem bi se upravo s nami imao sporazumjeti, unapriedak riešio.

Što će nam vlada kazati, kad joj budemo predstavku podnesli, dočim je već sve izcrpljeno, što se je moglo dokazati, da je to starodavno pravo naše, da je isti narod, da su kraljevi obećali, da je isti naš sadanji kralj to obećao, tako će nam kazati vladar: šta mogu ja učiniti, kad oni neće? — ja ih nemogu prisiliti, osnivajući se naravno na onu većinu.

Zato sam toga mnienja, da se nova representacija Nj. Veličanstvu podnese, da bi, dočim iz onih inštrukcijah, koje su učinjene, nemože se saznati pravi majoritet, da Nj. Veličanstvo dopustiti blagoizvoli, da se ondje glasuje glede sdruženja s našom kraljevinom. To je moje mnienje, jer je to ultimatum, a drugoga neimamo.

Franjo Pogledić. Što se tiče mnienja g. Horvata nemogu se š njime slagati, jer se ja držim načela, da kada se što ište, da se ono ište, što nam je probitačnije. Mi moramo oprezni biti, da nedokučimo ono, što nezahtievamo, da nebi Dalmatinci u onom položaju k nam došli, kako su došli u reichsrat. To bi se lahko dogoditi moglo; jer vidimo, da smo i za Krajinu molili, da se ustav ugarsko-hrvatski na nju protegne, pak šta smo dobili? toliko da smije ovdje zastupana biti, i da vieća s nami o državopravnih odnošenjah. Ako mi budemo onako osnovali našu representaciju, kao što g. Horvat, to ćemo onaku odluku dobiti, kao što i glede Krajine, da oni, koji su zastupnici naroda dalmatinskog, da nas odvedu u reichsrath bez naše volje. Zato ja za predlog g. Horvata nisam, nego da se naš petit ovako formulira: „neka Nj. Veličanstvo izvoli odrediti, da se ustav hrv.-slav.-ugarski na Dalmaciju protegne, da se Dalmacija sdruži, i da se naši odnošaji medjusobnim dogovorom urede.“

Stjepan Hervoić. Najprije se izražujem, da se slažem sa predlogom g. Mirka Horvata, samo bi još želio, da se doda opazka g. Kvaternika.

Nikako se pako neslažem sa mnienjem i izrazom g. Mesića, gdje on kaže, da je žalostno, da je jedan zastupnik ovdje, koji je predložio, da bi se u Dalmaciji o pitanju sdruženja s Hrvatskom pučko glasovanje kroz tako zvani suffrage universelle preduzelo, te veli da je g. Pavleković nješta neuputnog naveo, dočim i g. Mesić nije ništa uputnijeg dokazao.

Ja sam dušom i tielom za pučko glasovanje, jer je naš vladar odredio, kako da se o tom vieća na dalmatinskom saboru da se Dalmacija s nami sdruži. Tamo su baš neuputnim načinom birokracija i italianissimi izposlovali, kao što je znano, da je naša narodna stranka u manjini ostala; mi nemožemo mimoići carske rieči, mi to bez našeg vladara učiniti podnipošto nemožemo, jer smo mi njemu učinili iz ovoga sabora predstavku, gdje smo naročito zahtievali, da se sasluša narod dalmatinski, kao što je upravo g. Pavleković

Digitized by Google

predložio. Pa naš milostivi vladar u svom kr. pismu od 26. veljače 1861 br. 152 naročito kaže, da je shodna odredio, da se sastane dalmatinski sabor, na kom da se izaberu poslanici dalmatinski za naš hrv. slav. sabor, gdje da se pitanje o sdruženju Dalmacije u pretres uzme, i dotično konačno rieši. — No buduć kako rekoh da je nezgodom neprijateljah naše narodne stvari proti očitoj volji našega vladara to pitanje unapréčac već u Dalmaciji osujetjeno, stoga se sasvim slažem s predlogom g. Pavlekovića, najme, da se u Dalmaciji pitanje o sdruženju s Hervatskom i Slavonijom putem pučkoga glasovanja preduzme i rieši.

Mate Mesić. Imadem g. Hrvoiću u kratko odgovoriti te mislim, da će biti zadovoljan, ako mu rečem, da sam i ja zato, da se narod dalmatinski izjavi, kako će uz nas pristati; no drugo je suffrage universelle, a drugo je način zakoniti, po kojem bi se imali poslati zastupnici naroda dalmatinskoga na naš sabor, da se tu opredieli, kako će se naše sdruženje izvesti.

Ja mlslim, da će tom razlikom biti zadovoljan.

Petar Očić. Slažem se su predlogom g. Mirka Horvata, samo bi želio, da se obzir uzme i uvaži jedan moment, okolo kojega se svi drugi vrte. Njekoji kažu, da je to uzrok, zašto je neprijazno izpala stvar o Dalmaciji, što je izborni red bio pogriešan i da je osnovan na načelih, koja se sa ustavnostju neslažu. Nemože se kazati, da zaprieke, koje se sdruženju na put stave, jedino u izbornom redu leže. Po mojem mnienju bitne zaprieke neleže u elementu italijanskom, ne u spletkah, nego u samom formuliranju točke, o kojoj se je imalo viećati. Ako jest izvjestno, o čem nitko dvoumiti nesmije, da cjelokupnost trojedne kraljevine i Dalmacija sačinjava, to se nesmije formulirati točka o Dalmaciji ovako: *hoće il neće li* se Dalmacija sdružiti sa Hrvatskom i Slavonijom, već samo o tom valjalo bi zametnuti pitanje, kako se ima izvesti sdruženje Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom.

Iz državno pravnog gledišta nepodleži nikakovoj prepirci pitanje o tom, dali se ima i Dalmacija smatrati kao cjelokupnost trojedne kraljevine, stoga sliedi, da je krivo formulirana točka, o kojoj bijaše preduzeto glasovanje.

Neslažem se s time, da se visoka sabornica sad u meritorno pretresivanje stvari upušta. Imade i Dalmacija svoju autonomiu; čim Dalmacija ovde zastupana bude, bit će prilično o modalitetu sdruženja uzajedno viećati. To da je Dalmacija u carsko vieče poslanike jur izaslala jest faktum, koj nimalo neprejudicira trojednoj kraljevini, jer što pojedino udo učimi, neima obvezateljne krieposti, dok na to nepristane trojedna kraljevina in conereto.

Scienim, da je od nužde, exekutivnu vlast zamoliti, da dokine zaprieke, koje združenju Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom na putu stoje, te da odredi, da ima Dalmacija na sabor trojedne kraljevine poslanike odaslati, da se o modalitetu sdruženju posavjetovati uzmognu.

Biskup Strossmayer. Ja sam za predlog g. Mirka Horvata zato, da se nanovo Nj. Veličanstvu stvar naša onim načinom, kojim je predložio g. Horvat, opet predstavi; jer i onda, kada je bio o tom govor, podupirao sam cielom dušom i srcem, da se cjelokupnost naša nepravdom i nezgodom vremenah oštećena, povrati, da radi toga odbor sjajni stupi pred lice Nj. Veličanstva.

Mnijem, da je svakog zrelog i samosviestnog naroda, koji se u samog sebe najviše uzda, najsvetija dužnost, najprije o tom briniti se, da se stare i nove rane po mogućnosti izciele, i da se domovini i državnomu tielu našemu stara snaga i valjanost, i stara znamenitost opet povrati.

Gospodo! mi nismo doista postigli ono, što smo želili, i što smo punim pravom iskati mogli, ali ipak kažem, da smo jedno postignuli, da smo kao čestiti i pošteni ljudi, kao zastupnici naroda našega, pred licem Nj. Veličanstva, pred licem ciele Evrope, koja, budite uvjereni, sve naše korake pozornim okom prati, svetu našu dužnost izpunili.

Ja mislim, kao što kod pojedinog čovjeka, tako i više to valja kod cielog naroda, da bez obzira na predsude, bez obzira na posljedice čina, bez obzira na uspjeh, jer uspjeh se nenalazi uvjek u rukuh naroda, vazda svoju dužnost točno izpuni, tim više sada, jerbo na izpunjenje ove dužnosti velevažni uzroci nukaju.

Mi smo svi u tom složni, da nam valja čuvati kao oko u glavi starodavni ustav naš, koj je od hiljade godinah iz duha slavjanskoga skroz i skroz pronikao, te što će to svaki znati, koj iskreno svoj narod ljubi, te iz ljubavi te dogodoštinu naroda svoga, prem još većom stranom gustom koprenom zastrtu, uče.

Mi moramo braniti ustav naš, koj je srasao s dušom i srcem naroda našega, jer inače nebi mogli pojmiti, kako bi nam usried toliko nezgodah, usljed toliko neprijateljah kao reliqiae gentis croatice moguće bilo do dan danas ustav naš starodavni u bitnosti sačuvati.

Mi moramo braniti našu ustavnost, samostalnost i neodvisnost, koja je osnovana na jasnom pravu našem, koje pravo da je tako bilo izagnati iz sviesti narodne, ko što je izagnano bilo iz učionah naših, odavna mu, na veliku naroda našeg štetu, ni glasa ni traga nebi bilo.

Braniti nam valja ustavnost i državnu nezavisnost našu, bez koje neima narodnomu razvitku nigdje dovoljnog jemstva.

Razplinemo li se u saboru ma kakom, gdje duh inostranski vlada, tada smo podjarmljeni, ili barem na dugo nazad bačeni.

U politici neima nježnosti i ljubavi. Onaj koj te danas grli i ljubi, može s vremenom pri sgodnoj prilici tako te nježno stisnuti, da ti kosti popucaju.

Braniti se moramo, da ni desno ni lievo neposrnemo, da nit' u vodi se utopimo, nit' u vatri neizgorimo.

Naravno je pako, da čim smo jači i snažniji, tim nam se prije povrate otudjena uda, tim ćemo i sposobniji biti za uzčuvati ustav i neodvisnost našu, zato komu je jedno na srcu, i drugo mu na srcu vazda ležati mora.

Budući da je predmet već posve izcrpljen, zato ću se samo na jednu točku ograničiti.

Narod naš u Dalmaciji, dušom i srdcem snami spojem, zna dobro, da mu sreću i napriedak želimo, zna to ona manjima, sa kojom naš narod stoji, zna i većina; al' neće da zna, da mi sdruženje zato želimo, da Dalmaciju oslobodimo od onog jarma, pod kojim dan danas stenje; zna Dalmacija, da mi želimo i o tom nastojimo, da joj se starodavnimi ugovori ujamčen ustav povrati.

Što se municipalizma tiče, ja nevidim, da Dalmacija, odkad se je od nas oddružila, niti u gradovih ima slobodan municipalni život, koj se osniva na ostavu, jer bez ustavnog temelja nemože nikakovog municipalnog života imati.

Ako Dalmacija hoće pravi municipalni život postignuti, mora najprije, da si ustav priskrbi, onaj ustav, koj joj pripada; iz njega će se razviti kao iz krasnog sjemena ono, što Dalmacija želi. To je što se tiče manjine u Dalmaciji. Što se tiče većine, sva ona gospoda, koja su u Beču bila, znaju,

Digitized by Google

da bi mi, spasiv državnu cjelovitost i ustavnost sve želje Dalmacije rado izpunili; ali ona neće, te neće unije, ma mi što činili.

Ja scienim, da bi se u predlogu g. Mirka Horvata još to dodalo što su predgovornici kazali: da je Dalmacija s nami jur u pravnom smislu spojena.

Ako naš narod još danas smatra, da se naše bitje osniva na ugovoru od g. 1527; ako je naš narod uvjeren, da se naša prava osnivaju na pragmatičkoj sankcii od g. 1712 budući da je istim temeljnim zakonom nam ustavna sloboda ujamčena i onda Dalmacija pravo ima iskati, da se naš ustav na nju protegne. Ustav, koj bi bio oktroiran od bečke vlade, nadaleko neodgovora našemu. Mi dokle, kad želimo, da se Dalmatinci s nami sdruže, imamo dužnost zahtievati, da se naš ustav bar u bitnosti tamo uvede, i onda ćemo viditi gdje je većina.

Mi moramo iskati u predstavki, da se, ako ne drugačije, barem u bitnosti naš izborni red u Dalmaciji proglasi, tada ćemo viditi, da li je narod za sadašnjom većinom ili za manjinom.

Ja mislim, da mi to pravo i dužnost imamo, i da ćemo time volji naroda našega zadovoljiti.

Još jednu stvar imam opaziti.

Ja sam upravo mnienja g. Očića, što se tiče reichsratha. Nepristajem na to, da se pozovu ova gospoda, koja su u reichsrathu, i nije se nadati, da će ona amo doći.

Kad mi kažemo, kad mi načelo izrečemo, da bi se imo naš ustav u bitnosti na Dalmaciju protegnuti, da bi se na temelju tog ustava i kraljevske rieči Dalmacija imala prije svega s nami sdružiti, i da se prije, neg što se to udjelotvori ništa u državopravnih odnošajih Dalmacije naprama trećemu pravovaljano odlučiti nemože, tad smo izbjegli opasnost, koja bi za nas iz tog sliedit mogla, što već sad reichsrathi većine dalmatinske u Beču siede.

Još jedno, što sam htio moliti. Mi smo dopustili u znak bratinske sloge i ljubavi prama Dalmaciji, da gg. Dalmatinci u našoj sredini mogu viećati.

Ja mislim, da ona sloga i ljubav, koja nas veže u sličnih pitanjih, koja se Dalmacije tiču, zahtieva, da mi bratji Dalmatincem podielimo votum informativum, da, ako bi tko od njih htio progovoriti, da nam svojim savjetom bratinskim u pomoć priteče, da mu to prosto stoji.

Stjepan Pavleković. Hoće da govori, ali neda mu se po drugi put: Ja sam interpeliran, moram odgovoriti.

Dragojlo Kušlan. Interpelacija je samo to, ako se u čast komu dirne, to je dakle krivo mnienje ako tko misli, da je interpeliran, kad tko njegovo mnienje refutira.

Stjepan Pavleković. Gosp. Mesić je po drugi put govorio, i ja imam dakle pravo govoriti; jer mi je povod dao izraz, kojega je proti meni kazao, da je jako nedostojno bilo u ovoj skupštini, što sam predložio, da se u Dalmaciji odredi obće glasovanje. Ja sam u mnogih skupštinah bio, i nikad mi se nije pribacilo, da bi bio šta nedostojnoga na takovom mjestu govorio. Ja nebi bio to naprvo postavio, da nebi bili dobili negativni dekret, da se na dalmatinskom saboru ovo pitanje pretresano, i da je većina izrazila proti sdruženju. Naš je vladar u tom obziru bio tako jako pravičan, da se nije moći bilo kazati, da on nije hotio našu prošnju uslišati, jerbo je to na njihovom saboru bilo dokončano, i oni su zaključili, da neće uzeti u pretresivanje.

Mi hoćemo opet na našu vladu predstavku učiniti u tom poslu. Ako se bude tako postupalo, onda imamo napred odluku, da nebude ništa, jer to bi znamenovalo, da oni moraju se siliti kad neće, to s jedne strane a s druge strane to, da su već poslali poslanike nu reichsrat.

Ja velim, mi se moramo prije osvjedočiti, ako smo izgubili u prvoj inštanciji naše pravo, da idemo dalje, i da se osvjedočimo, da li je to pravedna većina. Ovdje sam dosta čuo, da nije pravedna većina, nego ona što je manjina; zato nije moći tomu drugčije doskočiti, nego da se obće glasovanje preduzme, i u to ime bi se morao moj govor uzeti, jerbo se ufam, da bi to izišlo tako, da narod, koj je s nami jednog jezika, ima više simpatije za naš narod, nego za druge, koji drugi jezik govore. Ja sam zato morao govoriti, da se ograničim proti tomu, kano da sam što nedostojnog predstavio.

Dimitrije Ločarević. Ova stvar je tako izcrpljena, da netreba niti rieči o tom više progovoriti. Ja nebi bio ništa proslovio, da mi nebi bili jedna okolnost poznata, na koju još nitko došao nije. Mi vidimo, da to nije ništa drugo, nego intrigue kamarille, kako je g. Bedeković kazao, i on je stvar dobro pogodio.

Ja sam čuo u Beču, zašto je Vragolov uhvaćen: što su mu podmetnuli krivnju, da se je izjavio, da se mora oboružati proti lopovah, i da se ima proti njemu kao zločincu postupati. Ja se neću upuštati u iztraživanje istinitosti ovog čina; mi znamo kako Talijani sa oduševljenjem govore o organih vlade austrijske „cani tedeschi.“ Mi znamo kuda Italija, kuda Garibaldi, kuda Viktor Emanuel smjera, to nisu tajne stvari.

Ja se bojim, da naša krasna Dalmacija na vulkanu stoji. Ja mislim, da bi se u ovoj predstavki dodalo, da u interesu naše monarkije leži, da se Dalmacija s nami sdruži, i da to Nj. Veličanstvo, ako drugač ne, a to kroz Machtspruch izreče, jer kako bi moguće bilo, da 17,000 Talijanah preko 400,000 Hrvatah vlada.

Stjepan Pavlinović. Preuzv g. bane, slavni zastupnici naroda! Milo mi je, da imam priliku kao zastupnik od 25 hiljadah Hrvatah, pozdraviti vas poslje žalostnog rastanka više viekovah u ime svoje braće Dalmatinske. Milo mi je, da ste mi onom velikodušnošću, kojom ste nam vrata sabora otvorili, dali priliku, da vam se mogu zahvaliti na vašoj gostoljubivosti.

Slavni zastupnici naroda! prinukan sam po vašoj povlastici, da rečem koju rieč o tužnih Hrvatah, koji žive u Dalmaciji; ali nemogu ipak tajiti, da je moj položaj mučan, buduć da ja pripadam manjini sabora dalmatinskoga, i budući da članovi većine nisu ovdje prisutni, da im u brk kazati mogu, kakvimi su se oni sredstvi služili za izposlovati svoje naimenovanje, i za podaprieti svoje izrečenje proti našemu sdruženju, i buduć napokon da ja živem u Dalmaciji, u kojoj sloboda još nije svog lica pomolila, niti je rieč zastupnička obezbiedjena; zato neću se upuščati u razglabanje svih onih razlogah, zbog kojih se snašla hvaljena većina u dalmatinskom saboru, koja se grozi od kakva mu god sdruženja sa Hrvati preko Velebita, koje nepripoznaje za braću, nego ja ću vas gospodo! opazne učiniti na jedan sami čin, koj će vam zasvjedočiti, odkle iztiče ta većina, narav kakva njoj je, i čemu je izviše bila namienjena. Taj faktum jest izborni red za kraljevinu Dalmaciju.

Po izbornom redu sabor dalmatinski sastoji iz 43 člana. Dva člana imadu zastupničtvo kao po dostojanstvu svoga zvanja, ostaje 41 zastupnik za izbore. Vi znate dobro, da

Digitized by Google

u Dalmaciji živi preko 410,000 Hrvatah, a ima okolo 15 hiljadah Italjanah ili Poitaljančenikah. Ovo 15.000 Talijanacah u primorskih gradovih, većinom su obrtnici i trgovci, u rukah su njim one slavne novoizmišljene komore trgovačke, i kod njih je (ako ga u Dalmaciji ima) veliko posjedovanje. A što će sada izborni red? Što gradovom primorskim, što komoram trgovačkim, što velikim posjednicam da je pravo na dvadeset i jednoga zastupnika. A narodu hrvatskome što ostaje? 20 zastupnikah.

Sada pomislite na sve napore i susilja jedne ciele vojske birokratičke, koja sad i zapovieda tomu narodu, i ima pravo glasovati š njime protiva njemu, pomislite na sve prevare jedne ciele kaste talijanske-trgovačke, koja kupuje i duži narod, opazit ćete lasno gospodo, kakose ti glasovi nabrajaju, kako se ti izbori obavljaju, i koga nam zastupa većina dalmatinskog sabora, koga li manjina.

Nemogu pako, da ne primetnem opazku na rieči gospode predgovornikah, jedan od kojih govoraše, da se Dalmatinci, koji su uapšeni, nisu borili radi narodnosti, nego radi slobode; drugi, da bi Dalmatinci privolili na sdruženje, kada bi njim se ujamčila samouprava i municipalna prava, a treći da bi se imalo pokušati sdruženje s obćenim glasovanjem. Ja mogu uvjeriti slavni sabor, da se nemisli ovako kod Hrvatah dalmatinskih, jerbo je puk dalmatinski osvjedočen, da bez svoje narodnosti bitće kao i dasad tudja podgonica, niti će mu ikad sunce slobode na pragu sinuti, doklem svoj nebude u kućici svojoj. Što nepokvareni puk po srcu čuje, to danas svi mudraci jednoglasno dokazuju, da je sloboda neplodno bilje, ako nije iz narodnosti nikla.

I ja sam Hrvat, koji se je u Dalmaciji rodio, i tad svoj vileni zavičaj nebi ma s koje kakvim zamienuo; ali se moram sietno osmiehnuti, kad mi se spominju autonomija i *municipalna* prava dalmatinska.

Uz hrvatski ustav još o kojekakvimi pravim spominjati, meni je isto, kao da mi se teše povjestnica onih oduljenih viekovah, preko kojih je mletački lav moju domovinu razdirao, i onih šestdeset crnih godinah, u kojima smo od Zadra do Kotara samim zapovjedima disali, i svaki dan za nove dužnosti slušali.

Što se pako tiče predloga obćenog glasovanja, neupuštajući se u pobijanje toga načela pogibelna osobito za temelj, na kojemu obstaju prava trojedne kraljevine, načela ipak sasvim neprimljena u javno pravo europejsko, uvidjam, da po sadanjih dalmatinskih okolnostih taj put nebi nas obistinio o pravoj volji naroda, niti bi najlašnji bio.

Ja mislim, predlog preuzv. g. biskupa Strossmayera mogao bi tomu zadovoljiti, koj se izjavio, da ustav, kojega uživa Hrvatska, podieli se i Dalmaciji.

Taj način pogodio bi višekrat izrečenu želju kraljevu, ugodio bi želji hrvatskog naroda, jere bi mu usta otvorio, a sdruge strane nebi uvriedio, jedno istu stranku Taljanacah, jere bi njoj ruke oprostio. Tad bi se jasno vidilo, koj narod i danas u Dalmaciji žive, ili hrvatski starosjedilac, ili novostvoreni Tale-Dalmatinac, i volili taj junački i izvorni narod zapadnimi tmušami, joli istočnimi vedrinam.

Baron Kušlan. Kao izvjestitelj centralnoga odbora imam dužnost razjasniti učinjeni predlog, da je osrednji odbor stoga gledišta postupao, da svi naši koraci i ova nova molba neće imati uspjeha, ako se zaprieke neuklone.

Centralni odbor uzeo je za temelj faktično stvar, jer je to već g. Pavlinović dobro razložio.

Zato mislim, da je najshodnije, da se Nj. Veličanstvu predstavka podnese u onom smislu, kako je preuzv. g. biskup Strossmayer predložio, da se ustav hrvatski protegne na Dalmaciju.

A što se pitanja sdruženja tiče, imam opaziti, zašto nisu imale uspjeha naše molbe, što je većina sabora dalmatinskog prividna; te se je na višjem mjestu uzeo izraz ote viećine za glas puka dalmatinskog.

Zato sam ja toga mnienja, da se med ona sredstva, kojimi bi se zaprieke ukinuti dale, i to navede, da se izborni red, koji je kod nas u krieposti odmah u Dalmaciji uvede i na temelju toga izposluje, da se novi izbori preduzmu i da budu pri tom 4 člana iz sabora našega u 4 iz sabora Dalmatinskoga respective manjine prisutni i da kao mješovita komisija izbor zastupnikah nadgledaju.

U ostalom predlog g. Horvata bi podupirao samo toliko, da se pretresivanje naših državnopravnih pitanjah odgodi donle, dok Dalmatinci ovamo nedojdu; te bi nedosljedno bilo, kad bi ono pobili, što smo jedared zaključili.

Aurel Kušević. Zaprieke sdruženja Dalmacije s kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom razlog imadu u onoj okolnosti, da mi ustavnim načinom nepostupamo kao godine 1850 kada naši povjerenici u Beču viećali su u pojedinih pitanjih naše domovine ticajućih se, doćim su se carski patenti u istih pitanjih u bečkim novinami proglasivali; tako i mi sada viećamo u glavnih pitanjih naše siromaške domovine, a njemačka vlada nezakonite svoje zapovjedi protuustavnim načinom ovdje proglašuje, valja anda po mojem mnienju da Dalmacija i Rieka nami svoje povjerenje izkaže, da se mi na temelj ustava, ne pako na temelj oktroiranog izbornog reda stavimo.

Antun Vakanović. Ovdje su se glede pitanja o Dalmaciji dva predloga učinila. Jedan je predlog centralnog odbora, da se Njegovo Veličanstvu predstavka podnese, u kojoj bi se imalo razložiti, da se Dalmaciji prilika pruža, da svoju volju izjavi.

Drugi je predlog g. Horvata, da u predstavki tražimo sdruženje Dalmacije najviše zato, jer je potrebito za riešenje državopravnih pitanjah.

Što se mene tiče, to se ja slažem u načelu sa centralnim odborom, a napose sa mnienjem g. baruna Kušlana, da se zakon o izbornom redu u Dalmaciji preinači, kako je to g. Pavlinović zastupnik dalmatinski razložio.

Po sadanjem izbornom redu u Dalmaciji moglo se na prvi mah izreći, da će tamo talijanski element imati prevagu. Ali tomu se nije čuditi, jer znamo, da su gradovi primorski element, izbirali svaki po 2 i 3 zastupnika, a gradovi zagorski, u kojim žive Hrvati, da su po dva, tri od njih izbirali samo po jednog zastupnika. Zato, dok taj zakon obstoji, neće biti nikada Hrvati u većini.

Ja mislim, da se ima nov zakon o izbornom redu od strane manjine sastaviti, i kralju potvrdjenja radi podnieti.

Preuzv. g. **ban.** (Čita kr. ovdašnjeg namiestničtvo glede ukinutja iztrage proti učiteljah gimnazije Riečke disciplinarnim putem povedene.) (Živio!)

Preuzv. g. **ban.** Dakle za danas svršimo moja gospodo! Sutra u 10 satih bit će sjednica.

Digitized by Google

Petnaesta saborska sjednica dne 23. svibnja 1861.

Zapisnik,

zametnut u četrnaestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i drugoga svibnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Pročitan i odobren je zapisnik od trinaeste saborske sjednice.

Zastupnik naroda g. Slavoljub. Vrbančić pročitao je sastavljenu predstavku na Nj. c. k. apost. Veličanstvo glede oslobodjenja Dalmatinacah, štono su uslied političke razmirice zametnute pospješivanjem sdruženja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom političko okrivljeni i zatvoreni.

U savezu čitan je na svietlog bana stigši, i ovom saboru po smislu zaključka ovog sabora u sjednici od 16. svibnja 1861. donešenog u izvoru priobćeni odpis vis. kralj. privr. hrvatsko-slavonskog dvorskog dikasteriuma od 19. svibnja 1861. br. 420/pr. a isto tako ovomu odpisu privijeni prepis dopisa, koji je od c. kr. ministerstva pravosudja pod 17. svibnja 1861. br. 374. i 376. u obziru karne iztrage proti Dalmatinca Jurja Vragolova i drugovah rečenomu dikasteriumu na njegovo posredovanje stigao.

Izza toga je uslied učinjenih i primljenih prigovarah pomenuta predstavka odobrena i primljena sa sliedećim promjenami: naime, da se rieč „ujamčena“ sa rieči „obećana“ zamjeni, ka izreki „u izobilju svojega veledušja“ da se rieči „i svoje milosti“ dodadu, a napokon, da se zahtjev ovako stavi: „a poimence Gjuru Vragolova iz Captata i drugove amnestirati, i premilostivo odrediti; da se svaka daljnja iztraga proti njima dokine.“

Poslje toga čitani su predlozi predstavke i prošnje, što su na saborsko predsjedništvo stigle, i to:

a) prošnja obrtnikah Zagrebačkih za obranu proti zloporabi slobode obrta,

b) prošnja Ivana Curčije iz Budrovacah občine draganičke, da mu se kano pogorelcu podpora podjeli.

c) prošnja odbora narodnog kazališta u Zagrebu, da se družtvu narodnog kazališta mjesečna podpora od 580 fior. dade, da uzmogne po domovini na svoju ruku donle putovati i predstave davati, dok se saborom neučini konačan zaključak u obziru utemeljenja stalnog kazališta.

d) predstavka skupštine županije Zagrebačke od 18. svibnja 1861. da se gg. grof Julio Janković, ban baron Josip Šokčević, grofovi Gjuro i Antun Jallačić, grof Miroslav i Metel Ožegović, baron Josip Neustädter, baroni Dragojlo i Eduardo Kušlan kao velikaši ovih kraljevinah inartikuliraju i zaprisegnu.

e) predstavka skupštine županije Zagrebačke od 18. svibnja 1861. da se od strane sabora shodna odrede glede Ludoviceuma u Pešti, za kojega utemeljenje od strane sinovah ovih kraljevinah do 150,000 fior. doprinešeno jeste, dočim se sgrada Ludovicejska za vojničko odgojilište opredjeljena, sada za bolnicu upotrebljuje, glede vrta pako istoj s gradi spadajućeg odredjeno jeste, da se proda.

Za sve ove predmete zaključeno je, da se na petitionalni odbor odpute.

Preglog zastupnika g. Franje Lovrića za ukinuće trgovačkih i obrtničkih komorah u Hrvatskoj i Slavoniji, kao i

Predlog zastupnika g. Vjekoslava Frigana, da se okružnica bivšeg c. kr. vrhovnog vojenog zapovjedništva od 30. kolovoza 1857. odsjek VI. br. 6641. koja nalaže, da občine ne samo vojničkim satnikom, propisane sa pokućtvom providjene stane, nego i vojničkim oblastima potrebite prostorije i pokućtvo uz istom okružnicom ustanovljenu nizku stanarinu i cienu dostavljati imadu — odpućuju se pretresanja radi na odsjeke.

Na dnevnom redu bilo je za danas viećanje o dopisu vis. kr. hrv. slav. dvorskog dikasterija od 11. svibnja 1861. br. 412. glede umoljenog po saboru ovome utjelovljenja grada Senja u područje civilno, i sdruženja Dalmacije sa kotorom, Dubrovnikom i kvarnerskimi otoci sa kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom, kao i o najvišjem kralj. odpisu od 9. svibnja 1861. br. 407. što je na predstavku iz saborske sjednice od 1. svibnja 1861. putem deputacije glede zastupanja vojničke krajine na ovom trojedne kraljevine saboru, podnešenu stigao.

Uslied toga čitan je zapisnik osrednjeg odbora od 17. svibnja 1861. sastavljen o goreoznačenih predmetih ticajućih se grada Senja, Dalmacije i vojničke krajine.

Prva stavka dotično prva strana ove stavke odnosi se na grad Senj. Iz razloga, što je utjelovljenje grada Senja u civilni dio kraljevine Hrvatske po više zakonah odredjeno, te po predšastnicima Njegovog Veličanstva ne jedanput, nego višeputih svečano, obrečeno, predlaže osrednji odbor, Nj. c. k. apost. Veličanstvo opetno umoliti, da riešenjem povoljnim vjerni si narod hrvatsko-slavonski čim prije usrećiti izvoli. Ovaj je predlog odbora jednoglasno primljen.

Druga strana prve stavke odbornoga zapisnika slovi o sdruženju Dalmacije sa kotorom, Dubrovnikom i kvarnerskimi otoci sa kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom. K predlogu osrednjeg odbora jesu sledeća tri popravka učinjena, i to prvi po zastupniku Mirku Horvatu: „umoliti Nj. Veličan-

Digitized by Google

stvo da zastupanje Dalmacije sa kotorom, Dubrovnikom i kvarnerskim otocima na ovom još saboru trojedne kraljevine odredi, počem se u dosliednom izradjenju načela u najvišjem kr. odpisu od 9. svibnja 1861. izrečenoga, kao brez vojničke krajine, tako ni brez Dalmacije ka cjelovitosti trojedne kraljevine spadajuće, državaopravna pitanja ovih kraljevinah pravovaljano riešiti nemogu, dočim si ovaj sabor pravo pridržava, državopravna pitanja i prije zastupanja Dalmacije po svojoj volji poleg potrebe sam riešiti."

2. popravak zastupnika g. Živkovića: „da su kraljevine Hrvatska i Slavonija pripravne municipalna prava kraljevine Dalmacije dostojno uvažiti; i po potrebući sjedinjenje medjusobno osigurati."

3. Popravak preuzv. g. biškupa Strossmayera: da se starodavni hrvatsko-slavonski ustav i na Dalmaciju protegne, i da se izbori za ovaj sabor i u Dalmaciji po izbornom u god. 1848. za ove kraljevine ustanovljenom redu obave."

Počem se je viećanje o odbornom predlogu i učinjenih popravcih u dugo proteglo, bude takovoga nastavljenje i zaključenje na nastajuću sjednicu odgodjeno.

Tečajem ovog viećanja bude na predlog preuzv. g. biškupa Strossmayera nazočnim u sabornici Dalmatincima pravo govora, cum voto informativo podjeljeno glede svih Dalmacije tičućih se pitanjah.

Najposlie je svietli ban obznanio, da je stavljenom na njega iz saborske sjednice od 16. svibnja 1861 umoljenju shodno, iztragu proti učiteljah gimnazie Riečke disciplinarnim putem povedenu obustavio i dokinuo što je od strane sabora sa radosti primljeno.

Zatim je sjednica ova u 2. sota po podne zaključena, i buduća za sutra, to jest 23. svibnja 1861 u 10. satih pred podne urečena.

Šokčević s. r.
ban.

Antun Stojanovvić s. r.
saborski bilježnik.

Kr. priv. dikasterij dvorski kralj. Dalm. Hrv. i Slav.
Br. 420. Pr. U Beču, 19. svibnja 1861.

Preuzvišeni gospodine bane!

U savezu sa ovdašnjom brzojavnom viesti od 17. t. m. imadem čast Vašoj preuzvišenosti u prigibu dostaviti prepis onoga dopisa, koj je na ovdašnje posredovanje pod 17. svibnjem br. 374 et 476 od c. kr. ministarstva pravosudja u obziru karne iztrage proti Jurju Vragolovu i drugovih ovamo stigao.

U tih okolnostih nepreostaje ništa drugo, nego uspjeh ove iztrage čekati, pošto mi od strane Njegovoga Veličanstva dosele ništa drugo odredjeno nije.

Molim preuzvišeni gospodine, izvolite primiti izraz dubokog moga štovanja.

Gospodin predsjednik službeno odsutan.

Žigrović s. r.

Preuzvišenom gospodinu banu kraljevine Hrvatske i Slavonije, c. kr. tajnomu savjetniku, c. kr. podmaršalu itd. Josipu barunu Šokčeviću u Zagreb.

---

ad Nr. 420. Pr. 1861.

Abschrift einer vom k. k. Justiz-Ministerium an das könig. prov. dalm. kroat. slav. Hof- Dikasterium gerichteten Note dto. Wien, 16. Mai 1861. Z. 374 und 376.

Wie bereits in der hierortigen Note vom 28. April 1861. Z. 317. erwähnt wurde, hat man den dalmatinischen Gerichtsbehörden einen ausführlichen Bericht über die Untersuchung gegen Georg Vragolov und dessen Genossen abgefordert.

Sowohl die k. k. Staatsanwaltschaft als das k. k. Provinzial-Tribunal in Zara haben mit Berufung auf zahlreiche Zeugenausssagen den Sachverhalt übereinstimmend dargestelt Aus diesem ergibt sich nun, dass die Beschuldigten nicht nur die aufgeregte Menge durch Reden über das unter einem slavischen Fürsten zu gründende grosse slavische Reich erhitzten, und hiebei auch verumglimpfende Ausdrücke gegen Seine Majestät den Kaiser ausstiessen, sondern auch bemüht waren, die Wahlhandlung zu wiederhohlten Mahlen in gewaltsamer Weise zu unterbrechen, indem sie die Leute aufforderten „keine Steuer zu zahlen, die Beamten und die Städtrepresentanz zu verjagen, indem der Kaiser von Oesterreich und seine Gesetze nicht mehr bestehen." In Folge dessen wurde die Aufregung und Unruhe so gross, dass einer der Gemeinderäthe derselben beinahe zum Opfer gefallen wäre, und es gelang nur mit Mühe dem taktvollen Benehmen des Prätor und der Mitwirkung des besonnenen Theiles der Bevölkerung blutige Szenen, die leicht an Ausdehnung in der traurigsten Weise hätten gewinnen können, zu verhüten.

Bei dieser Sachlage kann man unmöglich in den Gang der Strafgerichtspflege eingreifen. Das Justiz-Ministerium hat sich demnach auch in einem über Allerhöchsten Auftrag erstatteten allerunterthänigsten Vortrage dafür ausgesprochen, dass dem Gesetze freier Lauf gelassen werde, was auch von Seiner k. k. apost. Majestät mittelst der a. h. Entshliessung vom 16. Mai 1861 genehmigt wurde.

Es erübrigt nur die grösste Beschleunigung der Untersuchung aufzutragen, und zur gewissenhaften Unbefangenheit zu mahnen, in welcher Richtung unter Einem die erforderlichen Weisungen ergehen.

Hiemit glaubt man die geschäzte Zushrift vom 27. April 1861. Z. 375. ihrer Erledigug zugeführt zu haben. Wien etc. etc.

Für die Richtigkeit der Abschrift. Wien, am 19. Mai 1861.

Stajdacher s. r.

Baron Kušlan. Ja si za dužnost držim, prije nego što će se jučerašnje viećanje nastaviti, sa dopuštenjem preuzv. g. bana, jedno kao drugi podpredsjednik u interesu reda, u interesu dostojanstva ove kuće, i u interesu zastupanog po nami naroda, koj sigurno žalostnim okom bi motrio to, da bi mi vrieme badava tratili, a drugo takodjer kao izvjestitelj osrednjeg odgora, kog po članku 42 poslovnika i onako prije ostalih rieč ide, koja prije progovoriti.

Naše jučerašnje viećanje zalutalo je stranputicom, kojom nebi bili morali poći, da se je kuća reda držala, kojega poslovnik propisuje, mi bi prije cilj postignuli, i tako bi točku o Dalmaciji za pol sata ili za sat bili riešiti, te cieli predmet do konca privesti mogli.

Članak 40—47 naročito pravac propisuje, kojim se ima u viećanju postupati.

Ovaj pravac moramo slieditи, i nesmijemo se dati zavesti, da su to samo formaliteti; jer poslovnik smo načinili, ne da nas smeta, nego da nam pomaže, i da nam na ruku ide, da se tamo ne zgubimo, kamo se zgubiti nebi htjeli, te vazda da se držimo načela: Patere legem, quam tuleris ispe!

Po članku 42 išla bi bila prva rieč mene kao izvjestitelja. Uzrok zašto se nisam poslužio tog prava jest taj, jerbo sam scienio, da je odbor dosta jasno svoje mnienje izrazio, i da je stojalište naznačio, s kojeg je osrednji odbor

Digitized by Google

shvatio stvar, dočim je samo natuknuo, kako je zadaća sabora našega, Nj. Veličanstvo umoliti, da blagoizvoli zaprieke ukinuti, koje se sa strane 17—20 hiljadah Talijanacah ili potaliančenikah stavljaju, te se 420,000 Hrvatah nemože slobodno izjaviti u pogledu sjedinjenja sa svojom ostalom braćom Hrvatima s ove strane Velebita.

Što se nije odbor upustio u potanje razlaganje tih zapriekah, koje visokoj kući poznate jesu, i sredstvah onih, koje bi služile, da se ove zaprieke ukinu, to je zato, jer se je odboru činilo, da će to biti zadaća odbora ad hoc, kojega će visoka kuća imenovati, da u tom pogledu izradi predstavku na Nj. Veličanstvo.

Imalo se je dakle poslje toga, kad se ja prava mojega poslužio nisam, po poslovniku §. 42 započeti viećati najprije o načelnom pitanju, to jest, najprije o tom, jeli se predprima u formi, kako je sastavljen, ili se u predstavki imadu navesti sredstva, da se to mimoide, i simpliciter Veličanstvo umoli, da riešenje, koje si je Nj. Veličanstvo pridržalo, čim prije izda u smislu obećanjah, u smislu reskripta od 26. veljače, gdje naročito kaže i nalaže, da se mi sa Dalmacijom u sporazumljenje stavimo. Kako se ovo sporazumljenje ima izvesti, to je pravac i zadaća našega viećanja.

Sve, što je jučer kroz četirisatno viećanje navedeno, može se svesti na novi predlog, koj po §. 27 spada na odsjeke, ili se može po mom mnienju, kao što su to predlozi preuzv. g. biskupa Strossmayera i gosp. M. Horvata upotriebiti kao material u predstavki; jerbo si nisu ovi predlozi protivni, nego navadjaju sredstva, kako da se one zaprieke dokinu; morali bi se dakle kao material uputiti na odbor ad hoc, koj bi imao predstavku izraditi.

Uslied ovog, što rekoh uzimljem si slobodu predložiti to: da se zaključak osrednjeg odbora radi Dalmacije u načelu primi, i da se izbere odbor ad hoc, te da se u predstavki upotrebi ono kao glavno sredstvo za ukinuti zaprieke sjedinjenja, što se je po preuzv. g. biskupu Strossmayeru i g. Horvatu naprvo donieli. Tako će se pretres brže dovršiti, i mi ćemo k ožudjenom cilju doći.

Preuzv. g. **ban**. Primate li gospodo?

(Svi: primamo.)

(Odbor ad hoc bude sastuvljen iz gg. biskupa Strossmayera, M. Horvata, Baruna Kušlana i Živkovića.)

Baron Kušlan. Čita drugu stavku zapisnika osrednog odbora, tičuća se zastupstva vojničke Krajine.

Mato **Mrazović**. Uzimam si slobodu, glede ovoga predloga svoje mnienje visokomu saboru predložiti.

Ja se neslažem nipošto, da mi ovu stegu kao tegobu ili gravamen uzmemo. Naši starci gledali su ovu našu ranu izliečiti onim istim putem gravaminah, što nam ga evo i osrednji odbor predlaže, pak im je kroz stoljeća tiek bezuspješan ostao. Vlada austrijska ili nije odgovorila na naše tegobe, ili je naše starce liepim obećanjem zašutkala, a Krajina ostala je i do danas od svoje druge pole otegnuta, i u gvozdene lance samovolje sapeta. S toga ja nikako nemogu biti za to, da mi ovim istim bezuspješnim putem gramovinah tražimo lieka za ovu dugovječnu ranu.

U odpisu kraljevskom od 9. svibnja nalazim ja povredu pozitivnih zakonah naših, i povredu rieči Nj. Veličanstva sada vladajućeg kralja, akoprem jednostrano, ali ipak kraljevski zadane.

Stari zakoni, naročito članak 39 od godine 1635 kaže izrikom, da se častnici, kapetani i podkapetani i drugi vojnički častnici u Krajini imadu podvrći zakonom trojedne kraljevine dalm.-hrv.-slavonske, u čl. 56 i 63 g. 1647 naročito je izrečeno, da se u sudovanju svagda častnikom ima pridružiti ili podžupan ili veliki sudac, pak da po zakonih zemaljskih imadu suditi.

Ovo su pozitivni zakoni, ustavnim putem, t. j. sjedinjenom voljom naroda u saboru skupljenoga i privoljenjem zakonitoga vladara stvoreni, kojih niti narod, al niti kralj jednostrano promieniti nemože; iz ovih zakonah izvodim ja to; da su zakoni stvoreni na saboru trojedne kraljevine u vojničkoj Krajini imali uvjek zakonitu valjanost, izvodim nadalje i to, buduć da neima traga drugomu zakonu, iz kojeg bi se uvidjelo, da su prije navedene zakonske naredbe sjedinjenom voljom kralja i naroda, t. j. ustavnim putem opozvane ili preinačene, da ovi zakoni i dan danas pravno obstoje.

Zato mislim, da ovaj sabor nikako nemože pristati uz izreku visokog odpisa kraljevskoga tvrdećega: da se zakoni ovog sabora nemogu protegnuti na teritorim vojničke Krajine, jer se tim steže, dapače uništuje ono pravo, koje zakonito već obstoji.

Nadalje kaže isti visoki odpis, da se zaključci ovog sabora nemogu protegnuti na Krajinu, bez da se ukine njezino vojničko ustrojstvo.

Od ovuda se vidi, da vlada Nj. Veličanstva nikako nije nakanila vojničku Krajinu ukinuti. Ali ja držim, da je i to proti pozitivnim zakonom, koji su voljom naroda i kralja donešeni. Ja se naročito pozivam na rezolucija kralja Leopolda I. od 10. srpnja 1703, koji je uz predstavku sabora trojedne kraljevine obećao, da će stegnute granice Hrvatske i Slavonije razširiti, u tu svrhu da će čitavu vojničku Krajinu medju Unom, Kupom i Savom i generalat varaždinski trojednoj kraljevini pridružiti. Ne samo na ova starodavna od trojedne kraljevine unapried prihvaćena obećanja, nego i na pozitivne zakone ugarske pozivam se, a to je članak 113, 116 od g. 1715 čl. 18 od g. 1792. Kad mi imamo dakle pozitivnih zakonah, kojimi je naročito izrečeno: da zakoni u saboru trojedne kraljevine ili na zajedničkom saboru ugarskom stvoreni imadu valjanost i u vojničkoj Krajini; kad mi imamo pozitivnih zakonah, da se ima Krajina, pošto je njezina glavna svrha prestala provincializirati, pa pošto neima nijednoga zakona tomu protivnoga, to ja u ovom vis. kralj. odpisu nalazim veliku povredu pozitivnih zakonah zato, što se njim predpostavlja, da se zaključci ovoga sabora nemogu protegnuti na vojničku Krajinu, i da se vojnička Krajina nemože ukinuti.

Iz ovih razlogah, i pozivajuć se na kraljevsku rieč sada vladajućega kralja, koji je u svojoj visokoj odluci od 7. travnja 1850 i takodjer temeljnim zakonom za Krajinu, patentom od 7. svibnja 1850 izdanom izreći blagoizvolio načelo, da hrv.-slav. Krajina i dotični provincial sačinjavaju jedno te isto političko i državno tielo, obećavši naročito, da će oni žitelji Krajine, koji nisu upravo vojnici, te nečine cieloviti dio vojske „des Reichsheeres“ biti dionici onih istih političkih pravah kao i ostali državljani cesarevine; iz ovih razlogah velim, da nedržim se ja mnienja osrednjeg odbora, i neželim, da mi opet podjemo po izkustvu nevaljanim putem gravaminah, nego predlažem, da sabor odluči: proti ovomu visokomu odpisu sadržavajućemu povredu i stegu pravah naših u zapisnik protest staviti, te se odlučiti: da će i o ukinuću vojničke Krajinn i o njenom redovitom zastupanju na ovom saboru zakon stvoriti, i da za izvedenje dotične osnove odbor ad hoc odredi.

Jovan Živković. Ovo što je gosp. predgovornik vrlo krasno razložio smiera na samu stvar. Ja u ovom pitanju imam dva gledišta: kako smo stajali onda, kad smo zahtievali, da

Digitized by Google

se naš sabor zakonito popuni, i kako danas stojimo. Onda smo bili sami, i zahtievali smo, što nam je falilo od našega vladara, da granica kao cjeloviti dio trojedne kraljevine naše, nam popuni naš sabor. Na to je došao kraljevski odpis, koj je svakojakom razlaganju povod dao. Bilo ih je med nami, koji su ga po svojoj dosjetljivosti tumačili; no ipak svi se tamo složismo, da nikako nije sasvim našoj želji zadovoljeno. Mi smo ustavno zakonotvorno tielo, i mislim da imamo puno pravo zahtievati, da se ovo popuni.

Danas vidimo, da je granica na putu; pitanje dakle jest, možemo mi ona pitanja, koja se njih kao nas tiču u predtres ovaj bez njih preduzeti. Ja odričem ovu kompetenciju visokom saboru. Mi smo granicu iskali, da granica ovamo dodje; mi smo bili njezini advokati, mi smo za nju govorili, ali sad, počem je ona na putu k nama, stoji ono, nihil de nobis sine nobis; jer u tom pogledu baš što se njih tiče, nije zadovoljeno. Ovo što je g. predgovornik kazao, da se protest uloži proti povriedi pravah naših, to će reći, ja se uzdržavam pravo o tom viećati, kad se bude krajiško pitanje pretresivalo. Ja predlažem, da se ovo pitanje odgodi na ono vrieme, kad graničari dodju, da vidimo, što će oni reći.

Oni nisu imali još organa, da bi sa vladarom u tom predmetu ugovarali; zato moramo zajedno š njimi ovo riešiti, kako mislimo, da je najbolje za nje i za nas, da možemo zajedno donieti.

Zato molim, da se to u pretres uzme, dali ćemo to sada riešiti, ili onda, kad krajišnici dodju.

Franjo Lovrić. Ja slažuć se sa mnienjem g. Mrazovića ovdje samo toliko imam primietiti g. Živkoviću, da su svi ovi zakoni, koje je g. Mrazović naveo, i koji su u prijašnjih hrv.-slav. kao i na ugarskih saborih stvorjeni, i od kralja potvrdjeni, i to zato, jer je mati zemlja domovine imala pravo *to učiniti*. Predlog g. Mrazovića ne smiera tamo, da se ova stvar konačno bez njih rieši, nego on kaže, da se imenuje odbor; taj se može sada imenovati, i kada graničari dojdu, naravski je, da onda o onom, što odbor izradi, moramo zajedno š njimi viećati, i da bez njih ove stvari valjano riešiti ne možemo. U ostalom mislim, da imamo odgovoriti onomu, koj je nam govorio; kralj je govorio nam, a mi njemu odgovorimo. Zato se slažem posve sa g. Mrazovićem.

Josip Briglević. Ja se slažem sa mnienjem g. Živkovića; pošto smo mi zahtievali, da graničari ovamo dodju, da š njimi zajedno viećamo; zato mislim, da počekamo, dok oni dodju, da sva ova pitanja š njimi zajedno riešimo.

Grof Janković. Ja u načelu se slažem sa g. Mrazovićem sasvim, da se pitanje o vojničkoj Krajini najviše stavi na stare zakone, i slažem se i u tom, da se odbor ad hoc imenuje, koj će ove stare zakone sve iztražiti, i koj će nam ovo djelo pred oči staviti.

Ali ja mislim, da se sada dalje upušćati nemožemo iz razlogah, koje je g. Živković naveo, kojega mnienja sasvim dielim, da se odbor ad hoc onda sastavi, kad graničari dodju, da takodjer od njih njekoji u ovaj odbor dodju.

Mojsija Baltić. Ja bi se sasvim sa mnienjem g. Mrazovića slagao i predložio, da bi se takodjer odbor ad hoc imenovao, koj bi sve ove zakone pretresivao, i da bi se onda ovo pretresivanje u saboru preduzelo, i da se Nj. Veličanstvu izjavi protest ili molba, da se Krajina ukine. Ali ja mislim, i slažem se sa onim mnienjem, da mi bez krajišnikah u tom pitanju ništa zaključiti nemožemo. Ja se držim kralj. pisma, u kojem je naznačeno, u kojih pitanjih se krajišnici imadu izjaviti. Ako bi dakle ovo pitanje o valjanosti zakona, koj bi se na ovom saboru stvorio, morali i graničari pretresivati, onda se bojim, da bi njim se zabraniti moglo, o takovom pitanju se izraziti. Da se krajišnikom pravo pridrži, da mogu oni o ovom zakonu s nami viećati, to sam ja toga mnienja, da se protest izjavi proti naročitom naznačenju pitanjah, u kojih imadu graničari viećati, da jim se otvori put, da mogu oni s nami valjano zaključiti o zakonih za svoju domovinu.

Slavoljub Vrbančić. Što se predloga iz stvarnog gledišta tiče, pristajem uz mnienje g. Mrazovića; ali nemogu pristati uz mnienje g. Živkovića i g. Jankovića u toliko, u koliko mi nebi kompetentni bili bez Krajine o tom predmetu viećati. Mi smo bez Krajine Nj. Veličanstvu predstavku podnesli, mi smo bez Krajine na nju odgovor dobili, zato ne vidim razloga, zašto nebi kompetentni bili, bez nje o tom pitanju viećati.

Ja nisam zato, da se načelno izključi Krajina, nego da se ne kaže, da nismo kompetent, bez nje ovo pitanje riešiti. S toga bi ja predložio, da se ovo pitanje odgodi na kašnija viećanja, bez da se odvisno učini od upliva Krajine.

Eugen Kvaternik. Ja mislim, da bi se ova dva mnienja, ono g. Mrazovića najme, i ono g. Živkovića spojiti mogla. Ja sam osvjedočen, da ova adresa, o kojoj sada viećamo, da ju podnesemo Nj. Veličanstvu, nije nikakova nova molba, nego samo odgovor na kraljevski reskript, kojim se predstavka visokog ovog sabora riešava.

Buduć pako, da je većim dielom pakračkí riešena, moramo nješto u tom obziru izraziti.

Ako se dakle dotična adresa smatra samo kao odgovor, mislim, da bi se ova dva mnienja tako mogla složiti: buduć da mi nješto odgovoriti moramo, izrazimo odvažno i kriepko, što o takovom nezakonitom postupanju ljudih, koji osobu kralja našega okružuju, držimo i kuda isto vladara voditi može. A što se tiče mnienja g. Mrazovića, pristajem, da si svakako pridržamo pravo viećati o daljih naših pravih, kada graničari na naš sabor došli budu, i kad bude sabor podpun, onda ćemo dalje viećati o tom, što nam je krivo učinjeno, što li ne.

Adolfo Veber. Ja mislim, ako se meni krivica učini, i ako su moja prava uvriedjena, da ja onda imam pravo odmah protestirati, neglededć na to, je li time zadoljan brat moj, koj uživa ista prava; jer ja od svoje strane kažem da su moja prava povriedjena, i da nisam zadovoljan.

U tom slučaju nalazi se sabor naš i Krajina. Krajišnici naša braća, imadu takodjer bditi, dali su njihova prava povriedjena, ali mi imamo ponajviše bditi, da li su prava cjelokupnosti trojedne kraljevine povriedjena, onda imamo pravo odmah, neglededć na mnienje braće krajišnike sa svoje strane protestirati.

Zato sam ja toga mnienja, da mi ne samo možemo nego i moramo sada očitovati naše mnienje o tom predmetu, tim više, čim smo se sigurno osvjedočili, da će i naša braća Krajišnici ovo mnienje objeručke prigrliti. Ako mi to sada činimo, mi neuzimamo njim mogućnost, da i oni to činiti mogu. Zato je dobar predlog g. Kvaternika, da mi sada naše mnienje izrazimo, i da ćemo onda, ako bude potriebno, kad naša braća Krajišnici dojdu, u toj stvari razpravljati.

Zato mislim, da je potriebno, da mi sada očitujemo, da stim riešenjem nasih zahtievah zadovoljni nismo. Mi znamo, da je u povlastici krajišnikom dano pravo, da smiju viećati 1) o savezu sa Ugarskom, a 2) o centralnom organu, to dakle u državnopravnih pitanjah. Pitanje dakle jest hoćeli se njim dozvoliti, da smiju viećati i o ukinuću Krajine za koje bi pitanje njeki mogli reći, da nije državopravno vanjsko,

Digitized by Google

već nutarnje pitanje; zato, da se već odmah sada izreće, što mislimo da je dužnost naša.

Ivan Kukuljević. Ja se slažem sa onom gospodom, koji su toga mnienja, da se predlog g. Mrazovića i onaj g. Živkovića spojiti dade. Jer šta g. Mrazović predlaže? da mi, oslanjajuć se na stare zakone, proti odpisu kraljevskom prosvjed stavimo, i da se glede osnove zakonske odbor „ad hoc" imenuje; a g. Živković predlaže, da bi se ovo pitanje onda meritorno riešilo, kad zastupnici krajiški ovamo dodju.

Ja mislim, da je predlog g. Živkovića tako važan, da najveću pozornost zahtieva, budući da se slaže sa naročitom voljom i nalogom Nj. Veličanstva kralja, jer u odpisu kaže se upravo, da zastupnici vojničke Krajine imadu viećati u svih državnopravnih pitanjih ove kraljevine. Ja mislim, da pitanje radi uvedenja ustava u Krajini, da pitanje glede promjene sisteme Krajiške, da pitanje glede vojnog stanja hrvatske naprama provincijalnog zasieca u državna prava, dakle da mi u tih predmetih bez zastupnikah Krajiških konačno ništa riešiti nemožemo. Zato predlažem, da se predlog gosp. Mrazovića glede imenovanja odbora ad hoc, koj ima izraditi osnovu zakona za buduće redovito zastupanje vojn. Krajine, primi, kao i da se meritorno riešenje ovog odnošenja odgodi na ono vrieme, kad zastupnici Krajine ovdje budu.

Mirko Šuhaj. Jučer i danas bavimo se pitanjem, koje se kao veliki kuriozum smatrati ima, takovi kuriosum, kojemu se već sadanji sviet jako čuditi mora i kojemu se potomci naši dosta diviti nebudu mogli.

Jučer smo se bavili sa pitanjem glede Dalmacije, i prem da smo osvjedočeni, da cieli narod Hrvatski želi sdruženje posestrimah otiuh kraljevinah, i prem da smo osvjedočeni, da najveći dio naroda hrvatskoga u Dalmaciji to isto želi, i prem da znademo, da je to i naročito izražena želja i volja Nj. Veličanstva, ipak to sdruženje obistiniti nije moguće.

Danas viećamo, kako bi Krajinu u naše kolo povukli, Krajinu, koja je bez naše volje Krajinom učinjena u ono vrieme, kad smo imali 19 liepih županijah, i koja uz prkos svim protivnim našim, i naših predjah zahtievima još dan danas stenje pod zakonom takovim, da njezini ustroji obstojanje sa nijednom onih idejah, kojimi se sadanji viek ravna, i koje i mi ovdje zastupamo, to jest, niti idejom napredka, niti ideom ravnopravnosti, niti onom ustavnosti, niti idejom budi naravnog, budi postavnog prava, da niti idejom kršćanstva u suglasje kakovo takovo staviti, a kamo li opravdati bi moći. Kako je dakle to, da toli ozbiljna, koli postojana volja jednoga naroda nemože prodrieti?

Neima drugog razloga, nego da moramo izpovicditi, kako će i historija, koja jednom čine naše nepristrano bilježila bude, posvjedočiti, da je narod hrvatski u unapredjenju najsvetijih svojih interesah, u zaštitivanju najglavnijih svojih težnjah jedino zato uvieke zaostao, jer je vazda prekomjerno lojalan bio.

Kada se je narod hrvatski za prestolje carice Marije Teresije listom digao, i rieke krvi prolio, učinio je to malo izza vremenah Baste, Caraffe, Keistera, Ambringena; kada je isti narod u krvavih bojevih god. 1792—1815 tisuće i tisuće najboljih i najčilijih svojih sinovah žrtvovao, učinio je to za kratko izza vremena Josipa II., koj ga je ustava, slobode i jezika lišiti htio; napokon u najnovije vrieme hiljade i hiljade mladjanih boriocah na ubitačne poljane talijanske stavili, a hiljade i hiljade forintih na tako zvani narodni zajam podpisali, te tako obilato krvnu i novčanu štibru platili, učinismo to u ono vrieme, kada nam zlokobna minulih godinah sistema u pogledu ustavnosti i narodnosti glavom krenu. Eto prekomjerne lajalnosti naše, nu evo i u mjesto krvavo zasluženе nagrade postojane težnje tradicionalne one politike, koja već 300 godinah s nami vlada, i koja je znala i znade svaku našu tegobu i težnju kao njekakovu buntovničku opornost, i svaki naš i najumjereniji zahtiev ako ne kao uvredu Veličanstva, a ono kao separatističku njekakovu tendenciju tumačiti.

Da se tomu doskoči, neima drugoda sredstva, nego da muževno i. svjestno postupamo, a to je, da predlog g. Mrazovića sa cielom dušom primamo, te u njegovom smislu prosvjed u zapisnik naš proti ovomu kralj. odpisu i stegi pravah naših metmemo, a uz to odbor ad hoc imenujemo, koj će osnovu o redovitom zastupanju Krajine, i o ukinuću toga na porugu čovjedanstva, u nas obstojećega — u Banatu jur 1750, a u Erdelju g. 1849 ukinutoga — zavoda izraditi, te saborskomu našemu pretresivanju čim prije podnieti.

Petar Očić. Krajini pripada pravo representacije; Krajina imala je to pravo 1848 godine, i sada je Krajini u načelu to pravo odlukom kraljevskom dopušteno, samo jedino, da je ograničeno i stegnuto. To stegnuće vidim u 2 momenta: prvo, da je Krajini pravo representativno samo glede njekojih predmetah dopušteno; druga točka, u kojoj je stegnuto pravo sabora, jest, da se kaže, samo za sada vlastna je Krajina izvršivati pravo representativno. Nitko nemože kazati, da to nije stegnuće prava representativnog. Ako dakle se proti tom stegnuću protest položi, to ima sabor ne samo pravo, nego i dužnost; zato se slažem sasvim sa g. Mrazovićem. A što se tiče sredstva, kako bi se toj stegi moglo pomoći, da li putem onim, da se kao gravamen smatra, ili putem, kao što je g. Živković predložio, ili putem onim, da se odmah stvori nov zakon sa uplivom Krajišnikah, to je upravo ona točka, koje razpravljenje po mojem mnienju bez uticanja Krajine sada nemožemo preduzeti; zato se slažem sa onom stranom, koja je toga mnienja, da se pitanje odnoseće se na liek, kako bi se moglo tomu doskočiti, da ono doba odgodi, dok Krajišnici mogu uticati.

Mato Mrazović. Meni se čini, kao da nije nitko moj predlog shvatio, zato molim, da mi se dopusti, da ga još jedanput razložim.

Ja sam predložio dvoje:

1. da se proti povredi i stegi pravah pozitivnih protest u zapisnik stavi;

2. da se sabor odluči, da će stvoriti zakon, kako da se vojnički zavod krajine hrv. slav. dokine, i da se vojničkoj krajini podieli uživanje političkih pravah putem redovitoga zastupanja na ovom saboru t. j. da se i o tome zakon stvori.

Naprama tomu je g. Živković izvolio navesti, da se to bez krajišnikah po načelu, de nobis sine nobis, nebi moglo učiniti.

Ja sam za motiv naveo zakone u kojih stvaranje krajina redovitim zastupanjem nikada nije uticala, pak su ipak bili za nju učinjeni i kriepostni; osim već navedenih mogao bi se pozvati i na mjenbeni zakon od 1840. godine stvoren na ugarskom saboru, a i više primjerah takovih, iz kojih se vidi, da su se zakoni na krajinu protezali, u koje je ona jedino po kapetanu i podkapetanu ove kraljevine na saboru zastupana, rekav simbolički uticala. Stog razloga nemogu se slagati sa g. Živkovićem, prem se neda tajiti ni to, da se po načelih državoslovnih sbilja njekom anomaliom čini, da mi o Krajini bez nje zakone stvaramo. Nu ta anomalia je samo prividna naprama pozitivnomu zakonu, i smiera upravo na to, da se pozitivnost barem za buduće dovede u sklad sa zah-

Digitized by Google

tjevi zdrave državoslovne doktrine. Nu ja scienim, da će se prigovoru g. Živkovića doskočiti uz moj nepromienjeni predlog, i to ovako:

Ja sam predložio odbor ad hoc, koji bi imao osnovu izraditi, kako da bude krajina na saboru zastupana, i kako da se taj vojnički inšitut digne. Ja sam to predložio, jerbo sam uvjeren, dokle sabor ovim putem nepodje, da vojnički institut neće biti dignut, a to mislim zato, što sam uvjeren, da oni vladni organi, koji su se u vojničkoj sistemi krajine na trošak puka priučili na svoju udobnost i sreću kao puhovi u pušini, niti pojmiti nemogu ili neće, da ima išta savršenijega do ustrojstva, kakovo je u krajini, nemogu pojmiti, da narod može na drugi koji način sretnijim postati. Kako ćemo dakle od njih zahtievati, da oni ikakov predlog učine, koji bi za sadanju njihovu sreću poguban bio, budući ni nepojme, da je njihovo gospodstvo, njihova udobnost, njihova sreća upravo opora slobodi i sreći naroda. Zato je potriebno, da im sabor na ruku ide, i da im pokaže put, kojim valja poći, ako želimo, da se taj za naš narod nesretni i upravo pogubni institut ukine. Ja sam uvjeren, da će Nj. Veličanstvo iz navedenih razlogah sigurno pristati na ukinutje krajine. Odbor ad hoc sam zato predložio, što želimo na vremenu prišteditи, a prišteditи ćemo ga u toliko, u koliko će odbor ad hoc upitnu osnovu prije izraditi, nego krajišnici dodju, i što će to moći učiniti uz vrieme, dok se pitanja, koja su na dnevnom redu, u ovoj kući riešavaju. Kad dakle krajišnići dodju, bit će osnova gotova, i oni će moći glede toga zakona svoje želje i primjetbe izreći, i tako će zakon s njihovim uplivom stvoren biti.

Ja se nemogu slagati sa mnienjem one gospode, koja misle, da je visokim reškriptom od 9. svibnja upliv krajišnikah na dva samo pitanja stegnut, jer se u ovom odpisu *kaže samo u obće* da će krajišnici uticati imati u riešavanje državopravnih pitanjah, a nekaže se, da će njihov upliv biti stegnut na riešavanje ovoga ili onoga državopravnoga pitanja; ja dokle moram uzeti, da se to u obće proteže na sva pitanja državopravna, i mislim, da nećemo najmanje proti volji Nj. Veličanstva raditi, dapače da upravo uz volju Njegovu radimo, kad velimo, da je i to državopravno pitanje, kako da se za buduće uredi odnošenje vojničke krajine naprama drugoj polovini one države, s kojom ona sačinja jednu cjelinu. Zato se ja još tvrdje i čvrstje predloga svoga držim, da se odbor ad hoc imenuje, koj će izraditi osnovu, kako bi se taj zakon za krajinu čim prije mogao učiniti, i Nj. Veličanstvu za potvrdjenje podnieti.

Preuzv. g. **ban**. Primate li gospodo?

(Svi: primamo.)

Preuzv. g. **ban**. Zaključeno je dakle protest i odbor ad hoc.

Mato Mrazović. Ja mislim, da bi sada dalje išli, a kad se pretresivanje operata svrši da bi se onda odbor ad hoc imenovao.

(Njekoji zahtjevaju odmah.)

Preuzv. g. **ban**. Iz koliko osobah?

(Njekoji: 5, njekoji: 7.)

(Kuća složi se, da ima odbor sastojati iz 7 članovah, koji će se poslje sjednice imenovati.)

Barun Kušlan. Čita 3. točku zapisnika osrednjeg odbora glede toga, što se u kralj. odpisu od 9. svibnja t. g. br. 407 ne nalaze one rieči Nj. Veličanstva o zadaći naroda hrvatskoga.

Barun Kušlan. Kao izvjestitelj uzimam si slobodu napomenuti, da je osr. odbor iz toga gledišta posao kod ovog predmeta, da je to pometnjom kod visokog dikasterija izostalo. Buduć da je to kao interpelacia na vis. dikasterium, i buduć da med nami g. predsjednik dikasterija kao zastupnik sedi, mislim, da bi nam on to mogao razjasniti, dali su ove rieči pometnjom ili kojim drugim uzrokom izostale.

Ivan Mažuranić. Ja mislim, da ovdje predsjednika dikasterija neima, nego ovdje sjedi zastupnik Vinodolski. Predsjednik dikasterija nikada nije bio član sabora, niti je po zakonu ikada bio predsjednik dikasteria zastupnik.

Matija Mesić. I mene je kao svakoga čestitoga Hrvata ugodno dirnulo, kada sam čuo, da je Nj. Veličanstvo odgovarajuć deputaciji saborskoj, napomenulo veliku zadaću, koju riešiti ima narod hrvatski; ali odatle, što je Nj. Veličanstvo deputaciji te rieči izustilo nesliedi ni najmanje, da su one morale doći i u kraljevski odpis, te tako po mojem mnienju neimamo mi temelja, da zahtievamo, da se rieči Nj. Veličanstva, što ih je izustilo pred deputacijom saborskom naknadnim kraljevskim odpisom saboru trojedne kraljevine dostane.

Gospodo! ja mnijem, da se mi možemo zadovoljiti s onim, što nam javljaju ustmeno članovi deputacije. Oni nam javljaju, da Nj. Veličanstvo uvažava zadaću, koju ima riešiti naš narod, priznaje dakle, da je naš narod zvan, da sudjeluje kod riešenja pitanjah, koja su sada za nas važna i za sve ostalo družtvo evropejsko.

Naš narod čvrsto vjeruje, da se bez njegova znatna sudjelovanja neće riešiti čvor što su prozvali orientalnim pitanjem.

Mnogo je vremena izteklo, od kako je naš narod u neprestanoj borbi sa divljačtvom aziatskim, za to se je vrieme mnoga krvca prolila, mnoga je država propala, mnoge su zemlje opustošene. Nu vrlina i kriepost naroda našega nadvlada napokon barem s česti i toga krvnoga neprijatelja, kao što je njegda više isto tako silnih i krutih nepriateljah svladala, te tako i bitje svoje i evropejsku krštjansku kulturu spasila. I sada jedna strana naroda našega spasi divnim naporom život svoj i bitje svoje. Toj strani, što je slobodna ostala, nebijaše od vieka svetije misli, nego kako bi u pomoć pritekla bratji svojoj, koja stenju pod težkim jarmom silnih gospodarah, koji im vjeru hule, na muke ih stavljaju, imetak im grabe, riečju, življeti im nedadu. Ta je misao prelazila kao sveta tradicija od otca na sina, te je tako i do nas došla. I mi vjerujemo da će se ta misao tim lašnje oživotvoriti, pošto znamo, da i Nj. Veličanstvo kralj uvažava ovu zadaću našega naroda. A kako da ju ne neuvažava, kad dobro znade, da sretno riešenje ove zadaće neće samo oprati ljagu, što je nanešena čovječanstvu i civilizaciji, nego da će i sjajnost krune njegove povećati, i narodu našemu uda plemenita vratiti.

Po tom što sam rekao sudite gospodo! da li i ja visoko cienim rieči, što ih Nj. Veličanstvo izustilo deputaciji našoj; ali pri svem tom ostajem kod predloga svoga, da se kanimo daljega zahtievanja, da nam se one rieči naknadnim odpisom dostava, jer kao što rekoh, neimamo nikakova temelja, na kom bi smo mogli to zahtievati, i jer mi se čini, da nebi bilo niti političnо, kad bi se narod u tom predmetu upustio u kakovo dopisivanje sa kraljem.

Preuzv. g. **ban**. Primate li gospodo!

(Jednoglasno.)

Pavao Jakovčić. Molim, da mi bude dopušteno nješto progovoriti o tom.

Upravo ovom prigodom želio bi, da akoprem je Nj. preuzvišenost biskup djakovački izjavi, kako je postupala de-

Digitized by Google

putacija u Beču, mislim ipak, da bi se potanko moglo sastaviti cielo postupanje deputacije, u koj opis nedvojbeno došle bi one važne rieči Nj. Veličanstva o misii, koju riešiti ima narod hrvatski i naročito upravo naša granica. U ovaj opis došla bi i dogovaranja njekojih članovah ove deputacije sa deputacijom Dalmatinskom, i mnoge ostale okolnosti, koje će možebiti posve važne biti.

Ovaj opis bi se mogao saboru podneti u formi relacije, koja bi se imala kao akt diplomatički sačuvati u archivu troj. kraljevine; jerbo stvar nije malena, o kojoj je deputacija radila, nego za nas velevažna. Ovako je bilo, kad je g. 1822 iz sabora trojedne kraljevine izaslana bila deputacija, koja je išla u Veronu ka kralju Franji I. da zamoli povratjenje zemlje od Save do primorja. Ova deputacija imala je najbolji uspjeh, jer su nam one zemlje povratjene i utjelovljene. Sve što je ova deputacija radila, potanko je opisano, i čuva se kao akt diplomatički u archivu ove kraljevine.

Od ono doba nije se takav slučaj dogodio, jer upravo onoj našoj deputaciji je bila zadaća, da zamoli od Nj. Veličanstva kralja zemlje, koje na troj. kraljevinu spadaju; zato mislim, akoprem je vaša preuzvišenost izjasnila na kratko postupanje deputacije, da bi se potanko opisao cieli akt.

Preuzv. g. **ban.** Ja mislim to je zaključeno, većina je bila zato, da se izpusti.

Dragojlo Kušlan. To je novi predlog.

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovaj predlog.

(Ne prima se.)

Barun Kušlan. Čita 4. stavku zapisnika osr. odbora glede poziva petrovaradinske regimente na sabor.

Barun Kušlan. To prestaje, jer je preuzv. g. ban već izjavio, da se je glede poziva petrovaradinske regimente na sabor, putem telegrafičkim kod vis. dikasterija upitao, i da će odgovor saboru priobčiti.

(Tim se kuća zadovolji.)

Franjo Lovrić. Ja mislim, da „Militär-Zeitung“ nije nikakav autoritet i diplomatički akt, i da se nemožemo pozivati na ono, što se u novinah piše. Ja nisam čuo, da je „Militär-Zeitung“ upravo oficiozni organ ratnog ministra, to ja nigdje nisam čitao; zato predlažem, da se ove 3 linie izpuste.

Barun Kušlan. Čita 5. stavku zapisnika osr. odbora glede sjedinjenja petrovaradinske regimente sa slavonskom krajinom i podčinjenja banu troj. kraljevine.

Nikola Havliček. Glavno preimućtvo zakona je, da bude jasan, razgovetan i precizan, jer neima veće nevolje, nego kad se čovjek na zakon poziva, koj nije jasan. Zato je potrebno, da bude svaka odluka naša tako jasna, da ju svaki čovjek, kojemu i nisu sve okolnosti tako poznate kao nam, razumije, što se medjutim o zapisnicih i odlukah prijašnjih saborah tvrditi nemože. Ja sam osvjedočen, da g. izvjestitelj osrednjeg odbora iz mase zapisnikah nije sastavio članak, da bude primljen kao zaključak sabora, ali moglo bi se to dogoditi. Zato da se to nedogodi, usudjujem se visokoj kući predložiti, da se to taki formulira:

Da se izvrši kraljevska rieč, zadata našemu narodu višeputah, a napose u kraljevskom odpisu od 7. travnja 1850, u previšnjem ručnom pismu na svjetloga bana baruna Josipa Šokčevića od 21. veljače 1861 i u malo prije napomenutom kraljevskom odpisu od 9. svibnja o. m., po kojem svakolika hrvatsko-slavonska Krajina čini cjelovit dio hrvatsko-slavonske kraljevine, niti se tu izuzimlje petrovaradinska regimenta spadavša od starine na Sriem, koji je poslje ukinuća srbske vojvodovine opet postao cjeloviti dio trojedne kraljevine, na koju, dokazom mnogih zakonah od starine spadaše; zato osrednji odbor predlaže: da sabor ovaj podnese Nj. Veličanstvu našemu apoštolskomu kralju predstavku, u kojoj će ga zamoliti, neka izvoli petrovaradinsku regimentu sa svimi u njezinom području nalazećimi se vojničkimi občinami sjediniti s ostalom slavonskom Krajinom i podčiniti ju banu trojedne Kraljevine.

Ja sam razloge sve sakupio u jedan, i razlučio od same odluke, a ništa nisam preinačio.

Jovan Živković. Na ovaj članak, na koliko reče, da bude petrovaradinska regimenta ovdje zastupana, moram kazati, da sam zadovoljan s time, jer pripoznam, da petrovaradinska regimenta spada na cjelokupnost trojedne kraljevine. Što se tiče dalnje točke, u kojoj se Sriem spominje, leži u njoj jedan falsum, na koj se usudjujem pozornost visoke kuće obratiti. Ovdje se kaže: „posle ukinuća vojvodine,“ a to se uzima kao fait accomplit. To još naš premilostivi vladar izrekao nije, a ovim se vojvodini unapred „opielo“ čita. U kraljevskom odpisu od 9. svibnja t. g. stoji, da se državnopravna pitanja, koja se jednako tiču teritorija tako provincijalnog kao i krajiškog kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije bez sudjelovanja vojničke Krajine, spadajuće na cjelokupnost tih kraljevinah, pravovaljano ni riešiti ne mogu; dakle naš premilostivi vladar je izrekao, na koliko je moguće riešiti ova državnopravna pitanja, nepovriedivši cjelokupnost trojedne kraljevine ni s jedne ni s druge strane.

Ja mogu vis. kuću uvjeriti, da narod srbski time, što je zahtievao Sriem za oživotvorit se imajuću vojvodinu, neće ga odciepiti od trojedne kraljevine, i ne želi time povriediti pravo trojedne kraljevine. Ali buduć da vojvodina još u načelu vladara ukinuta nije, jer je pozvao kongres, kao organ naroda srbskog, da želje svoje izjavi, drugo nosi naš vladar naslov velikog vojvode, a treće znamo i to, da je u Beču sada o tom pitanje, koje se neće riešiti bez sporazumljenja sabora trojedne kraljevine, kakav će biti odnošej Sriema, a tako i petrovaradinske regimente prema trojednoj kraljevini. Zato se već sada ovaj pasus u osnovi osrednjeg odbora zadržati nemože.

Ja bi dakle želio, da se to tako stilizira, da se naš narod srbski nebi uvriedio; ja bi želio, tako da se formulira: „za slučaj, ako bi se vojvodina ukinula i t. d.

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da je svakomu Hrvatu, kojemu je do sreće svojega naroda stalo, toliko ležeće na sudbini braće Srbaljah, kaošto i svakomu Srbinu. Koliko su Srblji plakali na ovom postupanju, kad je faktično vojvodina utielovljena Ugarskoj, neka bude gos. Živković uvjeren, da smo i mi žalili ovo postupanje, i neka budu uvjereni svi Srblji, da će svi Hrvati težnje Srbaljah glede ustrojenja vojvodine iz svega srca podpomagati. Da je vojvodina ukinuta nezakonitim načinom, to je faktum. Zato bi ja želio, da se to tako formulira, da se nebi dalo izvoditi, da mi njekako odobravamo ukinuće vojvodine, i buduć da srbski narod izjaviti ima svoje želje na ugarskom i možebiti i na našem saboru, to ja pristajem uz mnienje g. predgovornika, da se u slučaju ukinuća vojvodine petrovaradinska regimenta ovomu generalatu podčini.

Barun Kušlan. Što se tiče prigovora g. Živkovića radi izraza „falsum“ da je Vojvodina ukinuta, imam odgovoriti, da je to faktum, i dopustit ću, da je nezakonito ukinuta; a kad bude vojvodina rehabilitirana, onda će se riesiti, što je gospodin Živković kazao, ali da se time ne povriede prava trojedne kraljevine.

Digitized by Google

Eugen Kvaternik. Neugodno mi je o tom predmetu progovoriti, neugodno tim većma, što sam iz dubljine srdca moga uvjeren, da samo najtjesniji savez srdacah i politički med hrvatskim i srbskim narodom, jest najsigurnije jamstvo bolje budućnosti obih tih samo imenom različujućih se narodah! Ali uzprkos tome, nemogav dopustiti da visoka ova kuća na predlog g. Živkovića kojeg evo učini, pristane, moram koju prosboriti za razjasnjenje njegovog predloga.

Da bi se, gospodo zastupnici naroda, ono izpunilo, što on predlaže, mi bi se lišili kroz to najljepšeg kraja kraljevine naše. Pitanje je dakle, ili to stoji da Sriem nesačinjava cjelokupnost trojedne ove kraljevine, ili da sačinjava. Ja moram tvrditi da prvo mnienje nestoji.

Toga radi, kao god što se iz dubljine srdca moga sa gospodinom Vrbančićem i Kušlanom, što se čuvstvah bratinstva med nami i Srblji tiče, iskreno slažem, s jedne strani: to s druge strani moram obratiti pozornost visoke ove kuće na onu okolnost, da takovi koraci, kakove g. Živković nam predlaže, na vrat na nos poprimljeni, na vjekove mogu budućnosti naroda trojedne kraljevine priečiti.

Ja neću, gospodo, ovdje u potanje razglabanje upuštati se: jeda li je Sriem od davne davnine sve do danas cjelokupni dio kraljevine hrvatske; no to samo napominjem da i oni historici, koji upravo i nisu Croatophili tu istinu priznati se neustručavaju.

Ja mimoilazim prvobitni posied pobjedom izvojevanog Sriema hrvatskim junačtvom od avarskog barbarstva. Svjedokom bo Constantina Porpyrogenete rimskog cara, jasno jest posjednuće ovo; piše bo on: at a chrobatis, qui in Dalmatiam venerant, pars quaedam seccessit, et Illyricum occuparit atque Pannoniam. Da je u Pannonji otoj i Illirsku i Sriem se nalazio, to svi pisci priznaju, to i Šafařik priznaje, *kojeg nije moći* s hrvaštine biediti.

Neću ja ovdje razglabati kako se kasnije u 9 vieku imenom med g. 1830 — 60 hrvatski a ne srbski knezovi s Mihaljom Borisem za ovi posjed otimaše i ugovaraše.

Mimoilazim dogodjaje 10. vjeka u kojem vidimo bugarskog vodju Alagobotura poslje kako je uništio Srbsku državu, onu državu, koju kasnije Hrvati braći svojoj Srbljima, požrtvovanjem dapače bivstva svoga krvavim mačem svojim, upostaviti trsiše se i pomagaše bitno, po smravljenju Srbah sa Hrvati za Sriem otimati se, te i zadobiti ga na njeko vrieme.

Mukom prolazim okolnost kako u XI. vieku braća hrvatska al ne srbska, Sermon i Nestong, svjedokom suvremenog Cedrena, u Mitrovici stolovavši, poslje kako Sriem od Bugarah oslobodjen bude, vojevaše za ovu hrvatsku svojenu protiv grčkog carstva, kojeg sili ovaj kraj i podlegnu dok ga silna ruka Krešimira velikog neoslobodi i neuzdrži sve do sjedinjenja dvijuh krunah, hrvatske i ugarske, na glavi Arpadovačah, doba, od kad malom iznimkom napram Grkah vječno s nami u savezu i posjedu ostade.

Neću napominjati krvavu borbu hrvaštine protiv krvoločtva tatarskog u XIII. vieku koja borba tri otmjena hrvatska plemena i brata sriemska, Kreša, Kupiše i Raka, vezom države i krvi naše, na obale jadranske doprati.

Propušćam izbrajati četirvječnu smrtnu borbu naroda našeg protiv barbarstva turskog, koja se otmjeno med i Varadinom, Biogradom i Šabcem od strani hrvatah i onda još za svetu ovu svetinju našu boriše, kad već nesretna srbska država klonu, da kada nesretna naša braća Srblji, skučiv vrat svoj pod težki jaram turski, bijaše prinuždeni sjetni i neveseli, podavati polumjesecu najbolju svoju silu na štetu kršćanstva i imeno hrvatske vojene snage.

Sva ova, gospodo zastupnici naroda, mukom ću mimoići, te ću se obustaviti kod g. 1848 — dobe, kada vojvodina srbska uskrsnu, da dokažem da se hrvatski narod nikada svojine svoje sriemske odrekao nije, a to ni onda kaka čut bratinstva svoga napram Srbljev krvcom svoje najplemenitije djetce na poljanama banata prolievanom, zasvjedočivaše.

Da vidimo što odredi sabor trojedne kraljevine g. 1848 i jeli bude Sriem tako ustupljen Srbljem da bi oni danas istog na temelju opet uskrsnut imajuće vojvodine ma u kojem vidu kao svoju svojinu smatrati na temelju godine 1848 mogli.

Ja u zapisniku sabora od g. 1848 čl. VII. medju ostalima ova čitam:

„da trojedna kraljevina ova u tiesni politični na temelju slobode i savršene jednakosti osnovani, vojvodinu srbsku sa trojednom kraljevinom u jedno čvrsto državno tielo staplajući savez stupiti želi“ — buduć to i želja Srbljah bijaše. Ali to nebijaše još sve. Ujedno bo čitam u istom članku na koncu, da se imade po našem narodu izaslati saborski odbor, koji će „ustav medjusobnih odnošenjah vojvodine pram trojedne kraljevine izraditi, i saboru ovom za odobrenje podnieti.“

Dakle ako i jesmo mi Hrvati g. 1848 želje bratskog nam naroda za svoje primili, nismo mi ipak to u taman učinili, jer samo pod uvjetom spojenja u jedno državno tielo nove vojvodine s kraljevinom hrvatskom, primljene su želje srbske u načelu. No buduć da imenovani ad hoc odbor do dana današnjeg nikakove osnove glede tog saveza učinio nije, to ni isto načelo dosad izvedeno nije. Ali i to nebijaše još sve.

Jer u čl. XI. točki 11 čitamo sliedeći zaključak saborski:

„Da narod trojedne kraljevine požežku, virovitičku i sriemsku županiju, kao i graničarske regimente gradišku brodsku i varadinsku pod imenom daljne Slavonije poznate, smatra kao cjeloviti dio trojedne kraljevine i da će ih kao svoje suprot svakom makar kojega protivnika nasrtanju kriepko čuvati i braniti.

„Tako isto sabor odlučio je i u predstavki dotičnoj na kralja ovo pravo štititi. Vidi se dakle iz toga jasno, da ako i je čl. VII. sabor naš god. 1848 u načelu primio želje saborske, nije ipak time hotio nit najmanje povriediti prava teritorialnosti svoje, — al i to nebijaše još sve.

Tako čitamo nadalje u čl. XII. točki 6 gledom na odsutnost poslanikah obćine Varadinske, da je sabor sliedeća odredio.

„Sl. grad Rieka i vojnička obština Petrovaradin, koje ovdje zastupane nisu, da se odmah pozovu da po izdanoj naredbi banskog vieća opredieljen im broj zastupnikah pošalju i uzrok dadu zašto to već dosad učinili nisu.“

Jasno je dakle da narod trojedne kraljevine nikad ništa od svoje svojine u Sriemu odstupio nikomu nije.

To su članci sabora našeg. Nu ko što rekoh: duboko cienim vez, a i moram ga cieniti a i svaki pošten Hrvat mora ga cieniti, koji nas s braćom Srbljima veže, u duhu osvjedočen da tiesni ovaj vez mora hrvatski i srbski narod spasiti.

Ali ako taj vez cienim, nemogu dopustiti da na temelju Bachove vojvodine išto od svoje svojine popušćamo; jer to i sama braća Srblji a i g. Živković nemože dopustiti da se u preporodjenju vojvodine ono za temelj uzme, što bijaše zvano da bude nož u srdce Ugarske i Hrvatske. Jer što

Digitized by Google

bijaše ona Vojvodina? strašno sredstvo poremetiti Madjare, Rumunje, Hrvate i Srblje; jer nespretnost je u zemlji od miliun i po dušah dati pretežnost Srbljima tekar takavi 300 hiljad brojećim; to je moralo Srblje omražene činiti ostalim miliun i 2 sto hiljada dušah.

Ako dakle temelj Bachov nestoji; ako hrvatski narod na saboru svome g. 1848 nije se odrekao svojine svoje na Sriem, to nemogu dopustiti da se novouskrsnut se imajuća vojvodina ma i u čem na uštrb teoritorialne cjelosti trojedne kraljevine podnese.

Mi ćemo sigurno opet dušom i tielom, krvlju i imetkom — ako uztreba — braću našu Srblje u postignuću goruće njihove želje i pravah njihovih podpomagati, ali neka nitko ni najmanje ni iz daleka nemisli, da bi mi narodno naše tielo osakaćivati zlo pojmljenoj sentimentalnosti za volju ikada već htjeli, na sve možemo pristati, ali na to ljc nitko pristati neće, nit nemože. Stoga ja predlažem da se želji po g. Živkoviću predloženoj pod nipošto nezadovolji, želji kako god nedužno tobož formuliranoj, ipak takovoj koja bi naš narod, da ju prime, pravah njegovih na Sriem za vazda lišila.

Ladislav Ballog. Pošto je g. Kvaternik sve izcrpio, što sam ja o tom htio progovoriti, imam samo to g. Živkoviću primietiti, da g. 1848 nije vojvodini ustupljen sav, nego samo dolnji Sriem.

Mato **Mrazović.** Ja rieč uzimam samo zato, da dokažem da je predlog g. Havlička posve temeljit. Ja priznajem, da predlog osr. odb. nije djelo ili čin sabora dotle, dok ga vis. sabor neposvoji, al s druge strane neima dvojbe ni o tom, da se zapisnik sabora ima onako sastaviti, kako visoka kuća što zaključi ili primi. Ako dakle visoki sabor primi predlog osrednjega odbora bez popravakah, t. j. tako kako je ovdje, neima dvojbe, da bi morao isto tako nepremjenjen i u zapisnik doći, pak upravo time bi dali povoda novim prepirkam, koje su već eto zametnute, a to samo zato, što je osrednji odbor pomiešao razloge u predlog kamo nespadaju. Kad se razlozi razstave od samoga predloga, onda glasi ovaj ovako (čita,) a to je upravo predlog g. Havlička (čita.) Ako se dakle ovaj stilitički popravak gosp. Havlička primi, onda neima zaprieke, da se visoki sabor složi, i da se tako popravljen predlog centralnog odbora primi; ova stilistička pogrieška jedina dala je povoda, te smo se tako dugo prepirali, i to samo zato: što visoki sabor neće da dira u razloge, želeć ipak predlog primiti, ostavljajuć razloge za podporu same predstavke.

Zato sam posve za predlog g. Havlička, jer onda ostaje pitanje posve prosto ovo: hoćeli visoki sabor da se Nj. Veličanstvo predstavkom umoli, da petrovaradinsku regimentu pod urednu upravu bana trojedne kraljevine povrati.

Ivan Kukuljević. Ja bi pokorno predložio, da se samo nješto izpusti iz predloga gos. Havlička, a to je ono, gdje kaže: „Sriem koj je posle ukinuća vojvodine opet postao cjeloviti dio trojedne kraljevine.“

Mislim, da to naš sabor zakonito primiti nemože, jer je Sriem cjeloviti dio trojedne kraljevine; mi to nemožemo priznati, jer to dokazuje historija i zakoni, da je Sriem cjeloviti dio trojedne kraljevine uvjek bio.

Jovan Živković. Na razloge g. Kvaternika prinuždan sam odgovoriti na kratko. Ja držim da nisam zastupnik naroda srbskog ovdje, a baš u ovom pitanju nisam pozvat ni opunomoćen, da razlažem njegova prava. Ali dopustite mi da i naš narod srbski ima privelegijah, koja njemu prava njegova dovoljno označuju, i koja je on krvlju svojom zapečatio, i evo tek poslje 170 godinah dobi ovaj narodni organ, kongres, da svoje pravedne želje izraditi može. Ja hoću samo da dokažem da srbski narod u svom zaključku tamo nesmjera da cjelokupnost trojedne kraljevine povriedi, nego je zaključio, da bude odnošenje Sriema prama trojednoj kraljevini kakovo je prije bilo da Sriem ostaje u savezu prama trojednoj kraljevini, tako i petrovaradinska pukovnija.

Što se ovdje o osnovi kaže izključuje želju naroda srbskog nečekajući riešenje zaključenja srbskog kongresa za ovdje se već sada podčinjava petrovaradinska pukovnija banu trojedne kraljevine, a ako bude vojvodstvo ustrojeno, petrovaradinska pukovnija mora biti pod srbskim vojvodom.

Time dakle što je srbski kongres zaključio glede provincialnog Sriema i petrovaradinske pukovnije nevriedja se cjelovitost trojedne kraljevine.

Zato bi praktičnije bilo, da se visoka kuća na našeg premilostivnog vladara obrati, da nam se zaključenje srbskog narodnog kongresa u vidu kraljeve prepozicije dostavi, te tako da se ovo srbsko pitanje prama trojednoj kraljevini na čisto izvede. (S više stranah: redakcija.)

U tom slučaju prinuždan sam moj protest proti redakciji položiti iz uzroka da se srbski narod uvjeri i čuje, da sam za njegova prava govorio.

Biskup Strossmayer. Ja mislim, da neima nikoga medju nami, koj nebi sa velikim veseljem slagao se sa željom gospod. Zivkovića i srbskog naroda, koja tamo smjera, kao 1848 godine da podignućem vojvodine ne vriedja cjelokupnost i pravo trojedne kraljevine; a neka bude g. Živković uvjeren, da ćemo mi kao braća jednokrvna sve učiniti, što srbski narod želi, samo kažem to, da se neka ne išće od nas, da se oskvrne cjelokupnost trojedne kraljevine. Buduć pako, da se pitanje vojvodine tiče nas i državnih pravah naših, a da s druge strane želji srbskog naroda zadovoljimo, neće i nemože se to bez nas riešiti. Za pomirenje g. Živkovića bi se moglo reći, da se petrovaradinska regimenta zagrebačkomu generalatu podčinja kako je to prije bilo, da se ono, ako želi, izbriše, da se podčinja banu trojedne kraljevine; a kad se vojvodina uzkrisi, tada će se definitivno riešiti pitanje, kamo će Sriem i potrovaradinska regimenta spadati. Ja mislim da će se g. Živković i srbski narod moći time umiriti i zadovoljiti.

Mato **Mrazović.** Čita formulaciju predloga:

Da se izvrši kraljevska rieč, zadata našemu narodu više putah, a napose u kraljevskom odpisu od 7. travnja 1850 u previšnjem ručnom pismu na svjetloga bana baruna Josipa Šokčevića od 21. veljače 1861 i u malo prije napomenutom kraljevskom odpisu od 9. svibnja o. m., po kojem svakolika hrvatsko-slavonska Krajina čini cjeloviti dio hrvatsko-slavonske kraljevine, niti se tu izuzimlje petrovaradinska regimenta, spadavša dokazom mnogih zakonah od starine na kraljevinu Slavoniju i po tom na trojednu kraljevinu: zato osrednji odbor predlaže, da sabor ovaj podnese Nj. Veličanstvu našemu apoštolskomu kralju predstavku, u kojoj će ga zamoliti, neka izvoli petrovaradinsku regimentu sa svimi u njezinom području nalazećimi se vojničkimi obćinami sjediniti s ostalom slavonskom Krajinom i podčiniti ju banu trojedne kraljevine.

Preuzv. g. **ban.** Koji su zato, neka izvole ustati.

(Većina je, daklje zaključeno.)

Baron Kušlan. Čita 6. stavku zapisnika osrednjeg odbora u kojoj se predlaže, da se sabor ima na novo u odsjeke razdieliti, kad zastupnici Krajine prispiju.

Franjo Šagovac. Ja na ov predlog osrednjeg odbora u nijednoj točki sadržaja njegova pristati nemogu, dapače izpo-

Digitized by Google

viedam, da me je ovaj način, kojim ga centralni odbor obrazložiti nastoji, veoma neugodno dirnuo s toga, što u napried njeko nepovjerenje napram braći Krajišnikom izriče, i posve netemeljito njeki monopol slobodoumja brani, kao da smo mi samo usposobljeni svetu slobodu čutiti i za nju se oduševljavati, a da je absolutizam u vojničkoj Krajini svako čuvstvo slobode udušio. Svjetli je ban pred licem visoke ove kuće svetčano izjavio, da je stroge naredbe izdao, da se u vojničkoj Krajini izbor zastupnikah po glasu izbornika od god. 1848 i na temelju podpune slobode obavi.

Odkad dakle onaj strah, komu se izvješćujući odbor oteti nemože? kano da će iz Krajine samo takovi zastupnici amo poslani biti, koji će po volji bečke absolutne vlade glasovati. Sjede ovdje mnoga gospoda, koja su članovi našeg sabora od g. 1848 bila, pak pitam jih: jeli tada naš sabor ovim nepovjerenjem bratinski pozdrav svoje jednokrvne braće odzdravio? je li ga tada ovaj strah obuzimao? Nije doista! dapače nas povjestnica onog vremena uči, da su se Krajišnici na tadanjem saboru sa inimi članovi saborskimi u ustavnom slobodoumju slavno natiecali, da je Krajina naša tada u podpunoj samosvjesti narodnoj svoje oduševljenje za ustavnu slobodu na bojnom polju junački posvjedočila. Od tada je 12 godinah minulo; pak kojim razlogom tvrditi možemo, da se je naša Krajina za ovo kratko vrieme u toliko zlosretno metamorphozirala, da joj svako čuvstvo ustavne slobode odričemo, te da ju s toga mjesto bratske ljubavi i svestranog povjerenja, siletim nepovjerenjem pratiti u interesu naše ustavnosti za potrebito nalazimo. Ali reći će možebit, koji absolutizam puna tri stoljeća okrutnom svojom šibikom Krajinu našu ravna, pak zar nije s toga dovoljan temelj ovom strahu i bojazu? Ja velim: da nije; jer gospodo ako je tko zlu naviknuo, on neće zato odbaciti dobro, ako mu ga podamo; *ako je tko dulje* vremena gladovao i žedjao, neće doista odbaciti *jelo i* pilo, ako mu ga pružimo, dapače čim je dulje gladovao, tim će se željnije prihvatiti jela, ako ga mu ponudimo. A što je tielu hrana, to je duhu sloboda sveta. Ja scienim gospodo, da dok bude u našoj Krajini vrstnijeh junakah, da će ona dotle i na slobodoumju obilovati, jer si ja pravo junačtvo bez slobodoumja zamisliti nemogu.

Na stran dakle gospodo, sa izrazitim nepovjerenjem, koje jednokrvnoj braći nedolikuje, s nepovjerenjem i sumnjičanjem koli neosnovanim, toli nezasluženim, koje bi braću našu Krajišnike punim pravom duboko vriedjalo.

Dosta su nam kleti dušmani čemerike razdora posijali, nemojmo ju još i sami razplodjavati. Pošto sam dakle uvjeren, da razlozi oni, s kojih se ovaj predlog osrednjeg odbora učinjen, neobstoje, zato predlog ovaj u cjelovitosti njegovoj zabačujem, i usudjujem se visokoj kući obzirom na drugu točku ovaj izpravak podnieti: da se najme u slučaju onom, ako bi se protiva kojem zastupniku krajiškom u pogledu valjanosti njegova izbora po glasu čl. 10 poslovnika, iztraga odredila, takovom zastupniku na temelju prenapumenutog čl. 16 pravo glasivanje prije obavljene iztrage neuzkraćuje. — Poslovnik je gospodo za sve članove ročećeg za sada visokog sabora sastavljen i odobren, a zašto da se od njega u obziru Krajišnikah odstupljuje, ja razloga nikakova neuvidjam. Jednaka neka budu prava svim onim, kojim jednake dužnosti prinadleže.

Nemogu ni na onaj predlog osrednjeg odbora u prvoj točki izražen pristati, da se najme po nadošašću zastupnikah Krajiških čitav sabor na novo žrebanjem u odsjeke porazdieli, jer bi se tada dosliedno novi izbor obijuh podpredsjednikah, bilježnikah, odbora peticionalnog, verifikacionalnog i inih drugih preduzeti imao, čemu ja niti razloga nalazim, a još manje kakove potriebe uvidjam, da vrieme skupocjeno novim dugotrajnim žrebanjem trošimo; s toga činim amendement: da se jedino nadošavši zastupnici iz Krajine žrebanjem medju obstojeće odsjeke visokog sabora razmjerno porazdiele, te njih verificiranje obstojećem odboru verifikacionalnom povjeri.

(Oba predloga budu primljena.)

Na koncu sjednice bude odbor, po g. Mrazoviću predložen, izabran, za izradjenje osnove zakonske glede ukinuća Krajine; izabrani budu gospoda:

Mato Mrazović sa	104	glasovah.
Mirko Šuhaj sa	94	„
Mojs. Baltić	69	„
Makso Prica	68	„
Jovan Živković	55	„
Vinko Vranicani	48	„
Antun Starčević	47	„

Digitized by Google

Šestnaesta saborska sjednica dne 28. svibnja 1861.

Zapisnik,

zametnut u petrnaestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i trećega svibnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Sjednica je otvorena u 10 satih pred podne, i bude nastavljeno viećanje glede sdruženja Dalmacije, Dubrovnika, Kotora i Kvarnerskih otokah sa Hrvatskom i Slavonijom u jučerašnjoj sjednici zametnuto.

Predlog odbora osrednjega glasi, da se kao glede utelovljenja grada Senja u civilni dio Hrvatske, tako i glede sdruženja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom od Nj. c. kr. apost. Veličanstva povoljno riešenje predstavkom opetovano moli, kakvono riešenje izključivo u ozbiljnoj kraljevskoj volji leži, koju spletke absolutne vlade sa poprimljena ustavna pravca svesti imale nebi, dočim bi se u pogledu Dalmacije zaprieke onamo vladajuće s puta ukloniti, i narodu hrvatskom prilika pružiti imala, volju i želju braće Dalmatinacah saznati, te šnjimi se dogovoriti o načinu sdruženja Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom.

Ovaj osriednjeg odbora predlog jeste u načelu primljen, i odredjeno, da se u tom predmetu Nj. Veličanstvu i opet predstavka podnese, a da se kod sastavljanja takove popravci gg. Mirka Horvata, biškupa Strossmayera, i Živkovića upotriebiti imadu, sastavljanje ove predstavke povjereno je gg. baruna Kušlanu, kano izviestitelju, Mirku Horvata, biškupu Strossmayeru i Živkoviću, kano koji su popravke činili.

Druga stavka zapisnika odbora osrednjega tiče se zastupstva vojničke krajine na saboru ovom, i protegnuća starodavnog hrv. slav. ustava na hrv. slav. vojničku krajinu.

U tom pitanju jeste zapostavljenjem predloga po osrednjem odboru učinjenog, na predlog zastupnika Mate Mrazovića većinom glasovah zaključeno: da se proti tome što je najvišjim kralj. odpisom od 9. svibnja 1861. br. 407. na ovosaborsku predstavku od 1. svibnja 1861. izdamin, koji naredjuje, da po dovršenom pretresivanju državopravnih pitanjah zastupnici vojničke krajine neimaju sudjelovati pri daljnih viećanjih ovoga sabora, dosliedno, da se starodavni slavonsko-hrvatski ustav na vojničku krajinu protegnuti neima, stavnim zakonima, imenito čl. 39-1635. čl. 56 i 63-1647, odlukom kralja Leopolda I. od 10. srpnja 1703. čl. 113 i 116-1715. i čl. 18-1792. utvrdjeno, i kralj. rieči u odluci od 7. travnja i 7. svibnja 1850. ujamčeno pravo stegnuto, svečani prosvjed u zapisnik stavi, ujedno da se o redovitom zastupanju vojničke krajine na saboru trojedne kraljevine, i o ukinuću vojničke krajine na ovom saboru zakon stvori, i izradjenje ove osnove odboru ad hoc povjeri, koji iz 7. članovah sastojati ima. Za članove ovog odbora jesu gg. zastupnici naroda Mato Mrazović sa 104. Mirko Suhaj sa 94. Mojsija Baltić sa 96. Makso Prica sa 68. Ivan Živković sa 55. Vranicani Vinko sa 48. i Antun Starčević sa 47. glasovah izabrani. Glasovateljah je bilo 110.

Zatim je čitana 3. stavka zapisnika osriednjeg odbora glede toga, što se u kralj. odpisu od 9. svibnja 1861. br. 407. nenalaze rieči Nj. Veličanstva „o velikoj zadaći našega naroda u iztočnom pitanju“, zabačenjem predloga po osrednjem odboru učinjenoga jeste na predlog zastupnika Mate Mesića jednoglasno zaključeno, da temelja neima zahtievati, da se ovom saboru naknadno priobće rieči, koje je Nj. Veličanstvo naprama saborskoj deputacii u audiencii od 8. svibnja 1861, o velikoj zadaći našega naroda u iztočnom pitanju izustilo.

Glede predloga u 4 stavki zapisnika osrednjim odborom u tom učinjenoga: umoliti svietlog bana, da putem telegrafa ratnog ministra upita, da li je po ovčivestom glasu napomenutog kraljev. odpisa načinio naredbe, da se i u Petrovaradinskoj Regimenti, kao što biaše i g. 1848. izbori zastupnikah za ovaj sabor čim prije preduzmu, jeste svietli ban saboru ovom izjavio, da se je glede izborah zastupnikah na ovoj sabor iz Petrovaradinske Regimente putem kr. hrv. slav. dvor. dikasteriuma po želji sabora već upitao, i da će odgovor saboru ovom priobćiti, čim mu takovi stigne, kojim se je izjavljenjem sabor udovolijo.

Poslie toga čitana je 5 stavka zapisnika osrednjeg odbora glede sjedinjenja Petrovaradinske Regimente sa slavonskom krajinom, i podčinjenja takove banu trojedne kraljevine.

Uslied odbornog predloga, koji je na prigovore zastupnikah Nikole Havlička i Mate Mrazovića, koje u štiliziranju, koje izostavljenjem riečih o ukinuću vojvodovine glasećih izpravljen, bude zaključeno: Nj. c. kr. apost. Veličanstvo predstavkom umoliti, neka izvoli petrovaradinsku sa svimi u njezinom području nalazećimi se vojničkimi občinami sjediniti sa ostalom slavonskom Krajinom, i podčiniti ju banu trojedne kraljevine, za da se tim načinom izvrši kraljevska rieč zadata narodu trojedne kraljevine višeputah, a napose u kraljevskom odpisu od 7. travnja 1856 u previšnjem ručnom pismu na svietlog bana baruna Josipa Šokčevića od 21. veljače 1861 i u prije napomenutom kralj. odpisu od 9. svibnja 1861, po kojem svakolika hrv.-slav. Krajina čini cjeloviti dio hrv.-slav. kraljevine, niti se tu izuzimlje petrovara-

Digitized by Google

ska regimenta, koja je dokazom mnogih zakonah od starine na kraljevinu Slavoniju i potom na trojednu kraljevinu spadala.

Napokon je pročitana 6. stavka zapisnika, u kojoj osrednji odbor predlaže, da se sav sabor, kad zastupnici iz vojničke Krajine prispiju, na novo u odsjeke podieli, da se do obavljenja verifikacije krajiških zastupnikah nikakov predmet u saborsko viećanje neuzimlje, napokon da krajiški zastupnik, proti kojega se sa izbora iztraga odredi, odlučnog glasa u saboru neima, ako sabor drugo neodredi.

Ovaj predlog osrednjeg odbora jeste zabačen i na predlog g. zastupnika Franje Šagovca zaključeno, da se i poleg odluke saborske 16. svibnja 1861 donešene sa zastupnici iz Krajine postupa kao sa svimi drugimi zastupnici, koji kasnije prispjevaju, to jest, da se u već postojeće saborske odsjeke na ravno razdiele, a ovjerovljenje njihovih izborah i vjerodajnih pisamah postojeći saborski verifikacionalni odbor obavi.

Zatim bude sjednica zaključena.

Šokčević s. r.
ban.

Antun Stojanović s. r.
saborski bilježnik.

Antun Stojanović. Čita zapisnike sastavljene u sjednicah 14 i 15 držanih na 22. i 23. svibnja 1861.

Dragojlo Kušlan. Glede zapisnika imam nješto primjetiti, da se izpravci g. Mirka Horvata, g. biskupa Strossmayera i g. Živkovića upotriebe kao material u predstavki.

Glede predloga g. Horvata naročito je kazano, da se kao material u predstavci upotriebi, da se u predstavci misao ukloni, kano da bi sabor to hotio, da dokle Dalmatinci nedojdu, da se u nikakva pretresivanja državopravnih pitanjah nemožemo upustiti, a polag zapisnika moglo bi se uzeti, da je predlog gosp. Horvata sasvim primljen, da se državopravna pitanja riešiti nemogu, to bi bilo protuslovje.

(*Čuju se* glasi: redakcija.)

Mato Mrazović. Čita predloge, molbe i dopise, što su izza posljednje sjednice putem visokog predsjedničtva na sabor stigle, i to:

1. Predlog zastupnika g. Stjepana Vukovića, da se zaključi, da njemačke pod naslovom „Agramer Zeitung“ u Zagrebu izlazeće novine prestaju biti službeni list, kojim bi se domaće oblasti u svojih objavah služiti imale.

2. Predlog zastupnika g. Kolomana Bedekovića, o reguliranju Drave do Varaždina.

3. Predlog zaštupnika g. Kolomana Bedekovića, da se faktično obstojeće sdruženje starogradske občine u Varaždinu sa gradskom občinom grada Varaždina za pravno-valjano izreče, a da se uredjenje odnošaja iste starogradske občine toli naprama županiji varaždinskoj, koli naprama bivšoj gospoštini da se uredi posebnim zakonom, kada se budu slični odnošaji drugih občinah uredjivali.

4. Predlog zastupnika g. Janka Gvozdanovića u tom sastojeći: da se visoki sabor putem svojega predsjedničtva obrati na privr. dvorski dikasterij, u ovaj na osrednje trgovačko ministarsvo i tim putem da se izposluje:

a) da se ovomu saboru znanja i ravnanja radi predloži ugovor, štono je god. 1858 izmedju vlade austrijanske i francezkoga družtva utanačen radi gradjenja željeznicah preko zemljišta ove kraljevine imenito od zidanoga mosta do Zagreba a od ovuda do Siska i Karlovca;

b) da ovaj vis. sabor istim putem pozove pomenuto družtvo za gradjenje željeznicah: neka se ono strogo drži ugovora u pogledu vremena do kojega ima biti gotova željeznica od zidanoga mosta do Zagreba, a od ovuda do Siska i Karlovca.

5. Predlog istoga zastupnika g. Janka Gvozdanovića, da se prestavkom od Nj. Veličanstva zaište odkup ceste Ludoviceje državnimi sredstvi iz rukuh privatnih.

Glede svih ovih pet predlogah zaključeno, da se imaju u odsjeke predati.

6. Predlog zakonski vel. županom križevačkim presv. gospodinom Ljudevitom Vukotinovićem podnešen o uredjenju občinah.

Ovaj predlog bude priznan za prešan i kao takav ima se na dnevni red postaviti i u odsjeke odputiti.

7. Dopis županije sriemske iz glavne škupštine od 16. svibnja t. g. kojim javlja, da će samo dvimi već odaslanimi predstavnici gosp. II. podžupanom Jovanom Živkovićem i g. grofom Henrikom Khuen zastupana biti na saboru trojedne kraljevine.

8. Vjerodajno pismo 24. svibnja 1861 za gosp. Teodora Gjurgjevića na mjesto g. Filipa Thalera, u gradu Požegi izabranoga zastupnika.

9. Pritužba svećenstva iz pukovnije sluinske proti tome, što je bilo izključeno od izborah izabiračkih.

Oba ova pisma imadu se predati verifikacionalnomu odboru.

10. Bezimeni spis u magjarskom jeziku namienjen oprovrgnuću govora, što ga je govorio prilikom umještenja svietloga bana uzoriti g. stožernik i nadbiskup Gjuro Haulik.

Po poslovniku nije ovaj spis nepodpisan u nikakov obzir uzet nego prosto ad acta metnut.

Franjo Žužel. Dočim neopisivim veseljem ovdje danas gledamo našu braću Krajišnike, te nju sdračnim veseljem i bratinskom ljubavju pozdravljamo u našem kolu, da s nami zajedno zidju kuću buduće naše sreće; te s toga Nj. Vel. ujedno zahvaljujemo, da je s ove strane vruću želju našu izpuniti blagoizvolilo; nemožemo na ino, već da s druge strane sa žalošću izpoviedamo, da radost naša nije podpuna, jer je samo jedan dio naše želje, naše pred prestoljem Nj. Vel. podnešene molbe uslišan. Nu i k tomu malomu uspjehu hotjelo se je opetovane molbe, neuzkoljebive postojanosti. Kao što ova borba velika, a uspjeh samo malen s jedne strane nas žalosti, tak nas opet s druge strane tješi, da ćemo nastavljenom borbom i produženom strpljivošću postići i ostale želje naše i to tim više, čim će s jedne strane Nj. Velič. i sviet bolje uvidjeti, da su naše težnje i želje ne samo pravedne, već i obćekoristne, nikomu na uštrb, svakomu na hasan, i čim ćemo opet s druge strane mi bolje se uvjeriti, da bez pogaženja zakona božjega i našega poštenja, bez propasti naše i bez štete čovječanstva od naših željah nemožemo odustati, te ćemo s toga svi složno, neustrašivo, i nebojeći se truda i žrtvah gvoždjenom postojanošću i nadalje nastojati, da se naše pravedne želje sasvim izpune. Neka nas dakle neustraší i neodvrati od poslovanja i dalnjih borbah ovaj malen uspjeh, već nas neka baš protivno bodri na dalnje napore na zakonitoj stazi; jer gg. narodi i kraljevstva nepreporadjaju se preko noći; k tomu se hoće neutrudljiva napora više naraštajah, nu što jedan naraštaj čini, ma ono jošte tako neznatno bilo, to izginulo nije: ono je predano budućem naraštaju kao čvrst temelj, na kom će on nadalje zidat kuću narodne sreće. S toga čestitam ovdje sakupljenim zastupnikom naroda i na ovom malom uspjehu, nu dočim to činim ujedno ih molim, da na započetoj stazi taj svoj put nastave pod barjakom zakonah i pravde.

Digitized by Google

Rekoh da je samo jedna čest naših molbah uslišana od Nj. Vel., jer mi molismo, da se Dalmacija s kvarnerskimi otoci na sabor naš pozove, da se junačka Krajina pozove i na ustavno uredi, pa dobismo samo, da naša braća Krajišnici sudjeluju na našem saboru i to samo za sada i omedjašenom vlašću.

Rekoh nadalje, da nas je i to borbe stajalo, ali da nas baš to ima podtaknuti na dalnje napore. Mi smo gg. to tim većma dužni, jer su naše molbe i želje takove, da, ako se neizpune, mora prije ili kasnije slieditи smrt našega naroda; mi bi se dakle činili krivcima ubojstva naroda, ubojstva nas samih, ako bi odustali i nadalje boriti se zato, da se izpune naše želje.

Hoću da ove rieči malo razjasnim. Kad bi politika narodah bila kršćanska, te se držala načela: „što nećeš, da tebi čini drugi, nečini ni ti drugomu", tad bi možebiti mali razkomadani narodići mogli bez pogibelji živiti medju inimi velikimi; nu gg. politika je dan danas tako poganinska, kao što bješe za vremena Augusta; i dan danas medju narodi valja pravo prirodno Spinoze, t. j. koje i medju ribami, naime: da se veće hrane manjimi, što nam dokazuje politika Pruske u biednom Poznanju, gdje se tobož na zakonitom putu sve većma iztrebljuju Poljaci, te njihovo mjesto zauzimlju Niemci. Usried ove poganinske politike moraju da izumru narodi slabi, kojih slaboća pobudjuje drzovitost susjednih narodah i koji nisu mogući radi svoje slaboće odoljeti bezobraznomu nasrtavanju kršćanskih tobože i izobraženih narodah. S toga gg. kakogodj nije moći od pojedinca čovjeka zahtievati, da se on sam, ma komu za volju ubije, istom tako malo možemo ili smijemo mi ikomu za volju odustati od naše težnje, da se razkomadana uda našega naroda opet sastave u jedno živo tielo; jer bi to bila smrt našega naroda. A na to pristati zabranjuje nam zakon Boga, koji nam je kao narodu dao življenje; zabranjuje dužnost, koju imamo prama narodu, kao njegovi zastupnici, zabranjuje poštenje naše.

Nu gg. mi nebi ni vriedni bili, da ostanemo i živimo medju narodi Evrope, kad bi se mi odrekli ove težnje, koju nam sam Bog naloži, jer narodi svieta sačinjavaju jednu veliku obitelj božju, gdje je svaki član obitelji dužan razvijanjem i upotrebljivanjem tjelesnih i duševnih sposobnostih po mogućnosti doprinieti k usrećenju ciele obitelji. Ali čim je narod koji prosvjećeniji, tim može više doprinieti k ukupnoj sreći narodah svieta: divji žitelji Australije i otokah ondašnjih neznaju ni sami sebi pridjelati kruha, niti si napraviti odjeće, već idu goli, a kamo da bi mogli inim narodom što koristiti? Naproti izobraženi Sjevero-Amerikanci hrane nas raznovrstno i opravljaju pamučnom robom. Ali narodići raztrgani i maleni, kako rekoh, nemogu se tako razviti i izobraziti kako veliki; s toga niti nemogu toliko doprinieti k sreći ukupnoga čovječanstva. Kao što dakle po božjem zakonu nesmije se pojedinac čovjek nikomu za volju odreći dužnosti, da na svoju i inih korist razvija svoje tjelesne i duševne sposobnosti, istom tako radili bi i mi proti božjemu zakonu, kad bi odustali od težnje, da se razkomadana uda našega naroda spoje opet u jedno živo tielo; jer tim bi si oduzeli, ili makar oslabili mogućnost, da se duševno razvijemo, te tako čim većma djelujemo na korist ukupnoga čovječanstva — a onda gg. nebi ni zaslužili mjesta medju narodi Evrope. Mi se dakle gg. naše težnje nemožemo odreći po božjem zakonu i bez grieha sramote i štete naše — i ja izpoviedam ovdje pred Bogom, koji mi zakon istine i pravde upisao u srce, pred vami sl. zastupnici naroda, pred cielim svietom: da će svaki udarac srca moga, svaki dah duše moje, svaka misao uma biti posvećena uživotvorenju ovoga zakona božjega, sdruženju moga razkomadanoga biednoga naroda.

Što mi gg. želimo, za čim mi težimo i težiti moramo, to nije na štetu nikomu na cielom širokom svietu, a svakomu na hasan: na hasan nam i drugim.

Čini se u prvi mah, da je nepotrebno, dà ludo dokazivati, da je sdruženje našega naroda nam na korist; jer su dan današnji svi narodi u Evropi uvidjeli, da im se valja sdružiti, i da će sdruženi tim većma napredovati i braniti se od neprijateljskoga napadaja; nu žaliboše dogadjaji u Dalmaciji i po drugud uvjerili su nas, da imade kod nas ljudih, koji, kad misle o utemeljenju sreće našega naroda, svraćaju očima na sve strane, samo ne na svoj narod, koji spas naroda očekuju od inud. Meni je spas moga naroda svrha, za kojom težim, te sam pripravan sva poštena sredstva upotrebiti, koja vode k toj svetoj svrhi; ja bi hotjeo spas moga naroda postići i bez moga naroda, primiti ga iz tudjih rukuh kad bi to bilo moguće. Ali čim više mozgam o tom, tim se više uvjerujem, da je to nemoguće, da je to sanja, koja preko noći mine. Narodi, gg. su sebični. Tko bi to hotio tajiti, taj bi morao tajiti sve, što se ovo njeko vrieme dogodilo u našoj domovini i na njezinih medjah. Svaki narod, osobiti poveći i častohlepan, gleda, kako bi se razširio — tudjim kvarom; s toga neka bude takodjer svaki narod uvjeren, da, ako svoju sreću i slobodu prima kao milostinju od drugoga naroda, da će ovaj tudji narod iskati na skoro plaću za milostinju, koju mu je dao. Posmislimo na Savoju i Nizzu, koju su morali Talijani ustupiti Francuzom.

Mogu, istina, narodi bratinski se sdružiti i pružati si ruke, da se uzajamno podupru, brane i izbave tudjega jarma, i ja od svega srca želim, da to čine, te ću po mogućnosti i sam k tomu doprinašati; nu čim je koji narod ustupio drugomu vlast nad sobom, neka bude uvjeren, da će onaj narod sve više iskati, i da će najposlije biti u pogibelji, da sve izgubi. Čim se pako gg. više ustupljuje tudjemu narodu, tim veća glupost i siromaštvo zavlada u istom narodu. Obazrimo se malo na ovo zadnjih 12 godinah. Od početka došlo je samo njekoliko krotkih inostranacah k nam; na skorom su došli za njimi drugi, ovi su imali svoje sinovce, nećake, stričiće itd., za koje su ovdje skrbili za mastnu pečenku; poslie 10 godinah već su našinci bili izturani kao nesposobni gotovo iz svih povećih službah, te su se mogli nadati samo kao podčinjeni, klanjati se tudjim u svojoj domovini. Ali su ovi tudjine takodjer znali tamo negdje za „tüchtige" učitelje i zanatlije, te su ih pozvali ovamo, predali im u šake škole, uzeli zaslužbe našim zanatlijam, te ju dali pozvanim ovamo tudjinam.

Pa i to nije sve, već su oni u svojih krugovih domaćih, u uredih, u školah uveli tudjinstvo, tako, da nas je ono poplavilo, da se sve domaće i naš jezik gotovo držao za prostački, da ga već djeca hrvatska govorila nisu; s toga je prestalo kod nas djelovanje na polju književnom, knjige nisu nikakove izlazile, časopisi propali itd., a gdje je tako, tu vlada glupost, s njom siromaština, beznačajnost, podlost i propast naroda. Neka mi nitko nereče, da to može biti samo tamo, gdje vlada absolutizam. Gg. u Poznanju jest ustav, ali su zato ipak Poljaci svaki dan siromašniji, svaki dan na broju slabiji, jer imadu jedno zakonarstvo i jednu vrhovnu izvršujuću vlast s ostalom Pruskom. Oni su brojem preslabi, da odole većini njemačkoj u saboru, ili da bi ih se inače bojali Niemci. Badava se siromašni Poljaci pozivlju na ugo-

Digitized by Google

vore bečke — pruski Niemci se iz toga samo smiju. I mi smo gg. već bili u takovoj pogibelji, pa doći ćemo i opet, ako budemo od drugud spas očekivali, ako nebudemo težili, da se sdruženjem ojačamo, da budemo tako mogući sami svoje branit, te da drugi nas štuju ter se neusudjuju na nas navaljivat, znajući da bi im to presjelo. Samo tada moći ćemo se u miru slobode uživati, u miru se razvijati, te koristiti nam i drugim. Ja se nebojim toga, da ćemo mi propasti. Ciela naša prošastnost svjedoči i jamči mi protivno. Naši predji bili su često gorostasan boj oružjem proti raznim neprijateljem, bili su boj i obladali; jer je Bog njihovoj pravednoj stvari bio u pomoć. I mi bijemo gorostasan boj oružjem uma proti raznim neprijateljem, jačim od nas umom i brojem, nu gg. divna čuda, mi svake godine izlazimo iz ove borbe jači. Gg. pokažite mi ma jedan narod, koji bi bio tako malen brojem kano što smo mi Hrvati, pa bi morao kroz viekove tako gorostasan boj biti kano mi, pa da nebi duhom klonuo. Mi ne samo, da nismo klonuli duhom, mi smo svaki dan jači, svaki dan je naš broj veći, to dokazuju ova mila braća Krajišnici, koje danas prviput ovdje vidimo. Mi smo istina brojem maleni, ali su naše pomisli, naše idee velike, naše pomisli su, naša predstraža nesamo preko granice Hrvatske, već i preko granice Austrije. Mi smo istina maleni brojem, ali smo jaki duhom, čili desnicom. Za što se mi borimo jest istina, pravda, sreća našega naroda, pa smo zato tako oduševljeni, da se nebojimo nikakovih borbah, da smo pripravni zato podnieti i mučeničtvo:

Hrvat nikog sam nerani
Nego samo svoje brani,
Zato straha nepoznade
Ak sviet prodje na komade.

Mi se borimo za pravdu i istinu, pa se zato krepko *nadamo, da će* Bog pravde i istine, koji je podupiro otceve naše *podupirat* i nas.

Neće nas utamanit jemačno naši neprijatelji; oni nas mogu priečiti u našem razvitku, ali napokon će nadvladati naša postojanost i naša pravična stvar, pa tad ćemo računati s onimi, koji će i odsele biti naši dušmani.

Što mi želimo, za čim mi težimo i težiti moramo, to je korist dinastije i ciele Austrije. Mi neimamo mogućih dinastah, pretendentah, koji bi težili za prestoljem, mi nebi imali nikakove koristi od razsapa Austrije, s toga niti želimo, niti možemo želiti njezinu propast. Mi jedino želimo, da se u njoj možemo na naravnom temelju mirno razvijati, s tim bi mi ne samo doprinieli k blagostanju i učvršćenju cieloga carstva, već bi djelovali na blagostanje inih nam srodnih narodah, te bi Austrija svoj upliv preko nas i onamo protegnula, te bi si tako nadomjestila, što je indje štetovala. Govore istina mnogi narodi o svojoj zadaći u istoku, o svojem zvanju tamo širiti prosvjetu.

Nu ja mislim, da tko želi kojemu narodu donieti prosvjetu, da mora znati s njim govoriti, budi ustmeno budi pismeno, a to smo jedini mi. Mi smo jošte vazda izkazali se lojalno, reći bi dakle, da je naravska posljedica toga, da se vlada austrijanska na nas osloni, da nas podupire, da nam je makar pravična. Nu gg. do sada je baš protivno. Kad pomislim na politiku bečkoga ministerija od ovo 12 godinah, tad sam prisiljen reći, da nam je bila neprijateljska, da je sve podupirala, što je bilo na našu štetu. Nu tim niti je koristila dinastiji ni carstvu. Sada bere plod te politike, koja je jedino osnovana na mržnji i progonstvu veće strane žiteljah, nemože nego da vodi k propasti; jer je na mržnji žig prokletstva. Pa poslje se dokazalo, da je ta politika mržnje skoro upropastila carstvo, to bi čovjek mislio, da su se je okanili ministri cara austrijanskoga. Nedaj bog. Ta mržnja viri i iz najnovijih njihovih činah. Narodi imadu svoje pravo braniti po zastupnicih u saboru; jest dakle uredjenje sabora glavno jamstvo slobode i pravice. Kako su uredjeni sabori u Austriji? Tako, da svagdje viri mržnja onoga, što nije njemačko, a napose, što je slavjansko. U Koruškoj imade 5 kotarah slavjanskih, ali su po izbornom redu tako razkidani, da nisu Slavjani mogli izabrati ni jednoga zastupnika; u Pragu imalo je jedno 3000 Niemacah pravo birati 1 zastupnika, a 25,000 Slavjanah, takodjer 1, u Dalmaciji dobili su gotovo svi primorski gradovi glas, jer su talijanski, a zagorski, ako su i veći, ostali su bez glasa, jer su slavjanski.

U izbornom redu za „Reichsrath", pazilo se takodjer na niemštinu, a ne na broj žiteljah; s toga imade po njemu n. pr. Salcburg 1 zastupnika na 44.000 žiteljah, dočim Hrvatska 1 na 85.000, a Ugarska na 123.000. Pitam sada, da li nemoraju svi nenjemački narodi biti s tim izborom nezadovoljni? Da li nezadovoljnošću većine narodah nepodkopava se koren carstva? Istina preuzvišeni g. Schmerling stvorio je tako umjetnu većinu njemačku u „Reichsrathu"? Ali pitam ja: da li je to i većina naroda? Da li će se dinastija i carstvo u nuždi moći osloniti na tu većinu g. Schmerlinga? Doista po toj većini propalo je jedno i drugo, jer ona ide na utamanjenje nenjemačkih narodnostih. — Mi toj politiki nipošto nemožemo biti prijatelji. Nam treba Austrije, mi smo njoj istinski privrženi, ali samo onda, kad nam bude pravična. Neka se onda slobodno osloni na nas i mi ćemo vjerno stojati uz nju. Nu ako bude vlada austrijanska i nadalje nami neprijateljna i išla na iztrebljenje naše, tad će nam prostit Bog i sviet, ako podjemo svojim putem; jer je zakon božji svoj život čuvati i braniti.

Što mi gg. želimo, za čim mi težimo i težiti moramo, to je takodjer na korist ukupnoga čovječanstva. Rekoh, da svi narodi svieta sačinjavaju jednu veliku obitelj božju. Uslied toga djeluju jedan na drugoga kroz vrieme i prostor. Imade tomu preko 2000 godinah, što su se narodi potukli na medjah kinezkoga carstva; uslied toga dogadjaja viećati ćemo mi ovih danah o savezu s Ugarskom. Kad sam ovo njeke godine pitao u štacunih: zašto je svila tako poskupila? odgovoriše mi: njekakova je buna u Kini, s toga se neproizvadja tamo toliko svile, te je zato tako skupa. Sjeverni Amerikanci imadu sada medju sobom rat; uslied toga ćemo mi kolonijalnu robu skuplje plaćati, te tako težje živiti. Tako narodi svieta jedan drugoga obskrbljuju potrebnim i koristnim; naravska je dakle stvar, da čim su narodi prosvjećeniji i marljiviji, da je tim i ukupno čovječanstvo sretnije. Čim će onaj Sjeveroamerikanac biti izobraženiji, marljiviji, tim će više proizvesti i tim ćemo mi slaglje ovdje živiti. Kako god to stoji glede svih narodah, tako i glede nas: čim ćemo mi sdruženjem više se razviti, tim ćemo takodjer duševnimi i tjelesnimi sposobnostmi više proizvoditi za potrebu, udobnost i sreću čovječanstva. Tko je dakle neprijatelj naših težnjah, taj je proti zakonu božjemu, koji je stavio u narode sposobnost za razvitak, i tim za sve veću sreću njihovu; tko je proti našim težnjam, taj je proti sreći čovječanstva.

Kad će jednom narodi svieta doći do toga uvjerenja, da ukupna svih sreća stoji u njihovoj bratinskoj slogi, u uzajamnom podupiranju i razvitku? Da po uzajamnom ugnjetavanju i ratovanju gube svi: ugnjetavatelji i ugnjetavani, pobjeditelji i pobiedjeni. Ja bih pitao Niemce: Šta

Digitized by Google

imadu oni odtude? što su ih njihovi carevi njegda preko planinah tjerali u poljane talijanske, do skrajnih medjah Italije? To, da su im kosti njihove strunule na onih poljanah, i da su njihovi potalijančeni potomci najveći dušmani Niemacah; da onaj Vitor Emanuel, koga oni izvadjaju od njekakvoga saksonskoga Bertholda, najžešće proti njim vojuje. Ja bih pitao austrijanske Niemce: šta imadu oni od sisteme Bachove? To, da se pod ogromnim teretom poreza svijaju i da moraju više svojih sinovah od djela koristna odtrgnuti, pa pod pušku staviti. Tako je ugnjetavanje narodah proklestvo za ugnjetene i ugnjetavajuće; jer gdje je ugnjetavanje, tamo je odpor; gdje odpor, tu nezadovoljnici; gdje nezadovoljnici, tu treba pripravna sila, da ih drži u zaptu; tako njih množina, koji bi mogli raditi i druge hraniti, mora pod oružjem stajati; ini, manje sposobni za rat, moraju ove hraniti. Tu nam je gg. koren onoga, zla, koje Evropu tjera gotovo do sdvojenja.

Jošte mi jedno leži na srcu, što je s ovim u savezu i što se nas osobito tiče. Imade gg. neman jedna, koja je svoja krila pružila preko tri strane zemlje, kud je njezin kužan duh dopro, tud su gradovi pali u prah, tud su prestale zemlje ploditi, tud je nestalo obrta i znanosti, tud su narodi gotovo izkapali, tud je u čovjeku gotovo izbrisan kip Božji. Ta neman gg. jest tursko carstvo: gdje njegda bijaše Kartago i Hipo, Sardes i Kolofon, Trapezunt i Sinope, Bizancio i naša Sardika ili Sredika, Korint i Tebe, to gg. sad gotovo sve leži u razvalinah. Njegda je Afrika bila žitnicom Rima, njegda su u Bosnoj ponosnoj kopale se rude, kao što pokazuju nazivi mjestah: „Srebrnik, Majdanpek itd. — sad gg. svega toga neima, sve usahnu pod kužnim dahom rečene nemani. Kad bi se ovi najkrasniji predjeli svieta oslobodili more ove, koja na njimi leži, pa bi se ondašnji narodi mogli slobodno razvijati, koliko bi tada njihova marljivost proizvela na korist čovječanstva? Nu gg. zato, da se ova neman uzdrži, pa da i nadalje svojom otrovnom sapom sve uništuje, zato stoji Evropa pod oružjem, zato je toliko dragocjene krvi proliveno, zato su nebrojeni dugovi narodom natovareni na ledja. Gg. ta je politika griešna, jer prieči razvitak čovječanstva, za što ga je Bog stvorio; ona je ubitačna za čovječanstvo, jer ga tura u biedu i nevolju. S toga mi nipošto nemožemo biti prijatelji tako pogubne politike. Kad bi tamo bio meni sasvim strani narod, ja bi kao kršćanski svećenik osudio ovu politiku; jer se nipošto neslaže s načeli pravde i istine, koje sam ja crpio iz sv. evandjelja, a tim više moram, da ju osudjujem, kad pomislim, da je ondje naš narod, krv od krvi naše, tielo od tiela našeg.

Budući samo imao čast pozdraviti milu braću Krajišnjike, držao sam za shodno, da ujedno razložim želje i težnje naše. Neka ih znadu i tim uvide, da u njih neima ništa pogubna, već da su pravedne i svete, neka znade za njih i premilostivi vladar naš, da neka znade čitav sviet. Mi se ih nemoramo sramit; one su osnovane na zakonu božjem, na pravdi i istini. (Živio! Živio!)

Andrija Brlić. Preuzv. g. bane, slavni zastupnici! Zaorio je glas veselja od jadranskog mora do fruškogorskih svetinjah, kad je narod naš po hrvatsko-slavonskoj Krajini razumio, da je Nj. Veličanstvo povratilo mu starodavno, nepovredivo i nezastareno pravo sastupanja na hrv.-slav. saboru. Valja dakle najprije izjaviti za to zahvalu Nj. Veličanstvu. Hvala pako i vama, visoka gospodo i mila braćo, koji ste sjajnim poslanstvom pred prestoljem vladarskim izradili, da hrv.-slav. javno pravo i glede Krajine ovako svečanim načinom pripoznano bude; činilo bo se je već, da Krajina, kao što nema gotovo nikakva, tako da nema ni javnoga prava; hvala vam, koji nas ovako ljubezno u svoju sredinu kao braću primiste i blagoriečnom besjedom moga predgovornika pozdraviste. (Živio!)

Dolazimo dakle kao cjeloviti dio trojedne kraljevine i njezinog zastupničtva, da u pitanju bića narodnoga s vama, svojom braćom, zajedno viećamo. Prisutnost je naša svečani dokaz našega jedinstva. Ukloni bože svaku silu, koja bi se podigla, da ovo jedinstvo zatare. Nenosimo vam s obalah mora našega, s vrletnih gorah staro-hrvatskih i s poljanah savskih — ne na visokih školah prisvojenu inteligenciju, ne sjajnost bogatsva i okretnost dvoranah, nego vam nosimo krvju našom toliko putah potvrdjeno domoljubje, nosimo vam zdravi um, izkustvo, odvažnost i onu kriepost, kojom se ovaj visoki sabor uviek do sad odlikovao, gradjansku muževnost. Tko bo je vičan u kreševu biti junakom, taj će i u traženju svoga prava srčan i odlučan biti, pa što bog da i sreća junačka.

I kod nas su narodnost i sloboda, rieči svete, duboko zasjekle u srce naroda, te ako misiju onu imamo, koju je Nj. Veličanstvo, privolivši našem zastupničtvu, spomenulo u odgovoru saborskom poslanstvu datom: to ju želimo imati i izvršiti, ne kakovi smo sada, nego kao ljudi slobodni, kao narod, koj je pošao putem duševnoga napredka i čovječnosti. Zato je naš program taj, da kod ustanove odnošaja prama Ugarskoj i Austriji po našem znanju i uvjerenju, i po želji naših zemaljah složimo osiguranje ustavne slobode sa svimi pogodbami razvitka i procvjetanja samostalne i suverene naše narodnosti. Od sretnog riešenja državopravnih odnošajah naše domovine nadamo se lieku i onim biedam, koje mnogi državnici drže za nerazdružive od vojenog upravljanja, žrtvujući tako Krajinu jednom sustavu vladnomu, iz koga su izključene skoro sve blagodati duševnoga i materijalnoga napredka.

Imam mojem odzdravu samo još pridati molbu, da se što skorije pregledaju naše vjerodajnice, i da se sabor, našim došašćem izcieljen, za razpravu državopravnih pitanjah čitave nase domovine kompetentnim proglasi, da se to pitanje što prije na dnevni red postavi, i da tako umjereno i triezno započmemo veliki onaj i važni posao, od koga i vaša i naša sudbina zavisi.

Mojsija Baltić. 23. svibnja bilo je u ovom saboru zaključeno, da se odbor ad hoc imenuje, koj će u budućem zastupanju na saboru Krajine osnovu izraditi. Medjutim su zastupnici junačke Krajine prispjeli, zato mislim, da se ovomu odboru još doda jedan broj zastupnikah Krajine.

Preuzv. g. **ban.** Meni je vrlo žao, da to dopustiti nemogu, jer to je zapovjed od premilostivog kralja; ja bi morao sjednicu odgoditi, ako od toga neodustanete.

Slavoljub Vrbančić. Zastupničtvo i naš organizam spada na svaki način i zasieca u naše državopravna odnošenja.

Budući se radi o uredjenju kuće, a u ovoj kući i graničari udioničtvuju, neuvidjam razloga i nemogu pojmiti, da bi se to onom nalogu protivilo, zato podupiram predlog g. Baltića.

Preuzv. g. **ban.** Ja od moje strane nemogu to dopustiti, vi znate da je Nj. Veličanstvo kralj samo u državopravnih pitanjih krajišnikom viećati dopustio.

Barun Kušlan. Ovdje se radi o tumačenju kraljevskog pisma; jer ga svietli ban drugčije tumači, a mi drugčije.

U kraljevskom odpisu neograničuju se državopravna pitanja; ovdje se kaže, mi imamo pravo viećati o državopravnih pitanjih, dakle neizključuju se od tih viećanjah ni kra-

Digitized by Google

tišnici, dapače bi nepravedno bilo, ako nebi u odboru ad hoc takodjer i Krajišnici uticali.

S toga mislim, da dočim se ovo tumačenje neprotivi kraljevskom pismu, da visoko predsjedničtvo salvo honore o tumačenju kraljevskog pisma dozvoli, da se po predlogu g. Baltića odbor ad hoc sa zastupnici iz Krajine popuni, i svoja viećanja u svih državopravnih pitanjih nastavi.

Preuzv. g. **ban**. To su unutarnja pitanja, molim gospodo! da od toga odustanete.

Miroslav **Kraljević**. Predlog stavljen po g. Baltiću jest od takove važnosti, koj zahtieva; da se u tom predmetu sama kuća medju sobom sporazumije; zato bi ja molio vašu preuzvišenost, da bi saboru dozvolila, da može držati cirkularnu sjednicu.

Ladislav Balog. Ja neuvidjam, da bi se predlog g. Baltića protivio odpisu Nj. Veličanstva. Ovaj predlog je potreban, da znademo, kako se u buduće naš sabor ustrojiti ima, ako bude na saboru Krajina zastupana. Ja vidim, da je to logično.

Jovan Živković. Ja mislim, da smo dužni razlog dati od ustavnog tiela. Naši razlozi išli su tamo, da se iz kraljevskog odpisa dade crpiti, što našem srcu, našoj želji odgovara; ovaj razlog je učinio veliki župan g. Kukuljević, i daj bože, da bi se iz kraljevskog odpisa ovo dalo tolkovati. Drugi su našli više u kraljevskom odpisu, nego što se u njemu sadržava, a drugi opet manje, nego što jest; medjutim je g. Brlić jasno odgovorio, čega radi su Krajišnici došli.

Uzmimo stvar, kako stoji, ne kako bi trebalo da stoji; ja smatram, da su braća Krajišnici zato došli, da glasuju samo o odnošenjah prama Austriji i Ugarskoj.

Ja bi želio viditi i ono u njem, što g. Kušlan navodi, ali ja nevidim. Ovo je istina ali žalostna istina. Ja sam se nadao od g. Žužela, koj je tako vatreno i domoljubno *progovorio*, da će on to izvesti, ali uvjerili smo se iz govora *našeg ljubljenog* brata g. Brlića, da ono odgovara kraljevskom odpisu, da Krajina ima ostati, što je bila, vidimo čega radi smo granicu zvali, da se na nju protegne ustavna sloboda, ali da tomu odgovoreno nije.

Ako je tomu tako, to je sada potrebno izraziti se bolje prije nego kašnje, kakove korake ovo vrieme možemo učiniti proti našemu kralju, jer se Nj. preuzvišenost na ini način upustiti nemože u pretresivanje ovog predloga.

Ja bi zato predložio, da se izjavimo, što imamo na kraljevski odpis učiniti, hoćemo li učiniti predstavku?

Ja na žalost moram kazati, naše dvije želje, naše dvije molbe tako su skopčane, da se jedna od druge razlučiti nemože, bez da važnost cielog predmeta obalja.

Ako smo zahtievali, da bude granica ovdje zastupana, da se ustav slobodni na nju protegne, jerbo se jedno bez drugoga misliti nemože.

Oni su došli ovamo, da budu zastupani, ali bez da su dionici ustavne naše slobode, ovo je protuslovje, da većeg neima. Ja se ni nemogu radovati, da vieća Krajina s nami o državopravnih pitanjih, a da su stvoreni zaključci bezuzpješni za nju.

U ostalom držim se strogo smisla kraljevskog odpisa.

Adolfo Veber. Držim za dužnost, zauzeti se za nenazočnoga moga prijatelja g. Žužela, i odgovoriti g. Živkoviću, koj neki mali ukor nalazi, ali može biti ne ukor, nego samo čudi se, kako se g. Žužel govoreći o napredku, koji smo učinili dosele veseli, što smo mnogo postigli, a zaboravlja, da je Krajina sama uz njega stegnuta prava zastupana. Ako sam dobro shvatio govor Žuželov, mislim, da je on jasno izrekao, da su njeke naše pravedne želje uslišane, ali da još nismo sve postigli. Ako je on to izrekao, može se pod tim razumjeti i ono, da se on neslaže sa naredbami, usljed kojih su graničari ovamo došli, da ovako stegnuto viećaju. Žužel je očitovao, da je narod naš od ono doba, kad za svoju samostalnost nije imao ni jednoga skoro borca u našoj domovini, u toli kratko vrieme dotle dotjerao, da ih sada ima silu, te se je on na najslobodnijem temelju na saboru ustrojio, pače istu svoju braću Krajišnike ovdje sakupljene vidi. To je dalo povod uzkliku i veselju njegovu.

Prelazim pako na ono pitanje, koje je ovdje potaknnto. Ja mislim u ovoj stvari ovako: ja dielim državopravno pitanje od unutarnjega odnošenja naše domovine. Ja sam čvrsto uvjeren, da neće proteći mnogo godinah, da će naša junačka Krajina i onako prestati biti vojnička Krajina, jerbo je prestao uzrok, zašto je bila ustrojena. Da je tursko carstvo trulo, o tom sam ja posve uvjeren, i zato će se pitanje naše Krajine morat i samo skoro riešiti, pak onda će moguće biti, da se braća Krajišnici svojom jednorodnom braćom posve sdruže.

Pošto su pak braća Krajišnici pozvani ovamo, da viećaju o državopravnih pitanjih, koja se tiću cjelokupnosti naše zemlje, mislim da mi možemo s njimi viećati bez povrede ustava, i jer ustav zahtieva, da se želje naroda izraze na temelju slobodnog izbora.

Ako je taj izbor slobodan, to se ja nebojim, da njihov izraz neće biti upravo prema potrebočam i željam naroda, pošto su Krajišnici uviek plamtili za blagostanje domovine.

Ako je dakle taj uvjet izpunjen, da su se slobodno izbori u Krajini obavili, onda mogu braća Krajišnici o velevažnih pitanjih viećati, jer se nebojim, da će oni neslobodno i osobski viećati, jer tko je svaki čas pripravan, svoj život žrtvovati, on će moći i slobodnu rieč progovoriti, a ne bojati se zlih posliedicah.

Zato bi meni drago bilo, da se ovo pitanje unutarnjeg uredjenja Krajine nije ni povelo; ali buduć da se je povelo, moram slobodno odgovoriti, da ovaj način i ovaj izbor zastupnikah krajiških nimalo neprieči pri riešenju državopravnih pitanjah, a kad to riešimo, onda se možemo upustiti u naše unutarnje ustrojenje, i onda ćemo moći želje svoje učitovati.

Ja kao ustavni čovjek štujem iz obzira shodnosti, što je svieili ban kao predsjednik ovdje reko. Ja neuzimam to kao da je prama ustavu učinjeno, nego iz shodnosti, jer nam Nj. Veličanstvo naš kralj kaže, da se u to pitanje, najme nnutarnje ustrojenje Krajine, zastupnici krajiški upuštati nemogu. Ja moram ovdje na posljedice gospodu pozornu učiniti, koje bi se odavde povoditi mogle; zato mislim, da se ovo pitanje za kašnje vrieme odgodi, jer ondje, gdje nam prieti pogibelj, blagostanje domovine zahtieva, da s razborom postupamo.

Petar Horvat. Predlog g. Baltića tako je važan, da ga iz ciele duše (prekinu ga g. ban.)

Preuzv. g. **ban**. Molim, to ja nemogu dopustiti, to je proti zapoviedi premilostivog kralja.

Petar Horvat. Ako vaša preuzvišenost meni uzimlje rieči iz ustih, onda prestaje sve naše djelovanje, onda je bolje da odstupimo, ja sam prvi, koj će se zahvaliti na ovom mjestu.

Ovaj predlog je važan, i mogao bi se na kratko riešiti, da nebi bio preuzv. g. ban ovo pravo zanijekao, da imamo progovoriti.

Kad je tomu tako, podupiram predlog g. Kraljevića, i mislim, da će 15 članovah naći, koji će zanj glasovati, da nam se dopusti o tom predmetu circularnu sjednicu držati, ako pako ov poslovnik neima moći, onda je suvišno, da dalje što riešavamo.

Digitized by Google

Ujednom moram Vašoj Preuzvišenosti protusloviti, t. j. glede rieči kraljevske zapoviedi. Ja štujem Nj. Veličanstvo kralja, i ja sam vieran podanik, ali sabor kao ustavno tielo Njegove zapoviedi nepozna.

Kad nam su diplomom od 20. listopada naš ustav i naša prava povraćena barem na papiru, dieli se zakonodavstvo med narod i krunisanog kralja. Ako preidemo naša dielovanja prijašnjih saborah, puno ćemo traga naći, da smo se uviek o kraljevskih resolucijah razgovarali i razglabali.

Ja sam zato, da i granica uzima upliv u sve poslove, i ja pozivam onu gospodu, koja su za predlog g. Kraljevića, neka ustanu, da se sjednica u cirkularnu pretvori.

Preuzv. g. **ban**. Ja molim, da gospoda odluče, hoćeli odmah da se pretvori u tajnu sjednicu.

(U obće: poslie podne u 5 satih.)

Ja molim, da se preuzme razdielenje i pridielenje krajiških zastupnikah u dotične odsjeke. (Ban se udalji.)

Zatim bude pod predsjedničtvom drugoga saborskoga podpredsjednika gosp. baruna Dragutina Kušlana preduzeto žriebanje radi porazdielenja pridošavših narodnih zastupnikah iz Krajine i onih drugih zastupnikah narodnih, koji su kasnije pridošli u obstojeće odsjeke.

Uspjeh toga žriebanja jeste sliedeći:

I. odsjeku pridieljeni su sliedeći zastupnici:

Drpinić, Brlić Andrija, Begović, Brlić Simo, Bosanac, Schwarz, Kosanović, Stojanović, Kajganović, Luger, Trbojević, Skukan.

II. odsjeku.

Šram Lavoslav, Pećar Fr., Vrdoljak, Slavnić Marko, Stipetić, Georgiević, Vukelić, Maravić, Popović Joco, Torbica, Ključec, Bogdan.

III. odsjeku.

Zmaić, Knežević, Raf, Antonović, Eltz grof, Gjuričić, Ivanišević, Babić Mato, Stengl, Perić, Gašparović, Jakić.

IV. odsjeku.

Obradović Ilija, Murgić, Pavić, Akšamović, Cuculić Ant., Ferić, Božićković, Jovanović, Sladović Mate, Vujatović, Guteša, Badovinac.

V. odsjeku.

Perenčević Mijo, Mačečević, Galić, Jeličić, Lučić, Rebraća, Relković, Petras, Omčikus, Radojčić, Stojanović Marko, Perenčević Stjepan.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Sedamnaesta saborska sjednica dne 29. svibnja 1861.

Zapisnik.

zametnut u šestnaestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i osmoga svibnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Prije svega budu čitani zapisnici, sastavljeni o sjednicah 14. i 15. držanih na 22. i 23. svibnja 1861.

Oba ova zapisnika budu odobrena.

Zatim bijaše čitana predstavka na Nj. kr. apošt. Veličanstvo o tom, da se petrovaradinska regimenta, kao cjeloviti dio Slavonije i po tom trojedne kraljevine podredi banu po smislu stavnih i starodavnih ustavnim putem učinjenih zakonah, a da se odciepi od zapovjedničtva vojenoga u Temišvaru.

Ova predstavka bude odobrena.

Nakon toga bijahu čitani predlozi, molbe i dopisi, što su izza *posljednje* sjednice putem visokog predsjedničtva na sabor stigle, i to:

1. Predlog zastupnika g. Stjepana Vukovića, da se zaključi, da njemačke pod naslovom „Agramer Zeitung“ u Zagrebu izlazeće novine prestaju biti službeni list, kojim bi se domaće oblasti u svojih objavah služiti imale.

2. Predlog zastupnika g. Kolomana Bedekovića, o reguliranju Drave do Varaždina.

3. Predlog zastupnika g. Kolomana Bedekovića, da se faktično obstojeće sdruženje starogradske občine u Varaždinu sa gradskom občinom grada Varaždina za pravno-valjano izreče, a da se uredjenje odnošaja iste starogradske občine toli naprama županiji varaždinskoj, koli naprama bivšoj gospoštini uredi posebnim zakonom, kada se budu slični odnošaji drugih občinah uredjivali.

4. Predlog zastupnika g. Janka Gvozdanovića u tom sastojeći: da se visoki sabor putem svojega predsjedničtva obrati na privr. dvorski dikasterij, u ovaj na osrednje trgovačko ministarsvo i tim putem da se izposluje:

a) da se ovomu saboru znanja i ravnanja radi predloži ugovor, štono je god. 1858 izmedju vlade austrijanske i francezkoga družtva utanačen radi gradjenja željeznicah preko zemljišta ove kraljevine imenito od zidanoga mosta do Zagreba a od ovuda do Siska i Karlovca;

b) da ovaj vis. sabor istim putem pozove pomenuto družtvo za gradjenje željeznicah: neka se ono strogo drži ugovora u pogledu vremena do kojega ima biti gotova željeznica od zidanoga mosta do Zagreba, a od ovuda do Siska i Karlovca.

5. Predlog istoga zastupnika g. Janka Gvozdanovića, da se prestavkom od Nj. Veličanstva zaište odkup ceste Ludoviceje državnimi sredstvi iz rukuh privatnih.

Glede svih ovih pet predlogah zaključeno, da se imaju u odsjeke predati.

6. Predlog zakonski vel. županom križevačkim presv. gospodinom Ljudevitom Vukotinovićem podnešen o uredjenju občinah.

Ovaj predlog bude priznan za prešan i kao takav ima se na dnevni red postaviti i u odsjeke odputiti.

7. Dopis županije sriemske iz glavne skupštine od 16. svibnja t. g. kojim javlja, da će samo dvimi već odaslanimi predstavnici gosp. II. podžupanom Jovanom Živkovićem i g. grofom Henrikom Khuen zastupana biti na saboru trojedne kraljevine.

8. Vjerodajno pismo 24. svibnja 1861 za gosp. Teodora Gjurgjevića na mjesto g. Filipa Thalera, u gradu Požegi izabranoga zastupnika.

9. Pritužba svećenstva iz pukovnije sluinske proti tome, što je bilo izključeno od izborah izabiračkih.

Oba ova pisma imadu se predati verifikacionalnomu odboru.

10. Bezimeni spis u magjarskom jeziku namienjen oprovrgnuću govora, što ga je govorio prilikom umještenja svietloga bana uzoriti g. stožernik i nadbiskup Gjuro Haulik.

Po poslovniku nije ovaj spis nepodpisan u nikakov obzir uzet nego prosto ad acta metnut.

Gosp. Franjo Žužel zastupnik narodni i župnik pozdravi za ovim zastupnike krajiške krasnoriečnim i kriepkim govorom, a gosp. narodni zastupnik iz Krajine Andrija Brlić odzdravi mu isto tako govorom slobodoumnim.

Nakon toga predložio je zastupnik g. Mojzija Baltić: neka bi se onomu odboru, što no je izabran u 15. sjednici, da izradi osnovu o ukinuću Krajine kao vojničkoga instituta i o njenom budućem zastupanju na saboru trojedne kraljevine, pripodalo njekoliko članovah izmedju zastupnikah krajiških.

Proti tomu predlogu izjavio se je svjetli ban kao predsjednik, pozivajuć se na to, da bi to bilo proti kraljevskoj zapoviedi, po kojoj krajiški zastupnici neimaju uticati nego u riešenje dvijuh državopravnih pitanjah o odnošaju trojedne kraljevine naprama Ugarskoj i Austriji i prieteći ako sabor od razprave o ovom pitanju neodustane, da će sjednicu odgoditi.

Iz razloga, što se je ovako sabor skosnuo sa svojim predsjedničtvom, predložio je zastupnik g. Miroslav Kralje-

Digitized by Google

vić, da se sabor pretvori u posebnu odbornu (cirkularnu) sjednicu u odsuću svjetloga g. bana.

Zastupnih pako g. Petar Horvat izjavi svečani protest proti tomu, što svjetli g. ban kao ustavna glava ove zemlje a kao predsjednik sastavni član ovoga sabora, nipošto pako zapovjednik njegov, pozivajuć se na višje zapoviedi namjerava stegnuti slobodu ovoga sabora i pojedinih njegovih članovah u biranju predmetah i načina za viećanje, jer je to protivno ne samo temeljnim pravom ove domovine, izvirućim iz starodavnoga, prisegom zakonitih svojih vladarah i dugovječnim uživanjem utvrdjenoga ustava, nego i naravnomu a i pozitivnomu odnošaju izmedju predsjednika i sabora. Na ovaj protest upira se rečeni g. zastupnik tim krepće, što je u trojednoj kraljevini zakonodavna vlast od pamtivieka podieljena izmedu naroda u saboru sakupljenoga i njegovoga zakonitoga kralja, radi česa nemože nipošto da prizna zapoviedi, došle ove od kuda im drago, koje bi stegavale narod u ovom staroviečkom od praotacah nasliedjenom pravu, a to je u pravu slobodnoga viećanja o svih predmetih imenito pako o kraljevskih odpisih.

Uz ovaj protest pristade čitavi sabor jednodušnim uzklikom i tako si ga posvoji.

Svjetli ban predloži zatim odzivno na predlog g. Kraljevića, da sabor odluči, hoće li odmah da se pretvori u odboru tajnu sjednicu? na što bi odlučeno:

da će se odborna sjednica poslje podne u 5 satih sastati.

Napokon predloži svjetli ban, da se preduzme razdieljenje krajiških zastupnikah u pet postojećih odsjekah putem žrebanja, te se udalji iz sjednice.

Zatim bude pod predsjedničtvom drugoga saborskoga podpredsjednika g. baruna Dragutina Kušlana preduzeto žrebanje radi porazdieljenja pridošavših narodnih zastupnikah iz Krajine i onih drugih zastupnikah narodnih, koji su kasnije pridošli u obstojeće odsjeke.

Uspjeh toga žrebanja jeste sliedeći;

I. odsjeku pridieljeni su sliedeći zastupnici:

Drpinić, Brlić Andrija, Begović, Brlić Simo, Bosanac, Schwarz, Kosanović, Stojanović, Kajganović, Luger, Trbojević, Skukan.

II. odsjeku.

Šram Lavoslav, Pećar Fr., Vrdoljak, Slavnić Marko, Stipetić, Georgiević, Vukelić, Maravić, Popović Joco, Torbica, Ključec, Bogdan.

III. odsjeku.

Zmaić, Knežević, Raf, Antonović, Eltz grof, Gjuričić, Ivanišević, Babić Mato, Stengl, Perić, Gašparović, Jakić.

IV. odsjeku.

Obradović Ilija, Murgić, Pavić, Akšamović, Cuculić Ant., Ferić, Božićković, Jovanović, Sladović Mate, Vujatović, Guteša, Badovinac.

V. odsjeku.

Perenčević Mijo, Mačečević, Galić, Jeličić, Lučić, Rebraća, Relković, Petras, Omčikus, Radojčić, Stojanović Marko, Perenčević Stjepan.

Tim bude zapisnik zaključen i podpisan.

Šokčević s. r. ban.

Mato Mrazović, s. r. saborski bilježnik.

Mato Mrazović. Čita zapisnik 16. sjednice.

Stepan Pavleković. Samo jedno molim, da preuzvišeni g. ban nije kazao, da će sjednicu razpustiti nego odgoditi; toliko sam ja onda razumio.

(Zapisnik bude tako izpravljen.)

Barun Kušlan. Opunovlašćen od visoke kuće ove, koja se bijaše u tajnu odornu sjednicu pretvorila, imadem Vašoj Preuzvišenosti u nadopunak svečane protestacije po bilježniku pročitane čast izjaviti, da bi sažaljenje nad neustavnom izjavom vaše preuzvišenosti samo s vremenom izbrisati se moglo, kad bi vaša preuzvišenost, siećajni se svoje na ustav i obranu pravah naših, prigodom umješćenja položene svečane zakletve, povesti se hotjela primjerom slavnih svojih u banskoj časti predšastnikah, te u napredak ne samo izbjegavala svaki nasrt na našu ustavnu slobodu, već ju još pred visokim prestoljem krepko proti napadanju zlohotnih neprijateljah našega naroda braniti izvoljela. Toliko glede jučerašnje izjave vaše preuzvišenosti, koja je tajnoj sjednici povod dala; a što se predloga g. Baltića tiče, to je kuća ova dosliedno svojemu prijašnjemu u 15 sjednici izjavljenomu zaključku pronašla, da u ovaj par neuvaži, jedno zato, što je sabor pretresivajući izviešće osrednoga odbora ne samo podieljenje u odsjeke, novi izbor podpredsjednika i bilježnika za nepotrebno pronašao, već još u pitanju Krajišnikah odbor ad hoc imenovao, nečekajuć dolazak braće krajišnikah, a drugo, što je g. Baltić ovaj svoj za sada prije obavljene verifikacije i onako prerani predlog time opozvao, da si pridržuje pravo u svoje ga vrieme visokoj kući opet predložiti.

Antun Stojanović. Čita predloge, molbe itd. što su medjutim na sabor stigle, i to:

1. Predlog zastupnika naroda g. Stjepana Pavlekovića u prodmetec državno javnih novčanih teretah.

(Odlučeno na odsjdke.)

Adolfo Veber. Neznam, hoću li pravi način pogoditi ali svakako mislim, da je potrebno doskočiti nedostatku, koj se svaki dan u našem visokom saboru dogadja.

Mi sjedimo ovdje mnogo satih, trošimo mnogo vremena, a činimo vrlo malo. To dolazi najviše odatle, što se ovdje čitaju per extensum sva pisma, i molbenice dolažeće na sabor koje njeka gospoda sastavljaju niti neznajuć sastavljati, već opisujuć Markove konake, te mi trošimo vrieme. Zato predlažem, da se prošnje privatnim putem pročitaju, i i da se ovdje samo izvadak čita jerbo će se u odsjecih morati napose pretresivati. Da li mi taj posao imamo povjeriti bilježnikom, koji bi tako bili poslom pretrpani to odluki sabora prepušćam; ako oni to nebi mogli preduzeti, molim da se za to imenuje jedna osoba koja će nam za pretresivanje samo u izvadku priobćivati molbenice.

Mirko Bušić. Ja mislim, da se sve molbenice mogu predati na peticionalni odbor.

Mato **Mrazović.** Predlog g. Vebera je sasvim u smislu poslovnika, ali najboljom voljom nije moguće tomu zadovoljiti, što se uviek u onom trenutku, kad pr. g. ban stolicu zasjedne, dadu predlozi i molbenice na stol, a onda se nemože tako brzo izvadak načiniti, ili zaključak najti. Zato bi dobro bilo, da bi se zaključilo, da se one stvari, koje se danas dadu na stol, tek sutra pročitaju.

Barun Kušlan. Kao mali izpravak k onomu, što je g. Veber predložio imao bi ja dodati, da je u smislu §. 27. poslovnika, da se stvari od manje važnosti, koje ne smieraju na stvaranje zakonah, dadu tiskati, i med članove razdieliti, te da se ne dadu na odsjeke; jer njekoje stvari zbilja su tako neznatne, da nije potrebno, da se u odsjecih pretresuju.

Josip Briglević. Tko bi to prosudio, što je važno il ne.

Barun Kušlan. To se vidi iz sadržaja.

Preuzv. g. **ban.** Primate li predlog g. Vebera?

(Primamo.)

Digitized by Google

Miroslav **Kraljević**. I više članovah: Danas još se neka čita;

Antun Stojanović. Čita dalje predloge, molbe i t. d.

2. Predlog g. zastupnika naroda Stjepana Vukovića za doskoranje oživotvorenje županijskih sudbenih stolovah.

3. Predlog zastupnika naroda g. Mirka Bušića glede a) oživotvorenja članka 25. sabora trojedne kraljevine od g. 1848 kojim se ciena morskoj soli ustanovljuje; b) ukinuće monopola duhana; c) pecila šljivah; d) penziah činovnikah od prošlih 10 godinah i e) c. kr. poreznih sada jošće obstojećih uredah.

Glede ova tri predloga odredjeno je, da se na dnevni red stavljeni pretresanja radi na odsjeke odpute.

4. Prošnja stanovnikah vojničkog Siska, da se vojene uprave rieši, i s gradjanskim Siskom u jedno tielo spojen na čast slobodnog kraljevskog grada sa samoupravom podigne.

5. Pritužnica seljakah občine Laduć proti vlastelinstva Laduć sbog tlačkih težakah, koje od urbarskih zemljištah i selištah i sada još daju.

6. Prošnja i protestacia občinah kraljevica, Kostrena, Draga, Tersat i Piket proti sjedinjenju sa kotarom i občinom Bakarskom.

7. Prošnja plemenitog sela Medvedski Breg u županii Zagrebačkoj, da joj se podieli pravo izbirati zastupnika na sabor trojedne kraljevine.

8. Prošnja občinah: Fužine, Kraljevice, Hreljina i ostalih što se uz cestu karolinsku nalaze, da se zanemarena karolinska cesta popravi.

Glede ovih 5 prošnjah odredjeno je, da se na petitionalni odbor odpute.

9. Tužba svećenstva okružja Novokapelačkoga proti izboru zastupnikah u satnijah doljnje čete Gradiške sa toga podnešena, što su isti izbori brez znanja i sudjelovanja njegova obavljeni.

10. Istovrstna tužba duhovničtva sluinske pukovnije proti izboru poslanikah na ovaj sabor iz sluinske pukovnije.

11. Tužba Sime Pilja iz sluinske pukovnije što je akoprem većinom glasovah za zastupnika izabran, ipak od njegovih predpostavljenih od zastupničtva izključen.

12. Tužba izbiračah sluinske pukovnije proti izboru zastupnikah u istoj pukovniji.

Ove 4 tužbe odputjene su za pretresanje na verifikationalni odbor.

13. Občinsko vieće grada Varaždina javlja pod 17. svibnja 1861. br. 239. da je držeć se starodavnog ustava poslane mu po svietlom banu exemplare carskih patentah od 26. veljače 1861. buduć ustavnim putem donešeni nisu, natrag vratilo.

Zatim je predložen bezimeni spis u madjarskom jeziku namienjen oprovrgnuću govora držanoga uzoritim g. kardinalom Haulikom prigodom instalacije banove.

Antun Stojanović. Čita odpis dikasteriuma na svietlog bana, kojim se obznanjuje, da Nj. Veličanstvo nije dozvolilo, da bude varadinska regimenta zastupana na sabora:

Pr. 432. U Beču, dne 24. svibnja 1861.

Preuzvišeni gospodine bane!

Povodom predstavke preuzvišenosti Vaše od 16. svibnja podneo je ov kr. dvorski dikasterij Njegovom c. k. apoštolskom Veličanstvu preponiznu molbu, da premilostivo dozvoliti blagoizvoli zastupanje petrovaradinske regimente, i dotičnih u istoj nalazećih se mjestah na saboru.

Previšnjom odlukom od današnjega dana blagoizvoljelo je Njegovo ces. i kr. apoštolsko Veličanstvo izjaviti, da zamoljeno zastupanje saborsko rečene regimente nenalazi dozvoliti.

Molim preuzvišeni gospodine, izvolite primiti izraz dubokoga moga štovanja.

Gospodin predsjednik službeno odsutan.

Franjo Žigrović Pretočki, s. r.

Miroslav **Kraljević**. Hoće to u odsjeke doći?

Barun Kušlan. To nije predmet, koj na odsjeke spada; to će se tiskati, da se onda predstavka na Njegovo Veličanstvo načini.

Barun Kušlan. Čita sastavljenu predstavku glede grada Senja i sdruženja Dalmacije sa Hrvatskom:

Vaše c. kr. apoštolsko Veličanstvo!

Sabor hrvatsko-slavonski podnese iz svoje dne 1. svibnja t. g. držane sjednice Vašem Veličanstvu pokornu predstavku, u kojoj med ostalim uzmoli, da se grad Senj od vojničke oblasti neodvlačno odciepi i kao slob. kr. grad na ustavnu ustroji, te da se polag zadate rieči kraljevina Dalmacija s Dubrovnikom i Kotorom, a i kvarnerski otoći s kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom sdruže.

Vaše Veličanstvo nije uslišalo ove pravedne želje hrvatsko-slavonskoga sabora; već si je samo prosto pridržalo riešenje ovoga pitanja, te time narod hrvatsko-slavonski veoma ucvililo, koji žalostnim srdcem osieća, kako mu se nezgodom i nepravdom odkinuta uda državnoga njegovoga tiela pokraj tolikih obećanjah i zakletvah ni do danas povratila nisu.

Vaše Veličanstvo! Predšastnici Vašega Veličanstva Ferdinando I. i Karlo III., kada su s našim otcima ugovore sklopili po kojima sebi i svojim mužkim i ženskim nasliednicima stekoše pravo na trojednu kraljevinu, svetčano jim se zavjeriše, da će njihova prava „čitava i neozliedjena čuvati i uzdržati.“ Glavno pako pravo svakog naroda je ono na cjelovitost i to nesamo političku nego i državnu.

Pravo naroda hrvatsko-slavonskoga na više navedene pokrajine, koje sačinjavaju cjeloviti i nerazdruživi dio nekadašnje hrvatske države, a potom i sadašnje trojedne kraljevine, jasno je i neoborivo, te ga i Vaše Veličanstvo sliedeći razgovjetna očitovanja svojih predšastnikah Franje II. i Ferdinanda V. u novije doba najvišnjimi svojimi ručnimi pismi i kraljevskim reskriptom upravljenimi na bana baruna Josipa Šokčevića i naš hrv.-slav. sabor od 5. prosinca 1860 i 21. i 26. veljače 1861 opetovano priznade; pače istim onim pravom, kojim Vaše Veličanstvo jest kraljem Hrvatske i Slavonije, je takodjer kraljem Dalmacije.

Sveto ovo pravo, koje jest jedina čvrstva podloga zakonitomu prestolju, i Vašeg Veličanstva narodu našemu zadatu carsku rieč nebi smjele pobiti protivne umjetno i spletkami u Dalmaciji najpače izvedene izjave, kojih bi jamačno odmah nestalo, čim bi se na temelju pravednoga i slobodnoga izbora narodu u Dalmaciji prilika pružila, da očituje svoje prave želje.

Osim toga što za naše pravo u tom poslu pred Vašim Veličanstvom govori, ima jošte Vašeg Veličanstva najvišje carsko pismo od 26. veljače 1861 gdje se do riešenja državopravnog odnošenja kraljevine Dalmacije prama kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji izdata za Dalmaciju zemaljska uredba jednim dielom obustavlja, i najvišji kraljevski odpis od 9. svibnja t. g. br. 407/pr. na višenapomenutu pokornu predstavku hrv.-slav. sabora, glede zastupstva vojničke Krajine već na ovom saboru gdje je Vaše Veličanstvo izvolilo izreći načelo, da se državopravna pitanja, koja saboru ovomu nad-

Digitized by Google

leže i koja se jednako tiču cieloga teritorija kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije nemogu pravovaljano riešiti bez sudjelovanja svih na cjelovitost kraljevinah ovih spadajućih zemaljah. Ako načelo ovo ima biti pravcem, kog je Vaše Veličanstvo u pitanju sjedinenja Dalmacije s Hrvatskom nakanilo sliediti, to ni dvojiti nemožemo, da će Vaše Veličanstvo dosliedno prenapomenutom kraljevskom svom načelu dopustiti, da se bez sudjelovanja takodjer Dalmacije, Dubrovnika, Kotara i kvarnerskih otokah, kao na cjelokupnost trojedne kraljevine nedvojbeno spadajućih čestih nadležeća saboru hrv.-slavonskom državopravna pitanja u obće napose pako ono, našeg odnošenja k centralnoj vladi nebi mogla pravovaljano riešiti; ako je nadalje istina, da ugovori izmedju vladara i naroda utanačeni i odtud proiztekuće dužnosti jednu i drugu stranu jednako vežu; ako se zatim neda tajiti, da je i narod hrvatski svoje dužnosti naprama prejasnomu habsburžko-lorenskomu domu vazda vierno izpunio; ako napokon rieč kraljevska ima biti narodom najsvetije jemstvo; onda i ovaj hrv.-slav. sabor nad izpunjenjem svoje vruće želje neće da sdvaja već se za stalno nada, da će Vaše Veličanstvo napokon saslušati njegovu molbu, koju iz svoje dne 23. svib. t. g. držane 15. saborske sjednice tim podnaša Vašem kraljevskom prestolju, da Vaše Veličanstvo premilostivo izvoli odrediti; da se grad Senj neovlačno odciepi od vojničke oblasti i poput inih ustavnih gradovah trojedne kraljevine ustroji; a Dalmacija sa Dubrovnikom i Kotorom, te kvarnerski otoci kao cjelovita čest trojedne kraljevine, da na temelju izdatog za kraljevinu Hrvatsku i Slavonsku izdatog naputka za Dalmaciju primjerno broju pučanstva i inim okolnostim prilagodit se imajućeg izbornoga reda od 21. veljače 1861 slobodnim izborom svoje poslanike na ovaj sabor pošalje i sa svojim sestrama Hrvatskom i Slavonijom o uzajemnom odnošaju i o sudbini svoga naroda slobodno vieća, te tako činom dionicom postane naše na nju odmah protegnut se imajuće ustavne slobode.

Vaše Veličanstvo! Dočim sve se na okolo ruši, ima nješto što još nepomično stoji, a to je ono, što se osniva na neoborivom temelju svete pravde: s česa sabor ovaj trojedne kraljevine uzdajuć se u viečnu pravdu svete svoje stvari, te na pravdoljubje Vašeg Veličanstva tvrdo se nada, da će mu njegova gorenavedena molba uzprkos svijuh umjetno u Dalmaciji proizvedenih zapriekah u ovaj mah ipak saslušana biti.

Vašeg Veličanstva

pokorni i vazda vjerni podanici.

Sabor troj. kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske.

Preuzv. g. **ban**. Primate li gospodo?

(Primamo.)

Preuzv. g. **ban**. Budući da je već više pitanjah stavljeno na dnevni red, a medju njima i najvažnije pitanje najme kraljevski predlozi, to mislim gospodo! da bi se, da negubimo vrieme, i pošto su zastupnici krajiški u odsjeke već razdieljeni, sada kr. propozicije u odsjecih pretresati i zatim osrednjem odboru predati imale, da učini predlog.

Osnova centralnog odbora štampat će se po poslovniku, te će se tri dana prije saborske sjednice razdieliti medju svu gospodu.

Bližnja sjednicica moći će dakle stoprv budući tjedan biti.

Mato Mrazović. Ja bi samo još njekoje predmete, koji su za prešne proglašeni, predložio na dnevni red, da visoka kuća odobri, a to su: predlog g. Kuševića Svetozara radi naputakah; predlog g. vel. žup. Vukotinovića glede uredjenja učionah, i predlog g. velikoga župana Kukuljevića glede uvedenja narodnog jezika u javnost.

Mirko **Horvat**. Ja pristajem sasvim na predlog vaše preuzvišenosti, ali mislim, da će odbor verifikacionalni preksutra posao svršiti, dakle bi mogli prije sjednicu držati.

Preuzv. g. **ban**. Kada budete gotovi, najavite mi; pa ćemo onda sjednicu držati.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Osamnaesta saborska sjednica dne 1. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u sedamnaestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i devetog svibnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Po pročitanom i odobrenom zapisniku 16. saborske sjednice jeste II. saborski podpredsjednik g. barun Dragojlo Kušlan ovlaštjen od sabora ovoga, koji se je jučer poslie podne u tajnu odbornu sjednicu pretvorio bio u nadopunak svečane protestacije stavljene u zapisnik 16. sjednice svietlom banu izjavio: da bi sažalenje nad neustavnom izjavom svietlog bana samo s vriemenom izbrisati se moglo, kad bi Njegova svietlost sjećajući se svoje na ustav i obranu pravah naših prigodom umješćenja položene svečane zaklatve, povesti se hotjela primjerom slavnim svojih u banskoj časti *predšasthikah*, te u napredak nesamo izbjegavala svaki narst na ustavnu ovih kraljevinah slobodu već ju još pred visokim prestoljem kriepko proti napadanju zlohotnih neprijateljah našega naroda braniti izvolila; a što se predloga zastupnika naroda g. Mojsie Baltića tiče, to je ovaj sabor dosliedno svojemu prijašnjem u 15. sjednici izjavljenome zaključku pronašao, u ovaj par neuvažiti ga, jedno zaoto, što je sabor pretresivajući izvješće osrednjega odbora ne samo novo podieljenje sabora u odsjeke, novi izbor podpredsjednikah i bilježnikah za nepotrebno pronašao, već još u pitanju, krajišnikah odbor ad hoc imenovao, nečekajući dolazak krajiških zastupnikah, a drugo, što je g. Baltić ovaj za sada prije obavljene verifikacije i onako prerani predlog u jučeranjoj tajnoj sjednici time opozvao, da si pridržaje pravo u svoje ga vrieme ovom saboru opet predložiti.

Zatim su čitani predloži prošnje i tužbe, što su medjutim na saborsko predsjedničtvo stigle i to:

1. Predlog zastupnika naroda g. Stjepana Pavlekovića u predmetu državno javnih novčanih teretah.
2. Predlog g. zastupnika naroda Stjepana Vukovića za doskoranje oživotvorenje županijskih sudbenih stolovah.
3. Predlog zastupnika naroda g. Mirka Bušića glede; a) oživotvorenje članka 25. sabora trojedne kraljevine od g. 1848 kojim se ciena morskoj soli ustanovljuji; b) ukinuće monopola duhana; c) pečila šljivah; d) penziah činovnikah od prošlih 10 godinah; i e) c. kr. poreznih sada jošće obstojećih uredah

Glede ova tri predloga odredjeno je, da se na dnevni red stavljeni pretresanja radi na odsjeke odpute.

4. Prožnja stanovnikah vojničkog Siska, da se vojene uprave rieši, i s gradjanskim Siskom u jedno tielo spojen na čast slobodnog kraljevskog grada sa samoupravom podigne.
5. Pritužnica seljakah občine Laduć proti vlastelinstva Laduć sbog tlačkih težakah, koje od urbarskih zemljištah i selištah i sada još daju.
6. Prošnja i protestacija občinah kraljevica, Kostrena, Draga, Tersat i Piket proti sjedinjenju sa kotarom i občinom Bakarskom.
7. Prošnja plemenitog sela Medvedski Breg u županiji Zagrebačkoj, da joj se podieli pravo izbirati zastupnika na sabor trojedne kraljevine.
8. Prošnja občinah Fužine, Kraljevice, Hreljina i ostalih što se uz cestu karolinsku nalaze, da se zanemarena karolinska cesta popravi

Glede ovih 5 prošnjah odredjeno je, da se na petitionalni odbor odpute.

9. Tužba svećenstva okružja Novokapelačkoga proti izboru zastupnikah u satniah doljnje čete Gradiške sa toga podnešena, što su isti izbori brez znanja i sudjelovanja njegova obavljeni.
10. Istovrstna tužba duhovničtva sluinske pukovnije proti izboru poslanikah na ovaj sabor iz sluinske pukovnije.
11. Tužba Sime Pilja iz sluinske pukovnije što je akoprem većinom glasovah za zastupnika izabran, ipak od njegovih predpostavljenih od zastupničtva izključen.
12. Tužba izbiračah sluinske pukovnije proti izboru zastupnikah u istoj pukovniji.

Ove 4. tužbe odpućene su za pretresanje na verifikationalni odbor.

13. Občinsko vieće grada Varaždina javlja pod 17. svibnja 1861. br. 239. da je držeć se starodavnog ustava poslane mu po svietlom banu exemplare carskih patentah od 26. veljače 1861. buduć ustavnim putem donešeni nisu, natrag vratilo. Pozivno na ovosaborski zaključak u dvanaestoj sjednici dne 16. svibnja 1861. donešen, uzeto je ovo izviesće na ugodno znanje i stavlja se medju pisma.

Povodom čitanih ovih tužbah i prošnjah jeste na predlog gg. zastupnikah Adolfo Vebera i Mate Mrazovića zaključeno: da se podnesci prije početka sjednice predani u istoj sjednici nepreduzimlju, nego na dojduću odpute: u obće pako, da se za prištedjenja vremena, samo predlozi po svoj obširnosti, prošnje pako, predstavke i tužbe samo u izvodu čitaju, što će ga bilježnik saboru priobćiti.

Zatim predložen bezimeni spis u madjarskom jeziku namjenjen oprovrgnuću govora držanoga uzoritim g. kardinalom Haulikom prigodom instalacije banove.

Digitized by Google

Odlučeno da se ovaj spis kano bezimeni neprimi.

G. barun Dragojlo Kušlan pročitao je odborno sastavljenu predstavku na Nj. c. kr. apoštolsko Veličanstvo glede ustrojenja grada Senja na ustavnu, i sdruženja Dalmacije, Dubrovnika, Kotora Kvarnerskih, otokah sa Hrvaskom i Slavonijom. Ova je predstavka, kano u smislu zaključka u 14. 15. sjednici donešenoga sastavljena primljena i odobrena.

Čitan je dopis vis. kr. hrv. sl. dvorsk. Dikasterija na svietlog bana pod 24. svibnja 1861. br. 432 upravljeni, kojim se obzanjuje, da Njegovo Veličanstvo glasom previšje odluke od istoga dana, zamoljeno zastupanje saborsko regimente petrovaradinske dozvoliti nenalazi.

Odlučeno, da se ovaj dopis štampa i medju saborske članove za daljnje potrebno predlaganje podieli.

Najposlie je svietli ban povodom tim, što je već više pitanjah na dnevni red stavljeno a medju njima i najvažnije pitanje najme o kraljevskih predlozih sabor ovaj pozvao, da sada, počem su zastupnici iz krajine u odsjeke već podieljeni, kraljevske propozicije u pretresanje uzme polag reda poslovnikom ustanovljenoga koje kad se obavi, da će saborska sjednica moći biti dočim se pred hodno u jednoj sjednici verificatia zastupnikah iz krajine obaviti hoće.

Time je zapisnik zaključen.

Šokčević s. r.
ban.

A. Stojanović s. r.
saborski bilježnik.

Antun Stojanović. Čita zapisnik zadnje sjednice.

Mirko **Bogović.** Čita predloženo izvješće od preuzv. g. bana od 1. lipnja 1861:

Gospodo narodni zastupnici!

Medju zemaljskimi zakladami, kojih izkaze s odnosnimi dieli na saborsko pretresanje jurve predložih, nalaze se takodjer dvije zaklade kazališne; jedna starija, koja proizlazi iz poziva zemaljske naše skupštine od g. 1840 i usljed toga sliedivših dobrovoljnih prinešakah, druga akcionarnog družtva g. 1851 na poziv pokojnog bana Jelačića sastavljenog.

U savezu toga nastaje sade i dalnje pitanje, najme, kako da se naše narodno kazalište, koje bi jur zemaljskim zavodom proglašeno, obzirom na narodne naše težnje, zahtjeva vremena, te pogledom i na razpoloživa sriedstva uvede.

Za da se i ovo za narodni naš život i razvitak prevažno pitanje dostojanstvu naroda našega primierno što prije riešiti uzmogne predlažem Vam gospodo zastupnici kratki pregled o dosadašnjem rukovodjenju kazališnog zavoda našega sa dotičnimi spisi.

Odtuta ćete gospodo medju ostalim sa domorodnom radosti razabrati, da je novoustrojena županija varaždinska znamenitu onu kupovnu svotu od 46,900 for. srebra, koju bijaše njezina domestikalna kasa na nabavljanje kazališne zgrade uzajmila, izvanrednim domoljubljem kazališnom zavodu poklonila (živila) i time javnog priznanja vriedan primjer domorodnoga veledušja dala.

Izvolite osobitim obzirom na svojstvenost predmeta odrediti, na koj način da se upitno uredjenje zavoda toga sa svestrano odgovarajućim vjestačkim uspjehom za saborsko viećanje i riešenje priugotovi.

Ovom prilikom predajem vam gospodo nadalje popis veledušnih i domorodnih prinesakah za ostrojenje „jugoslavenske akademije“, koji su dosada sa raznih stranah kroz mene najavljeni, a stranom i položeni. Popis taj s odnosnimi pismi, spada kao što se razumieva na dotični saborski odbor „ad hoc.“

Nu kao što je plemenita i domoljubna darežljivost onog muža, kome narodna naša akademija začetje i temelj svoj zahvaljuje, u obće neizcrpiva, tako nemogu propustiti, da napokon novi opet domorodni i veledušni čin istoga našega dostojanstvenika preuzv. g. biskupa djakovačkoga Strossmayera nenapomenem, kojim isti plaću sebi kao velikomu županu po Nj. Veličanstvu premilostivo opredieljenu za vrieme svoga službovanja u tom zvanju poklanja fondu za sveučilište jugoslavensko u Zagrebu, a u slučaju, ako bi se universitet drugimi sredstvi dotirao, za jugoslavensku akademiju. (Živio.)

Dotično posvetno pismo njegove prezvišenosti predajem ovdje u izvoru, da se odnosnomu saborskomu odboru takodjer porabe radi izruči.

Zagreb, dne 1. lipnja 1861.

Barun Šokčević v. r., ban.

Barun Kušlan. Usudim se predložiti, da ne samo, što je varaždinska županija za kazalište poklonila, nego i osobito što je preuzv. g. biskup djakovački za jugoslavensku akademiju darovao, da se to u činih sabora inartikulira na viečnu uspomenu kao zahvalnost od naroda jugoslavenskoga izjavljena.

(Sa „živio“ primljeno.)

Mirko **Horvat.** Čita zapisnik verifikacionalnog odbora. (Glede Pilje:)

Visoke sabore!

U tužnoj našoj krajini preoteše mah samosilje i bezakonje već tako, da se u njoj nijedan ma ni najnedužniji, i najpravedniji čin bez samosilja obaviti nedade. Evo *ćina* nedužna — komaj da nam naš milostivni kralj dozvoli, da si slobodno biramo za poslanike ljude, koje mi hočemo; pa da ih šaljemo, na naš sabor u Zagreb, a mi ih izabrasmo, a naša gospoda nepuštiše na sabor one koje mi izabrasmo, već one koje oni htjedoše. Dana 21. svibnja t. g. izabrasmo mi Sluinski krajišnici u Švarči većinom glasovah za naše poslanike Josipa Mikšića, Simu Pilju, Lazu Pavića i Mihu Badovinca, a naša gospoda, kojima na čelu naš dobar gospodin oberstar Zastavniković i njegova dva zloglasna viećnika kapetani Kliska i Knotz stajaše, odrediše, da neće na sabor poći Mikšić i Pilja kao najviše glasova imajući, već druga dvojica Pavao Skukan i Jeličić, koji po pravu nebi smjeli poći. — Ako su ova naša gospoda tako bila nakanila učiniti, čemu nas k izboru zvaše, kad nam neće one na sabor poslati, koje smo mi izabrali. Pred nama neopravdaše oni ovaj nezakoniti čin baš ničime, molimo indi visoki sabor sniženo, da blagoizvoli izposlovati, da ta gospoda ovaj svoj čin pred saborom opravdaju, kad ga pred nama opravdati nehtjedoše, pa da se Mikšić i Pilja kao najviše glasova imajući na sabor pozovu.

Kad smo već s molbom pred Visokim saborom neka nam dozvoljeno bude, još nekoje naše tuge i nevolje Visokom saboru odkriti. Mi bi se već odavna bili tužili, a neimadosmo se kome tužiti, neimadosmo kome bi naše tuge i jade pritužili, sada imademo visoki naš sabor pa njega molimo, da nas sluša i da našu molbu usliša. Kad neimademo sreće našoj ostaloj hrvatsko slavonskoj braći u slobodi jednaki biti, i onu istu političku, i narodnu slobodu uživati koju oni uživaju, a ono neka blagoizvoli Visoki sabor, kod našeg premilostivnog cara i kralja nekoje polakšice, za nas tužne

Digitized by Google

krajišnike izposlovati, i najme: Neka se u krajini smjesta politička i sudbena uprava od vojničke odciepi.

Neka krajina odsele nedaje više nego 2 bataliona svaka regimenta u vojnu, i neka se nepiše u soldate svaki koji može pušku nositi, već kako je prije bilo od trih za djelo sposobnih uzimao se je za soldate 1, a od pet 2 i tako je vazda za radnju sposobnih kod kuće ostalo, od kad se tako u krajini u vojnike nepopisuje, zlo i napako je u krajini, osiromašila je, jer joj neima tko obdelavati ona i onako neplodna zemljišta pak je svake godine glad i tužno stanje krajišniku sve to nesnosnije.

Cielom je svietu dobro poznato gorko cvielenje tužnih krajišnikah, samo ih neće čuti oni, kojih dužnost bi ih čuti bila, tako nam vjere, gorke su naše rane, što nam ih ubogim nepravda zadaje, i nismo ih kadri preboliti, ako nam naskoro za njih lieka nepribave. — Cieli sviet ide napred, biedni krajišnik mora da ostaje u iznimnom nazadnom stanju, svi narodi pojmiše slobodu, i za njom čeznu, kao žedan za hladnom vodicom, samo ubog krajišnik on nesmije ni znati što je sloboda, a kamoli slobodno govoriti, da pače njemu mora da bude najsvetija dužnost, da i ponos skučit se pod gospodsku palicu, i robskim strahom pred svojim gospodarom puzati. O kleti udesu! zar si se viekom zakleo krajišnika robom imati, nijedan ti nije slobodan od 2 za djelo sposobnih 1 u vojake uvršćuje, tu se mora znati da se i starac od 60 godinah sposoban za djelo broji i negledeć na njegovu bolest i nemoć, otuda ima mnogo obitelji u krajini, koje za djelo sposobna nikakova muža neimadu te polag toga spadoše kuća i gospodarstvo u krajini na ramena nemoćnim starcem, ili takvim koji su inače najbolje dobe, ali postojanom bolešću iznemogli nemogu da se dielom bave; onaj pako, što je za djelo, i koji bi, da je pravice i ljubavi *na svietu, imao* ostati pri gospodarstvu, da nemoćnu svoju *obitelj hljebom* hrani, i od zla brani, morade sve svoje na milosti božjoj ostaviti, pa u vojnu poći, pa otuda dolazi, da ima u krajini i takovih kućah gdje je samo muž sa ženom i djecom pa i ovaj otac, prisiljen je izručit svoju kuću ženu djecu i gospodarstvo tužnoj sudbini te služit u trećem batalionu, pak ovi neka onda pridjelaju kruha za se i za ona 2 ili 3. u vojski služeća, pa onda pitaj odkud glad u krajini, tko će ju hraniti ako se civilizira, i ako slobodnom postane, nepitaj neće onaj koji pita, već ona sama, imat će rukuh pak imat će i kruha, uzmi joj ruke, uzmeš joj i kruh jer kruh nigdje nerodi ako se nemetne u zemlju, i ako se marljivo neobdjelava, a tko će ga u krajini obdjelavati valjda iznemogli starci, žene i djeca, — indi glavno je to, da se vojna dužnost u krajini stegne; jer će inače populacija još za 10 procenta više pasti negoli je pala u ovih zadnjih 12. godinah.

K tomu molimo neka nam se dade dovoljna potreba drvah i prosta žirovina i pašarina, da si možemo gdje što stoke i blaga napasti, i time bar po nješto nadoknaditi ono što nam naša loša i bregovita zemlja nedaje, — pa zatim neka izvoli visoki sabor izposlovati ukinuće obstojećih naredbah u Sluinjskoj pukovniji, polag kojih nijedan krajišnik pa bio samo ¼ i pol sata od Karlovca udaljen nesmije bez pašuša u Karlovac i na sajmovne dane do 4 ure poslie podne na sajam, pak ako se kojoj siroti pripeti da proti ovim naredbam zagrieši, naša gospoda u mjesto da ih odprave kući vučedu ih u štokaus pa kad već po čitav dan u štokausu prebave, diele im jošte po 30—50 batinah i već su ih za takove prekršaje na hiljadu razdielili, pa dali to biva u Bosni, ili morda u zemlji crnacah — a sigurno ne gospodo cvileć i plačuć klečec pred Vami ubogi krajišnici te Vas gospodo Visoki sabore mole da im pomozite i izposlujete, da već jeda rede počne i nebogu krajišniku grijat ono blago sunce slobode koje Visoka gospodo i Vas grije.

U Karlovcu dana 24. svibnja 1861.

Visokog sabora najpokornije sluge
Jovan Knežević, izbornik.
Simo Pilja,
izpisati stražmeštar i zast. obć. Vukmanske.
Petar Ockusa,
izbornik.

Preuzv. g. **ban**. Što se tiče Pilje, koj je ovdje tužio, to sam dobio od g. obrstara Zastavnikovića ovo izviešće.

Mirko **Bogović** čita.

Presvietli bane!

Razumivši, da ovdašnji, izsluživši stražmeštar, Simo Pilja, kod Vaše Preuzvišenosti proti meni pritužio se jest, što on iz broja onih dne 21. svibnja za zastupnika ove pukovine pri zemaljskom saboru u glavnom gradu Zagrebu izabranih izlučen bijaše·

Držim si za dužnost, Vašoj Preuzvišenosti slučaj te stvari najpokornije izjasniti.

Rečeni Simo Pilja imade, kao što se često u životu dogadja, tu nesreću, da on na zlu glasu stoji, bez da je igda radi toga pred sudom prigovaran bio. Obći glas u pokovini čuje se, da je on veliki parničar i pletkašica, koristohlepan i pijanstvu podvržen, k pletkama svake vrsti nagnut, i to sve u znamenitom stupanju, s jednom besjedom: „U svakom obziru nepouzdan.“ On bavi se s nesgodnim zanatom živodrstva, radi kojih vlastitostih dokučivo jest, da on u pukovini nikakva preštimanja nejma, niti imati može, k čemu još njekoje značajno okolstvo svjedoči, da on pri predtečnomu izboru postavljenih starešinah vlastite obćine za se nit jedinog glasa dobiti nemogaše. Da njemu pako pri izboru zastupnikah ove pukovine k napomenutomu zemaljskom saboru toliko glasovah dospijahu jerbo on tijuh medju svim izabranima najviše imade — može se osobitima okolnostima pripisati, i ja mislim u ime njega samo to dodati, da kadkad takodjer ljudi i gorjeg značaja svoje prijatelje imadu, osobito u sadašnjem vremenu.

Pilja imade jednu stranku za se, koja njega za svoje namere upotrebiti htjaše, jere zla usta misle, da ista stranka nebi tako veoma medju prostim narodom, kano drugi udomljena bila.

Negledeć na to, moradoh ja proti njegvom izboru, koji je njemu polak pripadavših glasovah dospio, kao zastupniku iz gori pomenutih uzrokah, glede vlastitosti njegvog neurednog značaja i sadašnjeg zanata kao živodrcu prigovoriti. Ktomu mišljaše ja u dužnosti moga položaja i moje saviesti prama tako veoma važnih državnih pitanjah, kao što su ova sada, pri kojima zastupnici vojne Krajine na zemaljskom saboru sovietavajući dionici su, i naproti mojoj do sada uvjek zakonito i bez mane poverenoj mi ovdašnjoj pukovini dovoljno pravo najti. Radi toga sa svim štedenjem istoga Pilje metnu ja mjesto njega onu osobu, koja mu polak broja glasovah po najbliže slediše, za zastupnika.

Odbor dovršivši se bez svake prepreke, pri kom ja ponovice sve nazočne 127 izbornike upitah, neka bi se bez sustezanja izrazili, jeli ikoji prama Pilji i proti njegvoj zamieni, štogod imade.

Svi se izraziše jednoglasno i sa svim dovoljno: „Tako jest zastupstvo pravedno, i tako neka ostane.“

Digitized by Google

Sudim dakle, da nisam niti više niti manje učinio, nego što bi svaki pošteni čovjek, komu dobra stvar više, nego išta drugo na srdcu leži, na mom mjestu uradio bio.

U Karlovcu dne 25. svibnja 1861.

Zastavniković pukovnik.

Adolfo Veber. Pošto smo odgovor od g. obrstara zastavnikavića čitali, mislim, da je u redu, da se i tužba ovog čovjeka pročita.

Mirko **Horvat.** Molim, neka se visoka kuća izjavi, ili prima predlog verifikacionalnog odbora, ili ne.

Ako prima, onda nemožemo sada dalje viećati.

Preuzv. g. **ban.** Primate gospodo ovaj predlog?

(Većina.)

Antun **Stojanović.** Ja bi mislio, da mi to još danas riešiti možemo.

U izvješću g. pukovnik sam priznaje, da je upravo Pilja najviše glasovah imao, da je on njegov izbor zaprečio, i onomu pravo dao, koj je manje glasovah imao. Ja neznam šta tu više treba.

Franjo **Žužel.** Mi smo ovdje čitali tužbu s jedne i opravdanje s druge strane. To je vazda bilo i biti će dok bude ljudi slabih i strastih njimi vladani, da svaki, kad hoće da što brani, iz svoga gledišta stvar shvaća, da onako predloži, kako je za njega najbolje, da postigne svrhu; iz toga je juridičko načelo postalo: „Audiatur et altera pars. Tako i tu naravski je, da su oni, koji su tužili ono naveli, što je njima u prilog. Tako isto i g. Zastavniković naveo je ono, od svoje strane, što njemu u prilog služi. Na temelju ovog nemožemo dakle sud izreći, jer nemožemo po duši za nijednu stranku reći, da laže; a opet imademo dovoljno uzroka želiti, da taj čovjek nesjedi medju nami, ako je onako, kako g. Zastavniković izvješćuje potrebno je, dakle da se iztraga preduzme. S toga pristajem uz mnienje g. M. Horvata, neka preuzv. g. ban izvoli tu stvar iztražiti. Ja mislim, da ako bi hotjeli sada stvar riešiti, da bi mogli posrnuti, pa stvar ili krivično ili na našu sramotu riešiti.

Stjepan **Kragujević.** Ja bi samo primjetio da su njekoji katolički sveštenici iz gradiške regimente tužbu podnieli, da nisu učastvovali u izbor njihovih poslanikah.

Moje svećenstvo nije u tom obziru nikakvu tužbu podnielo. Budući katoličko svečenstvo nije učastvovalo u izbor poslanikah, tako držim, da i moje svećenstvo nije pozvano bilo: Zato molim vašu preuzvišenost, da prilikom tom, kada g. pukovnik Zastavniković bude na odgovor pozvan, da bi i gradišku regimentu upitati izvolili, jeli moje svećenstvo bilo pozvano i neka g. obrštar kaže, iz kog uzroka on nije pozvao svećenstvo.

Ilija Obradović. Što se gradiške regimente tiče, to imam kazati, da je izbor sada na isti način dovršen, kao i g. 1848 Ja sam bio pri izborih onda kao i sada. I onda nije bilo svećenstvo jedne i druge strane pozvano i sve je bilo zadovoljno.

U zakonih koji godine 1848 prispješe, najme glede izbora stoji „samo kuće gazde imadu se pozvati, koji nepokretna imanja imaju, budući da svećenstvo nepokretno imanje neima, zato i nije na izbor pozvano.

Andrija Brlić. Red, po kojem su izabrani zastupnici u granici bio je priobćen u njemačkom jeziku. Tu stoji u §. 11 rieč „Hausvater“ koju rieč mnogi nisu znali dobro prevesti, jer drugačije bi bili morali upoznati, da je to kuće gazda. A naravski razum kaže, da je svaki sveštenik kuće gazda u toliko, na koliko representira crkvu.

Iz toga uzroka svakako je krivično bilo od strane zastupničtva pukovnije, da se nije nalog dao, da svećenstvo od jedne i druge strane pozvano bude. Ja sam sasvim drugog mnienja nego moj predgovornik g. Obradović, koj misli, da svećenstvo, koje 1848 g. nije bilo pozvano, u njegovomu pravu nije bilo prejudicirano. Iz toga uzroka pristajem na predlog, da se gradiška regimenta na odgovor pozove; jer ako nisu znali, što će reći „Hansvater“ mogli su se upitati, i bili bi doznali, takodjer da je i svećenik kuće gazda.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo.

(Svi: primamo.)

Mirko **Bogović.** Čita predloge:

Predlog g. baruna Gustava Prandau-a, sastojeći se u tom, da sabor pod zaštitu svoju uzme muzikalno družtvo zagrebačko, da mu godišnju podporu od 800 for. iz ovozemaljske konkurencialne zaklade dozvoli, te ujedno da ga pretvori u narodni konservatorij, koj bi se imao godišnjim troškom od 6500 for. osigurati upućen — na dotični odbor.

Dalnji predlog g. Ivana Vončine, sadržavajući osnovu zakona o saboru kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske bude takodjer pročitan, prešnim priznan, te odlučeno, da se tiska, te čim prije u odsjecih u pretres uzme.

Napokon bude pročitana predloženo po gosp. Padaviću molba u ime Čabranah, da im se vrati staro njihovo pravo drvarije, osobito za liesove (daske) potrebite, i toga prava uživanje da im se bezplatno u gospodskih šumah dozvoli, te odlučeno: da se ta molba preda dotičnom odboru, bavećim se molbami.

Preuzv. g. **ban.** Sada molim, gospodo! neka odsjeci rade, da svrše pretres kraljevskih propozicijah, da ih onda osrednji odbor dobi. Kad bude to gotovo, molim javite mi.

Digitized by Google

Devetnaesta saborska sjednica dne 12. lipnja 1861.

Zapisnik,

zametnut u osamnaestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne prvog lipnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Ponajprije bude pročitan zapisnik posliednje sjednice, i bez primjetbe odobren.

Izza toga bude pročitano izvješće preuzvišenoga gosp. bana od 1. lipnja 1861. providjeno dotičnimi prilozi, a tičućese prvo: narodnog našeg kazališta, gdje se vidi, da je osim starije zaklade kazališne utemeljene usljed poziva sabora našega od g. 1840. zatim druge dotične zaklade akcionarnoga družtva za utemeljenje kazališta narodnoga utemeljenje usljed poziva pokojnoga bana Jelačića i slavna županija varaždinska u najnovije doba, i pošto je jedva nastupila stari svoj ustavni život, znamenitu onu kupovnu svotu od 46,900 for. srebra, štono ju bjaše njezina domestikalna kasa u ime nabavljenja kazališne sgrade uzajmila, zavodu našega narodnoga kazališta, rečenom zavodu domoljubnim veledušjem poklonila; drugo tičuće se prinesakah za jugoslavensku akademiju, štono ju veledušnim svojim darom od 50,000 for. utemelji preuzvišeni gospodin biskup djakovački i veliki župan vierovitički Josip Juraj Strosmajer, koj neizcrpivim domoljubljem nadahnut, novim sjajnim činom ljubav prama narodu svomu zasvjedoči time, što se obveza da će opredjeljenu plaću svoju veliko županski, doklegod čast tu obnašao bude, ustupiti i pokloniti fondu za sveučilište jugoslavensko, u slučaju pako, ako bi se to sveučilište drugimi sredstvi dotiralo, da će rečenu plaću svoju pokloniti jugoslavenskoj akademiji. —

Na predlog gospod. baruna Dragutina Kušlana bude uz sveobće radosno klikovanje i pleskanje jednodušno i jednoglasno odlučeno: da se ovi plemeniti i svestranog nasljedovanja vriedni dokazi domoljublja, tako slavne županije varaždinske, kao i preuzvišenoga gosp. biskupa Josipa Jurja Štrosmajera, uvjenčani zahvalnošću čitavog naroda našega, u činih sabora trojedne naše kraljevine zabilježe ili bolje rekuć uvjekovječe. Nadalje bude glede rečenih predmetah odlučeno, da se spomenuti spisi, tičući se tako kazališta kao jugoslavenskog sveučilišta i akademije, dotičnim ad hoc jur naimenovanim odborima porabe radi izruče.

Zatim bude po izvjestitelju verifikacionalnoga odbora g. Mirku Hervatu pročitan zapisnik istoga odbora u obziru ovjerovljenja kašnje prispjevših narodnih zastupnikah, te predlozi rečenog odbora napokon primljeni bez prigovorah. Usljed toga priznati su dakle izbori sliedeći, i to: g. Janka Pavlešića u mjesto kanonika Vase Poturičića, g. jereja Georgije Nikolića u mjesto protopresbitera Čupovića, g. arhimandrite Anatolije Joanovića u mjesto igumana Maksima Vuksanovića, g. Todora Gjorgjevića u mjesto g. Filipa Talera; isto tako priznan je izbor zastupnika g. protopresbitera Marka Slavnića za karlovačku konsistoriju; gg. Antuna Cuculića i Lavoslava Šrama za sl. i povl. trgovište Ravnagora i Vrbovsko. Pošto bi pismo g. pr: masl: biskupa Josipa Matića, koj se izpričava, da sbog starosti i nemoći na sabor doći nemože, zatim pismo punomoćnika g. Principa Odeskalka izpričavajuće istoga radi pribivanja u Rimu do znanja uzeto zajedno sa pozivom banskim upravljenim na g. grofa Dragutina Elce — priznao je sabor sledeće gospode zastupnikah izbore za valjane i to: Ljudevita Slamniga, Gjorgja Vujatovića, Dimitrija Kneževića, Petra Georgievića, Josipa Štengela, Josipa Švarca, Antuna Antonovića, Josipa Torbice, Josipa Stipetića, Floriana Mačečevića, Nikolu Kajganovića, Antuna Jakiča, Jovana Popovića, Andriju Brlića, Petra Lugera, Petra Vukelića, Simu Brkića, Jovu Omčikusa, Iliju Gutešu, Josipa Murgića, Matu Sladovića, Samoila Kosanovića, Marka Stojanovića, Marka Božičkovića, Adama Gašparovića, Petra Vrdoljaka, Jovu Trbovića, Vaje Maravića, Nikole Begovića, Stjepana Perenčevića, Nikole Rafa, Josipa Aksamovića, Ferde Relkovića, Ivana Ključca, Nike Lucića, Gavre Gjuričića, Simuna Galića, Mate Babića, Mate Perića, Franje Stojanovića, Laze Pavića, Mihalja Badovinca. Glede gospode zastupnikah iz gjurgjevačke i križevačke pukovnije Sime Radojčića, Miška Plemenčića, Slavoljuba Bosanca, Stjepana Petrasa, Dionisije Despinića, Dragutina Rebrače, Ivana Bogdana i Franje Pečara, proti kojih nikakove tužbe neima, te koji se stoga za verifikacirane priznaju, pristaje sabor uz mnienje odbora, te prigovara i ogradjuje se proti vjerovnicam rečenih pukovnijah, gdje se veli, da se njihovi zastupnici samo u viećanja o odnošenju kraljevinah Hrvatske i Slavonije naprama kraljevine ugarske i carstva austrijanskoga upuštat imadu, dočim se u kraljevskom odpisu od 9. svibnja t. g. izdanom i upravljenom na sabor trojedne kraljevine naročito kaže: da zastupnici iz krajine imadu sudjelovati kod riešenja onih državopravnih pitanjah, koja nadleže istom saboru, bez da bi potanje označena bila ta pitanja, zato indi sabor taj prihvatjujuć dotične zastupnike rečenih pukovnijah, rieči u vjerodajnim njihovim pismama navedene u obzir neuzima, te ograničenje to, akoprem prava naroda našega povriedjajuće, ipak smatra kao neučinjeno. Na tužbu katoličkog svećenstva gradiške, slujnske i brodske pukovnije proti izborom bez njihova znanja i sudjelovanja preduzetim, bude odlučeno u smislu verif. odbora, da se, akoprem se postupanje gradiške regimente opravdati nemože, ipak poradi kratkoće vremena izbori Pave Jovanovića, Lazara Ferića, Ilije Obradovića i Stipe Ivaniše-

Digitized by Google

vića odobre, no da preuzv: g. ban zapovedničtvo rečene pukovnije na odgovor pozove. Glede pravoslavnog sveštenstva, u koliko mu je ista krivica nanešena, odlučeno bude to isto. Glede tužbe proti izboru Pavla Skukana i Nikole Jeličića od strane Sime Pilje i njekoih drugih žiteljah i ujedno izbornikah slujnske pukovnije saboru tomu podnešene, odlučio je sabor u smislu predloga verif: odbora, i pošto bi pročitano izvješće dotičnoga g. pukovnika Zastavnikovića da akoprem bi sabor po nadležnosti svojoj i u smislu čl. 16. poslovnika svoga sam iztragu povesti mogao vrhu podnešene tužbe radi toga, što većinom glasovah izabrani Josip Mikšić, Simo Pilja izključeni od zastupničtva, to ipak s obzira toga, što su svi saborski članovi drugimi velevažnimi poslovi zabavljeni, umoli preuzv. g. bana — u koga se podpunoma uzdaje, da odmah iztragu odredi, i one, koji budu krivi, na odgovor pozove, pa pošto preuzv: g. ban obeća, da će strogu iztragu odrediti, i saboru u svoje vreme dotično izvješće podneti, bude nadalje čitan

Predlog gosp. baruna Gustava Prandau-a, sastojeći se u tom, da sabor pod zaštitu svoju uzme muzikalno družtvo zagrebačko, da mu godišnju podporu od 800 for. iz ovozemaljske konkurencialne zaklade dozvoli, te ujedno da ga pretvori u narodni konservatorij, koj bi se imao godišnjim troškom od 6500 for. osigurati. Upućen na dotični odbor.

Dalnji predlog gosp. Ivana Vončine, sadržavajući osnovu zakona o saboru kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske bude takogjer pročitan, prešnim prizan, te odlučeno, da se tiska, te čim prije u odsecih u pretres uzme.

Napokon bude pročitana predložena po gosp. Padaviću molba u ime Čabranah, da im se vrati staro njihovo pravo drvarije, osobito za liesove (daske) potrebite, i toga prava uživanje da im se bezplatno u gospodskih šumah dozvoli, te odlučeno: da se ta molba preda dotičnom odboru, bavećim se sa molbami.

S tim bude siednica završena.

Šokčević s. r.
ban.

Mirko Bogović, s. r.
saborski bilježnik.

Mirko **Bogović**. Čita zapisnik sastavljen u 18. sjednici saborskoj držanoj na 1. lipnja 1861.

Barun Kušlan. Od strane Pilje graničara sluinske pukovnije predano mi je ovo pismo; ja neznam, zašto je baš meni to pismo predao; možebiti zato što sam podpredsjednik.

(G. Kušlan predaje ovo pismo preuzv. g. banu.)

Zatim bijahu čitani predlozi, molbe dopisi oblastni i ostali podnesci:

1. Predlozi zakonski gosp. Jačimom Pavlitićem podnešeni:

a) o ustrojenju zemaljske vlade.
b) o ustrojenju zemaljskoga sabora;
c) o svojsvih potrebitih za postignuće sudačke vlasti;
d) predlog, da se odrede dva odbora, jedan za struku političko administrativnu, a drugi za pravosudnu.

2. Predlog g. Škendra Tompaka, narodnoga zastupnika o tom:

a) da se onim odvjetnikom, koji su po ustavno uredjenoj banskoj stolici zakonito izpitani i diplomirani bili, povrati statum agendi, kojino im oduzet bijaše zato, što nisu položili novi izpit, naredjen odvjetničkim redom od 24. srpnja 1852;
b) da se odstrane jadni bilježnici u trojednoj kraljevini.

3) Predlog g. Antuna Vakanovića o tom: da se odluči podignuće nautičke učione u gradu Bakru po ustroju drugih sličnih zavodah s obzirom ipak na narodnost hrvatsku, a izvršenje toga zaključka da se povjeri svjetlomu banu, koj bi imao sabor o uspjehu izvjestiti.

Mato **Mrazović**. Čita predloge, molbe i t. d.:

Visoki sabore!

Na poziv našeg premilostivog kralja i gospodina sakupi se narodni sabor da položi tvrd temelj budućnosti naše premile domovine od jadranskoga mora pa do dunava. Na tom temelju moramo svi radit sjedinjenimi silami, temelj pako iste i stožer jeste nedvojbeno preustrojstvo upravno naše domovine počamši od zemaljske vlade pa do občinske.

Ovu potrebu osietio je već i sabor godine 1848, te je odredio člankom XV. osam odborah ad hoc, od kojih njekoji izradili su bili svoje operate, imenito članak o saboru, o ustrojenju državnog vieća (zemaljske vlade) o preustrojstvu vojničke Krajine i t. d.

Ali i na ovaj visoki sabor stigli su medju kraljevskimi predlozi i oni o privremenom ustrojstvu banskog stola i kraljevskog namjestničkog vieća, te suglasno moraju se uzeti u pretres i privremeni naputak uredjenja županijah, gradovah, občinah i sudova, kao ne manje i privremeno uredjenje sabora.

U svrhu uredjenja zemaljske vlade a i narodnog sabora kao i sudničke vlasti podlažem dotične zakonske osnove pod A, B, i C. s molbom da se uvrste u broj predmetah saborskih; nu počem su već nekoji slične osnove v. saboru podnešene, a nekoji mogli bi biti još pridonešene, to scienim da bi bilo od neobhodne potrebe da se naimenuju dva odbora ad hoc, jedan za struku političku, a drugi za sudbenu, u tu svrhu da iz više osnovah sličnih sastave jednu, te tako prirede i spoje sve ono što budu dobroga našli u njih, i time olakšaju ne malo posao ovaj tegobu; nu za našu domovinu od najveće važnosti, ukupnom pretresivanju saborskom.

U Zagrebu, 5. lipnja 1861.

Pavletić, nar. zast.

Muhić.	Cuculić.
Jakovčić.	V. Pacel.
M. Horvat.	L. Botić.
Bellas.	Car.
Rački.	Starčević.
Vuščić.	Slamnić.
Padavić.	Obradović.
G. Petrović, arhim.	M. Slavnić, proto.

Članak o zemaljskoj vladi!

1. §. Nutranje upravljanje zemlje povjereno je zemaljskoj vladi, koja sastoji iz odsjekah za prosvjetu, vjerozakon, financie domaće, trgovinu, po kopnu i moru, prometnost, poljodjelstvo, gradjevine, pošte, unutarnje poslove, pravosudje, obranu domovine i vojsku.

2. §. Svaki pojedini odsjek ili više odsjekah ukupno rukovodi po jedan (dvorski ili zemaljski) savjetnik kao načelnik, od kojih ima biti najmanje pet kao članovah zemaljske vlade. K ovim pridodat bi se mogao jošte načelnik računovodni i državni odvjetnik za poslove fiška i kriminalne.

3. §. Predsjednik zemaljske vlade jeste ban imenovan po kralju na predlog sabora, a u njegovom odsuću najstariji načelnik. Prabilježnik pako kraljestva izabran po saboru vodi poslove bilježničtva pri istoj vladi. Ostale članove s obzirom na pojedine županije, izim načelnika računovodnog i glavnog državnog odvjetnika koje sam sabor izabira, na predlog bana imenuje sam kralj.

4. §. Vojvoda kraljestva (Supr. Capitaneus Regni) izabran po saboru biti će zapovjednik sve zemaljske vojske neuredne kao i uredne.

Digitized by Google

5. §. Svi članovi zemaljske vlade imaju biti rodjeni sinovi ove domovine ne mladji od 30 lietah. U isto doba nemogu biti kod zemaljske vlade rodjaci i svojaci do tretjeg stupnja. Svi se poslovi riešavaju većinom glasovah, a u slučaju jednakosti predsjednik ima dva glasa.

6. §. Uz kralja ima biti uvjek državni tajnik ove kraljevine sa dvemi dvorskimi savjetnici, koji se imaju mienjati svake godine sa načelnici zemaljske vlade. Oni imaju jednake dužnosti i jednaku odgovornost naprama zemaljskom saboru, kao i ostali člani zemaljske vlade, i jedino u njihovoj pritomnosti mogu se riešavati svi poslovi ovih kraljevinah po kralju. Svi predlozi podnešeni kralju po stanovnicih ovih kraljevinah imaju se predati najprije zemaljskoj vladi za da ih poprati sa svojim mnenjem, u obće nemogu se poslovi ovih kraljevinah prije riešiti ako nebi posluhnuta zemaljska vlada.

7. §. U svakom odsjeku pod područjem dotičnoga načelnika ima biti potrebiti broj izvjestnikah, perovdjah i ostalih pomoćnih osobah. Isto tako i uz državnog tajnika ovih kraljevinah koj se nalazi uz kralja.

8. §. Na predlog zemaljske vlade kralj imenuje izmedju sinovah ove domovine u razmjerju županijah sve činovnike i dostojanstvenike gradjanske, crkvene i vojničke u koliko na kraljevsko imenovanje spada, kao što se isto i u mir postavljaju.

Ovi se zaprisižu na vjernost i poslušnost ustavu i kralju.

9. §. Kralj ima pravo zločinca pomilovati saslušavši zemaljsku vladu kako bude izrečena konačna osuda. Nu načelnik koj zemaljske vlade stavljen pod tužbu po zaključku sabora nemože biti pomilovan nego na naročito zahtievanje naroda.

10. §. Svi članovi zemaljske vlade dužni su, ako nisu zakonito zapriečeni, biti pritomni kod viećanja, te se nemože nikakov zaključak izreći ako ih nije bilo barem dve tretjine. Isto se to razumieva i za državno tajničtvo ovih kraljevinah pri kralju.

11. §. Svi predlozi budi za popunjenje službah, budi za druge važne stvari, imaju biti učinjeni po onom načelniku na koga odsjek spadaju, te i u smislu zaključka izrečenog po zemaljskoj vladi većinom glasovah odpravljeni. U slučaju zakonitog zapriečenja kojeg načelnika, predsjednik zemaljske vlade u suglasju ostalih članovah odredit će drugog načelnika za podnešenje predloga.

12. §. Kod zemaljske vlade vrhu sviuh sjednicah i stvarih u njih pretresanih vodit će se po prabilježniku kraljestva zapisnik. U ovoj imaju doći svi predlozi i mnenja sviuh članovah zemaljske vlade, koji su odgovorni saboru za svaki zaključak protivan zemaljskim zakonom, i štetan za ove kraljevine i njegove stanovnike.

13. §. Sve odluke zemaljske vlade moraju biti odpravljene na kraljevo ime i podpisane po banu ili njegovom namjestniku, onda dotičnom načelniku i prabilježniku kraljestva. Ostale kraljeve zapovjedi i naredbe imaju biti protu podpisane po državnom tajniku, i jednom dvorskom savjetniku. Odluke i zapovjedi koje nisu ovako odpravljene, nemogu biti po nijednoj oblasti izvršene.

14. §. Sve predstavke kao i odluke imaju biti odpravljene u narodnom jeziku.

15. §. Nijedan član zemaljske vlade ni ostali činovnici u njihovih odsjecih ponamješteni u isto doba nemogu imati druge kakove službe, niti biti narodnimi zastupnici pri zemaljskom saboru.

16. §. Načelnici zemaljske vlade, držani su, kad zaište sabor stupiti predanj i dati mu ubaviest gdje uztreba.

17. §. Kad zaište sabor, držan je svaki načelnik zemaljske vlade kao i prabilježnik kraljestva pregleda radi predložiti svoje pismenke ili njemu, ili izabranom po njemu odboru.

18. §. Svaki načelnik zemaljske vlade može se potegnut napose na odgovor:

a) . Za svaki takov čin ili naredbu, koja vriedja političnu individualnost ovih kraljevinah, ustav i obstojeće zakone, i koju je službeno izdao ili učinio.

b) Za nevjerno rukovodjenje, ili nezakonito uporavljenje povjerenih mu novacah i državnih dohodakah.

c) Za nemarnost u ovršivanju zakona ili uzdržavanju javnoga reda i sigurnosti, u koliko bi podatimi mu sredstvi tomu bio doskočiti mogao.

19. §. Zemaljska vlada ima, pregleda i odobrenja radi, predložiti saboru svake godine:

a) Za buduću godinu osnutak troška i dohodka ovih kraljevinah.

b) Za prošastu godinu točan i obširan račun svega dohodka i troška, koj mu je one godine kroz ruke prošao.

20. §. Dohodci koje će sabor opredieliti svake godine za pokritje troškovah, pobirat će zemaljska vlada kroz svoje organe za račun zemaljske pjeneznice, koja ima stati u zemlji i jedino za domaće potrebe.

21. §. Svi zakoni i zaključci sabora podnašati će se kralju za dotično potvrdjenje putem zemaljske vlade koja jedina kao kraljevsko vieće može biti saslušana.

Jaćim Pavletić.
narodni zastupnik žup. riečke.

Članak o saboru.

1. §. Narodni je sabor jedna od najstarijih i najsvetijih ustanovah u kraljevini. On je zakonita volja svega naroda hrvatskog, te zakonito sakupljen po svojih velikaših i zastupnicih ima jedinu vlast zakonotvornu.

2. §. Tko se držanju i slobodnoj radnji sabora protivi, izdajnik je naroda i domovine.

I. O sastavu sabora.

3. §. Pravo izbora imaju svi narodni državni gradjani punoljetni i neporočni, koji su rodjeni sinovi domovine vodeći svoju lozu od otca i matere domaćih, i oni inostranci, koji su zakonom pridomaćeni.

4. §. U svakoj županiji i dotično občini, budi gradskoj budi seoskoj vodit će se imenik svijuh mužkaracah punoljetnih, u koga prije neg budu upisani kao imajući pravo izbora, morat će pred sudom javno i očito položiti prisegu vjernosti ustavu, narodu i domovini.

5. §. Na svakih 16,000 stanovnikah birat će se po jedan zastupnik, te u pogledu toga svaka županija dielit će se u pripadajući broj izbornih kotarah. Preostatak stanovnikah nadilazeći polovicu uzet će se za podpuni broj.

6. §. Kr. gradovi imajući preko polovice naznačenog broja izabrat će po jednog zastupnika, imajući pako tri polovice po dva.

Ostali gradovi i mjesta birat će u izbornih kotarih županije.

7. §. Način izbora opredielit će posebni izborni zakon.

8. §. Narodni zastupnici imaju biti rodjeni sinovi ove domovine, uživajući sva gradjanska i politička prava, navršivši tridesetu godinu, i stanujući u zemlji već od 10 lietah, i da su rodjeni u obsegu županije, za koju budu izabrani, ili da u njoj stanuju već od pet lietah.

Digitized by Google

Nu javni činovnici nemogu biti izabrani u kotaru u kom služe.

Ako bude jedan te isti izabran i u županiji u kojoj se rodio, i u onoj gdje stanuje, onda izbor valja za ovu zadnju.

9. §. Velikaši, crkveni il svetski samo oni imaju pravo osobno uticati u zakonotvorstvo zajedno sa narodnimi zastupnici ako imaju propisana svojstva za zastupnike i ako imaju na godinu najmanje dvanajst tisućah forintih čistog dohodka. Njihov se broj ustanovljuje na jednu petinu svih narodnih zastupnikah, t. j. na 4 zastupnika jedan velikaš.

10. §. Nemogu biti članovima sabora viećnici zemaljske vlade, niti njihovi podčinjeni činovnici i ostali kraljevski službenici.

11. §. Pravo izbora privremeno prestaje radi okrive sudbene kojeg zločinstva, ili stečišta, dok se nedokaže nevinost, ili nenaplate vjerovitelji. Gubi se pako podpunoma, kad se izgube prava gradjanstva i politička, ili kad se kupi glas za svoj izbor, ili pravda svoj glas, ili nakon glasuje više nego u jednom izbornom kotaru.

12. §. Vlast zastupnika traje za trogodišnji sabor. Koncem svake godine izstupit će jedna trećina. Za prve dvije godine odlučit će žrebanje. Za izstupivše zastupnike dotični kotari izborni mjesec danah prije otvorenja svakogodišnjeg sabora odabrati će druge zastupnike.

13. §. Ako nebi hotio primit koj zastupnik svoj izbor, ili nebi mogao u sabor otići, onda će zauzeti njegovo mjesto onaj, koj izza njega bude najviše glasovah imao ili kao namjestnik odabran.

14. §. Zastupnik izabran za sabor, nije zastupnik samo one županije i dotično onoga kotara ili grada, gdje bi izabran, nego svekolike domovine.

15. §. Svaki zastupnik, koj nestanuje u mjestu sabora, ima pravo na odštetu iz zemaljske pjeneznice u ime troškovah 200 for. na mjesec, a za putne troškove 1 for. po milji.

II. O otvorenju sabora.

16. §. Sabor se ima držati svake godine, i otvara se svagda bez svakog pozivanja na prvi ponjedeljak svakog mjeseca ožujka u mjestu, gdje stoluje zemaljska vlada.

Ako pak bude potrebno, sazvat će kralj i dotično ban izvanredni sabor i u drugo doba.

17. §. Sabor otvara i samo kad se poslovi dovrše, zatvara sam kralj, ako je u mjestu, a drugčije ban, kao zakoniti njegov namjestnik. Sabor traje najviše tri mjeseca svake godine, nu nemože se niti odgoditi ili zatvoriti niti razpustiti dok se za buduću godinu osnutak troškovah i dohodakah neuredi i odobri, a računi državni od prošaste godine nepretresu.

18. §. Nemože se ni započeti ni držati sabor ako neima pritomnih zastupnikah barem dve trećine.

19. §. Kako prispiju na ustavljeni dan dve trećine zastupnikah skupit će se predbježno pod predsjedom najstarijeg zastupnika po godinama, da pregledaju izborna punomoćja u smislu sabornog svog poslovnika.

Što kad bude učinjeno birat će svake godine tajno i savršenom većinom glasovah svog predsjednika i podpredsjednika i četiri bilježnika kao i reditelji i ostale potrebite činovnike, i time će se ustanoviti sabor.

20. §. Tako sastavljeni i ustanovljeni sabor otvorit će se svetčano po kralju ili banu kao njegovom namjestniku prestolnim govorom u kom će se razložiti stanje i potreba kraljestva.

21. §. Sjednice su javne. U dvoranu ipak gdje se vieća, nesmije doći nitko već sami zastupnici.

22. §. Zastupnici nisu dužni nikome i nikuda odgovarati za ono, što na saboru budu govorili.

23. §. Zastupnik nemože ni zašto zatvoren biti, za vrieme sabora, dok on najprije neodobri. No kad bi ga vlast na samom činu zločinstva uhvatila, može ga zatvoriti, ali je dužna odmah od sabora odobrenje iskati, da ga u zatvoru zadrži.

24. §. Ako se novi izbori ne razpišu i zastupnici neizaberu do prvog mjeseca veljače, onda će se zastupnici izišavši smatrati kao da su na novo izabrani, i dužni su, nečekajući na poziv kakove vlasti, sami s ostalimi zastupnici na odredjeno mjesto i vreme poći i sabor otvoriti.

25. §. Ako koj zastupnik ostavku da, ili umre, ili se mjesto njegovo drugim kojim načinom izprazni, predsjednik sabora ima tad narediti putem vlasti izvršujuće, da se za tri nedelje drugi zastupnik na mjesto njegovo izabere.

26. §. Koj god zastupnik u vrieme svoga zastupničtva dobije od vlade kakovu državnu službu, prestaje biti članom sabora.

27. §. Ako se koj zastupnik udalji bez dopusta od sabora, smatra se mjesto njegovo za prazno, ima se naredit i učinit novi izbor.

U tom slučaju gubi takov zastupnik svaku naknadu na putne troškove i ostale.

III. O djelokrugu sabora.

28. §. Nikakvi se zakoni nemogu ni izdati, ni promieniti, ni zakonito protumačiti bez sabora.

29. §. Sabor ima vlast uništiti svaku administrativnu naredbu protivnu zakonom i koristi naroda i kraljestva.

30. §. Kraljestvo se nemože niti zadužiti niti na što obvezati, dok na to sabor nepristane.

31. §. Nemože se ustanoviti nikakav porez ili daća budi za zemaljske potrebe, županijske ili občinske, koja bi na teret narodu posredno ili neposredno pala; niti nikakav izdatak učiniti po zemaljskoj vladi, ako ne kako bude u proračunu godišnjem po saboru odobreno za svaku struku javnog upravljanja.

32. §. Darovah ili pensijah iz zemaljske blagajne kralj bez privoljenja sabora nikome odredit nemože.

33. §. Bez sabora nemože se nikakovo narodno ili zemaljsko dobro prodati ili zamieniti, ili drugčije oteretiti.

34. §. Sabor će se starati i za upravu narodnih dobarah.

35. §. Sabor može pregledati sve poslove upravne, i o njih svoja mnienja izreći.

36. §. Bez sabora nemože se ni ustrojiti ni preinačiti ni odstraniti budi kakva vlast gradjanska ili sudbena ili javni ured, kao niti dotične plaće opredieliti.

37. §, Sabor ima odobriti razporezanje porezah medju županije i občine budi za potrebu zemaljsku ili munipalnu.

38. §. Sabora djelo bit će pregledat, i odobriti račune svih troškovah kraljestva. U tu svrhu moći će imenovati članove računovodnog odsjeka s obzirom na razmjerje županijah.

39. §. Računovodnom odsjeku nadleži izpitivanje računah sveobćeg zemaljskog upravljanja i onih osobah koje moraju zemaljskoj blagajnici račune polagati. Pazi i na to, da troškovi neprekorače godišnji proračun. Zaključuje račune svijuh upravnih strukah, i dotičnimi namirami i ubavjestim priredjuje za predložiti ih saboru sa svojimi opazkami.

40. §. Sabor će uastojati unapredit promet i trgovinu budi na kopnu budi na moru.

Digitized by Google

41. §. Djelo sabora biti će takodjer javno podučavanje, ustanovivši dotične prepise.

42. Sabor će ustanoviti u obće sve propise za javno zdravlje i sigurnost kraljestva.

43. §. Nalaže se saboru da brani slobodu štampe, saviesti i osobe svakoga pojedinoga gradjanina, što se postigava s nezavisnimi sudci.

44. §. Članove vrhovnog suda kao i prizivnog za cielu kraljevinu predlagat će sabor s obzirom na razmjerje županijah. Ova visoka sudišta izabirat će izmedju sebe svoje predsjednike i podpredsjednike.

45. §. Sabor će primati zaslužne inostrance kao i one rodjene u zemlji od inostranacah kako budu postigli punoljetnost, u broj domaćih sinovah kraljestva.

46. §. Sabor može svakoga činovnika preda se pozvati na odgovornost a osobito načelnike zemaljske vlade, te ih i obtužiti sa dvie trećine glasovah radi prestupakah suprot ustavnim zakonom i zloporabi uredovne vlasti. Napokon:

47. §. Sabor se ima starati o svemu, što narodna korist i zemaljska iziskuje, i gdje je potrebito njegovo suglasje u smislu ustavnih zakonah.

IV. O poslovanju sabora i potvrdjenju zakonah.

48. §. Svaki predlog obrazložen, ili osnova kojeg zakonskog članka ima se kojem članu pismeno saboru podniet.

49. §. Dva dana posle predložene i pročitane osnove kojeg predloga ili zakonskog članka, pročitat će se po drugi put, te će sabor odlučiti imali se ili ne uzeti u pretres. Nu prešni predlozi izvanredno ako četiri petine sabora zahtievaju mogu se i odmah u pretres uzeti.

50. §. Ako sabor primi predlog ustupit će ga polag važnosti predmeta odredjenom odboru u kom će biti uvjek i *predložitelj* radi predbježnog potanjeg izpita.

51. §. Cjeli sabor u tu svrhu razdielit će se u više odborah polag strukah upravnih, no tako da od svake županije bude barem po jedan član.

52. §. Četiri dana poslje primljenog predloga čitat će se po treći put, te će se ustanovit i dan za konačno pretresivanje.

53. §. Kada prispije dan, odredjeni za konačno pretresivanje kojega predloga, onda sabor odlučuje glasovanjem, da li će se pustiti u pretresivanje ovoga predloga ili ne? Ako se prime, započet će viećanje o načelu predloga.

54. §. Zatim se pretresuje redom pojedini članci i na nje se protežući izpravci.

55. §. Kada se svrši pretresivanje i po člancih, onda se drugi dan glasuje o cielom zakonskom članku ili predlogu.

56. §. Na zahtievanje jedne petine prisutnih zastupnikah ima se glasovati javno, tako da se po imenu svaki član pozove.

57. §. U glasovanje zakonah i svih ostalih predlogah odlučuje savršena većina svih prisutnih u sjednici (§. 18.) Nu važniji predmet kao što su novčani, političkih odnošenjah, promjene državo-ustavnih zakonah, izključenje kojeg člana iz isabora, izabranje prabilježnika i ostalih častnikah kraljestva ili njihovo predlaganje za imenovanje i t. d. valjano se mogu riešiti samo sa dvie trećine glasovah svih zastupnikah izabranih.

58. §. Prošnje, tegobe i predlozi u kojih sabor nenadje učiniti kakov zakon, odluku ili zaključak, ustupit će se zemaljskoj vladi.

59. §. Predlog, koj propane, one se godine više preduzeti nemože.

60. §. Ako bude broj glasovah s jedne i druge strane jednak u predmetih u kojih je dostatna savršena većina, glasovat će se još jedanput, no u sliedećoj sjednici, te ako bude i opet broj jednak, pitanje takovo ili predlog propada.

61. §. Kad sabor prime koju osnovu zakona u sjednici, onda iz te iste sjednice pošlje se rečena osnova podpisana po predsjedniku i onom bilježniku, koj je u toj sjednici vodio pero, pod pečatom kraljestva, ako se kralj nahodi na mjestu istome po saborskih izaslanicih, inače se preda zemaljskoj vladi s prošnjom da ju kralj potvrdi.

62. §. Kad se zakoni potvrde, imadu se postaviti u službene novine vlade i proglasiti narodu putem dotičnih poglavarstvah i dobivaju svoju kriepost mjesec danah, računajući od dana kraljeva potvrdjenja.

63. §. Svi se zakoni i odluke sabora kao i svih zemaljskih vlastih izdavaju jedino u narodnom jeziku hrvatskom.

64. §. Kad kralj zakone neodobri može sabor vrhu uzrokah neprimljena po kralju zakona iznovice viećati i ako se razlozi zadovoljni nenadju, saboru vlast ostaje, isti predlog opet kralju za potvrdjenje podnieti.

65. §. Kralju se za potvrdjenje podnieti nemora: a) da se sabor za otvoren proglasi; b) da se izabrani od sabora predsjednik i podpredsjednik, bilježnici, i drugi saborski činovnici potvrde; c) da se vjerodajni listovi zastupnikah prime ili odbace; d) da se sabor za potrebito vrieme odgodi; e) da se inostranci pridomaće (naturaliziraju) i nakon f) da se načelnici (savjetnici) zemaljske vlade, ili drugi viši zemaljski častnici i činovnici stave od sabora pod odtužbu i odgovornost.

66. §. Obtuženim načelnikom zemaljske vlade i ostalim sudit će vrhovni sud kraljestva umnožen sa jednom četvrtinom saborskih zastupnikah, kojih će svake godine birati sabor tajnim odvjetovanjem onako kao i svoje predsjednike i podpredsjednike.

67. §. Članovi izabrani kao sudci neće moć uticati pri pretresivanju obtužbe.

68. §. Svaki obtuženik ima pravo bez navesti kakav razlog zabaciti jednu trećinu članovah ovako sastavljenog vrhovnog zemaljskog suda, nu petnaest članovah mora ostati za presudjenje.

Jaćim Pavletić,
nar. zastup. žup. riečke.

Mirko Šuhaj. Dostojanstvo zahtjeva, da se ogromna zadaća, koja nam predstoji, točno rieši.

Gospoda zastupnici naroda biti će osvjedočena, da je od potrebe, da se njeki odbori izaberu, jerbo je već mnogo toga gradiva za riešenje dotičnih predmetah; potreban je jedan odbor sudbeni, jedan administrativni i jedan financialni.

Dočim jedan odbor već obstoji, to bi se imalo još dva odbora izabrati, naime odbor pravosudni i administrativni.

Mato Mrazović. Čita predstavku križevačke županije radi nasilnoga utjerivanja poreza.

Koloman Bedeković. Ja ovu stvar podpuno podupiram od strane varadinske županije, budući je ovaj isti slučaj u varaždinskoj županiji, jerbo su ove dve županije bile spojene.

Gospoda zastupnici naroda znaju, i to je poznato cielom svietu, da osobito ljudi od pluga naročito našega naroda neimaju nikakovih zaslugah, nikakovih proizvodah, iz kojih bi toliko crpiti mogli, da porez plate, dapače nisu višeputah u stanju, kruha si kupiti.

Narod je bio naučen porez plaćati, koliko je bilo moguće.

Što bog nije blagoslovijo njegov plod, tomu on nije kriv.

Mi znamo, da su ovakove okolnosti prije financialne oblasti u obzir uzele.

Digitized by Google

Narod se neprotivi porez plaćati, zašto nije platio, tomu je uzrok, da nije znao, zašto ima platiti.

Iz ovih razlogah mislim, da se nije na to dovoljni obzir uzeo, kako bi se to moralo.

Poslate su eksekucije, s kojima se nastoji, da naš narod onome zadovolji, što nije moguće.

Mi smo molili preuzv. g. bana, da eksekuciju obustavi, ali mi znamo, da se njegove zapovjedi u tom obziru neslušaju; zato sam ja toga mnienja, da mi Nj. Vel. predstavku podnesemo i da molimo, da nas od ovih eksekucijah oslobodi. Ako bi sada neimali uspjeha, poslje ovi ljudi nebudu mogli ni krajcara platiti.

Ja imam još jednu Interpelaciju.

Ovih danah čitao sam u Zagrebačkih novinah naredbu financialnog ravnateljstva:

(Čuje se njeki glasovi: pismeno, pismeno.)

Bedeković nastavlja govor:

Ja mislim, mismo ovdje ravna prava braća, imamo jedno pravo ako to nije, onda ja idem kući.

Došao je nalog od financialnog ravnateljstva, da organi financialnih oblastih imaju nadzirati puk glede njihovog govora, ponašanja kretanja, itd.

Kako se to može spojiti sa financialnom oblasti i našim municipalnim pravom?

Mi znamo kako ovi ljudi postupaju. Znamo jedan slučaj i tužbu u varaždinskoj županiji, gdje je jedan financier ranio jednog čovjeka za malo duvana; te ga je tako ranio, da malo nije umro.

I u medjumurju su jednog upravo strelili, ako se tako postupa, onda neime ustava, onda neima ustavne slobode.

Ja molim preuzv. g. bana, da odmah iz ove sjednice predstavku učinimo, ako je naš ustav valjan, onda financialno ravnoteljstvo neima prava, da utiče u naše poslove.

Ljudevit Vukotinović. Onu peticiju, koju je križevačka županija ovom saboru podniela podupirao sam i ja, i molim, da bi se visoki sabor zato zauzeo, te da ju na peticionalni odbor odputi, zajedno za prešnu izjavi, budući ovaj predmet djeluje zbilja tim više neugodno na pučanstvo tamošnje, jerbo je puk, koji je vavjek pripravan bio, glede poreza ono izpunjivati, što mu je bilo naloženo. Kroz ovakovo postupanje veoma je prestrašen.

Stoga mislim, da bi shodnije bilo u tom obziru prama pučanstvu obširnijim načinom postupati.

Sada kada se je na jedanput oružanom silom na puk navalilo, uznemirili su se i najmirniji ljudi i to na tako, da bi cielo upravljanje županijsko kroz takovo postupanje u veliko poremećenje doći moglo, i to tim većma, jer baš u tom obziru županija križevačka se posve pripravna izkaza.

Ja molim, dočim se ovaj predmet nije odmah riešiti mogao, jer duboko zasjeca u ona pitanja stožerna, koja se još riešiti i zakonom ustanoviti imadu, da se do konačnog riešenja ovog predmeta shodni koraci odmah učine.

Što je g. Bedeković glede drugoga predmeta ovdje naveo, ja ga u istom predmetu podupiram, samo bi želio, da se prije vjerodostojno uputimo, ne pako da se osnivamo na novine, već da preuzvišenoga g. bana zamolimo, da nas o tom službeno ubavjesti.

Miroslav **Kraljević.** Ova molba križevačke županije nije samo tegoba ove županije, nego i ciele naše domovine.

Ja imam ovom saboru takodjer izjaviti od strane požežke županije, koja pod istim jarmom, pod istimi neustavnim upogodami stoji.

Ja sam mnienja, da se ova stvar odmah rieši, to je sprdnja našega ustava.

Ja sam zato, da se odmah predstavka učini.

Što se tiče interpelacije, moram očitovati, da zato nisam tako dugo, dokle se nebudemo osvjedočili o tome kako stvar stoji.

Glede ovog predmeta slažem se dakle sa mnienjem g. vel. župana Vukotinovića.

Preuzv. g. **ban.** Ja sam se usljed sveobće želje predsjedničtvu financialnog ravnateljstvu dopuštenjem Nj. Veličanstva odrekao. Ja dakle neznam, da li je ovo zapovjed financialnom ravnateljstvu prispjela ili ne.

Ja ću se najprije upitati.

Ladislav Balog. Sto se poreza tiče, to se nenalazi nijedna županija u tako zločenstom stanju, kao Požežka županija. Sada je prispeo nalog, da se porez mora utjerivati.

Ja bi želio, da bi se ovaj predmet uputi na odbor.

Janko Car. Iz osobnog osvjedočenja moram izjaviti, da je ovo postupanje glede utjerivanja poreza veliku ogorčenost u narodu pobudilo, i narod već u sdvojenje skoro dovelo.

Prije je bila naredba, kako se ima postupati pri utjerivanju poreza, i bila je blažija, nego se sada postupa, sada neima nikakove naredbe, nego samovolja. Takvim načinom utjeravaju se porezi, da se kazati može, da je gotovo otimanje silovito; jer silom se natjeravaju ljudi da plate.

Dodje po 15. oboružanih ljudih, soldatah, koji kažu, da imaju puške nabite, i tako puk u strah i sdvojenje tjeraju.

On se mora pokoriti, mora na velike kamate novce posudjivati da plati, i time se čini nesposobnim za poslie terete za državu podnašati.

Ako mi ovdje sjedimo, da viećamo o dobru za narod, nemože se slagati s našim težnjam, da se ovako napolju postupanje trpi, puk bi mogao misliti, da si mi baš iz toga *ništa* nečinimo, ljudi bi kazali, da mi ovdje u teatru samo komedije igramo.

Ja zato podupiram predlog g. Bedekovića, da se odmah predstavka učini, i da se ovakovi neustavni čin dokine.

Što se tiče financialnog upraviteljstva i financialnim organom naloženog redarstva, slažem se sa g. velikim županom Vukotinovićem, da si prije temeljito osvjedočenje pribavimo, i da se istom onda shodni koraci učine.

Što se tiče utierivanja poreza, znamo da je nalog podjeljen svim poreznim uredima, da utjeruju porez.

Sad kad smo se ovdje sakupili, navalili su na puk s vojnici.

Znamo, da se prije pod absolutnom vladom porez razpisao, i ako se porez nije platio, sliedile su opomene, tek onda je bilo odredjeno, da mogu neposredno upotriebiti vojničtvo za utjerivanje poreza.

Ove godine imali su porezni uredi dosta vremena, porez razpisati od listopada do sada.

Ja sam se u varaždinskoj županiji sam osvjedočio, ali to nije učinjeno.

Ovaj g. ravnatelj financije poslao je opomenu poreznim uredom, nu ova opomena nije proglašena, nego na vratima poreznih uredah pribita, odtuda neka se 15—16. hiljadah ljudih ubaviesti, da imadu porez plaćati.

Naš narod, što se poreza tiče u najnovije vrieme i sada plaćao je uvjek po pomogućnosti, prodavao je marvu i zalagao zemlju i sjenokošu, za izpuniti svoju dužnost.

Ja mislim, da obožatelji njemačkog absolutističkog sustava moraju biti zadovoljni, kad gledaju u popis koji je učinjen g. 1851. i koji je učinjen g. 1857. 223,000 rogate

Digitized by Google

marve prodano, je u Hrvaskoj i Slavoniji da se je mogao porez namiriti.

Ja mislim, da se time obsolutistička vlada može zadovoljiti. Mi smo pripravni sve žrtvovati, da naš narod u nesreću nepane.

Ja mislim, to smjera samo tamo, da se ekscesi prave, za da se obsadno stanje uvede, i da još ovo malo ustavne slobode koju smo zadobili, izgubimo.

Ja mislim, da naš seljak rado plaća kada što imade, sada neima ništa za prodati. Jedinu marvu, koju treba, mora prodati marvu za lahku cienu, mora zalagati zemlje i sjenokoše, itd. zato mislim, da se shodni koraci prime, da se representacija učini, da puk vreme za plaćanje poreza dobije.

Ivan Obradović. Već je 12 godinah, da se naš narod gnjete.

Ako promislimo, kako se je tečajem prošastih 12 godinah porez utjerivao, bi se svakomu morala koža ježiti.

Što se tiče oblastih, moram kazati, da se je u 12 godinah toliko nepravde učinilo, da su ljudi prinukani bili od onoga porez plaćati, što nisu ni posjedovali.

Meni je poznato, da su ljudi i trgovci, koji su morali plaćati dohodarinu izgubili hiljade, samo da čast spase, morali su dohodarine platiti.

Petar Horvat. Šta se tiče poreza, to je tako prešan predmet, da se ja čudim, da se 2 meseca porez ućeriva, i da sabor još ništa nije učinio.

Ja vidim, da su soldati potaknuti, da puk provociraju.

Ja sam za mnienje g. Bedekovića, da se kriepko representira, samo molim, da se u načelu pripozna, da je narod pripravan sve terete platiti, jerbo svaki zna, da se bez poreza nemože živiti, zna da je to pravedno.

Mora se izjaviti, da se sabor tome neprotivi, nego Nj. *Veličanstvo moli*, da nezakonito utjerivanje poreza obustaviti blagoizvoli.

Što se naredbe tiče, koja je polag novinah na financiju došla, da bi ova imala nadgledati narod; to se neslažem sa mnienjem g. Vel. župana Vukotinovića, jerbo je preuzv. g. ban kazao, da on to učiniti nemože (prekida se u govoru, neki drugi hoće govoriti.)

Kako godar mu drago bilo, ja se neslažem.

Ja sam toga mnienja, da se u ovom predmetu imamo obratiti na Nj. Veličanstvo.

Ja glasujem za predstavku, i smatram, da je ova stvar potajno došla.

Ja dakle opetujem, da sam zato, da se odmah u tom *obziru* predstavka učini.

Franjo Žužel. Dočim sam zastupnik križevačke županije, to mi nalaže moja dužnost, da govorim u ovom predmetu tim više, da za razjasnjenje glede utjerivanja poreza u križevačkoj županiji njekoja data navedem.

Kažu da često veliki računaši zalutaju te se onda tako smetu, da već više nemogu da dodju na čisto sa svojim računom, da n. p. počinaju govoriti, dvaput i dvaput je pet, te zabivši si to u glavu, više se iz te pogrieške neizvuku.

Čini mi se, da izmedju računašah, koji porez imadu utjerivati, takodjer takvih imade. — Porez se sabira, da se država podupire, i da ona proskrbi što je potrebno za procvetanje domovine.

Istina je dakle, da se porez u takovoj mjeri ima sabirati, da žitelje nezatare i da se vrelo nezačepi, jer u protivnom slučaju utamani se puk, te se začepi vrelo poreza i tim blagostanja države.

Prijašnja absolutistička vlada gledala ja na to, zato se je u zakoniku kazalo, što se nemože uzeti u eksekuciju ili ovrhu, kaže n. pr. da se nemože uzeti seljaku njegov vol, plug itd.

Organi vlade nisu to dobro razumjeli, oni su čestoput uzeli ono, što se uzeti nesmije, i tako su vrelo žiteljem začepili, da su s vremenom nesposobni postali, porez plaćati. To je dakle i na uštrb domovine.

G. Ladislav Kukuljević je napomenuo kakva je razlika u broju marve rogate medju g. 1851 i g. 1857.

Gdje se ovako postupa, mora takodjer i država propasti, i siromaštvo mora nastati; to smiera i tamo, da prosti seljak pane u propast.

Jedan g. predgovornik je kazao, da su sada navalili na puk prigodom utjerivanja poreza, da dojdju oružani ljudi.

Mi znamo moja gospodo! da se novac težko dobije za posuditi.

Mi koji na ladanju živimo, znamo, da ako prosti seljak 5 for. dobije u zajam, da mora dati vedro vino za kamate, a to je opet 5 for.

Ako se ovako porez utjeriva, nebude nitko mogao živiti, jer svi živimo od seljaka od prvog javnog ministra do zadnjeg crva.

Ja tim većma moram, da se izrazim proti tim ovrham, jerbo je križevačka županija u tom postupanju svoje djelovanje, svoju dužnost u suglasju sa ustavnom dužnostju stavila.

Ona je kazala, da neće utjerivati poreza, koj je nezakonito razpisan; ali je ujedno zaključila da porezni činovnik prijavi varmedjinskom činovniku, kada će pobirati u kom mjestu porez da se puk o tom prije ubaviesti i da može županijski častnik pribivati tomu.

Malo zatim, kad je to zaključila županija, došao je porezni činovnik u moju občinu da pobere porezne knjige. Tom prilikom pitao sam ga: kada ćete doći pobirati, porez? on mi je odgovorio, možebiti za koji dan.

Sada kad sam bio na trojake kod kuće, kazali su mi ljudi, da ga nikad bilo nije, i da nije ništa prijavio.

To dakle u puku nije krivnja, nego pri poreznom uredu; zato se ja podpuno slažem sa mnienjem g. Bedeković-a.

Stjepan Jliašević. Jučer sam prevalio njekoliko miljah u našoj domovini imenito u Zagorju, i vidio sam na dosta mjestah množinu vojakah. Bože mili pomislim si: šta će ovdje tolik vojak?

Stanem pa jih upitam: Junaci! šta radite ovdje? A oni mi odvrate: Mi smo ovdje na eksekuciji kod jedne gospoje već 4 dana poradi poreza, a ta gospoja novacah neima.

Ja nastavim: Pa šta ćete ovdje, gdje ta gospoja neima novacah da izplati porez? Oni odgovore: Mi ujutro ustanemo, obučemo se liepo, uzmemo puške, pa idemo onoj gospoji željeti dobro jutro; a ona nam odvrati: Da neima novacah; a mi joj: s Bogom: Pa idemo u oštariju jedemo i pijemo na njezin račun, dok neizplati dug svoj.

Ja si pomislih: dragi Bože, kada je to tako kod te visoke gospodje, a kako mora biti kod sirote seljanina?

Šta će seljak prodati, da u sadanje doba porez plati? neima vina, vinograd mu istom prozelenio; hoće li mu lišće trgati i prodavati? na poljih mu zelene se usjevi, nisu još dozreli, zar će ih kositi i kao travu prodati? a kukuruz jedva da je s glavom iz zemljice, zar će unj kosom mahnuti, da ga sa zemljom sravni, i kao zelenu travu proda? Hoće li volka za rogove, pa s njime na vašar? a čim će orati? Hoće li kravicu iz štalice? a šta će kukavna dječica kad nebude

Digitized by Google

žlice mlieka? Hoće li poljsko orudje prodati? Ako tako, čim će raditi!

Šta će metnuti u usta, kad neima ništa? a šta će metnuti na se, kad neima ništa?

Sad sam si po svojoj logiki mislio; nije sad vremena ovoj eksekuciji, neka se vodi, kad joj bude hora kada ljudi budu imali šta prodati.

Slavna gospodo! naša poslovica kaže: gdje ništa neima, ondje je car svoju pravdu izgubio; kamo sreće da siromaštvo netišti zagorski puk! poznato mi je, da je u njekih stranah Zagorja toliko siromaštvo, da ciele obitelji na goloj zemlji spavaju, da kad idu na počinak svlače sa sebe košulje da jih spavajući nepoderu.

S toga mnijem, da se ova eksekucija, kao neumjestna i neuvremena odmah obustavi.

Antun Stojanović. Kad se je na toj žici počelo svirati voljan sam i ja po njoj. jednom da potegnem. Ja držim, da taj predmet pravim imenom nazovemo. Nije tajiti, mi i Madjari nalazimo se sa vladom u očitom ratu. Mi kažemo: nemožemo od našega ustava nikako odstupiti, mi smo po našem starodavnom ustavu i pravu vlastni, sami porez i financialne stvari upravljati. A naša vlada rekla je: Ja sam vlastna razpolagati, evo Reichsrata, tamo će se razpravljati, a ne kako vi mislite. Na to odgovaramo mi i Madjari, da u Reichsrath ići nemožemo, jer je jednostrano skrojen, jer podkapa naša temeljna, ustavna i državna prava. Što iz toga sliedi? kako smo u ratu sa vladom? Vlada kaže: Vama sabor i prava vaša, a meni sila i bajoneti. Gospodo! ja neznam, zašto da se mi u takovom položaju stvarih još na representacije osvrćemo — ja držim, da i onako ništa postići nećemo, jer znamo, da se representacije naše i onako neuvažavaju; žalibože krasnog vremena, žalibože novca, što ga naš kukavan narod na nas troši!

Na očigled takovog od strane vlade postupanja, koja oružanom silom porez utjeruje, dočim ustavno sakupljeni sabor o tom vieća, kako da se iz neustavnosti na ustavnost predje i povjerenje izmedju kralja i naroda povrati — koja nčimajuć drugih specialnih policajnih organah, naložila jeste financialnim stražarima, da i službu policije izvršuju — koje je ipak posve suvišno, jerbo mi odprto kažemo, šta mislimo i želimo, a kaže i sav narod na sva usta; — na očigled velim takvog od strane vlade postupanja predlažem ja, da visoki sabor zaključkom izrekne: da do daljnjeg odredjenja proti takovom postupanju prosvjeduje.

Mi smo našem poštenju dužni, to izjaviti, počem se ovakovo neustavno postupanje sa ustavnim našim osećanjem nimalo neslaže.

Robert Zlatarović. Veliki dio zagrebačkih gradjanah jest takodjer pod vojnom eksekuciom.

Ja sam osvjedočen, da će mnogi zastupnici, kada kući dojdu, soldatah naći.

Ovdje se mora u obzir uzeti, da porez nije samo teretan, nego moram još dodati, da obstoji veliki nered u razpisivanju poreza. Ima množina činovnikah, koji u tom obziru proti obstojećim propisom postupaju. Ja tome mogu dokaz navesti, da neima 8 danah, da se je eksekucija vodila prama jednom purgaru, gdje je u njegovoj dotičnoj poreznoj knjižici 100 for. više upisano bilo, nego što je imao platiti; da je izgubio knjižicu, bio bi ovo 100 forin. morao platiti; dakle više, nego što mu po njegovoj dužnosti nadleži.

Ja sam toga mnjenja, da se kriepka energička representacija iz mjesta na Nj. Veličanstvo podnese, i da se u njoj razlozi po gosp. Stojanoviću navedeni uvrste, da se narod ovaj čas nenalazi u stanju, ovom teretu zadovoljiti.

Nadalje predlažem, da odbor, kojemn je dotični posao glede poreza naime povjeren, čim brže onu stvar k riešenju privede.

Jovan Živković. Da se nebi mislilo, da je sriemska županija zadovoljna zato i ja podupiram predlog glede utjerivanja poreza.

Što se drugog predmeta tiče, tako smo čitali u novinah, ja se ne čudim. Mi smo u provisornom stanju, bog zna što će nas još snaći. Ona stara sistema na druga vrata ulazi.

Ja sam blagodaran bečkoj vladi na tom izkustvu, i valja, daga pred očima budemo imali, kad budemo stekli naša prava.

Stepan Pavleković. Premda ja u predmetu javnih teretov u obće gdje i porez zadržavase, kakvim načinom na zakoniti put dopelatise bi imao, visokomu saboru jur predloga pismeno predaosam, dočim predlog moj ovde kao prešan uvažen nebiaše — vojnička ovržba od strani financialne c. k. oblasti u uterivanju poreza upotrebita, kao sila smatratise mora, kojoj mi suprot stavitise nemožemo.

Mi nesmemo po ništa pripoznati zakonitost postupanja c. k. poreznoga ureda u onom slučaju, gdje niti sabor niti skupčine dotičnih municipiah u razdelivanju poreza upliv imali nisu.

Bolje bi bilo nikakov ustav neimati, nego u vekovečnoj borbi sa c. k. uredi nalazitise.

Ja mislim malo koji medju nami bitiće, koji doma takove slučaje nebi imali.

Tako mise vidi da do 20. listop. p. g. kazalisu — plati pa šuti — od onda pako kažu — plati, pa divani koliko ti drago.

Nemoramo mi stim zadovoljni biti, akose samo radi vojničkom ovršbom uticanoga poreza predstavka Nj. Veličanstvu pošalje za ovu silu odvrnuti, to je ljek za vreme.

Za stalne u buduće javne terete na put zakona dopelati, treba predloge ovdje u pretresivanje uzeti, i bitću svojim tako rešiti, da u smislju ustavnih zakonah sabor svotu državnoga poreza ustanovi, posebno pako razdeljivanje, i uterivanje poreza na dotična ustavna municipia i njihove činovnike izručiše.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za predstavku g. Kolomana Bedekovića, molim da ustaju.

(Ustaju.)

Preuzv. g. **ban.** To je većina.

(U obće: redakcija)

Mirko Bušić. Ja bi molio, da preuzv. g. ban imao tu dobrotu, da se još danas glede onog financialnom ravnateljstvu prispjevšeg naloga upita.

Ja mislim, da je ova naredba proti našem ustavu i proti našoj slobodi.

Mi netrebamo špione; gdje ustav vlada, onde netreba spionaše (gromoviti živio.)

Preuzv. g. **ban.** Ja sam već kazao, da ću to odmah učiniti.

Mato **Mrazović.** Čita predstavku žiteljstva iz kotara kutinskoga županije Požežke, kojom isto žiteljstvo izjavlja pouzdanje svojemu zastupniku g. grofu Juliju Jankoviću.

Ivan Perkovac. Ova predstavka kutinske obćine netreba nikakvoga komentara, a nije potrebno o njoj ni odluke stvarati, jer to nije po našem poslovniku.

Meni je žao, što kutinskoga zastupnika neima ovdje,

Digitized by Google

jer sam voljan bio, o tom obširnije govoriti, budući sam već prije znao o toj predstavki.

Znao sam i to, da je predstavka u savezu s nastojanjem, koje smjera na razsap našega sabora.

Imade ljudih, koji nisu zadovoljni sa djelovanjem našega sabora, i neimaju snage, da mu se javno uzprotive pa gledaju, kako bi ga potajno podrovali.

Gosp. je grof ovdje verificiran i akoprem je sabor imao koješta primjetiti glede požežkoga izbora, to je ipak ovo propustio.

Sabor je taj izbor primio, tim bi se gosp. zastupnik imao bio zadovoljiti a ne pisati svojim komitentom.

Sabor mu nije odgovorio, ako su to pojedinimi članovi činili, neka se obrati na pojedine članove.

On ima dosta snage, da uzbije navale svojih protivnikah.

Ja ovo očitovanje činim samo zato, da pozoran učinim ovaj sabor, da vlast nad saborom nitko neima, nego sabor sam.

Ovo je postupanje sa svim nezakonito, neustavno i grdo, a još više od ljudih, koji se svaki čas pozivlju na ustavnost premda su ovu ustavnost, neću kazati podkopali, ali dovoljno podkapati podpomagali.

Miroslav Kraljević. Ja sam mislio, da će ovo izjavljenje, kako je kutinski kotar ovamo poslao, onu gospodu podpuno uvjeriti, koji misle, da zastupnik kutinski nije onim putem izabran, kojim bi morao biti izabran po izbornom redu, i da će se ta stvar do znanja uzeti.

Nu kad čujem, da se je ta stvar tako uzimala, kao da je to od istoga kutinskog poslanika potaknuto, onda moram. da moje mnienje izrazim i velim, da mi je čudo, što gošp. predgovornik nije opazio, da komitenti kotara kutinskog time *izjavljuju svome* zastupniku podpuno povjerenje i privrženost; a s druge strane moralo se je to izjavljenje učiniti, da se dvoumiti nemože o onom što je ovdje kazano, što se tiče izbora zastupnikah županije Požežke.

Zato mislim, da se u tom predmetu nebi razpra vodila, nego da se ova izjava simpliciter do znanja uzme.

Slavoljub Vrbančić. Što se tiče prava kutinskih poslanikah, o tome ovdje nemože biti govora, ne zato što su žitelji to u predstavki naveli, nego jerbo je to po saboru verificirano.

Da su ovi na sabor došli, to bi se ja usudio kazati, da izbor g. grofa Jankovića nije po zakonu obavljen.

Ja se slažem s onom gospodom, koja to ad acta stavljaju.

Ja mislim, da neće nikoga biti, koj bi zavidio ljubav, koju žitelji županije požežke o njemu goje.

Aurel Kušević. Ja mislim, da svakog čovjeka ganuti mora, ako se proti nezakonitosti izbora refutira. Poslanici g. grofa Jankovića su ovdje mu povjerenje izrazili, ja mislim da g. Vrbančić, koj kaže, da je izbor g. grofa Jankovića nezakonit, iz toga očitovanja suprotiven nenalazuje se, tim izreče, da se predstavka do znanja uzme, a ne ad acta.

Franjo Lovrić. Ja mislim, da se taj spis stavi ad acta, jer ako ga najprije primimo do znanja, moglo bi se misliti da ga nismo poznali.

Netreba se ravnati po pojedinim ljudima, nego po zaključku sabora.

Sabor je to čitao, ja mislim da se stavi ad acta.

Mato **Mrazović.** Po izbornom redu bile su kraljevske propozicije u 4. vrsti medju ove spada i izbor vrhovnog kapetana i t. d.

To su prva pitanja, koja se imadu uzeti u pretresivanje.

Ja mislim, da bi bilo koristno, da bi sabor ustanovio dan, da se sliede točke, i da se rieše kraljevske propozicije.

Potrebno je, da se članovima, koji žele u tom obziru govoriti, prilika pruži, izjaviti se, koji su za predlog, koji proti predlogu.

Ja sam dakle toga mnienja, da sabor najprije ustanovi dnevni red, po kojem će se pretresivati, i da se možebiti jednom bilježniku obavljenje ovog posla povjeri.

Miroslav **Kraljević.** Ja mislim, da se u ovom obziru imamo držati poslovnika, koj kaže, da se svaki predmet osrednjeg odbora ima pred većanjem 3 dana prije članovima podieliti. Ovaj predmet je tako važan, da se ja sasvim poslovnika držati moram.

Ja sam dakle toga mnienja, da se sjednice do subote odgode.

Preuzv. g. **ban.** Primate ovaj predlog?

(Svi: primamo.)

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Dvadeseta saborska sjednica dne 15. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u devetnaestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvanaestog lipnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Najprije bude pročitan i odobren zapisnik sastavljen u sjednici 18. saborskoj državoj na 1. lipnja 1861, a zatim predlozi, molbe, dopisi oblastni i ostali podnesci, što su putem predsjedničtva izza posliednje sjednice na visoki sabor prispjeli, i to:

1. Predlozi zakonski gosp. Jačimom Pavlitićem podnešeni:
   a) o ustrojenju zemaljske vlade.
   b) o ustrojenju zemaljskoga sabora;
   c) o svojsvih potrebitih za postignuće sudačke vlasti;
   d) predlog, da se odrede dva odbora, jedan za struku političko administrativnu, a drugi za pravosudnu.
2. Predlog g. Škendera Tompaka, narodnoga zastupnika o tom:
   a) da se onim odvjetnikom, koji su po ustavno uredjenoj banskoj stolici zakonito izpitani i diplomirani bili, povrati statum agendi, kojino im oduzet bijaše zato, što nisu položili novi izpit, naredjen odvjetničkim redom od 24. srpnja 1852;
   b) da se odstrane jadni bilježnici u trojednoj kraljevini.

3) Predlog g. Antuna Vakanovića o tom: da se odluči podignuće nautičke učione u gradu Bakru po ustroju drugih sličnih zavodah s obzirom ipak na narodnost hrvatsku, a izvršenje toga zaključka da se povjeri svjetlomu banu, koj bi imao sabor o uspjehu izvjestiti.

Povodom predloga po g. Pavletiću učinjenoga i po g. Mirku Šuhaju podupiranoga i u tom popravljenoga, da se financijalni poslovi izruče odboru, koji je i onako za pregledanje zemaljskih zakladah odobran, bude odlučeno: da se već u današnjoj sjednici izaberu dva odbora „ad hoc“ i to jedan za struku političko administrativnu a drugi za pravosudnu, kojim će biti zadaća da pripravljaju zakonske osnove, a pripravljene da pregledaju i saboru za riešenje podnese.

Nadalje je zaključeno: da se zakonski predlozi g. Jačima Pavletića pod a. i b. izruče odboru za struku političko administrativnu, a predlog istoga narodnoga zastupnika pod c, naveden, zatim predlog g. Škendera Tompaka da se izruči odboru za pravosudne poslove.

Predlog pako g. Antuna Vakanovića odpućen je na školski odbor.

4. Za ovim je čitan dopis županije križevačke upravljen na vis. sabor iz glavne skupštine od 5. lipnja t. g. kojim se ista glavna skupština tuži na to, što se po organih centralne financijalne vlade porez sveudilj utjerava ne samo u prijašnjoj ubitačnoj, neustavnim putem odredjenoj mjeri nego što i načinom utjeravanja iste financijalne oblasti narodu nastojanjem municipalnih činovnikah na plaćanje sklopljenomu takove zaprieke i tegote na put stavljaju, koje i najspremnijega porezovnika od plateža odvraćaju, i što ovakovim načinom upravo umjetno pripravljaju povod bezobzirnomu postupanju proti porezovnikom putem vojničke ovršbe a plašt za svoje već radi nezakonosti nepravedno, ali ujedno i nemilosrdno postupanje.

Stoga moli ista županija, da visoki sabor predmet o uredjenju poreza prešnim prizna i čas prije rieši.

Isto to moli i predlaže glede uredbe samopredaje duhana, koju narod medju najtegotnije broji.

5. Nadalje je čitan dopis sl. i kr. grada Varaždina od 17. svibnja 1861. br. 238 upravljen na visoki sabor povodom odpisa po kraljevskom namjestničkom vieću za Hrvatsku i Slavoniju dto. 7. svibnja 1861. br. 143 109 na isti sl. i ko. grad upravljena, kojim mu se priobćuje naputak o privremenom uredjenju porezne službe u trojednoj kraljevini, te se pozivlje, da gradsko žiteljstvo skloni na plaćanje tekućega poreza.

Sl. i kr. grad Varaždin pozivajuć se na 10. 1791 i 3. 1825 prosvjeduje svećano proti namienjenomu utjeravanju svakakovrstnoga poreza neustavnim putem nametnutoga, te moli: da visoki sabor ovaj predmet svojemu viećanju po smilu domaćih zakonah podvrgne.

Povodom ovih dopisah odlučeno je na predlog g. Kolomana Bedekovića:

Na Njegovo kraljevsko Veličanstvo upraviti predstavku glede nezakonitosti poreza i moliti, da se prisilna sredstva obustave dotle, dok se ovaj predmet ustavnim putem nerazpravi.

6. U savezu sa razpravom, štono se bijaše razvila povodom prediućih dopisah, pak povodom onim, što je putem novinarstva u javnost došla naredba predsjednika c. kr. financijalnoga zemaljskoga ravnateljstva za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, kojom se na financijalne organe prenaša djelovanje tajne policije, kojom se dakle u ovih kraljevinah uvodi uredba protuustâvna mimo ustavnoga zakonodavnoga puta: interpelovao je g. Koloman Bedeković svjetloga bana ustmeno, da izjavi: jeli namjestničkomu vieću obstanak ove naredbe poznat, i ako jest, jeli namjestničko vieće po svojoj

Digitized by Google

dužnosti proti ovoj naredbi, zasjecajućoj autonomiju u zemlje shodne korake učinilo, i koji su to koraci?

Usljed ove svestrano podupirane interpelacije izjavi svj. ban da njemu službenim putem nije došao do znanje obstanak one naredbe i zato da nije mogao proti njoj nikakovih korakah poduzeti; u ostalom obeća svjetli ban, da će na ovu interpelaciju u prvoj budućoj sjednici odgovoriti.

7. Nakon toga bijaše čitan prosvjed municipija bakarskoga dto. 24. svibnja t. g. upravljen proti nastojanju njekih občinah na isti kotar spadajućih, a želećih se sada od istopa municipija odciepiti.

Buduć da je molba upitnih občinah izručena odboru za molbe, to je odlučeno:

da se i ovaj prosvjed izruči istomu odboru za shodnu uporabu i uvaženje.

8. Zatim je čitana molba občine Bušetina, kotara i županije Virovitičke, kojom moli, da se urbarske paševine do konačne segregacije tako glede prostora, kao što i glede užitka postave u onaj stališ, kao što bijahu do 1848 godine, i

9. Molba kaptola krbavo modruškoga, molećega:

a) da isti kaptol i nadalje obstati ima;

b) da mu se podieli naknada desetine od god. 1848;

c) da se redovita plaća ne samo kanonikom župnikom nego i ostalim kanonikom opredieli u onom razmjerju, kako je „ex Quadernis Capitularibus“ pronadjena 1857;

d) mise vjekovite zavezane mjestima, da imaju i unapred tako ostati;

e) da se kanonikom dade „aequivalenta stan“ kojega neimaju u naravi.

Obadvie ove molbe pod br. 8. i 9. napomenute, odpućene su na odbor peticionalni.

10. Čitane su nadalje sliedeće molbe:

a) *molba* Mlinarić Petra, Martina i Stjepana iz Stubice, *molećih*, da im se potvrdi i nadalje pravo barbirenja u Stubičkih Taplicah;

b) molba žiteljah sudčije čabarske, molečih: da se nastavi i unapriedi gradjenje ceste iz Čabra na Prag do Prezida, pak od broda na Plešce do Čabra;

c) molba žiteljah kotara Čabarskoga prosećih:

1. da se vlastelinstvo Čabarsko prisili, da im podaje gorivo i gradjevno drvo za zdanje i mostove;

2. da se batalenju tamošnjih jošte nerazdieljenih šumah po trgovačkih poduzetnicih shodnim putem preprieči;

3. da se občinam povrati ono 4000 for. što je prijašnje zastupničtvo občinah dalo za gospodarsku učionu u Križevcih;

4. da se umali carski porez;

d) molba Josipa Božanića kr. sudbenoga stola županije virovitičke oficiala, molećega, da se izposluje pospiešenje iztrage proti njemu podignute, i da mu se povrati služba.

Glede ovih četirih molbah pod br. 10. sl. a, b, c, i d, odlučeno: da se putem dotičnih županijah moliteljem vrate stom primjetbom, da pretresivanje i riešenje njihovo nespada u djelokrug ovoga sabora.

11. Zatim je čitana bila bezimena prituznica seljakah občine Vizovlje, Stermec i Turnišec proti gospoštini Vižvolje radi ovršbe, koja se proti njima vodi za platež zaostavših činženih težakah, molećih ujedno, da se ta ovršba obustavi.

Po obstojećem poslovniku nije ova bezimena pritužnica u nikakov obzir uzeta, nego je prosto medju spise metnuta.

12. Izza toga bijaše čitan podnesak prečastnoga kanonika zagrebačkoga g. Mate Vukovića, kojim predaje vis. predsjedničtvu zadužnicu hrvatsko-slavonskoga, razteretnoga fonda br. 1085 vrhu 1000 for. sa kuponi, od kojih prvi dospjeva 1 studenoga 1861, zatim.

13. Podnesak g. Josipa Partaša, učitelja na Zagrebačkoj realnoj učivni, kojim je predao vis. predsjedničtvu jednu zadužnicu hrvatsko-slovonskoga razteretnoga fonda br. 1899 vrhu 100 for. sa kupone od kojih prvi dospjeva na 1 studenoga 1861.

Obadvie ove glavnice namienjene su po rodoljubivih prinositeljih utemeljenju jugoslavenske akademije, te su po vis. predsjedničtvu u glavnoj c. kr. zemaljskoj blagajni u Zagrebu depozitirane.

Ovaj rodoljubivi dar na žrtvenik narodnoga razvitka primljen je radostno, te se zahvalno u saborskom zapisniku ubilježuje.

13. Nakon toga bude čitana molba Josipa Stengela narodnogą zastupnika iz gradjanske občine Vinkovci, molećega, da bude riešen daljnjega zastupničtva radi bolježljivosti.

Ova molba odpućena je na vis. predsjedničtvo za odredbu novoga izbora.

14. Zatim budu proglašena vjerodajna pisma:

a) po izborničtvu grada Osjeka za gosp. Teodora Gjurgjevića na mjesto g. Dimitrije Tajčevića izabranoga narodnoga zastupnika dto. 1. lipnja t. g. izdato;

b) po magistratu grada Požege dto. 7. lipnja t. g. izdato za g. zastupnika Nikolu Thallera izabranoga na mjesto g. Theodora Gjurgjevića, koji izbor ovoga izbornoga kotara nije primio;

c) po stolnom kaptolu Djakovačkomu dto. 8. lipnja 1861 izdato za preč. g. kanonika Adama Sukića zastupnika na mjesto odstupivšega preč. kanonika Jerolima Andrića;

d) očutvanje g. Ferdinanda Inkey-Palinskoga dto. 3. lipnja t. g. kojim se odriče daljnjega zastupučtva i dojavlja, da je na njegovo mjesto izabran g. Draganec Pavao, župnik Rasinski, koji će se o tom izkazati;

e) očitovanje preč. g. Jerolima Andoića, kanonika Djakovačkoga dto. 3. lipnja t. g. kojam polaže mandat imani od strane kaptola Djakovačkoga.

Vjerodajna pisma pod br. 14. a, b, c, i očitovanja pod d i e odpućena su na verifikacionalni odbor.

15. Nadalje je čitana molba dto. 7. lipnja 1861 g. Tomislava Padavića narodnoga zastupnika, molećega, da bude riešen zastupničtva s toga, što ga županija zove u kotar.

G. Tomislav Padavić opozvao je ovu molbenicu ustmeno u samoj sjedniči, dobivši medjutim dopust od županije i zato je pomenuta molba uz prenavedeno očitvanje do znanja uzeta.

16. Napokon su čitane molbe, podnešene;

a) po grofu Nikoli Pučiću zastupniku narodnom iz gruda Križevca za dopust na 4 tjedna;

b) po g. Faustinu Suppe, zastupniku iz kotara Delničkoga za dopust na 2 tjedna, obadvim ovim molbam bude dozvoljeno.

17. Zatim je pročitana predstavka žiteljstva iz kotara Kutinskoga županije Požežke, kojom išto žiteljstvo izjavlja pouzdanje svojemu zastupniku g. grofu Juliu Jankoviću, i potvrdjuje pravilnost izbora.

Ova predstavka odpućena je medju spise.

Buduć napokon, da je osrednji odbor svoje izvješće podneo o kraljevskih predlozih, te je to medju članove tečajem ove sjednice razdieljeno bilo, bude na poziv vis. predsjedničtva odredjen dan za razpravu najprije o kraljevskom predlogu dto. 26. veljače 1861. br. 152 i to prije svega za razpravu o pitanju glede izbora prabilježnika i za izbor vr-

Digitized by Google

hovnoga kapetana (vojvode) kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije, zatim pako za pretresivanje pitanje o odnošaju trojedne kraljevine naprama kraljevine Ugarskoj.

Tim povodom bude odredjen dan za pretresivanje pitanja o izboru prabilježnika i za izbor vrhovnoga kapetana (vojvode) za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju na 15. lipnja t. g. a za pretresanje pitanja o odnošenju trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj na 17. lipnja t. g. svagda prije podne u 10. satih.

Konačno bude opredieljeno, da ona dva odbora „ad hoc“ što ih valja birati za administrativne i pravosudne poslove svaki se ima sastojati iz 10 članovah, te je odmah preduzet izbor tih odborah, pak pošto sbrajanje glasovah više vremena ište nego da bi se s mjesta preduzeti moglo: to je odredjen bio izbor odbor za ovaj posao, koji će uspjeh glasovanja u budućoj sjednici izvjestiti. Napokon biaše ipak na predlog g. Franjo Lovrića voljom sabora prepušteno vis. predsjedničtvu, da naznači i menuje članove saborske za taj odbor Svjetli ban imenovao je sliedeću gospodu članove saborske za taj odbor:

gosp. Aurela Kuševića,
„ Janka Pavlešić,
„ Maksu Piškorac,
„ Franju Žužela,

Time bi ovaj zapisnik završen i podpisan.

Šokčević s. r. ban.
M. Mrazović s. r. saborski bilježnik.

Mato **Mrazović**. Čita zapisnik posljednje sjednice od 12. t. m.

Preuzv. g. **ban**. Ovaj odgovor sam dobio od ovdašnjega financijalnoga ravnatelja g. Polaka.

Mato Mrazović. (Čita dopis, koj će se naknadno priobćiti u onom dnevniku.)

Adolfo Veber. U postupanju i odgovoru gosp. ravnatelja financije vidim ono zlokobno postupanje od prošlih 12 godinah, kojega mi na nikakov način nemožemo zaboraviti.

Mi smo po svih školah učili, da se narodi upravljaju po zakonih, i da ovi svakomu moraju biti jasni, i svakomu proglašeni, drugčije neimaju moći.

Na drugoj smo strani učili, da u ustavnoj državi vladaju samo oni zakoni, koji su stvoreni sudjelovanjem naroda i zakonitoga vladara, pošto je vlada medju narodom i vladarom podieljena.

Zato smo se u prošlih 12 godinah u postupanju i svakom tumačenju višjih naredbah pozivali na postojeće zakone, ali glas je naš bio uvjek vapijućega u pustinji, dočim su nas kod svakoga zakona upućivali na namjere vladine, zato ako se je čovjek pozivao na jasno obstojeće zakone, onda su mu se grozili odpustom od službe.

To isto postupanje nalazimo i pri financijalnom ravnateljstvu. Čitavši onaj poziv u Pozoru, imali smo dosta vremena prosuditi, da se ove naredbe netiču samo financialnih, nego i inih poslovah, koje je dosada policija obavljala. Tomu treba samo zdrav razum, da se uvidi, da to nije tako, kano što nam g. ravnatelj kaže.

Ja bih želio, da je g. ravnatelj ovdje, da čujem, kako on to tumači. Može li se naredba, da financija ima paziti na sva kretanja naroda i nadzirati sve govore njegove, samo na financijalne poslove protegnuti? Ja znam sigurno i točno, da su podčinjeni činovnici dali već slična izvješća ali ne o financijalnih stvarih, nego o stvarih, koje je prije policija obavljala.

Ja neznam, kako se ovakov odgovor može podnieti, mislećî, da će sabor na to pristati i tim zadovoljan biti.

Ja mislim, da se g. financijalnom ravnatelju kaže, da on ustavnim putem postupa, da ovo načelo svi poprimiti imadu, načelo naime, da imamo ići ustavnim putem postupa, i da se strogo imamo držati ustavnih zakonah. Mi se ovdje nepozivamo na pretjerana izmišljena zahtievanja. Jer ako i samo na diplomu od 20. listopada osnujemo te zahtieve, možemo tražiti ustavno postupanje.

Ja mislim, da se moramo izraziti, da se narod nevodi u takove neprilike, da napokon sam sobom mora zdvojiti.

Ja mislim, da se obstojeće zakonite oblasti, kano županije, gradovi i namjestničtvo mogu drugimi sredstvi poslužiti, ne pako, da se u taj predmet miešaju oblasti, na koje takove stvari niti nespadaju.

Mi možemo otvoreno kazati pred cielim svietom svoje misli, mi imamo čistu saviest, a zato imamo i otvoreni put, mi nezahtievamo ništa, što bi za vladu i vladajuću kuću pogibeljno bilo.

Neka nas upitaju, a mi ćemo im odgovoriti otvoreno, da smo 1) u ovoj kući sakupljeni zaključili, da ćemo braniti svoj stari ustav, koj nam po pravu pripada, 2) mi želimo biti slobodan narod, i da si svoga slavjanskoga jezika nedamo nikomu za volju izkorieniti (gromoviti živio.)

Povrh toga kažemo, da su tereti nepovoljni usljed ratovah da su težki, te želimo, da se tomu doskoči; ali to želi i vlada, dočim je carsko vieće uvelo, i drugim oblastim vlast podielila, da promozgaju, kako se ima upravljati austrijska financija.

Mi druge želje i težnje neimamo, zato smo svaki čas pripravni ministeriju na svako pitanje jasno odgovoriti, te nije potrebno, da nas po nadležnoj oblasti nadziru, i to tim manje, jerbo bi smo mogli doći u nepovoljni položaj, da tko od financijerah nasluškuje gdje govore naroda, a ustavne za oblasti po svojem pravu dadu kano uhodu zatvoriti.

Ja sam dakle zato, da sabor proti tomu podnese oštru predstavku Nj. Veličanstvu u kojoj da se svečano proti takovom neustavnomu postupanju ogradimo. (Živio!)

Mirko **Bušić**. Dobili smo odgovor na ono, što je na sve financijalne urede odpravljeno. Ravnatelj financije odgovara u tom pismu, da je on sam priobćio svojim financiarom onaj isti nalog koga je i on dobio.

Naš financijalni ravnatelj i financministerium upuštao se je u stvari, koje na financministerium nespadaju.

Svakomu je poznato u čem sastoje dužnosti financministra.

Ja mogu ovdje dokazati, da je krivična štibra naložena, zato sam toga mnienja, da preuzv. g. ban to zabrani; i da se putem sabora svim municipijum naloži, da shodne naredbe, koje na preprečenje ovog postupanja smieraju, učine.

Što se financije tiče, to bi dobro bilo, da mi nikoga u našu kuću nepušćamo.

Slavoljub Vrbančić. Ja predlažem, da visoka kuća zaključi, da ima preuzv. g. ban kao glava ustavna vrhovne executivne vlasti u našoj kraljevini zabraniti.

Ljudevit **Vukotinović**. Ja sam toga mnienja, da bi se oba predloga mogla spojiti u jedan.

To se učini na jednoj strani, ako se preuzv. g. ban umoli na jednoj strani, da ovo nezakonito postupanje financierah obustavi, i da se sredstvom Nj. Veličanstva financeministeriumu naloži, da u ovom predmetu neima više viećati.

Digitized by Google

Mirko **Bogović**. Ja bi imao dodati, da se dotičnim oblastim po zakonu nalog dade.

Koloman Bedeković. To jur administrativno municipium zna što je njegova dužnost.

Pri nam se je dogodio slučaj, da je jedan financjeger jednog siromašnog seljaka tako težko ranio, da je oko izgubio.

Usljed toga smo g. bana avisirali, i molili smo zadovoljštinu.

Ja sam dakle za predlog g. Vukotinovića.

Franjo Žužel. Da bi ja uvjeren bio, da bi se to moglo izvesti, što je predloženo, to bi i ja bio za ovaj predlog; ali ja držim, da je to nemoguće.

Ravnatelj financije drži, da zavisi neposredno od financministra, i da ima dužnost, nalog financministra izvršiti usprkos svim drugim nalogom, izim ako je dobio nalog od Nj. Veličanstva. Zato mislim, da ako bi on ma od koje druge oblasti dobio nalog, da to opozove, da on toga učiniti neće.

Tim putem dakle nemožemo ništa postići. Nemožemo ništa postići tim putem ni zato, jer je to njekakova tajna policija.

Mi znamo, da smo i u ustavnom životu imali tajnu policiju, ali nismo mogli tomu doskočiti, jer nismo znali, koji su njezini članovi.

S toga mislim, ako bi se izdao kakov nalog, da ravnatelj financije ima to opozvati, te ako on zbilja izda nalog u tom smislu, da će opet potajno drugi nalog dati, da se prijašnji ima izvršiti te tako na taj način nismo ništa postigli.

Po mojem mnienju ima ovdje dva puta: 1) da se kriepkom predstavkom na Nj. Veličanstvo obratimo i da se i ono u nutra stavi, što je g. Veber naveo, da neimamo zavezana usta, da imamo pravo govoriti, da je proti ustavu, da je to *proti carevoj rieči* i da se nemože trpiti, da se proti carevoj rieči radi; 2) što je g. Bušić naveo, da imamo dužnost, i da možemo ovoj policiji nepoznanoj mjesto naći, gdje joj nebi bilo milo.

Županije mogu dalje nalog podieliti njima podčinjenim vlastim za takove slučaje, što imadu činiti.

Ja mislim, takovim ćemo načinom svrhu postići; a nisam nikada za sredstva, o kojih znam, da se njimi svrha postići nemože.

Aurel Kulević. Članak 14. od godine 1790 svrhu namjestničtva kraljevskog ovako glasi: Ut in nexu fundamentalium Regni legum consilium Regium locomtenentiale ex instituto etiam suo omni sua legali quae ad effectum legum procurandum, antevertendamque illarum laesionem necessaria est, activitate gavisurum, velut supremum in politicis Dicasterium, quod alioquin vi praeexistentium quoque legum ab omnibus aliis dicasteriis independens regiae majestati immediate subordinatum est, si quopiam praeter spem illegalia in Regnum expedirentur mandata, relate ad ea Suae Majestati Sacratissimae ex fide, qua eidem regnoque obstrictum est subversantes reflexiones repraesentare teneatur.

Članak 18 iste godine u §. 1 naročito glasi:

Ut in quantum aput Dicasteria formulae juramenti obligatio observandarum regni Legum inserta haud foret, eadem inseratur, ac deinceps eorundem commembra ad Leges quoquae observandas se se fidei juramento obstringant; Via Regnicolis, si quispiam contra juratam suam fidem ageret, in ipsis etiam Regni Comitiis quaerimoniam contra talem ponendi in Salvo relicta.

Ako bi ovdašnje kr. namjestničtvo i glavni naš dvorni začastni dikasterium ove su presežne dužnosti držale, ovakove protuustavne samovoljne zapovjedi izdavale se nebi; zato ja molim, da kr. namjestničtvu dužnost u ovih zakonih jasno izrečenu pred očima imajuć njemu naloži da u smislu tih zakonah postupa.

Lavoslav Šram. G. Žužel je kazao, da je i u ustavnom životu tajna policija bila, koja se nije dala predupredi ti.

Žalibože to je istina, ali nikad nije tajna policija tako bezobrazna bila, da se je sama za tokovu naznačila. Dve exekutivne vlasti u ustavnoj državi nemogu biti; jedna je suvišna, jedna se drugoj ukloniti mora.

Tajna policija je zavod, koga kletstvo ciele Europe prosudjuje, i koja se u našoj domovini samo kao u zakutku usudjuje razvijati.

Ovomu zlu treba postojanstvom i onako na put stati, kako to valja zmiji, koju čovjek na svojoj stazi sretne. U ovaj par valja pokazati, da smo narod osvješćeni, koj oslanjajuć se na ustav i uzdajuć se u kraljevsku rieč neće da odstupi protivnikom javnim ili tajnim.

Ja mislim, da sve, što nam naša čast, što naša dužnost da čuvamo ustav nalaže, u očima naroda učinimo da to zapriečimo; uslied toga mislim da se 1) obratimo kriepkom representacijom na Nj. Veličanstvo kralja; 2) da umolimo svjetlog bana kao glavu eksekutivne vlasti, da shodna učini te da druge neustavne oblasti u našoj zemlji netrpi.

Gustav **Knežević**. Ja nisam toga mnienja, da se predstavka Nj. Veličanstvu podnese.

Ova naredba poslata je od financministra a ne od kralja. Nam je poznato, da su sve naše predstavke male koristi i vrlo slabi uspjeh imale.

Ja sam toga mnienja, da preuzv. g. bana umolimo da financijalnom ravnatelju odgovori, da je ova naredba nezakonita i da financijalno ravnateljstvo proti ustavnoj vladi radi.

Mato **Mrazović**. Ja se sasvim slažem s mnienjem predgovornika g. Kneževića, a i nemogu zato glasovat, da se ovaj sabor neposredno obrati predstavkom na Nj. Veličanstvo.

U ovom poslu pozivam se na članak 14 god. 1790 i smatram za najshodniji put, ako preuzv. g. bana na ovu okolnost pozornog učinimo, i da se on zamoli, da se po svojoj u zakonu utemeljenoj dužnosti na Nj. Veličanstvo s predstavkom glede ove preuzetnosti financijalnih oblastih obrati, jer neima dvojbe, da ovo nespada na financijalne oblasti.

Dočim nam je Nj. Veličanstvo diplomom od 20. listopada naš ustav povratilo, bilo bi nedosliedno, ako bi se druge oblasti u djelokrug upuštale, koj na nje nespada.

Zato sam ja toga mnienja, da se svietli ban umoli, da se on po ustavnoj i zakonitoj dužnosti obrati predstavkom na Nj. Veličanstvo u istu svrhu.

Robert Zlatarović. I ja sam o tome uvjeren, što je gosp. Žužel kazao, naime, da će ovo postupanje biti bez uspjeha, jerbo financijalnog ravnatelja veže samo zapovjed financministra.

Ja se nadam o pravednosti i otčinskoj ljubavi našega kralja prama narodu, da će on ovoj tegobi odoljeti.

Prosti puk bo nezna ništa o ovih strategemah, ljudi bi se mogli nad onim, koji njihov govor nadzire, osvetiti, i tako bi mnogi nedužni lahko u nepriliku doći.

Ja se nadam, da će županije i gradovi u tom obziru kriepke korake učiniti, da će se tomu suprotiviti.

Ja sam dakle za representaciju.

Mirko **Horvat**. Ja nisam za predstavku na kralja, dočim još nijedna predstavka nije imala uspjeha.

Ja želim, da naše namjestničtvo, ako hoće, da ga ustavnim pripoznamo proglašenje sličnih naredbah zaprieči.

*

Digitized by Google

Mirko **Bogović**. Ja se posve slažem sa mnienjem gosp. Horvata, te nisam za predstavku, jer od kad je diploma od 20. listopada izašla, vidimo kakav su uspjeh imale sve predstavke, koje su stranom iz sabora, stranom iz županijskih skupštinah na Nj. Veličanstvo bile odpravljene, makar glede zahtievanjem svojih i najpravednije bile.

Mi smo to izkusili u pitanju glede Medjimurja, Rieke, Dalmacije i Vojvodine.

Mi smo u našim predstavkama kazali, i to očito bez ikakova šaranja, i oslanjajuć se na pravednost, što postići želimo, ali uspjeh nije bio nikakvi; dakle mislim, da će taj uspjeh i sada biti isti; zato sam toga mnienja, da mi kao što je g. predgovornik napomenuo, naše namjestničtvo pozovemo, da svojoj dužnosti zadovolji, te tako povierenje, ako hoće, da ga steče, opravda i da se u tom slučaju pozovemo na zakonske članke 10 i 12 od g. 1791 i 11 od g. 1840.

To ako učinimo, mislim da će se u buduće, u koliko bude moguće, moći na put stati zloporabam.

Preuzv. g. **ban**. Ovdje su dva mnienja.

Robert Zlatarović. Ja sam za representaciju.

Koloman Bedeković. Ja mislim, da bi se to moglo spojiti, ako mi u representaciji kažemo, da smo naše namjestničtvo pozvali, da svojoj dužnosti u smislu zakonah zadovolji.

Preuzv. g. **ban**. Primate li predlog g. Kneževića?

(Ustaju.)

Preuzv. g. **ban**. To je većina. (Redakcija.)

Makso **Prica**. Čita različite predloge, dopise i prošnje:

1. Očitovanje zastupnika Eduarda Vrbančića od 14. t. m. kojim se on odriče poslaničtva kao zastupnik za kotar severinski.

Odlučeno: uzeti na znanje ovu odreku, i odrediti svojim putom izbor novoga zastupnika za kotar severinski.

2. Dopis poglavarstva grada Zagreba od 9. lipnja 1861 br. 2548 kojim se isto poglavarstvo pritužuje proti vojničkim ovrham nametnutim žiteljstu istoga grada poradi zaostatakah poreznih.

3. Dopis skupštine županije virovitičke od 1. lipnja 1861 na br. 514, kojim ista skupština pomoć traži proti namienjenome financijalnih organih pobiranju poreznih zaostatakah putem vojničke svrhe.

Pošto je sabor u posljednjoj sjednici svojoj zaključio: potražiti pomoć proti nasilnome pobiranju poreznih zaostatakah u ovih kraljevinah u obće u Nj. Veličanstva putem osobite predstavke, smatra dopise od 2. i 3. time kao zasad riešene.

4. Predlog zastupnika Franje Kuhara o tom: da se barem unutar granicah trojedne kraljevine primaju i odpravljaju brzojavne viesti službene i privatne na narodnom jeziku i da se kod ovozemnih brzojavnih uredah namjeste sinovi ove domovine, i u obće ljudi viešti narodnome jeziku.

5. Predlog zastupnika Antuna Cuculića o tom: da se u pogledu šumah u gorskom kotaru županije riečke zavede stanoviti red gospodarski u tu svrhu, da se iste šume uzdrže.

6. Predlog istoga zastupnika o uredjenju odnošajah u pogledu užitka šumah izmedju žiteljah trgovištah, Ravnagora, Mrkopalj i Vrbovsko i izmedju dotičnoga komorskoga vlastelstva.

7. Predlog zastupnika Tomislava Cuculića o tom: da bi trgovišta Mrkopalj, Ravnagora i Vrbovsko davali novake za c. kr. vojsku po razmjerju svoga pučanstva kao posebna municipija nezavisno od županijskoga kotara.

8. Predlog zastupnika Nikole Rozgaja o tom: da mjesto „Pristava“ ostane utjelovljeno poveljenome trgovištu Krapina, i da prosto bude od neposrednoga uticanja županijske oblasti.

Ovi predlozi svikolici odpravljeni su na odsjeke.

9. Prošnja zastupnika Ivana Vončine: da se mjesto „Novi“ u Vinodolu na temelju starinske povelje od g. 1480 prizna i proglasi za slobodno trgovište.

Odpravljeno na odbor za prošnje.

10. Prošnja Huge Antolkovića, financijalnoga činovnika u Pragu, da se na svoje prijašnje mjesto u Zagreb premjesti.

Pošto predmet prošnje nespada u područje sabora, ima se povratiti molitelju putem ovdašnjega kraljev. namjestničkog vieća.

11. Prošnja Barbare Graberšćak u Zagrebu u Novoj Vesi, da bi mogla ostati, dok bude njezin utok putem sudbenim riešen, na nepokretini svojoj putem ovršnim prodanoj, koju bi sad imala po nalogu sudbenom za tri dana odstupiti kupcu.

Pošto predmet ove prošnje nespada u područje sabora, ima se povratiti prošnja moliteljice putem poglavarstva grada Zagreba.

Makso Prica. Čita prošnju obćine Lomnica moleće podporu za sruženu kapelicu.

Franjo Lovrić. Ja ću se u tom obziru samo na kratko izjaviti. Ja mislim da je svaka obćina obvezane ovakove troškove iz svoga vlastitog džepa učiniti.

Ja sam toga mnienja da plemenita turopolska obćin imade sredstvah.

Ja za ovu stvar nedam ni prebite pare.

Mirko **Pogledić**. Ja moram odgovoriti g. predgovorniku, da nije dobro stvar shvatio. Ovdje se radi o kapeli u Lomnici.

Godine 1640 poslje kad su Turci protjerani iz Turopolja kad su sva sela popalili, samo je selo Lomnica *ostalo*, iz zahvalnosti, što ih je bog sačuvao, su si ovu kapelu sazidali.

Nesreća je, da se je ova kapela u noći posljednje nedjelje iz nepoznatog uzroka, — nezna se, da li usljed potresa ili bure — porušila. Ovi ljudi nisu kadri ju popraviti, i zato su se obratili na sabor.

Buduć je ova kapela ne samo uspomena za Turopolje nego za cieli narod, zato mislim, da će visoki sabor dopustiti, da se ark predloži, i da gospoda, koja hoće, prineske podpišu.

Makso **Prica**. Ako je tako, onda leži ark ovdje na stolu, da svaki podpisati može, koliko hoće.

Makso **Prica**. Čita Interpelacija zastupnika naroda g. Antuna Jakića:

Dali je istina da je poručeno dvorskim dikasterijom ovdašnjemu vieću namjestničkome, neka bi se postaralo o tom, da se uklonjeni nadzornici ovozemnih učionicah Jarc i Sladović, koje interpellant označuje kao glavne nosioce priašnje narodnosti našoj pogibeljne sisteme opet namjeste prema svome prijašnjemu zvanju, ili da se za kanonike kapitula Zagrebačkoga višjemu mjestu preporuče.

Preuzv. g. **ban**. Meni je od dvorskog dikasterija prispjela naredba, kojom se priobćuje poziv c. kr. državnoga ministarstva, neka bi se isti g. Sladović preporučio uzoritomu g. stožrniku Hauliku, da ga ovaj u svoje vrieme predloži za kanonika.

Franjo Lovrić. Ja mislim, da se veća sramota našem narodu nebi mogla nanieti, nego da se ovo učini.

Mi smo velikodušno molili da se ovo zaprieči. Mi znamo moja gospodo! da g. Sladović ovdje neima nikakovih za-

Digitized by Google

slugah; meni je poznato za jednu računarsku knjigu koja je pod Bachovnu ministeriumom izašla, da se kaže, da budući svaki učitelj mora znati njemački, da nije potrebno, s njemačkoga prevadjati.

Ja sam bio školski privremeni nadziratelj u Sisku, kada je g. Sladović ovu knjigu sastavio, u mojoj i u nazočnosti druge gospode kazao je on, da na svaki način gleda njemački jezik uvesti. Gospodin Sladović spadao je k onoj strani, koja tamo smjera, kako smo u knjigi g. Bogovića čitali, da narod izkoreni; zato molim preuzoritoga g. kardinala da našem narodu ovu sramotu neučini.

Juraj **Haulik**. Ja nisam nakanio g. Sladovića predložiti za kanonika već stoga, što Sladović nije svećenik biskupije Zagrebačke i što u ovoj biskupii nije stekao nikakvih zaslugah, koje bi ga činile dostojnim za kanonika.

Antun **Stojanoić**. Ja ću u ovom obziru samo njekoliko riečih progovoriti i to je, da zamolimo preuzv. gosp. bana, da ovo preporučno pismo natrag pošalje dikasteriumu sa izjavom, da je narodu veoma žao, da dikasterium preporučuje ovakove ljude, o kojim znade, da nisu narodni.

Makso **Prica**. Usljed visokog naloga preuz. gosp. bana imam proglasiti resultat škrutiniuma po posebnom povjerenstvu obavljenog o izboru članovah za odbore odredjene za politične i pravesudne poslove.

Po tom su izabrani kao članovi

Odbora za politične poslove:

Janko Gvozdanović, Ivan Kukuljević, Josip Žuvić, Ljudevit Vukotinović, Antun Stojanović, Ivan Vončina, Mirko Horvat, Josip Vranicani, Vladislav Balog, Janko Šviglin, Josip Žrpčić, Maksim Piškorec, Ivan Perkovac.

Odbora za pravosudne poslove:

Matija Mrazović, Mirko Šuhaj, Maksim Prica, Dragutin Kušlan, Petar Očić, Josip Vuščić, Toma Cuculić, Lavoslav Šram, Jaćim Pavletić, Ljudevit Salopek, Hugo Marinović, Josip Brigljević.

Preuzv. g. **ban**. Jučer sam od preuzv. gosp. patriarcha dobio ovo pismo.

Mato Mrazović. Ja mislim, da je ova stvar tako obširna, da se nemože čitati per extensum.

Moja gospodo! vrieme je važno.

Stjepan Kragujević. Ja molim neka se čita.

Ivan Kukuljević. Čitajmo.

Makso **Prica**. Čita:

Visoko-slavnom saboru

kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, u Zagrebu.

Najvišem patentu od 20 listopada 1860. obradovali su se narodi ciele monarhije, što njihova istorična prava, na temelju pravne jednakosti sviju u život izaziva.

Na ovom temelju skupio se i visoko-slavni sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, da svoja domaća i spoljašnja odnošenja izravna i uredi, po pravu i želji naroda. Ja sam ga u duši mojoj pozdravio sa najtoplijim željama, da mu Bog trude i podvige njegove blagoslovi, da mu oni urode blagodatnim plodom za sve narode najednako, koji žive u predjelima spomenuti kraljevina.

Ja sam držao i sudio da će visoko-slavni sabor ići putem pravde i ljubavi, i da će se potruditi, da težki zadatak svoj rieši na obšte zadovoljstvo sviju naroda, te da tako prava naroda stupe na jednako u život, medju kojima je prvo od najglavniji pravo, pravo svoga imena i svoje narodnosti u domaćem i javnom životu.

Ja nevelim da to tako tamo ne biva, a nemogu ni vjerovati da to može ne bivati, pored ozbiljne volje visokoslavnoga sabora, da se svakom svoje da, i prizna, i pored obštega iskustva našega vremena, koje nas je dovoljno uvjerilo, da hegemonične težnje pojedini plemena i naroda nemaju nikakvog blagoslova ni trajanja.

Ali nemogu premučati, da kao patrijarh i arhipastir sviju Srbalja u cieloj monarhiji ne objavim visoko-slavnom saboru moju tugu, što iz javni listova čujem i vidim, da po gdjekoji članovi visokoga sabora osobitim pravcem udaraju osobitoj svojoj cjeli, koja se čini sasvim nevješta maločas spomenutom iskustvu našem.

Ja mislim, da ono, što braća naša Hrvati Madjarima dosada nisu odobravala, i protivu čega su se oni ogradjivali svakim mogućim načinom, nemogu ista braća naša ni s kakvim pravom zahtievati, da to isto drugi narodi kod nji odobravaju, i da se protivu toga isto tako i oni ne ogradjuju.

Kad čitam u javnim listovima, kako se gospodin veliki župan ot Kukuljević u sjednici 29. travnja izvoleo izraziti, da je vojničke Krajine u Hrvatskoj žiteljstvo čisto hrvatsko, i vidim, da to visoko-slavni sabor sa odobravanjem prima; prinudjen sam mojoj tugi rieči dati, prema neprijaznenoj onoj težnji, koja viri iz ovakoga tvrdjenja jednog vele važnog i mnogopoštovanog člana sabora, i istoriopisca jugoslavenskog.

Kad pravda kraljevu, istorija i duh vremena i probudjena sviest narodnosti u širokoj Ungariji razlikuje narode jedan od drugoga, i od naroda Madjarskoga; to će mi se dozvoliti primjetiti, da i u trojednoj kraljevini nije samo jedan, i to narod samo Hrvatski a u Krajini tamošnjoj najmanje.

Srblji i Hrvati najbliža su braća medju sobom, ali je opet svaki narod imao svoje osobito ime od onoga vremena, kad su u prvo doba istorije oni zajedno ili u najbližem susjedstvu, jedan sa drugim živili, pak jednako do danas.

Srblji imadu svoju, a Hrvati svoju osobitu istoriju; Srblji imaju svoju, istočnu, a Hrvati svoju, zapadnu, crkvu; Srblji graničari, imaju svoj, a Hrvati, n. pr. iz zagorja, ispod Okića, od Samobora, iz Draganića, Turova Polja i t. d. svoj jezik; Srblji imaju svoju slavensku, a Hrvati svoju latinsku pismenicu. Ako dakle Srblji i Hrvati i jesu najbliža braća, ipak nisu oni jedan i isti narod; i nemože se reći, da je žiteljstvo Krajine hrvatske čisto hrvatsko.

Žiteljstvo Krajine hrvatske bilo je u početku čisto ovejano srbsko; i tek od onoga vremena, kako je granica na polkove razdielena ušlo je u nju nešto od hrvatskog naroda.

Jošt u XIV. vieku naselili su se Srblji iz predjela negdašnje carevine srbske, iz Srbije, Bosne, Hercegovine, Albanije, Makedonije i Crne Gore u ove predjele, i kad su posle bitke Moačke Turci ove krajeve sa svim opustošili bili, opet su Srblji iz gornji predjela naselili ovaj tako nazvani Desertum primum i Desertum secundum, od kojih prvi dao je postanak varaždinskom i od časti banskom, a drugi karlštadtskom generalatu.

Naselenja ova Srbalja dogadjala su se u četiri puta do prelazka srbskog patrijarha Arsenija III Čarnojevića. Srblji su ovdje dobili zemljišta, i zato su primili na se obvezateljstvo vojničke službe; i kako su oni onda postali graničarima stojeći pod neposrednom upravom arhivojvode Karla od Štajerske, koji je imao uza se vnutrenji austriski pridvorno-vojeni savjet u Gracu; tako su oni ostali u tome stanju i ustrojstvu graničarskom jednako do danas; a privilegije srbskoga graničarskoga naroda, i toržestvena priznavanja njegovi veliki zasluga, koje je on polučio od Ferdinanda I. Ferdinanda II. Rudolfa II. i Matije II. hranila su se n pravoslavnoj Severinskoj crkvi; — kud su se odatle posle 1848. dela, neznam.

Digitized by Google

U tome stanju i s tim obvezatelstvom graničarskim naselili su se ovdje na dobrama velikoga vlastela hrvatskog Frankepana Gomirci.

Ovi došavši sa svojim kaludjerima od Gomila iz Bosne, i sadašnje turske Hrvatske, prešli su najpre u Dalmaciju, i stane se na njeko vrjeme oko monastira Krke; a kad im u dalmatinskim stienama postane tiesno, krenu se odatle, i predju u današnji Gomirski predjel. Frankepan ovdje jih dragovoljno primi, i dade im za njihova selišta sljedeći predjel: od Kupe medjom severinskom, bosiljevačkom, ogulinskom, odande medjom modruškom na granicu brinjsku i krmpotsku, odande medjom fužinskom, delničkom na Skrad, na kranjske Moravice opet u Kupu. U ovom predjelu osnovali su oni monastir Gomirje, i naselili su ova mjesta: Gomirje, Vrbovsko, Srbske Moravice, Ravnu Goru, Mrkopalj, Tuk, Jasenak, Drežnicu Gornju srednju i doljnju, Musulinski potok, Vitunj, Hreljin, sa tim obvezatelstvom da njegova dobra od Turaka brane. Istim ovim Gomircima rečeni pridvorno-vojeni savjet u Gracu, plaćao je godišnje njekoliko stotina forinti na prah i olovo, da iste ove predjele brane od Turaka, koje su novce oni primali sve do regulacije ogulinske regimente. Kad je Frankepan poznao čestitost ovoga naroda srbskog, i vidio, da su mu dobra njegova od Turaka sačuvana, onda on ponudi najposle iste Gomirce da im sav taj predjel proda; oni tu ponudu prime i kupe taj sav predjel za šestnajst hiljada for. od Frankepana; a da bi oni u tom predjelu i dobru svome na vječna vremena sigurni ostali i utvrdili se, bude ovaj izmedju nji i Frankepana učinjeni ugovor od kraljice Marije Teresije potvrdjen, i ona im uz to dade donaciju, na taj isti predjel, u kojega posjedovanje oni se posle formalno sredstvom kraljevskoga čovjeka i kapitula zagrebačkog štatuirati dadu. Ova je Donacija njihova hranjena bila svagda u Monastiru Gomirju, u crkvenom oltaru u jednom ormanu.

Nesrećom Gomirskom posumnjaju u najnovije vrieme Gomirci Moravčani i Vrbovštani o poštenju tamošnji kaludjera, i poboje se, da im kaludjeri tu donaciju prodati mogu; uzmu dakle od nji i donaciju i svjedočbeno pismo kapitula zagrebačkog k sebi, i čuvali su je čas u jednoj čas u drugoj i u trečoj obštini kod najufaniji žitelja.

Kad sam ja postao arhimakdritom i nastojateljem monastira Gomirja, zaželio sam očima mojima viditi ovu istu donaciju i svedočbeno pismo, i pročitati, koje se je onda oboje nalazilo u Bitunju kod graničara Sime Vujnovića; i kad sam jih pregledao, pročitao i uvjerio se o istinitosti ovi orginalni pisama, vratio sam im opet natrag, da se odnesu na svoje mjesto.

Ovu istu donaciju i svjedočbeno pismo zagrebačkog kapitula čitao je i pokojni ogulinski polkovnik, a poslje feldcajgmajstor Juco Rukavina, i kapetan Niko Rukavina i druga gospoda ogulinska iz ljubopitstva, koje se rodilo u njima na moja o tom skazivanja. A kad su jih pročitali, vratili su jih opet na svoje mjesto natrag. — To je bilo oko 1816 i 1817 godine.

No poslje kratkoga vremena dogodila se je sliedeća nesreća. U kamri, gdi je ta donacija i to pismo čuvano bilo izvan kuće u veče trebala je kći rečenoga Sime nješto potražiti u istom sanduku, u kome su ta pisma ležala, i otide s lučem u kamru i u taj sanduk i tražeći što je trebala zakreše lučem u sanduk, zatvori i izidje na polje. Vatra koja je u sanduk pala, zapali tu bivše rublje, i bukne u neko doba noći, i sanduk i kamra zapali se. Osjetivši vatru žitelji vitunjski skoče i ugase je, i kad su je ugasili, nadju samo neka parčeta i pečate od tih velevažnih pisama; jave to regimenti, ova pošalje komisiju, da stvar izvidi i uvjeri se da je tako. Tako je propala donacija graničara gomirski, o čem svemu i akta ogulinske regimente svjedočiti mogu.

A šta je bilo sa dobrama koja su gomirci od Frankepana kupili?

U početku XVIII vjeka, a naročito pod carem rimskim i kraljem ugarskim Dragutinom (Karlom) VI. bude gradjena cesta od Karlovca u Bakar i Rieku, koja se i danas zove Karolina. Ta cesta udari preko Novigrada, Bosiljeva, Vrbovskoga, Ravne Gore, Mrkopolja, Fužine, dakle od medje bosiljevačke do medje fužinske preko gomirskog hatara u dužini skoro puni šest štacija. U vrieme kraljice Marije Terezije bila je potreba u trgovačkom vidu, kroz te slabo naseljene štacije espape trgovačke, a i carske transporte pod kiriju prevoziti tom jednom cestom k moru. Gomirci budu od vlade ponudjeni, da se podvežu te transporte preko njihovog atara prevoziti, ali oni ove obveze na sebe niti su hteli niti su mogli primiti, jerbo su i tako obvezani bili graničarskom službom, skoro neprestano s turcima boriti se, a s druge opet strane, pod šumom stojeće ravnice krčiti i plodonosnim učiniti. Na ovaj njiov odgovor nije vzirala visoka vlada, ni na to, što su oni graničari i kao takovi osobitim dužnostima podvrženi, ni na to, što su ovi predjeli njihova sobstvenost, koju su oni za svoje rodjene novce kupili, i na koju su oni kao plemići štatuirani; njihove kuće budu procienjene i isplaćene, a oni iz tih predjela iztjerani, i u one druge časti njihovoga predjela prebačeni, a na njihove zemlje Pemaci, Krajnci, Štajerci i Bog zna kakvi još drugi narodi, koji sada četiri velike obštine sačinjavaju, naseljeni; tako i sve ono, što je preko te ceste k zapadu do Kupe, sljedovatelno više od polovice prave sobstvenosti njihove, bude bez svake izplate i naknade pod kamaru bačeno. Kad je ogulinska regimenta pod istom slavnom kraljicom regulirana, onda su im i zemlje njihove i šume oduzete, i oni kako god i proči graničari koji nisu zemlje i šume kupili, budu pod kontribuciju graničarsku bačeni; sljedovatelno od sobstvenosti njihove postao je feudum, kao i u drugi graničara; i oni i dan današnji ne samo što za svoju sobstvenu zemlju služe i krv prolivaju, nego i danke sve plaćaju, a gora njihova prodaje se na račun jerariuma graničarskog i kameralnog.

Sad sudi visokoslavni sabore, kakva je pravica učinjena ovim gomirskim graničarima! i to je živi dokaz da su oni bili pravi Srbljи istočne vjere! Ovaj graničarski, čisto srbski narod sa svi strana je izmedju Bosiljeva i Fužine okružen hrvatskim krajnskim i vjnodolskim narodima, koji su bili od njega različni i jezikom drugim, i običajima i vjerozakonom.

U takom graničarskom stanju naselili su se Srbljи u predjelu žumberačkom, i više toga u gornjem i dolnjem Marindolu, i opet su bili i ovi okruženi od Kranjaca i Hrvata sa sviju strana, i na više časova daleko odsiečeni i udaljeni od drugi svoji jednoplemenika i graničara; i onaj hrvatski narod, koji se zatekao medju graničarima marindolačkim i žumberačkim s jedne, i drugim graničarskim srbskim narodom s druge strane, nije bio uzet u granicu ni onda, kad se pod Marijom Terezijom regimente Lička, Otočka, Ogulinska, Slunjska, i obadve banske arondirale i regulirale, i nešto i od hrvatskoga naroda u sebe primile, nego je ostao u prvobitnom svom provincijalnom stanju, i stoji i danas tako, a graničari žumberčani i marindolci ostali su u svojim prvobitnim svoga osobitoga plemena i svoga osobitoga vojenoga stanja oazama, i stoje i danas tako.

I žiteljstvo Like i Krbave, što se onda kad su ovi predjeli od Turaka oteti bili, svojevoljno podvrglo Leopoldu I i

Digitized by Google

karlštadtskom generalatu pridalo, i to je bio čisto Srbski narod kao i svi oni više spomenuti.

Ovaj srbski graničarski narod zadržao je svoj karakter do današnjega dana pri svem tom, što je kašnje pod Marijom Teresijom njekoja čast od njega baš na silu pounijaćena bila, kao na primjer žumberčani.

A kad je patrijarh srbski Arsenije III Čarnojević, 1690. godine, na poziv Leopolda I. silni srbski narod ovamo preveo iz Turskih zemalja, on je prešao suvim na Hrvatsku i Slavoniju, i dobio je ovdje dobro Sirač, da ga uživa donde, dokle se patrijaršija Pećska od Turaka neoslobodi, koje je dobro patrijarh uživao donde, dokle municipalna prava hrvatske nisu nanj ustala bila, koja su nerimokatolikom pritjažavanje nepokretni dobara zakraćivala.

Kao što je narod sa svojim patrijarhom, koji je na zapadnu madjarsku udario k Sent-Andreji, i tu se na neko vrieme stanio, išao ovim putem, i ovdje zaticao proredjeno žiteljstvo u hrvatskoj Krajini, koje je sa turski ratova najviše stradalo bilo; tako se on ovdje velikom časću i zadržao, i naselio pusta mjesta, primio, kao i predci njegovi graničarske dužnosti na se, i ostao je u tome stanju jednako do danas.

A to su opet bili sve. čisti Srblji iz gore spomenuti predjela negdašnje carevine srbske.

Svemu srbskomu narodu: toti Comunitati Graeci Ritus et Nationis Rascianorum per Graeciam, Bulgariam, Rasciam, Hercegovinam, Dalmatiam, Podgoriam, Jenopoliam, caeteraque annexa loca, javljaju i oglašuju rimski imperatori i kraljevi ungarske od godine 1691 i dalje, kakve privilegije i povlastice udieljuju oni cielome srbskom narodu u monarhiji za prevelike zasluge njegove. Ove su privilegije obšte dobro svega naroda srbskog, i koliko je kad prava narodnoga na temelju njiovom u životu bilo, u tome su sa ostalom braćom svojom učastvovali i svi Srblji hrvatske granice, kao na primjer u svima obštim saborima srbskoga naroda, i u svakom izboru mitropolita, koji je neko vrieme i politična glava naroda bio; koje zajista ne bi bilo tako, da je žitelstvo Krajine hrvatske čisto hrvatski narod.

Razlika ova naroda srbskog, koji u Krajini živi, i naroda hrvatskoga, vidi se i odtuda, što se i sami ovi narodi medju sobom imenom razlikuju. Tako Srblji zovu Hrvate Kranjcima, a Hrvati zvali su jost iz oni stari vremena Srblje Vlasima, i zovu jih i danas tako. Šta više ovo je neprirodno ime zadržalo se je i u zakonima i javnim poveljama oni vremena, iz kojih znamo za privilegija Valahorum, t. j. Serborum Croatiae.

Ja neznam bili bilo nužde kakve jošt dalje razlagati, da narodna imena „Srbski“ i „Hrvatski“ nisu identična, i da žitelstvo Krajine hrvatske nije čisto hrvatsko, nego baš srbsko sa vrlo malim, i mnogo kašnje postavšim izjatijem, nego je srbski narod čestitošću i ratobornošću svojom Krajini hrvatskoj temelj položio.

Kad pominjem razliku ovu, nečinim to za cielo za to, da ove narode jednog od drugoga odtudjujem, Bože me sačuvaj, nego za to, da jih baš time u prijateljskom otnošenju utvrdim, kao braću, koja se svaka posebice sa vrlina i čestitosti svoje braće diče i ponose, koja jedan drugom svoga ničega ne nameću, nego ime i druge svetinje u svoje braće, kao svoje sobstvene ljube i počituju, i od svega srca sažaljevaju one neprilike, koje smo u posljednja vremena opazili medju Poljacima i Rutenima.

Pored sve one bratinske ljubavi i iskrenog otnošenja, u kome valja da stoje oba ova naroda na jugu slavenskom, Hrvatima bi sigurno žao bilo, kad bi Srblji njima svoje ime nametali i time nji od njihove istorije i porekla cicpali: isto tako nemogu se braća Hrvati nimalo čuditi, što bi Srbljima jako na žao pasti moralo, kad bi vidili, da im Hrvati njihovo ime nametuti smjeraju.

Srbskome narodu već se i time čini velika nepravda, što se Srem i varadinska regimenta protivu svakoga prava i istorije oglašuju navalice za sastavne djelove od Hrvatske i Slavonije; ali ova je nepravda sujetna; isto tako i ovaka težnja hrvatiziranja bila bi za Srblje istina vrlo nemila, ali opet sujetna sa svim; jer Srblji imena svoga, koje ima svoju istoriju u svietu i u slavenstvu, ni za čije ime promienuti neće, ni za ljubav Ilirstva ni Jugoslavenstva ni hrvatstva, baš da bi im se to silom i nametnuti hotjelo; isto tako, kao što ni svoga narodnoga karaktera, svoji narodni običajeva, svoji istorični spomena, i svoje poreklene sviesti nisu ostavili, makar su gdjekoji od nji na silu iz njedra pravoslavne crkve, u koju idu svi ostali Srblji, iščupani i pounijaćeni.

Ja u ime cielog srbskog naroda i u korist obštega otečestva jednog i drugog naroda visokoslavni sabor najučtivije molim, da podobnim tendencioznim izražaima, kao što je onaj, gospodina velikoga župana od Kukuljević, u napredak mjesta nedaje, i neprima jih; i u isto vrieme toržestveno se ogradjujem protivu svake nepravde hegemoničnog teženja jednoga plemena narodnoga nad drugim, a osobito protivu toga, ako bi se srbsko žitelstvo hrvatske Krajine, za hrvatski narod, zbilja saborno oglasiti i kao takovi možda traktirati namjeravalo; jerbo će u takovom slučaju srdski narod, koi stoji u najčvršćoj svezi jedne vjere, jednog jezika, jedne narodnosti i običaja, jedne istorije i jedne pismenice, s pomoću takovi sposoba, koja mu daje Bog, istorija njegova i njegovo pravo, prinudjena se naći, povući drugu ogradu takovu, od svačijeg nasrtanja, i svačije narodno-političke hegemonije koje ograde neće za cielo biti kadar probiti ni srušiti nikaka napor ni obmana, ma mu se s one strane bog zna kakve inštitucije i sloboštine obećavale, davale i obezbedjavale.

Ali ja se pouzdano nadam; da do toga neće doći, da će visoko-slavni sabor ovaj akt moj uvažiti, s kojim ja blagopospješan razvitak stanja hrvatske samo utvrditi želim, kao one zemlje, koja je i moje otečestvo, koje ja ljubim, i zaista od svega srca svako mu dobro želim, i ne bi želio doživiti, da se uskoleba žalostnim trvenjem hrvatskog i srbskog naroda, koje bi sljedovalo za pojavljenjem izvjestnog negemoničnog teženja jednoga plemena nad drugim.

Kad je ovima narodima sudjeno, da tamo za jedno živu; valja da živu u ljubavi i prijateljstvu, i da svetinje narodne jedan u drugoga jednako ljube i poštuju, da nebi njihovom razdoru treći poradavao se, i odtuda svoju hasnu brao.

Srbski narod, u kojega ime ja sam prinudjen bio gornji protest položiti, nadao se je i nada se i sada jednako, da braća njegova Hrvati pri državopravnom preobraženju otečestva neće dirati ni u ime, ni u narodnost Srbalja tamošnji, i on živi u tome lepom uvjerenju, da će visoko-slavni sabor najbolje i najiskrenije znati i htjeti uvažiti ovo postojanstvo, s kojim se on tako drži svoje najveće svetinje narodne; jerbo i ova braća njegova svoje svetinje narodne od svakoga tudjeg nasrtanja sa pohvalnom revnošću i odvažnošću zastupaju i brane, koje im Srblji zaista sa svakom srdačnom radošću i veseljem preko mene patrijarha svoga čestitaju, i žele im uspjeh najbolji.

U Karlovcima sriemskim, dne, 1. svibnla, 1861.

Josip Rajačić patrijarh.

Ivan Kukuljević. Svjetli bane, gospodo zastupnici naroda! Kad sam ja 29. travnja na ovom saboru progovorio za vojničku Krajinu, da bude po starom pravu na našem saboru

Digitized by Google

zastupana, medju ostalim naveo sam i to, da je ova naša zemlja kraljevine i krune naše naseljena čistim narodom našim, kao što će se o tom svaki osvjedočiti, kad pročita „Pozor“ br. 103. Proti tomu izrazu izopačenom, (neznam tko ga je preuzv. g. patriarhu javio, i neznam da li koje novine, il koj izvjestitelj,) podiže se sada preuzv. g. patriarh, i sasvim drugačije tumači rieči moje, dapače to navodi, da je čitavi ovaj izraz, premda svi znamo, da o tom niti najmanje opazke ne bijaše. Dapače preuzv. g. patriarh osniva uprav na ovaj izraz svoj prosvjed, i tvrdi, da u granici našoj hrvatskoj, hrvatskog žiteljstva neima, nego samo srbsko. Kad sam ja izraz ovaj upotriebio, da u granici živi narod naš, mislim, da nisam pogriešio niti proti historiji, niti etnografiji, niti jezikoslovju, niti proti dogmi i koje vjere, nego prosto sam sliedio izraz, kojeg upotrebuje naš narod, budi srbski budi hrvatski, od St. Andreje i od Pešte do Crnogore i Carigrada, jer svaki zna, koliko putah i kako često naš narod izbjegava ova imena, te se zove našim, a svoj jezik zove naškim.

Nu buduć, da preuzv. g. patriarh na krivom temelju osniva krivu prem da veoma dugačku tužbu i razpravu svoju, i buduć da preuzv. g. patriarh u svojoj karlovačkoj patriaršiji neima možebiti onih dokazah, iz kojih bi se o svojih krivih historičko-filologičko-etnografičkih pojmovih osvjedočiti i obaviestiti mogao, to će mi visoki sabor dopustiti, da na ovu razpravu preuzv. g. patriarha, premda kao znanstvena na sabor nespada na kratko odgovim, jer se tiče česti našega naroda, imena domovine i cjelokupnosti naše.

Preuzv. g. patriarh kaže prije svega, da kao što u Ugarskoj tako i u Hrvatskoj ima više narodah, a napose da u Hrvatskoj ima dva naroda, srbskog i hrvatskog. Ja moram izkreno kazati, da za taj tobožnji faktum do danas znao nisam, jer svi etnografi, koji su u Austriji išta pisali, spominjaju upravo zemlju hrvatsku, kao jedinu u Austriji, gdje jedan čisti narod prebiva. U jedno moram priznati, da ja pojam jednog naroda po načelu svih učenih ljudih u cielom svietu smatram u konglomeratu ili kolektivnom broju, onih ljudih, plemenah, porodicah i pukah, koji jednim te istim jezikom govore. Mi svi koji poznamo granicu hrvatsku, znamo, da se u granici isti jezik, koj i u svih ostalih čestih stare i prave Hrvatske, govori, i da naš narod ovaj jezik upravo hrvatskim zove. Znamo i to, da taj jezik, kojega hrvatskim zovemo, braća Srbljи sa svim pravom srbskim naziraju, ali uprav zato ne usudjuju se učeni ljudi nazivati Srblje i Hrvate, da su dva naroda jednog jezika, plemena, te istih običajah, prem da nose dva imena, koja više historiji pripadaju, i prem da su žitelji različitih pokrajinah. Jezik, o kojem preuzv. g. patriarh spominja, kojega narod okolo Okića u Turovompolju, Zagorju i t. d. govori, nije upravo čisti hrvatski, nego, kako svi jezikoslovci znadu, smjesa hrvatskog i slovenskog, ili ako hoćemo kranjskoga, isto tako, kao što u Srbiji ima pomiešanog nariečja srbskog sa bugarskim.

Neznam dakle, kojom logikom preuzv. g. patriarh upravo ovaj najmanje hrvatski jezik i narod samo čistim hrvatskim jezikom i narodom zove, dočim sav naš narod, osobito u našoj hrvatskoj Krajini srbskim te u svakom smislu pripisuje narodu srbskomu. Što više preuzv. g. patriarh ide u svojih historičkih i filologičkih iztraživanjih i dokazih još dalje, te hoće da dokaže, da u našoj Krajini jur u svom početku nije bilo drugoga naroda, nego čisto ili ovejano srbstvo. Učeni ljudi, a možebiti i prosti narod zna, da je zemlja, koja se Krajinom zove, odkad su se Hrvati ovamo naselili, uvjek hrvatskim narodom napučena. To svjedoče svi historici, to svjedoči jezik, to svjedoče svi pismeni spomenici, to svjedoči čitava prošastnost, to svjedoči svaki čovjek bio prost bio učen. Znamo, da je u starih hrvatskih županijah, koje su sada u regimente preustrojene, u ličkoj, krbavskoj, senjskoj, vinodolskoj, slunjskoj i t. d. i u mnogih ostalih, od pamtivieka čisti hrvatski narod stanovao obojeg vjeroizpoviedanje, tako iztočnog kao zapadnog, jer neće nitko tajiti, koj je našu prošlost proučio, i koj pozna našu historiju crkvenu, da je narod hrvatski kao i danas osobitom stranom privržen iztočnoj crkvi, i da smo isto tako vladare imali iste vjere; da su u kašnije vrieme, pod Emerikom, Andrijom II., Karlom Robertom, Ludovikom, Sigismundum, Matijom, I. upravo od strane vlade ovi sljedbenici iztočne vjere proganjani, kao i od rimskog dvora, a ne od naroda, i da su iz zemlje ćerani bili, to je istina ali tomu nije u narodu krivnja.

U 15, 16 i 17 vieku, kao što preuzv. g. patriarh dobro primećuje, naselile su se istinabog u našu Hrvatsku zemlju opet porodice, stranom koje su se izselile odprije iz Hrvatske a stranom što su proćerane od turskih navalah iz susjednih zemaljah. Ove porodice došle su, kao što preuz. g. patriarh priznaje, većom stranom iz Bosne, i turske Hrvatske, kao što su i Gomirci, kako preuzv. g. patriarh prizna, upravo iz Turske hrvatske došli. Nitko neće dvoumiti, da su u Turskoj hrvatskoj Hrvati živili. Gomirci našli su gostoljubnost kod naših slavnih Frankopanah, dobili su privilegija, osiguran život, dobili su zemlje, koje i dan danas posjeduju. Ove je nove naseljenike nazvao naš narod Uskocima i Uzbegima, a one koji su iztočne viere zvao je od pamtivieka, Vlasima, kao što ih Turci i katolici u Bosni zovu. Srbljи dolazili su iz nove i stare Srbije i u dolnju Slavoniju i Ugarsku, ali ne u Hrvatsku i to pod Crnojevićem i Brankovićem. Srbljima u Hrvatskoj kraljevini kao političkomu narodu neima uspomene, ni pismena traga, niti u zakonu ijednom, niti u historiji kritičnoj; ako je pako koja srbska porodica ovdje se i naselila, to je naravski, da se je kroz nekoliko viekovah mogla i morala pohrvatiti, kao što bi i svaka hrvatska porodica u Srbiji morala se posrbiti, jer jezika i naroda neima preinačiti, nego samo ime poprimiti nove svoje domovine, od koje sva sreća i blagostanje svakoga zavisi (živio.) Čudim se dakle, kad preuzv. g. potriarh kao hrvatski naš zemljak, kao sin ponositog našeg Brinja, u kojem sam i ja srieću imao biti, i gdje čisti narod hrvatski prebiva i hrvatskim jezikom govori, kad upravo ovaj gospodin, kojemu nitko za zlo uzeti neće, da on Srblje radi svoje svete vjere brani i štiti, da ovoj gospodin, od ovdje sakupljenog, sabora zahtieva, da mi kao narod zaboravimo na svoju hrvatsku domovinu, da zatajimo čestno ime naše hrvatsko, da zabacimo svu našu prošlost, te da se izdamo makar i najbližjoj braći. Mi ljubimo našu braću Srblje kao braću i kao jedan narod s nami. Mi negledamo na to, ako koj pojedini srbski pisac nas napaduje, i ako naš jezik, naše zemlje, naše duševne proizvode srbskimi zove, mi ne gledamo na to, jer smo osvjedočeni, da samo iz sloge Hrvatah i Srbaljah proizteći može sreća i blagostanje čitavoga našega naroda na jugu. Ni štujemo, kao što smo uvjek štovali tako dobro one, koji su zapadne, kao i one koji su iztočne vjere, i želimo braniti ove dve svetinje naroda našega jednakom silom, jednakom vatrom, kao što i sve što se vjere i gradjanskih pravah tiče. Mi niti smo bili, niti hoćemo biti proti Srbljem, dapače pripravni smo, za obćenitu ideu, za obćenitu svrhu svih jugoslavenskih plemenah žrtvovati posebnu korist, te isto posebnu narodno ime, što smo pred njekoliko godinah bielodana zasvjedočili. Ali neka nitko od nas ne traži, da mi

Digitized by Google

poradi koristi pojedinih ljudih ili plemenah, poradi kojekakovih težnjah i opasnih namjerah i najmanje parče svoga narodnoga blaga, kamo li častno naše ime, i neka nitko ne misli, da ćemo ga podupirati kleto sjeme nesloge u narodu utemeljiti i učvrstiti i da mi za takove težnje žrtvovali budemo dio zemlje naše hrvatske, hrvatske Krajine junačke. (Živio!)

To neka nitko ne zahtieva od nas. Ovo govorim pako gospodi sveštenikom, ako misli tkogod od crkvenjakah da ima kao takov budi kakovu namišljenu političnu vlast, nad budi kojom stranom zemlje i naroda našega, da smo mi pripravni sa svom silom ovu vlast odbiti i utamaniti, (živio) jerbo mi živimo u 19. vieku prosvjećenom, a ne u sriednjem tamnom, u ovom našem vieku, u kojem svaki izobražen čovjek zna, kakva je to nesreća za narod, kojega politiku ravnaju, pojedine kaste ili pojedini representanti koje kakovih teorijah, i dogmah — jer oni ljudi, koji samo po dogmah, koji samo po teorijah narod vôde, oni ga i upropaste, a nikada ga neće dovesti do velikih i uznešenih ideah i do sovršenja. Toliko sam htio odgovoriti preuzv. g. patriarhu na njegova razmatranja.

Što se samog pisma tiče, budući da je to filologičko-historička razprava, i na znanstveno polje a ne na ovo zakonotvorno tielo spada, predlažem, da se to pismo preda onomu odboru, koj ima izraditi ustrojenje buduće naše jugoslavenske akademije znanostih, i da se unapred zamoli akademija, da pismo našega veoma cienjenog i visoko poštovanog zemljaka prije svega u znanstveni pretres uzme, i da se razlozi kriepkimi poduprt znanstveni odgovor preuzv. g. patrijarhu čim prie pošlje.

Biskup Jovanović. Milo mi je bilo čuti, gdi presvetli gospodin Kukuljević veliki župan zagrebačke županije veli, da on u predjašnjem svom govoru o vojničkoj Krajini nije rekao, da je ona naseljena čistim Hrvatskim narodom, nego da je rekao, čistim našim narodom. Odovud sam nadao se, da će poštovani gospodin govornik izvesti, da on pod imenom našim razumeva i srbski narod, i po tome da će jasno priznati, da u Hrvatskoj pored Hrvatskog naroda ima i Srbskog; ali nisam bio srećan čuti takvo objasnjenje. Ovde bi, što se tiče onog izraza gospodina Kukuljevića, da sav narod bilo srbski bilo Hrvatski o svome jeziku veli da govori naški, mimogredno imao primjetiti, da taj izraz više upotrebljuju posljedovatelji zapadne crkve, a dolnji Srblji da će u mjesto toga reći srbski i mjesto naškim jezikom — srbskim jezikom.

Koje ova okolnost, što se taj izraz da u Hrvatskoj ima srbskog naroda izbegava, koje što je pre njekoliko godina u ovdašnjim narodnim novinama pisano, da srba nigdi i nema; koje što su ovi dana kako čujem opet neke druge novine pisale, da nema Hrvatskog naroda; sve velim ovo ne vodi k nuždnom sporazumlenju i sreći oba ova naroda.

Ja istina nisam čuo u ovom saboru takva javna glasa, kao da u Hrvatskoj nema srbskog naroda, ali sam privatno od velevažni osoba mogao razumjeti ovakva razlaganja, da je po drevnim dokumentima u ostarija vremena ciela Hrvatska bila naseljena samo Hrvatskim narodom, da je taj celi narod prinadležao pravoslavnoj istočnoj crkvi, da je poslje jedna čast njegova od te crkve odstupila i zapadnoj se sajedinila, a ona druga čast, staroj svojoj crkvi vjerna ostavša, da je gonjena budući morala ove predjele ostavljati i u obližnje prelaziti, pa docnie da su ti isti Hrvati istočne crkve vraćali se u Hrvatsku i poseli ovde neka opustošena mjesta, kao što ovo posliednje i gospodin Kukuljević u svom slovu navodi, veleći da su srblji samo doljnje predjele poseli bili.

Nije ovdje mjesto upuštati se u ispitivanje ovi dogadjaja iz stari vremena, niti ću ja otuda uzimati dokaze da u Hrvatskoj ima i srbskog naroda, no ja ću pozvati se u tome na pozdnija i na najnovija vremena, na privilegie naroda srbskog u ovim krajevima, i na svest samog odašnjeg naroda.

Poznato je, da je ovdje bilo Srba jošte u petnajstom vieku. U to su doba naselili se mnogi Srblji iz Bosne i Makedonie u generalatu varaždinskom i tu su sazidali monastir Marču. Poslje su ovi predjeli, generalat varaždinski i karlstadski, napadanjem Turaka bili opustošeni i postali prava pustinja, tako nazvana desertum primum et desertum secundum. Ta su deserta u tečaju 16. stoleća naselili Srbi iz Bosne i Srbije, obnovilisu porušeni monastir Marču, i dobili su od razni vladatelja austriski osobita privilegija, koima je osigurano njima njiovo zemljište i dano im osobito vojeno poglavarstvo, a poslje i osobito zemaljsko ustrojstvo, po kome su bili administrirani od voenog sovjeta u Gracu i dvorske kancelarije u Beču, neodvisno od Hrvatske i Ugarske. Sve ove privilegije izdane su na ime naroda Valahinskog, privilegija Valachorum, protivu kojih privilegija poslje su toliki zakoni Ugarski donešeni, veleći: Privilegija et Statuta Valachorum cassantur.

Sad ko su to Valachi? To je ne dvoumno, da je dvor naš tim imenom Valachi kao i drugim Rasciani i Iliri nazivao narod srbski. Da su ti naseljenici bili prvobitni Hrvati, koi su vratili se u svoju postojbinu, kao što to gospodin Kukuljević tvrdi, oni bi kazali da su Hrvati, i vlada bi ih za takve držala, pa im i privilegija dala kao Croatis a ne kao Valachis.

Čuo sam takodjer privatno neke govoriti, da se pod imenem Vlaha razumevaju Talijani. No to se ne može odneti na ovaj slučaj. Jer odkud Talijani istočne crkve, koje su crkve posljedovatelji bili, i danas jesu svi oni naseljenici Srblji u Hrvatskoj.

Ali i najnovija javna državna akta nazivaju sve (?) posljedovatelje istočne crkve slavenskog kolena Srbima. Tako najnovji dekret, kojim se dozvoljava kongres Srba vojvodski za obezbedjenje svoga jezika, svoje narodnosti i svoji eksempcija navodi izrekom, da taj izjavni sastav kongresa neće služiti na predosudjenje ostalom Srbskom narodu u celoj carevini, koj će sav po svima krajevima u nadležnim svojima djelima na sabor svoj dolaziti. A svakome je poznato, da su oni to bar u jednom slučaju svagda i činili. Ako drugi prava, koja bi po privilegiama cara Leopolda i drugi vladatelja iz carskog austriskog doma narodu Srbskom dana nisu dosad uživali, bar su to jedno pravo svagda upražnjavali, što su sebi mitropolita, respective patriarcha, birali i pod jednom upravom školskom stajali. Tu ti je pri kongresima za biranje mitropolita bilo deputiraca i iz Hrvatske i Slavonije, i koje kad posumnjao to ili izrekao, da ti svi deputirci nisu Srblji i kao takvi da njim onda predstavljeni; oni su se sami za takve držali, i svet ih je za takve držao i danas ih drži.

A najposlje ta je sviju Slavjana istočne crkve u Austriskoj carevini svest i ubedjenje, da su oni Srblji. Ako se oni, koji žive u Hrvatskoj, po ovoj zemlji i mogu zvati Hrvaćani, oni su zato opet plemenom Srblji. Ja sam Srbin, a ima nas u ovom saboru i više Srba, i ja sam uvjeren, da se ni jedan neće postiditi svoga plemena, niti ga zatajivati, no da će, ako je potrebno, svi ustati sa svoji mjesta i time istinu moji reči javno posvjedočiti. (Dižu se mnogi.)

Pri tako jasnim dokazima da ima naroda srbskog u Hrvatskoj, osobito pri ovakoj svesti ovog naroda srbskog,

Digitized by Google

ne treba tu nikakvi znanstveni iztraživanja, niti je to u svome redu, upućivati pismo svetog patriarcha na odbor za Jugoslavensku akademiju odredjeni. To bi ne samo za njega, kao muža za narod svoj i za cielu monarhiju mnogozaslužen bila uvreda, no bila bi uvreda i za celi narod srbski, ne samo u Hrvatskoj nego i u celoj monarhiji austriskoj i izvan nje živeći, kad bi se časti njegovoj, obitavajućoj u trojednoj kraljevini, srbsko poreklo i ime odricalo.

I na što bi to vodilo, nego da se ona lepa sveza, uzajemna ljubov i sloga, koju sam ja medju Srbima i Hrvatima u mojoj Eparhiji primjetio, razslabi i uzmuti, koje nebi nikakvom dobru vodilo, no i jednoj bi i drugoj strani samo škoditi moglo, od čega treba naročito zato pozvani da narod svoj čuvaju i predohranjavaju.

Zato ja predlažem, da visoki sabor, kao što nije dosad bitnost naroda srbskog u trojednoj kraljevini poricao, povodom onog pisma patriaršeskog sada jasno izreče, da u kraljevini Hrvatskoj pored hrvatskog naroda doista i srbskog naroda ima, pa da se u tome smislu gospodinu patriarchu odgovori, kako bi se time i on i sav posvuda narod Srbski uspokojio.

Stjepan **Kragujević**. Ja što se tiče ovog predmeta, sa svim se slažem sa presvietlim gosp. biskupom karlstadtskim graja: Karlovačkim, karlovačkim. U ostalom, budući da držim da je to životni predmet jednog naroda; predmet vrlo važan i takovi, koi, ako se kao što pravda iziskuje nerješi, vesma zle posljedice imati može: toga radi želeći da se mir, ljubav bratska i sloga, koja je medju narodom srbskim i horvatskim u trojednoj kraljevini dosad vladala, i u buduće nevredima sadrži; nisam tog mnjenja, da se, tek što je protestacija svetog patriarcha pročitana, već u današnjoj sjednici, gdi se tolika razdraženost duhova pojavljuje, preko istog štap prekine; no želim, da se na taj konac, jedan posebni odbor od hoc otredi, koj bi se predbježno mirnim duhom o tom posavjetovao, kako bi se sve ono, što bi u ovom delikatnom predmetu, jednokrvnoj braći povoda k nedalo, ostraniti moglo, i koj bi po tom resultat savješćanja porazumlenju svog na riešenje vis. saboru ovom podnieti ima.

Preuzv. g. **ban**. Primate li ovaj predlog?

(Mrmljanje.)

Ivan Prkovac. Ja sam toga mnienja, da dočim je ovo znanstvena stvar, da se može samo na znanstvenom polju riešiti.

Aurel Kušević. Ja sam toga mnienja, da se izpuni želja g. biskupa Kragujevića i odgovor na dopis presv. g. Patriarcha po odboru ad hoc čim prije izradi; jerbo sporazumljenje medju narodom srbskim i saborom trojedne kraljevine svakom poštenom čovjeku na srcu ležati mora; da u trojednoj kraljevini srbskog naroda imade, to nitko tajiti nemože i to od učenoga razglabanja znanstvenog družtva nezavisi.

Nakon prepiranja bi ovaj predmet upućen na odbor za jugoslavensku akademiju i njemu pridana njeka gospoda iztočne crkve najme g. episkop Joanović, episk. Kragujević, g. Petrović, g. Lončarević i Bogović.

Tomislav **Cuculić**. Čita predlog osrednjeg odboru u pogledu kraljevskih propozicijah:

Visoki sabore!

Dne 5. lipnja je započeto, a dne 6, 7. i 10. lipnja g. t. je nastavljeno i ka koncu privedeno viećanje osrednjeg odbora o drugoj točki I. dnevnog reda od 27. travnja 1861.

Izvješćivanje o tom je povjereno gospodi Tomislavu Cuculiću, Dragutinu barunu Kušlanu, Ivanu Vončini i Vinku Pacelu po točkah ovoga izvješća, kako sliede:

Viećanje pako se tica kraljevskih predlogah i to:

1. Od 26. veljače 1861 što no glasi:
   za uvod bana,
   za izbor vrhovnog kapetana,
   za ustanovljenje odnošenja trojedne kraljevine naprama kraljevini ugarskoj,
   za izbor i odpravljenje zastupnikah trojedne kraljevine u Budim, što bi kod kraljevskog pomazanja i svečanog krunisanja Njegovog Veličanstva Franje Josipa I. i izručenja kraljevske inauguralne diplome dne 2. travnja g. t. prisutni bili, i napokon
   za pretresanje pitanja i podnešenje uspjeha o tom, kako da se u sporazumljenju sa dalmatinskimi izaslanici sjedini Dalmacija sa Hrvatskom i Slavonijom.
2. Od 14. ožujka 1 61 br. 209, kojim Njegovo posvećeno Veličanstvo premilostivi vladar naš saboru trojedne kraljevine javlja, da je ustrojiti i umjestiti dostojao kraljevsko namjestničko vieće u Zagrebu za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju radi uprave političko-ekonomičkih zemaljskih poslovah.
3. Od 27. ožujka 1861 br. 258, kojim se saboru trojedne kraljevine po Njegovom Veličanstvu takodjer na znanje daje, da je ono banski stol za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu ustrojiti, i poslove mu višjeg ubarialnog suda k onim, što je dosele kao c. kr. banski stol obavljao, do budućeg njegovog ustavnog preustojenja pridieliti dostojalo, i napokon
4. od 12. ožujka 1861 br. 201, za izbor devetorice sposobnih i miroljubivih zastupnikah na carstveno vieće u Beć za 29. travnja g. t. i.
   za podnos učinjenih zaključakah radi najvišeg kraljevskog potvrdjenja o tom, kako da se biraju i pošiljaju u napried zastupnici trojedne kraljevine na rečeno carstveno vieće.

U prvom kraljevskom predlogu navedeno je, da je Njegovo apoštolsko Veličanstvo jedino na temelju zakonskog članka 58. od god. 179⅞ odrediti dostojalo, da se hrvatsko-slavonski sabor sazove.

Obzirom na odpis blage uspomene kralja Maximiliana od 29. studenoga 1567 na sabor trojedne kraljevine (Jura pars. II. vol. I. st. 40—48) po kojem kraljevskom odpisu slobodno jest banu trojedne kraljevine, kadgod uztreba, a ne kad se vidi Njeg. Veličanstvu kralju, sazvati sabor trojedne kraljevine, to scieni odbor:

da se sabor ovaj proti prediduću nezakonitoj predmnjevi svečano ogradi.

Druga okolnost, koja je poslujući osrednji odbor vele pozornim učinila, jest, što se u početku prvog kraljevskog predloga one rieči: „pošto smo ustavne inštitucije naših kraljevinah Hrvatske i Slavonije opet u život priveli“ kao gola rieč i puka obsjena nalaze, jer još ni dan danas u domovini našoj ustavu ni traga neima, buduć se ona još uvjek naredbami i patenti, a ne ustavnim zakonom upravlja.

(Prepirke glede formulacija.)

Tomislav **Cuculić**. Čita glede Dalmacije:

U pogledu pako Dalmacije dirnu poslujući osrednji odbor to, da, premda što se Nj. Veličanstvo samo služi diplomatičnim izrazom: kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u drugom i trećem kraljevskom predlogu; tomu ipak

Digitized by Google

izrazu u prvom i četvrtom gornjem kraljevskom predlogu traga nije, gdje bi upravo trebalo radi važnosti istih predlogah, to mnije odbor:

da sabor trojedne kraljevine Nj. Veličanstvo podložničkom smjernostju tamo skolni, da narod dalmatinsko-hrvatsko-slavonski po starodavnih zakonih, što će ih tečajem već ovog sabora ustavnim putem donieti, na ustavnu vlada.

Glede Dalmacije pako i š njom sdružene države dubrovačke i kotora

da sabor svečani prosvjed stavi, što se nije pripustilo saboru trojedne kraljevine o njejem udesu izključivo odlučiti.

Glede svečanog umjestjenja svjetlog bana Josipa baruna Šokčevića scieni odbor:

da se o tom ništa dalje neodredi, buduć je to umjestjenje dne 15. travnja 1861. jurve obavljeno.

Glede izbora prabilježnika za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju:

da polag obstojećeg sada saborskog i političnо-sudstvenog organizma prabilježnika potreba nije, toga radi, da se po saboru ni neizbire.

Ako bi pako nakon ustavnog preustrojstva naše domovine prabilježnika potreba nastala, to da se sadanji njegov izbor na ono doba odgodi.

Glede izbora vrhovnog kapetana za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju odbor mnije:

da se izbor tajnim glasovanjem po saboru trojedne kraljevine po pripadajućem si pravu i starodavnom običaju odmah obavi.

Biskup Strossmayer. Ja nebi ni pošto bio za redakciju osrednjeg odbora, buduć bi se po njoj mogo dati povod mnienju: da bi mi hteli o Dalmaciji štogod ustanoviti bez Dalmacije. O Dalmaciji treba nam osvjedočenje izraziti: da je statut oktroiran za dalmatinski sabor, da je nelojalni upliv birokracije dalmatinske očevidna uvreda naših i dalmatinskih temeljnih pravah osnovanih na državnom ugovoru od godine 1527 i 1712. Po ovih ugovorih ima Dalmacija sveto pravo na onaj isti ustav, koj i mi uživamo, ili bi barem uživati morali.

Naše izjasnjenje tamo smjerat ima: da se Dalmaciji u bitnosti naš ustav dade, te po tom ustavu da se Dalmaciji prilika pruži, mnienje svoje o sdruženju sa Hrvatskom i Slavonijom izreći. Tada će se viditi, što Dalmacija u istini želi, što li neželi?

Ovako pako sve što je učinjeno, učinjeno je po volji i želji vlade i birokracije, koja temeljna naša prava vriedja, a poleg tog i rieč kraljevsku, koja bi sveta biti imala, osujećuje. Izraz naš ima bit prosvjed proti onom svemu, što je spletkarenjem vlade i birokracije učinjeno, da prava volja i želja Dalmacije o sdruženju prosto i slobodno se izraziti nije mogla.

Tomislav Cuculić. Kad je osrednji odbor to predložio, imao je pred očima, da je Dalmacija cjeloviti dio trojedne kraljevine, sljedovatelno, da bi odmah bili morali u Dalmaciji izabrani biti poslanici za sabor trojedne kraljevine, da ovdje o svom udesu neposredno s nami odluče, i s nami skupa uzajemnu buduću narodnu sreću utemelje, — što to pako dopušćeno nije, upravo to je uzrok, zašto nije Dalmacija uz Hrvatsku i Slavoniju prionula, nego su imali već prije svoj dalmatinski sabor držati, i da su imali na tom saboru izabrati poslanike za ovaj sabor, jeste protivno cjelovitosti i zajedinstvu trojedne kraljevine, da se spletke razdora tim lasnije izvedu.

To je bio razlog, koj je osrednji odbor vodio, da ovaj predlog učini, da se najme u tomu svečani prosvjed stavi, što saboru trojedne kraljevine, gdje bi poslanici iz Dalmacije poput Hrvatske i Slavonije reprezentirani biti morali, dopušćeno ne bi, da on samcat o svom udesu odluči.

Biskup Strossmayer. Ovaj predlog slaže se sa mojim.

Neka se svaka sumnja odstrani, zato je potrebno, da se ova misao izreče, i namjera cielog sabora jest čista kao zrcalo, da se desno i lievo nemože ništa progovoriti.

Mirko **Horvat.** Ja se neslažem sa predlogom g. biskupa, glede one točke, sto nije izpunjena rieč kralja.

Ja mislim, da usljed naših pravah imamo pravo na Dalmaciju.

Biskup Strossmayer. Ova u bitnosti nije druga smisao.

Mi se provociramo na dva ugovora; gdje se narod na ugovore poziva, poziva se na prava, ali mi moramo ono kazati, što je kralj naš kazao.

Ja mislim, da se može i kazati, da carska rieč nije imala uspjeha, da se je na ovu carsku rieč blato bacilo i pljuvalo.

Maksimilian **Prica.** Što se tiče ovog predloga glede prabilježnika, to ja nmijem, da ovaj nije potreban, ako uzmemo obzir budi na političko, budi na sudbeno ustrojstvo ovog sabora, i na onaj djelokrug, koj je saboru pripadao.

Ja sam zato, da od toga odustanemo.

Pošto pako ovom saboru pripada to pravo prabilježnika izabrati; zato bi hotio, da si to pravo pridržimo, ako to i sada nebi hotjeli uporabiti; zato želim, da si pridržimo pravo, ako bi se poslje potreba pokazala, prabilježnika izabrati.

Preuzv. g. **ban.** Primate?

(U obće: primamo redakcija.)

(Zato bi izabran preuzv. g. ban za vrhovnog kapitana gromovitim živio:)

Preuzv. g. **ban.** Gospodo zastupnici naroda, mila braćo!

Neimam riečih, s kojimi na ovom sjajnom dokazu vašeg povjerenja zahvalnost iz srca moga dovoljno izraziti mogu, zato gospodo i braćo! izvolite kratki izjav mojeg čuvstva uvjereni primiti, da ću ja vjernost, koju sam prisegom mojom premilostivnom kralju i milomu narodu dao, sveto i neoborivo vazda čuvati i braniti, te u svih odnošajih života moga ništa u grudih toplije i nježnije gojiti, nego ljubav prama miloj domovini, i da ću za istu sve moje sile, i isti život, ako uztreba, žrtvovati.

U ostalom gospodo! pridržavam si pravo, za koj dan podbana i podkapetana naimenovati.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Dvadeset i prva saborska sjednica dne 17. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadesetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držnoj u Zagrebu dne petnaestog lipnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljedne sjednice od 12. t. m. posvema odobren.

Zatim priobći preuzvišeni g. ban povodom interpelacije u posljednoj sjednici na njega upravljene prispjeli mu od ovdašnjega financijalnoga zemaljskoga ravnatelja g. Polaka dopis, kojim isti razjašnjuje smisao naredbe na područne mu organe, koji bi podnosili izvješća o svih pokretih pučkih u obće, a tako i o svih odporih upravljenih proti naredbam javnih, a osobito financijalnih oblastih, štono se sbivaju u ovoj zemlji, i o pojavu i pokretu mnienja pučkoga u obsegu ovih kraljevinah.

Tim povodom bude na predlog zastupnika Gustava Kneževića odlučeno:

Uvažavajući, da su ovakove naredbe odporne ustavnome i javnome poredku ovih kraljevinah, pozvati preuzv. g. bana kao predsjednika vrhovnoga političnо-upravnoga organa ovih kraljevinah, da po dužnosti, koja mu nadleži po zakonu i po položenoj prisjegi, kao posrednik izhodi u Nj. Veličanstva da se ona ustavnome poredku ovih kraljevinah odporna naredba financijalne uprave dokine, te isto tako namjestničtvo kao najvišju ustavnu upravnu zemaljsku oblast pozvati, da u buduće prema dužnosti svojoj svako proglašivanje neustavnih naredbah predupredi.

Izza toga budu oglašeni prispjeli medjutim podnesci, predlozi i prošnje i to:

1. Očitovanje zastupnika Eduarda Vrbančića od 14. t. m. kojim se on odriče poslaničtva kao zastupnik za kotar severinski.

Odlučeno: uzeti na znanje ovu odreku, i odrediti svojim putom izbor novoga zastupnika za kotar severinski.

2. Dopis poglavarstva grada Zagreba od 9. lipnja 1861 br. 2548 kojim se isto poglavarstvo pritužuje proti vojničkim ovrham nametnutim žiteljstu istoga grada poradi zaostatakah poreznih.

3. Dopis skupštine županije virovitičke od 1. lipnja 1861 na br. 514, kojim ista skupština pomoć traži proti namienjenome financijalnih organih pobiranju poreznih zaostatakah putem vojničke svrhe.

Pošto je sabor u posljednjoj sjednici svojoj zaključio: potražiti pomoć proti nasilnome pobiranju poreznih zaostatakah u ovih kraljevinah u obće u Nj. Veličanstva putem osobite predstavke, smatra dopise od 2. i 3. time kao zasad riešene.

4. Predlog zastupnika Franje Kuhara o tom: da se barem unutar granicah trojedne kraljevine primaju i odpravljaju brzojavne viesti službene i privatne na narodnom jeziku i da se kod ovozemnih brzojavnih uredah namjeste sinovi ove domovine, i u obće ljudi vješti narodnome jeziku.

5. Predlog zastupnika Antuna Cuculića o tom: da se u pogledu šumah u gorskom kotaru županije riečke zavede stanoviti red gospodarski u tu svrhu, da se iste šume uzdrže.

6. Predlog istoga zastupnika o uredjenju odnošajah u pogledu užitka šumah izmedju žiteljah trgovištah Ravnagora, Mrkopalj i Vrbovsko i izmedju dotičnoga komorskoga vlastelstva.

7. Predlog zastupnika Tomislava Cuculića o tom: da bi trgovišta Mrkopalj, Ravnagora i Vrbovsko davali novake za c. kr. vojsku po razmjerju svoga pučanstva kao posebna municipija nezavisno od županijskoga kotara.

8. Predlog zastupnika Nikole Rozgaja o tom: da mjesto „Pristava“ ostane utjelovljeno poveljenome trgovištu Krapina, i da prosto bude od neposrednoga uticanja županijske oblasti.

Ovi predlozi svikolici odpravljeni su na odsjeke.

9. Prošnja zastupnika Ivana Vončine: da se mjesto „Novi“ u Vinodolu na temelju starinske povelje od g. 1480 prizna i proglasi za slobodno trgovište.

Odpravljeno na odbor za prošnje.

10. Prošnja Huge Antolkovića, financijalnoga činovnika u Pragu, da se na svoje prijašnje mjesto u Zagreb premjesti.

Pošto predmet prošnje nespada u područje sabora, ima se povratiti molitelju putem ovdašnjega kraljev. namjestničkog vieća.

11. Prošnja Barbare Graberščak u Zagrebu u Novoj Vesi, da bi mogla ostati, dok bude njezin utok putem sudbenim riešen, na nepokretini svojoj putem ovršnim prodanoj, koju bi sad imala po nalogu sudbenom za tri dana odstupiti kupcu.

Bude čitana interpelacija zastupnika Antuna Jakića upravljena preuzv. g. bana o tom:

Dali je istina da je poručeno dvorskim dikasterijom ovdašnjemu vieću namjestničkome, neka bi se postaralo o tom, da se uklonjeni nadzornici ovozemnih učionicah Jarc i Sladović, koje interpellant označuje kao glavne nosioce priašnje narodnosti našoj pogibeljne sisteme opet namjeste prema svome prijašnjemu zvanju, ili da se za kanonike kapitula Zagrebačkoga višjemu mjestu preporuče.

Digitized by Google

Na to odgovori preuzvišeni g. ban s mjesta: da samo glede Sladovića stigla od dvorskoga dikasterija naredba kojom se priobčuje poziv c. kr. državnoga ministarstva: neka bi se isti Sladović preporučio uzoritome g. Stožerniku Hauliku, da ga ovaj u svoje vrieme predloži za kanonika; kojim povodom nazočni uzoriti g. Stožernik izjavi s svoje strane, da on nit nekani Sladovića predložiti za kononika već stoga, što Sladovića nije svećenik biskupije Zagrebačke i što tako nije stekao u ovoj biskupiji i za nju zaslugah, koje bi ga činile dostojnim preporuke za kanonika.

Bude proglašen posljedak škrutiniuma po posebnom povjerenstvu obavljena o izboru članovah za odbore odredjene za političke i pravosudne poslove. Po tom su izabrani kao članovi.

Odbora za političke poslove:

Janko Gvozdanović, Ivan Kukuljević, Josip Žuvić, Ljudevit Vukotinović, Antun Stojanović, Ivan Vončina, Mirko Horvat, Josip Vranicani, Vladislav Balog, Janko Šviglin, Josip Župčić, Maksim Piškorac, Ivan Perkovac.

Odbora za pravosudne poslove:

Matija Mrazović, Mirko Šuhaj, Maksim Prica, Dragutin Kušlan, Petar Očić, Josip Vuščić, Toma Cuculić, Lavoslav Šram, Jaćim Pavletić, Ljudevit Salopek, Hugo Marinović, Josip Brigljević.

Zatim bude pročitan dopis preuzv. g. Patriarhe Josipa baruna Rajačića dto. 13. svibnja t. g. br. 535, kojim on u ime srbskoga naroda ulaže prosvjed proti tome, što je u ovdašnjoj saborskoj sjednici od 29. travnja t. g. izjavio veliki župan Ivan Kukuljević da je Krajina čisto hrvatska, dočim po mnienju preuzvišenoga g. presjednika ima tamo i naroda srbskoga.

Tim povodom bude na predlog presvietloga g. Stefana Kragujevića vladike Pakračkoga odlučeno:

odpraviti ovaj dopis na posebni odbor sastojeći od članovah odbora znanstvenoga postavljena za akademiju jugoslavensku, i osim tih od saborskih članovah: vladikah Petra Joanovića, Stefana Kragujevića, zastupnikah: Gervazija Petrovića, Prote Dimitrije Lončarevića, Mirka Bogovića, Svetozara Kuševiće i Jovana Živkovića u tu svrhu, da ga ovaj odbor izpita svestrano, i o tom mnienje svoje podnese saboru.

Izza toga se predje na dnevni red, to jest na pretres izvješća osrednjega odbora o kraljevskih odpisah sadržajućih kraljevske predloge.

1. Kraljevskim odpisom od 26. veljače 1861 br. 152 uputjuje se ovaj sabor, da preduzamši svećani uvod bana, i obavivši zakonito izbor prabilježnika, te vrhovnoga kapetana ovih kraljevinah ponajprije:

a) u pretres uzme pitanje o odnošenju ovih kraljevinah naprama kraljevini ugarskoj;

b) da izabere i odpravi zastupnike ovih kraljevinah u Budim k nastajućem krunjenju Njegova Veličanstva za kralja ugarskoga te dalmatinsko-hrv.-slavonskoga;

c) da pitanje glede sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom u sporazumu s izaslanici Dalmatinskimi u pretres uzme.

U pogledu ovoga kraljevskoga odpisa bude po predlogu osrednjega odbora zaključeno:

1. Pošto se u početku ovoga kraljevskoga odpisa napominje, da je Nj. Veličanstvo izvolilo odrediti na temelju članka 58 od god. 1790/1, da se sazove hrv.-slavonski sabor, a pošto je sobzirom na odpis blage uspomene kralja Maximiliana od 29. studena 1567 izdani na sabor trojedne kraljevine slobodno banu ovih kraljevinah, sazvati sabor trojedne kraljevine, kadgodj uztreba, dakle ne samo onda, kad to odredi Nj. Veličanstvo — svečano ograditi se proti domahu navedenih izrazah upitnoga kraljevskoga odpisa u koliko se ovi izrazi osnivlju na predpostavi protivnoj samostalnosti ovih kraljevinah i časti banske.

2. Povodom tim, što su u uvodu istoga kraljevskoga odpisa sadržane rieči, ovako glaseće: pošto smo ustavne institucije naših kraljevinah Hrvatske i Slavonije opet u život priveli a još ni danas u ovih kraljevinah ustav u podpunoj mjeri povraćen nije, povodom tim, što je u pomenutom kraljevskom odpisu u naslovu trojedne kraljevine izostala kraljevina Dalmacija, Nj. Veličanstvo podložničkom smjernošću skloniti na to; da izvoli vladati narodom dalmatinsko-hrv.-slavonskim po zakonih putem ustavnim ili dosad već stvorenim, ili u napredak stvorit se imajućim. —

3. Što se pako tiče Dalmacije zajedno s Dubrovnikom i Kotorom, svečani uložiti prosvied proti tome, što nije u smislu svečanih ugovarah od god. 1527 i 1712 protegnut naš skupni ustav takodjer na Dalmaciju, i što Dalmacija usljed njekih nezakonitih. praviteljstvenih zapriekah u smislu prava narodnoga i svečanoga obećanja Nj. Veličanstva već u ovom našem saboru putem svojih zastupnikah učestvovala nije.

4. Što se tiče izbora prabilježnika za kraljevine Dalmaciju Hrvatsku i Slavoniju, uvaživši, da po saborskom i političkom i sudstvenom ustrojstvu u ovih kraljevinah sada postojećem prabilježnik od potrebe nije, istoga sada neizabirati, priuzdržajući si ipak pravo, istoga birati ako bi nastala potreba prabilježnika po preustrojenju ovih kraljevinah na ustavnom temelju.

5. Napokon glede izbora vrhovnoga kapetana za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju poslužit se dotičnim pravom sabora trojedne kraljevine odnekad pristojećim, pa tako bude jednoglasnim uzklikom svih saborskih članovah za vrhovnoga kapetana kraljevinah Dalmacije Hrvatske i Slavonije izabran preuzv. g. ban istih kraljevinah Josip barun Šokčević, koji zahvalivši se saboru na pokazanom mu time povjerenju izjavi, da će po pripadajućem sebi kao vrhovnome kapetanu pravu što prije imenovati podkapetana. za ove kraljevine.

Pretres izvješća osrednjega odbora o kraljevskih predlozih, najme glede pitanja o odnošenju ovih kraljevinah naprema kraljevini ugarskoj nastavit će se po ustanovljenom u posljednjoj sjednici dnevnom redu u prvoj idućoj sjednici koja će biti u ponedeljak dne 17. t. m.

Time bi današnja sjednica završena.

Šokčević s. r. ban.

M. Prica s. r. saborski bilježnik.

Makso Prica. Čita zapisnik posljedne sjednice.

Vinko Pacel. To je prvi primjer, da zastupnik u ovom važnom predmetu, kako je ovaj, koj sada u pretres dodje, postavlja mandat, a namjestnika mu neima.

Ja se pozivam na ugarski sabor, koj nedopušta u takovom slučaju mandat polagati. Ja molim, da se o tom štogod odluči.

(Sa više stranah: svršeno je.)

Vinko Pacel. Molim, to nije odlučeno.

Grof Erdödy. Ja mislim, da mu namjestnik ovdje biti mora.

Mirko Horvat. Dužnost svakoga zastupnika je, da svoje mjesto tako dugo drži i dužnosti svoje tako dugo izpunjuje, dok ga namjestnik zamieni. G. Vrbančić povriedio je time dužnost i povjerenje, koje je narod u njega stavio.

Digitized by Google

S toga predlažem, da se pozove g. Vrbančić, da tako dugo mjesto drži, dok namjestnik njegov ne dodje.

(Svi: primamo.)

Makso **Prica**. Čita dalje zapisnik.

Jovan Živković. Danas mislimo u ime bože započeti velevažno djelo o političkoj bitnosti naše mile domovine.

Dopustite da u ovom predmetu jednim liepim činom predhodimo, koj tamo smjera, da braću Srbe sa braćom Hrvatima sporazumjemo.

Mi smo čuli pročitati zapisnik glede glasa sv. patriarka, koji nas je u nevrieme posjetio, a priznati moram, da je i mene neugodno dirnuo (živio.)

Gospodo! Kad bi ja znao, da povodom ovog protesta u prekjučerašnjoj sjednici izusćene rieči iz ovih zidinah dalje razprostranile se nebi, tada nebi imao uzroka, da ovdje koju rieč još o tome povedem; ali budući sam uvjeren, da kao što smo mi prekjučer zabrinuti ostavili kuću, da je onaj glas u ostaloj braći našoj neugodno pojavljenje prouzročio, zato mislim, da će polezno biti pokazati ostaloj braći našoj, da smo kadri odstraniti svaku sumnju, koja bi priečila, da učvrstimo ova dva plemena Srbe i Hrvate.

Gospodo! mi smo imali jučer tajnu sjednicu, i mi smo se sporazumjeli, da imade u trojednoj kraljevini naroda srbskog.

Dopustite dakle, da se pozivu sv. patriarka i cielog naroda srbskog odzovemo. Gospodo! vrieme u kojem se nalazimo, da svaki narod svoja prava zadobiti želi, dovoljno pravda ovaj postupak, za svoj narod uzhićenog starca, koj jedino još dočekati želi, da narod srbski već davno zasluženo i krvlju sinovah svojih izplaćeno političko biće u državi austrijskoj ugledà, i u svome pismu samo onamo smiera, da se vidi da u trojednoj kraljevini živi narod srbski i hrvatski i da kao najbližja braća jedan drugog ljubi i svetinje njegove obožava i štuje.

Ovim smirenim a ne razdražateljnim duhom diše glas sv. patriarka zajedno sa otočeskom opomenom, da se nebi drugim kakovim za oba plemena putem pošlo.

Buduć smo se pako juće uvjerili, da gosp. veliki župan Kukuljević svojim govorom u desetoj saborskoj sjednici držanim nije hotio narod srbski uvrieditì i buduć da ovaj sabor nije nikada zanijekao, da u trojednoj kraljevini ima naroda srbskog, stoga preglažem, da se dopis sv. patriarke preda odboru ad hoc, koj obstoji za ustrojenje jugoslavenske akademije i da se nj. preuzv. gosp. ban zamoli, da o tom sv. patrijarka izvjesti, a da se moj predlog u zapisniku zamieni sa jučerajnim zaključkom. (Živio!)

Čita predlog:

Dočim se veliki župan zagrebački u prošastoj sjednici glede protesta nj. svetosti g. patriarha srbskog Josipa Rajačića izrazio, da on u govoru svom od 29. travnja o. g. u obziru krajišnikah iliti Krajine hrvatsko-slavonske nije rekao, da u istoj Krajini živi narod čisto „hrvatski“ nego narod „naški,“ pod kojim izrazom je on pleme srbsko isto kano i hrvatsko razumjevao, to isti protest prestaje biti predmetom svakog daljeg saborskog pretresanja, dočim nije ni ovaj sabor ikojom prilikom nijekao, dapače pripoznaje, da u trojednoj kraljevini ima i naroda srbskoga i on podobno izrazu nj. svetosti g. patriarha od sveg srca želi: da Srbi i Hrvati kao najbliža i jednorodna braća jedan drugoga ime i pleme kao narodnje svetinje ljubi i počituje i kao dosad, tako i unapredak u bratskoj slogi ostanu.

I tako umoljava ovaj sabor preuzvišenog g. bana kao predsjednika ove kuće, da ovaj zaključak nj. svetosti gosp. patriarhu pismeno javi.

Preuzv. g. **ban**. Primate li gospodo?

(Svi: primamo.)

Mirko Suhaj. Glede zapisnika i naročito glede jedne točke imam jednu opazku.

Ja bi molio, da se ondje, gdje se govori o g. Sladoviću da on nije svećenik biskupije zagrebačke, još ova dodatka stavi, i što si tako nije stekao u ovoj biskupiji i za nju takovih zaslugah, koje bi ga vriednim učinile, da bude predpostavljen drugim za istu biskupiju zasluženim svećenikom.

Juraj Haulik. Ja si zato nisam preduzeo predložiti gosp. Sladovića za kanonika, jerbo on nije 'svećenik biskupije zagrebačke, i dočim nisam nakanio predpostaviti ga drugim svećenikom ove biskupije, koji imadu veće zasluge.

Mirko **Horvat**. Molim, da bi g. bilježnik pročitao točku gdje se spominje odluka o protuustavnih naredbah financijalnog ravnateljsva.

Makso Prica. Čita.

Mirko **Horvat**. Molim, moj predlog glasi, da ustavno namjestničtvo, kao vrhovna upravna zemaljska oblast ima o tom nastojati, da u buduće zaprieči ovakove neustavne naredbe.

Makso **Prica**. Ja se pozivam na ostalu gospodu, da je to vaš predlog, ali zaključak je učinjen, kako ovdje stoji.

Barun Kušlan. Gosp. bilježnik nije shvatio misao visoke kuće, zato mislim, da se ima ovako sastaviti zapisnik kakvo je mnienje ove kuće bilo.

Makso **Prica**. Molim neka g. Horvat izvoli formulirati svoj predlog.

Mirko **Horvat**. Čita formulaciju svoga predloga.

Josip Vuščić. Ja bi se posve slagao, da bi se ovaki odpisi ministarstva pošiljali putem namjestničtva; ali dočim ovi odpisi prispievaju neposredno putem pošte na financijalno ravnateljstvo, od kojeg se šiljaju neposredno na porezne urede, bez da namjestničtvo o tom što znade; zato mislim, da se visokom namjestničtvu ovo nemože naložiti.

Grof Janković. G. Vuščiću imam odgovoriti, da istim putem, kako smo mi to doznali, moglo je to i namjestničtvo doznati, najme kroz novine i onda se je odmah namjestničtvo moralo obratiti na financijalno ravnateljstvo.

Žali bože da se je financijalno ravnateljstvo učinilo neodvisno od namjestničtva, ako bog da doživit ćemo i to, da će se i tome jedared konac učiniti, i ako se ova moja nada potvrdi onda bih molio, da se slični nalozi u buduće putem namjestničtva šiljaju.

Preuzv. g. **ban**. Primate li formulaciju g. Horvata?

(Svi: primamo.)

Makso Prica. (Dodao u zapisnik učinjeni predlog po g. Horvatu.)

Ivan Vončina. Izvjestitelj osrednjeg odbora čita članak o odnošenju trojedne kraljevine naprama kraljevini i kruni Ugarskoj:

Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u današnjemu svom teritorialnom obsegu, brojeć ovamo županije riečku s gradom Riekom, njezinim kotarom i ostalim primorjem, zagrebačku, varaždinsku, križevačku, požežku, virovitičku, sriemsku i sadanju vojničku krajinu, to jest osam hrvatskih i tri slavonske pukovnije, imenito: ličku, otočku, ogulinsku, slunjsku, dve banske, gjuročku i križevačku, zatim brodsku, gradišku i varaždinsku, tako isto razumievajuć ovamo i virtualna teritorialna prava ovih kraljevinah, izjavljuje i očituje putem svoga ovaj čas u glavnom gradu Zagrebu ro-

Digitized by Google

čećeg sabora, da je usljed dogodjajah god. 1848 svaka druga ma kakva budi zakonotvorna, budi administrativna budi sudstvena sveza izmedj trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske pravno posve prestalo, osim što se Nj. Veličanstvo, zajednički njihov kralj po njihovih do god. 1848 zajedničkih zakonih, nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i za kraljevinu Ugarsku krunitbenih diplomah jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga, i što ovim kraljevinam osim svojih posebnih ustavnih državnih i temeljnih pravah pristoje jošće i sva do konca godine 1847 u obćeniti ugarsko-hrvatski zakonik uvršćena ustavna državna i temeljna prava, koja i kraljevini Ugarskoj.

Nu uvažavajuć zajedničku prošlost svoju i prijašnji zajednički ustavni život, i odzivajuć se na izjavljene im bratske simpatije, trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija prigodom pretresivanja previšnjega kraljevskoga predloga od 26. veljače 1861 br. 152, kojim su pozvane, da se izjave o odnošajih svojih prema kraljevini Ugarskoj, očituju krieposću ovogo svoga zaključka:

da su one svaki čas pripravne, prema koristi i potrebući zajedničkoj s kraljevinom Ugarskom stupiti u još bližji državopravni savez.

Čim od strane kraljevine ugarske gori naznačena neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine i njezin gore napomenuti realni i virtualni teritorialni obseg bezuvjetno i u svoj valjanoj pravnoj formi budu priznani.

Medjunarodni savezni ugovor uglavit će oba sabora putem odborah, koji će se u jednaku broju saborskih članovah sastati na mjestu neutralnu.

Ivan Vončina. Svietli bane! gospodo zastupnici naroda! Nami je ovdje probesjediti o pročitanu članku, o kojem visi sreća i poštenje naroda našega.

Gledeći na to, da su već otci naši privoljeli stupiti u državopravni savez s narodom sebi nesrodnim, imajući pred očima veliku onu dramu, koja izza krvava sukoba s Ladislavom i Kolomanom započela, a prelazom Jelačića bana prieko Drave dočela, i obazriev se ne samo na povjestnicu, nego i na individualnost onoga naroda, kojega glasilom biti ponosim se, nemogu u početu razmatranja svoga o predloženu članku ukloniti se pomisli, da narod toli zdrav i darovit, kao što je narod jugoslovinski u povoju djetinstva zaosta, jer ga kao siroticu tudja ruka njegovala, tudjinska ga majka odhranjivala, njegovim se biserom kitila, njegovom se snagom ojačiti nastojala.

Ali upravo u tom, što narod naš jedva iz djetinstva svoga u dobu mladosti prelazi neoborivi mi je dokaz, da je narodu našemu sudjeno živjeti život jak i dugovječan; jer kao što u rašću imade doba postanka, cvietanja, ploda i vehnuća, tako i s narodi isti prirodni zakon vlada, — bilje, kojemu je priroda kratak život odmjerila, brzo se diže i širi; ali dub, kojemu se je boriti s burom i olujom, koji u naručaju svomu zvjerad krije, i striele nebeske hvata, njemu, dok uzraste, viekovah treba.

I doista gospodo zastupnici! nenalazimo na cielomu krugu zemaljskomu naroda, koji bi se od prvoga historičkoga pojavljenja svoga tolikim poštenjem, tolikom čistoćom običajah, tolikom odvažnosti u podnašanju nanešenih mu od inorodnih plemenah zalah dostojnijim učinio velike budućnosti, budućnosti bogom blagoslovljene.

Toj budućnosti imamo mi, gospodo zastupnici, pravac odkrojiti, a odkrojiti ga nemožemo, ako nepoznamo sami sebe, ako iz prošlosti necrpimo poznanje naroda, s kojim nam se družiti valja.

Osam gotovo stoljećah stajasmo u državopravnom savezu s kraljevinom ugarskom: nu za vrieme ovoga saveza ne samo da nenapredovasmo, dapače jedna se grana za drugom od državnoga debla odciepila, i što se od navalah tudjinstva maćem obranilo, to je saveznikom našim služilo kao sredstvo za uzvišenje njihove slave i koristi.

Ovakov savez posta tečajem stoljećah sve to užji i užji, dok ga napokon sadanje pokolenje britkim mačem, nepresječe, jer mu je već dozlogrdio bio, pritisnuv mu dušu pod silovitim gospodstvom onoga naroda, koji mu je imao brat i prijatelj biti.

I tako se narod naš omladi, osjetiv u sebi snagu, da mu i bez skrbničtva sebičnih prijateljah u čislu narodah mjesto pripada, ter si napisa prije 12 godinah u povjesnici svojoj sjajan listak, koji će i najponiznijem potomstvu služiti kao ogledalo narodnjega ponosa i dostojanstva.

Prekinućem starodavna saveza s kraljevinom Ugarskom učinismo veliku uslugu prejasno vladajućemu habsburžskomu domu, i odzivale su se po cieloj državi carske rieči: da u kobno ono vrieme vjernost prestolju sačuvasmo, jer ne samo na saboru izadjosmo na mejdan za najvažnije interese carstva, nego u provincijalu i krajini skočismo na oružje, da branimo i štitimo cielost ukupne države, i pravo cesarskoga doma.

Uz zahvalno priznanje neizmjernih, za dobro cesarevine dragovoljno doprinešenih žrtvah zapovjedilo se sa prestolja carskoga, da narodu našemu pravica bude; ele careve sluge odkrojiše nam gorju pravicu, nego što se izdajstvu i nevjeri odkrojiti običava.

S toga nas kore kratkovidni ljudi, da smo posljednim narodnim pokretom starinskomu ustavu svomu žile podsjekli, da smo, izturiv kroz jedna vrata jednoga neprijatelja, na druga vrata jošte gorega upustili, da smo u razvitku narodnosti i ustavne slobode nazadak učinili.

Istina je, da su napori naši od one strane, kojoj su najviše u prilog bili, nedostojno nagradjeni; tajiti se ipak neda, a i dušmani će naši osjetiti, da su se i pod novim bremnnom tudjinstva, koje nas je deset godinah pritiskalo, pojmovi razbistrili, značaji ojačali, i da se kroz to vrieme umnožala snaga, koja je i voljna i kadra uspješno raditi o izvedenju narodnjega zadatka.

Sada dakle, za hladna već pepela dogadjajah, pošto su ostanci padših junakah iztrunuli, suze udovicah i sirotah usušile, uspomena starih jadah bremenom novijih nevoljah ublažena, — sada je nastalo pitanje: valja li nam opet učiniti savez s kraljevinom Ugarskom?

Tko iole zdravo vidi, mogao se uvjeriti, da niti Magjari niti Niemci nemogu i neće da razumjedu veličanstvo i svetinju jugoslavenskih težnjah, koje nesmieraju na ino, nego na dobro čovječanstva, na korist civilizacije, na povratak ljubavi medju ljudstvom i prestoljem, na sklonjenje mira i pobratimstva medju narodi.

Ova se težnja samo putem ustavne slobode uživotvoriti može, i budući narodi ugarski po starini zajedničkoga ustava nami najsrodniji, dragovoljno pristajem na to: da narodom ugarskim pružimo bratinsku miroljubivu ruku, i da načinom, u pročitanu članku ustanovljenim s njima u savez stupimo na bolju i uspješniju obranu ustavne naše slobode.

Digitized by Google

Ali da taj savez nikad više nebude povodom medjunarodnih razmiricah, valja da si pridržimo i nakoliko jošte uztreba pribaviti nastojimo vlastito zakonarstvo, i vlastitu vrhovnu upravu.

Narodu našemu treba zakonah, duhu vremena i vlastitostim njegovim odgovarajućih.

Narod naš na svoje se noge podigao, on će zakone, sebi potrebne, sam stvarati znati.

Baciti se pod zakone, do god. 1847 obstojavše, i uvesti u život sve one bršive inštitucije, štono su se samo pod zaštitom onih zakonah držati mogle, značilo bi iz svjetla povući se u tminu, značilo bi znanstvenu i socijalnu napredku rat naviestiti.

Pod svojim zakonarstvom moći će domovina naša mirno razvijati duševne i materijalne svoje sile, čim bi se učevni zavodi njezini oslobodili sredovječnih onih prikrpinah, koje se pod obranom tudjega zakonarstva dosele nikako ukloniti nemogahu; ona će i odnošenje crkve prama državi onako urediti znati, da će sinovi njezini u podpunoj vjerozakonskoj ravnopravnosti kao braća u ljubavi živjeti moći.

Vlastita uprava tiesno je skopčana sa domaćim zakonarstvom, — jedno s drugim sačinjava najveće blagodati ustavne slobode.

Vriednost vlastite uprave znali smo najbolje cieniti u posljedne vrieme, kad nam tudja uprava ne samo gradjanskoj slobodi, nego i narodnomu životu žile podgrizala.

Da nenapominjem ništa drugo, hoću da vas sjetim gospodo zastupnici! na ona orudja germanizacije, što ih je tudja uprava iz posestrime zemlje Slovenije ovamo dozivala u hudobnoj namjeri, da narodu našem slovensku braću omrazi, nadajuć se, da ćemo značaj slovenskoga naroda suditi po značaju odmetnikah njegovih.

Ali se je jedna ljuto prevarila. Upravo oni nam odmetnici oči otvoriše, da slovenskomu narodu bratinsku ruku pružiti, s njimi u što užji duševni savez stupiti valja, te je u tu svrhu najslavniji roda našega sin utemeljenjem jugoslavenske akademije uzajamnosti našoj novi život nadahnuo.

Jedino pod vlastitom upravom možemo očekivati, da će savez s kraljevinom ugarskom obima narodima biti od koristi, da će obćenje medju narodom i prestoljen biti uspješnije i blagotvorñije. Onda se možemo nadati, da obilna milost kraljeva o samovolji sluguh njegovih zapinjati neće, onda će biti mogućnije izhoditi, da nam se povrati cjelokupnost naše zemlje, koja nam se prije ili kašnje ne putem milosti, nego putem prava povratiti mora.

S toga sa svom snagom uvjerenja svoga predlažem ovaj zakonski članak, kojemu je svrha, da mnogih dobrih zakonah početnikom bude, da nutrnji mir domovine moje osigura, i blagostanje njezino unapredi.

Mirko **Šuhaj**. Imali su i drugi sabori riešavati životna pitanja, nu pored drugih okolnostih, iz drugoga gledišta. Danas svietom drugi faktori kreću, nego što su njekada; a to je duh vieka i vremena; duh vremena današnjega karakteriza težnja za jedinstvom i samostalnosti, t. j. duh narodnosti. I k nam je dopro taj duh, te hoćemo da si svoju samostalnost osiguramo. Tu se nemeće pitanje, je li naš narod zaslužuje samostalnost, je li bio samostalan i hoće li biti samostalan? Neima na cielom svietu naroda, koji bi si tolikimi zaslugami izvojštio bio samostalnost kao narod hrvatski, kojino se je borio za civilizaciju i kršćanstvo, dok su drugi narodi počivali na mekih dušećih, a zatim u prosvjeti napredovali. Pored silnih neprijateljah mogao je narod naš propasti, da ga nebude bila čuvala njegova narav, da nebude bilo vazda muževah, koji su pirili vatru rodoljubja. Nu je li istina, da je naš narod vazda samostalan i bio? Tu valja svietu istinu kazati, te reći, da je bio; jer znamo, da je uviek znamenja davao svoje samostalnosti. To je naročito bilo god. 1102, kad je savez učinio s Ugarskom, god. 1526, kad je slobodno i neodvisno izabrao habsburžkoga vladaoca, i god. 1712, kad je prihvatio pragmatičku sankciju. A suvišno je pitati, hoće li biti? Hoće, jer se neda izakoreniti to osvjedočenje. Mogu zaprieke nastati toj samostalnosti, nu ugušiti se već neda.

Što se tiče samoga pitanja; te ja hoteći dokazati potrebu saveza s Ugarskom zametnuh pitanje, možemo li mi odmah sada sasvim samostalni biti, pa ja odgovaram da nemožemo. Tomu se protivi i izvanjska i domaća politika; izvanjski sviet nezna za nas, drži nas za udo germaničko-absolutističko-centralističke države, te neće s nami u savez stupiti. Ali ni domaća politika neima dosta polugah za samostalnost; imamo liepih silah i duševnih i materijalnih, ali neima medju nami sloge; pogledimo na se, pa ćemo se osvjedočiti. Ako dakle nemožemo sami osjegurati svoju samostalnost, tražimo saveznika. Tu imamo birati izmedju Austrije i Ugarske. Gdje je veća korist, dokazati će nam zdrava politika. Do god. 1848. bili smo s Austrijom u personalnoj uniji. Što smo god. 1526. obećali i god. 1712 obnovili, to smo vierno i držali. Možemo kazati, da smo u pogledu vjernosti više učinili, nego što smo i dužni bili. Mi smo prama Austriji bili vazda lojalni, vierni, dapače i veledušni, nu na naš uštrb. Austrija ima iste težnje od 300 godine. Ja vas sjećam na politiku Lobkovicah, Kaunicah itd. Pod Marijom Terezijom skočili smo na oružje, a kakva nam je bila nagrada; sin nam je njezin hotio uništiti starodavni naš ustav. Ja neću da prodjem na polje rekriminacijah; to svatko zna, da smo mi za Austriju mnogo žrtvah doprinieli, da smo vierno svoje dužnosti učinili, a da dobili nismo ništa. Od god. 1848. stupili smo s Austrijom u realni savez. Jesmo li napredovali? Postali smo nullom. Ugnjetavali su nas moralno i materijalno; materijalno stenjemo još i danas. I u savezu personalnom i realnom bila je jednaka politika Austrije uzkratiti nam sve, što smo željeli, i dati nam što nismo željeli. To biva evo i dan danas; tražili smo od Austrije cjelokupnost svoju, pa što smo dobili? tražili smo ustavnost svoju starodavnu; eno odgovora u poznatih naredbah financialnoga ravnateljstva.

Obazrimo se sada na Ugarsku. S njom smo do god. 1848. bili u realnoj, a sada smo samo u personalnoj uniji. Ako su nam Ugri i uzeli duha, to su nam se i pošteno odužili. S njimi u savezu obranili smo svoj ustav, njim se imamo zahvaliti, što sada ovdje viećamo. U savezu s Ugarskom bilo nam je vazda dobro; pitajmo velikaša, pitajmo svećenika ili seljaka. Od ugarskoga saveza imali smo više koristi nego štete; od austrijanskoga mnoga zla, a malo dobra. Trebamo li saveznika, to moramo takvoga tražiti, koji s nami jednu svrhu ima. Mi smo sada kao putnici; zato treba da si naznačimo cilj i da izpitamo zaprieke putovanja. A kad to učinimo, uvjerit ćemo se, da nam se treba s Ugarskom složiti.

Ja se neslažem s predlogom centralnoga odsjeka, to predlažem sliedeći predlog, što su ga sastavili zastupnici grada Zagreba:

Trojedna kraljevina dalmatinsko-hrvatsko-slavonska u cjelokupnosti svojoj, pod kojom ona savkolik današnji svoj toli provincialni koli krajišnički obseg, uključivo s gradom Riekom, cielim hrvatskim primorjem i petrovaradinskom pukovnijom razumjeva, (pridržavajući si podpuno pravo na sve

Digitized by Google

svoje pokrajine i predjele, što se sada u tudjem posjedu nalaze) uzamši na svom, ovaj čas u glavnom gradu Zagrebu ročećem saboru u pretres previšnji kralj. predlog od 26. veljače t. g. kojim bi rečena trojedna kraljevina pozvana, da se očituje o odnošenju svom prama kraljevini Ugarskoj, izjavljuje i odnosno zaključuje: 1. da je trojedna kraljevina dalmatinsko-hrvatsko-slavonska god. 1848. videć, da zavladavša u to doba u kraljevini Ugarskoj politička načela i težnje narodnim i državnim interesom trojedne kraljevine uštrbom priete, poslužila se svojim iz naravi narodno-političke autonomije proiztječućim pravom, kad je državo-pravni savez god. 1102. dobrovoljno s kraljevinom Ugarskom — uz priuzdržanje pomenute autonomije, višeputa i kasnije, naročito god. 1526. i 1712. u najvažnijih državo-pravnih pitanjih izražene — sklopljen, razriešila tako, da je od to doba, izuzamši svezu jedne te iste krune, prestala svaka ina realna, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza. Nu 2. da je trojedna kraljevina dalmatinsko-hrvatsko-slavonska — obzirom na to: što se Nj. Veličanstvo kao zajednički kralj Ugarske i trojedne kraljevine nakon predbježno ugovorenih krunitbenih diplomah, jednom te istom krunom, i jednim te istim krunitbenim činom krunisa; što trojednoj kraljevini osim svojih posebnih pravah pristoje još i sva do posljednjega ugarskoga sabora god. 1847./8. u obćeniti ugarsko-hrvatski zakonik uvršćena ustavna, državna i temeljna prava, koja i kraljevini Ugarskoj; nadalje obzirom na zajednički prijašnji 700 godišnji ustavni život i stečeno odtuda izkustvo, i izjavljene u novije vrieme simpatije; napokon obzirom na zajedničku na postignuće, učvršćenje i ujamčenje ustavne slobodne, narodne samostalnosti, i državopravne neodvisnosti smjerajuću korist — pripravna uz naročito priuzdržanje starodavnih svojih temeljnih pravah s kraljevinom Ugarskom opet stupiti u užji državopravni savez, te u tu svrhu s njom sklopiti novi savezni ugovor. 3. Čim kraljevina Ugarska izjavi, da je ona sa svoje strane takodjer pripravna u smislu prenavedenih načelah, sa trojednom kraljevinom dalmatinsko-hrvatsko-slavonskom savezni ugovor sklopiti, to se ima za ustanovljenje ugovornih uvjetah jednakobrojni odbor za strane jedne i druge kraljevine izabrati, koji će se na jednom medjusobnim sporazumljenjem opredjeljenom mjestu sastati, i uslied podjeljenih saborskih naputakah uvjete rečena saveza pobližje utanačiti; i o shodnosti i potrebući, kano i o obsegu zajedničkoga zakonarstva, i vrhovne tomu zakonarstvu odgovarajuće uprave, dotičnim saborim svoje predloge podnieti.

Razlika medju mojim predlogom i predlogom central. odsjeka ova je:

Centr. odsjek u uvodu izbraja sve županije i kraj. regimente poimence, dočim ja cjelokupnost trojedne kraljevine u obće navodim te samo one česti domovine napominjem, glede kojih je medju nami i Ugri razliko mnenje, nu koje mi podpunim pravom za naše smatramo i od kojih pod nikakvi način nikada odustati nećemo, kao: grad Rieka, Primorje hrvatsko i petrovaradinska pukovnija; uvjeren, da ostale dielove domovine, kao nedvojbeno nami pripadajuće od nikoga u nikakvu sumnju nedovedene u diplomatičnom takovom aktu napomenuti bilo bi suvišno, a iz stanovitih obzirah nedostojno i nedostatno. Virtualna teritor. prava u obih predlozih onako su navedena kako valja.

Centr. odsjek kaže: da drugog saveza izmedju trojedne kraljevine i Ugarske neima, nego što se zajednički kralj jednom te istom krunom krunisa i što ovim kraljevinam osim svojih posebnih ustavnih državnih i temeljnih pravah pristoje još i sva do konca g. 1847 na obćeniti ugarsko-hrvatski zakonik uvršćena ustavna državna i temeljna prava, koja i kraljevini ugarskoj; a u drugoj dalje izražava: da su kraljevine ove svaki čas pripravne s kraljevinom ugarskom stupiti u još bližji državo-pravni savez. Nu oba ova izraza „do konca god. 1847“ i „još bližji savez“ iz gledišta publicistike i javnog prava nevaljaju, jer do konca god. 1847 u zakonik obći uvršćenih pravah neimade, nego samo do god. 1844, na koju po mom mnenju vratit se nećemo i nemožemo, a pravo javno — koje mi je ponješto poznato, pošto sam ga u ono vrieme, kad smo na ustavnu živjeli, više godinah predavao, — znade o užjem a ne o bližjem savezu državah, koji posledni izraz doista točne publicističke znamenitosti neima, a na ovom mjestu sasvime neuputno stoji i velikim razpram medju nami i Ugri povoda dati bi mogao. Jer izraz još bližji u sebi sadržaje premisu; da smo i onako već blizo, a to bi se moglo samo protezati na one rieči centralnog odbora, kojimi on obstojeći medju nami i Ugri savez naznačuje. Ako bi dakle pitanje nastalo: kako taj još bližji savez razumjevamo, morali bi — pošto smo gore kazali da ista ustavna temeljna prava s Ugri imademo — kazati, da bi još i nješto od domaćih naših temeljnih pravah ustupiti pripravni bili, što sigurno u namjeri cent. odbora nije bilo. S toga ja u točki II. predloga većom publicističkom preciziom kažem: da na temelju jedne krunitbene sveze i zajedničkih ustavnih pravah opet s Ugri u užji drž.-pravni savez uz naročito priuzdržanje starodavnih svojih temeljnih pravah stupiti želimo; manje dakle, nu temeljitije navodim, nego li bi se iz riečih cent. odsjeka izvesti dalo.

Centr. odsjek i u navadjanju razlogah, koji nas nukaju na otaj savez, lošijih momentah navodi nego ja, budući da ja osim onoga što i centr. odbor navodi, kao najglavniji uzrok još napominjem, da radi zajedničke, na postignuće, učvršćenje i ujamčenje ustavne slobode, narodne samostalnosti i državopravne neodvisnosti, smjerajuće koristi, dakle u namjeri zajedničkog osiguranja ustavnih naših, nami toliko omiljelih inštitucijah, protivu trećemu federativni taj savez sklopiti kanimo.

Centr. odsjek napokon želi, da kr. ugarska prije svega našu neodvisnost i samostalnost i teritorialno-virtualnu cjelokupnost bezuvjetno i u svoj valjaloj pravnoj formi prizna, dočim ja samo kažem: da čim kr. ugarska na temelju narodnih načelah u savez s nami stupiti pripravnom se bi očitovala, odbori za jedne i druge strani odmah bi se imenovali, da taka prije nego li centr. odsjek želi u dogovor pušćat, bi se mogli. I doista: podpuno mi je uvjerenje, da s jedne strani Ugri na bezuvjetno oto pripoznanje nikada pristali nebudu, da sdruge strani pripoznanja toga u toj formi nami niti netreba, jer time, što bi oni na temelju navedenih u toč. III. mojega predloga načelah na dogovaranje pristali, implicite bi i neodvisnost i samostalnost i cjelokupnost našu pripoznali, te se u istom dogovaranju s gledišta kao mjerodajna i temeljna naznačiti i uzajemnim sporazumljenjem točnije formulirati mogla.

Želimo dakle oba naznačeni savez, samo da naznačeni po meni put prije bi nas k potrebitom obima kraljevinama cilju vodio, nego li što bi to po osnovi centr. odbora moguće bilo, a čim ranije i prije se dogovaranja i uživotvorenja saveznog tog ugovora latimo, tim bolje, jer samo tako, da kao slobodoumni narod sa isto tako slobodoumnim što prije u savez stupimo, odoljeti možemo trećemu, koji na nas vrieba, i koji kod nas opeta u svoju centr. absolut. mrežu bi zapleo, ustavni nam život za dugo vremena osujetiti bi

Digitized by Google

gledao, dočim bi se i sam Bog radovao, kada bi se nemilom sudbinom zavadjena braća čestitim načinom pomirila i blagoslovom svojim nadario poduzeće na zajedničku korist i slavu smjerajuće.

Franjo Žužel. Preuzvišeni g. bane, slavni zastupnici naroda! Poslie 13 godinah sastasmo se danas prvi put da progovorimo opet o savezu s Ugarskom; da izrečemo rieč pomirenja. Nastojanje i čin, nad kojim su se vazda veselili žitelji nebeski; valja ga dakle preduzeti i savršiti s dostojanstvom, koje mu dolikuje, te se kloniti svega razdraživanja i strastih. S toga sam i ja naumio moje rieči tako udesiti, da nikoga hotomice nevredjam ni u ovoj visokoj kući ni narod ugarski; ali sam ujedno nakanio navesti ono, što je potrebno za razjasnjenje i utemeljenje sretna i postojana saveza. Ako su se dva prijatelja zavadila, pa se onda, videći da je njihova razdruga bila štetna jednom i drugom, poslie duže vremena sastanu, da se pomire; oni istina neće jedan na drugoga strastno navaljivati i psovkami se ogorčivati; ali će ipak zdravi um jih učiti, pa se sporazumiju radi šta su se razdružili, da ono za buduće uklone, da im tako bude savez trajan. Oni će liepim načinom reći jedan drugom: „Vidi prijatelju, ti si to i to rekao ili činio, što je mene peklo i meni škodilo, zato, ako želiš, da bude naše prijateljstvo stalno, a ti se u buduće toga kloni,; inače se mora opet prijateljstvo narušiti i odtud opet slieditи nesreća nas obijuh. To i nami nalaže zdrava politika u današnjem pitanju. Mi smo gg. već imali savez s Ugarskom; ali se je on s vremenom tako izvrgao, da smo ga silovitim načinom razkinuli, da se iz njega porodila nesreća za nas i Ugre. Želimo li i opet takov savez sklopiti? Mislim, da ne; jer želimo savez stalan, savez za obje strane sretan. Ako tako, a to treba da pogledamo u prošastnost, pa da razvidimo: šta je ono u starom savezu takova bila, što je najposlje krvavim načinom isti savez prosjeklo i obje strane u ponor zalah turilo? Tko gg. u prošlost negleda i nevadi nauka iz nje, taj nikad neće budućnosti poznati, taj nije politik.

Ogledavši se na prvašnji izopačen savez naš s Ugri naći ćemo, da je prvi uzrok zavade i njezinih zlokobnih posljedicah, što Ugri nisu nas pripoznali za slobodan, neodvisan narod, već su s nami postupali kano s provincijom. Ovdje se danas gg. mnogo toga već govorilo o tom, što nam od druge njeke strane zla počinjeno; meni dakle u to više netreba dirati, samo ću da napomenem: da ja ono sve podpisujem. Nu nitko nije napomenuo jade, koji su bili uzrok, što je naš savez s Ugarskom prekinut, a to upravo zasjeca u naše pitanje; hoću dakle ja da to činim koliko je potrebno. Nisam voljan da razdražujem, s toga ni neću potanko sve razglabati; napomenut ću u kratko, da je ugarsko zakonarstvo i uprava s nami postupala kano s narodom sasvim odvisnim. Tko bi mi htjeo protusloviti; taj neka pročita predloge zakonske zadnjih saborah u Požunu, pa će uviditi, da se s njimi namjeravalo naš jezik utamaniti. Hrvat posljednih godinah nije mogo gotovo već nikakve službe dobiti, ni u istoj Hrvatskoj, koje je podjeljivala ugarska kancelarija ili ugarsko namjestničtvo. Od naših velikih zakladah, kojimi je upravljalo ugarsko namjestničtvo, nismo dobivali kamatah, badava smo uvieke moljakali, da se naša državna kuća prema dostojanstvu sagradi, da ni računah nam nisu htjeli dati. Tada nadodju zakoni 1848 god. Neću ni njih da razglabam potanko, samo ću reći, da su nam oni namienili posliednji udarac. Tamo kraljevine hrvatske neima; tamo se naredjuje, da mi nešaljemo više kano kraljevina zastupnikah na sabor, već ciela Hrvatska njih 48, koji nebi zastupali kraljevine, već municipija njezina; imali bi dakle svaki pojedini glas, kao što i ugarski, kojih po istom zakonu bilo bi preko 350. Naravska dakle bi bila posljedica, da bi mi bili vazda u manjini, da nijedan naš predlog prodro nebi.

Zakoni 1848. naredjuju odgovorno ministarstvo, koji bi naravski sve službe veće podjeljivao, kojega zapoviedim morao bi se svaki pokoriti, koji nebi hotjeo biti lišen službe. Zakoni ovi čine iz našega bana, koji se njegda zvao podkraljem, koji je često imao svoj dvor, te se kraljevskom vlašću služio, sliepo orudje ministarstva ugarskoga. Uzmimo sada još, da to ministarstvo ima razpolagati i s našom vojskom, tad gg. ćemo lasno uviditi, da su ti zakoni nakanili nam svu vlast, svu neodvisnost oteti, te ju predati ugarskom ministarstvu, koji je bio sasvim za Magjare zauzet i koga bi bio vazda branio ugarski, pretežno iz Magjarah sastavljen sabor u svemu, što bi bilo na korist Magjarah. Riečju zakoni 1848. godine namieniše nam smrt kao narodu. Tad nam je treptilo pred očima poštenje naše, i mi pomislismo: ako nam valja poginuti, tad da poginemo slavno, da se makar znade jednom, da smo bili. Tad su stajale pred našima očima sjene naših velikih pradjedovah, koji su na udivljenje cieloga svieta toli dugo neustrašivo gorostasan boj bili za svoju slobodu, riekami krvi kupili si slobodan grob u slobodnoj zemlji, te dragocjenom krvlju kupljenu slobodu prenieli na nas, potomstvo — i mi pomislismo: nebi bili vriedni one dragocjene krvi, kojom ste slobodu obranili i na nas ju prenieli, ako nebi mi bili pripravni kraniti ju našom krvlju za naše potomstvo. I gg. boj, boj gorostasan započe. Posljedice bile su kobne za obje strane. Slavni jedan predgovornik napomenuo je, da smo boj ovaj zametnuli takodje na korist drugoga i kako nam je *taj* to nagradio. Ja ću tu samo napomenuti latinsku poslovicu: „Ingratum dixeris et omnia dixisti," t. j. reći o čovjeku, da je nezahvalan, pa si tim sve zlo rekao o njem. Gg. hoćemo li da nam ovaj žalostan nauk bude badavan? Da opet sklopimo takov savez, iz kojega je takvo zlo niklo? Ako ga sklopimo, tad budimo uvjereni, da nas i Ugre opet iste biede čekaju; jer jednaci uzroci imadu jednake posljedice. S toga gg. politička mudrost, sreća naša i Ugarah zahtieva, da se iz novoga saveza izostavi, što je bilo u starom ubitačno. S toga zaključak osrednjega odbora, mudro zahtieva, da Ugri prije svega imadu pripoznati neodvisnost i samostalnost našu; jer bi bio bez toga svaki savez štetan obim, kako to prošastnost svjedoči. Ali čemu iskati od Ugarah, da oni priznaju našu neodvisnost? ta to bi značilo, kano da mi sami o njoj dvojimo, da očekivamo od Ugarske potvrde? GG. često je ovaj ili onaj u uživanju svoga prava i on je sasvim uvjeren, da mu to pravo prinadleži; ali kao tko drugi to njegovo pravo neprizna, to će on biti u pogibelji, da će prije ili kasnije biti radi toga prava napastovan. U takovom smo slučaju mi. Baš s toga što Ugri nisu pripoznali naše pravo neodvisnosti proizteklo je sve zlo; a i sada jošte nije toga pripoznao njihov sabor, jest dakle jošte medju nami i njimi stvar dvojbena; treba dakle, da se oni jasno izraze, da se uklone zle posljedice. Pa ja neuvidjam: zašto da Ugri nebi to izrazili? To bi im samo služilo na čast pred svietom; jer bi tim zasvjedočili, da ljube pravicu i slogu. Naproti ako Ugri neće to da jasno priznaju, tada gg. moramo mi, oslanjajući se na prošastnost, sumnjati da nas oni zbilja drže za neodvisne, te se bojati, da zgodnom prilikom nebi opet postupali s nami kao i prije, i tada nemože biti ništa iz saveza; jer bi bio štetan za nas i za Ugre.

S toga što Ugri nisu pripoznali naše neodvisnosti, postupali su takodjer proti nam tako, da je bilo ubitačno za cjelokupnost našu. Prem je jasnim zakonom izrečeno, da se imade Rieka sa svojim kotarom i opet neposredno utjelovit Hrvatskoj,

Digitized by Google

to su ju oni ipak od nas odciepili i k sebi pridružili. Zakoni god. 1848. i tu nadoknadiše što je falilo: Oni od nas odcjepljuju Slavoniju, te čine iz nje upravo tri neposredne ugarske županije; a ove tri još preostale županije neimenuju kraljevinom hrvatskom, već samo naprosto Hrvatskom; naš jezik nenazivlje se tamo narodnim, već samo materinjim, te nam se tako mučke taji da smo narod. Pitam ja: šta bi bili činili Ugri, kad bi tko komad po komad odkrnjivao njihovu zemlju, te jednu čest pridružio Českoj, drugu Vlaškoj itd? Nedvojim, da će mi se odgovoriti: Ugri, kao junački narod, ustali bi svi složno kao jedan čovjek, te branili što je njihovo. Nu gg. u taj primjer junačkoga naroda ugledali smo se mi: i mi smo skočili na noge junačke, te smo branili naše, a Ugri moraju nas štovat, što smo onako radili, kako bi oni držali za dužnost u spodobnom slučaju raditi, te očekivamo, da u nas štuju ono, što drže kod sebe za kriepost; inače moramo reći: da nisu pravični. Povriedjena dakle cjelokupnost naša bila je takodjer uzrok razkinuta saveza i odtud sliedivših pogubnih posljedicah. Ako želimo da nam novi savez neurodi isto tako gorkim plodom i krvavimi posljedicami, to treba, da se prije njega ukloni ovaj kamen smutnje. S toga mudro je stavljeno u program osrednoga odbora: da imadu Ugri prije ugovora priznati našu cjelokupnost. I tu se prigovara, da je to suvišno, te jedan od gg. predgovornikah naveo prispodobu, kojom želi ovaj zahtjev učiniti smiešnim. Ja ću gg. samo drugu prispodobu navesti. Kad bi se ja s kim posvadio radi jedne oranice, koju bi mi oba držali za svoju, pa bi se kasnije tako rastali, da nebi medju sobom ništa zaključili glede iste oranice; tad bi on, uvidiv zlo sjeme ove razdruge, reko meni: hajde brate, da budemo opet prijatelji, biti će na korist i tebi i meni. Ja bi njemu odgovorio: „Hoću brate drage volje, ali prije ti priznaj da je ona oranica moja, *radi koje smo* se mi zavadili, inače ćemo se i opet iznova *zavaditi.*“ Tako stojimo mi s Ugri. Oni su pokušali prisvojiti, što je naše; naša je volja dakle da prije svega izjave, da će naše nam ostaviti. Mi smo to tim većma dužni, jer se oni još nigdje nisu izrazili, da namjeravaju tako činiti, dapače više je toga moći za protivno navesti. Njihove novine pišu o Slavoniji, da upravo nije nikad spadala k Hrvatskoj, da je Rieka njihovo milo i drago. A što je u tom činila kancelarija ugarska, to nam svim poznato. Mi imademo dakle razloga za sumnjati, da Ugri, ako jasno nepriznaju naše cjelokupnosti, nisu ni naumili ju štovati već proti njoj raditi prvom prilikom, odkud bi se opet s vremenom morala vratiti god. 1848. svojimi posljedicami. S toga politička razboritosti naša i Ugarske sreća zahtieva, da Ugri priznaju našu cjelokupnost *prije* saveza.

Mi to moramo zahtjevati i radi budućnosti naše. Mi smo do sreće kao što i ona djevojka, koja zakuka: „Ala tužne ti li sam sreće, da se jadna za zelen bor uhvatim i on bi pod mojom rukom usahnuo.“ Tako i nam vazda bilo, odkud smo se najvise nadali suncu, odonud nas je navadno najjače led tuko. Neima naroda u Europi, koji bi imao tolikih zaslugah za obranu kršćanstva i po tom za civilizaciju i čovječnost, kolikih imademo mi. Dočim smo mi kroz vjekove nečuvenom hrabrošću gorostasne bojeve bili sa vazda navaljujućimi čopori azijatskimi, mogli su drugi narodi za našima ledjima mirno baviti se knjigom, napredovati u znanostih, obrtnostih, te mirno uživati plode svojega znanja i svoje marljivosti.

Nu kako nam nagrade susjedi za našu i za njihovu obranu prolivenu krv? Tako da su nas evo skučili na ovo 7 županijah, gdje nas još i sada napastuju. Dok smo mi njih branili, raztrgaše oni našu domovinu kao Hristovu haljinu: nješto ote Niemac, nješto Talijani, nješto Ugri, a nješto zasabraše Turčinu. Ovi od nas odtrgnuti predjeli nisu po tom dobili već izgubili: jedni su izgubili politična prava, drugi ista čovječna; pak ipak su to braća naša, te je naša dužnost, da se mi pobrinemo za njih, da ih podignemo k nami, te ih tako činimo učestniki naših političnih i čovječnih pravah. Nije gg. taština, kad mi govorimo o budućnosti našoj, već dužnost, koju nam je naložio Bog prama jednokrvnoj nesretnijoj braći našoj. Mi gg. imademo i pravo na tu budućnost se pozivati. Ja sam naučio iz povjestnice, da sviet napreduje ne samo u znanostih, već i u čovječnosti. Da se o tom uvjerimo, to pomislimo samo, kako su se njegda vodili rati, a kako se vode sada. Njegda je neprijatelj ognjem i mačem sve poharao, poklao starce i nedužnu djecu: isti blagi Tito dao je na njestu, gdje je stajao slavni Jeruzolim; plugom tegliti i sol sijati. Dan današnji navaljuje se oružjem samo na oboružana neprijatelja — sve drugo ostavlja se u miru. Ako dakle stoji, da je sv. evangjelje veća istina, nego koran, da su ljudi sretniji postali po evangjelju, nego po koranu, to onda stoji neoborivo i to, da će koran pred evangjeljem, polumjesec pred križem u prah se strovaliti. I to bez sumnje na skorom. Pa da se slože cieloga pakla čete za obranu turskoga carstva, one ga neobrane, ono mora pasti. Kad god se to zbude gg. imamo mi pravo na to, da se onda na nas obzir uzme, da se ono, što je naše bilo k nami priklopi: jer ono je krv od krvi naše, za ono se naša krv lievala. To zahtieva ne samo naše pravo, već i obća sreća, jer mi svi po krvi našoj; kako po zakonu božjem skupa spadamo, te ćemo vazda težiti za tim; s toga, dok nebudu raztrgana uda našega naroda spojena opet u jedno živo tielo do onda ovdje na jugu nebude mira. S toga su u naš program stavljena i virtualna prava naša, po kojih razumjevamo pravo na sve pokrajine, koje su njegda spadale k nami.

Ali pregovoriti će gdjetko ovom programu, da iz njega viri želja nesklopiti saveza; jer u njemu neima ništa pozitivna, što bi vezalo nas i Ugre; s toga su gdjekoji toga mnenja, da bi se dodalo nješto pozitivna. Ja gg. scienim, da u njemu imade toliko pozitivna, koliko za sada bilo moguće izraziti: u njemu se navadja, da imademo, izim naših posebnih, sva do godine 1847. izdana ustavna, državna i temeljna prava s Ugarskom zajedno. Osim toga stoji u njem takodjer, da se Nj. Veličanstvo kralj imade jednim te istim činom kruniti za kralja ugarskoga i hrvatskoga. Gg. to je već izrečena realna unija, pa se k tomu pridaje, da smo pripravni, poslje primljenih od nas predloženih uvjetah s Ugarskom u bližji savez stupiti. Što se više za sada nije izrazilo, to je taj razlog, što sve potanko u programu nije moći izbrojiti, a samo u obće što u načelu izjaviti, bilo bi opasno; jerbo se takova šta može lasno na više stranah natezati, pa tim dati povod svadji ili potvaranju. Ugri bi mogli onakov obći izraz tumačiti, kako mi nebi želili, pak kad bi mi protuslovili, tegnuli bi se na nas potužiti, da ih želimo prevariti. Imade tu gg. jošte gdješto u čemu bi se mi s Ugri mogli užje skopčiti, kao što n. pr. gdjekoje struke zakonarstva; ali da ovo nebude opasno, to morate prije stvar točno svestrano prosuditi, pa onda točku po točku navesti, a ethnographia izmedju Karpatah i jadranskoga mora je danas glavnim narodom mnogo bolje znana, nego je bila god. 1848., a to nespada po mom mnenju u program, već u ugovor. Što se tiče opazke, da bi bolje bilo reći „užji savez, nego li bližji“ to ostavljam pravoslovcem za riešiti.

Nu Ugri neće primiti taj program, tako će tko reći. Ja

Digitized by Google

velim: ako su politici, kao što ja mislim da jesu, i ako su pravični, to će ga svakako primiti. Oni će kano politici uviditi, da im je svakako naš savez od velike koristi; jer će u nami dobiti krepka, čila saveznika; preko nas će dobiti put do mora, vrela trgovine i blagostanja svakoga naroda. Ugri neka pomisle, da ako trebamo mi njih, a to oni nas jošte više, mi možemo jošte i bez njih postati veliki, oni bez nas nikad. Ja nemislim sam o sebi, da sam ništa — ja mislim, da sam nješto. Magjari neka pomisle, da danas jošte svi oni faktori obstoje, koji su obstali do god. 1848., jošte u nas ponos narodni samo jači; širiji, za veće žrtve sposoban; jošte kamarila u Beču vreba, samo što se ovo vrieme više obleznula na absolutizam; jošte u Ugarskoj Slovaci, Rumunji, Srblji itd. sjećaju se svoje narodnosti, a etnografija izmedju karpatah i jadranskoga mora je danas glavnim narodom mnogo bolje znana, nego je bila god. 1848. — Magjarom je spas jedini u pravici i pravoj slobodi svih. Neka nadalje pomisle Magjari, da mi od saveza s njimi nenadamo se materijalnoj koristi; jer mi njimi ništa neprodajemo, već oni svojimi proizvodi pobijaju cienu našoj robi. Znam ja, da se tu viče na porez, i ja velim, da je prevelik, da nas zatire; ali ja znam i to, da je Košut god. 1848., kad je postao ministar, odmah simo u Zagreb pisao, da imademo plaćati za jednu godinu 4 milijuna; dočim smo prije samo pol milijuna na godinu plaćali. Korist dakle, koju mi očekivamo od saveza s Ugarskom, nije materijalna već duševna, naime: obrana ustavne slobode. Ako i to po savezu nemožemo postići, tad netrebamo nikakova.

Magjari po savezu s nami na temelju po nami stavljenih uvjetah svakako dobivaju, a negube ništa; ako dakle nepristanu na te uvjete, to onda pokazuju pred svietom, da nisu pravični, da im nije stalo do uzajamne koristi, već do nečega, t. j. do gospodovanja nad nami — a tim osudjuju onda sami sebe pred svietom. Oni toli rado pred svietom govore o tom, da su oni zastupnici prosvjete na iztoku, da imadu zadaću civilizaciju na iztok nositi. Nu zastupnik civilizacije prave može samo onaj narod biti, koji se podigo do visine vladajućih ideah i pomislih. Koji to nije, taj je sam zaostao. Danas vladajuća pomisao jest pomisao: slobodna razvitka narodnosti. Ako Magjari tu pomisao nisu shvatili, ako se s njom nemogu oprijateljiti, tad takodjer nemogu biti zastupnici i širitelji prosvjete u današnjem smislu, tad smo jih mi nadkrilili i oni stoje u tom za nami; jer se mi klanjamo ovoj velikoj pomisli — pak ako s takova uzrokā ništa nebi bilo iz saveza medju nami, tad uzimaju oni na sebe odgovornost pred Bogom i svietom za sve zlo, koje bi se odtuda poroditi moglo.

Naša pako sveta dužnost, slavna gospodo, jest, da mi na ovih uvjetih obstojimo; jer to zahtieva poštenje naroda, to zahtieva sveća svakoga sina ove domovine od najbogatijeg velikaša do zadnjega seljaka. Zahtieva poštenje naroda. Koliko god je malen ovaj sabor, opet su uprte mnoge oči na njega i iz daleka. Naša dakle sveta dužnost, prije svega spasit poštenje; jer će tada kod budućih mogućih slučajevah svakako na nas se pazit i obazrit; nu ako bi mi mogući bili učiniti savez, koji nedolikuje slobodnomu i slododoljubnomu narodu, tad će sviet misliti: ovo je podli narod, komu nije stalo do poštenja i slobode, na njega se nije moći osloniti, te će se tako svi najvažniji dogadjaji riešiti bez obzira na nas i nefaljeno na našu štetu.

Ja priznajem, gg., da je udobno i ugodno leći u debeli hlad drveta, koga su drugi posadili, te se hranit njegovim voćem; ali gg., slavno nije. Slavno je sam posaditi drvo, ako mi i neuživali njegovog sada, da ga jednom mogu drugi uživati. Što su drugi za svoj narod dobra i koristna činili, to je njihova slava; a naša slava biti će ono, što mi za naš narod učinimo. Slavno je biti Englez, ali samo za rodjena Engleza, ne za mene, koji sam rodjen Hrvat.

Uvjete navedene zahtieva i sreća svakoga člana našega naroda, od prvog velikaša do zadnjeg seljaka. Mi smo bili dovoljno pod tudjim skrbničtvom, pod tudjom upravom, pa smo dan na dan sve to više propadali; jer su drugi naše na svoju korist obraćali. Da smo mi imali kod kuće našu upravu, koliko bi mi tada mogli bili dobra činiti s našimi novci, koji su po vani i koji bi morali do 2 milijuna iznašati: s ovimi i drugimi novci, mogli bi podignuti hypotekarnu banku, od kud bi mogao seljak posuditi novacah, da izplati gornje ili desetinu; ovako će se vlastelin morati pogoditi na odplatu na 10 ili koliko godinah; dobivat će svake godine po nešto, mnogi ono nešto taki potrošit, pa napokon neimati ni jedno ni drugo. Mi neimasmo školah ni za trgovca ni za zanatliju ni za poljodjelca; jer tudja uprava razpolagala je s našimi novci; s toga je kod nas sve propalo — naši su obrtnici i zanatlije propadali, već prije 1848; zato što stranjski zanatlija bolje radio i za laglju cienu. Ali onaj stranjski nije učio samo svoj zanat, već i nauke pomoćne k njegovom zanatu, polazio je obrtničku školu itd. kod nas svega toga neima, jer su naši novci u tudjih rukuh, drugi jih uživaju uz male sasvim kamate, dočim se kod nas plaća 36%. Drugdje zanatlija dobar uz dovoljno jamstvo može dobiti u zajam novacah da razprostrani svoj posao, kod nas nemože, jer naše novce uživaju drugi. Tako smo propali, jerbo smo bili pod tudjim skrbničtvom i tako se nikad nećemo dići dok ostanemo pod njim, pa bilo ono čije mu drago; jer tudji skrbnik vadi iz naše štete korist za svoj narod. Kad bi naš zanatlija imao priliku onako se uvježbati i izučiti kako tudji, tad nebi toliki tudji meštri i tolika tudja roba k nami dolazila; kad bi imali mi kod kuće tehniku, tad nebi toliki tudji mjernici sada kod nas kruh služili, dočim mi sve više spadamo na pomoćnike tudje. Iz navedenih razrogah glasujem za zaključak osrednog odbora.

Aleksander **Fodrocy**. „Slavni sabore trojedne kraljevine! Kamo sreće za nas, da je trojedna kraljevina u svojoj cjelosti zastupana — ali fali osim ostalih častih — Krajina, naša krvava haljina, — fali vilogojna Dalmacija.

Kazat će mnogi, ta nebore, nefali Krajina, eno ti njenih zastupnikah! — Istina, zastupnici su tu s tielom, ali svoj duh nesmiju da razviju po volji, dakle, bi reć, da ih i neima.

O Krajini govore naši protivnici, da ona sama neželi svoj 300godišnji jaram skinuti. Zar je tako? Kad je rob svojemu knutom providjenomu gospodaru u brk kazao: da mu robstvo milo nije? kada je Graničar pred svojim frajtom slobodno izustiti smio, da mu se ovo na najužje granice stegnuto kretanje njegovoga tiela i duše, tako u kući kao i izvan kuće nedopada? a da je Graničar zbilja jadan rob, najsvečaniji dokaz je taj, da se zastupnici njegovi proti tomu barbarstvu niti ovdje u saboru po volji pritužiti nesmiju.

U Dalmaciji možeš se s tielom slobodnije kretati, nu duh hrvatsko-slavenski sapet je u težke verige, koje mu je skovao malodušni Lah, dokle se je snaga Hrvatah proti azijatskomu barbarstvu borila.

A zašto pade tako duboko taj hrvatski narod, kojega hrabrost cielomu svietu poznata je? Kako je to, da taj narod pored svoje silne snage, još na noge ustao nije, već sveudilj potlačen, od milosti tudjinacah svoju slobodu traži? — a kako je opet to, da naša braća Srbi sada opet samostalno živu, dočim su više viekovah pod silnim i okrutnim turskim jarmom stenjali?

Digitized by Google

Evo odgovora: Tlačenje narodah na fizičnoj sili utemeljeno nije za ove nikako toliko pogibeljno, kao tlačenje, koje se na moralnoj moći osniva. Srbi bijahu sve pored turskoga jarma uvjek svoji — a mi Hrvati, odkad nas moralna snaga u XI. vieku ostavi, uvjek više manje tudji.

Možemo li sadą opet postati sasvim svoji? Nemožemo. A zašto ne? Zato, jer budućnost svakoga naroda utemeljuje se ili u njegovoj prošlosti, ili zavisi od političkih obstojateljstvah sadašnjosti, — a niti jedno niti drugo nepovladjuje nas k nadi o kakovoj samostalnosti.

Povirimo malo u prošlost. Do bitke kod Mohača uzdržali su si Hrvati prema nasrtanjem ugarskih kraljevah na hrvatsku autonomiju još onu moralnu snagu, koju njihovi predji pokazaše, kad se ugarskomu kralju Kolomanu na prečac pokorili nisu. — Nu, u brigi — da se toj na hrvatsku autonomiju napadajućoj ugarskoj politici uklone — prionuše u XVI. vieku uz nadvojvodu austrijanskoga Ferdinanda — dobro predvideći, da će se politika bečka s ugarskom na skoro pobijati, i da će sad jednu, sad drugu politiku podupirajući, „inter duos litigantes“ njihovu autonomiju uzčuvati. No tim činom izgubiše ipak još većma svoju moralnu snagu.

Ja neću razglabati, da li nisu naši pradjedovi kadri bili u XVI. vieku pored pomamnih ponudah od strane Turakah sasvim samostalnimi postati?

Neću dalje razglabati, da li nebi pored u novije vrieme promienjenih okolnostih turskoga carstva bolje bilo, da smo zbilja turski podanici postali, te kao sami svoji izpod toga jarma uzkrsnuli?

Nu što je moglo biti, prošlo je, — ono sada nemože biti. A zašto ne? zato, jer nas je moralna snaga bečke politike tako skučila, da se njezinoga upliva sami po sebi nikad sasvim, a niti na toliko riešit nećemo, da si barem autonomiju onako, kako valja, uzčuvamo.

A kako smo pali pod toli silni upliv te užasne bečke politike? pali smo tako, što smo se ugarskoj politici sasvim iznevjerili.

Istina, da smo mi u onoj borbi, koja je poslie bitke kod Mohača izmedju bečke i ugarske politike započeta, našu autonomiju u načelu spasili — nu, vara se, koji bi tvrdio, da borba ugarske politike proti bečkoj nama u prilog išla nije — dapače dokazuje povjestnica bielodano, da, kad je god ugarska politika pobiedjena bila, da smo i mi užasne posljedice ove pobjede, krivi ili nedužni, u istoj mjeri osjetili, kao i naša ustavna braća Magjari, nosioci ugarske politike. — Povirimo u povjestnicu još dublje — pa ćemo se uvjeriti, da, kad bi nas Austrija za ono smatrati mogla bila, kao što njeki tvrde, da smo činom samostalnoga priznanja pragmatičke sankcije od ugarske krune sasvim nezavisni — to bi danas ili sudbinu Krajine, ili pako onu od Dalmacije dielili. U onaj mah, kad bi to hrvatski narod s privoljenjem bečke vlade priznao, u onaj mah nestalo bi mu ugarsko-hrvatskoga ustava, i postao bi opet, kao što je kroz 12 godina bio, austrijanskom krunovinom.

Zar vjeruje još tko u to, da će nas Austrija iz sobstvenoga nagona ujačati? Zar vjeruje još tko bečkoj politici? koja nas je uvjek sa liepimi obećanji hranila tako dugo, dokle smo joj potrebni bili kao opozicija proti ugarskoj politici.

Ajte u Krajinu, pa vidite tu plod dobrohotnosti bečke vlade prama hrvatskom narodu; ajte u Dalmaciju, pa gledajte tu nečuveni savez bečke vlade sa svojim najneprijateljnijim elementom i to proti kome? proti vjernim Hrvatom, koji su sa nečuvenom hrabrošću kod Kisega i Sigeta Beču namienjenu propast dva puta obranili; — koji su za sve svoje borbe proti ljutim dušmanom Austrije ono krvno pravo zadobili, da se za svrhe bečke politike toliko kratih listom dignuli, i po razmjerju 6 put toliko, nego li ostali austrijanski puci krvi prolievati moradu, — koji su za sve te krivde godine 1848. ipak prestol spasili, a poslje toga ljubimca bana Jelačića radi nečuvene nezahvalnosti bečke vlade u liepoj dobi njegova života od tuge i žalosti poginuti vidjeli.

Slavni zastupnici naroda! nek mi tko dokaže, da je s obzirom na naš položaj prama Ugarskoj i balkanskom poluotoku moguće, da narodni živalj hrvatski danas sutra sasvim političko samostalno obstojati može, i da mu kao takvome nikakva smrtonosna pogibelj od susjednih narodah neprieti — ja ću odmah pristati uz njega. No dokle se to jasno nedokaže, moram želje naroda našega prama obstojećim okolnostim mjeriti, i dužan sam kao rodoljub za ono vojevati, što mislim da se postići dade — a ne za ono, što i ako bi se za vrieme postiglo, — narod hrvatski ipak još u veće smetnję dovesti mora.

Nam u našem sadanjem položaju nepreostaje dakle ino, već da prionemo uz ugarsku politiku, koja se bori za slobodu i da se borimo zajednički u poštenoj svezi proti bečkoj politici, koja vojuje za absolutizam.

Čime ugarska politika nadjača, bit ćemo uz Magjare i mi slobodni — a kao slobodan narod, možemo proti prevagi Magjarah tim sigurnije naša prava u obće braniti, čim nam na tom polju, niti Srblji niti Rumunji, niti Rušnjaci, a niti Slovaci svoju pomoć uzkratiti nemogu, jer bi tada jamačno proti svojem narodnjem interesu griešili, a što se predmnjeti nedade.

Magjarski živalj nenosi u sebi nikakve pogibelji za nas — jer smo mi Slavjani, članovi onoga ogromnoga tiela, koje prieko 80,000.000 dušah broji, što će tu 4 do 5,000.000 Magjarah proti nami? Sasvim drugo je njemački živalj, koji sada moralno mnogo pretežniji od Slavjanah svoju civilizaciju pod svom silom u orient nositi kani. U tome su svi Niemci složni — dočim su Slavjani u svojoj uzajemnoj politici još jako daleko od željne sloge.

Ja bi rekao, da njeka providnost božańska ponamjesti u sredinu Slavjanah različitoga plemena, koji se pored najpovoljnijih okolnostih u jednu nezavisnu državu spojiti nebi dali — uprav narod magjarski, koji izim svoje nesnosive narodne oholosti, mnogo kriepostih, a medju ostalimi tu najveću kriepost imade, da je od početka, kako je Panoniju posjeo, uviek za slobodom disao i borio se, neizključivši od uživanja ote blagodati nijedno ino narodno pleme, pa baš ni onda, kad je svu vlast u rukuh imao.

Time se riešava ona zagonetka, zašto Magjari kod drugih susjednih naroda toliko simpatije imadu.

Istina, da su Magjari u novije doba zadobivši narodnu samosviest, zaboravili — da su jih u obrani slobode i drugi ugarski narodi kriepko podupirali — dapače, da su njeko vrieme za postojanje ugarske države ovi nemagjarski narodi više činili, nego li sami Magjari — pa su počeli u glavu si zabijati, da je Ugarska izključivo njihova domovina, a drugi narodi, da samo iz njihove milosti stanuju po Ugarskoj, i uživaju ona gradjanska prava kao Magjari; što više — ideja velikoga „Magyarországa“ zavede jih na toliko, da su zaboravili na svoje stare ustavne inštitucije, za centralizacijom upravne vlasti stali hleptiti, u nadi da će im tim putem i magjarizacija ostalih narodnostih bolje za rukom poći.

Digitized by Google

Nu 1848. godina, ovaj rukokaz za sve ugarske narode — uputi jih dovoljno, da su se u svom proračunu ljuto prevarili. Ne samo da je Hrvatska starodavnu svezu faktično prekinula, već i smrtno uvredjeni Srblji ustaše, da spas svoga narodnoga življa u srbskom Vojvodstvu traže.

Ako dakle Magjari sve pored tih užasnih okolnostih opametili nisu — tad im neima lieka — nu to nam nepači, da mi zato ugarsku politiku s dušom i tielom nepoprimimo, jer se Magjari toj politici nikako iznevjeriti nemogu — a drugi narodi ugarski pristat će uz nju kao i mi — pa je tad naša briga, da se ugarska politika u špecijalnu magjarsku nepreobrati, — jer magjarska politika neima uprav tako nikakva izgleda na uspjeh, kao što ni hrvatska, niti srbska, niti rumunjska — i ja držim da svaki na piesku kule gradi, koji možebiti o rumunjskoj državi ili srbskom carstvu itd. sniva.

Interesi sviuh narodah oko Panonije ponamještenih jesu tako identični, da svi u miru i slozi tako rekuć u jednoj federativnoj državi živjeti moraju, ako neće da se medju sobom podjarme, ili izkorjene.

Toj velikoj ideji mora Hrvatska svoju exkluzivnu samostalnost žrtvovati na toliko, na koliko to duševni razvitak naroda hrvatskoga, i materijalni razvitak trojedne kraljevine dopušta — i čini prvi korak za oživotvorenje ote ideje, ako svoj savez s Ugarskom na temelju svojih historičkih pravah ponovi.

Ja smatram hrvatski narod od ugarskih narodah sasvim nezavisan, a krunu Zvonimirovu s krunom sv. Stipana fiktivno tako uzko spojenu, da se nezavisnost krune hrvatske od ugarske kao i ove od one nikako podpunoma dokazati neda.

Čin onaj, kad su Hrvati na svom saboru u Cetinju u XVI. vieku Ferdinanda za svoga kralja samostalno priznali, nepobija moje tvrdenje, jer mi za kralja nepriznajemo onoga, koji nije zakonito krunjen, a Ferdinand postao je tek onda ustavnim hrvatskim kraljem, kad se je s krunom sv. Stjepana krunisati dao.

Iz toga gledišta tvrdim, da kralj ugarski može biti u smislu pragmatičke sankcije, zajedno nadvojvoda austrijanski — nu ovaj nemože biti kralj hrvatski, ako nije zajedno i kralj ugarski. Tako shvaćam ja personalnu uniju — a ne onako kao oni, koji na veliku pogibelj naših ustavnih inštitucijah tvrde, da je car austrijanski, kao kralj hrvatski sasvim samostalan od kralja ugarskoga. U uzkoj svezi naše krune s ugarskom leži naša moć — jer da je vlada cara austrijanskoga prama svojimi interesi mogla neposredno djelovati na kralja hrvatskoga, zar bi dionici bili one ustavne slobode, koju danas uživamo?

Personalnu uniju otu niti god. 1848. dirnula nije — ona obstoji dakle još dan danas tako čvrsto, kao što je god. 1102. medju hrvatskim narodom i ugarskim kraljem Kolomanom uslovljena.

Ta personalna unija nepobija ni malo ravnopravnost trojedne kraljevine prama kraljevini ugarskoj — a obe kraljevine neka sačinjavaju državu ugarsku i pridruženih kraljevinah te priklopljenih stranakah.

Ota država nije se niti g. 1848. posve zakonito razpala, jer hrvatski narod prekinuvši faktično državnu svezu s Ugarskom, nije u svom saboru od 1848. god. u tom obziru nikakov odlučni zakon stvorio.

Nu čin faktičnoga odruženja, koji je po kralju ugarsko-hrvatskom faktično priznat, podjeljuje po mom mnenju narodu hrvatskomu za se ono isto pravo, kao da je odruženje zakonitim putem izvedeno — dočim s druge strane kralju ugarsko-hrvatskomu nepripada pravo narod hrvatski priečiti, da li hoće ili neće s Ugarskom u državopravni savez opet stupiti, jer nas nijedan zakon još nerazdružuje.

Budući da nam je dobro znano, da čitav narod hrvatski, ovdje zastupan s malom kojom iznimkom, ponovljenje ove starodavne sveze izmedju Hrvatske i Ugarske baš zahtieva to — ako nećemo, da neprijatelji našega naroda u mutnom ribe love; — molim vas gospodo zastupnici naroda, da se radi puke forme necjepkamo — molim onu stranku, koja se već u zadovoljštini podpune pobjede ljulja, da nenapinje odviš žice, da nepuknu. Ja sam osvjedočen, da kao sini jedne domovine svi jednako želimo njezino moralno i materijalno procvjetanje pod zaštitom svete ustavne slobode; osvjedočen sam nadalje, da se u programu lahko složiti možemo, ako je braniteljim predloga osrednjega odbora zbilja do unije ležeće, jer su si svi programi u načelu skoro jednaki, i onaj osrednjega odbora razlikuje se od ostalih samo na toliko, da su u njem od Ugarske njeka obvezateljna izreka još prije zahtieva, nego što bi se Hrvatska prama njoj vezala. Meni se čini ovo zahtievanje, da je uprav takovo, kao kad bi tko od svoga protivnika, koji mu se radi njekoga važnoga zahtievanja s parnicom grozi, tražio, neka mu on najvažnije na to zahtievanje odnoseće se izprave u tu svrhu bez reverza uruči, da u tom poslu nagodbeni ugovor sastavit uzmogne — dočim se polag većine ostalih kružujućih programah od protivnika zahtieva, da priznavši pravni temelj učinjenih prigovorah, sve na preporno pitanje odnoseće se izprave, k nagodbenomu ročištu sa sobom ponese, i s njimi nagodbeni ugovor odloži.

Kako dakle u sukromnom životu niko pametan svoja važna pisma bez reverza uručiti neće, tako se nemože niti od jednoga naroda zahtievati, da se on upušta u svečano priznanje samostalnosti i teritoriuma drugoga naroda, bez da bi mu ovaj garantirat mogao, da se s toga nikakva zloporaba od treće strane učiniti neće.

Dočim se ja dakle od strane mojih komitentah za uniju s Ugarskom u načelu s dušom i tielom očitujem, pridržujem si pravo pri meritornom pretresivanju po osrednjem odboru predloženoga članka o uniji moj izpravak predložiti, ako se predlog g. Šuhaja neprimi.“

Tomo Milanković. Da se borimo za cjelokupnost razkomadane naše domovine, za sami život i političko biće našeg naroda, o tome smo skroz uvjereni, to znadu prijatelji i neprijatelji naši, to zna ciela Evropa.

Kako je do toga došlo suvišno je, jerbo je obšte poznato obširnije govoriti. Medjutim nije suvišno, jerbo je ozbiljno, da se toga sjetimo, koliko smo mi sami, koliko su naši djedovi tome povoda dali. Kao god što su pojedini ljudi, tako su i cieli narodi više manje sami stvoritelji svoje sreće i nesreće.

Kada se na našu prošlost obazremo, moramo metiti ruku na srce i izpovieditи, da su naši predji, da smo mi sami mnogo premnogo tome krivi, što se u ovoj borbi u ovoj grdnoj krizi nalazimo, koja je tim opasnija, što je ova borba, borba duha, koja svojimi posljedicami daleko nadilazi borbu oružja, borbu vremena fisične moći.

Od kada je naš narod prije 12 do 13 stoljeća ove svoje postojbine zauzeo, kroz cielih skoro devet viekovah, naši bani različitih pokrajinah, naši velmože i poglavice većih porodicah skoro su se neprestano u medjusobnom razdoru, često krvavima bojevima nalazili, gramzeći za sebičnim samosiljem, otimajući se za sebičnim samosilnim grabežom; niti su se brinili, niti su što marili za korist, napredak i sreću naroda.

Digitized by Google

Moć naših kraljevah onih vremenah tako je bila loša, da oni nisu bili u stanju tom razdoru i samosilju sa uspjehom na put stati i svoje velikaše u zakonitom zaptu držati; a naš narod jošte u kolevki svog političkog bića nalazeći se, čamio je u debelom mraku neznanstva, bez svake samosvesti, bez svakog poznavanja samog sebe i svog moralnog i političkog dostojanstva.

U takvom nesretnom položaju zatekao je nas onaj azijatski krvnik i gonitelj imena kršćanskog, te je manje svojim junačstvom, negoli prokletom neslogom naših poglavicah u stanje položen, našu domovinu razkomadao i daleku veću čest našeg naroda bezkonačnim svojim verigama okovao, pod kojima i sada veća polovica naše braće ljuto pišti prizivajući samog boga u pomoć, kada jim rodjena braća, kada jim cielo kršćanstvo nije kadro pomoći.

Tim prokletstvom unesrećeni i ostali djedovi naše domovine koji nisu barbarskom robstvu podpali, ostali su više ili manje odciepljeni, i različite često pregorke sudbe iskusili su, sad mačem u ruci, sad oružjem duha za fisički svoj život i političko biće vojujući. U kakvom se položaju sada nalazimo?

Tako je došlo, da su se tečajem vremena, u različite pokrajine naše domovine, različita elementa uvukla, narinula, razplodila i mnoge naših braćah okužila, koja su elementa sva mogućna sredstva upotrebljavala, i danas upotrebljavaju da odciepljeni u odciepljenoj domovini, tudjem često neprijateljskom interesu služimo, kako nebi nigda glave dići mogli. Odtud je došlo, da se sada u ovoj mučavi i kritičnoj borbi nalazimo, odtud je došlo ovo naše sadanje puno pogibeli stanje.

Gospodo! samo u slogi i jedinstvu samo u muževnom postojanstvu jednakim patriotizmom oduševljeni sunarodnikah — mogu narodi napredovati, unapredjeni ojačati, ojačani političko nezavisni i samostalni biti.

Neodvisnost jednog naroda moralna je moć, koja se nikakvimi inimi sredstvi zadobiti nemože.

Ona se sastoji u poštenom karakteru narodu u dobrim njegovim svojstvama i snagi, da može ta svojstva slobodno razvijati. Ostalo je krpež nemoć robstva.

Naš je mladjani narod poštenog karaktera, njegova su svojstva duše i srca prekrasna, njegova je mišica kriepka i junačka. On ima dovoljno moralne i fisične snage da bi se u svojima prirodjenima darovima u duhu svoje prirodjene narodnosti obilato mogao razvijati; samo se na tu bogom i prirodom opredieljenu svrhu, hoće sloge hoće jedinstva, hoće muževnog postojanstva.

U tom duhu izvršujemo svetu dužnost na koju smo ovamo pozvani, pak ćemo iz ove mučne i teretne borbe, ako i mukom ako i težkim znojem, ali sa poštenjem izaći i sebe pred narodom, pred cielom Evropom — a što je najozbiljnije pred potomstvom opravdati, ako nam i nebude dano, da bi mogli postići u punoj mjeri poželanu svrhu, za kojom punim pravom težimo, ali ćemo sigurno našem potomstvu put boljoj budućnosti razlučit. A to i jeste upravo naš jedini poziv.

Gospodo! velika je sila blagoslova praunukah koja na grobovima praotacah počiva; ali je daleko veća sila kletve praunukah, pod kojom kosti praotacah trunu! Nj. c. kr. apoštolsko Veličanstvo oglasilo je pred svom Evropom pred cielim svietom ravnopravnost svijuh narodah njegovog velikog carstva. Ovo je vrieme pomirenja nazvano.

Nemjera je Nj. Veličanstva, da se na temelju narodne ravnopravnosti to pomirenje iskreno postigne, da se obstojeće razmirice na korist svijuh narodah monarhije u medjusobnom dogovoru sa uspjehom odstrane.

U interesu dakle tog pomirenja dan gubno bi bilo i suvišno i baš bi zato najveći politički grieh biti moralo o tome prostranije besjediti i ispitivati; kakvim su nesretnim procesom te razmirice do toga uzrastle, da se snajboljom voljom jedva odstraniti dadu, i jeli i koliko je do sada učinjeno da bi se namjeravano pomirenje zbilja i postići dalo.

Ali istini za volju i baš u interesu tog pomirenja mora se barem o sadanjosti svakojako napomenuti to, što se jošte nedokazuje, da bi ona carska rieč kojom je ravnopravnost svijuh narodah u našoj monarhiji oglašena, da bi ovo premda carsko, ali jošte mrtvo slovo do sada oživilo, ili barem dabi skorim oživiti moglo. Ali baš zato moramo se živim slovom kojim se političko biće narodah stvara, moramo se živo boriti, da ta carska rieč za naš narod postane živa istina. Baš smo zato po samom našem kralju ovamo zvani, da ga u toj njegovoj otčinskoj namjeri podupremo, i time našu, njegovu i prejasné njegove vladajuće kuće sreću osiguramo.

Istina je i to, da smo u toj borbi do sada vrlo malo ili da nimalo napredovali nismo, da bi tu borbu samo onda svom snagom mogli poduzeti, kada bi u podpunom broju narodnih boračah ovdje sakupiti bili, kada bi ciela naša domovina onako kao što bog, prirodna i pozitivna pravda zahtieva ovdje zastupana bila.

Ali baš i zato nesmiemo duhom kloniti, nego imamo kriepko i nepomično o tome nastojati, da se sva naša zakonita zahtjevanja, ako i pozdnije budu izpunjena.

Pri svem tom prvi je važan korak učinit taj, što se ovdje na ustavnom polju sakupiti nalazimo pa je i prvi važan korak, kojim dalje imamo stupiti taj, da o tome nastojimo, da nam se ta ustavna sloboda zakonito ujamči i za budućnost obezbiedi.

Samo oni narodi koji se na ustavnom putu nalaze, mogu se obdržati, duševno i materijalno razvijati i time svoju i čovječestva sreću unapredjivati.

Narod, koj se pod skrbničtvom nalazi, ili jošte nije dozreo do zakonite slobode, ili je ako je dozreo, nesretnim udesom pod žezlom samovolje nalazi nesnosnim verigama tudje ćudi okovan; svakojako pako, kao onaj gustom sjenkom stegnuti cvietak venuti mora dotle, dok ga jarko sunašce slobode neobasja.

Naš je narod u svojoj samosviesti tu svetu istinu savršeno ponjao, i njome oduševljen svom snagom svoga duha i razuma tamo teži, kako bi mogao ustavnu svoju slobodu utemeljiti, i za sva budućna vremena putem zakona od svake pogibeli osigurati, što naš narod zna, da je to samo jedini način za obezbiedjenje ojačanje i osiguranje njegove svete narodnosti i samo u ovoj i sredstvom ove njegove državoslavne jednakosti i političke neodvisnosti; što zna, da je to samo jedini način, kojim bi mogao cjelokupnost svoje domovine na polju ustavnom izvojevati i tako ojačan, svoje fisičko i političko biće osigurati. Da se osiguranjem naše ustavnosti, takodje ustavnost sviju naroda naše monarhije osigura, kao i uzajmno, samo se sobom kaže, kao i to da se time put krči istinitom i zakoni obezbjediti se imajućem pomirenju; a da se time ujedno pripravlja oslobodjenje naše nesretne braće od turskog robstva, da se dakle time i ona velika sa-

Digitized by Google

mom carskom rieči izrečena misia našeg naroda uskorava, takodjer je bielodana istina.

Da bi dakle svoj ustav tim bolje obezbiediti i osigurati mogao, pripravan je naš narod sa svojim susjedom, s kojim je toliko viekovah jedan ustav dielio, kao slobodan i neodvisan narod sa slobodnim i ne odvisnim narodom, u prijateljski jednoustavni savez, na temelju narodnje ravnopravnosti, onako kao što to dostojanstvo, kao što očevidna korist, jednog i drugog naroda silno zahtieva, iskreno bratski stupiti, te ugovore tog saveza tako sklopiti, kako će taj savez na sreću i napredak, diku i ponos jednog i drugog naroda moći služiti, kako bi time, oba ustavnobratska naroda, u familiji prosveštenih evropejskih narodah dostojno mjesto mogli zauzeti na korist ciele monarhije, cielog čovječestva.

U tom dakle duhu predlagajući savez sa Ugarskom, nedvojim da bi se na tu svrhu oba, toga radi visokoj kući podnešena predloga, najme onaj centralnog odbora sa onim narodnih zastupnikah zagrebačkih sa uspjehom spojiti dala; o čemu ću prilikom posebne debate prostranije progovoriti čast imati.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Dvadeset i druga saborska sjednica dne 18. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadeset i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držnoj u Zagrebu dne sedamnaestog lipnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Najprije bude čitan zapisnik sastavljen u 20. saborskoj sjednici dne 12. lipnja držnoj.

Na predlog g. Mirka Horvata bude na drugoj strani pomenutoga zapisnika izza riečih: „naredba financijalne uprave dokine“ dodana sliedeća stavka: „a isto tako namjestničtvo kao najvišju ustavnu upravnu zemaljsku oblast pozvati; da u buduće prema dužnosti svojoj svako proglasivanje neustavnih naredbah prediupredi.“

Uz dalnje čitanje zapisnika, naročito pako povodom odluke u sjednici od 12. lipnja 1861 o ostavci narodnoga zastupnika g. Eduarda Vrbančića učinjene, te u pomenutom zapisniku navedene i odobrene, bude na predlog zastupnika g. Vinka Pacela odlučeno:

Da narodni zastupnici položivši mandat nisu vlastni uzkratiti svoje sudjelovanje saboru prije nego njihovi zamjenici nastupe saborsko poslovanje, a po tom načelu, da i g. Vrbančić ima svoje mjesto u sabornici zadržati dotle, dok njegov zamjenik nedodje.

Nadalje, na šestoj strani zapisnika nakon ričih „što Sladović nije svećenik biskupije zagrebačke,“ bude na opazku g. dra. Šuhaja kao izpravak dodana sliedeća stavka: „i što si tako nije stekao u ovoj biskupiji i za nju takovih zasluga, koje bi ga vriednim učinile, da bude predpostavljen drugim za istu biskupiju zaslužnim svećenikom.“

Izza kako je zapisnik od 12, lipnja ovako odobren bio, predloži zastupnik g. J. Živković povodom protesta po preuzvišenom g. patriarhu i metropoliti Karlovačkom pismeno postavljenoga i u sjednici od 12. lipnja 1861 čitanoga, te za dalnje pretresanje posebnomu odboru predanoga, a naročito u tu svrhu, da se svako dalnje saborsko pretresanje istoga protesta u ovo doba prediupriedi, neka visoki sabor kao svoju odluku sliedeće očitovanje u zapisnik stavi:

Dočim se veliki župan zagrebački u prošastoj sjednici glede protesta nj. svetosti g. patriarha srbskog Josipa Rajačića izrazio, da on u govoru svom od 29. travnja o. g. u obziru krajišnikah iliti Krajine hrvatsko-slavonske nije rekao, da u istoj Krajini živi narod čisto „hrvatski“ nego narod „naški,“ pod kojim izrazom je on pleme srbsko isto kano i hrvatsko razumjevao, to isti protest prestaje biti predmetom svakog daljeg saborskog pretresanja, dočim nije ni ovaj sabor ikojom prilikom nijekao, dapače pripoznaje, da u trojednoj kraljevini ima i naroda srbskoga i on podobno izrazu nj. svetosti g. patriarha od sveg srca želi: da Srbi i Hrvati kao najbliža i jednorodna braća jedan drugoga ime i pleme kao narodnje svetinje ljubi i počituje i kao dosad, tako i unapredak u bratskoj slogi ostanu.

I tako umoljava ovaj sabor preuzvišenog g. bana kao predsjednika ove kuće, da ovaj zaključak nj. svetosti gosp. patriarhu pismeno javi.

Ovaj predlog bude jednodušno primit, te se uvršćuje u zapisnik kao zaključak saborski.

Nakon toga po dnevnom redu u 19. saborskoj sjednici ustavovljenom bijaše čitan predlog osrednjega saborskoga odbora o ustanovljenju budućega odnošaja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, a taj predlog glasi ovako:

Članak o odnošenju kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema kruni i kraljevini Ugarskoj:

Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u današnjemu svom teritorialnom obsegu, brojeć ovamo županije riečku s gradom Riekom, njezinim kotarom i ostalim primorjem, zagrebačku, varaždinsku, križevačku, požežku, virovitičku, sriemsku i sadanju vojničku krajinu, to jest osam hrvatskih i tri slavonske pukovnije, imenito: ličku, otočku, ogulinsku, slunjsku, dvie banske, gjuročku i križevačku, zatim brodsku, gradišku i varaždinsku, tako isto razumievajuć ovamo i virtualna teritorialna prava ovih kraljevinah, izjavljuje i očituje putem svoga ovaj čas u glavnom gradu Zagrebu ročećega sabora, da je usljed dogodjajah god. 1848 svaka druga ma kakva budi zakonotvorna, budi administrativna budi sudstvena sveza izmedj trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske pravno posve prestalo, osim što se Nj. Veličanstvo, zajednički njihov kralj po njihovih do god. 1848 zajedničkih zakonih, nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i za kraljevinu Ugarsku krunitbenih diplomah jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga, i što ovim kraljevinam osim svojih posebnih ustavnih državnih i temeljnih pravah pristoje jošće i sva do konca godine 1847 u općeniti ugarsko-hrvatski zakonik uvršćena ustavna državna i temeljna prava, koja i kraljevini Ugarskoj.

Nu uvažavajuć zajedničku prošlost svoju i prijašnji zajednički ustavni život, i odzivajuć se na izjavljene im bratske simpatije, trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija prigodom pretresivanja previšnjega kraljevskoga predloga od 26. veljače 1861 br. 152, kojim su pozvane, da se

Digitized by Google

izjave o odnošajih svojih prema kraljevini Ugarskoj, očituju krieposću ovogo svoga zaključka:

da su one svaki čas pripravne, prema koristi i potrebući zajedničkoj s kraljevinom Ugarskom stupiti u još bližji državopravni savez.

Čim od strane kraljevine ugarske gori naznačena neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine i njezin gore napomenuti realni i virtualni teritorialni obseg bezuvjetno i u svoj valjanoj pravnoj formi budu priznani.

Medjunarodni savezni ugovor uglavit će oba sabora putem odborah, koji će se u jednaku broju saborskih članovah sastati na mjestu neutralnu.

Pošto je gospodin Ivan Vončina, kao izvjestitelj ovaj predlog osrednjeg odbora u ktratko obrazložio, zametne razpravu g. dra. M. Šuhaj, pak izjavio se proti predlogu osrednjega odbora, podnese visokoj kući sliedeći novi predlog:

Predlog u pitanju uredjenja državopravnih odnošenjah trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske prama kraljevini Ugarskoj.

Trojedna kraljevina dalmatinsko-hrvatsko-slavonska u cjelokupnosti svojoj, pod kojom ona savkolik današnji svoj toli provincijalni koli krajišnički obseg, uključivo sa gradom Riekom cielim hrvatskim primorjem i petrovaradinskom pukovnijom razumieva (pridržavajući si podpuno pravo na sve svoje pokrajine i predjele, što se sada u tudjem posjedu nalaze) uzamši na svom, ovaj čas u glavnom gradu Zagrebu ročećem saboru u pretres previšnji kralj. predlog od 26. veljače t. g. kojim bi rečena trojedna kraljevina pozvana, da se očituje o odnošenju svom prama kraljevini Ugarskoj, izjavljuje i odnosno zaključuje:

1. Da je trojedna kraljevina dalmatinsko-hrvatsko-slavonska god. 1848 videć da zavladavša u to doba u kraljevini Ugarskoj politička načela i težnje narodnim i državnim interesom trojedne kraljevine uštrbom priete, poslužila se svojim iz naravi narodno-političke autonomije proiztičućim pravom, kad je državopravni savez god. 1102 dobrovoljno sa kraljevinom Ugarskom, uz priuzdržanje pomenute autonomije, višeputa i kašnije, naročito god. 1526 i 1712 u najvažnijih državo-pravnih pitanjih izraženo — sklopljen, razriešila tako, da je od to doba, izuzamši svezu jedne te iste krune, prestala svaka ina realna, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza. Nu

2. da je trojedna kraljevina dalmatinsko-hrvatsko-slavonska, obzirom na to: što se Nj. Veličanstvo kao zajednički kralj Ugarske i trojedne kraljevine nakon predbježno ugovorenih krunitbenih diplomah, jednim te istim krunitbenim činom krunisa osim svojih posebnih pravah pristoje još i sva do posljednjeg ugarskog sabora god. 184⁷/₈ u općeniti ugarsko-hrvatski zakonik uvršćena ustavna, državna i temeljna prava, koja i kraljevini Ugarskoj, nadalje obzirom na zajednički prijašnji 700 godišnji ustavni život i stečeno odtuda izkustvo, i izjavljene u novije vrieme simpatije i napokon obzirom na zajedničku na postignuće, učvršćenje i ujamčenje ustavne slobodne i narodne samostalnosti, i državopravne neodvisnosti smjerajuću korist, pripravna uz naročito priuzdržanje starodavnih svojih temeljnih pravah sa kraljevinom Ugarskom opet stupiti u užji državopravni savez te u tu svrhu s njom sklopiti novi savezni ugovor.

3. Čim kraljevina Ugarska izjavi, da je ona sa svoje strane takodjer pripravna u smislu prenavedenih načelah, sa trojednom kraljevinom dalmatinsko-hrvatsko-slavonskom saveznu ugovor sklopiti, to se ima za ustanovljenje ugovornih uvjetah jednakobrojni odbor sa strane jedne i druge kraljevine izabrati, koj će se na jednom medjusobnim sporazumljenjem opredieljenom mjestu sastati, i usljed podieljenih saborskih naputakah uvjete rečena saveza pobližje utanačiti; i o shodnosti i potrebući, kano i o obsegu zajedničkog zakonarstva i vrhovne odgovarajuće uprave, dotičnim saborom svoje predloge podnieti.

U Zagrebu 14. lipnja 1861.

Izza kako je gosp. dra. Šuhaj svoj predlog obrazložio, opazi zastupnik g. Josip Župčić pozivom na §. 43 poslovnika, da se prije svega ima obćenita razprava o načelu zametnuti i svršiti, a tek onda, da se ima proći na razpravu o posebnostih, u kojih se jedino razlikuju pomenuti predlozi.

Ova opazka ostade bez ikojega uvaženja, i tako bude nastavljena razprava.

Buduć da se zametnuta razprava u ovoj sjednici nije mogla završiti, bude nastavljenje odredjeno na 18. lipnja t. g. za 10 satih prije podne.

A ovaj zapisnik bude time završen i podpisan.

Šokčević s. r.
ban.

Mato Mrazović, s. r.
saborski bilježnik.

Mato Mrazović. Čita zapisnik od predjašne sjednice na 17. lipnja 1861 držane.

U zapisniku bijahu zamienjene rieči metropolita karlovački s riečmi; „arci-episkop karlovački“ u naslovu preuzv. g. patr. Rajačića tim bude isti zapisnik odobren.

Mato **Mrazović.** Čita interpelaciju Joce Popovića:

1. Jeli nj. preuzvišenosti poznato, da se narod po Krajini po častnicih vojničkih zavodi prevarnimi pitanji na neistinite odgovore glede svoga budućega državnopravnoga položaja?

2. Hoće li nj. preuzvišenost trpiti, da se i nadalje taj nečisti posao u Krajini tjera ili je.

3. Nj. preuzvišenost pripravna taj pustupak obustaviti i pokarati.

Preuzv. g. **ban.** Ja sam jučer čitao u „Pozoru,“ i njeka gospoda su kazala, da su jedno pismo i telegrafičku depešu dobili.

Na to sam ja na sve regimente graničarske pisao ono, što je u ovoj stvari potrebno.

Ja molim onu gospodu, koja su pismo ili telegrafičku depešu dobili, da mi to priobće, da vidim, gdje se je to dogodilo.

Ja mislim, da nije moguće, da se je to u isto vrieme u svim 10 regimentim dogodilo.

Ja mislim, da bi mi gospoda kazala, u kojim regimentima se je to dogodilo, da iztragu odrediti uzmognem.

Mirko **Horvat.** Istom što su 2 mjeseca prošli, kada je Vaša Preuzvišenost zakletvu položila kao ban, da će ustav naš (čita iz dotične formule,) braniti i čuvati, pa smo imali već višeputah dužnost, Vašu Preuzvišenost na to siećati (ah!)

Gospodo: neima nijednog člana u ovom saboru, koj nebi priznao, da je Krajina cjeloviti dio trojedne naše kraljevine i da ima pravo na isti ustav, kao mi. Neima nijedne strane naše domovine, gdje bi se bilo toliko navaljivalo na ustav naš, kao u Krajini. Njekoji ofiziri dokazivajuć da je bolje biti rob nego slobodan čovjek, nastoje ga uputiti, da ako Krajina prestane, da će biti bauer, da će mu se oteti šume, da će platiti desetinu. Ja mislim, da je Krajiški narod do samosviesti i do osvjedočenja došao, da naš seljak nije rob, nego prost čovjek, koj može svojim imetkom prosto

Digitized by Google

razpolagati, dočim krajišnik ne samo da neima vlastnine, nego je i istoj zemlji prikopčan.

Naš seljak ne plaća od vina deseticu, ne daje toliko krvi zato, da mu se sloboda otimlje, da robstvo svoje samo podpomaže. (Živio.) Da se ovoj nepravdi i spletkam u Krajini, doskoči, ja bi visokoj kući sledeći zaključak predložio:

Čita iz pisma:

1. Da se umoli preuzv. g. ban, da zabrani svako javno i potajno napadanje i vriedjanje ustava našega u vojničkoj Krajini, kao što i svako agitiranje za priuzdržanje vojničke Krajine kao sustava, koji je sa povredom našega ustava ustrojen.

2. Da se u zapisnik stavi prosvjed proti svakoga napadanja na naš ustav u vojničkoj Krajini, koja je cjeloviti dio trojedne kraljevine, te imade isto pravo na naš ustav, kao i mi, pak dolazila ista napadanja od bečke vlade ili pako od zagrebačke general-komande.

3. Da se od strane sabora izdade proglas na narod u Krajini živući:

a) da zastupnici njihovi na saboru nisu narod svoj aristokratom prodali;

b) da se svakoga podpisavanja molbenicah za uzdržanje vojničke Krajine kane, dok se sabor nesvrši;

c) da im se pravo njihovo na naš ustav kao što i vriednost ustava protumači.

Mato **Mrazović**. Ja mislim, da se ovaj predlog gospodina Mirka Horvata ako bi za sabor u pretresivanje uzeti želio, na dnevni red stavi.

Mi imamo sada drugih predmetah. Preuzv. g. jest onako kazao, da je shodne naredbe u tom obziru odredio.

Gustav **Knežević**. Ja doista nisam zato, niti ću braniti, da se štogod proti našem ustavu učini, ja se u tom smislu slažem sa mnienjem g. Mirka Horvata. Ali dočim se je on tako izrazio o osobi preuzv. g. bana, što je svakoga od nas neugodno dirnulo, moram mu u tom prigovoriti.

Ja štujem i mislim, da je svaki dužan štovati osobu predsjednika, dočim nitko nemože tvrditi, da je preuzv. gos. ban od onog vremena, kako je prisegu položio, neposredno kakovu zapovjed protuustavno izdao.

Ja bi molio, da bi se što više sa mogućnom štednjom a osobi g. predsjednika govorilo.

Franjo Lovrić. Ja od moje strane zadovoljan sam sa interpelacijom g. Joce Popovića, koja je na svom mjestu, a još više se zadovoljavam s odgovorom preuzv. g. bana, koji nam je ovdje obećao, i koji na nikakovu interpelaciju nije propustio svoju dužnost učiniti, što pravda i zakon i prisega zahtieva naprama narodu od kojeg je on glava.

Ja sam toga mnienja, da se s onim, što je preuzv. g. ban izjavio, zadovoljimo, da od dalnjeg prepiranja odustanemo, i da dalje idemo.

Jovan Živković. Što se tiče predloga g. Mirka Horvata, podupiram i ja s moje strane, da dodje na dnevni red, i kažem, nisam pako toga mnienja, da se odputi na odbor ad hoc.

Ja sam toga mnienja, da ovu opomenu simpliciter odstranimo kano da to i nije naše mnienje bilo.

Andrija Brlić. Predlog g. Mirka Horvata tako je za Krajinu važan, da se nanj pozornost obrati, i budući da je imenovan odbor ad hoc, koj imade izraditi osnovu, na kom temelju će se ustav u Krajini uvesti, zato sam toga mnienja, da se to odboru ad hoc priobći, i da se obzir uzme na predlog g. Mirka Horvata.

Slavoljub Vrbančić. To stoji, da se je preuzv. g. ban prisegom zakleo, svojemu narodu, da će braniti ustav ove zemlje, ali nemože se tajiti, da se uzprkos ove prisege nasrćuje na naš ustav, to je tim opasnije, jerbo je ban glava ove zemlje, i ovo nasrtanje došlo je od one strane, koja zavisi od njegove sile i od njegove volje.

Ja mislim da je opomena g. Horvata onamo smierala, ne da preuzvišenog g. bana na dužnost opominje, nego da ovu visoku kuću pozornom učini, da se uzprkos po preuzv. g. banu položene zakletve još vavjek napadnuća na naš ustav čine.

Ja mislim, da su ove rieči bile shodne, da pozornost ove visoke kuće obrate.

Josip Briglević. Što se tiče predloga g. Horvata, mislim da se stavi na dnevni red, nisam pako toga mnienja, da se odputi na odbor ad hoc, jerbo ovdje nije pitanje samo o granici.

Ja mislim, da se na dnevni red stavi. U ostalom slažem se sa mnienjem g. Kneževića.

Mirko Horvat. Ja mislim, svaki može svoje rieči najbolje tumačiti.

Moje rieči nisu ovamo išle, da preuzv. g. banu ukor dadem, nega ja sam samo hotio kazati, da bi preuzv. g. ban nastojati hotio, da se u buduće slične naredbe proti ustavu neizdadu.

Petar Očić. Što se tiče prigovorah g. Kneževića, mislim da se ovo po našem poslovniku nemože složiti, ako jedan govornik prekorači granice svog govora, samo je predsjednik vlastan njega na red uputiti.

Što se tiče drugog predmeta to je pitanje koje riešuje poslovnik.

Što je g. Horvat naveo, jest stranom odgovor na interpelaciju, ali sadržaje u sebi nove predloge.

Od visoke kuće zavisi sada u smislu našeg poslovnika odputiti to na odsjeke ili na odbor ad hoc.

Pošto je ovdje navedena točka, koja se netiče samo granice, nego njegov predlog smiera malo dalje nego za odbor ad hoc, zato mnijem, da se ova stvar na odsjeke odputi.

Mirko Suhaj. Ja sam osvjedočen, da ovaj posao neproizlazi od preuzv. g. bana, nego da je posljedica spletakah one nesretne politike, koja s nami od 300 jurve godinah tradicionalnom njekom dosljednošću vlada.

Nedokazah li gospodo zastupnici jučer, da su tu visoku svoju absolutistično-germanistično-centralističnu politiku tjerajuća gospoda prvih 100 godinah ustrojenjem Krajine znameniti dio naroda našega protiva naročitoj njegovoj volji na neustavni način uredila, a drugih 100 godinah starodavni naš ustav posve uništiti nastojala, a u trećih 100 godinah zbilja nas i na dulje vrieme otog ustava, najsvetijega našega paladiuma lišila povodom i načinom, koj se pred bogom i svietom ničim opravdati nemogu.

Tko o ubitačnih tih težnjah nebi jošte osvjedočen bio, neka jedan samo pogled baci na Krajinu i na Dalmaciju, te će vidjeti, da ono, što se od vlade obećava, i na tolika naša zahtjevanja i moljakanja dozvoljava, ničim drugim nazvati nemože, nego li pukom obsjenom. Ili može li se sadašnje zastupanje Krajine naše drugim imenom krstiti? i nije li uprav ruglo za nas, da u isti onaj par, kad Nj. Veličanstvo premilostivi naš vladar Dalmaciju kao cjeloviti dio našeg državnog tiela priznaje, vlada Nj. Veličanstva izradjeni za ostale nasljedne pokrajine. „Gemeindegesetz“ i za nju valjanim proglašuje.

*

Digitized by Google

Vidimo dakle, da se kod nas ne samo u obće, nego i napose, da se u pogledu Krajine i Dalmacije o tom radi, da nam se ono, što iz gleda ustavnosti pravedno i posve temeljito želimo, ili neposredno uzkrati, ili bar tako osujeti, da toli žudjeni ciel sjedinjenja sustavnih naših česticah postići neuzmognemo.

Zato držim, da je pitanje, o kom gospoda predgovornici prozboriše, tako važno, da se na odsjeke odpravi.

Grof Janković. Ja sam takodjer tako razumio rieči gosp. Horvata, da on nije želio izrazit se proti preuzv. g. banu radi čina, što se je sad u Krajini dogodio.

Mi moramo preuzv. g. banu za pripravnost, dočim je izjavio, da će na sve regimente pisati, za doznati što se je dogodilo, zahvaliti.

Na drugoj strani nemože se tajiti, kao što je g. Šuhaj dobro kazao, da idu ove spletke od strane vlade, da se razciepi narod, da može sistema opet nadjačati, koju smo ovo 12 godinah sve dosad trpili.

Ovo pitanje je važno za Krajinu; ako je tome doista tako, onda je krajiških zastupnikah stališ veoma pogibeljan kad kući dojdu; zato treba da nješto učinimo.

Ja bi dakle od moje strane molio 1) kad preuzv. gos. ban odgovor dobije od regimentah, da ga ovoj visokoj kući priobći, 2) da u ovom pitanju, što ga je g. Horvat predložio, što se na pomirenje krajišnikah proteže, da se na odbor ad hoc za ustrojenje granice odputi, da to ovaj odbor kao predtečno pitanje u pretres uzme, i da ono što je potrebno, što brže učini.

Robert Zlatarović. Da mi pozorni budemo glede naših ustavnih pravah, to je pravedno, jerbo pogledom na od svih stranah prietreće neprijatelje potrebno je, da budemo tako oboružani, kao što je kordunaš na kordunu oboružan.

Ja mislim, da po onome, što smo danas čuli, neimamo povoda preuzv. gosp. bana pozornim učiniti na zakletvu, kojemu smo pred njekoliko danah naše povjerenje u tom izkazali, da smo ga jednodušno vrhovnim kapetanom izabrali.

Ban je više učinio, nego smo se nadati mogli. Odmah, kad je to čuo, već je shodne naredbe učinio, a priori nemožemo agitacije ukinuti.

Mi znamo, da su to agitacije. Ako se pako ove doznaju, onda je istom moguće sredstva upotrebiti.

Ban je to učinio, s tim možemo biti zadovoljni, on želi još više, on želi doznati mjesto, i on će i nadalje shodne korake učiniti.

Ja mislim, da nije od potrebe preuzv. g. bana na odgovornost postaviti, najmanje pako njemu ukor podieliti. U ostalom slažem se s onimi govornici, koji su za dnevni red.

Aurel Kušević. Ja priznajem strah g. Mirka Horvata, da naš ustav nije dosta osiguran.

Ja mislim, da naš ustav i naša budućnost ima jemstvo u prisegi našega vladara, i da u ovoj nalazimo najveće jemstvo naše budućnosti.

Zato se slažem sa g. Očićem, da ovaj predmet nebude pretresivan, nego da se odputi na odsjeke.

Grof Janković. Ja molim preuzv. g. bana, neka se votizira. Graničari misle odbor ad hoc.

Mato Mrazović. Ovaj predmet ne tiče se samo Krajine, nego i provinciala bolje bi bilo, da se na odsjeke odputi.

Andrija Brlić. Ja mislim, da ovaj predmet spada na odbor ad hoc.

Mato Mrazović. To je transitorno pitanje, ja mislim, da nebi bilo shodno na odbor ad hoc.

Grof Janković. Ja molim da se votizira, koji su za odbor ad hoc; za oba pitanja neka se votizira.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za odbor ao hoc?

(Ustaju.)

Mirko **Bogović.** Meni se čini, da su jednake strane.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za odsjeke, neka ustanu?

(Ustaju.)

Preuzv. g. **ban.** To je većina.

Zaključak: na dnevni red stavljen, prešnim priznat, i na odsjeke odpućen.

Mato Mrazović. Sada se ima nastaviti pitanje o budućem odnošaju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije naprama kraljevini Ugarskoj.

Na redu je g. Kvaternik.

Eug. Kvaternik. Preuzvišeni gosp. bane! Slavni zastupnici naroda! Čim sam proučio predloženi visokoj ovoj kući zakonski članak osrednjeg odbora tičući se budućih odnošajah trojedne naše kraljevine Hrvatske spram ugarske krune i države; nemogoh neuvjeriti se i u onoj jedino izreci utjehu za bolju našu budućnost najći: da nad sudbinom narodah bdije i odlučuje Bog, te da ni pojedini, ni družtva, ni stranke, ni čitavi napokon narodi nisu no izvršitelji volje nevidljive one sile, koja je nalik crvenoj niti prepletena tečajem sve povjesti čovječanstva; one povjesti, koja nas uči: da ne jednom samo „dok Rim savjetovaše i Sagnuto propadaše“ no takodjer da ne jedna samo slabahna „djevica Johanna od Arka“ obustavljaše već i uništivaše divlje domovini grozeće dušmanske čete; to jest: da razumljivo govorim i za one, koji tu povjestnu istinu shvatiti nebi mogli: uči nas, velim, prošlost čovječanstva da dok sat propasti kojemu narodu kucnuo nije, i slaba će ga žena spasiti; a kad dozrie k padu svome, da će k tome i sav narod sudjelovati.

Evo i nas, gg. zastupnici naroda, poslje mnogo viekovah opet na onom putu, na onoj točki narodnjeg života našeg, koju punim pravom svi „razkršćem hrvatskog naroda“ nazivljemo; na onoj točki, iz koje ćemo moći ili nastaviti naš narodni život ili ćemo k narodnoj smrti svojoj prvi korak učiniti; jer narodi kad jednom obole, od bolesti svoje lje nikada više izliečiti se nemogu. Mi bo vidimo iz poviesti, da je moći narode sagnuti, skučiti, uda im rezati, razstepsti ih mačem i ognjem: ali dok im srdce i glavu skinuo nisi, podignu se, osove se, uda im prirastu; skupljaju se te žive i cvatu još u sreći i blagostanju; a zašto? jer patiti, nije još bolovati: patnje zadaju drugi, tudjinci; bolest si zadavaju sami narodi, jer glavu i srdce si vriedjaju; a bogami bez glave i srdca živjeti nije moguće!

Rekoh: da smo „na razkršću“ narodnog života našeg. Da, lahko bi nam bilo, gg., da svi našinci, koji o sudbi svog naroda suditi imadu, dobro pojme one dvie riečce; lahko bi bilo s toga: jer razkršće podaje četiri puta, izbor je dakle veći ako i je valjda teži. Ali si ga mnogi, da možda i veća strana samo kao dvoputje predstavljaju, a žalibog kao dvoputje takovo, koje svakoga, koji iskreno i žarko ljubi rod i domovinu svoju, tamnim predćutjenjem napunjuje; da, kad samo iz kraja u vijuganja tih dvajuh putevah zaviri: turobnom ga izvjestnošću o zlom opominju. Predlog osrednjeg odbora glede odnošajah naših napram Ugarske, na dvoputje nas vodi, s toga i stadoh protiv istoga govoriti.

A ipak, gg. zastupnici naroda! nije naš narod na dvoputju, on je na razkršću sudbe svoje; i uprav s toga jer je na razkršću, za njeg bolja budućnost, život narodni jest moguć; on glavu i srdce iz velike borbe, koja mu predstoji, čilo i zdravo iznicti može; ne tako da je na dvoputju, jer jao

Digitized by Google

onome, koji med vatrom samo i vodom birati mora! I upravo zato, gg., ja kažem i uvjeren sam da nad nami bdije Bog, da našemu narodu smrtni sat jošte kucnuo nije, a kucnuti bi mu morao, da se predloženim mu dvoputjem povede. Ali neosnivam ja, gg., samo na tom, jer smo na razkršću, nadu u bolju budućnost mog naroda, ne; i prošlost me uči, da uvjerava me da je nami Hrvatom jošte živiti ma kakove nam se lukave zamke, ma kakove nam se sramotne nepravde, ma kakove nam se paklene spletke i činile.

Ako je istina — a istina je, jer ju samo neuk viditi nebi mogao — ako je, velim, istina što no učeni jedan prošlosti pisac napisa: „Bog jest u povjesti:“ tada me prošlost mog naroda uči da mu jošte danas odzvonjelo nije.

Jer, gg. zastupnici naroda! što nam minulost naša o nami samim povjeda? Tamo u davnoj davnini, prije hiljadu tri sto godinah vidimo odieliti se dio praotacah naših od ostalog hrvatskog roda, koji na sjeveru, negdje u Poljskoj, ostaše; poslje kako bi još prije u prastaroj svojoj domovini strašnih Avarah, dušmanah tadanjeg ne samo hristjanstva no i čovječanstva, težki jaram s domovine svoje junački skinuo bio; ko da mu je to samo nauka k grozniim, silniim poslovima bila!

A kuda hrle te pobjedonosne čete sjevernih Hrvatah pod vodstvom petero bratje i dvijuh jih sestarah? Kuda idu toli sigurno u neznani, tudji i krvavi sviet, ostavljajuć milu postojbinu svoju? Eno ih zove zmožni istoka car Heraklio, koji na jugo-istoku Europe sa cielim zapadom divljoj sili avarskih barbarah već podlegoše; izgubiv jur najljepši kraj silnoga carstva svoga od donjeg jadranskog mora do Dunava vode hladne; da još vise, nego to: jadikuje bo grčki tadanjeg vremena pisac Teodofilactes: „Tako daleko doprla je nesreća Carigradjanah, da o ostavljenju Carigrada i napučenju Azije gradjani ozbiljno već misliti stadoše.“ A odziva mu se sa zapada rimski pisac Pavao djakon cvileći: „Medju to Longobardi s Avarima upadši u Istriju, sva ognjem i mačem uništiše.“ Da, usried tog groznog komešanja padu praotci naši u današnje naše krajeve; zametnu tudje smrtni boj, koji više godinah trajaše; svladaju dušmana pred kojim se tadanji sviet drmaše i zauzmu zemlju i postojbinu Avarah. Da, nebijaše im to dosta; odlupi se dio dalmatinskih Hrvatah; nasrnu na Illyrik i Pannoniju, unište i ovdje varvare, te osvoje sav predjel med Drinom, Savom, Dunavom i Dravom.

U nerazmjernom tom strašnom boju nepodlegnu narod naš; sat propasti nekucne još zanj; a zašto? jer ga nevidjiva ruka i za druga važnija još poduzetja sahrani.

Evo početkom devetog vjeka krvavi mač franačkog t. j. njemačkog cara Karla, Velikog nazvanog, zauze mal ne svu Europu. Posljednji podlegoše mu Hrvati, ali i bijaše osveta strašna pobjeditelja. Piše bo grčki car Konstantin Porphyrog. da su tadanji Niemci „sisajuću mužku djecu Hrvatah od prsiju materah trzajući, psom svojim za hranu bacali.“ Da, gg., htjedoše mužki porod naroda hrvatskog utamaniti, što bi tako korjenom izčupali i uništili narod ovi. — Ali nepodlegnu narod naš; sat bo smrti njegove jošte nekucnu; velike jošte on imadiaše čine za izvršiti! Pišu bo isti njemački pisci „da bijaše naš narod prvi koji ustade da razbije težki jaram franački, te tako i ostale narode tim činom robstva oslobodi. A i nedignu se on badava: sedam godinah trajaše rat oslobodjenja; nebrojene cielog njemačkog carstva čete uništi hrabra hrvatska desnica; potuče po zemlji tudjince i vodje im; „te od onog vremena,“ piše rečeni grčki car Konstantin, „bijaše Hrvati slobodni i svojeg prava.“ Nekucnu im dakle jošte sat propasti; težje ih muke čekaše.

Eto gdje ih već njekoliko godinah za skršenim njemačkim jarmom vidimo sa morskom vojenom silom svojom pomagati iztočnom i zapadnom carstvu, razbijati kroz mnoge godine nemanje okrutnog sveg kršćanstva dušmana, Saracene, danasnjih Turakah rodjake! Nepodlegoše ni tudje, jer jošte nesvršiše zadaću svoju.

A dok ovako vidimo u povjesti narod naš hrvatski na jugu rušiti pogane i krvoloke; što opazujemo kod sjevernih Hrvatah? kod onih koji se ovamo dole na jug uputiti nehtjedoše s ostalom braćom svojom? Da već iznikoše iz lica zemlje; stopiše se u slovinske narode; oni bo zadaću života svoga svršiše! Ne tako praotci naši juga europejskoga.

Jer eto grozne oluje, eto bič božji gdje se nad čovječanstvom zamahao; eto kazni kakove valjda kršćanstvo i čovječanstvo nedožive! Ruše se pred Tatari moguća carstva Azije; Rusija i Poljska padaju pred timi divljaci; pobijeni Magjari na rieki Šaju gube kraljevstvo svoje; bježi im kralj Bela u Hrvatsku; eto ih već preko Drave kako sve ruše i pale. Ali lagano! hrvatski narod jošte nedovrši zadaće svoje. Evo ovdje sjedi u svjetloj ovoj kući u sriedi našoj potomak neumrlog junaka hrvatskog Martina Dragoša, praotac grf. Draškovićah; koji bijaše zid sgrtjajućem se hrvatskom rodu k jadranskom moru; kralj i narod dočepaju se mora, te se krvavi boj zametne tamo od Spljeta i niže sve do Rieke grada i grobničkog polja; onaj narod, koji već više od polovine svieta pod se spravi, nadje grobove svoje na hrvatskom grobničkom polju! Da, gg., nepodlegnu naš narod ni toj bujici strašnoj; jošte bo mu živiti sudjeno bijaše, jer nedovrši on jošte zadaće svoje!

Ali i nekasniše posao, gospodo! Jedva malko odlahnuv od muke one, koje se narod naš pod imenom „Pasoglavacah“ evo poslje šest sto godinah jošte dobro sieća: pade u Europu, u naše jugo-slovinske krajeve nemanje strašan bič, bič kojeg jadni kršćani još i dan danas, dok ovdje zborimo, krvavo osiećaju; mislim krvopije turske. Aj! gg. zastupnici naroda, težka posla za jadni naš hrvatski narod koji mu se otvaraše!

Prviput se pojavi protiv Turčina hrvatski mač na ravnome Kosovu polju, bratu Srbljinu u smrtnom trenutku protiv varvara bratinsku pružajući ruku. Ali nebijaše moguće obustaviti vidov danak god. 1389! Srbska se država raztepe; tamna noćca nad srbskim plemenom razastrla krila svoja.

Ali ako i bijaše bratji Srbljem tmasta noćca nastala; to nastadoše i za hrvatski narod crni dani, dani jada i nevolje koji kroz četiri sto i dvie godine danah zaodievaše majke naše u odjelo tuge i nevolje; a do današnjega dana dio hrvatskog naroda u krajini živućeg gorku čašu mukah sveudilj jošte pije. — Badava po većputih pomagasmo bosansko-hrvatsko kraljevstvo iz turskih pandžah osloboditi; ono pade tako dobro ko i bugarsko, srbsko, grčko i arbanasko. Zasužnji se Ugarska; a pade Budim grad, ali Ture Zagreba grada nikada nedirnu! Kakova čudesa junaštva počini narod naš hrvatski za ovo četiri sto godina vojevanja s Turcima: najbolje zasvjedočuje sam Turčin, i to najveći junak turskog naroda pred kim Europa njekoč trepiše, Achmed-Kiuprili-paša, govoreći: „Sa njemačkima vojskama lahko je izaći, ali Hrvati pokazuju neobuzdanu drzovitost“ . . Znade o tom junaštvu kazivati Siget i Kiseg-grad, gdje šaka Hrvatah protivi se 300,000 izabrane turske vojske; protivi se tako, da Beč i zapad po dvaputa oslobodi! Znadu to gradovi Biograd, Jajce, Budim i ostali; dosta, gg.! tadanji zahvalni sviet prozva nas: „Predzidjem Europe protiv najkrutnieg imena hristjanskog dušmana.“ A uz ovu četiristogodišnju borbu, borbu koja se evo tekar prije 70 godinah dovrši, dakle o kojoj starci naši i kazivati

Digitized by Google

bi znali i znadu, naš narod nepodlegnu, jer mu jošte sat narodnje smrti kucnuo nije.

Da evo mé gg. zastupnici naroda k prekinutoj niti govora moga, tamo gdje kazah: da gledom na minulost našu, sada, kad opet na razkršće narodnog života našeg prispjesmo, nebojim se da narod naš, pomoću nevidljive ruke dosad vodjen, propasti bi mogao; jer da je on zadaću svoju dovršio bio, tečajem krvavih hiljadu tri sto godinah bivstvovanja svoga lahko bi bio izčeznuo iz lica zemlje božje. Ponosom ali ne s oholostju može naš narod kazati: da gledom na minulost svoju, kojoj glede junaštva i slave, te požrtvovanja za hristjanstvo para na svietu težko imade, on propasti nemože, ne barma na sadanjem razkršću svome, jer ako se je umjeo oteti kletim i okrutnim barbarskim narodom, znao je on nemanje i političkim, mal ne pogibeljniim još dušmanima, sedam putah na ovakovom razkršću nalazeći se, umno suprostati. Glavu i čestito srdce svoje dosad narod hrvatski neproigra nikada; klonuti mogaše, skučiše ga: ali ga ugušiti nemogaše; nije bo do dana današnjega sunuo si sam nož u junačko srdce svoje.

Bog dakle bdije nad narodom našim. Ovo uvjerenje, iz pisane prošlosti naše crpljeno, ohrabruje me na sadanjem razkršću života našeg narodnjeg i za budućnost. Ovo uvjerenje, na razlozima takodjer zdrave političke razboritosti upiruće se, hrabri me i k težkom onom poduzetju: boriti se sam proti većini izražena mnenja gg. zastupnikah naroda u odsjecima djelujućih. Ali gledom na svetost stvari koju sam si uzeo braniti; gledom na nepobitnu okolnost onu da većina u odsjecih postignuta bijaše, koja se u saboru, gdje življi raznih mnienjah inače poredjeni stoje, i u manjinu pretvoriti bi mogla; gledom na pokon i na onu nemanje nepobitnu okolnost: da smo naumili budućnost naroda našega ne kao nerazborna životinja na nagonu t. j. instinktu kakovom, no na zdravom jedino umu političkom i čestitom srdcu osnovati: ja pako, gledom na onu okolnost, bad bi i bio kod odlučnog tog pitanja u mojem odsjeku sudjelovao, te s mnienjem mojim u istom i prodro: ipak nisam nit mogao, nit smio u ostalih odsjecih sudjelovati gdje je većina zastupnikah naroda skupljena bila; ova dakle većina razloge moje, koje ću evo pred licem ne samo sve gg. zastupnikah naroda u ovoj visokoj kući sabrane no i pred licem cielog našeg naroda razviti, nebi bila mogla i onako ni čuti, a kamoli uvažiti, te tome shodno sud svoj izreći. S toga upravo razloga ja se na pozornost vis. ove kuće pozivljem i toga radi neplaši mé ni najmanje većina odsječna, neplaši me mnienje osrednjeg odbora; duh bo tielo vazda nadvladati može.

Jest, gg. zastupnici naroda! ponosim se narodom našim, koji u odlučni ovi čas života il smrti narodnopolitične svoje, ovdje sakupljen, premda razne želje, razne težnje u srdcima zastupnikah njegovih se kriju, težnje od kojih jedne drugih izključuju: ipak u svečanom tom momentu razbitja ili uzdržanja tih nadah i težnjah toli je svečan, toli je ozbiljan: da je smjelo moći kazati: da su strasti, mržnje, sumničenja, klevete itd. pred vratima visoke ove sabornice prikovane ostale; ovdje bo vlada jedino um i plemenito Hrvatah srdce! A mogu reći, živ Bog! da ako i ne iz sabornice ove, a ono jamačno iz grudih hrvatskog naroda prie nego se jednom zemlja oko sunca okrene, planuti će istina kano živa vatra glede onog, što bi valjda danas magla ili zloba sakriti namjeravala.

Znadem ja, gg. da su vremena Jone proroka davno minula; mnogom se narodu, mnogoj se državi već podulje viče: „Ljudi ninivitjani! jošte 40 danah i Nimive će propasti, ako u sebe se nevratite.“ Ali nečuše glas taj, propadoše. Da moglo bi se kazati: Jošte 40 nedjeljah, te će Ninive našeg vremena propasti, ako s puta nekrene na kojem se tvrdokorno već toliko vremena kretje. Ovo osvjedočenje upravo nuka me da protuslovim općem mnienju što se buduće sudbe našeg naroda tiče; nuka me da ga razložim nebil' i ostali osvjedočenje moje dielili, te istome shodno o sudbi našoj sud izrekli; pa kada taj sud izrečete, valjda će Ninive našeg doba dušu u se povući, te vratiti se k izvoru života svoga, viečnoj pravdi; neučini li to, neimade sile koja bi ju spasila, jer su dani griešnikah brojeni.

Ja prelazim sada na samu stvar t. j. na pitanje odnošaja krune i kraljevine naše spram Austrije i Ugarske, o kojem nam se evo valja konačno izraziti.

Sudim, gg., da sam punim pravom morao prenavedena izvesti, jer se u ovi par o budućnosti naroda našeg za mnogi viek nastoji, a budućnost nemože se bez poznanja prošlosti graditi.

Ja sam se, gg. upisao da govorim protiv učinjenoga po osrednjem odboru predloga što se naime pitanja odnošajah naših spram Ugarske tiče.

Gg. zastupnici naroda! nedižem ja glas moj protiv rečenog predloga samo s toga, kao da sam u osvjedočenju da će uslied ovog mog glasa valjda budi ciela, budi većina vis. ove kuće mnienje svoje preokrenuti; ne: ja bi sam sebe varao da takova šta i pomisliti uzmognem, najviše ako bi o tom mogao samo nadu gojiti; no dižem ja glas moj osobito: jer sam osvjedočen da ono što budi svi, budi većina narodnih zastupnikah misli da će u tom pitanju uspješno bit izvedeno, nikada u istinu izvedeno nebude; a tečajem mog govora dokazati i razložiti ću zašto da nebude izvedeno? Gledom dakle na tu važnu okolnost, odlučio sam govorom mojim gg. zastupnike junačkog našeg naroda već unapred pozorne učiniti i njih osvjedočiti nastojat: da, ako i nebudu prodrli s onim što u osvjedočenju svome za spasonosno za naš narod smatraju, da, velju, neka nezdvoje; neka se okane one nesretne misli da ako nebude s Budinom ništa, eno nas kao robove pod Beč skučene, skučene bezuvjetno i proti volji il koristi našoj; no suprotivno: da se uvjere da imade još jedan treći i to pravovaljani put, koji nas vodi i k slobodi našoj, i našu dobru volju obezbjedjuje.

Da bi ovdje bio govor samo o osobnih težnjah il nazorih, o manje važućih pomislih; ja bih rado ugušio u srdcu mome glas osvjedočenja moga, ali ja, gg. ovdje zastupam narod; radi se o sreći il nesreći budućoj cielog naroda našeg: a to me nuka, da dužnost mi nalaže, da o toj budućnosti mnienje svoje izrazim; htjeti ugušiti u takovih okolnostih osvjedočenje svoje, značilo bi sgriešiti spram onih, koji me povjerenjem svojim nadariše. S druge strani, gg. čini mi se da bi to upravo i ruglo za naš narod bilo, da se niti jedan glas, ma i pokusa radi samo bilo, iz sriede zastupnikah podigao nebi, koji bi o samostalnosti naroda koju prosborio.

Umiem ja, gg. uvažiti težku zadaću plivanja protiv rieke općeg mnienja; jedan slabahni um usudjuje se ustati proti miliunah željah i težnjah, da ove u sebi utopi! Da je do čovječje volje, zaludna bila bi nada; ali imade jedna jača sila, koja volji miliunah prkosi, a to ješt: osvjedočenje praktičnimi izgledi podkriepljeno, neodovoljivog je dohvata. Znadem ja i to, gg. da se občino onima, koji protiv općeg mnienja nastoje da što izvedu prigovara: to je theorija, to je idea itd.; da šutim o sumnjičenjih, koja se kod pitanja ovog obično po zakutcih stavljaju; ali je i to istina da bez idee neimade theorie, a bez theorie nemožeš ništa ni u praxi izvadjati; što se pako sumnjičenjah ili klevetah tiče,

Digitized by Google

slaba briga; dodje djelo na vidjelo, a vrieme i onako sve rane lieči! K tomu valja i onu istinu pridodati; da u pitanju odnošajah spram susjedah naših nijedna stranka još na polje prakse stupila nije, sve se samo oko theorie kreću, iz koje kasnije tekar imadu se praktične posljedice izvadjati. Dakle misao je misli suprotstavljena; koja da je praktičnija za budućnost, o tom imadu razlozi odsuditi; a pred ovima se sve misleće pokoriti mora. — Istina je, gg. nadalje i to: da tko protiv obće želje ili težnje se diže, nikada priklonost obćinstva, riedko podsmieh zmožnih, a uvjek samo neugodnost žanje. No je istina i to: da gdje se radi o dobru, o budućem blagostanju cielog jednog naroda; dužnost je svakog gradjana svemu se ma i najgoremu izvrći, pa i nebilo za drugo, ako ne da se kroz to bistre mnienja i misli, i da se tako što zreloga konačno proizvesti može. Kako je to neugodna stvar vidi se već iz toga: da i domoljubnim duhom pisani časopisi naši mojeg mnienja ljude „opasnima i pogibeljnimi domovini te egoistima, da tudjim platjenicima isto onako kao i prijatelje najtjesnieg druženja imenuju.“ Da, ljudi onakovi to pišu, koje najvještijim državnicima našim scienimo, koji u ogromnih člancih, za dokazati nuždu druženja realnog Hrvatske s Ugarskom, drugo neznadu navesti „no da smo preslabi sami svoju slobodu uzdržati!“ Pa takovi krste neprijateljima domovine one, koji razlozima na ustih odlučiše dokazati da je takova izreka pravi sud slaboće duševne, U tom pogledu mogu pozornost visoke kuće na jedan episod od godine 1848. obratiti, kada se u ono vrieme upravo u ovoj kući o jakoj, jednoj itd. Austriji obćim mnienjem zaključivalo, tad povikaše njeki iz ove galerije gori: „Jezik vam do grkljana izčupati koji ste za tu ideu!“ Deset samo godinah izza toga minu, a ja pitam: tko imadijaše pravo „obće li mnienje“ ili pojedini glasovi? — *U ostalom* neću ja, gg. zastupnici naroda pred visokom ovom kućom samo govoriti, ne; jer rieči lete, mogle bi se zlo pojmiti, zlo tumačiti, no ću ja i posljedak mog govora pismenim predlogom pred visokom ovom kućom podkriepiti, jer pismo pisano ostaje. Tada neka sviet sudi, niti marim za osudu; a bolje je da se izpuni nad menom ono šta njekoč židovi vikaše: „Nemislite li vi da bi vam bolje bilo da jedan čovjek umre za puk, nego da sav narod propane!“ Predlog moj težko će prijati Beču, težko i mnogim našinacah; najbolji dokaz to onoj istini: da što ću sboriti, sboriti ću iz vlastitog moga a ne tudjeg srdca; iz osvjedočenja svoga, a ne tudjoj volji za volju. Oružje moje bit će razlozi; a kad se ovi čuju, nepita se tko sbori, no što i kako sbori. S toga ja ino od visoke ove kuće nemolim i netražim, no da se ono uvaži što bi uvaženja vriedno bilo; da se razlog razlogom pobije, ko što se to u toli odlučnom momentu jednog naroda punim pravom zahtievati može. Ja dakle, gg. zastupnici naroda, appeliram na zdravi um i plemenito srdce sve ovdje nazočne gospode; ja vas, gg. zastupnici naroda, zakljinjem i molim da nebi samo onako prosto mimoišli razloge predloga moga, no da sreće naroda našeg radi ove s proturazlozi, ali ozbiljnimi, pobiti bi nastojali; ako pako ove oprovrgnuti nebi bilo moguće, da se tad ozbiljno uvaže; inače, budite uvjereni gospodo, ako bi samo zato, jer ovomu il onomu protivno bolje prija, jer je to tobožnje obće mnienje i želja, predlog moj zabačen bio; tada, velju, budite uvjereni, gg. da je i drugi jedan sudac nad narodi, koji učinjene hotomične griehe strogo i nesmiljeno kazni, a taj sudac je vrieme; polag hrvatske naše poslovice: „ide vrieme, nosi breme;“ jao gg. onda kad vrieme pravdu kroji! a nebi bilo ni dostojno da vremenom jedan napram stotinah s mnienjem svojim pobjetiteljem bi ostao. — U ostalom nemislim ja, gg. ko da se mom predlogu ništa oddati, ništa dodati nebi moglo; Bože sačuvaj! to bi bila drzovitost i pomisliti; na budućnosti naroda hiljade, da miliuni grade; moj predlog mogo bi samo putokazom, trvinom srednjeg puta, kojeg bi slieditи mogli i morali, služiti; nije on no sredstvo k svrsi.

Buduć da moj predlog obara osnovu osrednjeg odbora na stol vis. ove kuće položenu glede načelnih odnošajah naših napram Ugarske, to ja opazujem: da ću pozorno pratiti razloge protivnikah mojih; i buduć da mi u smislu našeg poslovnika pripada zaključni govor, pridržujem si istim sve protivničke razloge temeljito oprovrći, te tako razbistreni predlog sudu vis. ove kuće predložiti.

Predložena po osrednjem odboru osnova zakonska zadržavajuća načelne preduvjete odnošajah naše trojedne kraljevine spram kraljevine i krune Ugarske, neodgovara podnipošto, po mom mnienju, liepoj onoj i praktičnoj hrvatskoj poslovici: „Nemeći prste med vrata, jer će ti ih stisnuti vrata;“ neodgovara poslovici „bolje biti svoju no tudju;“ protivi se koristim i probiticima političnо-narodnim našega naroda; napokon, jest neizvedima, t. j. s koje god ju strane u izvedenju smatrali, nemoguće ju je izvesti, dakle badava nas pred historijom i sadanjim svietom u narodnjem dostojanstvu vriedja. Da, gg. zastupnici naroda! to su naravne posljedice predloženog evo vis. kući u načelu realnog t. j. stvarbenog druženja trojedne kraljevine hrvatske sa kraljevinom ugarskom.

Prije nego li se upuštam u potanje dokazivanje političnih ovih istinah, nemogu propustiti da prije svega ovdje duboko moje počitanje onim muževima domovine naše, ili da bolje reknom onoj većini zastupnikah naroda našega neizrazim, koja većina samosviest i dostojanstvo narodnje pred očima imajuća onoliko ipak spasiše od brodolomja što se spasiti mogaše; borba ota, gospodo, najbolji je dokaz tome, da nije sve spašeno, i da bi bolje bilo da se je sve spasiti moglo. Vidi se zajedno iz ove smrtne borbe i ona istina: da je tako shvaćenom predlogu većine morala za temelj služiti nesmiljena neka nužda pred kojom se rečena većina mnijaše pokoriti morati; jer da te neke nevidljive i nesmiljene političnе nuždе bilo nebi, bezdvojbeno otmjena većina zastupnikah cjelokupnog hrvatskog naroda u odsjecih spasila bi bila i ono što mišljaše da žrtvovati morade; mnijem bo, gospodo, da upravo nikoga u ovoj vis. kući nije koji bi se ustručavao postaviti temelj svete samostalnosti i neodvisnosti države i naroda svoga; velim temelj, jer se ovdje neradi ni o podanosti ni o neodvisnosti samoj, no jedino jednoj ali drugoj za budućnost temelje tekar stavljamo.

Iz ovoga dakle gledišta, t. j. političke njeke nužde, smatrajući ja predlog stvarbenog druženja s Ugarskom, izrazujem se ovdje jasno: da upravo te političke nužde ja nevidjam koja bi bila mogla većinu zastupnikah naroda u odsjecih na žrtvu državne samostalnosti naše sklonuti; te u tom upravo osvjedočenju mome temelji se moj predlog zakonski glede odnošajah krune i kraljevine hrvatske spram krune Ugarske, te tome shodno izjavljam: da ja napram Ugarske ne realni t. j. užji, bližji ili tjesniji ma kakovi on bio, no jedino politički savez, savez kojeg ja savezom krvi i pobratimstva nazivljem, kao narodu našem koristan i nuždan smatram; na taj politički savez s Ugarskom oslanjajući se, ustanovljujem nadalje jednim te istim predlogom i odnošaje trojedne naše kraljevine spram Austrije, iz onog osvjedočenja pošavši: da se ta dva pitanja odnošajah naših, najmre

Digitized by Google

napram Ugarske i Beča, podnipošto razstaviti nedadu; jer praktičnost osudjuje takovo riešivanje, i žalibog! jedino ona gorenapomenuta, po većini odsječnih zastupnikah za istinitu smatrana nesmiljena neka nužda mogaše povodom biti da se pitanja odnošajah naših napram Austrije razlučila. Ali upravo tu, gg. zastupnici naroda! leži sva nesreća, leži sve nesporazumljenje mnienjah; ali upravo tu leži i nada takodjer, da, kada će se dokazati: da za hrvatski sveukupni narod neimade nikakve nesmiljene nužde, koja bi ga k Ugarskoj ili Beču stvarbeno goniti mogla, da će, velim, većina sabornih zastupnikah predlog moj uvažiti znati; onaj predlog kojeg ja evo pred licem naroda moga time braniti poduzimljem, dočim ću prije svega nastojat obezkriepiti zakonski članak osrednjeg odbora proti kojemu sam ja glas moj podigao.

Početkom mog govora napomenuo sam gospodo! da se naš narod nalazi u ovi par na ozbiljnom „razkršću;" nu napomenuo sam i to, da ne smatraju svi našinci to razkršće razkršćem, no samo dvoputjem, koje narodu našem u biranju budućnosti svoje samo dva puta otvorena ostavlja, dočim mu zbilja četiri razna puta t. j. druma na razpoloženje stoje. Nuždno je da razjasnim ovu izreke.

Predlog zakonski, kojeg evo osrednji odbor na stol vis. kuće postavi, osniva se na dvoputju a ne na razkršću hrvatskog naroda; oni, koji bi po prilici s mojim se mnienjem suglasili, nalazili bi se na razkršću hrvatskom. Kako to?

Sve umovanje onih, koji nam savez realni s Ugarskom preporučuju, može se, na koliko sam dosad razbrati mogao, u ove tri točke svesti:

Prvo: Govore, ako neidemo pod Peštu, eno gdje nas već Beč za šišak drži, te ćemo morati pod Austriju; buduć pako da je za naš narod spasonosnije i koristnije da idemo pod Peštu svojom voljom, no u Beč pod moraš: to nepreostaje nam ino no uputiti se u Peštu, t. j. krunu i kraljevinu hrvatsku u tjesniji stvarbeni savez s Ugarskom spojiti.

Evo, gospodo, svaki iz ovog umovanja viditi može da se tu jedino o dvim putevima, koji narodu našemu pri težkom tom pitanju odnošajah naših spram Ugarske na biranje stoje, govoriti može: ako nećeš pod Peštu, moraš pod Beč. Dakle slaboća tobož naša muti moje protivnike.

Drugo: Obće se govori: Sloboda i ustav naš hrvatski bolje nam je ujamčen u Pešti, nego li u Beču; s toga: ajdemo pod Peštu, jer nam je koristnije.

Tretje: Obće se mnije: Sdruženje to Ugarske i Hrvatske kraljevine želi sav narod, osobito sav puk; mi dakle moramo i obćoj želji naroda zadovoljiti, koji nas je ovamo na sabor poslao, i koji bi nas kamenovao, da savez s Ugarskom neutanačimo.

To su, gospodo, glavni uzroci i razlozi, koji su i osrednji naš odbor u sastavljanju zakonskog predloga glede odnošajah u pitanju stojećih rukovodili; naime: nužda politička birati med dvimi zli naše slobode radi; korist; napokon: obća želja naroda.

Liepi su to, gospodo, razlozi, kad ih čovjek samo ovako izusti; ali kad ih staneš razglabati, opazit ćeš, da su na pržini gradjeni, varavi.

Jer, ja odgovaram i to na prvo, t. j. na razlog onaj: ako nećemo u Peštu, morati ćemo pod Beč.

Gospodo moja! to krivo umovanje neodgovara istini, protivi se praktičnosti i pravu našemu. Zar neviditc braćo, da smo mi i danas još pod Bečom, da nas Beč u ovi hip za šišak drži; da, da nam je Beč i zapovjedio s kraljevskimi predloži, da o odnošajima slobodne naše domovine napram Ugarske viećamo; onaj Beč, koji nije imao prava to učiniti, jer time okrnuo je on ne samo od slobode no i od dobre volje naše; da što je više: ovaj Beč, koji nam nalaže u pitanju odnošajah napram Ugarske izraziti se (što bi se valjda mnogomu našincu iz stanovitih razlogah dopasti moglo), nami nalaže takodjer i u „Reichsrath," što se bora mi nikome nedopada, poslanike birati; dapače Beč si pridržuje sve, što mi o odnošajima našima zaključili budemo, odobriti ili neodobriti.

U ovakih okolnostih, gospodo moja, pitam ja svu ovdje skupljenu, ma kojeg mnienja bila, gospodu zastupnike i velemože naroda: gdje je tu naša slobodna volja, gdje tu dostojanstvo države naše? gdje jamstvo: da, ako ćeš u Peštu, budeš tamo pripušćen; a ako nećeš, da ćeš morati pod Beč, dočim nam Beč kao mora kakova na prsih još i sada leži? Evo gospodo kuda tužno dvoputje vodi, ono dvoputje, koje nam tudja ruka nametnu; na kojem mi slobodnu volju, slobodniju budućnost postignuti namjeravamo! — A to nam s toga biva, jer smo se sami razkršća našeg lišili, ili bolje reći od njeg se udaljili. — Uz sve to pitam ja, gospodo, jeda li nas Magjari kao samostalnu, slobodnu braću k sebi zovu ili kao takovu smatraju? Ja velim da ne, i dokazati ću to kasnije. S toga ja opetujem, gospodo, i kažem: kriva i nepraktična je misao ona: da ako nećemo pod Peštu, morati ćemo pod Beč; kriva već iz toga, jer se na nezakonitom za nas Hrvate temelju osniva, na tudjoj volji i zapovjedi. A uz to pridodajem i to: pa da bi zbilja i sami to druženje želili, ono je mneizvedivo, o čem će se gospoda zastupnici naroda do skora lahko osvjedočiti. I ja kažem, gospodo, ima za nas trojedne ove kraljevine sinove sretniji jedan, slobodniji i ustavniji put, razkršće naše, koje nas može voditi tamo da budemo sami svoji, i to ili prvo: ugovarajuć na temelju ustava i temeljno-državnih pravah naših sa osobom kralja našega odstranivši svaki bečki upliv, te urediti odnošaje naše na temelju ustava našeg na sve strane; ili drugo: nastojat postignuti podpunu našu svestranu nezavisnost za slučaj oni, ako kruna ugarska za sebe izvojuje isto tako podpunu nezavisnost svoju; stupiv mi s ugarskom krunom samo u savez politički, obrane pravah svojih radi. Ovo razkršće još nam i druga dva puta uvjek otvorena ostavlja, naime: ugovaranje s Austrijom ili ugarskom državom, ako bi to probitci naši ikada zahtievali. Ja ću, gospodo, ovu pomisao za mala obširnije razjasniti, te ćete viditi, da je ona zbilja moguća i praktična. Ovog puta drže se strogo i isti Magjari.

Na drugo, t. j. da nam je sloboda naša i ustav naš hrvatski sigurniji u Pešti nego li u Beču, odgovaram: da nam je isto tako pogibelji izložen u Pešti ko što bi nam bio u Beču izložen, da komu na pamet dojde s Bečom posla imati. Istina je samo toliko: da bi mi pristupom svojim u Peštu madjarsku slobodu i ustav pomogli i ojačali, no ubili bi jednim udarom slobodu ne samo svega hrvatskoga naroda, no takodjer i sve braće Jugoslavenah budućnost bi utamanili. Napokon, gospodo, kad bi mi morali birati za Peštu: znate li vi gospodo što bjegnuce i uskoke čeka? Napokon dobra volja kuće gospodara! no istinu toga razložit ću tečajem govora moga.

Na tretje odgovaram: Veli se: to sav puk hrvatsko-slavonski želi da se združimo s Ugri. Prije svega moram kazati, gospodo, da nije istina, da sav puk to druženje želi; neću ja navadjati narod kraja onog, koji je osobu moju za svog poslanika na vis. ovaj sabor izabrao; mogli bi mi zli

Digitized by Google

jezici kazati, da sam ja seljake mog izbornog kotara na to nagovorio! premda ja pred licem cielog ovog vis. zbora poštenu rieč zadajem: da nikada to podlo sredstvo, prosti naime i neuki narod u političkim pitanjima zloupotrebljivati i buniti, u pitanjima, u kojima samo poštenje i zdravi razum odličjih naroda djelovati mora, upotriebljivao nisam; jer jao! vikati će, gospodo, sva zemlja, kada bi to podlo sredstvo občim postalo po domovini našoj; neka svaki dobro promozga prije, nego se na vulkan stavi, kojeg misli na sramotu roda cielog i tužne domovine protiv tretjeg podpaliti; takav bi prvi bez traga i glasa poletio u neizmjerene visine. S toga, gospodo, ja opetujem i kažem, da neću navadjati ovdje moje izbiraće, koji poplašeni k meni dodjoše pitav me: čujemo, gospodine, da nas misle s Magjari sdružiti, mi ih na to nismo opunovlastili; kojima tekar tada odgovorih da se umire: jer niti ja nisam prijatelj takove vrste druženja, — da kako u mojih nazorih i gledištih — te umirene odpustih; a ovaj narod graniči sa pobunjenimi tudjom rukom seljaci poznatog već sada po svoj hrvatskoj državi ozaljskog kotara. Neću napominjati ovdje više ostalih kotarah, koji mene za svog poslanika na vis. ovi sabor povjerenjem svojim počastiše, te koji izabravši mene nisu mačka u žaklju kupovali, jer sam ja otvoreno pred licem cielog naroda moga i to pismeno izrazio, što ja o druženju Hrvatske s Ugarskom držim; a broj dušah ovih kotarah blizu 80 hiljadah dušah seljačkih iznaša; a nebi, Boga mi povjerenja i drugdje mi falilo; te ću ovdje samo još napomenuti: da putovav po liepoj Slavoniji na pitanje seljaku glede Ugarske učinjeno: šta se njemu i njegovoj braći o toj stvari vidi? na što će mi on odgovoriti: „Eh da pravo kažem, bolje biti u svojoj kući sam gazda, nego li istu s drugima dieliti“ Ova prosta ali sveta istina nije iz njegove same glave; znamo bo mi, gospodo, da što misli i govori jedan seljak, to govori i misli cielo selo; a što jedno selo misli, to i bližnja sela misle.

Ali, recimo gospodo, da bi zbilja sav naš seljački narod bio te želje da se mi s Ugarskom združimo, pitam ja vis. ovu kuću: može li sud hrvatskog seljaka u tako važnih pitanjih, gdje i najsposobnije glave narodnjakah triputa prije promozgati moraju, nego li o toj stvari zdravi sud izreku; može li, velju, sud seljaka, koji znojem čela svoga obdjelava zemljicu svoju, daleko od svake prilike moći velika ta pitanja zrielo suditi, može mu li sud valjati? može li on o sudbi domovine smrtnu ili života riečcu progovoriti? Gospodo moja, ruku na srdce, te valujte javno da nemože; zato se seljak i povjeriti njekomu mora, koji će ga pravedno voditi u takovih velikih stvarih; mi, gospodo zastupnici naroda, koji smo iz kojena seljačkoga proizašli, možemo suditi najbolje, što je seljaku našem i u velikih takovih pitanjih koristnije, što li mu je štetnije; mi bdijemo, da ga težka nevolja od nikud nepostigne. A napokon, gospodo; što je učinjeno, da se seljački naš narod ubaviesti o takovih životnih pitanjih? koliko je hrvatskih knjigah natiskano u tom obziru? Gospodo niti jedna! da, po zakutcih, krčmah itd. svaki tužnog seljaka po svojoj ćudi ravna, a je li ga dobro ravna? je li on, tko ga uputjuje sam više nego li seljak znade; seljak, koga je g. bog barem čistim nepokvarenim razumom i poštenim srdcem stvorio? I to su druga pitanja! Ja ću iz vlastitog izkustva moga u tom obziru samo jednu istinu kazati; istinu, koja nije nikakva taština, jer cieli hrvatski sviet za nju znade. Napisao sam, ima tomu njekoliko mjesecih, malenu hrvatsku razpravicu o tom pitanju našem; razpravicu, koju u prvom svežčiću ni dovršio nisam, no ju tekar u drugom bi imao potanko razviti, što mi ipak mnogi poslovi nedopustiše učiniti; zato ću ju nadopuniti evo pred licem vis. ovog sabora, u kratko dakako, da se vidi, što je istina. Gospodo! imadem pisamah iz svih krajevah domovine, od osobah, koje nit poznadem ni ću ih ikad možda poznati, koje se raduju, da sad mogu nješto o tako važnom pitanju pobližje suditi. A da je to od poglavarstvah hrv.-slavonskih proizišlo, kakov bi utisak u poštenom našem puku to prouzročilo! Nebi li naš narod po selih barem do onog osvjedočenja došao: da u takovih prevažnih pitanjih mora se čestitim ljudma na saboru djelujućim povjeriti? Jer pitam ja, gospodo moja, ako je zbilja u kojih krajevih naše domovine seljak naš u smislu magjarizma krivo upućen, a većina bi se našeg sabora izrazila za neodvisnost naše domovine, te samo za politički savez s Ugarskom: kako ćete vaš narod umiriti? jeda li time, da ćete u masi k Magjarom preći? A znate li da time tužnog neukog seljaka na izdaju samog sebe, na izdaju najsvetije stvari, domovine svoje, prinukujete? Mislite li da bude tužnome hrvatsko-slavonskome seljaku bolje pod nemilim tudjincem, nego li kod vlastite kuće, kod svojih grobovah?

Ah! vara se svaki, gospoda, koji misli da prije kasnije seljak nebi se osviestio i vidio što je pravo što li krivo; gdje je bolje, gdje li gorje? A misli li tko da će sav narod zbilja tako nepošten biti, te će se sav zasliepiti ili obmamiti dati? O! vara se svaki i tako mislećí; a što bi odtud sliedilo? strašni gradjanski rat u kojem bi prvi oni podlegli koji si kuću nad glavom zapališe; a neslogom našom samo tudjinac bi se koristio. Podučujmo dakle, gospodo, naš neuki narod, pa ćemo mu dobročinitelji biti. Tko nije čitao kad prije kakih sto godinah u našoj se domovini krumpir začeo saditi, a seljaci se uztezali to činiti; po običaju tadašnjih grubih vremenah batinom moradoše ih poglavarstva na to siliti: a evo sada ima jedno 15 godinah odkad krumpir gnije po naših zemljah, a narod od tad gladom se po njekih krajevih domovine naše bori, tako ga krumpir pomagaše u hrani! Pitam ja sada, gospodo, svakog ljubitelja puka: Tko je bio veći prijatelj puka našega: on koji ga batinom nukaše da sadi krumpir, ili on koji mu govoraše: šta bi to ti sadio, time misle gospoda samo narod pomoriti! Evo! gospodo, opet je vrieme odsudilo tko mu bijaše prijatelj tko li neprijatelj. — Kažimo, gospodo, i u tom važnom pitanju narodu seljačkom što je pravo, što li je krivo; što mu bude koristno, što li štetno; a neizgovarajmo se, ne turajmo odgovornost tog koraka odnošajah naših na puk: jer vjere mi, i posljednji seljak kazati će: ah gospodo mi se tome nerazumiemo mnogo; činite tako što bude po vas i po nas bolje, ta svi smo jedne hrvatske majke djeca. Ako dobro uredite, bit će i vam dobro, ako li zlo, i vi ćete zlo proći; jer kako da seljak zdravo sudi o važnih državnih poslovih, on koji težko — barma većina ne — dvadeseto selo od svog udaljeno poznaje? — S toga, gospodo, neizgovarajmo se više na tužni naš seljački puk, koji toliko o tih pitanjih znade, koliko bi on o lanjskom sniegu kazivati znao. Nami je on povjerio sudbu svoju, činimo mi, koji smo nješto više učili i iskusili da nas bude blagosivao a ne danas sutra ljuto proklinjao. Nadam se da iz ustiuh otmjene ovdje sakupljene gospode neće više proizusćeno biti riečih koje bi nam samo na ruglo bilo; no neka vis. sabor popularnim spisom ubaviesti narod što je za sve nas bolje što li gorje u tih okolnostih; jer budite uvjereni, gospodo, kad će naš narod saznati da je sdruženje Hrvatah s Magjari štetno zanj i to iz svih gledištah i obzirah, sigurno

Digitized by Google

neće za svojom vlastitom štetom hlepiti; a da to sdruženje naš narod svestrano ubija upravo, to ću ja tečajem mog govora i svestrano dokazati.

Toj, dakle, poslednjoj izreki shodno, pozivljem evo pred licem naroda svu gg. prijatelje druženja s Ugarskom da temeljito dokažu takodjer:

prvo: da je savez Hrvath s Magjari zbilja koristan narodu našem; jer nije dosta govoriti, no valja ono što se tvrdi i dokazati. Ja iskreno izpoviedam, gg. da premda sam si sav mogući trud dao da izpipam te koristi iz stvarbenog druženja hrvatske države s Ugarskom proiztečuće, ja do tih koristih nikako se dočepati mogao nisam, niti sam ih čuo od drugih izbrojiti.

Dočim dakle od prijateljah druženja pouzdano se nadam da će mom pozivu zadovoljiti: ja od svoje strane dokazat ću da nam je taj savez svestrano ne samo štetan, no i pogibeljan i kao narodu i kao državi.

Drugo: pozivljem gg. prijatelje druženja Hrvatah s Magjari da temeljito dokažu: da je to druženje i izvedimo, t. j. da ako ga mi danas ko jedna duša ovdje izrazimo, da ga možemo takodjer i oživotvoriti. Jer ja iskreno opet izpoviedam da sam neprijatelj takove želje koju nisam kadar postignuti.

Dočim to od protivnikah mog mnienja pouzdano očekujem: ja ću od moje strani trsiti se dokazati temeljito, da mi nikada polag volje naše s Ugarskom sdruženi nebudemo; proti volji našoj, to je druga stvar; a ja sudim da nijedan trojedne ove kraljevine čestiti sin protiv volje svoje neželi si s Ugarskom sdruženim biti. Ako bi dakle i dopustiti htjeo, ko što nemogu, da je druženje naše države s Ugarskom nami zbilja koristno, no buduć da ga postignuti nemožemo: čemu se tada pred svietom u narodnjem svom dostojanstvu pogrditi? jer ja kažem gg., da onaj narod pogrdjuje dostojanstvo svoje narodnje, koji priznavši svoju slaboću i nevolju, drugomu se podmiće. Badava mi govorili da se sdružimo s Ugarskom a ne da joj se podmićemo; jer je sveta istina da, kad se slabiji jačemu pridružuje, jačega doduše jači kroz to, ali sam sebe oslabljuje, ubija.

Ja sam si uzeo slobodu dosad samo onako mimogred njeke žalostne predsude koje u našem narodu spram Magjarah se porodiše, označiti i oprovrći; budući se istina nikada za dosta trubiti nemože, to se ja moram vratiti još jedanput da obširnije dokažem pogubnost one politike njekih našinacah koji kažu: ako neidemo u Peštu moramo u Beč; i obratno: ako neidemo u Beč moramo u Peštu. — Kao kakovi vukodlak strovalila se je ta neslana misao na narod naš; što se ima o njoj misliti, jur napomenuh; a ovdje samo to primjećujem gospodo: da, ako nebi ova misao bila varava, ona bi bila toli strašna za naš narod, toli groznih posljedicah: da bi ja prvi bio koj bi si volio nož urinuti u srdce, nego birati medju dvimi toli okrutnimi sredstvi uzdržanja svoga. Jer ova izreka što bi bila ako ne biranje med dvima jarmi, med jarmom njemačkim i jarmom magjarskim? Da bi nam zbilja drugo nepreostalo nego tako birati, tad bi morali mjesto tog biranja radje moliti se Bogu da se strovali nad nama kuća ova da nas sve skupa prije pokopa, nego da viećamo kako ćemo to ruglo na naš narod navući; kako da skujemo verige narodu našemu;

Ali nije tomu tako, gg., hvala svevišnjoj providnosti koja sve dosad toli vidljivo braniše junački naš narod! Ja sam već kazao da nam na temelju slobodne i ustavne volje naše stoji na volju: dogovarati se s kraljem našim a ne s Bečom il Budim-Peštom; pri kom poslu najjače oružje naše jest muževno čekanje dok nam se pravda nepodieli. — Izpalo pako to kako mu drago, ustavnost i dostojanstvo narodnje nam nalaže prije nego što s povredom tog dostojanstva budi s Austrijom budi s Ugarskom kakova dogovaranja začnemo, da pokusimo prije svega ustavni put dogovaranja s kraljem našim. Kako ja to dogovaranje shvaćujem, najbolje će označiti zakonski članak kojeg ću u tom pogledu pred visokom ovom kućom razviti i na stol sabornice položiti. Ako nas ovaj put nebi k cilju doveo, tad nam još uviek prosto preostaje s Ugarskom ugovarati; jer i onako ako Beču naše drugovanje s Ugarskom neprija, mi sankc. kraljevsku lje izgledati na naše zaključke nećemo; volju pako ili želju druženja moći ćemo vazda slobodno izreći.

Praksis nam dakle više: ostavimo se naloženog nam, dostojanstvo naše, slobodnu volju i nezavisnost vriedjajućeg druženja realnog s Ugarskom, pokusimo prije put ustava i slobode naše medjunarodne, tek ako ovi neuspije moći ćemo, ako je bez pogibelji, s Ugarskom u svako doba ugovarati. — A iz svega toga je vidno da je neistinita ona izreka: da ako nećemo pod Peštu, morat ćemo pod Beč; a ipak na varavoj ovoj izreci osniva se sav predlog osrednjeg odbora s kojim se našemu narodu predlaže s povredom ustavnosti i dostojanstva narodnjeg njeko realno druženje Hrvatske s Ugarskom.

Nu mnoga važnija mi predstoji zadaća u pitanju odnošajah trojedne naše kraljevine napram Ungarije, a to je dokazati nepobitnu onu istinu političku: da realno druženje Hrvatah s Magjarima ne samo da nije koristno našemu narodu, no da je, što više, štetno zanj i ubitačno, a ako je štetno i ubitačno, sigurno po našemu narodu nemože ono ni željeno biti.

Za moći važnu ovu izreku opravdati, potrebno mi bude da točnije opredielim odnošaje naroda spram naroda; s toga tvrdim: da realno druženje kraljevine Hrvatske s kraljevinom Ugarskom štetno i obitačno je za naš narod takodjer iz obzira ne samo političke sadašnjosti t. j. iz obzira novčanog i u obće blagostanja narodnjeg; trgovačkog; slobode i ustavnosti naše.

Ja ću pokušati u kratko da dokažem da iz gledišta svih prenavedenih obzirah političko-narodno-družbenog života našeg druženje realno Hrvatske s Magjarima ne samo da nije koristno, no upravo da je štetno, pače kako rekoh i ubitačno za naš narod.

I to prije svega iz obzira političke sadašnjosti. Ja sam gg. najprije zato ovu okolnost u obzir uzeo, jer se tiče ponosa narodnjeg, koj mora svakomu puku biti svetinja, milija od istog narodnjeg života; puk oni koji prestaje imati narodnji ponos, prestaje biti narod. Da je naš narod imao tečajem cielog života svoga narodnjeg živu ćut svog ponosa, mogao bi ja stotinom primjerah dokazati; nu ovdje ću samo napomenuti uzvišenu rieč presl. predjah naših novo izabranomu svom kralju Ferdinandu I. god. 1527 otvoreno izraženu: „quia semper tenuimes se hanc laudem ut nulla lingua in Christianitate tante longo temopre non stetit nec sanguinem suum fudit, quia ultra sunt quam octuaginta anni quod se defendimus et pugnavimus penes fidem christianam. In hac laude nostri pristini mortui sunt, nos hoc idem desideramus. .... hoc autem cognoscere potest Maj. V. quod nos fuimus bonus clipeus omnibus vicinis nostris.“ A da će potomci tih slavnih predjah u devetnaestom vieku isto znati činiti, neimade dvojbe. — Gospodo moja! usudjujem se ja pri tom pitanju pozornost visoke ove kuće obratiti na jednu okolnost,

Digitized by Google

kojoj nadam se samo malo njih svu važnost, koju zaslužuje, podieliti neće.

Ako se malo po političkom svietu sadašnosti obazremo, što možemo tudje opaziti na tugu a i pogrdu našu? Da bi mi Hrvati zbilja ne po pravu no samo po činu t. j. faktično danas od Ugarske oddruženi bili, ipak počitanje onog što obstoji, t. j. fakta, moralo bi napram nas takodjer važiti kao što vidimo da se to u Evropi dosljedno uvažava. A ipak nam se i po javnosti ne samo austrijsko-njemačkoj, no i europejskoj na korist magjarizma velika politička krivda čini. U svih pitanjih austrijskih, badava, naše je pitanje hrvatsko najvažnije, da moći je reći: hrvatsko i rumunjsko stajat će za dugo vremena u prvoj liniji gledom na pokret europejski; naše je pitanje toga radi najvažnije, jer mi Hrvati a ne Magjari, kraljevina Hrvatska a ne Magjarska drži u svojim rukama ključ jadranskog mora; samo čez našu zemlju, čez naše samo narodnje tielo može inostranstvo doprieti do Ungarije. Negledeć dakle na to, negledeć da smo mi kraljevina kao i Ugarska; negledeć da smo napram Beča isto tako slobodni kao i Ugarska, na istom bo se temelju nalazimo; negledeć da smo pravno no i faktično isto tako i od ugarske krune i kraljevine nezavisni: ipak, negledeć na sve ovo, gospodo, gdje čitate u žurnalistiki ili publicistiki ili diplomatičnih spisih europejskih samo riečcu o državnom pravu, o državno-narodnih probitcih naših? nigdje ni slovca, ako ne da se izgubi koja rieč kao izgubljeno u gori janje; a ipak je Ugarska bez kraljevine Hrvatske pod nullom političke važnosti ako ne gledom valjda na Rusiju; a ipak zavisi jedino od naše dobre volje hoćemo li ili ne sdružiti se s Magjarom!

Pitam ja sada, gospodo, je li se koji ovdje u toj vis. kući nalazi, naravski ako je krvi naše, — pa ma da i nije, jer čim sudjeluje ovdje, već mu mora do ponosa onoga tiela stati u kojem živi — je li se, velju, nalazi živa duša ovdje, koju nebi to preziranje bivstva, prava, faktah naših do zle misli uvriedilo? Sigurno nebi smjelo takovih biti, a ipak nesmije se nijedan od nas tom preziranju čuditi, jer je to političnо naravno i logično pred svietom! A zašto? Gospodo! iz izkustva u inostranstvu crpljenog to govorim; ne jednom samo potužio sam se proti toj vičućoj nepravdi narodu i pravu našem na korist Ugarske i magjarizma učinjenoj; no što dobih za odgovor, na koj porumenih? „Eh, kad sami vi Hrvati drugo i nezhadete no se uviek turati ili Niemcu, ili Magjarom pod pete; poznajemo mi svu važnost pitanja hrvatskoga; pitanje ovo dojći će na vidjelo bez da bi vi i htjeli; dojći će na vidjelo u smislu posve protivnom sadanjem vašem nastojanju spram Ugarske kojoj se podmićete; što ipak za ovaj hip drugi nemogu ignorirati!“ Tako po prilici bude mi odgovoreno u inostranstvu, a ja gospodo, dušu u se; jer sam čitao podle agitacije po tužnoj toj domovini, koje se na tudju korist, na ruglo naše vodiše; jedva se usudih u čemernoj mojoj nad tim pojavljenjem duši prijatelje moje u domovini na nesreću tu opazne činiti.

Sve dakle što u tom obziru glede naše domovine po svietu biva, našom krivnjom biva; jer sviet ovako sudi: Hrvati će i onako sami pod Magjara, sami se lišivaju javnosti svoje; dakle valja i njih već unapried pod ugarskim pitanjem razumievati kuda oni spadati hoće.

A naravska politička posljedica te nečuvene politike za cieli naš narod koja je u sadašnosti? Ta, da nas i Austrija punim pravom ignorirati može i mora, te nam dati sve ono što od nje neprosimo. Protivno: da bi znali uvažiti vriednost naše političnе sadašnjosti, koja bi bila naravska posljedica i naprama inostranstva i naprama Austrije? Inostranstvo bi nas kao vidljivi a ne samo tajni politični faktor smatralo, s našim bi se pitanjem zanimalo; a tog zanimanja glede Austrije koja bi bila naravna posljedica? Da bi se nas ona bojala; te da tudjinstvo u nas neupliva, izpunjivala bi nam sve želje naše; sigurno nebi danas po Hrvatskoj bielo remenje silovito štibre utjerivalo! To u sadašnosti. — A što za budućnost? Jer, ako to već sada biva, sada gdje se druženje realno na sto načinah i proti volji obćeg mnienja razbiti može: što će biti kad bi se to druženje ma kako povoljno za nas sklopilo, hoće li Europa za to što mariti? Mari li za Norvežku koja posebno i svog kralja kruni? Sdružiti se u financijah, u trgovini s tudjinom! pripuštajte na čisto hrvatsko naše more magjarski barjak; pridodajte mu ako hoćete petnaest hrvatskih grbovah i barjakah: Europa neće poznati ako ne „le pavillon hongrois“ Velike bo ribe male progutavaju! Bacimo samo pogled na prošlost našu, pa ćemo vidjeti sličnih prizorah dosta. — Tako pod Kolomanom okrunismo vlastitog svog kralja; svakoga Magjara iz gradovah naših izturasmo; ogradismo se kako nije bilo moguće bolje; od Ugarske u Hrvatskoj manje bijaše traga nego li danas u Austriji od Španjolske; pa ipak sve badava! Pogledajte u Arkive susjedne nam republike mljetačke, nigdje nećete naći traga hrvatskoj državi, hrvatskoj trgovini, hrvatskim obalama; sve to „Juris Regis Hungariae“ bijaše! — Tako okrunismo u XIV. vieku Karola Roberta u Zagrebu za svog kralja: badava, tudjinci ga ugarskim prozvaše, premda je toliko u Ugarskoj zapoviedati imao, koliko ja danas u Francezkoj. A kad ga mnogo godinah kasnije i Ugarska za svog kralja izabra i okruni, premda zmožni banovi Šubići s inostranstvom suverene ugovore sklapljaše: otvorite, gg., koju historičnu knjigu inostranstva, pa pokusite samo riečcu o hrvatskoj državi tamo najći. Naravna je to ipak stvar, jer velike ribe manje progutavaju. Tako bijaše pod Ladislavom Napolitancem kojeg u Zadru u XV. vieku okrunismo; tako pod Vladislavom II.; tako napokon pod Ferdinandom I. g. 1527 kojeg kraljem hrvatskim izabrasmo pod ugovorom; ali badava sve, premda je Ugarska sa Budimgradom pod turski jaram spala, a Hrvatska čudesa junačtva činila: Europa samo Ugarsko kraljestvo priznavaše.

Ako nam dakle već u sadašnjosti političkoj svako ime, ponos, slavu, nastojanje da i koristi ubija samo misao i dogovaranje s Ugarskom; što će biti ako se sdružimo š njome? Biti ćemo, ko što bismo, volovi koji za tudju korist a ne sa sebe oru. Podlegne li pako magjarizmu hrvatsko ime, hrvatska budućnost; bogami podleć će mu i ime i budućnost svih Srbaljah, svih Jugoslavenah; jer se tajiti neda, da tečajem historije o naš se narodni život hrvatski razbijaše svi valovi i talasi dušmanah jugoslavenskih; ono što je pisano, zatajiti se neda, pa i sto puta ljudi narodnost zatajivali. — S toga i nastoji i uviek nastojala je kleta tudja politika da nas Hrvate po vjeri, po zemljama, po potocima itd. razdieli što bi nas razdjeljene lagdje pod svoju kapu spremila. Dosad umješe, hvala Bogu, hrvatski narod svim spletkama inostranstva junački odoljeti; a znat će, tako nam Bog pomogao, i u buduće još uspješnie, čim se jednom razcjepkani sinovi jedne mile majke bolje upoznadu. — Zaključujem dakle i kažem: da gledom na političku sadašnost našu, ako budućnost spasiti mislimo, okaniti se moramo svakog druženja s tudjincem, koje nam ime i slavu našu ubija, o čem nam i prošlost najjasnijih primjerah podaje, a tudjinca kroz to na propast našu diže. — Odbacimo već jednom hlepnju za tudjim, pokusimo biti već jednom sami svoji; gospodo uvjereni budite: da, kad ćemo se je-

Digitized by Google

danput tog podlog i sramotnog drugovanja okaniti, te kad se prestanemo tog drugovanja radi medju se klati i u stranke dieliti, iz kojih samo naši dušmani koristi beru: da će tada, tako mi pravde božje, ne samo Beč napram nas drugčije zasvirati morati, no i inostranstvo bi nas uvažilo kako se čestiti narod uvažiti mora; a posljedica tog uvaženja bila bi prva i sigurna ona: da bi Beč morao nastojati nas na sve vieke imati za prijatelje svoje, a to drugčije nebi bio kadar postignuti, no da nas učini sretne i zadovoljne. Mi vazda samo cvilimo i naričemo kano rimske babe, a odkud nam upravo blišti svjetlo bolje budućnosti, neznamo ga slieditи, no se upuštamo u koje kakve nezrele experimentacie iz kojih samo naša, da i onog s kim se mislimo družiti, nesreća proiztiče. Prošlost naša, ko da je nikada i bilo nebi, nikakova nam nije učiteljica!

To što o političkoj sadašnosti i budućnosti našoj navedoh, može se i na povjest t. j. historiu našu protegnuti. — Ako nećemo da budu opet naši Zrinjski, Frankopani, Bakač-Erdödy, Keglevići i Draškovići itd. magjarski vitezi; hrvatska slavna djela, magjarska djela: okanimo se tad drugovanja koje nam i povjest našu ubija. Ta za Boga tako smo već pod zagrljaji Ugarske pali, da se na našim učionama o prošlosti našoj ni spominjalo nije! Znali smo nješto bljebetati o Arpadu, Almošu, Botondu i Lehelu; dočim o Porinu, Branimiru, Velikom Krešimiru i ostalim ni muknuti neumjesmo.

Nu ako nam, gg. politička važnost, ponos i korist, te historija svako realno druženje s Ugarskom zabranjuju; to obziri narodnosti naše još većma moraju otegotiti težnju za takovom tudjinskom pomoćju. Ako nam politička razboritost kaže: nedrugujte se, jer ćete iz pozorišta političko-evropejskog i historie svieta još jednom izniknuti; ta političke combinacie evropejske i onako vas već sada ignoriraju, što bi vam ipak moralo i milije od istog života biti; i egoizam naroda vi time proigravate: to propast narodnosti naše, koju druženje realno s Ugarskom naravno za sobom povući mora, još nas većma od tog koraka odbijati mora! A da narodnost našu pogibelji, da propasti druženjem s Ugarskom izvrgavamo, lahko će mi biti dokazati.

Mnogo bi se, gg. u tom predmetu govoriti dalo; nu ja ću samo njeke misli pred vis. ovom kućom razviti, koje budu dovoljne za osvjedočiti svakoga o istini onog višerečenog tvrdjenja.

Neću se ja ovdje upuštati gg. u potanje razglabanje crne prošlosti u obziru narodnosti naše kako ju tamo od g. 1804—1848. svi potanje poznavamo. Neću razvijati najprije liepi odpor otacah naših za osloboditi život narodni (jer uzmi narodu njegov jezik i običaje, to si ga sbrisao iz lica zemlje; neću spominjati s prava lahkomišljenost, zatim ravnodušnost naših spram svega što je naše, koji već oko g. 1827. sami magjarski jezik najprije kao izvanrednu nauku u višje svoje učione uvedoše, iz koje dobre naše volje brzo se magjarska zapovjed izrodi, tako: da već g. 1836. —1840. grozište nam pogibelj u vlastitoj našoj zemlji tudjinstvom bit poplavljenima, i to na način toli grozni: da već zakon madj. od g. 1848. bez znanja madj. jezika Hrvatu u Hrvatskoj živiti nedopuštaše! — Evo kuda kratkovidnost i glupost narod jedan dovesti mogu; koji, mjesto da u korenu zatare klice dušmana svoga, on ih još u svoju vlastitu bašću presadjuje i tamo njeguje, dok mu preko glave neporastu! Dobrovoljno što bi g. 1827. začeto, moralo se krvavo g. 1848. dovršiti!

Jednaki uzroci radjuju jednake posljedice, mudrosti je rieč. — Gg.! mi se na istom onom razkršću nalazimo, na kojem se otcevi naši od g. 1804.—1848. nalaziše; samo mnogo svečanijem, ozbiljniem; jer smo i mi u samosviesti svojoj narodnoj za koji korak napried stupili. Mi, ako i mislimo družiti se s Ugarskom, to pod uvjeti samo mislimo činiti, da se tako svestrano ujamčimo. Ali to je varavo, gospodo! sva povjest od posljednjih 700 godinah uči nas da je to varava misao; uvjeti su liepi na papiru, ali ih praksa ubija nevidljivo. — Molim ja gg. zastupnike naroda, da bi me malko u sadašnosti našoj u obziru narodnosti naše slieditи izvoljeli, te će se diviti nad onim što se već sada medju nami pokazuje dok se samo nadamo o druženju kakovom; već sada gdje s Magjari još u nikakvom upravo savezu nismo. — Što dakle opazujemo?

Gg. moja! Mala je stvar u ovi hip, težko ju osieća on koji baš svaki korak svog naroda pozorno neprati. — Pitam ja, gg. po čem se narodi jedan od drugoga ralikuju? po jeziku svagdje, po odjeći gdjegdje. Izkusismo žalibog posljednjih dvanaest godinah da smo se najprije po jeziku svom narodu otudjili, a uvakav se još u frakove, od Hrvatah god. 1848—1849. ni traga ni glasa više! A da je još tako 20 — 30 godinah postojalo, eto ti zaboravili bi bili Hrvati i narodni jezik po gradovimo i tržištima svojim. —

No se svidi milosti božjoj jošte neutamaniti narod naš; s toga eto nas opet na putu biti već jednom samim svojim. Ali na putu smo opet zalutali, milosti se božje uživati neznademo. Jer što opazujemo već sve širom po zemlji našoj? Hvala Bogu! što madjarski neznademo zaplitati, mogli bi već mnogo šta i čuti; nu što vidimo dakle? Vidimo, gg., po svim gradovima i većim mjestima našim, da sada, kad smo na putu ma kako stvari u ostalom izpale, biti svoji i ustavni (to bo i prijatelji druženja s Ugarskom priznaju), vidimo, velim, da već nismo svi narodnim našim odjelom okitjeni, da mal ne manjina nas u njem se ponosi; dočim premnogi tudje na se pometaše. Ja ovdje o tako zvanom europejskom odjelu negovorim, koje bolje da nismo nikad zapustili, nego da se za dva tri goda — more patrio — ili dobrovoljno ili po vjetru jadreći, narodnom opet iznevjerimo. — Znam ja, da haljina nečini fratra; ali pitam ja, gg., zašto — kad već smislismo europejsko odjelo zamieniti narodnim — svi Hrvati, kad u Hrvatskoj živimo i svoje imamo, svojim se neodjevamo? Zašto oni lončići pustarah madjarskih na glavama našinacah, kad imademo svrhi shodnije hrvatske klobuke, nada sve čestitu našu hrvatsku crvenkapu? Zašto kad se Poljak diči svojom konfederatkom, Čeh svojom vidrovkom, Madjar kanasz-klobukom (što nebudi zlo po vis. ovoj kući primljeno, znači svinjarski šešir)! zašto, velim, nebi se Hrvat dičio na svojoj zemlji, na svojoj hrvatskoj glavi svojim klobukom, svojom crvenom kapom koju isti bosanski Hrvati „hrvatkom“ nazivlju? Znadem ja, gg., i onu istinu, da mnogi našinac, koji onaj lončićak madjarski iz običaja na glavi nosi, plemenitije misli no mnogi, koji je crvenu kapu na glavu natukao; ali znadem i onu nemanje istinitu istinu: da atila i kanászklobuk Madjara liepo diči, jer je znak njegove slobode, počitanja samog sebe; dočim te stvari na hrvatsku čovjeku znak su iste ako ne podlosti, a ono barma ili ravnodušja i nehajstva k svojemu, ili nepočitanja svoje vlastite svojine. A što da kažem o onima, koji to majmunstvo za tudjim iz mržnje prama svojemu, a hlepnje za tudjim čine? Pa ako se to nehajstvo, ta podlost, to preziranje sada tjera gdje se samo misli o druženju, sad kad li zdrava politika dotičnim zapoviedala vanjskimi barem znaci neodkrivati težnje svoje; što će biti kad bi se to druženje

Digitized by Google

zbilja i zbilo? neće li ove fajte ljudi za jedan korak k svojemu Eliziumu bliže biti? Neće-li jezik i običaji izčezavati mjesto širiti se? Tko nam sad zabranjuje biti u svojemu svojima? Tko nepoznade tajne i javne, stotine i stotine vrstih načinah uplivanja jačeg, bogatijeg, uglednijeg naroda na slabijeg, osobito dok se neuredi?

Riečju: ja nehtjedoh no pozornost vis. kuće na pojavljenja sadašnjosti naše, istina bog! sitna u ovi par, što se narodnosti tiče, obratiti; da bi si tako svaki mogao učiniti slabi pojam jeli ćemo u stališu združenom bolje napredovati moći no sada gdje smo sami svoji. A ako se tko sjeti ozbilja onog rugla našeg od pr. godine koje se uslied Danaide porodilo u tom obziru: morali bi zdvojiti nad našom budućnosti da se združimo tjesnije s Ugarskom. Jer ako danas napram magjarizma mnogi natražnjače u narodnosti, što će biti kad se š njimi tako spojimo da više razveza nebude moguća? Dobro je u tom pogledu iskusni jedan muž domovine naše prije njekoliko mjesecih opazio: da ako danas Madjaru ruku sdruženja pružimo, tad se hvatajmo junaci! sdrugom magjarske slovnice. A to je ono što kazah: nemeći prste medju vrata, jer će ti ih stisnuti vrata. Lahko bi gospodo ondje bilo, da se tek naravi promieniti dade; da začne jug k sjeveru, a ne ovaj k jugu težiti! Tad bi mi Hrvati mirnim srdcem Ugarskoj realnog vdruženja ruku pružiti mogli; mi bi na Ugarsku a ne ova na Hrvatsku djelovala. Ali tako kad smo mi na jugu a Magjari na sjeveru; kad mi imademo mora, a Magjari ga neimadu: to je sasvim naravno što je madjarski publicista glede težnje Magjarah k moru naveo, koja nemože biti druga ako ne progutanje svega što med Dunavom, Dravom i jadranskim morem pada. Neka bude tu još ljepše nakićenih sa sjajnimi uvjeti arkah papira, ti arki lje tečaj naravi i silu dogadjajah obustaviti nebudu kadri. A smijemo li sasvim iz pred *očijuh* izgubiti poznatu indolenciju narodnog našeg značaja? Jer, koji je narod koji slaboćah i mahnah imao nebi?! Držimo, dakle, gospodo, mili naš stan i slobodu svoju u podpunoj političkoj neodvisnosti; tada će pobjeda duha našeg svladati sve dušmane uaše; nu čim ti je tudjinac ne više susjed no sužitelj kuće tvoje, doma tvoga; u njem se bani *po* vlastitoj svojoj volji kao u svojem; a on uz sve to je jači, *silniji* od tebe; tada netreba imati mnogo mozga za razsuditi moći: da bi naša domovina doskora postala bajka o bredjoj kuji. A k svemu tomu, pitam ja: što bi se napokon iz takovog sdruženja i po sdruženju porodivših se smetnjah, nesporazumljenjah i borbah naravski izvrgnuti moralo? Korist opet trećega kojega, koji bi se tom neslogom Hrvatah liepo opet koristiti znao; moglo bi nam se kazati: „qui perdidit numerum, incipiat iterum.“

Najbolji, napokon, dokaz kako naša samostalnost od Ugarske našoj narodnosti prija, pokazuje isto iskustvo. Bacimo, gg., pogled na dogadjaje u Ugarskoj i Hrvatskoj od 20. listopada 1860. g. sbivše se. A ovi što nas uče? Dočim se u hrvatskoj državi, kao jednoplemenog naroda zemlji, sve to bolje usredotočivalo u željama i težnjama narodnjim (a još bi se bolje usriedotočilo da kletog stranstvovanja za tudjinstvom u našoj sriedi bilo nebi): to vidimo u Ugarskoj čitavu povorku raznih zamršajah koje toj zemlji raznoličnost narodah i narodnostih uzrokuje. Niti je potrebno biti dalekovidimu za moći se uvjeriti da ti zamršaji slabim za Ugarsku uspjehom konačno riešiti budu se morali. A jeda li je našoj zemlji probitačno taj čvor zamrš enostih pristupom svojim umnoživati? Iz liepog našeg mira u metež tudjih nevoljah upuštati se? — U ostalom o tom predmetu prosboriti ću još na svom mjestu; ovdje samo pogledom na narodnosti pitanje primetjujem pojavljenje jedno koje potvrdjuje preizvedenu moju izreku. Sada, počem je u Ugarskoj Magjarimu već voda u grlo; kada vidimo već Rumunje razigrane; Slovake krećuće se; Srbljе na pravima svojim kucajuće: Magjari začimlju obećanjima popustljivi postajati; jer Eötvös obećuje predlog glede umirenja narodnostih Ugarske učiniti. A to gospodo moja znači slabost, koju bi mi pristupom našim doduše povećali ali sebi ništa koristili nebi; jer bi mi morali u toj slabosti sudjelovali te bi samo gorke posljedice odtud za nas proizaći morale; tretji bo nebi kasnili iz obće zabune korist svoju crpiti.

Ali, čujem ja gg. zastupnici naroda! dočim ja ova ovako glede najsvetije stvari čovječanstva, narodnosti naime, razglabam: čujem ja glas srdca mnogih koji hladnim grobovljim glasom sbore: što je to narodnost, što narodna sloboda, čast? — Dopustite mi gg. da ovom grobovljem glasu odgovorim sa riečma velikog jednog Magjara, Tarnóczy-a, župnanije njekoč njitranske zastupnika na magjarskom saboru, koji mal ne plačući na saboru izkliknuo je što je narodnost, kad ova glede Magjarah u pogibelji bijaše, vapeći: „Pocius pereat constitutio quam nationalitas!“ da, kazaše on, bolje da propadne ustav nego li narodnost. — Neću ja da obširnije ovdje dokazujem da je to za narod najveća nesreća kad se narodnosti liši, da tamo slobode nemože biti, gdje narodnosti propast prieti; a s propastju narodnosti ne toliko kaputaši, koliko upravo tužni seljački puk krvavo trpi: jer ne samo da tudjinac zemljom zavlada, no što je gorje jošte, tužni seljak i u svojem čovjeku tudjinca vidi! A kada je tudjinac prijatelj našeg puka bio? — Ja dakle zaključujem točku glede koristih narodnostih naše iz združenja s Ugarskom proizticućih, pa da bi i svi gore izvedeni razlozi nestalni bili, ipak nepobitno to mogu kazati: Da nije ovdje u ovoj kući duše, koja bi mogla tvrditi da će združenje s Magjarima narodnosti našoj pruditi; a tajenje dobra sadržaje u sebi tvrdjenje zla. To pako je bogami dosta.

Ali, ako i mogu hladna kano grob lica tvrditi: briga nas za narodnosti koristi ili štete; nemogu to glede materialnih i novčanih štetah, koje narodu našemu združenje s Ugarskom bi pribavilo, tvrditi. Da, gg. zastupnici naroda! ja ovdje opetujem: da združenje države hrvatske s Ugarskom kraljevinom štetno je za naš narod u pogledu takodjer novčanih i materialnih koristih.

Za oto dokazati, netreba mi mnogo riečih tratiti; da je dva put dva četiri, to i djeca lahko pojmu!

Pitam ja gg. zustupnici naroda! jeli je probitačnije za našu trojednu kraljevinu da se naš hrvatski novac u Beču, Peštu il Zagrebu troši? Jeli je za nas materialno bolje da se na licu zemlje troj. kraljevine skupljamo, viećajući o sudbi svojoj, ili na tudjoj zemlji? Jer, gospodo, gdjegod ćemo šatore naše narodne razapeti, tamo će biti naše narodno središte, tamo će se sgrtati sve naše zanatlije, svi poduzetnici, svi umjetnici, svi obrtnicii a nije li bolje da mi hrzatski čizmar iz postolar iza sabora sašije čizmu nego li Bečlija il Madjar u Pešti? Nije li bolje pomoći svog krčmara il gostionika nego novce u tudjinu nositi? Ustanovimo li si pako sriedište u tudjini, eto gdje ti sve tamo smjera: velikaš, da troši žulje i krv našu; činovnik da se pokloni zlatnom teletu tudjinca; bogati putnik, da si vidi stolicu kralja itd. itd. da, moći bi nam Hrvatom kazati: „Pol polag, pol mimo, ali k nam nikad ništa.“

A s novčanimi koristi kako bi stali? Sramotno je tužnog seljaka hrvatsko-slavonskog onom neslanom nadom pitati: ako s Magjari, to češ malo ili ništa poreza plaćati. Gg. to znači varati seljake. Jer recimo: država se naša združi s

Digitized by Google

državom Ugarskom, koja će tad biti sudbina naša? Zbilja je gg. moja za nas Hrvate pravo ruglo što su odsjeci naši izpustili onu najprostiju pozornosti materialne točku:

„Da nevićamo prije s Ugarskom, dok se nebude znalo kako će ona novčane svoje odnošaje napram Austrije urediti.“ Mi toliko trubimo, gospodo, o polašticah, koje će druženje našemu puku pribaviti imati; a još neznamo kakove ćemo terete tim druženjem našemu siromašnomu puku naprtiti. Gospodo! nevajarmo sebe i puk naš glede tih polašticah. — Jer, koj je samo u prve paragrafe medjunarodnog prava zavirio, uvjeriti će se da su i glede financijalnih odnošajah obrazovani puci Evrope za načelo uzeli: „da tko je uzrok uzroka, uzrok je takodjer uzrokovanoga“ a to će reći dobro po hrvatski: tko je uzrok štete, mora ovu i naknaditi. To pako cieli sviet znade da je g. 1848 Ugarska se pobunila; da je Ugarska usljed te bune svladana ma i tudjom bilo silom, kojoj se ipak Evropa protivila nije, dakle je tu pomoć medjunarodno zakonitom priznala. Ugarska dakle nosi sve štete istom bunom učinjene, da žalibog i posljedice tih štetah. A ta će opet reći: da će Ugarska, ako se odtrgne od Anstrije, morati uzeti polag ustanovljenjah medjunarodnjeg prava na sebe dio austrijanskoga duga, kojeg ipak država hrvatska niti glasom svojih temeljno-državnih zakonah, niti s toga jer se pobunila nije, dapače protivno, nositi dužna nije. Mi bi dakle na tužni i onako poharani već narod naš novi a to tim strašniji teret kroz druženje nametnuli, jer neznamo koliko će taj teret magjarski biti. S toga ja vas zaklinjem, gg. zastupnici naroda, ako vi i neprimili predlog moj, a ono nastojte da se osrednjeg odbora predlogu svakako dogovore s Magjari upuštati nemože, dok nebude znao kako on s Austrijem u novčanih poslovih stoji; jer ako mi to neučinimo, mi se igramo s narodom; mi imademo s tim magjarizmom nekakove tajne težnje, koje naš prosti puk ubijaju: o čem je ipak evo pred licem moga naroda ruke moje perem.

Ali gg. to još nije sve. Ne samo da Ugarska mora novčane posljedice svoje bune nositi; imade tu i drugih važnih okolnostih, koje nije smjeti lahkomišljeno mimoići, Jer dočim maćuhinska bečka vlada na hrvatsku državu ništa nije trošila; jer dočim je ona kroz ovo posljednih 10 godinah čistih pet milionah najmanje svake godine iz hrvatske povukla: što radiše ona u Ugarskoj? Eto tamo gradiše Austrija željeznače koje na stotinu miliunah stojaše tudjimi kapitali, tudjimi silami sagradiše ih od kojih Hrvatska toliku korist vuče koli od kinezkih ili japanskih. Za gradjenje ovih željeznicah morade se zajamčiti inostranim i domaćim kapitalistom austrijanska vlada za garantirati im postotke; a žalibože! glasom službenog lanjskog računskog pregleda, osim jedne jedincate linije tih želježnicah, samo se jedna, i to slabo uzdržuje; a ostale sve natražke u dohodcima napreduju. A to će reći: da uz mnoge miliune koje će država Ugarska morati Austriji naknaditi, morati će se i interesi dioničarom naknadjivati za uloženi kapital koji se ipak ne rentira. Pitam ja sad vas gg. zastupnici naroda hrvatskoga! možemo li mi, i kojom dušom našoj državi ove strašne terete naprtjivati kroz druženje s Ugarskom državom? Jeda li bude tim druženjem porez manji? a ne valjda podvostručen? A ako još uzmemo u obzir što je Austrija potrošila u Ugarskoj na reguliranje Tisze rieke i drugih, koje miliune i miliune stoji?

Ali, gg. moja sve je to još ništa napram onom što ću sad kazati. — Recimo hrvatska se država s Ugarskom sjedini; kroz to druženje Ugarska se dočepa jadranskog mora; au! more, more, ta ovo i malene narode elektrizira, kamo li nebi one koji toliko do sebe drže koli Magjari! Nesvjedoči li Konst. car grčki da je naša dalmatinsko-hrvatska država, dok slobodni i svoji bismo, brojila osamdeset velikih i sto malih ratnih brodovah? A što morade biti pod velikim našim Krešimirom kadno ponosito al ne oholo o Hrvatskoj zavapi: „Bog svemogući koj kopnom i morem naše produljio je kraljestvo?“ Ako se dakle, velim, oholi Magjar našeg dočepa mora, nebude li on htjeo imati i flotu t. j. morsku silu? A znate li gg. koliko stoji jedna velika linejna ladja il fregata sasvim snabdjevena? Med 5—3 miliuna forintih! A neće li htjeti magjarska flota barma s austrijskom natjecati se? A odkuda te stotine milijunah? — A k tomu magjarska armada? A neće li ova morati biti prilično silna stranom za moći se proti Austriji braniti, stranom — da Austrije nestane — proti Rumunjem, Slovakom i Srbljem, koji bi k svojem gniezdu težili? A Hrvati? — Dosta budi kazano gg., jer neću napominjati ovdje troškove upravljanja zemlje; dizanje zapuštene ekonomije, itd. itd. a što će opet sve to imati za posljedicu? da će opet liepi čisti hrvatski miliuni putovati u Peštu mjesto u Beč, pa će se opet izpuniti one rieči: Nemeći prste med vrata, jer će ti ih stisnuti vrata! — Pak kad ćemo mi, gospodo, sve to našem poštenom puku razjasniti; a s druge strani ubavjestivši ga s kako malim troškom državna naša kućica mogla bi se u slobodi i blagostanju uzdržavati: budite tada uvjereni gospodo! da vas puk neće kamenovati, kad se kućam vašim kano slobodni sinovi, slobodne domovine vratili budete; no kamenovati će Vas jednom kada sve te grozne posljedice uvidi narod naš, jer gg. velim vam; „ide vrieme, nosi breme;“ te će se ispuniti ono Proroka: „Otci naši sagriešiše i neima ih, a mi krivnje njihove podnosimo!“ S toga budimo na oprezi i iz tih takodjer obzirah s tim toli žudjenim druženjem!

A da vidimo sada jeda li se trgovci naši tom druženju radovati mogu? Ja iskreno izpoviedam da u tom praktičnom poslovanju nisam vješt; s toga ja ostavljam gg. tog čestitog stališa da nadopune brige moje. Ali premda nevješt trgovini, toliko ipak me zdravi um uči: da će trgovina za hrvatske trgovce bolje izpasti kad će zakone i ugovore trgovačke krojiti naš sabor i u njih izključivo uplivati, nego li da ih kroji ugarski sabor. A neka mi nitko neprigovori da ćemo mi u stvaranju tih zakonah upliva imati; — hvala liepa na tom uplivu! kad su magjarski miliuni obilniji od hrvatskih; jer učinili mi uvjete s Magjari kakove nam drago, to s uvjeti našimi lje nećemo preokrenuti da nebi više vriedili 10 miliunah nego li 5 ili još 2; novčana sila je jača i bude vječno slabije pritiskati; s toga će i zakonodavstva uvjek izpasti na korist onoga koj će u izvadjanju veću ponudu praviti.

S druge strani, gg., zdravi me razum uči i to: da dokle koji Englez neće željeznjače po zraku pronaći, da će k moru hrvatskomu morati ugarski espapi i robe kroz hrvatsku zemlju prolaziti; — jer kad mi povučemo jednom željeznicu uzduž blagoslovljenih naših predieljah iz Vukovara kroz Podravje i Posavlje na more jadransko; to će jeftinije i hitrije roba na Rieku ili Senj nego li na Trst prolaziti. U tom pako slučaju pitam ja svu ovdje nelazeću se gg. zastupnike naroda: Nije li probitačnije da hrvatsko zakonodavstvo sklapa ugovore trgovačke po svojem ćefu s Ugarskom državom, nego li da nam Ugarska država zakone po svojem ćefu namiće? Pitajte gg. Francezku: jeda li joj bolje konvenira ako kao slobodna država s Englezkom ugovara, ili da joj Englezi u svom Parlamentu paragrafe kroje? Odgovor je tomu najbolji ugovor nedavno sklopljeni med tima dvima državama.

Digitized by Google

Preostaje mi još da napomenem obzire slobode i ustavnosti koji amaneti bi nam u druženju s Ugarskom tako liepo cvasti i ujamčeni biti imali!

Gospodo moja! pitam ja vas kada je još tuga nevolju pomogla? Ako sliepac sliepca vodi oba će u jamu pasti! Sve mudrovanje prijateljah realnog druženja u tom sastoji:

Mi smo Hrvati i Magjari sami po sebi preslabi ustav naš podpuni, slobodu podpunu izvojevati si i uzdržati; dakle *združmo* se pa hajd na vraga!

Liepo rečeno, ali ništa dokazano! Da smo mi Hrvati i Magjari preslabi za oslobodit se nami po sebi, to stoji; da bi mi Hrvati bili jači, kako stvari danas u Evropi stoje, da se š njima sdružimo, to nestoji. Prije nego li to razjasnim (a razjasnit ću to obilnije kad dodjemo o vanjskoj politici govoriti) stavljam ja ovdje pitanje jedno sl. kući ovoj: a zašto smo mi Hrvati i Magjari tako slabi napram Austrije u ovaj par? Zato jer smo u se razdieljeni; jer nemislimo kako da drugoga poda se spremimo, drugi kako da stranom pod Magjara se turnemo, ini kako da mu se otmemo. Ovdje dakle gg. leži slaboća naša, a ne u jakosti današnje Austrije. Nemistificirajmo se za Boga! dok je Hrvat i Magjar simpatizirao proti Austrije bez nuzgrednih težnjah, barma ne jasno izloženih, kao što godine 1860: treptio je Beč, mi prispjesmo u današnji položaj naš; čim pako Magjar tu simpatiju zloupotrebi zahtievajuć pred licem Evrope drzoviti proklete za nas Hrvate zakone svoje od g. 1848, a Hrvat mu tihano odvovori: Stani brate! ako smo si mi dva braća, to si nisu naše kese sestre; da gg., odtad Austrija pjeva; jer sa šalom na stran, tu već simpatijah neimade; tu njeka nužda oba tiera, zlo shvaćena a još gore izvedena!

Tudje dakle o kakovoj jakosti govora neimade; jer recimo da se danas za nevolju sdružimo, to ćemo mi Hrvati opet ko od god. 1836—1848 sile svoje ne proti Austriji no proti nasilju Magjarah upotriebiti morati. I ja vam evo gg. izjavljam: da nebi bilo višjih diplomatično-političnih obzirah koji Austriji grozno imponiraju, to bi mi Hrvati već odavna, nalik Medjumurju, pod magjarsku kapu, uzprkos svih naših pravah, strpani bili. — Ali upravo ovi višji diplomatično-politični obziri sačinjavaju silu našu narodnju; to je gg. a ne to kukavno i podlo druženje s Ugarskom naša najveća snaga, to je naš mač Damoklesa kojeg bi mi mogli držati vrh glavah zlohotnikah naših da ga umiemo već jednom shvatiti.

Stoga ja vam kažem gg. moja! da bi u ovom saboru samo jedna stranka, jedna duša politična bila; pa kad bi nas evo braća naša krajišnici kao zastupnici 100.000 hrvatskih bajonetah pripomogli: tako mi živoga Boga! jeda-li nebi bili u rok 30 danah najčestitii narod medju austrijanskimi narodi? mi bi bili sretni i zadovoljni a kao takovi najbolja podpora habsburgskog doma. — Okanimo se dakle gospodo već jednom sve od tudjinca, biedna i nevoljna sama, pomoć izgledati a uvidjmo ju već jednom pred nosom; pokusimo već jednom udariti o vlastiti bok svoj, pa da vidimo kako se hrvatski pjeva! Pokusimo to, pa ja kriv ako vas bude i jedan seljak za Magjara više popitao, jer ja bi rado onoga hrvatskog seljaka vidio, koji nebi volio biti svoj u sreći no tudji u nesreći.

Pitanje dakle to druženja mjesto da nas k postignuću podpune slobode i ustava pomaže, prieči nas u tom tako da bi morali sasvim klonuti, da nebi bilo moćnije ruke koja će nas i proti našoj volji dignuti na slobodne vlastite svoje noge.

Ako dakle gg. zastupnici naroda! svrnemo okom na one koristi koje bi nam druženje realno s Ugarskom pribaviti imalo, a ne pribavlja ipak; pak ako svrnemo okom na štetu koje nam naravski pribaviti mora: tad mnijem gospodo, da se okanimo puta koji nas k nesreći narodnoj a ne k sreći puka našega voditi mora! Pa ako bi još obzir uzeli na različnost tih dvih narodah po jeziku, običajimi, vjerozakonu itd. različnošt takovu od koje da razne posljedice ovdje stanem izvadjati: mnogomu bi se čestitomu zagrebačkom gradjanu i hrvatskom seljaku kao priatelju magjarskom koža ježiti stala kad bi ih proučio; pa ih ipak propuščam navesti, jer bi mi se valjda neliberalnost ili intolerancia krivo predbaciti mogla — premda bi sve jedino iz obzirah družtveno-političnih izveo — to nam nebi preostalo no reći: kao dobri susjedi moći ćemo sve učiniti; pomiešani i pomućeni pako i ono izgubiti što imamo! Jer ćemo pod tudje uplive dojti.

Ali ne samo, gg. zastupnici naroda! da realno druženje trojedne kraljevine hrvatske s kraljevinom Ugarskom protivi se ustavnome i slobodu te dostojanstvo narodnje štitećem putu pogadjaja naroda s kraljem svojim; ne samo da nije nami koristno; ne samo da nam je štetno, pače ubitačno iz svih obzirah za naš narod: no ono je uz sve to još i neizvedimo, t. j. da ga zbilja danas i jednodušno izrečemo ovdje, nikada isto — barma ne po volji našoj — neće biti u praksi izvedeno. Ako ga pako izvesti kadri nismo zašto da se pred historiom i sadanjim svietom badava compromitiramo? Ako nam politika naša silom stvarih mora biti očekujuća, tad čekajmo radje u narodnom dostojanstvu bolji uviek. Nije to gg. moja, dosta izreći: ta i ta stvar mi je koristna, za tim i tim ću težiti! no treba znati jeli je moći ono za čim se teži i postignuti? Ako bi dakle druženje Hrvatah s Ugarskom i koristno bilo našemu narodu, a mi predvidimo zdravim političkim umom da ga, kako stvari sada stoje, postignuti nismo kadri: tad se okanimo puta koji nas nikuda nevodi, te budimo već jednom praktičan narod, i hvatajmo se one polaštice koju barma bi mogli zahvatiti, a nebude-li nam ni ona u dio pala; tad kad već čekati moramo, čekajmo barma, kako rekoh, bolju dobu vedrim čelom, čistim srdcem i mirnom dušom!

Nemožemo pako druženje ovo izvesti iz obzira:

prvo: na Austriju, ne;

drugo: s obzirom na istu Ugarske, ne.

Glede Austrije i druženja našeg s Ugarskom jedino je ova hypotheza moguća: ili Beču druženje ovo Hrvatah s Magjarima prija, ili ne; ako prija, gg.! tada budimo uvjereni da i bez našeg sudjelovanja pod njih bit ćemo podvrženi, dopalo se to nama ili ne; negledeći na najsvetija prava naša, ko što vidismo to s Medjumurjem našim da učinjeno bi; (koje Medjumurje, mimogred budi rečeno, na sramotu našu i na pogrdu prolivene 40.000 mučenikah naših na poljanama Ungarie krvi, iz glavnih preduvjetah izpustiše osrednji naš odbori!) — no ne samo s Medjumurjem našim bezobzirno bude postupano, no i glede Vojvodine srbske s po arka papira proti naročitoj volji ondanjeg naroda i protiva krvlju kupljenih pravah istog onog puka stvar bude dovršena.

Ako pako gg. moja! Beču naše druženje prija, pitam ja: tko izmedju vas gg. zastupnikah naroda htjeti će željeti ono što Beču prija? jeda-li bi to bilo na našu il Magjarah korist? Gg. moja, veoma dvojim, nit' će bit' Hrvata koji bi takovo druženje želiti mogao; koji bi htjeo se compromitirati Niemcu za volju!

Digitized by Google

Ili pako neprija Beču druženje naše s Magjarima; tada gg. moja mi praznu slamu mlatimo. Jer netreba zaboraviti se iz one istine da si je Beč pridržao pravo sankcionirati naš zaključak — ma kakov on bio — kojeg ćemo mi gledom na druženje s Ugarskom zaključiti. Ako pako Beču neprija naš posao; to netreba dokazivati da ga on ni potvrditi neće. Ja sam uvjeren a i vi ste uvjereni gg.! da Beč neće reći ili na nos objesiti nami: meni se to nedopada: no on će prosto u tom slučaju zatezati po cielu, ili dvi godine itd. dotle dok njemu prijalo nebude nas pod Magjare baciti il ne baciti. — Sav dakle posao naš je uzaludan pa mi svi en bloc htjeli k Magjarima projći. — Zakona pako do sad neimademo po kojem bi mi vladara na sanctioniranje našeg zaključka, ili na sazvanje sabora prisiliti mogli.

Pitam ja sada, gg. jeda li smo mi tako jaki da možemo prisiliti Beč da ono potvrdi što ćemo mi zaključiti? Ako jesmo tako jaki, čini mi se da neće ni jednog poštenog Hrvata ovdje biti koji bi u takovom slučaju jakosti svoje na Magjara i pomisliti htjeo: jer bi se tada prosto pred svietom samostalnom državom i spram Beča i naprama Budima proglasili; mi bi u Zagrebu vlastitog si kralja okorunili. — Da mi nismo tako jaki za ovaj hip Beč ma našto bilo vlastitom našom silom prisiliti: to je očevidni dokaz, bielo remenje koje se u našoj sriedi nalazi, kao i porezna executia koja cjeli naš narod ubija.

Ovdje bi se moglo poroditi pitanje: jeda-li Beču prija druženje Hrvatah s Magjarim? Ja mogu gg. smielo tvrditi da ne; niti će se itko u ovoj vis. kući najći koji bi mogo protivno tvrditi. A zašto to Beču neprija? vi ćete gg. zastupnici lahko pojmiti da ovdje nije mjesto takova šta razjasnjivati, polag poznate naše rieči: tko istinu gudi gudalom ga po prstih biju.

Ali će mi tko prigororiti: Pa ako i Beč nepotvrdi, ne sanctionira zaključak naš; mi ćemo time ipak pred svietom pokazati što želimo, pa ćemo time biti moralno jači pred Evropom protiv Austrije.

Izmedju svih obsjenah ova je još najgorja! a zašto? jer i Austrija i Evropa dobro znade što i kako misle Hrvati spram Magjarah, što i kako misle Magjari spram Hrvatah; t. j. da ako si i jesu oni braća, nisu im sestre kese. — Ali recimo gg. da su si i kese sestre, tko izmedju nas može kazati što će sutra, što za 8 danah, za mjesec ili godinu danah biti? Nitko! jer će ova dva naroda ipak uzprkos svih zaključakah svojim putem koristih ići. — Mi, gg. kako kazah dosad neimademo zakona koji bi kralja našega vezao da mora, ili ako bi morao dokle da mora potvrditi saborske zaključke; mi dakle tu nikakova prava neimademo; možemo dakle il moramo čekati godine i godine; a za godine što se može slučiti?

Ali da bi i dopustiti mogao tu njeku namjeravanu moralnu snagu, o kojoj u ostalom politika ništa nezna; ja imadem dvoje još primjetiti: prvo, ako bi takova liepa politika i stajati mogla, to bi naš narod bio vrsta „hircus peccati politici za cielu Evropu,“ t. j. podnožje narodah evropejskih u postignutju tudje slobode. Budući pako da tako podlih narodah u Evropi više neimade koji bi htjeli tudjoj koristi za volju svoje bivstvo žrtvovati; neće sigurno ni Hrvati htjeti tako podli biti. — Drugo: i bez ovakovog bezuspješnog medjunarodnog vezanja političkog mi postigavamo istu političnu i moralnu snagu napram Evrope. Simpathie jače su nego svi politički vezi. Jer recimo: Austrija ne sanctionira zaključak sabora hrvatskog glede druženja našeg s Magjarim, niti nas Hrvate u slobodi i zadovoljstvu uzdržati misli: nepreostaje li tad nama ona veza politička koja je jača od svih ugovarah i drugovanjah realnih; veza ona koja nas g. 1859—1860. sigurno silnije s Ugarskom vezaše nego li su medjunarodni ugovori: a to je vezna jedne te iste težnje? Nije li o tom Evropa akt uzela? Ni smo li mi na temelju one veze prispjeli tamo gdje smo? — Da gg. zast. naroda.! ovu jakost narodnju ćemo mi opet postignuti ako Austrija neizpuni pravedne težnje Hrvatah: opet će se ponoviti sveza god. 1860 koja činiše tresti Austriju! — A k svemu tome, neimademo li mi županijske, gradske i kotarske skupštine, sredstvom kojih ćemo mi uvjek s Magjarima u najtjesnijem savezu stojati? A koja sila će se usuditi raztepsti ove svetinje naše? Pa da i pokusi drzovita ruka to učiniti, koje bi bile naravske posljedice tog pokusa? Nebi li bio savkoliki hrvatski prostor od jadranskog mora do Dunava jedan veliki logor urotjenih za sveta svoja prava protiv bezzakonja i nasilja? A nebi li kucnuo sat strašne narodnje osvete i borbe? Logorište to hrvatsko nebi l' se protezalo i onkraj Drave i Dunava tamo do Karpatah; što do Karpatah? do Visle, Njemena i dalje? — Tuj dakle, gg., nalazimo moralnu silu, a ne u članih koji ubijaju tielo i dušu narodu; u rečenih bo članih sankcie kraljevske netreba; ljubav slobode i narodah najbolja bila bi sankcia! — a to je upravo ono što kažem: savez krvi i pobratinstva, koji se u obćih samo nuždah, koristih i srdcih narodah nalazi, a ne u mrtvom zakona slovu.

Ako dakle stvari tako stoje, a mi bi danas bezuspješno se vezali, moralnu pako silu i bez tog vezanja još bolje postignuti možemo: tada držmo ruke slobodne; toliko bo je istina gospodo! da se je laglje slobodnima nego li vezanima rukama braniti.

Ali i iz obzira na istu Ugarsku to druženje Hrvatah s Madjari jest neizvedimo; a okolnost ova ubija i istu gori napomenutu moralnu snagu duševnog obćenja tih dvajuh narodah.

Pitanje ovdje nastaje: može li Ugarska, s obzirom na ona očitovanja dosadašnja koja pred Europom učini u pogledu Hrvatske kraljevine, pristati na one preduvjete koje nami čest narodnja nalaže da ih toj državi stavimo prie nego se s istom u kakova daljnja uvjetovanja upustiti možemo? A ja velim, gg., da to Ugarska s čestju opet svojom nemože složiti, s toga da će ovo ponudjeno realno druženje biti bezuspješno; mi stupamo u krivu svjetlost pred svietom i pred historijom; badava smo se compromitirali. A ja sad dokazujem da Ugarska nemože primiti ponude naše, bez da se pred Europom politički i narodno necompromitira.

Gg. zast. naroda! politički život državah i narodah usredotočuju se u životu dvojice ili trojice muževah, koje povjerenje pukovah digne da š njimi upravljaju. Da je to gola istina, lahko će mi svatko dopustiti koji okom svrne na sadašnjost političku a tim većma na prošlost narodah. Žalibog! istina ova politička tako je nesmiljena, da većputah narodi i težko nadju nasljednika onomu mužu kom narodni život povjeriše, kad se ovaj jednom od naroda svoga razstane. A i nemože to, gg., drugčije da i bude; jer pomislimo si narod koji bez političkog vodje, bez čovjeka narodnjeg povjerenja: kakova tu smjesa težnjah, nastojanjah, strastih! A mogu li takovi narodi i sa susjedi svojimi politički obćiti? Ne, sigurno; jer na koga da se vladari obrate u tajnijih državnih poslovih svog susjeda kad u njega vodje neimade? Na massu li? ili na one koje pučka dobrovolja danas diže za da ih sutra smrvi? — Neimati vodje ili imati ih mnogo, jednaka je nesreća;

Digitized by Google

znak bo je to jasan velike razcjepkanosti naroda, „a svaka kuća u sebi razdieljena propasti će.“

Ako se dakle život narodah usredotočuje u dvojici ili trojici povjerenjem nadarenih muževah: mi što opazujemo u tom obziru u Ugarskoj? Da se je u sadašnoj svojoj krizi madjarski narod, koji Ugarskom u ovi par vlada, povjerio otmjeno dvojici svojih velikih muževah, od koje dvojice premda jedan iz pozorišta djelovanja svoga izniknu, ipak duh njegov svejedno upravlja s povjerenjem koje i živući imadjaše. Ta pako dvojica jesu slavni za Madjare muževi Deak, i sada već pokojni Teleki. Što ova dvojica misle to misli i otmjena većina Madjarah koja u ove osobe svoje političko povjerenje staviše ; da je tome tako i sadašnjost nas uči.

A kako misle ova dvojica Magjarah o državi Hrvatskoj? o našem pravnom odnošaju spram Ugarske? Gg. moja! da bi svu hrvatsku državu prekrižao, malo bi izmedju mislećih Hrvatah našao ljudih koji će odobriti pojmove tih dvajuh vodjah madjarskih glede nas. Mi si jedan drugome po nogama hodamo; glave i srdca veoma su si odaljena.

Ja neću ovdje razmatrati, gg., što je Deák putem magj. žurnalistike kao osebnik pisao ili očitovao ; to niti njega niti njegovu stranku neveže; nu ću ja ovdje razmatrati jedino ono što je on kao zastupnik naroda na saboru madjarskom i to kao europejsko poznati vodja tako zvanih umjerenih liberalacah sborio da i pismeno narodu svome predložio; to njega pred licem Europe veže; od toga, bez povrieditи političku čast i načela svoja, nemože odstupiti. Mislim poznatu njegovu adresu od 14 svibnja t. g.

Da vidimo dakle dosljednost i pravdu magjarsku s gledišta Deakovoga što se države naše tiče.

Ja se ovdje neću upuštati u razpravu svih načelah i predlogah Deakovih u njegovom govoru i adresi izraženih, to *nas nedira* neposredno; no ću se ja ovdje stegnuti na načela *glede trojedne* kraljevine naše naročito izražena.

Poslje kako bi slavni taj muž nacrtao bio položaj Ugarske iza posljednjih 12 godinah, zaključuje: kako je vladar na temelju diplome od 20. listopada 1860. odlučio oprostiti se s minulostju te nastupiti stazu ustavnosti, za da ovoj shodno narode upravlja.

„I mi se sabrasmo, vapi Deák, kao zastupnici magj. naroda, za da naše ustavno djelovanje začnemo, te prvi naš korak jest boli vrisk ne vrhu patnjah prošlosti, jer vrh ovih hoćemo mi velo zaboravnosti prostrti, no vrhu onih povriedah prava koje i sad još obstoje; ako se ove odmah neodstrane, mi nemožemo za moguće držati ni povratjenje ustava našeg, niti u obće ustavnog života našeg.“

Da vidimo sad, gg. koje su te povrede prava Magjarah koje prouzročiše taj prvi jauk bolih Deakovih? Ja mimolazim ostala, pa vidim da on kao drugu povredu, i to bitnu, radi koje imadu po njegovom mnienju odmah svoj glas Magjari dignuti, navadja sljedeću:

„Niti je ovdje Erdelj, kažem, niti Hrvatska niti Slavonija niti Krajina, niti Rieka s Primorjem zastupana; a ipak su zemlje ove cjelokupni dio madjarskog sabora i imale bi se bile u smislu jasnih zakonah naših na sabor pozvati.“

Da nije Deak ništa drugo pred licem svog naroda i Europe izrazio, nego uvrediteljne i bezzakone ove rieči spram države jedne, slobodne i nezavisne, da na kriepčih se temeljih slobode i nezavisnosti napram Austrie nalazeće nego li ista Ugarska što no je, dovoljne bi bile na sve viekove prerečene rieči za raztepsti svaki čestni savez države Hrvatske s Ugarskom; da i nenapominjam upravo nedostojno ciepkanje grada Rieke i Primorja od Hrvatske kraljevine, kojim izrazom g. Deak dovoljno dokazaše kakovim čuvstvima odgovara osvjedočenjima i pravima našeg naroda i u tom obziru.

Ali se Deak nije zadovoljio u svojem predlogu razciepkati Hrvatsku; našu slobodnu zemlju činiti prikrpinom magj. sabora na temelju magjarskih zakonah: no pozivljući se na sanctiu pragmatičnu, krunitbene diplome i prisege kraljevske izvodi: da se ona cjelovitost zemlje Ugarske i na našu slobodnu državu proteže, koju cjelovitost uzdržati valja. Da i to mu nije dosta: on jošt i političku cjelovitost Ugarske zahtieva, to jest podpuno naše robstvo da se izvede predlaže. A to je ono što mu prouzroči „Schmerzensschrei“ pred svietom!

Naprama ovako formuliranomu i po magjarskoj sáborskoj većini primljenomu predlogu Deáka; većina odsječnih zastupnikah suvereno slobodnog hrvatskog sabora predlaže kao temelj dalnjeg ugovaranja s Ugarskom državom svojim predlogom:

„U cjelokupnosti naše države broji Rieku s Primorjem, te izjavljuje i očituje: da je usljed dogadjajah g. 1848 svaka druga ma kakova budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza izmedju trojedne kraljavine i izmedju Ugarske pravno posve prestala“ te se niže dodaje: da je ista trojedna kraljevina pripravna u savez bližji sa Ugarskom stupiti „čim od strane kraljevine Ugarske gori nažnačena neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine i njezin gore napomenuti realni i virtualni teoritorialni obseg bezuvjetno i u svoj valjanoj formi priznani budu.“

Pitam ja sada gg. z. n.! kada dvijuh narodah nazori o pravu medjusobnu tako su različiti, može li se tu i pomisliti da bez povrede političke časti jednog od ovih dvih narodah, odnošaji realni jošte su mogući? Jedan narod se scieni slobodan, drugi ga drži i političkim robom. Tuj ni izgleda gg. moja nije, da bi se medjusobnim popuštanjem stvar uravnati mogla. Jer recimo odprto kako stojimo: Ugarska hoće da mi priznamo da smo cjelokupni nje po zakonu i pravu dio; da kao takovi š njom viećamo; to jest: da priznamo robstvo naše prošlosti i da takovo za vječna vremena i za buduće priznamo; a je da li je na svoj božjoj našoj zemlji i jedan ove trojedne kraljevine hrvatske slavenski sin koji bi htio na tu podlost pristati? na čest reći hoću ne hrvatskoga naroda no čovječanstva da takovih nakazah neimade! Suprotivno: hrvatska država zahtieva od ugarske da ova svečano priznade da je ona bila do g. 1848, da je sada, i da želi i za sva buduća vremena biti pravno smatrana za slobodnu i nezavisnu kraljevinu i državu. A gdje je Hrvat koji tu svetu, sjajnom historiom i nebrojenimi medjunarodnimi ugovori potvrdjenu istinu i krvlju svojom podpisati pripravan nebi bio? Sabori dakle ugarski i hrvatski u nazorih svojih o medjusobnom pravu jesu si Antipodi.

Ali reći će mi tko: To je sve istina (jer je pisano); no i Deák sam u adresi predlaže da je Ugarska popustliva napram Hrvatske, dakle to će se sve izravnati. — Neće, ne, gospodo z. n.; a zašto ne? jer je ta popustljivost takove naravi koja bi mogla Irokeze ili Malabarce obsjeniti, ali ne narod koji uz jadransko more živi. Jer kako glasi ta Deákova popustljivost?

On kaže da imade hrvatska „zahtjeve“ na Ugarsku staviti, koje Ugarska ignorirati nemože niti hoće. Zato on predlaže: „mi hoćemo sve učiniti što mi bez razkomadanja države naše učiniti možemo!“ A ovo sve gospodo moja je ništa, jer predmnije takovu okolnost, stavlja takovi uvjet kojeg mi upravo naprečac niječemo jer mi nismo prikrpina Ugarske nego samostalna država o kojoj još prie tri sto godinah veliki naš ban Petar Bakač-Erdödy na saboru kazao je: „Regnum Regno

Digitized by Google

non praescribit leges.“ — A što je još upravo smiešno, g. Deák u veledušju svome ide tako daleko: da će nam Ugarska zahtjeve naše — ako najme nebudu protivni razkomadanju Ug. države ka kojoj nas prikovane predmniva — izpuniti, „no samo onda, reče, kad se čim prie požurimo na magjarskom saboru pojaviti se kao po zakonu cjeloviti istog sabora dio sačinjavajući!“ Tu zdravi razum čovječiji prestaje djelovati ako tu izreku kao ozbiljno kazanu smatramo; nu reći ćemo da se g. Deak u taj hip šalio: nu ta šala nije na svom mjestu. Isto tako zbija taj državnik šalu kada o veledušju Magjarah napram u manjini na ug. saboru nalazećim se Hrvatom govori, onda kada se najme ovi s ug. saborom pogadjali budu! Ko da bi se rob s gospodarom pogadjati mogao! Riečju: Deák se u svojoj adresi napram države naše savršeno na temelj zak. člankah g. 1848. stavio: onih zakonah koje smo mi iste godine mačem u ruci uništili; ono pako što je uništeno, nitko priznati više nemože.

Ali recimo gospodo z. n.! Da se većina hrvatskoga naroda zbilja odluči, zaboravivši sva progonstva, svu crnu prošlost koju nam druženje s Ugarskom prouzroči, sdružiti se s Ugarskom ma i na temelju zakonah magj. od g. 1848. bilo, „t. j. da pohrlimo u onakovo robstvo u kojem se narod hrvatski iza 1300 godišnjeg života svog narodnjeg na jugu nikada dobrovoljno nalazio nije;“ pitam ja gospodo, jeli bi i to moguće bilo? Ne gg. z. n.! jer tako su ovi magj. zakoni paklene nepravde proti svemu što se ne samo pisano no i naravno naše pravo nazivlje, da ako bi zbilja i htjeli obraz svoj narodni toli pod pete baciti da ih uzmemo za točku dogovaranja o budućem druženju s Magjari, ko što to Deák i s njim većina magj. sabora zahtieva, mi bi ipak polag naše najbolje volje zapeti morali i to iz onog prostog razloga: jer domovina naša neimade dovoljni broj madjarskom jeziku vještih ljudih koje bi narod troj. kraljevine na magj. sabor, u smislu istih magj. zakonah, poslati mogao. Jer, da bi i sve magjarski znajuće Hrvate sabrali u jednu hrpu, pitam ja; jeda li bi ti ljudi imali onu ćut domoljubja i samostalnosti svoje domovine, jeda li bi imali — što je ipak najpoglavitia stvar — onu učenost, onu prevejanost državničku za moći se s najlukaviimi i najvještiimi diplomati u obrani pravah svoje domovine natjecati? — Izbor dakle postao bi narodu nemoguć; dosljedno isto ugarsko temeljno pravo bilo bi povriedjeno; a uz sve to broj njekolicine izniknuo bi pred brojem stotinah; jer badava, čim bi jednom priznali madj. zakonah valjanost, morali bi nositi i sve posljedice istih, polag poznatog: „patere legem quam ipse tulisti.“ Dakle, da bi i htjeli to ruglo na sebe nametnuti, nemožemo ga izvesti; tako vječna pravda kazni zlobu narodah, da ih istim njih vlastitim činom i oružjem ubija!

Ovako je prama nami pred licem Europe Deak i njegova saborska većina razpoložena što se odnošajah spram naše države tiče. — Ali valjda da druga polovina sabora magj., ona kojom upravlja duh velikog Telekia, tako nazvana slobodoumna stranka, plemenitije napram našeg državnog i medjunarodnog prava misli? Poznati su govori madj. državnikah te stranke političke; ali meštar najbolje umie nauku svoju; da vidimo dakle kako se je on izrazio u poznatom svom znamenitom Aktu, kojeg je iza sebe ostavio, gledom na Hrvatsku?

I on se naročito stavlja na temelj magj. zakonah g. 1848., te ih zove „preustrojenjem magj. naroda;“ a u obziru tih zakonah i pomirenja s Austrijom ovo nepomično načelo stavlja: „Pomirenje med bečkom vladom i našom domovinom nebi moglo nikaki drugi temelj imati, no s jedne strani: svršeno povratjenje i garanciju ustavne zakonite neodvisnosti Ugarske, ovamo računajuć i zakone od godine 1848. i t. d.“ Dakle podpuno oživotvorenje zakonah od g. 1848. jedini je mogući način pomirenja Beča i Budimpešte, a to će reći: na grobu slobode naše miriti se misle vragovi naši! A da vidimo sad gg. jeda li je, što se popustljivosti tiče, liberalniji Teleky od Deáka? ko da su zajedno pisali, tako se slažu! Rieku Teleky napose od Hrvatske napominje kao i Deak; ignorira dakle ista fakta, ono što zbilja obstoji! Našu državu imenuje „cjelovitim dielom Ugarske i nje sabora,“ te lamentira da mi tamo nismo! i kaže da mora biti prvi korak sadanjeg sabora magjarskog izposlovati povratak cjelokupnosti zemlje i sabora magjarskog i to naročito na temelju zak. g. 1848. te zaključuje: da onda tekar, kad Hrvati tu groznu nepravdu priznali budu te pod magjarski sabor se skuče, da će Magjari „iz čuvstva bratinstva!“ nješto popustiti. Tu dakle o pravu ni rieči nema, no o dobroj volji Magjarah sve da zavisi! A u čem Teleky popušća? „da će Magjari nutrnju našu upravu priznati!“ Gg.! do te medjunarodnje sprdnje nisu se Magjari ni do g. 1848. snizili. — A u promjenu odnošajah do g. 1848. obstojavših da će privoliti, no dakako u smislu njihovih probitakah za da se ustanovi kako će država naša u buduće zastupana biti na ugarskom saboru! — Bilo bi gg. zastupnici narodni nevjerojatno da nije na pismu ostavljeno! —

Ako se dakle uzmu u obzir ova načela stranke liberalne ugarsk. sabora; ako se uzme u obzir da se Rieka od Hrvatske trza, te jadransko more u neposredni posjed Magjarah prelazi: onda neka si gg. zastupnici naroda čine pojmove kakova nam sreća od strani liberalnih Magjarah cvate ako im se pokorimo; jer ništa manje no to prije svega i oni zahtievaju od Beča i od nas istih. Te ako će gg. zastupnici naroda prispodobiti ova načela te stranke sa zak. člankom o odnošaju napram Ugarske našeg osrednjeg odbora, ili ma koje bilo stranke programom u hrvatskoj državi: neka tad visoka ova kuća sudi, jeda li se pametno očekivati može da će Magjari, uz ono što rekosmo pristati na naše predloge? Jeda li oni bez povrede narodnje i političke časti svoje, sada kada se tako jasno pred Evropom napram nas i Beča izjaviše, to i učiniti mogu i smiju? Nebi li time samo slaboću narodnju i političnu pokazali?

Prije nego li zaključim tu stavku moram da se pitam: a što su ti zakoni od god. 1848, koje Magjari kao jedini mogući uvjet pomirenja s Bečom stavljaju, u državnom smislu za nas Hrvate? Na kakovom se temelju osnivaju? A ja odgovaram: u državnom smislu neimadu nikakove vriednosti napram nas, jer bi se na krivoroti osnivali da ih vladar izvede; kriva pako prisega nemože pred licem prava i civilizirane Evrope nikome pravo kakovo podieliti. — Ferdinand V., kralj hrvatski, prigodom krunitbene prisege zakleo se je „da će i sva prava hrvatske države sveto braniti, obdržavati činiti;“ nu odobrenjem zakonah g. 1848. po jasnom priznanju i najokoreliih Magjarah, tako n. p. jednog Szalaya i t. d.; ne samo prava naša, no i bivstvo naše državno-narodne podrovano je; a to je na temelju položene kraljevske prisege povreda te iste prisege: dakle kad se Magjari pozivlju na prisegu Ferd. V., što se tih zakonah na nas odnosećih se tiče, pozivlju se oni na groznu stvar, na krivorotu, što moralni narod činiti bi se morao stiditi!

Ovdje se dakle naravno pitanje samo po sebi predbacuje: može li Beč zadovoljiti Magjarom i njih zahtievanju da zakone od g. 1848, na koliko se ovi Hrvatah tiču, uživotvori? Odgovor je lahak: nemože; jer bi se time vladajući dom napram krune hrvatske stavio na polje krivorote.

Digitized by Google

Povriedjeno tako pravo krune hrvatske vapilo bi za osvetom; a ova nebi dugo izčekivati se dala. Nasilnog bo čina toga naravna posljedica bila bi povreda hrvatskoga naroda, te bez da mi samo nožnim prstom krenemo, kako europejski zamašaj danas stoji, znala bi Evropa i od povriedjena prava hrvatske krune i od razjarenosti Hrvatah korist vući, te bi tako nečuvena opačina bila doskora osvećena! Beč pojmi tu posljedicu svog čina; te zakoni ovi od Magjarah skrojeni tako malo mogu bit ikada izvršeni, kao što su samovoljno i protumoralno ustanovljeni.

Isto je tako važno, da još važnije pitanje ono: hoće li Ugarska postignuti izpunjenje zakonah svojih g. 1848 što se tiče odnošajah te države napram Austrije? To jest: hoće li nastupiti mogućnost da mi i Magjari u kaki medjusobni savez usljed tog izvojevanja prispijemo? jer, badava, neda se tajiti da savez kakovi med nami i Magjari može se samo za onaj slučaj pomisliti: ako Magjari budu u Beču samo kralja svoga imali i ništa više.

Da Magjari toga mirnim putem postići nikad neće, može se svatko iz položaja europejskoga osvjedočiti; a da nasilnim putem to još manje će moći postići, svatko će se lahko o tom osvjedočiti ako ovdje obratim pozornost gg. zastupnikah naroda na znamenitu izreku, koju u tom obziru jedan izmedju prvih državnikah englezkih, muž kojeg je glas u Englezkoj autoritet, lord Ellenborough, dana 19. travnja t. g. u gornjoj kući prosborio je: „Tu pako moram kazati, veljaše on, da si ja ništa tako odlučno nezabranjujem, nego ikaki pokus italijski silom oružja izveden, koj bi se umiešao u prepirku med Austrijom i Ugarskom tekuću. Austrija u svojoj cielosti i sili je za sigurnost svih državah Evrope nuždna. Bilo bi nemoguće europejsko ravnovjesje uzdržati, ako bi cjelovitost austrijska propala; i onaj koj bi kakavu budi bunu, *budi rat protiv* Austrije u Ugarskoj podići nastojao, zaslužio bi od sve Evrope kao zločinac smatran biti.“ A da ni francezkoj politiki nemože takova Ugarska prijati, najjasniji dokaz tomu je ono što poznati časopis Palais-Royala, „Opinion Nationale,“ nedavno o njoj izrazio je. Upliv ruski odviš je jasan, nego da ga zapadna politika predvidjela nebi. (Ost. u. West Nr. 38). Toliko za zlučaj rata il bune u Ugarskoj.

Neka dakle Austrija danas Ugarsku učini slobodnu na temelju zakonah g. 1848, zakonah u magjarskom smislu tumačenih: jer bečlije te magjarske zakone inače tumače, i to tako povoljno za svoju cjelovitost napram Ugarske, da bi Austrija lahko njima te zakone i odobrila: carstvo će se razpasti, a Ugarska ta država podleći će uplivu Rusije i Francezke gledom na raznoličnost narodnostih, ovih uzpaljene težnje i gravitacije.

Savez dakle hrvatske i ugarske države nemoguć je i gledom na ovu prevažnu okolnost, premda, kako sam već dokazao, da bi Magjari zbilja i postigli svoju neodvisnost od Beča, to bi nam ova svako druženje realno samo crnim učiniti morala.

Ovdje mi se važna jedna hypotheza i nehotice predstavlja. Recimo da Magjarima zbilja za rukom podje izposlovati podpuno odobrenje svojih zakonah godine 1848 što se njih odnašaju napram Austrije tiče: to i u tom najgorjem slučaju za Austriju, ipak je Beču probitačnije uzdržat i hrvatsku državu izključivo i jedino u osobnoj uniji s Bečom a ne kao podčinjenu Ugarskoj državi.

A zašto? Iz onog prostoga razloga: jer je Beču savršeno svejedno jeli Hrvati neposredno su slobodni od Beča ili pako posredno kroz Ugarsku; Beč ih više i onako neimade. Budući je pako za vladajući dom od životne nužde — koju mi ovdje razpravljati ipak nije od potrebe, svaki bo će si ju lahko i sam dokazati znati — s toga ovdje samo to tvrdim: da jedino tim sredstvom mogla bi dinastija naša izključiti francezki i ruski upliv i odaljiti isti od naših državah, kad bi one sretnima i zadovoljnima se smatralo: to s druge strane mnienje onih, koji su samo za obrane savez s Ugarkom, nepobitno postaje; jer tad bi se ne samo kao samostalne države, vlastitom vojskom narodnom providjene, no i uz garanciju, izposlovavši istu kod velevlastih Evrope, uspješnije tako fizičkom kao što i medjunarodnom silom u slobodi svojoj uzdržati mogle. Da, što više, Austrija nebi već imala mogućnosti nas medjusobno poremetiti, budući bili bi mi dva neodvisna jedan od drugog državna tiela.

Zaključujući dakle razpravu ovu o mogućnosti izvedenja druženja naše države s Ugarskom tako glede Austrije koli i glede Ugarske same, moramo i nehotice na onu misao doći: jesmo-li mi Hrvato-Slavi dosta jaki prisiliti Beč da ratificira budi zaključak naš o odnašaju spram Ugarske stvoren, budi i ma koji drugi slobodni naš korak? da nismo, vidi se iz sadanjeg našeg položaja; ako nismo nemoramo li naravno čekati bolje vrieme? da; ako dakle moramo čekati, pa iz tog čekanja spas izgledati, taj neće bora mi ni iz Ugarske, ni iz Hrvatske, no sigurno od drugud, iz vanjske najme politike sliediti. — I budući da je očevidno da zabačenjem predloga osrednjeg odbora Magjari bi u živac povriedili narodnju čast našu, to bi i namjeravana moralna snaga smrtni udar postigla; dosljedno protivno bi postigli što namjeravamo. S toga zdravi razum, razbor politički i koristi naše nam zapoviedaju da se u slobodi i samostalnosti na sve strane uzdržimo, ko što se junačkomu i slobodoumnomu narodu i pristoji. —

Ako li smo svi do jednoga uvjereni da nam sunce od drugud sinuti mora ako Austrija uztraje na dosadanjem svom putu, budimo zajedno uvjereni: da ako taj spas dojći ima, a dojći mora nefaljeno ko što to u sljedećem ću dokazati: tada da se jošte brinemo o druženjima kad ova i nama i drugima samo ruke bi vezala? kad su štetna? kad neizvedima? Kamo sreće da se nikad ta nesretna misao ni porodila nije, neću reći u glavama, no u srdcima našeg naroda! da smo se osovili na svoju vlastitu snagu, danas nebi kano dvie stranke jedna proti drugoj stajali, te tako oslabljeni vragovom našim silu u ruke davali: no svi jednom dušom i jednim tjelom samo proti Beču sile svoje sjedinivši, dosad već i nadvladali bi bili. Onaj prigovor, kao da ćemo barma sad znati kako s Magjarima stojimo, nemanje je obmaman; ta to već znamo; Magjari pred Evropom sad jasno izrekoše što o našoj samostalnosti misle; u rok 8 danah neće se bogami htjeti compromitirati; s toga i moći ćemo se za nos primiti ako si oni dosljedni ostanu.

Gg. zastupnici naroda! Ako dakle predloženi po osrednjem odboru na temelju odsječne večine sastavljeni zakonski članak kao i ostali ovdje učinjeni predlozi o odnošenju trojedne ove kraljevine Hrvatske spram Ugarske jesu takovi, koji nas odvratjaju od puta ustavnosti naše i slobodne volje; ako je predloženo realno druženje kraljevini i narodu našem štetno; ako je ovo druženje pojam, koji se izvesti nemože; tada nastaje pitanje: što dakle imade trojedna kraljevina u sadanjem svojem posve anormalnom t. j. neuredjenom i protuzakonitom položaju činiti, da u pravilni, zakoniti, nuždam vremena odgovarajući i podpuni svoj ustavni i narodni život se povrati?

Digitized by Google

Jeda li valjda pod Beč da se selimo? da biramo prosto poslanike u „Reichsrath“, da se upropastimo tamo na viek viekovah amen? Da, gg. zastupnici naroda! tamo vodi kratkovida, da budem umjeren u izrazu, politika onih, koji samo ugarski sabor i bečko državno vieće pred sobom kao dva strašila vide; dakle ako nam neprija iti u Peštu, eto ih gdje, plačući doduše, spremaju se na put zasjesti zelene stolice bečke.

Ali lagano putnici! Mi Hrvati stojimo na razkršću a ne na dvoputju narodno-političnog života našeg; nama preostaje tretji još put koji se može putem ustavnosti i zakonitosti naše nazvati, put tim svetiji za svakog trojedne ove kraljevine sina: što nam ga nitko nije ni oktroirao, ni kraljevskim pismom naložio, no koji je proizvod suverene naše volje, ko što i pradjedovi naši vazda samo ovi put sliedjaše. — A kuda nas taj put vodi? Ja ću ga na kratkom razjasniti, a zakonski članak, kojeg u tom obziru predlažem, će ga i nadopuniti!

Većina hrvatskoga naroda u Austriji živućega sakupljena je evo kroz zastupnike svoje zakonitim, starodavnim običajem na ustavnom saboru svome da suverenom svojom voljom o budućoj svojoj sudbini vieća.

Narod trojedne kraljevine, neda se tajiti, nalazi se u ovaj par osakatjen na slobodi i cielosti svojoj; došao je da vieća o tom kako da se to izpravi. Svi se u tome slažemo, da to inače biti nemože, ako ne: „ustanovljenjem novog državo-temeljnog zakona, koji će sve dosadanje oživiti i u prvanje stanje upostaviti, za da se odnošaji naši napram susjedah izravnaju.“ Svi smo takodjer tog mnenja, da taj korak bude na temelju ustavnosti sagradjen, inače bio bi bez temelja, dosljedno nit zdanje stajati nebi moglo.

S toga, gg. zastupnici naroda! ja predlažem: „da se narod trojedne kraljevine hrvatske-slavonsko-dalmatinske iz nazočnog sabora svoga sa vladujućim kraljem svojim u dogovor ustavni stavi, te tim načinom odnošaje svoje napram Ugarske i Austrije, svojim koristima i probitcima shodno, na temelju svojih starodavnih ustavnih pravah kao i državo-temeljnih zakonah duhu i zahtjevanjima vremena odgovarajući uredi, te novim državno-temeljnim zakonom posveti.“

Za moći ovu svrhu postignuti, svrhu toli bitnu od koje sva bolja budućnost naša zavisi, ja kao temelj te bolje budućnosti stavljam:

a) slobodno uredjenje odnašajah krune i države hrvatske napram Austrije;
b) savez obrane s ugarskom državom.

Budući da ću osnovu zakonskog članka u tom obziru na stol vis. ove sabornice staviti i pred vis. ovom kućom i pročitati ju, držim da bi to značilo stvar nepotrebno opetovati, da se obširnije upušćam u razglabanje tog predloga; s toga ću ja samo pojedine bitnije točke zato predstaviti u mom govoru, da ih uzmognem motivirati i razlozima podkriepiti, te tako uvaženju vis. ove kuće uspješnije preporučiti.

I prije svega: §-om 8. zak. članka kojeg predlažem, ustanovljuje se: da za sva buduća vremena nasljednici iz prejasne habsburg-lothringske kuće na prestolju hrvatskom imadu se okoruniti dati za kraljeve hrvatske u stolnom gradu kraljevine, Zagrebu, ili, za slučaj zaprieke glede tog grada, u drugom znamenitijem kojem gradu u obsegu trojedne ove kraljevine nalazećem se.

Osim navedenih u istom §-u diplomatičnih razlogah mogao bi ja, gg. zastupnici naroda, navesti ovdje i historičnih i inih, koji dokazuju: da je narod trojedne kraljevine hrvatske već po višeputah ovim svojim pravom služio se; nu ja ću ovdje pravo ovo naše iz razlogah osobito sadašnosti, te materialne i političke koristi razviti i uvaženju sl. gg. zastupnicima naroda preporučiti.

I prije svega, gg. zastupnici naroda! opazujem ja ovdje, da se ja nikad nebi bio osudio starodavno ovo pravo naše države oživotvorenju preporučiti, da nebi bile već prije dvie najotmjenije županije naše domovine, najme zagrebačka i virovitička, isto pred licem Evrope punim pravom zahtievale bile; čin koji bijaše obćim naroda trojedne kraljevine uzklikom pozdravljen, a i najznamenitiji evropejski časopisi otu viest, kao znamenitu, brzojavnim si putem priobćiti dadoše.

Ovo predpostavivši, moram ja koju ovdje prosboriti, da sl. zastupnike naroda o političkoj i materialnoj koristi iz izvršivanja tog prava krune naše proizticućoj uvjerim.

Istina Bog! mogo bi ja, da dužnost bi mi bila, prie svega appelirati i pozvati se na čuvstva narodnjeg ponosa gg. zastupnikah naroda kad se o ovom pitanju radi. Ja mislim da će biti težko ovdje ikoji, koji nebi shvatio dohit važnosti tog čina, iz kojeg bi država naša ne samo pred licem sadašnjeg svieta, no i za sva buduća vremena pred licem historije priznanje i slavu crpiti mogla.

Ali, gg. zastupnici naroda! mi žalibog živimo sad vremena materialna više nego li ćutljivosti; sve samo korist traži, bila ova politička, bila novčana. S toga ja kažem: da izvršivanjem tog prava u obsegu države naše, mi znamenite postigavamo političke i nationalnonovčane koristi, koje bi nas minule da ga tudjim rukama, tudjoj zemlji uživati propustjamo.

Koje će dakle političke koristi iz tog koraka neobhodno nuždno proizteći morati?

Neima, gg., sumnje da je čin krunitbeni akt europejske važnosti; neimade dvojbe da bi se oči europejskih državah od upliva s mjesta na našu dosad toli čednu domovinu obratile; tim činom stupio bi narod naš u kolo europejskih narodah i državah ako i neposredno a ono jamačno posredno, dočim sada ni ovako ni onako nesačinjava niz tih družtvah, premda je već znameniti djelatelj politički tih istih družtvah. — Gg.! onoga koji šta ima sve ceni, sve mu se približava; naravska posljedica proizticuća iz tog prava bila bi ona: da bi se začele velevlasti zanimati sa stvarima našima, svaka bi nastojala privrženost si našu pribaviti. A ovo približivanje inostranstva k nama imalo bi za naravnu posljedicu to: da bi i Austrija takodjer morala k nam se približiti za da u nas privrženosti zadobije, da se napram tudjeg upliva osigura. To pako inače postići nebi mogla, ako ne da sveto počituje prava naša koja bi nas sretnih i zadovoljnih učinila; narodi pako sretni i zadovoljni znamo da su i najvjerniji; zadovoljni se narodi nigdje ne bune; pogledajmo samo na Belgiju. To bi dakle bila naravska politička posljedica koja bi i nam i vladajućem našem domu dobro došla bila.

Pravo kaže sveto pismo: „da onomu koji ima, dati će se;“ jer ove uglednosti političke naravska posljedica materialne koristi bila bi ne samo ona da inostranci u domovinu našu, prigodom krunjenja, na hiljade bi hrlili u Zagreb naš, mnoge stotine hiljadah potrošivši u sriedi našoj i na putu po zemlji našoj: no bi usljed te znamenitosti političke putnici inostrani i osim toga u našu se zemlju spremali, te ovu proputujući svagdje lepi krajcar potrošili. Ja neću ovdje napominjati veliki novčani promet prigodom samog krunjenja kroz obitavanje prej. dvora u našoj sriedi; sigurno svi obrtnici, poduzetnici, zanatlije itd. prilično bi se ozelenili iz pri-

Digitized by Google

godah takovih; nu što u materialnom i narodnom smislu, gg. moja jest, najvažnije, je to:

Kroz ovu političku važnost naroda našeg nebi li tada velikaši i boljari naši obljubili zavičaj svoj, narodnost svoju? nebi li ustanovili stanovanja svoja u sriedi naroda našega? nebili trošili žulje naroda svoga u sriedi tog naroda, nebi li si gradili palate u stolnom gradu našemu? A kad bi im se narodni ponos dignuo zar nebi podupirali svoju knjigu narodnu, obrtnike, umotvorine itd.? neće li se tad voliti baniti u svojoj kući neže li u tudjoj? nije li bolje biti u svom selu knez, nego u gradu t. j. tudjini bez penez; što no kaže poslovica naša? — Ali dosta je tog izbrajanja; sad neka samo najpuči materialista promisli: hrvatski se kralj u Budimu kruni; neće li se sve protivno goreizvedenim slučiti? Da moći je bez ičije povrede kazati: da koji nevidi i koristi naše, proizlazeće iz izvršivanja prava krunitbenog, ili nije priatelj domovine svoje i nje blagostanja, ili nevidi dalje od onih koji podrugljivo pitaju: a gdje vam je kruna?" Jadni takovi pitaoci! kao da se ovdje radi o onom komadu zlata kojeg za 150—200,000 for. lahko kupiš! tu se radi o pravu na krunjenje a ne o kruni; jer ako mi to pravo imademo, nebrini se jadni vlastiti svoj dušmane za komad zlata; jer ako imademo veledušnih domovine sinovah koji po 100,000 forinti i više na oltar domovine osobno stavljaju, sigurno će i tih 150,000 for. za krunu takodjer bez obteretjivanja naroda smoći. U ostalom da se i sdelati bi morala, sigurno miliuni koje bi za sva vriemena zemlja kao kamate iz te neznatne glavnice vukla, brzo bi tu glavnicu, za koju se samo zlobnici brinuti mogu, naknadili. — Valjda će dojći već jednom i pred naša vrata sunce! samo nezastirajmo sunčane trake na svoju propast i sramotu, a tudju korist i slavu!

Analogno tomu činu jest uredjenje državne naše vrhovne vlasti u sriedi našoj, u domovini našoj, koju §om 18. preporučujem. Netreba mi ovdje dokazivati materialne koristi iz takovog ustanovljenja proizticuće. Ja samo ovdje jedno napominjem: ako su drugih zemaljah gradovi, koji samo sjenu njekakovih zemaljskih oblastih u krilu svome kriju, tako revni na posjed taj njihov: nemoguće da samo Hrvati neće znati uvažiti kakove koristi njima iz takovih instituciah bi proizticale. Nadalje: pa ako mi i tako obraz pod pete metnuli, da se Madjaru na milost ili nemilost izručili: zar nećemo morati sve vrhovne i ostale oblasti magjarske uzdržavati i pomagati? Ali buduć da nemislim da bi takovih podlih dušah medju nama bilo, koje bi se usudile takovo gaženje narodne časti naše predlagati; pa ako predpoložim, da i prijatelji realnog druženja barma odsjeke naše vlastite kod vrhovnih magjars. oblastih predmnievaju — tada usudjujem se zdravomu hrvatskomu umu staviti pitanje: nije li u tih dvih slučajih materialno i novčano bolje, da nam se novci — pa ako i koju hiljadu više na godinu stajalo novo uredjenje — u vlastitoj zemlji trate, nego li da nam opet k tudjini sele, da se po tudjih gradovih troše? Nemećemo li u slučaju naše upravne samostalnosti novce — za narod govorim — samo iz jednog džepa u drugi? Nije li bolje, da naši sinovi budu hljebom nadareni u svojoj domovini te da krajcar doma potrate, da domaćeg čižmara, krojača, postolara, dučandžiu, trgovca itd. pomognu, nego da se tudji obrtnici našimi žulji pomažu? Neka mi se odgovori na ovo proste materialnosti pitanje. — U ostalom: ustrojstvo naše vrhovne vlasti može biti tako jeftino i prosto uredjeno, da će manje stati ovdje u Zagrebu sva narodna uprava, nego li bi u Budim-Pešti kakvi odsjek naš stajao.

Još mi valja da ovdje koju prosborim zašto da nisam mogao Austriju ignorirati, no sam se u odnošaje upustio koje će Austrija isto tako malo potvrditi kao i odnošaje prijateljah realnog sdjuženja s Ugarskom; s tom ipak razlikom: „Da ako se do stanovite dobe od slova do slova moj predlog po njoj neprimi, ne mi, no ona kajati će se; dočim odobrenje predloga prijateljah sdruženja realnog, značilo bi isto ko što smrtnu si rano sam zadati. A to ću za mala i dokazati.

Austriju, gg. zastupnici naroda, nisam mogao toga radi ignorirati: jer prvo: ona obstoji faktično; a da obstoji, o tom daje nam ona svaki dan liepe exemplare svog bivstvovanja; drugo: Austriju tu priznaju sve vlasti i države europejske; velim sve: dočim za Hrvate i Magjare diplomatično toliko zasad mare koliko za lanjski snieg. Ono pako što sva Europa priznaje suproti nama da bivstvuje, htjeti se iz toga zaboravljivati, značilo bi — da ne tražim liepe, lahke rieči — politički ludovati.

Kad dakle Austriju ignorirati nisam razborito mogao, to sam bivstvo njeno prilagodio najstrožijoj našoj hrvatskoj ustavnosti, našim temeljno-državnim zakonima. Da nam ovaj temelj spasiva sve što jednome narodu mora biti milo i drago, a osobito probitke materialne i novčane: to dokazuje najbolje sam predlog zakonskog članka moga.

Ostali predmeti istog predloga toli su jasni, toli spasivaju svetinje svakog naroda, dakle i našeg, da sam smatrao za suvišno i riečcu o njima potratiti; visoka ova kuća znati će i sama najbolje suditi kada ih saslušala bude.

„Hej! što se brineš čovječe! što biti mora biti će!" tako pjeva naš Hrvat u oči izvjestne budućnosti svoje.

Ovom pjesmom zapjevao bih i ja mješte prozaičnog kakovog odgovora onima, koji bi mi valjda prodrugljivo podviknuli: stani, čovječe! a jeda li je tvoj predlog praktičan, imade li izgleda da će u život stupiti laglje i izvjestnije nego li predlog osrednjeg odbora; jednom riečju: jeda li je izvedim ili ne? — Da je to liepa stvar bit svoj na svojemu, dvojbe neimade; da je bolje imati slobodne no vezane ruke, i to stoji; malo ćeš ih u visokoj ovoj sabornici najći koji nebi predlog takov poprimili; ali badava to je theorija: čujem gdje mi se podvikuje.

Ja bih, gg. zastupnibi naroda, mogao vrlo liepo, i to peremptorno na ovaj prigovor protivnikah mojih time odgovoriti: evvala, braćo, tu smo si dakle jednaci; vaš je predlog neizvedim napram Austrije i nje politike, i moj predlog je neizvedim, po vasoj misli, ove iste Austrije i nje politike radi. Ako tako, a Boga mi tako jest što se unije tiče, tu bo istinu sve cifraste rieči nepreokrenu; jer da Austrija danas to realno sdruženje potvrdi, nje za god, dva više neimade; potvrditi dakle neće, budite uvjereni.

Ako i jesmo si dakle glede nade izvedenja jednaci, te ipak za moj predlog sliedeće okolnosti vojuju: 1. taj predlog pun je koristih za narod da se izvede, dočim predlog, kog pobijam, ubitačan je iz svakog gledišta kako to jasno dokazah. 2. Moj predlog spasiva čast narodnju, ime historično, znak je ustavnosti i slobode; dočim svi predlozi protivnički protivnima se pokazuju.

Ako su dakle oba ova predloga na čekajuću politiku upućena, nije li bolje da se čeka čestito nego li obraz narodni pod pete stavljajući? Neka odgovori svaki koji iole misliti umije! izbor nije težak.

Ali nije, gg. zastupnici naroda! tome tako; nije istina, kažem ja javno da me svatko lahko razumjeti može; nije istina, da bi bio moj predlog zakonski — ma kako god će on Austriji grozan se viditi gledom na težnje njezine, kojih se jadna jošte oprostila nije — neizvedim ili manje izvedim,

Digitized by Google

nego li predlog osrednjeg odbora, koji nam liepo realno družênje s tudjincem preporučuje i ondje, gdje ga ni treba nije. Jer ja kažem odprto: kamo sreće da nam se na Austriju nije obazirati; kamo sreće da Magjari sve i sva postignu, jer isti dan i mi smo sve i sva postigli; s radostju ćemo mi nad mojim predlogom „Circumdederunt me“ zapjevati; ja ću prvi „dolores inferni“ veselo odpjevati. S toga ja ovdje opetujem: da sam ja moj predlog jedino u čvrstom osvjedočenju, da Magjari do Personalne Unije nikad s Bečom dotjerati neće, sastavio; ako bi me ipak osvjedočenje to prevarilo, da sam ja onda za onu našu politiku: da nastojimo isto ono postignuti od Beča što bi i Magjari postigli; ni jota više ni manje.

Medjutim, dok se to slučilo bude, ja ću se trsiti da dokažem, da je sigurnog izgleda da će moj predlog prije kasnije, svakako pako prije nego ciela godina danah izmine, i po istom Beču radostno primljen biti, ma se ja sam samcat na dan glasovanja o odnošaju spram Ugarske za moj predlog digao; jedino scienim, da mi moralna dužnost nalaže ovdje i dobre Bečlije opomenuti: da neka učine tako, da nebi onaj ominosni „trop tard!“ i na bečka vrata jedanput pokucao! — Ja se dakle vratjam k praktičnosti i mogućnosti izvedenja mog predloga.

I prije svega, vidim ja, gg., plaha lica kako se sgurila; čujem da mi se kaže: ta za Boga! taj vaš predlog osniva se na revolucionarnoj politici! sve od težnjah revolucionarnih zavisi, sva nada se iz revolucije očekiva! A ja odgovaram: oslobodi Bože! te nesreće svaki kamo li nebi naš narod, kojeg je jošte moći prosvjedima u druge narode pretvarati! t. j. koji je u politici toli dozrieo!

Ali, gg. zastupnici naroda! ako se moj predlog na revolucionarnih težnjah ili politici i neosniva, to se on tim većma na onoj nepobitnoj političnoj istini temelji, istini kojoj danas već nijedan narod izbjeći nemože ma kakovu on ćut pobožnosti na obraz natukao, ma kako se on od straha i tresao; a ta istina politička jest: pokret evropejskih državah gledom na životne težnje istih; težnje, koje se medjusobno izključuju.

Pitanje sada nastaje: Predlog moj u kakovomu je savezu sa tim pokretom evropejskim? Za moći na to pitanje razumljivo odgovoriti, valja da se samo površno po svietu okrenemo, te će se svatko moći uvjeriti ne samo o savezu uspješnosti predloga moga sa pokretom evropejskim, no takodjer i o izvedimosti predloga iz tog pokreta prvih evropejskih državah proizlazećoj.

Dvie političke istine moram predpostaviti ovdje, da si kao temelj sagradim dalnjem političnom razmatranju budućnosti naše.

Prvo: sveta je istina, da bi Austrija volila danas nego sutra nas svagdje drugčije vidjeti, nego li ovdje gdje smo; i da bi volila danas no sutra to malo slobode gnjetenja jezika što imamo uzeti nam.

Drugo: Neoprovrziva je istina, da nam se ona ruga, a najveće ruglo nam nanese ovo danah, i to: nami na štetu, sebi boga mi i na propast. — Jedno i drugo čini ona ne samo Hrvatima, no u podpunoj mjeri i Magjarima; ta i onuda se koje kaki protesti šiljaju, koji prilično griju!

Ako to stoji, da bi nam Beč radje danas no sutra slobodu današnju oteo; te ako to stoji, da se ona u slaboći svojoj, jer nam slobode oteti nemože, samo s nami ruga, kolac nam gdje god može pod noge baca, da bi se neprenaglili; pitam ja: zašto Austrija tu igru s nami igra, zašto neide s farbom na vidik, ko što n. p. glede poreza utjerivanja, te jednim poteza perom nas k sebi neprivuče? Zato jer joj fale sile k tome, ne doduše sile gledom na slaboću Hrvatah i Magjarah, no glede posljedicah, koje bi njojzi iz takog bezobzirnog postupanja protiv nas nastati mogle. Istina je dakle politička, da Austrija nemože danas onako postupati kako bi sama željela, i to iz stanovitih obzirah ne.

A zašto nemože Austrija po svojoj volji danas napram pitanja hrvatskog, kao za nju u prvoj liniji bitnog (jer neka se nitko nevara, pitanje magjarsko stoji tekar u drugoj liniji za Austriju) postupati? Zato jer je pitanje naše bitno i za ine države evropejske.

A jeli pitanje hrvatsko i bez velike buke novinarske evropejske važnosti? Jest; ta mogaše se sviet o tom iz „Donau-Zeitung-a“ ovo danah uputiti; ono razjasnjivanje bečkog oficialnog lista nije badava napisano. — Ali pustimo bečke tričarije na stran, pa vidimo imade li ozbiljnjih znakovah bivstvovanja našeg narodnog pitanja pred licem Evrope? A ja tvrdim, gg. da imade.

I za čudo: pravda vječna hoće, da se upravo onako kako naš slavni hrvatski pjesnik Gundulić pjeva „iz nesreće sreća iznosi“ i s nami takodjer dogadja. Pitanje riečko, malo zrnce doduše, uz pitanje dalmatinsko, a prije svega pitanje ugarsko-hrvatsko, odkriva naš narod Evropi; a Bog sam znade kad već kleta zloba namisli poganom se gluposti služiti i sjeme razdora med hrvatsko pleme baciti, jeli neće. ili da bolje reknem, nesprema li se već druga tudja ruka. da žanje pod brkom onoga, koji prvi opačinu izdaje bratinske krvi pomisli? Ide, gospodo, vrieme, te nosi svoje breme!

Ako pak sva ta pitanja hrvatska u jedno složimo, što možemo opaziti gg. zastupnici naroda? da se sva ova tri pitanja kretju oko jadranskoga mora. Pitanje hrvatsko-ugarsko u jezgri ništa drugo nije no pitanje: čije li da bude hrvatsko primorje, hrvatsko li, ili magjarsko čez Hrvate; a od riešenja tog pitanja zavisi sudba miliunah, zavisi ključ vanjske politike napram naroda hrvatskoga. — Pitanje riečko nespretno je po tudjincima bačeno za spasiti nješto barma ako cielo propade. Pitanje dalmatinsko nije no nadopunjenje i usavršenje pitanja hrvatskog. — S toga što vidimo i opazujemo iz raganja Austrije?

Da je pitanje riečko na našu korist in suspenso ostavljeno; dalmatinsko da je dosada na našu štetu vodjeno, jer jakog Hrvata kod mora nije Beču potrebno; ugarsko-hrvatsko napokon zavisi od naše dobre volje: ili bolje rekuć od volje Beča, kojemu na volju stoji hoće li ili ne ono potvrditi što ćemo mi zaključiti.

Kraj svega tog komešanja to je opet istina: da hrvatsko pleme od Soče do Bojane rieke neprekidno se uz jadransko more proteže; htjelo se u ostalom Beču to pleme politički sjediniti ili ne; nastojala ga zloba po vjeri il zemljama dieliti ili ne!

Ako smo dakle mi Hrvati čuvari jadranskog mora; ako nas Evropa upravo tih naših pitanjah radi kao takove poznaje: nije potreban nikaki politički veleum za moći dokučiti onu prostu političku istinu: da će se vanjski sviet, osobito sviet Austriji neprijateljan, pitati: zašto su ta pitanja hrvatska nastala? zašto još riešena nisu? i zašto nemogu biti tako lahko riešena?

Kad nas dakle Austrija nemože onako en bloc kuda preseliti iz obalah jadranskog mora; kad nas mora tamo trpjeti; mnogo zavisi od toga: jeda li je hrvatski narod, uz jadransko more živući, zadovoljan ili ne? a to je opet za Austriju bitno pitanje. Zatim velim ja gg. moja, da ako se Beč iz nas ruga, mi mu odgovaramo u dostojanstvu na-

Digitized by Google

rodnjem našem: „da je na kraju bat nasadjen!“ da neka pazi Beč, da se mi njemu nestanemo jednom rugati! Gospodo! sve je moći politički prepriečiti, samo ne narode silom zadovoljne učiniti; osobito ako se ti narodi nemilice gnjetu. Sam Bog znade kakova nam odlučna vremena nastajaju; probitci svietovah misle se pobiti; neka paze oni koji sudbinom habsburske dinastije kreću da ova vremena Hrvate u nezadovoljstvu nestignu; jer tad bi se moralo slučiti što malo prije rekoh, da, bez biti i najmanje duha revolucionarnoga, narod naš nije barma tako glup, da se bude za gnjetitelja svoga biti htjeo, kad jednom časovi izkušenjah udare; jer badava sve, čovjek je stvor da se rado zlu otimlje a ne da mu se još podmiće. — Te tako ja mislim, gg., da će me iz prenavedenih svatko lahko razumjeti, ako opetujem što tvrdih: da, bez biti revolucionarnome, pitanje naše može, da mora prije kasnije europejskim pokretom konačno riešeno biti, a to tim većma: jer je pitanje naše već europejske važnosti, te se dotičnici već ne malo zanimaju nutrnjim odnošenjima našim. — A čim to stoji, mora stajati i ona hipotheza: da je više izgleda da prodre predlog političkog saveza s Ugarskom, nego li predlog realnog druženja; a to iz onog jasnog razloga: jer čim Austrija nemože izpuniti to realno druženje, mora barma nastojati da inače kako uzadovolji hrvatski narod; u protivnom slučaju politikom svojom nikakove svrhe postigla nije; jer budite uvjereni gg., da nezadovoljni Hrvati bit će ne samo najpogibelniji za Austriju drugovi magjarizma i svih ugnjetenih narodah, (kako to već dokazano bi; a to se nikakovom kraljevskom sankcijom zabraniti nedade): no uz sve to oni su čuvari jadranskoga mora; onog mora od kojeg Beč susjede naše odbiti trsi se; a ako još u obzir uzmemo: da Dalmacija i Istrija sa svimi otoci ostaju u rukama italianisma; ta bora mi te zemlje neće biti u stanovitih slučajevih baš najbolji štit Austrije u onih krajevih. S toga neka dotičnici dobro promozgaju, jeda li je obmana, ako im se viče: „Ljudi Ninivićani! jošte 40 nedjeljah, i Ninive će propasti!“

A sada obazrimo se malo po svietu, te vidj'mo jeda li ima izgleda k tomu proročanstvo? U tu svrhu pitam ja:

Tko upravlja sadanjom politikom europejskom? Bezdvojbeno u prvoj liniji Francezka i Rusija, u drugoj Englezka. Ako tako, tad ili će ove dvie države zajednički u glavnim pitanjima europejskim postupati, ili ne. U prvom slučaju Ugarska stoji pod uplivom Rusije, Hrvatska pod onim Francezke; jedan i drugi upliv izključuju gospodovanje Austrije nad ugnjetenimi narodi; lomi i ubija tužnu politiku Beča.

Recimo, u tih okolnostih hrvatski narod je u razmirici s Austrijom; nezadovoljan; čemerna mu nad perfidijom duša; kakova je naravna tog pojavljenja posljedica? sigurno ino ne no da su tudjem uplivu vrata širom kod nas otvorena; oni koji sudbom Evrope drmlju, mogu uz ovakovo razpoloženje duhovah hrvatskih uzprkos Englezke politike prodrieti u srdce Austrije; te ovu odtisnuti od jadranskog mora, a to će reći: turnuti nož milosti u srdce te države. A neka se s ovom kombinacijom političkom složi jedan pohod na Rajnu koji hrvatskoj državi slovinsko-hrvatske pokrajine pridružiti bi mogao: tad je sudbina Austrije s ove strane Dunava i Drave jednim udarom riešena.

Ali uzmimo da za slučaj takove političke kombinacije europejske Austrija imade hrvatski narod za sebe; nije li tad ključ Dunava napram zapadu u sigurnih narodnih rukuh? Nije li zadovoljna hrvatska država najbolja i predstraža i čuvarica jadranskog mora? A može li biti naša domovina izvršiteljica te politike ako nije i ujamčena za sve slučaje i sva vremena? Ne; s toga, naravska posljedica zadovoljstva Hrvatah jest sloboda i ugarske države; a ova će tu prigodu tim radje poprimiti, što bi se mogla kroz to ruskoga upliva lišiti. Dinastija dakle naša tako ojačena nebi li se mogla uprieti na politiku englezku, i to dobrim uspjehom? — S druge strani: kad bi Hrvatska i Ugarska ovako na temelju mog zakonskog predloga podpunoma slobodne države postale, vlastitom narodnom vojskom ojačene, nebi li mogle garanciju Englezke u svrhu svoje slobode postignuti; nebi li Englezka ua to rado pristala stranom da svoj upliv u tih krajevih ustanovi, stranom da kroz te narode u Austriji moralnu podporu postigne? Riečju: buduć da ovdje nije ni vrieme ni mjesto političke kombinacije obširnije razvadjati, toliko je ipak istina: da bi uvaženjem tog predloga habsburški dom naš u oči najtjesnijih dogodjajah smielo kretati se mogao.

Ako si pako predstavimo: Rusija i Francezka neidu istim političkim korakom, tada je francezka i englezka slobodoumna politika protstavljena austro-njemačko-ruskoj politici kao mračnoj; opet naš narod i u tom slučaju, kao čuvar jadranskog mora, te cielim zapadom poduprt, tim uspješnije može postignuti oslobodjenje svoje, ako ostane pod gnjetom kao dosad.

Osim toga: ili će iz borbe svieta, koja predstoji, napoleonizam spram Austrije pobjediteljem izaći, ili će podleći. Ako nadvlada, tad je on gospodar ne samo zemaljah no i srdcah koja će osvetu vapeća nalaziti na putu svome; pad Austrije je tad jasan. Za to preduprieditи moći, mora ta država nastojati prije svega za ljubavju narodah pograničnih. — Ako pak pade napoleonizam: tad će Rusija nadomjestiti Francezku; u tom slučaju, ako neće da svi narodi slavenski jedino u Rusiji spasiteljicu vide, mora ih Austrija i opet zadovoljne i sretne činiti i kao takove uzdržati znati.

Iz kojega god dakle gledišta smatrali mi vanjsku politiku Austrije, ova njoj viče: nastoj imati Hrvate za sebe, a nemože ih imati ako ih u prvobitnu slobodu spram sebe nestavi. Čim bi pako tu svrhu najuspješnije odobrenjem predloga moga postignuti mogla: to biva jasno da je on izvedim, praktičan i mogućan.

U ostalom, zaključujući nazočni moj govor, nemogu na ino: no zakleti živim Bogom svu gospodu zastupnike naroda, da, kako god već sudba božja nam odlučila i učinila Austrija napram svetih i nepovredimih pravah naših nasilje kakovo joj drago; dala il nedala nam išta; podmetnula nas sa po arka papira, il prodala nas Magjaru: da se, opetujem, nikada više pod tom vladom ruka i desnica naša nediže, kao tobož na našu korist, ma protiv koga bilo; pravda božja i osveta pravice kazniti i uništiti će zlotvore i bez našeg sudjelovanja; kroz to će ime Hrvatah bit med narodi svieta isto onako počitovano i sveto, kao što bijaše pred Evropom onda: kad nas ona predzidjem svojim prozva; budite bo uvjereni gospodo zastupnici naroda! da neima osvetitelja toli grozna, kao što je zloba i nepravda sama; koja nalik skorpionu napokon sama sebe ubija. Rekoh.

Zakonski članak.

A.

Predbježne ustanove.

§. 1. Kriepostju temeljno-državnih zakonah i staro-ustavnih pravah trojedne ove kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske, imeno glasom medjunarodnih ugovorah med krunom hrvatskom i dynastijom arpadskom god. 1102, 1108, 1111

Digitized by Google

i potonjima; zatim sa kraljem Ugarske i Češke, Vladislavom II. god. 1492; nadalje sa prejasnom kućom Habsburg god. 1527, napokon sa istom kućom kao habsburg-lothringskom god. 1712. najsvečanije utanačenih i povjestnicom posvetjenih, zakonito u Zagrebu gradu godine gospodnje 1861. dne 15. mjeseca travnja i sliedećih danah i mjesecah sakupljeni prerečene trojedne kraljevine državni sabor očituje ovime javno, jasno i svečano: da se je odlučio slobodnom voljom svojom glede odnošajah rečene trojedne kraljevine spram carstva austrijskoga te krune i kraljevine Ugarske, sa sretno sada vladajućom svojom kućom, imenito pako sa sada vladajućom glavom napomenute prejasne kuće Habsburg-Lothringske, kraljem naime hrvatskim, koji je zajedno car austriski i kralj Ugarske, Franjom Josipom Prvim u dogovaranja upuštati se, za da se tim putem koristi i probitci krune i sveukupne kraljevine Hrvatske s koristima i probitcima vladajućeg našeg doma i ostalih njegovih kraljevinah i zemaljah spojiti uzmognu; bez da bi ipak iz tog spojenja medjusobnih državnih probitakah za buduće išta uštrbna prenavedenim početkom nazočnog paragrafa temeljno-državnim zakonima i ostalim staroustavnim pravima proizvoditi se moglo, iz onog jasnog razloga: jer, isto tako kao što narod trojedne ove kraljevine slobodnom jedino voljom svojom u dogovaranja glede napomenutih svojih probitakah i koristih se upušća, isto tako slobodnu si volju i za buduće pridržava od posljedicah ovog dogovaranja, u smislu nazočnog temeljnodržavnog zakona, odstupiti ako bi to probitci i koristi naroda države hrvatske zahtievale.

Tome shodno: Nj. Veličanstvo kralj, odobravajuć nazočni zakonski članak saborski, svu pravomoćnu vlast nazočnoga sabora, koji izključivo na temelju državnih kraljevine ove pravah djeluje, pripoznati ima.

§. 2. Sva ustanovljenja, koja su naročito u ovom zakonskom članku utanačena, imadu medjunarodnu obvezanost dotle dok ih narod i kralj ustavno nepromiene ili ukinu.

§. 3. Medjunarodni ovaj ugovor samo onda će stupiti u podpunu zakonitu kriepost i narod naš obvezujući moć, imenito spram Austrije: kada vladajući naš prejasni dom cjelokupnost krune hrvatske neokrnjeno sastavi; to jest: kad Dalmaciju s otoci, Kotor i Dubrovnik, kvarnerske otoke, svu današnju Istriju kao i sve hrvatske silovito od kraljevine Hrvatske odkinute te protuvakonito kneževinama Kranjskoj i Štajerskoj utjelovljene kotare kruni hrvatskoj utjelovi.

Za slučaj razsapa njemačkog saveza pako, da sve slovenо-hrvatske pokrajine, kao: Goricu i Gradišku, Korušku, Kranjsku te Marku vindičku (med Sulmom, Murom, Dravom i Savom ležeću) kruni hrvatskoj, ako bi to prenapomenute pokrajine zaželile, pridružiti nebi propustio; za da tužni ondašnji narod poslje hiljadu-godišnjeg robovanja uzmogne starodrevno, povjesti osigurano si pravo i slohodu s ostalim srodnim si narodom hrvatskim već jednom uživati.

Ujedno ustanovljuje se ovime najsvečanije: da vladajući dom nije vlastan bez privoljenja naroda ma i najmanji bio diel, ostrov i t. d. trojedne ove kraljevine i krune hrvatske budi inostranima na uživanje ustupiti ili sasvime odstupiti, zamieniti, prodati, prikazati ili ma kako bilo odtudjiti; čin koji bi nazočni zakonski članak i sve njegove posljedice povriedio.

§. 4. Nazočni zakonski članak proglasuje se temeljno-državnim zakonom trojedne kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske.

B.

Odnošaji medjunarodni.

I. Spram Austrije.

§. 5. Car austrijanski je zajedno kralj hrvatsko-slavonsko-dalmatinski, jer se kao rečeni car u smislu sankcije pragmatičke od god. 1712. nalazi u posjedu onih zemaljah, koje kao kralj hrvatski uživati mora ako hoće uzdržati prava svoja na krunu hrvatsku; ustanovu tu medjunarodnu primio je rečene godine narod hrvatski zakonito na svom saboru sakupljen, a i tadanji kralj hrvatski, Karlo tog imena III. (kao car njemački VI.) odobrio i posvetio je kraljevskom svojom rieči dne 16. svibnja 1712. ustanovljujući: „dum simul Austriam, Styriam, Carinthiam ac Carnioliam possideat, atque in Austria resideat, in regimine dictorum Regnorum haereditario succedet...“ Ovim se dakle temeljno-državnim zakonom nerazlučivost ne doduše zemaljah austrijskih (o Galiciji bo, Ugarskoj, Českoj i t. d. ni spomena učinjeno nije), no nerazlučivost osobe vladara iz kuće habsburg-lothringske za sva buduća vremena, dvostrano vežućim ugovorom, medjunarodno ustanovljuje.

§. 6. Car austrijski nevlada državom hrvatskom kao takav, no izključivo kao ustavni i legitimni kralj sveukupne kraljevine Hrvatske, t. j. Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; a to ne samo glasom i kriepostju temeljnodržavnih zakonah i staro-ustavnih pravah trojedne ove kraljevine gore izvedenih; koji zakoni i prava mnogo viekovah pred uvedenjem naslova i dostojanstva „cara austrijskoga“ pravomoćno vladajući naš habsburgsko-lothringski dom vezaše: no takodjer glasom i kriepostju istog onog medjunarodnog akta, kojim se uvedenje naslova i dostojanstva cara austrijanskoga po Ugarskoj i Hrvatskoj obnarodovalo, akta, koji je g. 1804. dne 17. kolovoza izdan; imenito pako kriepostju one točke predgovora, gdje se kaže: „Cuius in consequentiam . . Maj. Vestræ visum est... titulum et dignitatem: Haereditarii Imperatoris Austriae... quam solinnissime hisce — ea tamen ratione assumere et stabilire: ut universa Regna, principatus et provinciae Nostrae, titulis, constitutionibus, praerogativis, nexu, ac juribus suis quibus hactenus gaudebant, in prosterum quoque citra mutationem illibate fruantur...“ Zatim glasom tretje točke istog akta gdje se izjavljuje: „Cum autem singulis haereditariis Regnis nostris, provinciisque, ut praemissum est, Tituli sui, Constitctiones hactenus vigentes inalteratae manere debeant i t. d.“ Ovi pako medjunarodni akt kralj hrvatski Franjo I., blage uspomene, vlastnoručno podpisao je.

§. 7. Isto tako nezavisna i suvereno-samostalno je kruna i kraljevina Hrvatska i napram ostalih kojim god pravom il naslovom po habsburgsko-lothringskom domu posjedovanih il vladanih državah, kraljevinah i zemaljah, kanoti: Ugarske, Češke, Galicije i inih, i to na temelju prenavedenih već državno-temeljnih zakonah, imenito sankcije pragmatičke od g. 1712; zakoniti bo zastupnici naroda trojedne ove kraljevine naročito one samo i izključivo označene Karla III. iz ženskog takodjer koljena proiztječuće nasljednike na prestolj hrvatski pozvali su: koji će se u posjedu Štajerske, Koruške i Kranjske nalaziti i u Austriji će stolovati, ustanovljujući: „... in eosdemque Regium Jus, Praerogativa et Jura Regis et Regni exercendum subire, eidemque se confidere“ pridodajući: „illius nimirum et talis foeminini Sexus Augustissimi Sanguinis Austriaci, qui videlicet non modo Austriam, sed Provinciarum etiam Styriae, Carinthiae et Carnioliae Possessionem habebit et in modo fata Austria residebit..“ što i

Digitized by Google

kralj Karlo III., kako to u §. 5. označeno, svečano potvrdio je.

Za slučaj dakle (kojeg ipak narod trojedne ove kraljevine nimalo neželi) da se naslov i dostojanstvo cara austrijskoga kojom god bilo zgodom raztepe, a vladajući naš dom Austrije lišen bi bio: tada na temelju nezavisnosti krune hrvatske od svake druge krune il kraljevine, obvezani će biti nasljednici iz habsburg-lothringske kuće na prestolju hrvatskom ili u sriedi vjernog si naroda hrvatskoga kraljevsku stolicu ustanoviti, ili pako novi medjunarodni ugovor, suverenstvo krune i kraljevine Hrvatske jamčeći, napram ma koje nove države bilo, u sriedi koje vladajući naš dom prestolnu stolicu bi udario, s narodom hrvatskim sklopiti; jer do dana današnjega narod trojedne ove kraljevine upravo u onoj medjunarodnoj ustanovi nalazio je jasno izraženu samostalnost i neodvisnost države svoje ma od koje druge države bilo: što je vladar u Austriji stanovati dužan; niti je naš narod obvezan priznati takovog austrijanskog principa za svog zakonita vladaoca, koji bi bez privoljenja hrvatskoga naroda izvan Austrije stolicu podignuti odlučio; odluka, koja bi iz temelja potresla fundamentalna hrvatske države prava i zakone.

§. 8. Osim toga, prekinuo je i uništio, kriepostju načelah medjunarodnog prava narodni, godine 1848. vodjeni samostalnosti rat Hrvatah sve ugovore, sveze i odnošaje krune hrvatske napram ma kojoj bilo drugoj kruni il državi u austriskoj svezi nalazećoj se, kao i napram istog austrijskog carstva upravo te promjene radi; i to isto onako valjano, ko što bi to na temelju istih medjunarodnih načelah za svaki drugi narod valjano prekinuto i uništeno bilo. Što se osobito spram krune ugarske razumievati ima.

§. 9. Za da se nezavisnost države naše od Austrije i svake druge krune, kraljevine il zemlje po prej. kući habs.-lothringskoj vladane il posjedovane, i vanjskim kakim znakom čim svečanije priznade, s jedne strani; s druge pako da se nasilja i bezzakonja, žalostne uspomene, posljednjih dvanaest godinah svečanim kakim činom, velo zaboravnosti predstavljajućim, izbrišu; činom, kojeg bi i povjestnica europejskih družtvah uvažiti mogla, te tako pomirenje med narodom i vladajućom prejasnom kućom za vječna vremena bi zasvjedočivao; — jer bezsavjestni il zlobni savjetnici osobe kralja našega istoga ne uviek najpravednije savjetovahu; s toga ustanovljuje se:

Da se nezastarjelo temeljno pravo krune i kraljevine hrvatske; po kojem se kraljevi hrvatski u sriedi naroda hrvatskoga kruniti imadu, opet oživotvori, jer diplomatično (na zakletvom ujamčenom medjunarodnom ugovoru s kraljem Kolomanom g. 1102. i 1108. sklopljenom temeljeće se: „Ego Colomanus Rex Croatiae atque Dalmatiae .. juro super sanctam Crucum . . . cum autem ad vos coronandus . . advenero . .“) kao i historično narodu našem ujamčeno je; te da se tom pravu shodno za sva buduća vremena kralji hrvatski iz prejasne kuće habs.-lthringske za takove u stolnom gradu Zagrebu, ili za slučaj zaprieke kakove gledom na grad ovi, u drugom kojem znamenitijem gradu u obsegu trojedne kraljevine nalazećem se, okoruniti dati obvezani budu. Svako pak drugo krunjenje kralja našeg u kojem god tudjem mjestu ili pod kakovim god bilo tudjim naslovom izvedeno, za trojednu ovu kraljevinu nikakove obvezanosti il valjanosti neimade.

§. 10. Prigodom svečane krunitbe imade se svaki novookorunjeni kralj naš zakleti: da će sveto čuvati, braniti, obdržavati i činiti ne samo sva prenavedena temeljno-državna prava i zakone kao i sve ostale staro-ustavne dobre pravice naše; no takodjer i imenito nazočni temeljno-državni zakon i medjunarodni ugovor da se medju ostalimi u istoj zakletvi podrazumjeti ima Vrhu tako položene zakletve da se izdade i dotična krunitbena diploma.

§. 11. Svaki nasljednik na prestolju hrvatskom iz prej. habsb.-lothringskog doma imade se najdulje u rok šest nedjeljah, od dana kad nastupljenje na austrijski prestolj evropejskim državama, ili ma kojoj od ovih, diplomatično prijavljeno bude, računajući, za kralja hrvatskoga u smislu §§. 9. i 10. okoruniti dati.

Sadanji pako sretno vladajući kralj naš, Nj. Veličanstvo Franjo Josip I., imat će ovoj dužnosti u rok šest nedeljah, kako će nazočni zakonski članak potvrditi, blagostivo zadovoljiti nastojati.

§, 12. Smatra se svaki nasljednik na prestolju našem kao da se ga je dobrovoljno odrekao, ako u rok §. 11. opredieljeni, ustanovljenjima §§. 9, 10 i 11 zadovoljio nebi. Narod se tad hravatski vratja u prvobitna svoja naravna prava, koja mu na temelju naravnog prava čovječanstva isto tako ko i svakom drugom političnom družtvu i narodu neoskvrnjeno pripadaju.

§. 13. Odsele imade se hrvatska država diplomatičnim naslovom: „Trojedna kraljevina Hrvatska,“ ili pako „Kraljevina hrvatska-slavonsko-dalmatinska“ u svim državnim spisima, u svih kraljevskih odlukah, odpisih, dekretih i t. d. nazivati. Sve državne i dikasterijalne hrvatske oblasti imadu se ovomu nazivu prilagoditi.

Buduć da je dosad u najmanjem kraljevskom naslovu država naša nenapomenuta ostala; to se ovime ustanovljuje: da se odmah za kraljevinom Českom stavi diplomatično ujamčeni naslov „Kralj sveukupne Hrvatske kraljevine (Tocius Regni Croatiae Rex).“

§. 14. Sa svimi austrijskimi kraljevinami, zemljami i državama, oviuh vladami i oblastima upotrebljivat će se od strani državnih i dikasterijalnih, kao i ostalih oblastih trojedne kraljevine u dopisivanju narodni jezik hrvatski, a primati će se od ovih dopisi u njih dotičnih narodnih il zemaljskih jezicih pisani. Načelo dakle podpunog reciprociteta ovime se medjunarodno ustanovljuje.

Kralj hrvatski služit će se kroz organ državnih svojih trojedne ove kraljevine oblastih izključivo narodnim jezikom našim; isto će tako narod i hrvatske oblasti napram kralju istim se jezikom služiti morati.

II. Odnošaji spram ugarske krune.

§. 15. Kruna i trojedna kraljevina Hrvatska izrazuje se slobodnom i nezavisnom spram krune i države Ugarske ne samo na temelju prediućih §§. 7. i 8. nazočnog temeljno-državnog zakona: no takodjer i na temelju historičkog razvitka akta prag. sankcije temeljećeg se na samosviesti narodnje suverene neodvisnosti. Ne badava narodni poslanici ka kralju Karlu III. izraziše kriepko i iskreno ćutjenja naroda trojedne kraljevine u tom pogledu, kazaše bo: „Nullaque vis, nulla captivitas nos Hungaris addixit, sed spontanea nostra, ultroneaque voluntate non quidem Regno, verum eoundem Regi nosmet subjecimus, ipsorum et nunc profitemur Regem, quamdiu Austriacus fuerit. In contrario autem eventu, ne audiamus seducentem libertatis electionem, aut electionis liberatem neque necessitatem nostri atque indissolubilem post Hungariam sequellam.“

Narod dakle trojedne ove kraljevine ništa drugo neodlučuje no ono što su predji njegovi vazda i cieniti i ju-

Digitized by Google

načkom mišicom napram svih dušmanah svojih uzdržati umjeli.

Ako dakle ugarski narodi, na saboru svome zakonito zastupnici, pred licem ciele Ungarie da i Evrope putem zakonitog ustanovljenja javno, jasno i bezuvjetno pisano, ugovoreno i povjestno pravo krune i kraljevine Hrvatske na temelju medjunarodnog ovog ugovora priznali buda: tada narod trojedne ove kraljevine izrazuje ovime slobodnom svojom voljom: da je kriepko odlučio stupiti u politički savez, koji se u medjusobnoj obrani i pobratimstvu usredotočuje, sa narodi ugarske krune i države u svrhu uspješnijeg branjenja slobode i ustava, koji je obim ovim državam ravnosličan, da koji kroz mnogo viekovah i obima istovjetan bijaše.

§. 16. Ova odluka i želja naroda trojedne ove kraljevine na saboru sakupljenog prijaviti će se neposredno saboru kraljevine Ugarske, da isti ili primi il odbije. Ako tečajem sadanjeg sabora ugarskoga ovaj na ovu ponudu ništa neodluči ili naročito protivna ustanovljenja bi zaključio, to će se taj postupak kao zanijekateljni odgovor smatrati.

U zanijekateljnom slučaju prestaju tako ove, kao i dalje sliedeće zakonske ustanove u obziru političkog saveza s Ugarskom zaključene, kao da i nisu učinjene.

§. 17. Način, kako da se najuspješnije taj politički savez tih dvih državah ustanovi, razlaže se niže daljnimi zakonitimi opredieljenji.

III. Zakonite ustanove o ustrojstvu državopravnom trojedne kraljevine iz gledišta odnošajah naše države spram Austrije i Ungarie.

§. 18. Legitimni vladalac trojedne kraljevine pozvat će se da prev. svojom sankcijom sliedeće ustrojstvo hrvatske države odobriti blagoizvoli, kojim se odnošaji iste države oživotvoruju spram Austrije i Ungarie:

1. Da se mjesto sada obstojećeg „Privr. hrv.-slav. dvorskog dikasterija“ u Beču, neodvlačno ustanovi i ustroji u Zagrebu, kao vrhovna kraljevska i državna trojedne ove kraljevine oblast pod naslovom: „Kralj. državno vieće za kraljevinu hrvatsku-slavonsko-dalmatinsku“ sa punovlastjem i istovjetnostju ministarstva.

   O ustrojenju istog polag različnosti listnicah poslovnih u odsjeke izvanjskih i nutrnjih poslovah, zatim bojnih, pjeneznih, trgovine i prometa, naukah i bogoštovja, napokon obćenja: odredit će shodna posebni zakon, za da se i neodvisnost države naše i čim jeftinije uredjenje te vrhovne naše oblasti obezbiedi. — Ovdje se samo načela odnoseća se na u pitanju stojeće odnošaje trojedne kraljevine Hrvatske ustanovljuju. S toga.
2. Prvi predsjednik kr. drž. vieća trojedne kraljevine sjedi u Beču uz ustavnog kralja hrvatskog u kakvoći ministra-posrednika gledom na odnošaje austrijsko-hrvatske i to: kao izključujući organ svaki tudji upliv na kralja našega. On dakle legitimno, zakonito i ustavno upliva u ustavnog kralja našega.
3. Isti predsjednik kr. drž. vieća našeg u Beču ustavni je posrednik medj kraljem hrvatskim i carem austrijskim, što se tiče medjunarodnih odnošajah medj austrijskim carstvom i inostranima državama glede na vanjske, ratne, trgovačke i pjenezne poslove.
4. Prvi predsjednik rečenog državnog vieća obći sa austrijanskimi ministri rata, inostranih djelah, pjeneznih i trgovine kao njima posvema ravnopravni u dostojanstvu i časti, ipak kao zastupnik ustavni kralja i naroda trojedne ove kraljevine; nipošto pako kao austrijanski ministar.
5. Djelokrug prerečenog predsjednika naprama prerečenih ministarstvah jest sljedeći:

a) Napram ministra inostranih djelah:

   Vodjenje politike izvanjske austrijanskog carstva i trojedne kraljevine Hrvatske napram inostranstva ustuplja narod hrvatski i dotično opunovlastjuje slobodnom svojom voljom kralja svoga, koji je zajedno car austrijanski, da to vodjenje, što se naše države tiče, kroz svog ministra inostranih djelah obavljati zakonito može i smije. Da bi ipak prava trojedne ove kraljevine kroz ovo ustupljenje punomoći, kralju svome učinjene, uštrb ne patila, ustanovljuje se kano neoborivo slobode naše i neodvisnosti države hrvatske svjedočanstvo:

   Da kralj naš — na temelju fundamentalnog državnog prava trojedne kraljevine ove člankom 48. g. 1536. ujamčenog, i koji glasi:

   „Ferdinand I. Decret III. Anni 1536: 48. De Consiliariis regiis §. 2. Quos denique (Consiliarios) et cum eis simul ex Sclavonia unum, qui ex potioribus ad id fuerit electus, Majestas sua regia non gravabitur in tractatibus pacis suo tempore admittere“ da, to jest, glasom ovog zakona, kralj naš nijedan mir. s inostranstvom sklopiti, i što je naravna posljedica, nijedan rat naviestiti bez sudjelovanja po saboru izabranog ad hoc savjetnika ove držaze, nebude mogao ni smio. Ovaj saborski savjetnik ujedno sa rečenim prezidentom drž. našeg vieća protu-signira s ministrom izvanj. djelah sve ugovore mira i rata navještivanja.

   Bez privoljenja dakle sabora trojedne naše kraljevine nijedan se rat naviestiti, nijedan mir sklopiti zakonito i za našu državu pravovaljano nemože nit smije. Naravska posljedica tog drž.-temeljnog prava našeg mora biti i ta: da austrijski ministar izvanj. djelah obću politiku carstva austrijanskoga željama i težnjama hrvatskog naroda prilagoditi mora nastojat, inače bi se lahko zbilja i to slučiti moglo: da sabor naš u najodlučniji moment mogo bi svoje odobrenje postupku austrijskog ministra uzkratiti; da se to predupriedi ustanovljuje se: da kralj naš sa saborom u tom pitanju jednim korakom ide, te da obću politiku austrijskom u prestolnom svom prigodom otvorenja našeg sabora govoru, ili u. kraljevskih predlozih razjasni, da tako narod hrvatski uzmogne u adresi želje i težnje svoje u tom obziru očitovati, kojih se tada u načelu austrijanska politika držati mora, za moći tako gore napomenuto nesporazumljenje laglje izbjeći.

b) Naprama austrijskog ministra rata, djelokrug prezidenta kr. drž. vieća hrvatskoga odnosi se na sudjelovanje s istim ministrom što se tiče obrane granicah trojedne kraljevine, u smislu ipak zakonah ustavnih naše domovine.

   Proti nepotrebnim ili pače probitcima trojedne kraljevine protivećim se ratovima i iz ovih proizličućih nezgodah, ogradjuje se narod naš načinom ustavnim pod a) izloženim.

   Staro ustavno pravo sabora našeg glede opredieljenja staviti se imajućih novakah, ostaje i nadalje nepovredimo.

Digitized by Google

Naročito se ustanovljuje: da ratovi austrijski n svrhe i koristi njemačkog savezu poduzeti, nesmiju nit najmanje djelovati na odnošaje naše kraljevine.

Naše narodne regimente nesmiju biti upotrebljivane kod savezničkih razmiricah. Ujedno se odredjuje: da nesmiju bit pomiešane s momcima tudjih narodnostih ili bolje: s momcima nehrvatskih kraljevinah il zemaljah.

c) Napram ministra financijah ustanovljuju se sliedeći odnošaji:

Buduć da narod trojedne ove kraljevine niti je u posljednim austrijskim bunama sudjelovao, niti je dobrovoljno ili ustavnim putem pristao na onaj sistem silovitog i nerazbornog vladanja, koj Austriju do toli grdnog duga i mal ne financijalne propasti priveo je, dapače to uzprkos najjasnijih naših zakonah gonjeno bijaše bez milosrdja, s jedne strani: s druge pako: buduć da temeljno-državna prava trojedne ove kraljevine: imenito pako zakonita i jasna ustanovljenja medjunarodnim aktom g. 1492 ugovorene, kako prije tako i poslje posjednuća prestolja hrvatskoga po prejasnoj obitelji habsburg-lothringskoj obezbjedjivala su i obezbjedjuju trojednoj ovoj kraljevini Hrvatskoj samo polovinu teretah porednih, koje kraljevina Ugarska nositi moradjaše i nosaše. S toga, ovim se temeljnim zakonom države hrvatske očituje: da ona u nošenju samo onih novčanih teretah sadanje Austrije i samo u onom razmjerju dionicom istih biti izjavlja, — a to glasom takodjer jasnih ustanovljenjah medjunarodnoga prava po svimi obrazovanimi narodi Evrope i Amerike prakticirang — u kojem bi ona bila iz temelja poremetila političko stanje austrijskog saveza.

Toga radi, ovime sabor trojedne kraljevine svečano izjavlja: da on proglasuje ništetnim, narod naš nevezajućim sav onaj dug, kojeg vlada Austrije budi na ugnjetenje bunah svojih i posljedicah istih odstranjenje; budi usljed opakog sistema dosadanjeg i ovog posljedicah učiniti je morala ili htjela; nadalje: sve njezine financijalne operacije u obsegu trojedne kraljevine Hrvatske dosad i do dana, dok ustavni naš kralj nazočni temeljno-državni zakon sankcionirao i usljed istog ravnao državu našu nebude, proglasuje kao za neučinjene, narod i državu našu nevežuće; tome shodno: uništuje sabor ovaj sve poreze, izravne i neizravne, na koliko se ustavnim našim pravima i temeljno-državnim zakonima protive; državne dugove; zloporabu glede soli i duhana; razprodaju državnih hrvatsko-krunskih dobarah naših: sva ova kao nezakonita i protuustavno narodu trojedne kraljevine Hrvatske nametnuta; i to najvjernijem narodu žezla habsburg-lothringskoga; narodu, koj je g. 1848 dinastiju svoju spasio; ujedno ustavna svoja prava pod okrilje medjunarodnog prava stavlja; svaku štetu pako il nakuadu napram ma koga bilo iz financijalnih austrijskih operacijah za našu državu proiztičuću, odbijajuć od sebe i zanijekajuć.

Izuzimlje sabor trojedne kraljevine jedino obveznice zemljištnog razterećenja, nakoliko se obsega trojedne kraljevine Hrvatske tiču, ove bo sačinjavaju obće dobro države ove. — To za prošlost. —

Za buduća pako vremena i to od trenutka, kad nazočni medjunarodni ugovor ovaj u život stupio bude, tad i narod trojedne ove kraljevine stupa napram ukupnog carstva austrijskog, nu izključivo samo kroz državno vieće svoje, uz osobu kralja po rečenom prvom predsjedniku istog zastupano, u odnošajih financijalnih u takov savez: koj će ujamčiti sva državnotemeljna prava naša i u tom obziru, imenito pako pravo države naše ustanoviti poreza kolikoću i kakvoću na našem saboru. Svako drugo umješivanje austrijskog popečiteljstva u domaće naše novčane poslove prestaje, te prelazi na financijalni odsjek državnog našeg vieća, kojeg predsjednik stoji u sporazumljenju i službenom odnošaju jedino s prezidentom istog vieća u Beču uz kralja djelujućim; a ovi — kao ipak u dostojanstvu istome ravnopravan — sa ministrom financijah austrijskih; kojeg medjunarodne financijalne operacije, ugovore itd. stranom imade nadzirati, stranom protubilježiti, za moći istima valjanost u obsegu naše države pribaviti.

Posebni zakonski članak ima ustanoviti i urediti ova financijalna odnošenja, ovom načelu naročito odgovarajuća.

d) Napram ministarstva, napokon, trgovine stoji država naša u odnošaju samo onih trgovačkih predmetah, koji se obćedržavnimi ugovorima sa inostranimi državami ustanovljuju; dakako uz protubilježenje tih ugovorah po našem predsjedniku uz kralja nalazećem se, koji u tom obziru stoji u doticaju sa predsjednikom odsjeka trgovine kr. drž. vieća trojedne kraljevine.

Kao glavna načela k ovoj i prediućoj stavki financijalnoj stavljaju se ovdje sliedeća:

Svi do god. 1848 obstojavši kraljevski monopoli ostaju i nadalje kao vrelo dohodka krune hrvatske u životu; nu ovih rukovodjenje i uredovanje š njima obavljat će se izključivo po hraljevsko-hrvatskih, nipošto pako austrijsko-carskih oblastih ili uredih: jer pred drž. viećem naše kraljevine izčezavaju sve ma kojeg imena, naslova il dostojanstva bile oblasti financijalnog ili trgovine ministarstva u našoj trojednoj kraljevini i obsegu zemaljah krune hrvatske. — Narodne naše oblasti tog ressorta ustanovit će se potonjimi specijalnimi zakoni i naredbami.

6. Svi ostali državni poslovi, kanoti: nutarnja uprava, pravosudje, bogoštovje i nauci, obćenje, obća sigurnost i domaća vojska itd. riešavaju se i upravljaju se neposredno i izključujuć svaki tudji upliv na temelju zakonah po zakonodavnom tielu trojedne ove kraljevine stvorenih i po ustavnom našem kralju sankcioniranih. Ovršiva ih pako kr. državno vieće trojedne kraljevine ove.
7. Prezident kr. drž. vieća stolujući uz kralja hrvatskoga u Beču neprisustvuje nijednom ministarskom viećU austrijskom, s razloga: što je on od ovog neodvisan niti je odgovoran državi austrijskoj. Jedino kad se vieća o navještenju rata il sklopljenju mira, sjedi on kao popečitelj kralja hrvatskoga u rečenom viećU, da uzmogne prosvjedovati protiv svakog rata, kojim bi se mogla u posljedicama povriediti prava naše države, a kroz to odstraniti svaku odgovornost ili udioničtvovanje u istim posljedicama. — Svaka protestacija prezidenta državnog vieća hrvatskoga podnaša se saboru trojedne kraljevine, vrhu koje isti vieća, primiv il zabaciv ju; čemu shodno ustanovljuje se tad udioničtvovanje našega naroda.

§. 19. Buduć da savez obrane i pobratimstva med hrvatskom i ugarskom državom proti ma koje pogibelji bilo koja bi samostalnosti, slobodi il ustavnosti tih dvih državah

Digitized by Google

zaprietiti mogla, narodu hrvatskome osobito na srdcu leži, to se u tom obziru ustanovljuje:

1. U slučaju, koji je gore u 7. točki §. 18. nazočnog temeljno-državnog zakona predvidjen, t. j. ako bi bečka vlada takove vrsti rat povesti odlučila, koji bi mogao u posljedicama svojima uštrb nanieti pravima krune hrvatske ili bi bio štetan u obće probitcima naroda našeg u svojim posljedicama — a narodi se samo koristi radi druže; — te ako bi u navedenim slučajevima i prava krune ugarske il ustavnost narodah Ugarske u pogibelj dolazila: tada je dužnost prvog prezidenta drž. vieća hrvatskoga, obratiti se na vrhovnu oblast kraljevine Ugarske prijavivši joj upitne slučaje; isto tako obratno da i Ugarska država napram naše da postupa, za da se odmah shodna na obranu obćih pravah poduzeti uzmognu.
2. Za slučaj oni, da bečka vlada, ma u najmanjem predmetu bilo, ma iz najdalje ruke pokušivala štogod protiv ustavnoj i državopravnoj slobodi budi kraljevine Ugarske, budi kraljevine Hrvatske, posredno ili neposredno odkrnjiti: tada imade rečeni predsjednik svaki slični slučaj neodvlačno uvaženja radi načelniku vrhovne oblasti Ugarske kraljevine prijaviti, i obratno. — U svrhu obrane pravah imadu se neodvlačno zajedničke mjere i koraci budi političnodiplomatični, budi narodne snage poduzeti, za da se pogibelj u korenu utuši.

§. 20. U svrhu tog zajedničkog djelovanja u praksi, imenovati će ugarski i hrvatski sabor svaki po jedan odbor ad hoc, koji će se izmjenice sad u Zagrebu, sad u Pešti sastajati, te o mjerah i koracih poduzeti se imajućih viećati.

Odbori ovi moraju biti providjeni punomoćjem ad hoc izdanim, te su odgovorni saboru za svaku medjunarodnu štetu njihovom krivnjom počinjenu.

§. 21. Ovi odbori sastaju se prigodom svakog sabora Ugarske i Hrvatske kraljevine; nu njihovo je djelovanje neodvisno od djelovanja saborskog. Sastaju se takodjer iz razloga onoga: da si izmiene čuvstva medjunarodnog pobratimstva isto tako za moći utanačiti potrebne trgovačke ugovore, one obćenja ili obrane itd.

§. 22. Ovi odbori imenuju se za vrieme ne samo sabora, no se njihovo djelovanje i do sazvanja novih saborah proteže; jesu dakle permanentni od sabora do sabora, da bi se u izvanrednih slučajevih sastati uzmogli.

U svih na obranu obćih domovinah smjerajućih slučajevih, dužne su vrhovne vlasti Ugarske i Hrvatske točno izvjestjivati putem predsjedničtva jih odbore saborske; ono što odbori ovi za prepriečenje nesrećah odredjuju, imadu drž. vlasti jedne i druge kraljevine točno izpunjivati; za oto one su odgovorne ne saboru no odborima medjunarodnim, koji opet saborima dotičnim strogo su odgovorni.

§. 23. Za da se djelovanje tih odborah ad hoc zapriečenjem pojedinih članovah neobustavi, to se svakomu odborniku po jedan zamjenik odmah po saboru imenuje.

§. 24. Predsjednici tih odborah u najtjesnijem su i neprekidnom medjusobnom savezu putem dopisah, za izbjeći nenadanim nesrećam.

§. 25. Razumieva se samo po sebi, da ako kruna i kraljevina Ugarska nepristane glasom §§-aphah 15 i 16. nazočnog zakona na preduvjete kraljevine ove, sva ta ustanovljenja zakonska i bez naročitog opozvanja istih prestaju kao da i izražena bila nebi, isto tako prestaju biti cjelovitost nazočnog državno-temeljnog zakona.

§. 26. Pristane li pako ugarska država na taj savez obrane, tad imade i ona uzakoniti analogne tom zakonu vlastite svoje odredbe.

§. 27. Sabor trojedne ove kraljevine kao zakonodavna vlast, zatim vrh. drž. oblast kraljevine kao izvršujuća, imadu bditi, da se taj odnošaj krune i kraljevine Hrvatske napram kruni i kraljevini Ugarskoj nikada u kakov ini odnošaj neizvrgne, ko što nas žalibog prošlost uči; iz česa poňajprie sumnja o podanosti krune naše napram Ugarskoj, a zatim obih napram Austrije porodiše se.

IV. O odgovornosti pred saborom.

§. 28. Kr. državno vieće troj. kraljevine odgovorno je izključivo kroz sabor hrvatsko-slavonsko-dalmatinske kraljevine, narodu. Prvi i drugi predsjednik tog vieća, kao i predsjednici odsjekah raznih listnicah polažu prisegu pred saborom na ustav i državopravnu slobodu, te kroz ustav kralju. — U svih predmetih tičućih se obće koristi hrvatsko-austrijske izvješćuje i odgovara pred saborom prvi predsjednik drž. vieća kraljevine.

§. 29. Kralj hrvatski obći kroz kraljevsko svoje trojedne ove kraljevine vieće s narodom zakonito na saboru sabranim.

§. 30. Prvi predsjednik drž. hrv. vieća stolujući u Beču stoji u svojoj kakvoći kao hrvatski popečitelj i posrednik med kraljem hrvatskim i carem austrijskim u poslovih inostranih, rata, financiah i trgovine u neposrednom dotiku sa predsjednici odsjekah vanjskih djelah, rata, financiah i trgovine drž. vieća ove kraljevine koji ga savjetuju; ovi pako predsjednici viećaju u zboru svog odsjeka dotičnog, te ono predlažu prvome predsjedniku u Beč, što većina savjetnikah i pravo glasovanja imajućih zaključi, za da se tim načinom svaka samovolja odstrani.

§. 31. Državno vieće trojedne kraljevine je izvršujuća vlast u ime kralja u obsegu svih zemaljah krune hrvatske, no izključivo na temelju ustava.

§. 32. Budući da prvi prezident kr. drž. vieća trojedne ove kraljevine protubilježi sve one odluke ili naredbe, tičuće se predmetah u područje ministarstvah izv. djelah, rata, financiah i trgovine zasječajućih, na koliko imadu valjati u obsegu trojedne ove kraljevine: to se on pod odgovornost stavlja za svaki protustavni čin, koji bi se na temelju contrasignature njegove u državi našoj izvadjao.

§. 33. Bez contrasignature prvog predsjednika drž. našeg vieća nijedna kraljevska odluka, zapovjed, nalog, naredba, odpis itd. nesmije se u našoj državi proglasiti, a još manje ovršiti, pod prietnjom kazne izdaje domovine.

§. 34. Prezident drž. našeg vieća, stojeći uz osobu ustavuog kralju našega, dužan je na temeljn ustava, slobodah, kao i temeljno-državnih zakonah naših potanko motivirano izvješće vrhu svih po njemu contrasigniranih izpravah obće uprave austro-hrvatske tičućih se saboru našem podnašati. Sabor trojedne kraljevine vrhu istog izvješća vieća, te zaključuje odobravajući čin ili pod odgovornost stavljajuć rečenog dostojanstvenika države naše.

§. 35. Narod kraljevine hrvatske-slavonsko-dalmatinske očituje na temelju ovog državno-fundamentalnog zakona svoga ovime svečano: da on, ustupljujuć u predmetih izvanjskih djelah, rata, financiah i trgovine posredstvom ipak i jedino kroz drž. vieće trojedne ove kraljevine, kralju svome kroz ministarstva austrijska izvršivanje njeke vlasti u smislu istog ovog temeljnog zakona, on ipak izjavlja: da on to nečini kao, tobož, istom ministarstvu austrijskom sebe il drža-

Digitized by Google

vu svoju podčinjujuć, ne; nu slobodnom i suverenom svojom voljom i privoljenjem k tome zakonitog svog vladara, koji je zajedno i car austrijiski, podieljuje narod tu vlast jedino kralju svome, opunovlastjujuć ga: da ove skupne poslove, na koliko bi se trojedne ove kraljevine ticali, ne samo kroz drž. svoje vieće hrvatsko no takodjer i pomoćju svojih dotičnih ministrah, unutar ipak granicah ovog temeljnog zakona, izvršivati vlastan bude. — Svako sudjelovanje naroda ove trojedne kraljevine kod ma kojeg imena bilo tudjeg tiela političnog ili zakonodavnog ovime se iz temelja poriče.

Uz sve to naročito se ustanovljuje: Da, budući sada i austrijski narodi njeku sjenu vlasti u državnim, imeno poslovima financialnim postigli su; i buduć će i ovi nastojati, da vladu svoju konačno odgovornom si učine; to se odredjuje: da za unapriedjenje ove medjunarodnje garancije ovim se temeljno-državnim zakonom od dynastije naše izposluje: da ova odgovornost napram narodah Austrije i ozbiljnom istinom postaje i postane; s toga odlučio je narod trojedne kraljevine svaku moguću svezu s vladom prekiniuti, ako se ta garaucija narodima Austrije dala nebude; ako dakle popečitelj financijah austrijskih nebi bio odgovoran rečenim narodima, tad i ovaj temeljno-državni ugovor, na koliko se odnošajah spram Austrije tiče, s mjesta svu valjanost gubi, te si hrvatski narod pridržaje daljnja u tom obziru ustanoviti.

V. O jemstvu tih ustanovah.

§. 36. Budući je oko ustavnog vladara našega odgovorno kr. drž. vieće trojedne ove kraljevine, kao vrhovna države naše vlada, skupljeno, i buduć da se sva odgovornost te vlade spram naroda kraljevine hrvatske-slavonsko-dalmatinske u saboru tog naroda usredotočuje: za da ta odgovornost nepostane taštom i bezuspješnom, ovim se državno-*temeljnim* zakonom odredjuje: da je kralj hrvatski dužan svake tretje godine državni sabor trojedne ove kraljevine naše točno obdržavati.

§. 37. U slučaju: da je kralj fizički prepriečen ma kojim načinom bilo ovoj svojoj kraljevskoj dužnosti zadovoljiti: tada saziva sabor u ime prepriečenog kralja istom pravomoćnostju, shodno §. 36. ovog zakona, kr. drž. vieće trojedne kraljevine. Zaključke sabora tako sazvanoga podpisuje i sankcionira kralj, čim zapreka prestane, koja mu priečiše sazvati sabora. U ostalom, zakonski članci i odredjenja ovako izvanredno skupljenog sabora stupaju odmah u život, čim ustavni predsjednik sabora sjednice zaključi.

§. 38. Sabor otvara kralj osobno, ili u zapriečenju njegov izaslanik, kao namjestnik mu. — Saboru predsjeda ustavni ban kraljevine; ovaj zajedno i otvara sabor, ako nastaje slučaj u predidućem §-fu napomenut.

§. 39. Kralj je dužan u rok šest nedeljah danah, odkako mu državno vieće predloži na odobrenje zakonske članke i ustanovljenja saborska, ova prev. svojom kraljevskom sankcijom providiti.

§. 40. Za slučaj, da kralj u smislu predidućeg paragrafa dužnosti svojoj vladarskoj zadovoljio nebi: tad je dužan u rok šest nedjeljah, od dana podnešenih mu po državnom vieću saborskih aktah računajući, novi sabor razpisati. Učini li pako i taj sabor iste zaključke, te ako ih kralj u opredieljeni rok ipak nepotvrdi: to se on smatra — osim slučaja u §. 37 predvidjenog — da je povriedio temeljno-državni ovaj zakon. U takovom se slučaju narod vlada glasom predidućih ovog zakona ustanovljenjah.

§. 41. Ako bi u prejasnoj vladajućoj kući kakova promjena u osobi vladara se smjerala ili već i učinila: to bez privoljenja ili barma predbježnog prijavljenja i ubavieštenja zakonito u saboru sakupljenog naroda trojedne ove kraljevine učiniti se nesmije.

Ako bi pak to ipak učinilo se protivno rečenom opredieljenju gledom na nepredvidime okolnosti, koje su u političkom svietu neopredieljive: tada, ako se novi na prestolj hrvatski zasjedši kralj u smislu i na temelju nazočnog fundamentalnog države naše zakona strogo i u svačem što isti sadržuje, kretao nebi; to se tad smatra: da je novim tim postupkom vladajućeg doma ovaj se dobrovoljno prava na krunu i prestolje hrvatsko odrekao; a narod stupa u tom slučaju u naravna svoja i ovim zakonom opredieljena prava.

§. 42. Osim svog sabora i odgovorne tom saboru državne ove kraljevine vlade, potrebno je da narod hrvatski bude i u uživanju svojih diplomatičnih i historičnih pravah, koja mu i fizičnom snagom obezbjedjuju nepovredimost ustava, pravah, slobode i nezavisnosti svoje državne. A to je u zakonima i poviesti našoj utemeljena „narodna hrvatska vojska *),“ koje još pod blage uspomene kraljem Leopoldom I. i Josipom I. obstojaše pod istim imenom; pod vladanjem pako kraljice Marije Therezije do vremena blaženopočivajućeg Franje I. u „insurrectiu kraljevine“ se izvrgoše, te čudesa vjernosti i hrabrosti za vladajući dom pokazivaše.

§. 43. Ta kraljevsko-hrvatska narodna vojska stoji pod vrhovnim zapovjedničtvom vojenim „vrhovnog kraljevine kapetana“ i pod kapetana. Stoji i vojuje pod narodnim trojedne kraljevine grbom i barjakom trobojnim.

§. 44. Ove najviše dostojanstvenike narodne vojske izabira sabor naš, oni polažu zakletvu na vjernost kralju isključivo kroz hrvatski ustav; a čim poprime službu tu kraljevsko-hrvatsku, dužni su položiti pred saborom svaki ini vojnički čin carsko-austrijski.

§. 45. Vrhovni kapetan i pod kapetan kraljevine odgovorni su za svoje vojničke čine saboru trojedne kraljevine. Isto tako vojska stoji pod uplivom sabora; ona se nemože upotrebiti izvan granicah naše trojedne kraljevine osim goneć dušmana iz zemlje naše; u tom slučaju prekoračuje granice naše da dušmana utamani.

§. 46. Diže se pako narodna vojska hrvatska u smislu obstojecih trojedne ove kraljevine ustavnih zakonah. Prisiže vjernost kralju kroz ustav naš.

U vrieme mira sastoji se iz narodnog „šerežanstva“ instituta, te bdije na nutarnji mir i red zemlje; brani sigurnost ustava, slobode, osobe i imutka. Oživotvoruje se i gradska narodna straža.

§. 47. Sve više častnike uključno i pukovnike predlaže vrhovni kapetan kraljevine na potvrdjenje saboru. Nižje od pukovnikah imenuje sam. Negleda se ni na rod ni pleme, no jedino na sposobnosti i žarku ljubav domovine.

Vrhovni kapetan kraljevine odgovoran je u tom obziru saboru. Sabor prima i sudi u tajnoj sjednici vrh svake tužbe njemu u tom obziru podnešene po onim, koji su uvriedjeni.

§. 48. Svi poslovi tičući se narodnje vojske hrvatske podpadaju pod bojni odsjek kr. drž. vieća našeg.

§. 49. U vrieme rata sve troškove uzdržavanja narodne vojske naše nosi obća austrijska blagajna.

§. 50. U vrieme mira mora kralj hrvatski povući svu svoju carsko-austrijsku vojsku iz obsega posjedah krune hr-

*) Diploma Leopoldi I. od god. 1672. 16. listopada; od godine 1674. 8. kolovoza; od god. 1683. 21. srpnja; od god. 1704. 27. siečnja itd. Borbe naroda hrvatskoga glede narodne vojske sa bečkim dvorom pod kraljem Rudolfom itd.

Digitized by Google

vatske. U ratno pako vrieme samo onda, ako su granice državе hrvatske u pogibelji, može kralj i ovu upotrebiti za obranu obćeg teritorija ne samo hrvatskog no i austrijskog. *) Nu tri nedjelje po zaključenom miru ima se ta tudja vojska pod kaznom povrede tog državno-temeljnog zakona iz trojedne kraljevine natrag povući.

U smislu contingenta ustavnog, dopituje novake sabor trojedne kraljevine za obću vojsku u smislu takodjer i nazočnog ovog temeljnog zakona.

§. 52, Pobližnjimi zakoni opredielit će se obširnije ustanove glede instituta narodne vojske.

§. 53. Vrhovni kapetan kraljevine naše stoji kroz saborske odbore u sporazumljenju sa vrh. narodnim zapovjedničtvom kraljevine Ugarske, čim pogibelj zaprieti ustavnosti ili slobodi ovih dvih državah, za da obće mjere protiv nasilja dogovore.

§. 54. Narod dakle trojedne kraljevine hrvatske-slavonsko-dalmatinske upira garancije bolje budućnosti svoje na sliedećim uvjetima ovog temeljno-državnog zakona:

a) na zakletvi kralja i diplomi krunitbenoj;
b) na saboru svome;
c) na odgovornoj saboru državnoj vrhovnoj domaćoj vladi;
d) na narodnoj vojsci svojoj;
e) na zavezu obrane i pobratimstva s ugarskimi narodi;
f) napokon: ako moguće na izposlovanju s ugarskim saborom garancije velevlastih Evrope; i to onda kad se obće-europejska razmirica medjunarodnimi ugovori uredjivala bude, da se i na taj temeljni naš zakon obzir uzme.

VI. Prolazne mjere.

§. 55. Temeljno-državni zakon ovi nemože se ako ne sa dvie trećine glasovah cielog zakonito skupljenog sabora trojedne ove kraljevine glede odnošajah spram Ugarske il Austrije preinačiti, te uz sankciju kraljevsku novim zakonom zamieniti.

Pravo krune hrvatska su nepovredima, te bi bila izdaja Veličanstva i domovine htjeti ih okrnjeti ma pod kojom izlikom.

§. 56. Narodno poslanstvo državnog našeg sabora u pogledu sankcioniranja ovog temeljno-državnog zakona izrimno ka kralju poslati se imajuće obći izključivo jedino sa osobom kralja hrvatskoga posredovanjem za sad kr. dvorskog dikasterija sadašnjega za našu državu.

§. 57. Poslanstvo narodno nemože se upuštati u nikakovo dogovaranje o promjeni koje točke nazočnog temeljno-državnog zakona; no imat će dužnost podnieti potanko izvješće vrh prigovorah ili inih izkušenih dogodjajah.

Čim Nj. Veličanstvo kralj nazočni zakon prev. svojom sankcijom potvrdi, ima se isti uvrstiti odmah med ostale državno-temeljne zakone naše države za sveto i strogo obdržavanje, počim bude zakonitim putem obnarodovan.

§. 59. Narod trojedne ove kraljevine naročito odredjuje: da, ako bi kruna i kraljevina Ugarska postigla od Beča vlastito svoje u strogom smislu rieči uzeto popečiteljstvo izv. poslovah, rata, financijah, i trgovine, da on u takovom slučaju od ovog zakona, što se odnošajah tiče, savršeno odstuplja, te si ista prava državna kao i ugarski narodi pridržuje napram Austrije. Glede saveza obrane i pobratimstva s Ugarskom, pridržuje si daljnji potanji zakon ustanoviti.

§. 60. Za slučaj, da bi kralj nazočni temeljno-državni zakon prev. svojom sankcijom potvrditi se uztručavao zatezajuć dalje šest mjesecah, ili da mu prosto istu prev. sankciju bi uzkratio: tad si narod trojedne ove kraljevine pred licem Nj. Veličanstva kralja kao i ciele Evrope pridržava sva ona prava, koja ga iz temeljno-državnih njegovih zakonah i staroustavnih pravah idu, i to koja ga po načelu legitimiteta, historije i naravnih pravah idu. Ujedno čini odgovorne za sve neugodne posljedice one, koji prej. vladajući dom k ponoru nesreće toli okorno vode; dočim narodu ovomu drugo nebi preostalo no od vremena i dogodjajah lieka povriedjenim svojim pravima izgledati. (Ovaj govor bijaše vrlo često prekinut gromovitim „živio.)

Preuzv. g. **ban.** Za danas zaključujem sjednicu.

Grof Janković. Ja bi predložio, da se predlog g. Kvaternika tiska, i medju članove ovog sabora razdieli.

(Zaključak: ima se tiskati.)

Tim bude sjednica zaključena.

*) Diploma Leopoldi I. od 26. srpnja 1683 „Jugis itaque et exacta correspondentia inter Vos, Ministros Vestros . . . atque ipsum Nostrum Armorum ducem Generalem . . . opus est, ut consiliis, animis et propositis junctis pro austriacis et Regni nostri Croatici terris . . . pro instituto et fidelitate Majorum fortissime pugnetis . . .“ Vidi se odtuda i nezavisnost podpuna vojske naše od bečke vlade.

Digitized by Google

Dvadeset i treća saborska sjednica dne 20. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadeset i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne osamnaestog lipnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Pošto bude pročitan zapisnik od predjašnje sjednice na 17. lipnja 1861. držane, i pošto su u njem zamienjene rieči „Mitropolita karlovački“ s riečmi „Archiepiskop karlovački“ u naslovu preuzv. gosp. patriarcha Rajačića bude isti zapisnik odobrén, te čitana najprije molba občine Krašić, da se ista občina podigne i proglasi trgovištem.

Ova molba bude odpućena na odbor za molbe.

Izza toga bijaše čitana interpelacija po gosp. zastupniku Joci Popoviću i drugovom postavljena, i u tom sastojeća:

1. *Jeli nj.* preuzvišenosti poznato, da se narod po Krajini po častnicih vojničkih zavodi prevarnimi pitanji na neistinite odgovore glede svoga budućega državnopravnoga položaja?

2. Hoće li nj. preuzvišenost trpiti, da se i nadalje taj nečisti posao u Krajini tjera ili je

3. Nj. preuzvišenost pripravna taj pustupak obustaviti i pokarati.

Na ovu Interpelaciju blagoizvolio je odgovoriti svjetli ban, da je čitajući u novinah viest o tom postupku u Krajini, s mjesta poiskao izvješća od pukovnijah, i da će dobivši ta izvješća shodne, i narodu zadovoljavajuće korake učiniti. Na ostalom poziva svjetli ban onu gospodu saborske članove koji su dobili izvješća iz Krajine, da mu priobće: u kojih mjestih Krajine i skim se tako postupa, jer nevjeruje, da bi u svih regimentah na jedanput taj postupak zametnut bio.

Ovim istim povodom učimo je g. Mirko Horvat sliedeći predlog:

1. Da se umoli preuzv. g. ban, da zabrani svako javno i potajno napadanje i vriedjanje ustava našega u vojničkoj Krajini, kao što i svako agitiranje za priuzdržanje vojničke Krajine kao sustava, koji je sa povredom našega ustava ustrojen.

2. Da se u zapisnik stavi prosvjed proti svakoga napadanja na naš ustav u vojničkoj Krajini, koja je cjeloviti dio trojedne kraljevine, te imade isto pravo na naš ustav, kao i mi, pak dolazila ista napadanja od bečke vlade ili pako od zagrebačke general-komande.

3. Da se od strane sabora izdade proglas na narod u Krajini živući:

a) da zastupnici njihovi na saboru nisu narod svoj aristokratom prodali;

b) da se svakoga podpisavanja molbenicah za uzdržanje vojničke Krajine kane, dok se sabor nesvrši;

c) da im se pravo njihovo na naš ustav kao što i vriednost ustava protumači.

Budući da je g. Mirko Horvat ovaj svoj predlog učimo uz uvod, kojim svjetlog bana poziva na prisegu položenu na obranu ustava, te spočituje, kao da se pod upravom nj. svj. u pročitanoj interpelaciji navedena protuustavna djela izvode: to je ovaj nerazložni uvod g. Mirko Horvata od čitavoga sabora s velikim negodovanjem primit ne samo zato, što je uvredljiv u obće za visoko dostojanstvo bansko, narodu trojedne kraljevine vazda sveto, nego i zato, što bez razloga i nepravedno vriedja i sadanjega svjetloga bana, a po tom i ovaj sabor, kojemu svjetli ban zakonito predsjeda.

Uz ovo obćenito negodovanje razloži zastupnik g. G. Knežević, kako je ne samo cieli sabor nego i vaskoliki narod tvrdo obsvjedoćen, da je svjetli ban Josip barun Šokčević, odkako je ustavnim banom postao, svagda savjestno i položenoj prisegi primjerno upravljao, i kako je tim osvjedočenjem vodjen ovaj visoki sabor već na 15. lipnja 1861. svjetlomu banu Josipu barunu Šokčeviću svoje povjerenje sjajno očitovao, izabravši ga jednodušnim uzklikom za vrhovnoga kapetana trojedne kraljevine, pak kad toga osvjedočenja i na tom osnovanoga povjerenja nebi bilo u narodu do sada, da bi se moralo zacielo sada učvrstiti uz ovu netom očitovanu brižljivost, kojom se je nj. preuzv. zauzeti blagoizvoljela proti postupku u interpelaciji napomenutom, čim je to nj. preuzv. putem javnih listovah do zanja došlo.

Stoga predlaže g. G. Knežević, da se netemeljito prekoravanje gospodinom Mirkom Horvatom izraženo odbije, a preuzv. g. banu da se od strane sabora očituje sažaljenje radi toga, a ujedno da se izjavi nj. preuzv. povjerenje i nadalje i zahvalnost za brižljivost do sada izkazanu za dobro domovine.

Pošto je nakon toga i sam g. Mirko Horvat svoje rieči tako iztumačio, da mu nije bila namjera svjetloga bana uvriediti, ili pako nj. preuzv. u grieh upisati postupak, što se u interpelaciji spominje bude predlog g. Kneževića jednodušno primit.

Sam predlog pako po g. Mirku Horvatu postavljen, bude poslje razprave na dnevni red stavljen, prešnim priznat, i u odsjeke odpućen.

Nakon toga prodje kuća na dnevni red, t. j. na razpravu pitanja o budućem odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije naprama kraljevini ugarskoj.

Digitized by Google

Prvi na redu govornik g. Eugenij Kvaternik progovori proti jednom i drugom predlogu, te postavi svoj posebni predlog, obrazloživši ga na široko.

Budući da je zaključeno: da se ima predlog g. Eugenija Kvaternika tiskati i medju članove podieliti, i budući da je za tiskanje odmah predan, to nije mogao biti uvršćen u ovaj zapisnik.

Nakon toga bijaše razprava na 19. lipnja 10 uru prije podne odgodjena, i time je ovaj zapisnik završen i podpisan.

Šokčević s. r. ban. — Mato Mrazović, s. r. saborski bilježnik.

Mato Mrazović. Čita zapisnik posljedne sjednice.

Nikola Begović. To molim da se u zapisnik stavi kako je ova visoka kuća bila zadovoljna sa naredbami preuzv. g. bana. Što se tiče izjavljenja g. Mirka Hrvata, to moram opaziti, da je ovo bilo prerano.

(U obće: to je već u zapisniku.)

Franjo Žužel. Ja ovu stvar ovako shvaćam, da je preuz. g. ban doznavši ovu stvar iz novinah odmah shodne korake učinio. Izvjestitelj „Pozora“ nije stvar dobro shvatio; jerbo onde ono fali, što ja vidim da je glavna stvar — u Pozoru ovako kaže: (Čita.)

Ono dakle, gdje se je preuzv. g. ban izrazio, da je odmah čitavši ovu stvar u „Pozoru“ shodna poprimio, to nestoji ondje.

Ja bih dakle bio toga mnienja, da se ona stran zapisnika uredniku Pozora priobći, koja bi se onda u Pozor uvrstit imala.

Pozor ide u sviet, po riečih u Pozoru prosudjuje se mnienje jednog i drugog.

Ja mislim, da je potrebno da se to u Pozoru proglasi, da mi sa preuzv. g. banom neimamo uzroka biti nezadovoljni, nego da imamo uzroka biti zadovoljni.

Ivan Perkovac. Ova želja g. Žužela, bit će ispunjena. kad izvjestitelj u izvješću o današnjoj sjednici spomene on njegovu primjetbu, medjutim urednik Pozora izpraviti će ovu stvar po želji g. Žužela.

Aurel Kušević. U jučerašnjem Pozoru čitao sam vrhu mene ovu opazku: da gosp. urednik Pozora moje rieči redko shvatiti može.

Ja to nalazim naravno, jerbo se ja na ustavnom temelju krećem, a gosp. urednik Pozora na protuustavnom (čuje se mrmljanje, preuzv. gosp. ban opominja zvoncem na mir.)

G. Kušević nastavlja.

Ako slobodni biti hoćete, slobodni budite, samo na temelju slobodni budite, samo na temelju slobodnog mnienja.

Ja opetujem moje rieči, da se g. urednik Pozora nalazi na puta protuustavnom, dokazom služe njegovi članci u njegovom listu u komunističkom duhu pred 2—3 dana pisani.

Ja se ogradjujem proti svakome napadanje, koje mu je i g. zastupnik Živković onomadne u cirkularnoj sjednici po istom g. uredniku Perkovcu podvržen bio. G. Živković kao član ovoga sabora od izvanrednih sposobnostih samo svojim komitentom odgovoran jest.

Ja velim, da je to velika nesreća za me, da g. Perkovac moje rieči riedko slieditи može; ali nenahadjam tu okolnost za tako važnu, da isti g. Perkovac svrhu toga občinstvo ubaviestiti imade, da moje rieči neshvaća. To je tendencionalno napadanje.

Ja molim preuzv. g. bana, da se zastupnici naroda vrhu svojih mnienjah, koja na njihovom osvjedočenju osnovana jesu u javnih listih s takovimi opazkami neuvriedjuju i nenapadaju, i da se glede komunističkih načelah po g. Perkovcu razglašenih proti istom g. Perkovcu shodni koraci učine.

Antun Vakanović. Ja se pozivam na poslovnik. Usljed čl. 50 poslovnika moramo se dnevnog reda držati.

No dnevnom redu stoji pitanje glede državopravnih odnošajah prama Ugarskoj.

Ja dakle molim, da se poslovnika držimo.

(Vika: dnevni red.)

Ivan Perkovac. Gospoda koja viču dnevni red, mogla su to i prije činiti, jerbo se je govorilo o stvarih, koje nestoje na dnevnom redu.

Kad je komu slobodno o kojoj stvari govoriti, onda je drugomu slobodno odgovarati.

Ja se ogradjujem proti tome, da se moja osoba kao redakcija časopisa mieša sa zastupnikom naroda, i molim da bi se to razlučilo.

Ako se g. Kuševića pravac Pozoru nedpoda, on pozna ustavni način, kako se tome može doskočiti.

Ja nedržim za udesno u ovom predmetu nadalje govoriti.

Mato Mrazović. Čita molbe njekih občinarah iz občine Laduć proti gospoštini Laduć radi pašnjakah i drvarije.

Budući da sabor neprima bezimenih molbah, a niti sadržaj ove molbe neima biti predmetom saborskoga pretresivanje: to je ova molba metnuta prosto medju spise.

Zatim bude čitan zakonski predlog podnešen gospodinom Eduardom Vrbančićem o ravnopravnosti pravoslavno-istočne crkve sa crkvom rimskatolikom u obsegu trojedne kraljevine.

Ovaj predlog bude odpućen na odsjeke.

Slavoljub Vrbančić. U savezu ovoga moga predloga imam još jedan drugi visokoj kući učiniti.

Visoka kuća će znati, da će dne 23. o. m. preuzv. patriarh i arcibiskup karlovački Josip Rajačić u Karlovcih obdržavati slavu jubilarnu svojega 50godišnjega svećeničtva. kod kojeg ovaj sabor zbog daljine in corpore i osobno udioničtvovati nemože, zato molim, da mi svet. patriarhu u ime sabora trojedne kraljevine čestitku k ovomu danu odpravimo.

Nadalje predlažem, da se mi za zdravlje i za sreću crkvene glave naše srbske molimo, i da rečenoj službi ovaj sabor in corpore prisutstvuje (u obće: primamo.)

Bi zaključeno, da se ta čestitka na 23. lipnja t. g. brzojavnim putem svet. patriarhu u ime sabora trojedne kraljevine pošalje.

Mato Mrazović. Čita molbenicu obćine Jamnica, kojom opetovano moli za riešenje svoje već podnešene molbe radi dozvolje posebnoga zastupanja na saboru, te bude na znanje uzeta.

Marko Barabaš. Već je jedna nedjelja prošla, što je ova visoka kuća zaključila, da se predstavka glede obustavljenja poreza imade sastaviti, i Nj. Veličanstvu podnieti.

Akoprem je ova stvar kao prešna izjavljena, to se ipak još dan današnji nije ništa u ovom obziru učinilo.

Ja dakle interpeliram gosp. bilježnika.

Mato Mrazović. Ovu predstavku imam ja sastaviti, ali ja sam bio bolestan, i meni bi bilo ugodno, ako bi g. predložitelj sastavljanje ove predstavke na se uzeti izvolio.

Rieč ide gospodina Battaglierini.

Pavao Battaglierini. Preuzvišeni gospodine bane, visoki sabore! Ja mislio niesam da toli visoko upisat jesam, te da tako brzo na mene red oće doći da govorim, ali budući tomu jest tako, ja na kratko probesjediti oću. —

Digitized by Google

Ili Beč ili Pešt, to jesu dva puta, dve staze, koje nama otvorene jesu, jednom ili drugom udariti moramo, budući za nas tretje neimade.

Svaki iz med nas gospodo predstavio je sebi i proučio velevažnost državnih pitanjah, kako nikad većjih, velevažnost odnošenja našega napram Ugarskoj, napram Austriji, od koje srećnog riešenja zavisi budućnost naša, naše djece, naših potomaka, kojih sudbina danas stoji u naših rukuh, i koji nas polag naših čini ili blagosiljati oće u grobu, ili manje.

Trikrat tečajem osamstoljetnim skoro Hrvati sklopili i ponovili jesu bratinsku slogu sa Ugri — sklopili jesu bratinsku slogu pod Kolomanom kraljem priznavši njega od prave svoje volje za svoga kralja — ponovili jesu bratinsku slogu, kad Ferdinanda prvoga za svojeg kralja odabraše — ponovili jesu bratinsku slogu, kad sankciju pragmatičku podpisali jesu — i u svih ovih bitnih državnopravnih trenutcih svoju podpunu samostalnost sačuvali i bez prigovora ojamčili.

Čez sve ovo vrieme, budi mi dopušteno reći gospodo, negda bratja naša ustavna preko Drave dielila jesu toli u miru, toli o ratu sreću i nesreću s nami — govorim čez sve ovo vrieme, jer ono najmovie doba bratinskoga nesporazumljenja pripisati se ima onoj potajnoj težnji, onomu opakomu nastojanju, da se razdružimo, da stalež samostalnosti naše se ukine, te da na mjesto narodah koji neodvisni bivasmo drugimi podnožnje postanemo na preveliku tugu, žalost i biedu našu. —

Gospodo moja da predvidjeti je bilo sva ona, koja dvanaest let sliedećih bratinskomu neporazumljenju dogodila su se, težko čitav narod hrvatski, kao jedan čovjek onim uzhitjenjem ustao bi bio na oružje i krv svoju prolivao na ravninah ugarskih — govorim težko; jer on ustao je da municipalna, narodna prava, ustav svoj obrani, ne pako da ovo sve, da ustav izgubi i pod absolutnu vladu pade — ustav je, da ono šta jednomu narodu najmilije, narodni svoj jezik sačuva, ne pako da inostrani u svih granah javnoga upravljanja dobije — ustav je za sveobće narodno polakšanje, ne pako za ljubav onih teret, koje i dan danas nosi i koji njega tja do zla pritišću tako, da niti danuti se nemože — ustao je ne za sijaset inostranih činovnikah, koji ove zemlje poplavili jesu, i ništa dobra uradili niesu — ustao je vjerno lojalno da ako nagradu nepostigne, — ravnopravna kazna na njega se barem neprotegne. —

Hvala najvišjoj diplomi Nj. Veličanstva od 20 listopada 1860 — hvala i viečna slava onim odvažnim odlikovanim mužem s ove i s one strane Drave, koji postojano usudili su se na državnom vieću povesti rieč, odkriti ozlede i rane čitave monarhie, hvala ovomu svemu, mi na boljem polju stojimo, odmaknuli smo se malko ovim zalima — dočim se ja s jedne strane za ovo vele veselim, drži mene nutarnja bojazan, da ako oprezni nebudemo, da ako sami u sebe odviš pouzdanja postavimo, zla ova koja čez jedna vrata domovine naše počeše izlaziti, znati će se čez druga natrag uvući — bdili i mi gospodo neznam kakovim moralnim nastojanjem na bedemih zakonitosti, nad povratjenimi ustavnimi pravi, bez da niti se siećamo malo po malo pasti ćemo u potežje Bečko — i naša domovina pretvoriti će se na nalik Štajerske, Kranjske i Koruške. —

Šibike tanke lahko jednu po jednu slomiti, — ali ne tako u snop spojene. — Gospodo! ja veleuvjeren jesam, da spojeni sa Ugarskom svakoj navali, svakomu napastovanju odoljeti ćemo — da ovo izkreno bratinsko združenje toli jednom, toli drugom narodu blagodat biti će, — nepušćajmo izvan očiuh ovu današnju stalnu, bih reko blagodat, za ikoju buduću, koju nitko nezna ako ne sam Bog — kako tečaj vremena u svomu skutu zaviti moći. —

Višekrat u ovoj sabornici i izvan nje govor o betežniku, nemoćniku na levantu, na istoku, doista betežnik nemoćnik ovaj čez, dva, tri, četiri, pet let može se životom razstaviti — ali ipak more biti da niti dvadeset, trideset, četrdeset i više let neumre — morebiti da sveti Križ ozdravi njega — i ovo jest u granicah mogućnosti — imade pak on svakako vieštih liečnika i vidara na Temsi, koj sve viekove, bogate svoje ljekarne u Volviću, Schernesu, Portsmuthu i sve umjetne recepte upotriebiti hoće, i druge liečnike i vidare jošće u savjet i pomoć uzeti, da njega na životu uzdrži — pak gospodo moja ako izrečeno je, da ovaj nemoćnik izčezne, ravnopravno bratinsko združenje sa Ugarskom, razpriečiti neće, da ono šta iz njegove ostavšćine trojednu kraljevinu ide, njoj se neobali. —

Materialno blagostanje jednog naroda, gospodo, jest ono šta pred svim inimi ide, i ići mora. — U narodu jednom obilato providjenomu sama po sebi nastati će želja, potrjeboća ugladjenja, prosvete, moralnog života, izobraženja, raznovrstnih duševnih dobara, odkud proniknuti i razviti će se ponos narodnosti, umjetnosti, znanosti, čovekoljubivi zavodi, kako biva pri drugih obilatih izobraženih narodih — ovo materialno stanje kad sve dobro proučimo, kad obazremo se na položaj naš gospodo, mniem da najbolje promaknuti ćemo u slogi sa Ugarskom.

Kad ja divanim o slogi sa Ugarskom, neću ja gospodo, da takova sloga i unia sledi a tout dri, bezuvjetno — nego da trojedna kraljevina na temelju, uz sačuvanje svoje nezavisnosti u obsegu cielog svojeg realnog i virtualnog teritorija u ovakovu uniu stupi — da ovo sve sa pobližnjimi uvjeti, koji jošće naznačili bi se u medjunarodnom ugovoru neopozivno ojamčeno bi bilo. — Očitujmo odvažno ovo kraljevini Ugarskoj — ako joj je iskreno do bratinske sloge stalo, prigrliti će ovu ponudu, nu ako nas ova nada bi prevarila, ako ona to učiniti ustručavala bi se, suditi će Bog i sviet, i nama pravo dati, spasiti ćemo dušu našu, poštenje naše, narodnu čast, i kakovgod udes nas bude očekivao razkajati se nećemo, da priklonuti nebiahmo na bratinsku slogu. —

Kako u članku po osrednjemu odboru predloženomu govor, kraljevina Ugarska predhodno pripoznati imade samostalnost, nezavisnost trojedne kraljevine sa onde razvršćenim teritorialnim obsegom bezuvjetno i u svoj valjanoj formi.

Ovako postavljeni članak gospodo! tkogod pročita probudjuje u njemu ili barem u meni ono: kako da trojedna kraljevina dvoumila bi o svojoj samostalnosti, o svojemu državnomu posjedu — ter da njekim načinom iz ove dvojbe predbježnim pripoznanjem od strane ugarske sebe izbaviti želi. — Ali o našoj samostalnosti, o izbrojenom teritorialnom obsegu nikakove dvojbe neimade — žašto dakle kao ultimatum riešenje predhodno tog pitanja postavit neuvidjam.

Probitačno nije, niti svrhi shodno, budi mi dopušteno gospodo reći, da takovim zahtjevom na prvo dolazimo; jer u drugoj stranki potaknuti može želju, da na ovo kakovu opazku učini i iznimku — čim prekinuti bi se moralo svako dalnje ugovaranje — ili kad propuščeno bi bilo od one condicie sine qua non, odvlačiti i otezati riešenje državopravnih pitanjah na daleko vrieme, i Bog zna kad dovršiti. —

Ja za stalno mislim i držim gospodo! u onimi izrazi od naše strane neimade nikakove rezerve mentalne — ali u drugoj stranki smatrati bi se moglo protivno, — ovdje nastati more pitanje, ako mi ugarsku kraljevinu, ugarski narod pripoznademo što trojedna kraljevina zahtieva, slutiti se može,

Digitized by Google

da uz prkos svoje najbolje volje, takovo ugovaranje izrečno prekine, ili barem uniu pod uvjeti tako, da unija upravo nemoguća postane. —

Šta se tiče druge strane predloga centralnog odbora glede bližjeg državnopravnog saveza, u kojega trojedna kraljevina stupiti bi imala sa Ugarskom — ovu stranu poštovani član tabora dr. Šuhaj izcrpio i razjasnio je tako, da nikakove primjetbe od moje strane nepotrebuje.

Izrečno pako gospodo prihvatjam i primam ono, šta poslanici grada Zagreba u svojemu predlogu naznačiše glede zajedničkog sa Ugarskom zakonarstva — i ovomu zakonarstvu odgovarajuće uprave — iz česa slieditи će, da njekoji poslovi na izključivo pretresivanje saveza trojedne kraljevine spadati imadu — drugi pako u obseg zajedničkog zakonarstva sa Ugarskom.

Nu gospodo moja! odmah opaziti moram — da narodna čast i dostojanstvo zahtieva, da poslanici trojedne kraljevine u kakovoj god formi na ovaj zajednički sabor odaslali bi se, pravo ima moraju služiti se hrvatskim, jugoslavenskim jezikom, i da zakone koji tamo stvoreni bi bili za trojednu kraljevinu u izvornom hrvatskom tekstu izdati se imadu. —

Nije se bojati gospodo, da odtud ikakova pogibelj za narodnost, za narodni jezik nastati može — duh narodnosti u trojednoj kraljevini tako je razvit, da njega više ugušiti nije moguće; a jezik krasni Gundulića, Palmotića, Kačića nadtiecanjem sa magjarskim neće natrag ostati — dapače prinukovani biti će i Magjari nekojim načinom da ovaj jezik uče, jezik kojeg i tako jedna vela čast naroda slavjanskog u kraljevini Ugarskoj razumie, — a druga isto tako kao i mi poznade i govori. —

Ovo šta ja rekao jesam osnovano je na naputku meni datomu, — na mojemu osobnomu osvedočenju. — Ja želim dičnu, častnu uniu trojedne kraljevine sa Ugarskom, želim ju vidjeti kako ono želim vidjeti moju djecu. — Ja izražujem se dakle za istu uniu, ali ne polag predloga centralnoga odbora — nego polag onog poslanikah grada Zagreba. —

Lavoslav Šram. Preuzvišeni gospodine bane! Visoki sabore! Predlog osrednjega saborskoga odbora, uz koj i ja pristajem, sastoji iz dviuh glavnih stranah. Dočim se naime u prvoj ustanovljuje, da je ona do godine 1848 medju našom otačbinom i kraljevinom ugarskom obstojavša državopravna sveza tad pravno prekinuta, očituje se u drugoj strani na posve iskreni i srdačni način, da smo mi, ucieniv izkazane si bratske simpatije, gotovo pripravni, da za slučaj priznanja naše državne neodvisnosti, u novi opet bližji državopravni savez sa kraljevinom ugarskom na temelju ostanovit se imajućih uvjetah stupiti.

U tome obziru valja daklem ponajprije ustanoviti, da li imade u obće razlogah k ovome savezu, a napose koji su to razlozi.

Tu pako imade raznih i veoma raznih mnienjah, dočim naime jedni vele, da je ova sveza za nas upravo neobhodno potrebita, ako hoćemo, da se na onaj stepen ideala državne savršenosti popnemo, da smo samo tako sjedinjeni u stanju odoljevati onoj protusili, koja se iz sredine centralističkih težnjah protiv svijuh nas kano bliedna utvora diže, idu drugi u tome gledu jošte dalje.

Kad se naime o ustavu, o ustavnoj slobodi, o ustavnome razvitku govor povede, to oni nemogu ovu pomisao promatrati, nego kroz naočar svoje ljubimce idee, veleći, da će sve ovo i za nas procvasti samo onda, kad ćemo sa kraljevinom ugarskom, daklem po ovoj, a ona nesreća, pod kojom težkih dvanaest godinah čamismo, i pod kojom s njeke strane jošte i danas stenjemo, da je na razcviljeni naš narod zato spala, što se je god. 1848 proti bratskome narodu podigao.

U očigled one ogromne na ovome saboru glede svakoga pokušaja riešavanja naše sudbine ležeće odgovornosti valja daklem stanje stvari temeljito i svestrano bez svake strasti, bez svake preobuzetnosti, prosuditi, i tad ono, što se izbilja za blagodatno i spasonosno pronadje, na vidjelo donieti. U to daklem ime Bog pomagao!

Ako se u toj misli slažemo, — a ja držim, da neće ni u ovoj dvorani, ni po cieloj otačbini nikoga biti, koj bi protivno tvrdio — ako se kazah u tome slažemo, da smo narod, da kao takov opravdanje ka našem obstanku, ka našem razvitku u sebi nosimo, to biti ćemo i o tome uvjereni, da je naša sudbina, ili da se na onaj najveći po naravnome opredieljenju toli pojedinom čovjeku koli i narodima odlučeni stepen savršenosti podignemo, ili da iz reda narodah izčeznemo. U nami daklem gospodo! moramo imati onu klicu samosviesti i snage, koja nas od propasti čuva, a onaj, koj na ovome svietu hoće svoj upor vazda u drugome da samo nadje, onaj se već unapried propadnuću posvetio zato, što se je svoje samosviesti iz sebe vadjene muževne odvažnosti odrekao!

A ako mi u novi savez sa kraljevinom ugarskom nedonesemo drugo, nego izjavu gotove nužde, koja nas tamo tjera, kano u luku, za da tamo zadobijemo ponajprije ojamčenje za same nas — to neznam, bili se tad valjalo bolje pomilovati ovakove saveznike.

A da vidimo, da li i u koliko se tu nama kakovo jamstvo podava.

Neima dvojbe, da se na političkom obzorju toli našem, koli kraljevine ugarske, dižu tmasti oblaci, koji jedva nastalu blagu luč svete naše ustavnosti obastiraju, nu ni tome neima dvojbe, da se mi tome nemožemo ugibati, nego svojom snagom, ako pokažemo, da smo i sad onaj kriepki i čili narod boljih vremenah, i ako onu stalnu volju gojimo, da s našom bar voljom, nećemo si nikad nož u srce urinuti.

Kao takovi slobodni i osvješćeni narod možemo cielim pravom zahtievati, da nas tako Magjari, kao i cieli sviet štuje, nu upravo zato nesmiemo, da od zahtievah naše časti ma za dlaku odstupimo! Nikada pako neće nam prava sloboda i sreća procvasti, ako već unapried izjavimo, da u toj svezi tražimo ponajprije jamstvo za same nas, da nas neobhodno upravo nužda tamo prinukava.

U onoj borbi, koju narodi vazda sa reakcijom vode, neimamo drugoga oružja, nego sveto naše pravo, te nikad neće ni najsurovija sila vječnu istinu u nepravdu pretvoriti, ma uništila nas sve do zadnjega, a dočim nas ovo uvjerenje s jedne strane obodruje, to moramo na njegovom upravo temelju, da se odlučimo, da našim mnogostogodišnjim saveznikom Magjarom, glede kojih smo i sada na novu svezu skloni, cielu istinu kažemo, za da tako i prama njima svetu našu stvar obezbiedimo!

Bez da se daklem u medjusobna ogorčavanja upuštamo, bez da mnoge i mnoge nam nanešene, nu u bezdno jur zaboravnosti propale nepravde napomenemo, moramo, da zahtievamo, da Magjari priznadu, kako je ona do godine 1848 medj nami na temelju ravnopravnosti obstojavša državnopravna sveza tad pravno prekinuta, da priznadu, da, prem se je kasnije, reakcija našim namjerama u zlu svrhu služila, da su ove opet bile u najplemenitiju svrhu upravljene, u onu odbijanja svih proti našoj slobodi smjeravših namjerah.

A kad oni to priznadu, to smo mi skloni, s njimi da u opetni bližji savez na temelju podpune ravnopravnosti stu-

Digitized by Google

pimo, te ovakova sveza moći će tad obje stranke usrećiti, dočim će biti sklopljena medj dva osviešćena naroda na temelju ravnopravnosti, te tako sjeme razdora i nesloge izključeno biti, ako Bog da za uvieke.

Na temelju ovih promatranjah moram da se strogo izjavim proti svim tumačenjima, po kojih bi se od ove federativne ravnopravnosti ma za dlaku odstupilo, po kojih bi se uz temeljnu ideu već sada posve lako zlosretni dodatci spojili.

Ako su Magjari uvjereni, da smo mi iskreni, da je nam do sveze s njima izbilja stalo, da sve ovo, što naprvo donosimo, nije pako samo pretvaranje, to će se oni sigurno pozadovoljiti, ako se do jedinosti na onaj čas odgode, kad će se usljed priznatog našeg temeljnog zahtjeva dalja dogovaranja nastaviti, a kad tako, to valja, da nebude ni izmedj nas nikog, koj se time pozadovoljio nebi, te tako će sveta stvar sloge sigurno najpolje uspjeti.

Dočim ovako svršavam, moram još njekoliko rečih da primetnem poradi onih, koji misle, da je hrvatski narod sliepo orudje u rukuh trećih, te pod plaštom otegovanja sveze s Magjarima da u Beč teži.

U tome gledu neima valjda nijednoga, koj nebi onako mislio, kao što se to poštenog Hrvata dostoji, dosljedno, da mi nećemo o nikakovoj centralizaciji, o nikakovom k ovoj vodećem zavodu ništa da znamo ni sad, ni u vieke viekovah, da se mi uzdavamo u sveto naše pravo, i u svetu rieč milostivoga našega kralja, a na našim barjacima, da stoje one u dnu naših srdacah duboko usadjene rieči: Narodnost, sloboda, prosvjeta i napredak!

Dimitrije Lončarević. Preuzvišeni gospodine bane! i visoki sabore! Ako nam je u životu našem, i milog naroda našeg, koga ovde u ovom svetilištu našem zastupati sreću, i čest imamo, ikada znamenito, i ozbiljno vrieme bilo, to nam je zaista vrieme ovo sadanje, u komu stožerno, i životno ono državopravno pitanje, odnoseće se na Ugarsku, riešiti nam nadleži, i predstoji.

Riešenje ovog pitanja čini mi se, da je tako tegotno, kao da bi ono sve naše umne, i moralne sile zauzeti moralo; jer se tiče ono ne samo našeg, i mile domovine naše sadašnjega, nego i najudaljenijeg potomstva, i naraštaja, blagostanja, tiče se ono česti, i sviesti naše, koju treba, da pred cielim svietom tako bielodano dokažemo, i osvjedočimo, kako nas nebi ista sviest grizla, i — morila niti bi nas domovina naša, koju ovdje zastupamo, pravedno ukoriti, a niti riešenje pitanja ovog, napokon i čine naše kritika, i sud ciele prosvećene Evrope po pravici osuditi mogao nebi.

U ovom dakle velevažnom pitanju, koje nam evo već jedared na dnevni red dojde, usudjujem se preuzvišeni gosp. bane! i visoki sabore! moliti, da bi mi dopušteno bilo, iz domaće povjestnice naše njekoje dogodjaje, koji bi se kao na ovo pitanje odnosili, ovdje upomenuti, i navesti i kad stoji ta istina, da je povjestnica prošlosti, učiteljica sadašnjosti, tako se tvrdo ufam, da ćemo u istoj povjestnici mnoga naći, koja će nam, ako baš ne sasvim riešiti, ali ipak riešenje pitanja istog u mnogom olakšati moći.

Obće poznato jest, da će se po četiri desetine godinah VIII. stoljeće navršlti, odkako je samostalna hrvatska država sklopila savez svoj, i sdruženje sa susjednom isto samostalnom državom Ugarskom; a da je savez ovaj temeljne uzroke svoje imao, i da je od neizmjerne koristi za obe stranke bio, pokaza nam na okolo 100 godinah po tom, neobična navala na Ugarsku silnih, divjih, i biesnih Tartarah pod Belom IV. kraljem ukupnim. Koji Tartari porazivši, i satrvši svu snagu, moć i silu Ugarsku, na Šaji, i opustošivši svu krasnu zemlju Ugarsku, tjeraše istog nevoljnoga kralja do obalah jadranskoga mora: nu ovdje biedni taj kralj, a i ciela Ugarska nadje spasenje svoje u hrabrih, i junačkih mišicah sinovah hrvatskih, koji divje one čopore Tatarske sa velikim požrtvovanjem svojim, na Grobničkom polju hametom pobiše, i poraziše, niti dotle počinuše, dok ostanke njeke divjih onih četah, preko karpatskih gorah protjerali, i posestrimu Ugarsku svoju sasvim od zlih, i biesnih onih gostih, oslobodili nisu. Njeko zatim vrieme mirno prodje. Ali već pod Mirkom kraljem, i bratom njegovim Andrijom, nazvanim po tom Jerosolimskim, porodi se veliko medjunarodno nesporazumljenje. Nu itak hrabrost, odvažnost, i mužestvo Mirka kralja unišavša bez svakog oružja, samo s jednom malom šibicom u ruci, u pobunjenu onu gomilu, i povikavša: tko je taj, koji proti zakonitog, i okrunjenog svog kralja ustati, i oružje podignuti smije? bunu ovu stim utiša. I ovo sve blizu Križevacah, u domovini našoj dogodi se. Nu ipak žalostne su tom posljedice bile; jer po smrti Mirka kralja, kralj Andrija bude prinudjen znamenitu onu, i opaku zlatnu bulu podpisati koja, kao i Poljakom onaj svietu poznati „Njepozvalam“ mal da nije konačnu propast obojim sdruženim narodom pričinila kroz to, što je Veličanstvo kraljevah gotovo samo sjenkom postalo, i oni mal da nisu, štono latini vele, „picti masculi bili.“ Drugo nesporazumljenje medjunarodno dogodi se u vrieme kralja Dragutina Napuljskog, kog su Hrvati proti volje njekih zlomislenikah, i zlikovacah ugarskih na prestol podigli. Žalostna, i tragička smrt kralja ovoga, koliko biede, i napasti, a i prolitja gradjanske krvi prouzrokova? da neuvriedim strpljenje visokog sabora navoditi ovdje neću. Treće veliko, i žalostno nesporazumljenje dogodi se, u vrieme Šišmana kralja, kad su našinci kod Gorjanah, blizu Djakova, ugarskog palatina Garu ubili, i kraljice Mariju, i Jelisavu u zatočenje odveli. Ali mati svih biedah bijaše medjunarodno nesporazumljenje, u vrieme Ferdinanda I. Habsburžkog, i Jovana Zapolje, kad mal da sve nije osmanska Hydra progutala.

Ovdje istinu pred cielim svietom, bez svakog laskanja, izpovieditи moramo, da klasičkoj zemlji ovoj, na kojoj sad stojimo, jednoj junačkoj, i hrabroj mišici slavnih sinovah njezinih blagodariti imamo, da je ustavna sloboda, ako u mnogom okrnjena, i osakaćena, ele itak sačuvana i do nas, i rukuh naših došla.

Prelazim tužna, i žalostna vremena ona neprestane borbe, protivu najokrutnijeg, i najžešćeg imena kršćanskog neprijatelja Turčina, i silovitih, i biesnih pograničnih pašah. Prelazim i ono vremena borbe proti bečke njemačke kamarille, kojoj se je omilio bio, pradjedom našim, a borme i nama odurni, i mrzki njezin absolutizam, i kako oni tako borme i mi smatramo ga kao najljuću zmiju, koja nam ustavnu slobodu, i narodnost našu umrtviti uvjek nastojala, i trsila se bijaše. Prelazim i junačka ona vremena, u kojih drugi naš Leonidas Zrinjski, Palatin Drašković, i mnogi iz svjetle ove porodice sinovi, Frankopani, Bakači sad Erdödy, Prodanovići, sad Nadaždi, Keglevići, Jurišići, i ostali hiljadni slavni domovine sinovi neumrle i neumrle junačke slave vječne zadobiše; i dolazim na peti slučaj medjunarodnoga nesporazumljenja, i krvavog medjusobnog gradjanskog rata, koga budući da smo svi doživili, i evo, ako bog da, i preživiti ćemo ga, i zato zasad ništa o tom upominjati neću; jer nam je sve u sviežoj jošte pameti. Ali za toliku našu vjernost i preodanost iskrenu prama visokom prestolju kraljevskom, kakvu nam je njemačka bečka politika u najnovije ovo vrieme stečevinu, korist, i hasnu doprinesla? i kak-

Digitized by Google

vim kolačem tetka ova počasti nas? i kako smo ga gutati biedno i gorko morali? ostavljam kako visokom saboru, tako i ostalim sunarodnikom našim na blago razsudjenje, i pravedni sud njihov. Izpred navedenih ovdje, u povjestnici našoj zabilježenih dogodjajah, jedino to visoki sabore! saznati, i osvjedočiti se možemo, da koliko su god putah ili predci naši, ili mi u medjunarodno nesporazumljenje, i borbu sa ustavnom bivšom braćom našom Ugri dolazili, da je to uvjek obojim ubitačno, i štetno bivalo, i da je samo treći korist, i hasnu od toga brao; i ako nije nigdje ona latinska poslovica „inter duos litigantes tertius gaudet“ mjesto imala, ovdje će ga zaisto kod nas, u svemu svome preuzhodstvu naći. Zato dakle, kad nam sad po najmilostivijoj proposiciji Njegovog Veličanstva kralja našeg, državopravno pitanje, i odnošenje naše desno ili lievo riešiti predstoji, i nadleži, mislim ja, da nam netreba o tom Delfisko proročište, a niti Sfinxa pitati, a baš niti samoga Oedipusa moliti, da nam on put naš sa svojini zagonetkami, kojim ćemo narodnu rudu našu upraviti, pokaže; taj su nam ostavili, od skoro 800 godinah slavni predci naši, a označuje nam ga, i pokazuje domaća povjestnica, a što je najbolje, i najvažnije, i samo vlastito, u najnovije ovo doba, nase iskustvo, jer mudri Latini rekoše: „experientia est optima vitae magistra.“ I zato evo i ja, kao i svi skoro, jednog samo izuzamši, predgovornici moji, odzivajući se glasu cielog pučanstva slavonskog i hrvatskog, glas moj podižem, i želio bi, da se novo sdruženje, i poremećeni savez medju nami, i Ugri opet ponovi, i utvrdi. Ali kad ovako želju moju svečano ovdje izjavljujem, nemogu nikako, i nikad na to pristati, da bi sdruženje, ovo naše bezuvjetno bilo, jer rekoše opet mudri Latin „clara pacta boni amici“, a i mnogi od nas boje se, da nebi izbjegnuvši od kiše, pod pljusak došli. Nu ja doduše potom, kad nam se je ovako silno već duh naš narodni probudio, tog više bojati se nebi mogao. Obično narod naš, kad se sastane uskupa, da o čemu savjetuje se medjusobno, pita: braćo! što ćemo? i kako ćemo? No u ovom „kako ćemo“? leži nam baš čvor onaj, gordijevo klupko, koje se na lahku ruku u ovih naših okolnostih, riešiti neda; ali nedao nikada dobri bog, da se ono po načinu Alexandra velikog u miloj domovini našoj, ikada više riešava. Nu pri svemu tomu za stalno se ufam, ako budu bivša ustavna braća naša Ugarska od sad samo pravedna, i ona izrečena načela; koja su svemu svietu poznata, sloboda, jednakost, i bratinstvo, ne na jeziku samo nosila, nego i u srcu ta gojila, pa u djelu, i u svih svojih činih iskreno to pokazivala, da ćemo lahak s njima posao, i sporazumljenje naše imati. Znamo svi, da je odnosno na riešenje pitanja ovoga, već mnogo tisuća foliantah, u raznih knjižicah, dnevnicih, i novinah, od 20. listopada p. g. za, i proti pisano, i do bljuvatinah skoro piskarano bilo, ali ja se još sumnjam, da li je ikoji od tih, štono naši vele, ekser jošte uprav u glavu pogodio. Zato znajući i ja, da borme i za mene nije ovdje lavorika i bršljan narastao, neću za sada ovu novu pogodbu, sa ustavnom bivšom braćom našom Ugarskom, premda bi to stranom možebiti i učiniti mogao, ovdje formutirati iz najglavnijeg uzroka toga, da se nebi pojavio kao takovi, koji bi toliku osvjedočenu sposobnost, mudrost, a i u svemu miloj domovini pokazanu iskrenu konačnu preodanost visokog sabora ovog, predvariti, i preokupirati hotio, i želio. Ali visoki sabore! kada bi najboljemu uzpjehu našeg ovog djelovanja nadati se mogao, nalazim sebe u sovjesti obvezana, kao što sam se pod 16. svibnjem ovdje smielo nu na temelju istine, i pravice izjasnio, samo to napomenuti, što svi žalibože znamo, da u njemačkoj bečkoj politiki najvećega sdruženja našega, kao što uvidjam, neprijatelja imamo, kojoj je dakako samo do načela onog talijanskog opakog političkog mudraca Macchiavella „divide et impera“ stalo, i koja sdruženja našeg, kao što naši vele, ovca noža boji se jedino iz tog, da se nebi njezina svemoguća sila, i moć kod previsokog prestolja kralja našeg stim parallelizirala, i oslabila. I zato na ovu okolnost usudjujem se opet, i opet visoki sabor po tomu pozoran učiniti, što izvjestno svi znamo, da u diplomaciji, i politici bogu milo, ili bogu mrzko, pravo ili krivo, pošteno, ili nepošteno to bivalo, pa propalo ostalo; ili od stotine hiljadah krvi čovječanske potoci protekli, ona itak svoje načelo nepokretno ima „finis sanctificat media.“

No dopustite mi, svjetli bane, i slavni narodni zastupnici! da se ovdje izjasniti mogu, zašto je malenkost moja, i pred trinaest godinah ovdje u svetilištu ovome sa svom silom, dušom, i snagom zato zauzeta bila? da se sveza medjusobna sa ugarskom braćom neprekine, i to donde, da se ta uzdrži, dok nam sve žice popucale nebi, i štono naši rekoše: do prstah dogorjelo nebi bilo, i da sam onda, kao iskreni domovine sin, braću sabranu u tom opreznu učinio, da nema veće nesreće na svietu, tuge i nevolje, nego rat medjusobni gradjanski, pa da se s jedne, i s druge strane grieši, i da ćemo Palladium naš, ustavnu slobodu, na koju njemačka-bečka politika, kako što izvjestno znamo, sa škiljavim okom svojim od trista, i više godinah podkopati, i utamaniti gledi, i namjerava izgubiti.

Ja sam se onda iz petnih mojih žilah upinjao, da dokažem da nam od strane Ugarske, kao od šake ljudih, niti narodnosti našoj, a niti ustavnoj slobodi propast prietiti nemože, i da je to samo nagovor trećega, koji nas oba naroda na tanak led navesti namjerava, i da mi lahko s narodom ugarskim, koji je u ono zaista doba naopako zanešen bio s vremenom u medjunarodnih naših pitanjih na svaki način sporazumiti ćemo se moći, ali kod mnogih naših sunarodnikah ostao je glas moj kao vapijućeg u pustinji. Nu ipak to izvestno, i po duši mojoj izpoviditi moram, da sabrani narodni zastupnici za onda rat protiv Ugrom odlučili nisu. Tko je pako uzrok tolike prolivene medjunarodne krvi? i tko će za tolike udovičke suze i biedne siročadi osobito u junačkoj krajini našoj, koja za grobove otacah svojih neznade, Bogu, pravednome sudcu živih, i mrtvih, odgovor dati? to neznam. — Nu zašto je malenkost moja evo, po iztečenju trinaest godinah opet za isto sdruženje sa ugarskom braćom tako zauzeta? i zanešena, da ja od ovoga moga političkog vjeroizpovjedanja nikada do tavnoga groba odstupiti, i odustati nemogu, i da sam se još većma uvjerio, da spas ustavnog domovine naše života, u sdruženju ponovljenom sa ugarskom onostranom braćom zavisi.

Neću ja dokaze moje iz velikog Platona, knjige o gradjanstvu, neću iz Monteskia, i Fenelonova Telemacha, a niti pravdoslovnoga našega tiela navoditi; ja ću ih samo iz prispodobe jedne male pjesmice narodne, koju sam u mladosti mojoj još od nezloboiskusne pastirčadi naše pjevati čuo, ovdje upomenuti, kolika „abnormis sapientia“ po Horacu, u milom prostom narodu našemu naodi se i ta pjesmica glasi ovako: „Eto kiše iz zelena luga, težko onom, koji neima druga, al je teže, koj se s hrdjom sveže.“ Šta ova pjesmica kišu označava? to se razumije bieda, tuga, nevolja, i napast, koje svakog čovjeka postignuti mogu, a težko onome, koji u tih nesrećah druga i prijatelja neima, a barem, i takovoga, koji bi, ako ništa drugo, socius doloris bio, već bi mu mnogo pomnoženo bilo. A znamo svi, da je čovjek

Digitized by Google

kako razumno stvorenje božije, tako i družtveno, i da samo u družtvu čovječanskom ljudi jesmo, a bez družtva kukavice, tuga i nevolja; istina, da je pojedinih takovih ljudih bilo, koji su zanešeni misantropi, i anakorete biti mogli, a kako je onaj sretan, koji iskrenog druga i prijatelja svog na svietu ovome našao je, to ovdje napominjati dalje za izlišno biti sudim; što je pako hrdjav drug i prijatelj, i kakova taj kačestva sadržava u sebi? to mislim, da onakav čovjek sve drugo, samo nijedne vrline poštenog čovjeka u sebi nesadržava.

Ali evo, kao što se u najvišoj premilostivoj propoziciji kraljevskoj nalaže, i zapovieda — druga imati moramo; nu koj bi taj drug naš biti mogao? i ovdje, visoki sabore! neću navoditi primjere iz memoria pruskog kralja Fridrika, niti iz testamenta velikog cara ruskog Petra, nego opet iz mudrinah naših domaćih, koje nam savjetovaše: da se nedružimo s onim, s kim se pojakariti kadri nebi bili. No pitam, jesmo li se s drugom našim, i prijateljem, kog smo kroz 12 prošlih godinah imali, pojakariti mogli? i jeli on pravedne naše molbe slušati htio? i nas kod naših po krvi stečenih starih pravah narodnih, ostavio? Nije, borme, nije, nego moradasmo kao jačeg kobačeg uz diple, i sviralku plesati, i što je još gore, da smo osudjeni kao „dumme Croboten und Racen“ trutine u košnicu našu primiti, i toliki stranci, Hanaki, Tyrolci, Kranjci, a najposlje Kućeberi, i Furlani, poplaviše milu domovinu našu, a mnogi čestiti domovine sinovi gledaše kao kroz plot, gdi se tudjinci oni po baštini našoj šire, gospoduju, i slatke zalogaje uživaju.

Nu jesmo li ovaj naslov od bivšeg druga našeg gore navedeni izbilja zaslužili? To će svaki onaj, koj nas pobliže poznaje, ako pravdu ljubi, zanijekati morati; jer ja nepoznam nijednog dosad municipalnog činovnika našeg, koj nebi *dva, tri* do četiri jezika evropejska govorio, i u njima poslove obavljati mogao, a borme poznavao sam mnoge ovamo došavše inostrane činovnike, koji da svog njemačkog jezika znali nisu, morali bi se sa jezikom šarkovim poslužiti. Nu nemože se tajiti, da ti ljudi svaki u svom djelokrugu njeke sposobnosti imali nisu, ali šta reče o takovih veliki Friderik pruski kralj: Jener Beamte, welcher allein, und bloss sein Fach versteht, gleicht einem Wolfe, welcher bloss dem Frasse nachgeht; a veliki naš, i neumrli monarch car Josip II., putujući po cieloj carevini austrijanskoj, kad je u njekoj, od svojih nasljedstvenih njemačkih državah, zapitao jednog činovnika, i iskao od njega njekoje izvestije, i kad je od istog odgovor dobio, da to u njegov djelokrug nespada, reče: da ist mir lieber in Ungarn ein Judlium, denn dieser gibt mir auf alle meine gesellten Fragen eine genügende Antwort; ah! sretna su vremena, kad se manje piše, ali više tvori, i djela.

Kad dakle ovog druga više imati ne želimo, a na svaki način druga našega imati moramo, koji bi taj drug naš biti mogao? Ja mislim, da su nam ga stari od njegda, i slavni predci naši pokazali, a taj bi dakle drug naš opet bio inostrana prekodravska, i prekodunavska ustavna bivša njekada braća naša Ugri, s kojimi bi u sretnom sdruženju, kao dvojinom jači narod, mi Slavjani pojakariti se svakojako mogli, ako bi oni „dato non concesso“ nepravedni proti nam ikada ukazali se.

Ali reći će mi tko i predbaciti: prijatelju! daleko si zašao, i duboko zabrazdio, poslušaj me, da ti i ja jednu iz narodnih naših mudrinah ovdje navedem, koja veli: Tko me je lani bio, nije mi bi borme ni sad mio. A zar si ti tako kratke pameti? i zaboraviti si mogao one okrutnosti, nasilja, i nepravde, koje su Magjari u obsegu svom ostalim narodom nanesli, i kako su ih htjeli vragom Bogom sve pomagjariti, a tebi kao Srbinu nikad to ravnodušno biti nesmije, kako su osobito Magjari proti tvojih Srbaljah okrutno, i bezčovječno postupali, i da ih podnipošto za narod priznati nehtjedoše, nego dapače izjaviše se, da ako će oni, i žele narod biti, da idu, i izsele se preko Save, i evo vidiš, da toliku prolivenu kroz vjekove za oslobodjene Ugarske krv srbsku podnipošto priznati nehtjedoše, i šta više, i same privilegije njihove, koje su na junačkom polju od zakonitih kraljevah ugarskih pravedno im podieljene, za ništetne proglasiti niti se Boga bojaše, a niti ljudih stidiše. A bilo je istih Magjarah i takovih fantastah, i zanešenjakah, koji su i same srbske liturgičke knjige na magjarski jezik prevedene imati htjeli, i kad bi im to za rukom pošlo bilo, nebi ti sad tvoj „oče naš,“ nego „Mi atyank“ govorio. Ali da ti jošte ono napomenem, kako su ovdje kod nas, koji smo nezavisna, i tako isto slobodna država, kao i Ugarska, i gdi riedko koj Magjar nalaziše se, nas na silu pomagjariti htjeli, i dali nam, kao što Niemci vele, „Galgenfrist“ od 6 samo godinah, pa onda nitko živ od nas, koj magjarski znao nebi, na sabor ugarski pozvat nebi biti mogao, i tako bi mi, kao oni njegda grčki, sad magjarski Parias, i Heloti postali. Sad šta mi odgovaraš na to? — Ej prijatelju! mnogo mi istine kaza, ali znaj, da je ovo po većoj strani Jovino maslo, ti možebiti neznaš, šta je veliki njeki jedan diplomatički lisac rekao: „Wenn die Slaven ausarten, so muss man die Magjaren rütteln, und sollten die Magjaren ausarten, so muss man ebenfalls die Slaven rütteln.“ Evo vidiš odkud je ta riba smrdila. Ali prijatelju! buduć da smo obodvojica hristiani, daj da ruku na srce metnemo, i kao grešnici da se izpovidimo, i ja po carskom proroku da reknem: oh! grieh moj preda mnom jest, a ti reci mea culpa, mea maxima culpa, pa da sami sebe pitamo što smo onda radili kad su se Magjari prije 70 godinah za svoju narodnost probudili? i jezik svoj u svih školah, evo i u domovini našoj uveli? Jesmo-li mi po primjeru njihovom pomislili na to, da smo i mi narod, i naš krasni jezik u svemu savršeni, i bogati da imamo: nismo borme nismo, nego smo se uviek za mrtvu latinštinu, kojoj evo pravo, ili krivo to bijaše? u cieloj Evropi grčki aigios odpjevaše, borili se.

A kad je u jedanajstom času gos. Gaj, komu slava u narodu našemu nikaka izginuti nemože, probudio se i začeo u onom jeziku, i narečju, koga devet desete časti na jugu našem slavjanskom naroda govori, i piše — pisati, šta mu rekoše, neko od kajkavakog narečja braća po krvi naša? „kaj dela taj Gaj? vraga je dal, vem hoće da nas povlaši?“ Ah! ubi mens ubi ratio? i o tempora! o mores! No šta učiniše u prostranstvu ovog vremena Magjari, hvataše se i za slamku, i vikaše: „pomozi što pomoći možeš“! Poslaše po okrestnom svietu, i tražiše oko izvora Inda, i Gangeza, po Hymalaji, kaukazkih gorah, okolo kaspičkog, uralskog, i bajkalskog jezera, prebaciše veliku goru Jablonoj Hrebt, prodjoše Uralske gore, obidjoše svu ogromnu Sibiriju, i u Tunguskoj provinciji tamo nadjoše jedan mali, kržljavi, nomadski narod, koji njeke korene rieči, magjarskome jeziku srodne, i ravne imade. Ali u koliko znam Magjari taj narod za svoj priznati nehtjedoše. I kad na ovaj način saznadoše, da su sami samohrani u cielom bielom svietu, bez srodnoga igdje glasa, i krvi, i videći sebe, da su kao Oaza u pustinji, ili jedna u Okeanu ada i kao u jednoj tvrdjavi obsjednuti, učiniše juriš na sve ostale narode, pod krunom sv. Stjepana, i upotrebiše heroička sredstva, zahtievajući od svih narodah,

Digitized by Google

da ti Magjari budu, htjeli nehtjeli. I u ovoj svojoj zanešenosti nepomisliše na to, da će toliki odpor kod narodah drugih naći — nu kako je tomu bilo? želio bi vječnu koprenu i na umne oči moje baciti!

Ali sada uvidivši ovaj po sebi inače čestiti, i slavni narod magjarski, da surova sila nevodi put u sretni Elizium, nego da se samo moralnom snagom ovo veliko za sve narode blago, to jest, sladki materinski jezik, i narodnost sačuvati, i promicati može, i zato slavni magjarski rodoljubi, u ovo novije vrieme, podjoše krasnim, čestnim, i poštenim, i s jednom rieči da kažem, kršćanskim krotkim putem, te podigoše mnoge slavne inštitucije, fundiraše svoju akademiju bogato, i kako što sam razumjeti mogao, s jednim millionom forintih, i tako u tom nadjoše mirno, i tiho pristanište za svoju narodnu brodicu, i privezaše ju za ovu moralnu čvrstu kotvu, koja nikada prevariti ih neće, niti iznevjeriti. A tko bi tako zloban, i bezčovječan, a i zavidljiv biti mogao? koj bi slavnom narodu ovome, punom karaktera, i svakog poštenja, narodu vrednom, ratobornom, i junačkom, jer kome nije u svietu poznata hrabrost magjarske kavalerije — ovdje zamjeriti mogao, da se je on tako za svoju narodnost iskreno pobrinuo. I ako slavni narod ovaj, i čestiti, nikakve vrline druge imao nebi, tu zaista ima, da ustavnu slobodu svoju, kao najveće svoje blago ljubi, i jednom ovom idolu svome tako se silno klanja, i misli, a i vjeruje, kad bi se i posljedni Magjar u prah, i pepeo obratio, da bi iz toga ustavna sloboda njegova kao Phoenix poroditi se, i proniknuti morala. No dopustite mi preuzv. gospodine bane! i visoki sabore! da iz ovoga slučaja krasnu, i veliku nauku, koju ovdje opažavam, navesti mogu tu: da surova sila, i napor, slabi uspjeh u svih činih, i djelih ljudskih imati može, i zato ljuto se varaju svi oni, koji misle, da jedino na bajonetih, pex-hans canoni, i ako bi ti i rezani bili, i samo jedino visoki prestolj kraljevski uzdržati se mogu; jer reče nam mudrac njeki tu istinu: „felicitas principum sunt adicta corda civium subditorum.“

Nu zaniekati se nemože, da je i onakovih prestoljah kraljevskih u svietu dosad bivalo; ali prestoli ovakovi podobni su mjehurom onim, i puzirom, koji se na plahovitoj kiši porode, i kako se brzo pojave, tako i brzo izčeznu. I ako tko to nevjeruje, toga upućujem na historiju ogromnoga carstva rimskoga, i to od Augusta Imperatora, i Cesara, do Flavija, Konstantina Chlora (to jest velikog Konstantina); da u prostranstvu od 300 godinah 70 raznih dinastijah, i toliko Tyrana, izuzamši samo njeke pojedine, zavladaše s velikim, i sjajnim prestolom njegda najveće u svietu poznate rimske države, i ovdje se ustrojstvo Praetoriana, i najmenika uznati, i uviditi može, i štono Niemci rekoše: die Soldatenwirthschaft.

Dopustite mi, i nadalje, da i drugu moralnu nauku, koju nam je silno rodoljubije magjarskoga naroda pokazalo, ovdje u svetilištu našem narodnom upomenuti, i navesti mogu, kako čestiti narod taj, u kratkom vremenu, tolike krasne institucije podiže. I mi evo hvala Bogu štujemo Proculea našega, koga je slavni Horac na vieke opjevo, vivet extentum Proculejus aevum, notus in fratres animi paterni. Štujemo velim našega velikog rodoljuba u visokoj, i slavnoj osobi Njegove preuzvišenosti gospodine biskupa djakovačkog Strossmayera, uzoritog gosp. svete rimske crkve štožernika Gjurgja Haulika, i presvietlog gosp. profa Gjulu Jankovića, koj krasne, i bogumile darove obilne na oltar prosvjete narodnje velikodušno položiše. O kada bi i oni rodoljubi, kojim je Bog, i sreća dala, one rieči mudroga Seneke poznali,“ pecuniae non conservando sed expendendo lucent, i kad bi i oni na ovaj žrtvenik, od koga sreća i prosvjeta naroda našega zavisi, i svoje darove doprinesli, neka bi znali, da bi kroz to vječne pamjatnike podigli si, i slavna imena njihova u zlatnoj knjigi srdacah narodnih vječno zapisana ostala bi. I ja koji se nisam nigda u životu mome zlatnome teletu klanjao, sad bi mu se zaisto poklonio, da mogu i ja ljepticu moju na krasni oltar ovaj narodne prosvjete položiti, ali vidim u starosti mojoj, da će to ostati kod mene, a i kod drugih, koji sudbu istu moju diele, pium desiderium, i da ćemo se jedino s tim tješiti morati, „velle et non posse tamen laudabile opus.“

Prelazeći sad opet na bivšu ustavnu braću našu Magjare, i usmotrivši, da su oni u tiho pristanište svoju narodnosti ladjicu priveli, i onu propast, koja im je prie kratkog vremena grozila, stim izbegli, nemislim da će oni izključivo svoj Magjarország, i jedinu magjarsku svoju narodnost za souverenu proglasiti, i kada bi to kojim god načinom učiniti i mogli, mudrost njihova, kojoj težnje svih narodah. pod krunom s. Stepana živućih, poznate jesu, dopustila nebi stim više, što bi kao što je o Poljskoj rečeno, ranije, ili kasnije finis Hungariae to biti moglo, i da bi se proročestvo ono: „Az ur Isten esküszünk, rabok többet nam leszünk“ u laž pretvorilo. A sjetiti će Ugarska sadašnja velika znanost, i intelligentia, da u vrieme kulminacie pod Ljudevitom velikim, kad je Ugarska država jedna od najvećih, i najjačih u Evropi bila, i kad ju je osim trojedne naše kraljevine, bratinski savez sa Bugarskom, Srbijom, Bosnom, Hercegovinom, i Moldaviom vezao, i ti svi narodi, kao što nam povjestnica kazuje, na Rakoševom polju, da se o dobru domovine savjetuju, sastajali se jesu, da nisu borme tamo magjarski sborili, jer tko bi im mogao bio svim usta, i jezik izkriviti? za onaj osobito onda, jošte divji, i nesavršeni jezik aziatski, i da je tamo, štono rekoše: svaka ptičica pjevala, kao što joj je kljun narastao, ali itak su se narodi sporazumjeti mogli. Znati će velika naroda ugarskoga sadašnja intelligentia, da joj spas, i ustavna sloboda ne u magjarštini, nego u pravednom, i jednakom suodnošenju bratinskom svih, pod krunom s. Stepana ukupno živućih narodah sastoji, i da će samo onda ciel svoju postignuti moći, ako ustavnu slobodu svoju, kako kod kuće, tako u koliko to moguće bude, i na one njekad sdružene si narode razprostre. I zato kao s njekim uvjerenjem o tom već naprvo ovdje upomenuti mogu, da nisu više tamo oni lahkomišljeni zanešenjaci, i kratkovidni, koji su 1848 bili, braća naša Magjari, već da su ljudi odvažni, razboriti, umjereni, i razumni, koji su sad svih pukovah Evropejskih težnje saznali, i uvidili, i da neće nikad ono što kod sebe ljube, i drugim kratiti.

No evo ide nam skoro Vidov dan, i viditi ćemo jeli će biti vjera to ili nevjera, mi pako kroz pružanje bratinske desnice naše pokazati ćemo, da smo ljudi čiste sviesti, i da jedino mir, ljubav, i bratinsku slogu tražimo i želimo, po onoj mudroj našoj poslovici: Gdje se bratska srdca slože, ond' olovo plivat može. — A nesloga gdje zavlada, isto perje na dno pada.

Nadalje usudjujem se ovdje svjetli bane, i visoki sabore, izjasniti, da baš u interessu našemu stoji sdruženje ovo sa onostranom braćom našom, jer bi mi po sretnom sdruženju do broja 8 milliunah Slavenah onda, pod krunom svetoga Stjepana živućih, narasli, i svakojako prevagu imati morali.

A pitam ja: nebi-li nas kako sadašnji sunarodnici naši. tako i dojduće potomstvo proklinjalo, kada bi za ljubav njekih zanešenjakah prevartise, i obmaniti dali, i ono blago, krasnu

Digitized by Google

to jest Ugarsku zemlju; o kojoj je rečeno: „exstra Hungariam non est vita," iz rukuh izpustili na tako lahki način? Jel bi to pravo, i dosljedno bilo od nas učinjeno? bad bi tolike milliune jutara najplodonosnije zemlje, one bogate rude zlata, srebra, i soli kod drugog ostavili, kao občinsko, i naše ukupno krunsko dobro; za koje tolika krv od 800 već godinah Hrvatska, i Srbska evo do danas prolievana biaše. Jer gdje je odsuditelni taj boj bijen bio? u komu nebi Hrvati i Srblji učastvovali bili, kad se je ticalo oslobodjenja Ugarske.

Nalazimo ih pod Bečom, Budinom, kod Sente, Slankamena, Varadina, Temišvara, Velikog Varada, pod Biogradom i u svakom boju mnogobrojne učastvujuće, dapače kod Slankamena, kako Bising opisuje, srbskih 25,000 junakah, najviše onoj bitki, i pobjedi najznamenitijoj, u kojoj je veliki vezir, glasoviti onaj Čuperli poginuo, doprinesli jesu, jer su sazadi napadnuli na vezirov veliki logor, i osvojili ga, i pobivši stražare, 300 ladjah, koje su svu pratež tursku vojničku vozile, na drugu obalu Dunava rieke prevezli, i stim najveću smutnju kod neprijatelja Turčina pričinili, koju dakako pomenuti gore vezir nije mogao, niti htio preživiti.

Ovdje bi i hiljadu možebiti drugih uzrokah navesti mogao, žasto je to sdruženje oboim narodom neobhodno nuždno; ali budući da su ti uzroci svi, više, manje poznati, prelazim na okolnost onu, to jest na najtežu točku, koju bi kao kamen smutnje u združenju ovome biti mogla, to jest: koji u poliglotičkoj zemlji ugarskoj poslovni jezik uvesti bi se imao? a mnogi i tog se boje, da nebi ugarski dojdući sabor, zidanje kule babilonske bio. Ali ja se toga svega ni najmanje bojao nebi; jer kako u domovini našoj, tako i u Ugarskoj nema ni jednog malo prosvetjenijeg gradjanina, koji dva, tri, do četiri jezika govorio nebi. Istina, da je materinski jezik svakog najveće blago; jer reče nam Herder njemački filozof: „Man kann nur in seiner Muttersprache ein Homer, Pindar, Demosthenes, Cicero, und Horac werden;" ali znadu to svi umni, i razumni ljudi, da se sreća domovine, i naroda ne u liepih frazah, i krasnorečiu, nego u ustavnoj slobodi, i pravednom bratinskom medjusobnom suodnošenju sastoji. Kad se Engles, i Indiski Sipois, Francuz, i Kinezac, a i dva gluhoniema čovjeka na prste sporazumiti mogu, možemo se zaisto i mi, ako nam je do sreće domovine stalo, kao što nam stoji, sporazumjeti donde, dokle blaga sudbina naša i genius onaj, koji je kroz 800 godinah nad nami bdio, onako neopredieli, kako će, kao što se ufamo, za nas i domovinu našu najbolje biti. Sad dolazim na najglavniju točku govora moga, i evo prinuždeu sam visokom saboru izjaviti, kako sam u dugom životu mome mnoge faze i epohe preživio, ali jednoglasno cieloga naroda od Zemuna do jadranskog mora, pa od Save do Drave želju jošte nikad izjavljenu nepoznadoh, i ovde primetio sam, da je ta želja pravi glas naroda, i ta sastoji se u združenju sa Ugarskom, i ja mislim, da nema auctoriteta na svietu, niti krasnoriečja takovog, koje bi moglo vaskoliki puk Slavonski i Hrvatski, kojega nibud on jest stanja, od namjere, i želje ove njegove odvratiti. I zato molim vas slavni narodni zastupnici, da nebi formuliranje, i punctacie namjerenog združenja našega sa Ugri preterane, i protunaravne bile, i rieči takove, koje narod Ugarski primiti nebi mogao. A znamo svi, da sve, što je protunaravno, zanešeno i pretjerano, da to obstojati nemože, a to nam pokaza i bečki 1815 congres, u komu su se najznamenitiji diplomati sabrali, i koga punctatie svi vladari europejski podpisaše, što su te bile protunaravne, i pretjerane, samo 15 godinah života imadoše.

O kada bi preblagi Bog! ovo nam združenje dao, kakve bi blagodati božije, i njegov božestveni blagoslov iz toga združenja sliediti mogao; jer sabravši se sa ugarskom braćom našom mnogo bi doprinesti mogli tomu, da se u onih dvih točkah sa ostalimi narodi austrijanskimi suglasimo. O! kakva bi ta za nas sreća bila, kad bi mi jošte premilostivog vladara, i kralja našeg Franju Josipa I. kao okrunjenog kralja ugarskog, i združenih naših kraljevinah jošte ovog ljeta pozdraviti, i dalju našu nikad neoskvrnjenu podaničku vjernost njemu podnesti mogli. O kakova bi to sreća bila! za nas, kad bi on kao pomazanik boži, na podobije slavne svoje prababe, velike kraljice naše Marije Terezije, djela svoga, dobroga, pravednoga i nezaboravljenog kralja našega Franje I. na podobije englezke ustavne kraljice Viktorije, i ustavnoga kralja belgiskog, visoke svoje kraljevske milosti samo dielio, i imajući pred sobom ustav, i znajući kao kralj veličanstvena prava svoja, i znajući pukovah svojih podanih, i gradjanah prava, nikada ta povriediti nebi mogao. I ako je igdje vladar, koji je sretan, i prestol njegov previsoki čvrsto, i temeljno utvrdjen biti može, tako taj samo, kako nas povjestnica svieta uči, i jedino vladara ustavnog je. I zato molim svietli bane, i visoki sabore! da bi mi dva, slučaja ovdje samo navesti iz povjestnice naše domaće dopustili. Kad je tolika navala od svih skoro njemačkih vladarah, na baštinu, velike kraljice naše Marije Terezije bila, kud se je obratila velika ova kraljica? jeli na Talijane, nije borme nije, jer su ti vaviek zakleti neprijatelji bili njemački, i austrijanski, i liepe im naslove uviek davaše: Cani tedeschi, cani otrizi; jeli se Francuzom obratila? nije borme nije, jer su ti od uviek dosad najveći neprijatelji austrijanski bili; jeli se obratila k Niemcem? nije borme nije, jerbo su ti na nju navaljívali — nego dodje ta velika kraljica, liepog stasa, i uzrasta, tako krasna, da Tician, i Raphael nikada ljepšu Madonu svoju namaljati u stanju bili nisu, noseći liepo mužko djetešce u naručju sinčića svoga, princa Josipa, i odkrivši biedu, i napast svoju saboru ugarsko-hrvatskomu u Požunu, i svi povikaše uzhićeni: vitam et sanguinem pro rege nostro Maria Theresia. Što rekoše, to i neporekoše; razidjoše se taki kućama svojima, boljari, velikaši, bogatiri, i plemići povikaše, i kod kućah svojih „vitam et sanguinem pro rege nostro Maria Theresia," otvoriše blagajne, i žitnice svoje, u skupštinah županijskih, u gradovih, i selih povika sve mlado, i staro, kriepko, i slabo, i cielo pučanstvo krune sv. Stjepana: vitam et sanguinem pro rege nostro Maria Theresia.

Pa zatim, kako Palma, Fesler, Gebhardi, Engel i ostali mnogobrojni spisatelji svjedoče, sabralo se toliko blago, i skupilo se toli silno vojničtvo, da su znamenitu čast, kao preizobiljnu kući odaslali. Sraziše se kod Kolina, i ovdje nije se borio nijedan prosti vojak, što je komandirat bio, nego se je svaki od prvog do posljednjega kao junak, i oduševljen za kralja svog borio, i tako potučeni bijahu hametom svi protivnici velike kraljice Marije Terezije — a kakvi je Pačaris baron Trenk sa hiljadu pet stotinah svojih slavonskih i sriemskih pandurah počinio? i kako je strah u Bavarskoj, i okolo Rajne Niemcem zadao? pripovjedaju i sad u Bavarskoj, kad mati hoće plačno, i nestašno diete svoje da umiri, i utiša ga, da mu samo ove reči kaže: Sei still, da kommen die Trenkischen Banduren. I ovako bi oslobodjena velika ustavna kraljica naša Marija Terezija, koja poživši ljeta dovoljna, otidje u nebesne obitelji, praćena vječitim blagoslovom od svih ustavnih naših narodah. Drugi slučaj izkrene vjernosti, i u svemu konačne predanosti nalazimo pod pravednim i obćeljubljenim kraljem Franjom I. djedom njegovog veličanstva premilostivog vladara sadašnjeg našega Franje Josipa I. i

Digitized by Google

ovaj pravedni kralj, koga je devisa bila: justitia est regnorum fundamentum, taki kao okrunjeni ugarski, i združenih kraljevinah kralj, nasliedio je, i primiti morao po otcu njegovom kralju Leopoldu, objavljeni protiv Francuzah žestoki rat, koji je skoro 25 godinah nepremeno vodjen bio. Ja znam. gg. moja narodni zastupnici, da se jošte mnogi, koji se vremena onoga opominjete, sjetiti možete, s kakovim su požrtvovanjem svi ustavni narodi kralja ovoga dobrog, i pravednoga, u borbami svima podpomagali, koliko su putah u personalnoj, i massalnoj insurekciji ustajali? koliko su putah pomoći svoje u novcu, žitu, konjih, i u ostalih nuždnih davali, i nikad ju, u koliko znam, kralju svome, kome su vazda svi ti narodi najiskrenije preodani bili, odrekli nisu, dapače i to dobro se sjetiti mogu, da su i po četiri puta u godini jednoj novake sakupljali. A kad je 1809. godine pobjeditelj Napoleon u Beč došao, i njeke ugarske, i hrvatske velmože sabrao, i ponudio im, da si kralja izaberu, povikaše svi, da oni vole izginuti sa cielim pukom, nego to ikad učiniti. I ovo kad je razabrao Napoleon, sklonio se na podpisanje požunskog mira; dva državna bankrota u to vreme preživismo, pa niko ni klete rječice neproslovi. Jednoć samo zavede njemačka Bečka politika strogo pravednog kralja ovog, da je izdao nalog proti ustavni, u sabiranju štibre, i dizanju novakah; ali kad su ugarska municipija predstavke svoje učinila, dade sakupiti isti pravedni vladar sabor u Požunu, i pisa znameniti onaj odpis na sabor, doluit paterno cordi nostro etc. a šta učini sabor na sve proposicije pravednog, i pravdoljubivog kralja svoga, koji ljubav svoju svima podanima pukozom ostavi. Ništa drugo, nego je na sve privolio, i četrdeset hiljadah novakah, a i štibru u srebru taki bez svakog otezanja votirao. Nisu li ova dva dokaza dovoljna da samo kralji naši onda sretni, i bezbiedni biti mogu, ako nježno sokrovišće narodom dosad ustavnim, to jest slobodu njihovu narodnu uzdrže, i sveto ju od svoje strane čuvaju. Nu što to mora biti visoki sabore, da ovu vječnu istinu, premda ju svaki zdravi um postizava, u ovo noviję sadašnje doba, nemačka politika bečka, kao da još shvatiti nebi mogla? ili čini mi se hotjela nebi, i zato što nikada u životu mojemu javno moje mnjenje zašto to tako biva? odkriti nisam mislio, ali ga sad evo odkrivam. Pišu nam Kantimir, i Abufeida, da, kad su Turci Carigrad osvojili, toliko su novacah zlata, srebra, dragocienog kamenja, i ostalih dragocienostih, kod onih bogatih Grkah, i Cincarah, koji premda vidiše pred očima propast, domovine, i grada, i tak ju spasiti nehtjedoše, (što bi lahko učinili bili, da su bar jednu čast sabranog blaga svog za spas domovine žrtvovali), toliko silno zadobili, da je poslie, i do dana današnjeg poslovica ta kod Turakah: ako koga bogata iz medju sebe vide, da na njeg prst pružaju, govoreći i ovaj je morao biti kod zauzeća Carigrada. A i mi bi, kad onolike neizmjerno bogate njemačke porodice, knezove, grofe i barone vidimo to od časti reći mogli, da su ti kod njemačke bečke politike služiti morali. Nepravedno bi bilo, kad bi dobro zasluženi za visoki prestol, i domovinu slavni muževi nenagradjeni ostali; ali žalibože obično su onakovi, koji su Machiavela na izust znali, a pri tom umeli liepe complemente onde rezati, gdje se je to pristajalo, i od kud su se nagrade nadali, darivani bivali, a slavni vojvoda Laudon, kao slabačko imanje po smrti ostavivši, nije se te časti spodobio, da bi mu bar nadgrobni znak domovina postavila; nego to učinila je vjerna, i pobožna supruga sa ovim epitafom: „nec rex, nec patria, sed pia uxor posuit.“ Mudri car Salamon reče, da su tri stvari, koje on kod sve svoje mudrosti, koju mu je Bog darovao, itak postignuti, i saznati nemože, orla, to jest po zraku letećeg put označiti, ladje, koja plovi po širokom moru trag iznaći, mečte, i misli mladog čovjeka postignuti. Nu kada bi isti mudri kralj u naša vremena, osobito u ovo novije vrieme živio, morao bi izpoviditi, da tragove žalibože i njekih, koji su previsoki prestol njegovog veličanstva najmilostivijeg vladara našega okružavali, proiznaći u stanju bio nebi; o tom pisaše sve gotovo europejske novine, i njeke navodiše i to, da je izdajnikah, i varalicah na hiljade tu bilo, ali dvojica si život sami uzeše, a niti Philadelfia niti Bosco neznadoše tako cieli sviet obsjeniti, kao ova dva pokojnjaka, Heu! quo mortalia pectora cogis auri sacra fames. Naše obe svete crkve mole se Bogu, da im vjerne, častne, i poštene, a i mudre dade pastire duhovne; k ovoj molitvi morali bi dodati, da Bog dade premilostivom vladaru, i kralju našem, poštene, vjerne, i razumne, a ne lukave, i sebične, kao što su bili 1848, i 1850. savjetnike.

Svršujući ovako govor moj, izpovidam se Bogu, da me je samo na izraz ovaj podanička moja vjernost prinukala, prama premilostivom vladaru našemu, komu sam prije mjesec danah u dubokoj starosti mojoj pokloniti se sreću imao, i o komu kao starac Simeon tvrdo nadam se, da će mila domovina naša svoje spasenje naći, to jest, da će joj se ustavna njezina sloboda, koju je od uviek imala, i samo nemila, i nepravedna ruka od nekrive, i od nedužne oduzeti je mogla, podpuna skoro natrag povratiti, i da ću ja spasenje mile, i po meni obožavane domovine jošte očima mojima viditi moći. —

Što se na posljedak samoga predloga tiče, ja se za predlog onaj slavnog grada Zagreba, po g. dr. Šuhaju objavleni ovdje izjavljujem stim, da se i onaj predlog osrednjeg odbora skupa snese, i ona mala razlika, koja izmed ova dva predloga stoji, da se digne i izravna.

Ivan Kukuljević. U smislu kraljevskih predlogah, a još više u smislu našega toliko putah pogaženoga i kod nas istih toli malo uvaženoga i poznatoga javnoga prava, prosto nam je dakle izjaviti se, da li želimo narodnu i političku samostalnost za sada i za budućnost uzkrisiti i učvrstiti, ili tudje gospodstvo produljiti i utemeljiti. I to je, mislim, glavno pitanje u predmetu današnjem. Zato, da imam hiljadu jezikah i glasovah, govorio bi glasno po svoj domovini: pazite zemljaci, što ćete odgovoriti na pitanje ovo.

Nu izjaviti ću i danas, kao što sam vazda činio, odkad se krećem na političkom i književnom polju javnosti, slobodno i otvoreno mnienje svoje.

Tudje gospodstvo, kako znamo, došlo ono odkuda mu drago, težka je rana, koja podjeda život svakomu narodu; a to tudje gospodstvo neprieti nam, kako moj predgovornik i mnogi s njim misle, samo iz Beča, nego, ako na oprezu nebudemo, isto tako i iz Pešte, odkud nam je prietilo i do god. 1848. Geografični položaj naše zemlje, koji nas je mnogo putah čuvao i obranio od propasti, neprestaje biti onom točkom, za kojom teže pohlepno susjedi naši, a ponajviše Niemac i Magjar, dva silovita naroda, što uz težnju svoje narodne i državne centralizacije, Slavjane su svagda i posvuda decentralizirati, razpru medju njima saditi, kroz to ih razkomaditi, progutati ili uništiti namjeravali, kao što nas njihovo dosadanje postupanje i čitava historija istih narodah uči; te s toga nemogu ja kao slavjanski Hrvat nikad i nikad podupirati ove nama protunarodne težnje njihove.

Gospodo moja! kamogod se krenemo u austrijskom carstvu, pogaženo vidimo slavjanstvo. Tamo daleko na sjeveru

Digitized by Google

u poljskoj Galiciji, pritiskuje njemačka birokracija narodni živalj i razdvaja Poljake od Rusinah, narode jedne krvi i plemena, kojim bez sloge budućnosti neima. U českih i slovenskih zemljah opiraju se starodavni njemački koloniste, ti privrženici Frankfurta, svakomu narodno-slavenskomu kretanju i napredku, te žele da Slavjan u njemačkom političkom savezu bude politički mrtvac. U Ugarskoj neima Slovak, narod trih milijunah, neima Rusin, Hrvat, ni Srblin još uviek kao narod političnoga prava, jer zakonom 1848. pridrža tako zvani suvereni magjarski narod sva prava samo za sebe. A kod primorskih i dalmatinskih Slavenah dopušća Niemac gaziti kroz talijanske naseljenike i činovnike tamošnje Slavene, i vriedjati ih u svakom historičkom, narodnom i političkom pravu. — Jedina dakle Hrvatska sa Slavonijom stoji još po božjoj pravidnosti slobodna i čista kao mali slavenski otočić usried mutna i burna jezera ostalih narodah austrijskih, te se brani i čuva od silnih valovah, što ju od svih stranah poplaviti žele, a najtvrdja nam je ograda i obrana sveto naše historičko pravo.

U duševnoj borbi, u kojoj se domovina naša i danas nalazi, propasti će morati narod naš, ako nebude sačuvati znao posvećeni svoj više viekovah trajući i štit, ako nebude znao sahraniti historičko svoje pravo, to jest narodnu neodvisnost i samostalnost.

Znam ja, da ovo historičko pravo, na kojem se osniva narodna samostalnost i neodvisnost, nije po ćudi žalibože mnogim domaćim sinovom, jer oni taje našu samostalnost, oni brane odvisnost našu od krune ugarske, od uprave i zakonarstva ugarskoga, od gospodstva tudjega; znam ja, da se proti našemu pravu pojavljuju glasi tako dobro na bečkom Reichsrathu, kao i na peštanskom saboru, da negovorim o njemačkih i magjarskih časopisih i brošurah, i o knjigah i listovih europejskih, u koje imadu upliv neprijatelji naši.

O tom dakle našem historičkom pravu dopustite, gospodo, da koju rieč progovorim; jer prije svega mora nam i inostrancem ovo pravo biti jasno.

Naš narod, kad se je naselio u ovih južnih zemljah, ustrojio je odmah u početku svoga političkoga života narodnu samostalnu i ustavnu upravu i vladu; pa kad su njegovi stari saveznici, a kasniji neprijatelji, Bizantinci, Bugari i Franki svoje ljuto gospodstvo htjeli osnovati na ledjima naroda našega, nisu mogli uništiti u narodu našem prirodjenu težnju za slobodom, te on izvojeva svoju slobodu mačem u ruci, u krvavih bojevih proti Bizantincem, Bugarom i Frankom, te odrine zatim svojom narodnom silom tudju silu zapadnoga i iztočnoga velikoga carstva, utemelji usried ovih silnih carstvah ustavnu i bogatu državu, koja pod danak spravi ponosnu kraljicu od mora Veneciju, što ga u morskoj trgovini i u materialnom napredku priečiti htjede, uzpokori neprijateljsku Apuliu i Benevent, suzbi od granicah svojih Normane i Saracene, te primi pod zaštitu svoju gonjene jugoslavenske narode iz Srbije i Bugarske. To bijaše u vrieme narodnoga nezavisnoga kraljevstva hrvatskoga, — kad smo postavili prvi temelj historičkomu pravu našemu u Europi južnoj.

Ali u narodu našem usade tudjinci sa svetom vjerom kleto sjeme nesloge i viečne medjusobne razpre, carigradski kaludjeri i rimski fratrovi razdvojiše ponajprije naš narod. Politika i smutnja tudjinacah kasnije. Uslied toga oslabi država naša, kralj nam poslednji bez odvjetka umre, i mi moradosmo tražiti vladare u dinastiji tudjoj, te ih izabrasmo iz krvi magjarske, iz plemena Arpadova.

Nemožemo se tužiti proti mnogim vladarom iz te dinastije, jer u slobodnom gradjanskom i državnom savezu ili federaciji sačuvana bijahu sva naša državna prava i naša narodna samostalnost.

Na čelu obćenite naše vlade ugarske i hrvatske stajao je kralj, koj se je kao kralj hrvatski ili na našem ili obćenitom saboru kruniti i sva naša starinska prava prisegom potvrditi morao. — Tn nebijaše dakle govora od zavisnosti naprema državi ili kruni ugarskoj. Domaćom vladom upravljao je mjesto kralja, kraljevom silom, ili vojvoda trojedne kraljevine iz kraljevske krvi, ili ban. Njemu podložna bijaše samostalna njegova kancelarija, nezavisna od Ugarske, i samostalni po narodu izabrani od ugarske podpunoma nezavisni sudci. Narod naš sakupljao se na saboru, kojega je jedini vojvoda ili ban sazivao. Na ovom saboru stvarao je zakone svake vrste, koje kralj na pose od ugarskih potvrditi i obdržavati je morao. Narod je imao pravo o porezu svom viećati i odlučivati, a na temelju starodavnoga ugovora, i u smislu jasnih zakonah, plaćao je samo polovicu onoga danka, što ga je plaćala Ugarska od svojih selištah, kako to samo od god. 1492 do 1659. trinaest zakonskih članakah jasno svjedoči.

Narod naš bijaše prost od uzdržavanja vojske, odlučivao sam novačenje, držao sam insurekcionalnu vojsku i upravljao s njome po izabranih vodjah, koji pod imenom vojvodah i kapetanah našu vojsku prieko Drave i granicah domovine voditi u rat smjeli nisu, kako o tom opet jasno zakoni naši govore. Narod naš pravio je ugovore s inostranimi vlastmi, ili po svojih vojvodah i banovih, kako to tolike sačuvane povelje dokazuju, ili pako putem sabora svoga, kao što je još god. 1608 ugovor savèza ugarskog s Austrijom napose od sabora našega primljen, i u svemu osim slobode vjerozakona potvrdjen. O čem se svaki u djelu Jur- Regni osvjedočiti može. Isto tako uticao je narod naš u smislu čl. 48. g. 1536. u ugovore mira. Narod naš imao je dapače i suverenu slobodu kovanja i izbora novacah, jer još pod čisto ugarskimi kraljevi nije smio kod nas nitko primati ugarskih novacah, buduć da smo imali svoj domaći novac, poznat pod imenom Moneta Regis pro Slavonia, i Denarii Banales et Zagrabienses, — a tek god. 1537. dozvoli na saboru svome narod naš slobodan tečaj njemačkih i ugarskih novacah, kako je to u naših saborskih zapisnicih zabilježeno, da negovorim o onom pravu, što je u ovoj sabornici toliko putah spomenuto, naime o slobodi izbora svoga vladara, po izumrću kraljevske porodice, ili pravo odluke glede kraljevskog nasljedstva, kao što bijaše sankcija pragmatička, koju primismo god. 1712. Iz svega toga vidi se dakle, da je naš narod u savezu s Ugarskom od početka svoga saveza vazda samostalan i neodvisan naprema upravljanju i zakonotvorstvu Ugarske bio, i da ga je s krunom ugarskom pod jednim ustavom vezala jedino slobodna federacija i jedan ustav, na koje se uprav osniva historično pravo naše; jer i onda, kada smo obćenito zakonarstvo u zajedničkih predmetih s Ugarskom imali, pravili smo ove zakone po naših poslanicih kraljevine, koji su vazda napose u zakoniku obćinskom inartikulirani, a pravili smo i napose na svom saboru za sebe, koji su po naših vladarih napose potvrdjivani.

Bila je istinabog i kod njekih ugarskih vladarah naprama nama zavladala nesretna idea centralizacije, a kroz to i mržnja i podkapanje prava našega historičkoga. Vladari iz napuljske anžuske kuće, koju su Hrvati, kako moj predgovornik dobro napomenu, na ugarsko prestolje postavili, kojim su hrvatski plemići Šubići, Lackovići, Frankopani, Babonići

Digitized by Google

i slavonski Gorjani slavu pobjede u Italiju i na iztok prenieli. Vladari oni htjedoše uništiti prava našega naroda, centralizirati nas s Ugarskom, i počeše prvi magjarizirati plemstvo naše. Od tada su se stali pisati Lackovići Lackfy, Šubići Zrinjski Zrényi, Deževići Desöfy, Knežići Kaniżay, Gorjani Garay, i drugi na stotine njih, promieniše ćud i poštena svoja slavenska imena s magjarskim duhom i magjarskimi imeni, te pomagjariše dapače i tvrde naše gradove i ponosita naša mjesta u svoj Hrvatskoj i Slavoniji, tako, da u suvremenih listinah nenalazimo skoro slavenskoga imena gradovah naših. — Nenalazimo ni Medvedgrada, ni Susedgrada, ni Kalnika ni Koprivnice, ni Virovitice, ni Djakova pokraj stotine drugih, nego samo magjarske: Medvevára i Somsedvára, Kemlek i Kapronca, Veröcze i Diakovar i t. d. Ali kakove bijahu političke posljedice tomu? Vječne bune našeg naroda s magjarskimi; borbe ljute, u kojih slavni pobjeditelji prvašnji, i vodje vojskah kraljevskih, glavom svojom platiše, što se na čelo naroda nezadovoljnog postaviše; ali odsječene u Križevcih glave Stjepana Lackovića i 32 drugovah, te na konjske repove razkidano tielo junačkoga bana Ivana Hrvata za osvetitelje glasno osvetom vikahu i probudiše neumrle narodne junake, Hrvoju Hrvatića i braću Ivana od Paližne, koji uzkrisiše u isto doba slavno kraljevsto bosansko pod Tvrdkom I. i velikim, odbivši svaku silu što je dolazila iz Ugarske, čim potukoše svaku četu i vojsku ugarsku. Ugarske tadašnje kraljice budu od naših ljudih sried Hrvatske pozatvarane, ugarski kralj i kasniji car njemački morade poslje svoga sramotnoga zatvora, viditi uništeno gospodstvo svoje u našoj zemlji, Dalmacija bijaše za uviek izgubljena i pridruži se uz slobodnu republiku mletačku, savezne pokrajine jugoslavenske odpadoše od saveza, a Turčin nasrne preko granicah kraljevstva ugarskog, te sloboda Ugarske zadobi zajedno s našom smrtnu ranu.

Nu i slavni kralj Matija Korvin, kojega vladu Hrvati, Srblji, Česi i Slovaci sa svojim umom i junačtvom nemalo proslaviše, pokuša takodjer centralizaciju kod nas, jer uz prkos tomu, što je višekrat sam predsjedao saborom našim u Hrvatskoj, sazivao je prvi naš narod i naše županije na ugarski sabor, i tjerao napred ideu magjarizacije; ali što bijahu posljedice njegovih namjèrah? opet bune domaće pod vodjenjem Frankopanah u Hrvatskoj, a vojvodah iločkih i slavnih vitezah od Sredne u Slavoniji. Bijaše tužna propast vječnog i narodnog saveznika našega, kraljevstva bosanskog, — bijaše sazivanje Friderika cara njemačkoga na hrvatsko prestolje, čim se je ujedno prva prilika podala, da malo kasnije nad nami i Ugri zavlada sretno vladajuća kuća habsburžka, čemu se zabadava opirahu naš slavonski, ali pomadjareni plemić od Zapolje grada i svi njegovi kasniji sljedbenici i kolovodje bunah ugarskih.

Pod vladom habsburgske i lotrinske kuće, pod kojom vladom sačuvali smo mi takodjer temeljna naša državna i historička prava, sve do vremena Karola IV. imali smo se s Ugri zajedno boriti, stranom proti Turkom, stranom proti ukupnoj centralizaciji njemačkoj, te zato neimadosmo pogibelji od specifične centralizacije ugarske, ali čim prestade pogibelj od Turakah, čim oslabi centralna sila vlade, eto već god. 1715. nastade na ugarskom saboru nasrtanje proti načelu slobodnoga saveza našeg i proti temeljnim i historičkim pravam našim, te se narod naš zakonskim člankom 120. iste god. 1715. morade ograditi, da ova naša prava, na saboru ugarskom u pretresivanje nikad više doći nesmiju.

Po smrti Marije Terezije, pod kojom smo se za cjelokupnost našu boriti imali, pod kojom smo ljutimi napori, u sred ratovah, izvojevali pridruženje našeg primorja s Riekom i dolnje Slavonije, nastade nesretno za nas i za Ugarsku vrieme Josipa II. centralizacija i germanizacija, htjede nam zajedno vrat slomiti, te ustav i narodnost uništiti. Naš narod zaboravi u tom općenitom tugovanju i jadovanju na svaku posebnu pogibelj, koja mu je njegda od strane ugarske centralizacije prietila, te po smrti Josipa II. na ugarskom saboru god. 1790. centralizira naš narod, na vrat na nos, svojevoljno svoju političnu upravu s upravom ugarskom, po zakonskom članku 58. i starinsko svoje pravo razpisivanja i odlučivanja poreza sa člankom 59. iste godine, te uvriedi tako sam historičko svoje pravo, za koj grieh ljuto je žalovao kasnije.

Jer u istv ovo doba zavlada silno duh centralistički, ne kod vlade, nego kod naroda magjarskog u Ugarskoj, te silovita nasrtanja na prava narodna svih narodah ugarskih, na prava historička saveznih naših kraljevinah, rasla su svake godine sve to više i više, dok su godine 1848. najviši stepen postigla.

Dnevnici ugarskih i zapisnici naših saborah svjedoče jasno, kolikom žestinom i kojim duševnim naporom, morali su se boriti poslanici ove kraljevine na ugarskih saborih od godine 1790. do 1848. za sveta naša narodna i historička prava, kao i za cjelokupnost zemlje naše. Posljedica tih duševnih borbah proti ugarskoj centralizaciji i magjarizaciji, bijaše ta da se je kraljevina naša s nova, oslanjajući se na svoje sveto historičko pravo, od Ugarske pravno odcjepila; posljedica bijaše strašno krivoproliće godine 1848. i 1849., bijaše razorenje selah i gradovah, bijaše grob slobode naše i ugarske, bijaše kleto gospodstvo birokracije njemačke i općenito zavladanje omražene centralizacije austrijanske.

Tako vodi, moja gospodo! vazda nepravda jednoga, nepravdu drugih za sobom, primjer sliedi za primjerom, a čin za analognim činom. Akcija rodi Reakciju, i mi bijasmo doista g. 1848. naprama Ugarskoj reukcioneri, ali ne *proti* slobodi, nego za svetu svoju narodnu i državnu slobodu, za pravo svoje, za čast i poštenje naroda svoga.

Čuvajmo se dakle i sada, kad opet na naših noguh stojimo, kad nam je uslied historičkoga prava, prosto poprimiti načela onih naših praotacah, koji su od nas i sretniji i slobodniji bili, kad su čuvali prava svoja — čuvajmo se, da nepadnemo u grieh onih tužnih, koji su za tudjinstvo i za tudju politiku više ćutili i radili, nego li za svoj siromaški narod i kroz to vazda upropašćivali ga. — Naša je zadaća, da dignemo barjak onaj, na kom je napisano: „Ustavna i slobodna federacija ili smrt,“ da ga dignemo tako visoko, da ga sva Europa vidila bude, jer taj barjak poprimiti moraju prije ili poslje svi slavenski i neslavenski narodi Austrije, jer samo u načelu slobodnoga i jednopravnoga saveza stoji sva sreća njihova i budući obstanak carstva. S tim barjakom u ruci stupajmo u savez s narodi ugarskimi, ali na temelju našega historičkoga prava, jer samo na tom temelju može biti savez istinski, savez dugotrajan. Za ovo načelo borio sam se ja vazda, boriti ću se i do groba moga, jer samo u njem vidim spasenje moga i inih narodah.

Nu uprav zato, jerbo sam zauzet za ova načela, nemogu se slagati s onom gospodom, koja su prije njekoliko danah u toj sabornici tvrdila, da mi s Magjari jednoga konja jašiti moramo, jer znamo iz iskustza, da jači slabijega iz konja prije ili poslje baciti mora, ako želi napredovati; a znamo iz historije, da je Magjar doista često putah na vatrenom svom konju jašio, dok je Hrvat s inimi narodi ugarsko-slavenskimi za njim pješice bježati morao, kad bi i zadovoljan

Digitized by Google

bio, du je barem trudan i umoran, gdjegod na putu Isusovog jahača naći i njega zajašiti mogao. — Nu neslažem se ni s onimi, koji misle, da imamo posve sliediti politiku magjarsku, jer ako u njekom obziru, a osobito glede političke slobode i našega starodavnoga ustava s Ugarskom jednu politiku tjerati moramo, jer imamo jedan ustav i jednoga neprijatelja s Ugarskom, ali jednu politiku u svakom smislu s Magjari imati nemožemo; jer bi to značilo toliko, koliko vezati svomu duhu i umu slobodna krila i predati se gospodstvu tudjega duha i uma. Mi s Magjari niti jednoga konja jašiti, niti jednu narodnu politiku sliediti možemo. Već zato, jer smo mi Slavjani, a oni su Magjari. Mi imamo svoju, a Magjari svoju narodnu politiku. Ja se na prilikn s onimi kolovodjami magjarskimi što su se na magjarskom saboru tolikim uzhićenjem za Niemce i za simpatiju njemačkog saveza izjavili, nikad u mislih pobratio nebudem, jer njemački savez bijaše vječno prokletstvo ne samo za slavensku slobodu i narodnost, nego za istu slobodu njemačku. A njemački narod nije nikad znao cieniti narodnosti slavenske i potrebe narodah slavenskih. Idea germanizma jest okorjeli narodni feudalizam i gospodstvo nad narodi drugimi. Slavjanska pako idea slobode i ravnopravnosti svih narodah, srodna je samo s ideom narodah romanskih. I zato je proti germanizaciji i magjarizaciji jedini naravni saveznik naš, ali saveznik strašni, idea narodnostih, idea samostalnosti i slobodnoga razvijanja svih narodah, ne pako politika narodna magjarska, ili njemačka, ili budi koja druga, koja se pomoćju pogaženih inih narodnostih do veličine i slave popeti želi.

Ufajmo se u Boga, da će njemački i magjarski narod shvatiti već jednom duh vremena i do će pravedan postati prama inim narodnostim, to jest, da će uviditi, da se prava civilizacija i sloboda samo naravnim, t. j. narodnim putem kod narodah širiti može. Nu dok toga činom pokazali nisu, neka nam oproste, što mi našu politiku s njihovom spojiti nemožemo.

Iz toga razloga shvatio je odbor osrednji sasvim pravu korist naroda i države naše, kad zahtieva, da Magjari prije svakog saveza príznadu pravno i zakonom samostalnost i neodvisnost, te cjelokupnost našu, koju priznati nikad nehtjedoše, što ju dapače svakom prilikom vriedjaše. I to bijaše jedini uzrok naše razpre, našega rata, našega odcjepljenja.

Kada dakle ovaj jedini uzrok oni zajedno s nami uklone, neće biti zapriekah za užji savez naš, a dok oni kao što još sada čine, nas za samostalne, kao i naše zemlje za cjelokupni dio naše kraljevine priznali nebudu, neima slobodnoga i ravnopravnoga saveza, za koj sam ja inače, kao svaki slobodoumni Hrvat, iz svega srca zauzet.

Pristajem dakle dušom i tielom uz predlog osrednjega odbora, jer mislim, da ćemo samo po njegovom načelu osigurati moći budućnost našega naroda i doma, i obćenitu slobodu našu, ako baš nisam protivan tomu, da se kasnije u štilu štogod promieni.

Josip Briglević. Ako se ja ili koji god izmedju nas posvadi s mnogogodišnjim prijateljem svojim, pa opazi za dulje vrieme, kako žalostne i gorke posljedice iz takovog dogodjaja su sliedile, pa kada temeljitu nadu ima, da i protivnik se u takovom položaju nalazi, pa u obadva protivnika nastaje želja prekinuto prijateljstvo ponoviti, nezačima on, koj istinsku želju prijateljski savez ponoviti u srcu svojem goji, time prvi korak, da predbaciva bivšem prijatelju svojemu odmah kod prvog sastanka sve ono, što protiv njega imade, već promisli najprije prošastnost, pa izabere iz takove ono, što obe njih u srdačnom savezu uzdržavati, i što zaprieči za budućnost sve ono, što opet borbi i nesporazumljenju uzrok je dalo; — a upravo tako i narodi, koji razdraženi bijahu, ako se opet pomiriti žele, promisle najprije interese svoje, pa ako takove spojiti i osigurati mogu, pomire se na takovom temelju, koji dostojanstvu obadvijuh narodah najbolje odgovara, te budućnost njihovu osigura i ojača; u takovom položaju nahadjamo se mi i Ugri.

Kada su, kao što povjestnica svjedoči, pod ugarskim kraljem Kolomanom naši pradjedovi sa Ugri po ugovorih u prijateljski savez stupili bili, imali su sigurno temeljite i važne razloge za savez ovaj, a imali su baš i Ugri važne uzroke da isti savez poprime, i štujući prava naša i zajednički ustav i zajedničko zakonotvorstvo sa pradjedovi našimi stupe, i tako trajao je taj savez kroz sedam i više stoljećah, u kojih sreću i nesreću mi š njimi i oni s nami dieliše. A kakav je bio ovaj najjači temelj, na kojem taj savez gradjen i osiguran bijaše? — bila je vjera kršćanska. — Kada bi najme Stjepan kralj ugarski svetu vjeru kršćansku primio bio, i takovu s vremenom i u većini narodah njemu podloženih uveo, te takova do vremena sv. Ladislava kralja ugarskoga već bolje i bolje utemeljena bi bila, nije bez dvojbe kraljem ugarskim ništa povoljnije biti moglo, nego sdružiti se s narodom, u kojem ista vjera od davna već prije utemeljena je bila, a baš tako i praotcem našim ništa nije moglo povoljnije biti, nego u savez stupiti s narodi pod krunom ugarskom živućimi, da tako obadva naroda proti navali svakog neprijatelja sigurniji budu.

Za kako važan temelj ovoga saveza držali su svetu vjeru kršćansku kraljevi ugarski, dokazali su čini svojimi isti kraljevi po utemeljenju tako znamenitih biskupijah, i obilnimi dohodci tako u Ugarskoj kao i u Hrvatskoj jošte bolje, nego je to prije bilo, osiguranih, jerbo su po milosti božanskoj razsviećeni previdili, da će biti takove biskupije i kaptoli najsigurnija sjemeništa svete vjere kršćanske, i baš najjača sredstva za razširavanje izobraženosti svih narodah; jerbo koji uči po načelih svete vjere ljubiti bližnjega svoga kao samoga sebe, i nečiniti drugomu, što sam sebi neželi, taj niti nemože drugčije nego izobraženosti svoje i ovce svoje po mogućnosti dionicim učiniti, pa da u toj svojoj nadi nisu se prevarili, dokazuje sva naša prošastnost i sadašnjost, dokazuju toliki zavodi, tolike zaklade za duševno izobraženje, i materijalno poboljšanje narodah pod sv. krunom Stjepanovom kroz toliko stoljećah živućih, koje ovdje potanko navesti za suvišno držim, jer poznata su svemu narodu bolje, nego slaba moja usta to izraziti bi moguća bila; i upravo odprto kažem, da se bojim zakone razbrajati, jer bi time samo čednost nazočnih stupovah sv. vjere naše potaknuo. Pa što je onda bilo naravnije, nego da stupovi sv. vjere kršćanske kao prvi izvor izobraženosti praotacah naših imadjahu takodjer najveći upliv kod kraljevskih prestoljah, i tako već u XIV. stoljeću bijaše biskup zagrebački prokancelarom Ljudevita kralja ugarsko-hrvatskoga, a kardinal Juraj Drašković u XVI. stoljeću nadbiskup kločki bijaše mjesto nadvornika (palatina) namjestnikom kraljevskim.

I tako nastalo je i to, da se je latinski jezik, kao što u crkvah, tako i u stvaranju zakonah utemeljio, i tako upravo kroz mnogo stoljećah ostao je temelj zakonite ustavnosti, i

Digitized by Google

ustav monarkičko-aristokratički, jer prosti puk, premda je po razširenju sv. vjere, bolje i bolje moralno izobražen postao, ipak jeziku latinskom nevješt u političkom izobraženju, niti za korak napredovao nije.

Dokle je taj jezik latinski u stvaranju zakonah izključivo obstojao, i tako drugi koji jezik na saborih ugarskih u život stupio nije, tolika je bila i medju ondašnjimi velikaši i stališi i redovi ugarsko-dalmatinsko-hrvatsko-slavonskimi ljubav, toliko prijateljstvo, da god. 1212. Bank bivši ban Slavonije, koji je kaptolu zagrebačkomu iz svojih od starine dobarah jedan predium i cielo selo darovao; — godine 1397. Dotricus Bubek, bivši ban Slavonije bili su izabrani za nadvornike ugarske, pa god. 1646. Ugri na saboru izmedju kandidatah za čast nadvornika, Adama Forgača, Stjepana Betlena, Lavoslava Njaria i Janka Draškovića bana ove trojedne kraljevine, 23. rujna god. 1646 za nadvornika ugarskoga izabrali su pod kraljem Ferdinandom III. rečenoga bana Janka Draškovića.

Ovo njekoliko primjerah izmedju mnogih drugih, koje bi i o drugih znamenitih častnikah navesti moći, samo iz toga uzroka naprvo donašam, da time dokažem, kako mi se netemeljito čini ono izraženje, koje ne baš u ovoj kući, niti od gospode zastupnikah naroda, nego iz drugih ustah višeput čuti je bilo, kao da smo već kroz sedam stoljećah bili pod jarmom ugarskim; što baš nikada nije bilo, nego je obstojao ustavni savez, koj premda kadkad uzdrman, ali opet na bolje bio je priveden.

Kroz tolika dakle stoljeća bili smo pod zajedničkim ustavom, a osim toga imali smo naša prava, koja po ugarskom saboru nesamo nisu podkopana, dapače još g. 1715 po članku 120 tako su priznata, da kada takova kralj potvrdi, ona u obćenitom saboru ugarsko-hrvatsko-dalmatinsko-slavonskom, niti u pitanje staviti se nesmiju. — Pa kako je to sveto obdržavao, vidjeti je već iz toga, da, premda u Ugarskoj protestanti, već kroz stoljeća uvedeni su bili, kod nas ipak naš tomu protivni zakon obstojao je, dok ga god. 1848 duh vremena neprekinu.

Ovaj ustav bio je štit, pod kojim je uzdržavana kroz tolika stoljeća ustavna sloboda, to je onaj cilj, za kojim šetuju švi narodi, dok ga zadobe.

Zakonarstvo bilo je takodjer zajedničko, i ako sav zakonik pretresemo, nije bilo u predmetih na obadva naroda jednako spadajućih ni najmanjega znaka, da bi se drugčije bili stvarali zakoni za Ugre, a drugačje za nas, iz česa opet vidjeti je, da tako zvano gospodovanje većine nad manjinom u našem savezu više je samo u riečih, nego u biću stajalo, jerbo u parlamentarnom životu medju sto slučajevah jedva je jedan, da bi se svi u jednom izraženju slagali, nego svagdje je većina i manjina, a tako je bivalo i u ugarskom saboru i upravo bez dvojbe bili su kadkad i Ugri na dvie jednake stranke razdieljeni; nebi li u takovom slučaju baš naši zastupnici, pa zastupnici triuh slavonskih županijah premda ne tako mnogobrojni kod dolnjeg stola većinu prouzročili onoj stranki kojoj bi se pridrnžili. A što bi pako kazao od kuće velikašah, zar nebijaše tamo, osim jednoga zastupnika trojedne kraljevine, ban, nebijahu biskupi, Prior Auranae, veliki župani, i rodom velikaši, koji takodjer pravo odvjetovanje imadjahu, a da li se dvojiti može, da baš ona stranka sačinjavala je većinu gornje kuće s kojom ova gospoda odvjetovahu, a nije li obadviuh kućah zaključak potreban bio, da se koj predlog sabora Nj. Veličanstvu za potvrdjenje predstavi? — Ovaj indi strah u bitnosti nečini se utemeljen u naravi zakonotvorskog života, dapače je takovomu veoma protivan.

Čim je tomu tako, baš još manje bi taj strah obstojao onda, ako bi više zastupnikah imala u zajedničkom saboru ugarskom-hrvatsko-slavonsko-dalmatinskomu ova trojedna kraljevina; ako se pako još najdragocienije udo našega tiela mila nam Krajina i Dalmacija pridruži, ako s vremenom iz barbarskog turskog carstva jošte se narodi koji su našeg jezika i krvi s nami sjedine, i k istom zajedničkom ustavu i saboru pristanu, tada bi još jačji bili, i bez dvojbe na tom zajedničkom saboru naš upliv još važniji bi bio, i svih sakupljenih bila bi sveta zadaća na ustavnom životu ustanoviti svih sjedinjenih narodah slobodu i blagostanje.

Kada o zakonotvorstvu u obće govorim, nemogu propustiti, da i u osebnom što god o novčanom porezu, i o vojničtvu neprosborim, jerbo to su dva pitanja, u kojih bi interesi ugarski od naših već od starine različni bili, ali upravo dokazati ću, da i u ovih dviuh pitanjih najveću obranu u zajedničkom saboru ugarsko-hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom imali smo, i za buduće bi imali.

Poznato je gospodi zastupnikom naroda, da do kraljevanja Marije Terezije porez hrvatski sastojao je u godišnjih 34,000 for. što se je u blagajnu kraljevsku plaćati imalo. Marija Terezija podignula je taj porez na 104,400 for. a upravo te je povod dalo stališem i redovom trojedne kraljevine, da su odmah po smrti cesara i kralja Josipa II. poprimili isti stališi i redovi prvu priliku ustavnog života, da porezno pitanje ove kraljevine, koje se je prije na našem saboru riešavalo, pod obranu ugarskoga sabora stave, i tako se proti svojvoljnom povećanju takovog osiguraju, — na zahtievanje dakle naše stvoren je 59 čl. g. 1791 po kojem se to povećanje poreza našeg ograničuje, da takovo pitanje ne više na našem nego na ugarskom saboru ali ne zajednički s porezom ugarskim pretresivati se, niti u buduće izvan sabora ugarskoga porez povećati se nemože; i tako tomu zakonu imamo pripisati, da se porez naš nije više po vladi porezati mogao bez da bi i naši zastupnici u tom po ugarskom saboru podupirani k tomu privoljeli.

Što se vojničtva tiče, u tom istinabog žrtvovali smo više nego ikoji drugi narod, ali tomu niti su Magjari krivi, niti mi, nego sistem, koj u Krajini vlada, krajišnici su oni koji najvećma trpe, i koji najviše žrtvuju; koliko krat tako u starije kao što i u najnovije vrieme zauzeli smo se za milu braću krajišnike, pa što smo postigli? baš malo više nego ništa. Petrovaradinci ovdje uprkos opetovanoj molbi našoj niti zastupani nisu, a drugi, koji i jesu, poslani su samo nato, da radi dvijuh državnih pitanjah svoje mnienje izraze. Pitam ja, da li u tom obstoji ustavna sloboda?

Prelazim sada na pitanje o narodnosti.

Poslje kako se je duh svih izobraženih narodah po cieloj Evropi počeo razširivati za ustavnu slobodu, nije drugačje niti moglo biti, nego da Ugri, koji su se takove već kroz mnogo stoljećah, premda samo svešteničkistališ velikaši i plemići, uživali, počutiše onu veledušnu želju, da se ustavni život na cieli uarod protegne, a kako bi to moguće bilo, ako bi latinski jezik zakonotvorni ostati imao. Narodi nerazumiju latinski; ustrojivanje dakle zakonah bi za uvjeke ostalo skrovnost narodu, dočim bi se latinski jezik izključivo upotreljivao, — začeli su dakle malo po malo i u saborih govoriti magjarski, pa onda u ovom stoljeću i zakone u dva jezika naime u magjarskom i latinskom ustrojivati, te su zakone magjarskim jezikom pisane privoljenjem Nj. Veličanska za izvorne

Digitized by Google

očitovali. — Sredstvo ovo vodilo je k tome cilju, da i neplemići uvedeni su malo po malo u dioničtvo političkoga života. Ali baš time podignula se je i u drugih narodih, najme hrvatskom ta želja, da se i on za svoju narodnost bolje pobrini, nego li je to prije bilo, gdje bivši stališi i redovi ove kraljevine po zakonu svojem s privoljenjem kraljevskim potvrdjenom g. 1807za koristno pronadjoše latinski jezik u javnih poslovih proti svakom drugom ograditi, i s nova obsjegurat. Da je u ovoj dobi bilo dosta prećeranog postupanja kod Magjarah mora se priznati, ali opet mora se i to priznati, da postupanje njekojih nije bilo postupanje većine naroda, i bila je ovakova vatra, koja na hitrom uzplamteć tim manja postaje, čim se po njoj bliže k cilju pristupi, koj jeste: ustavna sloboda cieloga naroda.

Godine 1848 dostigli su napokon tu svrhu, čim su tlaku za uvjek ukinuli, i nagradu za podanke vlastelinstvu prije pripadajuće poštenjem cieloga naroda osigurali, čim su i neplemićem zastupanje tako u županijskih skupštinah, kao što i na istom saboru, bez svakoga prisiljenja budi sgora budi sdola, veledušno po zakonih g. 1848 ustanovili i time zrelost svoju političku i moralnu pred cielim svietom dokazali, te zajedno simpatiju ciele Evrope, dapače i prieko mora zadobili. — A upravo ovo postupanje dalo je i nama povod u tom veledušnom činu nezaostati, u upravo tome imamo pripisati, da je naš sabor na takovom temelju postupanje cieloga naroda osnovao.

Tko indi može tajiti, da su Ugri i to bez razlike tako biskupi, ili po časti ili po rodu velikaši, kao i ostali plemići, koji su izvor zakona o ukinuću tlake veledušnošću svojom zaslužili vjekovitu uspomenu kod svih narodah. — Čim pako u istih zakonih god. 1848 bijaše i takova, što je našoj narodnosti i državnoj autonomiji protivno, nisu proglašeni *isti zakoni* na saboru našem, i radi onih, koja se nama nisu činila pravedna, lieka kod bečke vlade potražismo; — kakove su pako posljedice bile, znamo svi, izrekle su to sve županije i sva ina municipija u najnovije vrieme, poslje kako po dvanaestgodišnjem gorkom izkustvu polag diplome od 20. listopada 1860 na prag ustavnog života stupismo, i u ovom saboru o toj tužnoj dobi toliko govorismo, da za suvišno nalazim o tome štogod progovoriti, šta i onako nitko netaji i svaki ćuti.

Vrieme je indi, da sada o tome štogod izrečem, kako o budućem odnošenju našem naprama Ugarskoj ćutim.

Istina je, da imade i manjih državah nego je naša kraljevina, koje samostalnost i ustavnu slobodu svoju imadu, ali takove države nisu skopčane s drugom vladom, koja je jačja, nego stoje pod obranom europejskih velevlastih, ali da bi koja država imajuća vladara, kome su i druge države mnogo veće podložne, mogla samostalna i ustavna biti bez da bi svaki čas u pogibelji bila svoju ustavnu slobodu izgubiti, toga nepriznajem.

Pitam dakle, kada želim da ostanem vjeran sin domovine i podložnik ustavnog prirodjenog kralja apoštolskoga, kamo da se pridružim, da li k Ugarskoj, ili nasljednim državam Austrije? Ćutim da bi se pridružio Ugarskoj i to:

1. Zato, jer što smo kroz osamsto godinah izkusili, da je bilo najvećom stranom dobro, toga bi se imali i za buduće tim bolje držati, čim jasnije vidimo, da će biti bolje, ako uzroke udaljimo, koji su nesporazumljenju povod dali.

2. Zato, jer što smo u najnovije vrieme izkusili, da je bilo tuge i nevolje, toga razum mi svietuje, da se klonim.

3. Jer nam razum dokazuje, da od Magjarah našem najdražjem duševnom blagu, to jest, narodnosti našoj, dočim je takovu cieli narod osiguraо, nikakva pogibelj neprieti, i to iz onog uzroka, kojega nijedna čovječanska moć uništiti nemože, jer magjarski neznamo; protivno pako s druge strane pogibelj je najveća, jer neima skoro u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji izobraženog čovjeka, koji nebi bio vješt jeziku njemačkomu.

4. Jerbo Ugarska je kraljevina ustavna od starine, kao što smo i mi, Austrija je na početku ustavnog života, o kojem se ni nezna, hoće li se takova uživati, i izvesti ga znati i moći.

5. Jer Ugre vežu interesi njihovi s nami, a naši nas s njimi, jerbo imamo more i moćnu Krajinu, a oni imadu neizcrpljiva materialna sredstva, i junačka čuvstva, pa sredstva obadviuh narodah sjedinjena dovoljna su proti svakoj pogibelji iz Turske, i proti mogućem neprijatelju od strane mora; — da li bi to bilo bez Ugarske, ostavljam zrelom promotrenju svakoga.

6. Jerbo simpatija ciele izobražene Evrope, i svih slobodnih narodah pripada Ugrom, pa će pripasti i nam, čim se š njimi sdružimo.

7. Jer ako pitamo narod, lasno bi sbrojili takove, koji su proti istinitom i srdačnom sdruženju sa Ugri, a nismo li mi zastupnici narodne volje i želje?

Čim pako vrućje želim, da se to sdruženje izreče, tim iskrenija je moja ta želja, da to združenje bude samo takovo, koje bi se poštenju i interesom obijuh narodah pristojalo; scienim pako, da bi se ta svrha postići mogla, čim bi po medjunarodnom ugovoru i sa potvrdjenjem Nj. Veličanstva to sdruženje utemeljeno bilo; u fundamentalne pako uvjete metnuo bi priznanje podpune narodne ravnopravnosti i samostalnosti, i cjelokupnosti trojedne kraljevine razumievajući ovamo i virtualna teritorialna prava ovih kraljevinah, pa bi dodao, da za taj slučaj u zajednički sabor zajedničko zakonotvorstvo i vrhovnu upravu s Ugarskom stupiti privolimo, tako ipak, da što se u zakonih ugarskih g. 1848 cjelokupnosti, narodnosti, i drugim starodavnim pravam našim protivna nalazi, na koliko to i sadanji interesi naši doprinašaju, medjunarodnim ugovorom se preinači, i takovim onaj dio zakonarstva i uprave, koji bi se pridržati imao za naš sabor, ustanovi.

Pošto pako to načelo u predlogu g. Šuhaja zastupnika grada Zagreba bi vrlo dobro izraženo bilo, s toga i ja uzanj pristajem, zadržavajući si pravo, da ću, koji god predlog po saboru u načelu primit bude, kada o pojedinih točkah takovoga viećalo se bude, moj izpravak pridonieti.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Dvadeset i četvrta saborska sjednica 21. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadeset i trećoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvanaestog lipnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Izza kako bude pročitan i odobren zapisnik, sastavljen u sjednici 18. lipnja 1861. držanoj, bude predložena bezimena molba njekih občinarah iz občine Laduć proti gospoštini Laduć radi pašnjakah i drvarije.

Buduć da sabor neprima bezimenih molbah, a niti sadržaj ove molbe neima biti predmetom saborskoga pretresivanje: to je ova molba metnuta prosto medju spise.

Zatim bude čitan zakonski predlog podnešen gospodinom Eduardom Vrbančićem o ravnopravnosti pravoslavno-istočne crkve sa crkvom rimskatolikom u obsegu trojedne kraljevine.

Ovaj predlog bude odpućen na odsjeke.

Uz ovaj pismeni predlog učini isti zastupnik g. Eduard Vrbančić ustmeno još i sliedeći predlog:

Povodom tim, što će dne 23 o. m. svetejši Patriarcha i archibiskup karlovački Josip Rajačić u Karlovcih obdržavati slavu jubilarnu svojega 50godišnjega svećeničtva, kod koje ovaj sabor radi daljine in corpore i osobno nemože udioničtvovati: moli sakupljeni sabor trojedne kraljevine svj. bana, da istomu svetejšemu patriarchu odpravi čestitku u ime sabora k ovomu danu riedke svečane sreće; uz to, da se na svečani taj dan za sreću crkvene glave naše srbske u ovdašnjoj pravoslavnoj crkvi služba božja drži, i da joj ovaj sabor in corpore prisutstvuje.

Na ovaj predlog pristane čitava kuća uz popravak ipak po svjetlom banu u tom učinjen, da se ta čestitka na 23. o. m. brzojavnim putem svet. patriarhu pošalje, koj bijaše tim obrazložen, što je prekratko vrieme, nego da bi se nadati moći, da će pismena čestitka u pravo vrieme u ruke svetejšemu patriarhu prispjeti moći bude zaključeno:

Umoliti preuzv. g. bana, da svetejšemu patriarhu brzojavnim putem na 23. o. m. češtitku pošalje od strane sabora trojedne kraljevine.

Nakon toga bude čitana molba plemenite občine Jamnica, kojom opetovano moli za riešenje svoje već podnešene molbe radi dozvolje posebnoga zastupanja na saboru, te bude na znanje uzeta.

Poslie toga bijaše nastupljen dnevni red, t. j. razprava o pitanju budućega odnošaja trojedne kraljevine naprama kraljevini ugarskoj, o kojem progovoriše zastupnici gg. Batagliarini, Šram, Lončarević, Kukuljević i Briglević.

Tim bude zapisnik završen i podpisan.

Šokčević s. r.
ban.

Mato Mrazović, s. r.
saborski bilježnik.

Mato Mrazović. Čita zapisnik od posljednje sjednice, koj bi bez primjetbe odobren.

Čita podneske vis. saboru podnešenu po g. Vinka Križana i Joana Diktića, bivših stražmeštarah slavne pukovnije križevačke molećih, neka bi vis. sabor blagoizvolio preporučiti ih svj. g. banu, da odredi novu iztragu po nepristranih sudcih negraničarskih, kako da im se pruži prilika da opravdaju svoju nevinost, ili barem da im se povrate njihove časti, kojih su krivičnim načinom lišeni.

Buduć da ovaj predmeť nespada na saborsko pretresivanje, odlučeno: da se ova molba svj. banu preporuči.

Za ovim bijaše čitan zakonski predlog podnešen g. Lavoslavom Šramom, narodnim zastupnikom, o preuzeću karolinske ceste u svojinu zemlje i o njezinom preustrojenju.

Ovaj predlog bude odpućen na odsjeke.

Izza toga pako bude čitan dopis partikularne skupštine županije Virovitičke od 1. i sliedećih danah mjeseca lipnja t. g. kojim se tuži na kr. namjestničko vieće zato, što nalaže: da se županija stavi u savez sa vlastmi neustavnimi još sveudilj u zemlji obstojećimi, da poreznim uredom u sabiranju nezakonitog poreza na ruku ide, da odpravke nezakonitih vlastih dostavljati dade, i da se s istimi nezakonitimi vlastmi u službeno odnošenje stavi, napokon, što se u obsegu iste županije umnožavaju postaje oružničke.

Buduć da je već u sjednici od 12. lipnja t. g. povodom sličnih dopisah županije križevačke i sl. i kr. grada Varaždina odlučena predstavka na nj. kralj. Veličanstvo proti utjerivanju nezakonitog poreza dok se ovaj predmet ustavnim putem nerieši, buduć dokle da ovaj dopis u savezu stoji sa predmetom prijašnje odluke: to je odlučeno da se u odredjenu predstavku svede i tamo uvaži.

Preuzv. g. **ban.** G. grof Elz prijavio mi je svoj odlazak, a g. barun Kušlan svoju bolest, koja ga prieći učastvovati u saboru, a napokon prijavila su mi sliedeća gg. zastupnici naroda svoje udaljenje za 2—3 dana najne: gg. Mačečević, Torbica, Georgijević, Jelenčić, Lucić, Gjuričić i Despinić.

Zatim se je prešlo na dnevni red, te prvi progovori:

Janko **Šviglin.** Domovinu moju protežuću se njekoč od jadranskoga mora do Dunava, od Kotora do julskih planinah,

Digitized by Google

vidim nesgodom vjekovah tudjom silom i nevjerom razcjepanu, razkomadanu, osiromašenu, potlačenu i usužnjenu, sa pravom u bezpravju; a neprijatelji naši, kao da su se zakleli odasvud su nas obklopili, nastoje i upinju se, tko bi nam što više oteo.

Tužno je gospodo, stanje naše, velika je zadaća naša, posao mučan i premučan, a odgovornost ogromna, ali nadam se u razboritost i odvažnost naroda našega, da će on i ovaj put sa poštenjem svojim braneć prava svoja i čovječnost izmedj Scylle i Karibde izaći.

Kad u ovih težkih okolnostih, gdje nam se taje prava naša, otima ustav i teritorij naš, imamo viećati o kraljevskom predlogu glede opetnog sdruženja sa Ugarskom, moramo osobiti obzir uzeti na dogodovštinu, iz nje ćemo samo moći crpiti temeljitu nauku za sadašnost i budućnost.

Ako zamršenoj historiji barem nješto vjerujemo, tako ćemo dopustiti, a dopustiti će nam i drugi, da je narod naš osobito u IX., X. i XI. vieku imao svoje posebne vladare, bio samostalan i neodvisan, da se je u to doba Hrvatska protezala od jadranskoga mora do Dunava, od Kotora do julskih planinah.

Kad je nesrećom našom izumrla narodna kraljevska obitelj, porodiše se medj velikaši svadje za prestolje, a gdje je što od nas dobiti, tu nam se i tudjinci neustručavaju pružiti ruku svoju. Tako se sbude, da je Koloman kralj ugarski postao i kralj naš, i da su od to doba svi arpadovci, kraljevi Ugarske, bili i kraljevi naši.

Arpadovci štovali su prava naša, našu podpunu samostalnost i neodvisnost, na koliko su to kraljevi onog vremena štovati znali i savez Hrvatske s Ugarskom činjaše se biti u ono burno doba koristan za oba naroda.

Kad je pako golemom nesrećom po Magjare, a možda, i po nas izumrla arpadovska obitelj, trebalo je opet po tadašnjem običaju kralja birati. A ljudih za kraljeve se vazda nadje. Tada se opet nudjaše tudjinci i nam i Magjarom.

Hrvati izabraše si Talijana, a Magjari Čeha, kad se pako ovaj prestola odrekao, izabraše Magjari Niemca, a kad ovoga protjerati moradoše, uvidiše, da je izbor naš bio bolji te izabraše kralja našega i za svoga, te tako Hrvatska sa Ugarskom poslie 8 godinah opet u savez stupi.

God. 1526. kad je kralj Ludvik pao na Mohaču, trebalo je opet kralja birati, a ljudih za takove se i opet našlo.

Ugarska pliva u bratinskoj krvi, što si jedni izabraše Zapolju, a drugi Ferdinanda austrijanskog. Hrvatskoj se nudjaju Mletčani, Turci, Magjari i Niemci, ali ih nikoji nedodje ponizno pred sabor naš, kao što dodje Ferdinand austrijanski kroz svoje poslanike, i on bude po Hrvatih u onih težkih okolnostih pod više uvjetah za kralja hrvatskoga izabran, od kojih uvjetah je samo one izpunio, koji ga ništa koštali nisu, kako su mu se to Hrvati poslie tri mjeseca, gorko mu spočitujuć tužili.

Prieko 300 godinah stojimo mi već odtada pod kraljevi i cari iz prejasne vladajuće kuće habsburžke, 300 godinah tuge i nevolje, jer smo od to doba počeli propadati sistematičnim postupkom njemačke vlade, koja je vazda na zator naš težila, koja je vazda onamo težila, da nam slobodu i ustav naš otme. Da joj to laglje za rukom podje, trebalo nas je oslabiti. A ovo joj divno za rukom i izadje, kako nam to svjedoči razkomadana i usužnjena domovina naša, koje dielove njeke nam tudjinci jur i zanijekavaju.

Dok se mi tu borimo sa Turci, koje ciela Evropa u red utjerati nemože, prodavaju nam njemački generali austrijanski tvrdjavu za tvrdjavom Turčinu, pritištu nas tudjom vojskom; dokle mi po cieloj mal ne Evropi prolievasmo krv našu za korist kraljevske obitelji, otimlje nam njemačka vlada kralja našega selo za selom na medji Istrije, Kranjske i Štajerske; dokle se mi borimo proti Turčinu odkida nam se Dalmacija, odkida jedan komad Hrvatske i daje Turčinu, odkida nam se i najljepši dio domovine naše, naša tužna Krajina.

Badava bijaše sve naše molbe, badava sva obećevanja kraljevah naših, badava i odluke saborske po kralju potvrdjene, da se poprave medje med Hrvatskom, Istrijom, Kranjskom i Štajerskom, da se povrati Dalmacija i Krajina, — ele sve bi zabadava. Hrvatska će napuniti njeki crni listak historije Austrije, postidit će Niemce, a postidit će i Evropu, ako ona uvjeke bezstidna ostati neželi. Tu bo se sa pravdom i čovječnost 300 godinah nogama gaziše i gazi.

Kad smo mi u ovih nesgodnih okolnostih komad po komad zemlje naše i najboljih junakah gubili, kada k tomu politička nezrelost i naša i Magjarah tudjimi spletkami pomuti nam i zamrsi pojmove i poviest, te u diplomatičkih i saborskih spisih pod imenom Hrvatske razumieva sav prostor od Mora do Dunava i Dalmacije, sad samo tri županije Hrvatske, sad isti prostor naziva „Hrvatskom i Dalmacijom“ sad Hrvatskom Slavonijom i Dalmacijom, sad opet Slavonijom itd., kada tako domovina naša bijaše razciepana i oslabljena, koja bijaše naravnija posljedica nego da mi dalje od najsvetijih naravnih i historičkih pravah naših gubimo, koja bijaše naravnija posljedica nego, da nam se malo po malo oduzela vlast opredieljivati vojsku, odredjivati potrebu mitnicah, ustanovljivati cienu soli itd.?

God. 1848. nasmiehnu se sreća nezrelim Magjarom, oni plivaju u razkoši veličanstva svoga, a zaboravljaju se onih, koji su š njimi hiljadu putah za obću domovinu krv prolievali, zaboravljaju nas, Srbe, Rumunje i Slovake; stvorivši si zakone od god. 1848. mnijaše u zanešenosti svojoj da su već stvorili i jednu veliku državu Magjarsku, ele ona bi plod tudjeg nepravednog sjemena i zato obstanka imala nije, niti ga onako imati može.

Neću, da se upuštam u razglabanje uzrokah onoga strašnoga boja, no kažem: mi vodismo iz srdacah naših sveti boj za slobodu; ali Jelačiću ti zadaći tvojoj dorasao nisi bio!

Što je zatim sliedilo? Dvanaest dugih i tužnih godinah, gdje nam se od absolutne njemačke vlade svake uvrede činjaše; gdje njemačkoj vladi nijedna podlost premrzka bila nije.

Ali nije gospodo, mogućnost Ungarije ili Magjarah srušila taj despotizam, kao što ga nit pod Josipom II. srušila nije, jer kad bi Ungarija bila onako mogućna, kako govoriše njeki govornici, pitam ja, zašto ona nije mogla prije godinah 1848. izvojevati od Austrije ono, što je izvojevala u obće evropejskoj buni g. 1848? Zar nisu ugarski sabori toliko putah odlučivali, da se povrate granice naše u Štajerskoj, Kranjskoj i Istriji, da se ukine Krajina, da se povrati Dalmacija pod svetu krunu Stjepanovu, zar nisu Magjari toliputah tražili sdruženje Erdelja, pak šta su dobili? Vječna obećavanja. Gospodo, nemojmo se varati, neizvojevaše tu Magjari sve, već popuhnu tihi vjetar od zapada i pomuti bečke glave te se pritaja nasilje, no stara ga želja prošla nije.

Digitized by Google

S toga dajem pravo Ugrom što vruće traže zakone od god. 1848., da nastave nit političkog života tamo, gdje im je prikinuta, ali nedam im pravo, što nisu odmah u tih zakonih promienili ona, koja vriedjaju ostale narode. Onda bi bili mogli svoje neprijatelje u zubih iz Ugarske iznieti i bi bili podsjekli nit tudjim spletkam, koje se kod njih jur pojavljuju.

Što imamo pako u ovih okolnostih učiniti mi, koji onakih zakonah, po ustavnom kralju našem potvrdjenih neimamo? Mi za temelj naš carsku diplomu, koja se u kraljevskom predlogu protiustavno spominje uzeti nemožemo. Ja kao ustavan čovjek priznajem zakonitog mog kralja i zakone ustavno stvorene, a diplome nepoznam. S toga kad promislim ovo 12 godišnje absolutno vladanje, čini mi se ta diploma biti onaj bedem tvrdjave, na kog se absolutizam poslje 20. listopada 1860. proti nam, stojećim na historičnom temelju postavio, da nam odtud toliko otme, koliko mu je to za ovaj čas moguće, držim ju za maximu vlade onog absolutnog vladara, koji je 1000 godišnji ustav ugarskih narodah upravo u onaj čas silom obustavio, kad mu je ov najvećma trebovao.

Nemojmo se dati varati. Bečke vlade je želja uvjek jedna ista, to nam dovoljno pokazuju sve njemačke novine, njihovo sadašnje državno vieće, kada ih i nesrećna naša braća Česi i Poljaci podupiraju. Ona si je silom stvorila faktum i poziva se nanj proti jasnom i očitom pravu našem. No mi tudju zamršenu faktičnost za temelj naš staviti niti možemo niti hoćemo, već se moramo staviti na čitavoj historiji našoj, ona će nam pokazati prostor otačbine naše, ona će nam pokazati našu samostalnost i neodvisnost i na ovom temelju moramo se dalje razvijati. Osobito pako što se tiče prejasno vladajuće kuće habsburžko-lorenske moramo se staviti na temelj g. 1527. i 1712. ter od temeljnih pravah naših ni za dlaku neodstupiti, jer tko mi jamči, da će se i jedno obećanje bečke njemačke vlade izpuniti? ja barem toga polag 300 godišnjeg gorkog izkustva nevjerujem i kažem, da ćemo mi od kralja našega garanciju potražiti morati. Ovaj prikor mora nam dopustiti njemačka vlada za 300 godišnje krivde i one silne milijune, koje smo joj ovo posljednjih 10 godinah nemilice platili, a od zakonitog kralja našeg u ovih okolnostih svim pravom to tražiti možemo, jerbo vjerni kralju svome narod hoće jednom biti na čisto sa absolutnom vladom bečkom.

Što se tiče saveza sa Ugarskom, scienim, da tako pojedini ljudi, kao i čitavi narodi sklapaju ugovore jedino svoje koristi radi i osvjedočen sam, da se je svaki ugovor tim prije sklopio, čim se nitko u stranke miešao nije.

Neću pozledjivati ovdje medjusobne stare rane, ni pripoviedati medjusobnu slogu. O tom su moji predgovornici dosta govorili. Bijaše tu prijateljstva i bratinstva, a bijaše i neprijateljstva, nesloge i razdora, da je kadšto i do krvavih glavah došlo. Bijaše svašta. Ali nemogu prošutati, da se je Ugrom zamrsio pravi pojam obsega domovine naše, a i pravah naših, a to najvećma s toga, što su njeki jedino iz corpusa jurisa ili kojekakovih patentah, ili kraljevskih rezolucijah dokazivati stali i dokazuju teritorij naš i prava naša; a ja kažem, da se jedino na ove budala i neprijatelj naroda svoga pozivati može. Bilježnici bo su često pisali onako, kako su oni stvar shvatili ili kako su im ju drugi diktirali, a i kraljevi su više putah svašta pisali; da vam visoka gospodo samo jedno pripovjedim. Blage uspomene kraljica Marija Terezija izdala je god. 1776. patent, kojim ona grad Rieku sa kotarom neposredno Hrvatskoj pridružuje. Za dvie godine kasnije smisli se ista kraljica, te reče: Rieka nespada niti na Hrvatsku niti na Ugarsku. Godine 1807. ugarski sabor uzakoni, da se Rieka pozivno na Marijeterezijanski odpis pridružuje Ugarskoj kruni; a god. 1808. izdao je kralj naš Franjo na sabor naš odluku, gdje on to tobož razjasnjuje, ali je, čini mi se stvar još većma zapleo. Nečini dakle pravo, tko mi se jedino na takove stvari poziva. U takovih stvarih stvar sama, a i historija jasno govori.

Ja sam podpuno uvjeren o medjusobnoj koristi saveza sa Ugarskom i želim ga, ali ga želim jedino na temelju narodnoga poštenja našega, kao što to i sav naš narod želi; svaki drugačiji savez razdor i nemir za sobom vuče i mi bi s toga opet mogli doći još u veću svadju, nego što smo bili, jer ako bi u sebi i potlačili čuvstva naša, tko nam jamči, da će to vjekoma učiniti moći i unuci naši i da neće to majstori i opet upotrebiti; držim pako, da će se ugovor ovaj samo onda sklopiti moći, ako se nitko u nas miešao nebude, s toga nemogu dopustiti, da bi kralj naš imao pravo to pitanje riešiti, jer onda mi činimo kano njeku prediztragu, već dopuštam, da se sklopljeni ugovor saveza Nj. Veličanstvu samo na toliko za potvrdjenje podnese, za koliko mu je to potrebito, da vidi, da nesadržava štogod proti temeljnim ustavnim pravom našim i sankciji pragmatičkoj.

Pošto su se pako Ugrom, kako kazah pomutili pojmovi i poviest naša, te se oni glede nas nejasno izražuju, s toga scienim, da je veoma potrebito, da i s njimi jednom na čisto dodjemo i tako presiečemo za uvjeke nit tudjim spletkam, da se oni polag predloga centralnoga odbora, s kojim se ja slažem, u pogledu naše cjelokupnosti, neodvisnosti i samostalnosti saborskim zaključkom očituju, pak da se onda odmah poslje toga očitovanja u bližji dogovor stupi.

Što se tiče mnienja njekih govornikah, da mi za sada samostalni i neodvisni biti nemožemo, imam primjetiti, da odtud nesliedi, da u čvrstom federativnom savezu sa Ugarskom pridržav našu samostalnost i neodvisnost nebi mogli biti; u ostalom narodna politika nemora se samo obzirati u sadašnjost, već mora nazirati i u budućnost.

U ostalom neka se neplaše Magjari, a niti naš narod, te nevesele tudjinci, da ćemo mi sa Ugri u svadji ostati, ako ma s kojega nesretnoga uzroka s njimi u savez nestupimo, ne, srca ugnjetene političke braće biju jednako, i uvjereni smo, da ćemo i tadar proti obćem neprijatelju našem svom snagom djelovati, kao da smo najužje skopčani.

Baruń Hellenbach. Ako bi morao razlog dati zašto se nemožemo složiti u jednom programu zbog unije nemogu reći drugo nego da se jedna stranka više boji za narodnost i druga stranka za slobodu, akoprem žele ove dvie stranke biti narodne i slobodne; šta se tiče njegovog straha za narodnost mislim da je bez temelja. Ideja narodnosti jest nepovriedjena, čim veći napor proti njoj tim veći odpor od nje. Talijani nama dokazuju silu jedne ideje, ja nemogu misliti da se nije ciela Evropa o tom osvjedočila, da se nesmije prečiti nikakva narodnost u njezinom razvitku, je takove razpre otimaju najdragše vrieme slabe sile državah i poleg svega toga svaki napredak. Imam još druge razloge zašto ja isti pokus od strane Magjarah za nemoguć držim; prvo jer nisu još nijednu narodnost uništili, šta samo Niemci umiju, kako i faktično vidimo, da smo se faktično naučili jako dobro njemački i nikako magjarski; drugo jer manjina prostora na kojem živu sili ih na federaciju i ova životno njihovo pitanje sačinjava; treće jer su isti pokus Magjari i žalibože mi š njim i jako drago platili.

Digitized by Google

Čisto drugčije stoji sloboda za našu narodnost, doista nam čvrsta naša volja nije to tako za slobodu, pitanje je kako da bolje skrbimo za našu slobodu, jeli samostalni, jeli u realnom savezu s anstrijanskim narodima, je li u realnom savezu s Ugarskom?

Gospodo moja! niti jedan od vas nemisli, da bi naša samostalnost drugčije bila nego je sad uživamo; jer jesmo samostalni, imamo samostalan sabor, samostalna naša municipija, tak rečem samostalni osutni dikasterijum, i tak platimo nezakonite poreze, nezakonitim putem nama obećaju nekakvu nezakonitu Verzehrungssteuer, stvaraju nam mnogobrojnu policiju u najnovije doba, i sam predsjednik ovoga dikasterija podpiše publiciranje nezakonitih i protuustavnih patentah: to je sloboda, koju obeća austrijanska vlada tolikim samostalnim narodima to je praktična naša samostalnost. Šta se tiče realna saveza s austrijanskim narodima, taj je čisto nemoguć.

Ako bi se ja s jednim pogodio, da ću u jednoj kući š njim obitovati, ali s jasnom pogodbom da svaki u posebnu gospodarstvu žive i drugome bi se dopadalo da odsad u kakvom gospodarstvu žive, bi ja njemu kazao: ja stojim stobom u toj kući pod pogodbami — jeli se tebi dopadaju ili ne, ja već iz toga uzroka u novi savez stupiti neću jer se ti pogodbe nedržiš; ja bi kuće gospodaru našemu kralju kazao, da se bolje drži stranke, koje se čvrsto zakonitosti drže — nego stranke koje zakonitu svoju kuću na ruševini najsvetijeg državnog i ugovornog prava — na ruševini milog našeg ustava gradjuje. Taj savez nebi dozvolio niti narodnu ideju njemacah i kako sam prije reko takva ideja je nepobjedima. — Neostane nego realni savez s Ugarskom naravna, posljedica toga jest da se ogledim na stari naš ustav, koj je kroz stoljeća dokazao, da je najsigurniji bedem proti tudjoj samovolji; *žalibože* neopažavam u predlogu osrednjeg odbora drugo nego novosti na mjesto zajedničkog ustava — neopažavam nego nekakvi bližnji savez; jer neznam kakvi je savez, nemogu onda niti znati, šta je to bližji savez, trgovački ugovor je takodjer državni savez; njemački bund već je užji savez; u još užjem savezu stojimo s austrijanskim narodima, kakav je onda savez osrednjeg odbora jeli bližji savez nego personalna unija? nebi li se dogodilo, da bi to moglo biti, zajednički kralj i koj god dodatak n. p. žardarmerije, ili zajedničke državne duge, zato nam nije program potreban; jeli bližji savez iz gledišta vremena? bližji savez nego ga sad uživamo, nego prije ali poslje god. 1848 — ja neznam.

Buduć da program osrednjeg odbora nepripoznava želju zajedničkog ustava i program zastupnikah grada Zagreba ipak bliže stoji na našemu ustavu, da od shodnosti zajedničkog zakonodarstva govori pristupljujem za njega.

Šta se tiče predloga ali bolje rekuć govora g. Kvaternika neda se tajiti, da je on mnogo dobroga i važnoga naveo ali nikako se nemogu š njim u tom složiti, da realni savez za našu domovinu nebi koristan bio niti iz gledišta jadranskog mora.

More je gospodarstvo, čim više sredstva, tim veći dobitak, to nam dokazuju s jedne strane Englezi s druge strane siromašni puci Afrike, ako mi sredstva neimamo, jadransko more za nas nije nego slana voda, i to sam g. Kvaternik tajiti neće, da mi u realnom savezu s Ugarskom više sredstva imamo nego samostalni.

Šta se tiče radikalnog duha njegvoga govora poznato je, da redikalisam theoretično uvjek skoro ima pravo a praktično nikada uvidili nismo, kam je theoria čovječanstvo vodila prije 70 god. u Franceskoj, nemre niti radikalisam niti konservatisam sam voditi.

Oduševljenje jedne sile je uvjek proizvelo nješto veličajnog, tak ideja vjere, tako slobode, tako i narodnosti ali žalibože takodjer velike zloporabe; mi uvidimo uz mučenike vjere Španoljsku inquisiciju, uz oslobodjenje nizozemske grozne francezke revolucije — čuvajmo se moja gospodo! da mi sami takvu zloporabu snašim narodnim oduševljenjem neučinismo da zakopamo našu slobodu, i možebiti i slobodu drugih, kako je učinila vlada tako da ni samo izvanjski narodi nego i med nama ljudi svako narodno pobudjenje za reakciju drže.

Imao bi još druge razloge za realni savez s Ugarskom nego iz gledišta koristi i slobode, ali čini mi se da mi to nedolikuje, buduć da sam u njihovoj sredini rodjen, ja to Hrvatim pripustiti moram, jeli je ali nije izumrlo svako čustvo, u njihovih srcah sa bratske im narode koji u Ugarskoj žive; i s čim ih veže jednaka prošastnost, jednake državne inštitucije. Kad sam ovamo došao prije 15 godinah vidio sam se u sredini drugoga naroda, drugoga plemena, ali nije mi u oči udarilo, da sam u drugoj domivini, i u tom obziru imam ja samo tu želju, da bude jedna domovina od Karpatah do Jadranskoga mora u kojoj će svaka pojedina osoba i svaki pojedini narod zadovoljan biti.

Mirko **Horvat.** Ja sam iskreni prijatelj saveza s Ugarskom, no moram izpovieditи, da nisam prijatelj istoga saveza iz kakove osobite ljubavi prama Magjarom, no jedino iz razlogah politike, iz obzira na našu korist, kao štogod i narodi Ugarske žele savez s nami jedino radi svoje koristi. Savez s Ugarskom nije meni svrha, već samo sredstvo za postignuće višjih svrhah, za kojima narod nas teži.

Narodi, koji kod sklapljanja savezah imadu drugo štogod pred očima, osim svoje, ako ne baš materijalne a ono barem moralne koristi, to su narodi političko nezreli; s toga nastojmo, gg. zastupnici naroda, da nam kod pretresivanja pitanja o savezu s Ugarskom samo naša korist pred očima lebdi, te da političku nezrelost nepokažemo.

Ja sam reko, da sam iz obzira na našu korist za savez s Ugarskom; s toga je od potrebe da vidimo, kakove može narod hrvatsko-slavonski koristi crpiti iz saveza s Ugarskom.

Ja sam uvjeren, gg. zastupnici naroda, da narod naš nemože nikakove materijalne koristi imati od saveza s Ugarskom, jer naravska plodnost zemaljah trojedne kraljevine surazmjerno nije manja, nego li Ugarske; trgovina i obrtnost, može se kazati, da kod nas na istom stepenu razvitka stoji, kao i u Ugarskoj; sredstva občenja mogu se kod nas za sada isto tako, kao što u Ugarskoj, samo inostranimi glavnicami podizati; Ugarska imade mnogo brodonosnih riekah, no mi ih imademo surazmjerno mnogo više, a ni toli željno izgledano umaljenje poreza nećemo postignuti savezom s Ugarskom, jer će se kamate duga austrijanskoga od blizu trijuh milijardah i unapried plaćati morati, duga, kojega je znatan dio baš poradi Magjarah učinjen. — Ali jedno je, gg. zastupnici naroda, u čem imademo mi prednost pred Ugarskom, a to je naše hrvatsko more. Ugarska je zemlja od mora udaljena, te može svoje proizvode do mora izvažati ili kroz našu domovinu do našega primorja, ili pako s velikim okolišanjem kroz neustavne pokrajine; mi usuprot imademo dugačko i prekrasnima lukama obilato primorje. Ja priznajem, da samo ono primorje može cvietati, koje imade za sobom velike plodonosne zemlje, ili pako veliku i razvitu obrtnost; ja priznajem, da će primorje naše bolje cvietati, ako će Ugarska svoje proizvode kroz isto izvažati; no s druge strane i

Digitized by Google

to znadem, da je Ugarska, bili mi s njom u savezu ili ne, prisiljena poradi svoje materijalne koristi, trgovinu svoju uputiti put našega, kao njihovoga najbližjega primorja; i Ugarska može se na trgu svieta s ostalimi narodi samo onda upješno natjecati, ako dobije put k moru kroz našu zemlju, a drugčije mora joj trgovina uvjek u povojcih čamiti. Narod dakle hrvatsko-slavonski neimade iz saveza s Ugarskom nikakovih materijalnih koristih izgledati; materijalne pako štete, koje će narodu našemu iz toga saveza proizteći, neću da izabrajam, pošto ih je g. zastupnik Kvaternik obširno razvio.

No imde gg. zastupnici naroda! nješto, što je narod hrvatski vazda više ljubio, više cienio, više branio, nego li istu materijalnu svoju korist, zašto je narod naš vazda bio pripravan, a i danas je pripravan ne samo materijalnu svoju korist, nego i isti svoj život žrtvovati, a to je ustavna mu sloboda. Narod je naš sa svih skoro stranah okružen neprijatelji ustavne mu slobode, koji su vazda zavidnimi očima gledali, a i danas gledaju na ustavnu mu slobodu; te samo čekaju na zgodu i priliku, kako da mu ovo blago otmu, i Beč, gg. zastupnici naroda, neće se nikada sprijateljiti s ustavnom slobodom, već će vazda nastojati, da se uzdržava odkrnjivanjem naše slobode. Narod hrvatsko-slavonski je uvjeren, da će za sada samo u savezu s Ugarskom, kao štogod i Ugarska samo u savezu s nami moći uspješnije odbijati navale, koje se sa svih skoro stranah spremaju protiv obće naše ustavne slobode; narod je naš uvjeren, da onaj, koji mu već kroz tri vieka ustavnu slobodu podkapa, koji mu ono, što mu s jednom rukom daje, s drugom otima, koji veliku čest njegovu, naročito onu, koja u vojničkoj Krajini živi, preziruć božje i pisano pravo u vječitom robstvu, u vječitom obsadnom stanju drži, da će mu taj ustavnu njegovu slobodu i unapried podkapati; s toga narod hrvatsko-slavonski jedinoga saveznika u obrani ustavne si slobode nalazi s isto tako slobodoljubnim narodom Ugarske; i ovo je, gg. zastupnici naroda, onaj jedini razlog, iz kojega sam ja za savez s Ugarskom, jer da netrebamo saveznika za obranu ustavne naše slobode, ja bi glasovao za predlog g. zastupnika Kvaternika, za predlog, koji je crpljen iz dubljine moga srca, predlog, koji ja držim za program naše bližnje budućnosti.

Svrha dakle saveza našega s Ugarskom je obrana i obezbiedjenje starodavnoga našega hrvatsko-ugarskoga ustava, te moramo nastojati, ako želimo da savez isti bude svrsi shodan, da bude iskren i pravedan, jer će drugčije i najmanoj izvanjskoj oluji žrtvom postati, treba da bude prema dostojanstvu jedne i druge strane, treba da obezbiedi političko-državni obstanak tako naroda našega, ka što i Ugarske.

No da takov savez utanačiti uzmognemo, neće biti s gorjega, ako malo okom svrnemo u našu prošlost.

Narod je hrvatski početkom XII. vieka sdružio krunu svoju s krunom ugarskom u osobi jednoga te istoga vladara, no ipak priuzdržao si podpunu domaću upravu i zakonodavnu nezavisnost od ugarske kraljevine. Tečajem XIV., XV. i XVI. vieka bude ista sveza, dakle i svaki savez izmedju naroda našega te Ugarske više putah prekinut; no god. 1527. kada je narod hrvatski nezavisno souvereno Ferdinanda I. za onda već kralja ugarskoga za svoga si vladara izabrao, bude savez isti ponovljen; a konačno utvrdjen, kada je Ugarska god. 1723. pristala uz sankciju pragmatičku, koju je narod hrvatsko-slavonski već god. 1712. primio bio.

Narod hrvatsko-slavonski živio je dakle krov 7 viekovah osim njekojih prekinućah u savezu sa Ugarskom sve do god. 1848., premda je tečajem istoga vremena, osobito pako u XVIII i XIX. vieku mnogo nepravdah i navalah na svoju državnu samostalnost od suustavne braće Magjarah izkusio, i premda se je zakonita izmedju naroda našega i Ugarske unija personalna nastojanjem Magjarah poduprtih od bečke vlade ponješto bila izvrgnula u uniju realnu.

God. 1843. budu nasrti Magjarah upravljeni ne samo na našu državnu samostalnost, no i na milu nam kao i slobodu narodnost tako, da su istom našem narodnom obstanku zaprietile. Posljedica nepravedne ove navale Magjarah, a pravedne obrane naroda hrvatsko-slavonskoga bijaše doista postignuće podpune i zakonite naše nezavisnosti od Ugarske, bijaše povratak personalne unije, no ujedno i obustavljenje sveobće naše ustavne slobode, bijaše nezakonito, nasilno te svetost ugovorah i zakletvah nogami gazeće autokratičko vladanje.

Prošlost nas dakle naša gg. zastupnici naroda uči, da mi za sada samo u savezu s Ugarskom, kao štogod i Ugarska samo u savezu s nami ustavnu našu slobodu obezbiediti možemo, no s druge nas strane ujedno uči, da mi kod sklapljanja saveza s Ugarskom veoma oprezni biti moramo, uči nas, da samo uz pridržanje i saviestno štovanje naše domaće tako upravne, kao što i zakonodavne nezavisnosti može biti isti savez tako za nas, kao što i za Ugarsku koristan i spasonosan.

Savez, koji namjeravamo sa Ugarskom sklopiti, mora se praviti izmedju nas i Ugarske kao narodah samostalnih, narodah posvema ravnih, koji priznaju, koji štuju, dapače i jamče obostrana svoja državna i teritorijalna prava.

Predlog osrednjega odbora imade u sebi sva ona svojstva na temelju kojih može narod hrvatsko-slavonski utanačiti iskreni i pravedni savez s Ugarskom, jer nam garantira naša državna i teritorijalna prava, i ja sam gg. zastupnici naroda podpunoma uvjeren, da se samo na temelju takovoga predloga može u život privesti savez, koji će biti prama časti i koristi tako naroda našega, kao što i Ugarske, koji će nama ujamčiti napriedak, Magjarom pako neće zaprietiti propašću. S toga se ja izjavljam za predlog osrednjega odbora.

Budimo gg. zastupnici naroda dozvoljeno još njekoja primietiti na glavna izjavljenja one gospode predgovornikah, koji brane predlog gg. zastupnikah slavnoga Zagreba.

Ista gospoda navadjaju: čemu da mi tražimo od Ugarske priznanje naše državne nezavisnosti i cjelovitosti kad mi jesmo de facto nezavisni. Gg. zastupnici naroda! Ugarska je god. 1102. kada je narod naš stupio s njom u savez osobni priznala našu nezavisnost, te istu njekoliko viekovah savjestno štovala, pa kamo smo ipak tečajem vremena došli? Došli smo onamo, da su Magjari ne samo našu samostalnost, da i naš narodni obstanak tajili, da su nam jedno udo za drugim kidali, a i dan danas Magjari sakupljeni u Pešti ne samo, da našu nezavisnost nepriznavaju, da i ona uda, koja su od našega tiela nezakonito odkinuli, za svoju svojinu proglašuju, te zahtievaju, da se mi kao pokorni griešnici, od njih na sjeveru, jugu itd. osakaćeni pred njihova koljena bacimo, te od njih milostinju, koncesije moljakamo, ne pako kao slobodan i nezavisan narod pravdu zahtievamo. Priznanje dakle naše samostalnosti i cjelovitosti od strane Magjarah nije suvišno, već neobhodno potrebno.

Izvadjanje ono iste gg. pregovornikah, da se narod naš god. 1848. nije pravno, već samo faktično oddružio od Ugarske je netemeljito i pogibeljno. Netemeljitost istoga izjav-

Digitized by Google

ljenja dokazali su dovoljno moji predgovornici, no ja samo primjećujem, da je za nas i pogibeljno; jer čim mi izjavimo, da mi nismo god. 1848. imali pravo savez izmedju nas i Ugarske prekinuti, to priznajemo, da smo bili buntovnici, da podpadamo pred strogost zakonah ugarskih izdanih protiv buntovnikah, a kažite mi gg. zastupnici naroda, koliko nas imade u ovoj dvorani sakupljenih, koji nismo god. 1848. za razkinuće izvrgnutoga onoga saveza sa Ugarskom radili; to ili kao zastupnici naroda, ili narodni činovnici ili napokon oružjem u ruci. No gg. zastupnici naroda, ja pravo narodah neizvadjam iz zastarjelih i zaprašenih listinah, već iz samoga božjega prava, po kojem imade svaki narod samo kad uzmogne, pravo samostalnost i nezavisnost svoju od svoga tlačitelja izvojevati. Narod je naš god. 1848. došao u takov položaj, te si je nezakonito uzkraćenu nezavisnost silom povratio, dakle je po pravu božjem pravedno radio, te si i negledeć naše zaprašene listine snažnom svojom mišicom samostalnost svoju izvojevao.

Napokon prigovaraju nam branitelji programa zagrebačkih zastupnikah, da smo mi s toga pali bili ovo posljednjih 12 godinah pod bečku centralizaciju, što smo se odrekli politike ugarske, i da se mi za narodnost našu neimademo ništa bojati, ako s Magjari i stupimo u savez.

Na ovo si držim za dužnost odgovoriti, da ja pod politikom ugarskom razumievam onu politiku, koja ugarsku kraljevinu smatra kao aglomerat raznih narodnostih sebi posvema ravnopravnih, ne pako kao pokrajinu izključivo magjarsku, slavjansku itd. Politika je ova za Ugarsku, koja je raznim narodom napučena bila veoma spasonosna, no Magjari prvi su se ostavili iste politike, te ju zamienili sa politikom magjarskom, koje je posljedica bila godina 1848.; nama usuprot, koji sačinjavamo posebno i nezavisno državno tielo, koje je napučeno jednim te istim narodom, nije od potrebe ugarske politike, već hrvatske ili jugoslavenske, premda smo se mi vazda držali politike ugarske.

Glede narodnosti naše izjavljam, da bi ona po svoj prilici bez svake pogibelji bila uz onakov savez s Ugarskom, kakovoga ja neželim, kad bi sav naš narod bio nezavisan, kad nebi bilo ljudih, koji se za službe bore, i kad nebi naša gospoda odmah navalila djecu svoju u Magjarsku na nauke dati.

Ljudevit Salopek. Prije nego bi glede predlogah, pred nami ležećih, moje ponizno mnienje predstavio, za svrhi shodno nalazim, ogled na najskorije prošle 13 godine učiniti; ter da na temelju zaista dosta skupo pribavljenoga izkustva, one garancije naše budućnosti iznadjem, koje su za osiguravanje naših ustavnih pravah, i razvitak narodnosti najugodnije.

Mi u današnjem našem položaju, kad se u obziru onoga temelja radi, na kojemu dičnu sgradu naše ustavne budućnosti sazidati, i na čelo njeno dragocieni kamen naše narodnosti postaviti namjeravamo, tim većma oprezni biti moramo, što više uvjereni jesmo, da od riešenja našeg državopravnog odnošaja, sretna ili nesretna sudbina naše domovine i naroda zavisi, koji je nas sjajnom časću svojega povjerenja usrećio.

Iskustvo, koje nami pod absolutizmom stenejći pribavili jesmo, priliku nami pruža, da se o uzroku uvjerimo, što je absolutnoj austrijanskoj vladi toliko pouzdanje dalo, da ona uništenje svetinje naših ustavnih pravah za nepogibeljno scieni, i ne samo s nami, nego i sa cielom državom različite experimentacije učini, ali ma koliko o toj svrhi mislio jesam, shodnost ovog postupanja iznaći kadar bio nisam, dapače sve većma sam se uvjerio, da bečka absolutna vlada najme razdora izmedju nami i našimi susjedima preko Drave obstojećeg, po načelu divide et vinces, da osiguravanja cjelokupnosti monarhije austrijanske, kano sredstvo upotrebila je.

Nu akoprem se najprostranije polje nami ovdje ponudi za razlaganje, u koliko je austrijska vlada namjeri svojoj za osiguravanje austrijske monarhije, podpuno protivni uspjeh dostigla, neću se u navedenje onih nesgodah upuštati, koje je ovaj nesretni sistem porodio, jer osim da cjelovitost iste monarhije faktično oskvrnjena je, u obće poznato je, da postupanje vlade obću nezadovoljnost porodivši, za utišenje ove nezadovoljnosti izvanredna fisična moć se je uzdržavati morala, koja znamenite zaista izvore financijalne ukupne države do dna u takovoj razmjeri izgrabila je, da danas o više nego vrlo ozbiljnom stanju austrijanske vlade u financijalnom pogledu nitko nedvoji.

Dočim dakle svaki nezauzeti podpuno se je uvjeriti mogao, da ovo postupanje nedvojbenog dokaza na vidjelo stavilo, da ono za riešenje toli važne zadaće ugodno nije; muževi na čelu vlade austrijanske stojeći, akoprem i povodom one okolnosti što tečajem prošlosti 13 ljetah svoj sistem opetovano preinačiti usilovano preinačiti usilovani jesu bili, — bi se uvjeriti mogli bili, da njihove centralističke težnje nikakvo povjerenje poroditi nemogu, opet nami pod promjenutim imenom njeku prećeranu centralistiku nametnuti namjeravaju, i njeko spojenje njihovog novo oktrojiranog ustava, sa našim tečajem toliko stoljećah po načinu napredovanja političkog izobraženja razvijenim starodavnim ustavom proizvesti nakanjivaju, to jest žele da kako su do sad, tako i u buduće sa našom krvlju i imanjem svojevoljno naredjivati mogu.

Ali gospodo! koj izmedju nas nebi opasnost ove namjere shvatiti htieo, koja našemu slobodnoumnom ustavu prieti, koj nebi uvjeren bio, da mi u tako ozbiljnom času izvanrednu pozornost upotrebljivati prinukani jesmo, da dragocienost našeg toli prostodušnog ustava tako osiguravamo, da onaj protiv svakom nasrtanju nepobjedljiv ostaje, ustava velim, koji kano nedvojbeno naše pravo i blago u prsima našima stoji, ali tek uživotvoriti se imade.

Ako mi u ustrojenju naših državopravnih odnošenjah uspješno za korist naroda postupati želimo onda je neostranivo potrebito, da mi naš položaj od sve strane strogo uvažavamo, jer kako je neobhodno potrebito, da svaki pojedini, koji se jednog posla lati, podpunu samosviest svojega položaja sebi pribavi, tako to isto i glede narodah obstoji, precjenba moći svoje, upravo je tako pogibeljna, da nikakvo preduzeće koristiti nemože, kojemu potrebita sredstva fale, tako ni onaj do ciela dostići neće, koji sdvojeći o svojoj moći, onu za manju nego za isto je scieni.

Ako ja naš položaj dobro shvaćam, onda bi tvrdio, da mi od jedne strane moć našu precienimo, s druge pako strane o snagi našoj sdvojimo, precienimo nas, kad mislimo, da mi na suprot toli jasno na vidjelo stavljena teženja austrijanske vlade, nas u neodvisnoj samostalnosti bi se uzdržati mogli, sdvojimo o snagi našoj, kad s Ugarskom u savez stupiti namjeravamo, ali ovomu savezu ona svojstva opredieliti se odtežemo, koja narav jednog i zajedničkog ustava, i zajednička zadaća njega protiv svakog nasrtanja braniti zahtieva.

Oko nas gledavši, pozornost našu izbjeći nemože da u Beču obstojeća vlada, po glasu opetovano izdatih naredbah, u upravljenje naše domovine sebi neposredni upliv osvojiva, i takve naredbe izdaje, koje sa razumom naših ustavnih pravah nikako se spojiti nedadu, ovo postupanje pod štitom ustavnosti absolutno vladajućeg bečkog ministarstva, mora nami

Digitized by Google

povodom biti, da naše državopravno odnošenje čim prije ustanovimo, i tako svakim daljem nasrtanju protiv svetinjah naših, pred bogom i svietom jasno obstojećih ustavnih pravah muževnim odlučenjem konac presiečemo, a da je to potrebito i nuždno, o tom nas i ona okolnost uvjeriti može što po glasu diplome od 20. listopada p. g. i patenta od 26. veljače t. g. u koliko sadržaj njegov privatnim putem poznadem, medjutim, kad pitanje našeg državopravnog odnošenja napram Ugarskoj našoj prostoj volji se podvrgne, nami se neobhodna dužnost namjerava, da mi se prepomenutom patentu kano temeljnom zakonu pokoriti imademo, i tako neodgovorni ministri bečki prije nego mi o našem državopravnom odnošaju dokončali jesmo, nas kano cjeloviti dio nasljednih austrijanskih pokrajinah smatraju, s kojima naredjivati njima pravo pristoji.

Nu ali gospodo! u koliko duhą i političko uvjerenje ove visoke kuće tećajem ovog sabora razumiti priliku imao jesam, to naša namjera biti nemože, i istom zato mislim da ćemo mi pogibelji nami prietećoj, najuspješnije izbjeći, ako sa Ugarskom u savez stupimo, s kojom kroz skoro osam stoljećah sdruženi bijasmo, i u dopisu našemu takvà načela postavili budemo, kojih sadržaj namjeru našu jasno osvjedoče.

Po mojem poniznom mnienje mi bi pogriešku učinili, ako bi mi ovaj predmet samo iz ovog gledišta suditi htjeli, kao da savez ovaj samo za Ugarsku koristan i potrebit bi bio, ja sam onog neporemetivog uvjerenja da onaj kako za Ugarsku tako i za nas neobhodno potrebit je. Potrebit je tim većma, jer u ovom nestalnom položaju naših državopravnih odnošenjah ni moralno ni materijalno napredovati nemožemo, što postići ipak jedino i izključivo cilj našeg viećanja biti mora.

Iz ovih ovdje navedenih razlogah, u kojima se moje i moji komitentah, i ako se nevaram cielog naroda našeg osviedočenje se slaže, predloga po osriednem odboru satavljenoga podupirati nemožem, jer se jedne strane bezuvjetno pripoznanje naših uvjetah istim našima pravama pogibeljno bi biti moglo, s druge pako izraz još bližjeg državopravnog saveza tako je prostranog tumačenja da si granice ovog saveza nikako predstaviti kadar nisam.

Ja po mojem osvjedočenju bi polag osiguranja naših narodnih i autonomnih pravah i ovomu odgovorećeg zakonarstvu za takvoga saveza glasovao, koj bi svoj izraz u zajedničkom zakonarstvu i zajedničkoj vrhovnoj izvršujućoj vlasti imao, nu u koliko to postići nebi mogao, pridružujem se predlogu po gospodinu Šuhaju podnešenom.

Mnoga bi još za opravdanje mojih ovdje navedenih tvrdjenjah navesti mogao, nu uvažavajući, da svaki pojedini izmedju nas, o zadaći, koju riešiti imademo, sebi jasno osvjedočenje stekao je, od daljeg navedenja onih razlogah na koje moje uvjerenje osnivam takvom željom odstupim, da visoka kuća riešenjem ovog zaisto životnog pitanja, obću zadovoljnost, sreću i blagostanje naše mile domovine i naroda utemelji.

Adolf Veber. Motreći pobliže predlog osrednjeg odbora, proti kojemu ja danas neću da govorim, već ga branim, moglo bi se pričiniti mnogomu našincu, da su temeljni uvjeti saveza ovoga prestrogi, na koje neće moći ugarski sabor privoljeti, pak zato tko iskreno želi sdruženje s Ugarskom, da se ima kloniti svih prenapetih tražnjah. Neima dvojbe, da sav naš samosviestni narod, počam od obalah jadranskih pak sve do Drave i Dunava, želi iskreno i nepomično, da trojedna kraljevina naša sklopi njeki savez s Ugarskom, a zastupnikom naroda koji imadu biti vjerno glasilo svih pravednih željah njegovih, sveta je dužnost, svesilno nastojati oko toga, da se taj savez zbilja utanači. Ali neda se ni to tajiti, da isti narod želi najprije živjeti, da želi kano živući narod u savez stupiti, te je istim nagonom u svih municipijih savez taj sdružio s pogodbami, koje mu kano narodu osiguravaju život, pa smo s velikim zadovoljstvom čitali, kako su svi municipiji tražili prije svega samostalnost i cjelokupnost našu. Držao je bo i drži taj narod, da bez priznanja samostalnosti neima inakoga saveza, van kakov obstoji izmedju sluge i gospodara, a bez cjelokupnosti da sve rieči, koje bi se podigle proti samovolji onoga gospodara, naliče slabačkomu glasu nejaka djeteta, koje se je diglo ukori na gorostasa. Po toj jasno očitovanoj želji naroda našega valja priznati, od čega se mnogi našinci sgrožavaju, da on traži najprije slobodnu narodnost, pak onda državnu slobodu, pače da traži državnu slobodu ponajviše i zato, da što bolje osigura narodnost svoju. Jer da on drugčije misli, poletio bi bez svakih pogodabah u krilo Ugarske, gdje pojedinac uživa što veću državnu slobodu. Tko bi se oglušio toga unutarnjega glasa, toga čvrstoga osvjedočenja naroda našega, onaj bi kuću svoju gradio na piesku, koju bi inostrani strašni vjetrovi raznesli na sve četiri strane svieta. Tko bi sred burah, koje nam narodnosti u Europi sa svih stranah dižu, zabacio ideu svoje narodnosti, sličan bi bio krmilaru, koji bi sred olujah morskih navlaš slomio krmilo svoje, te bi se skoro utapljao u moru, upropastiv ladju svoju. Izgubljena se sloboda dade opet steći, a izgubljena narodnost propala je na sve vieke. Dokazom su nam što jasnijim toga mnoge države europejske, što su se više putah iz robstva digle na slobodu, a iz slobode pale u robstvo: ali i dokazom nam je jasnim baltičko Pomorje, današnja Pruska, Lužica, gornja Štajerska i druge pokrajine, njegda posve slavjanske, gdje ćeš uzalud razpirivati iskre utrnule već ili gasnuće narodnosti slavjanske. Ustav, koji ima biti grobom narodnosti moje, neka oproste svi prenapeti ljubitelji ustava i možda zastupnici ovoga sabora, za mene nije ustav, već pravo prokletstvo. Premda to svoje načelo nepomično tvrdim i branim, očitujem opet glasno, da neima za narod većega blagostanja, nego gdje se sa slobodnom narodnošću spaja i državna sloboda. To je, za čim naš narod očevidno teži; to je, što ja kano zastupnik njegov zahtievam; to je, što i ovaj sabor, ako hoće da bude vjerno glasilo naroda, tražiti mora.

Ali da se to postigne, treba što veće opreznosti; jer Ugarska, koja nas poziva ne na ustavnu slobodu, jer tu smo mi i prije Ugarske imali i neprestano uživamo, već na učvršćenje i osiguranje ustava proti svakomu vanjskomu napadaču, nije sklona, barem po dosadanjih njezinih činih, osigurati nam narodnosti; barem ne više osigurati, nego što su to htjeli propali Bachovci; jer ja, prigovarao tko što mu drago, vidim izmedju Bachova sustava i postupanja Magjarah tih prije god. 1848 u Ugarskoj i našoj trojednoj kraljevini glede narodnostih toliku sličnost, da jaje jaju nemože biti spodobnije. —

Kada se je svidilo bilo caru Josipu II. utamaniti državnu slobodu u zemljah ugarsko-hrvatske krune, pak uvedenjem njemačkoga jezika kano poslovnoga sve austrijanske državljane pretvoriti u Niemce: nagazio je bio na tako silan odpor u istih zemljah, da je uplašen svetošću zakonah, na kojih se je odpor razvijao, i težkoćom zadatka prije smrti opozvao sve svoje naredbe. Premda je od toga silovitoga postupanja groza hvatala i svakoga Magjara; naučiv se ipak u toj strašnoj školi nječemu, a zaboraviv na žalostne posljedice: magjarski je narod u Ugarckoj nečuvenom nedo-

Digitized by Google

sljednošću i zaslieplienosti potegnuo za istim sustavom glede Ugarske, kojim nije uspio Josip glede cjelokupne Austrije, te je u duši začeo pogubnu misao, na tudjih se ledjih uzdignuti do gorostasne veličine. Ta je misao dražila ponositost vatrenoga naroda, te je, neprepadši se od težkoćah, koje bi mu se mogle učiniti, odlučio i oživotvoriti tu strašnu misao. Ali za to mu je najprije trebalo, da se sam postavi u ono stanje, u kojem su bili Niemci, te je godine 1836. uzakonio zakon, da se magjarski jezik u Ugarskoj diže na čast bačenoga diplomatičnoga latinskoga jezika. Dopriev uz povladjivanje, ili barem bez odpora narodah, koji odatle nisu još mogli vidjeti pogibelji obstanku svojemu, do toga stanja, primi se on kano učenik svih sredstvah svojih učiteljah, udesiv ih ipak prije prama naravi svojoj. Bachovci kano vjerni potomci svojih otacah, da sakriju pred Europom svrhu svoju, proglasili su samo njemački narod u Austriji prosvetljivim i prosvjetljujućim, poniziv ostale narode do stanja Helotah, koji se samo od Niemacah imadu učiti znanostim. Magjari pako, nemogući se još pozivati na domaću svoju prosvjetu, proglasili su Europom samo magjarski narod ljubećim ustavnost, koju su ipak od Slavjanah, poimence Jugoslavjanah, ponosivših se od vieka što savršenijom svojom ustavnošću, naučili i primili; zatim su raztrubili, da svi oni slavni čini, kojimi se ponosi povjestnica sdruženih kraljevinah, pripadaju samo magjarskomu narodu, premda je više od polovice slavnih onih junakah slavjansku majku sisalo, i premda je krv slavjanska budi s njihovom pomiešana za njihovu slavu potokom tekla; napokon su umjeli Europi u glavu upiliti, da samo Ugarska, dičeća se plodovitošću banatskom, može biti izvorom blagostanja svih pukovah, pod ugarskom krunom živućih, premda su u oravskoj i liptovskoj županiji Slovaci često od gladi umirali i zato se u slavonske ravnice preseljivali, i premda se i trojedna kraljevina od vieka ponosi bujnom plodovitošću svoje Posavine i Podravine.

Na tom su temelju Bachovci vojevali u Italiji samo njemačkimi bajoneti, koji su i našu krv prolievali, i gradili njemačke železnice i dizali njemačke zavode, za koje smo i mi svoje novce tratili; na istom su temelju i Magjari sagradili magjarsko kazalište i magjarski muzej, za koji smo i mi znatnih podporah pružiti morali.

Uništivši nas tako iz vana, počeli su nas ništiti i s nutra. Da to postignu Bachovci, uprli su se u svesilnu moć svojih Verordnungah, ostavivši protivni zakon, da kano sunce svietli pred Europom, da ova neuzmogne viditi tmine, koja se po zemljah širi.

Magjari pako, prezirući prelaznu moć Verordnungah, na čvrstom zakonu udaraju silje svoje, dopuštajuć, gdje im u prilog ide, i krivo tumačenje, pače i izvraćanje zakonah, a nezaziruć se kadšto ni od tajnih naputakah.

Sada da se komu „in partibus infidelium“ nesvidi uzprotiviti se lomnoj moći Verordnungah ili željeznoj sili zakonah, oba se hvaćaju saveznikah, uprav prama onoj pričici mladih stabalah, koja se nisu dotle bojala sjekire, dok se nije jedno od njih u slici toporišća našlo s njom u savezu. Bachovci, osnivajući svoje djelovanje na bogatu dohodku, netraže ljubavi mogućnikah i bogatacah, već se okružuju štitom dobro plaćene birokracije, koja sliepo izpunjuje zapovjedi; pametniji pako Magjari laskaju najprije ponosu aristokracije i plemstva drugih narodah, za koje znadu, da će ih pomagati u stvaranju zakonah, kojimi će se utamanjivati puci i narodi. Zato se ponositi inače Magjari snizuju hvaliti svakoga, koji je samo dvie tri rieči ma i kukavno magjarski progovorio, držeći ga već tim za pravoga Magjara, te kano što Bachovci drže za zemljište njemačkoj prosvjeti stečeno sve one krajeve, gdje se išto njemački govori: tako i Magjari drže magjarskim onaj narod, kojemu je aristokracija magjarskomu jeziku vješta. Raznimi povlasticami, izključivim ili jakim uplivom u državne poslove, zatim ponositosti njekom i vanjskom sjajnošću, koja toliko prija slaboći čovječanskoj, premamljuju Magjari tudju aristokraciju jatomice u svoj tabor, te se drugi narodi u Ugarskoj nalaze bez moćnije podpore, ostavljeni sami sebi i biedi svojoj.

Tako zaštitjeni viču oba izza svega grla po novinah i domaćih i inostranih, da je jednakost i sloboda svih narodah i ljudih zavladala, da su svi pred zakonom jednaki, te dočim Bachovci čednije sve podložnike zovu Statsbürgere, ponositiji Magjari po ustijuh najumjerenijega svoga gradjanina Deáka neuztežu se pred Europom očitovati, da nema zemlje, u kojoj bi inostrane narodnosti uživale toliko slobodah, koliko u Ugarskoj. Ali Magjari se nezaziru ni od pomoći svoje birokracije, te premda se inače grade slobodoumjem i demokratizmom, za velike su župane u Ugarskoj imenovali same Magjare i pomagjarenike, i to velikase, koji se najviše o tom brinu, da se obistini načelo ravnopravnosti narodnostih. Po tom načelu imaju sve županije svih narodah u Ugarskoj samo magjarske velike župane, a koliko mogu ovi i u najslobodnijem ustavu, kako li mogu svojim načinom izposlovati, da se uz njihovo mnienje pristane, najjasnijim je dokazom naša domovina. I pošiljanje urednikah u podjarmljene tako zemlje, udesnju oba po jednakih zakonih, te dočim manje službe obavljaju urodjenici, višje se časti ostavljaju njihovim sinovom, tako da prama Rulitzu i Švabu, sjedi u Zagrebu na županskoj stolici Péchi, koji hvastajuć se pravičnošću sjedinah svojih, u prvoj sjednici imenuje prisjednici najljutije dušmane naroda našega.

Tako se je moglo dogoditi, da su uz netaknuti naslov kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga kraljevine naše jednim potezom pera pretvorene u krunovine; tako se je moglo dogoditi, da se je uz nepovriedjeni zakon o izključivosti našega jezika kano poslovnoga, prieko noći uveo njemački jezik skoro u sve poslove. Nu tomu se nije toliko čuditi: Verordnunga je Verordnunga, neodgovorna nikomu, stojeća o svojoj volji, a da su se namah mogli početi voditi poslovi u njemačkom jeziku, pomoglo je to, što su našinci prilično znali njemački; ali čuditi se neprestajem, kako su Magjari, koji zakon uviek kano svetinju u ustijuh nose, prezirući starodavne u njihovih zakonih toliko putah uzakonjene zakone trojedne ove kraljevine uz krvavu i smrtnu borbu naših poslanikah na saboru, mogli utamaniti našu od viekovah postojeću kraljevinu, razvrgavši ju u kukavne tri županije; pače kameniti se moram smielosti, kojom su za zemlju, u kojoj je malo tko znao magjarski, uz zakoniti prosvjed poklisarah, mogli stvoriti zakon, da se poslie šest godinah neće moći nitko namjestiti, koji nebude znao magjarski. Pak uza sve to smije tvrditi još ovih danah „Pešti Napló,“ da magjarska centralizacija nevriedja ničijega prava.

Na škole inorodne, gdje se ne samo narodnost što ljepše razvija, nego i prava znanost širi, jednakom su pohlepom oba udarili, te izbacivši narodni jezik, svoj namjestili, s tom jednom i za Bachovce pohvalnom razlikom, da su oni uz njemački jezik i naš gojili i knjige mu izdavali; pače što je najvišji vršak zaslugah Thunovih, kojim se evo samo glede toga rado odužujem, svojim su ugledom i svojom moćju

Digitized by Google

prisilili nesložne težnje razdrobljenoga nam naroda, da jednoj svrsi služe, te su i proti čestim tužbam nedomorodnih ljudih, osobito u Dalmaciji, za sav naš narod jedan jezik u škole uveli. Zasluga je to tim veća, što je istinitije, da u jednoj književnosti, za koju još i danas njeki našinci slabo mare, leži ponajviše buduća sreća naša. A kakovimi su se prama nam pokazali u tom smjeru susjedi naši Magjari? Težko mi je izpoviediti — ali kada sam već počeo, moram dovršiti. Većega grieha nije bilo u njihovih očijuh, nego kada je tko nas u Ugarskoj očitovao, da su Slovaci i Srblji braća naša: zaglavnoj potvori panslavizma neizbježe, tko se je usudio takova što tvrditi. Pače videći, da u jednoj književnosti, gojenoj pod jednim imenom ilirskim, leži zametak buduće jakosti naše, to su nam ime zabranili, književni naš jezik ruskim, novim, nenarodnim proglasili; za Slavoniju su druge školske knjige pisali, nego li za Hrvatsku i njezino primorje, pa sve različitim, starim, neukusnim, nečitljivim pravopisom, da brat brata neuzmogne razumjeti, premda je organički naš pravopis bio već izvan škole dobro prodro. Istim načinom postupaju oni i danas u Medjumurju, koje tek što su posljeli, namah su izbacili iz školah naške književnim jezikom i organičkim pravopisom pisane knjige, — uvedši one, što su prije dva vieka sastavljene. Pače da se postigne vršak neprijateljstva, kada je god. 1845. molila zagrebačka akademija, da joj se dozvoli držati ilirskim jezikom disputacije, odgovori magjarsko namjestničtvo odpisom, koji i danas leži u županijskoj pismohrani, da se disputacije u Zagrebu mogu držati budi narodnim magjarskim, budi latinskim, ilirskim pako, kano u ovoj domovini inostranim, nesmiju se nikada držati. Ovakovo postupanje, kojim se iz korjena čupa svaka biljka na polju našega napriedka, dolikuje samo srednjemu vieku, te se meni Magjari vide posve slični rimskomu caru Julijanu apostati, kojega crkvena naša povjestnica bilježi kano najpogubnijega progonitelja kršćanah. Jer dočim su drugi carevi bezuspješno riekami prolievali krv mučeničku, koja je uviek postajala novim sjemenom kršćanah, Julijan udari glupošću utamanjivati kršćanstvo, zabraniv blagovjernim škole polaziti i klasike čitati.

Polomivši nas tako i s vana i s nutra koje Verordnungami, koje silovitimi zakoni, dovršenje djela ostaviše oba najprije birokraciji, davši im potajnih naputakah, pače ustanovivši sasvim demoralizirajuće načelo, da kod svakoga propisa valja umjeti i medju redci čitati. Tako postaviše kod nas Bachovci načelo, da se latinski jezik ima zato predavati njemačkim jezikom, što je onaj srodniji ovomu, nego li naškomu; ali kad smo, upirući se na obćenito priznanu istinu, da je naš jezik srodniji grčkomu, nego li njemački, tražili da se on naški tumači, dobismo odgovor, da ga uprav zato, što je nesrodniji, treba predavati njemačkim jezikom, da se mladež što više izmuči prispodabljanjem i bolje ga nauči, te nam praktički predočiše bajku o vuku i jagnjetu. Ali i Magjari, videći, da se ugnjetene narodnosti u Ugarskoj i trojednoj kraljevini mogu s uspjehom braniti u svojih slobodnih županijah, odriču se, postavivši na čelo odgovorno ministarstvo godine 1848. autonomije svojih županijah, za koju bi siguran sam, listom na oružje ustali, da se kojom sgodom pridesi, da sami Slavjani zasjednu ministarske stolice. Zato se punim pravom panjim i kamenim, kako može ovih danah „Pesti Napjó," odgovarajući na prigovore bachovskih centralistah, pred razumnom Europom tvrditi, da magjarska centralizacija neukida autonomije municipijah, osvjedočen budući, da dočim je ministar odgovoran saboru, neće jamačno podnositi, da se njegovim naredbam uzprotivi ikakva oblast, osobito pako inonarodna. Povrh toga čudim se ja neizmjerno i tomu, kako isti list može tvrditi, da magjarska centralizacija privlači samo istorodne življe, osim ako nije u tom sakriveno najpogubnije načelo magjarske politike, s koga je Ugarska uvjek postradala, da su Slavjani, Rumunji i Niemci samo ud magjarskoga naroda, koje treba spojiti, a po prilici onako, kano što mi težimo za sdruženjem naših plemenah jedan te isti jezik govorećih.

Nastojanju zakonotvoracah i najvišjih izvršujućih organah pritekoše s obje straue u pomoć svakojaki učenjaci te dočim Bachovci dokazuju u knjigah i novinah, da je trojedna kraljevina stekla još nikad neuživanih pravah, što je postala pravom sugradjankom cjelokupne austrijanske države, uništuje u Pešti najglasovitiji magjarski starinar i historiograf, Horvát Ištván, trojednu kraljevinu, dokazujuć u premudrosti svojoj, da je ovo zarobljena pokrajina magjarskoga naroda, odredjena ili hraniti se neprobavnimi jeli samo magjarskih zakonah, ili poginuti. Ovaj sramoteći nas nauk prigrli sav magjarski svoga neumrloga historika u Pešti pokapajući narod, noseć pred njim na zlatnom tanjiru uvjenčanu njegovu knjižicu o podjarmljenju trojedne kraljevine. Nadalje dočim Bachovci dokazuju, da bi trojedna kraljevina morala biti zahvalna, što joj se centralizacijom otvaraju bogata vrela njemačkih znanostih, nestidi se po novinah dokazivati Szalay László, da su Srblji, jednokrvna braća naša, ta jedrena uda zajedničkoga jugoslavjanskoga tiela našega, vrlo nezahvalni magjarskomu narodu na milostivo podieljenih im magjarskih pravih, dočim oni, koji imaju toliko nepobitnih od toliko kraljevah potvrdjenih i uzakonjenih povlasticah, nisu vlastni tražiti većih pravah, nego li svaka druga občina, koje su vazda imale svoje starješine, kano i Srblji kadšto svoje vojvode.

Što su s obje strane činili drugi birokrati i dostojanstvenici za ugnjetavanje inorodnih narodnostih, neću da radi kratkoće ovdje obširno razlažem, samo ću to u kratko spomenuti, da dočim Švab premješća ili lišava službe činovnika, kojemu se je u izvješću mjesto Johann, podkralo ime Ivan, medju ostalimi magjarski biskup Lonović, ili neprima u svoju biskupiju klerika, koji neće da svoj ić na fi prekrsti, ili tjera ga iz sjemeništa pri najmanjoj upornosti, a prvostolnik ugarski Kopači neće da se razgovara sa slovačkim župnikom latinskim, katoličkoj crkvi diplomatičkim jezikom. Kada naš čovjek dodje pred Bachovca s naškom prošnjom, upućuje se na diplomatički jezik njemački, dočim se slavjanski molitelj u županiji ugarskoj zabušuje nadutom izrekom: u Magjarskoj se nepoznaje nego jedan magjarski narod i jedan magjarski jezik u javnosti. Po tom dakle sustavu ukidaju se svi drugi jezici u zakonarstvu, u upravi višjoj i nižjoj, u školi, pače i u crkvi, dočim se je za mene Slavjanom u Ugarskoj na više miestah i rieč božja navjestjivala jedino spasonosnim magjarskim jezikom. Pa još smije vikati Deák, da neima države, u kojoj bi ine narodnosti uživale toliko pravah, koliko u Ugarskoj, osim, ako se po magjarskih državopravnih pojmovih pod tom riečju ima razumievati pravo, da se svaka narodnost može i mora pretvoriti u magjarsku, neimajuć ine hrane, do korice suha kruha, koju joj kolibe pružaju.

Postupanje je to moralo djelovati i na privatni život, te dočim su njekoji našinci, izmučeni progonom i sumnjami, pod Bachovci stali tvrditi, da su rodjeni slavjanski, ali odhranjeni i prosvjećeni njemački: proklinje moj saučenik u u Pešti, klerik, rodom Rusin, uru onu, kada ga je slavjan-

Digitized by Google

ska majka rodila i slavjanskim mliekom zadojila. Rodjeni našinci, srcem domorodci budi navadom, budi namjerom, govore medju sobom njemački, a djeca im po kućah i družtvih niti neznaju, da se može i slavjanski govoriti: nestalo je bilo po svuda naškoga glasa: svuda tama, pustoš i led, koji nas je bio sa svih stranah. Ako su kod Slavjanah u Ugarskoj sada drugčije okolnosti, bilo bi mi vrlo drago, za mene je sve zajekivalo magjarski, a u peštanskom se je sjemeništu izmedju slavjanskih narečjah čuo pače orio samo glas slobodnih pitomacah uviek slobodne trojedne kraljevine.

Na prigovor, da je to sve bivalo samo prije god. 1848. odgovaram svimi onimi podatci, koje sam izvadio iz novije dobe; ali na to neka odgovori još izključeni iz javnih poslovah jezik inih narodnostih u Ugarskoj, pozivanje naših velikašah na ugarski sabor, pobunjena Rieka, oteto Medjumurje, oteta Slavonija, a napokon strovaljena i u podrtinah svojih ležeća Vojvodovina.

Ali da se i praktičkim putem uvjerimo o sličnosti tih sustavah, uzmimo, premda mi je neizmjerno žao, što uprav od Slavjanah moram uzeti primjer, uzmimo Slovenca, koji je otišao u Niemce, pa ćemo vidjeti, kako on, ma i slamnate glave bio, skače od časti do časti, dok dodje do vrška, gdje svoju umnu slabost podupire silami narodu svojemu vjerna Slovenca, kojemu nepreostaje drugo, osim slabačkih službenicah, ili kukavna života, koji mu kolibe pružaju. Istim načinom bavi se i odmetnik slovački kano bilježnik, podžupan ili župan, vozeć se na četiri konja po prostranoj županiji, i dokazujuć vjernim, kako je čovjeku liepo, kada zaboravi sve one sladke veze i uspomene, koje bi ga morale spajati s kolibicom, u kojoj kuka vjerni svojemu narodu Slovak zadovoljan koricom hljeba, što si često u inostranstvu stiče.

Tako je na vlas dosad bivalo. Nisam ja to zato ovako obširno razvio, da dignem mržnju budi na jedan, budi na drugi narod; da sam to mogao smierati, volio bih da mi jezik s mjesta usahne, meni su svi narodi mili i dragi, štovanja vriedni, jer svaki ima njekih prednostih. Ja sam samo obilježio politiku onih, koji upravljaju sudbinom od oba naroda, te ju nalazim posve sličnu, kano za istom svrhom težeću. Učinio sam pako to s toga, da dokažem, da se ni od jednoga, ni od drugoga neimamo nadati pečenim golubom, već da nam valja na svoje noge stati, a to mi je kano narodnomu zastupniku bila i sveta dužnost. Zato bih ja najvolio tjerati onu politiku, koju je naš sabor godine 1848. osnovao, za koju je ne samo Jelačić ban već sav naš narod mač trgnuo i koju su braća naša Česi Austriji često svjetovali, da svaka kraljevina i pokrajina prostrane carevine zadrži svoju autonomiju, a one stvari, bez kojih vlada nemože biti čvrsta, da se rieševaju na zajedničkom ustavnim putem sazivanom saboru svih narodah austrijanskih. Tako nebi imao prilike jedan narod vriedjati prava drugih narodah, te bi se postigla što savršenija sloga, bez koje se ruše i najmogućnija carstva; a garancije proti svim mogućim napadačem tih zajedničkih interesah nalazim više u zadrugi svih narodah austrijanskih, nego u družtvu samih pa ma još hrabrijih Magjarah.

Ali buduć da se Bachovci, težeći još uviek za germanizacijom barem nasljednih pokrajinah, nedadu nikako nagovoriti na jedino spasonosnu federaciju Austrije: to je nam sveta dužnost, tražiti ustavne saveznike, a to su ugarski narodi; sveta nam je dužnost, rekoh, toli iz više drugih razlogah, koli što osobito ovdje na me spada, iz obzira narodnosti. Tko je proučio povjestnicu svieta, za pravo će mi dati, da se prava i povlastice mogu povrieditи i ustavnim i absolutnim putem, čim koji narod osjeti u sebi snage, da to može bez svoje štete učiniti. Ali mora mi svatko i to potvrditi, da to ustavnim putem teže biva, s jedne strane zato, što je sav narod teže nagovoriti na očevidnu krivicu, nego li pojedinca, i što ustavne ustanove pružaju sto i sto načinah za uspješniju obranu. S druge pako strane magjarski jezik, kojega bismo se u toj zadrugi ponajviše bojati morali, kano jezik sasvim orientalan i europejskomu ustroju i ukusu posve tudj, nije nam ni s daleka tako pogibeljan kano njemački, koji na nas navaljuje prebogatom književnošću, obrtnim gradjanstvom i družtvenim tonom, ta nas je već dotle osvojio, da smo se zapanjeni pitali, jesmo li u Frankfurtu ili u Zagrebu. Magjarskoga pako jezika neima kod nas u knjizi, neima u družtvu, neima u glavi, te bi naše ženske do kojih nam je kano prvih odgojiteljicah djece mnogo stalo, morale barem dvie godine proživiti u Debrecinu, da uzmognu što kod kuće magjarski progovoriti. Magjari su za ovo desetak godina izgubili kod nas pol vieka, jer koji smo znali magjarski, zaboravili smo prilično, a drugi nisu ga naučili, te dokle Magjari steku onoliko moći, koliko sada već uživaju Niemci, mi ćemo dotle ojačati, da ih se nećemo više bojati. Najbolji pako način, kako ćemo se za uviek proći toga neprestano nas mučećega straha, nutarnja je sloga i jakost. Zato složimo se braćo u sebi, srca svih stališah i redovah, bez razlike vjere i pokrajinah, knjige i pravopisah neka kucaju samo za blagostanje svojega naroda, jezik zajednički naš prekrasni i prebogati, koji smo dotle dotjerali, da se u knjizi možemo posve razumjeti, neka nas sveže jednom; prostranom i jakom književnošću, a uzato upalimo luč znanostih, da raztjera tminu neznanstva i uzrok robstva, razpušimo i goruću u nas vatru domoljublja u bukteći plamen, priteći požarom svakomu, koji se slamnate glave takne naših svetinjah. Pokažimo Magjarom, da i u nas plamti ona ista ljubav svojega jezika i svoje narodnosti, koja i nje oduševljuje, pak sam siguran, da oni neće kod nas prezirati, što kod sebe toliko štuju. Nadam se, da su ih nezgode prošlih vremenah toliko poučile, da će uvidjeti, da je kod nas magjarizacija nemoguća. Tko kod našinacah teži za plemenitom slavom, neka prigrli naš narod i naše interese onom ljubavju, koju bi mogao vriežiti za tudje interese, uvjeren budući, da se samo na krilih domaćega povjerenja i domaće ljubavi može do prave veličine. Tko pako samoživ hoće da se u svoj kut zavuče, ostaviv da drugi zanj misli i radi, njega kunem Bogom živim, kunem ga sladkim imenom domovine, kojoj hoće da i on neradom svojim pomogne, nek se odreče upliva na udes naroda našega; jer priečiti može, ali prepriečiti nikada. Trojedna je kraljevina čvrsto odlučila sama svojom glavom misliti i svojima se rukama primati posla oko spasa narodnjega; pa kad je naših dvanaest apostolah moglo u onako nezgodnih okolnostih dovle dotjerati, valjda će nas dvadeset putah dvanaest umjeti posao dalje nastaviti. Mi ostajemo, bilo s našom politikom, kako mu drago, na istom polju, boreći se za blagostanje samo svojega naroda, oružani doduše lagahnim, al u posljedicah težkim percem; za svakoga pako, koji bi nas hotio progutnuti, tako smo neprobavni, da ćemo mu vječnimi grčevi mučiti želudac, dok nas budi neizbaci, budi s nas nepogine.

Odvjetujem za predlog osrednjega odbora, držeć ga logičnim, potrebna uslovja sadržavajućim, kažućim toliko, da nas ugarski sabor, ako iskreno s nami misli, može ruzumjeti,

Digitized by Google

a nevelećim onoga, što bi nas sa štetom našom moglo vezati. Ako Magjari pristanu na ove naše uvjete, vidjeti ću odatle pravu njihovu želju i ljubav prama osamstogodišnjoj ustavnoj braći njihovoj, te sam pripravan kod pogodabah onoliko popustiti, da se taj željno traženi savez sklopi, a opet čast našega naroda i sreća, do koje mi je najviše stalo, nepovriedi.

Dovršiv ovako, što sam imao ad rem kazati, hoću da odgovorim na njeka ovdje izrečena načela. Veli se, „da imamo Magjarom zahvaliti, što ovdje sjedimo.“ Odakle se to znade? Ja mislim, da i mi jednako ljubimo slobodu ustavnu; ja mislim, da je jednakom odvažnošću preuzv. gos. biskup djakovački tražio na bečkom vieću povratak ustava, kano i Magjari; ja mislim, da je jednakom odvažnošću tražio vitez Vranycanyi sdružcnje Dalmacije. Povratak ustava nepripisujem ja niti Magjarom niti kojemu drugomu narodu; pače da su u Austriji sami Slavjani, za koje njeki krivo misle da se nebore rado za ustavnu slobodu, sustav bi Bachov bio morao pasti, jer je bio osnovan na protunaravnom temelju. Zato molim, da se barem iz ove sabornice nekaže pred Evropom krivo mnienje, da su nam Magjari pribavili slobodu: oni su pomogli, ništa više; jer inače bih morao očitovati, da oni bez nas ništa nemogu, dočim i oni i sav sviet priznaje, da se bez hrvatskoga pitanja nemože riešiti ugarsko pitanje.

Zatim se veli, da se svadja izmedju nas i Magjarah ima pripisati samo tajnoj moći kamarile. Ja velim, da u toj kamarili sjede ili sami Niemci i neprijatelji naši, ili sjede u njoj i Magjari. Ako sjede sami Niemci, zašto se onda svemoguća inače ugarska kacelarija neodupre toj kamarili, zašto svemožni inače ugarski sabor neustane proti njezinim tajnim namjeram, zašto taj sabor ili koja druga oblast nedezavuira pozivanje naših velikaših na ugarski sabor, kojim je ugarska kancelarija naš ponos neizmjerno uvriedila; zašto nebdije taj sabor nad tim, da se medju nas i nje nezametne sjeme razdora i kano što smo mi u zametku ugušili onaj razdor, koji je htjela možebiti ta kamarila zavrći medju nas i pravoslavnu braću našu? Je li se dosad i koja oblast, korporacija ili pojedini čovjek onako očitovao glede nas, kano što bi to bratska ljubav zahtievala? Pa je li ta kamarila i sabor god. 1848. ugarski sabor rukovodila? nemislim, da bi bila htjela ustati sama proti sebi u boju, kojemu nije posljedicah nikako mogla proračunati. Ako li u toj kamarili sjede Magjari, onda mi idemo iz kamarile u kamarilu: dočim sve ugarske oblasti odobravaju sve one čine ugarske kamarile, koje smjeraju na širenje njihove, a stezanje tudjih narodnostih.

Kaže se nadalje, „da je pod Austrijom bilo sve zlo, a pod Ugarskom malo zla.“ — Koliko smo zla pretrpili pod Ugarskom, dokazali su obširno moji predgovornici; a da je pod Austrijom sve zlo bilo: to ja niječem, pa buduć da to ide u osnovu mojega govora, gdje sam na temelju pravice i s jedne i s druge strane govorio, hoću da to i dokažem. Nepušćajući se u druge stvari, kojim nisam vješt, čuo sam od pravnikah, da su njeki zakonici, na primjer mjenbeni, tako savršeni, da jih uajizobraženiji narod primiti može, te su se Magjari najviše tim osramotili pred razumnom Evropom, što su bezobzirce zabacili sve austrijanske zakonike.

Ali govoreć iz izkustva velim, da su škole, na kojih se osniva jaka budućnost svakoga naroda, neizmjerno savršenije od ugarskih. Prije je malo koja škola imala krajobrazah, te se je zemljovid na pamet učio, pa su učenici često Mljetke prama sjeveru tražili. Sada pako imaju gimnazije svega, što je u tom znanje najsavršenijega izvela, ima sbirku prirodninah i siloslovnih spravah, ima knjižnicu, gdje se možeš iz najizvrstnijih proizvodah poučiti u svih znanostih, koje se na gimnazijah predaju. Zato smo mi taj sustav nakanili udariti kano temelj budućega našega školskoga sustava, priudesivši ga ipak prama našim okolnostim.

Napokon se kaže, da se za narodnost našu neimano ništa bojati. Tko nam je to ujamčio? Jer da se je kod nas narodnost podobro ukorenila, nedokazuje ništa. Izmedju težnje za materijalnost i težnje za narodnost, ja mislim, da se u svakom narodu dublje ukorenjuje ona, jer se tiče svačijega žepa, ter se svatko za nju bori; dočim se za narodnost kano za subtilnu ide samo plemenite duše zauzimaju. Pa kako se je sbiti moglo, da se je naš osamstogodišnji i duboko ukorenjeni ustav mogo utamaniti? Narodi si posvajaju od drugih narodah ono, čega im treba: Mletčići su tražili dalmatinske šume i vojnike, kojimi su sviet osvajali, Turci si osvajaju kesu i radnju svojih podložnikah, da mogu udobno živjeti; Magjari su trebali veliki Magyarország, pa su si naš teritorij osvojili, zatim su htjeli biti jak i velik narod, pa su stezali druge narodnosti, Pače i od objesti navaljuje jedan narod na svetinje drugoga. Čemu treba Niemcem naše narodnosti? Ima ih dosta, sviet ih hvali kano najučeniji narod, pak su ipak posegnuli za drugimi narodnostmi u Austriji. Narod treba vazda da brani ono, za čim se u koje vrieme najviše teži. Komu je danas u pogibelji vjera? Svaka se crkva mirno razvija u svojem obsegu. Današnji je viek, viek narodnostih, pa zato treba da glede narodnosti budemo najviše na oprezu.

Kano kuriozum moram navesti, što se veli, da su Magjari zato učinili magjarski jezik poslovnim, što su htjeli upliv na ustav prenieti na sve stanovnike ugarske, što se nebi bilo moglo učiniti latinskim jezikom. Kano do Slovaku nije svejedno latinski ili magjarski!“

Hugo Marinović. Medjunarodni ugovori onda su samo u stanju sreću i blagostanje narodah ustanoviti, ako su na interesu medjusobnom osnovani, politika pako čuvstvah riedko je ili nikada spasonosna.

Razdor, koj se je medju nami i Ugarskom godine 1848 porodio, prinukao nas je na to, da smo se sliepo tako rekuć u ruke austrijanske vlade bacili, kroz to smo se nepovoljnog onda starog saveznika lišili, nu ujedno smo malo zatim u mrežu bečke birokracije pali.

U nagradu neuskolebive vjernosti i žrtvah naših, stenjali smo 12 godinah pod jarmom krutog absolutizma i tudjinstva, koje nam je starodavni ustav, svetinju ovu narodnu, narodnost našu, i sve što nam je po povjestnici milo i drago nogami gazilo i uništilo.

Grieh je bilo tečajem tužnih tih 12 godinah čuvstvo narodnosti i ustavne slobode, grieh i najplemenitije domoljubje.

Nesnosivi pako svakovrstni porezi samovoljno i bezustavnim putem uvedeni, kano i nesmotreno i bezsviestno rukovanje državnog imetka i dohodakah, u materijalnom takodjer smotrenju u skrajnu su nas propast doveli.

Ako se pitamo kako se je sbiti moglo, da je ustav naš, koji je kano čvrsti hrast neizbrojive vihore kroz stoljeća preživio jednim tako rekuć mahom ukinut, pripoznati moramo, da se uzrok dogadjaja toga u razdoru zavladavšem medju dva plemenita naroda, koji su tečajem sedam stoljećah svaku sreću i nesreću dielili, i obći svoj ustav zajedno proti sva-

Digitized by Google

kom neprijatelju branili, tražiti ima, treći bo je razdor taj na korist svoju upotrebio.

Na stran dakle u odlučnom ovom času, u važnom ovom pitanju sa svimi strasti, imajmo sada po stečenom toli žalostnom izkustvu pred očima samo dobro naroda, koji je sudbinu svoju u ruke naše položio.

Napis zastave naše neka bude: „narodnost, ustavnost, cjelokupnost domovine i autonomija njena: obezbiedjenje tih narodnih dragocienostih, neka nas kod pretresivanja i riešenja pitanja ovog rukovodi:

I. Narodnosti što se tiče, materinski jezik naš svi jednako ljubimo, svi želimo, da narodni jezik onaj stupanj izobraženosti poluči, koji mu po miloglasju njegovom pripada, želimo da se politična narodnost naša sada za sva buduća vremena osigura, želimo da se mladež naša u narodnom jeziku obučava, želimo konačno da narodni jezik u svih granah i stepenih javnog upravljanja vlada.

Po mom uvjerenju sve te želje u savezu sa Ugarskom najsigurnije ćemo dostići, ako pak osamljeni ostanemo doživiti ćemo sigurno ono, što smo pod Bachovim ministarstvom doživili, osamljeni nećemo u stanju biti, protiviti se staroj težnji bečke vlade, koja kani sav sviet njemačkom civilizacijom usrećiti.

Istina da su i Magjari u revnosti za narodnost svoju, narodnost našu vriedjali, nu onda smo blagodati ustavnog života uživali, te smo sa poštenim odprtim protivnikom posla imali, koji je namjeru svoju očito izjavio, i zato nam je obrana mnogo laglja bila.

Bečka naproti vlada dočim je ravnopravnost narodnostih za načelo svoje proglasila, ukinuvši ustav naš, faktično je sve germanizirala, te narodni jezik iz svih uredah istih takodjer *občinskih, i iz* svih učionicah prognala.

Narod magjarski niti je tako mnogobrojan, niti toliko assimilativne snage posjeduje, da narodnosti našoj pogibeljan biti može, proživili smo sa Magjari u savezu i pod istim ustavom sedam stoljećah, te pitam ja koje je mjesto koja obitelj u domovini našoj pomagjarena? Obratimo se naproti na njemačku i viditi ćemo, da su ondje cieli predjeli njegda slavenski poniemčeni: pogledajmo na nasljedne pokrajine austrijanske, Česku, Štajersku, Krajnsku i Korušku i uvjeriti ćemo se, da je niemština slavenstvo podjarmila: niemština se je u istoj takodjer domovini našoj u privatni život uvukla; velika čast ljepšeg spola našeg najnovijeg vremena narodnom jeziku već ni vješta bila nije, i ako je, ustručavala se je, u izobraženiih osobito kruzih narodnim jezikom grogovoriti.

Magjari su se jur uvjerili da spasenje njihovo najvećma od toga zavisi, da li će duh vremena razumjeti, i prema svima narodnostima u istoj takodjer Ugarskoj pravedni postati.

Tim većma prama nami pravedni biti moraju, koji smo hvala bogu čist i konpaktan narod u posebnoj autonomnoj kraljevini živeći, koji je narodnost svoju i do sada uzdržati znao, i kojemu će to sada, pošto je jezik i književnost naša toli liepe već napredke, trudom domorodnih muževah učinila, još većma za rukom poći.

Neima dakle u savezu sa starom ustavnom braćom našom nikakve pogibelji za narodnost našu, niti se bojati, da će Magjari ikada više na nju nasrtati — jamče nam zato očitovanje najugledniih muževah i vitežki značaj naroda magjarskog, koji ako nam prigodom obnovljenja saveznog ugovora štovanje narodnosti naše obrekao bude, zaista će zadatu rieč svoju svetu i pošteno držati.

II. Nemanje nam svima na srcu leži starodavni ustav naš, pod zaštitom koga smo toliko viekovah sretno živili, i koj nam je sada tim miliji što nije više svojina pojedinih samo poveljenih stališah, nu svojina cieloga naroda: pa i pravo je, dostojno je gospodo, da narodi u zakonarstvu svom, u svimi poslovi, gdjeno se radi o sudbini, o krvi, o imetku njihovom sudjeljuju.

Najsigurnije poručanstvo ustavnosti ja u savezu sa Ugarskom nalazim, Magjari su u svakoj borbi za ustavnu slobodu uviek naši najvjerniji saveznici bili, pradjedovi naši i njihovi, uviek su lavore takovih borbah medjusobno dielili, a zaman bi bilo niječiti, da je moralna snaga i postojanost njihova i najnovijeg vremena mnogo dopriniela, da nam je jedna, akoprem neznantna čest ustava našeg, pod 20. listopadom p. g. povraćena.

Neznantna čest velim, jer smo mi po starodavnom ustavu našem, u savezu sa ustavnom braćom našom, uviek prava cjelokupnog zakonarstva uživali, niti smo to pravo ma s kime drugim, izim zakonito krunjenog kralja našeg dielili, sada se pako od nas zahtieva, da najbitnija ustavnosti prava, dozvoljenja najme poreza i vojnikahn epoznatomu po ustavu našem zavodu carstvenog vieća ustupimo, t. j. da centralna bečka vlada sa krvju i imetkom našim u napredak takodjer, samovoljno razpolaže.

Domorodna je dakle dužnost naša i odgovorni smo radi toga potomkom našim, da sve naše moralne sile upotrebimo, da nam se starodavni ustav naš u neoskvrnjenoj cielosti svojoj povrati, ustav onaj, koj je iz života i povjestnice naše proiztekao, ustav onaj koj nije poklon, nego na državnih ugovorih osnovan: ustav onaj, koga smo mi sami uviek duhu vremena prilagodjivali, i u napredak prilagoditi želimo.

Uvjeren sam ja da će u tom smotrenju svaki izmed nas činiti rodu glas, nu nemojmo se mistificirati, ako sami ostanemo, teško ćemo ikada taj ciel dostići, jer osobito dok nam tolika uda cjelokupnosti naše manjkaju, nismo dosta mnogobrojni za da želje naše ma i jednoglasno izjavljene dosta uviek važnosti u odlučnih kruzih zadobiju, niti dovoljno uporne snage posjedjujemo proti centralističnim težnjam bečke vlade i da starije dogadjaje mimoidjem, doživili smo već i tečajem sabora ovog da je po sobstvenih naših vladnih organih ustav naš povriedjen, dočim je naredba odnoseća se na proglašenje štatuta o carstvenom vieću, bez ikakvog obzira na sakupljene naroda zastupnike na muncipija neposredno izdana.

Moramo se dakle za saveznika u težnji našoj pobrinuti, a tko bi nam bio u tom obziru vjerniji savezenik nego stara ustavna braća naša, koja zajedničke ustavne interese s nami imaju i ovaj čas oduševljenjem na saboru svom za isti ustav, plemenitim oružjem zakonitosti vojuju.

U medjusobnom savezu nadati se je, da će zakonite i pravedne želje naše izpunjene biti, dočim se osamljeni i mi i narodi ugarski, sve dosad za dostignuće takovih sa neznatnim uspjehom borimo.

III, Za cjelokupnost našu državnu svi smo jednodušno zauzeti, svi smo jednoglasno odnoseće se na predmet taj zaključke saborske primili, odaslali smo sjajnu deputaciju u Beč i podnieli smo opetovane reprezentacije.

Nu iskusili smo žalibože da nas birokracija bečka u dostignuću, te takodjer pravedne želje naše prieči, ona je nepravedan prema narodnosti našoj izborni red, za sabor dalmatinski izposlovala, ona je črez različite intrige svoje i organah svojih u Dalmaciji umjetnu većinu na saboru tamošnjem stvorila, sjedinjenju našemu protivnu.

Digitized by Google

Glede Krajine pako veli nam, da se ustav naš na nju s toga protegnuti nemože, što je daljne obstojanje sadašnjeg vojnog ustrojstva njenog neobhodno potrebito s kojim se ustavnost spojiti neda.

Porta otomanska nije više ona silna moć, koja je njegda cieloj Evropi kršćanskoj strah zadala, ona se propasti svojoj približuje, dosliedno su braća naša krajišnici, koji su junačkom mišicom svojom, fanatisam mohamedanski u duljnem napadanju civilizacije priečili, zadaću svoju jur izpunili, neima dakle više razloga, zašto bi polovina naroda našeg dužnošću vojničkim prekomjerno i u napredak obterešena, zašto bi od blagodati ustavne slobode izključena bila, zašto u Krajini svekoliko pučanstvo pod strogosti vojene vlasti stajati, zašto bi žiteljstvo tamošnje svake tako rekuć svojine lišeno biti moralo, i zašto bi se razvitku trgovine i obrtnost dosljedno i materijalnom blagostanju u Krajini vojničkim strojstvom, zaprieke i nadalje činile.

Sav domorodni trud naš jedino je taj uspjeh imao, da je braći našoj graničarom dozvoljeno, da u sadašnjem samo saboru, i samo u državopravnih pitanjih „ad hoc“ s nami sudjeljuju, a zatim odmah se kući povratiti imaju: mi smo ih srdačno i sa toli stegnjenom djelokrugom zastupstva njihovog primili, nu ujedno izpovieditи moramo, da tome primjera u nijednoj ustavnoj državi neima, da stanovničtvo, koje pod istim ustavom neživi, i koje zakoni na dotičnom saboru donešeni nevežu, u pojedinih pitanjih, na istom saboru odvjetuje.

Vidi mi se, da je to bečka vlada samo dozvoljela u nadi, da će granićari pri sadašnjem ustrojstvu svom, centralistične težnje njezine sliepo podupirati, nu to joj za rukom poći neće, jer su junačka braća naša jur zasvjedočili, da korist svoju razumiju, i da su isto tako slobodoljubivi domorodci, kao što su hrabri vojnici.

Varadinska pukovnija napokon na cjelokupnost Slavonije spadajuća posve ovdje zastupana još nije, a na representaciju našu posebno u tom smotrenju podnešenu, dobili smo riešenje nepovoljno, bez da bi se kakovi razlog naveo, koj bi pravednoj želji našoj na putu bio.

Sve te okolnosti uvaživši, uvjeriti se moram, da ćemo sami i nadalje u pitanju cjelokupnosti naše bezuspješno se truditi, u savezu sa Ugarskom pako nadati se je, da će zahtievanje sviuh narodah krune sv. Stjepana, veće uvaženje zadobiti.

Da će pako ustavna braća naša pravedne želje trojedne kraljevine u smotrenju cjelokupnosti mnienje podupirati, dvojiti se nemože; jer će te želje po sdruženju našem u interesu takodjer Ugarske biti; sabor je ugarski glede Dalmacije već višeput, imenito pako godine 1830 kriepke representacije činio: glede granice pako god. 1848 sankcionirani zakon izposlovao, po kom se blagodati ustava na cielu takodjer granicu protegnnti imaju.

IV. Autonomiju domovine naše kano najvažniji uvjet političke narodnosti i samostalnosti trojedne kraljevine, uvjek su pradjedovi naši i mi kao zjenicu oka svoga čuvali i do g. 1848 pod zaštitom obćeg sa Ugarskom ustava sačuvali, akoprem je onda samo plemstvo ustavna prava uživalo.

Tim većim se dakle pravom nadati možemo, da će autonomija naša sada, pošto je sav narod dionikom ustavnih pravah postao, i narodni duh toli sjajno oživio, u savezu sa ustavnom braćom našom neoskvrnjena ostati.

Bez saveza toga i bez starodavnog ustava našeg pako za osvjedočiti se o tom, netreba nam ino, no da oko na kraljevine pod centralnom bečkom vladom stojeće bacimo n. p. Česku i Moravsku, Galiciju i t. d. Ove takodjer sjajnu dogodovštinu imaju, a sada nisu ništa drugo nego što smo i mi tečajem 12 godinah bili t. j. provincije austrijanske, lišene svake autonomije, bečka bo vlada od zamande centralistične težnje goji, svakoj autonomiji protivne.

Narod magjarski i sam dušom i tielom ustavan, ustavna prava i samostalnost drugih takodjor narodah uvjek je većma po štovao, nego oni koji od plemenitog čuvstva ustavne slobode ni pojma neimaju.

Dokazuju to autonomne institucije pojedinih takodjer naselbinah kano Jazigah, Kumanah i Hajdukah u samoj Ugarskoj zatim Saksonacah u Erdelju, koje su u autonomnom svom ustrojstvu pod upravom Ugarskom kroz viekove obstostojale, po bečkoj pako vladi sva im je autonomija na prečac ukinjena.

Što se napose domovine naše tiče, autonomna prava njena kano samostalne kraljevine mnogobrojnima su zakonima ugarskima utvrdjena, dostojanstvo bana kano kraljevskog namjestnika u trojednoj kraljevini, i organa vrhovne domaće vlade, pravo posebnog domaćeg zakonarstva dokazom čl. 120 g. 1715. i pravo da smo polovinu samo običnog u Ugarskoj poreza plaćali, kroz tolika je stoljeća neoskvrnjeno ostalo.

Sve što nam je od autonomije naše do g. 1848 odpalo sastoji u tom: da porezni poslovi naši na obći sabor ugarskohrvatski prenešeni, i obstojeće pod Marijom Terezijom namjestničko vieće naše, sa namjestničtvom Ugarskim spojeno, i to čl. 58 i 59 g. 1790.

Nu ako pravedni biti želimo pripoznati moramo da se je i jedno i drugo privoljenjem pače na zahtievanje naše dogodilo, domovina naša u ono vrieme u položaju sličnom se je nalazila kao što je naš današnji, te izza 10 centralističnih Josefinskih godinah, stari naši proti daljnem samovoljnom napadanju bečke vlade veću upornu snagu, u sdruženju užjem sa Ugarskom tražili i našli jesu: medjutim je ipak ustanovljeno, da kod namjestničtva ugarskog ima biti primjeren broj savjetnikah i drugih častnikah iz domovine naše, pak i sam ban naš kad dodje u Budim, neka ima primjereno dostojanstvu svojem, mjesto i glas u ovom namjestničtvu.

Sabor ništa manje od godine 1848 neimajuć pred očima opomene sv. Stjepana prvog kralja Ugarskog, koj je državu ugarsku na ravnopravnosti narodah osnovao, narodnosti i autonomiji našoj u njekih opredieljenjah uštrbne članke 3 i 5 stvorio je.

To se zaista podpuno opravdati neda, medjutim ako stvar sa obzirom na okolnosti vremena bližje promotrimo priznati moramo, da se ta povreda pravah naših, nemože izključivo nepravednosti naroda magjarskog pripisati.

U političnih gibanjih Ugarske od g. 1790 dva glavna faktora opaziti je, koji su kano crvena nit kroz sva djelovanja saborska tja do g. 1848 provučeni, jedan tih faktorah je borba medju liberalnim ideam sadašnjeg stoljeća, i zastarjelim prošastog vieka, drugi je težnja za razvitkom narodnosti magjarske, i nastojanje da narodni jezik magjarski u mjesto klasičnog, nu mrtvog jezika latinskog, službenim jezikom postane.

Kobna je sudbina hotjela, da su poslanici saborski trojedne kraljevine skoro uvjek protivnici liberalnih ideah bili, te s konservativnom strankom ugarskom odvjetujuć i razvitku narodnosti magjarske njekim načinom u putu bili su i bez da bi za pravo narodnosti naše i rieči progovorili, jer su se uviek samo za latinski jezik zauzeli.

Digitized by Google

U tih okolnostih je godine 1848 liberalna stranka pobjedu održala, i zato nepravičnost upitnih zakonskih odredbah, nemože se smatrati samo kano nepravičnost pobjedonosnog liberalizma nad pobiedjenim konservatizmom, i narodnosti magjarske nad protivnikom svojim, a ne nad bojnikom narodnosti naše.

U ostalom načela sadržajem saborskih članakah od g. 1848 izražena takova su, da im nijedan slobodoumni muž podpuno odobrenje uskratiti nemože; jer tko nebi u današnjem vieku odgovornost ministarstva, zastupanje puka, jednako razdieljenje poreza, ukinuće urbarskog odnošenja, slobodu štampe i zavod porote sa oduševljenjem primio?

Odnosno na odgovorno ministarstvo, ima koji se boje, da bi uvedenjem takovog municipija županijska i gradska ukinula se, i tako isti ustav naš u pogibelj doći morao, nu tu brigu ja nedielim, jer su municipalnosti županijske istim zakonom uzdržane, a gradovi prije od komore zaviseći, tim zakonom su istom prava municipija postali: a da municipalne institucije uz parlamentarnu vladu obstojati mogu, primjer Englezke svjedoči.

I ja municipija naša za čvrsti bedem ustavnosti držim, nu ipak primjetjujem, da su ona samo na polju negacijah uspješna, mi smo žalibože u svemu zaostali a napredovati želimo: s toga nam samo municipija dovoljna nisu, nego nam je parlamentarna vlada od potrebe, koja iz većine saborske proizhodi, od koje se dosljedno nadati možemo, da će zakonske predloge takove činiti, koji načelima većine odgovaraju, kano i naproti da će zakone po saboru predložene odobriti, dočim do sada i gdjeno su druga načela vlade, a druga sabora bila napredovati nemogosmo.

I za to zakoni ugarski od godine 1848. sadržavajući načela za koja se i mi u sabornici ovoj borimo, predpostavljajuć na temelju očitovanjah vriednih domorodacah ugarskih to, da su ustavna braća naša pripravna, one odredbe koje su narodnosti i autonomiji našoj protivne, u njima preinačiti, sdruženju našem takodjer u putu biti nemogu.

Vojuju konačno za sdruženje sa Ugarskom interessi takodjer materijalni trgovine i blagostanja našeg, — a glede nas Slavonacah isti takodjer geografični položaj.

Slavonija je uzka i duga pokrajina, u cieloj dužini od Virovitice do Zemuna samo Dravom dotično Dunavom od Ugarske oddjeljena; izza ledjih imamo tužnu Bosnu, kad Save nam je tako rekuć kraj svieta, ni neimamo nikakvog puta u veliki sviet, nego preko Ugarske, mi smo sa Ugarskom u svakdašnjem obćenju, a grad Osiek napose i svakdašnji živež svoj na trgu, od ugarskih stanovnikah uzimlje, ima kod nas i mnogo obiteljih, koje u nježnoj svezi rodbine sa prekodravskim susjedima našima stoje.

Nepravedni su dakle svi, koji nas sbog simpatijah prema Ugarskoj sumnjiče: istina je gospodo, da mi te simpatije prema susjedom našim gojimo, gojimo ih, jer u njima revne bojnike ustavnosti vidimo, jer nam je 700 godišnji savez mile uspomene, gojimo ih, jer nad čovječanstvom i krstjanskom ljubavju u toliko još sdvojili nismo, da načela onih dielimo, koji drže da medju različitim narodnostima i narodi, iskreno bratinstvo obstojati nemože, i gojimo ih zato, što nam se pri svakdašnjem obćenju od strane susjedah naših, štovanje štovanjem, prijateljstvo prijateljstvom, ljubav ljubavju vratja; — nu uvjereni budite, da mi te simpatije sa vrućom ljubavju domovine i narodnosti naše spojiti znamo.

Buduć dakle sve naše narodne ustavne i materijalne koristi obnovljenje saveza našeg sa Ugarskom zahtievaju, primimo junačku desnicu, koju nam starodavna ustavna braća naša pružaju, složimo se opet u svrhu medjusobnog osiguranja političke narodnosti i ustavne slobode, složimo se na propast obćih protivnikah naših, i dokažimo im, da zalud opet sjeme razdora medju nas bacaju.

Radovati će se tome cieli narod naš, koji taj savez jednodušno želi, radovati će se slobodoumni muževi sviuh narodah, kojih srca plemenitim čuvstvom ustavne slobode biju, i dati će bog da iz obnovljene starodavne i svete sveze te, sreća i blagostanje domovine naše i ugarske procvate, i na vieke se ustanovi.

Ja dakle odvjetujem za savez sa Ugarskom na temelju jednakosti, ravnopravnosti, cielokupnosti i autonomie trojedne kraljevine.

Što se pojedinih predlogah tiče, ja se sa predlogom sredotočnog odbora slagati nemogu, za to, što od Ugarske zahtieva, da ona samostalnost i cjelokupnost našu bezuvjetno i predbježno prizna. Bezuvjetnost je uvjet, koji se samo pobiedjenom neprijatelju stavljati običaje; a predbježnost mi se takovi uvjet vidi, koji ni našem ni ugarskom dostojanstvu neodgovara, nego mnijem da bi se samostalnost i cjelokupnost naša glavnim temeljem ugovora samog uzeti, i prvoj točki takovaj uvrstiti imala.

I za to se očitujem za predlog od strane poslanikah grada Zagreba podnešen.

Biskup Venc. Soić. Pravi Hrvat i Slavonac goji sveto osvjedočenje svojih krvavih žrtvah podnešenih u svakoj stiski, kojoj bi Ugarska podvržena, on je zato osvjedočen o vlastitih narodnih pravih, koja mu onaj isti narod uzgrabiti hotio, za koji je toliko krat svoju krv prolio, dok god. 1848. s njim se zarati.

Dospi vrieme, da se pomirimo, nu ja scienim, da uzajemno bratinstvo i ljubav jedino može nas s uspjehom s Ugri spojiti. Državna osnova Ugarske na ovom temelju sagradjena imati će izključivo čudotvornu moć obćega i medjusobnoga blagostanja. Ja zaista nebi nikada prepustio ondje sa svakim mojim izravom onu ideu spojiti, nek se Ugarska tako uredi, da pod krovom te državne sgrade svaka narodnost, budi ova ili ona, jednaka prava uživati može. Jedinstvo s podpunom slobodom i jednakošću uvjek bijaše značaj slavjanskoga naroda. Zato medjusobna simpatija i ljubav svih narodnostih kadra je Ugarsku u takovo tielo spojiti, koje sili svakog dušmana, prispio on od kojegod strane, odoljeti hoće.

Ovomu sasvim pravednomu zahtievanju Magjari, ako stare nam i ostalim narodom podate rane ponoviti naumili nisu, zadovoljiti moraju; ovim načinom bi dokazali, da ne samo štovati žele historična i politična naša prava, već da jim je na srcu ležeća jednakost, bez koje prava sloboda u Ugarskoj obstati nemože. I uprav Magjari, kako to njihovi saborski govori tvrde, svoj ustav na pravoj slobodi sazidati žele. Nu izkustvo i dogodovština nas uči, da Magjari izolirani ništa uspješnog učiniti nemogahu, te tako bez kriepkog sudjelovanja naše trojedne kraljevine, braće Srbaljah, Slovakah, Rumunjah k ožudjenomu, državnomu cilju dospjeti neće, a to tim manje u onom slučaju, ako se ovi narodi njim kao neprijatelji izkažu. Neoboriva jest istina, da Magjari svoj premda nesavršen ustav svemogućtvu jednakosti zahvaliti imaju. Ovo je faktum, da Magjari kroz neporazumljenje, koje od njekoje doba med njimi i ostalimi narodi zavlada, tako oslabihu, da u svom ustavnom životu nemogu niti

*

Digitized by Google

kretati se, niti napredovati. Oni će uzalud raditi, dok nezadovolje pravednomu zahtievanju sviuh narodah ugarskih, i dok staru historičnu jednakost i ravnopravnost neuzkrise. Ako mi radi njihovoga postupanja nesjedinjeni ustanemo, i oni uspjeti neće.

Bezdvojbeno, silna moć Ugarske leži u jednakosti sviuh narodnostih ugarskih. Nek budu svim jednaka prava i jednaki tereti. Sloboda jest zaista nebeski dar, nu dar ovaj nek nebude monopol za narod izključivo magjarski, već obće dobro sviuh ugarskih narodah. Sloboda ona, koja bi težila, da se magjarsko pleme kao souverenim narodom učini za gospodovati vrh ostalih narodnostih, postala bi grob njihov, i da bi naša trojedna kraljevina štogod dopriniela za dostignuće takove slobode, uništila bi sama sebe, svoja čovječanska i gradjanska prava, počinila bi samoubojstvo.

Magjari nek nemisle, da ćemo, kao što osamstogodišnjim tečajem činismo, za nje u oganj skakati; premda toliko krat jesmo ukupno vojevali, slavu ipak uvjek samim sebi jesu pripisali, bez da bi bili imenovali trojednu našu kraljevinu. To mi, koji pod starim školskim sustavom učili smo „Historiam Pragmaticam Regni Hungariae“, znamo, da nigdje o nama niti spomen nebiaše. A kad narod naš trojedne kraljevine pred njekoliko godinah hotio spomenik uzdignuti na našem hrvatskom grobničkom polju za ovjekovječiti slavu, koju ondje praotci naši stekoše, Magjari sve sile upriješe, da to nam nepodje za rukom. Ovu okolnost uvažite, gospodo zastupnici naroda, nebi se možebit na ovom saboru zaključiti moglo, da se rečeni spomenik uzdigne? Hvala Bogu, došli smo na spoznanje samih sebe. Narod naš, gg., neima straha smrti, pače stalnu goji nadu života.

Mi ćutimo narodnu našu samosviest, te zato preziramo svako tudje gospodstvo. Indi nek prestanu Magjari same sebe smatrati gospodarmi države, u kojoj toliki narodi živu, nek prestanu smatrati ove narode kao svoje podložnike. Ovo bi bila za nje politika veoma ubitačna. Svrsi shodno bi bilo, da Magjari na svom saboru bili bi izrekli svečanim načinom i bez oklevanja jednakost i ravnopravnost sviuh ugarskih narodnostih, i popravili zakone god. 1848., na koliko nama i inim narodnostim pogibelju priete; nu jer to oni do sele neučiniše, to mi punim pravom od njih zahtievati moramo, te kad to oni izrekli i učinili budu, onda možemo njim pružiti prijateljsku ruku. Ovo biti će nama jedina jamstvo za ukloniti sve one uzroke, koji povod dadoše nesretnim okolnostim god. 1848. Dobro shvatimo ovu stvar, gg. Mi nećemo niti nesmijemo zadovoljiti se samimi riečmi; „facta loquantur.“ Ovo tim više od Magjarah zahtievati moramo, jer žalibože vidimo, da oni o ravnopravnosti i jednakosti, kao što mi želimo, nemisle. Za nas Hrvate i Slavonce, kažu, pripravne stoje stolice na njihovom saboru, za nas uvjek stoji još „Charta bianca“, nu nisu izrekli: Tko će tu popuniti, jeda li sami Magjari ili mi sami. — Braća naša Srblji toliko putah borihu se kano velikodušni Makabei ne samo za svoju crkvu, školu i jezik, već i za čitavo ugarko kraljevstvo, nu nikada jošte nisu mogli zatvoriti svoju narodnost u takovu tvrdjavu, u kojoj bila bi ona obezbiedjena proti navalam magjarskim. A kakovi jesu čini Magjarah u najnovije doba? Rumunji zahtievali su, da se u adresi one rieči: „Magjarski narod“, „Magjarski interesi“, „Zastupnici magjarskoga naroda“, promiene sa izrazi: „Ugarski narod“, „Narodni interesi“, „Zastupnici ugarskoga naroda“. — Jesu li Magjari ovomu zahtievanju zadovoljili? Nipošto, pače kazali su, da pod imenom „Magjarski narod“ ima se razumjeti ne samo pleme magjarsko, već sve ugarske narodnosti u Ugarskoj živuće za „prosjački narod, koji Magjarom dodija“ i očitovao je svoj gniev proti narodu ne samo rumunjskom, već i srbskomu. Gg.! „Si haec in arido fiunt, quid fiet in viridi? Ako se već to sada dogadja, što će biti kasnije?

Pitanje o narodnostih životno je za Ugarsku. Kraljevstvo, u kom razne narodnosti živu, želeći svojoj dužnosti podpuno zadovoljiti, promicati mora duševni razvitak svake narodnosti u narodnom duhu, svako gnječenje ovoga svetohranilišta nije samo velika nepravda narodu počinjena, već i politična zabluda. Duševni razvitak narodnostih ništa neprieči blagostanju cjelokupne države. Iz ovoga dakle gledišta neka smatraju Magjari ideu sviuh narodnostih, ne pako, kako to smatrahu u prijašnje doba. Neka nesmatraju svako narodno gibanje za revolucionarno, neka nesmatraju u takovom narodnom gibanju njekoje separatistične tendencije. Politična pogibelj državi neprieti, ako svaka narodnost uskrisi svoju narodnu samosviest.

Prije 70 godinah čuo se je glas u francezkoj sabornici: „Vi želite biti slobodni, a neznate biti pravedni“, ove rieči meni su mnogokrat na um pale, osobito kako se je počeo kretati novi politični život u Austriji. Pojavila se jest oda svuda želja za slobodom, i za narodni politički razvitak. Pitam vas gg., jeda li sa ovim pojavom za slobodu pojavila se jest i želja pravednosti, da se drugomu dade ono, što se samom sebi želi? Jeda li mi neimamo pravo, da od svakoga inoga naroda, osobito onoga, s kojim u savez stupiti želimo, zahtievati, da bude prama nami pravedan. Gg.! Čudnovata je ta stvar! njekoji austrijanski narodi smatraju se per eminentiam liberalni, a razmisliti neće, da glede ostalih narodnostih jesu veoma nepravedni; narodi ovi opojeni tom ideom liberalizma gnječili su Slavjane, neizuzamši istoga Talijana na obali našega jadranskoga mora. Način samo toga gnječenja bijaše različit, nu stvar u sebi bijaše jedna, može li se gg. samo pomisliti prava sloboda kod onoga naroda, koji ostale narode politično tišći? Nikako.

Od toliko stoljećah mi Slavjani nalazimo se u strahovitom položaju! Nesretne politične okolnosti prisiljahu nas, da budemo na oprezu, i da se branimo. Njekoje grane našega naroda odoljeti nemogahu, i malo da u ovom boju nepropadoše. Dogodovština toliko viekovah pruža nam bjelodane dokaze našega viteztva u strpljenju i mukah. Dospje vrieme, da smo se osviestili, poznasmo, da drugom moramo stazom udariti, počesmo zahtievati naša prava, i raditi na našem narodnom polju. Nu odmah uzdignu svi svoj glas proti nama, kao da samo naše bĕće bila bi velika nepravda za sviet. Kad se ogradismo proti nepravdi nama počinjenoj, smatrahu nas za neprijatelje slobode i napriedka; te Magjari razaslaše glas po cieloj Evropi, da godine 1848. oni borihu se za pravu slobodu, a mi protiv njoj. Nije li se trojedna naša kraljevina uzdigla, i mačem u ruci branila svoju narodnu slobodu? Svaki naš korak trn bijaše u oku naših neprijateljah, kojim zadovoljiti nikada nemogosmo.

Samo da jednu spomenem, koliko nije morao naš narod pretrpiti glede svoga jezika? Hotijahu nama silovito narinuti tudji jezik, i to u ime izobraženja i slobode, kao da čovjek može se do prvoga izobraženja popeti kroz tudji jezik, i da prava sloboda nemože se dostignuti, ako narodni jezik nehiti se preko ledjah. Tudji slobodan narod čuditi će se s vremenom, kad čitao bude, koliko smo se morali boriti za naš narodni jezik, i ovo veoma karakterizira našu dogo-

Digitized by Google

dovštinu. Od 20 i više godinah prosimo, da se narodni jezik uvede u škole, i u javne poslove, kao da bi se tu radilo bilo o njekoj osobitoj povelji, pošto to po naravnom pravu nam pripada; a koliko imade granah našega naroda, kojim ovo u dio ni danas jošte palo nije. Mi Hrvati, Slavonci, i braća Srblji morali smo krvavi boj voditi za obezbiediti ovo naše pravo. Što nemože. Ugarska obstati, ako braća naša Slovaci, i Rumuni isto dostignu? Hoće li se opet narodi okrvaviti, što jezik njihov nije magjarski?

Ja ovaj velevažan moment narodnoga boja naveo jesam, da dokažem, koliko se je u ovom obziru nepravedno s nami postupalo. Nikad nisu Slavjani svoj jezik tudjim narodom narinuti htjeli, vendar proti nami sve se uzdignu, kao da mi želimo slavizirat, i slobodu uništiti.

Da se u buduće štogod takovoga nedogodi, ja pristajem uz mnenje osrednoga odbora, a pod nijedan način nemogu se složiti sa drugim predlogom zastupnikah glavnoga grada Zagreba, koga nam priobći g. dr. Šuhaj. Obćem zakonodarstvu i upravi protivi se dogodovština naša. Staza indi, kojom mi udariti želimo, jest, da se s Magjari pomirimo na temelju jednakosti i državne ravnopravnosti, ovo je conditio sine qua non. Ovo isto i Magjari, ako svoj državni obstanak okriepiti naumihu, želiti moraju. Sad je prilika, da Magjari svoje u prijašnje doba počinjene mahne pripoznaju, i poprave, i nek se požure, da svim ugarskim narodom zadovolje. Brzo dospjeti može vrieme, da Evropa dodje na pravo spoznanje stvarih o odnošajih Ungarije, te nije moguće, da Slavjani na temelju ovoga u našem vieku obožavanoga idola narodnosti simpatiju nedobiju.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Dvadeset i peta saborska sjednica 22. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadeset i četvrtoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i prvog lipnja god. hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Najprije bude čitan zapisnik od predjašnje sjednice saborske, na 20. lipnja t. g. držane, pak izza kako bude isti odobren, bijaše čitana molba Vinka Križana i Joana Diktića, bivših stražmeštarah slavne pukovnije križevačke molećih, neka bi vis. sabor blagoizvolio preporučiti ih svj. g. banu, da odredi novu iztragu po nepristranih sudcih negraničarskih, kako da im se pruži prilika da opravdaju svoju nevinost, ili barem da im se povrate njihove časti, kojih su krivičnim načinom lišeni.

Buduć da ovaj predmet nespada na saborsko pretresivanje, odlučeno: da se ova molba svj. banu preporuči.

Za ovim bijaše čitan zakonski predlog podnešen g. Lavoslavom Šramom, narodnim zastupnikom, o preuzeću karolinske ceste u svojinu zemlje i o njezinom preustrojenju.

Ovaj predlog bude odpućen na odsjeke.

Izza toga pako bude čitan dopis partikularne skupštine županije Virovitičke od 1. i sliedećih danah mjeseca lipnja t. g. kojim se tuži na kr. namjestničko vieće zato, što nalaže: da se županija stavi u savez sa vlastmi neustavnimi još sveudilj u zemlji obstojećimi, da poreznim uredom u sabiranju nezakonitog poreza na ruku ide, da odpravke nezakonitih vlastih dostavljati dade, i da se s istimi nezakonitimi vlastmi u službeno odnošenje stavi, napokon, što se u obsegu iste županije umnožavaju postaje oružničke.

Buduć da je već u sjednici od 12. lipnja t. g. povodom sličnih dopisah županije križevačke i sl. i kr. grada Varaždina odlučena predstavka na nj. kralj. Veličanstvo proti utjerivanju nezakonitog poreza dok se ovaj predmet ustavnim putem nerieši, buduć dakle da ovaj dopis u savezu stoji sa predmetom prijašnje odluke: to je odlučeno da se u odredjenu predstavku uvede i tamo uvaži.

Nakon toga javi svjetli ban, da je g. grof Eltz prijavio svoj odlazak; g. barun Drag. Kušlan svoju bolest, koja ga prieči na sudjelovanju u saborskih sjednicah, a napokon da su prijavila sliedeća gg. zastupnici svoje udaljenje na dva tri dana:

gg. Mačečević, Torbica, Georgijević, Jelenčić, Lučić, Gjuričić, Despinić — što je na znanje uzeto.

Konačno bude nastupljen dnevni red, te progovoriše gg. zastupnici Janko Šviglin, L. barun Hellenbach, Mirko Horvat, Ljudevit Salopek, Adolfo Veber, H. Marinović, i biskup Soić.

Tim bude zapisnik završen i podpisan.

Šokčević s. r.
ban.

Mato Mrazović, s. r.
saborski bilježnik.

Lacko Kukuljević. Visoki sabore! Poslje g. 1848 uzela nam vlada naš starodavni ustav, kažem nepravedno, jer je u isto vrieme naš vladar pripoznao u svojoj proklamaciji, da se je samo jedna stranka ugarskog naroda u buni nalazila. Dakle kad se to pripoznalo, a druga stranka nadvladana nije bila, nije tada imala pravo vlada svim narodom ugarskim ustav uzeti, mnogo manje pako nam Hrvatima i Slavoncima, koji smo sve žrtvovali da spasimo carstvo i prestolj. Isto tako bilo bi nepravedno, da bi Hrvati i Slavonci dugove, koje su si u tu svrhu učinili platiti morali. Kako se poslje god. 1848 s nami postupali, da nas vlada absolutistička materijalno i duševno umišti, to su moji predgovornici dovoljno dokazali. Diplomom od 20. listopada 1860 dozvolila nam je vlada, da mi naša municipija ustrojimo, da se na saboru sastati možemo, nu što naš narod najviše tišti to je porez i vojničtvo. To opredielivati nam dozvoljeno nije, i tako nam je vlada najglavniju stran ustava oduzela, i samo skelet dala. Da nam je vlada naš starodavni ustav povratila u podpunoj mjeri i odprto kazala: „evo imate vaš starodavni ustav“, uvjeren sam da bi mi i bez Reichsrata našu stvar konačno riešili. Ali buduć da vlada toga neda, i što jednom rukom narodu pruža drugom otimlje, i dok zakonitost nezavlada tako dugo neće niti vladalac niti narodi svoje konačno spasenje naći. Mi vidimo da svuda samosilje vlada, da se izravni porez s najvećom okrutnosti utjeriva, da se tudjinci u svojih mastnih službah u domovini šire, i to su žuhki darovi vlade, kojim se naš narod obogatio. Da se tomu otmemo, od potrebe je, da se naš starodavni ustav povrati, a da to postignemo od potrebe je da imamo saveznika, koj je i po prošlosti i po bugućnosti Ugarska. Ja zato tako po mojem unutarnjem osvjedočenju, kao i po želji mojih komitentah glasujem za sdruženje s Ugarskom na temelju podpune narodne ravnopravnosti i domaće autonomije. Nemogu se pako slagati s predlogom osrednjedg odbora, koj zahtieva da Magjari prije ugovora naše odcepljenje i nezavisnost našu u svoj pravnoj valjanosti t. j. zakonom pripoznaju. Jer kad bi mi to zahtievali, a Ugarsko bi na to pristala, onda bi se lahko u pogibelj postavili, da vlada ovu priliku upotriebi, te bi jednim

Digitized by Google

danom kad bi joj vojska u Hrvatskoj sakupljena bila, očitovala: vi ste Hrvati od Ugarske odciepljeni, sami biti nemožete, pridružiti se dakle nasljednim pokrajinam; a to bi tim laglje učinila, što smo se mi već g. 1848 izrekli za „einiges Oesterreich". A lakše se takodjer s Magjari ugovarati, i lakše ćemo u njihovom savezu našu ustavnu slobodu sačuvati, te im se možemo u slučaju nužde i materijalnimi silami oprieti. Drugčije to s vladom biva, ona imade u svojih rukuh mnogo silah; imade novacah, imade mastnih častih, imade sjajnih službah i mnoga preimućtva koja podieliti može, i koju su sriedstvu što izvesti hoće. Da se takova sriedstva neupotriebe, moraju narodi nad tim bditi, da narodi takva sredstva vladi nepružaju. Što se pitanja pravnog odciepljenje od Ugarske tiče, nisu Hrvati na svom saboru god. 1848 izrekli pravno izciepljenje od Ugarske, već je time uredjenje naših odnošajah odgodjeno bilo, to isto pripoznaje i diploma od 20. listopada 1861. Napokon vladar naš odciepljenje naše od Ugarske krune kao zakonito pripoznati nesmije, ako hoće da bude Ugarskom krunom krunjen; jer prilikom krunitbe mora prisegu položiti, što nebi mogao kad bi naše odciepljenje priznao; i to su razlozi zašto nemogu pristati uz predlog centralnog odbora, nego uz predlog zastupnikah grada Zagreba.

Franjo Rački. Svietli bane! Visoki sabore! Jedan izmed najumnijih državnikah ugarskih, koj sudeć po imenu iz naše krvi poteče, vodja starokonservativne stranke reče u svom krasnom govoru izušćenom u saboru ugarskom dne 18. svibnja: „Ja mnijem, da ćemo se na novo s Hrvatskom sporazumjeti; dotle ostavimo za nju prazan list u našem ustavu."

Naprama ovom očitovanju jednoga izmed znamenitijih članovah ugarskoga sabora i taj sabor trojedne kraljevine skoro jednodušno mnije, da će mu poći za rukom „na novo sporazumjet se" s Ugarskom, i s njom utanačiti novi savez.

A k ćemu taj savez? za glavni razlog toga saveza navadjaju se zajednički interesi, koje ima Ugarska i trojedna kraljevina. Pa koji su ti zajednički interesi? narodni u etnologičnom smislu nemogu biti, jer mi ne samo nismo jednake narodnosti s narodom, koj sada u Ugarskoj gospoduje, dapače aggresivna politika njegova našim narodnim težnjam jest posvema protivna. Zato netreba mi dokazah; jer oni s jedne strane izviru iz same stvari, izviru iz položaja magjarskoga naroda naprama Slovjenstvu — a napokon, da je tomu tako, pozivljem se gospodo! na poviest našu posljednih šestdeset godinah našega drugovanja s Ugarskom, pozivljem se imenito na ugarske sabore od god. 1840, čl. 6 i g. 1844, čl. 2, pozivljem se na izkustvo, borbu i patnje mnogih članovah, koji u ovoj visokoj kući sjede.

Nu što u životu pojedinoga čovjeka biva, biva takodjer u životu naroda. Bolest ona, koju danas ćutim, pogibelj ima, koja me još minula nije, čini me zaboraviti na bolest, koju pretrpih prije godina danah, izbriše mi iz pameti pogibelj, kojoj se izmakoh u davnu vremenu. Narod naš još ćuti udarce posljednih deset godinah, pa ti udarci jesu mu tim nesnosniji, čim je više osvjedočen, da ne samo nije jih zaslužio, no pače da su mu nareženi za nagradu njegovih zaslugah. On zato srne uvriedjen u naručaj svoga njekadanjega druga, možebit nepazeći na pogibelj ovoga nesmotrenoga zagrljaja.

Gospodo zastupnici naroda! naša sveta dužnost je potanko promotriti i svestrano ukloniti sve pogibelji, koje bi se tu naš narod zametnuti mogle ugovorom, što ga naumismo utanačiti s kraljevinom Ugarskom. Ovaj ugovor napisat ćemo na onaj „prazan list," koga po riečih pohvaljenoga ugarskoga govornika Ugarska za nas ostavi. Pazimo, da, što ondje napišemo, nebude „svjedočbom" naše političke nezrelosti; da nam neuvriedi prošlost, neogorča sadanjost, a nepotamni budućnosti.

Naš ugovor ima se navlaš na to obazrieti, da smo Jugoslovjeni i da nam je bolja budućnost samo u Jugoslovjenstvu. S toga naš ugovor nesmije u ničem vriedjati našu jugoslovjensku poliliku. Čuo sam u sjednici od 17. o. m. hvaliti i preporučati našemu narodu ugarsku politiku, pače koriti ga, što se odvrgnu od nje, a prionu tobož uz austrijansku. Iskreno izpoviedam, da ja neznam, što je govornih razumievao pod ugarskom politikom van neprestani odpor proti njemačtvu. Nu ovo bi bila samo nijekajuća strana ugarske politike, a gdje joj je postavna? Ugarska politika, svrnemo li pozornost na poviest, kao što svaka ina, težila je za tim, da si ustav u vrsti. U svoj, vanjskoj i nutarnjoj politici svojoj, bijaše Ugarska dosta sretna; pošto joj podje za rukom privlačiti u savez trojednu kraljevinu, a kroz nju doprieti do Adrije, te bar u starije doba utjecati u Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Vlašku, a tim proslaviti ugarsko ime tja do Balkana i dolnjega Dunava — pošto joj nadalje podje za rukom uz silne vanjske i nutarnje borbe medju prestoljem i plemstvom s jedne, a plemstvom i pukom s druge strane sačuvati svoj ustav, koj, pred do najnovije doba zaudarao je ostarjelimi feudalnimi inštitucijami, osnovan bijaše na prostranom temelju europejskoga razvitka.

Ugarska politika težila je njekoć zatim, da medju zapadnim i istočnim carstvom, medju germanstvom i grčtvom utemelji slobodnu državu. Nu ova politika nije bila narodna; jer narodnost nebijaše u ono doba faktor politike. Sada pako, u vieku narodnosti, u svaku politiku manje više utjeca taj živi faktor. Ugarska politika navlaš od god. 1790 postade izključivo magjarskom; pa kao što u X. vieku težnje magjarske nadjoše grob kod Augsburga, tako u XIX. vieku strovalište se kod Vilagosa. Obje katastrofe imale bi opametiti Magjare i svratiti ih k prvanjoj ugarskoj politici, od koje bješe se odvrgli.

Naša politika nije nikomu pogibeljna, ona bo nije agresivna. Ona daje kralju, što je kraljevo, Bogu što je božje, dok se imenito ugarska politika kretala u nacrtanih granicah, ona se je slagala s našom. Nu odkada se pretvori u magjarsku, to nemože biti do vieka prijateljstva medju ovakovom ugarskom politikom i našom jugoslovjenskom. Što bi indi Magjari imali činiti, da svojoj zadaći, koju imadu naprama Ugarskoj i naprama Evropi, podpunoma zadovolje? Oni bi se imali odreći svakoj narodnoj supremaciji, te, ako imadu dosta duha i snage, mogli bi se boriti za supremaciju u politici ugarskoj. U tom podpomagati će ih ostali narodi; koji sada nisu zadovoljni s njihovom, izključivo magjarskom politikom težućem za Balkanom i Adrijom. Nu ovi isti narodi, zvali se oni Slovaci ili Srblji, Rusini ili Rumunji punim pravom zahtievaju od Magjarah ne samo političnu nego i narodnu ravnopravnost u Ugarskoj. Bez ove narodne ravnopravnosti ugarska politika nemože se ni pomisliti a veliki „Magyarorzság" magjarskom politikom zidje se na piesku.

Mi dakle Jugoslovjeni u trojednoj kraljevini nismo protivni ugarskoj, ali smo zakleti neprijatelji magjarskoj politici u Ugarskoj. Naš narod prinio je ugarskoj politići najveće žrtve, pače veće, nego li mu bijaše od potrebe i nego li zahtievahu njegovi posebni, imenito jugoslovjenski interesi. Toj politici služahu naši najveći muževi, naši Brodarići, Bakači, Martinčići, Draškovići, Zrinji, Frankopani, Vrančići, Kitonići, Berislavići, Jurišići i mnogi ini, koje mi i Ugarska

*

Digitized by Google

svojimi sinovi zovemo. Naši otci vojujući za ugarsku politiku nisu se stidili „ugarskim“ imenom. Naša kruna radi istovjetnosti državopravne pomiešala se je s krunom sv. Stjepana, pa iz velikoga počitanja, koga imaše trojedna kraljevina prama istoj, skoro zaboravi na svoju, od nje posvema različitu krunu Zvonimirovu.

Sve ove žrtve naš narod rado činjaše Ugurskoj. Nu nitko nemože od njega tražiti ikakovih žrtvah magjarskoj, našoj jugoslavenskoj posvema odpornoj politici, jer nitko pravedan nemože od drugoga tražiti, da radi njegova boljega života ide u stalnu smrt.

Niti u Ugarske, niti u trojedne kraljevine interesu nije drugojaki savez, nego kakav bijaše u ono vrieme, kada ugarska politika nastojala je izmed iztočnoga i zapadnoga carstva ustrojiti sustav samostalnih i neodvisnih državah, sdruženih na obranu zajedničkoga ustuva, potekšega iz germansko-slovjenskih inštitucijah.

Takav savez, gospodo zastupnici naroda! želi si med Ugarskom i trojednom kraljevinom onaj isti muž, koj godine 1848 pitaše: „gdje je ta Hrvatska“ — želi si sada vlastitim izkustvom, o protivnom obsvjedočen, uvjeren budući, da ma kakovo druženje, koje bi trojeduu kraljevinu Ugarskoj podčinilo, nemože biti dugotrajno. On naime u prognanstvu ovako umstvovaše:

„Ove zemlje (t. j. Dalmacija, Hrvatska i Slavonija), pridružene bile su uviek povjestnički različite zemlje, tako u pogledu utvrdjene narodnosti njihovih žiteljah, kao što i glede zemljišta. Ove nebijahu nikada „česti,“ već saveznici Ugarskoj.“

„U pogledu onih zemaljah nalazim za pravo, da se priznadu za sasvim neodvisne od upraviteljstva i zakonarstva Ugarske u pogledu njihova upravljanja unutrnjega. Ja nalazim za pravo, da se one ustroje same po svojoj volji, što se tiče njihovih obćinah, županijah i zakonotvorstva; da si imenuju same svoga bana, da se upravljaju polag svoje volje; da budu tako neodvisne od upraviteljstva i zakonarstva Ugarske, kao što su neodvisne u tom obziru države samovladne (souverains) saveza amerikanskoga; da bude obstojao izmed njih i Ugarske samo savez druževni (federal), i da se zakonarstvo zajedničko i vrhovno upraviteljstvo savezno stegne, što se njih tiče, na poslove, koji se tiču tako njih, kao i Ugarske. Ovi poslovi imali bi se izbrojiti u jednom novom ugovoru saveznom.“

„Što se mene tiče, ja nerazumievam pod rečenimi poslovi zajedničkimi druge, već obranu zemljišta na kopnu i na moru, odnošaje s vlastmi inostranimi, mitnice, upravu trgovine i putove provoza zajedničkoga prama moru. Uzamši u obzir mnogobrojne sveze, koje su uslied sdruženja bratinskoga od 600 godinah nastale u obziru koristih osobnih, obiteljskih i vlastničkih, rado vjerujem, da će se naša braća Hrvati, uzamši u ozbiljno razmatranje prošlost, sadanjost i budućnost, podpunoma naći zadovoljena s ovim predlogom; jer on obezbjeduje ili ojamčuje podpunoma njihov položaj kano naroda i njihovu samostalnost, i on steže svezu, koja bi ih sdružila s nami, na jediti odnošaj federalni.“

Evo kako shvaća bivši predsjednik ugarski državopravni odnošaj, koji bi se imao označit med Ugarskom i trojednon kraljevinom. On priznaje podpunu neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine od kraljevine Ugarske, te na tom temelju želio bi utanačiti savezni ugovor naznačivši za poslove zajedničke samo izvanjske poslove, rat i trgovinu. Ja, gospodo! ove rieči ugarskoga prognanika navlaš onim stavljam na uvaženje, koji svojoj otačbini nežele ni toliko samostalnosti, koliko onaj muž, koji ju prije 10 godinah s lica zemlje izbrisati htjede.

Nemojmo se gospodo! obsjenjivati, da sve što je u sadanjih okolnostih koristno Magjarom, i trojednoj kraljevini u prilog ide. Zato u oči onoga znamenitoga zaključka, kojim ćemo se izjaviti za savez s kraljevinom Ugarskom. dobro promotrimo: kakova jamstva imamo najprije od njih tražiti. To smo dužni svojoj prošlosti, to smo dužni svojoj budućnosti.

U tom se sav sabor slaže, da se od Ugarske najprije potraže njeka jamstva za trojednu kraljevinu, koja će ju umiriti, odstraniti svaki strah i služiti za preduvjete svakoga dogovaranja.

U tu svrhu predstavljena su visokomu saboru dva predloga, jedan od osrednjega odbora, drugi od štovanih zapustnikah grada Zagreba.

Predlog osrednjega odbora izjavljuje, da je uslied dogadjajah god. 1848. svaka ina sveza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske „pravno posve prestala“, osim sveze u osobi zajedničkoga kralja, jedne te iste krune, jednoga te istoga krunitbenoga čina, i zajedničkih državnih i temeljnih pravah.

Predlog zagrebačkih zastupnikah izjavljuje takodjer, da je god. 1848. realna sveza prestala medju Ugarskom i trojednom kraljevinom i to „pravom proizličućim iz naravi narodno-političke autonomije“, osnovane navlaš u ugovorih god. 1102, 1527 i 1712.

U toj točki slažu se u bitnosti oba predloga. Oba naime izrično kažu, da je god. 1848. realna sveza medju Ugarskom i trojednom kraljevinom prestala i to „pravno“.

Ja sam njekoliko putah čuo, onomadne i u onoj sabornici, da je god. 1848. prestala samo faktično, a ne pravno pomenuta sveza izmedju Ugarske i trojedne kraljevine. Gospodo! da je tomu tako, to nam nebi trebalo ovdje viećati o novom savezu, pošto stari nebi bio prestao pravno. Mi bi bili dužni samo nastaviti pravno neprekinuti savez. Nu takav pojam o god. 1848. o naših temeljnih državnih pravah protivi se narodnoj sviesti ove visoke kuće.

Pitam ja: kakav odnošaj bijaše prvobitno izmed trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske?

Daleko bi silazio, kada bi tumačio onaj dvostrani ugovor, koga trojedna kraljevina sklopi s kraljem Ugarskim Kolomanom i njegovimi zakonitimi nasljednici. Kao što se s jedne strane naš narod obveza, da će Kolomana i njegove nasljednike priznati za svoje vladare, te im postaviti na glavu Zvonimirovu krunu i njezina prava na nje prenese — tako s druge strane oni se obvezahu, štovati i braniti neodvisnost i samostalnost krune i države hrvatske. Jedna i druga tim, što dodje u vlast jednomu te istomu vladaru, ništa neodstupi od svojih pravah bilo kraljevini Ugarskoj, bilo kruni svetog Stjepana. Pače kruna hrvatska tako se razlikovala od krune sv. Stjepana, da ne samo Koloman posebnim činom bje krunjen (1102) u kraljevskom Biogradu, nego i njegovi nasljednici, koje stoljeće dolazijahu u Hrvatsku kruniti se. Tko će se o istini ovih riečih osvjedočiti, neka pročita dotične listine od kralja Stjepana II. (1124), Gejze II. (1142), Stjepana III. (1167) itd., kojimi se vezahu na posebnu krunitbu za kralje dalmatinsko-hrvatske. Naši prediji, štovana gospodo! bješe tako osvjedočeni, da je kruna hrvatska u stvari, ako i ne za onaj par u simbolu, različita od krune sv. Stjepana, da svoju krunu nudjahu inostranim dinastijam posvema neodvisno od kraljevine Ugarske. Neće mi se ovdje pozornost vašu svraćati na kralje iz porodice

Digitized by Google

anžovinske, samo vas siećam na sabor cetinski od 1. siečnja 1517. i na zagrebački od 9. ožujka 1712., koje spominje i predlog zastupnikah zagrebačkih, gdje stališi i redovi trojedne kraljevine priznahu za svoje vladare dom habsburžki u mužkom i ženskim nasljedstvu. Ova duboka sviest očitova se jednom i drugom prigodom, kojom izjaviše svoju državnu samostalnost, u znamenitih riečih: „Noverit Majestas Vestra, quod inveniri non potest, ut nullus dominus potentia mediante Croatiam occupasset. Nisi post discessum regis nostri ultimi Zvonymer dicti, felicis recordationis, libero arbitrio se coadjunximus circa S. coronam regni Hungariae"; zatim u riečih; „nativos olim habebamus non bungaros reges; nullaque vis, nulla captivitas nos Hungaris addixit, sed spontanea nostra ultroneaque voluntate non quidem regno, verum eorundem regi nosmet subjecimus."

Uzmemo li dakle zastupnici naroda! u obzir, da Koloman i njeki od njegovih nasljednikah posebnim činom kruni se za kralja dalmatinsko-hrvatskoga, te da sebe i svoje nasljednike obveza na posebni krunitbeni čin („cum autem ad vos coronandus . . . venero"); uzmemo li nadalje u obzir, da ova dužnost virtualno predje na ostale nasljednike, koji uz privoljenje naših saborah jednim te istim činom kruniše se za kralje ugarske i kralje dalmatinsko-hrvatske; uzmemo li napokon u obzir, da svaki put, kada se zakonito izprazni prestol ugarski i prestol hrvatski, naši sabori oddieljeno od ugarskih slobodno ovršivahu pravo izbora nove dynastije — to nemožemo ni najmanje dvojiti, da kruna hrvatska pravno, ma ako i ne symbolično različita je od krune sv. Stjepana, te da samo „po slobodnoj volji trojedne kraljevine," bilo izrično, bilo muče izjavljenoj, kralj ugarski može se jednim te istim krunitbenim činom vienčati za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga.

Ne bez pogoršenja razumjeh onomadne u ovoj sabornici neosnovan prigovor proti našoj pragmatičkoj sankciji i to iz nikakova pravovaljanoga razloga, već iz sgoljnoga straha, da odlučivši našu pragmatičku sankciju od ugarske (1723) nebismo bili lišeni od cara austrijanskoga, kano neposrednoga kralja hrvatskoga, slobodnoga ugarsko-hrvatskoga ustava.

Ja gospodo! suverena prava svoga naroda više štujem, nego li se plašim ikakova nasilja na nje. S druge strane taj strah je posvema neosnovan. A zašto? jer pragmatička sankcija jest dvostrani ugovor med našim narodom i našom vladajućom kućom. Iz ovoga dvostranoga ugovora po načelu „do, ut des; facio, ut facias" izviru nesamo dužnosti, nego i prava za jednu i drugu stranku. Karlo III. primivši od našega naroda priznanje i ženskoga nasljedstva na prestol trojedne kraljevine obveza s druge strane sebe i svoje nasljednike, da će vjerno čuvati i braniti sva prava naroda našega: „sed et vicissim — ovako se obvezuje u svom odgovoru na stališe i redove trojedne kraljevine — vobis verbo regio spondemus: nos totos in eo fore, ut quae a nostris praedecessoribus, istorum regnorum olim regibus, pro egregiis avorum vestrorum meritis concessa unquam ilis fuere privilegia, libertates, prorogativo ac iura, ea omnia et singula vobis non modo sarta, tecta, illibata manutenentur ac conserventur, verum quandoque id res postulat etiam in majus augeantur et amplificentur, id ipsum pro haeredibus, iisque successoribus nostris regibus aut reginis Austriacis promittentes."

Ako indi ima na svietu jemstva u pravu, to našemu narodu nemože biti većega jemstva za njegov starodavni ustav, nego li je taj obostrani svetčani ugovor, pragmatička sankcija. Gospodo! budimo uvjereni, da s državopravnoga gledišta ugarska pragmatička sankcija nepruža nam više jemstva od naše, dočim lišava nas, zatajimo li svoju, najuzvišenijega suverenna akta, kojim se samostalan narod ponositi može. Što se u njem napominje Austrija, Štajerska, Koruška i Krajnska nesmije nas smetati, kao da bi se tobož ovimi riečmi naša domovina stavljala u jednaki s ovimi nasljednimi pokrajinami državopravni odnošaj naprama vladajućem habsburžko-lorenskom domu, jer ovaj nam ojamči sa svoje strane naš starodavni ustav; a tim — Ugarsku nije mogla uvrstiti naša pragmatička sankcija, jer Ugarska još je nebijaše primila.

Nu prava trojedne kraljevine potvrdiše toliko putah nesamo vladaoci iz Arpadove i habsburžke kuće, nego priznahu jih takodjer stališi i redovi kraljevine Ugarske, ko što se može svaki osvjedočiti iz ugarskoga zakonika. Pa ipak s druge strane nitko nemože tajiti, da zakoni ugarskoga sabora od god. 1848 neuništiše sva ova prava; tim pako oni sami prekinuše samovoljno onaj vez, koj po ugovorih bijaše više stoljećah med Ugarskom i trojednom kraljevinom. Ova dakle prikinu takodje pravovaljano sa svoje strane godine 1848. napomennti državopravni savez.

Isti zakoni ugarskoga sabora od god. 1848 grdno povriediše zemljišnu cjelovitost trojedne kraljevine. Od trojedne kraljevine, koja se njekada protezala od jadranskoga mora do Drine, od Drave do Bojane, najpače do Neretve, preostade faktično samo kraljevina Hrvatska i Slavonija u jednom zemljišnom tielu, dočim hrvatsko-slavonska krajina politično je od njega odciepljena.

Pa od svih malenih zaostavštinah stari naši saveznici htjedoše odtrgnuti ili faktično odtrgnuše njeke česti. Gospodo! komu nije poznata književna i saborska borba za kraljevinu Slavoniju, ravnu ovu sestricu u našem političnom trojstvu? Ovu kraljevinu sabor god. 1848, čl. V., §. 5 konačno pretvori u tri ugarske županije.

Saveznici naše smatrahu Rieku našu s kotarom i cielim primorjem hrvatskim za „posebno sv. kruni neposredno pridruženo tielo," uzprkos naročitoj naredbi kraljice Marije Terezije u svom dopisu od 5. studenoga 1777 na stališe i redove trojedne kraljevine, uzprkos čl. 8 sabora trojedne kraljevine od godine 1808, kojim se utielovljenje Rieke neposredno kraljevini Hrvatskoj" uzakoni, a riečkomu gubernatoru i riečkim poslanikom mjesto i glas u saboru daje; uzprkos napokon svezi do god. 1848 obstojavšoj med Riekom i ostalom Hrvatskom u zakonarstvu, sudbenosti, školstvu i vojačtvu. I posljednje niti ove političke sveze prekinu čl. XXVI. ugarskoga sabora g. 1848.

Na taj način kraljevina Slavonija pretvorila se je u tri ugarske županije, Rieka s kotarom u Primorje ugarsko, Hrvatska izgubila je sva prava neodvisne kraljevine, te još sjala samo kano posebno zemljopisno ime — riečju: Hrvatska i Slavonija prestaše biti kraljevinami.

Govoreć ovdje o zemljišnoj cjelovitosti trojedne kraljevine budi mi dozvoljeno dodati još njeke crtice o državopravnom odnošaju Dalmacije naprama Hrvatskoj i Slavonije s jedne, a naprama Ugarskoj i Austriji s druge strane. Ove primjetbe nisu toliko ovoj kući namienjene, koliko Zadru, Beču i Pešti, gdje se pitanje Dalmatinsko s pravnoga gledišta navadno zlo shvatja.

Da je Dalmacija od VII. vieka čest države Hrvatske, da samo njeki primorski gradovi i njeki otoci t. j. Dalmacija rimska, bijahu do nekle pod upravom carigradskom, da Dalmacija s Hrvatskom svoju sreću svojevoljno povjeri ugarskim kraljem, od kojih njeki ondje bješe krunjeni — sve

Digitized by Google

to jesu takove povjestne istine, da bi bilo suvišno o njih ovdje prosboriti. Od pamtivjeka Mletčani boriše se za Dalmaciju, jer bez nje nebi bili nikada postali gospodari jadranskoga mora. Ova dugotrajna borba imaše razni uspjeh, dok ugovorom dne 18. veljače u Zadru a 25. i. m. 1358 u Mletcih zapriseženim i utanačenim med kraljem Ljudevitem I. i republikom mletačkom, ova nebude prisiljena odreći se na sva posjedovanja osvojena od Istre do medje Dračke, a dužd mletački nebude prinuždden položiti naslov „vojvode dalmatinsko-hrvatskoga." Izza nanovo nastavših razmirica ovaj ugovor bude potvrdjen u Turinu dne 8. kolovoza 1381.

God. 1403 bijaše krunjen u Zadru Ladislav napuljski, supernik kralja Sigismunda. Nu nemogavši se u Dalmaciji održati prodade za 100.000 dukatah Mletčanom preostavši mu Zadar s obližnjimi otoci, Vranu s kotarom i sva svoja vladarska prava na Dalmaciju (9. lipnja 1409). Da ova trgovina s gledišta hrvatsko-ugarskoga državnoga prava, učinjena bez privoljenja sabora nije pravovaljana, valjda nitko neće dvojiti. Nu ovu prodaju nije priznavao ni dvor kraljevski, a niti mletačko vieće nije je držalo za valjano uslovje posjeda. S toga pošto bi bila badava nastojala oko Sigismunda, da se s njim za Dalmaciju sporazumije, upotrebivši zamršeno stanje u Ugarskoj i Hrvatskoj, god. 1420 faktično posjede gradove Dalmatinske ostavljajuć Zagorje hrvatskoj.

Ovoga samosilnoga čina niti Sigismundo neprizna, niti njegovi nasljednici. S toga on godine 1402 rat pripravljaše „contra aemulos nostros Venetos, eorumque colligatos, iura et terras coronae regni nostri Hungariae indebite tenentes et usurpantes" — koli kralj Vladislav II. spremao se je godine 1509, da osvoji „dalmatiam — kako piše banom hrvatskim — ad ius nostrum et s. coronae nostro Hungario pertinentem."

Medjuto dodje veći dio Dalmacije u vlast tursku; nu dom habsburžki svedjer smatraše ju kano cjeloviti dio trojedne kraljevine. Zato kralj Leopoldo I. dogovarajući se s republikom Mletačkom o savezu proti Turčinu u dotičnom ugovoru utanačenom u Linzu dne 5. ožujka 1684 naročito pridrža si pravo na Dalmaciju, podje li saveznikom za rukom oslobodit ju od turskoga gospodstva. Republika tom clausulom nezadovoljna moljaše cara putem svoga poslanika Contarinia dopisom od 11. i. m. da bi joj sve, što osvoji u Dalmaciji, odpustio. Ali kralj odgovori, da toga nemože učiniti „bez privoljenja stališah i redovah kraljevine Ugarske i pridruženih kraljevinah, od kojih Dalmacija zavisi". U primjetbi od 20. ožujka k Linačkomu ugovoru isti kralj Dalmaciju broji „inter provincias ad regnum et coronam Hungariae iure avito spectantes."

Ovo pravo neuništi mir karlovački (1699) i požarovački, tim manje, što ugovor mira Turska vlada nestanači sa saveznici ukupno, već s pojednimi vlastmi; zato nemožemo se uzeti, da kralj Leopoldo privolji, što Mletačka dodje u miran posjed Dalmacije, a mnogo manje, da se prava na nju odreče.

Koncem XVIII. vieka Dalmacija dodje u vlast habsburžkomu domu. Početkom srpnja 1797, naš general Rukavina posjede Dalmaciju našom vojskom, a Franjo I. steće ju dne 17. listopada 1797, čl. 6 mira u Campo Formio. Dalmatinski rodoljubi obradovaše se, što će opet dionici postati stare slobode, s toga već istoga mjeseca dodjoše odborom u Beč moleći kralja, da i u Dalmaciju uvede ugarsko-hrvatski ustav.

Stališi i redovi Hrvatske i Slavonije nisu ni najmanje dvojili, da Franjo I. nemože pravovaljano Dalmaciju posjedovati nege kano kralj dalmatinsko-hrvatsko-slavonski i ugarski; s toga da po vjeri zadatoj dne 5. lipnja 1792 u krunitbenoj diplomi dužan je Dalmaciju pridružiti Hrvatskoj i Slavoniji. Toga radi naš sabor držan u Zagrebu mjeseca tcavnja 1802 dao je svojim poklisarom u sabor ugarski glede na Dalmaciju sliedeći naputak: „Quoniam sub glorioso Suae Majestatis regimine Dalmatia, per rempublicam prius Venetam possessa, revindicata foret, et nunc ad S. regni Hungariae coronam pro tenore juramenti inaugurationalis, a Sua Majestate SS. nuncupati, redire deberet: Domini Ablegati omni conatu adhibito agent, ut integrans haec regnorum pars iisdem iure postliminio sub legali ab authoritate Banali dependentia reapplicetur." Na saboru ugarskom stališi i redovi podupirahu taj zahtjev trojedne kraljevine, s toga uvrstiše ga med svoja „gravamina" pro 3. A kralj Franjo I. pzizna pravo ovo na Dalmaciju, jedino odgodi njezino utielovljenje k Hrvatskoj i Slavoniji, kao što se vidi iz previšnjega kr. odpisa od 17. listopada 1802. S toga banski dogovor držan u Zagrebu g. 1807 dne 16. i 17. ožujka dade opet svojim poslanikom taj naputak: „Spes adhuc affulgere videtur, ut ipsa pacis consilia relate ad Dalmatiam iure postliminio recuperandam felici successu coronentur — in hoc casu dd. Nuncii Suam Majestatem SS. ex Comitiis exorandam proponent, ut socium hoc regnum a Banali auctoritate avulsum eidem nursus subjiciatur, hocque vinculo s. Coronae reuniatur."

U bečkom kongresu visoke vlasti dosudiše Franji I. Dalmaciju, doista na temelju zakonitosti. Izza toga vremena naši i ugarski sabori svedjer zahtievahu utielovljenje Dalmacije, tako u saboru ugarskom 1825 osebitim nastojanjem prabilježnika trojedne kraljevine Josipa Kuševića. Nu ona ista nada, koju začesmo po čl. V. ugarskoga sabora 1830, po nastojanju uašega sabora od g. 1848, po tolikih obećanjih godine 1860—61 sve do danas vara nas. Sve što više približujemo s k sestri Dalmaciji i ona k nama, sve to više od nas oddaljiva ju kratkovida politika na uštrb zakonitosti, na kojoj osniva se prestol habsburžskoga doma.

Gospodo zastupnici naroda! ove primjetbe — kako rekoh — niesu ovoj visoki kući namienjene; ja bih volio, da nadju uvaženje u Beču, koj proti i na uštrb legitimnoga pravo okleva s utielovljenjem Dalmacije, pače za nju takodje novi občinski zakon kroji; da se čuju u Pešti, gdje prvi magjarski poviestnik u dolnjoj sabornici ugarskoj sasvim krivo protumači odnošaj Dalmacije naprama kruni sv. Stjepana; da se uvaže u Zadru, gdje se izbjegavajů posljedice historičnoga prava, jer im nisu po volji.

Ako dakle sabor ugarski godine 1848 cjelovitost naše domovine razkomada, te Slavoniju i primorje u županije i kotare ugarske pretvori, hrvatsko-slavonsku krajinu pako na svoju ustroji, ako iste Dalmacije državopravni položaj najznamenitiji govornici krivo i proti našoj koristi shvaćaju — to je sveta dužnost ovoga sabora da od sadanjega ugarskoga, koj se čvrsto drži zaključakah sabora godine 1848, zahtieva, da on „bezuvjetno i u svoj valjaloj pravnoj formi" prizna „realni i virtualni teritorialni obseg trojedne kraljevine."

Ovo izrikom izjavljuje članak osrednjega odbora, te ga s toga volim, nego li predlog zagrebačkih zastupnikah, koj cjelovitost trojedne kraljevine samo mimogrede napominje.

Nadalje clanak osrednjega odbora zahtieva, da Ugarska prizna takodje „neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine" od kraljevine Ugarske.

Čuo sam od izvjestitelja zagrebačkoga predloga tomu prigovoriti: da mi smo faktično neodvisni i samostalni, s toga da netreba od ugarskoga sabora tražiti priznanje obijuh. I ja bih se slagao s g. izviestiteljem, da se neimamo obzirat

Digitized by Google

svedjer na zaključke ugarskoga sabora od god. 1848, pače na očitovanja mnogih uglednih govornikah u sadanjem saboru u Pešti.

Zaključci najme sabora od godine 1848 uništuju posvema neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine, kao što svaki se može dovoljno osvjedočiti, sravna li s njimi državni ustroj trojedne kraljevine. U njoj vrhovna glava i namjestnik kraljev od pamtivieka je ban, odvisan od samoga kralja, a podpuno neodvisan od ugarskoga nadvornika. On je bio od starine naš civilni upravljatelj i vojvoda, predsjednik zemaljskoga sabora i suda. A šta počini sabor ugarski od godine 1848 s bana i njegove vlasti? počini to, da ga čl. III. podčini nadvorniku, koj u odsuću kralja bje u Ugarskoj „alter ego", te odgovornomu ugarskomu popečiteljstvu.

Nadalje — članak V. sabora 1848 snizi Hrvatsku i Slavoniju na onaj isti odnošaj prama zakonstvornoj vlasti u Ugarskoj, u kom su naprama istoj ugarske županije t. j. on uništi zakonotvornu samostalnost trojedne kraljevine.

Ugarski sabor od god. 1848 duboko uvriedi narodnu sviest našu, dočim članak XVI., e) samo dopušta „da sdružene strane polag svojih posebnih naredbah, mogu se služiti svojim materinskim jezikom u županijskih skupštinah." U ostalom službeu jezik „u sdruženih stranah" je takodje magjarski.

U kratko: duh zakonah ugarskih sabora g. 1848 tamo teži, da uništi državnu samostalnost i neodvisnost trojedne kraljevine. U smislu ovih zakonah trojedna kraljevina je samo teritorialni i politični dio cjelovitosti kraljevine Ugarske, a ne samostalna i neodvisna država. S toga ako „otci domovine" sakupljeni u Pešti jednakom strogošću drže se navedenih članakah tičućih se trojedne kraljevine, kojom se drže zakonah svoga sabora od g. 1848 u obće, to gospodo zastupnici naroda! mi nismo vlastni s njimi se dogovarati, već samo izabrati 18 poslanikah za Hrvatsku, 7 za virovitičku, sremsku i požežku županiju, 11 za Krajinu, pa onda „en bloc" otići u Peštu, gdje nas u sabornici čekaju prazna mjesta.

Tko je gospodo! pripravan na takovo izdajstvo svoje domovine? Scienim, da nije nitko od nas. Ako je tomu tako, onda valja od ugarskoga sabora zahtievati: da on najprije „bezuvjetno i u svoj pravovaljaloj formi" prizna neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine, koja samo na ovom temelju vlastna je ugovarati se s kraljevinom Ugarskom.

Ovaj je razlog, zašto je osrednji odbor ovaj preduvjet uvrstio u svoj članak.

Napokon — oba predloga mniju, da uvjete ugovora imala bi opredieliti dva odbora izaslata od obijuh saborah. Predlog zagrebački ima još t. j. važan dodatak, da se oba odbora imaju dogovarati „i o shodnosti i potrebući, kano i obsegu zajedničkoga zakonarstva i vrhovne tomu zakonarstvu odgovarajuće uprave."

Ako dobro shvaćam ove rieći, to bi se u tom predlogu „zajedničko zakonarstvo i vrhovna uprava" smatrala kano eventualnost, koje bi nestalo, čim bi se jedna ili druga stranka uvjerila, da je „zajedničko zakonarstvo i vrhovna uprava" neshodna, nepotrebita, pače štetna.

Čudim se, što gospodin izvjestitelj nije pobližje progovorio o tom velevažnom dodatku; ja sam bar ljubopitan bio, kako će ga razložiti i podkriepiti. Taj dodatak meni se ćini i suvišan i pogibeljan. Suvišan u predlogu, gdje se ustanovljuju preduvjeti saveza — pogibeljan, jer se može krivo tumačiti, dok nije riešen državopravni odnošaj kraljevine Ugarske naprama cjelokupnoj Austriji. Scienim bo, da nitko od nas nebi više htio sabore naše sniziti na ono, što bijehu izza godine 1790, jer tada govoriti o samostalnosti i neodvisnosti trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, bila bi satyra.

Gospodo narodni zastupnici! Trojedna kraljevina sdruživši se s kraljevinom Ugarskom u osobi jednoga kralja i symbolu jedne krune više stoljećah imaše samostalno, od ugarskoga posvema oddieljeno zakonarstvo. Koloman i njegovi nasljednici bijahu dužni sami dolaziti na sabore trojedne kraljevine, kao što se i Gejza II. u svojoj povelji datoj god. 1142. Spljećanom obvezuje: „quum autem ad vos coronandus, aut vobiscum regni comitia tractaturus venero." Kralj Koloman zbilja dodje u tu svrhu svake treće godine (1102, 1105, 1108, 1111) u našu domovinu, kao što javne listine svjedoče. Istoj dužnosti zadovoljivahu njegovi nasljednici, došavši glavom u naše sabore, kadagod mogahu. A kada bijahu prepriečeni činiti taj put, onda hrvatski vojvode (duces,) s veće strane kraljevići, ili banovi trojedne kraljevine sazivahu sabore, njim predsjedahu i viećanje rukovodjahu. Ja ovdje siećam visoku kuću samo na sabore god. 1273, 1347, 1353, 1361, 1439 držanih u Zagrebu, Kninu, Ninu i Križevcih pod predsjedničtvom banovah trojedne kraljevine. Odavle, što kraljevi dalmatinsko-hrvatsko-slavonski riedko mogahu glavom doći u našu domovinu, razvije se takodjer pravo, koga neima ugarski palatin, da sam ban trojedne kraljevine može sazvati sabor bez posebnoga opunovlašćenja kraljeva. Ovo pravo naši banovi i naši otci čuvahu kao oko u glavi; s toga sabor trojedne kraljevine od g. 1567 čuvši, da si kralj Maximilian pridržao pravo, kano u Ugarskoj, tako u trojednoj kraljevini sazvati i proglasiti sabor („indictionem et publicationem dietae seu Conventus horum regnorum instar regni Hungariae sibi reservasse,") položiše prosvjed proti ovoj povredi banskoga prava, kojom se takodjer samostalna trojedna kraljevina mieša s kraljevinom Ugarskom („neque horum regnorum conditio cum Hnngaris conferenda sit.") U ovih saborih trojedne kraljevine odsutan kralj davao se je zastupati kroz svoje poslanike, ili tako zvane „oratores."

U saborih trojedne kraljevine viećalo i rešavalo se je sve, što zasieca u državni život stanovničtva trojedne kraljevine, a zakone potvrdjavao je neposredno sam kralj. Sabori trojedne kraljevine bijahu ne podložnici nego premci saborah ugarskih, kao što ovi sami često priznaše (Cf. Caroli VI. decr. I. a. 1715, art. 120) i to nesamo glede na zakonotvornu moć, nego i glede na obseg zakonotvorne vlasti, pošto sabori trojedne kraljevine stvarahu, kako rekosmo, zakone o svakoj struci državnoga života: o pravosudju i upravi, o vojsci i financijah. Sve ovo područje naših saborah pobližje opisati ostavljam piscem našega državnoga prava. Ovdje budi mi slobodno navesti jedan primjer, kakav još prije sto godinah upliv imahu naši sabori u državne financije. Slavne uspomene kraljica Marija Terezija bila je naime opunovlastila palatina Ugarskoga, da radi troškovah ratnih digne u zajam deset milionah forintih uz kamate pet ili šest po sto. Nu trebala je kraljica privoljenja i od strane trojedne kraljevine; s toga dopisom svojim od 28. siečnja 1762 umoli stališe i redove trojedne kraljevine, da bi i oni od svoje strane palatinu dali punomoćje (plenipotentia) za rečeni zajam. A šta na to zaključiše u saboru držanom sliedećega mjeseca u Varaždinu? da oni na taj zajam nemogu pristati, jer im drugojaki tereti nedopuštaju nametnuti nove terete, i jer se načinom istim ovoga zajma vriedjaju prava trojedne kraljevine, „cum contributionis Regnorum horum negocium cum contributione hungarica permisceri non possit, huius obligandi

*

Digitized by Google

provincia Exmo d. Comiti Palatino sine gravi authoritatis Banalis praejudicio deferri per dd. Status et ordines nequeat.“ Na taj zaključak kraljica ponovi svoju molbu odpisom od 4. ožujka r. g. Ali sabor trojedne kraljevine u Zagrebu medjuto ročeći opet se je zabrinuo, što rukovodstvo ovoga zajma ista kraljica izruči palatinu i kr. ugarskomu namjestničkomu vieću, i to iz razloga se zabrinu, „nam haec (manipulatio) systemalibus regnorum horum legibus i hisque fundatae banali auctoritate ita praejudiciosa est, ut nulla omnino suppetere possit modalitas, qua res haec ex parte nostra illaesa auctoritate Banali per idem consilium regium Locumtenentiale tractari atque manipulari valeret.“ A kada radi silne nužde, u kojoj se država i kraljica nalazila, privoli na taj zajam, medj „cautele“ stavi i tu: „ne manipulatio Consilii regii Locumtenentialis Banali auctoritati quicquam praejudicet.“

Gospodo zastupnici naroda! evo nam primjera, kako naši višji državni poslovi, za koje se sada stvara ino državno tielo, rieševahu se još prije sto godinah u saboru trojedne kraljevine. Evo nam primjera, kako naši otci bdijahu pazljivim okom na samostalnost i neodvisnost svoga državnoga života. O koli smo im neslični, dočim izbjegavamo otvoreno zahtievati od susjedne kraljevine, da prije svakoga dogovora ono prizna, što nam je toliko putah u novije doba zanijekala; dočim više mislimo i glavu si razbijamo, što bi od svoje samostalnosti odstupili, nego što bi sačuvali!

Ako je bio tako obširan obseg i takova zakonotvorna vlast našim saborom, k čemu su oni pošiljali svoje poklisare na ugarski sabor?

Na što imam u kratko samo to primjetiti, da više stoljećah trojedna kreljevina nije slala nikakovih poklisarah u sabor ugarski, izim što od ono doba, odkada kralj ugarski i kralj dalmatinsko-hrvatsko-slavonski poče se kruniti jednom te istom krunom, slaše poslanike k činu krunitbenom, kojom prigodom držahu se tako zvana „comitia inauguralia.“ Nu odkada, navlaš izza XVI. vieka, pod domom habsburžkim personalna unija medj Ugarskom i trojednom kraljevinom prelazijaše u realnu, od kada Ugarska poče u smislu novoevropejshih državah sve više usriedotočiti svoju vrhovnu upravu: počeše i sabori trojedne kraljevine slati na ugarske sabore svoje „oratores, nuncios.“ Ali oni „nuncii“ nisu bili zastupnici, nego samo poslanici, koji su po naputcih datih im po saboru trojedne kraljevine utjecali u zajedničkih pitanjih, tičućih se Ugarske i trojedne kraljevine; pa s druge strane zakoni ugarski valjali su u njoj stoprv onda, kada su bili primljeni i proglašeni na saboru trojedne kraljevine. Ovim načinom trojedna kraljevina izrazi i svezu s Ugarskom i spasi svoju samostalnost.

Oprostite gospodo! tolikim riečim. Tako je bilo njekada. Sada viećamo, kako da sklopimo savez novi s Ugarskom. U tom mučnom poslu obazrimo se na prošlost, pogledajmo na sadanjost, zavirimo u budućnost. Naši otci tako savjestno branijahu svetost i vlast svojih saborah, gdje im zajedničko viećanje s Ugarskom nije smetao novi factor sadanje politike evropejske t. j. narodnost. Kako oprezni imali bismo stoprv mi biti, koji osjećamo po primjeru svih evropejskih narodah, da zakonarstvo je duša, a uprava tielo državnoga života svakoga naroda; da svaki narod najbolje poznaje svoje potrebe i prema njimi zakone si kroji; da svoju narodnost radi kojekakovih prividnih koristih (kojih u ostalom neuvidjam) netreba na kocku stavljati.

Sve ovo nuka me na to, da nikako nemogu pristati na pomenuti dodatak predloga zagrebačkoga.

Pošto dakle članak osrednjega odbora izrazuje sve preduvjete za medjunarodni savezni ugovor, koga smo nakanili utanačiti s kraljevinom Ugarskom, to ja po svom osvjedočenju pristajem uz taj članak.

Gustav Knežević. Ako bi ja o predmetu našeg viećanja hotio sve kazati, što i kako ja o istome i ćutim, mogao bi ja koješta opetovati, što drugi govornici jur kazali jesu, i zato da opetovanjem visoku kuću neobteretim, hoću samo na kratko govoriti.

Navedeno je već, kako je naš narod sa ugarskim narodom preko 7. stoletjah zajednički ustav uživao, kojega blagodati mnogi narodi nama zavidili jesu, kako je narod naš sa ugarskim narodom bratinski tudes sudbine dielio, kako jedan za drugoga zauzet bio, svi žarom svete slobode i uzdržanja svog milog tečajem tolikih stoletjah posvećenog ustava jednu svrhu imali jesu, svoju slobodu proti navali trećega obraniti, koja zadaća nije jednostrana, nego zajednička bila, kojemu složnomu postupanju samo moguće bilo, opetovane nasrtaje na naš ustav kriepko uzbiti, i obstojavšu izmed nas i ugarske s jedne, i Austrije s druge strane personalnu uniju u svojima granicama uzdržati, te prepriečiti, da se ista nebi pretvorila u drugo šta, što mi nebi želili; dalje je kažano, kako obstojavšu izmed oba ova plemenita naroda bratinsku ljubav i slogu u najnovije vrieme uzdrma nesporazumljenje i narodnosti našoj, kao i našim pravama protivna težnja njeke stranke u Ugarskoj, kako je razmirica ta po bečkoj nama i ugarskoj neprijateljskoj austrijskoj vladi upotrebljena bila. Tako nas je zatekla g. 1848, i što se je onda dogodilo neću spominjati, jer nam je još u živoj pameti.

Dopustite gospodo! da na kratko spomenem materijalno stanje domovine naše u vremenu rečenog saveza sa Ugarskom, bilo je povoljno blagostanje, i kamo sreće, da je danas ono takovo, kako je onda bilo: narod naš bio je imućan, posjedovao je blago u velikom broju, i oskudice nije bilo.

Prošlih 12. godinah izkusili smo upravu absolutne centralne bečke vlade, buduć mi nije nakana razdraženost pobuditi neću o tome progovoriti, kako nam je pod njom bilo, što smo pod njom stekli; samo ću u obziru materijalnog stanja napomenuti, da namaćenjem svakojakih plaćanjah i teretah, koje naš narod više snositi nije mogao, takovo je siromaštvo zavladalo, da mnogo je u domovini našoj već žiteljah najti, koji osim zemljištah svojih nikakov drugi imetak, naznačno nikakovu marvu za obradjivanje svojih poljah neobhodno nuždnu neposjeduju koji si na ledjih drva za ogriev nositi i svojim suseljanima, koji još koji komad marve posjeduju, više danah ručnu rabotu dati moraju, da njim ovi koji komadić zemlje obrade i posiju, da bar preko zime kruha za se i djecu svoju imadu.

Ovo je gospodo sadanje materijalno stanje domovine naše siromaštvo, a gde je siromaštvo zavladalo, da onde nema ni duševnog razvitka, to svatko znade, a pokraj svega toga, što smo toliko plaćali, narastao je državni dug na strašnu svotu, kojega posljedice i danas u svakdašnjem životu težko osjećamo.

U ovom nevoljnom stanju i nezadovoljstvu nadje nas 20. listopad, gdje premilostivi vladar obreče, da će s narodima, njegovoj kruni podvrženima ustavno vladati, i u nama se pobudi ufanje da će se nam i Ugrima naš starodavni ustav povratiti, nu dana današnjeg malo nam je od našega ustava povraćeno. Neustavne financijalne oblasti i

Digitized by Google

danas u našoj domovini na ruglo našega ustava još obstoje, nama stožerno pravo ustava našeg, pravo o imetku i krvi razpolagati, priznano nije, dapače svaki čas povratak absolutne sisteme bojati se imamo. Ovo je položaj, u kom se danas nalazimo, gdje viećamo o odnošaju našem prama Ugarskoj. Naš narod neustrpljivo već je zaželio, da se ovom zamršenom stanju jedared konac učini, on je željno izčekivao sastanak ovog sabora, narod oči u nas upire, motri pazljivo čine naše, te uhva se, da ćemo zadaću našu po volji njegovoj na korist njegovu savjestno riešiti. Ovako priznavajuć naš položaj, i sjećajuć se velike odgovornosti, koju kao zastupnik naroda na se preuzeo jesam, velim odgovornost ne samo fizičnu, nego osobito savjesti, mislio sam mnogo i mnogo o tome, što bi za našu domovinu najkoristnije bilo, kako da se ova najbolje uredi.

Ja nisam nikada dvojio o većoj budućnosti našeg naroda, podpuno uvjeren sam, da narodi slavjanski na jugu priję ili kasnije, ali bez dvojbe sjajnu budućnost postići hoćeju i moraju, makar nam se bog zna kakove i kolike zaprieke od dušmanah naših stavile, mi ćemo u postojanosti uztrajati, te ćemo na posliedku pobjedu održati; nu težku mi brigu zadaje naša bližja budućnost, te bi se mogao o tome uvjeriti, da mi možemo biti posve samostalni, bi ja najvolio tu samostalnost poprimiti; nu prigovaralo mi se što mu drago, istina je ipak, i obstojeće okolnosti nas uče, da ta podpuna samostalnost sada biti nemože, — a sjena njeke samostalnosti, koja bi se možda nama u sadanjim okolnostima dopustila, nama neprija, jer bi nas u mrežu bečke centralne vlade vodila. Kad pomislim stanje naše posljednih godinah pod upravom bečke centralne vlade, kad pomislim bečku politiku, kad pomislim svetinju naših ustavnih pravah, nemogu se nikako na to skloniti, da bi Austriju, t. j. njene nasljedne pokrajine za našega saveznika izabrao, dakle jedino nam u prilog ići može savez sa jednakoslobodnim narodom, a to sa Ugarskom, velim, da nam ovaj savez ide u prilog, i pridajem, da nam nije pogibeljan.

Kad bi ja osvjedočen bio, da bi savez taj sa Ugarskom za našu narodnu slobodu ubitačan bio, i da bi nas opet doneo u slični položaj onome g. 1848 to bi ja zaista moj glas podigao proti tomu savezu, jer sam ja tog mnienja, da bez narodnosti osobne do duše, ne pako bez narodne slobode biti može; no mislim da je nas izkustvo opreznosti, a Madjare pravednosti naučilo, da se oni tog načela „quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris“ strogo drže, te da oni više niti našu narodnu, niti državnu slobodu nevriedjaju. Istina da Madjari druge, a mi druge narodne interese i težnje imademo, nu to nas priečiti nemože u našem duševnom razvitku, i u našem napredku pram celji našoj; proslavljeni domorodac u domovini našoj položio je jur temelj onome sredstvu, koji na jugu živeće slavjane duševno spajati ima, i mi ćemo o učvršćenju ovog sredstva providiti.

Madjari priznaju ovu pogrešku, koja je našem razdvojenju povod dala, oni hoćeju ukloniti sve našim pravom protivne ustanove, mi ćemo znati u ugovoru o upitnom savezu sklopiti se imajućemu jasno i točno opredieliti, što ćemo u zajedničkom zakonodavstvu i zajedničkoj ustavnoj upravi doznačiti, i što ćemo našoj domaćoj upravi i domaćem zakonarstvu pridržati; savez taj je izvedim, jer je zakonit; savez ovaj do g. 1848 osnovan je na našem ustavu, sad ćemo ga opet na našem ustavu utemeljiti. Savez ovaj nam je koristan, jer će savezom ovim kraljevinu Ugarsku, a mi kroz Ugarsku ojačiti, i onda će moguće biti naš starodavni ustav natrag dobiti. Kroz ovaj savez nadati se materialnoj koristi, jer ako nama i Ugrima sjedinjenim nastojanjem bude za rukom pošlo, naš starodavni ustav natrag zadobiti, onda ćemo se osloboditi još obstojećih neustavnih, našemu narodu toli omraženih financijalnih uredah, stražarah i inih sličnih zavodah.

Mi ćemo zajedno s Ugrima nastojati što jednostavniju i jevtiniju upravu uvesti, mi ćemo o našem imetku i krvi ustavnim načinom sami naravno s uplivom zakonitog kralja razpolagati moći, čega svega neće biti, ako savez sa Ugarskom nesklopimo; ja opetujem, da bez saveza sa Ugarskom tog svega biti neće; jer nemojmo si iluziju tu činiti, da bi nama bečka vlada ako bi savez sa Ugarskom odbili, nama naš ustav pripustila, da joj nebi ništa povoljnijeg bilo, nego da mi taj savez odbijemo, da ona za tim vreba, da nas učini austrijanskim Erblandom, a kako bi s našim ustavom, kako s našom narodnošću bilo, to znamo, jer smo to dovoljno izkusili, — baš iz ovih razlogah gospodo! narod naš sa malom iznimkom želi savez sa Ugarskom, i mi smo dužni ovome javnom mnienju bez uvrede narodne časti zadovoljiti.

Ja bi još pitanje stavio, ako savez s Ugarskom nesklopimo, nećemo li gorje proći nego Ugarska? ja po dosadanjem izkustvu bi rekao, da bi mi svakako gorje prošli, jer bečka vlada neboji se toliko nas koliko Madjarah, i jer misli da ćemo ipak pristati na ono, što ona želi; ona kaže: Hrvati su dobri, akoprem smo čvrsto odlučili, nikada više zasluge za bečku centralnu vladu steći.

Dosada navedenim razlozima trudio sam se dokazati, da u savezu s Ugarskom povratak našeg ustava, slobodu, i po njoj slobodni razvitak duševni i materijalno blagostanje očekivati možemo, dočim bez toga saveza podčinjenje naše mile domovine u austrijski Erbland, priečenje našeg duševnog i materijalnog napredka, ukinutje našeg ustava, centralizacija i povratak propale sisteme u drugoj haljini nas čeka.

Počem hoćemo savez sa Ugarskom, i takov iskreno proizvesti namieravamo, moramo onaj primit, koji će uspjehom uroditi; zato je izmedju meni dosada poznatih predlogah najshodniji scienim onaj, koga je naš štovani drug g. Šuhaj predložio; i kog mi bez uvrede narodne časti primiti možemo, pridržujem si pako pravo, kad se o pojedinih točkah vjećalo bude moje primjetbe, možda ni jedne predložiti.

Glede predloga osrednjega odbora hoću samo napomenuti, da govori o trojednoj kraljevini, a izbraja samo časti dviuh kraljevinah Hrvatske i Slavonije.

Imam još njeke opazke učiniti njekim gospodi predgovornikom; kazano bo je ovdje, da su Madjari uzrok velikog državnog duga; ja mislim, da to nije tako, mi se dobro sjećamo, da je god. 1854 povodom krimskoga rata, mnogo stotinah miliunah potrošeno, da je godine 1848 nesamo u Ugarskoj nego i u Italiji rat vodjen, da je god. 1859 opet u Italiji rat vodjen bio, da je tečajem uprave prošle absolutne sisteme i ino mnogo trošeno, da je ista uprava prekomjernim troškom skopčana bila, čemu Madjari tako malo krivi jesu kao i mi, a znano nam je, da je do godine 1848 već znatan državni dug bio, dakle krivnji Magjarah tako znamenita svota upitnog duga državnog primisati se nemože.

Kazano je dalje, da ćedu Magjari, ako mi s njima sdružiti se budemo, ugovore za nas skopiti, i nekako raditi o nama bez nas, ja mislim da ćemo mi s Magjarima kao ravni njima sdruženi u stvarima, koje se nas tiču, zadržati

Digitized by Google

naš upliv, dočim pod Austrijom ova za nas kao i dosad bez našeg privoljenja slične poslove obavljala bude.

Njetko je kazao, da zakone do god. 1848 poprimiti, značilo bi natražnjačtvo, ja tomu tvrdjenju protusloviti moram, mi znademo, da u ustavnoj englezkoj starih zakonah imade, i da Englezi ljubeći svoj ustav bez najveće nužde nje nemienjaju, jer baš u tome što valja čvrsto se držati zakonah u ustavu utemeljenih, i od njih bez nužde ništa nepromienuti, uvidjaju poručanstvo za kriepko uzdržanje svog ustava, zato se nemogu osuditi Magjari, što su oni u poznatoj komisiji pod Judexom Curiae odlučili, stare ustavne do godine 1848 obstojavše zakone natrag poprimiti, a neustavne posljednjom absolutnom sistemom uvedene izturati. Oni su se time na temelj zakonitosti i ustavnosti postavili, a to neprieči, da se i u tom obziru ono, što je nuždno duhu vremena, putem zakonitim prilagodi. Njetko je rekao, da je čuo od juristah, da su njemački zakoni, posljednjom absolutnom sistemom uvedeni, dobri ja bi toga gospodina, i one, koji s njim jednako misle uputio na onaj članak i njemačkim sudačkim novinama od prošle godine, koje su u Požunu izlazile, koji sadržaje izvješće bečke odvjetničke komore na poziv ministarstva pravosudja, da ta komora dva člana iz svoje sredine izašalje, koji će viećanu kod ministarstva pravosudja o njekom sudbenom postupniku učastvovati; neka to ova gospoda pročitaju, pak će viditi, kako bečki advokati o njemačkim zakonima misle.

Dalje je kazano, da su magjarski zakoni god. 1848 za nas pogibelni, jeste, bili bi našoj narodnoj slobodi pogibeljni, kad bi nje poprieko primili, nu ovi zakoni nisu kod nas oživotvoreni. Mi ćemo dakle uklonjenje narodnosti i našima pravama protivnih ustanovah ovih zakonah zahtievati, a u ostalom ovi nam zakoni pogibeljni nisu.

Njeka gospoda polažu njekakvi strah u zajedničko zakonarstvo i upravu, ja neuvidjam temelj tomu strahu, jer mi združivši se sa bratjom Ugrima, nećemo se sliepo vezati, te razumievam samo u zajedničkim poslovima ovima odgovarajuće zajedničko zakonarstvo i upravu.

Naposljedak njetko je reko, da mnienje prostoga puka u ovom pitanju nema se uvažiti, gospodo! ovo načelo je pogibeljno, neodgovara duhu vremena i u protuslovje nas dovodi, ta mi smo zastupnici naroda, narod nas je ovamo poslao, zastupajući dakle narod, njegovo mnienje uvažiti moramo, ja mislim da je mnienje makar i prostom surinom odjevenog, od starine ovdje nastanjenog i zemlje svoje plugom obdjelavajućeg seljaka zdravog razuma i poštenog srca probitačnije, uego možda njekojih pretjeranih glavah, koje ili same ili kojih voditelji istom prije kratkog vremena u našu domovinu doselili se jesu, i koje samo njihovo prebivalište na našu domovinu veže; a da naš prosti narod zdravi razum ima, to neće nitko tajiti, ta mi imamo u nasoj sredini jednog zastupnika od prostog naroda iz civilnog kraja naše domovine, a više takovih zastupnikah osobito iz čestite i junačke naše krajine zdravi razum u sabornicu našu donieli jesu.

Mi smo se glede Dalmacije u pitanju združenja iste sa Hrvatskom i Slavonijom pozvali na mnienje tamošnjega ovo združenje želećega hrvatskog naroda, tvrdeći, da izza manjine sabora dalmatinskoga većina naroda stoji, i da većina saborska izpravnije manjina jeste, valjda pod većinom naroda dalmatinskog nismo mi sami inteligenciju, najmanje pako talijansku ili potalijančenu, nego i prosti narod razumjeli jesmo; ako se dakle u pitanju dalmatinskomu na prosti narod pozivljemo, to se možemo i u pitanju združenja našeg s Ugarskom na naš prosti narod zdravog razuma pozvati.

Janko Gvozdanović. Visoki sabore! U svakom odsjeku vieka ima doba vremena, u kojoj sbivše se okolnosti, isto tako pojedinim ljudem, kano i cielim narodom spasonosne ili ubitačne postaju, kako se one iz pravog ili krivog gledišta shvate i upotriebe.

U našem vieku bila je takova doba godina 1848. — Duh slobode koj se je one godine nemalo po cieloj Evropi pojavio, podupro je duha narodnosti na koliko takav može biti kod kojeg naroda uzplamćen nije bio.

Revolucija u Francezkoj i u Italiji — bune i nemiri u inimi europejskimi državami — a malo ne u svih pokrajinah austrijanskih, bile su u rečenoj godini 1848 one okolnosti, koje se duh narodnosti i slobode imenito med narodima pod krunom ugarskom živućimi uzkolebale, nu koje okolnosti baš nijedan narod, a najmanje narod magjarski iz pravoga gledišta buduće svoje sreće i blagostanja shvatio nije.

Narod magjarski upotrebio je okolnosti godine 1848 za utemeljenje svoje neodvisnosti naprama Austrije, i za učvršćenje izključivo svoje ustavne slobode. Nu štiteć svoju ustavnu slobodu promašio je narod magjarski granice, koje mu toli zgodne vremena okolnosti, kojemu pravda i pravica, a koje mu i ista zdrava politika prepisaše.

Narod magjarski da obezbiedi svoju neodvisnost i ustavnu slobodu, stvorio je god. 1848 zakone, kojimi je pogazio najsvetija prava svih inih narodah pod krunom ugarskom živućih, imenito pako temeljna prava kraljevine hrvatsko-slavonske — dočim je kraljevine ove u teritorialnom svom obsegu stranom razkomadao i osvojio, a stranom pod imenom kraljevinah iz karte Evropejske izbrisao, i veliko stvorenoj kraljevini ugarskoj utielovio. — Čl. 5, §. 5 i čl. 16 lit. C. zakonah ugarskih od god. 1848. dokazuju to.

Ove i slične nepravde suprematiom naroda magjarskoga narodu hrvatskomu nanešene, imale su naravsku posljedicu, da se je narod hrvatsko-slavonski godine 1848 daljnije uže sveze, medju njim i narodom magjarskim od 700 godinah obstojeće odrekao, i tu svezu nesamo čl. 11 zakonah svojih od godine 1848 nego i faktično prekinuo, da je narod hrvatsko-slavonski, onu izključivo jedinu za cjelokupnu Austriju i nje dinastiju spasonosnu ideju ustavne federacije na temelju ravnopravnosti za sve provincije austrijanske izrekao, — i da je narod hrvatsko-slavonski za oživotvorenje ideje federacije, za uzdržanje cjelokupnosti Austrije i dinastije na prestolju, i za obezbiedenje svoje narodnosti i ustavne slobode, proti narodom tim načelom protivećim se, listom se na oružje digao.

Budući dakle zakonom ugarskim od godine 1848 teritorialni obseg trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske poremećen i u pitanje bi stavit bio; — budući nadalje u naravnom i u pozitivnom, a imenito medjunarodnom pravu utemeljeno stoji, da dočim jedna stranka od ugovora odustane, taj ugovor niti druge stranke neveže, — tajiti se neda, da je izmedju kraljevine Hrvatske i Slavonije, i kraljevine Ugarske godine 1848 svaka sveza faktično i pravno prekinuta; — i da o odnošenju kraljevine naše naprama Ugarskoj predloga po osrednom odboru učinjenoga onaj diel, u kojem se granice trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske potanje opisuju, sasvim je temeljit, izcrpljen, i u pogledu sbivših se dogodjajah dosliedan, te zato i ja uz njega podpuno pristajem.

Nu kad se narod hrvatsko-slavonski g. 1848 *proti* inim narodom austrijskim, kojih je svrha bila Austriju razkoma-

Digitized by Google

dati, i dinastiju prestolja lišiti, imenito kad se je narod naš proti Magjarom na oružje digao, da njih supremaciju naprama narodu našem zauzetu sruši, i da neodvisnost svoju obezbiedi, nije bila svrha hrvatskog oružja, da se ustavna sloboda Magjarom, kojim je ona narodni ponos i život isto tako kao i narodu našemu, — slomi i ukine. — Narod hrvatsko-slavonski na saboru svom dne 5. i sliedećih danah mjeseca lipnja g. 1848 sakupljen izrekao je javno i očito prvi načelo ustavne ravnopravnosti i federacija za sve provincije austrijske! Za načelo dakle federacije, koje na ustavnom temelju, medju svimi provincijami austrijanskimi učiniti bi se imala — za uzdržanje dinastije habsbursko lothrinžke na prestolju, za neoskvrnjenje cjelokupnosti Austrije, za obezbiedjenje narodnosti i neodvisnosti svoje naprama Magjarom, za ove svetinje podigao je narod hrvatsko-slavonski g. 1848 svoje barjake i pod njima izvan materijalnih žrtvah blizu sto hiljadah najplemenitijih svojih sinovah žrtvovao.

Nije dakle istina kao što nam se predbacuje od njekojih dopisnikah bečkih novinarah, da je narod hrvatsko-slavonski zaboravio godine 1861 na ono, zašto je on g. 1848 tolikim prožrtvovanjem vojevao. — Budi znano dopisnikom novinarah bečkih, da je narod hrvatski god. 1848 za ideu federacije na ustavnom temelju i ravnopravnosti ustanovit se imajuće, ne pako za smisao patenta od 26. veljače g. 1861 vojevao, i da bi narod hrvatski, kad ota ideja nebi sjena bila opet možebiti prvi bio, koj bi za nju ustati htio; — isto tako nije istina, da je narod hrvatsko-slavonski g. 1848 reakcionaran bio, da je on proti slobodi inih narodah radio, i da je hotomice za sliepo orudje dinastiji bečkoj služio. Ako je koji narod u Austriji za ustav i slobodu zauzet, to je zaista na prvom mjestu narod hrvatsko-slavonski, jerbo je upravo on od viekovah ustavu i slobodi sviko, i to od ono *doba, kad ini* neslavjanski narodi u cieloj Evropi od ustava *i slobode* niti pojma imali nisu. — Narod hrvatski štuje i ljubi ustavnu slobodu ne baš većma od Boga, kao glasovati Zay, nego pod Bogom i poslje svoje narodnosti ponajprije i to isto tako kao i narod Magjarski.

Da je narod hrvatsko-slavonski za tolike žrtve koje je on godine 1848 podnesao — za zasluge što je po najvećma upravo on dinastiju na prestolju, a carevinu austrijansku od razkomadanja sačuvao — da jo narod hrvatsko-slavonski g. 1849 iz sliedećih za sve ote zasluge onako nagradjen, kao što je defakto nagradjen bio — da su narodu hrvatsko-slavonskome njegove zasluge ljudi istom od bečkih barikadah poznati — predvoditelji bečke demokracije i aule naprama dvoru carskome, — Frankfurtovci, i ostala njihova braća nagradjivali, — riečju da su svetinje one, za koje je narod hrv.-sla. g. 1848 sa nepouvredljivim požrtvovanjem vojevao, da su ote svetinje g. 1850 i ostalih nogama gažene — svemu tomu nije kriv narod hrv.-slavonski već je kriva politička nezrelost onih, kojim je vlada i uprava Austrije povjerena bila.

Nu gospoda zastupnici naroda! — Ako je narod hrvatsko-slavonski do godine 1850. braneći svoju cjelokupnost i neodvisnost sve izbrojene žrtve i podnesao; — ako i jest narod naš od godine 1850. prorocim njemačke kulture moralno i fizično malo ne upropašten — to mu ipak za utjehu služi, da je kroz to doba susjede svoje i one preko Drave, i one preko Sutle pobolje poznavati učio. — Izkustvo, koje si je narod hrvatski od god. 1848. pribavio, od neizmjerne je vriednosti, a osobito za nas ovdje sakupljene — te zato ako to izkustvo za našu budućnost koristno upotriebiti znali budemo, zaboraviti ćemo laglje na žrtve, štono ih podnesti imadosmo.

Nu da vidimo, što proučili i sto izkusili jesmo? — Izkusili jesmo od jedne strane, da je bečka vlada kroz svoje u domovinu našu izaslane većim dielom zlokobne organe (da nespominjem prošasta vremena) posljednih deset godinah u narodu našem usijala plod, koji njoj tako naskorom cviećem cvasti nemože. — Mržnja, strah i nepovjerenje prama svemu, što iz Beča dolazi, upila su se tako u narod naš, da toj nevolji lieka neima u nikakovih diplomih niti patentih, — tomu treba vremena, a imenito činah, da se narod naš od protivnoga mnenja osvjedoči. — Medjutim narod naš uvjerio se je i u najnovije doba, da bečka vlada sa rječjom i podpisom premilostivoga kralja i vladara našega upravo djetinske igre sprovodi. — Nu zaboravlja bečka vlada, da kocka, koja se na igru stavlja i izgubiti se može; — neka dakle iz sabora našega crpi sjeme usjeva svoga. Iz druge strane izkusili jesmo kod susjedah preko Drave, kako je narod magjarski posljedno doba, imenito stvorenih god. 1848. zakonah, naprama narodu našemu postupao — te ako zrelo promotrimo težnju i svrhu tih zakonah, to iskreno izpoviediti moramo, da je mučno razabrati, da li vlada bečka ili peštanska, današnje doba, narodu i narodnosti našoj većjom pogibeljom prieti.

Beč teži za centralizacijom — a i Pešta tu istu težnju goji, tako da se zaista nezna, da li je taj sistem Bach od Košutha ili Košuth od Kaunica naučio. — Onaj bi rad sve narode carevine austrijanske poniemčiti, a ovaj narode pod krunom ugarskom živuće pomagjariti. — Nu ja tu stvar tako naravno nalazim, da se tome ni nečudim, jerbo me dogdodovština i izkustvo uči, da su narodi isto tako, kao i pojedini ljudi sebični — i da narodi u koje se nehajstvo upije, te koji ponos i samoviest narodnu budi svojom vlastitom, budi ugnjetiteljah krivnjom izgube, u drugih narodih jezikom, običaji, i ponosom narodnim pretežnjih, utapljaju se i izčeznuju.

Sasvim je dakle na svojem mjestu onaj diel osnove osrednjega odbora, gdje narod naš od naroda magjarskoga priznanje samostalnosti i neodvisnosti svoje prije svakoga dogovaranja glede budućega medjunarodnoga odnošenja bezuvjetno i u pravno valjanoj formi zahtieva.

Dočim se daklem ja u načelu za predlog osrednjega odbora, to jest za uvjetno sdruženje kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske sa kraljevinom ugarskom, koje u današnjih okolnostih kraljevini hrvatsko-slavonskoj u prilog pada, izjavljujem i želim, da uvjeti budućega sdruženja medjunarodnoga, čim jasnije precizirani budu, da se svaka razpra i protutumačenje po mogućnosti izbjegne.

Čuo sam ja od protivnikah mojeg političkog mnenja, meni predbacivati, da kod Magjarah ustav i sloboda i sve njene ugodne posljedice, kod Niemacah absolutizam i birokracija sa svim svojim proklestvom vlada; za izbjeći dakle absolutizmu i birokraciji, treba da što prije u realnu bezuvjetnu uniju sa Magjari stupimo, od njih bo se ništa zla bojati nemamo, jer su Magjari narod veledušan i pošten, i da nam sve pravedne želje izpuniti hoće. Nu ako sasvim hladnokrvno i bezpristrano zakone Magjarah od god. 1848. prosudimo, uvjerit ćemo se, da ti zakoni za Magjare ustavni i slobodni, a za ine narode pod krunom ugarskom živuće imenito pako za nas Hrvate istom tako jesu despotički i absolutistički, kano i oni Bachovi patenti. Onaj, koji veledušnot narodah u politiki traži, taj nezna što je politika, i s njim neima o politiki razgovora. Ako Magjari žele, da se mi uvjerimo, da oni narodu našemu pravedni biti hoće, treba ponajprije da uklone iz puta ono, što je povod medjuna-

Digitized by Google

rodnoj razpri dalo, to jest da opozovu zakone svoje od god. 1848. u pogledu kraljevine Hrvatske i Slavonije učinjene, te da zakonskim člankom našu cjelokupnost i podpunu neodvisnost priznadu. Dočim pako iz saborskih činah kraljevine ugarske, koji se i dan današnji u Pešti zbijaju čitam, da Magjari zakone god. 1848. bez ikoje promjene oživotvoriti teže, da oni zahtievaju da kraljevine Hrvatska i Slavonija na temelju zakonah magjarskih od god. 1848. na njihov sabor dodju i tamo o svojoj budućoj sreći i blagostanju većaju, neima u tom niti od pravednosti, a kamo li veledušnosti govora, treba dakle da narod naš novi savez s narodom magjarskim sklapljajući, što moguće većma na pozoru bude.

Kazat će mi nadalje protivnik mojeg političkog mnenja: Ako se s Magjari složimo, nećemo tolike štibre plaćati i kojekakvih drugih teretah podnašati, kao što je to bilo pod vladom austrijanskom. Ovo je, gospodo, živac, koji u srce narodu dira, i koji narod uzbunjuje, jer bi svatko rad manje, a nitko onoliko, kamo li još više kao što do sada plaćati. — Nu nevjerujte, gospodo, da je moguće, da bi se ta štibra mnogo manja plaćala, nego li je do sad bivalo. — Uredili mi odnošenje naše naprama Magjari, ili pako Austriji za buduće kako mu drago, to stoji nepomično, da ćemo mi po razmjerju diel državnoga duga na sebe primiti morati, i kada bi se mi, ili Magjari ustručavali po razmjerju diel državnoga duga na sebe primiti, te bi Austrija preslaba bila nas i Magjare na to primorati, digle bi se one evropejske velevlasti u kojih rukam najveći diel duga austrijanskogo leži te bi predje opet absolutizam u Austriji uvele, nego li bi glavnice svoje izgubiti htjele. I dočim polovica štibre, koju do sada plaćali jesmo za podmirenje kamatah od državnoga duga se izdavala, neporječivo stoji, da ta polovica štibre u svojoj bitnosti i nadalje će obstati. Druga polovica štibre, koju do sad plaćali jesmo, izdavala se je na nutarnje uzdržavanje državah Austrije. U toj stvari moglo bi se gdješto prištediti kad bi se državni ogranizam okolnostim vremena i potrebočam prilagodio. Nu nemislim, da će se tu mnogo prištediti, dočim evo novi ogranizam županije zagrebačke 46.000, a ciele Hrvatske i Slavonije preko 100.000 više nego onaj pod Bachovom sistemom uveden državu našu stoji. Jedan pandur vuče plaću prijašnjeg Bezirks-Actuara, a jedan varmedjinski katana, bez malo ne Bezirks-Adjunkta; pod tim organizmom gospodo težko će biti štibra manja.

Kazat će mi nadalje protivnik mojega političkoga mnenja, da ako Magjari podpunu svoju neodvisnost od Austrije i ustavnost nepostignu, tomu jedino mi krivi ćemo biti, jer nje nepodpomažemo. Nu pitam ja svakog Hrvata i Slavonca, kakova bi to naša politika bila Magjare podpomagati predje negoli je odnošenje naše napram Magjarom na čisto izvedeno?

Medjutim, pošto bi politika naša u sadašnjih okolnostih zahtievala, da se s Magjari opet sprijateljimo i sdružimo, i pošto bi se bez mala svi predgovornici moji za uvjetno sdruženje s Magjari izjavili, to sdruženje, kano što rekoh, pod jasnimi uvjeti čim prije uživotvoreno i učvršćeno viditi želim. I budući, da se predlozi o sdruženju tom visokoj kući ovoj po osrednjem odboru, i po zastupnicih grada Zagreba podnešeni u bitnosti slažu, želio bi ja, da se toli željna ljubav i sloga naroda našega neciepa, da pred Evropom pokažemo, da smo narod odvažan, koji u svako doba svoje narodne, pravedne i temeljite želje kriepko, muževno i složno braniti znao bude, da se dakle iz tih uzrokah predloženi predlozi, koji jednu te istu svetu težnju i svrhu imadu, spoje i prilagode, što bi se po mojem mnenju možebiti postići dalo, kada bi se predlogu osrednjega odbora na onom mjestu, gdje se kaže prema potrebi i koristi zajedničkoj dodale rieči „i za obezbjedjenje ustavnih državnih i temeljnih zajedničkih pravah“ rieči još bliži savez promienile u užji, državni savez; kada bi se u predzadnjoj točki poslie riečih virtualni, teritorialni obseg dodalo „prigodom sastavljenja medjunarodnog saveznog ugovora predi svega“ a rieči u svoj valjanoj formi bi se izpustile — napokon na svršetku članka, kada bi se dodalo „te će o shodnosti i potrebоći kano i obsegu zajedničkog zakonarstva i vrhovne tomu zakonarstvu odgovarjajuće uprave dotičnim saborom svoje predloge podnieti.“ — U ostalom pridržavam sebi pravo predi konačnog riešenja ovog pitanja prigodom redakcije dotičnog članka u slučaju potrebe obširnije se izjaviti.

Grof Ivan Erdödy. Deak Ferenc je na ugarskom saboru kazao, kad bi kakav god zaključak učinjen, da on jednog prijatelja u prsih nosi, kojega na poziv njegov ćuje, tako i ja u mojih prsih onu duševnost spoznajem, koju ćutim kao pošten čovjek, i koja mi veli, da ja za sreću, za budućnost moje domovine tiesan savez t. j. realnu uniu s Ugarskom (Madjarskom) želiti moram.

Ako vi mene pitate zašto, to moram kazati, da smo mi 800 let s madjari bili sdruženi i ono cielo vrieme zajedno slobodu uživali i zakone skupa krojili jesmo.

Ako ja pako pogledim na drugi sviet, u Evropi ja vidim blizo 40 miliona slavjanah ali žali bože nijedno pleme se slobode veseliti nemože; najplemenitiji sinovi matere slave: Česi, Poljaci etc. jesu oni slobodni? nisu.

A što nam je priskrbilo slobodu? ništa drugo nego savez s Madjari, ja mislim, da porazumljenje s Madjari tim silneše proporučati moram, jer vidim, da jedno strašilo poznano od 1848 leta nas obhadja koje njeki reakciju, njekoji despociu, njekoji kamarillu zoveju, da nam na glavu stane akoprem znamo da vlada načelo „divide et impera“ sada, kada svakome puku pravica mora biti.

U Ugarskoj se skrbi, da su Srbi, Slovaci, Rumunji i Rušnjaci nezadovoljni u Českoj Niemci u Galicii Rusini, i to zašto to pitam? jeli moguće drugo domisliti, nego da ciela Evropa kazati hoće, da je nemogućnost da u našoj monarkiji može ustav vladati, nego da je ona forma vladanja potrebna, koja je absolutistička.

Zato poleg ovakvih okolnostih treba, da mi savez s Magjari što brže učinimo.

Veli se, da se mora jedan predlog primiti, ja odperto kažem da pokehdob svi predlozi jesu liepi i mudro sastavljeni, ali ja se snijednim nemogu zadovoljiti, a zašto?

Predlog osrednjeg odbora, koji je prvi naprvo donešen, postavio je načelo, da je godine 1848 savez med Magjari i Hrvati pravno prestao.

Ja to spoznati nemogu, on bi morao prestati, a nije prestao, a zašto savez? med Magjari i Hrvati trajao je toliko sto let; kad se hoće razciepati, nemogu to samo dva narodi med sobom učiniti, nego treba i tretja Potencia, koja k tomu privoli, jer kralj, koji svetu krunu nosi nemože dopustiti, da se razciepa savez, koji toliko sto let trpel za sreću domovine.

Gospoda znaju, da smo u savezu s Ugarskom, imali jedne zakone, da je pragmatička sankcija upeljana u zakonske knjige, onde stoji u zadnjem art. §. 4. da one kraljevine koje skupa pod krunu Ugarsku spadaju, indivisibiliter skupa ostati moraju.

Digitized by Google

Istina je, da je ov savez g. 1848 faktično prestao, ali ovom faktičnom stanju nisu povod dali niti Magjari niti Hrvati, nego to su bile okolnosti i poleg ovih okolnostih izgubili smo i mi i Magjari naša stara prava. Kad je diploma došla, što je bilo? ova diploma kako je predi faktično prestao savez, tako ga je sada faktično upeljala; jer Nj. Veličanstvo u trećem paragrafu veli: „Ugarske kraljevine u smislu starog ustava“ i t. d. ja mislim, da mi od ovog temelja nemožemo odstupiti, da je prestao savez, to je jedno načelo; drugo je , da hoćemo imati osiguranu neodvisnost naše kraljevine; moja gospodo! ja dok živim, samo ovo znao jesam, da mi nismo bili magjarski podložniki; to mi nismo nikad bili, mi smo imali istoga kralja, isti ustav, i iste zakone i takodjer svoje osebunjske „jura particularia“ — dalje moja gospodo! imali smo svetu krunu, koja je simbol naše slobode, pod njom su svi narodi sretno živili, onda se nije pitalo kad su se zakoni delali, jeli je Hrvat, jeli Rusin, jeli Slovak, onda je svaki zadovoljan bio. Ja još ovo kazati moram, da sva želja izpunjene narodnosti meni se zato nedopada kajti ja štimam, da med dva naroda tako plemenita, kako su Hrvati i Magjari nije treba, da mi poleg zakona osiguramo više samo narodnost.

Ja mislim da ovo nije za diku naše domovine. Zato ja bi samo toliko hteo poradi sloge s Magjari, da se naš jezik i naša autonomija osigura, tražio bi toliko, koliko dostojanstvo naroda našega zahtieva. Ja velim, da sloboda naša koju smo sto i stolet uživali, nije imala samo navalitelje Magjare, nego bile su tu i druge vlasti, koje su sreću domovine podkapale; zato mislim, da se moramo proti tome osigurati, a nemožemo se tako dobro osigurati nego u savezu s Magjari; zato prosim slavni sabore da nezaboravimo na hexameter „incidit in scyllam, qui vult cvitare Charybdim“ to je moje mnienje i možete biti osvjedočeni, da ja moju domovinu ljubim, i da je njena sreća i budućnost takaj i moja sreća.

Stjepan Iliašević. Dodje na zeleni stol velevažno pitanje o kojem visi nam život il smrt.

Damoklesev mać niše nam se nad glavom, a grodički čvor leži nam pred očima.

Tko će se toga kobnoga mača dotaknuti, da nam prije reda nepade na glavu? — Tko onaj čvor razmrsiti, da se iz njega razviju niti iz kojih bi se odtkalo ruho za mehku posteljicu, na kojoj bi mi mogli mirno počivati i snivati osnove bolje budućnosti za se i za potomke svoje.

Ako igda, a ono sada trebalo bi oka, oka koje bi pronicalo debelu koprenu tajne budućnosti, trebalo bi uma, uma koj bi sve okolnosti u jednu kitu sabrao, pa nam kazao; ovo, a ne drugo; dovle, a ne dalje.

Ali kada nam nije dano dignuti otajstvene koprene krijuće budući udes i sudbinu svieta, nepreostaje nam ino, nego zadovoljiti se raznimi jur opaženimi pojavi na političnom obzorju, pa iz njih tvoriti zaključke, koje će nam za pravac, za mierilo činah služiti.

Nu koji su to pojavi na nebu političnom? Na nebu političnom njeki se je duh pojavio. Taj duh, jest duh vremena, duh narodnosti, oriaški duh, koj nam lebdi nad glavom, srcem i desnicom možno kreće i upravlja.

Dvie su idee, koje smožno kreću sudbinom svieta. Idea kršćanstva i idea narodnosti, izmedju obedvijuh vlada velika srodnost; dapače obadvie su rodjene po bogu sestrice, jednog postanka, jednog zamašaja, jedne snage i učinka.

Kao što idea kršćanstva iz prva mala, prezrena i od svih stranah napadnuta napokon održa pobjedu nad izobraženimi i neizobraženimi narodi, nad jakimi i slabimi carstvi; jer sjajni njezin biljeg častni krst zasja na krunah carskih i kraljevskih, dočim pod njom narodi nakloniše svoju oholu glavu i prignuše svoje ukočeno koljeno — tako isto i idea narodnosti mora danas sutra održati svoju dičnu pobjedu; jer jedna i druga je osnovana na pravdi i viečnoj istini; a što je pravo i bogu je drago.

Kao što dakle za kršćanstvo, tako i za narodnost našu, neimamo ništa bojati se; jer pod okriljem svemožnoga mirno spava duša svaka.

Ova predpoloživ gospodo zastupnici naroda! mi se nalazimo na njekom razkršću našeg političnog života. Sada, ako Bog da?

Bili smo već talijani
Gali, Turci i Germani,
Pa šta bješe naša plaća?
Bi haljina svak dan kraća.

A jesmo li svi?

Gdje nam je klasična naša Dalmacija? Imamo ruke, al je nedržimo. Imamo za nju rieč, al ova još tielom postala nije, imamo slovo, al ovo slovo još svedjer mrtvo je, pa nas ubija, a carska se neštuje. Krv od krvi naše, rodoljubi naši stenju pod jarmom tudjinstva, zahman ime svoje majke nariču, majka im je razkrilila ruke pa im veli, hod'te sinci da vas zagrlim, a oni joj tužni odvraćaju: majko u tudjih smo okovih, neda nam tudjin, kojino se u našoj bani kući.

Jesmo li svi? Gdje nam je gizdavi grad Rieka sa svojim krasnim kotarom? Zaboravio se je krvi svoje, srami se koljena svoga, odtudjio se je od majke svoje, iznevjerio je braću svoju, pa jadan pod tudjom zastavom vojuje za prividne interese svoje. I kao što jučer u novinah čitali smo, tare prozore, lupa vrata, i nasladjuje se s muzikom onih četveronožnih stvorovah, štono miše love.

Jesmo li svi? Gdje nam je plodno naše Medjumurje? ta to nam je po bogu i krvi naša svojina. Ovo nam je gojenče od majčinih prsah odtrgnuto. Puše se još tamo poljane, krvju našom natopljene, a mi ovaj rod jošte nezovemo rodom svojim.

Jesmo li svi? Gdje nam je propisano zastupstvo naše županije sriemske, gdje li pukovnije varadinske? I ova baština naša izmiče se rukam našim, a nama ostaje samo glas, glas vapijućeg u pustinji.

Jesmo li svi? A gdje nam je znatni dio roda i koljena našeg? Krv mu piju ljuti osmanlije, a pomoći od nikuda nije. Evropa niť nečuje plač ubogih krstjanah, niť čovječtvo jadna štuje, jer se tiče Slavjanah.

Kudgod dakle poglédamo, nevidimo ino, nego tužne ostanke stare naše slave. Tudja korist skroji nam kapu, tudja korist razkomada nam haljinu, tudja korist izdiktira nam pravo, tudja korist napisa nam ugovore bajonetima, posu ih barutom, i zapečati kanonima.

Sada hrvatski narode! ako bog da? Da bi ti prosto bilo u sve četiri strane svieta tražiti si prijatelja s kojim bi se svezao, kamo bi krenuo?

Nebi li k zapadu? Neveži se s onim koji nehaje za tvoje jade, koji u smrti tvojoj život si traži, neveži se s onim, koji nećuti blage topline zlatnog sunca ustavne slobode; — neveži se s onim, kojemu su omilile tvoje verige, jer ćes ljuto plakati u verigah tužan rob, rob dok je svieta i vieka. Pusti zapad u zapadu, zapalo je sunce za te.

Digitized by Google

Nebi li k sjeveru?

Ljuti sjever, ljuto brije,
Teb' života pod njim nije.

A nježna je mladina tvoje ustavne slobode, sjever će ju hladnom rukom pokositi, i uvehnut će ko mladjano cvieće jedva uztrgano.

Nebi li k jugu? Talijanski je jug već razvio svu snagu svoju, i što je mogao, svalio je ujedno. Tamo za te sunce nesviće.

Dakle ako bog da na istok? Da, svrni okom na istok, ta tamo je koljevka sunca, ta odanle dolazi sunce, al stani narode! nije još za te došla hora, još je tminom zastrt istok, ali bog će dati pa će na istočnom nebu lice svoje pomoliti dana rodica, zlatokosna zorica, a ti onda na noge, pa što bog dade i sreća junačka.

Ali do to doba, kud i kamo? Pametan čovjek prije nego se na dalek put odvaži, svestrano ogledje se po kući svojoj, i u red si metne što nije u redu; dapače misli i na susjede svoje, koji bi mu ako uztreba mogli pomoći. Nu ako je i susjed, nehita mu se sliepo u naručaj, već gleda da se osloni na takova susjeda, o kojem mu prošlost pruža jamstvo, da je vjera a ne nevjera.

Nu do te mudrosti neda se za dan dva dotjerati, već tomu se hoće nješto vremena, i nješto prilike, a uz sve to hoće se bodra oka, koje i u najveću tajnu u susjedovoj kući proniče.

Mi se upravo u takovu položaju nalazimo. Tko je dakle taj naš susjed i prijatelj? To je onaj, s kojim 700 godinah živismo u sgodi i nesgodi, s kojim 700 godinah dielismo veselje i tugu, sreću i nesreću. To je onaj, s kojim zajedno krunisasmo kralje naše, to je onaj s kojim zajedno saborisasmo na saborih i stvarasmo si zakone, to je onaj s kojim zajedno širismo luč prosvjete i branismo crkvu, to je onaj uz kojega šajke plovijahu ladje naše po gizdavom Dunavu, po tihoj Savi, po brzoj Dravi i Kupi, to je onaj, koga sinovi s našimi sinovi stojahu pod slavodobitnim dvoglavim orlom svedjer pripravni živiti ili umrieti za boga, ustavnog kralja i dom. To je onaj, koji s nama zajedno razporezavaše cienu i mjeru najplemenitije krvi svoje sinovah svojih. To je onaj, naš stari brat i prijatelji, koji kano zjenicu oka svoga čuvaše najdragocjenije blago svoje: ustav svoj starodavni. Taj stari brat, taj stari prijatelj jest ustavni vitežki Ugrin; njemu dakle pružimo ruku, s njim se sdružimo. S njim se sdružimo, ali kao što se pristoji, ne kao sluga s gospodarom, već kao slobodan narod sa slobodnim narodom na temelju podpune ravnopravnosti. Ja pan, ti pan. Jednaka braća, kape jednake; to je temelj postojanoga prijateljstva, bolje sreće, slavne budućnosti.

Ali dočim ruku bratu Ugrinu dajemo, budimo na oprezu; jer se oprezan još nikad pokajao nije. Nezaboravimo nikad na zlatne one rieči: svoja kućica svoja voljica; kume neuzdaj se u me veće u se i u svoje kljuse. Napokon pod slavnim stegom dično vladajuće kuće austrijske kupimo okolo sebe što je naše, i nedajmo si ni grudice zemlje oteti, već pouzdano gledajmo na istok, gdje se Onaj rodi od kojega svietu dodje spas, i za nas će sinut zviezda na istoku; već ju vidim u duhu, gdje žarom svojim tmastu maglu proniče, vidim gdje ju narod slavjanski veselo pozdravlja, vidim gdje mi majka Slavija od mora do mora gospoduje, a na glavi joj biser kruna; samo sloga, sloga, sloga.

Još jednu. Moram odgovoriti na prigovor: odkuda jedan put tolike simpatije za Ugrina, s kojim smo se prije 12 godinah s mačem u ruci razkrstili?

To je istina, mi se zaratismo, jer bješe nam ustavno tielo od pete do glave mrzko izranjeno. Gorile su ljute rane, koje krivda zadade. Ali čemu jih ozledjivati? bacimo velo zaborava na minula, otvorimo knjigu sadašnjosti, pa iz nje crpimo mudru nauku.

Ako smo se s Ugrom pokeckali, kristjani smo, treba da se pomirimo. Pa zar da taj razdor traje vjekoma medju nami, kojim božje slovo kaže: „Sunce neka nezadje vrh srdžbe vaše."

Da se više putah u čovečjem životu stvari poremete, nije čudo; jer sve je slabo i krhko. Pod suncem neima stalne stvari. Pa koliko se putah na divnoj harfi nerazlože žice, pa opet se malo nategnu i slože u ugodni sklad; i medju dva oka zavlada razdor, pa za mali čas nadvlada sklad; naš um i naše srdce dosta putah zarate se, pa eto ti med njimi blagog mira.; i dva blizanca pod majčinim srcem zavade se, pa ipak prije nego što pomisliš pomire se i bratski si diele slast života u blagom pokoju pod majčinim srcem. Nebo sa zemljom zarati se, bliešću munje, pucaju gromovi, pa ipak poslje bure, grada i oluje, žarko sunce viek nas obraduje.

Da se s Ugrom pomirimo, zahtieva njegov i naš položaj i obći naš interes. Nad njegovom glavom sivi orao sveudilj se vije, a na nas popuhava ljuta sjeverina; bog bi dao, da nas neobrije.

Zahtieva interes naše dične dinastije, koji iziskuje, da joj alem kamen u kruni nepotamni, da joj se uzdrže plodne ugarske i hrvatske zemljice i u njima sivi sokolovi, hrabreni junaci.

Zahtieva interes ukupne carevine; jer kao što si bog odabra žudinski narod, da ideu boga jedinoga sačuva na cielom svietu, tako si je providnost božanska odabrala vitežkog Ugra i hrabrog Hrvata, da si sačuvaju neoskvrnjen ustav u sredini svojoj, pa da s njime u ruci svoj braći u širokoj carevini jednom kažu: ustavna braćo! dobar dan.

Ja se dakle izjavljam za predlog osrednjeg odbora.

Stjepan Kugler. Visoki sabore! Poslje tolikih liepih i sjajnih govorah, kojim nalazim predloženo pitanje o državopravnih odnošenjih naših, naprama Ugarskoj već sasvim razjasnjeno i izcrpljeno, težko je još štogod pridodati. Izmed ostalimi u mom smislu osobito stvar su jasno sasvim razložili i izcrpili gg. Šuhaj i Marinović, koji su mi iz dubljine srca i duše govorili; i zaista gospodo! osamstogodišnji savez zajedničkog ustavnog života ostavio je u srcu naroda našeg svetu uspomenu, koja se tako lahko i napriečac utamaniti nemože, niti se taj starodavni slavne uspomene savez budi u političkom budi u materijalnom obziru bez ubitačnih posljedicah i osamljenja domovine naše uništiti može: ja mislim, da narod naš sjedinjenje sa Ugarskom iz nikakvog drugog uzroka, van svoje sobstvene koristi radi, ugovoriti želi; priznati se dakle mora, da je to sjedinjenje domovini našoj od neobhodne potrebe, pošto je jedino sredstvo i jamstvo za postignuće ustavnosti naše, za razvitak narodnosti i blagostanje domovine naše — to narod želi, to očekiva.

Gospodo! u našoj zajedničkoj osamstogodišnjoj dogodovštini nalazimo dakako više slučajevah političkih razdorah, nu u istoj nemamo ni jedan primjer o zaisto naumljenom odcjepljenju, premda je u ono doba, dobra i živa sgoda možebiti višekrat ponudjena bila. Ustavna sloboda i obća prava svete krune, bila su pravcem našim svete stvari, za koje tolikoput krv i dobro uložiše, te svagda sjedinjenom silom svako napadnuće na obću slobodu u zajedničkim boju žrtvom dragocienog života junački obraniše; tim načinom samo je

Digitized by Google

sačuvati i nepovriedjeno nama ostaviti. Ovaj zapis sveto je blago, koje smo držani i nadalje sačuvati, duhu vremena i potrebi shodno izobraziti i razploditi, jer isti uzroci, koji su pravce naše na ovaj zajedničkom krvju našom tolikokrat posvećeni savez prinukali, i dan danas obstoje; prvi korak pokušanog faktičnog odcjepljenja našeg oslabi našu narodnost, uništi sasvim naš ustav, i podčini narod naš pod tudji jaram krutog absolutisma. Nu izmakom toli jadnih 12 godinah valja nam pogledom na ovo 12godišnje izkustvo nastojati, da svaku tobož zapreku, koja bi podpunom uživotvorenju starodavnog ustava našeg ikako na putu biti mogla, sa svom snagom uklonimo.

Kraljevski predlogi nama samo dva puta naznačuju, od kojih jedan vodi k centralizaciji u Beč, a drugi k ustavnoj slobodi u Peštu, lahko ćemo daklem izabrati, kojim putem da udarimo — ako bi pako njekoji mislili, da se k istoj svrsi i putem podpune samostalnosti dojti može, to mislim, da smo se po dosadašnjem izkustvu dovoljno osviestiti mogli o tom, da obistinjenje ovo Ideje polag obstojećih sada okolnostih ne samo praktično neizvršivo je, nego i obmano. Želeći daklem srećnu budućnost mile nam domovine, nemožemo, niti nesmijemo toli važnu zadaću našu uz opasno pokušenje na kocku staviti. U ovom daklem odlučnom položaju, moramo svaku mistifikaciju i obmanu sasma ukloniti. „Deak slavni domoljub ugarski shodno kaže — za domovinu pošto nam je sve uložiti, na istu domovinu uložiti nesmijemo.“

Gospodo! neću da se u potanko razloženje najbližje prošastnosti i njezine neustavnosti upustim, jer je to kako rekoh, kroz više predgovornikah već sasvim izcrpljeno, i obće takodjer poznato, već samo opazim, da je i sadašnji naš položaj u pogledu ustavnosti veoma manjkav, dielokrug municipijah naših stegnjen je i podrezan, neustavne naredbe se razpošiljaju, i to sve ovaj čas, kada sabor baš o tih pitanjih valjano riešiti ima; vidi se daklem iz svega, da centralnoj bečkoj vladi nije ni malo do ustava našeg stala, već samo do sobstvene svoje svrhe. — Konačno nemogu mimoići i okolnost javnih očitovanjah municipalnih sborovah osobito prigodom izbora saborskih poslanikah izraženih, koja jasno dokazuju, da narod naš sjedinjenje sa Ugarskom jednodušno želi; nu dakako uz osiguranje i narodnosti i authonomije domovine naše. Gospodo! Važnost predmeta i veliku odgovornost sa sabom nosi, obća želja i volja naroda u glavnom ovom pitanju je sveta, ona je daklem najsigurniji kompas našeg postupanja. Ja pod imenom naroda razumijem takodjer pravo čuvstvo puka, kojega u nadi i težnji svojoj još nikada prevarilo nije, naprotiv prevaren je bio svagda, kada se je pravog svog čuvstva odrekavši u ruke fanatisma bacio; i pošto mi je treća u dio pala kao zastupnik od 18,000 dušah kod ovog visokog sabora sudjelovati, o sjećam u sebi i svetu dužnost meni ukazano povjerenje opravdati. Što činim, izjavljajući se bez obzira na ljubav iliti mržnju za ponovljenje prekinutog saveza sa Ugarskom na temelju starodavnog ustava i sankcioniranih zakonah g. 1848 — priuzdržajem revisije i preinačenja onih točkah, koje upravo u narodnost i u autonomiju domovine naše diraju. Ja se dakle sa redakcijom osrednjeg odbora zadovoljiti nemogu, i to iz uzroka, što mi se čini s jedne strane neizvjestna, te bi raznim proti namienjenoj svrhi smjerajućem tumačenju povodom biti mogla, a s druge strane što mi se vidi tako sastavljena, kano da nebi ozbiljna volja za uniju bila, i zato što željam mojih komitentah, koji uniju u istini žele, i sobstvenom mom osvjedočenju neodgovara. Ja se daklem pridružujem onom predlogu, koj je po mnienju mojem najbližji, i taj je predlog glavnog grada Zagreba, kog je g. zastupnik Šuhaj na stol visoke ove kuće položio.

Biskup Kragujević. Visoki sabor izvolio je zaključiti, da će prisostvovati svetkovini, koja će se obdržavati glede jubileuma sv. patriarha.

Tim povodom imadem čast vis. saboru do znanja dostaviti, da će se ovo svetkovanje sutra obdržavati i budući da je veoma vruće, zato će sutra rano u 8 satih započeti.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Dvadeset i šesta saborska sjednica 25. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadeset i petoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držauoj u Zagrebu dne dvadeset i drugog lipnja god. hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Izza kako bijaše čitan i odobren zapisnik o predjašnjoj sjednici od 21. lipnja 1861 sastavljen, bude nastupljen dnevni red, te progovore sliedeća gospoda zastupnici: Ladislav Kukuljević, kanonik, Fr. Rački, Gustav Knežević, J. Gvozdanović, Erdödy gr. Ivan, Nep. kan. Stjepan Iliašević, Kugler.

U dva sata poslie podne bude sjednica završena, te dalnja razprava o pitanju na dnevnom redu stojećem na 25. lipnja 1861 za 10. uru prije podne odredjena.

Tim bude zapisnik završen i podpisan.

Šokčević s. r.
ban.

Mato Mrazović, s. r.
saborski bilježnik.

Makso Prica. Čita zapisnik od posljedne sjednice, koj bi bez primjetbe odobren.

Čita prijavu preuzv. g. bana, da su na utemeljenje jugoslavenske akademije poklonili, i u njegove ruke položili:

1. Presvietli g. biskup Ivan Kralj pismom na preuzv. g. bana upravljenim od 24. lipnja t. g. 2000 for. sr. u razteretnih zadužnicah hrvatsko-slavonskih zajedno s dotičnimi coupons-i, i

2. g. podarkidiakon i zastupnik narodni Ivan Miković 100 for. a. v. u gotovom, napokon

3. da je krajiška pukovnija gradiška dopisom od 30. svibnja t. g. br. 7700 upravljenim na poglavarstvo grada Zagreba, a po ovome ovozemnom kr. namjestničkom vieću odstupljenim poslala 29 for. a. v. sakupljenih za jugoslavensku akademiju po g. Matiji Babiću podarkidiakonu u Novoj Kapeli medju sveštenstvom njegova distrikta.

Ova prijava pismeno sastavljena, iz koje proizlazi i to, da su svi ovi prinesci predani pohrane radi ovdašnjoj zemaljskoj blagajni, odpravlja se ekonomičnome odboru odredjenome za utemeljenje jugoslavenske akademije.

Svetozar Kušević. Ja molim, da se odnosna pisma o ustrojenju jugoslavenske akademije dotičnom odboru predadu, jer u koliko je meni poznato, još ništa od takovih predano nije.

Gospodarstveni se je pako odbor već konštituirao i g. grofa Kulmera za predsjednika izabrao.

Makso Prica. To i onako ide na odbor ad hoc.

Čita izvješće preuzv. gosp. bana.

Gospodo narodni zastupnici!

U zapisniku 16 saborske sjednice nalazi se potaknuto, po gospodinu zastupniku Mirku Bušiću pitanje o pozivu velikaške obitelji barunah Delišimunovićah na sabor.

Usljed izražene želje pobrinuo sam se svojim putem za potanje ubaviesti glede sadašnjih odnošenjah iste obitelji.

Obitelj ta živi danas na deset obiteljskih zadrugah, razdieljena u slunjskoj krajiškoj regimenti, žumberačkoj kompaniji mjesto Petračko Selo; od jedanaest bivših podobiteljih, ili zadrugah ima samo jošter jedna udovica. Sve te obiteljske zadruge vode se u dotičnih popisih, i gruntovničkih listinah ne kao velikaške nu kao plemičke obitelji s oznakom „od“ (von), kojim plemičkim preimučtvom prevaliraju na temelju plemičke povelje od 12. siečnja 1659 po caru Leodoldu podieljene bivšemu onda husarskomu kapetanu Kristofu Delišimunoviću drugčije Radočaj zvanomu. Buduć da i pako sada živuća obitelj o rodoslavnoj svojoj svezi sa rečenim stečnikom nikakovih dokazalah neima, to je od strani oblasti jur odredjeno da se dotično poreklo iz crkvenih knjigah župe Kaljske brižljivo iztraži i polag mogućnosti konstatira.

Istodobno nastojao sam takodjer obaviestiti se o odnošenjih dvijuh drugih u Krajini živućih obiteljih naime „Poglečki i Konjski“ glede kojih sam dočuo da se po glasu kao velikaši hrvatski naznačuju. Nu glede istih nebijaše posljedak povoljniji. Premda se obitelj Poglečki živući takodjer u Žumberku mjestu Poklek — u popisanoj listini navadja kao velikaška s naslovom Baron to ipak nikakove plemičke povelje ili inih dokazah za oto svojstvo neposjeduje: Gospodar kućni Petar Poglečki kaže jedino, da se je prvi baron zvao „Pavko“ nu nezna u kojoj godini i pod kojim vladavcem bi baronat taj stečen.

Što se pako obitelji Konjski tiče, koja u varaždinskoj Krajini danas živi i koja se je naslovom „grofovah“ praevalirati namjeravala, to je njoj povodom službene u tom povedene bivše razprave, usljed previšje odluke od 16. svibnja 1845 po obstajavšemu za onda c. kr. pridvornomu ratnomu vieću s odpisom od 20. svibnja 1845, br. 2516 zabranjeno bilo, grofovskim naslovom služiti se, tako dugo, dok ona svoje velikaško svojstvo dovoljno nedokaže, te da se dotle njezini članovi nesmiju takodjer u službenih pismih i izpravah kao grofovi označivati.

Polag ovih činovnih izvidjenjah moram Vam dakle gosgodo izjaviti da glede imenovanih obiteljih, za sada nikakova pravna temelja neima, pozvati ih na sabor naš a to tim manje, što i dosada saborsko osobno pravo uživale nisu, niti im

Digitized by Google

se dakle takovo iz razloga faktičnoga neprekinutoga uživanja podieliti može.

U Zagrebu dne 24. lipnja 1861.

Šokčević, v. r., ban.

Dalje čita podneske na sabor prispjevše i naime:

a) prošnja učiteljah iz kralj. poveljenih trgovištah Mrkopolja, Ravnegore i Vrbovsko: da se pod zaštitu uzmu molitelji, i da se shodne učine naredbe radi obezbiedjenja njihove eksistencije.

b) prošnja g. Adalberta Štrige, da mu se za njegove dvie narodne opere, sastavljene po pokojnom domaćem glasbenom umjetniku Ognjoslavu Lisinskom podieli iz koje zemaljske zaklade nagrada od 1550 for.

Odpravljeno na odbor peticionalni.

Makso Prica. U današnjoj raspri na dnevnom redu stojećoj ima govoriti uzoriti gosp. stožernik Haulik.

Juraj Haulik. Kao što sam se već drugom prigodom izrazio, želim od sve duše sdruženje naše s Ugarskom. Bio sam bo uviek, a i sada sam više prijatelj mira i sloge, nego li razdora nesloge i neprijateljstva. Zahtieva to nadalje od mene već ista svetost zvanja i stališa moga. Osim toga, kako je znano, rodih se u Ugarskoj, ondje sam odgojen, ondje je sav bližnji rod moj; a s druge strane opredieli mi božja providnost djelokrug u Hrvatskoj, gdjeno već tako dugo živim, i gdje mi zapade toliko dokazah naklonosti i blagohotnosti ovdašnjih žiteljah, da je srce moje u istinu puno nježnih čuvstvah prama novoj toj otačbini mojoj. Nemogu dakle ništa vruće željeti, nego da se opet utvrdi mir, sjedinjenje i prava sloga izmedju susjednih ovih dvijuh kraljevinah. No uprav s toga hotio bih, da opetno sdruženje njihovo bude utanačeno pod uvjeti, uslied kojih će ono biti postojano i primjerno dostojanstvu i blagostanju jedne i druge kraljevine.

Medju ovimi uvjeti jest po mojem mnenju prvi i poglaviti taj, da se Ugarska stavi u zakonito, to jest takovo stanje, koje se neprotivi niti dužnomu štovanju i privrženosti prama apoštolskomu kralju, niti jedinstvu i sjegurnosti carevine, niti samostalnosti kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Narod bo naš nestupaše nikad prevratnim i nezakonitim putem, pa ako Bog da, neće ni u buduće zakretati tom kobnom i nepravednom stazom. To pako zakonito stanje sudim, da se ima tražiti u predožujskoj dobi g. 1848. Godina bo 1848 kadno prestade svaka sveza dužne pokornosti, kad bi se u jedan mah prekinuli zakoni starodavne ustavnosti, te se Ugarska stavila u očitu opornost proti kraljevoj vlasti, pače kad se baci u ždrielo nevjere i prevrata, — ta velim godina nebijaše već ni zakonita, ni ustavna. A i sam zakonik ugarskoga sabora g. 1848 sadržaje takovih zaključakah, koji se po mojem osvjedočenju niti s načelom jedinstva carevine, ni s pravim duhom istoga ugarskoga ustava, ni s obstankom i samostalnošću domovine naše spojiti nedadu. Naročito neuvidjam podnipošto, kako bi se dva popečiteljstva u istih izvanjskih, financijalnih i ratnih stvarih s jedinstvom i blagostanjem carevine spojiti dala. Niti stoji, što se u Ugarskoj tvrdi, da je to potrebna posljedica sankcije pagmatičke i inih o neodvisnosti Ugarske glasećih zakonah. Nestoji velim to, jer je ovakovo zahtievanje sasvim novo, u predjašnjem zakonarstvu ugarskom nečuveno, te odkako se Ugarska sdruži s Austrijom nikad prije oživotvoreno. Isto tako nimalo neodgovara ni dostojanstvu apoštolskoga kralja, ni povjestnici, ni duhu ugarskoga ustava onaj zaključak g. 1848 uslied koga ima sva kraljevska vlast preći na palatina, kad nebi kralj usried Ugarske stolovao.

Ima toga još i više, što bih mogao navesti za dokaz svomu tvrdjenju. Spomenut ću medjutim samo to, da ugarski zakon od 1848 vežući kralja, da ima u Ugarskoj stolovati, naročito protuslovi pragmatičkoj sankciji kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kojom se razgovetno zahtieva, da kralj ima u Austriji stolovati. No što je glede nas još od veće važnosti u tom zakonu, jeste, što priznav jednom njegovu valjanost, nesačinjavaju više tri županije slavonske cjelokupni dio ovih kraljevinah, nego pripadaju naprosto kao županije k Ugarskoj, čim je samostalnost i obstanak ovih kraljevinah faktično narušen.

No valja još u obzir uzeti način, kojim je potvrda toga zakona izposlovana. Obće je znano, kako je u ono doba, kad je taj zakon stvoren, čitavom carevinom tresao duh obćega pokreta, dapače u istom prestolnom gradu carevine već mah preoteo prevrat. U to dakle doba, dodje množina mladih ljudih, s nesretnim onim agitatorom, kojino i sada još iz petnih žilah o glavi radi austrijanskoj carevini, na čelu u Beč, te uzpiriv još više buntovni duh, prisili usried tamne noći kralja, da podpiše rečeni zakon. Ovakova potvrda nemože se doista zvati ni slobodnom ni promišljenom, što je ipak neobhodno potrebito za valjanost svakoga zakona.

Po mojem dakle mnenju morao bi biti prvi i upravo bitni uvjet našega sdruženja s Ugarskom taj, da kraljevina Ugarska, priznav nezakonitost činah svojih od godine 1848 prihvati duh pravoga ugarskoga ustava, da se pomiri sa zakonitim svojim vladarom i vrati na put pravednosti. Dok se to nesbude, nemože po mojem sudu ni govora biti o istinitom kakovom sdruženju. Ja se barem nebih mogao niti u onom slučaju, ako bi Ugarska uslied predloga osrednjega odbora i priznala našu neodvisnost i cjelokupnost, upustiti u ikakovo drugovanje sa saborom ugarskim, kojega većina neće niti da zakonitoga kralja svoga kao takova prizna; budući sam voljan, da kao Bogu, tako i zakonitomu vladaru svomu zadatu, te prisegom utvrdjenu vjeru do zadnjega časa života svoga držim nepomično.

Nestane li usuprot ove velike prepone, onda neće biti težko uz iskrenu obijuh stranah volju, umjerenost i pravednost, ustanoviti ostale uvjete sdruženja, koji bi, kako ja sudim, imali biti takovi, da budu odgovarali časti i dostojanstvu jednoga i drugoga naroda, da dovoljno zajamče medjusobni sklad i suglasje, da se preprieče te tužne razmirice, ljuta sraženja prošlih vremenah, da nereknem proljevanje bratske krvi, nikad više neponovi

Iz ovih dakle razlogah bio sam vazda, a i sada bih bio toga mnenja: da se od strane kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izrično i otvoreno izjavi: „da su ove kraljevine ravno pripravne ponoviti sdruženje svoje s Ugarskom, no samo pod ovakovimi uvjeti, kakovi dolikuju dostojanstvu obijuh stranakah, pravomu blagostanju i postojanomu obćemu miru. Medju ovakovimi pako uvjeti da je prvi i poglaviti taj, da Ugarska, ostaviv nezakoniti put g. 1848 i stvorenih onda zakonah, koji se ni s dužnom kralju apoštolskomu smjernosti i pokornosti, ni s načelom jedinstva carevine, ni s pravim duhom i pojmom iste ugarske ustavnosti, kao što ga dugotrajni običaj — taj najbolji tumač zakonah — ustanovi, a napokon ni sa samostalnošću i neodvisnošću ovih kraljevinah podnipošto neslažu, — da se, velim, ostaviv ovaj put, vrati na zakonitu i sbilja ustavnu

Digitized by Google

stazu. A dokle toga nebude, da se ove kraljevine niti mogu niti hoće upustiti u dalnje kakovo ugovaranje.“

Ovakovo bi očitovanje najbolje odgovaralo po dubokom mom osvjedočenju tradicionalnomu značaju, kojim se je hrvatski narod tečajem viekovah odlikovao, odgovaralo bi sasvim njegovoj povjestnici, dokazalo bi najpolje politički takt i muževnu brigu njegovu, da za postojano osjegura budućnost svoju.

Toga rekoh, mnenja bio sam vazda, a bio bih i sada. Ako se medjutim većini vis. sabora nesvidi nanj pristati, što bih iz predtečnih razpravah morao zaključiti, tad se izjavljujem za predlog osrednjeg odbora.

Robert Zlatarović. Ako je dužnost svakog razboritog čovjeka, da ono što učini opravdati može, to su zastupnici naroda još većma dužni opravdati stavljeno u njih povjerenje; buduć imadu odgovornost prema narodu kako su radili o sretnoj ili nesretnoj budućnosti njegovoj. Poviest nas uči, da je zla sudbina narode stigla višeputah sa nerazbornog zaključka o njegovom bitstvu.

S ovog gledišta izhodeć i uvažajuć nadležnu mi dužnost, bijaše pitanje na dnevnom redu stojeće, predmetom mi ozbiljnjeg razsudjivanja, za prisvojit si ono osvjedočenje, koje bi se toli s mojom sviesti kao i zadatom rieči mojim izbiračom, u sklad privesti moglo.

U čemu pako sastoji se ovo osvjedočenje? na ovo pitanje mogao bi u kratkom odgovoriti s onim predlogom, koji sam ja s ostalimi zastupnici grada Zagreba na stol ove vis. kuće položio, o tom scienim pako za nuždno nješto obširnije progovoriti.

Život narodah ravan je životu pojedinih ljudih. Ako idu za praktičnom koristi postignu svoj cilj, a ljuto zalutaju, povedu li se za nemogućnimi teorijami. Što je po nas praktično i koristno? samostalnost, ustavna sloboda i materijalni interesi. Sunce civilizacije užari tminu i uputi narode, koja su njihova prava. Kroz to su se narodi sve to tešnje skopčali, preživiše nove pokrete, i u cielom čovječanstvu prikazivala se zajednička težnja ka zajedničkom cilju. Vjerozakon, običaji i politički nazori u raznim državam, potresahu se s novog preobraženja. U Engleskoj i sjevernoj Americi otvorilo se kolo preporodjenja, francuska revolucija pomogla je to po svem svietu razširiti. Od onda poče padati moć svesilna absolutizma. Da negovorim o carstvu polumjeseca, koje se samo kroz intrigue diplomatičke uzdržaje, već i u samoj Rusiji, vaviek štitu absolutizma, počeo je kopniti led samosilju, te si sloboda put krči: napokon gospodo! nije li i u Austriji morao sastav državni poslie god. 1848 uzprkos svim naprezanjam, i političkoj vještini od prošlieh dvanaest godinah, na 20. listopada 1860 pasti?

To je gospodo! moć svesilna duha vremena, pred kom se sve ruši, što joj se uzprotivi.

Duh vremena velim nam je moćni, vjerni i bezsebični saveznik, koji nas k boljoj budućnosti vodi, koji više važi, nego svi pergamenti ovog svieta, jer im je nestalna njihova znamenitost, kao što je to poznato iz same poviesti. Što je poznato od bečkih ugovorah, koje je Europa sklapala? Ni pol vieka neprodje, a Napoleon komad po komad onih ugovorah baca pred sklonuta koljena slabomoćne Europe.

Mi živimo u vrieme borbe materialne i duševne, koja se porodila iz napredujućeg duha vremena protiv predsudah i samovolje. Pitanje dakle i ovdje nastaje, da li naš narod u toj borbi nalazeći se potrebuje zaveznika, i gdje će ga naći.

Narod trojedne kraljevine, komu je ruka božanska opredielila krasnu zemlju, duboku ćut poštenja i vruću ljubav domovine u sve usadila, narod taj velju već odavna bi se morao natjecati s inimi izobraženimi narodi, da mu nije veća polovina njegove domovine: junačka krajina odredjena bila nositi krvavi jaram vojničkog službovanja i da nije nenavist i nepovjerenje duševni i materijalni razvitak naše domovine zapriečivalo.

Narod taj, koji s ponosom samosviesti za svoje zasluge pred sviet stupiti more, ali koji žalibože pred Europom nikad nije do pravde dospio, zreo je i pudozetan; on netreba tutorstva i koj bi to pomisliti mogao, nije vriedan da ga grije sunce domovine.

Nu ipak prem naš narod punim pravom za svoju samostalnost, slobodu i narodnost bori se, valja opet pomisliti, da se je prema našem slavenskom jedinstvu naperila druga tudja i neprijateljna nam politika, koja je mnogo sastavnih udah naše zemlje odkinula od majke domovine, u namjeri da u istim naš živalj sve to više slabi, i što jače tlači. Treba nam dakle saveznika za odbraniti naše bitstvo.

Komu ćemo pako u savezu pružiti ruku našu? Gospodo! taj saveznik nemože biti s kojega god izbora, jer može se dogoditi da će on u odlučnom času iznevjeriti polje. Ako hoćemo hladnokrvni biti, moramo se uvjeriti da mi jedino u narodih ugarske krune našeg saveznika tražiti imamo, koji će kadar biti braniti u zajedničkoj borbi prava svoja i naša.

To isto pripoznaje i predlog osrednjeg odbora koji se poziva na zajedničku prošlost s Ugrima, na njihovu zajedničku 700 godišnju ustavnu slobodu, izlazeće odtud izkustvo. Što će sve to drugo reći, nego da trojedna kraljevina imade identičkih težnjah s narodi ugarskimi.

Što se tiče materialne koristi, ja bi mogao navesti jošt više razlogah iz državno-ekonomičkog života, koji vojuju za savez s kraljevinom Ugarskom, nu želeć šteditи strpljivost vis. kuće, ograničih se samo na znamenitost geografičnog položaja naše zemlje medj jadranskim morem i kraljevinom ugarskom, te bi se uz takvi položaj, iz trgovačkog prometa s ugarskimi proizvodi, znatnoj koristi za našu domovinu nadati moglo.

Pošto sam tako dokazao potrebu saveza s Ugarskom prelazim na razglabanje predloga zastupnikah grada Zagreba, jeli isti odgovora ponosu našeg narod, i da li u tom gledu nije zaostao za predlogom osrednjeg odbora.

Ko što ja shvaćam, nepristrano govoreć, predlog zastupnikah grada Zagreba kojemu takojer i ja spadam, nalazim u njem sve česti trojedne kraljevine izbrojene, što mi se svakako dostatno čini gledeć na narav njegovu kao predbježnog aktà za buduće medjunarodno ugovaranje.

Ja neuvidjam potrebu za izbrajanje svih županijah, i pukovnijah, u koliko posjed istih nije nimalo preporan, i jer bi to izbrajanje inače označavalo njekakvu bojazan, uz što bi i sve gradove, trgovišta i sva sela izbrojiti morali.

Što se I. točke tiče, izrečeno je u njoj jasno naše državno pravo koje nam od vremena zajedničkog kralja Kolomana pristoji, te kojim smo se poslužili g. 1848 na razkinutje obstojavše realne sveze izmedj trojedne i Ugarske kraljevine; dočim se predlog osrednjeg odbora samo na faktične dogadjaje godine 1848 pozivlje; točka II. predloga sadržava razloge s kojih je savez trojedne kraljevine sa kraljevinom Ugarskom nuždan.

Predmetom točke III-će jest zajedničko zakonarstvo i uprava, što se ipak uvjetom ograničuje, te nemože s toga ra-

Digitized by Google

spru nastati. Odgovara dakle predlog zastupnikah grada Zagreba pravu narodnjem, pruža sigurnije sredstvo za moći oživotvoriti zaželjeni savez s Ugarskom.

Ja dakle s moje strane iz sveg osvjedočenja podupirem ovaj predlog, a što se tiče predloga osrednjeg odbora izjavljujem, da bi volio odstupiti od mog mjesta nego uzanj pristati.

Predlog osrednjeg odbora zahtieva unapried bezuvjetno pripoznanje naše samostalnosti, kao conditio sine qua non. Ovo zahtievanje neslaže se s ponosom niti našeg niti ugarskog naroda, i izražuje naprem njemu očito nepovjerenje.

A nemožemo niti očekivati od ugarskog naroda, ako poštene ćudi unj polažemo, da ovo nepovjerenje svojim sobstvenim činom legitimira.

Što se nadalje nas tiče ja tvrdim, da je bezuvjetno priznanje naše samostalnosti koja u istinu obstoji, i u poviesti i na zakonu temelji se, suvišno. Mi smo jedno državno tielo, te nam se pristoji naša prava otvoreno bez straha ili otezanja očitovati, ujedno pako ni za dlaku odstupiti od naših pravah, pače očitovati nam budi, da ćemo ih braniti protiv svih navalah, i nepomirivi bojak biti ma se latilo i oružja.

Uz pretjerana dakle zahtievanja, koja savez s Ugarskom nemoguć čine, ja pristati niti smijem niti mogu.

Franjo Šagovac. Svietli bane, slavni zastupnici naroda! Nakon tolikih u svakom obziru vrstnih govorah, kojimi je predmet dojakošnjega pretresivanja s raznih gledištah razjasnjivan, dolikovalo bi jednomu na polju parlamentarnom novaku, kao što sebe za takova smatram, da svoje osobno osvjedočenje prostim glasovanjem jednostavno izrazim. Ali velevažnost predmeta, u pretres uzeta, koji u dalnju budućnost naroda našega toli duboko zasjeca s jedne strane; s druge pako strane odgovornost ona, koju sam kao zastupnik narodni primio napram narodu svomu, koga s ponosom svojim nazivam, kojega blagostanje i sretna budućnost vazda mi je više nego vlastita na srcu ležala, nukajume neodoljivo, da uz toli vješte predgovornike i ja slabačke svoje sile pokušam i njekoja posborim.

Ponajprije izjavljujem, da se u bitnosti slažem s predlogom osrednjega odbora — izim inih pretežnijih razlogah vodjen i ovim razlogom, što sam prije njekoliko mjesecih u glavnoj skupštini sl. županije virovitičke ista temeljna načela, priznanje naime naše državne samostalnosti i teritorialne cjelokupnosti od strane sabora ugarskoga, kao preduvjete bitne i neoprostive za svako dalnje pretresivanje odnošajah medjunarodnih navedenimi razlozi kriepko branio, te što je prenapomenuta skupština županijska moj odnosni predlog jednoglasno primila i programom izrazitim na sve županije ugarske obnarodila.

Visoki sabore! ako je axiom svake politike narodne: da se svi odnošaji medjunarodni narodah susjednih na probitcih, na koristi budi materijalnoj budi duševnoj osnivaju, te da uslied toga medju narodi inoplemenimi bratinstva pravoga i prijateljstva čistoga faktično neimade; to je posve dosliedno: da i novi savez, koga mi s Ugarskom sklopiti kanimo, nemože, i bez očevidnoga uštrba našega nesmije biti svrha, kojoj bi narod naš ili sadašnjost budućnosti, ili budućnost sadašnjosti posve žrtvovati imao. Glavna svrha u svih težnjah medjunarodnih jest korist, jest blagostanje, jest sretna budućnost naroda i njegovo narodno jedinstvo, buduć stožerni temelj njegova života i uspješna razvitka. Ovo je u istinu gg. onaj sveti amanet, što ga narodi riekom od krvi, budi izgubljeno steći, budi stečeno sačuvati nastoje; ovo je jedino jamstvo njegove budućnosti, te je zato u životu narodah bitno, nepromjenivo, nikad nezastarjelo, buduć na zakonu vječne pravde i istine osnovano. Sva druga nisu ino, nu sredstva raznolična, polag obstojećih okolnostih više ili manje prikladna, kao ožudjenom ovom cilju vodeća, bi reć staze, po kojih narodi na strmenitu goru svoje narodne sreće raznim uspjehom uzilaze. Zato i meni gg. ozirom na savez naš s Ugarskom više svega i sviuh pred očima lebdi sreća i budućnost milog naroda i domovine moje, kojoj bi rado udielio svu sreću, kojom Bog dieli, rado nakitio svim blagom što ga sviet ovaj ima. Ovo treba da nam bude mjerilo, po kojem bi kako temelj savezu ovom novom staviti, tako i potanje njegove uvjete udesiti imali. To od nas zahtieva sveta ona ljubav, kojom dugujemo otačbini našoj, koja nam je majka, koja nas spaja sa narodom našim, koji nam je otac. Nam je narod u ovom razdoblju svoga državnoga života sebe sama, svoje biće i žiće, svoju budućnost povjerio, u naše je on ruke dragu stečevinu predjah svojih, na obranu predao. Nedaj bože! da ju ikad budi radi koje prividne koristi, budi sa strastvenosti i nezrelosti političke, budi iz drugih kojih sebičnih ponukah na kocku stavimo! Gdje se o životu naroda radi, tu treba da mramorkome umukne svaka strast, svako slavohlepje, svaka sebičnost, da nestane svake predsude i obsjene, a svietlo zdravog uma spojeno sa žarom čistoga rodoljubja, da nas svekolike u jednu dušu, jedno srce, jednu misao, jednu želju pretvori.

Ja izkreno ovdje pred licem ove visoke kuće izjavljujem, da želim usljed obstojećih okolnostih savez sa susjednom braćom ugarskom, s kojom smo mi punih sedam stoljećah dobru i zlu sreću dielili, jednako slasti ustavne slobode, kao i jade bezustavna života osjećali, ali razumievam samo takovi savez, kakovi prava ljubav napram narodu svom zamisliti, poželiti i odobriti može, savez naime, koji uz svestrano ujamčenje naše narodne samostalnosti i državne cjelokupnosti, uz udjelotvoreno načelo podpune državne ravnopravnosti narodu našemu istinito jemstvo sretne budućnosti, pravo poručanstvo koristi što materijalne, što naročito duševne pruža. Nedvojbeno je gg. da u samostalnosti i jedinstvu narodnjem leži sva budućnost naroda, jer samo onaj narod, prem ako brojem malen, ipak je velik i moguć, koji jednu povjestnicu bilo duševnu, bilo političnu ima, u kom svaki pojedini ćuti, da je kost od istih kostih, put od iste puti. Te zato svaki onaj narod, koji bi lahkoumno svoju samostalnost ranio, sam bi sebe smrtno ozliedio, a koji bi se podlo nje odrekao, sam bi sebe ubio; jer u koliko je ujamčena i osigurana njemu njegova samostalnost i njegovo jedinstvo, u toliko mu je ujamčen i njegov život narodni, njegov obstanak i razvitak, pače i ista sloboda.

Čuo sam od jednog predgovornika razlučivat narodnost od slobode, kao da bi jedna bez druge obstojati, jedna drugu zamieniti, jedna druge ucjenom kadšto biti mogla. Ja gg. u konkretnom životu narodah ovu razliku nikako dopustiti nemogu. Sloboda i narodnost, kao što sam obe ove svetinje zamislio, jesu meni bitna nerazdjeljiva sastojina slobode i života, sloboda bez narodnosti nije sloboda za ljude i narode, jer po takovoj slobodi prestao narod biti ono što je bio, na što ga dobrota previšjeg stvori i pozva, na što mu sveto nepovredivo pravo podieli. Sloboda žrtvom i ucienom narodnosti stečena, jest sloboda kupljena izdajstvom naravnog i božjeg prava, kupljena prokletstvom robstva, preziranjem samoga sebe i proklinjanjem povjestničkog suda. Sloboda uz ograničenu narodnost isto je tako bogalj, kao i narodnost uz stegnutu slobodu i u koliko mi je kleti dušman, jednu od

Digitized by Google

ovih svetinjah ograničio, ranio, ili sasma uništio, u toliko je stegnuo, ozliedio, ili uprapastio i drugu. Tako je, gg. iz groba narodnosti još nije ukrsnuo nijedan narod, niti se slasti svete slobode naužio, dočim nas protivno povjestnica uči, da su mnogi narodi izgubljenu slobodu tečajem vremena snagom prijuzdržane narodnosti izvojštili i osvojili.

S toga se ja u pogledu narodnosti i nje bitnih temeljah i državne samostalnosti i teritorijalne cjelokupnosti nipošto nemogu zadevoljiti priličnom kakovom, ili negativnom garancijom od strane Magjarah. Ne doista, jer k svrsi nevodi nevjera i nečovječnost. Ja zahtievam od Magjarah pravednost višje svega, podpunu državnu ravnopravnost, jednaka, savršena, istinita prava, pak ni za dlaku nam manje, nego njim. Tko je povjestnicu našu proučio, ili tko ju zlobno netaji, taj znati mora, da Hrvati sdruživši se sa Ugarskom ni za dlaku nepopustiše od svoje državne neodvisnosti, — da je naše prvobitno sdruženje posve osobno bilo, te da su se s toga, što su nam naši sjeverni susjedi tečajem vremena komad po komad od plašta naše historičke samostalnosti odadirali, dok nam napokon samo dronjci njeki, tako zvanih municipalnih pravah neostadoše, trvenja porodila, koja 1848 u nesretni onaj rat buknuše. — Iz povjestnice narodah gg. neda se nijedan, bio on toli malen listić iztrgnuti, nijedan factum na listku ovom napisan, neda se učiniti, kao da se nije dogodilo. Tako se stvar ima i sa godinom 1848 u poviesti našoj. I ova godina porodi fakta, koja se tajiti nemogu, urodi stečevinami, koje se nijekati nedadu. Mačem u ruci presjekosmo mi tada savez sedam stoljetni, jer nam dozlogrdiše nepravde i nasilje našega starog saveznika; prekinusmo ovaj savez tada ne samo faktično, no i posve pravno, jer pravo naroda na svoju historičku osebnost zastarjeti nemože, i jer nas nasilje i nepravda saveznika našeg u svoj slici prava naravnog oprosti dužnostih onih, koje prema njemu imadosmo. Stupismo mi tada pred lice Europe, kao narod samostalan, slobodan poznavajući svoju prošlost i budućnost, i od tada nas poznaje Europa, priznaju i najljući dušmani naši, da živi na svietu narod hrvatsko-slavonski.

Želimo li dakle gg. da naš novi savez s Ugarskom bude dugovječan, tada će mi svatko dopustiti, da ga obzirom na povjestnicu, nipošto tamo nesmijemo navezati, gdje ga prekinusmo, jer bi prije ili poslje onamo dospjeli, kamo dojdosmo godine 1848, jednaki bo uzroci jednake učinke vazda radjaju, a nečovječnost i nepravda nikad slogu i prijateljstvo proizvele nisu. Nam dakle treba obilnije garancije našem državnom životu, nego što ju do god. 1847 imadosmo, a ovu će nam podati podpuna državna ravnopravnost. S toga slažuć se sa predlogom odrednjeg odbora zahtievam i ja od strane sabora ugarskog priznanje svečano naše državne samostalnosti i teritorijalne cjelokupnosti stranom zato, što su u istinu oba ova temelja naše državne sgrade i političkog postupka zakoni ugarskimi od godine 1848 bitno podana, da nerečem sasma uničtena, stranom tako, što sve do sad niti je sabor ugarski išta izjavio, niti kakove prave odluke doneo, koja bi nepravdu nam nanešenu izbrisati, i nas svestrano zadovoljiti mogla, dapače, ako obzir uzmemo na izreke njekih odličnijih sabornjakah ugarskih, novi nas razlog nuka, da pri ovom zahtievanju nepomični ostanemo. Jer gg. kad mudri i umjereni Deak govoreć o političkoj cjelokupnosti sabora ugarskog medju njezine dielove ubraja Hrvatsku i Slavoniju, te tako već unapried izriče inkopetenciju sabora našeg, a supremaciju sabora ugarskog nad saborom trojedne kraljevine; kad isti slavni Deak sboreć o samostalnosti našoj napominje samo Hrvatsku, — kad drugi članovi sabora ugarskog odprto nam niječu pravo na Rieku i Medjumurje — kako se mi uz ove izreke, uz fakta godine 1848, uz dojakošnje postupanje svih županijah ugarskih u obziru naše samostalnosti i državne cjelokupnosti, jedino onom garancijom zadovoljiti možemo i smijemo, što mi naime sami sebe za takove priznajemo? ja doista shvetiti nemogu! a još manje pojmiti, kako dostojanstvo naše narodnje zahtieva, da se mi Magjarom, kojih slobodoumje godine 1848 gorko izkusismo, sliepo povjerimo. Ako su Magjari pravedni, ako oni iskreno naš savez žele, tada sam uvjeren, da ih ovo naše zahtievanje uvriediti nemože; tada se pouzdano nadam, da će oni bez ikojeg prigovora ne samo ona prava naša, koja do god. 1848 uživasmo, nego i stečevine, koje iste ove godine zadobismo priznati — ako su Magjari pravedni opet velim, tada nemogu ino, nego na ovom stancu kamenu, nam kao narod slobodan i neodvisan narodu sebi posve ravnopravnom, kao kraljevina kraljevini ruku na pomirenje i sdruženje pružiti. Ako pako Magjari nebudu voljni ova naša sveta prava i sloboštine priznati, ako oni i danas uz lozinku svoga Magjarországa onamo teže, da grabežom inoplemenih narodah svoj nared proslave, tada gg. scienim, da neima nijednog pravog Hrvata ni Slavonca koji bi u tom slučaju kakovi savez želiti mogao, jer uz takove premise ipak se družiti htjeti, značilo bi historičkoj istini trojedne kraljevine i naroda našeg iznevjeriti se, pogaziti čast i dostojanstvo narodnje, oskvrnuti sveti pepeo slavnih i slobodnih praotacah naših, skučivši podlo vrat pod jaram nesmiljenog robstva.

Ali neće i nemože nikad narod hrvatsko-slavonski, iz kojega sredine neumrli Frankopani i Zrinjovići, slavni Bakači i Jurišići i ini mnogi proniknuše, slavnu svoju prošlost zatajiti, već i nemože narod naš, koji je junačkom borbom svojom kroz 13 stoljećah dovoljno zasvjedočio, da mu je vazda višje stalo do časti narodnje nego do istog života, dostojanstvo svoje ikad pogaziti, neće on, koga Europa punoljetnim proglasi, i koji sebe za takova priznaje, htjeti, da nadalje pod ikojim skrbničtvom budi njemačkim, budi magjarskim živi. Narod smo mi od pantiveka slobodan i slavan, nebijasmo nikad čestica ikoje države. — Nemojmo se varati, nas s Magjari nije nikad sympatija vezivala, no jedino potreba uzajamne sloge, jednakost zajedničke slobode i materijalnih interesah. Pitajmo povjestnicu, ovu učiteljicu narodah pak će nam odgovoriti da je tako. Ili zar je ono sympatija bila, kadno praotci naši izabrav si Kolomana za kralja svetčano utvrdiše, da nijedan Magjar bez njihove dobre volje medju Hrvatim obitavati nesmije? Juro per sanctam crucem . . . prisiže Koloman, neminem hungarorum intra vos habitare permittam, nisi quem voluntas vestra expetierit. — Ili zar tragove kakove sympatije nalazimo? u XIV. stoljeću, kadno predji naši krvavo upućivahu naše susjede sjeverne, kad im se po glavi mesti stadoše pojmovi o moru i tvoru, o neodvisnosti i podanosti državnoj? — a onaj grozni rat gradjanski kojino XV. stoljeća buknu i skoro pol vieka bjesnijaše, rat toli krvavi, da se sa dobom franačkom u mnogom obziru uzporediti može, zar je iz medjusobne ljubavi proiztekao? — Ali i kasnija povjestnica sve do godine 1848 u toliko nas scilitet uvjerava o sympatiji naših saveznikah njekadašnjih, da jedino neumrlom junačtvu naših slavnih predjah zahvaliti, jedino životnoj snagi naroda nešeg pripisati imamo, da nas nije s lica zemlje nestalo. Nenavodim ja ova, da stare rane pozliedim, ili da žicu rekriminacijah udesim, jer tih nisam nikad prijatelj bio, no jedino s toga, da istim svjedočanstvom podam, jer nam danas do nje najviše stajati mora, jer obsjena, jednostranost i predsuda k svrsi nevode. A obsjena bi

Digitized by Google

bila tvrditi, da nas je samo od Beča led bio, a od Budimpešte, da nas je vazda sunce grijalo, obsjena bi bila medju Bachovom ravnopravnosti i Magjarah izključivom narodnosti — drugu razliku praviti izim možebiti onu, koja medju dva jajeta jedne iste kokoši obstoji, kao što je to jedan čestiti predgovornik koli umno, toli temeljno dokazao; obsjena bi bila misliti, da nam jedno od centralizacije njemačke pogibelj prieti, a tradicionalna politika supremacije magjarske da nam u prilog ide, kao što sam jednoga predgovornika dokazivati slušao. Ta zar nije politika narodna Magjarah u doba predožujsko potencirano trojednu kraljevinu u županije ugarske pretvorila? Zar nije ona iz polyglotne države ugarske izključivu državu magjarsku stvorila na porugu svakog prava historičkog? Povjestnica znade o državi ugarskoj, u kojoj Magjari s inimi jednu te istu otačbinu, i u jeziku latinskom organ neutralni svoje ukupne historičko-političke narodnosti. Jest, povjestnica jasno slovi, da je i najnovije doba stereotypnom postavša suverenost narodnosti magjarske nebilica historička, da je puka usurpacija, protiva kojoj godine 1848 ne samo narod naš, nego i Srblji, Rumunji i Slovaci krvavi prosvjed staviše.

Težnja naroda Magjarah urodi za kratko vrieme, u istinu gorostasnim uspjehom. Ja se tomu nimalo nečudim, ako pomislim na ona koli silna, toli čarobno-zavodljiva sredstva, kojimi ona razpolagaše; jer neda se tajiti da je živalj aristokratički u Ugarskoj glavni faktor i nosioc idee o supremačiji naroda magjarskog bio; da on nje udjelotvorenju znatne žrtve doprineo, od kojih protegnuće ustava, ovoga njekoć izključivog blaga samo jednog stališa na vaskoliki narod niti prva, niti posljedna bila. Pa ako si predočimo preimućtva višjeg plemstva ugarskog, ako pomislimo na njegovo sjajno bogatstvo, njegov upliv izključivi, njegovu prevagu političku, na onaj utisak i upliv, kojim on svojim položajem na slavohlepje i sebičnost, naročito omladine koli silno, toli sigurno djelovaše, tada si lako protumačiti možemo, zašto u ovaj hram Kumira magjarštine i velika množina inoplemenikah na pogubu roda svoga hrljaše? Kad je suverenost narodnosti magjarske kormilo u Ugarskoj zasjela, rastilo je naravskim tegom sve to večma tlačenje inoplemenih narodnostih, čim se manje nje gospudujućem uplivu itko oteti mogao; jer magjarština postade tada jedinom stazom, kojom svaki pronikao um u Ugarskoj pojti imade, postade. čudotvornim onim hramom, kamo svatko hodočastiti morade, koga, ili slavohljepje osliepi, ili taština za odlikovanjem okuži, svaki, koji uglednu koju čast, oli znamenitost u javnom životu postići žudijaše, morade iznevjerenjem svoga roda i poroda na zastavu suverenstva magjarskog priseći. Tako je gospodo narodnost magjarska inteligenciju inih narodah osvojila, tako je ona, nemajuć u sebi dostatne snage za život gorostasni, kojim živjeti zače, sebe kriepila, jačila i bujno se razvijala najplemenitimi sokovi inih narodnostih, a ponajviše žalibože slavjanskimi. Bilo ih je istina, ali u premalenom broju, koji iz čiste i oduševljene ljubavi napram narodu svom s pomnjom prezirahu one obilne darove, kojim magjarština svoje štovatelje i promicatelje obaziraše, koji na polju uma i književnosti sa ovim gorostasom magjarštine junački mejdan dieliše, bilo i je i takovih, koji žrtvom mučeničtva za narodnost svoju padoše. Ovim zatočnikom narodne slobode spleo je i naš narod neven vienac neuvele slave i vjekovite uspomene.

Ali gospodo, duh vremena, koji silno gradi i razgradjuje, duh vremena, pred kojega pobjedonosnim napredkom Europa se trese, duh ovaj vremena, u kom čovječanstvo ka savršenosti teži, zahtieva, da se unapredak odnošaji medju narodom i narodom osnivaju na temelju slobode i jednakosti, izteklo je jurve vrieme, da narod nad narodom gospoduje; duh vremena zahtieva, da narodi medjusobno pravedni budu, jer dotle će samo slobodni biti, dok pravedni uzbudu; a svaki onaj narod, koji sebe plienom inih narodah obogatiti i proslaviti teži, sam je sebe odsudio, i na se ono prokletstvo naprtio, koje svaku nepravdu zakonah viečne pravde i istine sliedom sliedi. Ja držim, da je politika centralizacije, ova pošast srednjeg vieka, ovo gojenče izdišućeg feudalizma, u drugoj polovini 19 stoljeća, sebe preživala, da sa mladjanom ali životo-snažnom politikom čovječnosti, slobodoumja i narodne ravnopravnosti uspješno mejdan dieliti nemože, jer protiva njoj žiće i biće narodah, nazori i namisli današnje Europe, koli silno, toli pobjedonosno vojuju. Narodi su danas samosvjestni, osjećaju u sebi životne snage, koje su već i djelom pokazali, te nisu voljni nadalje pod skrbničtvom živjeti. Naročito uvjeren sam, da nije jugoslavenstvo odsudjeno gradivom za susjedne narode biti, da će se ono prije ili poslje i književno sjediniti i u jedno tielo političko spojiti, koje će u sat riešenja na svoju jednokrvnu braću silno djelovati. Naš položaj na jugu Europe bi uzrokom naše nesreće, padasmo žrtvom okolnostih političkih, ali još više žrtvom proklete nesloge, ali tješim se da će nam ljepši dani svanuti, da isti položaj, koji je bio toliko uzrokom naše netreće postati će temeljem naše ljepše budućnosti.

Ja pristajem, kao što sam uvodno izjavio, uz predlog osrednjega odbora, jer u njem temeljna načela našega novoga ugovora s Ugarskom najjasnije i najtočnije nacrtana i izražena nalazim. Umni predlog g. Kvaternika ja bi u prijaznih okolnostih političkih rado prigrlio, ali pošto tomu nije tako, zato ga nemogu poprimiti, no smatram ga za oporuku iz slavne naše prošlosti crpljenu, koju će naš narod u boljoj budućnosti do slovca izvršiti. — Glede tiskanog onog izpravka, kojim se, neznam pravo šta? da li štalistika, da li sama stvar u predlogu osrednjega odbora izpravlja, primećujem: da me je u prvi mah što svojim milotnim oblikom, u koji je zaodjeven, što pomiriteljnim duhom, kojim diše, sasma sebi pridobio; nu čim sam ga višje mozgati stao, tim sam se manje ovoj misli oteti mogao, da je njegovo izhodište godina 1847, da uz potajnu negaciju naše godine 1848 i nje pravnih i političkih posljedicah, na temelju continuiteta pravnog, u smislu Magjarah stoji. Ako su ovi nazori g. sastavitelja izpravka rukovodili, koje ja za sada, pošto njegovo potanje obrazloženje još čuo nisam, samo predpostavljam, to ga kao negaciju same stvari, koju izpraviti izriče, svestrano zabačujem.

Onomu zastupniku narodnomu, koji se je u pogledu unije za podkriepljenje svoga individualnoga mnenja na mnenje našega puka pozvao, odgovaram: da mi kao poslanici svakako uvažavamo i uvažiti imamo mnenje našega puka, ali ja niječem svetčano svakom pojedinom zastupniku narodnom pravo pozivati se izključivo na mnenju našega puka u prilog svoga osobnoga mnenja. Želi naš puk sdružiti se s Ugarskom, ali da li u smislu predloga osrednjeg odbora; da li po predlogu zastupnikah zagrebačkih? o tom da suditi i odlučiti ili može ili ima mnenje puka našega, to niječem svakomu, pa ma se on svaki čas na mnenje puka pozivao. Narod je naš ovdje zastupan, pak je po svetinji ustava samo ono mnenje puka, što većina sabora odlučuje, tko drugčije misli, ma mu svaka treća rieč bila mnenje naroda, samovoljnik je i samosilnik. Kad bi ja želje našega puka hotio razrediti, kao što sam ih iz iskustva crpio, tada bi svakako u prvi razred

Digitized by Google

morao ove njegove želje staviti: naime šume, pašnjake, žirovnicu, gornicu, umanjenje poreza, ove želje nek se njemu, ako je moguće, izpune, tada će mu, vjerujte mi, sve jedno biti, družili se mi s Frankfurtom, Kinom ili sa istim Turcima.

Čuo sam od jednog zastupnika narodnog sa oduševljenjem hvaliti liberalizam magjarski, koji nas je tečajem vremena od god. 1790 pa sve do god. 1848 tobože usrećivao. Ovaj liberalizam, koji se je za narod naš pretvorio u najopasniji i najgnjusniji monopol, koji je naše narodno i političko biće proždro i progutao, ovaj liberalizam, koji je u predožujsko doba potenciran u savršenosti svojoj slobodoumno dielio našincem u Ugarskoj 40 batinah, koji propovjedi magjarske polaziti nehtjedoše, ovaj liberalizam da će u srcih njekojih Hrvatah i Slavonacah toliko odziva naći, nisam mislio, a još manje sam očekivati mogao, da će se ovom liberalizmu na saboru našem iz ustih jednog zastupnika narodnog slavospjevi oriti. Našemu puku dodijao je monopol soli i duhana, a njekim izobraženjakom nije još dosta dodijao monopol političkih i narodnih pravah od strane Ugarske; tko je od ovih u čovječnosti i slobodoumju većma napredovao, mislim da nije težko providiti. — Čuo sam ovdje od jednog zastupnika narodnog sa osobitom emphasom napominjati simpatije grada Osieka za Magjare. Ja protiva ovim simpatijam neimam ništa, niti imati mogu, jer simpatija je stvar skroz i skroz subjektivna, jedan ju osieća, ali neznam sam kako mu se u srce uvuče, a drugi ju nemože imati, pa ma ga kumio. Nu ja bi samo najuljudnije zamolio grad Osiek, da on ove svoje simpatije nigda više tako nekomentira, kao što ih je komentirao god. 1848, kadno je u sredini svojoj podigao komite, koji je drakoničkom strogošću, strogošću španjolske inkvizicije sudio i odsudjivao ljude, koji su se usudili slavjanski ćutiti i koju toju za obranu slavjanstva izustiti. Nebi tu falilo ostracisma, a možebit i vješalah, da nije uljudnost i čovječnost Batyáni-a više valjala, nego simpatije magjarske njekojih Osječanah. Sjede još ovdje gospoda, koja su članovi toga comité-a bila, sjedi ovdje jedan vriedni starina, koji je svoja domorodna čuvstva pred tim comité-om braniti morao. U ostalom, ako grad Osiek peršinom i jajmi, koja se na trgu osiečkom prodaju, svoje simpatije ocjenjuje, prosto mu bilo i blagosloveno, u tom ga ni u buduće neće nitko priečiti. — Napokon rekao je jedan zastupnik, da su Magjari, naročito da su magjarski zakoni od god. 1848 našoj Krajini put k ustavnosti prokrčili, ja to odprto niječem i tvrdim svetčano, da niti su Magjari, niti njihovi zakoni našoj braći Krajišnikom vrata ove dvorane otvorili, no da je jedino kao što god. 1848, tako i danas sabor naš Krajišnike u sredinu našu doveo. U sličnih stvarih pozivati se na zakone ugarske, a ne naše, znači dokazati, da njekim ljudem sve smrdi što je naše, a sve da ugodno miriši, što je tudje. Rekoh.

Miroslav Kraljević. Preuzvišeni gospodine bane! Visoki sabore! Sjajna gospodo zastupnici naroda! Mili Bože na svemu ti hvala! Ja još nisam ni govorio, već ti je moj gospodin predgovornik Šagovac na moj izpravak, koga nisam razložio, udario i veli da se je tom izpravku radovao, kad ga je štio, nu kad je dulje promatrao, uvidio je, da je u tom izpravku obučen nastavak od godine 1847., to je za moj ugovor zločest Prognostikon, nu bilo kako mu drago ja započimam.

Poslie dva mjeseca našeg ovdje boravljenja, dojde eto i onaj neuztrpljivo očekivan čas, u kojem se pretresiva glavno pitanje o odnošaju našem prama kraljevini Ugarskoj. — Hvalim Bogu da je taj čas prispio, jer u istom prekida se krisa našeg političkog obstojateljstva. — U istom želi slobodan i neodvisan narod sudbinu svoju da utemelji, a to ne samo za sebe, i za ovaj trenutak, već i za svoje potomstvo i za dugotrajna vremena. Zaista čas gdje svakog domorodca srdce neobično kucati mora, jer u tom trenutku leži sreća, ili nesreća budućnosti naše. — Stupam zato i sam s njekim strahom, s njekom bojaznom na polje riešenja tog pitanja; tim više što znam, i smatram, svoju malenkost samo jednim od najmanjih poslenikah, koji oko te zgrade rade, i uzporedjujem se sa onima, koji ciglu i malter pridonašaju; to mi je ipak skrb tako velika, i ako ne veća a ono jednako kao i onih slavnih članovah, što jih nadgledajućim najmarima priznati i nazvati možemo; — da ota zgrada naše budućnosti za nas, i za naše potomke, bude sigurno, i milo pristanište, od kud tako lahkim sile ovog svieta iztisnut jih neće. Zato velim da bi volio, da mi milostju božanstvenom prije rieč usahne, nego-li da najmanje pridonesem, bilo to samo jedno zrno nevaljalog pieska za otu zgradu naše dične budućnosti. — Nu nemoram se ja u tom bojati, kad pomislim, da u ovoj sjajnoj kući svaki, i nesjetni član tako bdije, da će jedan drugog zamašaje opaziti, i na temelju iskrenog i poštenog svog osvjedočenja, jedan drugom u pomoć priteći, i u času šta grbava bude izravnati. Vidim bo ja, da u ovom visokom saboru, neima nijedne duše, koja nebi, nad otim porodom nove budućnosti onom ljubavju treptila, kojom majka nad jedinčetom svojim bdije, onom skrbljju hlebdila, kojom pošten roditelj nad svojom milom pomladinom. — Jest gospodo puka je istina, da u ovoj kući u tom vlada samo jedna misao, samo jedna težnja, samo jedna svrha, da ugledamo što prije temelj buduće bolje sreće dragog naroda našeg.

Na tom temelju stupam ja naprvo, al ne sa novom kakovom ideom, nestupam ja sa svojom željom i težnjom, jer moja nakana nije druga, već uz svoju braću da prionem pridonašati kamen do kamena, zrno do zrna, i šnjimi skupa ogromno djelo budućnosti naše da snujem.

Gospodo slavna! Orudje s kojim želim snovati, jest iskrena ćut srdca mog, jest njeko vlastito iskustvo, jest bezpristrano osvjedočenje, jest meni znana želja i težnja naroda našeg, koga imadem čest i sreću zastupati, nopokon jest neograničena i neizmjerna ljubav prama narodu, i narodnosti našoj, kao i slobodnoumni duh moj, koji je za slobodom vaviek težio, i danas teži, i težit će do posljednjeg uzdisaja. —

Ovim orudjem providjen usudjujem se umoliti visoki sabor, da mi dopusti, da razmatram naš političnо-narodni položaj. — Neću se ja upuštjat u daljnu dogodovštinu našu, to ja ostavljam drugim majstorom, to neka naši historici, Kvaternici, Kukuljevići, Račkii, i ina ostala gospoda razvijaju; ja samo to velim: da je narod naš jedan od najstarijih narodah u Evropi; narod, koji imade u svakom listu dogodovštine svjedočanstvo cielog svieta, da je dobar, hrabar i pošten narod, koji je od pamtivieka na slobodu naviknuo, za nju se borio, i krvcu svoju prolievao. —

Ja neću iz stare dogodovštine napominjati, da smo mi iz svoje vlastite krvi, i iz naše sredine svoje župane, bane i kralje imali; to hoću samo da dotaknem, da smo svojevoljno, i kao narod slobodan i neodvisan po ugasnuću naše dinastije stupili u združenje, sa dičnim narodom magjarskim, i sa dinastijom Arpadianskom, a to prije 759 godinah. Neću ja gospodo iz davne dogodovštine napominjati, da smo mi združenom nam narodu, kroz tečaj tih vjekovah dosta dobra

Digitized by Google

učinili, i da smo takodjer dosta dobra od njeg primili; to nemogu propustit ipak što stara historija bjelodano dokazuje, da nenapomenem, da smo mi stranom u družtvu tog naroda, stranom i napose neprijatelja krštjanstva, i čovječnosti, silnog Osmanliu uzbijali, i Ante-Murale Evropeicum bili; — i da božanstvena providnost nebi bila naš narod — kada ga je stavila, na onaj komad zemlje, — gdje se još i dan danas od Adrije, tja do Mehadije, s jedne i druge strane Save na daleko ori slavsko slovo junačkim svojstvima obdarila, i ono pošteno srdce mu usadila, da mu je do krštjanstva i čovječnosti više stalo, nego li do svoje svjetovne koristi i udobnosti; sigurno danas nebi mnogi im evropejski narodi onom izobraženostju, i duševnim i materijalnim blagostanjem dičiti se mogli, kojim se diče; a možebiti njekojih već na ovom krugu zemaljskom nebi bilo, i samo bi se toliko od njih znalo, da su na svietu bivali. —

Ova nisam napomenuo, da tim slavu našeg bivšeg sudruga tamnijom činim, — jer je i njegova sudbina manje, više, našoj sličnu, — a ni zato, da nas ini narodi osudjuju, da se sami hvalimo — već zato da pravičan budem prama prahu i pepelu naših pradjedovah, koji bijahu veliki, slavni i dični, kojih ćemo mi vriedni potomci biti i ostati. —

Neću ja nadalje gospodo ni to iz stare dogodoštine da spominjem, da smo mi sa narodom ugarskim jedan i isti ustav imali, i ako taki bi se to reć moglo, da je to prvobitna svojina slavjanskog naroda; to ipak tajiti se nemože, da je taj ustav u medjusobnom sudjelovanju kroz nas i našeg sudruga, do njeke evropejske vremenu shodne savršenosti doveden, te da je naše i našeg sudruga nastojanje, kriepko branjenje, i mnoga krvca naša i našeg sudruga, ustav taj sačuvalu, i tako milim nam učinila, da su naši predji pod njim sretnim se cienili, i to je gospodo uzrok da je višeput samo jedan uzklik „Avita nostra Constitutio“ prestolj zakonita kralja sačuvao. — Ukorenita ljubav pram ustavu, stalnost i postojanost, ustav otaj sačuvati, spasilo je milu domovinu našu, i baš tom ustavu, i odvažnoj idei ustavnosti zahvaliti možemo, da smo njeke ostanke njegove poslie 12 godišnjeg absolutisma zadobili, i sigurno je, ako budemo složni, i odvažni, da ćemo ga u odjelu vremenu, i odnošajima duha sadašnjosti prilagodjenog uživat, te ljepšeg i boljeg našima potomcima izručiti, nego li što sami od naših otacah primismo. —

Što bi napominjo, što je toliko put rečeno, da si je narod naš svojevoljno i samostalno izabrao sada vladajuću svoju kuću, i da je najprvo posebice, tada u družtvu sa svojim sudrugom nasljedstvo i na isti ženski spol ote kuće preneso; te da je pod ovom dinastijom sa sudrugom svojim dobro i zlo dielio i već pod prvim vladajućim potomkom ženskog spola zajednički uzkliknuo sa braćom Ugrima „Moriamur pro Rege nostro.“ Prestolj taj, koji je sa sedam stranah uzdram bio; jesmo mi i naš sudrug, — uništivši neprijatelje — tako učvrstili: da je sin ote velike nasljednice, — premda uz najbolju u teoriji dokazanu nakanu — bez opora mogao dragocienost ustava oduzeti nam — koju je ipak, prije nego što je gorku čašu smrti izpio — uvidivši nepravdu — sa opozivom povratio, a pod drugim sinom ote izvanredne nasljednice prvo 70 godinah ustav otaj bio ponovljen i učvrštjen. I ja se gospodo! ni najmanje neuztežem ovdje izjaviti, da ja, ako bi otaj temelj od godine 179% ostavio, nebi sigurno postupao, niti bi pravog temelja imao ustavnost za braniti, nastaviti i sačuvati. —

Od tog vremena je već novija dogodovština, i još mogu se i kod nas, i u ugarskoj njekoji vriedni muževi med živeće brojiti, koji su očevidni svjedoci, kako je narod naš sa svojim sudrugom silna napadanja zakleta dušmanina Austrije odbijao; onog dušmanina, od kog je sviet drhtao, i koji je ponudjao Ugarskoj, a š njom i nami, da ako se svog kralja odreknemo, da ćemo neodvisni od Austrije, i od naše dinastije biti. Što su braća Magjari a i mi š njima sa preziranjem odbacili, i volili smo radje da se sijaset krvi prolieva, i vas naš imetak uništi, nego li se svog kralja i ustava odreći. — Sve je to naš narod, sa svojim sudrugom u bratskoj ljubavi proizveo, i poleg svih tih starih i novih nevoljah bratska ljubav, bratski odnošaji vladaše. —

Nu gospodo slavna! Sada dolazi tako zvano najnovije vrieme, gdje se dogodi, da se povadiše dobri prijatelji, dobra braća, a zašto? ja bi mislio najviše zato, što slaboću obodvojice tretji upotrebi za svoju korist. — Narod magjarski u Ugarskoj osviesti se, i već u godini 1824. poče narodnost svoju revno njegovati. Naš narod u to doba još je bio u predzornom snu, i zato razširivanje narodnog duha magjarskoga med našim narodom, ili bolje ću reći med zastupnicima našeg naroda za onda velikašima i plemstvu nije nitko opazio, i tek kad je poslie godine 1835. duh narodnosti kod nas oči svoje otvorio, i počeo se u svom življu razvijati, tad je kod nas opaženo kud zalutasmo. — Tu dobru zgodu upotrebi medjutim neprijatelj slobode i ustavnosti, i poče spletke svoje tjerati tako, da nedade nikad prigode, da se ta dva bratska naroda, svojski i bratski dogovore, i medjusobno odkriju, da oni mogu ustavna braća dovieka biti, jedan drugog braniti i štititi; uz to da svaki svoga milca najme narodnost, ne samo može već i mora grliti. — Nego taj neprijatelj najprije narodu magjarskom povladi, da je naš narod neznatan, da mi cjelovitost naroda magjarskog kao jedno malo udo sačinjavamo, i tako sve ono činit moramo, što oni hoće, i istu narodnost svoju, ako to interes njihov zahtieva, žrtvovati. Ovim okriepljeni naši sudruzi, a k tomu žalibože obodreni i kroz njeke zanešenike naše domovine, djecu i sinove naše mišljahu što razvijanje njihove narodnosti njimi godi, da to mora i nama goditi, — dakako da to nami godi ali razvijanje svoje vlasite narodnosti ne pako tudje — htjedoše naša braća svoje milo i drago, i na nas prenesti, nu zaboraviše, da je milo i drago samo ono što je srdcu drago, i da njihov milac nije istovit s našim. —

Taj isti neprijatelj našeg ustava pokopa i nami jamu, dočim obećavaše, da će nas proti magjarskim navalam braniti, i u istinu pod sjenom branjenja prosu sjeme nenavidnosti, prosu sjeme razpre, i prosu sjeme za svoju teutonsku narodnost i za absolutizam, što takove klice uvrieži, da je za vrieme po prilici od 16. godinah ciel svoj dostigao, i zbilja ne samo narodnosti našoj i magjarskoj, već i istom starodavnom ustavu vratom skrenuo. — Tužnu braću je razdvojio, i u biedu i nevolju bacio, iz koje još ni do danas izbavljeni nismo, niti ćemo ikad izbavljeni biti, ako se medjusobno neporazumiemo, i opet na temelju starodavnom na uvedjenje naime i branjenje pravog ustava skupnim silami stupali nebudemo. —

Nebi bilo suvišno kad bi čovjek sve one potajne nepogode, ona zadirkivanja, i iste njeke nepravde, koje su ova dva naroda kroz intrigue trećeg faktora pretrpiti morali, opisao, i ja bi sigurno, i o ovom govorio, da me nisu mnogi predgovornici pretekli, i da kroz oto nebi stare jur zacielite rane ozledio, i da se nenalazimo na putu onom, gdje se želimo opet sa braćom našom sastati, i novi savez stvoriti, koji će nam biti bedem proti navalam trećeg. —

Digitized by Google

Nu dogadjaje od godine 1847/8 zašutiti nemogu, jer oti su uzrok nesretnog našeg razdruženja od braće Ugarske. — Na saboru od ote godine braća naša Magjari, dotjerali su do savršenosti u ustavnosti, i u narodnoj slobodi, i stvorili zakon takovi, koji je sok prave slobode, i kojim su se emancipirali od napadanja kroz tri vieka pretrpljena; zakon velim, za narodnu samostalnost takovu sigurnost pružajući, da mu para neima u cielom svietu, i nadkriljuje iste stožerne zakone toli slobodne Englezke. — Ali u taj zakon, koga ružicom ustavnosti nazvati možemo, uvuklo se je trnje, što nas u srdce ubode, a neprijateljem slobode i ustava olakša posao, da mu pojde za rukom, baš tim povodom ono izvesti, što se je kroz 300 godinah zahman mučio da proizvede, i što je već iz svojih težnjah izbrisao bio. — To trnje jest ono preziranje da se u tom zakonu kraljevina Hrvatska, samo mimogredce napominje, od kraljevine Slavonije, kao kraljevine neima ni traga ni glasa, već jednostavno prispodobiše ote županije inim ugarskim županijami. O narodnosti našoj i narodnom jeziku našem neima rječce ni za liek, te tako utamanita nam je autonomija, i pogibelj se porodi da nećemo kano narod slavjanski u buduće obstati moć; jer krasni inače taj zakon bio je snovan, jedino na temelju magjarske narodnosti, bez obzira na to, da mi nismo jedan i isti narod. — Ovim postupanjem pravično razjaren bijaše narod naš, i prekinu na priečac toli sjajnu, toli milu svezu sa svojim sudrugom, ako taki našeg obćenitog ustava nebijasmo se odrekli. —

Usljed ovih dogodjajah sazva blage uspomene ban Joso Jelačić u godini 1848 sabor. Ovaj sabor ako i nije na temelju izbornog reda po zakonu stvorenog sazvat, to je ipak znamenit, i za nas od velike važnosti, jer u tom saboru je poslje stoleća granica s nami zastupana bila, i gdje nisu samo pojedini stališi, već uprav cio narod representiran. — Medjutim sabor taj nije sazvat, da se mi od svoje braće ugarske razstavljamo, već da se ono, što je za nas ubitačno izpravi, sveza ukinuta, da se nastavi i učvrsti. — Ali žalibože ovo za rukom nepojde, čijom krivnjom? to sam bog zna najbolje, možebiti ni mi, ni naš sudrug nije tom kriv, već okolnosti vremena, i onaj pokret što je u Evropi u obće, a u Austriji na pose zavladao je uzrok tom, što se neizvede ono, što bi s obodve strane željno očekivano. —

Neda se tajit gospodo factum, da je vriedne uspomene ban, — u podpunom ufanju, da će preskrbiti narodu našem počitanje, i osigurat narodnost i narodni razvitak naš, ako ujedno i želju vlade u tom izpuni, da se od ugarskog ministerija izvanjskih dielah, financije i rata, oduzmu i u sredotočje bečko stave, — sa hrabrom vojskom u Ugarsku prešao. A da je izbilja kroz vladu austrijansku pokojnom banu obećano bilo obstojateljstvo, promilanje i učvršćenje naše narodnosti, ako prenavedenu težnju vlade izpuni i izvede, meni je osobno znano, jer sam to iz ustijuh pokojnog bana čuo, i to svatko može znati, koji je imao sreću u godini 1848 š njime obćiti; — vidi se otud gospodo kakovom cienom moradosmo ono kupovati, što nam po Bogu i po prirodi pripada, i što nam je, kad se je mir i red ustanovio, ne samo nepodieljeno već i ostanci onog, što imasmo oduzeto. — Dočim je tako blage uspomene ban u prenavedenoj nakani napried stupao, dogodi se i to da je u stolnom gradu Beču hidra se pojavila, koja je hotila priestol carski, i š njim svu državu progutati, za ovu ogušiti pohrli on sa hrabrom vojskom, i dodje pod zidove bečke i spasi cara i carevinu. Dok je to u Beču bivalo, dogodi se, da je u Ugarskoj zavladala razuzdanost, nered se porodio, jer kraljevski povjerenik Lambert bi ubijen, — i revolucija stade biesniti, za ovu ogušiti, i blagi mir i poredak uvesti jest blago počivajući ban iz Beča u Ugarsku se povratio; i tad je njegova expedicija sasvim drugo lice dobila; zato ja tvrdim, da niti je ban u svoje ime, niti u naše tu expediciju proti narodu magjarskom kao narodu preduzeo, već samo proti njekoj stranki, koju smatraše, prestolju i nami pogibeljnom, te tako nestoji, niti će mi tko dokazat moć, da smo mi proti narodu ugarskom rata vodili. — Da naš narod zbilja protiv narodu magjarskom nevojevaše, može se svatko osvjedočiti, tko samo hoće, iz našeg manifesta od g. 1848 na saboru izdatog, iz banovih proklamacijah, i iz istih zaključakah našeg sabora. A i ona okolnost to dovoljno dokazuje, što su naše narodne barjake, čim se je u Ugarsku prešlo, zamienili sa carskimi barjacima, i ima slavnih muževah, koji pripravni bijahu za narodnost svoju krv da prolivaju, nu kad vidiše, da se nevojuje pod narodnom zastavom, narod proti narodu, već da idu oni organi, koji su baš ustrojeni za odbiti vanjsku silu i nutarnji odpor — red opet da uvedu, tad se svakog učaštja odrekoše.

Medjutim bilo to kako mu drago, al to stoji, da je pošlo za rukom stranom našim junakom, stranom rodjacima našima, koji pritekoše u pomoć uništiti revoluciju, blagi mir uvesti, te kad su u Ugarskoj oni siromasi što s puta sajdoše ukoreni, i š njimi mnogi nedužni uništeni, i kad je naš rodjak Erivanski Paskiević skršenu silu naroda magjarskoga na podnožje Nj. apoš. Veličanstva našeg kralja i cara austrijanskog stavio, tad je i vlada austrijanska izključivo sastojeća iz osobah jedino narodu i življu njemačkom odanih, nad nemoćnima vlast zadobila; tad su se za onda na kormilu bivši nesjećajući se, da je u obće narod magjarski nevin, već da su samo njekoji bili povod tog žalostnog prizora, hitili sa svom moćju na ciel narod uprav onako; kao što se lav., ili tigar baci na svoj plien; te poslie kako je iza manipulacije Haynau-ove mnogo udovicah u crno zavijeno, kako je sijaset puzajuće djece, bez roditeljah ostalo, i kako je nemoćnih staracah neizmjerni broj, kukajući i jecajući za svojom djecom ovamo tamo povlačilo se, oduzeše medjusobnu stečevinu ustav i slobodu, — nu to ne samo biednoj Ugarskoj, već i vjernim Hrvatom i Slavoncem. Onima valjada u ime kazne rad njekojih nesretnih nesmotrenjakah, a nama valjada što uzkliknusmo u kobno doba, a i djelom pokazasmo, da za sačuvanje carevine do te uznešenosti mogosmo dotjerati, da i istog svog ustavnog brata uništivati znadosmo, — za sjajnu nagradu. — I tad nastupi ono vrieme, u kojem sa braćom Ugrima dodjosmo pod jednu upravu, al ne više upravu na ustavu i slobodi utemeljenu, već upravu grdnog absolutizma, i od to doba počeli smo i mi i braća Magjari izpunjivati volju Božju i za naše ili možebiti naših djedovah griehe pokoru podnositi, iz dogodovštine kao narodi slavni, slobodni i ustavni izčezavati, jedna mjera, jedan gorki kalež bijahu sudbina nas obodvijuh. —

Neda mi se gospodo na ino, već da tečaj vremena onog, što je od godine 1849 do današnjeg dana proveden, kano bitnost mog razmatranja ponješto predstavim.

Kada se svrši ono žalostno vrieme, gdje se brat bratske krvi napojio, ono vrieme nezaboravno, gdje do 50,000 naših hrabrih, naših slavnih, naših dičnih graničarah ostaviše kosti svoje u tudjem vilajetu, gdje jim niti majka, niti seka, niti kćerka, niti sinak, nit draga ljuba drugarica nezatvori oči, niti primi posljedni uzdisaj, gdje se oni neoprostiše sa svojim kumom, sa svojim pobratinom, sa svojim susjedom; niti prije tog nepogledaše svoja polja, gdje jim je znoj kap-

Digitized by Google

ljao, u trudnom poslu; niti pomilovaše svoje blago, i svoju marvicu, nit jih na potomke svoje izručiše, već jedino uz svog vojničkog brata, izpustiše na primjer svojih djedovah dragocienu dušu svoju, kao zalog neograničene svoje vjernosti prama caru, kralju i prama miloj domovini; velim kada se to biedno, i za mnogu dušu našeg naroda najžalostnije vrieme svrši, te ostavši slavodobitnici okrunjeni lovorom junačtva sa svojim predvoditeljem blage uspomene banom kući se povratiše; tada je svatko u našoj preljubljenoj domovini bio u stalnom očekivanju, da će za narod naš bolja budućnost osvanuti, i nitko nije dvojio, da će vlada naša, sad sva moguća činiti, da nam naša prava, koja imadosmo, razširi, da ta jednako na sve razprostrani, da ona što po Bogu, i po prirodi nam pripada, i što je dosad, ili mrtvo slovo bilo, ili ležalo u tmini naših željah podsve izpuni; što više svatko je mislio, ista vlada će nastojati, da neporazumnu braću po ustavu i slobodi složi. Mislio je svatko, da će se sad narodu takovo uživanje pribaviti: da će narod moć kazati potomkom svojim, dotično svaki otac umirajući svome djetetu: — mi smo vam to blagostanje priskrbili i osigurali, čuvajte, branite ga, a uz to vam je i nadalje nasljedstvo i baština vaša, da za kralja umirete, — i kad prestolj u pogibelji vidite, i vlada padati začme, podupirajte jih, i branite krvju i imetkom, pa ćete i vi tako nagradjeni biti, ter će vami i vašim potomkom sreća cvasti. Velim svatko je mislio, sad će narodnost naša, naše milo slovo majčino, uzvisit se do onog stepena, kog je već odavno zaslužilo; sad će prava sloboda, ustav krasni, bratska ljubav vladati; jednom riečju, sad ćemo se u duševnom i materijalnom blagostanju raztapati. —

Ali nuto kako se obistini ona poslovica, da koji se nadom hrani, taj kruha nejede; jer sasvim drugo nješto se iz naroda našeg dogodi. Šta učiniše s narodom našim? Taki ću vam kazati. Ustrašit se nećete, jer svi ste svjedoci tog prizora. Uništiše nam narodno duševno biće naroda našeg tako, da otaj slavni narod nemoćnim postade, da već mišljahu tlačitelji njegovi, da je mrtav, i da mu spasa više neima. Nu hrabar je to narod, nije to mušica, koja od udarca pada, već je junačina koga lahkim oboriti, a još manje umoriti moguće nije, i zato ne bi naš narod mrtav, već od onih silnih udaracah, od onih težkih žalostih, i od one boli, što se je jadan, u nadi prevario, samo onesviešćen, i ležao je kao pravi mrtvac, bez da je sebi ili svojima pomoć mogao. —

A da je tako i narodima ugarskima bilo to svi znate, i ovo je baš, što je medjusobnu tužnu sudbinu ponješto olakšivalo, da su si mogli reći „Socii quondam constitutionis, nunc socii doloris. — Zato gospodo nitko ni sada, ni u buduće neće se u čudu najti, što su se oko nas, i s nama čudnovata dogodjala, dopustite da njekoja samo u kratko i mimogredce ovdje napomenem. —

Prije svega kad smo najboljma očekivali, da će slavna Krajina s nami jednakom postati, i da će se njoj obećane olakšice dati, i našeg sabora od godine 1848 želja izpuniti, da jedno ustavno tielo u svemu s nami bude, tada dojde rieč izbiljam za nas: jednaki morate Vi da budete sa granicom, jer se i kod vas ima prije svega, tako, kao i u granici njemački jezik, najprvo u javne poslove, tad i u vaše kuće uvesti. I nuto! kao što bratu nasem graničaru Befehl budi od Ober-Comande, budi od General-Comande, budi od Regiments-Comande, budi od Compagnie-Comande, nedolazi u sladkom materinskom jeziku, tako jednakosti radi, učiniše sasvim fino, bez larme, bez vike, da i provincialu Verordnungi budi Ministerijah, budi Statthalterie ili Banaltafela, budi od Comitats-Behörde ili Comitats-Gerichta, — budi Bezirks-Amta, budi od iste obćine u dragom materinskom jeziku neprispievaše, već u onom jeziku što ga njeki per Excellentiam zovu das Fuhrwerk der deutschen Civilisation, silno i moćno razprostranjivaše se. — Pa šta je uz to za nas najžalostnije bilo, i što je svakom srdce paralo, jest da su oti dobri naši prijatelji trubili po svietu, da izpunjavaju volju dobrog cara, — koji je u istinu želio, a i danas teži, da sve svoje narode sretne vidi, oni načelo „der Gleichberechtigung aller Nationalitäten im grossen Oesterreiche“ podpuno izvadjaju; u strani je to istina ali gorka, jerbo su svima narodima dali jednako pravo njemačkog jezika, al ne samo pravo, već su jih sa svimi sredstvi nagonili, da tu blagodat uživati moraju. —

Druga naša vruća je želja bila, da kao što se je na saboru u godini 1848 glasoviti junak naš pokojni Joso ban, sa glasovitim duhovnim junakom Josipom patriarhom rukovao, i tako simbolički jedan i isti razstavljen bivši narod opet se spojio, tako da se braća Srblji zadobivši davno obećanu, i krvlju kupljenu vojvodinu s nami u jedno jugoslavensko tielo stope, pa gle? Ovoj su vrućoj našoj želji doskočili, jer iz odciepljenog od Ugarske jednog od naše kraljevine, pod uvjetom budućeg združenja — odpušćenog drugog komada zemlje, u istinu stvoriše, jedan Verwaltungs-Gebieth, i ote predjele nazvaše Vojvodinom. Tužna ti je to vojvodina bila, jer zarad Gleichberechtigunga nezdružiše ju sa svojom jednokrvnom braćom, niti nepronajdoše za nuždno, da se vrhovni upravitelj vojvodom zove već Gouvernatorom imenovaše ga, koji je mogo svačji drugi potomak biti, samo ne Crnovićah, ne Brankovićah, ne Šuplikacah a unuk Dušanov nipošto nije smio da bude, Gleichberechtigung je zshtievo, da se tudje neori rieč dičnih Obradovićah, niti da se čuju zvuci Mušickievi u upravi, već ti brajko i ovdje, kao i kod nas, kao i kod braće graničarah tandrljaše po svuda das Fuhrwerk der deutschen Civilisation. —

Znam gospodo, da mi to neće nitko tajiti, da smo želili, i baš se borili da narodnost našu, u tako razširenoj domovini razprostranimo, one inštitucije uvedemo, koje bi podić mogle narodni jezik da bude svačija svetinja, pa da tu svetinju do one ljepote dovedemo, do koje nije bila ni pod Gundulićima, Vetranićima, Palmotićima — a šta smo doživili, da nam naše mile materinske glase, koje mi mišljasmo a danas držimo, da su zvuci andjeoski njeki u našoj zemlji upravljajući prijatelji Hundssprache nazivaše. — Narodnost naša to je bio za njih „Ens Mortuum, već ona narodnost što dojde na Furhwerku der deutschen Civilization iz Frankfurta jest gospodar bio, svetinja, Idol i Kumir, komu se je svatko klanjat morao; tako nas, u našem ugušiše, i uništiše, da je već najvatreniji i najzanešeniji domorodac pomislio: sbogom jugoslavenski amanetu, ikad ili nikad više tebe na vidjelu, a tim stalnije morao je tu misao gojiti, što u odhranjivanju djete i mladeži naše, duh narodni, pod živa Boga pokazati se nije smio, tako dakle već u svom zavjetku uništita bila nam draga narodnost, i mili narodni jezik.

Ako taki oti dobri prijatelji naši znadoše vrlo dobro, da ako neima narodnosti, onda nije podpuna sloboda, onda je ustavnost okrnjena, obstoji istina, nu kratko vrieme, i kratkog je života; jer kao što ptica ma kako slobodna poletiti nemože, ako joj se perje izčupa, i jezik iztrgne, te mora, prije ili poslie izginut; tako i čovjek neće bez narodnosti nikud dalje dospjeti, već će u podpunoj gluposti, i neizobraženosti ostati dotle, dok se ili neprelije u tudji narod, ili sasvim neizgine; — velim ako to i znadoše, to ipak u-

Digitized by Google

dariše na naš ustav, i na slobodu, jer i to znadoše dobro, da kao što nemože ptica ma najljepšim perjem urešena, ma najljepšim glasom providjena poletiti, ako su joj krila, ili svezana ili ranjena te mora skapati, da tako i čovjek uz narodnost, ako neima slobode, mora propast u svom narodnom obstojateljstvu, te zato bivši, a i danas još obstojeći naši dobri prijatelji sasvim nam slobodu i ustav utamaniti neprepustiše. — Al junačtva velikog onesvieštenom tobožnom mrtvacu slobodu oteti.

Nu u tom da podpunu cielj dostignu, i baš nikakova traga ustavu da nebude, i da naši potomci ni neznadu, da smo bili slobodni i ustavni. Municipija ne samo po djelokrugu, već i po imenu svom izbrisaše. — Pismohrane naše, gdje je znoj i tvud naših djedovah, gdje su dična djela naših praotacah sačuvana, gdje su dokazi najsjajnijih činah municipijah u obće, a napose najvrednijih požrtvovanjah pojednih obiteljah, za kralja i dom izvedenih — ubilježeni, gdje je najbolje naša dogodovština nacrtana; tako malim cieniše, da su na mnogih mjestah, ote spise po kutovih, i po tavanih razbacali, kasnije nazivajuh jih Alte Schmorn istim pecikozam, sirarima i burmudjijama ruzpoklanjali i razprodali. — Zastave naše banderialne; gospodo, pod kojima je mnogog nas pradjed a isti još možebiti otac vjerno svog kralja branio, i za domovinu pao, ili krvcu prolievao, kao Fetzwerk tako zabitna mjesta pobacali, da su se u njima stenice legle i paučine prele. Pečati i grbovi kraljevinah, i municipijah naših, da su kao ništetnost smatrana, netrebam vam kazati, idite nuz crkvu svete Katarine u ovom gradu, pa će Vam ufanje naše i radost naša, mladež pripoviedat, kako je sa buništa prije njekoliko mjesecih taj simbol spasila, i na svoje staro mjesto postavila!

Gospodo! Kad su vanjski znaci, i ona što historiji pripadaju, tako zametavana, iz družtva čovječanskog izgonjena i istoj dogodovštini uzkraćivana, tad nemojte se čuditi, nad onim nečuvenim prizorom, da su nam brata Slavjana, domorodca Hrvata kad se izjavi, i u prostoj pjesmi reče, da je ribi voda, lanetu da je lug, vjeverici vrhunac duba, a čovjeku sloboda za život potriebita, odmah u crnu tamnicu bacali, i gvoždjem okovali, — a da je to istina prava, čestit muž sjedi i med nami, koji to uztrpljivo pretrpi, i zato slava nek mu je sad od naroda. — Gospodo nečudite se tom ništa, narod je bio onesviešćen, bio je tobožni mrtvac ni sebi ni drugom pomoći nemogaše. —

Gospodo! Ovo su njekoja, koja se kao potočić smatraju, što se u ocean saliva, i ovo su, što narod u pogledu duševnog života prepati, u kojem broju, i kakova su ona, što se na materijalni život odnose, i kako je na taj absolutizam djelovao, svatko će lahkim dokučiti, koji znade ono načelo, da se tielo dade ubiti, al duh ne, pa iz prenavedenih vidio je da je biću duševnom već skoro posljednji čas predstajao. Kuda da se čovjek obrati, nezna ni sam, jer ima toliko gradiva, da se ovdje izpunjava poslovica ona da od samog rastika šume nevidiš. — Da sam ja u financijalnim i narodno ekonomičnim znanstvima savršen, ili bar u toliko viešt, kao što je to magjarski govornik Lonay, ja bi znao tu stvar iz našeg hrvatsko-slavonskog gledišta nacrtati, nu nisam; a već su iz tog gledišta njeki predgovornici moji predmet otaj razvili; a sigurno i nasliedujući me razvit će ga nadalje; zato ću ja na temelju izkustva zadobivenog, od onih i po onih s kojima sreću dielim, a u nesreći jadikujem najmre puka i novaka ponješto samo divaniti, kako mu je bilo kroz postupanje absolutisma. Dočim su jedni uništivali duh, drugi su taj onesviešćeni narod svlačili do golotinje. Novac je bio potrebit za uzdržanje vojske, u koju je naš narod više davao nego ini narodi austrijanski jer u patriarhalnom životu nije se na ono pazilo ako je otac vojničkog novaka star i nesposoban; da je zato ovaj prost od vojne, nego svikoliki, ako jih je 10 imali oni deset starih i nesposobnih za djelo otacah to je sve jedno; jesu popisani i stavljeni, nu to za sad na stvar nespada, nego velim novac je bio potrebit za uzdržavanje silne vojske, što su ju morali držati, da se u zaptu drži onaj, u kom su sva plemenita čuvstva ugušili, i koji bi sigurno, kad bi oduhe dobio, za onim ruku pružio što mu bi oteto. Uprava je tako komplicirana, i toliko organa zahtievala, da je u tu svrhu sijaset troška potrebovalo. — Dočim se na Krndiji medju požeškom i virovitičkom županijom tako isto kao i prije 100 godinah kolesa lome, i marva tegleća skapava, i višeput tri dana treba dok se tri četiri štacije prevale, to su na drugim mjesti čudesa stvarava koja 40 milionah koštaju, n. p. željeznica Semerinska. Politika obzirom na inostranstvo, doniela nam je jednim liepim danom, da smo ugledali najboljeg si prijatelja odtudjena, a 500 i više milionah duga na ledjih imadosmo n. p. rad intervencije u podunavskim kneževinam. A šta tu neima još toga, što je zahtievalo novca bez kraja i konca. — Tomu doskočiti nije bilo drugačije moguće već kroz porez, koji se protezaše na stanarinu, glavarinu, dohodarinu, poštarinu, i bog zna na kakovu sve davarinu. Osim ovog bijahu uvedeni zajmi, najmi, nametci i dometci. Ovo sve narodu našem dojde na ledja. — Da se indi u istinu dostigne taj porez s jedne strane, a s druge da se vidi da je pravično razdieljen, morade se njeki temelj stvoriti, taj temelj bio je privremeni katastar, i dotično čisti dohodak, ovaj je skoro svuda, tako uzvišen, da bi se mnogi i mnogi sretnim scienili kad bi u istinu toliki dohodak imali. Al tako je to moralo biti, jer nije taj dohodak služio samo za mjerilo sakupljivanja poreza, već i za dokaz neizmjernog realnog posjeda, i dotično njegove vriednosti, za da se u inostranstvu dosta novca na uzajam dobiti može, i da se kaže Evropi, i cielom svietu što je to dvie tri hiljade milionah duga, prama realnoj vriednosti od 60, 80, i možebiti više hiljadah milionah. Da naš narod nije bio kadar podnositi ote terete, te tako sve morade o čemu i na čemu živiše izdat, to se svatko osvjedočiti može, neka po našima selima malo projde, pa će viditi što je i kako je. — Kod nas u Slavoniji barem, a mislim da je i u Hrvatskoj tako, da je malo koja kuća bila, da neimade, i to mali gazda svojih 6 volovah, svoje stado ovacah, kozah, svinjah, svoja 4 konja, tavani puni smoka, pivnice vinom i rakijom napunjene, ambarovi žitom i hranom blagosovljeni, kiljeri mužkim i ženskim odielom urešeni, i kuće gazda hodo bi po kući u svom osvjedočenju govoreći: imam svega, družini mi nefali ništo, hvalim Bogu na daru njegovom. — A što je sada? Gospodo! Sad su naši ljudi većom stranom sprežnjaci, što u stara vremena njeka sramota bijaše, sad neidu čopori blaga po bujnim tratinami već ovdje ondje vidi se koja šepava krava, mršavi vol, ili šugava ovca, ili skršena koza, ili guravo prase. Neima smoka u kući gospodo! kruha gdje i ima, taj se zatvara, i pod ključem je, a znateli što to zlamenje kad se družina u našem narodu tuži, da joj se kruh zatvara; to je skrajno siromaštvo. Pivnice su prazne, zgrade su onakove kao što to slavni Relković u svom Satyru opisuje: da se kroz brvna vidi, gdje starac u zapečku sjedi. — Kiljeri su prazni, kućani hodaju svaki sebi; a kuće gazda niti pjeva, niti si odpjeva, već oborio glavu zemlji, ter tuguje i razbija si pamet, što da počme, kuda da se okrene; kućani traže svoje, carevina svoje, var-

Digitized by Google

medja svoje, občina svoje, sveštenik svoje, učitelj svoje, a on nemože i nezna jadan kako da si pomogne. Gospodo slavna! U prijašnja vremena, u dičnoj hrvatskoj zemlji, mladih snahah i djevojakah bio ures kraluši fini, i stostruki; u plemenitoj zemlji Slavoniji pako poput Srbkinjah i Crnogorkinjah, kako u kojem mjestu, bila dieva, oli nevjesta, ili na vedrom čelu, ili oko biela vrata cvancigami, škudami i dukati sa više redovah nakićena. — Neima više tog uresa, a gdje je ako pitaš, odnese kažu porcija i nameti, i druga ina davarina i globarina. — Gospodo: do tog je došlo da onaj dar, kog je manje više, svaka žena kao mlada u jabuki dobila, i što ga je čuvala, da si kćerki svojoj dade kad u tudj vilajet polazi, za uspomenu i podporu, da u tudjem svietu nije kao bogica i prosjakinja, — i taj velim darak otišo je i neima ga, kuće gazda što milom, što silom, što šakom, što kapom uze ga da namiruje silnu porciju, za da nedobije šekuciju. — Tuguje se i neveseli kod nas, do tog je absulutizam dotjero i ova su gospodo o izravnom porezu.

Što ćete reći, kad vam predočim žalost i posljedicu neizravnih kojekakovih nametah.

Šljivici su bili dika našega naroda u Slavoniji, to je našeg čovjeka perivoj, to je njegov Maksimir, to je njegov Jurjaves. — On je do tog mnogo držao, kad si u svojoj jednoj pjesmi pjeva med ostalom: „da si vozim diku po šljiviku.“ On je taj hasnoviti perivoj njegovao, odtud je vadio porciju, odtud je pripravljao u jesen rakijicu, koja mu je potrebita i neobhodna bila, ne samo kad mu se tko u kući rodi, oženi ili umrie, ili ako mu je krstno ime, ili crkveni hram, već najviše mu je bila za okriepu koscu i težaku. Nu rad uvedene potrošarine, kad mu stadoše u kuću dolaziti nepozvani delije, i u svako doba uznemiravati ga, koje on nazva imenom šljivara. — Ovdje moram visoki sabor opaznim učiniti, da to ime nije nikakova pogrda, već ko što je naš narod u svemu samouk tako je i u naznačivanju predmetah dosad nepoznatih dosjetljiv i stvori si rieč, tako je i ovdje u mjesto Finazwach-Aufseher jednostavno imenovo taj organ šljivarom, ovu malu explikaciju i zato sam naveo, da nebi tko mislio, pod imenom šljivara možebit da ja mislim hrvatske sitne plemiće. Nu idem na stvar i velim da mnogi nemogoše podnositi, što jim ljudi, s kojima ni govoriti neznadoše, dosadjivaše, sasikoše svoje šljivike; drugi koji takova okrutna srdca nebijahu, jer nametnuti na pecivo veliki harač podnositi nemogoše, pustiše rodu — dok je kod nas još šljivah rodila — da potrune. — Te tako bijaše našima ljudma kako oni to vele život oduzet, i ako se svemu tom manjku prilagodjivaju, to jih srdce boli, i nemogu da pregore što koscu! Gospodo koscu! — to je težak posao, tudje kičma puca, i ruke se lome — oporave nemogu dat, već kosac se mora najprije hladnom vodom, zatim taki srdoboljom zadovoljiti. Tužna položaja, težka jada. —

Gospodo! Što ću da reknem, što naši ljudji nesmiju da sade duhana, to je velika muka za njih, jer su se na pušenje naučili, da jim je u drugu narav ušlo, i ima jih dost, koji vole gladovati, samo da si skupa i zločesta duhana pribave. — Nu nebi ja toga radi rieč poveo, jerbo mi se može uvjek reći, da pušenje nije prva i neobhodna potreboća, za svoje uzdržanje, a i sam ja to priznajem, da nije u tom onog strašnog položaja da čovjek na svojoj vlastitoj *zemlji*, što primi od svojih otacah i za koju je tolika silna robata davana, ili što si sa znojem i trudom svojim pribavi, nesmije ono da radi što mu pradjedovi i djedovi radiše, dočim slobodno duhan sadiše, i odtud u našem kraju mnogi se pomože, i sebe i djecu svoju uzdrža. — To je, što boli našeg čovjeka tako da se samo očutiti nipošto opisati nedade.

Ali gospodo! Neznam ni sam, što mi se je srdce u te Jerimijade upuštalo, kad je to takovo vrelo, koje se izgrabiti neda, a vašu uztrpljivost moglo bi povrieditи, zato ću samo u obće posljedice grdnog absolutizma predočit vam, kad vam kazao budem, da je u našoj miloj domovini, svejedno kod velikaša, kao i kod prostaka, kod bogata, ako koga ima? kao i kod siromaka, kod gradjanina kao i kod seljaka zavladala njeka žalost i tuga skoro do očajanja. — U bielih dvorih gospodskih nisu bili više mili sastanci; po gradovih nije se čulo tamburice, ni večernjeg pjevanja, u selih nije bilo kola i posiela, niti prela ni divana, — čobanova frula umuknula je. Gore i doline, neodjekivaše onaj veseli oj! već je bilo čuti samo tužni joj! — Najgorje i najstrašnije bilo je to, da ote jade sirota ban Joso Jelačić morade gledati, i nemogaše narodu svome pomoći, od strašne srdca boli izvan sebe dojde, jade srdca svog nevoljnog preboliti nemogaše, glavu spusti, i veliku svoju dušu bogu odpusti.

Sad tek nasta skrajni čas, i već bi bila ona nesviest, u kojoj je narod naš čamio, nadvladala, ali stražnje sile, kao pojedini umirajući čovjek tako i narod upotrebovaše, i to su uzdisaj i vapaj prama bogu, strašno zajauknu narod naš, zemljica se strese, a glas doprie do samog boga. Tries zemlje očutio je silni car i kralj naš, a bog svemogući uli u srdce — u dobro srdce, dobra kralja, trake milosrdja svog, i tako učini naš premilostivi vladar, da kroz diplomu od 20. listopada 1860 prosinu njeko ufanje bolje budućnosti, pošto reče svjetla kruna narodima svojima da se vratjaju na stazu svojih pradjedovah. — U taj čas i čiem se razlije rieč kraljeva, prenu se i narod naš iz svoje nesviesti, ter da se izpuni što kralj hoće, i što je pravo, skupiše se njeki sinovi ove domovine na poziv banski u sastanak, i prva rieč bijaše, da se tudje uprave narod oslobodi, i sa svojom jednokrvnom braćem u jedno tielo stopi, da jedni drugom do konačnog oporavljenja pripomognu. — Ali oni, koji oko dobra kralja bijahu, opaziše usljed muževne rieči naroda našega, da 12 godišnje tlačenje nije dovoljno, da se tudji duh u jedan takov narod, ko što je naš uvede, te žališe što kralj nami i svima narodima milostivan bio, i prepriečiše da se izpuni volja naroda, naroda, koga kralj ljubi; jer ako taki, njeku posebnu manjkavu upravu i dobismo, to ipak brat Dalmatinac nesmije u naš krug dojti, graničar mora i nadalje izključivo vojnik da bude; i dužnost mu je s mirom na straži stajati, te tako bratskom stolu nemože da dojde. Vojvodina presta i po imenu živiti. Kod uvedenog okrnjenog ustava bi taki naredjeno i priredjeno da do tog narod naš dovedu, da i on, kao što je židovski narod, po izmaknuću iz Egipta na Mojsiju mrmljao, na tobožnji ustav mrmljati začme, i zaželi si povratak u Egipat, to jest da absolutizam kao mnogo bolji nego li neizvjestno stanje sam potraži. — Ah fine politike, i u istinu zdvojio bi narod naš, da mu nije ostavljeno po milosti kraljevskoj ufanje, da će u svom sakupiti imajućem se saboru lieka zadobiti, i da će se tom prigodom po naročitoj rieči kraljevoj sa starim svojim prijateljem kraljevinom Ugarskom dogovoriti i š njom odnošaje svoje riešiti.

U istinu sabor naš skupa dodje, a narod gospodo! gleda na taj sabor, i odtud spas očekuje. Kao ozebli sunce. Ovaj sabor dužan je onako postupati, da se siromašni narod već jednoć umiri i na blagostanje podigne, i bolje dane uživati začme. — U istinu sabor je ovaj već počeo svoju

Digitized by Google

zadaću rešavati, ter i on je kao i banski sastanak, hotio u družtvu sa svojom braćom da budućnost rieši, da izvojevati imajuće se blagodati izvojuje i skupa uživa, i zato mu prva težnja bijaše, milost u kralja tražiti, da kad već vojvodiue nije, da se š njom sdružiti, da barem Dalmacija i vojnička krajina budu s nama jedno tielo; al ni jedno ni drugo nepostiže. —

Jedno je što postigosmo da je krajina zastupana, nu ne onako kao što bi ustav želio, i ne onako, kao što molismo, već na sasvim neustavnom temelju, kao što je to moj prijatelj i sudrug g. Marinović jako dobro razložio. — Što više, ima tako zlobnih ljudih, koji moraju da su veliki neprijatelji vlade jer tvrde, da je granica po vladi za riešenje naših državno-pravnih pitanjah zato samo ad hoc pozvata, što se je ona kroz stoljetja bolje nego li mi kroz 12 godinah na igo privikla, da nas opet u stari jaram povuče, i da nam tako željnu svezu sa slobodoumnim narodom ugarskim preprieči, i naše ustavne tedencije osujeti. Ah al su to jadni i kratkovidni ljudi koji tako misle. Ta ti neznadu da je u nami i u graničarima jedna i ista krv, neznadu da su graničarske težnje naše težnje, naši jadi njihovi jadi, njihova radost naša rodost, i da smo mi tu našu jednokrvnu braću na svoja prsa pristinuli, u naš naručaj primili, iz koga će samo silom od nas otrgnjeni biti. A i to neznadoše, ili neću da znadu, da naša braća graničari imadu dušu, i da je graničar onaj muž, koji kao i mi hoće, kad je od potrebe za cara i kralja umrieti, ali da i on drži za najveći grieh na svietu izdat krvcu brata svoga, ta i on s nama skupa pjeva „ko li krvcu brata svoga — izda kano Juda Boga, nije domovine sin. Takvog izdajici treba, da udari grom iz neba.“ Il ti ljudi neznadu da med nami i granicom neima kinezkog zida, pa da bi i bio, da bi ga mi već odavno prsima našimi bratske ljubavi punima razbili — pa da se mi kao i od uvieke sastajemo u Otočcu, Glini, Petrinji, Jesenovcu, Belovaru, Gradiški, Brodu, Vinkovcih i tako dalje, — jedan s drugima i to u najmilijima i najozbilijima časovima kod krštjenja kod vjenčanja, kod pokopa, na hramu, ili na krstnom imenu. — Pa da bi brat moj meni, ili ja njemu, kadgod rekao, ili možebiti naša si djeca kazala, ili što je žalostnije ni nerekli si, već jedan od drugoga bježao uzdisajući prokljino ga „Brankoviću nevjerni, ubi ti mene, popi ti krvcu brata svoga. Još i deseto i koljeno hodilo, od nemila do nedraga i iste javorove gusle ti usahnule.“ Toga neće nikad nitko dočekati na ovom bielom svietu, duša i čisto osvjedočenje srdca će nas voditi, da zadaću našu riešimo i to onako, kako ćemo scieniti, da vodi sreći bolje budućnosti biednog, ali milog naroda našeg.

I zbiljam su se oni, koji tako o braći našoj graničarima mišljahu, čvrsto prevarili, jer iz predbježnih poslovah uviditi mogu da braća naša s nami jednako misle, i da i ona za temelj bolje budućnosti drže, da se sa starim prijateljem združimo, imajuć dakako pred očima dostojanstvo naroda našeg; ta kako se i nebi s onim sjedinili, s kojim naši otci tako dobro kroz blizu 8 vjekovah živiše, s kojima sreću i nesreću dieliše. —

Ta gospodo! zar ćemo uviek i do smrti srdčbu u srdcu našem nositi. Istina je, netajim ja to: da je bio nakanio naš sdrug u novija vremena naše blago i drago iz naših srdacah iztisnuti, i našoj budućnosti razvitak preprieciti. On je to nakanio, al izveo nije, drugi njetko nije nam kazao kao naš sudrug na sva usta, što s nami kani, pa je svoje djelo izveo. U ostalom gospodo mi smo krštjani ljudi, pa radimo na tom temelju, ja znam, da je ono istina što je ovdje jednoč vriedni jedan član naš rekao, da politika evropejska se netemelji na krštjanstvu; al učinimo mi gospodo prvi korak i prokrčimo put, da se na tom temelju danas sutra i politika kretje. Ja se dobro sjećam riečih jednog od mojih prijateljah, koji je jučerašnjim danom uzporedio ideu narodnosti uz ideu krštjanstva, i ja otom stazom idem, pa pitam vas iz svagdašnjeg života, zar vi neznate? da u svietu biva da se otac i sin, — koji su u takovom porazumljenju da bi jedan za drugog da ima deset životah, sve deset uložio — kad god u životu poreče? Zar vi neznate? da se majka i kćerka koje tako žive, da neprestance majka kćerku u čelo, a ova majku u desnicu cjeliva, ipak kadgod poreknu? — Zar vi neznate? da se braća takova, koja bi jedan drugog na stratištu drage volje zamienio ipak kadgod prireče. — Zar vi neznate da se mile seke, i to tako se ljubeće da bi jedan drugoj ljubeznika odpustila, ipak kad god prereče. — Zar vi neznate da se supruzi koji žive kao golubovi jedino za svoju dječicu ipak kadgod prireče, a da iz ovih svih narod sastoji, i tako da se dogoditi može, da narod sa narodom se prireče, ali kao što to Bog i dobra srdca kod pojedinih nedopuštaju da to dugo traje tako i kod dobrih i poštenih narodah nesmije dugo trajiti, ako neželimo medjusobno da se utamanimo. Zato se i mi moramo pomirit sa braćom našom Magjarima. Gospodo! to nam savjest zapovieda. To nam prah i pepel naših otacah kazuje, na to nas goni nagon naraviti uzdržanja vlastitog svog narodnog života. — Uvidili ste gospodo samo iz ono njekoliko prizorah što sam naveo, kud smo došli samo kroz 12 godinah neimajuć vjernog druga, — istina je ni njemu nije bolje bilo — pa baš zato ja velim moramo i hoćemo se pomiriti i združiti. — Pa kako mi to nebi učinili, kad smo mi u nježnoj svezi sa Magjarima, kako no to moj prijatelj i sudrug Marinović napomenu, a ja ću vam gospodo malo obširnije predstaviti. Ja se pozivam na vas gospodo, osobito na Vas, koji ste uz Dravu, kažite i posvjedočite, da je medju ta dva naroda, u domaćem životu, ne samo porazumljenje, već i ljubav vladala, a i danas još vlada. Zar je gospodo moja jedan slučaj, koji se i dan danas dogadja, da kad Bog blagosovi našincu kojem, da mu se sin, ili kćerka rodi, taki ti se šalju biele knjige, kola zaprezaju i odpremaju u dičnu Ungariju, da dojde stari znanac Magjar, pa ma i od Arpadijanske krvi, il Magjarica gazdarica, da kumuju, i veseli se malo i veliko, kada prijatelja svog u takovoj službi kod sebe vide. A zar jedan put biva gospodo! da odonud našinca na otakovu službu pozivaju, s veseljem se to kod nas prima, i kad našinac te glase čuje, ostavlja svoj plug, svoje oranje, i sve poslove, pa viče: ženo daj mi torbu da se obučem, snaša u torbu pogaču stavlja, a kum čuturu na se metje, i hiti što bržje, u Ungariju, da kumuje kumčetu Magjaru, i veseli se, da i preko Drave u duhovno rodstvo sa bratom Magjarom stupa. Gospodo! Zar je jedan slučaj da si naš Hrvat ili Slavonac iz Ungarije vodi ljepotu djevojku, za milu suprugu, i kad ju do bielih dvorah svojih dovede, već ti svekar čeka, i pritišće na svoja prsa, uzkliče: drago diete moje! — Suze radosti roni što u kuću iz daleka vilajeta dobi milu kćrku, a tetke, strine, svaje, i ista svekrva vode po našem starom običaju mladu liepu Magjaricu, najprije u kuhinju, klupčicu komšijince pod dimnjak stavlja u mladu posadjuju, i stavljaju joj komšinsko djetešce u krilo da i ona rodi sina zemlji da rodi Slavjana poštena Hrvata ili Slavonca. I u istinu gospodo nije jedan slučaj, takova djeca znadu branit poštenje naroda našeg. Ja znam iz sredine naše, ovdje siedećeg sretna otca koji ima

Digitized by Google

sina, kog mu je rodila majka Madjarica, pa kad mu prigodom jednom stadoše pogrdjivat hrvatski narod, izvadi sabju, i pogrditelja naroda svog, na pravi put po junački uputi. Gospodo! pa koliko je slučajevah da nam iz naših bielih dvorah, odvode cvietje naše poštene djevojke, i razsadjuju po perivojih srdca svog; pa se ondje sretnim cieni i kad si rod svoj polaze, malog Magjarčića na ruki držeći vele, da jim je ondje tako dobro, ko što im bi kod svog otca i svoje majke. — A šta bi vam boljeg dokaza medjusobne bratske ljubavi, ja pozivljem vas gospodo, koji ste u Ugarskoj vaše nauke u mladosti vašoj crpili, onda, onda gospodo kad bijaste u najljepšem cvietu vaše dobe, kad vas nije trla briga ko danas što vas tare, kad nam je ustav cvao, i kad nam domovina u pogibelji nije bila ko danas, — sjetite se Kaniže, Sombotelja, Pečuha, Jagre, Gjura, Požuna, Pešte, Segedina, Velikog Varadina, ima vas dost, koji tudje svršiste nauke vaše, pa kažite, nebijasteli otčinskom brižljivostju njegovani, i ljubljeni kan da ste prava ondašnja djeca bili. — Gospodo nasuprot se tako i Magjari ugodno sjećaju svojih mladih danah, što jih provedoše u Zagrebu, Karlovcu, Varaždinu, Požegi, Osieku i Vinkovcih.

To su Facta gospodo! kroz koja se srdca spajaju, prijateljstva poradjaju koja i nehotomice nukaju, da se takovi narodi ljubiti i združiti moraju. —

Gospodo! koristi materijalne, koje ovi narodi medjusobno imadoše, a i danas još imadu, neću da napominjem, jer nedružimo se mi sa Ugarskom rad materijalnih koristih, već se družimo rad uzvišenije idee rad sačuvanja naše slobode i našeg zajedničkog ustava; to ipak neću da zašutim, da se našinac barem u krajevih slavonskih veseli dolazku Magjara u jesen kad mu voće rodi, i kad Magjar za takovo, kao i za sitno blago liepe novce ostavlja, — ko što se i Magjar veseli, kad mu našinac za ona, koja u svojoj domovini neima, svoju kesu otvara, i iz nje liepe novce broji. —

Gospodo budite uvjereni, da kad se strasti utažu, kad se osvjedočenje pribavi, da se naših svetinjah neće brat Magjar više dotaknut, da ćemo mi, a i naši potomci smatrati narod magjarski onako kao i praotci naši, našem najmre narodu sasvim jednak, i samo će bit u govoru razlike med nami, ali u srdcu, i mislih ne, jer će oni tako kao i mi, zajednički za svoju, i za našu narodnost, za naš obćeniti ustav i slobodu dragocienu krvcu prolievati, i ote amanete braniti, i kad bude treba i za njih umrieti. —

Zato gospodo moja, želim da se združimo sa Ugarskom. Nu jer smo ljudi, podvrženi strastima; i jer nas je izkustvo učilo, da u razvijanju naše narodnosti; i narodne samostalnosti preprieke izkusismo, želim da se osiguramo, a to je gospodo moguće kroz uvjetni savez, koga hoće i želi naša sva domovina, na koga neuztrpljivo očekuje Ugarska; i kad tako željno mi to svi očekujemo; to nam je od potrebe da i sredstva upotrebimo takova, koja svrhi vode; nu predlog osrednjeg odbora, koji ima u načelu takodjer svrhu unije, sastavljen je tako da bi mogao tu želju, i taj cil, ako ne sasvim osujetiti, a ono veoma otegotiti, zato uz njega u toj formi kako je sada nemogu da budem, — a i onaj predlog zastupnikah sl. i kralj. grada Zagreba, u svojoj sadašnjoj formi, produljio bi posao našeg toli željnog združenja, zato se ni s ovim glede forme neslažem.

Prvo nego li moje mnienje o ovima predlozi razjasnim i svoj izpravak predložim, hoću njekoj gospodi predgovornicima da njekoja primjetim.

Gospodin izvjestitelj centralnoga odbora je onom krasotom našeg jezika predlog osrednjeg odbora razvijao, da me je kroz to posve uvjerio o onom izrazu, što ga u ovom govoru napomenu da su mili glasi naši materinski, glasi angjeoski. Nu branio je taj isti gospodin i ono, što centralni odbor nepredlaže, naime da izključivo bude samo domaće zakonotvorstvo i vrhovna uprava, te tim je nagnjenost moju i mnogih prijateljah mojih pram predlogu osrednjeg odbora ugasnuo, jer ja velim, da se užja sveza pod jednim ustavom nemože ni pomisliti, bez da u njekima stvarima nebi bilo zajedničkog zakonarstva i dotično vrhovne uprave.

Što se tiče predloga, po gospodinu Kvaterniku stavljenog, to i ja se slažem, u izrazu sa gospodinom mojim predgovornikom, i nebi o tom ništ napominjao, da nije gospodin na prvo donesao opravu magjarsku, a naročito kanász kalpak kako on veli lončićak, te žao mu je, da se kod nas nosi, ja na to samo toliko premjetjujem, da nami taj lončićak nije pogibeljan, i da se istom još narod naš nije klanjao, ali pred cilinderom je sve metanisalo.

Još jednom predgovorniku imam da opazim, da je samo Hrvatska tako sretna bila, i pol porte plaćala, nu Slavonija je cieloj porti odoljivala, bez da bi joj tko u tom olakšicu ikada pribaviti hotio. Istom tom gospodinu govorniku moram da kažem, da mene ni najmanje nestraši ona okolnost da ima u Hrvatskoj selah, kojih imena su tobož pomagjarena, zato ipak nije narod pomagjaren, niti se ja bojim tog, što ima obiteljskih imenah na magjarski glasećih, ta ima i poniemčenih, pa ipak su sa takovih imenih nadareni našinci domorodci per Excellenciam, tko će tajiti, n. p. Farkašu da nije domorodac, da mu para tražiti treba, a tko nepozna u preuzvišenom biskupu djakovačkom zviezdu predhodnicu, na obzorju jugoslavenstva, pa se on zove Strossmayer.

Još jednom gospodinu predgovorniku moram glede onog da opazim, što se je izjavio, da ako nebi mi naše odciepljenje od Ugarske pravnim priznali i očitovali, da bi nas Magjari mogli za buntovnike proglasiti i kao takovima s nami postupat, te bi se tim u veliku nesreću bacili. Premda i ja neću da tajim, da smo mi pravno odciepljeni, i to samo iz onog načela, što je svakom slobodno, ako mu se o životu radi, servato moderamine inculpatae Tutelae, protivnika i uništiti, a narodu našem radilo se je o životu. Dok je narodnost i autonomija u smrtnu pogibelj stavljena, to ipak kažem, da mi 1. u godini 1848. nismo se izrazili za pravno odciepljenje, niti u tom imamo zakona sanctiom potvrdjena. 2. Da se ja ni najmanje nebojim one okolnosti da ako bi nas Magjari dato non concesso, buntovnikom proglasili, da bi odtud kakove posljedice mogle biti, ta Nj. apošt. Veličanstvo dalo je pravim buntovnikom amnestiju, i godinu 1848. u tom pogledu u zaboravnost stavilo, kako se indi ova blagodat nebi i na nas protežala, koji najvišem prestolju i domovini vjerni bijasmo?

Imam još i onom slavnom govorniku da njekoja predmetim, koji je paralizirao postupanje vlade magjarske i vlade Bahove, pa izveo, da je nami i narodoosti našoj više zla od magjarske strane učinjeno, nego li od Bahovacah. — U tom se gospodin govornik vara, jer mi nismo nikad od njemačke vlade tražili, da nas poniemče i da nam uvedu njemački jezik, pa je to vlada ista ipak sitom učinila, na suprotivno je na našoj hrvatskoj regnicolarnoj congregaciji 1830 na predlog bivšeg namjestnika banskog dostojanstva jednodušno zaključeno njekim načinom potužiti se kod kralja radi tog, što Magjari donašaju zakone, da nas pomagjare, a takove neće ipak da se uživotvore, i zato je zamolje-

Digitized by Google

no, da se ovdje Cathedra magjarskoga jezika kao Studium Ordinarium uvede, te posljedica te remonstracije bijaše da je zbiljam u godini 1836 ovdje u Zagrebu ta Cathedra oživotvorena. (Ovdje je govornik čitao izvadak govora biskupa Alagovića u latinskom jeziku.) Ja ova nebi naveo, jer u istinu moram sa žalostnim sdcem priznati, da ovo postupanje hrvatske kraljevine spravišta baš nam za veliku slavu nesluži zato, što smo se uz naš krasni jezik, i uz našu milu narodnost, više se za tudje, ako taki i ustavnoga brata, dobro brinuli, nego li za svoje. — Nu moradoh to učiniti, jer mi srdce nemogaše pregoriti onu nestalnost izrjeke, da je narod i narodnost naša manje patila od Bahovaca nego li od Magjarah.

Nemogu na ino, da neodgovorim i onom vriednom predgovornika, koji nabacuje krivnju Magjarom, da nam ovi nisu dopustili na grobničkom polju spomenik staviti našim padnuvšim junakom, onim, koji skršiše silu Tatarina i spasiše kralja Belu i kraljevinu Ugarsku. Premda to i mene tim više boli, što se taj čin nečuvene veličine, baš Slavonacah tiče, jer pobjeda ota ima se jedino dolazku i sudjelovanju Sriemacah Kreša, Kupiše i Raka pripisat, to ipak uzkratjenje stavljanja spomenika, nemože se Magjarom, ni narodu magjarskom pripisati, već je to kriv onaj referent dikasterija, koji nehtjede da se ta naša vruća želja izpuni.

Još moram jednom predgovorniku, diki naše domovine, i historikoru takovom, da mu ja ni sjena u tom nisam, nješto primjetiti. On veli da Hrvatska nije učastvovala pod Arpadijanskim plemenom, i u mješovitoj dobi, kod zakonodavstva ugarskog. Što se tiče pod plemenom Arpadijanskim neću ništa da kažem, nu u mješovitoj dobi ima sijaset zakonah u corpus jurisu ugarskom o kraljevini Hrvatskoj i Slavonskoj, naročito pod Vladislavom II., pod Matijom kraljem itd. meni bi se to čudnovato vidilo, da bi se o nami zakoni u Ugarskoj donosili bez našega upliva.

Napokon hotio sam gospodinu predgovorniku onom da nješto odgovorim, koji kaza, da proračun zagrebačke županije za upravu iznosi za 40,000 više nego što je uprava ta pod absolutnom sistemom stojala, i da se nitko nenada, da će štibra manja biti, — nu preteko me je u tom gospodin predgovornik Robert Zlatarović, s toga samo imam to da napomenem, da ja nemogu si tu misao prisvojiti, da bi u zagrebačkoj županiji sada administracija čitave županije toliko iznosila, koliko su pod absolutizmom troškovi za dva kotara bili.

Povraćam se sada gospodo moja na pretresanje predlogah dosad naprvo donešenih, ja vidim da obadva ota predloga imadu jednu svrhu, obadva hoće užju svezu sa Ugarskom, obadva hoće osiguranje cjelokupnosti naše domovine, obadva hoće da priznani budemo kao narod samostalan i neodvisan, razlika je medju ta dva predloga ona, da osrednjega odbora izbraja poimence dielove naše trojedne kraljevine, a predlog gradski napominje jedino one krajeve, što na nas u istinu spadaju ali za sad s nami nesudjeluju. Osrednjega odbora nadalje je želja, da se prije neupušta u dogovor sa Ugarskom u pogledu našega odnošaja, dok se neprizna naša neodvisnost, samostalnost i cjelokupnost; predlog pako gradski takodjer to hoće, samo ne odmah i predbježno već kao glavni temelj uvjetah naših. — Obadva predloga čine mi se da za sad dalje idu, nego što je potrebito, dočim se već sada upuštaju u uvjete, a ja mislim, da je sada samo o tom rieč i dužnost naša, da načelo reknemo; da se želimo združiti, — ina se sada nemogu pretresivat i označivat, sva ta vise od dogovora. — Jer ako bi se mi u potanka razlaganja upuštali, tad bi ja sve ove predloge na stran metnuo i poprimio bi onaj program, što ga prvo njekoliko mjesecih vriedni naši domorodci Kukuljević, Vukotinović, Bogović, Prica i Janković sastaviše, ja se s otim sasvim slažem, i ako bi u njem bilo što za preinačinit, to bi glede zakonika civilnog i kriminalnog u toliko preinačio, da bi ote zakone na općem zakonarstvu donešene, još i na našem saboru hotio reviziji podvrći, i kad bi se ovdje odobrili za obvezateljne priznao; ali kako rekoh, ovdje je pitanje načela, ne pako potankosti uvjeta, — jer pitam ja vas gospodo, ako se primi predlog osrednjeg odbora, te magjarski sabor na njega odgovori, da Ugarska nije nikad našu domovinu smatrala odvisnom, nu da od svete krune smo odvisni, i zato nemože nas sabor ugarski samostalnim i odvisnim očitovati, tim manje, što i sami od krune sv. Stjepana nećemo da se odciepimo. — Ovo je neizvjestan odgovor, na ovaj bi morao dojti opet od naše strane prigovor. — Ako nadalje se primi predlog zastupnikah grada Zagreba, u istom navadja se, da ćemo imati u njekima zajedničko zakonarstvo, sad pitam ja ako Ugarska bude odgovorila: dobro mi to primamo, al hoćemo da to bude na temelju zakonah od godine 1848, što ćemo mi na to, opet moramo da prigovorimo, tim većma što mi te zakone od g. 1848 nemožemo a priori da primimo, — i tako bi se mi dogovarali i nadpisivali, ter nikad nebi našem cilju prispjeli, drugo je sasvim ako se u ugovaranje upuštamo, ovdje možemo se porazumjeti, ondje će i Magjari sigurno našu neodvisnost, i naš teritorijalni posjed priznati, ondje i mi ćemo moć zakone njihove od godine 1848 poprimiti, jer će se iz njih ono, što je za nas ubitačno izbrisati, i našim težnjam prilagoditi. — Povodom prednavedenih usudjujem se ja svoj izpravak visokom saboru predložiti: koji ovako glasi:

„Narod trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, u današnjem svom teritorialnom obsegu, putem svog, ovaj čas u glavnom gradu Zagrebu sakupljenoga sabora, očituje javno i svećano, da želi na temelju narodne ravnopravnosti i neodvisnosti, uz podpuno osiguranje i ujamčenje svoje autonomije, svoga realnoga posjeda, i virtualnoga posjedovnoga prava savez sa kraljevinom Ugarskom u godini 1848 prekinjen, s obzirom na sadašnje okolnosti i medjusobne koristi obnoviti, ter s mjesta stupiti na utanačivanje uvjetah, kroz izaslanike obih stranah ravnobrojno opredieliti se imajuće. — Pridržavajući si pravo medjusobni otaj ugovor u svom saboru pretresati i odobriti, i kad odobren, te po zakonitom kralju potvrdjen bude, tad će čin unije, za dokončan, a predrečeni ugovor obvezateljnim proglasiti i pravomoćnim priznati, i u obih kraljevinah zakonike uvrstiti.“

Ovo je gospodo za sad dovoljno, ovim smo u kratko svemu doskočili, ovim smo gospodo moja, volju pokazali da se želimo združiti, ovim je sačuvano naše narodno dostojanstvo, jer od nikog netražimo da nas priznaje za samostalne i neodvisne, u samim sebi imamo moralnu snagu i kriepost, to nesamo Ugarskoj već cielom svietu očito izjaviti, — ter ako nam za rukom pojde, da se izvede na gori naznačenom temelju naša sveza sa Ugarskom; tada možemo i mi i Ugarska Bogu hvaliti, jer će tad preslolj našeg premilostivog kralja učvršćen biti tako da ga lahkim ciela Evropa neće sa svog veličanstvenog mjesta maknuti. Narodi krune ugarske biće umireni. Mi ćemo imat temelj, na kojem ćemo zidati daljniji razvitak ustava i slobode, i naše mile narodnosti. Gospodo! kad budemo tako združeni tad je poručanstvo i za carevinu Austrijansku, jer će sigurno tada i Magjari i mi za prvu zadaću si držat da odnošaj naš prama inim pokrajinami Austrije i prama cjelokupnosti tako ustanovimo, da bude medju nami nit, koja će bit čvrsta nu ne-

Digitized by Google

opazljiva, niti zato da se po njoj do nas dovlači ideja germanizacije i centralizacije u duhu njemačkom već — će bit nit po kojoj ćemo mi sebi gdje bude od potrebe i u duševnom i materijalnom obziru pomoć pružati, i u pogibeljnih danih jedan drugog braniti, i svojinu kuće naše vladajuće kriepko čuvati do posljednje kapi krvi. Tad gospodo izravnat će se na skoro i ono ubitačno i posve poremećeno stanje financijah jer će svatko, zadovoljan sa svojom sudbinom, znajuć da ima i zbiljam pravu i slobodnu domovinu svoju i posljednu košulju žrtvovati da se svrha dostigne, i blagostanje uvede.

Zato se ja usudjujem gospodo vas svekolike ovim iz dubljine srdca svog zamoliti, imajte obzir na prenavedena, spasite domovinu našu, učinite potomstvo naše sretnim, u vašoj ruki stoji sreća i budućnost naša i naše djece, pazite da nam se nezapjeva nesretni „trops tard". —

Gospodo oživotvorite bolje stanje, i bolju budućnost potomkom našim, potomci naši će tad lievati suze zahvalnosti, što će goditi ostancima našima kao što rosica godi ružici. U suprotivno ako jim sad nepomognete pa i nadalje nesretni budu, kvasit će oni grobove naše suzami jada, i tada težko njima, a još težje duši našoj. —

Gospodo ja rekoh — i težki kamen spade sa srdca mog, izpunih bo dužnost onu, koju svaki nas dužan je svome milom narodu da prinese, i neimam dalje drugog što da reknem već Bog a duša vam. —

Mirko Kršnjavi. Visoki sabore! Kroz mnogobrojne štovane predgovornike moje je pitanje koje se sada pretresiva, u toliko već izcrpljeno, da se ništa više skoro, barem temeljnog, nit iz obzira državnopravnog, nit historičkog navesti nemože.

Čega radi, nebi možda nit progovorio bio, da me naročito izjavljenje mojih komitentah, inače prostih seljakah, koji potlim dovršenog izbora zastupnikah saborskih sakupljeni, bez da su mi kakove naputke davali, jedino rekoše „Gospodine, gledajte nas na čestiti i dostojni način sa Magjari sdružiti" na to neprinuka.

Visoka i slavna gospodo zastupnici naroda! prosti narod naš jest čestit i nevin, on osjeća, da se tamni oblaci nad glavom domovine naše viju, on osjeća, da se odlučni čas približava, u kom se o sreći domovine naše, o sreći ne samo našoj, već djece i potomakah naših riešenje očekuje, — nu gospodo moja, prosti narod nas povjeri, da ga u tom na svietlo izvedemo, sveta dužnost je indi naša po najboljem znanju, saviesti našoj, povjerenju u nas stavitom u podpunoj mjeri zadovoljiti, i sve naše težnje tamo upraviti, da se takovo riešenje državopravnog tog pitanja postigne, koje će postojanu i dugotrajnu sreću miloj domovini našoj utemeljiti i garantirati.

Kako rekoh, neću iz obzirah državopravnih i historičkih dovoljno jur izcrpljenih u predmetu tome prosboriti, i razloge moje navesti, već jedino prosto, naravno, po mom uvjerenju za domovinu našu koristno, i s obzirom na mnienja u domovini našoj vladajuća primjerno koju progovoriti.

Neda se tajiti, da je obće skoro mnienje u cieloj domovini našoj za opetovano dostojno sklopljenje saveza sa Ugarskom, al se neda i to tajiti, da su mnienja o načinu sdruženja različita, i putevi, koji se za vodjenje k otoj svrhi biraju, različni, da nekažem protuslovni.

Izkažimo iskreno i bez svakog otezanja misli, ćuti i želje naše, u tom životnom predmetu tako vladaru našem, koj je uprvo to pitanje na nas upravio, i koj će nedvojbeno, po svetoj dužnosti svojoj želji naroda zadovoljiti, kao i prama braći Ugrima, s kojima se sdružiti želimo, al u izraženju misli naše izbjegnimo svake dvoumnosti, za da nas ta na tanki led neprivede, i za da si možda već kasno, učinjeni korak, za neučinjeni želili nebi.

Prošlost uči, a i sada braća Ugri priznavaju, da smo ne nadvladani, ne prisiljeni, već dragovoljno, kao narod slobodan i neodvisan, uz uživanje podpune državne ravnopravnosti, u savez sa Ugarskom stupili, netreba da kažemo, koji su uzroci sklopljenja tog saveza bili; bijaše ti, da budu narodi u savezu jačji, da slobodu i prava svoja prama svakoj navali i dušmanu braniti i štititi mogu.

Izuzamši neka nesporazumljenja, koja su se medju saveznima narodi ukazala, može se slobodno reći, da je savez preko 700 godinah na temelju ravnopravnosti, ma i posljedno vrieme malo okrnjene, obstojavši, dobrim uspjehom urodio, i to najvećma zato, što povoda poremetenju bilo nije, neda se i to tajiti, da je mnogo tome doprinielo obstojanje neutralnog jezika u javnimi poslovi i viećanji, najme latinskog, obstojanjem koga, nije se u onaj živac ravnopravnosti dirati moglo, koji je uprav uzrok našeg nesporazumljenja bio, nije se nikakova prednost i gospodovanje jednom saveznom narodu prama drugom pružala.

Nu zreloštju narodah porodi se i domoljubna sviest narodah, porodi se plemenita želja mrtvi jezik odstraniti, i vlastitom svome ono častno mjesto u javnom i državnom životu podieliti, koje mu po bogu i pravdi svagda ide i pripada, — tom prigodom nisu braća Magjari onu jednakost i ravnopravnost u zakonima svojima pokazali, koja bi nam kao saveznom narodu po pravdi pripadala, neću ovdje da izbrajam pojedina, koja nas u tom obziru duboko i teško boliše, nu nepriznajem ni to, što nam se javno predbaciva i kaže, da bi mi i naši poslanici bivši kod ugarskih saborah u tom pogledu, što se za našu narodnost zauzeli nebi bili, kakove krivnje imali, jer kome su okolnosti i duh posljednih ugarskih saborah poznati, tko je izvješća naših poslanikah i zakonske zaključke štio, lasno razabrati može, da bi bio svaki u zalud, i bez uspjeha ma jednu riečicu više, u tom poslu progovoriti, tko nezna, da je uprav to javno zapostavljenje naše narodnosti u domovini takodjer našoj u toliko nepovoljno djelovalo, da su se vrata visokih palačah zvucima milog materinskog jezika našeg zatvarala, da se svi otmjeniji skoro ustručavaše, ako ne stidiše, svojim narodnim jezikom govoriti, da su se u sriedi domovine naše, u župami slavne Podravine naše, gdje se uprav čist naš slavjanski narod nalazi, da ga čistia u domovini našoj neima, svi zapisnici rodjenih, vjenčanih i mrtvih takodjer u magjarskom jeziku vodili, dosta budi kazano povriedjena ravnopravnost narodnosti bila je polag mog uvjerenja bez naše krivnje, glavni uzrok prekinuće, toliko stoletjah obstojavše narodne sveze naše.

Visoka i slavno gospodo zastupnici naroda! negovorim ja to zato, kao, da nam do sada, u tom pogledu bolje bjaše, negovorim zato, da bivšem savezniku našem, s kojim opet u savez stupiti želimo, stanem griehe predbacivati — ne Gospodo moja! ne, nisu to griehi sve samih Magjarah, već naše domovine sinovah — negovorim napokon zato, jerbo iz sveg srca i duše savez sa kraljevinom Ugarskom želim, — želim ga pako toga radi, što narod moj u tom uprav sreću mile domovine izgleda, i s obzirom na prošle zlokobne godine, kojih tugu gg. predgovornici moji dovoljno opisaše, boljoj budućnosti i olakšanju se nada, — želim savez zato, što tužnim okom opaziv neslogu u sredini domovine naše, kao u Dalmaciji, Rieci, i ostalima predjelima, — mnijem, da još nije onaj sretni trenutak stigao, gdje bez saveznika samostalni, na političko-burnom evropejskom moru, slabahnu ladju slobode naše spasiti bi mogli, — želim savez zato, što

*

Digitized by Google

bi se s onim narodom sklopiti imao, koji je od viekovah na ustav priviknuo, i zato s nami isto tako narodom ustavnim od pamti vieka, prava i slobodu tim bolje braniti i štititi će znati, — već sam to zato kazao, da budimo sada, kad o budućnosti našoj sami odlučivamo, na oprezu, da se bez dovoljne garancie nikome nepovjerimo, kako smo to godine 1848 učinili, — i dok se ostatakah, našoj narodnosti nepriaznih, dosadanjeg saveznika našeg lišiti nastojimo, da uz pružanje bratske ruke novom savezniku našem, ništa učiniti nepropustimo, što za obezbedjenje narodnog ponosa i prava našeg potrebno jeste.

S obzirom indi na navedena, znajući, što nas je prvi put sa braćom Ugrima sastavilo, i više stoletjah u slogi držalo, znajući, što nas je razstavilo, i što bi nam opet opasno biti moglo. znajući napokon, što nam sada treba, lasno zaključiti možemo, što kod sklopljenja saveza osobito pred očima imati moramo. — Glavni temelj indi našeg sdruženja biti mora uzdržanje podpune državne ravnopravnosti, koja nas kroz stoletja u saveza uzdržala, i osiguranje podpune ravnopravnosti narodnosti, koja nas razciepi; i proti kojoj se ograditi moramo, to su ona glavna dva factora na koje osobiti obzir uzeti moramo, ako se postojane i dugotrajne sreće mile domovine naše nadati želimo.

To su temeljna načela iz kojih se sve točke budućeg državnopravnog i medjunarodnog saveza našeg izvoditi imadu, — ta temeljna načela koja se jasno u osnovi osrednjeg odbora izrazita nalaze, treba kraljevina Ugarska da prizna, a to zahtievati imademo tim veće pravo, što nam je saveznik naš zakonom to zatajio, — po priznanju tom, znademo, da nas saveznik naš za narod, za narod slobodni i uzporedan drži, znademo, da ćemo se na čestiti i častni način sdružiti, i znademo da se nismo privremeno, već za dugotrajnost, sastali, — ako se u glavnoj točki sporazumijemo; vjerujte mi visoka i slavna gospodo! da ćemo se i u pojedinih saveza točkah sjediniti, jerbo zgode, i nezgode predstojećeg još nam vremena, najbolje će djelovati na popustlivost umjerenost, i ograničenje zahtjevah obih narodah, kod sklopljena saveza, — ako se u temeljnima načeli ovima sjediniti nemožemo, onda slavna gospodo! neima čestita i dostojna saveza, kažem čestita i dostojna saveza, kakovog sam prosti narod naš želi, — onda gospodo moja i ja sa glasovitim Deakom, i onim predgovornikom mojim, koji je ta već napomenuo, kažem „sve nam za korist domovine žrtvovati treba, samo ne domovinu“ to jest netreba da prestanemo biti narod.

I zato bez da se za sad u pojedine točke budućeg saveznog ugovora upuštam, mnijem, da jedino osnova osrednjeg odbora glavna načela u sebi zadržava, i zato odvjetujem po savjesti i uvjerenju mome za osnovu osrednjeg odbora tim dodatkom, da bi se i na izjavljenje g. Gvozdanovića, počem to u protuslovju sa rečenom osnovom nije, i podobno obe osnove naime osrednjeg odbora, i zastupnikah sl. i kr. grada Zagreba, spaja, pridružiti mogao.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Dvadeset i sedma saborska sjednica 26. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadeset i šestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i petog lipnja god. hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Pošto bi pročitan i odobren zapisnik o predjašnjoj sjednici od 22. lipnja t. g. prijavi preuzvišeni g. ban, da su na utemeljenje jugoslavenske akademije poklonili, i u njegove ruke položili:

1. Presvietli g. biskup Ivan Kralj pismom na preuzv. g. bana upravljenim od 24. lipnja t. g. 2000 for. sr. u razteretnih zadužnicah hrvatsko-slavonskih zajedno s dotičnimi coupons-i, i

2. g. podarkidiakon i zastupnik narodni Ivan Miković 100 for. a. v. u gotovom, napokon

3. da je krajiška pukovnija gradiška dopisom od 30. svibnja t. g. br. 7700 upravljenim na poglavarstvo grada Zagreba, a po ovome ovozemnom kr. namjestničkom vieću odstupljenim poslala 29 for. a. v. sakupljenih za jugoslavensku akademiju po g. Matiji Babiću podarkidiakonu u Novoj Kapeli medju sveštenstvom njegova distrikta.

Ova prijava pismeno sastavljena, iz koje proizlazi i to, da su svi ovi prinesci predani pohrane radi ovdašnjoj zemaljskoj blagajni, odpravlja se ekonomičnome odboru odredjenome za utemeljenje jugoslavenske akademije.

Izza toga izviesti preuzv. g. ban o posljedcih potrage učinjene na temelju zapisnika desete saborske sjednice o obitelji barunah Delišimunovićah, a podjedno i o obiteljih „Poglečki i Konjski“ u koliko bi ove obitelji bile velikaške.

Ovo izvješće pismeno odpravlja se odboru verifikacionalnome.

Izza kako nadalje prispjeli medjutim podnesci, i to:

a) prošnja učiteljah iz kralj. poveljenih trgovištah Mrkoplja, Ravnegore i Vrbovsko: da se pod zaštitu uzmu molitelji, i da se shodne učine naredbe radi obezbiedjenja njihove eksistencije.

b) prošnja g. Adalberta Štrige, da mu se za njegove dvie narodne opere, sastavljene po pokojnom domaćem glasbenom umjetniku Ognjoslavu Lisinskom podieli iz koje zemaljske zaklade nagrada od 1550 for.

budu proglašeni, ter na odbor odredjeni za prošnje odpravljeni, predje se na dnevni red, to jest, na razpravu o pitanju glede odnošaja trojedne kraljevine premu kraljevini Ugarskoj, o čem probesjediše redom: uzoriti g. stožernik Haulik, zatim zastupnici: Robert Zlatarović, Franjo Šagavac, Miroslav Kraljević i Mirko Kršnjavi.

Oko ½2 ure popodne bude sjednica završena, time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu sutra dne 26. lipnja o. g. u 10 uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

Makso Prica, s. r.
saborski bilježnik.

Makso Prica. Čita zapisnik posljedne sjednice.

Josip Briglević. Usljed želje više članovah ovog visokog doma usudjujem se ovoj visokoj kući jedan predlog učiniti.

Ovaj predlog sastoji u tom, da mi putem predstavke našoj cesarici i kraljici našu sućut i naše sažalenje nad njezinim bolovanjem i stradanjem izjavimo, koje ju je prisililo udaljiti se u južne krajeve.

Nadalje predlažem, da izjavimo našu iskrenu želju, da bi se naša kraljica i cesarica zadovoljna i zdrava opet u naručaj svoje prejasne obitelji povratila.

Makso Prica. Čita predstavku glavne skupštine Riečke i predlog zastupnika Franje Lovrića i to:

1. Predstavka glavne skupštine Riečke od 5. t. m., kojom se pritužuje proti tome, što se u obsegu iste županije utjeruju porezni zaostatci putem vojničke ovrhe, moleći od sabora pomoć.

Buduć da je već povodom inim zaključeno, o tom predmetu u obće podnieti osobitu predstavku Nj. Veličanstvu, time se smatra i ovaj dopis županije Riečke kao za sad riešen.

2. Predlog zastupnika Franje Lovrića o tom: da se podieljena Guidi Pongracu po kr. hrv. slavonskom dvorskom dikasteriju povlast na sagradjenje mosta preko Rieke kupe medju vojenim i civilnim Siskom uzakoni i pod zaštitu zakona uzme.

Slaveljub Vrbančić. Dočim je ovaj predmet prešan, jer će podužetnik već ove godine početi graditi; zato predlažem, da se ovaj predmet na odbor ad hoc odputi.

Franjo Lovrić. Ja se slažem sa mnienjem g. Vrbančića, da se ovaj predmet prešnim smatra i da se na odbor ad hoc odputi i da se u ovaj odbor vjestači uzmu, koji stvar razumiju. Ovdje se radi o tome, da li će visoki sabor pripoznati ovu povlasticu i da li se ova slaže sa korišću ove zemlje.

Poduzetnik Guidi Pongrac nebi sada imao neprilike i želio bi, da radnju odmah početi uzmogne.

On bi želio odmah pilotirati i tako bi most do druge godine u ovo doba već mogao gotov biti.

Digitized by Google

Ja bih molio, da bi preuzvišeni gospodin ban njekoje osobe naimenovao.

Preuzv. g. **ban.** Imenuje osobe: Franjo Lovrić, Jozo Popović, Antun Jakić, Josip Ključeć, Mojsija Baltić, kanonik Janko Pavlešić i Mirko Bušić.

Makso Prica. Čita dalje predloge:

3. Predlog zastupnika Mirka Bušića o tom: a) da se most preko Kupe medju vojeném i civilnim Siskom sagradi; b) da se u domovini našoj ukinu malte, to jest cestavine, i da most na Odri opet prave i uzdržuju oni, koji su to činili i do godine 1848; c) da se cinž, što no. ga plaćaju Siščani vlastelinstvu sisačkome raztereti i dokine kano i ini urbarski podanici; d) da se trgovištu Sisku podieli ona sudbenost, koja pripada sudcem županijskim, takodjer i u stvarih mjenbenih; e) da se zakon uvede o brodarstvu, i da se oživotvori čl. 20 g. 1840 o vozarstvu.

Ovaj predlog odpravljen je na odsjeke.

4. Molba zastupnika Antuna Vakanovića, da mu se s toga, što je boležljiv i nemoćan, ter mu treba poći u kupelji, podieli dopust preko mjeseca srpnja.

Odlučeno zaiskani dopust dozvoliti.

Josip Vužić. Preuzvišeni gospodine. bane i visoki sabore! U velevažnom pitanju onom, u kojem sad sabor ovaj savjetuje, kakovo da bude buduće odnošenje kraljevine ove prema kraljevini Ugarskoj, da budućoj sreći, i blagostanju ciele domomine temelj položi, ja uz svetrane stvari razmotrenje, podpuno osvjedočen jesam, da, kad kraljevina ova dovoljnih vlastitih silah za svoju unutarnju i izvanjsku sigurnost, i dovoljnih sredstvah za svoje blagostanje imala, tada bi za nju najshodnije, i za njezin duševni i materijalni napredak najkoristnije bilo, ako bi ona sama za se, kano podpuno samostalna kraljevina ostala, jer nema za nijedan narod veće sreće, nego da on vazda na vlastite sile, i vlastita sredstva uprti se može, i tudje pomoći netreba.

Ali kod nas nije tomu tako; kraljevina ova, izza kako ona nezgodom vremena diel za dielom od negdašnje cjelokupnosti svoje izgubila, i na malene stranom veoma udaljene 7, županije ograničena je, u sadanjem svom položaju, tako radi izvanjske politike, kako i radi unutarnjih odnošenjah svojih i pomanjkanjah materijalnih sredstvah, sama za se, kano samostalna kraljevina, sretnim uspjehom obstojati nemože, i zato njoj od potrebe je, s kojim drugim bližnim većim narodom u savez stupiti, da ustavnu slobodu svoju i neodvisnost bolje osigura.

S pogledom pako na geografički položaj drugih narodah nema, kako na istoku naroda kraljevine Ugarske, a na zapadu narode nasljednih pokrajinah austrijanskih: dakle i samo s ovima u. savez stupiti bi mogla.

Narod kraljevine ove, kano element slavjanski, za savez s pokrajinami austrijanskim nikakve simpatije, i nikakve želje, da druga jur dosad odviš razlagana nenapominjem, već iz toga uzroka nema i imati nemože, što od one strane samo centralizacija njemačka predstoji, i ova svim narodom slavjanskim na propast smiera, što nadalje sustavi njemački onih pokrajinah više manje absolutizam predstavljaju, i sa ustavnim duhom naroda našega nipošto neslažu se; i tako od strane nade za sretni i stalni savez nikakve neima.

S druge strane je narod kraljevine Ugarske. Glede naroda ovoga i prijašnjeg s njim obstojavšeg saveza, kroz dosadanje krasne govore već toliko od jedne strane koristih, a od druge strane nepravdah za kraljevinu ovu opisato je, da u tom obziru šta jošte obširnije navadjati ništa drugo značilo nebi, nego strpljivost visoke kuće zlo upotriebljivati i zato ja neću dalje razlagati, da narod kraljevine Ugarske u prijateljskom savezu živio i sve dobro i zlo, sreću i nesreću dielio je; neću napominjati, da narodi ovi tako dugo vremena pod jednim ustavom i jednim istim zakonom živući, isti način državnog života i isti ustavni duh sebi prisvojili jesu, i odtuda u srdca obadvih narodah usadila se je ona simpatija, da obadva naroda opet savez žele.

Čuo sam ja od jedne strane predgovornikah to navadjati, da na simpatije i želje naroda zato nikakov obzir uzeti se nemože, što prosti narod nebi bio u stanju razsuditi, jedali takovi savez sreću ili nesreću narodu bi doneo. Ali kada vidim, da se u ovih simpatijah sav ne samo prosti, već i sav izobražen narod, kano to posljednje jedan predgovornik sa obćim odobrenjem naveo je, slaže, i kad u saboru ovom jošte nijednog glasa čuo nisam, koj bi proti savezu ovomu izjavljen bio; simpatije dakle i želje cielog izobraženog i neizobraženog naroda sa osvjedočenjem takodjer saborskih poslanikah slažu se; neima razloga, zašto bi ove želje naroda posve bez obzira ostati imale.

Usljed toga ja jošte savez ovaj naroda kraljevine ove, s narodima kraljevine Ugarske jedino iz onog gledišta na kratkom pretresivati ću; jedali je savez ovaj za trojednu kraljevinu nuždan ili koristan; jer bez nužde ili koristi s kim vezati se, i koju stran narodne samostalnosti i neodvisnosti kroz takovi savez žrtvovati, bila bi politička pogreška.

Tomu politički položaj kraljevine ove i kraljevine Ugarske poznat je, njemu i to znano je, da narodi kraljevine ove i kraljevine Ugarske i sada istoga kralja, istu krunu, isti ustav, ista ustavna prava, i istu ustavnu slobodu imadu, dakle i iste interese, najmre obranu skupnog ustava i skupne ustavne slobode, i čim skupnim interesom odgovaraju skupne dužnosti, imadu oni i skupne dužnosti, a napokon i skupnog u tom obziru dušmana, centralizaciju njemačku i absolutizam, koj tim većma pogibelan je, da starodavni ustav u glavnih predmetih vojenom i poreznom narodu ovim niti danas povraćen nije, a u ovu svrhu obadva naroda zajednički s boljim uspjehom, kako svaki posebno za se dielovati mogu; s toga za jedan i drugi narod nuždno i koristno je, da se oni opet slože, i zajedničkim postojanjem zajedničke ustavne interese brane, jer samo tako nada biti može, da obodva naroda starodavni ustav i ustavnu slobodu, koju su kroz svoj razdor izgubili, sada kroz svoju slogu u podpunoj mjeri natrag postignu.

I zato ja takodjer za savez sa Ugarskom kraljevinom očitujem se.

To ipak dodati moram, da ja za savez na onom temelju, kako je prije godine 1848 obstojao, nisam, već sam za savez, koj će promienjenim sadanjim okolnostim odgovarati; prijašnji savez bio je osnovan na politiki latinizma, koja politika za ono doba obodvim narodom ista bila je, i tako i savez na širjem temelju stojati je mogao; sadanji pako savez mora biti osnovan na politiki narodnosti, koju sada svaki narod za se posebnu imade, i koja jednom i drugom narodu mora jednakom mjerom osigurana biti: prijašnji savez bio se je od godine 1790—1848 skoro u podpuno i savršeno utjelovljenje izvrgao; sadanji savez imade se osnivati na temelju neodvisnosti i samostalnosti državne, kojim će se vezati dva naroda jednako neodvisna i samostalna za poslove, koji će biti obadvim skupni; i samo tako će se stalnost saveza postići, i sve ono unapried ukloniti, što je prijašnji savez razorilo, a i sadanji novi bi razoriti moglo, i samo tako će se takodjer odstraniti ona pogibelj, koju je jedan predgovornik sa obzirom na narodnost i ustavnu slobodu napo-

Digitized by Google

menuo s riečmi „Incidit in Scyllam, qui vult vidare Charibedim“ kada mi kod saveza ovoga s jedne strane narodnost, neodvisnost i samostalnost, a s druge strane ustavnu slobodu jednakom mjerom osiguramo.

Usljed toga bi se sadanji savez ograničiti imao na one glavne skupne poslove, koji iz skupnog ustava i skupne koristi proiztiču, i koji bi se kasnije saveznim ugovorom potanko opredieliti imali, a kod sklopljenja istog ugovora imalo bi nas nepovoljno izkustvo posljednjeg vremena prijašnjeg saveza shodno i oprezno uvažiti, te točke ugovora tako ustanoviti, da u napriedak nikakvomu narodah neporazumljenju povod dati mogle nebudu.

Sada prolazim na predloge, koji su za savez ovaj načinjeni i koji izim različitog predloga g. Kvaternika, svi ostali u tom slažu se, da se za sada saborskim sakljućkom samo načelo za savez s kraljevinom Ugarskom izjaviti, a kasnije, kad se sabor Ugarski očituje, savezni ugovor potanko ustanoviti i sklopiti bi imao.

Predlog g. Kvaternika vrlo umno, znanstveno i liberalno izradjen, po mom mnienju u sadanjim položaju za kraljevinu ovu upotriebiti se nemože; jer predlog ov zadržava posve novo ustrojstvo, novi ustav i nove temeljne zakone; upotriebiti bi se dakle samo onda mogao, kad bi se kraljevina ova od temelja uredjivala; a kraljevina ova svoj starodavni ustav, i svoja temeljna prava imade, koja odstraniti niti pravo, niti moć njoj pripada, osim toga sabor ovaj previšnjim ručnim pismom od 26. veljače t. g. koje za temelj pretresivanja ovoga služitl imade, upućen je, da on odnošenje kraljevine ove prema kraljevini Ugarskoj na temelju prijašnjeg ustava i prijašnjih temeljnih zakonah odluči, ne pako da novi ustav i nove temeljne zakone sastavi: i zato moje mnienje je, da se predlog ovaj za sad uporaviti nemože, već na bolja vremena odputiti imade.

Zatim dolaze predlozi, za koje su se skoro svi predgovornici izjavili, predlog centralnog odbora i predlog zastupnikah grada Zagreba, medju kojima ja nikakve bitne razlike nenalazim: jer obadva zadržavaju:

1. Da kraljevina ova s kraljevinom Ugarskom u savez stupiti pripravna je. 2. Da se savez ovaj za sada samo u obće, i u načelu zaključiti, a kasnije, kad očitovanje sabora ugarskog prispije saveznim ugovorom potanko utanačiti imade; ova su bitna i u ovima se obadva predloga slažu, a sva ostala u bitnost nezasiecaju, i više manje samo razliku sastavka predstavljaju, i zato bi se ova obadva predloga, da se daljna debata prekine, posve lahko složiti mogla.

Predlog centralnog odbora sve strane kraljevine ove posebno izbraja, a predlog zastupnikah grada Zagreba teritorij kraljevine bolje u obće navadja. Meni se vidi, da za ovaj predbježni zaključak jedno i drugo udovolji, svestrano izbrajanje ipak bolje svrhi odgovara.

Jedan sadržava, da je prijašnja sveza pravno prestala, a drugi da je narod kraljevine ove svojim pravom se služeći prijašnji savez prekinuo, što jedno i drugo posve isto znači.

U jednom se navadja bližji državnopravni savez, a u drugom užji državnopravni savez, te to je sve jedno, — i meni se vidi da je rieč „užji,“ bolje na svom mjestu.

U jednom se skupno zakonodarstvo nikakvo nenapominje, a u drugom se očito kaže, da bi odbor, koj će za ustanovljenje ugovornih uvjetah izabran biti, i obseg zajedničkog zakonarstva i vrhovne uprave predložiti imao; ovdje se samo mimogred napominje, da bi za zajedničke poslove i njekakvo zajedničko zakonotvorstvo i zajednička vrhovna uprava biti imala; a to isto i predlog centralnog odbora dopušća, jer ustanovljuje, da će biti bližji savez, a bližji savez zahtieva njeke skupne poslove, skupni poslovi zahtievaju skupno zakonotvorstvo, a skupno zakonotvorsvo skupuu vrhovnu upravu za iste poslove, i tako i u ovoj stavki razlike medju jednim i drugim predlogom neima.

Jedina razlika ovih predlogah sastoji u tome, da predlog centralnog odbora stavlja uvjet, „Conditio sine qua non“ da prije nego se sabor kraljevine ove sa saborom kraljevine Ugarske u ugovaranje saveza upušća, sabor kraljevine Ugarske teritorij, neodvisnost i samostalnost kraljevine ove unapried, bezuvjetno i u valjanoj formi prizna, a predlog poslanikah grada Zagreba u točki II. isti uvjet na savezni ugovor odpućuje..

Ja uvjet ovaj u materijalnom obziru, to jest u istom predmetu smatram za takovi, da ga sabor ugarski priniti može, i pravedno primiti mora, jer se kano uvjet zahtieva priznati samo ono, što kraljevini ovoj doista pripada.

Teritorij, kojega centralni odbor napominje na kraljevinu ovu nedvojeno spada, izim jedinoga grada Rieke i njegovog kotara, radi kojega kraljevina Ugarska proti kraljevini ovoj njeke zahtjeve stavlja; već ako sabor Ugarski pobliže promotri položaj ovoga grada, njegov narod, njegovu povjestnicu, ako pretrese diplome od god. 1777 i 1778, kojima je grad Rieka sa svojim kotarom županiji severinskoj i kraljevini ovoj utjelovljen, zatim kral. Resolutin od 9. kolovoza 1808, kojom je oblast i jurisdikcija na plemiće u Rieki i njezinom kotaru obitavajuće, poslje ukinuća županije severinske županiji zagrebačkoj podieljena, i koju je ista županija do god. 1848 izvršivala, tako će se uputiti, da i grad Rieka i njegov kotar na teritorij kraljevine ove nedvojeno spada, i inartikulacija istog grada god. 1807 u saboru Ugarskom učinjena, isti grad od Hrvatske neodtrgava, jer i drugi gradovi Hrvatski i Slavonski (novje doba Karlovac i Osjek) u saboru ugarskom inartikulirani su, bez da bi kroz to od kraljevine Hrvatske i Slavonije odpali bili.

Neodvisnost nadalje kraljevine ove od kraljevine Ugarske je takodjer nedvojbena; jer narod kraljevine ove podvrgao se jedino kralju, a nikada narodu ugarskomu podvrgao bio, za to dokaza nema.

Što se samostalnosti tiče, kraljevina ova naprama kraljevini Ugarskoj je samostalna, i nije samostalna, — je samostalna realno, jer u svih poslovih zakonarstva i uprave toli političke, toli sudbene od god. 1848 sama se upravlja, nije samostalna u obziru prsonalnom, jer skupa s kraljevinom Ugarskom pod jednim istim kraljem, istom krunom, istim ustavom i sada stoji: nu dočim ovo samo prsonalnu uniju predstavlja, dopustiti se mora, da je kraljevina ova prama kraljevini Ugarskoj realno samostalna; i tako sva ona, koja kraljevina ova priznati zahtieva, jesu nedvojeno pravo kraljevine ove, i od strane sabora kraljevine Ugarske priznati mogu i pravedno se priznati moradu.

S toga i ja posve pristajem na to, da se ovo priznanje kano conditio sine qua non, i kako prva točka saveznog ugovora opredieli.

Ali u načinu i formi, kako predlog centralnog odbora uvjet ovaj stavlja, da najme unapried, bezuvjetno i u valjanoj formi narod Ugarski ova prije prizna, nego se s njim sabor ovaj u ugovaranje upušća, nalazim ja, da narod Ugarski uvjet ovaj bez najvećeg poniženja svoga primiti nemože, i mi takodjer uvjet takovi stalno primili nebi, jer prve takovi uvjet samo od dušmana posve pobiedjena zahtievati se može, zatim kaže, da mi prema narodu Ugarskom niti najmanjeg povjerenja nemamo, kad od njega unapried takova

Digitized by Google

jamstva zahtievamo, nadalje već bezuvjetno znači, da nam, kad priznanje ovo postignemo, prosto ostaje savez sklopiti ili ne, s toga ja uvjet ovaj u načinu, kako je stavljen, od strane Ugarske za neprimivi smatram, a ako nam u istini do saveza je, tada uvjete neprimive stavljati nemožemo, jer savez nehotjeti ili uvjete neprimive stavljati ujedno sudara: osim toga zahtjev, da priznanje ovo unapried u valjanoj formi izjavi se, sobom donosi, da bi se taj predbježni zaključak sabora Ugarskog po kralju sanktionirati morao, jer bi samo tako valjanu formu pastigao, a to sad, kad jošte niti kralj korunjen nije, u smislu ustava niti biti nemože i kroz to bi se samo posao bez potrebe odvlačio, kad i onako savezni ugovor sanktioniran biti mora.

S toga sam ja toga mnienja, da mi uvjete strogo, kako je komu volja, stavljamo i čvrstva jamstva tražimo, ali ne. unapried i bezuvjetno, već u saveznom ugovoru, što se ima sklopiti, i zato ju na izpravak po g. Gvozdanoviću predložen pristajem tako, da bi se u predlogu centralnog odbora rieč bližji riečjom užji izmieniti, zatim rieč bezuvjetno izbrisati, i mjesto nje rieči „u saveznom ugovoru sklopit se imajućim“ staviti imale, tim više pako za izpravak ov jesam, što bi se kroz to po mom mnienju ova obadva predloga složiti mogla i daljna debata prestati, koja će nam mnogo vremena oteti: i tako ja samo uz ovaj izpravak na predlog centralnog odbora pristajem, a ako izpravak primio se nebi, onda na predlog zastupnikah grada Zagreba.

Antun Starčević. Visoki sabore! Austrijanska zapoved kojom nam se nalaže da odnošenje naše domovine naprama Ungariji pretresujemo, razmatrao ja s koje komu drago strane, ja nikako nemogu razabrati da-li nam je onom zapovedju bezobraznija poruga namenjena, ali je drzovitije i samovoljnije pogaženo pravo naše kraljevine, ali nam je hudobnije bačeno seme zavadje s narodi Ungarije, seme iz koga se Austrija našoj konačnoj propasti nada. Doista, da bude tom zapovedju šta boljega nameravano, ni za nju se nebi znalo, kao što evo prošlo trista godinah mi austrijanski Hrvati za nikakovo dobro neznamo. Ako bi tko mislio da je Austrija tu zapoved, koju jedni smatraju za predlog prestolja, izdala u otčinskoj želji, za-da se s narodi Ungarije i poimenu s pukom magjarskim kon po sve nas škodlive smutnje i omražnje pomirimo i poprijateljimo, ja kažem da bi mi svi Austriji bili zahvalni, kad bi nam ona bila, namesto što je tu zapoved izdala, naša starinska, naša zakonito stečena, nu nezakonito oteta prava povratila, ja izpovedam da od kako nas Austrija s onimi narodi pomiriva, mi smo sve time zavadjeniji čime smo bližje našega skupna zatora.

Istina je, razum i pravednost Austrije još nikomu nesluži za uzor naravskoga savršenstva tih vlastitostih, nu tako ja sudim da ova poruga, ova nepravda nenadilaze krug ni istoga austrijanskoga razuma, ni iste pravednosti austrijanske. Jer bez dvojbe, u ovome pitanju ni Austrija nemože drugačije misliti, nego da jest, ali da nije naša domovina od Ungarije neodvisna. Ako nije neodvisna, zašto je Austrija pogazila prava Ungarije na Hrvatsku, zašto je Austrija ovim predlogom postavila u sumnju odnošenje o komu ni ista ona nedvoji, zašto Austrija nije dala da Ungarija kako ostale svoje županije, tako i Hrvatsku uredi? Ako li je po sudu Austrije Hrvatska i od Ungarije kako i od svake druge zemlje neodvisna, zašto je Austrija pogazila pravo naše narodne neodvisnosti, zašto je Austrija nas, koji nju niti smo uzeli za našega skrbnika ni za učitelja, zašto je, velim, Austrija nas bez našega pitanja pozvala da odnošenje naše domovine naprama Ungariji odkažujemo? Ako smo mi narod samostalan, narod neodvisan, mi ćemo naša medjunarodna odnošenja odkazati kad i kako se nami svidi, ako-li smo narod Ungariji podložen, pravedno je da Ungarija ona odnošenja ustanovi: — bilo ovo ali ono, Austrija neima pravo mešati se u te naše poslove.

Gospodo, Austrija, o kojoj ja ovde govorim, ona je hrpa bečkih licomeracah i ulagah, koji zavadjaju našega kralja s njegovimi narodi, koji su našega kralja i narode Austrije u strašno današnje stanje doveli, koji budu, ako stvari drugačije neokrenu, učiniti da kralj naš poveća broj onih žrtvah, koje su slični zlikovci naveli, da na račun božje milosti na zemlji pakao stvarahu, a danas se one same dušom i telom u paklu ćute. Da bi toj Austriji sbilja stajalo do ustanovljenja toga odnošenja Hrvatske naprama Ungariji, da bi Austrija iskreno radila o tome ustanovljenju i pomirenju, ona si zastalno nebi bila povojila rešenje i potvrdjenje ovoga ustanovljenja, pače ona bi se bila i pravu, da bi kakovo u toj stvari i imala, svetčano odrekla. U ovome i u ovakovih pitanjih ja se nikako nemogu u mnienju složiti s onimi, koji mniju, da je kralja sve dakle i ovakove struke ugovore budi samo potvrdjivati, a kamo-li, kako austrijanska zapoved hoće, upravo rešavati.

Buduć mnijem da ova zapoved, kakova je nami poslana, nije od našega kralja, nego od one Austrije potekla, ja se ovde neupušćam u prikaživanje naših pravah naprama prejasnoj obitelj Habsburgah, ja neću iztraživati da-li ova prejasna obitelj, kon što nije zabranila Austriji samovoljno gaziti onaj ugovor, što ga je Habsburg Ferdinand I. s našom kraljevinom sklopio, dali, velim, prejasna obitelj Habsburgah na domovinu našu ima većje zakonito pravo nego li bila koja druga vladajuća obitelj, ja neću ovde razglabiti bitnu razliku medju ugovorom, što ga narod sklopi s narodom domaćim, i medju ugovorom, koga narod učini s indijanjskim narodom. ja se ovde neću upustjati u razjasnjivanje tih stvarih, nego samo velim, da na kralja našega nespada ni potvrdjivati odnošenje naše domovine naprama bilo kojoj zemlji, koja stoji pod gospodstvom prejasne obitelji Habsburgah, ja velim, da je naš kralj držan, takovo ustanovljenje bez svake opazke samo priznati, samo na znanje uzeti, te bditi da obe stranke ugovor dotle sveto obdržavaju, dok ga obe nerazvrgnu, ali dok on po njih koju, bez vlastite njezine krivnje, ali proti njezinoj razumnoj volji škodljiv nepostane. Dok i mi priznajemo i Ungarija, da nam danas svima gospoduje iz prejasne obitelji Habsburgah ona ista oseba, koja i u ostalih zemljah Austrije, dok očitujemo i mi i Ungarija, da ćemo i u buduće, dok nam prejasna obitelj Habsburgah povrati i osigura naša prava, iz ove obitelji u naslednih austrijanskih pokrajinah zakonite vladare za naše kralje priznati, dok to priznajemo i mi i Ungarija, dotle, gospodo, Hrvatska i Ungarija, pa bile one makar kako velike, naprama našemu skupnomu kralju stoje uprav onako, kako stajahu dve obitelji naprama jednome gospodaru, kako stoje dve občine naprama svojoj županiji.

Da vidimo primer. Dok gospoštine imadoše do nekoji način podložnikah, da budu dve obitelji došle k svome vlastelinu te da mu budu rekle: mi smo se složili da imamo samo jednoga skupnoga pastira, doista vlastelin se nebi bio s onimi obiteljmi upustjao u pretresivanje toga ugovora, nego bi im bio rekao: kad ste vi zadovoljni, i ja sam. Da budu onda dvije obitelji svome gospodinu rekle: mi ćemo se sasvim u jednu obitelj stopiti, stanovati ćemo svi u jednoj kući, ložiti ćemo za sve samo jednu vatru, kuhati ćemo za sve nas

Digitized by Google

u jednome loncu, jesti ćemo iz jedne zdele, mi u jednoj obitelji ostajemo tvoji podložnici, davati ćemo ti kako i dok smo napose, sve što ti zakon donosi. Na ovakove rieči bio bi svaki pošteni vlastelin kazao: budi volja vaša. Da bude se poslie medju onimi obiteljmi smutnja izlegla, ali da se budu htele opet razdeliti, što bi bio vlastelin učinio? Doista ništa drugo, nego bi bio pravicu medju njimi delio, bio bi prečio da jedna starna od druge nezasluženu štetu ali uvredu netrpi, on bi bio dopustio da se one obitelji, kako se bijahu sjedinile, opet razstave. Nebili, kako onaj vlastelin s obiteljmi, županija učinila s občinami koje bi htele skupna selskoga sudca ali bilježnika imati? Bi bez dvojbe. Ja predpolažem da se i obitelji i občine sdružuju ali razdružuju dobre volje, bez ičijeg poziva da kod toga posla udioničtvuju s obe strane svi kojima udioničtvovati zakon dopušta. Nu kakovim bi imenom bio svet prozvao onoga vlastnika koji bi bio silio obitelj na dogovaranje o sdruženju, koji bi ih bio primorao u tu svrhu trošiti, dangubiti, pa bi ih itako bio samovoljno sdružio ali razdružio?. Ja se neusudjujem ono ime izustiti. Gospodo kralju našem ni malo nestoji da li mi i narodi Ungarije imamo samo jedan ali više saborah, da li imamo jedno ali više sudištah, itd. njemu ni malo nestoji gde se ti sabori sastaju gde li sudišta stoluju, našemu je kralju do toga stalo, da mi i narodi Ungarije točno izvršavamo naša držanstva naprama njemu, da veličanstvo njegova prestolja uzdržimo u sjajnosti i snagi koja se pristoji nas i njega. Da bude ova Austrija htela razumeti tu želju našega kralja, da bi Austrija radila o našem pomirenju s narodi Ungarije, ona nebi bila ovu zapoved poziv li izdala, ali, ako bi ju njezina otčinska ljubav naprama nami na taj korak ponukala, ona bi bila rekla: Hrvati i Magjari, vi ste više vekovah drugovali, sada ste razstavljeni, ako dakle hoćete, sdružite se pa kako se načinite, tako vam budi, — da bude ova zapoved iz ljubavi do nas potekla, Austrija nebi govorila da će ona to sdruženje rešiti. Što kaže Austrija kroz svoje rešenje i potvrdjenje našega ugovora? kod rešenja veli Austrija da će ona s nami i s Ungarci učiniti ono što se njoj svidi a kod potvrdjenja kaže Austrija da, ugovorili mi i Ungarci što i kako nam drago, ona na ugovor naš nimalo neće paziti, jednom rečju rešenje i potvrdjenje Austrije u ovom pitanju, jedno je i isto.

Ako u tome postupanju Austrije neleži, najgorčija poruga na nas i na narode Ungarije, ja neznam kako se drugačije može unesrećenim narodom rugati ona vlada, koje nadutost samo vlastitoj ništetnosti korak ustupljuje. Jer tko je vidio da je itko nagonio na sklapljanje ugovorah sirotčad stojeću pod skrbničtvom, tko će sklapati ugovor s onim koji ugovor sklopiti nemože, tko može ugovor sklopiti ako sklopljenje stoji od drugoga, tko može zahtevati da ugovor izpunjava onaj koji ga nije sklopio? Gospodo, sve to smatra ceo svet za nemoguće, i nut sve to doživismo mi Hrvati u Austriji, doživismo od Austrije.

Ali možda misli tko, da je odnošenje naše domovine naprama Ungariji neizvestno, da je sumnjivo, Ungarija bo, ali bolje rekuć Magjari vele, da je Hrvatska Ungariji ali Magjarom bilo kako podložna, a Hrvati neće da to priznadu. S toga, mniju, valja, da otčinska Austrija pozove obe strane, pa kon što ih obe kažu, što sude i žele o medjusebnu odnošaju, da ona sud izreče i ono odnošenje ustanovi. Onima, koji tako mniju, ja odgovaram, da mi Austriju za našega medjunarodnoga sudca niti smo priznali, niti ćemo ikada priznati, odgovaram, da bi nami dražje bilo kad bi Austrija sumnjala kod štibre i tlačenja narodah, nego li kod medjunarodnih naših odnošajah; ja velim, da je Austriji naše odnošenje naprama Ungariji jasnije nego li njezino vlastito odnošenje naprama Rusiji ali Francezkoj.

Neodvisnost, samostalnost naroda pokažuje se sada sve nedvojbenom u izvršivanju onoga najveličanstvenijega prava kojim si narod vladara izabire, i kojim narod proti drugima narodom vojuje. I nut, gospodo, čuda, Habsburg Ferdinand I. nije predložio otcem našima, neka idu dogovarati se s Ungarci, dali će Hrvati njega za svoga kralja izabrati, nego je onaj Habsburg odpravio k otcem našima poklisare i nastojao je, da ga oni kao narod neodvisan bez bilo čijega pitanja, potvrdjenja i dogovora, za ustavna kralja si izaberu, što su oni i učinili? onaj Habsburg nije zvao Hrvate na dogovor s Ungarci, da li Hrvati mogu na Zapolja udarati, nego se je onaj Habsburg poslužio desnicami otacah naših, poslužio se je našom neodvisnom kraljevinom za nadvladati one svoje takmace; isto tako nesumnjahu Habsburgi o neodvisnosti naše domovine kadno se vojevalo proti Bočkaju, proti Betlenu, proti Tekeliju, proti Rakocijem, proti ustanku godine 1848; nesumnjaše Habsburgi o podpunoj i zakonitoj samostalnosti naše domovine, kadno oni nastojaše, da Hrvati opet bez dogovora Ungarije, Habsburge i po tankoj krvi za svoje ustavne kralje priznadu. Izbor Habsburgah za naše kralje bijaše obavljen u saboru kraljevine kadno u njoj nebijaše kralja, te vladarstvo bijaše na narod palo, a protegnuće prava nasledstva na prestolje naše za Habsburge po ženskoj krvi, i svi rati proti Ungariji bijahu zaključeni u saborih naše kraljevine, u saborih štono su ih naši i Ungaracah zakoniti kralji sazivali, u saborih proti zakonitosti kojih naši zakoniti kralji ni reč neprogovoriše. Da bi dakle ona Austrija sumnjala o odnošenju Hrvatske naprama Ungariji da ova Austrija nepriznaje zakonitu neodvisnost i samostalnost naše domovine, ova bi Austrija očito izpovedila, dà je prejasna obitelj Habsburgah nezakonita na prestolju kraljevine Hrvatske, nitko bo joj osim Hrvatah nije ovo prestolje dao, nitko ju do njih na njemu nije uzdržao. Da budu Habsburgi Ferdinand I. i Karlo III. Hrvatsku smatrali kao kus Ungarije, bi li oni bili posebice nastojali oko otacah naših da ovi njih i njihovu decu primu za svoje kralje? I sbilja, zašto oni Habsburgi to nisu nastojali oko pojedinih županijah i komadah Ungarije?

Kad Austrija zna da prejasna obitelj Habsburgah u Hrvatskoj kraljuje samo na temelju slobodna izbora Hrvatah, da su Habsburgi potvrdjivali naših saborah zaključke smotrene bez dogovora s Ungarci, i da su za njihova kraljevanja sabori hrvatski proti Ungariji, uz priznanje i samih Habsburgah rate pravno i zakonito odlučivali, kad Austrija sve to zna kako i mi i sav svet, zašto ona Austrija nekaže kad i kako postade Hrvatska prikrpom Ungarije? Zato, jer bi ona tim dokazom pred celim čovečanstvom na sav glas izpovedila, da je prejasna obitelj Habsburgah na našu domovinu svako pravo izgubila, a to jer ju je ona od naroda našega slobodnu i neodvisnu primila, pa ju je ona proti ugovoru i prisegi učinila podložnicom tudje zemlje, Austrija zna da vladar, koj narod ali zemlju bez krivnje naroda izda ili zasužnji, prestaje biti vladarom, te postaje krvolokom.

Da se nisu oci naši nami odrekli svoje samostalnosti i neodvisnosti? Ne samo da se za to neima nikakov dokaz, nego naši stariji nisu ni mogli, kao što ni mi nemožemo sve, da bi hteli, to učiniti. Jer odkako nam obitelj Habsburgah kraljuje, nijedan podpun sabor nismo imali. Neću se upuščati u potanko odkaživanje medjah naše kraljevine kadno otci naši izabraše nam Habsburge za kralje, nego samo napominjem, da nam tada Vrbas bijaše istočna medja.

Digitized by Google

Dok Ferdinand Habsburg zasede na prestolje Hrvatske, nisu li otci naši od onda do danas za Habsburge i izvan Hrvatske vojevali? Gde je onaj zakon koji je otce naše na to vojevanje vezao? Neima ga u nikakovu zakoniku, u nikakovu ugovoru, onaj zakon bijaše čedo samo ljubavi Hrvatah prema svojih kraljah. Pa što bijaše posledica one ljubavi otacah naših, kako nadari Austrija Hrvate za dve kraljevine, za Hrvatsku koju joj dadoše, i za Ungariju koju joj izvojevaše, kako nadari Austrija Hrvate za tristo trideset i evo četirigodišnje žrtve kakovima za slične povest narodah nezna? U isto vreme kad su otci naši za Habsburge izvan Hrvatske krv prolivali, nisuli Austrijanci naše vojske Turčinu davali, nisuli Austrijanci naše tvrdjave Turčinu prodavali, nisuli Austrijanci našemu narodu i ono siromaštva otimali što mu ga bijaše Turčin ostavio, nije li narod hrvatski više poradi tlačenja Austrijanacah negoli poradi Turakah morao begati iz svoje toliko putah krvlju odkupljene domovine, nijeli ona strana naroda hrvatskoga, što je danas pod turskim gospodstvom, proti otcem našima koji nostojahu onu našu braću izpod turskoga jarma osloboditi, Turčina na pomoć pozvala, a to, jer već onda stenja Hrvat pod strašnijim jarmom u Austriji negoli u Turskoj, nijeli Austrija i gornju kopnu Dalmaciju, i svu Hrvatsku do mora i do Kupe, nijeli Austrija sve dolnje Posavje Turčinu, Medjumurje Ungariji proneverila, nijeli Austrija veliki komad naše zapadne domovine od kraljestva odtrgla te ga svojoj neposrednoj despociji podvrgla, nijeli Austrija Sutlo-Savo-Dravlje takodjer na dvoje razdelila, te doljnu stranu pod imenom Slavonije ili prekodravskih županijah Ungariji podložila, nije li Austrija; kon što junačtvom Francezah i pomoćju cele kršćene Europe Turčin bijaše iz jedne strane naše kraljevine proteran, u povraćenih zemljah naših uvela sužanjstvo pod imenom vojničke krajine, suzanjstvo prama komu Helotstvo bijaše a današnje robstvo Crnacah amerikanskih jest republikanstvo rimsko? Nisu li svi ti čini poznani Austriji i celom svetu? Ako jesu, a jesu doista, svatko zna da iz onih stranah naše kraljevine koje bijahu pod Turčinom, za vreme onoga odtrgnuća nije bilo zastupnikah na naših saborih, da ih nikada nije bilo, kao što ih ni danas neima iz Turske Hrvatske i Dalmacije, da ih drugda nije bilo iz onih predelah što su Krajnskoj itd. priklopljeni, iz Medjumurja, iz vojničke krajine. Nikada, gospodo, od kako nam Habsburgi kraljuju, na saboru hrvatskomu nije bilo više od trećine one kraljevine hrvatske, koju su otci naši Habsburgom predali, a u ovom saboru nije zastupana ni četvrtina naše domovine koju je obitelj Habsburgah čovečjim i božijim zakonom držana u podpunu uživanja ustava čuvati. Jer premda imamo prestolja pismo u komu se naša braća graničari na ovaj sabor šalju, za da većaju o državnopravnih odnošenjih naše domovine, sasvim time kaže nam g. predsednik, da graničari imaju većati samo o odnošenju naše domovine naprama Ungariji i Austriji. Za krstiti to postupanje, za krstiti postupanje koje na jednom mestu pobija ono što je u isto vreme u drugome mestu ustanovilo, za krstiti to postupanje Austrije, hrvatski jezik ima hrpu rečih, nu ja neću nijednu izustiti, nego samo napominjem, da su ona oba odnošenja naše domovine najjasnija, i da ona na našu braću graničare ni malo nespadaju, dok oni kako Austrija kaže, ostaju, a kako sav drugi svet vapije, dok naša braća graničari pogibaju pod krvničkim štapom slepe krvju narodah pobesnile samovolje austrijanske.

Kada je dakle bio taj kraljevine hrvatske sabor, koji je našu domovinu podložio Ungariji? Nikada. Može li sabor u komu su nekolike županije zastupane, celu kraljevinu, sav narod u sužanjstvo odsuditi? Ako izuzmete Austriju naprama Hrvatom, to je gospodo, za sav ostali svet nespodoba.

Ali ovo Austrija veli da ona ovaj sabor sazivlje na temelju ugarskoga zakonskoga članka 58. od godine 1790/1. Taj članak ugarskoga zakonika dopušća saboru hrvatskomu većati o nekakovih municipalnih pravih, to će po hrvatski reći o samih povlasticah. Povlastica je milostinja, koju onaj, koji ju je dao, .aka se sam svojevoljno neobveže, bez povrede prava može kad mu volja ukinuti. Ako se na 1 sečnja 1527, kad no otci naši izabraše Habsburge za naše ustavne kralje, nije znalo za nikakove povlastice Ungarije ali Austrije naprama Hrvatskoj, nego se znalo i u ugovoru ustanovilo o pravih souverenih ili vladarstvenih neodvisne kraljevine Hrvatske, ako se god. 1527 nije znalo za 58. članak ungarskoga zakona od god. 1790/1, ako se Hrvati nisu odrekli svoje neodvisnosti i samostalnosti državne, ako im ta svojstva nije Ungarska oružjem otela: — kako se izvrgoše naša vladarstvena prava u same povlastice, kako ostade Hrvatska udom Ungarije, kako padoše Hrvati pod zakone Ungarije? Na sva ta pitanja odgovara Austrija pozivljuć se na onaj članak ugarskoga zakonika: Austrija kaže, da je ona ne samo našu domovinu raztrgala, proneverila, nego da je ona i ostavši komad Hrvatske bezbožno pogaziv sva sveta prava naroda hrvatskoga, tudjincem podložila, zasužnjila, pa na mesto da prizna i popravi nepravdu i bezbožje svoje naprama narodu hrvatskomu, Austrija nam se evo podrugiva i kaže da je njezina tvrda namera, Hrvate i prava Hrvatah i nadalje tlačiti.

Neka nam se Austrija ruga, i pravo je, jer dok neima životinje, koju ćeš budi samo triput pedepsati a nijodnom nenadariti, narod hrvatski žrtvova se trista godinah za Austriju, pa za sve svoje žrtve ovaj narod dobi od Austrije glupost, sužanjstvo, siromaštvo, narod hrvatski učini Austrija za svu njegovu vernost, za sve njegovo požrtvovanje, ruglom narodah; neka nam se Austrija ruga, ma neka pazi, da se kocka neokrene, neka pazi, da na nju ruglo nepadne: narod hrvatski sačuvao si je u svih nevoljah, koje nepravedno trpi od Austrije još jedno neprocenjivo dobro, a to je vera u boga i u svoje desnice, narod hrvatski veruje bez da mu itko kaže, da je providnost njemu koji je tristagodišnje sužanjstvo Austrije preživio, njemu koji se je u duhu kršćanskom za druge vazda žrtvovao, lepu budućnost odredila; narod hrvatski veruje, da tu budućnost, to poslanstvo, nebude odkaživati Austrija, nego Bog i Hrvati.

Prava narodah sveto je i nedvojbeno načelo, da rat dokida sva prvašnja odnošenja medju narodi. Neću se pozivati na pravnike poimence, jer su to muži i razumni i pošteni, a kakovi su u očih naših protivnikah sablazni, nu ja ću dokazati, da se i naši protivnici u činih, u životu, čvrsto drže onoga načela.

Habsburg Ferdinand I. zvao je kroz svoje zastupnike Sulejmana velikoga svojim otcem: u onom političkom koraku nebijaše ruglo koliko bi u sličnu danas bilo, jer Isusovci još onda nisu bili izmislili naslov kralj „apostolski.“ Ja sam navlaš tražio po pismih i ugovorih, nebi li našao, da je Ferdinand I. onaj čin svojih zastupnikah pogazio, ali da se car turski onome naslovu odrekao, nu dosada nemogoh to nijedno naći. Koliko stoji vladarom do naslovah, vidimo i danas u Italiji, vidimo kod onih vladarah, koji i prazne naslove upotrebljivaju. Ako dakle Austrija nije uverena, da su cari turski usled ratah izgubili svako pravo na onaj naslov, ja bi rado znati kako bi gledala, i što bi ova Austrija radila, da bi se turski car podpisao carem Turakah, i cara austri-

Digitized by Google

janskoga te apoštolskoga kralja Ungarije otcem. Pa itako taj naslov, ta prosta ludorija nebi više škodila prejasnoj obitelji Habsburgah ni Austriji, nego li caru turskomu škodi naslov cara austrijanskoga, naslov kojim se ovaj zove kraljem Jerusolimskim. Ako bi dakle Austrija u pravednu gnjevu na onaj naslov Turakah barem mrko gledala, što misli ta Austrija kako gledaju Hrvati na njezino bezzakonje, kojim ona podlaže Hrvatsku Ungariji, kad ona podlaže dobitnika u tristagodišnjih ratih uprav onomu tko u svih ratih nadvladan bijaše? Tko bi rekao, da je onaj naslov samo za se propustio Ferdinand I., pa da se on na nikoga drugoga neproteže, taj bi izustio načelo koje, osim Austrije i nekojih Magjarah sav svet priznaje, načelo da se svatko samo svojimi rečmi i ugovori obvezuje, a to će reći, da jedan naraštaj naroda nemora obdržavati ugovor kao takov, što da je prvašnji naraštaj sklopio, nego da on može onaj ugovor kao što se s njegovom korisću slaže preinačiti ali posve ukinuti. Kako čovek naprama čoveku, tako je osoba i narod naprama narodu, i država naprama državi.

Recimo dakle da je ikada medju kraljevinom Hrvatskom i Ungariom zakonito obstojalo ikakovo odnošenje prvenstva ali podložničtva, ja nedokučujem kako da to odnošenje nije prestalo usled tolikih dobićah što smo ih nad Ungarijom vazda imali.

Zaboravimo sve prvašnje naše rate proti Ungariji, te se spomenimo samo onoga od god. 1848. Jer se našlo u Ungariji ljudih koji govoriše da žele Hrvatom u vlastitoj njihovoj kući gospoditi, a zazbilja nastojaše i danas nastoje rusku knutu na adrijatičko more protegnuti, u ovoj dvorani zaključen je i usled onoga zaključka vodjen je rat proti onima ljudem i njihovim nameram.

Jest, jedni vele, Hrvati su rat zaključili i vodili proti Magjarom, ali Hrvati nisu Magjare nadvladali. To su gospodo reči nekojih Magjarah koji neznadu što govore, to su reči i Austrije koja će sve radje priznati nego li da je ona Hrvatom dužna svoj obstanak. Da nebudu Magjari godine 1848 na Hrvate nasrćali, drugimi rečmi da se nebudu onda Hrvati na oružje ustali, već u srpnju 1848 god. nebi se bilo znalo za Austriju. Od 13. ožujka 1848 do ono doba kadno hrvatska vojska zaprednjači u vernosti prama zakonitu kralju, znamo kako bijaše s Austrijom i austrijanskom vojskom u Italiji i drugde. Jedan glas razlega se po svoj Europi, glas da se Austrija razpada pod bremenom opačinah svojih, i nebijaše duše koja je za ovu državu marila. Da onda nebude Hrvatah, narodi austrijanski nebi bili imali drugoga posla, nego preurediti se kako za dobro najdu; da budu Hrvati i Ungarci složni, oni bi se bili na razvalinah Austrije kao neodvisna država ustanovili, proti ovoj državi osim Rusije nitko ništa nebi bio imao, a mi svi složni nebi se ni Rusije bili bojali, pače bili bi i pod njezinimi zastavami, i ako bili trebovali, u svoj Europi pomoć našli.

Nu kad se sabor hrvatski izrazi za svoga zakonita kralja i za svoju samostalnost narodnu, kad vojska hrvatska pohrli na razboj za svoje pravo i za svoga kralja, onda se stvari austrijanske okrenuše, onda bo se vojska austrijanska osvesti i nastoja osvetlati čast svoje zastave, onda narodi Austrije koji još nebijahu i poslednju iskru pouzdanja u Austriju izgubili, sgrnuše se oko svoga zakonita vladara, onda narodi Ungarije što no ih je Austrija Magjarom žrtvovala, pristadoše uz Hrvate, — onda bivše razpadanje Austrije postade samo bolešću koja se lahko izlečiti mogaše, i koju za izlečiti uz našega zakonita vladara svakolika Europa bijaše makar na kakove žrtve pripravna. — Zaključak sabora hrvatskoga nadvladao je, satro je Magjare! magjarska pobuna bijaše već u lipnju sasvim uništena, a od onda do Vilagoša traja samo pustošenje i siromašenje Ungarije, traja samo klanje i davljenje narodah one zemlje, od sabora hrvatskoga počev, mogaše se samo dete u diplomaciji i politiki nadati uspehu magjarske pobune.

Nu Austrija dok se oćutila sigurnom, zakle se proti Hrvatom kako i proti Magjarom. Znamo da naša krajina nije drugo nego jedna velika oružnica, pa tako znamo da su graničari izuzev desetak tisućah puškarah bez praha i olova, upravo goloruki u Ungariju išli, a to jer Austrija bijaše sve oružje i trativo iz Hrvatske izvezla, te Hrvate u očitu smrt pustila, nu Hrvat je kroz Ungariju i goloruk prošao, a taj dogodjaj netrebuje tumačenja: Bog čuva mučenika Hrvata proti izdajstvu i bezverju Austrije. Dopustite mi nedokazivati ono što sav svet zna, dopdstite mi zamučati da je Austrija hrvatski rat proti Ungariji iz prave, iz zakonite brazde izvela, da je Austrija svojim tlačenjem svu Ungariju pod oružje nagnala, hoću da rečem da su Hrvati, po krivnji Austrije, ne samo proti zaslepljenim i nepravednim Magjarom, kao što bijaše namera Hrvatah, nego proti svim narodom Ungarije vojevali. Reći da Magjarom nismo rat navestili, znači na kralja Hrvatah, ne na Hrvate krivnju bacati; pozivati se na vojsku austrijansku i rusku, hoće reći o državnoj zajednici ništa neznati, hoće reći priznati da Magjari u tudjoj zemlji iz milosti drugih stanuju, a to jer Turčina iz Ungarije nije izterala magjarska, nego tudja vojska. Narod hrvatski odlučio je i vodio rat proti Magjarom, Austrija i Rusija bijahu naši saveznici, kojih, da nebude izdajstva Austrije, mi nebi bili trebovali. Kako dakle da Austrija u prkos dogadjajem i godine 1848 o odnošenju Hrvatske naprama Ungariji dvoji? Gospodo, da bi nam makar tko izvan Austrije pravicu krojio, već bi davno bila istina priznana da je Ungarija podložna Hrvatskoj; nu evo drugačije postupa otčinska Austrija sa svojimi vazda vernimi Hrvati. Salzburg ima samo jednoga gospodara a za narod hrvatski Austrija nezna, da li on spada pod Austriju koju su Hrvati iz ništa velikom učinili, ali pod Ungariju koju su oni oružjem nadvladali.

Nu, gospodo, ja se nečudim da Austrija o odnošenju naše domovine naprama Ungariji samo i vazda sumnja, kad Austrija gleda da narode Ungarije potlači, da jim koji kus slobode otme ali uzkrati, ja se toj sumnji ni malo nečudim, jer dosad vazda zavadiše se Hrvati u takovih prigodah s narodi Ungarije; vazda Hrvati Ungariju nadvladaše, i vazda Austrija Hrvate i Ungariju stegnu u svoje obično sužanjstvo. O tomu se gospodo i sada radi, to je svrha ove austrijanske zapovedi, i da bude Austrija znala da mi nećemo Magjarom rat navaliti, ovoga sabora nebi ni bilo. Ali ja se nadam da su se Hrvati osvestili, i da oni niti će već vojevati za svoje sužanjstvo ni za despociju Austrije.

Nu koliko se nadam toliko se i bojim: nadam se u plod tristogodišnjega izkustva Hrvatah u Austriji, a bojim se potajnih spletakah. Još nitko, gospodo, nenadvlada Hrvata oružjem, pa itako Hrvat ostade najdolnji, Hrvat leži žrtvom spletkah.

Ja se spletke nada sve bojim, ja se bojim da ćemo mi, dosad uzdržavši Austriju desnicami, ovaj put uzdržati despociju našom ludošću.

Poslie toliko govorah, kojih znanosti i veštini ja se iskreno klanjam, a kojih otačbeničtvo želim nasledovati, ja počelac u — budi rečeno — parlamentarnu životu, scenih za nuždno ovom prigodom spomenuti ovo što kazah. Ja kazah, da Austrija neima pravo nas pozvati na pretresivanje naših

Digitized by Google

medjunarodnih odnošenjah naprama Ungariji; da Austrija ovom nezakonitom zapovedju neradi o pomirenju našemu s Magjari, nego upravo o zavadnji; da mi nijedno zlo, dolazilo ono prividno od kuda mu drago, dok smo s Austrijom, nesmimo nikomu nego samoj Austriji pripisivati, ali, da sasvim jasno kažem, mi, ako nas razlog vodi, moramo kazati da nam je sve one nepravde, koje pretrpismo i koje trpimo i od Magjarah, sama i glavom Austrija počinila. Gospodo, nije Magjar našu domovinu izudio, nije Magjar narod hrvatski pobarbario, potudjinčio i zasužnjio, netruje nas danas Magjar u Sremu, u vojničkoj Krajini, u Dalmaciji, na Reki, rečju po svoj našoj domovini: — nikakovo zlo nije nami Magjar s ovu stranu trista i tridešet i četiri godine učinio, on nam ga nečini ni danas, nego sva naša nesreća dolazi od same Austrije. Time ja nevelim, da nam je Magjar ikada prijatelj bio, nu ja kažem da dok je Magjar pod Austrijom kako i mi, dotle on od nas nemože ništa oteti, dotle nam on nemože nikakovo zlo učiniti, ako ga verolomna Austrija nepomogne, ja kažem da je naš kralj držan štovati prava kraljevine naše isto tako kako i ona Ungarije. — Napokon ja kazah da bi bila ludorija da mi upropašćeni tražimo nevoljnika kakov smo i sami, za da s njime u družtvu plačemo i pogibamo, nego da nam najprije valja od našega kralja zahtevati, neka nam on naša prava i našu domovinu povrati. Jer kad Magjari, oružjem nadvladani, oružjem izgubivši ustav, neće da popuste od svojih historičnih pravah, zašto bi mi, mi narod koga Austrija nikada nije nadvladala, zašto bi velim mi popuščali od naših zakrinitih i svetih pravah?

Kad sam se javio da želim govoriti o ovome pitanju što no ga bez obzira na zapoved austrijansku pretresujemo, onda bijahu dva predloga u toj stvari: predlog osrednjeg odbora, i predlog zastupnikah grada Zagreba. Moje tvrdo obsvedočenje bijaše već onda, a jest i sada, da nas onaj prvi predlog vozi na brzih kočijah, a onaj drugi na železnjači u Rajhsrath. Razlog toga moga straha i obsvedočenja kratak je: ja opetujem da Austrija za naše ugovaranje nemari, da će ona, dok bude mogla, s nami i s narodi Ungarije radila polag svoje samovolje a ne polag naših pravah, ja ponavljam da Austrija ne o pomirenju nego o smutnji radi, ja izpovedam da dok Austrija stoji, mi se s narodi Ungarije na temelju bilo koga onih predlogah nemožemo sdružiti, nego samo ako dobro nepazimo, zavaditi; ja očitujem da ćemo se mi smutnji s narodi Ungarije samo onda u dadašnjih okolnostih ukloniti, ako se u nikakove uvete sdruženja neupuščamo; ja se bojim da kad bi za uvet sdruženja ustanovili, da mi na Dunaju, na Dravi i na Muri s narodi Ungarije u petdesetih godinah samo jednom stada zajedno napajamo, bojim se, velim, da bi nas i uz taj uvet Rusija i njezino u ovome poslu slepo orudje, Austrija zavadila; ja izjavljujem da dok smo mi s narodi Ungarije zavadjeni, dotle je Austrija naprama nami svamoguća, dotle nam svima ona može bilo iz Rajhsrata, bilo iz svojih uredah bez svakoga straha zapovedati; ja vas, gospodo, prosim promisliti, što će biti kada dojdemo da ustanovljujemo uvete sdruženja mi koji smo već i u samu načelu o sdruženju evo na više stranakah razcepani, što će biti kada i peštanski sabor o toj stvari svoje mnenje kaže; ja vas prosim spomenite se ovakova ugovaranja godine 1849., ugovaranja iz koga se rat izlegao.

Što se moga mnenja u pogledu medjunarodnih sdruženjah tiče, ja u izreki njegova veličanstva Franje Josipa, u izreki „složnimi silami.“ nalazim najsvetije načelo koga valja, da se svi narodi drže. Jer kao što su se nekoja prestolja zaklela proti slobodi i sreći narodah, tako treba da se i svi narodi bez svakoga obzira na imena i na bilo koje izvanjske kakvoće, u svesti, da su svi detca otca nebeskoga, slože za dohrvati navalam svojih neprijateljah.

Nu u družtvu našemu s Ungarijom, u današnjih okolnostih, sve da bi ono sdruženje od nas i od Ungarije stalo, ja se ni iz daleka nenadam onoj sreći, koje nam svim predostoji i ko ja je nekoje nas žalibože kroz maštu zaslepila.

Jer da bi družtvo već kao takovo sreću davalo ali povećavalo, ovu dvanaest godinah što smo sdruženi sa svimi narodi Austrije, morali bi najsrećnii biti, pa tako znamo da je upravno protivno. Zašto to? Zato jer buduć nas svaki po sebi nije ništa imao osim služanjstva, ni sviskupa nemogosmo drugo imati nego samo sužanjstvo.

Za-da družtvo blagoslovom postane, treba da svaki drug ponešto ima i u družtvo donese: dva bolestnika, složila se kako komu drago, budu ostati dva bolestnika, a nebudu postati jednim ali upravo dvemi zdravimi ljudi; dva siromaha, složila se i sdružila kako komu volja, budu ostati dva siromaha, a nebudu onim sdruženjem obogatiti.

Što ima danas Hrvatska? Ono što i Ungaria. A što ima Ungaria? Ako izuzmete nekoliko stotinah milionah forintah što ih ima manje, i nekoliko stotinah tisućah prosjakah što ih ima više, Ungaria danas ima ono isto što je imala i prije 6 godinah, ono ima manje nego-li Voralberg, a to jer je Austria Ungariu i Hrvatsku tako zamutila, da onaj koga obsena nevara mora izpoveditі, da se hoće čudo većje od svih dosadašnjih čudesah za osloboditi ove zemlje od propasti ali barem od nesreće kakovu u svome mučeničkom životu dosad još nisu imale.

Time, gospodo, ja velim da treba prie svega da dobijemo i mi i Ungaria naš podpun ustav i da nam taj ustav ujamči velevlasti. Kada se to sbude, mi ćemo se sa svimi narodi Ungarie za dvanaest urah pogoditi. Ali, nekoji možda misle, da se nepristoji iskati jamstvo ustava od velevlastih, a ja kažem da mi, ako smo naprama našemu kralju iskreni, upravo moramo to jamstvo iskati. Jer ako sutra podpun ustav dobijemo, tko nam jamči da ga Austria prekosutra neće pogaziti? Upitajmo tristagadišnju prošlost našu, pa nećete od mene odgovor očekivati. Austria ona o kojoj ja govorim, jačja je i od našega kralja. U ovome jamstvu naš kralj nebude gledati naše nepoverenje nego upravo našu ljubav do njega, a nepoverenje u Austriu koja nas upropastjujuć i njega upropastjuje. Ovakovo jamstvo nije neobično u Austriji. Jer ugovor medju Rudolfom i Bočkajem ujamčiše svi Protestanti Austrije. U onakovih okolnostih još nebijaše po prestolje sramotniega jamstva. Ugovor medju Ferdinandom II. i Betlenom ujamči Mletačka republika, Papa i kraljevine Španjolska i Francezka. Kad je Turska narodom što ih je ona oružjem zauzela, sigurnost i jamstvo za ustav dala, zašto nebi naš kralj takovo jamstvo dao nami koji nismo oružjem dobiveni, nami koji ono jamstvo na temelju grozne prošlosti bezuvetno trebujemo.

Jedni priznavaju da sada nemamo ništa mi ni Ungarci, nu misle da ćemo dobiti ako se sdružimo, a to jer ćemo, oni vele, postati jačji, pa će nas se Austrija bojati. Tako govoriti hoće reći sama sebe varati, hoće reći neznati povest našu. Nije-li se bila despocia austrijanska, u svoj ondašnjega vremena strahoti protegla po zamljah naših za Leopoldu I. i sa Josipa II.? Nije-li poslie francezkih ratah do god. 1848. naš ustav samo na koliko obstojao, na koliko se Austriji svidelo da ga nepogazi? Netlači-li nas evo dvanaest godinah despocia austrijanska? Jest, odgovaraju oni, tako bijaše, tako i jest, ali prestalo je i ono tlačenje, pa bude i

Digitized by Google

ovoga nestati. To i ja verujem, nu ja ujedno kažem, da niti je pervašnje tlačenje dokinjeno, niti se bude ovo sadašnje dokončati iz straha pred nami i Ungarci nego iz izvanjskoga straha, iz straha pred Evropom. Jer da se nebude rat poradi nasledstva u Španjolskoj zavrgao, nikada nebi bila kod nas i Ungarii prestala despocia Leopolda I.; da nebude velikoga ustanka fvancezkoga, niti bi bio Josip II. onako naglo umrao, niti bi bila njegova despocija prestala; da nebude Carbonarah, Rumunjah, Grkah i serpanjskoga prevrata francezkoga, car Franjo nikada nebi bio naše sabore sazvao; da nebude prevrata franceskoga od god. 1848. nikada nebi bila Ungaria dobila one zakone što jih je onom prilikom bila ugrabila, pače bili bi se Austrijanski beamteri, koji pod imenom upraviteljah županijskih bjahu svu zemlju pritisnuli, još većma razkopitili, bile bi se Austrijanske mitnice, kojih znamo de već jedna bivše na ugarskom zemljištu, još većma pomnožale, bile bi se austrijanske trafike, kojih već god. 1846. bijaše i u Pešti, još većma razprostranile, jednom rečju da nebude francezkoga pokreta od god. 1848. ustav naš i ungarski, bio bi bez prolitja i kapi krvi propao, a da nebude Magente i Solferina, nebi se danas znalo ni za ove prazne ukaze koje nam za ustav prodaju, nebi bilo ni ovoga ni Peštanskoga sabora. Da nas nije Austrija do godine 1848. više tlačila, uzrok je da onakovo postupanje bijaše po nju korisnije, a ne da se ona nas bojala. Ali, vapiju jedni, još nikada nije bilo tako strašna tlačenja kakovo je ovo današnje. Da što, jer pod prvašnjimi tlačenji mi nismo živeli, a da bi se ustali otci naši, oni bi nam znali svašta kazivati o onih vremenih, kad-no naši Kerčki-Frankapani, naši Šubić-Zrinski bijahu za buntovnike proglašeni i udavljeni samo zato, jer se Nemcem htelo hrvatskih imanjah.

Ali, drugi vele, odsele neće bivati kako je dosada bivalo, Evropa vidi da se je Austrija preživila, pa se ona mora preporoditi kroz Magjare, ali da na njezino mesto mora stupiti država nova, i ta je država, kažu, magjarska. Magjari imaju priklonost cele Evrope, pa, bili s Austrijom, bili o sebi, oni budu slobodni ostati. I ja uvidjam da se je Austrija preživila; da je ona, kakova je danas, ne samo suvišna i bezkoristna, nego upravo škodljiva za Evropa; nu ja sudim da Austrija, koja kao nemačka evo dvanaest godinah životari, kao magjarska nemože ni pet godinah doživeti. Ja velim da Magjari, kakovi su danas, i kakovi sva je prilika budu do smrti ostati, niti mogu dobiti ljubav koga naroda ni ikoje vlade. Istina, kako godine 1848., tako i sada, dok dotica novca, novinari pisaše za Magjare, pače i pojedini ministri pokazivaše im se prijaznimi, ali od piskaranja i čevrljanja do valjane pomoći velik je korak, to je korak koga niti je tko za Magjare učinio, niti će ga, strah me je, dok Magjari ostanu ovako zasukani, ikada učiniti. Evropa bo uvidja da Magjari žele samo u tlačenju narodah Austriju izmeniti, Evropa zna da svaki na iztoku Evrope zasužnjeni narod za rusku knutu dozrijava, Evropa zna da se kroz sužanjstvo na njezinu iztoku i za zapad sužanjstvo primiče.

Istina je, jedni kažu, danas o nas nestoji sdružiti se s Ungariom, nu izjavimo samo da se želimo s njome sdružiti, pa ćemo time dobiti po svoj Evropi moralnu snagu. U tih rečih sakriveno je nešto; evo što: kako god. 1848. bila bi Evropa Ungariu za državu samostalnu priznala, da se nebudu narodi Ungarie proti Magjarom digli, te da nebude Evropa opazila, da je uz gospodstvo Magjarah Ungaria druga, samo što manja Austrija, tako i danas da bi svi narodi Ungarie i mi Hrvati složni bili, nas bi sve Evropa priznala za baštinika Austrije. Magjari su do nedavno po Evropi u tu svrhu trubili, i dokazivali da su svi narodi domaći im i susedni za njih, oni su dokazivali po inostranih novinah da se mi Hrvati kajemo za grehe 1848. god. i da smo, kako i svi narodi Ungarie, dušom i telom pripravni baciti se u milost i nemilost Magjarom pred noge. Magjari su dokazivali po novinah, da mi Hrvati nismo drugo nego hrpa prosjakah, koji bi bez pomoći Magjarah od glada pomrli. Ja sam uveren, do kod toga piskaranja bijaše i Austrija zastupana, nu itako da budu Magjari razumili pravo stanje stvarih, Austrija nam nebi bila mogla onim piskaranjem po izvanjskih novinah ni malo naškoditi. Kakovo je to današnje stanje stvarih kod nas i u Ungarii? Ako smo razumni i iskreni, mi moramo izpovediti, da bijahu i da jesu svi narodi Ungarie, kako i mi pripravni, sdružiti se makar s kime, za izbaviti se današnje nevolje; nu, gospodo, mi moramo takodjer priznati, da i mi i svi narodi Ungarie o gospodstvu Magjarah sasvim onako sudimo, kako i o gospodstvu Austrije: — mi svi želimo osloboditi se od jarma bilo čijega, a neželimo jarme menjati. Kako bi se bili imali ponašati Magjari, da budu ovo stanje poznali, i da im bude stajalo do slobode i vlastite i naše? Bez dvojbe, oni bi bili morali pred licem Evrope svetčano prosvediti proti onima piskarom koji huliše nas i ostale narode, oni bi bili morali svetčano prosvediti proti onome austrijanskom ukazu, koi zapoveda, da se ima odnošenje Hrvatske naprama Ungarii ustanoviti, oni, Magjari, gospodo, bili bi morali proglasiti, da je dogadjaji 1848 svaki savez medju nami i njimi prestao, napokon, Magjari bi bili morali u prvoj sednici svoga sabora to sve svetčano izjaviti, te jednakost svih narodnostih Ungarie proglasiti. Kako bi danas mi svi stajali, da budu Magjari tako učinili? Gospodo, mi bi već davno bili naš podpun ustav dobili, mi bi danas Austriji zapovedali. Jer sabor peštanski priznav ravnopravnost narodah Ungarie, bio bi Austriji onaj strašni mač iz šakah oteo, onaj mač, koga s ludosti i s nepravednosti Magjarah može Austrija Magjarom svaki čas na vrat spustiti; onim korakom bio bi sabor peštanski u samoj Ungarii deset milionah serdacah proti Austriji dobio; odbiv Hrvate od sdruženja u današnjih okolnostih, peštanski sabor bio bi kod nas uništio one ljude, koji su i godine 1848. Magjare na zlo naveli, pa ih i u propast rinuli, te bi se mi, danas razcepani, bili svi složili s narodi Ungarie proti Austriji, jednom rečju da budu Magjari poznali današnje okolnosti, pa da budu razum i pravednost sledili, mi i oni, kod kuće sigurni, bili bi svu snagu proti Austriji naperili, a toj snagi despotička Austrija nebi mogla odoleti, nego bi bila morala drugačie ubrazditi.

A kamo dovedoše Magjari svojim dosadašnjim postupanjem nas i sebe? Razgledajmo se i vidimo što radi Austrija s nami i s njimi, pa nam netreba drugoga odgovora. Zašto radi Austrija tako drzovito kod nas i u Ungarii? zato jer zna da smo i mi i narodi Ungarie nesložni i medju se kod kuće i jedni s drugimi izvan demovine. Mislite-li da je ono malenkost što rade Rumunji i Slovaci, mislite-li da je to poslednji napor izdišuće Austrije? Ja vam, gospodo, kažem, da je u onome i u njemu kod nas sličnu pletivu Austrija samo sredstvo, a pravi početnik onoga pojava nije Austrija nego Rusia, ja vam kažem, da bi so rusko pletivo kod nas i u Ungarii samo onda opazilo, kad bi Austrija i Magjari popustili od svoje nepravde i od svoga nasilja, a ovako Austrija i Magjari sakrivaju, podpomažu, razširiju rusko rovanje na iztoku Evrope. Jer u današnjih okolnostih,

Digitized by Google

Evropa mora pravo dati i Slovaku, i Rumunju, i Hrvatu iztočne cerkve, i ostalim narodom na iztoku Evrope, kada oni plaču na nepravdu, koju trpe poradi verozakona, poradi narodnosti, Evropa uvidja tu nepravdu, uvidja da ona dolazi neposredno od Austrije, od Magjarah i od Turakah; nu, gospodo, Evropa nezna, da u stotini onih, koji se tuže, jedva dva govore iz obsvedočenja, Evropa, velim, nezna, da se oni ljudi i narodi zato tuže, jer ih je na to i tako Rusia naputila. Dok bi prestala despocia Austrije i nepravednost Magjarah i Turakah, nestalo bi i onih tužbah, nestalo bi i ruskoga trovanja po ovih zemljah.

Nu Magjari su naškodili sebi i nami kroz ono hulenje, koje su proti nami u izvanjskih novinah razširili. Gospodo, Hrvatska je zemlja klasička, ona je bliznica Italie. Evropa vidi u Španjolskoj i u južnoj Italii na što može zla uprava, opaka vlada narod i zemlju nagnati, Evropa zna, da je narod hrvatski siromašan samo zato jer je osiromašen, Evropa zna takodjer, da je takov svaki narod koj pod despocijom čezne, koj neuživa plod svojih žuljah, koj je po vladi nateran na sami živinski život; nu Evropa nije mislila, da se naš narod za nekoliko tisućah forintah Magjarom prodao, to Evropa nije mislila dok joj Magjari nekazaše. Tom neistinitom i nepristojnom izmišljotinom nahudiše Magjari sebi i nami, oni odbiše Evropu od sebe i od nas. Jer sad Evropa pita: Magjari, akô ste vi Hrvate za nekoliko tisuće forintah kupili, ako Hrvati nemogu sami o sebi živeti, što vi mislite, što će Hrvati onda učiniti, kada im Rusia svoju kesu razmrsne? I zbilja, gospodo, vi koji narodu obćevate u sdruženju s Ungariom zlatna berda, vi koji puku kažete, da budu prestati štibre a nastati jevtinoća u svemu, vi, gospodo, koji tako radite, što ćete učiniti i kako ćete se pred narod pokazati kada tko dojde i kaže istinu, da u Rusi neima zemljarine nikakove, kućarine nikakove, tecivarine nikakove? Na ta pitanja netreba odgovara: Magjari svojim dosadašnjim postupanjem pletu, bez-da i sami znadu, knutu za se i za nas, Magjari odtiskuju slobodu i sreću od sebe i od nas, Magjari proigraše ljubav i priklonost Evrope za se i za nas.

Gospodo, ja najradje mučim, nu kad govorim, ja govorim kako mislim i ćutim. Sve zlo, koje ja ikomu želim, neka višnji na me odbori; nu ja kažem, da se ovaj magjarski sabor već u prvoj sednici preživio, da se preživio onaj čas, kad nije proglasio jednakost narodnostih Ungarie. Samo na ovaj način bili bi se Magjari mogli s domaćimi narodi pomiriti, pa ovako za srećnu budućnost jamstvo dobiti. Već sada, učinili oni što im drago u tome pogledu, ništa im nebude pomoći, sve bo se bude smatrati za čin, koju im ja nužda otela, a ne ljubav pravednosti rodila.

Ja nerazumim, što hoće da kažu oni, koji vele da kraljevina Hrvatska, kraljevina pet stoletjah prkosivša iztoku i zapadu, nemože o sebi, neodvisna stajati. Nijedan narod nemože bez drugih narodah obstati, pa itako svako selo može kao neodvisna država biti. Narod francezki, narod u trih stranah zemlje držeći svoju slavodobitnu zastavu razvijemu, i taj narod trebuje drugih narodah, a itako San Mrino i mnoge druge državice obstoje takodjer i živu u sreći i slobodi. Ali kako mogu tako male države životariti, dok se kojoj velikoj zemlji pohteje, one su državice odmah njezine podložnice? U državah je, gospodo, kako i u obiteljih, ona je obitelj doista bogatia, koja broji petero čeljadi, pa ima petdeset vaganah žita, nego-li ona, koja broji sto dušah, a ima dve stotine vaganah žita. San Marino je ne samo slobodan nego je za mnogo i mnogo bogatii od Austrije, on bo uz neznatnu štibru svake godine ima znamenit suvišak, a ovoj na prostoru i broju pučanstva velikoj državi nikada nedotiče prem velike daće od narodah pobire. Ako gledam na snagu, ja neznam što bi rekao o razmernoj snagi ovih dvih državah, nu znam da je Austrija za uzdržati domaći mir trebovala pomoć od velevlasti, a San Marino još nikada nije tudju pomoć trebovao za urediti ali uzdržati svoje domaće stanje. Kako medju ljudi, tako i medju državami, negleda se na samu jakost, jer drugače slabii bi već davno bili podavljeni od jačjih, drugačie već se davno nebi bilo znalo za Švedsku i Dansku, za Belgiu i Holandiu, i za mnoge druge države, koje znamo da obstoje. Države su, gospodo, Francezka, Englezka i Rusia, a drugo su, kao države budi kakova upliva, samo imena, pa ako se izmedju onih trih gorostasah dva slože proti tretjemu, i onaj će tretji, bio on kojgod, propasti.

Ali zašto bi u vetar govorili: neće Austrija, neće Evropa da mi Hrvati budemo neodvisni, da budemo samostalni. Što Evropa misli što-li Austrija, ja neznam, nu ju znam da kad bi bilo na onu Austrije, niti bi se danas znalo za kraljevinu Grčku, ni za državu Rumunjsku, ni za kraljevstvo Italie. Ja neću da dokažem da će Hrvatska doista biti državom o sebi, nego samo velim da naša domovina kako nekada bijaše, tako i danas može biti samostalna, ja htedoh dokazati da mi, ako smo muži slobode i napredka, moramo nastojati da našemn narodu izbijemo iz glave onu veru koju mu je Austrija i Rusia narinula, veru kao da smo mi, uzdržavatelji Austrije, tako slabi da nemožemo drugačie nego kao bilo čiji robovi živeti, mi moramo Hrvatom kazati da je sužnju jednako u amerikanskoj republiki i u austrijanskoj ali ruskoj despociji.

Gospodo, moje razmatranje ustavlja se kod predloga gospodina Kvaternika. Ja sam za ovaj predlog. Ja sam zanj jer sudim da on sam može pružiti i osigurati slobodu i sreću našu, slobodu i sreću Ungarie, te obstanak i veličanstvo obitelji Habsburgo-Lorenah; ja sam za taj predlog jer sam uveren da se samo polag njega, ako iole pazimo mi i narodi Ungarie, nemožemo posvaditi; ja sam za taj predlog jer je on usnovan na sdruženje naše domovine s Ungariom samo u skupnu zakonitu kralju, pa u sjedinenju srdacah i desnicah; ja sam za personalnu uniu s Ungariom, jer sam obsvedočen da kako Belgia sa Holandiom, Francezka s Talianskom, nemože biti u realnu družtvu, tako nemožemo ni mi s Ungariom, a kako one zemlje tako i mi, u političkom savezu možemo biti prijatelji i večnji saveznici; ja sam za taj predlog jer sam obsvedočen da ako se s Ungariom realno danas sdružimo, sutra se budemo s narodi Ungarie klati, prekosutra budemo skupa s onimi narodi jaukati pod štapom Austrije, sledeći dan izdihavati pod knutom ruskom, pa do koi čas pasti žrtvom evropejskoga rata koi se mora izleći ako se knuta na more adriatičko protegne. Jer kako-god Rusia nebijaše ni državom evropejskom dok nije Poljačku dobila, isto tako Rusia nemože postati zazbilja evropejskom velevlastju dok nedojde na Dunaj ili što je isto, na more adriatičko, a kada se to sbude, tada nestaje Evrape, pa ova strana zemlje postaje Rusiom. Bez dvojbe, Evropa će se braniti od te svoje propasti, a mi s narodi Ungarie stojimo na pogazu toga strašnoga rata: udarce i posledice toga hrvanja nebude toliko ćutiti Evropa, nebude ih ćutiti Austrija koja ih nemože u današnjemu svome stanju ni doživeti, nebude ih ćutiti ni Rusia, nego ćutiti ćemo ih mi i narodi Ungarie. Tim strahotam možemo se mi samo onda osloniti ako se sa svimi narodi na iztoku Evrope pobratimo, hoću

Digitized by Google

da rečem ako sa svimi njimi politički, i samo politički savez sklopimo. Evropa može se tome dosad najvećemu i najžestjemu rata samo onda ugnuti, ako ona sve narode na iztoku Evrope oslobodi. S toga ja sam uveren, da ako Austrija za na veke nezakopa svoju despociu, te time ako ona uz privolenje cele prosvetljene i napredujuće Evrope, i svesrdnom pomoćju svojih narodah konačno nereši iztočno pitanje, ja sam, velim uveren, da će Evropa zakopati Austriju i despociu njezinu, pa će na njihovu grobu rešiti pitanja iztočno, te urediti i nas, i Magjare i sve naše susede onako kako se Evropi svidi, ja sam uveren da će to rešenje morati biti pravedno, naravsko, polag narodah, a to jer se Evropa drugačie nemože osloboditi pogibeli koja joj od severa preti.

Ali, velite, predlog g. Kvaternika nije moguće uživotiti. Austrija ga, kažete, neće potvrditi. Oni koji tako misle, nisu marili na ovaj sabor ni dolaziti. Ja, gospodo, neimam uzrok smrt si želiti, nu nedao mi bog dotle živeti, dok mi tko nedokaže da je Austrija ikada, ijednom narodu, išto dala s dobra, i da mu je ono što joj je nužda otela, duglje uzdržala nego-li je nužda trajala. Nu, gospodo, mi znamo da je Austriju Evropa uredila u Italii, pa bi to isto moglo biti i kod ovoga našega pitanja; mi znamo da ima bivših vladarah koji bi danas nekadašnjim svojim narodom deset putah onoliko dali, koliko su oni narodi od njih zahtevali dan prije nego-li su se prestolja onih vladarah srušila, to gospodo sve mi znamo; a Austrija zna da je od onoga stanja u komu narod prosi, zahteva, do onoga stanja u komu narod neprima milostinju nego si sam daje, ne korak nego samo stopa; Austrija zna da su nastala vremena u kojih je narodom do prestoljah samo toliko stalo koliko prestolja pokažuju da im stoji do pravah narodah, i da narodi na poziv prestoljah onako odgovaraju, kako se prestolja odzivlju na poziv narodah. U tome znanju našemu i Austrije, te u ozbiljnosti današnjih okolnostih ja nalazim jamstvo da će Austrija ali ovaj naš zahtjev, ali svoju propast potvrditi.

U ostalom, ja sudim, da mi nesmimo toliko gledati na hire Austrije koliko na sveta prava naše kraljevine. Kažimo dakle Evropi i kralju iskreno naša prava i naše potrebe, izpunimo državnstvo Hrvatah, otačbenikah, poklisarah i prijateljah kralju, to, gospodo, učinimo, pa bio posledak koi komu drago, mi smo svu odgovornost s nas svalili, mi već neimamo ništa što bi nam Austrija mogla oteti, a da-li ni Austrija neima ništa za izgubiti, na to neka pazi Austrija (živio:)

Govor g. Vladislava Arvaja doći će naknadno.

Pavao Muhić. Ako želimo osigurati svoju budućnost, treba da se obazremo na prošlost i uvažimo sadašnjost, jer su ovo dva poznata faktora, iz kojih će politik pronaći i upoznati i treći — t. j. budućnost — ako ga vodi razboritost a ne strast — jer iz prošlosti i sadašnjosti naravskim njekim sliedom proiztiče budućnost.

Prošlost i sadašnjost uče nas, da sloboda, samostalnost i sreća narodah zavisi ponajviše od narodah samih, jer će ih ti u onoj mjeri prisvojiti i sačuvati, u kojoj budu razumjeli svoj položaj — i znali upotrebiti shodna sredstva da postignu svoje svrhe.

Prošlost i sadašnjost uče nas, da nije probitačno za narode osloniti se sasvim na druge, jer će tada sreća, samostatnost i sloboda naroda zavisiti od dobre volje onih, kojim su se bezobzirno u naručaj bacili.

Tko nezna ili neće da bude svoj, taj će uvjek biti tudj uvjek kmet, motika, torba i čorbine čorbe čorba.

Ako iz razlogah obće koristi želimo stupiti u novi savez i prijateljstvo s ustavnom našom braćom prekodravskom, od kojih smo se odciepili faktično i pravno godine 1848, to bi zahtievali od njih, da se ostave svoje stare, na momentanu korist osnovane i po mahiavelizmu udarajuće politike, kojom su se služili — a i sada još služe mnogi njihovi državnici u njekojih stranah domovine naše — kojom njeke elemente nam — kojom njeke elemente nam — a nas sebi odtudjuju; neka pomisle, da na piesku grade, služeći se ovimi za svrhe svoje tobožnje veličine, uvjereni budući, da prijatelji i privrženici umjetnimi sredstvi pribavljeni samo tako dugo su privrženici — dok imadu sobstvenu korist iz te privrženosti — ili kako bi pjesnik kazao, dok rieke medom i mliekom teku — „tempora si fuerint nubila — —“.

Svaki ugovor medju pojedinimi i medju narodi treba da bude osnovan na neoborivih temeljih viečnoga prava i uzajemne koristi ugovarajućih, jer ugovori, kojimi si jedan samo prava i koristi osigurava — a drugi samo dužnosti i terete preuzimlje, nose već u svom postanku klicu razdora i razvrgnuća, — nikad se nesmije povrieditи ono pravo, koje je božja providnost pojedinim i narodom u srce usadila. To pravo neodtudjivo, nezastarivo, izagnano silom pretežnijom iz spoljašnjega svieta, nikada poginuti neće — povuče se ono tada u svoj nedostižni zavičaj u grudi čovjeka, pa tamo živi, tamo tinja kao iskra pod pepelom — tamo se širi — pa kad mu vrieme dodje, — slomivši sve zaprieke uskrsnut će opet silno i slavodobitno u život — jer se duh čovječji, izkrica božanstva, utamaniti, u verige sapeti neda.

Ako savez naš s Ugarskom nebude osnovan na ovom čvrstom i neporušivom temelju pravde, onda su gg. zastupnici, uzalud svi napori, bez uspjeha sva umstvovanja naša — onda nismo sklopili mir, nego smo ugovorili kratko primirje, koje će se svakim povjetarcem uzljuljane politike europejske narušiti — onda smo posijali zmajske zube, iz kojih će proniknuti oružane čete na propast jednoga i drugoga saveznika, a doći će koji umni Jason, pa će odnieti zlatno runo, za koje se mi žalibože pogoditi nismo mogli, ili nismo umjeli.

Puk želi savez s Ugarskom od Adrije do Biograda; neću tomu protuslaviti, nu dopustit ćete, gg. zastupnici naroda, da i glede toga mnienje svoje izjavim.

Narod naš nije politički nedoraso — on je bezazlen, ravnodušan i razborit, a ovu svoju razboritost je već više putah sjajno i bielodano dokazao. — Narod naš ima više političkoga takta, nego mnogi od onih, koji mu se za vodje nameću. Nu — narod naš nije proučio dialektike — on odgovara na pitanje kako mu se stavljaju prostodušno i neumjetno — pa ako je izrazio želju saveza s Ugarskom, nije ipak točnije naznačio načina, kojim da se taj savez izvede — mislim, da je on to povjerio svojim zastupnikom.

I mi, koji pristajemo uz mnienje osrednjega odbora nismo proti poštenom savezu, u koliko scienimo, da je koristan, možebiti smo mu iskreniji prijatelj, nemo mnogi od protivnikah naših misle.

Nam nije stalo do efekta, što će ga uzrokovati naše izjavljenje budi u sabornici, budi izvan nje — budi u Beču ili Budapešti — nam je stalo jedino do sreće i bolje budućnosti naroda našega — i držimo svetu svoju dužnost, osigurati mu ovu budućnost, tomu shodnimi i pravednimi sredstvi. — Mi znamo, da naš narod ima mnogo tugah i nevoljah, koje se dokinuti — mnogo potrebočah, koje se namiriti moraju — nu znamo i to, da ovu svrhu jednim mahom postići nemožemo, makar se mi danas uvjetno ili bezuvjetno sdružili s Ugarskom; jer u tielu državnom ima kao i u tielu

*

Digitized by Google

fizičnom bolestih dugotrajnih, koje svoj tečaj dovršiti moraju, ma upotriebili mi sredstva kakva mu drago — jer ne samo što nećemo spasiti bolestnika, nego ćemo ga upotrebivši heroička sredstva upropastiti.

Ima narod naš višjih duševnih potrebočah — ima kao svaki samosviestni narod interesah, koje više cieni, nego svoje materijalno dobro i blagostanje. Čovjek neživi o samom kruhu; ako bi tomu tako bilo, ako bi duh čovjeka samo k zemlji skučen bio — izgubilo bi čovječanstvo iz povjestnice svoje najljepše crtice, koje se kao njeke jasne zviezde sjaju iz tamne noći najdavnije prošlosti — nebi imali onih slavnih muževah, koji nisu časa časili umrieti za domovinu — gdje bi bili tada Leonide — gdje Decii, Reguli, Scipioni — gdje Kastriotići — Bakači, Šubići i ostala četa slavnih vitezovah, kojih će se uspomena slaviti u čovječanstvu, dok bude svieta i vieka, koji će najkasnijem potomstvu kao zviezda predhodnica prednjačiti na stazi slave i junačtva — ili mislite možebiti, da bi ovi slavni muževi, ako bi danas ustali iz grobovah svojih zamieniti htjeli neuvehli vienac slave sa taštom ohološću ovoga svieta, bi li htjeli neuvehlu zamieniti slavu svoju sa prikorom Herostratah, Mehmed-Sokolovićah, i ostale slične družbe odmetnikah. Kada radimo o savezu sa Ugarskom radimo ne za sadašnjost i ne za se same.

Ako izuzmemo mladja lica, koja ovdje u sabornici sjede — mi ostali smo prekoračili poldnevnu liniju — sunce naše bježi sve više prama zapadu i stojimo bliže groba nego li kolievke — mi dakle gradimo sgradu za budućnost, u kojoj će potomstvo naše udobno i sretno obitavati moći. Sretniji — nego što obitavasmo mi — naraštaj naš gg. diše sasvim drugim duhom nego mi, starije pokoljenje odgojeno pod uplivom ostarjelih ideah feudalizma, i zadojeno hladnim mliekom mrtve latinštine.

Pazimo gg. da ovaj naraštaj potomstva, koji će skoro mjesto naše zauzeti na polju političke radnje, kad bi nadošao na zapreku duševnoga razvitka, nebude proklinjao uspomenu otacah svojih, koji su u rešavanju životnjih pitanjah naroda — nesmotreno — ili lahkoumno postupali — pazimo, da mu neostavimo baštine zamršene, kojoj će se voliti odreći, nego li ju nastupiti tako zaduženu i zapletenu — na propast i štetu svoju, nemojmo se mistificirati, pak uzmimo za razsudu svih odnošajah pravo mjerilo — jer koji se služe krivim mjerilom — mogu najbolji mjerači biti, pak će se opet zamjeriti. Još nješto — mi se borimo za svetu stvar — svrha nam je ista, akoprem nas k toj svrhi vode razni putevi. — Borimo se dakle i oružjem, koje toj uzvišenoj zadaći dolikuje. Sumnjičenje je m. g. oružje otrovno. Medjusobnim porazumljenjem odbanili su civilizirani narodi evropejski njeke vrsti oružja s bojnoga polja, kojim se je stari sviet bezprikorno služio — a i sada se služe narodi, do kojih nije doprlo blago svietlo civilizacije — bacimo takvo oružje daleko od nas — neka ide bez traga — jer g. m. koj vjetar sije, oluju žanje.

Prelazeći na predlog, kao sam kazao, pristajem uz mnienje osrednjeg odbora, jerbo mi se vidi, da ovako najbolje k svrhi doći možemo. Ja mislim da nije suvišno, da su unj izbrojene sve pokrajine trojedne kraljevine.

Mnogi kažu, da to u diplomičkom aktu nije potrebno, ja kažem, da upravo u diplomatičkom aktu mora biti sve točno i precizirano, da nikakova sumnja nastati nemože. Znamo mojo gospodo! što je diplomacija, ona je uzvišena znanost, ali u najnovije vrieme postala je umjetnost. Da je pako diplomacija ono, što bi morala biti, nebi imali toliko nepovjerenja.

U najnovije vrieme zavladalo je u diplomaciji načelo, pravo jačega, nije dakle suvišno naznačiti, što spada na trojednu kraljevinu. Rekoše mnogi, da nije od potrebe zahtievati od kraljevine Ugarske, da pripoznade naša prava, istina mi o tom nismo nikada dvojili, ali pitam, da li su naši susjedi prekodravski u tome dvojili.

Njeka gospoda čitali su više članakah od 1847/8 god. ja bi mogao navesti §. 2 članak 15 godine 1840 mjenbenog zakona, tamo se kaže, na sud mjenbeni karlovački spadaju županije Požežka, Verovitička i Sriemska, kraljevina Hrvatska i Turopolje.

Ako je to priznanje cjelokupnosti, onda ja neznam, što bi bilo tajenje cjelokupnosti.

U istom zakonu otrgnuta je Slavonija od Hrvatske, a zašto se campus Turopolje napose napominje, to ja neznam, za 100 godinah mogao bi historik à la Szallay iz ovoga zakona proizvesti, da Turopolje nije spadalo k Hrvatskoj, nego da je spadalo neposredno k Ugarskoj, ili da je bila posebna krunovina.

Što su njeka gospoda ovdje navela, da je od Austrije sve zlo, a od Ugarske sve dobro izhodilo ja neću nabrajati griehe propale sisteme, izbrojili su ih drugi, ja neću osudjivati propalu sistemu, jer se osudila sama, samo to napomenuti moram, da nam nije iz Budim-Pešte sunce sijalo, to bi nam najbolje mogla kazati gospoda, koja su se bavila na polju literature od god. 1835—1848, da je više putah naše bilje pobijo led i popario mraz došavši upravo iz Pešte.

Ja neću u tom kriviti narod Magjarski, ja štujem narod Magjarski kao slodobouman, nego je tomu kriva bila birokracija Ugarska, a možebiti i drugi uplivi.

Jednom govorniku od jučer moram odgovoriti na kratko. On kaže, da bi mi dokinuli naše razprave, pak da bi izrekli sdruženje, jer se boji, da se nerazpusti Ugarski šabor, pak nebi imali s kime dogovarati se; ja se tomu čudim, jer ako se razpusti Ugarski sabor, sazvat će se drugi, jer razpuštiti sabor neznači ništa drugo nego „provocatio ad populum“ ako se nesazove drugi sabor, čemu naše ugovaranje. To bi isto bilo kad bi tko kazao: prijatelju! seli se danas u kuću, jer ako se danas neuseliš, sutra se nećeš, jer će se srušiti.

Mirko Bogović. Preuzvišeni gospodine bane! Visoki sabore! Kad se sleti jato sivih sokolovah, te se uzvije nebu pod oblake, nemoguće ga je stići a kamo li prestići, isto tako, gospodo, težko je i pretežko meni, te po gotovu nemoguće, stići predgovornike moje u kićenoj rečitosti, u bujnosti mislih i u izobilju navedenih razlogah. Nu — to me ipak nesmeta, buduć znadem, da imade još jedno trkalište, gdje se sa svakim zemljakom svojim natjecati smijem, a to je široko ono polje, gdje se medjusobno natječu čuvstva narodnosti i slobode. Ta plemenita, uznosita, da Bogom posvećena čuvstva odsievaju, kako opazismo, iz govorah sviuh govornikah, koji dosele progovoriše, a odsievat će, za cielo se nadam, isto tako i iz govorah oniuh, koji će prosboriti odsele.

Da gospodo, narodnost i ustavna sloboda, to su ona dva divna amaneta, oko kojih nam se kreću i roje misli, pa makar se svi u svemu baš na dlaku i neslagali, to se ipak, nalik pčelam hrlećim s raznih stranah k matici svojoj u košnicu, svi napokon stičemo i sastajemo u plemenitoj želji i težnji: da usrećimo milu nama svima domovinu.

Narodnost i ustavna sloboda dakle, to su ona dva divna amaneta, što ih obezbieditи i sačuvati želimo našoj domovini kao baštinu svetu, koju nasliedismo od pradjedovah i koju smo dužni ostaviti, te — u koliko bi oštetjena bila

Digitized by Google

— nadopunjenu predati potomkom našim. Rekao sam, da ustavnu slobodu i narodnost nasliedismo od pradjedovah naših a što rekoh to ću u kratko i dokazati. Istinu ću reći — za drugo nemarim. Istinu ću reći, akoprem znadem, da onoga, koj istinu gudi, gudalom po prstima biju.

Što se ponajprije ustavne naše slobode tiče, to se tajiti neda, da ju mi po ničijoj milosti, dakle ni po milosti Magjarah, stekli nismo, već da smo ju imali i da smo se je uživali od starine. To svjedoče i potvrdjuju mnogi vjerodostojni spomenici i povelje, iz kojih se vidi, da su naši pradjedovi pod vojvodami i kraljevi svojimi držali sabore i zakone sami sebi krojili. Medju ostalima to svjedoči povelja vojvode Trpimira, izdana na saboru u Bihću godine 837. i to u ono doba, kad u Evropi Magjarom, stoprv g. 889. ovamo došavšim, još ni traga nebijaše. To nadalje svjedoče povelje nasljednikah Trpimirovih, kraljevah najime Držislava, Krešimira i Zvonimira, koj je još g. 1087. držao sabor u Kninu (takodjer u Dalmaciji.) To napokon svjedoči krunitbena povelja ugarskoga kralja Kolomana, izdana god. 1102. prilikom sdruženja kraljevine naše s Ugarskom. Da su se pako iza toga sdruženja, usljed svečano nam ujamčene ustavne slobode, svi poslovi naše kraljevine i nadalje kod kuće obavljali, to svjedoče odluke našega god. 1273. u Zagrebu držanoga sabora, gdje bi medju ostalima nacrt kaznenoga zakona sastavljen. To svjedoče odluke saborah od g. 1324. i 1344. itd. Nadalje to svjedoči sabor naš, držan g. 1527. u Cetinu (na Krajini), gdje predji naši Ferdinanda I. iz kuće Habsburžke zasebice kraljem svojim izabraše. To svjedoči sabor naš od g. 1712. gdjeno predji naši pod Karlom III. sankciju pragmatičku, i to opet zasebice, primiše. Najposlie to i sabor naš od g. 1848. svjedoči, gdje se narod naš sastade, da ustav svoj prama okolnostim i potrebam svojim udesi. I to su glavne epohe, koje sve jasno svjedoče, da je narod naš odavna imao i uživao se ustavne svoje slobode. Ja bi doduše ovdje i tako zvane „Articulos Nobilium Regni Sclavoniae“ od g. 1492. i „Constitutiones Crisienses“ od g. 1538. pa k tomu još i druge posebne zakonske članke iz obćega našega ugarsko-hrvatskoga zakonika i to počamši od XV. pa sve do XIX. vieka navesti mogo, kad se nebi bojao, da bi time pjesma odviš duga bila.

Idem dakle dalje. — Što se narodnosti naše tiče, primietiti moram, da bobro znadem, kako rieč ta istom u novije doba lozinkom postade sviuh onih narodah, koji progledaše, te progledav uvidiše, da bez narodne osviesti narod narodom biti nemože. Nu akoprem u prijašnjih vjekovih formula ili rieč ta „narodnost“ onako, kao što je sada, poznata nebijaše, to ju ipak djedovi i pradjedovi naši bar posredno vazda vjerno gojiše i njegovaše time, što glavnu karakteristiku narodnosti, naime jezik, uzprkos prietećem najprije latinizmu, zatim germanizmu a napokom i magjarizmu vjerno uzčuvaše. To svjedoče i potvrdjuju njeke stare listine i povelje iz vremenah staro-hrvatskih kraljevah. To svjedoče hrvatskim jezikom pisane povelje kralja Matije Korvina pa poslje i Ferdinanda I., to svjedoče pojedinih naših predjelah zakoni ili štatuti kao n. pr. vinodolski, mlietski, krčki, istrijanski itd. To svjedoče mnoge listine i povelje izdane od silnih njekoč velmožah naroda našega. To svjedoče književna djela pojedinih pisacah narodnih, koji se nalik zviezdam iza tavnih oblakah u razno prošlo doba pomoliše na zreniku duhovnom, pišuć milim nam materinjim jezikom. To napokon svjedoči i ta mnogim izmedju nas poznata okolnost, da se naime još prije pol od prilike vieka, mnoge visoke porodice naroda našega — ne kao u novije doba, samo sa slugama — već i u krugu svoje obitelji i svojih prijateljah vazda služiše jezikom našim. — I to je, kako znamo, tako bilo sve do konca prošloga vieka, gdjeno Magjari u saborima svojim od g. 1791. i 1792. zakonom odrediše, da se jezik magjarski kao učevni i u naše skole uvede. „Pusti kokoš na jarak i sloga se prime,“ stara je rieč, koja se i tu obistini, jer na potonjim saborima, naime od g. 1836., 1840. i 1844. — da nespominjem ugarski sabor od g. 1848. — sve to većma osiliše Magjari, nameću nam sve to silovitije jezik svoj. Nu — „pritisnuto jače, sve na više skače“ — veli opet poslovica i pravo veli, jer narod naš, trgnuv se uslied neprestanog zadirkivanja iz pogibionog dremeža svoga, na noge junačke skoči, te se stade braniti i sve to krepčije boriti za narodnost i autonomiju svoju, dok najposlje g. 1848., dakako ponješto podboden i navrkan po trećem i to starom našem i Magjarah neprijatelju, sabljom nepresieče savez onaj, koj ga je donle skapčao s narodom, s kojim je u zlu i u dobru prieko 700 vjekovah probavio, s kojim je kod Varne, Biograda, Mohača, Kisega i Sigeta a i na drugih mjestih krv svoju prolievao i slavne one junake steko, koje i dan danas sliepi naši Omiri uz snoje javorgusle u pjesmi pjevaju, dočim gdjekoji, budi po krvi budi po mlieku rodjaci njihovi, još sad živući, za njih haju i nehaju.

Pošto bi tako god. 1848. mnoge stotine godinah trajući bratski savez izmedju nas i Magjarah prekinut, ujede nas zmija, što ju u niedrima gojismo, te učini, da opet zavlada onakova sistema, kakova bi za Leopolda I., stranom i za Franje I. pokušana, a za Josipa II, u istinu izvedena, sistema naime stroge centralizacije njemačke, težeće za tim, da raznorodnu Austriju silom pretvori u jednorodnu državu, kakova nije po naravi ni po poviesti. Sistema ta dielila se u dvie epoke. U prvu epoku ide tako zvani oktrojirani ustav od 4. ožujka, koj je trajao do 31. prosinca god. 1851. gdjeno se §. 120im otvoriše polagano vrata drugoj strogo absolutnoj epoki, koja je trajala od 1. siečnja g. 1852. pa sve do prošle godine, gdjeno tako zvana „gladna gospoda“ domovinu našu kao pašaluk svoj saokupiše, te u njoj nemilice haračiše. Jeda li je uslied toga, što evo rekoh, ta sistema budi narodnosti našoj, budi ustavnoj slobodi, za kojima svi kao ozebli za suncem težimo, u prilog bila i biti mogla, to znade u nas svatko, počamši od velikaške palače pa sve do priproste seljačke kolibice. Pa buduć da je već dovoljno od drugih a i od mene samoga na drugom mjestu dokazano, kako se u svih administrativnih strukah u vrieme rečene sistema a tečajem posljednih 12 godinah kod nas gospodarilo, to neću da opetujem te jade, jer znam, da bi time na novo povoje trgao s ranah, koje još preboljeli nismo, već samo hoću da navedem poslovicu narodnu, koja u par riečih sve kaže, što se u tom obziru kazati može, gdje veli: „bolje da te Turčin sabljom tjera, nego Švaba perom.“ — Što je biti moralo, to se sbilo. Sistema ta pade, a onaj muž, koj ju je ponajviše uzdržavao i uzdigo, te sebe uz nju podigo, muž onaj siloviti i ponositi, komu je ime Bach, sada, kao što iz novinah doznajemo, u pokorničkoj haljini i bosonog pokoru čini, te se za griehe svoje kaje. I pravo je, ima zazto da se kaje, pa zato mu i od nas prosto bilo, kao što će mu jamačno biti prosto i pred bogom, jer se u sv. pismu kaže: „majus est gaudium i coelis super uno peccatore converso, quam super nonaginta novem justis.“

Sistema dakle Bachova pade i nam opet ponješto odlane, velim ponješto, jer diplomom od 20. listopada p. g. vraća nam se doduše opet stari naš ustav, al nam se vraća

Digitized by Google

osakatjen i krnjav, buduć o temeljnih onih pravih, koja nas idu glede sobstvenoga opredieljivanja vojske i poreza, u toj diplomi ni spomena nema.

Osam mjesecih prodje od to doba. Municipija naša medjutim opet oživiše, a i sabor naš se nakon 13 godinah opet sastade, nu žalibože isto tako osakatjen i krnjav kao god i povratjen nam ustav. Da je tomu tako, vidit možemo s toga, što uzprkos naporom našim Dalmacije, Rieke a i drugih čestih domovine naše na saboru ovom zastupanih nema te nema. Krajinu našu junačku poslaše nam istinabog ovamo, al joj lukave podsjekoše vita krila, da ih tužna nebi razvila, te iz kaveza svoga poletjeti pokušala.

Tako je gospodo! Cjeloviti dakle nismo, nit što se ustava ni što se zemljišta našega tiče, a ipak nam riešiti valja pitanje velevažno i životno: odnošenje naime naše državopravno naprama Ugarskoj i naprama Austriji, što nam ga je kralj naš pismom svojim kraljevskim od 26. veljače t. g. predložio.

A sad pitam: kuda ćemo, na koju li stranu? — Hoćemo li da budemo posve svoji i posve neodvisni? Duše mi, to bi najvoljeli, kad bi samo mogli! — Da imademo u ovaj odlučivi čas uz kriepku i muževnu volju dovoljno materijalnih i fizičnih silah, to bi ja u tom pitanju s mjesta pristao uz predlog g. Kvaternika, jer volim čim prije sasvim neodvisno i prosto na svojih noguh stajati, nego li se osloniti makar i o najboljeg prijatelja. Kad bi se to tako na brzu ruku udesiti moglo, tad nam nebi ni trebalo pozivati se na historička naša prava, već bi si snagom svojom sami prava skrojili, kako bi htjeli. Vjerujte, gospodo, logika učinah, osnivajuća se na snagi, to u današnje doba više važi, nego sve ma kako liepe teorije, više važi, nego ista ma kako stara historička prava. Da je tomu tako, to vidimo svigdje, osobito u Francuzkoj i u Italiji. Burbonci se sveudilj pozivahu, pa se i dan danas pozivlju na historička svoja prava, dočim Napoleon za historička prava mnogo nemári, već držeć se juridičke one axiome: „da mihi factum, et dabo tibi jus“ — iz logike učinah pravo svoje izvodi. Burboncima uz sve njihovo historičko pravo propadaše s glavah krune, dočim padše Napoleon, sliedeć načelo svoje, pokupi, te stranom sebe, a stranom opet druge njima urezi.

Pitam po drugi put: kuda ćemo, na koju li stranu? — Hoćemo li zubi i nokti prionuti uz novu sad opet po ustavnu centralistički ustrojenu Austriju, t. j. drugimi riečmi: hoćemo li u „Reichsrath?“ Nemislim! Ja barem, hvala bogu, još nijednoga Hrvata il Slavonca čuo nisam, koj bi za tiem Reihsrathom čeznuo, i koj bi želio, da izmieni stari svoj, tolikimi žrtvami stečeni ustav sa novim Grundgesetzom od 26. veljače t. g. — Nu pustimo to na stranu! Neću da prije reda s otim pitanjem zabadam trn u zdravu nogu.

Idem dakle dalje i pitam po treći put: kuda ćemo, na koju li stranu? — Hoćemo li da se sjedinimo s Ugarskom? — Hoćemo! I to, kao što rekoh: s Ugarskom, a ne sa tako zvanim izključivim Magyarországom. Hoćemo da se sjedinimo sa narodi u čitavoj Ugarskoj, a ne samo sa Magjari. Tako, gospodo, hoćemo da se sjedinimo, i to na temelju podpune narodne i političke ravnopravnosti, na temelju državopravnih ugovorah naših od god. 1102., zatim od god. 1527., a napokon od god. 1712. Da, gospodo, tako hoćemo da se trojedna naša kraljevina uz nealnu i virtualnu svoju cjelokupnost, uz neodvisnost i samostalnost svoju sjedini s kraljevinom Ugarskom, da tako obe te kraljevine u istinu i u pravom smislu rieči budu regna socia, foedere juncta, „ubi“ — kao što njekoč slavni ban Toma Bakač-Erdödy reče — „Regnum Regno non praescribet.“ To je, gospodo, u jezgri program zastupnikah grada Zagreba, dakle naravno i moj — i toga se ne samo i osvjedočenja, već takodjer iz dosljednosti držim, jer se slaže s onim programom, što sam ga sa još četvoricom velecienjenih i ovdje prisutnih muževah jur zimus odobrio i podpisao, slaže se sa mojim mjeseca veljače u velikom spravištu zagrebačkam očitovanim političkim vjeroizpovjedanjem, slaže se sa mnienjem, što ga očitovah u svojoj brošuri pod imenom „Rückblike“ onomad izdanoj, dapače slaže se u njekom obziru i sa onim mojim braći našoj „Magjarom“ namienjenim sonetom, što ga kobne god. 1848., u vrieme ročećeg u Pešti sabora „magjarskoga“ napisah i u svojih „Domorodnih glasovih“ priobćih, gdje velim:

Oj Magjari, braćo vi ustavna,
I sdružena dugo već s Hrvati,
Nemojte nam ludo otimati,
Što nam poda narav, mati slavna.

Pomislite na vremena davna,
Mnogo Hrvat s vami zla prepati,
Nastojte mu, što je njegvo, dati,
Pa ćete ga opet nać pripravna:

Da za korist obćeg doma svoga
Podje makar i u vatru s vami,
Jedan za sve, a svi za jednoga!

Neka dakle bude mir medj' nami,
Sila, znajte, da nemoli boga,
Ako ne — a vi ste krivi sami!

Tako sam, gospodo, mislio onda, tako mislim sada, i tako ću misliti unapried.

U ostalom, gospodo, riešilo se ovo pitanje u smislu ovog ili kojeg drugog predloga, to svakako unapried znam, da će se riešiti onako, kao što to čast naroda i korist mile nam domovine zahtieva.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Dvadeset i osma saborska sjednica 27. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadeset i sedmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i šestog lipnja god. hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Izza kako bi zapisnik o predjašnjoj sjednici od 25. t. m. pročitan i odobren, bude na predlog zastupnika Josipa Briglevića odlučeno:

Izjaviti putem predstavke Nj. Veličanstvu cesarici i kraljici Elisabeti presmireno sućut i sažalenje ovoga sabora nad njezinim bolovanjem i stradanjem, koje ju jo prisjlilo opet potražiti daleko južne krajeve, a podjedno izraziti tu iskrenu želju, da bi se Nj. Veličanstvo izcieljeno i okriepljeno skoro opet povratilo u zavičaj i u krilo svoje prejasne obitelji.

Budu čitani prispjeli medjutim podnesci, i to:

1. Predstavka glavne skupštine Riečke od 5. t. m., kojom se pritužuje proti tome, što se u obsegu iste županije utjeruju porezni zaostatci putem vojničke ovrhe, moleći od sabora pomoć.

Budući da je već povodom inim zaključeno, o tom predmetu u obće podnieti osobitu predstavku Nj. Veličanstvu, time se smatra i ovaj dopis županije Riečke kao za sad riešen.

2. Predlog zastupnika Franje Lovrića o tom: da se podieljena Guidi Pongracu po kr. hrv. slavonskom dvorskom dikasteriju povlast na sagradjenje mosta preko rieke Kupe medju vojenim i civilnim Siskom uzakoni i pod zaštitu zakona uzme.

Ovaj predlog očitovan je na zahtjev samoga predložitelja za prešan, ter predbježnoga pretresa radi na predlog zastupnika Eduarda Vrbančića odpravljen na posebni odbor, za kojega članovi biše izabrani zastupnici: Franjo Lovrić, Jozo Popović, Antun Jakić, Josip Ključeć, Mojsija Baltić, kanonik Janko Pavlešić i Mirko Bušić.

3. Predlog zastupnika Mirka Bušića o tom: a) da se most preko Kupe medju vojenim i civilnim Siskom sagradi; b) da se u domovini našoj ukinu malte, to jest cestarine, i da most na Odri opet prave i uzdržuju oni, koji su to činili i do godine 1848; c) da se cinž, što no ga plaćaju Siščani vlastelinstvu sisačkome raztereti i dokine kano i ini urbarski podanici; d) da se trgovištu Sisku podieli ona sudbenost, koja pripada sudcem županijskim, takodjer i u stvarih mjenbenih; e) da se zakon uvede o brodarstvu, i da se oživotvori čl. 20 g. 1840 o vozarstvu.

Ovaj predlog odpravljen je na odsjeke.

4. Molba zastupnika Antuna Vakanovića, da mu se s toga, što je boležljiv i nemoćan, ter mu treba poći u kupelji, podieli dopust preko mjeseca srpnja.

Odlučeno zaiskani dopust dozvoliti.

Zatim se predje na dnevni red, to jest na razpravu o pitanju glede odnošaja trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj; o čem redom progovoriše zastupnici: Josip Vuščić, Antun Starčević, Vladislav Arvaj, Pavao Muhić i Mirko Bogović.

Oko ½2 ure popodne bude sjednica završena, time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu sutra dne 27. lipnja o. g. u 10 uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

Makso Prica, s. r.
saborski bilježnik.

Makso Prica. Čita zapisnik 27. saborske sjednice, koj bi bez primjetbe odobren.

Ivan Prkovac. Budući su učinjena dva predloga o uredjenju zadrugah, i preuzvišeni g. ban predao je jednu osnovu, koja je kod namjestničtva izradjena, a u tom poslu je najviše i sistematično pisao g. Utješenović, i njegova se osnova koja je po načelih državne ekonomije izradjena, uvažila; zato mislim, da onaj odsjek ili odbor, koj bude radio na tom predmetu ima i na ovu osnovu obzir uzeti, pak bi još predložio, da se ova osnova štampa i na odsjeke preda.

(Primljeno.)

Mirko Bogović. Čita izvješće poglavarstva grada Zagreba, gdjeno javlja da sliedeć sjajni primjer preuzv. gos, biskupa djakovačkoga Josipa Jurja Strossmayera 10.000 for. a. v. za jugoslavensku akademiju daje, i da je isto tako pripravno i za sveučilište. kad bude od potrebe sve materijalne žrtve doprinjeti, (obće pleskanje.)

Odlučeno da se taj predmet na ekonomički odbor za jugoslavensku akademiju uputi.

Čita dalje predlog zastupnika krajiškog Ivana Trbojevića sastojeći u tom, da se drum, koj bi od male Kapele vodio iz ogulinske regimente preko Jesenice na Škare u otočkn pukovniju što prije sagradi.

Upućeno kao prešan predlog na odsjeke.)

Čita dalje ostavku narodnog zastupnika Ivana Mikovića za kotar Moslavački, zajedno sa zapisnikom izbornim usljed kojega bi izabran na njegovo mjesto g. Ivan Vardian.

(Upućeno na verifikacionalni odbor.)

Dalje čita molbu obćinah sv. Ivan i Psarjero prinešenu visokome saboru, gdjeno se iste obćine tuže na njeke zloporabe nedavno prispjevših katastralnih mjernikah.

Petar Očić. Ja sam toga mnienja, da se ovaj predmet

Digitized by Google

kao prešan na odsjeke odputi, jerbo se ovdje radi o načelu, da li se ovaj kataster, koji se namjerava uvesti, s ustavom slaže ili ne, to je principialno pitanje.

Ako se sabor o tome osvjedoči da se neprotivi ustavu, nego da obću korist i nove potrebоće zahtievaju, da se taj kataster ovdje u djelo privede, onda bi visoki sabor mogao u obzir uzeti ovu molbu time, da se katastralno mjerenje za njeko vrieme odgodi, motiva su zato važna; „da su zli dani i tiesna vremena, i da puk ove vrsti terete nositi kadar nije.“

Franjo Lovrić. Ja sam samo njekoliko satih baveći se ovih danah u okolici sisačkoj, čuo slične tužbe ovoj koja je evo podnešena i sada pročitana, a slušao sam to od sviuh stranah ne samo od prostih žiteljah nego i gg. župnikah, koji su mi kazali da se i u sisačkom kotaru sprema na sabor molba, da ih ovaj oslobodi zloporabe katastralnih činovnikah, koj poput skakavacah navališe u naše okolice te traže od siramašnih seljakah ne samo poslužbu veoma tegotnu već i kvartire kakovih neima te zato prozore razpiljevati i kuće kvariti moraju a traže i hranu za sebe i za svoje mnogobrojne obitelji akoprem im to nitko nije dužan davati. Ako zakon o komasaciji stoji ili ako će u buduće valjati, zašto dakle ovo katastralno mjerenje? Nebili bolje bilo da ostane sve još za njeko vrieme kod dosadašnje gruntovnice dok se prije obave komasacije a za toga ima ljudih bar njekoliko, koji će se moći sa pukom razgovarati, te neće kao što ovi tudjinci našemu jeziku navesti rane; kao što smo to malo prije čuli, nazive zemljištah i imena ljudih izopačivati odkuda će nastati pravi babilonski toranj. Ja sam dakle zato — akoprem dobro razumiem i shvaćam velike koristi dobroga katastra; da se sabor zauzme, kako bi se puk oslobodio ovoga nam sada — gdje je naš puk i onako toliko snužden iliti osiromašen i dosta proganjan — narinutoga zla, te da se ovo nevaljano a svelikim troškom skopčano mjerenje odmah obustavi.

Mirko Šuhaj. Ja se sa mnienjem g. predgovornika, da se ovaj predmet na odsjeke odputi, nemogu slagati.

Ja bi molio, da se odmah u ovom saboru s mjesta nješto učini. Radi se ovdje o 2800 ljudih, koje će naš puk kroz dulje vrieme hraniti imati, jer osim prvog direktora i prvog poddirektora imade 28 inšpektorah, od kojih svaki pod sobom imade 12 mjernikah i 12 adjunktah, od ovih opet svaki imade pomoćnika ili vojnika tako, da će po jednom pogledu, koga ovih danah ugledah, biti 2106 mjerničkih osobah i 702 vojnika, što ukupno 2808 ljudih čini.

Zato bi ja molio, da se s mjesta što učini.

Franjo Žužel. Ja nemogu na to pristati, što se je dosada kazalo, i to iz ovog razloga, jerbo je kataster neobhodno potreban za vjeresiju cielog naroda.

Ima više godinah, što sam s jednim u financiji vještim gospodinom govorio, kako stoje glavnice u ovoj i onoj zemlji? Medju ostalim: kako se Belgijanac scieni sretnim, ako može svoje novce po 3 da po 2½% uložiti, na što ja primjetim, da bi dobro bilo, kad bi od onud naš narod uzajmio novacah, kojimi bi mogao podignuti razne zavode, potrebne za materijalni i duševni razvitak naroda. Na to mi odgovori isti gospodin. „Jest kad bi mi imali kataster.“

Kataster je potreban pri svakom narodu, ako se on podići želi.

To je uvažila križevačka županija, te s toga je iz svog spravišta vladu molila, da mjernici, koji su u županiji mjerili ostanu, dok izmjere cielu županiju, jerbo je bilo odredjeno, da moraju ići u riečku županiju.

Imade često od strane katastralnog osoblja zloporabah, ali se ovim može doskočiti.

Ovi ljudi mjerili su višeputah u mojoj občini, bili su više putah u mojoj kući, ja znam iz izkustva, kako ova stvar ide.

Oni imadu mnogo osoblja, ali kad god oni budu morali doći, mora u istom broju i njihovo osoblje doći.

Tko je ovaj mjernički posao gledao, neće kazati, da je osoblje suvišno, dapače će kazati, da trebaju toliko. Tko je gledao, kako oni svaki na iole priatan dan djipaju od jednog mjesta na drugo, po rosi, po šumi i t. d. taj se i uvjerio, da su potrebni i da zasluže svoj kruh.

Ako mi dakle ove katastralne činovnike sada odpravimo, trebat ćemo ih ma i za 100 godinah, ako budemo hotjeli pribaviti vjereseju narodu. Pa ma i za sto godinah došli, morat će ih doći toliko, koliko i sada, jer su potrebni, mi ćemo dakle tim samo kredit narodu odgoditi, a nećemo postići nikakovih polašticah.

Zloporabah ima. Zloporaba je, da soldat traži, da se uzdržava, to seljak nije dužan. Istina je, da Nj. Veličanstvo preporuča, da se ovim ljudma nješto za ručak ili večeru dade, ali to je samo preporuka, a ne zapovjed. Seljak može to iz svoje vlastite volje učiniti, ali na to nije nitko obvezan.

Soldat dobije 30 novčićah, dočim onaj, koj kod regimente služi, neznam koliko, meni se čini 5—6 kr. dobije.

Soldat dakle pri katastru dobije za svoje uzdržavanje plaću.

Druge zloporabe zbijaju se takodjer od strane gdjekojih mjernikah. Ova gospoda uzimlju si više prava, nego im pripada, n. pr. glede predprege, koga si i onda naruče, ako se i nevoze u svojem mjerničkom ili službenom poslu.

Ja znam gdje su cielu noć pili, i onaj ludjak — da mu tako moram kazati, koj ih je vozio, čekao ih je cielu noć. Ovo su stvari, koje moramo izliečiti.

Još druga zloporaba sastoji u tom, da se više težakah upotrebljuje, nego je zbilja potrebno. Ova gospoda upotrebljavaju ove ljude za svoju korist, oni sebi naruče dva ordonanca, koj im svaki posao svršiti moraju.

Da, vidio sam, gdje su si naručili i ženske ordonance za pjestovanje, pranje i t. d.

Jošte više vidio sam čovjeka odrasla, gdje je turao diete u kolih, kad ga upitam: kako došao tomu poslu? a on skima ledjima, pa odvrati: „hej pospodine! na ordonancu sam.“

To je pogrdno, to moja gospodo ali nije skopčano s mjerničkim poslom.

Ja kažem, katastralno mjerenje je jedini put, kojim se može dignuti kredit narodu.

Osoblje mjerničtva mora tako velliko biti, kakovo je, ali zloparaba sastoji u tom, ako se seljak na to prisili, da soldate uzdržava, kad se više težakah upotrebljuje isto tako zloporaba, ako se više ordonancah upotrebljuju.

Zato mislim, da županije puk poduče, i sudcima nalog podiele, da ljudima jave, toliko su dužni, i više ne.

Josip Vuščić. Ja kao član županije križevačke mogu kazati, da smo u županiji križevačkoj kataster posve dovršen imali, osim jednog kotara. Mjera je dobra i račun dobar, a samo u naznačivanju imenah pogreške su učinjene.

Nadalje je posao katastralnog mjerenja dobar i koristan za zemlju, a od najviše koristi je kod segregacije i komasacije. S toga upućena županija križevačka, da je posao ka-

Digitized by Google

tastralne mjere osim jedne male česti rečene županije dovršen — obratila se na ministarstvo financijano s molbom, da se u kotaru moslavačkomu, u kojem dve obćine izmjerene nisu — katastralna mjera dovrši.

Dakle ako dosljedna hoće ostati županija križevačka, mora kod toga ostati, da se tamo katastralna mjera dovrši.

Jedno moram napomenuti, da se slažem sa g. Žuželom, da se zloporabe čine u obćinah; tomu svemu može se doskočiti, na onaj način, kako je gosp. Žužel predložio, da se puk u dužnostih poduči, što obćinam nadleži davati izaslanim mjernikom.

Zloporaba je svakako i to za puk, ako se u svaku obćinu 5 do 6 mjernikah namjesti, kako sam čuo, da se to dogadja; za oto sam toga mnienja, da se u svaku obćinu samo jedan mjernik namjesti.

Ivan Kukuljević. Radi razjasnenja ovog predmeta samo ću na kratko progovoriti: da je zagrebačka županija po smislu službenog poziva visokog namjestničtva u svojoj velikoj skupštini uvaživši one razloge, koje je takodjer predgovornik g. Vuščić predložio, glede katastra odlučila, da se ovaj kataster doista ima preduzeti, i na njezinu molbu jesu mjernici iz Ugarske na troškove državne pozvati.

Istina je, da su se njeke zloporabe porodile, nu usljed toga pojavile se takodjer tužbe; osobito u plemenitih obćinah, med koje spada i ona, od koje smo čuli tužbu. Uslied onih zloporabah zaključila je županija zagrebačka u posljednjoj maloj skupštini, visokomu saboru predložiti, da odluku izreče: da li je ovaj kataster za našu domovinu potreban ili ne?

Ja bi visoku kuću molio, da dok molbenica od županije zagrebačke u rečenom predmetu ovamo nestigne, da se ista ova molba od pojedinih obćinah na peticionalni odbor ili na odsjeke preda, i kad molbenica od županije zagrebačke naprvo dodje, za prešnu proglasi, i buduć da je ovaj posao za našu domovinu važan, da se nješto učini.

Koloman Bedeković. Da su štabilni kataster u našu domovinu dali, bila je naša želja, mi smo za njega i prije molili. Oni, koji su ovaj kataster pri sebi imali, znadu od kakove sreće i od kakove koristi je bio.

Imali smo prije djelovoditelje, kakve neprilike nisu se onda porodile.

Ja sam 1400 for. više poreza plaćao, i od 200 jutrih zemlje koje nikad nisam imao, i kojih na svietu nema.

Ja sam bio tako sretan, da su prošastu jesen kod mene radili, i oni su svoj posao od kolovoza do 1. studena dovršili, ja moram kazati, da ova gospoda svoj posao velikom točnosću obavljaju.

Moja gospodo! mi imamo sada porez platiti, na kakvom temelju ćemo plaćati, po kakvom mjerilu? Sama gospoda to neznadu.

Imamo li mi gruntovnice ili ne? Nitko nezna, šta ima, može biti, da ćemo morati sami porez razpisati, na kakvom temelju ćemo to učiniti?

Ja sám znam iz izkustva, da ova gospoda marljivo i točno rade, oni stoje pod velikom kontrolom.

Ja sam dao moje gorice mjeriti, ja sam imao mjernika kroz tri godine, sve skupa nije možebiti 1500 jutarah, za koje sam morao 1500 platiti, f. a mjerio je 4. godine. Zašto jer nisam mu mogao dati težake. Istina da je jedna velika neprilika, kada 4 mjernika dodju u jednu obćinu, ali s tim brže zgotove svoj posao.

Ako hoćemo, da onaj posao svrše, nemojmo ovaj posao prekinuti.

Jer budemo drugač iste ove mjernike dva puta platiti morali.

Ja sam s ovim ljudima radio, vidio sam, kako točno rade, i dobio sam čitavu mieru moga imetka s mapami točnom gruntovnicom za 400 for. a. vred., što bi možebiti 4—5000 for. bio platiti morao, ako sám mjeriti dadem.

Ako se ovakove neprilike nadju, to je dužnost sudacah tomu doskočiti.

Ja sam ove ljude kod mene imao, radili su na mojim marovima, i bili su zadovoljni s onim, što im se je dalo.

Ja kažem ako sudci budu na to pazili, da se ovakove stvari nemogu dogoditi.

Ja kažem, da ćemo ove godine imati dovršen naš kataster, i stim zadobiti ćemo kredit, nebudemo onda više odvisni od austrijanske Hipothek-banke, nego sigurni možemo biti, da nam onda svaki Frances i Engles kredit dati hoće.

Mi moramo ove žrtve pridonesti, i vidit ćemo, da će nam ove donieti velike interese.

Ja sam toga mnienja, da zagrebačka županija ove neprilike iztraži i di je odstrani.

U našoj zemlji imade još mnogo imetka, o kojem se još ništa neznade, isti velikaši neznadu, koje je njihova granica.

Kad kataster bude u redu, vidit ćemo, da će mnoge parnice prestati.

grof **Miroslav Kulmer.** Ovaj važan predmet nije samo važan za našu zemlju, nego za budućnost našu.

Nijedan posjednik i nijedan spahija nemože biti bez gruntovnice.

Mnogo je vriedno, kad čovjek znade svaku stran, svaki kut, u onom kutu da on zna, koliko imade, a prije nije znao što ima.

Prije kad još nismo mjerili, tudji ljudi nisu nam htjeli novcah dati, oni su pitali, gdje su vaši gruntovi? pokažite ih, gdje je imate?

Čuli smo, da u križevačkoj županiji imadu još jedan kotar mjeriti, u varaždinskoj županiji bit će mjerenje ove godine svršeno, u zagrebačkoj je naskoro polovica gotova. Polag patenta morali bi si mjernici sami ordinanca držati, ali naš siromašan seljak dodje u 8—9 satih na djelo, a mjernik izgubi kroz to najbolje vrieme, zato ima obćina ordinanca zadržati.

Stjepan Pavleković. To je naša volja, medju nam da se catastralna mjera čim prije uvede, to isto ja sam sa drugom gospodom u onoj okoloci suvlastelini na naše troške prije 22 godine dovršio. Zato u mojoj okolici, dočim bi gruntovnica gotova bila, koja polag urbarske sudbene naredbe catastralnoj oblasti za ravnanje predala se bude, nove mjere netreba.

Iz ovoga razloga šta se mene i mojih susedov vlastelinov zemljišta tiče, ogradjujemse proti novim troškom.

U pogledu pako koristi nebi se morala catastralna mjera ovim putem dopušćati, jer od absolutne vlade izlazi, već ovde u pretresivanje uzeti se i za toga obustaviti se moralabi.

Josip Bračevac. Gospodo moja! i slavna skupštino! Ova katastralna mjera nije koristna narodu nimalo, nego vlastelinom, a narod su unesrećili, da se naskoro pojaviti neće; jer što je bolje zemlje u našem hataru, to su pripisali vla-

Digitized by Google

stelinu; a drugo, odredio je slavni kataster, da na svaki komad zemlje mora se doći, i izviditi zemlju, koje je klase, i što voda topi. Ali se nisu tako vladali djelovoditelji, nego u sobi pripisali iz gruntovne knjige, kako su oni hotjeli, pak liepo od obćine dobili 1700 for.

Tako se narod ugnjetava, jer narod dobro zna, da se još nije ono sunce rodilo, ona osoba, koja bi narod ogrijala; dobro su znala katastralna gospoda, što su djelovoditelji radili, samo da su htjeli pravo za narod.

Andrija Brlić. Mjerenje katastralno spada glede načela na zakonotvorstvo.

Ja mislim da o ovom predmetu ovdje nemože pitanje biti.

Kataster valja da ostane iz razlogah navedenih po predgovorniku g. Bedekoviću.

Pitanje kako da se mjeri, po kojih naredbah imade se ravnati mjeritelj, ovo pitanje spada na ovršujuću vlast, a to su županije; zato mora takodjer ovaj predmet na županije spadati.

Ja dakle podupirem predlog gospodina Bedekovića, da se u principu izreče, da se slične prošnje na županije odpreme i da županije shodne naredbe učine da se zloporabam liek donese.

Nadalje molim, da — kad ovo pitanje svršeno bude — na dnevni red prodjemo.

Slavoljub Vrbančić. Da je kataster od potrebe, a osobito vlastelinom neda se tajiti, ali zato neuvidjam razloga zašto da naša domovina hrani jato inženirah što su iz Ugarske odstranjeni, i da domovina naša ima biti expediens za njihovo uzdržavanje.

Ja sam toga mnienja da se u ovom predmetu odmah iz mjesta nešto učini.

Ovaj kataster preuzrokuje velike terete našemu narodu, osobito u sadašnje doba, gdje su najveći i prešni poslovi, nemože se zahtievati, da narod za njim trči, a narod neima i onako od katastra nikakve koristi nego vlastelini. Ovim stoji prosto, da si ove ljude uzmu.

Sve obćine nisu ih naručile i ja opetujem, da onaj, koji želi imati pri sebi ove ljude, nek si je naruči.

Josip Briglević. Gg. Žužel, Bedeković i Brlić dobro su razložili ovu stvar, zato se slažem s njimi.

Preuzv. gosp. **ban.** Koji su za predlog gosp. Bedekovića.

(Ustajom izjavila se većina na predlog.)

Josip J. Strosmayer. Na veliku štetu slavjanske knjige preminuo je u Beču naš stari Šafařik, koji je svojim umom proslavio čitavo stavjanstvo. Mislim da ću srcu i želji svih zadovoljiti, ako predložim da se sažaljenje u zapisnik stavi, i od strane ovog sabora takodjer iskreno sažaljenja telegrafičkim putem u Beč udovi pokojnikovoj javi.

(Primljeno sa živio!)

Mirko Bogović. Na redu ubilježen je za govore Obradović.

Joco Obradović. Svietli bane! Visoki sabore! Kad se radi o ustanovljenju državno-pravnom i političkih odnošajih trojedne kraljevine prama kraljevini ugarskoj, tada valja pred očima imati načelo ono: salus reipubliex suprema lex esto. I zaista, gospodo zastupnici naroda, ogromna ona odgovornost, kojom smo obvezani i sadašnjosti a i potomstvu naroda našeg radi izreke, koja će za koji dan sudbinu trojedne kraljevine opredieliti imati, ne čini nama lahak zadatak, jer smo poleg iste podvrženi ne samo sudu naroda, kog ovdje zastupamo, već i uvaženju i drugih, kao što smo i sami, samostalnih Europe naroda, te toga radi dužnost nam prinadleži osim vlastitog osvjedočenja i dostojni obzir uzeti na obće u tom pitanje kod naroda našeg obstojeće mnenje. Kako stvari danas stoje nevaram se, ako izjavljam da je obće naroda našeg mnenje za savez s ugarskom kraljevinom. Da to malo po bližje promotrimo.

Kad su predji naši savez sa ugarskom kraljevinom sklopili, nisu to oni sigurno učinili iz nagona ili simpatije kakove elementa slavjanskog prama elementu madjarskom, već su zato morali dobro promozgati razloge, koji su njih na to nukali, da narod trojedne kraljevine od naselenja svoje domovine svagda samostalan, neodvisan i slobodan ne izabra po izčeznutju, svoje narodne vladajuće dinastije sebi više kralja iz naroda svoje krvi, već se dobrovoljno podčini vladara susjednog sebi naroda.

Da narod jedan političko zdrav život voditi uzmogne, dvoja su njemu neobhodno potrebita, prvo da si uzdrži i sačuva svoju narodnu samostalnost a drugo da si ujamči, osigura i utvrdi ustavnu svoju slobodu. Pogledom dakle na ta oba za politički život potrebita faktora, nije dakako narod hrvatski sumnjati mogao, s kojim narodom njemu treba da u savez stupi. Iz istorije je cielom svietu poznato, da je narod hrvatski za oružjem svagda čeznuo, a uz to da je svoju narodnost, i narodnu samostalnost ljubio, te tako da je za uzdržanje svoje slobode sve na kocku metnuti pripravan bio.

Kad si je dakle kralja odabrati nakanio, bacio je pogled svoj na narod koji sebi obični narodni značaj imade, i tako nije dvojio u savez stupiti sa narodom, koji isto tako hrabar kao i on sam poznat je bio, da je pripravan bio za svoju samostalnost i ustavnu slobodu sve, ma i sam život svoj uložiti.

Savez dakle naroda trojedne kraljevine sa ugarskom kraljevinom iz uzajamnosti narodno političkih i ustavnih interesah postade, i početkom dobrim plodom urodi. No kao što ništa stalnog pod suncem nečima, tako i savez taj vremenom stade kršiti se, jer narod magjarski, koji sebe u kraljevini ugarskoj za gospodstvujući nad svim drugim kruni svetog Stjepana podvrženih narodah već onda scienjaše, objačen savezom trojedne kraljevine htjede za kratko vrieme supremaciju svoju i iza granice svoje kraljevine na samu trojednu kraljevinu protegnuti. Neću se upuščati u razglabanje onoga, što se je u 13. i 14. vieku izmedju oba ova naroda dogodilo, to spada na povjestnicu, no samo napominjati moram, da je narod trojedne kraljevine prinudjen bio nasrtanju Magjarah na svoju samostalnost i neodvisnost mačem u ruci na put stati. Tko bi previditi mogao, kakove bi posljedice ta kroz mnogo godinah za uzdržanje narodne samostalnosti i slobode porodivša se medjunarodna borba imati bila mogla, kada nebi jedne i druge kreljevine narodi opet u zajedničkom interesu svoje obrambe protiv trećem na njihovu samostalnost i slobodu oružjem navalivšem dušmaninu, osmanliji, prinudjenim se bili vidili, zajedničkim silama i oružjem navali istog odupreti se, i tako pogibel prieteća obima od turakah sklopljen medju njima prvobitni savez opet na novo utvrdi. No Magjari videć da silom oružja nisu u stanju bili samostalnost naroda trojedne kraljevine podkopati, stadoše za dostignuće svoje svrhe drugim putem, diplomatičkom finoćom na drugu našu, svakome narodu najprvu svetinju, to jest narodnost našu nasrtati. Od godine 1790. pak sve do 1848. imade o tome dosta dokazah u poviestnici i u samih aktih dietalnih. No i ti toli putah pokušani na narodnost našu na-

Digitized by Google

srtaji ne podjoše Magjarom za rukom, te oni najkašnje uvjeriše se, da kano goder što u oružju ne manje hrabrog, tako i na diplomatičkom polju ne manje obozritog i vještog junaka u narodu trojedne kraljevine nadjoše.

Kazao sam, da za postignuće svojih centralističkih namjerah stadoše Magjari na našu narodnost nasrtati. To pako tim laglje postignuti misliše, što i sam starodavni njihov ustav njima u tome pomoćnu ruku pružaše. Poznato bo jest, da obći ugarsko-hrvatski ustav sve do god. 1848 nebijaše blagodat obća narodah u Ugarskoj i trojednoj kraljevini živućih, već on bijaše samo jedne česti naroda, i to privilegirane svojina. 6000 dušah krojiše sva državno-politička prava drugim narodima od 11,000,000 dušah, ili upravnije govoreći, jedino plemstvo sva državno-politička prava samo kano svoju izključivu svojinu sebi prisvajaše, dočim svi drugi pod krunom svetog Stjepana živući i združeni narodi, koji od njega kano takovi ni pripoznati nebijaše, već koje je pod imenom: „misera contribuens plebs“ razumievao i zvao, od svakog uživanja istih izključeni bijaše, tako da je sva tih narodah sudbina samo u rukah aristokracije ugarske i združenih s njom kraljevinah ležala. Ovakovim načinom da kako bogato i politički izobraženije plemstvo kao od naravi same scienilo je, da kormilo svog gopodstva nad ostalim častima naroda iz rukuh svojih izpustiti nesmije, i zato aristokracija magjarska svoje centralističke namjere, koje se od godine 1826 tako silno ponjati stadoše, da u saboru ugarskom od godine 1848 na vrhunac svojih težnjah stigoše, sve većma gojiti nimalo ne prestade.

No duh vremena, koji se periodički kao naravni lječnik kod narodah ukazivati običaje, tada od zapada spasonosno svoje duvenje kroz Europu prostirajuć dospje i do narodah u carevini austriskoj nalazećih se, te iste iz mrtvila, u kom ukopani bijaše, k narodnoj samosviesti probudi, i njih od toliko viekovah trajuće bolesti feudalizma izlječi; posljedica toga bijaše, da narodi u Ugarskoj i trojednoj kraljevini balsamom sveobće ustavnosti okrepljeni svi stadoše slobodnim ustavnim korakom kretati se. Duh taj vremena dobro je svatilo plemstvo ugarsko i trojedne kraljevine, dočim je blagodat svog 750 godišnjeg ustava i na ostale česti narodah veledušno protegnuti za u svojem i narodah interesu ležeće shodno pronašlo.

Od tog doba ja mislim, da nama nikakva pogibelj u savezu sa Ugarskim narodima, od kojih smo godine 1848 i faktično i pravno razdruženi, ako bi se takovi na novo sklopiti imao, predstojati nemože. Za dokaz tome navodim samo dogodjaje na sadašnjem ugarskom saboru. Srblji u Karlovcima, Slovaci u Turoc S. Martinu, Rumunji u Ugarskoj i Erdelju javno pred Europom izjavljuju, da su došli k narodnoj samosviesti i da supremaciju ma nikojeg, pak ni magjarskog s kojim pomiešani žive naroda, više trpiti niti želiju niti hoćeju.

U takovim dakle okolnostima narodu trojedne kraljevine, koji si je svoju samostalnost i neodvisnost od početka pak sve do danas sačuvati znao, iz saveza, ako ga s Ugarskom sklopi, već i iz obzira svoje autonomije domaće, nikakova pogibel prietiti nemože, osobito u današnje vrieme, gdje je pitanje narodnostih u sabornice Europe prvo na dnevnom redu ubilježeno. Ta vidimo posljedice tog pitanja u cieloj svojoj obširnosti. Podjarmljene bivše kneževine podunavske Vlaška i Moldavska kao slobodan i ustavni narod preporodiše se; narod Ciceronov od viekovah razciepljen i razkomadan poleti za jedinstvom, i tako sada već u jednom političkom tielu spojen giba se. Kad nam dakle više nemože prietiti pogibel za narodnost od združenja sa ugarskom kraljevinom, pitam ja jeli probitačno, da narod trojedne kraljevine stupi opet u savez s ugarskim narodima, i jeli to združenje iz političkog kao i materijalnog staništa savjetno i nuždno?

Ja na to odgovaram, kada bi kralj dalmatinsko-hrvatsko-slavonski mogao se sporazumjeti sa carem austrijskim, dok da sa trojednom kraljevinom sajedini sve druge pod njegovim sjajnim žezlom živuće narode slavjanske, da bi ja taj savez za najprirodniji i najprobitačniji držao. No buduć da s pogledom na političko-državni organizam monarhije austriske barem za sada takovo štogod želiti, bi samo značilo po Utopiji kretati se, scienim, da drugdje savez, koji nam najviše priliči tražiti moramo.

Obziruć se na sve strane moram pristati uz vješto izušćene rieči predgovornika gospodina zastupnika narodnog kanonika Ilijaševića, koji tražeć s kime da se sklopi, neće oči svoje svrnuti na zapad, ne na jug, jer još vrieme tome došlo nije, ne na sjever od kud led bije, već ću se obratiti na narode one, s kojima su predje naši, naši otcevi a i mi samo kroz cielih sedam i pol viekah najužje skopčani svaku zgodu i nezgodu zajednički dielili.

Želim dakle i očitujem se, da sam i polag vlastitog osvjedočenja i uvjerenja onih, koji su me u visoku ovu kuću poslali, za savez trojedne kraljevine sa Ugarskom kraljevinom.

Pitati će me tko, jeli u današnje vrieme taj savez iz političkog gledišta za nas probitačan. Na to odgovaram, da sam baš o tome osvjedočen, da politički razlozi me nukaju za taj savez. Velim politički razlozi, dakako danas u svietu sve više manje politikom se zabavlja svagdanjom i tako zvanom „haute politique.“ Kad se čestita srodniku, prijatelju ili predpostavljenom narodjenja oli imendan, politika se tjera, jer većom stranom drugo se govori, a drugo u duši misli. Kad mlada djevojka polazi za starog muža, politiku tjera, jer ga osvjedočava, da iz nježne ljubavi zanj polazi.

Tako isto i iz vida „haute politique“ države velike, moćne i silne sa manjima i slabijima, kršćanke sa barbarskima i t. d. savez sklapljaju, ne za interese ovijuh, koliko sa svoje sobstvene. Velika i moćna Francezka nije se ustručavala sa pre nekoliko godinah još malim Piemontom u savez stupiti, pak vidismo, da taj za jednu i drugu državu dobrim urodi plodom.

Odgovaram ja sada na to pitanje, pak kažem, da izmedju raznih drugih najviše me taj politički razlog nuka, da glasujem za savez s Ugarskom, što s njom zajedno imademo jedan i isti ustav, najveće jemstvo naše samostalnosti i narodne slobode, koji nam ustav mnogi narodi zavide, i koji je ona čvrsta klisura, na kojoj ako sporazumni biti znali budemo, možemo sagraditi takovu tvrdjavu blagostanja narodnog, da niti nezgode vremenah niti napori svijuh neprijateljah ikada takovoj naškoditi u stanju biti mogu.

I doista, gospodo zastupnici naroda, izkustvo posljednih 12 godinah već samo nama najviše dokazuje, da protiv politike ni najmanje nebi sgriešili, kad bi u savez u Ugarskim narodima stupili.

Jeli nama pako iz materijalnog gledišta taj savez koristan i probitačan? Mislim da jest da i je, kao sto, žali bože nije naša trojedna kraljevina dan danas do ciele svoje cjelokupnosti prispjela, ipak nebi takova mogla sačinjavati šestu europejsku velevlast. Naša trojedna kraljevina kao takova nemože sa inostranim državama ugovore državne, pa ni trgovačke sklapljati. Sve europejske države veće i manje za promicanje svog materijalnog blagostanja sklapljaju sa

Digitized by Google

drugima trgovačke ugovore, associjacija je ona silna moć, koja ne samo narode, koji se sdružavaju, već i pojedine korporacije silne čini. Kaka dakle nemožemo sami za sebe biti, niti pravne još za sada u ovih vremenah okolnostih u asecijaciji europajstoj činiti, treba nam se obazrieti na ove predjele od kojih i sa kojima što moguće veću korist materijalnu crpiti možemo. Da naša domovina hrvatska od viekovah već sa plodnim Banatom i u obće bogatom ugarskom zemljom u neprekidnom trgovačkom prometu kroz samu prirodu, to jest: putem brodovitih riekah Tise i Dunava i dan današnji stoji, svakome poznato je, a da će ona u pogledu onome, što je već državno-južna železnica od Beča do Trsta materijalnom njezinom blagostanju točka i danas pričinila, sasvim malaksati, ako se naskoro nepostaramo, da od Dunava k našem jadranskom moru najprečiji put ne otvorimo, zato mislim dokazah doprinesti nije potrebito, jer već do sada to kroz sama fakta dokazano jest. Iz gledišta dakle očevidnih naših materijalnih interesah i blagostanja domovine naše od Save pak sve do jadranskog mora, koje nam inače od nikakove koristi biti nemože, treba da se što užje sdružimo, associramo sa narodima na obalah Tise i doljneg Dunava stanujućim.

S toga i što izkustvom od sedam stolećah i više priznati moramo, da smo si paladium ustavnosti i slobode u savezu sa narodima ugarskima sačuvati mogli i znali, glasujem za savez sa istima no naročite pod uvjetom podpune državne ravnopravnosti i autonomije trojedne kraljevine tako kako ista sa časti i poštenjem slobodnog, samostalnog i nezavisnog naroda obstojati bi mogla.

Franjo Pogledić. Preuzvišeni gospodine bane! Visoka kuća! U predstojećem pitanju, naime kako bi se imala ustanoviti sveza medju trojednom kraljevinom našom i Ugarskom? — buduć da se kroz predlog čestitih zastupnikah glavnog grada Zagreba realna sveza medju istimi kraljevinami postići bi mogla, i buduć da za takovu svezu ja jesam; zato pristajem i ja na rečeni predlog.

Dočim pako već toliki razlozi za isti predlog kroz mnoge predgovornike navedeni su, da se skoro ništa novoga navesti nemože; i opetovanje visokoj kući dosaditi bi moglo, zato ću se ja jedino trsiti, da njeke od gg. članovah ove visoke kuće za predlog centralnoga odbora očivestno svaki dogovor o bližnoj svezi nam i ugarskomu saboru prieči.

Hoću dakle ponajprije, da napomenute njekoje razloge oprovrgnem.

Po jednom ove visoke kuće članu izrečeno je, da našemu narodu niti u Peštu, niti u Beč iti netreba; i to zato, jer je naš narod kako njekoč, tako i sada kadar bez Pešte svoju ustavnu slobodu uzdržati, te tako zapriečiti, da ni u Beč nedodje.

Nu to, gospodo moja! polag mojeg mnienja nestoji.

Istina je, da je naš narod njekoč bez Pešte svoju ustavnu slobodu uživao; nego je i to istina, da to onda bijaše, kada je Dalmacija, Hrvatska i Slavonija sa svojimi 11 krajišničkimi pukovnijami jedno i to isto tielo sačinjavala.

Nu, ja mislim, da mi sadanji naš stališ pred očima imati moramo; jer, kako naša zemlja za 100 ili 1000 godinah stajala bude, to samo previšnjemu bogu znano je; imajući pako sadanji naš stališ pred očima, iz kojega vidim, da se od prenavedenog našeg tiela dvie trećine stranom u rukama turskog cara, stranom pako njemačke bečke vlade nalaze, i da mi, kao što se tečajem ovog sabora osvjedočismo, — kadri nismo niti to izposlovati da se one strane našeg tiela, koje se pod njemačkom bečkom vladom nalaze, — naime: Dalmacija i 11 krajišničkih pukovnijah — kraljevini našoj utielove; o utielovljenju pako onih stranah, koje pod turskim despotizmom čame, za sada ni govora biti nemože; ja se usudjujem tvrditi: da svaki onaj, komu poznato je, da veliku stran naše domovine puste celine i klisurine sačinjavaju, svaki onaj, koj siromaštvo našeg pučanstva pred očima imade, napokon svaki onaj, koj zna kako mi u posljednje doba naših ustavnih inštitucijah lišeni bijasmo, da svaki onaj, rekoh, uvidja: da mi tako, kao što sada stojimo, ako u realni savez s Ugarskom nestupimo, ustavnu našu slobodu uzdržali nebi, već bi u ruke birokracije i bečke centralistične vlade pali.

Onomu, koj to neuvidja, napominjem samo onu žalibože istinu, da smo mi poslie prekinuća naše stare sveze s Ugarskom odmah naših ustavnih inštitucijah bez svakoga skoro odpora lišeni bili, i da je žalibože znamenita stran sinovah naše domovine nesretnu Bachovu sistemu, koja nam je tolike rane zadala, svojim kriepkim sudjelovanjem podupirala.

Nego i gospoda moja! historija nas uči: da su naši pradjedovi uvidjeli, da je našoj zemlji realna sveza s Ugarskom potrebna, jer da naši pradiedovi tu potrebu nebi uvidieli bili, onda nebi oni bili g. 1102 Kolomana kralja ugarskog svojim kraljem imenovali, te s Ugarskom u realnu svezu stupili. Historija nas nadalje i to uči, da su naše ustavne inštitucije uvjek bile bečkoj njemačkoj vladi trn u oku i da je radi toga naša i ugarska kraljevina uvjek zajedno svoje ustavne inštitucije prama bečkoj vladi braniti morala; ako pako latinsku poslovicu, koja glasi: „Historia est vitae magistra“ promotrimo, tada za stalno držati moramo, da ćemo mi naš i u buduće proti bečkoj centralističkoj vladi morati branit; zato kao što rekoh, nestoji, da našemu narodu niti u Peštu niti u Beč iti netreba.

Izjavio je takodjer jedan član ove visoke kuće, da nam naša sveza s Ugarskom nikada na korist nebijaše.

Da i to nestoji, dokazat ću sledećimi razlozi:

a) Godine 1593 bijaše naša domovina po Turčinu u veliku pogibelj postavljena; koj tada medju ostalimi popali cielo Turovopolje; — u ono isto doba haračili su u našoj domovini i carski vojnici, koji su nam iz Beča tobož za obranu poslani bili; — oni otimahu našemu narodu žito, vino i ostali drugi živež, oni ubijahu naše ljude u kućama, i navaljivahu u kuće svećenikah i velikašah naših; — buduć da si proti toj navali pomoći nemogosmo, a sabor ugarski onda u gradu Požunu držan bijaše, naložismo našim poklisarom, u sabor ugarski izaslanim, da oni proti tomu liek kod Ugarske potraže; — i zaista naši poklisari predložiše naše tegobe ugarskomu saboru, a posljedica bijaše povoljna i to, da je Ugarska iz svoje osobne blagajne krunovini našoj svotu od 10,000 for. (što za ono doba mnogo bijaše) u pomoć dala; kao što to spisi u pismohrani našoj nalazeći se i članak 9 g. 1593 u zakoniku uvršten svjedoči; — usljed istih tegobah ugarskomu saboru predloženih naredjeni i po kralju potvrdjeni su takodjer članci 27. 28. i 29. god. 1595 u zakoniku uvršteni, kojimi se odredjuje: kako se carski vojnici, silu prama pučanstvu, svećenstvu i velikašem čineći strogo kazniti imadu.

b) Godine 1617 imenovan bi banom trojedne ove kraljevine Nikola Frankopan, grof Senja, Krka i Modruša; ovaj posta u kratkom vremenu proti narodu našemu tako silovit i tako krivičan, kako to u historiji primjera nema. Za udaljenje ovoga bana obratio se je naš narod više putah na ovog kralja, ali uvjek bez uspjeha. —

Digitized by Google

Usljed toga obratiše se zastupnici kraljevine naše na ugarski sabor, i njemu g. 1622 predložiše u gradu Požunu tegobe proti rečenom banu; posljedica ovih tegobah ta bijaše; da je ondašnji kralj Ferdinand II. uvaživ tegobe prenavedene u saboru šopronskom razpravljene, na mjesto bana Nikolu Frankopana imenovao banom grofa Gjuru Zrinskoga, kao što to zapisnici u pismohrani našoj nalazeći se dokazuje.

c) Godine 1809 bijaše rat medju Austrijom i Francuzkom; — u onoj istoj godini naš je ondašnji car i kralj Franjo I. usljed sklopljenog privremenog mira, francuzkomu caru Napoleonu I. ustupio onu stran naše kraljevine, koja preko Save leži, dakle i moju domovinu „Turopolje“ zvanu; usljed toga bijasmo mi prekosavci podanici francuzkog cara od god. 1809—1813, buduć pako da je godine 1813 car francuzki opet caru i kralju našemu pomenutu preko savsku stranu domovine naše ustupiti morao, to je onda odmah bečka njemačka vlada istu preko-savsku stran naše domovine u posjed uzela, tamo svoje činovnike „Ergerę i Pipergere“ namjestila, bularinu i sve moguće štibre i Allg. bürg. G. B. tamo uvela, rečjom: bečka njemačka vlada je prekosavsku stranu naše kraljevine tako smatrala, kao da je ona Štajerska ili Kranjska, te dala joj je ime „Ilirien.“

Proti ovoj nepravdi podnesli smo mi tegobe i žalbe na previšnje prestolje, — ali bez uspjeha, — i mi videći, da sami ništa dokučiti nemogosmo, obratili smo se na ustavnu našu braću Ugre, da i oni za nas stanu; — i zaisto Ugri podnesoše na previšnje prestolje više predstavakah u tom smislu.

Posljedica pako bijaše ta za nas povoljna; da smo mi prekosavci godine 1822 opet krunovini našoj utielovljeni, — da smo naše stare ustavne inštitucije natrag dobili, i da smo oslobodjeni bili od onih nesretne uspomene činovnikah, pod kojih jarmom kroz 9 godinah stajasmo.

Ovi dakle i mnogi drugi dogadjaji, koje jošte navesti bi mogao, jasno dokazuju, da je savez s ugarskom nama uprav koristan bio. —

Reko sam konačno, da ću se trsiti dokazati: da predlog centralnog odbora svaki dogovor o bližjoj svezi nam i ugarskomu saboru prieči, a to tako dokazujem:

U predlogu centralnog odbora, naime na koncu to se veli: da je kraljevina ova svaki čas pripravna u bližji državopravni savez stupiti s kraljeviuom ugarskom, čim od strane ugarske neodvisnost, samostalnost i teritorialni obseg ove kraljevine u predlogu naznačeni, naime Dalmacija, Rieka itd. bezuvjetni u svoj valjanoj formi bude priznano; — to bi se dakle priznanje, polag narave stvari, imalo kroz stvorenje jednog zakona učiniti; jer svako drugo priznanje nebi bilo u svoj valjanoj pravnoj formi učinjeno i takov zakon bi se morao, prije svakoga dogovora o bližjoj svezi, stvoriti.

Ako pako pomislimo, da po glasu članka 12, 1790 takov zakon samo kralj krunjeni sa narodom stvoriti može; ako nadalje pomislimo, da Nj. Veličanstvo jošće nije krunjeno kao kralj: i da se isto Nj. Veličanstvo, — kako to iz govora uzoritog gospodina kardinala i Archi-Episkopa našega dne 25. t. m. u ovoj dvorani držanoga predviditi je moći, — tako dugo kao kralj Ugarski krunit nebude dalo, dokle se Ugarska zakonah svojih od god. 1848 neodreče; — ako sve to promislimo, uvjerit ćemo se, da Ugarski sabor takovoga zakona, kakvoga centralni odbor prije nego o bližjoj svezi govorio bude zahtieva, — stvoriti nemože; buduć pako po glasu predloga centralnoga odbora bez izdanja takovoga zakona, — dogovora s ugarskim saborom o bližjoj svezi biti nemože, — to je onda očivestno, da rečeni predlog centralnoga odbora nama i ugarskomu saboru svaki dogovor o bližjoj svezi prieči; — dapače temeljito je reći moći: da se kroz isti predlog centralnog odbora implicite zahtieva: da sabor ugarski, ako se s nami o bližjoj svezi dogovarati hoće, ima prije, nego se dogovarao bude, svoje zakone od godine 1848 zabaciti, Nj. Veličanstvo kruniti kao kralja ugarskoga, te onda zakon po Nj. Veličanstvu potvrdjen, izdati, kojim cjelokupnost, neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine u predlogu centralnog odbora naznačena priznana bude; —

Iz tog uzroka ja na predlog centralnog odbora nepristajem, nego kao gore rekoh, pristajem na predlog zastupnikah grada Zagreba.

Govor g. Ferd. Relkovića doći će naknadno.

Koloman Bedeković. Preuzvišeni gospodine bane! i visoki sabore. Sastali smo se pod okolnostmi, kakove nikada obstojale nisu, gdje pod uplivom raznih konštelacijah sudbinu domovine možebit za cielu budućnost riešiti imademo. Čuo sam tako temeljite razloge sa svestranoga gledišta, da je šta novoga navesti nemoguće; nu ipak mi je dužnost, da se bez obzira u ovom glavnom pitanju izrazim. Zato neka mi dopušteno bude ona navesti, koja mene kao muža od pluga izkustvo kroz ovih dvanaest godinah naučilo je.

Znano je, da smo se dosta za interese austrijske borili i krvi prolievali, dočim ove žrtve nikada priznate nisu bile, pače navaljivalo se je neprestano na našu ustavnu slobodu, osobito od vremena Marije Terezije, koja je porez neustavno toliko putah podignula, autonomiju našu po neustavnih komisarih preinačila, napokon junačku granicu onaj isti čas ustavne uprave lišila, kad je erdeljskoj granici ustavnu upravu podielila. Car Josip, kojega uzvišeni duh za idee čovječnosti cieli sviet priznaje, otvorio je vrata samovolji, ustanovio načelo souverenité et proprieté, načelo usljed kojega po miru vestphaličkom svi narodi kontinenta svoga prava jedan za drugim lišeni bijahu. Nasilje ovo je uzrok, da je narod naš god. 1790. prigodom ponovljenog ustava sam svojevoljno jednu stranu svoje autonomije pod zaštitu zajedničkoga sabora predao bio, kao što zakonski članci iste godine i to 58. i 59. svjedoče; jer je uvidio, da uplivu centralizacije po ministru Kaunicu na veliki stepen savršenosti dovedene izoliran izbjeći nemože, i zato je s Ugarskom u užji savez stupio, da se obrani proti ovomu uplivu, kojega smo ipak ćutili, dočim od onoga vremena u svih ugarskih saborih vavjek više interese vlade, nego li naroda zastupasmo.

Nebrojene žrtve, koje je naš narod kroz 23 kobne godine francezkoga rata za monarkiju doprineo, odmah su bile zaboravljene, pa prekosavska naša domovina kao silom bajonetah stečena zemlja upravljana bijaše do godine 1822. i to do iste godine zato, jer se je tada ugarsko-hrvatski sabor približavao.

Znano je, da se je godine 1848. naš narod listom podigao, da prestolje od očite pogibelji spasi, a kako nagradjen, čitavom svietu je poznato. — Čudio se je tomu sviet, a ministar Bach mislio je javnomu mnenju time dovoljno odgovoriti i čin opravdati, ako u brošuri pod naslovom: „Die brennende Frage Oesterreichs“ izrazi, da su Ugri zato slobodu i prava izgubili, jer se podigoše proti prestolju, Hrvati i Slavonci pako, što su se od Ugarske odciepili.

Priznata su naša prava poveljom od 20. listopada 1860. svojim temeljem sankcijom pragmatičkom, ugovorom medju vladarom i narodom, koji niti kongresi evropejski niti

Digitized by Google

fizičke sile bajonetah iz knjige medjunarodnih pravah dosada izbrisati nisu mogle.

U prkos svemu tomu naša prava povraćena nisu, jer čemu vodi sabor, ako se njegovi pravedni zahtjevi neuvažuju, ako mu se glavne praerogative: dozvoljenje novakah i poreza uzkraćuju? čemu vodi municipalna uprava? ako su njoj sa svih stranah ruke svezane; tako sudbenost rukovode obstojeći odprije carski sudovi — policija najnovije vrieme povjerena je financijalnoj straži — kako se porezi utjerivaju, nam je dobro znano, kojih propali već narod više smagati nije u stanju, i koji pod nikakvom kontrolom nestoje — u svih strukah uprave vladaju tudji zakoni i propisi stranom nam nepoznati, stranom takovi, koji se s upravom municipalnom neslažu — tako samo prirodjenoj trpljivosti i dobroćudnosti naroda pripisati imamo, da zavladavša anarkija nije imala dosada još gorjih posljedicah.

Pa kamo drugamo, gospodo! to sve teži, nego da bi se pred svietom reći moglo, da Hrvati i Slavonci neznadu si reda gojiti, da njihov tobož povraćeni ustav neodgovara potrebam vremena, pa da se opet na sreću Hrvatah i Slavonacah zamieniti mora absolutnom upravom, domaći činovnici s jatom tudjinacah.

Sve to samo u takvoj državi bivati može, gdje vlada nepriznaje, da je strogo obdržavanje zakonah sveta dužnost njezina. To je ona nesretna politika, kojom vlada od 300 godinah, naš ustav narušava, nu proti kojoj su se pradjedovi naši znali uspješno braniti, tako dugo, dok vladi nije za rukom pošlo, brata s bratom zavaditi, te jednoga i drugoga podjarmiti.

Priznati ipak moramo, da do onda bio je naš zajednički ustav najsigurniji štit proti takovim navalam, tada se nije moglo s voljom i srećom narodah igrati, tada se nisu mogla činiti skupa experimenta na troškove i blagostanja narodah — državni troškovi svotu od 150 miliunah nisu prekoračili — državne dugove narodi krune ugarske ni poznali nisu, narodni imetak njihov ostao je netaknut.

Al čim je bačeno od vlade zlosretno sjeme nesloge, razdora, zavisti, preobladalo je to narode ugarske krune: došli su interesi centralističke vlade za interesi dinastije i narodah u kolliziju — porodio se je nam do onda nepoznati deficit — agio je uzročio, da je izčeznulo srebernih novacah — propalo naše blogostanje i š njim kredit — narodni imetak proti zakonu decret 16. kralja Alberta čl. 22. od god. 1608. i 54. od godine 1609. stranom prodan stranom založen — državne željeznice silom novacah gradjeue pod vriednost inostranom družtvu prodane na štetu obćenja i trgovine, čim su samo novi kanali otvoreni, kojimi se novci iz monarkije izvadjaju, šta financijalnu passivnost svaki dan ćutljivijom čini — državni dugovi postigli su nečuvenu svotu od 3 miliarda, a narodi postali su plienom burzah i špekulantah čitavoga svieta, koje zadovoljiti naša najbrižljivija skrb i radinost nedospieva — dočim smo toliko zla izkusili, nije se čuditi, da ovo uvjerenje u naših prsih živi, da ako od Ugarske odciepljeni nebi bili, i naša prava zadržali bi bili, ova bivati nebi bila mogla — niti bivala nisu, dok se vlada nije tristogodišnje neprilične kontrole riešiti mogla.

Tražimo sada liek tolikim ranam, toga sigurno nigdje naći nećemo, ako ne u moralnoj snagi našoj, koja samo tako uzrasti može do onoga stepena, da nadmaši svaki tudji upliv, ako zavlada sporazumljenje tako medju nami kod kuće, kao i medju nami i Ugarskom, samo tim postići ćemo naša ustavna prava, povratit će se povjerenje i liečit će se malo po malo naše ljute rane, što da postignemo, je naša daća, je uzrok našega sastanka, to narod očekiva — samo tako spojit ćemo interese dinastije s interesi narodah, samo tako nadvladati ćemo sve agitacije, koje se čine proti javnomu mnenju — te ćemo staviti na sigurni temelj prestolje, uzkolebanu monarkiju i sreću narodah.

Ili može tko pomisliti, da bi mi ovako razciepani, kako jesmo, u stanju bili sve ove zaprieke odstraniti? Sigurno nebi. Ta vidimo Dalmaciju u Reichsrathu — od nas odciepljena junačka naša Krajina stoji pod uplivom Hofkriegsratha, a domovina naša je, kako dobro znamo, posljednjih 12 godinah tako onemogla, da samostalna nikako obstati nemože i simo ili tamo da idemo, odlučiti se moramo.

Uvjerenje to u cielom narodu živi, koji dobro zna, da je on sada dionik one ustavne slobode, koja bijaše njekad svojina samo svećenstva i plemstva, zato željno čeka, da čim prije u život stupi savez s Ugarskom, osobito moji komitenti i to na temelju podpune narodne i političke ravnopravnosti uz podpuno ujamčenje svoje autonomije obćim ustavom, zajedničkim zakonarstvom i vrhovnom ovomu zakonarstvu odgovarajućom upravom — tim jedino načinom okriepit će se naš narodni i ustavni život proti svakomu tudjemu uplivu, tim jednim načinom postat ćemo ona silna i nepobjediva phalanx, koja je naše prestolje i naš ustav kroz viekove od svake pogibelji obraniti znala — gdje neima dvojbe, da će i junačkoj Granici nastati bolja doba, jer će se ustavna prava, koja nju tako idu kao što i nas, jer je cjeloviti dio naše domovine, prigodom krunisanja uvrstiti u inauguralni diplom, te ujamčiti svetom kraljevskom prisegom.

Nu i za nasljednje pokrajine postat će tada njim obrečeni ustav istinom, i tako prestati moraju borbe za supremacijom — otvorit će se vrata pravdi, istini i čovječnosti, ovim sestram kršćanskih kriepostih vjere ufanja i ljubavi.

Naši otci su pod Marijom Terezijom svoju zadaću, da prestolje i monarkiju od skranje pogibelji spase, oružjem u ruci slavno riešili. Nam nadleži, da istu zadaću umnimi silami mudro i sretno riešimo, a riešit ćemo ju sretno samo tako, ako u savez stupimo česti i dostojanstvu narodah odgovarajući, da bude stalan i sretan, da nebude novi povod razdoru, koji je bio grob naše slobode i blagostanja.

U ostalom primam predlog zastupnikah grada Zagreba, budući da ovim načelom, momu naputku i momu osvjedočenju najbolje odgovara.

Odgovoriti imam gosp. zastupniku Muhiću, koji kaže iz mjenbenoga zakona od god. 1830. kako se je naša cjelokupnost onda štovala; ja kao onda bivši praktikant kancelarije prisustvovao sam tadanjem saboru i g. zastupnika osigurati moram, da zastupnici hrvatski u osnovu ovoga zakona onaj upliv imali jesu, kojega željeti mogosmo, ako dakle šta takovoga se je zaključilo, što u tom nije dovoljno, njihova je krivnja bila. Znano je nadalje, da Slavonija ono vrieme nije drugčije napomenuta hotjela biti, nego kao županija virovitička, požežka i sriemska, znano je takodjer, da Slavonija od god. 1836. do god. 1848. na ugarskom saboru malo se je za Hrvatsku brinula, a uzrok tomu možebiti ovdje u Zagrebu iskati moramo.

Odgovaram i gosp. zastupniku Kvaterniku, koji kaže, ako sam dobro shvatio, da neima za Uugarsku mora bez Rieke i to samo kroz Hrvatsku. — Gospodo! Hrvatska podravina dosada nije ćutila, da imade hrvatsko primorje, a ipak je njoj bliže jadransko more, nego istomu Zagrebu i Karlovcu — žalibože, da naša i ugarska trgovina na štetu domovine naše pokrajine nasljedne i Trst podigava, trgovina

Digitized by Google

nepoznade politike, samo onaj danas ima budnćnost koji trgovinu s politikom spojiti razumije.

Nadalje i g. zastupniku Gvozdanoviću, koji kaže, da, bila ili ova i ona uprava, porez obaliti se nemože, ako je to istina, onda naš narod sdvojiti bi morao, onda su naši trudi badava; nu to ja dopustiti nemogu, jer ako se u smislu i duhu našega ustava usljed povelje od 20. listopada 1860. i sankcije pragmatičke sudbenost podpuno županijam predade, prestati će Meilengelder i Diätenklassen, ako prestanu forme, nebudu se krivi i nekrivi u uzah dobro hranili, neka se neplaća sto četrdeset hiljadah za Lepoglavu, jer uznici toliko zaslužiti mogu, da ovaj inštitut bez podpore dobro obstajat će moći, neka prestane žandarmerija, neka se neplaćaju prazni stanovi bivših kotarskih uredah, neka prestane graditeljstvo, gdje sada mjernici županijski sve upravljati imadu, neka se gruntovnica spoji s katastrom, nebude toliko troškovah i krivicah, ako se porezi zakonito odrede, na županije i gradove razdiele, razpisati i utjerivati će ih municipija — javnost će biti najbolja kontrola — neka se uvede kameralna uprava, suvišne budu onda sve financijalne branže, tako sigurno budu manji troškovi, koji sada narasti moraju, kada dvie uprave imademo.

Nadalje odgovaram g. zastupniku Veberu, koji svoju nezadovoljnost poradi imenovanja velikih županijah u Ugarskoj izrazio je. Ako načelo stoji, da Ugarska u naše poslove miešati se neima, onda niti mi u njihove — quod uni justum alteri aequum — nu ipak u Ugarskoj neima velikoga župana proti očitomu zakonu od god. 1439. čl. 8. i dekret III. Uladislava II. čl. 57. Nadalje kaže zastupnik Veber, da sistem prijašnje ugarske uprave sličan je bio sistemu ministra Bacha. — Gospodo! znano je, da ja griehe prijašnje ugarske uprave branio nisam, imali smo naše bansko vieće, da li smo bili š njim zadovoljni? — dobili smo od god. 1850. do 1854. same domaće sinove za činovnike, kako su njekoji od njih postupali, grad Varaždin dugo zaboraviti nebude mogao, osobito one familie, koje niti obće mnenje niti bolest i starost proti strasti činovnika i oružju žandarmah u vlastitoj sobi obraniti nisu mogla — to pod prijašnjom upravom ugarskom doživili nismo, jer bila je onda podpuna sloboda i sigurnost osobe. zato ova assimilacija nestoji. — Nadalje kaže g. zastupnik Veber, da povratak našega prava samo duhu vremena zahvaliti imamo, to je sigurno istina, nogo je i istina, da ovaj duh nam malo bi bio pomagao, ako bi Ugarska bila tako mislila, kao što Tirolska, Salzburg itd. Nego zato zaboraviti nemožemo, da onim mužem podpunu zahvalnost dužni jesmo, koji su nas u bečkom vieću prošle godine zastupali, jer tim, da su se s muževi ugarskimi na temelju sankcije pragmatičke i našega historičkoga prava složili, pokazali su nam već onda, kojim putem sada ići imamo, dokazali su tim, koja važnost i korist za monarkiju, ako su ovi narodi sjedinjeni, ako se njim njihov ustav povrati, pokazali su, da na ovom temelju ljubav i povjerenje našega vladara i simpatije drugih narodah zadobiti moramo; zahvaliti njim imamo, da nisu nadvladala načela dra. Heina, nebi želio, da se po receptu ovoga doktora lieče rane moje domovine. Zato neodstupimo od sankcije pragmatičke i historičkog prava, da opet vrata neotvorimo juri fortiori.

Ljudevit. Vukotinović. Pozornost i uztrpljivost, kojom ova visoka kuća devet danah sluša razpravu o pitanju odnošaja trojedne kraljevine prama Ugarskoj, dokazuje važnost ovog predmeta. Predmet ovaj već je izcrpljen, mnogi govornici obširno su razjasnili sve moguće okolnosti, koje se odnose na ovaj predmet. Izmed svih različitostih bilo je jedno viditi, da se u onom glavnom načelu svi slažu, da se domovina ima čuvati, čast njezina braniti i sreća osigurati. Scienim, da neću ni ja visokom saboru dosaditi, ako ponovim i rečem, da domovinu treba braniti i čuvati vrh sva blaga ovog svieta.

U riešenju ovog pitanja postupam ja iz gledišta posve slavjanskoga, i scienim, da ga trojedna kraljevina na temelju slavjanskom jedino sretno riešiti može. (živio) Narod u trojednoj kraljevini treba da čuva svoju narodnost, svoju slobodu, svoje načine, koji se tiču razvitka, i budućnosti naroda našega.

Ja podpuno štujem ljubav Magjarah prama narodnosti svojoj, i ponos, kojim se dižu, i uznesli se oni još tako visoko, makar do nebesah, ja bi želio, da se i mi Hrvati i u obće trojedna kraljevina povedemo za njimi, da nebudemo niti liniju niže, nego da niti za njimi neostanemo u ponosu, koj ih vodi, i da isto čuvstvo gojimo, njim posve ravni u svakom plemenitom čuvstvu, osiećajuć slobodu svoju, da se onda kao slobodni ljuđi usporedimo snjimi, i kao braća s braćom postupamo jedan uz drugoga, nikad jedan pod drugim.

Ako malo natrag pomislimo, nemože se tajiti, da su 1848 god. Magjari u živac naš dirnuli.

Usljed toga pokazo se narod hrvatski prvi put pred licem Europe kao narod braneći svoju narodnost, i boreći se prvi put za najsvetije interese svoje. Od ono doba smatram da se je narod hrvatski preporodio. Ova načela nesmiemo nikada zaboraviti, jer nam na čast služe; ja očito izjavljujem, kada bi se opet takova godina 1848 pojavila sa svojim prokletstvom, da ću biti opet pripravan ono žrtvovati, što sam žrtvovao 1848 god. (živio) Da su namjere naše onda zlo izpale, i da su imale takove posljedice, kakove nismo očekivali, nismo krivi mi, nego oni ljudi nesretni, koji su s nami nepravedno postupali, i koji su sebi u srcu svakog slobodoumnog Hrvata spomenik sagradili, koji se neće porušiti za naše doba niti za naše potomstvo. Izkustvo nas uči, te ću napomenuti, da je bilo višeputah vladah nepravednih i zločestih; ali isto iskustvo nas je naučilo, da nijedna vlada tako zločesta nije bila, da nebi bila našla pripravne sluge, koji su joj sa svim pripravno služili. Zato je badava ako hoćemo, da se to zlo opet nepovrati, treba da ojačamo, značaj naš, i srca naša kriepimo u narodoljubju, i da svi čvrsto o tom nastojimo, da, ako opet takva doba dojde, da nebude nitko svoje ruke podao takovom poslu, pak onda nebude niti moguće sastaviti opet onakovu sgradu, koja domovini našoj na nečast i nesreću služi. (živio)

Napominjati sam čuo ovdje o slobodi i narodnosti. Čini mi se, kao da nebi bilo mnogim dosta jasno, što više važi ili sloboda ili narodnost.

Što se toga tiče, scienim, da čovjek, koji nije narodan, nemože ni slobodan biti; i ako je slobodan, to sigurno nije u duhu svoga naroda, nego u duhu tudjeg naroda, on slobodu dobiva iz tudjih rukuh kao milostinju, a sam sebi stran postaje.

Slobodu mogu takovi narodi za najveću svetinju držati, koji su se osigurali, da o njihovom obstanku više neima dvojbe. Ali drugčije to kod narodah, koji su u razvitku, kao kod nas Jugoslavenah; mi moramo najprvo narodnost našu držati za najveću svetinju, jer ja scienim, ako ovu budemo pojmili, i ako ovu budemo shodnim i pravim načinom razvili, da ćemo tim najlaglje do užitka najbolje slobode doći, i ta-

*

Digitized by Google

kodjer najlaglje čuvati, da nam ju nitko tako lahko oteti nemože.

Čuo sam takodjer napomenuti, da bi to najshodnije bilo, da politiku ugarsku sliedimo i za našu priznamo.

Ja moram iskreno kazati, da razlikujem ugarsku politiku od magjarske. O politici magjarskoj neću govoriti, jer vidim, da se u najnovije doba počela pretvarati u onu zdravu politiku, koja sve narode u Ugarskoj živuće priznavati počimlje, i njim pustiti kani prava, koja ih po naravi i po bogu idu. Ako dakle na temelju ravnopravnosti bude osnovana ugarska politika, onda mislim, da je dobra, plemenita, i za budućnost koristna.

Čuo sam takodjer napomenuti o narodu prostom; ja scienim, da se na narod prosti nemožemo pozivati u pitanjih, koje narod nije kadar pojmiti. Narodom kao oružjem se služiti, nije pošteno niti koristno, već je posve protivno interesom našim. Mi koji poznamo naš narod, vidimo da u njem vlada duh posve patrijarhalni. Tim on najradje sluša mnienja domaće gospode, budi sveštenikah, budi svjetovnikah, i rado misli i rado ovršuje, što mu se kaže. Zato oni, koji su pozvani, da budu vodje naroda, neka se slože, da ga podučavaju, ne pako, da narod podticaju, da se izrekom njegovom posluže u ime dokaza onakovih pitanjah velevažnih, koja on razumjeti nije kadar.

Što se stvari same tiče, pristajem uz predlog osrednjeg odbora, jer mislim, da nam sada prvim korakom netreba više učiniti, nego jedan korak, najme taj: da izjavimo, da hoćemo stupiti u savez sa Ugarskom pod uvjeti, koji će posebnim traktatom biti ustanovljeni. Zašto da mi sada doljne točke ustanovimo, to ja neuvidjam, jer moramo čekati, što će nam bratja Magjari od svoje strane, kakvu polovicu će oni sobom donieti, a mi da donesemo našu polovicu od naše strane, i ja scienim, ako se bude izkreno od strane Magjarah postupalo, da će se moći sastaviti iz ovih polovicah jedna cielost, koja da bude obiem strankam na korist.

Bilo je takodjer pitanje napomemjeno, hoćemo li u Beč ili u Peštu? To je pitanje, na koje se težko dade sada odgovoriti. Zato velim, da neidemo dalje od izjavljenja glavnog načela, jer još neznamo, kako će se ovo pitanje riešiti. Moglo bi i to pitanje doći: nije li sve jedno, idemo li ravnim putem preko Semeringa u Beč ili pako preko Pešte.

Zato mislim, da se mi nevežemo, jer neuvidjam, da bi načela u predlogu osrednjeg odbora priečila porazumljenje, budući velimo, da pružimo ruku Magjarom, ako i oni od svoje strane budu pokazali istu pripravnost, onda će poći za rukom, traktat utanačiti, i u njem ćemo mi konačno staviti uvjete, kako budemo uvidili, da su svrsi shodni. (živio)

Ernest Filetić. U pitanju za našu domovinu najvažnijem, najme o odnošenju naših kraljevinah naprama kraljevini Ugarskoj, govorllo se o načelu bratinskog jedinstva već od strane više iskrenih domorodacah, te i ja nebi u tom pitanju progovorio, da mi nisu moji izbirači opetovani pismeni nalog dostavili, da se ja kod ovog pitanja očito izjavim.

Ja sam pripravan želji mojih izbiračah i onih kojih povjerenje uživam tim većma odgovoriti, čim se kroz to i meni prilika pruža, ono očito osvjedočenje gojim, najme: da spasenje i blogostanje naših kraljevinah jedino od sdruženja s Ugarskom zavisi; koje bi se imalo na temelju narodne i političke ravnopravnosti i domaće samostalnosti i autonomije obnoviti.

Ja se u načelu slažem s predlogom osrednjeg odbora, nu ipak nemogu uzanj pristati, jer se bojati, da izrečeno u načelu sdruženje zbog njekih izrazah samo postići se neće.

U prvoj točki predloga osrednjeg odbora veli se, da trojedna kraljevina s krunom Ugarskom sdružena i od nje zavisna ostane, pak se ipak od Ugarske zahtieva, da ugarski sabor nezavisnost i samostalnost trojedne kraljevine bezuvjetno pripozna; meni se čini da u tom leži protuslovje.

Nadalje zahtieva se u istom predlogu, da Ugarska trojednoj kraljevini bezujetno garantira njekoje pokrajine, koje prem nedvojbeno spadaju k cjelokupnosti trojedne kraljevine, ipak ovdje krivnjom Ugarske zastupane nisu kao n, p. petrovaradinska regimenta.

Isto tako zahtieva se od Ugarske, da u načelu bezuvjetno prizna, da Rieka k kraljevini Hrvatskoj spada, prem nijedan pošteni sin domovine tajiti nemože, da se Rieka dosad tome uvjek opirala, i kao što danas vidimo, niti se je kroz opomene niti pretnjom na to prisiliti mogla, da svoje zastupnike na naš sabor pošlje, nego je uvjek tvrdila da neposredno k Ugarskoj prinadleži; napokon nemogu misliti da Ugarska one simpatije, koje Rieka za nju goji, jošte prezačetog medjunarodnog ugovaranja sa trojednom kraljevinom od sebe odbije.

Gospodo! ja se usudjujem reći: da se ovakovo postupanje, sa česti naroda magjarskog neslaže; i mislim da ovo pitanje kao „quaestio juris“ medju uvjete spada, koji će se na saboru utanačiti.

Nemogu se takodjer slagati s predlogom g. Kvaternika, koj liepa i ugodna razmatranja sadržaje, nu koja su svakako zasad neizvedima, i za petdeset ili možebiti za sto godinah prerano na svjetlo izašla.

Ja sravnivam ovaj predlog sa polusanim čovjekom, koj od umora opočine i o velikim palačam napunjenim srebrom i zlatom i dragim kamenjem sniva, koje mu se za dobit pruža, ali kako zanj izplazi ruku i iz sna se prene, nestane liepih i velikih palačah, nestane zlata i srebra i dragog kamenja; snivalac ostane praznih rukuh.

Ja sravnivam ovaj predlog s onom basnom, koju mi poznamo sa „sto i jedne noći“. Nut gledaj! baš se u ovi čas razprostire glas o smrti sultana; pitanje iztočno postat će predmetom razprave; nu ja neću biti prorok, ali opet nsudio bi se tvrditi, da će trojedna kraljevina pri tom sa kratkim rukavcima snabdjevena biti.

Gospodin Kvaternik hoće u svom govoru dokazati, da trojedna kraljevina od saveza s Ugarskom nikakve koristi dapače štete bi imala; dokazuje nadalje g. Kvaternik, da kad bi se trojedna kraljevina s Ugarskom sdružila, da bi se kroz to Ugarska dočepala mora jadranskoga, te bi naša domovina u slučaj došla, da bi za Ugarsku morala graditi ladje, koji mi bi ona protiv Austriji ili ma kojeg drugog neprijatelja vojevala,

Gospodin Kvaternik izrazio se proti svakom savezu; ja pako to isto izreći neću, jerbo sam osvjedočen, da ćemo mi samo u savezu s Ugarskom postići, što želimo. Ja nalazim već od stvorenja svieta u čovječanstvu nekakvi savez; i bog je kazao „nije dobro, ako čovjek sam ostane.“ Ja nalazim takodjer u kršćanstvu savez, jerbo što je brak drugo, nego savez? Mi vidimo takodjer savez izmedj dvaju prijateljah, koje samo smrt razstavlja.

Jedan govornik je naveo, da mi kroz savez, njekakvu slabost i strah, što se jednom junačkom narodu nepristoji, pokazujemo.

Ja velim da se to ovdje nemože tvrditi, jerbo mi nestupamo u savez iz straha, nego očitom voljom našom; što je nas i Ugarsku vezao stoljetni vez bratinske ljubavi, i da

Digitized by Google

mi u savezu s Ugrima ono postignemo što osamljeni postići nemožemo.

Načelo pomirenja stoji po mom mnienju u tom, da mi onome, s kime se hoćemo pomiriti, neizbrajamo sva zla, koja nam je prouzrokovao, jer se odatle bojati, da će se kroz to pomirenik još većma razjariti. Pametni lječnik n. p., koj cieli ranu bolestnika, nesmije bez skrajne nužde, upotriebiti lječničko oružje, nego on mora nad tim gledati, da čisti ranu i probitačna sredstva uporabi.

To je gospodo! jednostrana filosofija, te zato nemogu odobriti one govore, kojim se čas Magjari, čas vlada napada.

Nemogu takodjer mimoići, da neopazim protuslovje jednog inače izvrstnog govornika; taj je prouzrokavana nam zla kroz austrijansku vladu ili Magjare sa najcrnjim bojami naslikao, i tvrdio da su udarci od Magjarah zadati, bolniji za naš narod bili, nego li oni od austrijanske vlade, pa je ipak na koncu svoga govora prionuo uz savez s Ugarskom. Neka mi bude dopušteno ovdje poslužiti se proročanstvom Jonasa, koj je jedan govornih u ovoj vis. kući izustio „Ninive, Ninive jošte četerdeset danah.“

Gospodo zastupnici naroda! vi ste Ninivite, kojima prorok Jonas dovikuje „u našijeh rukuh leži sudbina trojedne kraljevine, ili nesreća naše braće — našeg porekla; zato neotežite, vrieme je kratko, prihvatite za ruku pomiriteljnu naše braće Magjarah, s kojim smo mi kroz sedam viekovah sreću i nesreću dielili i njihovoj muževnoj postojanosti, ustav koj sad uživamo, zahvaliti imamo.

Sklopite savez s Ugarskom, savez koji poštenju i samostalnosti jednog i drugog naroda dolikuje i najme na temelju narodne i političke ravnopravnosti i samostalnosti uz osiguranje naše domaće autonomije.

Tim se pridružujem g. Kraljeviću i pristajem uz njegov izpravak.

Ilija Guteša. Zastupnici Krajine poznati su na ovaj sabor na temelju carske diplome od 20. listopada 1860 i kraljevskog odpisa od 9. svibnja t. g. u svrhu, da sudjeluju kod viećanja i riešitbe onih državopravnih pitanjah, koja se i provincijala trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Krajine u istoj mjeri dotiću.

Pitanje jest indi ovdje, koja su ta državopravna pitanja, koja se i provincijala i Krajine u istoj mjeri ili jednako tiču uzamši u obzir sadašnji faktični odnošaj Krajine naprama provincijalu.

Ako Krajina imade ostati nadalje kao Krajina, u ovih okolnostih neimade nijednoga državopravnoga pitanja, koje bi se u istoj mjeri i provincijala i vojničke Krajine ticati moglo, izvan onoga jednoga; da se rieši pitanje krajiško, da li Krajina imade ustav svoj budući zajednički i isti sa provincijalom imati, ili da li se Krajina imade civilizirati po naličnosti ustava za ostale pokrajine carstva austrijanskoga; jerbo o tom nesmije se ni sumnjati, da si Krajini na temelju diplome od 20. listopada 1860 imadu ustavne inštitucije podieliti, budući da u istoj diplomi nije nikakova iznimka izrečena u pogledu vojničke Krajine, kao što obično u svih dosadašnjih patentih, reskriptih i verordnungah bijaše, imade se dakle po smislu te previšnje diplome s krajinom onako za buduće postupati, i onaj način vladanja poprimiti, kao što i u ostalih pokrajinah austrijanskih.

Diploma je temelj, toga temelja valja se držati i upotrebiti sgodu i priliku, koja nam se pruža.

Ja mnijem, da neprekoračujem nipošto medju mojega poslanstva, ako tvrdim, da je Nj. c. kr. Veličanstvo nas upravo zato na ovaj sabor pozvati dalo, da najprije riešimo pitanje o našem preustrojstvu na ustavni način usljed diplome preduzeti se svakako imajućem, — i budući da mi po krvi, jeziku i historiji sačinjavamo sastavni dio trojedne kraljevine, da se porazgovorimo i da viećamo o tome, da li se mi sasvim onako imademo preustrojiti, kao što i civil, ili da li nebi koje iznimke glede nas s obzirom na vojnički značaj Krajine obstojati i utanačiti se imale.

Ovo je dakle za sada prvo i najprešnije državopravno pitanje, koje se u istoj mjeri i provincijala i trojedne kraljevine dotiče, dakle za sada i jedino, kod kojega smo mi najprije i prije svega po smislu kraljevskog odpisa od 9. svibnja t. g. učastvovati ovlašteni.

Od riešitbe ovoga pitanja zavisi, da li mi krajišnici kod inih državopravnih pitanjah sudjelovati budemo imali u obće, a napose kod potaknutoga pitanja o budućem odnošaju naprama Ugarskoj, i o odnošaju naprama državnom vieću bečkom.

Jarbo ako bi se po nesreći izreklo, da Krajina neimade se provincializirati, ili ako se i provincializira, da neima dobiti isti i jednaki ustav s provincialom, za otaj slučaj ja nemogu dokučiti, da bi koje državopravno drugo pitanje moglo napried doći, koje bi se i provinciala i Krajine u istoj mjeri doticalo.

Pitanje o odnošenju trojedne kraljevine naprama ugarskoj nije dotle takovo pitanje, koje se u istoj mjeri i provinciala i vojničke Krajine dotične, dokle se neizreče da se vojnički sustav u Krajini imade dokinuti, i da se isti ustav starodavni, koj za provincial valja i u Krajini imade uvesti, i da se u tu svrhu tomu imade odmah put činom prokrčiti.

Jerbo riešitba pitanja ugarskoga nebi u sadašnjem položaju biti mogla od odlučna upliva na Krajinu, izpala ona kako mu drago, ako Krajina ostane i nadalje Krajina, i ako se blagodati diplome od 20. listopada na Krajinu nebi imale protegnuti; da li se glede provinciala odlučilo, da se trojedna kraljevina ima sdružiti s ugarskom ili ne, to je za Krajinu u sadašnjem njezinom položaju sve jednako. Isto valja i glede odnošaja naprama bečkom državnom vieću ustanoviti se imajućega.

Jerba ako Krajina ostane kao Krajina u svom dosadašnjem sustavu, to mi nemožemo niti u Peštu na ugarski sabor, a niti na državno vieće, makar se to i zaključilo.

Ako je tomu tako, to je za nas krajišnike u bitnosti sve jednako, da li provincial ide u Peštu ili u Beč, ako mi po našem ustrojstvu nipošto niti na jedan, niti na drugi sabor nemožemo biti pozvati.

Ja tvrdim nadalje i to: da je naš djelokrug, i obseg našega upliva kod viećanjah na ovom saboru trojedne kraljevine kralj. odpisom od 9. svibnja o. g. opredieljen. U istom odpisu veli se izriekom, da pučanstvo vojničke krajine nemože uzeti odlučna upliva na političku djelatnost, koje resultat zanj neimade valjanosti.

Da resultat viećanja o odnošaju trojedne kraljevine naprama ugarskoj i naprama bečkom Reichsrathu za nas valjanosti nikakove nebi imao, ako mi i nadalje ratnom ministarstvu u svom dosadašnjem vojničkom sustavu ostavljeni budemo, to je odveć jasno, nego da bi morav to tekar dokazivati.

Ako resultat viećanja o tih odnošajih za nas valjanosti nebude mogao imati, to bi mi krajišnici radili proti našoj zadaći, i proti riečim kralj. odpisa od 9. svibnja t. g. kad bi mi učastvovali i uplivali u riešenju pitanjah otih, te time upravo bi po mojemu mnienju djelokrug i obseg svoga poslanstva prekoračili, prije nego li se odnošaj naš naprama provincialu izreče.

Digitized by Google

Dokazano je dakle i očito, da mi do ustanovljenja našega budućega položaja nemožemo i nesmijemo uticati kod riešitbe inih državopravoih pitanjah po saboru trojedne kraljevine riešiti se imajućih.

No da me nebi tkogod potvorio izključivostju moga gledišta krajiškoga, ja ću i na one česti trojedne kraljevine preći, koje su doduše diplomom od 20. listopada 1860 ondje izrečena javna prava stekle, i stranom u uživanje istih postavljene, ali kojim je uzkraćen onaj način ustavnosti, koji ih pravno ide. Te česti trojedne kraljevine, koje su kao i Krajina u upravi od iste kraljevine odciepljene, a glede zakonodarstva u Reichsrath odpravljene, a u ovaj sabor spadaju, jesu: Dalmacija, Kvarnerski otoci i neki kotari Štajera i Kranjske. Ove zemlje spadaju k cjelovitosti zemljišta trojedne kraljevine, bez njih smo mi pravno ozliedjeni, i nekim načinom kljasti. Budući pako Nj. Veličanstvo naš kralj Franjo Josip te sve zemlje posjeduje, i takovim načinom u pravnom se stanju nahodi, da daista svoju trojednu kraljevim kao zamet budućeg Jugoslavenstva izcieli, to bi ovaj sabor smao prije viećanja o pitanju ugarskom i ovo izcieljenje tražiti.

No budući da se sa svom temeljitosti možemo nadati, da će se naš odnošaj naprama provincialu trojedne kraljevine tako riešiti, da ćemo isti i jednaki ustav uživati, to nam je stoga do toga stalo, da se ota državopravna pitanja bez nas nerieše. A to će se ovako moći jedino postići, ako se najprije naš državopravni odnošaj u buduće naprama provincialu valjati imajući, u ovom saboru ustanovi i rieši.

Zato usudjujem se ovdje predložiti ovaj predlog:

Neka se kraljevski predlog o ustanovi odnošaja prama Ugarskoj tek onda uzme u pretresivanje kada Nj. Veličanstvo kralj Franjo Josip kao posjedatelj austrijske carevine našu teritorialnu cjelokupnost nama povrati, i kad se ustav naš starovječni na sve Krajine naše, Dalmaciju, Istriju, Kvarnerske otoke, Krajinu i slovenske kotare Štajera i Kranjske protegne, i kad sabor bude po poslanicih iz ove cjelokupne trojedne kraljevine sastavljen, zato neka se odluči, da se odmah imadu shodne uredbe učiniti, da se u krajini, Dalmaciji, Istriji i Kvarnerskih otocih starohrvatski ustav uvede i udjelotvori.

Preuzv. g. **ban.** Za danas svršimo, molim da se samo još ona tetegrafička depeša sastavljena za udovu Šafařika pročita.

Mirko Bogović. Čita depešu na udovu Šafarik: Telegrafička depeša sabora trojedne kraljevine Dal.-Hrv.-Slavonije odpravljanu iza saborske sjednice od 27. lipnja 1861.

An die Wittwe des Historiografen Paul Šafarik Prag.

Von Seite des Landtages des dreieinigen Königreiches Dalmatien, Kroatien und Slavonien wird Ihnen in Bezug auf das Hinscheiden Ihres um das Slaventhums hochverdienten Gemahls hiermit die aufrichtigste Theilnahme und das herzlichste Beileid ansgedrückt.

Agram den 27. Juni 1861.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Dvadeset i deveta saborska sjednica 28. lipnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadeset i osmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i sedmog lipnja god. hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Izza kako bi zapisnik o predjašnjoj sjednici od 26. lipnja t. g. pročitan i odobren, bude na predlog g. zastupnika Ivana Perkovca zaključeno: da se dvie osnove zakona g. Ognjoslava Uiešenovića, tičuće se predmeta zadruge, troškom visokog sabora štampaju i odsjekom predadu, da se njimi viećajuć o tom velevažnom za naš narod pitanju posluže.

Izvješće poglavarstva grada Zagreba, gdjeno javlja: da sliedeć sjajni primjer preuzv. g. biskupa djakovačkoga Josipa Jurja Strossmajera 10,000 for. a. v. za jugoslavensku akademiju daruje, i da je isto tako pripravno i za sveučilište, kad bude od potrebe, sve moguće materijalne žrtve doprinositi, bude radostnim uzklikom i pleskanjem primljeno, a predmet sam na dotični ekonomički odbor za jugoslavensku akademiju upućen.

Predlog gos. zastupnika krajišničkog Jovana Trboevića sastojeći se u tom: da se drum, koj bi od male Kapele vodio iz ogulinske regimente preko Jesenice na Škare u otočku pukovniju što prije sagradi, upućen je kao prešan na odsjeke.

Podnešena po gos. zastupniku Ivanu Mikoviću ostavka zajedno sa zapisnikom izbornim, usljed kojega bi na njegovo mjesto u kotaru moslavačkom izabran g. Ivan Vardian, upućuje se na verifikacionalni odbor.

Usljed molbe po političkih občinah sv. Ivan i Psarjevo visokom saboru podnešene, gdjeno se iste občine tuže na njeke zloporabe nedavno prispjevših katastralnih mjernikah bude izza podulje debate, a ponajviše s razloga, što se korist toli potrebita za našu domovinu katastra nijekati nemože, većinom glasovah odlučeno, da se dotična molba slavnoj županiji zagrebačkoj dalnje porabe radi dostavi, koja će jamačno isto tako kao i ostala municipija naša znati kriepko na put stati svakom ma i najmanjem nasilju i svakoj zloporabi rečenih organah.

Svietli ban zatim javi visokom saboru, da su gospoda narodni zastupnici Batagliarini i Šmirmund odpust na njekoliko danah zamolili, što bi uzeto do znanja.

Izza toga predloži preuzv. gosp. biskup djakovački J. J. Strossmayer da se udovi preminuvšeg slavnog i za cielo slavjanstvo velezaslužnog muža Pavla Šafarika od strane ovog sabora iskreno sažaljenje telegrafičkim putem priobći, što bi jednodušno primljeno, te usljed toga rečena telegrafička depeša odmah poslje sjednice i odpravljena.

Zatim se predje na dnevni red to jest na razpravu pitanje glede odnošaja trojedne kraljevine prama kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovoriše gospoda narodni zastupnici: Jovan Obradović, Franjo Pogledić, Ferdo Relković, Koloman Bedeković, veliki župan Ljudevit Vukotinović, Ernest Filetić i Ilija Guteša.

Oko ½2 ure popodne bude sjednica završena, time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu sutra dne 28. lipnja o. g. u 10 uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

M. Bogović, s. r.
saborski bilježnik.

Mirko Bogović. Čita zapisnik posljedne sjednice.

Preuzv. g. **ban.** Jučer poslje sjednice dobio sam od g. general-adjutanta Crenville-a ovu telegrafičku depešu.

Mirko Bogović čita:

Gdje se javlja, da je Nj. Veličanstvo car i kralj naš viest o zaključku, učinjenom u saborskoj sjednici od 26. lipnja t. g. da će se najme na Nj. Veličanstvo caricu i kraljicu našu upraviti adresu sažaljenja, s osobitom dopadnošću do znanja uzelo, nalažuć ujednom svietlom banu, da sakupljenom saboru za ovu na toli krasan način očitovanu lojalnost u ime Nj. c. kr. apoštolskog Veličanstva izrazi najsrdačniju zahvalu. Viest ta primljena je od strane sabora ustajom sa sjedalah i uzklikom „živio.“

Mirko Bogović. Gospodin Briglević polaže 500 for. a v. u razteretnim obveznicama sa kuponi kao dar za ustrojenje i utemeljenje sveučilišta u Zagrebu.

Svetozar Kušević. Ja moram opetovano kazati, da dotični odbor još neima nikakvih pisamah.

Mirko Bogović. Neka se na dotičnog bilježnika obrati, mi neimamo poslužitelja.

G. Florian Mušečević polaže svoj mandat.

Na dnevnom redu jeste prvi g. Kristijanović.

Vjek. Kristianović. Svjetli bane! Visoki sabore! Kada se radi u obće o bivstvu ili nebivstvu jednoga naroda, onda valjda se sve sile narodne slože u tom, da se shodna sredstva pronadju za postići svrhu željenu.

Mi evo u tu svrhu sabrasmo se amo, da napose bivstvo i budućnost narodu našemu osiguramo, i to na ustavnu; a k tomu nas vode mnogovrstna sredstva, o kojim dosad gg. predgovornici na temelju povjestnice, državopravnosti, narodnosti i ustavnosti naše prieko hiljadu i tristagodišnje prosboriše, te tako jaku prelaznu ćupriju na Bog dao srećnu našu budućnost sagradiše, da bi svako moje gradivo,

Digitized by Google

ma samo i jedan čavao bio, i ovaj baš iz suhoga zlata, suvišan biti moro.

Ali kad već tomu tako mora da bude, da se vrieme mora ubijati, samo da nam se narodnosti i ustava život i sloboda spasi; a to ću i ja uz slabahne svoje sile ponajprije za sjedinjenje sa Ugri govoriti, i to foederativno, a nikada realno, te na temelju jedinstva Austrije, kako godine 1848. izrekosmo, indi jednog ministerijuma u Beču i to odgovornog. Velim, gg. foederativnog; jer niti nama a niti Austriji bi realno sjedinjenje prijalo, pa niti bi ikad po Austriji odobreno bilo. A to foederativno sjedinjenje valjati će i za ono vrieme kad predlog g. Kvaternika vladajuća dinastija i u svojem interesu prigrlila bude.

Pa zar se gospodo! zbilja vrieme sada ubija? Tako mi se vidi. Jer eno Magjari imaju oči, pa nevide, imaju uha, pa nečuju, imaju usta, pa nam negovore! Jedna lastavica nečini proljeće! Deákov govor, ako u svem i nije prijazan nam, osta glas vapijućeg u pustinji. Magjari dulje siede u svom saboru, pa su eno i danas prama nami nećutljivi; ali se s toga nečudimo; jer su nećutljivi i prama kruni, prama kraljevskom veličanstvu; a ovako se dakako vrieme ubija.

Pa ravno s toga, što su Magjari nećutljivi prama kruni, evo nam utočišća, kamo se je uvjek naš narod utjecao u opasnom položaju svom.

Zato mnijem, da mi, kod ove poznane odpornosti Magjarah predlog naš u formi adrese najprije Nj. c. kr. Veličanstvu za pregledanje i odobrenje podnesemo: Jer kada je Nj. Veličanstvo kriepostju poznanih onih dviuh poveljah nas najmilostivije pozvati blagoizvolilo, da se naimre o odnošajim našima prama kraljevini Ugarskoj izjavimo, onda nam je Nj. Veličanstvo značaj neodvisnosti od Magjarske, ali ne od krune, podielilo; ako pako od krune zavisimo, i samo u sudjelovanju krune zaključke, zakone, ugovore načiniti možemo: a to bi čisto dosljedno bilo, kad bi mi takodjer ovo izjavljenje naše, ili ovaj predlog naš, u slici adrese najprije podnieli Nj. Veličanstvu; čim bi si dakako i put prokrčili uspješnije željenu svrhu postići; a i u ovoj do buknuća uzrasloj odpornosti Magjarah nemislim, da nebi i morali na Nj. Veličanstvo obratiti se?!

Sad samo pitanje nastaje, koj medju onima dvima predlozima bi se svrsi shodniji vidio? Pa što se mene tiče, ja bi se usudio reći, da nijedan: jer me nijedan nije upokojio.

1. S toga ne, što oba govore o njekom bližjem ali užjem savezu s kraljevinom Ugarskom s jedne strane, a s druge strane žele priznanje neodvisnosti i samostalnosti naše, što ja za prostuslovje držim. Jer bližji ili užji savez nego što je od prije bio, predpolaže podpuno spojenje jednoga s drugim tako, da poslie spojenja samo jedan i to dakako veći i jači bivstvuje, a time prestaje sav djelokrug neodvisnosti i samostalnosti naše. Niti se nemogu one rieči bližji i užji na ovo vrieme poslje god. 1848. protezati, jer sad neobstoji nikakav savez, pa nikakav se nemože učiniti bližji ili užji.

2. S toga ne, što oba pristaju u obćeniti zakonik ugarsko-hrvatski do god. 1847, a time pristaju i u dokinuće obstojećeg jur u Zagrebu dikasterijuma, kraljevskog namjestničtva, i u dokinuće izravnog upliva i djelokruga bana ovih kraljevinah.

3. S toga ne, što se nijedan nije pobrinuo za ravnopravnost ostalih narodnostih u Ugarskoj, koju bi Magjari predbježno morali priznati; jer baš o ovom priznanju leži prava garancija ili jamstvo i za našu narodnost.

A posebice predlog zagrebački nije me upokojio s toga a) što predlog zagrebački sadržava zajedničko zakonarstvo, i tomu odgovarajuću vrhovnu upravu, valjda u Pešti? a time bi Zagreb sam pod sobom jamu kopo. Jer držanje sabora u Zagrebu donaša Zagreba do danas 200 hiljadah forintih, pa pa bili to Zagrebci voljeli vidjeti prenešeno u Peštu? nemislim. A i vrhovna uprava bi od godine do godine donašala Zagrebu 200 hiljadah forintah; pa bi i to voljeli Zagrebci prenešeno vidjeti u Peštu? i to nemislim. Ta to je Požun i Peštu podiglo! a naš Zagreb neka za volju onog predloga zaostaje? nedajmo toga gospodo, što smo živi! Zagreb je kita ovih kraljevinah! pa čim bi se mi resili? A kad bi se još na vrhovne sudove u parnicama trošiti moralo, koliko bi se tamo trošilo? deset put više bi se tamo, nego u Zagrebu potrošilo? Pa i postignuće višjih službicah zašto bi se od Pešte izgledalo? pa opet i na to troškarilo? što bi se doma badava postiglo. Veli se, istina Bog, u predlogu, da se tobož o obsegu zajedničkog zakonarstva dogovaralo bude. Ali pitam ja: k čemu o stvari meritornoj već u predlogu govoriti? bit će prilika u sastanku, ako kad kakav se sbije, o tom progovoriti.

Nije me zagrebački predlog upokojio b) s toga, što kaže da je Hrvatska i Slavonija svezu medju sobom i Magjarima razriešila; dočim ova sveza rad opasnjih težnjah Magjarah, zakonima godine 1848. obielodanjenih, je prestala, indi po Magjarima razriešena.

c) S toga ne, što kaže, da želi rad izjavljene u novije vieme simpatije s Ugarskom u državopravni savez stupiti. Jer ja ove simpatije u djuture niječem, dočim su Magjari na predlog Deákov još i sada gluhi, i sliepi i niemi; a u adresi na Nj. c. kr. Veličanstvo nedokučivom opornošću još i danas se drže žakonah g. 1848, kojima nas pobijaju a nepozivaju, i eno čujem, da opet naše velikaše po drugi put kroz predsjedničtvo na svoj sabor citiraju! a gdje je usilovanje, gdje je tu simpatija? Ta niti u izvanjskoj slici, kamo li u srcu približuju se Magjari k nama. Magjara u Ugarskoj nećeš vidjeti u hrvatskoj odjeći ne, a Hrvatah i Slavonacah u odjeći magjarskoj i koliko!? Quousque tandem abutere?!

S toga bi moje nepretecivo mnienje bilo, da se za sad ništa drugo od Ugarske nezahtieva nego samo to, što mnijem, da visoka kuća i odobrila bude.

1) Jeli je Ugarska voljna s nama u savez foederativni stupiti, kao sa neodvisnom i samostalnom kraljevinom?

2) Jeli je Ugarska voljna s toga što smo pod jednom krunom, priznati i podupirati cjelokupnost realnu i virtualnu ovih kraljevinah?

3) Jeli je Ugarska voljna priznati ravnopravnost sviuh narodnostih, pod zajedničkom krunom sv. Stjepana živućih?

Te ako je voljna, onda:

4) Neka Ugarska u saboru svom zakon o tom stvoriti i po Nj. c. h. Veličanstvu ga potvrditi ili sankcionirati učini, te po tom:

5) Neka se zamoli Nj. c. k. Veličanstvo, da blagoizvoli obojoj stranci naznačiti dan i mjesto, na toliko samo neutralno, da bi niti Pešta ni Budim, niti Zagreb, a niti Beč ono miesto bilo, u kojem bi se 12 ugarskih i 12 izaslanikah ovih kraljevinah sastalo, i ugovarati imalo na jeziku ili njemačkom ili magjarskom ili hrvatskom ili dijačkom, i do-

Digitized by Google

tičnim saborom djelo ugovora za odobrenje, a napokon Nj. c. k. Veličanstvu za potvrdjenje podnielo.

Što se tiče prigovora njekoje gg. zastupnikah glede predbježnog ovog zahtjeva našeg od Ugarske, to medj ostalimi njeko kaza, da bi to značilo od protivnika u parnici najvažnije izprave bez reversa zahtievati. A ja bi ga želio time upokojiti:

1) Da smo mi parnicu ovu jur godine 1849. dovršili, protivnika pobiedili, i š njime više u parnici nestojimo, radi koje bi mu za zahtievanu izpravu revers dati morali.

2) Kada dvojica u savez stupljuju, valjda slabiji jačeg opita, i osjegura se, čim da se budu vezali; jer nebi bilo pravedno, kad bi se jači od slabijeg dao likom vezati, a on bi slabijeg konopcem vezo. Niti mi od Magjarah nebi tražili, što oni nebi imali, nego ono, što oni imadu, i mi priznajemo da imadu, to jest neodvisnost i samostalnost, pa baš ovo priznanje naše je onaj revers, koga bi njima pružili.

Ali, kako rekoh, nije od potrebe prizanje neodvisnosti i samostalnosti naše od njih zahtievati, koje priznanje c. k. poveljom i odpisom svetačno je izjasnjeno, u kojem se pozivaju ove kraljevine, da se o odnošajih svojih prama kraljevini ugarskoj izjave; što bi bilo suvišno, kad bi od Ugarske zavisili, jer bi nam onda ona odnošenje skrojila.

3) Kada dva nasljednika dvijuh dobarah u inozemstvu odhranjena po smrti svojih roditeljah doma se povrate, pa se radi granične hunke, za koju otci njihovi nemarahu, posvade, pa treći spahija, komu se jur davna prohtjelo oviuh dobarah, nagovori u potaji obodvojicu po svojima ljudima, da nikako nepopuste, te i zbilja povedu parnicu, koja traje puno godinah, i zaduže se obodvojica preko glave, te založe onomu trećemu svoja imanja, primu novce, otidju u varoš, nastave parnicu, troše opet nemilice, dočim on treći bogati spahija napusti svoju marvu u njihova imanja, te svojski gospodari u svakom obziru jedno 10 do 13 godinah, pa kad popase i izsisa oba imanja i obogati, a opazi, da su oni dvojica propali, poboji se boga, šta njim učini, te iz njekog pretvorenog velikodušja njim povrati imanja, a radi ogranične hunke njim reče, neka se pogode i pomire, te neka svoj medjusobni ugovor njemu podastru, on će ih konačno poravnati.

Pitam ja ovdje: kakva je tu potrebno reversa? Ta bez onog trećeg velikodušja nebi ni dobarah bilo više natrag nit potrebno ugovora: indi revers ili garancija jest onaj treći sam, i nitko drugi. — Tako se ravno stvar i s nama ima: koj ima oči, neka vidi!

Još njekoj predgovornik reče: da se za nas nepristoji, udarati po vladi. I ja bi bio zato, kad bi mi bili privatni ljudi, jer je ovima rečeno: obedite praepositis vestris, et subditi estote Dominis etiam discolis, ali dočim smo mi otci i sudci zemlje, tako smo i vladini; a ja razlikujem vladu od vladara. Vladu sačinjavaju ljudi iz naše sredine uzeti, koji mogu faliti; a naša je dužnost, kao otacah i sudacah zemlje, kako same sebe da ljubimo, i nje ljubiti, te falinge od njih odstranjivati, da nam nečine i škodu i srumotu; te da nam vladara vode na usrećenje naroda i slavu imena njegova i ciele zemlje pred Evropom; a ne stranputice i na svoju sebičnost. Zato bi ja želio odgovornu vladu, kako ću i poslje dokazati, i da nam se ne reče, da nismo narod dozreli.

Što bi pako bilo onda, kad bi Magjari nepristali na onako formuliran predlog, nego zahtievali uz predlog Deáka, da mi moramo dojti u njihov sabor, i ondje se pogadjati. Gospodo moja! Kad bi mi baš svi, kako smo ovdje sakupljeni, na njihov sabor išli, željeni uspjeh nebi ni onda postigli. Nego što će biti? — Vidite, gg. zastupnici naroda! kako bi u ovom slučaju dobro bilo, da mi predlog naš ponajprije u formi adrese podnesemo Nj. Veličanstvu! Onda se neka otac pobrine za dobru, mirnu i vjernu djecu svoju! — Ali su se njekoja gospoda zabrinula, da bi nam onda patentom udes naš sa nasljednim pokrajinama skopčan bio, i mi bi se ustava lišili! Gospodo moja! ovoga se ja nebojim, izim da bi mi odporni, nevjerni i pobiedjeni narod bili. Ali dočim smo mi pobjeditelji bune i spasitelji krune i prestola, što je istina evropejska, to bi se i sva Evropa za nas zauzela. Pa gg. moja! povelja 20. listopada 1860 je čin diplomatički, cieloj Evropi priobćen, koj se samo u slučaju odpornosti i nevjerstva opozvati može; a doklam se mi narodnog značaja, miroljubja, vjernosti i odanosti naprama visokoj vladarskoj kući držali budemo, dotle opozvanju rieči kralja — koja sveta jest — neima mjesta; jer je diplomatička povelja pravo narodah; a i neuzkolebivo pravdoljubje visoke vladarske kuće nebi moglo na ino, nu naše starodavno pravo, pravo od 13 viekovah, godine 184$^{8}/_{9}$. novom lovorikom ovjenčano, obezbiediti.

Zato nam nepreostaje ino, nu Nj. c. k. Veličanstvo u rečenoj adresi sniženo ali ozbiljno zamoliti, da se s nami, kano s jednim medju najvjernijimi i najodanijimi narodi austrijanske države i od strane visoke vlade njegove iskrenije postupa neg što se je to dosad postupalo, i da pod okriljem Nj. c. kr. Veličanstva vladarska rieč njegova jednom naprama narodim ovim izrečena vagu svoju održi, sveta ostane, kakono sveta biti mora.

Jer ako i c. kr. vladi dolikuje, da uz razne silne okolnosti rieč svoju promienja; to vladaru nikako nedolikuje, da zadatu rieč promienja. Rieč vladara jednom izušćena, nije više imovina njegova, nego naroda naprama kojemu je izrečena; ona je blago i amanet države, kojim ova razpolagati more na usrećenje svoje.

Indi rieč vladara mora da bude njemu samomu tako sveta, kao štono mu mora da bude sveto usrećenje države, tako sveta, kao što podčinjenim narodom uzajemna ljubav, vjernost i odanost prama njemu sveta jest: čim bo se lomi ona; tim se uzdrma i ova. To je logika ne od danas, nego jur od ono doba, kako je Bog u čovjeka dahnuo, i ovaj je živućim postao.

Pitajmo samo dječicu: kakovo povjerenje ili pouzdanje polažu u otca, koj njim je dva tri put obečao, kad se s pazara ili prošćenja povrati, ako budu dobra i mirna, da će im donieti kolačah: a kad tamo i on se povrati, i ne samo da nedonese ništa, te da se čim izpričava, nego još i šibom i mastnicom po ledji njim se nagraža.

Pitajmo, velim, ovu dječicu: kakovo pouzdanje i ljubav goje naprama ovakovom otcu? i budu li odsele mirna, budu li zadovoljna?

A što je, molim vas, drugo vladar naprama svojim podložnicima, nego otac svoje djece? pa ako ovoga rieč, naprama svojim podložnicima izrećena, nije sveta, nepromjenljiva, nego može postati politična, te uztegnuta, ali tako raztegnuta, da mora biti ne samo nehasnovita nego i opasna: to onda načela kršćanske moralnosti bi se takodjer mogla po ćudi politike raztezati dati, pa tim istim načinom državi i prestolja, moraju se vladari kršćanski naprama svojim narodima ne politike nego kršćanske moralnosti držati, kod koje medju istinom i lažju ništa osrednjega neima; pa ako bi se na silu i uvelo, to bi prije ili poslje na propast države i prestola bilo.

Digitized by Google

Sveta pako bude rieč vladara, ako bude prama narodima iskrena. Iskrena rieč proizticе iz srca vatrene ljubavi, pa prosipa oko sebe takove iskre, koje opet dopiraju do srdacah, pa je upaljivaju i potaknjivaju na uzajemnu ljubav, vjernost i odanost. Ako indi neima iskrenosti tamo, neima je ni amo; jer neima iskre koja bi upaljivala. A neiskrena politična rieč jest samo njeki dim ugašena ugljenja koj oči grize, pa suze tuge probija, umove obsjenjiva, srca odvrnjuje nepouzdanja radja, i nemir i nezadovoljstvo, i proklinjanje, i, i, i — Bog zna što sve ne! — jer djeca čeznu za otcem, kao riba za vodom, pa ga nemogu naći; jer se neodziva srcem za srce, nego kao očuh ustima na oči, suzama oblijane, gdje se cakli ne vatra ljubavi ne, nego voda mržnje.

Gospodo zastupnici! Ako mrtvi vladari i nemogu više za svoja obećanja napastovati niti ustiditi; pa ako i mi živućeg jošter, i davno kraljujućeg vladara našega niti napastovati niti ustiditi želimo; to se ipak za onu bezprimjernu, tolikoput obielodanjenu ljubav, vjernost i odanost našu ufamo, da podanu nam, i pred cielom Evropom zasvjedočena c. kr, rieč njegova — glede Dalmacije, Senja, Rieke, ciele granice, indi i Varadinske pukovnije, a i Medjumurja — mora tielom postati; jer iskra iskru mora upaliti, ljubav ljubav potaknuti, vjernost i odanost odziv i priznanje naći.

Gospodo zastupnici! vladar naš je mlad čovjek, a okružuju ga ložničari, sebičnjaci; Austrija pako u preporodjenju svom nevina je djevojčica, različitim narodnostima obilujuća, i s toga velemožna i jaka, pa naravnimi proizvodima bogata, i s toga od svud poiskana, a i napokon kućom milih, pravednih, i bogoljubnih vladarah ukrašena, i s toga evropejskoj zavisti izvržena; te kakogod iz nutra spletkama ložničarah sebičnjakah pomršena, tako isto iz vana s neprijatelji okružena, koj se naprama njojzi dilberićem ukazuju, ozivaju, nanudjaju, a sprot su joj svi do kože dušmani, sve zato, jer su malene svi naprama njoj novim zakonom pošli, zakonom, jači kvači, bilo pravo, bilo krivo, ako li te samo mogu, ili vještinom uma ili snagom tiela prevariti, opljačkati, porobiti, iz kuće iztjerati to je, fait accompli, ja sam goso, a ti se nosi: pravu ni pojma neima u tom novom zakonu. Pa što je najveći paradokson, ovomu novomu zakonu ni sliede ni slike neima; a to je zakon, koj se zove, druge polovine 19 vieka politika, ipak zakon, od vremenah Konštantina cara kršćanskoga sve do vladanja Napoleona III. u svem svietu nepoznat. Zakon, kojemu već ništa više nefali do svoje savršenosti, nego samo još da slike razpetoga nepolitičara sa slikami njegovih rajskih ložničarah iz hramovah božjih izvrgnute, a slike Jupitera i Plutona, Baka i Venusa, Saturna i Merkura s ostalom vojskom bolvanah na žrtvenike naše namještene budu. Zakon, koj je već u praktičan život prodro, pa poleg sve žandarmerije u kotaru vrbovačkom od g. 1859 do danas žitelje ondašnje za 500 glavah ukradjenih, i nikad nenajdjenih konjah, kravah i volovah oštetio, osiromašio i u skrajnje zdvojenje priveo. Zakon gospodo! koj je svojom povlačivom srodnošću od Napoleonove diplomacije jur od prije do Beča dopro, kad no Medjumurju protiva rieči kraljevske izgubismo, Dalmaciju i varadinsku pukovniju nedobismo, Senj i Rieku sveudilj izgledavamo, dočim potonja i nami i rieči kraljevskoj bezstidno prkosi; da o županiji sriemskoj ništa nerečem.

A, gospodo moja! komu domovina draga je, i komu mladjani i nevini vladar mio je, i koga preporodjenje Austrije zanima, on će vrtlogom politike 19. vieka do mozga uzdrman i zapanjen samnom za ovo svetrojga u vremenu pobrinuti se, te vladaru svom u gore pomenutoj adresi onu uzajemnu iskrenost ljubavi, vjernosti i odanosti naše na nježno srce njegovo, prejasnog nadvojvode otca i majke, a i ciele obitelji njegove pade i upali ga na priznanje one europejske istine, da je narod naš spasio dinastiju i c. kr. prestol njihov, i kadno ona ista iskra ljubavi, vjernosti i odanosti naše zažga ljubav i priznanje njihovo prama junačkom banu našemu Jelačiću, te ga vojvodom i gradjanskim upraviteljem ciele Ugarske imenovaše.

Komu domovina draga je, i mladjani junački vladar mio, a i za spas Austrije zanima se, onaj će samnom u onoj adresi moliti premilostivoga vladara, da se jednom otrese one vrbce, na kojoj ga vodakaju ložničari, savjetnici njegovi, te s toga što bi on bio ne samo punoljetan, već još i dozreo za položaj, u koj ga je božja providnost postavila, ako bi mu ložničari sebičnjaci, savjetnici njegovi još tako dragi bili, što no mu je oko, ili ruka, ili noga draga, neka ono zlohotno oko, onu poštetnu ruku, i zlokodnu ruku i zlokobnu nogu trgne, te baci od tiela svoga; jer će ovima svima danas il sutra mrtav glas biti, a milog nam naroda našega postojanosti i odvažnosti kao i kraljevskog vladara našega postojanosti i odvažnosti kao i neodvisnosti dična uspomena ostati. Hoću da rećem: vladajuća dinastija ima slavne budućnosti, ako se u naručaj baci u obće narodah slavjanskih, a napose jugoslavjanskih. Jer joj eno prestol i Beč i Debrecin uzdrmaše, a Hrvati i Slavonci uzdržaše.

Komu domovina draga je, komu dozreli i neodvisni vladar mio je, i koj se za preporodjenje jedinstvene Austrije zanima, taj će samnom u adresi onoj veličanstvenom vladaru reći: da smo i mi jedni medj dozrelimi narodi njegovi, pa neka jedanput njemačke savjetnike svoje pokuša zamieniti sa savjetnici naroda našega, koji bi i svetoj rieči njegovoj, naprama svim narodom izušćenoj, dosljednu i dostojnu vagu dali, i bez razlike narodnostih Austriju i jaču, i veću, i bogatiju, i moralniju, a i strahovitiju učinili. Jer je nepravda golema, da savjetnici vladarski kod upravljanja različitih narodnostih nedišu duhom nego samo svoje narodnosti, što je napokon znak podle i nesnosne sebičnosti; a i sveudilj služi Austriji u evropejskom sudu i krugu na ruglo, po kom Austrija, to jest, nepopravljiva.

Komu domovina draga je, komu dozreli i neodvisni vladar mio je, a i u spasu jedinstvene Austrije svoj spas nalazi, onaj će samnom u pomenutoj adresi u čudu se naći, kako da u savjetu Nj. c. kr. Veličanstva još i danas tolika i takova opreznost naprama jednom izmedj najvjernijih i najodanijih narodah austrijanskih, naprama narodu našemu vladati može, da se ovomu narodu izključivo svaki put iz zlo utanačene opreznosti samo njeki odlomci kraljevske rieči podjeljuju, a nikad ciela rieč. Ta opreznost se može sama ondje opravdati, gdje bi se dokazalo, da je jedna stranka drugu prevarila; pa dočim tomu kod našega naroda naprama visokoj vladarskoj kući, pa i istoj vladi u cieloj povjestnici pametara naći nije moći; to bi se dakako obratno moralo tražiti i naći u onoj stranki, koja je oprezna. Jer koj je oprezan, onaj se ništa ne boji; a koj se boji, onaj je valjda kriv. Da pako ovakova krivnja se zaisto nalazi u bečkoj vladi, tomu dokaza netreba nam u dalekoj godini 1811 tražiti, pa i da bi to učinili, to bi ondje naišli na njeko opravdanje, ex ratione status, koje su jur otci naši pregorjeli; nego držimo se samo najnovije godine 1859, gdje nas je bečka vlada — absque omni fundata ratione status — malo ne svega imetka lišila, aequivalent života indi isti život oduzela, te griešnom i nekršćanskom vještinom umjela iz tiela ciele dr-

Digitized by Google

žave sve dragocjene i životne žile povaditi, a na mjesto ovih žile mrtvila uvrstiti, kojim se nikad više oporavili nebi.

Rekao sam: absque omni fundata ratione status. Ta šta je bilo potrebno trulu kuću turskog carstva podupirati? koja i poslje pasti mora. Šta je bilo potrebno u vremenu napadnuća Sevastopolja Moldaviju i Vlašku zapremiti? Šta je bilo potrebno s Napoleonom, koj nikad prijatelj Austrije bio nije, u savez stupiti? a od svojih saveznikah god. 1815 odstupiti? pa poslje i ove si iznevjeriti i Lombardiju izgubiti? i milijarde dugah na državu navraćati?

Gospodo moja! Ja nisam diplomat: ali koj je čito samnom dogodjaje stražnjih 13 godinah, morao se je i bez diplomatičke umjetnosti osvjedočiti, kako sam se i ja: da je ono zlokobno porazumljenje s Napoleonom u ratu sevastopolskom sve zlo za sabom poteglo, po kojem nadvojvode i knezovi visoke kuće austrijanske izgubiše u Italiji svoje pokrajine, Franjo II. kralj napulski svoje prestolje, a sv. otac papa u pregolemu napast uveden bude, iz koje ga neka sam bog izvede.

Gospodo zastupnici! ovo će se zlo i nadalje nastavljati, doklam goder savjetnici vladarski saborom odgovorni nebudu. Pa još više velim; temeljiti njeki zakoni državni od 26. veljače t. g. jesu i ostat će za nasljedne pokrajine puka obsjena, ako se po Reichsratu neodgovorni ministri širili budu; a meni će se rieč vladara i nadalje uvjek samo u neizviestnima odlomci davati, pa još i ovi će nam se kano orakulum delfički „ibis redibis“ — tumačiti, doklam goder dozreli vladar naš emancipiran nebude. Tolike napore i u Reichsratu i u saboru ugarskom čujem o emancipiranju Izraelićanah, a o emancipiranju vladara od svojih savjetnikah ni rječce nečujem.

Napokon komu domovina draga je, komu kraljevski prestolj sa dinastijom svet je, a i za usrećenje preporodjajuće se Austrije od srca se zanima, taj se neće ni malo ustručavati, u adresi ne milostivnoga vladara reći: neka svojim savjetnikom kantar u ruke dade, pa im neka reče: vrzite de na jednu pliticu vaš savjet, da nerečem, vaše spletke o pitanju, da li bi, da li nebi naprama vjernim svojim Hrvatom i Slavoncem kraljevsku rieč moju održao? a na drugu pliticu položite ono 30 hiljadah udovicah i 40 hiljadah ostavljenih siroticah, to u granici to u provincijalu, koji radi mene i moje dinastije, radi vas i vaših predšastnikah, te vaše i njihove udobnosti, sebičnosti i pakosti oplakaše muževe i otce svoje, i još danas oplakivaju, štono godinu 184$^{8}/_{9}$ požrtvovanim životom svojim, i prolivenom krvju svojom spasiše prestolj moj; pa mi kažite, ruku na srce! gdje je veća važnost? Ima li slične ljubavi, vjernosti i odanosti naprama ikojem vladaru evropejskom u povjestnici? te obratno veće nezahvalnosti vladarske, nego li moja bila, kad bi ja naprama svom narodu, toli k prestolju mome vapijućemu sliep i gluh ostao? i zadatu mu jednom kraljevsku rieč moju sam neuvažio, slomio, uzkratio?

Ovo mu gospodo moja! recimo; ove razloge u adresu stavimo, te u ozbiljnom i odvažnom trenutku ozbiljno i odvažno mu progovorimo. Da je ozbiljan i odvažan trenutak, to će mi svaki dopustiti, koj po zbivšoj se evo smrti turskoga cara Abdul-Medžid — kana predvidja nove i gorostasne promiene u obzorju izhodnog pitanja razvijati se. Pače milostivi vladar naš nad svojima i našima dušmani mejdan održati, i prebivat će medj nami u ljubavi, vjernosti, odanosti, očinskom odzivu i priznanju, i vidit ćemo mi i unučići naši sreću i slavu svoje domovine, Austrije ciele, i vladajuće kuće habsburžko-lorenske zlatnim perom popisanu u povjestnici blage budućnosti.

U ostalom sam u bitnosti za svoj predlog uz adresu na Nj. c. kr. Veličanstvo, u kojoj bi odnošaj naš federativni ili savezni naprama Ugarskoj izjavili; dočim u c. kr. povelji od kakove unije ili sjedinjenja neima razgovora.

Vinko Vranicany. Preuzvišeni g. bane, visoki sabore! Ja se slažem sasvim s onimi predgovornici, koji na temelju ravnopravnosti i neodvisnosti naše zemlje žele sklopiti tjesniji savez s Ugarskom, nu ne toliko u političkom koli u smislu zajedničkih interesah materijalnih, trgovine i obrtnosti. — Što se političkih razlogah tiče, imadem jednu malu primjetbu učiniti. Mi se ponosimo time a to svim pravom, da smo do narodne samosviesti dotjerali, ali to nije dosta; jer samosviest još nije aktivna politika, a ova je nama potrebna, naime kano državi. Neusudjujem se ja praktične staze ove politike ovdje naznačiti; nego samo jedno političko načelo izreći a to je: da sebičnost (egoizam) je duša politike. Bez sebičnosti, a to u plemenitijem smislu nemože niti pojedini čovjek, a još manje država napredovati. To možemo lahko iz našeg sadašnjeg položaja uviditi. Mi korimo bečku vladu, da centralizira i da se služi onog machiavelističkog sredstva: Finis sanctificat medium. Mi korimo i Magjare, da centralizaciju i da ona sredstva upotrebljivaju, koja njihovoj svrsi vode; to jest kažemo da su sebični, jedan i drugi: da imaju svoju politiku. Ja se tomu ni malo nečudim; ali zato neodobravam to u našem pogledu, nego kažem da i mi moramo našu aktivnu politiku imati, i da moramo sebičnosti sebičnost suprotstaviti, a ne da očekivamo, da će bečka vlada oli Magjari od svoje sebične politike dobrovoljno nama išto odstupiti; to neće nikad, ako ne u onom slučaju, da pravednost i kriepost naših težnjah, to jest da naša politika bude jača. Ali u čemu obstoji ta naša sebičnost? U kratko u tom, što hoćemo, da imamo našu historiju, naš cjeloviti imetak, našu neodvisnost i narodnost, i da se trudimo za našu budućnost. Ali evo gotova grieha — naši neprijatelji, koji su višeputah carskiji nego car sam, oli magjarskiji nego Magjari isti, te ljute se, da smo mi u našoj zemlji Slavjani, da imademo našu povjestnicu, da tražimo naš imetak, našu neodvisnost, i kažu jošte k tomu, da naša budućnost jest jedna fantazija.

Pitanje nije li jedna velika magjarska, koja se na gnječenju drugih narodah hoće da osnuje, još. veća fantazija? oli što da rečem od njemačkog ideala, jedne velike demokratičke Njemačke, koju samo na revolucionarnom putu, smetnuvši ono 30 prestoljah, koja sada tako srećno vladaju, dostignuti mogu? — Jeli to fantazija, kad želimo, da se raztrkana uda jednog tiela, opet u jedno tielo sklope? Nije li to naravno, logično i uprav jer je naravno i strogo logično, zato občutimo u nama ono nepobjedivo osvjedočenje naše budućnosti.

Ja od moje strane neznam kako da bi dovoljno izrekao moju radost, kad. sam mogao slušati one krasne razloge g. zastupnika Kvaternika, jer u njegovom govoru i predlogu nahodim onu pravu slavjansku politiku i pravi duh politike to jest plemenitu sebičnost.

Prelazim sada na drugo polje, na pitanje o savezu s Ugarskom, koje, kao g. Mirko Hrvat liepo kaže, je sredstvo a ne cilj naše politike,

Čuo sam od njekojih predgovornikah navadjati, da bi savez s Ugarskom naše materijalno stanje oštetio, ali mislim, da ova gospoda nisu ovu stvar iz višjeg gledišta smatrali, zato hoću ovdje u kratko moje mnienje izreći. Budućnost

Digitized by Google

trgovine Ugarske nemože se misliti bez mora; silnoga su prostora pokrajine ugarske bogate naravskimi proizvodi, da se većma niti želiti može, koji prostori hambarom sredozemnog mora postati imaju. Isti proizvodi nemogu primiti podpunu vriednost i cienjenje ako ne stupe u trgovinu od svieta, a najprvo sredstvo trgovine svieta je more. — S druge strane trgovina morska, brodarstvo bez takovih nutarnjih bogatih pokrajinah nemogu se u većoj mjeri razviti. —

Izkustvo nas uči, da blagostanje narodah od nikud tako neodvisi, kako od užjeg skopčanja bogatih zemaljah s morem, ovim dragocjenim blagom, ovim neizcrpivim vrutkom svake sreće i blagostanja, zato će ugarski narodi najveću pozornost i skrb upotriebiti i sva moguća učiniti, da blago ovo, kojim je obilato nadarena domovina naša, neostane za njih odstranjeno, već da se prokrče blagu ovom vodeći putevi, za da ovi žitelji Ugarske krune svoju sreću iz njega crpiti mogu. — Da su Ugri već odavna u izvedjenju takovih putovah svoju korist uvidili, to tvrde odluke posljednog sabora u Požunu, polag kojih imalebi se sve železnice s našim primorjem u savez postaviti, a podnipošto s drugom kojom kraljevinom carstva. — Doisto ovo je jedna namjera, koja kad bi se činom izvela, ne samo da bi kraljevinu Ugarsku, Slavoniju, Hrvatsku nego i svu našu junačku krajinu i cielo naše primorje usrećila i blagostanje njihovo povekšala. — Da se ova namjera nije oživotvorila, to su dielom dogadjaji 48 godine uzrok, a dielom sebična načela naše samovoljne vlade, koja se ponajviše skrbi za svoje nasljedne provincije. Naša trojedna kraljevina je najzadnja medju pokrajinam carstva koja će ovu blagodat novijih vremenah uživati, neznam ako imamo i tu nemarnost onoj politici zahvaliti, koja u materijalnom razvitku slavjanskih zemaljah svoju pogibelj vidi.

Koliko koristi bi dakle spojenje naših materijalnih zadaćah Ugarskoj i osobito njezinoj sada već aktivnoj trgovini doprinelo, toliko bi od druge strane blagostanje naših kraljevinah bolje razviti se moglo, a sjedinjenje naše odvrnulo bi trgovinu ruskog carstva od sredozemnog mora, koja bi nam mogla s vremenom ubitačna biti. — Što se posebno naših kraljevinah tiče, one imaju već u sebi dovoljna sredstva za dostignuti svoje blagostanje.

Slavonija i veći dio Hrvatske jesu u razumjerju isto tako plodonosna kao i Ugarska, a ostali dio Hrvatske nadaren je silnimi šumami, tako da sve kraljevine dovoljne proizvode već iz sebe crpiti mogu, ali kad bi smo spojili, zajedničke interese, onda bi se s pomoćom Ugarskih proizvodah trgovina tako silno razširila, da bi naš stepen u trgovini od svieta sasvim znamenit bio. Važnost ovakog razvitka preporuča se i od druge strane, a to gledeć na našu junačku krajinu. Krajišnici su ljudi od silna tiela, da i duha sposobnostih. Dosad je dielom ratovanje, dielom obširna i s kordunom služba, oštri zakoni, množina poglavarah, manjih i većih, često kapuralska palica krajišnika zadušila. Ali sada gdje se i njemu podieliti ima pravo slobodnog čovjeka, moraju mu se koristne i ugodne zabave priskrbiti. Kad bi se dakle i ovoj polovici naše domovine pružila mogućnost razvitka, podupirući trgovinu i prokrčujući železne putove, onda bismo, možebiti ono pravo sredstvo iznašli, po kojem bi ovaj vojnički sustav sam od sebe pasti morao.

Razvitak tako velike trgovine bi i našem primoju i našem brodarstvu od neizmjerne koristi bio. — Poznato, je kako se u cielom svetu naše pomorstvo, osobito brodari, štuju; naših Slavjanah ima više nego ikojeg drugog naroda u svima i najzabitnijima kutima svieta, Amerike, Afrike, Azije osobito u Levantu gdje su svakdir svojom odličnom srdčenošću dobro primljeni. Ali mi moramo onom cilju težiti, da naši Slavjani nebudu prosti brodari, to jest sluge tudjeg brodarstva, nego, da se i naše brodrastvo promicati počne; za da napose tako umnog i djelotvornog naroda vlastitu korist uplode i da se slavjanski barjak u svima kutima svieta vijati bude.

Ja sam dakle iz ovih navedenih materijalnih razlogah za izkreni i pošteni savez s Ugarskom i slažem se s mnienjem osrednjeg odbora iz tog uzroka, jer u istom predlogu nahodim ujamčeno dostojanstvo i čast narodnu, jer šta hasni nam najveće blagostanje i sve blago od svieta, ako nije dostojanstvo narodno občuvano.

Ladislav Modić. Čim su se gospoda predgovornici u tom predmetu već tako jasao izrazili, zato smatram, da bi suvišno bilo, o tom dugo govoriti; za prištediti vrieme hoću dakle nakratko se izraziti: prvo, da je netajno, da smo kroz 750 godinah bili u savezu sa kraljevinom ugarskom; drugo, da se takodjer neda tajiti, da smo zajedno blagodati ustava uživali, i da je taj savez god. 1848 faktično prekinut, pismom Nj. Veličanstva od 26 veljače t. g. nam se nalaže, da mi odnošaj kraljevine hrvatsko-dalmatinsko-slavonske prama kraljevini ugarskoj na našem saboru izrečemo, to je, da izjavimo, hoćemoli prekinuti savez nanovo nastaviti ili ne?

Ovde pospodo! sada su dva pitanja. 1) il nam je treba saveznika ili ne? 2) tko da bude taj saveznik? Na prvo pitanje odgovaram, da nam je treba saveznika, jer mislim, da će malo gospode biti u ovoj visokoj kući, koji toga mnienja nebi bili.

Ja sam čvrsto upućen, da mi samo u savezu sa kraljevinom Ugarskom naš starodavni ustav možemo dobiti, i ako ga dobijemo, i uzdržati. Na pitanje drugo, tko neka bude taj saveznik, ili opet ovaj 750 godišnji, s kojim slobodni zajednički ustav dielimo, ili pako onaj, s kojim kroz tečaj od 13 godinah nedobrovoljno združeni bijasmo. I ovdje mislim, da bi suvišno bilo napominjati, tko da bude saveznik naš, jer tečaj ovih 13 godinah to dosta dokazuje. Zato visoka kućo! ja glasujem za savez sa kraljevinom ugarskom, jer sam čvrsto uvjeren, da samo u ovom savezu ustav naš možemo zadobiti, i bečkoj centralizaciji izbjeći.

Budući, da mi se mnienje zastupnikah grada Zagreba za taj savez praktičniji vidi, zato sam ja za ovaj predlog.

Makso Piškorec. Puno i mnogo se je u ovom, koga sad pretresivamo, pitanju umstvovalo, pisalo i saboru ovom govorilo, da rečena ponavljati bez uvrede strpljivosti visoke ove kuće, neusudjujem se.

I zato mimoišavši sve potanje razglabanje razloga dosele pro et contra navedenih prelazim na isto pitanje odnošenja našega prama kraljevini Ugarskoj u kraljevskom pismu od 26 veljače naznačeno, i na temelju predležećih nama predloga osrednjeg odbora i amandma-a nemogu na ino, nego za uniju sa kraljevinom Ugarskom u smislu predloga osrednjeg odbora; dosljedno zaključkom sviuh skoro saborskih odsiekah sastavljenoga, i interesom našim najbolje odgovarajućega izreći se, i takovog sa svom uvjerenja mog snagom podupirati, jerbo predlog g. zastupnika Eugenija Kvaternika akoprem dosada neoprovrgnutimi razlogi poduprt usuprot znatne proti istomu saborske većine za sada barem podbočiti neusudjujem se. A amandma zagrebačkih poslanika, za kojega dosele znatni broj gg. zastupnikah izreklo se jeste, sa predlogom centralnog odbora usporedjen občenitoj skorom za uniju uz poštene uvjete želji tako kao što predlog osrednjeg odbora neodgovora.

Digitized by Google

1. Što u bitnosti svojoj ova oba predloga sa malom iznimkom isti te isti jesu, samo da amandma zagrebačkih poslanikov tako jasan, kao što predlog odbora centralnog jeste, nije pače.

2. Amandma poslanikov zagrebačkih elastične naravi jeste, da i klicu razdora, ako ne za sada, za buduće u sebi nosi; jerbo dočim centralnog odbora predlog jasno sve česti i uda cjelokupne domovine naše po imence (specifice) navadja, amandma poslanikah zagrebačkih izuzamši grad Rieku sa Primorjem i Petrovaradinskom pukovnijom nijedna druga čestica domovine naše nenaspominje se, i tako spletkarom onim, koji županiju Sriemsku, Virovitičku i Požežku kraljevini ugarskoj neposredno pripisujuć, kraljevinu Slavoniju ili u inimi pokrajinami našimi ili u zraku tražiti nama pravo dopušćaju, otvoreni put pruža.

3. Što u predlogu centralnog odbora naročito kaže se, da uz pripoznanje cjelokupnosti naše, koju sada posjedujemo i teritorium onaj, na koga virtualno pravo imademo, kao naš već sada pripoznati se mora. — Amandma pako poslanikah zagrebačkih samo neko pravo na takovi zadržava si, dočim prvo faktično pripoznanje već sada indi odluku (sententin) a drugo preporno neko pitanje ili tužbu tekar znači, mnijem, da ova ovoj indi u predlogu centralnog odbora i amandmu zagrebačkih poslanikah predpostaviti mora se.

4. Predlog centralnog odbora jasno naznačuje, da savkoliki savez trojedne kraljevine, koga do g. 1848 sa Ugarskom imali jesmo, pravno prekinut jeste, navadja amandma poslanikah zagrebačkih, da smo se mi od kraljevine ugarske iz uzroka tamo zavladavših nama protivnih političkih načelah od Ugarske odciepili. Ja medju politička načela, koja po svoj skorom Europi od god. 1848 zavladala jesu i ono najglavnije postavljam, da po ukinutom feudalnom sistemu svi stanovnici jedne te iste države jednaka, te ista prava zadobiju, i zato da svaka preobstojavša podajnička odvisnost prestane, i tu uzroka, prekinutog sa kraljevinom Ugarskom saveza netražim, nego ga pronašao jesam u samosilnom magjarskom postupanju prama narodnosti i neodvisnosti naše.

5. Što u točki III. amandma poslanikah zagrebačkih o o zajedničkom zakonarstvu i vrhovne tomu zakonarstvu odgovarajuće uprave već sada govori, akoprem velevažno pitanje ovo, niti po centralnom odboru, niti u odsjecih saborskih pretresano, niti vrhu takovog štogod zaključeno bi bilo, i što isto na vreme ono, kada u saboru obširniji sdruženja sa kraljevinom Ugarskom uvjeti pretresivali se budu, spada. Razlogom prenavedenim nukan i ja, od uvjeta i glavnog onog faktora odnošenja našeg i kraljevine Ugarske prama Austriji za sada od namjerene primetbe k predlogu centralnog odbora odstupljujem, i takovu za vreme, gdi od uvjetah radilo se bude pridržavam si, i zato kako rekao sam, za predlog centralnog odbora glasujem.

Stjepan Vuković. Preuzvišeni gospodine bane, visoki sabore! Motreći politiku Europe u obće, a carevine austrijanske na pose uvidjam, da njeko duboko nezadovoljstvo sav sviet obuzima, i da njeka obća ćud neizvjestne bugućnosti sav sviet plaši; no jedno i drugo vidi mi se netemeljito, jedno i drugo proizlazi iz naopakoga pojma uzrokah današnjega obćega gibanja.

Ja neznam, no ja nalazim vrelo današnjega gibanja za najčistije i najplemenitije, koje je osim jedinoga kršćanstva i s njim skopčanoga humaniteta ikada iz drugih čovječanskih proteklo, a to osobno pravo: pravo, koje nastoji, da se razvije i podigne na razvalinah ostarjelih formah.

Ovo osobno pravo osniva se ponajviše na narodnosti i ustavnoj slobodi. — Pitanje narodnosti, koje danas veliku stranu Europe zauzima, što je drugo? kako dokaz na učvršćenje osobnoga prava; želja za ustavnom slobodom, koja danas svu skoro Europu giblje, što je drugo? nego li čuvanje prava, za podpunu sigurnost osobe i imetka naprama svakoj samovolji i nehajstvu drugoga.

Idea ta osobnoga prava ugrijala i oduševnula je već sada sve vrsti i razrede čovječanstva i pomolila je glavu onim načinom, koji nam jamči budućnost, bez da se u tom prelazu strašimo vulkanskih uzdrmah od god. 1789. i 1848.

U ovom blagom pojavljenju leži umirenje naše za budućnost našu; i ja scienim, da se sviet neima nimalo više bojati dugotrajnih i razorujućih nutranjih bojevah, jerbo se boj neda voditi bez dviuh stranakah, a kad neizmjerna većina stoji na jednoj strani, to samo smjela ludost na drugoj strani može boj započeti; i svaki napor manjine k nasilju, osniva se samo još na nedostatnom proračunu svojih silah; s toga vidimo, da opetovane zatrke manjine na odpor proti većini, sa uzmakom većine dokončaju. — To budi rečeno njemačkim centralistom u Beču u obće, a na pose centralistom magjarskim u Pešti; to budi rečeno i onim našincem, koji se boje jednih i drugih, i onim, koji bi bezuvjetno prigrlili jedne ili druge.

Ako se nevaram gospodo! to narodi austrijanski stoje danas na čelu ovoga gibanja, jerbo sadanje njihovo gibanje proizlazi iz osobnoga prava narodnostih i ustavne slobode; a narodi, tako zvani ugarske krune pozvati su po najbliže, da ovo socijalno pitanje u Austriji rieše.

Ovdje stoji danas i naša trojedna kraljevina, ovdje stojimo danas i mi, da u ime našega naroda na sretno riešenje ovoga pitanja svu našu pozornost obratimo.

Neću ja ovdje, da se upušćam u historičko razglabanje pravah našega naroda; to je u zadnje doba i ovih danah na toliko učinjeno, da svaki izmedju nas manje više zna, kako je naš narod došao u položaj, u kom se nalazi: a više od toga i ja neznam: no ipak se usudjujem tvrditi, da naš geografički i etnografički položaj baš nije najsretniji. — Eno na iztočnom jugu stenju naša jednokrvna braća pod turskim jarmom i mi smo prenemoćni, da joj pomognemo otresti se tome jarmu, a neimamo ni iskrenoga prijatelja, koji bi nas u ovoj plemenitoj namjeri podupirao: pitanje iztočno, koje se nas po najbliže tiče, istina leži na nakovalu europejskom, no ja neznam, hoćemo li i mi tude prispjeti, da našem čekićem na njemu što god formuliramo. — Na zapadnom jugu stoje nam Talijani, naši od viekovah neprijatelji, to i sada posvjedočava Dalmacija, Istrija, Rieka i svi otoci našega mora. — Na zapadnom sjeveru imademo Niemce, ovi nas gotovo još dan danas drže za poludivljake, pa si uzimlju za zadaću humaniteta, svoj njemački bildung medju nami razprostraniti, a za to, kano ti za honorar svoga truda i nas same osvojiti i poniemčiti; evo pandjah njihovih ovdje već preko Gorice i Trsta, a ondje preko Sibinja Hermanštadta i Brašova Kronštadta; što su pakon nas prije malo vremena radili, to netrebam da napominjem; a kako opet danas s nami potaju i pletu, to sudim da svatko znade, koji ima oči za vidjeti i ušesa za čuti. — Na iztočnom sjeveru stoje nam Magjari pomiešani sa Slavjani i Rumunji. Nisu baš ni Magjari Slavjanom od naravi prijatelji, ali pravda božja stoji u Ugarskoj za Slavjane, kao starije posjednike Panonije, nego li su Magjari, i Magjari se moraju i nehotice duboko klanjati visokom duhu svojih Slavjanah.

Digitized by Google

Naše indi težnje, gospodo! u ovakovih okolnostih moraju biti, ne za onim orijaškim i surovim duhom vremena, koji, kako njetko ovdje reče, uništuje sve ustmene i pismene povelja i ugovore, koji ruši prestolje i vlasti; nego za onim milim i blagim sada pojavljajućim se družtvenim pojmom, koji u miru i blagostanju narodah jamči narodnosti i osigurava ustavnu slobodu; naše indi težnje moraju biti onamo, gje su nam srodni narodi, i gdje nam je za narodnost i slobogu našu pogibelj najmanja.

Ovu moralnu i materijalnu potrebu našega geografičkoga i etnografičkoga položaja pripoznali su naši starci jurve prije 700 godinah; tudjimi i ponajviše neprijateljskimi elementi okruženi i uznemirivani, doma nešložni i razkomadani, pružiše oni prijateljski svoju junačku desnicu onomu narodu, u kom su pronašli najviše garancije za svoju slobodu i za svoj narod.

Neću ja ni ovdje, da potanko razglabam odnošaje našega naroda s narodi u Ugarskoj, to su moji predgovornici iz raznih gledištah razno učinili; no nemogu, da nenapomenem: da ovo po praotcih naših sklopljeno prijateljstvo podpunih 7 viekovah dično trajaše; i da je jedina Hrvatska i Slavonija u velikoj Jugoslaviji kroz toliko burnih i kobnih viekovah sama pridržala svoju podpunu ustavnu slobodu, a to u savezu s narodi u Ugarskoj.

Gospodo! 700 i više godinah dielismo mi s narodi ugarskimi sve zgode i nezgode, i mi živismo, ako ne baš uviek posve sretno, a ono ipak slobodno, kako se to dolikuje svakomu slavnomu i junačkomu narodu. — No jál tudjinstva na nas i na slobodu našu, otme nam najprije Slavoniju, otme nam Dalmaciju, otme nam junačku našu Krajinu, te ih proguta; jál tudjinstva na nas i našu slobodu, podupire i podiže medjunarodno nesporazumljenje i odciepi Hrvatsku i Slavoniju s Vojvodinom srbskom od kraljevine Ugarske, te jedno, drugo i treće pritisne u gorki jaram absolutizma.

Postojanosti ipak ovih narodah slobodi priviklih, i njihovim odvažnim muževom, okolnostim vremena poduprtim, podje za rukom, ovaj nesnosni jaram mirnim putem otresti, i mi se nalazimo ovdje, da u ime našega naroda odnošenja naša prama Ugarskoj ponovimo, ponovimo duhu vremena shodno, ponovimo za naš narod dično i slavno.

Gospodo! ja bi do duše najvolio votirati za nikakav savez, i najsretniji bi bio, kad bi znao, da nam nikakvih savezah s tudjinci netreba; no budući da osim male iznimke svi pripoznajemo, da u ovih okolnostih, u kojih se nalazimo, sami po sebi obstati nemožemo; budući da svi pripoznajemo, da nam za ujamčenje naše narodnosti i osiguranja naše ustavne slobode saveznikah treba; budući da svi pripoznajemo, da je prama ovoj koristi i potrebi našoj savez s Ugarskom najbolji, s toga bi ja želio, da taj savez nebi ostao puka rieč, i mi tim opet postali žrtvom politike koga trećega; ja bi indi želio, da taj savez bude iskren i istinit. Iskren pako i istinit može samo onda biti ovaj savez, ako se ugovarajuće stranke u iskrenosti i povjerenju sastanu.

Mi imademo dva predloga za savez s Ugarskom u načelu, jedan je osrednjega odbora a drugi je zastupnikah grada Zagreba; ovi su posve jednolični u zahtjevih, kako je to vrlo dobro i vješto dokazao gospod. zastupnik Vuščić; samo onaj osrednjega odbora stavlja prama kraljevini Ugarskoj unapried njeko nepovjerenje, a to bi želio ja da izostane; pa sam zato napisao jedan izpravak članka osrednjega odbora u ovom predmetu; ako visoka kuća dozvoli, to ću ga ja priobćiti:

Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u današnjem svom teritorijalnom obsegu brojeć ovamo županije: riečku — s Riekom, njezinim kotarom i ostalim primorjem, — zagrebačku, varaždinsku, križevačku, požežku, virovitičku, sriemsku, i sadanju vojničku Krajinu, t. j. osam hrvatskih i tri slavonske pukovnije, imenito: ličku, otočku, ogulinsku, slunjsku, dvie banske, gjuročku i križevačku, zatim brodsku, gradišku i varadinsku, tako isto razumjevajuć ovamo i virtualna teritorijalna prava ovih kraljevinah — uzamši na svom ovaj čas, u glavnom gradu Zagrebu ročećem saboru u pretres previšji kralj. predlog od 26. veljače t. g., kojim bi rečena trojedna kraljevina pozvana, da se očituje o budućem svom prema kraljevini Ugarskoj odnošenju, izjavljuje i zaključuje:

I. Da je uslied zavladavših u kraljevini Ugarskoj god. 1848 narodnim i državo-pravnim interesom našim protivnih dogodjajah, svaka druga, ma kakva, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmaeije, Hrvatske i Slavonije, i izmedju kraljevine Ugarske posve prestala, osim što se nj. veličanstvo, zajednički njihov kralj, po njihovih do godine. 1848. zajedničkih zakonih, nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i za kraljevinu Ugarsku krunitbenih diplomah, jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga, i što ovim kraljevinam osim svojih posebno ustavnih državnih i temeljnih pravah pristoje jošte i sva do konca god. 1847 u obćenito ugarsko-hrvatski zakonik uvršćena ustavno-državna i temeljna prava, kao i kraljevini Ugarskoj, nu

II. Da je trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, uvažavajuć zajedničku prošlost svoju i prijašnji zajednički svoj ustavni život, i odzivajuć se na izjavljenje njoj bratske simpatije, svaki čaš pripravna prema koristi i potrebući zajedničkoj na temelju gore pomenute neodvisnosti i samostalnosti, i njezinoga gore naznačenoga realnoga i virtualnoga obsega s kraljevinom Ugarskom stupiti opet u užji državo-pravni savez; čim kraljevina Ugarska od svoje strane na svom saboru izjavi, da je i ona pripravna na istom temelju s trojednom kraljevinom Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom sklopiti užji državo-pranni savez.

Medjunarodni savezni ugovor pokušati i uglaviti će oba sabora putem odborah, koji će se u jednaku broju saborskih članovah sastati u mestu medjusobno opredieljenom.

Uz ovaj izpravak pristajem i ja k članku osrednjega odbora.

Josip Vranicany. Izza tolikih, to znanstvenih, to historičkih govorah, koji su u ovom za nas toli važnom pitanju ovdje izušćeni, nakanio sam da koju o stanovištu našem prosborim, i sa svih stranah, koliko se može razjasnim, te tako pravac našemu budućemu djelovanju naznačim. — U najprivatnijem djelovanju našem biva tako, i koj se drži neporušive istine, dobro prodje, naprotiv sigurno će zagreznuti. Kada liečnik stupi krevetu bolestnika, valja mu prije svega diagnozu učiniti, t. j. temeljito valja da prosudi narav bolesti, a zatim valja mu uvažiti osobito one okolnosti, koje su kod svakoga bolestnika drugčije i svemu ovomu primjerno valja mu odkriti svoje liečničko djelovanje.

Držeć se ovoga načela, hajdmo na posao i pogledajmo si nepristranim i mirnim nu bistrim okom sadanje političnо stanje naše domovine, promotrimo sve one osobite okolnosti, koje na našu domovinu u sadanjem stanju djeluju; oštro-

Digitized by Google

umno treba razlučiti ove pojave, koji nam budućom pogibelji priete od onih, koji nam sretniju budućnost proriču i tomu primjerno uredimo naše čine.

Naša domovina, trojedna kraljevina jest samostalna, od svake druge kraljevine i pokrajine, u carevini austrijanskoj neodvisna kraljevina. — Jest dakle neodvisna i od kraljevine Ugarske. Ovo jest sveta istina, kojoj, kako ja mislim, dokaza netreba, i koje nam se valja čvrsto držati, ako želimo odnošenje naše naprama kraljevini Ugarskoj valjano riešiti, t. j. tako, da ovo, što budemo učiniti, nebude od danas do sutra, već da bude dugovječno. Znam ja, da se mnoga gg. ove izreke plaše, jer misle, čim mi neodvisnost od kraljevine Ugarske izrečemo, da tim kojemu trećemu priliku pružamo, da nas podjarmi; nu u tom se gg. varaju; jer onom istom svečanom i sveobćom voljom, kojom mi našu sadašnju neodvisnost od kraljevine Ugarske izrečemo, onom istom svečanom i sveobćom voljom izjavljujemo, da ćemo s kraljevinom Ugarskom u novi savez stupiti. Kojim pravom dakle mogao bi nam ikoj treći usljed ovoga očitovanja nahuditi? Negledeć dalje samo na to, da nam ovo izjavljenje naše neodvisnosti nahuditi nemože, scienim dapače, da je potrebno, da se naša neodvisnost izreče i ustanovi, jer tim izbjegnemo svim onim razpram i nepogodam, kojim je zastarjeli i izopačeni savez povoda dao.

Kakav bijaše savez naš sa kraljevinom Ugarskom, ima sada za nas samo historičnu znamenitost i valjat će onim, koji će uzeti povjestnicu nam uzpisati; nam pako bolje će dolikovati, da preko svega, što bijaše da god. 1848. bacimo crnu koprenu zaboravnosti, i da izrinemo iz diplomatičnoga našega pametara. Samo toliko, da zadržimo u pameti, koliko nam treba znati, da u buduće neposrnemo, nipošto pako, da se iz ovoga, što je sada bivalo, za nas ikakve nepovoljne posljedice izvadjaju. Kakav tu bijaše savez, neka sam Bog zna. Toliko znamo, da nebijaše ni iz daleka onaj savez, koj su najstariji naši predji pod Kolomanom sklopili bili. Znamo, da je prvobitna ona neodvisnost trojedne kraljevine i uznosita samostalnost drevnoga hrvatskoga naroda malo po malo izčezavala, dok je konačno posve nestala. Šta više, ne samo neodvisnost trojedne kraljevine i hrvatskoga naroda, već i istu trojednu kraljevinu i isti hrvatski narod počeše nam nijekati i brisati iz družtva evropejskih kraljevinah i narodah. A ovo učiniše naši stari prijatelji, naši najstariji državni saveznici Magjari. Neću da pišem povjestnicu, niti sam nakanio dražiti, jer je vrieme odveć ozbiljno i nije prikladno za zlobnu šalu, nu valjaše mi reći, što sam rekao, jer nam ima služiti za pravac u buduće.

Naše stanovište jest dakle, da smo slobodna neodvisna kraljevina, koja sama sobom odlučiti može. Okolnosti koje o ovom našem stanju na nas djeluju, i koje našem poslovanju pravac daju, jesu: njemačka centralizacija i absolutizam s jedne strane, politična sloboda s druge strane; jedna nas plaši, druga nas vabi, posred njih stoji narodnost i drži ravnovažje, da iz jedne skrajnosti nezalutamo u druge skrajnosti. — Narodnost, t. j. ona samosviest narodna, koja zahtieva, da stanoviti narod na stanovitom svojem zemljištu vrhu sebe sama odlučuje bez umiešanja drugoga kojega naroga.

Valja nam dakle ovoj trojici; — njemačkoj centralizaciji — ustavnoj slobodi — i narodnosti čvrsto u oči pogledati, ako želimo u našem neodvisnom stanju štogod valjanoga odlučiti.

Njemačka centralizacija jest strašilo, i to takovo neizmjerno strašilo, da bi u prvi mah kadro bilo, svakoga izmedju nas, kad na to pomisli preko mora protjerati. Ustavna sloboda pako jest tako sladka i mehka, da bi kadra bila svakoga izmedju nas preko Drave i Mure prenieti. Jedna i druga dakle digla bi nas iz starodavnoga našega stanja, iz naše domovine. Jedna i druga otela bi nam temelj izpod noguh i ostavila bi nas u zraku viseće. Vidimo dakle gg. moja, da su oba ova na nas sada djelujuća pojava dvie politične skrajnosti u pravom smislu rieči i da bi svaki ovaj, koji bi i dan danas u svojem političnom umstvovanju samo ova dva pojava pred očima imao, bio bi nalik pijanu čovjeku, koji u uzkom sokaku lupa glavom sad o ovaj sad o onaj zid, bio bi mornar bez busole, bio bi brod bez kormila. — Čim bi oči bacio na grdo ono strašilo, koje zovemo njemačku contralizaciju i koje u Beču sjedi, pohrlio bi bezobzirce u Buda-Pešt; jer se tamo takodjer ustavna sloboda dieli, čim bi pako vidio, da i u Budapešti nije onakva ustavna sloboda, kakovu si Hrvat u svojoj kući želi, taj bi za koju godinu opet glavom u Beč i to tako dugo, dok se uvjerio nebi, da izvan Beča i Budima, treba takodjer i to navlastito, kod kuće kakvu kvaku pronaći i za nju se čvrsto prijeti. Na sreću našu i naroda našega gojimo u grudih naših ono čuvstvo, koje u ovom našem kolebanju ravnovažje drži; t. j. onaj treći pojav, koji u svakom narodu biva, t. j. ljubav naroda i narodnosti svoje. — Da nije toga, evo nas već davno ili u Beču ili u Pešti.

Mi se plašimo ote njemačke centralizacije, kao djeca babau - a. Gospodo moja, to u politici nevalja. Čovjek, koj se politikom bavi, mora biti hladnokrvan kano stiena. Nesmije se ničesa plašiti, ma mu se pokazala na političnom obzorju Bog zna kakva neman, on joj mora čvrsto u oči pogledati i nepomično na svojem mjestu stajati, jer ako samo malko strahu mjesta dade, posrnut će s njime a posrnut će i oni, koje vodi. Nemaljajmo mi dakle toga njemačko-centralističkoga vraga na zid, jer ćemo ovako u strahu sliepo ili natražki bježeć strovaliti se u bezdan. Pogledajmo toj nemani čvrsto u brk, nije fajde, nevalja nam oči od nje odvraćati, već moramo da ju upoznamo, nesmijemo je iz oka pustiti, jer bi nam mogla izza ledjah kradomice u kuću unići. Istinabog nije vele sladka zabava razgledavati, opipavati dapače i bližje poznanstvo činiti sa nječim, što ciela domovina i svaki pojedini mrzi i izbjegava, ali što je hasno, u polilici nije drugačije. Valjan ranarnik nesmije odvraćati oči svoje ni od najgnjusnije rane, dapače držan jest ako uztreba i u istu utrobu mrtvačkoga tiela prste svoje ubadati; isto tako mora i valjan politik bez ustezanja sa preziranjem svakoga straha, ovako pogibelj, koja domovini njegovoj prieti, u oči pogledati i muževno joj na put stati.

Uzmimo dakle u ruke otaj naravski nož, a na oko mikroskop i razgledajmo malo to njemačko-austrijansku centralizaciju, da vidimo, tko je i što je. Na prvi mah vidit ćemo, da to nije ništa novoga, već da je to naš stari znanac, da je to ona stara ciganica, koja nam i prošlih vjekovah svakom prilikom, kad je samo mogla u našu domovinu i kraljevinu ugarsku uljezla, bilo na okno bilo na vrata, i nije propustila zgode, da nam „srećicu“ kaže, kad je samo mogla, svojom čarobnom batinom našemu i ugarskomu ustavu ranu nanieti, ona ista stara ciganica, koja nam je ovo prošlih 12 godinicah Bachove zagonetke u domovini nerazgonetala, ona ista stara ciganica, koja evo i sada kuca na vrata kuće naše, ali ne već kao stara ciganica, već kano mlado djevojče sa bielo i rumeno pomazanim licem, odjevena po najnovijem francezkom ukusu, nazivajuć nam Schmerlingovu sreću sa oktroiranim austrijansko-njemačko-centralističkim Reichsrathom. Nisam nakanio gg. moja, ovim šalu

Digitized by Google

sbijati, već mi namjera bijaše ovo strašilo vam u svoj golotinji pokazati, i vas osvjedočiti, da to nije ništa novoga, već da je to pravo, staro i nama od viekovah poznato pojavljenje. Neplašimo se ga dakle toliko, barem ne više, nego li treba! Nevelim da nam nije pogibeljno, ali nenapinjamo naše sile više, nego li treba za odvratiti od sebe tu pogibelj. Pitat će me tko, koja sredstva imamo da odbijemo tu pogibelj? Prvo imamo naša posebna i naša sa kraljevinom Ugarskom zajednička zakonom zajamčena prava, koja nas posebice i zajednički štite proti svim navalam ostalih pokrajinah austrijanskih, i ako mi sami neprivolimo, one pokrajine nesmiju nam nahuditi, a gg. moja, zakonom zajamčena ta prava to je takva sila, da joj ni bajoneti ni topovi na dugo nahuditi nemogu. To smo vidjeli do sad, a vidimo i danas.

Nadalje vidimo, da u tom pogledu naš sabor i ugarski sabor jednako misle, i da smo u tom pogledu jur duševno spojeni, te da bismo na tom putu jednako sa ugarskom kraljevinom koračali, da i prije baš nikakvoga saveza medj nama bilo nije. Budimo dakle muževni i neplašimo se bez potrebe, barem nečinimo takove korake, koji bi nas u tom strahu utamaniti mogli, t. j. netecimo bezobzirce susjedu u naručaj, da nas ote nemani liši. Bogme nas neće susjed braniti, ako se sami nebranimo; tim više, kad imamo u rukuh isto oružje kao on, t. j. naša posebna, stranom s njim zajednička zakonom zajamčena prava. Branimo se zajednički i tako obranit ćemo sebe i njega. U tom poslu dolazi nam u pomoć takodjer polovica ostalih austrijanskih pokrajinah, koje u tom pogledu jednako s nami misle. S toga se vidi, da nam se netreba nimalo prenagliti, da učinimo iz straha od njemačke centralizacije kakav za nas možebit ubitačan i sramotan korak, već stojmo čvrsto na svojih noguh i gledajmo što nadalje oko nas biva.

Ako smo se dakle u tom pogledu na toliko umirili, da možemo bez strasti razpitivati ostala pojavljenja, koja nam se na našem političnom putovanju pokazuju, idimo dalje i uzmimo u šake ustav i ustavnu slobodu.

Ustavna sloboda jest ona vila boginja, koju mi od pamtivjeka poznajemo. Dvanaest godinah nismo ju vidjeli, stradali smo bez nje, kukali smo za njom, dok nam se evo konačno ukaza ako i ne u cieloj svojoj ljepoti. Od nenadane sreće pomamljeni, od žestoke ljubavi zanešeni, od velikoga straka; da ju opet neizgubimo uplašeni, hrlimo za njom kao sliepi, negledeć ni lievo ni desno, nemareć ni za trnje ni za ponore, samo da se dohvatimo njenoga skuta. To opet nevalja, gospodo moja!

Kroz viekove uživali smo tu blagodat ustavne slobode u družtvu s kraljevinom Ugarskom; to je možebiti mnogoga iz nas zavelo na onu krivu misao, kano da se ustav u Ugarskoj dieli, i da ga i mi od Ugarske imamo. Nismo mi ustav od Ugarske imali, već smo naš s njezinim spojili i taka zajednički branili; isto tako idemo i sada k Ugarskoj, ne da od nje njezin tražimo, već da naš s njezinim spojimo u koliko je potrebno, da ga zajednički laglje braniti možemo. A to je velika razlika, kao med milosti i pravom; jer u prvom slučaju moramo primiti što nam dadu, u drugom pako imamo što je naše. Osim toga ustavna sloboda tako žestoko vabi pojedince i ciele narode, da bi smo mi bezobzirce u Pešt pohrlili, ostavivši kuću i kućište, da neima na sreću našu trećega pojava, t. j. narodnosti, koja med velikim strahom pred njemačkom centralizacijom s jedne i med žarkom ljubavi za ustavnu slobodu s druge strane ravnovažje drži. Da nije u nas čuvstva narodnosti, već bi mi od davna u jedinu ili drugu skrajnost pohrlili bili, ili bi nas zagrlila bila njemačka centralna Austrija u Beču, ili bi se raztopili bili u magjarskom centralnom magjarországu u Pešti. Ili jedna fuzija ili druga sliedila bi nedvojbeno, da neimamo spasitelja u čuvstvu narodnosti. Čast i poštenje dakle pred uzvišenom ideom narodnosti, jer je to jedini paladium našega narodnoga obstanka u sadanjem razmaženom vieku indiferentizma i kospolitizma; — zato molim svu onu gg. članove ove visoke kuće, koji možebiti ovaj visoki pojam narodnosti u onoliko neciene, u koliko bi zaslužio, neka se trse proučiti i dostojno uvažiti vriednost njegovu.

Pojmom narodnosti nerazumievam ja samo ona prirodna prava na jezik svoga naroda, već skupnost svih onih to historičnih, to prirodnih pravah, koja ga na stanovitom zemljištu narodom t. j. političnom osobom čine. Da narod u trojednoj kraljevini živući takovih pravah naprama susjedom u Beču i Pešti imade, netreba da ja ovdje nabrojim, jer su svakomu poznata.

Svatko će uvidjeti, da je ovakova narodnost za svaki narod najdragocjenije blago, jer bez nje prestane biti osobom.

Njekoja gospodo misle, da nam nije od potrebe nimalo pobojati se radi naše narodnosti, jer kad budemo imali podpunu slobodu, imat ćemo i narodnost. Žao mi je, što ova gospoda neznadu, ili neće da znadu razliku nad političnom slobodom u obće i političnom slobodnom narodnom. Politična sloboda u obće jest ona u kojoj cielo čovječanstvo cvate; politična slobada narodna pako ona, u kojoj navlavlastito ovaj ili onaj narod sa svojom posebnom narodnosti napredovati može. To je pako velika razlika, jer ustavnu slobodu možemo uživati i u Englezkoj, Americi, Švajcarskoj itd., ali od tuda za narod naš nikakve koristi, jer nije za njega narodna i on sam njom neupuravlja. — Neću da nadalje ovu krivu misao pobijam, jer su ju moji predgovornici i jednako misleći dovoljno pobili, pokazujuć pri tom na pozanjske Poljake u ustavnoj Pruskoj, na Slovake, Rumunje i Srblje u ustavnoj Ugarskoj, na Slovence, Čehe i Poljake u sadašnjoj njekakvoj ustavnoj Austriji, koji u sadanjem stanju, ma dobili najslobodniji ustav, što ga čovječji um izmisliti može, neće biti kadri uzčuvati i obraniti svoju narodnost od tudjinstva, barem ne onako kako bi želiti i kako pravo imadu želiti.

Iz toga se vidi, da je ovo umstvovanje njeke gospode netemeljito; ali svemu tomu jesu uzroci poremećeni pojmovi o narodnosti i političnoj slobodi.

Mogli smo višeput čitati razpravu u javnih listovih o narodnosti i ustavnoj slobodi i o uplivu na čovječanstvo. Njeki vele, da je ustavna sloboda svrha čovječanstva, a narodnost sredstvo k otoj svrsi; drugi pako tvrde protivno; nu nestoji ni jedno ni drugo, jer svrha čovječanstva može biti samo ono, što je nedokučivo i neograničeno kao i isto čovječanstvo, a narodnost i slobodu možemo dokučiti jer imadu svoje granice. Da je sbilja narodnost i sloboda svrha čovječanstva, to bi onaj narod, koj bi jedno ili drugo, ili oboje posjedavao, postiga o svrhu svoju i polučio vrhunac svojega obstanka; morao bi dakle dosljedno od toga časa, ili životariti, ili posve izčezavati; ali vidimo protivno, da upravo od toga časa svaki takav narod tek živjeti, napredovati i cvjetovati počima. Ja dakle držim narodnost i slobodu za dva posve jednaka i svakomu narodu neodhodno potrebna sredstva, da može polučiti nedokučivu onu svrhu, koja jest svestrana savršenost čovječanstva. Jedna i druga jesu strogi zahtjevi zdravoga uma i radi toga dužni smo čvrsto braniti i jedno i drugo. Osobito pozornim okom pako pratiti mora-

Digitized by Google

mo narodnost bez koje svako djelovanje i napredovanje u narodu bilo bi aristokratično. i omedjašeno na njeke samo krugove i koja je takodjer u sebi mnoga nježnija od slobode, koja i potištena uviek opet uzkrisi i uzkrisiti mora; narodnost pako, kad joj jednom korien podsječeš nikad više oživjeti neće. S početka dočim smo ovako potanko razredili sve one factore, koji dan danas u nas djeluju t. j. njem. austr. centralizaciju, ustavnu slobodu i narodnost t. j. skupnost sviuh pravah, koja nas političnom osobom čine, vidjeli smo:

1. da se toga sveobčega našega strašila, tê njem. austrijanske centralizacije za ovaj par plašiti neimamo više negoli treba;

2. da nam nije zdravo u ustavnu slobodu sliepo se zaljubiti i uz to na same sebe zaboraviti;

3. da niti od straha s jedne, niti iz ljubavi s druge strane nesmijemo žrtvovati narodnost, ili političnu osobnost naroda našega.

Dočim smo si na ovaj način jasno predočili, šta nam prije svega znati valja, biti će nam sada laglje odlučiti vrhu sudbine naše; netreba nam drugo, već strogo vagnuti svaki od otih pojavah posebice i zatim jednoga napram drugim, te matematično proračunati vriednost jednoga i drugoga, to je prava i triezna politika.

Nu prije nego li konačno sud izrečemo vrhu naše sudbine na temelju gore rečenih pojavah, valja nam još uvažiti jednu okolnost, koja, akò i nestoji na prvom mjestu, ipak znatno u nas utiče; to jest: da imademo istoga kralja koga i kraljevina Ugarska, koj je ujedno i car austrijski. Odkad stojimo u ovom medjunarodnom položaju, uviek je njemačko-austrijanska centralizacija i absolutizam na naš ustav navaljivao. Ovo je zaista važna točka i akoprem sam prije naveo, da se toga strašila za sada u toliko plašiti neimamo, da bi smo pri tom glavu izgubili, to je ipak naša sveta dužnost, da unapred mislimo, nebi li ta njemačko-austrijanska centralizacija opet krila digla, da bi ti mogla i naša prava nadkriliti. Obzirom na ovu okolnost valja nam odlučan korak učiniti, t. j. sredstva tražiti, kojimi ćemo laglje naša prava i ustav braniti. U tu svrhu valja nam saveznika tražiti i to najshodnije u kraljevini ugarskoj, s kojom do najnovije dobe u tu svrhu u savezu živjesmo.

Niti strah, niti ljubav, niti ikakva strast nenuka mene niti bi imala nukati ikoga od nas na ovaj savez, već suhi goli um, koj nam nalaže, da sredstvo tražimo, kojim ćemo ustav tražiti. Dočim je dakle zajednička obrana našega zajedničkoga ustava jedini razlog za savez med trojednom kraljevinom i Ugarskom, sliedi logično, da u svrhu toga saveza samo toliko od naše političke osobnosti žrtvujemo, koliko je potreba za tu zajedničku obranu našega zajedničkoga ustava; svaki suvišak bio bi samoubijstvo.

Iz toga se vidi, da sam ja za savez med trojednom kraljevinom i Ugarskom; izjavljujem takodjer ovdje javno, da sam iskreni prijatelj toga saveza, jer sam osvjedočen, da nam za obranu našega ustava takodjer ustavnoga druga treba, kao što je kraljevina ugarska; i upravo zato, jer sam iskreni prijatelj toga saveza, glasujem za članak osrednjega odbora sa malom promjenom, jer ovaj jasno i iskreno izražuje što jesmo i što hoćemo, a naproti članak zagrebačkih zastupnikah jest taman i nejasan, jer na jednom mjestu kaže više nego li treba, na drugom pako manje, i otvara široko polje diplomatičnomu krivudanju i novoj razpri, što ja kao iskren pijatelj toga saveza dopustiti nemogu. Ovo, što sam rekao, trsit ću se dokazati, kad bude govor o pojedinih točkah rečenoga članka."

Ivan Pavlešić. Preuzv. g. bane, visoki sabore! Da je Hrvatska već u vremenu narodnih vladarah svojih svoj vlastiti slavjanski ustav imala, kog su kasnije i Magjari došavši u Panoniju poprimili; da je Hrvatska slobodnom voljom svojom sdruživ̌ša se s Ugarskom krunom ustavnu samostalnost i autonomni odnošaj svoj naprama Ugarskoj uzdržala; da je Hrvatska u ono doba, kada se za svoju narodnu neodvisnost ništa bojat nije imala, buduć se je u Ugarskoj tak Slavjan kak i Magjar ćutio ravnopravnim, da je rekoh u to doba s obzira zajedničkih interesah nekoja svojstva svoje autonomije zajedničkomu hrvatsko-ugarskomu zakonarstvu i vrhovnoj ugarskoj upravi ustupila; te da je onda, kad su Magjari nad drugimi ugarskimi narodi gospodovat htjeli, Hrvatska ustupljene česti svoje autonomije reklamirala, da je oto reklamiranje tim žešće bivalo, čim je magjarski živalj jači i drzovitiji postojao, dok se je napokon god. 1848 sva sveza izmedju Ugarske i trojedne kraljevine pravno prekinula: to su sve već druga gospoda govornici tak vješto, tak jasno, tak temeljito dokazala, da o tome više govorit značilo bi visokoj kući opetovanjem iste te iste stvari dosadjivat, značilo bi od strpljivnosti visokog sabora odviše zahtievat; mimoiduć dakle veće dovoljno izcrpljena historička data, stavljam se na temelj previšje diplome od 20. listop. p. g., te odmah prelazim na predmet, koj evo sada na dnevnom redu stoji.

Stojimo u ov par na političkom razkršću, tjera nas duh vremena, tjera probudjena samosviest narodna, da napred stupamo, oklievanju više mjesta nema, postojat se nesmije, ako nećemo, da se s pogubljenog uzalud vremena prekasno kajemo, s dobre volje isti valja, ako nećemo, da prisiljeni koracamo, te tako možda onamo dospijemo, kamo dojti nikoga želja nevuče, ili pako da neostanemo gdje jesmo, a to jest u veoma neudobnom položaju na toliko, da još pravo reći neznamo, što smo niti čiji smo? jesmo li svoji ili tudji? to samo znamo, da bi moglo, dà, da bi moralo već jedanput bolje biti, nego što jest i zbilja!

Dva imamo evo sada puta — nuz trećega, kojega nam g. zastupnik Kvaternik naznači, ja polag svega toga, što diplomatičko znanje istoga gospodina, kao što nam ga onomadne tak sjajno razvi, veliko cienim, pristati nemogu; ne s toga, kao da nepriznajem znamenitost razlogah njegovih, pače očito izjavljam, da ja otih razlogah oprovrći neumijem, a i nisam dosada nikoga čuo, da bi je temeljito uzbio bio, nu zato nepristajem, što su naše okolnosti za oto nepriazne, a žalibože i nema u nas one sloge, te za oto niti one moralne snage, koje bi k tomu trebalo, — dva dakle, kako rekoh puta imamo za izbor, na koji godar se obazremo; svaki ima nješto, čim nas k sebi privabljuje, no i svaki nješto, čim nas od sebe odbija. Na jednom od dvijuh putokazah čini mi se, da ove rieči upisane čitam: „put k redu bez slobode" a na drugom: „put k slobodi bez reda!" Koji dakle hoćemo, da nastupimo? Netrebam dokazivat, da je red dragocieno blago, bez kojega niti u pojedinoj kući sreće, blagostanja, udobnosti nema, kamoli u cieloj državi, koja, ako nema u njoj zakonitog reda prije ili kasnije mora da se upropasti. Ali šta je koristi imati reda, ako slobode nema? ta i ptica u kavezu ima reda, ali ju opet vuče vazda želja za milom slobodom, pa ako iz naravskog nagona i pjeva u krasnoj uzi svojoj, to se ipak čini, da je to više jauk tugujućeg uznika nad izgubljenom slobodom, negoli pjesan radosti nad prividnom srećom, koje se uživa, te s toga i svaku najmanju rupiću

Digitized by Google

svog kaveza pohlepno upotriebi, za da se kroz nju na slobodu provuče. Na čast dakle red, ako slobode nema! — ali i sloboda bez reda nečini čovjeka sretnim, da gdje nema reda, tu nit sloboda biti nemože, već tu sloboština, ili bolje rekav samosilje i razuzdanost mora da mah preotme! Što dakle da činimo? kamo da se okrenemo? jeli u red bez slobode? — kako nas otaj red usrećit može, najnovija tužne uspomene prošlost dovoljno nas nauči, a i nemislim, da bi se i kome otog reda opet pohtjelo, buduć nas već do toga dotjera, da osim nekoličine stranih beamterah, baš nit duše u našoj domovini nebijaše, koja bi zadovoljna bila! — Hoćemoli k slobodi bez reda? iskreno valujem, groza me fata, kad pomislim, da se s onim opet sdružit bi imali, koji nam kao narodu toliko putih o glavi radijaše — a da je tomu tako, to dovoljno dokazaše mnoga gospoda predgovornici — a i sada jošte jemstva nemam, da drugčije o nami misli; nu buduć je kako vidim većina sklona da tim putem udari, i buduć da sada obstojeći nered u Ugarskoj s većega odatle dolazi, što toga od prijašnje uprave mnogo imade, što se odstranit, što li izpravit mora, kao što to u prelazno doba drugčije biti nemože, te bi mnogi radi, da ono, što jim kroz 12 zlokobnih godinah nesnosnim postade na jedan put se iztriebi, a to će se dobrom voljom razboritije stranke izravnat dati, — zato mislim, da bi tim putem udarit mogli, ali treba da stupamo oprezno, pozorno, treba da se neprenaglimo da možda i proti volji nezalutamo stranputicom, odkud bi nam kasnije povratak mučan, ako ne i nemoguć bio. Kažimo otvoreno, tko smo, i što želimo, kažimo, da smo narod, nu narod neodvisan, narod samosviestan, narod samostalan, te hoćemo u bratinski državopravni savez da stupimo s narodom isto tako slobodnim, samostalnim i neodvisnim, da namjeravamo Ugarskoj desnicu pružit ne kao prosjak bogatašu, ne kao raja ili rob svome gospodaru, već kao jednak jednakomu, kao brat bratu, te s toga svim pravom i zahtievamo, da nas otaj brat kao sebi ravna, kao narod i priznade. Netražimo mi zahtievajući da nam se naša narodna i politička neodvisnost i samostalnost prizna nikakovih žrtvah od Ugarske, netražimo mi, da Magjari za svoj jezik, za svoju narodnost, za svoj jezik, za svoju ustavnu slobodu i njihov razvitak manje oduševljeni budu, dapače želi svaki pošten Hrvat kak svakomu drugomu narodu, tak i magjarskomu, da u svom narodnom i političkom izobraženju koliko više napreduje, kao što i zbilja vidimo, da bujni napredak čini, nu ako priznadu da ono, što je njim tako dragocieno i sveto biti mora, neće niti najmanje od svog dostojanstva pogubit, buduć da je nam isto tako kao i njim božja providnost i sposobnost i pravo dala, da medju drugimi narodi kao narod živimo, te duševno i politički se razvijemo, i koliko više usavršujemo. Ja sam dakle, kao što visoki sabor vidi, za predlog osrednjeg odbora, i to tim više, što nedvojim, da će nanj Ugri, ako s nami pošteno i iskreno misle, sigurno pristat, te onda nema sumnje, da ćemo s vremenom po zajedničkom kriepkom nastojanju ne samo žudjenu ustavnu slobodu si obranit, nego i potrebiti red, a time blagostanje i narodnu sreću postići. Ako li pako Magjari — kao što se njekoja gospoda boje — i zbilja naše neodvisnosti i samostalnosti priznati nebi htjeli, to bi onda, pred Evropom očevidno pokazali, da oni sebe drže za njekakvi odabrani narod, koj od providnosti to zvanje u povlasticu dobi, da se na uštrb drugih narodah razširi i izobrazi, te da druge narode drži za sebi podčinjena bića, koja nikakovih pravah neimadu — a onda su sami sebe osudili, i mi š njimi posla neimamo!

Nemogu pristat nuz predlog gg. zagrebačkih zastupnikah, polag kojega nebi se imalo zahtievat, da Ugarska prizna narodnu i političku neodvisnost i samostalnost našu, kao i cjelokupnost teritorialnog našeg obsega; jer kad bi se mi bez toga priznanja od strane Ugarske u daljni posao upustili, bojim se, da bi se učinili krivcem narodnog samoubojstva; dosadanje bo iskustvo nas uči, da vladajući sada u Ugarskoj narod magjarski iz svih silah o tom nastoji, da magjarizam koliko više razprostre, te mu vladanje nad drugimi narodnostmi za sva vremena osigura. Magjaru je magjarština domovina, a domovina magjarština! to je valjda ona domovina, koju jedan g. predgovornik prije njekoliko danih ovdje napomenuo, te zaželi, da se protegne od Karpatah do jadranskog mora, tko to čuje, pa se neupali, nije hrvatskog taj sisao mlieka! valja dakle da se najprije obezbiedimo, osiguramo i jemstvo pribavimo. Otog jemstva ja u osnovi gg. zagrebačkih zastupnikah najti nemogu, ma tražio ga baš zelenimi naočali. Nemogu nadalje nit na oto pristat, da se u našem programu i šta o zajedničkom zakonarstvu i o vrhovnoj upravi napomene, čini mi se to već s toga opasno, što ja smatram naš program kao naše načelo, kao temeljni kamen, na kom sgrada našeg ugovaranja i sdruženja s Ugarskom počivat ima, a kada bi već u načelu o zajedničkom zakonarstvu i vrhovnoj upravi što govorili, svezali bi si ruke, te bi se lahko odatle neporazumljenje porodilo, kojemu se, koliko moguće uklonit valja.

Što mi se pako nit u jednom nit u drugom programu nedopada, to je to, da se u njima njekakva simpatija napominje, koju nam tobož Magjari izjaviše; u politici gg. moja, polag moga osvjedočenja nema simpatije, nema sentimentaliteta, već samo korist, bila ona materijalna, narodna ili politička, narode sdružuje; ako dakle drugog temelja za sgradu ugovaranja i sdruženja s Magjari nemamo, već njihovu simpatiju prema nami, to smo ju na piesku sagradit naumili; ja bi dapače mislio, da ona poslovica, koju prosti naš narod glede nepouzdanog druga ima, vrlo dobro naznačuje, kako se u politici vladat valja, naime „jedi š njim do pó zdjele, a drugu polovinu baci mu u glavu," to jest, da budemo na oprezu, da se nikakvimi liepimi riečmi nedamo zanesti i zavesti. — Clara pacta boni amici! —

Nik. Thaler. Ja vidim tri puta, koji da nas izvedu iz ove pustinje i neizvjestnosti; prvi je pravo slavenski, put naznačen g. Kvaternikom, kojim bi svaki Slaven u boljih okolnostih imao poći, a možda će i doći vrieme, kad će taj put valjati. Drugi je put na zapad, koj nikako za Slavene nije; put je ovaj pun priekopah i jarugah što nam ih je pripravila ruka naših dušmanah, tim smo putem mnogoput hodili, ali smo uvjek zlo dohodili. Treći put vodi preko Drave u Ugarsku, gdje ako ništa drugo nenadjemo, naći ćemo življa slavenskoga, nami srodnog, nam prijateljskoga, koji imajući jedne interese s nami, biti će nam vazda u pomoć proti nasilju magjarskomu. Nepjeva više Magjarom ona ptica, koja je njekoč pjevala, uvidili bo su i oni kroz ovo 12 godinah pogreške svoje, a težko onom, kojega ovo vrieme do samosviesti dovelo nije. Njihova je slabost bielodana, te nam više pogibeljni nisu. Tim nam dakle putem valja udariti, i savez pošten s Ugarskom sklopiti, što i sav narod i moji komitenti žele.

Uz izpravak g. Vuščića, pristajem uz predlog zastupnikah grada Zagreba.

Stjepan Pavleković. Visoki sabore! Prije kako bi se u razlaganje kojih točkah u predmetu ustanoviti se imajućih odnošajih naših prama Ugarskoj ja pnščao, imam napomenuti

Digitized by Google

vrhu onih datih i načelah, koja ovdje najviše navadjati čujem, sliedeće opazke, koje iz zdrave logike naravnoga i našega pozitivnoga prava dolaziju.

Historička prava, na koliko bi ovaj savez trojedne kraljevine do 1848 godine obstojeć potenšala, ako se radi o obdržavanju obstojećih zakonah imadu toliku valjanost na koliko se sa obstojećim zakoni slažu, Ako se pako radi o stvaranju novih zakonah, onda se upotrebiti moraju na koliko duhu vremena odgovaraju.

Zato historička prava kao starodavna našega saveza sa Ugarskom onakovim načinom kao to dogodiše se prekinuti nebi mogla, jerbo ustavnim načinom stvoreni zakoni tako dugo obdržavati se moraju doklem onim istim putem nepreinačuju se ili neprekineju se — indi je savez samo pretrgnjen. Pošto bi se Magjari strogo držali svojih zakonah zato kao buntovnici smatrati se nemogu.

Nesledi opet od ovud da smo mi buntovnici, što tako dokaže se.

Medjutim, dočim smo mi svi skupa Latini bili, dopelali su Magjari svoj jezik na visok stepen, tak da je u svih javnih poslovih i u saboru Ugarskomu pregospodujući postao.

Probudio se odavle i naš duh narodnosti premda kasno samostalan k Ugarskoj kruni pridružene kraljevine. Ovu borbu medju nami i Magjari upotrebila je naša vlada na svoju korist, postaviše 1848 godine na čelo našega gibanja prama Magjarima, zatamaniše Magjara, i liši sve narode pod ugarskom krunom njihovih pravah.

Napokon uvede absolutizam — tako se je izpunilo namjeravanje austrijanske vlade od stotinah viekovah gojeno, sve zemlje i različite narode teda negda centralizirati, i njemačku upravu posvud upelati. Vidi se od ovud, da svega zla krivnju organa absolutne vlade nosiju.

Kada hoćemo utvrditi našu narodnost, moramo zajedno pobrinuti se za ustanovljenje izgubljene ustavne slobode, koja nam jamči sigurnost osobah, imetka i blagostanje naroda, ova pako postignuti se uzmognu po promicanju trgovine i obrtnosti.

Da bi mi zadržali bili posvem ustavnu slobodu, onda bi u prvi red naših zahtievanjah staviti morali razvijanje narodnosti, gdje pako ovo manjka, u prvom redu postaviti se moramo zadobiti ustavnu slobodu; kada ovu imamo, onda imajući upliv u zakonarstvu i upravu u naših je rukuh razvijanje narodnosti da tim laglje nam za rukom, pojde jerbo je čisti narod i jedan jezik — ovako imati ćemo doma narodnu ustavnu slobodu, koju čl. 16. 1848. godine §. 2 c) prosto nam ostavlja, u savezu pako sa Magjarima uzdržati ćemo političku ustavnu slobodu. Ovako jedino glede na nas sadašni položaj dostignemo svrhu, koju polag prepisa javnih pravah svaka država pred očima imati mora, ako se krasno i sretno urediti želi.

Osim toga gospodo! najsretnija je ona država, gdje se tak vlada kao i svi državlani točno zakone obdržavaju. Šta zalibože kod nas protivno dogadja se. Odkuda absolutnoj vladi za preprečiti anarkiju odprto polje ostavlja se, da nam oktroira nepovoljne privremene zakone, koji u neslogi narodov za uzdržanje obće segurnosti slediju.

Nevidim za potrebu o tom predmetu opetovati množine razlogah, koje najvredniji predgovornici izjasnili su, znamenito o cjelokupnosti trojedne kraljevine, kao i o materialnoj koristi zaveza našega sa Ugarskom, koja po mojoj misli u proizvodih trgovine najviše bi sastajala.

Prelazeći bliže na stvar, da zlu porabu neučinim trpljivnosti visoke kuće sa mojim govorom — na vagu postavim tuge, i nevolje, koje smo od absolutne vlade i od Magjarov imali.

Da je veća korist i u političkom smislu ostati u združenju sa Ugarskum, s kojom 700 i nekoliko godinah bivši uviek zadržali smo ustavnu slobodu, koja je najdragocenije blago, ovih pako 12 godinah odkada smo razdruženi lišeni smo sviuh pravah, šta je već dovoljno dokazano.

Gospodo! iz gore navedenih razlogah stupim ja opet na ustavno zakonito polje, na ovom za spasiti moju dušu, i za čisto obdržati moje dužno spoznanje izpunim obću goruću želju naroda, da se povratimo u prijašni savez sa Ugarskom tako, da zakonskih člankov 1848. godine paragrafi nam nepovolni za buduće ustanovlenje naše narodnosti i trojedne kraljevine cjelokupnosti preinačiju se, vrhu toga ovdje novu zakonsku osnovu izradimo, takovu saboru Ugarskomu, i od onde Njegovom Veličanstvu predložimo.

Na koliko ta ova visoka kuća nebi primila dočim u predlogu osrednog odbora združenja nemogućnost nalazim — tak slažem se sa predlogom poslanikov grada Zagreba kao najbližnjem momu mnenju; tak vendar da na pojedine točke moje opazke postaviti pravo si sadržavam.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideseta saborska sjednica 1. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut u dvadeset i devetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i osmog lipnja god. hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Pošto bi zapisnik predjašnje saborske sjednice od 28. lipnja t. g. pročitan i odobren, bude pročitano izvješće svietlog bana od 28. lipnja t. g. gdje visokom saboru javlja, da mu je g. narodni zastupnik i vlastelin Josip Brigljević predao 500 for. a. v. u razteretnim obreznicima zajedno sa kuponi kao domoljubni dar u ime ustrojenja i utemeljenja sveučilišta u Zagrebu. Viest ta bude radostnim uzklikom primljena, te predmet upućen na ekonomički odbor za jugoslavensku akademiju.

Glede narodnog zastupnika g. Florijana Mačečevića, koj poradi toga, što mu prinadleži bezodvlačno gradjenje Frankova mosta na rieki Kupi kod Petrinije, i što je prisutnost njegova tamo neobhodno potrebita, mandat svoj položiti mora, bude, uvažavajuć temeljite razloge g. Mačečevića odlučeno, da mu se u smislu njegove molbe odpust podieli, a ujedno da se slobodnoj vojničkoj občini Petrinji piše, da odmah novi izbor preduzme, te u mjesto g. Mačečevića drugoga zastupnika na sabor trojedne kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske pošalje.

Zatim bude pročitana adresa sažaljenja i sućutja na Nj. Veličanstvo caricu austrijansku i kraljicu našu Elisabetu upravljena, i pošto bi posve odobrena uze svietli gospodin ban čitati telegrafičku depešu od 27. lipnja 1861 stigavšu na njega od prvog carskog general-adjutanta grofa Crenville-a, gdje se javlja, da je Njegovo Veličanstvo car i kralj naš viest o zaključku, učinjenom u saborskoj sjednici od 26. lipnja t. g. da će se najme na Njez. Veličanstvo caricu i kraljicu našu upraviti adresa sažaljenja, s osobitom dopadnošću do znanja uzelo, nalažuć ujednom svietlom banu, da sakupljenom saboru za ovu na toli krasan način očitovanu lojalnost u ime Nj. c. kr. apoštolskog Veličanstva izrazi najsrdačniju zahvalu. Viest ta primljena je od strane sabora ustajom sa sjedalah i uzklikom „živio.“

Zatim se predje na dnevni red, t. j. na razpravu pitanja glede odnošaja trojedne kraljevine prama kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovoriše gospoda narodni zastupnici: Kristijanović Vjekoslav, Vranicani Vinko, Modić Ladislav, Piškorec Makso, Vuković Stjepan, Pavlešić Ivan, Talcr Nikola, Vranicani Josip i Pavleković Stjepan.

Oko ½2 ure popodne bude sjednica završena, time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu dne 1. srpnja o. g. u 10 uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

M. Bogović, s. r.
saborski bilježnik.

Mirko Bogović. Čita zapisnik posljedne sjednice.

Zatim čita predlog g. Zlatarovića: tičućeg se regulacije Save od Siska do Zagreba odlučeno: da se rečeni predlog uputi na odsjeke.

Molba narodnoga zastupnika g. Vjekoslava Frigana, sastojeća se u tom, da mu se iz zdravstvenog obzira dozvoli dopust na tri nedjelje danah, bude riešena time, da se rečenom g. narodnom zastupnika iz prenavedenog razloga umoljeni dopust dozvoljuje.

Na dnevnom redu jeste prvi g. Franjo Lovrić.

Franjo Lovrić. Preuzv. gosp. bane, visoki sabore! Poslje mnogih mukah i naukah evo nas opet sakupljenih, da gradimo za nas i za naše potomstvo, stranom iz novoga materiala, novo — i kako bi bar mi radi — dugotrajno prebivalište.

Neće mi se nanovo razglabati ono, šta smatram već za obširno dokazano i na toliko mogu prikratiti moj govor.

Bilo je tu dosta absolutizma njemačkoga za nesretnih posljednih godinah — nu bilo je bogami prije toga — odkako se je ugarska kraljevina i ugarska politika pretvorila u magjarsku, takodjer puno više godinah absolutizma magjarskoga.

Spomenici su tomu ne samo „Ausrottung aller Nationalitäten ausser der Deutschen,“ nego i god. 1848, ali prije toga godine 1845 sa narodnimi žrtvami na Jurjevskom groblju!

Na Magjare navaljuje sada austrijanska vlada i njemačka žurnalistika iz one ogromne busije, koja se zove Debrecinski zaključci od god. 1849.

Navalu Austrije proti našoj narodnosti, navalu njezinu proti našemu ustavu i medjunarodnom pravu, posvečenom sa ugovori i zakletvami, nemože ona nikada valjano izpričati pred Evropom.

Nu sad nastaje pitanje šta da učinimo i zaključimo na kraljevski predlog glede naših budućih odnošajah naprama Ugarske i Austrije?

Dok ljudi budu ljudi a ne angjeli, — dok politika bude politika, kakova jest, a ne očenaš ili 10 božjih zapovjedih, — dok o politici i o sudbini narodah, nebudu odlučivale simpatije pograničnoga puka dvijuh narodah kod čaše vina na

Digitized by Google

vašarih i pirovih, već ljudi prevejani u sabornicah i kod zelenoga stola — dotle neka mi oproste inako misleća gospoda, da uz njihove predloge pristati nemogu.

Medjutim ja ništa nedržim do simpatijah bez razlike, jer je ta stvar veoma relativna, i zato simpatije nisu podnipošto sveta stvar, jer imade više nevaljanih i griešnih nego dobrih simpatijah na svietu.

Kaže se, da je sdruženje takodjer dobro, jer da se inače nebi mužko i žensko družilo, — nu ja kažem da je i to relativno, jer i takovo kao i svako ino druženje može imati veoma zlih posljedicah i čovjeka glave lišiti.

A druženje medju narodi? zašto se neće pridružiti Italija Francezkoj — ili siromašna Crnogora ni Turskoj ni Austriji?

Jedan izmedju gospode govornikah od protivne strane, kojega krasnorječju i ljubkom glasu upravo sam se divio, — tvrdio je, da su Ugarski zakoni od god. 1848/48 jurve podielili našoj krajini sva gradjanska prava i sve polakšice za kojima toliko čezne; a ja čitajući i prevrćući list po list te zakone, našao sam u članku 5. jedino to, da svaka granična regimenta može poslati na magjarski sabor po jednoga zastupnika, koj bi valjda tamo sjedio kano panj, budući §, 3 naredjuje, da se mora jedino magjarski govoriti; o kakovih drugih pravih neima u čitavom zakonu sastojećem iz 31 članka ni divana, pak zašto onda mistifikacije?

Ako Bog da? — — opitao je jedan izmedju dičnih naših govornikah!

A od protivne stranke odgovoriše mu mnogi da neima druge nego u Beč ili Peštu! kao da nije i preko Pešte u Beč puta ili kao da se je Pešta već sasvim otresla Beča? Nu ja kažem kralj je naš u Beču ni u Pešti. Ja kažem nikuda iz Zagreba, van ako dobra sreća posluži, tad na šetnju makar do Sarajeva.

Tko nevjeruje, neće se spasiti, a tko vjeruje, nepomično vjeruje, biti će spasen.

Bilo je tu razgovora i o materijalnih interesih, Šta je u tom obziru g. Kvaternik kazao, šta je kazao g. Gvozdanović, i šta je u posljednoj sjednici vrlo popularno dokazao g. Kristijanović, toga lje nitko neće moći opovrgnuti; pak zato pitam i ja u kratko, kakvu bi za Boga korist imala naša zemlja od toga, da je naš sabor u Pešti, naše namjestničtvo u Pešti itd. Bi li gradjanin, zanatnik ili trgovac, gostionik ili seljak, i u kojem obziru imao odtuda kakovu korist?

Dopustiti ćete mi gospodo! da i ja u tom obziru koju rieč progovorim.

Ja osim rečenoga pod materijalnimi interesi razrmievan poljodjelstvo, obrtnost i trgovinu, te ako ovu stvar iz gledišta državno- i političko-ekonomičkoga smatrati stanem, odmah nagazim na ona neoboriva načela: „Narod, koj se jedino poljodjelstvom bavi, spodoban je individuumu, kojemu u materijalnoj produkciji jedna ruka manjka.“

Nije li trojedna naša kraljevina u tom obziru s Ugarskom jednaka? netjera li se ovdje i ondje ponajviše poljodielstvo, akoprem mi osim trgovacah i obrtnikah, kojih i Ugarska imade, imamo ponješto i trgovačke marine koje Ugarska neimade? Ugarska nam dakle nemože biti ona ruka koja nam po rečenom načelu u materijalnoj produkciji manjka.

Drugo državno-ekonomičko načelo uči nas: „Agrikulturna sila i manufakturna sila, sdružene u jednoj političkoj sili, pružaju najveću korist i silu dotičnim državljanom.“

Nu manufakturnih silah u Ugarskoj neima i neće ih svim naporom u prkos nikada biti, jer poljodjelstvo tamo daje najveću zaslugu.

S toga sliedi, da ako mnienje glasovitoga Lista o diobi radnje i konfederaciji proizvadjajućih silah uvaženje zaslužuje, onda bi nas materijalni interesi prije onamo vodili, rad česa se ljevicom i desnicom krstimo — nego u savez Ugarski u strogom smislu.

Soli imademo i mi dok se god more neosuši, — a rudah svakovrstnih po razmjerju više nego što ih imade Ugarska.

Istina je prava, da našu trgovinu u provozu oživljuje i oživljati će s vremenom još više plodna strana dolnje Ugarske, te da taj provoz takodjer našemu koristiti može, kao što koristi špekulantom, špediterom i težakom, ali to nečini savez ni nesavez politički ili realni s Ugarskom, — već naš položaj pred njom prama moru; isto tako djeluje na našu trgovinu ne samo Bosna i Srbija već i mnogo odaljenija rumunjska kneževina s kojom nestojimo ni u personalnoj uniji.

Nu istina je i to, da i nas Ugarska sa svojim žitom i vinom poplavljuje te nam i pazar otimlje u susjednih pokrajinah a kroz to po načelih državno-političko-ekomičkih našu produkciju slabi i ugnjetava. Mudri Englezi znali su se proti uvozu tudjega žita ograditi mitničkimi uredbami nalik na prohibiciju te su tako uz najlošije podnebje tlo tamo dotjerali, da već i netrebaju tudjega žita.

Naše žito, vino, kože, stoku, med, šiške da i iste prnje i svilne kokone, najkoristnije unovčujemo u susjedne austrijanske pokrajine; naproti tomu kupujemo mi njihove rukotvorine ili fabrikate kojih kod kuće neimamo — a to se zove zamjenito koristna trgovina.

Iz ogromnoga drveća naših šumah grade se ne samo na Rieci ili u Trstu već i u Mletkah i ostalih talijanskih lukah bojni brodovi; jedinstvo Italije navješćuju rikajući topovi, koji se kreću na tvrdoj hrastovini krasnoga Letovanskoga vrha. Francezka razpošilja po čitavom širokom svietu ogromne plodove svoje vinske loze u drvu koje je naraslo u šumah hrvatsko-slavonskih. — To se zove koristno-izvozna trgovina, — to su u pravom smislu materijalni interesi osnovani na nepobitnih načelih državne ekonomije. To je podiglo — a ne Magjari — našu nezahvalnu sliku.

Iz toga gledišta stojimo mi naprama Austriji i inozemstvu aktivno, — naprama Ugarskoj pasivno.

Tako se, moja gospodo! izpovieda i dokučuje istina.

Nu mi nećemo da na mjestu stojimo, jer osjećamo da smo narod, pak baš zato bjegamo od njemačkoga bunda i od njemačke centralizacije — kao od žive vatre, uvažavajući rieči glasovitoga Montesquija: „Narod nalazeći se u robstvu traži više jur zadobljeno uzdržati, nego li još štogod zadobiti,“ odkuda sliedi — jer u naravi nepomičnosti neima — da narod, koj nenapreduje propada dublje i dublje, dok napokon sasvim neutone.

Budući mi napredovati možemo jedino na temelju ustavno-narodne slobode, — kao što cvieće bez sunca pod studenim nebom procvasti nemože, zato uvažiti valja i nam rieči glasovitoga spisatelja njemačkoga, spisatelja narodne i državne ekonomije: „Koju vriednost imaju sva naša nastojanja, bili mi vladajući ili vladani, bili mi plemići ili gradjani, — učeni ili neučeni, — soldati ili civiliste, poljodjelci ili trgovci, — koju vriednost ima vaskolik naš život — sve naše blago — bez narodnosti i bez garancije za trajanje naše narodnosti.“ Tako pita Niemac, a zar ćemo mi inače govoriti naprama Niemcu i Magjaru?

Digitized by Google

Iz ovih i mnogih razlogah, skojimi ustrpljivost Vašu gospodo! neću dalje izkušavati, glasujem u načelu za predlog gospodina Kvaternika, jer niti smatram za drzovito niti za prerano tražiti na sva usta ono što je moje i jer u onom predlogu nalazim najčvrstiju, najdugotrajniju te najkoristniju političku uniju sa kraljevinom Ugarskom. Nalazim takodjer najveću sigurnost i podporu za vladajući dom i našega kralja. — U slučaju pako, ako kod konačnoga glasovanja sa žalostnim srcem ugledam, da je predlog g. Kvaternika ostao u manjini, onda uz poslovicu: „ako nemogu šta hoću, a ja hoću bar šta mogu" pristajem u načelu za predlog osrednjega odbora, uz devizu g. Kukuljevića „federalna unija ili smrt!"

Grof **Julije Janković**. Riedki su ovom slični časi u našoj dogodovštini, koji bi sa takovom važnosću na sudbinu naše domovine djelovali, s toga nije ni čudo, da se nekim strahom i nemirom riečih latim i ove poslie toli slavnih i sjajnih govornikah u odsudnu vagu stavljam, važan je ovaj časak, velika je zadaća, koja nam riešiti predstoji! ogromna je odgovornost koja nas čeka! jerbo sreća ili nesreća sadašnjosti, blagoslov ili prokletstvo budućnosti visi o tankoj dlaci! neću u ovom govoru služiti se protuslovji, koja um očaraju, a ne razsvietljuju, veće želim, dočim govornik nisam moje mnienje u kratkima riečima, prosto, razgovetno, kako mi iz srca izlaze, no kako ipak to čast moga zvanja, i ljubav spram domovinom mi zapoviedaju — izkazati.

U pretresu stojeći predmet je kroz štovane predgovornike od svih stranah jurve tako razglabat, da se bez opetovanja jur rečenog, malo novoga na njeg se protežućeg navoditi može. — Branita je ovde idea posvemašnje neodvisnosti naše zemlje tako, kako iz druge strane predstavljena bijaše nemogućnost stečenja te neodvisnosti, — prolite su rieke gnjevnih riečih vrhu obstojavših naših spram ugarskom odnošenjah i stim i vrh Magjarah, sa nabrajanjem svih zalah koja smo izkusili, tobož da su se iz ovih odnošenjah izlegle, iz druge pako strane težito je dokazati, da je sve ono dobro bilo, što smo iz Ugarske dobili.

Čuo sam iz ustah jednog višepočitanog govornika, da se samo onda savez sa Ugarskom nastaviti bi imao kad bi Ugarska protuzakonitost i protuustavnost svojih činah i zakonah od godine 1848 pripoznala, i ove zakone uništila, — gdi nasuprot drugi vele, da upravo ove zakone i na nas sa korišću protegnuti bi trebalo.

Al najviše sam se začudio, da više govornikah od protivne stranke, dočim su dugački rovaš griehah Ugarskoj predbacivali, i u njekim obzirima isti absolutistički protunarodni svim narodima omraženi Bachov sistem prijatnije opisali, ipak na koncu svojih govorah za savez sa Ugarskom se izrazili jesu.

Očito moram kazati, da se s nijednom ovih krajnostih sprijateljiti nemogu, nego želim pravedni srednji put obrati.

Ja poštujem i visoko cienim posvemašnju neodvisnost svakog naroda kano slavnu ideu, i ako mi se dovoljne garancije za našu neodvisnost pružati uzmognu, to ću sav za ovom ideom plamtiti, jerbo sam prijatelj narodne slobode, koja okrepita slavom prošastnosti, slavna nam budućnost bi urodila, — dok nam pako statistička izviestnost manjka, da mi sami obstati možemo, i tako glede materijalnih sriedstvah, bez kojih se neodvisnost ni jednog naroda ni pojmiti neda, kako i glede moralne i fizične snage ovu neodvisnost proti svakoj tudjoj navali braniti, i tako našu samostalnu domovinu u užitku slobode sa uspjehom sačuvati, do onda neka mi bude dozvoljeno, to sve samo kano slavnu i krasnu ideu smatrati, koja za sada samo u teoriji obstojati hoće, dok se i nama jedan Napoleon III. ne rodi, koji svojima umnima, moralnima i fizičnima silama za ovu slavnu ideu borbu suprot cielom svietu uzadržat pripravan bude, a kad ovaj dan gospodo! nam osvane, onda nikakovi ugovoreni uvjeti nam smetati neće ju, kako ni Italiji po izkustvu ugovori od god. 1815 i 1859 ne smetahu: gg. zastupnici Kvaternik i Starčević kog posljednjeg govor sa velikom pomnjom pratio sam, sa radošću opazio jesam, da je u mnogima upravo žilicu pogodio, kazali jesu, i mislim da ćeju u tom pravo imati: da kako god pitanje našega saveza ovdi i u Pešti riešito bude, da će se ipak vladajućoj bečkoj politiki pognuti morati, no nemogu se složiti sa njihovim izvodom, najme, da mi našu neodvisnost pred očima držeć, nit jednomu nit drugomu narodu se ne sklonimo, već da faktičnoj sili ustupljujuć stupimo u pasivni odpor i dočekamo sretnija vremena.

Ovakova pasivna uztrpljivost je svakom narodu pogibelna, i stoga želim, da moj narod na častno polje kao hrabri vojnik stupi, gdje se za slobodu radi i bori, i ako tamo na vlastitim nogama nebi mogao stati, neka od podpune svoje neodvisnosti ništa odpušta, i pridruži se poštenom i sebi ravnom savezniku.

Nemogu se ni s onima slagati, koji u obće za uviek našu domovinu samostalnosti lišiti mnijahu, dogodovština naše prošlosti nas inače uči, i ako se jedared svi udi naše velike jednokrvne obitelji sjedine, onda nedvojim, da će naši kriepki narodi sa svojom moralnom i fizičnom snagom si odgovarajuću neodvisnost utemeljiti i obezbiediti.

Da je sve zlo nam iz Ugarske i kroz nju došlo, to zanijekujem, al nit mogu pripoznati, da je sve ono dobro, što nam od onde prispjelo je. — Neda se tajiti, da su Madjari dosad slabo na druge narode obzir uzimali, moram kazati, da su sa zakonima godine 1848. koji inače bijahu u navali kobnih i ozbilnih vremenah bez zrelog prosudjenja sviuh posljedicah stvoreni — slavonsku narodnost, i s njom duh slobode tako vriedjali i oskvrnjivali, da je naš narodni opor proti njima pred očima sviuh narodah sa svim opravdan, i da je osobito obstojavša magjarska vlada isto tako težnju za centralizacijom uz uvredu naših narodnih čuvstvah izkazala, kakovu je docnije Bachov ubitačni birokratički sistem tečajem više godinah bez svakog milosrdja tu uživotvorio — s druge pako strane zahvaliti je savezu sa ugarskom, da je ustavna neodvisnost, kad smo tečajem vremena oslabili, i nama pričuvana ostala proti gustima navalima bečkog absolutizma, a osobito ima njihovom postupcu u g. 1848 pripisati se razširenje pojma slobode i protegnuće na pučansto ravnopravnosti — što nitko nijekati nemože.

Kako nemogu kao pošten domorodac iz jedne strane želiti, da se zakoni g. 1848 u svojoj cielosti kako sad obstoje na nas protegnu, jerbo su sramotni za nas i ubitačni za našu narodnu bitnost i samostalnost, tako nemogu iz druge strane mnienje visokopočitanog govornika prigrliti, koj želi od Magjarah, da prije saveza s nami, podsieku pod vlastitim nogama stablo svoje slobode, i da se stane na temelj g. 1847, to mi želiti nemožemo, jerbo tim bi duhu slobode, kog smo s radostnim uzklikom i sami god. 1848 pozdravili, smrtne udarce zadali, i tim ne samo u bratinsko, nego i u vlastito srce nož rinuli. — Nije se plašit onog ploda, koji je na polju redovitog narodnog pokreta pronikao, pak u duhu narodne slobode na obću čast čovječanstva dozorio, gdje na-

Digitized by Google

suprot posljedice od ozgor proizšavšeg pokreta sliedstvom 12. godinah absolutizma svim narodom ubitačnim pokazale se jesu.

Onu pako gospodu nimalo svatiti, nit njimi se pridružiti nemogu, koji u svojima govorima navadjajući istine i neistine, mržnju proti Magjari razjarivali, namjesto miriti, plamen razpuhivali jesu. Ja mislim, da je čast kod cielih narodah, kano i kod pojedinih osobah svetija, koja se svakom prigodom i pod svakim okolnostima štedit ima, kako u privatnom životu nikom kog sam za bezčestnog držao, prijateljsku desnicu pružat nemogu, tako nemogu ni želit, da moj narod drugom narodu, koji je predtečno kudit i bezčestnit, u odlučnom hipu svog života narodnog ruku k prijateljskom sdruženju pruža, i da se tako već unapred savez, od kog se spas očekiva, okalja, — to nit politično nit moralno, a baš niti pošteno ne nahodim. — Moglo bi se odgovorit, da je od potrebe Magjarima njihove pogreške nabrajat, da znadu kako su nas uvriedili, no ako smo pravedni, onda moramo ujedno i sve ono, sto smo dobra od Ugarske uživali, u drugu zdjelicu vage staviti, i bez osvetljivog čuvstva jedno drugom prispodabljati, ili sa svim šutiti jerbo se baš o tom radi, da si novim medjusobnim ugovorom slične slučaje odvratimo, i našu narodnost i naša narodna prava omnibus numeris absolutnim uvjetima osigurame, što tim sigurnije biti hoće, što kako neki slavni govornik kaza, nam magjarski jezik nimalo neprieti s pogibeljom, dočim je sasvim orienlalan, i europejskom ukusu tudj.

I ja želim od moje strane, da utanačit se imajućem ugovorom Ugarski narodi pripoznaju, da mi ne samo genetični, već jedan politični narod jesmo, i da toga radi za osiguranje naših narodnih pravah upravu u vlastitim rukama *držati moramo*, jer ako za tim težili nebi, onda ni imena jednog naroda vriedni nebi bili.

Jedan od gospode predgovornikah korio je slovačke velike župane, što se oholo na 4 konja po županijah vozikaju, služeć se magjarskim jezikom, svoju narodnost, i ubogi u slamnenih kućicah čameći narod zaboravljaju, — ja mislim, toga radi što se na 4 konja vozi, i uz drugi jezik magjarski govori, predbacit se nemože nikom da je svom narodu nevjeran postao, — pitam ovog gospodina zastupnika, koji je sveštenskog stališa — ako mu zaslugi u dio padne sreća, koju mu iz punog srca želim, da se do dostojanstva biskupije popne, hoće li on onda svoju biskupiju po primjeru apoštolah peški? ili po peldi našeg spasitelja na magarcu jezdeć oblaziti? neće li kako visoko dostojanstvo crkovnog principata to zahtieva na prije opisanim velikim županima prikoriti način učiniti? ja scienim, da će se četvero konjah i liepih karucah služiti, bez da bi ja ili itko drugi ga osumljivao, da će sveštensku svoju smiernost ili svoj narod u slamnima kućicama ikad skup sa narodnošću svojom zaboraviti ili prezirati!

U prošastost gledeć, u budućnost se uzdajuć, neću ipak pretjeranosti i kroz to nemogućnostih se hvatati, već mirnim okom sadašnjost cieniti, oprezno put, na kom mi je pojti, opipati, za da ne srnem, padnem i vrat slomim, ter pitati, da li uz nemogućnosti posvemašne naše samostalnosti nije li probitačnije, bolje i koristnije, dapače sa svim od potrebe iz slobodne volje, dok tu još imademo, sa njekom žrtvom naše podpune neodvisnosti sa Ugarskom novi savez sklopiti.

Motreć okolo sebe narode, nevidim slobodnog nuroda, s kojim se naravnije sdružiti mogli, neg s Ugarskima. Da smo kroz 700 letah imali zajedničku prošlost i dogodovštinu, da smo tečajem ovog vremena dielili bratinski sva dobra i zla, — da smo zajedno branili našu slobodu suprot stranih dušmanah i domaćih spletakah, koje više puta opasnije su nego tudji neprijatelj, da nas sa Ugrim vežu jednaki politički i materijalni interesi, to su više slavni govornici pred menom dokazali; ja imam samo još dodati, da smo sa Ugarskom složnimi silami sagradili jednu liepu tvrdjavu, t. j. naš ustav na čvrstom temelju, i taj temelj je naš zakonik, koj u sebi zadržaje sva naša ustavna prava i slobode, na ovom, nas nahrupiti, zajedničkom našem neprijatelju absolutizmu lahko nebijaše, i ako mu kadgod je za rukom pošlo, liepu tvrdjavu naših slobodnih inštitucijah oskvrniti, to nam uviek obezbiedan ostade čvrsti temelj to jest naš zakonik pravah, kog niti u 12. godinah narušit kadar nije bio, i konačno proti moralnom utisku pravde izdade mu snaga; i mi na ovom čvrstom temelju možemo složnima silama opet jedan još dičniji i velečestveniji hram uzvisiti, koji će kadar biti neprijatelju prave slobode se suprotiviti. — Mi s Ugarskom imademo za budućnost jedno zajedničko sveto zvanje najme načelo prave slobode u nas raztvarati i razviti, sjajnu mu pobjedu osigurati, i druge narode u sličnoj svetoj težnji bratinski podpomagati. Napokon još uviek vreba naš stari zajednički dušmanin pripravan svaki hip borbu proti našoj zakonitoj neodvisnosti zametnuti, i ako nas oslabljene, neoprezne najde, utamaniti. Taj je dušmanin bečka birokracija, koja uz težnju nivelacije sve u svoje centralizajuće mreže zapeti, se sa najokrutnijim neprijateljom svakog slobodnog razvitka sa reakcijom sajužila je. —

Na rieč reakcija, dvorska partaja, ili kamarila koju ostavljam filologima da ju sa pravnim imenom označe, izrazio je jedan štovani predgovornik naivnu dvojbu o obstanku ove, pripoznati se mora, da je nevinost zaisto ukras i najljepša kriepost sveštenskog slaliža, dočim se pako taj gospodin na sklizkom polju politike kreta, to mu ni opačna strana politike nepoznata biti nemože. — Da reakcija zaisto obstoji i da si je ova kod našeg austrijanskog dvora veliku glasovitost u povjestnici cjelokupnog svieta stekla, to je poznata stvar. Ovaj institut nedrži se medju svojimi članovi nit razlike vjeroizpoviedanja, niti staliža, niti narodnosti a baš niti spola, svaki se prima ako se revnog i uspješnog sudjelovanja proti razvitku narodne slobode od njeg nadati je. — Ima u tom zavodu Niemacah, Magjarah, a žalidože i našinacah, koji najspasonosnije i najbolje namjere i težnje našeg dobrog vladara svoje narode isrećiti vrlo mnogo puta predupredu; to nek bude mimogredce rečeno, ja se vratjam na pitanje radi unije kroz mene prije stavito. Stranom iz vlastitog osvedočenja, stranom zato, što je to očita želja naroda odgovaram na ovo pitanje „da je unija potrebna sa Ugarskom.“

Razumijem pako takvi savez koji svoj izraz nahodi ne samo u personalnoj već i u realnoj uniji, koja stredstvim javnih uvietah se ima ograničiti kako to čast našeg naroda, i izgled na našu budućnost zahtievaju — ja ovo načelo prije njekoliko mesecih u družtvu vriednih domorodacah, koji se slučajno u ovoj sabornici nalaze, prigrlio jesam, ja kao dosljedan čovjek kod ovog načela ostajem, budući od onda okolnosti nimalo promienile se nisu. — Tako se očitujem sada, kod rešenja pitanja u načelu o savezu sa Ugarskom i dočim nam u tom dva predloga najmre osrednjeg odbora i slavnog poslaničtva glavnog našeg grada zagrebačkog predleže, očitujem se za posljednjeg, u kom više garancijah na uspješenje tog saveza nahodim zašto pako tog predloga spram onim osrednjeg, odbora za uspješnijeg smatram, to ću prigodom specijalne debate obširnije razložiti. —

Digitized by Google

U ostalom ako svi oni izpravci koji do sad k predlogu osrednjeg odbora primjećeni bijahu u obzir uzeti, i primiti budu, onda bit ću i ja pripravan taj ovakovim načinom izpravljeni predlog poprimiti, jerbo i ovim načinom hoće se po meni žudjena svrha to jest savez sa Ugarskom postići; uslied ovih izpravakah malo će od duha predloga osrednjeg odbora preostati, nego bit će sasvim novi predlog stvoren, koji će se istina je proizvodom centralnog odbora nazivati — komu ipak bez svakog zavidjenja šlavu da je put k sdruženju prokrčio u tom slučaju dragovoljno prepusćam ako se samo savez uživotvori.

Kako je pako taj predlog sad sastavljen, tako se za njega nipošto izjaviti nemogu — i da mi nebi preostalo ino, neg izmed ovog i predloga g. Kvaternika birat, to bi se zaisto docnijemu pridzužio, jerbo ako ga pripoznajem za sad teško izvodljivim, to je ipak muževan, dosljedan, otovrit — označuje jasno što želi, i nepripušta primisalja — gdi nasuprot predlog osrednjeg odbora polag sadašnjeg sadržaja pun skromnih zajnkah, za slobodni, muževni i pošten narod kakvi je naš se nedolikuje, ovaj predlog je jedna samo njekima u tajnost ubaviesćenim poznata zagonetka, i dočim sretnom odgonetanju jedne zagonetke to jest slučaju, koji njeki put dobra, ali više putah mnogo zla pridonieti može, — sudbinu moje domovine povjerenu imati neželim, tako nemogu taj predlog primiti; da je pako taj predlog prava zagonetka dokazuje se s tim, što visokotoristička načela njihove preuzoritosti našeg visokopočitaneg gospodina kardinala skupa sa najdemokratičko-liberalnim misli gospodina poslanika Žužela pod zaštitom ovog predloga svoje zajedničko utješenje nahode — no istina Francez kaže les extremes se touchent, i stim je moguće da je piknja dotika upravo in hoc remedio universali nadjena.

Luka Botić. Gospodo zastupnici naroda! Mnogi od gospode predgovornikah spomenuli su sasvim temeljito, da je tako važan predmet, o kojem viećamo, da od njega, od saveza naime s Ugarskom, zavisi za isto budućnost našega naroda. I zaisto badava bi nas gospodo varalo rodoljubje i narodni ponos, kad bi mi pred istinom oči zatvorili, pa nebi vjerovali, da naš narod od težkih, pretežkih ranah boluje, jer, da drugo nespomenem, skoro neima naroda na svietu tako razkomadana kao što je naš narod razkomadan kroz tri vjerozakana, dvie države, četiri protivne političke uprave, tri strana jezika, dvoja slova, tri do četiri imena i stotinu ubitačnih predsudah. Sada, kad bi takovoga ranjenoga i razkomadanoga naroda najčilija i najkrepčija strana, ona strana, od koje naš narod upravo očekuje spas i preporodjenje, sebe bezumno žrtvovala, da nekažem robstvu supremacije magjarske, budućoj pogibelji toga robstva; kad bi ta jača strana našega naroda naumljenim savezom s Ugarskom više štetovala no se koristila; nijednu staru ranu neizvidala a drugih novih zadobila, nebi li to bilo metati na kocku budućnost našega čitavoga naroda? Tako metati na kocku sreću i budućnost naroda našega bilo bi tim grešnije, tim okrutnije, tim nezahvalnije zemlji i narodu, koji nas je na sviet dao, što bi se hotomice oglušili obilnima naukama i izkustvu osamstogodišnje prošlosti; jer jaram od ovo posljednih godinah, za to, što je silom i prevarom našemu narodu nametnut, nije obezčastio naš narod, niti ga lišio prava kakvoga, kao što bi ga obezčastilo i lišilo prava robstvo, kojemu bi se drage volje sramotski podčinio.

Ja se nadam, gospodo, da medju nama neima nijednoga, koj bi smatrao savez s Ugarskom, kao da bi po sebi mogao biti sreća, spas i svrha našega naroda, a nebi ga smatrao kao sredstvo, koje ga može spasiti od kojekakvoga zla a privesti kojekakvomu dobru; ali ako bi takovih ljudih bilo medju nama, oni bi već po sebi kao takovi bili izraženo prokletstvo našemu narodu, jer za takove naš narod nije narod, nije individuum, koj ima da rieši svoju zadaću opredieljenu mu po providnosti med narodima svieta. Ali ako bi se po velikoj nesreći našega naroda i takovih ljudih medju nama nalazilo, znam da brojem jamačno izčeznuti moraju prama ogromnoj većini, koja zaista naš narod smatra kao narod i zastupa ga ovdje, da mu pomoći uzmogne, i uvjerena je, da naš narod ima još dosta životne snage u sebi, da se spasiti može sa većim ili manjim trudom, ma izpao za rukom pošteni savez s Ugarskom ili ne; kojoj se do česti i do poštenja naroda našega, stalo koliko do života njegovoga.

Gospodo, da je naš dvor za posljednjih 12 godinah mjesto nesretne Bachove sisteme i politike Buol-Schauensteinove držao se naravne federativne sisteme i uprave ustavne; da je mjesto centralizacije, germanizacije i osiromašenja puka, t. j. da je mjesto toga trostrukoga ranjenja svojih narodah nastojao, da se stare dosta goleme i grdne rane narodah izvidaju, i da se blagostanje povrati, i da se svaka narodnost po svojem duhu razvija, kriepi i ojača; pitam ja, gospodo, kakvoga bi mi uzroka imali sada, željeti da se opet postavimo u savez s Ugarskom? s Ugarskom, s kojom smo počeli u početku imati kao neodvisna država od države samo personalnu uniju, pa smo tim dokončali, da su prezirajući nas pitali, gdje je ta kraljevina Hrvatska na svietu? s Ugarskom, s kojom, ako smo i 800 godinah u savezu bili, često putah smo se krviti morali zbog njihovoga neprestanoga napadanja na prava naša? s Ugarskom, prama kojoj, ako je u nesreći bila, imali smo dužnost pomagati joj i braniti je, kao što je bilo obraniti je od Tatarah i braniti je od Turakah, a od koje, ako je u sreću došla, imali smo trpiti da nam udo po udo odkida naše državno tielo i pravo po pravo otima? s Ugarskom napokon, koja je dotle dotjerala sa svojim bjesnilom i nepravdom, da mrtvi skoro naš narod na jednoč se prenuo i od bola i sramote nanešene mu, kakvi je razcjepan i oranjen bio, hiljade i hiljade izabrane svoje djece žrtvovavo, da se izbavi izpod jarma magjarskog? — Da nas vlada bečka dakle, nezahvalna našim zaslugam i našim neizmjernim žrtvam za dom vladajući i za cjelokupnost države austrijske, nije take grdno prevarila i ojadila, komu bi i padalo na pamet željeti danas savez s Ugarskom? Ako taj savez dakle želimo, želimo ga iz nužde, želimo ga iz mržnje proti centralističkoj bečkoj vladi, želimo ga s toga, što se nadamo, da će nam pomoći proti istoj nepravednoj vladi; a ne što bi mi ljubili Magjare i što bi se mi mogli poetički uzdati u njihovu ljubav, već što i oni i mi imademo sada jednoga neprijatelja, koji je i nas i nje gorko ucvilio. Sasvim je prirodna stvar, da se stari jadi i stare nevolje zapostavljaju, ako se i nezaboravljaju, pram novim jadim i nevoljama. Magjari su nam ovako nepravedni bili do godine 1848., kao što nam je bečka vlada od godine 1848. do danas, i kao što je bojati sasvim temeljito, da će biti i od danas; naravno je dakle, da nas jadi od bečke vlade za sada gore tište no što nas tište jadi od Magjarah pretrpljeni; ako ćemo da nam štogod odlane, moramo na svaki način gledati da ih se po mogućnosti oprostimo, a tu mogućnost pruža nam jedino pošteni savez s Ugarskom.

Ali kakogod savez sa Ugarskom može nam od pomoći biti, da se otresemo bečke centralizacije, tako isto, kad bi s vida izgubili njekadašnji a stranom i sadašnji još neprija-

Digitized by Google

napriedku, može taj isti savez ubitačan biti našoj budućnosti. Zato gospodo, moramo trezevni biti i oprezni, da nas strast i mržnja proti jednom neprijatelju nebaci drugom neprijatelju u naručaj; jer tako postupajući ne samo da našu svrhu postigli nebi, no nesretni naš narod iz zla u zlo neprestano bacali i time ga do očajanja doveli. To bi bilo mjesto spasa i sreće, nesreću i propast našemu narodu donieti. Zato bi ja, gospodo, najvolio glasovati za program gosp. Kvaternika, koji bi podpuno odgovarao i mojim rodoljubivim željam i sreći našega naroda, kad bi bečka vlada iole čovječnija i pravednija bila, u koju bi se naš narod uzdati mogao. Ali kad tako nije, ma da bar pokažemo nepovjerenje naše prama toj bečkoj vladi pred licem Evrope, moram da glasujem s jedne strane za savez sa Ugarskom, a s druge strane da gospodi mojim drugovim preporučim opreznost kod sklapljanja toga saveza. Jer kad bi mi n. pr. s uma metnuli zakone sabora magjarskoga od god. 1848 i kako se Magjari i dan danas čvrsto drže tih svojih zakonah, pa to zaboraviv, naprečac se upuštali u pogodbe kakve s Magjari, to bi bilo kao da šuteći priznajemo i podpisujemo te zakone, koji su tako grozno smrtnu osudu izrekli našemu narodu i našoj državi, bilo bi priznanje od strane naše, da smo god. 1848 i 1849 bili buntovnici, bilo bi javno očitovanje pred cielim svietom, da se mi zato kajemo i molimo Magjare za oproštenje, bilo bi predati se na milost i nemilost Magjarom, bilo bi jednom riečju sebi samim nož u srce rinuti.

Tu vlast, gospodo, niti je dao nam narod naš, niti je mogao dati; jer kao god što držim, da je samoubojstvo pojedinih ljudih proti svakomu i naravnosmu i božjem zakonu, tako i još više držim, da je samoubojstvo naroda; jer kad bi sadnji naraštaj našega naroda i htjeo i vlastan bio smaknuti svoje vlastito političnо tielo, mislim da nije vlastan ubijati budućnost svojih potomakah.

Uzmemo li pako u obzir zakone magjarskoga sabora od god. 1848 i da Magjari od njih neće ni za dlaku da popuštaju; ako s jedne strane iskreno želimo savez sa Ugarskom, kao što scienim, da ga svi iskreno želimo, a s druge strane ako hoćemo, da se s tim savezom okoristimo, a ne da se upropastimo, neima nam drugoga puta, no držati se programa središnjega odbora. Po tom programu mi netražimo ni više ni manje, nego onoliko, koliko nam po pravu pripada i koliko nam navedeni zakoni magjarski od god. 1848 nepravedno niječu. Bilo bi i Bože pomozi, da su Magjari te ubitačne zakone po našu narodnost i našu državu skrojili, pa da bar za sada, kad hoćemo da se mirimo i grlimo, o njima šute; ali oni dan danas pozivaju se na te zakone i zahtievaju od kralja, da ih izpuni na našu propast i sramotu. Ako se to nemože smatrati kao neprijateljstvo od strane Magjarah, ja neznam, što je neprijateljstvo; a mi kad bi se upuštali u kakve pogodbe s Magjari prije, no što će oni od toga neprijateljstva odustati, po mojem mnienju bili bi mahniti; svejedno kao što bi onaj mahnit bio, koj bi htjeo da se miri sa svojim neprijateljem, koj je trgao biesan nož proti njemu, a nebi prije od njega zahtievao, da se toga noža okani. Onoj pako gospodi, zvali se oni rodoljubivi Hrvati, zvali se oni prijatelji Magjarah, koji toliko od toga saveza izgledaju, da se boje pravednim zahtjevom od strane naše, da ćemo možda uvrieditи Magjare, kojim je dakle više do toga saveza stalo, nego da sigurnosti i poštenja naroda našega, mogu podufano kazati, da svoje osnove snuju na piesku, koga će prvi vjetar raznieti. Jer duh i idea narodnosti već takvim ugromnim koracima koraca, da neima sile na svietu, koja bi ga ustaviti mogla. I koracati će od dana u dan sve ogromnijim korakom i satirati će sve, što mu u putu bude. Sklopili mi dakle ma kakvi savez sa Ugarskom, ako taj savez ma kakvu klicu supremacije magjarskoga naroda nad našim narodom imao bude, ta klica supremacije biti će i klica neizbježivoga medjusobnoga razdora, koj će ili prije ili poslje buknuti. A ja bi volio da se i nemirimo, nego da iz prividnoga pomirenja izlegnu se gorje kavge i neprijateljstva, no što su prije bile. Jer i Magjari i mi imademo i imati ćemo dosta neprijateljah, koji će i njima i nama o glavi raditi i upotriebiti će uvjek, kao što su god. 1848, našu razpru na propast našu. Kojigod dakle radi o takvom savezu sa Ugarskom, proti kojem bi se danas sutra budnije čuvstvo narodnosti naše opirati moralo, taj radi u napried o kavgi izmedju Magjarah i nas, taj je i nehotice podupiratelj bečke vlade i propasti naroda i magjarskoga i hrvatskoga. Ali da se vratim na program središnjega odbora.

Po tom programu mi netražimo, da Magjari preinače svoje zakone od god. 1848, jer oni kažu, da za sada nemogu da bez toga i takovog oružja vojuju proti austrijanskoj centralističkoj vladi, nu tek upravo toliko tražimo da našu budućnost po mogućnosti osiguramo, u koliko bi joj savez sa Ugarskom mogao drugčije pogibeljan biti. U ostalom to kažem kao da sam zbilja uvjeren, da bi svaka pravedna promjena magjarskih zakonah od godine 1848 mogla štete kakve nanieti Magjarima u borbi sa vladom bečkom, gdje sam ja dapače uvjeren, da bi korist Magjarah uprav zahtievala, da se najprije kod kuće ojačaju sa pomirenjem i složnom radnjom sa drugim narodnostima, i da bi tada trostrukom bar snagom djelovati mogla i na bečku vladu; kao što sam i o tom uvjeren, da zakoni magjarski od god. 1848 nisu bili pištolj nategnut toliko proti bečkoj vladi, koja im je sve tada povladjivala, koliko proti Srbljima i Hrvatima, a i drugim narodnostim nemagjarskim, jer monarkija austrijanska po tim zakonima mogla bi obstati, Hrvati pako i Srblji kao politički narod po tim zakonima su navieke sahranjeni.

Ali još ću jedno navesti, da dokažem umjerenost programa središnjeg odbora. Poznato je da medjunarodni ugovori toliko vriede obično u koliko koja od ugovarajućih strankah neosili se nad drugom. I dosada smo mi imali ugovorah, sa domom habsburžko-lotarinskim i sa narodom magjarskim; pa su ti ugovori u toliko valjali u koliko smo mi bili slabiji u toliko ni ugovori ti nisu jaču stranu obvezivali. Mi sada iznova hoćemo, da ugovor sklopimo sa narodom magjarskim, koj je od nas i jači i na boljem političkom skoku. Bojati se je dakle sasvim pravedno, da će Magjari kao jači, u ostalom ma kakvi po nas probitačan ugovor s njima sklopili, taj ugovor danas, sutra na svoju samu korist, a na samu našu štetu obratiti. Dužnost bi dakle naša bila, da se za taj slučaj pripravimo i pobrinemo. Po mojem mnienju jedini bi način bio, da se tome budućem zlu doskoči, kad bi mi naše interese skopčali sa interesima drugih nemagjarskih narodnostih u Ugarskoj, i s njima u solidarnost stupili, i zahtievali dakle od Magjarah kao jamstvo ugovora našega, da priznadu druge narodnosti kao ravnopravne. To bi dapače naša dužnost bila prama tima narodnostima, jedno što su većina i po krvi i po jeziku s nama srodne, a drugo što smo godine 1848 to obećali tim narodnostima. Ako mi dakle od Magjarah ni toliko nezahtievamo koliko bi po pravdi i po dužnosti, koliko bi za sigurnost svoju zahtievati morali, i to jedino iz tog uzroka nezahtievamo, da nam se nemože ništa prigovoriti, to bi Magjari morali uvidjeti primajući naš program mira, i tim bi morali skloniji biti našim uvjerenim uvjetima.

Digitized by Google

Ali kad bi Magjsri kod sve umjerenosti našeg programa zaboravili, da je njihov savez nama potreban, da je i naš savez njima i potreban i koristan; kad bi zaboravili okolnost, da mi kao slabiji kao uvriedjeni ipak prvi činimo korak pomirenja i porazumljenja, pa ipak odbacili našu ponudu ili nejasno i netočno na nju odgovorili; šta bi to značilo od njihove strane i kuda bi to vodilo? Značilo bi da nas neće da priznadu kao narod i da s nama pošteno nemisle, značilo bi da nas hoće da imadu kao gospodar slugu, kao vlastelin kmeta. Vodilo bi to tamo kud je vodila godina 1848 i 1849, da bi treći bio opet naš i njihov gospodar. Ako to njihovi interesi zahtievaju, Bog ih a duše strane jaram i robstvo silom nametnuto nam, možemo trpiti i glodjati, ali sami drage volje skučiti glavu pod jaram, i cielivati verige, bile one njemačke, bile one magjarske, bile pozlaćene i nakićene kakogod mu drago, niti hoćemo niti možemo. Ovi i uzroci obširnije navedeni po mojih predgovornicih nukaju me, da glasujem za program središnjega odbora.

Tito Babić. Toliko je već vještih govornikah u ovom predmetu progovorilo, koji stvar u svakom pogledu, tako znanstvenom kao praktičnom izvrstno razložili, te svakolika data tako već izcrpili, da će za mene veoma težki posao biti, takovo štogod navesti, da si uztrpljivost visoke ove kuće i nadalje jošte pribaviti i pozornost na se povući uzmognem.

Čuo sam već i onako, tako u ovoj kao i izvan ove dvorane, da je ovo dugotrajno debatiranje suvišno, dočim bi stvar već dovoljno izcrpljena bila, a i onako nije moguće, da govornik protivnika u svom mnenju uputi, govorio on, što i kako mu drago; to ipak svaki govornik će svoje mnenje braniti i opravdati.

Nu ja mnijem ipak, da je to za nas veoma koristno, jer, premda se mnogo putah gdjekoja idea opetuje, to ipak svaki govornik nješto promieni ili prida, što jošte do njega nitko kazao nije; a osim toga, gospodo, to je učiona političkoga našega javnoga razvitka i života, koji nam absolutizmom prošlih 12 godinah uzkraćen biaše.

A opazio sam i to: da, premda svaki govornik svoje mnenje braniti nastoji, da se ipak razna ova mnenja sve većma približavaju „in essentia rei.“

Zato se i ja usudjujem za kratku uztrpljivost visoke ove kuće zamoliti i moje mnenje na kratkom izraziti.

Visoki sabore! kad je prošaste godine diplom od 20. listopada 1860 na svietlo izišao i sve narode austrijske kao grom iz duboka sna uzdrmao, porodile su se tada u svima kruzima pučanstva misli sa sladkom nadom bolje i sretnije budućnosti; ja, promišljajući o tom diplomu scienim, da je njemu povod podalo najviše žalostno stanje naših financialnih operacijah, ogromni ažio na zlato i srebro, i svakdanje sveudiljno propadanje i umavljivanje vriednosti javnih državnih kreditnih papirah s jedne strane, a s druge strane izkustvo ono, što ga je junačka naša vojska učinila godine 1859. na ravnih poljanah divne Lombardije, bijući boj sa Pijemontezi i Francezi.

Usljed nesretnoga ovoga izkustva odlučila je vlada njeko izvanredno državno vieće sazvati iz sviuh stranah prostranoga austrijskoga carstva, za da vieća o sredstvih, kako da se ovomu žalostnomu stanju doskoči u vremenu.

Rezultat toga viećanja bijaše osvjedočenje, da povjerenje narodah samo prama svojo vladi može pružati onu sigurnu glavnicu, koja će postati neizcrpivim vrelom državnih dohodakah, a da privrženost i odanost narodah prama svojoj vladi je bedem, koga sila neprijateljah prevaliti nemože, i više vriedi proti navalam dušmanah, nego milijuni bajonetah i sve baterije rezanih topovah!

Iz gledišta toga scienim ja, da je diploma od 20. listopada pr. g. na temelju sankcije pragmatičke izdata.

Scienim, iz ovoga gledišta pao je nesnosni absolutizam kao suhoparni stvor Bachove sisteme nesretne.

Scienim, iz ovoga gledišta stupila je vlada na polje historično svojih narodah, da je na takovih iz mrtvila probudi i njihovu apatiju i pasivnost pretvori u životne interese za vladu i sebi povjerenje i privrženost pribaviti.

Kad sam napomenuo ovu diplomu od 20. listopada, scienim, da nješto o sadržaju njezinom progovorim.

U točki trećoj ove diplome jasno i naročito se veli, da kraljevine pod ugarsku krunu spadajuće će se polag prijašnjih svojih inštitucijah ustanoviti, ustrojiti i zakone davati.

1. Priznaje se dakle, da kraljevine pod ugarsku krunu spadajuće sasvim posebne i različite inštitucije imadu napram ostalim austrijskim pokrajinam.

2. A priznaje se i to, da one u njekom medjusobnom savezu stoje.

Nu kad evo bi trojedna kraljevina pismom od 26. veljače 1861 na pose pozvata, da u posebnom svojom saboru o odnošaju prama kraljevini ugarskoj vieća, tim je ista vlada pripoznala njezinu autonomiju naprama Ugarskoj kraljevini; da je pako ona samostalnost historična na starodavnih pravih osnovana, to su moji predgovornici već sasvim vješto dokazali, a imenito presvietli g. Kukuljević Ivan toli u svom djelu „Jura Regni“, koli u svom govoru, koga je dne 21. o. m. tako krasno i vješto s uzhićenjem ciele ove visoke kuće progovorio.

U razlagivanje ovih pravah se ja upuštati dakle neću, nu izjaviti hoću, da sam ponosit, što sam sin one slavne mile domovine, koja si je znala u toliko burnih nesgodah i u borbi silnih neprijateljah slavno ime, ustav i samostalnost sačuvati.

Visoke sabore! uz prenavedena kraljevska pisma evo jošte treće od 20. ožujka 1861, kojim se pozivamo na državno vieću u Beč.

Ovo je važno.

Od riešenja ovoga pitanja zavisi naša sudbina.

Riešiti moramo, kuda da krenemo ili u centralizdciju u Beč, ili u savez s Ugarskom!

To je zadaća ovoga sabora, i to je njegova borba.

Sretna pobjeda u ovoj borbi biti će najslavnija crtica u listovih povjestnice naše upisana,

Zaista, ako ikada, sada bi trebalo u pomoć k ovoj borbi nazvati duha sjajnih naših praotacah, koji su znali u odlučnih momentih shvatiti oni pravac, kojim su domovinu svoju i svoja prava sačuvali, i neoskrvnjena potomcima izručili. Ja dobrovoljno od ovih starodavnih pravah odstupiti ili štogod od njih najmanje odpustiti za najveću uvredu moralne slave naših pradjedovah nalazim, zato volim sve zgubiti bez svoje krivnje, nego li štogod odstupiti svojom krivnjom.

Čista mi savjest u verigama slavnija je, nego li grieh na kadifi.

U ovom predmetu podnešeni su visokomu ovomu saboru predlozi osrednjega odbora, zastupnikah grada Zagreba i predlog g. Kvaternika.

Ja možem izjaviti, da je „per absolutum“ s nijednim sasvim zadovoljan nisam; predlog g. Kvaternika bih bez opazke oberučke poprimio, da bi iole pomisliti mogao, da će

Digitized by Google

se moći realizirati; ali gospodo, što danas nije moguće, to možebiti sutra istinom postati hoće.

Iz malenog bo sjemena izraste s vremenom oriaški dub, a dub polag duba postati će gustom i neprekidnom dubravom, kad se ona pomnjivom rukom brižljivoga gospodara njeguje.

Gospodo! nemožem propustiti ovom prigodom, da jedan mali primjer nenapomenem. Kad je godine 1835. g. L. Gaj, kao mladić jedan jošte u svietu malo, ali ništa poznat stupio na polje za ona doba nepoznate literature hrvatske te izdavati počeo hrvatske novine, cieli sviet mu se je porugivao, i već unapried izrekao osudu nad njegovim poduzećem — kao stvari sasvim lude — pa evo gospodo poslje izminuća evo jedno 25 godinah, nitko izmedju nas nije — bio on na najvišjoj stolici dostojanstva, ili najnižji — bio on rodom velikaš, ili seljak bio on tko mu drago — nije velim nitko, koji se nebi stidio danas da neznade narodni naš jezik — nije nitko rekoh — koji nebi poćutio, da je taj jezik sada od bitne potrebоće — to je samosvjest naroda — neoboriva istina jest ono, što jedan izmedju govornikah umno kazaše — da sviet napried stupa i napreduje u svemu, tako isto, gospodo! može predlog gosp. Kvaternika, komu danas najbitniji faktori manjkaju — sloga i snaga naime — za koje vrieme istinom biti. Gospodo! Zato je iz prenavedenih razlogah prije, nego li se izrazim o kojemgod predlogu izjavljam, da sam za uniju s braćom našom ustavnom Ugri — ali za uniju, koja će našemu dostojanstvu, kao narodu odgovoriti — koja će utemeljena biti unija naime na temelju ravnopravnosti narodne i političke — iz sljedećih razlogah:

1. Ja scienim, da u savezu sa ugarskom kraljevinom osigurat ćemo našu ustavnu slobodu, i starodavni ustav, a osigurat ćemo ustav za kraljevinu ugarsku, a da je za narodni naš razvitak slobodno ustavno kretanje potrebito i nužno, to neće, mislim, nitko tajiti moći, koji je proživo ovo prošlih 12 godinah, jer to vidimo i danas, da se narodni elementi svagdje i u Pešti i u Beču pojavljuju — što ipak pod bivšim absolutizmom nije bivalo — gdje se jednim potezom pero u ministerijalnih patentih sve ukinuti može.

2. Kad se naš starodavni ustav utvrdi, to će svatko priznati, de će u narodu poroditi njeko zadovoljstvo i povjerenje prama svojoj vladi, jer će se vlada ustrojiti na temelju poznatih pravah i inštitutah, a gospodo, da čovjeku ono uvjek bolje prija, što mu je poznato, i čemu je on od svoga djetinstva priviknut, to će takodjer svaki priznati, a gdje neima povjerenja, neima zadovoljstva, tome treba svakojakoga experimentiranja, kao što smo to kroz evo 12 prošlih godinah izkusili, kad su naši bivši organizatori danas ono rušili, što su jučer sazidali, i tako uvjek samo jedan provizorium za drugim upeljivali, a narod nije nikada znao, što da ima vjerovati, i što je istina.

Ovo povjerenje narodah prama vladi, gospodo je od velike važnosti ne samo za nas, za kraljevinu ugarsku, već za cielu Austriju, jer povjerenjem narodah će se ono postići, što se u diplomi od 20. listopada a i što se jednom riečju u sadanjih okolnostih zahtieva. Mi znamo, da Austrija imade dugovah na miliarde, a znamo i to, da ovi zadužni papiri neimaju vriednosti one, koju na svom ćelu nose upisanu. Znamo, da mi moramo plaćati 5 postotne kamate, ili na što, već jedva na 60—70 for. polag kursa vriednoga kapitala, a zašto je to? zato, što povjerenja nije niti kod kuće, niti izvan kuće, a gospodo neka nitko nemisli, da se ovi dugovi neće platiti morati prije, ili poslje; ovi dugovi nisu vlastitost austrijanska, naši papiri su ciele Evrope, jer su evropejski, a Evropa hoće gledati nastojati, da se takovi bilo kojim mu drago načinom izplate, dakle koji će se ovako ili onako platiti morati, treba dakle, da svoju vriednost zadobiju, a ta će samo postići s povratkom povjerenja prama vladi na putu slobodnih ustavnih inštitucijah.

3. Mi imademo prama onim narodi, koji su u ugarskoj kraljevini, i koji su nama srodni kao Srbi, Hrvati i drugi Slavjani iz obira naše slavjanske narodnosti djelovati uplivom našim, da tim bolje oni svoju narodnost uzdržiju, i njima pomoć pružati, oni moraju uvjek k nami gravitirati, a to ćemo onda samo, ako budemo u savezu sa Ugarskom stojati.

4. Ako se danas carstvo otomansko razpadne, samo kralj ugarsko-hrvatski ima pravo zatievati one turske pokrajine, gdje naša jednorodna braća živiju, on je dužan usljed inauguralne zakletve i krunitbenoga čina za sve one pokrajine pobrinuti se, da se opet kruni našoj povrate, a u tom sjedinjenju je naša budućnost, ako ju sada u savezu sa ugarskim tim točnije ugovorimo.

5. Magjarizacije se neimamo bojati, jer je jezik za nas sasvim stran, i neima one znamenitosti, koju njemački, niti ga netrebujemo u konverzaciji, a niti u trgovini.

6. Naroda magjarskoga i njegovom prevažnosti takodjer se neimamo mi bojati, jer je to narod od 4—5 milijunah dušah medju narodi slavjanskimi, rumunjskimi i njemačkimi položen tako isoliran, da on svojom namišljenom velikom budućnošću nama ni najmanje pogibeljan biti nemože.

7. Niti zakona od god. 1848. se nebojim, jer mi ga nikada priznali nismo, ili se u Beču prizna ili ne, za nas obvezateljnu moć neima, mi ćemo o njem sa Ugri traktirati.

On je ladja na moru sinjem, koju će valovi okružujućih ga narodah slavjanskih prije ali poslje u dno svojih elementah utopiti, a to tim prije, čim je ustav slobodniji i čvrstiji; usuprot gospodo! druga je politika bečke centralizacije, i drugi je položaj bečkih Niemacah, ja neću ovdje napominjati, da smo mi godine 1848. odciepivši se od Ugarske našu starodavnu konštituciju izgubili, već naša narodnost poplavom tudjinacah iz javnoga službenoga i družtvenoga života izturana bila, i nju jedva smo kao njeku sirotinju od propasti sačuvali; neću napominjati, da smo mi pod ljuti bič samovoljnoga absolutizma ići morali zato, što su sinovi slavnih naših Krajišnikah do 40 hiljadah momakah na poljanah kod Somme-Campagne i Novare, toli dičnu stekli pobjedu nad slobodu tražećimi Piemontezi, i što su tom neumrlom slavom ovjenčali starog vojnika Radeckoga.

Što je u isto doba ban Jelačić sa improviziranom hrvatskom vojskom do 50—60 hiljadah momakah bez podpore i bez novacah prevalivši most preko Drave i preko Ugarske na Švehatu i pod Burgthorom bečkim, prestol svoga vladara proti buni bečkoj i ugarskoj, uz rieke prolivene Hrvatske krvi obranio.

Ali to ću napomenuti, da se ja politike bečke bojim, onda najviše kod ona nam štogod obećava: te moram uzkliknuti: „timeo danaos et dona ferentes“ — povjestnica nas uči, da je politika bečka uvjek obećavala, onda najviše, kad je ono, što je obećala, htjela da oduzme.

To se ja bojim i sada, kad nam se evo obećava već od vremena izdatog diploma od 20. listopada 1860. ustav, a mi vidimo, da ipak Krajina naša još niti sjene od ustava

Digitized by Google

teljski duh magjarski našoj narodnosti i našemu državnomu neimade, vidimo, da pukovnija varadinska još uvjek bez zastupnikah u ovom saboru, premda smo Njih Veličanstvo otom zamolili, nu ipak bude nam to uzkraćeno bez ikojeg razloga, — vidimo, da Dalmacija, koja bi se bila imala s nami sdružiti, baš usljed spletakah bečke birokracije možebiti je danas dalje od nas udaljena, nego li je bila prije ovog sabora, a znamo iz povjestnice, kad su naši pradjedovi za pomoć vojničku zamolili proti sili turskih navalah, da su generali kralja Maksimiliana došavši nam u pomoć, istom onda obsjeli današnju našu vojnu Krajinu, te su odcjepili od ustavne naše domovine odmah sve one predjele, gdje su njekoč toli slavne naše županije: Lika, Krbava, Slunj, Modruš, Zrinj, Bribir i ostale pod ustavnim upraviteljstvom stajale.

Neću napominjati, kako su pradjedovi naši proti ovom samovoljnom postupanju na svojih saborih tako hrvatskih, kao ugarskih se pritužili, i svoja prava iskali.

Neću napominjati, da su na saborih naših stvoreni zakoni, imenito 39. 1635. i 56. 1647. o tom, da se ustavno upraviteljstvo uvede u smislu ustavnih zakonah, neću napominjati glasoviti oni reskript on 10. rujna 1703. od Leopolda I. izdati, gdje se tako hrabrost i vjernost Hrvatah hvali sve to bijaše u zalud.

Granica ostade Granica, kao i prije samo tom razlikom, da je sve više od ustavnih institucijah udaljena bila i sve više zemlje od nas se otelo.

Ali to ipak moram napomenuti, da su se naši pradjedovi kajali, što su ikada Niemce pozvali u pomoć, koji su se kao branitelji gospodarima postavili onim, kojim su u pomoć došli.

Što niti najljutji neprijatelji Osmanlije učinili nebi, počem su oni opojeni slavom pobjediteljnih svojih borbah odmah natrag povukli.

Toga se ja i sada boj.m, da mi najedanput oslanjajući se na obećanja bečke vlade sasvim nepropadnemo.

Neću ništa dalje navadjati, ali to nam je ipak poznato, da je Hrvatska, ova mala zemljica medju svimi slavjanskimi narodi u Austriji, jedino pod zaštitom ugarsko-hrvatskog ustava si sačuvala svoju autonomiju i svoju narodnost i ustav, na temelju kojeg i danas evo u ovom saboru sjedi, gdje usuprot ostale krunovine slavjansko austrijanske, nikada neimadoše ustav a poslje istog predpomenutog diploma siromašni njeki žalostni Landtagstatut imaju.

Zato ja očitujem:

Da sam ja za sdruženje ove trojedne kraljevine sa ugarskom kraljevinom na temelju narodne i političke ravnopravnosti, uz ujamčenje njezine neodvisnosti i cjelokupnosti realne i virtualne; pod ovim sdruženjem razumievam ja, jednog istog kralja, jedan isti krunitbeni čin, zajednička temeljna prava, zajednički ustav, obranu zemljišta na kopnu i moru, odnošaje sa inostranimi vlastmi, upravu obće trgovine i komunikacije.

Ostalu pako svu upravu, kao i na nju se protezuće zakonodarstvo, sa odgovornom domaćom exekutivnom vladom želim u Zagrebu, jer niti pomisliti nemogu, da je danas ono moguće, što je bilo prije njekoliko mjesecih, te da bi danas ovi saber od stečenih svojih pravah odstupiti mogao ponižnja samog sebe; o tome želim, da se ugovor s Ugarskom sklopi, i da se tako obseg jednoga i drugoga zakonodavstva u njemu potanko naznači, tim mislim, da sam tako mojem osvjedočenju, kao i mojih komitentah zadovoljio, tim bolje što se je već i većina ovog sabora za sdruženje izjavila, nu samo tom razlikom, što su njeki za ovo sdruženje uzeli predlog osrednjega odbora, drugi predlog zastupnikah zagrebačkih.

Ja za predlog osrednjeg odbora glasovati nemogu zato, što polag njega ne samo sdruženje već niti ugovor sa saborom ugarskim, nije moguće, jer se u njemu i to u posljednoj točki zahtieva, da ona neka prizna naša prava u svoj valjanoj formi. To je gospodo za sada nemoguće, jer to znači zakon stvoriti, a poznato to je, da se zakon mora po ugarskom kralju sankcionirati, a to nije moguće dotle, dok se kralj naš nekruni, dakle ovim putem nemožemo barem za sada postići isto sdruženje.

A niti s predlogom grada Zagreba nemogu se posve složiti, čim u njem nenalazim dovoljni izraz naše narodne i političke autonomije.

Nu budući oba predloga u bitnosti medju sobom se nerazlikuju, zato sam za spojenje takovih, i pridržavam si pravo u svoje vrieme, kad će se punktatim u pretresivanje uzeti, moje opazke, i moj amandement učiniti.

Josip Akšamović. Svietli bane, visoka kućo! Svi narodi prostrane carevine austrijske stupili su na oširoko polje dane i povraćene im ustavne slobode. Na tom polju razno orudje u ruci poslanikah obdjelava. Hoće li usjevi rodom uroditi? neće li Visla, Dunaj, Drava obale svoje nadvisiti, te poplavam usjeve zagušiti? neće li odzgor mrkli oblaci gradom ote poljske rastline utamaniti? To još zavisi od razpravakah političkoga bola, koga-no narodi i krune biju.

I mi Krajišnici pozvani smo kao djelaoci na to polje ustavne slobode, koje nam od viekovah na ugaru leži, ne što bi lieni bili orati i kopati, nego što nas je silna ruka tudje politike s njega prognala, te smo morali tudje poljane obradjivati, krvju našom ih narositi, ljetinu našu našim trudom sabranu, ne u svoje prazne no u tudje pune žitobrane, na tudju korist spravljati.

S toga polja trudni, gladni i žedni pozvani smo na naše prastaro ustavno polje, na komu smo kralja izabrali, na komu smo njegovu mužku i žensku djecu posvojili, na zajednički jutranji obrok medju sretnije djelaoce, ali ne da se najedemo, nu samo da ga okusimo slasti radi, te se gladni i žedni i opet na tudje poljane povratimo, gdje nas djeca očekuju, da im jabuku donesemo.

Gdje je vlada pravična, i njezina politika naprama narodom iskrena, te do blagostanja državljanah svojih poći smjera, tu joj je kruna na prestol neporušivo postavljena. A ja nedvojim o pravdi našega kralja, samo mnijem, da su ljudi rad svoje, nu podle koristi, umjeli do sada naše stanje tako oslikati, da se uvide trudi i zaslužni posli njihovi, kojimi su doveli naš zavičaj na tobožnji visoki stupanj svestranoga blagostanja, da nam više ništa željeti neima. Ti su ljudi nakitili prsi svoje, osvjetlali lica svoja, ali su ocrnili griešnu dušu svoju.

Mi smo siromasi, koji samo dužnosti a nikakova prava neimamo. U nas je vojnički zavod nesreću nad cjeo naš zavičaj prostro. Ljude nam je pomorio, polja nam je opustio, kuće nam je u kolibice pretvorio, stoku nam je pojeo, riečju ubio nas je materijalno, ali i duševno.

Pa zašto dodjosmo ovamo? je li radi naše koristi? Zarobljeni smo, od naše braće i majke zemlje odcjepljeni, pa što bi nam hasnio savez, koga ova visoka kuća s krunom sv. Stjepana sklaplja, ako i udilj u našem nevoljnom stanju bi ostati morali? ako ustavne blagodati ni pokušati nebi smjeli?

Nu ufajmo se, da to tako obstati nemože. Uviditi se mora, da plug i brana, kosa i motika, crkva i učiona, jezik

Digitized by Google

i pravda, žena i diete viečno roblje u ruci silnikah ostati nesmije. Čim privolimo da narod naš ljepše sreće bratinsku pruži ruku onomu narodu, s kojim je kroz viekove ponarasto i drugovao, moralna će sila oba naroda ojačati te urušiti kitajske one zidine, koje rodjenu braću diele.

Mnogim se vidi savez naš budući s ugarskom krunom opasan. — Ja neću kazati, da toj bojazni uzroka neima, dapače tvrdim, da su nam Ugri bivši saveznici naši svojom politikom do zla boga puno jadah nanieli; uz njih moradosmo da biće naše političko spasimo kroz viekove boriti se, oni su naše municipalnosti napadali, oni su našu samosviest narodnu gušili, dajuć nam svoju dogodovštinu u učione; oni su jeziku i književnosti našoj silne zapreke postavljali, oni su nas god. 1848. svojimi zakoni ranili, oni su nas, bi reći iz broja narodah evropejskih izbrisali! To jest sve istina. Al što nam je to naškodilo? Ta upravo tim su pospješili naš napredak; — mi smo se tim bolje osviestili, našu samostalnost obezbiedili, te svoji postali, a vlastitu si politiku stvorili, na temelju koje sada veliki program naše budućnosti zlatnimi slovi zapisani, nijedna zlobna sila izbrisati nemože.

A što su dočekala jadna naša braća, koja su se u naručaju njemačke politike zaljulala. Pogledjmo Česku, Štajersku, Kranjsku, Moravsku. — Istina je, naša su se braća tamo možebiti u obziru materijalnom više okoristila, ali je i istina, da su u tudji element zaplivala iz kogano za živa na slave obalu izplivati nemogu. Volim da moj narod u materijalnom obziru još jedan viek ostane na mjestu, nego da se metamorfozira, te izgubi narodnu samosviest.

Sve neka izgubi, tu neka sačuva, spašen je, živ je, mladjan je, te će dorasti i dozreti i do materijalnog blagostanja; nije bo kod nas kao u Italiji, da je narod u božjoj zemlji bez baštine otca svoga, gdje poljodjelac neima jednog pedlja zemljice; nije tu ni Francezka, gdje u zakupu oranice tegli, nije Englezka, gdje bez fabrikah kruha neima. Kod nas nije do tog došlo, da proletarce i lazarone na tisuće brojimo. Jugoslavjan samoživac nije, razdielio je svoju zemlju po pravdi božjoj, da se svaki kruhom hrani, drvom grije. Naša zemlja, naše gore, naše rieke, naše more, to su neizcrpiva vrela našega blaga i bogatstva, samo je li smo se osviestili.

Četiri vieka branili smo rimsko carstvo; ono carstvo u komu bijaše 200 hiljadah ratobornih junakah dosta za utamanit barbarske čete skitalice, a danas u obsegu bivšeg toga carstva 2 milijuna bajonetah za kršćansku civilizaciju svietlom blište. Liepa vieka! Tri vieka nosimo u četiri vjetra austrijanske barjake dvoglavnoga orla, vojštili smo jedino za Austrije sigurnost i blagostanje, vojštili smo jedino za Austrije sigurnost i blagostanje, vojštili smo duge vieke vjerno, a god. 1848., kad se uzklimao prestol, podigosmo se listom, ostaviv starce, žene i djecu same kod kuće; sve što može nositi oružje, ode u prostranu carevinu pohrvati one, kojim je absolutizam dodijao. Čovječanstvo nas je obsudilo, proklelo nas je, jer bismo orudje verigah samovolje?

Dosta, dosta tudjeg službovanja, službovanja bez koristi. Opametili i naučili smo se, neimajući svoje politike da smo surovo orudje bili, kojim se grade palače silnikah, a naše kuće kolibice ruše. Dugo, dugo smo se učili — nauk zaboraviti nemožemo. Mi smo izkušali našu snagu, obljubili smo zemlju našu, uvidili smo da se na nikoga zanieti nemoremo, jer zaslugah naših nitko nepriznaje, uvidili smo, da i sami vrutak naše sreće, naše budućnosti biti moramo.

E sad je dobro! Nas više nemože, bila magjarska, bila njemačka politika upropastiti; jer kada smo do sada tolike mreže zlovoljnoga tudjinstva raztrgali, zakleli se tudje sluge nebit više, nitko nam više narodni naš razvitak omedjašiti, unatražiti kadar nije. Nu valja da još ponajprije našoj Krajini ruke oprostimo, da i ona postane onaj faktor, koji će na temelju našeg programa divno sudjelovati.

Ali vele, da sa Krajinom, kao vojničkim sustavom, slobodni ustav spojiti se nemože. Neka to vjeruje g. pukovnik Šrott i g. četnik Fromm u Beču, ali ja to, tvrdio tko mu drago, nikomu nedopušćam. Ugarska i Hrvatska imadoše i ustav i vojnikah. Što smeta ustavu i mirnomu ovomu gradu topničtvo i pješačtvo? Ako u jednom gradu tri, četiri čete biti mogu, zašto nebi i u prostranoj krajiškoj jednoj pukovniji uz ustavnost i vojinstvo biti moglo?

Drugi vele: ta car austrijski treba vojakah. Naša vlada, ako pravdu ljubi, nebi medju nami trebala baš ni jednoga. Prostrana država sjeverne Amerike imadijaše samo 15,000 vojakah, ali zato nije već ni znala, kuda bi sa srebrom, kuda li sa zlatom. Belgija, da nebi imala lukave susjede, mogla bi krasno svoje oružje sve Laškoj poprodati. Vojska našega vieka je plienjalo evropejskih državah, a u Austriji vrata krivde. Nu ako vlada naša vojakah treba, prostrana je država, a lutrija sretna.

Naš kralj veli: da naša Krajina imade njeku zadaću riešiti. Valjda u iztočnom pitanja. Ako mu je prijazna politika evropejska, neka zapoviedi, a krajiška će vojska bez rezanih topovah za jednu osmicu Bosnu osvojiti, i svoju braću iste sudbine turskih mukah osloboditi. Pa je li bi to baš pravo bilo, da Krajišnici tu sada zadaću sami rieše, dočim su do sada pomagali ostaloj carskoj vojsci zajednički za tudje interese bojak biti? Il im je još stara zadaća: graničarom biti? — Meni bi se shodnija vidjela danas Krajina na Izoncu i Tirolu. Turčin nam se i onako ruga, što na kordunu stražimo, dočim on mirno spava. Nije, nije više Krajina radi Turčina, nego što je liepo imati 100.000 vojnikah, koje nehrani država nego siromaški poljodjelac mukte.

Njeki i opet kažu; kralj Krajinu ukinuti neće, što su mu njezini vojaci vjerni. Pravo i uzroka tomu imadu glede minulosti. Al su i graničari stariji od devet danah, i oni su progledali. Neka bude vlada svim pravična, svi će kralju vjerni biti, stolovati će na srcu podanikah svojih, prieštolu ljepšem, nego li je mrtvo zlato. Ipak ja se bojim, da naš Graničar više ono nije, što je bio; nu bez svoje krivnje. On je vojevao po svakuda, kud mu reci, tamo teci, a kad se povrati u domovinu svoju, što tu nadje? — Polja, vinograde zapuštene, blago za kruh prodano, svestrano proizvode snižene, a poreze povišene. On se bori, a kuća mu roni! On se bori, a kuća mu ratni porez plaća.

Žalibože što je takova doba nastala, gdje se i najsvetija prava pogaziše! — Nismo na Cetinu našega kralja izabrali, da nam njegova vlada ustav utamani, da nam domovinu razkomada; nego da nam prava čuva, da s nami kuću teče. —

Vidite Krajina je samo tri c. k. častnika za zastupnike krajišničke na ovaj sabor izabrala, valjda su ta trojica gospode častnikah sami, u koje je narod povjerenje imao. Gospodo! to je velik dokaz toga: što Krajina hoće, što li neće. Mudroj glavi jedno oko dosta.

Vojnička naša Krajina takova ostati nemože. Ta je li bi naša vlada pred čovječanstvom i cielom izobraženom Evropom to odgovoriti mogla, da kada sa svimi narodi svojimi čovječno postupati želi. Krajinu na okrutni, čovjeka nedo-

Digitized by Google

stojni način, vlada? U Ruskoj je jednim potezom, ukazom jednim robstvo palo, a kod nas da vjekuje?!

To obstati nemože, što je naša vlada bi reć baš odlučila veliku stranu našega naroda, ako ne bojevi utamaniti, a ono na očigled umanjivati. Ta zar nije čula plač 30,000 udovicah, a 50,000 sirotčadi!? — Gdje se u dvie godine jednim udarcem 30,000 najkrepčijih žiteljah, jednim udarcem skoro dvadeseti dio cieloga pučanstva krajišničkoga smakne, te budući ljudski razplod tako omedjaši, što se o brojnom naraštaju toga puka nadati može? Pa neka se i opet kod takovih slučajevah, koji bi reć na vratih stoje, ti ubojni prizori ponove? — Dragi bože! tko tako Krajinu gledat može?! samo okrutnici, krvopije!

Vojnička Krajina u svom sadašnjem ustroju i rad gospodarstvenoga staništa obstojati nemože; jer ako uzmemo, da Graničar jednoga samo vojnika hraneći kroz godinu potroši samo 62 forinta, to kod samo 40,000 vojakah na godinu 3,960.000 for. štete imade; uz to neka se uzme, da kroz 300 radnih danah ti ljudi neradeći samo 20 novčićah na dan štetuju, to iznaša šteta, keju Krajina trpi, od 2,400.000 for., ukupno 6,360.000 for. na ljeto. To razmjerno na svaku dušu krajiškoga pučanstva više od 6 for. dodje. —

Gdje su svi počam od 1857 god. skoro podvostručeni porezi zemljarine, i mitničke pristojbine skoro podeseterostručene; gdje biljegovina, dohodarina, drvarina, duhanovina, ratovina itd.; gdje je manjak proizvodah, koji iz zapuštenoga gospodarstva poljah, livadah, stočarstva itd. proizliče; a tko nezna štetu, koju naša Granica po uništenju gorostasnih šumah trpiti mora, koje no se tudjinam prodaju, bog zna čijom koristi? K tomu vojska iz domovine odlazeća svaki put po 200,000 for. iznaša; uzmimo k tomu, da Graničar nikakva kredita neima. Kaže se da je njegov posjed zemlje, koju tegli, al u istinu nije njegova vlastitost, jer ju bez dopuštenja nikomu prodati, niti hipotekarno uknjižiti smije. Neimajući vlastničtva nemože ni sredstvah za podignuće svoga gospodarstva dobiti. Je li čudo tada, da naša Granica u novčanom i proizvodnom pogledu niže stoji, nego li susjedna Bosna, koja pod turskim jarmom stenje? Tko toga nevjeruje, neka ide samo na raštel, neka vidi, što naši, što li Turci na pazar nose, što mi od njih, što li oni od nas kupuju. — To tako ostati nemože, osim ako našu Granicu golu i bosu gledati želimo.

Ban-predsjednik: „Gospodine, to nespada na dnevni red, nego pitanje o odnošenju naprama Ugarskoj."

Govornik: „Gospodine bane, ja ću doći na to pitanje."

Ban-predsjednik: „Ali to nije u savezu ovoga pitanja; to će doći onda, kada bude o vašem krajiškom pitanju govor."

Govornik: Gospodine bane, to stoji u savezu moga govora; hoću bo dokazati, da Krajina s trojednom kraljevinom jedno biti mora, te tako se zajednički opirati svim vanjskim nepogodom. Nastavljam:

A što je naša Granica u oku civilizirane Evrope? Stid me je kazati, jer se svomu kralju vjernoga i junačkoga naroda, naroda moga tiče; ali ipak kazati ću: mi smo, tako vele, poljudivljaci, vandali, tlačitelji slobode i čovječanskoga napredka; mi smo, vele, ona mješina, koja, ako ju okreneš u kovačnicu, verige kuje. — Tko more da tu pogrdu podnese? tko vandalom ostat more? — Mora, mora vlada grdno ime sa nas skinut, jer ga je sama narodu poštenomu nadjela.

Granica prestati mora, jer je imovina trojedne kraljevine, — ona svoju imovinu tražiti smije, tražiti mora, i to joj pravo svi državni juriste zanijekati nemogu.

Dalnje razloge za nuždni prestroj Krajine iz staništa dažavne ekonomije, — obzira političkoga, i pogleda ćudoredja ostavljam, da komu dodijao nebih — te velim:

Na posljedku Krajina se prestrojiti mora i to na ustavnu, jer ju ustav pravom ide. — Rieč kraljevska od 20. listopada 1860 sveta biti mora.

Ja nesvjetujem našoj vladi, bilo pogaziti hrvatsko-ugarski ustav, bilo Krajini ga uztegnuti. Strašne bi to bile posljedice, posljedice bez računa. — Moralna je sila od gvoždja i čelika jačja. Gvoždje mori tielo, ali spasuje dušu.

Krajina se prestrojiti mora, vojska onamo, pučanstvo ovamo, te se svojoj majci povratiti; i mi smo bo se Krajišnici izza dugoga sna probudili, mi smo se osviestili, i mi hoćemo s braćom našom našu knjigu čitati i pisati, našu milu narodnost braniti, trojednom kraljevinom našu samostalnost održati.

Kada tako s trojednom kraljevinom jedno udo biti moramo, pripada mi pravo i rječcu u budućoj njezinoj sudbini probjesediti.

Ja sam reko, da nas ničija politika više upropastiti nemore, što imademo dosta snage narodom biti.

Ali ipak, da nam saveznika treba, to su se vrli predgovornici, do li dvijuh, svi u tom složili, te su mene i sve moje drugove, krajiške zastupnike, svojimi razlozi u tom uvjerili.

Nu nemogu propustiti, kada se o tom radi, komu da poštenu našu ruku pružimo, da po koju reko nebi.

Koja je moja o tom misao, visoka je kuća već razabrati mogla.

Tko je dogodovštinu proučio, bit će se uvjerio, da one države, koje iz raznih elementah sastoje, centralizacijom se utemeljiti nedadu. Rim je svoju centralizaciju skupo platio, Mletačka je u njoj smrt našla; vidimo, da u Rusiji, Engleskoj, Pruskoj ploda neima, a Austriju malo da nije sahranila. Pa ipak se vidi, kao da Austrija od nje odustati neće.

Austrija je do sada u centralistički monopol uzela politička naša prava, materijalni i duševni naš razvitak. Koliko našemu narodu taj monopol njemačke vlade koristiti mogaše, to svatko znade, a mi ponajbolje osjećamo.

Za svoju svrhu dokučiti, najprvo je trebalo za žrtve, koje smo 1848 godine za priestol u novcu i krvi položili, da nam vlada ukine našu svetinju, više nego hiljadugodišnji ustav, koga-no smo do tada blagom i životom uzčuvali, te nas stavi na našu pred cielom Evropom sramotu pod strogu policiju, kao da smo joj igda nevjerni bili, te o glavi radili. Gospodo zastupnici naroda! ta to se nikada više zaboraviti nemože: to čini u našem ustavnom životu epoku, ali tužnu, koju smo u našoj dogodovštini našom krvi upisali. Je li se tako postupa s najvjernijim narodom? — Zatim je vlada naša austrijska naše zavičaje poplavila skupom i ponositom birokracijom, koja no je Bogu hvala dala, što naš jezik nije znala. Namet porezni na nas navali pod izumljenimi imeni, da nas osiromaši, te bolje ukmeti i neškodljive učini, kano da smo buntovnici, kano da smo Ugarsku i Italiju podrovali i pobunili.

Od zemana je novčanu centralizaciju u Austriji osnovala, kada je nemoralnu lutriju dopustila i druge slične zavode u Beč spravila, po kojih se iz provincijah i kraljevinah tamo novci grnu; papire je poprodala a njezine hipoteke banki na prodaju založila; duge je bez nas nagomilala, a

Digitized by Google

plaćanje na naše žulje porezala; graničarski občinski fond koprenom zastrla.

Cielu našu domovinu ostavila je bez višjih znanstvenih zavodah, da u Beču skupim novcem znanja kupujemo; naš je jezik zarobila, da njezinu književnost podupiramo, da niemčimo.

Mnoge bih još navesti mogao centralističke boli, ali neću rane naše više dirati i većma zlieditи. Sve to zaboraviti se nemože!

Nu vrieme rani, ali vrieme i lieči. Ublažiti će se boli naše, možebiti, da i njemačka politika ranam našim melem pruža; pružimo Austriji ruku, da s njom saveznici budemo.

Ne, ne gospodo! To učiniti nemožemo. Bečka je vlada tako našu lojalnost osakatila, toliko je povjerenje prama sebi u nas podkopala, da dok slavjansko-ugarski popečitelji, iskreni Sully-jevići, nebudu našega kralja obkolili, naše povjerenje težko će se tako brzo povratiti moći; jer su Bachovići i Bruck-ovići tečajem jedanaestgodišnjega kurza iz svih državoznanstvenih naukah pred licem ciele Evrope tako hrdjav izpit položili, da se iz njega vidi, da za nas niti su što znali, niti srca imali. Ovim se povjeriti?

Ni gospodinu Schmerlingu ruku pružiti nemožemo još i s toga, jer on nas i danas još po barometeru političke konštelacije ravna. Je li se u Petrogradu, Parizu, Londonu, Turinu naoblači, on kod nas liepo vrieme kaže; a je li tamo vedro, tada brže ovdje ružno vrieme, oluju pokazuje, da se i opet grada bojati moramo. Tko se oluje, tko se tuče — bojao nebi?

Uz vladu, koja narodu povjerenje povratiti kadra nije, težko pristajem, jer je neizvjestnost buduće sudbine naroda ubitačna.

Mi nemožemo g. Schmerlingu ruku pružiti napokon ni s toga, što znademo, da svaka ptica svomu jatu leti. To mi se vidi najprirodnije. Tko nezna namjere Grossdeutschlandistah, tko nezna, da naša vlada s Frankfurtom, a možebiti i zabadava koketira, tko nezna, da bi mi rad te idee velikonjemačke morali na posljedku težki bojak biti, taj nezna, da imade u Njemačkoj Gotajacah. Hvala na tom lovor-zelenu, hoćemo li zelenila, i drugoga ima.

Kažimo iskreno našemu kralju, neka se kani nam nesrodnih velikonjemačkih ideah, — neka se na ustavnu slavjansko-ugarsku politiku osloni, biti će i njemu i nam spasonosna. Ta austrijanski su Slavjani do sada njegov prestolj održali. Neka rekne, kao prije trinaest godinah Leopold kralj belgijski: narodi moji! ustanovite se, kako i voljite i mislite, da će našemu sdruženju najkoristnije biti, a ja ću se brinuti svojski, da vaš ustav obdržavan i čuvan bude.

Evo sva muprost prostodušne i iskrene politike slavjansko-ugarske. Drugom nije probitačno glavu trti. Ovu kratku politiku, kad bi ju kralj posvojio, tko nas uzhićenjem primio nebi? — Samo ovom politikom bi se sigurnost državna ovječiti mogla, ova bi politika još jedan put posvetila kraljevsko velemožje, mi bi blagom i životom za sigurnost prestolja i cjelovitost Austrije ujamčili.

Ali zato ipak gospodinu Scherlingu ruku pružili nebi. Mi imademo izim naše jednokrvne braće jugoslavjanske još jednoga, bi reć, naravnoga saveznika, to je narod ne puki magjarki, nego narod ugarski.

Ja u počelu moga govora nisam tajio, no sam rekao, da su nam Ugri puno jadah nanieli.

Ja bi krivo govorio, kad bi tvrdio, da su Ugri tomu sami krivi, tu je i kamarila svoje duge prste pružila; jer inače nije moguće, da bi narod, koj je sedam sto godinah s nami u podobroj ljubavi proživio, mogao nas baš tako na prečac oraniti, kao što je to učinio.

Nije nas mogao raniti ni bez nas. Hrast nemože prije pasti, dok sam držalicu nedade sjekiri, koja će ga podsjeći. Prije trideset godinah, naša je narodnost u seljačkoj kolibici nuždu trpila. Pod Josipom II. germanizam je probudio magjarizam, a magjarizam probudio je kašnje u nas čuvstvo domoljubja i narodnosti. Neima zla, u kom nebi i štogod dobra bilo, pa bio samo dobar nauk. Magjarom u svojoj manjini medju narodi ugarske krune svidila se je politika magjarizacije potrebna. Ali kao svaka politika na protunaravnom temelju poremetiti se mora; tako bijaše i s tom. Napredovala je u početku jedno radi toga, što je, moja gospodo, sloboda puna čarobijah, a drugo žalibože, što je i u nas, kao i u svakoga naroda, renegatah bilo. Ali da, i mi joj se svojski ni opirali nismo. Da nevelim, što smo god. 1790 s našom samoupravom učinili, kojano člankom 58 i 59 iste godine uzakonjena bijaše na ugarskom saboru; ta sjećam se ja, da su njeke naše županije pod silnu ruku jezik magjarski kao poslovni u županijah uvesti htjele; naši su zastupnici 1847 godine 4. prosinca na ugarskom saboru izjavili, da su im njihovi komitenti nalog dali, tamo magjarski bjesediti. Mnogo bi ti još koje šta u obziru jezika i naše samouprave navesti mogao, iz čega bi vidjeli, da smo i mi nepravdi, koju nam Magjari učiniše, ponješto put otvorili.

Da su oni tim putem jatomice na naša sveta prava navalili, tomu se neće čuditi, tko je opazio, da s politikom riedko poštenje i pravda druguje.

Nu visoka kućo! tko se jedanput opeče, i na mrzlo puše. Mi smo našu neslogu zajednički i ravnopravno s Magjari jedanaest godišnjim u nami medjusobnu želju stvorili, da ako smo se posvadili, da se i pomirimo.

Nebojmo se sadruženja peštanskoga; jer mi neugovaramo savez sa samim Magjarom, nego i s bratom Hrvatom, Srbom, Slovakom, Rusinom i Rumunjem i neznam još s kime. — Ta i ovi narodi imadu narodnu samosviest, i oni imadu svoju istoriju, kao i mi. Ako bi nam od Magjarah pogibelji bilo, znali bi ju zajednički odbiti. Ako našu mladjahnu narodnost Magjarom za rukom pošlo nije utamaniti, a ono neće ni poraslu.

Na posljedku, kakovo da bude naše sdruženje s Ugri? Imademo predlog vrlo umni g. Kvaternika, koga no za našega držim, nu prelaziti ga moram iz razlogah, štono su ih štovani predgovornici naveli. Imademo još dva druga predloga, jednoga osrednjega odbora, a drugoga zastupnikah grada Zagreba, kao dva temelja nove zgrade. Na dva temelja se jedna kuća sagraditi nemore. Meni se je na žao dalo, što je u tom obziru visoka kuća u dvoje razbita.

Od svih sam, izvan dvijuh štovanih predgovornikah čuo, da žele uniju poštenu, dostojanstvu našega naroda dolikujuću, u neodvisnosti i samoštalnosti naše sastojeću, uz priznanje od strane Ugrah našega realnoga i virtualnoga teritorijalnoga posjeda. Takovi savez i ja i moji prijatelji, krajišnički zastupnici želimo,

Do toga suglasja, svi smo došli, ali dokle su u stvari saveza došli Ugri? Je li su oni samo jednu rieč na svom saboru u Pešti probjesedili? Nisu! Meni se moj divan o budućem našem savezu čini, kao da bih ražanj pravio, a u lovu još bio nisam. Meni bi se jako shodno bilo činilo, da je visoka kuća u načelu najprije savez izrekla, te se s ugarskim saborom bila dogovorila o danu, u kom bi oba sabora, naš i ugarski, stvar našega budućega saveza u pretres uzeti bila imala. Mi bi njihove, a oni bi naše novine bili čitali,

Digitized by Google

ili bi se bili brzojavom poslužili, te bi znali bili jednakim korakom približati se. Mi ovdje rane ponavljamo, te se umjesto približavanja udaljujemo. — Nu s toga puta više se ukloniti nemožemo, gledajmo barem, da se medju nama složimo; jer slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari.

Ja pristajem uz predlog osrednjeg odbora, nu želim, da se u onom passusu, gdje se uslied dogodjajah godine 1848 svaka sveza izmedju trojedne kraljevine i izmedju kraljevine ugarske pravno ukinuta tvrdi, ta rieč „pravno“ okoliši, mislim bo, da se po tom smisao, koju ta rieč „pravno“ sačinjava, ozliedila nebi. Naše odcieplienje od Ugarske napomenute godine, jest faktum, kojega ciela Evropa znade, ali je i faktum, da smo se pod Kolomanom sdružili. Kaogodj, što smo se s njimi svojevoljno sdružili, tako isto kada nam je njihovo prijateljstvo dodijalo, mogli smo se svojevoljno odružiti. Il bi možda tko tvrditi htjeo, da ja od saveznika moga, koj me usuprot našega ugovora tlači i kmeti, nebih se smio odieliti, nego da bih morao sveudilj to tlačenje i kmetenje podnašati.

Mi, a i Ugri, znamo, koja je logika faktumah danas u Evropi. Tu logiku našu napram Ugrom i vlada naša pripoznaje, inače nam sdruženje na volju nebi dala, nego bi ga zapoviedila. Bez ove logike djelostvene ni Jugoslavjani pod jedan krov valjda zaći nebi mogli.

Mi smo od Ugarske neodvisni bili, neodvisni smo i sada, ako oni našu neodvisnost bi drugčije razumjeti htjeli kod pobližnjega utanačenja uvietah, nego što ju mi razumjemo, nam je lahko tomu doskočiti, kazati im: mi takovu uniju nećemo.

Što se pako toga tiče, da kraljevina Ugarska realni i virtualni teritorijalni posjed trojedne kraljevine „bezuvjetno“ priznade, pitam kakovih bi tu biti moglo uvjetah? Radi se tu o tom, je li istina, nije li? Je li moje, ili tvoje? Ako je, kao što zbilja i jest naš posjed, tu se mora kazati da: Istina netrpi uvjeta. Ja bar mislim, da Ugri više poštenja imadu, nego da bi istinu jedino za plaću, a ne drugčije spoznati htjeli.

Želim, rekoh, da se te dvie rieči obidju, i to tako, kako je g. Vuković učinio.

Ja sam taj izpravak predloga osrednjeg odbora jedno iz razlogah navedenih izrekah, a drugo rad toga, da kad su se u načelu unije svi štovani predgovornici složili, nebi li se i u ustanovi predbježnih uvjetah te unije složili. U ostalom taj izpravak pridržati želim, ako bi svi predgovornici, koji su se za predlog osrednjega odbora izjavili, k njemu pristali; inače se držim predloga osrednjega odbora. Nu svakako želim, da se oboje stranke porazumijemo, tim bi jednim glasom i jednom dušom ozbiljnu rieč i Beču i Pešti rekli.

Ivan Thaler. Pitanje o sdruženja jest pitanje mira i sloge; kod nas pako je isto postalo predmetom jarosti i nesloge.

Meni je zaista za čudo gospodo! da smo mi baš kod riešenja ovog pitanja, i najme u ovom času nesložni, kad nam je vlada svojom diplomom od 20. listopada 1860 na volju ostavila, stupiti u savez s Ugrima i preći iz absolutizma na ustavnost. Nu mi napadamo takodjer i ugarske i njemačke narode, da su nam mnogo zalah prouzrokovali, bez da pri tom uvidjamo potrebu, da mi s istom vladom koju mi napadamo i od koje se još oslobodili nismo, kao takodjer i s Ugrima i Njemcima u dalnjem savezu ostati moramo.

Gospodo! nitko neima dosti prijateljah, ako i jednog samo neprijatelja broji; ali još više se bojim, da će naši praotci povući pozornost europejskih narodah na nas, te će nam pridjeti poznatu poslovicu, da je neprestano tuženje i izvinjavanje znak slabog duha.

Nego je takodjer nepobitna istina, da je naš narod g. 1848 kad je revolucija u Ugarskoj plamenom buknula, kroz to bio najveći štit vladajuće kuće, što je naš pokojni ban Jelačić prvi pod zidine odmetnog Beča dopro, te što je kroz to zapriečio sajuz Magjarah sa Bečom, a s druge strane, što je oko sebe okupio vojsku inijih narodah austrijanskih, kojano vjerna osta carevoj kući, kojim činom je vlada bečka zadobila vrieme osnažiti se, i za spasenje svoje potrebita sredstva poprimiti.

Da li je pako prvobitna namjera bana Jelačića bila protiv Beču naperit vojsku, neću tu stvar izpitivati; ali nenemože se ipak zanijekati, da je on u interesu naše narodnosti odavde spremio se, i da su isti čas, kako je ban odmašio prieke Drave, naši barjaci sa crnožutim izmienjeni bili. Tako su naši interesi postali skopčanim sa interesi onemoćne vlade. Odtud lahko je razviditi, što nas najvećma pečali: da smo našimi pridonešenimi žrtvami ojačali vladu, koja nam je po održanoj pobjedi za uzdanje ono dala, čim je Ugarsku kaznila.

Gospodo! nemojmo biti laki; ja smatram ovu stvar sa pravednog izhodišta, i mislim da našem junačkom narodu neće na sramotu služiti, što nismo ničim nagradjeni.

Ja pitam gospodo, čime da nas je obdarila vlada? da li s ustavom? ili manjim porezom? ili pako sa jednostavnim priznanjem naše vjernosti? Najme ovo posljedne nije vlada nikad nijekala, dapače je to uvjek priznavala.

Pomanjšanje poreza, ili podieljenje ustava, bilo je u ono doba kad je vlada naša s neizmjernim ratnim troškom obterećenim bilo nemoguće, a mi nebi bili mogli to niti zahtievati od vlade s obzirom na drugu nedužnu braću niti se to zahtievanje s našim ponosom nikako slagati nebi mogli.

Promotrimo mi hladnokrvno, šta je vlada u onim burnim okolnostima učinila, i što je učiniti mogla.

Češka, Ugarska, Njemačka, Italia uzbuktila je plamenom prevrata; kod nas se pako duh slobode izvrgao u bezzakonje dapače i jedna stran svešteničtva hotijaše najveću kriepost svoju, zabranu ženitbe dokinuti, i da joj to lakše za rukom podje budu kovani zakoni, na temelju kojih bi ona nove biskupe i nasljednike njenih načelah birala. Isto poremećenje obstojećeg reda bijaše u provincijalu i u vojenoj Krajini, gdje se je na kormila Proletariat popeo. (oho! oho!)

Za moći ovo bezzakonje odstraniti što je učinila vlada? isto ono što i mi učinismo — mi smo našeg bana postavili dikdatorom, a vlada poslužila se absolutizmom!

Nu vlada je uvidjela slabost ovog sustava, i podielila nam jednu stran ustava — a što nam nije ustav naš u svoj cielosti dala, neka nas to neuztraši — što nije bilo, biti će — ako ostanemo mirni i postojani.

Mi smo jako lakomišljeni prema vladi! ona nam daje jednu stran ustava, a pitam kako mi uživamo ovu slobodu? sa napadanjem onoga, koj nam je podieli — ta tko bi se usudio pre godinu danah protiv vlade tako očito izraziti se? za sigurno ne. (oho!)

Gospodo! ja negovorim da mi je htjeti kome priljubiti se, nego govorim zato, da se poprimemo stvari, koje radi nas je puk ovamo poslao, i koj za nas svakim danom 1200 for. plaća, dočim se s druge strane s utjerivanjem poreza tišti.

Ja prelazim sada na rešiteljno pitanje, t. j. o sdruženju našem s Ugarskom. Ovo pitanje nije se od skora porodilo, već nas oto zanima cielu godinu danah. Smislimo se na one glasove, koji su se po našoj domovini raznieli, da

Digitized by Google

ima u nas ljudih, koji rade u interesu vlade, te da se naš narod s Ugarskom nezdruži, nu da je njihovo djelovanje bezuzpješno ostalo. Smislimo se nadalje na magjarska predstavljanja u našem kazalištu, koja su oduševljenjem primita bila, i smislimo se na one dobrovoljne prineske, koji su našem siromašnom narodu u dio pali — iz ovih podporah i darovah proizlazi simpatija jednog naroda za drugi.

Ja sam prigodom pretresivanja ovog predmeta sa više stranah slušao pripoviedati našu dogodovštinu, koja dokazuje kakvi smo mi narod bili, i koja nam budućnost predstoji.

Ako budemo mi s ovog gledišta izlazili, to ćemo šenuti na stranputice — nego razlikujmo prošlost i budućnost od sadašnjosti.

Što smo bili, ugodno se je s toga sjećati, ali što meni hasni, da su moji praotci bili moćni, a ja ništa neimam. Što ćemo pako biti, stoji u rukuh božanskijeh a ne u našoj volji.

Pitanje iztočno gospodo! neće ni Ugarski ni naš sabor riešiti, to je pitanje evropejsko i ako će našoj braći na jugoistoku prosto biti, kome da se pridruže, tko zna, hoće li oni više simpatije za nas ili za Srbiju imati.

Promatrajmo dakle naša sadašnjost.

Mi smo gospodo! na njekoliko siromašnih županijah ograničeni, i baš to nam mora povodom biti, da tražimo saveznika.

Meni pri tom nehotice dolaze na pamet rieči g. Kvaternika, da se nalazimo na križopuću, i zbilja u istini je tako!

Mi svi smo s oduševljenjem ovamo došli, da osnovamo sreću i budućnost za naš rod — ali sada vidim tri puta predamnom. Jedan put vodi k jadranskom moru, i prieko tudjieh zemaljah do crnoga mora; ali ovaj put je sa svim onim oružjem nagomilat, koje je sposobno uništiti čovječanstvo, te da bi se i najveći junak; sgrozio ovaj put vodi k centralisaciji, i na ovom put nalazi se putokaz u carstveno vieće.

Da ja ovim putem nestupam, naložio mi je to moj puk, koj me je ovamo poslao; nu pošto se nitko u ovoj visokoj kući za to izrazio nije, neću se ni ja. Treći put pako vodi k sdruženju s Ugarskom, pred kim se njeki plaše, što su nam Magjari mnogo zla počinili. Ja se ovdje osudjujem pitati, da li smo mi njima manje zla učinili?

Ako stoji načelo g. Starčevića koje je visoka kuća s oduševljenjem primila, da ako jedan narod drugom rarodu naviesti rat i pouzme ga protiv njega, a taj narod ima saveznika, koj neprijatelja pobije, tak je taj saveznik nesamo neprijatelja, nego i sdruženi mu narod savladao; to bi mi po tom načelu bili uzrok svega zla što je Magjare kod Vilagosa ili drugdje gdje stiglo.

U ostalom kažem vam gospodo u kratkom, da sam ja za sdruženje s Ugarskom, ali takovo sdruženje, koje doliči našoj narodnoj slobodi i ravnopravnosti i da se na tom temelju utanače uslovja, kao što to izmedj dvaju poštenjaka biva, koji medju se ugovor sklapaju. Ja bi zato pristao uz predlog osrednjeg odbora. kad bi se izostavile rieči „bezuvjetno“, a inače pristajem uz izpravak g. Vuščića.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideset i prva saborska sjednica 2. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut u tridesetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne drugog srpnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljednje sjednice od 28. lipnja t. g. i odobren.

Zatim bude glede predloga narodnog zastupnika gosp. Roberta Zlatarovića, tičućeg se regulacije Save od Siska do Zagreba odlučeno: da se rečeni predlog uputi na odsjeke.

Molba narodnoga zastupnika g. Vjekoslava Frigana, sastojeća se u tom, da mu se iz zdravstvenog obzira dozvoli dopust na tri nedjelje danah, bude riešena time, da se rečenom g. narodnom zastupnika iz prenavedenog razloga umoljeni dopust dozvoljuje.

Zatim se predje na dnevni red, t. j. na razpravu pitanja glede odnošaja trojedne kraljevine prama kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovoriše gospoda narodni zastupnici: Lovrić Franjo, grof Janković Julio, Botić Luka, Babić Tito, Akšamović Josip i Thaler Ivan.

Oko ½2 ure popodne bude sjednica završena, time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu dne 2. srpnja o. g. o 10 uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

M. Bogović, s. r.
saborski bilježnik.

Mirko Bogović. Čita zapisnik posljedne sjednice.

Dalje čita predlog narodnog zastupnika Vinka Vranicanija. sastojećeg se u tom: da se realna i brodarska škola toli potrebita za grad Senj tamo podigne, odlučeno: da se predmet taj uputi na dotični odbor glede učionah i školskih stvarih jur poslujući.

Na molbu g. narodnog zastupnika Vjekoslava Kristijanovića: da mu se najme na njekoliko danah dopust podieli, bude odlučeno, da mu se upitni dopust dozvoljuje.

Izza toga bude pročitano pismo preuzv. gosp. velikog župana sriemskog Petra grofa Pejačevića od 26. lipnja t. g. br. 47 pr. gdjeno se isti usljed dopisa dotično poziva svjetlog bana od 10. lipnja t. g. izpričava bolježljivošću svojom, što na sabor ovaj doći nemože, što bi od strane sabora time do znanja uzeto, da će se o tom dalnja rieč povesti, čim odgovor slavne županije sriemske, kojoj bi takodjer u istom predmetu pisano, ovamo stigne.

Ladislav Balog. Usljed telegrafičkih depešah, koje smo dobili iz Beča, nalazi se narod ugarski u kolisiji su svojim zakonitim kraljem.

Budući da mi neželimo doći u kolisiju sa našim zakonitim kraljem; zato predlažem, da se pitanje glede naših odnošajah naprama kraljevini ugarskoj tako dugo odgodi, dok ova kolisija nebude riešena.

Ako visoki sabor ovaj moj predlog nebi primio, pridržujem si pravo dalje govoriti.

Andrija Brlić. Ja sam toga mnienja, da se započeto pretresivanje glede sdruženja sa Ugarskom i nadalje nastavlja i to tim više, jerbo bi se možebiti tim načinom ova kolisija medju osobom vladara i ugarskom narodu mogla izravnati.

Ja dakle zato glasujem, da prelazim na dnevni red.

Ladislav Balog. Gospodo zastupnici naroda! Znatan broj govornikah, te svestranost i temeljitost, a i slobodan duh i u bitnosti jedinstven pravac, kojim su se o velevažnom pitanju, o kom evo viećamo, izjavili, kao što je s jedne strane sjajnim dokazom o revnom i suglasnom nastojanju zastupnikah naroda oko njegove prave koristi i dobra, tako nas koji ih sliedimo s druge strane riešava dužnosti potanjega razpravljanja o istom pitanju, dapače nam nalaže, da štedeć dragocjeno vrieme i domoljubnu ustrpljivost ove sjajne kuće budemo u izjavi svojih mnienjah čim kraći, i zato ja gospodo, hoću u kratko o samoj stvari indivualno svoje podpunoma nezavisno mnienje da izrazim.

Gospodo zastupnici naroda! I ja sam za savez s ugarskimi narodi, i to takov savez, kakov se slobodnom, nezavisnom i samoztalnom narodu sa isto tako slobodnim, nezavisnim i samostalnim narodom za postignuće obće svrhe utanačiti dolikuje, a ta je da brane sjedinjenimi silami svoju slobodu i ustavnost proti neprijatelju, koji ju utamaniti nastoji, a taj neprijatelj je absolutna centralna bečka vlada.

Gospodo zastupnici naroda! Mi smo gotovo jedan i pol stoljeća stajali sa narodi ugarskimi i tečajem novijeg vremena u užjem savezu, ali taj savez smo mi godine 1848 pravno prekinuli, sa poštenjem narodnim se neda više ovaj savez ponoviti, a nema za ovakov savez ni razlogah.

Razlozi nukajući me za stupljenje u savez sa ugarskimi narodi jesu gg. sada drugi, nego koji su obstojali g. 1102, onda se je valjalo federirati proti narodu jačemu, a sada valja stupiti u savez, da slobodu i ustavnost proti napadanju unutrašnje centralne absolutne bečke vlade branimo.

Neda se tajiti, gospodo zastupnici naroda! da vlada centralna teži onamo, da sve narode pod žezlom habsburžskog doma pod jednu kapu skuči, te da im svoju njemačku kulturu narine, a šta je ova njemačka kultura? žalibože mismo priliku imali tečajem ovih posljednih za naš narod zlokobnih 12 godinah prieko mjere izkusiti tu njemačku kulturu, i ako su se gg. predgovornici u obće imali uzroka tužiti na ovo

Digitized by Google

12-godišnje gospodovanje austrijske cevtralne vlade nad nami, to ja ipak težko vjerujem, da imade komad zemlje u trojednoj kraljevini, koja bi povoda imala više jaukati nad onom nevoljom, koju je 12-godišnja sistema kraljevinom ovim naniela, nego upravo siromašna županija požežka, jer gospodo dočim su drugi krajevi za ogromni onaj porez barem po koju učionu, ili česticu druma zadobili, ili kakve takve druge koristi crpili, nego je šta više ona i ono što je imala izgabila, nna priliku gimnazium požežki bude od 6 na 4 razreda obaljen, sadjenje duhana i za istu državu bude zabranjeno, šljivici — tako rečeni jedini proizvod — u red vrtovah, od kojih se najveći porez plaća uvršteni, i zato kada, gospodo, pomislimo, da se od šljivikah ma i nerodi li, najveća zemljarina plaća, kad pomislimo, da se od roda i to svake godine veća potrošarina kupi, kad pomislimo na kakovi se je način ova potrošarina kroz šljivare, ni malo čuditi nećete, kad ovdje očito izjavim, da su kod nas sljivici jedini kako rekoh skoro proizvod veoma izsječeni i zapušteni, kuće se porušile i razniele, zemlje trnjem obrasle, pučanstvo se umaljilo i sela opustila, jednom riečju narod u skrajnu nuždu pao tako, da ciele obitelji u zadrugi još živeće izim jednog kućarka, koji više prosjačkoj kolibi nego li kući nalikuje, nikakove druge zgrade na gruntu nemaju.

Ali gospodo, kada velim, da je nas od ovud led bio, neću da tvrdim, da je za vrieme saveza sa ugarskom samo nas sunce grijalo, nu jer sam se izjavio za savez sa ugarskom, to mi se čini suvišno, da one stare mahne, koje i onako nikom nepoznate nisu napomenem, da izbrajam iz predožujskih vremenah, gdje je magjarski jezik jedini gospodovao, gdje je u sudovi urbarskimi jedino samovolja vladala, buduć da je samo gospodin pravicu dobivao, a seljak nikada pravice nije postigao, i gdje se je sve što je slavnoga narod naš učinio, upisivalo jedino u slavu magjarom.

Gg. zastupnici naroda! Ja pri sklopljenju saveza sa narodi ugarskimi nemam drugo pred očima, nego sreću i bolju budućnost našega naroda, ja želim da bude moj narod slobodan, da ne gospoduje nad njim nijedan drugi narod, da se sve grane slavenske na jugu s vremenom sjedine, i da postanu onakovim narodom, za kakovog ga su, kad se okom svratimo na njegov položaj, sam bog i narav stvorili.

Za postignuće ove svrhe gosp. zastupnici naroda želim savez sa narodi ugarskimi, i ako nebi moguće bilo sklopiti savez na korist već samo na štetu naroda našega, onda ja za tokovi savez niti bio nebi.

Gospodo! narodi ugarski imaju za svoj razvitak, kojega im ja iz svega srdca želim — istog neprijatelja, kojeg i mi, oni sami, a mi osamljeni, osobito kao danas razkomadani teško da ćemo odoljeti tomu neprijatelju, nu kao što naša poslovica veli, „dva lješnjaka orahova vojska“ tako ćemo i mi ako se složimo a uzvišenoj ovoj cieli sa narodi ugarskimi po našem medjusobnom položaju onako, kao što smo nekada navalam silnih Turakah odoljevali, znati se obraniti i ovomu obćem neprijatelju našega razvitka, naše sreće, i naše budućnosti.

Gdje se ugovor sklapa gg. zastupnici naroda tu treba da svaka ugovarajuća stranka za postignuće obće svrhe, a to je jedina koju sam ja prije napomenuo, popusti onoliko, koliko nuždno za postignuće te svrhe, tako indi treba, da mi Ugrima, a Ugri nam kod sklapljanja ovog saveza toliko od preimučtvah popuste, koliko se popustiti može, da se nepromaše narodne glavne svrhe, i u koliko je potrebno, da se ukupna svrha postigne.

Ovo gospodo odmah sada naznačiti težko bi bilo i zato glede tog slažem se sa onima, koji potanje napominjanje uvjetah saveznih za ovaj čas odgadjaju.

Gg. zastupnici naroda! Pred nama leže predlog osrednjeg odbora i g. Kvaternika, što se ovog potonjeg tiče, ja moram iskreno izpovieditи, kadbi ja uvidio momentanu izvedljivost njegovu to bi se ja odmah u načelu za njeg i javio, no kao čovjek više praktičan nevidim, da bi se dao smjesta predlog taj g. Kvaternika izvesti, i zato prijanjam uz predosrednjeg odbora.

Da istinu izpoviedim, ja izmedju predloga osrednjeg odbora i amandementa gg. narodnih zastupnikah slav. i kralj. grada Zagreba nevidim te razlike, da bi se isti medjusobno pobijali, ili kako protivni smatrati mogli, dapače držim, da bi se lahko spojiti dali. Osvjedočen sam, da su oba potekla iz iskrene želje, da se savez sa ugarskimi narodi obnovi bez i najmanjega uštrba naše narodne časti, sva skoro razlika, koju ja vidim, sadržana je u formi, nu to je upravo, čega radi uz predlog osrednjeg odbora pristati moram, taj predlog čini mi se upravo s ote strane pravilniji i točniji, i upravo ono, što mu se prigovara, držim ja za prednjost njegovu. Njekojoj gospodi od mojih sučlanovah saborskih nedopada se to, što se u prvoj točki predloga osrednjega odbora izbrajaju poimence sve sastavne česti našega današnjega realnoga teritoriuma, oni u tom nalaze njeko neizravnim načinom izraženo nepovjerenje prama braći, s kojom se iznova sdružiti kanimo. Gospodo zastupnici naroda! iskrenost je velika poluga pravoga porazumljenja. I u samom družtvenom životu miliji mi je uvjek čovjek, koj mi otvoreno govori, negoli komu je drugo na jeziku a drugo na srdcu. Nu predjimo od družtvenog života na polje privatnog prava. Pitam ja, kako se u poslovih toga prava i ondje, gdje sumnji nikakovog povoda nije izmedju najboljih prijateljah sklapaju pogodbe i ugovori? kupili tkogod od koga zemljišta, ljudi su pošteni, nijedan nemisli o prevari, pak se ipak u takovih ugovorih nenapominje ne samo pod obćim imenom ono zemljište, nego mu se izbrajaju potanko sve sastojine, pa da li je još ikomu na um palo toga radi srditi se na svoga supogodbenika? A neimamo li ugovarajuć novi savez s Ugri upravo uzroka, da na oprezu budemo? Imamo, gospodo! To su uvidjali i narodni zastupnici slav. i kralj. grada Zabreba, te su u I. točki svoga amandamenta napomeli naročito grad Rieku i hrvatsko primorje. Ja u tom takodjer vidim njeku malu sumnju, ali nevidim još jedan dio našega teritoriuma, koj stoji pod istom sumnjom, a to su tri županije slavonske, a kada nam već i nje napomenuti valja, a ono ja držim shodnije, da se napomenu sve, jer će nam se to odbiti morati na običnu formu ugovorah, a nabrajanjem upravo sumnjivih dielovah sjetiti ćemo griešnika na grieh svoj, a to je što boli.

Nadalje rieč „pravno priznanje“ njekim je protivna s toga, što njekako zaudara po gospodstvu, nu ja pitam da li nije svatko gospodar u svom pravu? a pitam i to, bili mi zbilja pristali i nato da nam se naša neodvisnost kakovimi mu drago uvjeti okrnjuje. — Svi dosadanji govornici ili izrikom ili neizravno priznaše da nebi, a ako nebi, pitam još jedanput, zašto da nereknemo otvoreno ono što mislimo, neka se znade, da je to roba, za koju se cjenkati nećemo.

Jednomu od gospode predgovornikah izgleda to kao njeka zamka, te mnije, da bi Magjari posumnjati mogli, da je nam stalo jedino do toga, da ih na takovo pravno priznanje natjeramo, kako bismo onda činili, što je nam volja. Tomu gospodinu odgovaram, da ja neuvidjam, u koju bi se

Digitized by Google

svrhu inače mi tim priznanjem poslužiti mogli, nego li za jedinu obnovu saveza s Ugri, za drugo ništa pod nebom trebovati nemožemo, jedino ako bi Ugri iz tog supozituma išli, da nas nebi za neodvisne držali, bilo bi to priznanje škodljivo, i svaki, koj to tvrdi, isti onaj supositum sa Ugri dieli.

Napokon gospodo zastupnici naroda, što je stvar više nego li samo formalna, — i što su u amendement gospoda zastupnici slav. i kralj. grada Zagreba ne a defecta nego ab excesu one konačne rieči III. točke glaseće „o zajedničkom zakonarstvu i vrhovnoj njemu odgovarajućoj upravi," vidim ja da su tim upravo preokupirani saborski naputci, kojih bi se vaši izaslanici pri utanačivanju uvjetah držati imali, vidim i to, da dočim se s jedne strane nedopušta, da se od Magjarah unapred štogod zahtieva, s druge im se unapred nudi, s tom velikom razlikom, da bi ono naše zahtievanje njihov ponos uvriediti, ova pako ponuda upravo ono, čega priznanje od njih tražimo, naime našu samostalnost i neodvisnost u pogibelji staviti mogla.

To su gg. zastupnici naroda razlozi, koji su me sklonili, da pristanem uz predlog osrednjeg odbora, kada se bude viećalo o pojedinih točkah pridržajem si pravo predložiti još njekoje promjene, odnoseće sa na stilizaciju istoga.

Josip Žuvić. Želio bi od svoje strane, da se učinjeni predlog radi odgode pitanja odnošenjah naših napram Ugarskoj, obzirom na pojavljenje izvanredne okolnosti uvaži, nu pošto visoka kuća naštavljenje rečene razprave odluči, to sboreći o ovih odnošenjih, jasno očitujem: da govor moj samo na onaj temelj osnivam, na kojem bi sabor ugarski usljed kraljevske odredbe jučernjim brzojavom oglašene, na željenu stazu zakonitosti pošao, na kojoj bi njemu i našemu saboru moguće bilo u obće stupiti u tjesniji odnošaj; za slučaj pako, u kojem bi sabor ugarski udario putem stazu nezakonitu, kako ovu mi pojmimo, mimoišavšim, tada domašaj govora moga izčezne, i o programih glede sdruženja s ugarskom na dnevnom redu stojećih, divana biti nemože.

Kada je uz diplom od 20. listopada 1860. istodobnim previšnjim ručnim pismom naznačeno pitanje o uredjenju odnošenjah naših sa kraljevinom Ugarskom, razna politička mnenja u našoj domovini probudilo, to spadah u krug onih malobrojnih Hrvatah, koji pojmiše nemogućnost uredjenje oto do onog stepena dovesti, koji bi imao sdruženjem, ili kako se danas obično veli, unijom postati.

Mnenje ovo gradih, izim razlogah, koje mi uz umjerenu politiku naznačiti nije, ponajviše na sukobu državnih težnjah i narodnih interesah u ovih kraljevinah zavladavših; gradih na tom, što su zakoni od godine 1848. kano svijuh gibanjah u Ugarskoj stožerni temelj i političko postojalište, upravo ona zadjevica, koja nas razdruži; onaj nepomični bent, preko kojeg, dok obstoji u sadašnjem svom slogu, težko će uzpješiti miriteljnu ruku pružiti; s toga, štovane govornike, na program zagrebačkih gradskih zastupnikah pristajuće, i upornu točku u nastavi ugarskih zakonah od god. 1848 tražeće pozorne činim, da u programu tom gradiva za rečene zakone neima; gradih nadalje svoje uvjerenje one nemogućnosti unije na neizvjestnosti odnošenjah Ugarske napram Austriji, gdjeno bi moralo u nas prevladati gledište, da za slučaj obstojanja centralnih vlastih u Beču, mi u ove neposredno, ne pako putem Pešte učestvujemo, za drugi pako slučaj narodnu našu autonomiju i državnu samostalnost sačuvamo; gradih napokon svoje uvjerenje o nemogućnosti unije na arbitrarnoj sili naše domovine, koja uz nazor sjajne svoje budućnosti, na kojoj mnogo godinah toli pomno radimo, za uživotvorenje oporučnih svojih pomislih, svu kriepost, ne u tudjinstvu, nego u samoj sebi tražiti hoće.

U tom položaju pozove me povjerenje grada Zagreba u sabor, glavnog domovine ove grada, u kog je želja unutar granicah narodnog poštenja i državnog dostojanstva uniju s Ugarskom mogućom učiniti.

Čim primih zastupstvo ovo od grada, kog s ponosom smatramo kano sredotočje i političko izhodište sadašnjih i budućih naših težnjah za domovinu, i tu tim pravilnije grad Zagreb za takovi smatramo, što su vrli domorodci u najnovije vrieme bujno sjeme tomu sredotočju usadili, i ujamčenje ploda pruži muž, koga izvjestitelj osrednjeg odsjeka u razložnom svom govoru imenova najsnajnijim sinom domovine, meni pako neka bude slobodno iz puna uvjerenja nazvati ga najdarežljivijim i najvjernijim sinom jugoslavenstva; — čim mi dakle grad Zagreb zastupstvo povjeri, to mi nastade dužnost umne sile svoje pomisli unie posvetiti, i to bijaše razlog, što u stopi kraljevskih propozicijah 25. travnja riešenje pitanja ovog predložih.

Od ono doba pitanje ovo jur dozreli do toga, da je vladajuće obće mnenje o njem lako dokučiti, koje se u težnji izvedenja poštene, narodu našem dolikujuće unie izražuje, i to je razlog što podčinih obćem mnenju slutnju moju — prem neugašenu — o nemogućnosti unie, i prinesoh k njojzi onu mjericu, koju mi slaban um opredieli. U ovih okolnostih dojde na dnevni red zaključak osrednjeg odsjeka, i sadržajem svojim služaše povodom, da su se politička gledišta u saboru ponješto razgranila i porodila tomu shodno razne programe.

Opazivši to zastupnici grada Zagreba sjediniše pomisli svoje u načinu: kako da se doskoči stožernoj različitosti inih pojavljenih programah; — kako da se odstrani bojazljivost izmedju obezbedjenja slobode od jedne, narodnosti pako ad druge strane; — i kako bi se postigao cilj onaj, da riešenje unie zadobije jednoglasni izraz cielog sabora, misljaše bo, da će izraz takovi na lievo i desno duševnim svojim tisom veću snagu razprostreti, neželi bi to bilo tada, kad bi se izraz ovaj samo na majoritetu sabora osnivao; — uz to nas vodjaše još plemenita svrha saborskog jedinstva i za buduća vremena, koje će nam toli potrebito biti; — to gg. zastupnici bijaše razlog i duh našeg programa! o tom ćete se najizvjestnije uvjeriti, čim svečano i izrično evo pred licem domovine izjavljam: da grada Zagreba zastupnici od korena političkih načelah naznačenih u zaključku osrednjeg odsjeka, koji je sasvim istovjetan sa korenom načelah programa našeg, to jest, od dostojanstva i sjajnog bivstva naroda našeg, ni za dlaku neodstupaju, i zato su vlastni i sa svoje strane predložiti, što u formalnom obziru misle, da će pruditi časti roda svoga.

Uz ovo neka mi bude visoki sabore dozvoljeno, u razglabanje obijuh programah — upuštati se: u programu grada Zagreba, i to u uvodnoj točki nenalazi se izbrajanje sastojinah naše domovine, otaj propuštaj nahodi svoj razlog u misli onoj, da samo spomenemo one čestice koje se čine controversne, nu pošto govornici za zaključak osrednjeg odsjeka u koristi naših interressah ležati mniju, da se sve čestice naše domovine, osobito obzirom na Slavoniju kroz ugarske zakone njekim načinom taknutu, u programu naročito izbrajaju, to želji otoj ja od svoje strane dragovoljno pristupam.

Glede točke I. nagazi zagrebački program na veliki odpor, pošto govornici za zaključak osrednjeg odsjeka mnijaše, da u pomenutoj točki I. priznanje „pravnog našeg odciep-

Digitized by Google

lenja od Ugarske“ napomenuto nije; — neka izvoli visoki sabor priznati, da se u točki I. zagrebačkog programa ne samo pravnost ota, pače i razlog zanj naročito izvodi, što u osrednjem zaključku po mom mnenju manjka, jer dočim zagrebački program izrično navodi: da ugarska politika od godine 1848. naše narodne i državne interresse zaprieti, i da se mi zato poslužismo našim pravom, kad savez njegda dobrovoljno sklopljen razriešismo, — to nedokučujem pravilnost onog umstvovanja, uz koje bi se mogao našem programu duh takovi upisati, koji bi i najmanju dvojbu pravnost našeg odcjepljenja posadio.

U pomenutih obih programih nalazi se razlika u onoj točki, u kojoj osrednji odsjek „bezuvjetno priznanje virtualnih pravah naših zahtieva.“

Pravo virtualno je doista pravo, nu sve donle idealno pravo, dok objektivnim pravom nepostane, — idealno pravo je pravo pružívo, i sve do objektivnosti svoje nenaznačivo ni za onog, koji ga goji, ni za onog, koji bi ga imao priznati; — idealno ili virtualno pravo neima stanovišta lativa, neima onu sastojinu, koju bi mogao virtualni posjednik u formalnom diplomatičkom spisu omedjašiti, a s druge štrane priznatelj o objektivnom svom priznanju jemstvo pružiti; zato čim imademo doista pravah virtualnih, treba im priznanje tražiti, nu ne bezuvjetno, bezuvjetno ono čemu oppositum, to jest uvjet odnosno na objekt za sada barem urećí nije moguće; ne bezuvjetno, što bi svako dalnju mogućnost približavanja presjeklo.

Nadalje se pojavlja razlika u tom, što osrednji odsjek priznanje tamo naznačeno „u svoj valjaloj pravnoj formi“ od kraljevine Ugarske zahtieva.

U kraljevini Ugarskoj je „pravovaljana forma“ zakon, — to jest po pravovaljanoj formi morala bi ovo priznanje izreći dolnja kuća, zatim gornja kuća, a zatim potvrditi kralj.

Neću da pominjem momentani položaj Ugarske, u kojem bi ona potvrdjenje zakonah na ono vrieme odgodila, kad bi kralj krunisan bio, jer hoću vjerovati, da će se čin krunisanja do skora povoljno ovršiti; nu polazim na juridičku formu ovog zahtjeva osrednjeg odsjeka, koji se po mom mnienju neslaže sa kraljevskom propozicijom naznačujućom „da se sporazumljenje sa saborom ugarskim u djelo privede, te po tom uspjeh savjetovanja kralju podnese.“ — To, što osrednji odsjek želi, nije „uspjeh,“ nego je „uvjet“ budućeg tek osnivanog sporazumljenja, jer uspjeh i zato biti nemože, što se mi još s Ugri nesporazumismo; — uvjeti pako našeg sporazumljenja s kraljevskom propoziciom nisu pridržani riešenju i potvrdjenju kraljevu, i tako se sukobu neda izbjeći medju zadaćom našom iz kraljeske resolucije crpljenom, i zahtjevom osrednjeg odsjeka; čemu dovoljna razloga neima, ako se forma pod točkom III. pragrama zagrebačkog uvažila bude, u kojoj jasno priznanje načelah, na kojih uniju sklopiti želimo, uvjetovano stoji, nemanje i izjava sva po formi i unutarnjem duhu iste točke od ugarskog sabora zahtieva se; što scienismo u suglasju kraljevske propozicije, i kano takovi slog poprimiti, koji će sporazumljenje pospješiti, duševni pako domašaj glede nas kano nezavisne kraljevine, u uspjehu razprave sasvim osigurati.

U točki II. programa zagrebačkog za temelj unije s Ugarskom primismo „postignuće, učvrstjenje i ujamčenje ustavne slobode“, koji temelj u osrednjem odsjeku naznačen nije, razlog štono mi uz ostale, i na ovom temelju gradimo, jest potreba nita, koja bi nas imala vezati s Ugri: jer trgovina, simpatija i slične poluge medjunarodne uz sebičnost narodah sveze nesklapljaju; — kod Francezah je neumrla božiča pobjede, kod Englezah pravo čovječanstva, ustavna samosviest i štovanje medjunarodne dužnosti, u Ameriki neizmjerna progressija državah, što narode tamo staplja; medju nami i Ugri nalazimo istovjetnost interessah samo u ustavnoj slobodi, u kojoj stoljeća skupa proživismo, i na tom temelju treba, da uniju umogućimo.

Još jedna razlika čini se, da glede forme vlada u rečenih programih, i to u točki III. programa zagrebačkog slog o zakonarstvu; — glede ove samo prividne različitosti i donle, dok se o tom specijalna debata otvori, moram primjetiti, da zagrebački program obvezu za sabor neizrazuje i pridržava prava tek svoje vremeno o tom odlučiti, da li će zajedničko zakonarstvo shodno ili potrebito biti; — zaključak pako osrednjeg odsjeka u slogu „stupiti u užji državopravni savez,“ vidja se involvirati skupnost zakonarstva, bez kojeg se državopravni savez težko pojmiti dade.

To su mi, visoki sabore, nazori o obih programih, i čim se oni u svojih temeljih nerazlikuju, to mislim da će nam pri specialnoj debatti poći za rukom, uz jednaki basis obiuh programah, formu onakovu i skroj prilagoditi, da cjepanje mnenjah sasvim nemogućno postane; u ostalom, visoki sabore! prem osrednji odsjek i svi njegovi govornici, prem zagrebački program i svi njegovi sljedbenici, izjaviše, da uniju u načelu primaju; prem najvažniji faktori našeg sabora, naime preuzv. g. ban u uvodnom govoru svom od 15. travnja izjavi, da savez naš sa Ugarskom obim narodom na korist služi; — zatim uzoriti g. stožernik u govoru svom na 22. lipnja reče: da sjedinjenje i slogu medju nami i Ugri želi; — nakon preuzv. g. biskup djakovački 25. travnja u saboru izjavi, da i od svoje strane uniju s Ugarskom iskreno želi, to vendar visoki sabore treba nam u konačnom riešenju ovog pitanja, gledeći na izvanrednu svaki dan uzljuljaniju politiku veoma opreznim biti, te ni jednom programu iz posebnih gledištah pontifikalni infalibilität neprisvojiti, nego treba odnošaj onaj, u kojem se Ugarska nalazi, i u kojem će se nalazati prama Austriji, prije svega za mjerilo našeg zaključka o budućoj sudbi našoj uzeti.

Prelazeći na dojakošnje govore proti zagrebačkom programu, neću slediti onaj način, da oprovrgnem što je iz vrela uvjerenja, usljed parlamentarnog običaja i polemičke nužde rečeno, jer mislim da je visoki sabor o suvišnosti inatenja medju oba programa jur upućen; nu časti svoje radi nemogu propustiti, žaobu moju izraziti nad uvredom, koju jedan zastupnik na 21. lipnja protiv zastupnikom grada Zagreba izasu, veleći: da zagrebački program neuvjetuje pravno odcjepljenje, i zato da Hrvate rebellom žigosa; da nezahtieva samostalnost, ter tako Hrvate u magjarsko robstvo goni; i da je zagrebački program domovini našoj pogibeljan; — ja tomu zastupniku sličnim načinom odgovoriti neumijem, jer u slovnici mog odhranjenja za takove agresivne impeticije odziva neima; i s toga žalbu moju i zato opetujem, što slična neparlamentarna napadanja služiše povodom pamphletistom njeki potajni pokušaj učiniti, s kojim bi čestiti postupak zagrebačkih zastupnikah pred svojim komitentima nezaslužno omrazili, o čem nakanih uz zahtjev vremena svojedobno obširnije prosboriti.

Vraćajuć se na zaključak sabora uvjerenje svoje izražujem, da sveto naše pravo u devetnajstom stoljeću propasti nemože, koje bi samo tada pogibelji se izvrglo, kad bi narod sam strasću zaveden i sašav sa zakonita polja svoju budućnost zanemario, ili kad bi uplašen od poteškoćah sadašnjosti svoju nezavisnost materijalnoj zapreki žrtvovao, ili kad

Digitized by Google

bi u bitnom hipu sudbine svoje politički dogma, to jest čvrstu slogu i jedinstvo razrovao, čega Bog naš narod sačuvao.

GG. zastupnici! u svetom interessu naše domovine vjerujem, da ćete zaključiti ono, što zanj najkoristnije bude, i čim ja priznajem da meni umom i naukom prednjačite, to vas zastupnici grada Zagreba prem svoj vlastiti program stavivši mole, da nje u svetom čuvstvu gorive ljubavi napram domovini vam ravnimi priznate.

Antun Stojanović. Svietli bane i gospodo zastupnici naroda! Na stolu visoke kuće leži spis osrednjega saborskoga odbora, koji u sebi sadržaje pitanje 1., da li će trojedna kraljavina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija sa kraljevinom Ugarskom u užji savez, nego je personalna unija stupiti — i 2. ako hoće da stupi, u kojem vidu, da sabor svoj zaključak formulira.

Gospodo zastupnici naroda! to je zadaća velika — a i da pravo kažem, neobična.

Težko je gospodo! u tom predmetu govoriti, a još težje mučati, nalaže to dužnost gradjanska, da u odlučnom vremenu nitko indiferentan nebude, jer su to najopasniji ljudi — kad je vrieme opasno, treba svaki da govori, i svimi sredstvi nastojati, da pomogne domovini, svi ostali dužni su počitovati mnenja i množiti razloge.

Narod naš jeste svoju sreću u naše ruke položio, jeste osiguranje svoje budućnosti našoj časti, našoj razboritosti povjerio.

Sad nam valja tu zadaću riešiti, koja je tim težja, čim su okolnosti, u kojima se nalazimo, izvanrednije, čim nam je ustav i državno pravo u većoj, nego ikada pogibelji — a narodnost slabo osigurana, kojino ni geografije ni povjestnice države i naroda našega u pismu neimamo, jer smo mi povjestnicu pravili, no ju pisati vremena neimadosmo u vjekovitoj smrtnoj borbi budući za domovinu i pravo naše. Prije smo se kroz toliko stoljećah borili protiv Turakah oružjem u ruci, sad nam se je boriti umom i perom protiv onih, koji na političko narodno i državno biće naše političkom vještinom i prevejanošću nasrću.

Ali je naša zadaća neobična. Gospodo! prvi korak naš, što ga evo kao samostalan narod činimo, jeste, da viećamo o savezu, osvjedočeni budući, da akoprem smo samostalni i neodvisni narod sami stajati nemožemo.

Ako je tomu tako, kao što ja mislim, da ste gospodo svi o tom uvjereni, tako ja mislim, da smisao i dohvat državne i narodne naše samostalnosti i riešavanje predstojećega nam pitanja na pravo i istinito mjerilo svedemo.

Ja držim za red, da se najprije o načelu predloga vieća i odluči, to jest da li ćemo užji savez sa Ugri ili ne, dočim riešenje i odlučenje o drugom pitanju na specijalnu debatu spada i to isto je razumievao centralni odbor, to isto i sva gospoda, koja su pristala na predlog osrednjega odbora. A u čemu se ima razumievati taj užji savez; u ničemu drugomu, nego u tom: da s onim narodom, s kojim u užji savez stupiti želimo glede njekih potrebočah, koje se ustanoviti imadu, skupno zakonarstvo i upravu imamo.

Gospodo! glavno je pitanje, da li imamo pravo viećati o tom, da li ćemo savez sa Ugri ili ne.

Ja ovo pitanje stavio nebi, da se nisu u visokom ovom saboru dva gospodina našla, koja su nam to pravo zaniekala i sve nas i same sebe za rebele označila. Ta gospoda jesu: zastupnik naroda g. Lad. Kukuljević i g. grof Erdödy, veliki župan varaždinski. Da su ova gospoda na krivom putu, da su sami sobom u protislovju, dokazano je već od više govornikah, a dokazat će im se i u specijalnoj debati. Ovdje samo toliko navodim, da se nesjećam, da su ova gospoda prigodom donešenih u ovom saboru zaključakah, koji se na samostalnosti našoj temelje, proti tome svoj glas podizala, ili kakve protudokaze navodila. A moram izpovjediti, da se takovom tvrdjenju od preuzv. gosp. vel. župana grofa Ivana Erdödy-a ni najmanje nadao nisam, i da je nazočan, stavio bi nanj pitanje, kako da se njegovo tvrdjenje sa izrekom slavnog njegovoga praotca Petra Bakača slaže, koji je Magjarom znamenite one rieči zagrmio: „Regnum regno non praescribit leges?“

Ja umoljavam svu gospodu, da o ovom pitanju pozorno i oprezno govore. Ovo je pitanje izmedju nas i Magjarah „lapis offensionis“ — ovo je pitanje, o kojem ćemo se gospodo sa Magjari ljuto zavaditi, ako ga sretno neriešimo, za koj slučaj neka Europa sudi, tko da je mogućem budućem zlu kriv, mi ili Magjari, kome da se posljedice pripisati imadu, nam ili Magjarom.

Ja bi rekao, da svi oni, koji slična šta tvrde, stvari, kojoj prijateljuju više škode, nego li hasne, i sažaljivam Magjare, ako oni na ovakova tvrdjenja i uvjeravanja išta osnivaju.

Ovaj nam slučaj dokazom služi, kako da je težak položaj naš, dočim izkusiti moramo na žalost veliku, da su oni, koji bi narodu našem prednjačiti, predvoditi ga imali, u obrani pravah naših u tudj tabor prešli i od onuda nas nemilice biju. No ja se uzdam, da će si narod naš znat naći i napraviti i vodjah i braniteljah novih, niti će se osvrtati na one, koji su ga u odlučnom času ostavili.

Gospodo zastupnici naroda! ja našu zadaću na dvoje dielim; 1. da po načeln medjunarodne silidarnasti obranimo naš starodavni ustav; 2. da uredimo naše uutarnje pržavne poslove.

Ja držim, to jest da mi prvo i prvo naše izvanjske, pak onda nutarnje poslove uredimo.

Ja držim, da je sva visoka kuća toga mnenja, da nam nehasni nove zakone donositi i stvarati, dok nam naši temeljni državni zakoni i starodavni ustav u svojoj cielosti nebudu povraćeni.

Gospodo! po mojem mnenju netreba da je danas razgovor o tome, kako da uredimo naše odnošaje pram Ugarske, nego je potrebno, da viećamo i odlučimo o obrani ustava, koji je velikoj pogibelji izložen.

Polag toga načela jest meni pitanje saveza s Ugarskom stvar sekundarna. Mnogi od gospode govornikah jesu toga mnenja, da najprije treba savez s Ugrima sklopiti, za da po tome sjedinjenim silami ustav starodavni povratimo; ja velim, da se to neslaže s dostojanstvom naroda, i obratno tvrdim, da smo po načelu medjunarodne solidarnosti kao narod ustavan i slobodan sve činiti i podprimiti dužni, da se ustav povrati, i istom poslije kad se ustav povrati, da se kao slobodan narod sa slobodnim narodom u savezu dogovaramo. Jerbo, gospodo, što hasni i nama i Magjarom razbijat si glavu o tom, u kakvoj da ćemo svezi biti, kad se zaisto i mi i Magjari i dan danas u obsadnom stanju nalazimo, kad se sve naše pravo, sva naša ustavna sloboda jedino u tom sastoji, da u skupštinah i u saboru govoriti, reprezentacije pisati i zaključke praviti smijemo.

Da je ovaj visoki sabor do sada ovo načelo sliedio, dokazom su svi saborski zastupnici.

Gospodo! na očigled politike, koju velevlasti europejske a najpače Rusija i Austrija drže, tvrditi se mora, da je ustav-

Digitized by Google

nost i ustavna sloboda u ovoj strani Europe u velikoj pogibelji, i mislim da se nevaram, ako uztvrdim, da smo mi i Magjari „per eminentiam“ pozvani, da ovoj težnji na suprot stanemo, i slobodi čvrstu kuću, da nereknem pribježište, sagradimo.

Gospodo! vlade europejske drže se načela solidarnosti — tako sam čuo od starih i izkusnih ljudih — ali ja znam i to, da im to načelo nehasni, kad se narod koji ozbiljnom voljom izjavi, da sa sobom trgovine voditi neda, i da bez njegova privoljenja o njegovoj krvi, o njegovom imetku, o njegovoj domovini nitko samovoljno razpolagati vlastan nije.

Narodi, koji nisu kadri to izjaviti i zahtievati, zaslužuju da propadnu.

Tradicionalna politika i Rusije i Austrije jest o tom nastojati, da se prava ustavna sloboda zatire. Rusija, Austrija i Prusija jesu sjedinjenimi silami ustavnu državu Poljsku razkomadali, njezin starodavni ustav uništili, sve političkomu europejskomu ravnovjesju za ljubav — a da im ti slobodoumni Poljaci susjedne pokrajine neokuže.

Politici i nastojanju bečke vlade jošte za rukom pošlo nije autonomiju kraljevine češke zatrti — a evo od kako se mi i Ugri pod sjajnom dinastijom habsburg-lorenskom nalazimo, proteklo je 300 i toliko godinah, pak nas povjestnica uči, da su načelnici bečke vlade svu svoju mudrinu i vještinu neprestano upotrebljivali, da li im za rukom podje, da ustav naš i ugarski barem okrne ako ne unište. Političko 300 godišnje naše i Ugrah živovanje nije ništa drugo, nego neprestana borba proti nasrtajem bečke vlade na naš ustav, na našu slobodu.

Budite uvjereni, gospodo, da, ako bečkoj vladi za rukom podje ustav hrvatsko-ugarski samo za jedan vlas okrnjiti, da je pravoj ustavnoj slobodi u ovom kraju Europe odzvonilo; onda se neće dignuti nikada ni Češka ni Poljska.

S toga držim ja, gospodo, da se danas o tom radi, kako da se ustavna sloboda proti navali absolutizma obrani, to nam nalaže načelo medjunarodne solidarnosti; u tom boju za ustavnu slobodu nesmijemo mi manjkati. Tradicionalne bečke politike načelo jest uviek to bilo: „divide et vinces“ — a ja velim, da mi naprama toj politiki kao načelo držati moramo: svi za jednoga, jedan za sve!

Gospodo! prije 12 godinah jest bečka vlada starodavni naš ustav uništila. Ja sam dosad uviek čuo i kroz prošlih 12 godinah i na samom ovom saboru o tom steriotipno ovako umstvovati: evo za naše krvave zasluge, za našu vjernost, za našu lojalnost jest nam od strane bečke vlade tim nagradjeno, da su nam ustav oduzeli, nama, koji smo za carstvo i prestolje god. 1848 vojevali. Ja sam pako uviek držao i držim, da to umstvovanje nestoji, i da smo i mi i svi oni, koji su nam to osvetljivo predbacivali naš postupak g. 1848 posve krivo tumačili, jedno je bečka vlada stvar u živcu shvatila onako, kao što zaisto jest. — Gospodo! ja odlučno ničečem, da je naš narod goduinu 1848. svaju krv za drugoga proljevao — mi smo se digli na noge zaj naše pravo, za našu državnu neodvisnost, mi smo samo činili, što kao valjan, snažan narod činiti imadosmo — o kakvima zaslugama jednom trećem tobož učinjenima neima tu ni razgovora. To je bečka vlada dobro i znala i zna. Moja gospodo! zar vi mislite, da je ustanak Magjarah od g. 1848, da je njihovo zahtievanje, da su njihovi zakoni od g. 1848 bečkoj vladi i politici manje pogibeljni, nego li je pogibeljan naš i Srbah ustanak od god. 1858, nego li je naše i Srbah zahtievanje, nego li su zaključci sabora našeg i srbskog od god. 1848? — Gospodo! nepobijajmo ciene i važnosti našemu pokretu od god. 1848. To je jedan čin narodni, koji nam više vriedi nego li sve stare na koži pisane diplome, nego li „pacta conventa“ od god. 1102, nego li državni sa sjajnom dinastijom Habsburg godine 1527 sklopljeni ugovor, nego li pragmatička sankcija god. 1712 utanačena. Ovaj se narodni čin ničim izbrisati neda, koji nam za dokaz služi, da nas kao narod nitko nikad podjarmio nije, koji nam jamstvo pruža, da nas, ako bog da i sreća junačka nitko nikad podjarmiti neće, koji je živim dokazom, da smo narod jedar i životan.

Iz toga, što je bečka vlada naš ustav uništila, nesliedi nikako, da je ona tobož neblagodarna bila, da nas je za naše i Jelačića bana zasluge tobož kaznila — ona je to učinila, što smo mi njoj isto tako, ako ne još većma pogibeljni nego li Magjari. — Bečki su ministri posve dosliedno ovako sudili: šta će taj Jelačić ban sa svojima Hrvati, sa svojimi graničari, šta će taj srbski vojvoda sa svojom ljutom Srbadijom? šta će taj sabor trojedne kraljevine u Zagrebu, šta li srbski sabor u Karlovcih? ti ljudi hoće, i oslanjajuć se na oružje tvrde, da su narod neodvisan, da se s njima tamo ustavno postupati mora, i da je kod toga, nebi nas glava ni boljela, al ti ljudi hoće da se slože ne samo izmedju sebe nego i sa ostalim Slavenima, ti ljudi pružaju ruke svoje na sve carstvo, oni hoće i zahtievaju da se za svu Austriju federacija uvede — dà, horrendum dictu! zahtievaju, da se ustav svim pokrajinam carevine austrijanske podieli — ustav njihovome i ugarskome posve sličan! A to biti nesmije dok je nas i dok ima Niemacah, koji smo bogom zvani, da civilizaciju do istoka nosimo, pokle smo te Slavene po Pruskoj, Pomorju, itd. sretno i slavobitno izkorjenili.

Diploma od 20. listopada kao što i c. patent od 26. veljače 1861 jesu nam živ i siguran dokaz, da vladi bečkoj ni iz daleka do toga stalo nije, da nam ustav povrati — dà, ja smatram te naredbe kao nedvojbeni atentat na naš ustav.

Ja gospodo kao ustavan čovjek neznam zaista il bi se smijao, il sdvajao, kad vidim kakav da pojam o ustavnosti austrijanski državni ministar gosp. vitez Šmerling ima. Ja bi rad znati, da li ovaj gospodin nas i Ugre zaisto za tako glupe ljude drži, da ćemo mi samo i pomisliti, da je ono ustav što on po svojoj suverenoj volji nama kao prosjakom odmjeri. Ako on tako zaista misli, to ga ja sažaljivam, i ništa mi nepreostaje nego da se u boga molim, da mog vladara od takovih savjetnikah oslobodi. — Šta? mi sabor trojedne kraljevine da privoljavamo da nam se naš ustav zatire? da dopustimo da nam drugi bez našeg pitanja i privolenja opredjeljuje način kako da se sa našom krvi, sa našim imetkom razpolaže? mi da u ovo jednostrano ustanovljeno carstveno vieće idemo? — Nikada i nikako. Mi imamo naše dobro pravo, vlada ima oružje. Ona može ovo upotrebiti, al ćemo se mi tada tim jače našeg prava držati.

Prigovorit će nam tko da smo nedosliedni, i da g. 1861 drugo zaključujemo, nego li g. 1848 zaključismo. Tome nije ni izdaleka tako. Mi nismo nedosliedni, nedosliedna i varava je politika bečke vlade, nedosliedna i kriva je bila politika Magjarah — a mi smo dosliedni, jerbo uvjek i svuda branimo naše pravo proti svakome, koji ga napadne. Godine 1848 valjalo nam se proti nasrtaju Magjarah na našu narodnost i državnu neodvisnost braniti, danas nam valja stati za našu ustavnu slobodu, kojoj bečka vlada uništenjem prieti, — valja nam o tom iz svih silah nastojati, da se starodavni naš ustav po pravu cieloj trojednoj kraljevini povrati, daklem

*

Digitized by Google

i na posestrimu kraljevinu Dalmaciju i na junačku našu Krajinu protegne. Gospodo, takove nepravde kao što se našoj Krajini čine, nije u svietu nikada bilo: svim su narodima austrijanskim kakav takav ustav obećali, samim graničarom ni to ne. A ja velim: ako Krajina neima nikakva prava, nema ni dužnostih. Ovo me vodi na tu misao, da njekakvo prokletstvo nad našom Krajinom vlada, zato, što su graničari slobodu i ustav uvjek ugnjetavali, i drugčije nemogu misliti o ustavnosti, nego da se naš ustav na Krajinu i Dalmeciju protegne.

Pomislite, kakova je to anomalija, da Dalmatinci iz ustavne Austrije moraju da bježe u Tursku.

Po ustanovljenom načelu medjunarodne solidarnosti nastaje pitanje: u čemu da mi tu solidarnost naprama Ugarskoj manifestirati imamo? moj odgovor je kratak: potrebno je, da mi sve ono podupiremo, što Magjare u njihovom nastojanju glede izvadjanja glavnog načela: ustavne slobode podpomaže — a da sve ono odstranimo, što bi bečkoj vladi onoj misli povoda dati moglo, kao da mi, što se glavnoga boja za starodavni naš ustav i slobodu tiče, druga načela imamo i branimo, nego li imadu i brane Ugri.

Ja gospodo! držim, da bi za nas i u obće za ustavnu slobodu zlo bilo, kad bi ugarski sabor od god. 1861 u. načelu išla popustio.

Pitanje je gospodo! kako se stvar imade sa zakoni od god. 1848; pogledajmo u te zakone; nješto se činiti mora; iz jednoga stanja u drugo preći se mora.

Ja priznajem gospodo! da magjarski zakoni od g. 1848 vis-à-vis bečkoj vladi svoju valjanost imati moraju — no samo prelazno.

Kralj, koji je te zakone potvrdio, jeste i naš kralj. On se je zakleo, ne samo ugarske, nego i trojedne kraljevine zakone i pravice sveto držati, naš ustav, našu cjelokupnost kao kraljevinah čuvati i braniti. Sad je na njemu i njegova briga, kako će dužnosti svojoj kao kralj trojedne kraljevine u tom pogledu zadosta učiniti, i kao svoju dužnost sa našim pravom, tako i naše pravo sa pravom Ugarske u željeni zakoniti sklad dovesti.

Gospodo! Nisu samo Magjari povriedili naše pravo, nego i vlada i kralj, Magjari što su stvorili te zakone, a kralj, što je te zakone potvrdio, bez da nas je pitao, bez da je timi zakoni obezbiedio naše pravo. Istinu velim, da su Magjari time povriedili naše pravo, ali ovi zakoni ostaju zakoni, jer ih je kralj potvrdio. Ako je prave dobre volje i kod vlade i kod Magjarah i kod nas, hoće to akoprem težje, ali ipak za rukom poći, i članke istih magjarskih zakonah 3, 5, 9, 16, 18, 20, i 22. smjesta preinačiti, kano koji i pravu kraljevine i drugih u Ugarskoj živućih narodah prejudiciraju.

Ja sam naročito rekao, da su ti zakoni magjarski, jer neima dvojbe, da su se Magjari tima zakonima ugarskoj politici iznevjerili, da su njima narode nemagjarske težko uvriedili, neima dvojbe, da su Magjari tim zakonima onaj isti put poprimili, koji kod bečke vlade osudjuju, jer izmedju absolutne bečke njemačke i ustavne peštanske magjarske centralizacije neima za nas nikakve razlike; neima dvojbe, da Magjari, ako su si prijatelji, te svoje zakone za svoju politiku promieniti moraju, jer im ona sa propasti prieti, a ja ih za ustavne slobodoumne ljude nikada priznati neću, neće ih ni Europa priznati, ako tu ljagu sebičnosti sa sebe oprali nebudu.

Gospodo! Kad težka vremena nastanu, neima austrijanska vlada ništa drugo raditi, nego samo uzde kojima je narode u Ugarskoj, Erdelju i trojednoj kraljevini živuće upravljala, izpustiti i skrštenih rukuh čekati, kako ćemo se mi izmedju sebe poklati

Sada je vrieme da glasujem.

Dosad su gg. zastupnici glasovala za osredni odbor, za predlog ili bolje rekuć izpravak zastupnikah grada Zagreba, a za predlog g. Kvaternika. Ja moram izpovieditи, da ciela debata može biti samo o načelu saveza s Ugarskom, da sve drugo spada za specijalnu debatu. Ja nepriznajem drugi predlog nego osrednjeg odbora i g. Kvaternika, ono što su gg. zastupnici grada Zagreba napisali, nije predlog, nego izpravak; ja nemogu votirati za izpravak, kad se o glavnom pitanju radi, a nije ni potrebno osredni je odbor predložio ovo glavno pitanje, te su svi oni, koji su proti predlogu osrednjeg odbora takodjer i proti savezu. Gospodo! Veliko je pitanje, da li je sdruženje moguće, ja bi rekao, da polag probudile se sviesti i kod nas i kod Magjarah ni mi ni Magjari za sdruženje kvalificirani nismo, za to je in ultima et vera analysi jedino predlog g. Kvaternika dosliedan, što predlaže savez sa Ugri za obranu uprave. — No ja nemogu glasovati za isti predlog, ja hoću, da se positivnog temelja držim, i zato glasujem za savez kao što ga je osredni odbor predložio, pridržav si pravo kod specijalne debate dalnje opazke učiniti, koje za potrebne pronašao budem.

Gospodo! Žao mi je što moram još nješto govoriti, molim dozvolite kad je jednom dopušteno napadati, neka bude slobodno i braniti.

Jedan od gospode predgovornikah natuknuo je, kako se velmože slovačke na 4 konja voze, preziruć svoj rod, pa je jedan gosp. koga ja kritikusom nazivljem, prihvatio ovu zgodu on predbacujući istom g., koji je svećeničkoga stališa, što bi učinio, kad bi biskupom postao, da li bi se dao na četiri konja voziti, ili pješke ići po svoj biskupiji, po primjeru apostolah, ili na magarcu jašiti po primjero Isukrsta. Ja mislim, da vici nisu dokazi i kad bi to stalo, da su vici dokazi tada bi Saphir bio imao najveću korist. Ja odgovaram g. kritikusu, da ovaj g. nije takav čovjek, koji će svakoj vladi služiti, i da nije skoro sloboda svanala, drugčije bi s tim gosp. bilo. Ja poznajem u Slavoniji veliku gospodu, koja nisu nedostojno nalazila, te su pod Bachovom sistemom služili. G. kritikus veli, da kamarila u Beču i Pešti vlada, moram kazati da sam s velikom dopadnošću to slušao, i ja mu se zahvaljujem za ovu nauku, što je imao sreću proučiti tu kamarilu. Gosp. kritikus kaže, da nemože pristati na predlog osrednjeg odbora, što je zanj najveći Hoch-Thorry i najveći Whigh glasovao; na to imam kazati, da g. kritikus i ostala gospoda, koja su za predlog zastupnikah grada Zagreba glasovala; prije odvjetovali za predlog g. Živkovića i to najveći Hoch-Thorry s najvećimi demokrati . . .

Janko Car. Visoki sabore! Neimam govora cviećem krasnorječja i znanosti izkićena, u tome su se već tolika gospoda zastupnici slavno odlikovali i predmet viećanja sadanjega sa svih stranah temeljito pretresli, — ja ću samo prosto sa njekoliko riečih izrazit mnjenje i osvjedočenje svoje. — Otvaram srce pred licem domovine, u njem da uvidi čistu pravu iskrenu ljubav domovine i najvrućje pobožne želje za sreću i slavu njezinu. S tim čustvom smatram, da najglavniji uvjeti za sreću i slavu otu sastoje u tome, da joj narodnost cvati i ustavna sloboda. Glede narodnosti: dočim se mi za kadre držimo onu veliku zadaću jugoslavenstva riešiti, glede koje je prodrla misaa već daleko u svietu, — ma nam ju proprovidnost božja i na skorom u rnke pružila, nemogu do-

Digitized by Google

kučiti onaj strah, koji njeki goje, da bi naša narodnost u državnoj svezi s Magjari u ustavnoj slobodi od elementa magjarskoga uštrb lukavi patili, pače ugnjetavana biti mogla. Proti szakoj navali na narodnost u ustavnoj slobodi nam je naš samosviestni i junački narod neoborivi bedem za sve vieke — narodnosti našoj dakle u ustavnoj slobodi pogibelji biti nemože, ona će cvasti naravnim napredkom sve više i više, — ali bez slobode nebi ju ogrijalo blago sunašce, nego bi ju svariti mogao ledeni mraz. — Glavna je dakle zadaća naša učvrstiti i sačuvati ustavnu slobodu kako je to najbolje moguće. Sredstvo za to nalazim za sad u poštenom sdruženju s kraljevinom Ugarskom, s narodi ugarskimi slobodu ljubećimi, s kojimi smo u ustavnoj slobodi živili zajedno kroz stoljeća. Ja se dakle izrazujem za užji savez s Ugarskom, i to upravo obzirući se na to, što isto puk što narod naš, i ne samo prosti seljak nego i inteligencija želi, a ova želja i ovo mnjenje slaže se s uvjerenjem mojim; jer da se ovo mnjenje o životnom pitanju po narodu očitovano s mojim osvjedočenjem slagala nebi, ja ovdje sjedio nebi kao zastupnik naroda, koji valja da je uz vlastito osvjedočenje izkreni izražatelj želje i volje naroda. — Gospodo! nepravedan bi bio naprama narodu svome, i za laskavca bi me tko držati mogao, kad nebi izjavio ovdje i to osvjedočenje svoje, da smo i od ustavne braće Magjarah dok s njimi sdruženi bijasmo, zadobili ranah s nepravednosti njihove naprama nam glede narodnosti naše i pravah naših, nu i to priznati moram, da je njihovom snagom ponajviše sačuvana ustavna sloboda; pa se ufam da je duh vremena obasjao i srca Magjarah, s kojega oni pravednošću naprama nam izcielit ili bolje izliečit će zadate rane, ufam se, da će narodi ugarski odsele s nami u bratskoj slozi uživat se ustavne slobode, da će se složno zanj s nami vazda boriti, i za svetinju otu ma i život žrtvovati. — Ja se izrazujem za združenje s narodi ugarskimi i s toga obzira jer mislim da inače nemožemo izbjeći tomu, da nas u svoj ledeni naručaj nezagrle oni, kojim je naš starodavni ustav trn u oku, i o kojih je g. 1848 jedan vriedni krajiški zastupnik u ovoj sabornici ovako reko: „Niemci su neprijatelji svim drugim narodom, a prijatelji nisu nikome, ni istom višjem bogu jer su nanj ljuti zato, što je Slavjane i Magjare stvorio.“

Buduć da predlog zastupnikah grada Zagreba je takav, kojim se po mom mnjenju sdruženje s Ugarskom iskreno namjerava postići uz podpuno sačuvanje časti i poštenja naroda, zato ja uzanj pristajem s onimi primjetbami, koje je g. zastupnik Žuvić malo prije učinio. — Još samo primjećujem, da ako je providnost božja odlučila u ruke naše položiti zadaću onu veliku, ako je ona velika misija naša, i mi ćemo ju svršiti moći, onda gospodo! ovo sdruženje postane malenkost, izčeznut će kao dim naprama orijaškim djelam, koja će se izvadjati — onda će se drmat i rušit brda i doline, hridine i špilje, gore i more, i pretvarat će se u čiste ravne ravnine, koje će obasjat jednom i koje će tad ogrievat sunce pravednosti i pravne slobode! — Onda ćemo primit u ruke predlog gos. zastupnika Kvaternika, te ćemo u smislu istoga podići domovinn na onu slavu, koja ju ide po bogu i pravici! — to da bog dao! —

Joso Župtić. Visoki sabore! U pitanju odnošenja naših kraljevinah prama kraljevini Ugarskoj izlazim iz gledišta medjusobne koristi. Medjusobna korist indi je ono, što me nuka, da i ja moju rieč za sdruženje sa kraljevinom ugarskom povedem, jer ako to nedvojbeno stoji, da za koju svrhu sdružene sile vazda više djelovati i prije svrhu svoju postići kadre su, to naravno sliedi, da dva ili više narodah sdruženih za promicanje medjusobne koristi otu svoju svrhu najme obće blagostanje tim segurnije i tim hitrije postići moraju. Kamo sreće, da svi puci, koji su za jednu te istu svrhu na ovaj sviet postavljeni tako bi bili sdruženi da jedan drugog ne samo svojinu nedira, dapače na koliko mu je to možno i na koliko mu to uzdržavanje samoga sebe dopušta jačji i mogućniji slabijeg u postignuću blagostanja svagda i u svemu podpomaže.

Nu jer su žalibože sadanji puci kao i pojedini članovi jednog družtva ono naopako načelo poprimili, da se jačiji i mogućniji s nemoći drugog koristi, sebe još bolje ojačati, jedan drugog gospodovati i gospodujući podloženog upropastiti kani, to je tako kod sdruženja narodah kao i pojedinih ljudih od potrebe, da ota bi reć zadruga na čvrstom temelju bude osnovana, da svakog sdruženog naroda prava i dužnosti točno budu opredieljena, za da se sve moguće razpre i svadje polag utanačenih pravilah razmiriti i povredjujući narod na put zakona i pravde uputiti uzmogne.

Kada sam dakle obziruć se na medjusobnu korist i prošlost našu za sdruženje sa Ugarskom ipak želim, bez da bi hotio Ugre sumnjičiti, da moj narod, kog iz svega srca i iz sve duše moje ljubim i u zadruzi sa Ugrima ona pogibeo mine koju je posljednje vrieme u povredi svog ustava i svojih posebnih pravah kao država i kao narod izkusio, jer nemislim onako sliepo, košto žalibože od njekih mojih sunarodnikah čuo sam sboriti, da su spravni uz ujamčenje slobode svoju narodnost žrtvovati i njihov narod iz broja narodah izbrisati dati, nemisleći i nepromatrajući to, da bi to već u najglavnijem osakaćenje slobode i grozno je reći ubojstvo naroda sačinjavalo.

Iz tih načelah proizlazeći i dodajući još i to, da se za mogućnost dogovaranja medj hrvatskim i ugarskim narodom sada samo o ustanovljenju najglavnijeg uvjeta radi kojeg zaniekanog dosad i od Ugarske i od Austrije stradasmo najme o pripoznanju naše državne samostalnosti i cjelovitosti naše domovine radi, glasujem za predlog osrednjeg odbora tim ipak izpravkom, da se u mjesto izraza „u svoj valjanoj pravnoj formi“ izraz „zaključkom svog sabora dolnje i gornje kuće“ postavi, jer i mi ćemo našu pripravnost za druženje košto se u predlogu kaže putem sada u Zagrebu ročećeg sabora i bez predbježnog povtrdjenja kraljeva kraljevini ugarskoj saobštiti.

Zaključujem time, da ja izim predloga osrednjeg odbora nijedan program za predlog, vrhu kojeg bi se ovaj par viećati imalo, pripoznati nemogu, dakle ni program zagrebačkih poslanikah, već bo izjavljam sve dosad po pojedinih zastupnicih izražene programe samo kao izpravke, o kojih će kasnije viećati imati.

Marko Barabaš. Neću dosadjivati visokoj kući, i dragocjeno vrieme tratiti, jer su sva gospoda predgovornici predmet tako izcrpili, da ja ništa novog kazati nemogu. Iz svih govorah opazio sam, da neima nijednoga člana u ovom saboru, komu nebi ljubav za narod svoj u grudih plamtila, uvjerio sam se takodjer, da su osim 2—3 člana, svi za sdruženje sa kraljevinom Ugarskom. Buduć da je to i želja mojih komitentah, i s mojim se uvjerenjem slaže, nemogu na ino, nego da izrazim, da sam i ja za sdruženje sa kraljevinom Ugarskom, ali za takovo sdruženje, koje nam koristi, na čast naroda služi, i koje se na temelju podpune ravnopravnosti i samostalnosti osniva.

Digitized by Google

Premda se je članak osrednjeg odbora takodjer za sdruženje izjavio, ipak bi, ako se izpravak gosp. Vukovića nebi primio, ovo sdruženje otegotio — zato uz njega pristat nemogu; nego ako izpravak g. Vukovića nebi primit bio, pristajem uz predlog zastupnikah grada Zagreba.

Ljudevit Slamnik. Svietli bane, visoki sabore! Živila sloga! živio savez s Ugarskom! Mi se gospodo radujemo stvari, mi se divimo nad krasnom i angjeoskom bratinskom slogom! to je ono, što titra pred našim duhom, a ne možda puka rieč „savez“, bez smisla, savez urinut jeziku, savez umjetno ucjepljen plitkomu umu, a utisnut strastnomu srcu, gdje nekipi domoljubna krvca; nego gdje se, na ruglo čovječanstvu, ugniezdila ljutica zmija, ugniezdila kleta sebičnost, ta pošast ljudskog družtva; gdje se usidrilo crno izdajstvo, a „izdajica domovine na vješalah da pogine!“

Gospodo! ja sam iskreni prijatelj oželjenog, jer potrebitog saveza s Ugarskom, i to mi nalaže ljubav domovine, koja će ljubav samnom u crnu zemljicu ukopana biti, gospod mi svjedok! Nu prvlje nego što progovorim, moram javno izreći, da se slažem podpunoma sa današnjom izrekom gg. Žuvića i dr. Stojanovića, da dokle se Magjari nemetnu na legalni put napram svomu zakonitomu kralju, da tako dugo nemože biti govora o ikakvom savezu. —

Umni govornici, kako čuste slavni naroda zastupnici, razložiše potanko, u koliko dopušta svrha ovako visokog sbora, razložiše rekoh povjestnu stranku tako, da kad bi se ja na isto polje svrnuo, našo bi ga jurve utežana, zato tom točkom na stran.

Izpoviedio sam iskreno moje novo prijateljstvo s Ugarskom; novo, jer nam staro porušeno; a pokla smo osamljeni, nahrupiše na nas krvopije, i grabežljiva vučad. Naši se stari protivnici, uz mnoge naše poturice, žalostna im majka, omastiše, a mi dobismo bedra komarca. Sad tražimo spasonosni liek proti malo ne suhoj bolesti. Ele naša je bolest ubitačna, to svi znamo, s tog se ovdje dogovaramo u koju bi ljekarnu poskočili, gdje bi lieka našli, da se oporavimo, jer svak se smrti otimlje.

Trojedna naša kraljevina, divna, slavna i kriepka ta djevica, nepadne svojom krivnjom — razumievam ovdje politički njezin život — u bolicu nemilicu, nego mrska njena maćuha zlostavi ju tako, da ona mirne ćudi, blagog srca od žalosti i čemera onemože sirotica, oboli, i to težko oboli. Gospodo pritecite, pomozite! Nije li ovo, visoki sabore trenutak važan, trenutak jedini, u kojem trojednu našu kraljevinu, sada jurve našu majku spasiti možemo? A gdje je taj, koj bi svojoj majci otrov pružio?! Bježmo od tako grozovite misli! — pobrinimo se za spasonosni liek.

Sami, ol u savezu s Ugarskom? Ja mislim, da nam, po današnjih okolnostih, osamljenim, spasa neima. Naš je ustav krasan, mi bi š njim oživili, mi bi š njim blažija vremeña uživali; to stoji; al okolo našeg ustava utaboriše se, gospodo, dvoglave srde, nad njim lebde nesiti vampiri, obzor mu zastrli mrki oblaci, a iz njih vire oštri bodeži u piestnici krabuljastih licah; tu je opasnost, dakle branitelji ustava pozor!

„Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari.“ Čusmo ovdje u visokoj sabornici da buduć smo nesložni, neka zato tražimo saveznika. Dosta sramotno gospodo, kadno se braća rad trešnje inate, ipak zijam jest potrebit, al jao onomu čovjeku po kojem se zijam porodi. Nu težko bi mi našli, kako ja mislim, tako pametnog saveznika, koj bi nas nesložne k sebi želio; ta nadovabio bi si sraba, ta uvukao bi sebi u kuću dar mar; dakle u slogu, pa tad — kamo? U Beč, ol u Peštu? — Ugrijana, srh me sada prošo.

Nu, ruku na prsa; te recimo istinsku istinu. Beč u istinu, i u zlatnom kukcu zlato traži; Beč nam je zadao nemilih ranah, i trista jadah, to diete kazat može i starac u gunjcu. Al Pešta gospodo? E nedajmo se zasliepiti. Pešta kako nas gladila, i kako našu bratinsku ljubav odvraćala kažu izobiljno, ne naši, nego tudji povjestničari; — bilo, te se nespominjalo!

Kad sam ja bratu brat, a on meni jalan biser, tad bratinstvo sanjarija; on je meni tobož braja, a ja njemu prava raja; to nije po kršćanski. Kad mi se prijatelj iznevjeri, to nije ljudski; kad mi za učinjeno dobro jošte rebro slome, to lje nije po čovječanski.

Njekoji od gospode zastupnikah, kako sam čuo, u ovoj istoj sabornici poslao godine 1848 Magjare u Tunguziju, a sad ih pozvao iz Tunguzije natrag, uzdajući se valjda, da su se oni u vrieme od 14 godinah osviestili. Al u Pešti krši se i danas jošte trojedna kraljevina. Pešta nazivlje Dalmaciju kano svojinu; na Rieku šalje grdne satire proti nam, na nju naperila davna jurve gorostasni gvozdoteg, nu samo se preračunala u daljini. Pešta se čudi, što mi želimo našu staru braću po kvarnerskih otocih, po Istriji i Slovenskoj, koju nam oteše i tudjinstvu porinuše, opet ogrliti. Pešta bogata i sita tako dugo gladovala, dok nije naš kusak Medjimurje progutala — al prejesti se, nezdravo je. Pešta i osakaćenu trojednu kraljevinu smatra sebi kano božić i badnji dan; Pešta nam se danas ipak smilovala, što nas nazivlje narodom, kuće gospodarom, ali nam ona kalpak nameće, a kućne ključe traži. Gospodo pozor!

Mi znamo, gospodo, a i Pešta osjeća, što Rumunji žele, mi znamo što Slovaci traže, što sude naša mila braća u junačkoj Vojvodini, to je na veliku; kakve pravice, krvlju dobivene, trojedna kraljevina sebi brani, sve to Pešta znade; a Pešta što na to sve odgovara? ništa; što namjerava? to neće da izrekne; a iskrenost je ipak najsigurnija poluga prijateljstvu. Čini se, kano da je peštanski stražar zadriemao, a kapitolskih gusakah više neima!

Da je Pešta njekoje od svojih vrlih i vriednih sinovah, koji su i naši iskreni prijatelji, medj uzburkane narode poslala, nek im reknu: Braćo naša mila, evo vam bratinske desnice a tvrde vjere, da vas smatramo ne kano prišipetlje, nego kano vjernu braću našu, gospodare u svojoj kući, a naše vjerne saveznike: tada Pešto vesela ti majka! Ali Pešta do danas to poslanstvo krati; sebi krati, i sebi odmaže.

Narod bez narodnosti, jest tielo bez kosti. To su u Beču i Pešti narodi osjetili! Na divanu to im predmet, a napjevu to im tekst. Na barjaku to im napis, a na maču „motto.“ Narodnost, narodnost to se odjekuje po dolinah i brdinah. Neima tu sile na svietu, koja bi utrnula ovaj posvudni žarki plamen. Ovo je luč božja, svi ju vragovi ugasnuti neće. A kako se ova idea narodnosti, ovo ljubimče 19. vieka, kod nas udomila, i ogojila, gospoda predgovornici osobito prečastni gospodin kanonik Ilijašević dostatno je razvio.

Njekoja gospoda predgovornici, oslanjajući se na Peštu potvrdiše: Mi mislimo, mi se nadamo, mi tvrdimo itd., nu, ja tude u pojedinom iskrenom osvjedočenju nenalazim ono jamstvo, koje se traži u ovako važnom trenutku, u pitanju

Digitized by Google

gdje se radi o smrti ali životu moje mile domovine; gospodo, tu treba dokaza, i to debela. Tu nedolikuje samo reić: Ja mislim, ja se nadam, ja scienim itd. Jer kao što drugi, po svojem, kako napomenuh i iskrenom osvjedočenju misli, da nam Magjari neće kratiti sva naša sveta prava — dato, non concesso, kad bi i imali tu pravicu kratiti — tako isto svaki će mi uzajamno valjda dopustiti, da i ja opet po svojem osvjedočenju izreknem istinito, što mislim, i to, da se bojim, da hoće.

Rekoh, da želim savez s Ugarskom, ali vjerujte mi čestita gospodo, da, čim bi se sve dalje i dalje protegnuo ovaj važan časak, u kojem i ja imadem izreći moje osvjedočenje, tim bi se više i više moje nagnuće naprama Ugarskoj ladnilo; a zašto? Lasno u kratko odgovaram. U ponore zarinuo sve stare griehe, nemogu podnipošto hladan ostati i nećutljiv dan danas. Ele sav sviet čuje, što njekoji govornici u sadašnjem peštanskom saboru o našoj trojednoj kraljevini govore, kako ju javno ruže, kako ju preziru, zameću, kako ju tešu, da je nećeš sad nà u zemljovidu naći; ele gospodo Evropa čita magjarske novine, tu se naš narod grdi, tu se neprestano svakojake laži kuju, tu se naši protivnici očevidno na odpor bodre itd., a to sve biva danas, biva u trenutku, kad bi se naša trojedna kraljevina imala izjaviti, kani li, želi li ona s timi Ugri u savez stupiti! To su facta gospodo, i tužna facta, ja ih ovdje častni naroda zastupnici nedirnuh, nebadnuh vjerujte u ovaj kobni osinjak zaveden kakvom inom namjerom, nego da braća u Pešti čuju, gdje nas boli, i gdje nas tišti, neka znadu, da svaku njihovu javnu izreku pozorno pratimo, da njihove novine pomno čitamo; akoprem to davna vičemo, davna jurve bratinski opominjemo, žalibože do danas sve badava. Najviše me pako potaknuše ovako se iskreno izjaviti ona gospoda, koja tvrde, da nam netreba od Ugarske tražiti, da ona, prije nego se u ine dogovore s njom pustimo, najprvo našu cjelokupnost, našu neodvisnost, našu samostalnost pripozna.

Ovaj uvjet, koga je osrednji odbor postavio, a preč. g. kanonik dr. Rački, kano potrebitoga temeljno dokazao, ovaj uvjet nedozovnusmo mi, nego dozovnuše ga sami Magjari, pošto nam našu cjelokupnost, neodvisnost i samostalnost napadoše, a mi naš život branimo, te ćemo ga braniti postojano i junački sa svom silom.

Krstnika se pita s drugimi riečmi, pripoznaješ li ti sv. katoličku crkvu, njene nauke, hoćeš li se odreći nečastivomu, hoćeš li se krstiti, pa kad se tomu spremna javi, tad ga se krsti. Zaručnik se pita, pripoznaješ li ti ovdje stojeću N.N. za svoju zaručnicu, usuprot i nju, pa kad izreknu pravdu, tada se vežu svetom svezom. Ja moram namjestnika božjega kano takvoga pripoznati, pa od pripoznanja nemogu zahtievati, da me prije odrieši, nego što mu se izpoviedim, i čvrsto obećam, negriešiti više. Ako me Petar u dušu uvriedi, čast mi moju i moje dostojanstvo ugrabi, pa želi samnom se u sgodnoj i hasnovitoj mu okolnosti sprijateljiti, i koristiti, tad mi neće nitko zamjeriti, da ja, zaboraviv po kršćanski sve uvrede, od Petra zapitam: Petre deder odstrani kamen smutnje izmedju nas, da opet neposrnemo niti ti, niti ja itd.

Ako dakle Magjari žele s nami se iskreno sprijateljiti i složiti, tad neima zamjere, ako mi prije tražimo, da oni, jerbo jurve javno zanijekaše, javno i pripoznaju našu cjelokupnost, neodvisnost i našu samostalnost. Clara pacta, boni amici. Da nebi bili Magjari ovo naše sveto pravo porušili i zanijekali, tad bi ludo bilo, kad bi mi zahtievali, da Magjari potvrde prije ono, što nikada tajili nisu; ali buduć tajiše, buduć zanijekaše, osrednji odbor, njegovi prijatelji i ja s njimi imademo podpuno pravo od Magjara zahtievati, bez kako ja naravski mislim, da javno pripozna što je naše, da o našem na našem prosborimo; u kratko, da zaključim onako jasno pravo, povrati mi pobre onu otetu tisuću forintih, pak ćemo se tada dogovarati i prijateljiti o uzajamnoj koristi.

Priznanje naše cjelokupnosti, naše neodvisnosti, naše samostalnosti od strane kraljevine ugarske, postavio je osrednji odbor upravo kano čin diplomatički. Gospodo sjetite se riečih onoga vrloga našinca: „Regnum regno non praescribit leges“, Ugarska traži svoje souverenstvo; što mi naše starije da odstupimo?! Kane li Magjari savez, kako ga mi želimo, tad neka pripoznaju, što zatajiše, i što niječu danas, inače neima tu bratinstva, neima tu prijateljstva, jer „Regnum regno non praescribit leges.“

Velemožan i jaki Napoleon ipak je tražio, da ga evropejske sile pripoznaju; car ga Nikola nehtjede pripoznati, zato bukne silni krvavi rat. Isto tako i Austrija tek prisiljena, pripoznala je Napoleona. Eto faktično pod jednu krunu sdružena Italija, godinu dana tražila, da ju Napoleon III. kao takovu pripozna; nu Napoleon je oklievao taj diplomatički čin javno izreći, jer bi mu izmakla prilika u mutnoj vodi loviti, aneksirati. — Kažu novine, da je jurve pripoznao, nu nemislim bez kvake, bez rezerve. — Isto i Austrija radi, akoprem u miru od Vilefranke podpisala žrtvu od Lombardije, jer tempora mutantur, i što se ratom izgubi, to se ratom može i postići. Zašto se Italija tako revno napinjala, da ju Napoleon pripozna? Jer traži sirota vjeresiju, a dok nije pripoznata, neima samostalnosti, a dok nije samostalnosti, neima niti vjeresije, a bez vjeresije, kratak joj život — Gospodo, jasni primjeri za naš savez, a „exempla trahunt.“

Naveo sam u početku, da smo ovdje sakupljeni, za dogovoriti se, u koju bi ljekarnu poskočili, da trojednu kraljevinu od težke bolesti izbavimo. Obično biva, da ljudi izvan svojine traže mnoga, kao tobož ljepša, bolja, stalnija itd., a zaborave na onu krasnu našu poslovicu: Kume, neuzdaj se u me, nego u se, i u svoje kljuse; pa na onu liepu primorsku: Na putu neima doma.

Njekoji savjetuju, hajd u Beč. Beč! jok. Da Beč nije Beč otišo bi tamo, ali Beč pošto je Beč zdrava bi me okužio.

Kad promislimo kako Beč spletkari, te mi se neda te neda s milom braćom u Dalmaciji, po kvarnerskih otocih, po Istriji i draganoj Slovenskoj složiti, kad promislim, kako mi Beč moje milo rodno mjestance, kameniti Bag, u gvozdene verige prikvačio, na što ga doveo, kako ga osiromašio; kako mu povelje starodavne i prekrasne hladnokrvno gazi; kad pomislim, kako plemenitom gos. dr. Riegeru, onom postojanom borcu za istinu svetu, svaki čas ustavni predsjednik debelu kost u grlo tiska; kad proumim, što mi o Beču književurine pišu, što mi vjeredostojni muževi o Beču kažu; kad se sjetim, što je našoj domovini Beč zla počinio, i dan danas, jest gospodo, i dan danas neprestance radi, o tad mi nijedna pravedna duša zamjeriti nemože, da se ježim i okamenim kad nanj pomislim. Kad bi u našem poslu u Beč, ili možda u Peštu morao, ja bi — dopustite mi gospodo ovu priliku — ovako putovao.

Kad bi s te me u Beč poslali, kud me slati nećete, ja bi

Digitized by Google

tada spremio kočiju od one dobe, gdje bi našao četverouglaste kotače, pa bi prihvatio dva puža, te po staroj cesti hajd tamo. Ako me u Peštu odpremite, tad bi uz sadanju lahkokretku četiri vilovita vranca prihvatio, te bi u skok odbježao. Ali u naglom bi trku vranci sustali, a ja možda i na pol puta kod gostoljubiva Magjara malko — da oprostite — i pokrmio, i sam se pokriepio. Magjaru bi tada pokazao dva dragociena zavitka. U jednom predlog g. Eugena Kvaternika, kog bi on bezdvojbeno obljubio, a je li bi? Jeste gospodo, jer moj Magjar udo je onoga naroda, koj svoju narodnost, svoju neodvisnost, svoju podpunu samostalnost muževno brani, i znade Magjar, da s narodom, koj ćuti da je narod, složiti se, znači snagu, slobodu i uztrajanost neizmjerno povisiti. A u drugom zavitku ugledao bi Magjar umjerene zahtjeve osrednjeg odbora, uz koje bi Magjar, ako bi moj narod ljubio, te iskreno želio s njim se pobratiti i složiti, sigurno i pristao, kako i ja željno pristajem. Kad se s Magjarom mojim sporazumio, tad bi udario putem Pešte; inače vrnuo bi se kući, pa puklo kud puklo. Ta i onako prestari S. Marino nebrane 500.000 bajonetah, i rezani topovi, nego što ga štiti? Štite ga njegove svete pravice. A i naša sveta prava mogu nam se silovito oduzeti, jer „tko jači, taj tlači,“, ali utamaniti ih, to lje nitko nemože. I dok bude samo jedan sin trojedne kraljevine živ, taj će moći na sve strane, vazda ponosno reći: Civis triregni sum! — A tko ga biti može? Biti ga može samo nepravda, samo glupost, samo sirova hajdučka sila.

Što bi, kao što gore rekoh, ja činio, to bi valjalo kako ja ponizno mislim, i visokomu saboru činiti, Ako neprimimo, što bi morali predlog g. Kvaternika, a mi bi se imali svi u tom složiti, da predlog osrednjeg odbora primimo, jer u sadanjih okolnostih ovako jedino moći ćemo čast naroda našega obezbiediti, ovako samo tvrd i dugotrajan prijateljski savez izmedju trojedne kraljevine i Ugarske utemeljiti, iz kojega bi za jednu i drugu kraljevinu prava korist proteći mogla.

Aurel Kušević. Različitost dvijuh glavnih stranah carevine austrijske, što se državnoga prava i načina uprave tiče, po mojem mnienju je najveća nesreća ove carevine.

Jedna stran glavna spada na njemački savez, u kojem Niemci i Slavjani po uplivu centralne vlade i svojoj nemarnosti lišeni bijahu do godine 1848 svih javnih pravah, izvan peticionalnog odbora, prava viećanja, kako se carske zapovjedi izvršivati imaju, i crvenog fraka.

Znamenje saveza kraljevinah slobodnih pod ugarskom krunom smatram ja u svečanom činu, krunisanju ustavnog kralja.

Ja sam u mojoj mladosti prilikom krunisanja Nj. Veličanstva, najmilostivijeg kralja Ferdinanda V. nazočan bio, vidio sam tamo zastupanu kraljevinu hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku i sve one zemlje, koje po pravu k federaciji ugarskoj spadaju, po starodavnom običaju zastupane kroz junačke svoje barjake, vidio sam zastupnike naroda hrvatskoga, velikaše, svećenstvo u ornatu na temelju ustavnom, i sigurno boljem, nego je konkordat, po kojem je katolicizam znamen absolutizma.

Težnju centralne vlade — germanizacije i absolutizma svake dobe povjestnica dokazuje.

Poslje razkomadanja vitežkog poljskog naroda jedini i svamogući ministar Kaunitz i za njim Metternich, odkad patriarchalno ono povjerenje cara Franje proti ljubimcu svome grofu Adamu Revitzkiu iz glavnog onog razloga, da si je kćerku slobodnog naroda poljskog, proti želji njemačke aristokracije nasnubio, podkopano bijaše, sistema dimoralizacije i germanizacije pod ugarskom krunom plodila je takodjer u dobroj mjeri. Ali slobodni narodi ugarski zdravim svojim razumom shvatili su pogibelj ovu narodnosti i ustavne slobode, te su pokazali činom pod carom Josipom da niti za njegova slobodna načela poezija narodah aldovati hoćeju, i zato su izposlovali u svojem saboru godine 1791 članku 16 svečano ono obećanje kralja Leopolda II. „de lingua peregrina ad manipulationem negotiorum publicorum non inducenda hungarica vero conservanda.“

Godine 1792 čl. 7 zaključili su sliedeća ugarski narodi:

„Ad proprius assequendum articuli XVI. 1791 scopum decernunt Status et Ordines, ut studium linquae hungaricae intra fines Regni ejusdem deinceps sit studium ordinarium, ut hac ratione intra certam temporis periodum pedetentim publica munera intra Regni limites nonnisi tales obtineant, qui penes reliqua rite absoluto studia cognitionem etiam linquae patriae professorum testimoniis edocuerint, in partibus autem adnexis maneat studium extraordinarium. Exterigenae tamen, qui condiscendarum bonarum artium causa, ad hungaricam Universitatem aut Academias accedunt, neque in Regno hoc sui decomodationem unquam quaerere intendunt, a necessitate condiscendae linquae hungaricae dispensentur.

Godine 1805 čl. IV. §. 5 ovako glasi: „Quia vero studium linquae hungaricae jam articuli 7. 1792 intra fines Regni Hungariae inter studia ordinaria relatum esset (što je na papiru ostalo) Sua Majestas Sacratissima effectum hujus articuli procurare dignabitur.“

U zapisniku trojedne kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske od 28. studenoga g. 1805 nahadja se ovaj zaključak: „Status et Ordines Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae in generali Congregatione celebrata; statutum condiderunt: ut in gremio eorum negotia publica non alia quam latina lingua pertractentur; statutum hocce secundum inviationem articuli 120. 1715 suae Majestatis Sacratissimae pro benigna ratificatione substratum, Sua Majestas Sacratissima mediante 6. februarii 1801 edito Rescripto confirmare dignata est.

Godine 1825 po predlogu glasovitog zastupnika šopronske županije Pavla Nagya ugarski jezik medju granicama Ugarske kraljevine u sve javne poslove upeljan bijaše po zaključku sabora u Požunu sakupljenoga.

Onom prilikom Hrvati i Slavonci u saboru u Požunu nazočni pod predsjedničtvom svoga bana držali su u tom pitanju, što se tiče upeljivanja ugarskog jezika u Ugarskoj, konferenciju, te smatrajuć potreboću i hasnovitost jezika ugarskog za domaću našu mladež i važnost pitanja odgodili su riešenje toga pitanja na budući domaći sabor ili kako su ga onda zvali veliko orsačko spravišće u Zagrebu, u kojem ponavljajuć razloge u konferenciji navedene, da tim pozornije u tom glavnom pitanju postupaju, naložili su zastupnikom svijuh municipijah domovine Hrvatske i Slavonske, da izreku svoje želje pozitivnimi naputci u budućem domaćem saboru, koj se pred ugarskom držal bude.

Usljed toga zaključka godine 1827 1. rujna nahadja se u zapisniku domaćeg sabora kraljevinah Hrvatske i Slavonske:

„Status et Ordines in generali Congregatione Regnorum Croatiae et Slavoniae 10 septembris 1827 celebrata in proximis comitiis legalem provisionem postulandam decreverunt,

Digitized by Google

ut studium linguae hungaricae intra ambitum quoque Regnorum horum per condendam novem Legem pro orginario declaretur — in ordine vero ad negotiorum publicorum in Regnis his non alia quam latina Linqua per tractationem statuto per Suam Majestatem Sacratissimam benigne confirmati inhaerentes, se ab observamine ejusdem nullatenus necessuras declararunt."

Tutori hrvatskoga naroda, koje uvjek centralna vlada imenuje, za shodnije su pronašli, s njekoliko stotinah ljudih latinskom jeziku vještih gospodovati nad narodom, nego peldu ugarskih narodah u izobraženju svoga narodnoga jezika nasljedovati. Šta je sliedilo zatim od god. 1840 do 1848 u Ugarskoj i Hrvatskoj, i kojim uplivom bijaše to proizvedeno — spada na povjestnicu, koja nemože ništa izgubiti, mene pako vendar osvjedočava, da ravnopravnost narodah i obrana narodah nije naša inventia, nego inventia centralne, absolutne vlade, i da nam Hrvatom nepripada vrhu dogodjajah one kobne dobe jednostrano suditi.

Grof Leiningen pošao je pred njekoliko godinah s tim načelom u Carigrad, njega je sliedio Gorčakov, i kroz tu mudru politiku porodio se je evropejski rat krvavih posljedicah. Pod istim načelom odciepljena je Lombardija od Austrije.

Mi Hrvati dakle kao iskreni i istinu ljubeći narod zamudjenje izobraženosti našeg narodnog jezika i osiguranje naše narodnosti ugarskim narodom pravedno u krivnju metati nemožemo, jer zakoni navedeni našu podpunu neodvisnost i samostalnost u domaćoj našoj samoupravi dokazuju.

Druga glavna krivnja, koja se ugarskim narodom spočituje, je, da broje žnpanije slavonske k županijam magjarskim, da nam otimlju Medjumurje i Primorje naše.

Ugarski zakoni teritorialnu cjelokupnost trojedne kraljevine u najboljem sporazumljenju s nama spoznavaju:

Član. 61. 1791 veli: „Quod gloriosae memoriae Imperatrix et Regina ad effectum numerosarum eatenus sancitarum Regni Legum partes maxitimas Regno Croatiae ad quam ab olim spectabant, ac per eam sacrae Regni hungariae coronae postliminio reincorporaverit." Član. 27. 1723 glasi vrhu tabule banske ovako: ad quam omnium Comitatuum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Causae deducendae erunt. Ovaj članak i zakoni bez broja u djelcu mojega pokojnog otca de juribus municipalibus navedeni dokazuju, da vlast bana trojedne kraljevine od Drave do mora jadranskog proteže se. Protuslovje kašnijih diplomah, koje narod Ugarski neizdaje, nego centralna vlada, nije krivnja naroda ugarskoga, nego absolutne centralne vlade, kojoj težnje uvjek bijahu: jasne dokaze autonomije ustavnih kraljevinah Hrvatske i Ugarske u interesu absolutne sisteme potamniti.

Za dokaz služi različitost prisege kraljevske u drugom članku g. 1715 i u novijoj dobi u zakonik obći inartikulirane.

Iz ovih svih navedenih razlogah želio bi, da ova visoka kuća na primjer ugarskih narodah u ime naroda našega u duhu one predstavke, koju je zastupnik kotara Turopolskog jučer priobćio, želje i tegobe naše domovine veličanstvenom prestolju podnese, bez obzira na to, što ugarski sabor i carsko vieće odlučilo bude, i tako bi našu samostalnost i neodvisnost bolje činom osvjedočili, nego kroz predlog osrednjeg odbora i onaj zastupnikah grada Zagreba, u kojim obodvima ja niti temelja ustavnosti niti istine nenahadjam.

Da smo mi od Ugarske razciepljeni — ja zato u zakoniku domaćeg sabora temelja nenahadjam, dapače pokojni ban Jelačić u XIX. članku istog zapisnika g. 1848 izviestio je, da Nj, Veličanstvo zaključke onog sabora potvrditi nemože, jerbo proizlaze iz domaćeg sabora, kojeg je on kao nezakonitog razpustio. (oho! a poslie?)

Mnogi zastupnici ovog sabora pozivaju se na starinsku povjestnicu domovine naše i nje stara državna prava. I ja spoznajem slavu našega naroda, njegovo viteštvo, njegovu hrabrost tak u starijoj kao i novijoj dobi, nego povjestnica upravo dokazuje takodjer krvave one borbe svijuh narodah, proti kojem sretstvom služe narodni ugovori izobraženije dobe. Takov ugovor je pragmatička sankcija ugarskoga saveza s vladajućom kućom od 1723 i razlozi ondje navedeni. Kaže se ondje u II. čl. 1723 g. §. 1. „Ut successivis quibusvis temporibus ab omnibus externis et etiam domesticis confusionibus et periculis preservari immo in alma et continua tranquillitate ac sincera animorum unione adversus omnem vim etiam externam felicissime perenare possit, quosvis praeterea etiam internos motus et facile istis Statibus et Ordinibus Regni ab antiquo optime cognita interregni mala sollicitae precavere cupientes majorum suorum laudabilibus exemplis imitati.

Auguste domus austriacae haeres eodem successionis pro his et futuris quibuscunque casibus haereditario jure etiam pro infalibili rege Hungariae partiumque Regnorum et provintiarum eidem annexarum aeque indivisibiliter intelligendarum habeatur et coronetur.

Preuzvišeni gospodine bane! Ugarski zakoni od g. 1848 u nazočnosti dinastije narodima ugarske krune svečano predani za nas Hrvate, jerbo kod nas proglašeni nisu, obvezne moći neimadu, ali imaju obveznu moć za našu sjajnu dinastiju, jerbo se polag čl. 12 god. 1791 drugčije nego putem zakonotvorstva preinačiti nemogu.

Zakoni ovi, kao što je g. Marinović obilnije razjasnio, sadržavaju načela ravnopravnosti, spoznavaju svečano našu podpunu autonomiju, ravnopravnost našega bana prama načelniku ugarske kraljevine, odredjuju zastupničtvo naše kroz 2 zastupnika u saboru velikašah izvan zastupanja pučanstva kraljevine Hrvatske i Slavonske tako provincijalnog kao i krajiškog kroz 40 zastupnika. — Vaša preuzv. od nastupa visoke časti vaše ustavnim načinom postupala nije, nego je sazvala ovaj sabor na temelju mnienja povjerenikah vaše preuzvišenosti, kojima za volju — ja se ufam — sjajna dinastija naša sveti savez pragmatičke sankcije aldovala nebude proti koristi naše hrvatske domovine i ugarskih narodah, jerbo konferencija Vaše preuzvišenosti temeljne zakone preinačiti vlastna nebijaše.

Ugovori takovi medjunarodni nesklapljaju se bez glavnih razlogah i svom pozornošću preinačiti moraju se, ako okolnosti to zahtievaju.

Zasluge ustavnih narodah krune Ugarske na svakom listu povjestnice carevine austrijanske nahadjaju se, i da samo jedan moment napomenem, imenujem izkaz one viteške vjernosti ugarskih narodah, kad je Napoleon I. u poznatoj onoj proklamaciji na narode ugarske na odpadnuće od Austrije pozvao, s kakvom hrabrom onom obranom carevine u staroj vjernosti odgovorili jesu.

Mi dakle kao ustavni narod, ako istinito savez starinski obnoviti želimo, nesmijemo osnovati takove uvjete, koje ustavni narod, svečano držeći se svojih inštitucijah, izpuniti nemože.

Digitized by Google

Gospodin biskup Soić u svom prvom govoru bez obzira na to, ako i jesu glavno sagriešili ugarski narodi g. 1848 — što ja nespoznajem — i gorko kazneni bijahu, proklinja zavode municipija riečkog, nahadja se u protuslovju samim sobom, kad od ugarskih narodah zahtieva, da njemu za volju babilonski toranj zidju.

Zajedno moram odgovoriti jošte gospodinu vrhovnom županu Kukuljeviću na njegovo predbacivanje, da su se naša imena u Hrvatskoj magjarizirala, da ja u tom nikakvu krivnju Magjarah, nego slabost domaću, i politiku koristi nahadjam, po kojoj Hrvati i Niemci njekoji svoja imena magjarizirali, a pojedini Magjari u našoj domovini slavizirali jesu, kao što su se i trsili odlikovanjima centralne vlade zadovoljiti u prošloj dobi od 12 god. poslje ukinute ustavne vlade u našoj domovini.

Kao što rekoh, ja sam za predstavku slobodnog i neodvisnog naroda trojedne kraljevine prama svomu ustavnomu kralju sa svom iskrenošću.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideset i druga saborska sjednica 3. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut u trideset i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne drugoga srpnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna Josipa Šokčevića.

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljednje sjednice od 1. srpnja t. g. i odobren.

Zatim bude na predlog g. nar. zastupnika Vinka Vranicanija. sastojećeg se u tom: da se realna i brodarska škola toli potrebita za grad Senj tamo podigne, odlučeno: da se predmet taj uputi na dotični odbor glede učionah i školskih stvarih jur poslujući.

Na molbu g. narodnog zastupnika Vjekoslava Kristijanovića: da mu se najme na njekoliko danah dopust podieli, bude odlučeno, da mu se upitni dopust dozvoljuje.

Izza toga bude pročitano pismo preuzv. gosp. velikog župana sriemskog Petra grofa Pejačevića od 26. lipnja t. g. br. 47 pr. gdjeno se isti usljed dopisa dotično poziva svjetlog bana od 10. lipnja t. g. izpričava bolježljivošću svojom, što na sabor ovaj doći nemože, što bi od strane sabora time do znanja uzeto, da će se o tom dalnja rieč povesti, čim odgovor slavne županije sriemske, kojoj bi takodjer u istom predmetu pisano, ovamo stigne.

Pošto predlog g. narodnog zastupnika Ladislava Baloga, sastojeći se u tom: da se usljed prispjevših viestih o neprimljenoj od Nj. Veličanstva adresi ugarskoga sabora dalnje pretresivanje glede odnošenja našega prama kraljevini ugarskoj dotle prekine, dok glede ugarske to pitanje nebude riešeno, odziva nenadje, bude na predlog g. narodnog krajiškog zastupnika Andrije Brlića zaključeno: da se nastavi dalnja razprava na dnevnom redu stojeća, pitanje najme glede odnošenja trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske prema kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovoriše sliedeća gospoda narodni zastupnici i to: Balog Ladislav, Žuvić Joso, Stojanović Antun, Car Janko, Župčić Josip, Barabaš Marko, Slamnik Ljudevit i Kušević Aurel.

Oko ½2 ure popodne bude sjednica završena, time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu dne 3. srpnja o. g. o 10 uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

M. Bogović, s. r.
saborski bilježnik.

Mirko Bogović. Čita zapisnik posljedne sjednice.

Dalje čita dopis svietloga bana od 3. srpnja t. g. gdje visokom saboru javlja da mu je gosp. Ambroz Vranicani vitez Dobrinović u svoje i svoga brata Nikole Vranicana ime predao jednu razteretnu obveznicu hrvatsko-slavonsku u imenovnom iznosu od deset hiljadah forintih srebra zajedno sa kuponi u ime utemeljenja jugoslavenske akademije. Viest ta bude radostnim uzklikom od strane čitavoga sabora primljena a predmet upućen na ekonomički odbor za jugoslavensku akademiju.

Molba obćine brckovljanske od 30. lipnja t. g. tičuća se uzdržanja i uredjenja zadruge upućena je na odsjeke.

Stjepan Hervoić. Već su 3 nedelje prošle, što je ovdje zaključeno, da se representacija Nj. Veličanstvu glede obustavljenja utjerivanja poreza podnese.

Ova predstavka još nije dogotovljena; dočim se pako druge predstavke od manje važnosti u 24 satih sastavljene, zato mislim, da bi vrieme bilo, da se i ova predstavka jedared sgotovi.

Mirko Bogović. Ja sam sa mojim kolegom Mrazovićem osobno govorio i on mi je kazao, da će koji dan svoju dužnost učiniti i ovu predstavku sgotoviti.

Red je na g. Slavoljuba Vrbančića.

Slavoljub Vrbančić. Poslje trinaest kobnih godinah evo nas opet ovdje sakupljene na saboru trojedne kraljevine ponajglavnije zato, da progovorimo s ugarskim saborom, da progovorimo o ustanovljenju odnošaja trojedne kralj. prama ugarskoj.

Važan je to čas u povjestnici obijuh saborah a još važnija je konačna rieč, koja će se o tom prozboriti, jer ona ima odlučiti sudbinom naše domovine.

Nečudim se ja nimalo što se je o tom pitanju pojavilo toliko govornikah i što se viećanja o njem tako na široko razvlače; važnost bo predmeta donosi sa sabom, da se svestrano razloži i razsudi.

Kad sam čuo njekoje predgovornike napominjati, da je predmet ovoga pitanja jur svestrano izcrpljen, i da neima gotovo ništa nova, što bi se o njem navesti moglo, a oni su se ipak podužimi govori služili, došao sam i nehotice na misao, da uztvrdim: da je ježko u tom pitanju onomu kod kojega su strasti zavladale što novoga prosboriti.

Da je tomu tak, dokazom su vis. saboru one mnogobrojne dosjetke i krupnine, koje su naveli njeki od g. predgovornikah u mjesto razlogah za uztvrdjenje svoga i oprovrgnuće protivnoga mnienja.

Gospodo zastupnici naroda! Ovo nevodi k žudjenoj svrsi. Gdje ima političkoga života, tu ima i političkih stranakah tu ima i političke borbe.

Borba je život, nu borba mora biti dostojna, da iz nje nikne čil i čestit život. Da godine 1848 bile su kod nas političke stranke, ali ove stranke kazati ću bez svake osobne uvrede otvoreno i iskreno, bile su nenaravne; jer dočim se

Digitized by Google

je jedna stranka trudila o razvitku narodnoga našega jezika, o podignuću našega naroda i domovine; dočim je ova stranka njegovala u obće sve što je slavensko, a napose što je naše; nije druga (nenaravna) stranka htjela ni znati ni poznati svoj vlastiti materini jezik, još manje obzirati se na naše narodne interese, a najmanje na interese slavenske.

Od ovuda se porodi nenaravna borba, a iz nje muke i jadi naše domovine, s kojih pati evo već punih 13 godinah.

Sada gg. drugčije stoje stvari, neima u sredini našoj ni u cieloj našoj domovini nijednoga člana naroda našega, koj nebi prionuo uz narodni naš jezik, koj bi se odvažio tvrditi, da ga netreba razvijati, da se neima svuda u našoj domovini od najprostije kolibe do najsjajnije palače, kao i u sve struke javnoga života uvesti, neima velim u domovini nikoga, koj bi i samo pomislio na to, da je trojedna kraljevina gola prikrpina lišena svakih posebnih pravah, te da nije posve nezavisna kraljevina ravna kraljevini ugarskoj.

Svi smo mi gg. u tom složni, da treba narodnost našu, čast naroda našega i ustavnu slobodu krvjom praotacah naših stečenu čuvati i braniti kao oko u glavi.

Pa ipak ima gg. i danas medju nami političkih stranakah, ali ove političke stranke su naravne, one se nebore radi svrhe same po sebi, već o načinu i sredstvih za postignuće te svrhe, za kojom svi jednako težimo: iz ove borbe ako bude dostojna, mora našemu narodu niknuti i bolji život.

Kad sam rekao da je borba život, nisam mislio da neima časovah u političkom životu, gdje treba da prestane svaka borba medju strankami. Takovi časovi nastaju vazda, kad je domovina u pogibelji.

Svratimo oko na druge političke zrele narode, a napose uzmimo primjer na Englezkoj, kakove ljute borbe biju tamo medju se političke stranke; ali kad dojde u opasnost domovina, kad se radi o poštenju i sudbini Englezke, odmah stranke stupe u porazumljenje; iz muževah sasvim protivnih političkih mislih stvara se ministerij, a ovi i u njima sav se narod slaže, da spasi poštenje i sreću domovine. Gospodo, i kod nas je evo sada kucnuo ovakav odlučan čas, gdje se radi o poštenju i sreći domovine naše. Na stran dakle sa strastmi, budimo tu gdje je u pitanju sreća i dostojanstvo našega naroda složni, pak budite uvjereni gg. da se tada nećemo imati bojati nikakovih spletakah, nikakvoga nasilja, došlo ono od kuda mu drago.

Narod naš prepatio je od vjekovah mukah, kakovih gotovo nijedan drugi narod, pak evo ga živa još i dan danas. Na njega su navadjivali zasebice i uzporedo različiti narodi, ali ga nisu ubili, izpresjecali su ga i razcjepkali, progonili radi vjere i od nevjere, nabijali ga na tudji kalup, namučili ga svakojakih mukah, svadili i zavadjali, čemerom hranili i tugom napajali, ali on jošte živi. Živi, jer ga je bog stvorio snažna i jaka.

Ovo sam povodom dosadanjih debatah držao za nuždno napomenuti prije, nego prosborim o samom pitanju, o kom se vieća. Gospodo! Pitanje ovo nam je riešiti dogovorno sa saborom ugarskim.

Kad hoće dvojica, da se o kojoj stvari dogovaraju, treba da budu prije, nego započmu dogovor o samoj stvari, složni u pojmovih, po kojih će nazirati stvar, jer ako bude svaki od njih s protivnoga gledišta stvar motrio i svaki ju po drugih pojmovih sudio, neće se nikada složiti — isto tako kad dvojica žele o kojoj stvari ugovarati, treba prije svega, da onu stvar, o kojoj će ugovor sklopiti točno označe, jer ako nestane bludnja o ugovornom predmetu, postaje sam ugovor nevaljanim i bezuzpješnim.

Ovih načelah imamo se držati i mi u dogovaranju s ugarskim saborom glede odnošaja trojedne kraljevine prama ugarskoj, inače ovo dogovaranje neće uroditi željnim uspjehom.

Nastaje sada pitanje, koji su ti pojmovi i označenja, o kojih se imamo predbježno složiti s Ugarskom.

Na pitanje ovo nalazi se odgovor u samom predmetu, o kom se imamo dogovarati. Mi se imamo dogovarati o odnošaju trojedne kraljevine prama Ugarskoj; valja nam se dakle prije svega složiti prvo o tom, tko je ta trojedna kraljevina? Drugo o kakovom odnošaju stoji trojedna kraljevina prama ugarskoj sada?

Dok se u ovih točkah nesloži sabor trojedne kraljevine sa ugarskim saborom, nije po mom sudu moguće o upitnom pitanju s uspjehom dalje se dogovarati, te neće biti iz dogovaranja nikada dogovora, jer ćemo mi u klinac, a oni u potkovu.

Što se prve točke tiče, tko je ta trojedna kraljevina. u ovoj smo mi složni, nu nije s nami u tom složna druga stranka „sabor ugarski.“ To nam dovoljno dokazuju njihove dosadašnje, ako i mimogredne razprave u tom pitanju.

Ja se zato posve slažem s onom gg., koja su se izjavila: da se ima trojedna kraljevina sa svimi svojimi dielovi i svimi virtualnimi i teritorialnimi pravi točno označiti, te da se zaište od ugarskoga sabora, da se ovaj prije svakoga dalnjega dogovaranja izjavi, da on pod trojednom kraljevinom to isto razumieva, što i naš sabor. Glede drugoga pitanja, kakav je današnji naš odnošaj prama Ugarskoj, nismo gospodo složni, ni mi sami u ovom saboru, jer dočim pretežna većina tvrdi, da je usljed dogadjajah godine 1848 svaka druga ma kakva budi administrativna, budi sudstvena sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine ugarske pravno posve prestala, osim što se Nj. Veličanstvo zajednički njihov kralj po njihovih do g. 1848 zajedničkih zakonih nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i za kraljevinu ugarsku krunitbenih diplomah, jednom te istom krunom, jednim te istim krunitbenim činom po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga, i što ovim kraljevinam osim svojih posebnih, ustavnih, državnih i temeljnih pravah pristoje jošće i sva do konca god. 1847, u obćeniti ugarsko-hrvatski zakonik uvršćena ustavna, državna i temeljna prava, koja i kraljevini Ugarskoj — izjavila se je njekoličina gospode predgovornikah, da obstojavši izmedju trojedne kraljevine i Ugarske do god. 1848 odnošaji nisu prestali pravno, nego da su faktično prekinuti; kad dakle gg. već mi sami ovdje nismo u tom pitanju složni, kako se dade predmnievati, da će ugarski sabor pitanje ovo sam po sebi, ako se to predbježno prije dogovara i nespomene, nazirati po mnienju većine našega sabora. Ovo se tim manje može predmnievati, što su se obje kuće ugarskoga sabora, kad se je govorilo o cielosti sabora njihova, o cjelokupnosti kraljevine ugarske, da i u samoj adresi na Nj. Veličanstvo kralja baš u protivnom smislu izjavile.

Da je velika razlika izmedju ova dva mnienja naime pravnoga i faktičnoga prekinuća, mislim da mi netreba na široko dokazivati, dosta je ako napomenem, da po faktičnom ukinuću prijašnjih odnošajah nemože biti govora o novih odnošajih, već tu valja, da trojedna kraljevina stupi s mjesta u odnošaj, obstojavši do god. 1848 da odpravi svoje zastupnike na ugarski sabor, te da tamo sa ostalimi saborskimi članovi vieća o uredjenju domovine naše. Kao što nebi uspjeo dogovor dvojice, koja bi se dogovarala o najmovnom ugovoru

Digitized by Google

za kojega bi jedan tvrdio, da je prijašnji najmovni ugovor pravno prestao, a drugi bi držao da prijašni najmovni ugovor jošte pravno obstoji, da se tu neradi o novih uvjetih već o izpunjenju prijašnih uvjetah uz malu promjenu, koju iznajmljena stvar po naravi svojoj iziskuje, dotle, dok se nebi obojica složila u tom, da li je prijašnji najmovni ugovor izbilja pravno prestao ili ne; tako nemože biti po mom mnienju uspješna dogovora s ugarskim saborom o odnošaju trojedne kraljevine prama Ugarskoj, tako dugo, dok se nerieši pitanje današnjega odnošaja trojedne kraljevine prama Ugarskoj, t. j. dok se oba sabora neslože predbježno u pitanju: da li su odnošaji obstojavši do god. 1848 izmedju trojedne kraljevine prama Ugarskoj faktično ili pravno prekinuti?

Ja držim, da su prekinuti pravno. Osim inih razlogah, koje su predgovornici o tom napomenuli, navodim za ovo moje mnienje to, da kad pravno nebi bili prekinuti, mi nebi bili vlastni ovdje boraviti i o njih dogovarati se s Ugarskom.

Na ono što je njeki od gospode predgovornikah naveo, da kad bi uz to mnienje i jedan i drugi sabor pristao, da se ovo prekinuće odnošajah do 48 godine ipak nebi moglo uzeti za pravno s toga, što izreku obih saborah nije potvrdio kralj. Odgovaram: da je Nj. Veličanstvo kralj odpisom svojim od 26. veljače o. g., o kojem sada viećamo, odrediv, da se ovaj sabor o budućem odnošaju trojednu kraljevine pram Ugarskoj očituje, priznao prekinuće, inače nebi bio mogao toga odrediti.

Od ovuda se vidi, da se i ja slažem s onom gg. koja su predložila, da se ima pravno prekinuće odnošajah izmedju trojedne kraljevine pram Ugarskoj do godine 1848 obstojavših predbježno, i prije dogovaranja o budućih odnošajih priznati po ugarskom saboru.

Buduć da su svi razlozi one gospode, koja su priznala, da su ti odnošaji pravno prekinuti, nu sciene, da je neuputno o tom izrično priznanje od ugarskoga sabora zahtievati, po predgovornicih jur temeljito uzbijeni, osim onoga, da bi se treći, koj oko nas kao urlikajući lav obilazi, tražeć koga da progutne, mogao poslužiti izričnom ovom izjavom sa strane ugarskoga sabora u svoju korist a na propast naše ustavne slobode; to ću samo glede ovoga primjetiti to, da ima u tom strahu nješto istine, nu tomu se dade doskočiti, ako se izjavljenje ovo udesi onako, da bude zadovoljeno i nam, i da se preprieči mogućnost svakoga cjepidlačkoga izvrtanja, kojim bi se protivnici i naši i ugarski na svoju korist poslužiti mogli; a to je moguće postići, čim mi odustanemo od izraza „bezuvjetno," kojega predlaže osrednji odbor.

Na pitanje, kakav da bude budući naš odnošaj prama Ugarskoj? — izjavljam, da sam u obće, nastale okolnosti kakove mu drago, za odnošaj prijateljski; a napose da želim, da trojedna kraljevina u svrhu obrane ukupne ustavne slobode uz priuzdržanje svoje podpune narodne i državnopolitične autonomije stupi na slobodnom i od absolutne centralne austrijske vlade posve nezavisnom Ugarskom u tjesniji savez.

Kad velim s Ugarskom slobodnom, želim, da budu svi narodi u Ugarskoj jednako slobodni, t. j. podpuno ravnopravni, jer onaj narod, koj drugoga u robstvo kuje, sam je rob; i dočim želim, da bude narod moj slobodan, nemogu želiti, da se veže s narodom robskim. A kad želim, da budu svi narodi u Ugarskoj slobodni i ravnopravni, glavna me misao vodi na jednorodnu našu braću Srblje u Ugarskoj, jer su udo od našega uda, jer je njihova sreća naša sreća. Oni su podnieli jur svoje zahtjeve o narodnoj autonomiji i ustroju Vojvodine ugarskomu saboru. Ove zahtjeve ćemo mi kod dogovora s ugarskim saborom kao naše vlastite podupirati staviti kao „conditio sine qua non."

U čem ima sastojati taj tjesniji savez, mislim da se dotle, dok se državnopravni odnošaj Ugarske prama austrijskoj centralnoj vladi i odnosno gore napomenuta predbježna pitanja medju ovim i ugarskim saborom neustanove, neda točno opredieliti. Zato ja pristajem na predlog osrednjega odbora uz izpravak g. Vukovića s promjenom, da se u mjesto riečih posve prekinuta uvrsti pravno prestala. (Živio!)

Jovan Živković. U svima parlamentima starog i novijeg doba bilo je i bit će jedno sasvim obično pojavljenje, da se iz političnog osvjedočenja glede pravca u obće, odmah u početku više a najmanje dvie stranke pokažu: jedna, koja bi po onom načelu „kako što treba da bude" žarom svojim rada u svemu bezuslovno napredovati i — tako reći — duhom vremena predhoditi. Ova se redovno „liberalnom" naziva, premda ju preduhitreni koraci dosta putah u protivno stanje zanesu. Druga se više drži praktičnog života, iskustva vremena, ono što ima i uživa sigurno, neće smielo da žrtvuje za neizvjestno i u svakom preduzeću i poslovanju svome obični tečaj stvari za mjerilo uzima, i ta se zove „konservativna." —

Obje stranke jednoj svrhi teže: „blagostanju domovine svoje," no se neslažu u načinu kako, i sredstvama, kojimi ciel svoju da postignu.

Nije se dakle čuditi, ako se ono — kao što rekoh — sasvim obično pojavlenje i kod nas u našem ovom parlamentu pokazalo; jer po svemu onom, što sam od gospode narodnih zastupnikah u dosadašnjem a naročito u ovom važnom predmetu dosad saslušati čest imao, primjetiti je glavnom dva mnenja ili — kao što ja svaćam — dvie stranke.

Ako je to pojavljenje dobro, onda ova moja primjetba ništa škoditi nemože; ako je pak zlo — onda treba s njime što prije na vidjelo, nebi li se tome, sbog mogućnih posljedicah, spojenjem jedne sa drugom i izravnanjem mnenjah još za vremena doskočiti moglo. —

No da vidimo kako stoje te dvie stranke?

Za sad se radi samo o odnošenju našem prama Ugarskoj, Austrija ostaje iz vida, dakle:

Jedna je stranka, koja bi iz prevelike revnosti i ljubavi prama rodu svomu i ne manjeg oduševljenja prama domovini svojoj, prirodnim i blagorodnim nagonom pobudjena, — želila domovinu svoju, podobno drugim državam, samostalnom, sjajnom i velikom učiniti; i ova u svom pravcu tamo smjera i djela, da trojedna kraljevina prama kraljevini Ugarskoj na temelju državne jednakosti u podpuno neodvisni položaj stupi t. j. kraljevini Ugarskoj pod jednim kraljem u državopravnom smislu sasvim najednako uzporedjena bude ili — kako to ja sa mojim slabim umom shvaćam — u tako zvanoj personalnoj uniji ostane.

Reći će možda tko od iste stranke, da ono, što ja o njenom pravcu tvrdim, u toliko ne stoji, što predlog osrednjeg odbora, — koji predlog ja istoj stranki pripisujem, koji — o njekom „bližjem," dakle ne čisto personalnom savezu govori; no real-uniju kao opositum personal-unije iz istog predloga — na koji ću ja kasnije doći — nije razumjeti; šta više ovi dosadašnji branitelji istog predloga gornju namjeru „podpune neodvisnosti od Ugarske" u svojim govorima jasno pokazuju a gdjekoji još i dalje idu.

Ova bi se stranka po tome, što pri ustrojenju domovine svoje, nepazeći toliko na okolnosti vremena, bezuslovno napredovati želi, s toga gledišta mogla nazvati „liberalnom," premda — kao što ćemo dolje vidjeti — za postignuće svojih

Digitized by Google

željah ni sredstva ni izgleda neima, i zato bi rekao, da je izhod stvari ovakovim postupkom vrlo dvojben, problematičan. —

Druga stranka, kojoj se ljubav i privrženost prama rodu i otačastvu svomu ničim manje odreći nemože — premda ovu više u grudima nego u ustih nosi — jest ona, koja se zidanjem svoje bolje budućnosti prije svega obazire na iskustvo vremena (stare i nove prošlosti) kao od samog providjenja za ljude i narode označeni putokaz; na svoje realno stanje t. j. svoj u istinu posjedujući kapital, a ne i na onaj in spe, kojim bi se po nezgodi i grabljivosti ljudskoj lahko u računu prevariti mogla, napokon na današnji položaj domovine svoje kao i na postojeće okolnosti vremena; i po tome uvideći s jedne i to praktične strane, da za podpunu neodvisnost trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj — ma bi ova od Ugarske i pripoznata bila — t. j. za obdržavanje takovog domovine ustrojstva, nuždne materijalnn i fizične snage kao i novčanih sredstvah neimamo; premda ne zato, što ih po snagi našeg cielog vaskolikog naroda i našeg cielog vaskolikog teritorija, po pravdi nebi imati mogli, no zato što nas je koje kobna sudbu, koje zlokovana politika maćije Austrije do današnje neznatnosti smanjala; a s druge i to političke strane, da ovakav neodvisni položaj domovine naše, od Austrije u slučaju tome, ako se nebi u Beču carstvujućoj idei jedinstva, monarhije bezuslovno podvrgnuti i tako svoj ustav, ovaj amanet praotacah naših, svojeručno osakatiti htjeli, kao njeki „trialismus“ nikakvoga izgleda neima. Uvideći, velim, sve to ova druga stranka, želi se svomu staromu savezniku — narodima ugarskim — kao očitom poborniku ustavne slobode, na za obje strane koristan i praktično mogućan način pridružiti, i onaj sa kraljevinom Ugarskom preko sedam viekovah postojavši „realni savez“ uz ujamčenje svoje cjelokupnosti, političke narodnosti i samostalne zemaljske autonomije, dakle do granicah uzajmne koristi i potreboće obnoviti; držeći, du bi ovako sklopljeni savez domovinu našu fizično i moralno označio; fizično što bi u čvrstoj svezi sa još 12 milionah slobodoumnog naroda kadri bili budi kakovim nasrtajima na ustavni i političnonarodni život naš sa uspjehom na suprot izaći; kojoj nepogodi inače po sebi samim težko da bi odoljeti mogli, ut experientia docet; moralno pak što bi takovim savezom sa u Ugarskoj živućom braćom našom Srbima, Slovacima i drugim Slavenima, — kojih dosta na broju imade — u bližje odnošenje stupili, narodnosti naše slavenske medjusodno podpomagali, time duševno jače napredovali, i Ugarsku prije ili poslje do njojzi po prirodi označenog pravca federativnog doveli; i ovo je po istoj stranki, koliko za našu sobstvenu sigurnost, toliko i za one nami srodne narode, naš prvi i glavni zadatak, koji se u inoj sa narodima kraljevine Ugarske nikakove smjese neimajućoj svezi tako lahko postignuti neda.

Uz ovu stranku, koja ovako misli i po okolnostima vremena — premda se i ona u pravcu svome podpuno slobodnih načelah drži, te baš za obezbjedjenje ovih — pri ustrojenju domovine svoje umjereno — konservativno napred smjera, i ja pristajem, dodavajući još i to, da bi ovakovi savez sa Ugarskom pored fizične i moralne snage, i materijalno blagostanje domovine naše podigao, koje se po sebi razumije; jer ako bude — kao što tim savezom dokučiti namjeravamo, — u našoj domobini ustavna sloboda i zemaljska autonomija osigurana, onda mora biti u svakoj struci nauke, industrije i trgovine razvitak podpuno slobodan; slobodom razvitka svako preduzeće dobrim plodom cvatiti a time i materijalno blagostanje u obće napredovati mora. —

No da vidimo kako stoji ono, što po ovoj drugoj stranki sada već i sam tvrdim, da nas na realni savez sa Ugarskom 1. iskustvo vremena, 2. naše realno stanje, a 3. današnji položaj domovine naše pri sadašnjim okolnostima vremena upućuje ili primorava.

Na 1. što se izkustva tiče, tu prije svega velim: blago onom, koji se u životu tudjim primjerom polzuje; težko onom, koji na to da se opameti i umudri, svoje štete treba; no óvaj će ju ipak naknaditi, ali zlo i naopako po onoga, pored koga i ovo sobstvene štete iskustvo zaman prodje; za toga lieka i pomoći u životu neima!

Kakovo je dakle to naše izkustvo? Ovdje nisam voljan griehe i uvrede Austrije i Magjarah prama nami brojiti i navoditi, ne zato, što je to od veće časti gospode predgovornikah već u punoj mjeri učinjeno, nego što za nauku dosta izkustva se držati, a preko nuždno, sve ono odstraniti, što bi me — počem sam od mesa i krvi, — lahko u strast zavesti, i onu hladnokrvnost uma i umjerenost duha, koju ovako ozbiljni predmet zahtieva, narušiti moglo.

Iz povjestnice našeg i Ugarske državnog života crpim ja od vremenah, kako smo se sa Austrijom skopčali, — bez da bi ovdje pojedine čine navoditi nuždno bilo, — iskustvo to, da je politika njena prama nami naviek tamo smjerala, da izvanredni, slobodni i podpuno neodvisni položaj ovih kraljevinah pod krunom sv. Stjepana poremeti i sa ostalim absolutno opravljajućim provincijama austrijskim izjednači, u ravnovjesje dovede, da tako prestanu zemlje i kraljevine ove biti za Austrijance predmet zavidljivosti; prestanu biti kolievka i gniezdo ustavne slobode, i prestanu biti strašilo ondje u obšte vladajuće absolutne sistemé.

Posljednji čin iste politike bio je uvod podplatnih administratorah u naša municipija.

Ovim je načinom vlada austrijska uzde naše zemaljske municipalne administracije tako reći u svoje ruke uzela, i ovim moralno rušenje stubovah ustavnog života našeg na brzu ruku preduzela.

Da je takovim namjerenjem i postupkom Austrija prama svom ustavu bezuslovno privrženim, slobodoumnim narodima krune ugarske, — prije ili poslie do sraženja doći moralo, to se je lahko predviditi dalo, samo ne u onom žalostnom vidu, kako se zbilja dogodilo.

Dodje god. 1848! duh vremena, koji se tada od zapada pojavio, gotovo je cielu Europu potresao, i načelu absolutnog vladanja u Europi propasću grozio, duh ovaj vremena, došavši opomenut narode kano i vladare, narode da se osvieste, a vladare da pomisle: svemu na ovome svietu dakle i ugnjetavanju narodah već jedanput kraja biti mora — nit je ponjala Austrija, nit su ponjali Magjari, niti smo ponjali mi; jer u mjesto da Austrija ovoj opomeni duha vremena prama svojim narodima odgovori i državu narodno preustroji, u mjesto da Magjari i mi shvatismo domašaj velikog zadatka njegovog, — Austrija osta poslie njekog obricanja svome pravcu vjerna i u svojoj sve dragocienosti pojedinih narodah nivelirajućoj politiki nepokolebima, a Magjari pored svog zanešenja i mi našom prenaglosti u razdora obštu cjel promašismo.

Strastvena revnost Magjarah za slobodom i pretjerano oduševljenje prama narodnosti i domovini svojoj, kojim su druge narode istog otečestva sasvim previdili i sve u jedan veliki „magyar nemzet“ pretvoriti naumili, — a prenaglost naša s druge strane učini, te se medju slobodnim narodima jednog i istog ustava izrodi aradjanski rat, kog posljedice još i danas gorko osjećamo!

Digitized by Google

Jest gospodo moja, kad se nami Srbima dirnu ime i svetinja narodna u crkvi i školi, — bez obzira dal ima džebane, pušakah il topovah, il regularne vojske, dal će se to kome dopasti ili ne, skočismo ceo narod kano jedan, ne u obranu absolutizma — kao što se njekima činilo, — već svojih svetih pravah pod ustavnom slobodom, i vi na poziv dodjošte braći u pomoć, pak in fine finali s vama zajedno, sa naših i njihovih jadah što uradismo? naš čisto narodni pokret upotrebiše od Austrije na svoju korist i tako pomogosmo nehotice izvršiti ono, što Austrija bez nas nigda sama izvršiti nebi mogla, t. j. ono što gore rekoh: ustavne kraljevine naše izjednačiti u vidu absolutnom sa ostalim provincijama austrijskim i tu ovdje ono u ovoj visokoj sabornici već više putah napomenjeno souverenstvo naroda našeg, nit se više povrati, jer što smo za ovih 12 godinah u životu političnom osim imena uživali, svaki dobro znade; a nami Srbima i samo ime „vojvodina“ oduze se.

Ovo je za Magjare kao i za nas skupa i gorka nauka; za Magjare, da im neće više nikada na um pasti, na svetinju svojih sunarodah nasrtati i svoju im narodnost nametati; a za nas, da kad smo se nesrećnim ovim razdorom — premda ne našom krivicom — od Ugarske odciepili i prama njoj sasvim neodvisnim postali, da smo — tako reći — u taj mah ne samo našu neodvisnost no i ustav a zatim i narodnost izgubili; i po svemu ovom držim da sam dovoljno dokazao, ono izkustvo koje nas na realni savez sa Ugarskom upućuje, tim više, što nam zadate rane ni diploma od 20 listopada 1860 izliečila nije, dapače pokazuje, da se Austrija prama nami još i dalje prem u drugoj formi — starog pravca drži.

Na 2. rekao sam, da se obazrieti imamo na ono, što u istini posjedujemo, na naše realno stanje, a to veli da smo po imenu trojedna kraljevina, dočim Dalmacije sa 400,000 dušah neimamo; dalje da si i od granice, dok se na ovu naš premilostivi vladar nesmiluje, i naš ustav na nju neprotegne, nikakovoj podpori našeg ustavnog života nadati nemožemo, počem je, pa i ostaje ona od nas političnо odieljena, dakle se naš posjed na svega preko 900,000 dušah ograničava, te i ova okolnost za sada nepraktičnost našeg podpuno neodvisnog obstanka bilo to prama Ugarškoj ili Austriji, dovoljno dokazuje i iz već navedenih razlogah, na realni savez sa Ugarskom upućuje.

3. Rekao sam, da nam to činiti valja i po današnjem položaju domovine naše, kao i po sadašnjim okolnostima vremena.

Domovina naša nalazi se danas faktično u realnoj svezi sa Austrijom. Diploma od 20. listopada 1860, kojom bi po dignutoj absolutnoj sistemi, u našim kraljevinama ustavni život nastupiti imao, lišava ustav naš najglavnijih atributah: odobrenje poreza i vojne, koje se za sada državnom vieću u Beču predaje.

Da je ovo pravo izmedju nas i našeg ustavnoga kralja izključivo podieljeno, i da u tom obziru glas državnog vieća, glas narodah naših pod krunom sv. Stjepana zamieniti nemože, o tom je svaki, koji svoj ustav kao amanet praotacah ljubi i počituje, podpuno uvjeren.

Dok ovo stanje postoji, nalazimo se manje više ondje, gdje smo bili za ovih 12 godinah, jer naše municipalne vlassi paralisiraju faktični postupci vlade austrijske, kao utjerivanje poreza i t. d.

Ovom nesnosnom, izvanrednom, provisornom, i ako se da reći: absolutno-ustavnom stanju našem izbjeći je samo realnim savezom sa narodima krune ugarske, kojih sveta dužnost kao i naša, za nevriedimo obdržanje ustava svim mogućim moralnim silama solidarno se zauzeti, a ovako kriepka volja i sloga prije ili poslie uspjeti mora.

Da se ovakovom solidarnosću uspjehu nadati imamo, dokazuje i jasno očitovanje našeg premilostivog vladara: da se nj. veličanstvo na temelju pragmatične sankcije kao kralj ugarski, dalmatinsko-hrvatsko-slavonski krunisati namjerava, koje se uzkraćenjem ustava postići nemože, a ni misliti se neda, da naš premilostivi vladar sa narodima krune ugarske i na dalje u vječitom protivoborstvu ostati želi, dočim obdržavanje istog ustava, jedinstvo monarhije austriske po dosadašnjem izkustvu nimalo nenarušava.

Ovim posljednim riečma mislio sam to navesti, da se bečki državnici u svoim ustavo-projektima okanu već jedanput centralističke težnje, koja se sa autonomijom pojedinih zemaljah neslaže, i sa ustavnom slobodom nikako spojiti nemože, i tada bi lahko do načina došli, kojim bi se naš ustav sa ustavom ciele monarhije složiti dao.

Pod gorenavedenim „sadašnjim okolnostima vremena“ razumievam to, da se onoga, zbog čega smo se godine 1848 sa Magjarima zavadili, t. j. ugjetenja narodnosti naše — više bojati neimamo.

Narodnost, ova idea novijeg vremena, postala je u Evropi glavnim factorom u preustrojstvu državah; Srbi, Romani i Slovaci u Ugarskoj, i to prvi per excellentiam, došli su do svoje narodne sviesti, koja se nikako više udušiti neda i Magjare kriepko opominje, da se dosadašnja politika magjarska ili „velike magjarske“ ima preobraziti u njoj po prirodi označenu federadivnu politika Ugarske, koja prama glavnim narodnostima u kratko veli: svakom svoje a svi složno za ustav i za domovinu.

Za podkriepljenje ovog načela moram ovdje naročito navesti narod srbski, koji na temelju svojih od Imperatorah Austrijskih kao kraljevah Ugarskih zadobivenih, kralju svojom krvlju već davno izplaćenih povlasticah — privilegijah — kao dovstranih ugovorah izmedju naroda i kralja, želi i zahtieva, da mu se pod krunom sv. Stjepana politična narodnost u svojoj omedjašenoj oblasti — vojvodini — pod svojom narodnom upravom, na koje čelu srbski vojvoda stojati ima, pripozna i utvrdi, koje bi jedino u stanju bilo ovaj junački za Ugarsku i previsoki prestol zaslužni narod podpuno zadovoljiti.

U ovom preduzeću, koje je narod srbski sredstvom svog posljednjeg kongresa njegovom veličanstvu našem premilostivom vladaru već podneo, nada se naš narod prigodom pretresa istog predmeta kriepkoj podpori visokog sabora; a da bi vojvodina sa trojednom kraljevinom jednim duhom disala, za to jamči naša uzajmna narodnost i budućnost.

Nu ovdje mimogredno opaziti moram visoku kuću, da nas i ovaj višji zadatak prama obštoj budućnosti Jugoslavenah, prama istočnom pitanju, od dosadašnjeg pravca politika austrijske svakako odvraća i na sporazumljenje sa ugarskom upućuje. Za sad samo toliko ad hoc počem dublji razlozi o tom predmetu ovamo nespadaju.

Pri ovakovim okolnostima dakle trojedne kraljevine u realnoj svezi sa Ugarskom ničega se bojati i ništa izgubiti neima, no će se fisično i moralno osnažiti, materijalno podići i svojim mogućnim uplivom pravu politiku ugarske ili ugarskih narodah pvdkriepiti.

Ovdje još dodati imam, da bi ovakim savezom osnaženi i onu svrhu postići mogli, kojoj mi inače po dosadašnjem izkustvu badava težiti budemo, t. j. da se jednom i grani-

Digitized by Google

ca s nama u istini spoji i svog jarma oprosti, jer znamo po našim i Ugarske zakonima, da u tom obziru našoj želji i našem glasu, želja i glas naroda Ugarske sasvim odgovara.

I tako mislim da sam visokoj kući dovoljno dokazao, da nas izkustvo stare i nove prošlosti, naš realni posjed, sadašnji položaj domovine naše kao i okolnost vremena, i to ne na štetu, no na korist našu, na realni savez sa Ugarskom uputjuju tako, da bi mi taj savez i u tom slučaju, da ga dosad medju nama nigda bilo nije, naše i njihove sigurnosti kao i naše budućnosti radi, danas sklopiti morali.

No iz ovoga se vidi ujedno i to, da niti ja nit iko od mojih jednomisljenikah na to neide, da se mi Ugarskoj na milost i nemilost, štono vele „bezuvjetno“ u naručuje bacimo.

Ovo se od nas gospodo moja i netraži, zato bi ovakovu misao samo zlotvor a ne domorodac gojiti mogao.

Mi želimo i hoćemo da se tim savezom naša politična narodnost, naš ustavni život, naša cjelokupnost i naša državopravna zemaljska autonomija, koja se u našem — u svom djelokrugu od ugarskog nezavisimom — saboru i u našoj narodnoj upravi, na koje čelu naš preuzvišeni ban stoji, — manifestira; da se velim sve ovo tim savezom ujamči i osigura.

Zato ja predajem vis. saboru sliedeći Amandement:

„Sriemska županija drži:

1. Da savez trojedne kraljevine sa kraljevinom Ugarskom pod krunom sv. Stjepana. t. j. prama jednoj i istoj kruni, prama jednom i istom krunitbenom činu i ustavu još i danas pravno postoji.

2. Imajući trojedna kraljevina pored svojih posebnih pravah sa kraljevinom Ugarskom već od više vickovah jedan uzajamni ustav, kao i mnoga druga, blagostanju domovine odgovarajuća temeljna prava i ustavne zakone do god. 1848. ima se — uz reviziju onih častih zakonah od 1848., koji u narodnost, cjelokupnost i zemaljsku autonomiju trojedne kraljevine zasjecaju, i koji zadatak saboru ugarskom po duhu vremena i shodno predstojećem državopravnom položaju trojedne kraljevine, čim struku zakonotvorstva preduzme, bezuslovno izpuniti nadleži, — isti ustav, u obziru na pragmatičkoj sankciji osnovan, za zajednički temelj obojih saborah u njihovom djelovanju priznati i prama svakom naporu, naročito prama diplomi od 20. listopada 1860, koja mu najglavnije crte „odobrenje poreza i vojne“ kao najljepšu dragocjenost oduzima, sa saborom ugarskim, sjedinjenim moralnim silama solidarno braniti, i ovaj zadatak pripoznati za obšti svih kraljevinah i narodah krune ugarske; i nečekati, mnogo manje moralno primorati kraljevinu Ugarsku, da ona težkom ovom pozivu prama Austriji sama odgovori; koje bi se u tom slučaju lahko na štetu trojedne kraljevine dogoditi moglo.

3. Sriemska županija želi i zahtieva: da trojedna kraljevina, koja je godine 1848. kobno izvršenim odcieplienjem od Ugarske, nepravdom Austrije ne samo svoju političku samostalnost, no i sam ustav a zatim i narodnost izgubila, i tako nepraktičnost ovog od Ugarske podpuno neodvisnog obstanka djelom pokazala, — realni od istog vremena prestavši savez sa kraljevino Ugarskom: pod jednim obštim ustavom, jednim po potrebóći opredjelit se imajućem uzajamnom zakonarstvom i jednom, ovom zakonarstvu odgovarajućom, vrhovnom upravom obnovi, no uz ujamčenje svoje cjelokupnosti, političke narodnosti i zemaljske državopravne autonomije.

4. Želi i zahtieva sriemska županija, da se visoki sabor radi pretresa zaključenja srbsko-narodne sknpštine u Karlovcih na Nj. Veličanstvo obrati, da se ista zaključenja visokom saboru dostave, te odnešenje Sriema ili srbske Vojvodine prama trojednoj kraljevini na čisto izvede, a zatim ovo srbsko pitanje prigodom sa Ugarskom sklopiti se imajućeg ugovora od strane trojedne kraljevine preporuči i podkriepi.“

Sad još njeke primjetbe gos. Kvaternika, a zatim ću preći na pretres predloga osrednjega odbora:

Predlog gos. Kvaternika, koji nikakvog združenja sa Ugarskom neće, neima pravnog temelja, jer dogadjajima od 1848. god. samo je realna sveza sa ugarskom prestala, ali se mi od krune ugarske ni slovom ni djelom ocjepili nismo; k tomu bi bilo nuždno i odobrenje ustavnoga ugarskoga kralja, počem se naša unija sa Ugarskom na dvostranom — sa kraljem Kolomanom sklopljenim — ugovoru osniva. Ovo i ceo sabor pripoznaje t. j. da personalna unija prama jednoj i istoj kruni sv. Stjepana, jednom i istom krunitbenom činu i ustavu još i danas pravno postoji. — Da je inače ovaj predlog za sada nepraktičan, to sam mojim govorom dokazao; a što se g. Kvaternik na Evropu poziva, da se in ultima analisi njenoj pomoći nadati imamo, na to odgovaram, da mi Slaveni u obšte Evropu po dosadašnjem izkustvu više proklinjati nego blagosivljati uzroka imamo. Medjutim ima se ona danas kao špekulantkinja primae classis mnogo važnijim i ogromnijim predmetima zabavljati, nego našim pravom.

Dalje veli gos. Kvaternik u obziru na našu želju unije sa Ugarskom ovo: „Ako Austrija unije neće, onda je nemože biti, a mi znamo, da naš savez sa Ugarskom Austriji neide u račun, ergo unije nemože biti.“ — Concedo minorem sed nego majorem. Da Austriji neide u račun ono što narodi hoće, već ono što narodi neće, to ja g. Kvaterniku dopuštam, ali da su državnici bečki svemogući to ne stoji. Kao što g. Kvaternik u svom predlogu radi podpune neodvisnosti svoje domovine precjenjuje svoje sile, ista tako precjenjuje i Austriju. Mnogo koješta Austrija nebi htjela, ali „nužda zakon mienja.“ Mi znamo, da na 300 miliunah poreza plaćamo i da preko polovice samo na interese državnih dugovah ide. Ako dakle Austrija i nadalje sa našim narodima u protivoborstvu ostati namjerava, kuda ćemo doći? ovako se dalje nemože. Ili obšte zadovoljstvo ili obšta materialna propast. Ako dakle mi i Ugri u želji za uniju budemo složni, onda i Austrija neće nam na put stati. U tom obziru može gos. Kvaternik samo onda imati pravo, ako onaj neutrudimi faktor, o kom je jedan gospodin narodni zastupnik prije koji dan duže od jednog sata govorio, t. j. tako zvana „Camarilla“ narode naše tako pokvari, da se medju sobom neslože; ali i toga se po današnjoj sviesti naroda nije tako bojati.

Što se predloga osrednjeg odbora tiče, po njemu je svako sporazumljenje sa Ugarskom „a priori“ nemogućno i to: iz razloga koji se u njemu za osnov navodi, dalje iz predmeta koji se, i načina kako se zahtieva. Veli se u istom predlogu da smo se usljed dogodjajah od 1848 od Ugarske pravno ociepili i iz tog uzroka ištemo pripoznanje naše neodvisnosti od Ugarske, dakle ne zato što smo se izvorno kao podpuno samostalan narod, Ugarskoj svojevoljno pridružili; ne zato da smo i kroz to vrieme političnо samostalni

Digitized by Google

bili i takovom narodu pripadajuće čine kao: „izbor kralja Ferdinanda I., pripoznanje pragmatične sanctie“ slobodno izvršivali, već usljed dogadjah od 1848. god.! Gospodo moja pripoznanje ovoga razloga obara Ugarskoj onaj zakoniti temelj na kom ono danas stoji a taj temelj je i naš, i zato nam odgovoriti može: gospodo i braćo! mi zakonitost dogodjajah od 1848. god. nigda pripoznati nemožemo a vi ili ne uvidite ili nećete da uvidite šta s otim zahtievate i kakve to za vas i za nas posljedice imati može! veli se da bi mi ako to Magjari ne pripoznadu, prama njima buntovnici bili. Gospodo moja, tim istim pravom mogli bi mi onda i Magjare koji su na naša prava nasrtali i kavgi povoda dali, buntovnicima nazvati; dalje počem mi držimo da su naši pokreti hrvatsko-slavonski i srbski čisto narodni bili, mogla bi i vlada, koja nam to zapoviedila nije, nas sve skupa buntovnicima nazvati a i obratno. Vidite dakle kuda mi takovim razlozima, tjerajući na konac dospjeti možemo. Najbolje je sljedujmo u tom velikodušnom primjeru našeg premilostivnog vladara, koji je prvi preko dogodjajah od 1848. godine zavjesu prevukao, nepozivajući se prama Ugarskoj na pravo svoga oružja od 1848. godine, no na pragmatičnu sanctiu da se na temelju iste ugarskim i našim kraljem krunisati i nami kao ustavni kralj vladati želi. Gosp. moja, Ugarska je primila ovaj zakoniti temelj i to je jedino oružje njeno prama absolutizmu; primimo ga i mi, prevucimo preko onoga, što je bilo crnu zavjesu i sporazumimo se kako naša uzajamna korist i potreboća zahtieva. — Dalje ište se od Ugarske — prije nego se u ikakav dogovor s njome upustimo, — bezuvjetno pripoznanje naše neodvisnosti i cjelokupnosti. Ovo, ili je dvojbeno il nije; ako nije dvojbeno da nam to pripada onda ona predbježna forma zahtievanja nebi mogla škoditi; no ako je to i najmanje dvojbeno, kao što mi i sami uvidjamo jer pripoznanje Ugarske ištemo, onda gg. moja, to nikako nespada na ovaj način predbježnog bezuvjetnog pripoznanje, već kao glavni uvjeti na ugovor sam; tako, ako ugarski sabor, neznajući hoće li doći do ugovara, i nebi mogao u napred nami to bezuvjetno pripoznati, ne stoji da mi to prilikom samog ugovora od njih dokučili nebi, jer onda se ima ciela stvar pred očima, gdje svaka stranka štetu i korist na vagu meće pa kako se pogodimo. Za to gosp. moja, manimo se svega što bi nam sporazumljenje osujetiti moglo, manimo se svake predbježnosti, već složimo se in merito šta i kako mislimo; vrieme je koliko burno toliko i žurno pa da ne dočekamo od njega odgovora „već je kasno!“

Kažimir Jelačić. Svietli bane, visoki sabore! Kada je diploma od 20. listopada izdana, prva je moja misao bila sdruženje sa Ugarskom, jer mi je stalo takodjer do naše braće Slavjanah u Ugarskoj; ja sam uvjete savezu polag mojih slabih silah odmah sastavio i takove na sve strane domovine naše razposlao, iz istih svaki uputiti mogo se, da vruće dušom i tielom težim za sdruženjem sa Ugarskom.

Nu onu doba svu nadu gojio sam, da će Magjari svoju politiku glede nas promieniti, da će se nama približiti, da će za svoju i našu sreću sva poduzeti, i o sdruženju u bratinskom porazumljenju zajednički ozbiljno raditi — nu žali bože prevari me nada.

Kad promislim da je naš narod u svakoj prilici istinite simpatije prama Magjarom gojio, hoću njekoja za dokaz napomenuti.

Uzmimo samo kakovim oduševljenjem jesu bili ona tri velikaša ovdje u glavnom gradu primiti, i kakovu ljubav našli su kod nas, kako bratski u magjarskom i našem jeziku dogovori poduzimali su se — moram priznati, da i isti jesu takodjer simpatiju pokazivali, nu žalim da to samo bijaše prije 20. listopada, a poslje nikada. — Nu onaj pohod imao je političku važnost, jer one novce, koje su za našu njekoju stradajuću braću donieli, uzimam za kršćansku ljubav, dočim su i ostale krunovine to isto učinile, a i mi sami isto učinismo godine 1838. kada bijaše Pešta poplavljena, šta mi podobro znamo iz Varaždina, kadi bi znamenita svota sakupljena u Peštu poslata.

Nadalje moram navesti, da smo mi prama njima i poslje svagda bratinsku ljubav izkazali.

Opera magjarska ovdje bratinski primita, bi radostju slušana i podupirata.

Grb magjarski polag našeg svietio se, kod mnogih i sam magjarski, sa zapostavljenjem svoga, nosi se, šta istima za diku nesluži.

Barjak magjarski polag našeg svuda vijao se, svagdje se magjarski uz naše pjesme pjevale, ne manje tako igralo i plesalo.

Ne samo da bi to za simpatije dokazati dovoljno bilo i za istu akademiju i druge zavode magjarske prinesci kupiti su — i tako na prošlost zaboravilo se, oduševljeno znaci bratinstva po čitavoj domovini razvijali su se.

Nu pitam ja, čim su naša ustavna braća Magjari poslje 20. listopada nama simpatiju dokazali?

Možebiti što se glede nas podpuno drže zakona 1848, koji nas je razdvojio, posve uništio i izolirao — a niti njima ništa koristio.

Naši svi dopisi od naših municipijah kakav su odziv kod njih dobili? Kad je županija varaždinska prva početak u njihovom smislu učinila — sve je hladnokrvno primito, sve za dužnost uzeto, svi odgovori u smislu zakonah 1848 sliedili su, i tako sve bez uspjeha ostalo, jedina šopronska županija povoljno bratinski odazvala se je.

Je li možebiti simpatiju nama pokazali su kod ustroja našeg dikasterija? je li kod zahtjeva Dalmacije, ili granice naše vojničke? je li glede Rieke? je li otetim Medjemurjem? — je li možebiti taj najpametniji historik Salay nas ublažio? — je li protest amo na naš sabor proti govoru našeg stožernika na porugu zato odaslani? jer je u sebi dogodovštinu našu navedenu razvio?

Je li morda pozivi na ugarski sabor za naše velikaše izključenjem slavonskih, i to na temelju ravnopravnosti u magjarskom jeziku sastavljeni odaslani?

Moja Gospoda! Možebiti politika Semerea, koju je na vidilo stavio, nama povjerenje pribaviti mogla, kada je pisao, da se magjarski narod sa njemačkim proti Slavjanom složiti mora, jer drugčije ova dva naroda u Austriji u istom velikom slavjanskom moru propasti mora? Odovuda možemo uvidjeti, da je Magjarom više stalo do narodnosti nego do slobode, da oni za uzdržanje svoje narodnosti, svojim najvećim dušmanom složiti se hoćedu — od naše strani takova izjava za uzdržanje naše narodnosti bi propast ustava značila, — nu neka Semere piše što mu drago — Austrija mora napred stupati, i ako se hoće uzdržati, mora slavjanska biti, federativni sistem poprimiti.

Kad uzmemo u obzir, da je naša vruća želja bila za sdruženje, pa ipak kako su naši mnogi vriedni člani, koji su poslje 20. listopada radi porazumljenja sa programi glede sdruženja u Peštu išli, i tamo došavši primiti? Hladnokrv-

Digitized by Google

no s nikakovim oduševljenjem, i svikolici bez svakog uspjeha kući vratili se jesu.

Iz oviuh svaki uvjediti mora, da nas ignoriraju, jer da bi s nami bratinski mislili, zaisto bili bi se s nami u porazumljenje stavili, i bi bili toliko nas za vriedne pronašli, i iz kruga svog barem jednog na naš sabor glede porazumljenja odaslali — šta ćemo! Magjari oni isti glede nas ostali su, koji su bili godine 1848, istu vode politiku, jer oni vide jedini spas u svom Magjar-országu.

Zato nemojmo se mistificirati, ja od moje strane izjavljujem, da ja Magjare na toliko ljubim i štujem, na koliko oni mene.

Kažu mnogi, Deak o nami bratinski se izjavio, da je on jedini, koji nam se smilovao, i iz milosti Hrvatsku imenovao; i on nije ništa priznao, istina — u ostalom podpuno i glede nas drži se zakonah godine 1848.

Etvös je takodjer radi ravnopravnosti narodnostih divanio, nu žestoko je u saboru napadnut, u ostalom ja hvalim za onu ravnopravnost, koju naša braća Slovaci, Srbi, Hrvati u Ugarskoj uživaju.

Moja gospodo! Koji ova sva hladnokrvno promotri, mora priznati, da sadanji sabor ugarski samo interesse magjarskog naroda zastupa, i drži centralizacije svog novo stvorenog Magjar-országa — zato moramo na oprezu biti, da sdruženje istinito stalno, bratinski sliedi, zato moramo u našima načelima sve podpuno izjaviti, i zahtievati, što po božjoj milosti našoj trojednoj kraljevini pripada, i ako bi se sve što po sebi razumievalo, ipak ima se navesti — jer ja se držim riečih velikog diplomata Talejrana koji je u kongresu godine 1815 kazao:

„Sve što se samo po sebi razumieva, može se laglje shvatiti, kad se kaže, nego li kad se nekaže."

Zato se ja izjavljujem za predlog osrednjeg odbora s tom primjetbom, da se rieč „bezuvjetno" izpusti, i kako je kazao gospodin zastupnik Vuščić izmieni sa rečmi „u ugovoru sklopiti se imajućem."

Sada imadem njekoja primjetiti na izjave njekojih govornikah.

G. zastupnik Gvozdanović kazao je, da porez nemože se umaliti.

Ako bi to stalo, onda zaisto žalostan naš položaj bi bio, jer polag tolikog poreza moramo propasti — nu ja kažem, da to nestoji, jer ako se one vlasti, koje mi prije godine 1848. niti smo imali, niti smo takove poznali, odstrane, koje se još sada žali bože bez svake potrebe na uštrb ustavnog života u našoj domovini nalaze, naime:

Državna i kotarska ravniteljstva financije; financijalna straža; porezni uredi; porezno nadziratelistvo; zemaljsko porezni provisorium; štabilni katastar; računovodstvo državno; financijalna prokuratura; graditeljstvo; ravnateljstvo policije; oružničtvo.

Sve ove vlasti polag državnog proračuna od ove godine 1861. stoje, i mi morat ćemo platiti 1,290.817 for., ako se takova znamenita svota obali, da ćemo znamenito manje plaćati — a to se može sutra izvesti, jer uprava municipijah dovoljna je.

G. zastupnik Knežević pozvao se na puk — ja mogu kazati, da je i mene vriedni puk izabrao, i takovog do 15 hiljada zastupam, nu isti mi nije nikakov naputak dao, svak je kazao: gospodine radite sve tako za nas, kao za vas.

G. zastupnik Arvaj naveo je, da Austrija za nas Slavjane nemože raditi, jerbo proti sebi bi radila — nu žali bože to uvidjamo sami, da nije za nas, nu kako sam kazao kroz to radi više proti sebi — ja ipak niti Magjara niti Niemca nebojim se — naša je budućnost, naša je sveta dužnost za takovu postojano raditi, ne pako iz egoizma, sebičnosti protiv svojima interesima djelovati — ako ju nebudem mogao doživjeti, da slasti svojine užival, bude možebiti moj sin, ako ne on, onda sigurno moj unuk — zato treba da za budućnost radimo; ovdje ću napomenuti da godine 1844 u Varaždinu u jednoj velikoj skupštini narodna stranka sa giovine Italia prispodabljala se, pa hvala Bogu naša postojanost dobro napredovala, to vidimo ovdje kako smo sakupljeni — i sada nas Niemci „Jung Croaten" nazivaju; nu polag sve mudre politike, ako Bog i sreća junačka dade, isti Jung-Croaten postići će ono, što je postiglja giovine Italia.

Mirko Bušić. Imajući čast izabranim biti zastupnikom sl. trgovišta Siska, govorim ono što je moje osvjedočenje i što je želja mojih komitentah. Došlo je najme vrieme, da se ove kraljevine opet spoje s kraljevinom Ugarskom, da nam materialni život bolji postane, nego je bio prošlih deset godinah. Da pako ovo sjedinjenje bude moguće molim visoki sabor da izvoli prilagoditi i spojiti predlog osrednjeg odbora sa predlogom zastupnikah grada Zagreba, a ako se to izvelo nebi pristajem uz predlog zastupnikah grada Zagreba.

Svetozar Kušević. Svietli bane, slavna gospodo zastupnici naroda! Moram i ja da na primjer mnogih gospode predgovornikah napomenem, da je težko prosboriti u obće o predmetu, koji je po tolikih i toli sjajnih govornicih svestrano izcrpljen, a meni je i napose težko probesjediti o pitanju u savjetovanju stojećem, i to iz više obzirah: ali mnijem, da u odsudnom času netreba nam se niti lievo niti desno osvrtati, nego onako sboriti, kako to tko u svojoj duši osjeća, a to ću ja i zato učiniti, jer sam si cielog mog života dosljedan bio, pram mile domovine i dragocienjene nam narodnosti svagda jednako osjećao, i jednoj cieli težio; no budući da ništa novoga u predmetu samom doprinesti nemogu, ograničiti ću se na razmatranja pojedinih tvrdjenjah po veleštovanih predgovornicih u visokoj sabornici ovoj izuštena, trsit ću se, da tim načinom k razjasnjenju velevažnog pitanja kolik tolik doprinesem, podjedno izraziti ću se, s kojim mnenjem slažem se i zašto, a s kojima ne.

Prije svega mislim da suvišno biti neće, ako unapried već priznam, da sam i ja iskreni prijatelj federativnog sdruženja trojedne kraljevine naše sa kraljevinom Ugarskom na temelju podpune i svestrane, narodne i političke ravnopravnosti, i to ne samo na temelju ovdje napomenute moralne i materijalne koristi, već na temelja iskrene ljubavi prama bratskim nam u Ungariji živećim narodom slavjanskim.

Sad da predjem na tvrdjenja njekih slavnih predgovornikah, te morem da priznam, da se s onom gospodom neslažem, koja vele, da nam u odsudnom ovom času treba sve mukom mimoići, što je nam i prekodravskoj braći neugodno čuti, jer, veli se, vješt liečnik treda da rane izvida a ne da ih pozledjuje i razkapa; — naša pako poslovica veli: „kad se baje, u oči se gledi"; te ja tvrdim, da vješt liečnik treba sve do upotrebi, pak rane i izdubljuje samo da ticlo spase, a ne da iz štednje i nježnosti dotle lavira, dok tielo neizmogne, dok se rane sve većma nerazprostru a na posljedak dok im i lieka nestane, i zato tvrdim, da je baš sada čas kada valja braći Magjarom sve ono odprto i jasno reći, što nas boli, i što nam je nepravo, da uvide i sami, kolika je nama nepravda nanešena, i kako smo mi prisiljeni

Digitized by Google

bili na obranu najveće naše svetinje, i kako im se u napredak od takovog nasrtanja čuvati treba, istim pako takvim načinom srčano želim, da i Majari od svoje strane sve odprto kažu, što im od nas pravo nije; jer iz takvog postupanja radja se povjerenje, a iz mučanja sumnjičenje i nevjera! — rekli mi sada što nam je drago, mi se tim zamjeriti nećemo, jer ćemo pripovieditи čine, koji se tajiti nedadu, i tim ekspektoriranjem postignuti ćemo ciel našu tim lakše, jer ćemo onda pri sklapljanju ugovora samog manje povoda imati k prepiranju; kad pako sporazumljenje sliedilo bude, onda treba sva prebacivanja da prestanu; zato, gospodo, na stranu sa svakom pretjeranom štednjom i netajimo ono, što svaki izmedj nas i Magjarah zna, nego recimo: Bože daj nestalo tim pojavljenjam traga, i Magjari se uvjerili, da oni samo na temelju podpune ravnopravnosti i političnе i narodne svih narodah u prostranoj Ugarskoj srećni i zadovoljni živjeti mogu.

Nemogu ponjati njeku gospodu, koja na hrvatsko-slavonskom zemljištu, u hrvatsko-slavonskom saboru, pri riešenju životnog hrvatskog-slavonskog pitanja, stvar narodnju, stvar našu domaću mimogredno spominju, i hvalisajući preimućtva tudjinah, dokazati trude se, kako mi u družbi s drugim samo slobodni i ustavni, dapače i narodni biti možemo, — tu mislim netreba mnogo da napominjem, nego ću samo da navedem, kako se u onom sasvim slažem s velecienjenim našim sučlanom g. Eugenom Kvaternikom, koji je dovoljno i temeljno u sjajnom svom govoru dne 18. lipnja držanom dokazao, šta je narod, koji do sebe ništa nedrži, i koji spas svoj darodni sredsfvom drugoga postići namjerava! Nadalje su krasno i valjano dokazali gospoda naši slavni historiografi Rački i Kukuljević, da se najsajnija povjestnica domovine ove naroda, baš iz onih vremenah datira, u kojih je narod naš sam svoj bio, i na svoju se snagu oslonjao, pak ma da je tada i kobnijih i nepovoljnijih časovah bilo, a da je povjestnica od ono doba tavniti pričela, od kada su slavna djela neumrlih naših pradjedovah tudjini u svoj prilog zapisivati počeli, a da je tomu tako, svjedoči povjestnica Ugarske, u kojoj su sjajni prizori i velike zasluge slavnih muževah našega naroda, mladeži i svietu naopako, dapače i pod izopačenimi imeni predočena, k čemu su dovoljna pojedina imena junakah, da nenavodim mnoge poznate slučajeve, jer o tom svjedoči ime hrvatskoga junaka, koga historija ugarska Zrinyi Miklošom, srbskoga vojvode Kiniży Pala i romanskoga ratoborca Hunyady Janoša itd. naziva.

Moram nadalje da izpoviedim, da me ona gaspoda baš o onom ni najmanje neuvjeravaju, što oni svojimi govori postići žele, vičući na minuli sistem, jer tim nipošto dokazali nisu, da bi nam u prošlo ovo doba pod centralnom upravom magjarskom bolje bilo, ja dapače tvrdim, da bi se peštanska vlada od 1848. god. uzdržala bila, da bi mi mnogo strašnjih prizorah doživili bili, a to će mi dopustiti svaki, koji najnoviju i našu i susjedah naših povjestnicu znade, i komu je poznato, kako su ministri magjarski za kratko vrieme svoga gospodovanja gospodarili, i kako su i za ono kratko vrieme i samom svomu životu dodijali bili, k tomu svemu mogao bi ja iz sobstvenoga svoga izkustva na saboru 1848. god. kao jurat, a 1848. god, kao zastupnik rodjenoga moga mjesta Požega crpljenoga, takovih vam dokazah navesti, da bi vam se koža ježila, no neću tim da dodijavam i zato idem dalje.

Onoj gospodi predgovornikom, koja navode, da nam magjarština zato pogibeljna nije, što od našinacah malica samo magjarski govori, moram da primietim, da ta gospoda ili neznadu, ili neće da priznadu one uspjehe, koje je magjarština u predožujskih 10 godinah žalibože baš medju slavenskim narodom imala, od ovuda se vidi u koliko je i ono tvrdjenje temeljito, što ovdje izustito bi, da su Magjari Slavenom više dobra učinili, nego ikoja druga grana Slavenah, budući su im dopustili, da u Ugarskoj ustav i slobodu uživaju; gospodo ovo umstvovanje osim toga, što je nedokazano i smiešno je, da li su pako Slavjani u Ugarskoj doista tako srećni bili, kazat će vam najbolje svaki svomu rodu i poreklu vjerni Slovak i Srbljin, a ja bi vam mogao iz one godine slobode, u kojoj su Magjari zanešeni ponosom slave svoje bili, mogao navesti dokazah, da su oni najstrašnije nasrtali na one, koji su njihovim primjeru, no u svom duhu sljedovali, i mogao bi vam zato doprinesti strašnih prizorah iz Bačke i Banata, gnjusnih dokazah iz Kisega i Kaniže, izbrojiti činah groznih, koji su se na zarobljenih naših stražarih i predprežarih od Medjumurja tja do Debrecina slučavali, — na ta pako sva nemogu nam Magjari dokazati, da smo im „milo za drago“ vratili, jer šta smo silnim sunarodnikom njihovim u sredini našoj živećim na žao učinili, a o tomu bi mogli svjedočbu dati, i njihovi kroz domovinu našu u ono doba stotinami prolazeći honvedi! potom je bolje i prećutati, nego precjenjavati ono, što se lahko braniti neda.

Jedan je izmedju slavnih govornikah vrlo vješto branio magjarske zakone od god. 1848. navodeći njihovo preimućtvo, slobodoumnost i korist, nenapominjući u koliko su baš ti zakoni za narodnje naše biće ubitačni, gospodo slavna dopustite mi, da ja taj način dokazivanja prispodobim s onom zamkom, u koju se nedužna ptičica sliedeća glasu vještoga vabca hvata, jer hrlećі za tim do skora vidi, da je slobodu kavezom zamienila, i da lovac nevinoj ptičici, ako mu se dopada, krila podsieče, a i oči joj izbode, da mu ljepše pjeva i tim vjernije druge vabi, a ako mu se povoljnom biti nevidi, a on joj i vratom krene! — Gospodo, da li ćemo mi na slične sirenske glase u zamku od god. 1848. ići, to neka visoka ova kuća odluči, a ja od moje strane velim, revidirali mi te zakone, kako nam je i drago, da ćemo ih mi težko igda na našu korist upotrebiti moći, jer u njih je drugi životalj osnovan i nam protivna težnja zastupana! — Istom prilikom rečeno je, da zakoni ti sadržavaju krasno preimućtvo odgovornoga ministerstva, no i od tuda slaba nam je fajda, jer nije dokazano, da odgovornost ta nam u prilog ide, i da mi sredstvom njezinim slavu i ponos naše narodnosti i slobode postići možemo. — Navedeno je nadalje, da su naši na saborih ugarskih deseći se poslanici svagda vojevali protivu liberalne stranke magjarske, te da su kroz to njekim načinom slobodno razvijanje priečili, ja na to s moje strane nemogu nipošto da pristanem i da poslanikom našim ono u grieh upišem, što su oni i po dužnosti i sviesti svojoj činiti prisiljeni bili, jer poznato je, da je liberalizam magjarski od njekada narodnim težnjam našim protivan bio, a da je tomu tako, dokaz je, što su pošilatelji ili bivši za onda stališi i redovi djela svojih poklisarah svojimi priznali, pak težnje i trudove njihove priznanjem krunisali, dakle napadanje to nije niti umjestno a niti dokazano, ja dapače iz toga dokaza izvodim sasvim štogod drugo protiv onoj gospodi, koja tvrde, da smo mi tečajem 750 godinah s braćom Magjari mirno i krasno živili, jer iz navedenoga dokaza sliedi, da smo mi u neprestanoj borbi na političnom polju bili, i da je jedino latinštima primirje uzdržavala, koje je pojavom narodnih težnjah prekinjeno biti moralo, — a bilo je tu i ogromnih bitkah i naporah, koji gorenavedenom tvrdjenja protivno dokazuju. — Prilikom ovom nemogu da nenapomenem i onoj go-

Digitized by Google

spodi, koja često putah navode, kako smo kroz 700 godinah pod magjarskim ustavom srećni, slobodni i zadovoljni bili, da bi uputno bilo, da svagda pridodadu mi „vlastelini, i plemići“ jer da mene i meni sličnoga porekla ljude, a da nenapomenem bivše kmetove zapitate, bogme bi vam malo od ustavne slobode i sreće, a tim više od ustavnih zloporabah i nevoljah pripoviediti umio.

Tvrdjenje ono polag koga njeka gg. dokazati trude se, da Slavonija preko Drave i Dunava, zbog materijalne koristi i obiteljskih odnošenjah teže, dopustite mi da ja, kao rodjeni Slavonac, to kao važno ne priznam, jer kad bi to stojalo, onda bi Ugarska morala k nama, a još višje k susjednoj joj Austriji gravitirati, jer su materijalne koristi i familijarna odnošenja, ako ne u većoj, a ono u istoj mjeri i spram nas, a i spram Austrije, to pako niti hoće Magjari, niti njihovi prijatelji da priznadu, jer prvi u svomu sredotočju svoj spas traže, — zato budimu pravedni i priznajmo, da Slavonija ima mnogo znatniju zadaću, nego sve moguće materijalnosti, pak ako za tom išla bude, lahko će se ponjati, kamo ona i po naravi svojoj i po plemenitom ćućenju svom težiti mora.

Čuo sam ja u visokoj ovoj sabornici napomenuti, da smo mi od Ugarske faktično, a ne pravno razdruženi, na ovo mislim, da je dovoljno, ako napomenem, da je vriedni naš sučlan g. Bogović naveo mnogobrojne i najstarije zakone, iz kojih proizlazi, da smo mi svagda neodvisni od Ugarske bili, a i g. zastupnik Vrbančić razjasnio je u svom današnjem govoru pravno naše stanje; gospoda koja protivno tvrde, vrlo veliku bi nam uslugu učinila, kad bi nam one zakone navela, po kojih smo mi pravno partes adnexae od Ugarske postali, do to pako doba ću ja držati, da mi ne samo, da smo po pristojećem nam pravu, već i po dužnosti naprama mile naše domovine i narodnosti naše postupali.

Reče jedan od štovane gospode, da smo mi naš ustav u prošlim godinama samo zato izgubili, jer smo se od Ugarske odciepili, a ja velim, da su Magjari samo svoj ustav težnjama svojim izgubili, nam je naš samo za vrieme usteguut bio, i to samo zato, što smo s njimi u savezu bili, jer držim da to bilo nije, da se na nas poslje naših tolikih žrtvah ni udaralo bilo nebi, ili da je bar naše odnošenje god. 1848. naprama njih na čisto bilo; osim toga tvrdim, da su Magjari s pretjeranom svojom težnjom za sobstvenom supremacijom sve pretrpljene nevolje i njezine posljedice na nas navukli, kojim su oni i u ovaj čas vjerni ostali, kao što to najnovije viesti bečke i peštanske posvjedočavaju. Odovuda nadalje sliedi, kako nam opreznim valja biti, baš u nazočnom naše razprave pitanju, i pri precisiranju naših ugovornih uvjetah, i od kolike je važnosti savjet preuzoritog našeg g. kardinala, koji tamo smjera, da mi braći onoj, s kojom se družiti namjeravamo, iskreno i bratski prije svega savjetujemo, da se oni na stazu legalnosti prema svomu zakonitomu vladaru vrate, jerbo mi, koji se neporušivom lojalnosti naprama višjem prestolju i kralju, od svagda ponosimo, samo na polju zakonitom družiti se možemo, a to i tim više, što bi inače želja naša za druženje puka ilusija bila, ako neželimo inače u onu zgradu hrliti, koja prieti da se svaki čas sruši, te i nas pokopa.

Čuo sam ja ovdje i onaj primjer za sdruženje navesti, da je sam Bog opredielio, da čovjek druga ima t. j. ženu, ja ne sumnjam o ovoj božanskoj naredbi, ali mogu kazati, da sam mnogo ljudih vidio, koji kao samci dobro i bezbrižnije žive, nego mnogi, koji su u zadrugi, a što od pojedinih ljudih stoji, može se i na cicle narode uporaviti, da li je nadalje za sdruženje naše, za naš žena Magjar, to je već jedan od gospode govornikah rešetao, a ja velim to će ova visoka kuća odlučiti. Nadalje i ja moram primjetiti na poziv onaj, koji se čini na naš narod, da i ja želju naroda kao svetinju štujem, ali držim da nam zaboraviti netreba, da je narod naš, kad nas je u ovu sabornicu odslao, po najprije teret sa svojim ledjah na naša ramena metnuo, t. j. svu odgovornost za sve posljedice činah naših, pak da bi isti narod, istim onim putem udariti mogao, kojim je i god. 1848 ako mu se ono vremenom dopalo nebi, što bi mi sada naprečac i na predlog pojedinih ljudih učinili, izgovarajući se to je bila želja naroda „pa puklo kud puklo!“

Dopustite mi slavna gospodo da prilikom ovom takodjer susbijem, ovdje izraženo mnienje, kao da nezaboravljeni naš ban Jelačić svoga zadatka ponjao nije, — gospodo moja, ja za svetu moju dužnost držim tom tvrdjenju protiva sloviti, jer komu se djela, težnje i napori nemrlog tog ljubimca narodnog kao meni pobližje poznata, taj priznati mora, da je on čistim žarom ljubavi pram svog naroda i domovine nadahnut, svom snagom nastojao, da narodu svomu onu slavu obezbiedi, za kojom svaki narod čeznuti mora, a da on onu ciel za kojom je težio postigao nije, mislim da će svaki pravedan okolnostim vremena a ne njemu u grieh upisati, i zato sam uvjeren da će domaća naša povjestnica slavna djela njegova po zaslugi nacrtati, i da će potomstvo naše blagodarno priznati, da je Jelačić ban u historiji našoj sjajni odsjek započeo, narodni ponos i samosviest dično podkriepio, i potamnjenu slavu našu pred licem svieta uzveličio! — dodajući ovdje jošte, kanimo se braćo sumnjičenja, koje je svagda bilo prokletstvo svih slavenskih poreklah, jer lahko je po svršenom svakom djelu kritizovati, ali težko cielom svietu pravedan biti, djelajmo mi svi „sdruženimi silami“ k jednoj i istoj cieli, jer inače moram sa štovanim jednim g. predgovornikom reći, prokletstvo će naše od medjusobnog razdora poteći! —

Nemogu ni onu primjetbu mukom mimoići, da sabor od god. 1848 nije rata odlučio, ovo bi se gospodo najbolje saborskim djelom od tada dokazati dalo, a ja ću samo toliko da navedem, da ona gospoda koja to najžešće tvrde, da su baš oni s ushićenimi svojimi govori povod k najvećemu odporu protivu Magjarah dali, i makar da sam ja u onoj manjini kao poslanik bio, koji sam se posljedicah njegovih u onima okolnostima bojao.

Po izčislenju ovog razmatranja evo prelazim na predležeće predloge, od kojih smatram dva za takove t. j. predlog osrednjeg odbora i g. Kvaternika, te mnijem, da nam u smislu predloga kraljevskog i obće izražene želje valja pokušati svakako na pravednom temelju i česti našeg naroda odgovarajućem, sdruženje s kraljevinom ugarskom, i to na osnovu predloga osrednjeg odbora; ne podje li pako to za rukom, onda netreba nam po predlogu njeke gospode godinama čekati da sazrije predlog g. Kvaternika, nego nam valja odmah na temelju tih načelah pokušati državna naša odnošenja ustrojiti. Što se napose tiče izpravka po g. gradskim poslanikom predloženog, moram moje mnienje vrhu njega već i zato izraziti, budući je mnogim govornikom za temelj viećanja služio ja ga s moje strane nesmatram u sadanjim našim okolnostima za probitačan, budući sadržava u sebi točke koje su povod već do sada prepirki dale, i koje stoprv zrelomu razbiranju podvrći valja, za da se na njih riešiti možemo, i kojih sudbina od drugih okolnostih nama za sada nepoznatih odvisna jest, a to su točke o zakonarstvu i obćoj upravi. — Naprotiv pako tomu držim da predlog osrednjeg odbora sadržaje glavno načelo polag koga

Digitized by Google

se mi za sdruženje izraziti možemo, i sadržava preduvjete za nas neobhodno potrebne, jer krajnje je vrieme, da nam se cjelokupnost i neodvisnost naša baš od onog prizna, koji to nigda priznao nije, dapače niti u ovaj čas priznaje, i u tom se sa jednim čestitim g. predgovornikom slažem, da braća, s kojom se sdružiti želimo prije svega ono javno priznadu, što su nam zakonom od god. 1848 javno zatajila, jer to će podjedno zasvjedočiti, koliko im na našem bratstvu i druženju leži, a to oni i lahko učiniti mogu, jer kroz to niti od svoje cjelokupnosti, niti slave, niti ponosa išta gube, nego pravdu priznaju, koja njima ne škodi, umstvovanje pako ono, da netreba da drugi prizna o čem mi sami ne sumnjamo, baš je smiešno, jer nije tu pitanja o nama, već od upornog kamena, koji je povod smutnji dao, i koj ukloniti valja, a umstvovanje ono, polag koga se tvrdi, da kada Magjari našu neodvisnost priznadu, da ćemo mi Bog zna kojom stranputicom. Oprostite gospodo, meni je to neponjatno, jer u koliko nam je tog priznanja potrebno za da mi kud drugamo nepodjemo, ja svatiti nemogu, a držim da smo mi slobodni onom stazom udariti, kuda se nama probitačnije svidi, pa zato mnijem da bi mi i bez tog priznanja mogli kamo bi htieli.

Ja dakle pristajem u načelu uz predlog osrednjeg odbora, pridržujući si pravo, kad še o njemu i odnosnim izpravcima potanko viećalo bude, učiniti moje primjetbe.

Alexander Tompak. Buduć uvjeren da blagostanje naše domovine lakše može procvietati u savezu s Ugarskom, te i mi š njome stalnije možemo obraniti zajedničku ustavnu slobodu, to se i ja izjavljujem za savez s Ugarskom na temelju osiguranja naše autonomije i narodnosti, te se izjavljujem za predlog zastupnikah grada Zagreba.

Ivan Vardian. Vjeran načelom, koje u nevinoj dobi mladića nadahnut svetim domoljubjem, prigrlih, te koja nikada nezatajih progovorit ću koju u ovom odlučnom času o velevažnom pitanju sdruženja kraljevinah našilr s kraljevinom Ugarskom, i to onako, kako u srcu svom ćutim bez svakoga straha, i bez svake zataje mojih čuvstvah.

Ako vladar može malo kada na svoje oči gledati i na svoja uha čuti, ako oni, kroz kojih oči gledati, i kroz kojih uši slušati moraju vladari, neizpunjuju vazda svoje sveto zvanje, — što nas je žalibože naučilo tužno izkustvo: tko će onda većma, nego zastupnik naroda obvezan biti, na saboru govoriti istinu? kojim drugim načinom mogao bi kralj saznati želje, jade i tuge naroda?

I doista, da bi jadi našega naroda bili doprli do našega milostivoga kralja u svojoj nevinoj istini, to bi on po svoj prilici jur bio našao dovoljna razloga, povratiti nam Dalmaciju i Krajinu, na što su se mnogi njegovi predšastnici svečano zakleli; što ipak sve do sada nije učinjeno; jerbo 1. pod zaštitom vlade postignuta većina dalmatinskoga sabora izjavi, da se narod Dalmacije, naše kolievke, neće s nami sdružiti, pa na to reče naš milistivi kralj, da niti on toga nemože činiti proti interesu i proti volji naroda dalmatinskoga; jerbo 2. savjetnici kažu kralju, da je Graničar svojom upravom zadovoljan, i da on u tomu nalazi svoju sreću, što on može od živahne dobe mladića do nemoćne dobe sjedoglavca prolievati krv svoju i nositi svoju glavu u torbi, kako da tudja oholost na mekanih jastucih uzmogne mirno spavati; pa na to reče naš milostivi kralj Graničaru: ti si sretan, pak evo ti moga otčinskoga blagoslova.

Iz tih razlogah tvrdim ja, da zastupnik naroda na saboru mora istinu govoriti, ako je vjeran svomu kralju.

Poslje toliko sjajnih govorah neću da napominjem jade, koji naš narod posljednje vrieme utamaniše, jerbo je taj obstojavši zlokobni sistem osudio i sam naš milostivi kralj, uvidivši, da je probitačnije za kralja, državu i narode, da sebi narodi kroje svoju sreću u saborih, nego da im ju kroje pojedini ljudi. Da nebude naš milostivi kralj okružen zlosretnimi savjetnici, to bi se on bio jamačno jur sklonuo na to, da nam povrati naš podpuni ustav, uz obstanak kojega od god. 1527, kad pradjedovi naši izabrahu Ferdinanda I. habsburžkoga za svoga kralja, pa sve do godine 1847 bijaše sretnija i Austrija, i vladajuća kuća, i naš narod, nego ovih posljednih godinah, u kojih naš ustav morade pasti žrtvom one nesretne proti sreći austrijanskih nenjemačkih narodah isto tako, kao što i proti sreći vladajuće kuće austrijanske izmišljene idee: „jedne velike jedine njemačke Austrije;“ da nije rekoh ljudih, koji bi kralju protivno savjetovali, bio bi naš milostivi kralj morao doći do priznanja toga, da kada pradjedovi naši izabrahu Ferdinanda I. habsburžkoga za svoga kralja, nije onda bilo pitanja, da li može obstojati i austrijski i hrvatski ministar financijah i boja, već da je Ferdinand I. sebe i svoje potomke prisegom obvezao, da će naša prava za vavieke uzdržati neoskvrnjena, i da su do godine 1847 austrijanski ministri financijah i boja malo imali upliva u naše i ugarske poslove, pak kroz to vrieme, kao što rekoh, sretnija bijaše Austrija, sretnija bijaše vladajuća kuća, sretniji bijahu narodi.

I doista kako nebi!? Kada narodi stvaraju si sami zakone na saborih, i tamo se upravljaju, niti imadu narodi razloga povriedit prava svoga kralja, niti se kralj imade bojati, da će takova ustavna uprava ili državu, ili njegovu vladajuću kuću upropastiti.

Nisam ja naumio voditi amo nespadajuću razpravu o tom, da li je monarkično-ustavan ili monarkično-absolutan način vladanja bolji, već sam to naveo za dokaz toga, da bi nam kralj naš milostivi jamačno bio povratio podpuni naš ustav, da neima savjetnikah tomu protivnih, te s toga treba da kralju pouzdano otvorimo naše rane, da molimo naše crkvene i svjetske dostojanstvenike, koji sreću i zadaću imadu s kraljem obćiti, da oni kralju otvoreno kažu, da će naš narod jedino onda biti sretan, kad mu se povrati njegov podpuni ustav, pak da će se narod naš svomu kralju za to desetorostruko oddužiti, kad dodje kralju do nevolje, kao što je on to učinio g. 1848 spasivši kraljevski prestolj, što je sam naš milostivi kralj pismom svojim od 7. travnja 1850 pred cielim svietom zahvalno priznao, i da ga pozorna činimo na savjetnike, koji njega od narodah razdružuju, i koji ga savjetuju, neka nepristane na ona naša prava, koja su nam njegovi pradjedovi prisegom zavjerili, i tom prisegom ne samo sebe, nego i njega obvezali.

A kad već hoćemo, da si sgradu buduće naše sreće posve i svestrano učvrstimo, i da si pravac naše — ako Bog dade — bolje budućnosti ustanovimo: to moramo obzirom na nastavše okolnosti, da riešimo ono pitanje, da li ćemo tu sasvim sami, ili pako uz ravnopravne narode stupati.

Na prvo pitanje odgovorio je svojim predlogom naš veleučeni sučlan g. Eugenij Kvaternik, koga moja malenkost neće hvaliti, jer ga hvale njegova djela. Kad bi ja bio uvjeren, da na našega kralja neće imati veći upliv naši 300godišnji njemački prijatelji, nego mi, ja bi glasovao bezuvjetno za taj predlog, medju kojim predlogom i medju ugovori, koje pradjedovi naši sklopiše godine 1527 i 1712 s visokom habsburžko-lotrinskom vladajućom kućom, nenalazim ja nikakove razlike; jerbo polag istih načelah bijahu mjerena odnošenja naša prama Austriji kroz 320 godinah, najmre od god. 1527 do 1847, pak tvrdim po treći put, bijasmo sretniji mi, bijaše sretnija Austrija, bijaše sretnija vladajuća kuća, nego poslje

Digitized by Google

god. 1847, kad tudjinci savjetnici kazivahu kralju, da je naš u gorerečenih ugovorih zajamčeni ustav onaj kamen smutnje, radi kojega se Austrija nemože preporoditi; — a kako su ju preporodili, ukinuvši naš ustav, mislim, da i sami dovoljno osjećaju!

U tih okolnostih nepreostaje nam dakle drugo, nego sdružiti se s narodi ugarske krune.

No kaže se, od kuda da me sunce grije, od ovud me led bije; te tako da mi zaboravljamo, da će Magjari kao saveznici utamaniti nam našu narodnost.

Neću ja izbrajati jade, koje nam Magjari učiniše. Da budem prije došao u sabornicu, da dodje prije na mene red govoriti, nebi bio mogao preboljeti, da neizbrojim jade nam po Magjarih nanešene, koje sam i ja godine 1846 u Pešti po malo osobno izkusio; ali sada, poslje toliko jeremiadah već jedared o tom dosta!

Ako se Magjari nisu opametili, ako bi se oni jošte nadalje poveli za svojom magjarizacijom; to će oni u nas naći one, koje su našli god. 1848.

I upravo zato valja, da si ovo naše sveto blago uzčuvamo i da ga jur unapried obezbjedimo.

Najshodnije pako tomu sredstvo nalazim ja u predlogu centralnoga odbora. Drugi, ovoj visokoj kući predloženi izpravci izčezavaju, pošto je g. Žuvić izpravak veleštovanih zastupnikah grada Zagreba s predlogom centralnoga odbora jučer tako sretno u sklad stavio, da medju ovima sada jur vrlo neznatna razlika obstoji, i da se ja nadam, da će se i u tom do sada razdružena kuća sretno sdružiti.

Jučer kazà jedan govornik, da mi nemojmo misliti, da bi naša domovina imala sina, koj bi svoju narodnost zatajio. Ovo očitovanje uzradovà me; ali kasnije žalibože začuh od njega, da se naša dvžavnopravna samostalnost i neodvisnost imade mjeriti ne polag hrvatske od god. 1712, već polag ugarske pragmatičke sankcije od god. 1723, da naša godina 1848, za koju njeki vriedni govornik kazao, da više vriedi, nego svi naši bilateralni ugovori, po njegovom mnienju, neima za nas vriednosti, i da nas Magjari nisu uvriedili sa svojimi zakoni od god. 1848.

Tko se poslje tolikih dokazah historičkih i juridičkih toli u ovoj sabornici, koli u novinah i brošurah glede naše državopravne samostalnosti i neodvisnosti navedenih, o njoj jošte nije uvjerio, onoga nebi niti ja mogao obsvjedočiti o protivnom; i zato neću pobijanjem takovih i drugih navedenih razlogah, koji se meni nedopadaju, dosadjivati ovoj visokoj kući; neću razdraživati srca, koja, kad, bi u mojoj vlasti stajalo, spojio bi sva u jedno srce, pak bi u njem ugušio svako drugo čuvstvo do ljubavi domovine, jerbo ćemo jedino onda spasiti našu domovinu, kad ju budemo vrh svega ljubili.

I zato kažem, ljubimo domovinu, budimo složni, sjetimo se, da je naše nesreće uzrok jedina nesloga, na koju rekao bi obsudjen je naš narod.

Da budu naši pradjedovi god. 1102 složni, nebi jim bilo trebalo tudjinca Magjara birati za kralja; oni bijahu jaki, imadoše, kao što nas povjestnica uči, 100,000 vojnikah pješakah, 60,000 konjanikah, 180 ladjah većih i manjih i 5200 mornarah. Ta sila odgovara današnjoj sili državah druge vrste, a ako uzporedimo ona vremena s današnjimi, to ta sila odgovara sili današnjih velevlastih; pak ipak morade narod naš izabrati tudjinca Magjara za kralja, i to radi klete nesloge svojih velikašah i vodjah! Nesloga, kleta nesloga uzrokovala je našemu narodu sve zlo, a tko znade, nebi li mi bili zadržali naš ustav, da nebude medju nami god. 1848 klete nesloge.

Dakle gospodo zastupnici naroda, pazimo da u ovaj odlučni čas nerazdruži srca naša kleta nesloga.

Sada jur sjedinili smo se u glavnoj točki; sad neima nikoga medju nami, koji nebi svoj narod i narodnost ljubio, ili koji bi nju htio zamieniti tudjom; i to je ono, od čega se ja više nadam, nego od svega drugoga.

Kanimo se dakle svakoga razdora, svakoga sumnjičenja! Jošte nije došao Vidovdan, jošte će imati svaki priliku pokazati: „je li vjera, je li nevjera“!?

Složimo se dakle u ovom svetom mjestu, da plod, koji ovdje usadimo, nestrovali oluja, koja se od svih stranah diže, da ovaj sabor nebude bezuspješan; jerbo okolnosti nastaju važne, a domovina naša je raztrgana, razorena, neustrojena, kuća nesagradjena; a jao si ga onomu, koga oluja nadje brez krova; a proklet bio onaj, koji bi iz kojegagod razloga ma štogod doprineo k tomu, da se ovaj sabor prije razidje, nego svrši svoju važnu zadaću. Zato još jedanput: „hajdmo u ime Boga, samo nek je sloga“!!

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideset i treća saborska sjednica 4. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o trideset i drugoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne trećega srpnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčević* a uz bilježenje g. *Mirka Bogović*.

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljednje sjednice od 2. srpnja t. g. i odobren.

Zatim bude pročitan dopis sviet. bana od 3. srpnja t. g. gdje visokom saboru javlja da mu je gosp. Ambroz Vranicani vitez Dobrinović u svoje i svoga brata Nikole Vranicana ime predao jednu razteretnu obveznicu hrvatsko-slavonsku u imenovnom iznosu od deset hiljadah forintih srebra zajedno sa kuponi u ime utemeljenja jugoslavenske akademije. Viest ta bude radostnim uzklikom od strane čitavoga sabora primljena a predmet upućen na ekonomički odbor za jugoslavensku akademiju.

Molba obćine brckovljanske od 30. lipnja t. g. tičuća se uzdržanja i uredjenja zadruge upućena je na odsjeke.

Izza toga se predje na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske prema kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovoriše sliedeća gospoda narodni zastupnici i to: Vrbančić Slavoljub, Živković Ivan, Jelačić Kažimir, Bušić Mirko, Kušević Svetozar, Tompak Skender i Vardian Ivan.

Oko 1 ure popodne bude sjednica završena, time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu dne 4. srpnja o. g. o 10 uri prije podne.

Šokčević s. r. ban.

M. Bogović, s. r. saborski bilježnik.

Mirko Bogović. Čita zapisnik posljedne sjednice.

Dalje čita:

1) Zapisnik kotara i obćine Delnice, po kojem je mjesto g. Suppe-a gospodin Zoričić za zastupnika rečenog kotara izabran.

2) Dopis g. Ladislava Kukuljevića, u kojem javlja, da mandat polaže.

Adolfo Veber. Ja mislim, da se ima ovomu gospodinu javiti, da ima tako dugo ostati, dok mu zamjenik ne stigne. Taj isti slučaj bio je i kod g. Vrbančića, i mi smo onda odlučili, da nijedan zastupnik nesmije odstupiti, dok zamjenik ne dodje; jer bi se inače moglo dogoditi, da bi sabora nestalo, ili bar jedan veliki dio sabora mogao bi prestati. Mi nismo samo zato ovamo došli, da kad pitanje glede sdruženja sa Ugarskom svršimo, opet idemo kući, nego smo osvjedočeni, da ima i drugih važnih poslovah.

Ladislav Balog. Municipiju se mora pisati od strane sabora radi novog izbora, a dotle g. Kukuljević mora ostati. (Primljeno.)

Mirko Bogović čita dalje:

3) Pismo njekoličine Ribničanah, u kojem zahtievaju, da se opozove zastupnik njihov g. Kvaternik.

Eugen Kvaternik. Preuzv. g. bane, visoki sabore! Veoma se radujem, da sam imao sad ovdje zgodu vlastitim ušesima slušati i čuti ono: čemu se, evo već tamo od osam danah i više, privatnimi pismi izvjestjivan, nadati uzrok imao sam; no iskreno izpovjedam, gospodo! namišljah, da će se izvršiti ruglo, koje će napokon na one pasti, koji mu povod bišе, glasom one naše poslovice: „koji pod drugim jamu kopa, sám u nju pada," — a nemišljah, da će prietnje zlohotnikah izvršene biti s toga: jer sudim, da je pogibeljno golim rukama u stršenovo gnjezdo posizati.

Premda bi ja gospodo zastupnici naroda! punim pravom pred visokom ovom kućom prosto zabačenje tog nedostojnog prosvjeda i drzovitog opozvanja tobožnjih izbiračah mojih kotara ribničkog iz onog jasnog razloga zahtievati mogao: jer je mene zbor od devetnaest, ako se nevaram, izbiračah rečenog kotara izbirao, te od ovih 19 glasovah samo 5—6 protiv meni tada izpalo (kao što se mogu u tom obziru na nepristrano svjedočanstvo mog tadanjeg sukandidata, a sadanjeg cienjenog zastupnika krajiškog na ovom saboru, blagorodnog gospodina Matu Sladovića pozvati, koj sám i izbiračem izabran bi;) dočim se na tom podlom spisu samo dvojica izbiračah od devetnaestorice podpisaše; i buduć, da kotar ribnički do dvanaest hiljadah dušah broji, dočim podlu ovu tužbu ili prosvjed, osim rečena dva izbirača, samo još četvorica nevoljnikah podpisaše: to je ta tužba ili opoziv gledom i na broj izbiračah kotarskih, i na broj žiteljstva kotara kojega zastupati čast imadem prosto i kazne vriedno napadanje osobno, te znak pobunjena tužna puka!

Premda bi se ja gg. zastupnici naroda! mogao osim toga pozvati i na čl. 18 našeg poslovnika, koj protiva saborskim članovom jurve verificiranim nikakovu tužbu, što se valjanosti poslaničke tiče, nedopušta: dosljedno da je ovo klevetno napadanje zajedno čin vriedjajući isto dostojanstvo sabornikah; kojemu napadanju, ako se strogo i to za vremena na put stalo nebude, nijedan od gospode zastupnikah naroda niti u časti svojoj, niti u dostojanstvu poslaničkom siguran nebude.

Premda bi se ja, nadalje, mogao pozvati i na izborni red za tekući naš sabor izdani, koji trajanje čina i dostojanstva poslaničkoga za vrieme cielog ovog sabora ustanov-

Digitized by Google

ljuje; niti je predvidjen slučaj istim redom, koj bi davao pravo izbiračem opozvati svog zastupnika.

Premda neimâde zakona, da se zastupnikom naputci kakovi davati bi morali.

Premda pred visokom ovom kućom na dnevnom redu se nalazi i predlog, ako se nevaram g. zastupnika Svetozara Kuševića, glaseći o tom: da se saborskim zaključkom ustanovi, da naputci, ma i dani bili zastupnikom za sabor, imadu se smatrati kao da niti dani bili nebi iz onog jasnog razloga, jer upravo ti naputci vriedjaju ne samo slobodu razpravljanja saborskog, no i čast zastupnikah narodnih; — sabor pako trojedne ove kraljevine predlog ovaj kao prešan na dnevni red je stavio, bez da bi ipak u načelu išta o tom do sad ustanovljeno bilo; okolnost, koja uzimlje izbiračem pravo opozivanja svojih zastupnikah „naputakah radi", dok se rečeni predlog saborski nerieši, jer nad saborom sile i vlasti neimade, niti je itko od gg. zastupnikah naroda priznati može ili smije.

Premda bi se uz sve to, u smislu članka 36 našeg poslovnika ta podla i intrigantna spljetka, prosvjed nazvana — da bi i istinita bila — na dnevni red uputiti imala; zlobnici pako time zlohotnu svoju svrhu — mene od viećanja o pitanju odnošajah pram Ugarskoj odstraniti — postignuti ipak mogli nebi.

Premda bi se ja, gg. zastupnici naroda mogao pozvati i na čl. 70 našeg poslovnika, koji proti zakljućcima sabora prigovora nedozvoljuje; a ovaj se članak u nazočnom slučaju na ustanovljenja prenavedenih članakah 18 i 36 proteže: dosljedno prosvjed se taj tome shodno odbaciti bi mogao.

Premda je prosvjeda ovog temelj i uzrok puka izmišljotina, te prosto napadanje časti osobne saborskog člana; jer ja nikada, od nikoga nikakove budi službene, budi privatne inštrukcije u pogledu odnošajah spram Ugarske primio nisam, kao što to izborni zapisnik svjedoči, a i službeno dostavljena mi prijava mog izbora izvan dvojbe stavlja, koju si uzimljem čast pred licem vis. ove kuće i pročitati (čita).

No da bi mi i bila kakova politička inštrukcija dana, ja ovu nikada niti primiti nebi htjeo; to bo ja smatram izpod dostojanstva mog i kao čovjeka, i moje znanstvene reputacije radi; podlo bo je primiti kakave naputke od onog ili onih, koji u sličnih stvarih stranom manje od mene znadu, stranom me povjerenjem svojim počaste. Osim toga nebijah ja već tada na kotar ribnički ni vezan, jer jurve pod trećim travnjem t. g. bijah ja izabran od plemenitog kotara cirkveničkog zastupnikom, a i gorski moj rodni prediel željaše me svojim zastupnikom imati. A što se mog političkog vjeroizpovjedanja tiče, ja ovo putem spisah mojih javno pred svietom izkazah.

I premda su, napokon, meni izbirači moji jedino mjestne svoje i sudbine naroda i puka tičuće se želje, i to pismeno izručili na podupiranje pred saborom; želje, koje upravo u prosvjedu tom podpisani izbirači Jure Crnić i Mate Bradica meni u privatnom svom pismu pod 11. travnjem t. g. priobćili su, u kojem pismu o ludom tom pitanju druženja tužne naše domovine s Ugarskom ni riečce neimade, pišu bo mi rečeni izbirači sljedeće: (čita). Isto tako sobćili su mi seljačkog stališa izbirači na dan izbora moga sljedeći izvorni dvanaest točkah sadržavajući, potežkoće tužnog naroda našeg seljačkog za predmet imajući spis, kojeg evo ovdje u izvoru usudjujem se vis. ovoj kući pročitati (čita).

Želje ove naroda kotara ribničkog stranom sam ja zakonskim mojim predlogom, odnošajah naših spram Ugarske i Austrije tičućim se; stranom pako predloge gg. zastupnikah naroda Vukovića i Mirka Hrvata podpisom mojim podupriev̌i, savjestno i izpunio, i to jasno i javno; niti sam ja kriv ako dosad predlozi ti u pretresivanje došli nisu, jer to upravo radi tog nesretnog pitanja druženja s Ugarskom učinjeno nije; dosljedno tome moji izbirači seljačkog stališa nemogu se nit imaju uzroka pravedno proti meni tužiti se, ili mene nedužna opozivati, pa da bi zbilja i svi izbirači i sav puk kotara tog podpisao bio bezčastnu tu protestaciju. U ostalom, što se istog pitanja ugarskog tiče, i ja sam za savez s Ugarskom, nu savez krvi i pobratimstva. savez politički protiv Austrije.

Premda bi ja dakle, gg. zastupnici naroda, gledom na sve ove nepobitne razloge prosto zabačenje podle ove tužbe i zahtieva potrebovati mogao: ipak, ne samo meni, no sudim i cieloj ovoj vis. kući, da i cielomu našemu narodu stalo je do toga, da se u trag udje onim podlim i infamnim agitacijam magjarskog duha našinacah, koji i najprostija sredstva upotrebljuju (sredstva, koja i njih samih u najveću mogu nesreću strmoglaviti, ako se toli smjelo s vatrom igrali budu), za da ljude seoske protiva onima bune, koji sbilja zabaciv svaki mimogredni probitak, jedino za srećom naroda svoga teže, i nje pred licem puka na korist magjarizma, gnjusno crne i kore. — Ja sam, gg. zastupnici naroda! u tragu već takovim dokazima naprama stanovitih dušmanah svog vlastitog roda i domovine u tom obziru, da će se vis. ova kuća sgroziti kuda nas već sada taj kleti magjarizam i još kletija težnja za tim druženjem magjarskim vodi; osvjodočit će se tad vis. ova kuća o svetoj istini onih mojih riečih, koje glede tako nazvanog javnog mnienja poštenog inače našeg seoskog puka kazivah, mnienje, koje se njeki i na istom saboru usudjuju bezobzirno braniti! jer ako je moći seljake proti meni podlimi sredstvi buniti, proti meni, koji sam, kako rekoh, predloge gg. zastupnikah naroda Vukovića i M. Hrvata podupro; kad si seljaci takovim načinom sami svoje ljude, koji ih iskreno brane, ubijaju i sramote: to će visoki sabor lahko moći zaključiti, što je držati do javne želje u pitanju magjarskom pobunjenog, prevarenog, zavedenog i neukog našeg seljaka?

Uvjerit će se vis. ova kuća o praktičnosti ovog mog razloga glede tobožnje neškodljivosti tog sdruženja s Magjarskom; jer ako se već sada, gdje se ljudi magjarizma samo podlimi, tajnimi sredstvi služiti mogu i takove škandale proizvesti su kadri u puku na smrt njegovu: što će biti, kad magjarizam bude zakonom ovdje uveden, kad bude Magjar zavladao kroz ludost ili izdaju našu tužnu ovu domovinu? Ako već sada kleti tudji novac tako ruje i demoralizira narod naš seljački, što će biti onda, kad k tome i vlast dostigne tudjinac ili domaći kleti izdajica?

S toga ja molim, da bi vis. ova kuća odlučila: da meni ovaj prosvjed, što li je, neodvlačno na očitovanje dostavi, a ja ću i sebe proti infamnim klevetam i napastovanjima zavedenog tužnog seljaka obraniti znati, a zajedno takodjer odkriti takove stvari, da će svakoga ovdje minuti želja za tim blaženim i toli žudjenim sdruženjem s Magjari. A htjela sudba, gospodo zastupnici naroda, da ja i druge još nevolje i jade za osvjedočenje moje političko trpio; toliko je ipak istina: budući da trpim na sreću i korist domovine, da ova muka uzaludu biti neće, iz krvi bo ili znoja mučenikah medju svima narodima s vieka samo je sreća puka ili branjene stvari dosada proizticala. A sinut će jednom i za nas drago sunce, sunce pravde i priznanja!

Franjo Lovrić. Kad sam onomad govorio o interesih našega naroda, koji bi nas vukli preko Drave, hotio sam još nešto napomenuti, ali nisam govorio, jerbo nisam hotio rane

Digitized by Google

otvarati med zavadjenimi narodi. Nu kad sam doznao u obće kakvo se sjeme sije u našoj domovini, to je dovoljno da govorim.

Med ostalim ja to napomenuti mogu, da magjarski veliki vlastelji i grofovi, koji u našoj zemlji imanja posjeduju i koji novce iz naše domovine vuku, a nikada za korist naše domovine ili naših inštitutah bar dobrovoljno ništa ne dadu, ne samo da su za našu domovinu bez svake koristi, nego dapače još, da si Hrvat krajcara nezasluži, nam Magjare ovamo šalju, da nam puk truju i bune, i ovi ljudi, koji ovdje službe imaju, ovi su razglasili, kako sam pismo dobio, sramotne stvari za nas: da je svećenstvo podkupljeno, a prigodom kad je uzoriti g. kardinal služio petdesetgodišnjicu, da su župnici zato bili pozvani u Zagreb, da dobe ovdje batine. Takvim načinom razprostiru razdor i nepovjerenje u puku, da mogu onda u mutnoj vodi ribe loviti. Ja sam dakle za to, da se ta stvar g. Kvaterniku dade, i da se stroga iztraga proti tim bundjijam povede, jer ja nemogu dokučiti, da bi seljaci što znali, kako se u ovom pismu nalazi, od njemačkog bunda.

Mirko Hrvat. Nije ovdje prvi slučaj, kako njekoja gospoda sva sredstva upotrebljuju, da nam našu čast i naše rodoljubje podkapaju. Dogodilo se to i u našoj županiji; bilo je tu ljudih, mogao bi ih prstom pokazati, koji su došli kući, pak narod bunili. Mi smo to mimoišli, i jer čestite namjere imamo, nismo ništa rekli, jer smo vidili, da podlim sredstvom i nečestitim oružjem vojuju. S toga sam ja za to, da se ova tužba u nikakav obzir ne uzme. G. Kvaternik nije samo zastupnik ribničkog kotara, nego cielog naroda, i neima ribnički kotar pravo njega opozvati.

Moje je načelo, da zastupnika naroda nitko nemože opozvati, nego narod. U ostalom sam zato, da se zabaci, i da se stroga iztraga proti bundjiam povede.

Josip Briglević. Po članku 18. poslovnika kaže se, kad je posao verifikacije dokončan, da se proti nijednomu članu nemože više tužba ili prigovor podići: zato mislim, da je ova tužba čisto netemeljita. Ja bi bio za zabačenje, ali kad g. Kvaternik želi, neka mu se izruči.

(Sa svih stranah: iztraga.)

Franjo Žužel. Dočim mi ovdje viećamo o tome, kako da ponovimo ili bolje rekuć kako da novi savez sa braćom Ugrima učinimo; dočim se nije nitko u ovoj visokoj kući izjavio proti svakom savezu s Ugarskom, jerbo je u predlogu g. Kvaternika takodjer članak, u koji odnošaj bi mogli ili bi morali stupiti prama Ugarskoj; dočim mi o tom radimo: svakojaki magjarski bundžije, koji zaslužuju da se bundžije nazovu, bune puk na ladanju; što mora da ogorči svakog Hrvata, koj ima iskru poštenja i koj goji ljubav prama domovini.

Ako ovi ljudi tako postupaju, naravna je posljedica, da se naša srca od naše braće Magjarah moraju odvratiti.

Inostranci hrane se u našoj domovini našim kruhom, i postupaju, kao što čujemo, takvim načinom, kog nijedan pošten Hrvat trpiti nemože. Hoćemo mi to hladnokrvno gledati, da nam inostranci pljuju u lice?

To, moja gospodo, nije samo u susjednom Ribniku, g. Lovrić kaže, da se je to isto i u okolinah Siska pripetilo.

Naše poštenje i svrha, koju imamo pred očima, naime savez sa Ugarskom zahtieva, da ovakovomu postupanju na put stanemo, da tu guju ugušimo, koja truje srca naša i braće Magjarah.

Ja sam dakle toga mnienja, da se ova iztraga nepovede samo u Ribniku, nego da se od strane županijah svagdje iztraga odredi, gdje se je takova buna pojavila, pa neka se takovi ljudi, ako su domaći, po zakonu kazne, ako su pako inostranci, neka ih slavna županija preko granice eskortira.

Mi smo to dužni poštenju našemu i onoj velikoj svrhi, koju imamo pred očima, naime savez s Ugarskom sklopiti.

Ja sam osvjedočen, da neima poštena Magjara, koji nebi kazao, ako čuje, da smo mi one bundžije, koji nam braću Magjare ovdje mraze, preko granicah eskortirali: živili Hrvati, pravo su učinili!

Mirko Bogović. Dakle svagdje, gdje bi se takovo bunjenje pojavilo, ne samo u ribničkom kotaru, je iztraga zaključena?

(Jest.)

Franjo Žužel. I da se bundžije, ako su inostrani, preko medje eskortiraju.

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da to nemože biti zaključak sabora, nego to odrediti je dužnost preuzv. g. bana, kao glave exekutivne vlasti, mi to njemu samo preporučiti možemo.

Stjepan Padavić. Molimo takodjer vašu preuzvišenost, da nam se resultat iztrage priobći.

Biskup Strossmayer. Imam čast vis. kući do znanja staviti, da je g. barun Prandau za utemeljenje jugoslavenske akademije poklonio 10,000 for. (Živio).

Na redu je g. Petar Hrvat.

Petar Horvat. Preuzvišeni g. bane, i zastupnici naroda! Težko je sabor ovih kraljevinah ikada važnije pitanje riešiti imao, nego je ono budućeg našeg odnošenja prama Ugarskoj. A ja neznam, bi li blagodario sudbini, što je tako važnu zadaću našima rukama povjerila? — Blagosivljao bi ju, kad bi znao, da će nam za rukom poći, da ovu zadaću na sreću domovine riešimo, a proklinjao bi ju, kad bi domovina našom krivnjom postala opet plienom svojih neprijateljah.

Gospodo! kad su se o lukavosti bečke vlade svi naši zlatni bregovi od god. 1848. pretvorili u led, kad su junački krajišnici naši iz krvavih poljanah Italie, i Ugarske — mjesto lovorah kući donieli vienac od trnja, kad je narod hrvatsko-srbski za vjernost svoju toliku nevjeru primio, kakovoj u povjestnici jedva ima para: tada nam za utjehu ostade samo sveta vjera, da ta u nebo vapeća nepravda nemože imati blagoslova, ni obstanka, a da narodi gorkim izkustvom prošlih 12 godinah opamećeni, nemogu nikad više postati sredstvom uzajamnog ugnjetavanja, već da će oni prvu sgodnu priliku poprimiti, da se slože proti absolutismu, tomu krv i mozag njihov sisajućemu neprijatelju. — Ima li koga medju nami, koj viest o promienjenom u Austriji načelu vladanja, ako i nisu time još naše pravedne želje ni iz daleka izpunjene, nije primio neobičnom radosti; jer kako bolestan najbolje spoznava vriednost zdravlja, tako i mi, neimajući slobode, naučismo uvažavati njezinu cienu. A da je bilo dano narodom ugarske krune, da se onih danah, kad su nove nade dizati pričele njihove grudi — gdjedod sastanu, uvjeren sam, da bi uzajamna odnošenja svoja u najljepšem sporazumljenju na sveobću sreću urediti bili znali. — Al od 20. listopada prodje mnogo vremena, kojim se reactia dobro poslužiti znala, da osujeti slogu narodah, a time da opet otruje zlatno voće slobode čemerom svoje nezasitne zavisti, od koga mora da padne prije nego dozrije.

Nema Hrvata, u kom bi dublje usadjena bila mržnja samovolje, kao što u meni, nema toga, koj bi više ljubio slobodu: pak to je uzrok, da me junačka borba susjedne braće Magjarah, kojom se proti poplavi bečkoga lakomstva

Digitized by Google

tolikom snagom, uztrajnošću i požrtvovanjem bore, neobičnim štovanjem, da udivljenjem obuzima, to je uzrok, da sam si zadnje vrieme glavnom zadaćom učinio, da slogu u domovini slabimi svojimi silami poduprem, i da koliko moguće, k toli potrebitomu sporazumljenju s Magjari, ovimi naravnimi saveznici našimi, proti zajedničkomu neprijatelju naše slobode i narodnosti doprinesem.

Težnja ova probudi, žalibože, proti meni nepravednu sumnju, da savez taj u svaku cienu, makar i na uštrb naših narodnih svetinjah, postići namjeravam.

Nemam, istina, uzroka izpričavati se radi tih sumnjah, jer mi je sviest čista, a najžešći neprijatelj nemože mi spočitati ma kakav javni ili privatni čin, koji bi mogao povodom služiti toj sumnji: nu da vam je gospodo! povirit u moje srce, to bi se uvjerili, da je ideja čovječnosti, kako ju je Isukrst propoviedao, glavni faktor mojih čuvstvah, a da je načelo čovječnosti bez rodoljubja i štovanja narodnostih izvesti moguće, to mi jamačno neće nitko dokazati.

Gospodo! meni bi se upravo smiešno vidjelo kad bi stao dokazivati, da ljubim svoju prirodjenu narodnost, jer sam se borio onda za tu ideu, kad još ona samo u grudih njekoliko osobah u cieloj domovini našoj usadjena bijaše, pak kad bi se ja mogao odreći te idee, to bi se odrekó svoje prošastnosti, poštenja i svog uvjerenja.

Pače ja štujem i svaku inu narodnost, nu samo u njezinih naravskih granicah, jer čim ona takove prekorači, postane tudjinstvom, koje mrzim kao grieh, a tu mi je sve jedno, bilo ono narinuto nasiljem samovolje, ili donešeno na zlatnom tanjeru ustavnosti; jer je u svakom slučaju za nas ubitačno.

Prelazim sad jur na pitanje, kakav položaj može trojedna kraljevina u Austriji zauzeti? — Po mome mnenju mogu se samo tri alternative slučiti.

Prvo, da ona zauzme položaj od vlade bečke posve neodvisan, utemeljen na personalnoj unii, kako svim narodom ugarske krune pravno pripada.

Nu kad bi mene tko o tome i osvjedočiti mogao, da bi takav položaj za našu domovinu obzirom na nedostatak materijalnih sredstvah i malen obseg njezin — zbilja koristan i praktičan bio, što ja nedopuštam, to bi on priznati morao, da mi takav položaj, da se služim njemačkom izrazom: „eine Sonderstellung in Oesterreich“ od sebične bečke vlade nikad izvojštiti nećemo, pak kad bi ga i izvojštili, to se osamljeni tečajem vremena nebi mogli otimati od pretežnog upliva bečke centralicazije, što bi prije ili poslie tamo vodilo, gdje smo ovo kroz 12 godinah čamili.

Drugo, što se posmisliti može, jest, da trojedna kraljevina držeći se povelje od 20. listopada, pošalje zastupnike svoje u Reichsrath, da tamo dieleć sudbinu sa ostalimi nasljednimi pokrajinami austrijanskimi, sama izkopa grob ustavnoj samostalnosti, slobodi i narodnosti svojoj, štono su ju, pradjedi naši kroz vjekove s tolikimi žrtvami odkupili.

Gospodo! ako i neuzmemo obzir na to, da nam taj narinuti Reichsrath nikakve garancije nepruža za ustavnu slobodu; jer nije drugo, nego novo izdanje nesretne Bachove centralisacije, koja dovede za kratko vrieme narod i prestolje na kraj groznoga ponora, to si ipak zatajiti nemožemo, da taj novi Reichsstatut, kad ga uzporedimo sa našim starodavnim ustavom, neima za nas baš nikakove vriednosti; jer nam otima ono temeljno ustavno pravo, po kojem smo vlastni sami kesom i krvju našom neodvisno razpolagati, a kad nam se tamo i nebi uzkraćivalo to pravo, bez kojega si ustavnu slobodu ni pomisliti neznamo, to se ipak odvažiti nebi mogli, da naš starodavni ustav s tim novim od njekoliko mjesecih zamienimo; jer je posljednji samo dar, ili milostinja, za koju nikad molili nismo, a koja bi nam se opet uzkratit mogla, kad bi se vladaru uzvidjelo, gdje nam nebi ostalo u rukuh ikakvo pravo na ustav, dočim se naš domaći hiljadu-godišnji ustav osniva na državnih dvostranih ugovorih, koji jednako pravo, kako dinastii na prestolje, tako nam na ustav podjeljuju, pravo, koje se može silom samo uzkratiti, ali koje makar uzkraćeno, nikakvim tečajem vremena zastarjeti nemože. Pak tko će ikad neoborivo pravo svoje iz rukuh pustiti, da mjesto njega primi milostinju, koja od slabe i nestalne ljudske volje zavisi? — Imamo tomu primjer u najnovijoj povjestnici Austrije: god. naime 1849. darovan bi svečano svim narodom austrijskim ustav, ali on nikad nije u život stupio, pak s toga nije naraslo narodom pravo na ustav; jer tko što daruje, može to i uzkratiti, nam usuprot oduzet bi iste godine faktično ustav; nu time nije pravo naše na ustav izčezlo, pače se vladar sam u novie vrieme prinudjena našao, da takovo javno pred svietom prizna.

Ako dakle prvo ni drugo za nas probitačno nije, ostaje nam samo još tretji mogući položaj, da se naime sdružimo s Ugarskom.

Što se toga sdruženja tiče, vlada po mome mnenju velika smetnja pojmovah medju nami, koju želim da razjasnim:

Ima ljudih, koji vjeruju, da nema saborskoga člana, koji to sdruženje nebi iskreno želio, a to je ono, što se ja usudjujem nijekati.

Ja bo samo takovo sdruženje mogućim držim, koje, dočim s jedne strane trojednoj kraljevini osigurava njezin teritorialni obseg, njezinu na zakonih osnovanu samostalnost, autonomiju i ravnopravnost, s druge strane ujamčuje i Ugarskoj cjelokupnost njezine krune, i zajednicu interesah sviuh narodah pod ovom sdruženih jednim te obćim zakonarstvom (kojega granice ipak želim da se glede nas ugovorom označe) — i skupnom upravom u najvišjih stepenih, jer svako drugo sdruženje nebi bilo ino, nego personalna unija, koje nam izreći nije od potrebe; jer nije ničim prekinuta, koja bi dakle s tog obzira postala praznom rieči bez ikakve vriednosti za narode ov-i on kraj Drave.

Neka dakle nitko nemistificira sebe ni narod, koji zastupa, takovom unijom; jer to nije sdruženje, već razdruženje, ili odcieplenje od Ugarske, koje nemože na svrhi imati druge posljedice nego narodnu nesreću.

Nu da prosudimo stvar sa svijuh stranah, treba da uvažimo korist i pogibelj, koja bi iz sdruženja sa Ugarskom za nas proizteći mogla.

Korist najpoglavitia jest ona: da mi sa Ugarskom na jednom te istom pravnom temelju stojeći, jedino sdruženi s njom postat ćemo dosta snažni, da taj temelj, na kojem se neoborivo pravo naše na ustav osniva, od nama jednako neprijateljne vlade izvojštimo, a izvojšten proti svakomu dalnjemu neprijatelju laglje obranimo.

Žalostna, nu nezatajiva je istina, da od 300 godinah, odkad smo pozvali na prestolje habsburgsku kuću, nije bilo vladara, kojeg njemačka vlada nebi više ili manje narušavala naše ustavne slobode, pače nam je takove kad i kad posve uzkratila; al tomu narušavanju znadosmo se svagda uspješno opirati, kad bijasmo složni sa Ugarskom, a koliko god put je za rukom pošlo bečkoj vladi nas razdvojiti, toliko put postadosmo žrtvom njezinih spletakah..

Digitized by Google

Pak ako se i ponositi možemo, da su u toj tristogodišnjoj svetoj borbi pradjedovi naši svagda častno mjesto zauzimali, cieneći više slobodu, negoli vlastiti život svoj, to ipak priznati moramo, da je u toj vječitoj borbi Ugarska postala glavnim braništem naše zajedničke ustavnosti — braništem, na kojem će se sigurno i danas riešiti sudbina naše domovine, pitanje naime ono, hoće li nam se povratiti starodavni ustav i samostalnost, ili ima trojedna kraljevina postati austrijskom provinciom? — Ili može tko pomisliti, da će i koji narod u Austriji uživati ustavnu slobodu, ako je Ugarska imala nebude? — Za stalno neće, — jer je i onda uživao nije, kad ju je Ugarska s nami zajedno uživala u najširjem obsegu. — Ako dakle priznati moramo, da se tamo bije glavni boj, koji ima riešiti i sudbinu našu, moželi se s časću i razboritošću našom složiti, da i časak počasimo, pak da nepohitimo na pomoć našoj sedamstogodišnjoj braći, da š njimi zajedno nerazdieljenu svojinu našu izbavimo iz dušmanskih pandjah. — Pokrimo dakle, gospodo! dogodjaje od godine 1848. velom zaboravnosti, napišimo na barjak naš, uz zakonitu samostalnost i narodnu ravnopravnost našu, bratinstvo i slogu, pak stupimo odvažno i bez oklevanja u kolo mile nam ustavne braće — pak čim to izvedemo, pasti moraju u Austriji sve natražnjačke težnje, za sve narode njezine nastat će nova sretnija doba slobode, Austrija će pomladjena i ukriepljena blagoslovom i povjerenjem svojih narodah stupiti na pozorište Evrope, dočim ju usuprot unutarnje razpre, koje sada obstoje, vode k neizbježivu razpadu.

Uzmemo li sad obzir na materijalnu korist našu, to da nenapomenem ostala, našu pozornost izbjeći nemože okolnost, da zemlja naša leži medju jadranskim morem i plodonosnom Ugarskom, koje mnogovrstne plodine najpriličnije izvažat se mogu u inostranstvo našom zemljom, što bivati nemože bez najpovoljnijih posljedicah za blagostanje naše.

Nu tom nazoru momu protuslovljeno je sa mnogo stranah, s toga treba da o tom obilnie progovorim. — Čudim se, da je upravo jedan Sisčanin mogao tvrditi, da je trgovina s Ugarskom nama štetna, dočim je poznato, da Sisak cielo svoje blagostanje zahvaliti ima trgovini s Ugarskom, kao što i budućnost njegova jedino od ove trgovine zavisi. Ja, istina, nisam imao prilike u znanostih narodne Oekonomie i trgovine toliki napredak učiniti, kako taj gospodin; jer sam se sve do ne davna bavio plugom, i motikom; nu prosti razum daje mi tu njeku ubaviest. — Ako je istina, da trgovina naša s Ugarskom za nas passivno stoji, iz toga nesliedi, da je ona za nas štetna, već je to znamenje, da nam nješto manjka, čime Ugarska obiluje, pak zbilja Hrvatska u najplodniih godinah proizvadja jedva toliko žita, koliko njoj treba, dočim je prinudjena manjak u loših godinah iz susjedne Ugarske naknaditi: to je uzrok, da ciena žita kod nas se neravna po domaćoj ljetini, već po onoj u Banatu, pak ako je i istina, da ta okolnost po nješto djeluje na naše producente, a ono istina je i to, da consumenti zaslužuju mnogo veći obzir, jer njih ima pretežno više, i jer oni spadaju s veće strane k siromašnijoj klassi. Žito bi sigurno kod nas ne riedko poskočilo do neobične ciene, kad nebi Ugarsko žito takovu pritiskivalo, što bi na veliku štetu bivalo ubogoga puka, koji od ljeta do ljeta kruh kupuje.

Čujem ja njeku gospodu tvrditi, da, bili mi s Ugarskom sdruženi ili nebili, ona mora da našom zemljom izvaža svoje proizvode k moru; nu ja to niječem; jer vidimo, kako sva težnja bečke vlade tamo ide, da trgovinu u našem Primorju uguši, usuprot da ju na naš trošak digne u Trstu. U tu svrhu gradi se železnica iz Siska do Zidanoga mosta, dočim je ona izmedju Pešte, i Pragerhofa gotova, pak pitajte, gospodo, naše Primorje, neosjeća li ono već sada štetne posljedice ovoga bečkoga manövra, a osjećat će još više, jer mi, osamljeni kako smo, neimamo dosta snage, da se tomu manövru, koji ide na konačno isoliranje i osiromašenje našega Primorja, uspješno opremo, Ugarskoj usuprot, ako mi naše interesse s njezinimi nećemo da spojimo, ili neznamo, je sve jedno, da li se njezini proizvodi izvažaju Trstom, ili našim Primorjem, samo da se izvažaju, dočim njoj i Dunav pruža siguran put u inostranstvo, od kojega se takodjer može turskim zemljištem sagraditi željeznica do jadranskoga mora. — A čim bude, gospodo! gotova željeznica od Siska do Zidanoga mosta, tim će se naš lies, šiške, kože i ostali proizvodi, od kojih bi imalo po izreki pomenutoga gospodina naše Primorje procvasti — izvažati Trstom, pak odkuda onda budućnosti za naše Primorje?

Al kada tvrdim, da je naša trgovina s Ugarskom nama koristna, iz toga neizvadjam, da ona nije i za Ugarsku od veliki koristi, pače baš u tom nalazim zajednicu naših materialnih interessah, koju nitko, ma koliko se napinjao, zatajiti nemože; jer je utemeljena na geografičkom položaju našem, i na naših uzajemnih, svagdanjih potrebah.

Pogibelj mogla bi nam sdruženim s Ugarskom prietiti jedino od magjarštine, u kojem obziru ostadoše nam u uspomeni njeka gorka izkustva.

Nu pogibelj tu, ako bi ikada više nastati mogla, uklonit ćemo ugovorom, na kojem se ima osnovati naše državno odnošenje, štono će stalne, neprekoračive granice opredieliti obima narodnostima, a osim toga stavit će se svakoj mogućoj pogibelji najsigurniji bedem moralnom snagom naroda, koja je jedina poluga njegova obstojanja, a moralnu snagu ćemo boljim uredjenjem školah, dignućem domaće književnosti i pobudjivanjem samosviesti u narodu ukriepiti. Pak i tu priznati moramo, da, ako bi i mogli ili htjeli Magjari ikada više nam narivavati svoju narodnost, što ja nevjerujem, to pogibelj, koja bi nam u tom slučaju od njih prietila, nebi se mogla ni uzporediti sa onom, koja nam od niemštine prieti; jer ovom smo okuženi, a od magjarštine smo čisti, — niemština već odprije kod nas veoma razgranjena, uvriežila je osobito prošlih 12 godinah u domovini našoj takovo korenje, koje će se težko ikada više posve izčupati moći — s Magjari usuprot življasmo kroz sedam i pol vjekovah u tiesnom savezu, neimajući magjarski elemenat na nas nikakva upliva.

Eno u susjednom Štajeru stranom je absorbirala, stranom pako demoralisirala i izopačila niemština elemenat slavenski. — U Ugarskoj usuprot nema sela, koje bi se magjarštini za volju odreklo bilo svoje prirodjene narodnosti.

Mislim, da većih dokazah netreba, da nam magjarština nikad te nikad pogibeljnom postati nemože, ako i koliko životne snage u našem narodu predpolažemo.

Tom prigodom nemogu da nenapomenem jednu okolnost od prevelike važnosti, koja, kako se čini, njeku gospodu veoma smeta, dočim o njoj čuti nedadu, prem ju zatajiti nemogu, kano ni svjetlo sunca.

Ako je istina, gospodo, da smo zastupnici naroda, a to onda po mome mnenju nije prazna rieč, već nam nalaže sveta dužnost, da se obziremo na želje, težnje i potrebe njegove — da se obziremo na mnenje, koje je njime zavladalo, i koje, rekao bih, čini njegovo političko vjeroizpovieda-nje. Dopustite mi, gospodo! da tu opetujem one rieči, koje

*

Digitized by Google

su već jedanput, premda sa nezadovoljstvom one gospode ovdje izuštene:" cieli narod od jadranskoga mora sve do Zemuna odziva se samo jednoj želji, da sporazumljenje i sdruženje sa Ugarskom čim prije podje za rukom" jer mu prirodjeno oštroumje kaže, da samo tim putem postići može ustavnu slobodu, štono mu po zakonu i pravu pripada, ali štono mu se silom otima.

Pitam ja sada, može li se sabor, koji ima biti samo tumač i organ-narodnje volje, občoj težnji toj uzprotiviti, neizgubivši u narodu povjerenja i nepromašivši svoje svrhe? Ja mislim, da nemože, i opetujem one mudre rieči: „tko nezidje na ljubavi i povjerenju, taj na piesku zidje". Sigurno, kad bi sabor u tom pitanju mogao takav zaključak izreći, koji bi se toj težnji protivio, to bi on prije ili poslje morao u neugodnu collisiu dospjeti sa narodom, koga zastupa, i u čijem imenu govori, a iz toga bi slieditimoralo razdvojenje naših i onako slabih silah, ako ne ciele domovine. — U tom slučaju pala bi ciela odgovornost na onu gospodu, koja noseći vazda u ustih sdruženje s Ugarskom, sve moguće čine, da ono nikad za rukom nepodje, uzdržavajući stranom umjetno u Zagrebu razdraženost proti Magjarom, kojoj nema nikakva povoda, stranom pako stavljajući takove uvjete sdruženja, koji, dočim narodu našemu nisu od nikakve koristi, učiniti bi mogli, da se ugarski sabor s nami morda niti u dogovor upustiti nebi mogao.

Pak kad bi taj slučaj nastao, došao bi naš sabor u nepriliku, da bi ili odustati morao od svojih pretjeranih i nepravednih uvietah, prije nego bi se mogo i dogovarati s ugarskim saborom, što bi svakako sramotno bilo, ili bi prinudjen bio očitovati se za Reichsrath, sa požrtvovanjem svoga neodvisnoga položaja, ili nakon, da bi se morao razići, neriešivši svoje glavne zadaće, po kojoj ima ustanoviti svoj državnopravni odnošaj prama Ugarskoj i Austriji, čemu bi naravna posljedica bila oktroa s lieva, ili s desna. Nama bi se tada komandiralo, da podjemo ili u Reichsrath, ili u ugarski sabor, gdje nebi moglo ni pitanja više biti o uvjetih, za koje sad najljepšu priliku imamo, da ih stečemo.

Čujem sa više stranah glasove, čemu nam sdruženje s Ugarskom, kad možemo sami svoji biti; jer imademo isti ustav, ista temeljna prava, koja i Ugarska, koja nam nitko uzkratiti nemože.

Ovdje mi padaju na um vele mudre one rieči nekoga predgovornika, koji reče, da državni ugovori samo jačjemu koriste; — ako to i nestoji svagda glede medjunarodnih ugovorah, to tim više valja glede ugovorah, koji medju narodom i vladom obstoje, osobito takovom vladom, koja pravdu nedieli po zakonu i pravu, već iz nužde. Badava nam je na ugovorih osnovani ustav, dok nam od nas jačja bečka vlada silom takav otima; — takovoj vladi imponirati može jedino djelotvorna snaga naroda, koja za njegovim pravom stoji i nad njim bdije, pak baš iz toga razloga izvadjam potrebu sdruženja s Ugarskom, bez kojega mi ustav, od nama od uvjeka neprijateljne bečke vlade nikad postići nećemo.

Slobodni narodi više štuju ugovore; jer nam domaća povjestnica svjedoči, da smo kroz sedam vjekovah živjeli u miru s Ugarskom, dieleći s njom jednako sudbinu, dočim su se naša prava sve do godine 1790. sveto štovala — kad zametne kleta ruka tudjinca medju nas sjeme nesloge i razdora, koje urodi nam i Magjarom zlim plodom. — Pak ako je i naša izvorno personalna, s vremenom postala realnom unijom — to nije nastalo nasiljem Magjarah, već iz vlastite naše potrebe i volje; jer smo samo u tjesniem savezu s Ugarskom vidili sigurnost naše ustavne, iz Beča vazda napastovane slobode.

Kaže se, da Ugarska ništa više od vlade postigla nije, nego i trojedna kraljevina.

U koliko je to istina, u toliko nam to služi dokazom, da bez sdruženja i sporazumljenja nema za Ugarsku, ni za nas pravoga napredka na stazi ustavne slobode. Sigurno, dok vladi ide za rukom toliki razdor, toliku razdraženost i nesporazumljenje medju nami i Magjari uzdržati, dotle se ona prinudjenom nevidi išta popustiti nama ili Magjarom, jer kad bi njoj neprilični postali jedni ili drugi, misli ona Magjare pomoćju našom, a nas opet onom Magjarah nadvladati, pak onda s jednim i s drugim u istu torbu.

Nu da vidimo, kako stojimo, treba da prosudimo taj ustav, štono nam je poveljom od 20. listopada povraćen.

Eto sabor roči već od 10 nedjeljah u Zagrebu na velikom trošku zemlje, a može li se ponositi i najmanjim kakvim uspjehom? — Nemože — sdruženje bo Dalmacije mjesto da je pospješila — osujetila je uprav vlada, podieliv svojim spletkam nieki oblik ustavnosti — koji bi nam imao tu rodjenu sestru za uviek oteti, a tomu se neka nitko nečudi; jer je vlada bečka vazda podupirala vlastite svoje neprijatelje, kad je samo time mogla štogod nahuditi slavjanskomu elementu.

Granica zastupana je samo u njekoj strani i nesavršeno, da bude ovdje tako rekuć niemi svjedok naše nevolje, naših uzaludnih naporah, da bude svjedok vojničkoga utjerivanja nezakonitoga poreza i absolutnoga vladanja, spojenoga, ili bolje rekuć prkosećega ustavnim instituciam — zar da ponese sobom kući uvjerenje, da tako zvana ustavna uprava provinciala nije baš ni za dlaku bolja od vojničke u granici, ako nije gorja od one.

Za Petrovaradinsku Regimentu molili smo opetovano, da bude zastupana, nu to nam je uzkraćeno bez ikakova razloga.

Braća naša Dalmatinci, štono su se borili za sdruženje s Hrvatskom, u tamnicah čame, gdje njim njihovi glavni neprijatelji sude.

Municipalna uprava povraćena nam je na papiru; al od kakve nam je koristi, kad se od verigah tudjih zakonah, birokratičkih formah i stotine zapriekah — kretati nemože, kad u municipijah sude neustavni sudci po neustavnom zakonu, odvisni od bečkoga kassacionalnoga suda — kad je politička uprava skrnjena nezakonitim uredovanjem poreznikah, koji su snabdjeveni vlasću turskih pašah — razpolagajući neodgovorno imetkom uboge raje, te izvrgavajući ju surovu napastovanju razuzdanih vojnikah — kad gendarmerija, i financijalna straža stoje nad ustavnimi vlastmi, imajući dužnost takove nadzirati i špionirati. Visoko namjestničko vieće promienilo je samo gajtane i gumbe, dočim je u bitju ostalo ono isto birokratičko glasilo bečke vlade, koje je bilo i odprije. — Ustavni naš pridvorni dicasterium mjesto da nastoji, da u domovini čim prije uvede zakonito ustavno stanje — razturio u sviet privremeni naputak za uredjenje municipijah, izborni red i patent o Reichsrathu — na stečenih lovorih driemlje. — Pak može li to nepravilno stanje stvarih u domovini dugo obstati, gdje nema sigurnosti osobe ni imetka? — Sigurno nemože bez skrajne pogibelji tako za narod, kao i za prestolje. — Meni bar, ma koliko sam neprijatelj priašnjoj neustavnoj sistemi, bila je ona povoljnia, nego ov nered, ova vladom u onoj zlobnoj namjeri uzdržana anarchia, samo da reći uzmogne, da se ustavna

Digitized by Google

uprava kod nas bez štete državljanah, i javnoga poredka uzdržati nemože.

Al reći će mi tko: imamo ipak sabor, imademo municipalne skupštine, u kojih se ori slobodna rieč narodnih zastupnikah, i slobodoumnih gradjanah; al čemu nam skupocjeni sabor, čemu skupštine, dok nemamo ustavne vlade, dok se ova na naše predstavke ni toliko neobzire, koliko na lanjski snieg? — Pak tko nam jamči, da se neće već sutra pred nami zatvoriti vrata ovoga hrama slobode, a i municipalnih skupštinah — jedan potez pera tomu dovoljan je — čemu se naš ustavni dicasterium i namjestničtvo sigurno opirati neće — tko nam jamči, da se naši govornici nećedu sutra povući na odgovor za svaku slobodnu rieč, što su ju tu izustili i da se neće proti njim uporaviti njemački karni zakon, proti kojega stotini paragrafah su sagriešili — i koji visi nad njihovom glavom kao Damoklesov mač?

Dok nevlada medju narodi ugarske krune iskreno sporazumljenje i složno sudjelovanje, dok neimademo zakonito krunisanoga kralja, koji se ima na ustav zakleti, dotle je cielo naše ustavno kretanje osnova na ledu.

Politici g. Kvaternika imao bi mnogo prigovoriti, kao i njegovim razlogom, nu neću više da dosadjivam štovanoj kući; on mi seni čini kao smion mornar, koji sried strašne bure i oluje ostavlja sigurnu luku, štono ga štiti proti svakoj pogibelji, da na slabom malenom čamcu povjeri sudbinu svoju bjesnilu zievajućih i razjarenih talasah — a ja mu odgovaram mudrimi riečma Deaka: „našom sudbinom možemo sami razpolagati; ako ju stavimo na kocku, nosit ćemo sami štetne posljedice: nu sudbinu domovine koja nam je milija od vlastitoga života, moramo štititi svom opreznošću ljubavi od svake pogibelji, mi možemo za domovinu sve na kocku staviti, ali domovinu samu na kocku staviti nesmiemo nikada.“

G. Babić utopio Magjare u velikom slavjanskom Oceanu, pružio im je ipak veledušno ruku k sdruženju, neznam da li u svrhu, da ukloni od njih još za njeko vrieme taj gorki napitak, ili da jim tim prije zadade smrtni udarac?

Moram iskreno izpoviedati, da su me te nesmotrene rieči veoma neugodno dirnule. Mislim, da se taj prieki sud g. Babića protivi čovječnoj i slobodoumnoj slavjanskoj politici, koje prednost pred mnogom inom baš u tom stoji, što ona hoće, da bude pravedna prama svakoj narodnosti, polag našega pjesnika „Hrvat nikog sam nerani, samo svoje sveto brani!“ — Sigurno, kad bi se mi povesti mogli za takovom nesretnom politikom, to bi sami upali u one griehe, proti kojim se toliko tužimo, te bi ono proklestvo, koje na druge nepravedne narode sipamo, sami na sebe navukli, — to bi bilo izdajstvo bratinske krvi, koje nam nebi urodilo cvietjem.

Sa tog istoga gledišta pobijam i ono mnenje g. Kazimira Jelačića, po kojem bi imala Austrija postati slavjanskom državom, ili propasti; — ja mislim, da bi ona isto tako na slabih noguh stala, kad bi hotela postati slavjanskom, kao i sada stoji, kad hoće da bude njemačkom, ili kad bi hotjela da bude Magjarskom; jer prvo, drugo i tretje jest nenaravno, i nepravedno. Austrija po mome mnenju obstojati može jedino kao foederalna ustavna država, a neće li ona da to bude, tada neka posljedice sebi pripiše, šarena bo njezina politika, koju žalibože još i sada sliedi, neće ju više spasiti.

Kaza nam nadalje gos. Jelačić medju mnogimi i taj curiosum, da se Magjari na izjavljene njim okružnicom varaždinskom sympathie niti odazvali nisu, dočim je na istu okružnicu jedina šoprunska županija odgovorila. — Gospodo! kad ja čujem ovdje izbrajati takva fakta, koja su nase nesretno odcjepljenje od Ugarske prouzročila, tada žalim, da se stare rane ozledjivaju; nu protusloviti nemogu; jer se više manje osnivaju na istini, prem neuvidjam svrhe toga bezkonačnog i strasti razpaljujućega napadanja na Magjare; nu kad ljudi, fakta, vodeća k sporazumljenju s Magjari niječu, sumnjiče, ili prevraćaju, kad zlobno kidaju onu tanahnu nit sloge, koja nas jedino privesti može k boljoj budućnosti: tada ja u tom postupku nevidim iskrene patriotičke namjere, — to može biti samo bečkoj vladi u prilog. Mogu uvjeriti gos. Jelačića, da su se sva Ugarska municipija do jednog odazvala bratinskimi, najslobodoumnijimi izrazi varaždinskoj okružnici, pače su dvie županije priložile hrvatske prevode svojim odpisom, dočim je jedan municipium odgovorio slovački. — Ako g. Jelačiću to nije dosta, a ja onda mogu za dva dana obložiti čitav jedan stol u ovoj kući timi odpisi u izvoru.

Čujem opetovano navadjati: kako bi se mi mogli sdružiti s Magjarima, kad oni neće da odustanu od svojih zakonah od god. 1848. koji su nam izrekli smrtnu osudu? — Kako se može na dalje naša samouprava spojiti sa odgovornim ministarstvom? —

Ugarska vojuje za zakone god. 1848., jer oni sadržavaju stečevine, koje su za ustav od neprocjenive vriednosti, i koje tek čine vladu i narod ustavnim u pravom smislu rieči — stečevine, koje će postati i našom svojinom, ako se sdružimo s Ugarskom.

Na koliko su pako isti zakoni glede nas nepravedni, na toliko sami Magjari priznaju, da se moraju promieniti, a mislim, da nije još nikomu na um palo u tom saboru, da se na temelju istih zakonah sdružimo s Ugarskom, pače će od državnog ugovora, štono se ima utanačiti uzajamnim dogovorom, zavisiti, u koliko će isti zakoni glede nas stajati, a u koliko se imadu isto tako, kano i mnogi ini, štono nas vriedjaju — glede nas promieniti.

Uvidimo li mi, da je savez s Ugarskom za nas od koristi, to ćemo sigurno pronaći i način, da se naša samouprava s odgovornim ministarstvom spoji, — nu to je predmet ugovora, ako kada do toga dodje, za to neću da sada o tom progovorim.

Čuh opetovano zamamne rieči; „zašto da trošimo mi svoje novce u Pešti, kad jih možemo ročećim saborom trošiti u Zagrebu, i tako naše domaće gradjane podupirati?“ — Kano da bi mi, koji vojujemo za sdruženje, volju imali, da naše novce Magjarom silom u džep rivamo. — Nu tu nije o tom pitanje, da li mi volimo podpomagati krojače, — čižmare, i gostionike u Pešti, ili u Zagrebu? već je pitanje, gdje nalazimo veću sigurnost i više garancije za ustavnu slobodu, dali sdruženi s Ugarskom u Pešti, ili osamljeni u Zagrebu? Pak tu svaki lokalni interes izčezava pred interessom ciele domovine.

Prije nego zaključim svoj govor, obraćam se još na vas, braćo junački Krajišnici!

Vi ste došli u Zagreb puni čista rodoljubja i vruće želje, da pomognete sebi i biednoj domovini; al jedva ste ovamo prispjeli, već vas okružavahu napastnici, — kao što okružavaju ose i stršenovi sladko voće; oni vam kazivahu, da imate medju nami protivnikah, koji tamo teže, da vas Magjarima na milost i nemilost predadu, i kojih se vi imate čuvati kao gujah; samo o jednom vam nisu ništa kazali, a dopustite, da vam to ja ovdje javno kažem, da ima u Zagrebu prijateljah i absolutna bečka vlada, koja je izvor sviuh jadah i nevoljah, što ste jih kroz 300 god. stranom

Digitized by Google

s nami, s veće strane pako samovoljno odcieplјeni od matere domovine — pretrpjeli; vlada, koja je vašu krv nerazmjerno i nepravedno svojim interessom žrtvovala na svih stranah Evrope, tako u močvarah Berezine, kako i na obalah Seine, tako u prostranih pokrajinah Njemačke, kako i ciele Italie, pak čim vas je nadarila za tolika junačka djela, za tolike gorke suze i bezprimjerne nedužne žrtve? — Vječnim robstvom, koje na porugu pravde, kršćanstva i čovječnosti sve do danas u vlastitoj zemlji vašoj podnosite, koju ste nebrojeno putah dragocjenom krvi svojom natopili.

Al čemu da vas savjetujem, Gospodo! ta vi ste kao junaci stoput hladnokrvno gledali u čeljusti nemile smrti, pa ćete istom hladnokrvnosti i razlučiti znati iskrena rodoljuba od umiljata laskavca vlade, znati ćete i to, da ako je tko prijatelj svomu susjedu i drugu vlastite koristi i pogibelji radi, koja mu je s njim jedna te ista, iz toga nesliedi, da je neprijatelj sebi i rodjenoj krvi, a tko je prijatelj gnječitelju svoga roda, taj je neprijatelj domovine; — vi ćete znati, Gospodo! da dvie napunjene čaše pred nami stoje, od kojih jednu nam izprazniti valja. — Jedna je od zlata, koje prieči, da se nevidi njezin sadržaj, štono je crpljen iz onoga vrutka, od koga su nam još i sada gorka usta; — a druga je od najčistjega kristala, koje sadržaj se do dna vidi, crpljen iz bistra vrela slobode, ove svojine sviuh narodah pod nebom, koju samo od nesloge i zavisti zauzeti nemogu, da iz nje crpe do volje.

Glasujem za predlog Dr. Šuhaja.

Gervazija Petrović. Svietli gospodine bane, visoki sabore! Izmedju poglavitih uvjetah, pod kojimi se jedna država savršeno ustrojiti (konštituirati) može, jesu, po mnenju njekih, i ovi: da narod, koji državu sačinjava, u skupu živi; — da se svojim, a ne tudjim vladaocem upravlja; — i da jednakim jezikom u savezu duševnom stoji. Pa tomu od prilike ove uzroke navode: budući da familije i narodi, koji udaljeno jedan od drugoga žive, niti što k obćemu blagostanju prinesti, niti jedan drugomu, u vrieme kakove nevolje, pomoći mogu. Kako bi n. p. austrijanci s amerikancima jednu istu državu sačinjavali, i jedni drugim koristili? — Da se svojim, a ne tudjim vladaocem upravlja; jerbo drugčije, vele, da narodi nemogu samostalni i neodvisni biti; a kad su ljudma noge i ruke vezane, nemogu se slobodno gibati. Nabacite na volju jednoga naroda lanac samovoljstva drugoga naroda, pak ćete se uvjeriti, da blagostanje svoje nigda utvrditi neće. U tom nam služi primjer sjevernih Amerikanacah, koji su u vrlo žalostnom stanju bili, dokle su okove englezke vlade nosili; a kako su krasno procvali, odkad su slobodni! — Jednaki jezik za savršeno ustrojstvo države, kažu, da je zato nuždan, budući da se različnoga jezika narodi medju se nerazumjedu, niti svoje misli, kad se o blagostanju obćem dogovaraju, jedan drugomu priobćiti mogu. Jezik je od Boga darovano ljudma sredstvo, da se medju njima duševno srodstvo izvede; zato mi obično svakog onoga, koji našim jezikom nezbori, tudjincem zovemo, i kažemo, da on k narodu našemu nespada.

Da vidimo sad po ovom, kakovo je ustrojstvo države austrijske?

Što se onoga tiče; da narodi jedne države moraju zajedno živiti, samostalni i neodvisni biti, u tom je, čini mi se, austrijska država prilično dobro ustrojena. — Kako pak stoji s onim trećim uvjetom, t. j. s jednakošću jezika? U obziru tom, vidi mi se, da je ustrojstvo državno Austrije još i danas rogobatno, premda je vlada austrijska svagda o tom nastojala, kako bi gromaču raznorodnih svojih podanikah u jedan jezik spojila; a u koji? naravno u onaj, koji je njoj prirodan, t. j. njemački.

Namjera ova i težnja austrijske vlade, da svekolike narode u austrijskom carstvu ponjemča, razprostirala se je do vremena cara Josipa II. polagano; a kad on vladati započe, presječe na brzu ruku tu šumovlaku politiku, te uvede u sve učione i sve državne poslove njemački jezik! — No revnost, kojom je on ovu stvar, kao i mnoga svoja preduzeća izvoditi običaj imao, bila je sliepa i pretjerana, a njemačkoj centralizaciji pogibeljna: probudiše se bo Slaveni, Talijani, Magjari iz svoga dremeža. Magjari i Talijani nehtjedoše za ljubav ustrojstva Austrije, u tom pogledu, svoju narodnost narodnosti njemačkoj podčiniti, nedadoše se ponjemčati: nego se dotle opirahu, dokle se i neemancipiraše, t. j. dokle nedovedoše svoj jezik u jednaku ravnopravnost s njemačkim.

A Slaveni? Oni toga nigda nedostigoše! A zašto? — O njima kaže vlada austrijska, ova zakleta neprijateljica Slavenah, da su oni grdosija njeka tajnih težnjah, puna podozritelnih političkih namjerah; nazva ih panslavistama, nestideći se, njih kao takove blatiti i grditi, i kao zlokobno njeko strašilo, umotano „in die nordische Nacht," opisivati; jarošću ugrijana u duši svojoj, neprestade Slavene austrijske države pred cielim svietom opadati, govoreći, da oni s ruskom knutom i sibirskim ledenim poljanama u nerazdvojenom savezu stoje — i mnoge druge pogrde na nas metnu!! Poslje opet smisli to, da bi cjelokupnost Austrije propala, kad bi se i Slavenom austrijskim ravnopravnost narodnosti njihove dala!!! — Dakle, kad bi se i Slavenom austrijskim pravda pred Bogom i cielim svietom učinila, cjelokupnost Austrije propala bi?! —

Ja pak tim crnim sumnjičarom našim odprto kažem: da smo mi s Austrijom protivu Turakah i Tatarah borili se; da smo ini pripomogli Austriji na tu visinu, na kojoj se nalazi, popeti; s Austrijom smo zajednički težili k razvitku i uljudnosti; s njome smo trpili i uživali; s njome plakali i radovali se; s Austrijom smo svaku sudbinu dielili, dane nesreće i poniženja, kao i dane pobjede i radostnoga uzhićenja. Ja im kažem, da će država austrijska samo onda u toj pogibelji biti, ako vlada austrijska, sve ono, što jednome narodu „po pravdi" objeručice daje, drugome to isto uzkraćuje; ako bude i odsele jednom narodnošću razvitak druge priečila i gnjela. Ta, ovo su upravo oni uzroci, što se Italijani i Magjari protivu vladi toj podigoše, ovo su uzroci, što se i sami, nehoteći supremaciju Magjarah nad sobom priznati, g. 1848. listom protivu istih podigosmo.

Ali nije tome daleko, da će i austrijanski Slaveni jedan narod biti; oni će za kratko vrieme trećinu narodah austrijanskih sačinjavati; oni će biti najvažnija i najpoglavitija moć te države; k tome oni svi teže, i to će dostići, pa makar im tko na putu tome i čitave bregove priečakah stavljao. — Bila bi dakle austrijanske vlade, ako je ona svome caru, a našemu kralju vjerna, najglavnija zadaća ova: mudrom i opaznom rukom žicu sreće svijuh narodah „u Austriji" a osobito Slavenah, presti. Te iste vlade sveta bi dužnost bila, onu survinu, koju je sliepa sebičnost politike njezine, na Slavenstvo nagomilala, očistiti, i probudjeni elemenat slavenski, koji će u odsudnih danih opet biti izbavitelj anstrijske države, sa svimi silami podpomagati i njegovati. — I tada će lahko moći onaj treći uvjet savršenoga ustrojstva austrijske države postignuti.

Digitized by Google

No treba, da u pogledu sveze s Magjari što rečem! — Slavni sabore! kad bi to bili oni prvi prostodušni, pravdoljubivi, bezzazleni Magjari; kad bi to bili oni Magjari, koji su u našoj slavenskoj kući krasnim našima običajima navikli; koji su gostoljubivost i druga liepa iskrenosti bratinske svojstva od Slavenah naučili; koji su i samu odjeću svoga govora, našim jezikom podobro okrpili; koji su naš ustavni život (jerbo je taj iz duha naroda slavenskoga izvadjen) primili; kad bi to bili oni stari Magjari, koji su i slavenske sinove za svoje kraljeve i palatine izbirali; kad bi to bile one nesebične duše, s kojima su naši pradjedovi pravi bratski savez imali: to bi ja prvi poletio u naručja njihova, i svezu onu staru, koja je izmedju nas toliko stoljeća postojala, bezobzirno ponovio. — Ali današnji su Magjari sasvim drugi ljudi, oni su sad sebični postali, i u toj sebičnosti tako zasliepili, da i najnepravednija sredstva upotrebljavaju, samo da magjarizam svoj razplode i učvrste. Oni su većinom (raznmijem otmjeniju klasu Magjarah) sve sami pomagjareni slavenski sinovi, koji su svome rodu, od kojeg su proiztekli, tako isto glavni dušmani, kao i svi oni slavenski sinovi, koji se ponjemčaše, potalijaniše, povlašiše, poturčiše. S njima je dakle mučnije savez bratski sklopiti: zato moramo dobro oći otvoriti, s kime; zašto; kako; pogodbu pravimo, i kojimi uvjeti da ju utemeljimo.

Budući pak da je meni svako nasilno sredstvo, kojim se želi njeka cjel postići, mrzko; jer to podiže uvjek odurnost i mrzost u onome čovjeku ili narodu, s kojim se nasilno postupa: tako isto mrzim na polumjerne uredbe, jerbo te opet nedovode k vrstnoći, već samo odkrivaju našu nutarnju njeku slaboću i neodvažnost. A, budući, da u članku osrednjega odbora nijedno od ovih dvijuh nenalazim: zato se sasvim slažem s njime, i želim, da se u smislu toga članka savez s Magjari, iz potrebe svestrane sigurnosti, što prije sklopi, i kraljem našim sankcionira. Sve druge materialistične koristi, o kojima njeka gospoda zastupnici naroda — da bi iz toga zajedničkoga saveza proizticala — govoriše, teći ću-du, i bez saveza s Magjari, kao i do sad, dokle smo bili razdruženi, samo ako narod naš okretan bude.

Da se savez s Magjarima učini zato, što njeka gospoda tvrde, da oni simpatiju pram nama izjavljuju? Ja zaista neznam, u čemu se ta njihova simpatija pokazuje; ako je simpatija u pravdoljubju, e, onda ih zagrlimo i poljubimo, uvjereni budući, da će oni to simpatetično ćućenje i prama ostaloj braći našoj Srbljima i Slovacima, koji u Ugarskoj žive, u podpunoj mjeri pokazati, da ćemo tada i mi za cielo sve ono, što nam po pravici spada, od njih zadobiti. — Ako li pak ta simpatija prama narodnosti našoj od strane Magjara neočituje se; to ja javno izpoviedam, da u pogledu tome nigda saveza s njima ne učinimo, jer dokle Magjara ovo: „Három veréb, hat kakuk, és egy partifecske; — Éljen minden szép leány, és egy szép menyecske“ ili „Magjar szózat“ većma uzhićuje, nego li ovo: „Znam, da moji pradjedovi cielim svietom gospodjahu; a ja jezik da njihovi u robskome tajim strahu?“ ili: „Zato neka svaki mre, koji mi ime, jezik tre; veli srbskog otca sin, pravi srbski sin“ — dokle velim, Magjara ono većma, nego li ovo, uzhićuje i u moru ga radosti topi; dotle on nikakove simpatije za narodnost našu imati nemože, kao niti pravi slavenski sin opet za Magjarsku. — Koji pak slavenske matere sin za magjarsku narodnost veću simpatiju, nego prama onoj, koju je iz prsiju svoje majke posisao, imade, tome ja ni malo ne zavidim, nego kažem: neka mu, kao i ostaloj ponjemčanoj, povlašenoj, potaljanjenoj, i poturčenoj braći, Nemezis slavenske domovine sudi.

Ono što njeka gospoda predgovornici napomenuše, da savez s Magjarima već i iz toga uzroka sklopimo, što ćemo tim lakše cjelokupni ustav naš zadobiti i sačuvati, što ćemo se tim silnije protivu njemačke centralizacije opirati, to je visoki sabore, da ne navodim mnoge protiv tome dokaze, našega naroda, koji je svagda otvoren i iskren prama svome kralju; naroda, koji nestranputiči, nego upravo, kako prama prijatelju tako i neprijatelju, vedrim čelom i bistrim okom koraca; naroda, koji značaj postojanstva ima — nedostojno. — Nego, ako se mi zaista plašimo njemačke centralizacije, i taj strah naš temeljit je: onda sakupimo, čim prije, tim bolje, njekolicinu čestitih i odvažnih sinovah, iz sviuh slavenskih plemenah, u prostranoj austrijskoj državi živućih, pak im uručimo onaj krasni program g. Kvaternika, uputimo ih s tim našemu kralju u Beč, i odprto, kao što se pravim slavenskim sinovima pristoji, recimo: Vaše veličanstvo! U najbližoj budućnosti Evrope samo će narodnosti i to silnije narodnosti, na vagi sudbine pretegu imati. — Evo nas 20 milijuna tvojih vjernih slavenskih podanika, koji te mole, da što prije njihovu narodnost, njihov stari ustav, po ovome programu i okolnostih vremena izpraviti se imajući, njihove vjerozakonske interese, k srcu primiš, i kao što se pravom otcu pristoji, svesrdno nastojiš, da se i slavenski narod tvoj, koji priznaje, da je uzajamno štovanje individualitetah naroda najveće jamstvo za uzdržanje cjelokupnosti tvoje prostrane države, sve to bolje razvije i procvjeta.

Onda netreba već nikoga više moljakati, niti se plašiti, a još manje drugome se klanjati; jer dokle se godj hrastić kozi ugiba, da ga brsti, dotle on nigda svoga vrha steći neće.

Josip Vrbanić. Pitanje kao takodjer i razlog za sdruženje sa našom braćom Ugrima je već po mnogim gg. predgovornicim svestrano izcrpljeno.

Polag sadržaja visokog reskripta od 20. listopada na ugarski sabor izdanog, ako sam ja ovog po mojem mnienju shvatio, neuvidjam drugo nego izraženu čvrstu volju našeg milostivnog vladara; da se diploma od 20. listopada u život privede.

Moja gospodo, neka mi bude prosto kazati, što ja mislim, da u ovu diplomu nije imao upliv njemački ministerium, nego najviše predsjednik ugarske kancelarije Vay i sudac curiae Apponyi.

Ja sam poznao Apponya, kada je bio kancelar, i mogu kazati da je to iz njegovog pera proizašlo.

Ako je tome tako, da ima naš vladar čistu volju, narod ugarski i hrvatski u ustavni život privesti, zašto gubimo vrieme, zašto se prepiremo budući je u jednom i drugom predlogu izrečeno sdruženje?

Ja neću kazati, da je došla već zadnja ura, da se izrazimo, da li hoćemo sdruženje s Ugarskom ili ne, nego bojim se da se nedogodi „Roma deliberante Saguntum periit.“

Ja sam s dušom i tielom za realnu i narodu hrvatskomu dostojnu uniju, koja narodnost ne samo nam osigura, nego i našem potomstvu, koje bude danas sutra naše grobe blagosivalo, ne pako proklinjalo.

Gospodo! tko neljubi narodnost nije čovjek, jer ona mora biti svakom čovjeku najdraže blago na svietu, i ova se nedade tajati i ciepati.

Ali moja gospodo takvu narodnost, kakvu kroz ove 12 godine uživamo, neželim, gdje se nije nitko usudio pisati hrvatski, od kako je bansko vieće ukinuto bilo.

Digitized by Google

Komaj su 2 godine prošle, već se je sve promienilo: mjesto podbana došao je dvorski savjetnik, hofrath i uvelo se koje kakvih novih naslovah, koji nisu poznati niti Hrvatom niti Magjarom.

Narodnost bez ustavne slobode nije ništa, što će mi na papiru narodnost, kad ju nemogu pokazati s riečju i činom.

Moja gospodo, ja sam za samostalnost naše domovine, kako je to veliki župan zagrebački sa svojim riedkim i znamenitim historičkim dokazi razjasnio, da smo mi bili uvjek samostalni, dakle je potrebno da našu samostalnost uzdržimo i našu autonomiju.

Kazano nam je, dalmatinsko vieće, dalmatinska banska stolica, a gdje je Dalmacija?

Budimo za cjelokupnost trojedne kraljevine, neka budu uvjereni graničari, da ćemo sve sile upotrebiti da ih spasimo i dovedemo na ustavni život; tomu će i svietli ban doprineti polag mogućnosti, da će milostivni naš kralj povjerenje naroda dobiti, da ono što Franjo I. u oporuki rekao: da svoju ljubav narodom predaje, postići punom mjerom, jer ja sam osvjedočen, da će ukinuti granicu i njoj ustav podeliti.

Dakle moja gospodo, kažimo iskreno i bez straha, kako ćemo odvjetovati, ja ovdje vidim samo jedan predlog osrednjeg odbora, a drugi su izpravci; osim jedne rieči mogli bi se čisto lako pomiriti i spojiti.

Gospodo! vruća je želja da metnemo ruku na srce, odstranimo otezanje, da dodjemo k svrhi: tko nam jamči, da naš milostivi vladar, za sada nadahnut tim duhom buduć da nema povod po našem otezanju, da vis. odluku u tom izda, neće biti kasnije po njemačkim organi, kojemu se kojekakvi uvjeti nećedu dopasti, uveden na premembu svoje vis. volje.

Indi držimo se i izpravimo predloge osrednjeg odbora tako, da ćemo realnu uniju sklopiti. Gospodo! ovo je naša dužnost, da se mi sadašnjeg nepovoljnog stališa oslobodimo.

U slučaju ako se predlog osrednjeg odbora neizpravi, moram odvjetovati za predlog g. Šuhaja: što sam za predlog g. Šuhaja to je moja dužnost, ja sam gradjan grada Zagreba. Nu i vekša stran zagrebačkih gradjanah, kojih je Šuhaj zastupnik, želju naroda našega tiesnu uniju sa Ugri.

Franjo Solariček. Svietli bane! gospodo zastupnici naroda! Čuli smo u visokoj ovoj kući glasove muževah oriti se, muževah, kojim je jamačno ne samo do slobode, nego i do sreće naroda, kojega želje i težnje ovdje zastupaju, stalo, i koji su predmet, o kojem hoću sada da progovorim, čitav, iz svijuh do skora vrelah izcrpili, da, do jezgre njegove obrazložili. —

No ova sveta ćut, koja je nje potaknula, potiče i mene, da bar u kratko naznačim u predmetu toli za nas i za potomke važnom, u predmetu sdruženja ovih kraljevinah sa susjednom kraljevinom Ugarskom, onaj put, kojim slieditи mi se čini najshodnije i najkoristnije.

Gospodo zastupnici naroda! Kada se narodi vežu i druže, mora tome biti svakako povoda, i povod ovaj po mojem mnienju prvi i najglavniji jest, da se postigne ovim sdruženjem korist, budi moralna budi materijalna, i ovaj savez je narodom tim potrebniji, čim teže je pojedinom narodu samom po sebi svrhe svoje postići, i čim se laglje težnje ove u sdruženju uživotvoriti dadu; ostali uzroci, koji jedan narod nukaju, da se s drugimi sveže, manje ili više k ovom savezu doprinose, indi prvi i najglavniji temelj sdružnja narodah jest, korist.

To nas uči davna i najnovija dogodovština, usljed koje se narodi, inače jedan drugome zavidni, što više i neprijateljski, složiše i sdružiše jedino koristi radi.

Što indi u pojedina čovjeka ljubav i prijateljstvo, to je u narodah korist. —

Ista ova načela gospodo imademo i mi pred očima imati, kad se upuštamo u razglabanje za nas životnog pitanja o sdruženju trojedne kraljevine sa kraljevinom ugarskom. —

Gospodo zastupnici naroda! Ako mi savez i sdruženje sa kraljevinom Ugarskom želimo i hoćemo, to ovaj savez nećemo i nesmjemo sklopiti iz ljubavi il s obzira na prijateljstvo, koje nas kroz više viekovah vezalo, nego onda samo hoćemo savez učiniti, ako nam takovi bude na korist našu ne samo sadašnju nego i buduću. —

Da nam pako ovaj savez sa kraljevinom Ugarskom bude iz koristi, od potriebe je po mojem mnienju, da se ovim samostalnost naša narodna u najdalnjem obsegu, naša podpuna sloboda i cjelokupnost naše trojedne kraljevine obezbjedi i od svakog napadnuća, ma od koje strane došlo, osigura, jer ovo je naša sveta svrha, ovo, mislim, zadaća naša, ovamo težimo, za ovu svrhu pripravni smo sve žrtvovati, i prije volimo propasti, nego i za vlas od ovog pravednog zahtjeva našeg, štono ga nam najsvetija dužnost gradjanska nalaže, popustiti. —

Savez daklem ovih kraljevinah sa kraljevinom Ugarskom mogućan je samo na ovom temelju, jer onda samo može biti ovaj savez iskren i pravedan, savez za nas koristan, i savez slobodan i dugotrajan, a svaki ma na kojem drugom temelju osnovani savez je puka obsjena, kojom valjda nećemo, sami da sebe varamo.

Istina, da mi imademo dosta neprijateljah, a to i svaki od nas dobro znade i osjeća, kao što je tečajem više godinah osjetiti mogao i morao, koji neprijatelji nasrću sa svom njihovom dosta vještom lukavštinom na samostalnost našu kao narod i na slobodu našu, koji neprijatelji uzrok jesu, da je trojedna kraljevina, njegda velika i moguća, sada na tako uzke medje stegnuta, koji neprijatelji podrezaše joj krila i prikovaše ju na težke verige absolutisma i germanizma. — Istina je, gospodo zastupnici naroda! da se mi ovog neprijatelja jedared otresti moramo, ako nećemo, da kao narod propadnemo, istina, da nam je u ovu svrhu potreban saveznik, koji je jednake jade patio kao što i mi, i koji u obziru ovom jednake težnje i želje goji; no ako medjusobnog neprijatelja svladamo, a nepomislimo, šta će biti poslje s nama, ako naša temeljna prava, čvrstim i jasnim ugovorom s ovim saveznikom neobezbjedimo, to će nam poslje saveznik biti tlačiteljem, čim zajednička svrha i zajednički interes prestane.

To je tako jasna i neoboriva istina, da, mislim, tome dokaza daljega netreba, ovu istinu čitati možemo skoro na svakom listu dogodovštine, kada ova o sdruženju kojega s drugim narodom govori, a čitati ju možemo žalibože i u vlastitoj povjestnici našoj.

Gospodo zastupnici naroda! Mi smo sa prekodravskom braćom privikli ustavnoj slobodi, a i mi ćemo se laglje oteti svakom nasilju na prava i slobodu našu, i na obći ustav naš, ako se sdružimo, i ovi obziri me vode na sdruženje, na sdruženje ipak takovo, kojim se temeljna prava naša kao naroda slobodnog i prava na cjelokupnost trojedne kraljevine naše osjeguravaju; i budući je ova visoka kuća već više putah ne većinom glasovah, već jednodušno izrazila i priznala ova prava naša, to dosljednost i dužnost naša sobom donosi, da mi to prigodom ovog namjeravanog sdruženja, koje sa kraljevinom Ugarskom sklopiti želimo i hoćemo, jasno i otvoreno kažemo, na kakovom temelju taj naš ugovor osnivati se ima; — i čim do sada nama samo dva predloga

Digitized by Google

poznata jesu, i to predlog g. zastupnika narodnoga Eugena Kvaternika i osrednjega odbora, koj prvi gotovo proti svakomu, a drugi za sdruženje jest, iz toga u ovih okolnostih glasujem za članak osrednjega odbora, uz izpravak gospodina zastupnika Župčića.

Franjo Pinterović. Preuzvišeni gospodine bane! Visoki sabore! Neslažuć se s člankom osrednjega saborskoga odbora, imam smisao „odnošenja i sporazumljenja“ glede obćeželjno ponoviti se imajućeg saveza trojedne kraljevine s kraljevinom ugarskom, pozivom na diplomu od 20. listop. 1860 kao i na ručno pismo od 26. veljače t. g. visokom ovom saboru u sliedećem razložiti.

Historička data naroda jugoslavenskoga, kojemu mi takodjer kao potomci toga naroda pripadamo, kadri i vriedni muževi, visokog ovoga sabora članovi, trudom svojim, takva iz starodavnih ovoga naroda povjestnicah sakupljena, te potanko razložena, nesamo visokomu ovomu saboru kao temeljna nit bitnoga viećanja, krasnorječnim svojim govorima predložiše; dapače već i takova još prije ovoga sabora književnim putem narodu, te da reknem cieloj Evropi, kao jednom javnom sudištu, za rešetanje predadoše.

Gospodo! kada ona historička data, i po njima starodavna naša prava u razmatranje uzmemo, to tužnim i žalostnim srcem ćutiti i viditi moramo, da je ovaj veliki narod, care i kralje od svoje krvi i plemena imajući, nepogodom vremenah razciepan, robom drugih evropskih narodah postao; — no kako sam gore naveo, i mi smo čestica toga velikoga naroda, koja sada ime trojedne kraljevine vodi, i na koju se ona glavna točka iz starodavne naše povjestnice proteže, glavna reko točka, kada se mi godine 1102 pod Kolomanom kraljem ugarskim, predavši mu krunu našu, kruni sv. Stjepana, s narodima ine krune sdruži smo; te š njima sva zla i dobra, jednom riečju našu sudbinu, kroz 700 i više godinah, tia do god. 1848. dielismo. — Koje kad se nesretno nesporazumljenje izmedju nas i narodah ugarskih porodi, tretji za korist svoju odtuda vući, krvave žrtve neštedeći, nas od naroda ugarskoga razdruži, te kako Magjare tako i nas pod absolutizam bečke vlade stavi — pod kojim 12 god. stenjajući, i jedan drugoga glede toga nesretnoga nesporazumljenja bratski žaleći, dan 20. listopada 1860. dočekasmo; dan rekoh 20. listopada, dan preporodjenja novoga ustavnoga života.

Gospodo! razdruženje ovo od naroda ugarskoga, što njeki za pravo odcieplјenje drže, a kao što se to i u članku osriednjega odbora navodi, ja gospodo iz toga pogleda pojmiti nemogu, što kad bi ovo zaista obstojalo, i obstojati moglo, pitam ja: Zar bi Nj. Veličanstvo prem. vladar naš, ručnim svojim pismom od 26. veljače t. g. visokomu ovomu saboru premilostivo naložiti blagoizvolijo, da vis. ovaj sabor ponajprije o odnošenju kraljevinah ovih naprama kraljevini ugarskoj sporazumljenje sa saborom ugarskim u djelo prive-de, te da vis. ovaj sabor uspjeh savjetovanja Nj. Veličanstvu riešenja i potvrdjenja radi podnese? — To zaista nebi Nj. Veličanstvo, i još bolje da reknem absolutna centralna bečka vlada učinila, nego bi ona, na temelju toga odcieplјenja, sebi prava pridržala, da nas, kao ostale svoje austrijanske pokrajine i nadalje patentima vlada. Ali znajuć Nj. Veličanstvo, da je samo nesporazumljenje izmedju nas i narodah ugarskih nesretni pokret godine 1848 prouzrokovalo, i naša ustavna administrativna odnošenja prama kraljevini ugarskoj narušilo — nipošto pako da je taj pokret stožerne temelje sankcije pragmatičke, na kojima se osniva pravo dinastije iz prejasne kuće Habsburgah na prestolu sjedeće, svim pod Stjepanovom krunom ugarskom živućim narodima ujamčeno; jer kad se kralj prisegom obvezuje, cjelokupnost krune ugarske nepovriedivo uzdržati, dapače još i one njekoč kruni ugarskoj pripadajaće sada pod težkim igom turskim stenjajuće pokrajine opet natrag prisvojiti, onda gospodo ovakovo odcieplјenje, samo pod absolutnom vladom biti, ali pod ustavnim i okrunjenim kraljem obstojati nemože — ovdje su potaknuta ona virtualna prava, koja se u članku osriednjega odbora napominju. —

S toga gospodo u pogledu tih virtualnih pravah, na temelju kojih mi našu ljepu i veliku budućnost naroda i narodnosti naše osnivamo, ja tvrdim, i svi nedvojbeno tvrditi moramo, da ćemo mi samo ovim, kako sam gore napomenuo ujamčenim pravcem, i to sjedinjenjem s ugarskim narodom, u stanju biti takva postići; jerbo budi kada ovo pitanje pred Evropom povedeno, znajmo gospodo, da će se mnogi i mnogi nepozvani gost u takovo upuštati, a kamo li ne onaj, komu po Bogu i pravdi u tom toli važnom pitanju takovo pravo pripada.

Nemojmo dakle, gospodo, medju nami sjeme nesloge sijati, da iz toga opet razdor iznikne, te da nas treći s orlovim okom na nas pazeći u svoje pandje uhvati, i opet u težke okove absolutizma baci.

Nastojmo ovom prilikom, koja nam se pruža, našu sadašnjost na ustavnom temelju osigurati, da se ljepšoj budućnosti nadati možemo.

Budimo pravični, te nezahtievajmo ono, što se s dostojanstvom naroda našega neslaže, a drugih narodah čast vriedja?

Ovdje, gospodo, moram opaziti ono, što sam kod više gospode predgovornikah opazio, da su se njekim strastnim izrazima služili, koji njeki gnjev i mržnju prama drugim narodom pokazuju, a to naročito prama narodu njemačkom i magjarskom. — Mi znamo, gospodo, da od toga roda u našoj miloj domovini kako od najnižjeg tako do najvišjeg plemena ljudih ima, te vriednih i plemenitih ljudih, koji, ako baš sada našem narodnom jeziku u podpunoj mjeri vještи nisu, da oni zaista tomu nasuprot narodnost s domoljubjem u podpunoj mjeri u srcu goje, i možda još bolje, nego mnogi i mnogi narodni sinovi, koji vrlost domoljubja na temelju mržnje prama drugim narodom osnivajuć, vatru svoga neizmjernoga domorodstva sa strastnim gnjevom pred svetom pokazuju; zato nemojmo takve ljude mrziti i kao neprijatelje naše narodnosti smatrati; jer što ćemo mi s fizičnom silom našega jezika, to će oni zaista s druge strane s moralnom i materijalnom u ovoj svetoj zadaći podpomagati. —

Pružimo ponajprije mi ovdje jedan drugomu bratsku ruku, te zatim i trećemu tu ponudu čekajućem.

Zaboravimo uvriede, kroz nesretno nesporazumljenje nama medjusobno nanešene.

Ponovimo onaj sveti savez, koj izmedju nas i narodah ugarskih kroz toliko stoljećah obstojaše, i od kojega kako njihovo tako i naše spasenje zavisi. —

Udaljimo iz duše i srca one dvojbene misli, strah u nama probudjujuće, kao da savezom ovim glede naše narodnosti i jezika nama njeka prevara i pogibelj od strane naroda ugarskoga prijeti. —

Stavimo dakle u medjunarodnom ugovoru uvjete narodu ugarskomu, da se naša narodnost i naš jezik, zakonima god. $184^{7}/_{8}$. na saboru ugarskomu donešenim narušena, nama u buduće nepovriedima uzdrži; jerbo su to ona dva dragocjena

Digitized by Google

kamena, koja svaki pravi domo- i rodoljub u srcu gojiti a pred svietom štititi i do posljednje kapi krvi braniti ima; a jerbo to baš glavni uzrok nesretnoga razdora bijaše, koj mnogu krvavu žrtvu koštaše, tako, da još i dan danas mnoga majka svoga sina, mnoga udova svoga supruga a mnoga djeca svoje roditelje oplakuju; — pak bi se još i tomu svemu lahkim i mirnim srcem odoljelo, kad bi ovim krvavim žrtvam blagostanje domovine, naroda i narodnosti odgovaralo; al se mi iz jedne propasti ugnjetavanja narodnosti u drugu još veću absolutizma strmoglavismo.

Gospodo, ja mislim, da medju nami neima nijednoga, koj nebi blagostanje naše mile domovine, razvitak naše mile narodnosti i veliku budućnost naroda našega želio — ovo su, gospodo, svete želje, i te se samo na temelju ustavne slobode postići dadu — jerbo je ono krasna, al sujetna misao, kada njeki s uzhitjenjem strasti vikne: ta ima u Evropi toliko i toliko milijunah Slavjanah! Ima, i to se tajiti nemože! al kakvih? pod težkim absolutizmom a i težkim igom turskim stenjajućih; to su naša žalostna braća: Česi, Moravci, Poljaci, Sloveni, Rusi, Bošnjaci, Hercegovci, Bugari itd. — i zato ja tom svakom s uzhićenjem natrag odgovaram: ima Slavjanah, te slobodnih Slavjanah! a to smo mi, i oni, koje kruna sv. Stjepana štiti; te ako baš ovo zadnje vrieme pod absolutizmom bečke vlade stenjasmo, to nam se barem sad opet put k ustavnoj slobodi otvara; put k ustavnoj slobodi, a ovo su, gospodo, velike i zlatne rieči: sliedimo dakle taj put, te nejdimo stranputicom, grdeć tobož absolutnu bečku vladu, kojoj se opet iz težkog rodoljubja u krilo bacити namjeravamo; jer bacimo se mi, gospodo, na polje politike, onda odprto kazati možemo, da je odlaganje i povlačenje s ovim predmetom tamo zaista smieralo, očekivajuć tobož, da vidimo, što će Magjari s bečkom vladom svršiti. — To je, gospodo, bolestna politika; jer svršili Magjari u svojoj namjeri dobro, onda je za nas težja pogodba s njima, a svršili hrdjavo, onda nam se netreba s njima pogadjati. — Naša je politika morala biti zdrava; s Magjarima se u neizviestnom jošte stanju sporazumiti i složiti, te s tim trećeg pobiediti; al ovakim postupanjem izpuniti će se žalibože Deákove rieči, da ćemo mi austrijanske pokrajine postati; a ne u onom u zakoniku za nas opredjeljenom čistom listu našu ustavnu budućnost upovjestničiti; pak je onda badava jedan od gospode zastupnikah u svom dana 22. lipnja držanom govoru ovu visoku kuću pozornom učinio, očitujući, da je onaj čovjek, koj je god, 1848. tražeć i pokazujuć po mapi, i s tim odprto tvrdeć, da Hrvatska neexistira, kasnije u izdanoj brošuri ovu nanešenu nepravdu opravdati težio, dokazujuć ne samo da Hrvatska obstoji, nego da se prama kraljevini Ugarskoj kao samostalna, neodvisna i federativna smatrati ima. Ovo je, gospodo, osobiti dokaz i za nas od velike važnosti; samo ja neznam, hoće li u kraljevini Ugarskoj odziv i valjanost imati, jer se taj svjedok sada u tudjoj domovini od nemila do nedraga tuca; — zato mislim, gospodo, da nebi s gorjeg bilo, kad bi se on, kog se ime još i dan danas gorom i dolinom razlieže, kojim tim načinom natrag u svoju domovinu vratiti mogo, da ovo, kako reče, u istinu obistini. — I na to imam u pogledu članka osriednjeg odbora odnosno na odnošenja i sporazumljenje još nješto prosboriti.

Gospodo, poznato je, i to se niekati neda, da se Njeg. Veličanstvo, prem. vladar naš, u diplomi od 20. listopada 1860, na članke zakonah na saboru Ugarskom od god. 184⁷/₈. donešenih, poziva, otud dakle naravski sliedi, da je Nj. Veličanstvo valjanost tih zakonah pripoznalo. — Zato ako mi narod trojedne kraljevine ustavni savez s narodom Ugarskim ponovit želimo, takodjer valjanost zakonah od god. 184⁷/₈. priznati moramo; — ali gospodo ne bezuvjetno! jerbo su to oni zakoni, koji dadoše povod razdoru i narušenju naših ustavno-administrativnih odnošajah prama kraljevini Ugarskoj — glede čega pozivam se na previšnje ručno pismo od 26. veljače t. g., kojim nam nalaže, da se mi o odnošenju kraljevinah ovih prama kraljevini Ugarskoj sa saborom Ugarskim u sporazumljenje stavimo. — Pitam ja gospodo; koja su to odnošenja i sporazumljenja? ta odnošenja i sporazumljenja jesu: da mi zakone od god. 184⁷/₈. na saboru Ugarskom donešene, ovdje na saboru našem, u pretresanje uzmemo, i one točke, koje povod razdoru dadoše, sa sporazumljenjem sabora ugarskog izpravimo, kao i sva sadašnjim okolnostima i duhu vremena odgovarajuća na korist našu u čisto dovedemo. — Ovo je put sjedinjenja, i to jedan jedini put, na kojem se mi s narodom ugarskim sporazumiti i sdružiti možemo; — i to je onaj put, koga narod zahtieva; koj je povjerenje buduće svoje sreće i blagostanja u nas kao svoje zastupnike stavio. Na ovo moram onu gos. zastupnike naroda pozorne učiniti, koji u svojih govorih dokazati tražiše, da narod niti volje, niti želje neima. Gospodo, ovo će toliko reći, da naš narod nije jošte dozreo; a ta gos. moraju znati, da narod nesastoji samo iz prostog puka, nego takodjer i iz inteligencije jedno, a drugo, da i sam prosti puk, kroz ovu dvanaestgodišnju školu absolutizma osviešćen i naučen, nenalazi, kao što to žalibože njegovi zastupnici misle, svu sreću i blagostanje u šumi i paši, već da i on takodjer ustavnu slobodu traži; i da onih lažljivih prorokah od godine 1848. rieči: od Drave do Save sve je vaše — kao i sada u duhu narodnosti osnivajućih veliko kinesko carstvo i s tim narod u propast vodećih ništa koristiti neće, jer sad se mora ono spasiti, što je za spasenje najsvetije, a to je ustavna sloboda; a budućnost liepšoj sgodi i priliki ostaviti.

Mi znamo, gospodo, da su oni zakoni po Nj. Veličanstvu kralju Ferdinandu V. dana 14. travnja 1848 sankcionirani. Mi znamo, da se je isti kralj Ferdinand ponukovanjem centralne bečke vlade prestolja odreko, i kormilo vlade sada vladajućem Nj. Veličanstvu Franji Josipu predao: *ali* mi znamo i to, da je to absolutno-centralna bečka vlada zato učinila, da se osujete ovi već u život stupivši zakoni: a da su ovi zakoni osujeteni, znamo i to vrlo dobro znamo, ali žalibože znamo, da nisu samo na propast kraljevine Ugarske, nego i na našu, no da su k tomu mlogi i mlogi vriedni domoljubi sada dostojanstvima i sjajnim redovima krunah i križevah urešeni i nakitjeni, mlogo i dosta pridonieti, i to dobro znamo.

Pitam ja, gospodo, kada mi ovo sve znamo, što nam valja činiti, nego držeći se zakonah 1848 sebe na zakoniti temelj staviti, koj će Nj. Veličanstvo prem. vladar naš, za takov, kada krunom sv. Stjepana okrunjen bude, nefaljeno priznati: ako pako ne? onda netrebamo se zato prestolja i krune ugarske odreći; nego samo svoju diplomu od 20. listopada 1860, kao i ručno pismo od 26. veljače t. g. natrag opozvati; a putem ručnog pisma od 12. ožujka t. g., koje u carstveno vieće poziva, nas opet pod absolutizam centralne bečke vlade staviti. — A mi ćemo na to svi gospodo, kao vjerni sinovi krune sv. Stjepana pristati, i tim pred cielom Evropom bielodano pokazati, da smo barem čast trojedne kraljevine, ako ne i obećanu ustavnu slobodu, ovako braniti i spasiti tražili.

Digitized by Google

Gospodo ovo su oni razlozi, koji su sveto čuvstvo osvjedočenja u meni od dana 2. prosinca 1848 tia do 20. listopada 1860, tako da reknem, za cielo težkog absolutizma vrieme nepokolebimo uzdržali, i u meni tu tvrdu nadu gojili, da će još jedanput sunce ustavne slobode ogranuti: koje će na tu milu domovinu osijavši, blagostanje njezino, i razvitak naše mile narodnosti i jezika štititi. Ja hvalim bogu mome, koj mi je tu veliku milost podielio, da ja sebe i narod grada Osieka zastupajuć ovo osvjedočenje, pred licem ovog visokog sabora izjaviti mogu: s tim držeći se mojih razlogah jesam i mnijem reviziu zakonah god. 1848. predlažuć visokoj ovoj kući, da se na temelju istih, uz osiguranje naše autonomije, narodnosti i jezika, što skorije ugovorni uvjeti za savez trojedne kraljevine, s kraljevinom Ugarskom sastaviti učine.

Govor g. Ivana Perkovca doći će naknadno.

Dimitrija Knežević. Svietli bane, visoki sabore! Čast banska jest od 1848 godine u srcu svakog krajišnika, s nekom neiskazatom simpatijom duboko utisnuta; krajišnik kad reče: imam bana, onda mu se sunce bolje budućnosti u srcu i duši radja. — Kad je po Krajini puko glas, — da je svjetlost vaša na stepen bana uzvisita, to se je u grudih krajiških ona radost obnovila, koja ga je 1848 godine ublažavala, — sve je u klik muško i žensko, nejako diete kao matori starac radostno poviknulo: — Bogu fala, sad dobismo bana, sad će nama onu spasonosnu stazu bolje budućnosti, na koju nas je neumrli ban Jelačić naveo, no koju je zlokobnih dušmana ruka gustim trnjem ograničila, prokrčiti, i nas k željenoj svrhi privesti! — To su čuvstva krajišnika bila, koja su ga oduševljavala.

No kad je puko glas, da će se u glavnom gradu Zagrebu sabor otvoriti, — ali da Krajina na taj sabor neće pozvata biti, klonu duh krajiški, jedan drugog snužden pita: Ta kaži mi brate što je to, — zar ovaj ban nebude i naš ban, ili nas nema tako rad kao što nas je ban Jelačić imo, kada nas neće na sabor pozvati? — Ta naša djeca, naša braća i sada kao i 1848 godine na ratobornom polju bdiju i pripravni su za slobodu našu krv prolievati! — Na koje po nekoji odgovaraše: nemoj brate tako misliti, može biti da on kriv nije, ta on nas i nepoznaje, a možda su njega i naša gospoda o stanju našem krivo uputila.

Visoki sabore, slavni naroda zastupnici, koji na ustavnoj slobodi stojite, mi krajiški zastupnici dobro znademo, da mi samo vašoj bratinskoj ljubavi blagodariti imamo da smo ovdje, mi znademo, da ste nam vi s velikim požrtvovanjem golemo zakrčani put do vas prokrčili, — mi znamo da ste nam vi vrata ove visoke kuće, ove narodne svetinje otvorili, te smo u nju stupiti i vas bratski pozdraviti mogli, — za koje vam iz dubljine srdca naših blagodarimo. — Visoki sabore, vi na ustavu stojeća gospodo naroda zastupnici, — mi smo ovdje, sjedimo medju vama, no tako ograničeni, da neznamo ni sami tko smo i što smo; — ja sudim da smo najmanje slobodni zastupnici naroda, — kad govoriti nesmijemo. — Nama je jadnim krajišnikom već od negda neki veliki strah od naših svojevoljnih vojničkih poglavarah duboko u srce ukorenit, — mi se bojati moramo, da će nas ćak kad kući dodjemo, za naše govore pod strogi odgovor pritegnuti, pak možda, ako se poglavarom našim svidi i pod oštru kazan staviti. — Ja uzdajući se čvrsto u obranu našeg svietlog bana, usudjujem se reći, da se za uvjetni savez s Ugarskom podpuno soglašujem, a što se tiče predloga, to sam ja kao u diplomaciji neizkusan, tog pokornog mnienja, da bi se onaj po osrednjem odboru i po gospodi zastupnicih grada Zagreba, budući obadva k jednoj svrhi vode, u jedan sklopiti dali, i sudim, da bi to najshodnije bilo, budući bi se svakoj razpri granica položila.

Konačno ufam se izreći da će na to većina i ostalih krajiških zastupnikah privoliti.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideset i četvrta saborska sjednica 5. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o trideset i trećoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne četvrtoga srpnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića* a uz bilježenje g. *Mirka Bogovića.*

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljednje sjednice od 3. srpnja t. g. i odobren.

Zatim bude zapisnik kotara i obćine Delnice od 22. lipnja t. g., po kojem bi u mjesto oboljelog narodnog zastupnika g. Faustina Suppe-a izabran zastupnikom rečenoga kotara g. ovdašnji advokat Antun Zoričić, upućen na verifikacionalni odbor.

Na dopis g. narodnog zastupnika Ladislava Kukuljevića od 25. lipnja t. g., gdje svietlom banu javlja, da mandat svoj kao zastupnik sl. i kr. grada Varaždina polaže, bude odluč eno, da se rečenom gradu piše, neka po obstojećem propisu odmah drugoga zastupnika izabere, gospodin pako Ladislav Kukuljević da ima u smislu odluke saborske dotle na saboru ostati, dok mu zamjenik nestigne.

Pismo nekoličine Ribničanah od 1. srpnja t. g., zahtievajuć da se opozove zastupnik njihovog kotara g. Eugenio Kvaternik s toga što se tobož proti njihovom naputku u svom onomadnjem govoru izrazio, bude, pošto ne samo gosp. Kvaternik sám, već i više gospode narodnih zastupnikah pristranost i netemeljitost ote tužbe, proiztičuće iz nečistog vrela tudjeg upliva i podstriekivanja, dovoljno dokazaše, na predlog g. narodnog zastupnika Vrbančića svietlom g. banu predano, koj će kao vrhovna exekutivna vlast domovine naše stvar tu ne samo u Ribniku nego i na drugih mjestih, gdje se u slied sličnih neprijateljskih podstrekivanjah puk naš buni i stranputicom zavodi, iztragu odrediti i ako bude od potrebe bundjiam odmah krepko na put stati, saboru pako zatim u svoje vrieme o uspjehu iztrage izviešće podnieti.

Preuzvišeni gosp. biskup Strossmayer priobći zatim saboru radostnu viest, da je presv. gos. Gust. barun Prandau 10.000 for. poklonio za utemeljenje jugoslavenske akademije, što bi radostnim klicanjem od strane čitavoga sabora primljeno.

Izza toga se predje na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske prema kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovoriše sliedeća gospoda narodni zastupnici i to: Horvat Petar, Petrović Gervazija, Vrbanić Joso, Solariček Franjo, Pinterović Franjo, Perkovac Ivan i Knežević Dimitrija.

Oko 1 ure popodne bude sjednica završena time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu dne 5. srpnja o. g. o 10 uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

M. Bogović, s. r.
saborski bilježnik.

Mirko Bogović. Čita zapisnik posljednje sjednice od 4. srpnja 1861, koj bi bez primjetbe odobren.

Preuzv. g. **ban.** Danas sam dobio upravljeno na me pismo od sv. g. patriarke.

Makso Prica. Čita:

Vaše prevoshoditeljstvo!

Što sam se više približavao onom za mene preradostnom i znamenitom danu, koji sam za moju petdesetgodišnju svetkovinu namjenuo: to sam sve većma u dubljini duše tronut bio zbog prevelike milosti božje, koja mi je i do toga dana život podarila.

Što sam više danu tome na susriet išao, to se srce moje sve čistijoj radosti predavalo, jer sam sa svijuh stranah iskrena učastija ustmeno i pismeno primao.

Ali svietli bane, izpovjediti moram, da mi ni jedan pozdrav one radosti, onog duševnog zadovoljstva i one utjehe nije doneo, kao što mi je doneo pozdrav vaš, koji ste mi vaše prevoshoditeljstvo u ime visokoslavnog sabora trojedne kraljevine po brzojavu dana 10/22. ovog poslati izvolili.

Ja sam tim iznenadnim, ali za mene odveć laskateljnim odličijem cielog jednog tiela, koje se o blagostanju trojedne naše kraljevine savjetuje, u duši i cieloj unutrenosti mojoj duboko tronut i mome srcu netreba boljeg melema, nego kad sladko uvjerenje imam, da se visokoslavni sabor u neizmjernoj gomili svojih prevažnih poslovah i moje malenkosti sjetio, i njoj toliko vnimanija poklonio tim, što je odlučiti izvolio, ne samo meni moju svetkovinu pozdraviti, nego i do pravoslavne crkve potruditi se, i ondje za mene griešnog Bogu se pomoliti.

Kad vašem prevoshoditeljstvu na ljubavi vašoj, što ste mi pozdrav visokoslavnog sabora poslali, na trudu vašem, što ste do crkve srbske otići i ondje na prinešenom Bogu za mene blagodarenju prisustvovati, i na odličju, što ste mnogu gospodu tamošnju meni za čast ugostiti i mene srdačno napiti izvolili, najtoplije blagodarim, molim: vaše prevoshoditeljstvo, da bi moju neograničenu blagodarnost i visokoslavnom saboru na iskrenom učastiju njegovom izjaviti blagoizvolili.

Dok sam živ, bit će mi taj pozdrav visokoslavnog sabora mio i drag, i molit ću Boga, da kako na vaše prevo-

Digitized by Google

shoditeljstvo, tako i na pojedine meni počitajeme članove visokoslavnog sabora prebogatu svoju milost izlije, i vaše sve a osobito sadašnje neupisne trude i podvige poželjanim uspjehom na sreću ljubime trojedne kraljevine naše uvjenča.

Kad ovo od svega srca moga želim, i kako vašem prevoshoditeljstvu, tako i cielome visokoslavnom saboru na ukazanom meni liepom vnimaniju vašem i paki toplo blagodarim, molim prevoshoditeljstvo vaše, da uvjerenje mog odličnog visokopočitanja primiti izvolite, s kojim imam čast biti

U Karlovcih, 16/26. srpnja 1861.

Vašeg prevoshoditeljstva najpokorniji sluga
Josip Rajačić, patriarha.

Mato Mrazović. Čita sastavljenu po njem predstavku za obustavu prisilnog utjerivanja tekućeg poreza, na Nj. Veličanstvo kralja:

Vaše kraljevsko apoštolsko Veličanstvo!

Odkada je narod trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, pak živi državni život, a osobito odkako je ovaj narod svoju krunu povjerio prejasnoj vladajućoj kući habsburg-lorenskoj, svagda i u svakom odsjeku povjestnice odlikovao se je na osobiti način iskrenom privrženošću načelu zakonitosti.

Ovim načelom vodjen, sabirao se je ovaj isti narod oko svojega zakonitoga vladaoca u dobroj i zloj sreći jednakom oddanošću; ovim načelom vodjen žrtvovao je dragovoljno najplemenitiju svoju krv i najpotrebitiji svoj imetak, kadgod je valjalo zakoniti priestol braniti.

Načelo zakonitosti uvriežilo se u srce naroda trojedne kraljevine, te mu je postalo, reko bi, počelom njegova političko-moralnoga života, a po tome najjačom svezom, koja ga vezaše uz svojega kralja, što mu ga dade samosvojno stvoreni zakon, — zakon pošavši iz sjedinjene volje naroda i kralja.

Nu dočim je narod trojedne kraljevine načelo zakonitosti postavio na čelo svojega državnoga života, sliedio ga je jednakom dosljednošću u čitavom njegovom domahu, pak znajuć, da zakon, kad jednom rukom nameće dužnosti, drugom rukom daje prava, svagda je istom pozornošću, spremnošću i oddanošću čuvao svoja prava, kojom je i dužnosti svoje izpunjavao.

Vaše Veličanstvo! Sadašnji naraštaj vjernoga naroda trojedne ove kraljevine, evo sada po svojih zastupnicih u Zagrebu na saboru sakupljenoga, nebi bio vriedan viteških svojih otacah, kad bi se iznevjerio onoj muževnoj, otvorenoj iskrenosti, kojom su se njegovi predji toliko ponosili, pak bi zatajio Vašemu Veličanstvu, da se je ona čvrsta sveza, što je iz sjemena zakonitosti nikla, i kroz srca vjernoga naroda žilavimi se granami oko zakonitoga prestolja i prejasne vladajuće kuće obavila bila, da je, rekoh, ta sveza silno oslabila, odkako je vlada Vašega Veličanstva prije dvanaest godinah u zemlju starovječne zakonitosti otrovno bilje nezakonitosti zasijala, i pomnjivom ga dvanaest-godišnjom njegom bujno razplodila; jer u tamnoj sjeni nevjere neuspjeva nego gorko nepovjerenje, — a neimajući ni zakonite topline ni svjetla, gine plemenita biljka, štono se pouzdanjem nazivlje, — neuzdanje pako podgriza i najjači korien oddanosti.

Vaše Veličanstvo! Što je više vlada Vašega Veličanstva kroz prošlih 12 godinah uspjevala sa svojom pogubnom naukom: „da zakoni jačega nevežu;“ — što je više ista vlada ovoj nauci dosljednim postupkom podrivala vjeru narodah u višju svetinju i dvostranu obvezanost zakonah: to se je sve to više rušio najčvrstiji temelj uzvišenoga priestola prejasnih predjah Vašega Veličanstva, — a to je ljubav narodah, — dok se napokon kod Magente i Solferina nije zanjihao i sam posvećeni preistol Vašega Veličanstva.

Vaše Veličanstvo je bistrim okom mudrosti i samo premilostivo uvidjeti dostojalo propast, do koje je odičeni prestol predjah Vašega Veličanstva s one nesretne politike dospjeo bio, s one politike, koja je okorjelom njekom predsudom tražila upiralište monarkije izvan nje same, — izvan napredka, blagostanja i ljubavi narodah u njoj živućih, — i zato je Vaše Veličanstvo već u previšnjem manifestu od 15. srpnja 1859. jasnu, ali po vladi Vašega Veličanstva zanemarenu političku istinu odvažno izreći dostojalo, da nutarnje blagostanje i izvanjska snaga monarkije visi o shodnom razvitku njezinih obilatih materijalnih i moralnih silah, — o poboljšanju uprave i zakonarstva, i zato je svoje narode preblagostivo pozvati dostojalo, da se s pouzdanjem sakupe oko priestola radi uspješnijega izvedenja dobrostivih ovih namierah.

Narod trojedne kraljevine, sakupljen evo po svojih zastupnicih u saboru, nemože i neće zatajiti, da je ovo iskreno očitovanje sa vladarskoga priestola, da je ovo pouzdano prizivanje doslje zapuštenoga, prezrenoga i pogaženoga naroda u njegovu srcu pobudilo bilo iskru bolje nade, a da se je proglašenjem previšnje diplome od 20. listopada 1860. ova iskra uzpješno razpirivati počela bila u srcu naroda trojedne kraljevine, nadajućega se pravedno, da će mu biti povraćeno podpuno uživanje njegovih ustavnih pravah, štono su osnovana na tolikih zakonih, voljom naroda i nebrojenimi prisegami zakonitih kraljevah posvećenih i dugotrajnim vježbanjem kroz vjekove utvrdjenih.

Ali je gorko izkustvo, što ga je ovaj vjerni sabor u najnovije doba učinio, opazivši, da se je izmedju naroda i njegovoga premilostivoga vladara opet namjestila ona sablast, koja iduć za svojim slastoljubjem o tome nastoji, da netom zametnutu iskru pouzdanja utrne; — priečeći svaki napredak na stazi spasonosnoga uzajamnoga porazumljenja medju kraljem i vjernim mu narodom.

Jer kad bi ovaj sabor i mogao zatajiti gorki i bolni udarac, koji mu je zadan time, što je Vašim Veličanstvom premilostivo zadata jasna rieč glede sdruženja posestrime Dalmacije i glede zastupanja vojničke Krajine za kratko vrieme od njekoliko mjesecih po vladi Vašega Veličanstva opetovano i bezbožno izvraćena i pogažena, — kad bi ono sjeme nepovjerenja, što ga je nedavno centralna bečka vlada bacila u narod, zavodeć u zemlji službu tajne policije po financijalnih organah — kad bi ovo sjeme i nerodilo ljutikom razdraženosti i čemerikom nepovjerenja: to se neda nikako zatajiti, da tim istim plodom rodi ono bezobzirno i kruto utjeravanje protuzakonito razpisanoga poreza pomoćju vojničke sile, radi kojega se ovomu saboru evo pritužiše mal ne sve oblasti trojedne kraljevine, upravo u ovom času, gdje je narod sakupljen, da se pouzdano približi svojemu premilostivomu vladaru na putu zakona, koji je već od 12 godinah bez krivnje naroda, a nastojanjem bezbožne birokracije zapušten.

Vaše Veličanstvo! Narod trojedne kraljevine visoko, jer sviestno cieni ono temeljno svoje pravo, što no ga je uživao od pamtivieka, dozvoljivajuć porez stranom na svojem saboru, a stranom od god. 1790 na zajedničkom saboru Ugarskom; jer ga je to pravo štitilo proti samovolji i jer je to pravo držao svagda za značajni biljeg i za jedno od glavnih jamstvah ustavnoga života. Ovo pravo osnovano je na nebrojenih zakonih (14: 1608; 62: 1609; 9: 1613; 32: 1622; 8: 1635. Decr. II. 1: 1635. Decr. IV., 8: 1638; 1: 1659;

Digitized by Google

59: 1790. zajedničkih zakonah ugarskih, zatim zaključci sabora trojedne kraljevine od god. 1600., 1711., 1735., 1750., 1770., 16: 1791., 1802. i 1827.); utvrdjeno je dugovječnim izvršivanjem te je postalo, reko bi, prirodjenom potrebom narodnom. Gaženje ovoga prava dira narodu u živac — a gaženje u imenu Vašega Veličanstva, čiji su prejasni predji neoskvrnjeno paženje toga prava redomice prisegami potvrdjivali; — čiji su prejasni predji o svetom obdržavanju toga narodnoga prava zavisnim učinili nasljedno pravo na krunu trojedne kraljevine, — pak gaženje toga zakona u vrieme, gdjeno se na poziv upravo Vašega Veličanstva radi o povratku i onako podrovanoga pouzdanja medju narodom i uzvišenim prestolom, nije prikladno, nego da razklima povjerenje naroda i naprama najnovijim blagostivim javno očitovanim namjeram Vašega Veličanstva.

Svemoguća birokracija, kojoj za ovo prošlih 12 godinah očevidno nebijaše stalo nego do toga, da od dana do dana mirno uživa radosti bezbrige i plod zloporabah, mogla je po načelu svoga otca: „apres moi le déluge“ neobzirati se na sadašnjost, niti neuvažavati budućnosti zemaljah i narodah u prostranoj carevini; — mogla je niziti tvorljivost narodnih silah, a visiti terete, mogla je napokon neizviestnoj volji i snagi čak i budućih naraštajah jamstvo i dužnost plateža neizmjernih teretah nametati, — jer je to činila u ime bezzakone sile. — Nu pošto je Vaše Veličanstvo i samo premilostivo uvidjeti dostojalo, da je 12-godišnje gospodarenje birokracije čitavu monarkiju do blizu propasti dovelo i pošto je usljed toga odvažnu vladarsku volju blagostivo očitovati dostojalo, da načelom vladanja od sada unapried neima biti kruta sila i samovolja, nego zakon i pravda: mnije sa podaničkom skromnošću podpisani Vašemu Veličanstvu vjerni sabor trojedne kraljevine, da se s ovim načelom nimalo neslaže nasilno utjeravanje poreza, koji je bez privoljenja naroda u saboru sakupljenoga, dakle protuzakonito nametnut.

Vaše Veličanstvo! Narod trojedne kraljevine uvidja, da država nemože biti niti jedan dan bez dohodakah, uvidja, da se ni on nemože uzkratiti razmjernomu i svojim silam primjernomu nošenju državnih teretah, pak ih je, ako i nedragovoljno radi protuzakonitosti i mučno radi prekomjernosti, ipak nosio, evo već dvanaest godinah, a i sad ih nosi što više može; nu nesretni dvanaestgodišnji državno-gospodarski sustav, izcrpivši priekomjernimi tereti svu tvorljivu snagu narodnu i sve nadjene izvore dohodakah, a neučinivši za njihov razvitak ili namaknuće novih izvorah posve ništa, dotjerao je narod trojedne kraljevine onamo, da niti uz najbolju volju bez konačnoga zatora nemože odoljeti povišenim i sveudilj rastućim zahtjevom države.

Vašemu Veličanstvu prevjerni sabor trojedne kraljevine nemože propustiti, da neobrati pozornost Vašega Veličanstva i na onu bitnu okolnost, da najveća stran pučanstva ovih kraljevinah sav svoj dohodak crpi jedino iz poljodjelstva, a da upravo ovo doba godišta, poljodjelcu nikakova dohodka nepružajuć, od njega dapače sveudiljni trošak iziskuje — da je dakle ovo doba godišta za pobiranje poreza u ovoj kraljevini neshodno, a akoli se nasilnimi sredstvi izvadja — upravo zatorno.

Vaše Veličanstvo! Ne samo pojedini ljudi od silnoga upliva nego i znanost sadašnjega vieka, uzela si je za zadaću, da pobije i pokopa načelo zakonske monarkije; pak prem ako je obćenito priznato, da je znanost sama po sebi silna vlast, i prem ako su se s njom u najnovije doba i velemogućne vlade sjedinile: to ipak ni onim velesilnim saveznikom nije do sada za rukom pošlo, da svojim nastojanjem uspiju u ikojoj državi, gdje su vladaoci i njihove vlade vjerne ostale načelu zakonitosti u cielom domahu toga pojma, te su, čuvajući zadobljena prava, vjerno izvršivale nadležeće si dužnosti zakonite.

Carstvo austrijansko jedina je evropejska monarkija, u kojoj se je historično pravo prejasne vladajuće kuće proti neprijateljskim ovim saveznikom do sada neuzdrmano obdržalo. Vjerni narod trojedne kraljevine neima vrućije želje, nego da se dični prestol Vašega Veličanstva na temelju svojega pravnoga naslova, pak na ljubavi narodah slavno ovjekovječi. Ali uz ovu vruću želju nemože sabor trojedne kraljevine zatajiti svoju velju brigu, koja se u njegovom svagda vjernom srcu porodila za trajnu slavodobitnost spomenutoga naslova pogledom na dosadanje postupanje vlade Vašega Veličanstva naprama svim, a najpače naprama narodu trojedne kraljevine, — pogledom na postupanje, koje je oporo ne samo naročitim, nebrojenimi prisegami prejasnih predjah Vašega Veličanstva i dugovječnim uživanjem posvećenim zakonom, te pravnoj sviesti naroda, koja je naravski plod dugotrajnoga uživanja, — nego koje se protivi i običnim obzirom pravičnosti.

S toga mnije prepokorno ovaj sa podaničkom smjernošću podpisani sabor, da nemože svoje povjestničke vjernosti sjajnije posvjedočiti, nego da Vaše Veličanstvo u svoj poniznosti umoli:

Neka Vaše Veličanstvo premilostivo dostoji načela visoke svoje vlade navratiti na ustavnu stazu, narodu trojedne kraljevine kroz vjekove omiljenu, te neka narediti blagoizvoli, da se tolikom krvlju branjenim ustavnim pravom trojedne kraljevine podpuna i neokrnjena kriepost povrati.

Buduć pako da narod trojedne kraljevine dozvoljavanje poreza na svojem saboru drži za najznačajniji biljeg i najtvrdje jamstvo ustavnoga vladanja, neka Vaše Veličanstvo premilostivo odrediti dostoji, da se pobiranje ili budi prisilno utjerivanje tekućega poreza, što je mimo sabora, dakle protuzakonito narodu nametnut, što je priekomieran i što se u nevrieme utjerava, te je s ovoga trojega gledišta pravnoj sviesti naroda trostruko opor, s mjesta obustavi, i tim načinom da se do zakonskoga uredjenja porezovnoga pitanja ukloni onaj kamen smutnje, o kojem se razbija toli potrebito povjerenje medju narodom i kraljem, a da se zaciele rane, koje su kroz 12 prošlih godinah zadavane načelu zakonitosti.

U Zagrebu na 4. srpnja 1861.

Vašega posvećenoga kraljevskoga Veličanstva
prepokorni i vazda vjerni podanici
Sabor trojedne kraljevine
Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Franjo Žužel. Ja bi želio, da se u ovoj predstavki još i to navede, da je naša želja tim pravednija, što se naš narod niti na selih, niti u skupštinah županijskih nije protivio plaćanju poreza, akoprem je ovaj porez bez dozvoljenja naroda razrezan; i buduć je naš narod plaćao po svojoj mogućnosti i dosada porez, da je ovako utjerivanje tim nepravednije, što samo tamo smiera, da se vrela najkriepče naravi izcrpe.

Ja bi želio dakle, da se svakako i taj razlog u predstavku uvrsti.

(Čuje se: to je već navedeno.)

Mate Mrazović. Čita dotičnu stavku u predstavki.

(Svi: redakcija.)

Digitized by Google

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kraljevini Ugarskoj, o kojem predmetu progovori preuzv. g. biskup Djakovački i veliki župan Virovitički Josip Juraj Strossmayer.

Biskup Strossmayer. Svietli bane, gospodo zastupnici naroda! Evo već više nedieljah pretresuje se najvažnije pitanje domovine naše, kojeg riešenje, izpalo ovako ili onako, svakako će duboko zasiecati u budući udes i sudbinu naroda našeg. Pretresuje se pitanje to onom ozbiljnostju, onom svestranostju i temeljitostju, koja predmetu toli važnomu dolikuje, koja dolikuje zastupnikom sviestnim, znajućim kolika jih sbog svake rieči u tom poslu izušćene odgovornost pred Bogom i pred ljudmi, pred narodom danas, i pred najkasnijim potomstvom čeka. Da kako, da je u toj borbi mnienjah i osvjedočenjah gdje koja oštra i preoštra i s jedne i s druge strane izušćena. Ali tomu drugčije niti biti nije moglo, radi bo se o predmetu životnom, a mi smo narod južan, narod vatren, pa često put krv u srdcu i žilah naših uzkipi, pa i prekipi, a kad srdce prekipi, tada se jezik često krat i nehotice otme. Takvi smo mi bili vazda na bojnom polju, pak smo eto takvi i na političkom. Ele dobra volja i plemenita namjera, koja se s jedne i s druge strane priznati mora, kadra je sve brazgotine i pukotine oštrih izrazah izravnati i izcieliti. Jedno je samo, gospodo, što vas i kano sveštenik, i kano nevriedni vaš drug molim i zaklinjem: Van iz sabornice ove crnoj nemani, sumnji i sumnjičenju! koju gnjev pakleni kad što u sredinu naroda izriga, da najnježnije sveze razvrgne, da najplemenitija čuvstva otruje, da najsvetije namjere osujeti, da najljepša i najkrasnija djela krivo tumači i izopači.

Nit, koju su usta visoke kuće i s jedne i s druge strane u poslu, o kom radimo, tako vješto plela, jurve je posve izvedena, tako, da bi i najizvrstnijemu slovoslovu, a kamol' ne meni u politici i državnom pravu podobro nevještomu mučno bilo, išta nova, išta znamenita i uvažaja vašeg vriedna napried donieti. Upravo mi je ovim časom tako, ko sirotčadi, kad poslie pomnjivih i pozornih beračah i žetelacah pabirčiti mora. Bilo bi mi dakle mirovati i šutiti, da me na besjedu nenuka sviest moja i čista ljubav domovine, koja, vjerujte, prvo poslie Boga mjesto u srdcu mom zauzima, gdje se je sa svetom vjerom srasla; ljubav domovine iskrena i otvorena, ljubav, kojoj je Bog svjedok, da nigda vlastite koristi niti slave tražila nije, nit će igda tražiti, pače ljubav, koja bi rado i dragovoljno svako zlo, svaku nepravdu i sumnju podniela, samo ako bi se tim zlo i nepravda od domovine odvratila. Mirovao bi ja i šutio, da možebit narod neočekuje koju toju u tom važnom predmetu i od onog, od kog zna, da ga je i tada ljubio, kad se je ljubav ta oda svuda, a kad što, žalibože, i od domaćih sinovah u grieh upisivala. Mirovao bi ja i šutio, da možebit narod neočekuje koju toju od onog, od kog zna, da ga je i tada po mogućnosti branio, kad ga je led oda svuda bio, a kad što, žalibože, i s onih stranah, s kojih bi ga imalo ponajprvo sunce ogrijati.

Svakomu poštenomu Hrvatu starodavni ustav k srdcu je upravo prirasao, ter tko mu u ustav dira, taj mu u srdce i dušu dira; za to smo, gospodo, svi u tom složni, da savez bratski, kog s ugarskimi narodi sklopit želimo, nikakvu drugu svrhu imat neima, nego i nam i njim ustavnu slobodu ujamčiti, i prot svakomu nasrtaju, došo on od kud mu drago, obezbiediti; pa kad bi se ta cielj podpuno dostigla, neima i opet ni jednog srdčanog Hrvata, koj bi vrhu toga i za dlaku samo od svojih svetih pravah, od svoje samostalnosti i neodvisnosti popustiti hotio, jerbo bi to značilo ne hrvatsku, nego robsku dušu imati; značilo bi, ne savez tražiti, nego glavu pod tudj jaram skučiti. Iskreno izpoviedam, da u tom obziru podpunu logičku dosljednost nalazim u predlogu zastupnika ribničkoga, komu na srdčanosti, odvažnosti i na trudu neka bude hvala! Sjeme, koje se u sabornici ovoj sije, nepada doisto na kamen, pa ako danas neiznikne i neuzori, ono će izniknuti i uzoriti vremenom. Da mi listom uz taj predlog, s njekimi da kako promjenami, nepristajemo, krive su tužne okolnosti, u kojih živimo; a i to, da oni, koje je božja providnost postavila na mjesto uzvišeno, da straže, a oni dovoljno ne bdiju; kojim je sluh dala, da gromki glas ne samo jednog, ili drugog, nego svih narodah čuju, a oni ne slušaju. Buduć se k toj ideji najvećma približuje predlog, kog osrednji odbor preporučuje, za to i ja uz njeg pristajem. Dvie su bitne razlikosti izmed predloga osrednjeg odbora i izpravka častne gospode zastupnikah grada Zagreba. Prva: da predlog osrednjeg odbora zahtieva, da se prije potanjeg ugovaranja od strane ugarskog sabora u svoj pravovaljanoj formi prizna državna samostalnost i cjelovitost trojedine kraljevine; druga: da predlog osrednjeg odbora u obće samo govori o užjem savezu, o kom bi se tada dogovarat imalo; dočim izpravak zastupnikah grada Zagreba već sad napominje jedinstvenu legislaciju, i toj legislaciji odgovarajuću jedinstvenu upravu, o koje shodnosti, potrebući i obsegu imalo bi se dogovarati.

Meni je dakle, koj uz predlog osrednjeg odbora pristajem, prednosti istoga i u prvom i u drugom obziru opravdati.

Što se prvog, to jest samostalnosti i cjelovitosti naše državne tiče, gospodo, stara poviest, pa š njom i javno državno pravo naroda našeg, koje se u poviesti kao u čistom zrcalu odsieva, podosta je još tamom zastrta. Narod naš, od kad je na ovostrano evropejsko pozorište stupio, više se je, žalibože, mačem i oružjem, nego li umom i perom bavio. A bilo je, žalibože, vremenah, gdje bi se onomu, koj bi kritički i znanstveno dogodovštinu našu i javno pravo naše u sredini našoj predavati hotijo, lahko kathedra podignuti mogla ondje, gdje bi samo četirima hladnima zidinama i tavnoj sobi predavati mogo. Lahko bi bio počeo predavanja svoja u Zagrebu a nastavio i dovršio u Munkaču. Jeda bi Bog dao, da tomu već jednom drugčije bude! Jeda bi Bog dao, da luč domaćih umovah čim prije razprši tmine, koje nam javni državni život praotacah naših kriju. Gospodo! uvjereni budite, to vam je jedna od najvećih duševnih potrebućah narodu, koj istom ima do podpune samosviesti svoje doprieti. Svakomu a osobito takovomu narodu poviest je luč istine, knjiga života, vrelo izkustva i mudrosti, ogledalo slave, koju mu pradjedovi oporučiše. Kad se akademija naša jugoslavenska ustroji i na vlastite noge stane, prva nagrada će biti 1000 dukatah onomu mužu, koji odobrenjem akademije kritički i znanstveno izradio bude obširnu poviest Jugoslavenah, a 100 dukatah onomu, koj izradi javno državno pravo naše. Ele već ono, što danas o starodavnoj prošlosti naroda našega znamo, dovoljno je dokazati, da je narod naš odmah po došašću svom u južne ove evropejske strane, državno si tielo stekao i stvorio, ne kako tako, nego zdravo i čilo, prosto od svake smjese feudalizma, kojno slavjanskoj naravi neprija. Krtog feudalizma, kog smo mi god. 1848, opet ne tudjom pomoći, kao što njeki misle, nego vlastitom našom snagom

Digitized by Google

iz doma našeg izmeli, i još danas izmićemo, vjerujte mi, bilje je, iz tudjeg u naš domaći vrt presadjeno. Znano je svim i često put jurve u ovoj visokoj kući ponavljano, da smo mi početkom 12. stoljeća slobodnom voljom i odlukom našom Arpadovca Kolomana kraljem našim učinili, da smo ga u kraljevskom gradu našem Biogradu krunom apoštolskom Zvonimira krunisali; da smo ga prisegom obvezali, da će staro naše pravo, stari naš ustav, kao oko u glavi čuvati; da će svaku treću godinu glavom s nami saborovati; da neće dopustiti, da se ikaki tudjin, ma on bio i Magjar, bez našeg naročitog dozvoljenja medju nami ugniezdi. Jedna je ipak vele važna dužnost, koja u visokoj ovoj kući napominjana nije, a koja, po mom barem mnienju, mnogo sličnosti ima sa okolnostmi u kojih mi živimo. Premda državni ugovor, kojega naši pradjedi ugovoriše, nebi užji ugovor s narodom ugarskim, nego samo ugovor sa osobom kralja, ipak moraše ugovor taj mnogi ugarski velikaši podpisom svojim potvrditi; veli bo suvremeni bezimenik (vide Kukuljević Jura v. 1.): Ille, qui Dalmatiam regi subesse disposuerat, securus esse volebat per multas et magnas personas, sibi suisque haeredibus antiquam debere libertatem. Kod riečih ovih, čini mi se, gospodo, da u ovaj čas vidim sjedoglave starine od 800 ljetah u sredinu našu ulaziti; sjedoglave starine pune milinja i dražesti, pune izkustva i mudrosti; proste od svake strasti, himbe i varke; pune dobrote i nježnosti prama nam unučadi svojoj, pune skrbi za budućnost našu, ter da jih čujem ovako sboriti: „o čem vi danas viećate i radite, o tom smo mi prije 800 godištah viećali i radili; sveza, koju mi ne s narodom, nego samo s kraljem ugarskim sklopismo, zlokobnim njekim udesom razvrže se; mi od mlieka materina svoji u svom, slobodni posve i neodvisni, mi zaprisegnusmo kralja, a polag tog primorasmo mnoge velikaše ugarske, da nam podpisom svojim ojamče i obezbiede staru slobodu i neodvišnost našu. Evo vam primjera, kog sliedit imate, ako vi danas u bližji savez sa Ugri stupit želite. Narod, koj vas je amo poslo, da mu vrhu svega slobodu i neodvisnost putem bratskog saveza neoslabite, nego oslabljenu i skoro iznemoglu ojamčite; mi pradjedovi vaši, kojih ime nosite, kojih slavu i slobodu baštiniste, mi ištemo i zahtjevamo, da se bezobzirno u tudj naručaj nebacate; nam njegda Ugri podpisom svojim moradoše ojamčiti slobodu i neodvisnost našu. Evo vam susiedah vaših, ko što vi danas u Zagrebu, tako oni u Pešti sabore. Vi pravo i dužnost imate iskati, da vam se prije svega sloboda, samostalnost i cjelovitost vaša državna bezuvjetno, i u svoj pravnoj formi od njih prizna. Nuždno je to i potrebno i vam i susjedom vašim. Nuždno vam, da već jednom Evropa pozna i prizna, tko ste i što ste? da prizna da tudja prikrpina niste. Nuždno i potrebno susjedom vašim; jerbo tko tudje pravo, tudju slobodu i neodvisnost štuje i priznaje, taj tim upravo najbolje svoju vlastitu slobodu i neodvisnost štiti i brani. Nuždno je to priznanje i vam i Ugrom, jerbo bi se inako upravo protivno sbiti moglo od onog, što savezom tim tražite i namjeravate; mjesto sloge, bratimstva i jamstva slobode: neprijateljstvo razpre, a po tom grob i gotova propast slobode.“ Ja, gospodo, nemogu na ino, nego da se iz sveg srca i iz sve duše odzovem svetčanom tom glasu slavnih pradjedovah naših, a budite uvjereni, da se i sav narod naš listom dičnomu glasu tomu odziva.

Uviek je narod naš u sličnih okolnostih oprezno postupao, niti igda bez priznanja svoje samostalnosti državne ugovarao ugovore. Koncem petnaestog stoljeća, kad ga dva kralja slobodnom voljom izbranaiza sebce iznevjeriše, Ivan naime Korvin i Maximilian, prizna na posljedku Vladislava drugog kralja poljskog i ugarskog za svog kralja, ali samo uz predbježno diplomatičko priznanje i ojamčenje svoje samostalnosti, ko što potvrdjuju članci 1. i 8. god. 1492. u zakonik ugarski uvršćeni.

Kad se govori, gospodo, o samostalnosti i cjelovitosti naše države; kad se radi o samostalnosti i cjelovitosti krune i države hrvatske i o njenih odnošajih, tada se da kako mukom mimoići nemože onaj svetčani čin, kojim djedovi naši pred cielom Evropom zasvjedočiše samostalnost svoju; svetčani čin, kojim prejasna kraljevska kuća naša steče si nasljedno pravo na krunu i državu hrvatsku u mužkih otrocih svojih, čin, kojim mi u saboru našem na Cetinju držanom godine 1527. slobodnom i posve nezavisnom voljom našom izabrasmo si kraljem Ferdinanda I., ne kano kralja ungarskoga, nego kano nadvojvodu austrijanskoga i kralja českoga. Gospodo! kad pomislim, da se je svetčani čin taj upravo u Dalmaciji njegdašnjoj kruni našoj i ponosu našem, njegdašnjem sjedištu višjega političkoga i duševnoga života našega sbio; kad pomislim, da se upravo na činu tom kao čvrstom temelju osniva pravo kraljevske kuće naše na Dalmaciju; kad pomislim, da se novoizbrani kralj Ferdinand ne samo u ime svoje, nego i u ime svih svojih nasljednikah obvezaše, da će prava krune i države hrvatske proti svakomu napadaju braniti; kad pomislim, da Dalmacija istim pravom, kojim i mi imala bi starodavni naš ustav uživati; kad pomislim kojoj očevidnoj pogibelji se izvrgava Dalmacija, ako polag mogućih eventualitetah u isoliranom stanju ostane; kad sve to pomislim: tako iskreno izpoviedam, da se ja onomu, što od njekoga vremena u Dalmaciji biva, dosta načuditi nemogu. Ona ista ruka, koja bi se imala prije sjajnoga gvoždja prihvatiti nego svetčani ugovor od 1527. ozlieditи; ona ista ruka, koja bi imala sveto pravo legitimiteta, pravo krune kraljevske braniti, ona ga ista ruka ruši, za dvostranoga ugovora dužnosti malo haje, ter tako povjerenje izmedju vjernoga naroda i krune slabi. Ja se tomu tim većma čudim, čim je više opaziti, da se pravo legitimiteta u Evropi i onako ruši, drugim vele opasnim izmjenjuje, tako da nebi doisto nuždno bilo i sa legitimnih stranah na njega napadati. Strahota je pako i pomisliti, da se namjerava pravom toli svetim, toli svečano utanačenim tržiti. Ali, gospodo, budimo pravedni, imajmo obje oči otvorene, i kad već mjerimo, odmjerimo jednom te istom mjerom na obje strane. Ili što? Zar nam je Pešta, zar nam je sabor ugarski u tom obziru pravedniji? Čuo sam ja iz ustiju najslavnijega ugarskoga državnika, da Dalmacija bez svake dvojbe spada na pravo krune hrvatske, — to su rieči njegove, koje onoj gospodi osobito preporučujem, koja rado nečuju o kruni hrvatskoj govoriti — pak ipak slavni taj muž, kad se u poznatoj svojoj adresi tuži, da nas Hrvatah kano tobožnje česti njihovoga političkoga tiela u saboru ugarskom nije; kad o posebnosti teritorija našega govori, gdje ominoznim doista načinom o Hrvatskoj, o trih slavonskih županijah, o Rieci posebice govori; o Dalmaciji ni rječice neizustiv. Znam ja, da slavni taj muž osvjedočenje svoje promienio nije, nego bi po svoj prilici Dalmacija kano čest i svojina krune hrvatske napomenjena po sudu ugarskoga državnika jestbina bila, koju još za sad želudac sabora ugarskoga probaviti nebi mogao. Razlog mučanja toga nam medjuto svakako dovoljnim uzrokom biti ima, da prije svega išćemo bezuvjetno priznanje cjelovitosti naše državne, tim većma, što su obje kuće ugarskoga sabora u tom složne, da nam cjelovitost našu odreknu. Najnovija gornje kuće viećanja još su nam svim na pameti.

Digitized by Google

Što se dolnje kuće tiče, biti će poznato, da sgodopisac ungarski tvrdi, da Rieka i Dalmacija samo putem krune i države ungarske s Hrvatskom se sdružiti može. To vam je, gospodo, s oproštenjem vašim budi rečeno, istini i pravdi upravo toliko prilično, koliko bi prirodi prilično bilo vidjeti čovjeka, da mjesto na noguh, na rukuh hodi, t. j., ako ugovor od g. 1527. nije puka rieč i gola obsjena, onda je baš upravo protivno pravda i istina, t. j., da se Rieka i Dalmacija samo putem i posredstvom krune i države hrvatske, putem i posredstvom sabora trojedne kraljevine s Ungarskom sdružiti može. Onu pako gospodu, koja mniju, da kako mi savez s Ungarskom sklopimo, da će odmah Dalmacija i Kvarnerski otoci kano zrela voćka saboru našem u krilo pasti i ustav se na Krajinu protegnuti, opaznu činim, da mi to, s Ungri združeni, već odavno, ali žali Bože zabadava išćemo; opaznu činim na članak 5. od god. 1830. po kralju potvrdjen. Od tridesete do god. 1847. dosta bi vremena bilo, da se Dalmacija s nami združi, kad bi u združenju tom toliko čarobne sile ležalo, koliko se predpostavlja. Što je sgodopisca toga zavelo, što njeku gospodu i kod nas zavadja, jesu rieči: „prava krune ungarske sv. Stjepana" koje naši otci, osobito u posljednje doba, često rabiše. Jest istina, da su stari naši čestoput nepravilno se izražavali, čemu se nije ni čuditi, jerbo je vazda bilo i biti će vazda, da kad se narod slabiji s jačim druži, da slabiji polag sve opreznosti od svoje samosviesti i od svojih pravah sve više i više „sensim et sine sensu" gubi, dok mu se na posljedku, kao što se je to s nami sbilo, samostalnost stara u njeku sjenu nerazdimi; sreća je za narod takov, ako providnost božja vrhu njega bdije, ter ga na uzvišenije svrhe nesahrani; sreća, ako mu muževe odvažne pokloni, da narod do samosviesti probude i od konačne propasti oslobode. Ele stari naši su ipak polag sve slabosti svoje u odlučni čas se opet osviestili, ter kad god su „ex professo" govorili, uviek su krunu svoju i državu svoju od krune i države ungarske razlučivali. Nedvojbeni dokaz tomu jest državni naš ugovor od god. 1527. i 1712., u kojih se o pravu krune i nasljedstva posve samostalno i neodvisno odlučuje, što nigda biti nebi moglo, da smo mi u strogom smisln „subditi coronae regni Hungariae" bili. Da je ta samosviest oduševljavala pradjedove naše početkom 16. stoljeća, očevidno biva iz sabora god. 1527., u kom narod naš najvažnija državna pitanja s kraljem svojim obavlja, ter mu ovako odprto govori: „Noverit Majestas vestra, quod inveniri non potest, ut nullus Dominus potentia mediante Croatiam occupasset. Nisi post discessum ultimi regis nostri Zvonemir (rectius Stephani II.) felicis recordationis, libero arbitrio se coadjunximus circa sacram Regni Hungariae Coronam." Gospodo, ako ja vas i vaš narodni ponos dobro shvaćam, tada će laglje biti, sve one listove, koji nas u zakoniku ungarskom podanici krune ungarske zovu izderati, nego ih proti našemu osvjedočenju tako tumačiti, kano da bi mi ičije druge krune nego vlastite, ičije druge države, nego vlastite svoje podanici bili. Čini mi se, da se duhu tomu odzivaju oba predloga, koja, ako i priznaju, da se naš obćeniti kralj jednom te istom krunom, jednim te istim krunitbenim činom krunisati ima, ipak pridaju rieč važnu „svojevoljno" — za posvjedočiti, da i mi vlastitu našu krunu imamo, koju mi Hrvati istim pravom krunom hrvatsko-ungarskom, kao Ungri ungarsko-hrvatskom, ili drugimi riečmi, da krunu onu, koju Ungri krunom sv. Stjepana, mi istim pravom krunom Zvonimirovom nazivamo; da u slučaju, ako bi igda kraljevska naša obitelj, što Bog sačuvaj, posve izumrla, nitko drugi, osim samoga naroda našega s krunom i državom hrvatskom razpolagati nesmije, kao što dosle nigda nitko, do naroda našega, njima razpolagao nije. Da je tomu tako, svatko će se osvjedočiti, tko bezpristrano prouči stare naše državne ugovore; ter tko je vikao pravne i moralne stvari duševnim okom, t. j., umom, a ne tjelesnim shvaćati i mjeriti.

Ali će mi se možebit prigovoriti: to su pogibeljne državo-pravne teorije, koje bi lahko temelj starodavnomu ustavu i državnomu posjedu našem podkopati mogle. Na to neka bude odgovor: stari naši nigda nisu državne ugovore ugovarali bez da bi si bezuvjetno i u svoj pravnoj formi svoj starodavni ustav i svoju državnu cjelovitost ojamčiti dali. Assecuramus, vele punomoćnici Ferdinanda I., eosdem Status et Ordines, quod eadem S. R. Majestas omnia et singula eorum privilegia, jura, libertates et decreta, Croatiae Regno ejusque incolis et habitatoribus a serenissimis retroregibus illis tradita et concessa, una cum ipsorum laudabilibus consuetudinibus et observationibus salva et illaesa confirmabit, conservabit et manutenebit. Item: quantum ad privilegia, libertates et jura Regni praefati inviolabiliter observanda, Majestatis suae responsum est, quod omnia illa illaesa, et firmiter, sicut ab antiquo et laudabiliter hactenus observata sunt, manutenere velit. (Vide Kukuljević jura Regni pars 2. vol. 1. pag. 20—25).

Dokle god bude sunce sijalo nad hrvatskom kraljevinom, dokle god bude u prejasnoj vladalačkoj kući našoj i posljednjeg otroka; dokle god bude i posljednje podrtine trojedne kraljevine: dotle će ojamčenje ovo starog ustava našeg dokazivati sveto pravo naše, koje porušiti ili ozlediti grehota bi bila u nebo vapijuća. To je ujedno i onoj gospodi odgovor, koja misle, da mi spasenje našeg ustava samo Ungrom zahvalit imamo, a da se naši stari za taj narodni amanet svojski pobrinuli nisu. U broju tih ojamčenih pravah, slobodah i preimućtvah nalazi se i pravo neodvisnosti, samostalnosti i cjelovitosti krune i države naše, priznane tada po novoizbranom kralju Ferdinandu, koj prem već kraljem ungarskim bivši, šalje ipak na sabor naš poklisare i punomoćnike, da ga kraljem hrvatskim izabere. Priznaše i Ungri, koji tada ni u snu mislili nisu, da onaj, koji je kralj ungarski, po državnom pravu svome, ima biti ujedno i kraljem hrvatskim; što je tim očevidnije, buduć kralj Ferdinand kod nas postade odmah nasljednjim kraljem u mužkih otrocih svojih, dočim kraljevstvo Ungarsko ostade još za 160 godinah do Leopolda velikog izbornim kraljestvom; priznadoše to i suparnici Ferdinanda kralja Turci, Mljetčani i Zapolja; priznade ciela Evropa, koja na temelju ugovora od 1527. prizna Ferdinanda i nasljednike njegove za kralje trojedine kraljevine, tako, da pravo samostalnosti i neodvisnosti naše sačinjava cjeloviti dio javnog prava evropejskog tako, da bi se narod naš bez dvojbe iznevjerio cieloj prošlosti svojoj, kad nebi od Ungarah, s kojimi želi u užji državo-pravni savez stupiti, prije svega zahtievao, da mu neodvisnost, samostalnost i cjelovitost državnu bezuvjetno i u svoj mogućoj pravovaljanoj formi priznadu, kano jedini temelj, na kom se ugovor sklopiti može.

Evo me, gospodo, kod pragmatičke sankcije, koju diplom od 20. listopada prošle god. temeljem proglasuje državo-pravnih odnošajah ciele carevine. Evo me kod pragmatičke sankcije, pod kojom se Ungri, kano pod sjajnom zastavom, za svoju samostalnost i neodvisnost toli junački bore. Mi Hrvati jim pod tom zastavom u Beč putujućim, iz sveg srca sretan put, a u Beču najbolji uspjeh želimo; ali ako Ungri misle, da jim se tada, kad pod zastavom tom u Beč putuju,

Digitized by Google

za nogama, tako rekav trojedna kraljevina, i sabor naš sa stolnim našim gradom Zagrebom drlja, tad mi do Boga prosvjedovati i iz svih silah tomu se opriet moramo; jerbo neima „prava prot' pravu.“ Mi imamo našu posebnu, od Ungarske posve neodvisnu, i š njom posve ravnopravnu sankciju pragmatičku, koju smo mi posve samostalno i neodvisno od Ungarah 11 god. prije njih primili, to jest 1712., dočim ju Ungri tek g. 1723 primiše.

Mi dakle vlastitu zastavu svoju imamo, pod kojom isto tako, kao i Ungri, za svestranu samostalnost i neodvisnost svoju boriti se možemo. Neznam, gospodo, da li ikoji narod u carevini toliko prava ima, i toliko razloga i dužnosti ima na pragmatičku sankciju pozivati se koliko upravo mi Hrvati. Imamo mi pravo to: jerbo smo mi Hrvati vazda dužnostim, koje nam naši državni ugovori, pa i ovaj, kog pragmatičkom sankcijom nazivamo, nalažu, tolikim izobiljem za dosta činili, kolikim jedva i koji narod u prostranoj carevini. Neima naroda u carevini cieloj, koj bi sjajnimi svojimi zaslugami toliko dičnih pohvalah od svojih okrunjenih glavah steko, koliko upravo Hrvati, ter zato upravo mi Hrvati pravo imamo zahtievati, da se onim istim izobiljem, kojim mi dužnosti naše izpunismo, prava naša na državnih ugovorih, a na pose na pragmatičkoj sankciji osnovana, u podpunoj svojoj cielosti priznadu.

Mi upravo Hrvati pravo osobito imamo na pragmatičku sankciju pozivati se, jerbo upravo mi Hrvati, primajuć pragmatičku sankciju, osobitu uslugu učinismo prejasnoj vladalačkoj kući našoj; dočim mi put prokrčismo, da i Ungri poslje 11 god. pragmatičku sankciju prime. Poznate su one kralja Karla III. rieči: daturi operam, ut quae coepistis consilia, ea Inclyti Status et Ordines Hungariae amplectantur.

Mi upravo Hrvati pravo imamo na pragmatičku sankciju našu pozivat se, kojom mi ne samo pred cielom Evropom početkom 18. stoljeća i opet posvjedočismo podpunu neodvisnost krune i države naše, razpoloživ njom neodvisnom posve voljom našom na korist tankog spola prejasne naše vladalačke kuće; nego si tim načinom i opet, kao i 16. stoljeća, najsvečanije ojamčismo stara prava i stari ustav naš. Pa če kralj naš Karlo III. u znak osobite svoje dopadnosti i priznanosti, obveza i sebe i svoje nasljednike, da će naša prava i naše slobode svakom sgodnom prilikom povekšati i uzmnožiti. Vječite uspomene vriedne su sliedeće rieči njegove: „Vicissim vobis verbo regio spondemus, nos totos in eo fore, ut quae a nostris praedecessoribus istorum regnorum olim regibus, pro egregiis avorum vestrorum meritis concessa unquam iis fuere privilegia, libertates et praerogativae ac jura, ea omnia et singula vobis non modo sarta tecta illibata manuteneantur et conserventur, verum quandoque id res postulabit, etiam in majus augeantur et amplificentur; id ipsum pro haeredibus, iisque successoribus nostris regibus aut reginis austriacis promittentes.“

Mi Hrvati upravo imamo pravo pozivati se na pragmatičku sankciju, jerbo ako bi se možebit od Ungarah i kazat moglo, što ja medju to nipošto kazao nebi, da su svoju pragmatičku sankciju ponašanjem svojim god. 1848 i 1849 ozliedili ili uništili, o nas se to kazat nemože, koji nigda ni jednim činom vjeru kralju našemu danu oskvrnuli nismo; pače koji smo g. 1848. koje u Italiji, koje u Ungarskoj neizrečenih žrtavah podnieli, da prestol carski spasimo.

Rekoh malo prije, da mi upravo Hrvati osobiti razlog i dužnost imamo na našu pragmatičku sankciju pozivat se. Imamo dužnost prama nam; prama državnikom austrijskim; prama susjedom našim, s kojimi u užji državopravni savez stupiti želimo. Imamo dužnost prama nam, jerbo žalibože priznat moramo, da se je kod nas do novijih vremenah o našoj posebnoj pragmatičkoj sankciji malo ili ni malo znalo, malo ili ni malo hajalo. Kao što bez dvojbe mnogi drugi važni dokumenti, koji se na naše javno pravo odnašaju, još dan danas pod prahom leže, tako je i naša pragmatička sankcija do novijeg vremena u zabitnom kutu prahu i moljcem na porabu bila, dok ju pomnja naših vriednih učenjakah na svietlo neiznese. Da se dakle prama samim sobom zbog nehajstva našeg oddužimo, dužnost nam je sjajnu ovu naše državne samostalnosti i neodvisnosti zastavu tim više u vis dizati, čim je više prije pod prahom čamila.

Dužnost nam je pozivati se na pragmatičku sankciju obzirom na državnike austrijanske, koji si u novije doba mlogo glavu tim taru, kako bi sankciju pragmatičku ungarsku s obljubljenim jedinstvom carstva u suglasje donieli; što je po mom osvjedočenju, bez uvriede pravde i istine, samo jednim putem moguće, to jest: na temelju podpune federacije, koja bi svakomu narodu ravnim načinom prava podieliti imala; koju nebi narodi kano očevidnu opasnost i propast svoje samostalnosti i prava svoga starog smatrati morali; na temelju, velim, federacije, koja raznolikim narodnim elementom carstva jedino odgovara; koja je jedina kadra grdne rane carstva vremenom izcieliti; koja je, po mom čvrstom osvjedočenju, jedina kadra carstvo od velike opasnosti, kojoj na susret ide, pače od očevidne propasti osloboditi. Centralizacija, koja jednog ili drugog samo naroda korist, ma pod kakvom izlikom pred očima ima, ni pošto uspjeti nemože.

Dočim državnici austrijanski mnogo govore o pragmatičkoj sankciji ungarskoj, o našoj hrvatskoj ništa ne sbore, kao da sboreć o Ungarskoj, ujedno i o nas sbore, što je nepravda, kojoj smo medju to sami krivi, jerbo ni mi sami do novijih vremenah o našoj sankciji pragmatičkoj mnogo znali nismo. Dužnost nam je dakle sveta javno i odprto o našoj hrvatskoj sankciji pragmatičkoj besjediti, da se državnici austrijanski uvjere i osvjedoče, da mi nismo nikako prikrpina pragmatičke sankcije ungarske nego da vlastitu pragmatičku sankciju imamo, da takodjer kao i Ungri na temelju dvostranog ugovora stojimo, koji doduše dužnostih imamo, koje nam dvostrani ugovor nalaže, ali i svetih pravah imamo, koje nam dvostrani ugovor najsvečanijim načinom jamči, pa da bi grieh i grehota bila prâva ta ozlieditи i nam ikakve nove državne dužnosti jednostrano, bez našeg privoljenja naložiti, što bi značilo nas ne kano samostalne po našem svetom državnom pravu, nego kano podjarmljene i potlačene po samovolji smatrati.

Imamo mi Hrvati dužnost, kad se o tom radi, da s ungarskimi narodi u užji državopravni savez stupimo, ponajprvo pozivati se na našu pragmatičku sankciju; to jest imamo zahtievati od ungarskih narodah, da našu državnu samostalnost i neodvisnost, osnovanu na pragmatičkoj sankciji, prije svega u pravo valjanoj formi priznadu, kao što ju je početkom 18. stoljeća javno pred licem Evrope Karlo III., kralj ungarski i kralj naš priznao, dočim je 1712. sabor naš u Zagrebu zamolio, da pravo krune hrvatske, pravo nasljedstva i na tanku krv vladalačke naše kuće protegne, što sabor iz važnih razlogah u najsvečanijoj formi, a posve samostalno i neodvisno učini; kao što ju u isto doba isti Ugri priznaše,

Digitized by Google

jer im tada ni u snu na pamet nedodje, proti činu tomu, kano uvredi krune svoje i državnog prava svoga prosvjed uložiti; kao što ju poslje dokončanog sedmogodišnjeg rata i ciela Evropa priznade, dočim na temelju pragmatične sankcije Mariju Tereziju kraljem Dalmacije, Hrvatske i Slavonije priznade, što će toliko reći, da naša državna samostalnost i neodvisnost, osnovana na pragmatičkoj sankciji, bitni dio čini javnog prava legitimne Evrope. Gospodo, budimo pvavedni, kad se je patent od 26. veljače kod nas proglasivat počeo, sabor naš jednodušno uzkliknu: to je uvreda našega ustava, to je uvreda naše samostalnosti i neodvisnosti, koju nam pragmatička sankcija garantira!

Sabor naš je u tom podpuno pravedno i dosljedno postupao; ali, gospodo, meni je kano Hrvatu i Slavenu jedno, došao patent od zapadnoga ili istočnoga sjevera, došao on u ovoj ili onoj formi. Sabor današnji ungarski odprto niječe pravovaljanost naše pragmatičke sankcije, dočim nas kano cjeloviti dio svoga državnog i poličnoga tiela smatra, što toliko znači, koliko državnu samostalnost i neodvisnost nam odreći. Gospodo, budimo pravedni, stavimo ruku na srce i pitajmo se, da bi prejasna vladalačka kuća naša danas posve izumrla, što da Bog dade, da se nikad nedogodi, pitam ja, bi li sabor ungarski po duhu, koji danas u njem vlada, mirno gledao, da mi na saboru našem god. 1861. s krunom i državom našom isto tako slobodno i neodvisno razpolažemo, kao što smo na saboru zagrebačkom g. 1712 razpolagali? Ja mnijem, da bi se onaj mistificirao, koji bi to vjerovao. Pokraj toga poznato nam je svim, da je upravo najugledniji i najumjereniji ungarski državnik, koji u poznatoj adresi tolikom žestinom pragmatičku sankciju ungarsku brani, na našu pragmatičku sankciju koli nepravedno toli nesmiljeno udario. Veli on, da mu se čini, da niti kralj naš Karlo III., niti narod naš mnogo do pragmatične sankcije držao nije; na što ja odvraćam: ili je onaj državni ugovor, koji mi 1712. sa prejasnom vladalačkom kućom našom sklopismo, pravovaljan, ili neima nigdje na svietu, nit je ikad bilo pravovaljanog državnog ugovora; toliko jasnih i nedvojbenih svojstavah pravovaljanosti naš državni ugovor na sebi nosi. Dopustit će to svaki, koji ugovor taj prouči, ako neće kod zdravih očijuh tajati, da nam sunce sja i bieli dan dani. Ja medjutim, da mi je u ovaj čas čast s otim slavnim državnikom sastati se, molio bih i kumio bih ga, da se okani nasrtati u našem domu na ono, što u svom domu toli revno i pravedno brani; jer tim svoj vlastiti temelj i svoje vlastito umstvovanje slabi i ruši; jer tim povoda daje autrijanskim državnikom, pravovaljanost iste svoje pragmatičke sankcije istim onim pravom nijekati, kojim on pravnu valjanost naše pragmatičke sankcije prama Ungarskoj niječe.

Da je kralj naš Karlo III. neizmjernu važnost polagao u tom, što je narod naš godine 1712. pragmatičku sankciju primio i da je narod naš svečani čin taj u podpunom uvaženju znamenitosti njegove obavio, lahko se je ubaviestiti iz sadržaja istoga sabora i svih diplomatičkih spisah, koji se na taj čin odnose. Da je naš narod svoje državno pravo i svoju državnu sankciju od državnoga prava i od pragmatičke sankcije ungarske podpuno razlučio, jasno izmedju ostalih biva iz naputka, koji poklisarom svojim na sabor ungarski godine 1722. dade, da se naime nemiešaju u posao sabora ungarskoga, kad se bude o pravu nasljedstva tanke krvi vladalačke naše kuće na saboru viećalo, buduć je ta stvar kod nas jur konačno i za sva vremena odlukom sabora 1712 god. riešena. Narod je naš i tada državno pravo svoje i pragmatičku sankciju svoju od državnoga prava i pragmatičke sankcije ungarske razlučio, kad je po primljenoj po svih narodih pragmatičkoj sankciji posebni odbor u Beč poslao, da dotični diplomatički list podpišu i podpisom svojim u ime trojedne kraljevine samostalno potvrde. Narod naš uvažio je podpuno znamenitost državnoga čina toga, kad je sebe i prava trojedne kraljevine kralju svomu Mariji Tereziji, koja je prva po pragmatičkoj sankciji prestol zasjela, preporučio, navadjajuć, da smo mi prvi bili, koji smo pragmatičku sankciju primili.

Adresa ungarska, da dokaže odnošaj personalne unije Ungarske naprama nasljednim pokrajinam, ovako umstvuje: što bi bilo, da je Karlo III. prije god. 1723. umro, nebi li tada i ista sveza osobne unije izmedju pokrajinah austrijanskih, koje jur pragmatičnu sankciju primiše, s ungarskom kraljevinom razriešena bila, dočim bi Ungarska po starodavnom pravu svom slobodoizbornim kraljevstvom postala? Pa nebi li Ungri polag neprijateljskoga duha Fridrika velikoga i Francezke naproti Austriji, izvanjskim uplivom potaknuti, Mariju Tereziju, kćer Karla III., u obziru ovom mimoići, i drugoga si kralja izabrati mogli, pa zar nebi tada i sveza iste personalne unije medju Austrijom i Ungarskom prestala? Tako od prilike adresa; ja joj odvraćam: a što bi u tom slučaju bilo s trojednom kraljevinom, kad bi Karlo III. izmedju god. 1712. i 1723 umro? Nebi li tada sveza personalne unije izmedju Ungarske i trojedne kraljevine posve se razvrgla? Ungarska, kao što hypothesa predpostavlja, imala bi drugoga kralja, a ne Mariju Tereziju, a mi Hrvati bili bi svečanim ugovorom pragmatičke sankcije obvezani Mariju Tereziju kraljem našim pripoznati i njoj vjernost do posljednje kapi krvi posvjedočiti. Ja nevelim, da bi to sreća ili za Ungre ili za nas bila, paće velim, da bi to za obje strane nesreća bila; ali navedoh to samo logične dosljednosti radi, u kojoj božja pravda leži, kojoj se zdrav um čovječanski ugnuti nemože. Gospodo, radi se o tom, da li ćemo ili nećemo i nadalje biti „partes regni Hungariae“. Znam ja, da naša trojedna kraljevina uvredljivi izraz ovaj od sebe odbija, kao što su zbilja sabori naši izraz taj i u najnovijih vremenih od sebe tim odbijali, da su šaljuć poklisare svoje na ungarski sabor i dajuć im naputak služili se obično sliedećim izrazom: „ex diaeta ili generali congregatione Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae instructio data ablegatis ad comitia regni Hungariae et partium eidem adnexarum“ očevidnim dokazom, da nisu nikad ni pomislili sabori naši, da se na njih izraz „partes adnexae“ odnosi; znam ja, da se izraz taj „partes adnexae“ nigdje u zakoniku hrvatsko-ungarskom na trojednu kraljevinu neodnosi, koja pod svojim pravnim diplomatičkim izrazom: regnum Croatiae, regnum Slavoniae ili regna Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae u zakoniku hrv.-ungarskom dolazi.

Jedno je samo mjesto u zakoniku hrvatsko-ungarskom, u koliko se ja sjećam, u kom se izraz: „partes adnexae“ o trojednoj kraljevini rabi, a to je članak njeki pacifikacije bečke god. 1608; ali je članak taj bez ikakve dvojbe oštećen i izopačen, kao što u zakoniku hrvatsko-ungarskom, kako danas pred nami leži, bez dvojbe još i mnogo drugih izopačenih miestah ima, buduć da se izdanje kritičko i znanstveno istog zakonika tek očekuje. Još i to napomenuti moram, da se je i u istu pragmatičku sankciju ungarsku od 1723., neznam da li de industria ili nesmotreno izraz uvukao, koji je štilistiki diplomatičkoj u sličnih ugovorih i zakonih posve

Digitized by Google

nepoznat, t. j., partes, provinciae et regna adnexa, što se medjutim na nas neodnaša, kao što je to iz gore navedenih lahko uviditi; a kad bi sve tkogod oporno tvrditi hotio, da se izraz regna na nas odnaša, ipak to naš državnopravni odnošaj napram ugarskoj kraljevini nimalo ozliedilo a još manje pomrsilo nebi. Ja vam ipak, gospodo, velim, budimo na oprezu, radi bo se o tom, hoćemo li, il nećemo biti i nadalje u ustijuh državnikah i u mnienju Evrope, partes adnexae regni Hungariae. U pozivnici na sabor ungarski napominju se partes adnexae. U govoru, kojim je judex curiae na ime kralja sabor ungarski otvorio, napominju se i opet partes adnexae. Vi ćete mi reći: to se nas netiče; ja vam pako odgovaram, to se nas i to živo tiče. Da ungarski sabor nas pod izrazom tim razumieva, nedvojbeno je iz toga, što nas pod nikakvim drugim naslovom, nego upravo tim smatra kano čest političkog tiela svoga, i išće, da se u Peštu na sabor uputimo. Ungri nas pod tim izrazom još i dan danas razumievaju. Jedan od najznamenitijih sadašnjih ungarskih državnikah, kog ja vele cienim, a još bih ga većma cienio, da nemienja po okolnostih osvjedočenje svoje, pisao je znamenito djelo god. 1859.: „Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreichs," u kom se trsi iz petnih žilah dokazati, da je jedinstvo carstva i realna unija na temelju pragmatičke sankcije velika potrebоća. Lani je pako pisao zanimivo djelo pod naslovom: „Die Sonderstellung Ungarns vom Standpunkte der Einheit Deutschlands," u kom se i opet iz petnih žilah dokazati trsi, da je upravo dvojstvo velika potrebоća i Austriji i Germaniji, a da pragmatička sankcija s realnom unijom Ungarske sa Austrijom spojiti se nipošto nemože. Ja sam ta djela pri ruci imao i nalazim, da taj znameniti državnik i publicista ungarski pod izrazom „partes adnexae" trojednu kraljevinu razumieva. Koliko nam u toj struci neopreznost škoditi može, najnoviji nas dogadjaji iz života i izkustva uče. Medjumurje naziva jedan govornik čedo naše od majčinih prsijuh nesmiljeno odtrgnuto. Ja, gospodo, kako sam dočuo onaj izraz, da se imaju županije ungarske u starih svojih granicah opet povratiti, odmah protrnuh i pobojah se, da li se nebi to i na Medjumurje protegnuti imalo.

Gospodo, istinu vam izpoviedam, da su me znamenuti muževi i s ungarske i naše strane u tom obziru umirivali, pa ipak izgubismo Medjumurje, staru tu bezdvojbenu svojinu našu; izgubismo Medjumurje, čistom hrvatskom krvju napučeno; izgubismo Medjumurje, za koje se javno i očito zauzeše sva municipija naša; izgubismo Medjumurje, koje predji naši početkom 18. stoljeća pod banom svojim proti buntovnikom ungarskim osvojiše i posjedoše, kao što to članak III. sabora našega god. 1704. sviedoči; izgubismo Medjumurje baš u onaj čas, kad bi svi višji politički nazori i razlozi zahtievali, da se u pitanje to nedira, jer kad bi i zbilja pravo Ungarskė na Medjumurje tako nedvojbeno bilo, kao što nije, ipak nije zaisto vriedno bilo, da se sbog te krpe hrvatske zemlje rane medju zavadjenom braćom diraju i pozljedjivaju baš u onaj trenutak, kad bi se svimi silami raditi imalo. da se srca čim više ublaže, da se medjusobne simpatije čim više umnože i toli ožudjeno pomirenje i bratski savez uskori. Izgubismo, velim, baš u tih okolnostih Medjumurje, a što mislite, Gospodo, što bi onaj oštri mač, koji čedo to od majčinih prsijuh nemilice odsječe? Mač taj u ruci Ungarah bijaše izraz gore navedeni o županijah ungarskih i njenih starih granicah.

Evo vam, gospodo, primjera, kako valja na oprezu biti. Gospodo, kad su naši stari pragmatičnu sankciju primili, tada svoga kralja ovako pozdraviše: „nativos olim habebamus reges, nullaque vis, nulla captivitas nos Hungaris addixit, sed spontanea nostra ultraneaque voluntate, non quidem regno, sed eorum regi nosmet subjecimus . . . . liberi sumus, et non mancipia." Gospodo, ako u žilah naših ista krv teče, ako ista samosviest u duši našoj živi, tada ćemo i mi danas, kad njekim načinom ne samo sa kraljem, nego s cielim narodom ungarskim državni ugovor utanačiti želimo, od Ungarah prije svega zahtievati, da priznadu našu državnu samostalnost i neodvisnost na pragmatičnoj sankciji osnovanu. Imamo susjedom svojim reći: liberi sumus, et non mancipia; liberi sumus, non quidem regno, sed regi communi subjecti; liberi sumus, et non partes adnexae. Od pravednosti i velikodušja susiedah naših punim pravom očekujemo, da se pred istinom i pravdom poklone, pače uvjereni smo, da se Ungri niti bratiti nebi htjeli s narodom, koj bi se mogao dičnoj svojoj prošlosti iznevjeriti.

To, gospodo, po mom svetom osvjedočenju od nas čast i dostojanstvo naroda našega zahtieva, inače ostadosmo kao i doslje pred sudom Ungarske i pred mnienjem Evrope tudja prikrpina.

Kad već o pragmatičkoj sankciji govorim, napomenuti ću jedan prigovor, u tom sastojeći, da Dalmacija u saboru Zagrebačkom prisustvovala nije, kad se o tom radilo, da se pragmatička sankcija primi. Na ovo je lak odgovor; pragmatička sankcija ništa drugo nije, nego ugovor državni god. 1527., kojim se pravo nasljedstva na krunu i državu hrvatsku doslje na mužke otroke prejasne vladalačke naše kuće ograničeno, i na tanku krv prostre i protegnu. Da je tomu tako, svjedoči kralj naš Karlo III., koji se na sabor naš obraća s izrazom: SS. et OO. Regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae; svjedoči narod naš, koji pragmatičnu sankciju prima u ime ciele trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Premda je dakle Dalmacija fizično prepriečena bila saboru god. 1712. prisustvovati, ipak ju obje strane i kralj naš Karlo III. i narod naš u saboru svom pravno i moralno kano prisutnu smatraše. Po primljenoj pragmatičnoj sankciji i prejasna vladalačka kuća naša i narod naš, a i ciela legitimna Evropa daju kralju našemu naslov i pravo kralja dalmatinskog, hrvatskog i slavonskoga, što je očevidnim dokazom, da se od nijedne strane o pravovaljanosti pragmatičke sankcije obzirom na Dalmaciju nedvoji.

Druga bitna razlika medju predlogom osrednjega odbora i predlogom gospode zastupnikah grada Zagreba jest, da osrednji odbor u obće veli: kad se naša samostalnost, neodvisnost i cjelovitost našega državnoga posjeda pravovaljano prizna, tada smo pripravni u užji savez stupiti s ungarskimi narodi; a zastupnici grada Zagreba vele: da ćemo se dogovarati o shodnosti, potrebоći i obsegu jedinstvenoga u njekih strukah državnoga života zakonarstva i tomu zakonarstvu odgovarajuće jedinstvene uprave. Premda je slika, u kojoj se govori o jedinstvenom zakonarstvu i jedinstvenoj upravi tako neodlučna i neizviestna, da ne reknem bojazljiva, te nješto veli, i opet neveli; jerbo ako će se tek o shodnosti i potrebоći jedne stvari govoriti, to je dakako moguće, da se neshodnom pronadje, ter je tada neće ni biti, niti se o njenom obsegu govorit. Ipak ja nemogu pristati, da se makar u toj slici sad o jedinstvenom zakonarstvu i jedinstvenoj upravi govori. Nikad još narod naš od legisla-

Digitized by Google

tivne i upravne autonomije svoje ni za dlaku popustio nije do g. 1790.; nikad, velim, niti onda, kad se je na njega sa svih stranah navaljivalo, i kad je toliko oslabio, da se je u saborih svojih izrazom: reliquiae Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae znamenovati počeo, što onim rečeno budi, koji u slabosti našoj razlog traže, da čim više od naše legislativne i upravne autonomije popustimo, dočim bi upravo to razlogom biti moralo, da tim oprezniji budemo; jer oslabljenomu i iznemoglomu čovjeku nikad se nesavjetuje, da bez obzira u naručaj gorostasa hrli; jer onaj, koji danas ruke širi i u lice ga ljubi, može ga sutra tako nježno u naručaj stisnuti, da mu sve kosti popucaju i duša izdahne, osobito ako se u obzir uzme, da politika srdca i ljubavi neima. Ja još jednom velim, nikad narod naš do god. 1790. od domaće svoje legislacije i uprave ništa popustio nije — najmanje pako tada, kad je državne ugovore ugovarao. Najvažnija struka državnog života jesu financijalni i porezni poslovi. U drugoj polovici 16. stoljetja pade susjedom našim Ungrom, neznam kako, na um, u financijalne i porezne posle naše miešati se. Naš narod prosvjedova proti tomu i zamoli kralja svoga Maksimilijana II., da prava državne naše samostalnosti u tih strukah brani, na što Maksimilijan strogo naloži komori Ugarskoj, da se u prednavedene posle naših kraljevinah nipošto miešat nesmije. Dotična zapovjed našemu narodu po kralju priobćena datira se iz Požuna od god. 1567. 29. jula. Znani će bit gospodi narodnim zastupnikom, koji se poviestjom bave, nasrtaji zapadno-sjeverne politike na ustav i domaću autonomiju našu pod kraljem Rudolfom od godine 1576. do god. 1590., kad se počeše u našu domovinu slati zapovjednici vojnički na uštrb domaćih naših institucijah, na uštrb banske časti. Žalostno je, ali kazat moram, da opazujem, da je u sličnih prigodah sjever iztočni k sjeveru zapadnom u pohode išo, ter se š njim rukovo i vjeran mu često put drug i saveznik bio. Znano će biti, da se upravo uplivu tomu pripisati ima, da nam se uzprkos naših temeljnih pravah prvi put, u koliko ja znam, tudjin Christofor Ungnad Štajerac na bansku čast narinu, mjesto našega Alapića, velikog tada junaka, straha i trepeta Turakah, ljubimca naroda.

To je ona politika, kojoj se mi, kako njeki misle, iznevjerismo, koja se često put s politikom njemačkom spajala, kad se je o tom radilo, da se narodu našemu ljutih ranah zadade. Ako državni život naš prispodobim s platnom preda mnom razvijenim, tada mi crna nit te politike, žalibože, često put u oči upada. Da nam je u otajstva nepravadah, koje nam najnovija vremena nanieše, prozrieti; da nam je uviditi, zašto se najčistije i najpoštenije namjere naše krivo tumače, tada neznam, na kog bi se i dan danas više tužit mogli, je li na sjevero-zapadnjaka, il na sjevero-iztočnjaka! Fessler, veliki privrženik a čestoput upravo panegyrik Ungarah, opisujuć ove i slične sgode i nesgode ovih vremenah, nemože dosta nahvaliti energiju i postojanost Hrvatah, gdje valja ustav svoj braniti, a hrabrost, gdje valja Turke susbijati; naprotiv do Boga se tuži na mlitavost i popustljivost svojih Ungarah u toj struci, što budi i opet rečeno onim, koji sliepo vjeruju, da mi ustav naš jedino odvažnosti Ungarah, ne pako moralnoj sili otacah naših pripisat imamo. Ja pako obziruć se na ova vremena savjetovao bi narodu našemu glasom toli jasnim, kad bi ga imao, da se od Kotora do Varaždina, a od Varaždina do Zemuna čuje:

U nuždi i nevolji, narode moj! dobro je tražit i vjerna prijatelja, ali je riedka stvar ga naći, osobito u politici, od koje se veli, da srca i ljubavi neima, a bez srca i ljubavi neima prijateljstva; najbolje je pako poslje Boga oprijateljiti se s pravdom, ter se u svoje pravo, u svoje moralne sile uzdati, a nigda duhom neklonuti. Dok je naš narod tom stazom hodio, dok je bilo u njem Bakačah, koji napadačem na naša prava zaoriše „Regnum Regno non praescribit leges;“ dok je bilo Bakačah, koji napadačem na naša prava zaoriše; „tres fluvii sunt nobis Savus, Dravus et Colapis;“ dok je bilo Bakačah, koji s uzhićenjem uzkliknuše: gentis meae croaticae prisca fidelitas; dokle je bilo Bakačah, koji sbog ozliedjene cjelovitosti naše države odrekoše se banske časti, na koju ih ljubav i povjerenje naroda uzdignu, ter se u grad svoj Metliku u mir povukoše: dotle se Hrvati vazda odhrvaše, a kad Hrvati počeše više se uzdati u susjeda, nego u se, tad podlegosmo. Kad bi ja obzirom na ova i slična vremena toliko ugleda imao u Ungarah, koliko ga neimam, tada bi ih molio i zakleo srećom vlastitoga svoga i njihovoga naroda, da se nigda prividnim probitkom zavest nedadu, da se sdruže s politikom, koja krive osnove proti Hrvatom snuje; jerbo to do sad bi doduše za nas zlo, ali za Ungre bilo vazda zlo i naopako, pak će vazda tako biti, jerbo se tim vječite pravde zakoni vrše.

Da je naš narod podpunu svoju autonomiju i glede zakonarstva i glede uprave uživo sve do god. 1790., očevidno biva iz sadržaja naših saborah do te dobe, kao što će se o tom svako osvjedočiti, tko pročita najnovije djelo župana velikoga zagrebačkoga: „Jura Regni Croatiae“, iz koga se vidi, da su naši otci u svojih saborih i ratne i financijalne poslove sve obavljali te neodvisno sasvim svoju samoupravu uživali. Da se je tako naš narod prigodom, kad je državne ugovore sklopio, počamši od Kolomana pa sve do Karla III. najprvo skrbio, da mu se ustav i državna neodvisnost njegova ojamči, osvjedočit će se svaki, koji te ugovore proučio bude. Premda je dakle narod naš početkom poklisare svoje sad u Beč, sad u Prag, sad u Požun i Budim k osobi kralja svoga slao, premda je poslje i sa narodom i sa saborom ugarskim u poslih obćenitih, što se napose vojštenja naprama obćem neprijatelju Turčinu tiče, viećao, premda je od 18. stoljeća uredno svoje nuncije svojevoljno i bez ikakve državopravne obvezanosti na sabor ugarski slao: ipak je uviek u legislaciji i upravi samostalan i posve neodvisan bio sve do god. 1790. Razpolaže on po svojoj volji o kruni i državi svojoj; vieća i riešava sve i najvažnije državne poslove svoje u domaćih saborih svojih.

Kad se, gospodo, o državnom pravu i životu naroda našega govori, tada se god. 1790. u tom mimoići nemože, tim manje, buduć god. 1790. sa god. 1861., a deset naših prošlih godinah, sa deset godinah od 1780. do 1790. puno sličnosti imaju. God. 1790. izravna i izcieli po mogućnosti rane prošlih deset godinah, i u obziru državnoga ugarskoga i našega prava upravo epoku učini. Kao što su njeki Grci njegda iz ljubavi prema Homeru, Illiadu i Odiseu na pamet znali, tako bi svaki ugarski i svaki hrvatski državnik članke 3., 10., 11. god. 1790. na pamet znati imao. Članci ti reasumiraju in nuce sav ustav naš, članci ti stožeri su upravo ustava i državnoga prava našega. Članci ti svojina su sveta naroda našega ne samo za to, što su sudjelovanjem naših poslanikah u Požunu sačinjeni; nego zato upravo, što ih narod naš, po pravu si pripadajućem na saboru svom primio, proglasio i osvojio. Hoće li godini šestdeset i prvoj za rukom poći biednim ranam prošlih deset godinah lieka

Digitized by Google

naći, i slobodoumne težnje svoje sa mirom i redom spojiti, to će poslje Boga ponajviše zavisiti najprvo samo od muževne postojanosti Hrvatah i Ungarah, koja će umjeti zahtjeve starodavnoga prava svoga sa zahtjevi, koje Bog u krilo novijega vremena proli, sdružiti; zavisit će od mudre umjerenosti, koja zna u granicah mogućnosti se kretati, i koja novih zapriekah nestvara, gdje starih i onako dost, dà odviše ima; koja most pred sobom i za sobom neruši, nego do srca zakonitoga kralja i vladara svoga zlatni most gradi. Preuzetnost i pretjeranost rane čovječanstva nelieči, nego truje; preuzetnost slobodu narodom negradi, nego joj grob kopa. U tom obziru velika odgovornost, po mom mnenju, na saboru ungarskom leži.

Polag svega toga uvjeren sam ja, gospodo, da sve nesgode prošlih vremenah državnomu našemu pravu toliku ranu nenanieše, koliko upravo god. 1790. člankom svojim 5., 8. i 50., kojim se svojevoljno svoje samouprave i našega glavnoga državnoga prava, o porezu našem na našem saboru viećati, odrekosmo. Tud se, gospodo, cieloj našoj prošlosti iznevjerismo, tud su početci politike srca, a ne uma, politike straha i malodušnosti, kojom se dotadanjoj muževnoj odvažnosti naroda našega odrekosmo. To je politika, koja malo po malo sve državno biće naše u podrtine njeke kukavne municipalnosti raztroši; to je politika, koja luč samosviesti u istih domaćih kruzih naših toliko oslabi, da bi muževe, koji o kruni i državi hrvatskoj govore, odsudili kano utopiste, da im se isti glas neodziva iz inozemstva i od onih ljudih, koji su god. 1848. u skrajnoj pretjeranosti svojoj nas komarcem, a našu državu atomom proglasili. Ako nam tudji ljudi gospodovaše i vratom zakretavaše, ako se kamenje grada Zagreba krvju naših sinovah orosi; ako se sada i prijateljstvo naše s Ungri u neprijatelstvo i krvavi rat izvrže, scienim, da se neimamo na Ungre tužiti, nego da imamo vrhu nas i naših otacah plakati. Godina 1790. naravnim razvitkom svojim izrodi se u god. 1848. Što otci naši god. 1790. sijahu, kad upravu svoju u tudje ruke položiše, to djeca njihova 1848. god. žeti moradoše.

Da su otci naši znali, da će korak, kojim se samovolji zapadnoga sjevera ukloniti htjedoše, takvim plodom uroditi, doista bi se prije žive ukopat dali, nego bi ga učinili. Ako pako od nezrelog groždja, kog otci naši pozobaše, sinovom njihovim toliko zubi utrnuše, tada se je od zrelosti, muževnosti i opreznosti sabora našeg nadati, da god. 1861. neće bit novo izdanje godine 1790.

Što naši poklisari na saborih ugarskih od god. 1790. liberalizmu magjarskomu klanjali se nisu, tomu nije naš narod kriv, nego onaj anachronizam, koji iz ciele skoro Evrope prognan, utočišće svoje u sredovječnom ustavu ugarskom nadje, po kom jedna vrst ljudih sva prava bez ikakih teretah uživaše; a druge vrsti ljudi sve terete bez ikakih pravah podnosiše. Liberalizmom magjarskim nadalje, koji se od god. 1790. u saborih ungarskih razvijat počeo, ništa se narodu našem koristilo nebi, pače po njem bi se uprav propast naroda našeg uskorila. Nedvojbeno je, da baš upravo liberalizam onda, kao i danas, najžešće je nasrtao na potonje ostanke naše samostalnosti, koja se slabim štitom municipalizma zasloni; da je upravo liberalizam exklusivnom svojom magjarštinom najžešće nasrtao na narodnu individualnost našu, koja se u nuždi i nevolji zakonitim za tada latinizmom obšanca. U toj borbi nije se za nas toliko radilo o liberalnih il konservativnih načelih, nego o tom, da se posljedna iskra naše samostalnosti pod pepelom municipalnih pravah naših tinjajuća sa svim neugasi. Dà, u toj borbi je bilo od naše strane ljudih umnih, ljudih čestitih, ljudih značajnih, ljudih za narod svoj vele zaslužnih, na koje se nije dobro kamenom bacati, jerbo i njim ponješto barem zahvalit imamo, da iskra samostalnosti inače sačuvana postade svetim plamom, koji danas nas, koji visoki ovaj sabor uduševljava.

Da je narod naš sbog učinjenog 1790. koraka brzo se pokajao, i da je uvjerenje gojio, da se po volji svojoj u prvobitno stanje svoje povratiti mora, očevidno biva iz sabora našeg g. 1791. čl. 1., u kom se izmedj ostalih veli: „Cum obtineri non potuerit (in diaeta hungarica) renovatio veterum Legum de solvendo Hungarici subsidii dimidio, eo, quod Leges illas a tempore, quo Status Sclavoniae Contributionem suam ab Hungarica separarunt, hancque sibi soli imponere coeperunt, evanuisse, Status Hungariae sustinuerint: hinc Illustrissimi Domini SS. et OO. praecitatum Articulum 59. eo sensu futuris quibusvis temporibus sumendum esse decreverunt, quod in re Contributionis Regni Croatiae et trium Superioris Sclavoniae Comitatuum in Diaeta ex parte Statuum Regni Croatiae imediate cum Sua Majestate Regia in medium consuletur, ac proinde Ablegati Regni, ad Comitia exmittendi, eo specialiter instruendi venient, ut hoc intellectu neque secus in conformitate etiam praeexistentium, tamquam in ultima hac Diaeta neutiquam abrogatarum, de Contributione horum Regnorum sonantium Legum, negotium Contributionis pertractent.“

Znamenito je i to, da su naši stari već god. 1790. istim člankom podpunu uzajamnost u ime jezika i narodnosti zahtievali. Zahtievali su naime, da kao što bi se magjarski jezik imao na akademiji zagrebačkoj predavati, isto tako da se jezik ilirski (idioma illyricum) u svih gimnazijah, u svih akademijah, pa i na istom sveučilištu peštanskom predaje. „Circa introducendum Linguae Hungaricae in manipulatione omnium Dicasteriorum usum; cum per Articulum 16. dispositum sit, ut Stylus Curialis Hungaricus in Gymnasiis, Academiis et Universitate Hungarica medio peculiaris Professoris tradatur, jus autem horum Regnorum ad Politica Hungariae Dicasteria jam Legibus stabilitum sit: Inclyti Domini SS. et OO. eam occasione celebrandae Regnicolaris in Literariis Commissionis faciendam esse propositionem concluserunt, ut in hujati Academia Professor Idiomatis Hungarici ex fundo Studiorum constituatur; una autem, quia Idiomatis Illyrici summa necessitas esset, tum quod hujus idiomatis Homines non tantum in his Regnis, sed et ipso Regno Hungariae infinito numero continerentur, cum vero, quod Domini Hungari in hujatibus Confiniis accommodari possint ac debeant, in his autem Idiomatis Illyrici potissimus usus sit, idem Idioma Illyricum in omnibus Gymnasiis, Academiis, ac ipsa etiam Universitate tradatur.“ Kud je ta uzajamnost od god. 1848 dospjela, i kakvim se je okom idioma illyricum gledao, svi znamo.

Narod naš je po mom osvjedočenju do najnovijih vremenah pravo imao, što se legislativne i upravne svoje autonomije tiče, u prvobitno stanje svoje neodvisnosti povratiti se, jerbo ga u tom nikakva državnopravna obvezanost priečila nije, ali sve da i nije tomu tako, narod se je naš g. 1848 u to stanje punim pravom povratio. Razvrgla se je medju nami i Ugrom svaka budi zakonodavna, budi administrativna i sudstvena sveza, ako ne po drugom, a on po onom zakonu, koji je na nebu i na zemlji jedan te isti; jedan te isti u Rimu i Atheni, u Pešti i Zagrebu; po zakonu, koji ako i nebi bio u ikom zakoniku pisan, kog Bog rukom svojom u

Digitized by Google

srdce naroda upisa, po kom svaki narod pravo i dužnost ima život svoj braniti, ter odoljev sili samosilnika, ugovor, kog je potlačio, pod noge baciti. Rečeno je, gospodo, da mi neimamo paziti, što u Ungarskoj danas biva. Oprostite gospodo, to je toliko, koliko na dugi i opasni se put spremljati, pak ga zatvorenimi očima činiti. Malo je ženitbah sretnih, gdje se žene i udaju, a jedno drugoga ne poznaje. Upravo danas, više nego ikad, treba oštrim okom motriti, što u cieloj Evropi, što u sjeveru i zapadnom i iztočnom biva. Mi smo, gospodo, ponajprvo Hrvati, i kano takvi starodavni naš ustav posjedujemo, jedan te isti sa Ungri; sveta nam je dužnost ustav naš na temelju zakonah god. 1790. čuvati: u tom obziru su Ungri naši naravni saveznici, ter smo pripravni s njimi u njeki savez stupiti, u savez, koji će i nam i njim ustav ojamčiti; više od nas iskati jest naše poniženje iskati, a Hrvat se već, hvala Bogu, toliko osviestio, da voli umrieti, nego se poniziti i pod jaram skučiti. Vrhu toga mi Hrvati složni smo dušom i tielom. Ustavu našemu starodavnomu zahvaliti imamo odlično mjesto, koje medju Slaveni austrijanskimi zauzimamo. Mi kano Slaveni slavensku politiku i slieditи moramo, t. j. valja nam se trsiti, da i ostala slavenska braća naša, pače svi narodi carstva one starodavne slobode, koju mi uživasmo, dionici postanu. Ova nam politika dužnost nalaže, da se centralizaciji, bilo to na zapadnom, bilo to na istočnom sjeveru muževno opremo; jer centralizacija raznim narodnim životjem Austrije u obće, a Ungarske napose neodgovara. Centralizacija neodgovara duhu pravde i evangjelja, koje ne samo u privatnom, nego još više u državnom životu zapovieda: što nisi rad, da drugi tebi čini, nemoj ni ti drugomu činiti; centralizacija je preimućtvo i gospodstvo jedne narodnosti nad drugom, nije dakle sloboda, nego upravo sužnjevanje neprivilegiranih. Zahman je narodu neprivilegiranomu ili, kao što se njeki državnici izražavaju, nesuverenomu, sloboda, koja ga zlatnimi okovi spoja, dočim centralizacija absolutistična to isto gvozdenimi okovi čini. Mala je razlika, da li rob u zlatnih, da li u željeznih lancih čami. Mi, gospodo, kano Slaveni danas nada sve bdjeti imamo, da i opet sjever istočni sjeveru zapadnomu u pohode nedodje, ter se nepravda s nepravdom, a centralizacija s centralizacijom nepobrati, što bi nas Slavene lako medju dva žrvnja porinuti moglo. Dozlogrdiše nam plodovi jedne centralizacije, a što bi istom bilo, da nas sa dvie strane led biti počinje. Da je to moguće, dopustiti će svaki, koji oči ima, ter vidi, i uši, te čuje. U ovih okolnostih o jedinstvenoj legislaciji njekoj i upravi govoriti, čini mi se toliko, koliko dva težka kamena na slabo podnožje naše samostalnosti i neodvisnosti navaliti, pak bi se i opet našemu narodu sbiti moglo, da oko razvalinah svoje samostalnosti na novo jadikuje i nariče: quomodo mutatus est color optimus, haereditas nostra versa est ad alienos. Gospodo, interesi krvi i znoja najsvetiji su interesi narodah, osobito kad je narodu krv podosta iztočena, a znoj podosta izkapao, kao našemu.

Jedinstvena legislacija? Lahko je to reći, ali je težko izvesti. Jedinstvena legislacija? Komu će narod naš svete svoje interese krvi i znoja povjeriti? Prestalo je vrieme, gdje je samo jedna vrst ljudih interese naroda zastupala. Nevjerujem, da će ikad naš narod privoliti, da u zastupanju toli svetih svojih interesah, kao što je krv i znoj, ograničen bude jedino na ljude, koji su magjarskomu jeziku vješti. Bajka je pako i pomisliti, da će se na saboru ungarskom hrvatski sloviti, pa ako bi to sve i dozvoljeno bilo, značilo bi ipak ne svete interese narodnje po dužnosti zastupati, nego praznu slamu mlatiti. A kako se majoriziranju sabora ungarskoga u interesih ovih ukloniti, koje bi krv narodnju i novac narodnji tudjemu življu i tudjim nazorom žrtvovati moglo? Nebi li mi u tih okolnostih ungarskomu narodu dozvolili, da jednom rukom za svrhe nam neprijazne krv našemu narodu prolieva, a drugom žep izpraznjuje? — Jedinstvena uprava? To vam je, gospodo, po mom mnienju ministar hrvatski u Pešti, koji bi narodu našemu upravo toliko koristio, koliko mu je koristio ministar bez portfelja u Beču. Ministar hrvatski u Pešti, po kom izabran? Komu odgovoran? Što, ako Pešti zadovolji, Zagrebu se pako zamjeri i omrazi? Ministar hrvatski u Pešti? Taj će vam ili poluditi, ako uzbude muž ozbiljan i dom svoj ljubeći; jer mu se lasno dogoditi može, da najplemenitije njegove napore za dom i rod svoj neprijazne okolnosti pokvare. Lahkomišljenikom pako neće narodu našemu služeno biti. A ako bi ministar hrvatsko-ugarski u suglasju vazda sa svojimi druzi biti morao, tada bi se zastava, koja se prigodom inštalacije pred banom hrvatskim vije, i žezlo, koje se pred njim nosi, u Peštu prenieti imalo, da se pred ukupnim ministarstvom ugarskim vije i nosi. U toliko bi se po jedinstvenoj upravi razdimiti mogla čast i ugled bana hrvatskoga. Ja to rekoh, samo da težkoću i zamršenost sličnih pitanjah u sadanjih osobito okolnostih natuknem; i da visoku kuću pozornom učinim na to, da bi se krivim riešenjem sličnih pitanjah sjeme prije nesloge nego sloge, prije razdora i razprah, nego bratskoga saveza i prijateljstva posijati moglo.

Gospodo, više putah je u ovoj visokoj sabornici rieč povedena o orientalnom pitanju, koje je sam Bog na evropejski dnevni red postavio, pak se božjoj volji i odluci nijedna sila ovoga svieta oprieti nemože. Govori o tom pitanju ciela Evropa, govori Austrija, jer je to pitanje s njezinim bićem il nebićem uzko skopčano; govore Ungri, govorimo i mi, a kako nebi o njem mislili i govorili, kad se nas ponajviše tiče! Srce bi naše doista od kamena biti moralo, kad nebi tužne vapaje braće svoje, koja pod stoljetnim jarmom stenju i leleču, poćutili. Rod su oni od roda našega i krv od krvi naše, pak nas svaka rana njihova ljuto tišti i boli. Dobar dio onostranih zemaljah najdragocjenijom krvi otacah naših napojen i posvećen jest. Govorimo mi o tom pitanju u najplemenitijoj namjeri, ter starim i novim zlikovcem i klevetnikom našim, koji trube, da mi njekakovo neodvisno kraljestvo snujemo, odprto pred licem cieloga svieta odvraćamo: mi Hrvati bez ikakva i najmanjega rumenila u cielu se prošlost našu obaziremo, znajuć da nikad vjeru Bogu i zakonitomn kralju danu oskvrnuli nismo, niti ćemo oskvrnuti. Dvie samo rieči o tom pitanju: Ili će se orientalno pitanje u interesu civilizacije, kršćanstva i slobode riešiti, ili pako u interesu, koga napomenuti neću, jer svakomu, koji bistro stvari razsudjuje, na jeziku i onako leži. U interesu pako civilizacije, kršćanstva i slobode samo se orientalno pitanje riešiti može putem i posredstvom što više ojačena, okriepljena i osviešćena Jugoslavenstva tako, da je okriepljenje i osviešćenje Jugoslavenstva obzirom na orientalno pitanje potreboća i interes upravo evropejski, austrijski i ungarski. Ungarija bi se osobito sjećati imala, da u orientalno pitanje sretno uticati može samo posredstvom oprijateljena si i pobraćena si putem federacije Jugoslavenstva. Ungarija bez posredovanja jakoga Jugoslavenstva upravo bi tako orientalno pitanje riešiti mogla, kao što je bitku kod Mohača početkom 16. sto-

Digitized by Google

ljeća bez slavnoga junaka Krsta Frankopana i njegovih svih sokolovah riešila.

Ja sam iskreni prijatelj federalnoga saveza s narodi ungarskimi, i zato želim, da se čim prije naš obćeniti kralj obćenitom krunom našom kruni. Prem bi mi po starom pravu našem zahtievati mogli, da se kralj naš hrvatski u sredini našoj i u krasnom hramu našem kruni i premda bi to čin evropejske znamenitosti bio, jer prvi top, koji bi uz tu svečanost s brdah naših ruknuo, živo bi se odazvao u srcih svih Jugoslavenah i na najuzvišenije svrhe ih uzhitio. A nisu već danas ni balkanske gore toli gluhe, da se nebi glasu tomu živo odjeknule. Mi ćemo ipak rado i čim prije k braći i susjedom našim u Ungariju pohrliti, da jednom te istom krunom, jednim te istim krunitbenim činom kralja našega krunišemo. Medjutim ako ja, gospodo, u plemenitih srcih vaših dobro čitam narodni ponos vaš, tada ćemo zahtievati, da pri svečanom krunitbenom činu nedjeluje samo stožernik ostrogonski, nego ravnim načinom i stožernik zagrebački, u znak, da je kruna obćenita istim pravom kruna hrvatska, kao i kruna ungarska. Ja, gospodo, rekoh i dorekoh, a uvjeravam sve vas, da ne samo s jedne nego i s druge strane ima muževah odvažnih, koji bi sto putah prije otrovnu kupu izpraznili, nego samo i atom otrova milomu svomu narodu ponudili.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideset i peta saborska sjednica 6. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o trideset i četvrtoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne petoga srpnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića* a uz bilježenje g. *Mirka Bogovića.*

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljednje sjednice od 4. srpnja t. g. i odobren.

Zatim bude pročitano pismo svetlog patriarha od 16/28. lipnja t. g. upravljeno na sv. bana, gdjeno se srdačno zahvaljuje na čestitki, što mu je prilikom njegove petdesetgodišnje svetkovine od strane sabora trojedne kraljevine dne 10/22. lipnja poslana, što bi do ugodnog znanja uzeto.

Izza toga, pošto bi prije po g. bilježniku Mrazoviću sastavljena predstavka gledè poreza na Nj. Veličanstvo premilostivog našeg kralja Franju Josipa glaseća pročitana i odobrena bila, predje se na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske prema kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovori gospodin biskup djakovački i vel. župan virovitički Josip Juraj Strossmayer podulje znamenito slovo, koje bi od strane sabora s najvećim zadovoljstvom primljeno.

Oko 1 ure popodne bude sjednica završena time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu dne 6. srpnja o. g. o 10. uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

M. Bogović, s. r.
saborski bilježnik.

Mirko Bogović. Čita zapisnik posljednje sjednice od 5. srpnja 1861, koj bi bez primjetbe odobren.

Dalje čita sliedeću tužbu krajiških zastupnikah, proti uredniku „Agramer Zeitunga“:

Visoki sabore!

Saznavši mi krajiški zastupnici iz vjerodostojna izvora, da se u našem zavičaju protiva nam kojekakve spletke snuju, i da se svakojaka najpodlija sredstva upotrebljavaju, za nas pred našimi povjeritelji ocrniti, i za nepovjerenje protiva našim najiskrenijim i domoljubnim namjeram uzbuditi, izdasmo jedan u našem posebnom sastanku dne 18. lipnja t. g. obdržanom svestrano odobreni i primljeni proglas, za da se naprama našim povjeriteljem glede našeg pravca i držanja na ovom visokom saboru trojedne kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske opravdamo, te ovaj naš nevini nikoga niti u najmanjemu nevriedjajući proglas bi takodjer u „Pozoru“ br. 140 obnarodovan.

Premda ovaj naš proglas ni rieči nesadržava u sebi, kojom bi se ili visoka vlada ili itko drugi napao bio, to je ipak njeki dopisnik tobož iz Vinkovacah „Agramer Zeitung-a“ neobičnom drzovitosti ovaj proglas uzeo za povod, te je napisao odgovor i obnarodovao ga je u „Agramer Zeitung-u“ od 2. srpnja t. g. br. 150 pod rubrikom „Eingesendet“ i naslovom „Wiederhall aus der Grenze, der in Pozor Nr. 140 gegebenen Erwiederung auf den offenen Brief eines Grenzers an den kroatisch-slavonischen Landtag und der eben daselbst erschienenen Proklamation der Grenzvertreter an die Bevölkerung in der Grenze.“

Ovim u obće u najneprijateljnijem domovine duhu nacrtanim, i svakomu razvitku i napredku domaćem protivnim odgovorom, ili bolje rekući pasquillom, koji osim golih najgadnijih sumnjičenjah i psovkah nikakovih pozitivnih faktah u sebi nezadržava, koja bi mu za temelj isti služiti mogla, nalazimo se mi nižepodpisati krajišnički zastupnici duboko uvriedjeni, i to s jedne strane kao zastupnici vojničke Krajine, a s druge strane kao sučlanovi ovog visokoga saborskoga tiela, jerbo onaj pod imenom „Ein wahrer Grenzer,“ podpisani pisac biedi i potvara nas zastupnike, da mi našim proglasom uzazivamo Krajinu na ustanak proti njezinim oblastim, a baca na nas sumnju, kao da i mi Krajišnici svojemu caru i kralju dužnu pokornost uzkraćujemo, te da mi tobož nezakonitim i svojevoljnim načinom hoćemo da si pravo prisvojimo, bez znanja i volje vladara prepušćati naše unutarnje uredjenje jednoj već od početka sadašnjega pokreta svakom postojećemu redu tobož neprijateljskoj stranki.

Ovu gadnu svakoga temelja lišenu potvoru i predbacaj odbijamo mi s najvećim gnjevom od nas; jerbo mi neradimo ništa po zakutcih koje kakovih, mi radimo očito, i po našem osvjedočenju samo onako, kao što scienimo, da bi za našu čitavu domovinu spanonosno i za razvitak duševni i materijalni našega naroda koristno biti moglo, a buntovnici niti smo bili, niti smo, niti želimo u buduće da budemo.

Mi pitamo sada: čime smo mi u proglasu našem uzazvali Krajinu na ustanak i pobunu proti njezinim oblastim?

Gdi smo mi ikojim našim dosadašnjim činom pokazali, da smo našu svemu svietu toli poznatu vjernost naprama premilostivnom našem vladaru ili naprama prejasnoj vladajućoj kući povriedili?

Kako se usudjuje otaj tako imenovani „wahrer Grenzer“ nu svakako bolje reći klevetnik, tako bezobrazno po svietu trubiti, da si mi želimo posvojiti nezakonitim i svojevoljnim načinom pravo, bez znanja i volje našeg premilostivnog vla-

Digitized by Google

dara naše unutarnje uredjenje prepušćati jednoj svakomu poredku neprijateljnoj stranki?

Zar se nije ovaj visoki sabor na temelju starodavnih zakonah i na temelju previšnjih kraljevskih odpisah sakupio?

Zar nije i nas Krajišnike Nj. c. kr, Veličanstvo naš premilostivni vladar Franjo Josip I. svojim odpisom od 9. svibnja t. g. u krug ovoga visokoga tiela pozvao?

Gdje smo mi do sada bez znanja i privoljenja našega premilostivnoga vladara štogod poduzeli, što se nebi sa zadaćom našega poslanstva slagalo?

Može li se indi ikom na svietu veća pogrda i poruga nanesti, nego li je ovim nazovi-„odjekom“ ne samo nama krajišnikom već i čitavom ovom vis. saborskom tielu nanešena, dočim je otaj neznani pisac u svojoj biesnosti i domovini neprijateljnoj zanešenosti već do toga dopro, da se neustručava ovo visoko zakonotvorno tielo, u kojem prvi i toliki naši dostojanstvenici sjede, nazvati strankom svakom postojećem poredku neprijateljnom?

Zar je naš svietli ban-predsjednik, uzoriti stožernik Haulik, toliki vladike obojega vjeroizpoviedanja, toliki velikaši, plemići, veliki župani, i ostali dostojanstvenici, koji su svi sučlanovi ovoga sabora, stranka svakom zakonitom poredku protivna?

Mi držimo, da se ovakova po svietu putem „ovdašnjih novinah,“ kojih bi dužnost bila dostojanstvo domovine uzdizati a ne ponizivati i grditi, raznešena ljaga mučanjem mimoići nesmije.

S toga usudjujemo se mi niže podpisati krajišnički zastupnici visokom saboru predložiti, neka se urednik „Agramer Zeitung-a“ g. Fr. Seraf Stauduar ozbiljno uzazove, da za tri dana imade pisca rečenog članka pod rubrikom „Eingesendet“ od 2. srpnja t. g. odati i ime mu ovome vis. saboru prijaviti, i ako toga nebi učinio, neka se protiva istom uredniku tiskarska parnica podigne, i neka se najstrožijoj kazni podvrgne, tim većma, što je ovime napadnuti novinarski članak, osim što netemeljito čast i dostojanstvo ovoga vis. zakonotvornoga tiela navlaš vriedja, očevidno proti svakomu napriedku i intellektualnom razvitku, indi i proti blagostanju i unapredjenju materijalnom i moralnom domovine naperen.

U Zagrebu, dne 5. srpnja 1861.

Josip Torbica, v. r.	Nikola Begović, v. r. krajiški zastupnik.
Janko Ev. Ključec, v. r.	Nikola Kaiganović, v. r.
D. Knežević, v. r.	Gjuro Vujatović, v. r.
Nikola Raff, v. r.	V. Maravić, v. r.
Ljud. Slamnik, v. r.	Ferdo Relković, v. r.
Lazo Pavić, v. r.	Lazar Ferić, v. r.
Pavo Jovanović, v. r.	Gavre Gjuričić, v. r.
Stjepan Petras, v. r.	Simon Galić, v. r.
Paul Skukan, v. r.	Mih. Badovinac, v. r.
Marko Božićković, v. r.	Petar Grgac, v. r.
Ilia Guteša, v. r.	Stjepan Ivanišević, v. r.
A. Gašparović, v. r.	Luger, v. r.
Antun Jakić, v. r.	Andrija Brlić, v. r.
Bosanac, v. r,	Mate Sladović, v. r.
Jovo Trboević, v. r.	Ivan Bogdan, v. r.
Mato Babić, v. r.	Franjo Stojanović, v. r.
Nikola Ločić, v. r.	Petar Vukellić, v. r.
Simeon Brkić, v. r.	Simo Radoičić, v. r.
Josip Murgić, v. r.	Marko Stojanović, v. r.
Josip Stengel, v. r.	Petar Vrdoljak, v. r.

Vladislav Balog. Ja mislim, da bi se preuzvišeni gospodin ban umolio, da pozove urednika „Agramer Zeitung-a“ gosp. Stauduara, da izjavi, tko je taj članak pisao, a ako neće toga učiniti, da se proti njemu parnica podigne.

Dragutin Jelačić. Kod iste takve prilike u tužbi kotara Ribničkog proti narodnom zastupniku g. Kvaterniku zaključili smo, da preuzv. gospodin ban dade nalog, da se svud iztraga povede, gdje bi se takvi slučajevi dogodili.

Na ov predlog narodnog zastupnika Ladislava Baloga bude odlučeno, da svietli ban urednika „Agramer Zeitung-a“ pozove, neka za tri dana pisca rečenoga članka odda, kojega ime se vis. tom saboru prijaviti ima, ako li rečeni urednik toga učiniti nebi htio, da se proti istomu parnica tiskarska podigne, te da se kao uvrieditelj ne samo krajišničkih zastupnikah nego i cielog vis. sabora strogo kazni.

Ivan Vončina. Visoki sabore! ja predlažem, da bi se govor preuzv. g. biskupa Djakovačkog, štono ga je govorio u saborskoj sjednici dne 5. srpnja t. g., na saborske troškove u 2000 exemplarah tiskati dao, i medj narod razdielio.

(Svi: primamo.)

Mirko Bogović. Čita sliedeće pismo presv. gosp. baruna Prandau-a na upravljajući odbor akademije jugoslavjanske:

Slavni upravljajući odboru!

Budući da sam ja smierno podpisani jednu razteretnu obveznicu vrhu 10.000 for. jedino za „jugoslavjansku akademiju znanostih“ obećao, to si upravo iz toga razloga pridržavam pravo, istu ovu obveznicu u onomu slučaju natrag uzeti, ili drugojačije š njome razpolagati, ako nebi ustrojenje ovoga zavoda ili po našoj vladi dobilo dozvoljenje, ili po nemarnosti domaćoj nebi se u dielo privelo.

U Zagrebu 5. srpnja 1861.

Barun Gustav Prandau, v. r.

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kraljevini Ugarskoj, o kojem predmetu progovoriše sliedeća gospoda narodni zastupnici.

Stjepan Hervoić. Svietli bane, visoki sabore! Ako s okom natrag svrnem na tro-nedjeljne debate o stojećem u pretresivanju pitanja naime o odnošenju trojedne kraljevine napram kraljevini Ugarskoj, morao bi mukom zamuknuti, čuvši toliko sjajnih i vieštih govornikah toli s jedne kao i s druge strane, koji su toli važno i temeljito svoje mnienje o tom, poduprievši ga s najtemeljitijimi razlozi, izrazili; a najpače čuvši jučer govor preuzv. gospodina biskupa djakovačkoga Josipa Stossmayera, koji je, uz mnoge ine govornike, jošte više ponos, s činah naših slavnih i junačkih praotacah, u mom hrvatskom srdcu potaknuo, i koga ja punim pravom, dà, i ponosom govornikom zlatoustim, kao i najvjernijim i najdarežlivijim sinom jugoslavenstva nazivljem, a i svaki nazvati mora: nemogu na ino, nego da preduzete mi razloge za utvrdjenje svoga mnienja na obširno ovdje neizvodim, već da izpustiv iste, samo se na jezgru istih oslonim, te da se u kratko izjavim u tom pitanju, koje će odlučiti budućnost naše mile domovine.

Prije ipak, nego li u istinu na izjavu samu prodjem, kazati moram, da je isto tako svako precienjivanje kao i nepouzdanje u sama sebe uvjek štetno, dà, ubitačno.

A sada o sdruženju s Ugarskom: obazriev se na 700-godišnji zajednički život, imajući zajedničkoga kralja, krunu, te jedno i isto državno pravo, koje smo tako mi Hrvati kao i Ugri vazda nepomično pripoznavali, — zatim pomisliv, da smo u svih biedah i tugah proti zajedničkom neprijatelju

Digitized by Google

vazda zajednički i složno se borili, te da smo u svih privatnih poslovih vazda jedne te iste na zajedničkom saboru stvorene zakone sliedili, a napokon pomisliv, da u Austriji na svaki način dualizam obstojati mora po sankciji pragmatičnoj, što ću ja u svoje vrieme, ako mi dopušteno bude, u ovoj visokoj kući razložno razviti, te napokon uvaživ želju mojih komitentah, koja je posve u suglasju s mojim nutarnjim, čistim osvjedočenjem, izjavljujem se za savez realni, pristajem uz predlog zastupnikah grada Zagreba, no pristajuć uz isti, nipošto nedržim, da bi on već bio čisto svietlo u svietlilu, jer i u njemu imade dosta toga, što se izpraviti mora, i zato si pridržujem pravo prigodom specialne debate svoje primjetbe činiti; već pristajem uzanj zato, što ipak u posljednjoj točki sadržaje izraženu realnu uniju.

Izraziv se dakle za realni savez s Ugarskom, želim zajedno, da se isti sbije na temelju podpune narodne i ustavne ravnopravnosti i politične autonomije.

Nu podnipošto se slagati nemogu s onom gospodom predgovornici, koji su tvrdili, da je žalostno, da se je našlo poštenih hrvatskih sinovah u ovom saboru, koji su se pozivali u svojem govoru na sankciju pragmatičnu od 1723 tobože Ugarsku, dočim mi Hrvati svoju vlastitu sankciju pragmatičnu od g. 1712 imademo.

Kao što sa ponosom priznajem, da je sankcija pragmatična od godine 1712 izključivo nama Hrvatom vlastita, jer se sobsvenim primićem iste naša samostalnost i neodvisnost kao kraljevina zasvjedočava, ali zato se nemoram niti najmanje zarumeniti u licu, ako kažem, da je i sankcija pragmatična od g. 1723. takodjer svojina naša. Nu moglo bi mi se protusloviti u tom, ali ću to i dokazati. Ako uzmemo u obzir predlog i centralnoga odbora i zastupnikah grada Zagreba, za koje sada evo ovdje vojujemo, nalazimo tamo, da se u jednom i drugom napominju zajednička prava i zakoni unešeni u zajednički ugarsko-hrvatski zakonik do god. 1847.: u tih zakonih nalazimo takodjer zakon od god. 1715 i to članak 2 i 3, gdje se naročito kaže, da poslje izumrća mužkoga spola nakon kralja Karla III. prelazi pravo izbora kraljeva na narode krune Ugarske, a na ovaj zakonski članak pristali su tada i naši praotci, dočim se nigdje u zakoniku nespominje, da bi ikada napomenuto bilo, da mi već svoju vlastitu sankciju pragmatičnu imademo, a kralj je takodjer taj zakon u valjanoj formi sankcionirao i za kraljevinu Hrvatsku, pozvav se u svom kraljevskom potvrdjenju naročito i na hrvatske ondašnje dostojanstvenike, kao na primjer bana hrvatskoga Palfy-a i biskupa zagrebačkoga Esterhazi-a i ostale; dakle nevidim temeljita razloga, zašto se punim pravom na zajedničku sankciju pragmatičnu od godine 1723. pozivati smielo nebi.

Dapače, gospodo zastupnici naroda! za dokaz mojim riečim idemo malo dalje u ono vrieme kad o sankciji pragmatičnoj ni pomisli nebijaše, a to je godina 1687., u kojoj nalazimo u našem ugarsko-hrvatskom zakoniku i to u čl. 2 i 3, da po izumrću mužkoga spola na svaki način pada pravo kraljeva izbora na narod i to onih kraljevskih nasliednikah, koje je ugarsko-hrvatski narod iz osobitoga privrženja prama njihovim sjajnim i zaslužnim otcem za prestolje kraljevske odlučio.

A ovaj članak nalazi se naročito u sankciji pragmatičnoj od god. 1723 napomenjen, i pošto su ga u zajedničkom saboru stvorili i nanj vazda tvrdo vjerovali i držali ga, te se i u sankciji pragmatičnoj od g. 1723 naveden nalazi, nevidim razloga zašto se nebi mi smieli punim pravom na sankciju pragmatičnu od g. 1723 kao našu zajedničku vlastnost pozivati.

Nadalje nemogu se podnipošto s onom gospodom predgovornici slagati, koji uztvrdiše, izjaviv se za predlog osrednjega odbora, da valja, da mi sklopimo sa Ugarskom savez krvi i obrane tako zvani „Schutz und Trutz-Bündniss. — Ja sam promišljao sa svih stranah to mnienje, ali nigdje mu temelja naći mogao nisam; jer Hrvati kao narod živući pod svojim kraljem, koj je zajedno i kralj Ugarski, vazda je njegovo prestolje u svakoj sgodi branio — pa dočim je naš narod ujedno s Ugri pod jednim vladaocem, koga je sveta dužnost vazda čuvati i štititi prava svojih narodah, i komu kao takovomu pripada izključivo pravo za obranu svojih narodah proti drugomu izvanjskomu neprijatelju sklapati savez krvi i obrane, neuvidjam razloga tomu tvrdjenju; jer, pitam ja pokraj takovog položaja stvarih, proti komu da sklaplja naš narod sa Ugarskimi narodi takav savez? — Proti nikomu, osim proti svomu vlastitomu vladaru i njegovoj vladi. A gospodo zastupnici naroda, dok je u mene hrvatskoga vjernoga srca prama prestolju, takova lje nikad svojim znanjem sklopiti niti bi mogao niti bi hotio! — Pa ako napokon i bi takav savez sklopili, što bi nam koristio — ostao bo bi samo na papiru, jer ga kralj sigurno nikad potvrdio nebi. Dakle, ako smo voljni, kao što ja jesam, sklopimo s Ugri valjani i mogući savez, koj će nas proti svakoj oluji i napadanju na naš drevni ustav štititi i osjegurati.

Kao što držim, da nije shodno, da se u parlamentu, gdje se glavna debata o kakovu glavnom predmetu vodi, napadaju pojedine osobe glede svoga mnienja, tako s druge strane nemogu podnipošto propustiti, da neoprovrgnem krive izražaje njekojih gg. predgovornikah:

Kao čovjeku ljubećem istinu s jedne, a s druge strane kao častniku županije varaždinske valja mi odgovoriti gosp. Kažimiru Jelačiću zastupniku zlatarskom, jer mi dužnost i zvanje nalaže, da njegovo tvrdjenje, da naime na okružnicu županije varaždinske, kojom je ona na ugarske županije izrazila želju sdruženja s Ugarskom, nije nijedna osim županije Šopronske odgovorila, nije sasvim na svojem mjestu, jer kao častnik kod bilježničtva tamošnje županije, komu su svi dopisi poznati, očito visokomu saboru izpoviedam, da su sve županije Ugarske bez razlike, najučtivije odgovorile, i s najvećimi simpatijami nama se odazvale, što ako nebi g. predgovornik uzvjerovao, kao član i sudac županije varaždinske, vazda se u njezinoj pismohrani podpuno ubaviestiti može.

Isto tako valja mi odgovoriti i onom g. predgovorniku, koj se je usudio uztvrditi, da je tobože jedna stranka u ovom saboru protivna bila, da bi Krajina na istom zastupstvo zadobila, te da je upravo njegova tobože narodna stranka, kojoj i on pripada, uzrok, što je vojna Krajina ovdje na saboru.

Gospodo zastupnici naroda! Ja se pozivljem na cieli visoki sabor, nije li čitava visoka kuća jednodušno zaključila, da se predstavka Nj. Veličanstvu pošalje, u kojoj da se umoli, da bi blagoizvolilo dopustiti, da vojnička Krajina zastupana bude; nisu li još prije sabora sve županije, kojih su ovdje članovi zastupnici, bez razlike zaključile, da vojna Krajina na saboru zastupana bude, dapače njekoje zaključiše, da ni sabora bez nje biti nemože? Nestoji dakle, da je itko, a najmanje kakova stranka proti Krajini bila, dapače gosp. predgovornik znati mora to, da je uprav ona stranka, koju on misli, u ovoj sabornici jasno i glasno zahtievala, da se u predstavci Nj. Veličanstvo umoli, da Krajinu odmah našim starim ustavom usreći, te kao ustavne ljude na ovaj sabor pusti. I kroza to je uprav ta stranka pokazala, da je sa-

Digitized by Google

svim za Krajinu zauzeta bila, no ne kao vojnički institut, već kao ljude ustavne i slobodne. Tako gospodine predgovorniče!

Napokon moram primietiti onom g. predgovorniku, koji je rekao, da mi do Habsburgovacah nikada zajedničkoga s Ugarskom zakonodavstva imali nismo, da to nestoji, dapače to tvrdjenje znači njekati bjelodanih faktah, kojih se mnogobrojni tragovi u našem zajedničkom ugarsko-hrvatskom zakoniku nalaze, tako na primjer g. 1351 i to čl. 12 naredjuje, da plemstvo medju Dravom i Savom plaća porez tako zvani lucrum camerae kao i ostali zemaljski plemići. Čl. 9 od g. 1454 odredjuje jasno, da u Slavoniji u pogledu vojničtva valja isti zakon, koj i u ostaloj državi, — I takovih mnogo zakonah imade, koji su na zajedničkom saboru stvoreni, no ja neću, da njihovim izbrajanjem visokoj kući dosadjujem.

Zato, gospodo zastupnici naroda, okanimo se svakoga nestalnoga navadjanja, koje nas nikad k ožudjenoj svrsi privesti neće, te se izrecimo jedanput, da smo spremni uvjetno sdruženje s Ugarskom učiniti, koje da je na korist nama i Ugrom.

Andrija Brlić. Svietli bane, gospodo zastupnici narodni! Godine 1848., kad je u Italiji austrijanskoj rat biesnio, kad je Beč, Prag i Krakov prevratom silno uznešen i okrvavljen bio, kad je Ugarska u kraljevskom namjestniku i vladi svojoj u Pešti podpunu neodvisnost od okrunjenog vladara i od njegove stolice izvan Ugarske stekla, kad su Niemci austrijanski u Frankfurtu središte svoje s uspjehom tražili: mogao je doisto svaki državnik slobodno pitati: gdje je Austrija? — Centralne vlade imala nije, vjeresija bijaše propala, novakah joj nitko nedade; diplomacija njezina bila je diplomacijom iz Frankfurta i Pešte izaslanom paralizirana, a Talijani, Francezi i Englezi slabili su kod svih dvorovah i vladah ovoga svieta ugled imena austrijanskoga. U istoj prejasnoj vladajućoj kući manjkalo je jedinstvo, jer želja za promjenom vladara povukla je jedan dio visoke carske kuće na djela nerazumiva, drugi dio na težnju za načelstvom vlade u Ugarskoj, treći dio za uzdržanjem zasjednutog prestola. Grimizom nakićeni član ove kuće kazivao nam je sám, kako je vladar noćnim napastovanjem prestrašen, ugarske zakone za dokaz slaboće carstva podpisao. Hrvatska i Slavonija ovim zakonom bude u državnoj svojoj bitnosti uništena, i nehtijući mu se pokoriti, bude proti svojoj volji nagnana, iz saveza ugarskoga i istog austrijanskog izstupiti, samoupravu u svoje ruke uzeti, i tako komadom podrtinah austrijanskih postati. Vrhunac razpršenja austrijanskih zemaljah dostignut je bio u pokretu srbskom u Bačkoj i Banatu, i u ratu gradjanskom izmedj Sasah i Rumunjah s jedne a Magjarah s druge strane u Erdelju. Medju Slavjani Austrije nad Savom i Labom, nad Vislom i nad Vagom zaori tada glas: propast Austrije i naša je propast; uzdržimo tu državu i napravimo ju državom federativnih narodah austrijanskih! Nijedan narod u toj državi neka nebude gospodujućim, nego svi neka su ravnopravni i slobodni! Uzdržimo jedinstvo državno Austrije! to bude zaključeno u našem saboru, i izvedenje toga zaključka predano diktatoru naroda trojedne kraljevine, banu Jelačiću. Spasenje zakonom ugarskim od god. 1848 uništenog bića jugoslavenskog u velikoj federaciji austrijanskoj bijaše idea i svrha rata proti Magjarom, koji rat da mi nezapočesmo, vjerujte gospodo, Austrije danas nebi bilo.

Kad sam ja vladi francezkoj u Parizu 1848 godine u ime Slavjanah austrijanskih izjavio, da mi hoćemo ne u interesu reakcije, ne u interesu absolutizma, nego radi sačuvanja bića našega Austriju kao federativnu državu da ustanovimo i ustolimo, i da zato magjarski i talijanski rat vodimo: onda su začudjeni francezki državnici počeli izpitavati za te Slavjane, i za te Hrvate i Srbe, koji uzprkos tvrdjenja Telekyovog i talijanskih agentah, da Austrije neima, krv svoju za nju liju i preporodjenje joj proriču.

Prvi put tada stupismo na pozorište evropejsko, prvi put o banu Jelačiću i Hrvatih, o patrijarki Rajačiću i Srbih počeše pisati novine, izlaziti knjige; i kad se prevratni austrijanski ratovi svrše, Evropa povika, a mi očutismo istinu toga: Slavjani spasili su Austriju.

Kako su Schwarzenberg-Stadion i poslje Schwarzenberg-Bach resultat slobodoumnih slavjanskih narodah za absolutistično-centralističko osnovanje carstva upotrebili, to spada u povjestnicu, koja će biti i svjedokom crne nezahvalnosti bečkih državnikah protiv nam. Ja sam proniknuo bio s prvog zametka umah nakanu Schwarzenbergovu, da mjesto federacije absolutnu centralizaciju uvede, i pisao pokojnomu banu Jelačiću iz Pariza, da primi predsjedničtvo ministarstva austrijanskoga i umjesti njekoliko Slavjanah u vladu, ako misli, da nam poljane krvlju našom natopljene neurode trnjem. Pokojni ban je pako mi odgovorio, da će on u vladu, kao ban hrvatski veći upliv imati nego kao ministar, i tako su na kormilu mirno ostali Niemci, koji nikada pravi austrijanski narodoljubi biti nemogu. Oni neljube Austriju, nego žele veliku i jedinu Njemačku osnovati, u koju bi oni rado prenjeti, kao udavača djevojka bogati miraz, milijune ponjemčenih Slavjanah, Magjarah i Rumunjah, da tako vlada velike i jedine Njemačke u ruke austrijanskih Njemacah pade. Što sam onda mislio za ministarstvo austrijansko iz samih Njemacah sastavljeno, to mislim i danas, i nemogu od njemačkoga ministarstva u Austriji drugo očekivati, nego na supremaciji njemačkoj osnovanu centralizaciju.

Iz otog uzroka nade neima za federativno oživotvorenje Austrije, i moga prijatelja Kvaternika osnova državna, koja je samo u federaciji izvedljiva, ostaje na vrbi svirala.

I opet dakle na deset godinah s Bogom federacijo, s Bogom jedini načinu za ustanovljenje slobodne i kriepke Austrije!

Nu hoćemo li mi prekrštenih rukuh gledati, dok naš čas nekucne. Nećemo, — mi ćemo i pod najsilnijom centralizacijom raditi za austrijansku federaciju, i evo nam za taj posao zakonitoga polja u predlogu kraljevskom. Mi ćemo u sljedstvu toga predloga osnov federaciji austrijanskih narodah položiti, dočim naš odnošaj prama Ugarskoj ustanovljujemo. — Ovaj odnošaj je naime savez s Ugarskom i to s izviestnimi i neizviestnimi točkami. Izviestne su točke izlazeće iz personalne unije, utvrdjene krunom i krunenjem, i iz jednakosti ustava, a time i jednakosti inauguralne diplome. Neizviestne su točke one, koje će na mjesto pretrgnutog jedinstva administrativnog, sudstvenog i zakonotvornog sliediti, i ravnaju se po tom, kako će izmedju vladara i Ugarske odnošenje obstojati. — Osim slučaja revolucije u Ugarskoj, naći ćemo za te točke neizviestne predmet unije, kad budemo ugovor sklapali. Ovaj ugovor mora biti federativni ugovor i paralel u sadržaju budućem ugovoru federativnom za čitavu sada centralističku Austriju, jer Ugarska ima raznih narodnostih, koje idu ravna prava, i nju dakle treba na ravnopravnost narodnostih osnovati, da pod sv. krunom Stjepanovom svi kao braća slobode naših djedovah uživamo i ovaj amanet i nadalje potomstvu ostavimo. Naša je dakle najsvetija dužnost, u savez s narodi krune hrvatsko-

Digitized by Google

ugarske se povratiti, da sada najprije temelj metnemo federaciji podunavskih narodah pod krunom sv. Stjepana.

Ovo je uprav sada tim važnije za naš, što se o tom radi, da austrijanska vlada mletačku odpusti kraljevini Italiji, a naknadu dobije Bosnom, Hrvatskom i Hercegovinom. Ako ta naknada pripadne vladajućoj kući austrijanskoj, što će njemačko ministarstvo uraditi?

Ovo će ministarstvo svakako i na svaki način ove zemlje, kao što je Krajinu i Dalmaciju, sastavne djelove trojedne kraljevine, početi birokratično njemački upravljati. Mi ćemo pako s narodi ugarskimi u federaciji budući, prava krune sv. Stjepana, koja su svakako valjana i obstoje, i za ove zemlje zahtievati i tako federativni ustav im pribaviti.

Veliku ja nadu u to postavljam, da se naš kralj što prije kruni, i želim, da to što prije i sigurnije postignemo; jer ne samo što će se krunitbenim činom i inauguralnom diplomom prava ustavna našoj braći u Hrvatskoj, Bosni, Hrcegovini, u slučaju ako pripadnu našemu kralju i cesaru austrijanskomu, osjegurati, nego prilikom toga krunitbenoga čina i izdanja inauguralne diplome povratiti ćemo Dalmaciji i vojničkoj Krajini staroslavjanski ustav i nje ćemo u federaciju ugarsko-hrvatsku uvesti.

Time će se pako u ovoj federaciji i Magjarom onaj žalac iztrgnuti, koji oni na druge narode u Ugarskoj plaze. Ta oni nam nigda pogibeljni bili nebi, da nisu medju nami imali svojih zatočnikah i pomoćnikah, kao što sam u ovoj sabornici opetovano začuo. — Tko su pako ovi zatočnici i pomoćnici: to su osobito naši višji plemići: grofovi, baroni a i ostala velika vlastela, osobito u Slavoniji. Aristokracija naša, akoprem većinom slavjanskoga poriekla, ili naturalizovana, podpora je obće poznata tudjinstvu u našoj domovini, i evo je gotovo sasvim izčezla iz ovoga svetoga i jedinoga mjesta slobode i pokreta narodnoga. No kad se s Ugarskom sdružimo na temelju federativnom, kad kralj prilikom krunjenja i nastupa zakletve bude Dalmaciji i Krajini ugarsko-hrvatski ustav povratio: tada će, gospodò moja, čisto demokratični živalj praslavjanski iz Dalmacije i Krajine u federaciju ugarsko-hrvatsku nastupiti, intelligencijom i imetkom nadvladati, narodu priljubiti ovu našu odtudjenu aristokraciju, i isto Magjarstvo na svoj pravi broj u Ugarskoj suzbiti. Iz ovoga se vidi, od kolike je važnosti za budućnost Austrije i za uzdržanje prejasnoga vladajućega doma naš savez s Ugarskom, od kolike je važnosti naše pravo, kojim tražimo krunjenje kralja krunom sv. Stjepana i zakletvu njegovu na naš ustav. Čim ovo krunjenje obavljeno bude i zakletvu kralj položi: mi odmah kriepošću te zakletve primamo Dalmaciju i Krajinu u savez ustavni, birokracija mora seliti iz Dalmacije, a nesposobni Gränzgrundgesetz iz vojničke Krajine. U inauguralnih diplomah se zavjetovahu predji našega vladara, da će povratiti kruni sv. Stjepana odtrgnute strane, koje se u naslovu kraljevskom nahode, i kod krunjenja barjacima i grbovima predstavljaju, dakle će i naš milostivi gospodar Franjo Josip I. obvezati se, da će u savez ugarsko-hrvatski povratiti Bosnu, Hercegovinu i Hrvatsku, koje će mu po svoj prilici koji dan u dio pasti.

Ako ćemo dakle praktični da budemo, valja nam odmah u dogovor stupiti s Magjari radi krunjenja kraljeva, koje je najprva i najsilnija potreba naša za povratak legitimiteta, legalnosti i cjelokupnosti naše. Mi smo glede ujamčenja pravah naših po vladaru u pravom savezu s Ugarskom. Dajmo što prije tomu savezu izražaj! Ako mi tko rekne da i Magjari tražeći uživotvorenje zakonah od god. 1848., što vladar nepušta, prieče krunjenje; odgovaram mu: izmedju njih i vladara budimo posrednici, i pokažimo vladaocu, da hoćemo jedinu i silnu Austriju, a braći Ugarskoj, da hoćemo ustavnu slobodu na temelju federacije, a toj da nisu izražaji zakonah g. 1848. u prilog.

Zato sam ja dušom i tielom zato, da se u načelu glasuje i izrekne obstojeći u izviestnih točkah savez s Ugarskom. Što se tiče načina, kojim da užji savez udjelotvorimo, to želim i ja predbježno pripoznanje naše cjelokupnosti i neodvisnosti po saboru ugarskom i idem putem onim, koji je naznačen u dosti manjkavom predlogu centralnoga odbora, koji predlog ćemo u specijalnoj debati stilistički izpraviti i prama sigurnom dostignuću svrhe naše priudesiti.

Na prigovore!

Pozvao se je jedan štovani predgovornik, g. zastupnik varaždinski, na čl. 57. zakona Vladislavova od 1498., da dokaže nezakonito obnašanje časti županijske (Comitatus) po vel. županu virovitičkom. — Da neima u našoj domovini drugih ozledah zakona, tu bi smo lahko pregorjeli, jer je taj zakon davno i zakonom potlanjim i protivnim običajem ukinut, budući po njem samo plemići na te časti dignuti se mogu, što je aristokratički absolutizam, i budući je poslie bio preslavni biskup zagrebački Berislavić Comes Banus i kao takov kod Korenice 1519. poginuo, Simon Erdödy, takodjer Comes Banus, i velikoga župana virovit. predšastnik, slavne uspomene bosanski biskup Ćolnić, bio veliki župan požežki. U ostalom, da ima u aristokraciji našoj pravo domorodnih, narodnomu jeziku vještih, Adamovićah, Jankovićah, Lippeah, Pejačevićah, nebi se to častno breme biskupu djakovačkomu namitalo, čemu se mi, po današnjeg vremena načelu, da najsposobniji muževi časti državne obnašaju, vrlo radujemo.

Grada Osieka jedan zastupnik htio je opravdati postupanje odbora sigurnosti u Osieku 1848. proti Slavjanom osječkim tim, što su ovi Slavjani bili zanešenici ili fanatici. — Dužan sam mojim prijateljem, njekim u grobu, njekim u životu, kojih u ovoj sabornici neima, kao u toj stvari bivši iztražitelj i dobro ubaviešten poštenje braniti, i velim: veći su oni bili fanatici, koji su svećenika zato, što zastavu honvedsku u slavonskom glavnom gradu nije htio svetiti, niti govor magjarski proti nam naperen izreći, htjeli vješalima da kazne; koji su drugoga svećenika, što je puk opomenuo, da svoje svećenike poštiva i sluša, po službi božjoj iz sakristije sa soldati u aps odveli; koji su napokon na bjeg potjerali paroka svoga, što revers nehtjede da podpiše, da će magjarskoj vladi u Slavoniji biti vjeran.

Rado bacamo u ostalom preko toga koprenu zaboravnosti, i ja gojim tu želju, da slavni grad Osiek, glava Slavonije, što prije sigurna znamenja svoga domoljubja dade, da znamo, da je slavjanski i slobodu ljubeći grad.

Rekao je drugi osiečki zastupnik, da se je reklo puku: od Save do Drave da je sve njegovo, i radilo se i o kinezkom carstvu u županiji virovitičkoj. Ironija ova nedolikuje domorodnomu i gradjanskomu čovjeku nikada; nu osobito onda ne, kad stvar ironijom izražena neodgovara istini. Neima dokazah, da bi i pojedinih ljudih bilo, koji o socialnom prevratu ili osnovanju slavenskoga carstva misle. Takove denunciacije hodaju samo po glavah njekojih plemićah i austrijske policije, s kojom nevjerujem, da ovaj poslanik ortači.

Isti govornik je s drugimi reviziju zakonah 1848. predložio, da se tad na tom temelju s Ugarskom sdružimo. Nu

Digitized by Google

mi te zakone nepoznamo, niti može biti neoglašena naredba zakon. Kad su pako ti zakoni kod nas u saboru proglašeni i primljeni? — Nikada, oni se nas toliko tikaju, koliko kinezki zakoni.

Mihovljanski gos. zastupnik pružio je nam Krajišnikom kupu kristalnu iz bistroga vrela u ime po gos. zastupniku sriemskom nazvane konservativne strane; dočim liberalna strana u zlatnoj kupi otrov pruža.

Mi smo neodvisni, karakter imamo, pa ćemo zaviriti i u kupu kristalnu, jer je boja vode, u kojoj je essencija takodjer bistra.

Isti poslanik hofmajstruje zlatarskog i svetokrižkog kotara zastupnika, i poslavjanjenje Austrije predbacuje. On nije dobro razumio toga zastupnika, koji samo jedno želi, da i Slavjani do prava svog dodju. — Što se tiče dopisah, to je istina, da je jedini šopronski bio bratinski.

Svršujem s protivnom izrekom onoj, što ju je oglasio prijatelj g. Lovrić ovdje: Federaciju ili smrt, i velim: Borba za federaciju i život.

Levin barun Rauch. Preuzvišeni gospodine bane! Slavni zastupnici naroda! Više gospode predgovornikah je priznalo, da je savez s Ugarskom želja naroda, i da poslanici ovu želju neuvaženu ostaviti nemogu.

Za naš narod istu važnost ima, jeli savez sa Ugarskom na temelju jednog ili drugog predloga bude oživotvoren, samo da se u život stavi, a osiguranje časti i narodnih interesah ostavljeno i povjereno je poslanikom narodnim.

Ja dužnost moju prama domovini, i želju mojih komitentah izpuniti mislim, izrazom za predlog poslanikah grada Zagreba; jer ta potrebita sriedstva u predlogu centralnog odbora, za mogućnost ovog saveza neuvidjam.

Izvan toga usudjujem se zamoliti člane visoke ove kuće, da od napadanja na Ugarske zakone god. 1848. odustanu, dapače nje za svoje primiju, s tim, da se preinače oni članci, po kojih narod naš uvredjen se ćuti, i tako, sjajna kućo najkrepčije ćemo poduprieti personalnu uniju državah naših naprama Austriji, koja već od stotina godinah svim njemačkim ministrom „spina in oculis“ bila je, i bude, koju i sada utamaniti žele, premda sam vladar po priobćenoj želji svog krunisanja onoj moralnoj sili kloni se, da dostigne legitimno ili zakonito kraljevstvo državah ugarskih i naše krune.

To zahtieva čast naroda, čast ove kuće, i snaga pojedinoga člana, da sam sebi po jednom izrazu popularnom nož u prsi nerine, t. j. nas i Ugre kroz prećerane želje, od kojih niti godine 1848 u onoj nesretnoj raspri spomena bilo nije, tamo dovede, da dalje ona realna sveza s Austrijom nas u korienu uništi.

Podobro ja znadem, da ima članovah u ovoj kući, koji ovakove izraze kano naslon proti prestolju, ili vladaru smatraju, ja ono smatram za nevidljivo zlo naše domovine, jerbo oni tim načinom kao da pravo narodah pod krunom svet. Stjepana živućih pred vladarom obezbiedjuju, u istinu tmine, za sebe pako pašalik ustrojiti znadu, da uvedu obscurantizam symbol njihove veličine, premda u obće o liberalizmu blazne.

Onoj pako gospodi, koja su tvrdila, da samo vlastelini pravo kod njegdašnjeg kr. ugarskog namjestničtva, a podanici redko, ili nikada zadobiti nemogahu, odgovoriti imam, da su ta izjavljenja proti njihovom osvjedočenju izustili, i da s tim na izgled samo liberalnim izrazom sliepe one, koji neimaju dovoljno uma, ili vještine za pitanje to potanko razglabati moći, i tako od kuće k jelu, bez diela dodju.

Prisiljenog se nalazim i to kazati, da u naših državah bila uprava kakova mu drago, težnje seljakah težko ikada više tako pravedno riešile se budu, kako baš njegda u Buda-Pešti.

Mogu osigurati zastupnike naroda, da nitko neće sretniji i blaženiji biti, nego baš veliki posjedatelji, ako se još zadnji odnošaji medju njimi i njegdašnjimi podanici zakonito ukinu, i to izbjegavši sve formalitete, da se najkraćim putem kroz urbariałske sudove konačno rieše, da onda posjednici, bili oni manji ili veći, liše se takovih bezsavjestnih ustmenih ili pismenih napadanjah.

Što se naših Krajišnikah tiče, neoprovrživa je to istina, da je 3 mjeseca prije ugarski zakon njim mjesto u saboru opredielio, nego je kod nas i spomena o tome bilo.

Neću time kazati, da i mi u ono vrieme to učinili nebi bili, dapače naš kašnje obdržani sabor opredielio je njim to pravo u obširnijoj mjeri.

Ja u prvom činu, t. j. u zakonih ugarskih godine 1848, vidim sredstvo forme, u našem zaključku godine 1848. pako nekakovo prenaglenje, jer moj slabi um to dokučiti nemože, da kakvi red, najmanje pako vojnički, iz takovog zastupanja korist crpiti može; zato bi želio, da se ta ciela organizacija vojnička u granici, i to najhitrije ukine, a to još prije riešenja orientalnog pitanja, da se u granici civilna uprava uvede i ukorjeni.

Jačim Pavletić. Svietli bane, slavna gospodo! Evo dosad kroz 14 danah govorilo je 80 članovah ovoga visokoga sabora vrhu odnošenjah naše domovine napram kraljevini Ugarskoj tolikom vještinom i rječitošću, razpitavši i razjasnivši ovaj velevažan i od neizmjernog dohvata predmet našega budućega diplomatičkoga i političko-narodnog stanja, rekoh, razpitavši i razjasnivši od svake strane i točke na toliko, da mi ništa neostaje za reći, već da se pridružim jednomu iz učinjenih predlogah budi za sdruženje rectius ponovljenje saveza utanačenog po naših praotcih god. 1102. s Kolomanom, kraljem ugarskim, budi za samostalnost i neodvisnost naših kraljevinah (nalik na kraljevinu norvežku, stojeću pod kraljem švedskim, ili na Erdelj, pod našom prejasnom dinastijom habsburžko-lotarinskom).

Nu prije nego izustim onu zadnju rieč, na koj predlog da pristajem, dopustite mi, gospodo, njekoliko riečih progovoriti na podporu mojega glasovanja.

Jedan od naših publicistah, koj med nama sjedi, kaza, da nam se je uvjek obazrieti, kadgod o budućnosti našoj govoriti hoćemo, da živimo u Austriji i u Evropi. A ja velim odviše, da moramo i to znati, da živimo pod vladom austrijskom, te u onoj zemlji medju Dravom, Dunavom i Jadranskim morem, koja je cjelokupni dio one velike i bogate zemlje, graničeće s Jadranskim, Bielim i Crvenim morem, te karpatskimi gorami, nazvane od najstarijega sgodopisca Trakiom. Ovaj preliepi poluotok dunavsko-balkanski napučen je većom stranom narodom našega plemena na sve četiri strane.

Svaki narod i svaka država, ma bila malena kao napršnjak, u povoljnih okolnostih može sama za sebe obstojati, kao što obstoje i obstojale su tolike i tolike, i velike postale svojimi dieli, kao Genua, Venecija itd., o čem nas dovoljno historija uči.

Ali dan danas duh sdruživanja na toliko se je razvio, a osobito u sustavu političkom, da se, kako vidimo, manje narodne mase, manje zemlje većim pridružuju, počem ih na to sile i naravne granice zemaljah. U tom nam najljepši

Digitized by Google

primjer daju Helvecija, sjeverna Amerika, a sada nama susjedni prekojadranski poluotok, koj se dieli od naše domovine Sočom, i na koj sada sviet upire oči svoje. On nastoji već od vjekovah, da se ujedini i sdruži u jedno političko tielo, što bi reći, da mu ide sad za rukom, počem se je narod osviestio.

I u našem poluotoku svi vladari svih vremenah, siedili oni u Carigradu ili Budimu, nastojali su doprti do mora Jadranskoga i Crnoga, te karpatskih gorah. A to, jer im je sama priroda pokazivala stupove, na koje imaju poduprti svoja prestolja.

U tom nastojanju nahodimo Rimljane i Grke, a u srednjem vieku ugarske kralje i carigradske sultane. Ugarskomu kralju Kolomanu već u XI. vieku podje za rukom, doprti do Jadranskoga mora, izabravši ga naši praotci svojim kraljem i položivši na njegovo tjeme našu krunu hrvatsku. A za Kolomanom i drugi kraljevi ugarski podupršе svoja prestolja tja na Balkane.

Sve im ipak zemlje zadunavske tiekom vremenah propadoše, dapače im i turski čopori u svojoj najvećoj jakosti u XVII. vieku skorom cielu Ugarsku podjarmiše do samih Karpatah. I ovaj turski pokušaj, ujedinit sve zemlje i sve narode u ovom našem poluotoku, propade, a i iste Turke već vidimo na izmaku, ostavljajući svoje polje, svoje pozorište drugim življem, drugim nasljednikom.

Poglaviti uzrok, što nije mogla uspjeti niti jedna politička kristalizacija raznih narodah živućih u ovom našem poluotoku, ima se pripisati jedino protunaravnoj težnji uništenja svih raznih narodnostih.

Ta zlokobna težnja, oživotvorena u zakonih ugarskih rectius magjarskih od god. 184$^{7}/_{8}$ razdruži i nas od Ugarske kraljevine.

Ja neću uzeti u potanki pretres i sud rečene zakone od 1848 god., počem su to već učinili toliki slavni moji predgovornici. Ali ja ću samo napomenuti, gospodo, da je one zakone, što se tiče njihovog cilja glede uništenja svih narodnostih u Ugarskoj, osudio već i sam magjarski narod u svom saboru držanom zadnjih danah mjeseca srpnja god. 1849. u Segedinu, proglasivši novi zakon za pomirenje svih narodah u Ugarskoj.

Nu ovaj zakon nije mogao pomiriti potlačene narode u pogledu one svetinje, koju svaki narod visoko drži nad svakim blagom ove zemlje t. j., u pogledu svoga narodnoga jezika, bez kojega svaki je narod kao tielo bez duše, i kojega su rečeni narodi želili podignuti u svojoj kući na čast jezika javnoga i službenoga, koja im ipak želja osta bez uspjeha; počem takova čast bi pridržana jedino magjarskom, kao jeziku vlade, upraviteljstva, vojske, zakonotvorstva, službenoga dopisivanja izmedju županijah i ovih i vlade, te nakon kao gospodujućem jeziku, kojim se može govoriti u svakoj skupštini občinskoj, kao i u županijskoj bez iznimke, bilo u kojoj god občini ili županiji.

Dakle ovaj zakon segedinski ne samo da nije umirio razne narode ugarske, kao što nam to najbolje sada svjedoče braća Srblji; Rumunji, Rusi i Slovaci, koji zahtievaju, da se ukinu svi počamši od god. 1790. pa sve do 1848. stvoreni i uvedeni zakoni, koji se tiču magjarskoga naroda kao suverenoga naroda, i magjarskoga jezika kao zemaljskoga jezika; ali ovaj zakon, gospodo, nije umirio ni onoga samoga muža u domovini svojoj velevažnoga u god. 1848., koji u svom zatočenju hladnokrvno promatrajuć bližnju prošastnost, jošte prije deset godinah snovao je, radi bolje budućnosti, osnovu preustrojstva svoje domovine na temelju samouprave — self-governementa — raznih narodah, i uporabe službene njihovog jezika od občinske skupštine, pa do zemaljskoga sabora, te s toga postavio je za načelo, da svaki narod posebni u Ugarskoj ima pravo sebi izabirati svoga narodnoga načelnika, zvao se on vojvoda, ili gospodar, i to za ujamčenje njegove narodnosti i upravljanje crkve, učionah itd., a ja ću, gospodo, korak dalje učiniti, pa ću reći, upotrebivši onu istu prispodobu koju i on, da kao što su u crkvenoj upravi pod superintendenti ili episkopi seniorati, a pod seniorati parohije, tako neka budu pod narodnimi vojvodami kao načelnici i administrativnih regionah (Verwaltungsgebiete) županije, a pod ovimi občine.

Ova velevažna idea, u interesu narodne samouprave, već je mah preuzela u Ugarskoj, ter Srblji, bez uštrba jedinstva Ugarske zahtievaju svog vojvodu, odsiek namjestničkoga vieća, forum appellatorium itd., to isto hoće i Slovaci, protežući svoju samoupravu na svoje gimnazije, pravoslovne fakultete itd. Sve pako narode ugarske kao što to usredotočuje u poslovih crkve evangeličke generalna synoda, tako skapčao bi u višjem državnom djelokrugu ukupni ugarski ministerijum ili kancelarija i narodni sabor, sastojeći, po ustrojstvu onog velevažnog muža, iz senata zemlje, kojeg članove izabirale bi županijske skupštine dvojicu po županiji, i iz narodnih zastupnikah.

Ova dva visoka državna tiela, na temelju decentralizacije i provincijalne autonomije, ja sudim, gospodo, da bi se imala zanimati jedino onim djelovanjem državnim i zakonotvornim, kojim se zanima u Helveciji savezna vrhovna oblast i savezni narodni sabor, u kome sjede takodjer razni narodi, kao Niemci, Francuzi, Talijani i Valoni, upotrebljavajući svaki svoj narodni jezik u svih poslovih službenih.

I ovo, gospodo, potvrdivši jedan drugi prognanik, koj lozu vuće od kolievke naše domovine na jadranskom moru, u svojoj knjizi javnih tajnostih, izpitujuć položaj raznih narodah živećih u zemlji naših starih saveznikah, reče: da za uzdržanje jedinstva države jedno ali sigurno sredstvo preostaje, a to je, da se uprava osrednje vlade stegne na najpotrebitije državne poslove, ostavljajući pokrajinam i municipijam u svom upravljanju koliko moguće veću slobodu i autonomiju, da se može razviti koliko više svaka narodnost.

Vraćajući se, gospodo, na onog velevažnog muža od g. 1848., koj nam je svojim odvažnim djelovanjem prigodu udesio, premda jošte punu tuge i vaja radi pretrpljenih dvanaest godišnjih zalah i još sveudilj trajućih, rekoh prigodu udesio, da ovde danas viećamo o ponovljenju starodavnog našeg saveza s Ugarskom, onaj muž za pomirenje narodah u Ugarskoj predlaže usuprot zakonom od god. 1848, da u svih občinah i njihovih občinskih školah, u županijah sastojećih jedino iz občinskih zastupnikah, i gimnazijah bude jezik službeni i naukah, onaj, koga većina naroda u občini, ili županiji govori, ili koga si bude pučanstvo samo izabralo i odredilo.

Pitam vas sada, gospodo, kakov sud imamo mi izreći o onih zakonih, u koliko se nas tiču i naših kraljevinah, našeg narodnog jezika i našeg političkoga bića kao kraljevstva? Na to sam već od svih stranah dovoljan odgovor čuo: „Regnum regno non praescribit leges.“

Dakle one zakone u koliko se nas tiču i jesu na škodu našu i našeg kraljevstva mi ih moramo zabaciti, kako smo ih već i zabacili. Ali to nije dosta, gospodo, već ih mora i ugarski sabor u koliko se nas tiču odstraniti, da nam

Digitized by Google

tim načinom put prokrči k ponovljenju saveza, koj uslied tih ubitačnih za nas zakonah osta podpunoma i pravno prekinut još god. 1848.

Ja ću samo, gospodo, jošte jednu malenkost opaziti glede onih zakonah, koja već bi opažena i po drugih veleštovanih predgovornicih, da Slavjaninu nitko neće da bude pravedan niti u najmanjih stvarih. Tako su Schmerlingovci u svom velikodušju pangermanskom dali Slavjanom svuda, gdje su mogli, manji broj zastupnikah za sabore, to isto su učinili i Magjari u svom saboru od god. 1848., opredielivši nam od prilike na 40.000 dušah jednoga zastupnika, a sebi na 30.000 dušah.

Predmetnuvši ovo, gospodo, i pošto nam je uslied kraljevskoga predloga od 26. veljače 1861. br. 152. viećati o odnošenju naših kraljevinah naprama kraljevini Ugarskoj, to sam ja, da se svakako ponovi naš državodruževni savez na temelju narodne samostalnosti i državopravne neodvisnosti, počem ovaj odgovara našoj prošlosti, koju neću da opisujem, a naravan je glede naše budućnosti.

Rekoh naravan glede budućnosti, jer kad upremo naše oči u prostrane zemlje izmedju jadranskoga i crnoga mora, pa karpatskih gorah, u zemlje prirodom bogate, bogate poljami, riekami, gorami i svakim božjim darom, pšenicom, lozom, šumom i svakom drugom plodinom rastućom u bujnom poludnevnom podnebju, tako da neimamo ništa zaviditi niti posestrimom poluotoku talijanskom niti španjolskom, koja tri poluotoka južne Evrope, kao tri prirodne sestre, šačinjavaju najljepšu stranu ovoga diela našega svieta; tko, velim, pogledavši u ovu Bogom danu zemlju, nezaželi u svom srcu, počem stoji, kako jedan veliki govornik reče, na dnevnom redu iztočno pitanje; tko, velim, nezaželi, da se sve zemlje i narodi u njoj obitavajući nepovrate i oviju trakom ljubavi bratinske, narodne i ustavne slobode oko svete krune ukupne, nahodeći pod njezinim okriljem svaki ravnopravno svoju narodnu i političku slobodu, svoje blagostanje, za kojim još dosada zaman uzdiše većina njih toli izpod Dunava, koli nad Dunavom.

Ponovljenje dakle našega državno-druževnoga saveza s Ugarskom na temelju federativnom ima biti most iz tamne i tmaste prošlosti u bolju očekivanu budućnost, a ne pako samo promjena gospodara za nas i za sve ostale narode ovog našeg poluotoka, koji će se u nas ugledati.

Ali, gospodo, temelj te srećne budućnosti ima počivati na narodnoj slobodi, a ne samo u političkoj, koja zadnja bila bi kadra progutati ili barem u gluposti zadržati sve ostale narode na korist jednog jedinog naroda u zemlji, koji bi se nad drugimi na gospodstvo podignuo.

Ovo su imali pred očima i naši praotci, kad su sklapali ugovor god. 1102. s Kolomanom kraljem ugarskim, poslavši k njemu od svojih 12 županijah 12 poslanikah. Glavna točka ugovora bila je medjusobna obrana domovine i dioba dohodakah pograničnih mitnicah. U ostalom sve zemlje naše krune hrvatske, bile su samostalne i neodvisne, imajući svoju zakonodavnu i samostalnu upravu svoje zemlje, kojom su upravljali silni bani i vojvode s punovlašću krunjenih kraljevah vodjeni saborom i poduprti s prabilježnikom kraljevstva, kog bi mi sad nazvali po novom običaju „Staatssecretärom“. Od ovud se može viditi, od kolike je bio važnosti za narod naš u ono doba onaj visoki državni činovnik, što si je sabor zadržao do dana današnjega njegovo najmenovanje, držeć ga za glavni stup svoje narodne samouprave (autonomije) kraljevstva.

Ovo narodno jednostavno zemaljsko upravljanje obstojalo je sve do god. 1767, kad bi ustrojeno kr. namjestničko vieće pod banovim predsjedom, nalik na ono ugarsko pod palatinovim.

Nu neću nadalje da se pozivam, budi na povelje i krunitbene diplome, kojimi nam bi ujamčena cielokupnost i samostalnost, budi na zakone i zaključke naših saborah domaćih, koji su u svako vrieme, u svako doba iz petnih žilah branili proti svakom napadaju samostalnost i cielokupnost ove naše domovine, za da ju mogu izručiti svojim potomkom onako podpunu i neoskvrnjenu, kako što su ju primili od svojih praotacah; što im ipak nepodje za rukom, jer poslie zavladavše birokracije bečko-budimske, počamši od godine 1790., poče padati naš starodavni ustav i neodvisnost i samostalnost naše svete krune, te se u svanuću proljeća god. 1848. nadjemo, okradjeni svake narodne slobode i državne samostalnosti, okovani u lance političkoga samosilja od naših osam sto godišnjih saveznikah.

Učini ipak od god. 1848. i 1849. nas rieše od tih lanacah, te nas postave u onaj položaj u kom se nahodjahu naši praotci prije 759. godinah pod Kolomanom prvim našim kraljem iz ugarske porodice Arpadacah, s razlikom ipak, da ako stupimo u savez, ili kako njekoji drugi govore, u sdruženje bezuvjetno, t. j., bez preliminarnog onog uvjeta kao „conditio sine qua non“ naše cjelokupnosti i samostalnosti i neodvisnosti, to bi onda morali ugovarati na temelju zakonah od god. 1848., koje smo mi zabacili, jer ih nismo nikada priznali, ali ne tako naši bivši saveznici, te nam još nisu put prokrčili, što će onda učiniti, kad zaključe i nam izjave, da žele s nami ponoviti savez ili svezu na temelju samostalnosti naše i neodvisnosti i cielokupnosti zemaljah naše krune.

S toga ja pristajem na predlog osrednjeg odbora, kao onog, koji je proizišao iz većine članovah ovog visokog sabora, te oživljuje onaj temeljni dvostrani ugovor izražen u onoj privilegiji libertatum Kolomana našeg prvog ugarsko-hrvatskog kralja, od 25. svibnja 1108, koju bi mogli nazvati zlatnom bulom.

Na tom zlatu našem utemeljimo budućnost.

Ferdo Mekovac. Neću da neustrpljivost ove visoke kuće probudim, kad bi se upuščao u navadjanje datah, koja su toliko putah na ovom mjestu u krasnih govorih opetovana, te je tako svestrano predmet u pretresu stojeći izcrpljen, da nije ni moguće više o tom štogod novog navesti, i zato ću samo u kratko progovoriti.

Iz svih, koja su do sada u ovoj visokoj kući o predmetu i o pitanju sjedinjenja trojedne kraljevine s Ugarskom navedena, razabrao sam, da je visoka ova kuća u odlučnoj većini uvidjela i priznala, da je sdruženje s Ugarskom ne samo koristno, nego i za sjegurnost ustava i ustavne slobode potriebno; uvidila je riečju, da od ovog sdruženja sreća i blagostanje obijuh narodah ovih preko 700 godinah u savezu živućih zavisi, pa se je radi toga uslied kralj. diplome od 20. listop. 1860 u načelu izjavila za sdruženje realno za koje se i ja izjavljam. — Nu kao što ovo sdruženje nemože biti bezuvjetno, jer ga nitko tako neće, a niti pošten Hrvat takovog želiti može, isto tako glavno pitanje je ono, kako i na kakav način bi se ovo sdruženje trojedne kraljevine, i cjelokupnost njezina realna i virtualna postići, i u čin privesti, a uz to samostalnost i neodvisnost, to jest podpuna autonomija trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, obezbiediti mogla. — U ovom pogledu dvie su staze, koje

Digitized by Google

ova visoka kuća nastupi; a to je jedna članak osrednjeg odbora, druga pako predlog zastupnikah grada Zagreba. Što se članka osrednjeg odbora tiče, to držim, da je on neizvediv, jer je u njem jedna točka, koja se u sadašnjih okolnostih Ugarske izvesti nemože, a to je ona točka, kojom bi imala kraljevina Ugarska u realnoj i pravnoj formi bezuvjetno neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine i njezin realni i virtualni teritorialni obseg priznati. Ja razumievam pod ovom formom zakonitu formu. Nu dok Ugarska neima krunjene glave, zakone stvarati, i nješto u valjanoj i pravnoj formi priznati nemože; s česa se ja ipak izjavljam za članak osrednjeg odbora, nu jedino pod taj uviet, ako visoka ova kuća pristane na izpravak g. zastupnika Stjepana Vukovića, u protivnom pako slučaju ako na ovaj nebi pristala, tada pristajem na predlog zastupnikah grada Zagreba.

Antun Cuculić. Da je ovo pitanje velevažno, i da naša budućnost o tom zavisi, neću spominjati, budući su moji predgovornici dosta o tom govorili. Ovdje se radi o sdruženju sa braćom Ugrima i Magjarim? U ovom meni najsvetijem predmetu nemogu i neću da nepotaknem koju rieč.

Akoprem ja mislim, da mi na ovom temelju gradimo našu budućnost, treba sve sile duševne tamo upraviti, da našu samostalnost i neodvisnost sačuvamo.

Držeći se ovog načela, mislim, da nećemo ići stranputicom, ako za našeg saveznika uzmemo Ugre, s kojima smo toliko stotinah godinah sdruženi bili, s kojima smo dielili i uživali ustavnu slobodu, a kroz ovu slobodu prokrčili put k zajedničkom štovanju onog, što je svetinja naroda Ugarskog i trojedne kraljevine, ako k tome bude naša sloga, evo nam takodjer i sretnije budućnosti.

Ja opazujem, da se njeka gospoda ciepaju, kao da nismo iz jedne zemlje: mi smo svi jedne domovine sinovi, s toga je dužnost naša štovati i braniti saveznika i prijatelja; za da se ovo postigne, mislim da predlog osrednjeg odbora na tu visoku svrhu smiera. Osrednji odbor nije ovaj predlog iz svoje glave crpio, mi znamo, da je ova visoka kuća u 5 odsiekah razdieljena bila, i da se ovaj predlog tamo zrelo pretresao.

Samo ću pozorno učiniti gospodu, da nebudemo strogi proti Magjarima, ali da budemo pravedni prama našoj miloj domovini.

Ova braća bila su s nami sdružena, i više puta išla su onom stazom, kao Abel i Kain.

Budimo prijatelji i nemojmo biti strogi proti ikomu. Iz gledišta dakle naše prošastnosti i bolje budućnosti pridružujem se k osrednjem odboru.

Mijo Košćec. Svietli bane! visoki sabore! U pogledu pitanja o budućem odnošaju trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, veliko sam ja već čuo govoriti, da mi se nimalo nevidi od potriebe, da opet i ja šta slična navodim, bit ću dakle kod moje izjave posvema kratak.

Prije svega ipak napomenuti imadem, da dolazim od one strane naše domovine, koja žalibože u našoj domovini jošter poznata nije, — ja dolazim iz grada Varaždina, i županije varaždinske, o kojoj u najnovije doba krivo je zavladalo mnienje, što mene tim većma boli, što se ja brojim medju najstarije domorodce: moram dakle primietiti, da je županija varaždinska, što se domoljubja tiče, uviek na prvom mjestu stojala, što mogu i dokazati; jer kadno je god. 1838 narodna čitaonica u Varaždinu ustrojena u život stupila, nije onda bilo takovog zavoda nit u Zagrebu, a kamo li gdje drugdje! U varaždinskoj županiji jest ponajprije jezik hrvatski za poslovni jezik uveden, — u varaždinskoj županiji budu zbog prosvjete puka najprije pučke škole uvedene; varaždinska je županija, koja je za narodni teater znatnu svotu svoju od 46,000 for. srebra poklonila; napokon imadem prijavit, da je u ovo doba u županiji varaždinskoj i dotično gradu Varaždinu istinom postao duh vremena, duh sloge, što je nastalo bratimstvo i sporazumljenje izmedju županije i grada Varaždina, a razlika stališah što je prestala.

Čudnovato mi se dakle vidi, kadno ovdje čujem na aristokraciju nasrtati, i ruglo na nju praviti, dočim je ona bila, koja preko 700 godinah ustav uzdržala, — ona je bila, koja je duhom vremena potaknuta tako dugo uzdržani ustav narodu tako rekuć predala, te evo tome jur 13 godinah, što ustava, nit ustavne slobode neimade; nemože se indi kazati, da aristokraciju nije vodila zakonitost, nije vodila domoljubje.

A odkada se je duh vremena u Ugarskoj izvrgao u magjarštinu, to je kod nas zavladala ideja narodnosti, koja zahtieva, da naše ime i poštenje u Evropi procvate, da budemo gospodari u našoj kući.

Istina je, da smo se 7 putah sa Ugarskom povadili, nu i opet pomiriti se znali: nu ako pomislim, da smo zato, što smo se godine 1848 povadili — ono isto dobili, što i drugi, koji su u revoluciju umiešani bili, mislim, da treba, da se osviestimo, da nam sviet nekaže, da idemo za njekojimi idejami bez svrhe.

Ja sam mnienja toga, da mi našu samostalnost uz zajednički ustav svakako branimo, i radi toga da trebamo saveznika, kojega želim, da poslje 700godišnjeg obstojanja u kraljevini Ugarskoj pridržimo.

Buduć uvidjam, da članak zastupnikah grada Zagreba mojoj duši i volji mojih komitentah najvećma odgovara, to glasujem za njega, a proti članku osrednjeg odbora, jerbo mi se ovaj čini kao da saveza u istinu neće, dočim mnogo traži: unapried priznati, što i onako imademo, što bi ipak povod dati moglo, da na cjedilu ostanemo.

I. E. Klaić. Mi graničarski zastupnici pozvati smo na sabor trojedne kraljevine kao cjeloviti dio ove kraljevine, da sudjelujemo na ovom saboru s ostalom gospodom ovog sabora u riešenju državnog prava o odnošenju ove trojedne kraljevine naprama kruni i kraljevini ugarskoj.

Iz ovog riešenja sliedi, da li ćemo se k Beču ali k Pešti pridružiti. — Gospodo moja, nije li to žalostno za jedan narod, koji je pozvat, da o jednom slobodnom, to jest konštitucijalnom predmetu vieća, i da ga pomogne riešiti, bez da bi mu ikakova nada preostala, dielnikom ovog njegovog sudjelovanja postati, već žalibože kada ovu zadaću svrši, vratiti mu se je u njegov robski položaj natrag. — To će toliko reći: dodjite ovamo, biti će vam slobodno kroz ono vrieme do riešenja državnog prava ovdje med kroz staklo lizati. — Gospodo moja, ako je priznato, da naša Krajina cjelokupni dio trojedne kraljevine sačinja, i ako nama graničarom pravo pripada o riešenju državnog prava viećati: pitam ja, zašto nebi mi imali pravo i o naših unutarnjih odnošajih sudjelovati? — Jer ja nikako nemogu vjerovati, da je Nj. Veličanstvo naš milostivi car i kralj odlučio, mi graničari u vjekovječnom robstvu da budemo, svim drugim narodom na pogrdu služeći.

Gospodo moja, ovo državno-pravno pitanje jest tako sa njekojimi našimi nutrašnjimi odnošaji skopčano, da se samo za sebe, bez da mu se kakav dodatak neprida, temeljito riešiti neda. — Neka mi dakle dopušćeno bude njekoja data ovdje u kratko navesti. —

Digitized by Google

Naša vlada, kada se je velikodušno sklonila, da se granica slobodno na saboru trojedne kraljevine zastupa, mislila je bez dvojbe, da ćemo mi sa uzhićenjem u centralizaciju na vrat i na nos požuriti se. — No mogo bi reći, da se je u tom očekivanju prevarila, jerbo ona gvozdena šiba, koja nas sto i toliko godinah kao graničare gnjavi, od ote treba da bjegamo, a ne da se k njoj približavamo.

Gospodo moja, ja sam osvjedočit, da milostivnomu vladaru naš turobni graničarski položaj ni za trun poznat nije, jer drugčije nije moguće vjerovati, da se u njem nebi čuvstvo pravednosti probudilo, te da i nas graničare iz sadašnjeg robstva oslobodi.

Gospodo! koliko nas svakovrstni, nama narinuti nepravedni tereti gnjave, toliko devet putah više naši organi u Granici s njihovim tiraničkim, absolutističkim i despotičkim upravljanjem nas moralno ubijaju, ova gospoda misle i u toj utvori živu, da, ako oni narod gnjave, da kroz to Bog zna kakovu zlatnu uslugu prestolju čine. No ovo je čisto protivno; tvrdim i kažem, da baš oni organi, koji ovako bezčovječno postupaju, jesu neprijatelji prestolja i naroda; jer u jednoj našoj pjesmi pjeva se: „Neka, neka, do zgode.“

Gospodo! kad bi svi austrijanski državljani u razmjerju svoga pučanstva toliko vojakah davali, koliko takovih granica daje, tako bi stajala austrijanska vojska neprestano na aktivnom broju od 2½ milijuna vojakah; uzmite si dakle, gospodo moja, ovaj jediti primjer tužnog i nevoljnog graničarskog položaja.

Gospodo moja! nije li to do neba kričeći grieh? S onim, s čim se drugi narodi kaštiguju, s tim istim nas naša vlada za tolike zasluge i žrtve nagradjuje.

Jedan gospodin govornik izrazio se je u svom govoru, da neumrli ban Jelačić sa Hrvati i Slavonci nije sam, nego s pomoćju drugih narodah god. 1848. prestolje spasio. Ovo tvrdjenje ima njekoji svoj mali temelj; no ja ipak tvrdim, da je samo ban Jelačić sa Hrvati i Slavonci prestolje spasio, a to ovako: bečki garnizon za ono vrieme pod zapovjedništvom zapovjedajućeg generala Auersperga bijaše jak 18 hiljadah momakah; ovaj garnizon nemogaše se u Beču uzdržati, izadje pred Beč, i ondje čekao je na pomoć; da ban Jelačić samo 48 satih sa Hrvati i Slavonci pred Beč neprispije, onih 18 hiljadah garnizona bili bi oružje položili, i raztepli se. Feldmarschallieut. Windischgrätzu nije bilo moguće na jedanput 30 hiljadah momakah pod Beč stvoriti, jer kao što je za onda javno poznato, dolazili su transporti po 2 i 3 hiljade momakah. Ovi u manjih transportih dalazeći, kada već ban Jelačić sa Hrvati i Slavonci nebi bio pod Beč prispio, bili bi od bečke revolucije razoružani, ter tako sve ove namišljene pomoći bile bi izgubljene; no ban Jelačić došavši sa 40 hiljadah Hrvatah i Slavonacah, podupre onih 18 hiljadah bečkoga garnizona, do njekoliko danah prispije pomoć od Windischgrätza, od prilike do 30 hiljadah momakah, ter tako do kratka spoji se moć, koja je bila kadra bečku revoluciju ugušiti; dakle jedita zasluga i ničja druga jest Hrvatah i Slavonacah, koji su prestolje obranili.

Zatim pomogli su Hrvati i Slavonci Magjare pognjaviti, i evo gospodo moja, kakovu su nagradu zato dobili? — Magjari, koji su baš kao revoltanti okršćeni, kao takovi podjarmljeni, dobili su absolutističku vladu — a mi Hrvati i Slavonci za naše zasluge, što smo predstolje spasili i pomogli Magjare pognjaviti, dobili smo ono isto kao i oni, koji su proti vladi oružje podigli — absolutističku vladu, a Granica, koja je vick imala absolutističku vladu, pridržala je istu i dobila je k tome agio, biljegovinu, monopol duhana, potrošarinu (Verzehrungssteuer), četiri puta veću štibru, žandare, tajne policaj-komešare, i još druge kojekakove terete, — pa ipak, u prkos svih ovih teretah ostali smo mi našemu prestolju vjerni i pokorni.

Gospodo moja! jeli nami baš sudjeno, da mi jediti graničarski narod vjekovječna žrtva absolutizma ostati moramo? Zar nije već i za nas skrajnje vrieme, da postanemo djelnici onoga blagostanja, kao i ostala naša braća u Austriji?

Mi, ako smo imali kakovu pokoru izvršiti, a ja mislim, da smo ju kroz sto i toliko godinah imali vremena dovoljno izpuniti.

Dakle da se vratim na riešenje moje zadaće, kuda ću? u Beč ili u Peštu? Gospodo! ova dva zla jesu si tako nalik, da je težka zadaća ovdje izbirati, Švaba lukav, a Magjar oholan, sada neka čovjek izbira.

Gospodo! Magjari, naročito onaj nesretnik Kossuth, koji se sada po Londonu šeće, ali koji bi ipak rado London sa Peštom zamienio, rekao je toliko putah pred godinom 1848., i godine 1848., gdje je taj Horvátország, ja ga toliko na landkarti tražim, pak ga nemogu naći, dakle što hoće takav narod, kojega neima? — No ja sudim, da sada Kossuth Horvátország na landkarti potraži, da bi ga našao, jerbo taj Horvátország podpisao mu je 1849. godine pasuš, i instradirao ga u Ameriku. Ja dakle po mom mnenju često ništa si dobra od pridruženja sa Magjari neobećajem, i kad bi nam kakovo goder drugo spasenje moguće bilo, tako ja bi rekao, manimo se jednoga i drugoga. Ali da to za ovaj hip mogućno nije, latimo se sdruženja sa Magjari na temelju jednoga pazljivoga i pametnoga ugovora.

Otvorito da kažem, ja bi se najvolio predloga gospodina Kvaternika prihvatiti, i ja nebi ništa drugo zahtievao, van jedito, da se granica u civil pretvori, a Dalmacija faktično pridruži, ter onda nami nebi trebalo ni centralizacije, niti unije sa Magjari. Ali da to još sadašnje okolnosti nedopušćaju, tako ja se sa osrednjim odborom slažem sa jedinom opazkom: ako se bude dao onaj izraz bezuvjetno sa drugim izrazom zamieniti, bude mi milo, koje ipak ja onoj mudroj gospodi, kojim ova zadaća povjerena bude, izručam.

Ivan Petrović. Premda ja u ovom na dnevnom redu stojećem predmetu o ustanovljenju odnošaja trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj progovoriti nisam nakanio, jerbo je taj predmet poslje tolikih krasnih, sjajnih i znanstvenih govorah, tečajem ovih 16 danah svestrano i posve tako izcrpljen, da se, bez opetovanja jur rečenog, malo šta više novog navesti može. —

Nu važnost ovog predmeta me ipak nuka, da ja čuvstvo i želju moju javno očitujem, i zato, bez da se upuštam u razglabanje starodavnog odnošaja našega naroda sa narodi u Ugarskoj — i bez da govorim o politici austrijskoj, koja je vazda razdor medju narodi u Austriji sijala, i radila podkopati ustav i slobodu našu, izjavljujem se posve kratko i prosto, da ja za postignuće, učvršćenje i ujamčenje podpunog našeg krvjom naših praotacah stečenog starodavnog ustava želim savez s Ugarskom, što sav naš narod i moji komitenti žele, nu želim, da bude taj savez sklopljen sredstvom jasnih uvietah tako, kako to čast i poštenje našeg naroda, i izgled na budućnost i sreću mile mi domovine zahtieva — i to na temelju podpune narodne ravnopravnosti, državne samostalnosti i neodvisnosti, realne i virtualne cjelokupnosti. —

Digitized by Google

S toga, pošto bi ovo isto moje načelo uz izpravak g. Stjepana Vukovića u predlogu odbora izraženo nalazilo se — glasujem za ovaj predlog, nu u slučaju, ako ovaj izpravak nebi se primio, prisiljen sam pristati na predlog gg. zastupnikah grada Zagreba.

Matija Mesić. Svietli bane, gospodo zastupnici naroda! Jedan izmedju najznamenitijih pojavah u novijoj historiji čovječanstva jest taj, što narodi, u kojih još nije izumrla sila životna, svom snagom samosviesti svoje zahtievaju, da im odasvuda budu priznana prava, koja ih kao takove po Bogu i po naravi idu, te zato s pravednim gnjevom zabacuju uzurpaciju njekih narodah, mnijućih, da su oni Bogom zvani, da druge pod skrbničtvo svoje uzmu i k svrsi čovječanstva vode. To uzvišeno pojavljenje opazujemo imenito i medju slavjanskimi narodi. Po naravi svojoj krotke ćudi, k tomu u prvom zametanju svoga družtvenoga života protivni svakomu iole većemu ograničenju prirodjene slobode u svrhu kakova znatnijega usredotočenja silah družtvenih; napokon po svom geografičkom položaju na jednoj strani izvrženi nasrtajem azijatske divljači, koja ih je toliko putah u mirnu razvijanju državnoga života zapriečila, a s druge susjedeći s narodi, koji nisu poznavali prečega posla, nego kako će udušiti svaku klicu, iz koje bi se mogao medju slavjanskimi puci razviti bujniji narodni i državni život, — nemogoše oni svagdje i svagda sačuvati narodne neodvisnosti svoje, nego mnogi izmedju njih, jedni ranije a drugi kašnje, padoše pod tudj upliv i tudju vlast. Tko da opiše jade, što su ih pretrpljeti imali od svojih više putah nesmiljenih i bezsviestnih gospodarah! Ali je i tomu svemu vrieme već dospjelo. Glas slobode i narodne ravnopravnosti moćno dira u srca potlačenih Slavjanah; oni se sjećaju vriednosti svoje i velikoga zvanja svoga, te smjelo glavu dižu, ištuć i zahtievajuć, da budu priznani ravnimi inim slobodnim narodom.

U tom plemenitom nastojanju nisu doista nikada zadnji bili hrvatski Slavjani, dapače u njih bijaše sviest narodnoga dostojanstva vazda na toliko živa, da joj se nikada, uzprkos svim priekim okolnostim, iznevjerili nisu. Pa hoće li joj se sada iznevjeriti, sada, gdje im treba postaviti uvjete sretnoj ili nesretnoj budućnosti svojoj? Neće doista! Svakomu čestitu Hrvatu i Slavoncu biti će u riešenju pitanja, kojim se bavimo, prvim i glavnim pravilom sveta težnja za uzdržanjem narodnoga dostojanstva. Toga se pravila pako može svaki tim lašnje držati, što smo mi tako sretni, te možemo zahtievati, da se sbude onako, kao što želimo, i to možemo zahtievati po pravu Bogom nam danu i po pravu historičkom. — Da me tko zlo nerazumije, moram se o tom nješto točnije izraziti. I meni bi bilo milije, kad bi nam, govorećim o budućih oduošajih naših prema drugim, dovoljno bilo, da se pozivamo samo na Boga i na pravdu; ali to nije dovoljno, jerbo se pravo Bogom dano svagda i svagdje nepriznaje, već potrebuje inih pomoćih da valjanost steče. Osim toga uvažimo još jednu okolnost. Ljudi bi htjeli, da nas podkopaju upravo pomoćju historije i na njoj osnovana prava; htjeli bi, da njenom pomoćju dokažu, da n. p. Rieka nikada nije k Hrvatskoj spadala, da naši kraljevi nikada nisu u Dalmaciji vlasti imali, da onomu činu, kojim su naši otci god. 1712. priznali pravo nasljedstva ženske loze obitelji Habsburžke, ni oni sami nisu davali važnosti, i mnogo toga više. Upravo zato treba, da, pozivajuć se s jedne strane na Boga i na pravdu i na one velike pomisli, štono sada toli silno svietom gibaju, s druge strane pokažemo takodjer na naše pravo historičko. O tom pako govoreć moramo ujedno promotriti razvitak odnošajah kraljevinah naših prema drugim narodom i državam, a imenito prema kraljevini Ugarskoj, s kojom hoćemo da u savez stupimo. Njeki se ugiblju ovakovu promatranju, ili barem ničim nepokazuju, da su, izražavajuć svoja mnienja o učinjenom nam predlogu i njegovih izpravcih, podpuno uvažili rezultate, do kojih vodi svestrano promatranje odnošajah trojedne kraljevine prema kraljevini ugarskoj. Ugibaju se pako tomu promatranju, jerbo misle pa i vele, da bi bilo nečovječno a i nemudro ozledjivati rane, koje su istom po malo cieliti počele. Pa i zbilja opak bi čovjek morao biti, koji bi samo jednu rječcu izustio, da uvriedi i jednoga čovjeka — a kamo li ciel koji narod. Nu gospodo! neradi se tu o vriedjanju kakovu ili spočitavanju, nego se radi o tom, kako da se i u prošlosti nadje momentah, koji bi nam poslužili u razmatranju stvari, koju hoćemo da riešimo. Ili zar je ina namjera bila onim izmedju gospode predgovornikah, koji su, da nas odvrate od njemačkoga gospodstva, za kojim, što mimogred budi rečeno, i onako nitko nehlepti, narav toga gospodstva tako označili, da si ga doista ni onaj nebi poželjeo, koji ga nikad prije nije poznavao; ili koja je namjera mogla biti onim, koji su potanko izbrojili sve ono, što je iole kadro posvjedočiti, da je savez s Ugarskom našoj domovini bio koristan? Ja opetujem dakle, da se tu neradi o vriedjanju i spočitavanju; tako pako stvar shvatjajuć nemoram se bojati, da će se ikomu dati na žao, ako sam i sám, stvarajuć si mnienje u prevažnom pitanju, kojim se bavimo, uvažio rezultate, crpljene iz historije, te ako i druge opominjem, da se neogluše rieči historije. Jedno je samo što im još preporučiti moram, da naime svestrano, bez strasti i predsude prošlost motre.

Nu premda ja u predmetu našega viećanja dajem veliku važnost i historičkomu momentu, to mi ipak nemože doći ni na kraj pameti, da sada idem razlagati, kako su se tečajem vremena razvijali odnošaji naših kraljevinah prama kraljevini ugarskoj. To su već prije mene učinili prvi vještaci u poznavanju prošlosti naše i prava našega, a najpače sjajni govornik jučerašnjega dana, podkriepivši tumačenje svoje takovimi razlozi, koji samo hyperkritiki ili zlobi nezadovoljuju. Jedno je samo, zašto moram moliti ustrpljivost ove visoke kuće, da mi naime bude dopušteno, da njekoliko opazakah učinim na njeka izjavljenja, učinjena u ovoj sabornici, za koja mi se čini, da nisu osnovana na historičkih razlozih, te koja bi, da ustanu nepobijena, mogla koga toga i zavesti. — Njeki su predgovornici izjavili, da im se nečini parlamentarno, da govornik pobija govornika; nu mene nisu tim smeli, a to tim manje, što su i oni sami, uzprkos svomu izjavljenju, druge oprovrgavali, i to da obrane ili sebe ili svoje jednomišljenike. Što je bilo njim dopušteno u tu svrhu, neka bude dopušteno i meni, koji neidem braniti pojedinca koga, nego upravo čast narodnju.

U redu izjavljenjah, koja sam imenovao netemeljitimi, stavljam na prvo mjesto ono izjavljenje, kojim se veli, da su naše kraljevine imale osim pravah, njim i ugarskoj kraljevini općenitih, još njekih povlasticah, u kojih je vrst i to spadalo, što su one plaćale polovicu ugarskoga poreza. Po mnienju dakle onoga štovanoga zastupnika, koji je to rekao, imale su kraljevine ove same po sebi samo povlasticah. Da vidimo, nakoliko je to osnovano na historiji. Ja neću da zalazim u najstariju dobu, u kojoj niti najvještije oko nemože naći traga zajedničkomu kakovu zakonarstvu i upravi za trojednu kraljevinu Ugarsku; nego odmah idem u onu dobu, koja počima poslje poraza Ugrah na muhačkom polju. Nu

Digitized by Google

prije nego podjem dalje govoriti, prisiljen sam, da barem njekoliko riečih odgovorim onomu štovanomu zastupniku, koji je prije njekoliko časovah tvrdio i to na temelju njekoliko zakonah, citiranih iz „Corpus Juris-a," da su naše kraljevine imale zajedničko zakonarstvo s Ugarskom još prije dobe kraljevah iz kuće habsburžke. Ja svratjam pozornost rečenoga gospodina samo na sliedeće momente. Odkako su prestali naši i ugarski kraljevi dolaziti u našu zemlju, da se ovdje krune, slani su poslanici naših kraljevinah k krunjenju kraljevah u Ugarsku. Takovom se je prigodom moglo dogoditi, da su hrvatski poslanici na tako zvanom inauguralnom saboru uredili sa svojim kraljem koju stvar, koja se je njihove domovine ticala. Imamo primierah, da su Hrvati i kašnje doba na ugarskih saborih sami sobom odlučivali i o takovih predmetih, koji nisu spadali na zajedničko zakonarstvo: tako se n. pr. veli u 85. čl. sabora godine 1659.: „Regnum Croatiae et Sclavoniae quoad defensionem Patriae refert se ad Art. 4. Anni 1538. et Art. 12. Anni 1601. aliosque in medio sui superinde conditos"; a u 87. čl. istoga sabora veli se: „Ad clementem Suae Majestatis admonitionem, in benignis suis Propositionibus factam, Status quoque et Ordines Regni Croatiae et Sclavoniae demisse consentiunt ac decernunt; ut Judicia Octavalia et Brevia illorum Regnorum frequentius . . . . celebrari et . . . publicari possint." Nadalje svratjam pozornost g. zastupnika i na ono, što nam je vriedni župan zagrebački toli vješto i temeljito razložio o prehvatih njekih izmedju kraljevah starije dobe. — Obavivši tu malu diverziju vratjam se k svojoj stvari. Rekao sam, da ću motriti doba poslje bitke muhačke. Tada se stade u odnošajih naših kraljevinah prama Ugarskoj po malo razvijati velevažna promjena, promjena u tom sastojeća, da su naše kraljevine počele u zajednici s Ugarskom stvarati zakone njeke vrsti. Tim su se dakle i odrekle samostalnosti svoje i neodvisnosti! Historija je za to, da nam tu stvar razljušti. Ako pako nju upitamo, evo što će nam pripoviedati. Pripoviedat će nam: da su i sada na čelu uprave kraljevinah naših stali bani, koji nisu poznavali posrednika izmedju sebe i priestolja kraljeva; da su i tada u tih kraljevinah držani sabori, koji su imali sve ponajglavnije atribute sabora ustavne koje države. Nu sve ino, o čem nam historija tih vremenah može pripoviedati, nadilazi onaj čin, kojim su naši otci god. 1712. tako zvanu pragmatičku sankciju primili. Nemože biti ovdje moja nakana, da obširno govorim o važnosti toga čina ili morda o odnošaju njegovu prama onom činu, kojim je pragmatička sankcija god. 1723. na ugarskom saboru primljena, jerbo je sve to najtemeljitijim načinom već razloženo; jedno je samo, što nikako nemogu mukom da mimoidjem, kako naime njeki hoće da dokazu, da taj čin naših otacah neima ni iz daleka one važnosti, koju mu mi pripisujemo. Vele: Hrvati su istina primili godine 1712. pragm. sankciju; nu god. 1715. stvoren bi na ugarskom saboru zakon, koji je izrekao, da će po izumrtju mužke loze Habsburgovacah narodu pripasti pravo kralja si izabrati. Proti tomu zakonu nedigoše se hrvatski poslanici sa zahtjevom, da se stegne na samu Ugarsku, a toga neučini niti kralj: čini se dakle, da nisu ni Hrvati sami svomu činu davali toliko važnosti. Tako argumentiraju ljudi izvan naše domovine; a da i našinci njeki, koji su se za njimi poveli, tako argumentirati umiju, o tom smo se žalibože malo prije osvjedočili. Kada čovjek čuje to umovanje, rekao bi na prvi mah, da se o toj stvari i zbilja neda drugačije ni misliti. Nu ako malo pozornije promotrimo spomenike naše historije onoga vremena, to ćemo se uvjeriti, da su Hrvati vjerovali u valjanost svoga čina, i da je upravo taj čin kadar sám po sebi liepo nam razjasniti tadašnje odnošaje Hrvatah naprama Ugarskoj. Hrvati su još one istego dine,ka da su primili prag. sankciju, slali poslanike svoje na ugarski sabor; a tim su dali ovaj naputak: „Publicis quidem Regni Hungariae Juribus et Libertatibus atque Diplomatibus Diuorum Regum, in fauorem etiam horum Regnorum emanatis inhaerebunt, nisi quod in praesenti Congregatione de Successione Augustissimae Domus Austriacae factae Declarationi et Resolutioni superindeque condito Statuto et Articulo, si et dum eo ventum fuerit, derogari non patientur, minus ipsi ullo pacto ab eodem Statuto recedent." Onim pako poslanikom, štono su ih slali na onaj ugarski sabor, na kojem je upravo pragm. sankcija primljena, dadoše ovakov naputak: „Libertates horum quoque Regnorum, Articulos et Constitutiones aprobatas atque Diplomata Regia eatenus emanata tuebuntur et manutenebunt, ipsorumque observationem et effectuationem solicitabunt, neque se ab illis ullo puncto avelli patientur. Praeterea ut Jura Ecclesiastica juxta horum Regnorum etiam Statuta et Consuetudines protegantur, laesa autem reparentur, curam habebunt. Publicis quoque Regni Hungariae Juribus et Libertatibus atque Diplomatibus Diuorum Regum in fauorem etiam horum Regnorum emanatis inhaerebunt, nisi quod ante plures Annos in Congregatione Regni de Successione Augustissimae Domus Austriacae factae declarationi et resolutioni superindeque condito Statuto et Articulo, si et dum eo ventum fuerit, derogari non patientur, minus ipsi Domini ablegati ab eodem Statuto ullo pacto recedent." Napokon, kada je Marija Terezija na temelju pragmatičke sankcije po smrti svoga otca na priestol zasjela, te to hrvatskim stališem objavila s uvjeravanjem, da će vjerno držati i obdržavati sve njihove pravice i sloboštine, na to rekoše isti stališi: „Primique aliunde, pro tenore Articuli 7. Congregationis Zagrabiae Anno 1712. die 9. Martii celebratae Jus et Successionem Augustissimi foeminei sexus Austriaci acceptantes et agnoscentes, Altissimae memoratae Sacrae Regiae Majestati omnem fidem et fidelitatem . . . deuouent." Gdje se tako govori i radi, ondje nebijaše doista nikakove dvojbe o valjanosti onoga, što se je u Hrvatskoj učinilo god. 1712.

Neka mi bude sada dopušteno pitati, da li je na historiji osnovano ono izjavljenje, koje sam išao pobijati? Hrvati su istina stupili s Ugri u nješto bližu svezu, da u toj svezi nadju tim veće ujamčenje njim i Ugrom jednakim načinom mile slobode; nu učinivši taj korak nisu se odrekli svoje ustavne samostalnosti, nego su si ju za svagda pričuvali. Tomu je dokazom, kao što smo malo prije vidjeli, nezavisno od Ugarske upravljanje ovih kraljevinah i zakonotvorna vlast, štono su ju imali njihovi sabori. Odnošaj izmedju zakonarstva, izvršivana na naših saborih, i zajedničkoga zakonarstva, izvršivana na ugarsko-hrvatskih saborih, bijaše veoma jednostavan. Domaće se zakonarstvo protezaše na predmete, koji su se ticali samo naših kraljevinah, a predmetom zajedničkoga zakonarstva bijaše poglavito sve ono, što je smieralo na ujamčenje ustava i na osiguranje slobode, koja je i u jednoj i u drugoj državi osnovana bila na jednakih temeljnih zakonih Nu prema tomu, kako se je ustav u tih državah srodnim načinom razvijao, mogaše se s privoljenjem Hrvatah obseg zajedničkoga zakonarstva nješto razširiti; ali kada je i to učinjeno, uviek je još valjalo pravilo: da samo ono može biti u ovih kraljevinah zakonom, što one kao zakon prime i priznadu. Toga su se pravila Hrvati uviek tako čvrsto držali, da n. pr. isti oni narodni zastupnici na ovom sa-

Digitized by Google

boru, koji nam predlažu, da savez s Ugarskom obnovimo na temelju ugarskih zakonah god. 1848., naročito zahtievaju, da se ti zakoni, budući da za nas neimaju nikakove obvezne moći, na ovom saboru revidiraju.

Savez, osnovan na takovih temeljih, bijaše koristan i za jednu stranu i za drugu: medjusobno se pomagajuć i sjedinjenim nastojanjem čuvajuć obćenite svetinje svoje, mogahu se tim uspješnije opirati svim pokusom, štono su već od njegda činjeni proti slobodi i ustavu njihovu. Nu taj savez morade izgubiti svoju prvobitnu narav i vriednost, čim je jedna strana stala vriedjati pravo druge strane. — Uvjeravam vas, gospodo, da nebih ovdje ni rieči spominjao o tom, kako su i od strane one države, s kojom hoćemo da se mirimo i na novo savez sklopimo, vriedjana narodna i državna prava naša, da me nisu na to prisilili prekomjerni branitelji Magjarah medju članovi ove kuće. Braneć Magjare sliede oni ovu taktiku: svaljuju naime svu krivnju ili na njekoga tretjega, — na kamarilu, absolutističku, centralističku, bečku vladu; ili pako svaljuju dobar dio krivnje na nas same i na naš narod. Oni predbacuju otcem našim, da nisu dosta srčano branili pravah svojih i da se nisu krepko opirali onim, koji su kušali narušiti ta prava: tako pako govoreć prilično se slažu s vanjskim nam protivnim svietom, koji neprestaje pripoviedati, kako su Hrvati počeli istom u najnovije doba sanjati o njekakovoj samostalnosti, za koju njihovi djedovi ni znali nisu. Što se tiče absolutne vlade, ja joj lje neću biti braniteljem, i sam bo dobro znadem, što joj zahvaliti imamo; nu da narod svoj branim, da od njega po mogućnosti svaku nepravdu odvraćam, to mi je sveta dužnost. Da se opere ljaga, kojom se grdi uspomena otacah naših, dovoljno je znati za njeka izjavljenja, štono sn ih učinili, kada se je diralo u prava njihova ili sa strane ugarske ili sa strane bečke. Ja ću u to ime navesti samo njekoliko primierah.

Onaj isti narodni zastupnik, koji mi je dao povod, te sam govorio o povlasticah, taj isti zastupnik reče, da Hrvate u pravu njihovu, po kojem su plaćali samo polovicu kontribucije, nitko nije vriedjao osim njemačke vlade. Nu ja mu odgovaram, da su i Ugri u tom na Hrvate često i žestoko navaljivali, te da su se Hrvati vriedjanju svoga prava u tom pogledu svagda i sami krepko opirali i u kraljevah svojih zaštite tražili proti takovu nasrtanju na svoje pravo od strane savezne ugarske države. Da se pako o istini mojih riečih uvjeri, upućujem ga na zapisnike saborah naših, imenito pako na 1. i 4. čl. sabora god. 1711. (Čl. 1. „Erga exhibitas et perlectas Litteras Intimatorias Celsissimi Principis Palatini, quibus monet, ut pro facienda Onerum Hybernalium repartitione Posonij die hesterna medio Ablegatorum suorum comparerent, Domini Status et Ordines suarum Immunitatum et benignarum Diuorum olim Regum et Principum suorum, de Augustissima etiam Domo Austriaca, et principaliter Augustae reminiscentiae Leopoldi et Josephi, resolutionum et exemtionum memores, memoratae conuocationi se accomodare (salua suae Celsitudinis Authoritate in reliquis permanente) nec uelle, nec posse declararunt; cum Domini Status Hungariae antea etiam in onera ejusmodi licet quidem uoluerint hosce Status inuoluere, nunquam tamen ex pluribus respectibus et rationibus id efficere potuerint; adeoque spe firma sustentant se Domini Status et Ordines, quod nec de praesenti Augustissima Imperatrix et Rectrix id admissura sit, ut in hujuscemodi oneribus fidelem perpetuo nationem hanc illis coniungat, aduersus quos pro Seruitio Augustissimae Domus Austriacae Arma leuabant et tractabant, Fideique praemia promissa habuerint et expectent, cujus Fidelitatis memoriam benigne dulcissimus ejusdem Coniunx, ipsorum uero Clementissimus Dominus recolendo, coniuenctionem eaudem non placidauit.“ Čl. 4. „Excellentissimum quoque Dominum Comitem Banum requirendum statuunt, ut interpositione sua impediat hanc Dominorum Hungarorum intentionem, quemadmodum Praedecessores etiam Suae Excellentiae, bonae memoriae Bani Croatiae, impediebant“); na 3. točku naputka, što je dan na saboru godine 1712. onim poslanikom saborskim, koji su imali kralja Karola izviestiti o tom, da su Hrvati primili pragmatičku sankciju: („Ne Quanto onerum Dominorum Hungarorum, uti ipsi toties et anni etiam praeteriti 1711. sub finem ursissent, Domini Status et Ordines subjiciantur, petenda a sua Majestate perpetua securitas et immunitas“); napokon na 14. točku naputku, što je dan na saboru god. 1728. onim poslanikom, koji su imali poći na ugarski sabor („Consultum porro et multum expediens quoniam Domini Status censerent, ut . . . adminus duo ex antenominatis Dominis Ablegatis . . . iter suum ita disponant, ut priusquam Posonium ad praedefinitum Regaliter terminum semet sisterent, aliquot ante diebus Viennam diuertant, ibidemque in personali etiam apud Augustissimum Dominum nostrum procuranda sibi Audientia . . . id praesertim exoperari studebunt, ut tot et tantis calamitatibus . . . aflictum et oppressum hocce Regnum, alioquin etiam praegrauia sibique imperpetuata pro sui Clementissimi Domini Servitio indesinenter supportans onera, quanto et contributionibus Hungaricis, pro complurium haud dubie maleuolorum liuido conatu et desiderio, ullo pacto inuoluantur“). Isto je tako važno, što su otci naši izjavljivali, kada je kušao ili palatin ugarski ili konzilij, da svoju vlast protegne i na ove kraljevine, gdje joj nije bilo mjesta. Na svojem saboru god. 1660. izrekoše najsvečaniji prosvjed proti članku ugarskoga sabora, koji je s povredom samostalnosti sudovah u naših kraljevinah palatinu u tom pogledu njeku vlast podielio; a kako su o palatinu i o njegovoj vlasti u pogledu naše domovine misljeli onda, kada je Marija Terezija tražila jamstvo ovih kraljevinah za državni dug, to nam je razložio vriedni zastupnik senjskoga kaptola. Za namjestničtvo pako ugarsko rekoše ovako u 5. čl. svoga sabora g. 1725.: „Ne demum per ejusmodi Intimationes idem Consilium Hungaricum subjectionem aut dependentiam quampiam Statuum et Ordinum horum Regnorum (quam tamen subjectionem et dependentiam memorati Status neutiquam agnoscerent, imo tam in Diaeta, quam et aput suam Majestatem Sacratissimam per Ablegatos suos deprecati fuissent) praetendere possit, omnimode nunc et succesivis temporibus praecavendum statuunt“; a poslanikom svojim na ugarski sabor god. 1728. dadoše ovaj naputak: „Curabunt omnimode (Ablegati), ut ex rationibus et motivis, sibi aliunde notis . . . hactenus quoque ac specialiter in praecedenti nouissima Diaeta deprecata recusata Regni hujus ab Excelso Consilio Regio Locumtenentiali dependentia euitetur“; što su napokon izjavili onom prigodom, kada je Marija Terezija spomenuto jamstvo iskala, to smo već čuli. — Sudeć po ovo njekoliko datah, što sam ih naveo, bezdvojbeno je, da je i u naših otacah bilo sviesti narodnoga dostojanstva i ustavne samostalnosti, te da su i oni znali uzbijati nasrtanja, pogibeljna pravu i neodvisnosti ovih kraljevinah.

Poslje nadodjoše dogadjaji, koji su na novo Hrvate i Ugre izmirili. Jedni i drugi bješe izgubili svoj ustav za

Digitized by Google

vladanja Josipa II., koji je hotio svoju državu preustrojiti, obaziruć se više na theorije filozofah svoga vremena nego na prave okolnosti i potrebe svoje države. Po njegovoj smrti dodjoše opet Ugri i Hrvati u posjed svoga ustava, a Hrvati se u dvie znamenite točke još većma približiše Ugarskoj. Glede ovoga predmeta, koji je i u jučerašnjoj sjednici po svom pravom znamenovanju ocienjen, učinit ću samo jednu opazku. Hrvati su istina privoljeli, da se i o njihovu porezu vieća na ugarsko-hrvatskom saboru; ali su to učinili samo pod taj uvjet, da se priznadu stariji zakoni, tičući se njihova poreza, kao što nam o tom svjedoči naputak, što su ga dali svojim poslanikom na ugarski sabor g. 1790 (Negotium contributionis augendae vel minuendae in Diaeta semper et non alibi in futurum tractetur, ita ut renovatis de modo pendendae in his regnis contributionis conditis legibus, de horum etiam regnorum contributione in diaeta praecise deliberetur") i 1. čl. hrvatsko-slavonskoga sabora g. 1791 (koji ću odmah navesti). Vlast pako ugarskoga namjestničtva odlučili su bili priznavati samo na vrieme, kao što se vidi iz naputka, što su dali svojim poslanikom na ugarski sabor g. 1790, te uz one uvjete, što su sadržani u 58. čl. ugarsko-hrvatskoga sabora god. 1790/91. — To znajuć nemogu nikako da pristanem uz one, koji bi nas htjeli uputiti, da su se Hrvati naprosto odrekli glavnih faktorah neodvisna zakonarstva i neodvisne uprave. Nu to i ja uvidjam, da su se oni s osobitim pouzdanjem približili savezuikom svojim ugarskim, očekujuć od njih iskrenu podporu za obranu pravah svojih. Sada se je moglo mišljeti, da će se Ugri okaniti svega, što je protivno pravu hrvatskomu. Nu tomu nebijaše tako: na onom istom saboru, na kojem su jedni i drugi slavili povratak svoga ustava, povriedjeno bi pravo hrvatsko i to upravo u jednoj izmedju spomenutih točakah, kao što nam o tom svjedoči 1. čl. našega sabora g. 1791. („Ad 16. Siquidem domini Ablegati Illustrissimis Dominis SS. et OO. retulissent, quod occasione conditi Articuli 59. De Contributione Regni Croatiae et trium Superioris Sclavoniae Comitatuum semper in Diaeta, separatim tamen a Contributione Regni Hungariae, pertractanda, obtineri non potuerit renovatio veterum Legum de solvendo Hungarici subsidii dimidio, eo, quod Leges illas a tempore, quo Status Slavoniae Contributionem suam ab Hungarica separarunt, hancque sibi soli imponere coeperunt (!) evanuisse, Status Hungariae sustinuerint; hinc Illustrissimi Domini SS. et OO. praecitatum Articulum 59. eo sensu futuris quibusvis temporibus sumendum esse decreverunt, quod in re Contributionis Regni Croatiae et trium Superioris Sclavoniae Comitatuum in Diaeta ex parte Statuum Regni Croatiae immediate cum sua Majestate Regia in medium consuletur, ac proinde Ablegati Regni, ad Comitia exmittendi, eo specialiter instruendi venient, ut hoc intellectu neque secus, in conformitate etiam praeexistentium tanquam in ultima hac Diaeta neutiquam abrogatarum, de Contributione horum Regnorum sonantium Legum, negotium Contributionis pertractent); nu i u pogledu druge točke, namjestničtva naime, nisu izpunjeni zakonom ustanovljeni uvjeti, kao što se vidi iz 1. čl. našega sabora godine 1797. („ . . . Cum praeterae ex eadem Dominorum Ablegatorum Relatione observassent Inclyti DD. SS. et OO., quod Domini Ablegati Instructioni sibi datae quoad omnia ejus puncta, et signanter quoad punctum de accomodandis ad quaevis Dicasteria Hungarica Partium harum Individuis ex asse satisfacere studendo in promovendis horum Regnorum Commodis nihil omnino intentati reliquerint, quod pro ratione temporis et Circumstantiarum in potestate eorundem situm erat, dum ad effectum Conditarum Legum harum partium Individuorum ad quaevis Dicasteria Hungarica accomodationem tum in Deputatione Diaetaliter pro gravaminibus Regni Suae Majestati Sacratissimae demisse repraesentandis ordinata, cum vero, posteaquam advertissent, quod punctum isthoc repraesentationem ejusdem Deputationis ingredi non possit, per peculiarem ad Suam Majestatem Sacratissimam eatenus sumptum recursum sollicitarunt: pro his itaque eorundem Dominorum Ablegatorum laudabilibus Conatibus Inclyti DD. SS. et OO. Dominis Ablegatis Condignas Grates egerunt").

Ja bih prestao, da nenalazim u riečih njekih predgovornikah jošte takovih stvarih, kojih nemogu mukom mimoići.

I ta gospoda priznaju, da su Magjari nješto sile činili sa svojim jezikom, ali podjedno vele, da u tom ide krivnja ne samo Magjare, nego i same Hrvate: Hrvati bo su se borili samo za latinski jezik, a Magjari su jezik sami uveli u škole svoje. To rekavši, pa pročitavši k tomu dotične saborske članke misle, da su sve dokazali, što su dokazati imali. Ja ću toj gospodi odgovoriti u njekoliko riečih. Peti članak našega sabora god. 1805. u toliko je barem jasan, da se iz njega može razumljeti, da su Hrvati pred magjarskim jezikom vrata svoga doma za svagda zatvorili, veli bo se u njem: „Ne in Regnis his eorundemque negotiis seu juridicis, seu politicis ullo unquam tempore Linguae Hungaricae aut cujuscunque alterius praeter solam Latinam usus fiat;" zatim je još i to jasno, da Hrvati, odredivši da se magjarski jezik u školah uči, još nisu rekli, da se u tom jeziku poslovi imadu obavljati u njihovoj domovini. A što su Magjari na sve to učinili? Da li su pako Hrvati za svoj jezik marili, da li su ga njegovali i po malo u zvanične poslove uvadjali, o tom neću da govorim, nego ću navesti samo dvie stvari, po kojih izvolite suditi, da li su oni ikoliko cienili svoj jezik prije našega preporodjenja u najnovije doba. Jučer je već preuzv. gosp. govornik spomenuo 1. čl. našega sabora god. 1791., kojim se odredjuje, da se magjarski jezik ima predavati na ovdašnjoj akademiji, ali se ujedno veli, kako bi dobro bilo, da se naš jezik uči na svih ugarskih gimnazijah, akademijah i na istom sveučilištu; ja dodajem k tomu naputak, što su ga dali stališi ovih zemaljah svojim poslanikom na ugarski sabor god. 1790., u kojem vele, da je njihova želja, da u ovih kraljevinah ostane latinski jezik za službenu porabu izuzam „exercitium militare, pro quo nationale idioma Croaticum adhibeatur."

Još moram jednu reći na čast zemljakom svojim Slavoncem. Reklo se je ovdje: „Znano je nadalje, da Slavonija ono vrieme (kada je stvaran ugarski mjenbeni zakon) nije drugčije napomenuta hotjela biti, nego kao županija virovitička, požežka i sriemska," dakle da Slavonci nisu ni marili za to, što Slavonija nije imenovana Slavonijom, nego je uviek navadjana pod imenom trijuh županijah. Ja pako velim, da su Slavonci zahtievali, da se dokine ta pravu i dostojanstvu njihove zemlje toli pogibeljna zloporaba. Dokazom je čl. 4. našega sabora g. 1736., čl. 11. g. 1840., čl. 30. g. 1845., čl. 15. g. 1847. (Navest ću rieči samo 11. čl. našega sabora, koji je držan iste one godine, koje je stvoren i ugarski mjenb. zakon: „Ex praestita per Dominos Regnorum horum Nuntios Relatione SS. et OO. cum dolore intellexerunt, quod in postremis Regni Hungariae Partiumque adnexarum Comitiis SS. et OO. Regni Hungariae ab exemplo Diaetae Anni 183⅞ Regnum Slavoniae neutiquam cum Regno Croatiae nexum esse, verum integrantem Regni Hungariae partem constituere non modo statuerint, sed et usque

Digitized by Google

adeo adurserint, quod in sequelam ejus contra hucdum praevigentem usum nec gravamina Regni Slavoniae cum postulatis et gravaminibus Regni Croatiae Altissimo loco substrata fuerint; et cum haud infundate praevideri possit, quod quaestio haec in proximis etiam Comitiis discussioni substernenda sit, quo Domini ex parte Regnorum horum exmittendi Ablegati hoc in merito plene informari valeant, Deputatio nexum inter Slavoniae et Croatiae Regna illustratura . . . nominata est. Caeterum ne Authoritati Banali interea etiam quaqua ratione praejudicetur, SS. et OO. Suam Majestatem Sacratissimam humillime exorandam esse decreverunt, quo in via Dicasteriali Comitatus Poseganum, Veröczensem et Syrmiensem sub nomenclatione Slavoniae Inferioris complecti dignetur.“)

Da dalje nedosadjujem visokoj kući završujem svoj govor, kojim sam hotio da razjasnim njeke točke iz prošlosti naše sve samo u tu svrhu, kako da po mogućnosti svojoj obranim čast narodnu, a nipošto da koga ili vriedjam ili dražim.

Ostaje mi još, da napokon u kratko izjavim svoje mnienje o predmetu viećanja našega.

Slažem se s onimi, koji, sa žalošću opazujuć, da još nije vrieme dospjelo, da se udjelotvore one velike pomisli o preustrojenju austrijske države, za koje već dulje vremena bezuspješno vojuju svi bolji slavjanski umovi — koji rekoh to opazujuć, misle, da bi nam koristan bio federativni savez s narodi ugarskimi. Uvažujuć nauk historije mogli bismo se nadati od takova saveza pomoći za čuvanje slobode naše; nu s druge strane obazirući se upravu na taj nauk, te na potrebe naše narodne i na zadaću našu, treba da oprezni budemo, stavljajuć uvjete, pod kojimi bi smo imali taj savez sklopiti, da nam nebude zaprekom u razvijanju života našega. Ako Magjari pravo shvate narav naših njegdašnjih medjusobnih državopravnih odnošajah, te ako su pojmili duh vremena i ako poznaju svoju vlastitu korist: nadam se, da će privoljeti na onakov savez, kao što im ga mi nudimo; pače ja se nadam, da će oni, uvaživši opet ako ništa drugoga, a ono samo uvjete svoje vlastite sretne budućnosti, i s raznimi narodi u Ugarskoj tako se izravnati, kako to Bog i pravda zahtieva. Budući da predlog osrednjeg odbora naznačuje ponajglavnije uvjete, pod kojimi bi se mi mogli pustiti s Ugri u dogovaranje k ponovljenju saveza, zato pristajem u načelu uz taj predlog, pridržujuć si pravo, da se prigodom specijalne debate izjavim o predloženih izpravcih.

Mirko Bogović čita imena saborskih članovah, koji u saborskoj sjednici dne 22. travnja i 6. srpnja t. g. podpisaše prineske za akademiju.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideset i šesta saborska sjednica 8. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o trideset i petoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne šestoga srpnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića* a uz bilježenje g. *Mirka Bogovića.*

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljednje sjednice od 5. srpnja t. g. i odobren.

Zatim bude pročitana tužba krajiških zastupnikah od 5. srpnja t. g. proti uredniku „Agramer Zeitung-a, odnosno proti bezimenom piscu članka „Eingesendet“ štono je tiskan u br. 150 rečenoga lista, gdjeno pisac taj biedi i potvara krajiške zastupnike, da oni svojim u br. 140 „Pozora“ obnarodovanom proglasu potiču Krajinu na ustanak proti njezinim oblastima, sumnjičeć ih, kao da oni svojemu caru i kralju dužnu pokornost uzkraćuju, te da tobož nezakonitim i svojevoljnim načinom hoće da si pravo prisvoje bez znanja i volje vladara svoga prepuščati unutarnje svoje uredjenje jednoj već od početka sadašnjega pokreta svakom postojećem redu tobož neprijateljskoj stranki; na što, u smislu tužbe a na predlog g. narodnog zastupnika Baloga odlučeno bude: da svietli gosp. ban urednika „Agramer Zeitung-a“ pozove, neka za tri dana pisca rečenoga članka odda, kojega ime se vis. tom saboru prijaviti ima, ako li rečeni urednik toga učiniti nebi htio, da se proti istomu parnica tiskarska podigne, te da se kao uvrieditelj ne samo krajišničkih zastupnikah nego i cielog vis. sabora strogo kazni.

Na predlog g. narodnog zastupnika Vončine bude nadalje odlučeno, da se govor preuzv. g. biskupa Djakovačkog i velikog župana virovitičkog Josipa Jurja Strossmayera, štono ga je držao dne 5. srpnja t. g. u saborskoj sjednici u pitanju odnošenja trojedne naše kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, u 2000 exemplarah tiska troškom sabora te medju narod porazdieli.

Pismo preuzv. gosp. Gustava baruna Prandau-a od 5. srpnja t. g., gdjeno očituje, da si glede onih 10.000 for. a. v., što ih je u razteretnicah poklonio za jugoslavensku akademiju, u slučaju onom, ako bi se možda ustrojenje ovoga zavoda, kojim god načinom osujetilo, priuzdržava pravo, da sa svotom gorenavedenom drugčije razpolagati može, bude uzeto do znanja.

Izza toga predje se na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske prema kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovoriše sliedeća gospoda narodni zastupnici i to: Hervoić Stjepan, Brlić Andrija, barun Rauch Levin, Pavletić Jaćim, Mekovac Ferdo, Cuculić Antun, Košćec Mihajlo, Ključec Janko, Petrović Ivan i Mesić Matija.

Konačno bude na zahtievanje njekoje gospode narodnih zastupnikah ponajprije pročitan prvi dne 22. travnja t. g. u saborskoj sjednici zametnut arak podpisah dobrovoljnih prinesakah za jugoslavensku akademiju iz kojega se vidi, da su sliedeća gospoda dopriniela u rečenu plemenitu svrhu niže-upisane svote i to:

P. n. g.	Josip Juraj Strossmayer .	58,200 for.
„	Janković Julio grof . .	10,000 „
„	Općina dugoselska . . .	5000 „
„	Šokčević barun, ban . .	1000 „
„	Grad Koprivnica . . .	1000 „
„	Kardinal Haulik . . .	10,000 „
„	Jelačić Gjuro grof . . .	1000 „
„	Kulmer grof	1000 „
„	Drašković Gjuro grof . .	1000 „
„	Ožegović Metel barun .	5000 „
„	Grad Kraljevica . . .	1000 „
„	Općina Bregi	100 „
„	Barać Franjo	100 „
„	Havliček Nikola . . .	50 „
	Dobrovoljni prinesci u Dugih selih	51 „
	Od zagreb. gimn. mladeži	60 „
„	Kralj Ivan, biskup . . .	2000 „
„	Miković Ivan, podjašprišt	100 „
„	Joanović Pet., episk. karlov.	100 „
„	Kragujević St., episk. pakrački	80 „
„	Smičiklas Gjuro, biskup .	500 „
„	Soić Venceslav, biskup . .	1000 „
„	Petrović Gervazija, arkim.	10 „
„	Modić Ladislav	25 „
	Grad Zagreb	10,000 „
„	Vukotinović Ljudevit . .	200 „
„	Kukuljević Ivan	300 „
„	Očić Petar	500 „
„	Vuščić Josip	180 „
„	Kraljević	40 „
„	Filetić Ernest	100 „
„	Jelačić Kažimir	100 „
„	Lovrić Franjo	100 „
„	Cuculić Tomislav . . .	40 „
„	Egersdorfer Škender . .	400 „
„	Vranicani Dr. Josip . .	1000 „
„	Gjurgjević Teodor . . .	500 „

Digitized by Google

P. n. gg.	Ambr. i Nikola Vranicani vit. Dobrinović . . .	10,000 for.
„	Prandau, barun	10,000 „
„	Briglević Josip	500 „
„	Gfca. Vilh. udova Oršićeva	400 „
	Ukupno . . .	132,736 for.

Zatim bude pročitan drugi u saborskoj sjednici dne 6. srpnja t. g. zametnut arak podpisah dobrovoljnih prinesakah za jugoslavensku akademiju, iz kojega se vidi, da su sliedeća gospoda doprinela u rečenu plemenitu svrhu niže naznačene svote i to:

P. n. g.	Hrvat Mirko	200 „
„	Šagovac Franjo	200 „
„	Kvaternik Eugenio . . .	100 „
„	Zoričić Antun	100 „
„	Obradović Ivan	100 „
„	Vardian Ivan	100 „
„	Šram Lavoslav	100 „
„	Cuculić Ante	250 „
„	Solariček Franjo . . .	100 „
„	Perkovac Ivan	100 „
„	Padavić Tomislav . . .	100 „
„	Švajcer Vjekoslav . . .	200 „
„	Lučić Niko	10 „
„	Župčić	100 „
„	Šviglin Janko	100 „
„	Muhić Pavo	50 „
„	Vrbančić Slavoljub . .	200 „
„	Vuković Stjepan, župnik	200 „
„	Barabaš Marko	100 „
„	Mekovac Ferdo	200 „
„	Car Janko	100 „
„	Petrović Ivan	100 „
„	Hervoić Stjepan . . .	100 „
„	Rozgaj Nikola	50 „
„	Kuhar Franjo	50 „
„	Baltić Mojsija	200 „
„	Mrazović Matija . . .	200 „
„	Vončina Ivan	1200 „
„	Mesić Matija	100 „
„	Bosanac Slavoljub, nadpor.	100 „
„	Kršnjavi Mirko	100 „
„	Kušević Svetozar . . .	200 „
„	Luger Petar	10 „
„	Vujatović Gjuro . . .	10 „
„	Ključec Ev.	10 „
„	Torbica Josip	10 „
„	Jakić Antun	100 „
„	Belas Pavo	300 „
„	Relković Ferdo	5 „
„	Begović Nikola	5 „
„	Kaiganović Nikola . . .	5 „
„	Guteša Ilija	10 „
„	Štengel Josip	5 „
„	Brlić Andrija Torquat .	200 „
„	Terboević Jovo	5 „
	Ukupno	5,685 for.
	što sa prijašnjom svotom, od	131,736 „ čini
	ukupnu svotu od . . .	138,421 for.

Oko 1½ ure popodne bude sjednica završena time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu dne 6. srpnja o. g. o 10. uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

M. Bogović, s. r.
saborski bilježnik.

Mirko Bogović čita zapisnik posljednje sjednice od 6. srpnja 1861, koj bi bez primjetbe odobren.

Antun Stojanović čita prijavu svietlog gospodina bana od 8. srpnja 1861 tog zadržaja: da je gosp. Tomislav Cuculić, član sabora, za jugoslavensku akademiju 40 for. u obveznicah narodnog zajma sa kuponi položio, koje obveznice su polag prepisno privite potvrde kod zemaljske glavne blagajne zagrebačke ad depositum predane.

Izza toga obznanio je bilježnik, da je za jugoslavensku akademiju g. Ivan Tomić iz Like, c. kr. nadporučnik u regimenti od regulašah, za svaku godinu po 100 for. kroz 10 godinah 1000 for. podpisao; — gospoda pako Mato Sladović i Makso Piškorac, članovi sabora dasu takodjer za jugoslavensku akademiju u zemljištno-razteretnim zadužnicama kraljevinah Hrvatske i Slavonije, i to: gosp. Mato Sladović tri zadužnice pod br. 6925, 7069 i 7119 svaka vrhu 100 for., zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena 1861 dospievaju, ukupno 300 for., Makso Piškorac pako dvie zadužnice pod br. 793 i 7120 svaka vrhu 100 for., zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena 1861 dospjeva, ukupno 200 for. položili.

Glede ovih prinesakah bude zaključeno, da se kao pomenuta prijava svietlog bana tako i označene zadužnice odredjenom od strane sabora dioničkom odboru za jugoslavensku akademiju za rukovodjenje predadu, zajedno sa podpisnom trećom listinom.

Zastupnik naroda g. Aleksander Fodroci moli, da mu se radi oporavljenja zdravlja i uredjenja silnih poslovah od 11. srpnja 1861 počamši dopust na 14 danah dozvoli, koji mu je i dozvoljen.

Čitana je predstavka županije virovitičke iz glavne skupštine od 1. srpnja 1861, kojom za posredovanje moli, da se vojna ovrha za utjerivanje zaostalog poreza u kotar Slatinski nadošla, odstrani.

Ova je predstavka na znanje uzeta, buduć je u tom obziru od strane sabora ovoga Nj. Veličanstvu kralju potrebna predstavka već odaslana.

Saborski prvi podpredsjednik grof Julio Janković podnosi predlog glede odmjere plaće za one osobe, koje pisarničke i ostale poslove sabora ovoga obavljaju, kao i račun vrhu saborskih troškovah za potrebštine ove kuće odobrenja i doznačenja radi. Zaključeno: da odbor sastojeći se iz članovah sabora Josipa Brigljevića, Petra Očića i Makse Piškorca ovaj predlog i račune pregleda i obredi, zatim saboru ovom za dalnje odredjenje izviesti.

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kraljevini Ugarskoj, o kojem predmetu progovoriše sliedeća gospoda narodni zastupnici.

Ivan Mažuranić. Poslie toliko i tako slavnih govornikah čudit ćete se, gospodo, ako vam rečem, da ja predmet viećanja našega još ni sad za izcrpljen nesmatram. Ali nije to tako čudno, kad se promisli, da je predmet taj ne samo sam sobom zamršen, nego još osim toga ogorčen strašću. Kazat ću dakle o njem i ja nješto „sine ira et studio“, bez mržnje i ljubavi, bud' prema onim, koji su preko Drave,

Digitized by Google

bud' prema onim, koji su nam preko Sutle; bez mržnje i ljubavi velim, jer i mržnja i ljubav strasti su, a strasti malo, ili bolje rekuć, nimalo nedolikuju ljudem, koji rješavaju tako težak i tako mučan posao. Jedino, ako što rečem studio, t. j. ako što rečem komu za ljubav, bit će, o tom uvjereni budite, rečeno za ljubav ovoj našoj domovini.

Prelazeć dakle na naš posao, pogledajmo ponajprije, kako je postao ovaj predlog kraljevski, o kojem viećamo?

Diplomom cesarskom od 20. listopada povraćen je ustav i kraljevini ugarskoj i ovoj našoj trojednoj kraljevini. Buduć da pokret naš od god. 1848. bijaše ostao bez svojega krova, bez svojega zakonom izrečena konačnoga zaključka, naravno je, da je prigodom izdavanja one diplome listopadske morala o tom nastati dvojba, u kakvom se odnošaju nahodi trojedna kraljevina prema kruni i kraljevini ugarskoj? i u kakovu odnošaju hoće prema njim da stoji u napredak?

Dvojba ta, rekoh, morala je nastati tim većma, što ona ugovaranja s Austrijom i s kraljevinom ugarskom, koja bjehu odredjena na saboru našem od god. 1848., bjehu, kako je svakomu poznato, ostala bez svakoga uspjeha. A i kako nebi o tom odnošaju našem bila u dvojbi vlada, kad evo ni uslied tolikih viećanjah isti ovaj sabor naš o pravoj naravi toga odnošaja još ni danas složio se nije.

Ovo je dakle pravi i posve naravni postanak ovoga kraljevskoga predloga, ter se već odatle vidi, kako je bez svakoga temelja misao onoga govornika, koji je onomadne u ovoj sabornici kraljevski ovaj predlog nazvao zapoviedju vlade austrijanske, kojom se narodu našemu poruga nanosi.

Predlog ovaj kraljevski, kojim smo pozvani, da se očitujemo o odnošaju našem prama kruni i kraljevini ugarskoj, lučim ja u dva djela, to jest prvo: u kakovu smo odnošaju prema njim danas? a drugo: u kakovu odnošaju hoćemo da budemo prema njim u napredak? s drugimi riečmi: jesmo li i kako smo nakanili odnošaj naš današnji prema njim za u napredak preinačiti?

Ako želimo odgovorit na ono prvo pitanje, t. j., na pitanje: u kakovu odnošaju stojimo prema kruni i kraljevini ugarskoj danas? moramo se malo povratiti natrag u historiju.

O starijoj i staroj historiji našoj govorili su i liepo i temeljito već mnogi naši govornici; neću vam dakle s tim više dosadjivati, nego ću napomenut nješto samo o godini 1848.

Godine 1848. prekinuo je narod naš s kraljevinom Ugarskom svaku svezu i zakonotvornu i administrativnu i sudstvenu. O tom nedvoji nitko, dapače nedvoje ni isti protivnici naši Ugri, ni njihovi privrženici u ovoj sabornici, jer se taj faktum nipošto tajiti neda. Nego u tom je samo razlika izmedju nas i protivnikah naših, što mi velimo, da je ono odcieplenje pravno, a oni, da nije, nego samo faktično.

Za svakoga, gospodo, koji je i malo u pravoslovje zavirio, bit će jasna golema ona razlika, koja se medju ova dva izraza nahodi; jer, ako je istina, da smo mi od Ugarske odcieplieni faktično samo, onda neima ni govora o uvjetih, ni o ugovoru, neima ni govora o tom, hoćemo li, nećemo li se s Ugarskom sdružiti; nego smo mi to učiniti dužni bezuvjetno i bez prigovora, pod kazan eksekucije, koja će se inače proti nam, kano proti rebelom, povesti.

Nesumnjam ni malo, gospodo moja, da vam je poznato, kako upravo sada sabor ugarski u adresi svojoj ište od Nj. Veličanstva trojednu kraljevinu upravo onako, kakono je njegda vlastan bio gospodin zemaljski tražit natrag odmetnoga kmeta svoga „instituto ad repetendum fugitivum colonum".

Što se mene tiče, gospodo, to ja ni malo nedvojim, da ćete se vi u tom poslu pozivat svagda na svoje pravo, jer je svaki korak, koji jedan narod učini u interesu svoga oslobodjenja od tutorstva drugoga kojega naroda, osobito onda, kad je okrunjen uspjehom, osnovan na pravu naravnom i zapečaćen voljom naroda, ter s toga podpuno pravan.

Ali, gospodo, ako i jesmo mi od Ugarske kraljevine odcieplieni pravno u zakonarstvu, u administraciji i u sudbenosti, nismo ipak odcieplieni ni pravno ni faktično od jedne ter iste s ugarskom kraljevinom krune. Toga koraka narod naš g. 1848 učinio nije; dapače je, premda bezuspješno, nastojao svimi silami o tom, da se s Ugarskom, pod sjenom iste krune, pomiri i nagodi. Mi smo dakle, što se tiče krune i krunjenja, s Ugarskom u svezi i danas.

Prelazim sad na drugi dio našega pitanja, t. j. jesmo li nakanili ovo naše današnje odnošenje prema kruni i kraljevini ugarskoj za u napredak preinačiti i kako?

Da je državnopravni odnošaj kraljevine ugarske prema cesarevini austrijanskoj jasan i na čisto izveden, lasno bi bilo na ovo pitanje odgovoriti. Ali, buduć, da tomu nije tako, prije nego na ovo pitanje odgovorim, od potrebe će biti na važnu jednu političnu okolnost okom svrnuti.

Listopadska diploma i od nas i od Ugarske ište, da priznamo njeke poslove centralne, spadajuće jednako na sve zemlje cesarevine austrijanske, i da u te poslove uzmemo s ostalimi austrijanskimi narodi upliva. A znano vam je, gospodo, da po glasu iste te listopadske diplome kraljevini ugarskoj nepripada ni za jedan vlas više političnih pravah, nego li trojednoj kraljevini.

Istina je da kraljevina ugarska upravo sada putem adrese njezina sabora, odpravljene jučer ili danas na Njeg. Veličanstvo, zahtieva podpunu kriepost svojih zakonah od g. 1848; zahtieva dakle isti onaj dualizam od god. 1848, koji malo zatim bijaše povodom krvava razdora u cesarevini. Nego diploma listopadska stoji još nepomična i danas, niti su ugarski susjedi naši još do ovoga časa svrhe svoje postigli.

Ugarska dakle sa svojom godinom 1848. još sveudilj stoji u borbi s diplomom listopadskom, niti se još ovaj čas znade, kako će se ta borba svršiti? Nego svršila se kako mu drago, jedno će se od ovoga dvoga svakako dogoditi: ili će se t. j. Ugarska priznat i uticat uplivom svojim u njeke, makar koje, poslove austrijansko-centralne; ili će pak sad opet po drugi bit uveden u Austriji dualizam.

Ako se dogodi ono prvo, nastaje odmah za nas pitanje: hoćemo li i kako ćemo sadašnji odnošaj naš prema Ugarskoj za u napredak preinačiti?

Ja se nadam, gospodo, da ćete mi u tom slučaju svikolici dat pravo, ako odlučno rečem, da mi tad neimamo interesa nikakova sadašnji naš odnošaj prema Ugarskoj bud u čem preinačivati. U tom će slučaju politična prava ugarske kraljevine bit ona ista koja i naša, nit će bit za nas ikakva razloga, da budemo u družtvu tjesnijem sa zemljom, koja nam neima dat nikakova političnoga prava kojega nebismo i onako već sami imali. U tom dakle slučaju neima baš nikakova razloga, zašto bismo išli žrtvovat štogod od onih pravah, koja već sada imamo; zašto bismo išli žrtvovat svoju administraciju i vrhovnu i zemaljsku, svoju sudstvenost i svoje zakonotvorstvo tudjem za volju?

Ako pak u Austriji bude uveden opet dualizam, onda je naravno, da trojedna kraljevina, stojeća pod istom krunom

Digitized by Google

s kraljevinom Ugarskom, ima dielit i udes iste; ali nadam se, gospodo, da ćete baš u tom drugom slučaju držati čvrsto ona prava politična, koja imate već sada, tim većma, što biste tad, odcieplјeni posvema od ostale Austrije, bili inače na milost i na nemilost predani samovolji susiedah naših preko Drave.

Makar kako se dakle okrenula bližja budućnost Ugarske, o tom sam čvrsto uvjeren, da u interesu našem u nijednom slučaju nestoji davati iz šakah ono, što već sada imamo.

Ali reći će tko, da nam na svaki način upravo zato treba izreći bud pošto tako zvanu uniju s Ugarskom, da taj njih ožudjeni dualizam bude u djelo priveden.

Ja pak odgovaram, da kad bi taj dualizam za nas i probitačan bio, što mislim da nije, da bih ja i onda takovu predbježnu i principalnu samo izjavu od naše strane držao za nas ne samo za pogibeljnu, nego upravo za ubitačnu. Jer postavimo, da tim načinom stupimo u solidarnost s Ugarskom kraljevinom, onda se taj dualizam može izvesti samo ili putem koncesijah ili putem sile s oružjem u ruci.

Gospodo moja, mi hvala Bogu živimo sad u takovo doba, gdje se smije otvoreno govoriti, kakono veli slavni Rimljanin Tacit, „rara temporum felicitate, ubi sentire quae velis et quae sentias dicere licet.“ Govorimo dakle, kakono se muževom pristoji, jasno i otvoreno.

Mislite li vi, gospodo, da će ikad putem koncesijah dualizam biti uveden? Ja neznam, koje su o tom misli vaše; ali kad pomislim, da je dualizam razdvojenje, razpolovljenje velikoga gospodarstva, koje se zove Austrija, onda ja, što se mene tiče, podpuno sam uvjeren, da se to putem koncesijah neće nikada dogoditi.

Zahman se je u toj stvari na primjer saveza izmedj Švedske i Norvegije pozivati i tim dokazivat, da, što je tamo, more biti i ovdje. Sve je to zahman, jer posvema je drugo savez izmedj onih dvih sjevernih kraljevinah, a posvema je drugo ona podpuna praznina, koju su izmedj Austrije i Ugarske ostavili za sobom zakoni od g. 1848.

Neostaje dakle ništa drugo, nego oružje. Ali, gospodo, promislite da je put oružja sklizak od krvi. Promislite i to, da nije ni malo prilike, da će kod sadašnjih konstelacijah u Evropi, kod današnjega stanja i materijalnoga i moralnoga ostalih narodah u Austriji, put taj urodit ikakovim inim plodom, nego jaukom i škripanjem zubih. Pak, per inconcessum, da i urodi kakovim plodom, promislite napokon još samo to jedno, da će nas prekodravski susjedi naši držat za svoju braću, dok se budu dielili štapi, a kad se bude dielila dobit, držat će nas za svoje sluge.

Ja dakle završujuć ponavljam u kratko, što sam dosad kazao:

Što se tiče odnošaja našega sadašnjega izjavimo svoju samostalnost i neodvisnost pod jednom ter istom krunom s Ugarskom kraljevinom; a što se tiče našega odnošaja za u napredak, izjavimo, da nedamo nipošto iz šakah onoga što sad imamo; jer je to narod naš krvavo zaslužio, niti bi bilo pametno od nas, da ribicu, makar da je i malena, bacimo iz mreže opet u vodu, gdje bi ona, istina, možebiti i rasla, ali doista nebi za nas, nego za drugoga.

Reć će tkogod: „Ako uzčuvamo sve što dosad imamo, to ćemo dakle imat čuvat i dvorski naš dikasterij, kojemu si ti predsjednik, ti dakle govoriš očevidno pro domo tua.“

Istina je, gospodo, da sam ja s predsjednikom dikasterija u tiesnoj personalnoj uniji; ali tko predsjednika toga pozna onako, kako ga ja poznam, taj će mi dati pravo kad vam rečem, da se toga ni malo nije bojati.

Držimo se dakle, gospodo, čvrsto onoga što već imamo; jer se inače bojim, da u ovoj zemlji, ako ju prodamo, neće kosti naše mirno počivati. Sudit će nam u svoje doba istorija.

Ja glasujem za predlog osrednjega odbora uz izpravak štovanoga člana g. Perkovca i uz ostale izpravke, koji mi se potrebiti i shodni uzvide.

Nikola Begović. Preuzvišeni gospodine Bane! i visoki sabore! Ugarsko pitanje smatram ja sa krajiškog gledišta, jer sam s česti krajiški zastupnik. Dvadesetog listopada prošle godine osvanuo je dan radosti, dan veselja i nade po sve narode prostrane carevine austrijske — i Krajina se tomu blagdanu obradovala. Milostivni car i kralj naš snimio je težki teret sa svojih narodah — i Krajina se poveselila, da su se i njezine njegve i verige razpale. Milostivni car i kralja naš podielio je pravdu narodom svojim, — i Krajina se poveselila, da su i njezine tristogodišnje krvave muke i zasluge pripoznane i nagradjene. Ali tomu veselju neima traga u mojem mandatu; akoprem mi znamo, da previšnja diploma nijednoga naroda, nijedne pokrajine, dakle ni Krajine nije izključila od ustavne blagodati; akoprem mi znamo, da Krajina nikad se nije iznevjerila svom caru i kralju, a za najmanje iznevjerila se ona od poslje dvadesetog listopada godine 1860: nije dakle Krajina zaslužila, kad ostale narode carevine austrijanske sunce grije, da nju jedinu led bije. Nu ja moram o tom šutiti, jer vojska glasa neima: „Die Armee debatirt nicht.“

Gospodo, ja znam, da je na dnevnom redu pitanje ugarsko, a znam ja i to, da nam stoji na volji, stupiti ili nestupiti opet sa kraljevinom ugarskom u bližji državopravni savez. Dosad prosboriše mnogi govornici o tom pitanju, i ja sam pazljivo sliedio tu važnu debatu, te sam razumio, da se kako god ciela visoka kuća, isto tako i gg. govornici slažu za savez, samo ne svi i u mislih. Ali ja mislim, da će važnost toga predmeta i ozbiljnost naših okolnostih i različne misli ujediniti. — Što se mene tiče, ja nebi ni časa počasio, već bi odmah narodom kraljevine ugarske pružio ruku bratinsku, pa da odsele živimo u miru i ljubavi, „svakom svoja kućica, svakom svoja voljica“; jer to tako zapovieda Bog, a to želi narod moj, kojega imam čast ovdje zastupati. — Nego gospodo moja, ja nemogu dosta prežaliti, što moram u ovom pitanju, štono reku „u tutanj“ glasovati, jer Krajini nepomaže niti sveza sa Peštom niti sa Bečom, dok je godj Krajina pritisnuta bezprimjernom soldatijom, dok god ona prava zdrava pišti pod nemilim obsadnim stanjem.

Ja se doduše nebavim politikom, jer to nije baš moj posao; ali istinu reći moram, da ja zazirem od politike, koja mi tobož ponudja saveznika, a ovamo lieva mi vodu na ognjište. — Iskreno kažem, da sam se težko primio ovog sumnjivoga poslanja, jer nisam navikao varati nadu moga naroda. Nego kad moradoh popustiti gorućoj želji milog moga naroda, a ja se tvrdo zavjerih, da u dogovoru sa braćom mojom krajiškimi zastupnici iznesem na vidjelo i pred kralja našeg nesnosne jade i nevolje nesretnog naroda moga; jer Krajina je uvjerena, da cesara varaju svi oni, koji mu kazuju, da je Krajini dobro i da je ona zadovoljna; Krajina se tvrdo uzda u kraljevu pravdu i milost, u blago srdce otčinsko kraljevo, da će vjernu Krajinu svoju pomilovati, dok sasluša samo goleme jade njezine. Kazat ćemo, da je soldatija narod upropastila; kazat ćemo, da oficir krajiški nije kadar ujedno i soldatovati — boj biti kod Magjente i Sol-

Digitized by Google

ferine — i narod težački upravljati; kazat ćemo, da se narod naš nemože njemačkim jezikom prosvietiti; kazat ćemo, velim, da narod naš neima suda ni pravice; a najzad kazat ćemo i to, da sustav krajiški uprav čini, te poštenomu narodu zlo i opačine u krv se prelievaju. — Ja bi gg. ove jade krajiške odmah razložio i dokazao, — ako t. j. još treba da se naša stradanja ovdje dokazuju — ali: „die Armee debattirt nicht.“

Nego što sam učiniti dužan kao pošten sugradjanin i vieran podanik cara i kralja moga, to ću Bogme svakad bez svakog straha učiniti. Sjećam ja gospodu na opasno stanje u Krajini: Krajina bo svakad prevarena već nikomu ništa nevjeruje; — Krajina blagosivlja svoga cara ali proklinje „cariće.“ Veli Krajišnik otvoreno i pravo: „Car nam daje liepe pravice, ali koja vajda, kad u Beču odkinu polovicu, kod general-komande odkinu, kod Regimente odkinu, kod kumpanije odkinu, i dok do mene dodje, al od pravice ni krpice.“ — Piše mi prijatelj iz Krajine ovamo u Zagreb i u ostalom veli: „sad si došao gdje se vrane móre — imadeš liepa glasa kod naroda, ali sad će te narod nazvati izdajicom, jer oni nedadu Krajini pravice.“ Gospodo moja, to je nepovjerenje, narodu je težko, narod je nezadovoljan, a narod je oboružan. — Ja o tom neću više ni da bi rieči izustiti. — A što se moje osobe dotiče, narod moj zna, da je mene ovamo poslao, da molim i da se domolim, ako se u zao čas nedomolim te nedomolim, narod moj neće mene za drugo koriti niti me koriti može.

Ja sam pristao na dnevni red visoke kuće onako, kako sam ja taj red zatekao, te ću glasovati u ovom prvom državopravnom pitanju s tim uvjetom, da se ona zapovied visoke vlade naše ukine, koja Krajinu izključuje od blagodati ustavne, uzprkos carskoj i kraljevskoj diplomi od 20. listopada prošle godine, ako li se ta zapovied zbilja ne ukine, što ja nikako nebi dva puta rekao, onda dakako gg. moja niti pomaže meni vaša liepa hvala našega staroga ustava, niti opet pomaže vam moje glasovanje za savez s Ugarskom.

U ostalom ja se radujem, da se visoka kuća utemeljila na obnovljenom pravu naše narodnosti i narodne autonomije. Samo bi ja želio, da ovo osjećanje naše narodnosti bude stalno, dugotrajno, vječno. Sjećam se ja još dobro g. 1848. i onda sam gledao cviet naroda i gospoštinu našu odjevenu kao cviet u ruho narodno, sve zbori sladkim jezikom majke naše, sve oživljelo, bi rekao, hoće da prekipi čuvstvom domoljubja. Srce se u meni treslo od milinah, prezreo bi ga, tko bi mi bio rekao, da to nisu čelični potomci sigetskog junaka. Ali se ja prevarih: nebilo dugo ni za mnogo, kad ali eto ti „cilinder“ i „frak“ došeta u biele dvore, a sirotica surka i zagorka put pod noge, te opet medj „livreje“ i u slamnate kolibice. A šta bijaše sa omiljenim jezikom? Eno kaza nam jedan g. predgovornik, da za ovo minulih 12 godinah ovdje u Zagrebu nije znao, ili je u Zagrebu, ili u Frankfurtu, tako se izhladi ono žarko rodoljubje. Proklet bio, tko se za narodnost svoju krio, a tudjina dvorio!

Jest gg. moja, diplomacija europejska danas najtoplija ljubiteljica narodnostih, hoće nas ona štititi sve dondje, dok nepoleti zlatna jabuka sa Kremla, ili dok se ne zacari njekakva Elba i sv. Jelena. — Budimo na oprezi!

Gospodo! mi neimamo prijatelja nikoga do Boga. Stambol i Rim, Beč i Budim, jesu doduše liepi gradi, ali su oni bogme golemi naši jadi. Neima valjda još jednoga naroda pod suncem, koji bi tako razkomadan i zavadjen izmedju sebe bio, kao što je to naš narod; a neima valjda još jednoga naroda pod nebom, komu bi bilo tako izviestno, kao što je to našem narodu nad glavom upisano ono zlokobno načelo diplomacije: „lieber hundert todte, als zehn denkende.“ Ta šta nam treba još snivati, kad vidimo, da smo razdrobljeni, samo da lakše i brže budemo smrvljeni, gdje nam je naša Dalmacija, Rieka, Medjumurje i ostala? A tko može reći, da Krajina na kantaru ovog pokrenutoga vremena interese svoje odmjera? Veli njetko: dobit ćete Dalmaciju, ako se s Magjari ne složite. Eh! — „prazno obećanje, luda radost.“ — Nam' se nedržaše još nikad zadana obećanja, izim kolca i konopca, globe i štibre.

Ta mene su iz gole i netemeljite sumnje stavili pod naročitu policiju, što sam bajagi napadao krajiški sustav u novinah; nu to nespada ovamo, nego ja kažem, samo da je onaj izdajica cara i kralja našega, koji još brani ovaj sustav krajiški.

Gospodo! sve što do ovdje rekoh, rekoh iz jedine goruće ljubavi prema domovini mojoj, koja će zaista sretna i neodvisna biti samo iskrenom slogom našom.

Što njetko reče, da se boji narodnosti našoj od strane Madjarah, ja to nemogu odobriti niti me i najmanje mori taj strah, i evo neznam pravo kazati, ili mi tu daje više razloga sveto osjećanje moje narodnosti, ili baš djavolasta smjelost krajiška, za koju bogme čovječe, znadu i Madjari.

Gospodo! narod, koji podiže hramove svojoj narodnoj prosvjeti: narod, koji ima svoje Strossmajere, Dobrinoviće, štedre Haulike, Jankoviće, Brigljeviće, i mnoge i mnogo svoje velikodušne mecenate; narod je taj sebe poznao, narod će taj vrlo brzo odgojiti sebi nove Obiliće, Šubiće, Bakače, Strahiniće, koji će isto tako na umnom polju znati braniti svoj narod, kao što ga oni braniše i odbraniše britkom sabljom i desnicom hrabrom. Ali dotle, dok se svi opametimo i poznamo, koliko je i u najtežjih mukah sladko svojim duhom disati, dotle dakako mogle bi nam zar nahuditi opake udvorice (nebilo im traga!), jer znamo, žalibože, kako se brzo za tudjinstvom ponesemo, a da nam nije te jedine mahne, u dobar čas po nas.

Sad pak valja mi očitovati svoje političko uvjerenje, i to ću učiniti slobodno i neodvisno.

Imamo ovdje dva predloga: jedan je g. Kvaternika, a drugi je predlog osrednjega odbora. Ja bi zagrlio srcem i dušom prvi, ali evo sam uvjeren, da nam političke okolnosti nedopuštaju, u svojoj kući da svoji budemo; zato držeći predlog g. Kvaternika kao putovodeću zviezdu naše, ako Bog da! bliže ljepše budućnosti, izjavljujem se za predlog osrednjega odbora. Nu budući da mnoga gg. govornici zapeše za taj predlog i isti moji drugovi krajiški zastupnici uzanj bezuslovno nepristaju, to povodom tim kažem, ako će se taj članak izpravljati, a ono da se izpravi bar tako, da se naša cjelokupnost nama povrati, naša neodvisna narodnost pripozna i samostalna autonomija obezbiedi, te usljed kraljevskih predlogah na volju nam dani savez, ili bolje da rečem izmirenje sa narodi kraljevine ugarske, već jedan put da se i utanači. A da nam se zbilja gg. toliko neoteže ovo ugarsko pitanje, jer ima tomu već svojih šest nedjeljah od kako se Krajišnici ovdje bave, i narod naš željno i nestrpljivo propituje za nama: to bi ja želio, da se sva ona gg., koja su izpravke na osrednjeg odbora predlog iznosila, sastanu, te da se dogovore i u svojih mnenjih slože, i da na tako izpravljeni članak odma odvjetujemo, a da specijalnom debatom ne izgubimo možda opet toliko vremena, koliko je zauzela glavna debata. Još mi se shodnije vidi, da se u tu svrhu jedan odbor od

Digitized by Google

pet do šest osobah imenuje i ja se usudjujem odmah i osobe te imenovati, kao: gg. Ivana Kukuljevića, Adolfa Vebera, Mirka Bogovića, Josu Vranicanija, Ivana Živkovića i Miroslava Kraljevića, kojim ja moje povjerenje dajem.

Što još reći imam ovo je: ako li nas zbilja Ugri odbiju i nehtjednu se s nami pošteno i pravedno izmiriti i nagoditi, to predlažem za taj neočekivani slučaj, da se onog časa krenemo i našeg zakonitog kralja okrunimo, da nam stari naš ustav potvrdi, te tako da iz ove neizvjestnosti sretno izidjemo, nebi li već od nekada i nesrećnom krajišniku osvanuo danak čovječnijeg života, jer je to bogme velika nepravda, da branitelji carevine austrijanske još i dalje robstvo trpe, a ostali narodi da su slobodni i srećni.

Vaso Marović. Preuzvišeni gosp. bane, visoki sabore! Mi zastupnici vojničke krajine smo došli evo po dozvoli milostivoga vladara i želji naroda u ovaj zemaljski sbor, od kuda narod veliku sreću budućnosti očekuje, i nestrpljivo izgleda.

Moja vjerodajnica, kao što i ostalih zastupnikah krajiških, jest takova, da je svatko razumjeti neće, jer glasi, da imam sudjelovati kod državopravnih pitanjah glede odnošaja trojedne kraljevine na prama kraljevini ugarskoj i državnom vieću, što kao krajinu puno tičućih se stvarih komično izgleda.

Njeki nerazumiju pod imenom „država“, takodjer narod i upravu njegovu, nego misle, da to pitanje ništa drugo u sebi neima, nego prosto odgovoriti, jedali volimo da s nami zapovieda Beč ili Pešta.

Gospodo! to pitanje nije samo tako prazna rieč, koju možebiti nerazumiju ni oni, koji su vjerodajnice naše pisali, — nego da su to prava države i svega naroda i uprave njegove, u pogledu gradjanskog, sudbenog, mjenbenog prava, trgovine, zanata obrta nauka itd. po čemu se narod upravljati, ravnati i izobražavati ima.

Gospodo! položaj nas zastupnikah jest veoma težak, naprama našeg naroda i ovih nerazumiteljnih pitanjah, a stanje krajine valjda neće nitko da čuje i vjeruje, da je narod tako pritisnut, da mu samo jedina misao ograničena nije, a slobode ni zràke nema.

Gospodo! nijedan niti njemački narod, niti magjarske županijske skupštine, ni novine neprogovoriše rieči za krajinu, a još više, njemačke odobravaju uprav ono, što je krajini protivno, još više, da je ona srećna s svojim dičnim vojničkim zavodom.

Veli se, da je dobar vojnički zavod, kad je slavan, i usrećljiv, ali ga ipak nežele Niemci svomu narodu, a i neće njemačke novine da izjave, da je to dobro krajina sama preveć dugo uživala.

Gospodo! koliko si danas narod protuslovi, i neće da s istinom izlazi, kada n. p. samo uzporedimo grad Rieku i vojničku krajinu. Kako se na sve strane zauzimaju za grad Rieku, za neznatan broj naroda, da je nepodnosno, ubitačno, i sramotno obsadno stanje, koje je bilo samo na kratko vrieme njemu kao kazan, radi protivljenja proti vlasti i redu nametnulo bilo.

Gospodo! Tko progovori u ovomu pogledu za Krajinu, koja još zločestije, nego obsadno stanje, već stoljeća podnosi, ali ipak uviek vjerna?

Gospodo! Vidimo, koliko se jadikuje, i svaki evo dan dolaze pritužbe radi utjerivanja poreza u provincialu, gdje je provincialac u slobodi, i k njemu poslani vojnik u njegovom djelu ništa ga neprieči, dočim u takovom slučaju nebi krajišnik u slobodi bio, nego tako dugo reštovan i zatvaran, dok bi najposlie i platio, ali ipak za krajišnika nezauzimaju se, jer od zatvora neboli, nejauče, i tako nitko ni čuti ga nemože.

Gospodo! Sva Europa zauzima se za poboljšanje naših jednovjernikah pod turskim okrutničtvom živućih, gdje i oni sami sciene naše krajiško stanje za zločestije, i gospodo! uvjeravam vas i govorim iz osvjedočenja, da se nebi danas ni jedan sa mnom promienio, dà čuo sam iste ljude govoriti, da su njihovi begovi razboritiji nego naša gospoda, i da njima nebi pomoženo bilo sa onom upravom, kao što ju Krajina ima, nego da jim treba bolje zgode čekati, jer da je krajišnik na zločestijem zemljištu, i dočim njemu uzmu ono što ima, uzmu osim toga u Krajini i istoga krajišnika.

Gospodo! Nama u Krajini jest zločestije, nego ikojem narodu, ali ipak neće sviet istinom da se služi, kao da se je sav sviet zavjerio, nama neprijatelj biti, i naš položaj jest takav, da bi već i u Boga zdvojiti morali.

Gospodo! Počem se nitko nevriedja i počem naše zahtjevanje tamo neide, da se komu na uštrb učini: držim za slobodno, našu želju izjaviti, koja nije nemoguća, niti nepravedna.

Mi želimo jednakost sa drugimi narodi, ili bilo da se ustav podpuno i na nas protegne, ili da svi narodi austrijskog carstva dosadanju krajišku upravu dobiju.

Dočim je Krajina, neprestano boreć se proti turskim navalam, onolike žrtve za cjelokupnost Austrije doprinosila, dotle su i Magjari i Niemci, o tom ni najmanje neznajuć ili osjećajuć, mirno spavali i o svojoj sobstvenoj koristi radili.

Je li se gospodo dakle čudite, zašto su Niemci i Magjari bogati a krajišnici siromašni?

Koja narodnost ili pokrajina može to kazati, da je kod jedine prilike i u jedan mah jedna obitelj 9 ljudih za svoga kralja žrtvovala, kao što je uprav Krajina.

Kada se ljeta 1848. uzdrma sva prostrana austrijska carevina, da joj skora propast bješe, i da je i isti život našeg milostivog vladara u pogibelji bio, — pitam, kako su Niemci, kako Magjari, kako se isti prestolni grad onda držao? i koje bijahu njihove težnje?

Tko je onda ostao vjeran vladaru svomu? koji narod najviše doprinese na cjelokupnost carstva? tko najviše žrtvah doprinese, da se mir i poredak povrati, i prestol učvrsti?

Tko je za to i kako nagradjen? je li bolje onaj, koji je vjeran, ili koji je buntovnik bio? Neka pravda sudi, a narod krajiški to dobro znade i vidi, te mu to nikad iz glave izići neće niti nemože.

Gospodo! kuda proliše 30—40 hiljadah ljudih krv svoju, ostaviše glave svoje, i zakopaše tjelesa svoja, tuda danas bolje plodi, tud se glas slobode i pjesam ori, da se odjek po svoj Krajini čuje, i tako naše jade i tuge pobudjuje.

Gospodo! gdje na jedan mah zaplače 30 hiljadah udovicah, siroticah, otacah i materah, braće i sestarah, tud su suze riekom tekle, i zemlju poplavile i poparile, da ni danas neplodi kao do ljeta 1848.

Gospodo! kako sam kazao, narod krajiški dobro znade i vidi kazan buntovnikah, a i vidi plod svojih žrtvah svoje odanosti i vjernosti.

Onaj dakle čovjek neima duše — a imao bi srce od kamena, koji bi mogo reći, da je Krajini pravo i dobro, da je srećna i zadovoljna.

Digitized by Google

Gospodo! da se Krajina radi njezine buduće uprave upita, to je suvišno i lukavo, nego tko ima vlast nad narodi, neka svima jednom mjerom pravo uradi, pak će svi zadovoljni biti — kao što nas poslovica uči: nesrdi se na malen, nego na nepravedan diel.

Gospodo! Da nije ono istina, što kao želju naroda nama neprijateljni ljudi i listovi pišu, nego u istinu ono, što mi zastupnici njegovi izjavimo, koji jesmo krajišnici, i svoje stanje i breme uajbolje znamo, koji ga nosimo, i da narod naš zbilja želi se obsadnog stanja i gvozdenog jarma izbaviti, evo i pismenih dokazah, gdje se nami i sa smrti prieti, ako o tomu nenastojimo i u tomu narod iznevjerimo.

Krajina, kao član trojedne kraljevine — želi podpunu cjelokupnost njezinu, nipošto pako neželi niti hoće da s njom zapovieda u Pešti magjarski niti u Beču njemački narod, nego još želi, da naša trojedna kraljevina podpuno samostalna i neodvisna bude, i da ima podpunu neograničenu vlast, koja bi jedino samo od osobe milost. cara kao našeg kralja zavisiti imala.

Što se pako tiče prijateljstva i saveza našeg kraljestva sa kraljevinom ugarskom, to i mi krajišnici želimo, kako se osrednji odbor i moj predgovornik gosp. Begovič izjavio. Samo primietiti imam i nedopada mi se, koliko zapinje rieč „bezuvjetno“ da je to težko drugomu njegovu svojinu pripoznati s jedne strane, a s druge, što bi meni i trebalo da drugi moju vlastitost bezuvjetno pripoznavati treba, kad ja ju u rukuh imam?

Ivan Trbojević. Svietli bane, gospodo zastupnici naroda! Krajina nije kadra dosti zahvaliti ovoj visokoj kući, što si je truda dala, i izradila kod milostivog vladara, da Krajina na ovom saboru zastupana bude, i barma koju od svojih neizbrojenih tugah probjesedi, a to tim više, što znade, da mnogi od njenih poglavarah, nebi nato dozvolio, da se ovdje o Krajini razgovaramo; jer nedadu njezini zakletvenici, da milostivi vladar u srdce svojih vjernih krajišnikah pogleda.

Gospodo! Evo protekoše 400 godinah odkako je Krajina krvava poljana, i uzbijajuć ljuto napadanje bjesnoga osmanstva, načinila iz prsiuh svojih kineske bedeme, da ostala Evropa može u miru svoju prosvjetu razvijati. Kroz ovo vrieme proživismo tužnih danah i godinah, mnogobrojno putah izgori nam krov nad glavom, dà, još i danas nalazi se tamo ugljevja. Janjičari nabadali su nama nevinu odojčad na hanžare, sjekli i pekli staro i nejako, no nismo im dužni ostali, dobro smo im zajam povraćali, i nije nam klonuo duh junačtva, pak da na nas svega svieta čete navale, kao što bi nam klonuo danas, kad nebi bili vredni dielnici biti, našega prastaroga izmedju naroda hrvatskog i kralja iz milostivo vladajuće kuće Ferdinanda I. godine 1527. ugovorenog i ujamčenog ustava, baš u sredini Krajine u našem Cetinju, koji smo mnogoputah krvju natopili, i kao spasiteljni grad sačuvali, kad nebi bili velim dielnici starog ustava, poveljom od 20. listopada p. g. nam povraćena.

Kad su nas krajišnici na sabor odpravili, vikali su glasno: tražite braćo, da nam pravda bude, jer pod sabljom i bajonetom i na „herstelteuch“ neda se više kukuruz sijati, pak makar s nami topove nabijali; nama nepreostaje ino nego ili seliti se, ili narodom biti. Mi smo uzdržali ljutog dušmanina kršćanstva, dok mu nisu sve sile izčezle, te bi naša domovina i najmekšem indijanskom narodu naselbinom biti mogla; a tko od nas nato pristane, da Krajina ovako ostane i zamahne vjerom našom, zamahnut će glavom, pak da bježi od Pariza do Carigrada.

Gospodo! A šta? Mine li nas pravda — i ako jošte našom sudbinom svemogući vlada, naša tužba probijati će sedmera nebesa, i na prestolje tvorca dopirati, a kletva naša morala bi pretvoriti strmovite stiene i crne pečine i visok Klek i Velebit u mutno i krvavo jezero.

Gospodo neću nabrajati sretnu sistemu Pidolovu, neću hiljadostručno preinačivanje uprave krajiške, sve do jučeranjeg, tako zvanog Gemeindegesetza, sve je to crnije jedno od drugoga, krojiše zakone u Beču tudjini, koji nisu pod Kapelom naselbinom bili.

E gospodo! ta molimo i u crkvah: oslobodi nas Bože, kuge, vojske i glada, a mi se sa svim trima već više 100 godinah borismo, od kuda stražimo, na vojski smo uvjek, a glada višeputah nefali zbog podnebja a i svezanih sa mušketom šakah.

Gospodo! eto njemčare za nami njeki mračnjaci u novinah i nazivlju nas zavedenikom i suprotivnikom milostivog vladara našeg, što krajišnikovi nisu bili praotci, pak neće biti ni njihovi sinovi, a ja mislim, tko želju naroda svom vladaru na javnom mjestu očituje, da tome leži do privrženosti i vjernosti ponajviše, jer s tim jest utemeljitelj prave i iskrene sveze izmedj vladaoca i njegovih podajnikah.

Dopustite mi, gospodo! da navedem ovdje jedno malo mudrovanje s jednim mojim komšijom turčinom iz Bosne, drvenim diplomatom kao što sam i sám. Ja ga najdoh sa prekrštenim nogami, nazvah mu, pomoz Bog komšijo! a on prihvati, Bog ti pomogao, i sjedi da eglendišemo, te sjedoh uz njega; ter me upita, kako je u vas i što je novoga, ja mu odgovorim, neima sada baš ništa, na to mi reče, e komšijo baš mudruješ po kaurski, jest, vjera, je dosta; izgubiste Italiju, pak sve ide natrag kao i kod nas; raja se buni, a i mora, jer ništa se neizvrši što Sultan izdà; sad ću ti baš nješto pripovjediti, kad smo u tom eglenu; u vas hoće se znati, kadno ono ratovaše Moskovi s nami, kadno Dibić do Jedrena dodje, a tko je onom kriv, da je sve nepravda za raju, što sultan izdà, to nedadu paše dalje iz Stambula.

Čim Moskovi javiše rat sultanu, sazva on divan, da u njem tanače, što će i kako će. Kozrev-paša, starina vrli, bijaše veliki vezir, e, odmah sultan na njega, šta će Moskovi, a on odgovori, da ištu da se oslobodi Šumadia, i da se raji pravica dade. Pak što ti na to Kozrevu kažeš? Odgovori, ja mislim, da im se dade, pak da mir bude — a Sultan baka jak i silan, posluša druge, koji su htjeli Kozreva strmoglaviti, da je Kozrev izdajica; mahnit Sultan uhvati stara vezira za bradu, malo da mu svu neizčupa, i zbaci ga s vezirstva. Kad po tomu otvori se rat s Moskovi, ćeraju Moskovi Turke preko Balkana i amam što nedodjoše u Stambul. Sjeti se Sultan na Kozreva, sazove divan i pošalje kihaju po starca Kozreva: starina ljut zbog svoje izčupale brade nehtjede doći, nego poruči padiši ovako: Kihaja, kaži čestitom sultanu ovako; njekad u velikom ratu potroši šah perzijanski svu jaspru, da se od nikuda nije mogao pomoći; spazi jednog bogatog žida, pošalje po njega i zaište od njega, da mu jaspre uzajmi. Ovaj odgovori, da on jaspre neima, pak da dati nemore, te šah onda njemu ovako naredi: daj jaspru, ako nećeš, a ti jedi vreću luka, ali ti drago 500 degenekah — biraj od troga, što hoćeš. Žao židu jaspru dati, odabere luk jesti, kad je pojio pol vreće luka, dalje nemogaše i odluči, da voli degjineke, to će brže pasati; kad je polak degenekah primio, dalje nemogaše, reče: stante, nije fajde, eto jaspre! Dodje Kihaja sultanu i kaza poruku Kozrevovu, na to sultan, bre eferim starom Kozrevu veziru, da sam ga bio odmah

Digitized by Google

poslušao, niti bi luka jeo, niti batinah dobio, nego dao raji što Moskovi traže.

Pak jesi čuo komšija? sultan dade i onda pak i kašnje, ali to sve ostà u Stambulu, a raja bugari i danas, i meni se čini, da je tako i kod vas, što bi car dao tomu nedadu carevići u vas ni pogledati.

Gospodo! reći će mi tkogodj, kad Krajina ustavna postane, da će se s tim umaliti vojska i junačtvo u Krajini; ali svaki se vara, koj tako misli, neće, nego dapače iz jednog vojnika biti će 5—6, jer svatko će uviditi milost vladara; pak kao slobodan čovjek rado će ginuti za svog kralja i dom. To nam pokazuje i stara povjestnica krajiškog naroda, da je i prije vojničkog zavoda bila Krajina junačka i znala se braniti i ginuti za svoju slobodu kralja i doma, pak to nam pokazuje i 1848. godine, kad se reklo, da se za slobodu vojuje, ustala se Krajina listom, gola i bosa, negledajuć, da će joj itko oboružan moći susresti, nego misleći jedanput sa ostalim narodima Evrope napredovati moći, digosmo se, za, mjesto slobodu braniti, još svoju i tudju utamaniti.

Gospodo! prelazim na sjedinjenje sa Ugarskom. Kad me moj narod odpravio ovamo, vikao je glasno, sjedinimo se opet sa našim bratom Magjarom, ma samo na pošten način, da smo jednaka braća, i da nitko nikom nebude gospodar, i neka negledaju, da opet do toga dodje da im brke po njihovim poljanam hvatamo.

Gospodo! ja vidim ovdje u nami Magjare dobro zastupane, samo bi najveća moja želja bila, da bi mi ovako dobro na ugarskom saboru u Magjarima zastupani bili, onda gospodo sreće za nas svih; eto lahke pogodbe. Još nješto gospodo! ima u nas sumnjičenja, da je i Reichsrat dobro kod nas zastupan; e gospodo nemojte, nego gledajte da nas neproklinje naš narod, nas i naše potomke. Mi Krajišnici uvjereni smo, da neimamo nikakove druge težnje, nego sav naš narod sretan viditi, i zato ja pristajem uz gosp. predgovornika Begovića, a zadržavajuć si pravo, ako bi ispravak, koji blagonosniji izgledao, kod specialne debate, uz takovi pristati.

Juraj Vuković. Kad su čestiti predgovornici moji o odnošenju kraljevinah Hrvatske, Dalmatinske i Slavonske napram kruni i kraljevini ugarskoj pitanje za sdruženje tiuh kraljevinah sa kriepkimi i temeljitimi razlozi svojim dovoljno osvjetlali, uvidjam, da meni za razpolaganje tog pitanja ništa preostalo nije.

Pošto vrieme, kroz koje ovdje bavimo se, dragocieno i neopisivo je, — zato se ja nepuštam u razglabanje kakovih historičkih datah, — premda želju bi imao o njih štogod progovoriti; te tako prolazim na predmet, koji se tiče sdruženja trojedne kraljevine sa krunom i kraljevinom Ugarskom, i na početku kojeg predmeta poleg savjesti moje i zadate mi rieči mojih komitentah gradjanah najme koprivničkih jesam za sdruženje oto pod takovimi uvjeti, da se dostojanstvo naroda ove trojedne kraljevine niti u najmanjem neoskvrne — i pristajem na predlog centralnog odbora.

Reko sam, da pristajem na uniu, i time bi mogao moj kratki govor zaključiti, nu savjest moja nedopušta, da o okolnostih vremena što neprogovorim:

Od smrti posljednjeg kralja hrvatskog Zvonimira tja do sada vladajućeg cara i kralja našeg ja prošasta stoljetja na 3 periode dielim, i to prvu od kralja Kolomana do Ferdinanda I., drugu od Ferdinanda I. do Ferdinanda V, jošter živućeg, — napokon treću od Ferdinanda V. pak do Franje Josipa I.

U prvih dviuh periodah pradjedovi naši sa smrtju svakog zakonitog svog kralja, kano da su iz jedne kuće u drugu prolazili, nikad nisu se saveznikom svojim, to jest narodu ugarskomu, već samo kruni hrvatsko-ugarskoj i krunisanoj glavi na podaničku vjernost, a usuprot kralji na ustav ove trojedne kraljevine zaklinjali, tja do vastuplenja na prestolje sada vladajućeg premilostivog kralja Franje Josipa.

Od početka vladanja istog kralja našeg glede burnih okolnostih mimogred svakog ustava uveden je absolutizam i burokracija, po čemu sveza medju narodom trojedne kraljevine i njegovim kraljem prekinuta jest. —

Ali 12-godišnje iskustvo uči premilostivog našeg vladara, da po otoj absolutnoj vladi tako narodom kao i njegovomu prestolju velika pogibelj prieti, niti se više uzdržati može; zato je sa diplomom svojom od 20. listopada 1860. narodom svojim otvorio gvozdena vrata milosti svoje, ponudjajući im, da ju zaprose.

S toga mnijem, da bi se glede ustava trojedne kraljevine prije rješenja pitanja o sdruženju s Ugarskom jedna pokorna adresa Njeg. Veličan. našemu milostivomu kralju podniela.

Petar Luger. Preuzvišeni gospodine bane! Visoki saborе! Na podnešenu representaciju ovog visokog doma: da i vojna Krajina na ovom saboru zastupana bude, dostojalo je Njegovo Veličanstvo s patentom od 9. travnja 1861 toj želji blagodozvoliti; a to samo u tom smislu, da zastupnici vojničke Krajine imadu se smatrat kao: integrirende Mitglieder, i kao takovi u sabor visoki pripustiti i primiti. —

Nu kako ovog svieta veselje i zadovoljnost malo kad podpuna jest, tako i graničara taj glas malo oveseli, jerbo mu ne dopušta o svojoj koristi na ovom visokom saboru poslovat i zborit, nego jedino „o pitanju državopravnih odnošajah ove trojedine kraljevine prama kraljevini Ugarskoj.“

Gospodo zastupnici naroda! čudim se, da je ovaj visoki sabor poradi ovog zastupaja vojne krajine na ovom saboru našem premilostivom kralju tekar representaciju podnieti trebao, — budući u vrieme priznanja pragmatičke sankcie vojnička Krajina na saboru trojedne kraljevine kroz svoje poslanike takodjer bi zastupana, koja je tim činom i sankciu pragmatičku priznala.

Kada dakle ova više putah navedena pragmatička sankcia za vladu, za braću Ugre, za vas gospodo i ovaj visoki sabor zakonitu polugu imade, neznam, kakvim pravom da se ista nebi i na vojnu Krajinu zakonito protezati mogla. —

Godine 1848, kad se ovaj visoki sabor otvori, pozva neumrli ljubimac naroda našeg ban Josip Jelačić vojnu Krajinu na isti, koje pozvanje u prvoj točki navedeni kraljevski reškript tvrdi, i zastupnici graničarski dodjoše na ovaj sabor, te ovo postupanje zato nebijaše nezakonito. (Živio.)

Da vojna Krajina od postanka svako njoj pripadajuće pravo kao njeku milošću primiti mora, to je težko; tužan je dakle po svaki put njezin položaj, a s otim još tužniji, budući da joj je još njeko težko riešenje za zadaću namienjeno, prije nego svom pravu t. j., onom željenom ustavu dospije, kog je njegda sa trojednom kraljevinom uživala. —

Kako god svaki čistu savjest posjedujući tugu i nevolju vojne Krajine pripoznaje, tako i ja, ali da je težko njezinu sistemu u jedan tren, i naprečac srušiti, a to tiem teže u ovom opasnom času, u kom carevinu na sve strane tamni oblaci zastiru, jest takodjer lahko dokučiti. —

Digitized by Google

Prelazim na pitanje: o odnošaju kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema kruni i kraljevini Ugarskoj.

Dva su mi puta odkazana, ali jedan kao i drugi sklizak, i bojat se, da bi se na svakom trknuti, pasti i nos razbiti mogao; ali odabiram onaj, kojim će me sigurno ova visoka kuća, a i isti preuz. g. predsjednik, kad začuje moje razloge rado slieditи, i taj vodi u Beč. — (o, o!)

Idem u Beč, da najprvo posjetim grobove padše braće Hrvatah i Slavonacah za obranu visokog prestolja godine 1848—1849, te da im spomenik činimo, buduć su graničari, kojim težko da bi hotio tko drugi ikakovi spomenik staviti. —

Drugi uzrok, koji me vodi u Beč, jest, da idem pred mog premilostivnog vladaoca, te da ga zamolim za naše staro pravo, t. j. onaj ustav, kog smo prvo nego vojnom krajinom postasmo, s našom braćom Hrvati i Slavonci od našeg postanka uživali. (Živio.)

Buduć za me u Beču drugog posla neima, uzimam predlog osriednjeg odbora kao putnu listnicu, bez koje graničar na put nesmie, i idem u Peštu, da pružim Ugrom desnicu bratsku, te da odsele opet u slogi i jednakom pravu živimo.

Težak ti je u Peštu put, kad pomislim na godinu 1848 i 1849, ali ufam se, da smo mi i Ugri opametili se, jer nam obojim bijaše, kao onom, koji gledaše, kako se dva cigana potukoše, i medju njih stupi treći da ih pomiri, a oni okrenuše, te udri po njemu.

Njekoja gospoda predgovornici nasrtaše na Officire (častnike), kao da su oni svim nevoljam naroda u vojnoj granici uzrok, te ih nazivaše krvnicima. —

Ja to nemogu kazati, niti dopustiti, da se tako pojedini člani naroda s takvim nemilim izrazima gaze; medju njima ima takovih sinovah našeg naroda, s kojim se granica dičit mora, ima i takovih sinovah, koji pukovine vode i koji su vojnike u boj vodili, da su svigdi slavnu pobjedu stekli, i koji se nebi sramiti trebali, ma da do blizu priestolja kraljeva sjede; — ali kako u svakom žitu ljuljka imade, tako i ovdje. —

Gledajmo oko sebe i na druge krunovine, i na one člane, koji š njima upravljaju i ondje nije sve sunce i biser. — Ali kazat će mi možebiti tkogod: što je uzrok, da blagostanje granice svaki dan pada, da kroz granicu nemože se putovati, što izza svakog grma prosjak viri? —

Organi vlade u Krajini nisu krivi svema tome, svatko ogriza od zakonah uz put, pak po tom ništa dobra graničaru neostane.

Nije kriv tome niti vladar, nego je svemu kriva nesretna sistema i oni ljudi, koji ju kroje, jerbo granicu jedva poimence poznadu. —

Svaki mora želiti i uvidit, da se š nje ukinu veliki tereti; ja to moram iskreno priznati i neću kazati, da ja tu sistemu hvalim, jerbo me izkustvo i oko uči, da ima u granici u mnogoj kući više bajonetah nego motikah, a bajoneta nehrani bogami motiku, nego motika bajonete. —

Naš milostivi kralj će te sve nevolje uviditi i dočuti, te će dati za sad polakšanje, a negojim nade, da će u ovaj mah i u ovom kobnom vremenu i istu sistenu posve dokinuti. —

Tomislav Cuculić. Svietli bane i visoki sabore! Kad bih ja nutarnjem nagonu mom odoljeti u podpunom stanju bio, ja bih doduše glasovao za predlog g. zastupnika Kvaternika u onoj strani, da se domovina naša jedanred već na samcate svoje noge osovi, da bude samostalna i neodvisna u svakom obziru bez moljakanja tudje pomoći.

Nu obazriev se po svietu vidim, da iste samostalne i neodvisne velevlasti, imajuće svoju vlastitu politiku, koju inače s nikim djelile nebi, polag okolnostih vremena ipak sklone se na inu politiku, koja njim drugčije prijala nebi, i traže si saveznika, koji njim inače po volji nije, jer tako okolnosti vremena od njih zahtievaju; tim primjerom potaknut mislim, da si naša domovina polag sadanjih okolnostih saveznika uzme, a taj saveznik, kaže se, da je najpriličniji bivša naša preko sedam sto godinah stara saveznica Ugarska.

Ja sam dakle za sdruženje s Ugarskom, i izjavljujem se u to ime za predlog osrednjega odbora, nu dopustite mi gospodo, da njekoje opazke, koje u pogledu tom imam, ovdje napomenem.

Svi gotovo govornici dosele, izuzamši samo dvojicu, trojicu, govorili su za sdruženje s Ugarskom, a nitko neće da potakne pitanje, je li se hoće Ugarska s nami sdružiti; pače u predlogu osrednjega odbora se još više veli, da se trojedna kraljevina bratinski odzivlje na izjavljene njoj simpatije od strane Ugarske. — Ja doduše moram kazati, da tih simpatijah nepoznajem, niti nepoznajem volju Ugarske za sdruženje s nami, barem nam to ni jedno ni drugo od nigdje javno poznato nije, a poznato je dosta toga tomu protivnoga: ta tko se nesjeća, kako nam je Medjumurje na priečac oteto, što smo ga prieko 12 godinah mirno posjedovali? A tko nezna, kako se dan danas na našoj Rieci magjarskim maslom spletke čine, i tko se nespominje, kako najslavniji magjarski državnici, da gotovo čitava Ugarska tvrdi, da smo se mi god. 1848 od Ugarske nepravo odciepili, jer na temelju sankcije pragmatičke u nerazdruživu cjelokupnost Ugarske spadamo, da se dakle radi toga grieha kao pokorna djeca pokajati moramo, pa majci ugarskoj se u milost metnuti, i za oproštenje moliti, da će nam onda ona oprostiti, i opet nas u svoje naručje, i u svoje krilo natrag uzeti.

Ovakovi dogadjaji, i ovakova nadriumstvovanja kadra su svaku simpatiju ugasiti, da i isti smisao sankcije pragmatičke u svomu korjenu preokrenuti — ta dopustimo moja gospodo, da je sankcija pragmatička od 1723. i za našu domovinu pravno valjana, i da je kruna sv. Stjepana, štono ju je od sv. otca Pape Silvestra II. god. 983 zadobio, i na slobodnu našu zemlju moć svoju razprostrla, to se ipak iz te sankcije pragmatičke izvesti neda, da mi u nerazdruživu cjelokupnost Ugarske spadamo, jer što trojednu kraljevinu i kraljevinu Ugarsku sa inimi austrijanskimi pokrajinami na temelju iste sankcije pragmatičke vladar i kralj naš njegovo posvećeno apoštolsko Veličanstvo Franjo Josip I. indivisibiliter et inseparabiliter invicem et insimul danas srećno vlada, to se samo na prava njegove svete krune odnaša — dà, ako se ove rieči indivisibiliter et inseparabiliter invicem et insimul, t. j., nerazdjelivo i nerazdruživo, skupa i zajednički dobro promozgaju i u logički sklad sa inim tekstom sankcije pragmatičke metnu, to će mi svatko dopustiti morati, da se one jedino odnašaju na obiteljska prava prejasnih članovah sjajno vladajuće kuće habsburgske iza kraljevah blage uspomene Karla III., brata mu Josipa I. i njih obojice otca Leopolda I., kako i u kojem redu da nasliede vladanje nerazdielive i nerazdružive carevine austrijanske, a nipošto se neodnašaju ove rieči na medjusobna državnopravna odnošenja toli Austrije pram Ugarske, koli Ugarske prama trojednoj našoj kraljevini, kako to pobliže razjasnjuje čl. 10 od god. 1790/1. — Jer kad bi se ovo potonje dopustilo, onda bi se

Digitized by Google

dopustiti moralo, da na temelju riečih indivisibiliter et inseparabiliter Ugarska s nami skupa u realni savez s Austrijanskimi pokrajinami stupiti bi morala, da se ove rieči sve to većma učvrste, i dualizam, koji nje gotovo uništuje, što su si ga Magjari godine 1848. izvojevali, i što si ga dan danas opet u život privesti kane, s mjesta krene. Neuputno dakle mi se vidi, pozivati se na sankciju pragmatičku tako, da mi na temelju njenom u ugarsku cjelokupnost spadamo, jer kako god bi rieči sankcije pragmatičke „indivisibiliter et inseparabiliter“ nas u cjelokupnost ugarsku tjerale, istim pravom bi one Ugarsku s nami skupa u cjelokupnost Austrije gonile, i zato ja mislim, da sam ovim dovoljno dokazao, da trojedna kraljevina naša na temelju sankcije pragmatičke u cjelokupnost ugarsku nespada, a drugog dokaza Ugarska za to lje neima, i držim, da je od potrebe, da se one rieči, što no se u predlogu osrednjeg odbora na simpatije od strane Ugarske odnašaju, iz istoga predloga izpuste.

Dalje držim za potrebito, da se u predlogu sdruženja s Ugarskom, kako no je to osrednji odbor i učinio, naš teritorij potanko izbroji, da Ugarska unapried znade, što je naše, i da nam taj naš teritorij za naš bezuvjetno prizna, t. j., da Ugarska unapried znade, da mi nismo voljni ni za dlaku od toga našega teritorija pod nikakovimi uvjeti odstupiti, jer kad bi ovu rieč „bezuvjetno“ izpustili, onda bi mi otvoreno polje Ugarskoj ostavili, da glede toga našega teritorija jošte uvjetovati može. Ta naš teritorij je upravo kamen smutnje izmedju nas i izmedju Magjarah bio, od kad su nam ime kraljevine našoj posestrimi Slavoniji podklaštrili, od kad su za tim našu Rieku god. 1807. neposriedno Ugarskoj utjelovili, kao njekakovu neodvisno-autonomnu državu, i naše hrvatsko primorje nazvali imenom: „Littorale hungaricum“, a najposlje godine 1848. i ime kraljevine Hrvatske gotovo izbrisali, ostavljajuć nam na porugu samo tri hrvatske županije, t. j. zagrebačku, varaždinsku i križevačku.

Proti ovomu silovitomu postupanju eto podigne se listom narod naš godine 1848., i obrani našu domovinu od magjarskih navalah, te mi teritorij naš oslobodismo i evo 13 godinah držimo ga već u mirnom posjedu. — Za ovaj naš ustanak razglasili su nas doduše Magjari po svietu imenom reakcionerah — ja se ovoga imena u ovom smislu nestidim, i čvrsto sam uvjeren, da je domovina naša pripravna biti reakcionarnom i danas, da silom silu odbije proti svakomu, koji bi joj naumio ugrabiti ma koju čest njezinoga teritorija.

Ovaj kamen smutnje potrebno je dakle, da Ugarska za nas bezuvjetno prizna, ako hoće pokazati, da je pravedna, i da njoj prija prijateljstvo i sdruženje s nami, jer drugačije nemože biti ni prijateljstva ni sdruženja, kakono se onomadne u svom govoru naš čestiti sudrug gosp. zastupnik Žužel vrlo umjestnim primjerom poslužio, kad odnosno na to reče: Prijatelju, priznaj, da je zemlja moja, za koju smo se zaratili bili, pak ćemo bit opet prijatelji, jer ako toga priznati nećeš, onda nemožemo biti prijatelji nikada.

Ovimi dokazali pobijeno je, mislim ja, protumnenje ovogradskih gg. zastupnikah, što no su ga u svom izpravku, u kojem su i potanko izbrajanje našega teritorija i rieč „bezuvjetno“ izpustili, izveli. — Ja njim nebi dalje ništa ni prigovorio, da se nisu oni u tom izpravku nazvali „zastupnici grada Zagreba“, hoteć njekako tim to dokazati, da sav grad tako misli, kao što oni, a boli me i svrha, koju su tim izpravkom postići nakanili, da naime učiniv grad Zagreb podmetom svoje namisli, kako se to lasno medju linijami čitati dade, povuku za sobom u glasovanju za svoj izpravak i druga municipija naše domovine, kao što smo žalibože čuli i o gradu Karlovcu i o obćini virovitičkoj i onomadne u saborskoj sjednici o kotaru ribničkom.

Meni se u ovom predmetu nemože na ino, već se moram ograditi proti ovomu postupku, jer sam i ja gradjanin zagrebački, a nisam sporazuman sa protumnitelji, koji eto i mene zastupaju.

Za silno držim takodjer, da se u članku sdruženja s Ugarskom izrikom navede, kako no je i osrednji odbor naveo, da je god. 1848. izmedju Ugarske i trojedne kraljevine svaka sveza budi sudstvena budi administratvna pravno prestala; jer je to od neobhodne potrebe za našu neodvisnost i samostalnost, što kad Magjari priznadu, onda će dosljedno i priznati, da smo mi bili god. 1848. u pravednoj obrani protiva njim, i da ustankom našim od god. 1848. nikakav saveznički zakon, da bi kakov i obstojao bio, polag §. 2. lit. 14. strana I. tripartita Vrböcijeva povriedili nismo.

Rieč ova pravno utvrdjuje našu od vjekovah imanu neodvisnost, štono je izkazana i god. 1102., kad su se predji naši kralju Kolomanu, a nipošto kraljevini Ugarskoj podvrgli, za tim g. 1527., kadno su predji naši dobrom i nezavisnom voljom svojom izabrali si za kralja nadvojvodu austrijskoga i kralja českoga blage uspomene Ferdinanda I., zasvjedočena god. 1712., kadno su predji naši pravo vladanja i na ženski spol kralja Karla III. dobrovoljno prenieli za trojednu kraljevinu našu, te istim zakonskim člankom 120. od godine 1715., a izvedena je u praktički život god. 1848., kakono i dan danas obstoji. — Naprotiv da se ova rieč pravno izpusti, mi bi i nehotice dopustili:

I. Da smo od Ugarske od prije zavisni bili, i da još i sada zavisimo.

II. Da smo se god. 1848. nepravno i nezakonito od Ugarske odciepili.

Ovaj potonji protuzakoniti čin, morao bi se označiti zločinom vjerolomstva kroz nasilan ustanak proti državnom obstojanju, i morao bi se kazniti težkom kazni smrti i gubitkom čitavog gibivog i negibivog imetka. U ovakovu položaju stvarih koliko bi ih sigurnih bilo života svoga izmedju nas, to ja ostavljam svakomu napose, da si saviest svoju propitkuje, i da se sjeti komisara Hrabovskoga od godine 1848., koji je po nalogu onovremene magjarske vlade pohrlio bio u Hrvatsku, da hrvatske odpadnike strogo kazni, i došav preko Belovara do Gradca u Hrvatskoj, bi od neumrle uspomene Jelačića bana natrag vrnut u Varadin, odkud je i došao.

Ja neželim, da se ikada dogodi, što se onda sukobi u našoj domovini, i mislim, da Ugarska nakon ponovljenog sdruženja s nami ovako više postupala nebi, ali da bi se mi u današnje prosvjetljeno doba koješta takvoga bojati imali, da bi se baš i ona rieč pravno izpustila, što ja ipak nikako učiniti neću, ako baš ne iz drugog razloga, jer se držim tvrdo one juristične axiome: „In jure nulla cautela superflua.“ Napokon gospod. zastupnik Žuvić je izpravak ovogradskih zastupnikah u svom govoru onomadne tako razjasnio, da se od predloga osrednjeg odbor skoro ni malo nerazlikuje, te ako se s njime svi protivnici, koji su zanj glasovali, slažu, onda neima razlike, do one, da li bude sdruženje s Ugarskom uže ili bliže, jer osrednji odbor veli

Digitized by Google

bliže, a izpravak ovogradskih zastupnikah uže, ja na cjepidlačne rieči negledam, samo da to sdruženje bude osnovano na časti, na sreći i na budućem blagostanju naroda našega i naroda ugarskoga.

Josip Stipetić. Što se ustava tiče, koj bi se uslied želje njekojih imao protegnuti na Krajinu, to sam ja toga mnienja, da se nevalja prenagliti; jerbo se je u Krajini obći gradjanski zakonik tako ukorienio, da bi se kroz prenaglenost Krajini više škodilo nego koristilo.

Mi imamo još jedan kus od ustava naime starješine.

Ako se kani ustav uvesti, neka bi se starješine u važnijih stvarih upitale.

Ja bih takodjer želio, da bi gospoda biskupi pomogli, da se Sitten- i Moralverderbniss kod njekih Krajišnikah ukine, i da se nečine kojekakovi škandali.

Ako bi se njeke Verordnunge ukinule, onda bi granica još njeko vrieme lahko mogla pričekati.

(Sa svih stranah nezadovoljstvo.)

Antun Jakić. Ja bi želio sutra govoriti, dočim i sutra žele još njekoji graničari, kojim su zadnji govori povod dali, da govore.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideset i sedma saborska sjednica 9. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o trideset i šestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne osmoga srpnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Antuna Stojanovića*.

Po pročitanom i odobrenom zapisniku od 35. saborske sjednice, bude čitana prijava svietlog gospodina bana od 8. srpnja 1861 tog sadržaja: da je gosp. Tomislav Cuculić, član sabora, za jugoslavensku akademiju 40 for. u obveznicah narodnog zajma sa kuponi položio, koje obveznice su polag prepisno privite potvrde kod zemaljske glavne blagajne zagrebačke ad depositum predane.

Izza toga obznanio je bilježnik, da je za jugoslavensku akademiju g. Ivan Tomić iz Like, c. kr. nadporučnik u regimenti od regulašah, za svaku godinu po 100 for. kroz 10 godinah 1000 for. podpisao; — gospoda pako Mato Sladović i Makso Piškorac, članovi sabora da su takodjer za jugoslavensku akademiju u zemljištno-razteretnim zadužnicama kraljevinah Hrvatske i Slavonije, i to: gosp. Mato Sladović tri zadužnice pod br. 6925, 7069 i 7119 svaka vrhu 100 for., zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena 1861 dospievaju, ukupno 300 for., Makso Piškorac pako dvie zadužnice pod br. 793 i 7120 svaka vrhu 100 for., zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena 1861 dospievaju, ukupno 200 for. položili.

Glede ovih prinesakah bude zaključeno, da se kao pomenuta prijava svietlog bana tako i označene zadužnice odredjenom od strane sabora ekonomičkom odboru za jugoslavensku akademiju za rukovodjenje predadu, zajedno sa podpisnom trećom listinom.

Zastupnik naroda g. Aleksander Fodroci moli, da mu se radi oporavljenja zdravlja i uredjenja silnih poslovah od 11. srpnja 1861 počamši dopust na 14 danah dozvoli, koji mu je i dozvoljen.

Čitana je predstavka županije virovitičke iz glavne skupštine od 1. srpnja 1861, kojom za posredovanje moli, da se vojna ovrha za utjerivanje zaostalog poreza u kotar Slatinski nadošla, odstrani.

Ova je predstavka na znanje uzeta, budući je u tom obziru od strane sabora ovoga Nj. Veličanstvu kralju posebna predstavka već odaslana.

Saborski prvi podpredsjednik grof Julio Janković podnosi predlog glede odmjere plaće za one osobe, koje pisarničke i ostale poslove sabora ovoga obavljaju, kao i račun vrhu saborskih troškovah za potrebštine ove kuće odobrenja i doznačenja radi. Zaključeno: da odbor sastojeći se iz članovah sabora Josipa Brigljevića, Petra Očića i Makse Piškorca ovaj predlog i račune pregleda i obredi, zatim sabor ovaj za dalnje odredjenje izviesti.

Izza toga predje se na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske prema kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovoriše sliedeća gospoda narodni zastupnici i to: Ivan Mažuranić, Nikola Begović, Vaso Marović, Ivan Trboević, Gjuro Vuković, Petar Luger, Tomislav Cuculić i Josip Stipetić.

Oko 1 ure popodne bude sjednica završena time, da će se nastaviti razprava o predmetu stojećem na dnevnom redu dne 6. srpnja o. g. o 10. uri prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

A. Stojanović, s. r.
saborski bilježnik.

Antun Stojanović čita zapisnik posljednje sjednice od 6. srpnja 1861, koj bi bez primjetbe odobren.

Čita zatim imena onih darovateljah, koji prinesoše za utemeljenje jugoslavenske akademije, i to: gosp. Tomislav Padavić član sabora položio je zemljištno - razteretnu obveznicu kraljevinah Hrvatske i Slavonije pod br. 349 vrhu 100 for. zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena dospieva.

Presvietli biskup Gjuro Smičiklas položio je usljed učinjenog upisa zemljištno - razteretnu obveznicu kraljevine Hrvatske i Slavonije pod br. 1606 vrhu 500 for. zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena 1861 dospieva. Zastupnik naroda g. Ljudevit Salopek upisuje u istu svrhu svotu od 50 for. a. v., podnašajuć svoju izvornu namiru vrhu upisane svote od 50 for. a. v., štono mu u ime dnevnicah saborskih kao zastupniku naroda pripada.

Odlučeno, da se kao ova namira, tako i označene dvie razteretnice ekonomičkom odboru za jugoslavensku akademiju radi rukovodjenja predadu.

Dalje čita molbu narodnog zastupnika Theodora Gjorgjevića, za dopust od 14 danah, za da po naredbi lječničkoj zdravlja radi toplice upotriebi. Umoljeni četrnaest - dnevni dopust bude mu dozvoljen.

Dalje čita pritužbu narodnog zastupnika iz Krajine Josipa Stipetića, kojim tegobno razlažuć, da je njegovo o vojenoj granici u jučeranjoj sjednici izjavljeno mnienje u sabornici sa negodovanjem primljeno, izvan sabornice pako, da je žestoka očitovanja, gdje ni pretnjah manjkalo nije, čuti i izkusiti morao, moli, da sabor ovaj, za prepriečenje ovakova postupanja, u ovoj stvari ono, što mu se shodno vidi, odredi.

*

Digitized by Google

Nad tim, što bi se g. zastupniku Josipu Stipetiću, radi izjavljenog mnienja dogodilo bilo, izjavljuje sabor svoje duboko sažaljenje time, da će svakom očitovanju i postupanju, koje bi slobodu govora priečilo, ili čast i dostojanstvo zastupnika narodnog ma u kojemu vidu vriedjalo, svagda kriepko na put stati.

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da je nepovriedljivost narodnih zastupnikah najveća svetinja, koju smo uzeli u zaštitu, i potrebno je, da ju branimo.

Ja mislim, da se ovakovo postupanje nemože odobriti.

Dočim pako rukovodjenje reda spada na preuzv. gosp. bana, zato sam toga mnienja, da ga zamolimo, da o tom nastoji, da se slični dogadjaji u buduće odstrane.

Preuzv. g. **ban.** To je težko moja gospodo! jerbo vam je poznato, da se je to dogodilo na sokaku. (Živio.)

Nu ja mislim, da moramo paziti, da se slične stvari više neopetuju.

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kraljevini Ugarskoj, o kojem predmetu progovoriše sliedeća gospoda narodni zastupnici.

Antun Jakić. Ako prem je predmet viećanja našega velevažan, ipak je mučno još štogod novoga navesti nakon tolikih sjajnih govornikah, za to ću se ja samo na njekoliko besiedah stegnuti.

Kad bi ja u vladu bečku i malo samo vjere imao, kao što neimam, tada bi ja zastupnika gosp. Kvaternika predlog u načelu objeručke prigrlio, jedno zato, što mi je slična misao već odavna srcu i duši prirasla, a drugo za to, što po mojem mnenju najbolje odgovara državnoj koristi naroda hrvatskoga.

Nu kako već rekoh, radi nepouzdanja u vladu bečku, nemogu ino, nego očitovati, da program pomenuti zaslužuje svesrdnog uvaženja od strane svakoga pravoga rodoljuba, omladini hrvatskoj pako, na kojoj budućnost domovine ostaje, preporučam najtoplije, da ga svom svojom domorodnom vatrom mladjanom prihvati, kao najljepšu baštinu praotacah naših, i kao valjanu oporuku vrloga rodoljuba; jer samo onda moći će se preljubljena domovina naša boljoj i srećnijoj budućnosti nadati, kada većina naobraženih Hrvatah udari svojski pravcem programa dotičnoga.

Pošto dakle okolnosti političke izvedenju programa Kvaternikova još za sada prijazne nisu, nalazim ja, da je savez s Ugarskom ovaj čas politička nužda.

Ali savez taj nesmije biti sramotan za narod hrvatski, jer kano gorljivom Hrvatu čast mi je i sreća naroda moga preko svega najsvetija i najdraža, savez indi taj mora biti onakov, kako to zahtieva dostojanstvo, poštenje i državna korist naroda hrvatskoga.

Budući pako predlog osrednjeg odbora pruža valjan temelj za savez kakono ga ja želim, s toga ja u načelu odvjetujem za njega, jer je sastavljen i prema političkim obstojateljstvom, i prema naravi stvari iste, počem nesadržava ni manje ni više, nego uprav onoliko, koliko preduvjeti, to jest, preliminari po pravilih diplomatičkih sadržavati moraju.

Razne prigovore protivničke oprovrgli su dovoljno mnoga gospoda predgovornici, te ću ja sada samo na njeka druga kratka odgovaranja proći, ako mi visoki sabor posluha neuzkrati.

Neslažem se nipošto s gospodinom protom Begovićem, da se spojenje predloga osrednjega odbora s raznimi izpravci povjeri opet posebnom kakovom odboru, jer to se postići more i kod špeсialnoga viećanja, a s manje dangube.

Gospodin Marinović i gosp. barun Rauch u svojih govorih rekoše medju ostalim, da je sabor ugarski god. 1848. i na junačku Krajinu ustav protegnuo, ali tomu nije tako.

Ugarski sabor god. 1848. odredio je samo to, da od svake regimente po jedan zastupnik na buduće sabore dolazi; ako je to protegnuće ustava na Krajinu, onda je naš sabor hrvatski god. 1848., a i sadašnji više još za Krajinu učinio, pozvav ju sarazmierno u jednakom broju s provincialom na sabor, pa tko bi tvrditi mogao, da je tim i ustav na Krajinu protegnut?

Sabor ugarski god. 1848. mogao je jadnu Krajinu težkoga jarma vojničkoga osloboditi, jer ministarstvu magjarskome bijaše Krajina na milost i nemilost izručena. Nu zašto sabor ugarski to učinio nije, lasno je pogoditi, Magjari su htjeli, da tužna Krajina i za njihove interese krvcu svoju prolieva, kao što je činila prije, a žalibože i sada još čini za interese njemačke.

Neima dakle Krajina ni od koga drugoga spasenje svoje očekivati, nego sama od sebe u slogi i jedinstvu sa svojom ostalom braćom hrvatskom u provincialu, jer su interesi jednih i drugih istovjetni, to jest, interesi cjelokupne domovine naše, jedni su te isti, za to ih i valja složno braniti.

S toga razloga neslažem se s gospodinom Begovićem niti u onome, da Krajina tobože nebi imala glasovati u državno-pravnih pitanjih prije, negoli bi se provincializirala, velim neslažem se s tim mnenjem njegovim, jer to bi značilo, ne samo ostaviti braću provincialnu u nevolji, i ciepati se od matere domovine, nego i odreći se svoga državnoga i narodnoga prava. Značilo bi nesudjelovati na sgradi onoj, u kojoj se ipak danas sutra obitavati želi i kani, jer nije moguće, da će Krajina do sudnjega dana ostati zavod vojnički, mislim dakle, da je uprav domoljubna dužnost krajišnikah, glasovati o tome pitanju, od kojega i njihovo oslobodjenje ponajviše zavisi.

Kad sam već u rieči o Krajini, dužnost mi je kano zastupnika krajiškoga, još koju prosboriti.

Neću ponavljati jade braće naše krajiške, jer su dovoljno već poznati, nego ću napomenuti samo to, da je Krajina ljuta rana cjelokupne domovine naše, i da treba brzoga i korjenitoga lieka.

To neka dobro uvaže oni, od kojih udes Krajine zavisi, da se prekasno nepokaju: polakšice kojekakove Krajini više nepomažu, Krajina kriepko zahtieva pravo svoje, štono joj pripada kano cjelovitome dielu kraljevine i naroda hrvatskoga, to jest, ukinuće vojnoga zavoda, štono je izvor svih zalah njezinih, i koji joj je silom nametnut; ona traži povratak staroga svoga ustava hrvatskoga, koji joj je nezakonito otet, traži ustavnu slobodu kano i drugi ljudi, te pouzdanjem očekuje, da će ju i ostala braća hrvatska u tom pravednom zahtievanju podupirati, učinivši stvar krajišku svojom, u kojoj nadi preporuča se ovome visokome saboru.

Jovo Omčikus. Svietli bane, visoki sabore! U ovom hramu svetinje, u kom se za blagostanje naroda i potomakah naših djeluje, čuo sam mnoga mudra i spasonosna viećanja, koje počitani predgovornici moji ovdje izjasniše, i od kojih blaga mnjenja i na vojničku krajinu obilno prostiru se.

Poznato je visokoj kući ovoj, dà, i svietu je poznato tužno stanje graničara, a tko bi se sumnjao o ovom, taj da zaviri u granicu, pak će osvjedočen biti i vidit će ondje premnoga, od kojih će se svakom čovjekoljubcu srdce ustraviti

Digitized by Google

Neću se daleko u dogodovštinu Krajine nazad vraćati i onaj zlatni njegdašnji viek blagostanja sadašnje granice spominjati, viek zlatnih knezovah Radoslava, Butka i Karla Krbavskoga, zlatni viek biskupije Krbavske, viek Torquata Karlovića, grofa ličkog i krbavskog i ostalih, budući je svem ovom smrtni nož od zlokobnog aziatskog barbara odavno u srdce rinut, i tek samo sad gdjekoja pojedina turobna uspomena pokazuje prošlo sjajno stanje današnje naše uboge Krajine.

Jedino ovo, gospodo moja navodim, a to od 1746. godine, od kad je lička pukovina ustanovljena, te do sada, kroz 115 godinah dakle, koliko je krat vjerni graničar za prejasni dvor habsburski i habsbursko-lotarinski krv svoju lio, i kolike tužne promjene pretrpio, i danas još trpi?

Na listu dogodovštine, gospodo! sa vatreno krvavim slovim djela vjernog junačkog graničara upisana čitaju se, i nepokolebimi temelj, na kom presvietli prestol kralja našeg podiže se, jest po najviše od lubanjah, od kostiuh i krvi graničara utvrdjen, koji je isto tako nepokolebimi kao i klisura, na kojoj je Isus crkvu svoju ustanovio, da ni sile pakla odoljeti joj nemogu.

Sad da upitam, gospodo moja! kakvu nagradu za hrabrost i vjernost ovoliku dobi graničar?

O, vrlo važnu nagradu! od koje će i praunučad naša djeci svojoj kao od strašila kojeg paklenskog pripoviedati, a to od „Militär Grenz Instituta“: kroz ovu nagradu jadnom graničaru nesamo krv njegova, no i mozag iz kostiuh izteg-nut je, da i sam život!

Ovdje gospodo slavna! prispodabljam jadnog graničara pčeli Virgilievoj, gdje govori „sic vos non vobis, melificatis apes.“O! Švarcenbergovci! o Bahovci, i Brukovci! da vam pravedni Bog sudi, a historija svieta odsudit će vam s izrekom svojom, jer „die Weltgeschichte ist das Weltgericht.“ Granica se preinačiti mora! jer zasluge graničarah vapiju k prestolju kralja, vapiju k prestolju božjem veleglasno za zasluženom nagradom.

Granica se preinačiti mora! jer to pravda božja zahtjeva, da jadni narod graničarski nebude uviek organ, s kojim se sloboda i prosvjeta ostalih europejskih narodah razorava.

Granica se preinačiti mora, dakako, jer treba odmora, kao i narod rimski kada je vikao: „Panem et circenses,“ ali čemerni graničar nit imade kruha nit veselja, jer praznom trbuhu nije do igranja, nego si mora u gori hranu brati, da bi sa istom od gladi jadni svoj život spasio; tako i ubogi graničari vapiju k prestolju kralja, da bi im se smilovao, zasluge njihove naplatio, starodavni ustav i slobodu praotacah njihovih povratio, a sa „Militär Grenz-Verfassungom“ u kraj, jer ovo jedino od konačnog propada granicu bi spasilo.

Šta se pak sjedinjenja našeg sa braćom Ugrima tiče, to se u tome ja sa narodom mojim, kojeg u sjajnoj kući ovoj zastupam, sa centralnim odborom slažem, s tom primjetbom, da se sve iznimke, koje bi uniji priečile, uklone.

Nikola Raff. Njekoji graničarski zastupnici usudili su se kazati, da je granica zadovoljna s njekim polašticam. Onaj graničar, koj tako govori, nezna što kaže, a koj je zastupnik krajiški, ima se tako ponašati, da nepovriedi povjerenje svoje ostale braće.

Što se tiče saveza s Ugarskom, želim ga i ja, nu da bude takovi, koj našoj narodnosti i neodvisnosti podpuno dolikuje. Za to pristajem uz predlog osrednjeg odbora.

Petar Verdoljak. Svietli bane, visoki sabore! Buduć da su predlozi unije s Ugarskom po različitih i veleumnih govorih tako već izcrpljeni, da im se baš ništa ili po svema malo što pridati može: zaradi toga ja kao nevješt politik samo u ,toliko pridajem, da iz dna duše moje žalim, što je predlog g. Kvaternika, podupiran dakako s kriepkim govorom g. Starčevića, toliko malo odziva našao u visokoj ovoj kući. U ostalom, gospodo narodni zastupnici! bio ovaj predlog primljen ili ne bio, svakako je izveo on narod hrvatski na ono polje, gdje taj narod već sada sam sebe bolje upoznaje, izveo ga je velju na ono polje, gdje mu narodi evropejski glasno viču: eno naroda mladoga, naroda kriepke snage, bistra uma, nepokvarena srca; naroda, koji je nastupio stazu, s kojom da izbjegne tutorstvo njemačko i magjarsko, i dotrči u hram evropejske suverenosti. Medjutim, gospodo narodni zastupnici! u koliko me s jedne strane za otim predlogom žalost trapi, u toliko s druge opet gojim u duši mojoj sladku nadu, da kratki zeman jedva će proći, te će se predlog g. Kvaternika odzivati u djeci hrvatskoj, da kamo li neće u narodu hrvatskom, da kamo li, velju, neće u zastupnicih toga naroda, kojim će sveta prinadležati dužnost, svoj narod tako zastupati, kao što to karakter i ponos njegov, kao što to suverenstvo njegovo zahtievati bude.

Vidim ja, gospodo! da s malom iznimkom onih, koji bi, žali Bože, svoju domovinu, velim, Hrvati hrvatsku domovinu, Magjaru na milost i nemilost, s kakvimi ili baš s nikakvimi uvjeti predali, za da taj naš bivši a sada namjereni drug u njoj svoje, za nas kobno gospodarstvo, jezik i narodnost svoju na našu štetu i medjusobni nesklad razprostire i udomljuje, vidim velju, da svi ostali u visokoj ovoj kući sakupljeni muževi u duši svojoj odobravaju predlog g. Kvaternika, da li javno ga poduprieti plaše se zarad njeke netemeljite nepraktičnosti istog predloga u ovo doba; vele bo mnogi: daj mi 100.000 bajonetah, pa ću ja prvi taj predlog podpisati; nu da tako nije, pokazati će, gospodo! vrieme, pokazati će duh i ponos naroda našega. Pa ako bi za otu svrhu i uztrebalo otih 100.000 bajonetah, zar ih mi neimamo? Ajde da pogledamo, gospodo narodni zastupnici, na ravnine talijanske, da pogledamo na poljane magjarske, bregove pruske i bavarske, da oko bacimo na hladnu Rajnu, ledenu Moskvu, pa onda velju, da vidimo, imamo li mi Hrvati 100.000 bajonetah?

Kad su se dakle naše bajonete tuda i tamo od nemila do nedraga turale, kad je naš sviet tuda i tamo potokom svoju krv za tudje interese prolievao: zar da dvojimo onda za vlastite interese, za vlastiti dom i rod naše, Evropi poznate vitezove upotriebiti? Neću ja s ovim da reknem, gospodo! ono, što bi može biti kao u prvi mah pomisliti mogao; neću ja prevrata i nemira, već ću kao pošteni Hrvat a napose graničar vjeru caru, gorljivu ljubav domovini, pak onda je sve moguće.

U dalnjem razmatranju mom unije s Ugarskom pozivljem vas, gospodo narodni zastupnici, da se skupa sa mnom obazrete na našu prošlost, jeda li nas što iz ove k otoj uniji prizivlje? valjda izgubljeno pravo krunisanja i primanje zakletvah naših kraljah u našoj domovini? ili izčeznuta čast naših banovah? gubitak tolikih naših inštitucijah? ili uspomena onih nasrtah od strane Magjarah na našu domovinu i narodnost, uslied kojih nam samo 6 godišnje življenje kao narodu osudiše? Zaisto slabi prizivi medjusobnog i skladnog druženja, a tako biva svakomu ortaku, s kojim smo u nevjernom njegovom družtvu uloženu glavnicu izgubili. Vi-

Digitized by Google

dimo, je li nas što u sadašnjosti k uniji prizivlje. Ako sami sebe varati nećemo, to bjelodano vidimo, da spletke na Rieci, u Medjumurju, u Slavoniji i ostaloj našoj domovini baš dobri znakovi bratinstva nisu, jer dok mi već treću nedjelju o uniji debatiramo, i u toj debati više skoro, Magjarom popuštamo nego li nam ostavljamo: od njihove strane nevidimo ni jednog bratinskog koraka izim agitiranja njihovih emiserah po domovini našoj. O budućnosti, gospodo, sam Bog što znati može, nu ja kao čovjek u toliko ću po znakovih gatati, da nas eto za koju godinu opet na krvavom polju s Magjari, ako se pametno s njimi nesdružimo; jer narod, koji je ne samo domoljubjem, što mu se i oprostiti može, nego i slavohlepjem u toliko zanešen, da se s jednom rukom hvata naše Adrije, a s drugom slavjanskog Balkana, takov velju narod, gospodo, neće prestati po domovini našoj mutiti po onih i onakvih ljudih, kojih i kakvih on medju nami vavjek izobilja imade. Zar nečujete i u ovom visokom domu magjarsku politiku u nebesa dizati? A ja otu politiku zovem nepolitikom, ili bolje nadutom politikom, jer su ju naperili proti narodom nemagjarskim u Ugarskoj i izvan Ugarske, i protiva vladi, da proti istomu kralju, i to u toj mjeri, da skoro svaku izreku opozvati običavaju.

Nadalje govori se u ovom domu, da sve što imamo, Magjarom zahvaliti možemo. Ovo mi se baš grusti oprovrgavati s više riečih nego koliko ih trebam da izreknem: što goder neimamo ili izgubili smo toli u samostalnosti, toli u predjelih domovine naše, sve nevjeri i krivnji Magjarah pripisati imamo.

Napokon čujem ja i to u visokoj ovoj kući govoriti, da li, da reknem, kroz zube propuštati, da je naš sveti i narodni ustanak 1848. god. samo jedno natražnjačtvo i poduppiranje bečke kamarile bilo. Ako je tako, onda smo mi buntovnici bili, i kao takovim nepripada nam pravo svezu s Magjari sklapati, koju nikad pravno mi prekinuli nismo; nu ja velim, da je ustanak naš 1848. god. bio posljedica magjarske nepolitike, nasrtajuće na naš narodni život: zarad toga se mi od njih pravno i faktično odcjepismo, i sada se po mom mnenju nalazimo u onom stanju, u kom smo bili, kad smo se Kolomanu podvrgli, njega u našem Biogradu okrunili, od njega na naš ustav zakletvu primili. S kraljem dakle, gospodo, ugovor bi pokušati morali; pa ako taj uspjeha imati nebi mogao, ostaje nam onda još narod sve ukupne Ugarske. Iz ovoga, gospodo narodni zastupnici! što sam o uniji rekao, baš ni sam neznam, kojemu predlogu unije da pristanem. Onoga g. Kvaternika eto prenesoste na daleke godine, a da sam neostajem, za uniju biti moram: dakle pristajem uz predlog centralnoga odbora, u koliko bi se u njem samo personalna unija razumievati mogla.

Kad sam već nješto, gospodo narodni zastupnici! o uniji s Ugarskom progovorio, dopustite mi, da kao graničar nješto i o Granici, mojoj tužnoj domovini, prosborim, t. j., da vas gospodo pitam: što će to reći, da već evo šest punih nedjeljah medju vami sjedimo mi zastupnici krajiški, pa niti vi sretnji od nas, niti mi, uplašeni njekako vašim mukom, niti crne niti biele o nami negovorimo; a da je nuždno o Krajini govoriti, ili bolje da reknem, njezine jade i nevolje naricati, priznajemo mi, koji patimo, priznati morate vi, koji našu čemernu patnju gledate, a valjda priznati će ju i naša vlada, osramoćena dakako nepraktičnošću tolikih u Krajinu uvedenih sistemah, polag kojih ona, kako eto vidite, najnesretnija zemlja u cieloj Evropi nazvati se može. Počamši od sisteme cantonske, pa sve do današnje vidimo, da za Krajinu nitko mario nije, izim kako će ju sve to većma u gvozdeni jaram sapeti, a po tom osiromašiti tako, da ju sada već nemožemo vitežkom Krajinom, već prosjačkom zemljom nazvati. Neima tu više, gospodo, ponosa junačkoga, neima više staroga zavičaja krajiškoga, neima stada, neima kruha, neima ruha; nu ima dosta podlosti, utvaranja, nevjere, grabežljivosti, ubojstva i paljevine. Eto što od nas tudjin učini! jao i pomagaj! pretvori sveti naš hram u spilju razbojničtva. O ruko božja, jesi li još moguća?! U prva vremena bio je jedan soldat od tri mužke glave, a sada, gdje je jedan, služi i taj jedan, gdje je sedam, služi sve sedam, k tomu pritisnuo nas je agio sviuh teretah: dupla poreza, biljegovine, dohodarine, drvarine, ratarine, duhanovine itd. Ceste gradimo, magazine za carsku monduru, šajere za soldačko vježbanje i sve na račun božji; od ubogih naših mlinčićah i dućanžijah više plaćamo, nego su vriedni oni i roba u njih, jer tamo ćeš naći torbu glotna žita, a amo rukovet srme i koji komad riže.

Gospodo narodni zastupnici! Vi se brinete pa i od već za sdruženje s Ugarskom, a da nas Krajišnike braću svoju, krv od krvi svoje, k sebi prikupite, o tom malo hajete; ostavljate nas težkom udesu našem, a nemislite li, da narodi, i lošiji od nas, težki udes sa sebe s njekim načinom sbacavaju, s kakvim to baš nebi biti moralo, kad bi (oprosti bože izreki mojoj) u Boga milosrdja, a u vladah pravice bilo. Omer-paša nosi po Hercegovini med i mlieko: nu tko prijanja za ote darove? Krajini je gospodo težko! Krajini je krivo! Krajina je nezadovoljna! Nevarajmo se i nevalja slušati one, koji Krajišnika zadovoljna pripoviedaju; jer to su vam pravi dušmani naši, pa i visokoga prestolja našega, komu je prosti Krajišnik vazda vjeran bio, te i u buduće takav ostati želi; nu i ozbiljno misli, pa evo po svom zastupničtvu i zahtieva, da se njegovo tužno stanje promieni, jer ovako on više živjeti nemože, Bog i duša gospodo! nemože! a tko misli da može, taj se ljuto vara. Zarad toga, gospodo narodni zastupnici! skrajnje je vrieme, da skupa s nami, oko milostivnoga našega kralja nastojite, da ozbiljno poduprete molbu našu, koju ćemo za koji dan u ruke vam predati, za da ju u družtvu našem visokom prestolju podnesete. Osobito nastoj ti, svietli gospodine bane, oko preporodjenja našega, ti slavni sinu junačke krvi naše, ti sokole iz sokolova gnjezda! Ti otče i majko vjerne tvoje Krajine! U tebe je, svietli bane, uprla sva Krajina oči svoje. Ti moraš biti preporoditelj njezin, a poviest mora te slavna spominjati, dok uzbude jedan Krajišnik živjeti. Vodi nas svietli bane milostivomu kralju našemu, raztjeraj guste magle i oblačine, koje su prestolj visoki bi reć obastrle, da naši vaji i uzdisaji do njega doprieti nemogu. Odstrani bane krive proroke i neistinite pripovjeditelje blagostanja našega, i napokon kaži inače blagomu, milostivom kralju našem, da iznemoženoj Krajini lieka treba ili joj se je red tužiti.

Mile Badovinac. Da smo mi ovamo došli, pretresivati kraljevski predlog, imamo se zahvaliti preuzv. g. banu i dobroti sakupljenih ovdje velikašah.

Ja se čudim, da naša vlada još uvjek želi, da ostanemo Grenz-Institut, nu samo tako mirni kao janje.

Ne samo ova kuća, nego i cieli narod uviditi će, da smo mi svoje dužnosti glede naše misie izpunili: ako graničari to učinili nisu, nije sigurno nijedan drugi narod.

Mi slušamo mirno zapoviedi od frajta do cara, mi se nismo nikad popuntali, mi smo trpili i danas trpimo. Mi želimo našoj misiji, koja nam se nalaže, do groba vjerni

Digitized by Google

ostati, i želimo ju makar bosi i goli izvršiti za cjelokupnost trojedne kraljevine.

Ja nisam učio historiju, da navadjam care i kralje, koji su nam slobodu podielili, nu koliko sam razumio u ovoj kući, imade dosti dokazah, da su nam slobodu mnogi kralji podpisali, ali zla namjera nam je to uživanje dosad uzkraćivala. Godine 1848. počelo nam se sunce bolje budućnosti sjati, ali ovo skoro potamnu, te nam nametnuše nove terete, koji smo ono, što imamo, krvju našom odkupili. Šta ću dalje izbrajati jade i nevolje, kad je sve dokazano i poznato? Ja sam rodom iz Žumberka, imam dvie do tri rali zemlje, a ostalo sve golo kamenje. Da mi u onom okolišu neimamo braću Kranjce, sigurno nebi mogli ni živjeti.

Mi polag sve naše nevolje živimo pošteno, i idemo svuda, kad nam se zapovjeda. Naši soldati idu pet do šest iz jedne kuće na vojsku i neima skoro dana, da frajt nedodje i zapoviest ne nosi. Jedan mora na stražu, drugi na patrolu, treći na muštru, četvrti na foršpan, i tako nitko kod kuće neostane, osim kakvog starca ili babe.

Nama se kaže, da damo soldatom trošak, gospodo! Ja neimam više do jednu kravu, neimam hljeba, kakvi ću trošak dati moći? Kad se soldat natrag vrati, nenadje ništa kod kuće, nego zemlju opustošenu, neima kruha i on pomaže još jesti. Smilujte se vaša preuzv. g. bane! vi ste otac i majka naša, smilujte se i vi ostala gospodo! koji ste veliki i moćni, da se jedared oslobodimo ovog zatvora, da se strožije nekaštigujemo, nego najveći zločinci, molite! da budemo i mi neodvisni i da dobijemo jednaku sloboštinu s vami.

Meni netreba navesti razlogah, kuda da pristanem, ja samo kažem, da pristajem uz predlog osrednjeg odbora, jerbo sam uvjeren, da gospoda nežele sebi krivo i tim većma ako njima sreća u dio pade, želimo biti š njima.

Anatolija Jovanović. Ja kao zastupnik samostana crkve pravoslavne imadem predstaviti ono,. što mi na srcu leži. Najprije kazat ću biografiju ovog samostana, koji od godine 1555 ima svoje začelo.

Ovaj samostan je postao, kad je naš narod iz Bosne i Hercegovine prebjego i današnji generalat varaždinski naselio. Za zasluge svoje u ratu protiv napadanju Turakah, dobi ov narod od kraljevah Ferdinanda III., Leopolda I. i Karla III. krasne donacije na pergamenu zlatom pisanu, koje danas on žalibože neuživa.

Slavni sabore! moram vam nješto kazati o Krajini, buduć ja 42 godine živim u granici kao duhovni otac, te sam morao i tegobe graničarah saznat.

Kad sam došao u manastir, u kojem sada živim, bilo je tamo do 64 pluga, a danas nemislim, da ih imade 40.

Ja imadem parokijah, koje imadu po 100 jutarah zemlje, ali žalibože neuživaju ni četvrti dio, jerbo je sve zapušteno, buduć neima radinih silah.

Gledajte preuzv. g. bane, pri premilostivomu kralju izposlovati, da se oni gruntovi, koje graničari neuživaju, izpišu iz gruntovnice, jerbo od njih badava plaćaju.

Što se tiče sjedinjenja s Ugarskom, pristajem na predlog zastupnikah grada Zagreba, ali tako pristajem, da se takovo sjedinjenje s Ugarskom postigne, da budemo po njemu sretni i zadovoljni.

Vladimir Rozgaj. Važnost predmeta na dnevnom redu stojećeg nalaže mi dužnost kao zastupniku naroda u istome progovoriti.

Ja mislim, da nam je ovdje sveta zadaća onamo djelovati, da sačuvamo naš rod od pogubne one nesreće, u koju smo se strmoglavili pod zlosretnom sistemom Bachovom. Da si pako bolju budućnost pripravimo i ako ju ćemo zaisto postići, treba da ištemo saveznika, a to su narodi ugarski. Ja iskreno izpoviedam, da želim ovaj savez na temelju svestrane ravnopravnosti, narodnog jedinstva, i naše državne cjelokupnosti, te pristajem uz predlog osrednjeg odbora.

Simo Brkić. Ja kao stari čovjek siromašnije obitelji dolazim u sabor izabran od 85 hiljadah dušah.

Najprvi nalog od moga naroda dobio sam, da imam pozdraviti od strane graničarah preuzv. g. bana i slavne zastupnike naroda, koji su se trudili, da granica do ustava doći može.

Ja se u razglabanje pitanja na dnevnom redu stojećeg upuštati neću, jerbo nisam nikakve škole učio, nego što iz izkustva znadem, i kako me zdrav razum uči.

Ja sam ovdje čuo od jednog zastupnika, da je sustav vojničke Krajine posve dobar. Ja se s ovim izjavljenjem nikako zadovoljiti nemogu, dapače moram gospodu opaznu učiniti na biedno stanje graničarah.

Što se nadalje tiče riešenja ovog pitanja, najme glede odnošenja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, slažem se ja u mojem mnienju sa predlogom osrednjeg odbora, jerbo imam u njem povjerenje, da je dobro izradjen na slavu naše domovine.

Petar Očić. Svietli bane, visoki sabore! Ovdje se govori o inkorporativnoj unii ovih kraljevinah sa Ugarskom s jedne strane, a s druge strane leži na stolu predlog centralnog odbora, koji onamo smjera, da se u napredak uzdrži predbežno sa Ugarskom personalna unia.

Ja držim, da je pomisao o povrati tobožnje inkorporativne unie ovih kraljevinah s Ugarkom u sadašnjih okolnostih stvar nemoguća — a osobito nemoguća je povrata inkorporativne unije u onom smislu, koji su joj prije ožujka sa svoje strane podavali publiciste Ugarski.

Ja nenalazim za potrebito, da se označi glavna svrha, da se napomene glavni sustav, kojim biahu ove kraljevine prije 7 vjekovah prinukane, da stupe u savez s Ugarskom — usuprot čini mi se dovoljno, da napomenem, kako su Ugri, iztisnuv god. 1825. — iz javnih poslovah latinski jezik te uvodiv na mjesto istog malo kašnje svoj magjarski jezik u sve javne poslove, oslabili na taj način u velikoj mjeri onu svezu, koja ih je s ovom kraljevinom spajala.

Nije dakle čudo, da se po malo i sve to većma oslabljen savez napokon zakonom ugarskim od godine 1848. sasvim razvrgnuo i razpao. Uzrok, zašto sabor ovih kraljevinah nije ugarske zakone od god. 1848. priznao, već se istim javno i odprto opró i uzprotivio, nije ležao u dinastičkom samo interesu prejasne vladajuće kuće, već je ležao, i morao dakako po naravi stvari ležati zajedno i u interesu ovih kraljevinah, kojim, osim golog naslova, ništa nebi bilo preostalo, kad se nebi bile u ono doba za obranu svoje političke existencie i nehotice na polje političke revolucije bacile.

Nu pored svega toga radilo se je medjutim i u glavnom gradu Beču, i u Pešti, i u Zagrebu o tom, da se preprieči svaki medjunarodni conflict, te da se odstrani i ukloni svaki uzrok, koji bi za sobom mogo povesti gradjanski rat. Al' žalibože ostadoše bezuspješna svakolika nastojanja; malo zatim morala je slieditи za političkom revolucijom formalna insurekcija, narod ustao jest, na čelu svog neumrlog bana, na oružje, a svrha tog ustanka nije bila niti je mogla bit ino, no obrana svoje eksistencije.

Gospodo! Neću da kažem, da je sedamstogodišnja sveza izmedju ovih kraljevinah i Magjarah — svoj grob našla

Digitized by Google

na poljanah ugarskih, nu neustručavam se sasvim tim ipak tvrditi to, da to nije bila slučajna nesreća, kojoj se lasno pomoći dade; to biahu silni dogodjaji, koji su proizticali iz naravi stvari, a takovim silnim dogodjajem ukloniti se nije moguće.

Ako je bilo nuždno, da parlament ugarski svojim zakonim od god. 1848. uništi političnu eksistenciju ovih kraljevinah kao takovih, to je s druge strane istom tako bilo nuždno, da se tomu smrtonosnom udarcu i narod ovih kraljenih oružjem izmaknuo, te time i eksistenciju ovih kraljevinah, i svoje vlastito političnо življenje od propasti spasio i oslobodio.

Ako uvažimo položaj stvarih, kao što sada stoje, to će svatko moći lasno prosuditi, da je u sadašnjih okolnostih izvedenje inkorporativne unie ovih kraljevinah sa Ugarskom po sebi nemoguće, a osim toga, kad bi to i moguće bilo, da se ipak tobož inkorporativna unia neda svesti na teoriu, sakrivenu u ugarskih zakonih od god. 1848. Uz tu krivu teoriu prianja još i danas ugarski parlament; nemislim, da bi uzajamna unia realnom uniom postati mogla u smislu, koji dostojanstvu ovih kraljevinah i njezinoj podpunoj samostalnosti i neodvisnosti s obzirom na vlastitu autonomiu svestrano odgovara.

Priznali su mnogi govornici, a i ja moram priznati, da putovanje u Beč nije propleteno ružicami. Nu bolest, s koje Beč u obće boluje, dvostruka jest. Jedno — što austrijansko carstvo nije organična cjelovitost, već je conglomerat sastojeći iz glavnih sastavnih čestih, i to iz elementah talijanskog, magjarskog, njemačkog i slavjanskog , ovi elementi odbijaju se uzajemno njekom sve većma rastućom neuztrpljivošću. dočim ipak srodan elemenat slavjanski, rekoh bi, da se približuje, i za istovetnom težnjom zajedno ide. Drugo: što je u obće uzprečen život ovih antipatičkih elementah stranom, što im se nedopušta, da se naravi shodno sdruže, stranom što im se uzkratjuje, da se naravi shodno i to samostalno razvijati, i razvitkom duševnih i materijalnih silah javno blagostanje s uspjehom promicati uzmognu.

Posljedice ove bolesti izmedju raznih elementah u sredini carstva austrijskog, ponajviše osjeća upravo trojedna kraljevina.

Na pitanje, gdje leži uzrok ove bolesti, odgovaram, da leži u absolutnoj centralizaciji bečkoj.

Nu kako je postala ota absolutna centralizacija?

I na ovo pitanje podaje odgovor povjestnica, osobito stoljetna politika bečka.

Kadno bijaše prije sto godinah stanje austrijske monarkije još većma uzkolebano, nego je danas, poznata je stvar, kakova je muka popala u ono doba vladajuću kraljicu Mariu Thereziju, kad joj bivši njezin ministar grof Kaunic savjetovaše, da se skloni na politiku zapadnu, a ona bijaše u ono doba u Francezkoj absolutna centralistička; dočim njezin ministar unutarnjih poslovah knez Lobkovic protivno je mislio, preporučujući kraljici, da mjesto zapadne politike, buduć takova nebi mogla biti u prilog Austriji, u kojoj su raznovrstni narodi, prigrli politiku odgovarajuću vlastitosti i položaju južnih pokrajinah, gdje se povećavanje vlasti prije postignuti dade nego u pokrajinah ležećih prama zapadu, ili severu. Nu nadvladala i svoj mejdan održala je politika zapadna, a od tog vremena sliedili su svi austrijski ministri sveudilj do Bacha jednu te istu politiku ministra Kaunica. Kojim je plodom urodila, absolutistična centralna politika, tomu netreba comentara; nu da je mjesto absolutne centralizacije u Beču premah uzelo u novije doba, idea decentralizacije, o tom nitko nemože dvoumiti, koi okom svrne na c. kr. diplom od 20. listopana 1860., gdje se načelu decentralizacije positivni izraz podaje.

S tih razmatranjah čini mi se sasvim dosljedno, držati se načela decentralizacije, izražene c. kr. diplomom od 20. listopada 1860.

Čini mi se na dalje dosljedno i to: da sabor podnipošto nepopušća štogod od autonomije, koje se sad u podpunoj mjeri i na temelju iste diplome uživa. Što se tiče pravca, koji bi imao biti pravilom prama Ugarskoj, to mnijem, da taj pravac svoj izraz nalazi u predlogu centralnog odbora, s toga pristajem na taj predlog u načelu, a kad će nastati specialna debatta, priuzdržajem si pravo, radi toga na pojedine točke opazke učiniti.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideset i osma saborska sjednica 10. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o trideset i sedmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne devetoga srpnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Antuna Stojanovića*.

Ponajprije bude pročitan zapisnik posljednje sjednice od 9. srpnja t. g. i odobren.

Zatim su objavljeni dalnji prinesci za jugoslavensku akademiju, i to: gosp. Tomislav Padavić član sabora položio je zemljištno - razteretnu obveznicu kraljevinah Hrvatske i Slavonije pod br. 349 vrhu 100 for. zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studenoga 1861. dospieva.

Presvietli biskup Gjuro Smičiklas položio je uslied učinjenog upisa zemljištno - razteretnu obveznicu kraljevine Hrvatske i Slavonije pod br. 1606 vrhu 500 for. zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena 1861 dospieva. Zastupnik naroda g. Ljudevit Salopek upisuje u istu svrhu svotu od 50 for. a. v., podnašajuć svoju izvornu namiru vrhu upisane svote od 50 for. a. v., štono mu u ime dnevnicah saborskih kao zastupniku naroda pripada.

Odlučeno, da se kao ova namira, tako i označene dvie razteretnice ekonomičkom odboru za jugoslavensku akademiju radi rukovodjenja predadu.

Zastupnik naroda g. Theodor Gjorgjević, moli za dopust od 14 danah, za da po naredbi liečničkoj zdravlja radi toplice upotriebi. Umoljeni četrnaest - dnevni dopust bude mu dozvoljen.

Čitan je pismeni podnesak zastupnika narodnoga iz Krajine Josipa Stipetića, kojim tegobno razlažuć, da je njegovo o vojnoj granici u jučeranjoj sjednici izjavljeno mnienje u sabornici sa negodovanjem primljeno, izvan sabornice pako, da je žestoka očitovanja, gdje ni pretnjah manjkalo nije, čuti i izkusiti morao: moli, da sabor ovaj, za prepriečenje ovakova postupanja, u ovoj stvari ono, što mu se shodno vidi, odredi.

Nad tim, što da se g. zastupniku Josipu Stipetiću, radi izjavljenog mnienja dogodilo bilo, izjavljuje sabor svoje duboko sažaljenje time, da će svakom očitovanju i postupanju, koje bi slobodu govora priečilo, ili čast i dostojanstvo zastupnika narodnog ma u kojemu vidu vriedjalo, svagda krepko na put stati.

Izza toga predje se na dnevni red t. j. na razpravu pitanja glede odnošenja trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske prema kraljevini ugarskoj, o kojem predmetu redom progovoriše sliedeća gospoda narodni zastupnici i to: Antun Jakić, Jovo Omčikus, Nikola Raff, Petar Vrdoljak, Mile Badovinac, Anatolia Joanović, Vladimir Rozgaj, Simo Brkić i Petar Očić. A razprava ova, da će se nastaviti u budućoj sjednici, koja je za dan 10. srpnja 1861 u 10 satih prije podne urečena. Time bude sjednica zaključena, i ovaj zapisnik završen.

Šokčević s. r.
ban.

A. Stojanović, s. r.
saborski bilježnik.

Antun Stojanović čita zapisnik posljednje sjednice od 6. srpnja 1861, koj bi bez primjetbe odobren.

Dalje; čita imena darovateljah, koji prinesoše za utemeljenje jugoslavenske akademije i to:

Zastupnik naroda gospodin Vujatović Gjuro u banknoti 10 for. a. v.

Zastupnik naroda g. Pavao Muhić, državnu obveznicu narodnog zajma vrhu 50 for. srebra pod br. 182,689 zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. siečnja 1862 dospieva.

Zastupnik naroda g. Josip Švarc, zemljištnu razteretnicu ovih kraljevinah vrhu 100 for. pod br. 1595 zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena 1861 dospjeva.

Odlučeno, da se i gotovina od 10 for. a. v. i obe zadužnice ekonomičkom odboru za jugoslavensku akademiju radi kamatonosnog uloženja dotično deponiranja predadu.

Dalje; čita predlog zastupnika naroda Ivana Talera, da bi se kr. gradu Požegi višja gimnazija povratila: odlučeno, da se odputi na odbor, što je izaslan, da osnovu za uredjenje školah izradi.

Dalje; čita prošnju Marka Bedekovića, da bi se putem deputacije kod Nj. Veličanstva kralja izposlovalo, da se porez umali, i nesnosan utjerivanja način obustavi. Počem je u tom obziru od strane sabora ovoga potriebna predstavka Nj. Veličanstvu već podnešena, uzima se ova prošnja na znanje.

Dalje; čita prošnju žiteljah občine Martinskaves, da bi se Vid Koščević, kog su za občinskog bilježnika izabrali, kao takav potvrdio, za bilježnika nametnuti im pako Stjepan Miković odstranio. Zaključeno je istu prošnju kompetentnoj vlasti, naime: skupštini županije zagrebačke radi zakonitog postupanja odputiti.

Dalje; čita predlog zastupnika naroda Josipa Bračevca u tom sastojeći se, da bi se predlozi gg. Mirka Hrvata i Makse Piškorca o konačnom uredjenju odnošajah izmedju bivše vlastele i podanikah za najprešnije proglasili, i dotična zakonska osnova po administrativnom odboru izraditi se imajuća odmah poslje kraljevskih predlogah u saborsko pretresanje uzela i kraljevskom potvrdjenju podniela.

Digitized by Google

Budući se označeni predmeti već na dnevnom redu nalaze, bude zaključeno, ovaj predmet sa sada u pretres neuzeti, i da se viećanje o predmetu na dnevnom redu stojećem, to jest o odnošaju ovih kraljevinah k Ugarskoj nastavi. Sliedi predlog.

Josipa Bračevca. Kao što je sveta dužnost zastupnikah naroda, da se brinu za političku samostalnost i uzveličenje naroda kog zastupaju, isto je tako i sveta njihova dužnost, da se pobrinu i za poboljšanje materijalnog stanja naroda. Ja da dužnosti mojoj s ove strane zadosta učinim, te uvjeren, da od svih do sada učinjenih predlogah za poboljšanje materijalnog stanja našeg naroda najvažniji su predlozi gospode Mirka Hrvata i Makse Piškorca, to visokom saboru predlažem:

1. Da se predlozi gospode Mirka Hrvata i Makse Piškorca za najprešnije proglase.

2. Da se odboru za administrativne poslove izaslanom naloži, da oba ista predloga odmah uzme u pretres, te da iste u jedan zakonski članak spoji.

3. Da se osnova zakonska administrativnog odbora glede tih predlogah u saborsko pretresivanje uzme, te kraljevskom potvrdjenju podnese.

Ladislav Balog. Molim, da se taj predlog za prešna proglasi i odboru administrativnomu za pretresivanje preda, koji će imati predložiti ga visokom saboru u formi zakonskog članka.

Antun Stojanović. Nije poduprt od 15 članovah.

Mirko Hrvat. To je pismeni predlog.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za to, da se predje na dnevni red? (Većinom glasovah: prešlo se na dnevni red.)

O pitanju na dnevnom redu stavljenu progovori najposljedniji ubilježeni govornik g. Matija Mrazović.

Mato Mrazović. Svietli bane, visoki sabore! Kad poslje tolikih sjajnih govornikah i vrstnih govorah rieč uzimam, nemogu se nikako oteti strahu, da će me visoka ova kuća ne samo dosadnim nego i drzovitim nazvati, — jedno zato, što je već opetovano i po mnogih predgovornicih priznato, da je predmet viećanja dovoljno izcrpljen, te je već i završaj razprave predložen bio; a drugo zato, i to podpunim pravom, što me znadete, gospodo moja! da nisam tako medena razgovora, da vam svojim govorom nebi pokvario slasti, što ste ju srkali na sto dušakah iz govorah mimo vašega tankoga sluha sladko i milo ali i skladno romonivših.

Nu moja gospoda, ja sám biti ću najbolje kažnjen sa svoje drzovitosti, jer ću na svoje oči gledati, kako će se stolice prazniti u ovoj sabornici prije nego dogovorim. Dopustite mi dakle, da, ma i pod taj uvjet, i ja koju rečem. Pošto sam ovako svoj račun sa vis. kućom na čisto izveo — mi drugo, nego da još i to napomenem, da sam praktički nepreostaje pravnik, dakle čovjek suhoparan, koji je svojim svagdanjim poslovanjem priučen na objektivnost, pak je već odavna izgubio onu elastičnost i uznositost mislih, koja govornike nosi nebu pod oblake. — Ja dakle ostajem ovdje na materi zemlji, na pozitivnom temelju, pak mi vjerujte, da se neću popinjati ni do — galerijah.

Na ovom temelju nakanio sam, da o pitanju na dnevnom redu stojećem praktičke svoje nazore razvijem; nu tim nije i nebudi rečeno, da sam ja nakanio po odvjetničku mudrovati, jer dobro znadem, da odvjetnička argumentacija nije od nikoje koristi, gdje neima nepristranoga sudca, koji bi medju prućimi se strankami odsudu izrekao, — dapače sam uvjeren, da ono gradivo, kojim se odvjetnici služe, još većma razpaljuje i otvrdjuje strasti.

Jednu sam ipak navadu nakanio sliediti u ovom svojem parlamentarno-diplomatičkom razlaganju, a ta je — mal da se nebi ni usudio kazati, da me tko neobiedi težnjom u Reichsrath — a ta je gospodo moja, što sam prisiljen naučio pod Bachovom sistemom, da si o svakom predmetu, o svakoj stvari, o kojoj sam morao razpravljati, prije svega sastavim istinit i jasan species facti t. j. informaciju, jer u tom sam našao izhodište, iz kojega treba da podje svaki praktički odvjetnik, ako hoće da svojoj stranki koristi po onom pravničkom pravilu: da mihi factum, dabo tebi jus.

Ja sam dakle, kako rekoh, i na ovoj klizkoj parlamentarno-diplomatičkoj stazi po svom običaju nastojao o tom, da si jasno te istinito predočim species facti današnjega pitanja, — a nastojao sam o tom tim revnije, što je stvar velevažna, što se mojega srdca kosa, i što sam iskusio u praksi odvjetničkoj, da sam gubio samo one parnice, gdje, budi po krivnji stranke, budi po krivnji vlastitoj nisam imao istinite i jasne informacije; — a osobito pako znam iz izkustva, da mi uz neistinitu i nejasnu informaciju nagoda nikada za rukom pošla nije.

A zašto i kako to? — Stvar je posve prosta i jednostavna, jer nije svaka stranka, već radi prirodjene sebičnosti dosta snažna, da svomu odvjetniku izpripovieda jednakom iskrenošću sve, dakle i one okolnosti, koje su njoj nepovoljne, a koje su za pravo protivničko povoljnije; ja dakle, držeći se kao punomoćnik točno informacije, nisam mogao priznati ni najjasnijega protivničkoga prava, neimajući u informaciji razloga za to priznanje, a protivnik opet, oslanjajući se na svoje tvrdo pravo, nije od njega popustio ni za dlaku, upravo zato, što ga ja priznao nisam i zato je bilo svako približenje nemoguće; — a nagoda, gospodo moja, nije ništa nego takovo izravnjanje prepornih pravah, da bude jedno i drugo štedjeno, koliko je ikada moguće, — pa da obstane jedno uz drugo što ljepše i skladnije.

Početak dakle izravnanja jeste uzajamno pripoznanje pravah, — jer bez toga neima mjerila za jedno i drugo preporno pravo, — neima mjerila za nagodu.

Gg. moja! i mi smo evo na putu, da njeku vrstu nagode utanačimo sa narodi ugarskimi; — al' ova nam za rukom neće poći, ako neimamo dosta nepristranosti i moralne snage, da samu i golu istinu kažemo saboru ugarskomu, ili ako sabor ugarski neima dosta moralne snage, da tu istinu sluša i uvaži; jer nam valja pamtiti gg. moja, da ondje, gdje odsuda nije moguća, gdje dakle stranke žele svoju stvar uravnati bez umiešanja od strane trećega, da ondje neima priziva, nego na razum samih stranakah, na razboritu njihovu brigu za sadašnjost i budućnost.

Kad bi na Ugarskom saboru bilo toliko muževah pravednih naprama trojednoj kraljevini, njezinom narodu i pravu, koliko evo na ovom našem saboru ima laskavih veličateljah pravednosti i slobodoumja magjarskoga, uvjeren sam, da bi ovo naše pitanje, o kojem evo već tri mjeseca mozgamo, a 15 danah sa svom rječitošću pred cielim svietom sa svake strane govorimo, — uvjeren sam, da bi ovo pitanje već odavna riešeno bilo, — riešeno bi bilo koristno i povoljno za jednu i drugu kraljevinu, povoljno i koristno za slobodu obadvijuh; — dapače, kažem Vam istinu gg. moja, pa makar vi mene gudalom i po prstih bili, — da se ovo pitanje danas u ovoj sabornici niti pretresivalo nebi, da je prije 1848. godine u Hrvatskoj i Slavoniji bilo manje krivih savjetnikah Magjarskih, — manje spletkarah, — manje sliepacah, koji su kucali na nebeska vrata magjarskoga blaženstva; — a da je bilo više svojemu vlastitomu narodu, na-

Digitized by Google

rodnim pravam i narodnomu poštenju oddanih rodoljubah Hrvatah i Slavonacah.

Gg. moja, uvjeren sam i radi pravednosti naprama Magjarom priznajem, da svu krivnju od 1848. godine i potonje naše nesreće nose, ne toliko Magjari, koliko oni Hrvati i Slavonci, koji su htjeli biti bolji Magjari nego i sami Magjari, — koji su si više brkove sukali u Zagrebu i Osieku, nego korjeniti Magjari u Kečkemetu i Debrecinu.

Da hrvatska majka nije po nesreći rodila sina, koji joj je na Ugarskom saboru zaniekao svaku samostalnost, svaku zakonarsku i upravnu autonomiju, rekavši: „da on nepriznaje dva zakonarstva pod krunom sv. Stjepana pak niti ikakovih statutah, naredbah ali budi zakonah osim onih, koje stvori ukupno ugarsko zakonarstvo“; da nije rodila majka sina, koji joj na Ugarskom saboru bijaše zaniekao ili barem u dvojbu stavio isti biljeg, kojim se svaki čovjek pak i narod kao individuum razlikuje od nieme i nerazumne životinje, rekavši: „da je medju ilirskim (naime našim književnim) jezikom i jezikom hrvatskim tolika razlika, kolika je medju Magjarskim i njemačkim“; pa kad nebi bio isti nezahvalni sin svoje domovine podbrusio lakomu čeljust Ugarskoga sabora od 1848. ne samo na sladko mlieko, nego i na tečnu krv i meso svoje majke domovine, rekavši: „sada imamo priliku stopiti, što se nebi nikada razstavilo“, kad isti hrvatski sin nebi bio prevario griešnu neznanost Magjarah s riečmi; „da se za hrvatsku narodnost bori Magjarska stranka, koja želi ostati u tiesnom savezu s Magjarskom braćom i s ugarskom krunom; — da je ilirski jezik Hrvatom tudj jezik, da je to poluga za razširenje rusizma i panslavizma“; — da nije ovako varala Magjare ona stranka u Hrvatskoj, koju je njena vidljiva glava i organ, župan Turopoljski, na Ugarskom saboru prozvao magjarsko-hrvatskom, i kad Magjari u griešnom neznanju nebi bili tim za njihovu lakomost zavedljivim varkam vjerovali, nebi bio Boniš, koji, ako se nevaram i u današnjem ugarskom saboru sjedi, nebi bio taj isti Boniš u sjednici saborskoj od 21. prosinca 1847 „zaniekao Hrvatskoj ista čedna municipalna prava, pozivajuć drzovito poslanike hrvatske, da mu ih pokažu ako ih imadu;“ nebi bio isti Boniš zaniekao kraljevinu Slavoniju tvrdeći: „da tri županije Slavonske i primorje nespadaju na trojednu kraljevinu nego na ugarsku;“ nebi bio ni protestirao proti odvažnoj obrani pravah Slavonije, koju je bio poprimio tadašnji poslanik trojedne kraljevine g. M. Ožegović, i nebi bio nazvao ovu obranu „težnjom za novim osvajanjem“; pak nebi bio ni Bernath trojednoj kraljevini zaniekao i sam naslov „kraljevine“ rekavši: „da ove tako zvane kraljevine svojimi nezrelimi zahtievanji uviek dosadjuju, odkako su Magjarskom krvi izpod francezkoga jarma oslobodjene,“ nebi dakle bio Bernath nazvao „nezrelim zahtievanjem“ zahtievanje, da bude štovana autonomija ovih kraljevinah, — nebi bio u svojoj nadutosti rekao, da je trojedna kraljevina Magjarskom krvi izpod francezkoga jarma oslobodjena.

Gospodo moja! kad se je na Ugarskom saboru pretresivala zakonska osnova o jeziku, zahtievali su poslanici trojedne kraljevine, da se izbor poslovnoga i učevnoga jezika ostavi trojednoj kraljevini i njenom saboru; a Košut je zahtjevao: — „da se trojednoj kraljevini zakonom naloži, da se za bližnjih 6 godinah u svih poslovih i školah latinskim jezikom mora služiti.“ — Zašto je to učinio nego zato, što ga je na temelju lažljivih izvješćah — dobivenih od Magjarsko-hrvatske stranke — strah obuzeo, da će Hrvati uvesti u školu i javni život ilirski jezik, — tu groznu polugu rusizma i panslavizma? Zašto je istom prilikom kad se je naime u gornjoj sabornici pretresivala zakonska osnova o magjarskom jeziku, zašto je grof Dinko Teleky rekao: „da netreba s uma svrći magjarski elemenat u Hrvatskoj; da treba osigurati Magjare nalazeće se u Hrvatskoj? — Zašto nego zato, jer je bio upućen iz prevarnih izvješćah magjarsko-hrvatske stranke, da su u Hrvatskoj čitavi kotari Magjarah, n. p. Turopolje; a odkuda napast na grofa Ladislava Majtény-a, da reče: „da bi se protivnim zakonom (t. j. kad Magjarski jezik nebi bio uveden u Hrvatskoj) Magjari izključili iz službah“? — Odkuda nego odtuda, što je po izvješću, Magjarsko-hrvatske stranke mislio, da sirote Magjari u Hrvatskoj živući pod supremacijom nemagjarskih Ilirah stenju, i što ih je želio izbaviti i usrećiti magjarskimi častnici? Odkuda napokon ona pogrdna prispodoba, kojom se je poslužio grof K. Zay u sjednici saborskoj od 5. veljače 1848. hoteći naš robski i natražnjački duh označiti, kad je rekao: „dogodilo se što godj mu drago, tomu se nemožemo nadati, da će se Hrvati ikada pomagjariti moći, jer kako bi se to moglo i očekivati, da će magjarski jezik kao jezik slobode, ikada krepče korienje puštati u zemlji, gdje marva slobodno pase, a protestantu je zabranjeno i disati“? Odkuda nego odtuda, što je bilo hrvatskih sinovah, koji su u svom magjarštinom zarobljenom duhu svoj siromašni narod opisivali kao narod nenapredan; koji su svoja robska svojstva narodu pripisivali; koji su narodnu stranku opisivali i nazivali conservativno-ilirskom, za političkim rusizmom težećom, dakle natražnjačkom.

Gg. moja, ovo su pozitivna data, i ako ima koga u ovoj sabornici ili izvan nje, koji o njihovoj točnosti dvoji, neka se potrudi k meni i ja ću mu jih svagda pokazati; a imam i svjedokah u ovoj sabornici, koji su u onih istih okružnih i saborskih sjednicah prisutni bili, kad su se govorile ove rieči, kad se je ovako nasrtalo na samostalnost trojedne kraljevine, kad joj se je krojila smrt politička i moralna; dapače imam ovdje i takovih svjedokah, koji su se sa samim Košutom otimali za prednost u magjarskom rodoljubju.

Od ovuda izvolite uvidjeti gg. moja, da svoj našoj nesreći od 1848. god. nije krivo naše natražnjačtvo, nije kriva zloglasna kamarila bečka, nego kamarila peštanska, pak ona stranka u domovini, koju je njena vidljiva glava, tadašnji župan turopoljski, u saboru ugarskom i sam nazvao „magjarskom“; ova stranka je prevarila Magjare, da u Hrvatskoj ima elementa magjarskoga; da je Turopolje magjarsko; da osim njekolicine plaćenikah neima odpora proti magjarskim težnjam; da sve čezne i vehne za tiesnim savezom, koji bi bio vezan kopčom magjarskom; ona je jednom riečju zavadila Hrvate s Magjari, jer ona je bila, koja je Magjare lažljivimi informacijami do skrajnje sljepote dotjerala, te je poslanik trojedne kraljevine g. Metel Ožegović već u okružnoj sjednici od 21. prosinca 1847. bio prisiljen da odvažno zagrmi Magjarom: Ja osjećam, da je ovdje minulo vrieme osvjedočavanja i da će se morati sl. stališi i redovi boriti s odvažnom voljom pridruženih kraljevinah.“ — Eto vam, gospodo, koji neznate, zašto smo se zaratili s Magjari, eto vam razjasnjenja, eto vam prvoga navještenja rata Magjarom!

Vidite li gg. moja, kamo je dovela Magjare zla, neistinita i nejasna informacija, što su ju dobili od tadašnje Magjarske stranke u Hrvatskoj?! Dovela ih je do toga, da su osim naše i drugu parnicu izgubili i sada moraju tražiti povratu u prijašnje stanje (restitutionem in integrum) — pak ako i dobiju povratu, sigurno će platiti povratni trošak. Al' me

Digitized by Google

nebi za njih ni boljela glava, nego i naš narod podnosi već 12 godinah posljedice toga gubitka, i on će plaćati povratni trošak, pak ne samo sadašnji naraštaj, nego i budući — može biti do 10. koljena.

Nu od 1848. godine promienile su se okolnosti i mnienja silno. Sad već neima kod nas čovjeka, koji bi se usudio javno barem reći, da se trojedna kraljevina želi utopiti u Magjarski elemenat; neima ni takovoga, koji bi se usudio tvrditi, da bi buduća veza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske imala biti izključivo Magjarska; neima ga, koji nebi priznao trojednoj kraljevini autonomno zakonarstvo i upravu; neima napokon ni takovoga ludjaka, koji bi tvrdio, a ni onakovoga koji bi vjerovao, da je medju književnim, tako zvamin ilirskim i pučkim hrvatskim jezikom takova razlika, kakova je medju magjarskim i njemačkim, koji bi vjerovao, da su Turopoljci sgoljni Magjari, a što je najviše gg. moja, to je to, da se i oni isti, koji su materinski jezik još god. 1845, 1846 i 1847 iz županijskih dvoranah tjerali, da se oni isti, velim, sjećajuć se svojega porjekla, sada trse sa svojim njekadašnjim prognanikom oprijateljiti.

To je, mimogred budi rečeno, silni napredak gg. moja, što smo ga učinili od 1848. godine uzprkos svim protimbam, — a to nas mora najbolje obsvjedočiti, kako silne su idee, kako silno je božje pravo, a kako nemoćni su njihovi bezbožni neprijatelji; to nas mora bodriti na radnju za dobro naroda; jer kada glupost, laž progone čovječji duh i gnjetu, onda valja da rade najizabraniji svojega vremena za kulturu do mučeničtva.

Tako je bilo do 1848. godine, tako je bilo god. 1848. Evo nam roda i ploda od nastojanja onih stranakah u Hrvatskoj i Slavoniji, od kojih se je jedna nazivala Magjarsko-hrvatskom, a druga narodnom ili ilirskom, koju potonju je Josipović god. 1848. na saboru ugarskom nazvao ilirsko-konservativnom. — Od jedne imamo razvitak i učvršćenje narodne sviesti, a od druge 12 godišnje robstvo i današnju neizviestnost.

Moja gg.! Ona stranka, koja se je nazivala magjarsko-hrvatskom, scienila je, da je liberalna, a scienila je to, jer se je sakrivala za magjarsku opoziciju, da u svojoj domovini proti jedinomu i glavnomu uvjetu svakoga napredka, proti narodnosti i njenom razvitku reagira, nevideći jadna, da je upravo po tome bila reakcionarna; ovoj istoj stranki imamo zahvaliti, što nas Evropa drži za reakcionare; jer je to Magjarska emigracija, spadavša k opoziciji, po tadašnjih krivih pojmovih po Evropi raztrubila.

Ona stranka pako, gospodo moja, koju su g. 1848. prozvali konservativnom, — jer je branila narodna prava proti proždrljivosti Magjarskoj — a poslje toga su ju reakcionarnom nazivali a i sada ju nazivaju njeki ljudi, koji ju na magjarske naočale izpod kalpaka motre a to zato, što proti gospodstvu, proti hegemoniji Magjarstva reagira, ona ista stranka ostala je vjerna svojim načelom narodno-političkim do dana današnjega, zadržavši i samo ime „narodne stranke“ zato, što je narodna prava uvjek branila proti svakomu napadaču, došao on iz prieko Sutle ili Drave.

Pak slušajte gospodo, kako su se pojmovi promienili. Pošto je već tečajem ovoga sabora ista stranka bila nazvana i reakcionarnom i strankom od crvenoga brda i proletarskom i Bog nek znade, kojim još imenom iz političkoga života drugih narodah pozajmljenim, — danas ju nazivlju ljudi, koji se u ostalom s njezinimi načeli neslažu i koji o pitanju na dnevnom redu stojećem njezinom programu protivni brane — kako ju nazivlju? Nazivlju ju strankom liberalnom! A kako se nazivlje stranka njojzi protivna? — nazivlje se sáma konservativnom!

Vi ćete me koriti, gospodo moja, s nedosljednosti, kad govorim o njekakovih strankah, dočim sam i sám prije rekao, da su se od g. 1848. okolnosti silno promienile, pak da neima nikoga, koj bi se usudio tvrditi javno, da se trojedna kraljevina želi utopiti u magjarskom elementu; da neima nikoga, kóji bi se usudio tvrditi, da buduća veza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske ima biti izključivo Magjarska; da ga neima, koji bi trojednoj kraljevini nijekao autonomno zakonarstvo i upravu, a svi da smo prigrlili narodni jezik — odkuda bi dakako imalo slieditи, da medju nami neima razlike. — Sreća naša i naroda našega, da je neima; al je ima u istinu i na žalost, pak i na štetu naroda, koga zastupamo, — to nam dokazuju evo dva protivna programa. Koja dakle korist zaklapati oči pred onim, čemu valja oštro u oči pogledati?! Nije li nas jedan od braniteljah zagrebačkoga programa na stranke već razdielio? Ja ću dakle nastojati samo o tom, da njegovo mnienje izpravim, jer sudim, da je to za uzajamno poznavanje i za razsudjenje domaha protivnih si programah vrlo koristno.

Služeć se riečmi u običnom smislu, mogao bih vam gospodo kazati, da ima jedna stranka — ako ju želite poznati — sebičarska, oholo-aristokratička, koja na naš sabor, prem pozvana, stranom ni došla nije, držeći valjda izpod svojega dostojanstva, da ovdje medju rajom, medju tobožnjimi proletarci sjedi i š njimi prostačkim jezikom razgovara, — a stranom je došla bila, nu buduć da je falio lokomotiv, koji bi bio ovu visoku kuću s tielom i dušom u Peštu odvukao — odišla je glavom bez obzira. — Ovo su ljudi, kojim niti je stalo do narodnoga obstanka, niti do narodnoga poštenja, niti do napredka ikojega, — oni su došli bili ovamo samo zato, da nas svojom prevagom, ako je ikako moguće, u Peštu pritegnu, nadajući se, za istinu a ne za šalu velim, da će im peštanski sabor votirati povišenje odkupne glavnice za izgubljene urbarske podanke, a njeki od njih nadajući se, da će isti sabor povratiti moć zakonskih propisah o nasljedstvu djedinskom sa svimi posljedicami. Govoreć po europejski i uzimajuć rieč „stranka“ kako ju državna znanost uzima, nečine ovi ljudi nikakove stranke, nego sektu, jer im je samo to toga stalo, da svoju posebnu, ali svim jim zajedničku korist postignu, i zato žele vlast u ruke dobiti; država je njima samo sredstvo za njihove svrhe. Stranka pako politička ima samo korist države, korist sveukupnosti narodne pred očima, ona smatra državu svrhom, a sebe sredstvom.

Odkako ste vidjeli, gospodo moja, da kruži po ovoj sabornici podpisni arak za prineske za jugoslavensku akademiju, od onda je nestalo one visoke gospode, i kad ste njekojim isti arak ponudili, rekoše vam: sutra; al' kad sutra — koga nije bilo u sabornici? Vi vidite, ili bolje rekuć, vi ih od onda nevidite, i netrebam vam drugo kazati; nego da to nisu ljudi od koje političke stranke, nego ljudi od sekte. Ovo je, gospodo moja! jedna strana našega visokoga plemstva, našega velikoga posjeda, koji četvrtinu čitave zemlje drži; — veliko dobro, kad bi naše bilo, velik gubitak, jer se je od naroda odmetnulo!

Ja ću se dakle držati razdieljenja po zlatoustu od protivne mi stranke učinjenoga; on dieli naš sabor na dvie stranke po sliedećih obilježjih: konservativnom nazivlje jednu stranku zato: što se obazire na izkustvo prošastnosti i sadašnosti; što sadašnje stanje naše domovine na vagu meće, sadašnji, a ne budući kapital cieni, i po tome, pak iz ljubavi

Digitized by Google

naprama domovini i narodu, koju ona nosi više u grudih, nego na jeziku, obnoviti želi sa kraljevinom Ugarskom, onaj preko sedam vjekovah postojavši realni savez, ali uz ujamčenje cjelokupnosti, političke narodnosti i samostalne zemaljske autonomije. I ova stranka, da svoju važnost podupre, pozivlje se na to, da je njom zastupan veliki posjed.

Isti govornik nazivlje strankom liberalnom onu: koja bi iz prevelike revnosti i ljubavi prama rodu i domovini želila domovinu svoju učiniti samostalnom, sjajnom i velikom, a nazivlje ju liberalnom zato, što pri ustrojenju domovine svoje, nepazeći na okolnosti vremena, želi bezuvjetno napredovati.

Ja u obće nedržim za istinito, da je pojam „konzervatizma" prava protimba pojmu „liberalizma", jer mislim, da se jezgra liberalizma sastoji u narodnoj slobodi naproti prevladi, u domahu i obsegu, koji se daje samoupravi, a po tome se može sbiti, da konservativna politika bude pravom pravcatom liberalnom, u slučaju n. p. kada vlada kani narodnu slobodu stezati.

S toga ja držim, da se ovo razdieljenje na okolnosti naše domovine i na stranke saborske, kako su si ovdje u današnjem pitanju protivne, nemože shodno prilagoditi, jer se neradi izmedju naroda i vlade, nego izmedju kraljevine i kraljevine.

Nu pošto je sada vrieme koncesiah i aneksiah, činim i ja g. predgovorniku od protivne stranke concessiu tu, da mu razdioba stoji.

Liberalna dakle stranka, gg. moja, u koju se s dopuštenjem i ja brojim, neimajući medju sobom mnogo reprezentantah od velikoga posjeda, bila je baš zato nazvana već i proletarskom; a čudnovatim načinom, radi prevelike revnosti i ljubavi naprama rodu i domovini, radi toga, što svoju domovinu želi učiniti samostalnom, sjajnom i velikom, radi toga nazvaše ju njeki ljudi i reakcionarnom!

Ali da se neobziramo na sud pojedinih ljudih, pristajem u jezgri na definiciju, kako su ju zreliji i pravedniji članovi tako zvane konservativne stranke načinili.

Nu pristajuć na tu definiciju i na to, kako je njen pravac označen, moram iskreno kazati, da mi se po sili logike nevidi dosljednom definicija protivne stranke t. j. konzervativne, nevidi mi se dosljedno označenje pravca ove potonje; jer ako je liberalna stranka ona, koja želi svoju domovinu učiniti samostalnom, sjajnom i velikom, mora da njoj protivna stranka t. j. konservativna neželi ni jedno, ni drugo, ni treće svojoj domovini, jer drugčije neima protimbe medju nami i onda neima razloga, zašto njeka gospoda iz protivne stranke nikako neće da pristanu uz predlog osrednjeg odbora, kojino sadržava program liberalne stranke? Ta ovim programom ujamčuje se cjelokupnost, politička, dapače i genetička narodnost i samostalnost trojedne kraljevine, a ja nemislim, da se tomu protivi izkustvo prošastnosti ili sadašnjosti, da se protivi sadašnje stanje naše domovine ili ljubav protivne stranke, koju ona u grudih više nego na jeziku nosi. Govornici za program osrednjeg odbora dokazali su dovoljno iz povjestnice i na temelju pozitivnih naredabah ugarsko-hrvatskoga zakonika, da je cjelokupnost, narodnost i autonomija trojedne kraljevine bez dovoljnih garancijah pogibala i da je težkom mukom i riekami krvi sinovah trojedne kraljevine morala branjena biti.

Sadašnje stanje domovine naše, sadašnji naš kapital, treba da nas nuka upravo na to, da jednodušno primimo predlog osrednjega odbora, jer njim si želimo ojamčiti naproti Ugarskoj, što nam u prošastnosti nikako ojamčeno nebijaše, i jer je upravo odtuda protekla žalostna naša sadašnjost.

Ja nisam ad one stranke, koja najodličnije članove ovoga sabora, prve domorodce po srdcu i umu, po rieči i djelu, sumnjiči; — moj zanat niti nije sumnjičenje, jer znam da je sumnja najjadniji savjetnik, ali ako umom svrnem na govore, što su ih rekli govornici od protivne t. j. konzervativne stranke, ako se sjetim, da je upravo s one stranke tvrdjeno bilo: da se trojedna kraljevina nije mogla pravno oddružiti, odciepiti od ugarske; da nije imala pravo mač trgnuti za svoju obranu; da obstojavša veza medju trojednom kraljevinom nije pravno prestala; kad se opomenem na onaj zanešeni ukor jednoga govornika, što smo se magjarskoj politici iznevjerili, a na veličanje slobodoumja i viteztva magjarskoga; kada pomislim, kako je jedan od predgovornikah svu krivnju naše razmirice s Magjari našim poslanikom pripisavao, — kad sve to promislim, pak se sjetim kako se svi govornici iste stranke opiru zahtjevanju glede Medjumurja i Rieke, onda zaista neznam, što konzervativna stranka razumjeva pod cjelokupnošću, štoli pod autonomijom i samostalnošću, što napokon pod jamstvom za političku narodnost, a što pod realnim savezom s Ugarskom?!

Ja tvrdim, gg. moja, da je ta tobožnja konzervativna stranka na onom istom putu, na kojem je bila do g. 1848. Magjarska ili vulgo Magjaronska stranka u Hrvatskoj, i da će nas na tom putu upravo onamo dovesti, kamo nas je dovela 1848. god. stranka Magjarska, — ne ravno do rata, nego do uzajamne razdraženosti, do nepovjerenja do — neunije.

A zašto?

Kazat ću, samo neka mi dopusti vis. kuća, pošto sam ovako sravnio elementa, koja utiču u rješavanje našega budućega odnošenja naprama Ugarskoj, da predjem na samu stvar.

Neima dvojbe, pak nemislim da ću naići na protuslovje od ikoje strane, ako reknem, da smo se mi god. 1848. s Magjari zavadili. Nu jedan predgovornik od protivne stranke reče, da mi ni sami neznamo, zašto smo se zavadili i time je hoteo kazati, da nismo imali pametnoga razloga zavadi.

Kad bi ovdje bilo osobah, koje još 1848. god. nisu živile, rekao bi, bivši školskimi sistemi i onako obsudjeni da neučimo povjestnicu svojega naroda, rekao bi, velim, da osobe ovako govoreće neznadu povjestnice i morao bi im oprostiti.

Ali mi smo, gg. moja, svi kako ovdje sjedimo, svi smo mi tu povjestnicu tvorili, pak nam nemože biti nepoznata. Nijekati tu povjestnicu, nijekati uzrok zavade izmedju Magjarah i trojedne kraljevine: to znači neuvažavati positivnih i ugovornih pravah svojega naroda, toli obiestno oskvrnjenih; znači, supremaciji Magjarskoj za volju nijekati svojemu narodu pravo obrane, života i razvitka. To znači Magjare obsjenjavati, a svoj narod vriedjati.

U početku svoga govora naznačio sam tečaj, uzroke i razvitak te zavade na Ugarskom saboru od godine 1848 i odtuda bit će se svatko uputio, da su nam Magjari zanijekali ili pogazili bili:

ime kraljevine;
cjelokupnost zemljištnu;
zakonitu autonomiju;
ime i život narodni.

Digitized by Google

Čujem, kako mi se prigovara sa strane, da su to pojedini ljudi bili; — istina je, al tih pojedinih ljudih bilo je toliko, da su sačinjali većinu sabora ugarskoga, da su svojom većinom sve to uzakonili. — Ja nisam kriv, ako njeka gospoda neće nikako da čuju i razumiju, kad se glede Magjarah istina kaže i kad im se dokazi navode; — kad bi oni bili htjeli slušati i razumjeti, bili bi se obsvjedočili iz prijašnjih govorah, da su to zakoni od 1848., kojimi su sve navedene povriede zakonitom pravu i samosviesti naroda trojedne kraljevine nanešene, i nebi sada kazali, da su to pojedini ljudi učinili. Ja se nedržim za obvezana, da opetujem ono, što su predgovornici i točnije i vještije izveli nego bi ja to znao. Nu opet kažem i constatiram, da nisam čuo baš nijednoga govornika, koji toga i sam nebi bio priznao, stranom, što je o tom uvjeren, stranom, što ga i sada boli, a stranom, što se na pošteni način neda ni tajiti, jer je to i sam Deák priznao u svojoj adresi od 12. svibnja t. g.

Ne samo Deák, nego i pokojni Teleky priznade naročito, da su zakoni sabora ugarskoga od 1848. glede nas nepravedni, da su za našu samostalnost, za našu cjelokupnost i za naš narodni razvitak ubitačni, i zato priznaje jedan i drugi, da valja ove zakone pravici, pravnomu odnošenju trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj i obostranoj koristi prilagoditi — dakle promieniti; po tom pako priznaju sami, ako i nerado, da je trojedna kraljevina saborskim svojim člankom 11: 1848. obstojavšu vezu izmedju sebe i kraljevine Ugarske pravno razvezala, ili, ako je komu povoljnije, razkinula; da je sadašnji ugarski sabor kao nasljednik sabora ugarskoga od god. 1848. i naš sadašnji sabor kao nasljednik sabora trojedne kraljevine od g. 1848. — da su to dva protivnika sve dotlje, dok god obstoje zakoni Ugarski od g. 1848., dok god sadašnji ugarski sabor uz njih prianja, dok ih se pače čvrsto i nepomično drži i zahtieva po njih, da poslanici trojedne kraljevine dodju na sadašnji Ugarski sabor, da tamo udese promjenu onih zakonah naprama pravici, pravnom odnošenju trojedne kraljevine i obostranoj koristi t. j. dok sadašnji ugarski sabor zahtieva, da mu se sabor trojedne kraljevine pokloni, da se nezakonitim i nenaležnim proglasi za dogovaranje.

Spomenuo sam u početku svojega govora, da sam u odvjetničkoj praksi izkusio, da su mi moji branjenici davali kadkad neistinitu informaciju, neistinitu u toliko, u koliko su mi zatajili okolnostih, koje bi za mojega protivnika mogle povoljne biti; ali toga nisam kazao, nego sada hoću da kažem, da nisam nikada naišao na čovjeka zdrave pameti, koji bi mi bio znalice zatajio okolnostih svojemu pravu povoljnih, a naveo samo pravu protivničkomu povoljnih.

A kako to biva kod nas na političkom polju? Kakovu informaciju podjeljuju njeki zastupnici naroda jadnomu sudu Evrope o pravnosti položaja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj? — Eno, dočim Teleki i sam veli: „Naša rieč neka djeluje pomirljivo na Hrvatsku time, da joj podpuno priznamo njezin municipalni sustav na osnovu saveznom, kao zemlji, koja je s nami pod jednom krunom sjedinjena bila, da ju priznamo za podpuno nezavisnu u području nutarnje uprave i t. d.“; a Deak nastavlja: „Glede Hrvatske mi nezahtievamo, da pretežnijim svojim brojem naprama njenim malobrojnim zastupnikom rješavamo njezine zahtjeve i uvjete. Hrvatska ima svoj vlastiti teritorium, stoji u posebnom odnošenju, nije bila nikada Ugarskoj utjelovljena, nego je stajala š njom u savezu, bila je njena družica dieleća s nama i prava i dužnosti, sreću i nesreću. Ako dakle Hrvatska kao posebna zemlja želi u našem zakonarstvu udioničtvovati, ako želi prije toga s nami na čisto izvesti uvjete, uz koje misli svoj državopravni položaj staviti u savez s Ugarskom; ako u tom poslu želi s nami u odnošaj stupiti, kao narod s narodom: mi te ponude nećemo odbiti, nego zahtievamo samo, da Hrvatska nebude priečena slati svoje poslanike na naš sabor i t. d.“ Dočim dakle i sam Teleki, glava jake stranke na sadašnjem ugarskom saboru, priznaje, da smo od Ugarske pravno odciepljeni; dočim i sam Deák privoljuje, da Ugarskoj postavimo uvjete, uz koje želimo š njom u savez stupiti, prije nego podjemo u njeno zakonarsko tielo, — dočim nadalje i sam inače za popularnost bojazliviji i radi toga više rezervirani Deák priznaje, da trojedna kraljevina, naproti ugar. zakonom od 1848. g., ima iskanjah glede svojega državopravnoga položaja, kako su ga isti zakoni izkvarili, dočim dakle iz ovoga priznanja obadviuh vodjah sadašnjega ugarskoga sabora dosta jasno sliedi, da je trojedna kraljevina bila i 1848. godine u pravu, razkinuvši protupravno stegnutu vezu, a i sada da je u pravu, želeći po predlogu osrednjeg odbora, da sa kraljevinom Ugarskom, kao narod sa narodom na čisto izvede uvjete, pod kojimi bi bila voljna stupiti u savez s istom kraljevinom, — dočim dakle se protivnik ovoga sabora t. j. sabor ugarski po svojih vodjah tako očituje, i tim očitovanjem nastoji, poravnati put k uzajamnomu porazumljenju: eto, u ovoj dvorani čuje se glasovah, protivećih se najvećma onomu tvrdjenju osrednjega odbora, da je prijašnja veza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine ugarske pravno prestala; čuje se glasovah, koji nam predbacuju odstup od one Magjarske politike, koja je upravo zavadila dvie kraljevine kroz vjekove sdružene; ima takovih, koji nepriznavajuć razvez bivšega saveza i sam razlog mu poriču, ima ih napokon, koji poriču trojednoj kraljevini i samo pravo na obranu 1848. god. proti Magjarskoj preuzetnosti i obiesti poduzetu.

Nesjeća li nas ovaj postupak, ovo nepolitičko, rodovražno i protunaravno nastojanje proti pravnomu interesu vlastite domovine i vlastitoga naroda, nesjeća li nas, velim, na rieči bivšega turopoljskoga župana Jozipovića god. 1848. rekavšega: „da on pod krunom Ugarskom nepriznaje dvajuh zakonarstvah i t. d.“ nije li to nastojanje jedno drugomu spodobno, kao jaje jajetu?

Hoće li istovjetni uzroci danas drugim plodom uroditi, nego su urodili prije 13 godinah? Jeli ovo opako nastojanje domaćih sinovah prikladno, da narod umiri i popustljivijim učini? Zaista nije, jer narod imajući se boriti, ne samo s prevejanošću Magjarah, nego i sa izdajstvom domaćih sinovah pod svakojakimi liepimi riečmi sakritim, mora da je žilaviji, nepopustljiviji, i da traži to više garancijah za budućnost.

Kazao sam, da je ugarski sabor protivnik naš dotlje, dok god zakoni njegovi od godine 1848. obstoje, i dok se ih on naprotiv nas čvrsto drži.

Ja sam to kazao i dokazao, da si utvrdim stanovište, iz kojega mislim, da nam se valja približavati k protivniku.

Već u početku svoga govora rekao sam, da poravnanje ili nagoda nije ništa drugo, nego onaj i onakov sklad medju prepornimi pravi, da jedno uz drugo, poštedjeno što se više može, obstati uzmogne; al sam rekao i to, da prvi korak k porazumljenju jeste uzajamno priznanje prepornih pravah, jer u tome upravo leži mjerilo za jedno i drugo pravo, leži mjerilo za nagodu.

Pa što sliedi odtuda, što bi se odnosilo na današnje

Digitized by Google

naše pitanje? Sliedi to, da medju našim protivnikom i nami neima nagode, dok on neprizna naših pravah.

Koja prava naša bijahu povriedjena ugarskimi zakoni od 1848., kazao sam već odprije; — povriedjeno bijaše dostojanstvo trojedne kraljevine kao kraljevine; povriedjena bijaše cjelokupnost naše domovine; povriedjena bijaše državna samostalnost i neodvisnost, dakle svi uvjeti za naš obstanak i razvitak.

Dok sabor ugarski svega toga neprizna, do toga neima izmedju nas približenja, neima nagode.

Pak upravo predlog osrednjega odbora, koji ovo priznanje zahtieva jeste program narodne, liberalne stranke; — ova stranka je dakle prijateljica saveza s Ugarskom, jer ona čini mogućim približenje izmedju oba sabora.

Stranka konzervativna, sakupivši se oko programa zastupnikah Zagrebačkih, imajuća u svojoj sredini sva ona elementa, koja pobijaju i po samih Magjarih našoj domovini priznata prava, rádi i nehotice proti savezu s Ugarskom, a to ne samo zato, što njeni članovi nenaravne i nenarodne težnje pokazuju, nego i zato, što su se sakupili oko programa, koji nastoji pod stilističku raztočenost i neopredieljene izraze sakriti i zaviti namjere, koje upravo i samo iz riečih njezinih govornikah pogoditi valja.

S jedne strane dakle neposredno na ovom saboru, s druge strane pako poticajuć svojimi nepolitičkimi govori nade u onoj stranki ugarskoga sabora, koja još uviek goji neumjerene želje za svevladom magjarskom sve do jadranskoga mora, rádi posredno ova konservativna stranka upravo proti svomu programu, jer kod obadvih protivnikah podkapa istinu, bez koje neima srdačnosti, glavnoga uvjeta za približenje i nagodu, o kojoj se jedino radi.

Ako dakle od saveza sa kraljevinom ugarskom zavisi sreća naše domovine, onda moram očitovati, da je upravo konzervativna naša stranka proti toj sreći.

Ja pako, želeći iskreno savez s Ugarskom već radi jednoplemene braće pod krunom ugarskom živuće, radi mnogovječne uspomene zajedničke sreće i nesreće; radi vezah družtvenih, a najpače radi zajedničkoga nama i Ugrom interesa, što ga imamo na uzdržanju ustavnoga načela i ustavnih institucijah — nemogu na ino, nego da pristanem uz predlog osrednjega odbora, koji i jasnom svojom stilistikom i jasnimi uvjeti i njihovim domahom najviše odgovara i dostojanstvu ove vis. kuće i poštenju narodnjem, i jer je prikladan, da na njemu izkusimo iskrenost Magjarah, a napokon, jer se je većina govornikah izjavila upravo u smislu ovoga predloga, pak i onih govornikah, koji su držali, da im je dužnost na koncu govora izjavit se za program zagrebačkih zastupnikah.

Jedina rieč „bezuvjetno“ pomutila je njeke govornike, nu i glede toga složit će nas specialna debata.

Nu kad se ja u načelu za predlog osrednjega odbora izjavljam, moram odmah pridodati i to, da se izjavljam za njega sa popravci g. Perkovca, ne toliko iz razlogah pravnih, koliko iz razlogah političkih s osobitim naglaskom posljednje allinee.

Jedno od dvojega dogodit će se svakako u Austriji, ili će dualizam zavladati ili neće.

Za jedan i drugi slučaj svjetuje nas mudrost, da kažemo saboru ugarskomu minimum svojih zahtjevah i uvjetah.

Ako u Austriji zavlada dualizam, te bude Ugarska postavljena na osnov zakonah od 1848, imajuća podpunu neodvisnost od ostale monarkije, budući trojedna kraljevina i onako vezana s kraljevinom Ugarskom jednom te istom krunom, jednimi te istimi temeljnimi zakoni, jednom te istom kraljevskom osobom: treba da već sada kaže ugarskomu saboru, u čemu neće podnipošto, da bude vezana za državni život kraljevine Ugarske, jer će se tim prepriečiti za budućnost svako neporazumljenje. Predlog osrednjega odbora nije na to mislio, a ovaj nedostatak nadopunjunje se izpravkom g. Perkovca.

Akoli pako u Austriji nezavlada dualizam, ako dakle Ugarska nepostigne podpune nezavisnosti na temelju zakonah od 1848. godine, onda tek nastaje pitanje, može li kakova užja veza nastati medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom, nego li sada obstoji, i ako bi bilo kakove veze, nebi li se predlog osrednjeg odbora mogao tumačiti na našu štetu, kad bi bio primit bez izpravka, po g. Perkovcu predloženoga.

Postavimo samo onaj slučaj, da Ugarska nepostigne podpune svoje nezavisnosti, nego da se prilagodi ustanovam diplome od 20. listopada 1860. Predlog odsrednjeg odbora kaže u obće samo, da želimo s Ugarskom stupiti u još bližnji državopravni savez. Budući da smo po kraljevoj osobi, po kruni, te zajedničkih, temeljnih i ustavnih pravih i onako već vezani, budući da u ovom, ovdje predpostavljenom slučaju Ugarska nebi imala niti zakonodavstva niti uprave glede višje financije, rata i trgovine: u čemu bi onda sastojala ta bližja ili užja državo-pravna sveza, koju osrednji odbor napominje? A ipak bi, dosljedno svojemu očitovanju, na njezino zahtievanje morali s kraljevinom Ugarskom u njekakav savez stupiti.

Budući da mi govorimo u vremenu, gdje diplom od 20. listopada faktično i proti našoj volji obstoji, nebi se to naše očitovanje po redakciji osrednjega odbora moglo drugčije tumačiti, nego da smo taj užji savez razumievali s požrtvovanjem njeke strane sadašnje naše autonomije.

Pošto mi dakle diplomu od 20. listopada 1860. god. nikako ignorirati nemožemo, jer se ona upire na njekoliko stotinah tisućah bajonetah, treba da svoje rieči tako udesimo, da ih neuzmogne nitko krivo tumačiti.

Za tu svrhu je izpravak g. Perkovca posve shodan.

Očitovavši se ovako za predlog osrednjega odbora, uz izpravak g. Perkovca, nepreostaje mi drugo, nego da rečem još koju o predlogu veleštovanoga sučlana g. Kvaternika.

Mnogi od gg. predgovornikah izjavio se povoljno za taj predlog, ali osim jednoga jedinoga, nije nijedan uzanj pristao. Ja niti bi znao taj predlog pohvaliti, niti ću se za njega izjaviti. Kad bi sve svoje primetbe proti njemu navodio, umorio bi, bojim se, strpljivost vis. ove kuće dugotrajnošću, zato neka mi bude dopušteno, da se samo u kratko izjavim glede istoga.

Glede forme moralo je svakomu u oči udariti prije svega, da ovaj predlog nije pošao sa gledišta u ručnom pismu od 26. veljače t. g. označenoga pogledom na naše odnošenje naprama Ugarskoj, nego je pošao sa gledišta posve svojega i s istim ručnim pismom u nikakovom savezu nestojećega. S toga ja držim, da se ovaj predlog, nestojeći na dnevnom redu, niti pretresivati neima.

Zatim pako govori ovaj predlog o svačem, o istom pobratimstvu s narodi ugarskimi, samo ne o stvari, koja na dnevnom redu stoji, t. j. o državo-pravnom odnošenju trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj.

Iz smisla §. 59. ove osnove, ako se uzme tumačiti a contrario, jasno sliedi, da se g. predložitelj zadovoljuje i

Digitized by Google

time, ako budu poslovi izvanjski, financijalni, ratni i trgovački u ubsolutističkom centrumu, bez odgovornosti upravljani, kao što bijahu do godine 1848., jer nenalazim nigdje organa, kojemu bi osrednja vlada odgovorna bila.

Čitavi predlog je dakle Galimathias, bez repa i glave, a njegov pravac je još gorji, nego kad bi nas u Reichsrath svjetovao, i zato se ja očitujem proti njemu. (Živio!)

Preuzv. g. **ban**. Ja izjavljam, da smo svršili viećanje o predlogu osrednjeg odbora, o predlogu gosp. Kvaternika i o amendementu zastupnikah grada Zagreba.

Dr. Mirko Šuhaj. Ja bi molio da se predlog zastupnikah grada Zagreba na temelju §. 42. poslovnika smatra kao predlog, dočim sam ja ov predlog na stol visoke kuće položio, to mi poslie odbornog izviestitelja pripada rieč.

Ovaj predlog shvatili su takodjer gospoda govornici, koji su zanj govorili, kao predlog, daklem molim, da Vaša preuzvišenost i visoka kuća izvoli ovaj predlog po poslovniku smatrati kao takvi, tim više, što se je redovno viećanje o njem povelo.

Dr. Antun Stojanović. Ja držim, da je ovo izjavljenje gosp. zastupnikah posve netemeljito. Ona točka poslovnog reda, na koju se gosp. govornik dr. Šuhaj poziva, nespada na ovaj predmet. Osrednji odbor, koji je iz većine saborskih članovah sastavljen, učinio je predlog, taj je stavljen na dnevni red, te se je samo o njem valjano viećanje povesti moglo. U ostalom, ako želi gosp. Šuhaj govoriti, mislim da neće biti zaprieke.

Jovan Živković. Ako je o tome rieč, da je samo jedan predlog, onda osim gosp. Vončine neima nitko govoriti. Ako se pako dopusti g. Kvaterniku govoriti, kojega predlog smo s velikim oduševljenjem slušali, isto tako ima pravo i g. Šuhaj govoriti, kojega predlog je na veliko nestrpljenje naišao kod druge strane, dakle ili da g. Vončina sam govori, ili sva trojica predložitelji.

Petar Očić. Ja mislim, da ove prepirke, koje su se sada porodile, nalaze svoje riešenje u jasnom sadržaju §. 39. poslovnika, u kom se kaže: „odbori se drže u svom poslovanju onoga reda, što ga je sabor ustanovio.“ Ja nevidim, da bi izmedju ostalih predlogah bio koji drugi predlog na dnevnom redu nego predlog centralnog odbora. Ako bude resultat viećanja i glasovanja, da je taj predlog propao, onda dodje na dnevni red amendement, a zatim novi predlog g. Šuhaja i Kvaternika. Mi stvar ovdje drugačije nemožemo smatrati, nego kao što jest. U istinu izvorni je predlog odbora centralnog, buduć se o njemu viećalo, zato dok njegova sudbina nebude riešena, neka se neprelazi na druge nove predloge.

Preuzv. g. **ban**. Primate li?

Eugen Kvaternik. Buduć sam ja, čim je predlog osrednjeg odbora na stol visoke kuće položen bio, jedan istovetni predlog visokomu saboru za pretresivanje predložio, koji savršeno obara načela osrednjeg odbora, zato mislim, da meni punim pravom pripada, da ga obranim proti nasrtanju protivnikah, tim više, dočim su ga oni kao ovakovog smatrali, a osim toga pitanje, o kojem sada viećamo, tako je važno, i tako zasjeca u sudbinu našega naroda, da uzkratiti htjeti komu govor, bio bi grieh vapijući proti narodu.

Grof **Julio Janković**. Ja se od moje strane slažem sa g. Kvaternikom, jerbo se neradi o tomo, kako ćemo glasovati, nego da onaj, koji je predlog načinio, zadnju rieč ima.

Ja mislim, da i g. Kvaternik ima pravo svoj predlog braniti kao i g. Šuhaj, jerbo oni, koji su govorili za predlog osrednjeg odbora, kazali su, da se pod savezom s Ugarskom samo personalna unia razumjeti ima; koji su pako govorili za predlog g. Šuhaja, razumjeli su pod tim ograničenu realnu uniu, a predlog g. Kvaternika govori za politički savez.

Slav. Vrbančić. Ovdje moramo odlučiti, hoćemo li odstupiti od poslovnika ili ne, po smislu poslovnika neide nikoga rieč, nego g. Vončinu. Članak 42. poslovnika glasi: „poslje odbornoga izviestitelja ide najprije rieč onoga, koji je predlog načinio, i njemu je slobodno još jedanput govoriti, prije nego se pretresivanje završi.“

Dakle po ovome §. ima samo g. Vončina, kao izviestitelj osrednjeg odbora rieč, jer je njegov predlog stavljen u viećanje i njegovim povodom zametnula se debata; zato se sve ostalo ima smatrati za gole izpravke osim predloga g. Kvaternika.

Po §. 43. poslovnika, koji ovako glasi: „pošto je izviestitelj centralnoga ili posebnoga odbora podnio predlog, onda se u vrieme, koje će sabor odrediti, započme viećanje o načelu predloga.“ Kad se bude glasovalo o načelu, može svaki govoriti, a napose oni, koji su izpravke učinili.

Što se tiče predloga g. Kvaternika, slažem se sa gosp. Mrazovićem, da ovo pitanje nezasieca u pitanje saveza s Ugarskom, nego je posebni predlog o budućem uredjenju naše domovine, i buduć da se nije nitko proti tomu predlogu izrazio, mislim, da se nebi više o njem viećalo.

M. Košćec. Ja mislim, da se neću prevariti, ako stanem tvrditi, da su ovdje dva predloga, te bi se po poslovniku §. 43. odmah, kad je osrednji odbor svoj predlog učinio, i na stol ove visoke kuće stavio, viećati moralo, da li se unija u načelu prima ili ne, jer je u predlogu osriednjeg odbora izrečena personalna unija, kao što se je g. Očić izjavio i ostali govornici, koji su za predlog osrednjega odbora glasovali; a za one, koji su glasovali za predlog gosp. Šuhaja, veli se, da su govorili za incorporativnu uniju; dakle pod tim nemože se drugo razumjeti, nego da su dva predloga, jer inače neznamo, zašto smo se kroz tri nedjelje danah borili.

Mi se nismo borili, hoćemo li personalnu ili realnu uniju, zato se i sad nemože drugačije viećati, nego o načelu unije; kad se budu zametnule prepirke o pojedinih točkah, onda si pridržavam pravo moje dotične izpravke učiniti, gdje budu potrebni, svakako pako mora se g. Šuhaju dozvoliti govoriti, koji je posebni predlog učinio.

Andria Brlić. Buduć da ovo nije debata o nijednom predlogu, nego što ćemo uzeti za temelj našega viećanja, s toga mislim, da neće na uštrb biti ovoj visokoj kući, da oni, koji su predloge učinili, dobe rieč: neka razbistre svoje predloge, pak ćemo time moći sud izreći.

Dr. Antun Stojanović. Ja nalazim, da su uzrok tome, što nismo viećali o načelu, upravo ona gospoda, koja su se izrazila protiv predlogu osrednjeg odbora. Ako g. Košćec priznaje, da je u predlogu osrednjeg odbora izrečeno, da hoćemo savez, zašto su ova gospoda govorila proti tomu predlogu. Rado znadu, da se samo o načelu viećati mora.

Mijo Košćec. Na interpelaciu g. Stojanovića odgovaram, da je visoka kuća po smislu §. 43. poslovnika radila, kad je dopustila viećanje o posebnom predlogu g. Šuhaja, te je

Digitized by Google

pravedno, da sada o načelu predlogah visokom saboru predloženih vieća.

Ivan Vončina. Po članku 42. i odnosno 48. poslovnika vlastni su gg. Kvaternik i Šuhaj, koji su posebne predloge učinili i koji se neslažu sa predlogom osrednjeg odbora, još jedan put govoriti, i to prije nego se pretresivanje dovrši, zato neuvidjam razloga, zašto se nebi njim dopustilo govoriti.

Preuzv. g. **Ban.** Ja mislim, da g. Kvaterniku, g. Šuhaju i g. Vončini dopustimo još jedan put govoriti.

Mirko Hrvat. Ja nedržim niti predlog g. Kvaternika niti gosp. Šuhaja za predloge, budući se predlozi moraju pismeno podnieti; ja mislim daklem, neka se glasuje.

Eugen Kvaternik. G. Hrvat kaže, da svaki, koji je predlog učinio, ima ga učiniti pismeno, nu on je tom izjavom poremetio smisao čl. 29. poslovnika, koji glasi: „ako je predlogu svrha, da se zakon stvori, onda ga treba pismeno u slici zakonskoga predloga podnieti.

Ovdje se pako o tome radi, hoćemo li s Ugarskom sdruženje realno ili ne, ja sam rekao, da govorim za politički savez, koji dolikuje našem narodnom dostojanstvu; u ovom dakle važnom predmetu, ako pravica vlada, mora mi se rieč dopustiti, jer inače pada na vas krivnja, da niste htjeli čuti rieči za pravdu i istinu. (Živio)!

Nikola Thaler. Meni se čini, da su sve prepirke uzaludu, jerbo je poslovni red ustanovio sabor; mi govorimo na temelju toga već tri nedjelje, njekoja gospoda su proti predlogu g. Šuhaja govorila, njekoja su ga podupirala, a ostali su naveli, da nije predlog; ja scienim daklem, da gg. Šuhaju i Kvaterniku pripada rieč.

Preuzv. g. **Ban.** Koji su zato, da gg. Kvaternik, Šuhaj i Vončina još jedan put govore?

(Primljeno većinom glasovah, da sva trojica predložitelji još jedan put govore.)

Uslied toga progovori:

Dr. Mirko Šuhaj. Ako sam prigodom onom, kad smo započeli debatu o odnošenju trojedne kraljevine naprama kruni i kraljevini Ugarskoj tvrdio, da je taj sabor jedan od najvažnijih u našoj povjestnici, a ono na svršetku debate moram kazati, da je taj naš sabor jedan od najslavnijih i najznamenitijih saborah u istoj našoj povjestnici. Velim, da je taj sabor jedan od najvažnijih glede na važnost predmeta, koji riešiti ovomu saboru prinadleži, i da je najslavniji, dokaz je to, što je toliko izvornih, krasnih i krepkih govorah rečeno bilo, da se je težko na ikojem drugom saboru o jednom predmetu toliko govornikah pojavilo.

Naš sabor razvio je sve krieposti u obilatoj mjeri, a samosviest narodna, može se reći, nije se tako jasno, tako kriepko i muževno u nijednom saboru razvila, kao što na ovom saboru.

Mi smo gospodo diplomatičnu prevejanost Francuzah s ozbiljnom praktičnostju Englezah, mi smo neograničenu ljubav ustavnosti Magjarah i Belgianacah sa vatrom slobodne Italije, mi smo neizmjernu ljubav domovine Švajcarah, sa dubokim oštroumjem Njemacah spojili, te da nam upravo ništa nepomanjka, čuli smo takodjer i drastičnih govorah Amerikanskih.

Prvi resultat ovog viećanja je bio, da smo bez iznimke svi, koji smo progovorili o tom predmetu, više ili manje blago ili kriepko otvoreno ili tajno, posredno ili neposredno osudili nesretnu politiku Austrijansku od 300 godinah, koja je našoj trojednoj kraljeviui mnogo nesreće, naniela upropaštujući ju i moralno i materialno i lišavajući ju svega, što joj milo, drago i sveto bijaše.

Nehtijući sva ova ma i u najsavršenijih nacrtih obnoviti, odgovoriti mi je ponajprije na pitanje, zašto su zastupnici grada Zagreba u pogledu odnošaja trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj novi predlog učinili, i kakovu su namjeru imali, kad su ov predlog na stol ove kuće položili?

Što se prvog pitanja tiče, moram kazati hladnokrvno, da predlog osrednjeg odbora nije dosti jasan i dosti točan, da u jednoj stavki tvrdi što u drugoj niječe, i da ga već a priori absolute izvesti nije moguće. Kad to dokazujem, onda treba da uvide gospoda, da naš predlog nije nikakova parodia niti su tu spletke djelovale, ili najpače, da je taj predlog njeko izdajstvo. —

Što se namjere tiče, moram kazati, da nije ona namjera bila, što zastupnik trgovišta Mrkopoljskog tvrdi, da tim predlogom druge obćine zavedemo, jer premda kao zastupnici glavnog našeg grada tvrditi možemo, da smo predlogom svojim ne samo subjectivno naše uvjerenje, nego i nazore ovoga grada, kao u inih glavnih pitanjah, tako i u upitnom izrazili, buduć smo pred dotičnimi izbirači politično svoje vjeroizpoviedanje prije, nego li izabrani bijasmo, položili, te izborom našim ujedno i odobrenje polit. naših načelah postigli: a ono ipak znademo, da nam je u visokom ovom saboru samo kao zastupnikom cieloga naroda govoriti, te da o zavedenju drugih obćinah, koje nijednome nas, koji ovdje sjedimo, naputke davati nemogu, niti govora biti uemože.

Kad smo taj predlog učinili, nismo bili vodjeni od straha, kojeg je preuzvišeni biskup Djakovački u svom krasnom govoru naznačio, kad je parallelu povukao medju godinom 1790. i 1861., jer ako i priznajemo, da u toj izvanrednom doista oštroumnošću izvedenoj paralelli mnogo istine leži, mislimo, da je tako u pogledu okolnostih onoga vremena i današnjeg vieka, kao i u pogledu vladajućeg onda i sada duha bitna razlika, te da se s toga zaključak preuzv. g. govornika kao posve temeljit smatrati nemože.

Godine 1790. poče grozoviti onaj socialni rat, što se je u Francezkoj porodio bio, sve to veće dimenzije dobivati, te zastupajući u ono vrieme, ne toliko naš narod, koliko posebne interese plemstva i posjeda, stališi i redovi prionuše i za ono, na što mi, koji smo u istinu zastupnici naroda, nikada pristati nebi mogli, znajući, da ako bude medju nama sloge i istinite ljubavi roda i doma svoga, ničesa na svietu bojati se neimamo.

Kazao sam, da je predlog osrednjeg odbora izvesti nemoguće. Ovdje se odbor ponajprije upustio u izbrajanje čestih naše domovine, što mislim da nije potriebno, buduć bi ovo izbrajanje prepirkam povod dati moglo. — Neću govoriti o Dalmaciji, koja po pravu tako božjem kao i ljudskom nama pripada, te tako prepornom biti nemože, nu glede pojedinih županijah i inih čestih imam opazke učiniti. U ovom izbrajanju nalazi se županija varaždinska. Pitam, kako su izvjestitelji osrednjeg odbora smatrali županiju varaždinsku, da li su pod njom i Medjumurje takodjer razumievali, ili ne? Ako su smatrali Medjumurje kao čest županije varaždinske, onda Magjari, koji posjed posljednjih stoljećah za se imadu, na to pristati neće: ako pako misle, da Medjumurje nije čest županije varaždinske nego Zaladske, tad se odbor nije držao javnog našeg prava i osnivajućih se na njemu zahtjevah naših. Mimoiduć ono, što jedan govornik

Digitized by Google

kazà, da Magjari primaju od absolutne vlade što im u predlog ide, da smo i mi Medjumurje dobili god. 1848. od vlade absolutne, te smo u tom obziru Magjarom posve slični. Nu tvrdo mi je uvjerenje, da se pojedine česti jednim potezom pera nemogu sad ovim sad drugim zemljam priklopiti, te bi zato želio, da i Medjumurje, koje mi po javnom našem pravu za čest županije varaždinske smatramo, bude predmetom viećanja i pretresivanja izmedju nas i Magjarah, — neznajući pako Magjari, kako mi županiju varaždinsku pojimljemo, da li sa Medjumurjem ili bez njega: iz toga sliedi naravno, da oni cjelokupnost našu zemljištnu predbježno, bezuvjetno, kako to predlog osrednjeg odbora zahtieva, pripoznati nebudu mogli, te će se tako radi neizviestnosti istoga predloga prepriečiti porazumljenje medju nami i Madjari. U tom pogledu mislim, da je predlog zastupnikah grada Zagreba ako ne jedini, a ono jamačno najnaravniji put, kojim se preporna pitanja izmedju dva naroda izravnati mogu. To isto valja i glede Rieke i hrvatskoga primorja, koje centralni odbor kao sastojne česti naše domovine navodi, zahtievajuć, da se i ovi predjeli kao cjeloviti dio trojedne kraljevine bezuvjetno priznaju od naše prekodravske ustavne braće.

Ali ovdje bi po mom mnienju trebalo sporazumljenja medju nami, i pošto i oni formalno uzakonjeno pravo na Rieku imadu, to se po svoj prilici prosto i bezuvjetno toga prava odreći nebudu htjeli, upirući se tako na zakonik svoj, kako i na vladajuće na Rieki mnienje, žalibože povoljnije za njih nego li za nas.

Centralni odbor kaže u drugoj točki, da je god. 1848. svaka sveza prestala budi zakonotvorna, budi administrativna, ili sudstvena, i to da je prestala pravno. Ja moram kazati, da ja tu kombinaciu, koja se med prvimi factori u predlogu osrednjeg odbora nalazi, nedokučujem, gojeć to tvrdo osvjedočenje, da se pravno to prekinuće, s jedne strane temeljito dokazati nemože, i da bi s druge strane svekoliko, ma i najjasnije dokazivanje i revnovanje sasvime suvišno bilo. Tvrdili su ravno njekoji govornici, da je ta sveza prestala po pravu naravnom, koje nas pravom nuždne obrane povladi, tako postupati, kako smo zbilja u znamenitoj onoj godini 1848. uzradili, čim smo opazili pogibelj, koja i neodvisnosti i narodnosti našoj, najdražim tim našim svetinjam, prietiaše.

Nu nezaboravimo gospodo! da i ovo pravo nuždne obrane ima svojih stanovitih granicah, kojih se svatko u izvršivanju toga prava držati mora, ako pred sudom neprikoran ostati želi. Mi smo zbilja god. 1848. blažije sredstvo upotriebili, dočim smo pogubne za nas zakone ugars. sabora od godine 1848. slavnom muževnošću od nas odbijali, bez da bi ipak ikada zakonitim i ustavnim putem izjavili bili, da se toga radi svaka državnopravna sveza izmedju nas i kraljevine Ugarske za pravno ukinutu smatrati ima. — Neuvidjam zato, kako je osrednji odbor uzprkos tome, što i sám pripoznaje, da ista temeljna prava imademo, koja imaše Ugarska do god. 1847., tvrditi mogao, da je svaka sveza pravno prestala, dočim je znati morao, da bi to pravno prekinuće upravo temeljnim do god. 1847. obstojavšim pravom posve protivno bilo, te da s toga Ugri pravno to prekinuće bez velike pogibelji i za se i za nas pripoznati niti nemogu, niti nesmiju. —

Povrh svega toga čini mi se ovo zahtjevanje osrednjeg odbora sasvim suvišno, jer zauzimamo stanovište, kojega zanimivost neznam zašto baš nam nebi u prilog bila, pošto je natuknuto ovdje.

Theoria „fait accompli-ah“ pripoznana je po cieloj Europi, — mi smo po toj theoriji odcjepljeni i toga nitko tajiti nemože, kao što se tajiti neda, da na francuskom prestolju sjedi Napoleon III., tako se tajiti neda, da je Italija jednom i slobodnom državom postala, te da to kao „fait accompli“ pripoznanje i odobrenje cielog skoro svieta zadobi. Obziri samostalnosti državne, što no ih njekoji govornici za podupiranje predloga osrednjeg odbora navode, prividni su samo, te vojuju u istinu više za predlog, koji u ime zastupnikah slob. i gl. grada Zagreba visokoj kući razložiti čast imadoh, jer svakolika naša historija dokazuje, da smo mi od njegda samostalni, dakle da nam ovu samostalnost od god. 1848. datirati netreba.

Njekoji predgovornici kažu, da je bolji predlog odsrednjeg odbora, nego grada Zagreba, i da su izrazi „bližji“ savez cjepidlačenje.

Ja pako tvrdim da upravo u izrazu leži razlika — jer koliko mi je državno pravo poznato, imade raznih vrstih savezah, koji izmed jedne i druge države obstoje, nu svaka tih vrstih ima posebno svoje ime, te se već samim nazivom ili naslovom svakolika njihova narav točno naznačuje, tako, da se poradi bitne razlike u pravnoj naravi i ustrojstvu pojedinih tih vrstih jedna sa drugom u jedan te isti pojam spojiti nemože. To je razlog gg. zašto se svi oni, nu i samo oni, koji uvjetnu čestitu realnu svezu sa kraljevinom Ugarskom žele, izjavljuju za predlog zastupnikah grada Zagreba, dočim se za predlog osrednjega odbora izjaviše i oni, koji su protivni svakomu savezu, i oni, koji samo personalnu uniju namjeravaju.

Ako medju ovimi formami državnog združivanja i nesdruživanja bitne razlike imade, kao što će to valjda svatko dopustiti, onda doista dokučiti se nemože, kako su ota gospoda pored svekolike očite razlikosti svojih namjerah, od kojih jedna drugu sasvime izključuje, ipak za jedan te isti predlog osrednjeg odbora izjaviti se mogla.

Nenaličili taj predlog poznatom onom Orakulu, iz kojega i bielo i crno i život i smrt jednako zaključiti se dade? —

Prelazeć na ostale prigovore, koji bjehu po gg. predgovornicih učinjeni proti predlogu grada Zagreba, proti razlozima, na kojih se on osniva, ponajprije izpovjediti moram, da kod one gg., koja su se, poslie kako bi paralelu izmedju Košutovacah i Bahovacah živahnimi bojami povukli i dokazali, da su nam oba jednako o glavi radili, ipak za uniu sa Magjarima izrazili, velike dosljednosti nenalazim. Kao što privatan čovjek nijednomu od dvojice, koji mu se kao glavni neprijatelji, i to u jednakoj posve mjeri predstavljaju, bez obezčašćenja samoga sebe ruku pružiti nemože: isto tako nebi dopustio, da moj narod u svezu kakovu stupi sa takovim narodom, koji mu je po mnienju otih govornikah toliko zalah i nikada ništa drugo nego zalah prouzročio, te od kojega se niti u buduće boljemu postupanju nadati nemore.

Jamačno nebi se gg. ova tako ljuto izrazila bila, da su pomislila, da smo jedini narod slavjanski, koji smo, i to u zajednici sa Ugarskom, ustavnu slobodu uzdržali. Tvrdilo se je dalje, da obzirom na materialne t. j., novčane i trgovačke interese nipošto nebi probitačno bilo u užji savez sa kraljevinom Ugarskom stupiti. U pogledu bo novčanom, vele dotična gospoda, morali bismo, u slučaju takovog sdruženja plaćati goleme one svote, koje ondje na gradjenje željeznicah, na sušenje močvarnih predjelah i na utaloženje posljednjeg prevrata bjehu potrošene; a u pogledu trgovačkom misle, da je trgovina naša prama Ugarskoj i onako pasivna, te bi

Digitized by Google

s toga prije sa Francezi, Englezi, Štajerci, Austrijanci itd. kojim drva i drugih stvarih prodajemo, te u pogledu kojih trgovina naša aktivnom se nazvati more, u savez stupiti imali. Nu budi mi dopuštena opazka, da smo, što se plaćanja tiče, baš od ono doba, odkad od Ugarske odciepljeni stojimo, više nego ikada prije plaćali, da i sada sveudilj više nego možemo plaćamo, i da ćemo po svoj prilici i odsele prekomjerno plaćati, ako si željenim po cielom narodu sdruženjem s Ugri jakih i u tom obziru saveznikah nabavili nebudemo.

Što se pako trgovine tiče, izpovjediti moram, da neznam, iz kojih su spisateljah ili knjižnicah gospoda ta narodno-ekonomička svoja načela i znanja crpili, nu da mi se misli njihove sasvim neuputne čine, s toga, jer naznačena po njih aktivnost proizticе odande, što smo krasne naše šume, uz vrlo jeftinu cienu — kao što se to ovih danah u bližjoj okolici našeg grada, gdje se je u jednom spailuku njeliko hiljadah najljepših hrastovah po 2½ forinta komad prodalo — upravo opustošiti dali, jest to doista aktivnost, nad kojom se iskreni domoljub duboko razplakati mora.

Centralni odbor i svi njegovi pristaše, utemeljiše predloženi po njih savez s Ugarskom na zajedničkoj prošlosti i izjavljenoj u novije vrieme sympathiji.

Ja pako gg. držim, da nas na obnovljenje toga saveza, ne toliko prošlost i neizvjestne, i svaki čas mienjajuće se sympathičke izjave, nego upravo navedeni po nama zastupnicim grada Zagreba razlog „obezbiedjenja zajedničke ustavne slobode, i na njoj se osnivajućeg svestranog razvitka“ nukati mora: uzalud nam svi trudovi naši, ako se ustavne slobode — dragocjenog toga amaneta — čim skorije dočepali nebudemo.

Osrednji odbor zahtieva napokon, da bi Ugarska imala bezuvjetno i u pravnovaljanoj formi pripoznati sve zahtjeve u zaključku naznačene. Ja, koji se objektivnosti držim, nemogu pristati na to. Neznam bo što bi imali Magjari bezuvjetno pripoznati, jer zahtievati priznanje samostalnosti i neodvisnosti naše, značilo bi, kao da bi sami o tih pravih, zukonom i naravskim i historičnim nam pripadajućih, dvojili, a povrh toga bilo bi zahtievanje takovo i sasvime suvišno, jer kao što se u svakom čovjeku pravo osobnosti već implicite pripoznaje, isto tako svaki narod, koji je pripravnim izraziti i sklopiti savez s drugim narodom, time pripoznaje i samostalnost i neodvisnost njegovu. — Zahtievati pako, da nam cjelokupnost našu i pravno pretrgnuće svake sveze bezuvjetno pripoznaju, neznači u istinu drugo, nego unapred već svako sporazumljenje i dogovaranje nemogućim učiniti, budući da oni, kao što sam prije već dokazao, pripadajućih si — budi sada temeljito, budi prividno — pravah, i sa svim ovim u savezu stojeće neprekidnosti pravne naprečac odreći se, niti mogu, niti smiju. —

Ako dakle, gospodo zastupnici naroda! želimo obnoviti savez sa kraljevinom Ugarskom, onda moramo poprimiti i način, koji svrhi vodi, te se moramo okaniti predloga osrednjeg odbora, koji, po mom uvjerenju, k naznačenoj cieli nikada nas doveo nebude; ako pako neželimo užji državno-pravni savez, onda moramo kazati otvoreno i bez svakog krivudanja, da smo za federaciju, kakovu je gospodin Kvaternik predložio, te onda valja nam uz njegov predlog pristati, budući izmedju predloga njegova i predloga osrednjega odbora, druge razlike ueima, nego, da je predlog osrednjega odbora negativnoga sadržaja, dočim u predlogu gospodine Kvaternika ipak nješto pozitivnoga imade.

Jednu jošte onima, koji nas radi našega predloga, njekojim izdajstvom potvoriše, te tako našu namjeru, koja nam u tom poslu najplemenitija i najčestitija bijaše, u sumlju dovedoše.

Beztemeljitost toga posve nezasluženoga prikora dokazuje najjasnije ota okolnost, što je onaj isti dan, kad sam ja predlog zastupnikah grada Zagreba predložio, bilo mnogo velikašah, dostojanstvenikah, svećenskih i svjetovnih, i mnogo zastupnikah naroda, tako civilnih kao krajiških, koji su kazali, da uz taj predlog svaki pošteni Hrvat pristati može, te da će ga u cielosti ili bar u bitnosti podupirati.

Ako su mnogi od njih ipak poslje proti njemu glasovali, a glasovali, kako mi sami rekoše, radi stranke svoje, to krivnja naša nije, kojim stranku kakovu tvoriti niti na kraj pameti nebijaše.

Služeći se svojim pravom izjavili smo slobodno i muževno, što smo mislili, da je volja komitentah naših, to jest naroda, duboko uvjereni, da nam to nitko u grieh upisati nemože.

Nadam se zato s jedne strane, da će gospodin zastupnik Vinodolski, koji je tako sretan, da u predsjedniku našeg dikasterija jako dobrog — kako sam reče — prijatelja imade, prigodom onom, kad se š njim opeta sreo bude, uputiti ga, da milostivnom kralju kaže, da se on u tome saboru uvjerio, da narodu našemu, koj je bio već od njegda vjeran i lojalan, da ovomu narodu treba dati, što pravda zahtieva i njegov starodavni ustav; da imade milost Krajišnike s nama sjediniti, pak ako izgubi sto hiljadah bajonetah, da će zadobiti sto hiljadah srdacah, na koje će se moći bolje osloniti; s druge pako strane očito ovdje izjavljam, da ako se i rado klanjam veleumu, krasnoj rječitosti, velikom znanju, razboritosti političkoj i drugim sijaset izvanrednim sposobnostim pojedinih govornikah, ipak jedno imade, u čemu nikomu u visokoj ovoj kući prednosti nedopuštam, a to je čisto rodoi domoljubje.

Nehtijući se u dalnja oprovrgavanja upuštati, premda bi u krivo tumačenoj po njekom g. zastupniku sankciji pragmatičkoj i drugih njekih netemeljitih tvrdjenjah dovoljnog za to povoda imao, izjavljam samo to, da smo kod sastavljenja predloga zastupnikah grada Zagreba, najčistijom vjerom vodjeni bili, te da zato svečano odbijam sva izopačivanja i sumnjičanja, koja, vjere mi moje, bar glede mene, nikakovog temelja neimadu.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Trideset i deveta saborska sjednica 11. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o trideset i osmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne desetoga srpnja godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Antuna Stojanovića*.

Po pročitanom i odobrenom zapisniku o 37. saborskoj sjednici budu oglašeni dalnji prinesci za jugoslavensku akademiju, i to: položili su:

Zastupnik naroda gospodin Vujatović Gjuro u banknoti 10 for. a. v.

Zastupnik naroda g. Pavao Muhić, državnu obveznicu narodnog zajma vrhu 50 for. srebra pod br. 182,689 zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. siečnja 1862 dospieva.

Zastupnik naroda g. Josip Švarc, zemljištnu razteretnicu ovih kraljevinah vrhu 100 for. pod br. 1595 zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena 1861 dospieva.

Odlučeno: da se i gotovina od 10 for. a. v. i obe zadužnice ekonomičkom odboru za jugoslavensku akademiju radi kamatonosnog uloženja dotično deponiranja predadu.

Poslje toga čitan je predlog zast. nar. Ivana Talera, da bi se kr. gradu Požegi višja gimnazija povratila. Odlučeno: da se odputi na odbor, što je izaslan, da osnovu za uredjenje školah izradi.

Zatim je čitana prošnja Marka Bedekovića, da bi se putem deputacije kod Nj. Veličanstva kralja izposlovalo, da se porez umali, i nesnosan utjerivanja način obustavi. Počem je u tom obziru od strane sabora ovoga potriebna predstavka Nj. Veličanstvu već podnešena, uzima se ova prošnja na znanje.

Na prošnju žiteljah občine Martinskaves, da bi se Vid Košćević, kog su za občinskog bilježnika izabrali, kao takav potvrdio, za bilježnika nametnuti im pako Stjepan Miković odstranio: zaključeno je istu prošnju kompetentnoj vlasti, naime skupštini županije zagrebačke radi zakonitog postupanja odputiti.

Čitan je predlog zastupnika naroda Josipa Bračevca u tom sastojeći se, da bi se predlozi gg. Mirka Hrvata i Makse Piškorca o konačnom uredjenju odnošajah izmedju bivše vlastele i podanikah za najprešnije proglasili, i dotična zakonska osnova po administrativnom odboru izraditi se imajuća odmah poslje kraljevskih predlogah u saborsko pretresanje uzela i kraljevskom potvrdjenju podniela.

Budući se označeni predmeti već na dnevnom redu nalaze, bude zaključeno, ovaj predmet za sada u pretres neuzeti, i da se viećanje o predmetu na dnevnom redu stojećem, to jest o odnošaju ovih kraljevinah k Ugarskoj nastavi.

O sada označenom predmetu jeste posljedni ubilježeni govornik zastupnik naroda Mato Mrazović progovorio.

Poslje kako je bilježnik izjavio, da nijednog govornika više ubilježenog neima, i na pitanje predsjednika nitko se više za rieč javio nije, bude na predlog g. zastupnika Kvaternika većinom glasovah zaključeno gospodi zastupnicima naroda Dru. Mirku Šuhaju, zatim Eugenu Kvaterniku kano, koji su u pitanju odnošajah ovih kraljevinah ka kraljevini Ugarskoj predloge učinili, i Ivanu Vončini, kano izvjestitelju osrednjeg odbora dozvoliti, da u ovom predmetu još jedanput progovore. Usljed toga progovorio je Mirko Šuhaj.

Poslje ovog govora bude današnja sjednica zaključena, dojduća pako iz uzroka, što pravoslavna crkva sutra praznik apoštolah Petra i Pavla slavi, za sutra t. j. 11. srpnja 1861 u 12 satih urečena.

Šokčević s. r.
ban.

A. Stojanović, s. r.
saborski bilježnik.

Antun Stojanović čita zapisnik posljednje sjednice od 10. srpnja 1861, koj bi bez primjetbe odobren.

Dalje; čita imena darovateljah, koji prinesoše za utemeljenje jugoslavenske akademije i to:

Zastupnik naroda iz vojne Krajine g. Antun Antunović predao je zemljištno-razteretnu zadužnicu kraljevine Hrvatske i Slavonije pod br. 1594 vrhu 100 for. sr. zajedno sa kuponi od kojih prvi 1. studena 1861. dospieva.

Svietli ban javlja, da je poglavarstvo vojne občine belovarske u gotovom 6 for. a. v., obstojavša pako politička občina sv. ivanska, županije zagrebačke 500 for, srebra u državnih obveznicah narodnog zajma u rečenu svrhu položila, i da su, kao gotov novac tako i pomenute zadužnice, kod zemaljske glavne blagajne u Zagrebu glasom potvrdah rečenoj prijavi privijenih depositirane.

Podmaršal grof Antun Jelačić, k svoti od 500 for. sr. već položenoj dodaje još 450 for. u 18 dionicah narodnog kazališta u Zagrebu, svaka vrhu 25 for. sr. pod br. 776, 778, 779, 781, 782, 784, 785, 793, 794, 796, 799, 800 801, 802, 803, 810, 812 i 813, a na vrhu toga trideset cekinah u naravi.

Zastupnik nar. g. Franjo Žužel u gotovom 50 for. a. v.

Odlučeno: da se kao položeni u gotovom novac tako i prijava svietlog bana sa prilozi, a i položene dionice eko-

Digitized by Google

nomičkom odboru za jugoslavensku akademiju rukovodjenja radi predadu.

Dalje čita prošnje, podneske i izvješća, štono su na predsjedničtvo stigla, i to:

Zastupnik naroda g. Janko Gvozdanović, navodeć, da ga nepredvidljive okolnosti od zauzetog zastupničkog zvanja odzivlju, polaže svoj mandat sa prijavom, da je banianski kotar nasljednikom mu g. Nikolu Horvata profesora theologije u Zagrebu imenovao, koji je mjesto u saboru ovom danas zauzeo. Glede ove pismene izjave odlučeno je, da se na verifikacionalni odbor odputi.

Gospodin zastupnik Pavao Draganec moli, da mu se radi službenih posalah dopust na 14 danah, — prečastni g. Anatolije Joanović pako, što bi se u svećeničkoj dužnosti udaljiti morao, na 2 dana dozvoli. Traženi dopusti jesu dozvoljeni time, da takova gospoda prositelji poslje glasovanja, koje se o predmetu na dnevnom redu stojećem odnošaju ovih kraljevinah k Ugarskoj preduzeti hoće, nastupiti mogu.

Više izbiračah kotara ribničkoga javljaju, da u izabranog njihovog zastupnika g. Eugenija Kvaternika podpuno povjerenje imadu, i mole, da se glede protivničke protestacije proti istom g. zastupniku podnešene, svojska iztraga povede, a zatim nanešena njim i njihovom zastupniku uvreda kazni. Buduć da je u tom predmetu zaključak već donešen a i iztraga odredjena, uzimlje se ova izjava na znanje.

Dalje čita očitovanje urednika „Agramer Zeitung“ g. Franje Štauduara, odnoseće se na uparničeni članak pod naslovom „Eingesendet“ tiskani u br. 150 rečenih novinah, sliedećeg sadržaja:

Svietli bane!

Uslied poziva Vaše preuzvišenosti od 8. ovog mjeseca br. 557 pr. imam čast Vašoj preuzvišenosti sliedeće očitovanje podnieti.

„Pozor“ donio je u br. 140 od 20. lipnja o. g. njeki proglas ovdje bavećih se krajišničkih poslanikah na Krajišnike, u kom sliedeća veli:

„Samoživi ljudi teže, da uzdrže koru hljeba i šibiku gospodovanja nad nami, i nagovaraju vas, da učinite, što će njihovu samoživnost na vaš uštrb ovjekoviečiti, kad vas nagovaraju, da s dosadanjim svojim stanjem zadovoljni, šutljivi i pokorni budete, a naših riečih i naših djelah na saboru hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom da se odreknete.

Da to učinite, vi biste u svoje i naše srce nož otrovni rinuli, i zadali konačnu smrt političnu i moralnu, kojom od stoljećah mremo, i sebi i nama.“

Ovaj, krajišnički puk na nepokornost podbadajući proglas proizveo je odgovor, koji je u broju 150 „Agramer Zeitunga“ naštampan.

Akoprem se je sastavitelj toga članka naproti meni imenovao, to bi ja ipak bio i u onom slučaju članak u novine primio, ako se sastavitelj niti nebi bio imenovao; jer taj članak nesadržaje ništa, što bi bilo protivno štamparskom zakonu, nego je napisan suprot onom proglasu i u smislu obstojećeg poredka; daklem polag mog mnienja i u interesu koristne stvari.

Budući da ja ma koju odgovornost za onaj članak na se primam, tako mislim, da polag obstojećeg štamparskog zakona nisam dužan imenovati dotičnog sastavitelja.

U Zagrebu dne 10. srpnja 1861.

Vaše preuzvišenosti
najpokorniji sluga
Franjo Štauduar,
urednik „Agramer Zeitunga“.

Mirko Hrvat. Ja mislim, da je ovim člankom, glede kojeg su gospoda zastupnici krajiški tužbu podnieli, javno povriedjena čast zastupnikah naroda, ne samo iz Krajine, nego i cielog ovog sabora.

Ja sam za to, da ovaj sabor nepredade stvar ovu sudu, da ju isti razvidi, da li je čast sabora uvriedjena ili ne, nego da ju predade sudu, kojeg u ostalom ustavnost ja nepriznajem, za da postupa proti g. Štauduaru poradi uvrede sabora.

Andrija Brlić. U onom članku Agramerice, uslied kojeg smo proglas na Krajišnike izdali, bili su se Krajišnici pozvali na to, da se oni ničemu od ove kuće nenadaju.

Ove rieči istog redaktora Franje Štauduara i proglas na Krajišnike ništa nesadržava, da pobunimo narod, nego sadržava opomenu, da narod otvori oči i pazi, komu da vjeruje, napokon sadržava opomenu, da mu mi, kojim je svoje povjerenje prikazao, dobro želimo, i da ćemo njemu pravo učiniti.

Dakle u istom očitovanju vriedja nas redaktor Agramerice g. Štauduar, da smo hotjeli pobuniti narod krajiški, što je od nas daleko bilo.

On je doista primio jedan članak, koji svetinju i ugled ovog sabora vriedja, te iz tog uzroka potriebno je, da se proti njemu po zakonu postupa, i budući, da je obstojeći sud zato vlastan, i mi dužnost imamo, da tražimo proti uvredi lieka: zato predlažem, da se ova stvar državnom odvjetničtvu preda, da se parnica radi uvrede sabora podnese.

Slavoljub Vrbančić. Ja držim za neumjestno, da se visoki sabor upušta u kakvu pravdu ili tužbu sa urednikom njemačkih zagrebačkih novinah; i to bi ja tim više zbog toga želio, da se preprieči svako bunjenje braće Krajišnikah, što sam iz vjerodostojnih izvorah doznao, da su ovi članci po nalogu ljudih velikog upliva uvršteni u zagrebačke novine.

Zato za umirenje braće Krajišnikah, mislim, da se od strane sabora izdade proglas na Krajinu, da su se braća Krajišnici dostojno vladali, i da nisu ništa uradili, što bi bilo na uštrb domovine ili napose Krajine. Što se zaključka tiče, da se ta stvar sudu preda, mislim, da se mi kao sabor u to neupuštamo, nego da mi tu stvar predsjedničtvu povjerimo.

Jovan Živković. Ja mislim, da su ovdje samo dva puta moguća: ili je uvreda za nas i za braću Krajišnike ili nije. Ako nije, neka se metne ad acta, a ako je uvreda, neka se stvar sudu preda; dalje će njegova briga biti, kako će ju riešiti; mi pako kao sabor neimamo tomu sudu ništa prepisivati, on će postupati, kako zakon donosi. Ja podupirem predlog g. Brlića da se ta stvar sudu preda.

Makso Pišković. I ja se slažem s ovim predlogom, tim više, što je već u zadnjoj sjednici zaključeno, da se ta stvar sudu predade.

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovaj predlog?

(Svi: primamo).

Antun Stojanović. Čita izvješće odbora, izaslanoga da pregleda i obredi račune po namjestničkom računovoditelju podnešene glede plaće saborskih pisarah i troška za nabavljanje dosadašnjih saborskih potriebštinah, sliedećeg sadržaja:

Visoki sabore!

Imam čast na stol visokoga sabora staviti „Predlog glede odmjere plaće, za one osobe, koje pisarničke i ostale poslove sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije obavljaju“ — ujedno i „račun vrhu saborskih troškovah za potrebštine ove kuće“ — moleći, da visoki sabor doznačena

Digitized by Google

i izplaćene svote odobriti, ostale pako čim prije doznačiti izvoli, da se izplatiti mogu.

U Zagrebu, dne 7. srpnja 1861.

Grof Janković, v. r.
saborski podpredsjednik.

Odlučeno, da se predlozi ovim izviešćem učinjeni primaju i odobravaju u sliedećih stavkah:

Na I. Stavnim br. 1, 2, 3, 5, 6, 7 u iznosu od 239 f. 30 kr. a. v. predložena novčana svota odobrava i za izplatu doznačuje i to: 1. Marku Priiću, pisaru 25 for.; 2. Milivoju Funduku, pisaru sa 35 for.; 3. Ilii Radoševiću za pisanje na dan 1 for. 50 kr.; 5. Dvim kamenotiskarom na tjedan 4 for. 50 kr.; 6. Slugi za obavljanje služačkih poslovah na tjedan 2 for. 80 kr.; 7. Poslužitelju u saborskoj dvorani na tjedan 4 for.

Na II. Saborskom nadziratelju g. Albertu Štrigi opredieljuje se za vrieme trajućeg sabora u ime nagrade mjesečna plaća u 100 for. a. v., koja se u toj mjeri za izplatu i doznačuje.

Na III. U računu pod B. naznačena svota, koja je 1. Dragutinu Albrechtu kamenotiskaru sa . . 8 for. 84 kr.
2. kamenotiskarom financ. ravnateljstva sa . 1 „ 40 „
3., 4. Miji Krešiću, trgovcu sa . . . . . 15 „ 30 „
5. Dragutinu Huthu, za tintarnice sa . . 8 „ — „
6. Jurju Vukinu, svietiljčaru sa . . . . . 44 „ 88 „
7. Gerbertu, bojadisaru za 7 limenih tablicah sa 17 „ 50 „

Ukupno . . . . . 95 for. 92 for.

izplaćena, ovime se kano izpravna odobrava.

Na IV. Učinjen ustmeni ugovor sa bojadisarom Gerbertom radi nabavljenja 7 limenih tablicah za obznanu saborskih sjednicah naknadno se odobrava, i za pojedine tablice ustanovljena ciena od 2 for. 50 kr. prima.

Na V. Najmljenje Jurja Vukina, da razsvietljiva hodnike u saborskoj kući, po smislu kojega mu za svaku svietiljku i svaki sat 6 kr., dosljedno za vrieme od 15. travnja do 28. svibnja 1861. 44 for. 88 kr. a. v. pripada, odobrava se time, da ta pogodba za trajanje sabora valjati ima.

Na VII. Postojeći izmedju namjestničkog vieća i tiskarne ugovor glede obavljanja tiskarskih poslovah prima se i za poslove saborske te vrsti uz uvjete u istom naznačene, a naime uz pravo na devet postotni odbitak, koji i namjestničkom vieću pristoji.

Na VIII. Za namirenje potrebnih kroz mjesec srpanj 1861. troškovah saborničkih doznačuje se predbježno gosp. namjestničkom računovoditelju Roži novčana svota od 300 f. a. v. time, da o tome u svoje vrieme račun ovome saboru podnese.

Vinko Pacel. Ja imam jedan ugodniji predlog, i to je izvješće osrednjeg odbora a) o predlogu g. grofa Julia Jankovića saborskog podpredsjednika, glede dnevnicah i inih pripadakah za saborske članove.

Izvješće

osrednjega odbora a) o predlogu preuzv. g. grofa Julia Jankovića, glede dvevnicah za saborske članove, b) o dnevnicah za brzopisce saborske.

Ad a) iz zapisnikah svih pet odsjekah vidi se, da su se svi u tom složili, neka se svakomu članu saborskomu odredi dnevnica

1) od pet fiorinah;

2) od jednoga fiorina za stanarinu, i

3) jedan fiorin za milju puta k saboru, i isto toliko od sabora za put kući.

Osim toga ostaje na volju pojedinomu municipiju, odrediti, ako mu poslanici dižu dnevnicu iz domaće pjeneznice, i veću dnevnicu — ali da samo nije manje od pet fiorinah.

U ostalom razumjeva se samo sobom, da domaći poslanici t. j. Zagrebčani imadu pravo na dnevnice samo.

Dnevnice bi se imale za sve članove saborske doznačiti i izplaćivati iz zemaljske pjeneznice, a za Krajišnike iz krajiškog proventen-fonda.

Ad b) predlaže se, da odbor odredjen za izdavanje dnevnika svoje izvješće i dotični predlog visokom saboru podnese.

U Zagrebu, dne 8. srpnja 1861.

Julio grof Janković, v. r.
saborski podpredsjednik.

Vinko Pacel, v. r.
izvjestitelj osr. odbora.

Odlučeno: Predlozi ovim izvješćem učinjeni budu primljeni, usljed čega je svakom saborskom članu ustanovljena i odredjena dnevnica 1. od pet forintih a. v. na dan; 2. za stanarinu jedna forinta na dan; 3. jedna forintu za milju puta k saboru i isto toliko od sabora za put kući; dočim se pojedinom municipiju na volju ostavlja odrediti, ako mu poslanici iz domaće pjeneznice dnevnicu dižu, i veću dnevnicu — a poslanici u gradu Zagrebu prebivajući, da samo na dnevnice pravo imadu.

Dnevnice za sve saborske članove doznačuju se za izplatu iz zemaljske pjeneznice — a za krajišničke zastupnike iz krajiškog proventenfonda.

Za da se glede dnevnicah za saborske brzopisce potriebna odrede, poziva se odbor za izdavanje dnevnika odredjen, da svoje izvješće i dotični predlog ovomu saboru podnese.

Mirovlav Kraljević. Ja se usudjujem učiniti jedan predlog, za koji imam 15 članovah, a ovaj je predlog povodom jučeranjeg dana, gdje je jedan govornik uzporedio stranku, koja za užji savez s Magjarima govori, sa strankom protunarodnom prije g. 1848., koja je kriva, da je naša domovina propala. Ja se proti tomu ogradjujem i kažem, da u toj stranki ima ljudih, koji su podupirali Ilirizam, i duševni i materialni napredak domovine razvijali. To me boli, kao i onu stranu, koja je ovdje napomenuta. Meni je žao, da onoga gospodina, koji je to izjavio, nije ovdje, ja bi mu mogao kazati, da nam može sve oteti, ali ljubav prama domovini nikada.

Kazao je takodjer jedan govornik jučer, da je upravo ova stranka kriva, što stvar nije dovršena. Šteta, što ga nije ovdje, ja bi ga uputio na bajku od kurjaka i janjeta.

Zato, da to sumnjičenje prestane, predlažem, da se današnja sjednica prije nerazpusti, dok nebude svršen govor g. Kvaternika i g. Vončine, da se ovo pitanje dogotovi, i da se sutra može votizirati.

Slavoljub Vrbančić. Prije svega čini mi se proti svakom parlamentarnom redu, da jedan član sabora ono, što je drugi tečajem debate u kojem pitanju govorio, izvan tečaja iste debate stane na novo razglabati i oprovrgavati. Drugo, mislim, da nije slobodno izvanredno nove predloge činiti prije, nego što je debata u istom pitanju zaključena. To zahtieva zakon parlamentarni. S toga čini mi se, da je predlog g. Kraljevića preran. Kad bude debata zaključena o predstojećem pitanju, ima predsjedničtvo pozvati, da li ima još tko govoriti, a kuća zaključi, želi li odvjetovati ili ne?

Zato mislim, da se predlog g. Kraljevića u nikakav obuzeti nemože.

Preuzv. g. **ban.** Koji podupiraju predlog g. Kraljevića? (Ustaju).

Preuzv. g. **ban.** To je manjina.

Digitized by Google

Zatim se je prešlo na predmet, što na dnevnom redu stoji, to jest na viećanje o odnošaju ovih kraljevinah ka kraljevini Ugarskoj, i u tome govorio je još jedanput gosp. zastupnik Eugenio Kvaternik, koji je u istom predmetu predlog učinio.

Eugen Kvaternik. Preuzvišeni gospodine bane! Slavni zastupnici naroda! Da ja iz dosadanjeg viećanja vrh pitanja odnošajah naših spram Ugarske vodjenog nebi bio osvjedočen, da hotomično gluhim ušesima pjevam; da pred hotomično zatvorenima očima različite političke boje razvijam: to bi ja ovako po prilici obraniteljni predloga moga govor, u nadi, da će isti povoljnim uspjehom ovjenčan biti, začeo, otvoreno pitajući poslje izkusa javno i osebno učinjenog, sakupljenu gospodu zastupnike naroda: Jeda li će klete i potmajne grožnje ubojitih jataganah i smrtonosnih cievih? jeda li bezznačajna i podla težnja za tudjinstvom? jeda li nenavist, laskavje, lahkomišljenost ili glupost politička? jeda li će napokon strah il trepet odlučiti sudbinom naroda ovoga u odlučnom i svečanom tom momentu, sada, gdje se neradi toliko o bitju ili nebitju — vrh toga bo bdije višja sila i moćnija ruka — no o povjestničkoj i narodnoj časti ili bezčasti za svu budućnost našu? Ili će pako odlučiti u tom pitanju odnošajah naših spram Ugarske i Austrije bistri inače hrvatski um, povjestnički li ponos hrvatskoga imena? ili neće li valjda nepobitni razlozi, čestito srce, te ljubav sinovah trojedne ove kraljevine k slobodi i otačbini razmrsiti čvor pitanja, od kojeg zavisi, da nas narodi Evrope počituju ili preziru; da obrazovanost evropejska u nas nadu stavlja, ili da nas sažaljuje? Da, gospodo zastupnici naroda! tako bi ja pitao ovu visoku kuću, da nebi bio uvjeren, ko što jurve napomenuh, da gluhima pjevam; ali znajući to, tad mi je ležeće, da barma pred licem svieta i naroda, kog zastupam, opravdam poduzetje svoje, koje, ako će i pasti, neka barma slavno padne, neka padne tako, da vi svi gospodo ovdje prisutni u saviesti i umu vašem osvjedočeni ostanete, da pravednu, mogućnu i praktičnu stvar predložih i branih, da se tajno u srdcih vaših pitali budete: Zašto nebranismo pravednu stvar? neimadosmo bo čista razloga uztegnuti pravednome nastojanju privoljenje i odobrenje svoje!

Jest gospodo!, sad, počem sam čuo više od stotinu govornikah izraziti mnienje svoje o ugarsko-hrvatskom pitanju; pitam vas, ej otci domovine! hoćete li izreći smrtnu osudu, ili osudu bujne budućnosti vrh narodnje časti naše u trenutku, u koji evo prispjesmo? Velim opetovano: narodnje časti naše; jer svaki od ovdje nazočnih, koji bi bio onog mnienja, da bi se iz dosadanjeg našeg dvadeset i pet-dnevnog viećanja zbilja što realnog glede sdruženja s Ugarskom poroditi moglo; neznam, što bi sám o sebi tamo za godinu, dvie mislio. Toli su daleko želje i volje u dosadanjih viećanjih izražene, praktičnu mogućnost izpunjenja promašile.

A mogu li ja, gospodo! smijem li ja sva ova pitanja punim pravom i razborito na sakupljene zastupnike cjelokupnog hrvatskog naroda gledom na ona, koja ovdje dosad slušah, upraviti? Na ovo pitanje usudjujem se mirnom sviesti i čistim srdcem odgovoriti: da to zbilja mogu punim pravom činiti, o čem će se uvjeriti svaki bezpristrano sudeći, pokle će razabrati ona, koja ću ovdje na opravdanje svog predloga protiv prigovorah protivnikah navesti.

Jer gospodo zastupnici naroda! ja se evo dižem, da obranim predlog moj, onaj predlog, koji u pitanju odnošajah vaših sprama Ugarske takodjer savjetuje i podupire savez s Ugarskimi narodi, no savez takovi, koji je zbilja savez obrane, koji je jedini kadar obezbieditи slobodu i ustav Hrvatah i Ugarske, kao na medjusobnoj ljubavi i po bratimstvu ustanovljen, — ako bi ikada ovim narodom za rukom pošlo, steći od i pod Austrijom starodrevni svoj podpuni ustav i prava svoja. — S toga i moram prije svega očito izpovjediti, da su ona gospoda narodni zastupnici ljuto zabrazdili, koji tvrdiše: da se moj predlog svakomu savezu s Ugarskom protivi; govornici ovi ili nisu čitali rečeni predlog moj, ili čitana nisu kadri razumjeti; — bolje bi bilo, da unj ni dirnuli nisu!

Braneći moj predlog, ja ću nazočni moj govor u dva glavna diela porazdieliti; i to najprije razviti ću obće nazore političke, zatim pokusit ću oprovrgnuti nazore glavnijih govornikah, koje ovi mom predlogu protustaviše, što se najme valjanosti, praktičnosti ili mogućnosti izvedenja tog predloga tiče.

I prije svega, što se tiče obćih nazorah političkih o većoj ili manjoj valjanosti t. j., praktičnosti predloga svoga spram predloga osrednjeg odbora i hrpe izpravakah, koji svi realno sdruženje s Ugarskom preporočuju, pitam ja svakog hladno i bezpristrano mislećeg sina ove domovine, neka mi odgovori: „kakova čuvstva nosi u logor magjarski glede naumljenog sdruženja s Ugarskom moj predlog, kakova li pako predlozi protivnikah mojih?“

Recimo gospodo! odprto i iskreno, ko što i jesmo iskreni Hrvati, te ko što je to jedan od otmjenih sinovah domovine ove, gosp. zastupnik naroda grof Julio Janković i sám pred licem sabora ovog izpovjedio nemanje odprto i iskreno, da moj predlog nosi u logor magjarski iskreno srdce i pobratimstvo hrvatsko na obću obranu pravah i ustava hrvatsko-ugarskog protiv obćega zložeлatelja tih svetinjah naših.

Predlog moj, osim toga, izključuje svako okolišanje, izključuje za sva buduća vremena svaku mogućnost upletjivanja Austrije u poslove tih dvih narodah; preprečuje istu bacati u buduće med ona dva plemena, med Hrvate i Magjare jabuku krvi, iz koje samo robstvo obih nefaljeno sliediti bi moralo, i ko što nas to tristogodišnja poviest naša i izkustvo žalibog! nepobitno uče.

A predlozi mojih protivnikah, protivnikah, ma koje oni političke boje bili, i prije svega predlog osrednjeg odbora, što donosi on u logor magjarski? Gospodo! ljuto nepovjerenje, obstojeće već sada medju ova dva naroda; krv i razdor pod okriljem Austrije prije nego li pet godinah mine! Nu ovo nepovjerenje osrednjeg odbora nije, gg. zastupnici naroda! netemeljito. Jer dok mi evo tečajem trih prošlih sedmicah o tom blaženom sdruženju s Ugarskom viećamo, što mogosmo opaziti da se sbivalo u Beču i u Budimpešti? Vidismo, gospodo, liepih prizorah. Jeda li valjda Magjari viećahu o sdruženju s Hrvati na istovjetnom temelju, ko što ovi naprama onih činiše? Gospodo moja! krv stida i jeda moradoše oblivati lica naša, kad čusmo, da se tamo u adresi magjarskoj vieća o ustanovljenju budućeg robstva našeg na temelju magjarskih zakonah od god. 1848. potriebovanog, na temelju kojem ga ni isti prijatelji najužasnije vrsti sdruženja s Magjari, gospoda najme Arvaj, Pinterović, Marinović, Kušević Aurel, Pavleković i ini podnipošto nedopuštaju! — A što opazismo nadalje za vremena viećanjah naših o ugarskom pitanju? Razumjesmo i pročusmo, kako zastupnici magjarskog naroda taj temelj sdruženja Magjarah s Hrvatima t. j. buduće robstvo naše — nose u Beč k obćem kralju, da ga on potvrdi, i evo dok ja jošte govorim, znatiželjno izgleda-

Digitized by Google

mo svaki hip kraljevsko riešenje na pogrdno potriebovanje Magjarah.

Na očigled dakle ovih dogadjajah odgovorite mi gg. zastupnici naroda, a to tim većma, što nijedan od gg. predgovornikah nije poduzeo oprovrgnuti razloge moje glede težnje Deakove i Telekieve stranke navedene, — na očigled velim ovih dogadjajah odgovorite mi gospodo moja: kakove će biti posljedice tog sdruženja Hrvatah s Magjari gledom na nazore Magjarah i naših centralistah, što se tiče naših medjusobnih pravah? Jeda li postignuće slobode podpune i onoga, što nam još od ustava fali? Nije li bila puka obmana malo ne, žalibog! svih predgovornikah u tom pitanju prosborivših, kad se tome nadaše? Da jadna obmana; jer kad su duhovi tako porazdieljeni, što se temelja mogućnosti sdruženja tiče, tu gospodo! niti je sloga moguća, niti dosljedno tomu bolja kakova i sigurnija budućnost med ovimi dvimi narodi po sdruženju ujamčena; sigurno svaki, koji se u tih okolnostih od sdruženja Hrvatah i Magjarah boljemu uspjehu nada, srne vezanim očima k ponoru, srne nemilice, da ga tretja ruka uzmogne u isti porinuti.

Tu svetu istinu razpoloženja duhovah med Hrvati i Magjari obstojećeg jeste li, gospodo zastupnici naroda, odkrili saviestno seljačkomu našemu puku? A da ste mu iskreno ova odkrili, bi li se našo zdravog uma seljak, koji bi vam zaželio jošte druženje Hrvatah i Magjarah? Jer da ste mu kazali, kako će u sličnom razpoloženju duhovah spletkarski Beč opet umjeti koristiti se; da ste pitali seljaka ili čestitog gradjana: jeda li mu se dopadaju krvave ulice i trgovi gradovah naših, koje tudji bajoneti hrvatskom krvi orosiše već prije obstojavšeg sličnog razpoloženja med Hrvati i Magjari? sigurno bi vam bio svaki zdravi hrvatski um odgovorio: ah! kad je tomu tako, oslobodi nas Gospodi novog takovog sdruženja!

To dakle nosi u logor magjarski predloženo po osrednjem odboru sdruženje hrvatsko-ugarsko u posljedicah svojih. A može li se ova politička istina zatajiti? Vi šutite gosp., šutenjem vašim ovu istinu odobravate!

Ali da vidimo sad, što nam može izvojevati predlog gospode zastupnikah grada Zagreba i hrpa onih repaticah iz istog, kao i iz predloga osrednjeg odbora proiztekavših, da se visoka ova kuća skloni takove za svoje primiti?

Jao, gospodo zastupnici naroda! što ću vam sada kazati. Lahko bi bilo, da nam samo gore izvedena nesreća iz tog osrednjeg, da ga tako prozovem, sdruženja bi proizticala; bilo bi tu jošte i izgleda na mogućnost obrane samostalnosti naše. Jer kad bi savkoliki hrvatski narod napram magjarizma bio jedne te iste misli, još bi bilo nade, da se barem narodi nezakrvave! Ali šta će taj zagrebački predlog? Nije li on jasni znak, da imade u državi našoj strankah ili ljudih, koji za sdruženjem s Magjari inače teže, nego pristaše osrednjeg predloga? Što dakle nosi predlog zagrebačkih zastupnikah u logor magjarski? Ah! gospodo, izpovjedimo jasno: nosi on tamo neslogu Hrvatah, pa se i hiljadu putah osrednji i zagrebački predlozi kroz kojekakve medjusobne varave izpravke tobož izjednačiti i pomiriti nastojali. To jednačenje, kao nekakova politička nužda, može doduše papir pomiriti, no nemože težnje srdacah izravnati.

Predpostavivši ova, pitam ja opet svakog bistro mislećeg muža ove domovine, ma kako se on u ostalom politički krstio: ako mi Hrvati i medju se nesložni i razdieljeni stupimo u logor magjarski, neće li iz te okolnosti umjeti korist vući i Njemac i Magjar, Budimpešta i Beč? A osobito ovaj potonji prije svega! Jer recimo: zagrebački se predlog prima, kakova će krv po zemlji zavrieti? A primi li se osrednji, tko nepozna poznate pretnje za taj slučaj spremne? A sve to hoće li medju nami slogu povećati, nas i Magjare ojačati; hoćemo li moći ustav izvojevati takovom politikom napram Austriji? Oprostite mi gospodo! ako kažem ovdje otvoreno: da bi takova misao bila ili jadna mistifikacija, ili pako zlobna namjera, lukavo naš narod takovim putem utamaniti.

Učinili mi dakle ovo ili ono, mi dolazimo u tjesnac, te tu za nas drugog spasenja neima, nego ili da se vratimo, dok je još vremena, u vlastiti svoj dom; da pokusimo već jednom biti sami svoji, pokus, koji nas naprama tudjincem barma nesložnima učiniti neće, ni kao takove svietu predstaviti će. Neučinimo li to, te mi sliepo napredovali u tom tjesnacu bez izlazka, ili ćemo napokon glavom o zid udariti, uništiv se, ili ćemo morati sa stidom na otvoreni put povratiti se.

Gospodo moja! kada ja ovako motrim naše postupanje, i gledom na Magjare i njihove težnje, i gledom napokon na vrebajući na Ugre i Hrvate Beč: znadete li, kako si ja tad narod naš predstavljam? Kanoti ono nestašno djetešce u poznatoj bajki, koje trčeć golo, sakriva si od srama oči, misleć, jer ono nikog nevidi, da i njega nitko neopažuje! Boga radi gospodo! ako već hoćemo sami zatvorati si oči pred jasnom istinom, ako već hoćemo biti sami politički sliepci: to nemojmo barma misliti, da su i drugi narodi, lukavi susjedi naši, sliepi, te da nevide političku golotu našu!

Napokon, gospodo zastupnici naroda! Jeda li ste se u saviesti vašoj pitali: šta će onda biti, ako Magjari predloge našeg sdruženja s njima, zabace? Kakova će se krv med ova dva naroda iz tog magjarskog postupanja poroditi? Jeste li nadalje pomislili gospodo, da se sasvim drugčije imade stvar sa mojim predlogom; kojeg, ako Magjari zabace, evala! neće biti prosto aliance medju nama; dočim protivno, ako zabace predloge vaše, oni time će povrieditи pred licem Evrope najsvetija prava naša, na temelju kojih mi im realno sdruženje nudimo. Takovi pako postupak Magjarah mora poroditi najljutje nesporazumljenje; dosljedno, mi spram Beča u takovom slučaju istu moralnu snagu gubimo, onu snagu, koju dosad prilično uzdržasmo nedirnutu; onu snagu, pomoćju koje naumismo se za buduće protiv Austrije zajednički braniti.

Kažimo, gospodo! sva ova čestitome seljaku, gradjanu našemu, koji težkim trudom i znojem lica svog cieli dan za svakdanji hliebac boreći se, višje ove političke istine pojmiti nije kadar, niti može zrelo o istini suditi; on nas poslà ovamo, da o dobru i blagostanju domovine odlučimo; kažimo mu po duši i savjesti sva ova, te nas on neće kamenovati, ako realne unije s Magjari nesklopimo; on će nas štovati kano muževe, koji se neravnaju po nagonu, no po zdravom političkom umu, sudeć o dobru otačbine.

Predlog dakle moj, kao što to takodjer naš vriedni sučlan i zastupnik grada Baga, g. Ljudevit Slamnik, prekrasno u svom govoru razloži, glede na Magjare same i posljedice sdruženja predloženog, jest praktičniji, nego li su predlozi protivnikah mojih.

Ali, stani. zastupniče! čujem ja gdje će mi se podvikнuti: (a i čuo sam žalibog do 80 govornikah, gdje mi u visokoj ovoj kući podvikivahu), sve bi to dobro bilo; tvoj predlog je valjan, slobodouman itd., ali je neizvediv, nije praktičan, nije u vrieme izašao; da, njekoja ga gospoda predgovornici u prevelikoj mudrosti premilostivo i na sto godinah

Digitized by Google

upućivaše. — Da nije tome tako, vele malo ne svi, mi bi ga evo odmah i jednoglasno primili.

Buduć da je to jedini tobožnji razlog, koji se mojemu predlogu valjanije prigovorio — jer kakovi su ostali protivnikah mojih razlozi, uvidjet će visoka ova kuću za mala — to neka mi bude dozvoljeno, koju o toj tužnoj obsjeni ovdje progovoriti.

I prije svega pitam ja, gospodo, koji izmedju sviuh predgovornikah oprovrgò je razloge, koje ja u mom govoru na podkriepljenje mog predloga, glede izvedivosti i praktičnosti njegove navedoh? Osim dvojice gospode zastupnikah naroda, koji mnijahu u te moje razloge izdaleka dirnuti moći — i koje ću ja napose, kad na njih red dojde, i oprovrgnuti znati, — jedini je zastupnik slav. kaptola zagrebačkog, preč. g. kanonik Pavlešić, pravi uzrok tobožnje nepraktičnosti mog predloga naveo, tvrdeć bez okolišanja: da je jedino nesloga naša ona zapreka, koja prieči, da se ovaj predlog jednoglasno već odmah sada neprimi. Da, gospodo zastupnici naroda! nesloga je ono kleto slovo, koje nas dosad, upravo magjarizma radi, za svako plemenitije poduzeće ili čuvstvo narodno nesposobnimi učini, a jamačno će i u buduće, ako taj nesretni put već jednom neostavimo, kao i dosad svakoj mogućoj narodnoj pogibelji izvrgavati se. Nesloga nam dakle prieči izvesti predlog moj, nesloga nas tjera za predlozi takovimi hvatati, koji će nam krvlju uroditi, da se izvedu, koji će nas pred svietom politički osramotiti.

A ako nije nitko moje razloge praktičnosti i izvedinosti mog predloga oprovrgao — a mimogred budi rečeno, nije ni dostojno ijednog zakonodavnog tiela, neoprovrgnutu stvar zabaciti — s jedne strane; to pitam nadalje s druge strane: tko izmedju gospode predgovornikah oprovrgò je razloge moje, koje navedoh, da dokažem neizvedimost i nepraktičnost protivničkih predlogah? razloge ono, s kojimi dokazah krvnu budućnost, koju nam to sdruženje s Magjari donieti mora?

Evo vas, gospodo! svjedokah sviuh vas, koji ste ovdje nazočni, da to nitko do sad neučini! Tko izmedju vas dokazà izvedimost svog predloga? Čuo sam ja doduše ovdje liepih frazah, frazah takovih, koje poviest i sadašnjost ubija, dakle nikakvih. — Ako dakle jedno i drugo nepobitno ostade na mojoj strani, a svoje nitko nepodkriepi valjanimi i zdravi sud sadržujućimi razlozi, tada ja ozbiljno pitam: tko se usudjuje moj predlog nepraktičnim nazvati, dočim ništa boljeg podmetnuo nije?

Što da kažem o onih, koji moj predlog na stotinu godinah odgadjaju? Sigurno ne ino, no da su jadni oni za 100 godinah zaostali izza duha vremena u kojem živimo, ne pako da je moj predlog uranio; medjutim najbolji osvetitelj mojih političkih nazorah biti će vrieme, koje će i one prigovaratelje i protivnike moje opametiti, koji iz toga razloga uz mene pristati uztežu se, jer se je većina dosadanjih govornikah protiv mog predloga izrazila. Hvala bogu, da nas i takovih ima! U ostalom žalostan je to znak vremena, kad se takove rieči slušati moraju; kad se čuju izreke, koje dogadjaji politički naših danah najbolje oprovrgavaju. Nemisle mnogi, kad o politici sbore, da je ona duboki nauk, koji se mora na raznih i svestranih prošlosti i sadašnjosti znanostih osnivati, a da se ona prije svega na širjem izkustvu temelji: koji politiku tako neshvaća, neka ju voli drugim ostaviti, jer tad se nebi čuli nazori takovi, koje ovdje opetovati, mora se čovjek stiditi.

Razloživ tako prenavedena, prelazim sada k pratičnosti istoj mog predloga, te pitam ja vas, gospodo zastupnici naroda: u čem mogò bi biti moj predlog toli nepraktičan, da bi ga većina visoke ove kuće zabaciti mogla?

Žao mi je, da gospoda protivnici moji nisu potanje označili one točke osnove moje političke, koje im se nepraktične ili nemoguće vide, meni bi tad laglje bilo takova označena tvrdjenja oprovrgnuti. S toga prinuždon sam prije svega ovdje izraziti pitanje: kako može moj predlog praktičan biti po vašem sudu, kad ga ne samo primili, no ni uvažili niste? jer pojedini čovjek sám po sebi lje ništa kadar izvesti nije, samo onda, kada cieli narod uz koju valjanu ideu pristane, može se i ono postići, što se u prvi mah nemogućim, nepostiživim čini.

Nadalje: da ste gospodo prigrlili moj predlog, zar nebi bili mogli nepraktične tobož točke prosto izpustiti, te tako občim sudjelovanjem postala bi misao pojedinca činom udjelotvorenim. S toga ja kažem otvoreno: da je to samo neslan izgovor i drugo ništa za namišljenu nepraktičnost sakrivati se, samo da se istina jasna zataji; a ja ću se sad trsiti, da dokažem pobližje mogućnost i praktičnost mog predloga, s ovom ipak naročitom opazkom, koju već i u prvom mom govoru navedoh, da bi bila drzovitost od moje strane, očekivati, da se moj predlog takav kakav jeste, primi; ovdje se samo o načelu, a ne o riečih predloga radi.

Prelazim sad k samoj stvari, i pitam: na čemu se osniva moj predlog? Odgovor je jasan: na goloj i pukoj našoj ustavnosti; neka ga svaki nepristrani sudac od prvog do posljednjeg paragrafa pročita, to on u njemu neće ništa naći, ako ne „pisana naša, i po krunjenim našim kraljevima tečajem vjekovah prisegom potvrdjena prava naša, koja i povjestnica naroda hrvatskoga posvećuje.“ —

Ako se i nalazi simo i tamo prividna koja novost, to ona u istinu nije drugo, no naravska posljedica ustavnosti naše, koju potreba i duh vremena svakomu narodu nalaže.

Ako tako, a nitko pametno nemože protivno dokazati, pitam ja vas gospodo! nadalje: što zahtievaju, na čem se osnivaju predlozi prijateljah realnog sdruženja s Ugarskom? jeda li ne takodjer na ustavnosti našoj? Ako tako, nismo li si jednaki u načelu? nekrećemo li se na istovjetnom temelju i polju naprama susjedom našim? Zašto bi bio moj predlog nepraktičan, a ovih mojih protivnikah praktičniji?

Ali da vidimo sad, jeda li su predlozi prijateljah realnog sdruženja s Magjari praktičniji od mojega, što se iste ustavnosti tiče gledom na mogućnost političku izvedenja narodnje težnje u načelu izražene?

Odgovarajući na to pitanje, smjelo mogu ja ovdje sliedeća načela izraziti: neimade li u vis. ovoj kući zastupnika narodnjeg, koji nebi sdruženje Hrvatah s Magjari jedino pod onim uvjetom razumjevao, da se tim sdruženjem krv i novac naš izpod neposrednog bečkog upliva oslobodi; svako ino sdruženje nebi bilo, no dvostruko robstvo naše mjesto dosadašnjeg jednostrukog bečkog jarma.

Ako tako, tada predlozi mojih protivnikah imadu za svrhu isto ono, što i moj — s tom ipak otmjenom razlikom: da ja prava naša zahtievam neposredno od Beča, dočim to moji protivnici traže posrednim za nas putem, naime kroz Budim-peštu; okolnost, koja upravo, kako sada stvari evropejske stoje, čini nemogućim, nepraktičnim i neizvedimim svaki protivnički predlog. Jer ja, predpolažuć, da će kralj naš predlog moj — koji bi prije vis. ova kuća prisvojila — primiti — on će kroz to u povoljniji politički odnošaj za sebe i svoju dinastiju stupiti, nego li bi stupio, da želje

Digitized by Google

Hrvatah na temelju magjarskih zakonah od god. 1848. — na kojih se realno sdruženje s Ugarskom osniva — izpuni; moj bo predlog uz sveto obdržavanje ustavnosti naše, neruši jedinstvo posjeda kralja našega, dočim magjarski zakoni od god. 1848. uništuju to jedinstvo, a zajedno ruše i sva prava suverenosti naše. Ako dakle prispije jednom za Beč gvozdjena nužda biranja med mojim predlogom i posljedicami političkimi predlogah protivničkih, a neka bude, gospodo moja, svaki izmedju nas uvjeren, da bez gvozdene nužde Beč nijedan od svih naših predlogah ni uvažiti, kamo li izpuniti pripravan se neće izkazati, — tad će kralj sigurno prije uz moj predlog pristati, negoli uz onaj protivnikah mojih, t. j., prijateljah sdruženja realnog s Magjari, naravno bo je, da svatko voli manjoj se pogibelji s darežljivosti svoje izvrgnuti i manje dati, nego li više, a kroz to u propast srnuti.

Praktičnost je dakle na mojoj strani uspješnija i politička izvedimost za mene vojuje. —

Ako pako vi, gospodo, mislite se sdružiti s Magjari na temelju diplome od 20. listopada 1860., tada vam dopuštam, da je predlog vaš praktičniji od mojega, u tom slučaju vi putujete kroz Budim-peštu u Reichsrath, a ja bi vam tad podviknuo: „Hrvati lahku noć!“

Napokon primjećujem: da moj predlog, imenito §. 59. istoga, obezbjedjuje prava naša i za onaj skrajnji slučaj bečke nevolje, ako bi Magjari postigli od Beča u podpunoj mjeri sve svoje zakone od god. 1848.: tad sav moj predlog pada; naš narod postigava napram Austriji opet podpunoma slobodne ruke, i stupa u ista prava s ugarskimi narodi; — moj je dakle predlog opet praktičniji, obzirniji; nije samo na jedan slučaj kakovi ograničen, no narodu uvjek dva slobodna puta, a to oba ustavna, otvorena ostavlja: ne tako predlozi protivnikah mojih, koji su stegnuti ili na Reichsrath, ili na zakone od god. 1848., tu srednjeg puta neima, a da bi Magjari svoje te zakone budi mirnim, budi oružanim putem od Beča postići mogli, dovoljno dokazah u mom prvom govoru, niti je itko od gospode zastupnikah naroda ma samo pokušao oprovrgnuti navedene razloge moje. S toga imadijaše podpunoma pravo moj drug gosp. zastupnik naroda dr. Starčević, tvrdeći: da predlog osrednjeg odbora vodi naš narod u Reichsrath na brzih kolih, a onaj zagrebačkih zastupnikah pako na strelovitoj željeznjači.

Gledom dakle na dohvat zahtjevah spram Beča predlog je moj umjeren, ustavan i dosljedno praktičan, čim manje bo potriebujemo, tim imamo više nade postignuti ono, što zahtievamo; i buduć da zahtjev naš jest ujedno ustavan, a nije pretjeran, naravski je, da nam se to i podieliti mora; — nepodieli li nam se, tad moramo biti silom jačega skučeni, ali nemožemo biti u pravih naših utamanjeni, mi time postigavamo simpatije Evrope za sebe, koje bi izgubili, da pretjerano i nezakonito tražimo. Toliko bo je istina, da pretjerane želje, ma kako one u ostalom pravedne i bile, većina evropejskih državah danas netrpi; o istini česa mi se žalibog! ovih danah iz primjera susjedah naših Magjarah uvjeriti mogosmo, što se njihove adrese tiče. — Nadvlada li pako ona strana Evrope politikom svojom, koja i pretjeranu ustavnost brani, tad pitam ja vas, gospodo zastupnici naroda, čemu da se družimo s Magjari? Zar neće li tada sudbina naša zavisiti od tih istih evropejskih vlastih i što se magjarizma tiče? tko će nas pitati tad, što nam je u tom obziru ugodno, što li nije? nećemo li morati slieditи zakon pobjeditelja? jer ili će primiti pobjeditelj sdruženje naše s Magjari ili ne, ako ne, čemu danas zamrsivati čvor, kojeg bi napokon jedino krvca hrvatska razriešiti jednom morala, fakta bo politička, ma i kako slaba bila, samo se mačem razriešiti mogu. — Ako tako, čemu se izvrgavati badava posmiehu svieta, čemu se dobrovoljno slobode lišavati, podvrgavajući se pod trećega? — Pokažemo li se već sada pred Evropom kao narod, koji do svog dostojanstva nješto drži, koji ljubi samostalnost i slobodu; koji se u vlastitu snagu svoju pouzdaje: neće li nas i pobjeditelj smatrati kao faktora poličkog, kojeg nije moći budi prezirati, budi ignorirati, te će nas dostojno uvažiti, a time sudbinu našu olakotiti, osobito ako okom svrnemo na sjever Evrope i na našu slavensku kakvoću? Sudite vi gospodo sami, što vam zdravi politički um u takih takodjer okolnostih zapovieda da činite!

Kako god dakle, i s koje god strane vi smatrali, gosp., moj predlog budi spram Austrije, budi spram Evrope; to će vam se on predstaviti kao praktičniji, jer je umjereniji; on sačuva narodnju čast, on nam bolju budućnost sprema.

A može li to tkogodj izmedju gospode zastupnikah naroda o svom predlogu tvrditi ili zatajiti pravednost umovanja našeg? Ako ne, kojim obrazom može se moj predlog, kao tobož nepraktičan, zabaciti?

Zaključujući predmet ovaj glede veće ili manje praktičnosti i mogućnosti izvedenja mog predloga spram predlogah protivnikah mojih, usudjujem se ovdje samo još jedno pitanje za uvaženje od gospode zastupnikah naroda staviti: Dočim je neoprovrziva istina, da Magjari zahtievaju od Austrije povratak ustavnosti svoje na temelju svojih zakonah od god. 1848.; i počem je neoprovrziva istina, da ti zakoni od Austrije više potrebuju, nego li moj predlog; počem je nadalje neoprovrziva istina, da predlozi osrednjeg odbora i zagrebačkih zastupnikah sdruženje Hrvatah s Magjari upravo na posljedicah tih magjarskih zakonah, što se poslovah rata, financijah, trgovine i izvanjskih poslovah tiče, osnivaju — što nitko od gospode zastupnikah naroda zatajiti lje nemože: — kojim pravom može se u tih okolnostih političkih moj predlog spram predlogah meni protivnih nazvati nepraktičnim, nemogućim, a protivnički praktičnimi, izvedimimi? kako se mogu uz zahtjeve svoje od god. 1848. Magjari praktičnimi nazivati, a Hrvati — da moj umjereni predlog prime, nepraktičnimi? To umstvovanje ja, moja gospodo, nerazumijem, niti će vas itko ovdje biti, koji bi tu nedosljednost političku pojmiti mogao. Ako pako Magjari imadu nadu postići svoje želje, kako nebi mi mogli imati ufanja naše pravednije postignuti? Nije li i tu praktičnost na mojoj strani? Sudite sad sami, gospodo moja, ali sudite zajedno zdravim vašim umom, kojim vas Bog nadari, a ne zanešenim srdcem; dokažite pred svietom, da vam je do blagostanja i buduće sreće vašeg naroda, a ne do sdruženja s Magjari stalo, kojim se ta sreća iz koriena uništuje.

Nekorite zanešenošću i nepraktičnošću moj predlog, ako sami za obširnijim još i nepostiživijim težite, nego li isti ja!

Ako sva dosada razložena gosp. zastupnik naroda Mirko Bogović u ozbiljni obzir uzeti bude hotio, tad će mi morati dopustiti, da sam zadovoljio njegovu zahtievu i pozivu, kad zavapi u svom govoru: faktum mi dajte, faktum da je taj predlog izvedim, evo me danas prvoga za predlog Kvaternikov! Ako to nisu fakta politička, tada ja, gospodo moja, neznadem, što se može još jasnije u politici dokazati. —

Medjutim ja ću nastojati, da tako gospodina Bogovića, kao i ostale protivnike nazorah mojih, još jasnije osvjedočim o valjanosti i mogućnosti izvedenja ovih; što će i sami priznati morati, čim prouče ona, koja ću za malo razložiti.

Digitized by Google

Dotle, i uz sva prerečena pitam još gospodu zastupnike naroda, neka mi izvole odgovoriti otvoreno i iskreno: ako stoji, da je moj predlog na izključivoj ustavnosti našoj osnovan; ako stoji da mu za temelj služe državo-temeljna prava naša: kako možemo mi, kojim li licem radikalnim, pretjeranim i bog zna kakovim sve ne, nazvati predlog moj? Takovo postupanje, znadete li, gospodo, što znači? Ah! to znači ustavnost našu, prava naša nogami gaziti! Ako sami tako postupali budemo, kojim pravom, kojim uvjerenjem možemo mi tad od drugih, od Austrije imenito, zahtievati, da sveto obdržava prava naša? da nas uzpostavi u prvo stanje naše, kako ga i vi potrebujete? Ja scienim, da isto tako, kao što se vi nad predlogom mojim u ovi par sgrožavate, sgrozit će se i Austrija nad vašimi predlozi, i to na onom temelju, koji joj sami pružate!

Ovdje bi se još pitati moglo: imademo li mi sbilja pravo, podpunu ustavnost našu na osnovu mog predloga razvito, od Austrije potrebovati? I na to pitanje mora svaki ustavni Hrvat tvrditeljno odgovoriti; jer temeljno-državni zakon kraljevine hrvatske od god. 1527. medj narodom našim i dinastijom Habsburg utanačeni naročito obvezuje vladarsku kuću našu, da sva i sliednja prava naša štiti i obdržava: „eosdemque (SS. et. OO.) in verbo Regio assecurandi, quod omnia et singula eorum Privilegia, jura, Libertates et Decreta Regno illi eiusque incolis et inhabitatoribus a serenissimis retro Regibus eorum tradita et concessa, salva et illaesa conservare et manutenere volumus et intendimus.“ Ako sad pitamo, koja bijaše ta „omnia et singula“ prava naša? dovoljno bude, ako ovdje pozornost vis. kuće ove na okolnost kraljevskog izbora obratim, kojom prigodom obveza se tako i novoizbrani kralj naš, komu naš narod uvjete izbora stavi; to su dakle prava suverenstva narodnjeg. Ako pako imademo diplomatičko pravo kralju našemu uvjete budućeg blagostanja našeg stavljati: što je dakle toli radikalnog u mom predlogu, da ga primiti nebi bilo moći? Zato, jer je već skrajnja nužda, da naročitim zakonom za buduća vremena samovolji Bečlijah spram pravah naših na rep stanemo, za da nebude više vladar naš po zlobnih savjetnicih gonjen, da se ono danas nogami gazi, što se je jučer prisegom i ugovorima podkriepilo, je li takov predlog radikalan s toga, ako dotični liek predlaže? Neka sad sudi vis. ova kuća po savjesti nje članovah.

Nadalje, kad pozvasmo na prestolje naše i ženski spol sjajne habsburžke porodice, jeda li smo se valjda odrekli temeljno-državnog prava od god. 1527.? Nismo, dapače medjunarodnim aktom od 16. svibnja 1712. obvezuje se vladar za sebe i svoje odvjetke „nos totos in eo fore, ut quae a nostris Praedecessoribus istorum Regnorum olim Regibus (dakle i Ferdinanda I., Kolomana itd.) concessa unquam iis fuere privilegia, libertates, praerogativae ac jura, ea omnia et singula (dakle opet nijedno neizuzamši) vobis non modo sarta tecta illibate manuteneantur ac conserventur.“ A ako tako, neimademo li pravo proti sličnom absolutizmu, kao što je sadanji, koji nas sveudilj bije, ograditi se za buduće ustavnim zakonom i jemstvi? Je li moj predlog radikalan?

Prelazim na političku sadašnjost, te pitam: kojim pravom mogoše gospoda protivnici nepobitne razloge iz sadašnjosti političke, za podkriepljenje mog predloga navedene, gledom na koristi političke, koje bi za nas već sad odmah iz prisvojenja rečenog predloga proizticale, i kako neizvedimost istoga predbaciti? —

Gdje je umna sila, koja će moći pobiti razloge u mom prvom govoru (vidi na strani 32—38 tiskane i med gospodu članove sabora porazdieljene knjižice) navedene? Ne, ne gospodo! ne, to nije dostojno narodnjeg zastupničtva, osuditi neoprovrgnutu stvar; bolje da se kaže: „nećemo da primimo predlog, tako nas dobra volja naša!“ no postupanje ovo osuditi će jednom sviet, osuditi će narod naš.

Ali kako bi i mogli ino tvrditi protivnici moji na prostu svoju volju, ako se u obzir uzmu sliedeće glavne hypotheze, koje ja izvedoh obširnije gledom na mogućnost političku izvedenja protivničkih predlogah, koje hypotheze stožerna su snaga mojemu predlogu.

Prvo. Kazah u prvom mom govoru: ili prija Austriji sdruženje Hrvatah s Magjari, ili ne. Tu čini mi se prigovora neimade. — Ako prija, naveo sam razlog onaj: zašto da težnje naše zloželjateljice jošte sami podupiremo? Zašto da ju jačimo? Nismo li u toj barma točki syi jednog uvjerenja: čim je Austrija jača, tim gorje po Hrvate i Magjare? Zašto da se pred Evropom sramotimo, odlučujuć sdruženje s Ugarskom, ako i onako u takovom slučaju biti ćemo sa pol arka papira po Austriji žrtvovani Magjarizmu, kao što već liepih primjerah k tomu u najnovije vrieme doživismo? A u takovih okolnostih nije li probitačnije i za istu onu stranku ili pojedine Hrvate, koji u srdcu svome veću ljubav k Magjarstvu, nego li k Hrvatstvu gojeći, pod svaku cienu žele viditi skučeni svoj narod pod magjarskim jarmom, da se u šaku smiju, očekujuć od Austrije, da nas sdruži s Magjari? Tada im nije nužda izvrgavati se strogom sudu historije, ni podsmiehu suvremena svieta i ruglu svog naroda. Svrhu će svoju postignuti bez opoganiti se; što mi je ležeće na sredstvih? Nije li tako gospodo moja?

Ili pako neprija Austriji to realno sdruženje naše s Ugarskom; no u tom slučaju, tko izmedju vas gospodo može tvrditi ili pametno nadati se, da će Beč sankcionirati zaključak takovog sdruženja? — Dakle taj zaključak saborski bio bi neizvedim, politički nemoguć; a ako tako, zašto se pred sadašnošću, zašto pred historijom svieta kompromitirati? Ili nije li valjda smiešno putem sabora štogod zaključiti, što je nemoguće postignuti? Kad, il gdje čitaste vi gospodo, da bi bio hrvatski narod tečajem 800 posliednjih godinah toli politički glup, odlučujuć kakovo realno sdruženje sa susjednimi državami? Nije li protivno jedino sa kraljevskimi porodicami i dinastiami ugovarao? Tko može tu istinu zatajiti? Nitko, van da bi tko hotio historiju zatajiti!

Ako dakle i moj predlog i predlozi protivnikah mojih silom sadašnjosti političke uputjeni su na čekanje: zašto ne čekati tada uz predlog onaj, koji sva vis. ova kuća veledušno — osim dakako g. Mrazovića — za valjana priznade, priznade upravo spram protivničkih predlogah?

Drugo. Gospodo! tko je ma samo pokusio oprovrgnuti one razloge moje, koje sam razvio, da dokažem nemogućnost izvedenja protivničkih predlogah, ne samo gledom na Austriju, no i na Ugarsku samu? Nitko!

Tko je pokusio, ma i dokazivati samo protivno mojim razlogom: da Austriji za sad i kako stvari političko-evropejske stoje, prija sdružiti Hrvate i Magjare, za moći tako postignuti to sdruženje ma i tim podlim putem, sekundirajuć Austriji? Niti to nitko nepoduze!

Tko je pokusio oprovrgnuti razloge moje, kojimi bjelodano dokazah, da stranke Deákova i Telekieva na ugarskom saboru naprama pravom našim državnim na onom se temelju vrte: da je upravo političko bezumje i pomisliti, da će magjarski sabor primiti predloge naše? Dà, dà, u oči faktuma sadašnjosti, t. j., magjarske adrese, koja se evo u ovi par

Digitized by Google

na dnevnom redu rečenog sabora nalazi, a u Beču se predaje vladaru — nije ni moći dovoljno označiti postupanje naše spram držanja Magjarah na njihovom saboru sakupljenih; tamo bo oholost narodnja, ovdje, oprostite mojoj iskrenosti, potištenost politička! Velim potištenost; jer ako ja komu u brk kažem, kažem mu pred licem svieta: čuješ! ti si rob moj, kao takovog te od tretjeg zahtievam; a on me jošte pita, što mislim od njega i njegovoj slobodi: tad, čini mi se, priličio bi takovi kukavica čovjeku u poznatoj bajki, kojeg je njetko ćušio, a on ga upitao: jeda li se valjda šali, ili je to za zbilja učinio? Pa ipak, gospodo moja, mi se sad spram Magjarah u istovjetnom političkom kolu krećemo; oni nas od Beča kao svoje roblje zahtievaju, a mi o novom sdruženju š njimi zlatne čase tratimo! Da, gospodo moja, toli je taj prizor za bezstrastno sudećeg čovjeka strašan, kojeg mi pred Evropom sada predstavljamo, da nemogu na ino, no u pečali srdca i duše moje gorko uzkliknuti, i k nebu zavapiti: Oj! Austrijo, Austrijo, živ ti bog sudio! što si ti iz ovog tužnog naroda učinila, da se je iz liepe svoje i slavne njekadanje visine do te političke nizine spustio, da zataji neumrlu povjestničku slavu svoju!

Ali ja ostavljam taj tužni prizor i idem dalje, te vas pitam gospodo zastupnici naroda: tko je izmedju vas oprovrgo razloge one, kojimi dokazah nepobitno žalostne posljedice, ako uzprkos toga razpoloženja duhovah hrvatsko-magjarskih mi ipak njima te predloge sdruženja pošaljemo, a Magjari iste, ako se pred svietom osramotiti neće, zabacili budu? Ni to nitko neoprovrže!

Gospodo moja! tko izmedju vas oprovrgnu razloge, koje sam naveo, da dokažem, kako sdruženje države Hrvatske s Ugarskom ne samo je štetno za naš narod, no upravo i ubitačno? Dà pokusiše njeka gospoda, iztrgnuv gdjekoju liniju iz cielog sistema, dokazati materialne koristi iz tog sdruženja proizlazeće; no kako su uspjeli moji predgovornici u tom nastojanju, sudit će vis. ova kuća, kad stanem njihove razloge razjasnjivati.

Tko se je potrudio oprovrgnuti one razloge, koje gledom na izvanjsku politiku razvio sam, da dokažem praktičnost i mogućnost izvedenja mog predloga? Žalibog, na ove nitko ni okom svrnuo nije. Pa ipak, gospodo moja! moj predlog bude kao nepraktičan, neizvedim, preran, radikalan zabačen, dapače gosp. zastupnik naroda Hrvoić i buntovnim ga proglasi!

A uz sve to pitam vas, gospodo zastupnici naroda! tko je samo i pomislio oprovrgnuti razloge gosp. zastupnika dra. Starčevića, koje on u prekrasnom svojem govoru razvi? Tko nadjača praktične razloge nezavisnosti naše po g. zastupniku Baga grada, profesoru Slamniku, umno izvedene? Nitko, i opet nitko! A što da se misli o takovom nitkovanju cielog sabora? Jeda li ćemo se po nagonu, nalik živini, ili polag zdravog uma u državopravnih pitanjih države naše vladati? Neka vrh toga odsude sama gospoda zastupnici naroda! Inače narode hrabri! kako ćeš se pred Evropom, kako pred tvojom prošlosti, kako pred tvojimi potomci opravdati, zaključujuć ono, što je pogrdno? Vječna mi je providnost sigurno jamstvo, da će hrvatski narod i u ovom momentu svog narodnjeg života slieditи jedino svietle iskre božanstvena i zdrava uma čovječjeg!

Još jedan prigovor moram osobito napomenuti, prije nego se upustim oprovrgavati razloge pojedinih predgovornikah mom predlogu protivnih, a to je ono neslano umovanje: eh! ako Magjari neprime predlog naš, ili ga Austrija nebi htjela potvrditi, tada ćemo svi uz Kvaternikov predlog, i to jednodušno pristati.

Ala je to, gospodo, zastupnici naroda! plitka politika; jer pitam vas, tko vam jamči, jeda li ćete imati vremena, jeda li sgode već ikada više moj predlog primiti, o njem zakonito viećati? Tko izmedju vas znade, što krije sutrašnji dan? Pa zar si treba dati prije testimonium paupertatis (siromaštva svjedočanstvo) uma političkog, pa onda tekar za boljim prianjati, kao što se je većina gospode predgovornikah izrazila bez okolišanja o mom predlogu?

Velika nas, gospodo! odgovornost pred narodom čeka! Prvi put evo poslje jedanaestgodišnjeg robovanja sastadosmo se u zakonitom saboru, da se otresemo jarma; neznademo, hoćemo li ili ne kao narod jošte sastati se moći na zakonitom temelju, za moći zla nastojanja popraviti: a mi ipak propušćamo sgodu izravnati nezakonitim i nasilnim tečajem jednog stoljeća razrovanu našu slobodu i državnu neodvisnost? Pazimo gospodo! da nebi danas sutra nad grobovi našimi potomci naši suze prokletstva lijali, rugajuć se kratkovidnosti političkoj otacah svojih, kao što i mi moramo gorkošću osjećati nehajnost, da, glupost političku otacah naših prošlog posljednjeg vieka, osobito tamo od vremena Marije Terezije zasvjedočavanu.

Protivno tim žalostnim i krvave istine posljedicam, recimo gospodo, da sabor hrvatski pristane u načelu na predlog moj; ta se viest telegrafom po Evropi raztura, u takovom slučaju jeste li proračunali, gospodo, posljedice tog veličajnog čina narodnjeg? Zar se nebi uz žice telegrafa potresla takodjer ne samo srdca naroda našega, no i zloželjateljah naših? Ali dosta gospodo; prosudite prije valjano, nego li što sud izrečete nad sudbom domovine svoje; pitajte se, što vam narodni ponos i čast vaša nalaže.

Čuh i to prigovoriti mom predlogu: Mi bi odmah pristali uz predlog Kvaternikov, ali mi neimademo dovoljne snage za moći postignuti od Beča potvrdjenje kraljevsko takovog našeg zaključaja. Dokažite, da imademo toliko snage, evo nas uz vaš predlog, progovori do 80 govornikah.

Jadni to izgovor, gospodo moja! djetinja politika. — Zar vi zbilja mislite, gospodo zastupnici naroda, da nam treba fizičke snage za moći oživotvoriti moj ili koji izmedju vaših predlogah? Da bi tome bilo tako, zar vi za zbilja mislite, da bi još u ovi par o vašem predlogu vi ovdje viećali? Čini mi se, da se sami sebi podsmiehavate! Ili valjda vi imate dovoljne fizičke snage za prisiliti Beč, da odobri vaše predloge, koji se osnivaju na god. 1848? Ili imadu *li* valjda Magjari dovoljne snage za postignuti tim putem svoju god. 1848.? Ili zar oni manje potrebuju nego li ja? Pa zar ih je moći zato nepraktičnimi nazvati? Ili ste valjda čitali u njihovih saborskih izvješćih, da im je tko predbacio, kao što članovi hrvatskog sabora meni čine, neka radi pomanjkanja fizičke snage odustanu od svoje nakane? Odgovorite mi gospodo moja, na sva ta praktična pitanja sadašnjosti.

A ja vam kažem gospodo! da je moći s mojim predlogom prodrieti pred Austrijom; mi Hrvati imademo više snage nego li Magjari za svoje zakone god. 1848. Jer ako niste znali, a to znajte, da je dovoljna politička snaga jednog naroda za moći izvojevati pravice svoje; a da mi Hrvati imademo više političke snage spram Austrije, nego li Magjari, to će mi svaki misleći um hrvatski dopustiti morati, ako mu kažem: da smo mi Hrvati, a ne Magjari čuvari Jadranskog mora. Razumiete li gospodo, što će to reći? Budite uvjereni, da će Austrija dobro pojmiti dohit političke snage naše,

Digitized by Google

samo vi odobrite moj predlog, a za drugo se nebrinite. Imajte gospodo, dobru volju spasitin arodnju čast, ostalo će i samo slieditи. Politička snaga a ne fizička uzdržava dan danas malenu Crnugoru pred Turskom; politička snaga spasit će i narod naš.

Počem sam ovako, nadam se s dobrim uspjehom, gledom na obćenite prigovore protivnikah mojih opravdao moj predlog, dozvolite mi gg. zastupnici naroda! da sada kratkomu političkom pregledu podvrgnem posebne nazore poglavitih napadačah moje zakonske osnove o naših medjunarodnih odnošajih vis. ovom saboru predložene, za da se i glede ovih vis. kuća uvjeriti uzmogne, koliko su ti nazori plitki i na kakovom se temelju temelje.

I prije svega napomenuti moram: da nijedan izmed gospode predgovornikah nije si uzeo truda da sustavno oprovrgne nazore moje: no iztrgnuo je iz sustava moje osnove tu prst, tamo vlas, ondje rebro (kako upravo kome u prilog dodje), misleći da imadu s komarom posla, kome iztrgnuv nogu i rebarce se vidi, da će tako i cieli moj politički sustav strovaliti! Da vidimo dakle, što je držati i o tom nečuvenom postupanju parlamentarnog našeg života. — Tako na primjer:

G. zastupnik naroda Briglević za podkriepiti svoje osvjedočenje o koristi sdruženja realnog Hrvatah s Magjari nije znao važnijega razloga pronaći, no svratiti pozornost vis. ove kuće na onu okolnost: kako su tečajem vjekovah razni Hrvati najvažnije svjetske i crkvene časti i dostojanstva u Ugarskoj obnašali, što je dokazom, da nismo bili š njima nikada u neprijateljstvu.

Čudim se g. Brigleviću ova navodećemu, jer dočim on ovo kruhoborstvo Hrvatah u Ugarskoj navadja, čini se da zaboravlja na dvoje: prvo da ova pohlepa naših sinovah za magjarskimi častmi datira se upravo od one klete dobe, kada vladari Ugarske, koje slobodni hrvatski narod za svoje priznati nehtjede (kano Maria I., Sigismund itd.) umno umieše, podignućem redkih privrženikah u Hrvatskoj na visoka ugarska dostojanstva, u našoj domovini time sjeme razdora baciti, te slobodu našu podkopati; jer drugo: g. Briglević zaboravio je napomenuti, da od ono nesretno doba, odkad se Hrvati stadoše penjati na visoke magjarske časti (takvo kolo otvori Nikola Gorjan, postav palatinom Ugarske još pod Ludovikom I.), i Magjari stadoše najviše hrvatske časti obnašati, pa svetu našu baniu u svoje ruke primivši, hrvatsku samostalnost tim ludim reciprocitetom ubiše, što i bijaše svrha magjarske politike; povjeriti bo bansku čast Magjaru, znači janje vuku povjeriti da ga čuva. Najkrvavije doba hrvatske poviestnice, ono od godine 1385 do 1420, čini mi se da moje tvrdjenje potvrdjuje, a razlog gospodina Briglevića uništuje.

Ovaj gospodin medju ostalim priznaje, kao pravedan muž, dosadanju zlobu Magjarah napram naše slobode, no misli da će u buduće drugčije biti. Ja mu pako odgovaram, da se on u svojoj dobroti ljuto vara; neka se obazre na adressu Magjarah, koju evo u Beč donesoše kralju na potvrdjenje, te će se lahko osvjedočiti, da oni ništa manje nego robstvo naše potriebuju. „Naturam expellas furca tamen usque redibit.“

G. Šviglin misli: da kralj neimade prava uztegnuti svoju sankciju predlogom protivnikah mojih, ako to Beču i neprija. — A ja tomu gospodinu odgovaram: da kralj dapače, gledom na pravo nezavisnosti krune hrvatske, to uztegnuti mora. U tom slučaju gdje je onaj Hrvat, koji bi se usudio kralju branećemu prava državna Hrvatske kraljevine protiviti se?

G. barun Hellenbach kaže, da sdruženje Hrvatah s Magjari neprieti pogibelju našoj narodnosti s toga, jer: 1. Idea narodnosti jest idea evropejska. — 2. Mali prostor, na kojem Magjari živu, prieči im narodnosti ugnjetavati. 3. Da su Magjari debelo platili dosadanje svoje slične griehe.

A ja tomu gospodinu odgovaram na 1. da ugnjetavanje narodnosti slovačke, rumunjske, srbske itd. u sadašnjošti dokazuje da Magjari nepoimlju mnogo tu ideu evropejsku; osim toga imade u Hrvatskoj liepi broj dušah, koje takodjer slabo il nikako tu ideu nepoimlju; a taj njihov nazor bi se sdruženjem s Ugarskom bora mi jačio, a ne slabio; na 2. velim mu, da priznanje griehah magjarskih po g. bar. H. u tretjoj točki priznanih neprieći Magjare i na malom njihovom terrainu narodnosti podkapati; zaboravlja taj gospodin i to, da Slavenom neprijatni elementi magjarizam kano nož proti gibanju slavenskom upotriebljuju i podupiru, dokaz tomu jest idea dualizma austrijskog. Napokon na 3. velim mu što i g. Brigleviću: adressa sadašnjeg magj. sabora dokazuje, da se Magjari ništa naučili, da ništa zaboravili nisu.

Nadalje naveo je taj gospodin i onu okolnost: eno mi smo sad nezavisni od Magjarah, pa se ipak štibra vojskom inkašira. — A ja ga pitam: jeda li valjda Austrija u tom pogledu Magjare perom gladi? Nije li u tom obziru kod njih gorje nego li kod nas? A kroz to jeda li je valjda Slovakom, Rumunjem, Srbljem bolje u družtvu s Magjari nego li što je nam? Da Austrija kod nas s vojskom utjerava. a u Magjarskoj u malo vremena preko 10 miliunah jur je utjerala, nezuači li to, da smo oba slabi, a dva bolestna skup sdružena jeda li će zdrava postati? Napokon g. Hellenbach nije u svom govoru dokazao, da je sdruženje, za kojim teži, izvedimo, niti da bi mi jači spram austrijskih bajonetah postali, ako se kukavnih naših 7 županijah s 52 ugarskimi spoji!

Prelazeć izravan na moj govor, trsi se nadalje taj g. predgovornik i materialnu korist iz sdruženja realnog polag načela: čim više sredstvah, tim više koristih, dokazati. No on ni riečju neoprovrgnu moje razloge o materijalnih štetah, koje bi nam sdruženje s Ugarskom pribavilo; a koliko mu vriedi ona puka izreka, osvjedočit će se, kad ću glede Jadranskog mora i odnošajah trgovačkih prosboriti.

Gospodin barun Hellenbach tvrdi: da je duh mog predloga i govora theoretično temeljit, no da nije praktičan. — On to tvrdjenje ničim nedokazuje, a puka ta izreka jest upravo protuslovje polag svih pravilah logike i izkustva, jer sve ono što je theoretično temeljito, mora biti i praktično; ali kako može biti moj predlog praktičan, kad ga g. barun zabacuje i zabaciti preporuča? Naravski, tad mora biti nepraktičan uzprkos sve njegove teoretične temeljitosti. „Ignoti nulla cupido!“

U ostalom nevrte li se svi dosad učinjeni predlozi upravo samo oko teorije? Neće li budućnost tekar njihovu praktičnost dokazati? —

Što se tiče radikalnosti mog predloga, jur na ovi prigovor odgovorih u obilatih nazorih.

Napokon zaključio je taj gospodin svoj govor sa željom: „da bude jedna domovina od Karpatah do Jadranskog mora!“ A ja kažem tom govorniku, da mu je visoka kuća najbolje odgovorila sveobćim nezadovoljstvom nad tom izrekom izraženim, jer neka on dobro znade: da je to upravo ono, čega se svaki iskreni Hrvat kao vatre plaši; nezamjeravam mu tu izreku, u njemu bo hrvatska krvca nije vrela, kad

Digitized by Google

ove zlokobne rieči izustiše; mi bo Hrvati molimo: Oslobodi nas bože! takove domovine, jer u njoj bi Hrvat bez domovine ostao!

Gospodin Salopek mnije, da se mi precjenjavamo, ako mislimo, da možemo uz Austriju sami obstojati. — Na slični ću prigovor niže vratiti se, ovdje tom brižljivom gospodinu samo u kratko primjećujem: da ne mi, no vanjska politika naložit će Austriji tu ucienu našu. U ostalom g. Salopek nije ni slovom moje razloge oprovrgao, koje ja u tom obziru obširnije razložih.

Gospodin Veber najviše govori o sigurnosti narodnosti naše u savezu s Ugarskom, no izbrajajuć grozne progone, koje ta narodnost od Magjarah do g. 1848. pretrpi, te oprovrgavajuć nazore ljudih od stranke magjarske zvane, u tom obziru najbolje sam sebe pobija.

Gospodin Marinović neboji se Magjarah, jer ih je malo; ali on uz tu sigurnost zaboravlja, da $4^1/_2$ miliuna Magjarah osam miliunah nemagjarah tako pritisnulo, da im nije nit pred Evropom ni u Ugarskoj zakonitog traga. — Kako nas je latinski jezik pred magjarizmom branio, najbolje nam razjasni g. vel. župan Kukuljević, izbrojiv pomagjarena imena selah, obiteljih, predjelah i t. d. u čistoj našoj Hrvatskoj!

Veli nadalje taj gospodin, da su Magjari najbolji ustava branitelji; jesu na svoju korist, a za našu propast: dokaz tomu najbolji je Slavonija, koja bude lišena liepog ustavnog prava gornjih Hrvatah, polovine poreza i prava na sol.

G. Marinović nije me ni slovom oprovrgo, glede zakonah g. 1848. prestaje dakle njegovo sentimentalno umovanje.

Glede trgovine slavonske upravo kuriosa nam povieda g. Marinović. S toga jer je Slavonija uzduž Drave ležeći prediel, to ju goni u naručaj Ugarske! Polag ove theorie, morale bi sve manje države uz veće ležeće lišiti se samostalnosti svoje; Hrvatska gornja od Štajerske do Virovitice sdružiti se s Ugarskom; uz Sutlu sa Štajerskom i t. d. Meni se čini, da je smiešno, a i g. Marinović će to priznati, ako sliedeća dobrohotno uvažiti bude htio:

1. G. Marinović zaboravlja, da je Ugarska prisiljena proizvode svoje kroz naše zemlje k moru i u obće k jugu prevoziti, a u takovoj trgovačkoj nuždi nije li probitačnije za Slavoniju, kad ona slobodna i samostalna, na svom saboru kroji zakone trgovačke, provoza, i tarifah i ostale prometno-trgovačke ugovore, nego da ona prima zakone tudje i to upravo od onih krojene, kojim je naša samostalnost u tom obziru nož u srdce? Neka se nitko nemistificira obsjenom: ta i mi ćemo sudjelovati pri ugarskih saborih. Da, liepo ćete sudjelovati njekolicina napram stotinam, siromasi napram milionom!

2. G. Marinović zaboravlja i onu okolnost, da je Slavonija duga zemlja, ne samo uz Dravu, t. j. Ugarsku, no i uz Savu t. j. tursko-hrvatske kraje ležeća; da na mjestah tek 4—5 miljah širine imade. Ako tako, to polovina ciele Slavonije savskim parobrodarstvom vezana i upućena je sa svojimi proizvodi upravo na gornju Hrvatsku i kroz ovu na more; a buduć da su i magjarski proizvodi na jug upućeni, to su i podravski Slavonci k moru vezani, a meni se čini, da nijedan državni ekonom nebude lokalne interese trgovačko-državnim interesom svoje domovine žrtvovati htjeo; a isti Osiek grad, nije li on više s Bosnom, no s Ugarskom u trgovini vezan? Razlog dakle g. Marinovića je njeki opako pojmljen lokalni interes, a ne na dobro države Hrvatske. — A kako mogaše zaboraviti g. Marinović u prežestokoj ljubavi magjarizma onu okolnost: Hrvati, jednom slobodni, povuku željeznicu iz Vukovara kroz plodno Podravje na Sisak, nemora li kroz slobodnu našu zemlju sva trgovina južne Ugarske, Banata i Vlaške prolaziti, sudbina iste u našim se rukama nalaziti, a ako tako, pitam ja: koji zdravim umom nadaren Hrvat izpustit će iz rukuh svojih sigurno blagostanje, da ga s drugim dieleći i proigra? U ostalom g. Marinović nije oprovrgao razloge moje u tom obziru navedene, a još manje vrstne trgovačke nazore g. zastupnika Lovrića.

Gospodin Knežević jadikuje, kako je prije s Magjari u materijalnom smislu bolje bilo, s toga predlaže realnu uniju. — Ali taj gospodin zaboravlja, da su onda bila posve druga družtvena odnošenja; tako je tužni seljak sve razrede družtva znojem svojim bezplatno obskrbljivao; dočim se danas težaci plaćaju. U ostalom u svoj Evropi promieniše se socialna odnošenja, niti bi nas sdruženje boljim nadarilo; i buduć ni g. Knežević nije mojih razlogah obezkriepio, umovanje njegovo pusta je sentimentalnost. A uz sve to, da se mi i sdružimo s Magjari bez Austrije, misli li g. Knežević, da nebude tada stojeće vojske, financialnih ugarskih vlastih, stražah sigurnosti i t. d. i zar ove ništ nestoje? a ako da, zar nije bolje biti sami svojim?

Za osloboditi Magjare od učestvovanja austrijanskih dugovah, smiešno navadja g. Knežević, da Magjari nisu bili uzrok krimskog i talijanskog rata. — A tko je to i tvrdio ikada, moj gospodine! Ja nisam kazao, da moraju Magjari nositi sav austrijski dug, no g. Knežević lje nikada Magjare od plaćanja onog duga austrijskog osloboditi nebude mogao, kojeg Austrija na ugašenje magjarske bune i ove posljedicah učiniti morade. Mi preporučamo tome g., da pozornije sliedi načelo medjunarodnog prava u tom obziru obstojeće, te će se težko odlučiti naprtiti svom narodu teret, bez kojeg on već i sada dovoljno trpi.

G. Knežević zlo je shvatio moje nazore glede valjanosti javnog mnienja prostog naroda u državnopravnih poslovih. — On sam sebe pobija, kad se na javno tobož mnienje Dalmacije u istovetnom pitanju sdruženja pozivlje; jer on pri tom dvojega se zaboravlja; prvo, u Dalmaciji se radi, da se Hrvat s Hrvatom sdruži; da jadnog brata izpod austrijskog jarma u ustavnost k drugomu bratu privučemo; drugo, cielom je svietu evropejskom poznato, da je puk hrvatski po Dalmaciji upravo pobunjen po njemačkoj birokraciji protiv sjedinjenju s Hrvatskom; dakle taj razlog upravo proti momu protivniku vojuje, to bo je najjasniji razlog, što je držati do javnog tobož mnienja prostog puka, kojeg je evo moći proti vlastitom svom interesu pobuniti! Osim toga, g. Knežević lje neoprovrgnu nazore moje, koji izvan sumnje stavljaju, da čestiti inače naš seljački puk nije vješt razsudjivati državopravna pitanja svoje domovine, ma što govorili oni, koji se neznanstvom njegovim na svoju korist, a njegovu propast koristiti znaju i usudjuju. — Neka se sva ova, i koja u prvom mom govoru izvedoh, u popularnoj knjižici našemu puku prosto razlože, ja kriv ako ćete naći obćinah po Slavoniji i Hrvatskoj, koje će vam još za sdruženjem s Ugarskom čeznuti.

Osim toga pustio je g. Knežević njekoliko uvriedljivih mislih pasti što se tiče domoljubja onih, koji što imadu, i onih, koji malo ili ništa neimadu. Glede te uvrede neka bude on uvjeren, a i sám dosad svjedokom bijaše, da smo do sada za slobodu otačbine vidili padati otmjeno one, koji osim umne ljubavi k svojoj domovini neposjedovaše ni toliko, kuda bi mogli glavu svoju sakriti; isto tako vidismo i vidimo od svog siromaštva na žrtvenik otačbine žrtvovati primjerno više one, kojim se plaćenici bogatstva rugaju, nego li one

Digitized by Google

koji se miliunim grade, koje na propast i sramotu domovine u ili izvan otačbine troše.

G. grof Ivan Erdödy boji se narodnosti, jer ju upotrebljuje bečka kamarila, da u Ugarskoj slobodu uguši, te se pozivlje na Rumunje, Srbe i Slovake. — No taj se gospodin ljuto vara u zaključenjih svojih: neka bude uvjeren, da Rumunje malo bečka sila k ljubavi njihove narodnosti goni; Srbe neću ni da spomenem. U ostalom neka bude g. veliki taj župan uvjeren i o tom: da, pa da bi sve ono, što on navadja, i istina bila, glede bečke kamarile, što ipak nije, jer je načelo narodnosti, kao što to g. bar. Hellenbach napomenu, ideja evropejska — takove intrigue mogle bi valjda momentano Austriji koristiti, no polag naše hrvatske poslovice „pusti kokoš na jarak i sloga se prime," neznam je li će to sjeme dobrim plodom za dotičnike uroditi.

Sva, koja je g. gr. Erdödy glede magjarske pragmatičke sankcije na povredu najsvetijih samostalnosti i nezavisnosti krune hrvatske pravah naveo, dokazuju, da ne samo s duhom vremena nenapreduje, no da je i neprijatelj znanostih i umnog napredka, neću reći samo u narodnoj knjizi, no takodjer i u njemačkoj; jer da je samo okom bacio na obnarodovano moje njemačko djelo: „Das Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-Krone" morao bi se zastiditi onakove pojmove o državnih pravih svoje domovine imati. — Osim onoga, što je preuzv. g. biskup Djakovački i veliki župan Osiečki, kao i g. prof. Mesić naveo, tješi me i veličanstvena izreka neumrlog Petra Bakača na hrvatskom saboru izušćena: „Regnum Regno non praescribit leges!"

Kad s ponosom u povjestnici hrvatskoj zlatne ove rieči čitam, i nehotice se sjećam riečih g. vel. župana varaždinskog grofa I. Erdödya, s kojima kao najstrariji župan države hrvatske, otvori ov nazočni sabor trojedne kraljevine iskreno priznajući: „Radujem se, da je meni, nevriednomu potomku njekadašnjih Bakačah, pripala čast, otvoriti toli željno izgledani sabor trojedne kraljevine . . .; ako se i može gosp. grof Erdödy-u predbaciti da neljubi slobodu domovine svoje, a ono nemože mu se reći da nije istinu ljubeći . . .

G. Zlatarović sigurno nije u čestitom inače svom srdcu mislio, kako mu usta sboriše, kadno za podkriepiti težnju za sdruženjem s Ugarskom, izkliknu: „da bi bio ponos Magjarah uvriedjen, kad bi mi zahtievali od njih priznanje podpuno naše pravno obstojeće samostalnosti državne godine 1848 i mačem izvojevane." Jer će mu na tu izreku ponositi Hrvat u svom ponosu svojem vrh slavne svoje povjestnice odgovoriti: da bi bio u onom slučaju ponos Hrvatah uvriedjen, da se nesniži prije nepravedni ponos Magjarah tamo, gdje se on usudjuje vriedjati ponos Hrvatah, sjajnu njegovu prošlost i suverenu nezavisnost od ugarske krune. Izreka g. Zlatarovića sigurno neglasi ponosito iz ustiuh jednog Hrvata (gromovito živio!)

Taj g. ničim nedokazuje i ono svoje tvrdjenje: da u družtvu s Magjari bio bi porez manji. — Ako mi Hrvati imademo pravo kakovo na manji porez, ko što i imamo, jamačno ćemo ga i bez Magjarah uživati. — U ostalom, nije dovoljno tvrditi, a ne takodjer i dokazati, ko što mi protivno tvrdjenju g. Zlatarovića i razlozi podkriepismo!

Dolazim sad na govor g. Kraljevića, na koliko se ovaj na moj predlog proteže: gosp. Kraljević priznaje, da su nas zakoni magjarski od god. 1848. ubiti htjeli, a ipak čezne za sdruženjem s Ugarskom, neglededeć na onu, već toliko putah napomenutu okolnost, kako upravo u ovaj par Magjari od Beča kao „conditio sine qua non" izvršenje tih zahtievah i zakonah napram Hrvatske zahtievaju. Kako se dakle s tom logikom g. Kraljevića slaže ta goruća njegova želja za sjedinjenjem s Ugarskom, neka nam on sam naznači.

G. podžupan Kraljević kaže u svom govoru: da mi nismo g. 1848. s Magjari rat vodili, a tu izreku time nastoji opravdati, jer je ban Jelačić, prešav Dravu, hrvatske barjake austrijskimi zamjenio! Kako je to neslan argument, svatko će se lahko uvjeriti, kad u obzir uzme onu okolnost: da je sabor trojedne kraljevine banu Jelačiću diktaturu podielio; kao takov imao je on pravo svimi strategičkimi sredstvi poslužiti se, da dušmana smrvi, zato nebijaše nikome odgovoran, no samo za dobar uspjeh, a da je dobro uspjeo, dokazuje bitka kod Švehata.

A da je Jelačić rat vodio kao i hrvatski ban i u ime hrvatskog naroda, to svjedoče g. Kraljeviću svi časopisi englezki, francezki, italijski, njemački itd. onog vremena. Ratom dakle od g. 1848. prekinuše posve pravno hrvatski narod sva odnošenja sprema krune ugarske.

Sve što je g. Kralj. naveo o 700 godišnjem savezu s Ugri, o kršćanskoj ljubavi i pomirenju, o vječnoj srdžbi našoj spram Magjarah, o svatovih i ženitbah s liepimi Magjarkinjami, o posjetih itd. za razpaliti slušateljstvo na korist realnog sdruženja s Ugarskom, sačinjava politiku sentimentalnosti, te spada ili na predikaonicu, ili na pozorište kazališno; narodi se danas za umom a ne za srdcem povadjaju , a uz sve to mogu biti dobri hristjani.

Stoga će se g. Kraljeviću svaki trojedne ove kraljevine sin liepo zahvaliti, kad začuje, da se mi s Magjari nedružimo materijalnih koristih radi, nego glede namišljene njeke slobode i ustavnosti, a ja velim: džaba vam i takova sloboda, koja me materialne koristi lišava; sloboda mora činiti, da narodi cvate, a ne da propadaju.

Šale radi glede kanaszklobukah odgovaram g. Kraljeviću, da je ruglo gledati na hrvatskoj glavi tudji klobuk, dok se može vlastitom crvenkapom il šeširom nakititi. — Neznam, bi li se g. Kraljević ponosio, da n. pr. moje čakšire i surku na se navuče? Isto tako je sramota, kad narodi, zabaciv svoje, za tudjim se povadjaju; to je očit znak, da svoje preziru, a za tudjim hlepe.

G. Vuščiću, što se tiče njegove primjetbe, da je moj predlog skroz i skroz radikalan, odgovaram s onim, što se već o tobožnjoj radikalnosti mog predloga navelo. — Ovdje bi se moglo nad tolikom narodnom indolenciom punim pravom zavapiti: pali smo braćo, duboko pali, tko to vidi, te se neupali, taj hrvatskog nije sisao mlieka!

I gosp. Arvaju samo na toliko odgovaram, na koliko se njegov govor na moj predlog odnosi; ostalo je jurve deset putah oprovrgnuto. On kaza: da gledom na pravo kraljevine hrvatske, po kojem ona samo polovinu poreza naprema Ugarske plaća, vidi se, kako su Magjari uviek bili prama nam generosni. Da g. Arvaju! da nebi bilo poviestnice, koja nas upravo o protivnom uči; neka bo on znade, da to pravo kraljevine ove nije veledušje Magjarah, no njihova jasna dužnost, koju su ipak oni u svako doba okrnjiti nastojali. — Pravo je ovo kao „conditio sine qua non" Vladislavu II. po našem narodu za obdržavanje stavljeno, ako hoće da ga za kralja priznade (čl. II. od g. 1492. našeg sabora). VIII. člankom istog sabora ustanovljuje se pako: „Quod Reg. Maj. omnia eorum jura et privilegia confirmare debeat."

Digitized by Google

Da, gospodo zastupnici naroda! ne Magjarah dobra volja, no dužnost bijaše, koju im hrabrost i odvažnost hrvatskog naroda naloži. Nebijaše tada ljudih u našem narodu, koji bi bili pradjedovom našim u saboru saborujućim neprestano podvikivali: Stante, vaš predlog je odviš radikalan, zabacimo ga. Ne gospodo, znadoše oni svoja prava muževno braniti, pa biše sretni i slobodni; a mi kukavice njih potomci, plaho gledamo, ako se tko usudi naša prava štititi, pa zato i gazi svaki po nami; ruglo smo cieloga svieta!

U ostalom, da je g. Arvaj malko pomnije pročitao zakonske članke ugarskoga sabora od g. 1790/1, bio bi se osvjedočio, kako su Magjari poganom rukom dirnuli u tu svetinju našu: a iz postupanja našeg sabora od iste godine uvjeriti će se, kako muževno Hrvati braniše to pravo svoje, koje bude napokon lukavošću Magjarah ipak Hrvatom dolnje Slavonije nemilice oteto, te tako bijaše i g. Arvaj do g. 1848. lišen svetog tog obće hrvatskog prava. Zašto on i tu istinu u svom govoru nenapomenu?

G. Arvaj napomenu i onaj kuriosum: da je Slavenstvo u Ugarskoj vazda cvalo. A mi mu dopuštamo, da je po osiečki valjda cvalo; ili je onda valjda cvalo, kad tužne Slovake pred crkvom Magjari batinaše, jer nehtjedoše magjarske prodike slušati! Živila prosvjeta ugarskog Slavenstva! Takova prosvjeta nuka g. Arvaja, da savjetuje Hrvate, da brže bolje za uniom pohrle, nebil' i Hrvatstvo ljepše u družtvu s Ugarskom procvalo!

Gospodin Bogović pristao bi na moj predlog, ali mi neimademo ni fizične ni materialne snage za izvesti ga, s toga ga zabacuje, te teži za realnom uniom. — Ja sam već napomenuo o toj fizičnoj snagi, te se nadam, da će g. Bogović od sada u tom pogledu zdravije pojmove imati o političkoj logici i dosljednosti, o kojoj toliko sbori; jer da tko tog gospodina iz šale zapita: imate li vi gospodine dovoljno fizične i materialne snage za izvesti spram Beča toli žudjeno realno sdruženje s Ugarskom, koje se osniva na magjarskih zakonih od god. 1848.? čini mi se, da bi se kanio o političkoj logici i dosljednosti govoriti.

Isto tako želio bi taj gospodin sdružiti se s Ugarskom, samo kao „Regnum socium", „Regnum foedere junctum", a nepita, što Magjari o nami misle u svojoj adresi; pa ipak taj gospodin nješto o logici i dosljednosti političkoj natuca — na čast mu takova logika i dosljednost!

Gospodin Bedeković prosborio je njekoliko riečih glede našeg mora, kako bi uprav u tom obziru koristno bilo s Ugarskom realno sdružiti se, jer bi se ta zemlja našeg sinjeg mora dočepala kroz to, te njeka o tršćansko-ugarskoj trgovini napominje. Budući da ću se u tom predmetu nješto obširnije s g. Petricom Hrvatom razgovarati, to ću tom prigodom i g. Bedekoviću odgovoriti; ovdje ga samo upućujem na govor, koji na ugarskom saboru u tom predmetu u gornjoj sabornici prosbori grof S. Vass; iz tog će se g. Bedeković, kao čestit Hrvat, dovoljno uvjeriti, što bi bilo iz hrvatske trgovine, da nas gospodin Bog kazni, te to realno sdruženje s Ugarskom dopusti.

Gospodin Filetić medju ostalim premudro razpravlja, da moj predlog može, njegovom dakako milošću, tamo za 100 godinah prekrasno izveden biti; da kako, da tu malu pogrješku čini, propušća oprovrgnuti razloge moje, koje za praktičnost neodvlačnu svog predloga navedoh.

Za čudo upuštao se je taj g. župnik i u pitanje magjarske flote, da nam ova tobož ničim nebi škodila, da se s Ugarskom sdružimo. Propušćam ovdje dokazivati, kako je to podlo, o mogućnosti obstajanja magjarske flote na čistom hrvatskom moru samo i pomisliti, te ću razjasniti ovo njegovo pitanje: da, veli on, proti komu bi magjarska flota vojevala kad Austrija ima i imala bi svoju vlastitu flotu? Ovako pitajući zaboravlja se naš gospodin strategista one istine: da je g. 1848. Ugarska takodjer imala svoju kopnenu vojsku, i to za onu malu zabavu, potući se s austrijanskom vojskom občuvanja svoje slobode radi! A da su bili Hrvati god. 1848. toli mudri, te se s Ugarskom sdružili, pa tako da se je Ugarska našeg mora dočepala, bila bi magjarska flota onu malu zabavu si učinila: utamaniti u jandranskom moru austrijsku flotu. Tad bi gosp. Filetić uvidio, nebi li liepi hrvatski miliuni putovali u Budim-peštu, da se š njima gradi magjarska flota. Čudim se, da se god. 1861. u hrvatskoj sabornici tako spretno još te sboriti može, te da ljudi neuvidjaju, da su oni u politici za 100 godinah zaostali, a ne da je moj predlog za 100 godinah uranio.

Čudim se velecienjenom mom predgovorniku g. Vukoviću, kadno tvrdi, da je naš geografični i etnografični položaj nesretan, te da nas ovi već sám na sdruženje s Ugarskom nuka. — Ta za boga! u tom se upravo svi misleći dusi našeg naroda slažu, da je naš položaj ono sidro bolje budućnosti naše, koje neće dopustiti, da se brod domovine naše ikada više razpadne. Med Dunavom, jadranskim i crnim morem živi 13 miliunah jednoplemenog naroda, pa da nam nije etnografično-geografični položaj sretan! Vrieme će tog gospodina osvjedočiti, jeda li je pravo govorio.

Gospodin grof Janković tvrdi u svom govoru: da je dokazana nemogućnost neodvisnosti naše, s toga valja s Magjari se sdružiti. A ja mogu gosp. grofa uvjeriti, ja, koji sam njegov i njegovih predgovornikah govore pozornošću pratio, da niti je on, niti itko drugi tu nemogućnost dokazao, a još manje razloge moje protivno upravo dokazivajuće ma slovom oprovrgó; evo se pozivljem na svjedočanstvo ciele vis. ove kuće, osim, ako je puko tvrdenje valjano dokazivanje. A je li tko oprovrgao razloge g. dra. Starčevića u tom obziru navedene? Sigurno gosp. požežki veliki župan nije ih oprovrgnuo. Ta je dakle izreka puka fraza, a ja zaklinjem gospodu zastupnike naroda, da se nebi sa sudbinom naroda svoga titrali, i hladnokrvno ga ubijali.

Veli nadalje g. grof. Janković, da moj predlog na pasivnu uztrpljivost samo vodi. Na to mu odgovaram: da je malko pojmove pasivnosti pomutio; jer moj predlog nevodi na strpljivost, no na pasivno čekanje političko. I buduć da taj gospodin zastupnik naroda nemože tajiti, da i njegove stranke, kao i osrednjeg odbora predlog istu sudbinu diele (jer gdje mu je sila, da ovrši svoj predlog, ako ga gospodujuća Austrija zabaci, kao što će i zabaciti, o tom neka bude uvjeren): tad ja mislim, da je častnije čekati uz predlog, koji narodnje poštenje brani, nego li uz onaj, koji to poštenje vriedja.

A da su predlozi protivnikah mojih neizvedimi, to mogu najbolje dokazati iz govora g. grofa Jankovića. Otvoreno taj gospodin priznaje: da su Magjari do god. 1848. bili nepravedni proti nam, da su oskvrnjivali (to su rieči gosp. grofa) narodnost i slobodu našu. Glede zakonah od god. 1848. kazao je izrekom: da su sramotni za našu narodnost, ubitačni za našu samostalnost, dà, da nam je istimi zakoni nož rinut u narodno srdce naše. Plemenito priznanje! Ali što iz njeg sliedi? Sve, samo ne sdruženje s Magjari. Jer nit' su Magjari god. 1861. pametniji postali, nit' su od tih ubitačnih svojih zakonah — što se nas tiče — odustali, dà upravo

Digitized by Google

sada izpunjenje njihovo napram nas od Beča traže. Čini mi se, ovu naravnu posljedicu logike gosp. grofa Jankovića morat će i on sám kao svetu priznati.

Napokon misli g. Janković, da ako se s Magjari sdružimo, bit' ćemo proti bečkoj birokraciji jači. Ali jadan neuvidja uz ovu želju, da nas ta ista birokracija bečka još uviek za šišak drži; da ako to blaženo sdruženje postignuti hoćemo, da se upravo na tu bečku birokraciju, ili bolje rekuć kroz nju na kralja obratiti moramo. A jeda li misli gosp. Janković zbilja, da je ta birokracija toli luda, da, za ojačat proti sebi Hrvate i Magjare, da će to sdruženje potvrditi?

Ja svakoga žalim, koji još takova šta i pomisliti može. Učit će ga vrieme boljemu. — Dakle preostaje jedino čekanje, a ako moramo čekati, čekajmo barma uz predlog, koji će nam narodnu čast spasiti, kao što to i g. grof Janković otvoreno priznaje.

Gospodin župnik i zastupnik naroda Taller, čini mi se, da je u kuriositetu i političnoj riedkosti sve svoje predgovornike nadkrilio; meni je žao, da gospoda zastupnici naroda zaboravljaju na prisutnost saborskih brzopisacah, koji nesmiljeno shvaćaju rieči, s kojih bi se oni mogli jednom ne malo zastiditi, njima bo dokazuju, da ih strasti, a ne razbor vodi.

Tako gosp. Taller kaže, da ako su naši djedovi slavni bili, iz toga mi u sadašnosti ništa crpiti nemožemo. Smiešno! Zar nam nisu, gospodine, naši djedovi slavom svojom sahranili ustav, slobodu i samostalnost našu, koju mi punim pravom od Niemca sad zahtievamo? Neznači li takovimi izrazi pogrditi povjestnicu, a kroz to ne samo svoj narod, nego i čovječanstvo? Neka taj gosp. predgovornik znade i dobro pamti: pa da mi iz slave djedovah naših ništa drugo crpiti nebi mogli, nego opomenu: da ništa nezaključujemo, što bi slavu otacah naših u grobu potamniti moglo, dosta smo crpili; jer time spasivamo slobodnu budućnost našu! —

Veli jošte taj gospodin, da smo tako pali, da smo na kukavnih pet županijah stegnuti. Neznam, od kud mu samo pet županijah, kad ih imade sedam; nu treba da je i onu istinu kazao, da smo na to zlobom austro-magjarskom spali. U ostalom neka bude uvjeren, da će se bečka diplomacija dobro čuvati, nas sdruženjem s Ugarskom jačati, a sebe time ubijati.

Ali što je najvažnije: i taj gosp. ništa se od Beča nenada, no sve samo od Evrope i njenih pokretah političkih očekuje. Ako tako, tad mora priznati, da je moj predlog u istinu izvedim; jer će napokon Beč, uvidiv da inog spasa od propasti neima, slobodu i samostalnost Hrvatah spram Austrije svečano priznati.

Premda priznaje tu dobru volju i silu pokretah evropejskih, ipak taj gospodin naivno pita: kuda će htjeti Bosna i Hercegovina, jeda li k nam ili Srbom? A ja mu na to, više nego li nepolitično pitanje njegovim vlastitim razlogom odgovaram: ići će tuda, kuda bude dobra volja Evrope, a ne naša ili srbska, ići će ta naša hrvatska braća tamo, gdje će viditi više čestita politična i narodna značaja, ponosa i odvažne narodne muževnosti. Sigurno da bi Hrvati i tada, kao što danas g. Taller i drugovi mu, samo o tom saborovali, kako će priličnije gospodara promieniti: neka bude uvjeren, da bi se i posljednji amerikanski crni rob uztezao, s takovimi ljudmi u družtvo stupiti!

G. Živković pomutio je u svom govoru pojmove o saborskih strankah naših; jer dočim je on one prozvao liberalcim, t. j. slobodoumnim, koji negledeć na okolnosti obće politike, hoće slobodu i neodvisnost domovine svoje; nazivlje on konservativcim — ka kojim i sebe broji — one, koji tu političku kriepost izvršuju. — A ja mu odgovaram na to samovoljno tvrdjenje: da ili je on spavao, dok sam ja moj prvi govor držao, ili ga nije porazdieljenog med saborske članove niti čitao, inače nebi toli netemeljito i opako osudio stranke ovog sabora. I buduć da on moje razloge, oslanjajući se upravo na vanjsku evropejsku politiku, oprovrgao, dà ni slovom napomenuo nije, to će svatko razboriti takovo postupanje tog predgovornika osuditi znati.

Taj dobri prijatelj Hrvatah mnije nadalje, da se više nikada naše suverenstvo povratiti neće. Neznam s kojim od iztočnih bogovah to on zaključuje, no mi toliko znamo: da počem na poziv kralja o odnošajih naših spram Beča i Budimpešte slobodnom našom voljom odlučujemo, da smo legitimno već i sada suvereni, te slobodniji, nego li braća njegova, nad glavom kojih evropejskim ugovorom shodno top barbarstva turskog danju i noćju lebdi, da sladje spavaju! Znam ja, da nam taj naš brat to od srdca želi, što toli zlokobno proriče; ali neka bude uvjeren, da mu to njegovo proročanstvo toliko vriedi, koli i tvrdjenje njegovo: da Magjari neće nikada na nas nasrtati! Ja bi mu želio biti kurirom i adresonošom med Budimom i Bečom one adrese, koju Magjari sada vladaru svome u pogledu Hrvatah predavaju!

Gosp. Živković udostojio je i moj predlog dobrostivnog pogleda, te misli, da ga nije moći izvesti gledom na Evropu, i to prvo: s toga, jer mi Slaveni imademo uzrok, Evropu proklinjati, a ne na nju oslanjati se, drugo: da ona imade dosta posla i više nego da bi se s nami baviti mogla.

Ja neznadem bora mi, kakove pojmove g. Živković o politici ima, i kako si on tu gospoju Evropu predstavlja, koja u prevelikoj svojoj brizi s ostalom djetčicom svojom na nas tužne Hrvate da zaboraviti mora! Ma g. Živković uz te tužne svoje pojmove zaboravlja, prvo: da bi malena slavenska Crnagora već odavna plienom divlje Turadi postala, da te Evrope nebi bilo: dakle nemislim, da je baš tog prokletstva vriedna, što i Srbija potvrdjuje; drugo: ako se nevaram, mi Hrvati u Evropi živimo, pa će se ona s narodom, koji se med Dunavom, noričkimi alpami i jadranskim morem pružio, valjda i u svoje vrieme lje prije zanimati, nego li s malenom Crnomgorom, pa se to i gosp. Živkoviću i nedopadalo! Samo strpljenje, i sve imade svoj red.

U ostalom gosp. Živković sám se na kraju svog govora oprovrgava, dočim ipak izražava nadu od te neharne Evrope. On dolazi na onu moju hipotezu govoriti, kojom tvrdim: ili Austriji prija naša unija s Magjari, ili ne, ako ne, da se mi lje ove dočepati nećemo moći. Na to mi g. Živković ovako odgovara: da ja precjenjujem i nas Hrvate kao narod, i istu Austriju; zato on veli: da će Austrija biti prisiljena učiniti glede unije s Magjari ono što mi želimo, i što ćemo mi zaključiti; jer, dodaje on: krajnje je vrieme, da ona popustiti mora, te naš savez potvrditi. —

A ja pitam sad gospodina Živkovića evo pred licem cielog ovog visokog sabora: Tko će Austriju prisiliti, da ona tada negda to naše sdruženje potvrdi? Mi Hrvati sami ne; jer: sám g. Živković kaže, da ja nas precjenjujem. Magjari li? Neka se obazre na sažaljenja vriednu politiku tog plemena s adresom, te će se osvjedočiti do skora, kuda taj narod srne, i dopustiti, da ni Magjari na to Austriju lje prisiliti neće; dakle preostaje tko? ako ne opet ta ubitačna i kleta Evropa! Ako pak g. Živković mora napokon priznati,

Digitized by Google

da brez kombinacije političko-evropejske niti će Austrija biti prisiljena, ma kakove bile naše želje spram Ugarske, takove izpuniti, te da bi mi mogli tu biti do sudnjega danka bolja vremena izgledajući: tad mi mora g. Živković takodjer, kano slobodu ljubeći Slaven, dopustiti, da, kad smo već na čekanje spasa budi od strani Austrije, budi od strani Evrope po političkoj nuždi sadašnjosti upućeni: da u takovom slučaju probitačnije i častnije nam je čekati uz predlog, koji narodnu čast, slobodu i samostalnost obezbjedjuje, nego li uz predloge, koji ove svete amanete narodne uništuju, te naš narod na čekanje magjarskog robstva upućuju. Čini mi se, da bi samo ludjak ili izdajica domovine ovoj političnoj logici protiviti se s uspjehom nadao.

A kad sva ova pred zdravim čovječjim umom stojati moraju i kritiku političke logike podnašaju, usudjujem se vas, gospodo zastupnici naroda, ovdje upitati: hoćeli Austrija onaj ominozni za nju moment čekati, dok će treći sgodu dobiti sa nezadovoljnimi Hrvati razpolagati moći na njenu propast, kao što to s Lombardezi činiti vidismo, ili će pako znati parirati tom udarcu, te uzadovoljiv Hrvate, nastojanja svojih protivnikah paralizirati umieti? Svaki zrelo misleći reći će, da ako ljudi bečke vlade tudjincem prodani nisu, oni taj moment pametno očekivati nesmiju, niti do skrajnosti s Hrvati tjerati, a ako to učiniti neće htjeti, t. j. do skrajnosti s nami goniti se, nemora li Beč uzadovoljiti Hrvate? A u tom slučaju nije li moj predlog praktičan i izvedim, da, izvedimiji, nego li onaj mojih protivnikah, što g. Živković nije oprovrgao.

Dà, gospodo moja! vidite kako si je nesmiljeno dosljedna logika politike! S toga ja vas opetovano pozivljem: nezatvarajmo zdravomu umu vrata, okanimo se strastih i zle namjere, pa nas i sve sasjekli, nečinimo tako, da nas Evropa biedi s bezumja političnog. A gospodin Živković uvidit će već iz ovog oprovrgnuća njegovih samovoljnih nazorah, da upravo liberalna stranka gradi politiku svoju na zdravo shvaćenih pojmovih vanjske evrop. politike; njegova pako stranka, a imenito on sam o nječem govori i natuca, šta ni iz daleka nepoimlje!

Gospodinu Bušiću podžupanu i sisačkom zastupniku moram takodjer mimogred natuknuti, da je i on liepi politički kuriozum počinio, tvrdeći: da bi on rado vidio čovjeka koji bi politiziranjem sreću i bolju budućnost svoje domovine ustanoviti mogao. — Šta će g. Bušić kazati o toj svojoj izreci, ako ju prispodobimo n. p. s ovom: ja bi rado vidio čovjeka, koji dobro igrajući šah, mogo bi slabo igrajućeg šah — matom učiniti?

Nebi li se on nespretnosti ovoj nasmijao? Čini mi se, da se blagostanje državah valjanom politikom, a politika valjanim politiziranjem obavlja. — U ostalom hvalimo Boga, da naši sabori nisu još od inostranacah posjećivani, te da ovi naš jezik nerazumiju, mi bi se inače više putah preko ušiuh zacrveniti morali.

Gospodin Petar Hrvat navadja u svom govoru, da mi tako zvani „Sonderstellung“ spram lukave Austrije, ako bi srećom i postignuti mogli, to ga jamačno nebi mogli vremenom uzdržati; s toga nam se valja s Ugarskom sdružiti. — Nu to političko umovanje g. Hrvata jest varavo; jer oni politički faktori, koji bi, recimo, danas u smislu mog predloga Hrvatsku slobodnom učinili, napram absolutne Austrije, ili će i nadalje obstojati u Evropi, ili ne, ako bi obstojali, tada je Austrija u vječnom šah-matu spram naše slobode; padnu li pako ti faktori, a Austrija se usljed tog pada u svojoj prvašnjoj sili oporavi, tad neka bude g. Hrvat uvjeren, da lje ni mi Hrvati sami, ma desetputah s Ugarskom spojeni bili, takovoj silnoj evropejskoj reakciji ni 24 sata suprotstati nebi bili kadri. Dà, neka bude taj gospodin uvjeren, da bi se to ikada u Evropi slučilo, tada i upravo tada doći će opet za Austriju hora, Hrvate sa pol arka papira pod Magjare baciti, a to ne bora mi iz uzroka onoga, da se mi Hrvati i Magjari laglje spram Austrije u ustavnosti našoj uzdržimo, no da ponovimo grozne prizore od g. 1842—8 na korist Beča, a propast Zagreba i Budima.

No ja sam u duši mojoj uvjeren, da nikada više slična hora za Austriju prispjeti neće; jer faktori političko-evropejski mogu role zamieniti u buduće, ali izniknuti neće više tako lahko. Da bi g. P. Hrvat potanje poznao težnje raznih velevlastih evropejskih gledom na Orient i veliko iztočno pitanje, to bi on laglje uvažio onu političku istinu: da će Austrija nas morati uviek za prijatelje imati, ako ne proti zapadu, a ono tim većma proti sjeveru evropejskom; neće li to ona, tada njojzi obstanka medju državama Evrope više neima.

Gledom na položaj naš geografički medj Dravom, Dunavom i Jadranskim morem, mjesto da mu taj amanet, taj biser bolje budućnosti naše podaje duševne sile, odrinuti od sebe sdruženje s Ugarskom, da ga nikada više nebilo: to taj gospodin upravo tim povodom preporuča realnu uniju s Magjari naše materijalne tobož koristi radi. — Da je g. Hrvat bacio oko na časopis „historisch-politische Blätter.“, koji u Münchenu izlazi, te u 10. ovogodišnjem svezku na strani 853 slied. pročitao članak: „Der slawisch-magjarische Kampf um die offene See“, te kad bi se uvjerio, kako se već Niemac sprema, da se iz naše u tom obziru, da budem krotak u izrazu, političke kratkovidnosti koristi: to bi se i gosp. P. Hrvat i ostali, koji u prevelikom neznanstvu trgovačkih koristih naših u tom predmetu želje svoje izraziše, zastidili, kako poimlju buduće blagostanje naroda iz trgovačkog gledišta. Da, gospodo zastupnici naroda! da mi nebi imali nijednog drugog razloga za odbiti to nesretno sdruženje s Ugarskom, nego što je nerazdielivi posjed Jadranskog mora, taj bi bio sám po sebi dovoljan za odvratiti sdruženje, koje nam bivstvo naše narodnje do korjena uništuje!

Premda se u tudje razpre rado nemiešam, nu jer bitno zasiecaju u moj predlog, moram gosp. Petru Hrvatu glede razlogah po gospodinu zastupniku naroda Lovriću navedenih, a po protivniku tobož oprovrgnutih, odgovoriti. Gospodin Hrvat morao bi prije svega znati, tko trebuje naše proizvode, kano li: šiške, kože, vino, stoku i t. d., da to znade, nebi bio tvrdio, da mi ove proizvode i trgovačke struke kuda drugod, ako ne u austrijske pokrajine prodavati možemo, ono pak drugo, što inozemstvo od nas rabi, kanoti: drva za brodovlje, duge i ostalo gradivo, već i sada, i to bez sdruženja s Ugarskom, prolazi morem u inostrani sviet. Isto tako blagoslovljeni naš geografički položaj čini, da i bez unije s Ugarskom sva prolazna trgovina Banata i iz podunavskih kneževinah, što se žitne i t. d. trgovine tiče, našom zemljom k moru teži, te naše odpremnike (Commissionäre) i spekulante pomaže. A uz sve to, što bi bilo, da smo sami svoji, te da imademo vlastite željeznice svoje!

Trgovački dakle razlozi gone silom Hrvate, da zaziru od nesretnog sdruženja realnog s Magjari. — Sva ova protežu se i na razloge, koje inače veoma vriedni zastupnik grada Senja, g. Vinko Vranicani za sdruženje s Ugarskom naveo je.

Digitized by Google

Gospodin Hrvat tužeći se na željeznice govori i o željeznici Kanižkoj, da je naime ovu bečka vlada sagraditi dala, da tako uništi trgovinu riečko-morsku. Ali je ta žaoba tog gospodina ovaj put sasvim netemeljita; jer on zaboravlja, da je ta željeznica upravo najviše nastojanjem magjarskih velikašah, osobito pako gr. Festetića sagradjena, koji nastojaše, da ova pruga mimoidje Varaždin, te projdje kroz silne šume rečenog Festetića. I tu se je dakle „bratinstvo" Magjarah spram Hrvatah jasno pokazalo. — U ostalom ta po magjarskoj želji sagradjena željeznica neće namišljene kamate nositi.

Tuži se g. Hrvat: da dok može Austrija medj nami i Ugri te u obće medj narodnostmi Ugarske razdraženost i neslogu piriti, dotle će lahko moći s obima u torbu. — Da kako, gospodine zastupniče naroda! pa upravo toga radi morao bi se svaki iskreni Hrvat sdruženja s Ugarskom gore nego vatre bojati, za da se Austriji na vječna vremena sgoda uzme neslogu medj Hrvati i Magjari piriti. Moj predlog, koji tiela naša narodna razdvaja a srdca spaja, jedini je kadar tu svrhu postignuti. — Zato ja ovdje g. Hrvata pozorna činim: da, ako će on sva ova, i koja je tečajem cielog tog govora naveo, sám zrielo prosuditi, dopustiti će mi, da mogu većim pravom izrekom slavnog gosp. Deaka poslužiti se, i podviknut mu: „da je sve slobodno za domovinu na kocku staviti, samo ne domovinu istu" a ja jošte dodajem: te slobodu i nezavisnost iste strastno il zlobno izdati.

Napokon, kao da je htjeo g. Hrvat krunu, na korist moje politike, svom govoru postaviti, naveo je i g. Pet. H. „da šarena politika Austrije nemože ju spasiti." — A ako tako, to će jamačno od njekad impuls morati doći, koji će ju strmoglaviti i to, kao što već i dokazah, taj će izvan Hrvatah i Magjarah sunuti, što opet k mojoj politici vodi, jer da taj slučaj neprispie, mora Austrija Hrvate privržene si učiniti, kao takove pako nemože ih zadobiti, van ako budu ovi sretni i zadovoljni, što može odobrenjem mog predloga postignuti; a to je upravo ono, što ga čini mogućim i praktičnim.

Ovdje još samo napominjem: da će se g. branitelju predloga zagrebačkih zastupnikah liepo zahvaliti gradjani zagrebački i sav naš materialni sviet na onoj njegovoj izreki: „pa ako i lišimo Zagreb i domovinu svoju materialnih koristih, prenesav sve i sva iz Zagreba i iz Hrvatske u Peštu, samo da spasimo ustavnu slobodu"; a na tu fantaziu odgovoriti će mu još svaki zdravim umom providjeni: hvala ti i na takovoj ustavnoj slobodi, koja nam ne samo narodno, no i materialno bivstvo ubija, to bo je narodno samoubojstvo, a ne ustavna sloboda.

G. Pinteroviću imam čast odgovoriti: da se nepačam u ina njegova razglabanja, koja jurve njegovi protivnici osrednjaci prekrasno oprovrgoše; ja ga samo na jednu okolnost pozorna činim i to na onu, gdje tvrdi: „Ako budu pitanja evropejska Evropom rješavana, bit će tad sve drugčije." Premda se tako izražuje, ipak on je za shodno pronašao, i to jedini, moju politiku čekanja, „bolestnom politikom" nazvati. Daj bože! nikad taj gdn. bolestno nesudio o politici; ali bez zamjere budi mu rečeno, da je bolestan bio, kad se o mojoj politici tako izrazio; jer ako će Evropa, po njegovom mnienju, pitanja rješavati, to je upravo moja politika čekanja zdrava a ne bolestna, i to po logici g. Pinterovića. O tom se je mogao još bolje iz oprovrgnuća nazorah gg. Živkovića, P. Horvata itd. osvjedočiti.

Nemogu da tomu prigovorniku oprostim neslano njegovo prosvedovanje glede tobožnjeg oktroizma u pogl. 3. predloga, s izrazom „trojedna kraljevina Hrvatska" mjesto „kraljevina Hrv. Slav. i Dalmacija" počinjenoga.

Premda je mojim predlogom i toj vrućoj želji ili opazki g. Pinterovića zadovoljeno u istom §., premda su nazori o jedinstvu hrvatske države moji osebni nazori, niti je komu moći zamjeriti, ako historiji, znanosti i ethnografiji shodno, političnu budućnost svog naroda ustanoviti nastoji: ipak neka g. Pinterović bude uvjeren, da će svjetlo znanosti srdca i umove Hrvatah s vremenom tako prosvietliti, ko što Niemce, Talijane itd. prosvjetljuje; te kao god pred očima posljednjeg Niemca samo ludjakom bi se smatrao onaj, koji bi tvrdio da Prus, Bavarac, Badenac, Saksonac itd. nisu Niemci nego Bavarci, Prusi, itd., a med Talijani da Sicilijanci, Napolitanci, Lombardezi, Piemontezi itd. čine narodnosti tih zemaljah, a ne taljansku: isto tako, ako bog dade, spoznati će Hrvati Slavonije, Bosne, Dalmacije, Hrvatske itd. kao djeca jedna, svetu nam narodnost hrvatsku; a ako smo pred Bogom i znanostju svi jedne narodnosti, jamačno težiti moramo takodjer za političkim jedinstvom države naše, sve dotle, dok g. Pinterović neće utonuti neumrlu slavu slavnih slavonskih Hrvatah Katančića, Kanižlica, Relkovića itd., koji hrvatskim a ne slavonskim jezikom pisaše, koji se narodnostju Hrvatima a ne Slavoncima krstiše: dotle njegovo prosvjedovanje ostat će u annalih hrvatske povjestnice žalostni znak znanstvenog i političkog zaostatka spram ostalih obrazovanih narodah Evrope, a jamačno neće deset godinah minuti, te će se taj gdn. i sám narugati tome neslanom prosvjedu svome.

Da je u ostalom u smislu istog zakona i ustava trojedna ova kraljevina zbilja jedino državom Hrvatskom kroz sva vremena hiljadu tri sto godišnjeg bivstvovanja svoga na jugu Evrope smatrana bila, dokazuje to g. Pinteroviću najjače ugarski pravoslov Kitonić, koji zabilježi: „Nomine solius Croatiae vel Slavoniae ordinarie tria Illyrici Regna Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae intelliguntur." Narod hrvatski, kada u XVI. vieku na svoje prestolje pozva prej. dinastiju Habsburgovacah, pozva ih pod naslovom „Totius Regni Croatiae Regem et Dominum".

G. Hrvoiću nebi ni za shodno pronašao odgovoriti, da se nije usudio upravo težku sumnju na moj predlog baciti.

Taj bo gdn. smjelo tvrdi: „da je svrha moga predloga sojuziti Hrvate i Magjare proti vladaocu." Ja se proti takovom podlom sumničenju moram ovdje najsvečanije ograditi, sumničenje, koje iz ustiuh tobož liberalnog zastupnika narodnjeg tim uvriedljivije glasi. Neka znade g. Hr., da je moj predlog spram bečke vlade istovjetan s predlozi protivnikah mojih; samo sliep nevidi, da je on upravljen isključivo ne samo da spasi prej. naš vladajući dom, nego takodjer da mu pomogne i cjelokupnost posjeda sačuvati; barma mi Hrvati nebi k razorenju Austrije ništa doprineli, da nas naš vladar u smislu onog predloga slobodne učini.

Isto se tako i g. Brlić ljuto vara, ako si on moj predlog kao kakovu federaciju austrijskih zemaljah predstavlja; neka samo pročita predzadnji paragraf, pa neka prosudi duh cielog mog zakonskog predloga, te će se lahko uvjeriti, da ja pri sastavljanju istog jedino buduću sreću i blagostanje prej. vladajućeg doma i milog mi naroda imao jesam. S toga je njegov nazor prava svirala na vrbi, jer on u govoru svomu nješto natuca o njekakoj konfederaciji podunavskoj, ugar-

Digitized by Google

skoj i austrijskoj, s toga i brani predlog realnog sdruženja s Magjari; ovi njegovi nazori očituju najboljniju ideologiju, kojoj ja nikad prijatelj bio niesam; volim se zadovoljiti sa malim i svojim, nego sa nedokučivim i velikim te tudjim. Po svoj prilici g. Brlić prodriet će s većinom uz realnu uniju skupivšom se, no ja mu jamčim, da će se s ovom skupa do skora u ideologiji i sám snaći.

Odgovarajući g. Mrazoviću nemože mi se na ino, no pozdraviti ga s poznatim: Et tu mi fili Brute! gledom na ona, koja mi taj zastupnik naroda svojevoljno i netemeljito predbacuje.

Ono, što sto i sedam razne političke boje predgovornikah nepronadje za shodno mome predlogu prikrpati, to se usudi taj sto i osmi protivnik iz sebi znanih uzrokah upotrebiti; neka se toga radi sa saviestju svojom kako znade poravna.

Imenito nedopada se g. Mr. moj predlog; a ja mu odgovaram, da nije sveto pismo, da mu se ništa dodati ili oduzeti nebi moglo, što bi manje jasno bilo; radi se tu o načelu predloga, a ne o slovih istoga; da bi iz načela osnove moje moći na Reichsrath zaključiti, to može samo onaj tvrditi, koji, kao g. Mr., onamo čim skorje putovati želi; neka bude g. Mr. uvjeren, da bi on istinu u tom pogledu govorio, više bi se njih našlo, koji bi upravo toga radi uz-anj pristali.

Osobito nedopada se forma mom protivniku, jer se moj predlog neosniva na carskom patentu od 26. veljače — glede toga neka se umiri, jer ako je osrednji odbor na tom temelju osnovao svoj predlog, to je tad dosljednost politička zaključiti: da se i svi izpravci, protupredlozi itd. ako i nenose biljeg patenta od 26. veljače, ipak kao na tom temelju osnovani predmnievaju. Ja kao ustavan čovjek mogao sam, da morao sam ignorirati kr. predloge, na koje toliko g. Mr. kuca, jer ovi ne samo iz koriena vriedjaju prava na saboru zastupanog naroda, dakle su protuustavni; inu morah ih ignorirati i iz onog razloga, što nas ti predlozi i u drž. vieće pozivlju, koji čin bora mi nije ustavan, te dokazuje, da je temelj svih tih kr. predlogah vičuća povrieda ustavnosti naše, koju lje g. Mr. neslanim svojim prigovorom opravdati neće moći.

Ignorirajuć dakle i pat. od 26. veljače, ostao sam ja dosljedan ustavu, inače neznam po kojih pravilih logike mogo bi bio ignorirati kr. predlog i nalog, kojim se u državno vieće pozivljemo. Valjda polag logike g. Mrazovića? Opetujem dakle, da sam glede odnošajah spram Ugarske sliedio težnju naroda, nipošto pako tudje zapoviedi.

Kako je g. Mrazović iz §. 59. mog predloga mogao na Reichsrath zaključiti, bez dokazati tvrdjenje svoje, toga zdravim umom nadareni ljudski stvor lje pojmiti neće moći; iz onog §., kojim ja upravo ista prava vindiciram narodu našem, koja i Magjari iz svojih zakonah od g. 1848. izvadjaju; to može ili zlobnik, koji crno bielim zove, ili ludjak tvrditi, koji bielo sa crnim mieša. Tom opakom svojom izrekom mislio je g. Mrazović diskreditirati moj predlog, nu vis. mu je kuća ova zasvjedočila negodovanjem svojim, da je svoju reputaciju diskreditirao. — Tvrdi taj gdn. nadalje, da bez odgovornosti bečke vlade moj predlog svu vriednost gubi; to stoji: ali da si je on truda uzeo, te pročitao §. 35. moje osnove, uvidio bi ne samo svečanu ogradu proti udionićtvovanju našeg naroda kod kojeg mu drago bilo tudjeg zakonodavnog ili političnog tiela, dakle i drž. austrij. vieća, no bi i onu prevažnu okolnost opazio: da, ako austrijska vlada nebude ustavno odgovorna ostalim Austrije narodom, tad svaka moguća sveza il odnošaji spram te države prestati moraju. Ta upravo okolnost jest onaj važni faktor, koji bi naš narod kao slobodouman i svoju zadaću shvaćajući pred licem svieta osvjetljao, staviv jamstvom svoje slobode, slobodu ostalih narodah pod žezlom prej. habsb. dinastije živućih. Ova da je g. Mrazović nepristrano uvažiti htjeo, nebi bio naneo mom predlogu onu ljagu, koja svakog ustavnog Hrvata najvećma peći mora, t. j., da teži u drž. austrijsko vieće. — No vrieme će gorko osuditi zlobnu namjeru nepravednog tog protivnika moga.

Napokon g. Šuhaj u obraniteljnom govoru, kojim je branio predlog zastupnikah grada Zagreba, naveo samo jednu novu okolnost, koju nemogu muče mimoići; taj curiosum jest: da ako bi mi vlastitu svoju državnu vladu i upravu imali, da bi nam trgovina pram moru, osobito s lesom, više tobož štetovala negoli koristila, jer bi nam šume opustošila. Čudim se toli umnome mužu, ko što je g. Šuhaj, da takova šta navadja; taj prigovor netemeljit je prvo s toga: jer težko će g. Šuhaj ikad dokazati moći, da bi Magjari za slučaj, da se š njima realno sdružimo, radi hrvatskih šumah toli delikatni bili, trgovinu s lesom zanemariti; drugo stoga: što se opustošenje šumah, valjanimi šumarskimi zakoni (Forstgesetze) medju svimi obrazovanimi narodi predupriedjuje, nadati se je pako, da bi i naša država tako valjani zakon stvoriti si umjela.

Sudim gospodo, a bit će svaki od vas u duši svojoj uvjeren, da nisam nijednome od gospode predgovornikah u ničem dužan ostao; dočim vi svi dužnici spram razlogah mojih ostadoste. Nu nečudim se tome: vi ste gospodo, i to od jedne i druge stranke, uzeli braniti toli sdvojenu neobranjivu stvar, da je mučno iz crnog bielo učiniti. — Slušajući ja mnogorječite liepe govore tečajem razpravah o odnošajih naših spram Ugarske, i nehotice moram na vis. ovu kuću upraviti sljedeće pitanje: što bi bilo iz našeg naroda, kako li bi se on bujno razvijao u duševnih i političnih svojstvih, da su sve ove plemenite i umne sile jedino boljoj i slobodnijoj budućnosti tog naroda posvećene, one sile, koje su toli bujno ovdje za tudje, nam vražne probitke i koristi prosipane bile! Da smo, gospodo, u tu svrhu složni, niti bi nam Niemca niti Magjara rabilo, mi bi si bili sami sebi dovoljni, mi bi si bili otac i majka, i najjača podpora ljepše budućnosti naše; slogom bo rastu male stvari, a nesloga vaj! sve pokvari!

Gospodo, zastupnici naroda! Sada, prije nego li zaključim obraniteljni moj govor, prelazim na treću stranu besjede moje, najme: da oprovrgnem njeke ovdje izražene nazore i mnienja, koja da se obistine ili da su istinita, ljute i neizlječive bi zadala rane državnopravnim odnošajem našim spram Ugarske, bila bi žalostni znak historične nezrielosti naše.

Ovdje prije svega napominjem mnienje onih, koji tvrde: da je ugarska sv. Stjepana kruna i naša kruna, te da se mi od ove ni faktično nit pravno odciepili nismo, niti odciepiti se kadri jesmo.

Ako oni, koji ovako umstvuju, pod imenom krune u obće razumievaju obćeg vladara sa krunskimi pravi, koji je na temelju naše sankcije pragmatičke jedan te isti sa kraljem Českim, Ugarskim i t. d., tada imadu pravo, dok bo imade potomakah iz prejasne kuće habsburg-lorenske, kralj Hrvatski je zajedno kralj Češki, Ugarski i t. d., krunska prava i kruna u moralnom smislu svim nam je jedna te ista.

Digitized by Google

No da bi kruna sv. Stjepana posebno kakovo pravo kao takova na trojednu ovu kraljevinu hrvatsku imala; da bi kralj ugarski, kao nosilac te krune, posebno kakovo pravo na našu krunu il državu Hrvatsku imao: to naprečac niječem, dà proti takovom tvrdjenju kao zastupnik naroda najsvečanije ogradjujem se. Kruna bo ugarska ima na krunu hrvatsku toliko pravo, koliku na onu Francie, Anglie ili ma koje druge evropejske države.

Niječem pako to i svečano se proti tome ogradjujem prvo već s toga, jer to znanost i poznanje povjestnice naroda našeg svakom obrazovanom čovjeku dopustiti zabranjuje; drugo: glede na pisano, te državnimi ugovori ujamčeno javno pravo trojedne kraljevine Hrvatske.

Rekoh: niječem zavisnost krune Hrvatske od krune Ugarske, gledom na znanost i poznanje naše povjestnice. Jer dok oni, koji taje suverenu nezavisnost krune Hrvatske spram krune Ugarske neizbrišu iz povjesnice hrvatskog naroda fakt, kriepošću kojeg suvereni narod Hrvatski g. 1102. u Biogradu pri moru Kolomana, premda već krunom sv. Stjepana ovjenčanoga, vlastitom krunom svojom okoruniše, da tako uzmogne postati legitimni kralj Hrvatah za sebe i svoje odvjetke; — dok neizbrišu iz povjestnice svog naroda fakt, kojim poslje izumrća porodice Arpadove Hrvati u Zagrebu okruniše vlastitom svojom krunom Karla Roberta za legitimnog vladaoca hrvatske države, i to onda, kad Magjari svog vlastitog i legitimno krunjenog kralja Venceslava Čeha imadoše; — dok neizbrišu iz povjestnice naše fakt, kojim se zasvjedočuje kako Hrvatski narod vlastitom svojom krunom u Zadru okoruni si za kralja g. 1403. Ladislava Napolitanca onda, kad Magjari zakonito okrunjenog Sigismunda imadoše; — dok neizbrišu iz povjestnice hrvatske prije svega učinjeni legitimni izbor Ivana Korvina, a kad se ovi dobrovoljno hrvatskog prestolja odreknu, Vladislava II. kralja Češke i Ugarske, uz medjunarodni ugovor med kraljem i narodom pismeno sklopljeni; — dok neizbrišu iz dogodovštine naše suverenom voljom naroda učinjeni izbor Ferdinanda I. Habsburga već onda, kad ovi za kralja Ungarie izabran bi bio; — dok neizbrišu iz poviesti svoje suvereni akt acceptacije sankcije pragmatičke g. 1712., glasom koje ženski spol prej. dinastije habsburžske „in regimine dictorum Regnorum haereditario succedit"; — dok napokon neizbrišu iz poviesti hrvatskog naroda preslavnu godinu 1848., koja mačem hrvatskim prekinu za sva vremena papirnate spletke, koje se tamo od vremena Marije Terezije samostalnosti i suverenstvu hrvatske krune i države podmećivaše: dok, velim, sva ova oni, koji taje najsvetiju stvar svakome obrazovanomu narodu, suverenu neodvisnost, neizbrišu iz povjestnice našeg naroda, dotle će suverenstvo svete Zvonimirove krune spram Ugarske, kano zlatna zviezda, na obzorju našeg javnog prava nepotamnjeno svietliti. —

U ostalom uvjeren sam, da najvećma nepoznanje vlastitih svojih pravah, a ne toliko zloba skloniše mnoge govornike o podanosti naše krune spram Ugarske onako u vjetar sboriti; uvjeravam vas, gospodo! da će za 2—3 god. svjetlo znanosti i taj posljednji mrak iz čela sinovah trojedne ove kraljevine za vazda razagnati.

Rekoh nadalje, da niječem zavisimost krune Zvonimirove od krune sv. Stjepana takodjer gledom i na javno pravo krune i kraljevine Hrvatske. Jer, dok protivnici vlastite svoje narodne slave neizbrišu iz temeljno-državnog zakona našeg od godine 1108. kraljevsku obvezanost: „Juro super sanctam crucem: cum autem ad vos coronandus advenero..." Dok iz temeljno-državnog zakona našeg od god. 1492. neizbrišu ustanovljenja čl. I. i VIII. glaseća: „Maj. sua inter caetera Regna sua dictum Regnum Sclavoniae in antiquis ejusdem libertatibus etc. conservare pollicetur" zatim: „Quod Reg. Maj. omnia jura illius Regni Sclavoniae a divis Regibus concessa, confirmare dignetur..." dosljedno tome i pravo pod Kolomanom stečeno. . .

Dokle neizbrišu iz medjunarodnog akta od g. 1527. samosviest državne nezavisnosti slavnih predjah svojih, koji novo izabranome kralju svome Ferdinandu I. otvoreno sboriše: „Noverit Maj. V., quod post discessum nostri quam ultimi Regis Zvonimir dicti, felicis recordationis, libere se coadjunximus circa sacram R. Hung. Coronam et post hoc nunc erga Maj. Vetram" t. j., da se po smrti Zvonimira slobodnom voljom nuz, ali ne pod sv. ugarsku krunu sdružiše, a po izumrću Ludovika II. i taj savez slobodni prekinuše, sdruživ se pod prej. dinastijom Habsburžskom: kazaše bo pradjedi naši: „et post hoc nunc erga M. V."; i t. d.

Dok neizbrišu iz aktah otacah svojih od godine 1712. one ponosite rieči suverenstvo svoje otvoreno jamčeće, i kojim narod hrvatski smjelo obćenitom kralju Karlu III. govori: „Nullaque vis, nulla captivitas nos Hungaris addixit, sed spontanea nostra, ultroneaque voluntate, non quidem Regno, verum eorundem Regi nosmet subjecimus, ipsorum omnino et nunc profitemur Regem, quamdiu Austriacus fuerit..." a to će reći dobro po hrvatski: da ako, što nedaj Bog! dinastija habsburg-lorenska bi izumrla, naša kruna glasom naše sankcije pragmatičke suverenom voljom naroda našega proći će na onu dinastiju, koju će si hrvatski narod, a ne Magjari njima izabrati; što nebi mogo učiniti, da je prikrpina ugarske krune. . .

Dokle napokon neizbrišu iz medjunarodnih aktah i sadašnjeg vladaoca priznanje vis. ovome saboru sobćeno pod 26. veljače 1861., kojim, dočim on naš narod na prisustvovanje pri krunjenu svom u Budimu pozivlje, sám priznaje: da se krunjenje kralja ugarskoga neproteže kao takovoga i na hrvatsko kraljevsko, no jedino, da se jednim te istim činom dva krunisanja obavljaju, Hrvatsko najme i Ugarsko. . .

Dokle, velim, protivnici dostojanstva i suverene neodvisnosti naše ova neunište i iz prošlosti našeg naroda neizkorjene: dotle neka nepogane najsvetiju, kako već rekoh, svetinju države naše, i to na korist tudje države i krune; jer bi to bila izdaja Veličanstva i hrvatskog kraljevstva.

Tom prigodom dodajem ovdje i to: budući da nijedan od gospode predgovornikah nije oprovrgo razloge one, kojimi se trsi koristi političke, državne i materijalne, za sva vremena iz vlastitog krunjenja kralja našeg u našoj sredini proizticuće dokazati, čim bi se i dostojanstvo, čast i uglednost trojedne ove kraljevine unapriedila: to neka mi se oprosti, ako smatram protivnike tog čina kao neprijatelje koristi, časti i dostojanstva trojedne kraljevine; i budući da neima na svietu naroda, koji bi tako nogami gazio ove narodne i državne svetinje, to izjavljam, da sada, počem vidimo sve narode istovjetne, raztrgane i raztepene u jedno homogeno tielo spajati se, sva simbola jedinstva obim rukama prihvaćivati, tudjinstva se po mogućnosti otepati, ako samo mi uz ovaj sveobći pokret budemo o protivnom nastojati, to ćemo raditi proti duhu vremena, te ćemo postati podsmjeh obrazovanih narodah.

Gospodo moja! ako u Englezkoj državi nije dozvoljeno ni pomisliti englezkim državljanom o tudjih interesih sredstvom englezkog sudjelovanja, bez učinit se krivcem izdaje

Digitized by Google

domovine: što ćete reći o podlih dušah njekih sinovah domovine naše, koji si za dužnost svoju drže, na korist magjarizma, a ubitak svoje domovine, pretraživati po magjarskih zakonicih, nebi li tamo što našli, što ubija samostalnost i neodvisnost ove kraljevine na korist tudje zemlje? Nije li to najasnija izdaja domovine? Nebi li takovi zaslužili, da im se uradi ono što SS. i RR. hrvatski njekoč odredište protiva sličnim izdajničkim sinom roda svoga, ustanovljujući; „ut manus omnium SS. e OO. in illos immitantur"! Što smo mi gg. zz. n! ako ne po narodu odabrani odvjetnici sreće i časti ove domovine? A što bi vi kazali o takovih odvjetnicih, koji bi tražili i iziskavali dokaze proti onomu, koga zastupati i braniti im je dužnost? Nebil takov odvjetnik bio prava nakaza čovječanstva? A što da se rekne o takovih, koji cieli narod tako izdavaju? A to rade svi oni i nehotice, koji mjesto da brane prava, čast, dostojanstvo i samostalnost naše krune, takovu nastoje na korist trećega opoganiti!

* * *

Polazim za korak napried. — Eto čuh s druge strane hrpu govornikah sborećih i dokazujućih: Moramo ruku realnog sdruženja pružiti Ugarskoj, već iz toga, da tako postanemo jači u izvojevanju podpune ustavnosti naše, sami bo po sebi nismo kadri ništa učiniti, eto kako smo razkomadani, bez Dalmacije, Krajine, Rieke itd.

Da bi gospoda tako umstvujuća sama sebe sliepiti nehtjela, te malko u predožujsko doba zaviriti htjela: to bi se ti govornici lahko uvjerili o mistifikaciji, kojom sebe ili druge varati misle. Pitam ja tu gospodu: nismo li mi tamo do g. 1848. kroz više od 200 godinah viečno, i to u družtvu s Ugarskom, zahtievali i moljakali, da nam se Dalmacija vrati, Krajina razpusti, te majki domovini utjelovi, ustavom nadari? Pak što smo s timi možnimi Magjari postigli? Napokon to, da nam Beč pod zadnje na ta vječna gravamina i žaobe ni odgovarao više nije! Tko može tu političku istinu tajiti? A kako smo stali s ustavom i slobodom? Tako, da napokon g. 1804. iz slobodne države ugarsko-hrvatske postadosmo sudjelovanjem Magjarah dio austrijskoga carstva! A kakovu tu silu mislite vi njeki pod Austrijom živući steći? Sigurno nećete nikakove, ako prije svega nebudemo medjusobno složni; ako složni, tad smo i jaki, niti nam tu treba kakvog magjarskog sdruženja! Tudja jakost, tudja pomoć nikada nije nikoga, neće bora mi ni nas dići ili pomoći. — Sjetite se gospodo, kako smo složni g. 1848. sami bez ikakovog na svietu pomočnika, na onaj se stepen podigli, da se je pred nami tresao Budim i Beč; evo u ovoj dvorani zaključen bude veliki ustanak naroda! Evo na ovih klupah sjediše hrabri krajiški poslanici; tko se nesjeća, s kojom vatrom trzahu oštre handžare, zaklinjuć se, da će osvetiti narod i domovinu hrvatsku; oni sami napried! a dušmanin pade. Tko može ova tajiti? Nekaže li narodna naša poslovica: „Ej kume, neuzdaj se u me, no u se, i u svoje kljuse!"

No i vječna providnost htjede, da zloba pred pravdom, istina pred lažju kao noć pred zorom uzmiče! Evo dok protivnici mog predloga još prije malo danah svu svoju nadu, svu snagu u tom sdruženju s Magjari stavljahu; dok po zraku zlatne kule gradijahu, kako će u buduće u družtvu s Magjari podpuni ustav i slobodu izvojevati si: što mogaše opaziti trezni i hladni motritelj stvarih?

Evo vam odgovor na to pitanje pruža magjarska adresa u Beču; znak kukavnosti ili kratkovidnosti političke Magjarah! Badava svojim zemljakom obzirni Deák vikaše: Ljudi, braćo! ako mislite s tom vašom adresom u Beču prodrieti, propratite ju sa 500,000. junakah i 300 rezanih topovah; inače ćete se pred Evropom ljuto osramotiti; jer drzovito zahtievati danas nješto, što ćeš morati sutra javno opozvati, nesluži ti na osobitu čast. — No badava rieč uma, Magjari zaključiše po svoju, a koja bude svrha njihovu postupku? Evo sada već svi znamo; jedva minu 2—3 nedjelje danah, a eno ih, gdje se pokunjiše; primiše jednodušno izpravak bečki, al zajedno proigraše pred Evropom političko počitanje svoje! Jer što dokazaše Magjari tim postupkom? Bjelodano ne drugo, nego da su il politično nezreli, neznajući procieniti posljedice političkog koraka svoga ni za 15 danah unapried, il da su političke kukavice, jer ako znadoše procieniti posljedice svog čina, zašto tad neumješe i junački obraniti ga? Pa u sdruženju s takovim faktorom vi, gospodo, podpunu slobodu da ćete izvojevati? Budite uvjereni, da bi dugo na takovu izgledati mogli, da nebi važnijih, znamenitijih djelateljah bilo, koji će nam k postignuću slobode pomagati. No glavni djelatelj jesmo bezdvojbeno mi sami, „caetera omnia adjicientur vobis."

Ako ove političke istine budu dostojno uvažili oni, koji iz prevelike privrženosti k Magjarom još ovih danah po gradu trubiše: „evala! kralj je primio magjarsku adresu; evo pobjede političke;" sigurno uvažit će i onu istinu: da je kralj ovaj i drugi već mnogo i naših adresah, zahtievah itd. iz rukuh naših primio, ali žalibog! nije ni jednog izpunio, a budite vi prijatelji Magjarah uvjereni i o tom, da ćete za kratko vrieme čuti, da će ista sudba i Magjare i njihov sabor snaći!

A ja to gg. odtud zaključujem: Ako je Beč kazao Magjarom: „Čujete vi susjedi onkraj Lajte! u vašoj adresi to i to nevalja, nemože se primiti; izpravite vi tu malenkost, pa ćemo onda vidjeti dalje!" A Magjari, zaboraviv na vatrene svoje orientalne govore, s radostju (tako nam javiše sve njihove novine) zadovoljiše zahtjevu Beča. Mislite li gospodo, da im neće sad Beč kazati i dalje: „Čujete vi susjedi preko Lajte! dederte vi u vašoj adresi još i to izpravite, to mi izpuniti nemožemo, pa za nevolju mi ćemo vam dati štogod od tog hrvatskog tiela, samo da nebude uz jadransko more, i da nebude proti duhu od 20. listopada 1860." — što će dalje biti, neću da sudim. Vidjet ćete, vi prijatelji Magjarah i sami najbolje! izkusit ćete, jeli to sdruženje k postignuću podpune slobode iole praktično; uvjerit ćete se, da Austrija, potvrdiv takovu misiju magjarizma, neće htjeti sama dobrovoljno vratom si zakrenuti, a vi ćete tada, ali i kasno već, osvjedočiti se, da je bila idea sdruženja s Magjari nezrela, nemoguća i nepraktična, te da bijaše šteta, takove neslane težnje radi, ciepati narod na dvie strane, koji složan, mogao bi bio inače mnogo više postignuti, nego što su sva sdruženja vriedna.

* * *

Ah dà! protivnici mog predloga sa ne malo ironije kazaše: u družtvu sa Magjari narodnost će nam cvasti! — Ja sam već njeka glede te indolentne misli izrazio, ovdje samo u obće pitam: Danas, gdje vidimo, kako se slavenski Poljak otimlje Slavenu Rusu; gdje vidimo, kako romanski Taljan nastoji otresti se zagrljajah romanskoga Franceza: samo Hrvat mora biti toli indolentan ili prosto glup, te težiti za družtvom tudjeg posve aziatskog si Magjara, da si narodnost spasi; to je pojam, koji kaže ili veliku

Digitized by Google

našu političku nezrielost, ili pako preveliku našu dobrotu, da se takove rieči na porugu našu u visokoj ovoj kući ore.

Gospodo moja! još bi valjda barma kakovu sjenu garancije narodnosti naše u sdruženju s Ugarskom našli bili, da smo imali toliko obzirnosti i odvažnosti medju preduvjete sdruženja načelo podpune ravnopravnosti narodnostih u Ugarskoj živućih uvrstiti; to da smo učinili, narodnost bila bi nam osigurana, a pristupom našim oslobodili bi bili ugarske Helote, te blagodarnost miliunah bi nam nagrada bila. To neučiniv, sdruženjem našim samo bi onaj strašni chaos ugarskog meteža još povećali, te k obćoj propasti države jošte pripomogli.

Mogao bi ja, gospodo zastupnici naroda, ovdje i drugih još kuriosah navesti, koje sam tečajem viećanja o tom ugarskom pitanju na udivljenje moje slušati morao; nu ova su naprama napomenutih nazorah i dokazah toli neznatna, da bi značilo strpljivost visoke ove kuće zloupotrebljivati, oprovrgnućem istih zlatno vrieme gubiti, značilo bi, vodu u more nositi. Ako je još rieč uma, pravde i istine pristupna k srdcem i saviesti onih. kojim se usudih prosboriti: to sam uvjeren, da nisam badava govorio; nije li, tad bi uzaludno bilo daljnje nastojanje moje. kao što i početkom govora ovog izrazih strah, da gluhim pjevam. — Bilo ipak što mu drago, toliko je istina: da duša i savjest moja bit će čista pred Bogom i narodom; poduzeh sva, što mi moguće bijaše poduzeti, neka svaki i od gospode narodnih zastupnikah radi i nastoji onako, da mu bude sviest i duša čista. Neka se, gospodo, nitko neizgovara na „obće mnienje“; jer tko je iole pozornije i ozbiljnije učio poviest čovječanstva, mogao je opaziti: da narodi nikada inače, no s kriva obća mnienja propadoše. Dà, da osim tudjih zavojevanjah narodi inače ni propadali nisu. Naša je dakle dužnost, krivo obće mnienje razjasniti, i narod k poznanju pravoga pravca privesti.

Dočim obraniteljni taj govor zaključujem, nemogu na ino, no svim, što vam je milo, drago i sveto zakleti vas gospodo zastupnike naroda, i zamoliti vas, da se pomirite gledom na obće željenu bolju budućnost našu, kao i braće preko Dunava i Drave; da si podamo ruke nad žrtvenikom slave naše, takove slave, koju više tudja ruka razoriti nebude mogla. Učinimo tako, da budu samo dvie stranke u ovaj sabornici prisutne, jedna, koja će imati za svrhu braniti narodnju čast u sadanjih okolnostih; druga, koja će biti stegnuta na nastojanje, ovu razoriti; čim stvar tamo privedemo, vidjet ćemo, da će se sva srdca samo k prvoj prisloniti, bit će jednodušnosti i sloge! Ja mislim, da nisam daleko od istine zalutao, ako tvrdim: da, primi li visoka ova kuća u načelu predlog moj, da je tad temelj takovoj slogi i jednodušnosti postavljen, s koje će nas slaviti i štovati svi čestiti narodi Evrope! Ja rekoh, i dovršujem s iskrenom željom: ovršila se nad nama blaga volja božja!

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Četrdeseta saborska sjednica 12. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o trideset i devetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne jedanaestoga srpnja god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Antuna Stojanovića*.

Po pročitanom i odobrenom zapisniku o 38. saborskoj sjednici budu oglašeni dalnji prinesci za jugoslavensku akademiju, i to: položili su:

Zastupnik naroda iz vojne Krajine g. Antun Antunović predao je zemljištno-razteretnu zadužnicu kraljevine Hrvatske i Slavonije pod br. 1594 vrhu 100 for. sr. zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. studena 1861. dospieva.

Svietli ban javlja, da je poglavarstvo vojne obćine Belovarske u gotovom 6 for. a. v., obstojavša pako politička obćina sv. Ivanska, županije zagrebačke, 500 for. srebra u državnih obveznicah narodnog zajma u rečenu svrhu položila, i da su, kao gotov novac tako i pomenute zadužnice, kod zemaljske glavne blagajne u Zagrebu glasom potvrdah rečenoj prijavi privitih depositirane.

Podmaršal grof Antun Jelačić k svoti od 500 for. sr. već položenoj dodaje još 450 for. u 18 dionicah narodnog kazališta u Zagrebu, svaka vrhu 25 for. sr. pod br. 776, 778, 779, 781, 782, 784, 785, 793, 794, 796, 799, 800 801, 802, 803, 810, 812 i 813, a na vrhu toga trideset cekinah u naravi.

Zastupnik nar. g. Franjo Žužel u gotovom 50 for. a. v.

Odlučeno: da se kao položeni u gotovom novac tako i prijava svietlog bana sa prilozi, a i položene dionice ekonomičkom odboru za jugoslavensku akademiju rukovodjenja radi predadu.

Poslje toga preduzete su prošnje, podnesci i izvješća, štono su na predsjedničtvo stigla, i to:

Zastupnik naroda g. Janko Gvozdanović, navodeć, da ga nepredvidljive okolnosti od zauzetog zastupničkog zvanja odzivlju, polaže svoj mandat sa prijavom, da je banianski kotar nasljednikom mu g. Nikolu Horvata profesora theologije u Zagrebu izabrao, koji je mjesto u saboru ovom danas zauzeo. Glede ove pismene izjave odlučeno je, da se na verifikacionalni odbor odputi.

Gospodin zastupnik Pavao Draganec moli, da mu se radi službenih posalah dopust na 14 danah, — prečastni g. Anatolije Joanović pako, što bi se u svećeničkoj dužnosti udaljiti morao, na 2 dana dozvoli. Traženi dopusti jesu dozvoljeni time, da takova gospoda prositelji poslje glasovanja, koje se o predmetu na dnevnom redu stojećem, odnošaju ovih kraljevinah k Ugarskoj, preduzeti hoće, nastupiti mogu.

Više izbiračah kotara ribničkoga javljaju, da u izabranog njihovog zastupnika g. Eugenija Kvaternika podpuno povjerenje imadu, i mole, da se glede protivničke protestacije, proti istom g. zastupniku podnešene, svojska iztraga povede, a zatim nanešena njim i njihovom zastupniku uvreda kazni. Budući da je u tom predmetu zaključak već donešen, a i iztraga odredjena, uzimlje se ova izjava na znanje.

U 35. saborskoj sjednici dne 6. srpnja t. g. jeste zaključak u tom donešen, da svietli ban urednika „Agramer Zeitung-a“ g. Franju Stauduara pozove, neka za 3 dana bezimena pisca članka, što je u 150 br. rečenih novinah pod naslovom „Eingesendet,“ odda, kojega ime da se ovom saboru prijavi, i ako rečeni urednik toga učiniti nebi htio, da se proti istomu parnica tiskarska podigne, te da se kao uvrieditelj ne samo krajiških zastupnikah, nego i cielog sabora strogo kazni. Na poziv svietlog bana dano po istom g. uredniku očitovanje bude pročitano, kojim on izjavljuje, da odgovornost za onaj članak na se prima, i da polag obstojećeg štamparskog zakona dotičnog sastavitelja imenovati dužan nije, tvrdeć u ostalom, da je upitni članak u smislu obstojećeg poredka napisan.

Na predlog zastupnika g. Andrije Brlića, bude jednoglasno zaključeno, da sabor ovaj kod svojeg u 35. sjednici 6. lipnja t. g. donešenog zaključka, kojim se označuje, da je sadržajem upitnog članka, ne samo krajiško zastupničtvo, nego i cieli sabor uvriedjen, ostaje. Usljed toga da svietli ban, kao tužbu gospode krajiških zastupnikah od 5. srpnja t. g. i nazočno očitovanje urednika „Agramer Zeitunga“ od 10. srpnja 1861., tako i saborske zaključke od 6. srpnja t. g., i danas donešene, postojećem sudu priobći sa pozivom, da proti uredniku „Agramer Zeitung-a“ g. Franji Stauduaru radi uvrede ovog sabora tiskarsku parnicu podigne.

Čitano je izvješće odbora izaslanoga, da pregleda i odredi račune po namjestničkom računovoditelju podnešene, glede plaće saborskih pisarah i troška za nabavljenje saborskih dosadanjih potrebštinah.

Predlozi ovim izvješćem učinjeni budu primljeni, usljed čega se

Na I. Stavnim br. 1, 2, 3, 5, 6, 7 u iznosu od 239 f. 30 kr. a. v. predložena novčana svota odobrava i za izplatu doznačuje i to: 1. Marku Priiću, pisaru 25 for.; 2. Milivoju Funduku, pisaru sa 35 for.; 3. Ilii Radoševiću za pisanje na dan 1 for. 50 kr.; 5. Dvim kamenotiskarom na tjedan 4 for. 50 kr.; 6. Slugi za obavljanje služačkih poslovah na

Digitized by Google

tjedan 2 for. 80 kr.; 7. Poslužitelju u saborskoj dvorani na tjedan 4 for.

Na II. Saborskom nadziratelju g. Albertu Štrigi opredjeljuje se za vrieme trajućeg sabora u ime nagrade mjesečna plaća u 100 for. a. v., koja se u toj mjeri za izplatu i doznačuje.

Na III. U računu pod B. naznačena svota, koja je

1. Dragutinu Albrechtu kamenotiskaru sa .	8 for.	84 kr.
2. kamenotiskarom financ. ravnateljstva sa .	1 „	40 „
3., 4. Miji Krešiću, trgovcu sa	15 „	30 „
5. Dragutinu Huthu, za tintarnice sa . .	8 „	— „
6. Jurju Vukinu, svjetiljčaru sa	44 „	88 „
7. Gerbertu, bojadisaru za 7 limenih tablicah sa	17 „	50 „
Ukupno	95 for.	92 for.

izplaćena, ovime se kano izpravna odobrava.

Na IV. Učinjen ustmeni ugovor sa bojadisarom Gerbertom radi nabavljenja 7 limenih tablicah za obznanu saborskih sjednicah naknadno se odobrava, i za pojedine tablice ustanovljena ciena od 2 for. 50 kr. prima.

Na V. Najmljenje Jurja Vukina, da razsvjetljiva hodnike u saborskoj kući, po smislu kojega mu za svaku svjetiljku i svaki sat 6 kr., dosljedno za vrieme od 15. travnja do 28. svibnja 1861. 44 for. 88 kr. a. v. pripada, odobrava se time, da ta pogodba za trajanje sabora valjati ima.

Na VII. Postojeći izmedju namjestničkog vieća i tiskarne ugovor glede obavljanja tiskarskih poslovah prima se i za poslove saborske te vrsti uz uvjete u istom naznačene, a naime uz pravo na devet postotni odbitak, koji i namjestničkom vieću pristoji.

Na VIII. Za namirenje potrebnih kroz mjesec srpanj 1861. troškovah saborničkih doznačuje se predbježno gosp. namjestničkom računovoditelju Roži novčana svota od 300 f. a. v. s time, da o tome u svoje vrieme račun ovome saboru podnese.

Nadalje čitano je izvješće osrednjeg odbora a) o predlogu g. grofa Julia Jankovića, saborskog podpredsjednika, glede dnevnicah za saborske članove;

b) o dnevnicah za brzopisce saborske.

Odlučeno: Predlozi ovim izvješćem učinjeni budu primljeni, usljed čega je svakom saborskom članu ustanovljena i odredjena 1. dnevnica od pet forintih a. v. na dan; 2. za stanarinu jedna forinta na dan; 3. jedna forinta za milju puta k saboru i isto toliko od sabora za put kući; dočim se pojedinim municipijem na volju ostavlja odrediti, ako mu poslanici iz domaće pjeneznice dnevnicu dižu, i veću dnevnicu — a poslanici u gradu Zagrebu prebivajući, da samo na dnevnice pravo imadu.

Dnevnice za sve saborske članove doznačuju se za izplatu iz zemaljske pjeneznice — a za krajišničke zastupnike iz krajiškog proventenfonda.

Za da se glede dnevnicah za saborske brzopisce potriebna odrede, poziva se odbor za izdavanje dnevnika odredjen, da svoje izvješće i dotični predlog ovomu saboru podnese.

Izza toga, prije nego bi se na dnevni red prešlo, jeste g. zastupnik Miroslav Kraljević, povodom tim, što je ona stranka, kojoj on pripada, u jučeranjoj sjednici napadnuta i označena kao kriva mogućem nesdruženju sa kraljevinom Ugarskom, predlog ustmeno učinio: 1. da se današnja sjednica prije nerazpušća, dok gg. Kvaternik i Vončina svoje zaključne govore nedokončaju, po ovom neka se odmah još danas ustanove pitanja odnoseća se na votizaciju u predmetu dnevnog reda — i zatim 2. neka se sutra glede pitanja odnošaja ovih kraljevinah k kraljevini Ugarskoj votizira.

Ovaj predlog, kano poslovniku ovosaborskome i dnevnom redu posvema protivan, bude, na predlog g. zastupnika Slavoljuba Vrbančića, velikom većinom glasovah zabačen.

Zatim se je prešlo na predmet, što na dnevnom redu stoji, to jest na viećanje o odnošaju ovih kraljevinah ka kraljevini Ugarskoj, i u tom govorio je još jedanput g. zastupnik Eugen Kvaternik, kano koji je u istom predmetu predlog učinio.

Ovaj je govor završen oko 3 sata po podne i zatim bude današnja sjednica zaključena, i dojduća za nastavu istog predmeta na sutra to jest 12. srpnja 1861 u 11 satih pred podne urečena.

Tim bude ovaj zapisnik završen.

Šokčević s. r.
ban.

A. Stojanović, s. r.
saborski bilježnik.

Janko Pavlešić. Ja mislim, da svaki član ovog sabora ima pravo na dnevnice.

Ja molim, da bi se izreklo, da li zastupnici ovog kaptola imadu pravo na dnevnice. To je tim laglje, dočim će i kaptol porez platiti, iz kojeg će se namiriti dnevnice zastupnikah naroda.

U ostalom očitujem, da ja dnevnice, koje bi možebiti meni pripadale, poklanjam za jugoslavensku akademiju.

Anatolia Jovanović. Da smo mi to prije znali, da će se kaptolom uzkratiti dnevnice, mi bi se bili izrazili, da nismo kadri poslati poslanike na sabor.

Petar Očić. Ja mislim, da je jasno u zadnjoj sjednici zaključeno glede dnevnicah, i ja molim, da ostanemo pri tom. Ja mislim, da ono, što je visoka kuća jedared zaključila, da neima povoda drugi dan desavonirati i nješto čisto protivno zaključiti.

Makso Piškorac. Znano je, da samo poslanikom naroda dnevnice pripadaju, i sám sabor se na temelju toga načela sastavio, kao što se i godine 1848. sastavio; znamo, da izuzamši gospodu biskupe, prelate, magnate, imali su ostali poslanici dnevnice iz domaćih kasah, za jednoličnost dokučiti. Dakle, dočim ova gospoda ovdje iz dužnosti sjede i sami sebe u svom interesu zastupaju, nemogu dionici biti dnevnicah, koje samo poslanikom naroda pripadaju.

Franjo Lovrić. Drugo je pitanje, kad su stališi i redovi bili zastupani na saboru, a drugo je sada, kad se sav narod zastupa. Opazka g. Piškorca nestoji, da gospoda velikaši i biskupi sama sebe zastupaju, jerbo svi članovi sabora rade u odborih, i baš ovakovi zastupnici više rade, nego gdjekoji zastupnik naroda.

Ladislav Balog. Ja neuvidjam, da g. deputirci kaptolski zastupaju narod, buduć da uplivaju u izbor narodnih zastupnikah, zato samo onim zastupnikom pripada pravo na dnevnice, koji su neposredno po narodu izabrani.

Biskup Petar Joanović. U jučerašnjoj sjednici zaključeno je, da zastupnici konsistorija imadu pravo na dnevnice. Sad se opet to poriče.

Ja mislim, što je jednom zaključeno, da se poslie nemože kvariti, samo dodajem, da konsistorije istočne crkve nemaju odkuda plaćati svoje zastupnike, i po tomu da ih nebi mogli ni šiljati na sabor, a tim bi se osujetilo pravo konsistorija po pozivu doći na sabor; k tomu su ovi zastup-

Digitized by Google

nici izbrani kao i drugi zastupnici, samo na drugi način, t. j., ovi od naroda, a oni od korporacijah. Što je rečeno, nek ih korporacije plaćaju, ja pitam, koje korporacije to čine, i kako da to one čine, koje su tako siromašne kao konsistorije, koje neimaju ni jednu krajcaru na što izdati; suviše one nezastupaju samo interese konsistorije, no i naroda diecezalnog, dočim imaju s njime posla po djelih vjerozakona.

Po tome predlažem, da ostane pri jučeranjem zaključku tim prije, što i onako nema ih više nego 3 zastupnika, ili, kao što sada stoji stvar, samo dvojica, zastupnici karlovačke i pakračke konsistorije.

Dr. Mirko Šuhaj. U državi kao što je naša, ako nema jasnih zakonah, treba se obzirati na običaj. Taj običaj u nazočnom slučaju jest onaj, kako su zastupnici naroda na saboru god. 1848. nagradjeni bili. Znano je, da poklisari kaptolski nikakvih dnevnicah dobivali nisu, zato sam za redakciju, da se samo zastupnikom naroda dnevnice dopitaju.

Dimitrije Lončarević. Što se tiče zastupnikah kaptolskih, slažem se s g. predgovornikom, buduć su dobro dotirani, ali što se tiče naših konsistorijah, obće je poznato, da su vrlo slabo dotirana i da nikakve druge pomoći neimaju osim do ove slabe dotacije.

Ja molim zato, da bi se glede njih izjatije učinilo, jer su sirotinje, i da se dvim zastupnicima konsistorialnim dnevnice opredjele, i da se kao zastupnici naroda smatraju.

Ovo je preka nužda, jer inače nije moguće, da bi konsistorija pravoslavna ovdje učastvovala, ne što nebi htjela, već što su sirotinje.

Maksim Prica. Ja se slažem s mnenjem onih, koji su tvrdili, da nadnice pripadaju samo narodnim zastupnikom. Ja pitam, da li jesu ona gg., koja su izbrana po kaptolih, zastupnici naroda ili nisu, i u koji red ćete ih uvrstiti? Ja ovdje nevidim nego zastupnike naroda: jedni su izbrani neposredno po narodu, drugi po korporacijah i po višjem učevnom zavodu, u koji se računa pravoslovna akademija zagrebačka, kojoj takodjer nebi pripadale nadnice po onom pravilu: da samo zastupnici naroda imadu dnevnice dobivati. Ja velim, da svaka korporacija, koja uživa pravo, da bude zastupana na saboru, ima pravo na dnevnice za svog zastupnika, koji se u istinu kao zastupnik naroda smatrati ima. Ja predlažem, da svim zastupnikom naroda, po komu godj oni izbrani bili, pripadaju nadnice, zato predlažem, da se u zapisnik stavi, da samo zastupnikom naroda pripadaju dnevnice.

Ljudevit Vukotinović. Kaptoli se representiraju kao veliki posjed, zato u istu kategoriu spadaju, kao velikaši; oni sami sebe u svom interessu zastupaju, a što se tiče konsistorijah pravoslavnih, buduć neimaju posjeda, pravedno je, da dodju u drugi red zastupnikah naroda.

Josip Briglević. Ov sabor je sastavljen iz članovah, kojim po časti, po rodu pripada pravo odvjetovati, a svi ostali spadaju u red zastupnikah naroda.

Preuzv. g. **ban.** Mi smo jučer zaključili kakve dnevnice pripadaju zastupnikom naroda.

Petar Hrvat. Po mojem mnenju pripada pravo tumačiti zaključke samo visokoj kući; ja nisam jučer prisustvovao debatti, nego vidim, da je obće mnienje tako jasno, da nije zaključeno, da bi se to pravo na dnevnice protegnulo takodjer i na kaptole katoličke, jer nismo ovamo došli, da umnožavmo terete. Što se tiče zastupnikah, ja razlikujem zastupnike naroda od zastupnikah korporacije i od velikašah. Zastupnici naroda su oni, koji su po narodu neposredno izbrani; medju te nemogu brojiti kaptole. Nemože nitko tajiti, da nebi uplivali u izbor zastupnikah, i baš zato, što uplivaju u izbore zastupnikah naroda, zastupani su kao narod, a napose takodjer kao korporacije. Što se tiče konsistorijah pravoslavnih, poznato je, da neimaju nikakve dotacije, zato pravo je, da se na nje obzir uzme.

Dakle sam zato, da se zastupnikom konsistorijah pravoslavnih svakako dnevnice podiele, a što se tiče kaptolah katoličkih, da isti o svom trošku svoje zastupnike uzdržavaju.

Slavoljub Vrbančić. To se neda tajiti, da se u našoj domovini žalibože sa dotacijom sveštenstva pravoslavnog maćuhimski baratalo, i da narod mora uzdržavati sveštenstvo pravoslavno. Inače to biva sa kaptoli katoličkimi.

Ovi se smatraju kao veliki posjednici i spadaju u kategoriju velmožah, dakle se nemogu u red pravoslavnih konsistorijah uvrstiti. Tako je n. p. kaptol zagrebački sam za sebe jednog zastupnika birao u osobi g, Žuvića. Buduć da je jučer na to pristala kuću, da se zastupnikom konsistorijah pravoslavnih dadu dnevnice, neima razloga, da se novi zaključak stvori, i da kaptolom katoličkim, koji su dovoljno dotirani, dademo dnevnice, što bi bilo na teret narodu.

Ivan Perkovac. Ova debatta postala je smiešna, pojmovi su se pomiešali: jedni vele, da kaptoli katolički representiraju veliki posjed; koji su to tvrdili nisu ništa dokazali, jer ima kaptolah, koji neimaju nikakva posjeda. Drugi vele, da su kaptoli uticali u izbor zastupnikah narodnih, a naročito je moj predgovornik kazao, da je kaptoh zagrebački sam za sebe jednog zastupnika izabrao u osobi g. Žuvića. Kaptol zagrebački ima 28 izbiračah, a onaj kotar, gdje je g. Žuvić izabran, ima najmanje 150 izbiračah. Kad je dakle jučer zaključeno, da se konsistorijam pravoslavnim nemogu uzkratiti dnevnice, pravedno je, da se to isto i na kaptole katoličke protegne.

Ivan Vončina. Gospodin veliki župan križevački i gosp. Vrbančić kazali su, da kaptoli katolički spadaju u vrst velikašah. To se možebiti od zagrebačkog kaptola kazati može, ali ja kažem, da modruški kaptol spada, ako ne u vrst siromakah, to možebiti u vrst prosjakah. Potrebno je, da jednom pomagajuć, drugom neučinimo krivo.

Ako imamo pred očima imetak pojedinih korporacijah, to bi se podpuno slagao sa predgovornikom Perkovcem.

Ako se kaptol zagrebački, koji će možebiti sam pristati na to, da se broji u red velikašah, odreče prava svoga na dnevnice, pravedno je, da se dnevnice odrede zastupnikom drugih kaptolah.

Matija Mesić. Dočim sam čuo mnienje gg. Perkovca i Vončine, hoću i ja kao zastupnik kaptola modruškog progovoriti, te moram ovdje samo ono potvrditi, što su spomenuta gg. predgovornici izrekli. Ja se nemogu načuditi, kako bi njeka gg. sklona bila iznimku učiniti u pravu na dnevnice, veleć, da se samo konsistorjam pravoslavnim imadu podieliti dnevnice, s toga razloga, što neimaju imetka. Ako je to jedini razlog, to ja kao zastupnik kaptola modruškog izjavljujem, da isti baš nikakva imetka neima, s toga neuvidjam, da bi pravedno bilo, prenavedeni razlog htjeti samo na konsistorija pravoslavna stegnuti.

Gervasia Petrović. Buduć da imade ovdje zastupnikah od strane manastirah, molim da bi se i na nje obzir uzeo, i siromašnim pravoslavnim monastirom dnevnice odredile.

Digitized by Google

Antun Stojanović. Mogao bi zapisnik ovako glasiti: „da su svi zastupnici naroda, koji nisu osobno zastupani.“

Kanonik Sakić. Čini mi se, da se te dnevnice opredjeljuju po dostojanstvu il po imućtvu, nu ja mislim, da što ja u mom džepu imam, da s time nitko razpolagati neima. Ja nisam velikaš u ovoj kući, zato molim, da se izreče, koji su zastupnici naroda, kojim pripada pravo na dnevnice.

Ja mogu biti manji čovjek, a imati pun džep, a mogu biti veliki čovjek, i imati mal džep. Kaptol djakovački sastojeći iz šest osobah podielio je od 1. svibnja 1860. do 1. svibnja 1861. dvie hiljade i sedam deset i šest for.: koji su velikaši to učinili? Nadalje imade kaptol djakovački jednog naslovnog biskupa, on ima osobno pravo zastupan biti na saboru, ali neima odkud da se uzdržava, zato ga ovdje neima.

Ako se pako te dnevnice diele po razmjerju imućtva, to ima mnogo zastupnikah naroda, koji su imućni. Dakle budimo pravedni, i ako konsistorijam pravoslavnim opredielimo dnevnice, da to isto i za ostale kaptole učinimo.

Jovan Živković. Ja mislim, da sabor neima pravo milosti podjeljivati, nego tko ima pravo na dnevnice, da se to nikomu uztegnuti nemože. Ja sam mnienja g. Briglevića, da se sabor razdieli na tri reda: vrhovne župane, biskupe i magnate, a svi ostali da se metnu u red zastupnikah naroda, jer druge razlike ovdje neima.

Janko Car. Ja sam mnienja g. Price, da su svi zastupnici naroda, koji nisu velikaši ili dostojanstvenici.

Bartol Smaić. Ja sam podpuno mnienja g. Price, i nebi bio progovorio, da se nebi bilo govorilo o gospodi, kojoj pripadaju dnevnice, i o onih zastupnicih, koji su siromašni. Poznato je da se u Riečkoj županiji nalaze tri kaptola: Krbavski, Modruški i Senjski, od kojih nijedan neposjeduje kakvi imetak, a poznato je, da je kaptol Riečki baš sbog siromaštva oprošten od dužnosti pošiljanja zastupnikah na sabor.

Ja votiziram dakle, da se kaptolu modruškom i senjskom, koji su ovdje zastupani, dnevnice dadu.

Andrija Brlić. Načelo, na kom je osnovano bilo zastupstvo po našem starom ustavu, bilo je u jurisdikcijah: oblasti pozivale su se na sabor, a zastupnici ovih oblastih smatrali su se kao zastupnici naroda. Sudbenost duhovna spadala je na konzistorija ili kaptole, a varoši i ostale oblasti civilne representirale su posebnu jurisdikciju, te se je plaćao i jedan i drugi zastupnik rečenih jurisdikcijah iz dohodakah municipija, iz dohodakah, iz kojih se uzdržavala sudbenost i uprava. Buduć pako da je sada zastupstvo jurisdikcijah na drugom principu osnovano, da u zastupstvo utiču obćine, s toga mislim, da se pod imenom zastupnikah naroda svi oni razumievati imadu, koji nisu velmože, te sam toga mnienja, da se i kaptolu zagrebačkom i svim konsistorijam pravoslavnim oprediele dnevnice.

Maksim Prica. Pripadaju li dnevnice svim zastupnikom bez razlike?

Vladislav Baleg. Glede druge točke u zapisniku, koja glasi: da municipija imadu pravo i veće dnevnice podieliti svojim zastupnikom, imam primietiti, da bi se ova točka izostavila, buduć da nedolikuje ovoj kući, da takove permissivne zaključke stvara.

(Slažu se svi s govornikom.)

Antun Jakić. Hoće li se dnevnice za krajiške zastupnike opredieliti iz proventen-fonda i tko će ih doznačiti, jer ove dnevnice nemogu teći iz carske kasse?

Preuzv. g. ban. To će moja stvar biti kao Commandirender-Generala, pustite to meni.

Franjo Žužel. Ja nemogu to za pravo priznati, da ima sabor pravo dekretirati dnevnice, jer tako uzima si vlast razpolagati s tudjom kesom; ako ja kažem, ti nesmiješ više iz tvoga džepa dati nego toliko, tak ja razpolažem s tudjom kesom. To je logička consequencija.

Ima slučajevah, gdje pojedina municipija imadu veće povjerenje u jednu osobu, ali ova osoba nalazi se u položaju da odaljena od kuće trpi veliku štetu kod kuće, n. p. jedan trgovac, kad je odaljen od kuće, ima štete sigurno.

Ova osoba kaže municipiumu, ja imam toliko štete kod kuće, ja dakle nemogu ići sa ovom dnevnicom.

Ovaj municipium odgovori, mi imamo povjerenje u tebe i mi smo pripravni tebi svaku štetu, koja odtud izadje, nadomjestit i dočim ti kažeš, da ti n. p. 12 for. izgubiš, zato ti damo 12 for. za dan.

Ja neznam kako se ovdje treći može miešati i kazati, ako ti nećeš uz ovu dnevnicu, ostani kod kuće, i akoprem obćina u te najveće povjerenje stavlja, ti možeš kod kuće ostati. (Njeki mrmljaju.)

Ja molim moja gospodo, to je moje mnienje, meni se to čini jako paradox.

Ja dakle, kako kažem, neuvidjam, kako sabor može jedan zaključak učiniti, koji se tiče tudje kese.

Ja mislim, to nemože stajati. (Njeki mrmljaju.)

Gospodo, mrmljanje nije za me dokaz.

Ja kažem, jedino, što sabor može zaključiti, jest: da se iz one pjeneznice, iz koje će se zastupnici naroda plaćati, nijednomu zastupniku veća dnevnica neopredieli, a municipijem neka se na volju ostavi, svojim zastupnikom i veće dnevnice dati.

Ivan Vončina. Ja ću ovdje kazati iz gledišta izvješća osrednjeg odbora, da to u centralnom odboru zaključeno nije, i da zapisnik, koji je u ovoj visokoj kući u tom obziru pročitan i ovdje visokom saboru podnešen, po članovih centralnog odbora podpisan nije.

Mi nismo imali povoda, štogod predložiti, koliko su municipija ovlaštena dati njihovim zastupnikom.

Ja neznam, kako to dolazi, da mi ovdje viećamo koliko municipija mogu dati ili ne.

Bit će dovoljno, da se zaključak u ovom smislu učini: da svim zastupnikom naroda pripadaju dnevnice i naznačeni pripadci.

Što se tiče municipijah, ja mislim, da ovo izpustimo. Ako se municipija nalaze u boljem položaju, mogu to učiniti, da svojim zastupnikom veće dnevnice oprediele.

Ivan Obradović. Ja se podpuno slažem s mnienjem gosp. predgovornika Žužela i sa razjasnjenjem g. Vončine, buduć da imade municipijah, koja su svojim zastupnikom veće dnevnice opredielila. Ja kažem, da visoka kuća neima vlasti dnevnice umaliti, nego to bi moglo biti samo onda, kad bi ovakvi zaključak imao valjanost od dana publikacije protokolla. Mi znamo, da imade i takovih zastupnikah, koji imadu veće interesse kod kuće, kao n. p. trgovci, i da su ovi prije znali, da će im sabor umaliti dnevnice, nebi bili došli ovamo, jer bi bili moralno prisiljeni neići na sabor.

Ja mislim dakle, da visoki sabor nemože dekretirati dnevnice.

Petar Hrvat. Mislim, da je svaki zakon ograničenje narodnog prava, tako je i ovim zakonom ograničeno pravo municipijah. Mogao bi se obzir uzeti na mnienje g. Žužela, kad bi municipija i sad imala svoje kasse; nego čim je sabor zaključio, da se dnevnice imadu iz zemaljske blagajne pla-

Digitized by Google

ćati, neima municipijum pravo opredjeljivati dnevnice, nego sabor. Kad bi tvrdjenje g. Žužela stajalo, da sabor nemože municipijumu prepisivati, to bi onda i onaj razlog stajao, da bi municipijum mogao i manje opredieliti, i onda nebi ništa bio naš zaključak. A što se tiče g. Obradovića mislim, da je govorio „Cicero pro domo sua.“

Ljudevit Vukotinović. Ja mislim, da je nedvojbeno, da sabor ima zakonotvornu vlast. Plaćanje dnevnicah spada u terete zemaljske, te zato saboru pristoji pravo opredieliti dnevnice saborskim zastupnikom. Nestoji dakle razlog gosp. Žužela, kao da bi sabor htjeo razpolagati s tudjom kesom, jer je naša kassa iz koje će se dnevnice izplaćivati. Nu ja mislim, da g. Žužel nije dobro razlučio redovne dnevnice saborskih članovah od nagrade, koju mogu posebna municipija dati svojim zastupnikom kako im drago: sabor dakle ima pravo opredieliti načelo, kojega se imadu držati sva municipija, jer bi se inače dao povod zloporabam, najpače u vanjskih občinah. Zato mislim, da ostanemo kod redakcije.

Antun Stojanović. Mnienje g. velikog župana križevačkog dielim i ja, i treba, da se ga držimo, jer bi drugčije predpostavili, da treba licitacije držati kod ovakih prigodah.

Grof Julio Janković. G. Vončina je kazao, da protokoll centralnog odbora nije u redu sastavit i da nije podpisan. Podpisan je kroz mene kao predsjednika i po izvjestitelju g. Vinku Pacelu. A što se ovdje o dnevnicah kaže, ima se tako razumjeti, da visoka kuća ostavlja na volju pojedinim municipijem i veće dnevnice dati iz svoje domaće blagajne. Buduć pako da se dnevnice zastupnikom naroda iz zemaljske blagajne plaćaju, moramo se zakonu pokoriti, koji je u tom obziru sastavljen.

Makso Piškorac. Ja mislim, da prošlih dvanaest godinah nismo imali prilike viećati o dnevnicah, zato moramo ići na ono doba, kako se prije u tom obziru postupalo. Ja se sjećam, da se je i na našem i na ugarskom saboru god. 1848. o tom debatta vodila. Ja znam, da su prije za pojedina municipija opredieljene bile dnevnice po namjestničtvu, znam, da je tako bilo za grad Karlovac, gdje sam imao čast služiti, i biti zastupnikom onog grada. Ja se dakle držim one prakse, kako je prije bilo, jer pod Bachovim systemom, kako rekoh, nismo imali prilike o tom viećati. Mislim pako, da najveće pravo pripada ovoj kući o onom viećati, što je teret za sve nas, za to nemogu pristati uz ono mnienje, da pojedina municipija mogu razpolagati o opredieljivanju dnevnicah. Istina municipija mogu iz svoga džepa veće dnevnice dati, ali to bi onda bilo, kad bi se plaćalo iz domaćih kasah. Nu kad toga neima, buduć će se dnevnice izplaćivati iz konkurenc-fonda, to razlog jednakosti zahtieva, da budu svim zastupnikom naroda jednake dnevnice tekle, buduć sve jurisdikcije jednako plaćaju.

Josip Akšamović. Ja bi želio, da se onaj passus jučerašnjega zapisnika, gdje se traži, da se krajiških zastupnikah dnevnice iz proventenfonda izplaćuju, izostavi. Ja smatram taj fond, kao što i bi u svojoj prvobitnosti, kao fond narodni; nu jer ga tudjina upravlja, da ovaj sabor o njem ništa opredieliti nemože. Ja molim svietloga bana, da se graničarah dnevnice još za sada početim načinom izplaćuju, inače bi se sgodilo, da bi zastupnici graničarski bez dnevnicah, koje im ipak da ovdje živiti mogu trebaju, za dugo ostali; jer kaogodj što je, po mom znanju, vaša preuzvišenost gradu Petrinji pisala, da za svoga mandat položivšega zastupnika drugoga izabere i ovamo pošalje, te je ondješnji magistrat neslušavši vašu zapoviest obratio se na Generalkomandu, tako isto, kada bi vaša preuzvišenost zapovjedila, da se naše dnevnice iz proventenfonda plate, mogle bi se vojničke oblasti na Generalkomandu i može biti dalje na naputak obratiti, te dugim putem nas bez dnevnicah ostaviti.

Ja molim ujedno vašu preuzvišenost, kao i svi zastupnici krajiški, u suglasju prispjevajućih im dopisah, da bi vaša preuzvišenost svakako izposlovati blagoizvolila, da se u buduće rečene dnevnice iz proventenfonda izplaćivati bi imale, tim većma, što su dotične občine, koje graničari zastupaju, siromašne.

Preuzv. g. **ban.** Ja ću Kriegsministeriumu pisati, od moje strani nemogu zapoviedati s vojnim fondom.

Makso Piškorac. Ja molim, da bi se glede mojega predloga viećalo, ili da prestanemo viećati o tome, gdje će se dnevnice doznačivati. Ja molim, da bi vaša preuzvišenost opunovlastila odbor verifikacionalni, kojemu bi se još dvie osobe pridati imale, da opredieli i doznačuje dnevnice.

Ivan Vončina. Ja sam već prije formulirao članak, koji ovako glasi: „svakom narodnom zastupniku pripada dnevnica od 5 for., u ime konakovine 1 for. i u ime vozarine i putnih troškovah 1 for. od milje“ — ostalo sve da se izpusti.

Mato Mrazović. To je stvar, koja se sama po sebi ima razumievati. Sabor, kao zakonodavna vlast, ima pravo doznačiti dnevnice, i ako je to posao visoke kuće, to neima druge disposicije, nego da pozove exekutivnu vlast, da naloži izvršenje ove odluke.

Dimitrija Kaćević. Mene je občina Belovarska izabrala za zastupnika i opredielila dnevnicu od 10 for., buduć da ja kroz moje zastupstvo veće žrtve prinosim, nego mnogi drugi zastupnici, što sam od trgovine i gospodarstva udaljen, i ako mi se bude oduzelo to, što je moja občina zaključila, bit ću prinuždeu moj mandat položiti.

Preuzv. g. **ban.** Moram odgovoriti, da občina Belovarska neplaća iz svojega džepa, nego iz proventenfonda. Ja mislim, da će Kriegsministerium odobriti 5 for. iz proventenfonda, a ostalih 5 for. može vam občina Belovarska iz svoga džepa dati.

Miroslav Kraljević. O ovom predmetu je dovoljno govoreno, sabor ima vlast opredieliti nadnice, a občine, koje imadu vlastitog imetka, mogu izim toga svojemu zastupniku i veće nadnice dati. Ja mislim, da možemo ostati kod zaključka: da imade svaki zastupnik nadnicu od 5 for. sa pripadci, a što se doznačenja tiče, da preuzv. g. ban brigu ima, da se u vremenu izplate.

Makso Prica. Ja mislim, da pošto je nas narod izabrao za svoje zastupnike, nemože se nitko po današnjih parlamentarnih običajih smatrati za zastupnika kojega municipija; zato po mojem mnienju nije nijedan municipium vlastan dati kakvu nagradu svojim zastupnikom. Kad bi občine mogle i imale volju odrediti nadnice svojim zastupnikom, mi tu vlast nebi mogli dopustiti, jer bi se time povriedilo načelo, na kojem naše zastupstvo počiva, načelo parlamentarno. Mi se nesmiemo smatrati kao zastupnici municipijah, nego kao zastupnici naroda, zato će se naše nadnice iz zemaljske blagajne izplaćivati. Zato mislim, da se ona stavka izpusti, gdje se veli: da se pojedinim municipijem ostavlja na volju i veću dnevnicu svojim zastupnikom dati. Baš ono, što je g. Žužel razložio, zadaje mi strah, da bi se dogoditi moglo, kad nebi sabor pojedinim municipijem zabranio veće dnevnice davati, nego što ih je sabor opredielio.

Digitized by Google

Ja bih dakle predložio, da osim onih dnevnicah, koje je sabor opredielio, nije prosto odrediti pojedinim municipijem veću plaću.

(Za ovaj predlog ustala je ciela kuća.)

Dalje, čita formulaciju svog predloga u sliedećem: „da dnevnica svim i samo izabranim zastupnikom bez razlike pripada; pak da nijedan municipij, bila to županija, grad, trgovište, obćina ili ina korporacija, vlastan nije odrediti ili davati zastupnikom u njihovom obsegu izabranim, ikakovu, a osobito veću dnevnicu, nego li je saborskim zaključkom odredjena i za izplatu iz zemaljske blagajne doznačena."

Petar Očić hoće da govori, (vika: dnevni red.)

Antun Stojanović. Čita popis prinesakah za jugoslavensku akademiju i to:

a) Gospoda zastupnici Luger Petar i Torbica Josip položili su svaki po 10 for. a. v.

b) Ferdo Relković i Nikola Begović svaki po 5 for. a. v.

c) G. Stjepan Tkalčić, predao je 5 zadužnicah narodnog zajma svaku vrhu 20 for. pod br. 15,029, 11,073, 2301, 860 i 2315 zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. srpnja i 1. listopada 1861 dospjevaju.

Dalje: čita predlog g. Franje Kuhara, zastupnika trgovišta Samobora, da bi se jedna željeznička postaja kod savskog prevoza u pod-Susedom sagradila.

(Odlučeno: da se na odsjeke odpravi.)

Dalje, čita prijavu narodnog zastupnika Gjure Vujatovića, kojom isti polaže svoj mandat.

(Odlučeno: da svietli ban obćini Petrinjskoj nov izbor naloži, a do njegova došastja da g. Vujatović svoje mjesto u saboru zadržati ima.)

Poslje toga prešlo se na viećanje o predmetu na dnevnom redu stojećem, naime o odnošaju ovih kraljevinah naprama kraljevini i kruni Ugarskoj, o kojem je g. Ivan Vončina, kao izviestitelj osrednjeg odbora još jedanput progovorio, kako sliedi:

Svietli bane, gospodo zastupnici naroda! Kad prije tri nedjelje osnovu zakonskoga članka o odnošenju našem naprama kruni i kraljevini ugarskoj predložih visokoj ovoj kući, predložih ju s uvjerenjem, da je člankom ovim zadovoljeno poštenju i koristi naroda našega.

Rad bih ja, gospodo, danas žrtvovao to uvjerenje, kad bih se tečajem sjajne o tom predmetu povedene debate osvjedočio bio, da je zrnje, od protivnikah naših na nas razasuto, onako ubojito bilo, kao što im je oružje svietlo, — rad bih, rekoh, žrtvovao to svoje uvjerenje, kad bih se osvjedočio bio, da je itko od štovanih članovah visoke ove kuće naveo temeljit razlog, s kojega bi se ovaj zakonski članak bitnom preinačenju podvrći morao.

Ali uvjerenje moje postalo je sve to jače i stalnije, što ga ne samo toli odlični i umni govornici prisvojiše, nego što i najžešći protivnik ovoga predloga g. poklisar kutinjski prizna, da u njem i visoko-toristična i strogo-demokratična načela utjehu svoju nalaze; a visoko-toristična i strogo-demokratična načela ljudih, inače pravdoljubivih i poštenih, onda se samo spojiti dadu, kad je pravda i istina jasna i na čisto izvedena.

S toga mi je prije svega dužnost blagodariti gosp. poklisaru kutinjskomu, što je on valjanost ovoga predloga najkrepčije i najvaljanije posvjedočio.

Kao što nam s jedne strane tolike plemenite, iz čista domoljubja pronikle misli, štono ih kod pretresivanja ovoga članka gospoda zastupnici umnimi govori zaodjenuše, domorodnim ponosom služe, — kao što sam se uz pomnjivu pratnju svrsi dovedene debate naužival nikada jošte neosjećana blaženstva, videći na strani naroda toliko hrabrih i vjernih mu sinovah: tako me s druge strane tuga obuzè, kadno iz govora njekoje gospode razabrati moradoh, da u nas jošte ima ljudih, koji sreću i spas domovine ne iz vlastite svoje snage, već jedino od one strane očekivaju, od koje nam uviek tmasti oblaci prietiše, oblaci, koji su nam već mal' da ne zastrli bili sunce narodnjega našega života.

I mi, gospodo protivnici! priznavamo, da je narodu našemu s druge takodjer strane, i to s Beča učinjena nepravda, koja se do Boga čuje; ali griešno je izustiti pred licem visokoga ovoga sabora, da nas je nesreća kroz 10 godinah s toga pritiskala, jer se magjarskoj politici od god. 1848. iznevjerismo, politici, koja na načelu grabeža osnovana, pod bezbožnom devizom: „tót nem ember" za izkorienjenjem našim na mejdan izadje.

Ne manje žalostan je pojav, što se ovdje vojevati htjelo za uživotvorenje ugarskih zakonah od god. 1848.

Ako je Austrija doista tako iznemogla, da privoli u uživotvorenje tiuh zakonah, u zdravje joj i beričet budi; nu od naše strane tim zakonom, makar se i glede onih točakah, što se na trojednu kraljevinu odnose, reviziji podvrgli, nikakva moralna podpora nepripada, jer su braći našoj Srbljem i Slovakom ubitačni, a mi dušu svoju bratomorstvom okaljati nećemo.

U obranu tiuh zakonah navede gosp. poklisar kutinjski, da su u navali kobnih vremenah, bez zrela prosudjenja svih posljedicah stvoreni.

Kad već g. zastupnik kutinjski kao gorljivi branitelj tih zakonah sám to priznaje, priznati će mi takodjer, da su Magjari od god. 1848. do god. 1861. imali kada, posljedice tiuh zakonah prosuditi, i uvidjeti, da im na njihovu polju nikakve ruže necvatu; ali Magjari se jošte neosviestiše, dočim oni od kralja svoga jednoglasno zahtievaju, da se na temelj zakonah od god. 1848. stavi.

Mi netrebamo novih zakonah, — prigovori mi g. zastupnik valpovački, — mi imamo naše starinske zakone, koje već iz štovanja držati valja, kao što i Englezi stare svoje zakone drže.

Ja štujem svetinju starine, imajući u pameti poslovicu zemljakinju moju: „tko satare stari zakon, satrò njega gospod Bog;" nu gospodin protivnik nije mi dokazao, da je narod naš privolio razlikovati se pred sudom po plemstvu, i neplemstvu, on mi nije dokazao, da seljački narod zahtieva povratak sudbenosti u ruke vlastelah svojih, on mi u obće nije dokazao, da je sustav, na kojem se „corpus juris" temelji, vremenu shodan, nije mi napokon dokazao, da mu „prudens judicis arbitrium" veće jamstvo pravne sigurnosti pruža, nego što mu ga podaje valjano kodificirani zakonik.

Mnogo se tu od protivne strane prizivalo na prosti puk, i kad su već prizive takove prijatelji moji temeljito uzbili, uze opet prije njekoliko danah gosp. zastupnik sisački narodnu našu politiku voditi. onim pravcem, kojega mu poglavarstvo trgovišta sisačkoga opredielilo, neželeći ništa više, nego da s Magjari zajednički sabor imamo, uz ujamčeno pravo na magjarskomu saboru govoriti naški.

Ja bi gosp. poklisaru sisačkomu i njegovim komitentom učinio obratan predlog, da Magjari šalju na naš sabor svojih 20—30 poslanikah, i slobodno im budi govoriti magjarski.

Digitized by Google

Da bi nas takovi magjarski poslanici za njekoje vrieme onamo doveli, da milinom jezika njihova opojeni magjarski naučimo, kao što se obratno g. poslanik bakarski u neizmjernoj dobroćudnosti svojoj nada, da će Magjari, dražesću našega jezika očarani, slušajući u sabornici svojoj naše poslanike, naučiti naški, to bi jošte bilo i bože pomozi; ali ja sasvime protivno tvrdim, da bi jednoj strani dotičnoga sabora uviek bilo onako, kao što je sada braći krajišnikom našim, kad se njekoja gospoda uz hrapavu hrvaštinu svoju nasladjivaju čitanjem odlukah i predstavakah, sastavljenih u milozvučnom jeziku latinskom.

Gosp. zastupniku sisačkomu i ostaloj gospodi, koja visoku politiku pojedinih selah za ledji svojimi imadu, budi konačno i u kratko rečeno:

Odlučno načelo zastupstva jest: da ljudem o javnih poslovih čista i prava pojma neimajućim, pripada pravo, izabrati si zastupnike, koji u tom obziru potrebite sposobnosti imadu.

Obziri na materialnu korist nukaju takodjer njekoju gospodu pvotivnike na što moguće uži savez s Magjari, i premda je razloge njihove prijatelj moj g. zastupnik kotara sisačkoga vrlo umno pobio, diže se za njim jošte g. zastupnik mihovljanski, tvrdeći, da ugarski zemaljski proizvodi našim zemaljskim proizvodom cienu pobijaju, i to da je narodu našem na korist.

Ako g. zastupnik mihovljanski misli, da je ona kukuruza, što se je prije 2 godine za seljake naše kupovala i u Sisak dovažala, magjarska kukuruza bila, to mu svjedočanstvo sisačkih trgovacah predočiti mogu, da je ono bila ponajviše dolnjo-slavonska i bosanska kukuruza.

Sisak neima svoj napredak zahvaliti Magjarskoj ili savezu s Ugarskom, nego položaju svomu, a brodarstvo i trgovinu podigla je najviše izvozna trgovina drvene robe za Francezku, a zatim provozna trgovina surovih proizvodah Srbije, Bugarske i Vlaške k moru, ter ovih zemaljah potreba manufakturne robe, koju najbližim putem preko Siska povlačiti mogu i moraju.

Ako g. poslanik mihovljanski misli, da bi mi naše vino, stoku, kože i šiške bolje preko mora, nego u austrijanske pokrajine prodavati mogli, kad bi željeznica do našega primorja gotova bila, to taj gospodin nezna, da Francezka mnogo više i boljega vina imade, nego mi, nezna da amerikanske kože poplavljuju sva morska tržišta, nezna napokon, da Magjari nisu sagradili još niti jedne željeznice u Ugarskoj, nego da su te željeznice francezkim, belgijanskim, i u obće tudjim novcem izvedene. To molim da uvaže najpače ona gospoda, koja mniju, da bi izza sdruženja našega s Ugarskom sliedila i željeznica iz Vukovara do Primorja; ja pako tvrdim, da kad bi jedino obzirom na materijalnu korist državnopravni savez s inim kojim narodom uglaviti imao, da bi ga prije uglavio s Francezkom ili Belgijom, nego li s Magjari; nu nam netreba nego naša autonomija i 3 godine unutarnjega i evropejskoga mira, a željeznica je do našega Primorja osigurana.

Tuži se isti gospodin na austrijansku vladu, što je sagradjena željeznica preko Kaniže u Štajersku, nedotaknuv grada Varaždina.

I na to mu odgovaram, da tu željeznicu nije sagradila vlada, nego francezko družtvo, da ovu željeznicu vlada niti željela nije, već magjarski velikaši, i na čelu njihovu grof Festetić, pak će ipak kamate doplaćivati ciela austrijanska država, da su upravo Magjari, a osobito grof Festetić u Beču o tom radili, da željeznica neide preko Varaždina, nego po čamši od štajerske granice odmah i neprestano preko bogatih i neizcrpivih Festetićevih šumah.

Neka se dakle braća Varaždinci zahvale prijateljem Magjarom, a ne austrijanskoj vladi, što su glede željeznice ostali na cjedilu.

Kad je već nemoguće prignut nas pod jaram magjarštine, kori nas protivna stranka, i to glasom jednoga od gospode poklisarah Osječkih, da se uznesosmo za njekom idejom jugoslavenstva, a ta ideja da je Austriji propast.

Razloge nam g. protivnik ostade dužan.

Idea jugoslavenstva, koja prije godinu danah u skrovnosti srdcah naših sakrivena, živom već besjedom posta, i od koje se mi niti kolcem nit konopcem više odvratiti nedamo, odgovara povratku stare kraljevine hrvatske, kojoj Austrija silu i slavu svoju zahvaliti ima.

Zemlje, što su njegda spadale pod hrvatsku kraljevinu, najodličnije su u vjernosti prama prestolju austrijanskomu, i da se te zemlje pod jednim imenom u jedno tielo spoje, zahtieva ne samo pravednost i dužnost, nego i vlastita korist Austrije, jer što su Slavjani na jugu sretniji i zadovoljniji, to je i prestolje austrijansko sjajnije i čvršće.

Uvjereni, da gorega tiranstva neima, nego što je gospodstvo naroda nad narodom, nije niti nam na misli, da Austrija slavjanskom državom bude, kao što nam g. poslanik Mihovljanski prigovara,

Kao Slavjani osudjujemo njemačku Austriju, i neželimo joj nikakva napredka, jer se napredak njemačke Austrije bez nazadka Slavjanstva niti pomisliti neda. I dočim ovako za sebe pravicu tražimo, neželimo ju steći na razvalinah drugih plemenah, koja u velikoj austrijanskoj zadruzi u podpunoj ravnopravnosti mirovno živjeti i mirovno razvijati se mogu, te kao što njemačku Austriju osudjujemo, osudili bismo ju, i kad bi uzhtjela slavjenskom biti.

Mi želimo Austriju vidjeti silnu i jaku, a takova može biti tada, kad se, neimajuć nikakve poveljene narodnosti, smatra vjernom njegovateljicom i pravednom zaštitnicom sviuh plemenah, koja od prestolja njezina ravnopravnu njegu i zaštitu traže.

Dočim mi položaj svoj ovako shvaćamo, kori nas gospodin zastupnik Kutinjski kamarilom, i razloživ nam vrlo vješto organizam toga zavoda, tvrdi, da u njem i našinacah imade.

Ovakovo tvrdjenje gosp. zastupnika Kutinjskoga smatram kao potvoru inteligencije naše, ili barem odličnijih njezinih članovah i uvjeravam dotičnoga gospodina, kojemu u ostalom dvorski zrak takodjer naškodio nije, da bi mnogo plemenitije i čovjeka rodoljuba dostojnije bilo, imena onih muževah, koji narod naš u tom zavodu bez našega mandata zastupaju, na vidjelo iznieti, nego pustim takovim sumnjičenjem težiti za dopadnošću privržencikah svojih.

Krupnije jošte nego g. poslanik Kutinjski udari po nami iz protivničkoga tabora jedan od velmožah naših i to gosp. poslanik Stubički.

Nespadam doduše medju one izabrane ljude, koji bi podpuno razumjeli hrvatske govore velmožah naših: toliko sam ipak shvatio, da se je visokorodjeni gospodin poslanik Stubički dostojao koriti nas, kao da mi idemo za obskurantizmom.

Meni je žao, što odbijajući od moje stranke taj prikor, proti g. protivniku isto oružje upotrebiti moram, kojim je on na nas udario.

Digitized by Google

U zapisniku onih muževah, koji se za narodnu prosvjetu bore, žalibože velmožah naših neima, i da bi mi moguće bilo sastaviti im na jednom mjestu sve ono, što je za njih živih na polju narodnje prosvjete i narodnjega napredka učinjeno, pak da im je vidjeti, koliko tu imade tudjega ráda, a njihova nerada, da im je vidjeti, koliko je tu zaostalo, jer oni zaostaše, gdje bi upravo prednjačiti morali, jamačno bi pripoznali, da je obskurantizam njegdi drugdje zavladao, i da mračnjakah u našemu taboru neima.

Neću ovdje da račun pravim glede materijalnoga dobra, što ga zemlja naša od velmožah svojih ima ili neima; to su poslovi težki, s kojimi se visoka gospoda nerado bave; da vidimo samo, kako je s našom knjigom.

Netražeć od velmožah naših, da nam knjige pišu, jadikuju naši pisci, što umnim proizvodom njihovim u velmože bielom dvoru mjesta neima, jer su ta gospoda nevješta jeziku onoga naroda, kojemu sjajno ime, život i imućtvo zahvaliti imadu. Knjizi našoj sudjeno bijaše dosele po Zagrebu njekoje kuće obrediti, zatim od nemila do nedraga putovati, navratiti se u siromašnoj kolibici pučkog učitelja, kucnuti njegdi o vrata skromna svećenika, njegdi o pisarnu nižjeg činovnika, njegdi o kuću trgovca i obrtnika, kad već ni kud ni kamo, putuj knjigo do naše senjske i djakovačke svetinje.

Odsele da nebude tako! Kamo sreće, da riešenim ovim pitanjem svi sinovi domovine naše žarkom ljubavju uz svoje prionu, da nestane stranke, koja se za tudjinstvom povela, a svojemu se odmetnula, koja se uputila tudjima nogama koracati, tudjom glavom pomišljavati.

Stranka, što ju i protivnici naši liberalnom zovu, stajati će hrabro i nepomično uz zastavu narodnje neodvisnosti i samostalnosti, narodnje prosvjete i napredka, a pobjeda joj je tim sigurnija, što je krasna omladina naša toli čila i zdrava, da se za svakim od nas stotina mladih boracah diže, ako Bog da kršnijim oružjem i desnicom snažnijom.

U to kolo kad i velmože naše pristupe, biti će im slava i čast; narod će im srce svoje pokloniti, i sudbinu svoju u njihove ruke položiti, oni će biti jaki i uzmožni na narodnjemu divanu, gdje za sada još nikakva glasa neimadu.

Prelazim na osnovu o zakonskom članku, koju sam visokoj ovoj kući u ime osrednjeg odbora predložio.

U toj osnovi nalazite, gospodo zastupnici naroda, sankciju našega postupka god. 1848., u njoj nalazite ujamčenu cjelokupnost i samostalnost naše zemlje pod našim i ugarskim kraljem, krunjenim jednom ter istom krunom ugarskom, i jednim ter istim krunitbenim činom, u njem nalazite izraženu pripravnost, stupiti u savez s Ugri pod uslovji, od njihove strane valjano izpuniti se imajućimi, u njem napokon nalazite osigurana i obezbiedjena prava, koja mi kao i Ugri za sada u jednakoj mjeri uživamo, i koja potomstvu našemu neoskrvnjena sačuvati moramo.

To je, gospodo, u našem predlogu jasno izrečeno.

Nastao je nesklad medju nami, što jedna stranka pod svaku cienu za što tjesnijim savezom s Ugri teži, makar mi u tu svrhu i nješto od pravah naših žrtvovali; a druga stranka hladnom krvi i umnom obazrivosti odnošaje svoje prama Ugarskoj ustanoviti nastoji.

Želio bih protivnike naše sjetiti na one Košutove rieči, što ih on u prognanstvu svom glede saveza našega s Ugarskom progovori, rieči, koje nam je štovani moj prijatelj g. poslanik kaptola senjskoga uz krasan svoj govor priobćio, i koje nam žalostnim dokazom služe, da Magjari u našem saboru većih prijateljah imaju, nego što je isti njihov neumorni snovatelj Magyar-országa.

Da se na što užji savez s Magjari nakanimo, predočio nam je gosp. poslanik grada Požege vrlo romantičnu sliku, pozivajući se na to, da se iz braka medju Hrvatom i Magjaricom sklopljena pošteno Hrvatće radja, a i obratno iz braka medju Magjarom i Hrvaticom sklopljena da nefali čestito Magjarče.

Premda nevješt primaljskomu poslu, oslanjam se o razgranjeno znanje gosp. zastupnika požežkoga, i vjerujem, da je to upravo tako, kao što on navadja; nemogu ipak vjerovati, a i izkustvo me protivno uči, da, na podobje mješovita braka, tiesno sdruženje dvajuh različitih narodah srećom uroditi može.

Dozvolite mi, gospodo zastupnici! da vam predočim sliku nesretne one dvojčadi, koja se prije kojih 30 godinah u Siamu rodila, i o kojoj kao mlado djače čitah.

Ta dvojčad rodi se jedno o drugo ramenom priraslo, i dožive njekoliko godinah.

Kad jedno zaplakalo, i drugo zacvililo, kad jedno ogladnilo, i drugomu se kusati htjelo, kad jedno iznemoglo, i drugo oboljelo, kad jedno umrlo, i drugo izdahnulo, u kratko da kažem: jedno drugomu na nepriliku, jedno drugomu na nesreću bilo.

Čuvajmo se, gospodo, onakva saveza s Ugri, s kojega bi nam ledja prirasla, ako neželimo, da i nam i Ugrom taj savez na nesreću bude, i kad mudro upotrebimo onu nauku, koju nam prekinuti stari savez s Ugarskom podjeljuje, nedvojim, da ćete, gospodo, u načelu pristati uz predlog osrednjeg odbora, proti kojemu, negledeći na pojedine izpravke, koji će se prigodom specialnoga pretresivanja ovoga predloga u obzir uzeti, nikakav protivan predlog učinjen nije, izim g. poslanika ribničkoga.

Ja se duboko klanjam veleumnim mislim njegovim, i žao mi je, što sastavitelju njegovu očitovati moram, da se samo drugo poglavje njegova predloga u krug ove debate uzeti može, ostali pako sadržaj da se na predstojeće nam viećanje o odnošenju našem pram Austriji uputiti ima.

Ona dakle strana predloga gosp. zastupnika ribničkoga, koja odnošenje naše pram Ugarskoj ustanovljuje, prilično bi srodna bila predlogu centralnog odbora, kad bi se utemeljila na kraljevskoj propoziciji od 26. veljače, i kad bi se jošte dodalo, da se kralj naš krunom sv. Stjepana kruniti imade.

Budući pako da je ciela snaga upitnoga predloga o ustanovljenju odnošenja našega pram Austriji uprta, to predlažem visokoj ovoj kući, da, dočim se ovdje samo o odnošenju našem prama kraljevini Ugarskoj radi, visoka ova kuća samo jednu stranu predloga g. zastupnika ribničkoga uvažiti, drugu pako stranu na viećanje o odnošenju našem pram Austriji uputiti izvoli.

Izpravak gg. zastupnikah grada Zagreba nemogu smatrati kao predlog, premda su mu sljedbenici njegovi taj značaj izvojevati nastojali. Razlozi, kojimi se za obranu tog izpravka poslužiše, dovoljno su s naše strane uzbijeni, izuzamši jedino gosp. poslanika jaskanskoga, koji uz tobožnji predlog zastupnikah grada Zagreba s toga pristà, jer je bivši njegda činovnik, a sada gradjanin zagrebački.

Ovo je doista najvažniji još razlog, koji je u obranu tog izpravka naveden, i kao što se u oprovrgnuće toga raz-

Digitized by Google

loga nitko upustio nije, neusudjujem se ni ja proti njemu ikoju rječcu prosboriti.

Dočim je ipak predložitelju ovoga izpravka gosp. poslaniku grada Zagreba visoka ova kuća jučer dozvolila, da za obranu izpravka svoga opetovano rieč povede, dužnost mi je rečenomu gospodinu na najglavnije proti našemu predlogu učinjene prigovore njegove odgovoriti.

G. poslanik zagrebački, kojega ću ne toliko po sadržaju izpravka njegova koliko po prigovaranju proti predlogu centralnog odbora protivnikom ad hoc zvati, osudjuje naš predlog, jer nije jasan, i jer ono, što naš predlog u jednoj stavki tvrdi, u trih drugih niječe.

Gledeći na jasnost, uvjeravam gosp. protivnika, da je upravo u tom prednost predloga osrednjeg odbora, što u njem razgovetno navedeno stoji, kakovo je odnošenje naše prama Ugarskoj sada, i kakvo prama ivjestnosti, ili neizvjestnosti državo-pravnih odnošajah Ugarske odsele da bude.

Da si naš predlog igdje protuslovi, toga g. protivnik u ničemu dokazao nije.

Kao što ja tvrdim, da je naš predlog jasan, tvrdim takodjer, da upravo u predlogu zagrebačkih zastupnikah jasnosti neima, a tomu vam gospodo dokaz, što ga već isti sastavitelji njegovi različito razumievaju, različito tumače.

Tako je štovani moj prijatelj, kolega protivnika našega ad hoc, u govoru svom od 2. srpnja o. g. pripoznao, da je po izpravku zagrebačkih poslanikah ne samo svaka sveza med nami i Ugarskom god. 1848. pravno sasvime prekinuta, nego da se u njihovu programu takodjer i razlog pravnoga našeg odcieplenja od Ugarske nalazi; i dočim naš g. protivnik ad hoc u našemu predlogu izražaj pravnog odcieplenja nalazi, a u predlogu zagrebačkih poslanikah proti uvjerenju kolege svoga nenalazi, očiti je dokaz, da taj zagrebački predlog niti njemu, kao sastavitelju njegovom, jasan nije.

Nadalje kori g. protivnik ad hoc naš predlog takodjer s toga, što mi grad i kotar Rieku stavismo u realni teritorijalni obseg.

Kao što, gospodo, iz uvoda zagrebačkoga izpravka uvidjate, — gdjeno stoji: „Trojedna kraljevina u cjelokupnosti svojoj, pod kojom ona savkoliki današnji, toli provincijalni, koli krajiški obseg, uključivo s gradom Riekom itd.“ — i u izpravku gg. poslanikah zagrebačkih uvršten je grad Rieka u realni teritorialni obseg, i budući da toga g. protivnik ad hoc, kao sastavitelj toga predloga neuvidja, drugi nam je očiti dokaz, da predlog zastupnikah grada Zagreba niti njemu jasan nije.

Što se varaždinske županije tiče, koja medju realnimi sastojinami trojedne kraljevine dolazi, dovoljno je razjašnjenje u predhodećem izražaju „u današnjem svom teritorijalnom obsegu,“ s toga se po sebi razumieva, da je osrednji odbor Medjumurje u obseg virtualnih teritorijalnih pravah uvrstio.

S ovih razlogah nimalo nedvojim, da g. protivnik ad hoc i sam priznati mora, da se naš predlog s nejasnosti koriti nemože, nego da taj prikor punim pravom na izpravak zastupnikah grada Zagreba pada.

In merito mu pako odgovaram, da se čudom začudih, kako je on grad Rieku jučer preporniem očitovati mogo, kad je već prigodom onom, gdje se o cjelokupnosti zemlje naše na ovom saboru upravo glede grada i kotara Rieke glasovalo, visoka ova kuća jednoglasno izrazila, da Rieka na cjelokupnost trojedne kraljevine spada, i nitko se nije našao, koji bi se usudio bio proti ovomu zaključku i rieči progovoriti.

Navadja gosp. protivnik ad hoc takodjer i to, da je čudnovato, kako su njekoji pristaše uz predlog osrednjeg odbora u prvi mah pripoznali, da je i predlog zagrebačkih poslanikah valjan, pak su ipak zatim prionuli uz naš predlog, kojemu se takodjer onakva gospoda pridružiše, što govoraše stranom za predlog gospodina zastupnika ribničkoga, stranom za federaciju.

Ja se tomu nečudim toliko, koliko se moram čuditi, kako se je upravo gosp. protivnik ad hoc iznevjeriti mogao predlogu osrednjeg odbora, kojega je u dotičnom saborskom odsjeku bezuvjetno prigrlio bio; — nečudim se rekoh tome toliko, koliko se čudim magnetičnoj sili njegova izpravka, kojom je i najžešće branitelje ugarskih zakonah od g. 1848. sebi pritegnuti mogao.

Rekoh, da g. protivnik ad hoc i sam već priznaje u svojemu izpravku pravnost odcieplenja našega od Ugarske, a to on jučer niječe, tvrdeći, da se to odcieplenje nemože inače okrstiti nego diplomatičnim izrazom „fait accompli.“ jer za pravno odcieplenje jošte skrajna nužda nebijaše.

Ako g. protivnik nesmatra kao skrajnju nuždu izhodjenu po magjarskih spletkarih kasaciju obožavanoga našega bana, uvedenje zakonah od g. 1848., započeto u Banatu i Slovačkoj braće naše ugnjetavanje i vješanje, koje bi se u domovini našoj nastaviti imalo, to ja neznam, što g. protivnik ad hoc pod tim izrazom skrajnje nuzde razumieva.

Jedan od sjajnih naših govornikah učinio nas je pozorne na to, da nebi godina 1861. bila drugo izdanje god. 1790; na što g. protivnik ad hoc jučer odvrati, da se tomu bojati nije, jer dočim g. 1790. plemstvo upravljaše sa sudbinom domovine naše, to je god. 1861. ta sudbina u ruke naroda stavljena.

Slušajući govore protivne stranke, vidim da je bojazan sjajnoga govornika našega sasvim temeljita, i da god. 1861.; nebude drugo izdanje od god. 1790., imamo, gospodo! jedino zahvaliti onoj okolnosti, što se u Boga i u pravednu stvar nadamo, da će protivna stranka ostati u manjini.

Sramota je, gospodo! da dočim Magjari suverenstvo naroda svoga na sva usta pred sviet iznose i uzvisiti ga nastoje, protivna stranka naša o tom radi, kako će, Magjarom u prilog, oklaštriti samostalnost i neodvisnost našu.

Kori nas g. protivnik ad hoc i time, da osrednji odbor nije udesio svoj predlog onako, kako bi ga Magjari primiti mogli, i da se za uniju odrješito neizrazizmo.

Što je Magjarom po volji, što li nije, što će oni primiti, što li neće, to je nam uzgredno pitanje; glavna nam je svrha: korist i poštenje naroda: a što se s ovom svrhom neslaže, to u predlogu osrednjeg odbora mjesta neima. Mi nećemo uniju, koja je proti koristi našoj, proti poštenju našemu.

Toliko mislim, da je od potrebe bilo odgovoriti gospodinu protivniku ad hoc u oprovrgnuće njegovih jučer navedenih razlogah, kao takodjer u konačno oprovrgnuće njegova nejasna izpravka, koji je inače po razjašnjenju prenapomenuta branitelja njegova od 2. srpnja glede sadržaja prilično

Digitized by Google

bezporočan, neglededći na to, što je njekoj gospodi od protivničke stranke služio prelazom k savezu s Ugarskom pod jemstvom blagotvornih i za nje jedino sposonosnih ugarskih zakonah od g. 1848., i što zla kob htjede, da u katekizam komitentah gospodina poslanika ribničkoga uvrsti krivovjerni dogma: da i u politici nadahnuća božjega imade.

Što se pako sloga njegova tiče, priznati će mi gg. protivnici, da taj izpravak nemože biti najvaljaniji, jer ga, kao što dokazah, niti sam g. protivnik ad hoc nerazumije.

Ja sam od prostih ljudih čuo, da učena gospoda više putah onako uzpišu, da ih prosti čovjek nerazumije; nu da bi učeni ljudi onako uzpisati znali, da smisao spisah svojih niti sami nerazumiju, toga jošte čuo nisam.

Nam je glasovati o dvih predlozih, naime o predlogu osrednjega odbora, i o predlogu g. poslanika ribničkoga.

Za koji čas izreći ćemo odluku o sreći ili nesreći, o životu ili smrti naroda našega.

Dao Bog, da uspjeh tronedjeljna viećanja bude krunjen mirom i blagostanjem liepe domovine naše, koja podpunu ljubav našu zahtieva, za koju smo odgovorni pred Bogom, pred saviesti i pred uspomenom potomstva našega.“

Izza ovoga govora praćena pleskanjem i klikovanjem zametnuta je rieč o tom, ima li se odmah glasovati ili ne; nu pošto je g. Mrazović kazao, da je to protivno našemu poslovniku, ureče preuzv. g. ban sjednicu u tu svrhu za sutra 12 satih. A na zahtjev g. Živkovića, da se sastave pitanja, o kojih će se glasovati, odgovori ban, da će ta pitanja sutra predložiti.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Četrdeset i prva saborska sjednica 13. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o črtrdesetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne dvanaestoga srpnja god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Antuna Stojanovića.*

Ponajprije bude zapisnik posljednje sjednice od 12. srp. t. g. pročitan i odobren.

U tumačenju i razjasnjenju zaključakah u ovaj zapisnik uvedenih glede dnevnicah, što članovima sabora pripadaju, i da li je pojedinom municipiju prosto zastupnikom u njihovom obsegu izbranim, ako iz domaće pjeneznice dnevnicu dižu, takovu i veću odrediti i davati, nego li se saborskim zaključkom ustanovljuje, bude na predlog zastupnika g. Makse Price zaključeno, i to: da dnevnica svim i samo izabranim zastupnikom bez razlike pripada, jednoglasno; velikom većinom glasovah pak: da ni jedan municipij, bilo to županija, grad, trgovište, občina ili ina korporacija vlastna nije odrediti ili davati zastupnikom u njihovom obsegu izabranim ikakovu a osobito veću nadnevnicu, nego li je saborskim zaključkom odredjena i za izplatu iz zemaljske blagajne doznačena.

Zatim su objavljeni prinesci za jugoslavensku akademiju i to: gospoda zastupnici Luger Petar i Torbica Josip položili su svaki po 10 for., Ferdo Relković pako i Nikola Begović svaki po 5 for. a. v.; g. Stjepan Tkalčić predao je 5 zadužnicah narodnog zajma svaka vrhu 20 for. pod broj. 15029, 11073, 2301, 860 i 2315 zajedno sa kuponi, od kojih prvi 1. srpnja i 1. listopada 1861 dospievaju.

Prečastni g. kanonik zagrebački i zastupnik kaptola križevačkog Janko Pavlešić jeste sve svoje nadnevnice, koje mu kao zastupniku na saboru pripadaju, u rečenu svrhu poklonio.

Izza toga čitan je predlog g. zastupnika Franje Kuhara, da bi se jedna željeznička postaja kod savskog prevoza pod Susedom sagradila, i bude na odsjeke odpućen.

G. zastupnik Gjuro Vujatović polaže svoj mandat, što bolesti radi toplice pohadjati mora. Odlučeno, da svietli ban občini petrinjskoj nov izbor zastupnika naloži, a do njegova došašća da g. Vujatović svoje mjesto u saboru zadržati ima.

Poslje toga je o predmetu na dnevnom redu stojećem, naime o odnošaju ovih kraljevinah k Ugarskoj g. Ivan Vončina kano izvjestitelj osrednjeg odbora još jedanput progovorio, izza kojega je ova debata zaključenom proglašena i zaključeno, da će se o ovom predmetu po propisu poslovnika sutra t. j. 13. srpnja 1861. glasovati, za koji dan jeste sjednica u 12 satih ustanovljena.

Šokčević s. r.
ban.

A. Stojanović s. r.
saborski bilježnik.

Antun Stojanović. Čita zapisnik posljednje saborske sjednice.

Dalje, čita imena onih, koji su prinesli za utemeljenje jugoslavenske akademije, i to:

Zastupnik naroda i župnik Ludbrežki gosp. Aleksander Egersdorfer podpisuje za jugoslavensko sveučilište i akademiju znanostih svotu od 400 fr. a. v. sa obvezanjem, da će takovu kroz 10 godinah i to svake godine na dan 19. ožujka, kao godovni dan utemeljitelja jugoslavenske akademije, po 40 for. a. v. položiti, no da ova dužnost smrtju njegovom prestaje, kao i u onom slučaju, ako bi sveučilište i akademija samo ime jugoslavensko nosila, u istini pako njemačka bila.

Isti g. zastupnik Aleksander Egersdorfer podnosi popis prinosakah za jugoslavensku akademiju dne 26. svibnja 1861 u Brdovcu upisanih — podpisala su naime gospoda:

Mirko Tumpić, opat i župnik Bistrički ujedno podjaprišt, 500 for. a. v.

Josip Diaković, župnik gornjo-Stubički, svake godine svoga života 20 for. a. v.

Ivan Kralj, župnik doljno-Stubički, 100 for. a. v.

Stjepan Matković, župnik u Pušći, 100 for a. v.

Franjo Sirovec, župnik Kraljevvrhanski, kroz 10 godinah 100 for. a. v.

Stanko Hegedić, kapelan Bistrički, za 2 godine 100 f. a. v.

Janko Heimb, kapelan Bistrički, 5 for. a. v.

Josip Budor, kapelan, za 5 godinah 20 for. a. v.

Josip Miškatović, prof. u Zagrebu, za 5 god. 200 f. a. v.

Živko Vukasović, profesor u Križevcu za 2 godine 200 for. a. v.

Stjepan Rihtarić, prof. u Zagrebu za 4 god. 200 for. a v.

Aleksa Vidulović, profesor u Križevcu, za 5 godinah 100 for. a. v.

Dr. Petar Matković, učitelj u Zagrebu, za 5 godinah 100 for. a. v.

Bolto Bertak, za 3 godine 30 for. a. v.

Gospodin Gjuro Cernadak, trgovac u Zagrebu položio je za jugoslavensku akademiju dvie zemljištno-razteretne zadužnice kraljevine Hrvatske i Slavonije, svaka vrhu 100 for. pod br. 549 i 2742 zajedno sa kuponi od 1. studena 1861.

Gospoja grofica Vilhelmina Oršić rodjena Hiller, položila je u gotovom 400 for. a. v. u banknotah.

Digitized by Google

Gospodin zastupnik, c. kr. nadporučnik Slavoljub Bosanac, položio je u gotovom 10 for. a. v.

Odlučeno, da se i novci i odnosni spisi dioničkom odboru za jugoslavensku akademiju za rukovodjenje predadu.

Mirko Horvat. Čita izviešće odbora verifikacionalnog, i bude predlogu istoga shodno zaključeno: naknadne izbore zastupnikah za sabor ovaj i to gospode: Pave Draganca u kotaru Koprivničkom; Theodora Gjurgjevića u gradu Osieku; Franje Kuhara u Samoboru; Nikole Thalera u gradu Požegi; Antuna Zoričića u kotaru Delničkom; Ivana Vardiana u kotaru Moslavačkom, i preč. kanonika Adama Šukića od kaptola Djakovačkog, kano po smislu izbornog reda od 12. veljače 1861. učinjene, za valjane priznati; a da se obitelji Delišimunovićah Poklečkih i Konjskih, počem velikaško svojstvo dokazale nisu, a niti su do sada na saborove kraljevinah dolazile, za sada na sabor ovaj pozvati nemaju.

Preuzv. g. **ban.** Previšnjim predlogom kraljevskim od 26. veljače t. g. pozvana je visoka ova kuća, da se očituje o odnošenju prama Ugarskoj. O tom predmetu leže tri predloga na stolu visoke kuće. Ja po pravu, meni kao predsjedniku pripadajućem, pošto je debata svršena, i pošto ima vis. kuća pristupiti glasovanju, formuliram najprije ovo pitanje: „Prima li visoka kuća u načelu predlog osrednjeg odbora?“ U slučaju protivnom postavit ću pitanje i o ostalih predlozih.

Eugen Kvaternik. Slabi je to vojvoda, koji sebi i vojski svojoj otvoren put za retiradu neostavi: valjano izvedena retirada već puta više vriedi, nego dobljena najsjajnija bitka.

Za da si i naš narod u svečanom tom hipu narodnog života svoga vazda otvoreni put uzdržati uzmogne, za vratiti se u čistinu svoju, iz koje danas polazi u neizvjestna poduzeća: usudjujem se vis. ovoj kući za zaključak predložiti: da u onom slučaju, kad bi se, ma iz kakvog uzroka ili povoda bilo, sabor trojedne kraljevine medju glasovanjem glede načelnog pitanja odnošajah naših naprama Ugarskoj i svršetkom debatah o specialnih točkah i izpravcih istog pitanja tičućih se, budi na neizviestno vrieme, posredno ili neposredno odgodio ili razpušten bio, da u tom slučaju visoka ova kuća danas prije glasovanja zaključiti blagoizvoli: da se sve za ništetno i kao neučinjeno smatrati ima, što bi se danas ma glede kojeg predloga, budi osrednjeg, budi zagrebačkih zastupnikah, budi napokon predloga Kvaternikova odlučilo, ako bi se razpuštenjem ili odgodjenjem sabora mogućne razprave o specialnih pitanjih ili izpravcih prepriečile.

Razlozi:

1. Budući to članci 44., 45. i 46. saborskog poslovnika naročito odredjuju, naime razprava o viećanju glede izpravakah i članakah u pitanju stojećih odnošajah prije glasovanja o zakonskom predlogu.

2. Jer neimamo u toj sabornici nijednog člana, koji nebi budi osrednjega odbora, budi zagrebačkih zastupnikah, budi napokon Kvaternikovu predlogu štogod pridati ili oduzeti imao.

3. Što bi si narod naš u protivnom slučaju i napram Austriji i napram Ugarskoj put bolje budućnosti zatvorio.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo ovaj predlog?

(Svi: primamo.)

Julio Janković. Sada smo do toga došli, da o sudbini i sreći naše domovine zadnju rieč izustimo, naime načelo naših odnošajah prama Ugarskoj.

Ja se sa formuliranjem preuzv. g. bana sporazumjeti nemogu iz uzroka, jer neznam, kakovo je načelo u predlogu osrednjeg odbora, i to iz ovog uzroka, jer mi koji smo glasovali za predlog zagrebački, mi smo se u tom svi jednako izrazili za realnu uniju s Ugarskom, koja ima uvjetim ograničena biti; dočim su ona druga gospoda, što su glasovala za predlog osrednjeg odbora, stranom kao g. Stojanović izjavila se za ograničenu realnu uniju.

Preuzv. biskup djakovački zanijekao je zajedničko zakonarstvo i rekao, da je za personalnu uniju. G. veliki župan Kukuljević pako je izveo federaciju. Iz tog uzroka ja nemogu glasovati, dok jasno neznam, o čem imam glasovati. Zato bi molio preuzvišenoga g. bana, da izvoli glavno načelo, u kojem se složio centralni odbor, i o kojem imamo glasovati, nam kazati. Predlog g. Kvaternika je jasan, jer kaže, da neće drugo, nego politički savez; predlog zagrebački je za realnu uniju, zato molim, da se stavi pitanje: prima li sabor realnu ili personalnu uniju s Ugarskom, jer za uniju u obće izjavili su se svi govornici, samo se nezna točno, za kakovu je većina.

Ivan Perkovac. O ovom pitanju viećali smo hvala Bogu dosta dugo, i svatko, tko je glasovao za predlog osrednjeg odbora, zna, što se u njem sadržava. U ovom saboru radi se o uredjenju odnošajah naše domovine naprama Ugarskoj. Ima ih, koji misle, da se po tom neima drugo razumievati, nego savez s Ugarskom; i branitelji predloga osrednjega odbora rekli su, da žele savez s Ugarskom, nu misle, da čast, poštenje i korist naše domovine zahtieva, da se prije, nego se pobližje što o tom savezu izreče, ustanove njekoja načela, koja bi Ugarska priznati imala, ako hoće da s njom u dogovor zastupimo.

Budući da je preporno, kojim je načinom naš odnošaj prama Ugarskoj prekinut, da li pravno ili samo faktično, to predlog osrednjega odbora zahtieva, da se pravnost ovoga prekinuća prizna prije novoga dogovora. Drugo, predlog osrednjega odbora zahtieva, da se prije, nego što ćemo se izjaviti o savezu s Ugarskom, prizna realni i virtualni teritorialni obseg naših kraljevinah. Ovo je sasvim jasna stvar onim, koji su glasovali za predlog osrednjega odbora; a tko toga neshvaća, njemu netreba glasovati za predlog osrednjega odbora.

Ako predlog osrednjega odbora zahtieva, da se prije dogovara s kraljevinom Ugarskom ima priznati neodvisnost i samostalnost naših kraljevinah, to odtuda podnipošto nesliedi, da mi saveza nećemo; ako tko misli, da predlog osrednjega odbora može u tu svrhu upotrebiti, taj će se prevariti, jer se mora držati onoga, što je tu rečeno. Ja mislim, da nije protivno našoj časti, ako naročito izreknemo, da smo pripravni stupiti u tjesniji savez s Ugarskom; nu isto tako mislim, da nije protivno časti ovoga sabora, ako hoteć osigurati sreću naše domovine uzište, da se prije nego što stupimo u dogovor glede toga saveza, moraju priznati navedena načela. Ovo je tim potrebitije, što adresa ugarskoga sabora, o kojoj se upravo sada u Beču vieća, sasvim protivna načela sadržaje.

Meni je predlog osrednjega odbora sasvim jasan; te znam, da njim još nije ustanovljen nikakov savez, nego su istom ustanovljeni predbježni uvjeti, koje Ugarska mora prije svega priznati. Ti su uvjeti načelo našega predloga. Ovo razumije svatko, tko je glasovao za predlog osrednjega odbora, a tko nerazumije, taj netreba, da glasuje zanj.

Josip Briglević. Ja iz riečih g. Perkovca vidim, da grof Janković pravo imade, kad pita, što se razumieva pod nače-

Digitized by Google

lom, pozivajuć se na g. Stojanovića, koj je jako dobro razložio i mudro shvatio, što osrednji odbor za načelo smatra.

Ja držim za red, da se najprije o načelu predloga vieća i odluči, to jest, da li ćemo užji savez sa Ugri ili ne, dočim riešenje i odlučenje o drugom pitanju na specijalnu debatu spada i to isto je razumievao centralni odbor, to isto i sva gospoda, koja su pristala na predlog osrednjega odbora. A u čemu se ima razumievati taj užji savez? u ničemu drugomu, nego u tom: da s onim narodom, s kojim u užji savez stupiti želimo, glede njekih potrebočah, koje se ustanoviti imadu, skupno zakonarstvo i upravu imamo.

Gospodo! glavno je pitanje, da li imamo pravo viećati o tom, da ćemo savez sa Ugri ili ne.

Ja držim, da se u načelu o predlogu centralnog odbora imade viećati, dočim riešenje drugih pitanjah na specijalnu debatu spada, u čemu se ima razumievati užji savez, nego da se glede njekih poslovah, koji se ustanoviti imadu, skupno zakonodavstvo uvede. To isto razumieva se u predlogu centralnog odbora, gdje se kaže bližji savez. Ovaj predlog glaseći: „Nu uvažavajuć zajedničku prošlost svoju i prijašnji zajednički ustavni život, i odzivajuć se na izjavljenje im bratske simpatije, trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija prigodom pretresivanja previšnjega kraljevskoga predloga od 26. veljače 1861. br. 152 kojim su pozvane, da se izjave o odnošajih svojih prema kraljevini Ugarskoj, očituju krepošću ovoga svoga saborskoga zaključka:

da su one svaki čas pripravne, prema koristi i potrebоći zajedničkoj s kraljevinom Ugarskom stupiti u još bližji državno-pravni savez,

čim od kraljevine Ugarske gori naznačena neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine i njezin gore napomenuti realni i virtualni teritorialni obseg bezuvjetno i u svoj valjaloj pravnoj formi budu priznani;“ nespominje ni personalnu uniju, ni federaciju, tako vidim, da ona gospoda, koja su glasovala za centralni predlog, u načelu se neslažu, zato mi se temeljito vidi, što je g. Janković predložio, da se izreče načelo o savezu s Ugarskom; molim vaša preuzvišenost, neka dostoji to razjasniti, jer se drugač nezna, što bi imalo spadati na specijalnu debatu.

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da se neslaže s dostojanstvom ove kuće, poslje četirinedjeljnoga prepiranja htjeti tvrditi, da se točno nezna, o čemu se je viećalo, što će reći, da niti su znala gospoda, koja su govorila za predlog osrednjega odbora, a niti ona, koja su glasovala za druge predloge, o čem se je viećalo.

Ja ovdje nisam čuo nikakovih debatah o personalnoj i realnoj uniji, i prisiljen sam izpovjediti očito: da mi se čini bezumje pitati povodom dosadašnjih viećanjah i učinjenih predlogah: pristaje li visoka ova kuća na personalnu ili realnu uniju s Ugarskom? — Kad se i onako točno i jasno navodi u predlogu osrednjega odbora — da dočim je osim toga, što imamo s Ugarskom jednoga te istoga kralja, koji se ima jednom te istom krunom i jednim krunitbenim činom kruniti, te što imamo jedna te ista do god. 1848. obstojavša temeljna ustavna prava, svaka ina sveza medju trojednom kraljevinom i kraljevinom ugarskom god. 1848. prestala, i da želimo stupiti s Ugarskom u tjesniji savez.

Kakav će biti taj savez, to se sada opredieliti neda; nu ako ima biti tjesniji, to sigurno neće biti personalna unija, jer ta niti je prestala, niti može prestati. Izraz realna unija, ako mu se nedoda obseg, neima nikakova smisla, a obseg mu se već sada opredieliti neda.

Njekojoj gospodi nije do drugoga stalo, nego da se samo čim prije izreče ovaj sabor za uniju, i to, kao što oni žele, za realnu uniju s Ugarskom, pa sve samo zato, da uzmogu čim prije brzojavom raztrubiti po cielom svietu i po svih novinah: Hrvati su se bezuvjetno bacili u naručaj Magjarom!“

(Krika, vika, pleskanje, živio; Janković ustane, pa prieteć pjesnicom vikne: „to je uvreda!“ Ostali privrženici njegovi ustanu takodjer vičuć „uvreda!“)

Vrbančić (jačim glasom): Ako se g. grof Janković drži mojimi riečmi uvriedjenim, to sam ja pripravan, čim visoka kuća dopusti, za opravdanje svoje navesti ovdje spletke, koje je naročito g. grof Janković za vrieme ovoga sabora u tom pogledu, da nas pred svietom osramoti, učinio. (Još veća vika; Janković i njegovi sljedbenici izlaze iz sabornice.)

Slavoljub Vrbančić. Ovdje se radi o tom: hoćemo li s poštenjem stupiti u tjesniji savez s Ugarskom ili ne?

S poštenjem možemo stupiti u tjesniji savez s Ugarskom samo onda, ako se glavne točke, koje su u predlogu osrednjega odbora točno označene, od strane Ugarske predbježno priznadu. To je načelno pitanje u predlogu osrednjega odbora. Dočim nasuprot njeka gospoda neće ništa da znadu o predbježnosti i garancijah sdruženja s Ugarskom.

Nemože dakle ovdje biti pitanja ni o personalnoj ni o realnoj uniji s Ugarskom, nego se pita: o predbježnosti, t. j. jesmo li pripravni stupiti u tjesniji savez, nego što je današnji s Ugarskom tada, kad ugarski sabor prizna one dvie točke o cjelokupnosti i pravnom današnjem našem odnošaju prama Ugarskoj, kao što su naznačene u predlogu osrednjega odbora, ili ne?

Mi, koji pristajemo u načelu uz predlog osrednjega odbora, velimo, da smo pripravni stupiti u tjesniji savez s Ugarskom, te o obsegu toga saveza dogovarati se s njimi samo tada, ako ugarski sabor uz one dvie točke pristane, to jest ako nam prizna naš teritorij, i našu neodvisnost, i ako prije svega izjavi, da nas nesmatra za svoju prikrpinu, nezakonito odciepljenu od matere zemlje, koju može silom svojih zakonah povući opet u svoj naručaj. Ja pristajem uz formulaciju učinjenu po Njeg. preuzv. g. banu, jer je takova, kakova biti ima. (Živio!)

Josip Briglević. Ja moram g. Vrbančiću kazati, ako se tako ima, da je centralni predlog načelo, onda neima ni odvjetovanja o pojedinih točkah.

To je proti svakoj praksi.

Ja molim, da se to naročito izreče, jer bi bila liepa čast narodu, da se jednoglasno izreče za centralni odbor načelo, a moglo bi se dogoditi, da bi se izreklo, da je to glavno pitanje i načelo o sdruženju s Ugarskom; a da se bezuvjetno izreče sdruženje, to nije nitko kazao, dapače pridržao si je svaki pravo o pojedinih točkan kod specialne debate opazke činiti.

Josip Akšamović. Tko sgradu sazidati hoće, mora si najprvo temelj postaviti. Kako to biva u materijalnom obziru, tako je i u duševnom.

Filozof si stavi načelo, na kojem si sgradu zidje, svoju sgradu duševnu, ili sistem.

Ja isto tako tvrdim, da mora biti osnovan na temelju, principu savez, koga hoćemo učiniti s kraljevinom ugarskom.

Digitized by Google

Ono sve, što je sadržano u predlogu osrednjega odbora, nesmatram ja kao načelo.

Gospoda sama priznaju, da su ondje i uvjeti, i kako se veli, predbježni uvjeti.

Ove predbježne uvjete tajio nitko nije, daklem se nemože uzeti cieli predlog osrednjega odbora kao načelo.

Tu načelo po mojem mnenju jest unija. Nu mora se definirati kakova unija? imade bo personalna unija, u kojoj se i sada nalazimo, imade realna i federativna.

Mi stojimo, moja gospodo, u personalnoj uniji i moglo bi se misliti, da za ovu uniju glasujemo. Tada bi se činilo kao da te unije još nepriznajemo, te bi smo svi revoltanti bili. (Vika.)

Moja je misao, da bi se moralo u pitanju načelo naznačiti, t. j., da li se unija personalna, realna ili federativna u predlogu osrednjega odbora razumie.

To nije dostojno da se zbog onoga, što bi svi priznati morali, ciela kuća razdvoji, i takova sramota pred Evropom proizvede.

Mato Mrazović. Ja mislim, da smo popošli od one staze ili izhodišta, iz kojega bi morali poći, ako si želimo jasno predočiti pitanje, o kojem nam valja viećati. Pitanje, o kojem nam je viećati, nije i nemože biti drugo šta, nego resultat onoga previšnjega kraljevskoga predloga od 26. veljače t. g., kojim je ovaj visoki sabor pozvan, da se izjavi o svojem sadašnjem odnošenju naprama kruni i kraljevini ugarskoj i da izjavi svoje želje glede toga odnošenja. Taj resultat pako, ili bolje, pitanje na koje nam valja odgovoriti, pruža nam članak po osrednjem odboru predložen, jer je upravo na pomenuti kraljevski odpis od 26. veljače t. g. naslonjen.

Kad se previšnjim kraljevskim odpisom poziva vis. ovaj sabor, da očituje odnošenje trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije naprama kruni i kraljevini ugarskoj, nije želilo Nj. Veličanstvo drugo šta, nego samo da visoki sabor očituje, što drži do sadašnjih svojih pravah? koja su ta njegova prava? s jednom riečju: kakovo je sada odnošenje trojedne kraljevine — sve dakako prama Ugarskoj.

Kad je sabor pozvan, da očituje želje i misli glede odnošenja prama Ugarskoj, to nas je Nj. Veličanstvo naročito pozvalo, da izrazimo: želimo li u ikakvo? i u kakovo? odnošenje stupiti naprama kruni i kraljevini ugarskoj za buduće, želimo li dakle ovakovi savez kakovi je sada? ili ga želimo za buduće preinačiti?

Tomu je odgovoreno u članku osrednjega odbora; on bo kaže: da je uslied dogodjajah od 1848. godine izmedju trojedne kraljevine i kraljevine ugarske svaka zakonotvorna, upravna i sudstvena veza pravno prestala; kaže dakle, da je sada od Ugarske posve neodvisna tako u zakonarstvu kao što i administrativnom i sudbenom pogledu.

To je dakle odgovor na prvo pitanje, i ovaj odgovor je jošte točnije formuliran, kad je osrednji odbor nedvojbeno i to rekao, u čemu još i sada s Ugarskom stojimo u odnošenju državnopravnom, rekavši naime, da još i sada imamo jednu krunu, jednu krunitbu, temeljne zakone i ustav.

Nadalje odgovara centralni odbor na drugo pitanje, naime na pitanje kralj. odpisa, da mi svoje misli i želje glede naših odnošenjah za budućnost izrazimo, a to je centralni odbor izrazio u svojem predlogu, gdje kaže: da su ove kraljevine pripravne u užji savez, nego u kojem sada stoje, stupiti s Ugarskom. Dapače je centralni odbor i dalje išao, postavivši baš i predbježni uvjet, o kojem i sama mogućnost dogovaranja visi, a to je: da kraljevina ugarska pripozna cjelokupnost, t. j. realni i virtualni obseg, zatim neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine. Kad bi dakle po želji g. grofa Jankovića visoka kuća već sada hotjela pobližje precizirati narav i granice ovoga odnošaja medju nami i Ugarskom, mislim, da bi se prenaglila, jer nam nije poznato, što će sabor ugarski na ove predbježne uvjete odgovoriti; hoće li priznati našu cjelokupnost teritorijalnu i virtualnu, našu samostalnost i neodvisnost. Kakovugod bi mi sada uniju ili savez kazali, mogli bi previše ili premalo kazati. Gospodo! unija obstoji medju Irskom i Englezkom, ali zna ciela Evropa, kako tužna je ta unija za Irsku. Unija je i medju državami sjevero-amerikanskimi, ali ove pojedine države sjeverne Amerike su sretne. Unija je užja i širja; mislim, da takove izreći nesmijemo prije, nego znamo, kako stojimo prama Ugarskoj. Savez je isto tako. Ta znademo, da je njeki savez i medju njemačkimi državami, a mi ipak neželimo u takov savez stupiti, jer nije probitačan; zato je osrednji odbor mislio, da valja najprije temelj položiti budućemu dogovaranju prije samoga dogovora s Ugarskom, pak zato stavlja ugarskom saboru pitanje, ako i neizravno: hoćeš li ti sabore pripoznati, da smo se mi god. 1848. od Ugarske, koju ti zastupaš, pravno odcjepili? hoćeš li priznati, da smo svoj udes pravno ustanovili naprama tebi? hoćeš li nam priznati, što nam je tvoj predšastnik, a isto tako zastupnik Ugarske od god. 1847. zaniekao, kad je kazao, da Slavonija, grad Rieka sa kotarom i ostalo Primorje nespadaju trojednoj kraljevini; da se mi sinovi trojedne kraljevine moramo služiti jezikom latinskim još 6 godinah, samo da to nebude domaćim? hoćeš li se odreći za se i svoje nasljednike, da nas nećete u buduće više vriedjati? Ako ste gotovi to priznati, onda ćemo izreći, u kojih točkah državnoga života želimo doći u doticaj s kraljevinom Ugarskom; kako će se taj doticaj nazivati i koje granice da mu budu.

Ovdje se dakle sada nemože pitati: da li unija ili savez s Ugarskom; nego je ovdje umjestno, da si jasno odgovorimo najprije sami sebi na pitanje, što ga je Nj. Veličanstvo na nas upravilo, t. j., da izrazimo i Nj. Veličanstvu i Ugrom: što mi držimo do sadašnjega položaja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj na temelju dogadjajah 1848. godine? A nadalje da izrazimo i Nj. Veličanstvu i Ugrom i Evropi, kako smo nakanili taj odnošaj za buduće preinačiti, i to da predbježno samo u obće izrazimo, a da si pridržimo za budućnost pobližje preciziranje i ustanovljenje toga odnošaja.

S toga mislim, da je ono pitanje g. gr. Jankovićem stavljeno: hoćemo ji realnu ili personalnu, ili kako on to razumieva, federativnu uniju s Ugarskom za buduće urediti, mislim, rekoh, da je to pitanje stranom prerano, stranom nerazumivo, jer ja do danas nisam znao, da je realna unija protivnost od federativne unije, dapače ja federativnu uniju držim za realnu uniju.

Josip Vuščić. Kad čitam predlog osrednjega odbora, tako ga jasnog nalazim, da se nikakvoj dvojbi mjesto dati nemože, i po mojem mnienju svatko ga shvatiti mora.

Govori su prijašnji, osobito govor g. Perkovca, onomu nesporazumljenju povod dali.

Ja nalazim u tom predlogu uvietah i načelo, a g. Perkovac ovo nije razlučio, on je sve smatrao za načelo.

Digitized by Google

Ja nalazim načelo u predlogu osrednjega odbora, kad se kaže, da su ove kraljevine pripravne prama koristi i potrebam svojim u užji državopravni savez stupiti s Ugarskom.

To se samo po sebi razumieva, da ov savez mora biti njekakvi realni savez; tako mislim, da se ima smatrat predlog osrednjega odbora, koji predmet, naime realna unija, za sada se potanko utanačit nemože.

Njeka su se gospoda prijašnjih danah izrazila, da smatraju ovaj predlog za personalnu uniju; to mi se je vidilo, da se neslaže sa predlogom osrednjega odbora. Ovdje samo g. Perkovcu moram odgovoriti, neka razluči nvjete od načelah, onda ćemo se odmah sporazumjeti i u načelu složiti, da jednim glasom zato odvjetovati možemo.

Josip Žuvić. Odvaživ se o ovom žalostna prizora predmetu prosboriti, moram da ga razlučim, i struke njegove, kako se pojmu mom predstavljaju, da naznačim, naime:

Predmet viećanja o zaključku osrednjeg odbora, odnosno o formuliranom, nakon dovršene debatte po svietlom banu riešiteljnom pitanju, zatim izlazak njekih zastupnikah iz sabornice, načinom takovim izveden, kojeg evo sa žalošću svjedoci biasmo.

Što se pitanja prvoga i to zaključka osrednjeg odbora tiče, to mislim, da je suvišno poslje tronedjeljne debatte jošter ikakove sumnje o duhu unutarnjem otog zaključka gojiti, i svaka prepirka o tom, čini mi se, da ima povoda u traženju razloga obezbjedjenja načela manjine protiv načelu većine sabora. — Ja od svoje strane nalazim u zaključku osrednjeg odbora tri glavna načela, i to prvo: cjelokupnost naše zemlje, drugo: samostalnost i nezavisnost naše zemlje, a treće: pravnost našeg odciepljenja od Ugarske nakon dogadjajah god. 1848; za izvod pako i posljedicu ovih načelah smatram užji savez, kog namjerava zaključak osrednjeg odbora, nakon skupne razprave o rečenih načelih, utanačiti.

Sa svim istovjetna su načela programa zastupnikah grada Zagreba, kako jur u govoru svom na 2. srpnja razložih: u ovom bo pojmu, na temelju ovih načelah sudjelovah kod sastavljanja programa tog, i podpisah ga, pošto sudim, da savez u programu zagrebačkom niti je, niti može na inom temelju biti osnovan, nego na časti i dostojanstvu našeg naroda. U pogledu pako formuliranja, koje bi se imalo po mnenju g. grofa Jankovića na alternativu glede realne ili personalne unije ograničiti, moram primietiti: da buduć je pojam unije, kako rekoh, bio izhod i posljedica pomenutih načelah, to nam je najprije utanačiti odnošaj naš napram Ugarskoj, koji može služiti polugom unije, uz zajedničku korist i potreboću, o kojoj kano predmetu riešenja još za sada niti u kraljevskoj propoziciji, niti u srednjem odsjeku, niti u zagrebačkom predlogu pravac nije naznačen. Nedokučujem indi, kako bi se moglo pitanje formulirati danas o onom elementu, koji ima biti tekar posljedak formuliranja pitanja, o kojem treba danas odvjetovati. — S toga, gospodo! prem su trojica od mojih sudrugah sabornicu ostavili, mogu izreći svetom vjerom mog unutarnjeg osvjedočenja, da im, kano umnim muževom, iskrenim, poštenim domoljubom neupišcte izlaz ovaj u drugu namjeru, nego izključivo u nježnost čuvstva, koje se uslied živahnosti debatte taknuto osjeća. Budi mi s toga slobodno — prem nepovlašćenom — još jednom rieč opetovati, da u duhu ljubavi za domovinu rečeni sudruzi moji pred cielim svietom čisti, i to zaslužno čisti stoje.

Kada je svietli ban — kome ja, a napose ja, uzroka neimam laskati — pitanje o načelu postavio, izpuni dužnost svoju u tome, što je pitanje na temelju tronedjeljne razprave sasvim shodno i skladno izcrpio, sastavivši pitanje iz razpravnog duha zapisnika osrednjeg odsjeka, koji je ostalih 5 odsjekah jezgra. On dakle izvrši pravo ono, što mu poslovnik, narav predsjedateljstva, i običaj u svih evropejskih parlamentih podjeljuje; protiv tomu sasvim zakonito omedjašenom postupku bana pravilna prigovora neima.

Stupajući na drugi predmet, slučaj naime žalostni, kog svjedokom bijasmo, to se čini, da mu se izvadja razlog u uvredi kroz g. zastupnika Vrbančića g. grofu Jankoviću nanešenoj.

Ja nisam vlastan mjerilo svojih pomislih o saborskih, iz tečaja parlamentarnoga sabora proizticućih uvriedah na susceptibilitet g. grofa Jankovića obratiti, nu mislim, da u nakani g. Vrbančića niti je moglo stajati, niti je stajalo gosp. grofa sbog različitosti političkoga mnenja osobno uvrieditи, što ako bi g. grof i tako tumačio, to bistar njegov um jamačno ga morade savjetovati, da mu neima razloga ostaviti sabornicu zato, radi česa bi sabornica jur davno izpražnjena bila, kad bi svaki zastupnik u žestokoj prošloj tronedjeljnoj borbi svaku navalu na svoja načela uvredom takovom bio smatrao, koja bi mogla služiti razlogom sabornicu ostaviti. — Sjećam se ja indi uvriedah, sjećam se i posve nezasluženih; nu ako i pripada svakom čovjeku pravo ćutiti bol, kad mu tko srce rani, razcviliti se nad razorom skrovnih svojih pomislih, i nikada nezaboraviti, što mu je srce ozledilo, to ipak, gospodo! svakog nas je najsvetija dužnost, više ljubiti domovinu nego mrziti protivnike politike naše; dužnost ugušiti gorčinu od svieta uzročenu, kad bi ova mogla u svojih posljedicah domovini štetu nanieti. Zato, visoki sabore! izlazak iz ove kuće zato, što se je slutilo, da će moja politička strana u saborskoj razpravi u manjini ostati, izlazak u hipu onom, kad se o sudbini otačbine radi, neda se opravdati pred tribunalom iste politike, a niti pred tribunalom sviesti! Zato, gospodo! dozvolite mi opetovati tvrdo svoje uvjerenje, da iskreno štovanih svojih triuh sudrugah izlazak samo onom utisku trenutka pripisujem, koji se medju nježnosti i pojmu o navali političkoj uzljulja, i koji njihovo neoskvrnjeno pošteno srce nikada u sumnju povući nemože.

Nije mi u ostalom pravac naznačiti osobam sabornicu ostavivšim, nu hoću vjerovati, da ćedu ono učiniti, što svetost njihova znanja i pravedno očekivanje domovine od njih zahtieva.

Uslied ovih činim ponizni predlog, da izvoli svietli ban pitanje formulirati, a sabor nakon konstatiranja dviuh trećinah zastupnikah, neka odvjetuje o pitanju u smislu jučerašnjeg zaključka. —

Poslie toga budu prebrojeni članovi, pa se nadje da ih ima daleko više od dvie trećine.

Ban dakle pita: prima li visoka kuća u načelu predlog centralnog odbora?

(Svi ustanu osim trojice).

Ban: Gospodo! predlog centralnog odbora u načelu je primit.

Izza toga ustane Andrija Brlić: Usrećen sam povjerenjem moje braće krajiških zastupnikah, da na stol ove visoke kuće položim prepokornu molbenicu krajiških zastupni-

Digitized by Google

kah, upravljenu na Nj. Veličanstvo našeg najmilostivijeg cara i gospodara.

Molbenica ova sadržava našu želju, da se liek donese onim našim tegobam, koje iz sustava vojnog proizlaze.

Molbenica je ova sastavljena podpunom smjernošću, i puna je povjerenja prama vladaocu. Uslišanjem dakle ove molbenice vladar će svoje prestolje okriepiti, visoku vladu učvrstiti, i jedan milijun krajiških srdacah usrećiti. Nakanismo molbenicu ovu na podnožje prestolja osobitim poslaničtvom iz naše sredine položiti, i vašu preuzvišenost, kao bana trojedne kraljevine i našeg vrhovnog zapoviednika, umoliti, da se dostoji na čelo našeg poslanstva postaviti. (Živio).

Ali kud će suza neg' na oko? Tako i mi braća vaša krajišnici molimo vas ostalu braću u ustavnoj domovini našoj, da poduprete našu molbu.

Dotičnu molbenicu polažem na stol visoke ove kuće, i molim vas, da rieč „sloga“ neizbrisivimi slovi u srca svoja zapišete.

Ban: Moja gospodo! mi ćemo u bližnjoj sjednici ovu prošnju čitati i zajedno stilizaciju centralnog predloga u pretres uzeti.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Četrdeset i druga saborska sjednica 15. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o črtrdeset i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne trinaestoga srpnja god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Antuna Stojanovića.*

Ponajprije bude zapisnik posljednje sjednice od 12. srp. t. g. pročitan i odobren.

Dalje, čita imena onih, koji su prinesli za utemeljenje jugoslavenske akademije, i to:

Zastupnik naroda i župnik Ludbrežki gosp. Aleksander Egersdorfer podpisuje za jugoslavensko sveučilište i akademiju znanostih svotu od 400 fr. a. v. sa obvezanjem, da će takovu kroz 10 godinah i to svake godine na dan 19. ožujka, kao godovni dan utemeljitelja jugoslavenske akademije, po 40 for. a. v. položiti, no da ova dužnost smrtju njegovom prestaje, kao i u onom slučaju, ako bi sveučilište i akademija samo ime jugoslavensko nosila, u istini pako njemačka bila.

Isti g. zastupnik Aleksander Egersdorfer podnosi popis prinosakah za jugoslavensku akademiju dne 26. svibnja 1861 u Brdovcu upisanih —- podpisala su naime gospoda:

Mirko Tumpić, opat i župnik Bistrički ujedno podjašprišt, 500 for. a. v.

Josip Diaković, župnik gornjo-Stubički, svake godine svoga života 20 for. a. v.

Ivan Kralj, župnik doljno-Stubički, 100 for. a. v.

Stjepan Matković, župnik u Pušći, 100 for a. v.

Franjo Sirovec, župnik Kraljevvrhanski, kroz 10 godinah 100 for. a. v.

Stanko Hegedić, kapelan Bistrički, za 2 godine 100 f. a. v.

Janko Heimb, kapelan Bistrički, 5 for. a. v.

Josip Budor, kapelan, za 5 godinah 20 for. a. v.

Josip Miškatović, prof. u Zagrebu, za 5 god. 200 f. a. v.

Živko Vukasović, profesor u Križevcu za 2 godine 200 for. a. v.

Stjepan Rihtarić, prof. u Zagrebu za 4 god. 200 for. a v.

Aleksa Vidulović, profesor u Križevcu, za 5 godinah 100 for. a. v.

Dr. Petar Matković, učitelj u Zagrebu, za 5 godinah 100 for. a. v.

Bolto Bertak, za 3 godine 30 for. a. v.

Gospodin Gjuro Cernadak, trgovac u Zagrebu, položio je za jugoslavensku akademiju dvie zemljištno-razteretne zadužnice kraljevine Hrvatske i Slavonije, svaka vrhu 100 for. pod br. 549 i 2742 zajedno sa kuponi od 1. studena 1861.

Gospoja grofica Vilhelmina Oršić rodjena Hiller, položila je u gotovom 400 for. a. v. u banknotah.

Gospodin zastupnik, c. kr. nadporučnik Slavoljub Bosanac, položio je u gotovom 10 for. a. v.

Odlučeno, da se i novci i odnosni spisi dioničkom odboru za jugoslavensku akademiju za rukovodjenje predadu.

Zatim je čitano izviešće verifikacionalnog odbora, i bude predlogu istoga shodno zaključeno: naknadne izbore zastupnikah za sabor ovaj i to gospode: Pave Draganca u kotaru Koprivničkom; Theodora Gjurgjevića u gradu Osieku; Franje Kuhara u Samoboru; Nikole Thalera u gradu Požegi; Antuna Zoričića u kotaru Delničkom; Ivana Vardiana u kotaru Moslavačkom, i preč. kanonika Adama Sukića od kaptola Djakovačkog, kano po smislu izbornog reda od 12. veljače 1861. učinjene, za valjane priznati; a da se obitelji Delišimunovićah Poklečkih i Konjskih, počem velikaško svojstvo dokazale nisu, a niti su do sada na sabore kraljevinah ovih dolazile, za sada na sabor ovaj pozvati nemaju.

Izza toga prešao je sabor ovaj na dnevni red, na koji je naime za danas stavljeno glasovanje o predmetu odnošaja trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ka kraljevini Ugarskoj, pokle je odnosno većanje dne 17. lipnja 1861. započeto, jučer to jest 12. srpnja 1861, zaključeno.

Svietli ban je zatim po pravu, koje mu propisom čl. 62. ovosaborskog poslovnika kano predsjedniku saboru ovoga pripada — navodeć da je previšnjim kraljevskim predlogom od 26. veljače 1861 sabor ovaj pozvan, da se očituje o pitanju odnošaja trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije naprama Ugarskoj — pitanje, o kojem se glasovati imade, saboru ovom najprije postavio i formulirao kako sliedi:

„Prima li visoka kuća u načelu predlog osrednjeg odbora?“

Prije nego se o postavljenom pitanju glasovalo, obzirom na to, ako bi sabor ovaj, bilo ma iz kojeg uzroka il povoda, za vrieme izmedju glasovanja o načelu odnošaja ovih kraljevinah ka Ugarskoj, i izmedju glasovanja o cielom ovom zakonskom predlogu na neizviestno vrieme posredno il neposredno odgodjen il razpušten bio — jeste zastupnik naroda g. Eugen Kvaternik predložio: da za taj slučaj sabor ovaj još prije glasovanja o postavljenom ugarskom pitanju zaključkom ustanovi, „da se sve za ništetno i kao neučinjeno smatrati bude, štogod bi se danas budi glede predloga osred-

Digitized by Google

njeg odbora, budi onog zastupnikah grada Zagreba, budi onog po njemu učinjenog odlučilo, ako bi se odgodjenjem il razpuštenjem sabora mogućnost dalnje razprave o specialnih člancih i izpravcih, što se rečenih predlogah tiču, prepriečila" — podupiruć ovaj svoj predlog sa razlozi: 1. što to i čl. 44, 45 i 46. ovosaborskog poslovnika naredjuju, polag kojih se tek poslje svršenog pretresivanja vrhu izpravakah i pojedinih članakah, o cielom zakonskom predlogu glasovati ima; 2. što, kako se iz cielog viećanja uvidja, u ovoj sabornici ni jednog člana neima, koji nebi budi predlogu osrednjeg odbora, budi predlogu njegovom, budi onom zastupnikah od grada Zagreba štogod il dodati il oduzeti imao; 3. što bi si narod ovih kraljevinah partialnim i samo načelnim ričšenjem predležećeg pitanja i prema Austrije i prema Ugarske slobodne ruke vezao, a odtuda da bi najneugodnije posljedice za budućnost i sudbinu domovine ove proizticati mogle.

Predlog ovaj bude po cielom saboru jednoglasno ustajom primljen, i kao saborski zaključak ustanovljen.

Poslje toga je svietli ban pitao, da li tko formuliranom po njemu pitanju što prigovoriti ima.

Na to se je digao zastupnik naroda g. Julio Janković i izjavio, da njemu formulirano pitanje jasno nije, dosljedno da o takovom glasovati nemože, zahtievajuć, da se izjavi, da li se pod načelom predloga osrednjeg odbora personalna il realna unija razumieva.

Povodom i tečajem dokazivanja po zastupniku naroda g. Slavoljuba Vrbančića proti označenom prigovoru izvadjanog nastane u sabornici vika, u kojoj se 34 zastupnika iz sabornice prije glasovanja udalji.

Po odaljenju ovih saborskih članovah i poslje kako su u pitanju učinjena prigovora još gospoda zastupnici Briglević Josip, Vuščić Josip, Žuvić Josip i Mato Mrazović progovorila, izjavi sabor na predlog gosp. zastupnika Josipa Žuvića jednoglasno, da je sa pitanjem, o kojem se glasovati ima, onako, kako je po svietlom banu formulirano, zadovoljan.

Zatim je svietli ban formulirano pitanje opetovao: „prima li visoka kuća u načelu predlog osrednjeg odbora?"

Budući polag čl. 69. ovosaborskog poslovnika, kad se odlučuje, $^2/_3$ verificiranih zastupnikah prisutne biti imadu, bude u svrhu valjanog glasovanja broj svih verificiranih i nazočnih zastupnikah saborskih sveden.

Verificiranih zastupnikah na ovom saboru ima svega 170, dosliedno je za valjan zaključak potriebno da $^2/_3$ to jest 113 zastupnikah nazočnih bude; — putem imenog prozivanja i brojenja po bilježnicih produzetoga pronadjeno je, da u saboru ovom u današnjoj sjednici kod predstojećeg glasovanja 123 sto dvadeset i tri nazočna verificirana zastupnika imade; uslied čega je zaključkom izrečeno, da se po propisu poslovnika valjano glasovati može.

Odmah zatim dignu se, izuzam tri zastupnika, sav sabor i sveobćim uzklikom izjavi, da predlog osrednjeg odbora u načelu prima.

Poslje toga pristupi pred lice sabora k predsjedničkom stolu zastupnik naroda iz vojne Krajine g. Andrija Torquat Brlić i položi uz prosti no značajni govor na stol ove kuće i na koljeno svietlog bana baruna Josipa Šokčevića molbenicu krajiških zastupnikah na Nj. Veličanstvo kralja, kojom svim tegobam, koje iz vojnog sustava izviru, konačnog lieka traže — sa umoljenjem, da se ova molbenica putem ovog sabora jednim poslanstvom pod načelničtvom svietlog bana na podnožje priestolja Nj. Veličanstva kralja položi, a da sabor ovaj istu molbenicu kriepkom predstavkom na premilostivog kralja podupre.

Na to se je sav sabor uz sveobće oduševljenje sa najradostnijim uzklikom digao — u znak da predloženu molbenicu prisvaja; — dočim je svietli ban istu u svoje ruke primio, sa izjavljenjem, da će se u ponedjeljak to jest 15. srpnja 1861 pročitati, za koji je dan u 10 satih predpodne dojduća sjednica urečena.

Time je zapisnik ovaj zaključen i podpisan.

Šokčević s. r.
ban.

A. Stojanović s. r.
saborski bilježnik.

Antun Stojanović. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Ivan Vončina. Visoki sabore! ja bi molio, da se izpravi ona stavka, gdje se govori o formulaciji, i da se reče, da smo na predlog g. Žuvića glasovali.

(Svi: primamo.)

Josip Akšamović. Žao mi je, da se na svoje opravdanje rad dogadjaja u stražnjoj saborskoj sjednici sbivšega se, vratiti moram.

Svaki nas znade, da sam pitanje, na koje za predlog osrednjega odbora glasovati imadosmo, pobijao. Zato sam kod glasovanja, radi toga, što si dosljedan biti moradoh, ostao sjedeći, ne, kao da na predlog osrednjega odbora nepristajem, jer sam uvaživši za njega stojeće razloge, za njega se već prvog srpnja izjavio; nego što na stavljeno pitanje, koje mi se u pogledu rečenoga predloga neskladno vidjaše, glasovati nemogah.

Molim daklem visoka kućo, da se konsekvencija, što na predstavljeno pitanje ustao nisam, tako kao što rekoh uzme.

Preuzv. g. **ban.** Od one gospode, koja su prekjučer iz sjednice odišla, bila je jedna deputacija kod mene i predala mi ovo pismo.

Antun Stojanović. Čita:

Preuzvišeni gospodine bane!

Bezprimjerna u povjestnici saborah trojedne kraljevine dalm. hrv. slavon. nasrtanja i potvaranja, kojimi su njekoji izmedju zastupnikah naroda na ročećem sada u Zagrebu saboru, nehajeć za svetinju mjesta i važnost viećanja, u nas podpisane stranom osobno, stranom u obće opetovano zadirkivali, prestupiše u današnjoj saborskoj sjednici sve medje uztrpljivosti, što ju dosele za volju obće svete svrhe naše dovoljno pokazasmo, pošto smo utišali u grudih naših svaku srčbu i strast nebratimskim tim postupanjem u nas probudjenu.

Povjestnica domovine naše zabilježit će — pa valjda i opravdat današnji naš postupak, — gdje radi nesnosnog napadanja ostavismo sabornicu; te će ga nazvati činom žalostne nužde proizticuće odtuda, što se sloboda mnienja prietnjami i sumnjičenjem uzbija, i što nepovredimost saborskih članovah, koji sliepo nesliede jedno te isto političko mnienje, nikakove zaštite ni obrane neima. Postupak taj suditi će narod naš — nu mi se toga suda neimamo bojati!

Kad smo mi podpisani, stranom velikaši stranom zastupnici naroda na sadanji sabor prispjeli, bijaše nam prvo: da poslje tolikogodišnjeg stenjanja pod jarmom svojevoljstva jedan drugomu u susret donosimo bratinsku ljubav, domorodno srce, poštenu volju i muževnu odvažnost. — Jedna bi-

Digitized by Google

jaše iznad svega sveta svrha i težnja, a to bijaše ojamčenje ustavne slobode, državne samostalnosti i mile nam narodnosti. — Uz tu devizu svi smo bez iznimke vojevali, što naši u tom obziru držani govori dovoljno dokazuju, a i predlog, kojemu smo u pitanju odnošenja prama kraljevini Ugarskoj pristali, jasno svjedoči.

Što smo mi, držeći se stranom našeg uvjerenja, a stranom naročite volje naroda, koji nas iz svoje sredine ovamo na sabor poslà, garanciju ovih narodnih dragocjenostih ograničenim i uvjetnim realnim sdruženjem sa kraljevinom Ugarskom postići nastojali, to bijaše dužnost naša kao poštenih ljudih, koji uvjerenje svoje nikomu za volju nežrtvuju, a uz to ni volju naroda svoga nepreziru. Nu odtuda nije podnipošto sliedilo pravo biediti nas izdajstvom domovine i sliepim orudjem tadjinstva; odtuda se nemože izvoditi a kamo li opravdati razlog, kojim nas je zastupnik kotara prečečkog govorom svojim od 10. t. m. identificirao sa strankom tobož radećom o propasti domovine; kojim nas je nadalje zastupnik novljanski govorom svojim od 12. t. m. ruglu izvrgo; kojim je napokon — da mnoge druge vriedjajuće govornike nenapominjemo — danas zastupnik kotara severinskog nas u očigled naroda i u odlučan čas, žigom zlobe i izdajstva ožigosati nastojao, veleći „da mi hoćemo, da još danas telegrafom po cielom svietu radostno raztrubimo, da narod hrvatski bezuvjetno u naručaj Magjarah hrli.“

Uklanjajući se dakle tolikoj nepravdi, ozloglasivanju i nasilju, nepreostaje nam drugo, nego li da mandat naš, koji smo zastupnici naroda, položimo, i da se svi skupa povratimo u sredinu naroda, kojemu smo jedinomu za čine naše odgovorni, i koji će, ako uvažimo dosadanja naročita pojavljanja njegova — naš postupak jamačno odobriti.

Nu prije nego li to učinimo, polažemo jakošću ovog vlastoručno podpisanog prosvjednog pisma svečani prosvjed u ruke preuzvišenosti vaše, ogradjujući se proti svakom zlobnom i netemeljitom potvaranju, smjerajućem na osumnjičenje naše narodne, ustavne i slobodoumne težnje i namjere.

Ovom prenavedenom izjavljenju collektivni zastupnici sriemske županije grof Henrik Khuen i Jovan Živković još i iz toga razloga, dakle tim više pristupaju, što im je današnjim u pitanju odnošenja naše trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj, njihovu naputku protivno donešenim zaključkom saborskim svaki temelj oduzet, na kojem bi u daljem viećanju učestvovati mogli.

U Zagrebu dne 13. srpnja 1861.

Julio grof Janković, zastupnik kutinski; Nikola Taller, zastupnik grada Požege; Ivan grof Erdödy, — Stjepan Vuković, zast. Ivanečki; Theodor Gjurgjević, zast. grada Osieka; Stjepan grof Drašković, Lazar baron Hellenbach, Ferdinand Mekovec, zast. kotara varaždinskog; Marko Barabaš, zast. vinički, Šišman bar. Ottenfels, Richard grof Sermage, Ladislav Modić, župan turopoljski; Ivan Thaller, zast. pleternički; Dimitrija Lončarević, zast. daruvarski; Stjepan Pavleković, zast. turopoljski; Miroslav grof Kulmer, Dragutin Jellačić, zast. kot. zagreb.; Ernest Filetić, zast. kutjevački; Stjepan Hervoić, zast. belski; Ladislav Arvay, zast. grada Osieka; Franjo Pinterović, zast. grada Osieka; Stjepan Gugler, zast. našički; Škender Tompak, zast. kot. voćinskog; Jovan Živković, žup. sriemske zast.; Heinrich gr. Khuen, zast. žup. sriemske; Juraj barun Rauch; Hugo Marinović, zast. grada Osieka; Mio Košćec, zast. varaždinski; Tomo Milanković, zast. pakračkı; Franjo Pogledić, zast. turopoljski; Koloman Bedeković, zast. varaždinski; Petar Horvath, zast. mihovljanski; Ljudevit Salopek, zast. kotara osječkog; Levin baron Rauch, zast. stubički; Mirko Bogović, zast. grada Zagreba; Dr. Mirko Šuhaj, zast. grada Zagreba; Robert Zlatarović, zast. grada Zagreba; Aurel Kušević, zast. pokupski; Mirko Kovačević, zast. kot. cerničkog; Miroslav Kraljević, zast. grada Požege; Gustav Knežević, zast. kot. valpovačkog, Gustav baron Prandau.

Dalje, čita pismo grofa Julia Jankovića, kojim polaže mandat:

Visoki sabore!

Pošto sam ja svoj mandat položio, i tako se u domovinu moju — kraljevinu Slavoniju povraćam, to mi je dužnost visokomu saboru se, kao bivši podpredsjednik, na povjerenju u mene stavljenom ovim najuljudnije zahvaliti, i u visoku milost sabora preporučiti se.

U Zagrebu, dne 14. srpnja 1861.

Visokoga sabora najpokorniji sluga
Julio grof Janković.

Ivan Kukuljević. Svietli bane, visoki sabore! Ja sam uvjeren, da neima člana u našem saboru, koji nebi osjećao ljubav za napredkom i budućnosti njegovom, koji u prekjučerašnjoj nesretnoj sjednici neugodnim slučajem, što se tada sgodio, nebi bio dirnut: kad nam njekoliko od naših vriednih članovah ovu kuću u onaj par ostavi, kad se upravo radilo, da zaključimo štogod stavna o budućnosti našega naroda, o sreći i nesreći i o čitavom spasu domovine naše, o čemu se i oni u toliko liepih i slobodoumnih govorih svojih izjaviše. Mi smo uvjereni, gg. zastupnici nar., da smo još suviše tronuti od neugodnoga čina, kojega počiniše naši sudrugovi, s kojimi, ako smo se i prepirali na polju ustavnom, na polju slobode, nismo ipak neprijatelji njihovi osobno nikada bili, a niti jedan od prisutnih članovah nije izjavio budi kakovu mržnju proti jednom ili drugom odlazivših članovah. Pak ako je i koji od onih članovah možebiti uvriedjen, mislim, da ipak zato nisu imala pravo ona gospoda, za koju sad stoprv znamo, da su postala strankom, uvriedjenimi se proglasiti, kao što se proglašuju u ovom pismu. Ja mislim, slavni zastupnici naroda, mi smo u ovaj par suviše tronuti, a možebiti bi bili i prežestoki i prevatreni u taj čas, da idemo govoriti o onome činu. Zato predlažem, da se ovo pismo za buduću sjednicu odgodi, da time hladnokrvnije i točnije preduzmemo pretresanje ovoga pitanja.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo ovaj predlog?

(Svi: primamo.)

Ladislav Ballog. Ja neznam, da li je molbenica zastupnika Kutinjskog odgodjena, inače bi imao nješto odgovoriti.

(Odgodjeno.)

Antun Stojanović. Čita imena darovateljah, koji prinesoše za utemeljenje jugoslavenske akademije i to:

Prečastni gosp. Petar Šatvar poklanja na rečenu zakladu sve svoje dnevnice, koje mu kano zastupniku prvostolnog kaptola zagrebačkog na saboru ovom pripadaju, a povrh toga polaže jednu razteretnu zadužnicu pod br. 450 vrhu 500 for. zajedno sa kuponi.

Gosp. Josip Bučar, ravnatelj plemenitog konvikta u Zagrebu obvezuje se, da će za 5 godinah 200 for. položiti, za sad polaže 40 for. a. v.

Gospoda učitelji na uzornoj i glavnoj učioni u Zagrebu Venceslav Mařik i Ivan Šah obvezuju se za 10 godinah svake godine po 10 for., ukupno svaki 100 for. položiti.

Digitized by Google

Gospoda zastupnici naroda Ilia Guteša i Nikola Lučić položili su svaki po 10 for., Nikola Kajganović pako 5 for.

Dalje, čita molbe njekih članovah saborskih za dopust i to:

Presvietli gosp. episkop Pakrački Stjepan Kragujević moli, da mu se radi pohadjanja toplicah dopust na 6 nedjeljah dozvoli, koji mu je, kao neobhodno potrieban, i dozvoljen.

Gospoda zastupnici naroda mole radi domaćih poslovah za dopust, i to: Stjepan Perenčević na 5 danah, Antun Cuculić, na tri nedjelje danah i Samuilo Kosanović na 12 danah. Ovi su im dopusti tim dozvoljeni, da takove po svršenom pretresanju i glasovanju pitanja o odnošajih ovih kraljevinah k Ugarskoj nastupiti mogu.

Makso Piškorac. Ja mislim, da ćemo kroz ove dopuste tamo doći, da nećemo moći niti viećati.

Mato Mrazović. Ovim povodom uzimam si slobodu predlog učiniti, da se §. 60 poslovnika preinači ovako: kad se vieća, da bude absolutna većina, mjesto dvie trećine zastupnikah verificiranih; jer u nijednom parlamentu nije običaj, da dvie trećine članovah imadu zastupani biti pri viećanju. Gospodo zastupnici naroda, mi bi mogli doći u položaj, da nebi mogli ni viećati.

(Svi: primamo.)

Antun Stojanović. Čita prošnju Krajišnikah o ukinuću krajiškog sustava:

Visoki sabore! Poznato je visokom saboru, u kakovom biednom položaju nalazi se Krajina vojnička dulje od sto godinah. Netreba nam takodjer obširnije dokazivati kad, kako i na koju svrhu je vojnička Krajina postala, kako je u prvu ruku ustrojena bila, kako i koliko putah je preustrojivana, dok je postala „cjelokupnim dielom državne vojske“ — dakle kasarnom!

Ovo, velimo, netreba nam ovdje obširnije navadjati i razlagati zato, što je to i onako visokom saboru dovoljno i temeljito poznato, pa kome baš i nebi subliže poznato bilo, taj se može o tom iz zakonikah pa iz spisah Hitzingerovih, Stopferovih, Utiešenovićevih i više drugih lasno uputiti.

No kad sve povelje izdane krajišnikom, kad su Krajinu naseljivali, i sve naknadne uredbe svedu se na jedno, onda proizlazi, da je Krajini i ustrojstvu njezinu bila prvobitna zadaća „čuvati zemlju i susjedne pokrajine od napadanja turskog, uzbijati nasilja Osmanlijah i stražiti, da se neuvuče u zemlju otrovna bolest kuge“. Ovo se je iz početka sve po narodnimi četami pod izabranimi vodjami obavljalo, a kod kuće valjaše domaći zakoni, izvršivani po domaćih stariešinah.

Krajiška vojska, akoprem se je već godine 1747 na nalik stojeće vojske uredjivati počela, zvala se je sve do g. 1850 „narodnom vojskom“ — no bijaše stranom po oktrojiranom austrijanskom ustavu od 4. ožujka 1849, stranom novim grundgesetzom od 7. svibnja 1850 za cjeloviti dio carstvene vojske (Reichsheeres) proglašena.

Bilo je Krajini i pod starijim Grundgesetzom od god. 1807 težko i pretežko; ali onim novim je uprav zagušena, — to jest, ona je izključivo vojničkom sistemom uprave u duševnu agoniju strovaljena; ona je prekomjernim i nepravednim davanjem vojnikah i sa tereti skopčanimi sa obavljanjem službe vojničke na Krajini materialno upropašćena; — uslied toga, pa uslied već više godinah neprekidno obstojećih ratnih odnošajah carevine austrijanske, vojevanja krajiških četah izvan zemlje i carstva, pa sbivših se krvavih bojevah, fizično ubijena.

Ove nevolje krajiškog naroda poznate su visokom saboru isto tako, kao i ona okolnost, da Krajina neima otvorena puta, kojim bi žaobe i uzdisaji njezini doprli do mjesta onog, gdje bi im se lieka naći moglo.

Godine 1848. pomisli Krajina, da će joj bolja osvanuti budućnost, jer bi pozvana na sabor trojedne kraljevine u Zagreb, gdje doista svoj glas podiže, i podiže ga odvažno, te izjavi potežkoće svoje; — ali zabadava! jer okolnosti onog vremena nedopustiše, da se postojano teži za postignućem oslobodjenja izpod jarma vojničkog, i nastoji oko spasonosnih uredbah, pa zato što i druge pokrajine, imavše slobodne inštitucije, vrat svoj pod absolutističku birokraciju skučiti moradoše.

Previšnji patent od 20. listopada 1860 probudi u Krajini vojničkoj nove nade. Njim bo se naviesti „ustavno uredjenje svih pokrajinah austrijanskog carstva“: jednakost svih državljanah pred zakonom; obćenita „i jednaka dužnost plaćanja poreza i vojevanja.“ —

Nada, da će i Krajina vojnička dionikom navieštenih blagodatih postati, biaše tim veća, što u napomenutom patentu nikakova iznimka izražena nije: — ali Krajini loša sreća služi! — gdje joj jedan zakon protivan nije, nadje se dvadeset drugih onog pobijajućih. Odmah proricaše naši starci, da će se Krajini, kad se ni ono nedrži, što joj se obećava, još manje dati ono, što nije izriekom izrečeno; častnici naši pogodiše još bolje, rekavši, da kad previšnji patent neodredjuje zapriseženje vojske na ustav, niti Krajina, kao cjelokupni dio vojske, na ustavnu uredjena biti nemože.

Istinitost ovih proricanjah osvjedoči se na skoro!

Banska konferencia bi sazvana bez Krajine.

Istina je, zauzeše se braća iz provinciala za braću svoju krajišnike, sastavivši izborni red za se i za ove onako, kao što bijaše i godine 1848.

Sazva se sabor trojedne kraljevine — ali brez Krajine!

Braća zauzeše se opet za braću svoju, pa sakupivši se na saboru zahtievaše odvažno na temelju državnim i historičkim pravom, pa i najnovijimi odlukami Njeg. Veličanstva ujamčenog jedinstva provincialnog i krajiškog teritoriuma, jednako političko pravo za krajišnike i pozvanje istih na sabor trojedne kraljevine, tim više, što se na ovom imadu riešiti državnopravna pitanja jednako važna za provincial kao i za Krajinu.

Slava vam braćo i hvala vam od Boga!

Bratska ljubav i revnost vaša pribavi nam evo priliku, da se narod krajiški sastane i posavjetuje o nevoljah i potrebćah svojih.

Žalibože opazismo, da se nama brani o prvom i najprečem državopravnom pitanju, to jest o sdruženju Krajine i provinciala hrv. slav., na ovom saboru viećati; da reakcia isto tako revno nastoji ovo sdruženje osujetiti, kako joj je to u pogledu Dalmacije za rukom pošlo.

Krajini je vojničkoj onim aktom, kojim je ona za cjelokupni dio državne vojske proglašena, zasvjedočeno, da je ona poslanstvo svoje dovršila, i dovršila ga je slavno i čestito. Ona neima sad više posebne zadaće.

Zastupnici krajiški sastali i porazumieli su se. Sa sviuh stranah Krajine jednaki mandati, dakle složno je i zastupničtvo krajiško, te odluči jednodušno, odvažno zahtievati, da Krajina prestane biti lišena političkih i gradjanskih pravah „te da joj se na temelju previšnjeg patenta od 20. listo-

Digitized by Google

pada 1860., uz obćenitu jednaku dužnost plaćanja poreza i vojevanja, podieli ravnopravnost pred zakonom, da se ona uredi na ustavnu, i da imade zajedničku upravu sa provincijalom hrv. slavonskim.

Krajina želi ova zahtievanja po deputaciji iz sriedine svojih zastupnikah neposredno u ruke Njegovog apostolskog Veličanstva predati, te je sastavila na tu svrhu predstavku na Njegovo Veličanstvo, u kojoj, uz razloženje svojih tegobah, daje izraz napomenutim pravednim zahtjevom svojim.

Visoki sabore!

Zastupnici vojničke Krajine polažu na stol visoke kuće istopis napomenute predstavke.

Iz ovog uvidit će visoki sabor obširnije razložene tegobe i nevolje naroda krajiškog.

Najglavnija naša tegoba tiče se zlosretnog u Krajini uvedenog vojničkog sistema i uslied istog nepravednog i prekomjernog davanja vojakah.

Visoki sabore!

Krajišnici su jednokrvna braća naroda u provincijalu živućeg, zato se oni tvrdo nadaju, da će visoki sabor jadom i nevoljam njihovim onu simpatiju ukazati, kojom je zastupanje njihovo na saboru ovom izradio, te da će predstavku njihovu jednakom odvažnostju poduprieti, i nastojati zakonitim putem oslobodjenje Krajine iz težkog železnog jarma vojničke uprave izposlovati.

Zastupnici naroda vojničke Krajine hrv. slav. na saboru trojedne kraljevine sakupljeni, po svom odboru.

U Zagrebu 5. srpnja 1861.

Akšamović v. r. župnik.	Nik. Begović v. r.
Petar Vrdoljak v. r.	Marko Božićković v. r.
Petar Luger v. r.	Janko Ev. Klučec v. r.
And. Torquat Brlić v. r.	Joco Poppović v. r.
A. Jakić v. r.	Franjo Relković v. r.
Josip Torbica v. r.	Mato Sladović v. r.
Marko Božićković v. r.	Vajo Maravić v. r.
Nikola Raff v. r.	Jovo Terboević v. r.

Ivan Kukuljević. Kad smo mi, pozivajući se na staro pravo našeg sabora, ovdje pred njeko vrieme predložili, da se ima umoliti Nj. Veličanstvo kralj naš, da Krajina naša kao cjelokupni dio trojedne kraljevine, kao polovica našeg naroda, ovdje zastupana bude: onda se je ciela kuća i svi nazočni zastupnici naroda izrekli za ovaj predlog, i uz jednodušni ovaj predlog bijaše molba Nj. Veličanstvu podnešena, koja je na toliko uslišana, da su zastupnici vojničke Krajine doista ovamo došli.

Mi smo se kroz ovo cielo vrieme, što braća naša Krajišnici medju nama sjede, osvjedočili, da je svaki prionuo uz ono, što su govornici s oduševljenjem govorili, za ono, što se slave, česti i napredka našeg doma tiče.

Oni su bili vaviek s onimi, koji su oduševljeni za budućnost našeg naroda.

Oni su s nami jednako ćutili i jednako glasovali.

Sada je došlo vrieme, da i oni od svoje strane progovore, i doista su progovorili u ovoj molbi, kako se pristoji junačkom narodu, koji ima samosviesti, i koji ima zasluge ne samo za svoju domovinu, nego i za čitavo čovječanstvo.

Ona molbenica netreba komentara, i netreba razjasnjenja od nas, jer nijedan od gospode članovah ili zastupnikah naroda nebi mogao štogod primietiti. U njoj je sve izcrpljeno, u njoj su izjavljene sve tuge i jadi Krajišnikah, koji su nam poznati.

Ja mislim, da kada smo prije bili za njih, treba da se i sad ova kuća za njih jednodušno zauzme.

Mi imamo se ufati, gospodo! da će i ona gospoda u Beču, u kojih rukuh stoji sreća, napredak i budućnost ne samo Krajine, nego i cielog naroda našega, uviditi jedared težnje našega naroda, da će uviditi, da ovaj narod, koji je od pradjedovah uviek tužio se na nepravdu, što jedna polovina našeg naroda uživala slobodu, dočim je druga polovina odcieplјena od matere zemlje, koja je krv prolievala za svoju domovinu, carstvo i cielo čovječanstvo, da će uviditi, velim, ona gospoda i našeg milostivog kralja skloniti, da pravdu učini, i ono, što su njegovi predji obećali i toliko putah pismeno obrekli, ali radi okolnostih vremenah izpuniti nisu mogli, sada izpuni. Vrieme je nastalo, da ne samo jedan narod uviek breme nosi, vrieme je, da naš narod jedared pogleda, i da ide pram velikoj budućnosti i zadaći svojoj; to samo onda može biti, ako bude ovaj narod jednaku slobodu uživao i uviek stajao jedan za drugog i svi za jednoga.

Kažimo, visoka kućo! da kao što smo jednodušno molili kralja, da bude zastupana Krajina, da isto tako jednodušno na to pristajemo, da se ova molbenica milostivom kralju od naše strane s representacijom podnese, i da ovu representaciju s adresom, koju ćemo u pitanju državopravnih odnošenjah naših kralju podnieti, podnesemo.

(Živio! Primamo.)

Mato Mrazović. Sad je red, da po §. 44 poslovnika uzmemo u pretres pojedine točke zakonskog članka, u kom smo se u posljednoj sjednici sjedinili. Da pospješimo specijalnu debatu, uzeo sam si slobodu, te sam priredio njeke izpravke, koje ću, ako visoka kuća dozvoli, pročitati, i za preinaku njekojih točakah podnieti. Ja sam u samom naslovu članka, gdje se kaže „o odnošenju kraljevinah Hrvatske i Slavonije prema kruni i kraljevini Ugarskoj“, da se jedinstvo trojedne kraljevine bolje označi, ovu stavku promienio sa sliedećom: „Članak o odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kruni i kraljevini Ugarskoj“.

(Svi: primamo.)

U točki prvoj, redku drugom stoji stavka: „županiju riečku s gradom Riekom i njezinim kotarom i ostalim Primorjem“.

Ja sam ovu stavku promienio ovako: „grad Rieku sa njezinim kotarom i ostalim hrvatskim Primorjem, zatim županiju riečku“. Mislim bo, da je uputnije, da se prije Primorje spomene a zatim županija Riečka.

Ivan Mažuranić. Ova stilistika nemože stati, što hrvatsko Primorje spada na županiju Riečku.

Pavao Jakovčić. Ja mislim, da kako je predgovornik napomenuo, mora se najprije napomenuti županija riečka, pošto od starine nalazi se u diplomataru županija severinska, za kojom je nastupila županija riečka, koja cielo Primorje u sebi sadržava. Zato mislim, da se napomene županija riečka, a zatim pojedine časti njezine.

Pavao Battagliarini. Bakar nije nikad bio čest županije riečke; zato mislim, da se i ovdje posebice napomene grad Bakar sa njegovim kotarom.

Ivan Mažuranić. Ja držim za potrebito, da ostane forma u stilisaciji, kako je sada, jer da se Primorje napomene, a zatim županija riečka, moglo bi se tvrditi da Primorje nespada na županiju riečku.

Digitized by Google

Pavao Jakovčić. Kad sam kazao, da bude najprije napomenuta županija riečka, nisam mislio, da bi joj podčinjene bile dve jurisdikcije Rieka i Bakar, nego sam kazao, da se ove dve jurisdikcije u Primorju nalaze, zato valja, da se ove jurisdikcije posebice napomenu

Preuzv. g. **ban.** Koji su za redakciju?

(Svi: redakcija.)

Mato **Mrazović.** U točki prvoj, redku desetom i jedanaestom imala bi se izostaviti stavka: „po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine," te prenieti u redak osmi i deveti i uvrstiti izza riečih „osim što se Nj. Veličanstvo zajednički njihov kralj", jer ovdje se hoće samo to kazati, da „zajedničko" krunjenje kralja zavisi od slobodne volje naroda.

Ivan Mažuranić. Ja nerazumiem, što će reći po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine; — ako toliko, da nijedan kralj nemože se kruniti prije dok se neizda krunitbena diploma i prije nego narod pristane uz pogodbe, pod kojimi će se kralj kruniti — to je onda pleonasmus; jer je rečeno, da krunjenje biva uslied krunitbene diplome. Ako pako to neznači, onda bi želio čuti, što bi imalo značiti „po volji naroda", jer znamo, da je nasljedstvo ustanovljeno po „sankciji pragmatičkoj". Ovaj izpravak vidi mi se dakle suvišan, te sam za to, da se izpusti, i ovako kaže: „osim što se Nj. Veličanstvo po zajedničkih zakonih, nakon ugovorenih krunitbenih diplomah, jednim krunitbenim činom i diplomom ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga." Ako se dakle ovaj izpravak proteže na krunitbenu diplomu, onda je suvišan.

Mato **Mrazović.** Ovdje se nenaznačuje krunitbena diploma, nego samostalnost trojedne kraljevine. Ona si hoće pridržati pravo na posebno krunjenje, ako bi to okolnosti zahtievale, i zato se već ovdje kaže: da je krunjenje za kralja trojedne kraljevine i za kralja kraljevine ugarske slobodnom voljom naroda spojeno u jednom te istom krunitbenom činu.

Franjo Rački. Ja kao izvjestitelj osrednjeg odbora imam napomenuti, da ono isto, što je g. Mrazović kazao, imao je i osrednji odbor pred očima. Poznato je, da su Koloman i njegovi nasljednici u sredini našoj zajedničko krunjenje i kao kralji ugarski ovršavali: zato i osrednji odbor za shodno smatrao, da se i sad izreče, da krunjenje biva po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine.

Ivan Mažuranić. Ja toga nerazumiem, jer velite, da se u toliko slobodna volja naroda razumije, u koliko se kralji ugarski zajedno i kao kralji hrvatski krune.

Andrija Brlić. Ja bi predložio ovu stilizaciju: „osim što se Nj. Veličanstvo zajednički njihov kralj po njihovih do g. 1848. zajedničkih zakonih, jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga." Pod tim se razumieva, da se Nj. Veličanstvo zato ima kruniti kao zajednički kralj, što je slobodnom voljom naroda trojedne kraljevine ustanovljeno, da se krunisanje jednim krunitbenim činom ovrši, i da se vidi, ako okolnosti zahtievale budu, da mi naš krunitbeni čin posebice ovršiti možemo.

Josip Vuščić. Meni se čini, da je redakcija najbolja; jer znamo iz poviesti, da su naši kraljevi posebice krunjeni, a kasnije, kad su Habsburgi na prestolje ugarsko-hrvatsko zasjeli, bilo je skupno krunjenje. Ako je to misao redakcije, to mi se čini, da je to najbolje, te sam i ja za redakciju.

Ivan Mažuranić. Ja bi predložio ovu stavku ovako: „nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu krunitbenih diplomah, po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine, jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom".

Andrija Brlić. Tu bi se svakako jasno moralo izraziti, da je jedinstvo krunitbenog čina od slobodne volje naroda trojedne kraljevine kao odvisno; do toga nam je stalo najviše i ove rieči imaju svakako važnost, jer se budućnost političke konstelacije predviditi nemože — i jer će biti možebiti nade, da se Nj. Veličanstvo naš kralj obaška kruni, gledeć na teritorijum jugoslavenski. Time bi jasno izraženo bilo što želimo; dočim se pripoznati mora, da ovom stilizacijom „po slobodnoj volji trojedne kraljevine" jasnost izražena nije. Ja dakle predlažem ovu stilizaciju „osim što je slobodnom voljom naroda trojedne kraljevine ustanovljeno, da se Nj. Veličavstvo zajednički kralj, po njihovih do g. 1848. zajedničkih zakonih i krunitbenih diplomah, jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga."

Pavao Jakovčić. Ja mislim, da bi se svakako moralo napomenuti „nakon ugovorenih".

Mirko Hrvat. Ja se pozivam na poslovnik, da svaki g. jedanput govori i da se nedrže dialogi; drugo, vidim, da je g. Brlić nejasan postao, koji kaže, da se „imade kralj slobodnom voljom naroda kruniti", dočim izpravak g. Mrazovića jasno pred očima ima, da je krunjenje slobodnom voljom naroda postalo jednim te istim krunitbenim činom.

Adolfo Veber. Koja god se stilizacija primila, bila gosp. Mrazovića ili Brlića, nepostigava se nikako svrha, jer je i u istom contextu izražena jasnost čina t. j. jedan krunitbeni čin: imalo bi se dakle kazati poslje riečih „diplomah" u redku 10 „ima kruniti i za kralja Dalm. Hrv. Slav. i to, po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine, jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom." Rieč „kruniti" ima se dakle gore metnuti, a onda dodati „i to po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine itd., drugčije nemože se ukloniti nejasnosti.

Josip Vuščić. Ja bi predložio, da se u redku desetom poslje rieči „Ugarski" a pred riečju, „krunitbenih" prida rieč „posebnih."

(Svi: primamo.)

Andrija Brlić. Ja bi još nješto predložio, da se izza rieči „Nj. Veličanstvo" umetne stavka „uslied učinjenog po slobodnoj volji sdruženja trojedne kraljevine sa kraljevinom Ugarskom."

Adolfo Veber. Uslied primjetbe g. Vuščića mogao bi glasiti moj izpravak ovako „ima krunisati i za kralja Dalm. Hrv. Slav. i to po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine, jednim te istim krunitbenim činom i posebnom krunitbenom diplomom."

Mato **Mrazović.** Ja sam cieli ovaj članak ovako izpravio: „ima kruniti i za kralja Dalm. Hrv. Slav. i to, po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine, jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom, nu posebnom krunitbenom diplomom."

Preuzv. g. **ban.** Koji su za ovu stilizaciju?

(Svi: primamo.)

Mato **Mrazović.** U redku 11. 12. 13. imala bi se stavka „i što ovim kraljevinam" izpustiti, i sa sliedećom izmieniti „i što se javno pravo ovih kraljevinah, osim na posebnom javnom pravu istih, osniva takodjer i na državnom i ustavnom pravu, na kojem se osniva javno pravo kraljevine Ugarske, kako se je to pravo razvilo do god. 1848."

Digitized by Google

Josip Vuščić. Ja bi u redku 12. izza stavke „pristoje jošte i sva do konca god. 1847.“ pridao rieč „obstojavša“ a zatim bi sliedilo: „i u općeniti ugarsko-hrvatski zokonik uvršćena ustavno-državna i temeljna prava koja i kraljevini Ugarskoj.“

Mato **Mrazović.** Ja sam držao, da ova stilizacija, kako ju je osrednji odbor sastavio, nije shodna, što je u nelogičnom redu, i što bi se ova stavka o posebnih pravih ovih kraljevinah in concreto izraziti dala. Tako je izbrajanje riečih „ustavnih državnih i temeljnih“ publicistički nepravilno, jer su prije temeljna prava a onda tek ustavna; to će naime reći „Staats- und Verfassungsrecht.“ Ova stilizacija odbora činila mi se dakle nelogična, zato sam ju htjeo promieniti naprama onomu redu, koji odgovara nauci državoslovnoj pogledom na naravski razvitak. Drugi razlog, zašto neodgovara ova stilizacija svrsi jest taj, što se odbor nije služio općenitim izrazom, koji bi obsizao sva državna i temeljna i ustavna prava, a to je „javno pravo,“ jer se pod tim razumieva i temeljno-državno i ustavno pravo, koje se temelji na zakonih od god. 1527. i 1712.

Ivan Mažuranić. Meni se to nedopada, što se napominje ugarski zakonik, jerbo nisu sva ustavna prava naša u ugarskom zakoniku uvrštena, nego su mnoga utemeljena na običaju; to je jedno; drugo je pogibeljno kazati, da ista prava koja Ugarskoj, pripadaju takodjer i nama. Uzmimo zakon od god. 1848., koji je sabor ugarski stvorio, mogla bi se po tom consequentia izvoditi, da je Hrvatska dužna na sabor ugarski svoje zastupnike šiljati. To bi bila dakle negacija onoga, što smo gore rekli, da smo samostalni. Nego ova točka imala bi se tako izpraviti, da se izza riečih „kraljevini Ugarskoj“ umetne rieč „u koliko se sadašnjoj samostalnosti i neodvisnosti našoj posredno ili neposredno neprotive. Ja bi dakle cielu ovu konstrukciju ovako stilizirao: „i što ovim kraljevinam osim njihovih posebnih ustavnih državnih i temeljnih pravah, pristoje još i sva ona javna prava, koja su pristajala Ugarskoj kraljevini do god. 1847, u koliko se ona sadašnjoj samostalnosti i neodvisnosti njihovoj posredno ili neposredno neprotive.“

Mato **Mrazović.** Ovdje nije pitanje o tom, kakovo će biti odnošenje za buduće, nego kakovo je bilo; a to se neda tajiti. U prvom dielu članka po odboru izradjenog izraženo je, kakovo je sada, a u drugom, trećem i četvrtom dielu izjavljeno je, kako da bude u buduće odnošenje ovih kraljevinah naprama kraljevini Ugarskoj.

Slavoljub Vrbančić. Faktum neda se tajiti, da smo do konca god. 1847. imali jedan ustav i jedno temeljno pravo s Ugarskom, govorilo se što mu drugo. Ja za obranu naše neodvisnosti prema drugoj strani baš u tom glavnu garanciju nalazim „što smo imali jedna temeljna prava“; zato bi se ova formulacija svakako u tom smislu imala izpraviti. Ako se to nedoda, predlažem, da se poimence glasuje, jer ja na drugu formulaciju pristati neću.

Mato **Mrazović.** Ja bi predložio u bitnosti riečih malu promjenu, da se kaže najprije „temeljnih“, onda „ustavnih.“ Glasila bi dakle ova stilizajia po zastupniku vinodolskom predložena „i što ovim kraljevinam, osim njihovih posebnih temeljnih državnih i ustavnih pravah, pristoje i sva javna prava, koja pripadahu Ugarskoj do god. 1847., u koliko se gori izjavljenoj neodvisnosti i samostalnosti posredno ili neposredno neprotive.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo?

(Svi: primamo:)

Mato **Mrazović.** Visoki sabore! da bude što više sistematični red u stilizaciji točke II., zamienio sam istu od redka 14—17 poslje riečih „zajednički ustavni život“ sa sliedećom „a isto tako uvažavajuć zajedinstvo interesah glede uzdržavanja i razvitka ustavne slobode: trojedna kraljevina Dalmacija Hrvatska i Slavonija pretresivajuć previšnji kraljevski predlog od 26. veljače t. g., kojim je pozvana, da izjavi svoje želje i namjere glede odnošenja prema kraljevini Ugarskoj, očituje kriepošću ovog svojeg saborskog zaključka.“ Ja sam se pozvao na kraljevski predlog od 26. veljače t. g., jer se u ručnom pismu Nj. Veličanstva na preuzv. g. bana medju ostalim veli: „da sabor ima svoje želje i namjere očitovati“, zato sam predložio, da se kaže „pretresivajuć previšnji kr. predlog, kojim je trojedna kraljevina pozvana, da izjavi svoje želje i namjere, očituje kriepošću ovog svojeg saborskog zaključka“.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo?

(Svi: primamo.)

Ivan Mažuranić. Visoki sabore! ja mislim, da bi bolje bilo, da se mjesto rieči „uvažavajuć zajedničku prošlost“ reče „zajedničku prošlost te zajednički ustavni život s Ugarskom“, jer bi se mislilo, da se razumieva prošlost Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

(Svi: primamo.)

Mato **Mrazović.** Ja nadalje predlažem, da se u točki III. i IV. u redku 18—20 mjesto stavke „da su one svaki čas pripravne“ do „budu priznani“ uvrsti sliedeća stavka: „da je ona svaki čas pripravna, prema koristi o potrebući zajedničkoj s kraljevinom Ugarskom stupiti u još užji državopravni savez, ako od strane kraljevine Ugarske gore naznačena samostalnost i neodvisnost, a tako i gore spomenuti realni i virtualni teritorialni obseg trojedne kraljevine pravovaljano budu priznani.“

Josip Briglević. Ja mislim, da bi se u točki četvrtoj mogle pridati rieči „prigodom medjunarodnog ugovaranja.“

Preuzv. g. **ban.** Primate izpravak g. Mrazovića?

(Svi: primamo.)

Mato **Mrazović.** Visoki sabore! ja predlažem, da se u redku petom točki I. poslje rieči „varadinsku“ metne „tako isto razumievajući ovamo pravo na Medjumurje i ostala virtualna teritorialna prava ovih kraljevinah“.

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovaj izpravak?

(Većina: primamo.)

Mato **Mrazović.** Nadalje predlažem, da se u redku 22 točki IV. poslje rieči „priznani“ umetne izpravak g. Perkovca „i čim državopravni odnošaj kraljevine Ugarske naprama carevini austrijskoj na temelju adrese ugarskog sabora bude jasan i na čisto izveden,“ nadalje „u nijednom pako slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od svojih sadašnjih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna i zemaljska uprava politička, nastavna i vjerozakonska, vlastito u svih molbah pravosudje i vlastito za sve ove dosad izbrojene poslove zakonotvorstvo, ikad išta žrtvovati ili popustiti.“

„Članak ovaj ima se smatrati temeljnim zakonom trojedne kraljevine.“

Ivan Mažuranić. Ja mislim, da je potrebit jedan dodatak k otoj formulaciji, jerbo što se tiče načina, nebi se slagao sa g. Mrazovićem, buduć da ova adresa nije nego minuća stvar, koja će se možebiti još prije riešiti, nego mi ovo viećanje ka koncu privedemo; dakle nebi se rado služio s izrazom, koji ima privremenu važnost, nego ja bi reko „ako

Digitized by Google

državopravni odnošaj kraljevine ugarske naprama carevini austrijanskoj bude uredjen tako, da izmedju njih nebude nikakvog saveza, niti nikakovih državopravnih centralnih poslovah.“

Josip Akšamović. Ja sam proti izpravku g. Perkovca, jer mi kroz to pokazujemo njekakvo sumnjičenje naprama narodu ugarskom; a nama svakako slobodno ostaje prigodom ugovaranja s kraljevinom Ugarskom posebne uvjete staviti.

Andrija Brlić. Ja mislim, da se poslje rieči „priznani“ ništa više neumetne u točku IV., nego kako glasi redakcija odbora, jer nemože se zahtievati od nas, da kažemo u kojem slučaju ćemo u savez stupiti s kraljevinom Ugarskom. A ako se na čisto i jasno izvede odnošaj Ugarske naprama carevini Austrijskoj, neznamo kako će se to glede nas razumieti. Mi i oni će to svaki na drugi način tumačiti. S toga mi se vidi, da izpravak g. Perkovca nije za sada umjestan, jer ćemo mi na sve to prigodom onom, kad ćemo sklapati ugovor s Ugarskom, obzir moći uzeti.

Franjo Žužel. Ja mislim, ovdje se radi o tome, da izjavimo: mi želimo stupiti u bližji savez s Ugarskom, ako uzvidimo, da nam bude koristan.

To je naš axiom.

Može biti da rieši Ugarska svoj odnošaj prama Austriji tako, da nam nebude koristan: onda svaki savez prestaje; može biti pako i drugi slučaj, da uredi Ugarska svoj odnošaj prama Austriji tako, da neće dobiti sve, što se u adressi zahtieva, pak ipak naša korist bi zahtievala, da se š njom sjedinimo. Zato je formulacija g. Mrazovića posve dobra. Ovdje mi kažemo, da ako bude odnošaj Ugarske naprama Austriji, koji u nikakovom savezu nebude stajao sa adressom: onda nas neveže dužnost, da stupimo s njom u savez; s druge strane pako, ako nedobije Ugarska sve što u adressi zahtieva, nego da ipak bude odnošaj njezin na temelju adresse odredjen, možebiti da bude onda naša korist zahtievala, da stupimo s njom u savez.

Mi smo po tome obezbiedili naša prava, i nam ostane otvoren put ugovaranju, da li Ugarska dobije što u adressi zahtieva ili ne: s toga sam za predlog g. Mrazovića.

Adolfo Veber. Ja sam proti predlogu g. Mrazovića, jer treba, da občuvamo život naš u svakoj struci. Zato je neobhodno potrebno, da se prizna cjelokupnost i samostalnost naša, a kada bude to priznano, onda ćemo moći u užji savez s Ugarskom stupiti. Ja sam za to, da se ostane kod redakcije, kako ju je prviput stilizirao g. Mrazović, jer će nam prosto ostati kod ugovaranja pojedine uvjete staviti; a kad bi se prihvatio izpravak g. Perkovca, moglo bi nam se kazati: vi ćete samo onda stupiti u savez, ako bude Ugarska što dobila.

Mato **Mrazović.** Ja bi molio visoku kuću, da u načelu primi moj predlog, ako neprimi, onda i moj dodatak odpada.

Ivan Mažuranić. Ja glasujem za izpravak g. Perkovca. Ovdje treba jasno napomenuti Medjumurje, buduć da svi znate, da smo ga izgubili, dà, meni se činilo, da nije pravo, što smo ga izgubili. Pitanje je, hoćete li vi to potvrditi ili ne? hoćete li sami oskvrnuti vaša prava ili ne? Njeka gospoda kažu, da se to razumieva pod virtualnim pravom, ja pak velim, da se pod tim sasvim što drugo razumieva, nego ono, što je narod posjedovao toliko sto godinah! Zato je baš potrebno, da se izrikom napomene pravo na Medjumurje. Veli se naime, da što se po sebi razumije, da se još ljepše razumie, ako se stavi na pismo. Zato molim, neka se glasuje, hoćemo li jasno napomenuti Medjumurje ili ne?

Što se nadalje tiče izpravka g. Perkovca, koji glasi „i čim bude državopravni odnošaj kraljevine Ugarske naprama carevini Austrijanskoj jasan i na čisto izveden“ čini mi se, da je to važno dapače životno pitanje za nas. Ja mislim, gospodo, da ako hoćemo govoriti o budućnosti našoj i savezu s Ugarskom, moramo jasno pred očima imati, u kakvi ćemo odnošaj stupiti naprama Ugarskoj. Ja samo pitam ovu visoku kuću, scieni li ova kuća, da je u interesu i za korist ove zemlje, ako kraljevine ove u nekakav savez stupe s Ugarskom, pak ako Ugarska nebude imala više pravah, nego mi? Ja velim, ako nebude imala Ugarska više pravah nego mi, da nam se netreba sdružiti, jer smo pod jednom krunom; ako pako kraljevina Ugarska bude imala više pravah nego mi, onda jest u interesu naše zemlje, pače i dužnost naša, da stupimo š njom u savez; zato sam iz tih razlogah za izpravak g. Perkovca.

Lavoslav Šram. Ja se ponajprije moram obratiti na g. zastupnika Vinodolskog glede stavke, ako želimo spasiti naše pravo na Medjumurje, da bi o tom glasovali. Ja mislim, da smo svi složni u tom glede obezbiedjenja našeg prava na Medjumurje. U ostalom ako je zastupniku Vinodolskom prosto po zaključenoj debati povratiti se na istu točku, da bude i meni slobodno na jednu točku povratiti se, koju je vis. sabor sa svom hladnošću mimoišao. Ova točka tiče se izraza „u pravovaljanoj formi“, o kojoj, mislim, visoki sabor svoje mnienje izjavio nije, i baš je ov izraz odveć neizvjestan; morala bi se ista točka još jedanput u pretres uzeti, (čuju su glasovi: „nije primljeno“) pa da se zamieni ovaj izraz sa izrazom „pravovaljano“. Ja ću moj predlog time obrazložiti, da ako se veli, da je pravovaljano priznana naša samostalnost i neodvisnost, neima dvojbe, da će to priznanje imati svoju znamenitost, ako kralj to sankcionira.

Nu naša samostalnost i neodvisnost netreba novog priznanja od strane sabora ugarskog i kralja, dosti da sabor ugarski to prizna a ne takodjer i kralj; dakle ako je ova stvar važna, molim, da se još jedanput u pretres uzme.

Mato **Mrazović.** Ova stvar je riešena; nu kao predlożitelj mislim, da sam dužan raztumačiti ovaj izraz, kako sam ga ja pojmio. Ovdje se već višeputah prigovaralo, da ako tražimo priznanje svoje samostalnosti i cjelokupnosti, da sami o njoj dvojimo. To su tvrdila i ona gospoda, koja su našu sabornicu ostavila: nu ja taj razlog nedržim za razlog, nego apelaciju na samosviest narodnu i dotično za obsjenu. Clara pacta, boni amici. Francezki car Napoleon III., kad je po volji naroda na priestol stupio i kad već nitko nije o tom sumnjao, da on svu vlast vladalačku u rukuh drži, ipak je tražio od vlastih evropejskih svoje priznanje za cara Francezkog; kralj Sardinski traži od istih vlastih, da ga priznaju za kralja od Italije, napokon traži i Ugarski sabor, da mu se prizna tvrda pravovaljanost zaključakah saborskih od godine $184^{7}/_{8}$., prem da upravo po ovih zakonih nas reklamira; i to biva tako svagda u diplomatičkom svietu, u državnom i družtvenom životu, a nebiva bez razloga. Potreba toga leži u odnošenju izmedju učina i načela, izmedju moći i prava; moć bo postaje pravom, čim bude priznana, kao što i pravo moćnim postaje istom onda, kada bude priznano. Osim toga kazao sam već drugom prilikom, kad se dvie stranke nagoditi žele, valja da se jedna drugoj približi; nemogu se pako približiti, ako jedna drugoj svako pravo niječe; jer gdje neima priznanja uzajamnih pravah, neima ni približenja, a bez približenja neima nagode. Ovo priznanje mora dakle prije slieditи, nego što se upuštamo u potanje dogovaranje. To valja u privatnom

Digitized by Google

životu. A to nam je i u našem državnom životu tim nuždnije, što je ovo pravo uslied dogadjajah od g. 1848. sviest naroda probilo, što je neodvisnost i samostalnost postala postulatom narodnoga razvitka.

Ako se dakle želimo približiti, treba da bude predbježno priznano ovo naše pravo, jer ako se Ugri žele s nami naravnati, treba da uklone sve, što našemu sporazamljenju smeta; treba da očituju, da neimaju nikakovih rezervah za opetovanje onih tlačenjah, koja su naš narod 1848. godine na oružje digla.

Ladislav Balog. Izraz „u pravovaljanoj formi“ i pravovaljano“ jest identičan, dakle ove rieči „potvrdjenje kraljevsko“ treba u toliko zamieniti, što to priznanje obe kuće sabora ugarskoga izreći moraju.

Mato **Mrazović.** Glede ove opazke nisam se jošte izjasnio, molim dakle za potrpljenje. U programu zastupnikah grada Zagreba kaže se samo obćenito; „čim kraljevina Ugarska izjavi“; ja mislim, da se vis. sabor s ovakovom formulom nemože zadovoljiti, jer izjava sama po sebi nije obvezna. Nama treba formalnoga jamstva, dakle formalnoga, obveznoga priznanja od strane kraljevine ugarske. Nu, da to priznanje bude obvezno, treba, da bude učinjeno u valjanoj formi, jer ja nemislim, da će se ovaj vis. sabor zadovoljiti time, ako n. p. doljnja samo kuća ugarskoga sabora to priznanje u svoj zapisnik stavi. Takovo priznanje nebi bilo valjano. Nisam nakanio ovdje razlagati, koja svojstva izvanjska treba da ima priznanje od strane ugarskoga sabora, da bude po javnom pravu ugarskom valjano i za kraljevinu ugarsku obvezno, jer je to i onako svakomu članu ove vis. kuće poznato; nu to mi valja svakako spomenuti, da to mora biti u takovoj formi, da bude prikladno za potvrdjenje kraljevsko. U tom smislu se dakle ima razumievati izraz „u pravovaljanoj formi“. Ovaj izraz nije istovjetan s izrazom „pravovaljano.“ Po pojmovih zakonoslovnih uzima se, da je tek ono pravovaljano, što ima sva svojstva zakona. Takovoga priznanja nemože nam dati ugarski sabor sam po sebi, jer po ugarskom ustavnom pravu za pravovaljanost zakonsku treba i privoljenja kraljeva. Zašto dakle da se služimo izrazom, koji više kaže nego mi želimo, a zašto se ugibati izrazu, koji upravo toliko kaže, koliko hoćemo i možemo zahtievati od sabora ugarskoga. Sabor ugarski priznat će našu samostalnost i cjelokupnost u pravovaljanoj formi, ako ovaj naš zaključak prime i odobre obje kuće, i ako ga Nj. Veličanstvu kralju za potvrdjenje podnesu, — a kada Nj. Veličanstvo naš i njihov zaključak potvrdi, tek onda će priznanje biti „pravovaljano.“

Njeki predgovornici misle, da je dovoljno priznanje od strane samoga sabora ugarskoga, a da netreba i kraljeve potvrde. Ja sa svoje strane nemogu nikako zaboraviti, da sam u monarkičkoj državi i da po temeljnih zakonih ove države vladaocu pristoji druga strana zakonodavne vlasti; nemogu zaboraviti ni toga, da si je Nj. Veličanstvo u predlogu od 26. veljače t. g. pridržalo pravo, uspjeh našega savjetovanja riešiti i potvrditi. Ali, da se još bolje stvar razjasni, treba da se svrnemo na kraljevski predlog i da pogledamo, što se našemu viećanju predlaže? — predlaže se pitanje o odnošenju kraljevine Hrvatske i Slavonije naprama kraljevini Ugarskoj, i način, na koji da se u tom obziru previšnjim ručnim pismom dto. 20. listopada p. g. na preuzv. g. bana baruna Šokčevića upravljenim propisano porazumljenje sa saborom ugarskim u djelo privede. Nu što kaže nadalje previšnje ručno pismo od 20. listopada p. g., na koje nas kraljevski predlog upućuje? Kaže, da se na ovom saboru u pretres ima uzeti pitanje o odnošenju ove kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj; kaže, da se o tom odnošenju ima ovaj sabor porazumjeti sa saborom ugarskim; kaže, da ove kraljevine imaju dakle zajednički glede toga svoje želje i nazore Nj. Veličanstvu za riešenje i potvrdu podnieti.

Po sadržaju prev. ručnoga pisma od 20. listopada p. g. reći će svatko, da je uzajamnomu porazumljenju izmedju ovoga i ugarskoga sabora ostavljeno, da se porazumiju o odnošenju onih dviuh kraljevinah i da nakon utanačenoga porazumljenja, dogovora i ugovora svoje želje i nazore prestolju za riešenje i potvrdu podnesu; nu s ovim naravskim tumačenjem stoji u njekom protuslovju prev. kraljevski predlog od 26. veljače t. g., koji nas napućuje, da prije svega uzmemo u pretresivanje način, na koji da se propisano porazumljenje u djelo privede i da uspjeh savjetovanja već o ovom predbježnom formalnom pitanju Nj. Veličanstvu kralju na potvrdjenje podnesemo.

Sravnivši ovako ona dva previšnja pisma, neima dvojbe, da stoje u protuslovju gledom na obseg našega sadašnjega viećanja o ovom pitanju; neima dvojbe, da je 26. veljače t. g. znamenito stegnut obseg od 20. listopada p. g. Pak uza sve to nemožemo se ukloniti naputku u prev. predlogu od 26. veljače sadržanom, ako smo u obće nakanili do ikojega uspjeha u tom pitanju doći, te nam nepreostaje, nego da izrazimo najprije svoje želje i nazore glede načina, na koji da se sa saborom ugarskim glede budućega našega odnošenja potrebito porazumljenje u djelo privede, i da taj uspjeh svoga viećanja kraljevskomu potvrdjenju podnesemo.

Oni dakle predgovornici, koji misle, da nam za ovaj predbježni dogovor sa saborom ugarskim netreba potvrde kraljevske, bili bi u pravu, kad bi prev. ručno pismo od 20. listopada p. g. samo za sebe stalo, ili kad ga nebi prev. kraljevski predlog od 26. veljače t. g. bio razglobio na predbježnu formalnu, i konačnu materialnu stranu, a gledom na obseg sadašnjega našega djelovanja kad ga nebi bio stegnuo. — U ovom položaju stvari, nemislim, da bi nam bila uspješna ikoja radnja, koja bi sa naznačene staze šenula.

Dočim nam je Nj. Veličanstvo ovaj put označilo, mislim, da nije išlo s drugoga gledišta, nego, da posreduje medju dva zavadjena naroda, i to posriedovanje da izvršuje putem kraljevskoga predloga na ugarski sabor. Ja sa svoje strane nevidim u samom tom nikakova povoda budi za strah, budi za brigu budi pako za revnovanje radi prava, koje pristoji svakomu narodu kao višjoj osobnosti, da sám sobom odlučuje.

Lavoslav Šram. G. Mrazović posve me je krivo razumio, kao da naime zato treba ove stavke „pravo-valjano“, da se time obezbiede naša prava. Ja sam iz istog razloga pošao, kao što i g. Mrazović, da našu samostalnost nemoramo odvisnom učiniti od sankcije kralja; dakle kad bi se izjavilo: „da priznanje naše samostalnosti i neodvisnosti činimo odvisnim od priznanja u pravo-valjanoj formi, to bi se onda smatralo, da to onda svoju valjanost zadobije, kad kralj na to pristane. Ja dakle ono nemogu na sebe odnositi, o čemu se je g. Mrazović na mene pozvao.

Slavoljub Vrbančić. Meni je žao, što smo sišli s parlamentarnog reda, jer se govori o više točakah, dočim imamo redom sve točke pretresivati. Što se tiče izraza „pravovaljano priznanje“, taj je sasvim temeljit, jer priznanje naše samostalnosti i neodvisnosti mora biti valjano, kad se veli,

Digitized by Google

da se imamo dogovarati s ugarskim saborom; dakle ovo nemože imati drugog smisla, nego da sabor ugarski ima to priznati, jer o tom zavisi isto dogovaranje s ugarskim saborom, a samo resultat istoga ima se Nj. Veličanstvu kralju na potvrdjenje podnieti.

Što se tiče Medjumurja, to mi razumievamo medju pravi virtualnimi, zato u tom nevidim zaprieke, da se nebi to moglo jasno napomenuti, kao što je g. Perkovac predložio. (Vika: riešeno je.)

Što se tiče drugog izpravka nemogu se u tom slagati sa zastupnikom vinodolskim, kao da bi Ugarska imala više pravah ili mogla imati nego trojedna kraljevina; mi smo dosad imali jednaka prava, a ako će Ugarska postići više pravah, mora imati ista i trojedna kraljevina.

Josip Akšamović. G. predsjednik našega dikasterija preduzeo si je u odsuću g. Perkovca, njegove izpravke, koji bi se predlogu osrednjega odbora dodati imali, braniti.

Po mojemu mnenju ti izpravci nisu potrebni.

Što se prve točke tih izpravakah tiče, to je već izjasnjeno.

Što se druge točke tiče, „i čim državopravni odnošaj kraljevine ugarske naprama cesarovini austrijanskoj bude jasan i na čisto izveden", pitam ja, kojim putem taj odnošaj Ugarske napram Austriji jasan, i na čisto izveden biti more.

Ja velim jednim od dva puta, ili državopravnim, ili putem revolucije.

Ako se putem državopravnim odnošaj Ugarske napram Austriji izvede, to ja mislim, da će taj odnošaj tako biti čist i jasan, da u napred k njemu privoljeti možemo; ako pako bi ovdje uzeti imali put revolucije, to mislim gospodo, da braću našu ugarsku nesumnjičimo.

Isti gospodin zastupnik vinodolski jest kazao, da bi se on samo tada s Ugri sdružio, kad bi oni veća prava dobili i imali, a ne drugčije.

Ja mislim, da po temeljnom državnom pravu Ugri veća prava od nas imati nemogu, ta to već predlog osrednjega odbora kaže, da nam i sva državo-temeljna prava, kao i kraljevini ugarskoj, pripadaju.

Nu neka nemaju veća prava nego mi, ipak imamo željeti, da š njimi u bližji savez stupimo, radi naše koristi i zajedničke potreboće, navlastito onog interessa, kojega je g. Mrazović u svomu izpravku naveo, t. j. što ćemo zajednički našu zajedničku ustavnu slobodu proti slučajnoj opakoj namjeri njemačke bečke vlade laglje moći obraniti.

Mi smo sami za sebe poslabi nasilje, kojim će njemačka vlada slobodu našu pobijati, odaliti. — Istina je, Ugri su za tu svrhu pojači, ali ako se sdružimo, mislim, da će to biti tada ogromna snaga moralna sdruženih narodah, koja će sve navale njemačke vlade na našu slobodu sigurno pobiti. —

Zato daklem mislim, da ta druga točka nikako se primiti nebi morala.

Što se tiče još ostaloga dodatka, ni toga netreba, jer što se u njemu izbraja, to se i u predlogu osrednjega odbora, i u izpravku g. Mrazovića po naznačenju naše samostalnosti i neodvisnosti, sadržava.

Tim daklem nikako dopustiti nemogu, da se predloženi izpravci g. Perkovca u načelu bi primiti imali. (Živio!)

Antun Stojanović. Ja mislim, da mi nije potrebno navoditi, što sam kazao, jer sam u mom govoru kod glavne debate izjavio i označio, kakvi je smisao predloga centralnoga odbora o užjem savezu; ja kod onog izjavljenja moram ostati, jer je moje uvjerenje. Zato sam mjesto druge i treće točke novi izpravak učinio, da bude jasna stavka osrednjeg odbora, da označimo, što razumievamo pod „užjim savezom." Moj dodatak glasi ovako „užji državopravni savez izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske imao bi svoj izraz u tome, da po povratku podpunog starodavnog ustava i nama i Ugrima, glede zajedničkih posalah, koji se ugovorom ustanoviti imadu, skupno zakonarstvo i skupna vrhovna uprava glede tih posalah bude i Ugarskoj i trojednoj kraljevini." Ja tim više ostati moram kod ovog predloga, jer znamo, da nam vlada dobro neželi, i da će biti zadovoljna samo s takvim predlogom, da nebude nikakve unije.

Franjo Žužel. Ja što se mene tiče neću prama Ugarskoj ruke tako vezati si, da ih nebudem mogao izvaditi.

Ja u ovom predlogu vidim, da smo tako svezani, da kako god Magjari svoje odnošaje naprama Austriji uredili, da ćemo njeke struke zakonarstva i uprave zajedno imati.

Ja kažem, mogle bi se takove okolnosti dogoditi, da nam nebude potrebno u nijednoj struci niti u zakonarstvu niti u upravi imati zajedničtvo, s toga smatram ja savez s Ugarskom samo kao sredstvo a ne kao svrhu. Nam treba savez s Ugarskom na toliko, na koliko bude potreban za obranu ustava.

Po mojem mnienju, najviše što bi nas moglo zajedno vezati, to bi bile njekoje struke obćeg zakonarstva, a što se obće uprave tiče, velim, da štogod Magjari sebi izvojuju, da će nam možebiti moguće biti tako urediti naše odnošenje, da našu upravu možemo doma izvršivati. Mi moramo pri tom postupku tim većma pozorni biti, jer ako nam je zakonarstvo ugarsko štete nanielo, nije ipak toliko, koliko uprava zajednička s Ugarskom, koja nas je baš ubila.

Nu ja ću to isto takodjer kazati i glede uprave u Beču, mi smo kroz nju postali siromašni, bečka uprava dizala je za Niemce sve moguće obrtničke i druge zavode, ali za nas učinila nije ništa. Nego to isto radila je i ugarska uprava. Ona je podizala trgovinu, obrt, poljodjelstvo, ali nemože se reći, da je to isto i za nas učinila. Nadalje ova ugarska uprava tako je manipulirala s našimi novci, kao što i bečka uprava, ona je sa do blizu tri miliona našeg imetka upravljala, o kojih dan danas niti računa dala nije.

Ugarska uprava manipulirala je s našim imetkom sve od vremena Leopolda II. i kad bi mi samo kamate od ove glavnice uživali bili, sad bi imali kapital od jedanaest milionah. Da smo mi te novce doma imali, mi bi bili s njimi sva moguća podigli; ali tako ih znala, moja gospodo, tudja uprava na svoju korist obratiti. Naš narod ostao je kroz tudju upravu u gluposti, i ostat će svagda pod tudjom upravom u gluposti: zato bi volio dati odgrizti si jezik, nego zajedničku upravu s Ugarskom imati, ja na nju lje nikad pristati neću.

Slavoljub Vrbančić. Mi smo opet s jednog predmeta prešli na drugi, bez da smo prvi riešili.

Ja mislim, da se ima visoka kuća najprije izjaviti: pristaje li u načelu uz predlog g. Perkovca ili ne; i ako se neprimi izpravak g. Perkovca, hoću govoriti o predlogu g. Stojanovića.

Digitized by Google

Janko Car. Ja ću se o tom izpravku izraziti, da nipošto nenalazim, da je potreban i da se primi, s toga se slažem sa gospodinom Veberom i Brlićem. Nadalje, što je g. Stojanović predložio, nestidim se kazati, da se tim pošteni savez postići želi, zato pristajem uz njegov predlog.

Mirko **Hrvat.** Neima člana u ovom saboru, koji se nebi izjavio, da je, osim personalne unije, pripravan stupiti u još užji savez s Ugarskom, dakle neima člana, koji se nebi izjavio takodjer i za realnu uniju. Ali naročito g. Žužel je rekao, da nemože biti realna unija, ako i budemo imali u kojih točkah skupno zakonarstvo: a ja velim, da baš to, ako imamo skupno zakonarstvo, zahtieva takodjer, da imamo obćem zakonarstvu takodjer i odgovarajuću vrhovnu skupnu upravu. Budući pako da onaj pasus, koji se sada pretresiva, zasieca u život naroda, predlažem, da se ovo pretresivanje na sutra odloži i da se poslje podne tajna sjednica sazove i izbor podpredsjednika preduzme.

Andrija Brlić. Ovdje dolaze izpravci, koji su danas možebiti stvoreni i koje nemože svaki odmah shvatiti, moramo ih dakle proučiti, da možemo po zaključku debate glasovati: zato mislim, da u ovom slučaju nemože biti bolje prilike do sporazumljenja, nego da držimo tajnu sjednicu.

Franjo Žužel. Ja glasujem, da se tajna sjednica nedrži, nego da svaki član sabora promozga dotične izpravke, pak da se sutra viećanje o tom dalje nastavi.

Preuzv. g. **ban.** Gospodo, za danas zaključujem sjednicu, a bližnja nastavit će se sutra u 10 satih prije podne.

Digitized by Google

Četrdeset i treća saborska sjednica 16. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o četrdeset i drugoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne petnaestoga srp. god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Antuna Stojanovića.*

Po pročitanom i autenticiranom zapisniku od 41. saborske sjednice budu objavljeni daljni prinesci za utemeljenje jugoslavenske akademije, i to:

Prečastni gosp. Petar Šatvar poklanja na rečenu zakladu sve svoje dnevnice, koje mu kano zastupniku prvostolnog kaptola zagrebačkog na saboru ovom pripadaju, a povrh toga polaže jednu razteretnu zadužnicu pod br. 450 vrhu 500 for. zajedno sa kuponi.

Gosp. Josip Bučar, ravnatelj plemenitog konvikta u Zagrebu, obvezuje se, da će za 5 godinah 200 for. položiti, za sad polaže 40 for. a. v.

Gospoda učitelji na uzornoj i glavnoj učioni u Zagrebu Venceslav Mařik i Ivan Šah obvezuju se za 10 godinah svake godine po 10 for., ukupno svaki 100 for. položiti.

Gospoda zastupnici naroda Ilia Guteša i Nikola Lučić položili su svaki po 10 for., Nikola Kajganović pako 5 for.

Odlučeno, da se ovi prinesci sa pismenom izjavom i obveznicom od 500 for. ekonomičkom odboru za jugoslavensku akademiju rukovodjenja radi predadu.

Presvietli gosp. episkop Pakrački Stjepan Kragujević moli, da mu se radi pohadjanja toplicah dopust na 6 nedjeljah dozvoli, koji mu je, kao neobhodno potreban, i dozvoljen.

Gospoda zastupnici naroda mole radi domaćih poslovah za dopust, i to: Stjepan Perenčević na 5 danah, Antun Cuculić, na tri nedjelje danah i Samuilo Kosanović na 12 danah. Ovi su im dopusti tim dozvoljeni, da takove po svršenom pretresanju i glasovanju pitanja o odnošajih ovih kraljevinah k Ugarskoj nastupiti mogu.

Poslje toga pročitan je pismeni, kolektivno podpisani podnesak one gospode članovah saborskih, koji su se iz saborske sjednice dne 13. srpnja 1861. prije glasovanja o načelu pitanja odnošaja ovih kraljevinah ka kraljevini Ugarskoj udaljila, kojim radi nasrtanja i potvaranja, kojim bi u saboru ovome izložena bila, svoje mandate polažu, ogradjujuć se proti svakomu zlobnomu potvaranju, smjerajućem na osumnjičenje njihove narodne ustavne i slobodoumne težnje i namjere.

Ujedno je pročitana ostavka zastupnika naroda grofa Julia Jankovića, kojom čast prvog saborskog podpredsjednika polaže.

Na predlog presvietloga gosp. velikog župana Zagrebačkoga Ivana Kukuljevića odlučeno je, da se o ovih ostavkah u prvoj budućoj sjednici vieća.

Gosp. zastupnik naroda i župnik Stjepan Vuković moli radi upotrebljenja toplicah dopust na 3 nedjelje danah od 16. srpnja 1861. počamši. — Buduć da je gosp. prositelj gore naznačenim podneskom svoj mandat takodjer položio: to se odlučuje ovu prošnju sa rečenim podneskom u budućoj sjednici u pretres uzeti.

Zastupnik naroda g. Mato Mrazović predlaže, da se čl. 69. ovosaborskog poslovnika, po smislu kojega kod viećanja i odlučenja dvie trećine verificiranih zastupnikah nazočne biti moraju, ovako promieni: „kad se vieća i odlučuje, treba da bude prisutna najmanje absolutna većina verificiranih zastupnikah.“ Ovaj je predlog jednoglasno primljen.

Zatim je čitana predstavka krajiških na ovom saboru zastupnikah na sabor ovaj i Nj. Veličanstvo kralja, u kojoj se tegobe i zahtjevi Krajine razlažu. — Na predlog presv. gosp. Ivana Kukuljevića, vel. župana Zagrebačkog, bude jednoglasno zaključeno: da se ova predstavka krajišnikah ovako kako je sastavljena, uz kriepku predstavku od strane sabora ovoga Nj. Veličanstvu kralju po deputaciji iz sredine sabora, predvodjene svietlim banom, u ono isto doba podnese, kad bude podnešena adresa glede odnošaja trojedne kraljevine naprama Ugarskoj i Austriji.

Poslie toga bude na dnevnom redu stojeća specialna debata o predlogu osrednjega odbora glede pitanja i odnošaja trojedne kraljevine naprama Ugarskoj zametnuta.

Najprije bude pročitan sav članak, zatim stavka po stavku.

1. Za da se jedinstvo trojedne kraljevine označi, predlaže gosp. Mato Mrazović, da se u naslovu izraz kraljevinah promieni, i naslov članka ovako stavi: „Članak o odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kruni i kraljevini Ugarskoj.“ Ovaj je izpravak jednoglasno primljen.

2. U točki I. redku 2. stoji „županiju Riečku s gradom Riekom, njezinim kotarom i ostalim primorjem.“ Gosp. zastupnik Mrazović predlaže, da se ova stavka preinači ovako „grad Rieku sa njegovim kotarom i ostalim hrvatskim primorjem, zatim županiju riečku.“ Ovaj izpravak bude zabačen, i redakcia članka zadržana.

3. Izpravak zastupnika Mate Mrazovića, da se iz redka 10. i 11. rieči: „po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine“ prenesu u redak 8 i 9. i da se umetnu izza riečih „osim što Nj. Veličanstvo zajednički njihov kralj“ bude

Digitized by Google

zabačen, i onaj po zastupniku Veberu učinjeni primljen, da se naime poslie rieči „diplomah“ u redku 10. stavi, „ima kruniti i za kralja Dal. Hrv. Slav. i to, po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine, jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom.“

4. Izpravak g. zastupnika Vuščića, da se u redku 10. poslie rieči „Ugarsku“ a pred rieči „krunitbenih“ stavi „posebnih“ bude jednoglasno primljen.

5. Zastupnik g. Mato Mrazović predlaže, da se stavka u redku 11. 12 i 13. „i što ovim kraljevinam“ izpusti, i sa sliedećom zamieni „i što se javno-pravno stanje ovih kraljevinah osim na posebnom javnom pravu istih, osniva takodjer i na državnom i ustavnom pravu, na kojem se osniva javno-pravno stanje kraljevine Ugarske, kako se je isto pravo razvilo do god. 1848.“ Ovaj izpravak bude zabačen, i onaj gosp. zastupnika Ivana Mažuranića primljen:

„i što ovim kraljevinam osim njihovih posebnih, državnih i ustavnih pravah pristoje još i sva ona javna prava, koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do god. 1848. u koliko se ona gore izjavljenoj samostalnosti i neodvisnosti njihovoj posredno ili neposredno neprotive.“

6. Zastupnik gosp. Mrazović predlaže, da se točka II. od redka 14 do 17. poslie riečih: „zajednički ustavni život“ sa sliedećom zamieni „a tako isto i uvažavajuć zajedinstvo interesah glede uzdržanja i razvitka ustavne slobode, trojedna kraljevina Dalm. Hrv. i Slav. pretresivajuć previšnji kraljevski predlog od 26. veljače 1861. b. 152. kojim je pozvana, da izjavi svoje želje i namjere glede odnošenja svojega prema kraljevini Ugarskoj, očituje kriepostju ovog svojeg saborskog zaključka.“ — Ovaj je izpravak jednoglasno primljen.

7. Zastupnik gosp. Mrazović predlaže, da se u točki III. i IV. od redka 18 do 22. mjesto stavke „da su one svaki čas pripravne“ do „budu priznani“ uvrsti sliedeća stavka:

„da je ona svaki čas pripravna, prema koristi i potrebući zajedničkoj s kraljevinom Ugarskom stupiti u još užji državopravni savez, ako od strane kraljevine Ugarske gore-naznačena samostalnost i neodvisnost, a tako i gore spomenuti realni i virtualni teritorialni obseg trojedne kraljevine pravovaljano budu priznani.“ Ovaj izpravak bude jednoglasno primljen.

8. Izpravak zastupnika Ivana Perkovca, da se u redku 5. poslie rieči „varadinsku“ metne,

„tako isto razumievajući ovamo pravo na Medjumurje i ostala virtualna teritorialna prava ovih kraljevinah“ bude većinom glasovah primljen.

9. Zastupnik Perkovac predlaže nadalje sliedeći izpravak, da se naime u redku 22. poslie rieči „priznani“ metne još i to:

„i čim državopravni odnošaj kraljevine Ugarske naprama carevini austrijskoj bude jasan i na čisto izveden. U nijednom pako slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od svojih sadašnjih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna i zemaljska uprava politična, nastavna i vjerozakonska, vlastito u svih molbah pravosudje, i vlastito za sve ove dosad izbrojene poslove zakonotvorstvo, ikad išta žrtvovati ili popustiti.“

„Članak ovaj ima se smatrati temeljnim zakonom trojedne kraljevine.“

10. Zastupnik naroda Antun Stojanović predložio je, da se izpravak, što ga je zastupnik Ivan Perkovac učinio, zabaci, i mjesto njega stavi:

„Užji državopravni savez izmedju trojedne kraljevine Dalm. Hrv. i Slav. i izmedju kraljevine Ugarske imao bi svoj izraz u tome, da po povratku podpunog starodavnog ustava i nama i Ugrima glede zajedničkih posalah, koji se ugovorom ustanoviti imadu, skupno zakonarstvo i skupna vrhovna uprava glede tih posalah bude i Ugarskoj i trojednoj kraljevini.“

Viećanje o izpravcih po gg. zastupnicih Perkovcu i Stojanoviću učinjenih bude na buduću sjednicu odgodjeno, koja je za sutra u 10 satih predpodne urečena.

Šokčević s. r.
ban.

A. Stojanović s. r.
saborski bilježnik.

Mato **Mrazović**. Čita publikanda:

Podnesak g. Samuila Kosanovića od 16. srpnja 1861., kojim polaže svoj mandat kao narodni zastupnik iz otočke pukovine.

Podnesak gosp. Josipa Margića takodjer narodnog zastupnika iz otočke pukovine, kojim svoj mandat polaže dne 16. srpnja 1861.

Molba gosp. Nikole Begovića narodnog zastupnika iz banske pukovine dne 16. srpnja 1861., molećega za dopust na 8 danah.

Glede podnesakah pod 1 i 2 zaključeno: da se visokom predsjedničtvu izruče radi naredbe za nove izbore, a glede molbe pod br. 3 zaključeno:

da se zamoljeni dopust nemože podieliti molitelju, dok se nerieši glavno pitanje na dnevnom redu stojeće.

Za ovim bude po bilježničtvu javljeno, da su za jugoslavensku akademiju stigli sliedeći prinesci, i to:

Od gospoje Katarine Blaha stotina forintih u gotovu.

Od gosp. Josipa Štengela narodnog zastupnika iz vojničke Krajine pet forintih a. v. takodjer u gotovu.

Od gosp. Dragutina Cattineli-Obradića pismena ponuda, kojom se obvezuje po mogućnosti što prije platiti u istu svrhu stotinu forintih.

Ove prijave budu na ugodno znanje uzete.

Nakon toga bijaše čitana molba Dragutina Burlinia, poduzetnika za predstave talijanskih operah na ovdašnjem kazalištu, molećega, da mu visoki sabor dobrovoljnimi prinesci pomogne od očevidne propasti, priloživši ujedno i podpisni arak.

Zaključeno, da se dobroj volji i blagonaklonosti gosp. članovah saborskih prepusti, da dobrovoljno doprinesu za molitelja i u tu svrhu ima se podpisni arak na stol visoke kuće izpostaviti.

Josip Vranicani. Čita izviešće peticionalnoga odbora:

a) O molbi zastupničtva grada Kostajnice glede zastupanja Krajine na saboru trojedne kraljevine;
b) o ponudi grofa Samuela Keglevića, nudećega svoju knižnicu na prodaju;
c) o molbi učiteljskog sbora kr. preparandije i glavnih gradskih učionah zagrebačkih, molećih za imenovanje saborskoga odbora, koji bi pučke učione preustrojio;
d) o molbi kazališnoga odbora, molećega za mjesečnu podporu od 580 for. za podmirenje troška iz dobitka predstavah nedostiženoga;
e) o molbi pogorelca Ivana Čurčića molećega za podporu.

Digitized by Google

f) o molbi obrtnikah iz občine Laduć, molećih, da se ukinu urbarski podanci, što ih davaju gospoštini Ladućkoj;

g) o molbi učiteljah koprivničkih, sastojećoj se u tom:

1. da bude svim učiteljem glavnih učionah podieljen u napredak u skupštinah županijskih osobni glas;

2. da se učiteljem pučkih i glavnih učionah sve od jedne županije podieli pravo u napredak, da po jednog zastupnika izaberu na sabor dalmatinsko-hrvatsko-slavonski.

h) O molbi občinah uz cestu Karolinsku ležećih u tom sastojećoj se, da se ista cesta Karolinska popravi za trgovačko obćenje.

Odlučeno: svi ovi predlozi peticionalnoga odbora imadu se na dnevni red postaviti.

Franjo Lovrić. Čita predlog odbora ad hoc radi povlastice podieljene g. Pongracu za gradjenje sisačkog mosta.

Ladislav Balog. Ja mislim, da se ovaj ugovor nikako sada odobriti nemože; ja nerazumiem, što je kod osobah, koje stvari nose, kakove su te stvari? Veli se dalje: 20 novčićah od svake tegleće marve; to je mnogo i zato važna stvar. Zato mislim, da se na dnevni red metne i debata otvori, jer se naprečac riešiti nemože.

(Sa više stranah: dnevni red.)

Makso **Piškorec.** Ja sam hotio progovoriti u tom predmetu; medjutim moji razlozi su oni, koje je g. predgovornik naveo, zato i ja mislim, da se na dnevni red stavi, da se obširnije može o tom govoriti, akoprem je predmet prešan iz toga, što g. Pongrac već radi.

Preuzv. g. **ban.** Mogu vam kazati, da sada neradi dalje.

Makso **Piškorec.** Onda dopustite, da razlog kažem. Tko će nadzirati, da on poslje 50 godinah, koj rok njemu se opredjeljuje za pobiranje mostovine, most u tako dobrom stanju preda, kako ga je dobio; drugo je....

(Sa svih stranah: dnevni red.)

Predmet ovaj odputi se na dnevni red.

Zatim nastavi se na dnevnom redu stojeća debata o zaključku glede odnošenja trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj.

Mato **Mrazović.** Ja sam jučer u svojem predlogu došao do točke 4., te sam predložio, da se u redku 22. poslje rieči „priznani“ izpravak gospodina Perkovca sliedećim stavkom izrazi: „i čim državopravni odnošaj kraljevine Ugarske naprama carevini Austrijskoj, na temelju adrese ugarskog sabora, bude jasan i na čisto izveden. U nijednom pako slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od svojih sadašnjih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna i zemaljska uprava politična, nastavna i vjerozakonska, vlastito u svih molbah pravosudje, i vlastito za sve one dosad izbrojene poslove zakonarstvo, ikad išta žrtvovati ili popustiti.“

O ovom predlogu mojem povela se je debata, u kojoj sam vidio, da neima izgleda, da bi se visoka kuća složila; ja dakle ovaj predlog natrag uzimljem i sliedeći predlažem: da se nakon rieči „budi priznani“ sliedeći stavak uvrsti: (čita.)

„Ovaj državnopravni savez izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske imao bi svoj izraz u tome, da objema ovim kraljevinama bude skupno zakonarstvo i skupna tomu zakonarstvu odgovarajuća vrhovna uprava glede onih državnih posalah, koji će se ugovorom odrediti.

„U nijednom ipak slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od svojih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna zemaljska uprava politična, nastavna i vjerozakonska, vlastito u svih molbah pravosudje i vlastito za sve ove dosad izbrojene poslove zakonarstvo, ikad išta žrtvovati ili popustiti.“

(Sa svih stranah: dobro je, primamo.)

Gospoda Jakovčić i Baltić dižu se, i hoće govoriti.

(Sa svih stranah: primljeno je, većina je.)

Pavao Jakovčić. Molim, da se dopusti govoriti, jer ja to po osvjedočenju primiti nemogu.

Ivan Vončina. Proti zaključku sabor neprima prigovora.

Janko Pavlešić. Zašto u takvom poslu precipitirati stvar?

Makso **Piškorec.** Jučer smo odvjetovali u tom predmetu pak odstupili, većina se je bila digla; ja bi samo molio, da Vaša preuzvišenost zaključak izreče, i ako tko misli, da nije bila većina, da se još jedanput odvjetuje.

Josip Baltić. Kroz 3 nedjelje danah vodila se je debata o odgovoru na reskript Nj. Veličanstva, u kakovo odnošenje da trojedna kraljevina prama kraljevini Ugarskoj stupi. Pri ovoj debati nastojala je visoka kuća uzdržati neodvisnost, ravnopravnost i cjelokupnost trojedne kraljevine prama Ugarskoj. U ovom načelu primila je visoka kuća predlog osrednjeg odbora. Amandement g. Mrazovića smjera tamo, da se preinači načelo predloga osrednjeg odbora, jer ovdje se govori o zajedničkom zakonodavstvu sa Ugarskom, dočim su gg. govornici dokazivali, da zakonodavstvo zajedničko biti nemože; jer je u Ugarskoj magjarski jezik za diplomatički primljen, a drugo iz obzira, što bi mi u svih važnih predmetih na zajedničkom ugarskom saboru morali uvjek u manjini ostati. Dakle nerazumim, ako se je visoka kuća za neodvisnost tako odvažno izrazila, dok je toliki strah napram zajedničkomu zakonodavstvu pokazala, dok je zaključkom primila predlog, da se osigura cjelokupnost i ravnopravnost trojedne kraljevine, da bi sada preinačila načelo. To mi se vidi ne dosljedno, niti shodno. Zato bi ja molio, da bi se ovaj amandement g. Mrazovića uzeo u obširniji pretres, da se vidi, da li je to spasonosno za naš narod, i da se onda uvrsti u predlog osrednjeg odbora; dočim ga ja tako nemogu smatrati za predlog osrednjeg odbora, nego za predlog zastupnikah grada Zagreba. (ah!)

Preuzv. g. **ban.** Molim, gospodine, čitajte još jedanput.

(Gosp. Mrazović hoće da čita.)

Antun Stojanović. Jedanput smo odvjetovali i visoko predsjedničtvo je izreklo, da je ustala većina, dakle nemogu pripustiti, da se još jedanput glasuje.

Ladislav Balog. Ja takodjer nemogu na to pristat, da se još jedanput glasuje.

Mato Mrazović. To je tako važno pitanje, da mi, za sigurno, duša nebi mogla mira naći, kad bi i najmanju sumnju ili brigu u svojoj sviesti ponesao iz ove sabornice, da je ikoji od gg. narodnih zastupnikah proti svom osvjedočenju glasovao, ili da nije iz pravoga i jasnoga uputjen privolio na taj zaključak. Ja uvažavam razalog, da proti zaključku neima prigovora, i ako se stvar uzme po propisih poslovnika, neima o njoj debate. Gledeć ipak na važnost predmeta i potaknutih dvojbah o pravilnom završetku debate, gledeć na to, da se dvojba podiže proti tomu, da li je zaključak većinu imao i formalno izrečen bio, predlažem i molim vis. kuću, da odustane od zahtievanja da se prodje na dnevni red i da dozvoli onoj gg. koja su radi kojega izraza, zabrinuta, neka razviju svoje razloge. U tu svrhu neka mi

Digitized by Google

vis. kuća dozvoli, da svoj predlog još jednom pročitam i razložim.

(Prima se; govornik opet čita svoj predlog.)

Eugen Kvaternik. Ja si nisam napred uzeo radi toga predloga progovoriti, jer sam proti poduzetju, što će našemu narodu smrt nanesti. Ja ovdje vidim, da se je nješto pročitalo, što vriedja iz temelja ne samo predlog zastupnikah grada Zagreba nego i ostale predloge. To se tako brzo pročitalo, da neznam, što se je čitalo, nu toliko vidim, da se tu radi o nješto drugom. To ide tako daleko, da se govori o skupnom zakonodavstvu i upravi, to podsieca svu budućnost naroda našega, ako bi kojim načinom ovo ruglo prodrlo. Ja znam, da ja sam kao pojedini član nemogu ništa opraviti proti vam, ali kao zastupnik naroda moram protestirati proti tomu, jer što se je ovdje pročitalo, nije niti predlog zastupnikah grada Zagreba, niti predlog osrednjeg odbora, niti predlog moj. Sada sudite polag duše vaše.

Antun Stojanović. Ako vi gospodo mislite, da ćete mene iz ove kuće iztjerati, ja do posljednjeg časa neidem od tuda, i nećete me natjerati nikakvom demonstraciom, da od one ljubavi popustim, koju za obranu domovine gojim; na taj način neće biti ništa. G. zastupnik Kvaternik izrazio se je, da on nikako nemože pristati na one korake, koji priete pogibelju i propastju domovine; ja duboko počitujem njegovo mnienje, ali zahtievam, da i on moje mnienje počituje. Ja upravo to tvrdim, da će naša domovina sretnija biti ovim predlogom, i to će budućnost pokazati. Il je to baš sreća za domovinu, što je on predložio? to nije dokazao, jer takovi emphatični izrazi nisu nikakovi dokazi. Ako bi se to možebiti publikumu i galeriji dopalo, to neće ipak pobiediti moj predlog.

Mato Mrazović. Ja se moram ograditi proti takovim izrazom g. predgovornika Kvaternika, kao da ja imam kakovih dalekih i tajnih, narodu pogibeljnih namierah činieći svoj predlog. G. predgovornik neka bude uvjeren, da neidem ni za dopadnošću galerije, jer kad bi za tim išao, a ja bi, kao što on čini, bez ikakovih razlogah napadao i sumnjičao i nasrtao, jer to je povoljna hrana za prostački ukus. Nu sumnja je hrdjavi vodja, koji neće spasiti domovine. Ako moj g. predgovornik misli, da je njegov predlog tako dobar, da je jedini kadar našu domovinu u luku dobre i srećne budućnosti privesti, ja mu čestitam, i moram samo žaliti, što je jednim jedinim glasom podupiran bio. Al' s druge strane moram g. predgovornika zamoliti barem za mali kusak snosljivosti, koja se obično drži za mjerilo političke dozrelosti, i moram ga zamoliti, neka mi dopusti, da učinim predlog po svojem uvjerenju i do kojega držim, da će našoj domovini koristan biti. Ako li se i uza to većina za predlog g. Kvaternika izrazi, i ako po njem domovina sretna postane: ja ću čestitati najprije g. Kvaterniku, da je taj put spasa našao, a onda ću čestitati domovini, koja je tako vrstne zastupnike izabrala, te su spasonosnost predloga protivnikovoga uvidjeli i posvojili ga. Nu dok sve to nebude i dok g. Kvaternik spasonosnost svojega predloga nedokaže i većinu zastupnikah o njoj neuputi, do toga držim, da je ovaj moj predlog shodan. Zato, bio taj predlog više ili manje nego je predlog zastupnikah grada Zagreba; bilo to po mnienju g. Kvaternika ruglo ili ne, ja g. predgovornika neću naučiti na izbor pristojnijih epitetah, nego se samo ogradjujem proti svakomu sumnjičenju, i molim, da se gg. razlozim služe, a ne sumnjičenjem, jer, kako rekoh, sumnja je hrdjav vodja.

(Čita predlog.)

Za podporu ovoga predloga nemogu ništa novoga navesti, što nebi bilo već na tanko i vrlo umno razloženo. Da možebiti koju tanku sviest neuznemirim, neću se pozivati na diplomu od 20. listopada pr. g., po kojoj smo ovdje sabrani i koja je izhodište našemu djelovanju, nego se upirem na volju trojedne kraljevine, kako bijaše 1848. godine izražena. Iz očitovanja tadašnjega volje narodne vidi se, da trojedna kraljevina za sebe nije zahtievala, nego samo upravo ovu autonomiju, (čita iz predloga: da joj bude vlastita vrhovna i zemaljska uprava politička, nastavna i vjerozakonska itd.). To je bilo zahtievanje trojedne kraljevine onda, kada se je ona za federaciju odlučila bila i kad je u svojih člancih izrekla, da vrhovnu zajedničku upravu višjih financijah, rata i izvanjskih poslovah nemari u centrumu imati. Sada samo moram konstatirati to, da je narod trojedne kraljevine g. 1848. u tom obsegu autonomiju za sebe tražio. Išli mi iz gledišta diplome od 20. listopada ili ne, ova volja narodna ima nam biti izhodište dotle, dok se narod za drugu, širju autonomiju neizrazi. Previšnjim kraljevskim odpisom od 26. velj. pozvana je visoka kuća, da izrazi svoje želje i namjere glede budućeg odnošenja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, a želeća se u tom izraziti trojedna kraljevina kroz usta svog zakonitog organa, izražuje, da zbilja želi sa kraljevinom Ugarskom u savez stupiti; nepreostaje dakle drugo, nego da predbježno i do potanjega dogovora udari maximum i minimum uvietah, uz koje želi sa kraljevinom Ugarskom u savez stupiti. Za maximum je vis. kuća ovo izrekla: (čita) da je uslied dogadjajah g. 1848. svaka druga ma kakova sveza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske posve prestala itd., osim zajedničkoga kralja, krunjenja i krunitbene diplome itd., i kad je visoka kuća izjavila, da želi stupiti u savez sa Ugarskom, čim bude pravovaljano priznana neodvisnost, samostalnost i cjelokupnost trojedne kraljevine. To je bio maximum; a minimum je sada u mom predlogu (čita); jer izpod ovih uvietah neima pogodbe s Ugarskom. Držim dakle, da je i prigovor gosp. Baltića netemeljit, kad veli, da je zajedničko zakonodavstvo i vrhovna uprava u zajednici s Ugarskom, protuslovno sa prijašnjim zahtievanjem, gdje ištemo, da se prizna naša neodvisnost i samostalnost, jer sjedinivši se s Ugarskom glede njekojih strukah državnoga života u zajedničkom zakonarstvu i u vrhovnoj upravi odgovarajućoj obsegu toga zakonarstva, nismo pustili ni neodvisnosti ni samostalnosti svoje, dapače si ju u svih inih strukah pridržavamo, a u njekih ju samo ograničismo za volju nagode, jer nagoda niti nije ništa drugo, nego uzajamno ograničenje pravah, a ovdje upravo za ljubav njekoje svrhe, koju želimo postići. Ja dakle protuslovja ovdje nenalazim. A da je to onaj minimum, uz koji trojedna kraljevina jedino može u savez stupiti s Ugarskom, to sam već prije razložio.

Iz ovoga gledišta pošao sam ja, kad sam taj predlog učinio, a učinio sam ga zato, jer je jučer po g. Stojanoviću proti predlogu odsutnoga g. Perkovca izpravak bio predložen, smjerajući na to, da se izpravak g. Perkovca izostavi, po čemu bi naš čitavi članak glede budućega našega položaja naprama Ugarskoj u neizviestnosti ostao bio.

Osim toga neda se nijekati, da je upravo to bio glavni i najjači razlog, izza kojega su gg. od 13. srpnja napadala na predlog osrednjeg odbora, što u neizviestnosti ostavlja one točke, glede kojih bi se imali s Ugarskom vezati. Mojim predlogom pobija se dakle i taj prigovor, jer se sada barem znade, u kojih točkah nećemo da se vežemo s Ugarskom.

Digitized by Google

Ja mislim dakle, da sam ne samo razloge, nego i brižljivost dapače i sumnjičenja odbio.

(Većinom glasovah: primito.)

U točki 4. redku 23 i 24 kaže osrednji odbor: „medjunarodni savezni ugovor uglavit će oba sabora putem odborah, koji će se u jednakom broju saborskih članovah sastati na mjestu neutralnu". Ja mjesto toga predlažem: „Čim sabor kraljevine Ugarske izjavi, da je i on sa svoje strane pripravan na ovom temelju stupiti sa saborom trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u dogovor o upitnom državopravnom savezu, imat će se sa strane jedne i druge odrediti odbori od jednaka broja saborskih članovah, sastavljenih u tu svrhu, da se na osobitom mjestu, medjusobnim dogovorom na to odredjenu, sastanu, ter način iliti uvjete pomenutoga državnopravnoga saveza potanko ustanove i dotičnim saborom na odobrenje predlože.

(Njekoji: dobro je.)

Vjekoslav Kristianović. U mojem predlogu, kojega sam 28. lipnja načinio, napomenuo sam u 3. točki, jeli je Ugarska voljna priznati ravnopravnost svih narodnostih pod krunom sv. Stjepana. Toga u tom predlogu nenalazim, zato bi ja molio, da se to uzme unutra, jer je to jamčenje i za našu narodnost, ako oni to priznaju.

Ivan Vončina. Ja bi g. predgovorniku odgovorio, što se naše narodnosti tiče, da je ovim člankom dovoljno ujamčena, a što se drugih narodnostih u Ugarskoj tiče, neznam, bi li shodno bilo, da ovdje garancije za druge tražimo.

Slavoljub Vrbančić. Što se tiče ravnopravnosti drugih narodah, ja bi želio, da se obzir uzme na ostale narode u Ugarskoj, naime slavjanske, osobito na braću Srblje. Nu tomu sada nije mjesto, to će se kod ugovora učiniti, jer mislim, da se mi nećemo nikako sa Ugri dogovarati kao s čistimi Magjari.

Mato **Mrazović.** Ja sam po dosadašnjih izpravah sastavio cieli članak i predlažem ga visokoj kući, na odobrenje, nu da ujedno posebni odbor imenuje za stilističko pregledanje njegovo.

(Čita cieli članak, koj ovako glasi:)

Članak o odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kruni i kraljevini Ugarskoj.

Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u današnjem svom teritorialnom obsegu, brojeć ovamo grad Rieku s njegovim kotarom i ostalim hrvatskim Primorjem, zatim županiju riečku, zagrebačku, varaždinsku, križevačku, požežku, virovitičku, sriemsku, i sadanju vojničku Krajinu, to jest osam hrvatskih i tri slavonske pukovine imenito ličku, otočku, ogulinsku, dvie banske, gjurgjevačku i križevačku, zatim brodsku, gradišku i petrovaradinsku, tako isto razumievajuć ovamo pravo na Medjumurje i ostala virtualna teritorialna prava ovih kraljevinah, izjavlja i očituje putem svoga ovaj čas u glavnom gradu Zagrebu ročećega sabora: da je uslied dogodjajah od godine 1848. svaka druga ma kakva, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske pravno prestala, osim što se Nj. Veličanstvo zajednički njihov kralj po njihovih do godine 1848. zajedničkih zakonih, nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i Ugarsku, posebnih krunitbenih diplomah, ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga i to po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom, i što ovim kraljevinam, osim temeljnih pravah, pristoje još i sva ona javna prava, koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do g. 1848. i u koliko se ona gori izjavljenoj sadašnjoj samostalnosti i neodvisnosti njihovoj posredno ili neposredno, neprotive. Nu uvažavajuć zajedničku prošlost svoju, prijašnji zajednički ustavni život, a tako isto uvažavajuć zajedinstvo interesah glede uzdržanja i razvitka ustavne slobode trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije: pretresivajuć privišnji kraljevski predlog od 20. veljače 1861. br. 152, kojim je pozvana, da izjavi svoje želje i namjere glede odnošenja svojega prama kraljevini Ugarskoj, očituje kriepošću ovoga svojega saborskoga zaključka, da je ona svaki čas pripravna prama koristi i potrebući zajedničkoj s kraljevinom Ugarskom stupiti u još užji državnopravni savez, ako od strane kraljevine Ugarske gori naznačena samostalnost i neodvisnost a tako i gori pomenuti realni i virtualni teritorialni obseg trojedne kraljevine pravno-valjano budu priznani.

Ovaj državnopravni savez izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske imao bi svoj izraz u tome, da objem ovim kraljevinama bude skupno zakonarstvo i skupna tomu zakonarstvu odgovarajuća vrhovna uprava glede onih državnih posalah, koji će se ugovorom odrediti.

U nijednom ipak slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od svojih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna i zemaljska uprava politična, nastavna, vjerozakonska, vlastito u svih molbah pravosudje i vlastito za sve ove do sad izbrojene poslove zakonarstvo, ikad išta žrtvovati ili popustiti. Čim sabor kraljevine Ugarske izjavi, da je i on sa svoje strane pripravan na ovome temelju stupiti sa saborom trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u dogovor o upitnom državopravnom savezu, imat će se sa strane jedne i druge odrediti odbori od jednaka broja saborskih članovah, sastavljenih u tu svrhu, da se na osobitu mjestu, medjusobnim dogovorom na to odredjenu, sastanu, ter način ili uvjete pomenutoga saveza potanko ustanove i dotičnim saborom na odobrenje predlože.

Pavao Jakovčić. Jučer sam govorio o jednoj točki, gdje se kaže, da se grad Rieka sa svojim Primorjem predpostavlja županiji riečkoj. Ja mislim, kad se govori o Primorju, da se ima najprije županija riečka napomenuti, koja je stupila na mjesto županije severinske, na koju je po dotičnih diplomah i reskriptih kraljevskih spadao grad Rieka sa svojim kotarom, a sada spada na obseg županije riečke; rekao sam nadalje, da je u staro vrieme ciela naša zemlja razdieljena na županije i ako je bila kakva posebna jurisdikcija, uviek je spadala na obseg jedne županije, kao n. pr. kotar turopoljski, koj je posebna jurisdikcija, ali ipak spada na županiju zagrebačku.

Zato mislim, da isto tako spada Primorje na županiju riečku, s toga da se županija riečka najprije napomenuti mora, a poslje pojedine njezine česti.

Mato **Mrazović.** Ja bi molio vis. kuću, da se odbor imenuje, koj bi stilizaciju cielog članka pregledao, jer zbilja opažujem, da je izpravak, kog je g. Mažuranić i kojeg je sada g. predgovornik napomenuo, izpušten.

(Prima se.)

Za odbor ovaj izabrani su sliedeći članovi: gg. Rački, Mažuranić, Veber i Vončina.

Ivan Mažuranić. Ako me je zapala ta dužnost, ja bi molio vis. kuću za ubavieštenje. Najprije je pitanje, što će taj odbor imati raditi. Ako se ima baviti sa stilizacijom, to ja odmah kažem, da bi trebalo članak u paragrafe metnuti i sintax urediti.

Digitized by Google

Osobito njekoji izrazi čine mi se da nisu na mjestu; ako se i izpuste iz vida rieči, n. p. ročeći; nego što je g. Mrazović rekao, „želje i namjere.“ Ja mislim, da se moramo držati onoga, što se u prev. ručnom pismu na svietlog bana kaže; tamo stoji: „die Ansichten und Wünsche“; zato bi ja rekao: „misli i želje.“ Drugo, ova rieč „savez“ mogla bi dati tumačenju mjesta, il je to francezki „fédération“ ili njemački „Verband, Verbindung“; zato bi ja rekao „u svezu“. Ovo će trebati u drugi jezik prevesti, pa se onda neće znati, što će se reći. To je od prilike po mom mnienju, što će taj odbor imati raditi. G. Stojanović kaže, da će taj isti odbor imati sastaviti pismo, koje će ići na ugarski sabor. Što se toga tiče, ja sam drugog mnienja, a ja nebi rado, da se što radi, što se nebi slagalo sa mnienjem vis. kuće. Po previš. kr. odpisu upućen je naš sabor, da svoje posavjetovanje podnese onomu mjestu, od kojega je i nalog dobio. Neka dakle vis. kuća u načelu izrazi, hoćeli posluhnut ovaj kr. odpis, ili pako će, mimoišavši kraljevski nalog, svojim putem neposredno ići na ugarski sabor. Zato treba prije zaključak. Ja mislim, da je shodnije, da se držimo onoga, što nam se veli u kralj. odpisu.

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da ono previš. kr. pismo na sabor svakako stoji u savezu sa pismom upravljenim na preuzv. g. bana, kojim se nalaže, da ima sazvati sabor trojedne kraljevine; jer ono kr. pismo na sabor tumačeno je po ovom, drugačije neima smisla. Naročito se vidi iz onog kr. pisma, da se ima naš sabor sa ugarskim saborom u dogovor staviti, a resultat dogovora sankciji kraljevskoj podnieti.

Ja bi želio, da se pismo pročita, i vis. kuća bi to uvidila.

Mato **Mrazović.** Original ovoga prev. pisma nije mi pri rukuh; al koliko iz novinah znam, naročito se kaže: da će ovaj sabor imati viećati o odnošenju trojedne kraljevine naprama kraljevini ugarskoj, koje pitanje je naročito viećanju i porazumljenju zastupničtva hrvatsko-slavonskoga sa saborom ugarskim doznačeno s time, da obje ove kraljevine zajednički svoje želje i namjere glede toga odnošenja izraze i za riešenje, dotično potvrdjenje Nj. Veličanstvu podnesu.

Ovime dakle Nj. Veličanstvo nalaže i dozvoljuje, da se ovaj sabor sa saborom ugarskim u dogovor stavi, i utanačivši uvjete savezne t. j. odredivši buduće medjusobno odnošenje, da taj uspjeh medjusobnoga dogovaranja oba sabora zajednički podnesu kraljevskoj sankciji. Po ovom pismu, rekao bi, da posve pravo imadu oni, koji misle, da se predbježni ovaj zaključak mimo Nj. Veličanstva dostavi odmah saboru ugarskomu radi daljnjega neposrednoga dogovaranja. Meni se to jasno čini. Ali nije tako jasno drugo pismo, naime previšnji kralj. predlog od 26. veljače t. g., kojega opet neimam u originalu. Tu opažujem, da fali jedan glagolj, bez kojega se smisao nemože opredieliti; (čita: da preduzamši svetčani uvod bana i obavivši zakonito izbor prabilježnika te vrhovnoga kapetana tih kraljevinah, ponajprije pitanje o odnošenju kraljevinah naših Hrvatske i Slavonije naprama kraljevini Ugarskoj, kao i način, na koji da se u tom obziru propisano u rečenom ručnom pismu našem sporazumljenje sa saborom ugarskim u djelo privede itd.) Ovdje fali očevidno glagolj, moželiti „viećati“, ili „posavjetovati se.“ Imao sam već priliku o tom progovoriti i rekao sam, da se to dade na dvoje tumačiti; jer nije jasno, ili je Nj. Veličanstvo posve na volju obadviuh saborah ostavilo, da se samostalno dogovaraju te da uspjeh toga dogovora višjemu riešenju i potvrdjenju podnesu, ili je želilo, da prije svega ovaj sabor očituje svoje želje i namjere ili nazore o načinu, kojim bi se porazumljenje t. j. dogovaranje sa saborom ugarskim u djelo privelo t. j. zametnulo, pak da si je Nj. Veličanstvo pridržalo već o izjavljenih željah i namjerah ovoga sabora glede samoga toga načina za dogovaranje svoje riešenje dati, prije nego se dogovori zametnu; a to je u protuslovju. Zato sam ja već jučer rekao, da ovdje treba tumačenja, a to je tim potrebitije, što je jedno pismo provocans, a drugo provocatum. Medjutim otišao je g. Stojanović po original, pak ćemo se moći potanje uputiti.

Josip Vranicani. Sada je prekinuta debata, ja bi rado, da to izpuni velevažno pitanje, koje je danas na dnevnom redu.

Mi znamo, da je još u vis. kući poznat žalostni čin, koj se je prekjučer dogodio, što su uslied namišljenih uvriedah gg. velikaši, njekoji veliki župani i zastupnici naroda burnim njekakvim načinom iz ove kuće izišli. Uslied toga čina, istim takovim načinom podnesla su ova gospoda jučer pismo saboru, gdje polažu mandat, ne kako je dosad obično bilo, da svaki iz razlogah temeljitih polaže mandat, gdje onda uslied zaključka tako dugo čekati ima, dok zamjenik dodje, nego kolektivno i demonstrativnim njekakvim načinom, kako je onaj bio, kojim su izišli. Navadjaju za razlog uvrede njekakve. Pitam ja vis. kuću, ako je sbilja taj razlog temeljit, da je jedna ili druga osoba uvriedjena, jeli to razlog, da ih 34 izide? To je bilo samo pomajnkanje parlamentarizma, ja dakle smatram taj čin za nezakonit, jer se protivi našemu zaključku i vriedja narod. S toga nemogu promučati, nego vis. kući predložiti:

1. da se ostavka velikašah uzme na radostno znanje;
2. da se zaište viša eksekutivna vlast, da nove izbore mjesto odišavših zastupnikah naroda shodnim načinom odredi;
3. da se odaljivši veliki župani, koji imadu dužnost prisutstvovati saboru, pozovu po predsjedničtvu, da za 8 danah na sabor dodju, jer će se drugačije uzeti, da su se svoje časti odrekli.

U pogledu nasljednih velikih županah, buduć da vidimo, da se ova čast u našoj domovini više osniva na feudalizmu nego na naših zakonih, da se zaključi ukinuće nasljedne časti velikih županah.

Ivan Vončina. Ja se podpuno slažem sa g. predgovornikom, samo ono, gdje se kaže „na radostno znanje“ mislim, da se izpusti, jer vidim, da se nitko radi toga neplače.

Adolfo Veber. Ja sam takodjer hotio progovoriti u tom smislu, ipak malo obširnije glede tog izraza „na radostno znanje.“ Ja nisam čovjek, koj bi hvalio, što se hvaliti nemože, te ja priznajem, da su velikaši naši u prošlih vremenih višeputah propuštali izpunjenje dužnosti svoje; medjutim bilo je ne samo izmedju velikašah nego i izmedju gradjanah i zastupnikah ljudih, koji su u najodlučnijem vremenu, gdje bi trebalo braniti prava naroda, njemu se iznevjerili i mjesto ostavili; ali opet ih nemože nitko sasvim osuditi, ako razmotri okolnosti i slaboću čovječansku.

Ja kod naših velikašah vidim nehajstvo za domovinu i njezine interese; ali opet moram priznati, da to dolazi stranom od onud, što su drugačije odhranjeni, nego oni, koji su odhranjeni usred naroda i da se načela, koja se u mladosti u pamet upile, težko izkoriene, jer takvi ljudi, koji su odrasli tudjim željam i mnienjem, došavši u našu sredinu našli su se najedanput kao tudji med tudjimi. Medjutim sam ja u najnovije vrieme vidio, da su mnogi od naših velikašah stran-

Digitized by Google

putice uvidili, i nastojali, našim jezikom govoriti, i takodjer liepe svote za naše narodne zavode podpisali, kao n. p. za jugosl. akademiju.

Ja se tvrdo nadam, da će bar oni, koji su jače sviesti, uviditi krivice, koje su našoj domovini učinili, i da će prianjati za blagostanje domovine. Zato bi ja liepo molio vis. sabor, da se nebi bez svakoga uzroka pokvarilo ono, što se može još steći. Ja sam uvjeren, da će mnogi od one gospode još pristati uz narodne težnje; oni, koji nepristaju, sami će se osuditi, a na cieli stališ nemože se to protegnuti. Zato ja mislim, da se izraz „na radostno znanje“ izostavi.

Ljudevit Vukotinović. Ja sigurno onaj čin prekjučerašnji odobriti nemogu i mogu reći, da me je razžalostio jako. Nemogu odobriti, da onaj, koj se domorodcem drži, osobu svoju može identificirati sa svetom stvarju domovine, ili više ju držati, nego istu stvar domovine. To, čini mi se, da se je sbilo u prekjučerašnjoj sjednici, da su ona gospoda uvredu njim tobož nanešenu više stavili, nego svetu stvar naše domovine. Medjutim ipak kod one gospode, koji su sabornicu ostavili, vidim veliku razliku glede mnienjah. Ima medju njimi velikih prijateljah Magjarah, ima i manjih, ali ima i poštenih domorodacah. Možebiti, da ima u broju onih, koji su sabornicu ostavili i takovih, koji bi se rado povratili, zato ja nebi rado, da im se zatvara put povratku. Ako se možebiti dade što izravnati, ja bi želio, da se navlastito u zaključku napomene, da sabor ovo, ako se je koja osoba ćutila uvriedjenom, nesmatra kao uvredu, jer u smislu poslovnika svakomu prosto stoji, tražiti zadovoljštinu. Nadalje sabor nije nikada toga mnienja bio, da ima u njem izdajicah i neprijateljah domovine, kao što se ova gg. ovdje tuže, da se dakle u zaključku izjavi, da mi nismo nikoga za takvoga smatrali, i da se onim, koji dobro misle, prilika pruži, da se povrate.

Josip Vuščić. Stvar je po gg. predgovornicih veoma dobro razložena; ja se u predmetu slažem posve, samo glede izraza, da se iztup velikašah uzme na radostno znanje, mislim da se neradostan čin nemože uzeti na radostno znanje; da se dakle izpusti.

Predmet ostavkah razlikuje se na 3 kategorije: 1) dva vel. župana, 2.) velmože, 3.) zastupnici naroda. Glede velikih županah, koji spadaju po svojoj časti na sabor, moje bi mnienje bilo, da se natrag pozovu. Glede velmožah smo već od početka sabora načelo ustanovili, da se njihovomu domoljubju posve na volju stavi, hoće li prisućtvovati na saboru ili ne; zato, ako su se odaljili, da im se prosto ostavi, hoće li se povratiti ili ne.

Glede zastupnikah naroda sam ja toga mnienja, da se dotična municipija pozovu, da se ili isti zastupnici, koji su bez dovoljnog i temeljitog razloga svoja mjesta ostavili, natrag povrate, ili, ako se nebi htjeli povratiti, da se novi izbori preduzmu. Onaj dodatak, gdje se predlaže ukinuće nasljedne veliko-županske časti, nespada u ovaj predmet. Ovo dostojanstvo je u našoj domovini pravo obstojeće; ako se hoće ukinuti, to se mora predlog načiniti, u pretres uzeti i sankciji kraljevskoj predložiti, a sa ovim predlogom se nemože smiešati.

Lavoslav Šram. Ja pristajem uz razlaganje g. Vranicania toliko, da i ja neuvidjam, da su ona gospoda, koji su izstupili iz sabora, imali tomu zakonita povoda; ujedno pristajem uz mnienje g. vel. župana Vukotinovića, da bi se pokušalo, da li se nebi ona gospoda, koji su možebiti proti svojemu nagonu u onom hipu izstupili, povratili, i u tom bi se moglo toliko pokušati, što dostojanstvo ovoga sabora nebi gubilo, nego bi sabor kod svojega zaključka ostao, da nemože nijedan zastupnik mjesto ostaviti, dok mu zamjenik nedodje. Time bi ostao sabor na temelju legitimiteta i opet poštenu priliku pružio onim, koji se žele povratiti. Glede velikih županah sam ja onog mnienja, kao g. Vuščić, da se oni moraju povratiti, ako žele ostati u svojoj časti.

Glede ukinuća nasljedne velikožupanske časti, mislim takodjer, da se to ovdje ovim putem nemože preduzeti.

Makso **Piškorec.** Slažem se sasvim sa gg. predgovornici, samo jedno imam primietiti, da se vis. kuća nepogadja s ovimi ljudmi, nego ja mislim, da vis. kuća uslied ovih ostavkah nemože ništa drugo, nego taj zaključak donieti, da se za rok od 5—6 danah dotična municipija pozovu kroz ovršiteljnu našu vlast, da se ova gospoda za 8 danah najdulje imadu povratiti, inače će se novi izbori preduzeti. Zaključak će im poznat biti, a komu je do toga stalo, kako je g. Vukotinović kazao, da se želi povratiti, doći će sam, i onda netreba novog izbora.

Što se tiče zadnjega predloga glede nasljedstva vrhovnih županah, ako ima 15 članovah za njega, pristajem na predlog g. Vuščića, da se na odsjeke odpravi i kao posebni predlog pretresa.

Ivan Kukuljević. Ako uzmemo na um, da je domaća nesloga od negda u našoj domovini naš narod do skrajnje propasti višeputah dotjerala; ako uzmemo na um, da su težnje pojedinih strankah hotimice ili nehotimice uviek velika nesreća za narod, osobito onda, kad pred vratima stoje svakojake budućnosti neizviestne, kako sada u ovo doba; ako uzmemo na um položaj našega nesretnoga na sve strane razkomadanoga naroda i tužni položaj naše zemlje, gdje joj se uda od svih stranah otimlju; ako sve to na um uzmemo, pa ruku na srce, kao iskreni Hrvati i Slavonci i pravi domoljubi, svakomu je srce zaplakalo, kad je u prekjučerašnjoj sjednici znatan broj članovah, kojim se čast i poštenje uzkratiti nemože i kojim priznati moramo, da je ova stranka za načela svoja slobodoumno i junački borila se, da je, velim, ona uvreda jedne osobe, u lice naše najvažnije debate ovu kuću u svetom i duševnom borenju za načela ostavila i tako rekuć i nas u to položenje postavila, da neznamo, što bi želili, da li da se vrate ili da se nevrate. Nego ako u obzir uzmemo, kakovih posljedicah neugodnih će imati za naš narod i domovinu, ako ova gospoda ovu kuću više polazili nebudu; ako u obzir uzmemo nezrelost političku našega gradjanstva i puka, koj još nepojmi velikih i visokih ideah onih boriocah, koji se za budućnost naroda bore, ako sve to uzmemo u obzir, mislim, da će svaki od nas poželiti, da se ova gospoda, ako ne svi, barem veća stran vrati.

Zato mislim, da nesmiemo raditi kao privatni ljudi, ne kao pojedini muževi, koji su puni strasti i čovječjih mahnah, kao što su ona gospoda radili, koji su nas iz strasti ostavili; nego iz vruće ljubavi prama domovini pristati moramo uz predlog vrednog mog sudruga vel. župana g. Vukotinovića. Bila bi njekakova nedosljednost, ako njim ono isto nebi kazali, što smo i ostalim kazali, kako je g. Šram predložio, da mi njihove ostavke primiti nemožemo, dok drugi izbori nebudu preduzeti. Ako oni na ovaj naš zakoniti na poslovniku osnovani postupak nebudu privolili, onda nam još prosto ostaje, nove izbore preduzeti, kao što je g. Vuščić kazao, da oblasti pozovemo, da se drugi zastupnici izaberu. Kad budu ova gospoda uvidila, da su se ljuto prevarili, što su nas za

Digitized by Google

najveće neprijatelje saveza držali, kad su mislili, da kroz rieči „užji savez," neželimo nikakva saveza, što smo današnjim zaključkom jasno pred cielim svietom dokazali, gdje smo upravo manje više ono izrekli, za što su se oni tolikom žestinom borili; kad budu sve to uvidili, ja sam uvjeren, ako i malo imadu ćuti za narod, ako i malo imadu domoljubja, kojim su se toliko dičili i slavili, ako im je i malo do toga stalo, da ovu sramotu radi osobah boljeg roda neće nanieti svojemu nesretnomu narodu, ako su zaista pravi prijatelji Magjarah, u koje se tako rado ugledaju, ako pomisle, da je i na magjarskom saboru bila stranka, koja je sjednicu ostavila, ali sjetivša se, da je domovina svetija stvar nego uvreda ili osoba, plemenito se vratila sa odobrenjem cielog sabora, cielog naroda i svakoga čovjeka, koj je izvan Ugarske čitao ovo postupanje: mislim, kad se u to ugledaju, sjetit će se, da su ovaj čin u strasti učinili i da će svoja mjesta opet posjesti i opet s nami na polju našeg narodnog napredka i razvitka boriti se. Ako su u mnienju naši protivnici, neka uvjereni budu, da se mi rado prepiremo za obću korist i dobro domovine, ali da zato nijedan plemeniti član ovog sabora nije inimicus personae i inimicus rei; ja mislim, da jesmo na onom stepenu izobraženja, da možemo razlučiti stvar od osobe. Zato sasvim pristajem na predlog g. vel. župana Vukotinovića i molim, da bi ciela kuća uzanj pristala.

Franjo Lovrić. Ja uz predlog g. Vranicania pristajuć, mislim, samo one rieči glede gg. velikašah, da se izostave. Moram razložiti, zašto pristajem. Glede izbora je on predložio, da se exekutivnoj vlasti nalog da, da nove izbore odredi mjesto onih zastupnikah, koji su odavde bez svakog temelja i razloga odišli.

Ja to u redu nalazim, zato, buduć su ova gospoda, koji su odišli, stranom veliki župani, stranom podžupani i činovnici, koji se sigurno vratiti neće, i to još više iz toga uzroka, (nemojmo se varati liepimi riečmi) što se je već čulo prije 14 danah, da će ova gospoda kući otići, dapače čuo sam, da je jedan od grofovah slavonskih jednomu gospodinu, koj je išao u njihovu skupštinu, kazao, da neka on tamo kaže, da će oni svakako otići, ako sabor njihov predlog odobri ili ne i u tom slučaju neka pripravni budu, da prime pozivnice za ugarski sabor.

Ja neću tvrditi, da je to baš prava istina, ali sam tako čuo. Ako je to bilo dogovoreno, dakle nije bila uvreda, kao što oni u svom prosvjedu kažu. Zato bi ja predložio, da se to objelodani, da na saboru neostane sumnja i ljaga. U ostalom pristajem na to, da se dotične vlasti pozovu, da se novi izbori preduzmu.

Glede povratka velikih županah sam ja toga mnienja, da se ne samo velikomu županu požežkomu i varaždinskomu nego i sriemskomu po predsjedničtvu nalog dade, da za 8 danah polag svoje svete dužnosti na sabor dodju, ili neka se odreknu svoje časti.

Glede nasljedstva velikih županah, koje se sa današnjim duhom vremena niti najmanje neslaže, da bi takovo odlikovanje čovjek, imao on sposobnosti ili ne, morao baštiniti kao imetak, osvjetlali bi si lice pred cielom Evropom, da zaključimo, da prestanu nasljedni veliki župani.

Petar Očić. Slažem se sa mnienjem one gospode, koja ištu, da predlog glede ukinuća nasljedne velikožupanske časti ima se smatrati kao samostalni predlog.

Što se tiče slučaja u obće, što se je prekjučer ovdje sbio, ja sam uvjeren i ciela kuća, da ona gospoda, koja imala bi ostati na svojem sjedalu, nisu bila vlastna ostaviti ga. Nisu bila vlastna, jer kad predsjednik sjednicu otvori, prije nego se savrši, jedna strana ljudih o svojoj volji nije vlastna sjednicu ostaviti i otići. Ovo vladanje ništa drugo nije, nego očevidno preziranje prema predsjedničtvu, prema svetinji ovoga mjesta, kao i očito preziranje narodnog zastupničtva. Onda, ako nisu bili vlastni, dužnost su iz vida pustili. Neustručavam se tvrditi, da nisu imali valjana razloga, da izvedu, što su izveli. U njihovom prosvjedu navadja se, da su ova gospoda uvriedjena. Ja sam čuo govor svakog govornika, ali nisam nijedne rieči čuo, iz koje bi se dalo izvesti, da su upravo ona gospoda, koja su otišla, uvriedjena. Ako je koj pojedini uvriedjen, to ima pravo od predsjednika zaprositi rieč, da na napadanje odgovori. To učinjeno nije. Ako misle, da su bili uvriedjeni, treba bi bilo, da jedan ili drugi se pozvao na poslovni red; i to učinjeno nije; nego učinjeno bilo je to, da su samovoljno i bez dovoljna i temeljita uzroka ostavili kuću u ono doba, kad se je najvažnije pitanje pretresivalo.

Što se dakle tiče onih velmožah, koji su častnici, ja sam toga mnienja, da nisu vlastni kuću ostaviti, da im je dužnost za 8 danah vratiti se; ako se nevrate, ima se razlog uzeti, da im na njihovoj časti ništa neleži. Glede onih drugih velmožah, slažem se sa g. Veberom, koj kaže, da se treba kaniti skrajnje pretjeranosti, jerbo izmed njih ima i takovih, koji su narodnoj stvari privrženi. Ova gospoda, kad si pred oči postave, da nisu bili vlastni ostaviti ovu kuću i vlastitu domovinu u ovom odlučnom i velevažnom času, neće korist domovine iz vida pustiti, i povratit će se.

Glede zastupnikah nemogu ništa drugo misliti, nego, da su ova gospoda možebiti proti svojoj volji u prvom momentu otišli, bez da su pred očima imali dužnost, koju su na se uzeli, kad su javnu izpovied izrekli. Ja sam takodjer svjedok, da su ova gospoda ovdje kazali, da će, ako treba, svoj život za domovinu žrtvovati, ali sada vidim, da su u ovo važno doba ju ostavili. Ja sam uvjeren, da ova gospoda morat će uviditi, da su se prenaglili, da su glavnu dužnost, koju su čitavomu narodu dužni, iz vida postavili, i ako se u stanoviti rok nebi natrag vratili, onda će se viditi, da sasvim drugi interes imadu. Ako je pako taj njihov interes drugi nego je interes ove kuće, mislim, da je mnogo bolje, da izostanu, nego da ovamo dodju.

Svetozar Kušević. Prošaste nedjelje a i tečajem naše dugotrajne debate mnoga su gospoda napomenula i liepo dokazala kako je vječito prietila pogibelj od unutarnjeg razdora svim narodom, osobito slavjanskim, a i nam samim, to pako tim većma, što se je izmedju jednorodne braće pojavljivao, a i ja sam to isto u onomadnjem mojem govoru napomenuo, gdje sam kazao, da je razdor i nesporazumljenje bilo prokletsvo svagda slavjanskog naroda.

Ja držim, da iz obzira važnosti i zadatka, koji ovomu našemu saboru pristoji, svaku ogorčenost izbjeći moramo. polag koje bi se unutarnji razdor medju nama samim prouzročiti mogao.

Ja predlažem dakle, da sve, što k ogorčenosti voditi može, izbjegavamo, i da iz ljubavi prama našem zadatku i koristi narodnoj sve koprenom pokrijemo, što k razdraženosti vodi, pa ma mi k tomu i povoda i prava imali. Polag ovih indi načelah ja se sa predlogom g. Vranicania slagati nemogu, i to zato, jer on je najprije napomenuo radostnim načinom izraz vrhu odstupljenja naših velikašah, a ja tvrdim, ako bi se tu štogod izražavati imalo, da bi se onda samo najveća žalost nad tim pojavljenjem izraziti imala, jer oni su odlični

Digitized by Google

članovi našega naroda, koji k unapredjenju sreće i bolje budućnosti znatno pridonesti mogu, i zato bi želio, da ova gospoda svoj zadatak ponjaju, i čim prije u našu se sredinu povrate.

Ja nedielim nadalje mnienje da su izišavša gospoda pravo postupala, kad su iz sabornice otišla, dapače tvrdim, da k tomu nisu imala ni najmanjeg povoda, jer ja čuo nisam, da je ikoji od njih lično napadnut, a i scienim, da nije od njih nitko ni uvriedjen biti mogao, dočim držim, da se u pritužbi navedene krivnje na nijednog od njih protegnuti nemogu, i zato baš sažalujem, da su njeki od njih to na se protegli.

Ja bi molio, da ova visoka kuća ovo priznanje zaključkom svojim potvrdi, i njima kroz to put k povratku u sredinu našu pruži, a tu će priliku mnogi od izišavših po takovomu priznanju sigurno radostno upotrebiti.

Ja se neslažem nadalje s predlogom, da se novi izbori odmah preduzmu, jer kroz to bi njekim načinom bili nedosljedni, buduć smo više putah rekli, da dokle zamjenik koga zastupnika nedojde, da takovi na svomu mjestu ostati ima, navedeni bi se pako prizor mogao pod ovaj isti slučaj subsumirati, i priznajući, da upitna gospoda nisu imala pravo mandat svoj naprečac polagati, imao bi im se stanoviti rok opredieliti, da se povrate, i onda, ako se koji za taj rok nepovrati, da se novi izbori preduzmu, i to na mjesto onih, koji ili nebi mogli ili nebi htjeli dojti.

Što se tiče vrhovnih županah, to sam i ja onoga mnienja, da ovaj sabor o njima nedieli u pritužbi naznačene krivnje, i zato nepriznaje, da su oni takvim načinom mogli uvriedjeni biti, pak zato želim, da oni u stanovitom vremenu svoja mjesta zauzmu, na što bi se istim načinom kao i zastupnici pozvati imali.

Što se tiče nasljednog županstva, mislim, da to ovim povodom nebi bilo uputno niti umjestno poticati, i zato predlažem za izbjeći svaku odtuda moguću ogorčenost, neka se to za sada sasvim pusti, a ako je k tomu povoda, to će se u svoje vrieme moći temeljit i obrazložen predlog i onako učiniti.

Pri svem tom nemože se ni onaj važni razlog ignorirati, da su većina ove gospode, koja su izstupila iz ove sabornice, zastupnici kraljevine Slavonije, vrhu čega mi manje ravnodušni biti nemožemo.

Ja dakle još jedared napominjem i predlažem, da svaku ogorčenost izbjegavamo, i da idemo onim putem, kojim će se ona gospoda povratiti, i budući mislim, da i predlog g. Vukotinovića onamo smiera, to ga ja preporučujem, i k istomu se pridružujem.

Ivan Obradović. Buduć nije moguće prekjučerašnji čin neučinjen učiniti, zato mislim, da vis. kuća upotrebljuje takova sredstva, kojimi je moguće stvar malo ublažiti. Ja držim ovu stvar za veoma važnu. Obće poznato je, da je značaj slavjanstva nesloga, a već se trubi po Evropi prekjučerašnji dogadjaj, već smo čitali, što „Constitutionell," „Times" i „Journal de Debats" pišu o našem parlamentu. Ja nebi želio, da mi Evropi pružamo novi dokaz nesloge; zato ne mogu se slagati sa predlogom g. Vranicania, da se novi izbori odrede, nego mislim, da se blažija sredstva upotrebljuju, akoprem i ja neodobravam čina. Kaogod je ova stranka kompaktno izstupila, da tako i kompaktni zaključak učinimo, da nemisle, da im je uvreda učinjena, da se dakle natrag pozovu, i onda, ako nebi natrag došli, da se novi izbori preduzmu. To ja tim više želim, jer sam prigodom debatah, osobito kod ove na dnevnom redu stojeće opazio, da i ona gospoda žele domovine dobro promicati, da istomu cilju teže, kao i mi, samo različitim putem, što današnji zaključak dokazuje, koj se sa predlogom one stranke slaže, jerbo smo izrazili realnu uniju. Ja bi dakle u tom predmetu predložio, da vis. kuća ovu gospodu pozove, da natrag dodju, i svoja mjesta opet zauzmu. Glede velikih županah, koji su svakako po svojoj službi dužni, svoje mjesto na saboru zauzeti, želim takodjer, da se pozovu. Glede predloga o ukinuću nasljedne časti vel. županah nalazim, da nije na mjestu, buduć bi to izgledalo kao osveta, da to sada izrečemo; nego taj predlog imao bi se na odsjeke odpraviti, da se onda preduzme.

Što se velikašah tiče, nedielim mnienje, da njihov izstup na radostno znanje uzmemo. Naši velikaši, ako su i gdjegod u izpunjenju svoje dužnosti zaostali, pokazali su se u najnovije vrieme kao dobri domoljubi, koji su za dobro domovine mnogo doprineli, uzmimo samo u obzir, što su 2 naših velikašah za jugosl. akademiju učinila: a takove domorodne želje netreba da odstranimo, nego da prisvojimo. Zato nemogu se slagati sa mnienjem, da velikaše odstranimo, nego želim, da se pozovu, da se vrate. Naši velikaši zastupaju veliki interes, naime „Grossgrundbesitz", da je ignoriramo, to bi moglo zle posljedice imati za našu domovinu, mogli bi glavni stup odstraniti. Ja dakle želim, da se ovom prilikom neupotrebljuju stroga sredstva, nego ugodnija, da slogu pokažemo, da nas sviet nebude sudio po našoj neslogi i razdoru.

Franjo Žužel. Smatram, da je dužnost vis. kuće dvoje činiti:

1. poštenje ove kuće spasiti,
2. naredbe učiniti glede one gospode, koja su izstupila.

Što se poštenja tiče, mislim, da će spašeno biti time, ako sabor konstatira, da ono, što su ona gospoda u svom pismu navela, nestoji, da razlozi, koje navadjaju, s kojih su izstupili, neimadu mjesta, s toga, da bi se vis. kuća izraziti izvolila u smislu vel. župana križevačkog, da naime kuća ovo pismo ovako primiti nemože, s razloga, jer kuća nemože priznati, da je ikoji član izgovorio takove rieči, kojimi bi se mogla čitava stranka uvriedjenom najti, dakle nije bilo povoda van izaći. To je po mojem mnienju za opravdanje vis. kuće. Glede velikašah neću ništa da govorim, jerbo su to druga gg. već izcrpili. Glede zastupnikah sam ja toga mnienja, da se do skrajnosti neide, dok nije sila. Kad bi ja mogao ovu gospodu u jednu kategoriu staviti, onda bi rekao: do skrajnosti bez obzira; nego ja nalazim, da gospoda, koja su izstupila, nisu svi jedne misli. Gdjekoji, kako se tvrdi, i kako je meni jedan kazao, su se dogovorili, da će otići. Naproti pako imade gospode medju njimi, koji su u onom hipu bili omagljeni, i mislili su, da moraju za njimi potegnuti, a sada im je žao, i gledaju priliku, kako da se mogu opet s poštenjem vratiti u ovu kuću. Ja velim, da su ova gospoda dobra srca, zato nebi dobro bilo, do skrajnosti iti. S toga ja želim, da se zaključak takav načini, koj je primjeran poštenju vis. kuće, koj je primjeren zaključkom već učinjenim, i kojim zaključkom se ova gospoda liepim načinom mogu u vis. kuću povratiti. S toga mislim, da vis. kuća namjestničtvo pozove, da se pobrine za nove izbore, nu da ovoj gospodi, koja su otišla, stoji slobodno natrag se povratiti, i da izbiračem prosto stoji, ovu gospodu nanovo izabrati. Time će se postignuti, da oni, koji nisu zlom vo-

Digitized by Google

ljom otišli, mogu se povratiti; ja bi odvjetovao, da se pozovu, ali želim, da oni koji su iz zlobe otišli, priliku imadu izostati, zato da namjestničtvo nove izbore odredi.

Josip Žuvić. U predmetu ovom jur podobro izcrpljenom, želih samo na kratko prosboriti.

Uslied predloga g. Josipa Vraniczanya, i uloženog amendementa gg. vrhovnih županah Kukuljevića i Vukotinovića, očitujem: da dragovoljno pristajem na svaki način, koji će imati svrhu sporazumljenja, pomirenja i sloge ne samo u ovoj kući, nego i u cieloj domovini.

Razlikujem pako izstupivšu gospodu u tri vrsti, narodne zastupnike naime, velikaše i vrhovne župane.

Prije nego o njih rieč povedem, scienim, da se glede uložena prosvjeda zaključak izreče, koji treba da je na istini osnovan, držim pako od svoje strane, da je prosvjed u temelju svom neistinit i nedostatan; jer ako polazim na skrajnu analisu izstupa, koji za sobom povuče prosvjed, to ćemo znati, da je izstup sliedio pod izlikom uvrede g. grofu Jankoviću kroz g. Vrbančića nanešene; — da bi ova uvreda i sbilja tako se slučila, kako to prosvjed involvira, to bi valjalo protiv njoj zakonito sredstvo upotriebiti, a ne sabornicu, gdje se narodni interesi zastupaju, ostaviti, — i čim to već g. grof Janković učini, nevidi mi se biti redovit postupak ostalih izstupivših licah, ostaviti polje svetog svog zvanja zato, jer je rečeni g. grof uvriedjen.

Na dalje ja u očitovanju g. Vrbančića, njekom razjarenom gestikulacijom grofa Jankovića nukana, — da će mu odkriti intrigue njegove saborske, uvredu nenalazim, s toga ova razlogom prosvjeda služiti nemože, a nemože služiti povodom izstupa niti ona uvreda, koju prosvjednici na gg. zastupnike Mrazovića i Vončinu obaljaju, jer ota tobožnja uvreda, sastojeća u izražju njihovog političkog mnienja, zbila se je 12. srpnja, bez da se je itko od prosvjednikah protiv njoj potužio, dočim njim tekar drugi dan padne na um, jučernje izraze uvredom esapiti, — i čim bi to tako bilo, slutim, da je otaj izstup premišljen, i da ima razloga u brizi, koja se iz manjine političkog načela crpi; — s toga bi se imalo u zapisnik staviti, da sabor temelj i valjanost prosvjeda nepriznaje, i da izstupivša gospoda iz duha svog znanja, i u interesu naroda, nebiaše vlastna sabornicu ostaviti.

U pogledu izstupivših kategorijah, ponajprije naznačujem zastupnike naroda, i uvjeren sam, da se razlog izstupa požežkih i varaždinskih zastupnikah ima potražiti u onom nitu, kojim su skopčani sa svojimi vrhovnimi župani; nedvojim bo ni najmanje, da zastupnici varaždinski i požežki, kano muževi bezprikorni, u drugom položaju, sabornicu jamačno ostavili nebi; s toga treba, da im pružimo mogućnost, bez taknuća inih obzirah, moći se do 8 danah povratiti, nu ako se zastupnici ovi donle nepovrate, to neka svietli ban novi izbor odredi, i uspjeh izborah ujamči.

Zastupnici iz predielah osiečkih nisu mi na toliko poznati, da bi mogao temelj izstupa njihovog izpričavati.

Što se tiče mojih triuh sudrugah, izstupivših naime zastupnikah iz grada Zagreba, — koje uzgredno budi rečeno u istoj mjeri i nadalje počitujem, u kojoj mjeri njihovo priznanje izgubih — to sam jur u govoru na 15. srpnja držanu očitovao, da su muževi čestiti, kojiuh povratak u sabor valja nam želiti.

Prelazim na izstupivše velikaše, i tu ću samo o hrvatskih velikaših govoriti, jer nije mi probitačno o slavonskih velikaših rieč povesti, da se možda zlo netumači, jer sam ja prije 12 godinah osobno izkusio, što će reći stojati u negodovanju slavonskih velikašah. Gospodo! ja sam udo tiela juridičkog, i zato stvar svaku svestrano razmatram, prije nego osudu o njoj izrečem, i zato vas pozorne činim na onu sjednicu, u kojoj budu razpravljeni regales, velikaše naše na ugarski sabor pozivajuć. Tada je g. barun Hellenbach prvi bio, koji je izjavio, da on bez privoljenja ovog sabora u nikakovi drugi sabor polazio nebude, izraz ovaj sliedio je g. grof Kulmer, štono bi kroz ovu visoku kuću velikim uzhičenjem primljeno, i zato ja o domoljubju ove gospode nedvojeći, iskreno želim, da se ona i š njimi jednako misleća gospoda u sabor povrate.

Treća kategorija izstupivših članovah sastoji u vrhovnih županih; — o tom su mi pomisli svoje posebne. — Čudnovato mi se vidi, da čim 4 vrhovna župana u sredini našoj sjede, muževi iste koljevke, koje smo i mi, — ostali tri vrhovni župani u sredini našoj nisu, i to muževi koljevke one, iz koje izniču ljudi, spadajući medju tako zvane „alte Familien.“ —

Da li je to prosti slučaj? Da li bi imala možda slutnja ona vladati, da im se neće sjediti u sboru ovom, koji njim „ebenbürtig“ nije; da li pako ne zato, što teže za tako zvanom „gornjom tabulom.“ Slutnja ova tim više me obuzimlje, što sriemski vrhovni župan pod izlikom bolesti, koju bi bio pripravan i sa svjedočbom liečnikom obkriepiti, na sabor naš niti došao nije, a znano nam je vjerodostojno, da rečeni vrhovni župan u zvanju svom u Slavoniji sveudilj posluje, i u takovom stanju se nalazi, koje mu dolazak u sabor neizključuje; vrhovni župani pako varaždinski i požežki ostaviše sabor 13. načinom takovim, koji se iz naravi njihova dostojanstva i k tomu prirodjene dužnosti izviniti nipošto nemože.

Gospodo! vrhovni župani su dostojanstvenici, nu jesu i činovnici, zakletvom i plaćom vezani, koji predstoje velikom broju naroda, i zato im je upliv u obći položaj naše domovine na toliko znatan, da značaj tiuh dostojanstvenikah treba pomno u prizrenje uzeti. —

Dočim se dakle vrhovni župani saborskom sudjelovanju svojevoljno uztežu, i težnju svoju od volje, namjere i od pravca ovog sabora, koji narod zastupa, odcjepljuju, to gospodo povladjivati moguće nije; — i ja s velikim samo naporom zašutim onu žaobu, koja je u srdcu mom usadjena kroz čin od 13. srpnja, pošto mi je neuzkolebivo uvjerenje, da su mu posredno ili neposredno poglavice upravo rečeni vrhovni župani; zato uz predlog g. Vraniczanya od svoje strane pokorno predlažem: da svietli ban uputi pomenute 3 vrhovne župane, da im je do 8 danah u sabor doći, jer se ota njihova dužnost osniva u izbornom redu — u duhu dostojanstva, kojim narodu predstoje — u koristi materialnoj, koju iz svog zvanja crpe, — i u naravi ovog dostojanstva odnosno odgovarajućoj dužnosti; — nu ako vrhovni župani ovi donle povratili se nebi, ter tako bi i nadalje želje naroda svojim posebnim pomislim zapostavili: to sada za onda umoljava se svietli ban kano vrhovna glava izvršujuće vlasti, da preko visokog dvorskog dikasterija izvoli podnieti njegovom c. k. apost. Veličanstvu podnesak, da za županiju varaždinsku administrator, za sriemsak pako i požežku veliki župani takovi imenuju se, koji će htjeti i umjeti dostojanstvo i dužnost svoju, sa zahtievom duha vremena, sa korišću naroda, i interessi domovine spojiti. —

Digitized by Google

(Kuća se složi da se ima nastaviti prijašnja debata:)

Mato **Mrazović**. (Čita donešen kr. odpis u prevodu.)

Ako dobro shvaćamo kr. odpis, neima dvojbe, da neimamo prava, neposredno staviti se u dogovor sa saborom ugarskim, nego putem onim, da se mi sa ovim člankom na Nj. Veličanstvo obratimo, da je to način, kojim ćemo se sa ugarskim saborom u sporazumljenje staviti i da Nj. Veličanstvo umolimo, da ga izvoli odobriti. A po ručnom pismu od 26. veljače sasvim drugačije mi se čini, i mislim, da je to jasno. Po ovom odpala bi potreba, da se ovaj akt Nj. Veličanstvu podnese, nego mislim, da se onda samo riešenje ovog akta Nj. Veličanstvu podnese.

Ivan Mažuranić. Za umirenje g. predgovornika, koj kaže, da su ova previšnja pisma u protuslovju, moram primietiti, da se u ručnom pismu na pr. g. bana kaže: (čita) „welche Verhältnisse dieses Land zu dem Königreiche Ungarn etc., die Wünsche und Ansichten dieses Königreiches auszusprechen haben wird." Tu se dakle kaže, kako sam već rekao, „želje i misli." U ostalom, što se tiče načina, ili da se odmah na ugarski sabor obratimo, ili, da članak u smislu pr. odpisa Nj. Veličanstvu podnesemo, mislim, da neima protuslovja; premda je rečeno u ručnom pismu, da će Nj. Veličanstvo potvrditi, što obadva sabora ugovore; zato opet može se u dva štadiuma razdieliti.

Mi smo sada u štadiumu, što mislimo, kojim putem će to ići; onda drugi štadium je, kad će se odbori obih saborah sastati, i kad će se uspjeh dogovaranja Nj. Veličanstvu za potvrdu podnieti. Dakle mislim, kad uzmemo oba štadiuma na um, da neima protuslovja u previš. pismih, jer mi nismo još u ugovaranju, nego pravimo preliminar za ugovor.

Mato **Mrazović**. Ja mislim, da je predmet ovaj stranom neredovito u pretres došao: zato za shodno držim, da visoku kuću pozornu učinim na drugi predmet, koj na dnevnom redu stoji, a to je predlog g. Stojanovića, da se odbor imenuje, koj bi ne samo štilizaciju članka o odnošenju trojedne kraljevine napram kraljevine Ugarske pregledao, nego i popratnicu na ugarski sabor do sutra sastavio. Tim povodom je g. zastupnik vinodolski kazao, da se njemu nečini shodno, da se mi neposredno u dogovor puštamo sa ugarskim saborom mimoišavši Nj. Veličanstvo; nego da imamo ovaj akt Nj. Veličanstvu na odobrenje podnieti i da će onda putem ugarske kancelarije na ugarski sabor doći.

Tim povodom, što je u novinah vrlo nejasno kraljevski predlog otisnut, odišao je bio g. Stojanović po original, i pošto ga je evo donesao, mislim, da bi valjalo prijašnju debatu nastaviti (Bude prekinut po g.)

Ivanu Vardianu. Molim, ja bi rado govoriti. Kad je g. Stojanović otišao po ova pisma, rekli smo, da je debata prekinuta; kad je g. Stojanović sada ova pisma doneo, mislim, da se vratimo na prijašnji predmet i ako je red prekinut, da se debata nastavi tamo, gdje je prekinuta bila. Prije sam bio ja na redu.

Lavoslav Šram. Pozivam se na poslovnik. Mislim, da nered s neredom ne valja popraviti.

Mato **Mrazović**. Ja nisam želio, da in merito govorim i tako gorljivomu g. predgovorniku pristojeću — mu rieč uzmem, nego sam želio, da se pozovem na red i poslovnik, a visoku kuću pozovem, da se izrazi, hoće li, da se prekinuta debata opet poprimi, ili da se potlašnja debata nastavi. Samo zato sam ja molio rieč i molim gg., da barem dotlje strpljiva budu, dok se izrazim; ja se dakle povraćam na pitanje: želi li visoka kuća debatu o prijašnjem predmetu, koj na dnevnom redu stoji nastaviti, ili pako prije toga novozametnutu debatu dovršiti?

Gospodinu Šramu moram odvratiti: da je prestao razlog, radi kojega je bila prijašnja debata prekinuta i zato da dobar red zahtieva, da se na nju povratimo; nered bi pako bio, kad bi bez obzira na tu okolnost noviju debatu nastavili.

Slavoljub Vrbančić. Moram kazati, da sam dosada bio u bludnji, jer nisam znao, da sabor trojedne kraljevine nije vlastan sa ugarskim saborom neposredno dogovarati se. Ako to stoji, onda moramo najprije Nj. Veličanstvu za potvrdu i dozvolu podnieti, kako i na koj način sa ugarskim saborom progovoriti smiemo. Ja mislim, da imamo temeljna prava i nigdje nije zabranjeno, da nebi bili smjeli neposredno dogovarati sa ugarskim saborom. Ako s jedne strane točno se držati hoćemo kralj. odpisa, koj je na sabor sám upravljen, to bi ja predložio, da Nj. Veličanstvu kralju taj zaključak podnesemo, ali ujedno i ugarskomu saboru.

Josip Briglević. Ovdje je rečeno, da je diploma sa odpisom od 26. veljače u protuslovju; ako jesu ova previšnja pisma u protuslovju, mislim, da nam je dopušteno izabrati ono, što mislimo, da je koristno; ako pako nije protuslovje, ja se onoga držim, što je g. Mrazović pročitao, tamo stoji, da se ovaj sabor sa ugarskim ima u sporazumljenje staviti i slažem se sa g. Vrbančićem, da jedno i drugo učinimo.

Lavoslav Šram. Mislim, da je g. zastupnik vinodolski svoje mnienje, da bi mi ovaj zaključak neposredno Nj. Veličanstvu podnesli, utemeljio na odpisu od 26. veljače. Ali ja u ovom nemogu taj smisao razabrati, jer se tamo veli: „uspjeh savjetovanja". Ovo, što smo danas zaključili, nije uspjeh, nego koraci, jer će svrha tekar pokazati, što će iz toga sliediti, hoće li se postignuti unija ili ne.

Ja mislim dakle, da po takovom tumačenju nebi smisla imalo, što će Nj. Veličanstvo potvrditi; jer ako se to tako razumi, da si Nj. Veličanstvo pravo pridržalo, naše mnienje odstraniti, onda sam ja krivo shvatio; ali ja mislim, da to nije smisao kr. reskripta; nego ja mislim, da Nj. Veličanstvo samo hoće, da uspjeh, koj će sliediti iz konačnog riešenja, njegovoj sankciji podnesemo, a podnipošto ovo, što je tekar mnienje sabora.

Ja pristajem uz mnienje g. Vrbančića s time, da ovaj akt neposredno ugarskomu saboru pošaljemo i ujedno javimo Nj. Veličanstvu.

Ivan Kukuljević. Premda nitko nije tajio, što g. Vrbančić kaže, da ovaj sabor nije vlastan neposredno sa saborom ugarskim progovoriti, ipak je sasvim logično, da nebudemo onomu odgovarali, koj nas nije pitao, dapače da bi ovim činom, kad bi išli neposredno ugarskomu saboru naš zaključak priobćivati, nekakvu odvisnost pokazali. Ja mislim, kad nas je kralj pozvao, da svoje mnienje glede Ugarske na temelju naših pravah slobodno izjavimo, da imamo vlast, slobodno na istom temelju naših pravah i putem zakonitim našemu kralju odgovoriti, a taj zakoniti put je, da mi ovaj zaključak pošaljemo kroz dikasterij našemu kralju, koj će ga kroz ugarsku kancelariju saboru ugarskomu priobćiti.

Ja mislim, da time nećemo vriedjati čast i dostojanstvo ovog sabora.

Digitized by Google

Franjo Lovrić. Ja jednostavno izvadjam od tuda, što smo od Nj. Veličanstva dobili predlog, da dosljednost, čest i zakonitost zahtieva, da ono što zaključimo, Nj. Veličanstvu priobćimo. Zahtieva to i čest našega sabora, zahtieva čest domovine i naša neodvisnost; jer ako idemo na prvobitnost, uviek smo se sa ugarskim kraljem dogovarali, a ne sa ugarskim narodom. Ja neimam ništa proti tomu, da mi ovaj zaključak jednostavno i ugarskomu saboru priobćimo; nego ja se samo bojim, da bi kroz to njekakovu zavisnost ili podložnost prama Ugarskoj pokazali. Ja mislim, da će to svojim putem Nj. Veličanstvo ugarskom saboru priobćiti, tim više, što je naš kralj i njihov kralj, barem stojimo sada u personalnoj uniji. Ja sam dakle sasvim toga mnienja, da se držimo onog puta, koj je najčestniji i zakonit.

Ladislav Balog. Ako to stoji, da je svaka sveza med Ugarskom i Hrvatskom god. 1848. sasvim prekinuta, onda neima temelja, da se neposredno obratimo na ugarski sabor. Kad smo mi pitani po vladaru, koje želje i misli ima ovaj sabor: naša je prva dužnost, ove želje i misli onomu pred lice donesti, koj je pitanje stavio. Zato se slažem sa onom gospodom, koja su toga mnienja, da mi resultat ovog viećanja neposredno priobćimo Nj. Veličanstvu.

Mato **Mrazović.** Ja se posve slažem, da se putem Nj. Veličanstva u sporazumljenje stavimo sa ugarskim saborom, kako je to g. zastupnik vinodolski predložio, glede ovoga prvog stadiuma. Ali kao legista moram si uzeti slobodu, da pobijem tumačenje previšnjega predloga, naime ono tumačenje, koje jedan g. predgovornik želi izvesti iz rieči „uspjeh“, veleći, kao da se time već naznačuje, da se ima ovaj sabor najprije dogovarati i dogovoriti sa saborom ugarskim, jer da je taj dogovor istom ono što uspjehom nazivljemo. Medjutim ja scienim, da se ovo tumačenje osniva na onoj nesgodnoj okolnosti, što je u svih tiskanicah ovog pisma pogreška; ali ako se uzme original, neima dvojbe, da je Nj. Veličanstvo reklo, da pitanje o odnošenju naših kraljevinah pram Ugarskoj u pretres uzevši, najprije izrazimo želje i namjere o načinu, kojim želimo sporazumljenje ovo u djelo privesti. Ja mislim, da se očitovanje naših željah glede načina za budući dogovor i porazumljenje nemože nazvati nego „uspjehom“ našega pretresivanja, pošto smo sbilja o tom viećali; po tom dakle ima uspjeha već i ovo predbježno pitanje; neuvidjam pako na nikoji način, kako bi samo meritorno dogovaranje bilo privilegirano, da bude uspjehom okrunjeno, a kako bi se uspjeh ovoga predbježnoga očitovanja mogao korakom nazivati.

Andrija Brlić. Iskreno moram kazati, ako nemožemo neposredno stupiti u obćenje sa ugarskim saborom, da ovaj posao nepovjerimo rukam, koje ga možebiti neće onako na čisto izvesti, kako mi sami; zato da mi s jedne strane Nj. Veličanstvu doista uspjeh dogovora podnesemo, s druge pako strane, da ovaj članak poslanstvom na ugarski sabor odnesemo, da se u dogovor neposredno stavimo. Ja sam dakle toga mnienja, da bi se jedno i drugo učinilo.

Josip Akšamović. Ja se podpuno slažem sa mnienjem g. Šrama, i g. Vrbančića; mislim bo da naš kralj djelokrug ovoga sabora nikako ograničio nije; i zato baš neuvidjam, zašto se ovaj sabor u neposredno sobćenje sa ugarskim saborom u pitanju saveza postavio nebi.

Ako može jedan municipium sa drugim, jedna naša županija sa ugarskom, zašto nebi naš sabor s ugarskim sobćio?

Što vele, da ugarski sabor o pitanju toga saveza još ništa prosborio nije, niti je on kriv, niti mi.

Oni imadoše na dnevnom redu adressu, koje se viećanje u dugo pružilo, a i sad dok joj uspjeh neuzvide, u veća se pitanja upustiti nemogu. — A da smo se mi š njimi prije razumili, to i mi još sada u tomu pitanju odluke nebi bili činili.

Potrebito je, da se u stvari našega saveza sada neposredno na sabor ugarski obratimo još iz obzira krajiških zastupnikah; mi smo ovdje već odugo, te ako se obratimo putem našega dikasterija i kralja, to će se stvar produžiti Bog zna kako dugo, i mi bi graničarski zastupnici morali se ovdje Bog zna kako dugo zadržavati, a možda bez koristi. —

S toga, u smislu kraljevskoga dopisa, i u smislu gospode predgovornikah, želim, da se pravcem na ugarski sabor okrenemo. Tim ćemo odmah znati, čega da se držati imademo. —

Makso Piškorec. Meni se vidi, da bi nedosljedni bili, ako bi mi initiativu sa kraljevinom Ugarskom počeli. Predmet našega viećanja bijaše naše odnošenje prama Ugarskoj, kako je bilo do 1848. god. Ta odnošenja i želje naše bi li mi na temelju članka 1848. god. u Zagrebu stvorenog ugovarali, želi premilostivni vladar od nas saznati, da može dalje odlučiti. Ja na premissah ovih držim za konsekvenciju i dužnost, da Nj. Veličanstvu odgovorimo, što smo o tom viećali, jer se želi znati uspjeh toga viećanja. Da mi ugarskomu saboru odmah to predložimo, bilo bi nedosljedno po zaključku, da smo pravno odciepljeni. Ako su se i kraljevine ove neposredno na saboru združivale sa Ugarskom, to je ipak poslanik dobio inštrukciju, što da predloži, drugi poslovi neposredno su se priobćivali putem kancelarije: zato mislim, da mi sada jedino Nj. Veličanstvu uspjeh našega posavjetovanja podnesemo, dočim resultat našega posavjetovanja tekar onda podnesti imamo ugarskom saboru, kad se budu obe strane medjusobno dogovorile, jer samo ove su vlastne ovo odnošenje opredieliti, a niti Deakova kancelarija niti Hof-Dikasterium, jerbo smo si u zaključku pridržali, da će na jednom mjestu naši zastupnici u jednakom broju ovo pitanje riešiti. Zato se slažem sa onim mnienjem, da se jedino vladaru odgovor pošalje.

Ljudevit Vukotinović. Ja uviek tvrdim, da smo circa coronam et circa regem juncti; tomu nećemo i sada nedosljedni biti, jer se neradi o tom, možemo li mi to učiniti ili ne, nego je li to shodno, da mi to izjavimo kralju ili ugarskomu narodu. Ja nevidim neobićnim i nekonstitucijonalnim, jer je i prije bilo, da je na predlog kralja sabor odgovor podnašao. Mi se nemožemo izvrgnuti tomu, da ovo sabor ugarski nebi hotio primiti, ili onako nebi primio, kako mi želimo, jer nismo s njim u nikakvom doticaju, jerbo smo svaku svezu pravno prekinuli. Zato mislim, da se onim zakonitim putem odgovori, kojim putem nam se je pitanje stavilo: jer ako ovo izjavljenje Nj. Veličanstvu podnesemo, ja nevidim mogućnost, kojim bi načinom vlada mogla skriti to izjavljenje, ili tako izvesti, kako mi nebi želili, ili dulje zadržavati. Što je g. zastupnik Akšamović tvrdio, da će to dugo trajati, i da bi se zastupnici graničarski zato morali možebiti Bog zna kako dugo ovdje zadržavati, mislim, to bi se i od ostalih zastupnikah kazati moglo; dok se ovo velevažno pitanje rieši, mislim, da se sabor, ako je od potrebe, može odgoditi. Ja pristajem dakle uz mnienje, da se representacija podnese Nj. Veličanstvu.

Digitized by Google

Ladislav Balog. Mislim, da baš ova gospoda, koja vele, da se jedino Nj. veličanstvo mora ovaj zaključak podnieti iz dužnosti, proti zakonitosti rade. Ja tumačim ručno pismo kao g. Šram, jer to se nikako nemože tako uzeti, da bi uspjeh i savjetovanje jedno te isto bilo. Nadalje ako promislim, da je uspjeh savjetovanja dogovor, ja bi rado viditi, što će se Nj. veličanstvu na potvrdu podnesti, kad drugo nismo načinili, nego jedan program. Neopiram se tomu, da se to Nj. Velič. podnese, to će se i onako učiniti, ali hoću da se i neposredno sa ugarskim saborom u dogovor stavimo, zato se slažem sa predlogom g. Šrama.

Vjekoslav Kristianović. Neima dvojbe o tom, da moramo adresu poslati na Nj. veličanstvo, to je jasno, jerbo zakonodavno tielo sastoji iz kralja i zakonodavnog tiela, da su 2 stranke, koje prave ugovor; a sada da kralj ništa nebi znao, šta mi ovdje zaključimo, to nebi shodno bilo, jer to je potrebno, da budu obadvie stranke znale. Zato moramo Nj. veličanstvu to podnieti. Što se tiče toga, da bi se to i Ugrom priobćiti moralo, to neuvidjam; ja sam dakle za predlog gg. vrhovnih županah zagrebačkog i križevačkog.

Ivan Vončina. Ja u kr. propoziciji nalazim, da ovaj sabor najprije izjavi svoje odnošenje prama Ugarskoj, kako je sada, i kako bi odsada imalo biti. Na temelju ove kr. propozicije imamo povod o tom viećati i uspjeh ovog viećanja Nj. veličanstvu podnieti; ovako ja tumačim. S toga vidim, da je najshodnije i najpriličnije, stupiti u dogovor sa saborom ugarskim jedino posredovanjem jedine sveze one, koja ova dva naroda veže, a to je kralj. Ja nalazim u kr. pismu zahtjev, da mi već dasadašnje viećanje prije obavljenog ugovora Nj. veličanstvu predložimo. S toga slažem se sa onom gospodom, koja su se izjavila onamo, da mi uspjeh dosadašnjeg posavjetovanja u izrazu zakonskog članka putem adrese Nj. veličanstvu predložimo.

Slavoljub Vrbančić. Ja sam učinio predlog, da se članak ugarskom saboru i Nj. veličanstvu podnese, zato pripada mi pravo po drugi put govoriti.

Priznala su sva gospoda, da možemo neposredno sa ugarskim saborom govoriti. Ako to stoji, i ako uspjeh želimo, valja da to saboru ugarskom neposredno do znanja stavimo a ne preko bečke centralne vlade. Uzmimo položaj stvari: Ugarska stoji sa svojimi organi u procesu, jer nepriznaje kancelarije i dikasterija, jer nisu utemeljena na onom stanovištu, na koje se je postavio ugarski sabor; uzmimo i to, da su nesporazumljenju medj Hrvatskom i Ugarskom najviše ugarska dikasterija kriva, a na tom najviše rade Sečen, Vay i ostali. Ako dakle to kralju podnesemo, to će ići preko ugarske kancelarije, tamo će biti dodatakah i tumačenjah, proći će mjesec danah, a mi ćemo biti u neizviestnosti. Nam je do toga stalo, da saznamo, što ugarski sabor o nas misli; to ćemo saznati prije neposrednim putem, nego stranputicom preko Beča.

Antun Stojanović. Ja sam predlog učinio, a ne g. Vrbančić. Razloge, koje su gospoda, koja su za moj predlog glasovala, naveli, stavljam ovako.

Ja odlučno niječem, da smo mi dužni, ili da moramo priznati, da jedino Nj. veličanstvo riešiti ima ono, što mi ovdje zaključimo. Njegovo veličanstvo ima pravo sankcije, ali riešenja nikako. Ja sam čuo za razlog navadjati to, da bi to bio znak odvisnosti od Ugarske, ako bi taj akt neposredno ugarskomu saboru poslali; ja kažem, da je to veliko pitanje, da li to nije veći znak neodvisnosti, ako neposredno pošaljemo na ugarski sabor, nego pako preko Beča. Ja mislim, da je to poniziteljni način, što se ovdje predlaže za vladara, jer ga po tom smatramo kao „unterlegte Post“. Ja mislim, da jedno i drugo nestoji. Mi smo u ovu smutnju dolazili, jer svako pismo drugačije govori. Vidi se nepraktičnost da ona gospoda, koja su o tom mislila, nisu imali jasna pojma, što im nikako nije zamjeriti, jer je tomu kriva konfuzija, što je u Beču zavladala. Ja velim, da po starodavnom pravu sazivao je ban sabor, a ovaj je svoje zaključke Nj. Veličanstvu za previšnju sankciju podnašao. S toga gledišta izhodeć, velim, da ako mi ono, što ovdje na saboru zaključimo podnesemo kralju stoprv za riešenje, da nismo slobodan narod, a to ja odlučno odbijam. Dalje se navadja, da naš zaključak pošljemo putem adrese: a što možemo kazati vladaru u ovoj adresi? Ako kažemo, da podnašamo naš zaključak za riešenje, ili potvrdu, onda smo nedosljedni i neustavni; iz ovih nazorah sam dakle za to, da mi neposredno sa saborom ugarskim u dogovor stupimo i da bana umolimo, da on to ujedno Nj. Veličanstvu podnese.

Antun Jakić. Ja bi sasvim pristao uz gosp. Stojanovića, jer mi se čini, da ova stvar nije slučajno neizviestna, nego hotimice načinjena. U diplomi od 20. listopada govori se, da se ima ovaj sabor sa ugarskim u sporazumljenje staviti i uspjeh dogovaranja kralju podnieti, poslje pako se veli, da se ima uspjeh viećanja kralju podnieti. Od tuda se vidi, da je diploma modificirana patentom od 26. veljače. Ako to stoji, da se ima uspjeh viećanja najprije kralju podnieti, onda mi se čini, da smo si prije vremena ruke svezali, jer smo rekli, da od onoga, što već imamo, nećemo ništa popustiti, a to je ono, što je u diplomi od 20. listop. izraženo, mi smo se dakle na temelj diplome i nehotice postavili, niti smo se onim zaključkom o izpravcih valjano ogradili proti diplomi i patentu, dapače uprav onimi nesrećnimi izpravci krčimo mi samo put diplomi i patentu u našu domovinu, jer njimi odkrivamo skrovne misli naše, koje nebi smjeli javno kazati nikome, a najmanje protivniku našem, koj i onako vreba, da nam što većma okrnji prava naša, kamoli da nam više dade, nego li je ono, od česa tobože nećemo nikom ništa odstupiti. Po glasu kraljevskih predlogah na sabor, koji imadu za temelj patent od 26. veljače t. g., imao bi se viećanja našega uspjeh podnieti kralju na riešenje i odobrenje, o tomu dvojbe neima, i ja bi zato glasovao, da nisu oni zlokobni ispravci stranputice prikrpani, kojih opasnost mislim kolik tolik umaliti, dočim glasujem, da se kralju i ugarskom saboru zaključak naš jednako priobći, što je takodjer po smislu diplome od 20. listopada.

Pavao Jakovčić. Ovo je g. predgovornik po riečih kralj. odpisa raztumačio veoma temeljito, tako da je jasno izišlo; ja se usudjujem još nješto primietiti.

Mislim, da o tom dvojbe neima, da je narod trojedne kraljevine ustavan narod, koj svoj ustav ima od pamtivieka, koj ima kralja ustavnog, kralju ustavnomu pako nepripada riešenje, što sabor zaključi, nego potvrdjenje. Ovdje samo navadjam za dokaz tomu sankciju pragmatičku; ondje ćemo naći, da odluke sabora trojedne kraljevine nisu se nikada rješavale, nego sankcionirale, kako je ondje upravo rečeno. Jer ako bi se odluke sabora po kralju rješavale, posljedica bi bila, da onda ustav naš nebi bio više ustav, pošto bi za-

Digitized by Google

ključci ustavnog sabora zavisili samo od volje kralja ustavnog, što se neslaže sa pojmom ustavna kralja.

Eugen Kvaternik. Ja bi se usudio samo jedno pitanje staviti: jesmo li mi ovdje „National-Konvent“ ili ustavni sabor? Ako smo sabor, tada niječem pravo, da možemo ikamo slati ovaj zaključak, dok se kralju nepodnese, da ga potvrdi. Ako smo pako „National-Konvent,“ onda ću drugačije govoriti.

Preuzv. g. **ban.** Ovdje su 3 predlozi:

1) da samo kralju podnesemo,

2) kralju i ugarskomu saboru,

3) da samo ugarskomu saboru pošaljemo.

Ja stavljam pitanje: koji su za to, da samo kralju podnesemo?

(Manjina.)

Koji su za to, da kralju podnesemo i ujedno ugarskomu saboru pošaljemo?

(Većina.)

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Četrdeset i četvrta saborska sjednica 17. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o četrdeset i trećoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne šestnaestoga srp. god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Mate Mrazovića.*

Prije svega budu čitani poslovni komadi, što su izza posljednje sjednice putem visokog predsjedničtva na sabor stigli, i to:

Podnesak g. Samuila Kosanovića od 16. srpnja 1861., kojim polaže svoj mandat kao narodni zastupnik iz otočke pukovine.

Podnesak gosp. Josipa Margića, takodjer narodnog zastupnika iz otočke pukovine, kojim svoj mandat polaže dne 16. srpnja 1861.

Molba gosp. Nikole Begovića, narodnog zastupnika iz banske pukovine, od dana 16. srp. 1861., molećega dopust na 8 danah.

Glede podnesakah pod 1 i 2 zaključeno: da se visokom predsjedničtvu izruče radi naredbe za nove izbore, a glede molbe pod br. 3 zaključeno:

da se zamoljeni dopust nemože podieliti molitelju, dok se nerieši glavno pitanje na dnevnom redu stojeće.

Za ovim bude po bilježničtvu javljeno, da su za jugoslavensku akademiju stigli sliedeći prinesci, i to:

Od gospoje Katarine Blaha stotina forintih u gotovu.

Od gosp. Josipa Štengela, narodnog zastupnika iz vojničke Krajine, pet forintih a. v. takodjer u gotovu.

Od gosp. Dragutina Cattineli-Obradića pismena ponuda, kojom se obvezuje po mogućnosti što prije platiti u istu svrhu stotinu forintih.

Ove prijave budu na ugodno znanje uzete.

Nakon toga bijaše čitana molba Dragutina Burlinia, poduzetnika za predstave talijanskih operah na ovdašnjem kazalištu, molećega, da mu visoki sabor dobrovoljnimi prinesci pomogne od očevidne propasti, priloživši ujedno i podpisni arak.

Zaključeno, da se dobroj volji i blagonaklonosti gosp. članovah saborskih prepusti, da dobrovoljno doprinesu za molitelja i u tu svrhu ima se podpisni arak na stol visoke kuće izpostaviti.

Za ovim je peticionalni odbor po svom izviestitelju g. Josipu Vranicani-u priobćio svoje predloge:

a) O molbi zastupničtva grada Kostajnice glede zastupanja Krajine na saboru trojedne kraljevine;

b) o ponudi grofa Samuela Keglevića, nudećega svoju knjižnicu na prodaju;

c) o molbi učiteljskog sbora kr. preparandije i glavnih gradskih učionah zagrebačkih, molećih za imenovanje saborskoga odbora, koji bi pučke učione preustrojio;

d) o molbi kazališnoga odbora, molećega za mjesečnu podporu od 580 for. za podmirenje troška iz dobitka predstavah nedostiženoga;

e) o molbi pogorelca Ivana Čurčića molećega za podporu;

f) o molbi obrtnikah iz obćine Laduć, molećih, da se ukinu urbarski podanci, što ih davaju gospoštini Ladućkoj;

g) o molbi učiteljah koprivničkih, sastojećoj se u tom:

1. da bude svim učiteljem glavnih učionah podieljen u napredak u skupštinah županijskih osobni glas;

2. da se učiteljem pučkih i glavnih učionah sve od jedne županije podieli pravo u napredak, da po jednog zastupnika izaberu na sabor dalmatinsko-hrvatsko-slavonski.

h) O molbi obćinah uz cestu Karolinsku ležećih u tom sastojećoj se, da se ista cesta Karolinska popravi za trgovačko obćenje.

Odlučeno: svi ovi predlozi peticionalnoga odbora imadu se na dnevni red postaviti.

Nakon toga bijaše čitan predlog odbora ad hoc, glede povlastice g. Guidi Pongracu za gradjenje mosta u Sisku i pobiranje mostovine dozvoljene.

I ovaj predlog bude kao prešan na dnevni red postavljen.

Za ovim je poprimita specijalna debata o predlogu osrednjega odbora glede odnošenja naprama kruni i kraljevini ugarskoj. Zastupnik g. Mrazović predloži spojenje predlogah po zastupnicih gg. Ivanu Perkovcu i Antunu Stojanoviću, u sjednici od 15. srpnja t. g. učinjenih i u zapisniku o istoj sjednici vodjenom uvršćenih, i to u sliedećem sastavku i obliku:

„Ovaj državnopravni savez izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske imao bi svoj izraz u tome, da objema ovim kraljevinama bude skupno zakonarstvo i skupna tomu zakonarstvu odgovarajuća vrhovna uprava glede onih državnih posalah, koji će se ugovorom odrediti.

„U nijednom ipak slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od svojih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna zemaljska uprava politična, nastavna i vjerozakonska, vlastito u svih molbah pravosudje i vlastito za sve ove dosad izbrojene poslove zakonarstvo, ikad išta žrtvovati ili popustiti.“

Digitized by Google

Ovo spojenje pomenutih izpravakah u predloženom sastavku i obliku bude većinom glasovah primito.

Nadalje predloži isti zastupnik M. Mrazović, da se u redku 23. i 24. u mjesto stavke „medjunarodni savezni ugovor uglavit će oba sabora putem odborah, koji će se u jednakom broju saborskih članovah sastati na mjestu neutralnu“ postavi sliedeća stavka: „Čim sabor kraljevine Ugarske izjavi, da je i on sa svoje strane pripravan na ovom temelju stupiti sa saborom trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u dogovor o upitnom državopravnom savezu, imat će se sa strane jedne i druge odrediti odbori od jednaka broja saborskih članovah, sastavljenih u tu svrhu, da se na osobitu mjestu, medjusobnim dogovorom na to odredjenu, sastanu, ter način iliti uvjete pomenutoga državnopravnoga saveza potanko ustanove i dotičnim saborom na odobrenje predlože.“

I ovaj izpravak bude većinom glasovah primit.

Nakon toga predloži isti zastupnik novi sastavak čitanoga članka na temelju već primljenih popravakah, te predloži i to, da se imenuje posebni odbor, koji će isti članak stilistički popraviti i sliku zakona mu dati. Sadašnja slika i sadržaj pomenutog članka, kako ga na temelju primljenih sastavakah predloži zastupnik Mrazović, jeste sliedeća:

Članak o odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kruni i kraljevini Ugarskoj.

Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u današnjem svom teritorialnom obsegu, brojeć ovamo grad Rieku s njegovim kotarom i ostalim hrvatskim Primorjem, zatim županiju riečku, zagrebačku, varašdinsku, križevačku, požežku, virovitičku, sriemsku, i sadanju vojničku Krajinu, to jest osam hrvatskih i tri slavonske pukovine, imenito ličku, otočku, ogulinsku, dvie banske, gjurgjevačku i križevačku, zatim brodsku, gradišku i petrovaradinsku, tako isto razumievajuć ovamo pravo na Medjumurje i ostala virtualna teritorialna prava ovih kraljevinah, izjavlja i očituje putem svoga ovaj čas u glavnom gradu Zagrebu ročećega sabora: da je uslied dogodjajah od godine 1848. svaka druga ma kakva, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske pravno prestala, osim što se Nj. Veličanstvo zajednički njihov kralj po njihovih do godine 1848. zajedničkih zakonih, nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i Ugarsku, posebnih krunitbenih diplomah, ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga i to po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine jednom te istom krunom i jednim te istim krunitbenim činom, i što ovim kraljevinam, osim temeljnih pravah, pristoje još i sva ona javna prava, koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do g. 1848. i u koliko se ona gori izjavljenoj sadašnjoj samostalnosti i neodvisnosti njihovoj, posredno ili neposredno, neprotive. Nu uvažavajuć zajedničku prošlost svoju, prijašnji zajednički ustavni život, a tako isto uvažavajuć zajedinstvo interesah glede uzdržanja i razvitka ustavne slobode trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije: pretresivajuć previšnji kraljevski predlog od 20. veljače 1861. br. 152, kojim je pozvana, da izjavi svoje želje i namjere glede odnošenja svojega prama kraljevini Ugarskoj, očituje kriepošću ovoga svojega saborskoga zaključka, da je ona svaki čas pripravna, prama koristi i potrebući zajedničkoj, s kraljevinom Ugarskom stupiti u još užji državnopravni savez, ako od strane kraljevine Ugarske gori naznačena samostalnost i neodvisnost a tako i gori pomenuti realni i virtualni teritorialni obseg trojedne kraljevine pravno-valjano budu priznani.

Ovaj državnopravni savez izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske imao bi svoj izraz u tome, da objem ovim kraljevinama bude skupno zakonarstvo i skupna tomu zakonarstvu odgovarajuća vrhovna uprava glede onih državnih posalah, koji će se ugovorom odrediti.

U nijednom ipak slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od svojih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna i zemaljska uprava politična, nastavna, vjerozakonska, vlastito u svih molbah pravosudje i vlastito za sve ove do sad izbrojene poslove zakonarstvo, ikad išta žrtvovati ili popustiti. Čim sabor kraljevine Ugarske izjavi, da je i on sa svoje strane pripravan na ovome temelju stupiti sa saborom trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u dogovor o upitnom državopravnom savezu, imat će se sa strane jedne i druge odrediti odbori od jednaka broja saborskih članovah, sastavljenih u tu svrhu, da se na osobitu mjestu, medjusobnim dogovorom na to odredjenu, sastanu, ter način ili uvjete pomenutoga saveza potanko ustanove i dotičnim saborom na odobrenje predlože.

Za stilističko pregledanje ovoga članka izabran je sliedeći odbor: gospoda zastupnici Ivan Mažuranić, Adolf Veber, Franjo Rački, kanonik, Andrija Brlić, Ivan Vončina i Antun Stojanović.

Gospodin Antun Stojanović predloži nadalje, neka bi vis. sabor ovomu istomu odboru povjerio i sastavak popratnice, kojom bi se ovaj saborski zaključak ujedno i saboru ugarskomu do znanja stavio.

Ovaj predlog bude većinom glasovah primljen.

Gospodin Ivan Mažuranić odrekao se je uslied toga svakoga upliva u sastavak propratnice ugarskomu saboru namienjene.

Povodom podneska u sjednici od 15. srpnja 1861. čitanoga, kojim zastupnici naroda iz sjednice od 13. srpnja izišavši svoj mandat kolektivno polažu i proti sumnjičenju njihove narodne ustavne i slobodoumne težnje protestiraju, učinio je zastupnik naroda gospodin Josip Vranicani sliedeći predlog.:

1) da se ostavka velikašah uzme na radostno znanje;

2) da se višja izvršujuća vlast pozove, da ona nove izbore na mjesto odišavših zastupnikah shodnim načinom izvesti odredi;

3) da se odaljivši veliki župani, koji imaju dužnost prisućtvovati na saboru, pozovu po visokom predsjedničtvu, da dodju do 8 danah u sabor, jer će se inače uzeti, da su se svoje časti odrekli;

4) da se povodom točke 3. zaključi ukinuće nasljedne veliko-županske časti u trojednoj kraljevini.

Gosp. Adolfo Veber predlaže, uz popravak navedenoga predloga, da se iz točke 1. izpusti rieč „radostno“.

Gosp. Josip Vuščić predlaže uz popravak istoga ovoga predloga, da se 4. točka glaseća o ukinuću nasljedne veliko-županske časti posve izpusti.

Gosp. veliki župan križevački, Ljud. Vukotinović, učini sliedeći novi predlog: neka sabor očituje, da nemože primiti ostavke po članovih saborskih na 13. srpnja t. g. iz saborske sjednice izišavših položene, dok god njihovi zamjenici nedodju; u ostalom, da sabor nepriznaje, da bi ikojom prilikom po njemu ma koji član ovoga sabora izdajstvom domovine i sliepim oružjem tudjinstva smatran bio.

Digitized by Google

Pošto se razprava o tom pitanju nije mogla završiti tečajem ove sjednice, bude dalnje pretresivanje na buduću sjednicu odgodjeno i time ova sjednica u 2 sata poslie podne dignuta, a buduća na 17. srpnja t. g. za 11. uru prije podne odredjena.

Tim bude ovaj zapisnik završen i podpisan.

Šokčević s. r.
ban.

M. Mrazović, s. r.
saborski bilježnik.

Antun Stojanović. Čita zapisnik četrdeset i druge saborske sjednice.

Mato **Mrazović.** Čita podneske na sabor prispjevše i to:

Molbu Nikole Hadžića, upravitelja učionah u Krajini, sada u miru, u imenu takodjer ostalih učiteljah, što su u mir postavljeni, da im se poboljša pensia.

Buduć da ovaj predmet nespada u djelokrug ovoga sabora za sada, odlučeno: da se molitelju vrati molba putem dotične oblasti.

Dopis županije virovitičke iz glavne skupštine od 1. i sliedećih danah mjeseca srpnja t. g.

Visoki sabore!

Visoko kraljevsko namjestničko vieće dostavilo je pod 4. travnjem 1861. br. $^1/_1$ ovoj županiji odpis, kojim se vrieme djelovanja visokog kraljevskog namjestničkog vieća do znanja stavlja, iz koga je odpisa skupština ove županije sa ne malim udivljenjem uvidila, da se Nj. c. kr. apoštolsko Veličanstvo naš kralj do sad nečuvenim naslovom za ove zemlje „nasljedne kraljevine Hrvatske i Slavonije“ služi.

Budući da se Nj. c. kr. apoštolsko Veličanstvo za vrieme obstojavšeg našeg starog ustava, koji nam još ni polovinom povraćen nije, glede ovih kraljevinah navedenim naslovom služio nije, a skupština ove županije pravničkog zakonitog razloga k upotrebljavanja tog promienutog naslova uviditi u stanju nije, to je naravna posljedica, da se poradjaju, prem možda i sasvim neosnovane sumnje, da se počinje težiti ove kraljevine sa njemačko-slavenskim provincijama u ravnost dovesti.

Za prepriečiti svako neporazumljenje i za nepokvariti tek na nestalnim tracima rujne zore njihajuće se povierenje, utiče se skupština ove županije tebi visoki sabore! zaštitniče i obrambo naših ustavnih pravah! sa smjernosti podnešenom molbom, da bi na dotičnim najvišjim mjestima radi do sad nečuvenog upotrebljavanja naznačenog naslova shodna razjasnjenja potražiti, te u tom predmetu zaključak s našim ustavom slagajući se donieti blagoizvolio.

Dano iz glavne naše 1. i sliedećih danah mjeseca srpnja 1861. u Osieku obdržavane skupštine.

Skupština županije virovitičke.

Zaključeno je: da se ova predstavka županije virovitičke na znanje uzme.

Molba Juraja Vukovića i Slavoje Kosa, zastupnikah narodnih iz slob. i kralj. grada Koprivnice, molećih:

a) da se vojnička Krajina ukine, i po ukinuću njenom da se gradu Koprivnici povrati ono 8 selah, što mu je ustrojenjem granice oduzeto;
b) da se i do toga vremena istomu gradu povrati „Allodium Militare“;
c) da bude oslobodjen od plaćanja „Freischützen-Aequivalenta.“

Andrija Brlić. Ako se ova molba kao saborski predlog smatra, buduć je u savezu sa krajiškim pitanjem, predlažem, da se predade odboru ad hoc za graničarske poslove, koji će u njoj možebiti naći gradiva za svoj predlog.

(Svi: primamo.)

Antun Starčević. Ja sam član odbora krajiškog i imam čast izviestiti visoku kuću, da se je taj odbor izstupom dvijuh svojih članovah gg. Jovana Živkovića i Mirka Šuhaja i svoga predsjednika razpao, te svoje djelovanje nastaviti nemože. U tom odboru donešen je bio zaključak, kojim se zahtieva, da se Krajina ukine. Iz današnjega zapisnika razumio sam, da se graničarsko pitanje odgadja na ono doba, kad bude adresa sabora našega o odnešenju državopravnih pitanjah naprama kraljevini Ugarskoj i Austriji Nj. Veličanstvu podnešena.

Ja u tom smislu nisam razumio predlog g. Kukuljevića, nego sam ga tako shvatio, da bude ova peticija podnešena kralju posebnom representacijom od naše strane, kad bude državopravno odnošenje naprama Hungariji riešeno. Gospodo! najpreče je, da se Krajina ukine, zato predlažem, da se popuni graničarski odbor ad hoc i da se zakonski članak o ukinuću Krajine čim prije saboru podnese.

Josip Akšamović. Pitanje graničarsko jest za nas krajišnike, a doista i za trojednu kraljevinu jedno od najvažnijih. Radi se tu o povratku velikoga diela naše domovine majki kruni, radi se tu o sreći velike česti našega naroda; radi se tu o nevoljničtvu il slobodi!

To uvažavajući graničari, nemogu na ino, već izjaviti ovoj kući, da oni radi svoga i vlastitoga umirenja žele i hoće iz svoje sredine izabrati jedno poslanstvo, koje će neposredno našu predstavku našemu kralju sniženo u ruke položiti.

Nu budući je pitanje graničarsko i pitanje trojedne kraljevine pitanje naše i vaše, gospodo, to graničarski zastupnici žele, da se, gospodo, i od vaše strane po koji član našoj deputaciji pridruži.

Nu nemogu mimoići još i to, što je visoka kuća za nas se brineća odredila u pitanju graničarskomu odbor ad hoc. Do kud je taj odbor svoje poslovanje svršio, što li će svršiti, to mi nije znano, nu dočim drugi odbori svoja i manje važna izviešća visokoj kući polažu, taj odbor ad hoc kroz toliko vrieme u najvažnijem predmetu do sada tvrdo šuti.

Zato se usudjujem predložiti, i umoliti visoku kuću, da se pobrine, što je naumila u našemu poslu učiniti, da se čim skorije dovrši, te ujedno s našom prošnjom po istoj deputaciji Njegovomu Veličanstvu podnese.

Moja gg., težko se je nam u naše zavičaje praznih rukuh vraćati; — narod upire oči u nas, ufa se u svog kralja, želi njegovo pomilovanje kao ozebao sunce.

Visoka kućo! učini što si nakanila! Krajina je neuztrpljiva! — Zastupnici njezini žele još na ovomu saboru, da zajednički njezinu sudbinu kroje, da ju na ustavnu prestroje.

Preuzv. g. **ban.** U ovoj stvari je zaključeno, kako je gosp. vel. župan Kukuljević predložio, da kada će deputacija ići Nj. Veličanstvu, da se i ova prošnja onda ujedno predloži. To je zaključeno, mislim, da netreba, da svaki dan druge zaključke pravimo.

Antun **Starčević.** Meni je samo stalo do zakonskog čl. o ukinuću Krajine, do ove prošnje meni nije toliko stalo; ovaj zakonski članak nek odbor saboru podnese, da se može za potvrdu Nj. Veličanstvu predložiti.

Digitized by Google

(Predlog n. z. g. Starčevića o popunjenju odbora krajiškog bude primljen, te izbor članovah za pomenuti odbor na kraj sjednice odgodjen.)

Mato **Mrazović**. Čita predstavku slob. i kralj. grada Varaždina:

Visoki zemaljski sabore!

Uvidivši grad Varaždin one koristi, koje bi obćenje na Dravi za skopčanje žitnice Banatske sa zapadnimi zemljami, imenito sa Koruškom i Tirolom itd. u trgovačkom i gospodarstvenom obziru, doprinelo, podnelo je ovogradsko vieće još u mjesecu listopadu 1858. god. na visoko c. kr. finan. ministarstvo predstavku, da bi se Drava od Osieka do Varaždina uredila, i za plovitbu sposobna učinila, koja visoka oblast predmet ovaj kao velevažnu potreboću takodjer i uvidiše, jerbo se je izjavila „da dotacia, koju je Njegovo c. kr. apost. Veličanstvo za uredjenje plovitbe na Dravi za upravnu godinu 1859. dozvolilo, za istu upravnu godinu potrebita sredstva nepruža, da će se ipak ona tehnička načela, koja će se kod izradjenja osnove za uredjenje Drave za plovitbu u naznačenoj daljini, i kod izvršenja u tu svrhu potrebitih radnjah morati u obzir uzeti, naknadno ustanoviti, za da se u svoje vrieme, čim to imana novčana sredstva dopustila budu, izvršenje preduzeti uzmogne.“ Kako je u ostalom poznato, jest visoko državno upraviteljstvo uredjenje Drave u pravcu od Osieka do Legrada jur već odredilo, dočim ipak glede onoga komada od Legrada do Varaždina do sada ništa učinjeno nije, a upravo ovaj veoma raztrgani diel Drave morao bi se ne samo iz trgovačkih i prometnih, već ponajviše iz gospodarstvenih obzirah za uredjenje kao najsilniji predložiti, jer kako je jur ovdašnje c. kr. graditeljstvo dne 5. i 14. svibnja 1858. obstojavšoj c. kr. županijskoj oblasti Varaždinskoj službenim izviešćem predložilo, jest neobhodno potrebito, da se dalnja uništenja, koja ova velika rieka kod visoke vode posjednikom zemljištah kroz raztrganje i razorenje prouzrokuje, preprieči.

Povodom time usudjuje se pokorno podpisano vieće gore navedenu od dana do dana sve više i brže rastuću nepovoljnost opetovano napred staviti i visoki zemaljski šabor najučtivije zamoliti, da svojim posredovanjem kod vis. dvorskog dikasterija blagonaklono izposlovati udostoji, da se uredjenje Drave u pravcu od Legrada do Varaždina kao veoma nuždno i za cielu kraljevinu koristno preduzme iz sliedećih razlogah:

a) Kroz pravilno uredjenje i priredjenje Drave za plovitbu u pravcu od Legrada do Varaždina sigurno bi se više tisućah ralih zemljišta za porabu obrazovanosti zemlje i odnosno na korist kraljevine kroz ojačanje porezne sile dobilo, ako se u obzir uzme, da je ova rieka od 50 godinah samo od ovogradskog područja do 300 jutarah najboljih zemaljah razorila, i tako zemaljskoj obrazovanosti sasvim oduzela.

b) Drava imade i u istoj sredini ljeta dovoljnu višinu vode, koja je za uzdržavanje uredne plovitbe sa parobrodi posve sposobna, osobito ako se rieka ova pravilno uredi i njezin raztrgani tečaj usredotoči i u jednu strugu sakupi, a kroz to bi se trgovina i obrtnost, koje su kako je poznato u veoma nepovoljnom stanju, sigurno podići, i tako blagostanje Hrvatske nefaljeno poboljšati moglo. —

Na ovom pravcu naime od Legrada do Varaždina, koji u daljini 5 miljah iznaša, plove navadno splavi i plosnate ladje i dosižu dubljinu od 24 do 27 palacah.

Najnižja višina vode imade izmed 1 do 2 hvata dubljine, te bi se samo na četiri mjesta, gdje se voda u više trakah dieli, za usredotočenje vodenog korita ili struge, da za parobrodarstvo sposobnost dobije, moralo pravilno uredjenje preduzeti.

c) Grad Varaždin sa pučanstvom od 10,000 dušah leži blizu rieke Drave, te je za trgovinu veoma sposobno mjesto, skopčano s jednim dobro sagradjenim velikim drvenim mostom sa Medjumurjom i ujedno sa Štajerskom; posjeduje u ostalom u izobilju od vatre sigurnih skladištah za trgovinu od svake vrsti robe i proizvodah, i je za izlaznu točku pomenute plovitbe već i s toga prikladan, jerbo se iz njega skopčanje sa Kanižko-Mariborskom željeznicom kroz jedan jedva $^3/_4$ milje dugački željeznički ogranak bez prevelikih troškovah izvesti može.

Grad ovaj uzprkos sviuh njegovih mnogovrstnih molbah nije uslied izreke visoke vlade, stranom takodjer iz osobnih privatnih koristih, u užji savez sa gore navedenom željezničkom prugom stupiti, a uslied toga niti vlastite željezničke postaje dobiti mogao, već mora za odpravak svojih dobarah čakovačku željezničku postaju upotrebiti, k tomu ima cesta od Varaždina do tamo jako nejednaki i neshodni pravac, a ovo nerazmjerje iziskuje takodjer sgodniji savez, koji bi kroz parobrodarstvo proizaći mogao.

d) U Varaždinu mogu se posve blizu erarijalnoga mosta, i to na obadve obale izkrcališta podići i za brodarstvo upotrebiti, bez da bi pogibelji poplave izvržena bila.

e) Grad Varaždin sačinjava središte med trima krunovinama, Štajerskom naime, Ugarskom i Hrvatskom, koje je sposobno, ako se inače na blagostanje Hrvatske obzir uzeo bude, s vremenom za skopčanje željeznicom Ugarske s Hrvatskom i Dalmacijom, to jest iz Varaždina preko Bele u Zagreb, a odanle u Rieku. Ova oživotvoriti se imajuća željeznička pruga prolazila bi kroz cielu kraljevinu, te bi upravo za Hrvatsku ne samo u trgovačkom, već osobito u narodno-gospodarstvenom obziru od neizmjerne koristi bila.

f) U Ivancu, niti $1^1/_2$ sata od Varaždina udaljenom, nalaze se sloji kamenitog ugljevja, te se je za dobitak istoga ugljevja već i družtvo sa znamenitimi sredstvi tamo ustrojilo i na koliko se čuje, moglo bi se toga ugljevja (a ponešto i zinka) na milione centih dobavljati, ako bi se prilično jeftino tovarenje i prevažanje k željeznici izvesti, i tako s köflačkima nabaviteljima ugljevja natjecati moglo.

Ako bi se parobrodarstvo u Varaždin i time skopčana krilna željeznica oživotvorila, onda bi i ovaj novi proizvod Hrvatske bolju prodaju stekao.

Nakoliko se je nadalje iz vjerodostojnih izvorah doznalo, sklopilo se je u pogledu uredjenja Drave jedno privatno družtvo uz sudjelovanje dunavskog parobrodarskog družtva i Osieke trgovačke komore, koje u svrhu uredjenja Drave od Osiečka do Legrada potrebita novčana sredstva državi na neopredeljeno vrieme predplatiti hoće, te se je sa kanižko mariborskim željezničkim družtvom u tome jur sjedinilo, da se pridruženje ovoga vodenoga puta sa željeznicom tako izvede, da se od Legrada do Kakonja Mura za parobrodarstvo upotriebi, a od Kakonja do Kotoribe krilna željeznica za skopčanje sa kanižkom željeznicom sagradi.

Digitized by Google

Takovi sasvim proti narodno-gospodarstvenim interesima Hrvatske namjeravani postupak zaslužuje, da se na njega osobito i tim više pozornost obrati, jerbo je Hrvatska i onako kroz u najnovije doba činom proizvedeno odcienljenje Medjumurja i ujedno kroz izključenje željeznice nefaleno i ono malo izravnog saveza sa trgovačkom linijom izgubila.—

Dočim se indi ova cieloj kraljevini štetonosna okolnost visokom zemaljskom saboru do znanja stavlja, usudjuje se ovo vieće ujedno smjerno moliti, da kod višjeg mjesta blagonaklono izposlovati blagoizvoli, da se glede ovog predmeta za vrieme kroz odborno izvidjenje točno osvjedočenje pribavi i zlo ovo, iz kojega trgovačko-političkim i narodno-gospodarstvenim interesima Hrvatske pogibelj prieti, odstrani i preprieči.

Prepuštajući ostala razboritosti i domorodnoj ćuti visokog zemaljskog sabora, molimo ovaj naš predlog u blagonaklono uvaženje uzeti. Sa dostojnim počitanjem ostajemo

Dano iz javne občinske sjednice dne 22. i sliedećih danah mjeseca svibnja 1861. u Varaždinu držane.

Visokog sabora

najpokorniji sluge
vieće sl. i kr. grada Varaždina.
Izdade Slavoljub Kuster v. r.
veliki bilježnik.

Odlučeno: da se ova predstavka odputi na dnevni red za uvaženje razlogah u njoj uvedenih.

Nakon toga nastavi se debata iz 43. sjednice o izstupu članovah iz sabora.

Andrija Brlić. Što se tiče vrhovnih županah i velikašah, ja se podpuno slažem sa predlogom, koji je učinjen po g. Josipu Vranicaniu.

Što se tiče zastupnikah naroda, koji su svoj mandat položili i koji su u protestaciji podpisani, vidimo, da se oni tuže radi velike krivnje i učinjenog nasilja prigodom glasovanja o predlogu odbora centralnog.

Mi smo na svaki način dužni, da u dotičnom zaključku izrazimo, da od strane ovog sabora njim nikakva krivnja, nikakovo nasilje nije nanešeno i da ih sabor nije zloglasivao.

Mi smo to dužni našoj časti, našem narodu; da narod nemisli, da smo ih mi s nasiljem iz ovog svetog hrama otjerali.

Što se tiče položenja mandata, to nastaje pitanje: da li mi položenje ovog mandata pravomoćnim možemo smatrati ili ne?

Mnoga gospoda zastupnici kazali su, da bi ih mogli natrag pozvati, ako ovo položenje njihovog mandata nevaljanjim smatramo.

Ja mnijem, da to nemožemo učiniti; dočim su oni izrikom kazali, da svoj mandat polažu, dočim su ovaj pročitani podnesak vlastoručno podpisali: zato se njihov mandat mora kao valjano položeni smatrati. Drugo pitanje je, da li su oni nakon položenja mandata bili opunovlašćeni; svoje mjesto ostaviti ili ne; nu i zato ima precedencije; sjećam bo se, da je zaključeno, da svaki zastupnik naroda svoje mjesto tako dugo zauzeti ima, dok njegov namjestnik nedojde.

Što se tiče velikih županah, mislim, da je potrebno, da ih na svaki način na njihovu dužnost opomenemo. Što se tiče novog izbora glede iz ove sabornice izstupivših zastupnikah, ja mislim, da u ovom slučaju, ako oni što prije svoje mjesto nezauzmu, da se uslied toga imadu smatrati, kano da su svoj mandat položili i da se novi izbori preduzmu, i za tu svrhu shodne naredbe izdadu.

Nadalje predlažem, da svi zastupnici, koji su iz sabornice izašli, po svojoj dužnosti svoje mjesto tako dugo zauzmu, dok novi izbori nebudu preduzeti i dok njihovi zamjenici na ovaj sabor nedojdu. Konačno usudjujem se primietiti, da je vrlo potrebno, da se novi izbori čim prije obave.

Ivan Vončina. Dočim se je o ovom predmetu već mnogo govorilo, smatram, da je već izcrpljen i da je suvišno dalje govoriti.

Zato sam ja iz mnienjah gg. predgovornikah sastavio predlog, ne kao da ga ja smatram za moj predlog, nego da se pospieši riešenje ovog pitanja (čita.)

Razlog po istih članovih sabora u svom očitovanju od 13. srpnja 1861. navedeni, da su isti radi uvriedah njim u saboru nanešenih iz sabora odišli, nepriznaje se za zakonit, pošto se u slučajevih uvrede svaki član sabora imade držati §. 50. poslovnika saborskoga.

Ako bi i bio tko u sabornici uvriedjen, to nepriznaje sabor, da je njegovim činom ta uvreda učinjena.

Svaki zastupnik naroda, koj mandat svoj položi, mora ostati tako dugo u saboru, dok mu nedodje zamjenik. Uslied toga umoljava se svietli ban kao ovršiteljna vlast sabora, da izstupivše iz sabornice zastupnike naroda ozbiljno pozove, da do 8 danah natrag dodju u sabor, zatim umoljava se svietli ban, da razpiše nove izbore.

Isto tako umoljava se svietli ban, da velike župane iz sabora izstupivše vlašću banskom ozbiljno pozove, da se do 8 danah vrate u sabor.

Napokon umoljava se svietli ban, da velikašem iz sabora izstupivšim izjavi ono, što je gori pod br. 2. rečeno i da ih pozove, da se u sabor vrate.

Predlog o ukinuću nasljednih dostojanstvah upućuje se na odbore.

Vjekoslav Kristianović. Ja sam jučer i danas iz pojedinih govorah razumio, da se izstupivšoj gospodi iz sabornice rok od osam danah opredieli, da se povrate. Ja to u obziru duševnom i moralnom nalazim za pravedno, jer je naša želja dapače je i nužda spram domovine, da se povrate.

Što se tiče pako obzira materijalnog, nepravedno nalazim, da ova gospoda već četiri dana beru dnevnice i da se njim rok još od osam danah opredieli. Ja nisam toga mnienja, jer bi to iznosilo ogromnu svotu novacah, i što mislim, da isti članovi iz ljubavi prama domovini moraju biti ukani, da natrag dodju. S toga, kad bi mi njim još osam danah opredielili, nebi bili liberalni niti prama njim, niti prama sanim sebi, jer mi samim sebi nebi dali osam danah, ako nas ljubav domovine nuka, da izpunimo prama njoj dužnost svoju.

Iz ovih razlogah sam toga mnienja, da se ova gospoda pozovu, da natrag dodju, a ako nedodju, da se dotičnim municipijam naloži, da nove izbore preduzmu. Što se tiče vrhovnih županah, pristajem uz mnienje g. Žuvića, jerbo veliki župani vuku godišnjih 6000 for., što svaki dan iznosi dnevnicu od 18 for., dočim mi samo 6 for. beremo; to ih dakle mislim mora prinukati na dužnost, da prisustvuju saboru, jer nisu imali uzroka ovaj visoki dom ostaviti.

Što se nadalje tiče nasljedstva vrhovnih županah, nebi bio toga mnienja, da mi sada ovu stvar u pretres uzmemo i naprečac ukinemo nasljednu čast velikih županah, jer bi se to činilo, kao da smo to iz strasti i iz osvete uradili, što dostojanstvu našeg sabora nimalo nedolikuje. U ovom obziru sam dakle toga mnienja, da se veliki župani na izpunjenje svoje dužnosti pozovu.

Digitized by Google

Ja sam osvjedočen, ako ih pozovemo, da će se u našu sredinu vratiti, tim više, što i sami uvidjaju, da su falili i što su se njekoja gospoda, koja su izstupila, pripravnim izjavili povratiti se u naš krug. Ja sam se o tom s više njih razgovarao, dapače kazao mi je jedan gospodin, da je morao sabornicu ostaviti, što je njegov veliki župan izišao, i što se je bojao, ako to neučini, da će izgubiti službu. Ja mislim dakle, da se takvi zaključak stvori, uslied kojega će se imati isti sutra u sabor vratiti, u slučaju pako ako nedodju, da se prima njihov mandat i da se novi izbori preduzeti imadu.

Slavoljub Vrbančić. Meni je veoma neugodno govoriti u tom pitanju, pošto su baš moje rieči služile za povod upitnomu dogodjaju; ali mi se nameće dužnost, da u toliko, u koliko se biedim, da sam uvriedio mojimi riečmi inako misleće, koju rečem za moje opravdanje. Ja svečano izpoviedam, da nisam bio voljan ikoga uvriediti. Ja sam u pitanju odnošaja trojedne kraljevine prama Ugarskoj glede zahtievane formulacije „hoćemo li personalnu ili realnu uniju?“ otvoreno bez svakoga okolišenja izjavio, što o tom mislim; nu nisam povlačio moje rieči na ničiju osobu; dokazom su za to stenografičke bilježke. A da sam imao razloga o toj fromulaciji onako se izjaviti, zato mi je dosta pozvati se na brzojavne viesti raztrubljene po magjarskih novinah o poznatoj prvoj skupštini varaždinske županije.

Da je g. grof Janković povukao moje rieči na sebe i da se je na toliko zaboravio, da je prieteć mi pjesnicom ostavio dvoranu, a njega da su sliedili njegovi vjerni jednomišljenici, zato neka odgovara on. Ja štujem mnienje drugoga, ali zahtievam, da i drugi štuje moje. Kad bi imao volje kao što neimam metnuti na vagu moje rieči i čin grofa Jankovića, to bi mi bilo vrlo lasno uztvrditi, da je on sa svojimi pristašami uvriedio ne samo mene već ciel sabor. O samom predlogu u tom pitanju odričem se glasovanja.

Josip Akšamović. Ja sam čovjek sam svoj, mene samo moji razlozi i vlastito uvjeren je ravna, ja negledam, to ste se mogli uvjeriti, ni lievo, ni desno, nego sliedim savjest svoju.

Kada kao takovi bezstrastno se obazrem na burnu 41. sjednicu ove kuće, sjećam se ja, da je g. grof Janković na pitanje svietlog bana: „prima li visoka kuća u načelu predlog osrednjega odbora?“ popitao se za pobližje naznačenje toga načela.

Moja gospodo! molim vas kažite, što je u tom pitanju tako griešnoga, da se je moralo tako burno i žestoko na njega napadati? Pitam ja, što je povod moglo dati onomu oštromu izrazu, da stranka odovud izišavša jeste želila još onaj dan veselu viest po svietu raztrubiti, da hrvatski narod bezuvjetno hrli predati se u naručaj Magjarah?

Kažite mi, ima li takovo potvaranje uzroka? Ona su gospoda prionula uz predlog grada Zagreba. Je li vi tamo nalazite program bezuvjetnoga sdruženja sa Magjari? Ja znam, a i ova kuća znade, da su tamo isti uvjeti, koji no su sada i u predlogu osrednjega odbora. — Ona stranka imadiaše predlogah ili bolje izpravakah, ako se nevaram tri. Molimo vas gospodo, nijesu li u svakomu bili isti uvjeti, koji no i u predlogu osrednjeg odbora? Izuzamši jedino, što u osrednjega odbora predlogu nije bilo spomena o zakonarstvu, svi su predlozi na jedno izlazili.

Pa što su se mnogi toliko bojati imali bezuvjetja, ta zar od predloga samoga zavise uvjeti našega sdruženja s Ugri? Zar mi nećemo u ovoj sabornici kasnije ništa odlučivati i uzakonjivati radi saveza s Ugri se tičućega?

Vele mnogi, ta ako je g. grof Janković napadnut, nisu morali drugi otići. Moja gospodo! preziranje jako boli, — ja pako znadem, da su ta izišavša iz ove kuće gospoda doista i prezirana, i žešće uviek napadana i sumnjičena, nego li su ona sumnjičala i napadala.

Oni sačinjahu kompaktnu stranku opozicije, — oni bjehu kao jedno tielo, kojega svako udo boli.

Što se velikašah tiče, gospodo, to znamo, da su i oni prijanjali uz onu stranku.

Nu nesmijemo zaboraviti, da je bilo u ovoj sabornici članovah, koji su nemilice u nje zadirkivali, koji su im uprav u srce zagrizavali; pa da ih to napadanje neugodno dirnulo nebi?

Ja dvoje znadem: jedno da imade velikašah naših, koji su i srcem i činom naši; a drugo: da napadanje na osobe i posjed njihov, nije način, one, koji bi manje za našu narodnu prosvjetu može biti marili, predobiti. Umiljato janje dvije majke sisâ. Ništa laglje nije, no grubim biti. Tu znanja netreba.

Uvažavajući do sada rečena, uvažavajući jučeranje razloge po gosp. Veberu prinešene, neostaje mi drugo, nego u toj debati o izlazku i povratku stranke opozicijom okrštene, pridružiti se gosp. velikomu županu Vukotinoviću.

Ivan Perkovac. Ja nebi bio progovorio u tom predmetu, buduć sam već jedanput očitovao, da se neću protiviti sporazumljenju, gdje mu mjesta ima; nu povod mome govoru dao je g. predgovornik, jer je rekao, da grof Janković nije dao prvi povod nasrtanju. Ali ja velim, da mi je baš govor grofa Jankovića dao povoda onomu, što sam onomadne govorio, jer sam u njegovom govoru vidio težnju, da hoće silom onamo okrenuti, kuda većina sabora okrenuti nije htjela. On je hotio, da se zametne prije svega pitanje o uniji ili neuniji; nu ako smo mi izrekli, da hoćemo uniju, vidimo time povladiti tudje mnienje, da hoćemo uniju bezuvjetno; tako to mora svatko razumieti, koji zna misliti. S ovoga razloga moram i opet kazati, da nisam hotio govoriti, jer sam prijatelj mira, i što volim posmieh nego srdžbu; ali kad treba govoriti, nesmiem šutiti.

Meni je poznato bilo, da u našoj domovini ima težnjah našem narodu pogibeljnih. Ja sam hotio govoriti, kad se pitanje o odnošaju trojedne kraljevine naprama Ugarskoj pretresivalo, ali ja sam šutio; nu prevario sam se, jer porazumljenje postignuto nije i to upravo krivnjom naših protivnikah. Da sam ja govorio, ja bi bio isto kazao, što g. zastupnik kotara prečečkog; ja bi bio još više kazao; ja bi bio istinu kazao, pa makar protivnici svi sablje povukali, jer je potriebno, da se istina kaže i što se bez istine nemože izliečiti bolest. Meni se čini, da je u politici kao u kemiji. Kemik raztvarajuć stvari prvi mora okusiti svoj produkt; ali on zato nemari, jer on zna, da će ono steći, što traži.

Tako sam i ja hotio svu ovu buku i halabuku, koja se je bila porodila, podnieti. Ja sam rekao, da ima u našoj domovini težnjah našem narodu pogibeljnih, time nisam hotio nikoga napomenuti, nego velim, da još žive oni muževi, koji ovakove težnje goje, dapače oni ne samo da žive, nego i rade, i ništa jače nežale, nego da se Hrvatska kraljevinom zove, jer da nije kraljevina, mogla bi biti županija ugarska. Gospodo! takovomu Hrvatu neima lieka i taj se nemože ni protivnikom zvati. Kako ćete vjerovati poboljšanje sina,

Digitized by Google

koji je udario mater svoju! Promislite, je li moguće, da se takovo bogomrzko diete ikako popravi? Jer koje je svoju mater jednom udarilo, nikad je više ljubiti nemože.

Ja mislim, gospodo! da je dužnost svakoga domorodca ovakove narodu pogibeljne težnje odkriti, to sam dužan sada reći, jer gosp. predgovornik veli, da nismo imali uzroka na grofa Jankovića nasrtati; da nije toga bilo, ja nebi bio takodjer na osobu nasrtao, nego na opake težnje; nu ja sam šutio, jerbo sam mislio, da će biti liepe prilike ovu razmiricu poravnati; ali naši protivnici radili su dan i noć, da otmu većinu našemu predlogu i kad se nije mogla oteti, mislili su to razdorom i srdžbom postići, te su ustali hukom i bukom, kao da su podivljali. Oni su rekoh htjeli većinu oteti i kad nisu mogli, tumačili su krivo naš predlog i htjeli ga izvrnuti i ono unj urinuti, što mi ni htjeli nismo. To je bila naravska stvar, da smo se tomu morali protiviti, ali to nije bio povod izstupiti iz sabornice, jer uvredi ima lieka i u ovom saboru, dapače naši protivnici našli bi ga bili u saboru i svojih braniteljah, da su izvoljeli potužiti se, a ne šakom groziti. Ako se još i to u obzir uzme, da su protivnici dali kolektivno i dogovorno svoje ostavke, tada mislim, da je u redu, što je gosp. Vranicani predložio, te da mi od našega zaključka neodstupimo, ako je i svakomu poznato, da ima medju onom gospodom, koja su odišla iz sabornice, nekoliko vrlih i odličlih rodoljubah, kojim se moramo klanjati. Nu prije svega toga moramo priznati, da su isti ti rodoljubi, pristajuć s našimi protivnici u jedno kolo, pogriešili, što su imenom ili glasom svojim povladjivali i držali na visini našega naroda onaj nimbus protivne stranke, da se je moglo reći: vidite, ovo su domorodci, koji se hoće sdružiti, evo vam mučenikah medju njimi! To je pogrieška, jer tko tvrdi, da neimamo pravo zahtievati od Ugarske, da prije dogovaranja našega prizna pravnost prekinuća saveza, samostalnost i naš Bogom darovani i krvju stečeni obseg teritorijalni, taj je nesamo neprijatelj naroda našega, nego i svekolike domovine. Ako ovi domorodci nisu bili tih načelah, bijaše se složiti i dogovarati, mi se za rieči nebi bili prepirali, nego oni su se složili s onimi, koji su to u saboru naročito zanijekali. Gospodo! ja se ovdje nemogu pomiriti, jer se tako rekuć za kožu svoje domovine s nikim pomiriti nemogu, zato pristajem uz predlog g. Vranicani-a. U ostalom, ako se rodoljubom onim, koji su samo sada pogriešili, krivo čini, što mi tako š njimi postupamo, neka se pokaju za svoje griehe pred javnim mnienjem; ako to poprave, mogu se uzdati u sviest naroda našega, da kada budu novi izbori preduzeti, da će biti izabrani. Mi ćemo ih opet dragovoljno primiti i dokučiti sve sentimentalne želje, koje njekoji od ove gospode goje. Što se magnatah tiče, mislim, da osim njekojih, vrlo ih malo ima, kojim je stalo do sabora hrvatskoga, kad se neradi o uniji s Ugarskom. Ja sam rekao, što sam reći imao. (Živio!)

Antun Starčević. O onome po sve nas sramotnom dogodjaju ja nebi ni rieč progovorio, kad nebi sudio, da mi pretresujuć ono ruglo, nestojimo na pravom temelju. Ovde po mome mnienju neradi se o tome, da li su gospoda, što-no su iz sabornice izišla, htjela već prije nas ostaviti; neradi se ni o tome, da li je riečmi g. Vrbančića uvriedjen g. grof Janković sam, ili i svi ostali, koji su nas s njime ostavili, ali nije uvriedjen on ni oni, uvreda bo je stvar ponajviše subjektivna; ovde se neradi ni o pitanju, da li ovoj gospodi, kao manjini, pripada pravo, zato, jer su u manjini, sabor ostaviti, ali im možda proti uvriedam stoji kakov liek u našemu poslovniku — nego po mome mnienju ovdje se radi samo o tome: da li će visoki sabor trpiti, odobriti, da nas jedan drugoga bez obzira, bez svakoga straha, bez svake pedepse psuje i ocrnjuje.

Ako visoki sabor odobrava postupak g. Vrbančića, onda sam Bog zna, kako se dugo bude u ovoj sabornici red uzdržati, kako dugo i koji nas budu u njoj ostati, svaki bo nas ima više manje oštar, a ja imam veoma ljut jezik. Neodobrava li visoki sabor onaj korak g. Vrbančića, onda nam, po mome mnienju, neostaje drugo, nego g. Vrbančiću naložiti, neka on spletke g. grofa Jankovića izbroji i dokaže. Ako g. Vrbančić to učini, ja sam prvi, koj ću g. grofa Jankovića ne samo iz ove sabornice, nego iz sve naše domovine tjerati; ako li g. Vrbančić nedokaže ono što je rekao, onda treba, da mi g. Vrbančića izmedju nas izključimo. Nu, ja mislim, da će g. Vrbančić ovo držanstvo izpuniti, on bo, vješt odvjetnik, zna što će reći dokazati svoje tvrdjenje.

Istina, polag našega poslovnika ona gospoda mogahu zadovoljštinu pitati; nu da li bi ju bila dobila, to je drugo pitanje. Ja neimam ništa proti našemu poslovniku, ali ja ujedno kažem, da je on složen i za zbilja valjan samo za onaj sabor, koga je svako udo duh ustavnosti proniklo, a to, žalibože, kod nas još nije. Jedan članak našega poslovnika kaže, što ima predsjednik učiniti, ako se u sjednici smutnja, nemir li izleže. Gospodin predsjednik nije se toga članka držao, a ja velim, da ga se nije ni mogao držati, nered bo je i nastao i svršio se kao kada bačva praha plane.

Za ono, što nekoji kažu, t. j. da su se ona gospoda bila dogovorila po sve pute smutnju zavrći te sabor ostaviti, da su ona gospoda u tu svrhu i oko drugih naših članovah radila, za to ja neimam, a čini mi se neima nitko dokazah. Jer ako ćemo se zanašati na one predgovore, laži i klevete, na: kažu, vele, čuje se, pripovedaju, itd., ako se na to oslonimo, onda, gospodo, lahko bi mogli čuti, da sam ja noćas u Carigradu čovjeka ubio.

Oni, koji se nad onom gospodom žeste, pod izlikom, da su ona htjela nas svom silom u Peštu odvesti, ja neznam zašto nebiesne kad se reče, da medju nami ima ljudih, koji su na svome mjestu obrekli, da oni budu Hrvate „mit Kind und Rind“ u rajhsrat dotjerati. S toga ja opetujem, da treba dokazah proti onoj gospodi, da je g. Vrbančić dužan one dokaze dati.

Medjutim dao nam g. Vrbančić one dokaze ili nedao, dostojanstvo sabora zahtieva, da mi ono postupanje g. Vrbančića osudimo i da to javno učinimo.

Time ja predlažem, da mi onoj našoj braći — ja neimam dražjega pojma, neimam milije rieči — pišemo, te da im javimo, da sabor, da mi postupanje g. Vrbančića neodobravamo, i da ih bratinski pozivljemo, neka se medju nas povrate.

Ako mi to učinimo, pa se i tako ona gospoda nepovrate, onda znamo, da njima nestoji do uvrede, nego do nješta drugoga, uvredu bo bi sabor izbrisao; ako li mi dopustimo huljenje i ocrnjivanje, onda, bora-mi, ne samo, da se nemare povratiti, nego i mnogi drugi, koji su ovdje, neka se na put spremaju. Ja to kažem preuzvišenomu gospodinu predsjedniku, da se u naprvo ogradjujem proti svakoj opomeni, proti svakomu smetanju u govoru, pa grdio ja koga i kako mu drago. Jer kao što se onome grdjenju nije moglo od strane predsjedničtva doskočiti, isto tako može sabor ovo grdjenje naknadno popraviti, može ga odsuditi. Ako dakle sabor to neučini, on dopušta psovanje, te je svakomu prosto psovati, a predsjednik nije nad saborom, on se nesmie protiviti onomu, što sabor odobrava.

Digitized by Google

Ivan Vončina. Poslie tolikih govorah o predlogu na stolu visoke kuće ležećem, rado bi odustao od svake rieči, kad me stranka iz sredine naše izstupivša nebi biedila, da sam izstupljenju njezinu i ja povod dao, što sam ju ruglu izvrgao.

Meni nije nikad ni na um palo, ikojega člana visoke ove kuće ruglu izložiti, držim se pako parlamentarnoga načela, protivnike svoje, gdje god uzmogu, pobijati onim oružjem, kojim se oni sami služe.

Svakomu od nas biti će u pameti, kakvim se oružjem njekoji od protivne stranke proti nam poslužiše, i tko je u saboru našemu, u kojemu glupe dosjetke zastupnika kutinjskoga glede konja i magarca gnjevno negodovanje probudila nisu, dosjetke, s kojim on niti siedoj starosti, niti najodličnijemu dostojanstvu osobe i znanja oprostio nije? Tko se nesjeća izražajah poslanika stubičkoga, koj nas kao iz feudalne njekakve magle uzo biediti s obskurantizma? Ovakvu drzovitost uzbiti, uzbiti ju načinom, izobražena čovjeka dostojnim, držao sam za svoju dužnost; i ako dotična lica osjećaju, da su zametnula borbu, koja se ruglom i sramotom njihovom dovršila, to im druge pomoći neima, nego nauk: da se u buduće neupuštaju u borbu, kojoj dorasla nisu.

Držeći se dakle odgovorna glede svake rieči, koju sam ovdje izustio i odobravajuć podpuno govore takodjer prijateljah mojih, zastupnika prečečkoga i sjeverinskoga, žalim, što medju onom gospodom, koja su iz sabornice ove izstupila, imade i takovih rodoljubah, koji po domoljubnomu značaju i izobraženosti svojoj u ono družtvo nespadaju.

Čelovodji pako toga družtva i njegovim jednomišljenikom, kojim je narodnost i domovina uvjek na jeziku, te se i u prosvjedu svomu pod ova dva sveta imena kriju, budi rečeno, da sam ih uviek stavljao u čislo onih domoljubah, glede kojih pisano stoji: „Populus iste labiis me honorat, cor autem ejus procul est a me.“

U ostalom proti predlogu g. Vranicani-a neimam prigovora.

Adolfo Veber. Ja sam jučer progovorio u pitanju velikašah, ali ne u pitanju ostalih zastupnikah, jerbo sam držao, ako neočitujem druge opazke, da se u načelu slažem sa učinjenim predlogom i sa mnienjem drugih.

Ja nisam čovjek, koji bih hvalio, što nije hvale vriedno, ali niti nemogu dopustiti, da se komu krivica učini.

Ja sam u obranu uzeo velikaše, ali ne sve, jerbo velim, da svi neizpunjavaju još dužnostih, koje bi sada izpunjavati morali, nego sam ih u obranu uzeo, da se na cielu klasu neudara, jerbo sam osvjedočen, da će oni početi izpunjavati svoje dužnosti. Ali moram progovoriti o onom, što držim, da je moja dužnost, jer se ovoj našoj stranki predbacuje, kao da je vriedjala one članove, koji su na 13. o. m. iz sabornice izstupili; o tom velim, dužnost je moja, da ne samo kao član ovoga sabora, nego upravo kao član naroda hrvatskoga nješto progovorim. —

Ja onu stranku nemogu nikako u jedan rog strpati; jerbo sam osvjedočen, da medju njimi imade njekih, koji slabijim svojim umom nisu mogli shvatiti, što se je ovdje predložilo. U drugu vrst mećem one ljude, koji zbilja dobro ćute za domovinu; ali trenutkom onim udareni, nisu se odmah znali razabrati, pa buduć da su njekoji glasovali za predlog zagrebačkih zastupnikah, zato su mislili, da ako njeki odidju, da i oni moraju odići. U trećoj vrsti ima ljudih, koji nećute tako za dobro domovine, kako sinovom domovine dolikuje.

Prelazim sada na stvar. Od onog vremena, od kada tu viećamo, kao što će se visoki sabor sjećati, njeki su one stranke o tom nastojali, da se ugled sabora trojedne kraljevine umali, i da se sniži na vrst spravištah kraljevine Hrvatske i Slavonije.

Sjeća se visoki sabor, kako su se njeka gospoda one stranke izjavila u jednoj sjednici, kad se je poprimio izraz „medjunarodni“ u razpri glede pitanja o pravu mjesta biskupa pečujskog na ovom saboru, dokazujuć, da dvoje, da smo pravno odciepljeni narod od Ugarske, tako da ih je jedan član sabora drastičnim načinom morao uputiti, da smo zbilja narod. Oni su svoje mnienje u saboru i pri drugih prilikah tako očitovali, da se je čovjek morao zapanjen čuditi, kako može još dan danas član naroda takve sramotne misli gojiti.

Jedan je član jednom prilikom zahtievao, da netreba nikakova viećanja, nego da se odmah glasuje, zato sam ga ja morao opomenuti, da takovim zahtievanjem nesramoti naroda pred cielom Evropom.

Dalje predložila su ona gospoda jedan program, koji na čast naše domovine nesluži. Oni su taj program svesilno branili, ali napokon upućeni, — jerbo njeki članovi od one strane nisu poznavali niti svoje povjestnice, niti svojih pravah, i oni nisu dakle niti mogli imati onoga ponosa, koji samo iz znanja izvire, — dakle stranom upućeni, s druge strane pako uvidivši, da svojimi skrajnimi ideami nemogu prodrieti, popustili su i stali onda u odsjecih obećavati, da će priznati samostalnost naše domovine i cjelokupnost iste, samo da i mi s njimi tražimo, da ćemo s Ugarskom imati jedno zakonarstvo samo u onih stvarih, koje su sada Beču pridržane.

Ja po mojem osvjedočenju nevidjeh u tom pogibeli za samostalnost našeg naroda, i stanem braniti njihov predlog. Oni brane, a ja branim istu stvar.

Ja sam njihov predlog branio u 5. odsjeku, te mogu članove onog odsjeka za svjedoke pozvati.

Kada je jedan poslanik vidio, da sam se i ja upleo u ovu stvar, kazao je „ja ću k tomu pristati, samo ako kod protivne stranke izposlujete, da oni ono mnienje, za koje se bore, unutra jasno i poimence uvrste.“

Njeki su kazali, da toga neće da učine, te su se povukli natrag, tako da se je pokazalo, da su drugo govorili, a drugo mislili.

To sve, gospodo! dokazuje, da njeki od one strane nisu tako čisto mislili, kao što bi se moralo misliti.

Medjutim je prispio program zagrebačkih zastupnikah.

Ja sam na prvi mah kazao, da se taj program primiti može. Oni su uz taj program pristali, jerbo su mislili, da je sama rieč o zajedničkom zakonarstvu dovoljna, da postignu svoje namjere. Da su pako drugo mislili, nego što je u programu napisano, tomu su jasnim dokazom govovri, koje su ovdje vodili.

Nećemo se na pojedine osobe pozivati, jer ako su pojedine upućene osobe drugčije govorile, to se nemože cieloj stranki pripisati; ali se je moglo viditi, da je velik broj onih, koji je drugo govorio, a drugo mislio, jer je bilo više govornikah, koji su govorili o ugarskih zakonih od g. 1848. da se mogu primiti; iz tog proizlazi, da su oni doista nešta drugo mislili.

Ako je dokazi jedan drugog pobijao, ja mislim, da to nije uvreda, makar koga i zazeblo u dnu srca; jer to je po-

Digitized by Google

bjeda govorah, samo je nepristojno služiti se izrazi surovimi, koji parlamentarnomu životu nedolikuju.

Mi smo se pobijali liepim načinom.

Sada pitam ja, ko je bio prvi ovdje, koji je sumnjičenjem i grdjenjem prama cieloj strani postupao? Ja tvrdim, da poslanik kutinski. Na moj govor, koji je bio osnovan na dokazih i faktih, gdje sam na temelju istine naveo, što je bilo zlo u Austriji, što li u Ugarskoj, ovaj gospodin nije imao šta odgovoriti, nego je udario sophismi i sumnjičenjem.

Što je naveo o kamarili, ja mislim, da on ima toliko oštroumlja, da je morao viditi, da ja nisam tajio obstanka kamarile, već sam tvrdio, da u ovoj kamarili imade i Magjarah: zato mislim, da se je s toga poslužio tom prilikom, da može sumnju tajnoga agitiranja baciti na našu stranku. Onda je sumnjivo govorio i o mojoj osobi, navadjajuć, da kad postanem biskupom, hoću li se na magarcu ili kočiji voziti itd.

Ja uzimam ovu stvar ovako, da je on prvi na osobnosti nasrnuo.

Medjutim izpoviedam, da nijedan član od naše strane nije tako uvriedio druge strane, kako je uvriedio upravo branitelj predloga zastupnikah grada Zagreba cielu našu stranku, dokazujuć, da se ovakova načela nemogu braniti bez osramotjenja sama sebe.

Naši su samo pojedine ljude razlozi pobijali, a njeki od njih napadali su na cielu našu stranku.

Onaj, koji takova načela u obrambu uzima kao njeki protivne stranke, nemože sumnjičati druge stranke, kano što su ovi činili, jer ono „bez osramotjenja sama sebe“ znači po prilici, da hoćemo prevariti narod, da varamo sami sebe, da smo osvjedočeni o istini, ali da drugčije mislimo i radimo.

Ja, moja gospodo! stalno mislim, da koji se tuži, da mu je uvreda nanešena, ja neću iztraživati da li je bila uvreda ili ne, već samo kažem, da se način, koji se nepristoji, ima odstraniti iz ove sabornice, — da mu je rekoh uvreda nanešena, pak na tom osniva svoje postupanje pogibeljno domovini, onaj mora biti čist i neporočan, inače izgubio je parnicu pred svakim nepristranim i razumnim sudcem.

Ja bih želio, da kao što smo pošli liepim putem, i kao što smo prije bili prijateljni, da se ova stvar rieši uz dostojanstvo ovog sabora, na korist i blagostanje naše domovine. Nadalje želim, da se načelo poprimi, koje je ustanovljeno, da nijedan zastupnik nije vlastan odaljiti se, dok njegov zamjenik nedojde, i da se nitko nebude nalazio u ovoj sabornici, koji bi u naprečac osudio ovu našu stranku, jer od njih su njekoji, ja kažem samo njekoji, najprije povod uvredam dali.

Mato **Mrazović**. Ja nisam mislio, visoki sabore, da će ova tužba naći odziva u ičijem srcu ili u ičijih ustih. Ako se visoka kuća sjeća mojih riečih i cielog mog govora, to nisam nikoga žigosao, nego samo dokazao, da nas je upravo domaći razdor uviek u nesreću doveo.

Ja nisam sumnjičao, nego dokazao iz datah, i pripravan sam svakomu račun dati.

Ja sam ova data crpio iz diariuma ugarskoga sabora od g. 1847. i 1848.

Ova data i ona iz njih izvedena lekcija, mislim, da nemože biti uvreda.

Ja sam uzporedio nastojanje protivne stranke sa nastojanjem magjarske stranke, i kazao sam, ako nepodje unija za rukom, a da će na njoj ostati krivnja; jer sam čvrsto osvjedočen, da samo na obdržanju časti i istine medju narodi i državami osnivani savezi pruditi mogu.

Ja sam opazio sa žalostju, da je moj govor primljen kao uvreda one stranke, koja je izašla radi toga tobože, da sam ja velikaše napadao.

Ja sam govorio o velikaših, koji nisu došli u sabornicu i koji su izostali, kada se je radilo o ustanovljenju jugoslavjanske akademije, i nisu se povratili. Ja mislim, da se ovamo nemogu oni računati, koji su se podpisali.

Glede druge aristokracije moram primietiti, da ju nisam niti ukorio, niti glede nje rieči progovorio, jer sam osvjedočen, da je svaki učinio, što je dužan učiniti za svoju domovinu.

Ovdje je jedan govornik kazao, da umiljato janje dvije majke sisa, a neumiljato ni jedne. Po ovom načelu čini mi se, da nije ovoj stranki radi toga uvreda nanešena.

Ja moram očitovati, da sam prije 2—3 dana već govoriti čuo, da će ona gospoda otići. (Živio!)

Ja kažem, ovo tvrdjenje i ova obramba one stranke samo je posljedica načela, da umiljato janje dvie majke sisa.

Ovdje je više predlogah učinjeno, kako bi se ova stvar mogla izravnati.

Mnogi govornici su napomenuli i temeljito naveli, da su mnogi od otišavše gospode već prije ovu stvar pretresivali; a i ja sam jednog g. od iste stranke ovdje na ganjku čuo, da je ovo zadnji dan, što je pošten čovjek na hrvatskom saboru.

Istina je dakle, da su se njekoja gospoda o tom već prije dogovarala, dočim možebiti veća strana o tome ništa nije znala, i što su iz sabornice odišli, nisu to promišljenom voljom učinili, nego u času razdražljivosti, koju su različitim gestikuliranjem pratili.

Mi vidimo, da ova gospoda iz srca žale učinjeni čin, te da bi se rado povratili, ali možebiti samo iz sensibiliteta neće da se povrate.

Da ja ovu gospodu samo pred očima imam, ja bih sigurno za onaj blažji put bio, koji je vel. župan Križevački predložio, da se njim prilika pruži, da se opet povratiti mogu, jer smo u njih izgubili ne samo srca nego i glave.

Mi bi morali tada o njih potanku klasifikaciju naznačiti; ali dočim bi to razdraženost u saboru probudilo, i dočim s tim nikakovu svrhu postigli nebi, zato mislim, da nebi ni shodno bilo, da to učinimo.

Nu ja kažem, da onaj, koji narod u sabornici zastupa, da se on ima narodu, a ne narod njemu pokoriti, zato nisam za blažja sredstva, jerbo bi bila bez uspjeha.

Ovdje je kazao jedan g. govornik, da imamo precendecije, kad jedan zastupnik svoj mandat položio, te da je isti u tom slučaju obvezan, saboru tako dugo prisustvovati, dok njegov zamjenik nedojde. To je istina, ali uprav ona gospoda, koja su otišla, načinila su ovaj zaključak, ona su gospoda uzprkos tomu otišla, i nisu se povratila, ona gospoda pogazila su ovaj zakon po njih stvoreni. U ostalom ovaj zakon neima nikakove sankcije.

Ja dakle nisam za ovo sredstvo, nego što se tiče otišavših zastupnikah, glasujem za to, da se eksekutivna vlast umoli, da u tom gledu shodne korake učini, i da se za mjesta, koja su prazna, novi izbori odrede.

Digitized by Google

Što se tiče velikašah, to se i ja pozivam na antecedencije, i kažem, da je već prije bilo ustanovljeno, da se velikašem na volji ostavi, da li hoće doći ili ne.

Što se velikih županah tiče, slažem se sa predlogom g. Vranicania, da se eksekutivna vlast pozove, da ih na njihovu dužnost opomene, ili da im se najkraći rok za povratak opredieli, jer bi se inače njihov nepovratak imao tako smatrati, kao da su resignirali.

Što se tiče predloga g. Vranicania, da se zakon stvori, po kojem bi se posljednji trag feudalizma t. j. nasljedne časti vel. županah ukinule za vaviek, to ja doduše nisam za to, da se to pri ovom povodu učini, nego sam toga mnienja, da se posebni predlog u tom obziru učini.

Josip Žuvić. Meni u ovom predmetu više nije govoriti, jerbo sam jučer govorio, a žao mi je, da jučer nisam imao dovoljna razloga svoju primjetbu učiniti, jer nisam želio, da se ovaj čin izvinjava, a nisam slutio, da će se povladjivati, najmanje pako, da će se uzbijanje tvrdjenja g. grofa Jankovića po g. zastupniku severinskom kroz članove sabora za uvredu smatrati. Nemogu takodjer nikako onu logiku dokučiti, koju je jedan g. govornik u konfirmaciji svog govora izustio, rekav: „da pošto Nj. preuzvišenost nije mogla zapriečiti onaj nered, koji se je dakako tako naglo sbio, kao da se je bačva praha upalila — to si ja unapred zabranjujem, da se i meni u mom govoru na put stane.“ U obziru same stvari pako predlažem ovdje osnovu zaključka, koju sam sastavio na temelju jučerašnje debate kako sam ju razabrao, i koja se slaže osobito sa govori g. Vebera i Mrazovića; ja ću ju pročitati, a što se stilistike tiče, to je posao bilježnikah. Ja sam uzeo za najprvi temelj osnove ove dostojanstvo našeg sabora; a za izvinjavanje čina trudio sam se, da se oni, koji hoće, poštenim načinom vratiti mogu. (Čita.)

1. Da je sabor u težnji svojoj, obću korist domovine uz slogu i jedinstvo svijuh pojednih silah promicati, voljan izstupivšim zastupnikom naroda pružiti prigodu povratit se u sabornicu do 8 danah, odrečbu njihovu donle neprimivši.

2. Scieni sabor, da je izstupivših velikašah, prem pozitivnim zakonom na učestvije saborsko nevezanih, u pravednom zahtjevu domovine izražena dužnost povratit se u sabor.

3. Ako se zastupnici naroda nepovrate do 8 danah, neka svietli ban nove izbore razpiše i uspjeh izborah ujamči.

4. Glede velikih županah: Sriemski pod izlikom bolesti nije ni na sabor došao; Varaždinski pako i Požežki izstupiše iz sabora svojevoljno.

Pošto se dužnost sudjelovanja na saboru za velike župane osniva u izbornom redu, u zakonitom običaju, u duhu dostojanstva, kojim narodu predstoje, u koristi materijalnoj, koju iz svog zvanja crpe, i u naroda ovoga dostojanstvu, odnosno odgovarajućoj mu dužnosti: to se predlaže, da svietli ban kano glava izvršujuće vlasti uputi rečene velike župane, da im je do 8 danah u sabor doći, što, ako sliedilo nebi, to sada za onda sabor moli bana, da preko visokog dvorskog dikasterija izvoli podnieti Nj. c. kr. apošt. Veličanstvu podnesku, da se za županiju varaždinsku administrator, za sriemsku pako i požežku županiju veliki župani takovi imenuju, koji će htjeti i umjetido stojanstvo i dužnost svoju, sa zahtjevom duha vremena, sa korišću naroda i s interesi domovine spojiti.

Slavoljub Vrbančić. Da odgovorim na interpelaciju g. zastupnika grobničkoga, moram u tom za mene neugodnom pitanju preko moje volje i po drugi put progovoriti. Ja sam jur izjavio, a izjavljam opet, da gosp. grofa Jankovića i njegove pristaše nisam uvriedio, niti sam ih nakanio uvrieditи. Ja sam gosp. grofu Jankoviću, izazvan njegovom neumjestnom prietnjom, kazao u lice, da sam u stanju odkriti baš njemu, ako ga je volja slušati i ako visoka kuća dopusti, spletke, kojimi se je on za vrieme sabora služio, da u pitanju o odnošaju trojedne kraljevine pram Ugarskoj zavede ovu visoku kuću s pravoga puta. Gosp. grof Janković nehtjevši toga čuti, ostavio je sabornicu, a visoka kuća nije dopustila, da se o tom dalje govori. Ja sam pripravan vazda ono što rekoh dokazati, te ću to, ako visoka kuća dopusti, premda nerado u nenazočnosti grofa Jankovića, koga se tiče, s mjesta izvesti.

(Vika u sabornici: netreba, netreba.)

Josip Vranicani. Poznato je mnogoj gospodi ovog sabora, da je predlog po meni u ovom pitanju učinjeni proizlazio iz mnogobrojnih dogovorah učinjenih prije njekoliko danah.

Glede izraza „radostno“ moram primietiti, da su svi onda bivši nazočni članovi ovo shvatili iz stanovišta, da je izjavljenje naših velikašah tamo smieralo, da se oni odriču svojih povlašćenih političnih pravah.

Ako su ona gospoda, koja su bila toga mnienja, poslie drugčije mislila, i na drugo stanovište prešla, onda i ja na drugo stanovište prelazim i odustajem od izraza „radostno“.

Mi neimamo prava zahtievati, da velikaši u sabornicu dođju, ako hoćeju mogu to pravo uživati, ako pako neće ju. mogu se istog odreći.

Što se druge točke tiče, tu su mnoga gospoda ovog sabora različita stanovišta poprimila, i tako se odaljila od jezgre stvari, da im je sada težko k istoj povratiti se. Nije moja nakana u tako raztegnute debate upustiti se: ja bih samo želio, da sve misli na jezgru stvari svrnem, na čin ovaj t. j. na burni izlazak njekoje gospode zastupnikah iz sabornice i na onaj spis, koji su ta gospoda ovoj visokoj kući podniela.

Čuli smo, da se ta gospoda smatraju uvriedjena, drugi pako tvrde, da nisu uvriedjena.

Meni je to svejedno, ako su uvriedjena, nisu vlastni sami suditi sebi. Sabor ima sriedstvah, da slične nećudorednosti ukloni, bijaše im se obratiti na sabor za liek.

Ako su ova gospoda od pojedinih članovah doista i uvriedjena kao što vele, neka znadu, da su oni svojim činom, sav narod, koji je u ovoj sabornici zastupan, uvriedili, čemu pravo nisu imali.

Iz ovoga gledišta smatram ja stvar, iz gledišta ovog svetog hrama, ove povriedjene kuće. Pitam ja, nije li to uvreda ciele kuće?

Ja kažem, da su ona gospoda na svaki način uvriedila ovu visoku kuću, dakle su kao pravi sinovi ove domovine morali na lice pasti, pokajati se i u sabornicu povratiti.

Ovaj slučaj nije nalik onomu u Ugarskoj, jer tamo su se izstupivši članovi drugi dan opet povratili.

Ja sam čuo, da sabor mora satisfakciju dati. Ovoj sentimentalnoj politici nemogu pristupiti.

Vani na sokaku možemo kao pojedini ljudi satisfakciju dati kako komu drago; ali, ako je ova visoka kuća uvriedjena, kao što ja tvrdim, da jest, onda nemožemo nikakove satisfakcije dati, jer sa poštenjem naroda, sa dostojanstvom

Digitized by Google

ove visoke kuće i naroda u njoj zastupanog nemožemo milostinju dieliti. Iz ovog dakle gledišta nisam za nikakovu satisfakciju.

Ja predlažem dakle sliedeći popravak moga predloga u tom sastojeći se: da se 2. točki izza riečih „executivna vlast“ uvrste sliedeće rieči: „ako se izstupivši zastupnici za 8 danah nepovrate.“

Mato **Mrazović**. Ja predlažem, da preuzvišenost vaša odgodi sjednicu na pol sata, da se može kuća o izvršenju učinjenih predlogah i izpravakah sporazumjeti.

Preuzv. g. **ban**: Odgadjam sjednicu na pol sata.

Nakon toga usvojila je kuća predlog g. Josipa Vranicania s izpravci gospode zastupnikah Adolfa Vebera i Josipa Vuščića, te s izpravkom samoga predložitelja ovako:

1. Ostavka i izstupljenje gospode velikašah iz sabornice uzima se na znanje.

2. Višja izvršujuća vlast poziva se, ako se zastupnici narodni dne 13. srpnja t. g. iz sabornice izstupivši do 8 danah nepovrate, da ona nove izbore na mjesto odstupivših zastupnikah odredi i shodnim načinom izvesti dade.

3. Ista višja izvršujuća vlast poziva se, da velike župane, imajuće dužnost prisućtvovati na saboru, pozove, da dodju na sabor do 8 danah pod pretnjom, da će se za protivni slučaj uzeti, da su se oni svoje časti veliko-županske odrekli.

Tim bijaše ova sjednica završena, a buduća na 20. srp. t. g. 11 satih prije podne odredjena.

Digitized by Google

Četrdeset i peta saborska sjednica 20. srpnja 1861.

Mato **Mrazović**. Čita zakonski predlog preuzv. g. biskupa djakovačkoga Josipa Jurja Strossmajera sliedećeg sadržaja:

„Sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije uzima u svoju zaštitu sbor i kaptol sv. Jerolima u Rimu sa svom imovinom njegovom, te se naprama istomu dragovoljno podlaže svim dužnostim zaštitnika.“

Franjo Rački. Ja bi mislio, da se to predade odsjekom; akoprem nije napomenjeno, da se tiem nameće kakov novčani teret, već se govori o dužnostih i to samo u tom smislu, da ako bi se što dogodilo prigodom talijanskoga prevrata, da se sabor za taj zavod zauzme; te je s toga nuždno, da se rečeni zavod proglasi narodnim zavodom. Medju tim, da se razmrsi sumnja, ako je koja gg. imadu, bilo bi bolje, da se taj predlog na odsjeke uputi.

Ladislav Balog. I ja sam za to, da se na odsjeke uputi, što mi se vidi, da je taj predlog svakako s tom posljedicom skopčan, da sabor terete zaštitničtva ovog zavoda na se primi.

Nikola Begović. Bilo bi svakako dobro, da se na odsjeke uputi, da se vidi, kakovi tereti su s otom dužnostju skopčani.

Biskup Strossmajer. Ja mogu uvjeriti visoku kuću, da se ovdje neradi o teretih, nego o tom, da se već od njegda sabor s tim znamenitim zavodom zanimao, i radi se o tom, da se taj zavod u ovom sadašnjem političkom metežu od štete sačuva, i pod zaštitom našeg naroda od tudje navale obezbiedi.

Mi znamo, da su prošlog vieka Francuzi zauzeli Rim i sve sjajne domove i plemenite crkve, te i crkvu zavoda sv. Jerolima, koju su svih dragocjenostih lišili.

Ja sam uvjeren, da je francuzki narod znao, da je kaptol sv. Jerolima svetinja hrvatskog naroda, sigurno nebi bio u nju dirnuo.

Moja namjera dakle je, da cieli sviet zna, da je ovaj zavod svojina naroda hrvatskog; ako se to bude znalo, ja sam uvjeren, da kada bi Francuzi ili Talijani Rim zauzeli, da nebi ništa od ove svojine hrvatskog naroda osvojili.

Neradi se dakle o teretu, nego o moralnoj podpori, o dužnosti, koja pristoji dostojanstvu i časti našega naroda.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo predlog preuz. gosp. biskupa djakovačkog?

(Većinom glasovah: primljeno.)

Mato **Mrazović**. Čita predlog preuz. gosp. biskupa Strossmajera o tom, da se uzakoni biskupija zagrebačka u svojem dostojanstvu metropolitskom i nadbiskupskom.

Ovdje nije članak predložen, koji bi se imao primiti.

Zato mislim, da se to na odsjeke odpravi.

Makso **Piškorec.** Meni se čini, da je god. 1845. sabor trojedne kraljevine o tom zakon stvorio, kad se je radilo o koordinaciji sabora, i ako se nevaram na predlog sriemskih poslanikah, koji su molili, da se patriarchu Rajačiću prva stolica na saboru podieli i da se crkva zagrebačka na dostojanstvo „ecclesiae metropolis“ podigne.

Mirko **Hrvat.** Ja nisam za to, da se biskupija zagrebačka proglasi metropolom hrvatskom, jerbo pravo na to ima nadbiskupija spljetska, u ostalom želim, da se taj predmet odmah rieši.

Andrija Brlić. Gospodin predgovornik je tvrdio, da bi ova diecesa, t. j. hrvatsko-slavonska metropolija bila na uštrb spljetskoj mitropoliji. No gospodin predgovornik je zaboravio, da je spljetska metropolija bila primat, i da je mitropolit spljetski bio Primas. Zaoto nije u protuslovju, da se mi zauzmemo za podignuće zagrebačke diecese na čast metropolije, jer kao što Primas ugarski ima pod sobom više mitropolitah, tako će i Primas spljetski, ako vireme bude došlo, moći biti Primas mitropolita zagrebačkog. Dakle se može bez uštrba eventualnog prava spljetskog primasa stolica zagrebačka kao mitropolija uzakoniti.

Ja sam za to, da se predlog preuzv. biskupa djakovačkog odsjekom predade.

Josip Vuščić. Ja bi još dodao, da se dotična izprava saboru podnese, na temelju koje je biskupija zagrebačka na dostojanstvo arcibiskupije podignuta.

Glede ovoga predloga zaključeno: da se odputi na odsjeke, a da se ujedno preuzv. g. predložitelj pozove, da do-

Digitized by Google

prinese izpravu, kojom je biskupija zagrebačka na dostojanstvo arcibiskupije podignuta.

Mato **Mrazović**. Čita molbu slavensko-evangeličkoga crkvenoga sbora u Pešti, molećega, da im se dozvoli i dade zajam u iznosku do 25 tisućah fornitih uz podpunu sigurnost za glavnicu i kamate, a to u svrhu, da crkvu grade.

Odpravljena na odbor za molbe.

Čita molbu župljanah župe Svih-svetih u Bedenici za pospješenje gradjenja župnoga dvora, što je prije dvie godine izgorjeo.

Buduć da ovaj predmet spada u područje i djelokrug županije zagrebačke, odlučeno, da se istoj županiji predade.

Čita molbu g. Ivanu Petrića, zastupnika iz grada Varaždina, za tronedjeljni dopust.

Dok nebudu kraljevski predlozi svršeni, odlučeno je ovoj molbi nedozvoljiti.

Čita dopis občine Miljana, kojim predaje 8 komadah dionicah narodnoga kazališta u Zagrebu u vriednosti od 200 for. za utemeljenje sveučilišta u Zagrebu.

Bude na radostno znanje uzeto a dionice pod br. 714. 716. 717. 118. 719. 720. 721. 722. budu izručene gospodarskomu odboru za jugoslavensku akademiju.

Čita pismeni podnesak Mije Kostrića, Time Damjanića, Matije Vuščića, načelnikah občinskih iz Krajine, kojim isti izražuju pouzdanje krajiškim zastupnikom na saboru. Bude uzeto na znanje.

Josip Akšamović. Nam graničarom prispjela je vesela viest, da Nj. Veličanstvo želi, da mu se naša molbenica čim prije za riešenje podnese.

Mi smo predali ovu molbenicu visokoj kući, ona već nije naša svojina, nego ciele kuće.

Mi zastupnici Krajine molimo opetovano ovu visoku kuću, da se ono, što je u tom obziru visoka kuća nakanila, učini najdulje do ponedjeljka, tako, da u utorak t. j. 23. t. m. ono poslanstvo, koje bi se imalo iz naše sredine zastupnikah graničarskih i iz sredine zastupnikah provincijalnih izabrati, našu predstavku neposredno u ruke Nj. Veličanstva podnieti uzmogne.

Ivan Vončina. Budući da se je prvi podpredsjednik zahvalio, i što osrednji odbor predsjednika neima, a bez njega svoje djelovanje nastaviti nemože — s toga predlažem, da se izbor prvog podpredsjednika preduzme.

Preuzv. g. **ban**. Primate li ovi predlog?

(Svi: Primamo!)

Antun Stojanović. Ja predlažem, da se per acclamationem za prvoga podpredsjednika g. Briglević izabere. (Vika: živio Briglević!)

Josip Briglević. Ja izjavljujem za onu čast moju najveću zahvalnost, nu mislim, da se polag poslovnika mora odvjetovati.

Petar Očić. Ako neima prigovora, netreba odvjetovanja. (Čuje se: živio Briglević.)

Mato **Mrazović**. Kao što se visoki sabor osvjedočiti može, sjede ovdje samo dva bilježnika, a od druge dvojice bilježnikah jedan je i naime g. Prica težko bolestan, drugi pako naš sudrug nije se još vratio u naš krug, prem se nadamo da će se povratiti, što i silni poslovi zahtievaju; s toga predlažem, da visoki sabor iz svoje sredine dva ili tri bilježnika izabere.

Preuzv. g. **ban**. Primate li gospodo ovaj predlog?

(Primamo.)

Na taj predlog bude preduzeto tajno glasovanje, kojom prilikom izabrana su sliedeća gospodo za saborske bilježnike:

gosp. Andrija Brlić sa 95 glasovah,
„ Lavoslav Šram „ 75 „
„ Janko Car „ 39 „

Andrija Brlić. Neima veće sreće i sjajnijeg odlikovanja nego ovo, što mi je danas u dio palo.

Ja se zahvaljujem za ovu čast, akoprem moje zasluge nisu takove, da sam se ovu zadobiti nadao.

Ja ću se trsiti, da se ovog povjerenja, koje je vis. sabor u mene stavio, dostojna izkažem.

Antun **Stojanović**. Ovaj izbor podpredsjednika i bilježnikah mora se prijaviti Nj. Velič. kralju.

(Odlučeno, da se po §. 24. poslovnika izbor saborskog podpredsjednika i saborskih bilježnikah putem dvorskoga dikasterija prijavi Nj. kraljevskom Veličanstvu.)

Ladislav Balog. Ja bi molio, da se odbor graničarski popuni.

Preuzv. g. **ban**. Mi smo zaključili, da se izstupivša gg. iz sabornice dne 13. srpnja do 8 danah imadu povratiti; i buduć da od iste gg. imade članovah u graničarskom odboru, zato mislim, da ih čekamo, dok se vrate, da nebudu mogli poslie kazati, da ih mi neželimo imati u odboru.

Ljudevit Vukotinović. Visoka kućo! Priznavši potrebu, za izradjenje zakonskih osnovah za uredjenje političko-administrativnih, sudbenih i financijalnih poslovah, izabrani su u tu svrhu već dotični odbori, koji se ipak još konštituirali nisu. Ja zato predlažem, da se isti već u ovoj sjednici konštituiraju.

Na ovaj predlog bi odlučeno, da se konštituiranje pojedinih otih odborah na koncu sjednice preduzme.

Josip **Akšamović**. Ono šutenje, koje je sliedilo izza malo prvo predstavljene moje ustmene molbe, dirnulo je, visoka kućo, neugodno moje srce. (Ban prekine.)

Preuzv. g. **ban**. Molim gospodine, da vam odgovorim.

Što se vaše molbe tiče, koju ste saboru predali, to je već zaključeno, da se onda bude podniela, kada i adresa.

Ono drugo pitanje nespada ovamo.

Digitized by Google

Vjerujte mi, da ćete ovim putem, kojim vi udarate, našoj Krajini više škoditi nego hasniti. Ja sam nakanio za Krajinu sve učiniti, što je moguće.

Ivan Mažuranić. Visoki sabore! Odbor onaj, koji je bio imenovan za stilizaciju članka o odnošenju trojedne kraljevine napram kraljevini i kruni Ugarskoj, istina, sastavio se, ali u načelih nije se mogao složiti, jer je od njekih članovah odbora zastupano bilo načelo, da se u stilizaciji nesmije mienjati niti red ideah, a niti u bitnosti štogod promieniti. Buduć pako da je sabor primio predlog osrednjeg odbora, i primio takodjer njekoje izpravke: zato ovo mnienje išlo je tamo, da odbor neima drugog posla, nego da metne na svoje mjesto dotične izpravke, koje je sabor usvojio, i da u štilizaciji nebude pogriešakah u jeziku i slogu.

Naproti drugo mnienje tamo je išlo, da se predlog centralnog odbora sa izpravci drugčije štilizira; s toga je bilo zaključeno, buduć da su dva mnienja zastupana bila, a nisu se dala složiti, da se oba predloga o toj štilizaciji, od kojih sam ja jedan sastavio, a drugi gosp. Brlić, u javnoj sjednici pretresaju.

Mato **Mrazović.** Ja mislim, da bi najshodnije bilo, da se ovo pitanje predbježno u tajnoj sjednici pretresa.

Ja bi visokom saboru predložio, da to zaključi, što mislim, da će se ta stvar moći tako najlaglje izravnati.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo ovaj predlog?

(Svi: Primamo.)

Za danas zaključujem sjednicu; bližnja biti će u ponedjeljak u 10 satih prije podne.

Digitized by Google

Četrdeset i šesta saborska sjednica 22. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o četrdeset i četvrtoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne sedamnaestoga srp. g. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Mate Mrazovića*.

Prije svega bude čitan zapisnik, sastavljen o četrdeset i drugoj saborskoj sjednici, držanoj na 15. srpnja 1861.

Izza kako bijaše isti zapisnik bez prigovora odobren, budu čitani sliedeći podnesci, prispjevši nakon posljednje sjednice putem predsjedničtva na vis. sabor i to:

Molba Nikole Hadžića, upravitelja učionah u Krajini, sada u miru, imenom takodjer ostalih učiteljah, što su u mir postavljeni, da im se poboljša pensia.

Buduć da ovaj predmet nespada u djelokrug ovoga sabora za sada, odlučeno: da se molitelju vrati molba putem dotične oblasti.

Dopis županije virovitičke iz glavne skupštine od 1. i sliedećih danah mjeseca srpnja t. g., kojim pozornost visokog ovoga sabora svraća na to: što Nj. apoštolsko Veličanstvo u previšnjem predlogu od 14. ožujka 1861. br. 258 kraljevine Hrvatsku i Slavoniju nazivlje: „nasljednimi kraljevinami," i moli, da se radi toga shodna razjasnjenja potraže i potrebita odluka izreče.

Buduć da ovaj predmet i onako na dnevnom redu stoji, te će se do koji dan u pretresivanje uzeti: zaključeno je, da se ova predstavka županije virovitičke na znanje uzme.

Molba Juraja Vukovića i Slavoje Kosa, zastupnikah narodnih iz slob. i kralj. grada Koprivnice, molećih:

a) da se vojnička Krajina ukine, i po ukinuću njenom da se gradu Koprivnici povrati ono 8 selah, što mu je ustrojenjem granice oduzeto;
b) da se i do toga vremena istomu gradu povrati „Allodium militare;"
c) da bude oslobodjen od plaćanja „Freischützen-Aequivalenta."

Odlučeno: da se ova molba predade odboru ad hoc za krajiške poslove izabranom, buduć da je u savezu sa zadaćom, koja istomu odboru nadleži.

Predstavka sl. i kralj. grada Varaždina, kojom moli, da vis. sabor putem kr. dvorskoga dikasterije izposluje uredjenje Drave u pravcu od Legrada do Varaždina.

Buduć da je o ovom predmetu već posebni predlog na dnevnom redu, to je odlučeno: da se i ova predstavka odputi na dnevni red za uvaženje razlogah u njoj navedenih.

Povodom molbe pod br. 3. navedene i odluke na nju učinjene predložio je zastupnik g. Dr. Ante Starčević: da se popuni odbor ad hoc, što je za krajiške poslove izabran, jer je izstupom gospode zastupnikah Dra. Mirka Šuhaja i Jovana Živkovića lišen dviuh članovah i predsjednika.

Ovaj predlog bude primit te izbor članovah za pomenuti odbor na kraj sjednice odgodjen.

Nakon toga bude nastavljeno pretresivanje pitanja o izstupivših saborskih članovih, koje bijaše u prošastoj sjednici prekinuto.

Tečajem razprave predloži zastupnik g. Ivan Vardian sliedeći predlog na riešenje ovoga pitanja smjerajući:

Razlog po istih članovih sabora u svom očitovanju od 13. srpnja 1861. naveden, da su isti radi uvriedah njim u saboru nanešenih iz sabora odišli, nepriznaje se za zakonit, pošto se u slučajevih uvrede svaki član sabora imade držati §. 50. poslovnika saborskoga.

Ako bi i bio tko u sabornici uvriedjen, to nepriznaje sabor, da je njegovim činom ta uvreda učinjena.

Svaki zastupnik naroda, koj mandat svoj položi, mora ostati tako dugo u saboru, dok mu nedodje zamjenik. Uslied toga umoljava se svietli ban kao ovršiteljna vlast sabora, da izstupivše iz sabornice zastupnike naroda ozbiljno pozove, da do 8 danah natrag dodju u sabor, zatim umoljava se svietli ban, da razpiše nove izbore.

Isto tako umoljava se svietli ban, da velike župane iz sabora izstupivše vlašću banskom ozbiljno pozove, da se do 8 danah vrate u sabor.

Napokon umoljava se svietli ban, da velikašem iz sabora izstupivšim izjavi ono, što je gori pod br. 2. rečeno i da ih pozove, da se u sabor vrate.

Predlog o ukinuću nasljednih dostojanstvah upućuje se na odbore.

Zastupnik pako g. Josip Žuvić učinio je sliedeći posredujući predlog:

1. Da je sabor u težnji svojoj, obću korist domovine uz slogu i jedinstvo svijuh pojednih silah promicati, voljan izstupivšim zastupnikom naroda pružiti prigodu povratit se u sabornicu do 8 danah, odrečbu njihovu donle neprimivši.

Digitized by Google

2. Scieni sabor, da je izstupivših velikašah, prem pozitivnim zakonom na učestvije saborsko nevezanih, u pravednom zahtjevu domovine izražena dužnost povratit se u sabor.

3. Ako se zastupnici naroda nepovrate do 8 danah, neka svietli ban nove izbore razpiše i uspjeh izborah ujamči.

4. Glede velikih županah: Sriemski pod izlikom bolesti nije ni na sabor došao; Varaždinski pako i Požežki izstupiše iz sabora svojevoljno.

Pošto se dužnost sudjelovanja na saboru za velike župane osniva u izbornom redu, u zakonitom običaju, u duhu dostojanstva, kojim narodu predstoje, u koristi materijalnoj, koju iz svog zvanja crpe, i u naroda ovoga dostojanstvu, odnosno odgovarajućoj mu dužnosti: to se predlaže, da svietli ban kano glava izvršujuće vlasti uputi rečene velike župane, da im je do 8 danah u sabor doći, što ako sliedilo nebi, to sada za onda sabor moli bana, da preko visokog dvorskog dikasterija izvoli podnieti Nj. c. kr. apošt. Veličanstvu podnesku, da se za županiju varaždinsku administrator, za sriemsku pako i požežku županiju veliki župani takovi imenuju, koji će htjeti i umjeti dostojanstvo i dužnost svoju sa zahtjevom duha vremena, sa koriščú naroda i s interesi domovine spojiti.

Napokon g. Josip Vranicani predloži popravak svojega predloga u tom sastojeći se, da se 2. točki izza riečih „executivna vlast“ uvrste sliedeće rieči: „ako se izstupivši zastupnici za 8 danah nepovrate.“

Iz razlogah ipak:

što izstupivši saborski članovi ni sami netvrde u svom očitovanju, da su bili činom saborskim obiedjeni izdajstvom domovine i sliepim orudjem tudjinstva, i što sabor nepriznaje, da je to ma i pojedinim saborskim članom naprama izstupivšim članovom budi osobno, budi u obće ikada učinjeno bilo; jer se izstupivši članovi niti pojedince, a niti ukupno za vrieme svoje prisutnosti u saborjnici radi takovih obiedah nepotužiše, a niti zakonite zaštite nezaiskaše;

jer dakle ono tvrdjenje izstupivših članovah: „da nepovriedivost saborskih članovah nikakove zaštite ni obrane neima“ nije osnovano na iskrenom i istinitom uvaženju okolnostih, uz koje su oni iz sabornice izašli, ni nepokušav prije postavit se pod obranu zakona i izvršujućega organa;

što dakle izstupivši saborski članovi svoj čin od 13. srpnja t. g. u svom pismenom očitovanju nepravo nazivlju: „činom žalostne nužde:“

odlučio je sabor većinom glasovah, bez obzira na svoj prijašnji, tečajem ovoga sabora učinjeni zaključak, po kojem ima svaki saborski član, ako se i odreče zastupstva, svoje mjesto dotlje zadržati, dok njegov zamjenik nedodje, primiti predlog g. Josipa Vranicania s izpravci gospode zastupnikah Adolfa Vebera i Josipa Vuščića, te izpravkom samoga predložitelja ovako:

1. Ostavka i izstupljenje gospode velikašah iz sabornice uzima se na znanje.

2. Viša izvršujuća vlast poziva se, ako se zastupnici narodni dne 13. srpnja t. g. iz sabornice izstupivši do 8 danah nepovrate, da ona nove izbore na mjesto odstupivših zastupnikah odredi i shodnim načinom izvesti dade.

3. Ista viša izvršujuća vlast poziva se, da velike župane, imajuće dužnost prisućtvovati na saboru, pozove, da dodju na sabor do 8 danah pod prietnjom, da će se za protivni slučaj uzeti, da su se oni svoje časti veliko-županske odrekli.

Tim bijaše ova sjednica završena, a buduća na 20. srp. t. g. 11 satih prije podne odredjena.

Šokčević s. r.
ban.

M. Mrazović, s. r.
saborski bilježnik.

Mato Mrazović. Čita zapisnik četrdeset i četvrte saborske sjednice.

Preuzv. g. **ban.** Ja sam dobio danas od velikog župana grofa Erdödia privatno pismo.

Ovdje moram o napomenutom velikom županu njekoliko riečih progovoriti.

On je najmanje 14—16 danah prije, nego se je iz ove sjednice udaljio, bio pri meni i kazao mi je, da je tako bolestan, da mora u toplice ići.

On je mene takodjer pismeno umolio za dopust; nu pošto sam mu ja mogao samo na njekoliko danah dati dopust, to on nije odišao, već sam ga vidio svaki dan u sjednici, samo što nije sjedio na svom mjestu kao veliki župan, nego dole kod velikašah.

On je, kao što vam je poznato, slab, star i bio je više putah bolestan.

Ja mislim od moje strane, da mu mogućnost pružimo, da se može povratiti u našu sredinu, da nemisli, da mi što proti njemu imamo.

Zato sam toga mnienja, 1) da mu visoki sabor dade dopust od šest nedjeljah, da može u toplice ići i to od 14. srpnja počamši, to jest od onoga dana, kad je izostao iz sjednice; 2) da mu se odgovori, da visoki sabor ovo njegovo pismo kao njegovo očitovanje uzima, da se on iz nikakovog drugog uzroka nije iz sjednice udaljio, nego samo s toga, što mu je u toplice ići; 3) da mu se odgovori, da ovo pismo uzimamo kao očitovanje, da će se on odmah poslje 6 nedjeljah povratiti.

Ako se to tako primi, ja mislim, da se to može u zapisnik staviti.

Antun Jakić. I ja bih bio za to, da gosp. veliki župan nebi bio podpisao onu protestaciju, koju smo imali čast ovdje pročitati.

Antun Stojanović. Ja sam toga mnienja, da gosp. grof samo onda može dobiti, što želi, ako pismeno opozove, što je podpisao.

Kažimir Jelačić. Ja molim u obzir uzeti ovo očitovanje preuzv. vrhovnog župana varaždinskog, on je već time od svoje strane opozvao ono kolektivno očitovanje, koje je podpisao. Iz ovoga razloga mnijem, da primimo predlog preuzvišenog g. bana.

Ladislav Balog. Ja neuvidjam, da bi bio veliki župan varaždinski ovim očitovanjem opozvao onu protestaciju, koju je podpisao; nu ako ju bude pismeno opozvao, tada može mu se dozvoliti što moli.

Petar Joanović. Mi smo prigodom donešenog zaključka o ovom činu kazali, da ćemo pravedno postupati proti svim onim, koji su zbog svoga izstupa iz sabora kolektivnu protestaciju podpisali, da uzmognu opet svoja mjesta zauzeti, ili da se moraju pokoriti. Ja dakle nevidim razloga, zašto se nebi moglo uvažiti ovo očitovanje preuzv. g. vel. župana varaždinskoga, i nevidim razloga, zašto bi mi tražili, da on sa svoje strane opozove rečenu protestaciju.

Josip Vranicani. Dočim smo već zaključili, da se veliki župani imadu natrag povratiti, zato ja smatram ovo pismo

Digitized by Google

ovako, da veliki župan varaždinski moli, da mu se odpust dade, da će se onda povratiti i da će našemu zaključku zadovoljiti. Onom protestu, o kojem je g. Jakić govorio, neima ovdje mjesta.

Na ovo bi se g. velikomu županu grofu Erdödiu moglo odgovoriti, da mu se odpust daje pod uvjetom, da se nakon odpusta opet ovamo povrati.

Mirko Hrvat. Ja smatram ovo izjavljenje gosp. velikoga župana grofa Erdödia kao privatno, i zato mislim, da nespada na sabor.

Gospodin veliki župan Erdödi podpisao je onaj protest i odišao iz sabora, bez da je svoju molbenicu za dopust saboru podnieo.

Mi privatno pismo nemožemo smatrati kao molbenicu na sabor.

Zato predlažem, da se g. grofu izjavi, da on imade predati svoju molbenicu, kao što to svaki od nas mora učiniti, i da ovim svoju protestaciju opozove.

Petar Očić. Ja mislim, da sadržaj ovog pisma nemože uticati na promjenu zaključka u četrdeset i četvrtoj sjednici saborskoj donešenog. Faktum je taj, da je vel. župan varaždinski zamolio bana, da mu se dopust dade: to je dakle odnošenje medju g. velikim županom i preuzv. gosp. banom, koje se nemože uzeti kao predmet daljne odluke, a niti sam za to, da se riešenje ovog očitovanja po predlogu preuzv. g. bana u zapisnik stavi.

Mato **Mrazović.** Ja sam baš malo prije čitao zapisnik, u kojem je stiliziran zaključak po predlogu g. Vranicani-a s izpravkom gg. Vebera i Vrbančića.

Visoki sabor nije prigovorio, a i nekaže se nigdje u tom primitom predlogu, da bi morala gospoda veliki župani i velikaši opozvati ono, što su u svojoj ostavci napisali.

Kao što je g. biskup karlovački dobro opazio, ako nećemo ogorčenost, neuvidjam razloga, zašto mi jednog čovjeka, koji se s bolešću ispričati može, nebi za izpričana držali, jerbo se kaže „starost sama je bolest," te zašto ovoj molbi nebi zadovoljili i zašto bi razdor, koji je sasvim izcielio, na novo pobudjivali.

Ja predlažem, da se predlog preuzv. g. bana u svih točkah poprimi.

Andrija **Brlić.** Visoka kuća, zabacivši protest izstupivših zastupnikah i velikašah iz ove visoke kuće, izrekla je pravnu ništetnost tog akta i taj više neobstoji.

Iz ovog uzroka opozivanje rečenog proizvoda nebi imalo smisla, jerbo samo ono može se opozvati, što je od protivne stranke kao uvreda žigosano, a drugo opozivanje, kako rekoh, neima smisla i bilo bi nelogično.

Nam svim je drago, da se je ova stvar dobro svršila, akoprem smo različitog političkog mnienja. Svaki znade, kako je za cjelovitost parlamentarnu opozicija potrebna.

Ako je inteligencija izstupivših zastupnikah velika, i naša je velika; ako je naša odvažnost i muževnost velika, to se ipak o njih nemože kazati, da su izdajice domovine.

Mi im moramo iz ovog uzroka bratinsku ruku pružiti: za to nam služi predlog preuzv. g. bana, koji iz svih silah podupirem.

Maksim Piškorec. Na temelju razlogah navedenih po gg. Mrazoviću i Brliću ja to rado podupirem; jerbo su doista razloge naveli, iz kojih bi mogli poprimiti predlog preuzv. g. bana, tim većma, što se u pismu g. grofa Erdödia kaže, da se tumačenje njegovo krivo neshvaća.

Josip Briglević. Ja smatram g. grofa Erdödia onako, kao da je on to na rieči preuzv. g. bana kazao, te se slažem sa mnienjem g. Brlića.

Predlog preuzv. g. bana bude većinom glasovah primljen.

Mato **Mrazović.** Čita zapisnik od četrdeset i pete sjednice saborske.

Zapisnik,

zametnut o četrdeset i petoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadesetog srpnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Mate Mrazovića*.

Prije svega bijaše čitan i odobren zapisnik, sastavljen o četrdeset i trećoj saborskoj sjednici od 16. srpnja 1861., zatim pako sliedeći podnesci izza posljednje sjednice prispjevši:

1. Predlog zakonski preuzv. gospodina biskupa J. J. Strossmayera sliedećega sadržaja:

„Sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije uzima u svoju zaštitu sbor i kaptol sv. Jerolima u Rimu sa svom imovinom njegovom, te se naprama istomu dragovoljno podlaže svim dužnostim zaštitnikah."

Ovaj zakonski predlog bude bez viećanja većinom glasovah primit.

2. Predlog istoga preuzv. g. biskupa J. J. Strossmayera o tom, da se uzakoni biskupija zagrebačka u svojem dostojanstvu metropolitskom i nadbiskupskom.

Glede ovoga predloga bi zaključeno, da se odputi na odsjeke, a da se ujedno preuzv. g. predložitelj pozove, da doprinese izpravu, kojom je biskupija zagrebačka na dostojanstvo arcibiskupije podignuta.

3. Molba slavensko-evangeličkoga crkvenoga sbora u Pešti, molećega, da mu se dozvoli i dade zajam u iznosku do 26 tisućah forintih uz podpunu sigurnost za glavnicu i kamate, a to u svrhu, da crkvu gradi.

Odpravljena na odbor za molbe.

4. Molba župljanah župe Svih-svetih u Bedenici za pospješenje gradjenja župnoga dvora, što je prije dvie godine izgorjeo.

Buduć da ovaj predmet spada u područje i djelokrug županije zagrebačke, odlučeno, da se istoj županiji predade.

5. Molba g. Ivana Nep. Petrovića zastupnika iz grada Varaždina, za tronedjeljni dopust.

Dok nebudu kraljevski predlozi svršeni, odlučeno je ovoj molbi nezadovoljiti.

6. Občina Miljana predaje uz posebni podnesak 8 komadah dionicah narodnog kazališta u Zagrebu u vriednosti od 200 for. za utemeljenje sveučilišta u Zagrebu.

Bude na radostno znanje uzeto, a dionice pod br. 714, 716, 717, 118, 719, 720, 721, 722, budu izručene gospodarskomu odboru za jugoslavensku akademiju.

7. Mijo Kostrić, Ivo Borota, Timo Damjanić, Matija Vuičić, načelnici občinski iz Krajine, izražuju pismeno pouzdanje krajiškim zastupnikom na saboru.

Bude uzeto na znanje.

Nakon toga predloži g. Ivan Vončina, da se preduzme izbor prvoga podpredsjednika, pošto se je prijašnji prvi podpredsjednik g. grof Julio Janković ove časti odrekao.

Na predlog g. Ante Stojanovića bude taj izbor uzklikom obavljen i tako bude izabran prvim podpredsjednikom g. Josip Briglević.

Digitized by Google

Na predlog g. M. Mrazovića bude odlučeno, da se još tri bilježnika izaberu, te bude u istu svrhu tajno glasovanje s mjesta preduzeto.

Kod te prilike glasovalo je 112 članovah, te su izabrana sliedeća gospoda:

Gosp. Andrija Brlić sa 95 glasovah, g. Lavoslav Šram sa 75 glasovah, g. Janko Car sa 39 glasovah.

Po §. 24. poslovnika odredjeno je, da se ovaj izbor putem dvorskoga dikasterija Nj. kralj. Veličanstvu do znanja stavi.

G. veliki župan Križevački Ljudevit Vukotinović predloži: da se konstituiraju odbori, štono su izabrani za izradjenje osnovah zakonskih za uredjenje političko-administrativnih, sudbenih i financijalnih poslovah u domovini.

Odredjeno: da se na koncu sjednice ovaj posao preduzme.

Napokon izviesti g. Ivan Mažuranić, zastupnik iz Vinodola, kao član odbora imenovanoga za stilizaciju članka o odnošenju trojedne kraljevine naprama kruni i kraljevini Ugarskoj, da se isti odbor nije mogo složiti, i zato da su dva stilistička predloga, izmedju koja vis. kuća birati može.

Na predlog zastupnika prečečkoga g. M. Mrazovića odlučila je kuća: „da se sabor pretvara u tajnu odbornu sjednicu po §. 35. poslovnika i to u tu svrhu, da ponajprije predložene stilističke osnove ovako u pretres uzme.“

I tako bude sjednica završena, a buduća na 22. srpnja u 11 satih prije podne urečena.

Josip Šokčević, v. r.
ban.

M. Mrazović, v. r.
saborski bilježnik.

Ladislav Balog. Kad je u zadnjoj sjednici kaptol svetog Jerolima pod obrambu ove visoke kuće uzet, prem ja za ovaj predlog glasovao nisam, mislim, da se pod zaštitu ove visoke kuće samo imovina rečenog zavoda staviti imade, koja na ov kaptol spada.

Buduć pako da razlog obstoji, da bi se s rečenom imovinom isto dogoditi moglo, što se za vrieme francezke vlade u Rimu dogodilo, s toga predlažem, da se jedna osoba naznači, koja bi imala svu ovu imovinu, dragocjenosti i sva pisma inventirati.

Tomo Padavić. Ja mislim, da bi to prečastni kanonik rimski g. Rački najbolje mogao sastaviti, dočim je on sreću imao u Rimu u istom zavodu desiti se.

Andrija Brlić. Ovaj predlog spada u predmete medjunarodnog prava, kao takodjer i inventiranje i obramba one imovine.

Ovaj zavod po pravu medjunarodnom nemože se prije pod zaštitu staviti, dok se ovaj predlog Nj. Veličanstvu neprijavi zaključkom, koji će ga ne samo potvrditi, nego i ostalim evropejskim vladarom do znanja staviti, koji će svoje poslanike u Rimu instruirati, da imadu smatrati zavod sv. Jere kao zavod, pod zaštitom naroda hrvatskog i cara austrijskog kao kralja Hrvatskog stojeći.

Iz ovog uzroka mislim, da bi se ovo inventiranje moralo osobitim zaključkom i to medjunarodnim odrediti, ali svakako ovim putem, naime, da molimo Nj. Velič.!, da austrijsko poslaničtvo ubaviesti, da je ovaj zavod pod obrambu sabora trojedne kraljevine stavljen.

Ujedno moramo umoliti Nj. Veličanstvo, da svojim poslanikom kod izvanjskih dvorovah priobći, da je to imovina naroda hrvatskoga; tako bi se obezbiedio obstanak našega zavoda i mogao bi za nas koristan biti.

Ja izcjelujem dakle predlog g. Baloga samo s tom primjetbom, da Nj. Veličanstvo svoje poslanike pri različitih dvorovih uputi, da imovina sv. Jere pod zaštitom naroda hrvatskoga stoji.

Nadalje predlažem, da se putem poslaničtva austrijskog u Rimu ova imovina popiše.

Biskup Strossmayer. Ja mislim, da posve umjestno ovaj sabor uzima pod zaštitu sbor sv. Jere; i u redu je, da se popis imovine njegove priobći saboru; ja mislim, ako se ja, koji sam član ovoga sbora, ili g. kanonik Rački obrati na rečeni sbor, da će nam se na naš poziv popis imovine istoga sbora u autentičkoj formi priobćiti. Što se pako tiče predloga g. Brlića, to se samo po sebi razumieva, da smo dužni naš zaključak Nj. Veličanstvu na potvrdjenje podnieti, i da će Nj. Veličanstvo svog poslanika u Rimu o tom ubaviestiti.

Franjo Rački. Sbor sv. Jerolima u Rimu posve je nezavisan od poslaničtva austrijskog u Rimu; zato nemogu pristati uz predlog g. Brlića, da se zaštita istoga sbora i obramba njegove imovine izposluje putem poslaničtva, nego da isti sbor popiše svoju imovinu, i popis ovomu saboru podnese.

U obće, da sam znao, da će ovaj predlog preuzv. gosp. biskupa djakovačkog takovo tumačenje za sobom donieti, ja bih bio prvi, koji bi ustao bio i umolio Nj. preuzv., da svoj predlog opozove, i ako bi to moguće bilo, onda bi ja novi predlog učinio.

Biskup Strossmayer. Ja mislim, da je naš sabor tim putem čestoputah postupao, jer se radilo o tom, koji narodi jugoslavenski imadu pravo na isti zavod; ja mislim, da časti i dostojanstvu naroda našega odgovara, da svoje zavode u inostranstvu, osobito u Rimu, pod svoju zaštitu uzme, buduć znamo, da je naš narod i na drugih stranah imao svoju imovinu, kao što su bili kaptoli u Bologni i u Lorettu, gdje su se naši sinovi izobražavali u bogoštovnih naucih, koji su bili ponos našega domaćega svećenstva, a toj imovini danas neima ni traga, gdje se nalazi; dolikuje to nadalje časti i odgovara dužnosti naroda našega, jer taj sbor u Rimu ima jedanaest kućah, ima jednu od najljepših i najvećih crkvah, i mislim, da je taj zavod upravo svjetske naravi, jer se sastoji većom stranom iz članovah svjetskih, i da upravo zato dolikuje časti našeg naroda, da taj zavod pod svoju zaštitu uzme.

Mi moramo pred svietom pokazati, da je taj zavod upravo u tu svrhu, da se našim umjetnikom prilika pruži, da se mogu u Rimu, kao sredotočju višje umjetnosti, izobražavati; ja scienim, da dužnosti sabora trojedne kraljevine odgovara, da se zauzme za ovaj zavod; a to se može učiniti, bez da se u neodvisnost ovog zavoda od austrijske vlasti i njezinog poslaničtva dira; ja time nekažem, da se podvrgava uplivu austrijanske vlasti, nego u koliko se zaštite tiče od naroda trojedne kraljevine, i imovine, da se naš zaključak glede toga Nj. Veličanstvu prijavi.

Ivan Kukuljević. Na koliko je meni poznat zavod sv. Jerolima, kojega članom biti čast imam, moram iskreno kazati, da je primjetba prečastnog kanonika rimskog i člana istog sbora g. Račkoga posve temeljita. Ako u obzir uzmemo, da na ovaj zavod ili sbor neima samo kraljevina Hrvatska i Slavonija pravo nego i Dalmacija, koja imade napose svoje zastupnike tamo; ako uzmemo u obzir, da imaju na isti sbor pravo i Bošnjaci, koji stoje pod tudjom vladom, nebi bilo probitačno taj princip staviti, da se poslaničtvo jedne vlade, budi austrijske, budi turske, za ovaj zavod zauzme; zato

Digitized by Google

pristajem uz to, da se sabor naš kao representant našega naroda barem in spe, zauzme za ovaj sbor i pod svoju ga zaštitu uzme, buduć da su od dvie sto godinah već naši oci ov zavod pod svoju zaštitu primili; i da se to u saborski zaključak na novo zabilježi. S druge strane činim pozornu gospodu, da nepristanemo uz predlog g. Brlića, da bi poslaničtvo austrijsko koju rieč o tom prosborilo, jer znamo, kako se u sadašnjih okolnostih postupa s imovinom pojedinih narodah, a neznamo kako će za koju godinu ili koji mjesec biti, te bi se opet dogoditi moglo, da ov zavod prispije pod zavisnost ili podložnost poslaničtva koje druge države ili carstva.

Ovi predlozi budu tako primljeni, da se ova imovina kano pod zaštitom sabora trojedne kraljevine stojeća izjavi, a onaj naposebni popis, da će se privatnim putem pribaviti.

Juraj Vuković. Buduć da je molba grada Koprivnice u 44. saborskoj sjednici odpućena na odbor ad hoc za poslove graničarske, mnijem, da bi shodno bilo, da se tomu odboru pridodadu jedan ili dva člana grada Koprivnice, buduć i u ovoj sabornici ima više začastnih članovah grada Koprivnice i što drugoj gospodi isto odnošenje grada Koprivnice nije tako poznato.

Andrija **Brlić.** Po poslovniku ostaje prosto odboru pozvati vještake u odbor, pak može dozvati i koprivničke zastupnike.

Lavoslav Šram. Čita molbu krajiških zastupnikah Petra Georgievića i Josipa Štengela za dvonedjeljni dopust.

Odlučeno, da mogu zamoljeni dopust odmah nastupiti.

Ilija Guteša moli za dvonedjeljni, a Ivan Kukuljević za dopust na mjesec danah.

Odlučeno, da se zamoljen dopust izza riešenog pitanja, što je na dnevnom redu, nastupiti može.

Lavoslav Šram. Čita dalje predlog vel. župana riečkoga, da se imenuje odbor ad hoc, koji će iztražiti, kako bi se željeznica mogla graditi iz Karlovca u Rieku.

Bartol Smaić. Po glasu poslovnika ima se o svakom saborskom predmetu predbježno viećati u odsjecih.

Predmet, kojega sam svietlomu banu u svrhu saborskog pretresivanja predao, tiče se obćega blagostanja domovine naše i života županije riečke.

Moj je predlog od tim veće važnosti, što sam uvjeren, da će se djelokrug velikoga župana riečkoga, čim se željeznica od Siska do Zidanoga Mosta otvori, stegnuti na izdavanje selitbenih putnicah i na sabiranje i dieljenje milostinje medju žiteljstvo, gladu i nevolji ljutoj izloženo.

Način, kako da se tomu zlu, što županiji riečkoj nesmiljenom rukom već na vrata kuca, doskoči, jest: željeznica.

Nemislim, da bi odgovorilo svojoj svrsi, kad bi se predbježno viećanje o tom predmetu na odsjeke uputilo, već sam uvjeren, da bi se stvar mnogo lakše i uspješnije za saborsko pretresivanje prirediti mogla, kad bi se ovaj moj predlog po glasu §. 34. poslovnika povjerio odboru ad hoc, glede kojega molim, da visoki sabor za taj odbor imenuje ljude, kojima su zemljištne okolnosti poznane, i koji u poslovih javne komunikacije izkustva imadu.

Sgodno mi je ovdje napomenuti, da je riečka trgovačka komora, koja je od postanka svoga veliku skrb i radinost razvila o umnožanju komunikacije, u jednoj nedavno držanoj sjednici zaključila stupiti u porazumljenje s ondješnjim gradskim zastupničtvom, kako bi se od strane stanovnikah grada i kotara riečkoga mogli podmiriti troškovi, iznoseći od prilike 35.000 for., koji bi potrebni bili za izvedenje predhodnih poslovah željene željeznice od Karlovca do Rieke.

(Svi: Primamo.)

Nakon toga bude izabran odbor od sliedećih članovah saborskih: preuzv. biskupa djakovačkoga Jos. Jurja Strossmajera, presv. g. vel. župana riečkog Bartola Smaića i gg. zastupnikah naroda: Fr. Jakovčića, Antuna Jakića, Franje Lovrića, Švarca, Mojsije Baltića, Joce Popovića i Ambroža Vranicania.

Preuzv. g. **ban.** Gospodo narodni zastupnici!

Po starodavnom pravu, koje mi kao ustavnom banu i vrhovnom kapetanu pripada, imenujem za podkapetana trojedne naše kraljevine carsko kraljevskoga podmaršala gospodina Jurja grofa Jelačića.

A za podbana trojedne ove kraljevine, kao u jedno namjestnika moga kod banske stolice, gosp. sadašnjega podpredsjednika Ivana Zidarića. (Živio!)

Mato **Mrazović.** U predposljednjoj sjednici zaključeno je, da se popuni graničarski odbor ad hoc, a u posljednjoj sjednici zaključeno je, da se organiziraju odbori za uredjenje administrativnih, financialnih i sudbenih poslovah. Ja mislim, da bi shodno bilo, kad bi vis. kuća ovaj posao odmah sada preduzela.

Ladislav Balog. Ja imadem odgovoriti g. Mrazoviću, da se je odbor administrativni već konstituirao.

Janko Car. Ja mislim, da vis. saboru pripada pravo popuniti mjesto praliečnika trojedne kraljevine, s toga bi bio toga mnienja, da sabor ovaj izbor preduzme.

Preuzv. g. **ban.** To ćemo viditi iz saborskih zapisnikah, kako je prije bilo, i prema tomu odlučiti. Sada mislim, da predjemo na dnevni red.

Andrija Brlić. Imam čast prijaviti preuz. Vašoj uspjeh tajne sjednice, koju smo prekjučer i danas držali: da je većinom glasovah glede forme i stilizacije predloga centralnoga odbora primljen „zaključak o odnošenju trojedne kraljevine naprama kruni i kraljevini Ugarskoj."

Preuzv. g. **ban.** Čitajte.

Andrija **Brlić.** Čita: „Zaključak o odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kruni i kraljevini Ugarskoj.

Sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, pretresivajuć previšnji kraljevski predlog od 26. veljače 1861. br. 152., kojim se poziva, da izjavi svoje želje i misli glede odnošaja svojega prama kraljevini Ugarskoj, očituje kriepošću ovoga svoga zaključka:

§. 1.

Da sveza trojedne kraljevine sa kraljevinom Ugarskom u tom obstoji, što se Nj. Veličanstvo zajednički njihov kralj po njihovih do god. 1848. zajedničkih zakonih, nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i za kraljevinu Ugarsku posebnih krunitbenih zavjernicah ima kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga, i to, po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine, jednom te istom krunom, i jednim te istim krunitbenim činom; i što ovim kraljevinam osim njihovih posebnih temeljnih državnih i ustavnih pravah pristoje još i sva ona javna prava, koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do godine 1848., u koliko se ona sadašnjoj samostalnosti i neodvisnosti njihovoj posredno ili neposredno neprotive.

Digitized by Google

§. 2.

Da je uslied dogodjajah godine 1848. svaka druga ma kakva, budi zakonotvorna, budi upravna, budi sudstvena sveza izmedj trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske pravno prestala.

§. 3.

Ali uvažavajuć zajedničku s Ugarskom kraljevinom prošlost svoju, i prijašnji zajednički š njom ustavni život, a tako isto uvažavajuć zajedinstvo koristih za uzdržanje i razvitak ustavne slobode, izjavljuje sabor trojedne kraljevine, da je ona pripravna, prama koristi i potrebući zajedničkoj, s kraljevinom Ugarskom stupiti u još užju državnopravnu svezu, čim kraljevina Ugarska gori naznačenu neodvisnost i samostalnost trojedne kraljevine i njezin realni zemljištni obseg, brojeć ovamo županije riečku s gradom Riekom, njegovim kotarom i ostalim primorjem, zagrebačku, varaždinsku, križevačku, požežku, virovitičku, sriemsku i sadanju vojničku Krajinu, t. j. osam hrvatskih i tri slavonske pukovine, imenito: ličku, otočku, ogulinsku, slunjsku, dvie banske, gjuročku i križevačku, zatim brodsku, gradišku i varadinsku, tako isto i pravo na Medjumurje i ostala virtualna zemljištna prava, pravovaljano priznade.

§. 4.

Ako bi navedena državnopravna sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske, na temelju ipak njihovoga podpunoga starodavnoga ustava te pomenute neodvisnosti trojedne kraljevine i njezine državne ravnopravnosti, imala biti osnovana na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj vrhovnoj upravi, to će se dotični državni poslovi ugovorom pitanje opredieliti.

§. 5.

Zakonarstvo i vrhovna uprava u poslovih političnih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosudja kao i sudbenost u svih molbah, predmetom užje sveze medju trojednom kraljevinom i Ugarskom biti nemogu, te u pitanju medjusobnog odnošaja ovih kraljevinah u pretres i nedolaze.

§. 6.

Čim sabor kraljevine Ugarske ustanove i načela ovoga zaključka priznade, imadu se iz sredine njegove i od sabora ovoga izaslati dva ravnobrojna saborska odbora, i na mjestu odredjenom medjusobnim dogovorom sastavši se, uvjete užje državnopravne sveze izmedju obje kraljevine potanko ustanoviti, te saborom odobrenja radi podnieti."

Mato **Mrazović**. Ja sam već u tajnoj sjednici proti tomu zaključku svoju rieč podigao i svoje razloge naveo; ja neću propustiti, da to nečinim i u javnoj sjednici pred občinstvom, da se znade za razloge, koji vojuju za zaključak a koji za članak? i da se vidi, koje razloge je uvažila većina tajne sjednice, kada je ovaj zaključak primila.

Prije svega moram primietiti, da je g. Brlić zaključak sada drugačije čitao, nego što je tiskan. Ja se dakle držim prvobitnoga texta i neuzimam obzir na varijacije, koje su drugčije čitane nego što su tiskane. — Ja sam rekao, koja je razlika medju zaključkom i člankom po pojmovih kako su se razvili u drugih parlamentih, i rekao sam, da zaključak ništa drugo nije, nego očitovanje kuće, kojim ona svoje mnienje ili misli ili namjere očituje i u zapisnik stavlja, bez da to svagda izvan kuće dodje; tako je to barem po pojmovih i običaju, koji je kod svih parlamentah u životu. Na temelju ovakovih zaključakah ima narod sakupljen, sa privoljenjem svoga vladara, činiti zakone, a čini je tako, da zaključke svoje ili tako zvane resolucije u formu zakona redigira onda, kada hoće, da ih podnese vladaru za potvrdjenje, da zadobe kriepost zakonsku.

Na temelju tog parlamentarnog vježbanja i gledeć na narav resolucije s jedne, a s druge strane gledeć na namjeru ovoga vis. sabora, želećega zbilja zakon stvoriti i to temeljni zakon o odnošenju trojedne kraljevine naprama kruni i kraljevini Ugarskoj, pak Nj. Veličanstvu na potvrdu podnieti: nedržim za shodno ovu odluku saborsku imenovati „zaključkom"; jer neostaje medju spisi vis. kuće, nego ima postati zakonom i u tu svrhu ima se podnieti drugoj stranki zakonodavnoj. Iz toga se već vidi, da ova saborska odluka nemože ostati zaključkom, nego valja da ima sve formalne potriebštine zakona, a kod nas i u Ugarskoj zakoni su se uviek izdavali formom i nazivom članka: zato mislim, da je svrsi shodan naziv „članak."

Što se samoga razdieljenja ovoga zaključka tiče, i o tom sam se već izrazio, i ostajem kod toga, te velim, da nije niti kronologično, niti logično, i to zato, što je naravski red posve preokrenjen i s toga nenaravan, jer tako neobičajemo misliti. Naravski red mislih zahtieva, da najprije prošastnost, onda sadašnjost a zatim budućnost spomenemo. U zaključku je pako obratno; u §. 1. kaže se (Čita.) Dakle ovdje se najprije napominje sadašnja sveza izmedju trojedne kraljevine i Ugarske. Ja to nedržim za logično, a držao bi za logično, kad bi najprije prošastnost napomenuta bila, zatim prelaz iz prošastnosti u sadašnost, naime god. 1848., kao što je to u članku, koji u svemu odgovara predlogu osrednjega odbora. Po tome morao bi doći §. 2. pred 1. te bi se moralo najprije napomenuti, da je uslied dogadjajah 1848. god. sveza prestala, nu da u nečemu ipak još obstoji; moralo bi se zatim reći, u čemu je prestala, i u čemu obstoji, a zatim valjalo bi izraziti želju, u čemu da za buduće sastojati ima ta naša medjusobna veza — što u zaključku nije izrečeno.

Na druge opazke i pojedine rieči, o kojih su se gg. govornici već izrazili, neću se povratiti, nego se svraćam na §. 4. zaključka. Ovdje se kaže (Čita; vidi gori Zaključak). Ova stilizacija neodgovara odluci sabora zato, što je sabor već u svom prijašnjem zaključku naročito i positivno a ne hipotetično izrekao, da državnopravni savez izmedju trojedne kraljevine i Ugarske ima biti; a hipotetično izjavio je samo one točke državnoga života, glede kojih bi se taj savez imao učiniti. U zaključku pako ovdje predloženom i sama se sveza u dvojbu stavlja. Zato buduć da odbor, koji je bio za stilizaciju izaslan, nije bio vlastan promieniti saborske odluke, pak buduć da se ovim zaključkom saborska odluka u svom dohvatu i smislu promjenjuje, držim, da vis. sabor ovoga sastavka pod nazivom „zaključak" nikako primiti nemože.

Prigovara se ovdje naproti opazkam, koje sam sada ovdje naveo, da su člankom takove točke predložene, po kojih se već sada vidi, da je svaki savez s Ugarskom isključen, a to zato, što se kaže tim člankom, da se u nijednom slučaju nećemo odreći vrhovne vlasti upravne, nastavne i sudstvene, a to sada, kad se znade, da je kr. reškript odbio zahtjevanja Ugarske, da se posebni ministerium financijah i rata Ugarskoj uzkraćuje, i što u ovih okolnostih neostaje

Digitized by Google

točakah u državnom životu, za koje bi se svezao državni život trojedne kraljevine sa životom državnim kraljevine Ugarske. Prvo mnienje je za sada još gola slutnja, nu nedade se tajiti, da može postati istinom, jer sabor trojedne kraljevine o svojih državopravnih odnošenjih još nije izviestan i stalan, al kad bi i bio stalan, mislim, da trojedna kraljevina — pala kocka ovako ili onako — neće privoliti na to, da u sadašnjih svojih okolnostih odustane od svoje autonomije i pravah, koja joj pristoje i po samoj krvi god. 1848. prolivenoj. Ako li Hrvatska u buduće za potrebno nadje, da žrtvuje štogod od svoje autonomije, koju si sada radi same neizviestnosti državnopravnoga položaja i svojega, i kraljevine Ugarske na širjem temelju osniva, mislim, da je zakonodavac uviek nad zakonom, a ne obratno, i da će joj svagda moguće biti od one svoje autonomije štogod popustiti; s toga taj prigovor držim za jako netemeljit.

Drugi je prigovor u obće proti točki 2. i 3. članka i bila je takodjer izražena želja, da se izpuste, ali to nije postignuto, jer je to odluka saborska.

Traži se nadalje, da bi se u članku zamienio izraz „bližju“ sa „užju.“ Buduć da ovi izrazi nesadržavaju različitih, nego istovjetne pojmove, mislim, da se mogu zamieniti.

Isto tako mislim glede pojedinih riečih, a to naročito u alinei 13. kao što je i u zaključku izpravljeno: može se zamieniti izraz „jednim te istim krunitbenim činom“ sa izrazom „krunitbom.“

Još jedno se navodi za zaključak, a to je, da se mora zbilja „zaključak“ zvati već zato, što netreba potvrde kraljeve, pošto neimamo krunjenoga kralja. Ja se nemogu slagati s ovim razlogom, jer, kad bi se slagao, nebi ovamo ni došao bio, a buduć da sam upravo povodom poziva kraljeva simo došao, moram pripoznati, da kralja imamo. Ja sudim, da ovim priznanjem nisam zabrazdio ni proti praxi, ni proti ugarskom javnom pravu; jer i ugarski zakonik pozna mnogo zakonah, koji su prije krunjenja izdani, i zovu se „leges ante coronationem articulatae.“ To dakle nije nikakav razlog za opravdanje „zaključka“, nego je proti njemu. Ja se dakle izjavljujem za „članak.“

Antun Stojanović. Ova visoka kuća jest glede predloga osrednjeg odbora zaključak svoj definitivno učinila, i takodjer glede svih izpravakah, koji su učinjeni bili, odlučila, koje prima, a koje zabacuje, i sada je samo još bilo pitanje o stilizaciji, a o nikakovoj promjeni učinjenog već jednom zaključka saborskog.

Ja sam tvrdo uvjeren, da §. 4. zaključka sasvim uništuje bitni smisao onog izpravka, kojeg sam ja učinio. Ja bi molio g. bilježnika Mrazovića, da čita moj izpravak, da svaki može uviditi, je li se ovim §. sasvim uništuje bitni smisao mog izpravka ili ne.

Mato **Mrazović.** (Čita; vidi štampani izpravak u 42. sjednici.)

Antun **Stojanović.** Dakle u ovom izpravku, kojeg je vis. sabor primio, i kojega više preinačiti nemože, ako visoka kuća hoće da uzdrži čast i dostojanstvo svoje, u mom izpravku kaže se naročito, da užji savez ima sastojati u skupnom zakonodavstvu u njekojih poslovih; a ovdje se kaže: ako bi ova državopravna sveza imala biti osnovana na skupnom zakonodavstvu itd.“ dakle to je sasvim protivno. Pristajuć uz razloge g. Mrazovića, gdje kaže, da je sabor u svom prijašnjem zaključku naročito i pozitivno, a ne hipotetično izrekao, da državopravni savez izmedju trojedne kraljevine i Ugarske ima biti, a hipotetično je izjavio samo one točke, u kojih bi se taj savez imao učiniti. Iz toga uzroka, što je sabor taj passus primio, predlažem, da se mjesto §. 4. zaključka, ako ga već vis. sabor pridržati želi, ovaj passus članka upotriebi.

Slavoljub Vrbančić. Kad smo primili predlog osrednjeg odbora, primili smo ga u načelu i zaključili:

1. da želimo savez s Ugarskom sklopiti, prema našoj potrebući i koristi;

2. da ćemo se onda istom s Ugarskom dogovarati, kad budu predbježna načela prije od strane ugarskog sabora priznana, t. j. naše sadašnje odnošenje prema Ugarskoj i naš teritorijalni obseg. Ovo bi imalo doći u redakciju. Kad smo viećali o državnopravnom tom pitanju, učinjeni su njeki dodatci i izpravci; ja nisam bio za nje, ali većina ih priznala za svoje i po izraženom načelu nemožemo više od njih odstupiti.

Ja u savezu članka, predloženoga po osrednjem odboru, nalazim, da stilizacija „zaključka“ mnogo više odgovara prijašnjemu zaključku saborskom, nego članak; jerbo manje prejudicira našoj volji i želji nego članak.

Ja želim savez s Ugarskom, no kakav će taj savez biti i kakav može biti, to sam već prije izjavio, da se sada unapred točno neda opredieliti, tim manje, jerbo ako bi se one glavne točke, koje su u §. 2. članka sadržane, strogo tumačile, onda o savezu nebi bilo ni govora.

Obzirom na tumačenje zaključka od god. 1848. od strane bečke vlade, bojim se ja, da će ona §. 2. sebi u prilog tumačiti, te odavde izvesti, da smo mi pripravni pristupiti u Reichsrath; a to je posve naravno, jerbo mi kažemo u ovom §. „da trojedna kraljevina nije pripravna od svojih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna i zemaljska uprava politična itd. ikad išta popustiti“; a od onoga drugoga, o čemu se nije sada izjavila, da je pripravna odstupiti. Ono drugo pako nemože nam Ugarska dati, ali daje nam državno vieće: dakle je logično dosljedno, da onamo idemo, gdje nam se to može dati.

Veli se, da u §. 4. zaključka nije točno kazano, u kojih točkah imao bi se taj savez učiniti, a ja na to odgovaram, da je taj §. posve istog smisla sa izpravkom g. Stojanovića, jer se i u njemu hipotetično naznačuje, u kojih točkah imao bi se savez učiniti. S toga razloga, što je u tom pogledu jedan te isti smisao članka i §. 4. zaključka, glasujem za zaključak a ne za članak.

Lavoslav Šram. Buduć sam i ja u tajnoj sjednici za redakciju „članka“ glasovao, moram se za ovo svoje mnienje i u javnoj sjednici izjaviti. Ovdje je pitanje, da li hoćemo u §. 2. „članka,“ jasnim izrazom izjaviti onu ideju, da smo pripravni stupiti u užju državnopravnu svezu, a da bi ta sveza imala sastojati u skupnom zakonarstvu i upravi glede onih predmetah, glede kojih će se oba sabora ugarski i hrvatski sporazumjeti. Ako je to volja vis sabora, pitam ja, je li bolje, da se to očito i jasno izrazi, ili tako, da nije jasno. Neima dvojbe, da je bolje sve, što se očito veli. Ja to u §. 2. „članka“ nalazim, a ne u §. 4. „zaključka.“ §. 2 „članka“ veli: „ova državopravna sveza izmed trojedne kraljevine i izmedju kraljevine Ugarske imala bi sastojat u tom, da glede onih državnih posalah, koji budu naznačeni medjusobnim ugovorom, jedna i druga kraljevina imadu skupno zakonarstvo i skupnu, tomu zakonarstvu odgovarajuću vrhovnu upravu.“ Da sada paralelno mjesto §. 4. „zaključka“ čitam; ovaj §. govori ovako: „ako bi navedena državopravna

Digitized by Google

sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske, na temelju ipak njihovoga podpunoga starodavnoga ustava, te pomenute neodvisnosti trojedne kraljevine i njezine državne ravnopravnosti, imala biti osnovana na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj vrhovnoj upravi, to će se dotični državni poslovi ugovorom potanje opredieliti."

U ovoj točki izražena je u načelu sveza, ali predpolažu se dvie mogućnosti: da bi ova sveza imala biti na skupnom zakonodavstvu osnovana, a druga, da nebi imala biti osnovana na skupnom zakonodavstvu. To je dakle disjunktivno postavljeno, a time se pruža mjesto dvoumnosti i neizviestnosti. §. 2. „članka" veli: „u nijednom pako slučaju itd. popustiti," to je ovdje opet naročito kazano kao načelo, a §. 5. „zaključka" hoće to isto opet njekako negativno izvesti. Ja sam izjavio, da u diplomaciji opreznosti treba, bolji je positivni izraz; jer positivni izraz nješto tvrdi i ostale mogućnosti izključuje; negativni izraz pako nješto niječe i sve mogućnosti dopušta. Svaki negativni izraz je obširniji, a pozitivni steže se na stanoviti krug idejah.

Uslied toga glasujem za „članak;" ako bi se pako zbilja „zaključak" pridržao, to bi ja u §. 4. jednu veoma važnu promjenu predložio za izbjeći svaku neizviestnost, da bi se reklo: „ako bi državnopravna sveza obstojala, da bi osnovana imala biti na skupnom zakonarstvu i prema tomu odgovarajućoj vrhovnoj upravi."

Ovom formulacijom bi se upravo ovdje nješto positivnog izreklo.

Josip **Briglević**. Ovo pitanje o štilizaciji već je po gg. predgovornicih jako liepo napred stavljeno. U štilizaciji g. zastupnika vinodolskog nalazim, da se više slaže sa zaključkom saborskim, u redakciji g. Brlića pako ima dvojbe; iz toga uzroka prilažem se ja mnienju g. Stojanovića i Mrazovića i glasujem za „članak."

Pavao Jakovčić. Akoprem sam u cirkularnoj sjednici odvjetovao za članak, nu pošto je primljen po većini „zaključak", nalazim za potrebito njeke promjene, i to osobito u §. 1. gdje se kaže: „da sveza trojedne kraljevine itd.

Ovdje ja mislim, da bi se njekoje rieči morale dodati, pošto se iz toga samo to zaključiti dade, da trojedna kraljevina jednog kralja sa Ugarskom ima, a velika je razlika u tom, tko je taj kralj i tko može biti u buduće. Moglo bi se dogoditi s vremenom, da ako kralj trojedne kraljevine nebi bio iz kuće habsburžko-lorenske, ako bi se po nesreći dogodilo, da bi ista izumrla, onda bi Magjari mogli kazati, da bi mi morali imati zajedničkog kralja š njimi t. j., kojega bi oni izabrali; zato mislim, da bi se moralo očito kazati: što je Nj. Veličanstvo u smislu sankcije pragmatičke zajednički kralj iz prejasne kuće habsburžko-lorenske. Nadalje u istom §. veli se: „nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i kraljevinu Ugarsku zavjernicah," ja mislim, da bi se to po dotičnih saborih ustanovilo, da nebi samo jedna stranka, nego dotični sabori u to uticali. U §. 3. u zadnjem redku, gdje se kaže: „tako isto pravo na Medjumurje" mislim, da bi se moralo kazati: „pravo kraljevine Hrvatske ili krune trojedne kraljevine"; jer kad se o virtualnih i faktičnih pravih govori, mora se razumjeti kruna Hrvatska ili kruna trojedne kraljevine; a što se nekaže, to se težko u politici razumije.

Ivan Kukuljević. Premda se ja takodjer slažem sasvim sa temeljitom primjetbom g. zastupnika vinodolskoga, koji kaže: „da upravo „članak" ovaj, kako pred nama stoji, sasvim podpuno od rieči do rieči odgovara zaključku našemu i predlogu osrednjeg odbora, o kojem smo toliko vremena viećali, kojega smo većinom i s oduševljenjem primili, imam ipak primietiti, da ja u zaključku, kao što je po redakciji predložen, mnogo koješta nalazim, što neodgovara smislu, u kojem smo se u predbježnoj sjednici sasvim složili, a napose pristajem uz onu gospodu, koji su govorili proti §. 4. i u njem kojekakve nedosljednosti primietili. Premda se poziva „zaključak" na temeljno pravo našeg starodavnog ustava, on ipak ovo temeljno pravo u dvojbu stavlja, kad kaže: „ako bi državopravna sveza imala biti osnovana na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj vrhovnoj upravi, to će se dotični državni poslovi ugovorom potanje opredieliti." Time dvoji najme, da li bi mi s Ugarskom mogli postići ono, za što se osobito Ugarska tolikom žestinom bori; dočim je upravo u redakciji „članka" ovo temeljno pravo naše predpostavljeno, niti se tu kakvi obzir uzima na kakove najnovije rješitbe ili patente, nego se predpostavilo temeljno pravo i naše i Ugarske, u smislu kako smo ga uzeli onda, kad smo viećali o odnošenju našem i zaključak naš jednodušno učinili. Ovdje se kaže: „ova državopravna sveza izmedju trojedne kraljevine i izmedju kraljevine Ugarske imala bi sastojat u tome, da, glede onih državnih posalah, koji budu naznačeni medjusobnim ugovorom, jedna i druga kraljevina imadu skupno zakonotvorstvo i skupnu, tomu zakonotvorstvu odgovarajuću vrhovnu upravu," pod ovim razumio je dakle „članak" sve ono vrhovno zakonotvorstvo i vrhovnu upravu, koja u sliedećih točkah nije napomenuta, koje je dakle za naš posebni sabor zadržao; predpostavljao je dakle, da zajedno s Ugarskom moramo i možemo postići ono, za što su se naši predji tako postojano borili; predpostavljao je, da će Ugarska kao i naša zemlja naći sredstvo, kako bi mi, bez povrede temeljnih ugarskih pravah i naših, u nekakav odnošaj stupili prema centralnoj vladi austrijskoj; nije ipak ni najmanje zanijekao temeljna prava naša, za koja se borismo dosad i koja su u §. 4. zaključka tako rekuć zanijekana. Iz toga dakle razloga, ako promotrimo, da ćemo moći s Ugarskom osim onih stvarih, koje smo za sebe zadržali, njeko zajedničko zakonarstvo i upravu imati; ako promotrimo, da Ugarska uslied reškripta, koji je u najnovije vrieme proglašen, ako bude primorana stupiti u kakav odnošaj prema centralnoj vladi, to će znati Ugarska naći sredstvo, kako taj savez naprama centrumu bude osnovan na temelju pravah ugarskih i naših, te da nećemo nikakvu pogrešku učiniti, ako smo predpostavili, da možemo u ovih najvišjih stvarih, koje smo predpostavili, naime skupno zakonarstvo i uprava, u savez stupiti. Ja nalazim, da je u tom najveća garancija našega budućega saveza i da ćemo ga moći prije realizirati, za koji se je i ovaj sabor i čitavi narod izjavio, ako redakciju „članka" u svoj cjelosti poprimimo.

Jedino pristajem uz one njekoje izpravke, koje su primietila njekoja gg., naime, da se mjesto: „dvie banske regimente" reče: prva i druga banska regimenta, da se rieči „krunitbenim činom" sa „krunitbom", a tako isto rieči „bližji državopravni savez" sa rieči „užji" zamiene.

Josip Vuščić. Kad se je već tri sata govorilo u tajnoj sjednici, držim se ja onog načela, da ono, što je u saborskoj sjednici primljeno, odbor za stilizaciju pravo preinačiti nije imao. Sravnajući §. 2. „članka" sa §. 4. „zaključka" nalazim, da je odbor za stilizaciju preinačio zaključak saborski i u načelu i u praemissah, jer se kaže u članku: „da će biti skupno zakonarstvo i prema tomu odgovarajuća vrhovna

Digitized by Google

uprava glede onih posalah, koji budu naznačeni medjusobnim ugovorom," a u zaključku se kaže „da će se dotični državni poslovi ugovorom potanje opredieliti", taj je dakle zaključak u načelu sasvim drugačiji, nego je onaj saborski zaključak. Praemissa je druga i u članku i u zaključku, u zaključku je praemissa „ako bi državopravna sveza imala biti osnovana na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj vrhovnoj upravi", a u članku premissa je: „ima biti sveza itd." Ja se dakle nemogu slagati sa „zaključkom," nego za shodan nalazim „članak" i glasujem za njega.

Gervazija Petrović. Ja sam u cirkularnoj sjednici glasovao za članak osrednjeg odbora iz onih temeljitih razlogah, koje su gg. predgovornici naveli. Nu primjetba g. Šrama dade mi nješto misliti; gdje se kaže u članku: „ova državopravna sveza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske imala bi sastojat u tom," da on u §. 2. članka više nalazi, nego u §. 4. zaključka. Ja mislim, da je ovo konjuktivno i takodjer ništa pozitivnog ne kaže, zato da bi se izmienila sa „treba da sastoji."

Antun Jakić. Nije mi drago ponavljati ono, što sam već u zadnjoj sjednici govorio, nu budući to i druga gospoda čine, nemogu ni ja od manje, već braniti mnienje svoje tim većma, sto mi se čini najprobitačnije preljubljenoj hrvatskoj domovini mojoj, za koju ću se boriti, dok mi srdce u grudih kucalo bude.

Gospodin Vuščić veli, da su ona dva fatalna izpravka u javnoj sjednici primljena, pa da sam i ja za 4. točku govorio; ovo zadnje samo je na toliko istina, što sam ja pod sasvim drugimi okolnostmi prije 3 nedjelje danah, i u posve drugoj njezinoj formi, nego li je sada, za nju bio; a poslie sam već više putah očitovao, kano i sada, da se neslažem ni s jednim, ni s drugim izpravkom, jer nam kod promienjenih sadašnjih okolnostih lahko vrat skrhati mogu.

Isto tako sam prije još kazao, da se je s timi izpravci i kod viećanja, i kod glasovanja pogriešno postupalo, s toga da su i nezakonito u zaključak prešli, jer uslied poslovnika ima svaki predmet, tri dana prije nego li se uzme u viećanje, biti tiskan, i medju članove saborske razdieljen, za da ga valjano proučiti i zrelo promozgati mogu, a to učinjeno nije, dakle je pogriešno radjeno.

Njeka gospoda stvar tu onako razlažu, kanda bi samo izpravak gospodina Stojanovića u pitanju bio, a ne i izpravak gospodina Perkovca, pa u tome krivome mnienju protive se odbačenju prvoga, govoreć, da stoji u savezu sa posljednjim.

Ali gospoda su ta u bludnji, neradi bo se samo o tome, kako da se izpusti ili preinači jedan ili drugi izpravak, nego da se oba odbace, buduć su nam oba opasna, i što su u protuslovju sa primljenim predlogom osrednjega odbora, kano i sami sobom.

Osim toga izpravak g. Stojanovića je osakaćen, i neglasi onako, kako ga je on predložio, i kako je prvobitno tobože primljen, jer u njemu bijaše prije osobito nadglašeno, da će skupno zakonarstvo i uprava biti osnovana na temelju glavnih preimućtvah našega ustava, to jest, u poslovih vojničkih i novčanih, o čemu sada nema ni spomena u izpravku tome.

Ali da je izpravak Stojanovićev i ostao nepromienjen, i u prvobitnosti svojoj podpun, ipak bi bio bez ikakove vriednosti, budući ga izprvavak g. Perkovca posve paralizira.

Oba pako izpravka u protuslovju su s primljenim predlogom osrednjega odbora, jer dočim nam predlog osrednjega odbora mudro ostavlja k savezu za svaki slučaj pute otvorene, izpravci opredjeljuju već sada stanovitu medju saveza, i tim si sami za budućnost stežemo polje slobodnoga djelovanja, dosljedno dakle zaprečujemo si mogućnost, poslužiti se koristno u slučaju povoljnijih okolnostih političkih.

Nu da tih protuslovjah ni bilo nebi, i kad bi mi i Ugarska bez ičije intervencije po volji savez sklapati mogli, ipak nebi mudro bilo, odkriti parcu svu nakanu našu, jer tada je njemu lasno, šarati i lukavičiti s nami, da što više od nas odkrnji, neimajuć bojazni, da će nas odbiti, znajuć dobro našu zadnju odluku, na koju u svako doba pristati može: ona dakle medja, do koje smo odlučili odstupiti, mora biti parcu našem tajna, za da možemo i mi što više dočepati, jer do skrajnosti popustiti imamo uviek vremena i kod ugovaranja, a ne već kod preliminarijah; to je prvi uvjet razumne politike.

Onoga se načela i načina valja držati upravo sada, gdje vidimo čudnovate pojave političke i naročito kod bečke vlade, koje ako dobro promotrimo, uvjeriti ćemo se, da je savez naš s Ugarskom sada postao sekundarnim pitanjem, a borba u prvoj liniji s Bečom samim nastala, i uprav zato su nam izpravci ovi najopasniji.

Mi dobro znamo, kamo namjere ministra austrijskoga gospodina Šmerlinga šibaju, on mora ili pasti, ili izvesti ustrojstvo austrijske monarkije na temelju carskoga diploma od 20. listopada p. g., osakaćena patentom od 26. veljače t. g.

Znamo pako kakovi su to kolači: centraliziranje u Beču glavnih preimućtvah našega ustava, to jest, izvanjskih poslovah, krvi, imetka i trgovine, a nami se ostavljaju ogrizine.

Sravnimo s ovim kolačem izpravak gospodina Perkovca, pa ćemo vidjeti, da se s bečkom ponudom sudara s jedne strane, a s druge strane čini savez s Ugarskom nemogućnim, jer temelj, na kojem bi se taj savez sklopiti imao, oduzima Beč sebi, t. j. vojsku i financije itd., a ostanke pridržali smo dakako za se, niti ih hoćemo s kim dieliti. Što dakle preostaje za savez s Ugarskom?

Prigovara se, da bečka vlada neima pravo prisvojiti si ono preimućtvo naše, koje mi s Ugarskom dieliti volimo — i da ćemo kod viećanja o Reichsrathu kazati, u kakovom odnošaju pram Austrije ostati želimo; istina, neima pravo, ali ima silu, kojom će se poslužiti, čim opazi, da je savez naš s Ugarskom problematičan.

Ona gospoda, što samo misle, kako bi moralo biti, a neuzimaju u račun kako jest, i kako u istinu biva, i koja se u iskrenost u politici uzdaju, nepoznaju narav politike, i varaju sami sebe na vlastitu štetu, jer uprav varancijom politika je najveće pobjede stekla i slavila.

Veli se, mi imamo pravo, naše zaključke sami tumačiti; to je doduše istina, ali kako već prije rekoh, kod politike pravda mjesta neima, u politici samo jači s uspjehom tumači, dočim su razlozi slabijega obično samo nemoćno koprcanje, to smo žalibože ljuto izkusili kroz 12 godinah, a tko se želi i sada o toj istini uvjeriti, neka čita službeni „Donau-Zeitung" pa će vidjeti, kako vlada bečka zaključke sabora našega od godine 1848. tumači, i na njih se sada poziva, jer joj u prilog idu.

Ako se dakle tako bezobzirno mogu tumačiti zaključci oni, koji od tumačitelja niti su bili kada pripoznati, niti oživotvoreni: kako će onda biti tumačeni ovi, koje nam Beč

Digitized by Google

preporučuje? To će nam gospodin Šmerling u svoje doba već kazati!

Tko god malo oštrije vidi, znade, da je Beču najvećma do toga stalo, da se savez med Hrvatskom i Ugarskom neoživotvori; jer ako su Hrvati i Ugri u savezu i složni, lakše će se dobaviti podpunoga svoga ustava, i obraniti se od centralizacije bečke: zato će bečka vlada sve sile napeti, i svako sredstvo upotriebiti, da taj savez naš s Ugarskom osujeti; a da joj to lakše za rukom podje, dajemo joj sami oružje u ruke onimi izpravci, jer š njimi naznačujemo točku, bez koje je savez nemogućan. Bečka vlada dakle netreba drugo činiti, nego ukloniti onu točku, po kojoj je savez mogućan, pak je s mjesta namjeru svoju dostigla, a to će po svoj prilici i uraditi, budući, kao što vidimo, uzkraćuje i nam i Ugarskoj glavna preimućtva našega ustava, vojsku i financije, to jest, onaj temelj, na kom bi se naš savez s Ugarskom osnovati mogao.

Moje je dakle tvrdo osvjedočenje, da, ako se ona dva izpravka neizpuste, ni mi ni Ugarska našega podpunoga ustava dobiti nećemo, nego ćemo i mi i Ugarska po rečenih patentih organizirani biti. Bog bi dao, da se u tome prevarim!

Ali zar možda tko misli, da je bečka vlada tako sentimentalna i velikodušna, te će nam povratiti od našega dobra više, nego li tražimo?

Pa može li se izpravak gospodina Perkovca za nješto drugo držati? koji glasi ovako:

„ od ovoga što sada imamo, nećemo nikom ništo odpustiti.“

A što je to, što sada uživamo? To je uprav ono, što nam je patentom od 26. veljače 1861. ostavljeno! Mi dakle timi izpravci posredno pripoznajemo taj nesrećni diplomirani patent i patentirani diplom, proti kojem se je naš sabor u oklop postavio, i sva naša municipija se bore i rukami i nogami proti njihovu proglašenju.

Pa zar nije posve naravno, da nam bečka vlada odgovoriti može, ali ako i neodgovori, a ono će si jamačno misliti, — „ta ono od čega nikome ništa popustiti nećete, — dajem vam ja; a ono što s Ugarskom dieliti želite, — neima Ugarska ni sama, kano ni vi — dosljedno dakle ni savez namišljeni nikakova smisla neima.“ — A što si bečka vlada mislila bude, to će pouzdano izvesti i djelom, te ćemo mi faktično postavljeni biti na pomenute patente.

Ta je li itko u praktičnom životu još takovo čudo vidio — kad je prodavaoc koji kupcu rekao: mojoj stvari, koju evo prodajem, zadnja je ciena, n. p. for. 1000. ali ja tražim for. 1500. — da mu je tada kupac davao ono što traži, a ne ono, što je zadnja ciena bila?

Čudim se dakle onoj gospodi, koja o diplomi, o patentu i o Reichsrathu ništa ni čuti neće, da mogu sada ove izpravke braniti, koji su upravo put (dakako krivudast) onamo, kamo doći nežele i proti čemu se opiru. Drugo se iz ovih izpravakah valjano izvoditi nemože, jer kad tko kaže, meni spada toliko! — nu ipak od ovoga, što sam već dobio, neodstupam; to će toliko reći, kao — uzkraćeno pušćam na slavu božju; pa tko je onako naivan, da će u takovom slučaju i ono dati, česa se je njekim načinom odrekao?

Prigovoriti će mi se, da su to samo sablasti i slutnje, kano što je rekao i veliki župan zagrebački gospodin Kukuljević, — da nam netreba paziti što okolo nas biva, ni na čine bečke vlade — budući mi imamo naš ustav itd.

Nu ja velim, gospodo moja, da to nisu slutnje i puke sablasti, nego je neman prava, koja ima i tielo i glavu, te je oštra opreznost od najveće nužde, i najprobitačnije pripraviti se za svako zlo, jer dobro nam je uviek dobro došlo. A gospodinu Kukuljeviću odgovaram, da je od najveće važnosti znati uprav ono, što se radi u Beču, u Pešti i po ostalom svietu takodjer, dapače naročito motriti moramo sva kretanja okolo nas, za da slučajne pogibelji spremni dočekati možemo. Čudnovata je doista ta preporuka gospod. Kukuljevića, ona mi se čini slična ptici „noja,“ koja kad opazi lovca, skrije glavu pod krilo, valjda u nadi, da kad nevidi ona lovca, da ni nju lovac nemože.

Ja sam baš protivnoga mnienja od gosp. Kukuljevića i tvrdim, da mi izvanjsku politiku uprav študirati moramo, i sva gibanja njezina zrelo mozgati, te i našu politiku udesiti onako, kako obćenito i po ostalom svietu stoji, ako želimo hrvatske naše države brod u luku spasenja srećno privesti, inače će nas neočekivani koji slap zapljusnuti, i u bezdan strovaliti.

Ja sam dakle, gospodo moja, odlučno za to, da se oba izpravka izpuste, jer se š njimi limitiramo bez potrebe, i prije reda si ruke vežemo, što nipošto mudro nije: okanimo ih se dakle i odbacimo ih, za da nam ostane prosto polje napredovanju u povoljnih okolnostih, i uzmicanju, ako od nužde bude, ta ni jedan razboriti vojvoda, ma bio on kako jak i silan, nespaljuje za sobom mosta, kada ide u borbu, već ga još utvrdi, i stražu kod njega postavi, osim ako je u bjegu, a mi za sada još u bjegu niesmo.

Moja gospodo! mi imamo s lukavimi i previjanimi susjedi posla, izkusili smožali bože ljuto, kako i Budim i Beč vješto znadu izopačiti svaki smisao, ako je malo samo nejasan, i tumačiti ga na svoju korist, dapače služe se naši susjedi i najpodlijim sredstvom, kad je samo njim u prilog. Izključimo dakle sve ono, što bi im povoda dati moglo, na našu štetu raditi, izturimo dakle one izpravke, koji samo Beču prijaju i u gosp. Šmerlinga torbu smieraju.

Spasimo naša prava moralno, i okrnjivanju njih nedajmo naše sankcije poradi budućnosti. Austrija ima doduše moć u ruci ona nas može silom u Beč odvući, ali rieč je hrvatska: svake sile za vremena; narod će svaku silu preživiti, ako si sam nož u grkljan nerine, jer Hrvat veli „silom me možeš u crkvu nagnati, ali me silom nemoreš natjerati Boga moliti.“

Prigovara se, da se zaključak preinačiti nemože, jer da ga treba dotičnim mjestom podnieti; nu ja neuvidjam, da je to dovoljan razlog, da mi naša stožerna prava na rizik postavljamo, a to tim manje, što kad budemo i s pitanjem o „Reichsrathu“ gotovi, možemo jednom adresom na sve kraljevske propozicije odgovoriti, dakle u toj adresi može se samo predlog osrednjega odbora izcrpljen navesti.

Ja mislim, da bi se tako imalo i moralo učiniti, akoprem za stalno nemogu tvrditi, kakov red glede adrese paziti treba, budući jurista nisam, ali to dobro znam, da ni naši juriste sami nisu do sada pokazali, da mlogo bolje znadu; jer da su oni kraljevske propozicije bolje razumjeli, nebi mi sada završivali ondje, gdje smo morali započeti, to jest, nebi se sada inatili, da li su kraljevski predlozi vjerno prevedeni? Je li u njih manjka glagolj, s kojeg ih jedan razumije drugčije od drugoga; nebi se sada ovdje prepirali, gdje smo viećanje već dovršili, da li se imamo s ugarskim saborom u dogovaranje neposredno upušćati, ili putem kralja? Velim, da su naši pravnici bolje i točnije proučili kra-

Digitized by Google

ljevske predloge i ručno pismo na svietloga bana, tada bi oni vidjeli, da niti je tiskarska, niti prevodna, a niti nehotična pogreška, što se kraljevski predlozi neslažu sa ručnim pismom na bana; već bi se uvjerili, da je ono protuslovje odtuda došlo, što ručno pismo na bana za temelj ima diplom od 20. listopada 1860., a kraljevske propozicije patent od 26. veljače 1861. koji patent je znatno modificirao diplom, i uslied toga drugčije glasi ručno pismo, a inače kraljevski predlozi.

Ručno pismo napućuje nas, da se glede našega odnošaja pram Ugarske neposredno sa saborom ugarskim u dogovaranje stavimo i uspjeh toga dogovaranja, samo sankcije (odobrenja) radi, kralju podnesemo; dočim kraljevski predlozi (na temelju od 26. veljače osnovani) u tome pitanju nam nalažu, da se na saboru našem posavjetujemo o načinu sdruženja s Ugarskom, i toga savjetovanja uspjeh kralju riešenja i odobrenja radi podnesemo, dakle u neposredno dogovaranje s ugarskim saborom da se ni pustiti nemožemo. Da je tomu tako, dokaz je i to, što kralj u svojih propozicijah na sabor ugarski i nespominje uredjenje odnošaja našega medjusobnog, dočim je u ručnom pismu na Vaya od 20. listopada 1860. spomenuto odnošenje isto onako, kano i u ručnom pismu na svietloga bana.

Tko iz tih kraljevskih listinah nije opazio tu razliku medju diplomom i patentom, mogao je to dovoljno razabrati iz novinah i razpravah na istome „Reichsrathu," gdje se bore Česi i Poljaci kano federaliste za diplom, koji kraljevinam austrijske monarkije daje autonomiju; dočim se Niemci, to jest centraliste, bore za patent, štono posve uništava diplom, i u sebi sadržava centralizaciju pod sjenom ustavnosti: patent je dakle veljački ona stvar, što je sve pojmove pomrsila.

Kako dakle već prije rekoh, ja sam proti izpravkom, nu ako većina ove visoke kuće nebi na to pristala, da se izpravci odbace, onda sam svakako za to, da se neprimi članak, nego zaključak, jer zaključak oštrinu izraza, i smisao izpravakah fatalnih bar ponješto ublažuje i paralizira, akoprem se nemože onaj žalac smisla, ma kolikom hrpom besiedah posve iztrti, jer rieč je hrvatska, „da se besjeda izušćena, nemože više u usta povratiti." Zato mislim, da bi svaki, kome je stalo do glavnih preimućtvah našega ustava, morao pristati uz zaključak, jer članak svu oštrinu izpravakah baš nadglasuje. Medjutim ako se njekoj gospodi već od samoga imena „zaključak" koža ježi (što ja opravdano nenalazim, jer imamo već precedenciju kod akademije, koja firmu „zaključak" nosi): to ja ništa neimam proti tomu, da bi se radi skrupula ime „zaključak" u članak promienilo, samo neka stilizacija „zaključka" netaknjena ostane.

Meni je vrlo žao, da sam morao ovako na tanko i obširno o politici ovdje govoriti, jer dobro znadem, da nije probitačno predati javnosti sve što se misli i ćuti; nu važnost predmeta za našu milu hrvatsku domovinu zahtieva, da se stvar svestrano pretrese, i ta okolnost prisili me, da ovako javno moje mnienje ovdje očitujem, kad mi nebijaše moguće to u posebnih konferencijah učiniti, nemogah bo do rieči doći, jer ima njeke gospode, koji misle, da oni sami privilegium posjeduju, političke razprave držati, i neprestano govoriti, pa ako koji čovjek, nebuduć ex professo literat ili inače duboki učenjak, svoj glas podignuti želi, odmah je ili grajom nadvikan, ili žamorom od učenjakah ušutkan, dapače i porugan, da se tobože u politici nerazumije. Takovi mudrijaši misle, da se politika zajedno s jusom ili dogmom uči, ili da se politika uči poput inih znanostih, a neznadu, da je politika znanost na praktiki osnovana, koja se samo postojanim i zrelim promišljavanjem i mlogim izkustvom uči, a ne iz knjige same, i plazanjem po klupah školskih.

Da visokoj kući duljim još govorom nebudem dosadan, završujem ga ponavljanjem, da sam za odbačenje izpravakah, ili ako to primljeno bilo nebi, onda sam za „zaključak."

Biskup A. Jovanović. Ja sam u tajnoj sjednici glasovao za „članak", što vidim u njemu izraženi smisao predloga osrednjega odbora, uz koji smo pristali, a u zaključku toga nevidim. Ja sam čitao „zaključak" i nisam odustao od moje misli, nego sam opet za „članak." Da bi ja znao, da će sada većina biti za „članak," nebi govorio, nu kad o tom sumnjam, predložio bih nješto, po čemu bi se možebiti članak sa zaključkom spojiti mogao; jer ovdje u članku se kaže: „da smo pripravni stupiti u još užji državnopravni savez," jer ćemo imati njekakovo skupno zakonarstvo, i prema tomu odgovarajuću vrhovnu upravu, a u zaključku se kaže: „ako bi navedenu državnopravnu svezu" (vidi zaključak §. 4.) Imala bi se dakle stilizacija §. 4. zaključka ovako izpraviti, da se kažem jesto: „ako bi itd.": da ima biti savez izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske osnovan na temelju podpunog starodavnog ustava, te podpune neodvisnosti i državne samostalnosti trojedne kraljevine, a kad ova u život stupila bude, imao bi biti osnovan isti savez „na skupnom zakonarstvu i prema tomu odgovarajućoj vrhovnoj upravi u onih poslovih, koji će se medjusobnim državnim ugovorom potanje opredieliti."

Ivan Mažuranić. Meni se čini, pošto sam kazao prekjučer i danas, da ono, što je pod naslovom „Članak" štampano, da se pod tim ništa drugo nerazumieva, nego što je sabor od rieči do rieči primio, da se tu razumievaju i izpravci, koji su od rieči do rieči primljeni, te je još kazano, u koju točku imadu se uvrstiti. Kada je sabor to primio, odbor nije imao drugoga posla, nego da to u jedno tielo sastavi. U tom smislu „Članak" nije ništa novoga, jer je poznat vis. kući toliko u slici formalnoj, koliko u materijalnom domašaju; ja dakle, što se tiče ovoga „zaključka", mogao bi se poslužiti samo ovim argumentom: ili je to ono, što je vis. kuća zaključila, ili nije; ako je isto, nevidim potrebe, opet o tom viećati; ako pak nije isto, izvolite to mudro razmišljati i razmotriti; jer svakomu čovječanskomu razumu potrebito je, da ima vremena, da može zrelo i temeljito promozgati, što je ovdje pisano.

To je što se sadržaja tiče. U ostalom, što se tiče upravo naših pravilah, po kojih zaključke pravimo, to ona gospoda, koja svojimi napori tamo smieraju, da preinače zaključak saborski, misle, da se može još preinačiti, jerbo još nije došao u sviet: ali ja velim, da je već po cielom svietu raztrubljen, a ono, što je već išlo po cieloj Evropi, mislim da se neslaže sa dostojanstvom ove kuće, niti sa dosljednostju, da se opet preinači. Medjutim ako ostavimo subtilnost ove argumentacije, ja pitam, gospodo! je li ovo bolja stilizacija, nego što je centralni odbor stilizirao. Ovdje se počima s riečju „zaključak". Neću o tome govoriti, jedno, što je ovo štovani naš član g. Mrazović dobro razložio, i buduć da sam i ja toga mnienja, da odbor ništa drugo nemože učiniti nego samo u formi članka redigirati, što je vis. kuća zaključila.

Digitized by Google

Ostavimo to, i predjimo na sadržaj. Ovdje počimlje se sa riečmi „sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, pretresivajuć previšnji kraljevski predlog od 26. veljače 1861. br. 152, kojim se poziva, da izjavi svoju želju i misli glede odnošaja svojega prama kraljevini Ugarskoj, očituje kriepostju ovoga svoga zaključka; §. 1. počima sa: da; §. 2. počima sa „da“ dakle, što će reći pod izrazom „kriepošću ovoga svoga zaključka“; sada dodje §. 3.; ovdje kaže se opet, da izjavljuje sabor trojedne kraljevine itd.: dakle morali bi svi tri ovi §§. biti pod jednom klausulom.

Dakle ako visoka kuća pristane na to, da se druga slika dade zaključku, onda po mojem mnienju nemože biti ab initio da se kaže „sabor trojedne kraljevine, očituje“, a onda §. 1.; nego: „§. 1. Sabor trojedne kraljevine očituje“ itd. Na takvi način sačinjavat će svi tri ovi §§. samo jedan §. U ostalom ima još drugih stvarih, radi kojih bi progovoriti bilo, osobito što je već u ovoj kući tolikoputah razglabano: da je u §. 4. 5. zaključka nješto drugo izrečeno, nego u zaključku saborskom.

Jedni od gospode nalaze, da nije, drugi da je. Ako je što drugo rečeno, to onda priznaju, da se sastavak nazvani „zaključak“ neslaže sa učinjenim još zaključkom saborskim; ako pako nije, onda moramo ostati kod zaključka, koji je učinjen, i zato nevidim potrebe, da se u tih stvarih što mienja.

Ja dakle svršavam svoje rieči, i svoje mnienje tamo izrazujem, da ili neka izvoli vis. kuća ostati, kako mislim, da je i dužnost, ostati kod onoga, što je jedanput zaključila, ili pako, ako primi ovaj sastavak pod imenom „zaključak,“ neka ga uzme u zreliji pretres. Kazat ću još jedan razlog. U ovom „članku“ §. 1. veli se „trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u današnjem svom teritorijalnom obsegu itd.“ i odmah izbraja pojedine česti; nadalje sadržava §. 1. samostalnost i neodvisnost trojedne kraljevine od kraljevine Ugarske.

To već u „zaključku“ nije tako, jer tamo dolazi teritorijalni obseg u §. 3., a nije to sve jedno, ako samo dolazi, i ako rečemo, ti imaš meni priznati to i to.

Dakle držim, da je potriebito ovu stvar zrelije promotriti, ako vis. kuća misli, da je vlastna odstupiti od onoga, što je jedanput zaključila.

Mirko **Hrvat**. Iz svega dosada rečenog uvjeren sam, da kad čovjek uzme na um ova dva passusa, naime izpravak gosp. Stojanovića i gosp. Perkovca, osvjedočit će se, da u bitnosti neima nikakove razlike osim naziva „članak“ i „zaključak“, što ipak nestoji, jer članak nazivlje se obično zaključkom. Neostaje dakle druga razlika, nego ovo dva passusa spojiti u jedan, iz razlogah, što je gosp. Jakić naveo, i koje ja za podpuno valjane držim; zatim iz razloga, što kroz to sasvim zatvaramo put koj ipak želimo. Ja dakle predlažem, da se kod glasovanja najprije glasuje, da li se ova dva passusa izostaviti imadu ili ne? u protivnom slučaju si pridržavam dalje rieč o tom progovoriti.

Petar Očić. Pristajem uz predlog osrednjeg odbora, te velim, da mi se čudnovato vidi, za predmet uzajamna dogovaranja uzimati ono, što nijedna izmedju dogovarajućih stranakah sbilja neposjeduje. Adresa, bila ona pisana zlatimi slovi, neće moći imati žudjena uspjeha u sadašnjih okolnostih. — No s obzirom na važnost stvari, o kojoj se debata povela, scienim, da se sad o bitnoj stvari ništa zaključiti nemože, već trebalo bi, da se prije tiskana osnova sučlanom visoke kuće priobći, nego li se štogod zaključi. — Pa kad bi se i učinio kakvi zaključak, to se ipak razumieva, da bi mu se značaj formalnog članka podieliti imao.

Makso Piškorec. Predlog g. Hrvata tamo smiera, da se preinači zaključak saborski; zapisnik je već proglašen i podpisan po svietlom gospodinu banu i dotičnom bilježniku, to je već svietu poznato, to nije privatna stvar; zaklinjem vas, složite se u ideah, i neodstupimo od učinjenog zaključka saborskog.

Slavoljub Vrbančić. Pozivam se na poslovnik; kaže se, da se nemože odstupiti od zaključka učinjenog. Mi smo viećali o člancih, ali nismo viećali o cjelini; §. 46. poslovnika kaže: „Kada se svrši pretresivanje po člancih, onda se drugi dan izza toga dana glasuje o cielom zakonskom predlogu.“ Danas će se glasovati o cjelini zakonskog predloga, zato ne vidim protuslovja, da mi o cjelini predloga viećamo.

Makso Piškorec. Ja bi molio, da se pročita zapisnik od sriede, što je onda zaključeno.

Antun Jakić. Kad bi to bilo svršeno, nebi imali sada debate.

Makso Piškorec. Zaključak je učinjen, ja niječem pravo, da se može što na novo zaključiti ili što promieniti.

Preuzv. g. **ban**. Ja mislim, da sada glasujemo najprije o „članku“, a onda o „zaključku.“

Mirko Hrvat. Preuzvišeni g. bane! moj predlog je osujećen, molim, da se o njem votizira.

Preuzv. g. **ban** stavi pitanje: primate li predlog g. M. Hrvata?

Uz to nastade vika: protestiramo proti zaključku.

Franjo Žužel. Mi smo ovdje viećali o predlogu osrednjega odbora četiri puna tjedna, i mi, koji smo bili za predlog osrednjeg odbora, izjavili smo naročito, da nismo nakanili ništa drugo, nego samo načelo izraziti; ako Magjari prime načelo, da ćemo onda kašnje ići na specijalne uvjete.

Mi nismo ništa drugo nakanili, nego da ugarski sabor prizna cjelokupnost i neodvisnost našu, a kada on to prizna, da smo onda tekar pripravni ići na uvjete, pod kojimi ćemo u užji savez s Ugarskom stupiti. To je razpra izmedju nas i one stranke, koja je iz sabora izstupila. Istina je, da smo jednodušno primili predlog osrednjeg odbora, jer na pitanje svietlog bana glasovali smo svi osim trojice i primili predlog osrednjeg odbora. Ali na jedanput evo iznenada došli su unj uvjeti, koje je protivna stranka zahtievala; da bi to prije bili izrazili, nitko od protivne stranke nebi bio iz sabornice otišao i nebi bilo razdora; ali ja sam već onda kazao, kad je po onoj gospodi ovaj predlog bio stavljen, da bi si volio jezik izgrizti, nego za njega glasovati. Ali na moju nevolju dojde zaključak, koj je protivan predlogu osrednjeg odbora. Ovo je dakle proti zaključku saborskom došlo unutra. Kad je to već jedanput primljeno, glasovali su jedni za „članak“, drugi za „zaključak“; ja nisam ni za jedan ni za drugi. Nu kad bi morao upravo glasovati, tada bi gla-

Digitized by Google

sovao, da je „članak“ više u diplomatičkom slogu pisan, a da bi uzeo i „zaključak“ gdje se uvjetno kaže, jer nam bi ostale proste ruke. Sad kad se kaže, da nesmemo proti zaključku glasovati, velim, da smo to već učinili, kad smo to uzeli, što je proti predlogu osrednjeg odbora. Veli se, da su se od onda, kad smo stvorili zaključak, glede predloga osrednjega odbora okolnosti promienile i da nitko nemože kazati, da nismo imali dovoljna razloga, isti zaključak promieniti.

Ako to stoji, da su se okolnosti promienile, znači ovaj zaključak ugarskomu saboru ili kralju poslati, toliko, koliko kazati: „ja se smijem iz tebe; mi smo ovaj zaključak načinili, da ga promienimo kad okolnosti zahtievaju, i upravo zato smo ga učinili, da ostanemo kod predloga osrednjeg odbora.

Ja dakle glasujem, da se to izpusti.

Preuzv. g. **ban.** Ja vidim, da to danas nemožemo svršiti, s toga zaključujem za danas sjednicu, a bližnja biti će sutra u 10 satih prije podne.

Digitized by Google

Četrdeset i sedma saborska sjednica 23. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o četrdeset i šestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i drugoga srpnja god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Lavoslava Šrama*.

Nakon otvorenja sjednice bude zapisnik 44. saborske sjednice čitan i odobren, te nakon toga po preuzv. g. banu list, štono ga gosp. veliki župan varaždinski na njegovu preuzvišenost pod 20. srpnjom 1861. upravi i gdje no veli, da pozvavši se na svoje poremećeno zdravlje i na svoju toga radi već prije 13. srpnja svietlome banu izraženu molbu za dopust, onu nadu goji, da će svietli ban ovu okolnost u svrhu pobijanja svijuh o zakonitosti njegovog odbića možda nastavših sumnjah, visokomu saboru do znanja donieti — pročitan.

Svietli je za time ban potvrdio, da mu se je rečeni gosp. veliki župan izbilja ustmeno za dopust prijavio i predlaže, da bi mu se iz obzira njegovog u istinu slabijeg zdravlja ovaj dopust na 6 tjedanah, računajuć od 14. srpnja t. g. podielio.

Predlog ovaj bude nakon kratke prepirke i primljen.

Poslie toga bude zapisnik 45. saborske sjednice pročitan i tu ona po gosp. zastupniku Balogu stavljena primjetba, da se onaj na 20. srpnja 1861. obavljeni izbor bilježnikah nebi Nj. Veličanstvu prijaviti imao, obzirom na §. 24. poslovnika odstranjen.

Zatim stavi gosp. zastupnik Balog glede onog na 20. srpnja o kaptolu svetog Jerolima u Rimu učinjenog zaključka dalnji jošte predlog, da bi se iz obzira, što je visoki ovaj sabor time zaštitu ciele imovine kazanog zavoda na se uzeo, jedna osoba imenovala, koja bi ovu toli pokretnu koli i nepokretnu imovinu, naročito dragocienosti i pisma popisati imala.

Glede ovog predloga izjavi gosp. zastupnik Brlić, da bi se iz razlogah, što bi ovo u predmete medjunarodnog prava spadalo, ovaj predlog imao tamo uzcieliti, da bi se Nj. Veličanstvo umolilo, neka bi prigodom potvrdjenja ovog članka austrijskome poslanstvu u Rimu shodan o tome naputak podieliti blagoizvolilo, da se ova imovina kod svijuh dvorovah za hrvatsku pod zaštitom Hrvatske stojeću naznači.

Ovi predlozi budu nakon male prepirke tako primljeni, da se ova imovina kano pod zaštitom sabora trojedne kraljevine stojeća izjavi, a onaj naposebni naznačaj da će se privatnim putem pribaviti.

Gosp. zastupnik koprivnički Vuković stavi za time predlog, da bi se u odbor za izradjenje zakonskog članka o preustrojenju Krajine, jedan ili dva člana za grad Koprivnički, ako ne drugačije, a to bar iz reda začastnih u ovoj sabornici sjedećih gradjanah odabrala; koji predlog bi iz onog obzira, što je po §. 38. poslovnika svakome odboru i onako na volju ostavljeno, poznate si vještake u svoj krug pozvati, odstranjen.

Nakon toga bijahu prispjevši podnesci čitani kao što sliedi:

Gospoda zastupnici Georgievć i Štengel mole, da im se iz razloga, što je njihova pribitnost kod kuće poradi prietećih njihovomu imetku štetonosnih posljedicah neobhodno potrebita, 14 dnevni dopust podieli, na što visoka kuća i pristade.

Gosp. zastupnik Guteša i presv. g. veliki župan Ivan Kukuljević mole, iz uzroka potrebitog im liečenja, prvi za dvotjedni, a posljednji za četirinjedjelni dopust.

Na ove molbe odredi visoki sabor, da se prvo dovršenog glasovanja o kraljevskih predlozih nemogu nikakovi već dopusti dozvoljivati.

Preuzv. g. veliki župan Bartol Smaić podastira po petnaestorici članovah podpisani predlog o imenovanju odbora ad hoc, koji bi način o sagradjenju željeznice od Karlovca prama Rieki predložiti imao.

Dočim bi ovaj predlog jednoglasno prihvaćen, budu za članove ovog odbora sliedeća gospoda imenovana, naime:

Preuzvišeni gosp. biskup djakovački Josip Strossmayer, presv. g. veliki župan Bartol Smaić, gospoda zastupnici naroda Jakovčić, Jakić, Lovrić, Švarc, Baltić, Joco Popović i Ambroz Vranicani.

Nakon toga prosbori preuzv. g. ban kao što sliedi:

Gospodo narodni zastupnici!

Po starodavnom pravu, koje mi kao ustavnom banu i vrhovnom kapetanu pripada, imenujem za podkapetana trojedne naše kraljevine carsko-kraljevskoga podmaršala gospodina Juraja grofa Jellačića.

A za podbana trojedne ove kraljevine, kao u jedno namjestnika moga kod banske stolice, gosp. sadašnjega podpredsjednika Ivana Zidarića.

Digitized by Google

Ova imenovanja budu radostnim uzklikom i ustajom čitavoga sabora najživahnije povladjivana.

Poslie toga bi po g. zastupniku Mrazoviću predloženo, da bi se imenovani pravoslovni i administrativni odbori jedared već konstituirali, a krajišnički da bi se nadopunio, i isto tako po gosp. zastupniku Caru imenovanje praliečnika potaknuto.

Preko svijuh predlogah prodje sabor na dnevni red, na odvjetovanje naime o članku, štono ga gosp. zastupnik vinodolski Ivan Mažuranić glede stilizacije članka osrednjeg odbora o odnošenjih trojedne kraljevine prema kraljevini Ugarskoj sastavi, i o zaključku, štono ga u istome gledu predstavi gosp. Andrija Brlić.

Tu izviesti ponajprije gosp. zastupnik Brlić o uspjehu držane o tome dne 22. srpnja u osam satih iz jutra tajne sjednice, gdjeno bi predstavljeni po njemu zaključak, koji je već u prijašnjem zapisniku sadržan, po većini primljen, te kad bi se o primanju ovog zaključka ili o primanju članka, uz predlaganje takodjer njekojih stilističkih jošte promjenah podulja prepirka povela bila, predloži g. zastupnik M. Hrvat visokomu saboru, da bi se §§. 4. i 5. ovog zaključka sasvim izpustiti imali.

O tome nastade opet razpra toga radi, što bi sa strane njekojih članovah izraženo, da bi ovakov postupak bio u protuslovju sa onomadnim saborskim zaključkom, kojim je naime visoka ova kuća one stavke jur prihvatila, te kad je preuzv. gosp. ban tad scienio, da će uspješnije biti, ovo prepiranje na drugi dan prenieti, digne sjednicu i ureče buduću sjednicu za sutra u 10 satih prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

L. Šram, s. r.
saborski bilježnik.

Lavoslav Šram. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Pavao Jakovčić. U pogledu gvozdene ceste, koja se ima graditi medju gradom Karlovcom i Riekom, predlažem, da se u dotični odbor ad hoc uvrsti i g. zastupnik grada Karlovca Ivan Obradović.

(Svi: primamo.)

Bartol Šmaić. Ja glede istog predmeta predlažem, da se u rečeni odbor takodjer dva člana, jedan iz županije zagrebačke a drugi iz županije riečke, uvrste.

Franjo Lovrić. Ja sam u ovom odboru od strane županije zagrebačke, medjutim milo bi mi bilo, kad bi se na moje mjesto tko drugi imenovao.

(Vika: netreba.)

Andrija Brlić. Čita prineske za jugoslavensku akademiju:

Prinesak g. dr. Antuna Rojca javnog bilježnika u Zagrebu, sastojeći u položenoj obveznici državnoj od narodnog zajma od 50 for.

Prinesak g. profesora Josipa Veselića iz srbske kneževine od deset žućakah kremničkih u zlatu, koja oba prineska budu predana ekonomičkomu odboru za jugoslavensku akademiju.

Josip Vranicani. Čita četvrti i peti zapisnik odbora peticionalnog vrhu sjednicah od 10. lipnja i 16. srpnja t. g.

a) Povelj. kralj. trgovišta Siska i vojničkog Siska, da oba u jedno tielo spojena i slobodnim kralj. gradom proglašena budu;
b) županije zagrebačke, da se gg. grofovi Gjuro i Antun Jelačić, Miroslav Kulmer, Julio Janković, gospoda baruni Josip Šokčević, Mirko i Metel Ožegović, Josip Neustädter, Dragojlo i Eduardo Kušlan, kao velikaši trojedne kraljevine uzakone i kao takovi zaprisegnu;
c) gospode grofa Miroslava Kulmera i baruna Josipa Neustädtera posebice uprav na sabor u istom predmetu danih;
d) Ivana Vončine zastupnika, da se Novi u Vinodolu poveljenim trgovištem proglasi;
e) urbarske obćine Krašića, u istom predmetu;
f) slob. kaptola krbavsko-modruškoga, da se njegovo uzdržanje i snabdjevanje dostatnimi sredstvi od strane sabora izposluje;
g) učiteljah iz Mrkopolja, Ravnegore i Vrbovskog, da se smatraju kao komorski činovnici i da bi se redovito po obćini izplaćivali;
h) obćine Bušetina radi paševine; i
i) žiteljah kotara čubarsko-delničkog i ravnogorskog radi povrate prava, da mogu iz gospoštinskih šumah bezplatno drvah za tehničku porabu dobivati.

Odlučeno je, da se ovi zapisnici odbora za prošnje metnu na dnevni red.

Izza toga se preduzme na dnevnom redu stojeći pretres vrhu stilizacije saborskoga zaključka o odnošaju trojedne kraljevine prema kruni i kraljevini Ugarskoj.

Ivan Kukuljević. Ja mislim, da će se svatko sa mnom slagati u tom, da neima veće nesreće za narod, nego kada se o životnom i glavnom pitanju kojega naroda radi, da se onda razpre porode, i da oni, koji su dužni kao vodje ili kao boritelji mislih i težnjah narod zastupati, stanu ciepati se i prepirati medju sobom i sumnjičiti.

Mi smo imali, gospodo! protivnikah u onom velevažnom pitanju glede odnošajah naših prema Ugarskoj, koje žalibože još dan danas konačno riešeno nije, prem smo se onda, kad su nas naši protivnici ostavili, svi složili, i jednodušno izjavili za predlog osrednjega odbora. Znamo, da kada su izpravci predloženi bili, da prepirke nebijaše, nego da smo u velikoj većini uzanj pristali; sada, kada se radi, da konačno riešenje saborskog članka u zapisnik naš saborski zabilježimo i uvrstimo; sada, kada vidimo svaki dan i neprestano, kakve posljedice ima ono starodavno prokletstvo svih granah slavjanskih, naime nesloga od pamtivieka i tako rekuć razuzdane strasti pojedinih ljudih, koje su prirodjene narodu slavjanskom, koje strasti neimaju granice, niti razloga višeputah, koje nevide niti svetinje budućnosti ni domovine svoje, nego sliepo grabe ono, što im se u prvi čas pruži, i sliepo nasljeduju.

Mi vidimo posljedice toga prosto u tom, što su se stolice u sabornici podobro izpraznile. Sada, kada se još uviek u Beču i Pešti o državnom obstanku našega naroda kuje, kada i u istoj domovini našoj pojedini ljudi ili iz sebičnosti ili iz taštine proti svemu, što se rodoljubje i domoljubje zove, ustaju, i sve okaljati, podkapati ili pokopati nastoje, mislim gospodo! da bi vrieme bilo, da se mi u ovoj kući, koji smo uviek jednu stranku sačinjavali, i jednu ideu sliedili, da se složimo, i da jedanput jednim duhom i jednom voljom napried stupamo. Gospodo! mi zaključismo, kako rekoh, jednodušno, da ćemo predlog osrednjega odbora primiti; mi viećasmo o izpravku, kojega je g. Stojanović predložio, i mi smo se sasvim složili: a sada nanovo nastaju novi izpravci i nove prepirke, koje bi nas u ovo ozbiljno vrieme i do kakove nesreće privesti mogle. Vrieme je dakle, da ono, što

Digitized by Google

jedanput zaključismo, kao muževi s nova prigrlimo, i da ono, što smo jednodušno primili, nanovo neodbacimo.

Jučer je u ovom saboru dokazano, i temeljito dokazano, da u redakciji, koja na stolu ovog sabora pod imenom „članak“ leži, ništa drugo nije kazano, nego od rieči do rieči ono, što je u predlogu osrednjega odbora naznačeno. Mi svi moramo priznati, da je redakcija „Članka“ u duhu i sadržaju držala se sasvim redakcije osrednjega odbora, koja je bila predmetom tolikog viećanja i prepirkah: vrieme je dakle, da jedanput te prepirke i govori i govorkanja prestanu, da pomislimo na dragocjeno vrieme, koje napried leti, i kojega tako hitro nadoknaditi nebudemo mogli; vrieme je, da jedanput nješto zaključimo, jerbo smo dosad u ovom dugom i dragocjenom vremenu malo zaključili, dapače mnogi od ovdje sjedećih ćute, jer takove prepirke duh i misli pritiskuju; vrieme bi dakle bilo, da odvažno napred stupamo, zato predlažem, da mi glede dosljednosti naše redakciju „članka“ u onom duhu, kako je redigiran predlog osrednjega odbora, poprimimo.

Nu buduć da je glede izpravakah u predlogu trebalo jednu ili dvie točke, i buduć da smo vidili, da većini zastupnikah bolje prija kako stoji, osobito §. 4., to predlažem, da se u redakciji „članka“ točka 2. u §. 2. izpusti i mjesto nje §. 4. „zaključka“ primi, i to, da se ovako primi, da se izpuste one dve rieči: „ako bi“ pa da se ovako kaže: „navedena državopravna sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske, imala bi na temelju njihovoga podpunoga starodavnoga ustava, te pomenute neodvisnosti trojedne kraljevine i njezine državne ravnopravnosti osnovana biti na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj vrhovnoj upravi, stegnutoj na one državne poslove, koji će se saveznim ugovorom potanje opredieliti.“ Kad bi mi ovu redakciju i §. 4. „zaključka“ primili, zadovoljili bi jednoj i drugoj stranki, i nebi se moglo kazati, da smo u najmanjoj točki nedosljedni ostali i nebi došli u onu veliku opasnost, da bi zaključke naše, koje smo jednodušno primili, preinačivati morali, što bi onda sasvim preinačili, kad bi iz ovog našeg „Članka“ koju točku izpustili. Ja molim dakle, ako nam je do toga stalo, da jedanput to pitanje, koje je toliko dugo pretresivano, svršimo, i ako nam je do toga stalo, da u novo prepiranje nedodjemo, da ovaj predlog primimo, i da idemo napred u pretresivanje drugih važnih pitanjah, koja se, prije nego će se sabor odgoditi, riešiti imadu.

Janko Ključec. Ja sam mislio ovaj isti predlog učiniti, kojega je učinio presv. g. vel. župan Kukuljević, i buduć da je on preuzeo rieč, ja se u svemu š njim slažem, naime, da se §. 4. iz „zaključka“ sasvim od rieči do rieči osim one dve rieči prenese u redak 2. §. 2. „članka.“ Dalje ono gdje se kaže: „u nijednom pako slučaju itd.“ mislim, da bi se i ovo izpustilo, kako je to g. Lovrić predložio. Tako mislim, da mi bez svakog straha možemo uz članak jednodušno i jednoglasno pristati. Što se sloga tiče, tako je krasno i bistro sastavljen, da se nemože ništa prigovoriti. U ostalom, što se njekoji boje, osobito moja braća graničari, da nas nebi koje rieči §. 2. „članka“ u Reichsrath uvele, mislim, da će taj strah onda sasvim izčeznut, kada se §. 4. iz „zaključka“ u drugu točku §. 2. „članka“ uvrsti.

Mirko Hrvat. Ja priznajem, da je najveća nesreća, kada u jednom narodu, koji radi o svojoj budućnosti, razpre se porode, ali nepriznajem, da sljedbenici jedne ili druge misli rade iz strasti, kao što je g. veliki župan zagreb. kazao; Po tomu mi, koji imamo protivno mnienje, radimo iz strasti, a to isto možemo i mi punim pravom kazati našim protivnikom, da oni iz strasti rade.

G. veliki župan je kazao, da je stilizacija ista u predlogu osrednjeg odbora i u „Članku.“

Ja to niječem. U predlogu osrednjega odbora nije ništa nego samo načelo, sada u „članku“ nije samo načelo, nego i uvjeti, dakle nestoji, da je predlog osrednjega odbora i „Članak“ jedno te isto. Nadalje nije jedno te isto, jerbo u predlogu g. Stojanovića nije ono, što je u §. 4. „zaključka“, kojega bi g. veliki župan rado u članak prenesti; dočim je g. Stojanović predložio, da ćemo imati s Ugarskom njeke zakonodavne stvari, i u ovih strukah vrhovnu zajedničku upravu; a u „zaključku“ u §. 4. kaže se „ako bi potrebno bilo“; to je sve protivno.

Ja sam jučer predlog učinio, da se §. 4. i 5. „zaključka“ izpuste i kod toga ostajem.

Ja ću i razloge navesti:

1. Jerbo to zahtieva naš zaključak, kojim smo predlog osrednjega odbora primili, dakle, što smo samo načela a ne takodjer i potanje uvjete primili.

2. Kažu njeka gospoda, da je sabor i to primio; ja to niječem, jer po poslovniku bi se moralo nakon svršene debate glasovati o čitavom uspjehu; to nije učinjeno, dakle nije ni primljen uspjeh debate.

3. Ja iskreno izpovjedam, da onaj, koj želi savez, mora i želiti, da se ova dva §. izpuste.

Ako to neučinimo, neznam u čem ćemo se onda složiti, ili u onom, što mi i Ugri neimamo, ili u onom, od čega nećemo ništa popustiti.

Neka mi tko od gg. protivnikah to razjasni, da je na taj način savez moguć, ja ću rado na njegov predlog pristati. Dok mi to nitko nerazjasni, ostajem kod predloga, da se iz zaključka §. 4. i 5. izpusti.

Franjo Lovrić. Da neopetujem ono, što je g. vel. župan Kukuljević naveo, kazat ću samo to, da neznam, iz kojeg uzroka bi se to moralo „zaključak“ zvati a ne „članak“. Meni se čini, da smo se poveli u njekakvih idejah po Ugrih, da ćemo tobož njekakvu važnost steći, ako mjesto „članak“ kažemo „zaključak.“ Slažem se sa g. vel. žup. Kukuljevićem, da je skrajnje vrieme, da jedanput ovu debatu svršimo. Ja pristajem, da se §. 4. iz „zaključka“ u „članak“ prenese i da se one dvie rieči „ako bi“ izostave. Glede onih zadnjih riečih, koje mnogoj gospodi brigu i strah zadaju, mislim, da mi to priznamo, da su to naša prava, a nikakva druga, da bi se kazalo: „od pojedinih dielah naših pravah.“ U ostalom mislim, da bi se vis. kuća ovako složiti i debata svršiti mogla.

Slavoljub Vrbančić. Prije nego progovorim o ovoj stvari, u kojoj sam ja njeki izpravak načinio, moho bi vis. kuću, da bi se najprije odlučila glede predloga g. M. Hrvata. Ako vis. kuća želi, da se §. 4. 5. zaključka izpusti, zašto onda vrieme gubimo? Neka se dakle odvjetuje, ili će vis. kuća predlog primiti ili ne; ako ga neprimi, onda bi ja moj amandement predložio.

Preuzv. g. ban. Ja mislim, da o tom nemožemo viećati; kad je „članak“ gotov bio, bio je pročitan, i kuća ga je primila. Mi nemožemo, što danas zaključimo, sutra opet preinačiti, jer kad bi to činili, onda nećemo nikada svršiti.

Slavoljub Vrbančić. Što se tiče same redakcije bilo članka bilo zaključka, nevidim velike razlike, jer mislim, da ov članak neće se na potvrdu Nj. Veličanstvu podnieti, nego samo

Digitized by Google

rezultat; ako se pako neće na potvrdu podnieti, onda to nemože biti zakonski članak.

Ja bi bio za zaključak, jer se i u „članku“ kaže „kriepošću zaključka“, dakle, da se pridrži naimenovanje „zaključak.“

Što se tiče redakcije „članka,“ nenalazim do zadnjih 2 točkah bitne razlike; zato bi pristao, jerbo većina želi sporazumljenje, uz stilizaciju „članka“ ovako:

1. da se najprije „članak“ u „zaključak“ preinači;

2. da se §. 5 zaključka „zakonarstvo i vrhovna uprava u poslovih političnih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosudja, kao i sudbenost u svih molbah predmetom užje sveze medju trojednom kraljevinom i kraljevinom Ugarskom biti nemogu, te u pitanju medjusobnog odnošaja ovih kraljevinah u pretres i nedolaze;“ Kao §. 4. zaključka mjesto stavke članka u §. 2. „u nijednom ipak slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od svojih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna i zemaljska uprava politična, nastavna i vjerozakonska, vlastito u svih molbah pravosudje i vlastito za sve ove dosad izbrojene poslove zakonotvorstvo, ikad išta žrtvovati ili popustiti“ smjesti;

3. da se §. 3. članka koji bi dobio br. 5., ovom stavkom počme: „čim se sabor kraljevine Ugarske za načelo ovoga zaključka izjavi, biti će od jedne i druge strane izaslana dva ravnobrojna saborska odbora, na mjestu odredjenu medjusobnim dogovorom sastavši se, uvjete užje državopravne sveze izmedju obje kraljevine potanko ustanoviti te saborom odobrenja radi podnieti.“

Makso **Piškorec**. Ja nebi rado ponavljati, što sam već jučer govorio; ja želim, da se jedanput svrši ciela ova debata, jer vidim, da neima druge prepirke, nego samo o tom, koja redakcija je bolja. Zato se slažem i sa mnienjem g. Vrbančića i g. velikog župana Kukuljevića, jerbo je oboje jedno te isto.

Neka bi gospoda tako dobra bila i neka bi poslušala zaključak, koji je u ovoj kući primljen, pak ćemo viditi, koja stilizacija je bolja. Ja sam uvjeren, da si je bio g. bilježnik truda uzeo, da bi ciela stvar bila već u ponedjelak svršena, da je dotični zapisnik pročitao, da znamo o čem viećamo.

Preuzv. g. **ban**. Imate ovdje zapisnik?

Mato **Mrazović**. Zapisnik je sastavljen u 43. sjednici. U istoj sjednici predložio sam spojenje predlogah po zastupnicih gg. Ivanu Perkovcu i Antunu Stojanoviću u sjednici od 15. lipnja t. g. učinjenih i u zapisniku o istoj sjednici vodjenom uvršćenih i to u sliedećem sastavku i obliku: „ovaj državopravni savez izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske imao bi svoj izraz u tome, da obim ovim kraljevinam bude skupno zakonarstvo i skupna tomu zakonarstvu odgovarajuća vrhovna uprava glede onih državnih posalah, koji će se ugovorom odrediti. U nijednom ipak slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila, od svojih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna zemaljska uprava politična, nastavna i vjerozakonska, vlastito u svih molbah pravosudje i vlastito za sve ove dosad izbrojene poslove zakonarstvo, ikad ista žrtvovati ili odpustiti.“

Ovo spojenje pomenutih izpravakah u predloženom sastavku i obliku primljeno je od rieči do rieči većinom glasovah.

Nadalje predložio sam u istoj sjednici, da se u redku 23. i 24. članka mjesto stavke: „medjunarodni savezni ugovor uglavit će oba sabora putem odborah, koji će se u jednaku broju saborskih članovah sastati na mjestu neutralnu“ postavi sliedeća stavka: „Čim sabor kraljevine Ugarske izjavi, da je i on sa svoje strane pripravan na ovom temelju stupiti sa saborom trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u dogovor o upitnom državnopravnom savezu, imat će se sa strane jedne i druge odrediti odbori od jednaka broja saborskih članovah sastavljenih u tu svrhu, da se na osobitom mjestu, medjusobnim dogovorom na to odredjenu, sastanu, ter način iliti uvjete pomenutoga državnopravnoga saveza potanko ustanove i dotičnim saborom na odobrenje predlože.“

I ovaj izpravak primljen je od rieči do rieči većinom glasovah.

Osim toga moram na prigovor g. Mirka Hrvata, da poslie debate nije cieli članak primljen, odgovoriti, da sam ja molio, da se imenuje odbor za stilizaciju i to samo za stilizaciju, sabor je to primio i zaključak taj glasi ovako: za stilističko pregledanje ovoga članka (vidi cieli članak pretiskan u zapisniku četrdeset i treće sjednice) izabran je sliedeći odbor: gospoda zastupnici Ivan Mažuranić, Adolfo Veber, Franjo Račkí, kanonik, Andrija Brlić, Ivan Vončina, Antun Stojanović.

Mirko Hrvat. Iz toga je viditi, da nije o cielom članku glasovano, nego samo o pojedinih točkah.

Mato **Mrazović**. Svaka pojedina točka bila je po sebi primljena, i onda se je cieli članak pročitao, te je samo za pregledanje stilizacije ovog članka izabran odbor.

Mirko Hrvat. §. 46. poslovnika kaže: „kada se svrši pretresivanje po člancih, onda se drugi dan izza toga dana glasuje o cielom zakonskom predlogu“, a to nije učinjeno.

Mato **Mrazović**. Predlog je učinio osrednji odbor, a izpravci su kašnje učinjeni; mi smo zakonski predlog osrednjeg odbora jednodušno primili, dakle neima biti više o njem glasovanja.

Makso **Piškorec**. Gospodinu Mirku Hrvatu odgovaram, de neima pravo predložiti, što je već riešeno; jer je preuzv. g. ban izjavio, da se vrhu toga nebude viećalo, nego samo o stilizaciji. A da bi ono, što je već zaključeno, po drugiput moglo u pretres doći, to ja niječem.

Ja se slažem sa mnienjem g. Vrbančića i g. Kukuljevića, jerbo je oboje mnienje u bitnosti jedno te isto.

Eugen Kvaternik. Prije nego ću progovoriti o predmetu, usudjujem se na Vašu preuzv. ovo pitanje staviti: može li se raditi o predlogu g. M. Hrvata, naime, da se §. 4. i 5. iz „zaključka“ izostavi? Jer kad je g. Vrbančić ustao, pa govorio na temelju predloga g. Hrvata, pitao je i on, je li taj predlog stoji ili ne; ja sam čuo samo mrmljanje, i nije se o tom odvjetovalo, a gosp. Vrbančić išao je odmah na svoj amandement. Držeć se poslovnika predlažem dakle, da Vaša preuzv. dade glasovati, ima li mjesta predlog g. Hrvata ili ne?

Preuzv. g. **ban**. Ja sam već kazao, da se nemože više o tom odvjetovati.

Eugen Kvaternik. Mislim, da to sabor ima odlučiti.

Preuzv. g. **ban**. Kad je jedanput zaključeno, neima nitko više pravo predloge činiti, a pravo predsjednika je, da red drži.

Mato Mrazović. Ja sam već prije prilikom čitanja zapisnika učinio svoje opazke na predlog g. M. Hrvata i razjasnio sam, gdje on kaže, da glede onih dvih točkah §. 2.

Digitized by Google

„članka“ nije odluka izrečena. Glede toga dakle ništa više kazati neimam, nego samo na primjetbu g. Kvaternika odgovaram, i pozorne činim sve, kojim zrela praxa parlamentarna na duši leži, da neka jako dobro promisle, prije nego da zaključak, koj je već primljen, promiene, i neka si samo pitanje stave, da li ga promieniti mogu. Neka pomisle gospoda na posljedice, (ja samo jedan slučaj predstavljam u državi parlamentarnoj) kad bi n. p. jedan zaključak u parlametu bio napravljen vladi nepovoljan, i kad bi se ovo načelo moglo uzeti, da se može promieniti, nebi li takova vlada mnogo putah i sredstvo našla, da bi njoj nepovoljne zaključke, kadgod bi se njoj svidilo, mogla promieniti. Zato mislim, da nije dobro, niti koristno, da se takove precedencije stave. Ja nikako nemislim, da je vis. kuća ili preuzv. g. ban vlastan, zaključak, prije nego ga Nj. Veličanstvo potvrdi ili ne, promieniti. Kada se poslie prvi put sastane sabor, ako mu se koj zaključak nesvidi, on ga može promieniti; jer je zakonodavac uviek nad zakonom, a ne obratno, ali sada, kad je jedanput zaključeno, nije dosljedno za parlamentarnu praksu, niti je u redu, da se stvari zaključene promiene.

Što se tiče predloga g. vel. župana Kukuljevića, iskreno moram kazati, da je meni sve jedno, bio primljen predlog g. vel. župana Kukuljevića ili izpravak g. Vrbančića.

Antun Jakić. Meni se nemili vraćati na ono, sto se jučer govorilo i izcrpilo.

Ja sam jučer čuo, da ćemo o predlogu gosp. Hrvata glasovati, dapače sam i glasovao, a uspjeh toga glasovanja propustio je gosp. bilježnik, štono je glasove pobrojio, svietl. banu priobćiti, da se saboru proglasi, budući je svietli ban obreko, dignuv sjednicu, da će se kao danas glasovanje to nedovršeno nastaviti i zaključiti.

Ja dakle neuvidjam, zašto se danas to nečini i koji je uzrok, da se to glasovanje danas tobože dovršiti nemože?

Ja nedokučujem, s kojeg razloga već jučer nije uspjeh glasovanja izrečen, niti znam povoda, zašto se to danas zašutkati želi?

Ako gospoda kažu, da po parlamentarnom redu ova visoka kuća neima prava oboriti ono, što je jednoć zaključkom primila, (što ja u ostalom niječem, jer kuća ima vlast sve po volji preinačiti) to ću ja rado parlamentarni red priznati ondje, gdje je i zbilja obdržavan, kano što ga se i držim, dočim u primljeni predlog osrednjega odbora nediram, koji je u podpunom redu u zaključak prešo; nu ona dva izpravka jesu proti poslovniku kano primljena proglašena, jerbo nisu tri dana prije viećanja na razmišljanje članovom tiskana podieljena.

Ja sam glas moj podigo proti tim izpravkom, budući su nezakonito i u viećanje i u glasovanje došli.

Veli se, da su ti izpravci valjano u zaključak došli, a ja imam temeljita razloga to nepriznati, jer osim drugih članovah želio sam i ja o tome predmetu govoriti, pa mi nebijaše tražena besjeda dozvoljena, veće bi glasovanje na harmak obavljeno i zaključak izrečen, bez obzira na moje zahtievanje, da bi se s timi izpravci onako raditi moralo, kakono poslovnik propisuje.

S druge strane moram očitovati, da su me gospoda njeka zlo razumjela, kada kažu, da samo §. 4. zaključka želio sam ja vidjeti izostavljen; tomu nije tako, ja sam zahtievao, da se oba §§. 4 i 5. izpuste, budući se neslažem s nijednim, jer nam prieče udesiti naš savez po budućih političkih okolnostih, i zato nevaljaju oba ništa, te može lasno vrieme nastati, da ćemo se s njih ljuto pokajati.

Čuo sam prigovore, da se ni jedan ni drugi izpravak izpustiti nemože, dapače ni smisao njihov nebi preinačiti smio, iz kojeg bi se drugo tumačenje izvoditi moglo.

Ako se, po toj teoriji, nebi bili mogli dotični izpravci izpustiti, pitam ja dakle, kako se je jučer o predlogu gosp. Hrvata (koji zahtieva, da se izpuste) moglo viećati i glasovati?

Kad bi pomenuta teorija bila valjala, mislim ja, da se je odmah jučer morala debate zapriečiti, dočim to pako učinjeno bilo nije, oborio je sabor rečenu teoriju, priznao viećanje za valjano tim većma, što je o predlogu gosp. Hrvata i glasovano, akoprem uspjeh glasovanja, (neznam s kojeg razloga) nebijaše proglašen, i na danas dovršenje glasovanja odgodjeno; svietli ban bo je kazao, sutra ćemo u 10 satih glasovati.

Preuzv. g. **ban.** Ja nisam tako kazao!

Antun Jakić. Ja to mogu saviestno tvrditi, a i ciela visoka kuća zna, da se jučer debata o predlogu gosp. Hrvata vodila, da je i glasovano, i dovršenje na sutra, to jest na danas odgodjeno.

Preuzv. g. **ban.** Ja nisam tako kazao; to morate meni dati, da znam što govorim; vi ste samo tako razumjeli.

Antun Jakić. Molim dakle, da nam vaša preuzvišenost kaže, o čem ćemo glasovati.

Preuzv. g. **ban.** Mi ćemo glasovati o „članku“ i o „zaključku.“

Antun Jakić. Ako je tako, onda mislim, da se danas više o tome predmetu i nemože viećati, nego se mora glasovanje dovršiti, koje je jučer bez uzroka prekinuto.

Odustaje li pako visoka kuća od toga na danas po predsjedničtvu odgodjenoga glasovanja, te hoće još viećanje nastaviti, to molim, neka se to sada glasovanjem odluči, jer ja držim, da se to važno pitanje tako bez obzirce preći nemože (kako njeka gospoda žele), tim manje, što ovi izpravci, kako sam već prije kazao, nisu prije išli onim putem, kojim bi ići bili morali, a i osim toga nebi na svoju dušu uzeti mogao ni to, da su i kod ovoga čudnovatoga glasovanja većinom glasovah primljeni bili, jer se je sve brže bolje obvršilo.

Ja neuvidjam, kako bi po ovih izpravcih savez i s Ugarskom i s Austrijom mogućan bio? Dapače sam tvrdo uvjeren, da ako ostanu u svojoj cjelosti, da smo se sami svezali, limitirajuć se bez potrebe, dočim bi probitačnije bilo ostaviti si pute otvorene za svaki slučaj i sgodu, jer se limitirati i poslie možemo po okolnostih.

Ako se dakle visoka kuća neodluči za glasovanje, nego za nastavljenje viećanja, onda si pridržavam pravo još jednoć govoriti, zato predlažem, da bi se o tome glasovalo.

Ladislav Balog. Ja bi se sasvim slagao s g. bilježnikom, kad bi ov zaključak donešen bio, kako dostojanstvo kuće zahtieva. Gospodo! zakonski članak centralnoga odbora je podpuno primljen, to stoji; poslie su došle unj one dvie točke, koje je malo prije ovdje g. bilježnik Mrazović čitao, i o njih se tako na brzo glasovalo, da se nije mogao niti smisao njihov dobro razabrati, zato sam i iskao, da se pojedince glasuje.

Ja upravo niječem, da su one dvie točke primljene većinom glasovah, jer se je već prije glasovalo za savez, a i ja sam u momu govoru za predlog centralnoga odbora glasovao za uniju.

Digitized by Google

Ja bi rado viditi, tko će mi dokazati, da „članak“ ikakav savez s kraljevinom Ugarskom moguć čini. Ja neznam u kakvi savez mogli bi stupiti s Ugarskom, ako, kako je g. Hrvat pravo kazao, u onom što Magjari neimaju, nemožemo se složiti, a ono drugo sve smo za nas pridržali.

O predlogu, kojeg je g. Hrvat učinio, debatiralo se je jučer, kako je g. Jakić kazao i počelo se glasovati; g. Šram je pošao bio bilježiti one, koji su glasovali, nu neznam iz kojega povoda da je bilo kazano, da se nemože prebrojiti.

Ja, kako god jučer, tako i danas glasujem za „zaključak,“ premda je i njime unija dosti nemoguća, ali ipak bar njekako pokazuje, da je unija s Ugarskom moguća, samo mjesto rieči „ako“ da se kaže „ima biti.“ Svakako glasujem za predlog g. Hrvata, budući najbolje čini uniju moguću.

Antun Stojanović. Predlog g. Hrvata služi za dokaz, da nimalo nedrži na red i poslovnik; mi smo jučer imali ovdje glasovati, da li se „članak“ ili „zaključak“ primi, a on je in merito učinio predlog, da se izpusti ono i ovo; po poslovniku ima se najprije glasovati za „članak i zaključak“, ako se nijedno neprimi, onda dodje njegov predlog. Drugo, njegov predlog je jako pogibeljan, i da se to točno uvidi, navesti ću jedan slučaj; ako stoji, da se zaključak sabora promjeniti može glede mojega i Perkovčeva izpravka, onda pitam g. Jakića, što će odgovoriti, ako se zaključak glede granice opozove.

Zato ja odbijam ovu visoku kuću od takovih pogibeljnih načelah, koja se samo na našem saboru pojaviti mogu, što gospoda neće da uče red. Kad je g. Hrvat svoj predlog učinio, mora se priznati, da je svietli ban veliku strpljivost pokazao i mnogo kroz prste gledao.

Što se tiče toga, da zaključak nije u redu učinjen glede izpravka moga i g. Perkovca, kažem, da to nije istina, i molim, neka mi to dokažu iz zapisnika. Ovdje je bio zaključak učinjen, bilo je votizirano, u zapisnik stavljeno i publicirano, a sada je njekojoj gospodi na um palo, da ove izpravke izpustimo, kad su čuli, da su Magjari dobili nepovoljni reskript iz Beča, da se nekaže, da ih sada, kad im zlo ide, ostavimo i primimo ono, što nam bečka vlada iz milosti daje.

Gosp. Perkovac dao je svoj izpravak štampati, i moj izpravak bio je posebice od rieči do rieči štampan i medju gospodu razdieljen; sada neznam, kako je gospodi na um palo, da ove izpravke izostavimo?

Ja u obće pristajem na to, da se iz „zaključka“ §. 4. prenese u „članak,“ a ujedno i na izpravak g. vel. župana Kukuljevića, da se kaže: „na temelju našeg starodavnog ustava“, budući je taj izraz u prvobitnom izpravku bio. Osim toga nalazio bi ja to, da je §. 5. „zaključka“ mnogo više precizniji, nego točka treća §. 2. „članka.“

Što se naimenovanja članka tiče, mislim, da bi se moglo pridržati „zaključak,“ jerbo nakon dovršenog, medjusobnog dogovora s Ugarskom, biti će zakonski članak kralju podnešen.

Kažimir Jelačić. Ja se izražujem za predlog g. Vrbančića i gosp. vel. župana Kukuljevića.

Ljudevit Slamnik. Što je g. predgovornik njeku prispodobu učinio sa našom, to jest graničarskom predstavkom, i onim nesretnim zaključkom, koji je na 16. o. m. ovdje naprečac učinjen, moram mu odgovoriti, da je ta prispodoba „claudicans“; to lje svaki vidi i bez naočalih.

Što je g. Jakić kazao, da se je jučer za predlog gosp. Mirka Hrvata glasovalo, to je istina, i ciela visoka kuća o tom znade, jerbo je gosp. bilježnik Šram brojio sve one, koji su ustali.

Prvlje nego se je onaj zaključak učinio, javili su se gg. Balog, Jakovčić i Jakić, ali nisu do besjede došli, i to svi znamo. Ja i g. Padavić vikasmo: Nije zaključeno, nije zaključeno; ali se reklo, da je zaključeno, i sjednica bi urečena za sutra u 10 satih.

U ovoj važnoj, da i svetoj stvari bilo bi od potrebe, da se je upitalo, što žele ta gospoda, koja viču; nu to se nije učinilo, i zaključak bijaše kao izrečen.

Ja nisam mnienja g. Mirka Hrvata, da se nije glasovalo; glasovalo se je u istinu, i ovom smo glasovanju svi svjedoci; nego mi smo molili, da se pobroje gospoda ona, koja ustaše, jerbo oko lahko vara; meni se činilo, da se je većina sjedeć ostala, a njekoja gospoda misle, da je većina ustala; ali se ipak brojilo nije. Dakle bijaše sve zaključeno, kano na bubanj. Ako se pako visoka kuća nebi mogla složiti glede tog upeljanog „članka“ i „zaključka“, bilo bi pametno, vrnuti se na ono, što smo sa dugotrajnim pleskanjem i sa gromovitim živio primili, a to bi članak osrednjeg odbora, koji smo u bitnosti primili, a ne ono, što kasnije bijaše donešeno. Ja neznam, zašto se ovo poslje uvrstilo, kako se je predlog osrednjeg odbora primio. (Čita „članak §. 2. Ova državnoprava sveza“ pa „u nijednom ipak slučaju.“) Strah me tišti u mojoj duši, da me to vodi u Reichsrath (živio.) Ja to čitam, nezamjerte gospodo, kroz svoje naočale, a neznam, je li to drugi tako uvidjaju; ali meni se čini, da jest tako; i s tog uzroka ja nisam za te rieči na nikakav način.

Mi želimo savez s Ugarskom, i mi smo to izrekli. Na prstih bi jih mogli izbrojiti, i to lieve ruke, koji nisu glasovali za savez. Ako ono primimo, što se poslje uvrstilo, tad neznam, pošto bi u Peštu otišli, neznam zašto drugo, nego da gulaš tamo jedemo; dakle u čem bi bio taj savez? Ja mislim, da mi na takav način po sadanjih mrzkih okolnostih nebi mogli ugovarati s Ugarskom. Ja se sa rečenim izpravkom nemogu složiti. Ako se visoka kuća glede „zaključka“ i „članka“ nesloži, to bi ja bio za to, da ono poprimimo, što smo jednodušno i gromovito primili, a to je predlog osrednjeg odbora.

Tomo Padavić. Što su gg. predgovornici govorili, koji brane predlog g. M. Hrvata, izcrpili su stvar; ja dakle neimam ništa primietiti, nego samo onom gospodinu odgovoriti, koji nam predbacuje, da neimamo parlamentarnoga života. Ja pitam, je li je bilo više parlamentarnosti prije osam danah, kad su naši protivnici njekakvim terrorizmom htjeli prisvojiti izpravke, što ih je g. bilježnik Mrazović čitao. (Nemir i vika.)

Preuzv. g. **ban.** Molim gosp. na red.

Tomo Padavić. A jučer, kad je preuzv. g. ban pitao: tko je za predlog gosp. Hrvata? vidilo se, da je skoro ciela kuća ustala, a zaključak je nevaljali. To sam htio kazati onoj gospodi, koja se pozivlju na parlamentarnost.

Josip **Aklamović.** Ako bi u ovoj visokoj kući svaki čas naša mnienja mienjali, moglo bi se nami tada reći: stat pro ratione voluntas. Kazao tko mu drago, da predlog osrednjega odbora sa dodatkom poprimljen nije, krivo kaže.

Ja sam doduše ovaj dodatak g. Perkovca pobijao, nu sada više nemogu mu se protiviti, jer je pravovaljano glasovanjem uvršten, i zato mi je dužnost sada rad časti kuće braniti ga.

Digitized by Google

Što g. Jakić kaže, da polag poslovnika tri dana mora da na stolu kuće leži, valja mu znati, da je to učinjeno.

Kad smo predlog osrednjega odbora u svojoj cielosti primili, i nakon debatah dodatku se nitko uzprotivio nije, i budući je kroz i više nego tri dana svatko ga promozgati mogao, nije kao što g. Slamnik kaže na bubanj, nego upravo valjano primljen.

Što se jučerašnjega odvjetovanja o predlogu g. Hrvata dotiče, velim, da je u istinu odvjetovanje samo započeto bilo, nu tvrdim, da mu mjesta nije smjelo biti, jer se stvar zaključena već preinačiti nesmije.

Ja nikakove pogibelji, kao njekoja gospoda, u tih dodatcih uviditi nemogu, dapače se čudim onoj gospodi, koja su prije vikala, da žele vlastitu upravu političku, nastavnu i vjerozakonsku, kao i vlastito pravosudje zadržati, a sada to, rad čega su se toliko borila, vele da se briše. —

A kaogodj što si to pravom sami sebi zadržajemo, valja da u obziru državnih poslovah, na koliko to odlučimo, zajedničko zakonarstvo i tomu odgavarajuću vrhovnu upravu ustupimo.

Jer pitam ja, moja gospodo, da li mi se samo i nadati možemo u sadašnjemu položaju, dobiti u same naše ruke vojinstvo i financije, ako ne, koliko se na predašnjemu državopravnom temelju to naše bitno pravo u zajednici osniva?

Čehi gravitiraju u Prag, Venecija u Turin il kamo bude, a i mi moramo njekamo težati. Ona gravitacija, koju je g. Kvaternik naznačio, bila bi ponajbolja, kada samo neoborivih priečakah bilo nebi. A ono nam se bar mora sada još na to, da idemo starim našim pravom u zajednici sa Ugri tamo, da nam trgovina, vojinstvo, financije u ruke dodju.

A upravo zato treba, da Ugrom u tomu pogledu pružimo ruku. A što tu našu svojinu danas Beč u svojoj ruci drži, na to se neogledjimo; ni o zajednici koju bi s Bečom imati trebali, o toj će biti drugi put pitanja i govora.

Ja dakle kažem, da tomu, što smo taj dodatak u predlog osrednjega odbora primili, svoj uzrok imade u starodavnom našem i običaju i pravu, te pristajem uz mnienje gosp. vrhovnoga župana Kukuljevića i gosp. Vrbančića.

Slavoljub Vrbančić. Ja bi predložio, da se zaključi debatta, nu najprije, da se odvjetuje, hoće li vis. kuća o izpravku gosp. Hrvata viećati ili neće. Ako je to odlučeno, mi ćemo biti odmah na koncu.

Antun **Stojanović.** Polag poslovnika mora doći najprije glavni predlog.

Slavoljub Vrbančić. To nemože praejudicirati glavnom predmetu.

Mirko Kršnjavi. Prije nego mnienje moje glede „članka i zaključka“ o odnošenju trojedne kraljevine prama kruni i kraljevini Ugarskoj izjavim, neka mi bude slobodno kazati, da se sa predlogom onim, da se 2. i 3. stavka §. 2. članka, i §. 4. 5. zaključka izostavi, posve neslažem, i to iz sliedećih razlogah:

1. Čl. 46. poslovnika kaže: (čita.) Mi smo poslie zaključene dugotrajne debate u predmetu tome drugi dan pretresivanje po člancih nastavili, a tretji dan, kad smo i to dovršili bili, onda je g. Mrazović zakonski predlog sastavio, i počem bi i toga primili bili, imenovali smo odbor, da ga samo u formi zakonskog članka, pridržavši posve ideu i izražaj pomenutog predloga, u red stavi. Ako je tako, to ga iz dosljednosti sada promieniti nemožemo, tim manje, što je putem novinah svietu već poznat. Primjetba ona gg. govornikah Baloga, i Slamnika, kao da sumnjaju, da je većina za promjenu bila, i da se glasovi broje, obzira nezaslužuje, jerbo čl. 66. poslovnika kaže: „Na zahtievanje 15 članovah prije ili poslie predsjednikova izjavljenja, ima se glasovati javno, tako da se po imenu svaki član pozove,“ a to učinjeno nije, indi sad što takovog navesti nevalja.

2. Neuvidjam niti potrebu, niti korist tog preinačenja; — ne potrebu, jerbo ako kažemo, da mi neke struke državnih posalah i zakonodarstva želimo sa kraljevinom Ugarskom zajedno imati, nesliedi iz toga, da nebi savez sa Ugarskom za rukom poći mogao, — da smo se pravah, glede njekih strukah zakonodarstva odrekli, pače se uvidja, da mi želimo na temelju ustavnih pravah naših tim razpolagati; ako nam se na temelju ustavnih naših pravah razpolagati nebi dalo, tomu mi nismo krivi, i nesliedi iz tog, da smo se naših pravah odrekli.

Neuvidjam korist, jerbo ili ćemo mi imati pravo naše članke ustavnim putem tumačiti i preinačivati, ili ne, — ako budemo imali, mi ćemo sigurno znati, što smo pod gore napomenutimi stavkami mislili; — ako nebudemo imali to pravo, onda se iz ovih stavkah neuvidja, da smo se tog prava sami odrekli.

U samom pako pitanju glede „članka“ i „zaključka“ slažem se sa mnienjem gosp. vel. župana Kukuljevića, po načinu koji je on razvio.

(Sa svih stranah: glasovati, svršiti debatu!)

Slavoljub Bosanac. Ja sam se jučer izjavio, da se nemogu slagati sa izrazom, „zaključak“; §. 4. 5. zaključka neslaže se sa zaključkom saborskim, koji je u zapisniku.

Budući je pako gosp. vel. župan Kukuljević u predidućoj sjednici učinio takav predlog, koji se sa mojim mnenjem slaže, to sam i u tajnoj sjednici onamo glasovao, da bi se članak i zaključak spojiti mogli. Nu većina je zaključila, da se zaključak primiti ima, a nikada se nije debata povela o onom, što se sada predlaže od protivne strane; zato mislim, da je potrebno, da se odluči, hoće li se primiti „zaključak“ ili „članak“, ili izpravak g. vel. žup. Kukuljevića.

Mato **Mrazović.** Najprije mora se glasovati o „članku“ i o „zaključku“, a onda dojdu amandementi.

Andrija Brlić. Vrlo mi je žao, da strpljivost visoke kuće na njekoliko minutah umoliti moram; nemože mi se na ino, već poslje moga govora u tajnoj sjednici i opet progovoriti, možebiti ne iz drugoga uzroka, nego da se publikum osvjedoči o mom mnienju, zato ću na kratko reasumirati, što sam rekao.

1) Mnoga gospoda govornici su se za izraz „članak“ izjavili; ja moram kazati, da izraz „članak“ nepatri ovamo; jer isto ono, što sabor zaključi, naziva se in contextu zaključak.

2) Pod „člankom“ razumjeva se zakonski članak, koji ide kralju na potvrdjenje.

3) Što je kazao jedan g. govornik, da je ovo ime „zaključak“ ponašanje po ugarskom saboru, to je jako netemeljito, buduć da se u istom predlogu osrednjega odbora upotriebio naziv „zaključak,“ a sigurno, kad se je predlog osrednjeg odbora sastavljao, nije nitko mislio na onu rezoluciju magjarsku. Kazali su takodjer njekoji, da je parlamentarnom običaju protivno, nazivati „zaključak,“ nu to samo onda ide, kad se ima podnieti kralj. sankciji, a to je ova kuća izjavila, da se neima podnieti kralj. sankciji, nego Nj. Veličanstvu kralju dostaviti, kao kr. predlog, koji ide na ugarski sabor. Ja pako za sada mislim, da je zaključak ono,

Digitized by Google

što želimo, da ugarski sabor priznade za pravovaljano, i Nj. Veličanstvo će uviditi, da drugo ništa nije, nego naša želja izražena, koju hoćemo, da Magjari pripoznaju i da tako temelj budućem ugovoru damo. Rečeno je dalje, da je nelogično razdieljen „zaključak.“ Ja moram kazati, da to nije tako. Jer kad se može razdieliti na prošlost, sadašnjost i budućnost, onda moramo kazati, da §. 1. „zaključka“ u sadašnjost spada, jer je sada savez s Ugarskom kruna jedna te ista. §. 2. „zaključka“ spada u sadašnjost, jer je sada svaka sveza sudstvena i administrativna prekinuta.

(Mrmljanje: glasovati.)

Ja nisam nikada prekidao govornika i kazao sam, da ću samo na njekoliko minutah govoriti.

Preuzv. g. **ban.** Ja mislim, gospodo, da sada glasujemo. Ja ću tako pitanje staviti: Pristajete li, gospodo, uz redakciju članka s izpravkom g. vel. župana Kukuljevića, to jest, da iz §. 2. članka točku drugu spojimo sa 4. zaključka; a drugo ću pitanje staviti za izpravak g. Vrbančića.

Mirko Hrvat. Ako se primi amandement gosp. Vrbančića i g. velikog župana Kukuljevića, onda se i o mojem predlogu mora pitanje staviti.

(Mrmljanje.)

Preuzv. g. **ban.** A treće pitanje jest za redakciju odbora. Jeste li, gospodo, zadovoljni s time?

(Jesmo.)

Mirko Hrvat. Ako se hoćemo držati parlamentarnog reda, mora biti prvo pitanje za redakciju.

Preuzv. g. **ban.** Sva gospoda su zadovoljna sa mojimi pitanji: dakle ja pitam:

Koji su za „članak,“ kako ovdje stoji?

(Nitko.)

Koji su za „zaključak,“ kako ovdje stoji?

(Nitko.)

Koji su za „članak“ s izpravkom g. Kukuljevića i g. Vrbančića?

Slavoljub Vrbančić. Ova dva izpravka nemogu se složiti.

Preuzv. g. **ban.** Dakle čitajte vašu formulaciju.

Slavoljub Vrbančić. Čita:

1) da se naziv „članka“ u „zaključak“ preinači;

2) da se §. 5. zaključka, kao §. 4. mjesto stavke članka u §. 2. „u nijednom ipak slučaju itd.“ umjesti;

3) da se §. 3. članka, koji bi dobio br. 5. ovom stavkom počme: „Čim se sabor kraljevine Ugarske za načela ovoga zaključka izjavi, biti će od jedne i druge strane itd.“

Preuzv. g. **ban.** Dakle nemožemo na jedanput o obima glasovati.

Andrija **Brlić.** Čita formulaciju g. vel. župana Kukuljevića, da se §. 4. zaključka prenese u stilizaciju članka, kao §. 3. ovako:

Navedena državnopravna sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske imala bi na temelju njihovoga podpunoga starodavnoga ustava, te pomenute neodvisnosti trojedne kraljevine i njezine državne ravnopravnosti, osnovana biti na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj vrhovnoj upravi, stegnutoj na one državne poslove, koji će se saveznim ugovorom potanje opredieliti.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za ovu redakciju?

(Većina ustaje.)

Kako ja vidim, to je većina, to je dakle sada zaključeno. (Živio.)

Sada o promjenah, da se §. 5. iz zaključka u §. 3. članka uvrsti.

Andrija Brlić. Čita ovu točku formulacije g. Vrbančića.

Preuz. g. **ban.** Koji su za ovu redakciju?

To je većina. (Živio.)

To je dakle sada zaključeno i svršeno.

Andrija Brlić. Čita treću točku formulacije g. Vrbančića.

Preuzv. g. **ban.** Primate ovu redakciju?

To je većina.

Sada pitam, kako ćemo reći: „članak“ ili „zaključak“?

Koji su za članak?

(Manjina.)

Koji su za zaključak?

(Većina.)

To je dakle svršeno, sad idemo dalje.

Andrija Brlić. Čita dalje izviešće centralnoga odbora o krunisanju: „Glede izbora i odpravljenja zastupnikah ovih kraljevinah ka krunisanju Nj. Veličanstva premilostivnog vladara našeg, mnije odbor: da sabor trojedne kraljevine najvišju objavu, da se krunisanje kralja ugarskoga, te dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga jednim te istim činom obavlja, do ugodna znanja prima.“

Luka Botić. Ja mislim, da nam nije ugodno došlo, da će se Nj. Veličanstvo naš kralj krunisati kao zajednički kralj ugarski i hrvatski, nego samo na toliko nam je do ugodna znanja došlo, da će se Nj. Veličanstvo krunisati, dakle bi suvišno bilo radovat se, da će se Nj. Veličanstvo krunisati kao zajednički kralj. Ja sam dakle za to, da se to izpusti i samo kaže: „da će se Nj. Veličanstvo krunisati.“

Andrija Brlić. Čita po ovom predlogu izpravljenu formulaciju.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za ovu redakciju?

(Većina.)

Andrija Brlić. Čita dalje: „Buduć pako da odnošenje trojedne kraljevine napram kraljevini Ugarskoj medjusobno još uredjeno nije, i buduć da sastavak kraljevske inauguralne diplome za trojednu kraljevinu i kraljevinu Ugarsku naprama sveobćoj zajedničkoj kruni po obojih saborih izradjen, istomu krunitbenomu činu predhoditi imade, a sastavak inauguralne diplome za trojednu kraljevinu upravo od ustanovljenja odnošaja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj visi, to mnije odbor: „da se ti zastupnici za sada neizbiru i u Budim nešalju, a kad bi se krunisanje prije ovršiti imalo, nego se rieši odnošenje trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, to da si za taj slučaj sabor zadrži pravo, shodna odrediti.“

Mirko Hrvat. Nemogu pristati uz redakciju osrednjeg odbora iz sliedećih razlogah:

1) ja nepriznajem i nedržim, da inauguralna diploma zavisi od našeg odnošenja naprama Ugarskoj; svi su se izjavili, da smo samostalan narod; dakle da imamo prava na ustav, kao i Ugri, bez obzira na to, jesmo li u kakvom savezu š njimi ili ne;

2) neuvidjam, kako se može kralj kruniti samo uz izdanje zavjernice, da će štititi i braniti ustav naš: kralj nam je dao njeki okrnjeni ustav, a mi nećemo, da nam dade zavjernicu na temelju diplome od 20. listopada.

Dakle javimo kralju, da smo mi na radostno znanje primili izjavu, da će se krunisati, a da neznamo, kako će

Digitized by Google

se to krunisanje izvršiti, dok nam naš stari ustav nije povratio.

Franjo Lovrić. Na temelju sobstvenog osvjedočenja i naputka mojih komitentah imam izjaviti, da za slučaj, ako se nebi naš kralj jednim krunitbenim činom krunio, t. j. ako bi se od sabora ugarskog tomu zapreke stavile, da si sabor naš pravo pridrži, zahtievati, da kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija nisu u onom položaju u kojem Ugarska, i da mi za se inauguralnu diplomu na temelju starodavnog prava i ustava zaištemo i da našega kralja krunimo u Zagrebu.

Antun **Stojanović.** Mislim, da je ovaj predlog u protuslovju sa sada primljenim člankom, gdje mi kažemo, da je svaka sveza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske prestala, osim jedne krune i jednog krunitbenog čina. Zato mislim, da se ovaj predlog zabaci.

Ladislav Balog. Ja sam takodjer proti predlogu g. Lovrića, jer se protivi članku, što smo ga u ovaj čas primili, a drugo, ako hoćemo savez, svakako moramo u obzir uzeti ovu točku članka o krunisanju, želeći biti budući saveznici.

Franjo Žužel. Ja bi pristao uz predlog gospode Stojanovića i Baloga, kad bi ova gospoda ujamčiti mogla, da će svakako savez biti izmedju nas i Ugarske; drugo, kad bi ova gospoda ujamčiti mogla, da će se odnošenje izmedju Ugarske i Austrije tako riešiti, da iz krunjenja ustavnoga kralja nebi ništa bilo, i da Ugarska neće poći onim putem, kojim je već pošla. Ove okolnosti nisu nemoguće.

Dogoditi se može, da bi Ugri mogli staviti takove pogodbe, na koje će kralj odgovoriti, da se on uz ove pogodbe nikako kruniti nemože.

Ako bi se okolnosti tako razvile, da nebi kralj u Pešti krunjen bio za ugarskoga kralja, nevidim potrebu, da bi mi istim putem morali ići kao Ugri, i odreći se naših pravah, po kojih se kralj kruniti ima za našega kralja.

Nemislim ja tu, da bi mi kralja krunili pod kakovimi god uvjeti, nego ako bi Ugri išli putem revolucije, i ako hoće kralj, da se kruni kao kralj hrvatski ujamčenjem naših starodavnih pravah, sankcije pragmatičke, tada je u redu, da se kralj, kao ustavni kralj naš kod nas kruni. Zato pristajem uz predlog g. Lovrića.

Ivan Kukuljević. Mislim, da je od potrebe opetovati, što su toliki govornici glede odnošenjah naših izjavili, pozivajući se na starodavno pravo ovih kraljevinah, i to, što u pojedinih slučajevih imali smo pravo našega kralja, ako je i kralj ugarski bio napose kruniti, kao kralja hrvatskoga, i to na temelju naših starodavnih pravah, na temelju prvobitnog ugovora s Ugarskom i na temelju pragmatičke sankcije.

Nu ja neuvidjam uzrok, zašto mi nebi ovdje rieč poveli o tom i uz predlog g. Lovrića pristali. Rekoše njeka gospoda, da bi to u protuslovju bilo sa ustanovljenim člankom, buduć smo izjavili, da ćemo jednim krunitbenim činom ovršiti krunjenje.

Meni se čini, da ova gospoda nisu u obzir uzela, da smo i na to pristali, da želimo, da se ima Nj. Veličanstvo kralj naš kruniti i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga i to po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine jednom te istom krunom; dakle u ničem nestoji u protuslovju predlog g. Lovrića sa primljenim člankom, jer se pod tim samo toliko reći hoće, da kada bi zapreke bile, neću govoriti upravo o revoluciji, nego ima u državi i drugih slučajevah, da nebi mogli ovršiti zajedničko krunjenje, da bi mi u tom slučaju, oslanjajući se na naše starodavno pravo, mogli krunjenje kod nas obaviti.

Zato mnijem, da se predlog gosp. Lovrića uvrsti u predlog osrednjega odbora, budući je to u vrieme, gdje nam Nj. Veličanstvo krunitbu objavljuje.

Slavoljub Vrbančić. Argument g. M. Hrvata sasvime je logičan u tom, da se kralj prije izdanja krunitbene diplome kruniti nemože, a ova krunitbena diploma prije povratka starodavnog ustava nemože se misliti. Sasvim stvari drugačije stoje u Ugarskoj, nego kod nas; nam nemože bečka vlada kazati, da smo zaigrali naš stari ustav. U Ugarskoj je drugačije; Ugri stoje u processu sa vladom. Ona njim predbacuje, da su svojim debrecinskim zaključkom ustav zaigrali. To se nam kazati nemože, zato treba, da se strogo držimo našega starodavnoga ustava, koj nam je po Bogu dan i kojega nam nitko uzeti nemože.

Zato mislim, da je predlog g. M. Hrvata sasvim temeljit i slažem se š njim kao ustavan čovjek iz ciele duše.

Josip Akšamović. Mi možemo u tomu obsvjedočenju biti, da se kralj ustavni hrvatsko-slavonsko-dalmatinski samo na temelju starodavnoga ustava okruniti može.

Ako daklem bude krunjen u Ugarskoj kao ugarski kralj, nedvojmo onda, da će i kao naš kralj pod upitnimi uvjeti krunjen biti.

A razumije se, da taj slučaj iziskuje povratak prije svega našega ugarsko-hrvatskog ustava, kao kondiciju „sine qua non.“

Povrati li se ustav, stvar je po sebi riešena; nepovrati li se pako, izprazne su naše ustanove uvietah.

Pobrinimo se zato ponajprije za naše savezno odnošenje prama Ugarskoj.

Preuzv. g. **ban.** Dakle mi imamo redakciju, amendements g. Hrvata i Lovrića.

Andrija Brlić. Čita redakciju: „Glede izbora i odpravljenja zastupnikah ovih kraljevinah ka krunisanju Nj. Veličanstva premilostivog vladara našega, mnije odbor: itd.

Dalje čita amendement narodnog zastupnika M. Hrvata: „da, buduć se krunisanje kralja samo uz izdanje krunitbene zavjernice preduzeti može, ova pako istom poslie povratka podpunog starodavnog ustava trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izdana biti može: to se moli Nj. Veličanstvo, da trojednoj kraljevini povrati podpuni starodavni ustav, na temelju koga ima se krunitbena zavjernica izdati, i zatim krunisanje preduzeti.“

Dalje čita amendement narodnog zastupnika Franje Lovrića, po kom se ima na koncu izpravka g. M. Hrvata nadodati: „Za slučaj onaj, ako se krunitba po dosada obstojavših temeljnih zakonih nebi mogla obaviti zajednički s Ugarskom, pridržava si trojedna kraljevina pravo na temelju svojih međjunarodnih ugovorah i svoje vlastite pragmatičke sankcije okruniti posebice svoga kralja.

Lavoslav Šram. Ja mislim, da bi se predlog g. Hrvata i Lovrića mogao spojiti.

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da bi se najprije pitanje staviti imalo: prima li kuća ovu točku bez svakoga dodatka.

Antun **Stojanović.** Ja sam toga mnienja, da je sve istina, što je u predlogu osr. odbora, i da mi ništa odbaciti nemožemo.

Mirko Hrvat. Ako je tako, ja onda moj predlog natrag uzimljem, i hvala vam na takovoj samostalnosti, ako kažemo, da smo tako zavisni od Ugarske, da nemožemo bez nje kralja kruniti.

Digitized by Google

Petar Očić. Ja mislim, da je amandement g. M. Hrvata učinjen glede promjene motiva i glede promjene mjesta, naznačena u predlogu osrednjega odbora. Kako se čuje, gosp. Hrvat nebi hotio imati, da se odvisno čini krunisanje od Pešte, nego ako bi okolnosti zahtievale, da se može isto i ovdje ovršiti. To po mom mnienju smatram za promjenu motiva i mjesta. Predlog g. Lovrića slaže se sa predlogom g. Hrvata glede promjene mjesta, i slaže se, da se motiv sasvim promieni.

Andrija **Brlić.** Čita formulaciju predloga gosp. Hrvata.

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovaj predlog?

(Većina je, to je primljeno.)

Andrija **Brlić.** Čita formulaciju predloga gosp. Lovrića.

(Sa svih stranah: primamo.)

Franjo **Račkí.** Ja nevidim, kako se nebi moglo sve u savez metnuti, i zašto se nemogu izabrati poslanici za krunitbu u Pešti.

Što je g. Hrvat napomenuo, ondje se govori samo o inauguralnoj diplomi, i zahtievà se, da prije sastavka diplome moramo imati podpuni ustav. Moj dodatak je pako, da bi se napomenula i cjelovitost našega teritoriuma, jerbo jedno drugo neizključuje. Sada je gosp. Lovrić posebni izpravak učinio: ako se zajedničko krunisanje izvršiti nebi moglo, da umolimo Nj. Veličanstvo, da se po starodavnih pravih kruni u našoj sredini; dakle sve ovo može se spojiti: predlog centralnog odbora, amendement gosp. Hrvata i Lovrića.

Mirko Hrvat. Jedino glede motiva bila je moja namjera, da neću viditi našu odvisnost od Ugarske; ja pitam, da li je naše odnošenje uredjeno ili neuredjeno, da imamo pravo tražiti posebnu inauguralnu diplomu.

(Sa više stranah: riešeno je.)

Preuzv. g. **ban.** Sada molim, da cieli članak čitate.

Andrija **Brlić.** Čita:

Da sabor trojedne kraljevine najvišu objavu, da će se Nj. Veličanstvo naš kralj krunisati, do ugodna znanja primi. Budući, da se krunisanje kralja može preduzeti samo uz izdanje krunitbene zavjernice, krunitbena pako zavjernica može se izdati istom poslie povratka podpunoga starodavnoga našega ustava: to se Nj. Veličanstvo ima zamoliti, da trojednoj kraljevini podpunu njezinu zemljištnu cjelovitost i podpun njezin starodavni ustav povrati. Na temelju toga imat će se krunitbena zavjernica izdati, a zatim krunisanje poduzeti. Za onaj slučaj, ako se krunitba po dosada obstojećih temeljnih zakonih nebi mogla ovršiti zajednički sa kraljevinom Ugarskom, pridržava si trojedna kraljevina pravo, na temelju svojih medjunarodnih ugovorah i svoje vlastite pragmatičke sankcije posebice kruniti svoga kralja.

Adolfo **Veber.** Ja sam dušom i tielom zauzet za cjelokupnost naše domovine, a i s druge strane sam zauzet za pravo krunjenja kralja: zato želim, da bi se sve one točke, koje bi možebiti priečile ovo krunisanje, mogle mimoići, dakle da se amandement g. Račkoga neprimi.

Mirko Hrvat. Ja predlažem, da se dade vrhu toga glasovati, da se kakove sumnje neporode.

Biskup Strossmayer. Ja mislim, da kad se ovdje navadja teritorium onaj, koji zadobiti u granicah mogućnosti stoji, neuvidjam razloga, zašto se nebi prigodom krunjenja kralja spomenuti mogla i naša zemljištna cjelovitost; a da je Nj. Veličanstvo moguće pridružiti našoj kruni Dalmaciju i Kvarnerske otoke, to neće nitko nijekati. Zato po mom mnienju držim, ako se govori o starodavnom našem ustavu i cjelokupnosti našoj, da mi pod tim svakako razumievamo Dalmaciju i Kvarnerske otoke.

Ladislav Balog. Ja takodjer glasujem, da se to umetne.

Tomislav Cuculić. Ja bi riečim preuzv. gosp. biskupa djakovačkog još pridao, da je u inauguralnoj zavjernici, ako pogledamo u zakonik hrvatsko-ugarski, i zadnji put, kad bi krunjen naš kralj Ferdinando, napomenjeno, da će sve odtudjene strane zemlje naše, kad se zadobe njojzi i kruni našoj povrnuti imati, a tu da se naročito Dalmacija razumieva; pak ako Dalmacija još i nije spojena, to neizključuje pravo naše na nju, i da se ona u zavjernicu neuvrsti.

Ja sam dakle za predlog g. zastupnika Račkog, da se cjelokupnost naše domovine u budućoj inauguralnoj zavjernici potanko naznači.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo, da se to metne?

(Većina: Primamo.)

Andrija **Brlić.** Čita cieli članak.

Preuzv. g. **ban.** To je sada cieli članak; primate li ga u ovoj redakciji?

(Većina: Primamo.)

Andrija **Brlić.** Čita daljnu točku izviešća osrednjeg odbora: „Glede sjedinjenja kraljevine Dalmacije sa kraljevinama Hrvatskom i Slavonijom, buduć da dalmatinski izaslanici na naš sabor došli nisu, a sabor je i onako već glede sjedinjenja Dalmacije drugu predstavku prestolju Nj. posvetjenog Veličanstva najsmjernije podnio, to mnije odbor, da se uspjeh napomenute druge predstavke glede Dalmacije počeka, i dalje o tom pretresivanje na ono doba odgodi.“

Antun Jakić. Glede Dalmacije mislim, da se nebi čekalo na uspjeh ove predstavke, jer bi možebiti do sudnog dana čekati mogli, nego o tom pitanju moglo bi se sada većanje preduzeti.

Franjo Žužel. Mi zaključismo ovdje, da se uspjeh druge predstavke glede Dalmacije počeka. Buduć pako vidimo, da toga skoro dočekati nemožemo, nepreostaje nam ništa drugo, nego prije što odgovor dodje, nješto drugo učiniti.

Kad motrim dogadjaje u Dalmaciji, neznam da li me većma žalost ili groza hvata. Istina, da imade diplomatah, koji se drže načela Machiavelli-a i koji kažu, da nije dobro da se čovjek uvjek pokazuje prijatelj istine, jer drugačije dalje dodje; a istina je takodjer, da imade diplomatah, koji se drže načela Taleyrand-a: da je jezik dan, da se drugačije govori, a drugačije misli. Što se mene tiče, ja mislim, da bi ovo načelo moglo samo za njeko vrieme od koristi biti, ali nikako na dugo vrieme. Ako ova načela vladaju u velikih krugovih, naravska je posljedica, da se onda šire i do najnižega. Primierah tomu ima u rimskom carstvu. Rimska politika je takova bila, da se je držala napram tudjinstvu u toliko prijateljna, u koliko je to korist zahtievala.

Ovo načelo razprostrlo se dalje u višje krugove i napokon poprimiše ga Pretorianci i sruše carstvo. Tako isto i u Dalmaciji. Kada smatram ondašnje dogadjaje, groza me hvata, što vidim, da se carska rieč gazi, kojom se sdruženje Dalmacije obećaje: a da iz toga svega nije ništa bilo, to svi znamo, jer se je reklo, da valja narod dalmatinski pitati, što će on na to reći; uporavio se je suffrage universelle, koji je Napoleon III. izmislio.

Ja moram upravo kazati, da se sviet od ovoga suffrage universelle istom posljedku nada, kao i u Savoji. Tamo je čitav sviet bio za Napoleona, dočim je upravo čitav sviet proti njemu bio.

Digitized by Google

Tako u Dalmaciji. Nu još žalostniji postajem, kad ovu stvar promotrim iz gledišta pravah. Siromašni dalmatinski Hrvati su došli ondje u takav položaj, da oni u svojoj vlastitoj domovini nikakvih pravah neuživaju, niti političkih niti narodnih. Talijanski jezik je uveden u škole, to je takav sustav, kojim se glupost podpomaže; uveden je u urede i sudove. Gospodo, što da mislim, što bi kazao, kad dodje Hrvat na sud, nadje odvjetnika Talijana, i sudca, koji ga nerazumije, već mora kroz tumačitelja š njim govoriti. To je takov sustav, nad kojim se mora sgroziti svako razumno srce; a još većma obuzima me groza, kad pomislim na posljedice. Ondje se podupire talijanština protiv Hrvatah. Ja nisam neprijatelj talijanštine, želim da bude cvala u njihovoj zemlji; ali nemogu dopustiti krivice, da se naš jezik i naša narodnost u Dalmaciji obezčašćuje. Puka je istina, da je talijanština svagda neprijateljna prema Austriji; to je isto u Dalmaciji i Istriji. Koja može posljedica tomu biti, da se podupire u Austriji element, koji je obstanku Austrije veoma pogibeljan? Ja odtud nevidim druge posljedice, nego da će ovaj element Austriju oslabiti.

Da je u Dalmaciji taj isti slučaj, dokazuje to, da je potalijančeni Hrvat Tomaseo, bivši diktator Venecije, najveći protivnik sdruženja, koji jednako piše proti savezu Dalmacije s Hrvatskom.

Ja pitam u ovom slučaju, ako Talijani budu podupirani izvana, ako Talijani u Primorju i u Dalmaciji budu podupirani, ako se nebudu upotriebile sile, da se takove težnje uduše, šta će iz tog slieditі? Ja velim, da će stvar zlo izpasti. Od nas će se onda novac i krv tražiti. Dakle mi Hrvati nemožemo ovu politiku tjerati u Dalmaciji, nemožemo kao prijatelji Austrije ovu politiku tjerati, koja je upravo podrovala talijanski element proti nam.

Ja pitam, kad se talijanski element u Dalmaciji sa svom silom podupire, tko će s vremenom još braniti Dalmaciju; možebiti Hrvati, s kojimi se je maćehinski postupalo? Možebiti Talijani? Oni gravitiraju u Turin; dakle: Austrija neće nikoga imati, koj će se za nju zauzeti. Kad bi Austrija u Dalmaciji tjerala politiku hrvatsku, to bi cieli sviet znao, da ondje hrvatski element živi, da je Dalmacija hrvatska, i Talijani poštenim licem nemogu na Dalmaciju udariti sbog idee narodnosti. Ali dok se u Dalmaciji talijanština podupire, protivnici tvrde, da je Dalmacija talijanska, a Hrvat daj krv, daj novce, da ju obraniš.

Nadalje u krunitbenoj diplomi od god. 1715. stoji, da će Nj. Veličanstvo kralj Karlo III. uzdržati sve pokrajine krune Ugarske, i na koliko bi osvojene bile, da će ih opet sdružiti. U istom članku veli se, da svaki nasljednik Karla VI. prije, nego će se kruniti, mora takovu prisegu položiti: dakle naš kralj dužan je prije, nego će se kruniti, položiti takovu prisegu, da će sve, što je kruni našoj pripadalo, natrag povratiti. Ako nam Dalmaciju neustupi, što će iz toga sliediti? Ja izgovoriti neću, to svaki znade. Reći će tko, da kao Hrvat govorim iz sebičnosti, ali ja govorim upravo i kao vrući prijatelj austrijske dinastije. Kad bi moguće bilo uvesti hrvatsku politiku u Dalmaciju, da bi on narod sretan bio, i kad bi narodi, koji nas okružavaju, vidili, da su Jugoslaveni u Austriji sretni: nebi oni drugamo vukli, nego bi sve težilo pod krunu austrijansku.

S toga sam ja toga mnienja, da mi opet u predstavki govorimo s kraljem, ne kao laskatelji, nego tako, kako nam je na srcu; da izrazimo naš strah radi onoga, što dan današnji u Dalmaciji biva, i kako je to krivično glede Hrvatah u Dalmaciji; da izrazimo naš strah vrhu toga, kakve tužne posljedice iz toga sliediti mogu, i da razložimo iz protivne strane, kakova korist bi mogla proizteći za hrvatski narod i kuću austrijansku i narode austrijanske, te mislim, da bi se u tom smislu predstavka podniela.

Ja bi imao još jedan drugi predlog; ima Dalmatinacah, koji su proti sdruženju, koji neznadu našega ustava; oni poznaju možebiti samo njekoje zloporabe, a ne ono dobro, koje iz njega izvire; zato mislim, da bi dobro bilo, ako bi proglas dali na Dalmaciju, u kojem bi rekli, da mi njih nismo nakanili kao gospodari ugnjetavati, da mi smo nakanili njim ne naš narinuti, nego da smo i pripravni izbrisati koješta iz našega ustava, i ako kod njih šta boljega nalazimo, to od njih poprimiti i u život privesti; to je moj predlog. (Živio.)

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da su to razlozi, koji bi se kao gradivo u adresi dali upotriebiti.

Preuzv. g. **ban.** Primate, da to dodje u adresu?

(Većina: Primamo.)

Preuzv. g. **ban.** Za danas zaključujem, sutra nastavit ćemo u pol jedanaest satih.

Digitized by Google

Četrdeset i osma saborska sjednica 24. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o četrdeset i sedmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držnoj u Zagrebu dne dvadeset i trećega srpnja god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Andrije Brlića*.

Ponajprije bude zapisnik posljednje sjednice od 22. srpnja t. g. pročitan i odobren.

Zatim predloži gosp. zastupnik Jakovčić, da se u odbor ad hoc, koji je u poslu gradjenja željeznice medju Karlovcem i Rieком postavljen, kao član uvrsti i g. zastupnik grada Karlovca Ivan Obradović; a presv. gosp. veliki župan riečki Smaić predloži, da se u isti odbor od strane županije zagrebačke jedan član izabere. Dočim dakle po predlogu primljenom g. Jakovčića g. Ivan Obradović članom gore rečenog odbora postade, bude uslied predloga presv. gosp. velikog župana riečkog Smaića u isti odbor zastupnik g. Josip Vranicani jednoglasno izabran.

Budu priobćeni sliedeći prinesci za jugoslavensku akademiju:

Prinesak g. dr. Antuna Rojca, javnog bilježnika u Zagrebu, sastojeći u položenoj obveznici državnoj od narodnog zajma od 50 for.

Prinesak g. profesora Josipa Veselića iz srbske kneževine od deset žućakah kremničkih u zlatu, koja oba prineska budu predana ekonomičkomu odboru za jugoslavensku akademiju.

Gosp. Josip Vranicani, kao izvjestitelj odbora za prošnje, čita četvrti i peti zapisnik istog odbora vrhu sjednicah odbornih od 10. lipnja i 16. srpnja t. g., u kojih odbor svoje mnienje izražava vrhu molbenicah:

a) Povelj. kralj. trgovišta Siska i vojničkog Siska, da oba u jedno tielo spojena i slobodnim kralj. gradom proglašena budu;
b) županije zagrebačke, da se gg. grofovi Gjuro i Antun Jelačić, Miroslav Kulmer, Julio Janković, gospoda baruni Josip Šokčević, Mirko i Metel Ožegović, Josip Neustädter, Dragojlo i Eduardo Kušlan kao velikaši trojedne kraljevine uzakone i kao takovi zaprisegnu;
c) gospode grofa Miroslava Kulmera i baruna Josipa Neustädtera posebice uprav na sabor u istom predmetu danih;
d) Ivana Vončine zastupnika, da se Novi u Vinodolu poveljenim trgovištem proglasi;
e) urbarske obćine Krašića, u istom predmetu;
f) slob. kaptola krbavsko-modruškoga, da se njegovo uzdržanje i snabdjevanje dostatnimi sredstvi od strane sabora izposluje;
g) učiteljah iz Mrkopolja, Ravnegore i Vrbovskog, da se smatraju kao komorski činovnici i da bi se redovito po obćini izplaćivali;
h) obćine Bušetina radi paševine; i
i) žiteljah kotara čubarsko-delničkog i ravnogorskog radi povrate prava, da mogu iz gospoštinskih šumah bezplatno drvah za tehničku porabu dobivati.

Odlučeno je, da se ovi zapisnici odbora za prošnje metnu na dnevni red.

Izza toga se preduzme na dnevnom redu stojeći pretres vrhu stilizacije saborskoga zaključka o odnošaju trojedne kraljevine prema kruni i kraljevini Ugarskoj.

Presv. g. veliki župan Kukuljević predloži, da se iz stilizacije, pod naslovom zaključka saboru poznate, §. 4. ovako izpravljen u stilizaciju članka kao §. 3. prenese: Navedena državopravna sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske imala bi na temelju njihovoga podpunoga starodavnoga ustava, te pomenute neodvisnosti trojedne kraljevine i njezine državne ravnopravnosti, osnovana biti na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj vrhovnoj upravi, stegnutoj na one državne poslove, koji će se saveznim ugovorom potanje opredieliti.

Gosp. zastupnik Franjo Lovrić predlaže prosto premiešćenje §. 4. iz zaključka u članak i da se tomu dodadu ona četiri redka, koja zatim u članku i onako sliede, to jest: „U nijednom ipak slučaju itd.“, samo da se medju rieči: „od svojih pravah,“ dodadu rieči: „onoga diela,“ te da stavka glasi: „u nijednom ipak slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od onoga diela svojih pravah, po kojih itd.“

Gosp. zastupnik Vrbančić predlaže:

1) da se naziv članka u zaključak preinači;

2) da se §. 5. zaključka, kao §. 4. mjesto stavke članka u §. 2.: „u nijednom ipak slučaju itd.“ umjesti;

3) da se §. 3. članka, koj bi dobio broj 5. ovom stav-

Digitized by Google

kom počme: „Čim se sabor kraljevine Ugarske za načela ovoga zakjučka izjavi, bit će od jedne i druge strane itd.“

Uslied ovih predlogah g. zastupnik Mirko Hrvat izjavi, da on kod svoga u prošastoj sjednici učinjenoga predloga ostaje, po komu se iz stilizacije zaključka ima izpustiti §. 4. i §. 5., buduć o cjelosti predloga glasovanja nije bilo, dakle načela u ovih paragrafih izražena po propisu poslovnika primljena nebjehu.

Počem bi preuzv. g. predsjednik izjavio, da je u dvojbu dovedeno glasovanje u redu bilo, i da se ovaj predlog nemože u pretres uzeti, buduć je sabor primio na predlog gg. Stojanovića i Mrazovića načela u §§. 4. i 5. zaključka izražena: to se predje na glasovanje o stilizaciji; i počem ni za samu stilizaju zaključka, ni za samu onu članka nijednog odvjeta nebijaše: bude glasovano o primljenju članka sa predlogom popravka presv. gosp. velikog župana Kukuljevića, i ovaj predlog bude većinom glasovah primljen.

Tada se preduze glasovanje o predlogu g. Vrbančića, i to najprije o umještenju §. 5. iz zaključka u članak pod br. §. 4. mjesto one stavke članka u §. 2. koja počima sa riečima: „u nijednom ipak slučaju itd.“, što većinom glasovah primljeno bude; tada bude većinom glasovah primljena i prva i treća točka predloga g. Vrbančića, tako, da sada saborski zaključak o odnošaju trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj ovako glasi:

Zaključak

o odnošaju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kruni i kraljevini Ugarskoj.

§. 1.

Trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u današnjem svom teritorialnom obsegu, brojeć ovamo županije riečku s gradom Riekom, njegovim kotarom i ostalim primorjem, zagrebačku, varaždinsku, križevačku, požežku, virovitičku, sriemsku, i sadanju vojničku Krajinu, t. j. osam hrvatskih i tri slavonske regimente, imenito: ličku, otočku, ogulinsku, slunjsku, prvu i drugu bansku, križevačku i gjuročku, zatim brodsku, gradišku i petrovaradinsku, tako isto razumievajuć ovamo pravo na Medjumurje i ostala virtualna teritorijalna prava ove kraljevine, izjavljuje i očituje putem svoga u glavnom gradu Zagrebu rokujućega sabora, da je uslied dogadjajah godine 1848. svaka druga ma kakva, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza izmedj trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i izmedju kraljevine Ugarske pravno posve prestala, osim što se Nj. Veličanstvo zajednički kralj njihov, po njihovih do g. 1848. zajedničkih zakonih, nakon ugovorenih za trojednu kraljevinu i za kraljevinu Ugarsku posebnih krunitbenih diplomah, ima krunit i za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga, i to, po slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine, jednom te istom krunom i jednom te istom krunitbom, kojom i za kralja ugarskoga; i što ovoj trojednoj kraljevini, osim njezinih posebnih temeljnih, državnih i ustavnih pravah pristoje još i sva ona javna prava, koja pripadahu kraljevini Ugarskoj do konca godine 1847., u koliko se gore izjavljenoj samostalnosti i neodvisnosti njezinoj posredno ili neposredno neprotive.

§. 2.

No uvažavajuć zajedničku s Ugarskom kraljevinom prošlost svoju, i prijašnji š njom zajednički ustavni život, a tako isto uvažavajuć zajedinstvo interesah glede uzdržanja i razvitka ustavne slobode, trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, pretresivajuć previšnji kraljevski predlog od 26. veljače 1861. br. 152, kojim je pozvana, da izjavi svoje želje i misli glede odnošenja svojega prema kraljevini Ugarskoj, očituje kriepošću ovoga svoga saborskoga zaključka: da je ona pripravna, prama koristi i potrebući zajedničkoj, s kraljevinom Ugarskom stupiti u još užju državnopravnu svezu, čim od strane kraljevine Ugarske gori naznačena neodvisnost i samostalnost, a tako i gore pomenuti realni i virtualni teritorijalni obseg trojedne kraljevine pravno valjano budu priznani.

§. 3.

Navedena državnopravna sveza izmedju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske imala bi na temelju ipak njihovoga podpunoga starodavnoga ustava, te pomenute neodvisnosti trojedne kraljevine i njezine državne ravnopravnosti, osnovana biti na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj vrhovnoj upravi, stegnutoj na one državne poslove, koji će se saveznim ugovorom potanje opredieliti.

§. 4.

Zakonarstvo i vrhovna uprava u poslovih političnih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosudja kao i sudbenost u svih molbah, nemogu biti predmetom užje sveze medju trojednom kraljevinom i Ugarskom, te u pitanju medjusobnog odnošaja ovih kraljevinah u pretres i nedolaze.

§. 5.

Čim se sabor kraljevine Ugarske za načela ovoga zaključka izjavi, bit će od jedne i druge strane odredjeni jednakobrojni od saborskih članovah sastojeći odbori u tu svrhu, da, sastavši se na osobitu, medjusobnim dogovorom odredjenom mjestu, potanki o državnopravnoj toj svezi ugovor izrade, ter ga dotičnim saborom na odobrenje predlože.“

Zatim se predje na dalnje pretresivanje izviešća osrednjega odbora o kraljevskih predlozih i u tom bude zaključeno:

1. Glede izbora i poslanja zastupnikah na krunisanje Nj. Velič. našeg kralja — ima se na većinom glasovah primiti predlog gosp. zastupnika Botića izjaviti, da sabor trojedne kraljevine najvišju objavu, da će se Nj. Veličanstvo naš kralj krunisati, do ugodna znanja prima.

Zatim predloži g. zastupnik Mirko Hrvat, da se mjesto izviešća centralnog odbora o pošiljanju zastupnikah ka krunitbi u Budim izjavi: da, buduć se krunisanje kralja samo uz izdanje krunitbene zavjernice preduzeti može, ova pako istom poslie povratka podpunog starodavnog ustava trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izdana biti može: to se umoli Nj. Veličanstvo, da trojednoj ksaljevini povrati podpuni starodavni ustav, na temelju koga imade se krunitbena zavjernica izdati i zatim krunisanje preduzeti.

Po primljenom većinom glasovah ovom predlogu, predloži gosp. zastupnik Rački, da se poslie rieći „povrati“, umetne stavka: „cjelovitost zemljištnu.“

Po primljenju ovog predloga, bude i predlog gosp. zastupnika Lovrića primit, po kom se ima na koncu predloga g. Hrvata nadodati:

„Za slučaj onaj, ako se krunitba po dosada obstojavših temeljnih zakonih nebi mogla obaviti zajednički s Ugarskom,

Digitized by Google

pridržava si trojedna kraljevina pravo, na temelju svojih medjunarodnih ugovorah i svoje vlastite pragmatičke sankcije okruniti posebice svoga kralja.“

2. Glede sjedinjenja kraljevine Dalmacije sa Hrvatskom i Slavonijom, bude na primljeni predlog gosp. zastupnika Žužela zaključeno, u predstavki na Nj. Veličanstvo razložiti što kriepčije pravo naše na to sjedinjenje i veliku korist, koja odatle za čitavu carevinu proizticе.

Zatim bude sjednica zaključena i za sutra u ½11 satih urečena.

Šokčević s. r.
ban.

A. Brlić, s. r.
saborski bilježnik.

Andrija Brlić. Čita zapisnik posljednje sjednice, koji bi odobren.

Franjo Žužel. Ja sam jučer osim toga, da bi se predstavka učinila glede Dalmacije, predložio i to, da bi se izdao proglas na Dalmatince; neznam je li taj predlog primljen ili ne.

(Čuje se: nije.)

Biskup Strossmayer. Ov čas sam dobio list od redaktora „Pešt-budimskih vedomostih“ g. Franciscia, u kojem javlja, da je medju Slovaci skupio 150 for. za jugoslavensku akademiju.

Koliko čujem, braća Slovaci hoće da utemelje Maticu, i ako Slovaci u svom dosti nepovoljnom stanju podupiraju naše potrebe, mislim, da će i Hrvati podupirati braću Slovake.

(Sa svih stranah: hoćemo.)

Laveslav Šram. Čita molbe za dopust gospode narodnih zastupnikah Josipa Žuvića, Aleksandra Fodrocia i Ivana Jande.

Ovi dopusti bijahu time podieljeni, da će ih dotična gospoda nakon dovršenih kralj. predlogah nastupiti.

Dalje čita zakonski predlog Janka Šviglina:

1. Da se svi predlozi u pogledu uredjenja odnošajah izmedju bivših podanikah i vlastelinstva administrativnom odboru za pretresivanje odstupe.

2. Da se putem vis. kralj. namjestničtva do riešenja odnošajah ovih odmah obustave sve ovrhe, koje bi se za desetak od činženih i gornih zemaljah ili vinogradah vodile tamo, gdje je činž ovaj i gornica dopitana.

3. Da se pomaganje plaćanja poreza za drvarinu i pašu, gdje takovo jošte obstoji, do ustavnog riešenja pitanja ovoga obustavi.

Mirko **Hrvat.** Predlog taj je pravedan i baš neželim, da dodje u odsjeke, jer u odsjecih neće biti niti za godinu danah riešen; ja sam uvjeren, da je našem narodu u mnogoj struci nepravda učinjena, gdje su se nagode činile o odkupu zemaljah; znamo, da je nepravda, što mora za spahinske šume plaćati porez, prem ima pravo drvarije u njih i prem je spahija nagradjen za to u odšteti: zato predlažem, da se ovaj predlog predade administrativnom odboru i da se ova stvar prije odgodjenja sabora rieši.

Za naš prosti puk nije još ništa učinjeno i on punim pravom očekuje, da se za njega što učini.

Eugen Kvaternik. Ja moram svom dušom podupirati predlog gosp. Šviglina i g. predgovornika tim više, što sam takodjer dobio pisma, koja posve tamo smieraju, da se ovaj predlog čim prije rieši.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za to, da se ovo preda administrativnom odboru?

(Sa više stranah: primamo.)

Mirko **Hrvat.** Ja bi predložio, da se juridički odbor ustanovi; odbor administrativni je konstituiran, on radi, ali nemože dalje, dok se nestavi u sporazumljenje sa odborom juridičkim.

Petar Očić. Uslied toga bi ja predložio, da se ovaj predlog nebi predao odboru administrativnom, nego juridičkom.

Mirko Hrvat. Gosp. Očić, čini mi se, da je zaboravio naš stari sustav, jer po urbariumu smatrali su se slični predmeti kao političke naravi.

Petar Očić. Jest; ali ima i stvarih, koje se nemogu riešiti samo političkim putem.

Izza ovih prepirkah odlučeno bi glede učinjenog predloga, da se administrativnom odboru za namahno pretresanje odstupi.

Preuzv. g. **ban.** Sada ćemo g. podbana zaprisećи.

G. podban polaže prisegu u ruke preuzv. g. biskupa djakovačkoga, uz sliedeći obrazac:

Ja Ivan Zidarić, podban trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije a uzvišene stolice banske podpredsjednik, kunem se živim Bogom, blaženom Djevicom Marijom i svimi svetci i odabranici božjimi, te zadajem tvrdu vjeru, da tajnah ni banovih, ni banske stolice, niti onih banske časti nikada i nikomu odkrivati neću, pak budi to pismeno ili ustmeno, budi migom ili kojim drugim načinom, nego da ću ih isto tako, kao i sve one povlastice trojedne kraljevine, koje budu meni naposeb za čuvanje povjerene, čuvati vjerno, da ću prava, slobodu, sloboštine, preimućtva i uredbe trojedne ove kraljevine previšnjim mjestom potvrdjene stalno obdržavati, štititi i braniti, nadalje, da ću svim, koji će pravicu u mene iskati i u svakom poslu, koji će na moju dužnost spadati, kako po Bogu i pravdi njegovoj za pravo nadjem, po mogućnosti mojoj svagda istinit i pravedan sud izreći i pravedno izvršiti, neglededeć na osobu bogata il siromaka, a zametnuvši molbe, mita, nagnuće, strah, mržnju, ljubav i dopadnost.

Tako mi Bog pomogao i svi svetci.

Ivan Zidarić, v. r.
podban.

Izza toga prešlo se na dnevni red o drugom kraljevskom predlogu glede namjestničkog vieća.

Vinko Pacel. Čita predlog osrednjeg odbora o pomenutom drugom kralj. predlogu ovako:

U drugom kraljevskom predlogu je doznaka Nj. posvećenog Veličanstva, da je ono politični dikasterij u Zagrebu pod imenom kraljevskoga namjestničkoga vieća za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju za rukovodjenje i obavljanje političko-ekonomičkih poslovah ustrojiti dostojalo.

Odbor mnije:

da ovu najvišju doznaku sabor trojedne kraljevine uzme do znanja, i umještenje tog namjestničkog vieća jedino privremenim smatra.

Što se pako tiče izrazah u istom drugom kraljevskom predlogu, „da je na način kr. namjestničkog vieća ugarskoga za nasljedne kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju ustrojen i umješten taj politični dikasterij, koji će za uvieke Nj. Veličanstvu i zakonitim Njegovim nasljednikom podložen, pod

Digitized by Google

predsjedom bana i njegovih u dostojanstvu nasljednikah upravu političko-ekonomičkih poslovah zemaljskih u smislu zakonah i naredbah Nj. Veličanstva rukovoditi i obavljati imati;“ osrednji odbor uvaživ ovu okolnost mnije:

da saboru trojedne kraljevine pravo pripada zamieniti namjestničko to vieće sa ustavnom vladom odgovornom na temelju §. 1. čl. 18 od g. 179$^{0}/_{1}$ zatim:

da trojedna kraljevina, premda je po primljenoj pragmatičkoj sankciji dne 9. ožujka 1712. svojim načinom postala nasljedna kraljevina, to ipak ona nepada pod smisao drugih austrijskih pokrajinah, poznatih pod imenom „Erbländer“ štono spadaju pod njemački savez, a trojedna kraljevina tamo nikada spadala nije, niti spadati nemože, i zato se u tom smislu nasljednom kraljevinom nazvati neima.

Izraz „za uvieke“ prejudicira pravu trojedne kraljevine, jer si ona može promieniti ustavnim putem prema potrebam i duhu vremena političko ustrojstvo svoje zemlje, koja promjena, ako baš i nezavisi jedino od volje trojedne kraljevine, već i od uzajamne volje kraljeve, to se ipak u ustavnoj državi nikako dopustiti nemože, da bi vladar sam vlastan bio, nješto jednostrano odrediti bez volje naroda „za uvieke,“ a to bi se i onako i u načelu svakomu napredku bolje uprave po sebi protivilo.

Nadalje da zakoni i naredbe kraljevske imadu spomenutomu namjestničtvu za pravilo služiti, kriva je pomisao; jer je namjestničtvo po našem ustavu tielo u smislu §. 1. čl. 18. od god. 179$^{0}/_{1}$ narodu odgovorno, i po glasu članka 14. od god. 179$^{0}/_{1}$ dužno se svakoj nezakonitoj naredbi sa svom moralnom snagom oprieti, a da bi ono po zakonih i naredbah jednostrano po kralju stvorenih ikada u zemlji našoj upravljalo bilo, tomu u povjestnici ustavne naše zemlje traga neima.

Na temelju ovih premisah scieni odbor:

da sabor trojedne kraljevine naš dvorski dikasterij u Beču na to pozoran učini, da on obzirom na čl. 7. od god. 1507. dekreta VI. u napredak kod stiliziranja najvišjih odpisah i svojih odlukah izbjegava svaki i sljednji izraz, koji se s ustavnimi zakoni i zakonitimi našimi običaji neslaže.

S razloga, što je kod dalm. hrvat. slav. namjestničkoga vieća sada naimenovan dvorskim savjetnikom g. Antun Rubido, kojeg dostojanstvo ustavni organizam u našoj zemlji nepoznaje, a i osrednjemu odboru poznata nije ni prisega njegova, ni prisega namjestničkih prisjednikah, a niti ustroj tog namjestničkog vieća, to osrednji odbor predlaže:

da si sabor trojedne kraljevine putem svietlog bana i obrazac položene prisege dvorskog savjetnika gosp. Rubide i namjestničkih prisjednikah i čitavi ustroj tog namjestničkog vieća za dalje potrebito riešenje pribavi, i podjedno izposluje, da se naslov „dvorskog savjetnika“ u ustavni naslov „banskog namjestnika“ pretvori.

Mirko **Hrvat**. Povodom jučeranjeg saborskog zaključka, da trojedna kraljevina neće odustati od svojih pravah, po kojih joj pripada vlastita vrhovna i zemaljska vlada, te na temelju zaključka administrativnoga odbora, uzimam si čast sliedeći predlog glede namjestničkog vieća učiniti (čita:)

Sabor trojedne kraljevine priznaje ustrojenje i umještenje kraljevskog namjestničkog vieća za kraljevinu Hrvatsku Slavoniju i Dalmaciju kao privremenog političkog dikasterija za ove kraljevine, s time, da je isti dikasterij po našem ustavu, i to temeljem članka 14. i 18. §. 1. god. 1790—1791. tielo narodu odgovorno, koje je dužno svakoj se neustavnoj dakle nezakonitoj naredbi sa svom moralnom snagom oprieti, s time, da se isti dikasterij imade na temelju članka 1. i 2. sabora trojedne kraljevine od god. 1767. u svakom obziru ustrojiti i vladati po propisih izdanih ustavnim putem za kraljevsko ugarsko namjestničko vieće. Isto tako priznaje i odobrava sabor ovaj trojedne kraljevine zavedenje privremenog hrvatsko-slavonskog dvorskog dikasterija s time, da se naslov istog privremenog dvorskog dikasterija promieni sa naslovom privremene kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske dvorske kancelarije, da ova privr. hrvat. slav. dalmat. dvorska kancelarija dobije isti djelokrug, kojeg je imala i ugarska dvorska kancelarija do god. 1848. i da priv. hrvat. slav. dalmat. dvorska kancelarija stoji u istom odnošenju naprama bečkih popečiteljstvah, u kome je stajala i ugarska dvorska kancelarija do god. 1848. No buduć da saboru trojedne kraljevine pripada na temelju čl. 18. §. 1. godine 1790—1791. pravo, tako privremeno namjestničko vieće, kao što i privremenu hrv. slav. dalmat. kancelariju zamieniti sa ustavnom saboru trojedne kraljevine odgovornom vladom, to će sabor ovaj u ovogodišnjem još svom zasjedanju sačiniti zakonski predlog o vlastitoj saboru ovome odgovornoj vrhovnoj i zemaljskoj vladi. —

Napokon, prem da je trojedna kraljevina po primljenoj pragmatičkoj sankcii dne 9. ožujka 1712. svojim načinom postala nasljedna kraljevina, to ipak ona nespada pod smisao drugih austrijskih pokrajinah, poznatih pod imenom „Erbländer,“ što no spadaju pod njemački savez, a trojedna kraljevina tamo nikada spadala nije, niti spadati nemože, i zato se u tom smislu nasljednom kraljevinom nazivati neima.“

U predlogu ovom predlaže se dakle:

1. da se namjestničko vieće na temelju čl. 1. 2. god. 1767. t. j. na temelju ustavnih zakonah ustroji;

2. da se dvorski dikasterij kao privremena vrhovna vlada prizna; nu da mu se ime promieni u privremenu dvorsku kancelariju, da joj se isti djelokrug podieli, kao i ugarskoj kancelariji, te da stupi u isti odnošaj prema bečkoj vladi, kao što bijaše ugarska kancelarija do god. 1848.

Razlozi za ovaj predlog jesu sliedeći:

1. zaključak jučerašnji sabora, da trojedna kraljevina tako od vrhovne uprave svoje u poslovih političnih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosudja, kao i od domaće zemaljske vlade neće ništa popustiti;

2. što namjestničko vieće ništa drugo nije, nego nastavljenje onoga god. 1767. uvedenog kr. nam. vieća.

Buduć pako da je ondašnje namjestničko vieće na istom temelju ustrojeno bilo kao i ugarsko, zato je dosljedno, da se i sada na istom temelju i zakonu ustroji.

Što se tiče dvorske oblasti, priznanje iste utemeljuje se na jučerašnjem zaključku. Razlozi su sliedeći:

1. što čast naroda našega zahtieva, da ne samo imamo dvorsku oblast, nego da bude ugledna što je više moguće:

2. što ima u našoj domovini centrifugalnih mnienjah, a za ona uništiti, neima drugog sredstva, nego priznanje dvorske kancelarije, i povišenje iste na djelokrug, koji je imala i ugarska dvorska kancelarija do god. 1848. S toga predlažem, da se taj predlog uzme mjesto predloga osrednjega odbora.

Digitized by Google

Nadalje, što se tiče opazke odbora centralnog glede izraza „za uviek“, mislim da smo tomu doskočili, kad kažemo, da se ima kralj. namjestničko vieće po ustavnom zakonu ustrojiti, a tim smo rekli, da se neima pokoravati samo kraljevskoj zapovjedi.

Glede naimenovanja „nasljedne kraljevine“ može se zadržati opazka odbora; nadalje može ostati opazka, da se saboru putem sv. bana predloži i obrazac položene prisege dvorskog savjetnika g. Rubide i namjestničkih prisjednikah i čitavi ustroj tog namjestničkog vieća, te da se u buduće zakonom ustanovi obrazac prisege, koju će dvorski savjetnik i namjestnički prisjednici polagati imati. Nemogu ipak pristati na opazku onu odbora centralnoga, da naslov „dvorski savjetnik“ nije kod nas običajni bio; jer znamo, da su bili u običaju kod nas consiliarii aulici, a to hrvatski ništa drugo nije nego „dvorski savjetnik“; dakle u tom naslovu nevidim pogibelji za naš ustav.

Napokon može ostati opazka odbora centralnoga, da se u buduće ima izbjegavati u podpisih i odlukah svaki neustavni izraz.

Preuzv. g. **ban.** Drugoga obrazca prisege neima, nego onaj stari od Marije Terezije.

Makso **Piškorec.** To je čisto novi predlog; sada su dakle 2 predloga ovdje, jedan centralnog odbora, drugi gosp. M. Hrvata. Stvar mi se odviše važna čini, nego da bi se mogao jedan predlog naprečac zabaciti a drugi primiti. Zato mislim, da bi se mogao predlog gosp. Hrvata štampati i med članove razdieliti, a da se onda o njem vieća.

Mirko **Hrvat.** To nije moj predlog, nego je administrativnog odbora, koji ja samo kao izvjestitelj saboru predlažem. §. 41. poslovnika kaže: „kad se pročitaju izviešća kojega odbora, sabor o njima vieća ili odmah, ili u tu svrhu odredi vrieme,“ sabor je dakle vlastan, odmah o tom viećati.

Petar Očić. Koliko sam shvatio predlog g. Hrvata, samo jednu ću opazku učiniti; predlog g. M. Hrvata tamo smiera, da se organizira namjestničko vieće, i da se nova zakonska osnova izradi. Ako je u tu svrhu taj amendement učinjen, tada činim pozornu vis. kuću, da se o ove vrsti predlozih nemože viećati, nego ov predlog u cielom svom obsegu mora se na odsjeke odpraviti, jer ima više čestih, naime što on želi ovo vieće posve na novo preustrojiti, i djelokrug njegov razprostraniti, te ga sasvim na novi temelj postaviti. Ako je tako, onda ja neuvidjam, kako bi se moglo to spojiti, da ovo vieće stranom zadrži lice starodavno, a da se na novi temelj položi. Neka g. Hrvat razjasni, kako bi se to moglo spojiti, da namjest. vieće pol staro, pol novo bude, ja toga spojiti nemogu.

Ivan Kukuljević. Ja imam kao predsjednik administrativnog odbora, koji ima zadaću pojedine predmete, koje ima centralni odbor pretresati, u pretres uzeti, svoje mnienje izjaviti. U administrativnom odboru je u pretres uzet ovaj predmet u smislu saborskog zaključka, i ovo, što je g. M. Hrvat pročitao, jest zaključak administrativnog odbora; to nije dakle njegov privatan predlog, nego predlog administrativnog odbora: zato predlažem, da se još jedanput pročita, i u smislu prvih debatah u pretres uzme.

Mirko Hrvat. Meni je žao, da g. Očić mene nikada dobro nerazumije; niti je razumijo, što sam predložio, niti je čuo, kad sam čitao članak 41. poslovnika..

Ja ništa drugo nepredlažem, nego:

1. da se kr. namjestničko vieće, kao privremeni dikasterij, prizna, pak, da se na temelju ustava osamnaestog vieka preustroji;

2. da se prizna dvorski dikasterij;

3. da si pravo zadržimo još u ovom saboru zakon stvoriti o odgovornoj vrhovnoj i zemaljskoj vladi.

Mato **Mrazović.** Ja se moram, makar i tko glavom kimao, s g. Očićem složiti, no upravo na temelju §. 41. poslovnika; ali spojiti ću ga prije sa §. 40., koji veli: „Izim izvanrednih slučajevah imaju se odborna izviešća i predlozi barem tri dana prije čitanja natiskani podieliti medju članove.“ U ostalom ovdje je na dnevnom redu predlog osrednjega odbora, a to je povodom prvašnjeg predloga kraljevskog od 14. ožujka, i ovdje je pitanje samo o namjestničtvu.

Na koliko je predlog g. Hrvata ili predlog administrativnog odbora, premda njegova slika to nepokazuje, s time u savezu, to se može samo prva točka istoga predloga u obzir uzeti, a drugo je čisto novi predlog; dakle po poslovniku, ako je to novi predlog, morao bi se 3 dana prije čitanja natiskati i medju članove razdieliti, i kad bi bilo to učinjeno, onda bi se mogao odmah u pretres uzeti, a buduć da to učinjeno nije, nemože se dakle sada u pretresivanje uzeti. Ova prva strana može se kao popravak uzeti k predlogu osrednjega odbora, a druga stran predloga, koja sačinjava posve novi predlog, neka se po poslovniku kašnje u pretres uzme.

Slavoljub Vrbančić. Ja sravnjajući izviešće odbora centralnoga i predlog g. Hrvata, koj mi se u bitnosti nečini različit, smatram ga kao izpravak i uvjeravam vis. kuću, ako budemo išli točku po točku, da će biti dovoljno vremena, da ga dobro promotrimo i zrelo pretresemo.

Ja se nimalo neslažem sa g. Mrazovićem, da je to novi predlog. Ako bude visoki sabor uzeo točku po točku, ja sam uvjeren, naći ćemo, da nije nikakav novi predlog, nego samo izpravci.

Ja mislim, da se predlog g. Mrazovića, koji tamo smiera, da se ovaj predmet prije tiska, nemože poprimiti; dočim smo mi mnoge važne stvari u pretres uzeli, koje nisu 3 dana prije tiskane bile, dakle možemo i to, ako nam je do toga stalo, da stvar čim prije riešimo. Ako visoka kuća na to pristane, ja ću odmah amandement predložiti u smislu predloga g. Hrvata.

Franjo Lovrić. Ja štujem mnienje onih, koji žele, da se nikakova stvar neprenagli, ali ja sam već prije čitao predlog osrednjeg odbora i sravnjivajući ga s predlogom g. Hrvata, nisam u zadnjem ništa novoga našao. Ondje se kaže, „da sabor trojedne kraljevine ovu najvišu doznaku uzima do znanja i umještenje namjestničkoga vieća jedino privremenim smatra,“ a u predlogu g. Hrvata kaže se, „da se kraljevsko namjestničko vieće prizna kao privremeni dikasterij, i da se prizna takodjer ustrojenje privremenog dvorskog dikasterija.“ U ovoj točki dakle nije ništa novoga izmedju jednog i drugog predloga; jedino što se za novo smatrati može jest to, da si pridržimo pravo još u ovom saboru stvoriti zakon o odgovornoj vrhovnoj i zemaljskoj vladi.

Ja ni tomu nebi bio protivan, nego bi želio, da se to na odsjeke odpravi za pretresivanje.

Digitized by Google

Preuzv. g. **ban.** Koji su za to, da se odmah o tome vieća? (Ustaju.)

To je većina.

Vinko Pacel. Čita prvu točku izviešća osrednjeg odbora (vidi gore.)

Lavoslav Šram. Čita prvu točku predloga odbora administrativnog. (Vidi gore.)

Preuzv. g. **ban.** Koji su za predlog g. Hrvata, da se kr. namjestničko vieće, kao privremeni dikasterij prizna? (Glásuje se ustajom.)

To je većina.

Vinko Pacel. Čita dalje izviešće osrednjega odbora, o načinu ustrojenja kralj. namjestničkog vieća. (Vidi kako gore.)

Lavoslav Šram. Čita dalje predlog odbora administrativnog o istom predmetu glaseći: „s time, da je isti dikasterij itd. (Vidi predlog.)

Preuzv. g. **ban.** Primate li redakciju administrativnoga odbora?

(Ustaju.)

To je većina.

Vinko Pacel. Čita dalje izviešće osrednjega odbora o izrazu „nasljedne kraljevine". (Vidi kako gore.)

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovu redakciju?

(Svi: primamo.)

Vinko Pacel. Čita dalje izviešće osrednjega odbora o izrazu „za uvieke."

Mirko Hrvat. Tomu izrazu je već doskočeno u predlogu administrativnog odbora, gdje se kaže: s time, da je isti dikasterij itd.

Vinko Pacel. Čita dalje izviešće osrednjega odbora „da zakoni i naredbe kraljevske" itd.

Zatim: „da sabor trojedne kraljevine naš dvorski dikasterij u Beču na to pozoran učini itd.

Petar Očić. Kad se ove kraljevine na pod zakonodavstva metnuti hoće, mislim, da je prva dužnost visoke kuće, takove odluke stvarati, koje odgovaraju ili ustavu prijašnjem ili onomu položaju stvari, kojega nismo želili, nego koj se je uslied dogadjajah sbio. Ako se visoka kuća sada na ustavno polje metne, tak si mora predočiti, koje zakone mora namjestničtvo obdržavati i kojoj nezakonitosti mora se opirati. Poznato je, da su dogadjaji od g. 1848. sve strovalili, i što je pod Bachovom sistemom uvedeno, da se s našim ustavom i s našimi zakoni neslaže. Kad se dakle kaže, da ima namjestničtvo i dikasterium bditi nad zakoni, a mi zakonah upravo neimamo: pitam ja šta će raditi namjestničtvo, koje je na temelju Verordnungah ustrojeno, i što će kazati dikasterium, koji takodjer neima nikakvih ustavnih zakonah, nego samo „Verordnungen?"

Ja dakle pozornu činim visoku kuću, da se sa zaključci nečine nikakve experimentacije. Ako je pitanje o organizaciji, da se privremeno prizna, to je u redu; nego da propisujemo, da imadu točno zakone obdržavati, koji su suspendirani, to mislim, da je protuslovje; jer diploma od 20. listopada kaže, da se imadu zakoni sadašnji tako dugo obdržavati, dok nebudu ustavnim putem ili novimi predlogi izpravljeni.

Zato se neslažem sa onom gospodom, koja misle, da se sada ovaj zaključak primi; jer mi nemožemo na ustavno polje, kako je do god. 1848. bilo, odmah preći.

Slaveljub Vrbančić. Istina, da neima abnormalnijeg stanja nego što je naše, buduć da s jedne strane ustav vlada, a s druge absolutisam; i zaisto čudo je, da još veća anarkija nije zavladala; nu krivnja nije naša, krivnja je drugdje; ali žalibože nemožemo toga krivca na odgovor pozvati. Ali da načela priznati nemožemo, da imamo vlasti, koje nam imaju biti odgovorne i koje se na ustavnu vladati imaju, nepojmim, te se s toga nemogu slagati sa g. Očićem.

Naše vlasti moraju dokazati, da se drže ustava, a ako se nebudu držale ustava, tko je kriv ako nije ustav uveden u podpunoj mjeri u našoj domovini?

Preuzv. g. **ban.** Primate li redakciju osrednjega odbora?

(Čuje se: da se izpusti.)

(Ovdje ima se opaziti, da je pomenuta točka izviešća osrednjega odbora, glaseća: „da zakoni i naredbe kraljevske" itd., sadržana jur u primitom predlogu administrativnog odbora, a da je sliedeća točka „da sabor trojedne kraljevine naš dvorski dikasterij u Beču itd." izpuštena.)

Vinko Pacel. Čita dalje izviešće osrednjega odbora „s razloga, što je kod dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga namjestničkoga vieća itd."

Mirko Hrvat. Ja sam predložio, da se opazka o naslovu „dvorski savjetnik" izostavi.

Ladislav Balog. Ja nemogu biti za to, da se ov naslov ostavi, buduć nam je znano, da su prije samo kod kancelarije dvorski savjetnici tako zvani „Hofräthe" bili, a kod namjestničtva nikad; i ako su bili, nije im bila s otim plaća skopčana, a sada je; dakle, da se ovaj naziv izostavi. Što se tiče pako naslova „banski namjestnik," taj se nemože ovdje upotriebiti, jer je banski namjestnik „podban."

Mirko Hrvat. Banski namjestnik nemože se tim zvati, što taj naslov uživa biskup zagrebački: „locumtenens banalis."

Andrija **Brlić.** Strah, koji mi od Hofratha imamo, nemože se ovom točkom odstraniti, ako neimamo druge garancije za naš ustav; ja mislim, da bi cjepidlačenje bilo, kad bi se na naslov dvorskog savjetnika, kao glavu zakonitog tiela, napadalo.

Naslov „banski namjestnik" je skopčan s historijom; bolje bi istina bilo, da se naslov „banski namjestnik" opet povrati, kao što odbor mnije, da se naslov „dvorski savjetnik" izostavi.

(Ova točka izvješća osrednjega odbora bi izpuštena.)

Mirko Hrvat. Čita dalje predlog administrativnog odbora: „isto tako priznaje i odobrava sabor ovaj trojedne kraljevine itd." (vidi gore predlog.)

Preuzv. g. **ban.** Priznajete li zavedenje priv. hrv. slav. dvorskog dikasterija, i da se naslov istoga promieni sa naslovom priv. hrv. slav. dalm. dvorske kancelarije?

(Ustaju.)

To je većina.

Mirko Hrvat. Čita dalje predlog: „te da hrv. slav. dal. priv. dvorska kancelarija dobije isti djelokrug itd." (vidi predlog.)

Antun Stojanović. Ja proti tomu moram protusloviti; mi taj predlog nemožemo usvojiti, dok nebude riešeno pitanje prema Ugarskoj, i što se to jasno protivi jučerašnjem našem zaključku.

Digitized by Google

Mirko Hrvat. Ja sam kazao, da je taj predlog stiliziran na temelju jučerašnjeg zaključka; jer smo rekli, da zadržimo vrhovnu političku vlast.

Slavoljub Vrbančić. Ja nepoznajem druge ustavne vlasti, nego bana i banskoga namjestnika. Zato predlažem, da samo jednostavno priznamo privremeni dvorski dikasterij.

Ivan Kukuljević. Mi poremećujemo pojmove ustavnosti, ako ono za ustavnost proglašujemo, što nije ustavno, a ono niječemo, kao što gosp. predgovornik Vrbančić, što je bilo vazda ustavno. Mi znamo, da je naša domovina vazda bila upravljana od kancelarije, da je pod svojimi vojvodami i banovi stajala pod upravom kancelarije; znamo nadalje, da, kad je kod nas namjestničtvo uvedeno bilo pod M. Teresiom, da je naš narod proti tomu protestirao, kao što svjedoče zaključci saborski: dakle kad smo se izjavili, da sabor za ustavno smatra namjestničtvo, dosljedno je, da se i za zavedenje kancelarije izjavimo, dakle za predlog administrativnog odbora.

Ladislav Baleg. Ja sam za taj predlog tim više, što našemu saboru pripada pravo, tako privremeno namjestničko vieće, kao što i privremenu hrv. slav. dalm. dvorsku kancelariju zamieniti s ustavnom saboru trojedne kraljevine odgovornom vladom.

Andrija Brlić. Ja mislim, da je vis. kuća glede pojma o namjestničtvu i kancelarije u njekakvom sukobu; to bi se izravnati dalo, kad bi se pročitao obrazac prisege, da vidimo nutarnji ustroj namjestničkog vieća.

Lavoslav Šram. Čita prisege dvorskoga savjetnika i namjestničkih prisjednikah (vidi preštampan obrazac iste prisege u djelu: Saborski spisi.)

Janko Car. Budući da smo u obće već priznali, da privremenim smatramo dvorski dikasterij i namjestničtvo, a sad si pridržajemo pravo iste vlasti na temelju ustavnih zakonah ustrojiti, nenalazim, da je od potrebe uvažiti obrazac prisege položene po sadašnjem dvorskom savjetniku i namjestničkih savjetnikah.

Preuzv. g. **ban.** Molim, da se čita točka predloga odb. adm. o djelokrugu priv. hrv. slav. dalm. dvorske kancelarije.

Mirko Hrvat. Čita: (vidi gore.)

Preuzv. g. **ban.** Koja gg. su za ovu redakciju?

Antun Stojanović. Ja opetovano kažem, da je protuslovje htjeti opredieliti djelokrug priv. hrv. slav. kancelariji, dok nije riešeno odnošenje trojedne kraljevine naprama Ugarskoj. Polag našeg ustava smatram ja za vrhovne organe u našoj domovini kralja i sabor i jedinoga bana; druge vrhovne vlasti kod nas neima. Zato pozornim činim vis. sabor, da oprezno postupa, i da dvorski dikasterij samo u naslovu prizna kao priv. hrv. slav. dvorsku kancelariju.

Slavoljub **Vrbančić.** Ja samo stavljam pitanje: ili će biti dvorski dikasterij isti koji i sada, ili kako je g. Hrvat predložio, odgovaran saboru ili ne. Za sad nije odgovaran, a i nemože biti odgovaran, dok se nije ustrojio na temelju ustavnih zakonah. Pitam dakle, je li se slaže sa dostojanstvom ove vis. kuće, da se pušta u reorganizaciju neustavne vlasti? S toga bi bio toga mnienja, ako se već primi naslov dvorska kancelarija, da bi se zadržao samo passus „privremena hrv. slav. dalmat. kancelarija," a druga točka o djelokrugu da se izostavi.

Ladislav Baleg. Ja bi pitao g. Vrbančića, je li namjestničtvo odgovorno saboru?

Slavoljub **Vrbančić.** Odgovorno je banu.

Andrija **Brlić.** Sad obstoji dvorski dikasterij; on nije od nas stvoren, niti smo njegov djelokrug naznačili, s toga i ja mislim, da se ovaj passus „o djelokrugu" sasvim izostavi.

Mirko **Hrvat.** Meni se čini, da bi njeka gg. želila, da bude naš dvorski dikasterij sekcija Staatsministeriuma.

Makso **Pišković.** Najprije molim, da se poslovnik bolje obdržava, da nebude jedan gosp. tri četiri puta govorio. Što se tiče predloga g. Hrvata, mislim, da se nimalo neprotivi jučerašnjem zaključku našemu, pošto smo zaključili, da od naše autonomije nikomu za volju niti jota odstupiti nećemo. Ako stoji, da ćemo naš dvorski dikasterij povisiti na naslov „dvorske kancelarije:" neznam, zašto da mu niječemo onaj djelokrug, koji je imala ugarska dvorska kancelarija do god. 1848.? Zato pošto se u svem slažem s predlogom g. Hrvata, molim, da se odmah o njem votizira.

Preuzv. g. **ban.** Molim, neka se još jedanput čita ovaj passus o djelokrugu.

Mirko **Hrvat.** Čita (vidi kako gore.)

Preuzv. g. **ban.** Koji su za ovu stilizaciju?
(Ustaju.)

Preuzv. g. **ban.** To je većina.

Preuzv. g. **ban.** Molim čitajte dalje.

Mirko **Hrvat.** Čita dalje predlog adm. odb.: „i da privremena hrv. slav. dalm. dvorska kancelarija stoji u istom odnošenju naprama bečkih popečiteljstvah, u kome je stajala i ugarska dvorska kancelarija do god. 1848."

Preuzv. g. **ban.** Koji su za ovu redakciju?
(Ustaju.)

Preuzv. g. **ban.** To je većina.

Mirko **Hrvat.** Čita dalje predlog adm. odb.: „Nu budući, da saboru trojedne kraljevine pripada na temelju §. 1. čl. 18. god. 1790—1791 pravo, tako priv. namjestničko vieće, kao što i priv. hrv. slav. dalm. dvorsku kancelariju zamieniti sa ustavnom saboru trojedne kraljevine odgovornom vladom, to će sabor ovaj u ovogodišnjem još svom zasjedanju sačiniti zakonski predlog o vlastitoj saboru ovomu odgovornoj vrhovnoj i zemaljskoj vladi."

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovu redakciju?
(Ustaju.)

Preuzv. g. **ban.** To je većina.

Preuzv. g. **ban.** Molim sad neka se čita članak.

Mirko **Hrvat.** Čita (vidi gore cieli predlog.)

Preuzv. g. **ban.** Primate li redakciju članka adm. odbora?

(Većinom glasovah primljena je redakcija cielog članka odbr. adm.)

Preuzv. g. **ban.** Molim g. izviestitelja osrednjega odbora, da čita treći kralj. predlog o uvedenju banskoga stola.

Vinko Pacel. Čita: „Glede uvedenja banskoga stola za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju kao druge sudstvene molbe u gradjansko-karnih i urbarskih poslovih, osrednji odbor opetuje ovdje kako gore:

„da bi sabor smatrao to uvedenje samo privremenim, i ovdje takodjer primjećuje, kako je gori izvedeno, da trojedna kraljevina nije kraljevina nasljedna."

Preuzv. g. **ban.** Koji su za ovu redakciju?
(Svi: primamo.)

Digitized by Google

Mirko Hrvat. Gospodin zastupnik naroda Cuculić učinio je predlog o uvedenju stola sedmorice. Predlog taj porazdieljen medju članove bio je već pretresan u odsjecih i u centralnom odboru i imao je svaki član dovoljno vremena razglabati ga. S toga predlažem, da pošto smo već glede naših dikasterijah učinili zaključak, da s time spojimo takodjer želju našu glede povratka stola sedmorice.

Tomislav Cuculić. Ja kao predložitelj uvedenja stola sedmorice za Hrvatsku i Slavoniju podupirem predlog g. Hrvata, tim više, da, pošto smo se u političkih odnošajih izrekli glede naših dikasterijah, da se takodjer i u sudstvenih odnošajih u načelu konačno izrečemo. Ako dozvoli visoki sabor, ja ću pročitati moj predlog.

(Neka se čita.)

Tomislav Cuculić. Čita svoj predlog. (Vidi u djelu „saborski spisi.“)

Preuzv. g. **ban.** Primate li predlog gosp. Cuculića i da se spoji sa predlogom osrednjega odbora?

(Svi: primamo.)

Čitavi o tome zaključak glasi kao što sliedi:

„Sabor trojedne kraljevine smatra uvedenje banskog stola samo privremenim, i ovdje takodjer primjećuje kako je gori izvedeno, da trojedna kraljevina nije nasljedna. Uz to pako želi ovaj sabor, da se stol sedmorice za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu privremeno, dok se sudstveni preustroj naše zemlje ustavnim putem u život neuvede, odmah ustroji tako, da mu se iz Beča gg. dvorski savjetnici Mikšić i Bužan, a od stola banskog potrebiti broj prisjednikah pridieli.“

Vinko Pacel. Čita dalje izviešće osrednjega odbora: „Što se pako tiče naimenovanja g. Ivana Zidarića, podpredsjednikom banskoga stola, koj naslov je nezakonit u ustavnoj našoj zemlji, to osrednji odbor mnije:

> „da sabor trojedne kraljevine izposluje, da se ovaj nezakoniti naslov podpredsjednika banskoga stola zamieni ustavnim naslovom „podbana.“

(Čuje se, da se ova točka izpusti, što je podban već prije naimenovan i u ovoj sjednici zaprisegnut. Izpušteno.)

Vinko Pacel. Čita četvrti kraljevski predlog glede izbora poslanikah u državno vieće:

„Poslujući osrednji odbor bi ovdje vodjen razlogom, da se odnošenje trojedne kraljevine imade riešiti ponajprije naprama kraljevini Ugarskoj i zato mnije:

> „da se tekar onda, kad se ovo odnošenje nakon predložena izviešća, što će ga izaslani saborski odbori u pitanju sdruženja trojedne kraljevine sa kraljevinom Ugarskom predbježno utanačiti imati, ustanovljivalo bude, rieč povede i od strane sabora trojedne kraljevine, i od strane kraljevine Ugarske glede predidućih neustavnih kraljevskih pitanjah, i o njih onda porazumno s Ugarskom zajedno odluči.“

Tomislav Cuculić. Ja kao izviestitelj prvoga odsjeka imam čast visokoj kući prijaviti, da je ovaj odsjek posebni o tome predlog izradio, koji je ovdje kao predlog manjine, te koji ovako glasi:

Četvrto kraljevsko pismo glasi o izboru zastupnikah na carstveno vieće u Beč, za pretres posalah sredotočnih po diplomi 20. listopada 1860. naznačenih, o kom kraljevskom pismu odsjek ovaj mnije, da se zastupnici naši na rečeno oktrojirano carstveno vieće pošiljali nebi, jer se to protivi temeljnim ustavnim našim zakonom, po kojih imade pravo trojedna kraljevina neodvisno od ikoje druge austrijske pokrajine o pitanjih, koja se u Beču na carstvenom vieću sriedotočiti kane, odlučivati, i način, kako da bi se ona za buduće rješavati imala, samo ustavnim putem ustanoviti, pa da se naši zastupnici i iz onog još razloga tamo nešalju, mnije odsjek, „jer odnošenja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj jošte ustanovljena nisu; ništa manje ipak, jer je višestoljetnja sudbina ustavnoga naroda našega sa inimi austrijanskimi narodi u pogledu obćih interesah uzko spojena, i tako zamršena, da se samo medjusobnim dogovorom na ustavnom putu riešiti i razmrsiti može, to odsjek ovaj nadalje mnije, da narod naš nebude protivan, već radi same svoje koristi, da se o tom, kako da se ova medjusobna odnošenja ustanove i za buduće rješavaju sa austrijskimi národi, svakako, kad moguće bude, u ustavni dogovor stavi i u to ime predbježno svoje ustavno prionuće Nj. apostolskom Veličanstvu za kraljevsko potvrdjenje sa poniznom predstavkom podloži, zadržavši si pravo kašnje o načinu ustavna dogovora pobliža naznačiti.“ Ta se predstavka jednoglasno po prvom odsjeku primljena predlaže za saborsko uvaženje.

Dalje, u savezu s otim izradio je gosp. narodni zastupnik Makso Prica izjavu sabora trojedne kraljevine o odnošenju njezinu naprama ukupnoj monarkiji austrijanskoj.

(Neka se čita.)

Čita: (ova izjava štampana je u djelu pod naslovom „spisi saborski.“

Antun Stojanović. Netom što smo jučer jedno od najvažnijih pitanjah riešili, evo danas nam predstoji pretresivati opet jedno životno pitanje, u kojem, mislim, da ćemo dokazati svietu, koliko snage imamo u obrani našega ustava. Glede kraljevskoga predloga o pošiljanju devetero zastupnikah iz naše sredine na carstveno vieće imamo dva predloga, jedan osrednjega odbora, a drugi prvoga saborskoga odsjeka, i dotičnu osnovu, koju je naš vriedni sučlan gosp. Prica izradio. Ja se s nijednim od ovih predlogah neslažem, najmanje pako sa predlogom manjine osrednjega odbora, po kojem se sabor trojedne kraljevine bečkoj vladi za savjetnika podmeće.

Ja sam u tom pitanju jedan novi izpravak učinio, ako visoka kuća dopusti, ja ću ga pročitati.

(Neka se čita.)

Antun Stojanović. Čita:

„Sa razloga, što starodavni ustav trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sa sobom donosi, da o nas brez nas nitko ništa razpolagati vlastan nije;

sa razloga, što po ovom ustavu samo ono zakonom jeste, što narod u saboru zakonito sakupljen sačini, a ustavni zakoniti kralj sankcionira, i što se u ustavnoj zemlji samo ovako sankcionirani zakon obdržavati mora;

sa razloga, što iz toga, ako bi se Ugrom svidilo od svojeg starodavnog ustava štogod odstupiti, nimalo nesliedi, da i mi odstupiti moramo;

sa razloga, što trojedna kraljevina od Ugarske zavisna nije;

sa razloga, što trojedna kraljevina ni posebice, ni u zajedini sa Ugri nikada na to pristati nemože, da se stožerna njena ustavna prava oskvrnjuju;

sa razloga, što sabor trojedne kraljevine, riešili se odnošaji njeni spram Ugarske ovako il onako, jednostrano razpoloženje o pravu njenom nikada za zakonito priznati neće;

Digitized by Google

sa razloga, što dostojanstvu našeg naroda dolikuje, da o onom, što je njegovo, neodvisno sam odluči;

sa razloga, što bečka vlada sabor ovaj pozvala nije, da joj savjeta daje, što da raditi, i na koj da se način na ustavnu preći ima;

sa razloga, što sabor ovaj samo o tom raditi i kod Nj. Veličanstva kralja nastojati ima, da se ustav podpuno povrati;

sa razloga, što sabor ovaj, imajuć pred očima udes oktroiranog ustava od 4tog ožujka 1849., nikakvoga uvjerenja i garancije neima, da je bečkoj vladi ozbiljno do pravog ustava stalo, — predlažem, da visoki sabor zaključi:

„Putem adrese Njegovu Veličanstvu kralju odgovoriti, da sabor trojedne kraljevine bez povrede starodavnog, prisegom toli sjajnih kraljevah potvrdjenog ustava, na carstveno vieće, u Beč za 29. travnja 1861 pozvano, zastupnikah od strane Hrvatske i Slavonije izabirati i način budućeg izabiranja u pretres uzeti nemože.“

Slavoljub Vrbančić. Buduć da je ovo odveć važno pitanje, nego da se već sada u pretresivanje učinjenih predlogah upustimo, predlažem, da se jedan i drugi predlog tiska i med članove razdieli.

(Svi: primamo.)

Preuzv. g. **ban.** Sutra nemogu sjednice držati, zato ću buduću napose ureći.

Digitized by Google

Četrdeset i deveta saborska sjednica 27. srpnja 1861.

Zapisnik,

zametnut o četrdeset i osmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i četvrtog srpnja god. hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Lavoslava Šrama.*

Sjednica bude čitanjem zapisnika 47. sjednice otvorena, te nakon toga predade preuzv. g. biskup djakovački Josip Strossmayer svotu od 150 for. a. v., što jih je od sbora Pešt-budimskih Slovakah za jugoslavjansku akademiju uz posebni dopis primio.

Ona svota bude uz izražaj zahvalnog priznanja primljena.

Gospoda zastupnici Josip Žuvić, Aleksander Fodroci i Ivan Janda mole za dopust, i to prvi na tri a potojni na dva tjedna. Ovi dopusti bijahu s time podieljeni, da će jih dotična gospoda nakon dovršenih kraljevskih predlogah nastupiti.

Gosp. zastupnik Šviglin podustira zakonski predlog, sa podpisom po petnaestorici članovah, kojim predlaže:

1. Da se svi predlozi u pogledu uredjenja odnošajah izmedju bivših podanikah i vlastelinstva administrativnom odboru za pretresivanje odstupe.

2. Da se putem vis. kralj. namjestničtva do riešenja odnošajah ovih odmah obustave sve ovrhe, koje bi se za desetak od činženih i gornih zemaljah ili vinogradah vodile tamo, gdje je činž ovaj i gornica dopitana.

3. Da se pomaganje plaćanja poreza za drvarinu i pašu, gdje takovo jošte obstoji, do ustavnog riešenja pitanja ovoga obustavi.

Glede ovog predloga bi odredjeno, da se administrativnome odboru za namahno pretresanje odstupi.

Gosp. podban Ivan Zidarić, položi za time zakletvu, koju mu po privitome pod ·/. obrazcu preuzv. g. biskup djakovački čita, te primi nakon toga ključeve dotične pismare iz rukuh svietloga bana.

Nakon toga se je na dnevni red prešlo, i tu stade gosp. izviestitelj Pacel osnovu osrednjeg odbora o vis. kraljevskome predlogu glede imenovanja namjestničkoga vieća čitati, te pošto bi g. Mirko Hrvat o tome bio posebni predlog, dotično izpravak s time predstavio, da je ovaj potonji po administrativnome saborskome odboru izradjen, bude ovaj primljen kao što sliedi:

Sabor trojedne kraljevine priznaje ustrojenje i umještenje kraljevskog namjestničkog vieća za kraljevinu Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju kao privremenog političkog dikasterija za ove kraljevine, s time, da je isti dikasterij po našem ustavu, i to temeljem članka 14. i 18. §. 1. god. 1790—1791. tielo narodu odgovorno, koje je dužno svakoj se neustavnoj dakle nezakonitoj naredbi sa svom moralnom snagom oprieti, s time, da se isti dikasterij imade na temelju članka 1. i 2. sabora trojedne kraljevine od god. 1767. u svakom obziru ustrojiti i vladati po propisih izdanih ustavnim putem za kraljevsko ugarsko namjestničko vieće. Isto tako priznaje i odobrava sabor ovaj trojedne kraljevine zavedenje privremenog hrvatsko-slavonskog dvorskog dikasterija s time, da se naslov istog privremenog dvorskog dikasterija promieni sa naslovom privremene kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske dvorske kancelarije, da ova privr. hrvat. slav. dalmat. dvorska kancelarija dobije isti djelokrug, kojeg je imala i ugarska dvorska kancelarija do god. 1848., i da priv. hrvat. slav. dalmat. dvorska kancelarija stoji u istom odnošenju naprama bečkih popečiteljstvah, u kome je stajala i ugarska dvorska kancelarija do god. 1848. No budući da saboru trojedne kraljevine pripada na temelju čl. 18. §. 1. godine 1790—1791. pravo, tako privremeno namjestničko vieće, kao što i privremenu hrv. slav. dalmat. kancelariju zamieniti sa ustavnom saboru trojedne kraljevine odgovornom vladom, to će sabor ovaj u ovogodišnjem još svom zasjedanju sačiniti zakonski predlog o vlastitoj saboru ovome odgovornoj vrhovnoj i zemaljskoj vladi. —

Napokon, premda je trojedna kraljevina po primljenoj pragmatičkoj sankcii dne 9. ožujka 1712. svojim načinom postala nasljedna kraljevina, to ipak ona nespada pod smisao drugih austrijskih pokrajinah, poznatih pod imenom „Erbländer," što no spadaju pod njemački savez, a trojedna kraljevina tamo nikada spadala nije, niti spadati nemože, i zato se u tom smislu nasljednom kraljevinom nazivati neima."

Glede dalnjeg za time predloga osrednjeg odbora o banskome stolu, bude ovaj, uz prijašnji već priugotovljeni zakonski predlog gospodina narodnog zastupnika Tomislava Cuculića o privremenom ustrojenju sedmorne stolice u Zagrebu, primljen, te čitavi o tome zaključak glasi kao što sliedi:

Digitized by Google

„Sabor trojedne kraljevine smatra uvedenje banskog stola samo privremenim, i ovdje takodjer primjećuje kako je gori izvedeno, da trojedna kraljevina nije nasljedna. Uz to pako želi ovaj sabor, da se stol sedmorice za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu privremeno, dok se sudstveni preustroj naše zemlje ustavnim putem u život neuvede, odmah ustroji tako, da mu se iz Beča gg. dvorski savjetnici Mikšić i Bužan, a od stola banskog potrebiti broj prisjednikah pridieli.“

Dalnja točka o podbanu prestaje s toga, što je ovaj već naimenovan.

Nakon toga čita gosp. izviestitelj Pacel predlog osrednjeg odbora o šiljanju zastupnikah na carstveno vieće, koji mnije, da se tekar onda, kad se ovo odnošenje nakon predložena izviešća, što će ga izaslani saborski odbori u pitanju sdruženja trojedne kraljevine sa kraljevinom Ugarskom predbježno utanačiti imati, ustanovljivalo bude, rieč povede od strane sabora trojedne kraljevine i od strane sabora kraljevine Ugarske glede predidućih neustavnih kr. pitanjah, i o njih onda porazumno s Ugarskom zajedno odluči.

Gospodin pako izviestitelj 1. odsjeka Cuculić prijavlja, da je ovaj odsjek posebni o tome predlog izradio, koji se ovdje kano predlog manjine osrednjeg odbora podnaša, te ovako glasi:

„Četvrto kraljevsko pismo glasi o izboru zastupnikah na carstveno vieće u Beč, za pretres posalah sredotočnih u diplomi 20. listopada 1860. naznačenih, o kom kraljevskom pismu odsjek ovaj mnije, da se zastupnici naši na rečeno oktrojirano carstveno vieće pošiljali nebi, jer se to protivi temeljnim ustavnim našim zakonom, po kojih imade pravo trojedna kraljevina neodvisno od ikoje druge austrijske pokrajine o pitanjih, koja se u Beču na carstvenom vieću sriedotočiti kane, odlučivati, i način, kako da bi se ona za buduće rješavati imala, samo ustavnim putem ustanoviti, pa da se naši zastupnici i iz onog još razloga tamo nešalju, mnije odsjek, jer odnošenja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj jošte ustanovljena nisu. Ništa manje ipak, jer je višestoljetnja sudbina ustavnoga naroda našega sa inimi austrijanskimi narodi u pogledu obćih interesah uzko spojena i tako zamršena, da se samo medjusobnim dogovorom na ustavnom putu riešiti i razmrsiti može, to odsjek ovaj nadalje mnije, da narod naš nebude protivan, već radi same svoje koristi, da se o tom, kako da se ova medjusobna odnošenja ustanove i za buduće rješavaju sa austrijskimi narodi, svakako, kad moguće bude, u ustavni dogovor stavi, i u to ime predbježno svoje ustavno prionuće Nj. apostolskom Veličanstvu za kraljevsko potvrdjenje sa poniznom predstavkom podloži, zadržavši si pravo kašnje o načinu ustavna dogovora pobliža naznačiti.“ Ta se predstavka, jednoglasno po prvom odsjeku primljena, predlaže za saborsko uvaženje.

Osnova pako posebne predstavke bude zapisniku pod ./· priložena.

Gospodin zastupnik Stojanović predlaže zatime izpravak k predlogu osrednjeg odbora, koji ovako glasi:

„Sa razloga, što starodavni ustav trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sa sobom donosi, da o nas brez nas nitko ništa razpolagati vlastan nije;

sa razloga, što po ovom ustavu samo ono zakonom jeste, što narod u saboru zakonito sakupljen sačini, a ustavni zakoniti kralj sankcionira, i što se u ustavnoj zemlji samo ovako sankcionirani zakon obdržavati mora;

sa razloga, što iz toga, ako bi se Ugrom svidilo od svojeg starodavnog ustava štogod odstupiti, nimalo nesliedi, da i mi odstupiti moramo;

sa razloga, što trojedna kraljevina od Ugarske zavisna nije;

sa razloga, što trojedna kraljevina ni posebice, ni u zajedini sa Ugri nikada na to pristati nemože, da se stožerna njena ustavna prava oskvrnjuju;

sa razloga, što sabor trojedne kraljevine, riešili se odnošaji njeni spram Ugarske ovako il onako, jednostrano razpoloženje o pravu njenom nikada za zakonito priznati neće;

sa razloga, što dostojanstvu našeg naroda dolikuje, da o onom, što je njegovo, neodvisno sam odluči;

sa razloga, što bečka vlada sabor ovaj pozvala nije, da joj savjeta daje, što da raditi, i na koj da se način na ustavnu preći ima;

sa razloga, što sabor ovaj samo o tom raditi i kod Nj. Veličanstva kralja nastojati ima, da se ustav podpuno povrati;

sa razloga, što sabor ovaj, imajuć pred očima udes oktroiranog ustava od 4tog ožujka 1849., nikakvoga uvjerenja i garancije neima, da je bečkoj vladi ozbiljno do pravog ustava stalo, — predlažem, da visoki sabor zaključi:

„Putem adrese Njegovu Veličanstvu kralju odgovoriti, da sabor trojedne kraljevine bez povrede starodavnog, prisegom toli sjajnih kraljevah potvrdjenog ustava, na carstveno vieće, u Beč za 29. travnja 1861. pozvano, zastupnikah od strane Hrvatske i Slavonije izabirati i način budućeg izabiranja u pretres uzeti nemože.“

Dočim je tad vis. sabor odlučio, da se toli predstavka, koju no gosp. izviestitelj 1. odsjeka predade, koli i izpravak g. Stojanovića tiska i med članove sabora razdieli, digne svietli ban sjednicu time, da će buduću sjednicu napose urediti.

Šokčević s. r.
ban.

L. Šram, s. r.
saborski bilježnik.

Lavoslav Šram. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Andrija Brlić. Čita predlog Jaćima Pavletića, da se morske luke hrvatskog primorja od uprave tudje oblasti u Trstu odtrgnu ter podlože namjestničkom vieću za Dalm. Hrv. i Sl. koje će njimi po morskom nadzorniku u osobi velikog župana županije riečke upravljati, a u trećoj molbi da pod pridvornom kancelarijom za trojednu kraljevinu zasada stoje i da se ova želja u adresu, koju imamo podnieti Nj. Veličanstvu, stavi;

odlučeno, da se u onaj odiel adrese, gdje bude o kancelariji dalm. hrv. i slav. govor, i ovaj predlog primi.

Andrija Brlić. Čita molbenicu skupštine županije riečke, da sabor uzakoni načelo, da se vojničke predprege za ratno doba i prigodom osobitih izvanrednomu prolazku vojske povod pružajućih okolnostih nedavaju po pojedinih obćinah, već da se odnosni troškovi iz zemaljske zaklade namire;

odlučeno je, da se ova molbenica uputi na odsjeke.

Andrija Brlić. Čita prineske za akademiju jugoslavensku i to prinesak gosp. Antuna Jakića zastupnika narodnog, sastojeći u razteretnici hrv. slav. pod br. 7148 od 100 for. župnika, Josipa Mavretića u obveznici narodnog zajma od 100 for. sa kuponi od 1. srpnja 1861. br. 31,486.

Biskup Strossmayer. Poznato je, da su braća naša Slovaci u Sv. Martinu skupštinu držali, u kojoj su želje i za-

Digitized by Google

htjeve svoje praecisirali, ter jih saboru ugarskom odobrenja radi podnieli.

Predsjednik iste skupštine obratio se je posriedstvom moje malenkosti na bratski narod hrvatski danas u Zagrebu saboreći, da ga po mogućnosti u pravednih željah svojih podupre.

Gospodo! Načelo ravnopravnosti jest ista pravda božja, koja zahtieva, da ne samo pojedini ljudi, nego još više pojedini narodi i narodnosti podpunu garanciju imaju u svih strukah javnog života slobodno se razvijati; načelo ravnopravnosti jest upravo načelo evangjelja, kojeg duh treba da pronikne sve odnošaje ne samo privatnog, nego još više javnog života, jerbo ako je grehota u privatnom životu braću i susjedu učiniti, što nebi rad, da on tebi učini, to je isto to još veća grehota u javnom životu; načelo ravnopravnosti, jest načelo slobode, jerbo je Bog, koji je prijatelj slobode, slobodu sa pravdom i istinom na uvieke spojio, pak gdi neima pravde ni istine, tu nemože biti ni prave slobode, dakle gdi nije ravnopravnosti, tu nije ni slobode; ravnopravnost je sloboda, jerbo je nuždno, da za slobodu svi državljani ravnom se revnošću bore, to pako samo se onda punim pravom očekivat može, ako je sloboda svima majka, a ne pako, ako je jednim majka, a drugim maćuha; ravnopravnost jest zato sloboda, što priliku oduzimlje zlikovcem i zavidnikom slobode u mutnom ribe loviti i slobodi o glavi raditi, ko što je to i u starje i u najnovije doba bivalo. Narod naš se je uviek odlikovao slobodoumjem i pravdoljubjem, zato je i god. 1848. i vazda živo se zauzimo za načelo ravnopravnosti u cieloj Austriji, a u Ugarskoj napose. Načelo ravnopravnosti i slavjanske uzajemnosti uviek bila i biti će sjajna ona zastava, pod kojom će narod hrvatski za slobodu i prava čovječnosti boriti se: zato sam uvjeren, da će narod naš rado pristat uz pravedne želje bratskog naroda Slovačkog u Ugarskoj, pače rado će pristat uz načelo ravnopravnosti u cielom carstvu, bez kojega o slobodi u Austriji ni govora bit nemože.

Spise, koje sam u tom obzira dobio, polažem na stol visoke kuće, ter još jednom vruće preporučujem pravednu stvar braće naše Slovakah.

Andrija Brlić. Čita dopis Slovakah na sabor (u slovačkom jeziku, vidi djelo „saborski spisi.“)

Eugen Kvaternik. Ja mislim, da bi mogli ov bratimski pozdrav do ugodnog znanja primiti time, da kada do ugovaranja s Ugarskom dodje, da se u obzir uzme.

Slavojub Vrbančić. Ovaj bratimski pozdrav braće Slovakah najveći nam je dokaz, kako je nuždno, da prije svega domaće sile skupimo i ojačimo, i kako je nuždno za ostalu braću Slavensku u Ugarskoj, da čim prije ugovaramo s Ugri, i da oživotvorimo savez; zato mislim, da se dogovor s ugarskim saborom čim prije pospješi, i da se što prije pošalje ugarskom saboru zaključak onomadne stvoren o našem odnošaju prema Ugarskoj, ter da se ov bratimski spis upotriebi, kad se budemo s Ugarskom dogovarali.

Ivan Kukuljević. Poslie mnogo vjekovah, odkad je narod slovački od tri milijuna, velike tuge i jade pretrpivši u tmini i neznanstvn proživio, buduć da su mu se najvjerniji i najbogatiji sinovi iznevjerili, buduć da mu je jezik iz javnosti, crkve i školah izključen; buduć da je i ono malo domorodacah slovenskih, koji ćute za narod i dom svoj, i koji su pojmili duh vremena i duh uzajemnosti slavjanske, kao što slavni Jan Kollar, postalo upravo mučenicim za Slavenstvo i za najvišu i najljepšu stvar čovječanstva, naime za ravnopravnost svih narodnostih; buduć da su do god. 1848, zajedno s nami najveće tuge pretrpili, i poput drugih apostolah i vojnikah za krštjanstvo iste muke morali podnašati: mislim da zaslužuju našu najveću sućut, i da im u svakom obziru prijavimo i priobćimo, kako š njimi u savezu uviek za istu svetu stvar, a osobito za uzdržanje narodnosti vojevati želimo.

Poslie toliko vjekovah probudili su se oni, i sastali u velikoj skupštini sv. Martinskoj, te izrazili otvoreno i slobodno svoje želje i težnje svega naroda slovenskog u Ugarskoj živućeg.

Želje ove izrazili su u memorandumu, koji su nam i ugarskomu saboru priobćili. Ali znamo, da upravo proti ovomu memorandumu oni ljudi, koji nisu još pojmili duh vieka, koji nisu još pojmili zadaću svoga naroda, i koji nisu pojmili duh narodnosti: da ovi ljudi od svih stranah, gdje Slovaci stoje, sva moguća upotriebiše, da izpunjenje željah domorodnih unište, i kako da narod siromaški i neuki do toga zavedu, da svakojake proteste proti onomu ulaže, što je svakom narodu najsvetije, i da proti onomu, što je na sv. Martinskoj skupštini proglašeno, protestira.

Protestacije ove poslate su na ugarski sabor i primaju se od neprijateljah naše narodnosti i sa svom odvažnošću podupiraju se.

Zadaća dakle naša jest, da mi, koji smo hvala Bogu narod od samosviesti, narod koji je pojmio duh uzajemnosti i slobode; narod, koji je pojmio kakvu budućnost mora imati narod slavjanski, a osobito ona plemena, koja su njekad pod jednim ustavom živila: da se mi za njih što najkrepčije zauzmemo i najveću simpatiju im pokažemo, ter da im očitujemo, da smo uviek pripravni njihove želje i težnje podupirati.

Zato predlažem, da kao što su Slovaci iz svoje skupštine na nas odpravili ovaj spis, da i mi od strane ovoga sabora u ruke njihovog predsjednika naš odgovor pošljemo, i da im u ovom odgovoru izjavimo sućut i simpatiju našu s tim obećanjem, da ćemo u svoje vrieme, kada se budemo dogovarali o savezu s Ugarskom, i svakom drugom prilikom njihove želje i težnje krepkom voljom i silom podupirati. (Živio!)

Franjo Žužel. Dopis ovaj, na stol visoke kuće položen, takav je, da mora da trone svakoga izmed nas, da s jedne strane ugodna čuvstva probudi, s druge neugodna. Ugodna čuvstva mora da probudi, kad vidimo, da su se ona nesretna braća Slovaci, koja su pogažena kao Heloti, koja su pogažena, da neima naroda u Evropi tako pogažena drugdje, nego samo u Turskoj, da su se osviestili i k nam rieč prosborili. S druge strane opet mora da probudi čut žalosti, jer vidimo, da u Ugarskoj baš onoga neima, što je neobhodni temelj one svetinje, za kojom svi težiti moramo, naime slobode. Mi iz dopisa ovoga vidimo, da se njim nedopušta razvitak narodnosti njihove.

Gospodo, ja sam se već jedanput u tom obziru izrazio i kazao, da je narodnost i razvitak narodnosti onaj temelj, na kojem čovjek može napredovati i duh slobodno razvijati, jer se narod samo u svojem jeziku može izobražavati.

Gdje je narodnost dakle ugnjetena, tamo neima napredka duševnog, a gdje toga neima, tamo je glupost i siromaštvo, tamo narod slobode pojmiti nemože. Žalostno čuvstvo probudja to u meni, kad vidim, da baš to, što se Slovakom neda, da upravo to priliku pruža, kojom je moći

Digitized by Google

ugnjesti slobodu svih narodnostih u Ugarskoj. Gospodo, Magjari se tuže, da vlada ruje.

Pitam ja, ako je to istina, tko je kriv, da vlada ruje? Odgovor je kratak: Magjari, koji ugnjetavaju razvitak narodnostih i slobodu; jer ako oni ravnopravnost razglase, vlada neće imati gdje rovati, a dok oni to neučine, sami su krivi, ako vlada ima gdje rovati. Ovo dakle postupanje, koje Magjari sliede, takovo je, koje je u savezu sa kamarilom, ovo postupanje put krči, slobodu svih narodnostih u Ugarskoj ugnjesti. Neka bude svim narodom u Ugarskoj dobro, neka bude svakom svoj razvitak — vlada neće imati nikakvoga saveznika proti slobodi, svi narodi će zajedno i složno boriti se za slobodu.

Ovo dakle pismo nemožemo samo hladnokrvno primit; nu ja mislim, da nam je tako iznenada došlo, da po mojem mnienju nebi ga danas mogli konačno riešiti, da, valja razabrati, što da glede toga činimo. Što je presv. gosp. vel. župan zagrebački rekao, da im našu sućut izjavimo, na to i ja pristajem; ali oni, kako se meni čini, nješto više traže, nego samo sućut. Zato mislim, da se o tom nebi danas viećalo.

Biskup Strossmayer. Ja sam takodjer toga mnienja, dočim gospoda slovačkom jeziku vješta nisu, da bi dobro bilo, da gosp. tajnika zamolimo, da taj dopis prevede na jezik hrvatski, pa da se onda o njem vieća.

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovaj predlog?

(Svi: primamo.)

Ladislav **Balog.** Buduć da će se dne 29. srpnja obdržavati zadušnice u crkvi sv. Marka za padše žrtve g. 1845., s toga predlažem, da sabor zaključi, da će na isti dan in corpore prisustvovati kod zadušnicah.

Eugen Kvaternik. Danas je izminuo rok, koji je visoka kuća ustanovila za onu gospodu članove, koji su iz sabora otišli; i dočim se nisu svi povratili, predlažem, da se novi izbori odrede, buduć ćemo viećati o najvažnijem pitanju, a želiti bi bilo, da budu prisutni svi članovi. U savezu s tim predlažem takodjer, da bi se odbor graničarski odmah popunio, mjesto gg. Šuhaja, Price, Živkovića i Vranicanija Vinka, koji će se težko već natrag vratiti.

Preuzv. g. **ban.** U nedjelju na večer odišle su ekspedicije pismene na županije, dakle će istom u ponedjeljak minuti rok od osam danah.

Mirko Hrvat. Drugoj strani predloga, da se odbor krajiški popuni, nije zadovoljeno, zato molim, da se za to nješto odluči.

Preuzv. g. **ban.** Mi smo kazali, da čekamo vrieme, dok se vrate otišavši članovi, pak da ćemo onda popuniti i graničarski odbor.

Antun Stojanović. U savezu s ovim uzimam si sloboštinu visoku kuću na jednu okolnost pozornu učiniti. Ja bih kazao, da skoro nećemo imati absolutne većine za viećanje, a ipak sam uvjeren, da će si mnoga gospoda, koja neće da polaze sabornicu, računati svoje diurne.

Ja vidim, da se mnoga gospoda po Zagrebu šeću, a u sabor nedolaze, te je već takov nered nastao, kakovi neobstoji na cielom svietu.

Vinko Pacel. Tomu dosljedno predlažem, da se učini, što je kod svih saborah običajno, naime da se postavi kvestor, koji bi imao voditi račune i razviditi razloge, zašto se koji član iz sabora odaljio.

Petar Očić. Mi imamo kvestora, koji bi mogao na to paziti, ali on još nije dobio posebni nalog.

Nebi bilo dosta, da kvestor kaže, ovaj i onaj gospodin nije bio onaj dan u sjednici, nego bi moralo dosljedno biti, da dotičnom zastupniku naroda za onaj dan dnevnice nepripadaju.

Kakov uspjeh bi prijava kvestora imala, kad neima dotična naredba sankcije?

Ja mislim, da se je slučaj dogodio, koji je pružio povod izvanrednomu postupanju; nu uvjeren sam, da će svaki zastupnik naroda znati, da nije ovdje u Zagrebu, da se okolo šeće; zato mislim, da bi se za sada moglo odustati od protivnih naredbah.

Vinko Pacel. Ja sam izvjestitelj osrednjega odbora u pogledu četvrtog kraljevskog predloga, o kojem je visokoj kući jur poznato mnienje centralnoga odbora.

Videći ja, da uslied novih dogadjajah, koji će sigurno podrmati mnienja, ovaj predlog pasti mora, neusudjujem se, braniti ga.

Ja vidim ovdje 2 faktora:

1) kraljevski reskript na ugarski sabor, u kojem se navadja, da si kralj ovo i ovo pridržava, gdje je dakle novi sukob predstojeći;

2) što su jučer iz carstvenog vieća izišli Česi i Poljaci. (Živio! u sabornici i na galeriji.)

K tomu dodje još treće, da osim predloga osrednjega odbora još dva druga predloga na stolu vis. kuće leže, a to su: izjava g. Price i izpravak g. Stojanovića, od kojih na svaki način jedan ili drugi bit će primljen; naš predlog dakle pasti mora, zato ga neću braniti.

Slaveljub Vrbančić. §. 40. poslovnika kaže: „Izim izvanrednih slučajevah imaju se odborna izvješća i predlozi barem 3 dana prije čitanja natiskani podieliti medju članove.“ Buduć da ima, kao što je gosp. predgovornik napomenuo, 2 predloga na stolu vis. kuće, t. j. izjava g. Price i izpravak g. Stojanovića, a pitanje je važno, da se nemože odmah riešiti, zato molim, da bi se držali ovog §. poslovnika; da bi tek poslie 3 dana o tom viećali.

Tomislav Cuculić. Ja mogu doduše kazati, da je predlog g. Vrbančića temeljit i umjestan, i ja ga podupirem, da bi se dan odredio, kada bi ovi prelozi imali doći u pretresivanje. Tako bi se moglo preći na dnevni red, a u tom je najprvo pitanje o kasinu; ako dakle vis. sabor dopusti, buduć sam izvjestitelj osrednjeg odbora u tom predmetu, ja ću izvješće ovo pročitati.

(Primamo.)

Eugen Kvaternik. Usudjujem se pozornost vis. kuće obratiti i na moj predlog od 17. lipnja o. g., koji je svim članom priobćen, i koji se takodjer tiče odnošenja trojedne kraljevine prema Austrii i Ugarskoj.

(Primamo.)

Mirko Hrvat. Danas je pretresivanje četvrtoga kralj. predloga odloženo, ali nije dan odredjen, kad će u pretres doći.

(Čuje se: u ponedjeljak.)

Vinko Pacel. Jučer je razdieljen, dakle se mora i današnji dan svakako brojiti.

Digitized by Google

Slavoljub Vrbančić. Ako to stoji, da je jučer razdieljen, onda mora doći u utorak u pretres; jer je subota prvi, nedjelja drugi, a ponedeljak tretji dan.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za to, da se u utorak pretresuje? (Većina.)

Tomislav **Cuculić.** Čita izviešće glede kasina (vidi u djelu „saborski spisi.“)

Ljudevit **Vukotinović.** Ja bi predložio, da se i zapisnik odbora za razgledanje narodnih zakladah pročita, jer je s tim u savezu.

Josip Vuščić. Čita zapisnik odbora za razgledanje narodnih zakladah (vidi u djelu „saborski spisi.“)

Slavoljub **Vrbančić.** Ja predlažem, da se cielo ovo izviešće dade tiskati, jer mnogo važnih stvarih sadržava.

Petar Očić. Čujem, da su štamparni troškovi veoma veliki, i javne su tužbe, da već sada iznašaju preko 2000 for. Kad će biti konačno obračunanje, vis. sabor će kazati, što smo učinili, da se nismo prije ogledali. To nije moje mnienje, nego je mnienje više članovah.

Ja sam vidio račun o dosadašnjih štamparskih troškovih. Onaj gospodin, koji je dobio nalog, da ove troškove namiri, dobio je naputak, da nesamo jednog štampara, nego više njih pita, pod kakovu cienu oni štampanje preuzeti hoće. Resultat je bio taj, da je bio jedan skuplji od drugoga. Napokon kaže ovaj gospodin, da se boji, da će krivnja na njega pasti. Ja sam mu savjetovao, neka svoje mnienje vis. saboru podnese, i on mi je kazao, da je izviešće već načinio, kako bi se to sa najvećom štednjom moglo postići. Zato mislim, da se nebi prije o tiskanju što odredilo nego će se izviešće gosp. Rose pretresti.

Slavoljub Vrbančić. Što se dnevnika tiče, to sam ja pogodbu načinio sa 27 for. za arak; te tako dodje ark na 5 novč. sa plaćom brzopisacah, a prvi svezak je već štampan. Dakle neka se odluči, ili će se razpisati predplata na dnevnik, ili da se prodaje.

Petar Očić. Ja sam glede tiskanja saborskih poslovah u početku bio toga mnienja, da bi onaj ugovor, koji je namjestničtvo učinilo sa štamparnom Gajevom, mogao takodjer valjati i za poslove saborske. Gosp. Rosa, ravnatelj pomoćnih uredah kod namjestničtva, išao je i razpitao se u štamparni Gajevoj, da li se može ugovor taj i za poslove saborske uporabiti, a on je za odgovor dobio, da to uz iste uvjete nemože biti.

Ja mislim, da bi dobro bilo, kad bi taj gospodin svoje izviešće ovamo podneo, i on je zbilja rekao, da će ga svietlom banu predati.

Ja mislim, da bi se u tu svrhu imao učiniti posebni predlog, da se veliki štamparski troškovi prištede; zato mislim, da bi glede diariuma ostala stvar kako je do sada, dok nebude gore rečeno izviešće od g. Rose podnešeno.

Preuzv. g. **ban.** Ovo izviešće može se odmah imati.

Antun Jakić. Ja imam g. Očiću primietiti, što se tiče dnevnika, da je pod predsjedničtvom gosp. baruna Kušlana i još druga dva tri gospodina, koji su po saboru opunovlašteni bili, ugovor sklopljen i u ovom obziru nemože se ništa drugo učiniti.

Petar Očić. Ja mislim, da sabor može ugovore onakove vrsti odobriti, gdje uvjeti odgovaraju jednoj i drugoj strani: clara pacta, boni amici.

Saborski su troškovi veliki, dužnost je svakog člana o tom nastojati, da se troškovi umale.

Scienim, da bi se stvar mogla tako urediti, da ugovor sklopiti se imajući bude pravedan za jednu i drugu stranu. S toga glasujem za to, da se formalni ugovor radi toga učini.

Antun Jakić. Ja mislim, da za ovu stvar nije moguće drugoga na odgovor povući osim odbor, koji je učinio ugovor; i njegova je krivnja, ako nije ugovor vis. saboru predložio.

Andrija Brlić. Mi smo od pravog predmeta popošli; predlog je taj, da se izviešće odbora, koji je sačinio operat o stanju zakladah domaćih, štampa, dakle hoćemo li ovo izviešće štampati ili ne?

Vinko Pacel. Ja molim, da se za diarium imenuje odbor, koji će ugovoriti glede dalnjega tiskanja.

Andrija Brlić. Ja molim, neka se predlog učini.

Petar Očić. Ja mislim, da čekamo svakako izviešće, koje će se od strane namjestničtva predložiti.

Slavoljub Vrbančić. Sad ja znam, kako stvar stoji. Ovdje se jedan stranjski činovnik, i to je g. Rosa, mieša u ove poslove, koji se proti svakom pravu još i dan danas ovdje bavi.

Ja sam na sokaku nješto o tom govoriti čuo, ali sada znam, od kuda stvar dolazi.

Ja molim, da se dva ili tri lica iz ovog sabora izaberu da ugovor sklope, i da sve one poslove glede tiskanicah obave.

Gosp. grofu Jankoviću kazalo se je, da na temelju ugovora sklopljenog sa namjestničtvom imadu se štampati i saborski poslovi; ako je on što, neobziruć se na isti ugovor, učinio, bit će kadar opravdati se.

To pako nije u redu, da se u sve poslove mieša treći, koji s našom štampom neima nikakovog posla, i što se to sa dostojanstvom sabora nikako neslaže.

Preuzv. g. **ban.** Gospodine, molim to nije slobodno, da ga ovdje uvriedite.

Kažimir Jelačić. Gosp. Vrbančić to nije shvatio: o štampi diariuma neima ni govora, nego o drugih predmetih, koji su za sabor tiskani. To je g. Rosa obavio, koji će dotično izviešće glede troškovah saboru podnieti.

Mirko Hrvat. Ja mislim, da o dnevniku nemože biti govora. Mi smo jedan odbor odabrali, koji imade ugovor sklopiti sa štamparom.

Ja neznam razloga, zašto ovaj odbor po nalogu sabora ugovor podneo nije, kako bi dužnost bila. Krivnja je dakle na odboru.

U ostalom smo već zaključili, da se ovaj dnevnik nebude nikomu davao badava, nego će se prodavati.

Ja sam dakle za to, da se ostane pri zaključenom ugovoru t. j., da se dnevnik saborski radi izdanja i prodaje štamparu predade, to je moje mnienje glede dnevnika; a glede drugih poslovah saborskih, da se jedan odbor imenuje, koji će za svaku tiskanicu saborsku u buduće s tiskarnom ugovor napraviti i način najjeftinijega tiskanja saborskih spisah iznaći.

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovaj predlog?

(Primamo.)

Dakle ćemo odbor imenovati; ja mislim gg. Briglević, Očić, Vuščić, Perkovac i Brlić.

(Primamo.)

Dosljedno ovomu zaključku bude odlučeno: da se izviešće odbora za narodne zaklade uz predbježni ugovor s tiskarnicom za porabu sabora prije viećanja tiskati dade, a u predmetu o „kasini“ bude odlučeno po predlogu osrednjega odbora:

1. da se upitna sgrada kasino za korist regnikolarne

Digitized by Google

zaklade ovozemske pravnovaljano nabavljena, svojinom iste zaklade po saboru učlani.

U ovoj naime stavki budu izrazi predloga gornjega „zemlje naše i zemlje dalm. hrv. slav.“ na predlog gosp. Vuščića većinom glasovah sa riečmi „regnikolarne zaklade ovozemske“ i „iste zaklade“ zamienjeni.

2. da se predloženo gradjenje oko istog kasina svotom od 21,400 for. a. v. po saboru nikako nedopusti;

3. da se c. kr. državno računarstvo iz kasina odmah krene, i tamo muzeum i knjižnica naša čim prije namjesti, a podjedno izaslanom odboru ad hoc glede jugslavenske akademije i sveučilista po saboru naloži, da pomoćju vještakah izradjen predlog saboru podnese, kako da se kasino za udobno smještenje narodnog muzeuma i knižnjice, makar i gradjenjem drugog kata iz nova od tuškanačke strane, uredi;

4. da se akcioneri narodnog doma u Zagrebu po saboru pozovu, da akcije svoje veledušno narodu poklone, i od svoje strane uzvišenom cilju doprinesu, da ova sgrada u istinu postane ono, što joj ime pokazuje, naime: narodu pravom izključive svojine pripadajući dom; nu ako ovaj poziv sam po sebi nebi namienjenu svrhu postigo, onda da se preostali na istom domu dug iz zemaljskih naših zakladah podmiri.

Tomislav Cnculić. Čita dalje izviešće osrednjega odbora o zemaljskih sgradah „narodnom kazalištu i bolnici“ (Sadržaj vidi u „saborskih spisih.“)

Na ovaj predlog bude odlučeno: „da odbor za državne zaklade najprije nabavu tih sgradah pretrese i razvidi, je li se zemlja naša u podpunom pravu svojine nalazi, te da se ujedno pomoćju vještakah poduprt predlog glede njih, kako da se u buduće upotriebe, saboru za dalnje riešenje podnese.

Preuzv. g. **ban.** Prije njekoliko danah učinio je g. Car predlog za popunjenje izpražnjenog mjesta praliečnika.

Ja sam dao izvaditi iz zemaljske pismohrane dotične spise, iz kojih se vidi, da je od godine 1806. pravo pripadalo banu kandidirati praliečnika i kandidaciju kralju za potvrdu podnieti. Tako su bili tri posljednja praliečnika Prevendar, Daubači i Prausperger uslied predloga banova od Nj. Veličanstva kralja imenovani.

(Predaje dotične spise saboru.)

Mirko Hrvat. Ima njekoliko predmetah, koji su za prešne proglašeni, kao što je predlog g. Kušlana glede zločina izdajstva domovine, predlog g. velikog župana Kukuljevića o službenosti narodnoga jezika itd.: zato bi predložio, da se ovi predlozi najprije na dnevni red metnu, i već u budućoj sjednici u ponedjeljak u pretres uzmu.

Josip Briglević. Ja sam za ponedjeljak poslie podne urekao sjednicu osrednjega odbora, a dotle može se pretresivati predlog o akademiji znanostih, za tim operati odbora za molbe i za sisački most.

Preuzv. g. **ban.** Ja danas zaključujem sjednicu, buduća biti će u ponedjeljak 11½ satih.

Digitized by Google

Petdeseta saborska sjednica 29. srpnja 1861.

Zapisnik,

zametnut o četrdeset i devetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i sedmog srpnja god. hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Andrije Brlića.*

Izza pročitana i odobrena zapisnika posljednje sjednice saborske od 24. t. m. budu preduzeti sliedeći predmeti:

1. Bude čitan zakonski predlog zastupnika Jaćima Pavletića, da se morske luke hrvatskog Primorja od uprave tudje oblasti u Trstu odtrgnu, ter podlože namjestničkom vieću za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, koje će njimi po morskom nadzorniku u osobi velikog župana županije riečke upravljati, a u trećoj molbi da pod pridvornom kancelarijom za trojednu kraljevinu za sada stoje i da se ova želja u adresu, koju imamo podnieti Nj. Veličanstvu, stavi.

Odlučeno, da se u onaj odiel adrese, gdje bude o kancelariji za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju govor, i ovaj predlog primi.

2. Čitana bi molbenica skupštine županije riečke, da sabor uzakoni načelo, da se vojničke predprege za ratno doba i prigodom osobitih izvanrednomu prolazku vojske povod pružajućih okolnostih, nedavaju po pojedinih občinah, već da se odnosni troškovi iz zemaljske zaklade namire.

3. Položenje sliedećih prinesakah za jugoslavensku akademiju bude objavljeno i to: prinesak gosp. Ante Jakića zastupnika narodnog sastojeći u razteretnici Hrvatske i Slavonije pod br. 7148 od 100 for., i župnika Josipa Mavretića u obveznici narodnog zajma od 100 for. sa kuponi od 1. srpnja 1861. br. 31.486.

4. Zatim položi na stol ove kuće preuzv. g. biskup i veliki župan Strossmayer molbu braće naše Slovačke u Ugarskoj, koju su oni iz skupštine svoje svetomartinske od 6. i 7. lipnja t. g. na narod Hrvatski u to ime upravili, da ih podupremo u njihovih zahtjevih glede narodnosti njihove.

Predlog gosp. zastupnika Kvaternika, da se do ugodnog znanja ta molba uzme i da se prilikom ugovora s Ugarskom i slovenski narod u Ugarskoj u svojoj narodnosti obezbiedi, nadalje predlog presv. gosp. Kukuljevića velikog župana zagrebačkog, da se od strane ovog sabora Slovakom na ruke njihova predsjednika Jana Franciscia odgovori, i naša sućut izrazi i obeća, da ćemo vazda njihove želje podupirati, bude razprave radi na dnevni red budućeg tjedna postavljen, da će se do tog vremena dopis svetomartinske skupštine i memorandum naroda slovenskoga na hrvatski jezik prevesti.

5. Predlog zastupnika g. Ladislava Baloga, da ovaj sabor dne 29. srpnja t. g. kod žalostne službe božje prisućvuje, koja će se u crkvi sv. Marka na uspomenu žrtvah za ideu narodnosti i slobode istog dana 1845. padših obdržavati, bude jednodušno primljen i odlučeno, u 10 satih da se članovi saborski u rečenoj crkvi skupe.

6. Gosp. zastupnik Kvaternik predlaže, da se naredi novi izbor radi popunjenja miestah saborskih poslanikah, izstupivših iz sabora dne 13. srpnja t. g., i isto tako da se popuni novim izborom gotovo sasvim prestavši odbor ad hoc radi vojničke Krajine postavljeni.

Na opazku preuzv. gosp. bana, da će istom u ponedjeljak idući izteći rok stavljeni od 8 danah za povratak izstupivšim poslanikom, odlučeno bi iztečaj ovog roka dočekati.

7. Za tim se predje na dnevni red, na komu stojaše predlozi o carevinskom vieću učinjeni, i to po gospodinu zastupniku Stojanoviću, zatim predlog prvog odsjeka, i onaj po osrednjem odboru učinjeni.

Prije viećanja ipak pozva se g. zastupnik Vrbančić na saborski poslovnik članak 40., po komu se predlozi tri dana čitanja radi u rukuh članovah nahodit moraju, i predloži, da se ovi predlozi istom u utorak dojdućeg tjedna t. j. 30. t. m. u sjednici u pretresivanje uzmu, što većinom glasovah primljeno bude.

Tada se primi i zahtjev gosp. zastupnika Eug. Kvaternika, da se iz njegovog predloga o odnošaju trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj glava I. i IV. kao četvrti predlog za odgovor glede carevinskog vieća uzme.

Izza toga bude u pretres uzet predmet na dnevnom redu od 27. travnja t. g. stojeći, t. j. predlog banski o zemaljskoj sgradi pod imenom „kasino“, o čem gosp. zastupnik Tomo Cuculić, kao izvjestitelj, čita predlog osrednjeg odbora.

Jer pako s ovim predmetom u najužjem savezu stoji izviešće odbora o narodnih zakladah, zato pročita gosp. izvjestitelj istog odbora zastupnik Vuščić rečeno izviešće, i tada bude odlučeno, da se ovo izviešće uz predbježni ugovor s tiskarnicom za porabu sabora prije viećanja tiskati dade, i u predmetu o kasini bude odlučeno po predlogu osrednjeg odbora:

Digitized by Google

1. da se upitna sgrada kasino za korist regnikolarne zaklade ovozemske pravnovaljano nabavljena svojinom iste zaklade po saboru učlani.

U ovoj naime stavki budu izrazi predloga gornjeg, „zemlje naše i zemlje dalmatinsko-hrvatsko-slavonske“ na predlog gosp. Vuščića većinom glasovah sa riečmi „regnikolarne zaklade ovozemske“ i „iste zaklade“ zamienjeni.

2. da se predloženo gradjenje oko istog kasina svotom od 21,400 for. a. v. po saboru nikako nedopusti;

3. da se c. kr. državno računarstvo iz kasina odmah krene i tamo muzeum i knjižnica naša čim prije namjesti, a podjedno izaslanomu odboru ad hoc glede jugoslavenske akademije i sveučilišta po saboru naloži, da pomoćju vještakah izradjen predlog saboru podnese, kako da se kasino za udobno smještenje narodnog muzeuma i knjižnice, makar i gradjenjem drugog kata iz nova od tuškanačke strane, uredi;

4. da se akcioneri narodnog doma u Zagrebu po saboru pozovu, da akcije svoje veledušno narodu poklone i od svoje strane uzvišenom cilju doprinesu, da ova sgrada u istinu postane ono, što joj ime pokazuje, naime:

Narodu pravom izključive svojine pripadajući dom. Nu ako ovaj poziv sam po sebi nebi namienjenu svrhu postigo, onda da se preostali na istom domu dug iz zemaljskih naših zakladah podmiri.

Glede kazališne kuće i bolnice na savskoj ulici u Zagrebu odlučeno je, da odbor za državne zaklade najprvo nabavu tih sgradah pretrese i razvidi, je li se zemlja naša u podpunom pravu svojine nalazi, te da ujedno pomoćju vještakah poduprt predlog glede njih, kako da se u buduće upotrebe, saboru za dalnje riešenje podnese.

Predlog gosp. zastupnika Vrbančića, da se opredieli način radi prodaje saborskog dnevnika, od kojega je jedan dio jur za izdanje prigotovljen, dade povod zaključku, po gosp. Mirku Hrvatu predloženom: 1) da se dnevnik saborski radi izdanja i prodaje štamparu predade; 2) da se imenuje odbor, koji će za svaku tiskanicu saborsku u buduće s tiskarnom ugovor napraviti i način najjeftinijeg tiskanja spisah saborskih iznaći.

Uslied primljenja ovog predloga, budu u odbor, koji će se za najcjeniji način tiskanja saborskih tiskanicah brinuti, izabrani gospoda zastupnici Briglević, Očić, Vuščić, Perkovac i Brlić.

Zatim preuzv. gospodin ban pokaza saboru predspise iz pismoshrane izvadjene, koji se tiču načina, kojim bijaše postavljan praliečnik ovih kraljevinah i razjasni, da su tri posljednja praliečnika Prevendar, Daubači i Praunsperger uslied predloga banova od Nj. Veličanstva kralja imenovana.

Predlog Mirka Hrvata, da se u dojdućoj sjednici ponjedjelnoj prešni predlozi u pretres uzmu, bude primljen i za idući ponjedjeljak sliedeći predmeti na dnevni red postavljeni:

I. Izviešće odbora za jugoslavensku akademiju.

II. Izviešće odbora ad hoc za sisački most.

III. Izviešće odbora ad hoc za prošnje na sabor podnešene.

Preuzvišeni gospodin ban zaključi tada sjednicu i ureče buduću sjednicu za 29. t. m. ½12 satih prije podne.

J. Šokčević, v. r.
ban.

A. Brlić, v. r.
saborski bilježnik.

Andrija Brlić. Čita zapisnik posljednje sjednice, koji bi odobren.

Ivan Vardian. Glede zapisnika imam ja dvie primjetbe. Prva je glede računovodstva; mislim, da je bilo ondje kazano, da će mu svietli ban odpovjediti stanje, a u zapisniku tomu neima traga.

Andrija Brlić. Glede toga nije bilo glasovano, nego samo je bilo rečeno, da se to razumije.

Ivan Vardian. Druga primjetba je glede pisma, koje je svietli ban predložio vis. kući u pogledu naimenovanja praliečnika. Ja iz zapisnika nemogu razabrati, da li je što u tom predmetu zaključeno, i neznam, da li će vis. kuća ovu stvar dalje u pretres uzeti ili ne. Ako će visoka kuća to pretresivati, onda bi ja imao odgovoriti, da je sabor uvjek izabirao praliečnika; god. 1776. je upravo po saboru Verbega izabran za praliečnika; tko je poslie izabran, neznam, jer mi pisma zemaljska nisu otvorena; nego samo toliko znam, da je god. 1806. doktor Prevendar izabran po svietlom banu za praliečnika, a stališi i redovi suo voto aprobirali su ovaj izbor: ja nemogu na ino, nego da saboru pripada pravo izbirati praliečnika. Kako je to pravo sabor izgubio, nemogu sada dokazati, nego kad je Prevendar za praliečnika bio izabran, rečeno je u odpisu ugarske kancelarije na bana god. 1806. medju ostalima: „da u buduće imade ban pravo substituirati praliečnika, a glede naimenovanja njegova imade ban predlog učiniti kralju.“ Upravo utemeljujem moj predlog na tom spisu i kažem, da saboru pripada pravo izbirati praliečnika, nu samo kad sabora neima, ima pravo ban predložiti samo pro substitutione, a nikako pro denominatione; da su poslie praliečnici samo po kralju imenovani, a ne po saboru, to se je pripetilo, što sabor na svoja prava nije pazio. Ja nenamjeravam dirati u prava kralja, nego mislim, da svaki zastupnik naroda mora štovati prava sabora i kralja; i buduć da ovo pravo nije nikad prestalo i kroz dva tri imenovanja saboru oduzeto nije, zato predlažem, da se to iztraži u pismari zemaljskoj, i mislim, da će se dokazati, da je to istina, i predlažem takodjer, da se predstavka na kralja učini, da pravo praliečnika izabirati saboru povrati.

Andrija **Brlić.** Ja moram odgovoriti, da o tom ništa zaključeno nije; a što se tiče naimenovanja Tome Prevendara za praliečnika, evo imam pri rukuh diplomu, kojom je isti imenovan. Ako visoki sabor dopusti, ja ću ju pročitati. (Neka se čita.)

Andrija **Brlić.** Čita (ova diploma nalazi se u zemaljskom arkiva.)

Čita dopis kancelarije ugarske na bana; (nalazi se u zemaljskom arkivu. Iz ovoga se vidi, da je Tomu Prevendara i Daubači-a imenovao kralj za praliečnike i ujedno, da ima pravo kandidacije ban.)

Makso **Piškorec.** Molim od kojega vremena datira taj dopis.

Andrija **Brlić.** To je resolucija od god. 1806.

Ivan **Vardian.** Što sam prije kazao, to se potvrdjuje, dakle o tom neima dvojbe, tim manje, kad znamo, da je prije sabor praliečnika imenovao: zato neka bi sabor dao iztražiti u arkivu dotične spise: pa da se onda predstavka učini na kralja glede povrate prava izbora praliečnika po saboru.

Makso **Piškorec.** Pisma ova pročitana naznačuju jasno, da spadaju na ono vrieme kad nije bilo sabora. Nemogu se zadovoljiti, da bi sabor to pravo bio odstupio, zato sam toga mnienja, da svietli ban nalog dade onim, koji pismoshranom upravljaju, da se ova pisma potraže.

Digitized by Google

Ivan Kukuljević. Buduć da mi je kao prvašnjemu arkivaru poznato, kako je postala čast praliečnika, držim si za dužnost ubaviestiti vis. sabor, da je čast praliečnika prije sto petdeset godinah po prilici ustanovljena i da mu je odredjena plaća iz regnikolarnoga fonda, nu s tom povlasti, da sabor trojedne kraljevine ima pravo izbirati praliečnika. Mi imamo više saborskih članakah o tom, i držim, da je primjetba gosp. predgovornika temeljita, koji kaže: da u ono vrieme, kad su pomenuta dva praliečnika pod Josipom II. i Franjom I. imenovana bila, naime: Prevendar i Daubači, sabori držani nebijahu, i da su bani ovu povlasticu na se povukli.

Sabor nikada se nije odrekao svoga prava; ja mislim, da sada, kad smo narod samosviestni, moramo o tom nastojati, da i druga prava u život uvedemo: s toga nebi s gorega bilo, da pristanemo uz predlog g. Vardiana i da se predstavkom na Nj. Veličanstvo obratimo, da nam se ovo pravo povrati, i da mi, kao i otci naši, praliečnika izabiramo, koji je našim novcem iz zemaljskog fonda plaćen.

Preuzv. g. **ban**. Primate li ovaj predlog?

(Svi: primamo.)

Svietli ban priobćuje za time, da je u vojničkoj našoj Krajini za jugoslavensku Akademiju znanostih sakupljeno više prinesakah i to: u gotovom 646 for. 98 novč. a u obveznicah po nazivnoj vriednosti 930 „ — „ medju kojimi se i oni iznosi u prijašnjih jur sjednicah najavljeni 51 „ 50 „ i 29 „ — „ nahode, a uz to da je gosp. pukovnik srbsko-banatsko krajiške pukovnije Aleksa Kukuljević predao hrvatsko-slavonsku razteretnicu sa kuponi u nazivnoj vriednosti od 500 for. sr. i to 300 for. kano za se, a 200 for. u ime svojeg sina Lavoslava.

Ovo priobćenje bude s izražajem priznateljne zahvalnosti do znanja uzeto.

Lavoslav **Šram**. Čita podnesak belovarskog zastupnika Dimitrije Kneževića, kojim polaže svoj mandat, (uzeto na znanje tim, da će vis. predsjedničtvo odrediti novi izbor.)

Lavoslav **Šram**. Čita dopis starešinstva obćine petrinjske, kojim se javlja, da je za zastupnika iste izabran g. podjašprist i župnik Lehpamer. (Uzeto na znanje i vjerodajni spisi ustupljeni odboru verifikacionalnomu.)

Dalje čita dopis starješinstva sl. i k. grada Varaždina, kojim se javlja izbor g. Vjekoslava Zadravca za zastupnika rečenoga grada. (Uzeto na znanje i vjerodajno pismo predano odboru verifikacionalnomu.)

Dalje čita dopis kotara ludbrežkog o izboru gosp. odvjetnika Andrije Uhernika u mjesto odrekavšeg se dosadanjeg narodnog zastupnika gosp. župnika Škendera Egersdorfera.

G. upravitelj pomoćnih uredah kr. namjestničtva trojedne ove kraljevine izvješćuje uz prilaganje cjenikah od svih triuh zagrebačkih tiskarnah u gledu tiskanja saborskih djelah, da bi najshodnije bilo, ako bi se u tome gledu naposebni ugovor sklopio.

Izviešće ovo bude sa svimi prilozi onome u 49. sjednici u tu svrhu imenovanome odboru za dalnje shodno uredovanje predano.

Josip **Vuščić**. U savezu proglašenog zapisnika u posljednjoj sjednici o stanju domaćih zakladah i vodjene vrhu toga razprave, priugotovio sam kao izvjestitelj dotičnoga naposebnoga odbora zapisnik pregleda zemaljske hrvatsko-slavonske bolnice u Zagrebu i glasi ovako: (Vidi izviešće u djelu „saborski spisi.“)

Dalje kaže: Zatim je gotovo izviešće o tražbah, štono ih komorska blagajna proti regnikolarnoj blagajni pod raznimi naslovi stavlja, te glasi ovako: (Vidi u djelu „saborski spisi.“)

Napokon je gotovo izviešće o predaji na ovozemne zaklade spadajućih i u Ugarskoj uloženih glavnicah, te glasi ovako: (vidi u djelu „saborski spisi.“)

Glede ovih izviešćah odlučeno je, da se imadu na dnevni red metnuti, a do toga na stolu sabornice za ugledanje ostaviti.

Preuzv. g. **ban**. Sada je na dnevnom redu jugoslavenska akademija.

Vinko Pacel. Preuzv. g. bane, slavna gospodo zastupnici naroda! Prema udesu drugih narodah možemo reći, da udes našega naroda, što se tiče današnjega našega posla, t. j. akademije, nije baš toli nesretan, kao što bi se s prvoga pogleda komu pričinilo.

Narodi vjekuju. Ali u tom vjekovanju razvitak im nije toli silan, nije toli napredan, kao u pojedinca čovjeka, kao što to svakoga poviest uči.

Istina, da od 300 godinah, da i nespomenem prije — a moram spomenuti upravo zadnjih 300 godinah, od ovih bo broji se postanak civilizacije i državnoga života sa uplivom na današnji razvitak — da od ovih zadnjih 300 godinah našemu narodu nije bilo baš velike prilike, da se razvije na onom polju, na kojem su se ini narodi mirno i blagostavno razvijati i napredovati mogli; jer tko iole zna njekoliko listakah žalostne prošlosti naše, mora mu se pred oči staviti tadašnji duševni život, i začudit će se, odkle toliki spisi, kojih je većina dan danaske u pismoshranah, da možemo reći, da od najboljih spisateljah jedva je desetina poznata našemu narodu, kamo li drugomu svietu.

Kad je narod donjekle u svom razvitku dospio, uz ine potrebe i ustanove političke narodnoga i književnoga života probudi se želja za najvišim sudištem književnim. Tako je bivalo i u našem narodu; i taj oćuti potrebu za otom polugom javnoga života, što se danas u obrazovanoga svieta zove akademija.

Akademija je, rekoh, najviše sudište književno, pače najviše prizivno sudište; nego se razlikuje oto sudište od inoga sudišta, što akademija ne samo sudi, nego i pobudjuje i vabi mladji naraštaj, koji je pripravan svojimi nauci da prigrli ono, po čem sbilja danas narodi vjekuju, a to su znanosti.

Da nespomenem onoga izraza, koji današnjim svietom vlada „znanje je najveća sila“, i da nespomenem i netumačim, kakovo je znanje najveća sila: ako pogledimo na svu braću našu Slavjansku, naći ćemo, da su nam njekoliko korakah preoteli.

Nu nije baš toliki zazor, što do danas neimamo akademije; jer sretan sam vam, gospodo, evo ovdje reći, da je danas peti put u životu našega naroda, što se ovaj pojav sbilja nam javlja.

Prvi i najstarji bijaše u Dubrovniku, dakako institutum privatum „akademia degli oziosi,“ prešutiv ina družtva u Spljetu, Zadru i po ostaloj Dalmaciji, gdje je obrazovanost bila razširenija nego li po ostalom jugoslavjanstvu. Sva ota družtva bila su privatissima.

Drugi pokus bijaše u Spljetu. Spominje ga naš zaslužni gosp. Ivan Kukuljević veliki župan, u knjizi dotiskanoj

Digitized by Google

upravo ovih danah: „dra. Jerolima Kavanjina, vlastelina spljetskoga i trogirskoga, bogatstvo i uboštvo," izdanoj troškom našega mecena preuzv. i presv. gosp. biskupa J. J. Strossmayera. — U životopisu Jerolima Kavanjina veli gosp. Kukuljević:

Po svoj prilici bijaše naš Jerolim i glavni povodnik (gledeć na obilati književni sadržaj knjige) velike idee, koja se početkom 18. vieka u gradu Spljetu porodi, a tek ovich danah, izza poldrugoga stoljeća, u Zagrebu uzkrisi i oživotvori, idee naime utemeljenja jugoslavenske akademije, koju tada akademiju „ilirskom iliti slovinskom" nazvaše.

Ovoj akademiji bijaše, ako ne početnik, a to predsjednik, veleučeni knez Ivan Petar Markić, vlastelin spljetski, svak našega Jerolima; jer je ovaj imao za drugu ženu sestru istoga Markića. Sva je dakle prilika, da je naš Jerolim sa svojom slavenskom ljubavju bio glavni poticatelj i promicatelj uzvišene idee utemeljenja akademije jugoslavenske, koja je jur g. 1704. u Spljetu obstojala, kako nam to gorespomenuti Markić u predgovoru svoga djela „Misli krstjanske za svaki dan od miseca" tiskanog u Mljetcih 1704. sliedećimi riečmi posvjedoči: „Nenahodim, da se može bolje uzgojiti i liplje uresiti ovi jezik s izvrsnimi načini od besidjenja, niti veće pruditi dušam virnikov i nevirnikov, nego primešenjem od dobrih duhovnih knjig iz inih jezikov u ovi naš slovinski. Na tu plemenitu svrhu sastavila se jest u ovom našem gradu, u kojem najizvrsnije slovinske beside izgovaraju se, Akademia illirica, iliti vam slovinska; ova po načinu mladjahnoga stabla, ako bude zalivana s pričinjenim znojem od ljudih učenih i pomnjivih, podati će na svoje vrime mirisno i ugodno voće."

Ali ova akademija slabo urodi, jer osim dvijuh trijuh knjigah slabo i zna za nju sviet.

Treći pokus bijaše kad blage uspomene zagrebački biskup Vrhovac i slavni naš Mihanović gosp. 1818 il 1823. pokušaše osnovati družtvo za razvijanje našega jezika i naše knjige.

Četvrti pokus učiniše god. 1836. naši slavni stališi i redovi, kad se na saboru trojedne kraljevine (dne 4. i slied. mjeseca kolovoza) člankom 15. zauzeše za učeno družtvo. Taj članak glasi ovako (Kukuljević, Jura II. str. 289): De promovenda cultura linguae nationalis.

„Posteaquam SS. et OO. expenso eo, quod cultura nationis indissolubili vinculo culturae linguae nationalis jungatur adeo, ut illa absque hac nec concipi possit, nationalitatis suae non modo consolidandae, sed et laetius provehendae studiosi, non sine grato animi sensu nobile et patrioticum illud regnicolarum desiderium intellexissent, ut erudita quaepiam societas culturam nationalem pro scopo habens in gremio regnorum horum coalescat. Hoc proinde fine nobilissimi praevii instituti protectione Excellentissimorum Dominorum L. B. Bani et Episcopi Zagrabiensis eatenus coram interpellatorum praepotentibus studiis commendata, atque per eosdem summos viros pro illustri gloriam decusque nationis quavis oportunitate elevandi testato eorundem zelo gratiose acceptata, praelaudatam Suam Excellentiam Banalem interpellarunt, quatenus habita utriusque adusque in scopum praemissum elaborati plani condigna ratione illud in specie, quod pro singulari sua sapientia bonique promovendi studio sumtis etiam in adjutatorium meritissimorum patriae virorum consiliis, approbandum esse duxerit, Altissimo loco substernere, atque a Sua Majestate Sacratissima pro erigenda secundum submittendum planum Erudita Societate, Benignissimum Annutum Regium exoperari dignaretur, qua dein exoptatissima Augustissimi Principis Sanctione habita, universi regnicolae medio cunctarum Regni Jurisdictionum conformiter edoceri atque tam de Societatis ex benevolis oblatis et Sociorum symbolis conflando fundo, quam et organisatione atque statutis ejusdem via Excelsi Protectoratus Regiae Confirmationi substernendis mox congrua agi valeant."

Posljedica ovoga bijaše, da se je utemeljila „Narodna čitaonica zagrebačka", a kašnje „Matica", a god. 1846. i „Narodni dom", a god. 1839. na saboru ovih kraljevinah naši SS. i RR. na 15. čl. god. 1836. osnovaše družtvo za obrazovanje jezika i književnosti; istom izza nove molbenice od god. 1845. od strane ravnateljstva bivše Čitaonice zagrebačke stiže god. 1847. odluka od Nj. Veličanstva, kojom se družtvo književno in thesi potvrdjuje, ali ujedno nalaže „da se prije dovoljan fond dokaže." (Quo autem indultus pro erigenda Erudita societate tanto celerius obtineatur, Excell. Dom. Comes Banus pro gratiose procuranda petiti hujus sanctione interpellatus est. Art. 15.) To je circulus vitiosus; jer veli: pokažite glavnicu, pa ćete dobit, što tražite — a naši rekoše: dajte što tražimo, pa ćemo jur skrbiti za glavnicu. Četiri su to zavoda, koja su temelj našoj budućoj akademiji — i da se neuzopetuje onaj „circulus vitiosus", predupredio ga je preuzv. i presv. g. utemeljitelj, i nadamo se, da ovaj peti pokus neće biti bez uspjeha.

Nu ona četiri prijašnja pokusa liepi su nam dokazi, da su naši predji mnogo vriedniji bili nego li to mnogi misle, kojim nije po volji, što su se sbilja naši stari za mnogo toga više brinuli, nego li mi znamo.

Ovim petim pokusom kani stupiti naš narod u red inih narodah, koji imadu privilegium, da drugdje razprostiru kulturu.

Odbor ad hoc pod predsjedom presv. gosp. župana Kukuljevića imao je u rukuh pravila inih družtvah, n. pr. bečkoga, krakovskoga i ugarskoga, premda je bečka vlada ova zadnja prije dvie tri li godine ponešto prikurtala.

Istina, da niti dva takova družtva neimaju jednakih pravilah. Akademija francezka razlikuje se vrlo mnogo od inih osobito odsjekom za pjesničtvo, no mi se nismo ni glede inih odsjekah za njom poveli, radi toga, jer držeć se samo čega našem narodu najnuždnije treba, izostavili smo sve, što iole udara na luxus, t. j. zalihost.

Sada dozvolite gospodo, da pročitam pravila.

(Pravila vidi u djelu „saborski spisi.")

Adolfo Veber. Pošto je taj posao odličnoj gospodi povjeren bio, koja su ga od svih stranah promotrila, budući su oni više vremena imali za razmatranje, nego bi se to ovdje moglo učiniti, zato mislim, da vis. sabor od dalnjega pretresivanja odustane i osnovu primi, te Nj. Veličanstvu na potvrdjenje podnese.

Mirko Hrvat. Nemogu na to pristati, da se zakonska osnova bez pretresivanja u saboru primi, tim manje, što ja njekoje opazke učiniti imam.

(Čuje se: govorite.)

U članku 8. rieč „javnih oblastih" čini mi se da ne stoji dobro. Moglo bi se dogoditi, što od nas svatko nedrži za absolutno nemoguće, da bi se vremena opet mogla povratiti, da bi njemačke oblasti s našimi stvarmi razpolagale, a i narodu našemu protivno nalazim, da bi javne oblasti bile za svrhu akademije, s toga bi ja predložio, da se reče „domaćih ustavnih oblastih."

Slavoljub Vrbančić. Ja nemogu dopustiti, da mi možemo

Digitized by Google

priznati u našoj domovini neustavne oblasti. Kad bi mi to primili, priznali bi, da možemo imati i domaće neustavne oblasti; a buduć da niti ovu mogućnost priznati nemožemo, zato mislim, da se taj pasus sasvim izostavi.

Preuzv. g. **ban.** Koji su za redakciju?

(Većina.)

Mirko Hrvat. Članak 33. kaže: „Nebude li ove podpore od strane trojedne kraljevine, onda će čuvara i knjižničara zemlja uzdržavati, a naimenovati ih svietli ban na predlog akademije izmedju pravih članovah.“

Gospodo, mi smo tečajem viekovah uviek više velikih povlasticah izgubili, mi smo nehajstvom, neznam čijim, da li stranim ili domaćim, izgubili pravo predstavljanja bana, danas smo vidili, da smo izgubili pravo izabiranja praliečnika i banskog stola predsjednika. Sada, kad se nove službe kreiraju, sada opet da povjerimo pravo naimenovanja drugim, a ne da ga narodu pridržimo; toga ja kao zastupnik naroda i branitelj njegovih pravah s poštenjem dopustiti nemogu.

Zato ja predlažem, da ne ban nego sabor trojedne kraljevine izabira čuvara i knjižničara.

Ljudevit Vukotinović. Ja bi želio, da se to drugačije formulira nego je g. Hrvat predložio, jer druga strana ovog §. po mojem mnienju, mislim da će izostati, buduć je predlog učinjen od strane odbora, da se muzeum sa akademijom sdruži i kaže se, da će u tom slučaju akademija izabirati čuvara i knjižničara. Druga strana §. može dakle izostati, jer je sabor prekjučer i to zaključio, da će se kasino za sbirke i knjižnicu upotriebiti. Dakle je načelo već izrečeno, da će se muzeum sdružiti s akademijom. Po ovom §. pako nije sabor zaključak izrekao, jer predlog o akademiji još nije bio gotov; nego predlog sada tako stoji, da će akademija muzeum pod svoje pokroviteljstvo uzeti. Iz toga naravski sliedi, da će akademija najbolje znati iz članovah izvrstnih izabirati knjižničara i čuvara.

Zato predlažem, da se druga točka ovoga §. izpusti. U ostalom mislim, da u takove službe nebi uticao sabor, nego oni vještaci, koji se znanostmi bave, dakle akademija.

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovaj predlog?

(Većina.)

Mirko Hrvat. U §. 64. kaže se: „prava akademije su sliedeća:

a) Šalje jednog zastupnika na sabor trojedne kraljevine.

Ja mislim, da ova stvar nespada na ustrojstvo akademije, nego na koordinaciju sabora; zato mislim, da se to može odgoditi na ono vrieme, kad se bude sabor uredjivao.

Preuzv. g. **ban.** Primate li gospodo?

(Većina.)

Ivan Vončina. Ja nenalazim u ovoj osnovi, kako će se akademia konstituirati. Ovdje se samo kaže, da će se članovi izabirati. Ovo dakle predpolaže, da je već konstituirana; ja mislim, da bi vis. sabor izvolio ustanoviti, kako će se za prvi početak konštituirati.

Vinko Pacel. Ja mislim, to netreba, jer to nespada u pravila, to stoji u volji utemeljitelja.

Ivan Vončina. Molim, da se vis. kuća izrazi radi toga predloga. Ako vis. kuća to preuzv. utemeljitelju na volju ostavi, da konstituira družtvo, onda dakako netreba, da sabor ustanovi način konstituiranja akademije.

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da je predlog, koji je podnio g. Vinko Pacel kao izvjestitelj pravilah akad. jug., onaj isti, koji je i predlog gosp. Vončine. Zato prije svega molim vis. kuću, da bi učinila zaključak, da li se pravila akademije izradjena po odboru ad hoc primaju ili ne; kada to bude riešeno, onda će biti i govor, kako da se ima urediti družtvo.

Preuzv. g. **ban.** Hoće li još tko govoriti o pravilih?

(Nitko.)

Preuzv. g. **ban.** Primate li pravila sa izpravci kako su ovdje predloženi?

(Svi: Primamo.)

Ljudevit Vukotinović. Glede toga pitanja, što je g. Vončina predložio, kako će se akademija konstituirati, usudjujem se izjaviti svoje mnienje, da bi družtva, koja sada obstoje u našoj domovini, i koja njeguju znanosti i umjetnosti, najprije mogla uticati u riešenje ovoga pitanja; buduć da su ova družtva već dosad djelovala, dakle bi se samo njihovo djelovanje preustrojilo, a ostali bi isti elementi, samo pod drugim imenom. Moje je mnienje dakle, da bi utemeljitelj pozvao odbore učenih družtvah, da učine o tom predlog, buduć da izvan ovih družtvah nenalazim nijedno za kompetentno riešiti ovo pitanje.

Luka Botić. Ja mislim, da kad je već sabor ovu stvar u ruke uzeo, te po predlogu odbora za ustrojenje jug. akad. prihvatio jednodušno pravila, mislim, da bi shodno bilo, kad bi isti odbor imenovao članove za akademiju, tim više, što bi, kad bi se primio predlog gosp. vel. žup. Vukotinovića, najodličniji muževi mogli iz izbora izključeni ostati.

Slavoljub Vrbančić. Ja sam istoga mnienja, kojega je i g. Botić, nu samo s tom modifikacijom: da bi naime ovaj odbor, koji je izradio pravila i koja su jednodušno odobrena, pod predsjedničtvom preuzv. g. bisk. Strossmayera kao pokrovitelja izabrao dvadeset članovah, a ovih dvadeset izbiralo bi drugih dvadeset članovah; tako bi se jednim i drugim zadovoljilo.

Andrija Brlić. Ja sam taj isti predlog hotio napraviti, buduć mi je znano, kako se ovakova družtva ustanovljivaju; naime, da se dade njekojim članovom pravo, da imenuju jedan dio članovah. Ja se dakle neslažem sasvim sa g. Vrbančićem, nego mislim, da bi dosta bilo, da se najprije izabere deset članovah, ovih deset članovah imalo bi izbirati drugih pet, a ovih petnaest opet novih pet itd. od pet do pet, dok bi se brojevi izcielili i nadopunio broj potrebiti članovah. Moj predlog dakle glasi ovako:

„U svrhu prvog ustanovljenja jugoslavenske akademije znanostih odlučuje se ovime u načelu:

1. odbor, koji je osnovu pravilah za ovu akademiju izradio, naznačiti će već sada deset osobah, koje će, čim akademija kraljevsku sankciju zadobije, priznati se za prve članove ovoga zavoda;

2. ova će zatime desetorica putem glasovanja pet drugih članovah izabrati, a ovih petnaest birati će opet drugu petoricu, i tako nastavit će se ovo biranje od pet do pet članovah unutar ustanovljenoga najvišega broja članovah dotle, dokle se to postavšim ovako članovom svidi.“

Franjo Rački. Ja mislim, da se način izbora akademičkih članovah, kako je gosp. Brlić predložio, za sada opredieliti nemože; jer bi za sada težko bilo naći četrdeset književnikah, koji bi imali sposobnostih po pravilih propisanih, i od kojih bi dvie trećine morale u Zagrebu stanovati, i što prvi članovi, koji poslie organizacije akademije druge članove imenuju, sastavljaju senat akademički. Ovi imenuju predsjednika, tajnika i prave i počastne članove.

Zato treba najprije način iznaći, kako da se prvi članovi imenuju; ja mislim, da ustrojstvu akademije nimalo ne-

Digitized by Google

prieči, kad bi se to pravo prvog konstituiranja povjerilo preuzv. gosp. utemeljitelju, pak da mu se pridruže još i drugi članovi po predlogu gosp. vel. župana Vukotinovića i g. Botića.

Adolfo Veber. Ja pristajem uz mnienje gosp. Brlića, da odbor imenuje prvi broj članovah i to deset. Ali ja pozorne činim gospodu na jednu okolnost, da ovaj odbor neće moći tako dugo djelovati, niti će imati svoje sjedalo u Zagrebu, dok nebudu pravila potvrdjena, a dok toga nebude, naravska je stvar, da se nemogu ni ostali članovi birati. Da nedodjemo u protuslovje, mislim, da bi shodno bilo, da se dogovorimo, nebi li se možebiti privatno pod pogodbom izabralo ovih deset članovah, koji bi onda, kad bi pravila bila odobrena, stupili kao djelujući članovi; i da se nebiraju odmah, jer ćemo inače doći u protuslovje.

Lavoslav Šram. Čita predlog vel. žup. Vukotinovića, „da se već sada obstojeća učena družtva u našoj domovini pozovu, da utiču u riešenje pitanja, kako da se ak. konstituirati ima.“

Dalje čita predlog n. z. Botića „da se pravo konštituiranja akad. povjeri odboru ad hoc, koji je izradio pravila za akademiju.“

Dalje čita predlog n. z. Vrbančića „da bi isti odbor ad hoc pod predsjedom preuzv. gosp. utemeljitelja najprije imenovao dvadeset članovah, a ovih dvadeset opet drugih dvadeset.“

Dalje čita predlog n. z. gospodina Andrija Brlića (vidi gori.)

Preuzv. g. **ban.** Koji su za prelog gosp. Brlića?

(Svi: Primamo.)

Eugen Kvaternik. Ja imam još jedan prešan predmet predložiti, a to je uredjenje podaničkih odnošajah, i pozivljem vis. kuću, da ov predmet za prešan proglasi i opredieli dan, kad će se pretresivanje o njem započeti, a medju tim, da odbor, kojemu je ova stvar povjerena, svoje izviešće podnese.

Preuzv. g. **ban.** Ja mislim, kada riešimo kraljevske propozicije.

Preuzv. g. **ban.** Primate li?

(Primamo.)

Na to bi sjednica završena, a buduća na sutra dan u 10. satih urečena time, da je na pitanje gosp. narodnog zastupnika Starčevića o popunjenju krajišničkog odbora sv. ban dotični izbor na 51. sjednicu odgodio.

Digitized by Google

Petdeset i prva saborska sjednica 30. srpnja 1861.

Zapisnik

zametnut o petdesetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i devetoga srpnja god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Lavoslava Šrama*.

Ponajprije bude zapisnik posljednje sjednice od 27. srpnja t. g. pročitan i odobren.

Tad postavi g. narodni zastupnik Ivan Vardian posebni predlog o tome, da se obzirom na ono, saboru trojedne kraljevine vazda postojavše, i u novije samo nezgodno doba odstranjeno pravo biranja državnog praliečnika Nj. Veličanstvu predstavka podastre, te tako ovo pravo obezbiedi.

Predlog ovaj bi, nakon što bi ga više članovah kriepko podupiralo bilo, primljen.

Svietli ban priobćuje za time, da je u vojničkoj našoj Krajini za jugoslavensku akademiju znanostih sakupljeno više prinesakah i to: u gotovom 646 for. 98 nov., a u obveznicah po nazivnoj vriednosti 930 for., medju kojimi se iznosci i oni u prijašnjih jur sjednicah najavljeni 51 for. 50 novč. i 29 for. nahode, a uz to, da je gosp. pukovnik srbsko-banatsko krajiške pukovnije Aleksa Kukuljević predao hrvatsko-slavonsku razteretnicu sa kuponi u nazivnoj vriednosti od 500 for. sr. i to 300 for. kano za se, a 200 for. u ime svojeg sina Lavoslava.

Ovo priobćenje bude izražajem priznateljne zahvalnosti do znanja uzeto.

Gosp. narodni zastupnik belovarski Dimitrija Knežević polaže ovaj svoj čin.

Uzevši ovo do znanja, odrediti će visoko predsjedničtvo novi izbor.

Starješinstvo sl. i kr. grada Varaždina šalje vjerodajno pismo za novoizbranog narodnog zastupnika gosp. Vjekoslava Zadravca; kotarski sud ludbrežki podlaže zapisnik o izboru za kotar ludbrežki, kojim bi gosp. odvjetnik Andrija Uhernik u mjesto odrekavšeg se dosadanjeg narodnog zastupnika g. župnika Egersdorfera izabran.

Starješinstvo grada Petrinje javlja, da je za zastupnika onog grada izabran gosp. podjašprišt i župnik Lehpamer.

Primivši ovo do znanja, budu vjerodajni ovi spisovi verifikacionalnome odboru ustupljeni.

Gosp. upravitelj pomoćnih uredah kr. namjestničtva trojedne ove kraljevine izvješćuje uz prilaganje cjenikah od svih trih zagrebačkih tiskarnah u gledu tiskanja saborskih djelah, da bi najshodnije bilo, kad bi se u tome gledu naposebni ugovor sklopio.

Izviešće ovo bude sa svimi prilozi onome u 49. sjednici u tu svrhu imenovanome odboru za dalnje shodno uredovanje predano.

Nakon toga se je na dnevni red prešlo, te tu čita g. narodni zastupnik Vuščić kano izviestitelj dotičnog naposebnog odbora zapisnik vrhu pregleda zemaljske hrvatsko-slavonske bolnice u Zagrebu, zatime izviešće o tražbah, štono jih komorska blagajna proti regnikolarnoj blagajni pod raznimi naslovi stavlja, i izviešće o predaji na ovozemne zaklade spadajućih i u Ugarskoj uloženih glavnicah.

Glede ovih izviešćah bi odlučeno, da se imadu na dnevni red metnuti, a do toga na stolu sabornice za ugledanje ostaviti.

Gosp. narodni zastupnik Pacel izviešćuje visoku ovu kuću o osnovi pravilah, što no ju je posebni o tom odbor za jugoslavensku akademiju znanostih izradio, koja se evo pod ./ ovome zapisniku privijaju.

Nakon proštivene ovako čitave osnove bijahu na temelju zametnute o tome razprave sliedeći izpravci ustanovljeni, naime:

Na predlog presv. gosp. velikog župana križevačkog Vukotinovića bijahu u 33. članku rieči „nebude li one podpore od strane trojedne kraljevine, onda će čuvara i knjižničara zemlja uzdržavati, a imenovat ih svietli ban na predlog akademije izmed pravih članovah“ izpuštene.

Na predlog gosp. narodnog zastupnika Mirka Hrvata, budu u članku 64. rieči; „a) šalje jednog zastupnika na sabor trojedne kraljevine“ toga radi izpuštene, što će ova ustanova imati u zakonoustrojstvu sabora uvršćena biti.

Do ovih izpravakah bude čitava osnova pravilah jednodušno prihvaćena.

Na poticanje zatime g. narodnog zastupnika Ivana Vončine o načinu prvobitnog konštituiranja zavoda bude izmedju više predlogah onaj g. narodnog zastupnika Andrije Brlića primljen, koji ovako glasi:

„U svrhu prvog ustanovljenja jugoslavenske akademije znanostih odlučuje se ovime u načelu:

1) odbor, koji je osnovu pravilah za ovu akademiju izradio, naznačiti će već sad deset osobah, koje će, čim aka-

Digitized by Google

demija kraljevsku sankciju zadobije, priznati se za prve članove ovoga zavoda;

2) ova će za time desetorica putem glasovanja pet drugih članovah izabrati, a ovih petnaest birat će opet drugu petoricu, i tako nastavit će se ovo biranje od pet do pet članovah unutar ustanovljenoga najvišega broja članovah dotle, dokle se to postavšim ovako članovom svidi."

Gosp. narodni zastupnik Kvaternik potaknu zatime prešnost sviuh na uredjenje zadrugah i urbarskih odnošajah smjerajućih predlogah, te će se ovi nakon kraljevskih predlogah kano prešni na dnevni red staviti.

Nakon toga digne svietli ban sjednicu, te ureče buduću za sutra dan u 10 satih prije podne s time, da je na pitanje gosp. narodnog zastupnika Starčevića o dopunjenju krajišničkog odbora svietli ban dotični izbor na 51. sjednicu odgodio.

J. Šokčević, v. r.
ban.

L. Šram, v. r.
saborski bilježnik.

Lavoslav Šram. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Čita predstavku na kralja glede izbora prabilježnika po saboru. (Vidi predstavku u „saborskih spisih.")

Makso Piškorec. Čini mi se, da je u redakciji zapisnika izraženo, da se pravila jugoslavenske akademije samo uz privitak zapisniku prilažu; to je znatni document, zato bi dobro bilo, da se per extensum u zapisniku izpišu, jer bi se moglo dogoditi, da se izgubi prilog, a saborski zapisnik je i onako autenticiran i ima valjanost izvora, zato je tim više potrebito, da se ova pravila per extensum u zapisnik uvrste.

Ivan Vončina. Ja mislim, da bi se to onda učinilo, kad budu pravila jugoslavenske akademije potvrdjena.

Andrija Brlić. Buduć da je to stvar materijalna, koja kao dokument služi zapisniku, zato neka se zaključi, da se ovaj document ima zapečatiti i zapisniku priložiti.

(Primamo.)

Antun Starčević. Ja nisam našao u zapisniku spomena o momu predlogu, da se odbor graničarski popuni, i kako sam razumio, tamo stoji, da je svietli ban izbor članovah za krajiški odbor odgodio na petdeset i prvu sjednicu.

Zato opetujem moju molbu, da se taj odbor popuni, i buduć da su gg. saborski članovi Vinko Vranicanji, Mirko Šuhaj, Makso Prica i Ivan Živković izstupili, predlažem, da se u taj odbor izaberu sliedeća gg.: Eugen Kvaternik, Mirko Hrvat, Ladislav Balog i Antun Zoričić. (Ovaj izbor bi primljen.)

Antun Starčević. Molim Vašu svietlost, da bi izvolila pozvati gosp. podkapetana, da dodje prisegu položiti.

Stjepan Perenčević. Ja bi imao predložiti, da se onim članovom, koji se na dopustu kod kuće bave, za oto vrieme neda plaća; ja sam za pet danah molio dopust, pak nisam mogao dobiti, a njekoji sjede već četiri nedjelje kod kuće.

Pavao Jakovčić. Sada, kada imamo glavna i životna pitanja pretresivati, vidimo, da mnogi članovi ove vis. kuće nisu nazočni; narod ih je ovamo poslao, da sudjeluju za njegovu sreću. Njeka od ove gosp. udaljila su se iz ovog, druga iz onog uzroka, a njekoja su izstupila.

Moje je mnienje, da sabor sve zastupnike naroda pozove, da se u najkraće vrieme povrate, da svi skupa sudjeluju, da nepane nikakva krivnja, koja bi mogla biti od zlih posljedicah na sada nazočne članove. Ja nadalje mnijem, da je potrebno, da se sva ona gospoda, koja nisu dobila dopust, pozovu, da se povrate, i da ona gospoda, koja se nalaze na dopustu, da se u najkraćem vremenu povrate, i ako se povratila nebi, da se novi izbori preduzmu, da se tako kuća popuni.

Franjo Lovrić. Ja bih molio, ako tko predlog čini, da takov predlog učini, da se može zaključak učiniti.

Ja mislim, da gosp. Jakovčić imade naznačiti osobe, koje se nalaze na dopustu.

Ladislav Balog. Ja mislim, da se ovakov čin neslaže sa dostojanstvom ove visoke kuće; jerbo neima ni jednog zastupnika, koji nije zakonito odsutan. Gospoda, koja su dopust dobila, odsutna su zakonito.

Preuzv. g. ban. Koji su za predlog gosp. Perenčevića? (Većina.)

Izza toga čitana je vjerovnica izdana po županiji varaždinskoj tog sadržaja: da je glasom privijenog zapisnika izbornoga gosp. Stjepan Hrvoić od strane kotara Belskoga za saborskog poslanika opetovano izabran. — Odpućeno na verifikacionalni odbor.

Zastupniku naroda g. Jurju Vukoviću bude prošeni 14-dnevni dopust kano neobhodno potreban dozvoljen.

Zatim su čitani predlozi, i to:

1. zastupnika naroda Antuna Jakića preporučiti svietl. banu, što bi uplivom svojim nastojao, da se kod predstojeće regulacije konsularskih agenturah jedna konsularna agentura austrijanska u Bihaću u Bosnoj namjesti.

Ovaj predlog bude primljen, i takovoga izvedenje svietl. banu preporučeno.

2. Predlog g. zastupnika naroda Gervasije Petrovića, da se Moravici, Vrbovskom i ostalim samostana Gomirja občinam nepravedno oduzeta im posjedovanja i pravo na ista povrate.

Ovaj je predlog odpućen pretresanja radi na odsjeke.

(Učinjene preloge po gosp. Antunu Jakiću i Gervasiji Petroviću vidi u „saborskih spisih.")

Adolfo **Veber.** Ja imadem pozornu učiniti vis. kuću na učinjen zaključak u ovoj kući, da se ovake predstavke nečitaju per extensum, nego neka ih bilježnik kod kuće čita, a u sjednici neka se samo izvadci pročitaju.

Antun Stojanović. Mnienje gosp. Vebera jest temeljito, jerbo predlog gosp. Petrovića nije predlog nego predstavka.

Slavoljub Vrbančić. Čita izviešće izaslanog odbora za ugovaranje tiska saborskog dnevnika i štamparskih troškovah:

Visoki sabore! Buduć da je drugi podpredsjednik g. baron Kušlan bolešću zapriečen, da podnese vis. kući ugovor, za tiskanje saborskoga dnevnika sklopljen s Jakićevom tiskarom, to si drže za dužnost podpisani kao članovi odbora po vis. saboru ovlaštenoga za nadgledanje dnevnika i ugovaranje toga ugovora, da ga u privitku pod ./· predlože vis. kući za odobrenje.

Odbor je sravnio ciene Gajeve tiskarne, koje su mu označene u privitku pod .// i s obzirom na ukusnija pismena tiskarne Jakićeve, pronašao ponudu ove za uputniju.

Polag privitoga pod ./· ugovora otisnuto je jur 10 tabakah u 1000 iztisakah. Od ovih pada na tabak tiskarskoga troška 2½ novč. Ako se uzme, da se neće svih 1000 iztisakah razpačati, i ako se nešto odbije na trošak brzopisacah: to bi se mogla na tabak udariti prodajna ciena od 5. novč.

Digitized by Google

te bi se tako s razprodajom od 500 iztisakah podmirio sav tiskarski trošak.

Ovdje nam valja napomenuti i to, da kad se je jur počeo tiskati dnevnik, da se je tada Gajeva tiskarna počela nuditi, da će ga u istom obliku, i to u mjesto četiri strane četiri lista, dakle još jedanput toliko tiskati za 32 for. a. v. po tabak, to jest osam stranah po tabak.

Ako misli vis. kuća uz tu naknadnu ponudu Gajeve tiskarne pristati, te se nebi odobrio Jakićev ugovor, pak moralo bi se ono tiskanih 10 tabakah uz ugovorenu cienu od Jakića preuzeti, a radi daljnjeg tiskanja imao bi se s Gajevom tiskarnom ugovor sklopiti.

Sklopljenje ovoga ugovora moglo bi se povjeriti odboru odredjenomu, da radi tiskanicah saborskih ugovara sa ovdašnjimi tiskarami.

Slavoljub Vrbančić v. r. Vinko Pacel v. r.
Ivan Vončina v. r.

Dalje čita ugovor sa tiskarom Antuna Jakića:

Slavni odbore! Daljnje tiskanje „dnevnika saborskoga“ na cielom tabaku od 4 lista, ili 8 stranah, na papiru jednakom i istimi slovi, u 500 odtisakah preuzimam za for. 25. a. v. svaki tabak s uslovjem tim, da mi se svakih dogotovljenih 10 tabakah odmah izplati.

Ova pogodba izdaje se u dvopisu, jedan obrazac pridrži slavni odbor — a drugi ostaje u ruci podpisanoga; ugovor ovaj proteže se na sav „dnevnik“ ovoga zasjedanja saborskoga, i veže obe ugovarajuće strane jednako.

Sa štovanjem:
Antun Jakić v. r.

Saborom trojedne kraljevine povlašćeni „odbor za tiskanje saborskih poslovah“ prihvaća gornju pogodbu podpuno.

Sa pridržanjem odobrenja po visokom saboru:

Josip Briglević v. r.
Ivan Perkovac v. r.
izvjestitelj.
Andrija Brlić v. r.
odbornik.

Dalje čita ponudu tiskarne Gajeve o štampanju saborskog dnevnika:

Visoko blagorodnomu gospodinu Josipu Briglieviću, podpredsjedniku sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. (Ovdje.)

Velevriednim Vašim pozivom, da se tiskarna D.ra Ljudevita Gaja izjavi, za kakovu cienu bi ona mogla tiskati saborski dnevnik u 500 do 1000 iztisakah: tiskarna ta ima uslied toga čast navesti sliedeći cienik:

500	iztisakah,	na papiru	istomu,	na kojem su već prvih 10			
	tabakah	tiskani,	i istom	formatu:			
	tabak	po 4 lista	ili 8	stranah	računajuć:		
	„	„	„	for. a. v.	25	novč.	—
600	„	„	„	„ „ „	26	„	50
700	„	„	„	„ „ „	28	„	—
800	„	„	„	„ „ „	29	„	50
900	„	„	„	„ „ „	31	„	—
1000	„	„	„	„ „ „	32	„	—

Upraviteljstvo tiskarne:
D.ra Ljudevita Gaja.
N. Mallin v. r.

„Odlučeno, da se ovaj posao izruči odboru ad hoc, što će u obće ugovarati o načinu najjeftinjeg tiskanja saborskih predmetah.

(Zatim se predje na dnevni red, na koji je za danas postavljeno bilo viećanje o biranju zastupnikah na carstveno vieće.)

Tomislav Cuculić. Gospodin izvjestitelj osrednjega odbora odpjevao je prošaste subote svoj „circumdedere“ predlogu osrednjega odbora u pitanju pošiljanja zastupnikah na carstveno vieće, velju predlogu, kog bi bio morao po dužnosti svojoj iz petnih žilah braniti i u životu uzdržati, jer je on izražaj saborske većine, koja je glas svoj u pet saborskih odsjekah zanj podigla, i po tom ga na zaključak osrednjeg odbora uzvisila.

Ja ovaj predlog nisam branio ni u saborskom odsjeku, niti u osrednjem odboru, a niti ću ga braniti ovdje na saboru, jer hotjeli mi ili nehotjeli, kad bi po predlogu osrednjeg odbora odgodili pretresanje ovog pitanja na ono doba, kad se odnošenje naše prama Ugarskoj uredi, priznali bi svakojako njekakovu zavisnost našu od Ugarske, što ja svigdar i svigdje kao pravi domovine ove sin izbjeći želim.

Izpravak gosp. zastupnika Stojanovića jeste negacija te opet negacija, a negacijami po mom mnienju nebi mogla čestito stupiti domovina naša pred lice Njegova posvećena Veličanstva, koje je otvoreno i jasno u pitanju tomu udostojilo svojim kraljevskim predlogom ovaj visoki sabor.

Naprotiv sve je positivno, što se nalazi u predlogu I. saborskog odsjeka, kojega sam ja izvjestitelj, i kojim sam u osrednjem odboru u manjini ostao, i kao propali odvjet manjine proglasio sam u subotu u saborskoj sjednici na znanje ovog visokog sabora.

Predlog taj I. saborskog odsjeka i na temelju njegovu izradjena umna izjava, kako ju je krstio gosp. izvjestitelj osrednjeg odbora u saboru prošle subote, kad joj je podpunu pobjedu naviestio, i kako su se svi gospoda članovi visokog ovog sabora uputiti mogla, obezbjedjuje naša temeljna ustavna državna prava, po kojih trojedna kraljevina od postanka svoga uzajemno sa svojim vladarom o krvi i o blagu svomu nezavisno odredjuje, i u stvaranje sviuh zakonah utiče.

Na tom temelju nije doduše carstveno vieće osnovano, nu ipak je njim pružena prilika svim narodom prostrane carevine austrijske, da se glede zajedničkih interesah, što su iz više nego tristo-godišnjeg života pod jednom osobom vladara protekli, kako no su odnošaji pram inih evropejskih i izvan evropejskih vlastih, državni dugovi, nutarnja i vanjska trgovina, kovanje novacah itd., porazume i dogovore. Ova se odnošenja svakojako urediti moraju.

Zato ja mnijem, da se u adresi Nj. posvećeno Veličanstvo podložničkom smjernostju zamoli, da premilostivno prione, da trojedna kraljevina, kako god će s Ugarskom, tako da i sa inimi pokrajinami austrijskimi svoje odnošaje putem ustavna dogovora i slobodne konvencije utanačiti može.

Stožernik Juraj Haulik. Visoki sabore! Prije, nego li izjavim mnienje svoje glede ovoga prevažnoga doista pitanja, usudjujem se staviti obćenite njeke opazke, crpljene ravnanja moga radi stranom iz kombinacije dogadjajah, stranom iz vlastitoga izkustva, — koje ako i nebudu služile za temelj, bit će ipak za podkriepu mojemu mnienju.

Stara je istina, da kad tko teže oboli, bio on i glasoviti liečnik, nevalja da se sam lieči, nego da si dozove drugoga pametna liečnika; tako ni odvjetnik, da se sam u vlastitoj parnici nezastupa, nego da svoju stvar povjeri drugomu pravoznancu. Zašto? Jer bi prirodjeno svakomu svojeljubje i odtale proiztičuće duševne strasti mogle prevrnuti ili bar

Digitized by Google

izopačiti zakon uma i zdrav sud, te tako bolestnika ili branećega se u vlastitoj parnici odvjetnika sklonuti, da se maši pogibeljnih, ili upravo pogubnih za se sriedstvah. To isto većim pravom valja glede stvaranja političkih zakonah. Neima ništa pogibeljnije, nego kad se čovjek, koj se stvaranjem zakonah bavi, budi simpatiji, budi antipatiji, budi drugoj kakovoj strasti predade. Kao što se od sudca punim pravom zahtieva, da nepazeć osobe, jedino ono čini, što pravda iziskuje — radi česa su se njekoč u Areopagu i držali u tmini sudovi: — tako treba, da i zakonotvorac bude prost od duševne strasti, te jedino pravde se držeći, sliedi zakon zrela uma i pred očima imade jedino blagostanje domovine.

Druga opazka moja u tom sastoji, da, kao što pametan čovjek u svagdanjem životu netraži od nikog ništa, što je nemoguće, tako i zakonotvorci, te uredjenjem otačbine baveći se muževi neka nenastoje o takovih stvarih, koje su nemoguće, ili za kojih postignuće neima izgleda. Mnogo toga može nam se činiti dobro, da, izvrstno i željno; ali kad je ono u sebi nemoguće, ili kad se bar nemožemo pametno nadati postignuću onoga: to onda ovakove osnove spadnu u vrst onih željah, štono se obično zovu pia desideria, te se imadu smatrati kao neplodni proizvodi uma čovječjega, prem inače neznam kako oštra i proničućeg.

Treće, što sam si preduzeo kao pravilo pred očima držati, jeste, da u sravnjivanju stvarih i izvadjanju dosljednostih valja uviek oštrim okom pratiti promjene i okolnosti vremena: drugčije bo može se lasno krenuti stranputicom. Ta i sama ona drugčije nefaljena praistina „eaedem causae eosdem producunt effectus“ nevalja, ako se nedoda „stantibus iisdem rerum adjunctis.“ Stvar će razjasniti primjer. Ima ljudih, koji s toga, što smo za sdruženja našega s Ugarskom imali manjih podnositi občinskih teretah, nego li za vremena dvanaestgodišnje absolutne vlade — misle, da ćemo umah, čim opet ponovimo užje naše sdruženje s Ugarskom, dokučit se prvašnjega onoga, za mnoge tako ugodna i prijazna bivšeg položaja. No koji tako misle, nisu prosudili, kako se silno promieni današnji položaj občih stvarih od onoga prije 1848. godine. Zakon o djedinstvu sa mnogimi drugimi preimućtvi plemstva ukinut je; prestade predjašnji odnošaj izmedju zemaljskih gospoštinah i kmetovah; poslie prestavše insurekcije plemićah, kao svrsi svojoj više neodgovarajuće, morao se je i u nas znatno umnožiti broj redovite vojske, — osobito pokle i ostale sve velevlasti svoju vojsku silno umnožaše tako, da bi se čitavo carstvo austrijansko očevidno izvrglo pogibelji razplačkanja, kad nebi oružanu silu svoju prema umnoženoj vojski ostalih velevlastih uredilo. No i drugačije uslied zahtievah vremena državne su se potrebe vrlo umnožale. Sve to ostat će jamačno tako i onda, kad bi se zbilja ponovio užji naš savez s Ugarskom: a ako tako, to će i onda morat ostati veći tereti, te ćemo badava izgledati blaženo — kako se njekim čini — ono vrieme, kadno smo bili prosti od plaćanja danka ili kad smo plaćali samo tako zvanu mediam dicam. To potvrdjuje, što je, kak bi onomad ovdje napomenuto, sam glasoviti magjarski ministar financijah i kolovodja pokreta 1848. godine, koj se je vazda hvastao, da neželi ništa, no sretnom učiniti domovinu, — što je velim taj čovjek Hrvatskoj na mjesto onih osamstotin tisućah forintih, koje donle plaćaše u ime danka, blizu do četiri miliuna poreza kanio nametnuti. No ni odtale, što se sada u obće veći plaća porez, nego odprije, nesliedi još nipošto, da je sada gorji naš položaj. Jer kadno je bivši kmet morao zemaljskoj gospoštini davati ručnih i teglećih težakah, plaćati devetinu, desetinu i svakojakih drugih daćah, doista sudbina njegova nebijaše ni malo povoljnija nego sadanja, premda sad više plaća poreza. Dapače tko se od njih znade poslužiti ovom svojom sloboštinom, kao što se služe bivši njekoć kmetovi nadbiskupske gospoštine u Banatu — taj se od to doba sigurno i pomaže. Mogli bi doista i naši bivši kmetovi, kad bi htjeli ono vrieme, što im poslie ukinute robote ostade prosto, na svoju korist obratiti, te se zabavljati pčelarstvom i bubarstvom — komu toliko prija naše podnebje — ili voćarstvom i vrtlarstvom, mogli bi, velim, toliko ako ne i više si zaslužiti, nego im treba za namirenje štibre. Gorji je ravno u tom obziru položaj većih posjedateljah ili tako rečene zemaljske gospode. Jer ova s jedne strane izgubiše bezplatne težake, bivše svoje kmetove, te sada moraju da ove skupo plate, ako si hoće poljane obraditi, — a s druge strane tišti ih težki teret poreza, za koj odprije neznaše ništa. No i tu valja u obzir uzeti, da smo mjesto izgubljenih urbarskih daćah, ako baš ne posve odgovarajuću, opet znatnu odštetu primili. To jedno; a drugo, da je poslie ukinutih mitnicah na granici izmedju nas i nasljednih pokrajinah znatno poskočila ciena našim zemaljskim proizvodom: na primjer mirov pšenice, koj se odprije po talir, a najviše po dva forinta prodavao, prodaje se sada po četiri i po pet forintih, — vedro vina, komu bijaše prije 1848. godine obična ciena 2 ili 3 forinta, sada se plaća po 5, 6 i više forintih.

To sam mislio malo obširnije razložiti zato, da se vidi, koli je nuždno u sravnjivanju stvarih i izvadjanju dosliednostih paziti na okolnosti vremena. Isto valja po mom mnienju glede onoga razloga, o kom i ovdje više putah bivaše spomen, naime: da je austrijanska vlada prošlih dvanaest godinah absolutnim načinom upravljala otačbinu našu; dakle, da se toga i opet imamo bojati, ako joj s nova ustupimo i najmanji upliv u upravljanje občih stvarih. Koji ovako misle, valjda nisu dovoljno uvažili golemu onu razliku izmedju sadašnjega i prvašnjega načina vladanja u austrijanskoj carevini. Prvašnja naime vlada, kako je to svim poznato, bijaše u Austriji od više vjekovah absolutna, imajuć samo u gdjekojoj pokrajini njeko obličje ustavnosti; no sada je ustavna tako, da svako pojedino kraljestvo i pokrajina imade svoj sabor, većom stranom sastavljen iz zastupnikah proizišavših iz slobodna izbora naroda; — da izvan toga imade za čitavo carstvo sastavljeno, ogromno zakonodavno tielo, razdieleno u dvie kuće, kojeno i sada uz posve ustavnu slobodu djeluje. Pa ta ustavnost carstva ujamčena je pred licem čitave Evrope svim narodom u svetčanom diplomu. Tko iole duh vremena poznaje, uvidit će, da je posve nemoguće vladi od učinjenoga toga svetčanoga koračaja na polje ustavnosti odstupiti. Te kao što neima vlasti, koja bi mogla nekadašnje kmetove prisiliti na to, da opet davaju zemaljskim gospoštinam bezplatnih težakah; tako, izim jedine revolucije, neima na tom svietu nijedne vlasti, koja bi bila kadra, uništiv ustavni sadašnji značaj carevine naše, opet u Austriji uvesti absolutni način vladanja. Rekoh izim revolucije. Jer prevrat, već uslied naravi svoje, običaje sva najsvetija, te neznam kako zakonitim načinom stečena prava uništiti; i kako nas izkustvo uči, sliedi za svakom gotovo revolucijom samovolja i despotizam. Kad je tomu tako, da li je moći pametno samo pomisliti, da će sve ostale pokrajine zadržati ustavnost svoju, a sama otačbina naša, na ustavni život od pamtivjeka priviknuta i toliko za kršćanstvo, za prestol i za čitavu carevinu stekavša zaslugah, ovoga svoga, na zakoniti način stečenoga prava biti lišena? Proti tako nasilnoj i bez-

Digitized by Google

sviestnoj vladi, koja bi kadra bila učiniti toliku nepravdu, nebi nas dakako više mogao obraniti nikakvi zakon, nijedan ustav.

Ova spomenuv, pokušat ću riešiti stavljeno nam prevažno pitanje, kako mi duboko uvjerenje i čista saviest nalaže.

Mnogi izraziše već želju svoju, da bi htjeli vidjeti otačbinu našu možnu, slavnu, sretnu i neodvisnu. Po istinitoj mojoj privrženosti pram Hrvatskoj želio bi to i ja; no polag jedne od stavljenih mojih primietbah, pospješit možemo pravu sreću i blagostanje domovine prigrliv ono, što je moguće i što joj u sadanjih okolnostih vremena sbilja ide u prilog, a ne hlepteć za obljubljenimi, no nemogućnimi osnovami. Svatko naime, tko položaj današnjih stvarih nepristrano i zrelo prosudi, morat će priznati, da mi sami sobom usried toliko oriaških vlastih obstati nemožemo. Tomu nisu bile dorasle ni sdružene, te njekoč mnogo veće, nego li su danas, kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija; one se paće poslie mnogih nepogodah vidješe prisiljenimi uteći se pod okrilje velikoga austrijanskoga carstva. A i Ugarska kraljevina, premda mnogo veća od naše i prem bi ju kroz dulje vremena štitilo premožno za onda tursko carstvo, napokon uvidje, da joj neima trajnoga obstanka ni sjegurnosti nego pod žezlom austrijske carevine; kao što je i sada još obće uvjerenje, bila bi Ugarska, da nije na taj način obezbiedila stanje svoje, u taj par turska ili ruska pokrajina.

Imade ih, koji si vrlo mnogo obećavaju od sdružena jugoslavenskih narodah. Netajim ni ja, da će budućnost ovim krajevom moći dati drugo lice, osobito kad se oslabljeno već tursko carstvo primakne svomu razsapu. No to sve krije još neizviestna budućnost u svom skutu; niti je moćan um čovječji, da samo po prilici i vjerojatno predvidi, kada, kako i pod kakovimi uvjeti imalo bi se to sbiti? To po mojem osvjedočenju je stalno, da se tako važni pokret stvarih ni bez prolivanja čovječje krvi i drugih mnogobrojnih nevoljah, a ni bez upliva evropejskih velevlastih, poimence franczke, ruske i englezke neće moći dogoditi. U ostalom tko bi mogao uztvrditi, da će otačbini našoj ovakovom velikom promjenom zapasti veća sloboda, ili da će biti sretnijom, nego što bijaše kroz toliko vjekovah svoga sjedinjenja s austrijanskom carevinom? Ja barma po duši nebi hotjeo za to jamčiti.

Buduć tomu tako, to možemo ravno imati posve slobodnu ustavnost svoju, možemo imati svoj vlastiti jedino kraljevskomu veličanstvu odgovoran sabor, možemo imati svojih županijah, slobodnih municipijah i ostalih s domaćom samoupravom skopčanih povlasticah, kao što ih i sada sbilja imamo, možemo i moramo zadržati starodavne vlastite naše temeljne zakone; no u njekih, čitave se države jednako ticućih pitanjih, osobito glede odnošenja našega pram inim narodom i državam, glede financijalnih, vojničkih i trgovačkih predmetah, nemožemo biti posve neodvisni, nego treba da budemo u porazumljenju s višjom kojom oblasti. No pitanje je sada, gdje imamo tražiti tu višju oblast?

Njeki su mislili, a možda još i sad misle, da ju valja tražiti u ugarskom zakonarstvu i ministarstvu. No, po mojem mnienju, ili će Ugarska od zakona 1848. odstupiti, ali ga barma tako preinačiti, da nebude u protuslovju s jedinstvom carevine i s načeli obćega blagostanja, — da nebude protivan dostojanstvu i zakonitoj kraljevskoj vlasti, da nevriedja samostalnost i narodni naš obstanak: — ili će pako, ostavši kod tog zakona dalje, udarati nastupljenom stazom. U prvom, doista željnom slučaju, uvidit će Ugarska, da se nemože od ostalih pokrajinah carevine tako odciepiti, da joj nebi trebalo zajednice s njimi držati, bar u onih stvarih, u kojih se stiču cjelokupne monarhije interesi, i za kojih promicanje neobhodno treba jednoličnosti. To uvidiv Ugarska nemože na ino, nego da primi poziv, i posluhne želju zakonitoga svoga kralja. Pa onda bih mislio, da nebismo imali ni mi razloga, zašto da drugač činimo. Ako li bi pako Ugarska okorno se držala svoga zakona 1848. ali bar njegova duha: onda jošte manje naći ćemo spasenje svoje u ugarskom saboru i posebnom ugarskom ministarstvu. To bi bilo najprije protivno autonomiji i neodvisnosti trojedne ove kraljevine. Bilo bi to nadalje obilno vrelo razmiricah, takmarstva i sto inih jadah, što ih prvašnje vrieme izkusismo. Bude li jednom otačbina naša u vojnih stvarih podvržena ugarskomu vojničkomu popečiteljstvu: to će svatko lasno uviditi, da onda s oružanom silom našom, da, s istom krajiškom vojskom neće više zapoviedati naš ban, nego ugarski vojnički ministar. Bude li vrhovna oblast naša u financijalnih predmetih ugarski financijalni ministerium: to će razlog, način i mjera za porez naš visit od ugarskoga financijalnoga ministra; kojega svojstva možemo nagadjati po onom Košutovom poreznom proračunu, koj malo više spomenuh. Tomu se imamo nadati i glede nutrnjega upravljanja otačbine naše, osobito što se trgovine i prometa tiče. . . . Njeki misle, da bi se tomu moglo doskočiti, kad bi se ugarskomu ministarstvu pridružilo jedan ili više našinacah. No valja na to primietiti, da taj jedan ili dvojica našinacah, ma bili još tako iskreni domoljubi, nebi upravo ništa ili posve malo mogli djelovati na korist domovine naše. To je tako jasno, da dokazah netreba.

Ali ta podvrženost naše kraljevine pod vlast ugarskoga popečiteljstva, bila bi jošte u očitom protuslovju sa dogodovštinom našom toli starije, koli najnovije dobe. Mimoišav sve ostalo, spominjem samo to, da jedan izmedju poglavitih uzrokah kobnog onog okršaja izmedj nas i ugarske kraljevine od 1848. godine bijaše taj, što je ugarski sabor, prisvojiv si vlastito popečiteljstvo i uništiv tako rekuć kraljevski ugled, podkopao načelo jedinstva carevine, do šta je bilo Hrvatskoj baš najviše stalo. Dokaz tomu imamo u sjajnoj, prigodom umješćenja na bansku stolicu rečenoj besedi neumrlog nam Jelačića bana. Dokaz tomu imamo nadalje u zaključcih našega sabora od iste godine 1848., osobito u članku 11., gdjeno se cjelokupnost austrijske carevine, a napose želja izražuje, da se za financijalne, bojne i prometne obće predmete ustanovi popečiteljstvo za čitavu državu; pače, da trojedna ova kraljevina činom dokaže, da joj je sbilja stalo do uzdržanja cjelokupnosti carevine, izabra četiri poslanika na državni monarhije sabor. Nadalje člankom 20. bi odboru, kojno je imao sastaviti uvjete sjedinjenja našega s Ugarskom — medju ostalim za načelo naloženo, da taj odbor svakako pred očima imade povratak i sačuvanje državnoga jedinstva i da nastoji o takovih političkih inštitucijah, koje bi ovakovo jedinstvo dovoljno ujamčile; zavlada li pako dualizam, da se u jednu vladu kao simbol jedinstva pretvori. Tako mislio i govorio je naš sabor od 1848. godine. Od ovoga načela domovina naša, po mom mnienju, nemože ni sada odstupiti bez očite nedosljednosti i protuslovja. A to tim manje, čim je stalnije, da je otačbina naša vazda i u najpogibeljnije vrieme tomu načelu ostala vjerna u toliko, da je reći moći, da se je ta pomisao jedinstva carevine s povjestnicom, značajem i starodavnom tradicijom naroda našega kao srasla.

Digitized by Google

Kad dakle višju tu oblast glede najvažnijih, čitave se države tičućih predmetah ni u nas samih, ni u ugarskom zakonarstvu i ministarstvu nenadjosmo: — gdje ćemo ju tražiti? Kamo se okrenuti? Ja neznam, visoki sabore, kamo, ako ne k zakonitomu vladaru našemu, koj našom otačbinom, koj čitavom austrijskom državom slavno upravlja, u kojega imenu se po smislu zakonah naših kroji pravica, komu jedino pripada vlast, potvrdom svojom ukriepiti zakone toli naše, koli čitavog carstva. Glede toga se, mislim, u načelu slažu svi s menom, izim onih, koji bi možda na svaku ruku i sada još voljeli prionuti uz ugarsko popečiteljstvo. No neznam, slažemo li se glede forme ili načina, kojim bi prejasni vladar naš tu vrhovnu vlast svoju imao vršiti.

Ima ih naime, koji žele, da se u tu svrhu od strane naše kraljevine Nj. Veličanstvu kao ad latus pridruži jedan čovjek, ili njih više, koji bi uz ostale državne ministre razpravljali sveobće onakove predmete, no tako, da vlastni budu, ako bi bilo od potrebe, i oprieti se ostalim ministrom, te ovršbu njihovih zaključakah zapriečiti. Ova osnova može se ravno u prvi mah činiti dorasla dostojanstvu našega naroda, te iz mnogo obzirah veoma laskava: ali po mom sudu opet spada u vrst onih pomislih, kojih se oživotvorenju nije moći nadati. Jer tko da neuvidi, da bi ovakovo posve iznimno stanje domovine naše, sve ostale, osobito od naše veće kraljevine i pokrajine moralo ogorčiti, — te povodom biti mnogostranim tužbam i prosvjedom? Tko neuvidja, da poslie kako je visoka vlada svetčanim diplomom pred licem čitave Evrope ustanovila i proglasila, da se obći, monarhije se tičući predmeti, u obćem državnom, iz dvih uglednih komorah sastojećem vieću imadu riešiti, te po tom Nj. Veličanstvu na potvrdu podastrieti, — da, velim visoka ta vlada na takovi predlog nebi pristala, pače bez nove pogibeljne smutnje i vlastite žagale iliti kompromisie svoje, nebi ni mogla pristati?

Što se napose tiče državnoga toga vieća, mnogi imadu antipatiju proti njemu zato, kao da je ono sastavljeno iz njemačkoga življa. No koji tako misle, valjda se nisu spomenuli, da je gotovo veća stran austrijske carevine sastavljena iz pokrajinah slavjanske narodnosti, kao iz Češke, Moravske, Poljske i ostalih slavenskih predielah; te budući su ove pokrajine na državno vieće izaslale svojih zastupnikah, da bi svim pravom državno vieće moći prozvati prije slavenskim, nego li njemačkim, te da bi pristupljenjem naših izaslanikah slavjanski živalj ondje jošte jačim postao.

Drugi opet neimaju pouzdanja u državno vieće zato, što ima ondje članovah, kojimi, kako vele, nevlada najbolji duh. Ova primjetba, da baš istinu kažem, ni meni se nečini posve netemeljitom. I ja bih želio, da je, osobito u Beču, izbor zastupnikah drugačije bio izpao. No opet čini mi se, da ima i sada u onih obih kućah toliko i tak odličnih muževah, da protivna — premda možda ne rovarska, no za cielo pogibeljna nastojanja njekolicine zastupnikah neće ondje nadvladati, a jošte manje steći potvrdu Nj. Veličanstva. Pa bi zato baš pristupljenjem naših izaslanikah iz toga takodjer gledišta, dobroj stvari podobro bilo pomoženo: buduć se je otačbina naša vazda držala zdravih načelah, te se rado uztezala od pogibeljnog i sunovratnog novotarenja.

Ima ih nadalje, koji drže, kao da bi učestvovanje kod državnoga vieća narodnomu našemu dostojanstvu na uštrb bilo. Na kakovom je temelju to mnienje osnovano? ja bar neuvidjam. Jer doista pravo glasovanja u riešenju najvažnijih čitave austrijanske se države tičućih pitanjah po mojem mnienju nikako nemože biti na uštrb pojedine koje osobe ili čitavoga kojega naroda. Gornja kuća državnoga toga vieća iz takovih sastavljena je živaljah, da se je glasoviti francezki publicista Montalambert, nedavno bivši u Beču, videći tu kuću izjavio, da je to najuglednije zakonodavno tielo u Evropi. A doljna kuća sastavljena je iz slobodno izabranih zastupnikah svih kraljevinah i pokrajinah carstva, — medju kojimi imade zaisto i dosta muževah na glasu od učenosti, zaslugah i domoljubja tako, da englezki dnevni list „The Press“ u njekom svom, pod naslovom „Germanij“ priobćenom članku, nije dvojio tvrditi: da bi politička vještina državnoga vieća u Beču, doljnoj komori englezkoj služila na čast. Ovi muževi, kaže taj list, već dosele većih od krune stekoše sloboštinah, nego li ima u Pruskoj; stekoše sva ona prava, za kojih postignuće je englezkomu parlamentu trebalo stoljećah, — te pametno se služeć timi pravi dokazaše dozrielost svoju. Sudjelovati kod vieća ovakova tiela, doista nijednomu narodu, dakle ni našemu, nemože biti na sramotu.

No najviše ih je protivnih tomu državnomu vieću zato, što se boje, da će ono biti pogibeljno za našu autonomiju i ustavnu slobodu. Ali na kako slabom temelju je ovo mnienje osnovano, uzdam se, vidit je iz prenavedenih mojih opazkah i neću da opetovanjem jur rečenih dosadjujem visokomu saboru. Nego samo to velim, da obzirom takodjer na sudbinu otačbine naše, u mnogobrojnom iz najodličnijih muževah čitavog carstva, i iz poslanikah svih pokrajinah sastavljenom neodvisnom tielu više imade garancije, nego li u kakovom mu drago popečiteljstvu, sastojećem iz njekoliko samo ljudih, ma pridodao mu se baš po gdjekoj naš čovjek.

Nevidim ja ni pogibelji za slobodu i posebne institucije naše u državnom vieću već s toga, što i sadanji naš ustavni život i povratak ustavne slobode naše imamo mnogo zafaliti baš onomu prvašnjemu državnomu vieću i opreznim onim muževom, koji kod toga vieća od strane naše sudjelovaše, — jer možemo se punim pravom nadati, da će sadanje mnogobrojnije i na mnogo širjem temelju slobode sastavljeno državno zakonodavno tielo za ustavnost i slobodu još više učiniti, nego ono, većom stranom od vladarove samovolje odvisno vieće moglo činiti.

Medjutim, ako se pokraj svega toga visoki sabor boji, da bi se izaslanjem naših zastupnikah na ovo vieće slobodi ili ustavu našemu mogla nanesti kakova pogibelj, to bi se onda to izaslanje naših zastupnikah moglo skopčati s tim uvjetom: da Nj. Veličanstvo zadade kraljevsku svoju rieč: da će ustavnu slobodu našu usuprot takodjer državnomu vieću svakako neoskvrnjenu sačuvati, još i taj uvjet: da u onom slučaju, ako bi Ugarska još kakovih većih stekla pravah, — ta ista prava se imadu onda protegnuti i na trojednu ovu kraljevinu. Tim bi načinom svu imali garanciju, koja se u ljudskih stvarih steći može, te bi, po najdubljem mom osvjedočenju, ustavna naša sloboda bila na mnogo čvršćem temelju, nego ako se budemo uztručavali posluhnuti želje i poziv svoga kralja.

Ja bi dakle bio toga mnienja: da Nj. Veličanstvu izjavimo pripravnost našu na izaslanje naših zastupnikah na državno vieće, no pod gore naznačenimi uvjeti, — kojim bi se, ako se tako uzvidi, mogli dodati još drugi, kojih izradjenje moglo bi se predati kojemu od obstojećih jur odsjekah ili pako naimenovati novi odbor ad hoc.

To mogu tim čistijom saviesti visokomu saboru predložiti, čim sam dublje osvjedočen, da će ovaj od naše strane učinjen koračaj jače podkriepiti vruću onu našu želju, o čim skorijem utjelovljenju Dalmacije sa trojednom kraljevinom,

Digitized by Google

nego neznam kakovi drugi do sada predloženi, ili jošte predložit se imajući razlozi. U obće sam toga mnienja, da će to za nas i počastno i koristno biti; a usuprot da bi nam daljne naše uztručuvanje moglo prouzrokovati više i to ne malenih nepovoljnostih. Tko bo je službene časopise najnovijega vremena čitao, nemože nimalo posumnjati: kako sveobće potrebe carstva baš u taj par silno zahtievaju, da državno vieće i u onom slučaju, kad k ugarskoj kruni spadajuće pokrajine i nebi htjele svojih zastupnikah onamo izaslati, — svakako već sada, financijalne i ostale važne predmete uzme u pretres, i učinjene, a po Nj. Veličanstvu potvrdjene odluke svoje za čitavu monarkiju valjanim proglasi, te u život privede. Što ako se sbude bez našega sudjelovanja, neće nam sjegurno ni na čast služiti, ni na korist. Ne na čast; jer će svemu svietu biti poznato, da nam se bez nas zakoni kroje. Ne na korist; jer se lasno može ondje štogod ustanoviti, što će iz materijalnoga takodjer gledišta po nas krivo biti i štetno; a čemu bi se po svoj prilici mogli bili ukloniti, da smo imali ondje naših ljudih, koji bi, poznavši osobite okolnosti i potrebe naše, takove odkrili. Neću da napomenem ostale nepovoljnosti, koje bi mogle iz ovakova pram ostalim pokrajinam države i prama samoj visokoj vladi oporna položaja našega, za nas i domovinu našu bez dvojbe poteći, koje se dakako same po sebi razumievaju.

Odavle se vidi: 1. da ja uz mnienje osrednjega odbora pristati nemogu; i to tim manje, što s jedne strane predvidjam, da bi se u tom slučaju riešenje prešnoga ovoga i doista prevažnoga pitanja moralo odgoditi na neizviestno, bez dvojbe odulje vrieme; s druge pako strane, što s ideom naše autonomije nemogu složiti, dą bi se naše zakonarstvo u toli važnom predmetu njekim načinom zavisno učinilo od zakonarstva ikoje druge pokrajine. Vidi se 2go: da se moje mnienje izravno protivi predlogu gosp. zastupnika Stojanovića.

Što se pako tiče 3ćega, naime predloga prvoga odsjeka i sastavljene o tom od gosp. Price izjave, nestoji ov u upravnoj s mojim mnienjem opreci. I on bo priznaje, da u onih najviših političkih pitanjih, kojih jednoličnost traži obći probitak monarhije, treba svim zemljam, dakle i nam, s drugimi medjusobnoga porazumljenja. Razlika je u tom, što gospodin Prica želi, ako sam njegovu misao dobro shvatio, da udarimo putem ugovaranja s drugimi narodi; ja pako smatram za najbolje, da se neposredno na našega kralja obratimo, te njemu sinovskom pouzdanošću predložimo one uvjete, pod kojimi bismo voljni bili, želji Nj. Veličanstva odgovoriti. U ostalom bih imao na razloge, što ih je gosp. Prica u svojoj izjavi naveo, više primjetbah učiniti, no neću da budem dalje dosadan visokomu saboru, kojega sam se uztrpljivošću dosta već služio.

Visokomu saboru pripada odabrati ono, što bude sudio, da je po domovinu bolje i probitačnije. Ja bar sam osvjedočen, da se, zaputiv se po meni naznačenim putem, ne samo neimamo bojati osude našega potomstva radi izdajstva slobode i neodvisnosti naše, pače da se možemo nadati, da će ono zahvalnim srcem priznati razboritost, kojom smo brodić domovine, posred smućenih valovah, k luci sjegurnosti upravljali.

Visoki sabore! Kao što u životu pojedinih ljudih, tako u životu narodah ima njekih časovah osobito prijaznih, koji mogu sudbini njihovoj za budućnost posve sretni podati pravac; no koji, kad se zanemare ili preziru, kasno se opet ili nikad nevrate. Ovakov za nas čini mi se baš ovaj trenutak, koj nam božja providnost udieli. Ako ikada, to doista sada, imajući pred očima izgled naših pradjedovah, držeći se njihove umjerenosti, te vrativ pouzdanjem blagovoljnu naklonost našega apoštolskoga kralja, možemo stvari naše tako urediti, da nam bude domovina sbilja slobodna i sretna; no nastupiv protivnu stazu, možemo domovinu dovesti u takov metež i u opasnost, koje kraj i konac um čovječji previdjeti nemože.

Pavao Jakovčić. Po čl. 33. poslovnika kaže se: „kada je centralni odbor dovršio viećanje, izabere si izmedju sebe absolutnom većinom glasovah izvjestitelja, koji izvješćuje mnenje centralnog odbora. Izvjestitelji onih odsjekah, kojih je mnenje u centralnom odboru ostalo u manjini, mogu ovom prilikom takodjer podnieti svoja mnenja.“

Mi smo vidili, da je gosp. predložitelj čitao predlog osrednjeg odbora, što je ostao u manjini, i zaključeno bi, da se ovaj predlog tiska i med članove razdieli.

Ja nisam ništa drugo dobio nego izjavu i izpravak, što se nemože smatrati za predlog osrednjeg odbora, koji je u manjini ostao; zato predlažem, da se predlog osrednjeg odbora, koji je ostao u manjini, tiska: a drugo imam primietiti, da pošto po §. 44. poslovnika, imadu se redom pretresati pojedini članci, i na nje protežući se izpravci, neka visoka kuća odluči, što li je predlog a što je izpravak.

Tomislav Cuculić. Ja sam prošle debate najprije predlog osrednjega odbora, što je u manjini ostao, pročitao, pak sam zatim čitao izjavu, koja je na temelju istog predloga izradjeną: zato mislim, da nije od potrebe, da se ovaj predlog napose tiska nego neka se još jedanput čita.

Lavoslav Šram. Čita predlog osrednjeg odbora, koji je u manjini ostao (vidi predlog u „saborskih spisih.“)

Josip Župčić. Ja se pozivam na poslovnika čl. 43. koji glasi: „pošto je izvjestitelj centralnoga ili posebnoga odbora podnio predlog onda se u vrieme, koje će sabor odrediti, započme viećanje o načelu predloga.“

Ja dakle predlažem, da se po ovom čl. poslovnika najprije o načelu predloga osrednjega odbora vieća.

Andrija Brlić. Podupirem predlog zastupnika Karlovačkog; mislim, da poslovnik zahtieva, da se jedan put odluči o čemu će se viećati; mi imamo četiri predloga: predlog osrednjega odbora, većine i manjine, izjavu gosp. Price i izpravak gosp. Stojanovića, neka se dakle redom o načelu oviuh predlogah vieća.

Stjepan Hrvoić. Budući da se opet približava važan čas, u kojem ćemo riešiti sudbinu domovine naše, moramo pomisliti i na budućnost našega potomstva, te zrelom misli i oštrim sudom riešiti životno ovo pitanje. Mi smo onomadne riešili pitanje o odnošenju trojedne kraljevine naprama kruni i kraljevini Ugarskoj, te smo imali priliku izreći sdruženje s narodom ustavnim, ovdje pako morali bi nekakvim tajnim načinom stupiti u savez s inimi narodi, s kojimi mi u nikakvom realnom savezu nestojimo. Ako pogledam na stol visoke kuće, ja vidim tamo samo predlog osrednjeg odbora, koji se upravo mora uzeti u pretres po smislu poslovnika, a izjavu gospodina Price i što je gosp. Stojanović predložio smatram za izpravke. Dakle, neka se o predlogu osrednjega odbora vieća.

Petar Očić. Ja nedopuštam, da se može samo o predlogu osrednjega odbora viećati.

U čl. 63. poslovnika stoji: „kad bi pitanje, članak ili predlog, o kojem se ima glasovati, sastojao iz više česticah, onda se može zahtievati, da se te česti jedna od druge odiele.“

Gospoda predgovornici drže se mnogo teorie, da su sa-

Digitized by Google

mo dva predloga; ja držim, da je i izjava gosp. Price i izpravak gosp. Stojanovića predlog, i razlikuju se samo u tom, što imadu druga imena.

Predmetom viećanja po mojem mnienju imala bi se smatrati i ova izjava, koja sve nazore o ovom pitanju sadržava i u načelu po osrednjem odboru manjine suo modo primljena jest; negativni predlog pako gosp. Stojanovića nemože biti predmetom viećanja, što se protivi §. 37. poslovnika.

Ja smatram, da je predmetom viećanja izvorni predlog osrednjega odbora i prvog odsjeka saborskog, izjava na koju se odbor manjine naročito poziva. Kada ovaj odbor nebi bio primio onu izjavu, on bi bio morao kazati, ovo nije amendement.

Zato mislim, da se najprije onog načela držimo, koje je gosp. zastupnik Karlovački razvio, i da viećamo o načelih koja u sebi sadržava predlog osrednjega odbora većine, i izjava osrednjega odbora manjine.

Makso Piškorac. Ja podupirem predlog zastupnika grada Karlovca i kažem, da se mora najprije viećati o načelu predloga osrednjeg odbora, i ako ovaj ostane u manjini, onda o načelu predloga manjine osrednjeg odbora, to jest prvoga odsjeka saborskog.

Mirko Hrvat. Mi moramo priznati predlog osrednjeg odbora kao predlog, i pošto imamo ovdje 2 predloga, to moramo najprije o načelu viećati.

Pavao Battagliarini. Ja se takodjer slažem sa g. Piškorcem i poslanikom Karlovačkim.

Preuzv. g. **ban.** Primate li, da viećamo o načelu predloga centralnoga odbora?

Budući da se u tome nitko za govor javio nije, jeste svietli ban polag načela u predlogu osrednjega odbora sadržanoga sliedeće pitanje za glasovanje stavio: „hoće li sabor riešenje pitanja o carstvenom vieću do onoga vremena, dok se odnošaji trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj nerieše, odgoditi ili ne?“

(Glasovanje bi ustajom.)

Preuzv. g. **ban.** To je manjina.

Preuzv. g. **ban.** Sada je red, da predjemo na viećanje o predlogu manjine osrednjega odbora, što je gosp. Cuculić predložio.

Slavoljub Vrbančić. Ja moram iskreno izpovjediti, da kod ovih pitanjah sam sebe nerazumijem i da kao zastupnik naroda nemogu glasovati o onom, što nerazumijem.

Osrednji odbor kaže, da bi se pitanje o carstvenom vieću imalo odgoditi, a u predlogu manjine osrednjega odbora i dotičnih izpravcih predloženo je isto pitanje za pretresivanje. Dakle ako smo malo prije zaključili, da se ovo pitanje nemože odgoditi, onda se može u načelu samo to pitanje staviti: hoćemo li ići u Reichsrath ili nećemo? To je načelno pitanje; a drugog načelnog pitanja ja po mojem umu nerazumijem.

Mirko Hrvat. Ja nemogu pristati uz mnienje gosp. Vrbančića jerbo mislim, da se nebi moralo odmah o načelu kralj. proposicije viećati.

Po načelu osrednjeg aodbora nemožemo izraziti hoćemo li ili nećemo ići u Reichsrath dotle, dok naši odnošaji prama Ugarskoj nebudu riešeni.

Ovo načelo nije izvedeno, s toga moramo ići u pretresivanje načela predloga I. saborskog odsjeka, da nemožemo ići u Reichsrath, dočim se to protivi našim temeljnim pravom; a da možemo mimoići svako pravo koje nas veže s Ugarskom i da možemo riešiti zajedničke poslove s ostalimi narodi austrijanskimi ustavnim putem — ja to držim za načelo, i mislim da bi se o tom moralo viećati.

Lavoslav Šram. Kad se je najprije viećalo o načelu osrednjega odbora, zaboravilo se je pitati, što se ima učiniti sa izpravkom gosp. Stojanovića, koji se je pretresivao.

Prem je gosp. Stojanović svoju osnovu krstio izpravkom, ja ju držim za predlog, jer sasvim drugo izviešćuje, nego predlog osrednjega odbora. Iz ovog gledišta moram kazati, da osnova i dotično izpravak gosp. Stojanovića ima protivna načela; zato se nemože kao izpravak smatrati, jer se izpravak mora u načelu sudarati sa predlogom.

Ja mislim, kad smo zabacili predlog osrednjega odbora, da osnova gosp. Stojanovića nije izpravak, nego posebni predlog, glede kojeg se mora posebice viećati.

Stjepan Hrvoić. Ovdje je predložio gospodin predgovornik, da je izpravak gosp. Stojanović predlog, dočim je gosp. Vrbančić sasvim nješto novoga predložio. Najprije bilo je pitanje, hoćemo li viećati o načelu centralnoga odbora, a zatim nam je preuzv. g. ban stavio pitanje: primate li, da viećamo o predlogu centralnoga odbora? Ja to nerazumijem, ja mislim, kad je pao predlog osrednjega odbora, da nemože biti drugog pitanja, nego kao što je gosp. Vrbančić predložio „hoćemo li ići u Reichsrath ili nećemo.“

Mio Koščec. Ja mislim, da polag poslovnika §. 43. stoji: „da ako se o načelu predloga vieća, da se moraju upisati govornici, koji su za, i koji proti predlogu“; dakle moralo se je redom viećati.

Preuzv. g. **ban.** Hoćemo li da viećamo o predlogu centralnoga odbora, koji je u manjini?

Eugen Kvaternik. Ako bi dopustio, što nemogu dopustiti, da je pao predlog osrednjega odbora, to nemogu dopustiti, da bi morao pasti moj predlog, jer kad sam 18. lipnja dovršio moj govor, odlučeno je na predlog gosp. Jakovčića, da se moj predlog tiska i med članove razdieli.

Ja od njega i sad neodstupam i stavljam ga proti predlogu manjine prvog odsjeka saborskog.

Josip Brigljević. Mi smo pred njekoliko danah učinili zaključak o odnošenju trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj, pak je kod viećanja svaki govorio, jedan za predlog osrednjeg odbora, drugi za predlog zastupnikah grada Zagreba, treći za izpravak gosp. Vukovića, a njekoji za izpravak gosp. Vuščića, i stoprv onda kad se je viećanje dokončalo, stavilo se pitanje.

Makso Piškorec. Pozivajuć se na poslovnik velim, da je prvi predlog osrednjega odbora, o kojem smo viećali i koji je većinom glasovah pao. Drugi je predlog manjine osrednjega odbora, o tom sada u načelu viećati moramo; ako nebudemo tako postupali, bojim se, da dodjemo u onaj položaj u kojem smo bili kad smo glasovali o odnošenju trojedne kraljevine napram kraljevini Ugarskoj; jer smo lakoumno odbacili predlog zastupnika karlovačkog. Buduć da smo zabacili pitanje, koje je bilo stavljeno, da se o načelu predloga osrednjeg odbora vieća, imalo se je po poslovniku viećati o načelu predloga manjine osrednjeg odbora.

Ivan Kukuljević. Ja scienim po mojem slabom mnienju, da je predlog gosp. Briglevića najpraktičniji, za moći nastaviti ovo važno pitanje; što se osobito glavnog načela tiče o kom su hotjela njeka gosp. Varaždinske županije, da se vieća, hoćemo ili nećemo ići u Reichsrath: to je već riešeno buduć, koliko je meni poznato, da u nijednom predlogu nestoji, da mi želimo u Reichsrath ići i da želi sabor poslati zastupnike na državno vieće; dakle ovo pitanje, koje je mnogo brige zadalo, već je riešeno.

Digitized by Google

U predlogu osrednjega odbora nekaže se, da hoćemo ili da nećemo pošiljati zastupnike na državno vieće, nego da se ovo pitanje odgadja na ovo vrieme, kad budu naši odnošaji naprama kraljevini Ugarskoj riešeni; u predlogu manjine osrednjega odbora predlaže se isto tako, da mi gledeć na starodavno ustavno pravo nemoremo zadovoljiti proposiciji kraljevskoj, niti moremo poslati zastupnike na oktrojirano državno vieće, koje sad u Beču rokuje. Nego da ipak uvažamo okolnost, da ima predmetah koji se jednako tiču čitavog carstva, i da mi želimo takve zajedničke predmete ustavnim putem u suglasju i sporazumljenju drugih narodah austrijanskih riešiti tako, da nam se kroz to ipak naša starodavna prava sačuvaju.

Nadalje je predlog gosp. Stojanovića, koji odvažno i jasno kaže, da mi nećemo podnipošto u Reichsrath poslati zastupnike, i da odstupimo od predloga osrednjeg odbora manjine i većine.

Napokon je predlog gosp. Kvaternika, koji se u obzir uzeti mora, buduć je predlog ovdje saslušan bio, i na zahtievanje sabora tiskan. Ali buduć da je mnogo vremena prošlo, da je taj predlog ovdje pročitan bio, a može biti da su mnoga gospoda zaboravila na sadržaj, zato molim, da se još jedanput pročita, i onda redomice vieća o pojedinih predlozih, a poslie će zavisiti od predsjednika, pitanje staviti.

Ladislav **Balog**. Meni se vidi, da se ili moja osoba ili vis. kuća nalazi „in circulo vitioso.“

Ja nemogu pojmiti, da bi drugo načelo moglo biti, nego hoćemo ili nećemo poslati zastupnike na carsko vieće. Mi smo isto tako viećali u pogledu odnošenja trojedne kraljevine naprama Ugarskoj, neka se dakle najprije vieća o načelu hoćemo ili nećemo na carsko vieće?

Petar Očić. Ako je ovo načelno pitanje, visoka kućo! ja mislim, da je to pitanje, koje duboko zasieca u naš državni život. Pitanje ovo načelno je, da li su oni poslovi, koji su sadržani za carsko vieće takove naravi, da sačinjavaju jedan dio našega ustavnoga prava.

Ako ovi predmeti jedan dio našega ustavnoga prava čine, logična je konsekvencija, ako se pita, da li hoće ove kraljevine, buduć su na ustavnom temelju, ovaj dio ustavnog prava same po sebi riešiti.

Predlog gosp. Kvaternika odobren biti nemože, buduć je sam pripoznao, da njegov predlog dosad većine za sebe neima.

Što iz toga proizlazi, valja da je kuća sama muče priznala, da ona ov dio ustavnog prava samo po sebi nemože izvršivati.

Visoka kuća imala bi zaključiti, da li će „Kriegs- i Finanzvezen“ sama po sebi kao dio ustavnog prava svoga zadržati, ako pako to neće, onda prestaju sve prepirke. U tom mora dakle sabor kao jedan faktor zakonodavnog tiela jasno da se izrazi.

Nu buduć da je visoka kuća glede ovih glavnih predmetah do tog uvjerenja došla, kao što sam kod predloga g. Kvaternika opazio, da mi sami po sebi ovaj dio ustavnog prava nemožemo izvršivati, nego u savezu sa našimi narodi, pita se dakle s kim?

Ova visoka kuća izjavila se, da ove kraljevine u zakonodavnoj struci žele stupiti u užji savez s kraljevinom Ugarskom. Nu ove glavne predmete kraljevina Ugarska zadobila nije, da može o njih riešavati, jer je izdan carski reskript, po kojem se nemogu ova dva predmeta za ljubav Ugarske odkinuti od centruma, buduć da ova dva predmeta spadaju u okrug čitavog carstva. Dakle nemože se zahtievati, da Ugarska sama savjetuje i vieća o onih predmetih, koji sastavni dio državnog vieća sačinjavaju, koje ima viećati o predmetih cjelokupne monarkije. To je pitanje načelno, a ako je visoka kuća drugim načinom to pravo izvršiti nakanila, to je pitanje sukromno. Govorilo se takodjer, da mi imademo s Ugarskom ovaj dio ustavnog prava našega izvršavati: pitanje je, gdje? Pešta nije mjesto za to (Vika, nezadovoljstvo.) Ja znam da se njekojoj gospodi nedopada, da se ova pitanja nemogu samovoljno riešiti, za to si smatram za dužnost visoku kuću na sve okolnosti pozornu učiniti. Ako to stoji, da smo nakanili to pravo izvršavati s drugimi narodi, pitam ja, da li može tko kazati, da je mjesto izvršavanja ovog prava Pešta? to se može želiti, ali da se može izvesti, to nemože nitko kazati (Vika: to nije ad rem.) Ja molim, to je ad rem.

Ja ću zaključiti time: ako je o načelu govor, onda se može načelo od godine 1848. u suglasje dovesti, ili moraju se ona načela sa svim abstrahirati.

Ja mislim, da kad bi i abstrahirali ono načelo od god. 1848. da nema dovoljnog razloga kazati, da nećemo izvršavati ovaj dio ustavnog prava; ja kao ustavan čovjek nemogu to priznati; ja želim, da provizoriuma, koji je sada u životu, čim prije nestane, da upotrebimo za to sva zakonita sredstva, koja u svih državah obstoje, ja mislim, da je sredstvo u konföderaciji, a i u Beču je takovih glasovah (Vika, govornik bi zaprečen u daljnjem govoru.)

Preuzv. g. **ban**. Molim, da čita gospodin Kvaternik svoj predlog.

Eugen Kvaternik. Čita predlog (vidi štampani predlog u dvadeset i drugoj saborskoj sjednici.)

Preuzv. g. **ban**. Za sutra stoje na dnevnom redu:

1. predlog osrednjega odrora manjine;
2. predlog gosp. Stojanovića;
3. predlog gosp. Kvaternika.

Time bi sjednica zaključena, a buduća urečena na sutra u 10 satih prije podne.

Digitized by Google

Petdeset i druga saborska sjednica 31. srpnja 1861.

Zapisnik.

zametnut o petdeset i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne tridesetog srpnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *A. Stojanovića.*

Poslie kako je pročitan zapisnik od posljednje 50. sjednice saborske izpravljen i autenticiran, budu shodno predlogu g. Antuna Starčevića u posljednjoj sjednici učinjenom u odbor, što je za izradjenje osnove o uredjenju Krajine izaslan, izabrana gospoda zastupnici naroda Eugen Kvaternik, Mirko Hrvat, Ladislav Balog i Antun Zoričić.

Na predlog g. Antuna Starčevića, da se po svietlom banu za podkapitana trojedne kraljevine imenovani podmaršal grof Gjuro Jelačić pozove, što bi pred licem sabora propisanu zakletvu položio, izvieti svietli ban, da će imenovani gosp. podkapetan za 14 danah u Zagreb doći, i ona, koja mu prinadleže obaviti. Sabor je ovu ubaviest na ugodno znanje uzeo.

Na predlog g. zastupnika naroda Stjepana Perenčevića, bude zaključeno i ustanovljeno: da zastupnicima naroda za vrieme trajanja dopusta dnevnice nepripadaju.

Izza toga čitana je vjerovnica, izdana po županiji varaždinskoj, tog sadržaja: da je glasom privijenog zapisnika izbornoga gosp. Stjepan Hrvoić od strane kotara Belskoga za saborskog poslanika opetovano izabran. — Odpućeno na verifikacionalni odbor.

Zastupniku naroda g. Jurju Vukoviću bude prošeni 14-dnevni dopust kano neobhodno potreban dozvoljen.

Zatim su čitani predlozi, i to:

1. zastupnika naroda Antuna Jakića, preporučiti svietl. banu, što bi uplivom svojim nastojao, da se kod predstojeće regulacije konsularskih agenturah jedna konsularna agentura austrijanska u Bihaću u Bosnoj namjesti.

Ovaj predlog bude primljen, i takovoga izvedenje svietl. banu preporučeno.

2. Predlog g. zastupnika naroda Gervasije Petrovića, da se Moravici, Vrbovskom i ostalim samostana Gomirja občinam nepravedno oduzeta im posjedovanja i pravo na ista povrate.

Čitano je izviešće izaslanog odbora za ugovaranje tiska saborskog dnevnika: odlučeno, da se isto izviešće sa priloženim ugovorom predade novoustanovljenom odboru ad hoc, što će u obće ugovarat način najjeftinijeg tiskanja saborskih predmetah i posalah.

Poslie toga prešao je sabor na dnevni red, na koji je danas postavljeno bilo viećanje o izbiranju zastupnikah na carstveno vieće u Beču.

U tom predmetu progovorio je najprije g. Tomislav Cuculić, kano izviestitelj u manjini ostalog predloga osrednjeg odbora, za njim pako uzoziti g. kardinal Gjuro Haulik.

Zatim bude na predlog gosp. Josipa Župčića zaključeno, da se propisom §. 43. poslovnika najprije o načelu predloga osrednjega odbora vieća.

Budući da se u tome nitko za govor javio nije, jeste svietli ban polag načela u predlogu osrednjeg odbora sadržanoga sliedeće pitanje za glasovanje stavio: „hoće li sabor riešenje pitanja o carstvenom vieću do onoga vremena, dok se odnošaji trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj nerieše, odgoditi ili ne?“

Buduć se je velika većina uzdigla za „ne“ to bude zaključak izrečen, da sabor pitanje o izboru zastupnikah Slavonije i Hrvatske na carstveno vieće i o načinu budućeg izbiranja neće odgadjati, nego odmah po redu riešiti.

Poslie kako je gosp. Eugen Kvaternik predjašnjem saborskom zaključku shodno i svoj predlog o carstvenom vieću pročitao, bude sjednica zaključena i dojduća za sutra 10 satih pred podne urečena, dočim je ustanovljeno, da će se u istoj preduzeti dotično ustanoviti viećanje o predlogu manjine osrednjeg odbora, izpravku Antuna Stojanovića i predlogu Eugena Kvaternika.

Tim bude ovaj zapisnik završen i podpisan.

J. Šokčević, v. r.
ban.

A. Stojanović, v. r.
saborski bilježnik.

Antun Stojanović. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Mato Mrazović. Čita podneske, što su prispjeli nakon posljednje sjednice na sabor i to sliedeći:

Predlog g. Dr. A. P. Jakovčića narodnoga zastupnika, da se shodne odluke učine o tom, kako bi se mitničke linije u hrvatskom Primorju opet onako povukle, kako su do god. 1852. obstojale, te da se ujedno i na občine vinodolske protegnu.

Pavao Jakovčić. Stvar ova, kao što rekoh, poznata je cielom našem Primorju, a i sam svietli ban imao priliku

Digitized by Google

osvjedočiti se, kako je žalostno stanje u Primorju, i da su mitničke linije najvažnije za ondašnje žiteljstvo.

Zato sam si za dužnost držao ovaj predlog, koji se izključivo tiče županije riečke i kotara bakarskog, podnieti visokoj kući, da bi se u tu svrhu shodni koraci kod Nj. Veličanstva učinili, kako bi se mitničke linije u hrvatskom Primorju opet onako povukle, kako su do god. 1852. obstojale u onom kotaru, izuzamši kotar vinodolski. Pošto sam imao priliku već o tom u Beču raditi, osvjedočio se o tom i sam ministerium, nego bili su ljudi, koji su hotjeli dokazati shodnost, da se mitničke linije dokinu, te je tako sve do danas ostalo: zato preporučujem predlog moj visokoj kući, i ako se nebi moglo u adresi napomenuti, da bi se posebna representacija podniela Nj. Veličanstvu u tom predmetu. Stvar nije nova, netreba pretresivanja i jest od skrajnje potrebe za naš narod.

Antun Jakić. U ovom predlogu moram podupirati gosp. Jakovčića, tim više, što isti slučaj bio u Istriji. Ondje su se dokinule luke, a poslie opet povratile; a ta ista potreba je i kod Primoracah; nu ipak mislim, da bi se ovaj predlog prije svakako imao na odsjeke odpraviti.

Tomo Padavić. Budući sam i ja iz one strane i poznam okolnosti, zato podupiram cielom silom ovaj predlog g. Jakovčića i mislim, da se glede toga predstavka na Nj. Veličanstvo učini.

Adolfo Veber. Mislim, da je ova stvar tako jasna, da neima ništa, što bi se pretresivalo, niti je treba da se na odsjeke odputi; na odsjeke spada stvar, gdje se vieća što se ima učiniti, ovdje je stvar jasna; stanovnici u Primorju žele, da se pomaknu linije mitničke, kako su bile prije. To zahtieva, gospodo, siromaštvo onog stanovničtva, dakle potrebno je, da se toj pravednoj želji zadovolji.

Antun Stojanović. Gospoda, koja su govorila za predlog g. Jakovčića, to je istina, potrebno je za narod, ali najpotrebniji je u s t a v za naš narod, dok nam se on nepovrati, nehasni nam ništa drugo, zato sam toga mnienja, da se ovaj predlog odpravi na odsjeke.

Andrija Brlić. §. 28. poslovnika kaže: „Svaki član sabora vlastan je predmet koji predložiti saboru viećanja radi. Ako ovaj predlog podupre 15storica inih članovah, ima se predloženi predmet uvrstiti u broj onih predmetah, o kojih će viećati sabor, ter ga odpratiti u odsjeke.“ Zato sam i ja toga mnienja, da se ovaj predmet odputi na odsjeke pretresivanja radi.

Mato Mrazović. Molim, da se izjavi visoki sabor, što će u ovom predmetu zaključiti.

(Čuje se: na odsjeke, predstavka.)

Zaključeno: da se u ovu svrhu na Nj. kralj. Veličanstvo obrazložena predstavka podnese.

Antun Jakić. Meni se čini, da je predstavka suvišna, nego to se može putem naših oblastih učiniti.

Mato Mrazović. Pošto se je vis. sabor izjavio za predstavku, ja bi molio, da se imenuje odbor, koj će ju sastaviti.

Adolfo Veber. Ja se visokomu saboru ponudjam, da ću ovu predstavku sastaviti, kojom pomoćju, to je moja briga.

(Prima se.)

Mato Mrazović. Čita predlog zastupnika Andrije Uhernika, da se od plemenite obitelji Nemčićah u Vukovcu, županiji i kotaru križevačkom, odkupi tajna oko lieka i liečenja bjesnoće (stoke, stekline) za cienu od 10,000 for. iz zemaljske zaklade.

Franjo Žužel. Stvar, o kojoj se ovdje radi, nije takva, da bi se saslušati imali liečnici, nego se radi ovdje, da se odkupi liek tajni proti ujedu biesne stoke ili steklog psa.

Ovaj čovjek dokazao je svoju vještinu na toliko, da je od ugarskog namjestničtva dobio dopuštenje, da može liečiti, i njegov glas je tako razširen, da svaki, koji je ujeden od stekla psa, po njega pošalje.

Njegov glas vrlo je razširen, i istina je, da još nitko od onih, koje je on liečio, nije umro.

Dogodilo se je, da su ljudi bili ugriženi od živine biesne. Ovi su k njemu došli i po njemu su bili izvračeni.

Bilo je i takovih slučajevah, da se je med ugriženimi nalazilo male djece, koja se nisu mogla nigdje drugdje izliečiti, koju je on ipak izliečio.

Njegova vještina je potvrdjena od visokog namjestničtva.

Sada se samo o tom radi, da on ovu tajnu odkrije.

On sigurno malo traži za svoju tajnu, naime 10.000 for., dočim je onaj, koji je tajnu pronašao konje krotiti, dobio preko pol miliona.

Onaj čovjek, koji za čovječanstvo tako veliko dobro čini, zahtieva male žrtve i malu plaću za toli spasonosan liek.

Jedino o čemu bi se ovdje raditi moglo, je okolnost, od kuda bi mu se ovi novci izplatiti imali.

Ja mislim, odkrivenje ove tajne, jest blagodat za cielo čovječanstvo, dočim pako cielo čovječanstvo ovu tajnu nemože odkupiti: zato scienim, da vladu pozovemo, da ona ovu tajnu odkupi, ne pako mi siromašni Hrvati da odkupimo ovu tajnu, kojom će se cieli sviet koristiti.

Antun Stojanović. Niti smo mi „Medicinische-Fakultät,“ da možemo graduirati Nemčić-a za doktora, niti spada to na zakonodavno tielo: zato sam toga mnienja, da se ustupi ovaj predmet namjestničtvu.

Preuzv. g. **ban.** Primate li, da se namjestničtvu odstupi?

(Primamo.)

Mato **Mrazović.** Čita molbu gosp. Gustava Kneževića zastupnika iz kotara Valpovačkog, za petnedjelni dopust za oporavljenje poremećenoga zdravlja.

Ovoj molbi bude zadovoljeno većinom glasovah.

Dalje čita vjerovnicu po skupštini županije varaždinske od 26. srpnja 1861. na temelju izbornoga zapisnika od istoga 26. srpnja 1861. izdana za g. Marka Barabaša kao zastupnika narodnoga iz kotara Viničkoga.

Vjerovnica po istoj skupštini izdana za gosp. Stjepana Vukovića na temelju izbornoga zapisnika od 26. srp. 1861. kojim se potvrdjuje izbor za kotar Ivanečki.

Obe ove vjerovnice odpućene su na verifikacionalni odbor.

Nakon toga bude nastavljeno pitanje na dnevnom redu stojeće, o kojem progovoriše sliedeća gospoda zastupnici:

Antun Stojanović. Visoki sabore! Kad je pitanje o tom, da li ćemo na carstveno vieće, koje je na dan 29. travnja u Beč pozvano, ići ili ne, ja na to prije svega odgovaram, da ja niti mogu niti hoću da idem (gromovit „živio“ u sabornici i na galeriji) i to ne samo u ovo, koje je na dan 29. travnja sazvano, nego u nijedno, koje je na tom temelju sastavljeno (živio).

Preuzv. g. **ban.** Galeriju opominjem na §. 89. poslovnika: „Občinstvu nije slobodno dopadnost ili nedopadnost izjavljivati.“ To vam sada kažem, pa se držite reda.

A. Stojanović. Razprava je o tom, da mi temeljem naredbe od 12. ožujka 1861. god. iz sredine naše 9 zastupnikah Hrvatske i Slavonije u carstveno vieće, koje je na dan 29. travnja u Beč pozvano, izaberemo, i pitanje o konačnom u-

Digitized by Google

stavnom odredjenju načina, kako da se u buduće ovi zastupnici izabiraju, u pretres da uzmemo. Ja sam u tom predmetu mojim izpravkom predložio, „putem adrese Nj. Veličanstvu kralju odgovoriti, da sabor trojedne kraljevine, bez povrede starodavnoga prisegom toli sjajnih kraljevah potvrdjenoga ustava, na carstveno vieće u Beč za 29. travnja 1861. pozvano, zastupnikah od strane Hrvatske i Slavonije izabirati, i način budućega izbiranja u pretres uzeti nemože.“ Predlog osrednjega odbora bio je preduzet, i glede jedne strane predloga i načela je visoki sabor već odlučio. Taj predlog i sadržaj njegov visokoj kući je poznat. Isto tako poznat je predlog manjine osrednjega odbora, a osobito osnova adrese, koju je naš veleštovani sučlan gosp. Makso Prica izradio. A jest i predlog takodjer vriednoga našega sučlana gosp. Eugena Kvaternika.

Ja moram izpovjediti, da se u načelu sa nijednim od ovih predlogah neslažem, i kazat ću razloge. Za predlog osrednjega odbora, koji je već riešen, neću da govorim, a što se tiče druge strane istoga predloga, to jest, solidarnosti i sporazumnosti sa Ugri, bit će u svoje vrieme razgovora. Za osnovu, koju je gosp. Prica izradio, imam to izjaviti, da ova osnova naša temeljna ustavna, dà, i državna prava iz stožera kreće i ruši. Za predlog gosp. Kvaternika imam to kazati, da je u svojoj vrsti valjan, ali ja, buduć da osnivam na pozitivnom temelju, nemogu na onaj temelj, na kojem njegov predlog stoji, da prelazim. Ja ću u dokazivanju kratak biti, jer je 1. predmet sam po sebi posve jasan, 2. izvadjanje načela spada na odbor onaj, koji će adresu sastavljati, 3. što je motivacija po gosp. Prici izvedena, motivacija, o kojoj moram kazati, da je dobra, ali da bi trebala biti kraća.

Gospodo! glavno moje načelo i glavni nazor, iz kojega izlazim, jest ovaj: da se trojednoj kraljevini hrv. slav. i dalm., koja s pokrajinami austrijskimi po pravu samo u personalnoj uniji stoji, njezin starodavni ustav, koji pravno nikada prekinut nije bio, podpuno povrati. To je moje načelo i glavni nazor, iz kojega izlazim. Ja ću na kratko da ga izvedem. Naš starodavni ustav nije po pravu nikada prekinut, velim po pravu, a koje je načelo bitno, koja je jezgra tog starodavnoga ustava, o kojem njekoji skribenti i pravdoznanci, koji crno po bielom mažu, vele, da neznamo, što su naša prava, i što je naš starodavni ustav? Bitno načelo i jezgra starodavnog ustava našega sadržava se u kratko u ovom: za trojednu kraljevinu zakone davati, tumačiti, preinačiti ili ukinuti, vlastan je zakonito okrunjen kralj samo u savezu sa narodom u zakonitom saboru sakupljenim. Ovdje se neizuzimlje nijedna vrst zakonodavstva; zakonodavna vlast podieljena je izmedj vladara i naroda, i neima zakona, kojim bi se dokazati moglo, da je narod trojedne kraljevine ikoji zakonodavstveni predmet kao takov naznačio, kojega bi kralj po svojoj volji bez pitanja naroda riešiti vlastan bio. Najveće pravo pako, kojim se svaki Hrvat, Slavonac i Dalmatinac ponosi, jest to, da je on vazda sam o svojoj krvi o svojem imetku razpolagao. Što sliedi iz toga? Sliedi to, da si je legitimni vladar izdanjem diplome od 20. listopada pr. god. i patenta od 26. veljače t. g. onu vlast prisvojio, koja njemu po zakonu neide. Iz toga sliedi, da ove naredbe u našoj trojednoj kraljevini zakone valjanosti neimaju, i da mi iste kao zakone, koje bi obdržavati morali, niti priznati možemo, niti priznati smiemo, niti priznajemo. (Živio.)

Izmedj trojedne kraljevine hrv. slav. dalm. i ostalih neugarskih pokrajinah austrijanskih obstoji po pravu samo personalna unija. Uslied toga neuvidjam ja nikako, na kojem pravu da se osniva postupanje vladara, koji naredbom svojom od 26. veljače i 12. ožujka 1861. nas pozivlje, da zastupnike pošaljemo na carstveno vieće, bez da smo mi ustavnim putem pitani, da li na to pristajemo ili ne.

Taj postupak služi nam za dokaz, da se naš starodavni ustav ni najmanje neuvažava, dà, da se nepriznaje.

Iz toga ja vidim, da se ovo postupanje osniva na onoj maksimi: „sic volo, sic jubeo“; na tom temelju pako nemogu i neću ja kao ustavan čovjek ništa da gradim.

Pozivljemo se mi, da u pretres uzmemo pitanje o konačnom ustavnom odredjenju načina budućega izbiranja zastupnikah.

Gospodo! ja mislim, „difficile est satyram non scribere!“ — da mi ustavnim načinom išta odredjujemo, dočim nam se temelj ustavu oduzimlje, nepripoznaje. Po mojem mnenju moramo kazati, da mi o tom, dok nam se ustav naš nepovrati, ništa odredjivati nećemo; mi zahtievamo naš starodavni ustav podpuno, mi jedino u starodavnom ustavu našem onu garanciju nalazimo, koju kao ustavan narod želiti i imati moramo. U tom, što je patentom od 26. veljače rečeno, da se ustav svim pokrajinam carstva podieljuje, nenalazim ja nikakve garancije, niti nalaziti mogu. A kako bi mogao u tom iz milosti danom ustavu garancije nalaziti, kad mi se nedrži moj starodavni ustav, kojega su toliki kraljevi zakletvom potvrdili? (Živio!)

Ja ustava od milosti podieljenog netrebam, nemogu nikakvu porabu od njega činiti. Ja sam pripravan absolutizam trpiti, ali nikada na to privoliti neću, da mi se ustav ukine. (Živio!) Ja hoću il podpun ustav il ništa. Ja se u nikakve eksperimentacije upuštati neću.

Mi imamo puno razlogah veoma opreznim biti. — Gospodo! imamo mi dva važna, da nereknem strašna momenta, koji nas opominju i dokaz pružaju, da se mi ustava iz milosti podieljena čuvamo kao žive vatre, i da se tim čvršće pod barjakom starodavnog ustava našega složno držimo. — A koja su ta dva momenta? Gospodo! mi svi još živo znamo, kako je bilo sa oktroiranim ustavom od god. 1849. Bio je u podpunoj formi podieljen ustav, i pune su novine bile: evo sreće, evo carske rieči, evo ustava, sad će se carstvo na ustavnu urediti. Pa šta se dogodilo? Jako kratak mu život bijaše; iz punovlasti je izdan, iz punovlasti je opozvan. Tko meni jamči, da se neće patent od 26. veljače natrag uzeti? Kako mogu osnivati moj posao na tom temelju? Ako tko može, prosto mu, ja nemogu, ja neću.

Ali ima još drugi, još strašnji moment.

U najvišjem kralj. odpisu na ugarski sabor od 21. srpnja 1861. kaže naš legitimni vladar i kralj, da zakone magjarske od god. 1848. po Nj. Veličanstvu kralju Ferdinandu V. potvrdjene priznati neće, što drži, da na to osobno obvezan nije! —

Gospodo! ovo je izreka, na koje pogibeljne posljedice bez užasa pomisliti nemožemo; ona drma iz temelja svu moralnost, uništuje svako bolje osvjedočenje, svako povjerenje.

Gospodo! kad vlada ili vladini savjetnici kažu: neveže nas magjarski zakon od god. 1848. zato, jer je sadržaj istoga nepravedan, jer je povodom bio revoluciji; kad se kaže: Magjari su revoltirali, i time ustav zaigrali, izgubili, ja to razumijem; ali kad se veli, da vladar nije dužan obdržavati ono, što su njegovi predšastnici podpisali, to je strašno; ako

Digitized by Google

to nije revolutionarno načelo, onda ja neznam, koje da se takovim nazvati može.

Ja moram da ponovim ovdje ono, što sam u govoru mom od 2. srpnja t. g. u ovoj visokoj kući rekao, da mi naime ništa nepreostaje, nego se Bogu moliti, da mi mojega vladara, pred kojim ja moja koljena pregibljem, takovih savjetnikah rieši. Ja vidim i osvjedočen sam, da ovakova načela mojega vladara u pogibelj stavljaju, da cielomu carstvu razpadnućem priete.

Sad je u svietu naopako nastalo. Povjestnica nam kaže, da su do sada narodi, nemogući jaram nositi, revolucije pravili, sad to čine vlade; do sad su vlade legitimitet i zakon branile, sad impugniraju vlade legitimet i zakonitost, koju narodi tražeć svoje pravo brane i štite.

Ako izrečeno po bečkoj vladi načelo stoji, onda ja neznam, kako da mi i pomisliti možemo, da će se naša prava držati, koja su toliki sjajni kraljevi zakletvom potvrdili i našemu narodu ujamčili? Dok ovakova vlada uzvlada, koja se usudjuje takova pogibeljna načelà svomu souverenu u usta metati, donle, gospodo! nemože o nikakvom pouzdanju razgovora biti. — Tu prestaje svako umovanje, tu netreba nikakovog saborisanja, i žalibože vremena i novacah, što ovdje trošimo.

A jesmo li mi vlastni pitanje ovo nezavisno riešiti? Ja odgovaram, da je to pitanje medjunarodno, i da ga mi kao slobodan narod riešiti imamo neodvisno. Mi smo g. 1527. prejasnu sada vladajuću kuću habsburžku izabrali; mi smo bili u savezu sa Ugarskom, ali smo ovo medjunarodno pitanje neodvisno riešili. Tako isto smo i god. 1712. pragmatičnu sankciju kao neodvisan narod poprimili.

Ovakovo postupanje našemu zaključku glede saveza sa Ugarskom nimalo neprejudicira; mi činimo samo što dostojanstvu naroda dolikuje, i kako nam to po pravu ide. Ja mislim, da neima nijednoga člana u ovoj visokoj kući, koji bi rekao, da mi nebi vlastni bili, sami to pitanje riešiti; našu solidarnost naprama kraljevine Ugarske dokazat ćemo mi najvećma time, ako u predležećem pitanju onakov kategoričan zaključak učinimo, koji će obćoj našoj slobodi, obćem našem ustavu u prilog biti. Iz toga, ako bi se Ugrom svidilo, od svojega starodavnoga ustava štogod odstupiti, nesliedi nimalo, da i mi odstupiti moramo. Ali ja sam tvrdo uvjeren, da Ugri od zakonitosti ni za vlas odstupiti neće.

Sada ću se in specie obratiti na osnovu, koju je gosp. Prica izradio. Ja sam tvrdio i tvrdim, da ova osnova naša ustavna, temeljna i državna prava iz temelja i stožera kreće i starodavni ustav ruši; da je ova osnova u grdnom protuslovju sama sobom, razumievaj cjelokupnu osnovu, kako stoji. Najprije moram kazati, da je ova osnova veoma speciosna i tako fino prepletena, da svakoga, koji dobro nepazi, u stranputice zavesti mora. Ja nalazim, da su ovdje načela pomiešana. Mi tražimo, kao što tražiti moramo, da nam se starodavni ustav povrati, a sastavitelj osnove razbija si glavu sa uredjenjem zajedničkih interesah, nehajeć za temeljna prava naša i nevodeć brige o tom, da nam se ustav podpuno povrati.

Ova osnova brani u motivaciji muževno naš starodavni ustav, a na kraju zaključuje, da ga ostavimo; što nam je obrana sa dvie ruke dala, to nam je zaključak sa četiri oduzeo. Ova mi se osnova vidi, kao onaj račun, polag kojega bi se reklo, da dva put dva nisu četiri nego pet.

O ovoj osnovi mislim ja ovako: sva, kako jest, može za temelj služiti adresi, koju Nj. Veličanstvu podnieti hoćemo; ali samo od početka prve strane do osme naime do riečih: „i u odnošajih, kakovih mu drago.“

Ostalo nespada ovamo, neslaže se sa motivacijom, sa istom je u protuslovju; vodi narod naš na tanki led, vodi u zakutke, iz kojih se nikad više vratiti nemožemo. Izmedju predloga u mojem izpravku sadržanoga i izmedju osnove jeste bitna velika razlika.

Ja tražim povrat podpunog ustava, osnova razmišlja o zajedničkim interesima. Meni je povrat ustava podpunoga prvo i glavno pitanje, dok se ovo nerieši ustavnim putem, nemože o ničem drugom razgovora biti.

Na strani 9. osnove tamo njegdje u zakutku stoji: „pošto se je svakolika monarkija preustrojila na ustavnu“, ovo je najbitnija izreka ove osnove. Ova bi se izreka morala na čelo osnove postaviti, da ju svatko odmah vidi, da ju po zakutcih tražiti nemora. Ovo je točka, iz koje gosp. sastavitelj izlazi, na koju ja nikada pristati neću niti nemogu. Ova izreka je načelo, jest temelj osnovi. Ustav podieljen je iz punovlasti, kao što to diploma od 20. listopada 1861. i patent od 26. veljače 1861. zasvjedočava. Gosp. sastavitelj osniva na tom temelju, jer on kaže i priznaje da je ustav pokrajinam austrijanskim podieljen; to jest, da jasnije kažem, osnova osniva na diplomu od 20. listopada i na patentu od 26. veljače, a moj predlog na starodavnom ustavu; osnova sadržaje u sebi predlog pogibeljne experimentacije, moj izpravak drži se pozitivnog temelja; osnova drži, „a priori, in principio“, da se starodavni ustav ni nama ni Ugrima podpuno povratiti neima — nego da mi naša temeljna ustavna prava temeljom patenta od 26. veljače 1861. odmah na kratku ruku u Beč changiramo — moj izpravak drži, da je povrata podpunoga ustava „conditio sine qua non“, i da se pravni „continuitet“ ustava bezuvjetno priznati mora; osnova savjetuje nas, da naš zaključak glede užjeg saveza s Ugrima nogama pogazimo, jer ako mi financije, trgovinu, rat itd. u Beču imati želimo: neka nam gosp. sastavitelj izjasni, šta da se onda pod užjim savezom razumjeti ima, neka nam dokaže, da to sofisterija, da to mistifikacija nije? Osnova drži, da naš ustav pravno prekinut nije, a ipak nas u zaključku trpa u jednu torbu sa ostalim nasljednim pokrajinama, tvrdeć i priznavajuć, da je ustav svima podieljen — naravno diplomom od 20. listopada 1860. i patentom od 26. veljače 1861.

Zavirimo u samu tu osnovu adrese.

Na strani 2. i 3. iste osnove i to od riečih: „povodom previšnje diplome od 20. listopada 1860.“ do riečih: „da bi bilo ugasnulo“ spominje se previšnja diploma od 20. listopada 1860. i tumači njen smisao i dohvat.

Gospodo! zahman si razbija glavu gosp. sastavitelj osnove, zahman navlači i nateže on iz diplome izvesti to, da se njom nije osnovalo nikakovo novo ustavno pravo, nego da su se njom uklonile samo faktične zapreke djelatnosti i razvitka postojećeg od njekad ustavnoga prava: zahman nastoji on dokazati, da ista diploma nije nastavak faktičnoga izamnoga stanja, što je za posljednjih 11 godinah postojalo.

Tko želi znati smisao diplome od 20. listopada 1860., taj nek čita patent od 26. veljače 1861., pak će mu se oči otvoriti. Ona vlast, koja je diplomu izdala, izdala je i patent od 26. veljače 1861., i nitko nemože reći, da je tko drugi izim nje kompetentan tumačiti smisao diplome, a patent je mnogo jasniji, nego da bi mu komentara trebalo. Ja diplomu priznajem samo kao prelazni most iz neustavno-

Digitized by Google

ga faktičnoga stanja na ustavnu. Gledeć pako na patent od 26. veljače 1861. kazati se mora, da diploma ništa drugo nije, nego nastavak faktičnoga izamnoga stanja. Čim tko prizna, kao što se u osnovi na strani 9. priznaje, da se je svakolika monarkija na ustavnu preustrojila, taj odmah priznaje, da je diplomom i patentom od 26. veljače 1861. sasvim novo ustavno pravo osnovano. Tko pako u tom smislu i diplomu i patent priznaje, taj mora priznati i sve ono, što izdavatelj diplome i patenta kasnije bude htjeo reći il glede dohvata, il glede zadržanja il dokinuća i patenta i diplome.

Kako mi ma samo intenciju izreknemo, da bi pripravni bili na temelju patenta il diplome išta raditi il tražiti, već smo izgubili naš positivni pravni ustavni temelj, već smo na stranputice došli.

Na strani 6. i 7. osnove od riečih: „Ima tome sto godinah od prilike“ do riečih: „podvrgli upravo dionome absolutizmu“ opisuje se i označuje institucija carstvenog vieća.

Gospodo, jako je vriedno čitati, što je ovdje napisano; ja velim, da je ono sve temeljito i valjano, kao što se temeljitije i valjanije napisati i nemože.

Ovdje se opisuje 100-godišnja bečka politika i dokazuje, da se svaka kriza, što u Austriji nastane, ponajviše upisati ima u račun onomu neskladnomu odnošaju, u kojem monarkija, neimajući upirališta u samoj sebi, stoji k Njemačkoj.

Ovdje se dokazuje, da carstveno vieće nije ništa drugo nego metamorphoza centralizirajuće Bachove sisteme.

Gospodo! ako ovo dokazivanje stoji, kao što zaista stojati mora, onda nestoji zaključak osnove, u kojem se nasuprot rečenom temeljitom dokazivanju ipak tvrdi, da je ustav podieljen svim pokrajinam austrijanskim!

To je ono veliko protuslovje u osnovi. Gdje je njemačka centralizacija, tu našem ustavu mjesta neima. Iz navedenog temeljitog dokazivanja moralo bi se zaključiti: mi zahtievamo povrat podpunog ustava.

Ako je g. sastavitelj mislio, da bi valjalo federaciju sa narodi austrijanskimi sklopiti, u redu bi bilo, da je to izrikom i jasno naveo, kao što se u cieloj osnovi navodi, da mi odprto i iskreno govorimo.

Gospodo! mi smo već jedanput mudri hotjeli biti, i savjete 1848. godine bečkoj vladi davati, pak smo našu mudroliju skupo platili: zato mislim, da nas ova idea na nikakav način zavesti nemože.

Al se veli, da ćemo mi tu stvar ustavnim putem udesiti. A ja velim, da je svejedno, da li će se centralizacija ustavnim il neustavnim putem uvesti — samo je tu, kao što svatko uviditi hoće, ta razlika, da bi na nama velika ljaga ostala, kad bi se centralizacija našim privoljenjem kanonizirala. Po mojem mnenju glavna je stvar, na kakovom temelju da se radi. Meni je temelj starodavni ustav, dočim osnova za povrat ovoga ništa nepita, nego držeć to, da je ova monarkija na ustavnu preustrojena, za gotov novac, njeke zajedničke interese razglaba.

Vidi se, da osnova samo sili, i to sili momentanoj ustupa, vidi se, da ona sili od prava našeg popušta, i sa tvrdog positivnog temelja na temelj patentah i nehotice prelazi, navodeć ove kraljevine na tanak led. Ja pako držim, da sila ostaje sila, a pravo ostaje pravo, i da se silom pravo nikad postići nemože i neće — i da volim nasilje trpiti i pod absolutizmom stenjati, nego li od prava svojeg dobrovoljno išta popustiti. Ako će vlada silu upotrebiti, mi se sili opirati nećemo, ali držati ćemo se tim čvršće naših pravah. I diploma od 20. listopada pr. g. i patent od 26. veljače t. g. jesu proizvodi samovlasti, proizvodi sile; ja sili ustupam, ali od mojeg prava nemogu odstupiti ništa. Čitava konfuzija porodila se je, što se g. sastavitelj nije držao načela. Načelo je to, da mi zahtievamo starodavni naš ustav, a u osnovi zapleteni su njeki zajednički interesi sa pokrajinama carstva austrijanskoga. Gospodo! nije pitanje o tom, imamo li mi ili neimamo zajedničkih interesah. Naše prvo i glavno pitanje jest, da nam se naš starodavni ustav povrati. Ako ima zajedničkih interesah, iz toga nesliedi, da nam od naših pravah odustati valja.

Ovdje se zaisto polag narodne poslovice reći može: ja šumom, osnova drumom; ja tražim povrat starodavnog ustava, a gosp. sastavitelj razmatra zajedničke interese, i razbija si glavu, na koj način da naša prava Beču odstupimo.

Ali šta ćemo da odstupimo? zar ono što neimamo? zar ono što nam vlada neće da povrati? Ja bi reko, da je vlada imajuć u rukuh sve, voljna šalu provoditi. — Gospodo! izmedju vlade i nas mora se načelno pitanje riešiti, to jest pitanje povrata ustava. Držimo se mi našeg prava. Ako ikoji narod ima pravo zahtievati povratu ustava, to imamo sigurno mi. Ako bi se ikojem narodu zahtievajućem svoj ustav reći moglo: izgubio si svoje pravo, zaigrao si svoj ustav, nama se to sigurno reći nemože.

Od više stranah čuo sam kao razlog: „evo vlada sustinira nas Hrvate, Srblje, Rumunje, Saksone, Slovake — — — — — — aula est pro nobis! Gospodo! ja na to kažem, da je to liepo, krasno, samo mi je žao, da u mirno doba neće vlada da to pitanje potakne. Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes. Gospodo! ja mislim tako, da je namjera vlade sada, ne samo u Ugarskoj nego i u Hrvatskoj i Slavoniji (meni se čini, da se vlada nebi uztezala i kod nas ma iz svake županije jedan ‚dukat‘ napraviti) razkomadati, što god se razkomadati može, samo da ugarski ustav što lakše i što većim plausibilitetom uništi.

Ja se na toj milosti zahvaljujem. Ja se u nazočnom pitanju držim načela solidarnosti, i uvjeren sam, da onaj udarac, koji ugarskom ustavu rebra izprebija, našem ustavu i glavu smrskati hoće. Mi tim putem dara neprimamo, no zahtievamo, da se povrati podpuni starodavni ustav i nama i Ugrima.

Na 7. i 8. strani osnove i to od riečih: „Nu, ako su ovi razlozi politični težki“ do riečih: „u odnošajih kakvih mu drago“ razlaže se, da nam nove državopravne kombinacije solidarno sa kraljevinom Ugarskom riešiti valja.

Ovo je dokazivanje posve temeljno. I ja samo to tvrdim, da uz ovo dokazivanje zaključak osnove nestoji, jerbo se onome protivi. Ovamo se govori o solidarnosti sa Ugrima, a onamo se oni poslovi, glede kojih smo mi realnu svezu sa Ugrima zaključili, kandidiraju i označuju kao predmeti skupnog u Beču zakonodarstva, počem se, kako osnova nalazi, svakolika monarkija na ustavnu preustrojila — razumije se naravno temeljem patenta od 26. veljače 1861.

S toga držim ja, da zaključak osnove na 8. i 9. strani od riečih: „Nu ako smo sami sebi i dužni“ do riečih: „vjerni podanici Nj. Veličanstva“ sasvim izpušten biti mora, buduć nespada k cjelokupnosti osnove, buduć je sa motivacijom u protuslovju, da, priznajuć patent od 26. veljače 1861., sva naša temeljna ustavna i državna prava iz temelja ruši, a što se i inače ovaj passus na kraljevski predlog dotično zapo-

Digitized by Google

vied od 12. ožujka 1861. i neodnosi, i što nama samo na stavljeno pitanje odgovoriti valja.

Mi zakonodavnu vlast samo sa kraljem dieliti hoćemo; mi nemožemo i nećemo ni kod carstvenog vieća, ni kod drugog kojeg zastupstva rečenih neugarskih pokrajinah zakonodavnim načinom i putem učestvovati, niti priznajemo, da bi naredbe ondje učinjene za nas obvezne moći imati mogle. Mi bi pripravni bili sa neugarskim pokrajinama, ali samo kao slobodan narod sa slobodnim narodom, uz podpuno uzdržavanje naše državne nezavisnosti, od slučaja do slučaja zajedničke interese razpravljati — poslje kako se hrvatsko-ugarski ustav podpuno povrati — držeć se u tom obziru medjunarodnih ugovorah i zakonah od godine 1527., 1712., 1790—91., i tvrdeć, da magjarski zakoni od 1848. godine vis-à-vis vladaru podpunu valjanost prelazno imati moraju, a vladarova briga da biti mora, kako da će svoju dužnost sa našim pravom i naše pravo sa pravom Ugarske sporazumno u željeni zakoniti sklad dovesti.

Ja ostajem kod mojeg izpravkom učinjenog predloga.

Sada ću samo još na načela govora uzoritog g. stožernika njekoliko riečih odgovoriti.

Uzoriti gosp. govornik sa velikom ozbiljnošću je naveo kao glavni temelj ili opazku svoju, na kojom osniva svoj predlog, da nam treba paziti na okolnosti vremena. Gospodo! baš i ja to kažem, pazit nam treba na okolnosti vremena; ali ako uzoriti gosp. govornik misli, da se mi onako okrećemo, kako vjetar svira, ja to nikako nepriznajem. Mi moramo prava naša braniti, makar topovi na nas pucali; nikakva sila, nikakva okolnost nesmie nas na to voditi, da od našega ustava popustimo, ili da na to privolimo.

Nadalje rekao je uzoriti g. govornik, da neka paze svi oni, koji savez s Ugarskom preporučuju, veleći, da će biti manji porez. Ja držim, da veliki porez nije po sebi veliko zlo, nam je samo to tegoba, da se veliki porez plaća, a izvorah neima.

Izvori ti su u našem ustavu, mi nismo nikada toliko troška imali, kad smo bili ustavni.

Nadalje kaže g. govornik, da je vlada sada na ustavno ustrojena. Što ja o ovoj ustavnosti držim, to sam već razložio. Veli nadalje uzoriti gosp. govornik, da vlada od podieljenog ustava neće odustati; a ja tvrdo velim, da mi od našega starodavnog ustava odustati nesmiemo.

Nadalje veli uzoriti g. govornik, da ćemo s opozicijom doći u revoluciju; a ja velim, da upravo treba, da nam se starodavni ustav povrati, da u revoluciju nepadnemo; jer to je veliko pitanje, kako dugo će se držati ovaj podieljeni ustav; mi smo imali primjer god. 1849.

Navadja dalje uzoriti g. govornik, da su zakoni od g. 1848. kao lapis offensivni.

Ja sam već moje načelo razložio glede tih zakonah i opet kažem da zakoni od 1848., koje je ustavni vladar podpisao, moraju prema vladi valjanost imati; a briga je vladara, kako da svoju dužnost sa našim pravom i naše pravo sa pravom Ugarske sporazumno u željeni zakoniti sklad dovede.

Josip Briglević. Visoki sabore! Kad mi je o tom pitanju govoriti, moram najprije izraziti, da mi se tako važno vidi, ako ne još važnije, nego pitanje o odnošenju našem prama Ugarskoj. Prije nego što progovorim, izrazit ću moje načelo, da ja u carstveno vieće u Beč poslati neću, zato, jer sa našim privoljenjem nemožemo uštrbiti naš ustav, a to bi učinili, kad promislimo, da nas vladar zove u to vieće kao cesar austrijanski, a ne kao kralj ugarski. Da je to razlika, netreba mnogo dokazah.

Kad sam čitao ovu osnovu po g. Prici sastavljenu, moram kazati, da mi se prva strana vidila kao najljepša harmonija; a kad sam došao na onu točku: „ako smo samim sebi i dužni itd.“ onda su mi na um pale Sirene, a malo kašnje našao sam takovu disharmoniju, da se niti zaključak neslaže sa precedencijom. Ako samo to promislimo, da nas zovu, da se dogovaramo sa narodi glede zajedničkih interesih, onda mi na um pada, što je g. zastupnik grobnički rekao, kad je o pitanju ugarskom govorio, da predlog osrednjeg odbora na brzoj kočiji, a predlog zagrebački po željeznici vodi u Reichsrath; a ja bi mogao glede ove izjave reći, da po telegrafu vodi (smieh), jer se kaže, da ćemo se sa narodi dogovarati, onda će nam se kazati: evo tam već čekaju na vas; ja na to nikako nemogu pristati, da bi se na takvi način sa narodi dogovarali. Što je g. predgovornik jako dobro razložio, imam samo nješto pridati; istina, neimamo ustava, dok nebude krunisanje kralja ovršeno, jer nas cesar sad pozivlje u Reichsrath; meni se čini, da su najveće prepirke i tolika opozicija proti svim tim kraljevskim predlogom, jer krunisanje svršeno nije, a kad bude to svršeno, mislim, da će se $^2/_3$ od onih, koji su sada protivnici, u najveće prijatelje preobrnuti.

Sada idem na onu stavku, gdje se kaže: „ako smo mi sami sebi“. Ako bi visoki sabor to izpustio, onda bi ja pristao, ako ne, onda bi ja sliedeći popravak predložio: „ako bi se užja državnopravna sveza sa kraljevinom Ugarskom osnovala za svrhu uzdržanja i razvitka zajedničke ustavne slobode, onda bi se ovaj ugovor od slučaja do slučaja imao sklapati sa vladom carevom i kraljevinom u zajednici sa kraljevinom Ugarskom, po zaključcih zajedničkih saborah ugarskoga i trojedne ove kraljevine.

Zajednički ipak poslovi, koje vlada saveznih kraljevinah Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije bude imala sa vladom carevinskom, nemogu nikada biti predmetom pretresivanja u obćenitom carevinskom vieću Austrije, jer ova carevina nije nikada imala zajedničko zakonarstvo ili državno vieće sa kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom, Dalmacijom i Ugarskom.

S toga nemogu ove kraljevine nikada ni pristupiti u carevinsko vieće, jer bi takovim pristupom trojedna kraljevina, sdružena s kraljevinom Ugarskom po državnopravnih ugovorih, uz priznanu i osiguranu samostalnost i neodvisnost, pretvorila se iz slobodne i ustavne kraljevine u puku pokrajinu carevine austrijanske.“

Ako se pako za temelj primi osnova ova, onda mislim, da bi se odbor izabrao, koji bi ono preinačio, što je našemu ustavu protivno.

Eugen Kvaternik. Preuzvišeni gospodine bane! slavni zastupnici naroda! Evo jedva minu pó drugi mjesec danah, od kako sam ja dne 18. lipnja t. g. pred vis. ovom kućom razvijao mnienje i misli moje, kako da bi se imali ustanoviti odnošaji naši spram Ungarije i Beča; i to, za ugnuti se protuslovju i političkoj nedosljednosti — u kojoj se evo žalibog! sad nalazimo — shvativši te odnošaje u jednu te istu osnovu, takovu razsudjenju vis. sabora predložio sam u onom predlogu, koji je po odredjenju vis. ove kuće natiskan i medju članove sabora još onda porazdieljen bio.

Jedva izminuše tri nedjelje danah kako sam ja pred licem vis. ove sabornice trsio se opravdati dne 11. srpnja mogućnost i izvedimost mog predloga spram protivno tvrde-

Digitized by Google

ćih protivnikah mojih; isto tako trsio sam se dokazati s druge strane, neizvedivost protivnih mom predlogu nazorah, naprotiv braniteljah predloga zagrebačkog i osrednjeg odbora: kad al eto, na podpuno moje zadovoljstvo, mogoh uvjeriti se, da ne samo u načelu vis. ova kuća većom stranom moj predlog dne 23. srpnja i nehotice poprimila je — poprimila upravo u onih točkah, koje se njoj najnepraktičnije vidiše, kao: glede krunjenja kraljevah naših u našoj sredini; vrh. državnih naših vlastih; podpunog našeg ustava, koji sam ja u mom predlogu samo potanje naznačio itd. — no takodjer na putu se nalazi praktično izkusiti nemogućnost i nedosljednost onog postupanja, kojim veća strana sabornikah udari, prigrliv i stopiv razne nazore u jedan, što se naših odnošajah spram Ungarije tiče.

Gospodo moja! istina politička toli si je dosljedna, da htjeo tko nje posljedice priznati ili ne, ona se napokon čini očituje; kazao tu istinu Petar il Pavao, ona se ipak napokon sama svakomu odkriva. A i nemože, gg. inače da bude, jer dosljednost ako igdje, sigurno u politici najjače se u posljedicama svojima predstavlja. — Evo bo nas, gg. sakupljenih, da o odnošajih naših spram Beča viećamo, da o njih viećamo, dok još neznamo kako će konačno spram Ungarije isti ti odnošaji naši, na temelju saborskog zaključka od 13. i 23. srpnja t. g. ustanovljeni, riešeni biti, — time pako mi dolazimo u nemogućnost, dosljedno na obe strane istodobno ustanoviti sudbu našu: s toga npravo savjetovao sam ja, da valja oba ova predmeta jednim viećanjem, jednim udarom riešiti, to je ono nesretno dvoputje Bečko-Peštansko, toli ubitačno za politiku naroda našega.

Čim se dakle vis. ova kuća izrazila jednom, da će za stanovite slučaje s Ungariom u tješnju svezu stupiti, zabaciv predloženi po meni politički savez: to si je ona tim činom podsjekla svaki put uzmicaja budi na koju mu drago stranu bilo, niti joj je moguće ma s kime u kakovo dogovaranje, glede istih slučajevah stupiti prije, nego li od strane Ungarije konačnu rieč čula bude, kako ta država glede ponude naše misli. Učini li ipak sabor naš protivni korak, to se on izvrgava javnoj nedosljednosti; da unapried pred narodi Evrope dokazati će tužnu onu istinu, da se s nami nije moguće dogovarati; jer dok danas s ovim još nedovršismo, eto gdje već sutra drugomu ruku pružamo!

Da, ali čujem ja gdje se govorka; čitam ja u javnih, naših, magjarskih i bečkih časopisih: iz te unije s Magjarima neće ništa biti; Magjari bo kažu javno svakome, koji ih čuti i slušati hoće: „mi nemožemo uz predlog hrvatskog sabora pristati, jer Hrvati od nas zahtievaju, da mi priznamo, da su se oni od nas pravno odciepili, a to je protivno pravom našim, koja mi na hrvatsku državu imamo;“ — t. j. s drugimi riečmi: oni nas za svoje robove smatraju, mi pako gledom na jasnu našu i slavnu, a Magjarah gledom na nas tamnu i ništa ne manje no sjajnu poviest, smatramo se za slobodne od njih i nezavisne. Tako zbilja mudruju prvi magjarski časopisi „Pešti-Naplo“, „Magjar-Ország“, „Pešti-Hirnök“ itd. Ako je dakle unia nemoguća, to nam nepreostaje sad ino, nego da viećamo, kako ćemo sad uspješnije Beču se podmetnuti. To je opet sva mudrija onih, koji političko razkršće naroda našega zabaciše.

Ali gg. zz. n., ta nemogućnost sveze s Ugarskom glede na samu Ugarsku nije od danas; ovu dokazivah ja nepobitno u govoru momu od 18. lipnja, nitko tad ni nepokusi pobiti razloge moje; badava molih, zaklinjah, pozorne činih gg. zz. n. na ovu okolnost; evo nas sada u tjesnacu; a ako se danas tvrdi: iz te sveze nebude ništa, ona nije moguća, to nam ipak istina ova politička nedaje pravo prije riešenja ugarskog pitanja ma s kime bilo ugovarati, jer smo tu nemogućnost i predvidjeti mogli. Ono, što se mnogim čini nemogućim, to samo sliep još prije pol godine uviditi razloga imao nije. Pitanje ugarsko riešila je upravo samovolja naroda; bijaše to ogromni onaj poljski „njepozvalam!“ protivno zahtievom i predvidjenjem zdravog političkog uma diktatorski izrečen! Posljedice tog čina mi sad nositi moramo; mi samo uvjetno možemo iz tog tjesnaca provući se, bezuvjetnog povratka, ako hoćemo, da nas narodi Evrope ciene, danas više neimade. Pod kojimi pako uvjeti možemo mi iz tog tjesnaca izvući se, razložiti ću, kad me govor na taj predmet doveo bude.

Kaže se danas nadalje: sveza s Ugarskom nije više moguća; ta eto kr. reskripta, koji Ugrom sve ono izrikom otimlje, o čem mi tu svezu zavisnom učinismo. — Dobro je, gospodo! ali taj slučaj nije posljedica današnjeg dana; opet samo sliep nemogaše prije pol godine, ili mjesec danah viditi ono, što se sad dogadja.

Badava vapih ja: ili će Austrija, izvanjskimi političnimi okolnostmi poduprta, biti jaka; tada će ona Ugrom prkosit i s njima igrati se; ili protivno: ali tad nam niti magjarske sveze netreba. Badava dokazivah, da Magjari mirnim putem svoju godinu 1848. lje postići nikada neće; a ako protivno: tad Austrije i onako nebude se bojati, a još manje bit će sveza potrebna; gledom dakle na sve te okolnosti bijaše uniju nediktirati i dotičnimi zaključci nekompromitirati se, ruke i noge u politici nevezati si, dok se opet slobodnih rukuh nedočepamo.

Gospodo zastupnici naroda! Ja sam tečajem svih govorah mojih glavnu težu — aplomb — stavljao na ono načelo: da se mi u pitanju odnošajah naših spram svih susiedah i državah u svezi austrijskoj živućih, na nikakov nalog ili kraljevski predlog upirati ili obazirati, kao ustavan narod, nesmijemo; no jedino koristi i težnje naše političke u obzir uzeti moramo. Visoka ova kuća nije se držala tog načela, te je pala s nedosljednosti svoje u sadanji politički tjesnac.

Ja tvrdih: kralj nije mogao nit smio nam kakovo sdruženje s Ugarskom naložiti; to bo okrnjuje prava samostalnosti hrvatske krune. Ali kralj nam sdruženje nije niti naložio, no jedino pozvao nas, da „ponajprije o odnošenju kraljevine naše naprama kraljevini Ugarskoj viećamo, te da ga o načinu, na koji da se sporazumljenje sa saborom ugarskim u djelo privede, izviestimo.“ — Tko neuvidja, gospodo, da si je Beč tim predlogom samo dvoja vrata u pitanju ugarsko-hrvatskom širom otvorena ostavio za svaki mogući slučaj, kako će mu naime danas sutra prijati ili ne, sdruženje Hrvatah s Magjarima? Ako da, tad će potvrditi želju Hrvatah; ako ne, tad će na temelju povrede pravah krune Hrvatske i kraljevske dužnosti zabaciti zaključak hrvatskog sabora, navodeći u jednom i drugom slučaju: da to nebijaše niti želja niti zapovied kraljevska, no prosta volja naroda hrvatskoga.

Ali da sliedim nit političkih mojih mislih, te da prenavedena k današnjem pitanju austrijskom prilagoditi uzmognem, moram odmah dodati: evo tekar što se zaplesmo napram Ungarije, da neznamo kako ćemo se tako lahko razplesti moći; već nam predstoji iz političke nedosljednosti novi zamršaj, novi tjesnac, o kojem bi se moglo kazati: „i bit će potonja pogrješka gora od prve!“ A zašto?

*

Digitized by Google

U pitanju ugarskom oslonili smo se na kraljevski predlog; eto ti Beča, gdje se posve dosljedno prihvatio nedosljednosti naše, te nas kraljevskim tobož predlogom — nit nepitavši nas, što mi o tom blaženom „Reichsrathu“ mislimo i držimo — već i pozivlje, da biramo poslanike u carstveno vieće, te da ustanovimo, kako ćemo u buduće te miroljubive ljude birati. A to Beč zato učini, jer ako smo mi izvršili njegov predlog Ugarske radi, to ćemo dosljedno i Austrije radi izvršiti.

Te tako ovome kraljevskome predlogu shodno nalaze se danas na stolu visoke ove sabornice četiri razna mnienja i nazori, što da sada u takovih okolnostih činimo? Prvo mnienje jeste predlog osrednjeg odbora, koji nas upućuje, da sa riešenjem pitanja o odnošajih naših spram Austrije dotle zategnemo, dok se konačno nerieši pitanje odnošajah spram Ugarske; te da ćemo tada zajednički s Ugri pitanje bečko riešiti! — No branitelji tog predloga toli su se poplašili važnosti razlogah izjave vriednog sučlana našeg g. Price, da su mu se isti izvjestitelji njegovi iznevjerili; i buduć se nije našla dobra duša, koja bi mu se bila smilovala, te obranu njegovu poduzela: to ostade bez odvjetnika, i jučeranjim glasovanjem bude izbrisan iz broja predlogah.

Drugi nazor jest već gore napomenuta izjava g. Price, osnovana na manjini osrednjeg odbora. Izjava ova razlaže ponajprije ustavnost našu, ova da je u protivoslovju s kraljevskim predlogom, zato da se ovaj mora zabaciti; ali dopušća ipak, da se naš narod na temelju ustava svoga dogovara s narodi austrijanskimi, za da se pronadje put, kako da se naš ustav sa interesi monarkije i narodah austrijskih spoji. To načelo da se kralju u adresi na znanje dade.

Tretji predlog jest izpravak gosp. Stojanovića, koji svaki put u carstveno vieće, kao i pogadjanje s narodima Austrije zabacuje; no, žalibog, ništa neodredjuje pozitivnoga.

Četvrti napokon nazor jest moje vlastito mnienje, izloženo kao pravi predlog u strogom smislu rieči, kojeg već dne 28. lipnja t. g. na stol kuće ove stavih.

Predlog taj protivi se svakome učestvovanju naroda našega kod svakog tudjeg, ma kojeg imena bilo zakonodavnog il viećajućeg tiela; protivi se svakomu dogovaranju s narodi Austrije, predlog, koji u Beču nepoznaje no posvetjenu osobu kralja našega, koji samo s ovim, i to na temelju najstrožije ustavnosti naše, dogovaranja dopušta; predlog, koji izključivši svaki tudji upliv, samo našemu saboru buduću našu sudbinu podvrgava, te odnošaje naše spram svih susjednih nam austrijskih zemaljah ili kraljevinah samo na tom temelju i to stavnimi t. j. pozitivnimi članci uredjuje.

Ove dakle razne nazore i mnienja podvrći ću ja kratkom razmatranju, da bi tako vis. ova kuća zrelo prosuditi mogla, kojeg bi se ipak predloga najprobitačnije bilo držati; za da se danas sutra, i to opet već za koji mjesec, nepokajemo, uništivši iz nedosljednosti svu bolju budućnost našu.

Temelj i povod sadašnjoj razpravi o carstvenom vieću pružio nam je bezdvojbeno predlog osrednjeg odbora.

Zaključku vis. ove kuće, dne 13. i 23. srpnja ustanovljenom, shodno, ovaj bi predlog prilično odgovarao onoj političkoj nuždi, koju si rečenim zaključkom saborskim nesmotreno naprtismo; jer toliko je bez dvojbeno istina, da, ako se pred svietom ili s licumjerstva ili s nestalnosti političke, okaljati nećemo: mi se dok se Ugarska, istom zaključku shodno, pravovaljano napram nas neizjavi — napram Austrije u istom pitanju izjaviti takodjer nemožemo. — Ali predlog osr. odbora dalje ide nego je potrebno, te pada u drugu skrajnost: veže narodu našemu ruke i za takove slučaje, koje je sabor naš logično, premda mukom, zabacio; a osim toga u najvećoj neizvjestnosti ostavlja narod naš za onaj slučaj, ako bi Magjari zabacili ponude naše, ili nebi bili u stanju zadovoljiti uvjetom druženja; ili, napokon, za slučaj, da bi naš sabor ma iz kojeg uzroka razpušten bio. — Nu počem je, kako već gore rekoh, predlog taj s pomanjkanja obrane jurve pao prigodom jučeranjeg glasovanja o načelu: bi li se s pitanjem Reichsratha zategnulo dotle dok se ugarsko nerieši? to o njem više rečih niti trošiti neću, ali nemogu propustiti, da tom prigodom pozornost vis. ove kuće na novu jednu, i to veoma znamenitu nedosljednost, tim zaključkom jučeranjim počinjenu, neobratim.

Gg. z. n.! bez da se je mnogo primietilo, tim smo mi zaključkom ipak konačno uništili sav naš zaključak u pitanju odnošajah naših spram Ugarske dne 13. i 23. srpnja donešeni, i to tako sigurno, da je cielo ugarsko pitanje, toli mučno sastavljeno, danas tako rekući in pendenti, kao da nikad niti rieči o njem viećali ili glasovali bili nebi! To će se mnogomu i nevjerojatno viditi, ali će se o protivnom lahko osvjedočiti, kad mu kažem: „Mi zaključismo jučer upuštati se u pretresivanje pitanja odnošajah naših spram Austrije, i to prije nego li znamo, što će Ugarska na učinjene joj glede druženja ponude naše kazati; odlučili smo upuštati se u pretresivanje upravo onih pitanjah, u kojih mislismo u načelu s Ugarskom sdružiti se moći. Recimo sada, da će prijatelji izjave gosp. Price navladati kod glasovanja — eto vam gdje smo s Bečom istodobno i u istom predmetu kao i s Ugarskom zapleli se, i buduć smo jučer zaključili, da se nećemo obazirati na Ugarsku, šta će ona kazati na naše zaključke od 13. i 23. srpnja t. g., to neima nijedne sofisterije, koja bi mogla dokazati, da Beč nebi u tom slučaju pred Ugarskom prednost imao, pa da ova i primi zaključke naše. A ako Beč primi ponudu našu prije nego se Ugarska očituje, čim bi on takovim načinom i naše privoljenje narodno, i svoje bajonette imao; to postaje sad pitanje druženja s Ugarskom prosta chimera.“ Eto tako umiemo dosliedni si biti!

Prelazim sada na izjavu gosp. Price, koja, kao posljedak mnienja manjine članovah osrednjeg odbora, mogla bi se drugorodjenim čedom istog odbora nazvati. Izpoviedam, da sam se nasladjivao vrlinom tog državničkog spisa, toli je vješto sastavljen: ali s druge strani iskreno takodjer izpoviedam, da se sa posljedicom politike tog akta pod nipošto složiti nemogu, jer smatram, da je samo sredstvo promienjeno, svrha je spisu ona ista ko i kralj. predlogu, naime: put u carstveno vieće; dočim sam čvrsto osvjedočen, da, išli mi posredno il neposredno ovim il onim putem u Beč, to je za nas u svakom slučaju svestrano ubitačno. Ja ću se trsiti, da ono moje osvjedočenje takodjer krepkimi razlozi poduprem; a nadam se, da će se pred razlozi zdrave politike hrvatski um pokoriti.

Djelo gosp. Price jest spis, kojeg je morati duljem razsudjenju podvrći; no ja ću se ipak što kraće o temeljih i načelih istoga ovdje izraziti.

Tako prije svega ja kao ustavan čovjek nikako nemogu smatrati prev. carsku diplomu od 20. listopada 1860. iz onog gledišta i podati joj onu moć, koju istoj neizravno podaje izjava g. Price; a nemogu to iz stanovišta državnog prava krune hrvatske učiniti. I to prije svega nemogu joj dati nikakove zakonite valjanosti s toga: što je ona carska diploma, dočim na temelju sankcije pragmatičke od 16. svibnja

Digitized by Google

1712. — a na ova se i ista diploma pozivlje i osnova — nemože kao takova, t. j. carska u obsegu trojedne kraljevine nikakove valjanosti imati, gdje legitimno samo kralj kraljuje; drugo: što na temelju akta od 17. kolovoza 1804., kojim bude carstveno dostojanstvo u prej. kući austrijskoj uvedeno, vlast carska u sveukupnoj kraljevini Hrvatskoj jest nikakova; car austrijski vlada u Hrvatskoj jedino kao kralj Hrvatski.

Iz toga obzira ja smatram prerečenu diplomu samo kao most, koji je iz absolutizma na ustavnost preveden, ne pako temelj novog našeg državnog života. Jer, čim smo mi kroz most od 20. listop. 1860. prevedeni na ustavno polje naše, to nas — ako nećemo novi i cifrasti absolutizam priznati — ravna od sad naša sankcija pragmatička, a nipošto ma kakova carska diploma. —

Ovako smatrajuć naš državnopravni položaj spram Austrije, što ja držim do carske diplome od 26. veljače 1861. netreba mi ni napominjati; ta odluka ovu istu carsku diplomu od 20. listopada 1860. ruši; a ja scienim, da smo mi sredstvom rečene diplome prevedeni na ustavno, a ne na absolutizma polje. Na temelju odluke od 26. veljače 1861. ja, kao ustavan čovjek, stidio bi se samo četvrt sata u vis. ovoj sabornici sjediti. — Gospodo moja! Predji naši umjeli su tečajem 333 godinah austrijskog vladanja svaku povredu na prava naša krepko, a i uspješno odbijati, no nisu se nikad toli duboko snizili, da bi se ma kakovoj protuustavnoj zapoviedi pokorili, ili što je još gore, po ovoj se pače i ravnali.

Nemogu, nadalje, pod nipošto složiti se s mnienjem izjave g. Price, što se tiče sudjelovanja narodah ugarske krune s našim narodom o ustanovljenju budućih naših odnošajah spram Austrije, nedosljednost bo je najveća, htjeti pitanje austrijsko s tim sudjelovanjem spojiti, prvo: iz razloga, jer to vriedja prava samostalnosti i uglednosti naše; drugo: veoma je dvojbeno to sudjelovanje Ugarske; jer ako Magjari naš zaključak već u načelu zabace, tad prestaje samo po sebi i svako daljnje zajedničko sudjelovanje spram Austrije; treće: ako će Magjari ugovarati s Bečom ili ići u carstveno vieće, to nesliedi, da i mi moramo za njima se povesti, naši bo probitci različni su od onih magjarskog naroda. Napokon, četvrto i što je najvažnije, protivi se to sudjelovanje ugarskih narodah s nami u bečkom pitanju i samim smierom izjave g. Price; jer ako mi danas zaključimo i prijavimo kralju, da smo pripravni stupiti na temelju ustavnosti naše u Reichsrath: to mi netreba ondje napominjati ona čuvstva, koja će Magjari napram nas gojiti; mi bo bi time uništili sav zaključak naš od 23. srpnja, t. j. sdruženje š njima, te bi nam pravedno samo preziranjem odgovoriti mogli.

Isto tako nemogu se složiti s onim načelom, kao da bi mi time, što smo u XVI. vieku prej. habsburžski dom na naše prestolje pozvali, stupili ma u kakova odnošenja s narodi žezlu austrijskomu podvrženimi; legitimnu neodvisnost krune Hrvatske od Beča i izjava g. Price u svakom obziru priznaje, s tom ipak razlikom: da bi on želio, da se faktičnost njekih doticajah, koji se protuustavno tečajem vjekovah podkradoše u naš državni život, ustavnim našim sudjelovanjem — za buduće legitimira; dočim moj predlog predlaže, da se za sva buduća vremena temeljnim zakonom med nami i kraljem našim sklopit se imajućim ta faktičnost posvema izbriše, te se naša ustavnost nami opet neoskvrnjena povrati, a kroz to da se i probitci našeg vladajućeg doma po mogućnosti zaštite upravo tom ustavnošću našem. A ja ću u svoje vrieme dokazati, da je zbilja taj put i za naš narod i za dinastiju našu najprimjerniji.

Nemogu se nikako složiti s onim posve krivim mnienjem u pitanju stojeće izjave, kao da su tobož narodi Austrije i sva monarkija sada na ustavnu ustrojeni, te da mi sada možemo začeti ugovarati s narodima, koji sami sobom razpolažu. Ako se, gospodo, to može ustavnošću nazivati, što sada u Austriji biva, to je tad i raja u Turskoj ustavan narod! Netreba mi no okom svrnuti na ona, koja u tužnoj našoj Dalmaciji bivaju. — U ostalom, pitam ja svakog mislećeg stvora: gdje je jemstvo te tobožnje ustavnosti austrijske? Ako vladar t. j. car austrijski, sa pol arka papira danas opozove istu svoju diplomu od 20. listopada 1860., kao što ju je stranom zbilja i opozvao odlukom svojom od 26. veljače 1861. — komu je on za to odgovoran? Nikomu! „Dominus dedit, dominus abstulit, sit nomen domini benedictum!“ kazat će Jobi austrijanski. Tu dakle ustavnosti neimade. A ako Beč otme nam ustavnost našu, odgovoran je on pred Bogom i pred narodi Evrope ste zloporabe svoje; pogibelji se izvrgava pravo na prestolje hrvatsko. — A uz sve to, s kojimi narodi austrijskimi da ugovaramo? Jeda li sa Česi, Poljaci, Niemci il Talijani? A na kojem temelju? Da, s Reichsrathom, čujem gdje mi se odgovara; ali prvi korak, kojeg bi narod hrvatski s Reichsrathom zajednički učinio, ubio bi sva prava naša. Hrvat, koji se zaboravlja s one ustavne istine, da mi u Beču samo kralja ustavnoga imademo, taj se time iz sve ustavnosti svoje zaboravlja, — što se dakle te ustavnosti austrijske tiče, to je izjava gosp. Price u tom obziru posve netemeljita; lahkomišljeno se nješto kao obstojeće navadja, što u istinu badava po Austriji tražiš.

Napokon, predlog g. Price ignorira sasvim ono, što smo mi dne 13. i 23. srpnja u ugarskom pitanju svečano zaključili; i to upravo u onih državnih poslovih, koje bi on sad s Bečom izravnati želio. Je li je takovo postupanje jednog naroda dostojno, jurve napomenuh.

To su, gospodo zastupnici naroda! razlozi, koji me odvraćaju da pristanem na izjavu g. Price; razlozi, koje podkrepljuje još ona znamenita okolnost, što taj predlog upravo ničim pozitivnim neoznačuje buduće odnošaje naše domovine spram Austrije i što ostavlja u najvećoj neizvjesnosti domovinu našu, ne samo u tom slučaju, no i u onom, ako bi Magjari odbili višepomenutu ponudu našu, ili bi naš sabor ma iz kojeg uzroka razpušten bio. Za te upravo slučaje moramo mi nastojati, da nas potomstvo nebude proklinjalo; da vrteći simo i tamo, ko muhe bez glave, isto moralno pravo kroz to pred licem Evrope i medjunarodnog prava neproigramo.

Gospodo zastupnici naroda! ignorirati ono, što ciela Evropa i njena diplomacija priznaje žalibog! na štetu našu, nebi bio čin razbora političkog, no više nego djetinji prkos. Pa recimo, da bi se i razpala Austrija, a mi bi ipak napram tog fakta, što ona sad obstoji, propustili prava naša za svaki slučaj spram nje obezbieditи za sva ona nasilja, koja nam tečajem trinaest godinah činjaše i sada jošte čini: to bi ista propast Austrije samo na našu štetu izpala; mi bi priličili ljudem, koji propuštaju pod rušećim se zidom pogibelj priznati, te bi prkosili pobjeći cielom kožom — izpod takovog zida.

S toga, gospodo, ne samo možemo, da, mi moramo, ako se nećemo pred licem naroda, koji nas je ovamo poslao — krivcima izdajicah narodne sreće učiniti, spram Austrije oči-

Digitized by Google

tovati se, još prije nego ćemo znati kako će naši odnošaji spram Ugarske riešeni biti; nu upravo s tog posljednjeg uzroka, da se izrazimo uvjetno, t. j. ako bi se ti odnošaji, ma iz kakovog razloga il uzroka bilo, razbili, ili bi sabor naš odgodjen ili razpušten bio: da se u tim slučajevima praznim rukam nevraćamo k narodu; time bi spasili i dosljednost našu političku, a i pozornim vrh probitakah naših bi se izkazali; kako moj predlog tim političkim nuždam doskočuje, razložit ću do mala.

Konačno moram izpovjediti, da je svršetak izjave ove tako sveobćan, tako neopredieljen, da pod onim izrazom „to je, velimo, jedini put, kojim se po našem mnienju da složiti interes naše državnopravne samostalnosti s interesom ukupne monarkije“, što se razumieva, razabrati nije moguće. Je li je taj put, kog označuje g. Prica, jedini za samostalno naše buduće ministarstvo, kakovo Magjari g. 1848. postigoše? Jeda li bi se moj predlog za temelj uzeti mogao? Je li to put u Reichsrath? Što li je? Nije moći razabrati; premda se logičnom dosljednošću uzeti mora, da taj put u Reichsrath vodi; koju okolnost predlog manjine osrednjeg odbora naročito napominje.

* * *

Preostaje mi još izpravak našeg vriednog sučlana gosp. Stojanovića; ja ću ga u kratko pretresti, da vidimo na koliko odgovara sadanjim političkim nuždam domovine naše.

Razlozi k izpravku g. Stojanovića u načelu su nepobitni što se pitanja na dnevnom redu stojećeg tiče, nu medjusobno se kao protivosloveći si izključuju. Da mimoidjem ostale, napomenuti ću samo peti razlog, po kojem prava državna kraljevine naše okrnjivati se pod nijednom izlikom nesmiju. To stoji; ali to nestoji u skladu sa zaključkom našim od 13. i 23. srpnja, glede ugarskog pitanja ustanovljenim; kojom prigodom je upravo g. Stojanović nastojao najviše, da se najsvetija prava države naše na korist Ugarske okrnje, što i bude izrekom učinjeno, kad u zaključku onu nesretnu obću vrhovnu upravu i zakonarstvo u načelu priznasmo. To je pako velika nedosljednost; jer ja se sasvim slažem s gosp. Stojanovićem, da se temeljna prava države naše okrnjivati pod nijednom izlikom nesmiju, iz onog prostog razloga: jer mi nismo izvojevali ta prava naša, nego ih samo od slavnih predjah naših baštinismo; i buduć, da naš narod neprestaje s nami živiti — nas bo za kakovih 80 godinah ni duše više živilo nebude, — s toga mi nit prava neimademo potomke naše lišavati one slobode, koju smo mi od otacah naših baštinili, ustupljujuć ili okrnjujuć istu budi na korist Austrije, budi na korist Ugarske. Zato opet kažem: da će biti sveta dužnost kralja našega, zabaciti zaključak naš od 23. srpnja t. g., kojim okrnismo na korist Ugarske toli nesmiljeno najsvetija prava naša; jer je svejedno, okrnjio koji narod slobodu svoju naprama ustavne il absolutne vlade ol naroda; zloća je učinjena; zloća samoubojstva narodnjeg.

U ostalom ja bi uz predlog g. Stojanovića pristao, da se je prvo glede in pendenti nalazećeg se pitanja odnošajah naših spram Ugarske izrazio, drugo, da je u težkom sadanjem položaju domovine naše što pozitivnoga naveo za one slučaje, koje sam već pri izjavi g. Price naveo. Nije, gospodo moja, u sadanjih naših okolnostih dovoljno kazati: ja neidem u Beč; no se valja pobrinuti ozbiljno, što se imade učiniti za slučaj, da se neide u Beč! To je glavna zadaća sadanjeg sabora našeg. Kako je moj predlog odgovorio ovoj narodnoj nuždi, pokusit ću to evo sad i dokazati.

Gospodo zastupnici naroda! pogledom dakle na sve prenavedene protiv raznih nazorah u pitanju carstvenog vieća razloge, nemože mi se na ino, no opetovano pozornost visoke ove kuće obratiti na poznati moj predlog, te ga iz sliedećih razlogah uvaženju vis. saboru preporučiti.

1. Isto tako, kao što i izjava g. Price te izpravak g. Stojanovića, osniva se i predlog moj na slobodnoj volji naroda trojedne kraljevine ustavno na saboru svom sakupljenog; s tom ipak važnom razlikom: što sam ja tu ustavnost našeg sabora glasom prvog paragrafa mog predloga, na jasnim državo-temeljnim zakonima osnovao tako: da sumnji o ustavnosti mjesta nemože biti; dočim izpravak i izjava, napominjuć prosto ustavnost našeg sabora, padaju u sumnju, da tu ustavnost glasom kralj. predloga od 26. veljače t. g. na čl. 58. 179/1 upiru, što se ipak iz temelja protivi ustavnosti našoj; sabor pako na neustavnom temelju sastavljen, nemože valjane zaključke praviti.

2. §§. 2. 3. i 4. ustanovljuje se naročito: kada mogu pravovaljano odnošaji naši spram Austrije uredjeni u zakonitu kriepost stupiti. Timi pako opredieljenji obezbjedjuje se naš narod za svaki slučaj budi spram Austrije, budi spram evropejskih nepredvidjenih dogadjajah. Razlog tome jest: mi razkomadani Hrvati austrijski imamo pravo, dà, dužnost zahtievati povratu podpune ustavnosti naše, kanoti: cjelokupnost krune hrvatske, oživotvorenje prastarog ustava našeg, garanciju ustavnosti naše itd.; ali mi neimademo pravo, ovako razkomadani kako jesmo, naprtiti narodu dužnosti nove bez sudjelovanja ostale ustavne naše braće hrvatske po Austriji živuće; jer gdje je Dalmacija, Istrija, otoci, Sriem, Medjumurje, odkinjeni od krune hrvatske kotari danas kranjsko-štajerski itd.?

3. Odnošaji naši spram Austrije državopravni jasno i pozitivno opredieljeni su u I. glavi mog predloga, i to §§. 5—8., imeno pako §. 8. pred licem Evrope očituje: da je narodni, god. 1848. vodjeni rat Hrvatah pravno, i to glasom načelah medjunarodnog prava, prekinuo sve odnošaje trojedne kraljevine i krune hrvatske, ne samo med Hrvatskom i Ugarskom, no po tom samom činu i med krunom hrvatskom i Austrijom; faktično dakle porodivši se osobiti oni doticaji, koje izjava gosp. Price napominje, prekinuti su tada i faktično; i čim bi absolutizam posljednjih godinah ustupio bio mjesto sadašnjoj ustavnosti našoj, to se takodjer država naša povratkom te ustavnosti vraća u prvobitnu svoju državnu čistinu. — Tu izrekn dužni smo narodu našemu pred Bogom i Evropom, jer ako smo znali naprama Ugarske iskreno i krepko naše državopravno stanje očitovati, neimademo razloga gaziti ili zatajivati prava naša spram Austrije, nami pravno posve tudje. —

4. §§. 9. i 10. glede krunjenja kralja našeg u sredini našoj već su u načelu po vis. ovoj kući dne 23. srpnja 1861. primljeni, ustanovljujuć načela odnošajah spram Ungarije. Isto tako primljen je u načelu moj predlog, što se tiče vrhovne državne naše oblasti §. 18. napomenute.

5. §§. 11. i 12. obezbjedjuje se naš narod, a i dinastija naša za sva buduća vremena oslobadja se one žalostne intrigantne politike svojih dvoranah, po kojoj, gaženjem ustavnosti naše upravo radi pomanjkanja ustanovljenog stalnog zakona, pogibelji se izvrgava ne samo ustav trojedne kraljevine, no i sigurnost interesah dinastičnih, gledom na važne pokrete i težnje inostranih državah i živaljah. Buduć smo nadalje mi Hrvati narod ostavan, buduć je vlast zakonodavna i nutarnje suverenosti jednako med kraljem i na-

Digitized by Google

rodom porazdieljena: to valja da budu i medjusobne dužnosti i prava medjusobno potanko i točno opredieljena, inače je sav ustav ne samo chimera, no upravo izvor narodne nesreće naše.

6. §§. 13. i 14. opredieljuju potanje narodnje i diplomatično dostojanstvo trojedne kraljevine što se tiče narodnog jezika i naslova države naše. Glede otih svetinjah narodnih mi positivnog zakona neimamo, istina Bog, mi s kraljem našim sveudilj hrvatski dopisujemo, a on nam se u istom jeziku javlja; istina, mi domovinu našu trojednom kraljevinom, sabor naš, trojedne kraljevine saborom nazivljemo, ali mi glede toga nikakov zakon dosad nestvorismo. Nuždno je dakle, da za slučaj razpuštenja sabora našega što ozbiljna u tom pogledu ustanovimo.

Gospodo zastupnici naroda! Isti Magjari izjaviše onomad u adresi kralju svome, da se neda tajiti, da med njima i Austrijom doticaji njeki obstojali nebi, te da su pripravni u tom obziru shodna urediti. Nemožemo tu istinu političku ni mi tajiti, jer zbilja u Austriji živimo; istinu tu mogao bi samo onaj tajiti, koji bi mnijo, da se je moći na austrijske bajonete, koji po zemlji našoj neustavne harače utjeravaju, baciti, bez nabosti se na njih; ako tko to izkustvo učini evala! tad možemo Austriju ignorirati; dotle pako moramo nastojati, da već jedanput iz bezzakonog sadašnjeg položaja zakonito i legitimno se izvučemo. A da to možemo učiniti, osvjedočit će se svatko, koji sliedeće takodjer političke istine uvažio bude.

Jer kao što god nitko od našinacah nemože pametno ignorirati, da Austrija obstoji, obstoji sada na štetu našu, isto tako nemogu ni u Beču ignorirati, da Austrija u Hrvatskoj i nad Hrvatskom ne samo nezakonito i protuustavno se bani, no da se ona tude i nasilno bani. Taj pako stališ stvarih prestati mora, i ako Beč neuzhtje, da to uzbude načinom legitimnim, zakonitim: to će hrvatski narod znati i strpljivim biti, a tome nasilju prije ili kasnije konac lje učinjen bude. A zašto? Zato, jer i mi Hrvati znamo, da je Austriji potrebno narodah, i to narodah vjernih i zadovoljnih, ako se uzdržati misli, narodah u blagostanju napredujućih, za da se materijalno uzdržati uzmogne, a ne narodah razjazenih, zdvojenih, osiromašenih; s takovima bo lje se ona napram zloželateljah svojih obraniti neće moći. Jer kao god mi Hrvati nećemo nit možemo ignorirati, da u Austriji živimo, nemože borami ni Austrija ignorirati, da u Evropi živi, i to da s nami skupa u njoj živi; a da ona u toj Evropi osim malo privrženikah sijaset nutarnjih i vanjskih zlohotnikah, da dušmanah imade. A to su, gospodo zastupnici naroda! takodjer fakta, koja nit Schmerling, nit Hübner, nit ijedan austrijski državnik ignorirati nemože. Vjernost dakle Hrvatah u takovih okolnostih austrijskih gledom na geografični položaj države naše, nije baš bez svake teže u politici austrijskoj.

S tog stanovišta dakle pošavši, za da se već jednom bezzakonna fakta s ustavnostju našom spoje, t. j. kroz ovu izbrišu, te da mi Hrvati za onaj slučaj, ako Magjari ponude naše neprime, ili ako oni nedodju u mogućnost izpuniti uvjete druženja; isto tako za slučaj, da bi naš sabor ma iz kojeg uzroka razpušten bio; da, velim, u tih slučajih mogućih mi Hrvati neostanemo pred licem Evrope bez svakog predvidjenog, prava naša obezbjedjujućeg upirališta: to sam u §. 18. mog predloga potanje ustanovio buduće odnošaje trojedne kraljevine spram carevine austrijske.

Glavno ipak jamstvo budućnosti naše spram Austrije i Evrope za svaki slučaj, ostala il razpala se Austrija, jest svečano ogradjenje u istom paragrafu pod slovom c sadržano proti samim financialnim operacijam Austrije, koje ona tamo od 4. ožujka 1849. sve do dana današnjega i unapried na porugu ustava i legitimnosti, na koliko se države naše tiče, poduzela je.

Gospodo zastupnici naroda! prokletstvo potomstva ležalo bi nad grobovima našima, ako bi propustili sada, kad se poslie dvanaestgodišnjeg jarma prviput u saboru ustavno sakupismo, braniti pravo i ustav naš, javno pred licem Evrope reklamirati i ograditi se protiv zla, koje absolutizam tekar za koju godinu u posljedicami narodu našemu nanieti bi mogao.

U ostalom posve je naravno, da, ako hoćemo dosliedni si ostati, u adresi na kralja, kojom ćemo mu načelo §. 18. razjasniti, istomu izjaviti moramo, da sva ta ustanovljenja jedino za onaj slučaj u život stupiti mogu, ako ugarski sabor ponudu našu odbije, ili Magjari nepostignu podpunu ustavnost svoju.

Što se pako samog sadržaja §. 18. tiče, svaki ustavni član trojedne ove kraljevine dopustiti će, da se isti izključivo oko najstrožije ustavnosti naše, te na temelju državnotemeljnih zakonah naših kreće: sva snaga zakonodavna usriedotočena je na saboru našem u neposrednom doticaju s ustavnim kraljem našim, riečju: krvlju i novcem razpolažemo mi sami. S druge strane i to je istina, da predlog moj sjajnost krune vladajućeg doma, kao i cjelokupnost njegovog posjeda osigurava, niti ću pofaliti ako reknem, da je moj predlog vrsta ustavnog ultimatuma, kojeg jedino hrvatski narod bečkim državnikom dozvoliti može, i koji bi bio kadar pomiriti narod hrvatski spram onih groznih nasiljah, kojih svjedok jesu i sadašnji još dani. Ova vrsta ultimatuma jest jedini mogući put, kojim se poremećeno stanje na jugu monarkije opet opraviti može; preko ovoga ultimatuma ići, značilo bi gubiti ustavnost svoju, na kocku metnuti sreću domovine svoje.

Napokon, naravska posljedica, ako se primi moj predlog, bit će još i ona, da se i jemstva ustavne naše slobode prime, jemstva, koja su sadržana u VI. i V. glavi istog predloga. Neprimi li pako Beč tu posljednju našu ponudu, to se je narod naš obezbiedio pred licem svieta §. 60., baciv odgovornost svih nesretnih posljedicah na počinitelje i uzrokovatelje ovih.

Iz svih dakle prenavedenih jasno se vidi:

1. da moj predlog isto ovako, kao i predlog g. Stojanovića protivi se svakomu učestvovanju u carstvenom, ma kakovo ono bilo, vieću hrvatskog naroda, s tim ipak dodatkom:

2. da se on neosniva na samom zaniekanju, no:

a) obezbjedjuje uz to zaključak sabora našeg od 13. i 23. srpnja t. g. u pitanju ugarskom učinjeni;

b) za svaki slučaj strogom i ustavnom positivnostju opredieljuje spram Austrije prava naša.

* * *

Gospodo zastupnici naroda! Ako mi tako otvoreno i iskreno vladaru našemu odkrijemo, da smo čvrsto i kriepko odlučili stupiti na polje svete naše starodavne ustavnosti, a ipak da smo se upravo uz taj korak odvažili zaštititi takodjer sjajnost krune njegove, te jakost i ugled prestolja njegovog napram inostranih državah: to sam ja osvjedočen, da će kraljevsko njegovo srdce pojmiti, da tako samo onaj

*

Digitized by Google

i onakov narod govoriti može, koji je odlučio uz slobodu svoju štititi zajedno prava i dostojanstvo sjajne vladajuće svoje kuće ma napram koga bilo. Sjetit će se vladajući naš dom iz povjestnice obitelji svoje, da nikad kralji naši iz kuće habsburgah mirnije danke boravili nisu, no kad se na narodnu vojsku Hrvatah, pod vlastitim svojim hrvatskim stiegom vojujuću, uprieti mogahu, a čim lukavi i nezahvalni bečki savjetnici tu svetinju hrvatsku opoganiše, da se je prestolje austrijskih principah tresti stalo, to ne s nevjernosti hrvatske, no sa zasiedah inostranih silah njima vazda vražnih. Ova kada vladajući naš dom, čestito savjetovan, bude razabrati, ni časa počasiti neće, da neizpuni do slova želje i zahtjeve vazda vjernih mu Hrvatah.

A neka mi nitko neprigovori: Beč će se izpod brka nasmijati takovome zahtjevu i željam, kakono moj predlog ustanovljuje, te uputiti nas isto onako, kao što uputiše Magjare ovo danah, da se sav sviet divi.

Evala, gospodo, prosto stoji Beču to učiniti, ali neka znade Beč, da i hrvatskome narodu prosto stoji nezakonite naloge ili odpise zabacivati; a ja opetovano kažem, da je na kraju bat nasadjen; mi smo navikli patiti i čekati, a tako nam Boga i dočekati ćemo se i boljih vremenah, za ružnim bo vremenom sunce svietiti mora.

U ostalom drugi je položaj Hrvatah, drugi Magjarah, samo umiemo li i sami cieniti znati taj Bogom nam dani položaj naš, pa budite uvjereni, da će se Beč triputa prije promisliti, nego li što će se odvažiti, samovoljno s Hrvatima postupati. I ja ću ovdje biti iskren i otvoren spram Bečlijah, opako kralja našeg svjetujućih; jer ako i jest za ledjima Magjarah 70 miliunah Rusah, s Austrijom tobož namigujućih, no toliko je opet istina, da bi upravo ti Rusi medju nezadovoljnimi Hrvati inače postupali, nego li valjda medju Magjari, a to s toga, jer Hrvati i Rusi mal ne istim jezikom zbore. Drugo: ako i jest za ledjima Magjarah sva Rusija, to za ledjima Hrvatske kraljevine leži sav zapad, koji nije baš austrijskoj politici najprijatniji; neznam, Beč-li ili Hrvatska imala bi odtud korist vući. Dočim s druge strane sve te političke kombinacije prestaju, čim su Hrvati sretni i zadovoljni pod sadašnjom sretno vladajućom kućom svojom. S toga opetujem: Beč će se triputa prije promisliti, nego li će Hrvatima onako naprasito kao i Ugrima odgovoriti. A k svemu tomu moći je još dodati i to: da niti Beč nemože si istodobno i Hrvate i Magjare za dušmane učiniti; neka se on sjeti prizorah prošle godine sbivših se, sbivših se uzprkos svih austrijanskih bajonetah.

Ali bilo kako mu drago, toliko je ipak istina: da ako je Beč politički toli jak, kakovog si mnogi našinci predstavljaju, i to budi samo po sebi, budi tudjim uplivom: on će isto onako zabaciti i predlog manjine osrednjeg odbora na izjavi g. Price osnivajući se, kao što bi i moj predlog zabacio. Ako se Austrija spram zahtievah Ugarske nije htjela kompromitirati, to budite gospodo uvjereni, da se bez velike nužde Austrija ni spram malene tobož Hrvatske neće kompromitirati htjeti.

Ako je pako Beč gledom na važnost političku Hrvatah odlučio se primiti predlog manjine osrednjeg odbora, to budite opet uvjereni, da će bogami iz istog uzroka i predlog moj prihvatiti. Znam ja, da je bečkoj vladi povoljnije, čim mi manje tražimo; ali nije to nami sve jedno, koji k cilju ustavnosti naše težimo. Ako pako visoka ova kuća bude prispodobiti izjavu g. Price takovu kakova jest, sa kraljevskim odpisom, koji je ovo danah Magjarom u Peštu prispio, to će biti svakome jasno, da ako je Austrija toli silna, kakovu si predstavljaju oni, koji se carstvenom vieću primiču, da će borami ona zabaciti tu izjavu; ako je pako u sličnim okolnostima moći predvidjeti, da će Austrija zabaciti predlog manjine osrednjeg odbora, zašto tada nepotrebovati od Austrije ono, što nam čast, ustavnost, sloboda i bolja budućnost naša zapovieda? Jer ako nam to vladar zabaci, tad se možemo mirnom krvi i srdcem kućam našim vratiti, jer mi izpunismo dužnost našu, odvalili smo kamen sa srdca naroda našega, a prije nego li bi godina danah izminula, blagosivao bi nas sav narod naš od Dunava do Kotora plemenita, a ja mislim, da je to zadaća naša!

Gospodo, zastupnici naroda! Ako se malo obazremo na sadašnjost, opazit ćemo, da i ta potvrdjuje nazore moje. Tako n. pr. poznati časopis „Ost-deutsche Post“ od ovo danah pun je naklonah i laskanjah spram Hrvatah i našeg sabora, hvali predlog manjine osrednjeg odbora; naprotiv pako „Donau Zeitung“ kudi i hulji Magjare preko mjere; a svakome je poznato, pod čijim uplivom oba ova časopisa stoje. Mi znamo, da gosp. Schmerling negovori iz ljubavi pram Hrvatah tako, to biva iz političke nužde; jer simpatijah u tog gospodina za nas tražiti, značilo bi, cvieće po ledu iskati. Ako je pako Beču do nužde stalo, tad gospodo! hvatajmo se liepe sgode, kujmo, kujmo, dok je željezo vruće; radi bo se o našoj materijalnoj i političkoj sreći, o kojoj gledom na budućnost našu moram njekoliko riečih potrošiti, za da dokažem, kolika je ciena biti ustavno samim svojim.

* * *

Ej gospodo zastupnici naroda! liepa li su ta naša državno-temeljna prava, toli liepa, da kada ih pobliže poznaješ, groza te hvata već i uz samu misao, da ih kaniš s drugim dieliti, t. j. utamaniti ih.

Nisam se ja, gospodo, onomadne iz kakove mržnje protiv Magjarah gojene, opirao — a i opirat ću se do groba protiv svakog sdruženja s tim plemenom; no sam se opirao takovom nenaravnom sdruženju iz prevelike ljubavi domovine i slobode; sdruženje bo ovo ubija sva prava naša. Koga nisu o tom osvjedočila nedavno pred visokom ovom kućom čitana izviešća o zakladnim našim novcima, toga lje drugo neosvjedoči, ako ne latinska poslovica „daj budali po glavi, da ćuti.“

Isto tako neopirem se ja svakomu neposrednom doticaju s Austrijom iz mržnje kakove protiv Niemacah gojene — premda takovu u podpunoj mjeri zaslužuju; no mu se opirem gledom na uništenje naših temeljno-državnih pravah, koje bi odtud naravski slieditи moralo, gledom na onu neizrečenu manjinu naših poslanikah spram stotine tudjinacah; gledom na ona neprijateljstva, koja bi nas u Beču od strane Magjarah, Njemacah i ostale dobre braće čekala, gledom na onu absolutističnu šibu, koja će to državno vieće razpršiti, čim će kratkovidi narodi Austrije kakovih 800 miliunah posuditi, s kojima ćemo mi sami ugnjavljeni i ugnjeteni biti jednom, te mi ćemo tad ostati i bez tog absolutističnog i liepog našeg starodavnog ustava, kojeg bi se sami dobrovoljno odrekli, jer neima ga u toj sabornici, koji bi jamstvo austrijske ustavnosti dokazati mogao.

Ja pako, gospodo, u takovih okolnostih ako pravo moje uzdržati nemogu, a ono duše mi! neću ga ni dobrovoljno proigrati. Mogu sili ustupiti, ali ne ovu zakonitom priznati. S toga: pitam ja vas gospodo, zastupnici naroda! tko izmedju vas podpisat će akt, kojim se kraljevina Hrvatska do-

Digitized by Google

brovoljno lišava svoga temeljnoga prava od g. 1492., prava i zakona s kraljem Vladislavom II. utanačenoga, koji glasom čl. 2. dužnost nalaže kralju našem, priznati i sveto obdržavati pravo Hrvatah, po kojem država naša dužna je nositi samo polovinu ustavnih daćah i porezah, koje Ugarska ustavna nositi mora? Riečju: pitam ja vas gospodo! tko izmedju vas imati će srdce i dušu lišiti se svetog prava razpolagati na saboru svome bez tudjeg sudjelovanja novcem, t. j. znojem našim? Neka odgovori saviest vaša! Kako bi to pred narodom opravdali? A nije li svejedno ustupiti to pravo Niemcu kao i Magjaru? Evo gospodo! zašto se ja opirah sdruženju s Magjari, a protivim se sada doticaju s Austrijanci!

Tko izmedju vas gospodo, odreći će se blagodati III., IV. i V. članka istog temeljnog zakona, kojimi članci ustanovljuje se pravo kr. naše hrvatske komore na sol; pravo saboru pripadajuće ustanovljivati cienu soli: tko će ga se dobrovoljno odreći?

Tko će se odreći prava čl. VI. i VII. istog zakona opredieljenog, kojimi članci kr. hrvatske tridesetnice i njih dohodci hrvatskim se saborom upravljaju? Nije li svejedno ustupiti to pravo Niemcu ili Magjaru?

A uz sve to gospodo! to je takov zakon, kojim Vladislav II. obveza sebe i svoje nasljednike obdržavati i obdržavati činiti, govoreći u medjunarodnom tom aktu: „promittentes in omnibus clausulis, articulis, capitulis et punctis observare et facere observari praesentis scripti patrocinio mediante“, dodajući „praescriptos articulos pro praefatis Regno et Regnicolis nostris, pro perpetuo et stabili Decreto valituros.“

To je gospodo, onaj decret, koji i Ferdinand I. i Karlo III. sveto obdržavati obvezali se jesu „in verbo regio,“ za sebe i odvjetke svoje. Možemo li, smijemo li bez učinit se krivcima izdaje domovine, sveta prava ova žrtvovati budi Niemcu, budi Magjaru? Neka odgovori saviest vaša!

Ja ću ovdje mimoići ostale zakone i ustanove naše u financijalne predmete zasiecajuće, za nedosadjivati dugim navadjanjem; rečena su dovoljna za osvjedočiti svakoga, koji hoće osvjedočen biti. S toga prelazim na drugo temeljnodržavno pravo naše kraljevine, što se tiče predmetah inostrane politike.

Tko izmedju vas, gospodo! htjeti će žrtvovati pravo kraljevine ote, po kojemu se nijedan mir sklopiti, dotično nijedan se rat naviestiti po Austriji nesmije, ako na to neprivoli izabrani po saboru našem savjetnik ad hoc? Tko će žrtvovati članak 48: 1536. §. 2. to pravo jamčeći? A to će reći, gospodo, da tamo, gdje se naša krv lije i mi imademo pravo prigovoriti i progovoriti. Ja i pri toj točki mimolazim ostale u taj predmet zasiecajuće naše zakonske ustanove, imenito pravo dopitati novake, našemu saboru pripadajuće. Tko će se lišiti ovoga prava?

A uz sve to pitam ja, gospodo zastupnici naroda! mora li nam biti više ležeće na podsmjehu ili dopadnosti Bečlijah ili pako na sreći i slobodi domovine naše? Idemo li pako u Reichsrath, to će propasti sva ova i mnoga ina prava trojedne ove kraljevine, jer šta će 9 tužnih poslanikah naših spram 3—400 tudjinacah? Ili će valjda ti tudjinci htjeti nami extra-pogaču namiesiti? Neka vjeruje onaj, koji želi još jednom prevaren biti!

A osim svega toga dužni smo gospodo, dokazati svietu, a osobito Magjarom, da smo mi ustav i slobodu ljubeći narod, da slobodu i bez pripomoći Magjarah, kao što to tečajem viekovah dokazasmo — uzdržati umijemo i možemo; protivno čineći, graknuo bi na nas sav sviet, kao na ljude reakcije, kamarile i dušmane slobode.

Dosljednost dakle, gospodo zastupnici naroda! jest ona čarobna sila, koja me tjera, da ja i danas vjeran ostajem mom predlogu; dosljednost me goni, da branim samostalnost domovine moje i spram Beča istom snagom i oduševljenjem, kojim taj amanet i spram Budim-Pešte branih; ja bo u svakom tudjincu dušmana vidim.

Uvjetno dakle t. j. za slučaj onaj, ako Magjari odbiju ponudu našu od 13. srpnja t. g.; ili ako oni nepostignu podpunu ustavnost svoju, koja bi nas š njimi vezati mogla, tražimo mi odmah sada od kralja našeg sva točno opredieljena, strogo označena prava naša, kažimo mu, što mu odstupiti slobodnom voljom našom mislimo, tako: da ako danas sutra sabor naš iznenada razpušten bi bio, mi ipak u takovom takodjer slučaju znali budemo, pri čemu smo. Jer gdje nam je jemstvo, da ćemo se još u ustavnom saboru sastati moći, za braniti moći povriedjena ova prava naša?

A da nam ti razni slučaji na neizviestno vrieme nad glavam našim nalik Damoklesevu maču netrepte, i mi radi tih zlokobnih pomislih sdruženja s tudjincima i moralno pravo naše pred Evropom neproigramo: to neka visoka ova kuća u dotičnoj adresi ustanovi rok, do kojeg da se i Ugarska i Austrija očitovati moraju. Mine li rok taj — budi nemarnošću magjarskom, budi Austrije — bez uspjeha za sdruženje s Ungariom; tad je zadaća naša dovršena, svaka zadata riec izpunjena, te u život stupaju ustanovljenja predloga moga.

Gospodo zastupnici naroda! sve do sada imao sam priliku slušati tečajem razprave pitanja ugarskog ono vječno opetovanje: narod naš želi to sdruženje s Ugarskom, narod bi nas kamenovao, da ga neizrečemo itd.: evo gospodo, čas je prispio opet, gdje si morate dosljedni biti, obazrite se i pri tom bečkom pitanju na puk, budite uvjereni, on bi vas zbilja kamenovao, ako bi se Beču podvrgli; toli naš narod mrzi to sdruženje njemačko. Obazrimo se i na kralj. odpis Magjarom na adresu poslani, te ćemo se uvjeriti iz njega, da nas dvostruko robstvo čeka, ako se izrikom protiv svakog carstvenog vieća neizrečemo. — Schmerling bo tvrdi: glede posalah diplome od 20. listopada 1860. nemože se s Ugarskom nit viećati po našem saboru, no samo o onom, što nam diploma ostavlja, može naš sabor shodna napram Ungarije poduzeti; drugimi riečmi govori nam se: imate biti robovi peštanskog sabora i bečkog carstvenog vieća. — Poremetimo, gospodo! račune dušmanah naših, neka se zloća njihova razkrši na slobodi i podpunoj samostalnosti našoj na sve strane! Rekoh.

Slavoljub Vrbančić. Na zametnuto pitanje o visokom kraljevskom odpisu, kojim se pozivlje ovaj sabor, da izsred sebe pošalje devet zastupnikah na carstveno vieće u Beč, i da ustanovi način, kojim će se u buduće birati i slati na carstveno vieće zastupnici kraljevinah Hrvatske i Slavonije, neda se po mom sudu drugčije odgovoriti, nego sa „hoćemo ili nećemo u carstveno vieće“. A kad izjavimo „nećemo“, valja nam onda odmah riešiti i pitanje „šta ćemo?“ — Ja pristajem uz one, koji glasuju: nećemo u carstveno vieće, i to zato, što bi se upitnim udioničtvovanjem našim na carstvenom vieću okrnjio u svojih temeljih starodavni naš ustav; — što se to protivi našim prijašnjim zaključkom, našim višjim narodnim interesom, materialnoj koristi naše domovine, i što neima nikakovih razlogah zato, da budemo dionici carstvenoga vieća. Da bi se udioničtvovanjem našim na carstvenom vieću okrnjio u svojih temeljih starodavni naš ustav, to su

Digitized by Google

gospoda predgovornici Stojanović i Kvaternik temeljito dokazali, ja ću se samo iz one povorke zakonah odnosećih se na to, da oni predmeti, o kojih bi naši zastupnici imali na carstvenom vieću viećati, spadaju u područje našega zakonarstva, i da ih narodi krune ugarske imaju sami na svom saboru bez svakoga tudjega upliva rješavati, pozvati na čl. 19. 1790/91., te odnosno na čl. 8. 1715. i 22. 1741. Ova ustavna prava stekli su pradjedovi naši krvju svojom, a branili i sačuvali do nas otci naši Vrhovci, Kukuljevići, Lukavski, Jelačići i mnozi ini. Kad su ovi muževi, kojih se kao plemićah, za onda prostih i od plaćanja poreza i davanja vojnikah, dotični tereti neposredno ni ticali nisu, znali tolikom odvažnostju braniti ova prava: zar mi, koji smo iz sredine puka, koji je danas vlastan sam sebe zastupati, da imamo manje samosviesti, manje odvažnosti u obrani uzvišenih ovih njegovih ustavnih pravah? Oprostite gospodo, to bi bila sramota, vječita sramota.

Ali htjeti udioničtvovati na carstvenom vieću, protivilo bi se i prijašnjim našim zaključkom, naročito zaključku o odnošaju našem pram Ugarskoj i onomu o krunitbi kraljevoj. Mi u obih ovih zaključcih zahtievamo izrično povratu podpunu starodavnoga ustava; a povrata ova uz udioničtvovanje na carstvenom vieću moguća nije. A nebi ni dolikovalo časti ove visoke kuće, da si u jednom te istom spisu, kao što će biti adresa na Nj. Vel. kralja, očito protuslovi, tvrdeć u jednoj stavki ono, što u drugoj niječe. Pa uz to smo zaključili, da državopravna sveza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske ima biti osnovana na skupnom zakonarstvu i ustrojenoj prama tomu vrhovnoj upravi. A zatim se odmah veli: da zakonarstvo i ustavna prava u poslovih političnih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosudja nemože biti predmetom užje sveze. Može li se po smislu ovoga zaključka pomisliti užja sveza izmedju trojedne kraljevine i Ugarske, ako bude trojedna kraljevina na temelju upitnoga kr. odpisa udioničtvovala na carstvenom vieću? Slaže li se ovakova mistifikacija samoga sebe i drugoga s dostojanstvom ovako uzvišenoga tiela?

Udioničtvovanje na carstvenom vieću protivi se višjim interesom našega naroda. Naši višji interesi kao Slavenah živućih na jugu sasvim su različiti od interesah ostalih narodah pokrajinah austrijanskih. Nije umjestno, da te interese ovdje potanje označim, dosta, ako reknem, da oni naših jugoslavenskih interesah neumiju ni shvatiti, a u koliko bi to umjeli, shvatiti neće; te da bi im se kroz udioničtvovanje na carstvenom vieću samo još veća prilika pružila, da nam budu zaprekom u postignuću naših uzvišenih, plemenitih i pravednih jugoslavenskih težnjah. Ali protivi se i materijalnoj koristi domovine naše.

Udioničtvovanje ovo bila bi gotova propast za Krajinu našu, jer što je stalo onomu iz Salzburga, ako i posljednji krajišnik bude morao pasti žrtvom za tobožnje interese austrijske? Krajina, ako se budu poslovi vojnički naše domovine rješavali na carstvenom vieću, neće nikad blagodati svoga starodavnoga ustava natrag dobiti, niti će se osloboditi tuge i jarma, s kojega dan danas pati po nepravdi tudjoj. Što je onim narodom stalo do naših željeznicah, plovitbenih riekah, drumovah, do naših novčanih zavodah? — Mi da plaćamo porez kakav će oni odrediti; a iz plaćanja deseterostrukoga poreza imat ćemo mi kao i ovih dvanaest godinah, kojih je Hrvatska i Slavonija sama preko 100 mil. u državnu blagajnu platila, ništa.

Rekoh i to, da neima nijednoga temeljitoga razloga za to, da udioničtvujemo na carstvenom vieću. Prije, nego što ću ovdje progovoriti o saborskih zaključcih god. 1848., na koje se je u svom govoru najodličniji član ove kuće pozvao, neka mi bude dopušteno navesti rieči moga pobratima, koji je rekao: „da je s nerazbora našega sabora od god. 1848., toliko nedužne bratske krvi proteklo, da bi se krvju ovom dvorana, u kojoj su tada saborovali, i mi evo danas viećamo, od poda pa do krova napuniti i mi svi u njoj udaviti mogli.“ Pazimo gospodo, da tumačeći danas krivo ove zaključke, nepadnemo iznova u isti nerazbor. Izvedenje moga predgovornika iz saborskih zaključakah godine 1848. nestoji, jer u njih neima ni govora o carstvenom vieću i o kakovom ustupu naših ustavnih pravah.

Sabor naš je godine 1848. na temelju slobodnoga ustava podieljenoga svim austrijanskim narodom, i na temelju podpune političke i narodne slobode i ravnopravnosti sviuh narodah živućih u Austriji zaželio jedinstvo monarhije austrijanske, i prama potrebi toga kongres narodah.

Pitam ja, može li se u carstvenom vieću nazrieti izpunjenje ovih željah? Zar je podieljen narodom austrijskim slobodan ustav, podoban našemu starodavnomu ustavu? Zar vlada u Austriji podpuna politična i narodna ravnopravnost sviuh narodah? Ja odgovaram sa: ne, i dodajem, da toga za ovakove vlade, kao što je današnja, neće nikad ni biti. Evo što radi na carstvenom vieću predsjednik! Sa Slaveni postupa kao svojimi slugami; kad hoće da brane poštenje svoga naroda i svoje domovine, zapovieda im, da šute i sjede. Je li to ustavna sloboda, ravnopravnost narodah, kongres narodni?

Zar je to mislio sabor godine 1848.? Nije nikada. Kako je razumievao sabor naš godine 1848. kongres narodni i kakovo jedinstvo, to tumače članci VII. i X. onoga sabora.

Napomenuti gosp. predgovornik reče, da ćemo mi naći u carstvenom vieću proti samovolji, ne samo u pogledu financijalnomu nego i narodnomu najvećih garancijah. Ja tih garancijah nevidim. Šta će naših devet zastupnikah, u sredini tolikih nami tudjih živaljah? — Kakovih garancijah pruža u pogledu financijalnom carstveno vieće, pokazuje nam §. 13. njegovoga temeljnoga zakona, koji dopušta neodgovornom ministarstvu za vrieme, kad nije sakupljeno carstveno vieće, u predmetih financijalnih i vojničkih naredbah učiniti, dakle učiniti nove dugove, povisiti porez, umnožati vojsku kako mu se svidi, te ima o tom carstvenom vieću samo razjasniti svoje razloge. Kakovim se imamo nadati garancijam u pogledu narodnosti, to se vidi iz postupanja s drugimi Slaveni, koje sam malo prije napomenuo. Kad dakle nećemo na carstveno vieće, nastaje pitanje: što ćemo? Ja na to odgovaram: prije svega hoćemo podpunu povratu našega starodavnoga ustava. A možemo li mi to zahtievati? Možemo. Jer kad bi sve i stajalo kao što nestoji umstvovanje bečkih centralistah, da se ugovorena državna prava i dužnosti gube revolucijom, to se proti nam, koji naša ugovorena ustavna temeljna prava revolucijom zaigrali nismo (kad bi se sve i dala zaigrati) uporabiti nemože. Mi dakle imamo na taj zahtjev pravo, koje nam nitko zanijekati nemože. Hoćemo nadalje našu teritorijalnu cjelokupnost s protegnućem starodavnoga ustava na sve česti trojedne kraljevine. Kao takovi, i na ovom temelju hoćemo da solidarno s Ugarskom ustanovimo naš budući odnošaj pram ostalim pokrajinam austrijskim. To je i prema prijašnjim zakonom, i prema našemu zaključku o odnošaju našem pram Ugarskoj.

Digitized by Google

I ja priznajem, da ima zajedničkih interesah svim kraljevinam i zemljam austrijanskim. Ti su se interesi osobito za ovo nesretno doba umnožali, te se napriečac ni presjeći ni razriešiti nedadu. Ali valja ih riešiti na ustavno, valja nam dakle prije svega povratiti starodavni naš ustav, našu cjelokupnost, pa ćemo ih onda, kad se odnošaji naši prama Ugarskoj ustanove, točno naznačiti i ako Bog da solidarno s Ugarskom riešiti.

Iz razlogah ovih pristajem ja na predlog manjine osrednjega odbora, pridržajući si pravo na toliko, na koliko se onaj predlog s mojimi sada razvitimi načeli neslaže, predložiti moje izpravke kod specijalne debate.

Stjepan Iliašević. Svietli bane, gospodo zastupnici naroda!

Na dnevnom je redu kr. predlog o izboru poslanikah u državno vieće.

Stvar doista velevažna; ali za nas posve nova, jer u cielom našem ustavnom životu dosad nečuvena.

Nu prije nego o njoj crno ili bielo prosborimo, treba da ju zdravo razmotrimo.

Prvo je u redu pitanje: šta je državno vieće? Jest moralno tielo sastojeće iz izabranih poslanikah ciele države, za osiguranje, ustanovljenje i zastupanje državopravnoga saveza ukupne carevine; ili u kraće: jest zastupstvo ukupne države.

Drugo je u redu pitanje: koja je svrha toga vieća? Jest ta, da se osigura, ustanovi i da bude zastupan državopravni savez ukupne carevine.

Treće je u redu pitanje: iz česa sastoji to državno vieće? Sastoji se iz kuće velikašah i kuće odaslanikah, i to ovih potonjih biranih od svakoga zemaljskoga sabora izbornim redom, ili u izvanrednih okolnostih, na previšnju zapovied, neposredno biranih po kotarih, gradovih i sborovih.

Predpoloživ dakle pojam svrhu i sastavne česti državnoga vieća, nastaje pitanje: da li mi Hrvati možemo u državno vieće?

Ako na um uzmemo, kakovo je sada državno vieće, onda izrikom moram zaviknuti: Gospodo neidimo tamo!

A zašto ne? Zato, jer se ono neslaže sa starodavnim našim ustavom, dapače podsieca mu sokolova krila, jer ono hoće da razpolaže sa znojem i krvi našom, to jest: s imutkom i vojačtvom našim, — ono se protivi našoj pragmatičkoj sankciji i prisegam tolikih blage uspomene vladarah naših, kao takodjer naročitim zakonskim člankom i nepretrgnutim običajem, posvećenim pravom našim jasnim kao sunce; ono nas izvrgava tudjoj samovolji, i neizvjestnom čini sudbinu našu, ono nam i budućnosti našoj prieti ždrielom propasti.

S toga ići u državno vieće, kako je sada ustrojeno, znači, kod zdravih očiuh hrliti u propast, i svoj starodavni ustav, najsvetiju stečevinu svoju, očitoj pogibelji izvrgavati.

Gospodo! nebere se grožđje s trna, niti smokve sa češljugah; samo dobro drvo može dobrim rodom roditi.

Da je tomu zbilja tako, neka mi bude dozvoljeno samo nješto naprvo donieti.

Neću ovdje napominjati izborni red poslanikah za sabore raznih austrijskih pokrajinah, nego samo ću ovdje natuknuti izborni red poslanikah na dalmatinski sabor.

Tko izmedj nas nezna, kakva se time nanese krivda krvi slavjanskoj, što joj bijaše onim izbornim redom opredieljen nerazmjerno mali broj izbornikah, dočim ina krv u Dalmaciji, zemlji hrvatskoj, i to po gradovih, nezasluženu prednost steče i bi prekoredno uvažena?

Što se za Dalmaciju sbilo, sbilo se je i drugdje, pa sada iz takovih saborskih poslanikah izabrani odaslanici sjede u državnom vieću! — Bilo bi čudo božje, kada bi nam iz takova izbora proiztekavši poslanici državnoga vieća po Bogu i duši pravdu i pravicu krojili o znoju i krvi našoj, o porezu i vojaku.

Čemu se mi od sadanjega državnoga vieća nadati možemo, služi nam za dokaz njegov duh.

Čitano u novinah, da su se u drž. vieću dvie stranke pojavile, jedna ljevica, a druga desnica; dvie stranke u svojih nazorih i težnjah sebi tako protivne, kako je protivna tmina svietlu, varka istini, smrt životu.

Ove obadvie stranke tako se poznaju iz rodovah svojih, kao što se poznaje drvo iz ploda svoga

Ljevica svaku prigodu jedva čeka, dapače uz svaki budi kako neznatan povod žarko prijanja, da se načelna, to jest životna pitanja uzmu u pretres. — Krinka dakle s obraza ovih ljudih već spala jest; — oni su centraliste u najširjem smislu rieči. Po njihovu mnenju neima u drž. vieću nikakvih zastupnikah pokrajinskih ili zemaljskih, nego samo zastupnikah austrijanskih, i s toga se oni trse iz petnih žilah, nemogućim učiniti svaki pojam krunovinah, dapače istih narodnostih.

Desnicu sačinjaju savezničari ili federaliste; ovim na čelu stoje slavjanski odaslanici iz Češke; oni punim pravom dokazuju, da ne samo narodnostim, nego i krunovinam pripadaju njihova temeljnim državnim zakonom opredieljena prava, dapače tvrde, da isto državno vieće, već glede svoga načina kako je sastavljeno, nije ino nego zastupstvo zemaljskih saborah, dakle i zastupstvo pokrajinah.

U ovakoj borbi ako bi Hrvatska u državno vieće stupila, težko da bi joj ruže cvale. Jamačno prije reda crn bi joj petak osvanuo; jer stranka centralistička već po sebi jaka, a još k tome duhom odozgor ohrabrena, ima krepkih sriedstvah na razpolaganje, kojim slaboća ljudska težko odolieva. — A jedan dovoljno nepromišljen korak u tom pogledu vuče za sobom povorku onih tužnih posljedicah, s kojih dan danas bolujemo.

Kao što se oluje bojimo, kada se naoblači obzorje nebesko i vihar duvati stane, tako se moramo bojati nepovoljna učinka ondje, gdje su nepovoljni uzroci; isti bo uzroci radjaju iste učinke.

Što time želim da naznačim, jasno ću kazati. Poznaje se ptica po perju. Ona jaka centralistička strana bi nas, prije neg što mislimo, žrtvovala svomu obožavanomu idolu, svestranoj centralizaciji, žrtvovala bi nas centralizaciji u novoj uniformi mudro skrojenoj, čvrsto sašitoj i vješto izvezenoj, žrtvovala bi nas centralizaciji, onoj kobnoj sistemi, koja u Austriji kod različnosti narodah, glede roda i koljena, glede jezika, naobraženja, povjestnice, radinosti, težnje itd. nije ino nego neman i vječita negacija svoga vlastitoga bića.

Da je tomu sbilja tako, to bijahu još god. 1848. uvidjeli i naročito kazali mnogi prijatelji Austrije; ali glas jim ostà glas vapijućeg u pustinji; a centralizacija, ova silovita maćuha, sve spravi pod jednu kapu, svim odkroji jednu haljinu i naprti svima jednake terete, bez da se ogleda, gdje se sjaju krasne palače, gdje li vire slamne kolibiče, gdje zviždi lokomotiv, gdje li je blato do pojasa, gdje se razprostiru bogate poljane, gdje li se crne puste klisurine.

Kod takovih premissah težko da će ikomu Hrvatu, koji

Digitized by Google

rod i dom svoj ljubi, na um pasti, politiku toga kontinuiteta tjerati.

Dodjemo li mi Hrvati u takvo centralističko, nas svigdar majorizirajuće državno vieće, vjerujte mi gospodo! u njem ćemo tako izčeznuti, kao što izčezava kaplja vode u more bačena.

Mislim, da leži u interesu Austrije i dično vladajuće kuće habsburžko-lothringske, da joj se Hrvatska sa svojim starodavnim ustavom zdrava i čila uzdrži u predvečerje odlučnih činah.

Dobro je čovjeku imati prijatelja, na koga se sigurno osloniti može. — Na povjerenju narodah, na srcih narodah podignuto prestolje čvrstje stoji, nego ono, što je osnovano na tisućah bajonetah. — Hrdja izjede gvoždje, a srca dok žive kucaju. — Povjerenje kuće gradi, a nepovjerenje ruši jim temelje. Nepovjerenje je ona otrovna gusjenica, za kojom, kudagod plazi, nezeleni se inače najbujnije bilje.

Ali gospodo! nije to samo uzrok, što nas odvraća od sadanjega državnoga vieća, nego je ova, i to velevažna okolnost, da naš odnošaj prama Ugrom jošte ustanovljen nije. Dok se ovaj konačno neuredi, mnijem, da kod nas o državnom vieću ni govora biti nebi moglo; jer jedno je i drugo u tako uzkom medjusobnom savezu, da jedno bez drugoga ni pomislit se neda; ono pitanje tako se nas tiče, kao i Ugrah, o riešenju ovoga pitanja visi nam život ili smrt.

Gospodo zastupnici naroda! nije krune, što je kruna sv. Stjepana, ova je luka mira i blagostanja našega, ova je svjetiljka na uzburkanom moru našega političnoga života: u nju upirajmo očima, kao što upira sirota majka svojima očima u jedinče svoje, koje se bori sa životom i smrtju.

Gospodo! budimo si dosljedni; dosljednost je značaj vitežkoga naroda.

Nu ako nam nebi pošlo za rukom ugovor s Ugri utanačiti, onda nastaje pitanje: šta ćemo? Ja, dočim branim naša najsvetija prava, dočim drhćem pred svakom najmanjom sjenom, koja bi na nje pasti mogla, priznajem, da je viečna promisao razne narode sakupila u prostranoj carevini austrijanskoj, koji inače svrhe svoje polučiti nemogu, nego sastankom u njekom središtu, iz kojeg izlaze, i opet natrag dolaze životni traci ukupnog državnog obstanka.

Nu žarko želim, da se time neozlede naša, a ni inih narodah nedvojbena ustavna prava, već da se tome pronadje shodan način, po kojem, bi se ne na absolutističnu, kao što se namjerava, nego na ustavnu, kao što treba, uredilo sredotočje. Scienim, da bi tome najshodnija bila konvencija iliti ugovor sa svietlom krunom. Zato kličem: konvencija, konvencija, konvencija!

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Petdeset i treća saborska sjednica 1. kolovoza 1861.

Zapisnik,

zametnut o petdeset i drugoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske držanoj u Zagrebu dne tridesetog i prvog srpnja godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *M. Mrazovića*.

Izza kako je bio pročitan i odobren zapisnik o petdeset i prvoj saborskoj sjednici, budu čitani podnesci, što su prispjeli nakon posljednje sjednice, i to sliedeći:

Predlog g. Dr. A. P. Jakovčića narodnoga zastupnika, da se shodne odluke učine o tom, kako bi se mitničke linije u hrvatskom Primorju opet onako povukle, kako su do god. 1852. obstojale, te da se ujedno i na obćine vinodolske protegnu.

Zaključeno: da se u ovu svrhu na Nj. kralj. Veličanstvo obrazložena predstavka podnese.

Gosp. Adolfo Veber ponudio se, da će on tu predstavku sačiniti.

Predlog zastupnika g. Andrije Uhernika: da se od plemenite obitelji Nemčićah u Vukovcu, županiji i kotaru križevačkom, odkupi tajna oko lieka i liečenja bjesnoće (stoke, stekline) za cienu od 10,000 for. iz zemaljske zaklade.

Odlučeno: da se ovaj predmet odstupi visokom namjestničtvu, da ono po namjeri preobstojavšeg c. kr. namjestničtva u naredbi od 5. kolovoza 1858. br. 12,509/1830. izraženoj i pošto je dvogodišnje vještačko opažanje lieka i liečenja pomenute obitelji Nemčićah već izteklo, po uspjehu toga opažanja radi odkupa navedene tajne iz obćedržavnih sriedstvah shodne korake učini.

Molba g. Gustava Kneževića zastupnika iz kotara Valpovačkog, za petnedjelni dopust za oporavljenje poremećenoga zdravlja.

Ovoj molbi bude zadovoljeno većinom glasovah.

Vjerovnica po skupštini županije varaždinske od 26. srpnja 1861. na temelju izbornoga zapisnika od istoga 26. srpnja 1861. izdana za g. Marka Barabaša kao zastupnika narodnoga iz kotara Viničkoga.

Vjerovnica po istoj skupštini izdana za gosp. Stjepana Vukovića na temelju izbornoga zapisnika od 26. srp. 1861. kojim se potvrdjuje izbor za kotar Ivanečki.

Obje ove vjerovnice odpućene su na verifikacionalni odbor.

Nakon toga bude nastupljeno pitanje na dnevnom redu stojeće, o kojem progovoriše sliedeća gospoda zastupnici: Antun Stojanović, Josip Briglević, Eugen Kvaternik, Slavoljub Vrbančić i Stjepan Iliašević.

Time bude ova sjednica završena i buduća na 1. kolovoza t. g. za 10. uru prije podne urečena.

J. Šokčević, v. r.
ban.

M. Mrazović, v. r.
saborski bilježnik.

Mato Mrazović. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Andrija Brlić. Čita podneske na sabor prispjevše i to: Vjerovnicu za novoizbranog zastupnika za kotar severinski g. Slavoljuba Vrbančića; imade se verifikacionalnom odboru izpitanja radi predati.

Molba slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, da se na korist siromakah ovog grada namet od baštinah u krugu ovogradskom nasliedjenih i od dobrovoljnih dražbah tude držanih odobri i uzakoni u iznosu od ½ na sto kad je baština procienjena od 500 for. do 1000 for. a 1% kad je baština nadišla 1000 for. od 1½ po sto pako od svake dobrovoljne dražbe.

Odlučeno je većinom glasovah, da se ova molba predade odboru ad hoc za sudbeno uredjenje postavljenomu.

Antun Starčević. Graničarski odbor jučer je svršio svoje djelovanje, i pošto je izviestitelj ovoga odbora g. M. Hrvat obolio, uzimam si slobodu, izviešće pročitati.

(Čita: vidi u „saborskih spisih".)

Ladislav Balog. Po §. 40. poslovnika imalo bi se svako izviešće odbora 3 dana prije čitanja natiskati i razdieliti, a takodjer veli se u ovom §., da se može u izvanrednih slučajih od poslovnika odstupiti.

Buduć je ovo pitanje izvanredno, zato bi ja predložio, da bi visoka kuća ovaj predmet za prešan proglasila i odmah u viećanje se upustila. (Živio.)

Preuzv. g. **ban.** Mislim, da ćemo to na dnevni red staviti.

Mato Mrazović. Ja se moram povratiti na §. 40. poslovnika, koji je gosp. predgovornik napomenuo, te mu moram čisto drugo tumačenje dati. Istina je, da se predlozi odbora mogu odmah u pretres uzeti, ali to biva samo onda, pošto već 3 dana tiskani na stolu vis. kuće leže.

Kad bi to izviešće prije 3 dana bilo tiskano i razdieljeno, onda bi ja pristao, da se odmah u pretres uzme; ali buduć to nije učinjeno, zato mislim, da visoka kuća nije

Digitized by Google

u položaju, u tom važnom pitanju sada odmah što valjana odrediti.

Petar Očić. Polag §. 41. poslovnika sabor je vlastan vrieme opredieliti, kada se predmet u pretres uzeti ima.

Ladislav Balog. Po ovom §. sabor je vlastan ili odmah viećati ili vrieme odrediti.

Josip Vuščić. Motreć ovaj §. poslovnika nalazim, da se predmet može odmah u pretres uzeti, ili da se ima dnevni red opredieliti.

Predmeti, koji nisu velika značaja i koji nisu od velikih posljedicah, i gdje neima velike debate, mogu se po naravi svojoj odmah u pretres uzeti i riešiti; ali ovo je predmet važan, koji treba dobro razmotriti, i po mojem mnienju visoka kuća nije sada sposobna, da ga odmah u pretres uzme; zato mislim, da se ima na dnevni red staviti.

Andrija Brlić. To je i moje mnienje, da se mora najprije o načelu toga predloga viećati i poslie od točke do točke, da li odgovara svrsi uvedenja ustava u Krajini, i na koj način odgovara. Budući da je od potrebe i nam krajišnikom, da zrelo pretresamo, što se ovdje predlaže, zato sam ja toga mnienja, da se ovo izviešće natiska i med članove razdieli, da možemo zrelo promozgati, da li odgovara svrsi ili ne.

Franjo Lovrić. Budući da dosad u ovoj sabornici nijedan predlog ili zakonski članak nisam čuo važniji od ovoga, i budući da u ovom nije samo načelo izrečeno, nego se i drugi važni predmeti u njem napominju, kao što razdieljenje županijah, sjedišta županijah, dakle predmeti, na koje mi niti mislili nismo, zato ja od moje strane o stvarih, koje nisam promotrio, raditi neću, dok ih nerazmotrim.

Antun Jakić. Ja mislim, da neima nikoga izmedju gospode, koj se nebi u načelu s ovim predlogom slagao, to jest, da se Krajina ovoga tereta, koji sada nosi, oslobodi, a kako da se to postigne, to je dakako drugi predmet. Ja mislim, da je važnost ovoga pitanja već u tom izrečena, kad se kaže, da se vojnički sistem ukine; dakle to je načelo, to znamo svi, u tom mislim, da se može visoka kuća odmah izreći, a način, kako da se vojnički sistem ukine, to se može kašnje u pretres uzeti.

Zato bi ja predložio, da se predlog u načelu primi.

Preuzv. g. **ban.** Mislim, da ćemo se držati prslovnika, da ćemo dati izviešće štampati i razdieliti med članove, a onda na dnevni red staviti.

Slavoljub Vrbančić. Svi smo priznali važnost i prešnost ovog predmeta, zato kad se na dnevni red stavlja, neka se kao prešan predmet na dnevni red stavi, i da se izza drugih prešnih predmetah odmah u pretres uzeti ima.

Ladislav Balog. U §. 40. poslovnika veli se naročito: „izim izvanrednih slučajevah;“ izvanredan slučaj nemože biti kakova bagatela, kako g. Vuščić misli, nego ja smatram, da su ovi izvanredni slučaji najvažnije stvari.

Što se tiče §. 41. to se neslažem sa g. Vrbančićem, da se ov predmet poslie drugih prešnih predlogah na dnevni red metne.

Zato mislim, da se odredi dan, kad će se ovo pitanje u pretres uzeti.

Preuzv. g. **ban.** Ja mislim, da svršimo ovu debatu i da idemo na dnevni red.

Stjepan Hrvoić. Budući da je predlog učinjen, valja da se rieši; neka se glasuje.

Preuzv. g. **ban.** Predmet je kao prešan priznan, mi ćemo ga štampati i na dnevni red staviti.

Eugen Kvaternik. Ako ćemo svaki dan stvari tako pretresivati, onda smo pogazili naš poslovnik. Neka se glasuje o predlogu g. Vrbančića.

Preuzv. g. **ban.** Ja molim visoku kuću, da od toga odustane, i predje na dnevni red.

Antun Starčević. Ja to nedopuštam.

Preuzv. g. **ban.** Gospodine, vi znate zašto su krajišnici ovdje; ovo pitanje nije ono, o čem krajišnici viećati imaju. Mi ćemo o tom viećati, kad bude vrieme, kad ću vam ja kazati.

(Mrmljanje.)

Makso Piškorec. O načelu krajiškog pitanja je visoka kuća odlučila, kad je rekla, da ćemo moliti Nj. Veličanstvo, da se Krajina na ustavnu uredi. Kad je jedanput načelo izrečeno, neslažem se sa g. Jakićem, jerbo načelo netreba više izreći.

Što se tiče predloga, koji je odbor za Krajinu učinio, i ja sam rodjen Krajišnik, i ja želim, da bude Krajina na ustavnu uredjena, nu ja neželim, da se što takova pripeti, što bi joj škoditi moglo. Ovo je važan predlog, zato mislim, da se visoka kuća sada umiri, i da se poslie 3 dana odmah u pretres uzme.

Antun Starčević. Uvažavam razlog gosp. predgovornika i pristajem, da krajišnici u tom pitanju neglasuju; nu zato možemo mi ostali pretresivati ga, da se jedanput izreče, da se ovo nevoljstvo dokine.

Preuzv. g. **ban.** Vi znate gospodine, da su krajišnici dobili dopuštenje, da idu u Beč. Ako bi mi ovo pitanje prije u pretres uzeli, mogli bi im više škoditi nego koristiti.

Antun Starčević. Ta stvar je upravo sumnjiva, da se graničari sada na jedanput u Beč zovu. Prije se je u novinah pisalo, da ih neće primit Nj. Veličanstvo, a sada se silom u Beč tjeraju. Graničari su sada članovi sabora, oni bez volje sabora nikamo iti nemogu.

Preuzv. g. **ban.** Oni su kod mene bili i molili zato, a Nj. Veličanstvo je dopustilo, da će primiti deputaciju.

Antun Starčević. To nije u saboru proglašeno, nego samo po zakutcih; neka se u saboru kaže, da će Nj. Veličanstvo deputaciju graničarsku primiti.

Preuzv. g. **ban.** Ja vam mogu kazati, da su danas krajišnici kod mene bili i ja sam im obznanio, da će Nj. Veličanstvo primiti deputaciju.

Antun Stojanović. Neimamo povoda, da se dulje zadržavamo kod tog predmeta. Predlog po g. Balogu učinjen, većinom je riešen, naime, da se predlog dade štampati i da se kao prešan na dnevni red stavi; samo se radi o tom, da se forma glasovanja pridrži.

Što se drugog pitanja tiče, može li tko bez dopuštenja sabora kamo otiti, o tom ćemo razgovarati, kad bude časa.

Zato mislim, da ostanemo kod zaključka, što ga je svietli ban izrekao, naime da se predmet štampa i kao prešan na dnevni red stavi.

Janko Klučec. Svietli ban imao je milost izposlovati, da graničarska deputacija slobodno pred lice Nj. Veličanstva stupi. Zaključak je učinjen, da će deputacija od 6 osobah ići u Beč. Mi smo kašnje tu stvar bolje promozgali i uvidili, da deputacija od 6 osobah, koja bi sama išla, nebi imala velika ugleda niti kreposti niti uspjeha; zato mislim, da ova deputacija nikako nebi išla sama u Beč, nego da se prije

Digitized by Google

državnopravna pitanja rieše, i da se onda odmah ovo pitanje uzme u pretres, da se zaključak učini, pak da onda umolimo svietlog bana, da se deputacija naša sa onom spoji, koja bude nosila zaključke o državnopravnih pitanjih u Beč, i da svietlog bana umolimo, da nas predvodi. Ovako se je nadati, da će naša deputacija imati veliki uspjeh.

Dakle ostanimo kod dnevnog reda, da poslie drugih prešnih predmetah najprije graničarska pitanja u pretres uzmemo.

Preuzv. g. **ban.** Vi niste bili prisutni, kad su graničari kod mene bili. Sada je car milostivo dopustio, da će primiti deputaciju, mi dakle sada nemožemo kazati, da nećemo ići.

Tomo Padavić. Mi smo zaključili, da ima graničarska deputacija skupa s onom u Beč ići, koja će Nj. Veličanstvu adresu podnieti; s toga neuvidjam razlog, zašto da se to sada preinači.

Preuzv. g. **ban.** Mene su graničari molili za to.

(Sa svih stranah: odlučeno, dnevni red.)

Andrija Brlić. Čita dalje publikanda, i to: zastupnik gosp. Makso Prica bolesti svoje radi moli za jednomjesečni odpust, koji mu je i dozvoljen.

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na predmet viećanja o šiljanju poslanikah na carstveno vieće, u kojem progovoriše:

Franjo Žužel. Ja sam naumio danas govoriti za izjavu g. Price, skupa sa izpravkom vriednoga sučlana zastupnika g. Briglevića. Prije nego razloge navedem, izjaviti ću s jedne strane to, da priznajem, da izjavi treba popravakah glede smisla i sloga; drugo, da sam ja zastupnik naroda ovdje, da mi je dužnost izjaviti ono, što po mojem uvjerenju smatram za sreću mojega naroda i da mi je dužnost tako postupati, bezobzirce, da li je ovo povoljno ili ne.

Pošto sam se tako izjavio, prelazim na samu izjavu. Ova dieli se na 3 odsjeka. U prvom razlaže se, zašto mi nemožemo na Reichsrath da šaljemo. U drugom razlaže se, da je pitanje ovo nami i braći Ugrima zajedničko i budući da mi upravo pretresujemo, ili jesmo u položaju, da ćemo sa Ugri ugovarati, da se dakle pitanje o Reichsrathu riešiti nemože, dok ugarsko pitanje riešeno nije. Treće veli se, da su se tečajem vremenah okolnosti u Austriji tako razvile, da ima zajedničkih interesah, koje se na ukupno carstvo protežu, da je potrebno jednog organa, koj bi u interesu ukupnog carstva ove zajedničke poslove rješavao, te veli se, da se to putem ugovaranja uredi, i kakav da bude taj organ, koj će ove zajedničke poslove riešavati.

Što se tiče prve točke, glede nje su gotovo svi članovi ove kuće jednog mnienja, nije dakle obširno o njoj prosboriti. Navest ću samo u kratko, da izim razlogah, koje je g. Prica naveo, zašto da nemožemo ići u Reichsrath, ja još ovaj razlog imam: da je ovaj Reichsrath sastavljen na temelju krivičnom, jer nije po razmjerju broja nego po razmjerju narodnostih sastavljen, da su u izbor uticali oni, koji neimaju prava, da se je pri tom i sila činila, da je za predsjednika muž izabran, koj se je u Reichsrathu izrazio, da je prijatelj absolutizma i sebe ogradio proti protivnom mnienju; dakle je satira na ustavnost, kad se čovjek takav za predsjednika postavlja, koj se i vlada tako, kao da od ustavnosti niti pojma neima, kao što se u „Ost und West“ piše, da se vlada kao docent prema slušateljem, da najodličnijim članom veli: „Schweigen Sie, und setzen sie sich nieder“. Da taj gospodin uvidi, što je potrebno za predsjednika, taj bi se već bio odrekao, ili oni, koji su ga postavili, bili bi ga sami ukinuli, jer to zahtieva dostojanstvo istog sabora, to zahtieva dostojanstvo istog carstva.

Što se 2. točke tiče, naime, da bi mi ovo pitanje imali riešiti istom poslie pitanja našega glede Ugarske, na to sam čuo primietiti, da ovo stoji u protuslovju sa onim, što se kašnje napominje.

Na prvi mah reći bi, da je to zbilja protuslovje, ali kad bolje promotrim, neima protuslovja. Ja shvaćam tako, da ćemo mi s Ugri ugovarati, ako oni izvojuju što više, nego što mi već sada imamo, jer smo rekli, da od ovoga, što već imamo, nismo voljni ništa odstupiti; ako dakle Ugri što izvojuju, što mi neimamo, tada imamo temelj s njimi ugovarati, ako pak ne, tada se mi glede onoga okrenemo drugamo. Sada se prigovara tomu, da ova izjava vodi upravo u Reichsrath, i da mi nemožemo s poštenjem i bez pogibelji za ovu zadnju stranu izjave govoriti.

Gospodo! kad se ovdje na 3—4 strane jasno razlažu uzroci, iz kojih da nemožemo poslati u Reichsrath, pak se onda još izvodi, da to vodi u Reichsrath, onda neznam, kako ja nebi iz Otče-naša revoluciju izvoditi mogao. Dalje veli se, da se neslaže sa dostojanstvom i da je u tom pogibelj. Ja kažem, ako se nebi slagalo sa dostojanstvom, onda se i neslaže sa dostojanstvom zaključak, kojega smo učinili glede Ugarske; jer smo rekli, da od onoga, što već imamo nismo voljni nikomu išta odstupiti, i da ćemo pod uvjeti ugovarati. Ovo se takodjer ovdje veli na više mjestih, veli se, da smo putem konvencije pripravni viećati o zajedničkih interesih; dalje veli se: „nastaje sad pitanje: kako da se ovi zajednički interesi u napredak poravnaju i u sklad medjusobni dovedu;“ dalje niže kaže se, „da se ovo poravnanje interesah nam i ostalim zemljam i narodom monarkije skupnih, ustanovi načinom bez uštrba našega prava.“ Veli se dakle, da bi mi ugovarali na takov način, da nikomu ništa nedamo, bez našega uštrba. To smo rekli i u zaključku glede Ugarske. Ja neznam, da li je za koj narod nepošteno, kazati, da će ugovore praviti? Dalje kaže se, da pogibelj sliedi.

Ako to stoji, onda kažem, da isto tako iz zaključka glede Ugarske pogibelj sliedi. Mi velimo, da ćemo samo ugovor učiniti, ništa drugo nekažemo, to dakle nam proste ruke ostanu. Taj ugovor može biti konfederacija, ili može biti sabor, to nam je prosto, kako hoćemo. S toga sam ja mnienja, da se u izjavi, gdje se govori o konvenciji, da se samo kaže ugovor; da nam ostanu ruke proste, da nas neće ništa vezati.

Na dalje ja izjavljam, da ja kao Slavjan osobito kao Jugoslavjan želim obstanak Austrije. Mi smo, istina, tečajem njekoliko lietah tamo došli, da smo dobili njekakvu važnost u Evropi i kod susednih narodah, da se obaziru na nas; ali stalno imam uvjerenje, da kad bi se sada Austrija razpala, da mi nebi znali kuda se kretati. Nam još treba vremena, da se možemo ojačiti i okrepiti; s toga ja kao Slavjan obstanak Austrije želim. Ako to želim, želim i sve, što je s time u savezu. Ja si nemogu misliti Austrije bez toga, da imadu svi narodi u Austriji zajedničke interese; ako pak ima zajedničkih interesah, onda i treba jednu vlast, koja će ove zajedničke interese ravnati i razpravljati. Idem to u primjeru razjasniti.

Mislim, da će svaki priznati, da dok Austrije ima, da mora biti jedan ministar izvanjskih poslovah; ako su dva, od kojih će svaki u miru i ratu svojim poslanikom druge naputke davati, tada Austrije neima. Mora dakle jedan mi-

Digitized by Google

nistar izvanjskih poslovah biti, koj će poslanike pošiljati, koj će zastupati cielo carstvo, koj će ugovarati o miru i ratu i t. d. Ovaj dakle ministar izvanjskih poslovah će djelovati na nas, jer će on uticati u čitavo carstvo. Sada ja pitam, ako nemože biti Austrija bez jednog ministra izvanjskih poslovah, koj će uticati u sudbinu svih narodah u Austriji, je li onda interes naš zahtieva, da i mi upliv imamo na tog ministra, ili da samo on na nas djeluje, a mi na njega ne? Kada mislim, da taj ministar može izvana reakcionarnu politiku tjerati, onda da može sa susjednimi državami ugovore praviti, da nesmiju narodom ustava dati, da ako bi narodi ustav zahtievali, da će biti država podkriepljena od Austrije vojskom, pa ako je tako taj ministar udušio slobode duh, onda je i moju slobodu udušio, koja je poduprta od onih narodah, koji su meni za ledjima; kad taj ministar izvanjskih poslovah dobije od ratnog ministra one soldate u ruke, koje smo mi votizirali, da može s njimi slobodu ugnjetavati: ako to sve promislim, onda moram kazati, da taj ministar izvanjskih poslovah strahovito djeluje na mene. Sada dakle, kad smo mi u takovom položaju, da on na nas djeluje, a mi njega nemožemo na račun pozvati, nije li pametnije, da mi njega možemo kontrolirati, da ga možemo na sud pozvati, da nam je odgovoran?

Nadalje nemogu si predstaviti Austriju bez jednog ministra trgovine; taj će djelovati na cielo carstvo. Pitam ja opet tu, ako taj ministar može djelovati na me, nezahtieva li interes, da i ja na njega upliv imam? Nemože to sve jedno biti, kakove on ugovore pravi, nije to sve jedno, da li on stavi na tudje proizvode veliku carinu, ili malu? meni nije sve jedno, da vanjska oblast kroz malu mitu svoje proizvode može uvažati, a naši proizvodi gube cienu; on nas svojimi ugovori može siromake učiniti. Kad dakle on tako djelovati može na naš žep, nije li bolje, da mi njega možemo kontrolirati, da ga možemo na odgovor pozvati? S toga velim, da stupimo u takav položaj, da nam bude centralna vlada odgovorna i od nas odvisna.

Nadalje, gospodo! sloboda naša, reklo se što mu drago, biti će tim sigurnija, čim će narodi u nasljednih pokrajinah biti slobodni. Ja sam čuo protivno mnienje, ali ja kažem, dok god nasljedne pokrajine nebudu slobodno i ustavno uredjene, uviek bit će tamo gniezdo reakcije, od kud će se podkapati naša sloboda, kao što je to do dandanas bilo; jer narodi oni neće imati interes niti moći, slobodu našu podupirati, nego gledat će na nas nenavidnim okom i raditi, da se naša sloboda podkapa. Velim pako gospodo! ako naš odnošaj glede ukupnog carstva bude takav, da ćemo mi moći djelovati na centralnu vladu, da ćemo ju moći kontrolirati, da nam bude odgovorna, da će time biti ujamčena sloboda i drugih pokrajinah, jer ćemo se za nju zajedno boriti.

Reklo se je ovdje, i ja sam toga mnienja, da mi u izjavu uzmemo to, da mi ugovarati nemožemo tako dugo, dok nasljedne pokrajine nebudu ustrojene na ustavnu. Reklo se je, da smo mi prije 1848. god. bili slobodni, prem su one pokrajine bile pod absolutizmom. To je, gospodo! gola obsjena; od te slobode imali smo malu česticu a u bitnosti gotovo ništa. Mi smo prije 1848. god. imali pravo vojnike dozvoljivati, ali u Beču imali su pravo, po svojoj volji s njimi razpolagati. Ministar izvanjskih poslovah tjerao je reakcionarnu politiku; on je sa vojvodi i knezovi u srednjoj Italii napravio ugovor, da nesmiju dati ustava, da ako bi narodi ustav zahtievali, da su od Austrije prisiljeni zahtievati vojsku na ugnjetavanje narodah. Onimi soldati, koje smo mi, dozvoljivali, ugnjetavali su slobodu, bez da su nas pitali. Tja u Neapol morali su naši soldati iéi slobodu podkapati i daviti. Gdje je vlada odgovorna, tamo nemože se rat nametnuti bez dozvoljenja sabora.

Nadalje, gospodo! mi smo imali pravo porez dozvoljivati, ali samo izravan porez, a neizravan su nam sami nametnuli, koliko su htjeli; oni su nam nametnuli mitnice, štogod smo izvažali, na tom je bila velika carina, a štogod se je uvažalo, bila je mala. Mi smo do toga bili već došli, da su se sve županije ugarske tužile, da se nemože trgovina tjerati, da ćemo se po poslovici ugušiti u vlastitom salu. Tako veli se, da smo slobodni bili. Nebi li pametnije i bolje bilo, kad bi centralna vlada, koja ugovore pravi, nam bila odgovorna, kad bi mi nju na sud pozvati mogli? Ima u zakoniku članak 17. i 18. od god. 1715., gdje se govori, da su vrhovna dikasteria, kao kancelaria i komora itd., da su neodvisna od ministerstva bečkog; i Ugri pozivlju se na to, da su neodvisna, jer su samo sa kraljem dopisivala. Kad bi bila neodvisna, i samo u dopisivanju stajala sa kraljem, onda bi se ja slagao; nego kralj poslao je dopise u kabinet, a taj je riešio, kako njemu bila volja; pa onda se je poslalo na sabor s podpisom kralja. Da li nismo dakle u glavnih strukah od njegda zavisni bili od centralne vlade bečke? samo ta razlika je bila, da smo mi od nje odvisni bili, a ona od nas ne, mi na nju nismo mogli djelovati; mi nismo imali kontrole, mi nismo mogli nju na odgovor pozvati. Ako dakle ona na nas djeluje, nije li bolje, da i mi na nju djelujemo, i da ju tako uredimo, da nam je odgovorna?

Nadalje, gospodo! kako sam već ovdje jedanput napomenuo, politika je onako neznabožna i poganska, kao za vrieme cesara. Od toga sliedi, da je ugovor politički samo onda siguran, ako ga čovjek ima čim braniti. Jer mi vidimo, da je republika krakovska ujamčena od svih vladarah Evrope, pak je dandanas neima, jer sirota se nije imala čime braniti. S toga držim, da će naša sloboda onda pravom slobodom biti, kad ćemo ju moći braniti, kad će nas toliko zajedno biti, da se neće reći, kako reko Pazmandy, da neće iz topovah na komare pucati, to će reći, ako bude Krajina i Dalmacija naša. Tada je naša sloboda mnogo više ujamčena; jer, gospodo! dajte našim županijam debele knjige slobode, ova sigurna nije, dok ju braniti nemožemo. Tu su mnoga gospoda mislila, ako sa Ugri u savez stupimo, da će naša sloboda stalnija i sigurnija biti. Zar nismo se s njimi uviek morali natezati? Oni su dotjerali do toga, da su našince izrivali iz svih službah, da su nam profesore mogli narinuti Magjare. Mi moramo slobodu braniti proti Ugrom i proti Austriji; tomu je potrebno, da smo jaki, tomu je potrebno, da Krajinu i Dalmaciju dobimo. Nu svatko će morati reći, da to pitanje, hoće li Krajina i Dalmacija k nam pristupiti, mnogo od bečke vlade zavisi, da ona ima gotovo prvi glas u tom; mi se možemo samo na naša prava i naše članke pozvati, ali ako oni kažu, da nedadu, mora stvar tako ostati. Ako je tomu tako, onda držim, da ujamčenje naše slobode, da naša budućnost zahtieva, da mi ovaj naš akt onako uredimo, da vidi bečka vlada, da nismo neprijatelji obstanka Anstrije, da nismo za razpadnuće iste, da se izrazimo, da vidimo zajedničke interese, i da smo pripravni ugovarati glede organa, koj će zajedničke interese razpravljati, a tu nas neveže ništa, jer to može biti konfederacija ili odbor sabora, ili drugi kakav organ, koj našu slobodu ne vriedja, i to tim više, jer smo rekli, da od onoga, što već imamo, nismo voljni što odpustiti. Reći će mi se, da je to

Digitized by Google

pogibeljno; oni su lukavi ljudi, prevarit će nas. Ja bi glede Magjarah mogao isto to kazati, mogao bi kazati, da su oni još veći politici nego u Beču (ah, ah! Stanka.) Ja bi samo rado, da se to oprovrgne. Kad je već pogibelj u izrazu, da ćemo ugovarati, kažem, da je i u zaključku glede Ugarske pogibelj, isto kao u toj izjavi. Mi imamo zdrav razum, mi ćemo, kad dodje do ugovora, gledati, da nam se zamke ne stavljaju. Ako nam stave uvjete, koji se sa ustavom ne slažu, mi jih odbijemo. Ako pak imam sa nepoštenjaki posla, koji hoće silu da nam učine, tada nas nikakva formula neštiti; nijedan papir nije tako jak, kao bajoneti. Kad nam hoće silu učiniti, svaka sila je do vremena kako poslovica kaže: „svaka sila do vremena, a nevolja redom ide.“ A neka gospoda u Beču nemisle, da svietom vladaju, mnogi su to već mislili, pak su napokon vidili, da su bili orudje drugih. I Napoleon je to mislio, da svietom vlada, pa je napokon došao na Elbu. Kad je Napoleon svoj „Staatsstreich“ izveo, onda je u Austriji počela reakcia; god. 1853. je prvi početak germanizacie i spolizacie; kad najedanput dodje pozdrav nove godine, a poslje toga Magenta i Solferino, a oni koji su se za bogiće držali, vidili su, da nemogu toliko koliko mrav, kamoli sudbinom narodah kretati. Tako ista gospoda u Beču, ako nam hoće silu učiniti, mogu to samo za vrieme. Austrija nek dobro zna, da ako ju Hrvati ostave, da je propala; mi smo ju 1848. god. spasili; ako ju ostavimo, propasti mora. —

Ja dakle iz navedenih razlogah opet velim, da sam za izjavu g. Price sa dodatkom g. Briglevića, samo želim, da se izpusti rieč: „od vremena do vremena;“ jer nalazim, da su interesi zajednički postojani i stalni, dakle treba da bude i odnošaj postojan i stalan.

Naveo sam po mom uvjerenju razloge, neobaziruć se, da li će biti to povoljno ili nepovoljno. Prije nego zaključim, molim gospodu, da bi izvolili u obzir uzeti, da je govorio onaj, koj nije nikada ševrdao, da je govorio onaj, koj je i onda govorio, kad je pokvario svoju karieru, da je govorio onaj, koj je i onda govorio, kad se je badava za saveznika obazirao, pa ga nije našao, kad su mu se uklanjali kao medvjedu pogibeljnom. Napokon, gospodo! molim uvažiti, da sam ja o stvari mozgao prije nego sam govorio, i da sam mozgajuć došao do uvjerenja, da ako Austrija ima zajedničke interese, mora imati zajedničke poslove, mora imati kontrolu; drugačie ima centralna vlada samo na nas upliv, a mi na nju ne. Gospodu, koja su protivnog mnienja, molim, neka mi odgovore na ovo pitanje: Jesu li gospoda za obstanak Austrije? Koji nisu, ti su za revoluciju. (ah, molimo!) Onda, koji su za obstanak Austrije, nek mi izjave, može li biti jedna Austrija bez zajedničkih interesah svih narodah? Ako nemože biti, da li je onda potrebna jedna vlast, koja će ove poslove rukovoditi i razpravljati? Ako je potrebna jedna vlast, možemo li se mi njezinom uplivu izvući? Ako to nemožemo, da li je probitačnije, da ona samo na nas upliva, a mi na nju ne, ili je probitačnije, da i mi takodjer na nju uplivamo. Molim mi na to odgovoriti. Rekoh.

Tito Babić. Svietli bane, slavni zastupnici naroda! Ako ikada, tak zaista sada je zadaća ovog sabora ozbiljna a zajedno težka i mučna — a zadaća ova sastoji u riešenju pitanja: hoćemo li u Reichsrath ili ne? Kratko zaista pitanje — ali važno. — Gospodo! riešenjem ovog pitanja nametnuto je ledjima sabora ovog ogromno breme odgovornosti na prama cielom narodu našem.

Narod očekiva željno od nas, da se sabor ovi odvažno i muževno izjavi u pitanju ovom — te da svojim izjavljenjem očekivanju naroda odgovori onako, kao što ga samo njegova najčistija saviest i najiskrenije osvjedočenje vodi.

Ja, gospodo! čuvstvom težke ove odgovornosti potaknut, nemožem izjaviti ino — već to: da ja niti hoću za Reichsrath glasovati niti za njega zastupnike izabirati — a još manje u njega sam, ako baš izabran, ići podnipošto, bilo kak mu drago: et si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae!

Kraljevsko pismo od 20. ožujka 1861. odredjuje — da se iz sredine ovog sabora devet zastupnikah od strani Hrvatske i Slavonije u osobi sposobnih i miroljubivih muževah slobodnim izborom izabere, i da se takovi u Beč u državno vieće pošalju.

Gospodo! rieči ovog kraljevskog pisma su za nas sasvim nove — i zato, što su nove, probudile su u svim krugima njeki strah, koj je obuzeo cieli naš narod, koj se Reichsratha tako boji — kao što se boji absolutisma prošlih 12 godinah — boji se ovog Reichsratha, jer mu u našim zakonima niti traga niti primjera nenalazi — i jer misli, da ovi Reichsrath, premda nominalno se naziva representativnim sborom, ipak nikada neće moći postati organom konstitucionalnog narodnog života — već će ostati oružje vlade — oružje rekoh vlade, kojim će se g. Schmerling služiti — i kojim će namjeravati pod metamorphorom konstitucionalisma postići ono — što je njegov žalostne uspomene predšastnik Bach ljutim gvozdenim bičem absolutisma izveo — politiku naime centralizacije, koja tamo smiera, da na razvalinah samostalnosti i autonomije narodah podigne jednosliku sgradu državnu, uništujuću sve posebne narodne interese kraljevinah i zemaljah.

Sjeća se narod, sjećamo se i mi ustava od 4. ožujka 1849., sjećamo se udesa njegovog — i znamo, da gole rieči, i oktroirana milost nepružaju nam nikakove garancije — i zato se bojimo — da bečkoj vladi niti sada do toga nestoji ozbiljno, da ustav narodima podieli, velim onaki ustav, koj slobodnim narodima pristoji. —

S toga dakle želi narod, a želimo i zahtievamo i mi, da nam se naša starodavna i temeljna prava u svoj istini natrag povrate, da mi na temelju takovih sagradimo kuću budućnosti i slobode naše.

Zaista strah oni, koj se je kod naroda našeg porodio onda, kad se je rieč o Reichsrathu povela, nije beztemeljit: jer kraljevsko pismo od 20. ožujka 1861. protivi se sasvim pojmu konstitucionalnog načela — gdje bo se zapovieda: sic volo, sic jubeo — ondje ustava neima. —

Mi znamo, da polag našeg ustava nitko nije vlastan o nas bez nas odlučivati — i to je naše stožerno pravo, koje mi oskvrnuti dopustiti nemožemo. — A to bismo učinili onda, kad bismo se poklonili odredbi kraljevskog pisma od 20. ožujka 1861. — i time bismo se odrekli onog prava, kojim mi nismo dužni priznati zakonom ono, što narod naš u saboru sakupljen zaključio nije i što kralj naš sankcionirao nije. —

Isto kraljevsko pismo nemože se u suglasje dovesti sa našim zaključkom o odnošajih trojedne kraljevine sa kraljevinom Ugarskom učinjenim — kojim smo odlučili u užji savez stupiti sa kraljevinom Ugarskom, te priznali solidarnost naših interesah, našeg ustava i naših pravah. — Zato neznam, kakovim načinom da mi sada od ovih odstupimo državnom vieću ono, što smo sa kraljevinom Ugarskom dieliti odlučili — i što nam nedopušta unići u kombinacije druge bez učešća kraljevine Ugarske. —

Digitized by Google

A napokon ovo kraljevsko pismo protivi se programu mojih komitentah, koji žele, da se ja u pretresivanje ovog pitanja niti upuštati nesmijem — kao što se to vidi iz 14. točke istog programa.

Gospodo zastupnici naroda! da, kako to već u mojem govoru o odnošajih ove kraljevine sa Ugarskom državom rekoh, od ustavnih naših pravah neću niti za dlaku odpustiti — i volim sve izgubiti silom bez moje krivnje, nego li štogod odstupiti mojim privoljenjem i mojom krivnjom; jer znam, da ono, što mi je danas silom oduzeto, možem sretnijim vremenom pravedno natrag zahtievati i dobiti — a na ono, česa sam se dobrovoljno odreko, više nikada prava neimadem.

Šta se nadalje istog Reichsratha, njegovih česticah — a i koristih i štetah od onud za nas proizticućih tiče, o tom neću progovoriti, to su moji predgovornici dovoljno izjasnili i opisali — a i novine nam dokazuju u kakovom položaju se nalaze narodi češki i poljski.

Nu to ipak moram napomenuti i visoku ovu kuću na to pozornu ušiniti: ako se visoki ovaj sabor odvaži u državno vieće zastupnike svoje slati — da onda naša kraljevina hrvatsko-slavonska neće samo postati državnom nasljednom austrijskom — već i državom njemačkog saveza — te onim putem, kojim smo išli u Beč, ići ćemo u Frankfurt.

Istina je, da mi Austriju ignorirati nemožemo — mi znamo, da su nastali faktični skupni interesi financijalni — mi znamo, da su skupni interesi naši proizticući sa skupne obrane sviuh državah austrijanskih — znamo i to, da je Austrija samo pod ovim imenom predstavljala jednu cjelinu u internacionalnih odnošajih naprama stranim državam — to ipak mislim, da se mi sada u ovom stanju našem podnipošto nemožemo upuštati u dogovore i konvencije sa vladom austrijanskom dotle, dok nam se nepovrati naš prijašnji ustav i cjelokupnost naše trojedne kraljevine — za da onda samo mi svikolici na temelju ustavnom stavljeni putem i načinom ustavnim pitanje ovo riešiti uzmognemo.

U predmetu ovom položeni su na stol visoke ove kuće predlozi osrednjeg odbora, komu je već i onako odzvonjeno, predlog g. Kvaternika, predlog manjine sa izjavom g. Makse Price i predlog g. dra. Stojanovića; ja o nijednom neću progovoriti i pristajem uz predlog g. Stojanovića s tim izpravkom, da mu se na koncu pridaju rieći: „dokle se prijašnji naš ustav i prijašnja starodavna prava ovoj trojednoj kraljevine nepovrate.“ Rekoh.

Ivan Perkovac. Ako i ja imam koju stereotipnu frazu, to je ova: da ću na kratko govoriti.

Meni se čini, da smo u njekojih pitanjih u obće tako složni, da nitko neima prava sebi prisvajati autorstvo izraza: „u Reichsrath neidemo“; zato mi se suvišno čini, da to visokim glasom opetujem, a to ću činiti tim manje, što u obće nehlepim za povladjivanjem visokih stališah i za lovorom popularnosti, koji se dan danas može vrlo jeftino zaslužiti.

Nu hoteći govoriti o samoj stvari, moram ovo reći: Neima dvojbe, da je naše državopravno stanje poremećeno; tko ove moje rieči hoće kritizirati, neka promisli, da sam rekao, naše je državopravno stanje poremećeno. A poremećeno je, što bi po pravu moralo onakovo biti, kako su ga prije dva tri tjedna razložili mnogi sjajni govornici sa narodne stranke, a po tom bi naša zemlja imajuća za vladaoce dvostranim ugovorom izabrane članove sjajne kuće habsburžko-lorenske, morala biti neodvisna, samostalna, ustavna država, koja izvršuje na svom saboru njekoja kardinalna prava, kao najjače jamstvo ustavne slobode.

Jest, po pravu bi ovako moralo biti; nu je li tako? Nepitam to sada, niti pitam, je li po diplomi od 20. listopada, jer to svatko zna, da nije; niti tu treba, da čovjeku žile nabreknu, ako hoće dokazati, da nije. Već ja pitam, je li tako bilo, kad je austrijanska vlada naš ustav godine 1849. samovoljno konfiscirala? Nije ni onda! Jer smo mi najjače pravo, kojim se može po mnenju glasovitih publicistah vrlo dobro braniti ustavna sloboda, izvršivali na ugarskom saboru; izvršivali smo ga kao dio ugarske države, i na korist ugarske ili bolje rekuć na korist magjarske politike. A pošto smo mi rekli i svečano očitovali u ovom saboru, dapače i u ovom zasjedanju, da smo čvrsto nakanili od sada prava svoja izvršivati na korist svoga narodnoga razvitka, to za me neimaju nikakvoga smisla one rieči: hoćemo da nam se povrati ustav, kakvim je postao do godine 1848.i kakov je bio godine 1848.

Tu je dakle opreka izmedju pravnoga i faktičnoga stanja, koju povećavaju Magjari svojimi težnjami, dapače mogao bih reći, pretensijami. Ja opominjem visoki sabor na žestoke prepirke i eklatantne prizore, koji su se u ovoj sabornici dogodili s tih dvijuh riečih: „pravno i faktično“. Ako ja dakle velim, da fraze o povratku našega ustava neimaju smisla u ovoj sabornici, to govorim, što pišu oni urednici, kojim je njeki njihov dopisnik rekao, da crno po bielom mažu. Ta dà! Prostomu oku nije sve to pisanje ništa nego mazanje, zato čim je tko manje izobražen, tim manje cieni divnu umjetnost slavnoga Kutnogorskoga. Kod prosvećenih narodah negleda se na to, da li je što pisano i tko je pisao, nego na to, ima li što istine u tih pisanih, ili ako je komu prama njegovoj individualnosti priličnije reći, mazanih riečih.

Ja dakle opetujem, da u ime svete naše stvari, u ime našega narodnoga razvitka, u ime naše bolje budućnosti neću ništa da znam o absolutnom povratku ustava našega, kakov je postao do godine 1848. i godine 1848. po ugarskih zakonih.

Ako je tu komu na jeziku: dakle diploma? Tomu odgovaram: podnipošto! pa mu velim ono, što je već i umni pisac mnogo putah spomenute izjave kazao: da hoću ustavnost, kakova rezultira iz načelah našega državnoga prava, po kojem su si Hrvati god. 1527. dvostranim ugovorom izabrali vladaoca uz naročiti uvjet, da čuva i brani njihova stara prava; — prava, koja su jamstvom ustavne slobode.

Ako dakle hoću ja i oni, s kojimi ja jednako mislim, da se naše poremećeno državno stanje uredi, to neću podnipošto, da se uredi neustavnim načinom, to jest, oktrojiranjem, jer ta je nakaza tudja našemu državnomu pravu, jer ni nije pravo. Nu tu mi opet valja primietiti, što neću nikakvoj pohvali ili nepohvali za volju zašutiti, jer moram mimogred reći, da je dužnost narodnoga zastupnika govoriti bez obzira na pleskanje; neću, rekoh, zašutiti, da smo mi počeli raditi na temelju neustavnom, to jest na temelju diplome od 20. listopada, jer da te nebude, mi po svoj prilici danas još nebi ovdje viećali; a neznam, bi li oni, koji neće baš ništa ni da čuju o toj diplomi, imali toliko snage, da si silom uzmu, što im je ona darovala. Ja dakle mislim, da pozvani od našega vladaoca, moramo odgovoriti, da osjećamo potrebu toga, da se naše državopravno stanje uredi;

Digitized by Google

nu da u tu svrhu poslanikah u državno vieće poslati niti možemo niti hoćemo. Nećemo, jer nismo po pravu svojem dužni poslušati taj poziv, jer to državno tielo nije takovo, da bi u njem nalazili garancije ustavnosti. A zašto nenalazimo, mislim da netreba dokazati, i ja iskreno izpoviedam, da bi mene svatko uvriedio, tko bi me držao za tako slaba politika, pa bi mislio, da mi to mora razlagati i dokazivati. Mislim dakle, da nemogu častnije govoriti prama ovomu vis. saboru, nego ako reknem, da toga ovdje nikomu netreba. Ovo se može u njekoliko riečih stegnuti, pa reći ovako: mi hoćemo da imamo ustav, kakov je prama izvršujućoj državnoj vlasti bio naš stari ustav, a hoćemo, da ga stečemo ustavnim putem; jer ako je naš stari ustav tečajem vremena nemogućim postao, to odtuda podnipošto nesliedi, da neimamo prava na valjan ustav, a još manje sliedi to, da je vladalac naš vlastan mienjati ga po svojoj volji. Ja se ponosim tim, da sam podoban strogo ustavno govoriti, bez šarenih prikrpicah, a s toga sam sviestan tomu, što nam treba. A ovo me veseli samo zato, što se samo tom i takovom sviešću, koja mi je po svoj prilici zajednička sa cielim saborom, može utemeljiti sreća našega naroda.

Tko je voljan u to ime sve učiniti, što mu ikako sile podnose, i kojega je nastojanje u to ime promišljeno i trajno, taj će svaku sgodu prihvatiti, da svoju nakanu izvede.

A prihvatiti će ju tim radje, ako zna, da mu jedan na pola propali narod težko izgleda bolju upravu, nego što je bila ona od prošastih godinah, a i ona prije g. 1848.

Ja od samoga štovanja prama ovomu visokomu saboru, pa poznavajuć pronicavost njegovih članovah neupotrebljavam mnogo slikah i prilikah, nu ovdje učiniti ću iznimku, pa ću reći, da mi se čini, da smo mi sada kao muž, koji ima ženu i djecu, a nesreća ga je progonila, te mu je jadna porodica morala stradati pored sve njegove marljivosti. Ovakov muž mora svaku priliku prihvatiti, kojom će svoje milo i drago od biede i nevolje spasiti; jedno samo nesmije da učini, pa poginula mu s mjesta žena i djeca: nesmije da okalja poštenja. Naše je poštenje u tom primjeru načelo naše ustavnosti. Ako je ovo spašeno, sve je spašeno. Moram da vam reknem, da ja poštenje razlikujem od kaprice, te bih držao za nepoštenoga takvoga muža, koji bi radi kakove puke formalnosti mogao gledati nevolju svoje porodice. Ovdje, mislim, da aplikacije netreba! Biti će dovoljno, da opazim samo još to, da se narod snažan, sviestan, pošten neima bojati, da će mu sloboda propasti radi formalnosti. A uz to mi se opet nudja prilika popraviti ono krivo mnenje, što sam ga već više putah čuo, da je sva garancija ustavnosti u prisegi vladaočevoj. Ovo je samo njekakvo jamstvo, a nije cielo; bilo bi dakako jače, kad bi narodi prema ovoj prisegi vladaočevoj imali pozitivno pravo, koje ima s njeke strane Englezka i koje su ugarski narodi imali do Andrije II. Ako će tko reći, da vladaoc može dokinuti samo ustav, što ga je sam podielio, kao što se je dogodilo s ustavom od 4. ožujka 1849., to nije baš sve rekao, što bi reći mogao, jer bi inače kazati morao, da se gledeć volje vladaočeve može to dogoditi i s ustavom rekao bih ustavnim, ako je dosta snage k tomu. Ako ja dakle i priznajem drage volje, da je prisega po svom nabožnom znamenovanju uzvišen čin, koji može liepo djelovati na čuvstvo pobožna čovjeka: to opet moram reći, da je prava i najjača garancija ustava u snagi samoga naroda, koji nemože doći pod jaram samovolje, dok sam neće. Kad ja na samoga sebe mislim, pun sam pouzdanja, a strah me hvata samo onda, kad se sjetim prošastih vremenah, gdje sam svojima očima gledao, kako su njekoji, dapače mnogi, najžešći govornici za slobodu postali prvi sluge absolutizma, prignuv i sami vrat svoj pod jaram, a potegnuv, da nebudu sami, i druge slabije uza se.

Nu ta pogibelj prieti nam opet s dvijuh stranah; s kojih? to svatko sam zna. Mi smo onomadne stvorili zaključak, kojim smo očitovali pred cielim svietom, da nismo voljni biti ono, što smo malo ne postali bili; pa upravo zato, što smo uz to rekli još i to, da smo pripravni s državom ugarskom učiniti novi savez, dužnost je naša, da u pitanju uredjenja naših odnošajah prama Austriji nereknemo ništa konačno, dok nebude sasvim uredjen nas odnošaj prama Ugarskoj. Al to možemo medjutim reći, da priznajemo njekoje zajedničke poslove s carevinom austrijanskom, koje smo voljni urediti, ako se prizna pravni temelj, na kojem stojimo. Ovo nije ni manje ni više, nego što reći moramo. Budući da se prama toj mojoj misli može urediti predlog manjine osrednjega odbora, to glasujem zanj, pa opazujem samo još, da moja namjera nije bila govoriti uz izjavu sastavljenu po gosp. Prici, premda moram očito kazati, da se, ako i nisam vičan klanjati se do crnoga praha, drage volje poklanjam gosp. sastavitelju, jer moram priznati, da je ta izjava u obće takovim plemenitim smjerom, tako poštenom namjerom i tolikom vještinom sastavljena, da bi se ponosio, da sam ju ja sastavio; o njoj se nemože drugo reći, nego: ars non habet osorem nisi ignorantem. Rekoh i dorekoh.

Lavoslav Šram. Ja se moram najprije izjaviti proti predlogu manjine osrednjeg odbora, i proti dotičnoj osnovi gosp. Price, i moram izjaviti, da pristajem uz predlog g. Stojanovića s njekimi promjenami, koje ću kašnje naznačiti. Kad sam se tako izjavio, moram odmah da se svratim na predmet viećanja, i ovaj nije drugo, nego kraljevski predlog od 12. ožujka 1861., koji veli, da ovaj sabor ima poslanikah na carstveno vieće poslati i zajedno ustavnim putem ustanoviti način budućeg biranja takovih zastupnikah.

Ja bi na temelju ove kraljevske propozicije mislio, da je ovaj visoki sabor toliko po naravi ovog visokog spisa kao i po njegovom smislu vlastan, ne samo o pitanju, koji bi to bili, koji bi išli na carstveno vieće, nego takodjer i o meritornoj strani, o samoj jezgri kraljevskog odpisa, svoje mnienje izreći.

Kraljevska propozicija je u smislu javnog prava izražaj iniciative, koje toli Nj. Veličanstvu koli saboru pristoji, i kad Nj. Veličanstvo saboru ovakovu osnovu pošalje, ovaj sabor nije samo vlastan nego i dužan u pretres uzeti ovu kralj. propoziciju i svoje mnienje o tom izraziti, i tek onda, kad bi sabor kao drugi faktor pristupio, onda bi to bio po ustavnom smislu stvoren zakon.

Da je ovo smisao ovog visokog spisa, može svaki razabrati, tko ovaj visoki odpis ponješto pozornije pročita, i to već zato, što smo uvjereni, da Nj. Veličanstvo sve svoje narode usrećivati namjerava.

U ovom visokom odpisu stoji, (čita): da na ustavni način odredi itd.

Dalje ovdje je Nj. Veličanstvo upravo to izrazilo, da treba ovaj visoki predlog u ustavni pretres uzeti, a zaključak da će imati biti u ustavnom smislu crpljen, naime kadno volja Nj. Veličanstva i sabora se slaže, da se onda ima ustavnim putem način budućeg biranja ustanoviti.

Digitized by Google

Ja mislim, da se ovaj sabor tako svog prava služi, toliko da kaže na temelju svojih dužnostih, i mislim, da to odgovara ideji, koju je Nj. Veličanstvo u odpis položilo.

Ako visoki sabor kralj. ovaj predlog u pretres uzme, i glede načina, kako se to ima riešiti, vieća, to mora ovo bivati u smislu našeg ustava, i tako se ono, što je najshodnije, ustanoviti.

Tu pristajem ja uz predlog g. Stojanovića uz onu promjenu, koju ću naznačiti, jer kako kazah, ako mi to uzmemo u ustavno pretresivanje, onda nam stoji na volji tako riešiti, kako nam se najshodnije čini, a onda je gotova naša dužnost, da ovako riešimo, kako to obća korist naroda zahtieva.

Glede toga rješivanja moram izjaviti, da je temeljna ideja, koja mene u razglabanje ovog predloga vodi, ona, da se izjavim, kako sam jurve imao priliku kazati, govoreći glede ustanovljenja naših odnošajah prama Ugarskoj, proti svakoj centralizaciji, a da je obstanak Austrije potreban, zato i ja glasujem, nu uz to kažem, da Austrija nije drugčije moguća, nego ako popusti od ideje stroge centralizacije.

Kad sam proti svakoj centralizaciji, to moram biti proti onakovom riešenju, kako ga osrednji odbor predlaže, i to takodjer iz gleda koristi naše domovine.

Gosp. predgovornik Žužel, komu ću napose odgovarati, kaže, da imade skupnih pitanjah, koja moraju biti sredotočna, i da ova skupna pitanja zahtievaju skupno zastupanje.

Ako imade takovih skupnih interesah, ja kažem, da opet imade jedan interes, koji je najsvetiji svakomu narodu, a ovaj zahtieva to, da si paladium ustava sačuva, a ako imade materijalnih interesah, moraju se rješavati ovi interesi tako, kako se to s temeljnom ideom, s ustavom slagati i u sklad dovesti može; i kao što je g. Briglević predložio, od slučaja naime do slučaja.

Kad na temelju ovoga izvadjanja pristupam uz predlog g. Stojanovića, nemogu nikako biti za to, da zastupnike na Reichsrath šiljamo, i tu moram naročito reći, prem su njeka gospoda prije kazala, da se ovakovih izrazah, kojimi se jeftini lovori steču, treba čuvati, da kad sam proti svakoj centralizaciji i dosljedno proti svakom Reichsrathu, da sam napose proti ovomu, jer u ovom Reichsrathu nevidim spasa.

Ja vidim, da gospoda, koja toliko govore o obćih interesih, nisu dobro shvatili temeljnih idejah ovoga carstvenog vieća, a ove idee mogu se dokučiti iz same diplome od 20. listopada 1860.

U diplomi se kaže, da imade njekih skupnih posalah, koji bi se morali skupno prestresivati, na to ova gospoda vele, da je ponajprije to struka financijalna, dakle već iz toga gleda da treba udioničtvovati.

Ja odgovaram ovoj gospodi: da baš, što se financijalnih strukah tiče, da su one u diplomi 20. listopada vrlo slabo nadarene, jer druga točka visoke diplome sadržava samo ustanovljenje njekojih vrstih porezah i ostavlja Reichsrathu samo preinačenje glede načina, nipošto pako uredjenje poreza u obće, niti ono pitanje, da li se obstojeći mogu u pretresivanje uzeti, ili da se smiju dokinuti, a kad tako, to ja nevidim velike koristi velikoga promicanja te financijalne struke.

Ja neću u tom jurve izcrpljenom pitanju visokoj kući dosadjivati, jerbo sve, što bi se proti izjavi moglo govoriti, je g. Stojanović izrekao; samo hoću da g. Žuželu, kojega na veliko moje sažaljenje ovdje nevidim, njekoja odgovorim.

Gosp. Žužel se je veoma razljutio proti sadašnjem predsjedniku carstvenoga vieća.

Ja mislim, to nije takova stvar, koja toliko u bitnosti spada na naše današnje pretresivanje, akoprem i ja pristajem na njegovo mnienje.

On kaže, da ova izjava manjine nevodi u Reichsrath, jerbo bi prijašnje stavke sasvim drugo pokazale.

I ja bi kazao, da prijašnje točke nesvjedoče za Reichsrath, ali netreba gledati samo na uvod, nego na ovu ideju, koja se na svršetku razvija, i tu veli se doista, da nebi išli u Reichsrath, nu budući da imamo njekih skupnih interesah, koje valja u sporazumljenju riešavati, putem konvencije ili kakvim drugim novim putem, to bi se morao način ustanoviti, kojim bi se ovi zajednički interesi morali rješavati.

Tu ja pako kažem, da to nije drugo, nego manje očiti pristup k centralizaciji i centralističkom zavodu, zvao se taj Reichsrath ili ne, i odgovaram takodjer ono, što je gospodin Briglević vrlo dobro kazao, da smo već kroz to izrazili, da smo voljni stupiti u Reichsrath, a samo da se ogradjujemo proti formi; a kad bi mi na ono pitanje, da na kakovi način mi ovo skupno rješavanje izvesti kanimo, kazali, da putem konvencije, to bi naravski za odgovor sliedilo, da stupimo u Reichsrath, jerbo su tu zastupnici narodah Austrije, tu je najbolja prilika, putem konvencije ovo utanačiti.

Nadalje kaže g. Žužel, da on želi obstanak Austrije, i onaj, koji to neželi, da je za revoluciju. Ja se tu svečano ogradjujem od strane moje i u ime čitavoga sabora proti tome izrazu, i tvrdim, da nije tečajem saborskoga zasjedanja nitko nijedne rieči izustio, kojom bi mi od starodavne vjernosti i lojalnosti ma za dlaku odstupili bili.

Što se tiče obstanka Austrije, i mi smo za obstanak Austrije, jer smo vjerni podanici Nj. Veličanstva i jer je spas njegov uzko skopčan sa spasom i obstankom Austrije.

Dalje veli, da onaj, koji želi obstanak Austrije, mora da želi sva tome sredstva, a ovo sredstvo smatra samo u centralizaciji. Ja pako smatram samo onu Austriju za moguću i spasonosnu, koja od centralizacije pusti.

Gdje on kaže, da mora biti samo jedan ministar izvanjskih poslovah, proti tomu neimam ništa, to je i prije bilo, ali to nespada u Reichsrath, jer nije ovome u tom gledu nikakov djelokrug ostavljen.

Gdje on veli, da mora biti samo jedan ministar rata, tomu bi takodjer privolio, jer ja nisam čovjek, koji se veže na forme, meni je više stalo do prava soldate dozvoljivati, nego ma kakovog formalnog samoprava.

On govori dalje o pogibelji, da ćemo se u vlastitom salu ugušiti, a tu mislim ja, da smo se ove pogibelji već podobro riešili.

On veli dalje, da nije nijedan ugovor bez materijalne sile dovoljno osiguran, a ja bi u ovom izrazu skoro više vidio, nego što se s običnom saborskom dialektikom slagati može; jer nitko nije ikada mislio, da ćemo mi naša prava drugdje braniti, nego pozivanjem na naša prava, a kad bi se mi na materijalnu silu uzdali, to bi bili već unapred izgubljeni.

Ovaj njegov razlog govori dalje proti njemu. Ako nije naime nijedan ugovor dovoljno siguran, kojeg materijalne sile neštite, onda i onaj, koji bi se putem konvencije sklopio, nebi dovoljne garancije pružio.

Gosp. Perkovac, koji kaže, da se njemu čini, da smo

Digitized by Google

slični mužu, kojega porodica od glada pogiblje, te kojemu prinadleži, da sve ono čini, što se sa češću slaže, nu pod ovom da se nemože kaprica razumievati, odgovaram: da ja veoma sažaljivam, da se g. Perkovac nije dalje izrazio, što je po njegovom mnienju kaprica? I u kojem to smislu glede nas valja?

Dočim ovako zaključujem nepreostaje mi drugo, nego primietiti još uz predlog g. Stojanovića, da se njegova temeljna ideja zadrži, da nemožemo poslati zastupnike na Reichsrath, nu ne tako, kano da nismo ovo pitanje uzeli u pretres, jer smo mi upravo dužni svaku kraljevsku propoziciju pretresati, i evo ju pretresujemo, nego tako, da smo zaključili, da mi izabiranje ustavnim putem utanačiti nemožemo.

Ladislav Balog. Gospodo zastupnici naroda! Kraljevskom propozicijom pozivamo se, da izaberemo i pošaljemo zastupnike na državno vieće, kao i da na ustavno način opredielimo, kako ćemo u buduće to činiti; načela drugoga toj propoziciji neima, nego hoćemo li, nećemo li na državno vieće?

Gospodo! ja negledeć, što je ista rieč ‚državno vieće' najnepopularnija i kao njeko strašilo u našoj domovini, jedino iz osobnoga uvjerenja očitujem, da ja zastupnike na carstveno vieće izabirati i slati niti mogu, niti hoću! I to iz razlogah:

Što se carsko vieće protivi našemu temeljnomu državnomu pravu, našemu ustavu, polag kojega mi jedini pravo imademo o krvi i imetku naroda odlučivati. Ovo naše pravo su toliki ustavni naši kraljevi toli sjajnimi prisegami potvrdili i proti svakomu napadanju braniti svečano se obvezali; ovo pravo naše niti možemo, niti smijemo komu ustupiti, ako nećemo pravni naš temelj ostaviti. Što ako bi učinili, priznali bi diplomu od 20. listopada 1860.; ovu priznajuć, morali bi priznati i patent od 26. veljače 1861., a ovaj priznajuć priznali bi sve, naša pako sva prava bi pogazili i izgubili. —

Gospodo! je li bi moguće bilo, da bi itko od nas pravo svoje pogaziti, ili ga se odreći mogao, kada pomisli, da su predji naši ovo naše ustavno pravo krvju svojom nam sačuvali, ako nebi želio narod pred cielom Evropom osramotiti i sebe za odpadnika i nevjeru predjah svojih žigosati.

Državno vieće protivi se i zaključku saborskomu u pogledu odnošaja izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske donešenomu; ako bi naime ove poslove, radi kojih se na državno vieće pozivamo, u Beču na carstvenom vieću razpravljali, onda bi navedeni zaključak, o kom smo više nedjeljah ovdje viećali, suvišan bio, dostojanstvu pako ove visoke kuće nimalo dolikovalo nebi, kada bi se ovakova nedosljednost u najvažnijih pitanjih pokazala.

Protivi se takodjer državno vieće zaključku glede krunitbe učinjenomu; ova se naime od povratka cjelokupnosti i povratka podpunoga ustava zavisnom čini, na temelju kojih imade se krunitbena zavjernica za trojednu kraljevinu izdati.

Najposlje protivi se interesu i koristi našoj. Poznato nam je naime, da pokrajine austrijske sasvim druge interese imadu nego li mi; poznato nam je, da devet naših zastupnikah proti tolikim zastupnikom austrijskih pokrajinah druge interese zastupajućim niti u najpravednijoj stvari pobjede obdržati nemogu; poznato nam je i to, da se svakom poslaniku, koj druge izim njemačkih interesah na državnom vieću zastupa, rieč oduzima; a poznato nam je i to, da je u interesu baš austrijskih pokrajinah, ako nam veliki porez, od kojega mi nikakove hasne neimamo, nametnu i veći kontingent vojakah oprediele. A kada su nam, gospodo! ova sva poznana, kako bi mi od prava našega odustati, i ma za dlaku komu drugomu od toga prava ustupiti mogli?!

Nadilje, gospodo zastupnici naroda! izjavljujem, da ja povjerenja u vladu bečku neimam. Ima li bo koga na ovom bielom svietu, koj bi se usudio reći, da je vlada u stanju opravdati postupak svoj glede nas, kada je naime ustav naš starodavni, kojega mi nikada zaigrali nismo, faktično ukinula, izim, ako bi tako argumentirao, da smo zato ustav zaigrali, što smo god. 1848. carevinu austrijsku najviše spasiti pomogli. — Nadilje neka opravda vlada ukinuće oktroiranoga ustava, koga je ona sama podielila, i za kojega, ako nije shodan bio, nisu narodi, nego baš vlada kriva.

Gospodo! do sada su vlade branile legitimitet, a sada moraju ga braniti narodi! Gospodo! vlada je Nj. Veličanstvo našega kralja na to prinukala, da je u reškriptu na ugarski sabor stavljeno ono pogibeljno načelo, da Nj. Veličanstvo nije osobno obvezano držati se onoga, što su predji Nj. Veličanstva potvrdili. Gospodo! ako ovo stoji, onda gdje nam je garancija za naš ustav i za našu slobodu?

Nadilje neimam garancije ni zato, što poleg ustanove državnoga vieća u slučaju onom, ako bi državno vieće odgodjeno bilo, ovlaštjen je dotični popečitelj poslove na državno vieće spadajuće sam obaviti, i državnomu vieću, kada se ovo sastane, na odobrenje podnieti; na primjer: učini popečitelj zajam, pa onda predade državnomu vieću, da faktum odobri ili ne. Gospodo! šta će to značiti, svakomu je poznato, da ništa drugo, nego da čin t. j. zajam državno vieće odobri. Jer baš u slučaju, da ga neodobri, što bi to značilo? Upravo ništa; jerbo taj zajam sačinjao bi „fait acomplit," koj uviek ostaje fait acomplit, buduć da državno vieće nije u stanju čin taj neučinjenim učiniti.

Pitam vas još, gospodo zastupnici naroda! zašto se u državno vieće pozivamo? Jeli da kakove polakšice u pogledu poreza ili vojakah zadobijemo? — Ja, gospodo! upravo protivno tvrdim. Znadem bo, da carstveno vieće neima prava porez umanjivati, nego samo povekšavati, zajmove odobravati itd. — A ovo sve smiera jedino na umnožanje i povekšanje i onako već ogromnih teretah i daćah.

Ali, gospodo, veli nam se: aula pro nobis, dobiti ćemo Dalmaciju, ako u državno vieće podjemo. Nu mi smo i to čuli, da je Ugarskoj obećano utjelovljenje Hrvatske, ako ono u državno vieće podje.

Čuo sam u ovoj visokoj kući i to, da bi bolje bilo, da mi s državnim popečiteljem njeke poslove zajedno obavljamo, nego da ih on sam glede nas bez nas obavlja. Ja, gospodo, velim, da je to najpogibeljnije načelo, a zašto? Odgovaram, da ako državno popečiteljstvo glede nas što učini, da je to samovolja i sila, kojoj se mi oprieti niti možemo, niti hoćemo; nego ćemo trpiti morati, pak će nam vrieme naša prava povratiti. Ali, ako mi sami odlučivali budemo, i tako pravo naše drugomu ustupili, težko da ćemo ga ikada natrag zadobiti!

Što se kaže, da smo do god. 1848. samo izravni porez dozvoljavali, velim, da mi prvo 1848. god. druge poreze, kanoti potrošarimu, dohodarinu i mnoge druge niti po imenu poznali nismo.

Glede izjave, da smo prvo 1848. god. u akademiji sa-

Digitized by Google

me Magjare za profesore imali, premda ovo s državnim viećem nije u nikakovu savezu, ipak moram gospodina izjavitelja Žužela upitati, koliko smo Hrvatah tečajem ovih dvanaest godinah za učitelje imali?

Iz navedenih u ovom govoru razlogah uvidja visoka kuća, da ja jedino za predlog moga štovanoga prijatelja g. Stojanovića glasujem.

Ivan Vončina. Svietli bane, gospodo zastupnici naroda! Kraljevski predlog, ležeći na stolu visoke kuće, podpisan je deset danah kašnje, nego što se datira diplomatična okružnica vlade Njegovog Veličanstva, odnoseća se na kraljevinu Italiju.

U toj okružnici izjavljuje vlada Nj. Veličanstva, da niti kraljevine Italije, niti Viktora Emanuela kao talijanskoga kralja pripoznati nemože, jer bi time povriedila ugovore, koji vezateljnu svoju jakost donde imadu, dok se u sporazumljenju svih ugovarajućih stranakah neukinu ili barem nepreinače.

Medju trojednom kraljevinom i medju prejasno vladajućom kućom našom obstoji takodjer dvostrani ugovor, kojega obje stranke kao svetinju držati moraju, i kojega jedino u zajedničkom sporazumljenju preinačiti smjedu.

Što se nas tiče, mi smo taj ugovor nježno i savjestno držali; ali vlada Nj. Veličanstva, koja s jedne strane prosvied proti kraljevini Italiji na svetinji medjunarodnih ugovorah utemeljuje, neće da bude pravedna ugovoru, obstojećemu medju nami i medju prejasnom vladajućom kućom, dočim nas glasom nazočnoga kr. predloga u carstveno vieće poziva.

U tom carstvenom vieću imalo bi se odsele razpolagati s našom krvi, i s našim imetkom, t. j. mi bismo odsele imali davati onoliko vojnikah, i plaćati onoliko poreza, koliko se carstvenomu vieću svidi.

Dozvoljivanje i davanje vojnikah i poreza bijaše uviek pravo državnoga sabora našega.

Pravo ovo štovali su svi vladaoci naši, pa ga niti u najkobnija vremena, kakva bijahu za kraljevanja Marije Terezije i za francezkih ratovah, u ničemu povriedili nisu.

Jedan je doduše slučaj, i to za kraljevanja Josipa II., da se po zlu savjetu nevriednih kraljevskih slugah ovo pravo naše povriedilo; nu poznato je cielomu svietu, da je blage uspomene kralj Josip postupanje svoje sam požalio, i da je nasljednik mu Leopoldo II. člankom 16. od god. 1790. obvezao se, da državnomu saboru našemu pripadajuće pravo dozvoljivanja vojnikah i poreza nikada povriediti neće.

Ovo pravo pripoznaše takodjer prejasni nasljednici Leopoldovi blage uspomene Franjo I. člankom I. od god. 1802. i III. od god. 1827., zatim Ferdinando V. čl. V. od godine 1840. obvezavši sebe i potomstvo svoje, da će sveto držati ova prava, ujamčena u temelju ustava našega.

Budući dakle ova prava naša jasnimi zakoni utemeljena, budući mi nismo niti ugovora povriedili, niti vjerom prama prejasno vladajućoj kući ikada prevrnuli: dužnost je vlade i Nj. Veličanstva, da prava naša kao svetinju štuje, da je nigdje i u ničem nepovriedi i nepreinači.

Mi smo ova prava od otacah naših kao dragocjenu baštinu primili, — obraz bi nam pred svietom pocrnio, a djeca bi nas u grobu proklinjala, kad bi mi ova prava lakoumno žrtvovati htjeli.

S toga sliedi, da trojednoj kraljevini na carstvenom vieću mjesta neima, jer bi se odaslanjem zastupnikah svojih na carstveno vieće odrekli najbitnijega ustavnoga prava, jer bi takovim činom pogazili najjasnije pozitivne zakone, koji se bez nas nikakovom vlasti pravno ukinuti nemogu.

S gledišta ustavnoga našega prava nije nam dakle nikako moguće, da zastupstvom svojim u carstvenom vieću učestvujemo; nu, budući mi vlastni zakone prema koristi i potrebi našoj preinačiti, da vidimo, ima li možda razlogah, s kojih bi se odrekli zakonita prava od otacah naših dobivena, i prihvatili pravo, koje nam se u odnosnom kraljevskom predlogu nudi?

Carstveno vieće jest oktrojirano zakonotvorno tielo, — ono je dakle već kao takovo živo protuslovje ustava našega, s toga nam kao ustavnomu narodu u njem mjesta neima.

Carstveno vieće, kako sada postoji, uredjeno je prema koristi njemačke Austrije, na uštrb narodnostih nenjemačkih, na uštrb autonomije pojedinih zemaljah.

Mi nismo privrženici njemačke Austrije; nam je sveta i naša, i svaka tudja narodnost; nam je obezbiediti i utvrditi našu zemaljsku autonomiju i s toga nam u carstvenom vieću mjesta neima.

Dosadanje djelovanje carstvenoga vieća uvjerilo nas je, da u njem zavladao duh parlamentarnoga absolutisma.

Parlamentarni absolutizam, budući plaštem zakonitosti zaodjeven, gorji je i pogibeljniji, nego absolutizam vlade, s toga nam u carstvenom vieću mjesta neima.

Za čudo je, kako se državnici austrijski nesretne one ideje, da je Austrija velika njemačka sila, nikako okaniti nemogu.

Za posljednjih ovih 12 godinah mogahu se austrijanski državnici naučiti, da Austrija s Njemačkom istovjetna nije.

Experimenti, koji su se činili o trošku narodah austrijanskih, stoje nas njekoliko miliardah for. potrošena i zadužena novca, i taj bi se trošak jošte pregorjeti mogao, kad bi se državnici naši išta naučili bili, kad bi im barem dvolično držanje Niemacah za vrieme francezko-talijanskoga rata oči otvorilo bilo, da se sila Austrije jedino o srca narodah njezinih, nipošto pako o nastavljanje centralizirajućih germanizatorskih pokušajah, ili o protunaravni savez njemački upirati može.

Mi smo prijatelji Austrije i ona je u narodu našemu uviek kriepku i pouzdanu podporu našla, — mi uvidjamo, da je budućnost naša skopčana s budućnosti Austrije, i pošto je carstveno vieće uredjeno prama posebničkoj koristi jedne pokrajine, a prama propasti ciele Austrije, to nam je izreći: da upravo mi, kao najvjerniji prijatelji Austrije, u carstvenom vieću mjesta neimamo.

Ja se dakle u načelu slažem s mnienjem one gospode, koja su proti tomu, da zastupnike naše na carstveno vieće odašaljemo.

Neželeći ipak, da narod naš ostane na pustomu polju negacije, kamo ga predlog g. Stojanovića vodi, i uvidjajuć, da imade poslovah takovih, kojih usredotočenje zajednički interesi zahtievaju, scienim, da bi za obje stranke koristno bilo, kad bi Nj. Veličanstvu putem adrese prepokorno razložili: da mi u carstveno vieće ići nemožemo i nećemo, nu da smo skloni, uticati u te sredotočne poslove načinom, koji bi se bez povrede naših pravah ustavnim putem utanačiti imao.

Vinko Pacel. Samo je poviest kriva, preuzvišeni g. bane i visoki sabore! da je Austrija čudovište od države; jerbo ako u jednoj te istoj državi tri sabora sabore i vrlo slabo u suglasju rade, to je nečuveno — ali je istinito.

Digitized by Google

Ja se neću upuštati u razglabanje ili u iztragu ote istine — to bi značilo dosadjivati; jerbo svaki toliko zna iz poviesti, i znade kako su ove države sdružene u jedno tielo.

Pitanje je, kako ćemo se mi u buduće sa Bečom urediti?

Da bi to sve o nas zavisilo, ja mislim, da neima nikoga u ovoj kući, koj nebi najradje rekao: nikako; nu mislim, da uslied zaključka, učinjenoga prigodom debate o uredjenju naših odnošajah prama kruni i kraljevini Ugarskoj o pošiljanju devetorice kakovih miroljubivih i sposobnih ljudih na carstveno vieće, sad ni govora biti nemože; a to tim manje, što smo nakanili sa Ugarskom stupiti u savez ili realnu uniju; a ponajviše pako radi toga, da u družtvu sa Ugarskom izvojujemo naš stari ali poboljšani ustav.

Ja nemogu pristati uz ono mnienje, da ako Ugarska izvojuje stara prava, da ćemo onda uz nju pristati; ja protestiram u ime ciele ove kuće — ako smo nakanili stupiti sa Ugarskom u realni savez, to nam je najpreča zadaća, pomoći Ugarskoj, da dobijemo stara prava.

Ima ih mnogo u ovoj kući i izvan kuće, koji su kazali: mi se hoćemo s Ugarskom sdružiti samo iz prkosa, da nedodjemo u Beč; ali ja do tog prkosa nedržim mnogo, jer bi nam se mogao prkos vratiti iz koje druge strane izza ovoga nakanjenoga sdruženja našega.

Što su mnoga gospoda kazala, da je naime naša glavna zadaća tražiti, da nam se povrati ono, što nam je oteto, to je istina; ali se pita, ako nedobijemo ono, što nam se je otelo, što ćemo onda?

Napoleon reče njegdje: Dans la politique il n'y a pas de serieux que la force; t. j. u politici sve je šala, osim sile.

Na koliko ja shvaćam duh onoga velikoga čovjeka, znam, da on sigurno nije mislio samo silu tvarnu nego i moralnu.

Sile tvarne nemamo; i kao što je gospodin Perkovac jednom napomenuo, mi smo jako nevješti za revolucije.

Pitanje je, da li imamo sile moralne? Uslied pojavah na saboru ja bi rekó, da imamo dosta; jer to stoji samo u našoj volji, ako li naime hoćemo što možemo.

Pitanje je pako s druge strane, što bi bilo političnо, držati se pasivno, ili udariti kojim drugim putem, čekati vanjsku politiku ili što drugo.

Ja, moja gospodo! netjeram visoke politike, nego samo kažem, da ako se radi o našem odnašaju i budućem uredjenju prama Ugarskoj, a osobito prama Beču, nemožemo iz oka pustiti, da se radi o ustavu, o našoj imovini, o svem.

Tko brani svoje pravo, brani i imovinu; tko tako radi, radi pošteno, tko nebrani, dosljedno radi nepošteno.

Ovdje nemože biti pitanja što je probitačnije; jer neznajući nitko, dakle ni ja, koliko ćemo iz ove političke bure spasiti za naše buduće blagostanje, ja velim, gospodo! gledajmo, da samo jedno spasimo, što je već tolikokrat rečeno, a to je poštenje i čast naroda.

Sad je izza kratkog doba drugi put, što Beč nudi nekoliko slobodice svoj državi; tu se drži maxime Machiavella, koje se drže i sve vlade: „podaj malo i podaj kasno, pak će iz toga nastati metež, a ti ćeš se pred svietom opravdati, okrenuvši mantijom na drugu stranu.“ To u savezu stoji s tim, što zbilja nije šala danas misliti, što ćemo i kako ćemo; tim više, što mi zbilja nismo vlastni kao zastupnici naroda diplomu od 20. listopada za što drugo držati, nego za izhodište, da se sporazumiemo s kraljem, i kako da se š njim dogovaramo o povratku naših pravah. Patent od 26. veljače obara polovicu diplome od 20. listopada, netreba ga dakle ovdje ni spominjati.

Ja se bojim Reichsratha iz trih uzrokah:

1) Što nemamo pravo onamo ići.

2) Što su tamo namjere nam protivne i ubitačne za nas.

3) Jerbo se bojim, ako stupimo u kakov uži savez, nego li do sada bijasmo, da bi se još jedna treća stranka u našem narodu pojavila, koje nam netreba ni malo, jer mislim, da su nam ove dvie stranke dosta i predosta.

Kad bi zbilja gospodin Šmerling bio dao malo više slobode Reichsrathu i da je to hitrije išlo, te da neznamo Beča: mogao bi nas bio prevariti i tamo povući; ali sad, kad znamo djelokrug toga visokoga tiela, i kad vidimo, da se tamo samo takovi zakoni stvoriti mogu, koji su po ćudi vladateljem, a ne vladanim, kao što n. p. zakon o odgovornosti ministrah — jer je pogibeljno biti odgovorni ministar — sada nas nemože zanesti. Što se može drugo iz toga izvesti, kad vi Reichsrathi (u Beču) nemožete viećati o najvažnijem zakonu odgovornosti ministarstva, kako smiete onda o drugom? Hvala na takovom daru, gospodine viteže Šmerlingu, i na takovoj sillogistiki Vaše Preuzvišenosti!

Onog četvrtog uzroka, radi kojeg se bojim carstvenoga vieća, neću navadjati, jerbo je doista slab, naime, da nam onda nije dalek put iz Beča u Frankfurt.

Nas biede njemačke novine i čita se po svoj Austriji (istina da to nespada na sabor, ali se čita u austrijskih novinah), nas biede Niemci, da mi nismo za cjelovitost Austrije, premda o tom ovdje nitko ni rječce izustio nije. A ja mislim, da ću pogoditi želju čitave visoke kuće, ako rečem, da smo mi za cjelovitost Austrije dotle, dokle je Austrija za cjelovitost našu; kad bude Austrija proti našoj cjelovitosti, onda nastaje dužnost braniti ju; jer ja se sigurno neću dati pogubiti, i prije nego ja poginem, pasti će sigurno i tko drugi.

Nitko ovdje nije poveo rieči, a neću baš ni ja, o dualizmu, trialismu il multiplismu, koj nije ništa drugo nego federacija; ove stvari nespadaju toliko ovamo, zato neću ništa o tom napominjati; jedino to odgovaram, da si nekoja gospoda nemogu nikako predstavljati, kako bi mogao ministar trgovine, ministar novacah, ministar rata raditi za nas, a nas tamo da neima.

Gospodo! Zar nije nas tu, na našem saboru? Zašto se to nebi u pretres uzelo na našem saboru? Kad toliko stvarih iz Beča dobivamo, mislim, da je i to lahak expediens; ja mislim, da neće drugčije biti, nego da ćemo se morati ponješto razgovarati u reskriptih, remonstracijah i reprezentacijah. Mnoge strah hvata, kako ćemo Njegovo Veličanstvo uvrieditи, kad neslušamo onih zapoviestih u predlozih. Gosp. Prica dobro je rekao, da ustavnost sadanja nije drugo nego tropus Bachove sisteme.

Ja bi sjetio ovu gospodu:

1) na naša prava;

2) da smo mi sve slušali, što nam je gospodin Bach zapoviedao, nebi bilo niti Austrije niti Hrvatske danas.

Digitized by Google

Mi smo izraz ciele domovine; naša zadaća je kazati sve, što nas boli, ali nemislim baš, da bi mi vlastni bili, ministarstvo uputjivati, što bi ono imalo poduzeti; jer po našem pravu mi se nepačamo u bečka ministarstva. Ja nisam rad glede tih 3 predlogah, što na stolu visoke kuće leže, što prosboriti. Prvomu sam odzvonio, a to sam učinio iz razlogah, što sam ih naveo, i dodajem još to, da onaj predlog morao bi bio pasti radi toga, što nije jasan. Prije dva mjeseca bio je predlog osrednjega odbora radi političkih i diplomatičkih okolnostih podpuno jasan, ali sada je svoju znamenitost izgubio: samo jedna točka mogla bi stajati, to jest dok se naši odnašaji prama Ugarskoj nerieše.

Ja mislim, da bi se predlog gospodina Stojanovića mogao lahko spojiti sa motivacijom iz izjave gospodina Price, ako se u izjavi gospodina Price ono, što je zadnje, izpusti, jer je zbilja u protuslovju sa cielom exposicijom — pa govorio i dokazivao koliko tko hoće. Za predlog gospodina Kvaternika nemogu glasovati, jer je kao što gospodin Kvaternik sám reče, ultimatum, a ja mislim, da sada još nismo u vrieme došli za ultimatum; možemo na to doći, ali za sada još nismo, zato mi se čini predlog nevremenit.

Ja se dakle izjavljam, da neidem na Reichsrath niti na ovaj, niti na koj drugi, dokgod naše pravo traje — a ovo traje uviek.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Petdeset i četvrta saborska sjednica 2. kolovoza 1861.

Zapisnik,

zametnut o petdeset i trećoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne prvog kolovoza godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *A. Brlića.*

Čitan i odobren je zapisnik 52. saborske sjednice od 31. srpnja t. g.

Čitana je vjerodajnica za novoizbranog zastupnika za kotar severinski g. Slavoljuba Vrbančića; imade se verifikacionalnom odboru izpitanja radi predati.

Molba slobodnog i kraljevskog glavnog grada Zagreba, da se na korist siromakah ovoga grada namet od baštinah u krugu ovogradskom nasliedjenih i od dobrovoljnih dražbah tude držanih odobri i uzakoni u iznosu od $^1/_2$ na sto kad je baština procienjena od 500 for. do 1000 for. a 1% kad je baština nadišla 1000 for., od $1^1/_2$ po sto pako od svake dobrovoljne dražbe.

Odlučeno je većinom glasovah, da se ova molba predade odboru ad hoc za sudbeno uredjenje postavljenomu.

Čitano je izviešće odbora saborskoga za uredjenje krajiških odnošajah, i pokli se predlog g. zastupnika Ladislava Baloga, da se ovaj predmet odmah u pretres uzme, neprimi:

Odlučeno bi, da se ovo izviešće tiska i kao prešno na dnevni red metne.

Zastupnik g. Makso Prica bolesti svoje radi moli za jednomjesečni dopust, koji mu je i dozvoljen.

U predmetu na dnevnom redu stojećem o šiljanju poslanikah na carevinsko vieće progovoriše tada sliedeća gospoda zastupnici: Franjo Žužel, Tito Babić, Ivan Perkovac, Lavoslav Šram, Ladislav Balog, Ivan Vončina i Vinko Pacel.

Svietli ban zaključi po tom sjednicu i ureče buduću na 2. kolovoza t. g.

J. Šokčević, v. r. ban.

A. Brlić, v. r. saborski bilježnik.

Andrija Brlić. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na predmet viećanja o šiljanju poslanikah na carstveno vieće, u kojem progovoriše:

Adolfo Veber. Kada sam ja primio poslanstvo na ovaj sabor, bila mi je glavna zadaća, da po mogućnosti svojih silah pripomognem, da narod moj hrvatski odvratim toli od pretjeranoga prijateljstva sa Magjari, kao i od pretjeranoga prijateljstva sa Niemci i da ga navedem na stazu, koja je jedino spasonosna, da uvidi, da sám za se može stajati i sreću si utemeljiti i učvrstiti.

U tom nastojanju nisam pazio na posljedice, koje bi se iz toga mogle poroditi, nego sam savjestno taj put tjerao, te sam narod opominjao, da se nebaci sliepo u ruke Magjarah, pa sam s drugimi zastupnici predložio takov savez s Ugarskom, koji se slaže s našim poštenjem i sa korišću naše domovine.

Sada pristupam k drugomu pitanju, to jest k pošiljanju poslanikah na carstveno vieće.

Ja nisam pravnik, da bih mogao tu stvar s pravnoga gledišta sasvim temeljito razsuditi, ali što sam do sada čuo, i na koliko sam se mogao uputiti, to uvidjam temeljitost straha, koji nas zahvaća, kad pomislimo na to pošiljanje, pak sam pripravan prosboriti otvoreno i iskreno, da narod odvrnem od pogibelji, koja mu u tom slučaju prieti.

Gledajući na sličnu pogibelj, koja bi nam mogla zaprietiti od strane Ugarske, zahtievao sam najprije, da se u zaključku izreče: da mi onih stvarih, na kojih se osniva život našega naroda, na kojih se osniva njegova narodnost, za koju se od postanka našega pokreta borimo, da mi onih stvarih neodstupamo ni nedielimo niti s Ugarskom, niti s ikojom drugom pokrajinom, pa tim smo stavili temelj sreći našega naroda.

S druge strane očitovali smo takodjer u zaključku, da s onim, što smo dosad dobili, to jest s ustavom, koji smo sa diplomom od 20. listopada dobili, nikako zadovoljni biti nemožemo, dočim su nam uztegnute dvie glavne točke, koje su se i u ovoj visokoj kući kao stožer pravoga ustava smatrale, te smo onda zahtievali, i sada zahtievamo i imamo pravo tražiti, da nam se ono, što je naše bilo i čega nismo nikakovim činom, nikakvim prestupkom ili drugom kojom krivnjom izgubili, povrati.

Ali budući da nismo ovdje primili predlog g. Kvaternika, koji onamo smjera, da narod ta povraćena prava za sebe zadrži; već smo se i tu ogledali na pogibelji, koje bi nam s te strane mogle doći, kad bismo osamljeni ostali: to smo zaključkom glede Ugarske izrekli, da mi tih pravah, koja mislimo na svaki način podpunoma dobiti, dočim su na pravdi božjoj osnovana, neželimo za sebe pridržati, nego da se putem zajedničkoga zakonodavstva i putem zajedničke vrhovne uprave na ugarsko-hrvatskom saboru rješavaju.

To smo zato učinili, što smo mislili, da ćemo tako i ono steći, za čim toliko pogibamo, to jest, narodnu autono-

Digitized by Google

miju; i da ćemo u zajednici s Ugarskom najbolje spasiti ustav, koji smo skupa s tom zemljom kroz 800 godinah uživali i bez kojega nije dobro učvršćena narodnost naša.

Ja dakle mislim, da sada nemožemo ništa drugo učiniti, nego kazati i nadalje, da mi te dvie točke želimo sa Ugarskom komunicirati, pa nevidim nikako dosljednosti, kojom bismo mogli izreći, da one dvie točke, koje su nam uztegnute, želimo sa Austrijom komunicirati; jer dočim upravo zato želimo savez s Ugarskom, da sjedinjenimi silami laglje uzbijemo pogibelj, koja našoj narodnosti i narodnoj autonomiji od Austrije prieti, nevidim, kojom bismo dosljednošću srtali onamo, odakle nam po našem sudu pogibelj dolazi. Zato mi svi uvidjamo, da na ovakovo carstveno vieće, kako je sada ustrojeno, nemožemo poslanikah poslati, pa mislim, da i nitko živ u cieloj Hrvatskoj i Slavoniji neće na to privoljeti, zato nemožemo poslati niti devet, niti pet, niti nijednoga zastupnika. To su gospoda predgovornici dovoljno dokazali, ali ja idem još dalje.

Ja najprije žalim, što se je zabacio predlog osrednjega odbora, kojim se riešenje toga pitanja dotle odgadja, dok se naš odnošaj prama Ugarskoj neuredi. Nu premda bismo i sada mogli iznaći drugu formulu, kojom bi se to pitanje neriešeno ostavilo; smatrajuć ipak žalostno stanje, u kojem je sva država i koje žalostno djeluje ne samo na domovinu našu, nego i na pojedinca: mislim, da nam je sveta dužnost, jasno i što prije očitovati, što o cieloj toj stvari mislimo, da se tako naši odnošaji što prije rieše i zadane nam rane što prije izliječe.

U tom pogledu želim i ja sa g. Žuželom, da i mi utičemo u one poslove, koje bismo mogli imati zajedno sa svimi narodi carstva; jer se ustavnu narodu nebi nikako pristojalo, odreći se svoga sudjelovanja; ali ja iskreno kažem, da, na koliko sam dosada shvatiti mogao, da neuvidjam potrebe, zašto bismo morali na ikakvo carstveno vieće poslanike šiljati. (Živio.) I to ću ovako dokazati:

Mi bismo samo onda mogli šiljati poslanike na carstveno vieće, kad bi se i drugim pokrajinam podielio takav ustav, kakov je potreban, da si one same mogu osigurati posebnu pokrajinsku narodnu autonomiju: kad bi narodi drugih pokrajinah imali toliko snage, da si mogu obraniti i uzčuvati takov ustav, i kad bi se nam povratila uztegnuta prava i cjelokupnost zemljištna domovine.

Ali ako uzmemo narav narodah, onda ćemo uviditi, da se oni mienjaju u svojoj politici ili u stvarih, koje jim nezasiecaju u život; nu u stvarih, koje su s njihovim značajem skopčane, da se nikada nemienjaju i da narodi tamo idu, kamo ih narav tjera, makar se i upropastili.

Uzmimo n. p. Grke, uviek nesložne kod kuće, a kano zid pred neprijateljem. Rimljane uviek dosljedne, neprestrašne i niti onda nepopuščajuće, kada je bio Hanibal ad portas; Magjare silovite i divlje, a i mi smo Slavjani uviek valjani pod tudjim zapovjedničtvom, ali sami sobom neznamo ništa učiniti. Zato ja ostajem pri načelu, da narodi kasno ili nikada nemienjaju svoje temeljne politike.

Tako vidim, da u Austriji vlada njemački narod, koji od vjekovah tjera bečku politiku, koja bi rada sve germanizirati.

Austrija tjera politiku centralizacije i germanizacije. Tomu neću da mnogo primierah navodim.

Uzmimo n. p. česku krunu, koju ciela Evropa pripoznaje, i sam vladalac očituje, da se želi njom kruniti. Pa što rade s njom na carstvenom viećU? Jedan zastupnik veli, da je ta kruna smiešna izmišljotina novijega vremena, a svi drugi zastupnici brane tu politiku i odobravaju načela, kojimi se gaze najsvetija prava. (Živio.) S druge pako strane znamo, da je Austrija glede svega, osobito pako glede financijah, u što žalostnijem stanju; svi ju narodi ukoravaju sa neshodna postupanja, a i sve domaće novine, pa tja i službene pražke ukoravaju drzovitost onoga zastupnika na carstvenom viećU, dokazujuć, kako se golema nevolja može odatle poroditi: pa što čini vlada u tom strašnom položaju? Ona neukorava zastupnika, koji je onu strašnu rieč izustio, neskida predsjednika, pod kojim se je to izrinuti smjelo; odobrava dakle očevidno takovo postupanje.

Ja dakle nevidim mogućnosti, da bi se vlada, koja nije nikada ustavna bila, mogla skloniti, da nam i pokrajinam pravi ustav dade.

Ali ja držim, ako pokrajinski narodi dobiju ustav, da ga neće moći uzdržati proti svakoj neprilici i proti svakom napadanju obraniti.

Glede toga nekažem ja, da naša braća Slavjani nisu za ustav, pače vidimo, gdje osobito Česi i Poljaci svesilno oko njega nastoje; ali ja uvažavam njihov položaj, gdje su svigdje izpremiešani sa Niemci, koji svesilno rade za centralizaciju i germanizaciju, pa će vlada putem svoje birokracije tako znati urediti izbore, da će malo pravih Slavjanah doći na carstveno vieće, i zato kažem, da onakove okolnosti, kako sada obstoje, neće nikada moći dobrim i to takovim plodom uroditi, da bi se ovaj ustav mogao uzdržati čist i neoskvrnjen.

U tom me sudu potvrdjuje i Dalmacija naša, gdje je dvadeset hiljadah Talijanah nadvladalo na saboru četiri stotine hiljadah čistih Slavjanah; te sam čvrsto uvjeren, da će vlada, koja je u proporciji dva proti četrdeset umjela izvojevati većinu manjemu broju, da će to još više moći učiniti u proporciji: sedam proti trideset i četiri. Zato bismo mi svakako žrtvovali svoja prava, nestekavši ništa, jer bi nas uviek glasovi nadjačali.

Napokon rekoh, da bih onda pristupio u carevinsko vieće, kada bi i drugi narodi i osobito Ugarska pristupila. U tom se nebojim s njekojimi zastupnici ovdje, da će me stići ukor, da svoju domovinu podlažem drugoj pokrajini; jer ako sam ja kod kuće slobodan, pak ako koje pravo po slobodnoj volji podielim s drugim, da je ono pravo moje, koje mogu i natrag uzeti, čim mu pogibelj zaprieti, kano što smo to učinili s Ugarskom god. 1848.

Ja barem uz ovakove naše zaključke nevidim nikakove pogibelji u savezu s Ugarskom, pače nalazim ovdje ustav, koji je srasao s ugarskimi narodi i koj će oni u svih okolnostih uzdržati; dakle ako budemo na temelju našega zaključka š njimi sdruženi, nevidim nikakove pogibelji, što one dvie točke s njimi komuniciramo.

Ja sam dakle za to, da u carstveno vieće nebismo mogli nikada pristupiti, ako i Ugarska nepristupi; nadam se, kad se braća Ugri s nami porazumiju, da našim pravom neće prietiti takova pogibelj, kano što sada prieti.

Ali da se povratim na zaključak. Buduć da se nenadam, da bi vlada austrijska mogla dati pravi ustav drugim narodom carevine, a ovi da bi ga mogli obraniti i uzdržati; i dočim neznam, što će Ugarska u tom poslu kazati, ja mislim, da na nikakov način nemožemo u carstveno vieće ići.

Mi zato pripoznajemo zajedničke poslove, ja ih barem priznajem, pak dok stoji austrijska carevina, i dok nami jedan vladar vlada, dok imamo zajedničku vojsku i zajedničke novce, morati ćemo uviek pripoznati zajedničke poslove, pače moramo i to pripoznati, da nebismo želili, da bi se sreća i blagostanje cieloga carstva umaljila; jer ako se to dogodi,

Digitized by Google

onda će se i cielo carstvo uzdrmati, pa to bi bilo skopčano s velikom štetom i naše posebne domovine. Ali zato nemoramo ići u nikakovo carstveno vieće, jer glede stvarih o novcu i o novačenju, koje se ondje imaju razpravljati, kazali smo već, da ih želimo imati zajedno s Ugarskom; moramo dakle barem moliti, da bi se to i ustanovilo, a glede drugih stvarih, koje bi se povrh onih dvijuh točakah mogle naći zajedničke, mislim, da se nemoramo na to obazirati, što rade drugi narodi po drugih pokrajinah, već treba, da s vladarom ugovor sklopimo, pod kojimi uvjeti bismo htjeli u tom sudjelovati.

Zato ja pristajem, budi uz predlog g. Stojanovića, budi uz predlog manjine, jer uz nijedan nepristajem bez promienah i pridržujem si pravo ove pri specialnoj debati učiniti. Za sada pako najbolji mi se čini amandement g. Briglevića, koji ovdje za sada prihvaćam.

Andrija Uhernik. Ja ću se odmah izjaviti za predlog g. Stojanovića (živio) i svoje primjetbe glede štilizacije učiniti.

Najprije moram napomenuti, da sam žalostan, što nevidim tri velike župane, što nevidim vlastelu i velmože u ovoj visokoj kući, gdje se pitanja o životu i obstanku našem rješavaju.

Ako sada pitanje nastaje, treba li nam poslati zastupnike u Reichsrath ili ne, moram najprije odgovoriti, kako su to već gospoda predgovornici izjavili i dokazali, da carstveno vieće nije tako sastavljeno, kako bi nam odgovaralo, i dokazali su takodjer, da nam ga netreba, buduć mi imamo starodavne zakone naše, od naših narodnih kraljah, kao i od drugih, od ugarskih i od habsburgsko-lorenskih, kojimi zakoni ujamčena su naša prava i naš ustav. Ja ću ovdje naročito napomenuti izmed ostalih zakonah one od god. 1790., jer i onda su bile iste okolnosti koje i sada, buduć je poznato, da je poslie smrti cara Josipa II. veliko pitanje nastalo, kako će se ciela carevina i Ugarska sa trojednom kraljevinom urediti. Dakle sabor onaj, koj je pod Leopoldom II. viećao, stvorio je zakone, koji su sigurno uz druge zakone ujamčili naš ustav, ako samo spomenem zakonski članak od god. 1790., gdje se kaže med ostalim: zakone stvarati, ukinuti i tumačiti spada na kralja i narod. Ja mislim, kad se ovdje u obće kaže: zakone stvarati, da se tu razumievaju i zakoni o porezu i novačenju, s kojimi mi u najnovije doba ovdje razpolagati nemožemo.

Ja sam kazao, da ću njekoje stvari napomenuti, koje bi želio, da se u adresu uvrste kao izpravak g. Stojanovića.

Svakako želim, da se napomene onaj prelaz, kako smo se mi sa Kolomanom složili; zatim želim, da se napomene, da su Hrvati slobodnom svojom voljom i nagonom, bez ikakvog drugog povoda, izabrali kralja u Cetinu.

Zatim želim, da se napomene, kako smo mi g. 1712. u svojem saboru pragmatičku sankciju primili, kojom smo bez ikakvog drugog povoda nasljedstvo i na ženski spol kuće vladajuće habsburžko-lorenske prenesli. Zatim želim takodjer, da se napomenu zakoni god. 1790., jer kako sam čuo govoriti, da predlog g. Stojanovića nije takav diplomatički akt, kojim bi mi pred lice kralja i ciele Evrope stupiti mogli; takav akt da zahtieva veće političke i diplomatičke kombinacije, koje su, kako se kaže, sve u izjavi po g. Price sastavljenoj napomenute. Ja pako kažem, da je izjava g. Price sigurno jako prepletena i jako zamršena i nemože se priznati za takov spis diplomatički, da bi se mi podufali Nj. Veličanstvu to podnieti, nebojeći se, da se nebi kroz onakav spis kakvim takvim povodom našim zakonom uvreda nanieti mogla, kako je to g. Briglević napomenuo, da je cieli spis disharmonija. Pitam ja, bili mi mogli s takvim spisom pred lice vlade i ciele Evrope stupiti? Mislim, da ne; jer ona izjava najveću važnost podieljuje diplomi od 20. listopada, koja se smatra kao prelaz iz dosadašnjeg faktičnog položaja na ustavnost.

Ja pako velim, gospodo, da diploma od 20. listopada nije toliko radi nas izdana, koliko baš radi cielog carstva; jer se još dobro sjećati možemo, kako je poslie nesretnih bitkah u Italiji god. 1859. uzdrmana bila ciela carevina, kako je kredit padao, kako su pale akcije, a znamo i to, odkad se diploma izdala, da su akcije bolje počele stajati. Dakle diploma od 20. listopada nije toliko radi nas izdana, koliko radi cielog carstva. Prem mi ovu diplomu ignorirati nemožemo, ali ju nemožemo ipak za takovu smatrati, da bi nam kroz nju naš stari ustav i povlastice povraćene bile.

Što se tiče istog carstvenog vieća, mislim, gospodo, netreba mnogo o tom više govoriti, buduć su gg. predgovornici dobro dokazali i rekli, da poslie, kad se je visoka kuća izjavila za savez s Ugarskom, da je i zakonodavstvo u ovih baš pitanjih prenesla na zajedničko viećanje s Ugarskom, i da je od onog vremena ovo pitanje svoje riešenje postiglo. Nu buduć da nam je ipak učinjen predlog po Nj. Veličanstvu, mi ovaj predlog u pretres uzeti moramo, i onako odgovoriti, kako mislimo, da je naša dužnost.

Boje se mnoga gospoda, da ako se mi onako slobodno, kako ćutimo i kako naše stare pravice sobom donose, izjavimo proti istom predlogu, da ćemo u veliku nemilost kod vladara pasti, da će možda ovaj sabor razpušten biti i tako prestati konštitucionalno saborisanje.

Ja negojim nikakav strah, buduć nas je vladar pozvao svojim predlogom, da se o njem izjavimo; i mislim, da se izjaviti možemo slobodno bez ikakvog obzira i okolišanja.

Gospoda, koja su pred menom govorila, izjavila su se glede toga pitanja, i mislim, da se nijedan nije izjavio za predlog onaj, da idemo u carstveno vieće bezobzirno, onako kako bi morali ići po naputku odluke od 26. veljače. Uzoriti g. stožernik kazao je i dokazivao, koliku korist bi mogli imati, da na carstveno vieće idemo; nu ipak je u zaključku svojem izjavio uzoriti gosp. govornik, da nam, prije nego se zanj izjavimo, vlada naš ustav ujamči; dakle ni to nije bezuvjetno pristanje na taj predlog, niti neima nikoga, koj bi se bio izjavio za bezuvjetno pošiljanje zastupnikah na carstveno vieće.

Ja mislim, da kako gospoda, koja su govorila, ćute, ćuti i ciela kuća, dakle će i u tomu dosljedna biti.

Želim takodjer, da se u adresi napomene cieli onaj passus, kako je naime bivalo to, da zakoni glede financijalnih i vojničkih poslovah nisu onakvom točnosću niti na našem niti na ugarskom saboru pretresivani bili, kako bi trebalo. Ali to u stvari nije toliko škodilo, buduć nam je bio ujamčen ustav i prava naša. Zakonah takovih imade sijaset, koji dokazuju, da je trojedna kraljevina s Ugarskom u savezu uviek o poslovih financialnih i vojničkih viećala i razpravljala. Dakle mislim, ako smo već nakanili u adresi slobodno se izjaviti, da mi ovo izjavljenje podkriepimo, koliko je moguće zakoni ugarskimi, buduć da vidimo, da u previšnjem reskriptu na ugarsku adresu bečka vlada pobija sva zahtievanja Ugarske, i što mislim, da će ovo naše izjavljenje imati najveću kriepost, ako se pozovemo na zakone ugarske, buduć da isti oni zakoni, koji se u najvišjem reskriptu navadjaju, da proti porezu i vojničtvu govore — dokazuju, da se uviek na saboru viećalo o porezu i vojničtvu, dakako da se je moralo

Digitized by Google

Nj. Veličanstvu na potvrdu podnašati. Iz toga bečka vlada izvadja, da to nije bilo narodu samomu podieljeno; to i ja velim, ali je razdieljeno bilo izmedju kralja i naroda.

Gospodo! svaka novost, koja se izvadja iz zakonah, ima višeputah prijateljah, nego najviše neprijateljah. Proti uvadjanju novostih glede zakonah imademo mi jednu liepu točku u zakonu kralja Vladislava II. Decret. 1. a. 1492. art. 1. gdje se med ostalima kaže: „ita, quod nullas prorsus novitates (quemadmodum quondam Dominus Mathias Rex) in eorundem Detrimentum et opressionem, contra hujusmodi antiquas libertates ipsorum, sub aliquo quaesito colore, introducat."

Isto tako zakoni od god. 1790. naročito napominju, da Nj. Veličanstvo i njegovi potomci i nasljednici neće nikada vladati Ugarskom i pridruženimi kraljevinami nikakovimi patenti, nego da će dieliti zakonodavnu vlast sa narodom.

Ako, gospodo! tako jasni zakoni, potvrdjeni po svih kraljevih, našu slobodu i naš ustav ujamčiti kadri nisu, to mislim, sigurno još manje ujamčena će biti naša prava patentom od 26. veljače. Zato mislim, da bi ipak prije, nego bi Nj. Veličanstvu adresu podnieli, svakako bili morali čekati, kako će se pitanje glede odnošajah prama Ugarskoj riešiti. Nu buduć je onaj predlog pao, o čekanju govora više biti nemože; nu ipak odlučiti možemo positivno, da mi zakonodavstvo glede onih stvarih s Ugri, kako smo se izjavili, dieliti želimo; to nije negacija nego positivna izjava.

Da nedosadjujem, jer vidim da je vis. kuća strpljivost izgubila, slušajuć dosad mnoge govore, izjavljam se za predlog g. Stojanovića uz promjene, koje sam kazao.

Mato Mrazović. Kad bi meni stalo do povladjivanja visoke gospode ili pljeskanja galerije, ja znam, kako bi govorio (sa njeke strane mrmljanje). Izvolite mrmljati, moja gospodo, ako me mislite time pobiti, il ako je to u instrukcijah one gospode, koja se na to svagda pozivlju, kadgod im razlogah nestaje; al' čim vi prestanete, ja ću nastaviti, jer si to držim za svetu dužnost, za dobro naroda.

Kad bi meni, kako rekoh, stalo do povladjivanja vis. gospode ili pljeskanja galerije, ja znam, kako bi imao govoriti; al buduć da me vodi čisto osvjedočenje, osvjedočenje, koje sam si pribavio nakon svestranoga, hladnokrvnoga, dakle bezstrastnoga razmatranja o predmetu na dnevnom redu stojećem, naime o previšnjem kralj. predlogu od 12. ožujka 1861., kojim se trojedna kraljevina pozivlje, da učestvuje u carstvenom vieću: to ću ja svoje uvjerenje bez obzira na povladjivanje ili mrmljanje onako čisto i neizkvareno očitovati, kako se je u mom mozgu odtisnulo i kako ga moj mirni duh i odvažna volja slabim ljudskim organom izraziti može.

O riešenju previšnjega kralj. predloga od 12. ožujka 1861. učinjena su tri predloga: jedan po većini osrednjega saborskoga odbora; drugi po manjini osrednjega odbora, a napokon treći po g. E. Kvaterniku.

O predlogu većinom osrednjega odbora izradjenu, držeći ga za mrtva, neću da išta govorim po onom: „de mortuis aut nil, aut bene", jer nebi znao o njem ništa dobra kazati.

Želim ipak, da bude konstatiran onaj moment, ono načelo, što je moralo čitavomu vis. saboru pred očima lebditi, kad je spomenuti predlog zabacio, a to je to: da je vis. sabor time dosta jasno izrekao: da je voljan i da se drži za vlastna pomenuti previšnji kralj. predlog riešiti i neodvisno od kraljevine Ugarske i njenoga sabora.

Ja želim, da to bude konstatirano tim većma, što je to u podpunom suglasju sa zaključkom od 13. srpnja 1861. — naročito sa §§. 1. i 2., jer je i tamo naglašena samostalnost i neodvisnost trojedne kraljevine od kraljevine Ugarske, i jer je i tamo očitovao ovaj vis. sabor, da će tekar onda stupiti u užju državopravnu i političku svezu sa kraljevinom Ugarskom, kad ona samostalnost, neodvisnost i cjelokupnost trojedne kraljevine pravovaljano prizna.

Buduć da toga priznanja do sada još neima, a nije bilo ni prilike da ga sabor ugarski očituje: to neima bolje dosljednosti nego što je ona, kojom bijaše vodjen vis. ovaj sabor, kad je zabacio protivni predlog većine osrednjega odbora i time očitovao, da je nakan samostalno raditi.

Ja se tomu veselim još većma zato, što je ta odluka, rekao bi, jednodušno izrečena, i što neima ni jednoga budi predloga, budi izpravka na stolu ove vis. kuće, koji bi s tom odlukom u protimbi bio, — jedini popravak gosp. Josipa Briglevića čini se, kao da je tomu protivan i to samo eventualno, kad bi naime državopravna sveza izmedju trojedne kraljevine Ugarske za rukom pošla.

Meni se potrebito činilo, da to konstatiram već zato, da nepadne komu na um biediti me radi nedosljednosti, kad stanem nadalje razvijati svoje misli o predmetu na dnevnom redu stojećem.

Sad mi dakle nepreostaje ino, nego da prodjem na ostala još dva predloga, — velim dva predloga t. j. onaj što ga je manjina osrednjega saborskoga odbora izradila, i onaj, što ga je gosp. Kvaternik položio na zeleni stol ove visoke kuće.

Bilo je govornikah, koji su i izpravku gosp. Stojanovića nadjeli ime i svojstva predloga, al mi se čini, da je to proti namjeri samoga gosp. Stojanovića učinjeno, koji je svoj izpravak i sam nazvao: „izpravkom k predlogu osrednjega odbora o carstvenom vieću."

Ako ja stvar s ovoga gledišta promotrim, pak se na §. 59. poslovnika obazrem, to mi se nameće uvjerenje, da je čitavo viećanje šenulo s prave i zakonite staze; pomenuti bo §. naredjuje naročito, da se o izpravku propaloga izvornoga predloga ima istom onda viećati, kada se svrši viećanje i glasovanje o novom predlogu. Po tom dakle ni nevalja, da se već sada uz nove predloge evo vieća i o popravku propaloga izvornoga predloga.

Držeć se dakle toga, prelazim na predlog gosp. Kvaternika, zatim na predlog manjine osrednjega odbora, pak ako uz to i reknem koju o izpravcih do sada predloženih, to će biti samo mimogred, i zato si pridržajem pravo povratka na njih prilikom specialne debate.

Što se tiče predloga g. Kvaternika, o njemu velim, što sam već jedanput rekao, da neizticе upravo i jedino iz kralj. predloga od 12. ožujka 1861., i da po svojoj osnovi nestoji s njim u savezu; ali buduć da ima i takovih ustanovah, koje se odnose i na spomenuti kraljevski predlog, i budući da ga je g. predložitelj ovoj vis. kući za uvaženje predao: to se, dakako, nemogu ni ja oteti dužnosti, da neprogovorim barem o onih točkah, koje, i u koliko su u savezu sa pitanjem na dnevnom redu stojećim.

U savezu je pako sa previšnjim kralj. predlogom §. 1. ovoga predloga, koji naglasuje, da sabor trojedne kraljevine slobodnom, dakako, svojom voljom odlučuje, da će glede svojega odnošenja naprama carstvu austrijanskom, t. j. naprama kraljevinam i zemljam pod žezlom sada vladajuće prejasne kuće habsburg-lorenske stojećim u dogovor puštati se

Digitized by Google

s glavom vladalačke kuće, Nj. Vel. kraljem hrvatskim, koji je zajedno i car austrijanski i kralj ugarski; svrha ovomu dogovoru imala bi biti spojenje koristih i probitakah trojedne kraljevine sa koristmi i probitci vladajućega prejasnoga doma i ostalih njegovih kraljevinah i zemaljah.

Isto je tako u savezu §. 3. i 7., koji naglasuje cjelokupnost i neodvisnost trojedne kraljevine od svih drugih kraljevinah i zemaljah.

No u najbližjem su savevu §§. 18. 35. i 59., iz kojih se vidi:

1. da predložitelj priznaje nerazdiono jedinstvo u vodjenju izvanjske politike za čitavu monarkiju austrijansku, pak povrh toga podjeljuje Nj. Veličanstvu kralju, koji je zajedno car austrijanski, pravo, da tu politiku po svom, dakle austrijanskom ministru izvanjskih posalah, obavlja i za trojednu kraljevinu;

2. vidi se nadalje, da predložitelj priznaje jedinstvo posalah, spadajućih u područje ministarstva rata, s jedinom stegom, što bi predsjednik hrv.-slav. drž. vieća, baveći se oko osobe kralja u Beču, imao sudjelovati, kad se radi o obrani granicah trojedne kraljevine, a da se ovomu saboru pridrži pravo protežuće se na dozvoljivanje novakah;

3. vidi se i to, da predložitelj (barem za buduće) priznaje zajedinstvo posalah, zasiecajućih u područje ministra financije i trgovine, ako i pridržaje domaćemu saboru odredjivanje kolikoće poreza po dosadašnjem ustavnom pravu, pak ako nadalje i želi, da sveobći ministar financijah jedino po predsjedniku domaćega državnoga vieća s nami u doticaj dolazi.

Ako svrnem svoju pozornost na onu osobitu ustanovu ovoga predloga (§. 18. toč. 7.), po kojoj predsjednik drž. vieća hrvatsko-slavonskoga, stolujući u Beču, neima pribivati nijednomu ministarskomu vieću, osim kada se radi o navješćivanju rata ili sklapanju mira; ako nadalje uvažim ustanovu §. 35. istoga ovoga predloga, po kojoj bi trojedna kraljevina Nj. Veličanstvu kralju ustupila pravo, da u poslovih izvanjskih, ratnih, financialnih i trgovačkih, pak bilo i jedino kroz vieće trojedne kraljevine, da rekoh kroz ministre ostalih pokrajinah izvršuje njeku vlast, za koje izvršenje isti ministri nebi bili narodu trojedne kraljevine nikako odgovorni, jer isti §. nadalje veli, da narod trojedne kraljevine nebi imao sudjelovati kod ma kojega tudjega političkoga ili zakonodavnoga tiela: to mi se onda čini, da je čitavi ovaj predlog na stanovištu od prije god. 1848., gdje je centralna austrijanska vlada i za trojednu kraljevinu i za kraljevinu ugarsku, pak upravo s ovimi poslovi neodgovorno i absolutistički upravljala. — Ovo stanovište i po njemu uredjeni odnošaj trojedne kraljevine naprama ostalim zemljam i vladi austrijanskoj odgovarao bi glede navedenih posalah po mom mnenju onomu odnošaju prije 20. listopada 1860., te bi po ovom predlogu, ako je moguće, još manje postigli, nego po samoj diplomi od 20. listopada.

Da je tomu tako, nije težko dokazati jednostavnim umovanjem a contrario iz §. 59. istoga predloga. Taj §. veli: ako bi kruna i kraljevina Ugarska postigla od Beča u strogom smislu rieči uzeto vlastito svoje popečiteljstvo izvanjskih poslovah, rata, financijah i trgovine, u takovom slučaju trojedna kraljevina odstupa od ovoga zakona, što se tiče odnošajah spram Austrije, te si pridržava ista prava spram Austrije, koja i ugarski narodi.

Ja nedržim za potrebno, da iz ove ustanove izvodim posljedice na ono uredjenje našega odnošaja naprama Austriji, koje je protivno ovomu ovdje ustanovljenomu, kad sam to i onako već potanko pokazao iz dotičnih bližjih ustanovah; ja sam se na ovaj §. pozvao samo zato, da se vidi, da je predlog gosp. Kvaternika gledom na naš odnošaj spram Austrije, kako ga on želi uredjena imati za buduće, neodvisno od Ugarske, čak do §. 59. dosljedan.

Ako li bi još tko dvojio o tom, da li sam nepristrano shvatio predlog g. Kvaternika, kad sam ga u njegovih posljedicah uzporedio s onim odnošajem od prije 1848. god., dotično od prije 20. listopada 1860., — taj mi neka dozvoli, da se još jedanput na njega obazrem.

Već sam napomenuo, da je medju ostalimi, ovomu predlogu i ta svrha, da se interesi trojedne kraljevine spoje s interesi ostalih kraljevinah i zemaljah carstva austrijanskoga.

U tom ja nalazim bezdvojbeno priznanje, da trojedna kraljevina ima skupnih interesah s ostalimi kraljevinami i zemljami carstva austrijanskoga.

Ako je tomu tako, to bi ja mislio, da je posve naravski, da se glede tih interesah zajedničkih ne samo s Njeg. Veličanstvom kraljem, dotično carom, nego i s narodi onih kraljevinah i zemaljah u dogovor stavimo, tim više, jer je tim narodom diplomom od 20. listopada 1860. podieljen barem njekolički upliv u rješavanje vlastitih poslovah; jer su oni taj diplom priznali za svoj temeljni državni zakon i jer nam nepristoji da ih „illis invitis“ izrinemo iz posjeda pravah, koja im iztiču iz pomenutoga, za njih temeljnoga zakona. — Kad se dakle u ovom predlogu veli, da je trojedna kraljevina odlučila, da će se samo s Nj. Veličanstvom kraljem, koji je ujedno car austrijski, ali koji se je kao takav sam dobrovoljno, pa na korist svojih narodah i pravde, odrekao prijašnje svemoći, u navedenu svrhu u dogovor puštati: to mislim, da se ni s ovoga gledišta nisam prevario, rekavši, da taj predlog stoji na stanovištu od prije god. 1848., ili, što je glede pomenutih skupnih interesah za nas malo ne svejedno, od prije 20. listopada 1860.

Iz ovih razlogah nemogu ja nikako da glasujem za predlog g. Kvaternika, naziruć u njem osnovu za dioni absolutizam.

Prelazeć na predlog manjine osrednjega odbora, kako ga je gosp. Prica u osnovi za izjavu na Nj. Veličanstvo putem adresse umno razvio, nemogu se dosta načuditi onoj gg. predgovornikom, koji hoće da u njem nadju put u carstveno vieće, u ovu toli crnimi bojami opisanu i za našu ustavnu slobodu pogubnu propast.

Čudim se tim više, što nijedan od svih predgovornikah u izjavi gospodina Price nije odkrio toga, u carstveno vieće vodećega puta tako, da bi i mojemu zdravomu pogledu očit bio; što nijedan nije svojega tvrdjenja concludendo dokazao.

To jedno sam opazio, da sva ona gospoda, koja izpravak gosp. Stojanovića drže za predlog, te su se za njega izjavila, da su sva ona gospoda predgovornici tvrdili, da izjava gosp. Price, ili bolje rekuć predlog manjine osrednjega odbora, što ga je gosp. Prica u osnovi adrese razvio, da taj vodi u Reichsrath.

Neće dakle biti neshodno, ako ova dva, „per inconcessum,“ predloga sravnim, da se vidi, kakova je razlika medju njima.

Sve one iste razloge, koje nalazim u izpravku gosp. Stojanovića na desetero raztrgane u neskladu, nalazim i u izjavi po gosp. Prici izradjenoj, samo što su ovdje u har-

Digitized by Google

moničkom sklopu podpunije izvedeni, što jedan iz drugoga teče i što se po svih jasno razlieže onaj temeljni zvuk: da mi u carstvenom vieću učestvovati, stranom nemožemo, stranom nesmiemo, a niti nećemo.

Izjava gosp. Price jasno kaže: da mi u carstvenom vieću učestvovati nemožemo, što nas u tom prieči pobožno štovanje i nježna privrženost k našemu starodavnomu ustavu; nesmijemo, jer bi tim zapustili one uvjete, o kojih visi obstanak, državopravna samostalnost i ustavna sloboda našega naroda i domovine; nećemo, jer bi se time sami sebi iznevjerili, ter se svojevoljno podvrgli onoj centralističkoj sistemi, kojoj su se naši djedovi i otci muževno i krepko opirali, proti kojoj su naši predji i mi njihovi potomci uviek glasno protestirali.

Narod trojedne kraljevine nemože dostojnije očitovati svoju privrženost i štovanje za starodavno od predjah nasliedjeno i rekao bi u krv prelijeno ustavno načelo, nego kad reče s gosp. Pricom, da nemože učestvovati u takovoj inštituciji političkoj, koja je protekla iz izvora protivnoga načelom njegovoga ustavnoga prava, po kojih načelih samo je ono zakonom, samo onomu pristoji poslušnost i pokornost, u čemu se sjedinila volja naroda zakonito zastupana s voljom zakonitoga vladara.

Ili može biti da vodi u Reichsrath, što se kaže u izjavi gosp. Price, da narod trojedne kraljevine nesmije u carstveno vieće ni zato, što bi se time odrekao starodavnoga svojega ustavnoga prava, što mu neprekidno pristoji, i kojega samo izvršivao nije dotle, dok ga je u tom priečila faktička sila, a to je pravo: da dozvoljuje porez i novake; ili može biti to, što podpuno sviestno veli, da upravo ova prava drži za najčvršće jamstvo ustavnosti i pravah odtuda proiztičućih?

Ovom prilikom neka mi bude dozvoljeno, da i ja priložim jedan kamen na cestu vodeću u Reichsrath.

Kažu nam naime prijatelji naši od gornjega Dunava, da mi neizgubismo, neizdasmo pravah malo prije napomenutih, ako pristupimo u carevinsko vieće, jer vele, da ćemo ih tamo izvršivati, tamo da ćemo dozvoljavati porez i novake. — Nu za praktički um Hrvatah i Slavonacah to nije svejedno, hoće li on o svojoj krvi i o svojem imetku razpolagati sam u svojem saboru, pa bez upliva tudjih, njemu od vajkada neprijateljskih elementah, ili će o tom svoj slabi glas podizati moći u sried neizmjerne većine sve samih tudjih, a i neprijateljskih si glasovah; narod trojedne kraljevine odviše je praktičan, nego da bi zamienio svoje starodavno, na dvostrano obveznom ugovoru, dakle na čvrstom pravnom temelju osnovano pravo za prividno pravo, podieljeno iz jednostrane, može biti i prisiljene volje; pravo bez ikakovih garancijah, koje bi imao izvršivati u onakovoj inštituciji, kojoj područje i život visi o volji isto onako jednostranoj, kakovom je stvorena, i za koju se je temeljito bojati, da će uz stanovite okolnosti sa pravca nastavljenoga šenuti još većma, nego je šenula u patentu od 26. veljače 1861.

Pak nemože nitko ni zamjeriti Hrvatu i Slavoncu, ako nedaje u ortačtvo svojega većega i boljega kapitala s ortaci, koji nisu podobni, da ravan kapital doprinesu.

Ovimi, kako rekoh, i ovakovimi misli vodjen sastavitelj izjave, očituje izrikom, da narod trojedne kraljevine neće nikada i nipošto da stupi u carstveno vieće i da se tako svojom voljom odreče onih uvietah, o kojih visi njegov obstanak, njegova ustavna sloboda i državopravna samostalnost.

Ovo isto, ako i ne ovako očituje izpravak gosp. Stojanovića, veleći: da sabor trojedne kraljevine na carstveno vieće u Beč za 29. travnja 1861. pozvano, zastupnikah od strane Hrvatske i Slavonije izabirati i način budućega izbiranja u pretres uzeti neće.

Dovle dakle neima u načelu nikakove razlike izmedju predloga manjine osrednjega odbora po gosp. Prici razvijenoga i izmedju izpravka po gosp. Stojanoviću predloženoga, jer i jedan i drugi naročito veli, da trojedna kraljevina neće učestvovati u carevinskom vieću.

Nu dočim izjava gosp. Price nadalje razvija još i političkih razlogah, radi kojih interes trojedne kraljevine nepodnosi, da ona sama za sebe stupi u ikakvu državopravnu kombinaciju sa nasljednimi zemljami carevine austrijanske, ostaje izpravak gosp. Stojanovića izključivo na polju strogoga prava. U tom je dakle prva razlika izmedju izjave g. Price te izpravka gosp. Stojanovića; ali upravo ta razlika nenagiblje na to, da prednost dadem izjavi gosp. Price.

Ako i jeste trojedna kraljevina od kraljevine Ugarske i pravno i faktično neodvisna i samostalna; ako i jest vlastna da zanieče državopravne sveze s ovom ili s onom zemljom bez obzira na kraljevinu Ugarsku: to bi ipak nemudro bilo zaboraviti, da je dugoviečna ustavna prošastnost, koju je trojedna kraljevina proživila sa kraljevinom Ugarskom prisnovala mnogobrojnih nitih uzajamnosti oko državnoga života narodah jedne i druge kraljevine, pa da se odtuda razvila solidarnost interessah pogledom na ustavnu slobodu i državnu samostalnost, kojoj se trojedna kraljevina nesmije oteti ni sada, izza kako je užja državopravna sveza izmedju nje i kraljevine Ugarske razkinuta.

Gospodo moja! nama trojednoj kraljevini i ostalim narodom pod krunom ugarskom bijaše od vjekovah, a i danas nam je jedno te isto ustavno pravo, kako se razvilo do g. 1848., pa što nam pruža većega jamstva za uzdržanje istoga prava, nego ako se slobodni i bodri duh dvijuh kraljevinah i svih narodah što u njih živu, uzgojen i ojačan ravnimi slobodo-ustavnimi inštitucijami, u svakoj političkoj kombinaciji na polju političke djelatnosti i razvitka spoji, sdruži?

Ovom mišlju bijaše vodjena manjina osrednjega saborskoga odbora, a i umni sastavitelj izjave gosp. Prica, kad je naročito naglasio, da narod trojedne kraljevine drži za najčvršći bedem svojega ustavnoga prava zajedničko postupanje s kraljevinom Ugarskom u svih političkih kombinacijah, postupanje, kojim će trojedna kraljevina samo ruku o ruku s kraljevinom Ugarskom stupiti u državopravne kombinacije s drugimi zemljami.

Ovu istu misao izražuje i popravak gospodina Briglevića, tek što ju popravitelj odnosi na onaj slučaj, kad bi užja državopravna sveza s kraljevinom Ugarskom za rukom pošla.

Dočim dakle izpravak gosp. Stojanovića iz one okolnosti, što je trojedna kraljevina posve nazavisna od kraljevine Ugarske, što po tome njenomu dostojanstvu najbolje dolikuje, da o svojoj sudbini sama odlučuje, sa skrajnom pravnom dosljednošću izvodi, da ona u političkih kombinacijah s trećim samostalno postupa, — a dočim s druge strane izpravak gosp. Briglevića zajedinsko postupanje s kraljevinom Ugarskom samo na onaj slučaj steže, ako užja državopravna sveza izmedju trojedne kraljevine i kraljevine Ugarske za rukom podje: udario je sastavitelj izjave srednjim putem, pa vodjen razlozi višje politike, niti se drži puta izključivo i strogo pravnoga, kao što to čini izpravak gospodina Stojanovića, a niti onoga neizviestnoga eventualiteta, što je

Digitized by Google

lebdio pred očima gosp. Brigljeviću, nego pridržava trojednoj kraljevini i za buduće prostrano i slobodno kretalište za političke kombinacije.

Pak ovo je upravo ono stanovište, koje najviše odgovara zaključku ovoga vis. sabora od 13. srpnja t. g. i slobodnoj odluci trojedne kraljevine u svih političkih konjekturah, kojim je kraljevina Ugarska izvržena naprama carevini austrijanskoj.

Najbitnija i odlučna razlika medju predlogom manjine osrednjega odbora, kako ga je gosp. Prica razvio, i medju izpravkom gosp. Stojanovića stoji u tom, što ovaj potonji ostaje na polju puste negacije, izključujuće svaku mogućnost za porazumljenje medju kraljem i narodom, dočim izjava g. Price, odgovarajuć na poziv u carstveno vieće s odlučnim „ne“, s druge strane priznaje faktično nastavše doticaje i interesse, koji su se odtuda razvili na polju državnoga života izmedju trojedne kraljevine i ostalih zemaljah carevine austrijske, te želi, da se ovi zajednički interesi poravnaju i da se nadje način, kako da se poremećeni državopravni odnošaji unapredak u sklad dovedu, bez povrede postojećega od vjekovah državnoga prava našega.

U tu svrhu, t. j. da se iznadje način, kojim da se za unapredak poravnaju i u sklad dovedu iz tristogodišnjega doticaja razvivši se, nama i ostalim zemljam carevine austrijanske zajednički interesi državnoga života, kojim da se urede poremećeni državopravni odnošaji, predlaže sastavitelj izjave onaj put, koji i našoj samostalnosti, i našemu ustavnomu pravu, i našoj historičkoj prošastnosti najviše odgovara, a to je put slobodne konvencije, slobodnoga dogovora.

Pak eto, to je dalo mnogim predgovornikom povoda, te su rekli, da izjava gosp. Price vodi u Reichsrath!

Ja bi samo rado znati, ima li koga, koji bi s čistim uvjerenjem mogao uztvrditi, da ovo tri sto i njekoliko godinah državnoga života, što ga živimo pod žezlom prejasne vladajuće kuće uz druge narode i zemlje, nije zaprelo medju nami i ostalimi narodi i zemljami nikakovih doticajah, nikakovih zajedničkih interesah! — Ovo priznaje i sam gosp. Stojanović u svom govoru od 31. srpnja t. g. (govornik čita iz „Pozora“ str. 175.) ovako: „Mi bi pripravni bili s istimi („neugarskimi pokrajinami“), ali samo kao slobodan narod sa slobodnim narodom, uz podpuno uzdržanje naše nezavisnosti, od slučaja do slučaja u doticaj dolaziti, poslje kako se ustav povrati.“ Kad gosp. Stojanović nebi predpolagao bio obstanak zajedničkih interesah izmedju trojedne kraljevine i izmedju neugarskih pokrajinah, sigurno nebi bio ni rekao što je rekao, da bi mi bili pripravni s njimi u ikojem slučaju i u ikakov doticaj doći. Nu i sami Ugri u svojoj glasovitoj adresi, nemogavši se oteti nepobitnoj sili učinah, priznali su, da u istinu ima zajedničkih interesah, zajedničkih odnošajah izmedju narodah ugarskih i ostalih pokrajinah austrijanskih. Čudo bi mi dakle bilo veliko, kad bi se njeki ljudi bili tako emancipirali od magjarske politike, da bi glede odnošajah naprama Austriji zaniekali i ono, što i sami Ugri priznaju i da bi se u istih ljudih bila sviest samostalnosti još na veći stupanj popela, nego kod Ugrah. Ja bi svojoj domovini čestitao radi toga pojava, kad bi joj bio od koje koristi i kad bi pravu mjeru držao na lievo i na desno.

Ali ja držim, da nam u današnjih okolnostih takovo ignoriranje nije od nikoje koristi, kao što ni najvještijemu plivaču nalazećemu se usried rieke nebi od koristi bilo, da ignorira proždrljive valove, pak neupotrebi svojih silah i vještine, da se dohvati do tvrde obale, jer bi to ignoriranje platio, po svoj prilici, životom.

Gospodo moja, ne samo naše obćenito državopravno odnošenje, nego i naš državni život je poremećen; — u zemlji su našoj dvie vlasti, i dočim mi ovdje u tobožnjem izobilju samosviesti sve negiramo, što nas okružava, dočim se naši municipalni častnici malo ili ništa nebrinu za dobro puka: eto vam poreznih uredah od tudje sile odvisnih, kako puk globe, kako ga vojničkom silom gnjetu, kako bez ikojega pravoga povoda poštenim gradjanom pomoćju tudjega vojničtva silu čine, kao što je to bio nedavno slučaj u Križevcih itd.

Ovakovo stanje nemože i nesmije dulje obstojati bez najveće pogibelji za ustavne inštitucije u mnenju puka, jer će puk napokon posumnjati, nebi li bolje bilo pod absolutizmom, koji je do nedavna bio? Sadašnje stanje, rekoh, nemože dulje ovako obstojati, i nama nepreostaje drugo, nego da ga stanemo sami uredjivati, ako nećemo da nam ga drugi i bez nas uredjuje.

Ako osjećamo u sebi sile i sposobnosti za to, onda nije dovoljno, da ostajemo na putu puste negacije, nego nam valja učiniti korak k tomu i to korak pozitivni, a taj korak je učinjen izjavom g. Price, bez da nas vodi u Reichsrath, kakono njeki predgovornici tvrdiše.

Izjava gosp. Price naročito veli, da se poravnanje skupnih interesah i njihovo pravilno razvijanje nemože inako postići bez uštrba našega od vjekovah postojećega državnoga prava, nego putem slobodnoga dogovora. Izpravak gospodina Briglevića želi, da se rieč „konvencija“ zamieni sa riečjom „ugovor;“ ako vis. sabor misli, da nas rieč „konvencija“ vodi u Reichsrath, onda sam i ja za to, da se zamieni sa riečjom „ugovor“, pak neidemo u Reichsrath (smieh.)

Moram reći, da nikako ne uvidjam onoga concludentnoga saveza izmedju puta po gosp. Prici predloženoga i puta u Reichsrath, ako baš ostane rieč po rieč bez ikoje promjene.

Čuo sam ovako umstvovati: izjava gosp. Price veli, da se je svakolika monarkija na ustavnu preustrojila; g. Prica dakle priznaje, da je diplomom od 20. listopada i patentom od 26. veljače pokrajinam austrijskim ustav podieljen; pak pošto je patent od 26. veljače Reichsrath osnovao, to neima ni dvojbe, da nas njegova izjava vodi u Reichsrath. — Ljudi kažu, da svaki čovjek ima svoju logiku, nu ja po svojoj nevidim saveza medju zaključkom i premissami.

Ja bi prije svega vrlo rado znao, jesu li nas Hrvate i Slavonce narodi drugih pokrajinah pozvali, da sudimo o naravi i pravnoj valjanosti njihovih političkih inštitucijah, koje su isti narodi faktičkom porabom nastupili, i za kojih popravak i razvitak se oni sami brinuti imaju; pak ako mi te inštitucije nazivljemo ustavnimi uredbami, jer ih tako nazivlju i ovi narodi, kojih se upravo tiče: neznam, kojom logičkom nuždom nas to u Reichsrath vodi? Oni isti govornici tvrdiše već, da je Reichsrath centralističko-absolutistička inštitucija osnovana za germanizaciju iztoka; ako dakle i samo spominjanje koje inštitucije i njene naravi logičkom silom vodi u nju: to bi i po ovom došli u Reichsrath.

Izjava gosp. Price priznaje, da ima interesah, koji su skupni svim kraljevinam i zemljam pod žezlom prejasne vladajuće kuće; priznaje, da su nasljedne pokrajine austrijske diplomom od 20. listopada i patentom od 26. veljače stekle inštituciju političku, koja im podjeljuje barem njekakov upliv u rješavanje svoje sudbine; i buduć da se on drži pozitivnosti, to veli: da se obstojeći skupni odnošaji izmedju nas

Digitized by Google

i ostalih narodah i zemaljah monarkije razpraviti i urediti mogu jedino slobodnim medjusobnim dogovorom i putem medjusobne konvencije, ili, ako se bolje dopada, ugovora.

Pitam ja sada svakoga, koji je naučen motriti stvari mirnim duhom i objektivno, može li se izmedju slobodnoga dogovora i konvencije sa narodi ostalih zemaljah, kako to g. Prica predlaže, pak izmedju neslobodnoga, oktrojiranoga Reichsratha naći ikakovi savez?

Naši predji primili su putem slobodnoga dogovora prejasnu vladajuću kuću za svoje kraljeve; isti predji su slobodnim dogovorom protegli nasljedno prestolno pravo i na ženski spol: al se zato nisu podvrgli inštitucijam, koje su za onda valjale u ostalih pokrajinah pod žezlom iste prejasne kuće stojećih, a to zato, jer je dogovor tekar put, po kojem samo dotle stupamo, dok nam je volja, a s kojega se opet i vraćamo, kad nas je volja.

Kad je dakle g. Prica u svojoj izjavi naznačio samo put, kojim smo nakanili poći, da dodjemo istom do načina, kojim bi se unapredak imali rukovati i poravnjivati oni skupni interesi, koji su sada u neredu: upravo je izključio Reichsrath kao način, koji nam je već ponudjen.

S toga nemislim, da je itko, pak ni oni, koji to tvrdiše, u istinu o tom uvjeren, da je izjava gosp. Price put u Reichsrath.

Dapače ja držim i čvrsto sam uvjeren, da neima ravnijega puta u Reichsrath, nego što je onaj, ako ostanemo kod puste negacije. (Pleskanje i mrmljanje.)

Gov: Ja molim, gospodo, da se držite poslovnika i da me nesmetate u govoru. Ja negovorim za pleskanje; a onim, koji mrmljaju velim, da time nisu oborili mojega tvrdjenja, niti mene o protivnom obsvjedočili.

U ostalom ja negovorim samo u ovoj kući nego pred cielim svietom; negovorim samo za sadašnjost nego i za budućnost, pak će historija suditi, tko je po svoju domovinu bolje mislio, onaj, koji je bio za radnju, ili onaj, koji je samo nijekao. Ja se većini moram podvrći, ali želim toliko slobode, da barem svoje obsvjedočenje izjavim.

Ja velim još jedanput, da samo putem negacije možemo doći u Reichsrath, i to je posve naravski. Od samih negacijah nije još nikada red nastao, jer je red pozitivan; a kad se čovjek nalazi u poremećenom stanju, dakle u neredu, što je već samo po sebi negacija, pak još sveudilj negira, taj neće nikada u red doći, nego će dospjeti do vrhunca nereda; — a vrhunac nereda naših državopravnih odnošenjah jest Reichsrath.

Nemojmo se mistificirati, moja gospodo; ako mi svojih državopravnih odnošenjah neuredimo naprama Austriji, ona netreba nego da odredi neposredne izbore, a oni isti elementi, koji su našoj domovini i njenoj samostalnosti od njekoč neprijateljski, ovi isti elementi dati će kontingent za Reichsrath.

S toga ja činim još jedan korak dalje nego gospodin Prica u svojoj izjavi, te predlažem, da vis. sabor izabere iz svoje sredine tri ili pet članovah, koji bi se s vladom Nj. Veličanstva i s jednim odborom iz carstvenoga vieća u dogovor stavili o tom: kojim načinom da se za buduće rukovode i poravnavaju oni interesi, koji su nam i ostalim pokrajinam austrijskim skupni — ali bez povrede našega od vjekovah postojećega državnoga prava i bez uštrba autonomije pojedinih kraljevinah i zemaljah.

Ovaj odbor neka neima druge vlasti, nego da se o načinu dogovara, a uspjeh dogovaranja dužan je ovomu saboru za odobrenje ili odhićenje podnieti. Prije nego bi ovaj sabor o uspjehu toga dogovora svoju odluku izrekao, nebi imao nikakove obvezne moći.

Sa ovako ograničenom punomoći i uz potrebiti naputak izaslani odbor; osigurao bi nas proti pokušajem austrijske vlade, kojim smo izvrženi, ako ostanemo na polju puste negacije. — U naputku trebalo bi odbor obvezati i na to, da se svojim putem postavi u porazumljenje s Ugarskom.

Čuo sam i to prigovarati, da je izjava gosp. Price u protuslovju sa zaključkom ovoga vis. sabora od 13. srpnja t. g. u pitanju odnošaja trojedne kraljevine prema kraljevini Ugarskoj. Ja to niječem, a dokazao toga nije nitko.

Iz izjave izvode naime njeka gospoda i ono, čega tamo neima, samo ako im je u prilog; naročito sam čuo tvrditi, da nas izjava svjetuje, da svoj zaključak glede užjega saveza s Ugrima pod pete bacimo, jer ako poslove ratne, financialne i trgovačke u Beču želimo imati, pitao je jedan govornik, u čemu bi imao obstojati užji savez s Ugarskom? Na ovakov način moći je dakako sve dokazati, nu ja bi ipak rado, da mi tko s prstom pokaže u izjavi gospodina Price, gdje je tamo napisano, da mi ove poslove želimo imati u Beču.

Vrlo sam znati željan ipak, kako će to dokazati ona gospoda, koja tvrde da želimo poslove ratne, financialne i trgovačke u Beču, čim se upustimo u dogovor s vladom i narodi, ali ruku o ruku sa narodi ugarskimi.

Gledeć na to, da mi nikada nismo priznali zakonah na saboru ugarskom $184^{7}/_{8}$ stvorenih, budući da mi tih zakonah ni sada nepriznajemo, neimamo prava iskati ona prava, koja su njimi Ugarskoj osigurana, a to su upravo financijalni, ratni i trgovački poslovi. Ako se dakle mi upuštamo u dogovor s narodi austrijanskimi glede ovih posalah, ali ruku o ruku s narodi ugarskimi: tko će reći, da smo već prije dogovora odlučili ove poslove Beču povjeriti? Nije li mnogo dosljednije reći: da se mi glede toga jošte ni odlučili nismo? A nismo se odlučili zato, jer Ugarska na samostalnu vladu glede ovih posalah ima istom „jus quaesitum.“

Pridržavajuć si pravo glede izpravakah kasnije progovoriti, izražujem se ja na temelju ovih razlogah za predlog manjine osrednjega odbora sa svojim dodatkom, jer držim, da je to najpraktičniji put, kojim nam svakako udariti valja. Rekoh.

Janko Klučec. Ovo pitanje već je tako obrazloženo, da bi suvišno bilo, obširno o njem govoriti, zato mislim, da je potrebno, da idemo na glavni predmet, to jest, da kažemo, hoćemo li ići u Reichsrath ili ne. —

Ja kažem, da neidemo.

Što se tiče izjave g. Price, tako je mudro i logično sastavljena, da gosp. sastavitelju na čast i poštenje služi. Istina, da ima gospode, koja kažu, da je zapletena; nu jest i istina, da je lako gotovu stvar kritizirati, a težko sastaviti.

Ja se dakle slažem, da se primi predlog g. Price sa izpravkom g. Briglevića i g. Stojanovića.

Antun Starčević. Ja se ravno nisam prijavio, da želim govoriti o pitanju, što-no ga jedni pretresivaju većom pomnjom nego-li ju ono zaslužuje; nu i tako, pozvan, u kratko ću moje mnienje odkriti. Jer da bi taj predmet iole bio zamršen, ja bi za moje poklisarsko državno smatrao, prosuditi i da tako rečem občiniti ga, što je moguće s više stranah i gledištah. Ali taj je predmet tako prost, tako jasan, da niti može biti prostiji ni jasniji; pita bo se: hoćemo-li dobro-

Digitized by Google

voljno postati podnožjem sliepe samovolje austrijanske, ali ćemo pridržati prava naša narodne i državne neodvisnosti, prava, kojimi ćemo se u svoje vrieme poslužiti onako, kako nas nadahne Bog i sreća našega naroda, — drugimi riečmi, pitanje je: hoćemo li, nećemo li u Reichsrath?

Svi dosadašnji govornici kazaše, da oni u taj rajhsrat neće, a ja izpoviedam, da niti ću u ovaj ni u bilo koj drugi rajhsrat, ja izpoviedam, da ja neću u nikakov zakonodavni sastanak s narodi Austrije, pa zvao se taj sastanak kako komu drago.

Što se tiče predlogah o tome pitanju, meni se čini da „izjava“ koja je, vele, po g. Prici složena, to ime samo zato nosi, za da se diete pravim imenom neprozove, da se nekaže, da je to predlog onih, koji rade za rajhsrat. Ja sudim, da onaj, koj iskreno misli, takodjer i govori razgovietno, ja očitujem, da ja za nikakov oklad nebi mogao onako zamršeno pisati, kako no je ta „izjava“ spisana.

Kamo vodi zamršenost pojmovah opazismo nada sve kod pitanja o odnošenju naprama Ugariji; — jer kod specijalne debate pokazalo se, da ni ista majka svoje čedo nepozna, pravdalo bo se i prepiralo više danah, pa time dobismo nedvojben dokaz, da ni ona gospoda, o kojoj se u obće misli, da su onaj predlog smotrila, nepoznadu, nerazume sadržaj i doseg onoga predloga.

Ja sam dosljedno za predlog g. Kvaternika, za predlog, koga bi, da bi on primljen bio, želio pooštriti u onoj mjeri, u kojoj je despocija kroz ovo vrieme glavu digla. Nu jer nije prilike za uspjeh toga predloga, ja se izjavljujem za predlog g. Stojanovića i pridržavam si pravo, ako uztreba, kod specijalne debate o njemu obširnije govoriti.

Time kod generalne debate neimam ništa više za opaziti, nego želim, da se poimenice glasuje, za da vidimo, hoće li sbilja sva ona gospoda glasovati proti rajhsratu, koja, kako i ja, vele, da su proti njemu.

Pavao Batagliarini. Preuzvišeni gosp. bane, visoki sabore! Visokim pismom Nj. Veličanstva od dana 12. ožujka 1861. pozvan je sabor ovaj, da 9 zastupnikah za Hrvatsku i Slavoniju iz svoje sredine izabere i na carstveno vieće u Beč pošalje, nadalje da način, kako bi se oti poklisari za buduće birali i na carstveno vieće pošiljali, u pretres uzme, i zaključak o tome stvoren kraljevskomu odobrenju podnese.

Budi mi dopušćeno, gospodo, reći, da vis. ovo pismo tako Hrvatsku i Slavoniju smatra, kao da one nikakov ustav nebi imale, iliti da starodavni ustav njihov je ugašen, te kao da jednu od tako nazvanih nasljednih austrijanskih pokrajinah predstavljaju; — ali tome nije tako, gospodo moja, ustav stari ovih kraljevinah jest živ — mi njega lojalnosti i vjernosti našom napram premilostivnom vladaru niti najmanje oskvrnuli nismo. —

Prigodom onom, kad dugotrajnom debatom pretresivana bijaše prva kraljevska propozicija glede toga, kako da se rieše državnopravni odnošaji ovih kraljevinah napram kraljevini Ugarskoj, iz svih skoro govorah, budi iz desne, budi iz lieve strane, budi iz ravnine sabornice ove izuštenih proizlazi, da dotični govornici bitno ono pred očima imadoše, da nezavisnost i ustavna narodna prava, kako ih od otacah naših primismo, neoskvrnjena i netaknuta našim potomkom ostavimo.

Onda već, kažem, častna gospodo, zaključiti je bilo sa dosljednosti, da mi niti pripravni, niti željni, niti voljni nismo pod nikakovim načinom, po nikakovoj stazi u carstveno vieće ići — ovomu pako najjasniji dokaz je zaključak vrh prve kraljevske propozicije ovdje stvoren; jer inače nebi imao nikakova smisla, te bi se mogo odnašati samo na njekakove korelacije, koje nebi na ustavnom polju kraljevine ove i kraljevine Ugarske, nego, budi mi dozvoljeno izraziti se, in concavo lunae tražiti bilo.

Gospodo moja! kad mi danas u kakvojgod oblici zaključak stvorili bismo, da u savez nekakov s austrijskom vladom, s austrijskimi pokrajinami stupamo — to bi bilo ne samo u protuslovju očevidnom sa zaključkom donešenim vrh državnopravnih odnošajah napram Ungariji, nego i mi njekim načinom glede istih državnopravnih korelacijah u jedno vrieme i s jednom i s drugom stranom nakanu očevidno ugovarati pokazali bismo.

To nitko, gospodo, tvrditi nemože i dokazati, da pravo poreza, pravo novca, novačenja, ta najbitnija konstitucionalna prava jednog naroda, mi neodvisno od svake austrijske pokrajine uživali nismo, — davali smo istinabog novake i novce kralju našemu, ali davali smo ih s našim privoljenjem, na ustavnom polju od slučaja do slučaja, zakonom našim uplivom sačinjenim i po kralju potvrdjenim.

Lišiti se, gospodo moja, ovih dviuh pravah, koja su paladium ustavnosti naše starodavne, izvršivati ih, gospodo, na drugom novom mjestu u homeopatičkom ulomku, u natečaju s drugimi novimi ogromnog broja — po novih načelih, to bi bilo zakopati ustavnost, samostalnost našu. S bogom onda samostalnosti trojedne kraljevine, tako ovdje od svijuh stranah branjena!

Tako mnienje manjine centralnog odbora, kako takodjer i izpravak g. Briglevića na njega protežući se, prenaša gori rečena ustavna naša prava iz naše kuće u kuću Reichsratha; — jer tko priznaje, da sama povjestna a i pravna dosljednost sa sobom bi donašala, da sada, pošto su se razvili ukupni doticaji i interesi izmedju nas i ostalih narodah monarhije, takovi se urede putem medjusobnoga ugovora — pak za buduće ustanovi način, kojim bi se u napredak imali rukovati i poravnjivati oni ukupni interesi — on podčinjava uplivu trećih novih stožerna ona prava — i utjelovljuje ih narodima, koji sjede u Reichsrathu.

U svakoj monarhiji, gospodo, pravo rat naviestiti i mir sklopiti imade vladar — imade u Englezkoj, najkonstitucialnijoj kraljevini — kralj, i to pravo i kod nas pripada našemu vladaru i kralju, ali porez — ali novce — ali jednom riečju subsidia davat za otu svrhu, pribiva u narodu ustavnomu; — povjestnica nas uči i prošlost vremena, da ustavni narodi krune sv. Stjepana obilato vazda, kad potrieboća bijaše, novacah i momakah dali i dozvolili jesu svojem kralju i vladaru.

Mi hoćemo da čvrsta obstoji monarhija austrijska iskreno, jer znademo dobro, da ako bi se, što Bog odvrati za uvieke, razciepila, mi kao jedan maleni trabant na podnebju političkomu letili bismo u nepravilnom okrugu, dokle koj izmed većih planetah nas k sebi nebi privuko.

Kad mi ovo hoćemo — nećemo centralizacije našim uticanjem: bez centralizacije ukupna monarhija austr. 300 lietah jaka i kriepka bijaše, i da centralizacija ova zadnja ljeta pokušana nije bila, možda niti rat u Italiji nebi bio buknuo, ili ako i to, barem onakove posljedice, kako ih vidismo, sa sobom doneo nebi.

Ja neću dosadjivati ovom visokom saboru u predmetu svestrano izcrpljenomu i tako logično po gosp. Stojanoviću razjašnjenomu. —

Iz ovoga, gospodo, ja nemogu inače, nego da pristanem na predlog istog g. Stojanovića, i to tim većma, jer naputak

Digitized by Google

mojih komitentah, koj mene veže, naročito mi nalaže, da na državni sabor u Beč nesmiju se poklisari pod nijedan način poslati, pak ja ako bi se o tomu šta glasovalo, ovdje na saboru prisućtvovati neimadem.

Josip Akšamović. Misleći, da u ovoj visokoj kući neće biti nikakvih kandidatah za Reichsrath, zato nisam naumio progovoriti baš niti jedne rieči, nu dobio sam danas volju u kratko da nješto kažem, i to, da pristajem posve na izpravak gosp. Stojanovića. (Živio.)

Ja narod jugoslavenski uzporedjujem sa Niemci. To su različiti elementi, koji se nikada spojiti neće, jer Niemci prianjaju za servilizam, oni su se robstvu naučili, oni nisu radi svoga „ritterthuma" nikada došli do one slobode, kakovu mi danas spoznajemo.

Kod nas nije nikada bilo ritterthuma, nikada robstva; naši stari su prešli iz nomadičkog stanja na ustavni život; tomu je dokaz u naših zadrugah; da nije bilo slobode, nebi bilo zadrugah; ove su sačinjavale mali ustav. Iz ovog malog ustava prešli su na veliki ustav, koj je preko hiljadu godinah star. Ako smo mi s jedne strane slobodan narod, a s druge strane Niemci servilistički, ja bi rado viditi, kako bi se voda s vatrom slagati mogla. S toga ja kažem, da se ja jako bojim državnog vieća, bojim se još iz tog uzroka, jer, akoprem bi, kako mnogi misle, po izbornom redu narodi njekoji postigli većinu, koji su ustavu naučeni, ali znam, da ima 2 kuće, doljnju sirotinjsku a gornju gospodsku; i ako bi baš element slavjanski sa ugarskom politikom i tendencijami ondje nadjačao, znamo, kakova si je prava Nj. Veličanstvo pridržalo, da ako bi se dogodilo, da proti namjeri njegovoj većina zavlada, da manjina odlučuje.

U tom Reichsrathu nevidim spasa za našu slobodu.

Vele mnoga gospoda, da čitamo takodjer u onoj osnovi njekoja, što bi se moglo kao temelj za adresu smatrati, čitamo o njekakvoj konvenciji. Ja kažem, gospodo! nikakve konvencije. Zašto, jer baš kad bi se mi u tu konvenciju upuštali, radili bi proti našemu ustavu, jer nemožemo tražiti nove organe, s kojimi bi se u sporazumljenje stavili interesi, koji med nami i inimi narodi Austrije obstoje. Taj organ imamo već u starom ustavu. Ovi zajednički interesi bili su i prije 1848. godine: pak jesmo li imali koj drugi organ, osim kancelarije ugarske (živio), koja je neposredno s kraljem obćila, pak su bili sretni mnogo sretniji narodi nego danas. Ja samo kažem, gospodo, da bi to bila velika experimentacija ići u Reichsrath, koju bi mi skupo platili. Mi imamo naš stari ustav, koj je više hiljadu godinah star, a imamo drugi ustav absolutni, koj je 12 godinah star, pa se srušio, jer neima u sebi glavnog bića života, jer zamršenost neima trajnosti; zamršenost sama po sebi mora se srušiti. Nemože se konstitucija u jednom danu sastaviti. Ako se hoćemo staviti na temelj diplome od 20. listopada pr. god., mi se postavimo na novi temelj, te nam valja 50—60 godinah viećati, treba experimentirati, tražiti način, po kojem bi se družtvo državno moglo utemeljiti, ali o onom načinu nismo sigurni, nego način siguran je naš ustav. (Živio.)

Zato ja velim, ustav, ustav, to je stara kondicija, to su stara vrata, koja vode k blagostanju našem, iz kojih će se opet porazumljenje ono, koje treba med vladom i narodom, povratiti; a bez toga povjerenja neima njemačkog ustava.

Čuo sam ovdje jedan govor, koj mi se činio jako liep, ali netemeljit. Reklo se je, da ako mislimo, ako nam se stari ustav povrati, da bi se onda ljepša vremena povratila, koja su bila prije 1848. god., da to nikako nemože biti, i da smo sretniji, što su mitničke linije pale. Ja kažem, da ako u takvoj neizviestnosti ostanemo i bez stalnog temelja, da će se sve većma i većma država podkapati, jer neima povjerenja. „Geldmächte," to su one moći, koje svoju jakost imadu u škrinjah, koje drže svoju jakost, a skupo ju prodavaju, jer neima kredita, jer neima povjerenja.

Gospodo, da zaključim; iz ovog svaki mogao je uviditi, da želim, da u Reichsrath nikada neidemo, i time ćemo upravo povjerenje prema Nj. Veličanstvu pokazati, ako budemo tražili, da bude uz organ, koj je sada samo privremeno ustrojen, i onaj, koj je njekada bio. Ako se pako, gospodo, to nebude izvršilo, i ustav se nebude povratio, te mi po ustavu se u sporazumljenje stavili u stvarih, kojih netajimo, ako do toga nedodje, onda, gospodo, niti smo mi sigurni, niti je sigurna vlada; zašto? Jer to moramo znati, da imadu vlade u Evropi i narodi čisto sebi protivo postavite težnje; vlade traže centralizaciju, a narodi slobodu.

Zašto se nemožemo sporazumjeti? Jer su težnje drugačije. Neka se vlade sklone, pak ono, što je Bog dao, slobodu, ako je njima draga i mila, neka i narodom dadu. U Evropi traži se sloboda; ovo je temelj sreće čovječanske; bez slobode neima izobraženja, neima nikakve sreće. Narodi traže slobodu, neka vlade popuste, neka dadu malo po malo, koliko je shodno, dok dodju na onaj temelj, da će narodi spasiti svoje glave, i tako će se sporazumljenje med narodi i krunjenim glavami povratiti.

Povraćam se, i opet kažem, s našim prestarim ustavom hajdemo k sporazumljenju. Zato se izjavljam za izpravak g. Stojanovića. (Živio.)

Jovo Obradović. Na stolu visoke ove kuće leže tri predloga, koji su, kako mislim, svi u načelu jednaki, jer u nijednom od tih nestoji, da se poslanici šalju u Reichsrath. Buduć je predmet ovaj kroz predgovornike izcrpljen, zato samo subjektivno moje mnienje o tome izraziti za dužnost smatram. Moram iskreno izpovjediti, da dotle, dokle naši državnopravni odnošaji prama Ugarskoj kraljevini na čisto dovedeni nebi bili, o pitanju tome viećati i odlučnu izreku učiniti, nebi probitačno bilo, i zato su i komitenti moji mene uputili, da se o tome neizjavim dotle, dokle nebude poznato, kako sa ugarskim narodima stojimo. No buduć da predlog o tome za sada barem je propao, s toga na kratko samo ću se glede u pitanju stojećeg predmeta izjaviti.

Da mi nemožemo u carevinskom vieću, kako ono sada konstruirano stoji, udioničtvovati, to svi priznajemo i u tome se sva tri predloga slažu. Korakom onim, kojim bi mi u Reichsrath stupili, porušili bi mi temelj našeg ustava, za kojeg uživotvorenje visoki ovaj sabor jednodušno teži, i koji nam je previšnjom diplomom od 20. listopada p. g. naknadno u izgled stavljen. Pitanja ona, za koja se želi, da bi zastupnici trojedne kraljevine takova sa drugimi narodi u carevinskom vieću zajedno pretresivali, i odprije su svagda postojala, te su riešena bila ili u domaćem našem saboru, ili zajednički na ugarskoj dieti. Kolikoću poreza i stavljanja novakah opredieliti spadalo je na ustavna prava hrvatsko-ugarskog sabora uz privoljenje kralja. Nu kod sveg tog ustavnog prava ipak se tajiti neda, da su svagda izmedju narodah trojedne i ugarske kraljevine i drugih carevine austrijske, kao štò je to veleumno u izjavi gosp. zastupnika Price razloženo, i zajednički interesi obstojali, jer dočim je izravni porez sabor hrvatsko-ugarski opredjeljivao, izvanredni porez centralnom vladom bečkom svagda se je nama name-

Digitized by Google

ćavao, o čemu obstojavše od prije mitničke linije dovoljni dokaz pružale jesu.

Isto tako ustavno pravo trojedne i ugarske kraljevine glede opredieljenja kolikoće novakah stegnuto je bilo samo na to, dočim sva druga ustanovljenja u pogledu namještenja i razlaganja sa vojničtvom samo u djelokrug centralne vlade bečke spadale jesu, kao što to i dan danas biva.

Ja dakle spoznajem, da imade zajedničkih interesah izmedju trojedne kraljevine i drugih narodah u carevini austrijskoj, i spoznajem, da je od neobhodne potreboće pronaći put, kojim bi se takovi sporavnati mogli. Drugim putem po mojem mnienju na to udariti se nemože, nego onim istim, kojim je početo bilo sve od god. 1527., to jest, odkako si je narod trojedne kraljevine iz prejasne kuće habsburžke Ferdinanda I. za svog kralja izabrao, i kojim su ti zajednički interesi sve do vremena faktičnog ukinuća ustava rješavani bili, to jest putem sabora i s privoljenjem kralja. Tim organom bi se zajednički interesi u sklad i potrebito izjednačenje privesti i odnošenja takovih prama drugim pokrajinam monarkije austrijske ustanoviti mogli, dočim svako drugo inim putem o tom dogovaranje ustavu našem prastarom pogubno bi bilo.

Ja predlažem u ovom pitanju posebni svoj izpravak, koj ovako glasi:

„Sabor tvojedne kraljevine nemože bez naročite uvrede svog starodavnog ustava ni pod kojim načinom šiljati zastupnike na carstveno vieće u Beč, no priznajuć to, da imade obćenitih na sve pokrajine države austrijske odnosećih se interesah, koji se sa uzajamnim takodjer sporazumljenjem riešiti bi imali, izjavljuje, da sad već, kad i sve ostale nasljedne pokrajine na ustavnu uredjene jesu, od strane trojedne kraljevine, i odnosno kraljevine Ugarske, ako namienjena sveza one sa ovom za rukom podje, uredjenje i riešenje tih obćenitih interesah, bez da pomenute kraljevine u carstvenom vieću udioničtvovaju, tako izvesti se može, kako što se je to svagda sbilo sve od god. 1527. pak do godine 1848. kroz cielih 320 godinah, to jest u pogledu kraljevinah pod krunom sv. Stjepana sdruženih bivših putem konvencije izmedju istih kraljevinah i njihovog zakonitog kralja na samom saboru jedne i druge kraljevine, ili ako se izmedju njih sveza ustanovi, na zajedničkom glede tih obćenitih interesah držati se imajućem saboru; takovo skupuredjenje i riešenje izvanjskih, ratnih, financialnih i trgovačkih interesah tim laglje uživotvoriti bi se moglo, što ostale nasljedne austrijske pokrajine iz carstvenog svog vieća za uzajemno u tom pogledu sporazumljenje sa saborom ugarsko-dalmatinsko-hrvatsko-slavonskim u svakom pojedinom slučaju dogovarati se priliku bi imale, centralna pako vrhovna izvršujuća vlast, pošto je ciela monarkija već na ustavnu priredjena, toga radi svim narodima austrijske monarkije kao i onim pod krunom sv. Stjepana sdruženim iz samog ustavnosti načela odgovorna bi biti imala."

Ako se ovaj izpravak primio nebi, onda pristajem na predlog gosp. Stojanovića uz amendement gosp. Briglevića.

Franjo Lovrić. Buduć je gosp. zastupnik Stojanović u početku ove debate, braneći svoj predlog glede Reichsratha, istomu ne samo ruke i noge polomio, nego baš i glavu nožem odrubio, i budući da nikomu izmedju nas nije znano, hoće li taj Reichsrath, koji nam žalibože toliko brige i neprilike zadaje, uslied toga umrieti ili još uprkos svemu tomu životariti: zato za suvišno, dapače smiešno držim, još proti tomu mrtvacu ili strašilu govoriti i nemogu slieditи onu gospodu, koja samo za pribaviti si pohvalu galerije, ili bar bez uzroka, toliko žestokih riečih izvan sabora i u saboru troše — velim bez povoda — jer nije žive duše medju gg. zastupnici naroda, koja bi se za pošiljanje naših poslanikah u Reichsrath izjavila.

Ovdje je glavno pitanje, da li je pravno stanje izmedju trojedne kraljevine i Ugarske s jedne — i izmedju trojedne kraljevine i Austrije — to jest centralne austrijske vlade — poremećeno? Mislim, da neima nikoga, koj bi, ako je pametan čovjek, kazati mogo, da ti naši odnošaji i naše stanje nije poremećeno. Sada opet nastaje pitanje, da li je potrebno ove poremećene odnošaje urediti ili ne? Ja kažem, da treba, jer tako, kako sada stoji, podnositi se nemože. Treće pitanje je opet, hoćemo li i možemo li ovo stanje naše na našu korist riešiti i u izviestnost dovesti golimi negacijami?

Moja gospodo, takovim načinom nije se nikada poravnala razpra, nisu se nikada poravnali zavadjeni ljudi ni države. Moja namjera jest, mojemu narodu što najviše moguće koristiti, ja bi zlo shvatio i cienio moju svetu dužnost i povjerenje ovo, kojim me je narod nadario, kad bih se držao gologa tajenja učinah. To može učiniti kakvi veliki i mogući silnik, ali narod, koj neima volje niti sredstvah ubojitim oružjem boriti se, nemože prionuti uz slična načela, koja bi mogla biti opasna za njegovu bolju budućnost i za njegovu slobodu.

Iz ovoga, što rekoh, pogodit će toliko svaki, šta u tom obziru mislim, i zato glasujem za izjavu g. Price sa izpravkom g. Briglevića, jer sporazumljenje sa Austrijom neizključuje sporazumljenje sa Ugarskom. Slažem se takodjer sa predlogom g. Starčevića, da se glasuje poimence i javno, dapače ja to upravo zahtievam, za da danas sutra, sav narod, a osobito oni, koji su me ovamo poslali, prosuditi uzmognu, da li sam kratkoumno ili pametno postupao i da li sam dužnosti i zadaći mojoj dorasao. Izpadne li stvar dobro, na onaj način, kako to protivna većina hoće, neka toj gospodi bude slava i dika, ja od nje diela netražim, te ću im se prvi pokloniti i zahvaliti; a izpadne li zlo, neka bude njim na duši a ne meni.

Mihajlo Kostčec. Kraljevski predlog, koj sada u pretresu stoji, sačinjava dvie strane. Prva je, da odmah 9 poslanikah šaljemo u carstveno vieće, koje je već u Beču sastavljeno, a druga strana je, da o načinu viećamo, kako bi u buduće ove poslanike birali.

Ja u tom predlogu kraljevskom nalazim, da velika pogibelj prieti našemu ustavu, jer ako ga dobro tumačim, to neima pitanja, hoćemo li u državno vieće poslati ili ne, nego se kaže, da 9 poslanikah sada pošaljemo, a onda da način ustanovimo za buduće pošiljanje.

To je absolutistička izreka, absolutizmu nije se moći opirati, dakle sam toga mnienja, da se polag predloga gosp. Stojanovića niti u viećanje neupuštamo, jer je absolutizam nad glavom; i to tim manje, jer, ako bi mi dalje viećali, kako su njekoja gospoda tvrdila, da imamo zajedničke interese, koji nas nukaju, da u zajednicu sa narodi austrijanskimi stupimo, ja takovom mnienju nemogu pristati. Ja kažem, ako ima zajedničkih interesah, ovi zajednički interesi nisu od jučer nastali, nego obstoje već od 300 godinah; i kako su se kroz 300 godinah bez uštrba našega ustava razpravljali, tako mogu se i unapried. Naša prava su starija nego Austrija. Njekoji kažu, da jedinstva treba, da Austrija bude jača. To mi se vidi, da nestoji. Mi nismo imali nijedan zajednički interes, pak je Austrija bila jača; jer n. pr. u francuzkom ratu, dali su ugarski narodi novce i voj-

Digitized by Google

nike, jerbo su ljubili kralja i domovinu, a kralj je bio spašen; sada su bile pako sve sile sjedinjene, a carstvo se je ipak okrnulo.

Čuo sam u ostalom takodjer predlagati, da se sporazumimo radi tih zajedničkih interesah, i da se zato sa kraljem našim u dogovor upustimo. Ja nepojmim, da je to ustavno; jer dogovor narodah je sabor. Ako mi što imamo, što nije u predlogu, to imamo pravo initiative, učinjen pako predlog kralju, kao drugu stvar zakonodavstva sačinjavajućeg, podnieti, i to je dogovor sa kraljem.

Imam još nješto odgovoriti onoj gospodi, koja su kazala, da negacija u ovom pitanju vodi u Reichsrath. To ja nemogu razumjeti, jer ja to tako shvaćam, da politika neide odozdol nego ide odozgor.

Mi smo 13 godinah pod absolutizmom proživili, pa smo još ovdje; ako vlada treba povjerenja, neka dade narodom ustav.

Ja volim pod absolutizmom ostati, nego sám sebi nož u srce rinuti.

Zaključujem i izjavljujem se za predlog g. Stojanovića.

Vjekoslav Kristianović. Pristajuć u načelu uz mnienje predgovornika, da kraljevski predlog absolutistički zahtieva odašiljanje devetorice zastupnikah na carstveno vieće, gdje bi se tobož obzirno na ukupne predmete državne o financiji ili novčanih stvarih, o vojničtvu, trgovini i izvanjskim odnošajima naprama evropejskim vladarima, viećalo, velim i ja, da uz ovakovu zahtjevu mi o njoj ni viećati dužni nismo, koji smo samo dužni predlog kraljevski u pretres uzeti, zakon stvoriti i za potvrdjenja ga Nj. Veličanstvu podnieti. I zaisto, gospodo moja! ovo je slog i slika pretenzije ili zahtjeve, a nije propozicije ili predloga, koju zahtjevu naprama slobodnom i ustavnom narodu, narodu, koj je toliko putah prestol spasio i svoju prama kruni vjernost i lojalnost nikada narušio nije, na onaj isti način staviti, kako i naprama narodu, koj se tima svojstvi i u toj mjeri nikada odlikovao nije, bilo je kobno i veoma neuputno, pa s toga nam podpuno pravo daje o njoj, kano zahtjevi, ne pako kano predlogu, i neviećati; jer je ovo prava politička nebilica. Nebilo je, kamo sreće! nebi ni prepiranju, ni uvredam a ni sumnjičenju tolikom mjesta bilo.

Nu ako i stvar ovu dulje promatramo, naći ćemo, da mi s toga o njoj viećati dužni nismo, što u nasljednih pokrajinah ustav još osjeguran nije, pa što ustavni sa neustavnim zastupnicima viećajući, i svoju bi slobodu u pogibelj i nesigurnost stavljali, i tudju, kad bi je i bilo, nepromicali; zašto bo ovi ni pojam slobode neimaju, i stvari, o kojima viećaju, iz gledišta samo robskog i nukani uvažavaju, pa kad bi nas za sobom povlačili, mi bi i svoju slobodu utamanili.

Zatim ono carstveno vieće preduzima na pretresivanje predmete kriepošću previšnjeg odpisa na to vieće i nespadajuće, i tim djelokrug saborah, do konačnog utamanjenja, sve užji čini. Tako uze onomad predmet feudalnog prava u pretres, o kojem se i razbi s toga, što Poljaci tvrdiše, da oni tog materijala u svojoj krunovini neimaju, a Česi rekoše, da to u djelokrug sabora spada, koj bi se tim zasiecanjem ograničio i s vremenom sasvim ukinuo. Pa ako bi se, gospodo moja! još i vjerozakonsko pitanje ondje zavrglo, kakono sam čitao, da su naumili o gradjanskom braku (Civilehe) viećanja poduzeti: to bi da kako smiono prekoračenje previšnjeg odpisa i organiziranja državnoga toga tiela bilo, u kojem se ovakova pitanja preduzimati nikada nesmiju, jer spadaju na autonomiju pojedinih pokrajinah i kraljevinah. Bog nas sačuvaj od oživotvorenja toga tiela, to bi bio pravi Wirrwar, koga bi ono medj narod naš prosulo. Narod naš je čisto kršćansko-katoličanski, pa uvesti hotjeti kod njega zakon gradjanskog braka, o kojem ni pojma neima, to bi bio pravi prevrat moralnosti i upropašćenje države. Ovo je, gospodo moja! samo posao autonomni pojedinih predielah, pojedinih saborah, posao dotičnog vjerozakona. Medjutim dosta nam je, da znamo, kamo ono carstveno vieće smjera, pa da mu nakanu odobrava i visoka vlada! što bi morala prepriečiti, te u djelokrug po previšnjem odpisu omedjašen, stisnuti ga. Bjelodano to postaje od tud, jer je pitanje o feudalnom pravu, radi koga su Poljaci i Česi iz sjednice izišli bili, u povratku njihovom opetovano preduzeto bilo, i s toga su Poljaci i Česi dne 28. srpnja i opet svi do dvojice, koji bi je o potla sbivših se dogadjajah izvjestili, sjednicu ostavili; i kaže se u „Sürgönyu“, iz kojega ovo uzimam, da su to samo predbježna vježbanja i kano kakva general-proba za onaj odlučni trenutak, u kom bi se svi udaljili i nepovratili više. Liepo mi carstveno vieće! gdje se silom autonomni predmeti na viećanje saborom otimaju, i legalno opiranje nedostojnim postupanjem i vriedjanjem zastupnikah osujetjuje, gdje se neparlamentarnost predsjednika povladjuje, koja primjera neima do ondje, gdje ustavnoj slobodi pojma neima. Ta i mi kadkad u izobilju zauzimanja za svoju stvar u govoru zalazimo; ali naš svietli ban i predsjednik ovoga sabora njekom očinskom milinom, uljudnosti i dostojanstvom, ako i ozbiljno, svraća govornika na dnevni red; dočim predsjednik carstvenoga vieća nesmiljenim napadanjem zastupnikom sjesti pa šutiti zapovieda! Eto vam, gospodo moja, razlike medj ustavnim i neustavnim, medj slobodnim i neslobodnim saborom i viećanjem! Eto kakvo nam se u Reichsrathu pruža jamstvo za ustav naš!

Ali ovo državno vieće neima još ni danas absolutne većine zastupnikah. Jer mu fale Ugri, Hrvati, Slavonci, Erdeljci, Istrijanci i njeki predieli talijanski, pa s toga je i nazvano užjim viećem, to jest takovim, koje u novčani posao države mjeseca kolovoza, kakono se u previšnjem odpisu prieti Ugrima, odlučno utjecati nemože, i za stalno neće, jer uz ovakovo svoje ustrojstvo prije će se razpasti, nego li popuniti.

Pa i previšnji odpis od 21. srpnja t. g. zauzima se za privilegije srbske; a i neka se zauzima, dobro, i pravo je; ali da se nezauzima za povelje sviuh narodah ugarsko-hrvatskih i slavonskih u ustavu starodavnom s podpisi i krunitbenimi zavjernicami svietlih vladarah garantirane, to niti je dobro, niti pravo, pa je i nedosljedno, jer se ondje samo ono podupira, što težnjam njemačke vlade ili centralizaciji prija, koja si vaviek umije, ako taki opažena, za ono, što joj neprija, još po jedna vrata za sobom otvorena ostaviti, kud da izbjegne. Ta eno se i unija Erdelju s Ugarskom nedopušća; jer neprija Niemcem a tobož i Rumunjem. Dalmacija se nesjedinjuje s Hrvatskom i Slavonijom; jer se mora zastupati na državnom vieću, akoprem se težnjam talijanštine veleopasnim, živalj svoj za sobom u Dalmaciju vabećim, u oči gleda.

Opet se veli u previšnjem odpisu od 21. srpnja t. g., da ustavna samostalnost kraljevine Ugarske, indi i naše, nije u pogibelji, nego da od zajedničkog viećanja zajednička se korist očekuje, kojom se samostalnost učvršćuje. Ja pak mnijem, da elementa heterogenea neman rode; jer neustavna i ograničena viećanja pomiešana s ustavnim slobodnim i samostalnih zemaljah viećanjem na uštrb potonjih, koji imaju

Digitized by Google

šta izgubiti, izpadaju, dočim oni ništa neizgube, koji nisu ništa ni imali. Samostalnost ustavnih postaje dvo-tro-četverostalnost, što je razpadnuće samostalnosti, a odtud šta se poroditi može, svatko će doseći; a šta se neučvršćuje, to je samostalnost zemlje.

Veli se napokon u istom previšnjem odpisu: da sankcija pragmatička nije samo zato stvorena i izvedena, da se kod izpražnjenog prestolja kraljevina uzmogne braniti proti vanjskim i domaćim navalam; nego i zato, da bude što čvršća zajednička podpora medjusobnom porazumljenju i sjedinjenju Ugarske s ostalim kraljevinama i zemljama — to se razumije — austrijanskima. Evo, gospodo moja! stražnje svrhe i težnje zaglava, kojoj nije treba komentara: smjera se na sjedinjenje sviuh zemaljah države u jednu centralnu, a što bi ovom na put stalo, da se sve polagano uklanja, ma do toga i za obsjenu služilo. Evo, velim, kamo nas vodi carstveno vieće; a tamo ići niti nam naši povjeritelji dadoše, niti naše osvjedočenje: indi o njemu niti viećati nesmijemo, imajuć još i u tomu dovoljni razlog, što kraljevski previšji poziv od 12. ožujka t. g. nije u slici predloga, nego u slici zahtjeve amo dospeo.

Medjutim, što se tiče posalah onih ukupnih, državu cielu tičućih se, kano kazah, da su poslovi financialni ili novčani, vojničtva, trgovine i izvanjskih odnošajah, u koje bi posavjetovanjem svojim ukupna država uticala: to shodno nalazim, i nuka me neograničena vjernost i odanost, koju i životom i imetkom svojim, kano zahvalni podanik Njegovog Veličanstva, kad uztreba, objelodaniti želim, da savjet moj, ako ga visoka kuća saslušati blagoizvoli, u sliedećem predlogu, kano posljedici mog govora sastavim:

P r e d l o g.

Uz adresu trebalo bi Nj. Veličanstvo premilostivoga vladara zamoliti:

1) Da dočim sabor trojedne kraljevine bez povrede starodavnog, prisegom i krunitbenimi zavjernicami toli sjajnih kraljevah potvrdjenog ustava u pretresivanje zahtjeve o načinu budućeg izbiranja i izašiljanja na carstveno vieće zastupnikah upuštati se nemože: Nj. Veličanstvo bi najmilostivije blagoizvolilo na primjer veličanstvenih svojih predšastnikah, kraljevah ugarsko-dalmatinsko-slavonsko-hrvatskih u obziru ukupnih predmetah na financiju, vojnu, trgovinu i izvanjske odnošaje spadajućih, ovom saboru svoj previšnji kraljevski predlog učiniti, i ovaj sabor pozvati, da se o načinu posavjetuje, kako bi oni poslovi, ukupnu državu zanimajući, ustavno i najuspješnije se rješavati mogli.

2) Da Nj. Veličanstvo cjelokupnost trojedne kraljevine, otezanjem sdruženja Dalmacije okrnjenu, a svetom riečju kraljevskom ujamčenu, s toga udjelotvoriti blagoizvoli, da u pretresivanju predloga ukupnih državopravnih pitanjah, ovomu saboru na viećanje predati se imajućih, i Dalmacija, kano cjelokupna čest ovih kraljevinah, udioničtvovati, i saboreći zastupnici naroda, kano i povjeritelji njihovi, uz toli lojalne četveromjesečne napore odanosti i vjernosti svoje obradovati se mogu, da su ma i česticu željnih i zakonitih izčekivanjah svojih od kraljevskog pravdoljubja polučili.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Petdeset i peta saborska sjednica 3. kolovoza 1861.

Zapisnik,

zametnut o petdeset i četvrtoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne drugog kolovoza godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *L. Šrama.*

Nakon pročitana i odobrena zapisnika 53. saborske sjednice bude na dnevni red, na visoki naime kraljevski predlog o ustavnom uredjenju biranja zastupnikah k carstvenom vieću, prodjeno, te tu progovoriše gospoda narodni zastupnici: A. Veber, Andrija Uhernik, Matija Mrazović, Janko Ključec, Antun Starčević, Pavao Batagliarini, Josip Akšamović, Jovo Obradović, Franjo Lovrić, Mijo Koščec i Vjekoslav Kristianović. Izmedju ovih stavi g. Obradović posebni izpravak, koj ovako glasi:

„Sabor tvojedne kraljevine nemože bez naročite uvrede svog starodavnog ustava ni pod kojim načinom šiljati zastupnike na carstveno vieće u Beč, no priznajuć to, da imade obćenitih na sve pokrajine države austrijske odnosećih se interesah, koji se sa uzajamnim takodjer sporazumljenjem riešiti bi imali, izjavljuje, da sad već, kad i sve ostale nasljedne pokrajine na ustavnu uredjene jesu, od strane trojedne kraljevine, i odnosno kraljevine Ugarske, ako namienjena sveza one sa ovom za rukom podje, uredjenje i riešenje tih obćenitih interesah, bez da pomenute kraljevine u carstvenom vieću udioničtvuju, tako izvesti se može, kako što se je to svagda sbilo sve od god. 1527. pak do godine 1848. kroz cielih 320 godinah, to jest u pogledu kraljevinah pod krunom sv. Stjepana sdruženih bivših putem konvencije izmedju istih kraljevinah i njihovog zakonitog kralja na samom saboru jedne i druge kraljevine, ili ako se izmedju njih sveza ustanovi, na zajedničkom glede tih obćenitih interesah držati se imajućem saboru; takovo skupuredjenje i riešenje izvanjskih, ratnih, financialnih i trgovačkih interesah tim laglje uživotvoriti bi se moglo, što ostale nasljedne austrijske pokrajine iz carstvenoga svog vieća za uzajemno u tom pogledu sporazumljenje sa saborom ugarsko-dalmatinsko-hrvatsko-slavonskim u svakom pojedinom slučaju dogovarati se priliku bi imale, centralna pako vrhovna izvršujuća vlast, pošto je ciela monarkija već na ustavnu priredjena, toga radi svim narodom austrijske monarkije kao i onim pod krunom sv. Stjepana sdruženim iz samog ustavnosti načela odgovorna bi biti imala.“

G. pako Vjekoslav Kristianović stavi sliedeći izpravak:

„Uz adressu trebalo bi Nj. Veličanstvo premilostivog vladara zamoliti:

Da 1) dočim sabor trojedne kraljevine bez povrede starodavnog prisegom i krunitbenim zavjerenicama toli sjajnih kraljevah potvrdjenog ustava u pretresivanje zahtjeva o načinu budućeg izbiranja i izašiljanja na carstveno vieće zastupnikah upuštati se nemože: Nj. Veličanstvo bi najmilostivnije blagoizvolilo, na primjer veličanstvenih svojih predšastnikah, kraljevah ugarsko-dalmatinskih, slavonskih i hrvatskih, u obziru ukupnih predmetah na financiju, vojnu, trgovinu i izvanjske odnošaje spadajućih ovom saboru svoj previšnji kraljevski predlog učiniti i ovaj sabor pozvati, da se o načinu posavjetuje, kako bi oni poslovi, ukupnu državu zanimajući, ustavno i najuspješnije se riešivati mogli.

2) Da Nj. Veličanstvo cjelokupnost trojedne kraljevine, otezanjem sjedinjenja Dalmacije okrnjenu, a svetom riečju kraljevskom ujamčenu, s toga udjelotvoriti blagoizvoli, da u pretresanju predloga ukupnih državnopravnih pitanjah ovom saboru na viećanje predati se imajućih i Dalmacija, kano cjelokupna čest ovih kraljevinah udioničtvovati, i saboreći zastupnici naroda, kano i povjeritelji njihovi uz toli lojalne četveromjesečne napore odanosti i vjernosti svoje obradovati se mogu, da su ma i česticu željnih i zakonitih izčekivanjah svojih od kraljevskog pravdoljubja polučili.“

Nakon toga digne svietli ban sjednicu i ureče buduću za sutradan u 10 satih.

Šokčević s. r.
ban.

L. Šram, s. r.
saborski bilježnik.

Lavoslav Šram. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Dalje čita publikanda i to:

Zapisnik o obavljenom u drugom izborničkom kotaru slobodnog i kraljevskog zemaljskog glavnog grada Zagreba izboru saborskog zastupnika, uslied kojeg je za takovog izabran g. dr. Mirko Šuhaj.

Ovo bude do znanja uzeto, a zapisnik verifikacionalnome odboru predan.

Gosp. grof Mirko Pučić polaže svoj mandat zastupničtva sl. i kr. grada Križevca.

Gosp. narodni zastupnik Ivan Vončina polaže 20 for. a. v. kano one na mjesec srpanj i kolovoz 1861. spadše rate njegovog prinosa k jugoslavenskoj akademiji znanostih.

Digitized by Google

Prinesak ovaj bude zahvalno primljen.

Presvietli gosp. episkop Petar Jovanović moli iz razloga poremećenog zdravlja za 6 nedjeljni dopust.

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na predmet viećanja o šiljanju poslanikah na carstveno vieće, u kojem progovoriše:

Ivan Kukuljević. Ima sustra, dne 4. kolovoza, uprav dvanaest godinah, odkako se godine 1849. u viećnici banskoga vieća, jedinoga tadašnjega zastupničtva narodnoga, viećalo o tom, da li se po višjoj zapoviedi novi za svu carevinu austrijsku oktrojirani ustav, u našoj domovini proglasiti ima ili ne.

I ja sam bio tada kod onoga viećanja, te sam s radošću slušao, kako po primjeru otacah naših, staro i mlado ustade proti svakomu proglašivanju protuzakonitih zapoviedih, braneći svoj starodavni ustav i temeljna prava naroda svoga, nehtijući primiti novi, narinut nam od vlade oktrojirani ustav. Ovo postupanje banskoga vieća nadje odziva u cieloj domovini i odobrenje svih tadašnjih ustavnih oblastih.

Nu ovo postupanje bijaše takodjer prvi prosvjed našega javnoga prava proti početku nasilja od strane vlade, i svim kasnijim nezakonitim posljedicam istog nasilja. Bijaše prosvjed slobodnog državnopravnog našeg saveza s vladom Austrije, proti naumljenoj novoj centralizaciji, koja tada u Beču silno zavlada.

Do skora zatim udari smrtni čas novomu oktrojiranomu ustavu, ali izza njegove smrti poče Beč sipati na nas kao iz kakova nevidjena podzemna ponora, poput goruće sve razorujuće lave, čitave daždе zlokobnih oktrojiranih patentah i naredbah, zakonah i izpravakah zakonskih, s kojimi malo da neuduši sav naš narodni ustav, od kojega nam žalibože, evo sada jedva razvaline preostadoše.

Pomiriteljna ona ruka, koja podpisa povelju 20. listopada, zatvori njekim načinom i silnom svojom moćju i onaj opasni ponor, ali nebijaše još dosta jaka za prepriečiti, da se iz istoga mjesta i u isto vrieme nepomole još kojekakva protiustavna pojavljenja, a medju njimi i nova čudnovata stvar, koja sve narode i zemlje austrijske, ponajviše pako nas i Ugarsku do skrajne mjere ogorči: to bijaše patent od 26. veljače sa gorkimi svojimi posljedicami.

Govorilo se o duhu tih patentah liepa i koristna što mu drago; naš narod, ako želi ostati vjeran svojoj prošastnosti, ako neželi zakopati svoja temeljna ustavna prava, ako neće oskvrnuti sve misli i težnje predjah svojih, koji su vazda, od slavnih banovah počamši sve do posljednjega plemića, proti svakoj neustavnosti nestrašimo borili se; naš narod, velim, nemože i nesmije odobriti budi kakove oktrojirane naredbe i posljedice njihove, nije dakle ni kadar, proti smislu i duhu ustava svoga, obljubiti ono bečko oktrojirano državno vieće, gdje se ustavu našemu i ugarskomu, kardinalnim pravom našim, samostalnosti našoj, a i svakomu historičkomu pravu svih nenjemačkih narodah, kraljevinah i pokrajinah Austrije viečni kopa grob, i to javnim nepriznanjem toga historičkoga prava i uvredljivim porugivanjem najvećih svetinjah narodnih od strane njemačkih centralistah.

Imao sam i ja ovoga proljeća, desivši se u Beču, tu sreću ili nesreću prisućtvovati jednoj sjednici toga državnoga vieća, nu prisiljen sam javno očitovati, da mi je od stida krv u lice udarila, kad sam gledao i slušao, kako se tamo sa zastupnici kraljevinah nenjemačkih, sa braćom našom slavjanskom, postupalo. A nedvojim, da bi se svakomu od zastupnikah naših narodnih isto tako gadilo bilo, kako i meni, jer sam osvjedočen, da je svaki od nas prije svega Hrvat ili Slavonac, zatim Slavjan, pa napokon Austrijanac, ali nimalo njemačko-centralistički Austrijanac.

Gledao sam tamo naše proste zavedene Rusine, koji nerazumjedu ni jedne rječice, o čem se njemački govori, pa ipak na sramotu svih parlamentah svieta, viećaju bez tumačenja, i glasuju, dakako šuteći ili ustajući, kako im vodja njihovog centruma zapovieda. — Vidio sam pravedan gnjev i nezadovoljstvo braće naše slavjanske, i osvjedočio sam se, da zastupnikom našeg ustavnog naroda na ovom mjestu častnoga mjesta biti nemože.

Iz tih već razlogah pristajem ja dakle kao ustavni čovjek, koji želi u svakoj slici i formi svoga života glede političnih i narodnih načelah vazda sebi dosljedan ostati, s podpunim uvjerenjem uz one, koji su toga mnienja, da na državno vieće naše zastupnike poslati nemožemo, ako nećemo griešiti proti duhu ustava i temeljnih pravah naših.

Nu sasvim je drugi odgovor na pitanje, da li imamo kakovu solidarnost interesah prama austrijansko-bečkoj vladi? — Na ovo pitanje odgovoriše svi skoro predgovornici: da ih imademo.

Jer neglededi na to, da je kralj naš stolujući u Beču takodjer vladar inih austrijskih pokrajinah, prama kojemu imamo, ako ne istovjetne kao od njegda ustavni narod, a to barem slične dužnosti s inimi narodi, kao što naprotiv kralj naš iste dužnosti i prama nam imade, koje i prama inim narodom; neglededi velim na to, priznati moramo, da je od njegda njeka solidarnost interesah vezala sve kraljevine, pokrajine i narode carstva austrijanskoga, i da toga nije bilo, nastala bi bila najveća anomalija, najveći nered. Jer pomislimo samo, kamo bi došli, kad bi svaka tako zvana historička pokrajina sama za sebe državne dugove praviti, garantirati i plaćati, vojsku dizati, rat voditi, mir i ugovore činiti, te poslanike na evropejskih dvorovih držati mogla. Posljedica toga bila bi, da bi se carstvo austrijansko na tom raztočiti moralo, da bi mi proti smislu naših saborskih zaključakah godine 1848. austrijansko carstvo ne na zemlji, nego po zraku tražiti imali, kao što su ga mnogi god. 1848. doista vidjevali, dočim ga danas svaki hotimice ili nehotimice rukama pipati može, i osvjedočiti se, da je Austrija doista još tielo i misao, a ne samo misao i zrak.

Kada dakle priznajemo, kao što priznati moramo, da nam s Austrijom solidarnosti interesah treba, dosljedno je, da pomislimo i na sredstva, kako da do te solidarnosti dodjemo, budući da priznati moramo, kako je prvašnja solidarnost obstojavša do god. 1848. od strane Magjarah kroz zakone god. 1848. sasvim prekinuta, u ostalih austrijanskih pokrajinah kroz svakojake nove inštitucije i oktrojirane naredbe sasvim poremećena, a kod nas u neizviestnosti ostala. Ako dakle nećemo vratiti se u god. 1847., za koju se osim jednoga govornika graničarskoga nitko do sada izjavio nije, to moramo u novih naših okolnostih i novi potražiti put do stare solidarnosti. A taj put vidi se meni najpraktičniji i najustavniji onaj, kojega predlog manjine osrednjega odbora, te izjava gosp. Price predlaže, to jest, ustavni ugovor ili konvencija. — Dočim predlog ili izpravak gosp. Stojanovića, osnovan jedino na pukoj negaciji, s kojom se ja s jedne strane glede državnoga vieća takodjer slažem, ostavlja ostalo pitanje našega odnošaja prama austrijanskoj vladi sasvim neriešeno, i stavlja nas na put opasne, ako ne smrtonosne političke neizviestnosti.

Nu s druge strane, ako želimo ostati sebi dosljedni

Digitized by Google

glede zaključka našega, kojega u predmetu odnošaja prama Ugarskoj na ovom saboru stvorismo, treba nam svakako njeki obzir uzeti i na cjelokupnost zemlje naše, i na solidarnost s Ugarskom, o kojoj govori takodjer predlog većine osrednjega odbora, to jest većine nazočnih i nenazočnih zastupnikah narodnih.

I budući da o toj solidarnosti takodjer izjava g. Price govori, slažem se ja u načelu posve s istom izjavom i s predlogom manjine osrednjega odbora, nu pristajem ujedno uz primjetbu g. Briglevića, kojega dodatak popravio bi ipak ovako:

„U onom pako slučaju, ako bi državnopravna sveza trojedne kraljevine s kraljevinom Ugarskom, u smislu zaključka saborskoga §. 5. učinjena, glede odnošaja naprama Ugarskoj za rukom pošla, imao bi se ugovor ovaj s austrijanskom vladom putem starodavnim i solidarnim, te ustavnim, budi sa organi Nj. Veličanstva kralja našega i cara austrijanskoga, budi pako s ustavnimi, sasvime ravnopravnimi organi kraljevinah i zemaljah neugarskih i nehrvatskih, po organih ugarskih i hrvatskih praviti, te po saboru ugarskom i hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom odobriti.“

Budemo li mi u načelu primili predlog manjine osrednjega odbora i izjave, s promjenami g. Briglevića i dodatkom mojim, to je onda spojeno i glavno načelo negacije glede državnoga vieća g. Stojanovića, i mi bi time zadovoljili ukupnim interesom našega i ugarskoga ustava, te bi mirnom savješću čekati mogli svaku sgodu ili nesgodu, koja bi nas glede nepriznanja državnoga vieća prije ili kasnije snaći mogla.

Ja dakle opetovano predlažem u načelu predlog manjine osrednjega odbora i izjave s promjenami i dodatkom gorespomenutim, te mislim, da bi, držeći se toga načela, najprobitačnije bilo imenovati jedan odbor za redakciju adrese, kojoj bi izjava za podlog služiti imala.

Janko Pavlešić. Ja sam za izpravak g. Stojanovića — (živio) Prenaglili ste se gospodo, ja sam za izpravak g. Stojanovića, da se bezuvjetno zabaci. Odkad je na ovu visoku kuću kralj. odpis stigao, kojim se ona pozivlje, da izabere poslanike za državno vieće, upotrebljuje se Reichsrath kao sredstvo svakojakog sumnjičenja, te se stereotipno predbaciva onim, koji su drugog političkog mnienja: „evo vidiš čovjeka, koji je podplaćen od vlade, koji hoće silom da nas u Reichsrath odvede.“ — Ovi se pokazuju kao nakaze, kojim se oprieti treba, i napokon će do toga doći, da će se svaki, koji će ovu rieč izustiti, morati prije prekrstiti i kazati, molim za oproštenje, ja neću salva venia u Reichsrath.

Ja, gospodo, za takvu nepopularnu inštituciju kao što je Reichsrath nemogu glasovati; već sam za predlog manjine osrednjega odbora. Ja visoko počitujem onu iskrenu vatru pravih domoljubah, koji se možebiti boje za državna prava naše domovine i za ustav, i koji se za svako i najmanje pravo naše bore, koje su praotci naši naprama kralju stekli. Ja znam uvažiti i onu žalibože težkim izkustvom potvrdjenu bojazan, da se nebi možebiti kakvim doticajem našim starim pravom kakav uštrb naneo. Dapače ja bi svakoga, koj se nebi svakom prilikom junački i srčano borio za ustavna prava naša, te bi se ih naprečac odrekao, nazvao lahkoumnom kukavicom; ja bi ga držao za podlog lahkoumnika. Ali baš s toga, što, nakoliko je meni poznano, neima u pravih Hrvatah i Slavonacah ova vrst ljudih, i baš zato, što naša domovina, s ponosom kazati mogu, baš obiljuje muževnimi borioci za prava naša, s toga razloga ja nenalazim tako velik temelj bojazni, ako se mi u ugovaranje s austrijskom vladom upustimo, da bi se kroz to kakav uštrb našim starim pravom nanieti mogao, dapače tvrdim, da će muževni i postojani dogovor takav oblik dobiti, da nemože biti pogibeljan, nego za nas i za druge narode spasonosan. Zato nepristajem uz mnienje one gospode, koja tvrde, da ako se mi s Austrijom upustimo u dogovaranje, da ćemo tim vlast dati vladi, da nam veće terete nametne. Ja kažem, baš iz toga, da nam se nenameće, treba je da upliv naš pri tom zadržimo, jer nemožemo dopustiti, da se bez nas o nas radi, da se proti našoj volji što zaključi. Reklo se je ovdje, da se diploma od 20. listopada za nas kao valjan temelj nemože priznati, jer nije ona izraz slobodne volje narodah; a ja mislim, da smo diplomu ipak priznali, što smo se na temelju diplome sakupili i ovdje viećamo. (Oh!)

B a n. Mir, gospodo! svakomu je slobodno govoriti.

Gov.: Kaže se, kad bi se upustili u dogovor s Austrijom, da bi došli u protuslovje sa našim zaključkom, koji smo učinili u pitanju odnošenja prema Ugarskoj, gdje smo izjavili, da smo pripravni, da ćemo š njom imati zajedničko zakonodavstvo i u njekojih strukah vrhovnu upravu, te tim smo priznali, da ćemo njeke poslove dieliti s Ugarskom, koje bi u Beču imali obavljati; pitanje je, kako možemo dieliti ono, što niti mi niti Magjari neimaju?

Reći će mi tko, to je naša dužnost, da izposlujemo, da Ugarska dobi je ono, što neima. Pitam ja, kojim načinom? možebiti onim, kojim je jedan domorodac naš g. 1848. u ovom saboru izjavio, koji je rekao u flegmi: „dobro, tad ćemo se spuntati;“ ali opet će mi tko reći, netreba bune, nego samo moralnim uplivom, moralnom snagom našom moramo podpomagati Ugarsku. Ja mislim, bez uvrede, da je ta moralna snaga dobro označena latinskimi riečmi: vana sine viribus ira. Reklo se, da kad bi mi u Beč poslali naše poslanike, da bi učinili propast za graničare; jer vele, da druge pokrajine nemare za nas, da njim nije stalo, ako bi baš i zadnji graničar poginuo. Ali ja mislim, da je baš ovim razlogom najtemeljitije dokazano, da bi morali u Beč poslati naše poslanike, baš radi graničarskog pitanja, baš ovo pitanje će se pretresivati u Reichsrathu, jer zasieca u obće interese ciele monarkije, jer je granica u području ratnog ministra.

Ja znam, reći će se, ovo je Reichsrathista (oh!), a ja na to odgovaram: conscia mens recti famae mendacia ridet.

Josip Vuščić. U pitanju na dnevnom redu stojećem, je li naime trojedna kraljevina ova za pretresivanje predmetah dužnosti vojničke i financialnih, poslanike na carstveno vieće u Beč slati bi imala, jednoglasno visokog sabora mnienje je: da kraljevina ova poslanike u carstveno vieće slati nemože.

Ali da tko nemisli, da mi samo iz kakove netemeljite antipatije, poslanike tamo slati nećemo, i da se svatko osvedoči, da mi iz gledišta državnih pravah, državnih dužnostih naših poslanike u rečeno carstveno vieće slati nemožemo, — ja pitanje ovo izaslanja poslanikah na carstveno vieće opet na daljna 3 pitanja dielim, i to:

1. Je li naša ustavna dužnost poslanike poslati na carevinsko vieće?

2. Je li mi možemo bez povrede i iznevjerenja ustava i domovine poslanike poslati na carevinsko vieće?

3. Je li bi za domovinu našu državna korist bila, da mi izvan dužnosti naše, poslanike šaljemo na carevinsko vieće, i kroz to prava ona, koja po ustavu sami sa kraljem našim izvršivati možemo, slobodnom voljom u carevinsko vieće prenesemo?

Digitized by Google

Odgovor na pitanja ova će odnošaj naš u predmetu ovom na jasno staviti.

Na 1. Nama po ustavu i temeljnih zakonih pripada podpuno zakonotvorstvo, to jest pravo zakone davati, tumačiti, preinačiti i ukinuti, nam samim sa zakonitim kraljem našim, u sviuh strukah javnih poslovah pripada tako, da mi za nijednu struku javne uprave inostrane zakone primati neimamo, najmanje pako glavne predmete zakonotvorstva, naime predmet dužnosti vojničke i predmete financialne, s ikojom pokrajinom austrijanskom dieliti dužni jesmo. Ovo podpuno zakonotvorstvo je kraljevini ovoj pripadalo pod vlastitimi narodnimi kralji; to pravo je njoj pripadalo pod Arpadovci; — to pravo narod kraljevine ove, kad je god. 1527. u Cetinu Ferdinanda I. iz prejasne kuće habsburgske za kralja svoga slobodnom voljom izabrao, narodom austrijskim nipošto odstupio nije, već usuprot izabrani kralj Ferdinand I. narodu kraljevine ove svetu vjeru za se i sve nasljednike svoje zadao je, da će on i njegovi nasljednici sva preimana prava, slobode i povlastice kraljevine ove, dakle i pravo podpunog zakonotvorstva, neoskvrnuto braniti i čuvati; to isto je potvrdjeno narodu kraljevine ove prigodom primite sankcije pragmatičke god. 1712.; to isto svečano zajamčeno je kroz sve kasnije diplome inauguracialne, naročito pako temeljnim zakonom §. 12. 179$^{1}/_{1}$, kojim je ustanovljeno, da kraljevina Ugarska i kraljevina ova nikada više druge kakove zakone primati neima, nego one, koje će si sama sa zakonitim kraljem svojim stvarati; — to podpuno zakonotvorstvo je do god. 1848. kraljevini Ugarskoj i ovoj pripadalo, bez da bi u takovo kada koja pokrajina austrijska najmanji upliv imala bila; od ovoga podpunog zakonotvorstva kraljevina ova nikada ništa ustavnim putem narodom pokrajinah austrijskih odstupila nije: dakle i ustavnu dužnost zakonotvorstvo glede predmetah financialnih i dužnosti vojničke carstvenomu vieću odstupiti, i za oviuh skupno pretresivanje poslanike tamo pošiljati kraljevina ova neima.

Na 2. Mi živimo u državi ustavnoj monarkičkoj, u kojoj ustavna prava medj zakonitog kralja i medj narod podieljena jesu; u ovakovoj državi svakog vjernog domovine sina sveta dužnost je sva ustavna prava tako zakonitog vladara s jedne strane, kako naroda s druge istom vjernošću braniti, i kako njemu nije slobodno prava kralja niti najmanje oskvrnuti, tako mu nije dopušćeno ni prava naroda ma ikomu odstupiti. Kad bi mi dakle pravo zakonotvorstva u predmetih financialnih i dužnosti vojničke, koje po ustavu nam samim s kraljem našim pripada, bez očevidne državne koristi, koje ovdje neima, slobodnom voljom, carstvenomu vieću odstupili, i za oviuh pretresivanje poslanike tamo slali: to bi se mi praotcem našim, koji su nam isto pravo neoskvrnuto predali, iznevjerili, mi bi ustavu i domovini nevjerni postali, proti obadvim izdajstvo počinili; s toga, ako bi i htjeli, ista prava slobodnom voljom odpustiti nemožemo, niti nesmiemo.

Na 3. Najprije za upućenje oniuh saborskih članovah, koji o ustroju carstvenog vieća ubaviestiti se priliku imali nisu, i s toga svakojake pogrešne posljedice izvode, da bi i za kraljevinu ovu shodno bilo u carstvenom vieću u poslove izvanjske, poslove rata i mira, i na odgovornost ministarstva upliv imati, opaziti moram, da polag ustroja carstvenog vieća od ovih poslovah tamo govora neima, i ona gospoda u krivom mnenju nalaze se, koja misle, da će se tamo ove vrsti poslovi pretresivati; — predmet pretresivanja u carstvenom vieću sačinjavaju samo sliedeći poslovi: red i način dužnosti vojničke; zatim iz poslovah financialnih predmeti odnoseći se na novac, veresiju, carine i trgovačke stvari, pošte, željeznice, brzojave, proračune i račune državne, sklapanje novih zajmovah, preobratjanje državnih dugovah, prodavanje, pretvaranje, obteretjivanje nepokretnostih državnih, povišivanje postojećih, i uvodjenje novih porezah, daćah i dohodakah, riečjom novo obterećenje države, koje se u zemaljskih saborih pretresivati može, i za koje carstvenog vieća netreba; onih dakle koristih, koje njeki misle, tamo neima.

Ali ako ustroj ovog državnog tiela pogledamo, to uvidjamo, da je pravo glasovanja tako podieljeno, da Galicia, Bukovina, Ugarska, Erdeljska, Hrvatska, Slavonska i Dalmacija sve niti polovicu glasovah neimadu, očevidna dakle prevaga je kod pokrajinah austrijskih, i centralistah njemačkih, od kojih ništa za domovinu našu koristnog očekivati se nemože: neima dakle državne koristi, za koju bi mi prava nam samim pripadajuća na takovo tielo prenieli, gdi bi mi s našimi 9 glasovah izčeznuti imali.

Iz oviuh sliedi, da je niti ustavna dužnost naša, niti možemo i smiemo, — a niti koristi državne nemamo, da poslanike u carstveno vieće šaljemo, ove dakle tamo slati nemožemo.

Kada ja načela ovdi razložena s predlogom manjine osrednjeg odbora, i tamo odnosećom se izjavom gosp. Price uzporedim: to uvidjam, da isti predlog i izjava imade dvie strane; — prva strana odnosi se na kraljevsku propoziciju, i slaže se posvema tako s načeli po meni razloženimi, kako i sa izpravkom gosp. Stojanovića, je osim toga tako umna, vješto i diplomatično izradjena, kako jednom zakonotvornom tielu dolikuje, i zato ja na prvu stran predloga ovoga i izjave manjine osrednjeg odbora posve pristajem, i samo pojedine izpravke stilističke za specialnu debatu si pridržavam; druga pako stran istog predloga i izjave sačinjava jedan dodatak, koj se s prvom stranom nipošto neslaže, i s njom u očitom protuslovju stoji, kada u jednoj točki sadržava, da kraljevina ova u nazočnom predmetu radi povrede skupnog ustava, samo solidarno u porazumljenju s kraljevinom Ugarskom izjaviti se može, a zatim odmah izjavlja, da posebnim putom u konvenciju stupiti pripravna je; ovaj dodatak u posljednjih 3 točkah napomenute izjave sadržava se, i po mom mnenju posve izpustiti se imade, kako i svi izpravci, koji su glede dodatka ovoga predloženi, i to prvo zato, što će se kroz ovo izpuštenje sva protuslovja, koja medju prvom i drugom stranom izjave obstoje, odstraniti, a drugo zato, što dodatak ovaj je neparlamentarni, i nelogički, jer mi imademo pretresivati kraljevski predlog, u kojem jedino sadržava se izašiljanje poslanikah na carstveno vieće, i ništa drugo; a kod pretresivanja predloga ovoga upuštati se u ono, što predlog nesadržava, i odgovarati na ono, što nas nitko nepita, je li naime hoćemo kakove konvencije i ugovore s narodima austrijskima, ili s vladom sklapljati, doista bi neparlamentarno i nelogičko bilo.

U posebnom pako vidi mi se opasno priznati, da imade zajedničkih poslovah, glede kojih mi pripravni bi bili, za uzdržati cjelokupnost Austrije, konvencije sklopiti s narodi austrijskimi; jer bi nam se lahko kazati moglo: „kad je tako, ele dojdite u carstveno vieće, tamo vas već ostali narodi austrijanski čekaju, i tamo je najbolja prilika dogovarati se, i konvencije sklapljati.“ S toga bi nam ov dodatak posve lahko most u carstveno vieće načinio; a slične konvencije za cjelokupnost Austrije od potrebe nisu; Austrija

Digitized by Google

je uz starodavni ustav kraljevine ove i Ugarske tri sto godinah cjelokupno i najdičnije pod Mariom Tereziom obstojala, kad je skoro nad cielom Evropom pobjedu održala, bez da bi slične konvencije imala bila.

Isto mi se vidi do izpravka gosp. Briglevića, koj mjesto konvencije s narodi, „od slučaja do slučaja“ ugovor s vladom, to je s kraljem u sporazumljenju sa Ugarskom, predlaže, koj izpravak više sljediteljah, koji su ga prihvatili, našao je. Sada jošte izvan navedenih i to dodati moram, da u državi ustavno-monarkičkoj, u kakovoj mi živimo, nije obično, da vladajući kralj s podajnici svojimi kakove ugovore pravi, već kralj učini saboru predloge, koji, kad su po saboru primljeni, i zaključak sabora po kralju sankcioniran, sačinjavaju ugovor, i drugoga ugovaranja u državi ustavnomonarkičkoj medj kraljem i narodom neima.

Jošte imadem onoj gospodi nješta odgovoriti, koji tvrde, da, kad bi mi samo to odlučili, da poslanike u carstveno vieće slati nećemo, i ništa više nebi odgovorili, mi kroz to na polju puke negacije bi ostali, — a saboru nedolikuje kod puke negacije ostati. Ovdje, gospodo, odgovoriti moram, da ja neuvidjam, kako na pitanje, koje negativni odgovor zahtieva, moguće bi bilo drugčije, kak negativno, logički odgovoriti; tako i nam, kad se pozivljemo, da šaljemo poslanike u carstveno vieće, a to učiniti nemožemo, niti nećemo, nepreostaje drugi, kak negativni odgovor. U ostalom pako, kad mi odgovor naš u predstavki obširno razložimo, i positivnimi razlozi podupremo, to mi na polju puke negacije neostajemo.

Uslied toga ja, kako ono prije izjavio sam, glasujem za to, da se prva stran predloga manjine osrednjeg odbora do reči „ništamanje,“ ili pako izpravak gosp. Stojanovića (jer se obadva sasvim slažu) kano predlog, a izjava g. Price, kano predstavka na isti predlog, do posljednjih trih točkah posve prime; a druga stran predloga manjine osred. odbora od rieči „ništarmanje“ do konca, kano i posljednje 3 točke izjave gosp. Price, koje preupisati dodatak u sebi sadržavaju, da se sa svim izpuste.

Preuzv. g. **ban**. Hoće li još tko govoriti?

(Nitko se nejavi.)

Preuzv. g. **ban**. Ja zaključujem ovo viećanje; a sada imadu još rieč gosp. Stojanović, gosp. Kvaternik i gospodin Cuculić.

Antun Stojanović. Upravo da kažem, jeste me žalostiva i jako žalostiva ćut obuzela, da se ne jedan, nego dva, tri dana moralo o onakvom pitanju viećati, u ovom saboru, gdje je samo jedna stranka, a to stranka za ustavna prava naša. Akoprem sam osvjedočen, da smo svi kao živac kamen zauzeti za ustav, ali polag toga opet sumnjam, da ima u nas takovih elementah, koji jednom riečju kažu, da neće u Reichsrath, a ipak hoće, da se kaže, da smo pripravni upustiti se u dogovor s Austrijom glede njekih obćih posalah, koji se sada u centrumu razpravljaju.

To je, što mislim, da sam dužan izjaviti, da znade Austrija i Evropa, jer će biti govora po svietu: „evo Hrvatah borećih se za stara prava svoja, a ipak tri dana viećaju, hoće li ili neće li u Reichsrath.“

Poslie klasičkog govora gosp. Vuščića, mislim, da nebi trebalo više ni rieči progovoriti, nego da bi mi najbolje našu dužnost shvatili, da mi danas i bez svakoga daljnjega odlaganja i za predlog moj i za adresu glasujemo. A moj predlog primiti se mora, ako hoćemo, da stojimo za starodavna prava naša i da se pred svietom opravdamo; u adresu pako da se sva motivacija iz osnove gosp. Price primi, kako sam ja predložio, i kako je takodjer gosp. Vuščić razložio, a da se ostalo odbaci.

Buduć da nismo još možebiti osvjedočeni, kako bi to moralo biti, zato ću još onoj gospodi, koja su nas na drugi put hotjela zavesti, nješto odgovoriti. Ja ću početi sa g. zastupnikom kotara prečečkog.

Čuo sam sa velikim udivljenjem, da si je isti gosp. zastupnik slobodu uzeo, na sve one, koji su moj predlog branili, i na mene onakvim neparlamentarnim načinom nasrnuti. Prva njegova indukcija bila je, kao što je njegov običaj, da veli: „nije meni stalo do milih i blagih pogledah i do galerije:“ dakle je meni i onim, koji su za moj predlog govorili, do pleskanja i milih i blagih pogledah stalo? Dapače ja protivno tvrdim, da je njemu stalo do milih i blagih pogledah onih, za koje je on govorio. Ja dakle ovako neparlamentarno postupanje odbijam od ove vis. kuće.

Težko mi je, da govorim o stvari, koju sam već jedanput razlagao, ali nuždno je, jer vidim, da ima ljudih, koji su durae atque durissimae capacitatis.

Gospodo! mi konfundiramo načela i koncepte. Načelo, ne da je, nego mora da bude, da zahtievamo povratak podpunog starodavnog ustava. Što nam se veli, da neznamo, što su naša prava, kažem ja: dobro, neka nam se samo ona povrate, za koja mi znamo, pa ćemo biti zadovoljni. Mi, dočim bi svi morali kazati, da nam se ustav i naša prava povrate, razbijamo si glave, kako bi mogli riešiti zajedničke interese, o kojih već tri sto godinah nije bilo spomena na našem saboru; a na kom temelju ćemo riešit zajedničke interese, na temelju diplome od 20. listopada ili patenta od 26. veljače?

Gospodo! to nismo daleko došli, ili jako predaleko. Ja neznam, kako da dokažem, da je naša dužnost, da zahtievamo povratak starodavnog ustava. Ja ću tako slobodan biti, da sasvim razumno govorim, i navesti ću ovdje jedan mali primjer. Da bi meni varoški sudac poslao pandura, i poručio mi, da dielim š njim moje novce, ja bi mu odgovorio, ti pošlji meni moje novce natrag, pa ćemo se onda razgovarati. To kažem onoj gospodi, koji hoće prije zajedničke interese riešiti, a onda tražiti, da nam se ustav povrati. Ova gg. tako argumentiraju: ja netrebam da mi se povrati stari ustav, ja primam što mi se podielilo za gotov groš, pak evo ti i temelj ustava. Na takovu argumentaciju ja nemogu nikako pristati, dapače ja vidim u njoj veliku pogibelj za naš ustav i propast domovine, što se tiče ustavne slobode.

G. zastupnik Mrazović opisuje osnovu g. Price kao umnu, izvrstnu stvar i odobrava ju, nego dodaje još nješto, i to predlaže, da bi se imao odbor izaslati, koj bi te stvari u Beču uredjivao. Gg.! meni se čini, da je to načelo „Vertrauensmännerah“ od g. 1850.

Ja nemogu dokučiti, kako možemo iz ustavnog polja odići, i u takve pogibeljne experimentacije upustiti se, za koje nas vlada nije pitala; mi smo već jednom skupo platili takove savjete!

Meni se najedanput smiešno vidi, da se ova gg. sada toliko za solidarnost s Ugarskom zauzimlju, kad vide, da nas po predlogu g. Price nisu mogli za sobom povući, kako bi htjeli; ja kažem, da ćemo upravo kroz to solidarnost s Ugarskom održati, ako se izjavimo, da u Beč ići nemožemo.

G. Mrazović pozvao se je emfatičkim izrazom na historiju. I ja se pozivam na historiju, i mislim, da ću najbolje

Digitized by Google

moju dužnost izpuniti, ako moja stara prava štujem, i da se u nikakve eksperimentacije neupuštam.

G. zastupniku sv. Ivanskom imam odgovoriti, jer me je strašno obiedio obskurantizmom. On je naime rekao, da ja umjetnost slavnog Kutnogorskog prezirem. To mi nemože nitko kazati, dočim sam ja u svom životu za izobraženje svoga naroda više skrbio, nego mnogi drugi.

Nadalje je bacio ljagu na mene, veleći: ars non habet osorem nisi ignorantem. To je jako kriv i smiešan pojam, što moj odium u savezu stoji izmedju mene i gosp. Price. Ja sam kazao i opetujem, da se motivacija iz osnove u adresu primi, a ono, što ovamo nespada, da se izpusti. Medjutim ja svakoga, koji se sa mnom neslaže, držim samo za političkog neprijatelja. Meni je protivno načelo u toj osnovi, poleg koje morao bi da pustim moj temelj i predjem na polje eksperimentacijah. Ja dakle istim oružjem svog političkog neprijatelja pobijam.

G. zastupniku Žuželu imao bi jako mnogo odgovoriti, ali vrieme je kratko, pak može stvar i izostati; jer kako po njem, tako i po nikom dokazano nije, da osnova g. Price, ako ostaje sa dodatkom, da nije na patentu od 26. veljače osnovana; ja sam to tvrdio, pa nitko drugačije nije dokazao. Ako tko misli, da nije osnovana na patentu od 26. veljače, i ako tko u ovoj sabornici to vjeruje, neka ustaje, da se disputiramo. To je glede glavne stvari, a što je g. Žužel govorio o zajedničkih interesih, ja sam već kazao, to sad nesmiemo u pretres uzeti, dok nam se ustav nepovrati, jer to bi nas u stranputice zavelo. Žao mi je emfatičke provokacije, jesmo li mi za obstanak Austrije. Ja bi rado znati, kojim pravom to on nam predbacuje, je li je tko kazao, da smo proti obstanku Austrije? Ja bi samo zapitao, ako ćemo na takove provokacije ići: je li je bečka vlada ili Austrija za naš ustav?

Glede današnje debate moram napomenuti, što sam čuo iz ustih g. vel. župana Kukuljevića, medjutim mogao bi samo onaj razlog navesti, što ga je g. Vuščić naveo, nu to bi bilo samo opetovanje onih načelah, koja g. Vuščić razvio. Najveći moment g. velikog župana je taj, da sam ja na polju negacije; ja bi na to mogao najbolje odgovoriti, da se klin s klinom zabija. Kad mi tko kaže, daj mi tvoja prava, ja nemogu kazati, evo ti, nego: nedam. Ova negacija je positivnost: ja velim neka nam se povrati ustav, pak ćemo se onda dogovarati.

Za izjavljenje g. Pavlešića, koj je za dobro pronašao, da je moj predlog bezuvjetno zabacio, imam to kazati, da je to samo dosjet a nije dokaz.

Isti g. je kazao, da je temelj diploma od 20. listopada, što smo se ovdje sastali; ja velim, da nije temelj, nego samo povod i prelazan most.

Nadalje veli on: kako ćemo dieliti s Ugarskom ono, što neimamo? A ja pitam: kako ćemo dieliti sa bečkom vladom ono, što nam ona nije povratila? (Živio.)

Preuzv. g. **ban**. Ja ću vas moliti na galeriji, da mir date.

Govornik. Najvažniji razlog, što ga prečastni gospodin naveo, jest, da je „vana sine viribus ira."

Iz toga sliedi dakle, da mi sili ustupiti moramo. I ja kažem, da sili ustupimo, ali iz toga opet nesliedi, ako je vlada jača, da mi i naša prava njoj odstupimo. Na posljedku kaže prečastni gospodin, da je to velika poluga za granicu, ako će se ova pitanja u Beču razpravljati. U abstraktnom smislu držim, da prečastni gospodin pravo ima, ali koliko bi to positivne koristi imalo, to znadu sva gospoda iz granice, i oni znadu najbolje za koga će odvjetovati. (Živio.)

Eugen Kvaternik. Preuzvišeni gospodine bane! Slavni zastupnici naroda! Po pripadajućem mi kao predložitelju pravu usudjujem se dvojici ili trojici gospode predgovornikah u kratko odgovoriti, za očistit moj predlog od nezasluženih i samovoljnih ukorah; a onda neka svakoga sučlana saviest ravna pri ustanovljenju shodnih mjerah za bolju budućnost našu. I prije svih:

Gosp. Mrazoviću, razmatrajući moj predlog, za shodno mu se vidilo zabaciti ga, ne doduše s razlogah valjanih, no jer mu se nesretni moj predlog na putu k njegovoj žalostnoj težnji udesio, te ga je on samo nemilice na stranu turnuo, a nije ni pomislio truda si dati te razviditi: nebi li ga moguće bilo, uz bolju težnju dakako, podići, te prilagodiv ga okolnostim, i kakovu korist od njega crpiti.

Da vidimo ipak, što on navadja za pokriepiti nesmiljeni svoj postupak. Mimolazim ona, koja mu se iz mog predloga dobra vide; da ga je oštrim perom razsuditelja prorešetao, bio bi opazio, da neimade izmed 60 paragrafah ni deset, koje visoka ova kuća već u načelu primila nebi bila, tom samo razlikom: da sam ja to sve u njeki sustav strpao, i u evidenciju postavio.

No prelazim na ona, koja se g. Mrazoviću nedopadaju, i česa radi on i odstrani moj predlog. — Najveću važnost podaje on §. 18. mog predloga; nu nije istina, da bi se, što gosp. Mrazović tvrdi, tim paragrafom ma kakovo zajedinstvo s Autrijom priznavalo, no što je istina, je to: da se tim paragrafom ona nasilna fakta, oni doticaji, o kojih manjina osred. odbora slovi, ustavnim našim putem uništuju, te za sva vremena, da im se trag izbriše, shodna se ustanovljuju.

Naprotiv tog ustavnog postupanja moga, što predlaže g. Mrazović, prisloniv se uz manjinu osred. odbora u najstrožijem smislu rieči? On nam savjetuje: da mi ta podkradša se bezzakona fakta putem sučestvovanja naroda našeg u carstvenom vieću izravnamo, te da i ostanemo za sva vremena sjedeći u tom carstvenom vieću; drugima riečima: predlaže on, da za ugnuti se tom bezzakonju, mi svu našu ustavnost utamanimo, te se sa Kranjci, Štajerci, Tirolci itd. na istu ustavnost postavimo.

Nije nadalje istina, da moj predlog jedinstvo Austrije predpolaže, jer to zaključak §. 35. naročito niječe; za onaj bo slučaj, ako nebude Austrija zazbilja na ustavnu preustrojena, i ona slaba veza, po kojoj popečitelji financijah, rata, izvanjskih posalah i trgovine postaju, bi reć, urednici naše takodjer države, prestaje; moj dakle predlog predpolaže onu političku nuždu, koju sva Ugarska, svi državnici takodjer naši kao stožer jemstva naše ustavnosti smatraju, t. j. da bude i Austrija strogo ustavna država, i ja mislim, da bi nam narodi Austrije zahvalniji bili, da im takovu podpunu ustavnost držanjem našim političkim pribavimo, nego da idemo u tužno ono absolutistično carstveno vieće š njima skupa sjedjeti. —

Što se tiče onog prigovora g. Mrazovića, kao da tobož moj predlog lišava vladara našeg ustavnog i odgovornog vladanja spram naroda našeg u poslovih mu ustupljenih: na to mu moram odgovoriti s molbom k Višnjemu: Gospodi! oprosti mu, nezna bo što govori; ovakov prigovor proglasujem ja svojevoljom govornika. Ja appeliram na svu ovu vis. kuću, neka blagoizvoli proučiti samo površno moj predlog, te će se o savršeno protivnom lahko osvjedočiti; imenito

Digitized by Google

§. 18. to jasno ustanovljuje. G. Mrazović ignorira posvema predloženo po meni odgovorno saboru našemu kr. trojedne kraljevine državno vieće u Zagrebu stolujuće. — G. Mr. za podkriepit neosnovano svoje tvrdjenje, čita prvu stranu §. 35. a prestaje čitati upravo pri onoj stavki, koja ga samovoljnikom proglašuje (ovdje čita).

Isto tako ignorira posvema g. Mrazović §§. 28—34, ignorira cielo V. poglavje mog predloga, o odgovornosti glaseće. — Gg. moja! ako ćemo mi takovimi sredstvi, takovim postupanjem za boljom budućnosti našeg naroda tobož težiti, to je onda brzo naš narod gotov. Zabaciti koji predlog polag „sic volo, sic jubeo“, znači, da prestaje zdravi razum djelovati, tu samo prosta volja odlučuje.

Toliko glede moga predloga. Uz to iskreno izpoviedam da se moram čuditi političkoj logici gg. Mrazovića i Žužela.

Ova gospoda priznaju najprije nesigurnost našeg ustava; tuže se i cvile vrh absolutizma, kako nam gazi ustavnost našu: pa na kakovi dolaze komički napokon zaključak? Za osigurati ustavnost našu, vele oni, priznajmo zajedinstvo njeko s narodi Austrije, te hajdmo u zajedničko sudjelovanje s timi narodi u Beč, bit ćemo sigurni tada za ustavnost našu! A to će reći dobro po hrvatski: uništimo liepo mi sami naš ustav, tad ćemo u sudjelovanju s narodi Austrije mirno spavati, naravski naime dotle, dok se g. Schmerlingu ili komu drugomu nesvidi, s jednom kumpanijom vojnikah tu gospodu u Hrvatsku instradirati! Bi reć ta gospoda zaboravljaju se s Kromeriža, zaboravljaju se, da je ono bio sabor upravo naturaliter ustavni, a ne na pó arka papira skovani po bečkih ministrih, pa ipak bijaše raztjeran. — Ja vas gg. zaklinjem, štujmo sveta prava naša, neustupimo ni za crno ipod nokta od svete ustavnosti naše, pa da vidimo, čija će biti pobjeda.

Čuo sam njeku gg. govornike intonirati osobito: mi se s Bečom ni dogovarati nećemo začeti, dok nam se naš stari ustav nepovrati; dok se neodnesu omraženi nam organi absolutizma iz sriedi naše itd. Ali ta gospoda zaboravljaju se u tom svetom žaru iz one političnc istine: da se to a priori protivi diplomi od 20. listopada 1860., dosljedno: ako bi Beč tu doista pravednu želju našu izpunio, on bi već unapried kapitulirao; a zašto da mi to i tražimo, kad bi i onako odmah morali zajedinstvu njekomu za volju opet od te stečevine odpustiti? Meni se čini, da je to circulus vitiosus.

Konačno imade i tako mudre gospode, koja viču: „Ali za Boga! nije li bolje da mi Hrvati gore u Beču s ostalom austrijskom braćom sudjelujemo u onih poslovih, za koje se evo tužimo, da nas toli bole; nego da bez nas o nami gore Niemci zaključuju. A za dati još veću težu toj mudrosti, pridodaju još njemački: Aber sehen sie denn das nicht ein?“ Dobar je to razlog, gg., ali za moći kojeg ovčara namamiti. Zar su ta gospoda, par excellence ustavna, zbilja tako kratkovida, da nevide: da za prispjeti u ono absolutističko klupko u Beču, valja prije žrtvovati najsvetija prava naša? Da došav gore, možeš svaki dan raztjeran biti? Da vrativ se kući, ostaneš i bez tvog svetog prava, koje si ludo proigrao, i bez tog bečkog sudjelovanja, te da „die alte Leier“ opet se nastavlja? Da to neće da uvide ti dobri ljudi!

Gospodinu Pacelu glede ultimatuma imam samo to odgovoriti, da me nije dobro razumio, govorećega; ja sam kazao naročito, da je to ustavnosti naše ultimatum, a ne naš ultimatum moj predlog, t. j., da Hrvat, koji bi samo za dlaku šta više popustiti htjeo, s mjesta bi se kretao na polju neustavnosti; kao konstitucionalizma našeg ultimatum može se dakle predlog moj smatrati.

G. Babiću bi odgovorio glede prigovora, da moj predlog nije tobož ustavan: nu dočim mi je on valovao, da mu je to samo izbjeglo, to odustajem od protivnog dokazivanja; ta svaki §. mal ne upravo je zak. članci izkićen.

Napokon g. Stojanoviću i njegovom prigovoru: da naime zato nemože pristati uz moj predlog, jer nije pozitivan, moram odgovoriti: da se čudim tom g. predgovorniku, kad šta takova tvrdi; neće mi jamačno za zlo uzeti, ako mu kažem: da ili zlo shvaća, ali nerazumije smisao positiviteta; prigovor njegov napram mog predloga toliko vriedi, koliko bi moj vriedio, da o njegovom kažem: g. Stojanović nije positivan kada tvrdi: da neide u Reichsrath! Ako nije moj predlog positivan, tad neznam, što je positivitet, ja sam odnošaje naše spram Ugarske i Austrije u 60. §. shvatio, a to znači positivnom biti u podpunoj mjeri.

Naprotiv g. Stojanović je puka negacija. On kaže: ja neidem u Reichsrath, punktum, ni rječice više, — ali na pitanje: „No ako neidemo u Reichsrath, što ćemo sad činiti, kako ćemo domovini u kritičnom sadanjem momentu pomoći, nješto bo se učiniti mora?“ A on ni rječice nekaže, dočim ja sa 60. §. odgovaram. Ako bi se dakle gledom na pomanjkanje positiviteta moj ili predlog gosp. Stojanovića zabaciti morao, to je tad sigurno predlog g. Stojanovića, kojeg bi vis. ova kuća zabaciti morala, naprotiv mojeg poprimiti; jer ja kažem u §. 35.: Ja neidem u Reichsrath, neidem u nijedan, ma kojeg imena Reichsrath; ali budući neidem u carstveno vieće, evo ja predlažem to i to, što da uradimo.

Ali da vidimo, odgovara li negacija g. Stojanovića njegovoj logici u govoru razvitoj. Gosp. Stojanović priznaje njeke doticaje s Austrijom, nu čim to priznaje, sveta mu je dužnost, tužnoj domovini pripomoći, iz tih neustavnih doticajah izvući se, da u čistinu dojdemo; a on ipak samo predlaže: neidemo u carstveno vieće. Pitam ja vas gg. zz. naroda! jeda li je to dovoljno u sadanjih okolnostih domovine naše?

Nu moglo bi se odgovoriti: „mi možemo danas prosto kralju odgovoriti na njegov poziv, mi neidemo u carstvo vieće, a drugiput ćemo se dogovarati, što ćemo onda.“

Gg. moja! to je plitka politika, prvo s toga: jer nitko nemože tajiti, da smo mi na ovom se saboru sabrali upravo toga radi, da odnošaje naše već jednom napram susiedah naših uredimo; ta vidite gg., već se po zemlji ruje med pukom, da mole Bezirksvorstande nazad!

Kažimo kralju: Evo, Vaše Veličanstvo! uzrokah, zašto nemožemo u carstveno vieće, ali evo zajedno i puta, kojim naumismo na čistinu svoju izaći.

Drugo: gg. moja! tko vam jamči, da ako danas primimo predlog g. Stojanovića ili izpravu g. Briglevića, neće sutra sabor naš razpušten biti? Tko vam jamči, da će se opet novi ustavni sazvati? ili ako će se i novi sazvati na ustavno, da će liberalni elementi prevagu u njem imati? šta ako će uz sve te okolnosti ugarski sabor zabaciti ponudu našu, što samo sliep neuvidja, da ju zabacio bude; ili ako Magjari nedojdu u mogućnost izpuniti zahtjeve naše, o kojih sdruženje s istom državom zavisi? U svih ovih slučajevih, gg. moja! jeda li je negacija g. Stojanovića ili izpravak g. Briglevića dovoljan? neostavlja li tužnu našu domovinu u najvećoj neizvjestnosti? S toga gospodo moja! ja otvoreno tvrdim: da puka negacija isto tako pogibeljna je u sadanjoj krizi domovine naše, ko što bi bilo pogibeljno načelo onih, koji bi izravno kazali: ajdemo birati devet po-

Digitized by Google

slanikah za sadanje carstveno vieće u Beču; posljedice su iste; a znate li gg. zašto? Jer, razpusti li se naš sabor (a nitko u vis. ovoj kući nemože nam zajamčiti, da se neće razpustiti, u slučaju primljena predloga g. Stojanovića), a drugog više nedobijemo, mi smo propustili pred licem Evrope prosvjedovati proti svim bezzakonjem, imeno po meni u §. 18. c) nevedenim; mi priznajemo mukom na prvom našem saboru sabrani, da privoljujemo na sve neustavne čine austrijske; izvrgavamo domovinu našu, postati danas sutra „Executiv-terraine" inostranih vjerovnikah austrijskih, mi ubijamo budućnost našu. Bolje je pako biti opreznima, no nemarnima; toj neizvjestnosti doskočuje moj predlog; s toga ga opetovano predlažem za uvaženje vis. ove kuće, da ga ili samostalno ili kao nadopuniteljni predlog k izpravcima gosp. Stojanovića ili g. Briglevića, primiti izvoli; i to tim većma, što moj predlog može se uvjetno poprimiti, glede §. 18. naime za onaj slučaj, ako bi se ma iz kojeg razloga naša pogadjanja s Magjarima razvrgla, ko što to i u mom govoru naročito napomenuh.

Tomislav Cuculić. Sva gospoda govornici složili se u tom, da na carstveno vieće naše zastupnike nešiljemo, jer se to protivi temeljnim ustavnim i državnim pravom našim, po kojih je naša domovina vlastna razpolagati krvju i imetkom; a drugi razlog je, što je ta inštitucija nam nepoznana i za nas neustavna. U toj dakle strani pitanja ovog svi smo složni, dakle neima dalje da što govorim.

Nu druga strana pitanja je ona, u kojoj smo nesložni. Mi dopuštamo, da ima u carevini Austrijanskoj zajedničkih interessah, što su preko 300 godinah med narodi austrijanskimi postojali, i koji se izjednačiti moraju. Konsekventno dakle, mislim, jest, kao što moj gosp. predgovornik dokazao, kad izjavimo, da ako poslanike na državno vieće poslati nećemo, gdje bi se o tih zajedničkih interesih rieč povela, i gdje bi se isti rješavali, konsekvento je, da izrazimo želju, kako da ustavnim načinom želimo, da se ovi zajednički interesi rješavaju i razpravljaju. Mi smo u tom pogledu čuli svakojakih mnienjah, i takovih, koja se protive slobodi i ustavnosti; jer bilo je, gospodo, govornikah, koji su kazali, da interese ove zajedničke, kao što je to od god. 1848. bilo, horribile dictu, absolutna vlada austrijska sama izvršivala, bez da bi mi u razpravljanje i izvršivanje uticali; a to nije sloboda niti nije pojam ustava.

Mi dopuštamo, da ima zajedničkih interessah, koji se izjednačiti moraju. U tom imamo tri glavna načela i nazore, koji su ovdje razvijeni.

Prvi je nazor onaj, što ga je manjina osrednjega odbora predložila; ovaj je mislim najpraktičniji, jer nas vodi k tomu, da ćemo u razpravljanje ovoga pitanja i mi uticati putem konvencije ili ugovora (ah!). U toj konvenciji biti ćemo i mi jedan faktor, i priznati ćemo ono, što nam bude prijalo i što nam bude prema koristi, a na koliko to nebude, svojom voljom pristati nećemo. Na temelju ovoga, mislim, da je predlog manjine osrednjega odbora ustavan, i na temelju njega izvedena izjava, od koje se od početka do kraja ništa izpustiti neda, jer je tako složena, da iz prvoga perioda epilogus sam od sebe tiče.

Drugi je izpravak gosp. Stojanovića; ja sam već kazao, da je negacija, i opetujem, da nije ništa drugo, nego gola negacija; vidi mi se, da je izpravak ovaj takov, da su to deseteri ključevi, koji bi nas izključili od lica Nj. Veličanstva, da se nikada više s njim nebi dogovarali (ah, ah!). Kad bi se mi ovako zatvorili, kamo bi došli, to prosuditi ostavljam vis. kući. Ja velim, da bi došli u nazadak i stagnaciju, a nipošto nebi napredovali, nipošto nebi djelovali po duhu sadašnjeg vremena.

Treći je predlog zastupnika g. Kvaternika. Ja mogu doduše kazati, da mi se još pogibeljniji vidi, nego onaj g. Stojanovića; jer ako proučimo §. 18. slovo c), koj sabor neprieči, da s mjesta krene sav izravan i neizravan porez, koj izjavi naprečac, da naša zemlja državni dug nikako nositi neima, ja mislim kad bi to primili, da bi došli na odpor i da bi gnjev svih austrijskih narodah i Nj. posvećenog Veličanstva (ah, ah!) na se povukli; a kakvoj pogibelji bi domovina naša tim izpostavljena bila, to prepuštam razboritosti visoke kuće.

Ja sam dakle pobio protivna mnienja (smieh) i dokazao, da je praktičan onaj put, da positivno, kao što dolikuje saboru, pred lice Nj. Veličanstva stupimo, i da se jedino putem konvencije ovi zajednički interesi izjednačiti i urediti dadu.

Što je g. zastupnik Kristianović kazao, da bi mi okolišali i mimoišli ovo pitanje, i od Njegovoga Veličanstva zaiskali, da nam novi predlog učini, mislim, da bi time izgubili vrieme i novce, i za pol godine bi tamo bili, gdje smo sada.

Ja sam dakle za to, da odmah u načelu glasujemo za predlog manjine osrednjeg odbora, i da se po §. 66. poslovnika javno glasuje.

Antun Stojanović. Ja predlažem, da se danas glasuje, ako ima petnaest članovah, koji podupiru moj predlog.

Preuzv. g. **ban.** Želite gospodo, da još danas glasujemo? (Sa svih stranah: danas, danas.)

Preuzv. g. **ban.** Koji su za to, da još danas glasujemo? (Svi.)

Pošto je visoka kuća zabacila predlog većine odbora, to dolazi na red predlog manjine istog odbora; pošto se je već više gospode predgovornikah za promjene izjavilo, to ja pitam:

Prima li kuća predlog manjine osrednjeg odbora sa pridržanjem dotičnih promienah?

Antun Stojanović. Ja na ovu formulaciju pristati nemogu, jer je nejasna; ja za ove promjene, koje još nisu stilizirane, nikako nemogu glasovati, nego molim, da se, kao što dosada bivalo, pitanje tako stavi, da li visoka kuća u načelu predlog manjine osrednjeg odbora prima ili ne.

Slavoljub Vrbančić. Tolika je konfuzija tečajem debate o načelu ovih predlogah i izpravakah zavladala, da moram savjestno izjaviti, da osim onih, koji su predloge načinili, nikoga neima, koji bi se izključivo za ovaj ili onaj predlog izjaviti mogao, jer k svakom predlogu načinjeni su izpravci, a k izpravkom novi izpravci. Načelo u ovom pitanju teče kroz sve predloge, i samo onaj, koji je zlobom napunjen, mogao bi to tajiti, da osim uzoritog g. stožernika nijedan glas se nije čuo, da sabor trojedne kraljevine želi udioničtvovati na carstvenom vieću, nego svi idu tamo, da na carevinskom vieću sabor trojedne kraljevine udioničtvovati neće.

Drugo je pitanje mimogredno, a tu nisu niti tri jednaka mnienja.

Ja nalazim, buduć da je u predlogu manjine osrednjeg odbora naročito izrečeno načelo, da sabor na državno vieće svoje zastupnike poslati nemože; a što ćemo u ostalom kazati, to se može samo putem specialne debate riešiti: zato mislim, ako se formulacija svietlog bana primi, ona ništa neprejudicira načelnom pitanju, čim smo svi složni, da na državno vieće ići nećemo; a što ćemo dalje kazati, to će se kod specialne debate riešiti.

Digitized by Google

Ladislav Balog. Ja se podpuno slažem sa g. Stojanovićem; i nemogu pristati, da se pitanje tako formulira, kako je svietli ban formulirao, buduć je načelo u predlogu manjine osrednjeg odbora diploma od 20. listopada i patent od 26. veljače.

Ovo pitanje je upravo načelno pitanje; tamo se s početka kaže, mi nećemo u Reichsrath, a poslie kaže se opet, mi hoćemo, nego pod timi i timi uvjeti, ugovarati, a u predlogu g. Stojanovića upravo je načelo, da hoćemo povratak ustava, a neveli se, da hoćemo ugovarati.

Stjepan Hrvoić. Slažuć se sa predlogom g. Stojanovića, nemogu pristati uz ono mnienje, što je g. Vrbančić izrekao, jer vidim, da izjava g. Price vodi upravo u Reichsrath; jer s početka se u njoj razlaže, da neidemo, a kašnje se kaže, pod kojimi uvjeti da idemo, zato vodi upravo u Reichsrath.

S toga pristajem sasvim uz g. Stojanovića, da svietli ban pitanje postavi, da li vis. kuća prima predlog manjine osrednjeg odbora u načelu ili ne.

Josip Briglević. Ja sam se već prije jedanput izrazio, da je temelj viećanja našega kralj. predlog, i ja to opet izjavljujem iz onog razloga, jer se je manjina osrednjeg odbora izrazila u svojoj osnovi ujedno za predstavku, koja bi se imala podnieti Njegovu Veličanstvu. Ja sam u tom gledu učinio izpravak, koji bi se imao bio dodati izjavi g. Price. Uz ovaj moj izpravak učinio g. vel. župan zagrebački novi izpravak, a isto tako i g. Obradović.

Iz toga se vidi, da smo ovdje debatirali o osnovi representacije, a predmet viećanja je kraljevski predlog. Nu pošto je g. Vrbančić rekao, da je u predlogu manjine osrednjeg odbora naročito izrečeno načelo, da sabor na državno vieće svoje zastupnike poslati nemože, a to izrečeno nije, zato molim vašu preuzvišenost, da se pitanje onako stavi, hoće li kuća primiti predlog Nj. Veličanstva ili ne.

Mijo Koščec. Što je g. podpredsjednik izjavio, jasno mi se vidi, i ako bi to svietli ban i visoka kuća primiti htjela, vidi mi se najshodnije. Nu ako se nebi polag kraljevske propozicije pitanje staviti moglo, tako molim, da se bar toliko u obzir uzme, da predlog manjine osrednjeg odbora ima dvie točke, koje nemogu imati jedno načelo, da se dakle najprije o prvoj strani glasuje, da li ju kuća u načelu prima ili ne, a onda ostalo. Ja se slažem sa g. Briglevićem.

Mato Mrazović. Ja se nikako nebi mogao složit sa gosp. Briglevićem, želećim, da nj. preuzvišenost pitanje stavi, hoćemo li devet poslanikah za državno vieće izabrati i poslati ili ne, i vidi mi se to suvišno zato, što neima ovdje nikoga, kako je g. Vrbančić opazio, osim jednog jedinog govornika, koj se je uvjetno za to izrazio.

Ja držim, da je zadaća predsjednikova, da pitanje onako stavi, kako to zahtieva resultat debate. Buduć pako da su se svi govornici tečajem debate jasno i otvoreno izrekli glede predloga kraljevskog, da sabor na državno vieće svoje zastupnike poslati nemože: to mislim, da je suvišno pitanje, hoće li visoka kuća primiti kraljevski predlog ili ne. (Mrmljanje: nisu svi govorili.)

Govornik: Prosim da bi gospoda poslovnik držali, i nepresiecali rieči.

Ja držim, da je predsjednikova zadaća, da on tečajem razprave napram predmetu na stolu visoke kuće ležećem pitanje izcrpi, te ga riešenju kuće podnese. Ako to stoji, onda neima dvojbe, da je pitanje suvišno, hoćemo li poslati devet poslanikah na carst. vieće ili ne, jer ne samo, da su se svi govornici proti tom izrazili, nego neima za to niti predloga niti izpravka; kad bi se to pitanje stavilo, glasovalo bi se o nečemu, čega neima.

Ja se dakle slažem sa g. Vrbančićem, da se uzdrži pitanje tako, kako ga je svietli ban predložio.

Buduć je gosp. predgovornik rekao, da je shodno pitanje, kako ga je formulirao g. Briglević, jer predlog manjine osrednjeg odbora sadržava dva načela, i da je visoka kuća možebiti nemirna radi toga, ako bi se unapried za čitavu izjavu glasovalo, ja nebi ništa imao proti tomu, da se predlog razdieli na dvie strane, pa da se najprije za jednu stranu, a poslie za drugu glasuje.

Buduć se gospoda u mnienjih razvrgli, te se u istih nevidi nikakvi sklad, vidi se, da nisu bili pripravni, da će se danas glasovati. Ja zato predlažem i molim, da se neuzteže dozvoliti, da se glasovanje na drugi dan odgodi.

(Čuje se: odlučeno je, da se danas glasuje.)

Lavoslav Šram. Slažem se sasvim sa g. Briglevićem zato, jer je on po najstrožjem logičnom redu svoje mnienje razvio, i meni se vidi, ako bi tako postupali, bilo bi najuspješnije. G. Briglević je rekao, da imamo najprije viećati o pitanju, kakav ćemo odgovor dati na kraljevski predlog, jesmo li pripravni na državno vieće poslati zastupnike ili ne, a kad se ovo pitanje rieši, koje će se po svoj prilici negativno riešiti, onda se imamo krenuti na ostale predloge, koji su se pojavili glede načina, kako da dalje postupamo. Na ono, što su gg. Vrbančić i Mrazović kazali, da je suvišno o tom glasovati, imam primietiti, da su se govornici o tom izrazili, ali niti je zaključak učinjen, niti je sva kuća priliku imala o tom izjaviti se; zato mislim, da se svakako o tom glasovati ima. Ako bi napose na mnienje g. Vrbančića pristali, koji veli, da čim smo izjavili, da nećemo poslati zastupnike na carstveno vieće, da smo time primili ovaj ili onaj predlog, i da o tom više odvjetovati netreba, onda smo elidirali i zabacili sve izpravke, a to je proti načelu poslovnika, zato na njegov predlog pristat nemogu.

Preuzv. g. **ban.** To stoji u svakom predlogu, i sva gg. govornici su izjavili, da mi zastupnike u Reichsrath poslati nemožemo. Kad bi ja dakle tako pitao, kako je g. Briglević predložio, onda bi to bilo kao što: hoćemo li uniju ili ne.

Josip Vuščić. Mi smo ovdje već njekoliko danah viećali o predlogu manjine osrednjeg odbora, i ovo viećanje svršili, sada ima sliediti glasovanje. Kako je viećanje bilo, tako i glasovanje biti mora. Predlog manjine osrednjeg odbora ima dvie strane. Prva strana glasi o tom, hoćemo li slati poslanike na carstveno vieće ili ne, a druga je strana, hoćemo li se putem konvencije dogovarati ili ne. Zato sam ja toga mnienja, da se postupa po §. 63. poslovnika, koji ovako glasi: „Kad bi pitanje, članak ili predlog, o kojem se ima glasovati, sastajao iz više čestih, onda se može zahtievati, da se te česti jedna od druge oddiele," te mislim, da bi se glasovanje razdielilo, na prvu stranu predloga, koja se odnosi na pošiljanje zastupnikah na carstveno vieće, i na drugu stran predloga, koja glasi o konvenciji.

Mirko Šuhaj. Vašoj preuzvišenosti i cielom saboru se vidi, da o načelu „imamo li ići u Reichsrath ili ne", netreba glasovati, buduć da su se svi govornici proti izjavili, i buduć, kako vaša preuzvišenost tvrdi, da je to načelo u svakom predlogu izrečeno. Ja moram kazati, koj nepristrano stvar motrim, da mi se to nevidi jasno. Ja nisam imao priliku tečaju debate prisutstvovati, nemogu dakle kazati, što su svi gg. govornici izjavili; nego ja bi želio, da vis. kuća u tom velevažnom pitanju izrikom zaključak svoj izreče. Ja

Digitized by Google

nebi mogao očito glasovati za predlog manjine osrednjeg odbora, jer vidim, da ovdje velika različitost glede mnienjah vlada. Meni se čini, da se u prvoj strani ovog predloga govori, da neimamo ići u Reichsrath, i ja bi uviek za to govorio bio; nego u drugoj strani, čini mi se, da se govori o tom, da bi imali, nu putem njekakove konvencije; dočim s druge strane čujem, da ima dva, tri pitanja u istom predmetu, naime:

1. imamo li udioničtvovati na carstvenom vieću ili neimamo;

2. imamo li mi ovo pitanje sami ili u savezu s Ugarskom riešiti, a

3. imamo li se putem konvencije sa narodi austrijskimi dogovarati ili ne. Ja ovdje nemogu obširno svoje mnienje izraziti, jer sam kašnje došao, nego vidim, da je mnienje gosp. Briglevića i gosp. Šrama temeljito: zato usudjujem se svietlog bana moliti, da najprije ovo načelno pitanje predloži: hoće li vis. kuća udioničtvovati na državnom vieću ili ne; ona druga pitanja će se onda jako lahko riešiti.

Robert Zlatarović. Ja sam mnogo čitao o parlamentarnom postupanju glede glasovanja, ali to nisam nikada čitao niti čuo, da je već što zaključeno zato, ako govornici o tom svoja mnienja izraze, i da onda netreba više glasovati. Ja držim, da izraz govornikah još nije legalan zaključak, zato mislim, da se svakako glasovati ima.

Drugo je, što želim, da bude pitanje jasno i točno formulirano, jer pitanje ovo je velevažno; ja ga za mnogo važnije smatram nego ono glede Ugarske. Treba dakle, da si čovjek jasno predstavi, o čem se ima viećati, jer ćemo našim komitentom dati odgovor. Ja se nemogu umiriti sa formulacijom svietlog bana: „sa pridržanjem dotičnih promienah“, to bi se moglo protegnuti samo na izpravak koncepta ili stilistike. Ja se dakle slažem sa mnienjem gosp. Šuhaja, da se najprije ovo pitanje stavi: „hoćemo li ići u Reichsrath ili ne.“

Preuzv. g. **ban.** Molim, da se čita predlog manjine osrednjeg odbora.

Lavoslav Šram. Čita (vidi u „saborskih spisih.“)

Pavao Battagliarini. Svi govornici su se izrazili, da nećemo poslati zastupnike na državno vieće. To je bilo viećanje, a sasvim različito od toga je glasovanje. Kod glasovanja hoće se viditi, tko je za to, a tko nije. Ja se dakle slažem sa g. Briglevićem, da se pitanje tako stavi: hoćemo li poslati zastupnike na državno vieće ili ne?

Petar Očić. Pravo formulirati pitanje pripada izključivo predsjedniku, (čuje se: ne, ne) a svaki ima pravo prigovoriti.

(Mrmljanje.)

Preuzv. g. **ban.** Molim gg., svakomu je prosto govoriti.

Petar Očić. Prigovor g. Briglevića nije prigovor, nego drugo pitanje, koje pitanje po predsjedniku stavljeno, obara, i ako strogo uzmemo, ništa drugo nije nego: „unija ili neunja.“ (ah!)

Što se tiče prigovora g. Stojanovića, on je sam kazao da se s izjavom u prvoj strani slaže, a samo sa zaključkom se neslaže. — Sada je dakle pitanje, da li je ovaj prigovor temeljit ili ne. Ako uzmemo istu izjavu za temelj našega viećanja, mislim, da g. Stojanović nemože tomu prigovoriti, jer je i sam prije priznao, da se s prvom stranom izjave slaže a u formulaciji sv. bana takodjer je ona klausula sadržana, da je svakomu članu prosto primjetbe učiniti.

Ja se usudjujem primietiti, da se mogu i pojedine točke, ako je većina za to, iz izjave izpustiti, dakle proti tomu nemože nitko ništa prigovoriti, jer smo naročito ovdje izjavili, da se izjava u načelu slaže sa predlogom g. Stojanovića i učinjenimi izpravci po gg. Brigleviću i Kukuljeviću. S toga mi se vidi, da bi veliko protuslovje bilo, kad bi sada sasvima drugo pitanje stavili nego ono, koje teče iz predloga manjine osrednjeg odbora i dotično iz osnove po g. z. Prici izradjene. (ah, ah!)

Franjo Žužel. Koliko gospode zastupnikah je ovdje govorilo, svi su rekli, da se na carstveno vieće zastupnici nešalju, i svaki je rekao, da onaj predlog, za kojega glasuje, to u sebi sadržava, jer drugačije on nebi za njega glasovao. Kolikogod se sumnjičio predlog manjine osrednjeg odbora i izjava gosp. Price, ja sam kazao, da sam tako čvrsto uvjeren, da u izjavi stoji, da nemožemo u Reichsrath ići, kako sam uvjeren, da se nemože iz očenaša revolucija izvesti. (ah! mrmljanje.)

Baš radi toga, što sam tako čvrsto uvjeren, da to nedvojbeno unutra stoji, radi toga sam bio za predlog manjine osrednjeg odbora. Buduć pako, da smo mi svi izjavili, da nećemo u Reichsrath ići (jače mrmljanje.)

Preuzv. g. **ban.** Molim gg., posluh.

Franjo Žužel. Gospodo! ja se terrorizirati nedam od nikoga.

Preuzv. g. **ban.** Posljednji put opominjem galeriu.

Franjo Žužel. Buduć da su svi predlogi za to, da na carstveno vieće neidemo, s toga ja nisam proti tomu, da se glasuje: hoćemo ili nećemo ići na Reichsrath.

(Ah, živio.)

Gov.: Niti će me pleskanje niti mrmljanje i zviždanje od mojega uvjerenja odvratiti.)

Kad bi se jedanput izrazili, da na carstveno vieće neidemo, onda nastaje drugo pitanje, kako ćemo to Nj. Veličanstvu javiti, ili u slici ovog ili onog predloga. Glede toga se je primietilo pitanju po preuzz. g. banu stavljenom, da se nemože za njega odvjetovati. Ja kažem, da je naše viećanje tako sastavljeno, da je jednostavno pitanje staviti nemoguće.

Ja kažem, da smo gotovo svi viećali za dva predloga. Bilo je govornikah, koji su najprije kazali, da su za predlog g. Stojanovića, a kašnje su kazali, da ima zajedničkih interesah; bilo je i takovih, koji su za g. Stojanovića glasovali, pak su poslje učinili posebni amandement, a gotovo malo ih je, koji su samo za jedan predlog glasovali.

Upravo s toga razloga, što smo tako različito viećali, držim ja, da je pitanje predsjednikovo upravo takovo, koje kašnje kod specialne debate obilno polje ostavlja, da možemo ono, što nam se nedopada, izpustiti i izbrisati ili primjetbe činiti; i tako će se ova debata najprije svršiti moći.

Adolfo Veber. Na prigovor onih, koji vele, zašto bi se glasovalo o stvari, koja se je već čula i u kojoj smo svi složni, odgovaram kratko: ako se je već čulo, neka se još jedanput čuje, i to jasno, da u Reichsrath neidemo. Mislim, da bi se ta stvar još dalje formulirati mogla, barem kako ja shvaćam, jer gg. govornici su izjavili, da neidu niti u ovaj Reichsrath, niti u koj drugi, gdje bi se radilo o interesih inih narodah, a niti u načelu u to privoliti neće. Zato mislim, da bi se najprije pitanje stavilo: idemo li u Reichsrath ili ne.

Ljudevit Slamnik. Kralj. pismo, koje nas poziv lje, da izaberemo devet miroljubivih zastupnikah za carstveno vieće, poznato je ovoj vis. kući. Na ovo pismo se je odgovorilo njekojimi predlozi

Digitized by Google

i izpravci. Gospoda, koja su predloge učinila, izjavila su svoja mnienja. Uslied tih predlogah govorilo se je i odgovaralo na ovo kr. pismo; s toga dakle na jasnom nismo. Ja mislim, da odgovorimo na ono, što nas je kralj pitao, naime: izaberite pa šaljite; dakle mislim, da odgovoriti moramo: hoćemo li slati zastupnike na carstveno vieće ili ne. Zato se slažem sa onom gg., koja zahtievaju, da se pitanje jasno stavi, da se jasno nanj odgovoriti može, hoćemo li ići ili nećemo u Reichsrath.

Makso Piškorec. Doista prečudit se nemogu, kako se je po pitanju, o kojem smo viećali, drugo pitanje poroditi moglo. Predlog manjine osrednjeg odbora sadržava jasno u prvoj točki to, da mi na carstveno vieće poslati nećemo. O ovom predlogu smo dosljedno njekoliko danah viećali. Buduć da je predlog ovaj u načelu isti sa izjavom g. Price, to vidim, da je pitanje po predsjedničtvu sasvim shodno postavljeno. Ja ovo pitanje smatram za dužnost predsjednika, od kojega se niti jota izpustiti nemože. (Ah!)

Ljudevit Vukotinović. Ja mislim, da se ovo pitanje sasvim jednostavno riešiti može. Viećalo se je, kakav će se odgovor dati na kraljevsko pismo. Ja scienim, ako po redu ide debata, da se ima onim redom glasovati, kojim redom smo viećali; predlog je manjine osrednjeg odbora, dakle imamo o njem najprije glasovati.

Ja držim, da ćemo istim redom dokučiti ono, što njekoja gospoda žele, i što je većina govornikah već izjavila, naime, da u Reichsrath zastupnikah poslati nećemo. Predlog manjine osrednjeg odbora ima tri točke. Ako visoka kuća na to pristane, da se po točkah vieća, onda mislim, da će se ono postignuti, što njekoja gospoda žele.

Andrija Uhernik. Prije nego se išlo ovo pitanje razpravljati, kazao je svietli ban, da će se viećati o predlogu manjine osrednjeg odbora, onda o predlogu g. Stojanovića, a onda o predlogu g. Kvaternika. Ja sada nenalazim nikakva povoda, da bi se drugačije imalo glasovati, nego kako smo viećali, i želio bi, da g. predsjednik formulira ovo pitanje tako: ili se predlog manjine osrednjeg odbora u načelu prima ili ne, t. j. kako je predložen, buduć je u cjelosti predložen, a ne u točkah.

Preuzv. g. **ban.** Mnoga gospoda govornici su kazali, da primaju ovaj predlog sa ovimi i ovimi promjenami.

Eugen Kvaternik. Ja mislim, da imamo pravo po poslovniku zahtievati, da se najprije pitanje stavi, hoćemo li ili nećemo u Reichsrath; §. 63. naime kaže: „kad bi pitanje, članak ili predlog, o kojem se ima glasovati, sastajao iz više čestih, onda se može zahtievati, da se te česti jedna od druge oddiele.“ Sada sam ja malo prije čuo, da predlog manjine osrednjeg odbora, koj žalibože tiskan nije, kaže, da nećemo u Reichsrath. Ja molim dakle vašu preuzvišenost, da se ovo pitanje stavi, hoćemo li ili nećemo u Reichsrath.

Vinko Pacel. Ja začinjem onimi ričmi, kojimi jedan od gospode predgovornikah: ja se čudim; vjerujte mi gospodo, i ja se čudim, da se nestavlja pitanje tako, kako se staviti mora.

Ja u kraljevskoj propoziciji samo jedno pitanje vidim; na ovo ima samo jedan odgovor, t. j. idemo ili ne.

Što njekoja gospoda kažu, da li je pitanje ovo ustavno ili ne, to ovamo nespada; što govore o zajedničkih interesih, to ovamo nespada, nego samo: idemo ili ne.

Ivan Perkovac. U smislu poslovnika, koji bismo morali već iz praxe naučiti, sliedi, da se svaki predmet, koj na viećanje dodje, ako nije prešan, odputi na odsjeke. Tamo se vieća o njem, a onda se saboru predlog učini. U smislu poslovnika dakle nemožemo o drugom viećati, nego što centralni odbor predloži.

Drugo je pitanje, kako će tko glasovati, hoće li za ovo ili ono, ili ne. Ja dakle, ako strogo po poslovniku prosudim tu stvar, pristajem uz mnienje onih, koji hoće glasovati o predlogu, a ne o kraljevskoj propoziciji, jer je ova predmet predloga.

Buduć sam čuo rieči, da predlog manjine osrednjeg odbora vodi u Reichsrath, moram kazati, da nisam čuo nijednog razloga, osim gestikulacije i mrmljanja. Ako su to razlozi, onda je dokazano, da ovaj predlog vodi u Reichsrath.

Ja vas pako uvjeravam, da ćete te razloge, da predlog manjine osrednjeg odbora vodi u Reichsrath, za godinu danah gorko izkusiti.

Ja predlažem, da se na sramotu onih ljudih, koji su stali druge sumnjičati, stavi jednostavno pitanje: hoćemo ili nećemo ići u Reichsrath. (Buka.)

Franjo Lovrić. Da je sumnjičenje bilo, to je istina i tko to taji, laže.

Da se nemože staviti pitanje za glasovanje o predlogu manjine osrednjeg odbora, to ja smatram za golu kapricu proti poslovniku, zato se slažem s g. predgovornikom, da se proti poslovniku stavi jednostavno pitanje: hoćemo ili nećemo ići u Reichsrath.

Andrija Brlić. U povjestnici narodah ima obratnih točkah, ima časovah, gdje je mir duše i hladna krv od potrebe. Ovaj čas je odlučan za naš narod, treba dakle, da hladno i zrelo sudimo; jer su se strasti uzburkale i jer je doista pogibelj zavladala, izreći se za ovaj ili onaj predlog.

Žigosan je predlog manjine osrednjeg odbora, da vodi u Reichsrath, i govornici, koji su za njega govorili, za njega glasovati nesmiju, da ih nebi možebiti dočekao narod, pa kao Reichsrathiste ako ne djelom to riečmi uvriedio. Molim dakle gospodo! pamtite, i što ja ovdje opetujem, da nijedan od ovih predlogah u sebi nesadržava, da narod naš ima poslati zastupnike u državno vieće.

Glasovao ja za predlog manjine osrednjeg odbora ili za predlog g. Stojanovića, ja uviek glasujem negativno za kraljevski predlog. U kraljevskom predlogu je pitanje, hoćemo li nećemo li izabirati zastupnike za državno vieće; na ovo pitanje neda se u nijednom parlamentu drugačije odgovoriti, nego sa „da“ ili „ne“. Nego odgovor na ovo pitanje formulirao se u odsjecih u dvogubom obliku, u jednom je propala formulacija, a u drugom obstoji, kako je predložena. Treća formulacija je g. Kvaternika; ali podpuno je odgovor sadržan u svakom predlogu, i bio bi pleonazam, da sada još kažemo, da neidemo u Reichsrath. U zakonotvornom tielu, koje muževno valja da izrazi mnienje svoje, pleonazma netreba. Kad se o tih velikih stvarih viećalo, u pamet vam, gospodo! to pozivljem, da se nitko nije izjavio za Reichsrath. Ja i to moram tvrditi, da nemože drugo glasovanje biti, nego ili za predlog manjine osrednjeg odbora, ili za predlog gosp. Kvaternika; jer tako zvani predlog g. Stojanovića nazvan je izpravkom, a po poslovniku ima se najprije glasovati o predlozih, a onda o izpravcih.

Ako je dakle svietli ban pitanje tako formulirao, to nam je htio put naznačiti, da ako se što nahodi u predlogu manjine osrednjeg odbora, što saviesti uznemiriva, da se može izpustiti. Iz toga uzroka podpuno pristajem na ovu formulaciju, i očitujem još jedanput, da u njoj podpuni odgovor leži, da neidemo u Reichsrath.

Digitized by Google

Ivan Kukuljević. Ja mislim, da bi se mnienja mogla sjediniti i tako taj posao svršiti. Mislim, da svaki od nas, bio on zastupnik ili slušatelj, ako je samo član našega naroda, pojmi u srcu svojem, da je ovaj moment, u kojem će se sudbina našega naroda odlučiti, veoma svečani i tim svečaniji, što vidimo, da su svi zastupnici u glavnom načelu jednoglasni. Pomislimo samo, kako će to djelovati, ne samo na naš narod, nego i na sve narode austrijske i preko granicah Austrije, kad se narod hrvatski, kojega su toliko sumnjičali, kojega su isti njegovi sinovi sumnjičali, otvoreno izjavi pred licem kralja, oslanjajuć se na stara prava svoja i sveti ustav, da on predloga primiti nemože, jer nije osnovan na njegovih jasnih zakonih.

Zato, gospodo, mislim, da netreba dalnjeg viećanja, a izrečeno je takodjer u poslovniku, da se ima najprije glasovati o onom, o čem smo govorili, a to je predlog manjine osrednjeg odbora. Ovaj predlog je pročitan, mi smo ga razdielili na točke, glasujmo dakle najprije o prvoj točki, što mi svi želimo, da mi svi ukupno na predlog kraljevski pristati nemožemo, da poslanikah na carstveno vieće poslati nemožemo; a kad bi to svršili, onda možemo dalje iti.

(Sa više stranah: primamo.)

Preuzv. g. **ban.** Primate li ovaj predlog?

(Buka.)

Antun Starčević. Meni se ta stvar vidi više nego sumnjiva. Predlog manjine osrednjeg odbora nije tiskan, a dodano mu je šareno djelo pod imenom „izjava.“ Ako ćemo o tom glasovati, neka se kaže, što se izključuje, jer se veli, da izjava ima dvie strane. Ja sam proti toj izjavi.

Ja sam opazio, da je ovdje više strasti nego razuma; ja moram svečano izraziti, da sam ja uviek ovo pitanje tako smatrao, idemo li u Reichsrath ili ne.

Ja se nemogu dosti prečuditi onoj gospodi, koja su se izjavila, da neidu u Reichsrath, zašto to sada svi skupa nebi kazali. (Živio!) Što je gospodin Brlić kazao, da je to pleonazam, ja to nevidim, dapače je nuždno, da to otvoreno kažemo i na zaključak saborski povisimo, jer od drugovanja sa narodi, koji stenju još pod absolutizmom, sačuvaj nas Bog.

Ako se ovo pitanje nestavi, ja bi morao svečano protestirati, i iz ove sabornice izstupiti.

Josip Akšamović. Ima ovdje gospode, kod koje je bolje razviti um, nego kod nas graničarah, mi nismo kadri stvari shvaćati, kao ona gospoda, koja su sreću imala, svoj um izobraziti i razviti. Iz toga uzroka ja kažem, da bi se ovo pitanje po svietlom banu stavljeno preinačiti moralo, ne pako, da se preinačiti nebi smjelo, dok §. 62. obstoji, jer ovaj §. kaže naročito: „kada se svrši viećanje, predsjednik formulira pitanje, o kojem se glasovati imade. Ako se proti ovoj formulaciji učini prigovor, ima o njem sabor prije odlučiti, nego što će se glasovati o samomu pitanju.“ Kad se dakle nebi smjelo pitanje promieniti, zašto je onda ovaj §.? Kad dakle po poslovniku ovo pravo imamo, mislim, da budemo pravični radi nas krajišnikah, da se pitanje sasvim jasno stavi bez svakih zamakah.

Preuzv. g. **ban.** Koja gospoda su za formulaciju, kako sam prije čitao: prima li visoka kuća predlog manjine osrednjeg odbora sa primjetbami?

(Manjina.)

Sada ćemo ići točku po točku.

Antun Stojanović. Ja prigovaram i tomu pitanju; po poslovniku pitanje mora biti, da li kuća predlog manjine osrednjeg odbora u načelu prima ili ne.

(Nemir.)

Ivan Vončina. §. 63. poslovnika kaže: „kad bi pitanje, članak ili predlog, o kojem se ima glasovati, sastajao iz više čestih, onda se može zahtievati, da se te česti jedna od druge oddiele. Ovaj predlog ima dvie česti; ja se dakle slažem, da se oddiele, i da se za svaku napose glasuje.

Slavoljub Vrbančić. Ja sam već prije kazao, da izključivo za jedan predlog po svom uvjerenju nitko glasovati nemože, jer svaki predlog ima izpravakah i dodatakah. Budući da je jedan drugoga stao sumnjičati, koji su prije jednog mnienja bili, i budući se sumnja porodila, da se njekakvim načinom izbjegne ovo pitanje, naime načelo, za koje se izraziti želimo, to ja moje časti radi i onih, koji su sa mnom jednako glasovali, molim, da vaša preuzvišenost stavi pitanje: pristaje li sabor na to, da udioničtvuje na carstvenom vieću ili ne.

(Nemir.)

Ja mislim, da ima svaki od nas toliko domoljubja, da mu nije ležeće na kapricah, i da može kazati, da je moj predlog primljen. Jezgra ovog pitanja je, hoćemo li udioničtvovati na carstvenom vieću ili ne, zato mislim, da se prosto tako formulira.

(Sa svih stranah: primamo.)

Uslied opunovlaštenja svietlog bana čita bilježnik Lavoslav Šram prvu stran formulacije, ovako glaseće:

Pristaje li sabor na to, da Hrvatska i Slavonija udioničtvuje na carstvenom vieću?

(Nitko se nedigne.)

Dalje čita drugu stranu:

Pristaje li sabor na to, da Hrvatska i Slavonija neudioničtvuje na carstvenom vieću?

(Digne se cieli sabor.)

Preuzv. g. **ban.** To je sada zaključeno.

(Dugotrajno pleskanje.)

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Petdeset i šesta saborska sjednica 5. kolovoza 1861.

Zapisnik,

zametnut o petdeset i petoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne trećeg kolovoza godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *L. Šrama.*

Sjednica bude čitanjem zapisnika 54. saborske sjednice otvorena, koji bi do izpravljenja imena gosp. narodnog zastupnika Obradovića odobren.

Nakon toga bude zapisnik o obavljenom u drugom izborničkom kotaru sl. i kralj. zemaljskog glavnog grada Zagreba izboru saborskog zastupnika predložen, uslied kojeg je za takovog izabran g. dr. Mirko Šuhaj.

Ovo bude do znanja uzeto, a zapisnik verifikacionalnome odboru predan.

Gosp. grof Mirko Pučić polaže svoj mandat zastupničtva sl. i kr. grada Križevca.

Gosp. narodni zastupnik Ivan Vončina polaže 20 for. a. v. kano one na mjesec srpanj i kolovoz 1861. spadše rate njegovog prinosa k jugoslavenskoj akademiji znanostih.

Prinesak ovaj bude zahvalno primljen.

Presvietli gosp. episkop Petar Jovanović moli iz razloga poremećenog zdravlja za 6 nedjeljni dopust.

Prečastni gosp. kanonik i narodni zastupnik Pavlešić predlaže, da bi se u svrhu dopunjenja administrativnog i pravosudnog odbora, ona gospoda izabrala, koja su prigodom prvog biranja približno najviše glasovah imala, a to su za administrativni odbor gospoda narodni zastupnici Baltić i Bušić, a za pravosudni odbor gosp. narodni zastupnik Car.

Predlog ovaj bude u svojoj cjelosti prihvaćen.

Gosp. narodni zastupnik Ivan Perkovac predlaže uz izviešće onog glede štamparskih poslovah izaslanog odbora, da se prileżeći sa štamparnom g. Jakića sklopljeni ugovor o tiskanju dnevnika odobri, a uz to, da se ovome odboru ovlaštenje podieli, da glede ostalih tiskanicah sa tiskarnom gosp. dra. Ljudevita Gaja, kano u tome gledu najjeftinijom, pogodba sklopi, primanje pako tiskanicah, kontroliranje štampe i pregledanje računah da se pomoćnome uredu kralj. namjestničkog vieća povjeri.

Ovi predlozi budu primljeni, te tako imati će ovaj odbor o dotičnoj pogodbi u svoje vrieme izviešće podnieti.

Nakon toga bude na dnevni red, na viećanje naime vis. kraljevskog predloga o ustavnome uredjenju biranja zastupnikah na carstveno vieće prodjeno, te tu progovori presv. gosp. veliki župan Ivan Kukuljević, koji pristajući uz predlog manjine osrednjeg odbora sa izpravkom gosp. narodnog zastupnika Briglevića predlaže uz potonji ovaj sliedeći svoj izpravak:

„U slučaju pako onome, ako bi državnopravna sveza trojedne kraljevine s kraljevinom Ugarskom, u smislu zaključka saborskog učinjenog glede odnošaja naprama Ugarskoj, za rukom pošla, imao bi se ugovor ovaj s austrijanskom vladom putem starodavnim i solidarnim, te ustavnim, budi sa organi Nj. Veličanstva kralja našega i cara austrijanskoga, budi pako s ustavnimi, sasvime ravnopravnimi organi kraljevinah i zemaljah neugarskih i nehrvatskih, po organih ugarskih i hrvatskih praviti, te po saboru ugarskom i hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom odobriti.“

Za ovim probesjediše gospoda narodni zastupnici Janko Pavlešić i Josip Vuščić, te kad za ovom gospodom se nijedan već govornik nejavi, zaključi svietli ban ovo viećanje, podielivši rieč gg. predlagateljem posebnih predlogah.

Tu govorahu prvi na redu g. zastupnik Stojanović, za njime g. zastupnik Kvaternik, a najposlje gospodin zastupnik Cuculić.

Nakon toga bi na predlog gosp. zastupnika Stojanovića po većini sabora odlučeno, da se o tome na dnevnome redu stojećemu pitanju odmah glasuje, te uslied toga osnova svietli ban dotično pitanje kao što sliedi:

Prima li visoka kuća predlog manjine osrednjeg odbora s priuzdržanjem dotičnih promienah?

Dočim se je ovoj formulaciji u smislu §. 62. poslovnika prigovaralo, bude uz zabačenje ove formulacije na poticanje g. narodnog zastupnika Josipa Briglevića, nakon podulje razprave zaključeno, da se obzirom na smisao visokog kraljevskog predloga imade, uz obzir takodjer na istovjetno u tome gledu načelo svih trih predlogah, neposredno pitati, jeda li se visoka kuća za ili proti šiljanju zastupnikah na carstveno vieće izjavlja, te u tome gledu primljena bi formulacija g. narodnog zastupnika Vrbančića, koja ovako glasi:

„Pristaje li sabor na to, da Hrvatska i Slavonija udioničtvuje na carstvenom viećU ili ne“? Te uslied naposebnog ovlaštenja svietlog bana čita perovodeći bilježnik najprije prvu stranu ovog pitanja ovako glaseću: „pristaje li sabor na to, da Hrvatska i Slavonija udioničtvuje na carstvenom viećU“? Te kad se nakon poziva svietlog bana, da oni, koji

Digitized by Google

bi za ovo pitanje, t. j. za šiljanje zastupnikah bili, neka ustanu, nitko nedigne, čita bilježnik drugu stranu ovako glaseću:

„Pristaje li ovaj sabor na to, da Hrvatska i Slavonija neudioničtvuje na carstvenom vieću?“

A tu ustade čitava kuća saborna, te tako bi jednodušno zaključeno, da se zastupnici na carstveno vieće neće slati.

Proglasiv ovaj zaključak, digne svietli ban sjednicu i ureče buduću sjednicu na 5. kolovoza u 10 satih prije podne.

Šokčević s. r.
ban.

L. Šram, s. r.
saborski bilježnik.

Lavoslav Šram. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Izza toga priobći svietli ban, da je dopust na 5 danah dao zastupnikom naroda iz Krajine gg. Josipu Akšamoviću, Marku Stojanoviću, Jovi Trboeviću, Mihajlu Badovincu, Adamu Gašparoviću, Gavri Gjuričiću, Dioniziji Despiniću, Miši Plemenčiću, Pavlu Jovanoviću, Andriji Brliću i Jovanu Popoviću.

Antun Stojanović. Čita izborne zapisnike za g. Gjuru Križanića, koji je mjesto g. Tome Padavića u kotaru čabranskom za narodnog zastupnika izabran; — zatim za gospodu Roberta Zlatarovića i Avelina Ćepulića od strane grada Zagreba za zastupnike naroda izabrane. Ovi su izborni zapisnici odpućeni na verifikacionalni odbor.

Dalje čita prijavu zastupnika naroda Juraja Vukovića, kojom isti javlja, da se je do dozvoljenog mu dopusta vratio, i svoje mjesto u saboru zauzeo. Uzeto na znanje.

Dalje čita molbu zastupnika kaptola začesanskog gosp. Stjepana Iliaševića za dopust od 14 danah, koj bude dozvoljen.

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na predmet viećanja o šiljanju poslanikah na carstveno vieće.

Preuzv. g. **ban.** Moja gospodo, u subotu bilo je glasovano samo o prvoj strani predloga.

Sada je potrebno, da se glasuje o drugoj strani predloga, koju će g. bilježnik visokoj kući čitati.

Antun Stojanović. Svietli bane, gospodo zastupnici naroda! Ja držim, da je visoka kuća predmet ovaj svojim zaključkom izcrpila, tako da o dalnjem kakovom viećanju vrhu ovog predloga više razgovora biti nemože.

Predloga neima više nijednoga, niti se može u načelu za ovaj ili onaj predlog glavna ili specialna debata voditi.

Visoki sabor je predlog kraljevski, kao što je stavljen bio, riešio i izcrpio.

Po mojem osvjedočenju nepreostaje ništa drugo, nego dočim je visoka kuća ovaj kraljevski predlog primila, da se jedan odbor imenuje, koji će adresu sastaviti imati, i saboru za odobrenje podnieti.

Josip Briglević. Načelo predloga Nj. Veličanstva bilo je, da izaberemo poslanike na državno vieće. Vrhu toga izjavili su se a) osrednji odbor, b) manjina osrednjeg odbora, c) zastupnik Kvaternik i d) zastupnik Stojanović. To su bila četiri predloga, kojim su posebni izpravci učinjeni, naime po meni, g. velikom županu Kukuljeviću i gg. n. z. Obradoviću i Kristianoviću. Načelo svih ovih predlogah bilo je, da nešiljemo zastupnike na carstveno vieće, i kad smo riešili to pitanje, riešili smo načelo predloga Nj. Veličanstva.

Jer pako dostojanstvo ove kuće zahtieva, da mi u odgovoru Nj. Veličanstvu i razloge navedemo, radi kojih nismo mogli zadovoljiti kralj. predlogu, to ja predlažem, da se izjava g. Price u pretres uzme, i ono iz nje poprimi, što se sa našim zaključkom slaže, a da se izpusti, što je proti izrečenom načelu.

Antun Starčević. Moj predlog ovako glasi: da dočim je pitanje na kraljevski predlog izcrpljeno, da se imenuje odbor, koji će adresu sastaviti. Ono, što je g. Briglević kazao, nestoji, jer bi se time upustili baš u samo viećanje o izjavi.

Robert Zlatarović. Koliko sam razumio predlog g. Stojanovića, sadržava se on u tom, da je pitanje o kralj. predlogu izcrpljeno.

Ja uz to mnienje pristajem, i nevidim potrebe, da se u dalnje viećanje istoga pitanja upuštamo, buduć da niti u kraljevskom predlogu o čem drugom pitanja nije, nego o pošiljanju zastupnikah na carstveno vieće; jer kad bi mi uslied toga još o kojem drugom pitanju viećali, to bi bio „filius ante parentem“. Mi se moramo dakle držati strogo odgovora, koji spada na pitanje o kraljevskom predlogu. Tamo se kaže, da pošljemo zastupnike na carstveno vieće, a mi odgovaramo, da ih poslati nemožemo, i sad raditi se mora samo o tom, da se sastavi adresa, i da se navedu razlozi, koji će podkriepiti naš zaključak.

Ako mislimo, da te razloge sadržava izjava gosp. Price, to će ih odbor znati upotriebiti, koji će sastavit akt diplomatični za odgovor Nj. Veličanstvu, i o kojem si visoki sabor pridržava pravo svoje primjetbe učiniti.

Tomislav Cuculić. Svietli bane i visoki sabore! Kad se o predlogu manjine osrednjeg odbora viećalo, izjavila je vis. kuća, da se ovaj predlog dieli na dvie strane.

Prva strana glasi o nepošiljanju zastupnikah na carstveno vieće; a druga strana glasi o priznanju zajedničkih interesah, koji su od 300 godinah postojali.

Priznato je takodjer, da se ovi interesi ustavnim putem riešiti imadu.

Prva stran predloga osrednjeg odbora je riešena, a druga strana još nije riešena.

Predlog dakle osrednjeg odbora u svoj cielosti još nije riešen, ja molim, da se i glede druge strane njegove visoka kuća izrazi.

Slavoljub Vrbančić. Mi se moramo držati strogo poslovnika, a ako se nedržimo, moramo ga promieniti, jer inače niti smo vlastni, a niti dolikuje dostojanstvu ove vis. kuće, da radimo proti poslovniku. Poslovnik propisuje, da se vieća i glasuje o predlozih, što ih osrednji saborski odbor predlaže; mora se dakle viećati i glasovati o svem predlogu manjine osrednjega odbora.

Prva točka istoga predloga, da li ćemo slati zastupnike na carstveno vieće, riešena je; druga točka je, da ćemo buduće odnošenje naše naprama Austriji riešiti solidarno s Ugarskom, a treća točka je, u kojoj se označava način, na koji ćemo riešiti zajedničke interese s inimi narodi austrijskimi, naime putem konvencije. Ako smo imali snage riešiti prvu točku toga predloga, moramo imati snage, da riešimo i drugu i treću točku.

Lavoslav Šram. Ja mislim, da ćemo najuspješnije ovo pitanje riešiti, ako na ovo pitanje odgovor damo: što je bio predmet ovog viećanja? Ciela će kuća priznati, da je predmet viećanja bio kr. predlog, kojim se pozivljemo, da zastupnike na carstveno vieće šaljemo.

Dočim smo na kraljevski predlog odlučno i precisno odgovorili, da nećemo poslati zastupnike na carstveno vieće: to smo taj predmet tako izcrpili, da nevidim razloga, kako bi se o istom predlogu mogla debata nastaviti, kao što gosp. Vrbančić tvrdi.

Digitized by Google

Ja mislim, da je iz navedenoga razloga, što je pitanje o kr. predlogu izcrpljeno, izključena svaka debata; kralj. predlog negovori o solidarnosti interesah nego o šiljanju zastupnikah na carstveno vieće. Zato moram na svaki način pristati uz predlog gosp. Stojanović-a.

Barun Kušlan. Ja doduše nisam bio tako sretan, da bi mogao bio učestvovati prijašnjim debatam, ali koliko sam razabrao tu stvar, vidim, da je ovo pitanje konačno riešeno.

Pitanje stavljeno po preuzv. gosp. banu, da li visoka kuća prima predlog manjine osrednjeg odbora, je zabačeno. Ovaj je predlog dakle od alfa do omega zabačen, a ostalo je samo načelo, koje odgovara kr. predlogu, naime o pošiljanju zastupnikah na carstveno vieće. Vis. kuća izjavila se na ovo pitanje, da zastupnike na carstveno vieće slati nemože, i time je kr. predlog riešen.

Meni se čini, da mnoga gg. ovaj predlog nisu dobro shvatila. Razlog, zašto nešaljemo zastupnike na carstveno vieće, služi nam samo za motivaciju, ali se nemože kao posebni članak u pretres uzeti.

Ja scienim, da se samo glede ove prve točke, koja je u predlogu manjine osrednjeg odbora sadržana, mora glasovati.

Mato Mrazović. Svaki predmet saborski mora se po poslovniku odputiti na odsjeke. Kad se dovrši viećanje u odsjecih, ima se pretresivati u centralnom odboru, pak osim predloga većine osrednjega odbora ima pravo takodjer i manjina svoj predlog saboru za pretresivanje podnieti. Čim manjina to pravo ima, dužnost je takodjer kuće o tom predlogu točku po točku izjaviti se, i ili primiti ili zabaciti predlog.

Visoki sabor je u subotu prvu stran predloga manjine riešio, a druga i treća ostala je neriešena, i u redu je dakle, da se o drugoj strani vieća, hoćemo li solidarno s Ugarskom, ili ustanovljenjem posebnog organa zajedničke interese izravnati. Visoki sabor ovu točku u riešenje uzeti mora, ako se hoće držati saborskog poslovnika.

Ladislav Balog. Mi smo četvrtu kr. propoziciju o carstvenom vieću riešili, čim smo pitanje, što ga je svietli ban stavio „prima li vis. kuća predlog manjine osrednjeg odbora sa promjenami?“ zabacili. Poslie ustali su njekoji govornici i zahtievali, da se ima o člancih ovoga predloga viećati; nu i to je propalo, budući je pitanje „hoće li sabor na carstvenom vieću udioničtvovati ili ne?“ negativno riešeno. Zato se čudim gosp. Vrbančiću, da on, koj je tu formulaciju učinio, što je on proti svojoj formulaciji nedosljedan, jer sada zahtieva, da se o drugoj točki predloga manjine osrednjeg odbora vieća, kad je taj predlog već posve izcrpljen, a na drugo odgovoriti niti nemožemo nego na ono, što se u kr. predlogu predlaže.

Isto imam odgovoriti gosp. Mrazoviću, koji veli ako se hoćemo držati poslovnika, da moramo o drugoj i trećoj točki predloga manjine viećati, da je po riešenju prve točke predlog manjine sasvim izcrpljen. Zato se slažem s gosp. Stojanovićem, da se ovo pitanje zabaci, i odbor imenuje, koji će izraditi adresu na Nj. Veličanstvo kralja.

Vjekoslav Kristianović. Ako pomislim na govor g. Cuculića, Vrbančića i Mrazovića, nevidim, da oni pravo imadu, ako kažu, da sabor ima viećati o drugoj i trećoj točki predloga manjine.

O ovih točkah bi se samo onda viećati moralo, da smo na prvo pitanje odgovorili, da idemo u Reichsrath; dočim smo pako već u prvoj točki izjavili, da neidemo, prestaje uzrok dalnjeg viećanja. Ja sam dakle za predlog g. Stojanovića, da se izradi adresa.

Franjo Žužel. Ovdje se navadja za uzrok, zašto mi dalje nebi viećali o predlogu manjine osrednjega odbora, što je u predlogu Nj. Veličanstva jedino to pitanje sadržano, da pošaljemo zastupnike na carstveno vieće; i veli se, da dočim smo rekli, da nećemo da pošaljemo, da je time cielo ovo pitanje riešeno i da se neima više o čemu viećati.

Gospodi ovdje sakupljenoj biti će poznato, da smo si poslovnik tako naredili, da se svaki predmet dade na odsjeke, a onda se podnese osrednjem odboru, i što je osrednji odbor zaključio, uzme se kao odgovor, o čemu će kuća viećati, i da oni izvjestitelji, koji su u manjini ostali, mogu takodjer svoja izviešća podnieti. Uslied toga po mojoj logici nije sada predlog viećanja samo ono pitanje, da pošljemo zastupnike na carstveno viće, već je predmet viećanja odgovor, koji je sastavio osrednji odbor. Mi smo zahitili mnienje većine osrednjeg odbora; u smislu poslovnika čitao je izvjestitelj mnienje manjine, i došao je red na ovo viećanje: ovo je dakle odgovor na predlog Nj. Veličanstva, što je manjina osrednjeg odbora zaključila. Mi dakle uslied poslovnika viećati moramo o mnienju manjine osrednjeg odbora i tim smo upravo, što smo zaključili, da nećemo poslati zastupnike na carstveno vieće, riešili jednu stranu predloga manjine osrednjega odbora.

Što se tiče primjetbe, da je stavljeno pitanje po preuz. g. predsjedniku, naime „hoćemo li primiti predlog manjine osrednjeg odbora sa dotičnim promjenami“, od većine zabačeno i da je prestalo pitanje, da hoćemo o promjenah viećati, to je istina; ali nestoji, da nemožemo dalje viećati, jer je to proti poslovniku.

Moram ovdje da ponovim rieči gosp. Briglevića, da dostojanstvo vis. kuće zahtieva, da Nj. Veličanstvu damo odgovor, koj će nješto više sadržavati, nego samo: ne. Treba je, da damo odgovor motiviran; to je gg., običaj, koj u svakoj parlamentarnoj skupštini vlada.

Ja ću ovdje i to izraziti, da je sabor ugarski takodjer dobio predlog od Nj. Veličanstva, da pošalje poslanike u Reichsrath, pak Ugri nisu odgovorili samo: nećemo; nego ugarska adresa sadržava u sebi, da priznaju zajedničke interese medju Ugarskom i drugimi pokrajinami austrijskimi, pa da su pripravni od vremena do vremena ugovarati sa vladom, kako da se ovi zajednički interesi rješavaju. (Mrmljanje). Ja sam već jedanput rekao, da za me *ah!* i *be* — nije razlog; tko to taji, nije čitao adresu.

Ako dakle ugarski sabor, o kojem se mora priznati, da bdije nad svojim pravom, nije našao izpod dostojanstva i za pogibeljno, priznati, da ima zajedničkih interesah, i da je pripravan dogovarati se o tom, kako da se rješavaju, nemože to dakle biti niti izpod dostojanstva našeg i pogibeljno za našu slobodu.

De neima zajedničkih interesah, ja tu argumentaciju, gospodo, nedokučujem, jer vidimo, da baš ovi zajednički interesi na nas svaki dan djeluju, a ako to stoji, tada moramo nastojati, da se ovi zajednički interesi tako rieše, da budu na našu korist, i da nebudu više absolutistično rješavani, kao što je to bilo od godine 1848., gdje je vlada imala pravo razpolagati našom krvju i imetkom.

Ja neuvidjam, kako jur kazah, zašto bi ovo priznanje zajedničkih interesah bilo pogibeljno za našu slobodu i naša prava, i da bi bilo proti našemu dostojanstvu; dapače ja scienim, tako mi Boga, koj u naša srca vidi, da ćemo doživiti

Digitized by Google

zle posljedice, ako na kraljevski predlog negativni odgovor damo.

Avelin Ćepulić. Ja doduše nisam imao čast uticati u stvaranje zaključka, kojim je izrečeno, da se poslanici od strane trojedne kraljevine na Reichsrath šiljati nemogu, i upravo žao mi je, da nisam kod ove svečanosti našeg naroda učestvovao, a mogu vas uvjeriti, da sam učestvovao, da bi bio takodjer zaviknuo svim glasom, da za Reichsrath nisam.

Ja moram onoj gospodi, koja se ovog Reichsratha plaše, kazati, da u njih nevidim one muževnosti i odvažnosti značaja, koja se od zastupnikah naroda zahtieva.

Zašto gà se toliko plašimo, zašto mu nepogledamo smiono u lice, zašto da potanje nepogledamo, kakovo je to strašilo? Ne zato da unj idemo; nu ja mislim, da to nije razlog, da se nebi morali pobližje upoznati š njim.

Prelazim na kraljevski predlog; ondje se veli, da pošaljemo zastupnike u državno vieće. O tom se visoki sabor izrekao i mi nećemo poslati zastupnike na državno vieće; s toga je dakle ovo pitanje riešeno.

Ali u tom kraljevskom predlogu kaže se takodjer, da se izrazimo, kako ćemo u buduće naše zastupnike ustavnim putem u državno vieće pošiljati.

Ja razlikujem ovdje dva momenta ili dva Reichsratha. Prvi je urečen na 29. travnja; mi smo kazali, da nećemo ići u aprilski Reichsrath.

Sada nastaje pitanje, da li ćemo u koj budući Reichsrath i kakovim pntem, da li ovim ili ustavnim putem, unići.

Ja mislim, da o tom moramo na svaki način nješto kazati. To zahtieva naše štovanje prama vladaru.

Mi smo kazali, da nećemo u ovaj Reichsrath, nego da kažemo, da nećemo i u buduće: dosljedno je, da se i o tome izjavimo.

Zato predlažem, da se na svaki način dalje viećanje nastavi, i da se zaključi, da li ćemo u budući Reichsrath ići ili ne.

Svetozar Kušević. Ovo ćemo pitanje najlaglje onda riešiti, ako si dosljedni budemo i ako se poslovnika držali budemo.

U koliko se ja sjećam, mi nismo ni jednu kraljevsku propoziciju naprečac riešili, nego smo svaku pojedinu u odsjeke odputili i vrhu takvih su nam predlozi osrednjeg odbora za viećanje prispjeli.

Tim je načinom i sa četvrtim kraljevskim predlogom postupano, te nam i taj treba urednim putem riešenju privesti.

Dočim je indi predlog osrednjeg odbora propao, valja nam glede predloga manjine osrednjeg odbora u svima stranama viećati i glasovati.

Ona gospoda, koja tvrde, da predlog manjine osrednjeg odbora ima u sebi takovih točakah, koje pretresivati netreba, imala bi to bila prije u obzir uzeti, i prije debate o tomu predlogu svoje primjetbe učiniti, jer sada je već prekasno o onomu govoriti, što je svestrano pretrešeno.

Ja držim od moje strane, da dostojanstvo ove kuće, i prizrenje, koje smo dužni predlogu manjine osrednjeg odbora, zahtieva, da svaku točku osrednjeg odbora riešimo, a to se i tim lakše učiniti može, budući to visokoj ovoj kući u ničemu neprejudicira, ako se predlog urednim putem, ma na koju stranu, rieši, što manjini odbora prejudicirati neće, jer većina valjano odlučuje.

Koliko sam ja razabrao, mi smo u subotu o načelu viećali, koje se u svih trih predlozih nalazi, a da smo kroz to u pitanju stojeći predlog odbacili, s moje strane nepriznajem, jer o tomu niti glasovano nije.

Ja indi od moje strane pristajem uz predlog g. Cuculića i predlažem, da se o cielom predlogu manjine osrednjeg odbora i glasuje.

Vinko Pacel. Ja se nesjećam, ali mi se čini, da je u subotu predlog manjine osrednjeg odbora zabačen.

U ostalom, što kažu gospoda, da ugarski sabor nije izpod svoga dostojanstva pronašao, viećati o zajedničkih interesih, moram odgovoriti, da u ugarskom saboru o tom niti govora bilo nije, to je bilo u adresi. Zato mislim, da se to sve dade na odbor, koj će adresu sastaviti.

Makso Piškorec. Predlog, ili ako hoćemo baš, četvrto pismo kraljevsko sadržava 2 strane:

1) da šaljemo naše zastupnike u državno vieće;

2) da pitanje u pretresivanje uzmemo, kakvim načinom ćemo sada i u buduće naše zajedničke interese urediti.

Ja mislim, ako o jednoj strani viećamo, da drugu izpustiti nemožemo.

Ja sam toga mnienja, da se uvrsti u adresu, da i u buduće nećemo ići u državno vieće; zato moramo razloge navesti.

Obljubljeni predlog g. Stojanovića navadja takodjer ovaj razlog, akoprem nedosljedno, jer kaže, da nećemo ići u državno vieće, jer se tamo o nas bez nas vieća; a car nas zove tamo.

Zato mislim, izpao zaključak kako mu drago, ja se uviek većini pokorim, da se i druge točke u pretresivanje uzmu, jer to nalaže poslovnik, da o predlozih, koji su na stolu visoke kuće, viećanje biti mora.

Andrija Uhernik. Ja ću samo odgovoriti gosp. Ćepuliću, koj je kazao, da se kuća nije izjavila, da li će u buduće poslanike šiljati u carstveno vieće ili ne.

Preuzv. g. ban je pitanje stavio, da li kuća pristaje na to, da neudioničtvuje na carstvenom viću, i kuća se je izjavila, da neudioničtvuje.

Ja mislim, ako je kuća na to pristala, da se razumieva za sada i za budućnost; jer carstveno vieće je tako organizirano, kako je ovdje predloženo, i sabor se je već u tom obziru dovoljno izjavio.

Adolfo Veber. Sada po mojem mnienju nastaje pitanje, može i mora li se dalje viećati o pitanju carevinskoga vieća, a ja odgovaram, da može i mora; pak u tom se naprije pozivam na sličnost dogadjajah.

Da je zastupnik kutinski kod ugarskoga pitanja postavio prvo pitanje, hoće li visoka kuća savez s Ugarskom ili ne: jamačno znadem, da bi mu sva kuća bila odgovorila, da hoćemo, pak se nebi bili dogodili oni žalostni prizori, koji su se samo zato sbili, što je preskočiv prvo pitanje, počeo namah drugim, to jest: kakov želimo savez: realni ili personalni?

A što je on ovo drugo pitanje postavio, vidi se jasno, da je ovo drugo o načinu sasma potrebno. —

Isto se evo dogadja i kod pitanja o carevinskom viću, gdje smo najprije odlučili, da nećemo da šaljemo poslanike, sada dakle nastaje posve naravski drugo pitanje, kako da nećemo, pošto se i jestna i niječna stvar može obaviti na više načinah. Jer možemo kazati, da tako nećemo slati zastupnike na carevinsko vieće, da nepriznajemo nikakovih zajedničkih poslovah, koje bismo s Austrijom obavljali; ili pako, da priznajemo zajednicu tu, ali očitujemo, da je nećemo da rješavamo na predloženi po vladi način, već na svoj način.

Digitized by Google

Ništa pako nehtjeti kazati na ovaj poziv, da imamo pronaći način, kako ćemo u buduće slati zastupnike, znači zatvoriti oči, pa misliti, da nitko nevidi, što mi nevidimo.

Niti nekoristi kazati, da se na temelju predloga manjine neima dalje viećati, jer u svakom predlogu valja izcrpiti sve česti, dakle i u predlogu manjine, povodom i temeljem kojega se je i dosada viećalo.

Tim pako što smo prvo pitanje niječno riešili, riešili smo doduše prvu i drugu čest predloga manjine, rekavši i da neidemo u carevinsko vieće i da nećemo toga pitanja s Ugarskom rješavati, pošto smo ga sami riešili; sada dakle nastaje tretja čest predloga manjine o zajedničkih interesih, koja nije nimalo izključena niječnom rješitbom prvoga pitanja, jer spada izvan njegova okruga, sadržavajuć nešto posve drugo.

O toj dakle tretjoj česti valja još dalje viećati, pak ona se može sasvim zabaciti, samo ju valja riešiti; zapriečiti pako svako dalnje viećanje nemože se nikako, da se nesagrieši proti poslovniku; zato sam ja svakako za to, da se viećanje nastavi.

Eugen Kvaternik. Na koliko se sjećam, u subotu se je prije, nego se je konačno odlučilo, da u Reichsrath neidemo, povela debata na temelju §. 63. poslovnika, bi li se mogao predlog manjine osr. odbora razdieliti u točke, i onda točka po točku viećati? To je bilo zabačeno, a onda se učinila nova formulacija. Na temelju ove se vis. kuća izrazila, da neide u Reichsrath. Ako to stoji, onda je kuća zabacila cieli predlog manjine osr. odbora, i o njem više govora biti nemože. Zato se slažem sa g. Stojanovićem.

Mihajlo Košćec. Kad je gosp. Briglević predlog učinio, kako da se pitanje postavi na kraljevski predlog, čini mi se, da sam upravo ja prvi povod dao, da bi moguće bilo, da se predlog manjine osrednjeg odbora razdieli u dve točke; ali to sam predložio uvjetno, ako se predlog gosp. Briglevića nebi primio. Ja sam osjećao, da je predlog gosp. Briglevića bio primljen, dakle sada više o točkah govora biti nemože.

G. Čepuliću, koji kaže, da je to drugo pitanje, hoćemo li u travanjski Reichsrath ići ili u koji drugi, imam odgovoriti, da nismo kazali, u kakovo carstveno vieće da nećemo ići; buduć smo in generali izrekli, da u Reichsrath neidemo, zato netreba kazati, kako da ćemo u buduće poslanike pošiljati.

Zato se slažem sa gosp. Stojanovićem, da se odbor imenuje, koj će adresu sastaviti.

Stjepan Iliašević. Iskreno moram izpovjediti, da se veoma čudim, što se je toliko govornikah u tako jasnoj stvari pojavilo. Ja u kraljevskoj propoziciji vidim 2 strane. Prva glasi: Hrvati izaberite poslanike na državno vieće. A što odgovoriše Hrvati svietloj kruni? Mi nećemo. Druga strana veli: što ćete u buduće u tom pogledu učiniti, i na koj način?

Ako smo na prvo pitanje odgovorili, to scienim, da moramo i na drugo. Kad smo mi jedanput kazati mogli, mi nećemo, to možemo i sada kazati, hoćemo ili nećemo. Dakle ja smatram, kada smo 1. točku riešili, da i drugu riešiti moramo.

Mirko Šuhaj. Što nam je u tom pitanju izvesti bilo, to smo u zadnjoj sjednici zaključili, i mi smo načelo neodvisnosti naše tako sjajno izrekli, i tako znameniti zaključak učinili, da š njime s ponosom pred Evropu stupiti možemo.

Ja bi želio, da bi dosljedno kod ovog zaključka ostali, i u dodatke i izpravke se nebi upuštali. Mi smo od negda falili u tom, što smo uviek više činili, nego što se je od nas tražilo i nego što je treba bilo. Da nam to nije dobrim plodom urodilo, o tom neima dvojbe, tko o tom dvoji, neka čita reskript na ugarsku adresu.

Razlozi, koji su ovdje navedeni, nisu mene osvjedočili. Što se poslovnika tiče, čudim se, da se gg. baš danas toliko za poslovnik zauzimlju, dočim smo već višeput od njega odstupili i dočim sam toga uvjerenja, da je poslovnik za nas, a ne mi za njega! — Po poslovniku, ako je pitanje po predsjedniku postavljeno, u cjelovitosti ostati mora. Analogija po g. zastupniku bakarskom navedena nestoji, jer ako bi se bilo u ugarskom pitanju postavilo, hoćemo uniju ili ne, i ako bi sabor izrekao, da nećemo, prestalo bi svako dalnje viećanje. (Živio!)

Zato ja mislim, da je predlog temeljit, da se odbor za izradjenje adrese imenuje.

Slavoljub Bosanac. Ja držim, da u subotu ono pitanje, koje je svietli ban stavio, nije zabačeno, jer prije se uviek govorilo, da je pitanje po g. Vrbančiću formulirano samo predlog predbježni, koj dalnje viećanje neizključuje.

Dočim pako za adresu mora biti materiala, i dočim se i onako poslie o štilizaciji bi morala rieč povesti, jerbo puka negacija nemože unutra stajati, zato mislim, da i manjina mora svoj izraz naći.

Ako nam se ovdje nebi dopustilo viećati, moglo bi se misliti, da smo svi jednog mnienja, što pako ovdje slučaj nije; jer kada mnogi priznaju zajedničke interese, onda mislim, da se ova pitanja razstaviti moraju, jer bi inače mnogi prisiljeni bili protestirati. (Ah!)

Pavao Batagliarini. U subotu došao je u glasovanje predlog manjine osr. odbora. Ja se dobro sjećam, da je svietli ban ovo pitanje stavio: „Prima li vis. kuća predlog manjine osr. odbora sa pridržanjem dotičnih promienah?“ Ovo pitanje je propalo absolutnom većinom; ako je ovo pitanje propalo u načelu, ako je umrlo: kako ćemo mu kakovo udo uživotvoriti? O tom pitanju dakle više govora biti nemože.

Što se tiče navadjanja razlogah, to je drugi predmet, i to stoji saboru na volji, ili će to odmah učiniti ili odboru predati; ja nisam za to, da se to odmah učini, nego za predlog gosp. Stojanovića, buduć je to velevažna stvar. Ja se dakle slažem, da se odbor za adresu imenuje.

Antun Starčević. Ja izjavljujem, da ja tu otajstvenu stvar, koju nam nekoja gospoda za nekakov predlog manjine osrednjeg odbora izdaju, smatram i moram smatrati za non ens, za izmišljotinu, koja mi je više nego sumnjiva. Taj tobožnji predlog majine osrednjeg odbora nikada nije tiskan, nikada nije na stolu sabornice ležao, njega dakle po našemu poslovniku neima. I upravo zato je meni ta stvar sumnjiva, što se jedna gospoda na tu izmišljotinu pozivlju, što ta gospoda hoće da mi viećamo, da glasujemo o onome, što nepoznamo.

Onima, koji se u ovome predmetu pozivlju na poslovnik, te kažu, da treba od točke do točke ići te po redu o svakoj ih glasovati, ja odgovaram, da oni, štono se veli, miscent quadrata rotundis. Jer gdje je u predlogu više točakah, naravski, da ih svaku treba posebice pretresivati i rješavati. Ali nut, u kralj. predlogu neima ništa više, neima nikakovih točakah, nego se prosto zapovieda, da idemo u Reichsrath, i da ustanovimo, kako ćemo u buduće tamo ići.

To je, gospodo, sav i jedini sadržaj ovoga predloga, pa makar ga tko mu drago, na koliko mu volja točakah razdielio, time bi taj razdielitelj samo svoju nespretnost pokazao, a doista nas nebi ganuo, da o tih suvišnih i bezumnih toč-

Digitized by Google

kah viećamo. Time je za sve one, koje istina i razum vodi, očito, da je taj predlog prekojučer sasvim riešen, da je podpuno izcrpljen. Ja sam tvrdo uvjeren, da svi ovako mislimo i sudimo; ali žalibože ima gospode medju nami, koja žele, da bi s tom stvarju drugačije bilo, nego-li doista jest. Odtuda toliko šaranje i okolišanje.

Budi mi dopušćeno, za odgovor mome štovanom prijatelju, g. Veberu, jedan točan primjer navesti. Da bi ja njemu rekao: Adolfe, daj mi 100 forintih, pa ćeš mi i u buduće davati, kad i koliko se meni svidi. Za sada daj mi 100 for. odmah, a za buduće promisli se i ustanovi, hoćeš-li mi davati novce iz lievoga ali desnoga žepa, hoćeš-li mi ih sam nositi ali po drugih slati, itd. Ako bi mi moj vriedni prijatelj Veber na to moje nepravedno zahtjevanje ovako odgovorio: „ja tebi nedam nikakovih novacah“, ako bi mi velim moj prijatelj Veber tako odgovorio, — a ja sudim da bi upravo tako, — onda ja bi rado znati, da-li bi moj prijatelj Veber mudrovao i glavu. si razbijao oko toga, kako mi neće novce dati ni iz lievoga ni iz desnoga žepa, ni iz listnice ni iz ormara, kako mi ih neće ni slati, ni sam nositi, itd. Kad smo dakle zaključili, da u Reichsrath neidemo, ja se nemogu uputiti, da ta gospoda danas mudruju, kako da neidemo u Reichsrath, nego se bojim, da ta gospoda rade i govore, kako da mi u Reichsrath idemo, — kako da u Reichsrath dojdemo. —

Čudno je, gospodo, to postupanje njekoje gospode medju nami. Ta nam gospoda narivavaju njekakov predlog manjine osrednjeg odbora, predlog, za koj i ona sama znadu, da nami nikada nije bio priobćen; ta gospoda niti nam kažu, da-li je taj otajstveni predlog neodvisan od spisa g. Price, ni da-li s njime stoji u kakovom savezu, ni da-li su ta oba spisa jedan podpun i nerazdruživ predlog, ni da-li valja pod imenom toga predloga razumiti spis samoga gosp. Price! O čemu dakle, i kako da viećamo, da glasujemo? Pa da to nije sumnjivo!? Ali ja se popravljam i velim, da meni već nije sumnjiva, nego sasvim očita namjera te gospode.

Gospodin Žužel pozivlje se na odgovor peštanskoga sabora. Ali taj gospodin valjda neće da zna, da je peštanski sabor i drugačije predloge dobio, i da je onim predlogom sasvim drugo načelo za temelj služilo. Ondje bo prestolje mnije, da ono narodom Ungarije milostinju dieli, da im daje ono, što im dati ono se nećuti držanim. Dakle peštanski sabor mora one predloge drugačije pretresivati, mora pitanje svestrano razpravljati. Nu mi, mi koji niti smo se našega ustava odrekli, niti nam je on budi samo pod izlikom naše krivnje otet, mi niti smo držani primati milostinju od kralja, ni obrazloživati zaključke, koje izdadosmo na protuustavne, na protuzakonite predloge.

U ostalom ja još nikada nisam čuo, da je ijedan sabor viećao o razlozih, nego vazda samo o zaključcih. Mi zaključak već učinismo, pa time to pitanje konačno riešismo. Ako-li nam se svidi, — zašto ja ipak nisam — mi možemo i razloge, s kojih onaj zaključak stvorismo, prestolju prikazati. Nu ti razlozi, kako rekoh, nespadaju u viećanje, nego može ih sabrati odkuda mu drago onaj odbor, koga ćemo izabrati za da adresu složi. U adresu spadaju razlozi, a adresu ćemo štiti i pretresivati u punoj sjednici, te onda možemo dodati i izpustiti sve, što nam se svidi. Tu možemo kazati, da mi u Reichsrath neidemo, da kralj neima pravo nas tamo zvati, a mi neimamo držanstvo tamo ići, da bi taj korak bio i proti našemu ustavu i proti sreći naše kraljevine, te da mi niti možemo niti hoćemo tu žrtvu učiniti za bilo čiju volju.

Nu podništo ja nemogu pristati, da mi podmećemo Nj. Veličanstvu, našemu kralju, budi kakove težnje, o kojih sam kralj negovori. U kraljevskom predlogu neima glasa ni traga nikakovim zajedničkim interesom. Nemojmo se dakle ni mi u pretresivanje tih izmišljenih interesah upušćati. Ako li se s vremenom o tih interesih govor zavrže, ja si pridržavam rieč, te ću dokazati, da mi Hrvati s narodi Austrije ne samo nikakova interesa neimamo, nego da su naši interesi onim narodom, a njihovi interesi nami, upravo protivni.

Time ja glasujem za predlog g. Stojanovića.

Antun Stojanović. Ja vidim, da se hoće na drugi način borba da ponovi, ali mislim, da neima temelja. Kad je glavno pitanje riešeno, nemože biti o specialnih pitanjih viećanja. Za specialna pitanja je onda vrieme, ako glavno nije sasvim presahlo. Medjutim što se zahtieva, da se uzme u specialnu debatu? Dva passusa, i to prvi, koji slovi o solidarnosti sa Ugarskom, a drugi passus tako zvani zajednički interessi.

Što se tiče solidarnosti naše prama Ugarskoj, to nije takav passus, da bi vis. kuća o njem viećati morala, taj spada u motivaciju adrese, i to će odbor za adresu upotrebiti moći, ne samo moći, nego morati, jer to je najveća podpora našega zaključka.

Što se tiče zajedničkih interesah, ja bi na to odgovorio ovako: Neka mi gosp. Vrbančić, koji toliko o tih interesih govori, naznači, koji su ti zajednički interesi i kakovi su. Ja od moje strane takovih interesah, koji bi se nas pravno ticali, neznam. Ako su to interesi oni, glede kojih ćemo mi užji savez sa Ugarskom sklopiti, onda se nemožemo razgovarati, da li ćemo to bečkoj vlad iodstupiti; nemože biti unija realna sa Peštom i Bečom. Ako su pako ovi interesi u patentu od 26. veljače sadržani, to ja opet gosp. Vrbančića pitam, što on pod timi interesi razumieva? Ako su ti, onda je vis. kuću pozornu činim na jednu poglavnu okolnost, da mi kao ustavno tielo radimo i osnivamo na spisih, koji niti su proglašeni u našoj zemlji, i proti kojim smo protestirali. (Živio!)

Ja bi rado znati, koji su ti interesi, jer u kralj. predlogu nestoji o tom ništa. Dakle nenalazim temelja, da imamo o tom viećati. Polag poslovnika ako se hoće o predmetu kojem viećati, to mora biti ili kralj. predlog, ili predlog od kojega člana. Buduć da nije od kralja predlog učinjen, da razabiramo, ili ima ili neima zajedničkih interesah, i buduć o tom nikakvo viećanje bilo nije, zato i glasovati nemožemo glede toga predmeta.

Uslied toga ostajem kod predloga svoga, i predlažem, da se pitanje po svietlom banu stavljeno zabaci, i odbor za adresu imenuje.

(Živio!)

Slavoljub Vrbančić. Gospodin Stojanović me je interpelirao, molim, da ovom gospodinu odgovorim, da li ima zajedničkih interesah ili ne?

Čudim se, da je gospodin Stojanović, kao bivši činovnik pod neustavnom vladom, ovo pitanje stavio.

Da je ovo pitanje stavio čovjek, koj se je poslje godine 1848. uvukao u Austriju, nebi se čudio, ali gospodinu Stojanoviću to nemogu oprostiti, jer je proti njegovom unutrašnjem uvjerenju. (Ah!)

Tko zna, da smo mi u državni zajam donašali; tko zna, da su se naši vojnički poslovi u Beču rješavali; tko zna, da

Digitized by Google

smo imali mitnice; tko zna za državni dug, taj nemože tajiti, da neima zajedničkih interesah.

Ja želim, da se ovi interesi ustavnim načinom i solidarno s Ugarskom rieše, i želim, da se put iznadje, kako ćemo s Ugarskom od slučaja do slučaja ove zajedničke interese izravnati.

Tomislav Cuculić. Kad bi ja sad rekao, da nije dan, nebi mi nitko vjerovao. Kad je gospodin Starčević rekao, da nezna ništa o predlogu osrednjeg odbora, ja mislim, da to visoka kuća neće vjerovati; jer sam ja predlog i na temelju ovog predloga izradjenu izjavu gospodina Price od rieči do rieči ovdje pročitao. Dosta je bilo predlogah, koji nisu bili tiskani, pak su ipak u pretres došli, mislim, da to dakle zapreka biti nemože.

Što se ovog predmeta tiče, to je istina, da kraljevski predlog sastoji iz dvijuh stranah, prva strana glasi: izaberite i pošaljite zastupnike na carstveno vieće, a druga strana: odredite način kako ćete udesiti u buduće ustavno isti vaš odnošaj prama Austriji, i na koji način pošiljati zastupnike na državno vieće.

Na prvu stran smo odgovorili, da nećemo, jerbo je protivno našim ustavnim zakonom.

Druga stran, kako se to ima u buduće učiniti, nije riešena; zato predlog manjine osrednjeg odbora valja uvažiti, jer sadržava potanko izvedene zajedničke interese, koji faktično obstoje, i valja, da se bez upliva naše domovine nerieše, to od nas zahtieva i ustav i sloboda, da utičemo u riešenje ovih interesah, na način, kako ga manjina osrednjeg odbora predlaže; ja dakle molim, da se vrhu toga vieća.

Preuzv. g. **ban.** Ja stavljam pitanje: Hoće li visoka kuća, da vieća vrhu druge i treće točke predloga manjine osrednjeg odbora?

Antun Stojanović. Molim, da bude glasovanje javno i poimence.

(Na obće zahtjevanju čita imena; sa „da“ glasovalu 46, sa “ne„ 69.

Preuzv. g. **ban.** To je sada zaključeno. Sada ćemo odbor za adresu izabrati.

(Izabira se odbor iz 9 članovah.)

Preuzv. g. **ban.** Sutra mi nije moguće sjednicu držati. Danas zaključujem.

Digitized by Google

Petdeset i sedma saborska sjednica 9. kolovoza 1861.

Zapisnik,

žametnut o petdeset i šestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne petog kolovoza godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzvišenoga gospodina bana baruna *Josipa Šokčevića*, a uz bilježenje g. *A. Stojanovića.*

Po pročitanom i odobrenom zapisniku od 55. saborske sjednice priobći svietli ban, da je dopust na 5 danah dao zastupnikom naroda iz Krajine gospodi Josipu Akšamoviću, Marku Stojanoviću, Jovi Trboeviću, Mihajlu Badovincu, Adamu Gašparoviću, Gavri Gjuričiću, Dioniziji Despiniću, Miši Plemenčiću, Pavlu Jovanoviću, Andriji Brliću i Jovanu Popoviću.

Čitani su izborni zapisnici za gospodina Gjuru Križanića, koji je mjesto g. Tome Padavića u kotaru čabranskom za narodnog zastupnika izabran; — zatim za gospodu Roberta Zlatarovića i Avelina Ćepulića od strane grada Zagreba za zastupnike naroda izabrane. Ovi su izborni zapisnici odpućeni na verifikacionalni odbor.

Zastupnik naroda g. Juraj Vukqvić javlja, da se je do dozvoljenog mu dopusta vratio, i svoje mjesto u saboru zauzeo. Uzeto na znanje.

Gosp. Stjepan Iliašević, zastupnik kaptola začesanskoga, moli za dopust od 14 danah, da uzmogne uslied više. naredbe držati izpite na kralj. gimnazijah u Varaždinu i Osieku. Ovaj dopust bude gosp. prositelju dozvoljen.

Zatim je sabor prešao na dnevni red, naime na nastavno viećanje o kraljevskih predlozih.

Svietli ban predloži, da se vieća o drugoj i trećoj točki predloga manjine osrednjeg odbora glede pošiljanja na carstveno vieće.

S razloga, što je saborskim zaključkom dana 3. kolovoza 1861. glede neudioničtvovanja kod carstvenog vieća donešenim predmet viećanja posve izcrpljen, niti se može više o tom viećati il glasovati — jeste zastupnik naroda g. Antun Stojanović predložio, da se predlog svietlog bana zabaci, no da se izabere odbor, koji će na kralj. predloge izraditi adresu na Nj. Veličanstvo kralja.

Po svršenoj vrhu ovih predlogah debati, imalo se je glasovati, i bude glede toga na predlog g. zastupnika Antuna Stojanovića jednoglasno zaključeno, da se glasuje javno i poimence.

Odmah zatim preduzeto je glasovanje vrhu pitanja, koje je svietli ban stavio, a sabor primio: „hoće li visoka kuća, da o drugoj i trećoj točki predloga manjine osrednjeg odbora glede pošiljanja zastupnikah na carstveno vieće vieća ili ne“?

Saborski bilježnik Antun Stojanović, jeste imena gospode članovah saborskih pozivao, glasove pako g. bilježnik saborski Lavoslav Šram bilježio.

Po pročitanom još jedanput pitanju, jesu za viećanje glasovala gospoda:

Antunović Antun.
Babić Mato.
Baltić Mojsija.
Belas Pavao.
Bosanac Slavoljub.
Botić Luka.
Cuculić Tomislav.
Haulik Gjuro.
Havliček Nikola.
Iliašević Stjepan.
Jelačić grof Antun.
Klučec Ivan.
Kralj Ivan, biskup.
Kršnjavi Mirko.
Kukuljević Ivan.
Kušević Svetozar.
Lovrić Franjo.
Luger Petar.
Mažuranić Ivan.
Mesić Mato.
Muhić Pavao.
Nikolić Georgie.
Obradović Jovo.
Očić Petar.
Pavlešić Janko.
Perkovac Ivan.
Piškorec Makso.
Rački Franjo.
Rebrača Dragutin.
Sladović Mato.
Smičiklas Gjuro, biskup.
Soić Venceslav, „
Strossmayer Jos. Gjuro, „
Lukić Adam.
Šagovac Franjo.
Šatvar Petar.
Veber Adolf.
Vončina Ivan.
Vranicani Ambroz.
Vrbančić Slavoljub.
Vukotinović Ljudevit.
Zmaić Bartol.
Zoričić Antun.
Žuvić Josip.
Žužel Franjo.
Ćepulić Avelin.

Za neviećanje glasovala su gospoda:

Balog Ladislav.
Barabaš Marko.
Battagliarini Pavao.
Bogdan Ivo.
Božićković Marko.
Bračevac Josip.
Brkić Simo.
Briglević Josip.
Bušić Imbro.
Draganec Pavao.
Uhernik Andrija.
Ferić Lazar.
Frigan Vjekoslav.
Galić Simo.
Hrvoić Stjepan.
Ivanišević Stjepan.
Jakić Antun.
Jakovčić Pavao.
Janda Ivan.
Jelačić Dragutin.
Jelačić Kažimir.
Jeličić Nikola.

Digitized by Google

Joanović Anatolia.
Kajganović Nikola.
Kos Slavoje.
Koščec Mihajlo.
Kristianović Vjekoslav.
Kuhar Franjo.
Barun Kušlan Dragojlo.
Kvaternik Eugen.
Lučić Nikola.
Lehpamer.
Muravić Vajo.
Vardian Ivan.
Pacel Vinko.
Križanić Gjuro.
Pavić Lazo.
Pavletić Jaćim.
Pečara Franjo.
Perenčević Stjepan.
Perić Mato.
Petras Stevo.
Petrović Gervazija.
Petrović Ivan.
Raff Nikola.
Relković Ferdo.
Rozgaj Nikola.
Slamnik Ljudevit.
Skukan Pavao.
Slavnić Marko.
Solariček Franjo.
Starčević Antun.
Stipetić Joso.
Stojanović Franjo.
Stojanović Antun.
Šram Lavoslav.
Šuhaj Mirko.
Švajcer Vjekoslav.
Švarc Josip.
Šviglin Janko.
Torbica Joso.
Vrbanić Josip.
Vrdoljak Petar.
Vukelić Petar.
Vuković Gjuro.
Vuković Stjepan.
Vuščić Josip.
Zlatarović Robert.
Zadravac Vjekoslav.

Uspjeh glasovanja proglasi svietli ban time, da je njegov predlog, što bi se o drugoj i trećoj točki predloga manjine osrednjeg odbora viećalo, sa 69 šestdeset i devet glasovah proti 46 četrdeset i šest zabačen.

Poslie toga su, predlogu g. zastupnika Antuna Stojanovića shodno, u odbor, koji će izraditi na najvišje kraljevske propozicije adresu na Nj. Veličanstvo kralja, tajnim glasovanjem izabrana gospoda zastupnici:

Antun Stojanović sa	77	glasovah.
Antun Starčević sa	76	„
Barun Kušlan Drag. sa	76	„
Kvaternik Eugen sa	73	„
Šram Lavoslav sa	68	„
Vuščić Josip sa	66	„
Zlatarović Robert sa	45	„
Rački Franjo sa	42	„
Mirko Šuhaj sa	37	„

i pošto se je g. Franjo Rački zahvalio

G. Franjo Uhernik sa 31 glasom.

Tim bude ova sjednica zaključena.

U neprisuću preuzv. gosp. bana radi bolesti

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

A. Stojanović, v. r.
saborski bilježnik.

Josip Briglević. (Kao predsjed:) Najprije moram vis. saboru nješto prijaviti.

Preuzv. gosp. ban se je jučer upitao, da li se sjednice mogu držati, bez da on predsjeduje.

Telegram je prispio, da nikakve zapreke neima, i da će dotični reskript posle slieditи.

Lavoslav Šram. Čita telegram.

Slavoljub Vrbančić. Ja mislim, da se mi na ovu telegrafičku viest nimalo vezali nebi. Mi smo si kao ustavno tielo poslovnik sami sastavili, i radili po njem do dan današnji. U poslovniku naročito stoji, da je kuća vlastna izabrati si podpredsjednika, i da je ovaj vlastan javnu sjednicu držati.

To je pravo ustavno, koje nam niti dikasterium niti tko drugi podieliti može. Zato bi ja predložio, da se u zapisnik samo kao na znanje uzme, a ne, kao da smo mi uslied ove telegrafičke viesti bili vlastni, pod predsjedničtvom podpredsjednika javnu sjednicu držati. (Prima se.)

Antun Stojanović. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Josip Briglević. Ja moram vis. kuću pozornu učiniti, da nas skoro nebude dosta, da možemo viećati.

Antun Stojanović. Verificiranih zastupnikah imade ukupno 114.

(Brojenjem pronadjeno je, da je preko polovice verif. zastupnikah prisutnih.)

Lavoslav Šram. Čita publikanda, i to:

1. Prečastni gosp. arhimandrita Petrović moli za dopust od 15 danah, koji mu se tako dozvoli, da ga neće moći prije riešenja adrese nastupiti.

2. Izbornici kotara Pakračkoga predlažu zapisnik držanog 5. kolovoza g. t. novog izbora, uslied kojega bi gosp. Tomo Milanković izabran. Primiv ovo do znanja, odpućuje se kazani spis na verifikacionalni odbor.

3. Gg. zastupnici krajiški predlažu pismenu oprostnicu od sabora, veleći u njoj, da je njim svietli ban nalog podielio, da se kući povratiti imadu.

Ladislav Balog. Krajišnici biše pozvani, da viećaju s nami o državnopravnih pitanjih. Da su ova dovršena, tajim, jer su onda tekar riešena, kad bude adresa gotova i pročitana. Ništa manje nemogu za stalno držati, da je svietli ban iz vlastitog nagona krajišničke zastupnike odpustio, nego mislim, da je za to iz Beča nalog dobio. Zato bih ja predložio, da poglv. g. podpredsjednik onaj dopis, koj je možebiti radi krajišnikah došao, od svietlog bana izposluje, da shodan zaključak učiniti možemo.

Josip Briglević. Meni je preuzv. g. ban ovo izručio.

Lavoslav Šram. Čita.

Eugen Kvaternik. Već od njekoliko danah osjećamo, da jedan udarac za drugim na nas pada, i da nepravda s nami od svih stranah vlada.

Dušmani su naši to izvojevali, da neprisućtvuju više sjednicam sabora naša junačka braća krajišnici.

Ono, što je sada gosp. bilježnik čitao, nemože me ni malo uvjeriti, da li je to kraljevski odpis il nalog kakov, ili: da li je to preuzv. gosp. ban u ime kralja svojom vlastitom voljom učinio?

Dočim pako, kao što je gosp. Balog kazao, državopravna pitanja još nisu riešena, a naročito pitanje glede adrese: zato mislim, i usudjujem se visokoj kući predložiti, da bi putem našeg predsjedničtva ovaj sabor preuzv. gosp. bana zamolio, da bi izjaviti blagoizvolio, da li je ovo pismo primio od našeg kralja, ili, da li je on sam vlastitim nagonom onu naredbu izdao?

Ivan Kukuljević. Neima ljepše stvari nego dosljednosti pri pojedinom čovjeku, ali to još više dolikuje saboru, jer dosljednost ima biti načelo zakonodavnog tiela.

Kad smo molili, da nam se naše pravo i naša cjelokupnost povrati, premda ova nije od strane vlade pripoznana, dosljedno smo ipak molili, da naši krajišnici budu ovdje zastupani, a imali smo i pravo to moliti, te je ovo pravo pripoznano, kad nam je dozvoljeno, da krajišnici skupa s nami o važnih državopravnih pitanjih viećaju.

Ja moram očitovati, da se neslažem s onom gospodom, koja misle, da su ova državopravna pitanja trojedne kraljevine glede odnošajah prama Ugarskoj i Austriji već riešena.

Pitanje glede Ugarske još nije konačno riešeno. Isto tako ni drugo pitanje glede odnošajah prama Austriji, jer

Digitized by Google

adresa još uviek nije sastavljena i podnešena, a niti glavna točka, niti načelo ovdje proglašeno. Zato bi naša vlada tek onda sasvim dosljedno radila bila, da je krajišnike tako dugo ovdje zadržala, dok ovo pitanje nebude konačno riešeno.

Mi imamo dakle svetu dužnost proti ovakomu činu naš prosvjed u zapisnik sabora staviti, ako hoćemo da se prizna, da je Krajina doista cjeloviti dio naše trojedne kraljevine, i da se kao cjeloviti dio našeg sabora jedanput za svagda smatrati ima.

Mi smo prisiljeni, gospodo! za našu budućnost uviek i uviek misliti i raditi, ali za budućnost nećemo dobro raditi, ako ovo razpuštenje krajišnikah bez svakog znaka prosvjeda u našem zapisniku zabilježeno bude.

Ja nisam za to, kao što g. predgovornik, da se samo negodovanje ovdje izjavi, nego, kako rekoh, da se prosvjed u naš zapisnik stavi i da se ujedno naš kralj umoli, neka krajišnike natrag pozove, jer tek onda moći ćemo o naših budućih državopravnih pitanjih zajedno i pravovaljano viećati, a inače naš zaključak neima valjanosti, jer nismo cjelokupni, niti možemo naš narod valjano zastupati.

Eugen Kvaternik. Ja sam toga mnienja, da se mi u pretresivanje ovog predmeta nemožemo upustiti bez krajišnikah.

Ako su krajišnici sudjelovali pri zaključcih, državopravnih pitanjah naših tičućih se: to je naravna star, da moraju suviećati i pri adresi; zato mnijem, da se predlogu gosp. vel. župana Kukuljevića još to pridoda, da se mi u pretresivanje adrese nemožemo upuštati dotle, dok naša braća krajišnici ovamo se nepovrate.

Petar Očić. Ja se s tim slažem, da se prosvjed u zapisnik stavi, i slažem se, da se reprezentacija podnese, i da se razlozi navedu, s kojimi će se dokazati, da su uvriedjena prava ovih kraljevinah.

Ako se visoka kuća na ove dvie stvari ograniči, mislim. da nebi bilo probitačno dalnje korake učiniti.

Zaključiti, da nećemo dalje viećati, dok graničari nebudu opet ovdje, ja mislim, da to nebi bilo probitačno, dapače da bi to pri sadašnjih okolnostih veoma pogibeljno bilo.

Ako bi to vodilo k svrhi, ja bi obljubio predlog gosp. predgovornika; ali mislim, da s ovimi koraci nećemo svrhu postići, za kojom težimo, i bojim se, da nebi upravo ovaj korak druge posljedice za sobom povukao, koje mi s najboljom voljom od nas nebi mogli odvratiti.

Zato se ja s onim predlogom nemogu slagati; neslažem se iz daljnjih javnih razlogah, najmanje pako iz toga razloga, jer bi to značilo, njekakvu moralnu silu upotrebiti.

Sabor, ako hoće svoju dužnost i svoje zvanje izpuniti, mislim, da proti eksekutivnoj vlasti, koja ima svu silu u ruci, neće moći nikakvo sredstvo upotriebiti.

Slaveljub Vrbančić. Da je odpust krajišnikah nezakonit glede forme i glede same stvari, mislim, da nije potrebno dugo dokazivati, najveći dokaz je to, da s nami još druga sila vlada nego što mi mislimo.

Mi mislimo, da živimo u ustavnom položaju, ali još uviek živimo pod šibom absolutizma.

Ovaj odpust je nezakonit, i u formi i u materiji, jer preuzv. gosp. ban nije vlastan o ovoj kući razpolagati. Glede materije je nezakonit, jer krajišnici su zastupnici naroda, oni su bili pozvani, da viećaju o svih državopravnih pitanjih. Akoprem smo mi protest stavili, to se je ipak drugčije tumačilo. —

Mi smo kazali, sva državopravna pitanja, to je jako obširno. Preuzv. g. ban nije imao pravo, onaj visoki odpis po svojoj volji tumačiti. On bi morao razlučiti svoju osobu od osobe kao Komandirender, on je morao kao ban pri saboru se upitati, i bio je obvezan stvar na čisto izvesti s nami. On je dužnost kao zapovjednik General-Commande promienio sa ustavnom dužnosti kao ban.

Ja nemogu za protest glasovati, nego za to, da u našem zaključku izrazimo, da je odpust graničarah nezakonit, i da tražimo od preuzv. g. bana, da krajišnike u sabor natrag pozove. Kad mi od preuzv. g. bana odgovor dobijemo, onda možemo predstavku učiniti.

Najprije moramo zahtievati, da se ono, što je nezakonito, popravi, i ako se to nebi htjelo, onda istom imamo povod daljnjoj tužbi.

Što se tiče predloga g. Kvaternika, nemogu na njega pristati, što je proti našem poslovniku, i što nebi rado, da se razlika učini med jednim i drugim zastupnikom.

U našem poslovniku stoji: da je vlastna polovica u sabornici stvarati zakonite zaključke. Ako je dakle bez svake razlike polovica narodnih zastupnikah prisutna, može se adresa u pretresivanje uzeti.

Antun Stojanović. Ja bi svakako toga mnienja bio, da se mi u meritorno viećanje ili odvjetovanje dotle neupustimo, dokle neprispije putem predsjedničtva ono pismo, koje je nedvojbeno kralj poslao.

Na onu opazku g. Vrbančića proti g. Kvaterniku moram odgovoriti, da primjetba g. Vrbančića nestoji, jerbo poslovnik kaže, da mora kod viećanja biti absolutna većina. Sada se ide na to, da li ćemo broj krajišnikah izpustiti, ili ne. Ako broj krajišnikah izpustimo, onda je polovica, ako ih neizpustimo, i ako ih brojimo k verificiranim zastupnikom, onda nije.

Dakle nisam za to, da se sada meritorno vieća radi toga, nego da g. predsjednika umolimo, da zaište od preuzvišenog g. bana pismo, koje je prispjelo od kralja glede odpusta krajišnikah.

Robert Zlatarović. Da je pismo došlo od kralja, o tom nije dvojbe.

Meni se čini najuputnije sredstvo predloženo po gosp. Vrbančiću, da se ovaj zaključak učini, da preuzvišeni gosp. ban krajiške zastupnike natrag pozove, i da nam priobći, iz kojeg je povoda odpustio krajišnike, da li je to učinio uslied višje zapovjedi ili samovoljno.

Mi smo vlastni ovaj zaključak učiniti, i ono nezakonito postupanje neodobriti. Uslied toga zaključka, da preuzvišeni gosp. ban krajišnike natrag pozove, jer državnopravna pitanja još konačno riešena nisu, on će nam tom prilikom nalog glede odpusta krajišnikah priobćiti, ili kazati, da je iz svoje volje to učinio; onda imamo povod daljnjemu viećanju. Ja se dakle slažem sa g. Vrbančićem.

Što se tiče adrese, mislim, da o tom nije sada vrieme viećati.

Avelin Ćepulić. Ja mislim, da nesmiemo ignorirati pismo, koje je sada ovdje pročitano: ondje se kaže: u ime Njegova Veličanstva.

Lavoslav Šram. Čita dotično mjesto.

Avelin Cepulić. Ja velim kad preuzv. g. ban kao predsjednik kaže, da je u ime Nj. Veličanstva krajišničke zastupnike odpustio, da je zaista dobio nalog, na kojem se temelji odpust. Kad budemo ovaj reskript dobili, po mojem mnienju onda tekar možemo dalje viećati.

I ja sam posve za to, da se svečani protest proti odpu-

Digitized by Google

stu krajišnikah stavi, svakako pako bih želio, da najprije od preuzv. gosp. bana zaištemo reskript, i da onda istom dalje viećamo.

Josip Briglević. Ako neće nitko više govoriti, onda ću ja najprije ovo pitanje staviti:

Jesu li gg. za to, da se od preuzv. g. bana traži ono ručno pismo ili nalog, uslied kojega je krajišnike odpustio?

Slavoljub Vrbančić. Čita formulaciju svog predloga, uz koju kuća pristane.

Josip Vuščić. Prije nego bi se na dnevni red prešlo, usudjujem se opomenuti, da je odbor, koj je za izradjenje adrese izaslan, opazio, da pitanje glede abdikacionalnih aktah još riešeno nije. Da se adresa sa svimi obziri sastaviti može, mislim da je potrebno, da se ovo pitanje prije rieši.

Vinko Pacel. Osrednji odbor još o tom pitanju viećao nije; to bi se moralo prije u odsjecih svršiti.

Petar Očić. Glede pitanja, što ga je gosp. Vuščić predložio, usudjujem se predložiti, da bi mogli danas poslje podne skupa doći i riešiti.

Pavao Jakovčić. Ja mislim, da poslovnik obstoji; zato neka odsjeci, koji taj predmet još svršili nisu, danas poslje podne sjednicu drže i predmet svrše, da ga sutra osrednji odbor dobi, pa se onda vis. saboru podnese. Tako će se red održati.

Skender Fodroci. Ja bi pristao uz mnienje gosp. predgovornika, da bi moguće bilo u odsjecih sjednice držati, ali mnoga gg. su se razišla, i graničari već nisu ovdje a u svakom odsjeku bi bar polovica morala biti, da se može sjednica držati.

Ja bi dakle predložio, da osrednji odbor, ili onaj za adresu o tom vieća i vis. saboru podnese.

Antun Stojanović. Ja sam toga mnienja, da će se najkraćim putem stvar riešiti, ako danas poslje podne cirkularnu sjednicu držimo,

Lavoslav Šram. Čita dalje publikanda, i to:

Vjerovno pismo i izborni zapisnik osrednjeg kotara županije varaždinske za gosp. Ferdu Mekovca i vjerodajno pismo slobodnog i kr. grada Varaždina za gosp. Kolomana Bedekovića; budu verifikacionalnom odboru predani.

Preuzvišeni gosp. biskup Djakovački Josip Strossmayer, presvietla zatim gospoda biskupi Venceslav Soić i Gjorgje Smičiklas, te prečastni gosp. arkimandrit Jovanović mole, i to prva dvojica na šest nedjeljah, posljednja dvojica na mjesec danah dopust. Ovi dopusti budu dozvoljeni.

Presvietli gosp. grof Julio Janković javlja svietlom banu pod 31. srpnja 1861. predstojeće svoje došašće u svojstvu narodnog zastupnika, ogradjujući se proti namienjenoj si kazni gubitka veliko-županske časti.

Ovaj spis bude ad acta metnut.

Skupština županije Požežke javlja svietlom banu pod 29. srpnjom g. t., da je onaj na 13. srpnja g. t. sbivši se izstupak narodnih zastupnikah ove županije posve odobrila.

I ovaj spis bude od akta metnut.

Ista županijska skupština javlja pod istim danom, da će stići imajući zastupnici dotle, dok nanešena njihovoj časti na 13. srpnja g. t. uvreda i ljaga odstranita nebude, držati se pasivno.

I ovaj spis bude ad acta metnut.

Ista skupština predlaže pod istim danom svietlomu banu svoje želje u tome sastojeće, da bi se zemaljski nameti Hrv. i Slavonije napose rukovodili. Slavonija da se dužnosti doprinašanja ka razteretnoj zakladi Hrvatske rieši, a uz to da se med jednom i drugom zakladom obračun sastavi; — sabor trojedne kraljevine da se izmjenice u Zagrebu i Osieku drži, a kraljevini Slavoniji da se zakonom pravo utvrdi, od vremena do vremena periodičke skupštine kraljevine Slavovonije za pretresivanje i uredjenje svojih posebnih od kraljevine Hrvatske i Dalmacije različnih domaćih interesah držati.

Dočim bi ovi na stvaranje zakonah smjerajući predlozi proti obliku po poslovniku propisanom stavljeni bili, bude ovaj spis ad acta metnut.

Gospod. narodni zastupnik Josip Bračevac moli posebnim podneskom, da se občinam kotara Valpovačkog ono, što je njim vlastelinstvo oduzelo, čim prije povrati.

Podnesak ovaj bude na obstojeći jur u tome gledu zakonski predlog upućen.

Gospd. narodni zastupnik Župčić javlja, da bi u sjednici od 5. kolovoza g. t., iz koje je po službenom zadatku izbivao, sa saborskom nanjinom glasovao bio.

Spis ovaj imade se gosp. podnosiocu povratiti.

Gosp. zastupnik Janko Car moli, iz razloga prelošog zdravlja, za .14 dnevni dopust, koji mu bude dozvoljen.

Antun Starčević. Ja bi želio, da danas riešimo pitanje o uredjenju Krajine. Odbor je stvar svršio već prije 3 dana, graničari takodjer nisu više ovdje, zato predlažem, da se danas ovo pitanje u pretres uzme.

Antun Stojanović. Od vremena, odkad sabor stoji, već je više predmetah za prešne proglašeno.

Ja sam dakle toga mnienja, da se držimo reda.

Skender Fodroci. Ja podupiram predlog gosp. Starčevića, da se danas ovo pitanje u pretres uzme.

Andrija Uhernik. Buduć je zaključak učinjen, da se graničari natrag pozovu, i buduć imamo i nadati se, da će se povratiti, zato mislim, da je najshodnije, ako sada, dok se nepovrate, o tom pitanju viećamo.

Franjo Lovrić. Ja se slažem sa gosp. Stojanovićem, jer ako nedržimo reda, zvati ćemo se „neredi“ mjesto: stališi i redovi nekdašnji. Ja dakle mislim, da pretresujemo prešne predmete onim redom, kojim su za takove proglašeni.

Stjepan Hrvoić. Meni se čini, da upravo onda, kad je izvjestitelj graničarskog odbora ad hoc izviešće podneo, po vis. saboru bi izrečeno, da je predmet ovaj od svih najprešniji; zato se slažem, da se najprije u pretres uzme.

Ivan Vončina. Ako je tako, što se ja nesjećam, onda mora najprije u pretres doći. Neka se pročita dotični zapisnik, tamo mora imati traga o tom.

Antun Stojanović. Ja predlažem, da vis. sabor odredi, kojim redom ćemo viećati o prešnih predmetih.

Ladislav Balog. Kad je bio predlog odbora ad hoc za Krajinu ovdje pročitan, onda sam ja predložio, da se ovaj predmet odmah u pretresivanje uzme. Na to je preuzv. g. ban izjavio, da nemože dopustiti, da u ovom pitanju i krajišnici suviećaju.

Ja sam onda molio, da se dan opredieli, kad će se u pretres uzeti, a preuzv. gosp. ban, na koliko se sjećam, je kazao, da se ovaj predmet kao najprešniji u pretresivanje uzeti mora, kad pitanje o odnošaju prama Austriji riešeno bude. Dakle dok adresa nije gotova, nemože drugi predmet na dnevni red doći. Ja sam dakle za to, da se pitanje o Krajini najprije u pretres uzme.

Ivan Kukuljević. Ima već tri mjeseca, što jedan predlog od moje malenkosti na stolu ove visoke kuće leži, koj je takodjer kao prešan proglašen.

Digitized by Google

Ja mislim, da ima malo takvih predmetah, koji zasiecaju tako u živac našega naroda, osobito, kad pomislimo na tužni položaj naše domovine, kako je predmet glede uvedenja našeg materinskog jezika.

Ja mislim, ako je već prije tri mjeseca proglašen kao prešan, da visoka kuća ova mora na ovaj predmet osobiti obzir uzeti, te ga prije u pretres uzeti, nego one predmete, koji su od njekoliko danah za prešne proglašeni.

Med ostalimi bijaše i predlog gosp. Vukotinovića o uredjenju občinah, predlog gosp. baruna Kušlana o izdaji domovine, i veoma važan predlog o utjelovljenju grada Rieke; ovi predlozi su jako važni, oni zasiecaju u živac naroda našega, i mislim, da su više praktični za naše okolnosti. Mi ćemo doći i na krajiško pitanje, ali ja mislim, ruka na srce, da će nam težko za rukom poći, za Krajinu izposlovati što želimo, i da će nam težko biti, Krajinu tako urediti, kako bi ju mi svi uredjenu želili. Doći će ovo pitanje na svoj red, no ja mislim, da su i drugi predmeti, koji u živac naroda našega zasiecaju, isto tako važni kao pitanje krajiško. Zato se slažem sa gospodinom Stojanovićem, da se držimo reda.

Svetozar Kušević. Ja mislim, da ćemo najbolje raditi, ako se budemo držali strogo reda.

Ja se u tome obziru pridružujem k mnienju gosp. velikog župana Kukljevića i mogu napomenuti, da se i od moje malenkosti nalazi jedan predlog, koji je prije tri mjeseca prešnim proglašen, koji da je u svoje vrieme shodno riešen bio, sigurno i tečajem prošle dugotrajne debate nebi bilo izlišnog pozivanja na naputke, te bi mi bili možda i vremena i riečih prištedili.

Ja dakle predlažem, da se ustanovljeni dnevni red za pretresivanje uzdrži i da se predmeti jedared kao prešni izjavljeni k riešenju privedu; jer ako se svaki dan novi predmeti predlagali budu bez obzira na red, nikada na kraj dojti nećemo, pak će nam vrieme bez koristi proteći, niti ćemo zadatak viećanjah naših koncu privesti.

Slavoljub Vrbančić. Da je osnova o Krajini vrlo prešna, neda se tajiti, tim više, što će se u Beču za koji dan o njezinoj sudbini viećati, zato bi potrebno bilo, da sabor o tom pitanju prije vieća. Nu ja neznam da li bi uputno bilo, da pretresujemo ovo važno pitanje bez upliva odsutne braće Slavonacah, jer se je nadati, da će za koji dan doći.

Kako je dakle ovo pitanje s jedne strane važno, tako s druge strane pogibebj prieti; zato mislim, ako se za 2—3 dana odgodi, da zato neće propasti. Mi imamo više prešnih predmetah; zato mislim, da se opredieli red, kojim će se o njih viećati.

Antun Starčević. Za čudo mi je, da se vazda, kada se radi o riešenju graničarskoga pitanja, s njekoje strane glasi proti tomu riešenju podižu. Neću iztraživati odkuda, zašto i kamo taj vjetar puše, nego spominjem, da mi običavamo prešne predmete što je moguće bržje rješavati. Pitanje je dakle: je li preuredjenje granice predmet silan, ali nije? Kako su stvari u saboru od njekojega vremena okrenule, lahko da će biti glasovah, koji će reći, da to preuredjenje nije stvar silna; a ja se sećam, da je to pitanje uslied opazke gosp. Baloga za silno već proglašeno, i po mome sudu, da to i nebude već učinjeno, mi bi morali udilj sada to učiniti. Jer naša braća graničari učinili su ovdje sve što su učiniti mogli, oni se mogu s mirnom duševnošću kući povratiti; ali mi, gospodo, još nismo za granicu ništa učinili. Sada, dok graničari kući dojdu, bude se po običaju u granici naći ljudih, koji će trubiti po narodu, da mi za granicu nemarimo, nego da smo se graničari samo kao sredstvom na našu korist poslužili, a to je, gospodo, kako hudobna izmišljotina, isto tako i po sve nas škodljiva kleveta.

I sbilja, zašto se graničarsko pitanje nebi moglo već danas riešiti?

Gosp. Vrbančić veli, da zato ne, što ovde nije sremskih i mnogih drugih poklisarah. Ali tih poklisarah nije već davno medju nami, pa ipako smo mi poslovali. K tomu ako se sjetimo, što je naša isvršujuća vlast učinila dosada sa Sremskimi, s Petrovaradinskimi, s Rečkimi poklisari, onda ja neznam tko se može na tu izvršujuću vlast osloniti, te očekivati, da se po njezinu nastojanju budi izišavši poklisari povrate, budi da dojdu oni, kojih ovde još ni bilo nije.

Adolfo Veber. Ja bi samo jednu opazku ovdje učinio. Ja samo molim čestitog gosp. Starčevića, koj na njekakve vjetre sumnja, neka u ime sreće naše odustane od sumnjičanja onih, koji su cielim svojim životom pokazali, da se nisu dali odvratiti od nikakovih vietrah niti od olujah.

Josip Žuvić. Ja riečim gosp. Vebera dodam samo to, dočim nitko od gg. članovah nije nagadjao na vjetre, koji su na odciepljenje Slavonije radili, mislim, da i u graničarskom pitanju vjetre u obzir uzeti netreba.

Ja veliku važnost polažem na krajiško pitanje, i pristajem uz predlog gosp. Starčevića, da se sutra kao prvi predmet u pretres uzme.

Josip Vuščić. Ja držim, da je ova razpra sve zato zavladala, jer neima reda, kojim bi bili prešni predlozi popisani.

Ja mislim, da bi dobro bilo, da se gospoda bilježnici pozovu, da bi prešne predloge uviek točno upisali, da se zna, kojim redom sliede. U ostalom ja mislim, da se držimo ustanovljenog dnevnog reda. Ondje je glede svakog predmeta naznačeno, da li je prešan ili ne, i koji od prešnih predmetah se najprije riešiti imade. Još jedno se ima ovdje u obzir uzeti. Ne samo iz sriemske nego i požežke županije neima sada poslanikah ovdje.

Ako bi mi u ovom pitanju bez njih što odredili, moglo bi nam se vazda kazati: de nobis sine nobis, i mi bi došli na zapreke.

Ja glasujem dakle za to, da se dnevnog reda držimo, i da krajiško pitanje onda riešimo, kad na njega red dojde.

Uslied ove debate, bude sliedeći dnevni red prešnih posalah ustanovljen, naime

1. Visoki odpis o abdikacionalnih spisih.
2. O narodnom jeziku.
3. O Sisačkom mostu.
4. O zločinu izdaje domovine.
5. O utjelovljenju Rieke.
6. O kazalištu.
7. Izviešća peticionalnog odbora.
8. Članak o granici.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Petdeset i osma saborska sjednica 10. kolovoza 1861.

Zapisnik,

zametnut o petdeset i sedmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne devetog kolovoza godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Lavoslava Šrama.*

Nakon otvorene sjednice proglasi gosp. podpredsjednik brzoviest, štono ju kr. hrv. slav. dikasterij dne 8. kolovoza t. g. na kr. namjestničko vieće odpravi, gdje veli, da držanje javnih saborskih sjednicah pod predsjedom gosp. podpredsjednika Briglevića nikakovih zapriekah neima, i da će o tome previšnji kr. odpis stići.

Tu pristade vis. sabor uz predlog gosp. zastupnika Vrbančića, izjavljajući, da je rečeni gospodin podpredsjednik već po glasu poslovnika, kojeg si je ova kuća po pristojećoj si vlasti sagradila, na ovakovo držanje sjednicah posve ovlašten.

Nakon toga bude zapisnik 56. saborske sjednice pročitan i odobren, te zatim pronadjeno, da je preko polovine verificiranih zastupnikah prisutno, dosljedno da je kuća u stanju viećanja nastaviti.

Prečastni gosp. arhimandrita Petrović moli za dopust od 15 danah, koji mu se tako dozvoli, da ga neće moći prije riešenja adrese nastupiti.

Izbornici kotara Pakračkoga predlažu zapisnik držanog 5. kolovoza g. t. novog izbora, uslied kojega bi gosp. Tomo Milanković izabran. Primiv ovo do znanja, odpućuje se kazani spis na verifikacionalni odbor.

Gg. zastupnici krajiški: Nikola Raf, Josip Torbica, Ivan Omčikus, Janko Ključec, Nikola Kajganović, Petar Vukelić, Vaso Maravić, Marko Božićković i Simo Berkić, predlažu pismenu proštivenu i ovdje privitu oprostnicu od sabora, veleći u njoj, da je njim svietli ban nalog podielio, da se kući povratiti imadu.

Uslied nastavše oko toga razprave priobći poglaviti g. podpredsjednik dopis svietlog bana od 8. kolovoza 1861, gdjeno visokomu saboru javlja, da je krajišničke zastupnike u ime Nj. Veličanstva toga radi odpustio, što je viećanje o državnopravnih pitanjih, ka kojim prizvani bijahu, jurve dovršeno.

Nemogavši opet vis. sabor k ovomu odpuštenju pristupiti, učinio je u tome gledu u svrhu obezbiedjenja svojih pravah i odbijanja sviuh s ovima u protuslovju stojećih činah, sliedeći po osnovi gosp. zastupnika Vrbančića formulirani zaključak:

„Ako su i zastupnici Krajine na sabor trojedne kraljevine samo ad hoc, za riešenje naime državnopravnih odnošajah ove trojedne kraljevine pozvani, to ipak već s toga, što sva državnopravna pitanja konačno riešena nisu, preuzvišeni g. ban nije bio vlastan zastupnike Krajine onim načinom, kojeg svojim prije rečenim odpisom saboru do znanja stavlja, odpustiti, — uslied toga zaključuje ovaj sabor, da postupak svietl. bana u odpuštenju krajišničkih zastupnikah nepriznaje za zakonit, te svietli ban da se imade pozvati, da krajišničke zastupnike bezodvlačno u sabor natrag pozove, a ako je u tomu gledu preuzv. gosp. ban od Nj. Veličanstva naročito nalog dobio, da ga saboru priobći, za da ovaj uzmogne meritorni zaključak učiniti.“

O ovom zaključku izviestiti će Nj. preuzv. gosp. predsjedavši podpredsjednik, koji će tad saboru daljna javiti.

Pokle bi nakon toga g. zastupnik Vuščić potaknuo bio, da predmet o abdikacionalnih izpravah Nj. Veličanstva kralja Ferdinanda i Nj. visosti nadvojvode Franje Karla sve do sad jošte riešen nije, bude odlučeno, da će se u ovu svrhu danas u pet satih poslie podne tajna sjednica cirkularna držati.

Nakon toga dade gosp. podpredsjednik sliedeće nove stigavše podneske priobćiti:

Vjerovno pismo i izborni zapisnik osrednjeg kotara županije varaždinske za gosp. Ferdu Mekovca, i vjerodajno pismo slobodnog i kr. grada Varaždina za gosp. Kolomana Bedekovića; budu verifikacionalnom odboru predani.

Preuzvišeni gosp. biskup djakovački Josip Strossmayer, presvietla zatim gospoda biskupi Venceslav Soić i Gjorgje Smičiklas, te prečastni gosp. arkimandrit Jovanović mole, i to prva dvojica na šest nedjeljah, posljednja dvojica na mjesec danah dopust. Ovi dopusti budu dozvoljeni.

Presvietli gosp. grof Julio Janković javlja svietlom banu pod 31. srpnja 1861. predstojeće svoje došašće u svojstvu narodnog zastupnika, ogradjujući se proti namienjenoj si kazni gubitka veliko-županske časti.

Ovaj spis bude ad acta metnut.

Skupština županije Požežke javlja svietlom banu pod 29. srpnjom g. t., da je onaj na 13. srpnja g. t. sbivši se izstupak narodnih zastupnikah ove županije posve odobrila.

Digitized by Google

I ovaj spis bude od akta metnut.

Ista županijska skupština javlja pod istim danom, da će stići imajući zastupnici dotle, dok nanešena njihovoj časti na 13. srpnja g. t. uvreda i ljaga odstranita nebude, držati se pasivno.

I ovaj spis bude ad acta metnut.

Ista skupština predlaže pod istim danom svietlomu banu svoje želje u tome sastojeće, da bi se zemaljski nameti Hrv. i Slavonije napose rukovodili; Slavonija da se dužnosti doprinašanja ka razteretnoj zakladi Hrvatske rieši, a uz to da se med jednom i drugom zakladom obračun sastavi; — sabor trojedne kraljevine da se izmjenice u Zagrebu i Osieku drži, a kraljevini Slavoniji da se zakonom pravo utvrdi, od vremena do vremena periodičke skupštine kraljevine Slavonije za pretresivanje i uredjenje svojih posebnih od kraljevine Hrvatske i Dalmacije različnih domaćih interesah držati.

Dočim bi ovi na stvaranje zakonah smjerajući predlozi proti obliku po poslovniku propisanom stavljeni bili, bude ovaj spis ad acta metnut.

Gospod. narodni zastupnik Josip Bračevac moli posebnim podneskom, da se občinam kotara Valpovačkog ono, što je njim vlastelinstvo oduzelo, čim prije povrati.

Podnesak ovaj bude na obstojeći jur u tome gledu zakonski predlog upućen.

Gospd. narodni zastupnik Župčić javlja, da bi u sjednici od 5. kolovoza g. t., iz koje je po službenom zadatku izbivao, sa saborskom manjinom glasovao bio.

Spis ovaj imade se gosp. podnosiocu povratiti.

Gosp. zastupnik Janko Car moli, iz razloga prelošog zdravlja, za 14 dnevni dopust, koji mu bude dozvoljen.

Uslied predloga gosp. narodnog zastupnika Starčevića, da bi se zakonska osnova o preustrojenju Krajine u namahno pretresivanje uzela, bude nakon podulje prepirke po visokome saboru sliedeći dnevni red prešnih posalah ustanovljen naime:

1. Visoki odpis o abdikacionalnih spisih.
2. O narodnom jeziku.
3. O Sisačkom mostu.
4. O zločinu izdaje domovine.
5. O utjelovljenju Rieke.
6. O kazalištu.
7. Izviešća peticionalnog odbora.
8. Članak o granici.

Nakon toga digne poglaviti gosp. predsjednik sjednicu oko jedne ure, urekavši buduću sjednicu za sutra dan u 10 satih prije podne.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

Lavoslav Šram, v. r.
saborski bilježnik.

Lavoslav Šram. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Antun Stojanović. Za okolnost ovu, što je gosp. Prica dobio dopust na dalje vrieme, gosp. Brlić kao zastupnik krajiški se ovdje više nenalazi, gosp. Mrazović faktično neće da bilježničke dužnosti obavlja, gosp. Car je bolestan, te tako smo samo 2 bilježnika ostali, zato predlažem, da bi se za obavljanje bilježničkih poslovah trojica izabrali, i ja predlažem gg. Uhernika, Zlatarovića i Vardiana, i molim, da bi g. Zlatarović već danas vodjenje zapisnika preuzeo.

(Prima se.)

Robert Zlatarović. Čita podneske, koji su na sabor stigli, i to:

Prijavu gosp. kanonika Adama Sukića zastupnika kaptola djakovačkog, kojom se radi slabog zdravja tog poslanstva svoga odriče, kao što i vjerodajno pismo za gosp. professora Josipa Miškatovića, novoimenovanog zastupnika istog kaptola; bude odpravljeno na odbor za verifikatiu obstojeći.

Molbu gosp. kanonika Janka Pavlešića zastupnika kaptola križevačkog molećeg iz zdravstvenih razlogah za dopust od 14. danah.

Gospoda običavaju prije oditi, pa onda tekar za dopust moliti.

Pavao Jakovčić. Mi vidimo, da se svaki dan proti zaključku gospoda udaljuju. Ako će to tako ići, onda će se i drugi udaljiti.

Ja bi dakle predložio, da bi se red držao, i da se nikomu nebi dopust dao, dok adresa nije svršena.

Ivan Vardian. Ovdje je zaključeno, da se nijedan član sabora nemože udaljiti, koj nije dopust dobio; ali nekoja gg. se udaljuju, pa onda tekar mole za dopust. Ako će to tako ići, onda nas za koj dan neće biti deset.

Ja dakle predlažem:

1. ako se tko udaljio bez dopusta, da se smatrati ima, kao da je mandat položio;
2. ako od gospode, koja su u Zagrebu, tko triput iz sjednice bez uzroka izostane, da se smatrati ima kao da je mandat položio.

Ja molim, da se vrhu toga glasuje.

Lavoslav Šram. Ja mislim, da predsjedničtvo umolimo, da gg. članove, koji su u Zagrebu, pozove, da prisutstvuju sjednicam, i da ćemo tim putem svrhu prije postići.

Stjepan Hrvoić. Glede molbenice gosp. Pavlešića bi se moralo prije nješto zaključiti, jer se kaže, da je prije otišao, nego je dopust dobio, ja sam za to, da se natrag pozove.

Ladislav Balog. Ja sam za novi izbor, jer je prije otišao, nego je dopust dobio. Ako to svaki učiniti može, onda neznam, kakvo je to dostojanstvo.

Franjo Lovrić. Ja bi predložio, da se ovaj dopust dozvoli, jer ovo nije prvi slučaj, nego dočim je ih malo bilo, koji su za dopust molili, drugi se pako niti nisu prijavili, a ipak su otišli: zato mislim, da se i u ovom slučaju nikakova strast nebi pokazala, te da nebi s jednim strožje postupali, kao s drugimi, jer bismo to morali već iz početka činiti.

(Dopust se dozvoli.)

Josip Briglević. Ja mislim, da će ove opazke, koje su danas ovdje učinjene, dosta biti, da će sva gospoda, koja nisu ovdje, saznati, da vis. kuća nije zadovoljna, te da će sami doći.

Robert Zlatarović. Čita dalje podneske:

Dobrovoljne prineske za Akademiju jugoslavensku po g. zastupniku E. Vrbančiću na stol sabora položene, i to od strani g. Mih. Mussulina 5 dionicah narodnog doma u iznosu od 125 fr. sr., zatim od strani g. M. Ivića odvjetnika u Zemunu u gotovom novcu 40 fr. a. v. bijahu kao liepi primjeri domoljubja radostno primljeni, i odboru u tu svrhu opredeljenome sriedstvom gosp. zastupnika Svetozara Kuševića odbora toga članu predani.

Molbu županije varaždinske, kojom ona, tužeć se na kojekakve zapreke, koje se razvitku ustavnog života županijskog protuustavnimi naredbami domaćeg namjestničkog vieća stavljaju, moli, da se predlozi u istoj molbi obširno navedeni te na obezbiedjenje ustavne i zakonite autonomije županijske smjerajući, čim prije u pretres uzmu.

Digitized by Google

Ova se molba očituje kao prešna, te se predlogah radi na odbor administrativno-sudbeni odpravlja.

Josip Vuščić. Čita kao dotični izvjestitelj zapisnik odbora zakladnih i financialnih poslovah glede dotacije glasbene učione zagrebačke i ustrojenja konservatoriuma, zatim o uredjenju narodnog kazališta.

(Oba zapisnika stavljaju se na dnevni red.)

Njegova presvietlost gosp. grof Gjuro Jelačić, po svietlom banu naimenovani podkapetan trojedne kraljevine, unidje sada (11 satih) u sabornicu, te pošto bude živalnim „živio“ pozdravljen, probjesedi:

Hvala, gospodo! na toli srdačnom pozdravu. Znam ja, da tu čast, tu ljubav neimam pripisivati zaslugam svojim, nego vjernoj uspomeni, koju hranite u srcih svojih za slavnoga brata moga, (slava mu!) koj je osvjetlao ime Jelačićah. Kako rekoh, zaslugah neimam, ali imadem srdce puno ljubavi prama domovini, puno željah za sreću njezinu, puno dobre volje za nju po mogućnosti raditi. (živio!) Zato zahvalan sam preuzvišenom gosp. banu našemu, da me je odabrao podkapetanom trojedne kraljevine, a time pružio priliku, koju toju doprinieti obćem dobru naše mile domovine. Hvala njemu, da me je time pozvao u sredinu ove visoke kuće, gdje se zastupnici naroda tako muževno, tako svojski i tako savjestno bore za najsvetija prava našeg državnog, a što više narodnog našeg života. S ponosom i uzhićenim srcem čitao sam u udaljenoj Venecii mnoge i mnoge govore, držane u ovoj sabornici, a divio sam se videći, kolikim oduševljenjem pretežna množina skupila se je pod zastavom narodnosti, pod kojom samom možemo osvojit si sjajnu budućnost. (živio!) Ova idea obuzela me je tako, da sam već više putah pred pojedinimi očitovao, a usudjujem se i danas očitovati u ovoj visokoj kući, da bi ja volio vidjeti narod naš pod turskim jarmom skučen, nego pod izključivim uplivom drugih naših izobraženih susiedah, (dužetrajni „živio!“) i to samo zato uvjeren budući, da našoj narodnosti sa Turakah pogibelj neprieti, Turci bo jesu zadovoljni s imutkom i kad kad tielom ugnjetenih narodah, medjutime izobraženi narodi od onih, kojimi vladaju, osim imutka i tiela ištu još i dušu, to jest narodnost. Primierah ima dosta na slovinskom jugu, kako mi svi žalibože znamo. Ali čuvstvo narodnosti od Boga je usadjeno u srcih narodah, a što od Boga dodje, sveto je, a sveto nemože radjati nego sveto i spasonosno. Osvjedočen sam zato, da će ovo čuvstvo spasiti narod naš; mnijem, da je ovo čuvstvo narodu našemu bitno pripomoglo spasiti veliku Austriju g. 1848., a napokon mislim, da je samo Nj. c. k. apošt. Veličanstvo, kad je izvolilo izreći sretno ono i jedino spasonosno načelo, da vlada i uprava svake zemlje i kraljevine u prostranoj Austriji imade počivati na temeljih posvećenih vlastitom historijom svake, pripoznalo važnost narodnostih. Dakle i u to ime neka Bog poživi premilostivoga kralja našega na mnoga ljeta!

(Ovaj govor bi obćenitim dužetrajinim „živio“ primljen.)

Robert Zlatarović. Čita od predsjednika predanu formulu prisege za podkapetane. (Vidi u „saborskih spisih.“)

Nakon toga bude g. podkapetan grof Gjuro Jelačić po gosp. biskupu Ivanu Kralju zaprisežen, i njemu prvo mjesto med velikaši opredieljeno.

Robert Zlatarović. U obziru, što je govor Nj. presvietlosti pun narodnog duha, i što nas je toliko uzhitio, ja bi predložio, da se za vječnu uspomenu per extensum u zapisnik uvrsti.

(Prima se jednoglasno.)

Josip Vuščić. Uslied jučerašnjeg saborskog zaključka držana bi jučer posle podne cirkularna sjednica za razpravu glede abdikacionalnih aktah. Ovom prilikom je sve razpravljeno i pretresano i takodjer obzir uzet na pretresivanje ovog predmeta u odsjecih. Meni je čast pripala, učinjeni zaključak vis. saboru priobćiti:

„Sabor trojedne kraljevine Dalm.-Hrv.-Slavonske uzamši u pretres abdikacionalne izprave Nj. Veličanstva kralja Ferdinanda I. od 2. prosinca 1848. i prejasnog nadvojvode Franje Karla od 1. prosinca 1848., kao što priznaje, da poslie odreknuća Nj. Veličanstva kralj Ferdinanda i prejasnog nadvojvode Franje Karla po glasu sankcije pragmatičke god. 1712. po trojednoj kraljevini primite, pravo nasljedstva na prestolje Austrije i š njom personalno sjedinjene trojedne kraljevine Dalm.-Hrv.-Slavonske, sada vladajućemu kralju Franju Josipu I. pripada, tako i nehotice opaziti mora, da bi se bile napomenute abdikacionalne izprave po propisu čl. 3. 179$^{0}/_{1}$ u roku od 6 mjesecih saboru kraljevine Ugarske i saboru trojedne kraljevine predložiti, i krunisanje kraljevskog nasljednika preduzeti imalo, što buduć propušteno, položilo je temelj 10 godišnjem absolutizmu, koj je državu gotovo do skrajnje propasti doveo; da nadalje izrazi u obadviuh abdikacionalnih izpravah ovako glaseći: „krune cesarovine austrijanske i svihkolikih pod njom sjedinjenih kraljevinah“ podležnost kraljevine Ugarske i trojedne kraljevine pod krunom cesarevine austrijanske naznačuju, što se ipak sadržaju sankcije pragmatičke protivi, po kojoj kraljevina Ugarska i trojedna kraljevina s pokrajinami austrijanskimi samo u personalnoj svezi stoje, i pod krunu cesarevine austrijanske nespadaju, ko što god. 1804. prigodom ustrojenja cesarevine austrijske u dotičnoj izpravi naročito priznano bijaše: — s toga sabor trojedne kraljevine proti svimkolicim posljedicam iz prenavedenih dogodjajah proizličućim, kao i proti sličnom u buduće postupku javno ogradjenje u zapisnik saborski unosi i uvrstjuje.“

(Sa svih stranah: Primamo.)

Zatim predje se na pretresivanje drugog na dnevnom redu stojećeg predmeta, naime o uvedenju narodnog jezika u javnost. O tom progovori predložitelj g.

Ivan Kukuljević. Gospodo zastupnici naroda! Tkogod se obazre, budi po našoj tiesnjoj, ovdje zastupanoj domovini hrvatsko-slavonskoj, budi po širjem prostoru onih jugoslavenskih zemaljah, u kojih naš narod stanuje, priznati mora, da tu neima ničesa, što bi u sadašnje vrieme sav naš narod politički spajati, ili k zajedničkoj radnji oduševljivati, probudjivati i voditi moglo. Kod nas je sve zamršeno od tudjinskog upliva, sve prepleteno od kojekakvih sukobnih i protivnih interesah, sve pogaženo od razdraženih naših strastih, na toliko, da isti sveti pojam narodne slobode, kod nas nije srodan pojmu slobode inih narodah, koji izvan svoga narodnoga kruga slobode nikada netraže, dočim mi često tražimo slobodu izvan kruga naroda, pod tudjimi barjaci, bili ovi, kao kod nas magjarski ili talijanski, bili njemački, francezki, grčki ili turski; pa ako se koja znamen ili slučajno pod svojim barjakom sastane, tad vidimo, da se naši ljudi medju sobom neće da poznadu i grle, već se svadjaju i sumnjičaju, mrze i ubijaju moralno.

Priznati dakle moramo, da neima krepke sveze u narodu našemu, ni u mislih ni u težnjah, ni u radnji ni u volji, a mnenja i razuzdanost množine razgradjuje često kod nas više, nego što ljubav i umjerenost pojedinih sagraditi može. I mi bi se doista vidjevali već sada na dnu propasti naše

Digitized by Google

narodne, da nam nije ostavio Bog čarobni jedan dar, koji naš razpršeni narod kroz vjekove duševno spaja, a u buduća bolja vremena možebiti i granu s granom plemena našega takodjer realno svezati, i k boljemu stanju voditi kadar bude, a taj dar je naš jezik materinski.

Ali gospodo! taj naš jezik, liep i bogat, sladak i krepak, pun dražestne miline i duboke mudrosti, leži pogažen u težkih verigah tudjega robstva i gospodstva, jer osim Srbije i slobodne Crnegore neima mu izključiva gospodstva u narodu, a ja bi rekao, bez da želim prorokom biti, da ona grana jugoslavenskoga plemena, koja će znati do najvišjega stepena gospodstva i izobraženja dotjerati u svome krugu narodni naš jezik, nadvladati će prije ili kašnje u svakom obziru sve ostale grane, kod kojih toga gospodstva neima, te će rukovoditi sudbinu svega naroda.

Ako mi napose stanje narodnoga jezika u našoj tjesnijoj hrvatsko-slavonskoj domovini promotrimo, moramo da se sgrozimo od posljedicah babilonskoga meteža, i najveće anomalije i protuslovja, što glede jezika kod nas zavlada.

Ja hoću da navedem samo njekoja fakta.

Kralj naš i vrhovna politička vlada naša u Beču govori od njekoga vremena s nami jezikom narodnim, dočim naše vrhovno sudište u Beču sve svoje zapoviedi i osude na njemačkom jeziku izdaje. Naše zakonotvorno, saborno tielo sbori narodnim jezikom, dočim u boljoj polovici zemlje naše, to jest u Krajini vojničkoj, sva uprava, budi kojega imena, i sva nastava samo njemačkim jezikom se služi. Naša domaća politička upravljajuća oblast, naime namjestničko vieće, dopisuje s domaćimi oblastmi hrvatski, a s inostranimi njemački, dočim svi financialni, porezni, graditeljski i poštarski uredi, manje više, jedino na njemačkom jeziku poslove svoje vode. Naši višji sudovi služe se po okolnostih sad narodnim, sad njemačkim, sad talijanskim jezikom, a naše javne višje i nižje učione jesu u njekih gradovih sasvim narodne, u njekih polunarodne, a u njekih sasvim nenarodne, t. j. njemačke ili talijanske.

Naši javni i privatni djevojački zavodi nisu još do toga dotjerali, da bi svojim nastojanjem samo jednu djevojku u narodnom duhu, ili narodnomu jeziku podpunoma vještu odgojili bili; dočim su narod naš razpolovili u dvie polovice, t. j. u njemačko- ili talijansko-žensku, i u slavjansko-mužku. Iz toga sliedi, da je kod nas socialni život evropejsko-izobraženih narodah skoro sasvim prestao, da se te dvie polovice naroda, proti svakomu naravnomu nagonu, nalaze u vječnoj duševnoj borbi i protuslovju, te da mužko bježi žensko, a žene da nerazumiedu ni ćuti, ni misli, ni težnje muževah. — Naše svećenstvo služi se, izim senjske biskupije, u crkvi, u sborovih, dopisih i zapisnicih jezikom latinskim, a kod prodikah čujemo od njekog vremena, osim jezika narodnoga i novi jezik tirolsko-njemački, kao što u primorju talijanski. Naši vlastelji siluju svoje podčinjene činovnike u Slavoniji voditi njihove poslove jezikom magjarskim, a u Hrvatskoj njemačkim, dočim su svoj materinski jezik ostavili služinčadi i bivšim svojim kmetovom, pa se onda čude, kad ih mladji naraštaj, opojen duhom narodnim, smatra za protivnike naroda. Dapače i kod pučkih, osobito gradskih uveseljenjah i zabavah, vidimo kako se narodni živalj s tudjim boriti ima, i kako se u istih radostnih uzklicih s narodnim živiom natjeca svagda tudji „éljen, evviva i vivat," prem da se tajiti neda, da je pučanstvo naše zemlje sasvim slavjansko.

Pitam ja sada, gospodo! nije li ovo kod nas babilonski metež? Nije li to znak, ako ne nezrelosti, a to barem velike narodne nesreće? Nevodi li metež ovaj do narodne bezznačajnosti, koja se doista već u tolikih stranah domovine naše pojavila. — Tu treba dakle lieka, a taj liek možemo samo zakonom postići. Ali mi zakona za narodni jezik još neimamo.

Ovi razlozi prinukahu mene prije tri mjeseca položiti na stol saborne kuće predlog zakonskoga članka o uvedenju narodnog jezika, koji ovako glasi. (Tu pročita govornik svoj tiskani predlog.)

Ja preporučam u načelu taj predlog, što najtoplije mogu, nu imam ipak, poslie zrelijeg razmatranja, njeke promjene istog predloga predložiti. Iz razloga, što se u uvodu predloga pozivam na nezakonitu god. 1850. i na neustavna riešenja, što su stigla na naše saborske zaključke g. 1848., izpustio bi sav taj predloženi uvod.

Zatim bi promienio naimenovanje našega jezika, kojega sam ja krstio geografičnim imenom hrvatsko-slavonskim, te bi ga nazvao hrvatsko-srbskim, jer se neda tajiti, da je taj jezik, kojim mi govorimo i pišemo, uprav tako svojina Hrvatah kao i Srbaljah, a neda se tajiti ni to, da su ove dvie grane jugoslavenske, ako po historiji i razdieljene, ipak jedna cielost i jedan narod. Nama mora svejedno biti, ako nam je do budućnosti naroda stalo, koja god grana u buduće prednjačila bude. Ali priznati moramo, da samo u slozi tiuh dviuh granah sreća naroda stoji, dočim u neslozi njihovoj leži propast čitavoga jugoslavenstva, te s toga bi želio, kad smo već jednom priznali, da u trojednoj kraljevini Srbaljah imade, da takodjer imenu srbskom glede jezika našeg narodnog častno mjesto podamo, pa da taj jezik hrvatsko-srbskim nazovemo.

Napokon uzeo sam jošte obzir na velevažni naš grad Rieku: mi svi znamo, da tamo narodna samosviest jošte probudjena nije. Da u onom gradu imade ljudih i porodicah našemu jeziku nevještih, i da je gradjanstvo od starine naviklo jeziku talijanskomu. Treba dakle, da pri stvaranju zakona, glede Rieke, svakako obzir uzmemo i na jezik talijanski, te radi togo predlažem, da se u momu predlogu jošte ova II. točka pridade. (Čita 6. točku).

Slavoljub Vrbančić. Ja bi prije svega predložio, da se o načelu glasuje, i mislim, što se tiče načela predloga, da će ga sabor primiti.

Glede pojedinih točkah imam nješto primietiti. Prije svega pristajem, da se na mjesto hrvatski jezik kaže hrvatsko-srbski, i to iz razloga, što se neda tajiti, da ima u trojednoj kraljevini Srbaljah i buduć da oni u tom čast srbskog naroda polažu. Za izbjeći svoj neslogi, jedino s toga razloga, jer drugog neznam, pristajem uz predlog, da se zove hrvatsko-srbski jezik.

Drugo pristajem, da se cieli uvod članka izpusti, jer sbilja nedolikuje nam, da se glede zaključakah naših pozivamo na neustavne naredbe; pak da bude §. 1. ono što je uvod članka, koj bi imao glasiti ovako: „jezik hrvatsko-srb. izjavlja se ovim za savkoliki obseg trojedne kraljevine za jedino i izključivo službeni jezik u svih strukah javnog života."

Nepristajem pako na to, da se za pojedina mjesta i gradove iznimke učine; jer narod naš je čist, što se žiteljah tiče; i jer istim pravom bi moglo njekoliko Niemacah u Zagrebu, Varaždinu itd. zahtievati, da se za njih iznimka učini.

Zato nemogu pristati, da se za grad Rieku iznimka čini.

Digitized by Google

Mojsia Baltić. Ja pristajem s dušom i tielom na predlog gosp. velikog župana zagrebačkog i takodjer na izpravak g. Vrbančića, samo bi predložio, da bi se izrazilo, da se je slobodno služiti tako latinskimi kao i ćirilskimi slovi, i da su oblasti dužne u ćirilskom kao i u latinskom pismu pisane podneske primiti, zato, jerbo je u granici stranom ćirilsko pismo u uporabi.

Ja bi dakle molio, da bi se ovdje na to obzir uzeo, i da bi se jedna točka pridodala, da našem narodu prosto stoji, poslužiti se pri svih podnescih tako latinskimi kao i ćirilskimi slovi.

Antun Stojanović. Mislim, da tako nećemo svršit ovaj predmet, nego ja bi predložio, da se vieća od točke do točke, jerbo predmet je važan, zato mislim, da počnemo redom ići, ako se o načelu viećati neće.

Ivan Vardian. Ako se prije odluči, da se samo glasuje o načelu, pa da se onda vieća od točke do točke, onda bi ja poslie govorio; ako pak ne, onda bi ja sada govorio.

Josip Briglević. Hoćete gg. najprije o načelu viećati?
(Sa svih stranah: hoćemo.)
Dakle stavljam pitanje:
Primate li ovaj predlog u načelu.
(Svi: primamo.)

Ivan Vardian. Buduć već jedna točka predloga glasi tako, da se hrvatsko-srbski jezik ima smatrati za službeni, to ja pristajem, da se obzir uzme na Srblje; ali nemogu pristati, da se i na našu braću Slavonce neuzima obzir. Neću u znanstveni pretres uzeti, što je Hrvatska i Slavonija, to je već mnogoputah napomenjeno, da se pod Hrvatskom i Slavonija razumieva. Nu pošto je obzir uzet na Srblje, mislim, da nesmiemo iz obzira pustiti Slavonce, buduć se oni tuže, da na njih zaboravljamo; priliku smo imali jučer slušati, što oni kane, zato mislim, da netreba vatre ložiti nego glasiti. Ako se dakle jezik zove hrvatsko-slavonsko-srbski, neće nikomu škoditi. Prvi je razlog za to, što se svuda ova kraljevina naziva hrvatsko-slavonska, a drugi je razlog, da mi dokažemo, da se varaju, kad misle, da ćemo njihovo ime utamaniti.

Ivan Vončina. Kad se već stalo raditi o tom, da liepi naš jezik imade naslov što veći i ogromniji, biti će i meni prosto, k umnoženju, toga naslova nješto doprinieti, s toga predlažem: da se naš jezik zove: hrvatsko-slavonsko-dalmatinsko-primorski, pak da taj naslov bude što dostojanstveniji i savršeniji, dodajmo mu jošte i „bunjevački“. (Smieh)

Šalu na stran, gospodo! ako ćemo tiem putem, svako će selo zahtievati, da se naš jezik po njegovu imenu krsti, pak će za onaj slučaj, ako se uvaže razlozi svakoga pojedinoga prediela, jeziku našemu izroditi se onaki naslov, kakova si nećemo niti zapamtiti moći.

Ogledajmo se, gospodo! na primjer, što nam ga davaju drugi narodi.

Stanovnici Austrije, Bavarije, Pruske, Saksonske, Würtemberga itd. govore svi jednim te istim jezikom, premda Austrijanac brata svoga iz Würtemberga jedva razumije. Ipak govore svi jednim jezikom, što ga nazivlju jezikom njemačkim.

Trojedna kraljevina imade jedan jezik, kojega svi stanovnici njezini jednako govore, — u njemu neima razlikah tolikih, kolikih ima u jeziku njemačkom, i ja nenalazim shodnijega naslova, nego da mi svoj jezik nazivamo jezikom jugoslavenskim. Time je svakoj sastojini trojedne kraljevine i svim predielom, u kojih se po slavenskom jugu naški govori, zadovoljeno.

U ostalom želim, da se podpuna ravnopravnost cirilice s latinicom izreče, i da se ta ravnopravnost ne namo u javnom životu, nego i u školah udjelotvori.

Meni je podupirati predlog gosp. Kukuljevića. Gospoda, što protivno govore, kao da zaboraviše, da je Rieka na hrvatskomu zemljištu, grad upravo hrvatski. Neima tomu sto godinah, što su pošteni Riečani uzkratili biskupu svomu, tada u Pulju bivšemu, desetinu, jer im je htio hrvatsku liturgiju iz crkve izrinuti, pak uvesti latinsku. Danas je tomu dakako drugačije. Ja sam ljetos jednom prigodom i sam čuo, gdje se u njekom pobožnom obhodu i mužko i žensko po ulicah riečkih deralo „mi miserere mei Deus.“ Po ovom i sličnimi pojavi slutio bi čovjek dakako, da su Riečani sve drugo prije nego Hrvati. Nu to se priznati nemože; — što je u Rieci zavladao duh narodnosti našoj protivan, krivnja je naselivšega se ondje tudjeg elementa, a ponješto i mlitavosti naše. Skrajnje je vrieme, da se osviestimo, pak da postupamo s Riekom, kao pravom našom zemljom, da nepustimo s uma nastojanje protivnikah o zatom narodnosti naše na Rieci.

Neka mi nitko nekaže, da je Bach i Thun tako radio, — oni su nas germanizirati htjeli, a mi hoćemo, da u Rieci spasimo što je naše, i tu ćete mi gospodo protivnici priznati, da je med nami i rečenimi germanizatori velika razlika.

Robert Zlatarović. Meni se čini, da u zakonu uvoda netreba, nego kako je gosp. Vrbančić predložio, da bude §. 1. ono, što je uvod.

Što se tiče formulacije, ja se podpuno slažem s g. Vrbančićem; nego moram iskreno izpoviediti, da je to jako težko, da neimamo izraza za naš narodni jezik. Iz istog gledišta je narodni jezik za Niemce njemački, dakle da se to bolje precizira, da takodjer strani čovjek razumije. Mislim, da se kaže narodni jezik u trojednoj kraljevini, a taj nemože biti drugi, nego jugoslavenski.

Što se napokon uvoda tiče, toga dalje netreba, već samo da se kaže: „zakonski članak o uvedenju narodnog jezika.“

Adolfo Veber. Ja doduše nisam nakanio o tom predmetu govoriti, ali pošto me je sudbina na to pozvala, hoću takodjer njekoje rieči u tom obziru prosboriti.

Istina, da je čudnovato i nečuveno, da neimamo imena za svoj narodni jezik. Ali to nije naša krivnja, nego onih neprijateljah naših, koji su nas razdvojili, i koji su potaknuti znali mržnju. Mi sada nećemo popustiti ime hrvatsko, a Slavonci nećedu, da se kaže hrvatski jezik; Hrvati nebi rada, da se slavonski naziva, Srbom se takodjer ovi izrazi nedopadaju; sve je smiešano.

Ja mislim, da bi se morao pronaći nekakav posrednji izraz, i mislim, da bi se mogla upotriebiti rieč „jugoslavenski,“ jer se jugoslavenski jezik razlikuje od drugih, ili slavjanskih.

Riešenje ovog pitanja doći će vremenom sa pravim znanjem, utemeljenim na dokazih, kojim se nitko neće uzprotiviti moći.

Ja sam dakle za izraz jugoslavjanski ili slavjanski.

S druge strane sam toga mnienja, da trojedna kraljevina neće ostati razdieljena; zato po mojem mnienju ništa nečini, ako zakone za nju stvaramo, koji za nju neimaju va-

Digitized by Google

ljanosti, jer mi to kažemo virtualiter, ufajuć se, da će i Dalmacija k nama spadati.

Gervazio Petrović. Onu žalost, što ju je gosp. bilježnik izjavio, i ja dielim, da neimamo još dan danas imena za naš jezik. Ja kažem, dokgod imena nestvorimo, dotle će uviek neprestana mržnja biti. Ja mislim, da se naš jezik nebi jugoslavenskim nazvao, nego izpitajmo jezik naš, pa ga po onom nariečju, kojega najviše najdemo, nazovimo. Ako najdemo najviše srbskoga, nazovimo ga srbskim, ako najviše hrvatskoga, nazovimo ga hrvatskim. A kako se to može izpitati? Neka se jednomu odboru preda.

S uvodnim člankom po g. Vrbančiću izpravljenim sasvim se slažem, a neslažem se, da se jezik naš zove jugoslavenski, jer će ljudi pitati, kakav je to novi narod?

Petar Očić. Riešenje ovog pitanja je veoma težko.

Najprije bi se moralo znati, s kojeg gledišta moramo ovaj predmet riešiti.

Ako ovo pitanje hoćemo riešiti s filologičkog stanovišta, bit će čisto drugi resultat.

Ako hoćemo pako ovo pitanje smatrati s političkog stanovišta, buduć načelo stoji, da je svaki narod vlastan stvoriti zakone, koji imadu obveznu moć, onda je unutar teritorija težko shodni izraz za nazivanje jezika pronaći.

Ja mislim, da se kaže generaliter „narodni jezik ovih kraljevinah."

Dragutin Jelačić. Ako neznamo, da li smo Hrvati ili Slavonci, vendar znamo, da smo Slavjani i to na jugu Slavjani; a ako se neda tajiti da govorimo slavjanski, neznam zašto nebi mi naš jezik prozvali jezikom „jugoslavjanskim", s toga predlažem, da se ovaj izraz primi.

Mato Mesić. Neslažem se s onom gospodom, koja tvrde, da ima kod nas u knjizi dva različita jezika. Mi poznajemo u knjizi samo jedan jezik, pisao Srbin ili Hrvat; u jeziku dakle razlike neima. Ako i ima dvoja pismena, ali jezik je ipak jedan.

Nego pitanje je, kakovo ime ćemo dati ovomu jednomu jeziku. Jedni ga krste srbskim, drugi hrvatskim. Nemislim, da je mjesto ovdje da se upuštam u duboke razprave, i nevidim, da bi odtud kakova korist bila; ja ću dakle u kratko svoje mnenje izraziti.

Sabor naš je već jednom prisiljen bio, da njekako okrsti naš jezik, a i učinio je to, kad je pravila za jugoslavensku akademiju prihvatio, kako su bila izradjena u odboru. U tom odboru sjedili su ljudi, koji se stranom historijom, stranom filologijom bave; a ovi ljudi morali su si pitanje staviti, koje i mi sada pretresujemo.

Znalo i pripoznalo se, da naš jezik nemože imati mnogo imenah; jer ovi ljudi obaziruć se stranom na žalostno stanje naše domovine, stranom na posao njihov, priznali su potrebu i učinili nješto, čemu će se mnogi čuditi, i čemu će se i potomstvo čuditi, to jest, nazvali su naš jezik hrvatskim ili srbskim. Zato neobziruć se na druge razloge pristajem uz mnienje vel. župana zagrebačkog, da jezik naš zovemo hrvatskim oli srbskim.

Što se druge točke tiče, gdje se o trojednoj kraljevini govori, u tom bi se slagao sa gosp. Veberom.

Ako čitamo akte naših saborah, naći ćemo, da se je sabor naš uviek smatrao saborom kraljevine hrv. slav. dalm. i zaključke svoje pod tim imenom stvarao; dakle kad hoćemo, da stvorimo koj zakon, valja da ga stvorimo za trojednu kraljevinu; zato bi ja bio za pridržanje ovog imena.

Franjo Lovrić. Ja se neslažem s onom gospodom, koja misle, da bi se sada moralo iztraživati, kojeg nariečja je najviše, i po onom nazvati naš jezik; jer bi ovo pitanje morali filologi riešiti.

Ja jezik slavonski, dalmatinski, hrcegovački smatram za podnarječje jezika jugoslavjanskog, koj dolazi od jezika slavjanskoga, zato sam i ja toga mnienja, kao gosp. Dragutin Jelačić, da se kaže jezik jugoslavenski ovih kraljevinah.

Ivan Obradović. Ja moram izjaviti, da se slažem sa predlogom gosp. vel. župana zagrebačkog s izpravkom gosp. Vrbančića.

Nemožemo se mistificirati: mi imamo u trojednoj kraljevini dva naroda, naime narod hrvatski i narod srbski, zato naš jezik nemoremo imenom generalnim nazvati „jugoslavjanski." Svaki narod poznava se po jeziku; uzmimo n. p. u Hrvatskoj, naći ćemo od primorja počamši do Varaždina jezik hrvatski. Uzmimo pako od Kotora do Ugarske naći ćemo jezik srbski. Uzmimo knjigu pravim hrvatskim jezikom pisanu, pa uzmimo, kako se piše u Biogradu itd.; zato mislim, da kažemo: jezik hrvatsko-srbski, i zato pristajem uz predlog gosp. Kukuljevića.

Josip Vuščić. Ovdje se je već mnogo govorilo, kako se naš jezik ima nazvati. Ja se slažem, da ime narodni jezik nemože ostati, jer to naš jezik nebi označilo kako treba, i jer je to imenovanje preveć generalno. Nadalje ja sam toga mnienja, da glede naznačenja jezika neima se gledati na političko razdieljenje zemlje, pače scienim, da se nazivanje jezika mora označiti iz obzira filologičkog; a iz tog obzira proiztiče generalno označenje našega jezika, kao jezika slavjanskoga. Ali buduć, da se jezik slavjanski dieli na dvie grane, na sjevero-i jugoslavjanski, to mi naš jezik imamo nazvati jezikom jugoslavjanskim, i mislim, da bi ovo imenovanje za sada najshodnije bilo razvitak i promicanje našeg jezika uspješiti, isto tako mislim, da je najshodnije jezik nazvati jugoslavjanski jezik.

Avelin Ćepulić. Istina je, da je sbilja težko, svoje mnienje o tom predmetu točno izraziti, jer su gg. predgovornici vrlo dobro opazili, da se ova stvar može iz raznih stanovištah smatrati.

Ako stvar smatramo s filologičkog stanovišta, dati ćemo čisto drugo ime, nego ako stvar smatramo iz političkog stanovišta.

Mi smo ovdje kao političnо tielo, kao zakonodavci. Ja mislim s toga, da nam za pravac mora služiti naš politički t. j. državopravni položaj. No uza to nesmiemo s vida pustiti slogu medju pojedinimi granami jugoslavjanskimi.

Meni se s toga nečini shodan nijedan izmed do sada čuvenih nazivah.

Ne hrvatsko-srbski, jer se neslaže s državopravnim načelom trojedne kraljevine, i dotično Hrvatske i Slavonije, pošto u Hrvatskoj i Slavoniji u državopravnom smislu su sami Hrvati i Slavonci.

Ne hrvatski, pošto ov zakon stoji i za Slavoniju, gdje stanuju u državopravnom smislu Slavonci.

Ne jugoslavenski, jer taj naziv nije diplomatičan, premda je filologičan i geografičan.

Ako izostavimo srbski, eto vike iz Sriema. A istim pravom bi mogli tražiti i Primorci, Slovenci itd., da se i njihovo ime uvaži.

Ja bi srednjim putem udario. Ja mislim, da bi najbolje bilo, da se kaže „narodni u trojednoj kraljevini jezik."

Digitized by Google

Ja ovo tim većma predlažem, jer smo svi toga mnienja, da moramo uz našu narodnost podjedno za naš ustav raditi. A čitamo u naših zakonih, da smo mi i Magjari svaki svoj jezik nazivali narodnim jezikom (lingua nationalis.)

Tako ćemo u sklad dovesti sve faktore, na koje se moramo obazrieti, t. j. filologiju, diplomaciju i slogu.

Slavoljub Vrbančić. Istina je, da smo mi svi Slavjani na jugu, nu neda se tajiti, da su Slavjani na jugu razdieljeni na tri glavna plemena, naime na hrvatsko, srbsko i bugarsko, od kojih svako ima svoje ime, svoju historiju, različita pismena, i ponos na svoja imena. Činili mi u tom štogod mu drugo, nazvali mi jezik ilirski ili jugoslavenski, Srbi će vikati na ovo novo ime, i reći će, da to tamo smjera, da se ime srbsko utamani.

Mi živimo u doba, gdje je približanje jednog k drugomu potrebno. Ako je mogla akademija jugoslavenska, koja se kreće na znanstvenom polju, popustiti, te nazvati naš jezik hrvatskim ili srbskim, mislim, da možemo i mi, koji se više na političkom polju krećemo, ovo ime pustiti. Zato ja ostajem kod mog predloga, da se kaže „jezik hrvatski ili srbski.“

Josip Briglević. Pitanje je ovdje, kako se ima naš jezik nazvati. Čuli smo više govorah, koji se u domoljubju svi slažu, samo mislim, da je glavna razlika u tom, da se neuvriedi nijedna čest naše domovine.

Njekoja gospoda su za to, da se zove samo narodni, drugi, da se zove hrv.-slavonski, tretji, da se zove hrv.-srbski, a napokon, da se zove jugoslavenski.

Ja ću dakle za sva četiri mnenja pitanja staviti, i to:

1. Neka ustanu gospoda, koja su za imenovanje „narodni“ (velika manjina.)
2. Koji su, da se zove „hrv. slavonski?“ (nitko.)
3. Koji su, da se zove „hrv. ili srbski?“ (manjina.)
4. Koji su, da se zove „jugoslavenski?“ (većina.)

Robert Zlatarović. Čita izpravljenu štilizaciju §. 1. zakonskog predloga. (Vidi u zapisniku iste sjednice.)

(Nastaje prepirka radi izraza: „za cieli obseg trojedne kraljevine.“)

Ivan Kukuljević. Mislim, da ovaj sabor, kao zakonotvorno tielo trojedne kraljevine, može zakone praviti ne samo za čitavi obseg trojedne kraljevine, nego i za pojedine gradove i općine, ali mislim, da nemože glede jezika zakone praviti za posestrimu Dalmaciju, jer znamo, kakova razdraženost vlada tamo kod onih stranakah, koje nisu našega porekla nego italianskoga. Kad bi mi ovdje kao zakonotvorno tielo trojedne kraljevine za obseg ciele trojedne kraljevine stvorili zakon o jeziku, onda bi neprijatelji sdruženja Dalmacije to proti nam na svoju korist upotriebili, da mi njim narinuti hoćemo naš jezik.

Ja sam dakle toga mnienja, da vis. sabor čini ovaj zakon samo za Hrvatsku i Slavoniju.

Bartol Smaić. Ako želimo, da Dalmacija k nam pristane, prosim, da bude ovaj zakon u ime trojedne kraljevine, a ne za trojednu kraljevinu. Mi ćemo razdražiti, ako budemo za Dalmaciju zakone činili; mi ćemo razdražiti Riečane i Dalmatince, koji su u manjini, al upliva velikog.

Dakle ja sam toga mnienja, da u ime trojedne kraljevine samo za Hrvatsku i Slavoniju ovaj zakon stvorimo.

Ladislav Balog. Ako mi taj zakon samo za Hrvatsku i Slavoniju stvorimo, a ne i za Dalmaciju, onda molim, da se izpusti i Krajina i grad Osiek, jer je njemački.

Mirko Šubaj. Od temelja nevalja saboru odstupiti. Temelj je uviek bio, da smo u ime trojedne kraljevine radili i pisali, i ja bi želio, da bi kod toga ostali. Neima razloga, da mi kažemo naročito u članku, da ovaj zakon samo Hrvatsku i Slavoniju veže; jer ako se Dalmacija nesdruži, onda se neće zakon proglasiti, a gdje zakon nije proglašen, ondje on neveže nikoga.

Zato mislim, da se neograničimo samo na Hrvatsku i Slavoniju.

Adolfo Veber. Ja scienim, da od čvrstih načelah nikako neodstupimo; jer ako u jednoj točki popustimo, moramo i u svih točkah popuštati, jer će se u svakom gradu njetko naći, koj će se za onaj grad zauzeti, i tako nećemo nikada moći sveobći zakon stvoriti.

Ja mislim, da nam za to Talijanci u Dalmaciji, dočim su našemu življu tako protivni, neće biti skloniji, ako pravo svojega jezika zakonom ponješto i ograničimo, već će nas jednako mrziti, jer teže za posve drugimi svrhami.

Već je u ovom saboru kazano, da u Dalmaciji ima 400,000 Slavjanah a 20,000 Taljanah.

Ja mislim dakle, da bi ovdje pretežnijega diela jezik morao biti jezik vladajući.

Drugčije je glede gradovah, gdje bi se morao dotle dopustiti jezik talijanski, dok bi pretežniji dio gradjanah bio nevješt hrvatskomu jeziku. Zato ja mislim, kad bi sabor ovaj ustanovio, da u Dalmaciji ima biti uz hrvatski jezik i talijanski poslovnim, da bi učinio krivicu našemu narodu, kojega ima pretežnija većina, pak bi se sam osramotio. Zato zakon mora biti općenit, a uzanj se mogu dopustiti iznimke, dokle jih treba.

Isto se načelo može uporaviti i na Rieku. Ondje vlada i talijanski jezik, al ima i našega, osobito u okolici riečkoj. Riečani nas neće zato obljubiti, ako zakonom stegnemo prava našega jezika, jer nas iz više razlogah mrze: zato se mi moramo obazirati na korist našega naroda, što ondje stanuje, i na korist svega naroda, pak udariti općenit zakon o službenom jeziku. Iznimka se može i mora učiniti glede poslovah, što spadaju samo na trgovinu ili nutarnju upravu, ali glede vanjskoga općenja imaju se oni pokoriti općenitom zakonu zemlje, u kojoj jesu.

(Odlučeno, da ostane redakcija §. 1.)

Robert Zlatarović. Čita §. 2. predloga. Uz ovaj predloži n. z. Slavoljub Vrbančić svoj izpravak, koj bi jednoglasno primljen (vidi izpravak §. 2. u zapisniku iste sjednice.)

Dalje čita §. 3. predloga.

Mirko Šubaj. Ja bi imao k §. 3. još dodati rieči „javne ili privatne“ (primljeno) (vidi §. 3. u zapisniku.)

Robert Zlatarović. Čita §. 4. predloga.

Stjepan Vuković. Ja bi predložio, da bude §. 3. i 4. predloga spojen u jedan uz sliedeću formulaciju (vidi zapisnik.)

Robert Zlatarović. Čita §. 5. predloga.

Ovaj §. bude jednoglasno izpušten, a na mjesto ovog bude umješten §. govoreći o ravnopravnosti latinske i ćirilske azbuke uz formulaciju po n. z. Vrbančiću učinjenu (vidi zapisnik.)

Slavoljub Vrbančić. Ako ikoji narod na sebe nije povukao grieh nasilja glede jezika, to sigurno naš narod nije, jer nije nikada nikoga silio, da slovi u jeziku, kojega nerazumie.

Ako sili narod domaće sinove, da uče jezik narodni, da nebudu odmetnici, to je njegova dužnost.

Digitized by Google

Ali da bi mi na tudjince, koji su se naselili u našoj zemlji, imali osobit obzir, to nebi dolikovalo vis. kući.

Ja sam dakle za to, da se nikakve iznimke nečine.

Ladislav Balog. I ja se slažem sa gosp. Vrbančićem, i mislim, da se ovaj dodatak ima izpustiti.

Avelin Cepulić. Saltus in natura non datur.

Ako na Rieci vlada dušmanski element proti našemu narodu, ja mislim, da Riečani i Magjari nisu tomu toliko krivi, koliko ona nesretna politika, koja, nemogavši tamo germanizmom prodrieti, svakim mogućim načinom nastojaše o tom, da taljanizmom uduši narodni hrvatski duh na Rieci. Da toga nije bilo, drugi bi duh na Rieci vladao sada. —

Ovo se dušmansko čuvstvo od nekud drugud podupire i nemože se upisati u grieh puku na Rieci stanujućem, koji je po sebi blage i mirne ćudi.

Ja sam za to, da na okolnosti obzir uzmemo.

U načelu se slažem sa gosp. Vrbančićem, ali kako sam kazao, saltus in natura non datur; zato mislim, da se za pojedine ljude, pojedine činovnike itd. postavi rok, poslie kojeg se bezuvjetno imadu služiti jugoslavenskim jezikom, kao u ostaloj trojednoj kraljevini; ovaj rok bi se mogao postaviti od 6 godinah.

Josip Vuščić. Na koliko su mi okolnosti na Rieci poznate, mislim, da mi Rieku nemožemo posve u jednaku kategoriju staviti s ostalom domovinom. Ako nećemo nikakve iznimke činiti, i ako drugo ništa nećemo dopustiti, to moramo kod morskih poslovah, kod morskih i trgovačkih sudovah dopustiti talijanski jezik, jer ovdje toliko inostranacah dolazi, da kod rečenih oblastih nemože drugi jezik poslovni biti nego talijanski.

Mato Mesić. G. Vuščić našao je stvari, o kojih misli, da bi trebalo popustiti glede Rieke. I ja sam u stanju vis. saboru imenovati jedan takav predmet, glede kojega je nuždno, da se obzir uzme na Rieku. Mnijem ja ovdje škole, i naime gimnazije. Kao učitelj velim vam gg., da nije moguće sa djakom sve hrvatskim jezikom učiti, koji ga nezna. Istina, da je do dandanas tomu krivo odgojivanje mladeži, ali za budućnost moramo se brinuti, i s uvedjenjem našeg jezika tako postupati, da bude moguće i onim, koji ga sada neznadu, u svom vremenu savršeno ga naučiti. Ja sam dakle za predlog gosp. Ćepulića.

Vinko Pacel. Što se učevnog i u obće poslovnog jezika na Rieci tiče, da je to vrlo težka stvar, neće nitko vjerovati, koj nije tamo bio. Na Rieci ima sedam privatnih školah, a ima tamo i normalna škola od 4 razreda, i takodjer realne škole, ali u svih neuči se mladež ni jednu rječcu hrvatski. Onda ima jedna županijska škola, gdje bi se imala učiti polovica hrvatski, ali se malo ili ništa nije učilo. U gimnaziji stvari bolje stoje; jer tamo nedodje samo mladež iz Rieke, nego izvana, iz primorja itd. Što se tiče javnog života, razumieva se, da je sve talijanski. Ja dakle mislim, da nećemo povrieditи naše narodno dostojanstvo, ako kažemo, da se gradu Rieci i gradovom primorskim za njekoje vrieme u njekojih poslovih poraba talijanskog jezika dozvoli.

Ivan Kukuljević. Ja držim moj predlog za tako važan, da doista zasieca u budućnost našega naroda.

Najvažnji grad poslje Zagreba je Rieka; ako mi štogod proti duhu onoga gradjanstva, koje je onako proti nam dosta razdraženo, učinimo, mislim, da nam neće dobrim plodom uroditi. Gg., nasilje je moguće od takova tiela, kako je vis. sabor, ali nikada nije dobrim plodom urodilo, to smo vidili i glede Magjarah.

Neću tvrditi, da je jezik talijanski upravo jezik narodni na Rieci, ali je ipak jezik onaj, koj je dobro poznat, kojega svaki činovnik, svaki trgovac poznava. Mi nećemo reći, da smo po nemarnosti naših predjah, nego po nemarnosti naših oblastih i naše vlade tamo dotjerali, da na Rieci neima traga našemu jeziku; to smo čuli od gospode, koja su tamo više godinah živila, to će i svatko znati, koj je samo prošao kroz onaj grad.

Kad mi dakle zakon pravimo, i kad vidimo, da se taj zakon naš u jednoj strani domovine naše još sasvim nemože oživotvoriti, mislim, da je ipak onda probitačno, da malko popustimo od naših gorućih željah, da naš jezik dublje korienje zadobi, pa uzmimo na okolnosti obzir, uzmimo obzir na talijanski jezik, koj na Rieci vlada.

Ja dakle ostajem kod svojega predloga, da se u gradu Rieci imade obzir uzeti i na porabu jezika talijanskoga. Ako se u predlogu kaže: da se njegova poraba dozvoljava, onda se pod tim razumieva, da je tamo naš narodni jezik vladajući, a pod tim se takodjer razumieva, da se poraba talijanskog jezika dozvoljava do onog roka, dok bude naš narodni jezik tamo bolje razvijen, i tad budemo sa svom silom tamo išli, da se osobito u škole naš jezik uvede.

Josip Vranicani. Ovaj članak je prevećgeneralno držan. Ako se gradu Rieci dozvoljava pravo porabe talijanskog jezika, to se može odtud izvoditi jako široka povreda našega jezika. Na temelju takovoga članka Riečani će bez obzira vriedjati naš narodni ponos; neradi se ovdje samo o gradu Rieci, nego i o čitavom njezinom kotaru.

Ja zato mislim, da se glede porabe talijanskog jezika na Rieci ova iznimka specificira.

Mirko Šubaj. Jako se čudim onoj gospodi, koja se toliko zauzimaju za to, da se u gradu Rieci glede jezika hrvatskoga iznimke čine. Iskreno moram kazati, da sam za to, da se to izpusti; jer da mi učevne struke miešamo sa administrativnimi, to je već jako zlo.

Što se javnog poslovanja tiče, ako isti duh bude i nadalje vladao na Rieci, onda smo badava rok od 6 godinah opredielili, rok za porabu jezika talijanskoga.

Ja bi takodjer držao, da je proti dostojanstvu našeg naroda, da se našemu jeziku rok opredieli, kad ima postati ondje službenim jezikom, ili da se u specialnosti ovoga predloga upuštamo.

Ja mislim, da bi najbolje bilo, da obćeniti zakon ustrojimo, dakle sam za to, da se ovaj passus sasvim izpusti.

(Nastavljenje ove debate odgodi se na buduću sjednicu.)

Digitized by Google

Petdeset i deveta saborska sjednica 12. kolovoza 1861.

Zapisnik,

zametnut o petdeset i osmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne desetog kolovoza godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Rob. Zlatarovića.*

Izza kako bude zapisnik posljednje sjednice pročitan i odobren, predloži gosp. predsjednik za cenzore dnevnika, kojih se broj po zaključku sabora povećati imade, sliedeću gospodu zastupnike naroda, naime gg. Hervoića, Nikolu Hrvata, Mesića, Šagovca, Šviglina, Uhernika, Vardiana, Vebera, Zadravca i Žužela.

Uz taj predlog pristao je sabor jednoglasno.

S obzirom zatim na navedeni po gosp. zastupniku D.ru Stojanoviću razlog, da je obavljanje posla bilježničkog za sadanje saborske bilježnike s toga odveć tegotno, što su bilježnici gg. Prica i Car sbog poremećenog svog zdravja dopust na dulje vremena dobili, odlučio je sabor izabrati još tri bilježnika, te budu jednoglasno izabrani gosp. zastupnici Robert Zlatarović, Uhernik i Vardian.

Imena ovih novoizabranih bilježnikah budu po glasu čl. 24. poslovnika Nj. Veličanstvu do znanja stavljena.

Prijavu gosp. kanonika Adama Sukića zastupnika kaptola djakovačkog, kojom se radi slabog zdravja tog poslanstva svoga odriče, kao što i vjerodajno pismo za gosp. professora Josipa Miškatovića, novoimenovanog zastupnika istog kaptola, bude odpravljeno na odbor za verifikaciju obstojeći.

Molba gosp. kanonika Janka Pavlešića zastupnika kaptola križevačkog molećeg iz zdravstvenih razlogah za dopust od 14 danah bude uslišana, i dopust taj dozvoljen.

Dobrovoljne prineske za Akademiju jugoslavensku po g. zastupniku E. Vrbančiću na stol sabora položene, i to od strane g. Mih. Mussulina 5 dionicah narodnog doma u iznosu od 125 fr. sr., zatim od strane g. M. Ivića odvjetnika u Zemunu u gotovom novcu 40 fr. a. v. bijahu kao liepi primjeri domoljubja radostno primljeni, i odboru u tu svrhu opredieljenome sredstvom gosp. zastupnika Svetozara Kuševića, odbora toga člana, predani.

Čitana bijaše zatim molba županije varaždinske, kojom ona, tužeć se na kojekakve zapreke, koje se razvitku ustavnog života županijskog protuustavnimi naredbami domaćeg namjestničkog vieća stavljaju, moli, da se predlozi u istoj molbi obširno navedeni te na obezbiedjenje ustavne i zakonite autonomije županijske smjerajući, čim prije u pretres uzmu.

Ova se molba očituje kao prešna, te se predloga radi na odbor administrativno-sudbeni odpravlja.

Po dovršenom čitanju i rješavanju prispievših ovih podnesakah poprimi rieč gosp. zastupnik Vuščić veleći, da se je jučer držalo tajno viećanje o abdikacionalnih izpravah — predmetu izmedju prešnih prvome za današnje javno saborsko pretresivanje odredjenome, te da ga je rečena tajna sjednica opunovlastila, da o uspjehu viećanja njezinoga saboru izviešće podnese. Uslied toga predlaže on sliedeću formulaciju stvorit se imajućeg zaključka:

„Sabor trojedne kraljevine Dalm.-Hrv.-Slavonske uzamši u pretres abdikacionalne izprave Nj. Veličanstva kralja Ferdinanda I. od 2. prosinca 1848. i prejasnog nadvojvode Franje Karla od 1. prosinca 1848., kao što priznaje, da poslie odreknuća Nj. Veličanstva kralja Ferdinanda i prejasnog nadvojvode Franje Karla po glasu sankcije pragmatičke god. 1712. po trojednoj kraljevini primite, pravo nasljedstva na prestolje Austrije i š njom personalno sjedinjene trojedne kraljevine Dalm.-Hrv.-Slavonske sada vladajućemu kralju Franju Josipu I. pripada, tako i nehotice opaziti mora, da bi se bile napomenute abdikacionalne izprave po propisu čl. 3. 179 $^{9}/_{1}$ u roku od 6 mjesecih saboru kraljevine Ugarske i saboru trojedne kraljevine predložiti, i krunisanje kraljevskog nasljednika preduzeti imalo, što buduć propušteno, položilo je temelj 10-godišnjem absolutizmu, koj je državu gotovo do skrajnje propasti doveo; da nadalje izrazi u obadviuh abdikacionalnih izpravah ovako glaseći: „krune cesarovine austrijanske i svihkolikih pod njom sjedinjenih kraljevinah", podležnost kraljevine Ugarske i trojedne kraljevine pod krunom cesarevine austrijanske naznačuju, što se ipak sadržaju sankcije pragmatičke protivi, po kojoj kraljevina Ugarska i trojedna kraljevina s pokrajinami austrijanskimi samo u personalnoj svezi stoje, i pod krunu cesarevine austrijanske nespadaju, ko što god. 1804. prigodom ustrojenja cesarevine austrijske u dotičnoj izpravi naročito priznano bijaše: — s toga sabor trojedne kraljevine proti svimkolicim posljedicam iz prenavedenih dogadjajah proizticućim, kao i proti sličnom u buduće postupku javno ogradjenje u zapisnik saborski unosi i uvrstjuje."

Digitized by Google

Ova formulacija bude brez primjetbe primljena i odobrena, ter zadobi time kriepost zaključka.

Isti gosp. zastupnik pročita zatim kao dotični izvjestitelj zapisnik odbora zakladnih i financialnih na sabor ovaj spadajućih poslovah u predmetu uredjenja narodnog kazališta, zatim glede dotacije glasbene učione zagrebačke i ustrojenja konzervatoriuma.

Bude zaključeno, da se oba ta izviešća viećanja i riešenja radi imadu na dnevni red staviti.

Nastavljenje viećanja bude sad veleradostnim prizorom prekinjeno. Njegova presvietlost gosp. grof Gjuro Jelačić po svietlom banu naimenovani podkapetan trojedne kraljevine unidje u sabornicu, te bude živahnim i srdačnim „živio“ pozdravljen. Stupivši u sredinu zastupnikah naroda probesjedi govor plamteći ljubavom domovine, govor, koj se kao sjajni primjer rodoljubivog čuvstva na vjekovitu uspomenu, po zaključku sabora, u svojoj cjelosti u zapisnik uvrstiti imade, te ovako glasi:

Hvala, gospodo! na toli srdačnom pozdravu. Znam ja, da tu čast, tu ljubav neimam pripisivati zaslugam svojim, nego vjernoj uspomeni, koju hranite u srcih svojih za slavnoga brata moga, (slava mu!) koj je osvjetlao ime Jelačićah. Kako rekoh, zaslugah neimam, ali imadem srdce puno ljubavi prama domovini, puno želja za sreću njezinu, puno dobre volje za nju po mogućnosti raditi. (živio!) Zato zahvalan sam preuzvišenom gosp. banu našemu, da me je odabrao podkapetanom trojedne kraljevine, a time pružio priliku, koju toju doprinieti općem dobru naše mile domovine. Hvala njemu, da me je time pozvao u sredinu ove visoke kuće, gdje se zastupnici naroda tako muževno, tako svojski i tako savjestno bore za najsvetija prava našeg državnog, a što više narodnog našeg života. S ponosom i uzhićenim srcem čitao sam u udaljenoj Venecii mnoge i mnoge govore, držane u ovoj sabornici, a divio sam se videći, kolikim oduševljenjem pretežna množina skupila se je pod zastavom narodnosti, pod kojom samom možemo osvojit si sjajnu budućnost. (živio!) Ova idea obuzela me je tako, da sam već više putah pred pojedinimi očitovao, a usudjujem se i danas očitovati u ovoj visokoj kući, da bi ja volio vidjeti narod naš pod turskim jarmom skučen, nego pod izključivim uplivom drugih naših izobraženih susiedah, (dužetrajni „živio!“) i to samo zato, uvjeren budući, da našoj narodnosti sa Turakah pogibelj neprieti, Turci bo jesu zadovoljni s imutkom i kad kad tielom ugnjetenih narodah, medjutime izobraženi narodi od onih, kojimi vladaju, osim imutka i tiela ištu još i dušu, to jest narodnost. Primierah ima dosta na slovinskom jugu, kako mi svi žalibože znamo. Ali ćuvstvo narodnosti od Boga je usadjeno u srcih narodah, a što od Boga dodje, sveto je, a sveto nemože radjati nego sveto i spasonosno. Osvjedočen sam zato, da će ovo ćuvstvo spasiti narod naš; mnijem, da je ovo ćuvstvo narodu našemu bitno pripomoglo spasiti veliku Austriju g. 1848., a napokon mislim, da je samo Nj. c. k. apošt. Veličanstvo, kad je izvolilo izreći sretno ono i jedino spasonosno načelo, da vlada i uprava svake zemlje i kraljevine u prostranoj Austriji imade počivati na temeljih posvećenih vlastitom historijom svake, pripoznalo važnost narodnostih. Dakle i u to ime neka Bog poživi premilostivoga kralja našega na mnoga ljeta! (Živio!)

Nakon ovog govora općenitim uzhićenjem zastupnikah naroda primitog bude formula zakletve po gospodinu podkapetanu položit se imajuće pročitana i odobrena, a zatim isti gospodin podkapetan grof Gjuro Jelačić po gosp. biskupu i prepoštu Ivanu Kralju uz taj sastavak zakletve svečano po starodavnom običaju zapriseženi, i njemu prvo mjesto kod stola velikašah opredieljeno.

Po dovršenom ovom svečanom činu bude uzet u pretres drugi na redu prešni predmet, naime zakonski predlog gosp. velikog župana Ivana Kukuljevića o narodnom jeziku.

Gosp. predložitelj razglabajući pitanje i razloge predloga svoga odusta od uvoda istog predloga, te predlaže u bitnosti sliedeće promjene, prvo, da se mjesto izraza: jezik hrvatsko-slavonski upotrebi izraz „jezik hrvatsko-srbski“ i to iz razloga uzdržanja sloge i sporazumljenja izmedj jednokrvne braće, i što upravo Srblji, taj znameniti dio naroda našega, tim jezikom govore, pišu i pomnjivo ga njeguju, što se dakle narodni naš jezik s tim pravom, kojim se hrvatskim naziva, takodjer srbskim nazvati mora; drugo, da bi se zakonskom članku dodao jedan paragraf, kojim se gradu Rieci poraba talijanskog jezika nadalje dozvoljava iz razloga, što bi naprečno prekinuće porabe talijanskog jezika kod tamošnjih žiteljah još veću ogorčenost i veći odpor poroditi moglo.

Što se uvoda tiče, to bude na predlog zastupnika gosp. Zlatarovića zaključeno, da uvoda treba nije, već da je dosta kazati: zakonski članak o uvodjenju narodnog jezika.

Glede imena, koje se ima narodnom jeziku podieliti, porodila su se razna mnenja.

Jedni tvrdiše, da je dovoljno služit se općim izrazom „narodni jezik trojedne kraljevine“ — drugi bijahu za izraz „jezik hrvatsko-slavonski,“ tretji prionuše k izrazu „jezik hrvatski ili srbski“ kojega takodjer odbor za ustrojenje jugoslavenske akademije upotrebljava.

Nakon duljeg razlaganja pro et contra bude glasovanje preduzeto, te predlog zastupnika Zlatarovića, da se izraz „jezik jugoslavenski“ uporabi, većinom odvietah s tom primjetbom primljen, da se ima dodati „trojedne kraljevine.“

Izza kako bi zaključak taj učinjen, viećalo se je o formulaciji §. 1. te u tom obziru formulacija g. zastupnika Vrbančića jednoglasno odobrena glasi ovako:

§. 1.

Jezik jugoslavenski trojedne kraljevine izjavlja se ovim za savkoliki obseg trojedne kraljevine za jedino i izključivo službeni jezik u svih strukah javnog života.

Isto tako bude izpravak g. zastupnika Vrbančića glede §. 2. primljen, te glasi ovako:

§. 2.

Sve oblasti bez iznimke u obsegu trojedne kraljevine, kao i one višje oblasti, koje izvan obsega iste kraljevine stanovale budu, isto tako i sve skupštine i sabori trojedne kraljevine u svih svojih viećanjih, dopisih, odpisih, odlukah, riešenjih i ostalih javnih spisih kao i u svih službenih odnošenjih imaju se služiti jedino jugoslavenskim jezikom trojedne kraljevine.

Glede §. 3. bude izpravak g. zastupnika Šuhaja primljen, i glasi ovako:

§. 3.

Učevni zavodi, mužke i djevojačke višje i nižje učione, budi javne budi privatne, i sva zakonom potvrdjena domaća družtva bez razlike imaju u svih službovanjih, predavanjih i pismenih djelih služit se jedino jezikom jugoslavenskim trojedne kraljevine.

Na predlog gospodina zastupnika Stjepana Vukovića bude §. III. i IV. predloga spojen u jedan i sliedeća formulacija primljena:

Digitized by Google

§. 4.

Oblasti crkvene u obsegu trojedne kraljevine budi kojeg vjeroizpoviedanja dužne su u obćenju medju sobom i s inimi domaćimi oblastmi služit se jedino jugoslavenskim jezikom trojedne kraljevine. Isto se razumieva i o knjigah matičnih (matriculis.)

§. V. predloga tičući se vojne Krajine ima po jednoglasnoj volji sabora sasvim izostaviti, budući da je u protuslovju s onimi saborskimi predlozi, koji smieraju na ustavno ustrojenje ovog cjelovitog diela trojedne kraljevine. U smislu ovog §. pridružio se je sabor u tom mnenju po gosp. zastupniku Baltiću izraženom, da se umjesti §. govoreći o ravnopravnosti latinske i ćirilske azbuke, te bude sliedeća formulacija po gosp. zastupniku Vrbančiću načinjena, primljena:

§. 5.

Svakomu je prosto služiti se u svih spisih latinskim ili ćirilskim pismom.

Viećanje glede dodat se imajućeg §. o porabi talijanskog jezika za grad Rieku bude odgodjeno na buduću saborsku sjednicu, na dan 12. kolovoza t. g. urečenu.

Time bude zapisnik taj zaključen i sjednica dignuta.

J. Briglević, v. r. podpredsjednik.

R. Zlatarović, v. r. saborski bilježnik.

Robert Zlatarović. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Josip Briglević. Kako je poznato, dao je prekjučer guslar E. Remenji koncert, kojeg čisti dobitak poklonio je jugosl. akademiji. On je jučer kod mene bio, i predao mi je račun i svotu od 171 for. 32 novč. (Živio.)

Josip Žuvić. Ima već više danah kako je predsjednik našega sabora, svietli ban, pao u bolest. Prem da je bol njegova tjelesna, ali kako je on nježna srdca i ćutljive duše, to sam uvjeren, da bi mu duševna radost tjelesnu bol utažila. Zato mislim gospodo, da ću svakome od vas sporazumno progovoriti, ako reknem, koliko se pristoji, da visoki sabor na predsjednika svoga pomišlja u ovaj par, gdjeno ga je huda nesreća snašla. Usudjujem se dakle visokom saboru predložiti: da njekoliko članovah, od gosp. podpredsjednika izabranih, pod njegovim vodjenjem svietloga bana posjeti, i sažaljenje sabora nad njegovom bolesti mu izrazi.

(Sa svih stranah: primamo.)

Andrija Uhernik. Čita na sabor stigavše podneske i molbe: (Vidi zapisnik.)

Zatim se nastavi viećanje o šestoj točki predloga o službenosti narodnoga jezika.

Ivan Kukuljević. U posljednjoj sjednici bila su ovdje različita mnienja, što se tiče mog predloga glede Rieke, da se naime obzir uzme na talijanski jezik, buduć da znamo, da ima tamo velika strana puka, koja našemu narodnomu jeziku nije vješta. Većina je uz to pristala, da se ima obzir uzeti, samo glede formulacije ove točke bila su mnienja različita. Poradi toga predlažem ovu redakciju, uz koju bi možebiti čitava kuća pristati mogla: „U gradu Rieki ima se radi izvanrednih tamošnjih okolnostih u političkom, sudbenom, trgovačkom i medjusobnom službovanju, izuzamši javno poučavanje i nastavu u obće, na jezik talijanski obzir uzeti, te se gradjanom i korporacijam tamošnjim jeziku jugoslavenskom nevještim dozvoljuje za sada još poraba jezika talijanskoga. U dopisivanju ipak i službovanju s domaćimi oblastmi trojedne kraljevine imade se grad Rieka kao i sve njegove korporacije služiti jedino jezikom jugoslavenskim trojedne kraljevine.

Slavoljub Vrbančić. Ja sam se već višeputah izjavio, da sam u štilizaciji zakonah veliki neprijatelj iznimakah, a najveći sam neprijatelj kazuistike; zato slažem se sa štilizacijom po gosp. vel. županu predloženom. Nu ako bi vis. kuća pristala, da se iznimka učini, to bi bio za to, da se kratka generalna iznimka učini ovako: „gledeć na okolnosti grada Rieke dozvoljava se ondje uz porabu hrvatskoga jezika i jezik taljanski.“

Adolfo Veber. Ja mislim, da se ova štilizacija g. Vrbančića nemože primiti, i to zato, jer bi Riečani odatle zaključili, da se u školah gradjanskih, i osobito u gimnaziji polovica predmetah ima poučavati jezikom talijanskim, a polovica jezikom hrvatskim. Ja protestiram proti tomu, što bi oni iz toga mogli izvesti; jer to bi bila velika nepravda za naš narod, buduć da na Rieku dolaze dve trećine djakah čistih Hrvatah. Zato ova formulacija gosp. Vrbančića nevalja, nego mislim, da mi u nastavi moramo polagano uvadjati naš narodni jezik i da mi Riečane tim načinom na to pripravimo.

Bartol Smaić. Ja sam za mnienje i štilizaciju g. Vrbančića, i to tim više, što je g. Veber i sam svjedok, da tamo do dandanas niti jedne normalne škole hrvatske neima, a sada se radi o tom, da budu dvie parallelne škole normalne, jedna hrvatska, a druga talijanska; sada prosim, kako je to moguće, da bude podučavanje na jedanput u hrvatskom jeziku. Isto tako je nemoguće izvesti predlog g. vel. župana zagrebačkog, što se službenog dopisivanja municipijah tiče.

Ja dakle podupiram predlog gosp. Vrbančića.

Vinko Pacel. Na koliko se sjećam, zadnji put su njeka gospoda predložila, da bi se specifiralo, u kojih strukah se dozvoljava za njekoje vrieme talijanski jezik. Ja sam za štilizaciju gosp. vel. žup. zagrebačkog, kad bi se izpustilo: „te se itd.“ G. vel. žup. Riečkomu pako odgovaram, da niti Bach niti Thun nisu za nas iznimke pravili što se tiče jezika; a da će sada dvie paralelne klasse biti na Rieci, jedna hrvatska a druga talijanska, na to odgovaram, da je to najnesretnija idea, jer talijanska klassa biti će uviek puna, a hrvatska prazna.

Eugen Kvaternik. Ja bi pristao uz predlog g. Vrbančića, ako bi se još dodalo: izuzamši predavanje naukah i dopisivanje s višjimi vlastmi.

Ivan Vončina. Ja nemogu pristati uz mnienje g. Kvaternika, jer kroz to narodni jezik nije uzdržan i našoj narodnosti nije pomoženo, ako dva ili tri magistrata ili druge vlasti imadu dužnost, da dopisivaju u narodnom jeziku sa našimi višjimi oblastmi. Ovdje je potrebno, da imamo višji obzir pred očima, ovdje je potrebno, da se ono, što se je našemu narodu odtudjilo, njemu opet pribavi.

Gospodo! Neima 100 godinah, što je Rieka uzkratila puljskomu biskupu desetinu samo zato, što je ondašnji biskup hotio mjesto hrvatskoga jezika uvesti u crkvu jezik latinski; a ljetos sam čuo, kako je na Rieci mužko i žensko pjevalo latinski: miserere mei deus, na mjesto u našem narodnom jeziku: pomiluj nas bože. Tu treba dakle, da radimo, da se narodnost naša na Rieci povrati i učvrsti. Što je gosp. vel. žup. riečki glede školah naveo, slažem se sa gosp. Pacelom. I minister Thun nije obzir uzeo na prelazno vrieme kod uredjenja učevnog njemačkog jezika. Dakle to nije zapreka za uvedenje našeg jezika. Što se tiče dopisivanja

Digitized by Google

magistrata, to sam ja čitao prije 8—9 godinah mnogo hrvatskih dopisah, čitao sam i mnogo njemačkih, a hrvatski jezik mnogo je običniji na Rieci nego njemački, dakle neima zapreke za uvedenje našeg narodnog jezika.

Petar Očić. Ja bi se slagao sa načelom, koje je ovdje izrečeno, da zakonodavac mora uviek gledati, da ostane u generalitetu; nego kad bi se to načelo ovdje uporaviti htjelo na Rieku, mislim, da ipak razliku treba učiniti med pučanstvom, koje se većinom trgovinom bavi, i medju sudbenimi oblastmi i medju onimi, koji škole polaze. Ja mislim, da nebi odgovaralo želji vis. kuće, da se glede školah nikakva iznimka nebi učinila, jer tko hoće, da se ondje narodni jezik utemelji i uzdrži, taj mora i htjeti, da se jedanput početak učini. Ako mi to sada neučinimo, pitam ja, kad ćemo do toga opet doći? S toga razloga nemogu se slagati sa ideom, da samo in generalitate pravimo razliku glede jezika hrvatskoga i talijanskoga, nego da već sada pravac damo našem jeziku, da se u školah podučava jezikom narodnim. Onim pako, koji se trgovinom bave, i koji prava politička izvršavaju, a nisu vješti našemu jeziku, čini se kroz to velika koncessia. Oni se onda nebudu mogli tužiti, da je sabor neprijateljskim duhom proti njim postupao, i prilike i mogućnosti lišio, da mogu svoja prava izvršivati. Oni ovo mogu zahtievati, ali to nemogu, da ostane u školah još dalje isključivo jezik talijanski. Zato se slažem sa gosp. vel. žup. Kukuljevićem.

Franjo Lovrić. Ja smatram, da je Rieka hrvatski grad, a oni, koji tamo taljanski govore, da su inostranci, koji su iz Italije došli, da ugnjetavaju narodnost našu. Zato mogu iskreno kazati, da mi je mučno slušati tako dugo viećanje; ja sam dakle za to, da se ova točka sasvim izpusti.

Pavao Muhić. Ja sam hotio samo kazati, da se slažem sa predlogom gosp. vel. župana Kukuljevića, i molim, da se glasuje, jer se je već dosta o tom govorilo.

Bartol Smaić. Ja imam samo odgovoriti g. Pacelu: ako pod sistemom Bachovim i Thunovim nije se nikakova iznimka pravila glede našeg jezika, onda će Riečani kazati, da ih mi gnjavimo, što se tiče jezika talijanskoga; dakle nemojmo ono sami činiti, što mi nad drugim proklinjemo.

Ivan Vončina. Ja bi odgovorio vel. županu riečkom, da je baš ta razlika, jer nas je Bachov i Thunov sistem gnjavio, a mi ne gnjavimo nikoga, nego samo naše štitimo.

Josip Briglević. Molim, da se još jedanput pročita formulacija g. vel. župana Kukuljevića.

Andrija Uhernik. (Čita.)

Josip Briglević. Ja ću najprije pitanje staviti za predlog g. vel. župana; ako u manjini ostane, onda za predlog gosp. Vrbančića.

Dakle molim, koji su za predlog gosp. vel. župana Kukuljevića?

(Većina.)

Sada je na dnevnom redu Sisački most.

(Pošto odnosećih se na taj predmet spisah pri ruci bilo nije, reče dotični izvjestitelj:)

Franjo Lovrić. Molim, da se nebi išlo iz dnevnog reda, ako je potrebno, ja ću izviešće ustmeno dati.

Vinko Pacel. To nemože biti, jer bi izviešće moralo tiskano i razdieljeno biti, drugačije neznamo, o čem se radi.

Ivan Kukuljević. Oprostite, ako javno očitujem, da je velika oskudica u manipulaciji naših poslovah.

Mi znamo, da smo u starih vremenih imali našega pra-bilježnika, koj je morao voditi zapisnik i držati u redu sva saborska pisma.

Sada imamo više izvjestiteljah, ali upravo zato, jer ih je više, i što se osobe mienjaju, može se u saborsku pismohranu lahko nered uvući.

Ja bi bio za to, da se od strane gg. zastupnikah jedan izabere a makar i od strane ne zastupnikah, koj bi imao nadgledati pisma i manipulaciju; jer kako mi je iz privatnih viestih poznato, njeka pisma su jako zanemarena.

Nu moram opreznu učiniti visoku kuću, da su i godine 1848. bila pisma tako zanemarena, da zemaljski arkiv neima nijednoga dokumenta od g. 1848. a stvar je onamo došla, da i drugdje neima traga od ovih pisamah.

Ja nebi želio, da se ovomu saboru g. 1861. glede pisamah tako dogodi kao onomu od godine 1848; zato glasujem, da se od strane sabora jedna osoba imenuje, koja bi imala držati u redu sva pisma i koja bi takodjer mogla članke za zakone sastavljati.

Robert Zlatarović. Ja nebi bio toga mnienja, jer je svaki bilježnik odgovoran za zapisnik, kojega vodi, i za protežuća se nanj pisma, nego od potrebe bi bilo, da se imenuje jedna osoba, koja bi skrb vodila za točnost expedicije saborskih pisamah, jer može se dogoditi, da jedan akt, kojega jedan bilježnik u ruci ima, slučajno i drugi zatreba i s toga je potrebno, da se jedna osoba imenuje, koja će manipulaciju voditi.

Petar Očić. Ja bi predložio, da se za to uz nagradu imenuje g. Gvozdanović, koji je već prije bio protocollista kod banskog stola.

Josip Briglević. Moja gospodo! hoćemo li primiti u načelu predlog g. vel. župana Kukuljevića?

Ivan Kukuljević. Ako izvoli vis. kuća, ja bi malo razjasnio, što sam predložio.

Ja mislim, da visoka kuća jednu osobu imenuje, koja bi u smislu gospodina Zlatarovića, registraturu vodila i druge saborske pisarske poslove obavljala, jer to nemožemo zahtievati od bilježnikah i izvjestiteljah, koji druge poslove imadu. Dakle bi svakako dobro bilo, kad bi jednog člana ove vis. kuće za to imenovali, i malu nagradu od strane zemlje opredielili, jer to nije mali trud, osobito pri saboru, koj 3—4 mjeseca traja Drugi predlog je taj, da ovoj osobi damo nalog, da zaključke naše, koji se imaju kao budući zakoni predložiti, u formu zakonskih članakah redigira.

(Prima se.)

Ladislav Balog. Kad je već vis. kuća primila predlog g. vel. župana, t. j. da se čovjek uzme, koji ima sva pisma pregledati, to bi ja predložio, da se za to imenuje najstariji bilježnik, kojemu bi se za to mogla polaštica dati, da zapisnikah nevodi.

Što se tiče drugog predloga glede stiliziranja zakonskih članakah, ja mislim, da je to dužnost svakog bilježnika, i da mu se za to nikakva nagrada nepodieli. Buduć da pisamah glede Sisačkog mosta kod ruke neimamo, to ja predlažem, da bi se prešlo na dnevni red glede zakonskog članka o zločinu izdaje domovine.

Robert Zlatarović. Ja mislim, da predlog g. Baloga nije praktičan. Najstarji bilježnik je g. Prica; on je bolestan, za njim je g. Stojanović; a neznam, bi li on htio ovaj posao primiti, zatim dolazi red na me, nego ja se moram zahvaliti na ovoj časti, jer ja expeditor biti neću. Zato mislim, da je najbolje, da predamo tu stvar čovjeku praktičnom, a taj je, mislim, g. Gvozdanović iz obzira, što je bio expeditor pri

Digitized by Google

banskoj stolici, i mnijem, da će si on za čast računati, ako mu se ovaj posao povjeri.

(Sa svih stranah: primamo.)

(Zatim se prešlo na pretresivanje zakonskog članka o zločinu izdaje domovine.)

Franjo Rački. Čita izvješće odbora glede članka o zločinu izdaje domovine. (Vidi u saborskih spisih.)

Što se povoda za ovaj zakonski članak tiče, taj je poznat vis. kući, a taj povod traje još i sada, što ima ljudih, koji bi rado nješto drugo uslied svojih protivnih načelah izvesti, nego što ovaj sabor želi.

Isto tako je poznato, da ima ljudih, i čitavih municipijah, koji čeznu, da se naša zemlja još više razkomada; zato netreba dalje da ovaj članak vis. kući preporučujem.

Avelin Ćepulić. Ja bi samo ondje opazku učinio, gdje se kaže: gubitkom svih pokretnih i nepokretnih dobarah. Ja bi ovo preinačio, to jest nješto dodao. Ja nisam za to, i to upravo u duhu ustava, da se nedužan za dužnoga kazni; a u duhu našeg ustava leži, da se kazan nesmie protegnuti na nedužnu obitelj. Zato bi ja dodao: gubitkom svih pokretnih i nepokretnih dobarah bez povrede pravah zakonitih nasljednikah.

Pavao Muhić. Ja bi izpustio sasvim rieči: gubitkom pokretnih i nepokretnih dobarah, jer to neodgovara više duhu vremena, niti ustavu samom niti duhu ustava. Dosta je kazan tamnice od 5 godinah i gubitak gradjanskih pravah.

Dragutin Jelačić. Ja se slažem s onom gg., koji su za to da se izostavi točka: „gubitak nepokretnog imetka“, jer n. p. čovjek, koj ima 100,000 imetka, da bude, okrom toga što gubi sav svoj nepokretni imetak, jošte i na pet godinah tamnice odsudjen i da istu kaznu pretrpi s onim koj ništa neima, to nije pravedno, niti se neslaže s principom čovječnosti. Toga neima takodjer niti u Francezkoj niti Englezkoj, niti nigdje drugdje. Je li je to pravo, da se sin kaštiguje, što je otac sakrivio? to je proti duhu vremena. Sam gradjanski zakon kaže, da ako je zločinac osudjen na tamnicu, da mu se za opravljanje njegovih dobarah ima postaviti kurator.

Ja mislim dakle, da je dosta izrečeno „kazan tamnice“, a ne da mu se još i dobra oduzmu.

Mirko Kršnjavi. Što se toga §. tiče, slažem se sa izjavljenjem g. predgovornika.

Gjuro Križanić. Ja se slažem sa onom gospodom, koja su za to, da se ove rieči izpuste. Medjutim meni se čini, da je onda premala kazan od 5 godinah tamnice, nego mislim, da bi se reklo od deset do petnaest i dvadeset godinah.

Slavoljub Vrbančić. Buduć se sequestracija dobarah sa duhom vremena neslaže, pristajem uz mnienje g. Muhića, da bi se to izpustilo.

Pod **a** mislim, da bi se dodalo poslie rieči „odciepi“ još „ili razdruži.“

(Sa svih stranah: primamo.)

Josip Briglević. Ovdje su tri mnienja:

1) da se članak tako primi, kako ga je odbor predložio;

2) da se izpuste rieči „pokretnih i nepokretnih dobarah“;

3) da se prida još i dodatak g. Vrbančića, da se poslie rieči „odciepi“ uvrsti rieč „ili razdruži.“

Dakle:

1. Koja gg. su za to, da tako primimo članak, kako ga je odbor sastavio? (nitko.)

2. Koji su za to, da se izpuste rieči: pokretnih i nepokretnih dobarah? (svi)

3. Koji su za to, da se pod a) još prida: „ili razdruži?“ (svi)

Zatim se prešlo na viećanje o točki b) članka.

Dragutin Jelačić. Ja mislim, da je potrebno obzir uzeti na one, koji izvan trojedne kraljevine u drugoj kojoj pokrajini imanja posjeduju, n. pr. gf. Batyani. On ima kod nas velika dobra, a još više u Ugarskoj: on je dakle dužan u naš sabor iti; ali kad tamo u Ugarskoj velika dobra posjeduje, i na sabor ugarski. Dakle kad ide na naš sabor, onda je izdajica tamo, a kad ide na sabor ugarski, onda bi se morao kod nas za izdajicu smatrati. Dakle mislim, da treba obzir uzeti na one, koji i ovdje i tamo imanja posjeduju.

Slavoljub Vrbančić. Ovdje se radi samo o članovih trojedne kraljevine. Ako oni samo kao velikaši ugarski udioničtvuju, to im se nemože upisati kao izdajstvo, nego ako oni kao članovi trojedne kraljevine tamo udioničtvuju, onda bi pogriešili proti ovomu zakonu.

Ja bi dakle još ovaj dodatak pridodao: „Ovamo nespadaju oni, koji bi kao posjednici u inoj kojoj državi, kraljevini ili pokrajini udioničtvovali na takovom saboru, kao ondješnji posjednici, a ne kao članovi trojedne ove kraljevine.“

Franjo Lovrić. Mislim, da kao god bi ja bio izdajica domovine, da bi išao u Reichsrath ili u Pešt, isto tako mislim, da nemože biti onaj izdajica domovine, koj tamo obitava pak ide u Reichsrath ili u Peštu. To se samo razumieva od članovah trojedne kraljevine, koji ovdje obitavaju, i koji po zakonu imadu pravo ovdje obitavat. Ako bi tko dvojio, ima li simo ili tamo ići, neka kod kuće ostane, biti će najbolje.

Koloman Bedeković. Mi bi ovdje morali njekakvu razliku učiniti glede onih, koji premda u Hrvatskoj posjeduju dobra, pak idu na drugi koj sabor, ali ne kao Hrvati i nezastupaju interese hrvatske: zato je potrebno, da se u onoj točki ova razlika jasno izreče, da nebi odovud bio povod tužnim posljedicam.

Avelin Ćepulić. Ja mislim da bi se mogli složiti, i da bi mogli pristati k izpravku g. Vrbančića, jer on kaže „kao član ove kraljevine“, tim prestaje svaka sumnja.

Ako tko dojde u Reichsrath ili na sabor u Pešt, on može doći kao velikaš, ili ako drugčije pravo imade, ali kao član ovog sabora nemože doći.

Mojsija Baltić. Ja mislim, da bi se svaka sumnja odstraniti mogla, da se uvrste u točku b) rieči: koji bi suprot javnom pravu ovih kraljevinah i u imenu ovih kraljevinah ili kojega municipija prisustvovali na drugom kojem zakonotvornom tielu.

Josip Vuščić. Ja mislim, da su ovom pitanju dali najviše povod velikaši, koji u ovoj, i u kraljevini ugarskoj posjedovanja imaju.

Glede velikašah, koji imadu posjedovanja ovdje i osobito u ugarskoj kraljevini i koji osobito u Ugarskoj obitavaju, moram primietiti, da ih ja smatram kao članove ugarske kraljevine, premda kao takov može biti kod nas posjednik dobarah, pak zato nije član ove kraljevine. Ako velikaš u Ugarskoj stanuje, onda je član ugarske kraljevine.

Ja bi se u tom slagao s izpravkom gosp. Vrbančića, kad bi sasvim odgovarao ovoj idei; ali meni se vidi, da sasvim neodgovara, kad se kaže: kao član ove kraljevine; jerbo po mom tumačenju ovakav velikaš nije član ove kraljevine, nego samo posjednik. Ja bi dakle predložio, da bi se ova točka zadržala, kako je, i da bi se na koncu dodalo: „ako nije član dotične zemlje;“ jer moramo gledati na

Digitized by Google

one ljude, koji imaju dvoju dužnost, zastupati se na ugarskom saboru i na našem. Dakle nesmiemo im temelja oduzeti, da nemogu svojoj dužnosti odgovarati.

Gjuro Križanić. Ja mislim, da se pojmu javnog prava neprotivi, da jedan žitelj može imati i ovdje i u Ugarskoj užitak javnog prava. Ako to stoji, može ostati redakcija, ti dodatci bi stvar jošte više zamrsili.

Petar Očić. Ja mislim, da bi se smisao pod sl. b) dao ovako spojiti, kad bi se ova točka ograničila samo na one, koji ovdje stalno stanuju.

Franjo Žuželi. Ja držim, da je ovaj predlog radi toga učinjen, da nitko od ovih kraljevinah nemože ići Hrvatsku zastupati na ikoji drugi sabor, i da je potrebno, da se to u stilizaciji izjavi.

Što nam ovdje čini zapreke i što je uzrok prepirkah, jest to, što mi imamo velikašah, koji su vlastnici tako ovdje kao i po drugim kraljevinam i krunovinam. Mislim kada će doći do uredjenja sabora, da će se ono primiti što je i u drugih kraljevstvih, da ima svaki pravo ondje, gdje stanuje, a ne gdje ima imanje, sabor polaziti.

Mi moramo ovdje na to paziti, i udesiti stvar tako, da spasimo načelo, da nitko nemože ići Hrvatsku zastupati na nijedan drugi sabor, bez da je krivac zločina izdaje domovine, a drugo načelo, da velikaši, koji ovdje i u Ugarskoj ili drugdje imanja posjeduju, da mogu kao velikaši tamo iti. S toga držim, da je dobar izpravak gosp. Vrbančića, naime, da nitko kao član ove kraljevine nemože na nijedan drugi sabor iti.

Jer ako sada n. pr. grof Batyani kao velikaš ugarski dojde ovamo, služit će se svojim pravom, ali ne kao Hrvat, i o hrvatskih interesih mora šutiti.

Nemogu pristati na predlog g. Očića, da bi se samo pridodalo: koji ovdje stalno stanuju; jer moglo bi se dogoditi, da bi vlada one velikaše koji n. pr. u njemačkoj stanuju, kao što fürst Lippe i drugi, i koji su ujedno i naši velikaši, jer su u imeniku, uslied toga načela mogla pozvati, da dodju kao velikaši u Reichsrath i tamo naše interese zastupaju. Dakle držim, da predlog gosp. Vrbančića, da nitko kao član trojedne kraljevine na nijedan drugi sabor ići nemože, odgovara idei, koja će nas štititi proti izdaji domovine prama Beču i Pešti.

Ivan Kukuljević. Mislim, da izraz po gosp. Vrbančiću i gosp. Žuželu predložen nebi sasvim odgovarao zakonu, kojega ustanoviti želimo, jer nemože se tajiti, da se pod članom svaki stanovnik ove kraljevine razumieva, imao on posjed u ovoj kraljevini ili ne, i da kao član ipak se može zastupati ili zastupati dati i u drugih pokrajinah, bez da interese ove kraljevine zastupa. Zato bi ja ovaj amandement predložio, da se kaže: „koji suprot javnom pravu ovih kraljevinah kao zastupnik istih kraljevinah itd.“

Ladislav Balog. Ja sam ovo isto htio predložiti i mislim, da bi najbolje bilo, kad bi se kazalo: „koj bi kao dionik trojedne kraljevine“ itd.

Makso Piškorec. I ja sam nješto mozgao o tom; možebiti bi dobro bilo dodati: „članom ove domovine nesmatraju se, koji ovdje posjed imadu, nego samo oni, koji u ovih kraljevinah obitavaju.“

Sjtepan Vuković. Ja bi ovdje samo dodao: „i onaj, koj bi kao član trojedne kraljevine sudjelovao.“

Antun Starčević. Nije čudo, da se oko toga pitanja bezuspješno toliko mučimo, ono bo, po mome mnenju, stoji u savezu s najzamršenijim pitanjem medjunarodnoga prava, hoću da rečem s državljanstvom, te s toga sudim, da se to pitanje dotle neda podpuno riešiti, dok se nedokaže, tko je državljanin u našoj domovini. Ja i svi moji drugovi, poklisari županije riečke, imamo naputak, da nastojimo oko zakona o domaćinstvu ili indigenatu u našoj kraljevini. Da bi se tim zakonom reklo, da je svatko, tko je rodjen izvan trojedne kraljevine, pa želi postati ove kraljevine državljaninom, držan u tu svrhu dobiti domaćinstvo, te uz ostale uvjete položiti prisegu vjernosti našoj domovini, našemu ustavu i našemu, Hrvatah kralju, da bi se, velim, to zakonom ustanovilo, onda bi nam za buduće lahko bilo taj članak o izdaji domovine uporabiti. Velim samo za buduće, jer današnja obstojateljstva moraju se takodjer, i to na drugi način, urediti. Kod nas bo je hrpa, i ta se hrpa dan na dan povećava, da pravo rečem, dvoživacah, ili ljudih, koji kod nas i drugdje imaju posjedovanja, nepokretnosti, pa se itako nezna, kamo ti ljudi spadaju, dosljedno nezna se, da li je moći taj članak o izdaji naše domovine na njih uporaviti. Jer kako da mi proglasimo izdajicom naše domovine čovjeka, koj niti se ovdje rodio, niti je ovdje ikada bio, kako onoga, koj u našoj domovini samo kao putnik stanuje? Lahko, jedni vele, takov bo čovjek vuče novce iz naše domovine.

Ovo je istina, ali istina je takodjer, da oni ljudi i od drugud novce vuku, pa bi ih dosljedno oni, od kojih vuku novce, istim pravom mogli za izdajice one domovine proglasiti, kad bi se oni za našu domovinu zauzimali. To je dakle i nepravedno i nespodobno. Kad je nepravedno posjedovanja im oteti, a isto tako i nemoguće stegnuti ih u domovini našoj, nepreostaje drugo, nego zakonom učiniti, da prestanu biti dvoživci, t. j. da se ili kod nas nastane, kao u stalnoj domovini, posve, ili da moraju posjedovanja prodati domaćim našim državljanom, pa onda neka idu kamo im drago.

S toga ja sudim, da taj članak, složili ga kako komu volja, dotle nemože biti inokupan, dok nebude zakon o domaćinstvu stvoren i izdan.

Adolfo Veber. Mislim, da formulacija g. vel. žup. Kukuljevića nezadovoljava. Neću govoriti o velikaših, koji su dvoživci, već hoću da govorim o onih, koji u našoj zemlji stanuju. Magjari si pravo prisvajaju, da mogu hrvatske velikaše pozvat na svoj sabor. Ako dakle jednog takvoga velikaša, koj ovdje stanuje, Magjari pozovu na svoj sabor, a on tamo ide, mislim, da je izdajica domovine. Ali on se može izgovoriti, da ima tamo imanje, te bi uz taj zaključak mogao sjediti na ugarskom saboru, a to je proti časti i dostojanstvu našega naroda. Zato mislim, da ostanemo kod same točke b), da nitko kao član trojedne kraljevine itd. Ako znanost pravoslovna nezna tumačiti, tko je član ove kraljevine, to ja čestitam takvomu pravu i takovoj juristiki.

Slavoljub Vrbančić. Čita formulaciju svog izpravka.

Josip Briglević. Primate ovaj izpravak?

(Većina.)

Andrija Uhernik. Čita §. 2. o sudovnosti.

Petar Očić. Ja mislim, iz dosljednosti juridičke, da bi trebalo ostati kod redakcije §. 2., jer ako kod nje neostanemo, onda je i ovomu članku odzvonilo.

Stjepan Hrvoić. Ja mislim, da kad se zakon stvara, treba gledati na razlog zašto se stvara. Meni se vidi, da je §. 2. članka izvadjen iz §. 10 aust. kaznenog postupovnika. Kazneni postupovnik austrijski kaže, zašto podieljuje sudbenost zagreb. zemaljskom sudu, naime za to, što zemaljska vlast ovdje sjedište ima; meni se čini, da ako smo na ustavnu uredjeni, da

Digitized by Google

je prestalo biti namjestničtvo ono, što je prije bilo, nego, da je sada samo vlast izvršujuća: zato i opet kažem, ako smo na ustavnu uredjeni, da se sudovnost podieli banskomu stolu i svakom županijskom sudu.

Mirko Šuhaj. Da je visoka kuća po propisu poslovnika najprije u načelu viećala o upitnom članku, bio bi se u obće protiva tomu članku izrazio, te njegovo odstranjenje predložio bio.

Učinio bi to bio s jedne strane obzirom na inozemstvo, kojemu ovim člankom dajemo jasan dokaz vladajuće u nas žalibože nesloge, i one po mom uvjerenju u sadašnje doba netemeljite bojazni, kao da bi pojedini sinovi i danas jošte mogli proti interesom domovine svoje s takovim uspjehom raditi, da bi potrebno bilo, posebne zakone satvoriti protiva pogubnim njihovim nastojanjima; a učinio bi to bio s druge strane obzirom na sadanju vladu, koja zlokobni onaj razdor, koji medju sinovi jedne velike majke od njekoliko godinah vladati poče, svojim načinom podupire.

Za ono njekoliko sinovah, ili da bolje kažem izrodicah, koji bi se usudili pogubno za domovinu raditi, imade najprečeg i najboljeg lieka u javnom mnienju, kojega preziranje uspješnije će djelovati, nego li svi sudovi ovoga svieta. — Nu ako visoka kuća misli, da stari naši u tom obziru zakoni nebi dovoljni bili, te da treba posebnog, današnjim okolnostim više odgovarajućega zakona, a ono bi barem scienio, da u pogledu sudovnosti glede upitnog zločina nebi valjalo prionuti uz načelo, koje nam se u §. 2. istog članka predlaže.

Predlog ovaj, da bi se naime sudbenost glede zločina izdaje domovine samo sudbenom županijskom stolu zagrebačkome podieliti imala, veoma naliči postupku kaznenom austrijskom, koji naime propisuje, da o zločinih veleizdaje, uvrede veličanstva i članovah carske kuće, i o zločinu smetanja javnog mira samo t. z. zemaljski sud suditi imade. Kraj svih razlogah političkih, koji se za iznimnu sudbenost navesti običavaju, tajiti se nemože, da se tom ustanovom prvo i glavno pravilo svakoga postupka „da se nitko nadležnom svom sudu oteti nesmije“ bitno, bez dovoljnog temelja narušava.

I mi bi gg., proti interesom okrivljenikah, a i proti uglednosti naših sudovah radili, kada bi na predloženu §. 2. iznimnu sudbenost pristali. Jer koji je pravni razlog, s kojeg bi se sudbenost glede zločina izdaje domovine svim županijskim sudovom oduzela, te jedino povjerila županijskom — prema ostalim i onako odviše obterećenomu, sudu zagrebačkom? Najglavniji bi bio: pristranost, koje bi se bojati bilo, ako bi dotični županijski sudovi postupati imali proti osobam, s kojima u obsegu svome više ili manje obće, i kojekakvimi svezami skopčani jesu. — Nu nije li ta predpostava uvreda za svaki sud? I nemože li se to isto i kod županijskog suda zagrebačkog sbiti? Neimade li protiva takovim i njima sličnima slučajevima lieka u starijih i novijih zakonih, opredieljujućih, da u takovom slučaju višji, to jest prizivni sud pripadajućim si pravom delegacije doskočiti može?

Predlažem s toga: da se §. 2. odstrani, te sudbenost glede upitnog zločina izdaje domovine svakom županijskom sudu u svom obsegu podieli, pridržav banskoj stolici pravo u pojedinih slučajevih pravom delegacije ukloniti sve zapreke, koje bi morda iz kakovog god temeljitoga povoda nepristrano izvršivanje prava i pravice priečiti mogle. —

Slavoljub Vrbančić. Ja sam u obće neprijatelj velikih argumentacijah, i nemogu nikako odobriti mnienje gg. predgovornikah, koji su najviše s toga razloga proti redakciji §. 2. članka, što isti naliči austrijskom kaznenom postupovniku. Ja glasujem za redakciju iz ovoga razloga: prvo, što je pitanje o sedrijah ili stolovih županijskih još jako u dvojbi, a drugo nemogu glasovati, da se sudbenost vrhu rečenog zločina podieli takodjer i banskom stolu; jer se time u tako važnoj stvari nebi mogle pridržati tri instancije.

Josip Žuvić. Pristajuć na mnenje g. Vrbančića glasujem za točku b) ovoga članka s izpravkom Vrbančićevim. Ali moram nješto odgovoriti onim predgovornikom, koji ovu točku samo zato pobijaju, što se tobož nalazi u kaznenom zakonu austrijskom, hoteć tim izreći svoju navadnu misao, da upravo ništa nevalja sve ono, što se naredjuje u zakonicih austrijanskih, a da se zakoni Verbőczievi i nad samu pravdu božju uzvisuju.

O tom ja gospodo, ovako mislim: karni zakon austrijski jest djelo shodno, umno, posve odgovarajuće duhu vremena, a stari zakon karni Verbőczki, kako se današnji viek razvio, za sadanje stvari i ljude jest upravo ništa i još manje od ništa; jer neimajuć ni najmanje pozitivnosti ostavlja sve samovolji sudacah, a ovo napredak i prosvjeta današnjega vieka sasvim osudjuje, — te se ja vele diviti moram onim pravoslovcem, kojim je stari karni zakon nada sve, onaj zakon, gdjeno se ova absurda sadržaju: „Sagae, Strigae, haruspices, chiromantae, incantatores et alii similes comburantur;“ ili „clericus anserem furans suspendatur.“

Gospodo! ja držim, da je ruglo za zdrav um čovječanski samo izdaleka uzporediti toli sjajni sustav novog karnog zakona s ovakvimi nespretnostmi, koje je izobražen sviet već davno sa smiehom zavrgnuo.

Al ni po ovom starom zakoniku, gospodo! nemogu dokučiti, kako mogu njeki predgovornici u ovih pregreškah dosuditi sudbenost županijskim sudovom, nemogu zato dokučiti, što po ovom zakoniku zločin veleizdajstva imadjaše suditi Tabula Regia, ne pako županije, što se u ovom zakoniku nalazi trag „Criminis laesae Majestatis et notae infidelitatis“, no krivnji veleizdajstva proti narodu i domovini. dakle niti kazni, u starom zakoniku, gospodo, nema traga; zločin taj našim predjem nebijaše poznat, to je izrod novijega vremena i težko kukavnoj Hrvatskoj, što je danas prisiljena ovake zakone stvarati.

Stjepan Hrvoić. G. Žuvić je govorio (vika) kao da sam ovdje ja mislio materialnu stran ugarskoga zakona a ne formalnu — ja i opet kažem, da bi se u tom slučaju imao uporabiti postupnik karnog zakona ugarskog, ne pako i materialni zakon ugarski.

Avelin Ćepulić. Ja mislim, da bi mi po ovom zakonu samo one mogli kazniti, koji nam u šake dojdu; ali ovdje nastaje sada pitanje, što ćemo proti onim raditi, kojih nebi mogli dobiti.

Što ćemo n. pr. s onima raditi, koji u Švajcarsku pobjegnu? — Što ćemo s onima raditi, koji imadu svoja imanja ovdje, koji ne samo, da naše novce troše u tudjinstvu, nego ih i na našu štetu troše; što ćemo raditi s onimi, koji imadu imanja ovdje, pa bi budi u kojem god parlamentu proti našim interesom radili?

Mi ih možemo doduše osuditi, no kazniti ne; jer je ovaj zakon samo za trojednu kraljevinu; mi bismo morali medjunarodni ugovor sklopiti sa Ugarskom, Austrijom i možebiti sa Englezkom i Francezkom itd.

Digitized by Google

Ja bi dakle predložio, da se k ovomu §. još 3. točka uvrsti pod c): koj izvan trojedne kraljevine stanuje, nu imetak u ovoj posjeduje, a izvan trojedne kraljevine proti točki a) radi, ima se kazniti gubitkom sveg svojeg pokretnog i nepokretnog imetka, bez povrede pravah zakonitih njegovih nasljednikah.

Dragutin Jelačić. Nemogu pristati na predlog g. Ćepulića, jer se protivi duhu vremena, i što bi mi tim imali vlast osudu in contumaciam izreći proti krivcu, a njegove nasljednike lišili bi njihova imetka, i što bi se taj zakon jedva na dva ili tri čovjeka protegnuti mogao. Gg., ovakovo postupanje nedoliči izobraženom narodu. Ja sam dakle za redakciju.

Avelin Ćepulić. Meni je žao, da moram još nješto progovoriti, i to, da imade u našoj domovini samo 2—3 čovjeka, kojih se ovi zakoni tiču; ali ja tvrdim, da nam ovi veću štetu nanose, nego bismo ju mogli nanieti mi svi, koji smo ovdje sakupljeni.

Tko goder novine čita, biti će se osvjedočio, da je po cieloj Evropi razgranjena magjarska emigracija, koja i proti našemu narodu radi na izključivi interes magjarorszaga.

A ove agencije su stranom plaćene s našim trudom i s našim znojem. Tome su ova dvojica trojica krivi.

Nu, da za dokaz mržnje i neprijateljstva njekojih magjarskih, a podjedno i naših velikašah proti našemu narodu drugo nenapominjem, — tko se pravednim gnjevom nesjeća na ono doba, kada nam prije njekoliko godinah jedan magjarsko-hrvatski velikaš uzkrati pedalj neplodne, kamenjem posute zemlje na grobničkom hrvatskom polju, da tamo podignemo spomenik na slavu naših slavnih praotacah, koji su prije 600 i više godinah tamo divje Tartare utamanili, i time cielu Evropu od istočnog barbarstva spasili?

Ako dakle ovaj zakon može obstati u drugih državah, ja mislim, da i mi nećemo pogrditi našu čast, ako ovaj zakon uvedomo.

Ta vidimo u Francezkoj i Englezkoj, da se ljudima, koji su radili proti domovini, njihov imetak oduzima. Ja mislim, da je moj predlog dosljedan, i da nije proti duhu vremena.

Josip Briglević. Koji su za dodatak sl. c) kako je formulirao g. Ćepulić? (absolutna manjina.)

Andrija Uhernik. Čita izpravljeni cieli članak (vidi u zapisniku iste sjednice.)

Josip Briglević. Primate li gg. ovaj članak, kako je sad pročitan?

(Svi: primamo.)

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na viećanje o gradjenju sisačkog mosta.

Franjo Lovrić. Čita izviešće odbora ad hoc (vidi „u saborskih spisih.“)

Josip Vuščić. Ovdje se odbor poziva na ugovor; mi nemožemo u tom pitanju zaključak donieti, dok se ugovor nepročita; moguće je, da su u njem takove točke, na koje mi nebi mogli pristati.

Slavoljub Vrbančić. Dočim su meni tamošnje okolnosti poznate, to ću ja glede ovog predmeta potanje progovoriti.

Mjesto Sisak bori se već 50 godinah, da dobije most, na to nije htjela niti zemlja, niti prijašnje oblasti privoliti, jer je ondašnja oblast civilna bila uviek u borbi sa Siskom militarnim: tko i na koliko ima dužnost most graditi. Uz ovo medjusobno kolebanje Sisak nije mogao dobiti mosta.

U vrieme vlade absolutne molili su, da im se dozvoli most graditi; šiljali su deputacije u Zagreb, i težkim posredovanjem jednog člana ove vis. kuće, koj je od strane namjestničtva bio izaslan u Sisak, izmolili su dopuštenje za slobodno gradjenje mosta.

Sisak povjerio je ovaj posao g. Pongracu tim uvjetom, da u tečaju od 50 godinah pobire maltovinu.

Ugovor sklopljen izmedju Pongraca i Siščanah bio je odobren po vis. namjestničtvu, a sada se radi o tom, da sabor ovaj ugovor inartikulira.

S toga je nuždno, da se jedared znade, da li se može ovaj most graditi, ili ne. Stvar se tiče najvećma Siščanah, koji su se najviše izjavili, da su zadovoljni sa tarifom. Radi se dakle o tom, da se ovaj već sklopljeni i po vis. namjestničtvu odobreni ugovor po vis. saboru uzakoni.

Mojsija Baltić. Ja imam visoku kuću pozornom učiniti, da su meni svi odnošaji i sve okolnosti glede Sisačkog mosta poznate; — zato se usudjujem o tom predmetu sliedeće razjasnjenje učiniti.

Izvješćem izaslanog u tom predmetu odbora ad hoc razjasnjene su sve one okolnosti, koje su sagradjenju mosta u Sisku već više nego 40 godinah protivne bile; četrdeset i više godinah rekoh prodje, bez da se je želja sisačkih žiteljah glede rečenog mosta izpuniti mogla, i bez da bi občoj koristi domovine naše s podignućem mosta u Sisku skopčanoj zadovoljeno bilo.

Kako je vis. kuća već iz odborskog izviešća saznala, sastavljen je poradi gradjenja mosta na temelju svestrano i točno izpitanih okolnostih i sa privoljenjem žiteljstva Sisačkog osnovane mostarinske tarife sa Guidom Pongracem gradjevni ugovor, koji je već i po višjem mjestu odobren. Ovdje se dakle nemože više o tom raditi, da se sa poduzetnikom Pongracem uvjeti kakovi prave, nego jedino o tom, da visoki sabor na to pristane — kao što Pongrac moli — „da se već podieljena njemu povlastica na pobiranje mostarine po predloženoj, izpravljenoj i odobrenoj tarifi, kao i po visokom dikasteriju dvorskom odobreni ugovor uzakoni.“

Glavni uvjeti tog ugovora jesu: da poduzetnik Pongrac kriepošću podieljene mu povlastive medju provincialnim i graničarskim Siskom sagradi stalni most preko Kupe o svojem trošku i na opredieljenom mjestu; — od onog dana, kad most javnom prolazu otvoren bude, pa kroz 50 godinah mostarinu po odobrenoj tarifi kupi; most kroz vrieme trajanja povlastice o svom trošku popravlja i uviek u dobrom stanju uzdržava, napokon poslie izminuća povlastice most u dobrom stanju državi brez svake odštete ili naknade preda.

Država je vlastna i prije izminuća povlastice tražiti, da joj se most preda no uz naknadu one uložene glavnice, koja nebi još mostarinom amortizirana to jest izplaćena bila.

Oslobodjenja od mostarine, koja žitelji bližnjih miestah u sličnih slučajevih na državnih mostovih uživaju, i koja su prevozu državne svojine pridržana, osigurana su takodjer na Sisačkom mostu, izuzamši osobni prolaz, s privoljenjem zastupničtva jednog i drugog Siska, mostarini podvrgnuti, dočim ovaj teret i onako ponajviše i skoro izključivo na žitelje ovih miestah pada; no izuzete su ipak one osobe, koje nedjeljom i na svetce poradi službe božje, i one, koje za pohadjanje škole preko mosta prelaze.

Jedno imam još visokoj kući izjaviti, i to je, da su pojedine stavke u tarifi veće nego što obstoje na državnih mostovih; no to se nije moglo odstraniti, buduć da nije promet naprama tome, da bi se sa manjom tarifom godišnji

Digitized by Google

prihod mostarine sa 10.000 for. postignuti mogao, jer je točno proračunano, da prihod toliki biti mora ako će se poduzetniku kroz 50 godinah uložena glavnica i troškovi sa uzdržavanjem mosta skopčani izplatiti i uz to poduzetniku primjeren gradjanski dobitak dopasti moći, a ja mislim, da se nemože od poduzetnika tražiti, da on uz promicanje obće koristi kvaruje.

Izaslani odbor ad hoc osvjedočio se tako iz razpravnih spisah kao i iz ugovora o sagradjenju mosta sa Pongracem sklopljenog, da ovdje nestoji kakov predmet u pitanju, koji bi poduzetniku izvanredni dobitak doneso, nego, da njegovo poduzetje podupire materialnu korist ciele domovine naše; — zato nije odbor ino mogao, nego da visokom saboru uzakonjenje povlastice Pongracu podieljene predloži; — i budući, da je odbor na istu svrhu po visokom saboru izaslan, to se on nada, da će visoki sabor u izvješće njegovo ono isto povjerenje staviti, kojim ga je izaslao; — i zato se nadam, da visoki sabor neće tražiti, da se u ovom dovoljno razjasnjenom i sa gledišta obće koristi ciele domovine preporučenom predmetu, visokom saboru podnesu razpravni spisi i ugovor, u kojem se ništa više preinačiti nemože, jer bi se time odboru nepovjerenje izjavilo.

Samo ću još napomenuti, da uslied podieljene Guidu Pongracu povlastice, pravo prečastnog kaptola zagrebačkog na prevoz preko Kupe neprestaje, pa će svakom slobodno biti poslužiti se prevozom, i zato se tarifa za most dozvoljena samo prividno previsokom čini, stranom zato, što je veća nego ona na prevozu, a stranom i poglavito uprav zato, što je prelaz sredstvom prevoza često pogibeljan, za terete sa velikom potežkoćom i dangubom skopčan, pa ako se uvaži ona okolnost, da se često dogadja, da su kiriaši, na zlu vremenu na prevoz dospjevši, ili kad je uslied velike vode prevažanje tegotno ili s pogibelju skopčano, prisiljeni, ako im se neće na bajeru uz sve nesgode vremena noć sprovesti, za prevožnju i 5 for. platiti, onda će se lasno uviditi, zašto se gradjenje stalnog mosta toli željno izgledalo, i da prevozna tarifa za most ustanovljena naprama potežkoćam sa prelazom na prevozu skopčanim, i naprama plaćanju za prevoz ni najmanje pretjerana nije.

Kako sam već napomenuo, nastojalo se oko toga, da se tarifa za most koliko manja ustanovi, ali dočim promet preko Sisačkog mosta u obće neće toliki biti, kako se to možebiti čini, jerbo veća strana trgovine iz Bosne ide preko Zavalja u Senj, a samo manja strana obratit će se preko Siska na Trst, zato se nije mogla mostarina nipošto na manje ustanoviti.

Što se tiče one po trgovačkoj kući Miška Čaića i dotično Vranicanija predložene tarife, to je važni faktor iste tarife bio onaj uvjet, da se od svake izpod mosta prolazeće ladje plati provoznina, koja bi po veličini ladje od 3 do 12 for. iznosila; no u tarifi Pongračevoj neima te pozicije, dočim je svaka tarifa na ladje zabačena, iz onog razloga, što bi se plaćalo od predmeta, kojem bi most uprav zapreka a nipošto olakšica prolaza bio.

U obće se opaziti mora, da je dosad trgovina na desnoj obali Kupe, na krajiškoj strani Siska; no otvorenjem željeznice, kojoj će biti kolodvor na lievoj provincialnoj strani, prenesti će se i trgovina tamo, te će espap trgovački neposredno iz ladjah u kolodvor ili iz ovoga u ladje, i zato će prelaz preko mosta dosta neznatan, i ponajviše samo na pješake stegnut biti, što će dakle svakojako domaćim stanovnikom Sisačkim na teret pasti; — no oni su molili za most, pa u koju god cienu to bilo.

U ostalom ustanovljeno je, da se o prihodu mostarine točan račun vodi i tarifa poslie prvih pet godinah reviziji podvrgne, te polag prihoda obaliti može; dakle bi samo do prve revizije nesklad u tarifi obstajati mogao, te bi se prigodom prvog uzporedjenja izravnati imao.

I za tečaj drugih pet godinah može se revizija tarife ili od strane poduzetnika ili pako od strane vlade zahtievati, kojom bi se prigodom toli zazorna tarifa konačno i obstojećem prometu shodno urediti imala.

Franjo Lovrić. Ja mislim, da bi najshodnije bilo, ako kuća neima povjerenja u odbor, da se sva pisma na ovaj predmet prostirnća se ovamo podnesu, i tako nebi trebalo ugovora.

Ja mislim, da je odbor potreban, da stvar razvidi; jer ćemo inače dva dana trebati, dok se sva pisma pročitaju i najposlje nećemo odtud nikakva uspjeha imati.

Ja sam uvjeren, da ako se ovaj ugovor za 1 kr. promieni, da poduzetnik neće htjeti graditi.

Dragutin Jelačić. Ovdje se pita, da li je potrebno, da se komunikacija u Sisku uzdrži ili ne.

Kako smo čuli, Sisčani moljakuju već od petdeset godinah za most, da se tamošnja komunikacija obdrži, ali dosad mosta dobili nisu.

Odtud dakako sliedi, da dočim je ondašnje žiteljstvo uviek želilo mosta, da je isti in principio potrieban, s druge strane pako našli smo čovjeka, koj će ga graditi.

Što se pako mostarine tiče, biti će tarifa u aust. vr. 20. kr. od jednog konja, i ja sigurno volim 80 kr. platiti za četiri konja, da se mogu preko mosta prevesti, nego dva ili tri dana na njem stati i čekati na brod. Ja sam dakle za to, da se svakako operat odbora ad hoc prihvati.

Avelin Čepulić. Ja pristajem sasvim k razlogu g. predgovornika; jerbo sam osvjedočen, da je most potrieban, ali ja mislim, da nam se treba prije osvjedočiti, što ugovor u sebi sadržava.

Ja sam dakle za to, da se ugovor čita.

Stjepan Hrvoić. Čudim se gg. predgovornikom, koji zahtievaju, da se ugovor ovdje čita, kad smo već jedanput odboru ovaj posao povjerili. Od kolike je važnosti most preko Kupe u Sisku, ne samo za isti Sisak nego i za cielu zemlju, pokazati će vrieme, kad se militarni Sisak u civilni pretvori.

Ja dakle pristajem posve uz predlog odbora ad hoc.

Ivan Vončina. Ja sam već od njekoliko godinah slušao tužbe i jadikovanja Sisčanah, kake se njim zapreke čine da oni nemogu doći do mosta.

Ja sam se tome doista čudio i nemogu se dosti načuditi, da se sada i od strane sabora tomu zapreke stavljaju.

Moja gospodo, ako tko zna, kakovom se opasnošću prevaža preko Kupe, tko zna, da se je pred dvie godine šest do sedam osobah na Kupi vozećih se upravo na božić utopilo; tko zna, da ljudi želeći svešteníka, nemogu do njega doći: moja gospodo, onaj će mimoići zapreke, koje se ovdje stavljaju i rado pristati na ono, što je odbor predložio.

Gjuro Križanić. Ja sam s onom gospodom, koja su za to, da se svakako ugovor prije odobrenja čita, da vidimo, što se u njem sadržava i da se u pretresivanje ovog predmeta prije neupušćamo, dok se ugovor nepročita.

Možebiti, da imade i drugih preponah, koje bi se morale uvažiti i u duhu ustavnom izraditi.

Andrija Uhernik. Ja sam za to, da se svakako dotični ugovor pročita, da vidimo, kakve dužnosti će zemlja na se uzeti.

Digitized by Google

Petar Očić. Kad je barun Sina zidao most izmedju Pešte i Budima, i onda se je dotični ugovor saboru ugarskomu samo za odobrenje podnio, ali o njem nije se viećalo. Ako se to isto i ovdje iziskuje, onda neuvidjam razloga, zašto bi se vis. kuća izvedenju toga ugovora protivila.

U nas neima doduše primjerah o poduzeću ove vrsti poslovah, premda svatko želi, da se most medju vojničkim i gradjanskim Siskom što prije sagradi. Tomu poslu i izvedenju poduzeća sabor uzprotiviti se nemože — dapače obziri javne koristi, osobito mjestne okolnosti trgovišta Siska zahtievaju, da se ukloni svaka zapreka, koja bi možebiti tom poduzeću na putu stajati mogla. S tih razlogah pristajem na to, da se upitni ugovor bez prigovora uzakoni.

Antun Starčević. Kad i Sisčani i svi ostali poznalci ondašnjih okolnostih kažu, da je taj most ne samo veoma koristan, nego upravo i potrebit, ja sudim, da se mi svi u tome slažemo, neka se taj most načini. O tome dakle neima prepirke, nego prepiremo se samo o načinu: kako da se taj most sagradi, te, da bude odbor, komu bijaše taj predmet povjeren, svoje držanstvo točno izpunio, ni te prepirke nebi bilo. Jer, u koliko sam ja razumio, odbor nam je izviestio samo cjenovnik mosta, vrieme za koga će sagraditelj mosta mostovinu pobirati, i napokon odbor nam je u obće kazao, da će poduzetnik taj most popravljati. Ali, gospodo, to sve znati nam još nije dosta, osim ako kanimo iz magle u vjetar zaključivati. Jer premda sam od druguda razumio, da taj most neće biti zidan nego drven, itako ja bi želio, da mi se i gradja točnije naznači. Drugo je most hrastov, drugo je most skrpan iz kojekakova liesa. Pa što ako voda most sruši, a poduzetnik ga odmah nepopravi, neima li se poduzetnik nikakove pedepse bojati za pretrgnjeno obćenje? Kako i kada mora poduzetnik taj most popravljati? Buduć stupi s vremenom sagnjiju, moglo bi se dogoditi, da poduzetnik popravljanje mosta tako uredi, da most kada dojde narodu u ruke, nebude vriedio ni kopču, te ćemo odmah morati ali sasvim nov most načiniti, ali opet bez njega biti. (Vika: to stoji u ugovoru.) Ali, gospodo, ja nepoznam taj ugovor, sabor ga u obće nepozna, te ja neću, što no rieč, mačka u vreći kupovati. Ja neimam nikakov dokaz, da taj most nebi tko drugi sagradio uz priličnije uvjete po narod.

Ni s cjenovnikom ja nisam ni malo zadovoljan, jer u obće, za drven most i mostovina je prevelika, i vrieme je poduzetnikova vlastničtva predugo. K tomu, iz svega što mogu o tome poduzetju razabrati, rekao bi, da se taj most gradi poglavito za trgovce, za špekulante, za bogatce. To je pravo, ali gospodo to nije pravo, da taj most na teret pada poglavito sirotinji, pučanstvu. Jer n. p. težaku, koj stanuje na jednoj a radi na drugoj strani Kupe, dok plati četiri mostovine, koliko bude od nadnevnice ostalo? Neznam za pravo, nu sudim, da je i tamo ljudih, koji imaju zemaljah na drugoj obali Kupe. Bi li dakle pravo bilo, da siromah dvostruku mostovinu plati za snop žita ali za mećalo sena, za plug i za slične malenkosti, kako novčar za voz trgovine? Ako nije razumno misliti, da trgovačka kola i prazna težja su od puna seljačkoga voza skupa s blagom, koje ga vuče, i da jednako most kvare kako i seljačka, tko može za pravo uzeti, da se za oboja kola jednako plaća? Napokon, ladja može most raztresti i pokvariti jaće nego li ikakova kola. Zašto se dakle mostovina nebi protegla i na ladje, što kad bi se učinilo, mogao bi se ne samo cjenovnik za pješake i za kola umaliti, nego bi se dalo i vrieme te vrste zakupa pokratiti.

Kako ugovor, njegova namjera i sadržaj, tako mi je i ta jamčevina sasvim nerazumljiva, te u obće nemogu na ino nego izjaviti želju, da se taj ugovor podpuno pretrese, pa da se onda stoprv u zrelo razpravljanje uzme.

Josip Briglević. Koji su za to, da se upitni ugovor prije svega saboru za odobrenje predloži i ovdje pročita?

(Većina.)

Tim bi sjednica zaključena, a buduća urečena na sliedeći dan t. j. 13. kolovoza u 10. satih prije podne.

Digitized by Google

Šestdeseta saborska sjednica 13. kolovoza 1861.

Zapisnik,

zametnut o petdeset i devetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne dvanaestog kolovoza godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *Andr. Uhernika.*

1. Najprije pročita g. saborski bilježnik Roberto Zlatarović zapisnik 58. saborske sjednice.

Zapisnik ovaj bude s malimi neznatnimi popravci izpravljen, i odobren.

2. Pogl. gdn. podpredsjednik Briglević predao je u gotovom novcu 171 for. 32 novč. a. vr. kao čisti dohodak od glasbene zabave po g. Slavoljubu Remenjiu za utemeljenje jugoslavenske Akademije darovane, skupa sa dotičnimi dokaznicami o imanom trošku prigodom glasbene zabave dne 10. kolovoza 1861. dane.

Sabor je ovu viest i onaj čin g. Slavoljuba Remenjia na ugodno znanje primio, te su novci g. Mojsiji Baltiću kr. namjest. vieća savjetniku uz izdanu namiru uručeni, a dotične dokaznice glede troškovah uvrstiti će se medju spise.

3. G. Josip Žuvić zastupnik naroda predložio je u saboru, da bi gg. članovi iz ovog sabora otišli k preuzvišenom g. banu, koj već duže vremena težko boluje, pa da mu svoju žalost izjave, što će mu biti u boli utjeha.

Na što bude izjavljeno, da će po dokončanoj ovoj sjednici odbor iz sredine sabora k preuzv. g. banu odputiti se te mu žalost radi bolesti očitovati.

4. Preč. g. Petar Šatvar zagreb. kanonik štioc javlja pismeno, da je rad poremećenog zdravlja mandat svoj kao zastupnik preč. kaptola zagrebačkog položio, i da je na mjesto njegovo drugi zastupnik po preč. kaptolu izabran.

Po smislu vjerovnice od 11. kolovoza 1861. u ime prvostolnog kaptola zagreb. izdane izabran je za zastupnika preč. kaptola zagrebačkoga preč. g. kanonik zagreb. Franjo Mučnjak; ova se vjerovnica verif. odboru dostaviti imade.

5. G. Marko Slavnić protopresbiter i zastupnik konsistorja Karlovačkog priobćuje pismeno, da je rad bolestne supruge na njekoliko danah kući otišao.

Što je do znanja primito.

6. Pogl. g. podpredsjednik Briglević prijavlja ustmeno, da je zastupnik narodni g. Svetovar Kušević u poslu na njekoliko danah iz Zagreba otišao.

To je sabor na znanje uzeo.

7. Občina Krašić pismenim podneskom s priloženim pod a) prepisom poveljah moli, da bi se na čast povlaštenog kralj. trgovišta sa sličnimi pravi, koja druga kralj. povlaštena trgovišta uživaju, uzvisila.

Molba će se peticionalnom odboru predati, da svoje mnienje i predlog o tome saboru podnese.

8. Zatim je sabor prešao na dnevni red, i to na nastavljenje viećanja o narodnom jeziku.

Ponajprije pročita presv. g. Ivan Kukuljević vel. župan zagrebački na novo štilizirani dodatak k zakonskom članku o narodnom jeziku, §. 5. za grad Rieku glede dalješnje dozvole talijanskog jezika.

Poslie kako bi o tom predmetu sliedeća gg. progovorila: Vrbančić, Veber, Smaić vel. župan riečki, za predlog i izpravak g. Vrbančića, — Pacel, Kvaternik, Očić i Muhić za predlog g. vel. župana Kukuljevića, a gg. Vončina i Lovrić proti predlogu i proti dozvoljivanju talijanskog jezika: bude na predlog g. narodn. zastupnika Muhića glasovanje preduzeto, te predlog g. velikog župana Kukuljevića većinom izpravljen i primit, te §. V. ovako odlučen:

§. 5. „U gradu Rieci imade se radi izvanrednih okolnostih u političkom i trgovačkom medjusobnom službovanju, izuzamši javno podučavanje i nastavu u obće, na jezik talijanski obzir uzeti, te se gradjanom i korporacijam tamošnjim jeziku jugoslavenskom nevještim dozvoljava za sada jošte poraba jezika talijanskoga.“

„U dopisivanju ipak i službovanju sa domaćimi oblastmi trojedne kraljevine imade se grad Rieka kao i sve njegove korporacije služiti jedino jezikom jugoslavenskim trojedne kraljevine.“

9. Sada bijaše na dnevnom redu Sisački most, nu pošto odnosećih se nanj spisah kod rukah bilo nije, to je izrečeno:

da se u pretres uzme članak o zločinu izdaje domovine.

Prije ipak progovori g. vel. župan Kukuljević od prilike ovako:

„Prije smo imali prabilježnika koj je saborske spise u red stavljao i brinuo se, da je manipulacija u redu; od god. pako 1848., buduć da je služba i čast prabilježnika prestala,

Digitized by Google

nije moguća ona točnost inače, već da se imenuje jedna osoba, koja će imati nadziranje na saborske spise, i ujedno odpravljanje saborskih zaključakah. Pošto se je sabor u načelu izjavio za predlog vel. župana Kukuljevića, to je na predlog g. narodnoga zastup. Očića imenovao sabor za priv. odpravnika g. Marka Gvozdanovića, kome će se nagrada doznačiti, iza kako ga g. podpredsjednik o naimenovanju ubaviesti, i njegove u obziru nagrade ponude dozna.

Prečast. g. Franjo Rački čitao je izviešće osrednjeg odbora, i predlog članka o zločinu izdaje domovine, te je s njekoliko riečih preporučio saboru, da se viećanje o tom predmetu odmah preduzme i dovrši, pošto domovina od svih stranah neprijateljah medju vlastitimi sinovi imade, koji joj o upropašćenju i umaljenju i sada još rade.

Na to bude čitan §. 1. glaseći: „Krivac je zločinu izdaje domovine, te ima se kazniti težkom tamnicom od 1 do 5 godinah, gubitkom svih svojih pokretnih i nepokretnih dobarah, i gradjanskih pravah:“

Proti predlogu govaraše g. Ćepulić narodni zastupnik, da se kazan neprotegne na nedužnu djecu, a gg. narodni zastupnici Dragutin Jelačić, Muhić, Kršnjavi i Vrbančić besjediše u tom smislu, da se iz članka posve izpusti kazan o gubitku imutka, te tako je sabor §. 1. ovako ustanovio:

„§. 1. Krivac je zločinu izdaje domovine, te ima se kazniti težkom tamnicom od 1 do 5 godinah i gubitkom svih svojih gradjanskih pravah:“

Točka a) bude jednoglasno primita, samo na predlog g. narodn. zastupnika Vrbančića pridana rieč „ili razdruži.“

Isto tako i točka b) bijaše nakon poduljeg viećanja i govorah gg. Vrbančića, Lovrića, Bedekovića, Ćepulića, Baltića, Vuščića, Križanića, Očića, Žužela, vel. župana Kukuljevića, Baloga, Piškorca, Vukovića, Starčevića, Vardiana, Hrvoića i Vebera primita polag redakcije, samo je k toj točki na predlog g. Vrbančića jošte ovaj dodatak pridan:

„Ovamo nespadaju oni, koji bi kao posjednici u inoj kojoj državi, kraljevini ili pokrajini udioničtvovali na takovom saboru kao ondašnji posjednici, a ne kao članovi trojedne ove kraljevine.“

Zatim čitan bi §. 2. glaseći o sudovnosti za ovaj zločin, i pošto bi se za redakciju izjavila gg. Očić, Lovrić, Vrbančić, Žuvić i Uhernik, a proti redakciji gg. Kršnjavi, Bedeković, Jellačić, Hrvoić i Šuhaj, bijaše redakcija odobrena, i primita po saboru većinom glasovah.

Poslie toga predloži g. narodni zastupnik Ćepulić k tome članku o zločinu izdaje domovine k §. 1. točku c), koja bi se ovako pridati imala: „c) koj izvan trojedne kraljevine stanuje, nu imetak u ovoj posjeduje, a izvan trojedne kraljevine proti točki a) radi, ima se kazniti gubitkom sveg svojeg pokretnog i nepokretnog imetka bez povrede pravah zakonitih njegovih nasljednikah.“

Dodatak ovaj bijaše absolutnom većinom glasovah zabačen, i tako viećanje o ovome članku zaključeno.

Cieli indi članak bi ovako izpravljen i odobren:

Članak
o zločinu izdaje domovine.

§. 1. Krivac je zločinu izdaje domovine, te ima se kazniti težkom tamnicom od 1 do 5 godinah, i gubitkom svih svojih gradjanskih pravah:

a) koj budi činom, budi savjetom ili nagovorom, budi pismeno ili ustmeno, ili kojim god drugim načinom o tom nastoji, da se koj god cjeloviti dio kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od ovih kraljevinah odciepi ili razdruži;

b) koj suprot javnomu pravu ovih kraljevinah bez odluke njihova sabora bude dionikom sabora koje ine pokrajine, zemlje ili grada. Ovamo nespadaju oni, koji bi kao posjednici i u inoj kojoj državi, kraljevini, ili pokrajini udioničtvovali na takovom saboru, kao ondašnji posjednici, a ne kao članovi trojedne ove kraljevine.

§. 2. Sudovnost o zločinu izdaje domovine tim se podieljuje županijskom sudbenom stolu u Zagrebu.

11. G. narodni zastupnik Lovrić donese medjutim zapisnik saborskoga odbora od hoc od 8. srpnja 1861. glede gradjenja mosta u Sisku na Kupi i glede u tom obziru podieljene povlastice g. Guidi Pongracu,

te bude isti zapisnik s priloženim zakonskim člankom po izvjestitelju istog odbora prerečenom g. Franji Lovriću pročitan, i za odobrenje saboru predložen.

Pošto je ovaj izaslani odbor ad hoc viećanje svoje i svoj zaključak utemeljio na ugovoru, sklopljenom po g. Guidi Pongracu s preobstojavšom absolutističkom vladom zemaljskom, to je sabor ovaj, premda u ostalom podpuno povjerenje prema postupajućem ovom odboru ad hoc opetovano izjavi, očitovao želju i potrebu, da se sklopljeni taj ugovor u izvoru ovoj sabornici predloži, i za viećanje podastre, i to uslied govorah u tom smislu izraženih po gg. Vuščiću, Balogu, Ćepuliću, Piškorcu, Koščecu, Vardianu, Uherniku, Starčeviću i Veberu, koji su u ostalom svi u načelu za sagradjenje upitnog mosta, kao i druga gg. govornici, imenito Vrbančić, Baltić, Hrvoić, Vončina i Očić, koji su taki viećanje i odobrenje ugovora i odborskog predloga i mnienja saželjeli, bez da bi se isti ugovor predložiti morao ovome saboru.

Tako pošto bi uslied preduzetog glasovanja za predloženje ugovora većina ustala, dalje pretresivanje o ovom predmetu bude odgodjeno i na sutrašnji dan odpravljeno.

§. 12. Napokon pozove pogl. g. podpredsjednik presv. g. podkapetana grofa Gjuru Jelačića, gg. velike župane i ostalu gg. članove sabora, koji bi se odboru pridružiti želili, da otidju preuzv. g. banu, i njemu po smislu zaključka s početka sjednice učinjenog, žalost nad njegovom bolešću od strane ovog sabora izraze.

Na to proglasi g. podpredsjednik, da je današnja sjednica dovršena, i ureče na sutrašnji dan sjednicu u 10 satih prije podne, u kojoj će se nastaviti viećanje o sisačkom mostu.

Zaključeno, proglašeno i podpisano.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

And. Uhernik, v. r.
saborski bilježnik.

Andrija Uhernik. Čita zapisnik petdeset i devete saborske sjednice.

Josip Briglević. Javlja visok. saboru dopis sl. županije Sriemske o pošiljanju zastupnikah iste županije na sabor.

Dalje čita i predlaže vis. saboru prispjevši kr. odpis ddto. 31. srpnja 1861 br. 1859 (vidi u „saborskih spisih.“)

Slavoljub Vrbančić. Buduć da je to predlog glede uredjenja sabora, to ja predlažem, da se dade litografirati, i da se onda na odsjeke odputi.

Digitized by Google

Ladislav Balog. Ja mislim, da se kr. odpis ima predati upravo odboru administrativnom, buduć da uredjenje sabora spada na odbor administrativni.

Dragutin Jelačić. Ja se neslažem sa g. predgovornikom, nego predlažem, da bi se radi važnosti svoje predmet ovaj po cielom saboru pretresivao.

Barun Kušlan. Ja mislim, da u kr. odpisu ništa takovoga se nesadržava, što bi se u pretresivanje uzeti moglo.

Josip Briglević. Primate li gg. predlog g. Baloga?

(Svi: primamo.)

Ivan Vardian. Čita pismo preuzv. g. bana na sabor, kojim se pravda radi odpusta krajiških poslanikah (vidi u „saborskih spisih.“)

Eugen Kvaternik. Moralo je neugodno dirnuti svakoga člana ove vis. kuće, slušajuć razlog ustavnog bana glede dosadašnjeg sudjelovanja braće naše krajišnikah na saboru. Ja se nemogu slagati s onim razlogom, da su naša braća krajišnici pozvani iz sabora po ministru rata. Mene kao ustavnog člana ove vis. kuće jedino veže kr. pismo od 9. svibnja na sabor naš odpravljeno. Nas dakle jedino veže kr. pismo; a što je preuzv. g. ministar rata, uslied naloga ustavnog kralja, odredio, to na nas nespada niti nas veže, buduć da u istom kr. odpisu čitamo, da poslie kako će se državnopravna pitanja riešiti, da je prestalo i poslanstvo krajišnikah na saboru. Odtud sliedi, da je naš preuzv. g. ban imao postupati kao ustavni ban a ne kao zapovjedujući general. S toga predlažem, da se glede ovog odpisa preuzv. g. bana predstavka podnese Nj. Veličanstvu kralju, toga sadržaja, da sabor trojedne kraljevine u dalnje pretresivanje državopravnih pitanjah bez zastupnikah krajiških upustiti se nemože, i baš s toga, što ista državnopravna pitanja još riešena nisu, buduć da najvažnija točka o tom, viećanje o adresi završeno nije, dakle da se sabor obrati na kralja s molbom, da se krajišnici u sabor povrate, a do povratka njihova da se viećanje o adresi odgodi; u protivnom slučaju pako, da ostajemo kod našeg dotičnog zaključka, i da sabor bez zastupnikah krajiških nemože adresu sastaviti, niti je Nj. Veličanstvu predložiti.

Franjo Žužel. Razlozi navedeni po g. predgovorniku stoje, i to tim više, dočim je u ovom odpisu navedeno, da su naime krajišnici kao ukupni dio austrijske vojske po General-Comandi ovamo pozvani, i da General-Comanda ima pravo njih opet odpustiti.

Mi to priznajemo kao faktično, ali ne kao pravno, jer naša kraljevina nije nikad privolila, da se Krajina od nas odciepi, dapače naši su sabori uviek proti tomu zavodu prosvjedovali, i zahtievali, da se Krajina na političko-ustavnu ustroji.

Nu prem ja ove razloge uvidjam, nemogu ipak sasvim pristati uz g. predgovornika, nego pristajem na prvu stranu predloga, koja veli, da se sabor naš s predstavkom na Nj. Veličanstvo obrati, da se krajišnici opet na sabor pozovu, i to upravo iz razlogah navedenih po g. predgovorniku, naime da su oni naročito poslati za riešenje državopravnih pitanjah, koja dosada riešena nisu.

Nu nemogu pristati na drugu stranu predloga, da se dalnje razpravljanje državnopravnih pitanjah odgodi, i da se sabor u sastavljanje adrese neupušta, dok se krajišnici nepovrate.

Moja gg., moje je mnienje to, što sam već jedanput izrazio, da se čuvamo svega, čim bi se mogao sabor razpustiti ili njegovo djelovanje otegotiti, jer mi imamo našu domovinu na novo ustrojivati, od občinah pak do vrhovnih vlastih; ako ovako ostane naša domovina neuredjena, nemože sreća uroditi, i u našoj domovini imat ćemo nered i nezadovoljstvo. Čuvajmo se dakle svega, čim bi djelovanje sabora obustavili. Ako kažemo, da nećemo dati tako dugo odgovor, dok se krajišnici nepovrate, kroz to bi se djelovanje sabora zapriečilo, i nas će stići odgovornost za ono težko zlo, koje bi se moglo poroditi: zato bi ja bio toga mnenja, da se druga stran predloga g. predgovornika izpusti.

Mi imamo zakoniti predlog glede Krajine, prigodom ovog predloga biti će prilika, da sve ono, što u ovom odpisu stoji, razjasnimo, oprovrgnemo, i ujedno naše pravo na Krajinu opravdamo.

Robert Zlatarović. Zaključak u prekjučerašnjoj sjednici je učinjen, da je taj čin odpusta krajišnikah nezakonit, i da preuzv. g. ban onaj nalog, uslied kojega je krajiške zastupnike odpustio, saboru priobći.

Ako se nevaram, preuzv. g. ban priobćio nam je svojim odpisom, da on saboru nije držan priobćiti onu zapovied, koju je od višjega mjesta glede razpusta krajišnikah kao Kommandirender-General dobio.

Akoprem je ovaj čin nezakonit, i to nesamo, što su krajiški zastupnici odpušteni, nego i s toga, što je odpisom preuzv. g. bana i dotično zapovjedju c. k. vojnog ministarstva glede razpusta krajiških zastupnikah očito povriedjen najvišji kr. odpis na sabor, kojim se odredjuje zastupstvo Krajine na saboru glede viećanja o državnopravnih pitanjih: mislim ipak, da će nam naša predstavka bezuzpješna ostati, nego ja sam toga mnienja, da se proti tomu nezakonitom postupku svečani prosvjed u zapisnik stavi, a što se adrese tiče, slažem se sa g. Žuželom iz navedenih po njemu razlogah.

Barun Kušlan. O tom neima dvojbe, da je taj čin preuzv. g. bana, što je krajišnike odpustio, nezakonit.

Što se tiče predloga g. Kvaternika, to je sasvim dosljedan zaključku ove vis. kuće, i zato predlog g. Žužela stoji sam sobom u protuslovju.

Ako s jedne strane stoji, da je nezakonito postupanje sv. bana i dotično c. k. ministarstva rata; ako stoji, da viećanje o državnopravnih pitanjih još nije dokončano; ako stoji, da su krajišnici pozvani za riešenje državnopravnih pitanjah, i ako stoji, da adresa još nije proglašena, i da se u stilizaciji adrese još mnogo šta promieniti i dopuniti može, i da kod toga svi uticati moraju, koji su kod viećanja bili: onda zahtieva dosljednost, da budu krajišnici nazočni, kad će se o stilizaciji adrese viećati. Zato se slažem sasvim sa g. Kvaternikom, da se adresa in suspenso ostavi, i mislim, da bi se visoka kuća s drugimi na dnevnom redu stojećimi predmeti u ovaj čas mogla zabaviti, jer po smislu najvišjeg reskripta krajišnici nemogu uticati u organizatorno uredjivanje naše države.

Ako se to u zaključku kaže, neće biti povoda, sabor razpustiti, jer se nekaže, da se adresa neće slati nego se kaže, da se krajišnici povrate, da pri specialnoj debati viećaju.

Franjo Lovrić. Ako ovo sve stoji, što je kazano, onda sigurno i to stoji, da u našoj Krajini vladaju Befehli, i da su naši krajišnici uslied Befehla ovamo došli, i uslied Befehla kući odpušteni.

Tko pozna granicu i njeno uredjenje, znati će, da se ondje sve radi uslied zapoviedi, a ništa po dobroj volji: isti oni, koji umiru, na zapovied umiru, jer sam jedanput čitao

Digitized by Google

„In Folge Regimentsbefehls ist N. N. mit Tod abgegangen.“

Ja se slažem u tom pitanju sasvim sa g. Zlatarovićem, da se ovaj čin za nezakonit izjavi, i da se representacija pošalje, ili da se prosvjed u zapisnik stavi, ali nemogu na to pristati, da se viećanje glede adrese i dotično glede državopravnih pitanjah obustavi, i to tim više, jer sam odgovoran narodu, a ovu odgovornost nebi hotio na se primiti, ako bi i ciela galerija kazala, da bi tako moralo biti, ja kao zastupnik od 20.000 stanovnikah nemogu na to pristati.

Dakle gospodo, da vrieme badava negubimo, jer svaki dan košta mnogo novacah, pristajem uz g. Zlatarovića, da o adresi viećamo; glede nezakonitog pako odpusta krajišnikah da naš prosvjed u zapisnik stavimo, ili reprezentaciju podnesemo.

Matija Mesić. Ustajem, da se izjavim za mnienje i predlog g. Zlatarovića. Kad bi nam do toga stalo, da budemo čim prije razagnani iz ove kuće, mogli bi svi pristati uz mnienje g. Kvaternika. Nu kao što je već ovdje napomenuto, više nam mora stati do toga, da priliku uzdržimo, koja nam se pruža, kako da uredimo domovinu našu; zato glasujem za ono mnienje, da se sabor uzdrži i da se upusti u viećanje adrese.

Mi znamo što ima biti predmetom adrese, naime samo zaključci već učinjeni.

Kad se viećalo kod specialne debate o odnošenju prema Ugarskoj, nije se reklo, mi ćemo ovaki ili onaki zaključak donieti, nego se je samo o motivaciji već donešenog zaključka viećalo. Dakle mi se i ovdje možemo upustiti u sastavljanje adrese i bez braće Krajišnikah, jer će doći u adresu zaključci, koje su oni s nami skupa stvorili.

Govoreć ovako, nisam onaj čovjek, da bi odobravao, što je iz ove visoke kuće nestalo Krajišnikah, dapače sam toga mnienja, koje i ciela visoka kuća dieli, da je time povriedjeno naše pravo.

S toga obraćam pozornost ove visoke kuće na učinjeni predlog po g. vel. županu zagrebačkom u petdeset i sedmoj sjednici saborskoj, i koji je g. Zlatarović drugimi riečmi samo ponovio, naime, da se radi toga, što su Krajišnici odpušteni, prosvjed stavi u zapisnik, i da se s molbom na Nj. Veličanstvo obratimo, da se Krajišnici opet povrate u sabor. Temelj najglavniji, radi kojega ćemo moliti Nj. Veličanstvo, da se Krajišnici povrate, jest taj, kao što je već napomenjeno, da državnopravna pitanja, radi kojih su Krajišnici zvani na sabor, još riešena nisu; a nemogu se zvati riešena ni polag tvrdjenja onih istih ljudih, koji misle, da je Krajina zvana da vieća samo o odnošenju naprama Ugarskoj i Austriji. U tom je samo početak učinjen; n. pr. u pitanju ugarskom s naše strane je samo prva rieč učinjena; ali što će Ugarska reći na naš zaključak, to se još nezna. Dakle pri svem tom moraju biti nazočni Krajišnici, jer su pozvani, da viećaju o uredjenju državnopravnih odnošajah domovine naše.

Mirko Šuhaj. Da su nazori, iz kojih pismo sviet. bana proizlazi, i takodjer razlozi ovdje navedeni proti našem ustavu, o tom neima dvojbe.

Meni se čini, da je ovo pismo posljedica one politike, koja se od vjekovah s nami tjera, i koja se s ustavnimi načeli nikako slagati nemože.

Nemože se kazati, da su državnopravna pitanja sasvim riešena, jer ne samo da niti najvažnija pitanja „o odnošaju trojedne kraljevine prama Ugarskoj i Austriji“ konačno riešena nisu, već imade sijaset drugih pitanjah, koja se nedvojbeno za državopravna smatrati imadu, kod kojih dakle i zastupnici vojničke Krajine svakako sudjelovati bi morali.

Mi svi znamo, da su Krajišnici uslied zaključka, koga smo glede nešiljanja zastupnikah na carstveno vieće učinili, odpušteni, i kao god s jedne strane žaliti moramo, da su krajiški zastupnici s toga, što su tom prigodom više uvažili dobro i korist obće domovine, nego li inih, njima nataknutih obzirah, razpušteni: tako s druge strane upitno postupanje š njima a i s nami najjasnijim je dokazom, da stara tradicionalna politika s nami i sada tako postupa, kao što je i prije postupala.

Neima dvojbe, da je ovaj mali hrvatski sabor najvažnije poslove u najodlučnijem hipu riešio, ili rješavati počeo, i budući da se naša Krajina mora smatrati kao cjeloviti dio naše trojedne kraljevine, moramo na svaki način o tom nastojati, da se Krajišnici u sabor nazad povrate.

Kao što sam kazao, državnopravna pitanja nisu još riešena. Nije ugarsko, jer mi neznamo, kakve prigovore će nam Magjari na naš zaključak učiniti, a kod riešenja otih prigovorah treba da budu prisutni oni, koji su kod satvaranja zaključka našega uplivali, i zato već sada treba, da se krajiški zastupnici odmah natrag pozovu.

Nije nadalje niti adresa svršena, buduć ovu kao važni državnopravni spis smatrati moramo, s toga ju moramo pretresivati u nazočnosti krajišnikah, koji su u znatnoj većini glas u tom obziru podigli.

Ja mislim kao ustavni čovjek: 1) da svakako naš prosvjed u zapisnik stavimo; 2) da Nj. Veličanstvu izviešće podnesemo, da državnopravna pitanja glede odnošajah trojedne kraljevine konačno riešena nisu, i da se ovdje još mnogo šta ima učiniti.

Ja mislim, da bi se Nj. Veličanstvo s predstavkom umoliti imalo, da zastupnike krajiške bezodvlačno opet u sabor pozove, a medjutim da bi se viećanje o adresi ostavilo in suspenso tako dugo, dokle nam na predstavku našu odgovor nestigne.

Dragutin Jelačić. Da bi bili Krajišnici skupa s nami zaključili, da idemo u Reichsrath, ja pitam, da li bi bili onda odavde odpušteni? Ja kažem, da nebi. Oni bi još uviek s nami skupa ovdje sjedili kao dosada.

Iz toga se vidi, kako se s nami postupa. Dalje se kaže, da su Krajišnici tako odpravljeni, kako su i pozvani; to nije istina.

Oni su kraljevskim reskriptom ovamo pozvani, a odpravljeni su „mit gebundener Marschroute“.

Gospodo! to nije liepo, da se naša braća kao prosjaci, kao sumnjivi ljudi od nas odstrane na prosti Befehl jednog generala: zato treba da kažemo, da to nije pravo; oni moraju pri nas tako dugo ostati, dok nebudu riešena državnopravna pitanja.

Zato sam toga mnienja, da se viećanje o adresi odgodi, dok se graničari nepovrate.

Slavoljub Vrbančić. U potaknutom pitanju najbolje će dati razjasnjenje na učin stvari naša stara nevolja u našoj domovini. Naša domovina, koja je bila velika, sada je razkomadana, te se za nju boriti moramo. A što je tomu krivo? ništa drugo nego naše staro nehajstvo.

Faktum je, da Krajina ima pravo zahtievati, da se na ustavnu uredi; faktum je, da ima pravo na našem saboru udioničtvovati; faktum je, da smo to tražili od Nj. Veličan-

Digitized by Google

stva, da bude Krajina zastupana na saboru; faktum je, da je bila Krajina pozvana za riešenje pitanjah ad hoc, a faktum je i to, da državnopravna pitanja za koja su Krajišnici pozvani bili, riešena nisu. Dakle ako to stoji, nisu se mogli krajiški zastupnici odpustiti prije, dok nisu riešena državnopravna pitanja, za koja su oni bili pozvani na sabor.

S toga ako hoćemo dosljedni ostati, izjavimo Nj. Veličanstvu u predstavki naše zaključke učinjene u državnopravnih pitanjih, i kažimo, da pošto smo mi zajedno sa krajiškimi zastupnici zaključke o državnopzavnih pitanjih stvorili, i pošto su oni poslje tih zaključakah i prije konačnog riešenja državopravnih pitanjah, i naročito prije riešenja adrese kući odpravljeni, da se mi u sastavljenje i viećanje o adresi bez njih upustiti nemožemo; s toga da molimo Nj. Veličanstvo, da se Krajišnici pozovu na sabor, da udioničtvuju kod viećanja adrese, a do toga da se viećanje o istoj odgodi.

Eugen Kvaternik. Ja pitam, možemo li mi tako razkomadani, tako raztrgani viećati o adresi? Ja velim, da se adresa bez nazočnosti Krajišnikah niti u formi, niti u materiji nemože smatrati kao izraz čitavog naroda.

Ako je bečkoj vladi na našoj adresi što stalo, možete biti uvjereni, da će Krajišnici prije u sabor biti pozvani, nego se sabor razpusti.

Ako joj pako do naše adrese nije stalo, ona će i onako učiniti ono, što se njoj svidilo bude.

Adolfo Veber. Ja se slažem sa svom gospodom govornici, samo ne sa g. Kvaternikom i s onimi, koji misle da nepošaljemo prije adresu i da ništa na njoj neradimo, dok se krajišnici u sabor nepovrate.

Proti tom hoću da govorim. Neću navadjati dokaze, nego hoću da navedem primjer onog naroda, kojega domovina naša uviek smatra kao uzor, ne zato, kao da ga i ja smatram za uzor, nego samo da navedem argumentum ad hominem. Pitam ja, kako postupa ovaj narod u slučajih sličnih? On uviek kaže, da nije cjelovit, da mu fali Rieka, Hrvatska, Slavonija i Krajina, pak ipak šalje adresu.

Zato mislim, da nećemo povriediti ponos naroda našega, ako istim putem udarimo, te sve učinimo, što zakonito učiniti možemo.

Ja scienim, da je logična dosljednost dobra i potrebna u znanostih, ali u politici može narod u propast voditi, kano što nam daje primjer poljski narod, pak isto tako bila bi dovela i magjarski narod, da nije zato ništa htio govoriti sa kraljem, što Hrvatska na sabor ugarski nije pozvana bila.

Ja mislim, da ovdje mora razbor vladati: zato sam ja proti onomu, što g. Kvaternik predlaže.

Avelin Ćepulić. Ja nemogu pristati uz parallelu, što ju g. predgovornik med hrvatskim i magjarskim saborom stavi.

Istina je, da magjarski sabor kaže, da nije cjelovit, da mu fali Rieka, Hrvatska, Slavonija i Krajina, i da Magjari nisu čekali na Erdelj, Hrvatsku, Slavoniju, Rieku, već da su dalje poslovali i istu adresu kralju odpravili.

Nu Magjari neimaju po javnom pravu na ove zemlje ona prava, što ih trojedna kraljevina ima na Krajinu. Ako hrvatski sabor zahtieva, da Krajina bude zastupana, to on traži na pravnom temelju.

Zemlje ove nespadaju u cjelokupnost ugarskog i još manje magjarskog sabora, dočim protivno Krajina kao cjelokupni dio trojedne kraljevine spada k cjelokupnosti sabora trojedne kraljevine. Dà, po mojem mnienju već je sam naslov vojna Krajina po javnom pravu trojedne kraljevine nezakonit, pošto po zakonu Krajina je isto tako slobodna kao i provincialna Hrvatska i Slavonija.

Ja se neću upušćati u razglabanje načina, kojim su krajiški zastupnici kući odpravljeni. Dosta je da kažem, da je taj čin nezakonit.

Ovdje se radi o tom, hoće li sabor viećati o adresi prije, nego li se krajiški zastupnici amo vrate; o tom nam predstoje tri mnienja, a mi moramo ovo pitanje učiniti praktičnim i političkim. Najviše mi je po ćudi u tom pitanju predlog g. Šuhaja, da se napravi reprezentacija na Nj. Veličanstvo, jer ja mnijem, da nam sam visoki reskript, koji je Krajišnike na sabor pozvao, daje povod, da tražimo, da se krajiški zastupnici natrag pozovu, jer kr. reskript u načelu priznaje, da krajiški zastupnici u riešenju državnopravnih pitanjah sudjelovati moraju.

Pošto pako ova pitanja jošte riešena nisu, to po sebi sliedi, da se moraju povratiti u sabor krajiški zastupnici.

Josip Briglević. Mi imamo ovdje četiri predloga; prvi je g. Kvaternika: „da se Nj. Veličanstvo umoli, da se krajiški zastupnici povrate u sabor, jer državnopravna pitanja još riešena nisu, i jer u protivnom slučaju sabor ovaj, ostajuć kod svojih zaključakah, nemože bez krajiških zastupnikah dotičnu adresu sastaviti i Nj. Veličanstvu predati“.

Drugi je g. Zlatarovića, da se proti ovomu nezakonitomu činu svečani prosvjed u zapisnik stavi, a medjutim da se vieća o adresi.

Treći je g. Šuhaja, da se uz prosvjed Nj. Veličanstvo zamoli, da se Krajišnici povrate u sabor, a dok nestigne odgovor na predstavku, da se viećanje o adresi ostavi in suspenso.

Četvrti je g. Vrbančića, da buduć su Krajišnici sudjelovali kod riešenja državnopravnih pitanjah, a sada su odpravljeni kući, da se mi bez njih u viećanje adrese upustiti nemožemo, s toga da molimo Nj. Veličanstvo, da se Krajišnici natrag pozovu na sabor, medjutim pako da se do toga vremena viećanje o adresi odgodi.

Slavoljub Vrbančić. Moj predlog je bio, da se zaključci ovog sabora o odnošaju ovih kraljevinah prama Ugarskoj i Austriji golo i prosto priobće Nj. kr. Veličanstvu, s tim dodatkom, da ujedno izjavimo, kako su Krajišnici s nami zajedno viećali o ovih državnopravnih pitanjih i činili zaključke, a poslje učinjenih zaključakah odpušteni i to prije nego što su konačno riešena drzavnopravna pitanja, a da mi bez njih nismo vlastni adresu sastaviti i o njoj viećati i Nj. kr. Veličanstvu ju podnieti.

Josip Briglević. Koja gospoda su za to, da se adresa uzme u pretresivanje, kad bude po odboru sastavljena?

Barun Kušlan. Ja imam prigovoriti proti formulaciji stavljenog po pogl. g. podpredsjedniku pitanja, jer ovo pitanje već samo po sebi spada na ona državnopravna pitanja, radi kojih su krajiški zastupnici pozvani na sabor, i da bi se o tom pitanju samo onda moglo valjano zaključiti, kad bi u saboru prisustvovala polovica verificiranih zastupnikah naroda, brojeći ovamo takodjer i krajiške zastupnike.

Buduć pako da je u ovoj sjednici nazočna polovica verificiranih zastupnikah naroda nebrojeć ovamo krajiške zastupnike, to nepripada kući sposobnost zaključivanja u onih pitanjih, u riešenje kojih graničarski zastupnici imadu uticati, dočim joj pripada sposobnost zaključivanja u svakom drugom pitanju, koje se tiče, kako rekoh, organizatornog uredjenja naše zemlje.

Digitized by Google

Slavoljub Vrbančić. Ili stoji, da imamo državnopravna pitanja riešiti zajedno s Krajinom, ili nestoji. Ako stoji, mora biti prisutnih polovica verificiranih članovah, računajuć ovamo i krajiške zastupnike, inače nismo vlastni riešiti ovo državnopravno pitanje bez njihovog upliva.

Zato se slažem sa g. barunom Kušlanom, da nismo vlastni svoj glas dati za ovo pitanje bez Krajine.

Josip **Vuščić.** Ja bi se slagao sa g. Vrbančićem, kad nebi već obstojao zaključak, da se ima poslati adresa Nj. Veličanstvu kralju. Taj zaključak je u ovoj visokoj kući skupa sa Krajišnici učinjen, dakle ima se uzdržati.

Zato mislim, da je dosljedno, da mi o stilizaciji adrese viećamo.

Petar Očić. Faktum je, da su dosele dva pitanja jur riešena, te glede istih zaključak učinjen.

Ako je zaključak učinjen u pitanju odnošajah naprama kraljevini Ugarskoj, potrebno je, da se isti zaključak na vidik iznese. Ako je zaključak učinjen glede carstvenog vieća, treba da se i taj zaključak medju svietom širi.

Ja kažem, da mi jednim i drugim zaključkom idemo na polje. — Drugo pitanje je: da li se jedno i drugo pitanje smatra, da je definitivno jur riešeno.

S jedne strane dobila su oba pitanja svoje predbježno riešenje, no sad preostaje, da na to privoli i drugi faktor zakonodavstva.

Da se povrate Krajišnici u sabor — to mi moramo zahtievati, ako nam do toga stoji, da pitanja, štono bijahu predbježno riešena, budu jednom konačno riešena.

No ipak neda se sada tvrditi, da su suspendirani zaključci za to, što su se Krajišnici poslje učinjenih zaključakah odavde udaljili.

Takvomu tvrdjenju nema dovoljna razloga — a što se nemože obrazložiti, ono nevalja ni tvrditi.

Ovdje bi se sada imalo raditi o formi adrese; treba indi da u representaciji sva sredstva upotrebimo, koja k svrhi vode. K svrhi vodi, da smo ova pitanja jur predbježno riešili, k svrhi vodi, da je o jednom i drugom pitanju jurve zaključak učinjen.

Valja dakle pri tom ostati, te u tom smislu i adresu na Nj. Veličanstvo sastaviti.

U tom poslu nemože nas priečiti, što neimade u sabornici Krajišnikah, — jedno, što su zaključci o jednom i drugom pitanju s uplivom Krajišnikah učinjeni; a drugo, što neima razloga, da se na dnevnom redu stojeća adresa od učestvovanja i od upliva Krajišnikah odvisnom čini.

Glasujem dakle za to, da se pitanje o adresi u pretres uzme, i da se ovo pitanje na temelju učinjenih zaključakah affirmativno rieši.

Gjuro Križanić. Ja mislim, da se pri riešenju državnopravnih pitanjah mora za pravac uzeti kr. odpis.

Ondje je kazano, da se državnopravna pitanja nemogu riešiti bez sudjelovanja Krajišnikah.

Ako ovo stoji, da se državnopravna pitanja glede ovih kraljevinah bez sudjelovanja Krajišnikah nemogu pravo-valjano riešiti; onda je sigurno, da oni na svaki način pri viećanju adrese moraju sudjelovati; jer se tajiti neda, da je to bitna stvar, koja u jezgru istih državnopravnih pitanjah zasieca.

Iz razloga pako, da se djelovanje saboru neprieči, toga sam mnienja, da se po predlogu g. Šuhaja reprezentacija na Nj. Veličanstvo sastavi, i da se u njoj ovaj dogodjaj o odlazku Krajišnikah izkaže, te da se medjutim riešenje adrese obustavi.

Mirko **Kršnjavi.** Medju mnogim anomaliam, koje nalazim u našoj domovini, spada i ova, da imade u našoj trojednoj kraljevini takovih česticah, koje ustava neuživaju. — To je faktum.

Takovo stanje je izvanredno, i ovo izvanredno stanje mora povući za sobom izvanredne okolnosti, što sabor pred očima imati mora.

U kr. reskriptu se kaže, da imadu graničari sudjelovati kod razprave državnopravnih pitanjah i da je s toga shodni naputak izdan po ministru rata. Ban se pozivlje takodjer na nalog ministra rata; dakle mislim, da sabor ovu okolnost pred očima imati mora. Nego da temelj ustavnosti neizgubimo, mislim, da bi najshodnije bilo, da representaciju na Nj. Veličanstvo s molbom pošaljemo, da se Krajišnici čim prije u sabor povrate, što državnopravna pitanja još riešena nisu. Medjutim može se u predstavki kazati, da graničari nisu bili niti kod proglašenja zapisnika ove sjednice, u kojoj je donešen zaključak o odnošenju ovih kraljevinah napram ukupnoj carevini, a da ništa nekažemo o suspendiranju viećanja o adresi. Polag toga mnijem dakle, da viećamo o našoj adresi, kad bude na stolu ove visoke kuće.

Nikola Horvat. Neću da navodim razloge za jednu ili drugu stranu, budući su to već druga gospoda govornici prije mene izobila učinili. Ja ću samo kratkom primjetbom pozornost visokoga sabora na jednu okolnost svratiti.

Ako se nevaram, medju prešne predmete, koji se imadu prije drugih riešiti, stavljen je i predlog o uredjenju Krajine, mislim osnovu ovu, što ju je odbor ad hoc sastavio, a g. zastupnik Starčević kao izvjestitelj ovaj njeki dan u saboru proglasio.

Ako visoka kuća primi predlog g. baruna Kušlana, te se nebude htjela upustiti u pretresivanje i odašiljanje adrese zato, što naše braće Krajišnikah ovdje medju nami više neima, koji su ipak u zaključke o državnopravnih pitanjih uplivali: to se tada bojim, da ćemo mi za koji dan sami sobom u očito protuslovje doći. Jer, ako mi nećemo da viećamo o adresi, i nećemo da ju pošaljemo na svoje mjesto samo radi toga, što ovdje krajiških zastupnikah neima: pitam ja tada, kakovim pravom i kakovom dosljednošću ćemo mi viećati o uredjenju Krajine, dakle o stvari, koja se ponajbliže tiče i zasieca u živac Krajišnikah, kako ćemo mi, rekoh, viećati o toj stvari bez krajiških zastupnikah? A gospodo, nesmiemo zaboraviti, da su zastupnici krajiški s nami zajedno o državnopravnih pitanjih ne samo viećali i glasovali, nego i dotične zaključke rieč po rieč ustanovili, čim isti zaključci niti nemogu biti predmetom kakova posebnoga pretresanja ili preinake u adresi.

Glasujem dakle za to, da se adresa u svoje vrieme uzme u pretres i pošalje Nj. Veličanstvu, ako se i nepovrate do onda u kolo naše krajiški zastupnici.

Mihailo Koščec. Budi mi dozvoljeno visoke kuće pozornost onamo obratiti, da smo stranputicom udarili. U petdeset i sedmoj sjednici povelo se pitanje samo o tom, što su Krajišnici prije riešenja državnopravnih pitanjah odpušteni kući, i da je taj čin nezakonit; mi smo radi toga interpelirali bana i sad nam je stigao od njega dopis.

Dakle ovdje neima pitanja o adresi, nego jedino o tom, što da se učini glede nezakonitog odpusta krajiških zastupnikah iz ovog sabora.

Josip Briglević. Polag ovoga pitanja porodilo se novo pi-

Digitized by Google

tanje. Ban je u svom odpisu izjavio, da su državnopravna pitanja riešena, a mnienje sabora jest, da nisu riešena, jer se ima još viećati o adresi. Ovo pitanje dakle nemože se riešiti nego putem predstavke na Nj. Veličanstvo, i da se odgovor preuzv. g. bana u predstavki na Nj. Veličanstvo i zajedno uzrok razjasni, iz kojega ova kuća mnije, da državnopravna pitanja još riešena nisu.

Ja dakle stavljam pitanje: koji su za to, da se predstavka podnese Nj. Veličanstvu, u kojoj se traži povratak Krajišnikah zato, jer državnopravna pitanja još konačno riešena nisu?

(Svi.)

(U ostalom, da li će se o adresi bez Krajišnikah viećati, složi se kuća u tom, da će se to onda odlučiti, kad će adresa biti po odboru sastavljena.)

Josip Briglević. Ja sam jučer od visokog sabora nalog dobio, da govorim sa g. Markom Gvozdanovićem, da li bi on preuzeo registriranje saborskih pisamah. On je kazao, da će rado taj posao primiti.

Ja prepušćam ustanovljenje njegove nagrade diskreciji visokog sabora, i ujedno predlažem, da mu se mjesečna nagrada od 50 for. dade.

(Primamo.)

Eugen Kvaternik. Izvolite mi dopustiti, pogl. g. podpredsj., da jednu interpelaciju na Vas upravim.

Već ima njekoliko danah, što čitamo u bečkih novinah, da je obzirom na sadašnje tužno i težko stanje žiteljah u Ugarskoj živućih, nasilno putem vojničke sile utjerivanje poreza do 15. rujna obustavljeno.

Nemogu propustiti ovom prigodom molbu staviti, da bi se Vaša poglavitost na svietlog bana obratiti, te njega zapitati izvolila, da li se ova polaštica i blagodat proteže i na trojednu kraljevinu.

Ako ne, onda molim, da bi preuzv. g. ban telegrafičkim putem izposlovati dostojao, da se nasilno utjerivanje poreza obustavi, dok se berba nesvrši; jer ako je ikoji narod ovo zaslužio, to je sigurno naš narod.

Ladislav Balog. Ja pristajem sasvim uz ovaj predlog, ali moram ovdje opaziti, da sam ovih danah čitao naredbu ministeriuma financijah izdatu na sve porezne urede u Ugarskoj.

Iz ove naredbe sam se osvjedočio, da ovo tvrdjenje nestoji i da se ondje iz svih silah porez utjerava.

Zato mislim, da se nekaže: blagodat, nego samo da se ban umoli, da izposluje obustavljenje nasilnog utjerivanja poreza.

Ivan Vardian. Čita molbu velikoga vieća sl. i kr. grada Senja od 7. kolovoza 1861. glede gradjenja željeznice od Karlovca k morskim stranam. (Odpravljeno na odbor peticionalni.)

Dalje čita podnesak odvjetnika Mate Mrazovića, u kojem se isti za podieljenu mu čast bilježnika zahvaljuje i dotično istu polaže.

(Primljeno i odlučeno staviti mu priznanje u zapisnik.)

Dalje čita molbenicu g. zastupnika Josipa Vuščića za jednomjesečni dopust.

Ova molbenica je temeljita i ja mislim, da mu se odpust podieli.

Franjo Lovrić. I ja pristajem, da je ova molba temeljita, jer kad čovjek četiri mjeseca radi, mislim, da mu se nemože dopust uzkratiti.

Nu ja pozornu činim visoku kuću, da ima ovdje takovih djelah, gdje je on izvjestitelj, koja bez njega nemogu doći u pretres. Ako se dakle njemu dopust dozvoli, to bi ja predložio, da se ova djela odmah sutra u pretres uzmu.

Josip Briglević. G. Vuščić je u odborih mnogo radio, zato ja mislim, da bi bilo sasvim pravedno, da mu se umoljeni dopust podieli.

Avelin Ćepulić. Da je molba g. Vuščića pravedna, o tom neima dvojbe; nego po mojem mnienju nije praktična.

Mi vidimo da nas ima toliko, da nećemo skoro moći učiniti valjane zaključke.

Oni, koji mole za dopust, dokazuju, da im je više ležeće do vlastitog interesa, nego do interesa naroda.

Josip **Briglević.** Koji su za to, da se dopust dozvoli?

(Većina.)

Mato Mesić. Prije nego bi se na dnevni red prešlo, imam ja jedan kratki predlog i molim samo za njekoliko riečih.

Ja se usudjujem visokom saboru predložiti, da se medj one predmete, koji su kao silni izjavljeni, uvrsti takodjer predmet tičući se naših školah. Odbor je gotov tako dalko, da će moći za koj dan svoje izviešće podnieti. S druge strane pako nije potrebno da dokazujem potrebuću promienah u naših školah; s toga da nedosadjujem visokoj kući sa već poznatim stvarima, usudjujem se ovaj predmet najvrućije preporučiti i predlažem, da se medju prešne predmete uzme.

(Primamo.)

Franjo Lovrić. Jučer su gospoda zahtievali pisma, koja se tiču sisačkog mosta.

Ovdje se traži, da se ugovor inartikulira; zato molim, da visoki sabor nebi vremena gubio sa stvarmi, koje na administrativnu vlast spadaju, i da se zaključi, da li će se ovaj predmet inartikulirati ili ne.

Ladislav Balog. Izjava g. Lovrića nuka me, da ja jedan predlog učinim.

Ako se radi ovdje samo o inartikuliranju, a ne o odobrenju ili potvrdjenju, onda ja predlažem, da se ovaj predmet simpliciter zabaci.

Makso **Piškorec.** Molim g. izvjestitelja odbora za sisački most, da nalogu visokog sabora zadovolji, i ugovor medju veletržcem Pongracom i prije obstojavšom zemaljskom vladom sklopljeni nam pročita.

Franjo Lovrić. Čita ugovor. (Vidi u „saborskih spisih".)

Avelin Ćepulić. Već u jučerašnjoj sjednici bilo je in principio zaključeno, da se ima most sisački graditi, a u pitanju, da li se ima gradjenje poduzetniku Pongracu povjeriti ili ne, odlučila je visoka kuća, da se prije svega ima ugovor visokom saboru predložiti.

Nu što sam žalibože jučer slutio, to se je danas obistinilo, naime da sam tu njekakve maneuvre opazio, i to po mojem mnienju, da pojedini ljudi predpostavljaju svoju korist općoj koristi.

U prvoj točki se kaže „eine hölzerne Brücke vom ausgesuchten Eichenholz;" makar bio iz Mahagoniholz, nikad nebi za to glasovao, akoprem nisam vještak, da se jednom čovjeku podieli povlastica, da on za 50 godinah pobira pristojbu za drveni most. Ja nisam vještak, nego ako je od potrebe, može se visoka kuća osvjedočiti, da bi se polag ovoga tarifa za petdeset godinah ne drveni most, nego iz samih quader-kamenah izplatio, zato nemogu nikako za to glasovati, nego, buduć da je sabor priznao potrebu, da se most gradi, neka se pozove administrativna vlast i taj most na državne troškove gradi, jer mislim, da onaj profit, kojega će imati Pongrac, neka država imade.

Digitized by Google

Ladislav Balog. Ja se slažem podpuno sa g. predgovornikom, tim više, što se u jednom §. ovog ugovora kaže, da će se od pet godinah prihod kontrolirati i to od vlade. Makar se stavio komu god na kontrolu, i ako nosi most godišnjih deset hiljadah prihoda, to će se opet kazati, da nosi samo pet hiljadah. Kaže se nadalje, da se nemože uzkratiti povećanje takse, jer je rečeno, da se poduzetniku godišnjih deset hiljadah mora osigurati. Tim je most u osamnaest do dvadeset godinah izplaćen. Dakle kroz trideset godinah vući će poduzetnik od ovog mosta profit, a teret se narodu nameće. Nadalje se kaže u tom ugovoru i to, da ako bi slučajno sbog rata vlada morala most srušiti, da će on svu naknadu dobiti aus der Staatsverwaltung, to dakle mi na se uzimamo, mi ćemo onda povraćati.

Zato se podpuno slažem sa g. predgovornikom.

Ivan Vončina. Ja sam ovdje samo nješto akta prebirao, a nemogu sada naći, gdje sam čitao, da je dikasterium već odobrio ugovor. Dakle neima tu razgovora, hoćemo li nanj pristati ili ne, i koliko sam ja jučer shvatio, neradi se ovdje o drugom nego o inartikulaciji, t. j. ili je volja visok. saboru to inartikulirati ili ne, a nemožemo se upuštati u tarif, jer je exekutivna vlast to već odredila.

To je glede predmeta. Žao mi je čuti ovdje sumnjičenja i potvaranja, kad nevidim tomu razlogu, zato bi gospodu molio, da se toga kane.

Slavoljub Vrbančić. Kad se već kazalo, da je to manever, i buduć je ta predmnieva u velikoj strani visokoga sabora zavladala, uztežujem se daljnjeg glasovanja u tom predmetu, i čestitam gradu Sisku, da će on za iste novce dobiti most iz mramor-kamena, kojega će sabor dotirati.

Makso Piškorec. Ja sam ovu stvar čisto iz drugog gledišta smatrao jučer, a iz sasvim drugog gledišta smatram ju danas, kad ugovor, po dikasteriumu našem potvrdjen, pred nama leži. Ja sažalujem, da ovaj ugovor od moje strane odobriti nemogu, jer sadržava načela za domovinu ubitačna. Žao mi je, da moram prviput proti dikasteriuma govoriti, što se je u prava upustio, koja njemu nepripadaju.

Sisački most, pravili ga mi kakogod, on će pasti na teret naše domovine. Ugovor je po absolutnoj vladi sklopljen; a ja mislim, da se asekuracija poduzetniku nebi davala iz „Reichsfinanzen“ nego iz našega poreza, a ja to pravo nijednoj ovršujućoj oblasti niti u Zagrebu niti u Beču nepriznajem; ovo pravo pripada samo saboru. Zato visoki sabor ovaj ugovor odobriti nemože, jer sačinjava teret zemlje. Drugo sadržava takove uvjete, polag kojih bi se za gradjenje mosta naknada od zemlje dati imala u slučaju rata, ako bi se morao most iz strategičkih obzirah razoriti; a mi bi imali onda dobrotu plaćati pet sto hiljadah i sve što je na most potrošeno. Ako se upali, domovina bi morala plaćati. Ja dakle nikako za odobrenje ovog ugovora glasovati nemogu.

Nu ja uvažavam želju Sisčanah, ova želja traje već 50 godinah glede gradjenja mosta, i čudim se, da se već odavna ovoj želji nije zadovoljilo, jer imamo razpoloživi kapital, taj jest zaklada komercialna. Ja sam dakle za to, da se u načelu izrazi, da se ovaj most ima pomoćju ove zaklade sagraditi, i da se grad Sisak pozove, da izjavi, koliko će on toj želji žrtvovati; a ja votiziram od moje strane kao zastupnik naroda, da se od komercialne zaklade petdeset hiljadah opredieliti može.

Skender Fodroci. Ovdje se je rieč povela, da nemože više pitanje biti o odobrenju ili neodobrenju ovog ugovora, što ga je vis. dikasterium već potvrdio.

Ugovor nije u redu, jer je teretan za domovinu.

S toga se slažem sa g. Piškorcem, i pristajem uz mnienje, da se most pomoćju komercialne zaklade gradi, i da se Sisčani pozovu, da što doprinesu, jer je to upravo za njih najveća korist, i zato da se novi konkurs razpiše.

Mojsija Baltić. Ja sam u ovom predmetu već jučer obširnije govorio i moram vis. kuću danas na onu okolnost pozornom učiniti, da je Pongraz vis. sabor zamolio, da njemu podieljenu povlasticu inartikulira.

Ja mislim, da sve ostalo, što se ugovora tiče, nespada toliko na sabor, koliko na administraciju zemlje.

Pongraz je samo molio za inartikuliranje, zato, jer je ugovor skopljen sa preobstojavšom zemaljskom vladom, i da na koliko bi se promienile one ustanove ugovora, koje se na državu odnose, i koje bi se polag ustavnih domaćih zakonah uporavile na zemlju, protiv svakog smetanja osjeguran bude. On dakle nije drugo tražio od sabora, nego da to pod svoju obranu primi.

Što se ugovora tiče, ovaj je već pravomoćan medj vladom i medj poduzetnikom.

Petar Očić. Što se mene tiče, ja velim, da neobstoji ne samo nikakva zapreka, već ja se moram pozitivno za to izreći, da se ovaj ugovor uzakoni.

Mnoga gg. shvaćaju iz drugog gledišta ovu stvar, dočim kažu, da će veliki dobitak imati ovaj poduzetnik — a država, da će morat nositi znameniti teret.

Neupuštajuć se u razglabanje jednog i drugog prigovora, scienim, da se tomu time predupredjuje, što si je politična oblast naročito priuzdržala pravo preinačivati mostovinu, što će ju poduzetnik uzimati. — Da je gradjenje istog mosta potrebno, toga nitko neće moći nijekati. — Ima tomu već više od petdeset godinah, što se je radilo o tom, da se sagradi na Kupi most medju vojničkim i gradjanskim Siskom, no na ovo se poduzeće nitko skloniti nehtjede.

Ako ikomu, to bi ipak prečastnomu kaptolu zagrebačkom ili grofovom Erdödy do tog poduzeća ponajviše bilo moralo stajati — no što sad nakani izvesti Pongrac, toga se nijedan od pomenutih vlastelah nije hotio da se lati.

Što se poduzetniku zajamčuje povlastica na neprekidno pouzimanje mostovine za vrieme od petdeset godinah — to nimalo nesmeta zaiskanom uzakonjenju ugovora, jer sabor neimajući dovoljnih sredstvah nije voljan, da se bavi ovakim poduzećem; a poduzetnik, čim uloži u gradjenje mosta znamenitu glavnicu, vlastan jest i punim pravom može zahtievati, da mu se uloženoj glavnici odgovarajući godišnji dobitak osjegura, pošto nedvojbeno jest, da se takova požrtvovanja od pojedinih ljudih u korist obćenitu tražiti nemogu. Opetovano glasujem za to: da se upitni ugovor uzakoni.

Mato Mrazović. Ovdje se tvrdi, da nije o drugom pitanje, nego samo o inartikulaciji ugovora med vladom i gosp. Pongracom sklopljenog, jer se tvrdi, da je ugovor već pravomoćan.

Ako je tako, onda neuvidjam, zašto nam se za inartikulaciju prelaže. Ako vis. sabor drži ugovor za pravomoćan, onda se to pitanje niti u dalji pretres uzeti nemože, a niti se nemože inartikulirati. Nu ja bi rekao, da je to prenaglo tvrdjenje. Kad bi bio ovaj ugovor pravomoćan, nebi bio poduzetnik za potrebito našao, da posve pravomoćan i pravovaljan ugovor vis. kući za potvrdjenje podnese. To je dakle naravski, da ga nedrži za takova, koj bi mu dovoljne garancije davao za njegova prava.

Digitized by Google

Ja držim, da je tu zemlja u pitanju. Kad bi se slučajno most srušio, da zemlja dužnost na se uzme, da odšteti poduzetnika: zato držim, da je vis. sabor vlastan, ovo pitanje riešiti ne zato, što je ugovor već pravomoćan, nego da o valjanosti vieća i da resultat odobri ili ne, jer ugovor neveže samo sabor, nego i žep žiteljah.

Koliko sam iz izviešća odbora razumio, nisam se mogao uputiti o tom, da će zemlja nakon petdeset godinah od poduzetnika išto dobiti. Kaže se naime u ugovoru, da će most poslie petdeset godinah doći u vlast zemlje. To je sigurno napisano, i kad se čuje liepo. Nu ja bi želio kao zastupnik naroda veću garanciju, hoće li naš narod nakon petdeset godinah išto dobiti. Nevalja zaboraviti, da vješti graditelji i špekulanti znadu trajnost gradjevine tako proračunati, da će oni n. pr. ovaj most tako sagraditi, da zemlja nakon 50 godinah neće upravo ništa dobiti do razvalinah. S toga ja držim, da se vis. sabor obezbiedi proti takovoj pogibelji, i da se osnova t. j. plan i to potanki plan vis. saboru podnese, da se po njem vis. sabor obsvjedoči, što će zemlja nakon petdeset godinah od druge ugovarajuće stranke dobiti za povlasticu, koju će poduzetnik petdeset godinah uživati. Ovaj plan odkriti će nam vrstu gradiva i njegovu vrstnoću u konkretnih okolnostih, te imao bi se dati vještakom iz saborskih članovah, koji bi svoje mnenje o tom vis. saboru podnesli.

Ja sam se vozio ovih danah u Petrinju; tamo je takodjer most, žao mi je, da nisam upitao, kada je gradjen; ja bi rekao, da neima petdeset godinah. Onaj most je tako sagradjen, da se dandanas nemože više preko njega ići. To je prinukalo vladu, da novi most gradi. Ovo djelo koštat će 60,000 for. sr. Ovdje kako vidimo troškovnik čini 80,000 for. Uzmimo slučaj, da nam poduzetnik sagradi most iz materiala, koj nije vrstniji od onog u Petrinji, uvjeravam vis. kuću, da ćemo nakon petdeset godinah dobiti most u ruke, koj će sve svoje sastavine u zraku kazati. Dakle je dužnost vis. sabora, da iz plana uvidi, da li material obećaje trajnost veću od petdeset godinah, i koliko, i da se može proračunati, hoće li taj neizmjeran dobitak u razmjerju stati sa koristju, koju će zemlja imati. Ja želim Pongracu dobitak, nu ja bi samo rado, da ovaj dobitak nebi bio zemlji na štetu, kad zemlja poslje petdeset godinah nebi ništa dobila. Osim toga zemlja teret na se uzimlje. Zemlja mora dati za njeke slučaje poduzetniku garanciju, da neće imati gubitka. Pitam ja, ako ovaj teret na se uzimamo, može li onda vis. sabor tako lakoumno preko svakoga računa i izpita plana kao i cjenovnika preći? Jer ako je vriedno i dostojno, da poduzetnik ima dobitak pošten, to opet zemlja nemože dopustiti, da pojedini poduzetnik toliku korist imade, koja nije u razmjerju sa teretom. Zato ako zemlja tu garanciju preuzima, morala bi od zemlje biti kontrolla, ne samo kako će se most držati, nego takodjer mora imati njekakvu vlast, da kontrolira dohodak, da se vidi, koj dobitak nosi most poduzetniku u vremenu od petdetet godinah u pojedinih odsjecih. Ako bi se pokazalo u deset do dvadeset godinah, da se njegov kapital dobro izplaća, to bi morao poduzetnik tako pravedan biti, da bi se za budući odsjek obalila ciena. Tako je i kod peštanskog mosta. Ja bi dakle želio, ako je poduzetniku stalo, da se ugovor inartikulira, da bi se podvrgao ovoj kontroli, da narod nebude u šteti poslie izminuća ugovora. Dixi.

Pavao Jakovčić. Dočim su gospoda predgovornici u tom obziru već razjasnili što sam hotio kazati, to ću samo još nješto dodati.

U ugovoru se kaže, da bi država morala štetu trpiti, ako se u vremenu rata most poruši. Zemlja se na to vezati nemože, nego onaj ima odštetiti, koji je štetu načinio, tako je pravedno. Govori se, da bi od pet do pet godinah računovodstvo ondje moralo voditi kontrolu, za uviditi, da li se ima veći ili manji tarif uvesti. Ja se upravo proti tomu nebi izrazio, nego mislim, da to na trošak vlastnika a ne na teret zemlje spada; kontrola je pravedna, ali ne na troškove zemlje. Rekla su mnoga gg. osobito g. Mrazović, da će se imati poslje petdeset godinah most u porabnom stanju predati. Ovaj izraz ima jako široko polje. Most bi se mogao danas predati a sutra srušiti. Ovo dakle nije dovoljan izraz, nego mislim, da bi se reklo „polunov.“

U ostalom, kao što je u obće poznato, ovaj most nije samo koristan nego i nuždan, zato mislim, da se neće nitko protiviti, da se most nezidje, dapače svaki domorodac mora želiti, da se most gradi; ali ja mislim, da ovaj sabor nebi odredio, da narod ovakove terete na se uzme, i ja se usudjujem primietiti, da ugovor u tom obziru ima mnogo netočnostih. Ja mislim, da sabor u tom slučaju nemože odrediti, da narod terete na se uzima, ali isto tako mislim, da nebi priečio gradjenje, nego samo da odredi, da nebude na štetu naroda.

Josip Briglević. To je važno pitanje; ja vidim još više govornikah, zato ćemo sutra ovu razpravu nastaviti.

Digitized by Google

Šestdeset i prva saborska sjednica 14. kolovoza 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdesetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne trinaestoga kolovoza godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom poglavitoga gospodina *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Ivana Vardiana*.

Poslie otvorene sjednice bi pročitan i uz neznatne izpravke odobren zapisnik 59. saborske sjednice.

Zatim bi konstatirano, da je preko polovine verificiranih zastupnikah prisutno, dakle da kući pripada sposobnost zaključivanja.

Poglaviti g. podpredsjednik prijavi saboru, da mu je slavna županija Sriemska brzojavom priobćila, da je izbrala propisani broj zastupnikah naroda na sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sada u Zagrebu saboreći; nu zajedno da se upitala, bi li se oti zastupnici sada jur imali poslati na sabor, pošto se glasa, da je sabor odgodjen; pa da je rečeni g. podpredsjednik istoj županiji brzojavnim putem odgovorio, da sabor nije odgodjen i da se saborske sjednice redovito obdržavaju. Prijava ota primita bi na znanje.

G. predsjedatelj predloži saboru zapečaćeno previšje pismo, koje bude u saboru otvoreno, i iz kojeg sabor razumi, da Nj. kr. apoštolsko Veličanstvo tim previšjim pismom od 31. srpnja 1861. br. 1859 učinjenu si prijavu, da je ovaj sabor u svojih sjednicah od 23. i 24. travnja 1861. ustanovio posebni poslovni red, te izabrao dva podpredsjednika, i potrebiti broj bilježnikah, milostivo primilo na znanje, pošto postojavši saborski red, po kojem podpredsjedničtvo banskomu namjestniku, a vodjenje zapisnikah prabilježniku pripadaše, sadanjim okolnostim više neodgovara, a pošto se konačno uredjenje sabora s uspjehom nemože preduzeti dotle, dok se neurede državnopravna odnošenja kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, zajedno da Nj. kr. Veličanstvo ovaj sabor poziva, da zaključke o budućem ustrojenju sabora u smislu kraljevskoga reskripta od 14. rujna 1845. br. 14.930, kojim je ustrojenje sabora pridržano kraljevskoj sankciji, u svoje vrieme podnese odobrenju Nj. kr. Veličanstva.

Previšje ovo potvrdjenje poslovnika sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u III. saborskoj sjednici od 23. travnja 1861. primljenog uzeto je na ugodno znanje; isti pako previšji odpis predat će se saborskom odboru, opredieljenom za buduće ustrojenje sabora.

Čitano bi pismo nj. preuzv. g. bana ove trojedne kraljevine Josipa baruna Šokčevića od 12. kolovoza 1861., kojim svietli ban, budući još uviek prepriečen bolešću, pismeno odgovara ovom saboru na zaključak radi odpusta krajiških zastupnikah sliedeća:

Da hrvatsko-slavonska vojnička Krajina nije stekla zastupstvo svoje na ovom saboru izravnom odredbom previšje odluke od 21. veljače 1861., već uslied posebnih predstavakah, a najpače uslied osobnog posredovanja banova kod Nj. kr. Veličanstva, da su uslied ote previšje dozvole razpisani bili izbori, pozvani bili u sabor naš izabrani zastupnici krajiški, ne putem civilnih višjih oblastih, niti po njemu kao ustavnom banu, nego preko zemaljskog vojnog zapovjedničtva uslied reskripta izdanoga u tom po c. kr. vojnom ministarstvu; da je toga naravna posljedica, da su krajiški zastupnici istim putem, kojim bijahu amo pozvati, kući opet odpušteni; da je sv. ban istim načinom visokom saboru najavio njihov odpust, kojim je njihov poziv na sabor do znanja stavio; da je ban kao zapovjedajući izključivo Nj. Veličanstvu i c. kr. vojnom ministarstvu odgovorni general zastupnike krajiške po višjem nalogu odpustio, i toga radi nit je dužan, nit je vlastan predložiti visokome saboru previšje odluke ili odpise c. kr. vojnog ministarstva, prispievajuće mu putem zemaljskog vojnog zapovjedničtva; da su krajiški zastupnici polag dotične previšje odluke vlastni bili jedino i izklopno uticati samo u saborska viećanja glede državnopravnih pitanjah, da su ota pitanja u svih točkah izcrpiteljno pretresana, vrhu njih saborski točni i izrični zaključci stvoreni i uslied toga dalnji povod učestvovanja krajiških zastupnikah kod sabora tim više prestao, što se je nakon ustanovljenih po odvjetovanju svih takodjer bitnih formulacijah jedino jošter o štilističkoj redakciji formuliranih jur zaključakah raditi imalo; napokon da svietli ban žali, da nije u stanju polag želje i tražbe visokog sabora odpuštene krajiške zastupnike natrag pozvati, pošto bi to jedino uslied novog previšjeg naloga na c. kr. zemaljsko vojno zapovjedničtvo moglo sliediti.

Uslied toga porodi se živahna debata, u kojoj više govornikah izjavi svoje mnienje i stavi svoje predloge.

Gospodin predsjedatelj opetovavši glavna 4 predloga i naime 1. narodnog zastupnika g. Eugena Kvaternika: da se Nj. Veličanstvo zamoli za previšnju odredbu u svrhu povratka krajiških zastupnikah u ovaj sabor, jer u protivnom slučaju

Digitized by Google

sabor ovaj ostajuć kod svojih zaključakah nemože brez krajiških zastupnikah dotičnu adresu sastaviti, i Nj. kr. Veličanstvu podnieti; 2. narodnog zastupnika g. Roberta Zlatarovića: da se glede tog nezakonitog odpusta krajiških zastupnikah iz ovog sabora svečani prosvied stavi u zapisnik, a zatim da se nastave daljna pretresivanja saborska; 3. narodnog zastupnika Mirka Šuhaja: da se uz predloženi po g. Zlatarovićiu prosvied Nj. kr. Veličanstvo zamoli, da se krajiški zastupnici odmah natrag pozovu u sabor, medjutim pako, dok stigne previšji odgovor na tu predstavku, da se pretresivanje upitne adrese ostavi in suspenso; 4. narodnog zastupnika g. Slavoljuba Vrbančića: da se tim povodom zaključci ovog sabora o odnošaju ovih kraljevinah prama Ugarskoj i Austriji golo i prosto priobće Nj. kr. Veličanstvu s tim dodatkom, da se dotična adresa bez učestvovanja krajiških zastupnikah nemože Nj. kr. Veličanstvu podnieti, — stavi pitanje:

Je li visoka kuća pristaje na to, da se upitna adresa uzme u pretresivanje bez učestvovanja krajiških zastupnikah?

Na to primieti g. narodni zastupnik barun Kušlan, da prenavedeno po g. predsjedatelju stavljeno pitanje već po sebi spada u ona državnopravna pitanja, radi kojih su krajiški zastupnici pozvani na sabor; da bi se o tom pitanju samo onda moglo valjano zaključiti, kad bi u saboru prisustvovala polovica verificiranih zastupnikah naroda amo brojeć takodjer krajiške zastupnike, budući pako da nije u ovoj sjednici nazočna polovica verificiranih zastupnikah naroda nebrojeć amo krajiške zastupnike, da kući nepripada sposobnost zaključivanja u onih pitanjih, u riešenje kojih graničarski zastupnici imadu uticati, dočim joj pripada sposobnost zaključivanja u svakom drugom pitanju.

Uslied toga porodi se nova debata, poslie koje na temelju predloga g. narodnog zastupnika Koščeca u tom stavljenog, da sada neima pitanja o tom, da li će se adresa uzeti u pretresivanje, nego jedino o tom, šta da se učini glede nezakonitog odpusta krajiških zastupnikah iz ovog sabora; bude na dotično po g. predsjedatelju stavljeno pitanje jednodušno zaključeno:

Sabor ovaj priznaje i tvrdi, da je na pitanje o odnošenju ove trojedne kraljevine prama kraljevini Ugarskoj i glede zastupanja ove trojedne kraljevine na carstvenom vieću zaključak sabora odlučno izrečen; zaključak ipak otaj nije izveden, pošto jošte adresa, u kojoj se imadu temelji i uzroci saborskih zaključakah Nj. kr. Veličanstvu obširnije prijaviti, pretresivana nije: zato se imade Nj. kr. Veličanstvo uz predstavku zamoliti, da povratak krajiških zastupnikah na ovaj sabor premilostivo odredit dostoji.

Uslied zaključka u 59. saborskoj sjednici učinjenog u tom, da se imenuje jedna osoba, koja će imati nadzirati saborske spise, i ujedno obavljati odpravljanje saborskih zaključakah, i da se posao taj povjeri g. Marku Gvozdanoviću odpravniku banske stolice u miru, prijavi g. predsjedatelj saboru, da je isti g. Marko Gvozdanović pripravan posao taj preuzeti uz nagradu od petdeset forintih a. v., uslied česa dozvoljena je g. Marku Gvozdanoviću u prenavedeno ime nagrada od petdeset forintih a. v. na mjesec od danas počamši do trajanja ovog sabora s time, da se otaj trošak imade namiriti iz zemaljske zaklade.

G. nar. zast. Eugenio Kvaternik predloži, da bi gosp. saborski predsjedatelj Briglević zamolio svietlog bana za priobćenje toga: je li utjerivanje poreza kroz vojničku eksekuciju takodjer za ove kraljevine obustavljeno do 15. rujna 1861., ako nije, da to nj. preuzv. g. ban glede na biedu, koja tišti poreznike u ovo doba, gdje sva ljetina izgorela, te pogibelj glada prieti, brzojavnim putem kod Nj. kr. Veličanstva izposluje.

Predlog taj bi primit i izvršenje toga g. podpredsjedniku Briglevićiu povjereno.

Čitana bi molba velikog vieća sl. i kr. grada Senja od 7. kolovoza 1861., da bi ovaj sabor u pitanju o potegnut se imajućoj željeznici od Karlovca k morskim stranam, uzeo osobito obzir na gornju Krajinu i susjedne strane, ali ujedno i na grad Senj. Molbenica ota upućena je na odbor o gradjenju željeznice.

G. nar. zast. Mato Mrazović polaže pismeno čast bilježnika saborskog iz razloga, što će, kako okolnosti ovog sabora dopuste, moliti za dopust, te moli da se rieši dužnostih bilježničkih.

Molbi ovoj bude dozvoljeno uz priznanje zaslugah, koje si g. Mrazović za ovaj sabor, obnašajući sa svojimi drugovi kroz 4 mjeseca dužnost bilježnika steče, s tim dodatkom, da dotične u svojih rukuh imane spise predade.

Gosp. nar. zast. Josipu Vuščiću dozvoljen je zamoljeni jednomjesečni dopust za oporavljenje svog narušenog zdravlja.

Na predlog g. nar. zast. Mate Mesića stavljeno je na dnevni red izviešće dotičnog odbora za uredjenje učionah, te bude predmet otaj proglašen za prešan.

Zatim nastavljeno je viećanje o pitanju na dnevnom redu stojećem, naime o uzakonjenju ugovora po obstojavšem c. kr. hrv.-slav. namjestničtvu sa veletržcem Guidom Pongracom radi sagradjenja mosta na Kupi med provincialnim i krajiškim Siskom utanačenog i po visokom kr. dvorskom dikasteriju kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije odobrenog, koje pitanje bude svestrano pretresivano, ali se nemogaše viećanje zaključiti.

Radi česa izjavi g. predsjedatelj, da će se viećanje o tom pitanju nastaviti u budućoj sjednici, koju na dan 14. holovoza 1861. u 10 satih prije podne urekavši, ovu sjednicu u 1½ sata o podne zaključi.

Josip Briglević, s. r. podpredsjednik. *Ivan Vardian. s. r.* bilježnik.

Ivan Vardian. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Dalje čita podneske na sabor prispjevše. (Vidi zapisnik.)

Dalje čita predstavku na kralja glede nezakonitog odpusta Krajišnikah. (Vidi u „saborskih spisih.“)

Barun Kušlan. Ja u ovoj predstavki imam njeke primjetbe, i to prvo glede naslova; u tom obziru moramo si dosljedni ostati, da bude naslov uviek jednak. Zato molim, da se nemože reći: „posvećeno Veličanstvo;“ jerbo naš kralj još nije krunjen, nemože se dakle kazati: „Nj. kr. posvećeno Veličanstvo.“

U ostalom će mi tko prigovoriti, da je prispio nalog od vis. dvorskog dikasterija na sve oblasti, da se radi jednoličnosti ovaj naslov upotrebljuje; ali ja mislim, da dvorski dikasterij neima pravo, nam to naložiti. To je glede naslova.

Drugo, gdje se glede dopisa preuzv. gosp. bana kaže: „u višjem nalogu.“ Moglo bi biti, da je dobio od kralja nalog, ali može i to biti, da Nj. Veličanstvo o tom ništa nezna. Mi dakle moramo to ignorirati, i samo kazati: „po višjem nalogu.“

Ivan Vardian. Čita dotičnu točku predstavke.

Slavoljub Vrbančić. Ova predstavka je mnogo obširnija, nego što sam ja mislio da će biti. Ovaj spis je vrlo važan i ja bi rado, da je tim više kratak.

Digitized by Google

Ja bi dakle želio, da visoka kuća o njoj vieća, jerbo imam mnogo važnih primietbah učiniti. Ako se pako nebude uzela odmah u pretresivanje, da se dade litografirati, i med članove razdieliti, i da se onda u pretres uzme. (Čuje se „to nije potrebno.“)

Ovaj spis je važan, ja se nezadovoljavam niti sa štilizacijom niti sa sastavkom.

Dragojlo Kušlan. Ja sam opazio, da je u ovoj predstavki govor samo o dvajuh državnopravnih pitanjih, i da se baš ta dva državnopravna pitanja ovdje naročito navadjaju.

Kad bi mi specialisirati hotjeli državnopravna pitanja, morali bi ih više imenito navesti, nu toga od potrebe nije, nego mislim, da moremo kazati, da osim ovih dvajuh državnopravnih pitanjah ima ih još više, jer drugčije bi nam se moglo reći, da nepriznajemo drugih državnopravnih pitanjah.

U ostalom predlog g. Vrbančića je temeljit, jerbo je težko o svakom predmetu odmah kako se pročita viećanje započeti, i jer je pogibeljna ekspedicija, kad se jedan važan spis saborski, u kojem je svaki komad važan, bez da se svestrano pretresa, na svoje mjesto odpravi. S toga bi predložio, da se imenuje jedan posebni odbor, koj bi imao zadaću, glede predstavke svoje primjetbe učiniti, i o tom svoje izviešće saboru podnieti.

Mato **Mrazović.** Ja podupirem podpuno predlog g. Vrbančića zato, što mi se čini, da nije dovoljno izražena u predstavki ona okolnost, da je najvišjim odpisom od 9. svibnja t. g. zastupstvo naše Krajine na viećanje o državnopravnih pitanjih bez ikakve stege na ovo ili ono pitanje pozvano bilo.

Višeputah se pojavilo mnienje i tako je takodjer razumieti mogao visoki sabor iz riečih sv. bana, da se taj najvišji odpis od 9. svibnja proteže na dva državnopravna pitanja, i da je granica samo ad hoc pozvana.

Na koliko se siećam iz razprave o tom vodjene, visoki sabor takovo tumačenje rečenog kr. odpisa nikada priznao nije, dapače se je proti tomu svečano ogradjivao. Ovo tumačenje je jedino oficiozno, gdje se naročito kaže: da su Krajišnici samo za ova dva državnopravna pitanja pozvani na sabor, i zahtieva, da se nanj većom oštrinom odgovori.

Žato bi bio toga mnienja, da se ova okolnost u predstavki bolje iznese na vidjelo, i da se na predlog g. Vrbančića ova predstavka litografira, a ako to ne, da se glede toga drži tajna sjednica.

Petar Očić. Ja sam toga mnienja, da bi najbolje bilo, da se povjeri ta stvar posebnomu odboru.

Josip Briglević. To bi se moglo, mislim ja, onomu odboru povjeriti, koj je izabran za izradjenje adrese.

Antun Stojanović. Ja imam izjaviti, da to nije moguće, jer je kod sastavljanja adrese jako mnogo posla.

Josip Briglević. Ja dakle za odbor ad hoc predlažem sliedeću gospodu zast. nar.: baruna Dragojla Kušlana, Vrbančića, Račkoga, Mrazovića i Vardiana.

(Svi: primamo.)

Lavoslav Šram. Čita prijavu n. z. Josipa Žuvića, da će nastupiti svoj dopust dne 28. kolov. t. g. (Uzeto na znanje.)

Zatim se prešlo na dnevni red t. j. na dalnje viećanje o sisačkom mostu.

Vinko Pacel. Ja u kratko odgovaram samo onoj gospodi, kojoj bi se činilo, da dohodci od sisačkog mosta iznašajući godišnjih 10.000 for. za petdeset godinah dadu pó milijuna. Ovaj račun je istinit po njihovom umovanju, ali je istinit i po matematiki. Nu ja bi rado viditi trgovca, koj glavnicu od osamdeset hiljadah uloži u trgovinu, pak da za petdeset godinah nebude stekao više nego pó milijuna. Ja ovdje neću tumačiti, kako se veliki kapitali davaju na svaki način u zajam, nego ću samo sa spekulativnog stanovišta da napomenem u kratko, da svaka glavnica uložena sa 5% za petnaest godinah mora se podvostručiti. Ako po 6% računamo, to se glavnica podvostruči u 12 godinah.

Nije dakle preveliki dobitak, kako bi se na prvi mah činilo.

Drugo je istina, da se do sada prevozine plaća od dvoje tegleće marve osam kr., a sada bi se moralo plaćati 20 kr., to je sbilja razlika velika. Nu mogao bi se kakov drugi modulus naći, da tko jeftinije most gradi. Takav poduzetnik se dosad nije našao. To sam čuti mogao, da se dosad nitko nije hotio toga posla primiti. Žalostno je zaista, da onakav grad, kao što je Sisak, i da onako moguće tielo, kao što je kaptol zagrebački, nije mogao sam tu stvar podhvatiti, što bi najbolje bilo. Neznam, bi li se moglo pokušati i razpisom novog konkursa, da bi se uz jeftiniju cienu i jeftinija bira ovo poduzeće postignuti moglo.

Ja opominjam još na tu okolnost, da se sisački most već gradi, ja neznam kakva bi parnica mogla iz tog nastati, kad bi se ta stvar retrogradnom učinila. Treće napominjem još i to, da ima u kontraktu jedno mjesto, gdje se kaže, ako bi se morao most srušiti, da onaj, koj ga ruši, dužnost ima drugog odštetiti.

Josip Briglević. Uzimam si za dužnost visokom saboru izviestiti, da kada su Siščani saznali, da se ovdje govori o tom, da se most u Sisku preko Kupe negradi, držali su o tom občinsku sjednicu, i iz svoje sjednice poslali dva čovjeka u Zagreb, i molili za Boga, da mi od toga namišljenja odustanemo, jer oni svakako žele, da se most gradi. Isto je izjavio takodjer i g. Ključec od strani občine vojničkog Siska.

Ja dakle mislim, ako je naš visoki dvorski dikasterij potvrdio ugovor sa poduzetnikom Pongracom sklopljeni, da neima više pitanja, da mi taj ugovor uklonimo, nego da ga na molbu poduzetnika dademo inartikulirati, i da naše viećanje samo na to ograničimo.

Andria Uhernik. Ja sam hotio napomenuti, kako se inartikulirao most peštanski. God. 1836 kad se povela rieč, da je most sagradjen, izaslana je bila deputacija regnikolarna da ustanovi tarifu i koliko godinah se most pušta družtvu, koje se je za to ustanovilo. Deputacija je sa družtvom uvjete načinila, tarifu ustanovila, a god. 1847. predat je ugovor ugarskomu saboru za inartikulaciju. Sabor ugarski nije se u nikakvo pretresivanje ovoga ugovora upustio, nego buduć da je sudjelovanjem sabora učinjen, prosto ga je inartikulirao.

Ja sada kažem, gospodo, dok nismo imali ustavne vlade, zastupala je druga vlada izvršujuću i zakonodavnu vlast. Ugovor je dakle u ime vlade, u ime sabora učinjen, i sada, kad se predlaže za inartikuliranje, nevidim razloga, zašto se nebi inartikulirao. Što je g. Mrazović naveo, da bi poslie petdeset godinah mogle samo razvaline preći u vlast zemlje: pitam, ako zemlja sada ništa neima, poslie petdeset godinah neće isto tako ništa imati (ah.)

Što se tiče tarife, nije nikomu na teret, buduć i na brodu obstoji velika tarifa, pak se nitko nije potužio; najviše će platiti Siščani, a oni su se izrazili, da su zadovoljni; dakle neznam kako bi se dalje moglo protezati viećanje, nego mislim, da se ov ugovor prosto na znanje uzme i inartikulira.

Digitized by Google

Robert Zlatarović. Ja nisam vještak u proračunanju ovih spekulacijah niti u tehničkom poslu; ja dakle ovaj razlog, koj se ovdje navadja, da vlada njeko nerazmjerje prema uloženom kapitalu i dohodci, iz empiričkog gledišta smatram. Istina da ovake velike sgrade, kao što je most sisački, nemogu se mjeriti po mjerilu običnih sgradah, jer je izložena elementarnim nesgodam, koja treba od vremena do vremena velike popravke, to su faktori, koji djeluju na umaljenje dohodka. Sjećam se, da ima uvjek jadikovanja od Sisčanah, što tamo neobstoji most za promet trgovački. Meni se čudno vidi, da nitko od Sisčanah nije se podhvatio toga posla, prem ima u Sisku dosti bogatih ljudih, a bio bi i kaptol zagrebački mogao taj posao poprimiti; a da toga baš od domaćih nitko učinio nije, mora valjda nekakav risico biti s tim skopčan.

Buduć da se je sada poslie toliko godinah našao poduzetnik, to moramo i sada misliti, da on riskira; jer ako propane most, ili da izgori, morati će ga sam graditi; dakle je risiko.

Zato mislim, da pristanemo na ono, što je odbor izradio, buduć da je ugovor pravomoćan i buduć da mi ništa neriskiramo kroz to, ako taj ugovor inartikuliramo. Odtud će biti velika korist za promet našoj domovini.

Ako se iz strategičkog obzira most razori, to je moguće, ali nije vierojatno, ali i onda možemo se nadati, da će se naknaditi šteta iz onoga fonda, iz kojega se sve ratne štete plaćaju.

Ja mislim, da je predmet već izcrpljen, i da bi se moglo glasovati.

Barun Kušlan. Ja bih rado odustati od govora, da nisam čuo izreku, koju nemogu da pustim da se kao axioma stavlja, to je naime navedeni primjer od buda-peštanskog mosta. Ondje je ustavnim putem ugovor sklopljen, a ovdje je neustavno tielo učinilo ugovor, pak se sada ište, da se ustavnim putem inartikulira; dakle zemlja će uzeti na sebe odgovornost, bez da je imala upliva kod sklopljenja ugovora. U ostalom da ustavni organi pristanu na naredbe neustavne, ako je ustav bio suspendiran, to je veoma opasno načelo, jerbo po tom bi morali više miliunah dugovah, koje je absolutna vlada učinila, priznati.

Koloman Bedeković. Što se mene tiče, ja mislim, da u tom predmetu nemožemo zaključak stvoriti, jerbo nespada simo, nego pure pute na administraciju zemlje. Ovaj ugovor je sklopljen pod prijašnjom absolutnom vladom; nu ministerium ga nije potvrdio, nego naš dvorski dikasterij. Da je visoki dikasterij bio postupao zakonitim putem i upitao se u tom obziru pri dotičnih municipijah, nebi bilo o tom prepirke, a sada se hoće, da mi ovaj ugovor inartikuliramo, bez da imamo pravo o njem govoriti. Ja mislim, da mi to nemožemo na se uzeti, jerbo bi kroz to terete na se uzeli, za koje neimamo nikakve garancije, da će nam se naknaditi.

S toga scienim, da kad je već dvorski dikasterij jedared ovaj ugovor potvrdio, da je time stvar svršena, i da Pongrac ima dovoljne garancije za svoje poduzeće, da ovaj posao dovršiti može; toga radi držim, da mu veće garancije netreba. Ako pako Pongrac želi veću garanciju, neka dopusti, da možemo ovaj ugovor pretresati i preinačiti. Mi ćemo tu stvar iztražiti i novi ugovor sklopiti, koj će biti bolji i za nas i za Sisčane. Ako mi ovaj ugovor neinartikuliramo, nečinimo time nikakve zapreke g. Pongracu, da nebi mogao gradjenje nastaviti. Ja sam dakle toga mnienja, da se ova stvar do ugodnog znanja uzme.

Franjo Lovrić. Govor je ovdje opet o sisačkom mostu! Tuži se, govori se, piše se, komisionira se o tom mostu već skoro pol stoljeća, te zato pošto sam izviešće u tom predmetu imenovanoga po saboru odbora ad hoc, koji me je za svoga izvjestitelja izabrao, prije dva dana sa kratkim predgovorom ovdje razgovietno pročitao, nisam se ni u snu nadao, da će baš taj sisački most tako nesretan biti i na toliki sa svijuh stranah odpor nagaziti. — Gospodo, Sisak je imao svoj most, nu most taj pao je žrtvom za čitavu domovinu! Kad je slavni naš ban Bakač-Erdödy tjerao Turke iz Hrvatske, tada morao se je most u Sisku uništiti, za da se u hladnoj Kupi podave silne turske čete, a domovina dužna bi bila Sisku opet most povratiti, to jest sagraditi; pak sa kakovom saviešću mogu se gospoda zastupnici naroda protiviti sagradjenju toga mosta sada, gdje ih nestoji ni pare ni dinara? Gradjenje ovoga toli nuždno potrebitoga mosta nudjeno je Sisčanom, nu občina sisačka neima, žalibože, potrebitih sriedstvah, a njeki imućniji sisački trgovci potrebuju svoje novce za svoje ine trgovačke poslove. Nudjeno je kaptolu zagrebačkomu (koji i onako pravo prevažanja u čamcu i deregliji tamo imade), nu ovaj je više putah odgovorio, da nevidi u tom poduzeću koristi, te da ga graditi neće. Nudjeno je zemaljskoj, državnoj, da i istoj vojničkoj krajiškoj upravi, nu nitko ga graditi nehtjede. Najposlie odvaži se na taj posao veletržac zagrebački g. Pongrac i to na prošnje i po nagovaranju Sisčanah vojničke i gradjanske strane. Neima tomu dvojbe, da ga je na to potaknulo ponješto slavohlepje, a ponješto i korist, kojoj se od tuda nada, nu ta korist neće biti baš tolika, kako njekoja gospoda ovdje sciene; jer most potrebuje ne samo troškovah na svakogodišnu upravu nego od vremena do vremena i znamenite popravke. Osim toga pravo jest, da se poduzetniku njegova uložena glavnica izplati, pak i kamate na glavnicu da mu nepropadnu. Misli li tko, da će g. Pongrac imati odviše mnogo koristi, stoji mu na volju uortačiti se u rečeno poduzeće. — Da suzbijem krivo mnienje moram napomenuti, da ako austrijanska vojska iz strategičkih razlogah most uništi, nemože naknada pasti na teret samo našoj zemlji nego čitavomu carstvu, a ako ga uništi kakova tuđja sila, to opet nemože biti nam na teret, jer o tom u ugovoru i povlastici nije ni razgovora. Suzbijati ono krivo mnienje, da zemlja naša odtuda neće imati nikakove koristi, držim za suvišno, jer se takovomu tvrdjenju sam zdrav čovječji razum protivi. Onim, kojim se vrieme, po kojem će se most zemlji izručiti, odviše dugo čini, odgovaram, da je Pongrac obvezan, taj most u svako doba zemlji izručiti, kada mu se troškovi i kamate povrate, a kroz kontroliranje dohodakah mostovnih, koje zemaljska naša uprava po svojoj volji urediti može, osigurano je i umaljenje mostovine, ako bi dohodci veći bili, nego što se je unapred proračunalo. Jedan štovani sučlan visoke ove kuće reče, da zemlja neka načini zidani most u Sisku, a ja kažem, da je lakše reći i zazeliti, nego li učiniti i postignuti. — Osim toga ja nisam za takova poduzeća na račun zemaljski, jer znademo svi iz izkustva, kako se u takovom slučaju zlo gospodari i nemilice troši na teret porezovnikah; eno nam primjer zagrebački savski most, eno nam i zemaljska bolnica. Uslied svega toga usudjujem se visoki sabor opetovano umoliti, da, budući se ovdje od zemlje nikakova žrtva netraži i budući se razprava o gradjenju sisačkoga mosta jurve pol stoljeća oteže, na inartikuliranje toga ugovora i tarife privoliti zaključi. Onoj gospodi, koja su uvredljivim načinom na predlog odbora i osobito na mene nasrtali, imam u kratko reći, da valjda po sebi druge sude, — a telegrami sisački i de-

Digitized by Google

putacija sisačkih trgovacah i občinarah govori za predlog odbora, a ja mislim, da nije moguće, da su svi Sisčani od Pongraca podmićeni ili plaćeni.

Josip **Briglević**. Dakle ovdje je pitanje, hoće li vis. kuća, da se ovaj ugovor inartikulira ili ne?

Franjo **Lovrić**. Ja mislim, da se najprije o predlogu odbora glasuje, ako propane, neka se za drugi glasuje.

Josip **Briglević**. Dakle hoćemo glasovati o predlogu odbora.

Franjo **Lovrić**. Čita predlog odbora.

Josip **Briglević**. Prima li se predlog odbora u načelu? (Većina.)

Sada ćemo od točke do točke viećati.

Lavoslav **Šram**. Čita točku prvu.

Petar Očić. Ja sam uvjeren, da je ova točka suvišna, jer ako je izrečeno, da se uzakoni ugovor, čini mi se, da je visoka kuća pristala uz sve uvjete. Drugo, sabor nije vlastan formulirati še ugovora, koj je već pravomoćnim postao i samo za uzakonjenje visokom saboru predložen. Ja pitam možemo li mi ugovor, koj je učinjen s privoljenjem obadvijuh stranakah, možemo li ga mi stegnuti ili razprostraniti, ili mu drugi smisao dati, nego su ga dale partes contrahentes; ja mislim, da nismo vlastni da misao Pongraca stegnemo ili razširimo; nemamo vlasti, da ono ukinemo, što je administrativna vlast, prem absolutna ali ipak faktično obstojavša utanačila s poduzetnikom; a niti ovi uvjeti ugovora nesačinjavaju predmet pretresivanja, i da bi se uslied toga pretresivanja ši formulirali. Zato predlažem, da se od svakog dalnjeg pretresivanja o točkah odustane.

Andrija **Uhernik**. Ja sam zakonski članak ovako sastavio: (čita:) „Sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije uzima ugovor medju veletržcem Guidom Pongracem i preobstojavšom vladom radi sagradjenja mosta na Kupi u Sisku dne 5. ožujka 1860. sklopljen na znanje, te ga ovime inartikulira."

Avelin Ćepulić. Ovdje je zaključena inartikulacija ugovora; ja samo čestitam g. Pongracu, osobito kada sam čuo argumentirati g. Očića, kakvi smisao ima inartikulacija. Po naših ustavnih zakonih ima inartikulacija dvoju svrhu, ili da je pro memoria perpetua, ili da se s otim i prava steku. Prvo ovdje nije svrha, jer mislim, da drveni most nije pro perpetua memoria; dakle druga svrha je, da se naime poduzetniku Pongracu garantira sve, što je u ugovoru rečeno, i zato kažem, da mu čestitam. Ja sam za to, da se dalje ne vieća.

Josip Vuščić. G. Očić shvatio je ovo pitanje posve iz pravnoga gledišta, jer se je radilo, da se ugovor inartikulira u zakonik. Kad je ugovor sklopljen, prestaje svaka razprava, jer je postao pravomoćnim i nemože se dalje po točkah pretresivati, zato sam toga mnienja, da prestane svako pretresivanje o točkah i da se ugovor i povlastica inarticulira; zato pristajem na zakonsku osnovu, kako je g. Uhernik predložio.

Antun Vakanović. Polag moga mnienja nebi spadao ovaj predmet na kompetenciju sabora, zato sam bio proti inartikulaciji; ali buduć je inartikulacija izrečena, slažem se s g. Očićem, jer ugovor, koj je zakonitu kriepost steko, nemože se preinačiti. Zato se slažem sa štilizacijom g. Uhernika, jer je istom najkraće stvar izcrpljena.

Pavao Jakovčić. Kako su dosadašnji gg. govornici kazali, da o tom više niti pitanje nije, da li će visoki sabor ovaj kontrakt odobriti ili ne, ja ipak od moje strani, kako sam već jučer kazao, nikako na to pristati nemogu, da bi se odgovornost kakva zemlji nametnula; dakle ovomu predlogu g. Uhernika imao bi ja dodati, da se kaže, da zemlja nikakove terete, i nikakvu odgovornost primiti nemože.

Slavoljub Vrbančić. Ja se slažem s formulacijom g. Uhernika, i to zato, jer time visoki sabor ništa neodobrava niti kakovu odgovornost na se prima, a niti je zemlja kakovih teretah preuzela, jer mi prosto kažemo, da se ugovor uzima na znanje trojedne kraljevine, i da se sabor neće opirati tomu, da se izvrši ona ugovorena dužnost, koja je sklopljena. Ako se onako primi stilizacija nismo ništa učinili, što bi nam se predbaciti moglo i zadovoljili smo želji občoj.

Mato **Mrazović**. Ja se nemogu slagati s onom gospodom, koja kažu, da je odlukom, koju je visoki sabor izrekao, ugovor samo na znanje uzet, i da se time nikakva prava nesteku.

Ja nisam tako mislio, kad sam glasovao. Iz ovih točkah, koje sam razumio iz predloga odbora, vidim, da se ondje zemlja naročito očituje, da je pripravna poduzetniku u svakom slučaju njekakva prava pod zaštitu uzeti; drugo pridržava si zemlja pravo, poslie petdeset godinah most u svoje vlastničtvo preuzeti. Kad bi mi simpliciter na znanje uzeli ugovor, to upravo izza petdeset godinah ništa nebi dobili, a naša je namjera bila, da poslie petdeset godinah što dobijemo. Ja nisam za to, da se zadovoljimo prosto sa inartikulacijom, jer je potrebno, da se naročito izreče, da se odnošenja, koja je ugovorila prijašnja vlast, apliciraju na trojednu kraljevinu. Zato ja glasujem tamo, da se od točke do točke predloga odbora upustimo u pretres, i da se nezadovoljimo prostom inartikulacijom, koja neima drugu svrhu, nego da se do znanja uzme; jer ako samo to hoćemo, onda nismo trebali ništa dalje reći.

Mirko Šuhaj. Ja sam za to, da se u kratko ovaj ugovor inartikulira, nego nisam za formulaciju g. Uhernika, jer se dostojanstvu sabora s jedne strane, a s druge i samoj praksi protivi. Ja nikad nisam čuo, da se zakon stvori zato, da se što na znanje uzme. Mi moramo dakle nješto positivnoga kazati. Ja bi po prilici ovaj članak ovako formulirao: „Ugovor izmedju veletržca Guide Pongraca i preobstojavšom vladom radi sagradjenja mosta na Kupi u Sisku dne 5. ožujka 1860. sklopljen, i podieljena mu u tom obziru povlastica ovime se uzakonjuje s time, da poslje izminuća ugovorenih petdeset godinah most trojednoj kraljevini u podpunu vlastitost pripasti imade."

Josip **Briglević**. Koji su za predlog g. Šuhaja? (Većina.)

Zatim se prešlo na drugi predmet na dnevnom redu stojeći, naime o utielovljenju grada Rieke i Primorja.

Franjo Račkl. Kao izvjestitelj osrednjeg odbora čita izviešće o dotičnom predlogu i zakonski članak izradjen po osr. odboru (vidi u „saborskih spisih") i nakon toga progovori ovako: Visoki sabore! Da imadem pred kojim drugim tielom govoriti o tom predmetu, onda bi bio dužan obširnije razložiti državnopravno odnošenje grada Rieke, njezine luke i kotara prema troj. kraljevini; nu pošto nikoga u ovom saboru neima, koj nebi dobro znao položaj grada Rieke, s toga se ograničujem samo na njeke točke, koje bi se uvrstiti imale u zakonski članak.

Osrednji odbor poziva se u tom predmetu na odpis kraljice M. Terezije od 5. rujna 1777. na kr. hr.-ugar.-dalm. namjestničtvo, u kom se čitaju medju ostalim ove rieči: „Tenore eodem . . . . Sua Majestas pro materna in incrementum commercii sollicitudine ex clementia Sua Caes. Regia benigne resolvit: ut urbs et portus Fluminensis nec non

Digitized by Google

bona Buccarensia in quantum illa Carolostadio Flumen versus proficiscendo, ad dextram viae Carolinae sita sunt (Buccari, Buccariza et Porto-Rè tamquam ad laevam dictae viae Carolinae sitis, pro statu militari relictis) ipsa praeterea civitas Carolostadiensis in liberam regiamque civitatem evehenda, immediate regno Croatiae reincorporetur: ex taliter porro neo-reincorporandis partibus novus Comitatus erigatur, idemque in omnibus ad normam aliorum comitatuum (iis quae mox declarandae directioni Guberniali in puncto commerciali immediate reservarentur exceptis) Consilio Regio Croatico subordinetur, ejusque directioni subsit.“

Iz ovoga dopisa bjelodano se vidi: 1) da hrvatsko-ugarska kraljica Marija Terezija god. 1777. izza tolikih reklamacijah grad Rieku neposredno kraljevini Hrvatskoj utjelovi: 2) da Rieka postade cjeloviti dio gori opisane Severinske županije, uprav kao što i Karlovac.

Gori navedenim odpisom izključen Bakar, Bakarac i Kraljevica bješe dvorskim odpisom od 29. kolovoza i 5. rujna 1777. riešeni vojačkoga pravomoćja i pridruženi sjeverinskoj županiji, a Bakar dne 13. svibnja sliedeće god. proglašen slobodnom lukom i podčinjeno mu okružje od Riečine izpod Trsata do Kraljevice, u kom bakarsko sudište riešavalo bi parnice, kano na Rieci, po gradskih zakonih. Utjelovljenjem Bakra, Bakarca i Kraljevice, kao što i naselbinah uz cestu Karolinsku zadovoljilo se je napokon s ove strani davnim željam Hrvatske, kao što se vidi iz kr. odpisa od 5. rujna 1777. na stališe: „quo item votis Regnicolarum quoad partes has maritimas reiteratis, hoc magis benignitas nostra respondeat, clementer visum est Majestati nostrae Resolutionis virtute, quae statui et jurisdictioni provinciali obtigit, acquisitionem (naime Rieku, Karlovac i prediel ob desnu Karoline) ea ratione completare, ut omnino perinde portus, Buccarica et Porto-Rè, quae jurisdictioni militari reservabantur, immediate Regno Croatiae cum omni iuxta viam Carolinam posita colonia et praehabito ibi commerciali districtu reincorporentur.“ Bakar, Bakarac i Kraljevica sa naselbinami uz Karolinu, oddieljeni od vojničkoga pravomoćja, budu cjeloviti dio kraljevine Hrvatske kako i grad Rieka. Napokon iz gore navedenog odpisa sliedi: 3) da sjeverinska županija, kao što svaka ina hrvatska i slavonska, bijaše podčinjena kr. hrvatskom namjestničtvu.

Isto se čita takodjer u kralj. odpisu od 10. travnja 1778, kojim se utjelovljuje Rieka, Bakar, Bakarac i Kraljevica hrvatskoj kraljevini, a kroz nju kruni ugarskoj. U ovom reskriptu kaže se medju ostalim ovo: „Nos Maria Theresia . . . . ardentissimis regnicolarum votis iam dudum exoptatam, summisque omni tempore desideriis suspiratam partium maritimarum, quae dissolutis marittimis regni Croatiae comitatibus distinctis subinde guberniis creditae erant, reincorporationem motu proprio benigne resolvissemus — hacque ratione facta etiam inaugurationis nostrae tempore solenni de reapplicandis successive sacrae regni Coronae iisdem districtibus et provinciis, quae ad eandem ab olim pertinuisse, temporumque vicissitudinibus ac per varias circumstantias avulsas dignoverimus, in verbo regio promissioni nostrae satis fecissemus, vigoreque benignae hujus resolutionis Nostrae portus Buccari, Buccarica et Porto-Rè regno Croatiae in specie reincorporari fecissemus; ultra haec porro urbem Fluminensem peraeque incorporando adiecissemus . . . . “

Ovom poveljom dakle M. Th. svetčano priznaje, da Primorje (partes marittimae) bijaše dio hrvatskih županijah, te kašnje od Hrvatske i kroz nju od krune ugarske odtrgnuto; priznaje nadalje, da utjelovljenjem Rieke, Bakra, Bakarca i Kraljevice Hrvatskoj, nikakove milosti neučini joj; već izpuni jedino prisegu krunisovnu, kojom se obveza, kadgod uzmogne, vratiti Ugarskoj i trojednoj kraljevini odciepljene od njih pokrajine. Što ondje razlikuje u dvih stavkah utjelovljenje Bakra, Bakarca i Kraljevice te „grada i luke Rieke“, izražava vierno dva različita čina; kako vidismo na dva puta bijahu utjelovljeni ovi gradovi.

U obziru grada Rieke, koja je kao što vidimo iz rečenih listinah, poradi trgovine dobila svoj vlastiti gubernij i samostalnu gradsku upravu, pored toga što bijaše dio novo ustrojene županije sjeverinske, izdala je kraljica M. T. g. 1779. dne 29. travnja posebnu listinu, na koju se Magjari najviše pozivaju i u kojoj se medju ostalim ovo čita: „Ut urbs haec commercialis Fluminensis s. Viti cum districtu suo tanquam separatum s. regni Hungariae coronae adnexum corpus porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur, neque cum alio Buccarano, velut ad Regnum Croatiae ab incunabulis ipsis pertinente districtu ulla ratione comisceatur.“ S ovom poveljom nije indi promienio se odnošaj Rieke i njezina okružja naprama Hrvatskoj i kruni Ugarskoj; pače naročito u njoj kaže se, da Rieka sa svojim okružjem i nadalje (porro quoque) ostane u istom stanju, u kom je bila, kada je povelja izdata. Ovo pako stanje poznato je iz gori navedenih listinah, iz kojih bjelodano sliedi, da Rieka bje neposredno utjelovljena Hrvatskoj, a posredno kruni ugarskoj.

Poznato je nadalje, da su naši poslanici na saboru hrvatsko-ugarskom godine 1790. nastojali o tom, da se na novo utjelovi grad Rieka sa njezinim kotarom i lukom i ostalim Primorjem u trojednu kraljevinu i dotično uzakoni, čemu je najviše povod dala ista ova diploma od god. 1779. i ona okolnost, što je kralj Josip II. god. 1786. ukinuo županiju sjeverinsku i učinio iz navedenih trih processah distrikta komitatskoga, dva: „processum maritimum i processum transcolapianum“ te ih pridružio zagrebačkoj županiji, a distrikt comercialni s gradovi i lukami Riekom, Bakrom i Kraljevicom pod imenom ugarskoga Primorja, podčinio riečkom guberniju.

Iste godine 1791. reklamirala je Kranjska Rieku, koje pitanje ipak ostà neodlučeno sve do god. 1807. kad je sabor ugar. na temelju diplome M. Th. naredno inartikulirao grad Rieku, kao što se u čl. 4. čita: „Sua Majestate SS. ne diutius ardentia vota SS. et OO. regni morentur, Civitas Fluminensis, Portusque per Augustissimam imperatricem et Reginam M. Th. peculiari diplomate iam regno incorporata, praesenti articulo ad idem Regnum pertinere declaratur.“ Nu počem se i mi na istu diplomu pozivamo, satvorili su naši otci na saboru trojedne kraljevine god. 1808. posebni zakonski članak o utjelovljenju grada Rieke, koji glasi ovako: „Art. 8. De competente sede gubernatori Fluminensi et Ablegatis Civitatis ejusdem in Regni Congregationibus assignata. Ex incidenti, quod medio art. 4. novissimae Dietae Civitas Fluminensis cum Portu per Augustissimam Imperatricem et Reginam M. Th. peculiari diplomate jam Regno incorporata, ad idem Regnum pertineri declaretur — cum per provocatum in Articulis Benignum Diploma et Rescriptum ab eadem immortali Imperatrice et Regina ad Regnorum horum SS. et OO. sub 5. Novembris 1777. dimissum praelibata Civitas immediate Regno Croatiae incorporata et praeexistenti Severinensi Comitatui ingremiata sit. — Civitatem et Portum Fluminensem pro integrante Regni hujus parte considerant SS. et OO. hacque consideratione ducti Excellentissimo Dno. Gubernatori sedem in Regni Congregationibus post supremos Comites — ejusdem vero Civitatis Ablegatis inter liberas

Digitized by Google

regiasque Civitates sedem et votum tribuerunt. Excellentissimo Dno. Comite Bano interpellato ut invitatorias pro futuris Regni Congregationibus tam ad Excellentissimum Dnm. Gubernatorem, quam et praedictam Civitatem dimittere dignetur; Suae Majestati SS. quod per Civitatis et Portus Fluminensis inarticulationem Beneficii per immortalis memoriae Augustissimam aviam suam Regno exhibiti Complementum benigne procurare dignata sit, humillimas grates agendas SS. et OO. decreverunt.

Kao što je poznato, stupio je ov saborski zaključak u život, i poslanici grada Rieke udioničtvovali su na naših i ugarskih saborih.

Što se tiče razloga, zašto bi se ovaj članak na stolu vis. kuće ležeći imao na novo uvrstiti u zakonik, pošto već imamo članak od god. 1808., netreba dugo razlagati, jer imamo dosti povoda u sadašnjem vremenu. Poznato je, da se toli ugarski sabor prisvaja pravo na Rieku, kao i Rieka sama; to smo dakle dužni prema samim sebi, prema Ugarskoj i prema Rieci, da zakonski članak o utjelovljenju Rieke obnovimo. (Živio.)

Tomislav Cuculić. Ja sam za to, da se grad Rieka kao cjeloviti dio trojednoj kraljevini utjelovi, i da se uzakoni novo ustrojena županija riečka, nu nisam s ovom stilizacijom kako ju je osrednji odbor predložio sporazuman, jer se kao u dvojbu stavlja, da riečka županija spada na trojednu kraljevinu, kao što i grad Rieka. Dakle nemože se reći: „članak o utjelovljenju grada, luke i kotaru Rieke, hrvatskoga primorja i županije riečke s trojednom kraljevinom," nego ja mislim, da bi se ovako reći moralo: članak o utjelovljenju grada, luke, i kotara Rieke sa trojednom kraljevinom i uzakonjenju novo ustrojene županije riečke.

Bartol Smaić. Težko je meni u ovom poslu progovoriti i govoriti, u kojem je preč. g. Rački govorio; nu da stvar tako stoji, kako je on rekao, da je grad Rieka cjeloviti dio trojedne kraljevine, dokazuje to ista diploma od god. 1779., na koju se Riečani i Magjari najviše pozivaju i što je uzrok, da Riečani tvrde, da oni sačinjavaju posebni i neodvisni territorium od Hrvatske.

Dakle i ja sam za to, da se grad Rieka i njezin kotar utjelovi kao cjeloviti dio trojednoj kraljevini, ali nisam za to, da se kao jedan dio Hrvatske utjelovi i to specialiter nisam, jerbo se u istoj diplomi od god. 1779. „tanquam separatum s. regni Hungariae coronae adnexum corpus porro quoque consideretur." U ostalom poznato je i to, da je grad Riečki sam podpisao pragmatičku sankciju, i da su Riečani u prijašnje doba homagium davali. Dakle prosim, da se Rieka utjelovi kao jedan autonomni dio, a ne kao strana Hrvatske.

Ivan Kukuljević. Ovaj članak dieli se na dva diela, 1) da se utjelovi grad Rieka i njezin kotar trojednoj kraljevini, 2) da se u smislu govora g. Cuculića, prizna novo ustrojena županija riečka.

Što se prvog diela tiče, mislim, da neima nikoga, koj bi dvojio, da grad Rieka po historiji i starodavnih pravih ovoj kraljevini pripada. To je već toliko putah ne samo na naših, nego i na ugarskih saborih po naših zastupnicih i u svih spisih dokazano, da temeljitijeg dokaza više navesti netreba.

Neda se tajiti, da je grad Rieka, izza kako je tri sto godinah odciepljen bio od trojedne kraljevine, najprije putem rezolucijah kraljevskih ovoj kraljevini opet priklopljen bio, niti najmanji obzir neuzamši na to, da bi se ovaj grad imao kraljevini ugarskoj priklopiti. Znamo ipak, da u kasnije vrieme, kad je ovaj grad zakonito priznat bio kao dio trojedne kraljevine, da je ugarska kancelarija, ugarski organi, te ugarski sabor tamo smjerao, kako da ovaj za nas i za Ugarsku toli važan grad Ugarskoj utjelovi. U toj pravdi stojimo i dandanas; jer u najnovijem diplomatičkom aktu ugarskog sabora tvrdi se, da Rieka nije cjeloviti dio trojedne kraljevine, da nespada na administraciju ove kraljevine, nego da je posebno tielo krune ugarske i da pada izključivo na Ugarsku administraciju i na ugarsku zemlju.

Zadaća dakle naša sveta jest, da se za ovo važno tielo naše domovine zauzmemo, i da jedanput zakon od kralja potvrdjeni imamo, da svim prvašnjim razmiricam i pravdi konac učinimo.

Neslažem se sa redakcijom odbora, da bi se reklo: „sa čitavim hrvatskim primorjem," jer mislim, da o tom nikada dvojbe nije bilo. Ja dakle nebi kazao: „čitavim primorjem" nego „kotar, i grad Rieka sa lukom i ostalim primorjem." Isto tako bi izpustio rieči: „novoustrojena županija riečka," jer to spada na drugi predmet.

Ja mislim ako već sada izjavimo, da ćemo pridružiti županiju riečku i utjeloviti ju, da tad nećemo u smislu zakona postupati, jer županija riečka neobstoji zakonito, a kao veliki župan zagrebački moram izjaviti, da u ovaj izraz: „županija riečka" nemogu privoliti, dok se po zakonu neprizna, da onaj dio županije zagrebačke, što je od ove faktično odciepljen, doista novoustrojenoj županiji riečkoj pripada. Zato moram iskreno izjaviti, da se sa mnienjem onim, da priznamo novoustrojenu županiju riečku, nikako slagati nemogu, jer mora nam biti poznato, kad je županija severinska neustavnim putem ustrojena bila, da se je županija zagrebačka listom podigla za svoj teritorium, i protestirala proti novoj županiji, i da je i putem sabora ovih kraljevinah višeputah taj protest podnašala; i uslied toga je prestala županija severinska. Ja neznam, zašto bi sada nedosljedni bili i pristali na to, da se jedan znameniti dio županije zagrebačke onim istim neustavnim putem opet sada županiji riečkoj priklopi.

Što se tiče mnienja i predloga g. vel. župana riečkog, koj misli, da je potrebno, da se pričuva glede Rieke izraz, da je separatum corpus, mislim, da je sasvim temeljit, i da nam nimalo škoditi nebi mogao. Ako u obzir uzmemo neobično stanje grada Rieke i njegovih okolicah, ako u obzir uzmemo na uzhićenje Riečanah za ovu ideju, ako u obzir uzmemo, da je u Rieci vazda potrebito bilo njekakvo separatno stanje ne samo glede administracije, nego i radi drugih razlogah, mislim, da možemo priznati, da se grad Rieka sa svojim kotarom kao posebno tielo trojednoj kraljevini utjelovi.

Ali ujedno moram pripoznati, da svakako zakonito zemlji hrvatskoj pripada, jer je doista, kako sam već tvrdio, grad Rieka od pamtivieka spadao k hrvatskoj kruni; ondje je bio uviek samo hrvatski narod, ondje se je uviek čuo jezik hrvatski, nu pored toga nije nikakova anomalija, kad se kaže, da je Rieka tielo separatno.

Zato podupiram predlog g. velikog župana riečkog i pristao bi uz redakciju g. Cuculića, izpustivši onaj passus o županiji riečkoj.

Avelin Ćepulić. Ja nisam za to, da bude ostao izraz „i hrvatsko Primorje," jer ja kao Primorac ponosim se što spadam ovim kraljevinam, samo Riečane vuče njekakva centrifugalna sila u Peštu, a ja u istoj kategoriji š njimi neću da budem. (Živio.)

Digitized by Google

Što se hrvatskog primorja tiče, mislim, da se ovo samo uzakoni, jer je već utjelovljeno. U ostalom pristajem uz redakciju predloženu. Što se Rieke tiče, tko je na Rieci bio, zna što Riečani drže do svoje „terra libera“; što Francez drži do velike Francezke, što Englez do velike Britanije, to drže Riečani do velike Rieke. Neznam, zašto im ovu šalu nebi pustili, da se utjelovi Rieka kao posebno tielo; tim ćemo i sebi i njim uslugu učiniti.

Pavao Jakovčić. Čudim se, da smo morali čuti mnoga protuslovja od gg. vel. župana riečkog i zagrebačkog o onih razlozih, što ih je g. kanonik senjski kao izvjestitelj odbora naveo. Što je diploma M. T. od 1779. upravo prouzročila u gradu Rieci težnju za odcienljenjem od ove kraljevine, to ja držim, da je to slabi dokaz naprama onim po g. izvjestitelju navedenim, jer on je naveo dokaze od pamtivieka, kojim nitko temeljito prigovoriti nemože. Ja ih nebi rado ponavljati, nu prinukan sam kazati, da grad Rieka i kotar riečki spadao je upravo na obseg županije severinske, a severinska županija je sačinjavala cjeloviti dio trojedne kraljevine. Ako je tako, kako mislim da se tajiti nemože, a nećemo protusloviti diplomi M. T., onda nije više sumnje, da grad i kotar riečki spada na cjelovitost županije severinske, a sadašnje županije riečke, jer sadašnja županija riečka zauzima mjesto severinske županije. Da je faktum, da je Rieka na županiju severinsku spadala, navesti ću samo, da je Rieka ovoj županiji kontribuciju davala, a kako bi to bilo, ako nije na nju spadala?

Što se tiče mnienja g. vel. župana riečkog, da grad Rieka i kotar posebno tielo ove kraljevine sastavlja i da se kao takovo utjelovi, mislim, da bi to bilo u protuslovju sa samom diplomom, jer na isti način mogao bi zahtievati i grad Bakar sa svojim kotarom i tako isto i kotar vinodolski, da se kao posebno tielo ove kraljevine smatra.

Što se tiče argumentacije g. vel. župana zagrebačkog, žalim doduše, što on u sumnju dovodi ustanovljenje županije riečke i ovo pitanje odgadja na ono vrieme, kad bude govor o ustrojenju županijah. Ja mislim, da je ovaj sabor sazvan na temelju istog zakona, na kojem je takodjer ustrojena županija riečka; ona je poslala svoje zastupnike, koji su isto tako priznati kao i zastupnici ostalih županijah; zato mislim, da se to može kratkim putem svršiti, da se ono, što je već ustrojeno, prizna, da neostane u nezakonitom stanju.

Mato Mesić. Rieč i pitanje sigurno nemože biti, da li Rieka spada trojednoj kraljevini ili ne, nego rieči samo biti može o predlogu g. vel. župana riečkog, da mi Rieku s jedne strane kao cjeloviti dio trojedne kraljevine, s druge strane pako kao separatum corpus smatramo. Razlogah za to mnogo nije naveo; ja sam pozorno motrio, što će za podkriepljenje predloga svog navesti, i motrio sam takodjer ono, što je g. Cuculić kazao. Ali sravnjivajući sa onim, što je g. predgovornik kazao, vidim, da je njegovo mnienje važnije; s toga pristajem na to, da se glede Rieke nikakva razlika nečini, nego da se smatra kao cjeloviti dio trojedne kraljevine, a napose Hrvatske. Mi bi mogli pristati na predlog g. velikog župana riečkog. da imamo vlast oktroirati, što on predlaže. Ali mi te moći neimamo, nego mi moramo držati se onoga, što je već ustanovljeno. Diploma od Marije Terezije i članci naših otacah neznaju ništa o tom, da bi Rieka njekakav posebni položaj imala, nego ju smatraju kao ostale gradove. Netrebam reći, da se u istoj diplomi kaže, da se Rieka reinkorporira našoj kraljevini. Time smatram, da je stvar svršena, o kojoj pitanje više nastati nemože.

Nu, gospodo, kad mi tako o Rieci govorimo, nismo nepravedni, niti kanimo priečiti Riečane u posebnom njihovom životu. Upravo kao grad ima svojih sloboštinah i pravah, kao svaki drugi grad u ustavnoj zemlji prema potrebočam svojim; mi dakle time nestežemo njihova stečena prava, dapače ih uzdržujemo i potvrdjujemo. U tom pogledu dakle izjavljam se očito proti mnienju g. vel. župana riečkog.

Što se tiče drugog predloga g. vel. župana zagrebačkog, naime, da mi stvarajuć članak o utjelovljenju Rieke ovim putem nespomenemo županije riečke, i u tom se nemogu slagati. Presv. g. veli, da nam u tom vjernim ostati valja, što su naši otci radili i da je obćinstvo i plemstvo županije zagrebačke protestiralo proti toj županiji severinskoj, što je jedan dio županije zagrebačke bio prikliopljen županiji severinskoj. Ja se nemogu slagati s ovom argumentacijom. Ja nalazim više toga, proti čemu su otci naši protestirali, neshvaćujući stvar tako kako mi. Znamo da su otci naši protestirali proti županiji severinskoj, a sada bitni interesi zahtievaju, da se uzakoni novo ustrojena županija riečka.

Glede primorja slažem se i podupirem gosp. Čepulića. Onaj dio primorja, koj nikada nije bio pod tudjom vlasti, uviek se je smatrao kao cjeloviti dio trojedne kraljevine.

Napokon izjavljujem, da sam za izpravak g. Cuculića; jer upravo prema naravi stvari treba razlike, medju gradom Riekom i medju uzakonjenjem županije riečke.

Andrija Uhernik. Dočim nam je poznato iz poviestnice i kako je g. Rački danas dokazao, da je grad Rieka i cieli kotar uviek bio cjelokupni dio trojedne kraljevine i dočim u tom obziru jurve obstoji zakoniti saborski članak, čini mi se veoma za čudo, kako se sada na novo članak o utjelovljenju grada Rieke praviti može.

Ja dakle predlažem, da se o novom utjelovljenju negovori, već da se zakon god. 1808. na novo postavi za veću valjanost i kriepost kao zakonski članak; inače bi se moglo suditi, da je naše pravo dvojljeno.

Što se tiče uzakonjenja županije riečke, mislim, da tomu ovdje mjesta nije, nego kad će se raditi o uredjenju županijah.

Dragutin Jelačić. Dozvolite mi, da govorim iz gledišta narodne ekonomije. U cieloj Evropi viditi možemo, da svi gradovi primorski posebne interese imadu, koji se nemogu spojiti s interesi ostalih gradovah na kopnu. Takovi gradovi imadu svoj teritorium, svoju posebnu upravu, kao jedno posebno tielo. N. pr. Marsellie, o kom nitko nemože dvojiti, da nije grad Francezki; ali ima svoj posebni teritorium. Isto tako Trst, a tko bi kazao, da nespada na Austriju; ali ima svoju upravu, svoj gubernium i magistrat; jer ima posebne interese. U tom istom položaju je i Rieka. Da li bi nam to škodilo, ako Riečanom priliku pružimo, da mogu zastupati svoje posebne interese? Oni će kroz to ojačati, i mi ćemo više koristi imati od jednog bogatog grada, nego s kojim se uviek pravdamo. Samo to je pitanje, da li ćemo Rieku smatrati kao n. pr. Turopolje; i ovo ima svoj posebni teritorium, pa tko bi kazao, da nespada na našu domovinu? Riečani žele, da imadu svoj teritorium, svoju posebnu upravu; neznam zašto bi ih silili, da bi morali pod županiju riečku spadati, zašto nebi kazali „hrvatski gubernium“ mjesto prijašnjeg ugarskog?

Time bude sjednica zaključena, a buduća urečena na dan 16. kolovoza 1861.

Digitized by Google

Šesdeset i druga saborska sjednica 16. kolovoza 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdeset i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne četrnaestoga kolovoza godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *L. Šrama.*

Nakon proštivenog zapisnika 60. saborske sjednice bude ovaj uz nekoje izpravke odobren, a glede takodjer proštivene osnove predstavke na Nj. Veličanstvo u obziru odpuštenih krajiških zastupnikah bi odlučeno, da se ova osnova, iz obzira povećeg njenog obsega i velevažnosti predmeta, neće namah po stavkah u saboru pretresati, već ovo da se povjeri posebnome odboru ad hoc, koji će svoje o tome izviešće što skorije podnieti imati. U ovaj odbor budu uz sastavitelja ove osnove g. bilježnika Vardiana jošte gosp. zastupnici barun Kušlan, Vrbančić, Rački i Mrazović pozvani.

Varaždinska županija javlja, da je po privitome zapisniku u mihovljanskom kotaru g. podžupan Petar Horvat opetovano izabran, a kotarski sud u Daruvaru javlja to isto glede velečastnog g. protopresbitera Dimitrije Lončarevića.

Primiv ovo do znanja, ustupljuju se ovi spisi verifikacionalnome odboru.

G. narodni zastupnik Stjepan Vuković moli iz razloga slabijeg zdravlja za šestnedjeljni dopust, koji mu bude dozvoljen.

G. narodni zastupnik Josip Žuvić javlja, da će onaj dopust, koji-no mu jošte u mjesecu srpnju dozvoljen bijaše, dne 28. kolovoza nastupiti.

Ovo bude do znanja uzeto.

Gg. saborski brzopisci mole posebnim podneskom, da im se s toga, što dosad samo 1050 for. a. vr. primiše, dalnja plaća doznači.

Po predlogu g. zastupnika Vrbančića bude ovaj predmet onome odboru, koji je za pregledanje i prosudjivanje saborskog dnevnika odredjen, time ustupljen, da će svoje o tome izviešće što najskorije podnieti imati.

Po dalnjem zatim predlogu istog g. zastupnika Vrbančića bude odlučeno, da će onaj radi zemaljskih zakladah izaslani odbor, poslje što će si poradi izstupljenja dosadanjeg predsjedatelja poglavitog gosp. Josipa Briglevića novog predsjednika izabrati, o svih na ovaj sabor odnosećih se troškovih i o načinu njihovog namirenja shodne predloge postaviti.

Nakon toga bi na dnevni red, na predlog naime posebnog u gledu sisačkog mosta izaslanog odbora prodjeno, te pošto bi tu nakon više govornikah i zaključene debate g. izvjestitelj Lovrić probesjedio bio, bude po poglavitom gosp. predsjedniku ponajprije pitano, jeda li visoki sabor u načelu na inartikuliranje predloženog ugovora pristaje, te ovo bi pitanje većinom glasovah u rečenom smislu riešeno.

Glede dalnjeg pako formuliranja pristade visoki sabor izmedju više stavljenih predlogah na onaj g. zastupnika Šuhaja, koji ovako glasi:

„Članak o uzakonjenju ugovora gle-de sagradjenja mosta sisačkog. Ugovor medju veletržcem Guidom Pongracem i preobstojavšom vladom radi sagradjenja mosta na Kupi u Sisku dne 4. ožujka 1860. sklopljen, i podieljena mu u tom obziru povlastica, ovime se uzakonjuje time, da po izminuću ugovornih 50 godinah most trojednoj kraljevini u podpunu vlastitost pripasti imade.“

Poslje toga prodjeno bi po dnevnom redu na predmet o utjelovljenju grada Rieke, te pošto bi tu prečastni gosp. zastupnik Rački kano izvjestitelj osrednjeg odbora dotični predlog proštio bio, bude nakon zametnute podulje razprave po poglavitom g. predsjedniku oko ½ 2 sata poslie podne sjednica time dignuta, da će gg. veliki župani Smaić i Kukuljević i narodni zastupnik Tomislav Cuculić posebne svoje izpravke spojiti, i budućoj na 16. kolovoza 1861. u 10 satih urečenoj sjednici podnieti.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

Lav. Šram, v. r.
saborski bilježnik.

Lavoslav Šram. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Dalje čita podneske itd. (vidi zapisnik ove sjednice.)

Adolfo Veber. Čita predstavku na Nj. Veličanstvo o razširenju slobodnih lukah u kotaru grada Rieke i kotaru bakarskom; (vidi sab. spise.)

Josip Briglević. Ja imam odgovoriti na interpellaciju gosp. Kvaternika, upravljenu na me u šestdesetoj sjednici saborskoj. Ja sam se u pogledu nasilnog utjerivanja poreza obratio na sv. bana, te sam za odgovor dobio, da je on već shodne korake učinio putem namjestničtva, da se na ravnateljstvo financijah nalog izda, da se do 15. rujna svaka exekucija glede poreza obustavi.

(Primljeno na znanje.)

Digitized by Google

Ivan Vardian. Čita predstavku radi odpusta krajišnikah, da se natrag pozovu. (Vidi u „saborskih spisih.“)

Eugen Kvaternik. Usudjujem se pozornost vis. kuće na jednu važnu okolnost obratiti, koja se danas u našoj domovini sbiva. Poznato je svakomu, što se je prije četiri—šest mjesecih začelo i u našem primorskom gradu Rieci sbivalo, kakova se je razdraženost ondje proti svemu, što hrvaštinom diše, razigrala, a žalibog danas jošte posvema ugušena nije. Svaki zna, da to nije krivnja naroda hrvatskoga niti žiteljstva grada Rieke, jer poznato je, kako su žalibože ne samo na Rieci, nego i na više stranah naše domovine tudje spletke žarile žar i vatru, da se uz nesreću našu širi sreća neprijateljah naših.

Malo po malo se ovaj duh na Rieci umirio, i moći je ponosom kazati, da uslied zaključka jednog ovog vis. sabora, u jednoj javnoj kući naime „Casini“ čule su se rieči: „živili plemeniti Hrvati.“

To je čin pomirenja, čin prijateljstva, ovaj čin zahtieva, da se i od naše strane prijateljstvom odvrati.

Plemeniti hrvatski narod od njegda je slovio u politici s pomirenja: pokusimo i sada udariti tim putem, to bo je zadaća napredka i duh sadašnjeg vremena od nas zahtieva, da Riečanom prijateljsku ruku pružimo, odvrativši od njih tudjinstva prijateljstvo, koje nas tobož ili pomiriti ili nam pomoći nastoji. Nu tim više moralo je svakog u srcu zazebsti, čuvši, da je ovih danah iztražna komisija odišla u Rieku, da se je sada opet u ovu staru ranu dirati počelo. Da se nebi opet neprijateljstvo i mržnja porodila, to se usudjujem predložiti, da bi se mi na Nj. Veličanstvo kralja predstavkom obratili, da bi se od svakog dalnjeg iztraživanja odustalo, i da se podieli podpuna amnestija svim, koji su sbog poznatih izbornih dogadjajah kompromitirani i pod iztragom se nalaze.

To je moj predlog; ja molim, da ga vis. kuća uvažiti izvoli.

Mato **Mrazović.** Ja nedvojim, da će se vis. kuća sjećat, zašto je onaj zaključak učinjen, da se exekutivna vlast umoli, da shodne korake učini, da se red uvede na Rieci.

Ja neznam, što se u kasinu riečkom govori, i koliku važnost imadu razlozi kazinski u saboru, nu ja znam, da isti razlozi još dandanas stoje, radi kojih je zaključak učinjen. Sada ja jako dvojim, da će vis. kuća u takovu nedosljednost pasti, da bi radi njekojih izrazah u kasinu svoj zaključak opozvala te se kompromitirala prama executivnoj vlasti.

Zato sam ja posve proti tom predlogu, i molim, da ga vis. kuća zabaci.

Svetozar Kušević. I ja sam mnienja g. predgovornika i mislim, da neimamo povoda od onog zaključka odustati, koga smo učinili, jerbo mi do sada nismo vidili pripravnosti od strane grada Rieke, da u naše kolo stupiti namjerava, niti da je uzrok prestao, sbog koga je izaslanje kraljevskog povjerenika i ovdje zaključeno i višjim mjestom odredjeno; dapače uzroci i danas isti obstoje, koji su ovaj sabor prinukali, da od exekutivne vlasti traži, da svojom moći uvede red na Rieci.

Ja mislim, da bi se kroz traženje amnestije težko željena cjel postigla, jer nam nije poznato, na koga i zašto bi se ista protegnuti imala. Osim toga neima još nikakva izviešća od strane kr. povjerenika, koji je tamo izaslan, koje bi nam u ovom pitanju za temelj služiti moglo.

Ja indi mnijem, da je predlog g. Kvaternika u ovome obziru i posve netemeljit i neuputan, pak zato predlažem, da se prosto zabaci i u nikakvi obzir neuzme.

Bartol Smaić. Ja bi pako podupirao predlog g. Kvaternika: ako su Riečani pripravni u naše kolo stupiti, ako pošalju zastupnike, da se predstavkom umoli Nj. Veličanstvo, da se od dalnje iztrage odustane.

(Sa više stranah: dnevni red.)

Ivan Vončina. Ja ću samo to odgovoriti g. vel. županu, da je to izpod dostojanstva sabora, da mi Riečane namamimo, da ovamo dodju. Ako oni za dužnost drže, da ovamo dojdu, neka dodju; ako pak milost tražiti hoće, neka ju sami potraže; a tko je krivac, neka se sudi.

(Sa svih stranah: dnevni red.)

Josip Briglević. Predstavka bi i onako prekasno došla, jer komisija će se za njekoliko danah natrag vratiti. Ja dakle molim gospodu, nek ustanu, koji nisu za predlog gosp. Kvaternika.

(Većina.)

Zatim se prešlo na dnevni red, naime na nastavljenje debate o utjelovljenju Rieke.

Ivan Vončina. U pogledu uzakonjenja grada i kotara Rieke, kao cjelokupnog diela trojedne kraljevine, pristajem u načelu uz predlog osrednjeg odbora, — pristajem takodjer s jedne strane uz mnienje g. zastupnika Dragutina Jelačića, koji onamo smiera, da Rieka imade iznimnu upravu, kakova odgovara njezinu iznimnu položaju, i njezinim pomorsko-trgovačkim probitkom.

Ona gospoda, koja tvrde, da Rieka u obsegu županije riečke ostati mora, kao što bijaše njegda pod županijom sjeverinskom, što naročito g. zastupnik bakarski D.or Jakovčić tvrdi, neuvažavaju ili neće da uvaže, da Rieka niti pod ustavnom županijom sjeverinskom niti pod neustavnom županijom riečkom, nikada faktično stajala nije, već da je ona i onda i sada sačinjavala od dotične županije sasvim neodvisni i njoj sasvime ravnopravni municipij.

Ja sam dakle za to, da se članak o utjelovljenju grada, luke i kotara Rieke s trojednom kraljevinom ovako formulira:

„Grad, kotar, Rieka sa svojom lukom, u smislu previšnje naredbe i odpisa blažene uspomene kraljice M. Terezije od 5. rujna 1777., i članka 8. sabora trojedne kraljevine od god. 1808. izjavljuje i očituje se time opetovano kao cjeloviti i nerazdruživi dio trojedne kraljevine.“

Što se uzakonjenja županije riečke tiče, tomu se gosp. veliki župan zagrebački protivi s razloga, što je veća čast ove županije do najnovijega vremena spadala na županiju zagrebačku, pa je neustavnim putem od nje odciepljena.

G. veliki župan zagrebački protivi se dakle uzakonjenju tom na temelju historičkog prava; ja pako scienim, da se ovo pitanje po historičkom pravu riešiti neima, nego da se pri riešenju toga pitanja višjimi obziri voditi dademo, i to: koristi dotičnoga stanovničtva.

Dočim se ipak proti uzakonjenju županije riečke historično pravo navadja, valja mi dokazati, da županija zagrebačka na gorsko okružje županije riečke nikakva historičkoga prava neima.

Ovo okružje spadalo je u starinsko vrieme većom česti pod županiju modrušku.

U 16. stoljetju razoriše Turci Modruš, koji bijaše sjedište županije i biskupije modruške. Žiteljstvo razbjeglo se na sve strane, a biskup Kristofor preseli se sa svojim kaptolom u Novi.

Od to doba vladahu u onih krajevih kapetani, koji se pred nasiljem Turakah skupa sa ostanci naroda tamošnjega

Digitized by Google

nastaniše u njekih utvrdjenih mjestih, kao što je Plaški, Ogulin, Vrbovsko, Mrkopolje, dok se s vremenom u onom predielu i bosanske i slovenske porodice nenaseliše.

Tako je bilo, dok g. 1747. general Hildburghausen neizvede tužno ono ustrojstvo vojničke Krajine, a ostanak županije modruške dodje pod županiju zagrebačku.

God. 1777. ustroji se naredbom blage uspomene kraljice Marije Terezije županija sjeverinska, koja se od mora sve do Kupe protezala, i kojoj riečki gubernator Josip grof Majlath velikim županom bijaše.

God. 1786. ukine kralj Josip II. županiju sjeverinsku, i gorsko okružje dodje opet pod županiju zagrebačku.

Kakove su kašnje promjene nastale počamši od francezke vlade, pak do najnovijega vremena, to je svakomu poznato; ali iz svega ovoga sliedi, da županija zagrebačka nikakva historična prava na gorsko okružje izvoditi nemože, ako bi već uputno bilo, i kod ustrojstva upravnih kotarah pred očima imati pruživa, stalnih granicah neimajuća historična prava.

Budući da su razlozi historična prava u ovom pitanju ništetni, valja nam se obazreti, da li je u većoj koristi žiteljstva gorskoga okružja, kad ovo pod županiju riečku spada, nego kad bi spadalo pod županiju zagrebačku?

Nemislim, da će se itko naći, koji bi tvrditi htio, da imade ikakov razlog, s kojega bi utjelovljenje gorskog okružja sa županijom zagrebačkom ležalo u koristi dotičnoga stanovničtva, i s toga predlažem, da visoka ova kuća neuzamši u obzir prigovor g. velikog župana zagrebačkog, županiju riečku uzakoni posebnim, od uzakonjenja grada i kotara Rieke neodvisnim člankom, kojega ovako formuliram:

Županija riečka, koja se proteže na hrvatsko primorje i na gorsko okružje, uzakonjuje se kao cjeloviti i nerazdruživi dio trojedne kraljevine.

Eugen Kvaternik. Ja se glede pitanja na dnevnom redu stojećeg slažem podpuno sa mnienjem osrednjeg odbora, oslanjajuć se na važne razloge izvjestitelja g. Račkoga, i predgovornika g. Vončine, kao takodjer iz razlogah, koje ću sada navesti.

Nemisleći, da će se o ovom toli jasnom predmetu tolika sila riečih izgubiti, nebih bio prosborio, da me nisu gg. vel. župani zagrebački i riečki svojim govorima na to prinukali.

G. vel. žup. zagrebački podupirajuć razloge vel. žup. riečkoga naveo je medju ostalima, da bi želio, da sadašnja riečka županija, na koliko gorsko okružje njekadašnje zagrebačke županije nemože sastavljati cjelovitost njenu, da i nadalje obstane.

Ali to su nazori, iz kojih bi mogla velika nesreća proizlaziti. — Jer ako se uzme u obzir, da Riečani teže odtrgnuti se od Hrvatske, te ako taj novi Kronland sbilja od Hrvatske samostalno se uredi, a županija riečka bez gorskog kotara obstojati i upravljati se kadra nebi bila: to po mojem slabom mnienju mogle bi se dvie nesreće poroditi:

1. Kroz ovakvu politiku mogli bi mi po svoj prilici ovaj Kronland izgubiti.

2. Ovaj dio županije riečke propao bi za naš narod. — Nebi se mogli dičiti, da smo si domovini bolji temelj razširenja postrojili.

Ja mislim, da nam se je upravo sada najljepša prilika pokazala, da tako stvar udesimo, da se Rieka s Hrvatskom već jednom spoji i ovoj utjelovi, a županiju otu da na čvrste noge postavimo.

Županija riečka stoji na onom putu, koj odgovara željam naroda.

Riečka županija je dosele mnoge partikularne skupštine držala i ove nisu dosada nikada protestirale, niti su zahtievale, da spadaju pod zagrebačku županiju, i zagrebačke županije velike skupštine ili narod nije zahtievao, da bi se riečka županija razpustila.

Tako je ustavnim putem ona želja izpunjena, za kojom je narod toli dugo težio.

Ja pitam ovdje, kakova bi bila korist za žitelje gorskog kotara riečke županije, ako bi oni kotari bili pod zagrebačkom županijom?

Što se tiče vel. župana Smaić-a i njegove želje o ovom Kronlandu, ja mu nezamjeravam, jer on govori kao kapetan grada Rieke.

Ono što je on naveo, nestoji.

Glede Rieke opetujem, da ovaj grad neposredno na Hrvatsku spada; ovdje o posebnom kakovom Kronlandu govora pametno biti nemože.

Moram kazati, da sve što je navedeno iz minulosti magjarsko-hrvatske, samo se na krivom osnovu i zlo shvaćenoj historično-pravnoj istini temelji i s našim pravima u protuslovju stoji, ko što je to g. zastupnik Rački nepobitno dokazao.

Hrvati će znati obraniti ovu svoju svetinju.

I to nestoji, što se tvrdi o njekom kosmopolitetu hrvatskog grada Rieke.

Ja poznam Marseille, i to je trgovački grad, za kakvih trideset Riekah, ali taj se grad ponosi na ono, što jest, ponosi se, da neima posebna privilegija, nego da je udo plemenite narodnosti i države francezke.

To isto valja i o gradovima Bristolu, Liverpoolu i mnogim drugima još o slavnijoj trgovini i većini pučanstva slovećim nego što li je malena Rieka.

Svi gradovi ovi imaju upravu obće zemaljsku, koja ih štiti i brani, s ostalim narodom, na kojeg se zemaljištu nalaze, istu diele sudbinu.

Jeda li samo na Rieki da je ponos hrvatski izumró ili da je nemoguć?

Jeda li samo naša zemlja, da je prokletstvom pokrita, za da sinovi pojedinih gradovah od nje se smiju otudjivati bez pogrdu svieta na sebe navući?

Ja pouzdano držim, da bi se grad Rieka mogao ponositi, da je cjelokupni dio države i naroda hrvatskog.

Jeda li nedrži ciela Evropa oči uperene na naš grad i narod?

Ja dakle glasujem za osrednji odbor i tako, kako je to predloženo.

Petar Očić. Ovdje ima više predmetah, o kojih se na jedanput viećati počelo. Kad bi se stvari razlučile, postao bi posao jasniji.

O tom neima dvojbe, da je nuždno i probitačno, da se najprije grad Rieka sa svojim zemljištem ili na novo, kako se kaže, inartikulira, ili da se pozivom na prava, koja pripadaju ovim kraljevinam na ovaj grad, uzakoni. Glede predmeta uzakonjenja dakle neima razpre.

Glede ovog prava mislim takodjer, da neima prepirke, jer ovo pravo je osnovano na zaključku ovih kraljevinah od god. 1808. Ja mislim, da je ovo kardinalno pravo; i ako se ovo uzakonjenje osnuje upravo na onom pravu, koje je u ono doba priznano, mislim, da bi time dosta bilo. Ako bi još što potrebno bilo, moglo bi se dodati, da i sada u ovo doba kraljevine ove oblast izvršuju prema Rieki i njezinom zemljištu. Ovo pravo od god. 1808. neda se tajiti,

Digitized by Google

i neda se takodjer tajiti, da jurisdikciju bansku prama Rieci i sada ban izvršuje, i time mislim, da bi glede uzakonjenja grada Rieke stvar bila riešena.

Drugo je sasvim pitanje, da li bi trebalo glede želje g. vel. žup. riečkog u ovom članku kazati, da li se ovaj grad kao trgovački grad i slobodna luka u svom poveljnom stanju i nadalje ostaviti ima. Ako bi se vis. kuća sjedinila, da grad Rieka i nadalje u svom poveljnom stanju ostati ima, mislim, da bi time želji g. vel. žup. riečkog bilo zadovoljeno. Ako bi više kazali, upuštali bi se u politička odnošenja, i mogli bi tako zapeti, da iz meteža nebi van mogli. Ja mislim, da ovaj drugi moment u toj stvari odlučuje, naime, da se oblast banska i oblast namjestn. vieća prema Rieci osigura; dalje stvar neide; van ako bi se još dodalo, da kroz ovo uzakonjenje poveljno stanje grada Rieke netaknuto ostaje.

Tretja točka odnosi se na to, da li bi trebalo glede forme osobitu točku napomenuti. Ja mislim, da i to zakon od god. 1790. jasno kaže; a gdje osim toga neima prepirke, mislim, da je suvišno, štogod napomenuti, jer od ove godine sve dosada osigurane su ove kraljevine, da je grad Rieka cjelokupni dio njihov.

Četvrta točka radi o tom, da li bi sabor za probitačno našao, da već sada izjavi načelo, da se ono, što je dosada prekim putem učinjeno, što je neustavno, da se proglasi, da će se smatrati sada kao ustavna stvar; i to je faktični obstanak županije riečke. Što se mene tiče, neuvidjam razloga, zašto bi se upravo sada faktični obstanak ove županije uzakoniti imao. Ovo je u savezu sa uredjenjem županijah; kad bi se o uredjenju županijah radilo, onda bi se ova stvar u obzir uzeti imala. Ja mogu iskreno kazati, da mi ova okolnost nije jasna, da li je u interesu naroda, da ova županija obstoji ili ne. Ima razlogah pro i contra. Kad bi se dokazalo, da je tako trošak manji, onda uvidjam, da neima zapreke; jer ako narod to želi, ako udobnost naroda to zahtieva, ako se time trošak umali, onda neima čovjeka, koj bi se protivio. Zato bi ja ovo pitanje odgodio do onog vremena, kad će se ex professo raditi o uredjenju županijah.

Ladislav Balog. Ja se glede ovog pitanja slažem sa predlogom osrednjeg odbora i to iz razlogah ponajviše navedenih od prečastnog g. izvjestitelja.

Njekojoj gospodi, koja su amandements načinili, moram nješto odgovoriti. Ja pitam, prizna li vis. kuća, da je Rieka upravo čest trojedne kraljevine? Ako to prizna, neznam kako bi mogli iz nje stvoriti njekakvu četvrtu kraljevinu. Drugo, što se tiče toga, da se uprava ima prilagoditi narodnoj koristi, to se slažem sa gosp. Vončinom, ali ništa nemanje tajim, da je u Rieci drugi narod.

Što se tiče županije riečke, da se nebi sada uzakonila, gosp. predložitelju tajim votum, jer da ju nepripoznajemo, nebi vel. župan riečki imao pravo medju nami boraviti; a što se tiče toga, da bi se to onda u obzir uzeti moglo, kad bude govor o uredjenju županijah, to takodjer neuvidjam razloga, da bi se baš moralo onda preduzeti, jer se i sada može inartikulirati.

Zato glasujem za predlog osrednjeg odbora.

Robert Zlatarović. Po mojem mnienju nalazim, da je najnuždnije, da se protegne banska vlast na obseg ciele naše domovine, jer je to najbolje jamstvo, da se probudi narodna samosviest u onih predjelih, u kojih još nije probudjena, kako je to upravo u gradu Rieci. Razlozi one gospode, koja se boje, da ćemo kroz to uvrieditи lokalni ponos Riečanah, da bi to više škodilo domovini nego hasnilo, čine mi se samo kao netemeljiti strah.

Ja mislim, da nam mora više stati do toga, da se probudi samosviest narodna na Rieci, koja je za nas od velike važnosti. Ako pod bansku vlast dodje, mislim, da neće kroz to ni najmanju štetu trpiti, buduć smo pripravni, dozvoliti im sve njihove povelje, koje su za trgovinu potrebne. Što se pako jezika tiče u školah, moramo o tom nastojati, da se u budućoj generaciji probudi narodni duh i ponos, i ja se nadam, da ćemo ovim načinom dotjerati tamo, da će se Rieka danas sutra ponositi, što spada pod bana.

Zato glasujem za predlog osrednjeg odbora.

Što se tiče uzakonjenja županije riečke, to sam mnienja one gg., koja misle, da sada o tom razgovora neima, nego da će se o tom prigodom uredjenja županijah viećati.

Slavoljub Vrbančić. Da je Rieka cjeloviti dio trojedne kraljevine, to su dovoljno dokazali gg. predgovornici; ja dakle prelazim na razloge, koji su navedeni za to, da se Rieka smatra kao njekakvo posebno tielo pripadajuće samo trojednoj kraljevini, i da se to naročito u zakonskom članku napomene. Isti razlozi, koji su za Rieku navedeni, mogli bi se i navesti za Sriem, isti razlozi mogli bi se navesti i za mnoga ina pojedina municipija, koja isto tako svoju posebnu lokalnu historiju i posebne interese imadu.

Ako se svratimo na prošlost, vidit ćemo, da je uviek najveća nesreća razvitka našega naroda bio separatizam; ovo zlo nas i dandanas tare; svaki uz svoje prijanja, da se nemožemo složiti, a bez sloge neima spasa za nas.

Kad bi dakle pristali uz predlog gosp. velikog župana riečkog, mi bi time samo probudili težnju separatističku; za to nemogu uzanj pristati, i to već iz narodnog gledišta nemogu, da bi se za Rieku poseban kolač pekao; nego sam zato, da se jasno kaže, kako to osrednji odbor predlaže, da se ima grad Rieka utjeloviti trojednoj kraljevini kao cjeloviti dio, i to tim više, što se to slaže i sa našim zakonom o izdaji domovine, da je svaki izdajica domovine, koj bi nastojao, da se koja čest od trojedne kraljevine odciepi ili razdruži.

Što se tiče županije riečke, ja kažem, da je neprijatelj razvitka našega, koj bi se protivio, da se ova županija ustroji, jer pučanstvo to želi po pravu historičkom. Kad bismo govorili, što je ustavno, i što neustavno, mislim, da onda i ona gospoda, koja su to potaknula, nebi mogla ovdje sjediti, jer nisu ustavna. Narod, velim, to želi, a mi smo dužni volju naroda izpuniti; zato neima zapreke, da se neuzakoni županija riečka, koja je po volji naroda ustrojena.

Mato **Mrazović**. Ja sam dosada osim predloga, po osrednjem odboru načinjenog, čuo i dva druga, naime po g. Cuculiću i g. Vončini učinjena. Sravnivši ove predloge, nisam našao razlike, i slušajući govore, nisam mogao razabrati, koja gospoda su se izrazila za jedan ili drugi, i jesu li ovi predlozi u vis. kući u pretres uzeti. Ja sam nakanio potaknuti to zato, što se ja u načelu slažem sa predlogom osrednjeg odbora, i što mislim, da ona druga dva predloga nikakve razlike nečine od predloga osrednjeg odbora, osim što se tiče štilističkog reda. Ja se dakle izrazujem za predlog osrednjeg odbora, i podupirem onu gospodu govornike, koji vele, da se grad Rieka kao cjeloviti dio trojedne kraljevine uzakoniti ima. Razloge neću navadjati, jer su to gospoda govornici vještije i obširnije naveli, nego bi ja to znao i mogao, nego ću samo svrnuti se na želju, da se Rieka

Digitized by Google

kao posebno tielo trojednoj kraljevini utjelovi, koja želja je ovdje velik odpor našla.

Ja moram iskreno kazati, da nerazumijem, što će to reći, „kao posebno tielo.“ Ja smatram u državi posebno tielo, što ima posebno zakonodavstvo, posebnu upravu, pa bilo to u kojem god obsegu. A nemogu držati za posebno tielo onaj prostor zemljišta sa svojim žiteljstvom, koj se nerazlikuje od ostale zemlje, nego da ima posebnu svoju upravu, ali po načelu zakona za onu zemlju obstojećega. Buduć da je ciela Hrvatska autonomno uredjena, gdje stanoviti kotari njeku vrst autonomije uživaju i to u onom smislu, da imadu pravo u stanovitih granicah takodjer potrebne naredbe činiti, i da sami svoju upravu uz zakon zemaljski uredjuju: u tom smislu moram dopustiti, da Rieka kao municipium ista prava ima kao Zagreb ili koj drugi grad u trojednoj kraljevini, tom samo razlikom, da posebne okolnosti grada Rieke napram posebnom položaju na morskoj obali, posebne naredbe i posebnu vrst uprave zahtieva, koja je kod drugih municipijah trojedne kraljevine suvišna i nepotrebita. Ja dakle u tom smislu moram priznati, da je Rieka sbilja posebno tielo takovo, koje ima posebnu municipalnu upravu kao svaki drugi grad u trojednoj kraljevini; i ako je g. predložitelj u tom smislu ovo posebno tielo mislio, ili što je Rieka u posebno doba bila povraćena i utjelovljena kraljevini Hrvatskoj, to mu ja u tom smislu nebi mogao protusloviti. Ako bi se pako pod tim izrazom „posebno tielo“ htjelo reći, da bude imala Rieka kakova posebna državna prava, da se lakše, ako joj se svidi, u Peštu pridruži, ili da bude imala kakova druga prava, koja se sa ovimi načeli neslažu, to se moram proti tomu posebnomu tielu izraziti.

Iz tih razlogah, buduć po štilizaciji osrednjeg odbora i po razdieljenju g. Vončine i g. Cuculića, naročito se napominju članci od 1808., u kojih je točno kazano, kakovo je odnošenje Rieke prema trojednoj kraljevini, mislim, da je shodno, da kod ove štilizacije ostanemo, jer izrazuje sve, što je historičko, i nekaže više, nego što je istina, a to Riečane, ako su još tako ponositi, nemože poniziti.

Što se tiče uzakonjenja županije riečke, kojemu se g. veliki župan zagrebački protivi iz razlogah, što se to protivi pravam županije zagrebačke, ja se tomu mnienju moram protiviti i to krepko protiviti, iz jedinog načela, što nepriznajem, da ima koga osim zakonodavca, koj bi stojao nad zakonom, i što neima naredbe, koje zakonodavno tielo nebi moglo preinačiti, kad mu se svidi.

Iz toga razloga moram se očito izraziti proti namjeri, da se županija riečka nebi imala sada uzakoniti; a niti nemogu pristati uz onu gospodu, koji misle, da ta stvar spada na ustrojenje županijah, jerbo ustrojstvo županijah različito je od razdieljenja zemlje i jerbo nutrnji organizam županije nezavisan je od razdieljenja zemlje. Po želji naroda učinila je to viša oblast iz obzira historičkog i iz obzira koristi upravne, kad je dakle poslie malo ne sto godinah viša oblast ovoj narodnoj želji zadovoljila, mislim, da je dužnost visokog sabora ovu izpunjenu želju naroda uzakoniti. Time ostat će ustroj iste županije netaknut, i može se onda u pretres uzeti, kad bude sbilja govor o ustrojenju županijah.

Adolfo Veber. Ja prispodabljam Rieku s razmaženim djetetom, koje ovamo i onamo vabe, te hoće da podje svojim putem, a udara najposlie na one, koje bi slušati moralo. Riečani su ponositi sada, jer misle, da su posebni „Kronland“; ja vidim veliku razliku, odkud Riečani misle da su posebni „Kronland“ i da su posebno tielo krune ugarske.

Oni bi morali promisliti, da med Riekom i Ugarskom leži Hrvatska, preko koje se nemože preći kao od jednog grada do drugog, i Rieka mora znati, da su Hrvati pripravni prije krv prolivati, nego da se Rieka od ove kraljevine odtruži. Dakle mislim, da je dužnost vis. sabora prema Rieci postupati tako, kao što postupa stroga mati prema svom djetetu, koje neće da sluša.

Rieka nam se ruga, da nemožemo proti njoj postupati, a ja velim, da možemo, i da imamo pravo i dužnost, da ozbiljno postupamo, inače će uviek neprilikah biti.

Bartol Zmaić. Najprije ću odgovoriti g. vel. županu zagrebačkom. On je predložio, da se obseg gorski utjelovi županiji zagrebačkoj. G. kolega je ovaj predlog možebiti manje iz osvjedočenja učinio, nego kao veliki župan zagreb.

Ja moram kratko odgovoriti, da je do god. 1848. samo plemstvo u skupštine dolazilo, a sada ne samo plemstvo, nego i puk. Poznato je, da u kotaru gorskom neima plemićah izim dvie tri velike porodice; nu ovo su bogati ljudi, oni mogu doći na skupštinu, kad ih je volja, ali sada gdje je sav puk zastupan, liepo zahvalim, kad bi se imalo ići dvadeset miljah daleko na skupštinu.

Što se tiče mojeg predloga, da se grad Rieka kao separatum corpus troj. kraljevini utjelovi, to moram opaziti, da ovaj predlog nije tako iz oblakah crpljen, jer grad Rieka ima svojih poveljah, koje se ovom gradu nemogu oteti.

Zašto Riečani nebi bili ponosni, kad imaju pravo, da su posebno tielo, da su pars adnexa?

Ja bi dakle bio za članak g. Vončine, samo da se ove rieči „kao posebno tielo“ uvrste; jer mislim, da to nam nebi ništa škodilo, njim pako jako ugodilo.

Ja mislim, da o tom neima dvojbe, da Rieka ima svoje vlastite ustanove; poznato nam je, da su ove bile pod Ferdinandom potvrdjene, i znamo takodjer, da je Rieka pošiljala konzule u izvanjske strane, kao n. p. u Ankonu. Zato ja preporučujem moj predlog.

Ivan Kukuljević. Kad sam ja u zadnjoj sjednici moj izpravak o utjelovljenju grada Rieke i luke i hrvatskog Primorja učinio, ustao sam proti redakciji osrednjeg odbora s jedne strane, a s druge strane ustao sam proti tomu, da se ono, što se uzakonjenja županije riečke tiče, za sada još u ovom članku izpušti.

Ja sam predložio prije svega, da se ovaj članak ima smatrati kao sastojeći iz dvijuh stranah: 1) gdje se govori o utjelovljenju kotara i grada Rieke, a 2) gdje se govori o uzakonjenju županije riečke.

Glede prve strane slažem se u načelu podpuno sa predlogom osrednjeg odbora, da se naime grad Rieka sa svojim kotarom i lukom trojednoj kraljevini zakonskim člankom utjelovi. Primietio sam pako, da bi potrebno bilo, obzir uzeti na osobito stanje grada Rieke. Napomenuo sam to zato, jer na ovo posebno stanje i položaj grada Rieke nije uzimao obzir samo naš sabor i naši predji, nego i zakonodavno tielo ugarsko, kadgod se je o Rieci što zakonom utvrdjivalo. Ako kod pojedinih drugih municipijah, ako kod pojedinih klasah možemo obzir uzeti na njihove povelje i prava, mislim, da možemo obzir uzeti i na takav municipij, koj izvanredno iznimni položaj ima; jer govorili protivnici, što im drago, to ipak stoji, da je Rieka od njekoliko 200 godinah iznimnim načinom od ostalih naših gradovah, upravljana bila. Moramo priznati, da je grad Rieka, kao što nijedan drugi grad u trojednoj kraljevini, imao gubernatora; moramo priznati, da je taj municipium drugačije bio ustrojen i upravljen, nego što

Digitized by Google

drugi gradovi; a imao je i svoj posebni zakon ili štatut, kao što je g. vel. župan riečki temeljito naveo; moramo priznati, da je u 18. vieku sankciju pragmatičku posebno primio; jednom riečju moramo priznati, da je grad Rieka imao svoju posebnu municipalnu autonomiju. S ovim se neslaže nipošto onaj smiešni pojam novog njekakvog „Kronlanda," o kojem su njekója gospoda govorila.

Ja mislim, da bi svakog sina ove trojedne kraljevine izdajicom nazvali, koj bi u ovoj trojednoj kraljevini želio kakve nove pojmove uvesti, koji bi razkomadati mogli ovu zemlju. Za novi „Kronland" nije bio nitko; najbolje shvatio je položaj Rieke g. Mrazović, kad je tvrdio, da se pod ovim posebnim tielom drugo nemože razumjeti, nego posebna municipalna autonomija.

Ako nam je do toga stalo, da gradu Rieci zadovoljimo, kao što nam do toga stati mora, da svakomu članu naše domovine, a kamo li svakomu municipiju zadovoljimo; ako nam je do toga stalo, da simpatije pri riečkih gradjanah probudimo, kao što su ju znali probuditi Magjari, za koje Riečani toliku simpatiju goje, dočim s druge strane znamo, kakovim duhom su proti nam napojeni; ako nam je do toga svega stalo, mislim, da se oni sumnjičiti neimadu, koji srednjim putem idu, kojim se može njihovim željam ugoditi; jer kroz to, mislim, neće nitko tvrditi moći, da želimo povrieditи pravo naše cjelokupnosti, pravo naše domovine. Zato bi ja toga mnienja bio, da se u našem zakonu, kojim se grad Rieka utjelovljuje, i to navede, da njena posebna municipalna autonomija neoskvrnjena ostati imade.

Što se tiče druge strane ovog članka, naime uzakonjenja novo ustrojene županije riečke, žalujem, što su me gospoda zlo razumjela, kao da sam ja u načelu proti svakomu ustrojenju županije riečke. Ja sam kazao, da sam kao veliki župan zagrebački govorio, i mislio sam, da još nije vrieme, da se to u ovom članku napomene, nego da će se onda o tom viećati, kad bude govor o uredjenju županijah.

Razlozi, koji su me ponajviše na to prinukali, jesu ti, što je sadašnje razdieljenje i uredjenje županije riečke učinjeno faktičnim, nezakonitim putem, koj put nepravedan je tim više u pitanju takovom, gdje se radi o svojini ili teritoriju budi pojedinog čovjeka, budi pojedinog municipija. Kad se o takovom pitanju radi, kao što je ovdje slučaj, imadu se obje strane, naime ona, koja štogod dobiti, i ona koja štogod izgubiti ima, pitati za dozvolu ili barem za savjet, a to ovdje ni glede riečke ni glede zagrebačke županije, koja je dva kotara izgubila, učinjeno nije. Ja mislim, da nebi dakle u redu bilo, kad bi i naše zakonodavno tielo isto tako faktično postupalo.

Pitanje glede odciepljenja rečenih kotarah naročito nije još došlo ovdje u pretres, premda je poznato, da je kotar gorski uviek spadao županiji zagrebačkoj, a da je i kotar vinodolski u odnošenju prema županiji zagrebačkoj vazda stojao.

Smatrajući ove okolnosti, mislim, da bi u redu bilo, da se županiji zagrebačkoj ništa neotima putem zakona prije, nego li se i ona u tom predmetu sasluša, mnijem takodjer, da bi se zagrebačka županija, koja će ovih danah svoje spravište držati, prije saslušati imala, što o ovom predmetu misli, i da se tek onda ili bez ili s obzirom na nju, zaključak učini; ali nemogu nikako na ono pristati, da se najvažnija županija, kao što je zagrebačka, priekim putem osudi, nego bi želio dapače, da se takodjer i županija riečka sasluša, te da se onda stoprv zakon o njezinom teritoriju stvori. Mislim, kad smo viećali na ovom saboru o različitih predmetih, o kojih smo takodjer zakone stvorili, da će doći i ovaj važan predmet na red, gdje ćemo moći o njem ozbiljnije i temeljitije viećati i zakon stvoriti, proti kojemu ja kao sin ove domovine biti neću, nego se samo sada glede moje službene dužnosti protivim.

Što se štilizacije istog članka tiče, ja predlažem moj izpravak sa njekojimi malimi promjenami. Prva točka bi dakle ovako glasila:

„Grad i kotar Rieka sa svojom lukom i hrvatsko primorje u smislu previšnje naredbe i odpisa blažene uspomene kraljice Marije Terezije od 5. rujna 1777., te čl. 8 sabora trojedne kraljevine od god. 1808. izjavljuju i očituju se tim za cjelovite i nerazdružive česti trojedne kraljevine, tim dodatkom, da posebna municipalna autonomija grada Rieke neoskvrnjena ostati ima."

Kad bi se ovaj članak ovako formulirao, mislim, da bi bile obje stranke zadovoljne; a što se druge točke članka tiče, naime uzakonjenja županije riečke, nećemo ništa izgubiti, ako ga na drugo vrieme odgodimo.

Franjo **Rački.** Ja sam u tom predmetu u kratko bio progovorio, jerbo sam mislio, da je suvišno o jasnoj stvari obširno govoriti. Čudim se, da su došla pitanja u pretres, o kojih u članku ovom niti spomena neima. Ovdje se radi o utjelovljenju grada i kotara Rieke, a ne o kakovoj upravi ili samoupravi. Ako smo svi osvjedočeni, da je Rieka cjeloviti dio trojedne kraljevine, imenito Hrvatske, tim povodom neimamo razloga, govoriti o autonomiji upravnoj, koja Rieci ima pripadati. Kad će biti govor o ustrojenju županijah i municipijah, onda će se na trgovačke okolnosti grada Rieke obzir uzeti, sada se samo radi o tom, da se grad Rieka trojednoj kraljevini utjelovi.

Ovdje moram opaziti, kao da njekoja gospoda nisu dobro shvatila ovaj članak. Ovaj se dieli na dvie strane; prva tiče se utjelovljenja grada Rieke, njezina kotara i luke i ostalog primorja. Njekoja gospoda misle, da se primorje nespomene, jer nije dvojbeno, a opet, da je u drugom odnošenju stajalo prama trojednoj kraljevini, nego Rieka. Ali ovaj prigovor nestoji, ako u obzir uzmemo kr. odpis od 5. rujna 1777., u kom se nespominje samo Rieka, nego i ostale česti sjeverinske županije, pod kojimi se naravno takodjer i primorje razumieva.

Isto sliedi takodjer iz članka 8. sabora trojedne kraljevine od god. 1808., koj se neposredno proteže na Rieku; ali s druge strane spominje se takodjer primorje, koje je bilo čest tako zvanog gorskog okružja županije sjeverinske. S toga odpadaju prigovori, koji su ovdje navedeni.

Druga strana ovog članka tiče se uzakonjenja novo ustrojene županije riečke. Većina gg. govornikah se izjavila za to, da bi se upravo ovom prigodom imalo uzakonjenje novo ustrojene županije riečke u članak uvrstiti, te bi se ovaj članak imao na dvie točke razdieliti..

Ako misle gospoda, da bi točnije bilo, kad bi se ovaj čl. razstavio u dvie stavke, ja se tomu nebi protivio, jedino to kažem, da nevidim za to potrebe. U tom slučaju bi se mogao ovako urediti članak: „Grad i kotar Rieka sa svojom lukom i čitavim hrvatskim primorjem, uslied previšjih naredabah i odpisah bl. uspomene kraljice Marije Terezije od 5. rujna 1777. i 10. travnja 1778. na stališe i redove trojedne kraljevine, te čl. 8. sabora trojedne kraljevine od g. 1808., izjavljuju i očituju se tim opetovano za cjelovite i nerazdružive česti kraljevine Hrvatske, i tim trojedne kraljevine; a

Digitized by Google

u najnovije vrieme ustrojena županija riečka ovim se uzakonjuje.“

Ovdje se nebi onda moglo kazati „opetovano“, jer se napominje primorje, koje nije naročito nikada bilo utjelovljeno.

Josip Briglević. Koji su za predlog osrednjeg odbora u načelu?

(Svi.)

Sada molim, da se pročitaju izpravci.

(Čitaju se izpravci.)

Na pitanje predsjedničtva ostala je stara redakcija, kao i izpravci gg. Cuculića, vel. žup. Kukuljevića i Vončine u očitoj manjini, a primljena je odlučnom većinom nova formulacija gosp. Račkoga.

Josip Briglević. Županija sriemska piše, da bi sabor izposlovao predujam za putne troškove za poslanike, koje ova županija na sabor poslati ima.

Slaveljub Vrbančić. Pošto je zaključkom vis. sabora odredjeno, da se imadu sve dnevnice i takodjer putni troškovi iz zaklade zemaljske namiriti, i pošto je putni trošak ove gg. zbilja golem, niti su oni dužni, niti se može od njih zahtievati, da oni ove troške iz svojega namire, i buduć je poznato, da županiji sriemskoj nikakve domaće zaklade na razpoloženje nestoje: s toga mislim, da es sabor za to zauzme, da poslanici ove županije čim prije ovamo dodju, te da se gosp. predsjednik glede putnih troškovah istih zastupnikah obrati na sv. bana, da u tom shodna odredi.

(Svi: primamo.)

Tim bi sjednica zaključena, i buduća na dan 17. kolovoza g. t. urečena.

Digitized by Google

Šestdeset i treća saborska sjednica 17. kolovoza 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdeset i drugoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne šestnaestoga kolovoza godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom poglavitoga gospodina *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Roberta Zlatarovića*.

Poslie otvorene sjednice bi pročitan i odobren zapisnik 61. saborske sjednice.

Vjerodajna pisma za novoizbrane zastupnike naroda Mirka Kovačevića za kotar Cernički i Škendera Viraga za kotar Pleternički odpravljaju se na verifikacionalni odbor.

Podnesci, kojimi se doznanjuje, da je uzoriti g. kardinal Haulik podpisanu za utemeljenje jugoslavenske akademije svotu od 10,000 for. u obveznicah državnog zajma, isto tako g. podkapetan grof Gjuro Jelačić svotu od 1000 for. položio, primaju se do znanja.

G. zastupnik Veber pročita predstavku na Nj. Veličanstvo, tičuću se razširenja medje slobodnih lukah u kotaru grada Rieke i kotaru bakarskom.

G. predsjednik priobći saboru ustmeno, da je posredovanjem svietlog bana ovršbeno utjerivanje poreza od poljodjelacah u Hrvatskoj i Slavoniji do 15. rujna t. g. obustavljeno. Prima se do znanja.

Izza toga poprimi rieč g. zastupnik Kvatevnik, te napominjuć njeke okolnosti, s kojih je moći s radošću uvidjeti, da se u gradu Rieci u novije doba pojavlja duh naprama Hrvatskoj mnogo prijazniji, predlaže, da se molba podnese Nj. Veličanstvu, smjerajuća na obustavljenje izaslane onamo iztraživajuće komisije, i podieljenje amnestije za osobe prigodom poznatih izbornih dogodjajah kompromitirane i iztrazi podvržene.

Predlog taj osta bez odziva i čim bi njekoji izmedju zastupnikah neshodnost ovakove molbe razložili, predje sabor na dnevni red.

Suglasno zaključku posljednje sjednice od 14. kolovoza t. g. bi nastavljeno viećanje o zakonskom članku glede utjelovljenja grada, luke i kotara Rieke, i o uzakonjenju županije riečke.

Nakon poduljeg viećanja bude glasovanje o načelu predloga osrednjeg odbora preduzeto, te jednodušno zaključeno, da se grad, luka i kotar Rieka uzakoniti imade.

Predlog velikog župana riečkog, da bi se Riekom, kao sasvim posebnim tielom upravljalo i to na temelju zakonah i historičkih pravah njezine uviek obstojavše nezavisnosti, kao takodjer u prizrenju lokalnih interesah i željah tamošnjeg žiteljstva: predlog taj bude samo po njekojih govornicih poduprt, te osta u očitoj manjini.

Izpravak zakonskog članka po velikom županu zagrebačkom predložen, i smjerajući onamo, da se uzakonjenje županije riečke na pretres o ustrojenju županijah odgodi, isto tako izpravci gospode zastupnikah Vončine i Cuculića tičući se redakcije zakonskog članka, ostali su kod glasovanja tim povodom preduzetog bez odziva.

G. izvjestitelj osrednjeg odbora pročita sad novu svoju redakciju zakonskog članka sastavljenu iz razloga, što ona smislu zaključka o načelu točnije odgovara, nego li prijašnja. Ova nova redakcija bude odlučnom većinom glasovah primljena, uslied česa upitni zakonski članak ovako glasi:

Č l a n a k

o opetovanom utjelovljenju grada, luke i kotara Rieke, te hrvatskog primorja s trojednom kraljevinom, i o uzakonjenju županije riečke.

Grad i kotar Rieka sa svojom lukom i čitavim hrvatskim primorjem u smislu previšnjih naredbah i odpisah blage uspomene kraljice Marije Terezije od 5. rujna 1777. i 10. travnja 1778. na stališe i redove trojedne kraljevine, te čl. 8. sabora trojedne kraljevine od g. 1808. izjavljuju se i očituju se ovim za cjelovite i nerazdružive česti kraljevine Hrvatske i time trojedne kraljevine; a novoustrojena županija riečka ovime se uzakonjuje.

Po dovršenom ovom predmetu pročita g. predsjednik brzojavnim putem prispjevšu molbu zastupnikah sriemskih molećih za predujam putnih troškovah.

Na predlog g. zastupnika Vrbančića bude iz razloga, što je znano, da županiji sriemskoj nikakov fond na razpolaganje nestoji, iz kojega bi ona mogla svojim zastupnikom upitne troškove predujmiti, i što su radi dalečine puta troškovi ti zaista veliki, te nije moći zahtievati, da ih zastupnici iz privatnih svojih sriedstvah obave, zaključeno, da se umoli g. predsjednik, da on u svrhu doznačenja tog predujma kod svietlog bana osobno posreduje, što on takodjer dragovoljno obrekne.

Tim bi sjednica zaključena, a buduća na dan 17. kolovoza t. g. urečena.

Josip Briglević, s. r.
podpredsjednik.

R. Zlatarović, s. r.
bilježnik.

Digitized by Google

Robert Zlatarović. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Andrija Uhernik. Čita podneske na sabor prispjevše (vidi zapisnik.)

Robert Zlatarović. Ja se usudjujem pogl. predsjednika interpellirati, što je učinjeno glede izstupa zastupnikah turopoljskih; meni se čini da nisu pozvani, a niti novi izbori odredjeni.

Ivan Vardian. Ja se usudjujem vjerodostojno izviestiti, da, kao što su svi kotari, tako je i kotar turopoljski dobio nalog, da izstupivše zastupnike pozove, da se za osam danah u sabor povrate, ili da se novi izbori preduzmu; nu izviešće o tom još nije prispjelo. Uslied toga je sv. ban opetovano nalog dao, i zato mislim, da bi dovoljno bilo, da pogl. g. predsjednik umoli sv. bana, da o izvršenju pomenutog naloga nastoji.

Makso Piškorec. Comes turopoljski bio je dosada uviek pozvan sredstvom banskih pozivnicah i u novo doba smatra se kao magnat, kojemu prosto stoji, doći ili nedoći u sabor. Dakle što se njegove službe tiče, kao komes turopoljski, stvar je riešena. Nego što se tiče izbora zastupnikah kotara turopoljskog, svakako je nuždno, da izvršujuća vlast o tom nastoji, da se izstupivši članovi ili povrate ili da se novi izbori odrede.

Slavoljub Vrbančić. Ja u ovom pitanju izlazim iz drugog nazora, nego moj g. predgovornik. Isto tako, kao što vel. župan predstoji svojoj županiji, predstoji takodjer u ovom kotaru komes turopoljski. Zato mislim, da bi u redu bilo da preuzv. g. ban istim načinom kao što je pozvao gg. velike župane pozove takodjer komesa turopoljskog.

Ja bi dakle predložio, da naš g. predsjednik pri preuzv. g. banu izradi, da se komesu turopoljskom posebna pozivnica pošalje, a izbor zastupnikah da se posredstvom županije udjelotvori.

Ivan Vončina. Ja na to nemogu pristati, što je g. predgovornik kazao; razlika bo je izmedju velikih županah i komesa turopoljskog. Veliki župani su plaćeni od države; oni imaju dužnost doći u sabor, dočim komes turopoljski samo izvršiva svoje pravo ako dodje. S toga razloga dakle, buduć da je komes turopoljski jur prisustvovao u saboru, a poslje izstupio, to ja smatram za neshodno, kad bi se opet pozvao pozivnicom banskom.

Svetozar Kušević. Meni nije poznato, kakov je nalog županija zagrebačka u pogledu turopoljskog kotara i njihovog župana od strane eksekutivne vlasti dobila, nego držim, da je po zaključku saborskom postupano, polag čega su se imali vrhovni župani i municipija u obziru njihovog zastupstva na saboru pozvati, dočim u obziru turopoljskog kotara nikakve posebne odredbe bilo nije; ovdje je pako izviešćeno, da je kotar turopoljski po županiji zagrebačkoj na zastupanje u našem saboru pozvan, to mislim, da oni imadu dovoljan povod povratiti se u sredinu našu, ako li se pako oni namjeravaju držati njeke izvanredne i puke forme, onda im prosto ostaje proti načinu učinjenog poziva pritužiti se, a mi polag gore navedenog zaključka povoda neimamo od svietlog bana tražiti, da se novi pozivi razašilju.

Franjo Žužel. Prigodom onom, kad je glede izstupivših članovah saborskih zaključak u saboru učinjen, zaključeno je takodjer i glede vel. županah. Nu izstupivši gg. veliki župani nisu se vratili u sabor, prem samo jedan od njih ima dopust, naime vel. župan varaždinski.

Ja scienim, da se sa dostojanstvom ovog sabora neslaže zaključak učiniti i kašnje na njegovo izvršenje negledati. S toga držim za potrebno, da bi visoka kuća zaključila, da se preuzv. g. ban zamoli, da bi izvolio na izvršenje saborskih zaključakah naime u pitanju glede velikih županah gledati.

Josip **Briglević.** Koji su za predlog g. Žužela?
(Većina.)

Ivan Vončina. Čita izviešće odbora cenzuralnog glede plaće brzopisacah (vidi u „saborskih spisih"; odluku vidi u zapisniku.)

Ljudevit Vukotinović. Prije nego se predje na dnevni red, imam čast predložiti vis. kući od strane odbora administrativnog osnovu zakonsku o uredjenju zadrugah, i izviestiti, da je gotov zakon o občinah i preustrojenju sabora. Uslied toga pozivam vis. sabor, da ove predmete proglasi prešnimi, i za viećanje stanoviti dan opredieli

Ivan Vardian. Ja mislim, da bi u redu bilo, da se iz svih zapisnikah kronologičnim redom izpišu predmeti, koji su proglašeni prešnimi, pak da se onim redom kojim su za prešne proglašeni, u pretres uzmu. Danas je na dnevnom redu pitanje o kazalištu.

Franjo Lovrić. Osim ovih molbah i predlogah, koji su na dotične odbore odpućeni i za prešne proglašeni, kao što je predlog o razvidu zakladah zemaljskih, ima i drugih važnih predmetah, koje je izradio odbor peticionalni, odbor školski, administrativni i sudbeni i o kojih bi se moralo odlučiti, da li se za prešne smatraju ili ne? Ako odstranimo ove predmete, imademo druge prešne predmete, kao što je predlog g. Svet. Kuševića glede naputka za saborske poslanike, g. vel. župana križevačkog o uredjenju občinah i g. Vončine o koordinaciji sabora. Dakle to su već tri prešna predmeta, koja bi se mogla odmah na dnevni red staviti.

Adolfo Veber. Ja mislim, da će govor g. Lovrića vis. saboru malo hasniti. Istina, da ima predmetah, koji su prešnim proglašeni, ali kojim redom, to mogu samo bilježnici znati, koji mogu to iz vjerodostojnih pisamah izvoditi. Ja znam, da je proglašen kao prešan predlog o narodnom kazalištu i poslie toga graničarsko pitanje. Za treći prešan predmet mogla bi se proglasiti zakonska osnova o uredjenju zadrugah.

Makso **Piškorec.** G. Vardian je sasvim dobro shvatio, kad je kazao da moramo preći kronologičkim redom na riešenje onih predmetah, koji su kao prešni izjavljeni.

Ja se sjećam, da je predlog g. vel. župana Vukotinovića o uredjenju občinah i predlog g. Žužela o uredjenju zadrugah kao prešan izjavljen, i mislim, da bi najshodnije bilo, da se ovi predmeti po onom redu, kako ih je sabor za prešne proglasio, na dnevni red stave. Osim toga ima takodjer i urbarialnih predmetah, koji su kao posve prešni izjavljeni.

Ja dakle predlažem, da gg. bilježnici kao prešno izjavljene predmete zabilježe, i da se po kronologičkom redu pretresuju.

Ljudevit **Vukotinović.** Ja smatram, da je stanje naše domovine posve neuredjeno, i da imamo toliko prešnih predmetah, da skoro neznamo razlikovati, koji su najvažniji.

Ja mislim, da su najvažnija ona pitanja, koja zasiecaju u život naroda, a to je pitanja seljačko i uredjenje života patriarkalnog i seoskih občinah. One su glavni faktor i temelj državnog ustrojstva; zato je naša sveta dužnost, da prije, nego se razidjemo, ove uredimo.

Digitized by Google

Ja smatram, da je stanje školah takodjer neuredjeno, ali ove su opet na toliko uredjene, da se sa zakonskom osnovom o njihovu uredjenju još kratko vrieme počekati može. Zato u pitanju glede prešnosti predmetah slažem se s onom gospodom, koja su predložila, da se poslie narodnog kazališta ima pretresivati predmet glede uredjenja Krajine, onda o zadrugah i obćinah, i napokon glede učevnih zavodah. Ja želim da se ovako dnevni red ustanovi.

Adolfo Veber. Ja držim, da ćemo sa dokazivanjem, koj predmet je prešan, više vremena izgubiti, nego sa riešenjem dotičnih predmetah.

Da se svaka dalnja debata u tom pitanju dokine, mislim, da kronologičkim redom pretresamo prešne predmete, jer su svi tako važni, da se nemože kazati, koj je važniji, i upravo zato su prešnimi proglašeni. Da se dakle badava u svakoj sjednici vrieme negubi, molim da se kronologički red uzdrži.

Mato Mrazović. Ja mislim, da je najpraktičnije, ako se visoka kuća složi i primi predlog g. Vardiana, da se prešni predmeti po redu kronologičkom iz saborskih zapisnikah izvade, i da onda sabor odluči, kojim redom će se pretresivati.

Petar Horvat. Ja mislim, da bi najbolje bilo, da g. Vardian prešnije i važnije predmete izpiše, i da onda sabor opredieli red, po kojem će se oni predmeti u pretresivanje uzeti. Većina će odlučiti bez dugoga viećanja.

Josip Briglević. Koji su za to, da se prešni predmeti kronologičkim redom popišu i vis. saboru za ustanovljenje dnevnog reda predlože?

(Većina.)

Zatim se prešlo na dnevni red, i to na pitanje o narodnom kazalištu.

Andrija Uhernik. Čita izviešće odbora za zaklade, imenito o narodnom kazalištu (vidi u „saborskih spisih.“)

Josip Žuvić. Prije nego li se uzme u pretresivanje izviešće odbora o zakladah, u kojem je uvršćena njeka teatralna osnova, neka mi dozvoli visoki sabor predložiti jedan savezni spis, koji je plodom savjetovanja V. odsjeka saborskog, naime: kad je bio tamo predlog zastupnika kostajničkog o podpori obstojećeg narodnog teatralnog družtva u pretres uzet, to sam ja vidivši njeko stegnuće otog predloga, gledišta moja o kazalištu narodnom razvio, kojih jezgra smiera na ustrojstvo narodnog kazališta strogo takovog, to jest zavoda narodnog, koji bi časti našeg naroda u ovoj struci podpuno odgovorio; peti odsjek povjeri meni i mom štovanom prijatelju zastupniku Veberu, da zakonski članak osnujemo o stožernom preustrojstvu narodnog kazališta.

Mi osnovu zakona toga radi sačinismo, i ako dozvoli visoki sabor, ja ću nju pročitati.

Istina je, da se u ovoj osnovi i troškovi osnivaju, što u sadašnjih vremenih obljubljeno nije, nu neka izvoli visoki sabor priznati, da kazalište narodno onakovo, kakovo mi domovini našoj želimo, bez troškovah graditi moguće nije.

Čita članak (vidi u „saborskih spisih.“)

Petar Horvat. Ja predlažem, da se glede materiala, što se u obih predlozih nalazi, oba dadu tiskati, i da se onda o tom vieća.

Mojsija Baltić. Na koliko se sjećam, učinjena su glede narodnog kazališta dva predloga, jedan po g. Jakiću, koj onamo smiera, da se dade družtvu privremena podpora, dok se kazalište neuredi, drugi predlog je učinjen po pr. g. banu.

Visoka kuća zaključi, da se zadnji predlog odboru predade, koj će o tom pretresivati.

Ovo izviešće osniva se na predlogu preuzv. g. bana.

Onaj g. Žuvića sa g. Veberom osniva se na predlogu g. Jakića.

Ja scienim, da bi se ova oba predmeta mogla spojiti.

Predlog g. Jakića smiera na privremenu podporu, koja bi imala onamo djelovati, da se družtvo predstavljačah, koje je otišlo u Varaždin i koje tamo nije našlo dovoljnu podporu, novčanimi sredstvi podpomože, jer bi se već bilo razišlo, da nije po njekojih prijateljih bilo poduprto.

Predlog g. Jakića glasi ovako (čita: vidi u „saborskih spisih.“)

G. Dragutin Jelačić pozna dobro nevolje ovog družtva i on je bio više putah prinukan za isto podpore moliti, da se nerazidje.

Ovo je nevolja i tomu se moraju nova sredstva pronaći.

Narod želi, da se ovo uredi i polaziti će samo onda kazalište, ako obstoji podpuno i savršeno družtvo, što će onda biti, ako mu bude ujamčen i sjeguran obstanak i uzdržanje, ne pako samo za dva ili tri mjeseca, jer za ovakovo kratko vrieme neće se nikakvo čestito diete posvetiti toj umjetnosti.

Zato od moje strane bi podupirao predlog g. Jakića.

Ovo predstavljajuće družtvo nalazi se sada u Varaždinu i obskrbljeno je do konca ovog mjeseca.

Za mjesec rujan neima nikakve podpore.

Ja mislim, da se sada odmah 500 for. za mjesec rujan doznače, a poslje proiznaći će se drugo sredstvo.

Dragutin Jelačić. Svaki iskreni prijatelj našega naroda želi, da se naše kazališno družtvo po zakonu od sabora donešenom, promieni.

Mi moramo dakle na našem saboru zakon stvoriti i u ovom predmetu tako postupati, kao naša braća Magjari, kad su svoje narodno kazalište utemeljili.

Treba je dakle, da se odluči, koliko je podpore potriebno, da se narodno kazalište uzdrži.

Na koliko je meni stvar poznata, potrebna je mjesečna podpora od 600 do 800 for.

Dok se u ovom predmetu zakon neustanovi, mislim, da bi bilo shodno, da preuzv. g. bana zamolimo, da onamo nastoji, da se iz zemaljskih zakladah 600 for. na mjesec opredieli, i to počamši od 1. rujna.

Tko želi postići svrhu, mora privoliti takodjer na opredieljenje sriedstvah.

Mi smo se uviek osvjedočili, da malo ljudih kazalište polazi, troškovi su pako jako veliki.

Ja predlažem, da se do konačnog riešenja ovog kazališnog pitanja za uzdržanje ovog družtva mjesečna podpora od 600 for. doznači.

Slavoljub Vrbančić. Visokoj kući predleže o pitanju kazališnom tri predloga, prvi je predlog g. Jakića, smierajući onamo, da se kazališno narodno družtvo sada obstojeće podupre i uzdrži; drugi je odbora peticionalnoga, koj razlaže stanje kazališne zaklade uz novu osnovu o utemeljenju narodnoga kazališta, napokon je predlog treći g. Žuvića t. j. petog odsjeka, koj takodjer više smiera onamo, kako da se kazališni zavod na novo preustroji.

Ja mislim, da je prešnost stavljena na predlog g. Jakića, da visoka kuća odluči, da li se ima podupirati sada obstojeće družtvo. Budući da neimamo boljega, nego što je ovo,

Digitized by Google

i dočim se je nadati, da će isto družtvo biti zametak za buduću umjetničku školu: to nam se već zato a uz to i u interesu naše narodnosti valja pobrinuti, da ovo družtvo, ma ni neodgovaralo baš posve željam našim, uzdržimo, da nam kojekakve skitalice nešire tudji elemenat po zemlji. Ja glasujem za to, da se sadašnje kazališno družtvo podupre, i da se u tu svrhu ova mala žrtva od mjesečnih 600 for., koju kazališni odbor zahtieva, iz zemaljskih zakladah opredieli.

Što se tiče predloga gosp. Žuvića nisam za to, da se štampa, jer je predlog samo jednog odsjeka, a dosada se nisu o nijednom predmetu predlozi pojedinih odsiekah tiskali.

Uz to moram ako i nerado izjaviti, da mi se čini da ova osnova neodgovara svojoj svrsi, jer je odviše raztegnuta, i u nju koješta strpano, što u osnovu zakonsku nespada. Ja mislim, da nedolikuje, da bude sabor intendant kazališta, nego da se vrhovno rukovodstvo zavoda povjeri odboru zemaljskomu, koj će biti odgovoran saboru, a odbor će sam izraditi instrukciju za dotične kazališne upravitelje. Tako bi se u pet šest točkah stvar izcrpila. Kad bi dakle predlog g. Žuvića, koj se i onako neće primiti, dali tiskati, učinili bi samo nepotrebni trošak.

Pavao Belas. Kad je ovaj predlog došao u pretresivanje, ja sam bio u saboru, i nisam ni najmanje dvojio, da se ova podpora ovom kazališnom družtvu nebi dala.

Jedan domoljub je kazao, da ovo družtvo neodgovara svojoj svrhi, ali ja scienim, da nismo u Beču, Parizu ili Londonu, nego u siromašnom Zagrebu, da moramo još prije crni hljeb jesti, dok si bielog nepribavimo. Mi za sada bolje družtvo neimamo; zato glasujem za podporu ovog narodnog družtva.

Ljudevit Vukotinović. Ako sbilja nećemo pasti u stari nered, u kojem smo bili dosad glede upravljanja teatra, potrebno je, da se glede teatralne uprave temeljita naredba ustanovi. Teatralno družtvo se je pri svakom saisonu razišlo i moralo se je na novo skupljati, te su tako predstavljači bili uviek sami početnici.

Mi smo za teatralni zavod imali ponajprije dvie zaklade, jednu od god. 1836. a drugu od god. 1851., od prve nije se ništa trošilo, nego su se kamate uviek ka glavnici priračunale, i tako je znatna svota narasla, da je moguće bilo za najbolje dramatičke komade nagrade razpisivati, što ja kao predsjednik kazališnog odbora i učinih.

Druga zaklada bila je nesretnija nego prva, jer je došla u nesretni položaj, što se moralo iz nje ne samo za hrvatsko družtvo nego takodjer i za njemačko trošiti. Glavnica po upravi njemačkog kazališta bila je znatno stegnuta; nanj se je potrošilo 13.000 fr. i sad se traži povratak neshodno i nepravedno potrošenih novacah, što još riešeno nije.

Iz toga se vidi, da družtvo sada obstojeće, koje je hrvatsko, nikakve podpore neima i kad svrši svoju saisonu u Varaždinu, nedvojbeno je, da će se morati razići.

Ja glasujem dakle za to, da vis. sabor ov predmet uvažiti dostoji, jer je pogibelj, da se ovo družtvo nerazidje i jer ćemo ostati bez igračah, — da dozvolimo mjesečnu podporu od 600 fr. kako je predloženo.

Sada je želja za kazalištem veća, samosviest naroda je krepčija, i zato čast našega naroda zahtieva, da ovo družtvo nesamo obstoji, nego da i procvate.

U ostalom scienim, da se oba predloga dadu štampati, i da se onda u pretres uzmu.

Tomislav **Cuculić**. Ja sam bio u osrednjem odboru, kad se je ovo izviešće sastavljalo i kad se je ovaj predmet pretresivao, ali nisam ništa o onom čuo, što gosp. Žuvić sada predlaže. Ovo je meni posve nješto novoga.

Ja nadalje scienim, da bi se ovo izviešće, koje je sada pročitano kao i predlog g. Jakića dao štampati, za da se može uzeti u pretres. A što se tiče predloga gosp. Žuvića, buduć da je njegova neshodnost dokazana po g. Vrbančiću, zato se slažem sa g. Vrbančićem, da se na ov predlog neuzme obzir.

Adolfo **Veber.** U pitanju kazališta, kao što osrednji odbor predlaže, slažem se s tim, da se družtvu podpora odredi; medjutim čudim se g. Cuculiću a još više g. Vrbančiću, kako on čuvši osnovu, koja imade do dvadeset točakah, može izgovoriti osudu, da nevalja, a navadja upravo to, što u njoj stoji, pak veli, da toga u njoj neima; a upravo onaj red, kojim je dokazao g. Vrbančić kako ćemo urediti kazališni zavod, naći ćemo u ovoj osnovi. Jedino, što je on dokazao, jest to, kakva bi to mahna bila, da bi se sabor upletao u tu stvar; ali polag toga nemože osuditi cieli operat; to je odviše prenaglo i površno izrečeno, jerbo mislim, da su oni, koji su taj operat sastavljali, imali vremena stvar razmotriti. Mi smo s ovim družtvom zadovoljni, jer boljega neimamo, vidimo, da ga moramo podupirati, da se nerazidje; a namjera bila nam je ta, da može družtvo poslie samo sebe uzdržavati, zato je ova osnova učinjena. S toga mislim, da se ovaj predlog neosudi, nego da se dade tiskati.

Ivan Kukuljević. Ovaj predmet glede narodnog kazališta ima se po naravi svojoj sa dvie strane razmatrati. Prva strana glasi o tom, kako se naše kazališno družtvo ima ustrojiti i za budućnost utemeljiti, da čim skorije bude moglo procvasti. Druga strana sastoji se u tom, kakvim načinom ima se podpomoći sada obstojeće družtvo, da sasvim nepropadne, iz kojega jedino u svoje vrieme jezik naš procvietati i razprostraniti se može.

Što se prve strane tiče, ona ima dva predloga, koji na stolu vis. kuće leže, naime predlog odbora o zakladah, i petog odsjeka, i ja se u ovom obziru posve slažem sa onom gg., koja sciene, da se jedan i drugi predlog štampa i medju članove saborske razdieli; jer neda se tajiti, da ako se i podpuno neprime ovi predlozi po saboru, da će se moći upotriebiti od onog odbora, koji će izraditi osnovu za buduće ustrojenje i upravljanje narodnog kazališta i koj će u ime naroda rukovoditi zavod kazališni. U ostalom obadva predloga sadržavaju važnih stvarih i izradjeni su vrlom vještinom i podpunim znanjem okolnostih, te bi zato pristao uz onu gg., da se oba predloga štampaju i da se poslie u pretres uzmu.

Što te tiče druge strane predloga odbora i onoga petog odsjeka, da se sadašnjemu kazališnomu družtvu podpora podieli, mislim, da svaki, komu je imalo do toga stalo, da se naše narodno kazališno družtvo nerazidje, i da se pričuva sjeme za buduće družtvo, uz ovu podporu pristao bude, jer je zadaća svakoga domoljuba, sa svimi silami nastojati, da se ovo družtvo budi kako mu drago nesavršeno, te dobro ili zlo, nerazpusti, nego da se uzdrži.

Nemože se tajiti, da i u ovom družtvu, kao što sada obstoji, imade njekojih članovah, koje ne samo občinstvo zagrebačko, nego takodjer inostrani sviet za valjane i sposobne priznati mora, a na koliko nije savršeno, ostaje mu o-

Digitized by Google

tvoreno polje pribaviti s vremenom nove članove, s kojimi će nezadovoljni naš sviet u buduće zadovoljniji biti.

Ja sam osvjedočen iz vlastitoga izkustva, da je kod nas u obće veoma težko, jedno još tako malo družtvo kazališno, budi dobro budi slabo, sastaviti, kamo li ga na obćenito zadovoljstvo uzdržavati.

Ja se dakle usudjujem predložiti, da u današnjoj sjednici dekretiramo za uzdržavanje sadašnjega družtva mjesečnu podporu od 600 for. i to, ne od mjeseca rujna nego počamši od kolovoza, jer mi je poznato, da naše družtvo u Varaždinu na vrlo slabih noguh stoji, i da će se mnogi članovi razići, ako čim prije podporu nedobiju.

Petar Očić. Nemislim, da u interessu ovih kraljevinah leži, da se u ovo doba neposredno na trošak istih uzdržava družtvo narodnog kazališta. Koliko se god o tom radilo, da se podpora obstojećem družtvu narodnog kazališta iz zemaljske zaklade dozvoli — to neima pozitivna razloga, da se izjavim za otu podporu, dapače scienim, da sam obvezan, kao narodni zastupnik, u sadašnje doba tomu odprto uzprotiviti se, da se družtvo narodnog kazališta uzdržava iz malenih ovih sriedstvah, što ih imadu ove kraljevine.

Netreba napominjati, da nam dosadjuju mnogovrstni nameti i veliki porezi, to svaki osjeća, i neda se tvrditi, da su oživotvorena načela, na kojih treba da počiva svaka pojedina struka narodnog gospodarstva.

Istom u ovo posljednje doba pukla nam je mrena na očiuh, gdje progledasmo, da se u obće u nas i gospodarenje, i uspjeh gospodarstva u zlom nalazi stanju — a tomu tko bi se i čudio, ako promisli, da prepone, štono stoje na putu razboritomu gospodarenju, još danas nisu odstranjene, dapače mnogo će vremena trebati, dok svladamo zapreke, koje boljem razvoju na putu stoje i razvitak javnog blagostanja prieče. — No pri tom treba, da neslabimo silu novčanu, već da ju obratimo na odstranjenje mnogovrstnih zapriekah i na poboljšanje materialnog stanja naše domovine — a gdje se takvo stanje stoprv u svojoj prvobitnoj klici nahodi, ondje nevalja sgradu od krova graditi — već treba, da se sgradi čvrsti temelj položi — a kod takove radnje — treba napora i tjelesnih i materialnih silah, kojih nevalja s podporom narodnog kazališta slabiti, već prije svega pobrinuti se za to, da se narodno blagostanje u obće prama stanju inih narodah podigne, — pa kad se ta svrha postigne, tad stoprv, nipošto prije biti će moguće, da se narodno kazalište snagom vlastitih slušaocah i polaziteljah uztrajno uzdrži. Ako je sudjeno, da imade narod svoje narodno kazalište, tomu se hoće samo naravnih sredstvah, čim s druge strane samim diletantismom ni narodu, niti družtvu kazališnom nije za dugo i stalno pomoženo.

Shvaćajući kazališnu stvar s ovog gledišta, nemogu se odvažiti, da glasujem za podporu kazališnog družtva iz zemaljske zaklade.

Mato **Mrazović.** Ja se neću upuščati u oprovrgavanje tvrdjenjah gg. predgovornika, jerbo je vis. kuća dokazala svoje nezadovoljstvo, što nije nijedan od navedenih razlogah priznala za temeljit.

Ja ovdje govorim samo o stvari, koja čini predmet pretresivanja, a to su tri osnove.

Njekoja gg. kazali su, da bi se imale predložene osnove tiskati, a drugi su primietili, da bi to veliki trošak bio.

Ja ću u ovoj stvari svoje mnienje izjaviti tako, da vis. sabor, pošto su o ovom predmetu tri predloga, odluči: da se odbor imenuje, koj će sve ove osnove sravnati, i da se onda samo ovaj operat tiska.

Što se tiče podpore za sadašnje družtvo, slažem se s onom gg., koji su za to, da mu se mjesečna podpora od 600 fr. opredieli.

Mirko **Šuhaj.** G. predgovornik me je preteko u mnienju mojem, da se iz materiala predloženih predlogah jedna osnova sastavi; jer neda se tajiti, da imade u njih takovih stvarih, koje možemo u zakonski članak uvrstiti, a drugo, što u administraciju spada, da se oddieli; zato mislim, da bi probitačno bilo, da jedan odbor ovu osnovu izradi, koja će se tiskati i biti predmetom viećanja.

Glede podpore slažem se, kako je predloženo.

Josip Žuvić. Po pripadajućem mi iz poslovnika pravu uzimam stražnju rieč, i pristajem k odvjetu one gospode, koja za obstojeće kazališno družtvo podporu opredieliti žele, pristajem na tu podporu tim dragovoljnije, što me na to nuka čovječnost, jer se hrvatski prestavljaoci u tužnom stanju nalaze, nuka me politika, jer treba, da dotle, dok budemo šta boljeg imali, ovo družtvo ma kakovo je uzdržimo; nuka me nakon ona okolnost, što je zemlja naša jur pružila podpore družtvam teatralnim i onakovim, koja nebijahu hrvatska družtva.

U pogledu pako prieke osude, izrečene kroz zastupnika severinskog vrhu predložena članka, poduprte takodjer kroz zastupnika mrkopaljskog, neka mi bude dozvoljeno moje primjetbe izpovieditи. Čim se veoma čudim, kako se u obće vrhu jednog predmeta, koji njeki systematički skroj nosi, uz jednovrstno čitanje onako po prieko suditi može, to su upravo i razlozi toga priekog suda istovetne valjanosti. Poimence prigovoreno je u tome: „što naznačenje osobah u predlogu zakonskom neizvjestnost involvira“ — tome imam odgovoriti, da kada se zemaljski odbor sastavlja ili poimence predlaže, to bez naznačenja osoblja učiniti moguće nije, a neizvjestnost se samo na odstup ili smrt dotične osobe proteže, kojoj se i opet naznačenjem osobnim priteče; da pako način ovaj nije nedostatan, to je baš zastupnik severinski tečajem ovog sabora toliputi dokazao, čim je on mnoge odbore u osobami predlagao. — Prigovoreno je nadalje: „da se neslaže sa dostojanstvom sabora upuštati se u izbor intendanta kazališnog, i u potankosti zakona.“ — Ako osnova moja, po kojoj se ima intendant u saboru imenovati, doprinaša k pojmu zastupnika severinskog o nevaljalosti osnove, to je u istini moja krivnja, nu mene na ovaj predlog nukaše gledište ono, da glava narodnog zavoda bude izabrana voljom naroda, voljom sabora, ne pako, da se kroz oblast imenuje, potankosti pako ostale u zakonskoj osnovi zato izbrojih, što u domovini našoj nikakvog ustrojstva zakonskog o narodnom kazalištu neima, i scienih za shodno i za nuždno, da narod to jest sabor cielu stvar u svoje ruke primi, i potankim izbrajanjem naznači pravac, na kojem će se ovaj narodni zavod u buduće rukovoditi, u ostalom pako mislim, da sve ono, s čim se sabor ili narod baviti hoće, da je to i njegovu dostojanstvu prilagodjeno. — Nakon je prigovoreno: „da je u osnovi ovoj sve tako smiešano, da se po njoj ravnati nije moguće, i da zato nevalja.“ Dok se nije moguće ravnati po ovoj osnovi, nije moguće tada temeljito niti prieki sud izreći, smiešano je pako u toj osnovi sve ono, što k njoj spada, a toga ima u kazališnom obziru veoma mnogo. Napokon čim zastupnik severinski kaže, da osnova neva-

Digitized by Google

lja, ja pako za valjalost jamčim, to uz cienu naših svojstvah glede uvjetah kazalištu u obće prikopčanih, imati će visoki sabor u tom odlučiti.

Konačno visoki sabor umoljavam, da u riešenju pitanja ovog izvoli ona sredstva upotriebiti, koja će moći svrhi onoj voditi, koju u osnovi mojoj namienih, a ta jest: da se narodno kazalište na puno dostojanstvo narodnog kazališta u punom smislu rieči uzdigne, i da nebude zavod, kakovi bijaše do sada, nego pravi narodni sjajni zavod, kako to našemu narodu dolikuje.

Josip Briglević. U ovom predmetu su tri pitanja, prvo, hoće li se družtvu dati podpora počamši od mjeseca kolovoza sa mjesečnih 600 for., drugo je predlog g. Mrazovića, da se imenuje odbor ad hoc, koj bi imao izraditi osnovu iz obih predlogah, o kojoj bi se viećalo, a treće je pitanje, da se tiska predlog odbora o zakladah imenito o narodnom kazalištu i onaj petog odsjeka saborskog, kojega je g. Žuvić predložio.

Ja pitam najprije: hoće li visoka kuća opredieliti mjesečnu podporu od 600 for.?

(Većina.)

Drugo pitanje je, da se odredi odbor ad hoc?

(Prima se.)

(Imenovani su u odbor g. vel. župan riečki i gg. n. z. Vrbančić, Dragutin Jelačić, Žuvić i Veber.)

Zatim se prešlo na drugi predmet na dnevnom redu stojeći, na pretresivanje zapisnikah odbora peticionalnog.

Andrija Uhernik. Čita dotične zapisnike (vidi u „saborskih spisih“ i odnosno saborski zapisnik ove sjednice.)

Antun Vakanović. Što se tiče molbe obćine virovitičke, (da se naime mjesto Virovitica podigne na čast sl. povl. trgovišta) imadem tu primietiti, da u sadašnje doba, kad je jednakost stališah zavladala, da jednakost takodjer obćinah vladati mora.

Ako bi se ovaj predmet sada riešio, morao bi se riešiti po obćem načelu jednakosti.

Kad su u našoj državi prestali stališi, i odkad je seljak jednak s drugim državljaninom, nenalazim u tom nikakovu razliku, bila seoska, bila trgovištna, bila varoška obćina, jer medju jednom i drugom obćinom nemore obstojati nikakova razlika, sve šalju poslanike na sabor, sve plaćaju jednake štibre, sve su jednako novačenju podvržene.

Sad nije vrieme, da privilegije preporučujemo, nego da se ova ukinu.

Ja glasujem iz ovih razlogah za to, da se ova molbenica na administrativni odbor odputi.

Ivan Vončina. Ja sam takodjer mnienja g. predgovornika Vakanovića, da se ovaj predmet administrativnom odboru predade, koj će onda moći uvažiti razloge u pojedinih sličnih molbenicah navedene, i koj će moći takodjer obzir uzeti na obćenite potrebоće budućeg ustrojenja naše domovine, te mislim, da će administrativni odbor imati pred očima, da se što veća jednoličnost u upravi obćinah izvede, i ako bi se kakova uprava dieliti imala, mislim, da onaj nije shvatio sadašnje vrieme, koj bi htio obćinsku upravu dieliti na više nego samo na dvie, naime na gradsku i seosku obćinsku upravu.

Petar Očić. Ovo pitanje nije načelno pitanje, nego je sasvim idealno i neuvidjam razloga, zašto bi ovu stvar odputili na administrativni odbor.

Ova mjesta mnogo su čula o tom, da će se stari ustav natrag uvesti i tako se mora ova stvar sasvim naravno uzeti, da ljudi misle, da će kroz to dobiti njeku prednost, ako se pojedina mjesta povise na čast povlaštenih trgovištah.

Akoprem je kazano, da ovo pitanje neima praktične znamenitosti i da se neuvidja uzrok, zašto bi tamo težili, da se medju klasami razlike čine, zato opet neuvidjam razloga, zašto bi se ovaj predmet na administrativni odbor odputio.

Ja mislim, da bi se ovaj predmet mogao priekim putem ovako riešiti: ako misle Virovitičani, da će se njihov položaj kroz to poboljšati, neka pošalju molbenicu svojim putem na Nj. Veličanstvo, ako budu hotjeli privilegiju imati. To samo po sebi neće nikakvu razliku praviti od ostalih obćinah, ja mislim, da su pred zakonom svi jednaki.

Slavoljub Vrbančić. Istina je, da je uviek Nj. Veličanstvo kralj podieljivao ovakove povlastice, ali je i to istina, da ih je sabor preporučivao. Buduć pako je ova molbenica posve temeljita i zahtjev pravedan, usudjujem se predložiti, da vis. sabor preporuči ovu molbu Nj. Veličanstvu, da se mjesto Virovitica povisi na čast sl. povl. trgovišta.

Antun Stojanović. Ja bi visokoj kući predložio, da se ovo mnienje peticionalnog odbora primi sa modifikacijom, da mi ovu prošnju sa prilozi, koje je obćina pridala, brevi manu eksekutivnoj vlasti s preporukom ustupimo, naime namjestničtvu. Namjestničko viеće vidit će, da ovo nije pravi put, koj bi se imao obdržavati polag naših starih zakonah, i odputiti će na županiju, a županija na Nj. Veličanstvo kralja, koj sam ima pravo privilegija podieljivati.

Aveliu Čepulić. Ja bi samo to hotio kazati, da se na ovu molbu nikakove preporuke nedadu od strane sabora, jer kako gospodin Vakanović pravo kazao, mi živimo u doba, gdje su svaka privilegija i razlikosti stališah prestale. Ako bi se što u ovom predmetu učiniti dalo, to je jedino, da ovu molbu obćine Virovitice po predlogu g. Stojanovića odstustupimo vis. namjestničtvu.

Ivan Kukuljević. Žao mi je, što se moram proti načelom ovdje izraženim izjaviti, jer odkad ima svieta i vieka, nije bila izobražena država, gdje nije bilo razlike izmedju pojedinih ljudih, kao i cielih korporacijah. Od starih Grkah i Rimljanah sve do dandanas u svih državah vidimo tu razliku, zato neuvidjam, zašto da upravo kod nas prestane sva različitost, da sve na jedanput niveliramo i da nikakvu različitost kod pojedinih ljudih i cielih korporacijah nepriznajemo. Ako priznajemo, da ima selah bogatijih i siromašnijih, da ima korporacijah, koje stoje na višjem stepenu prosvjete, neuvidjam, zašto da mi pojedinim korporacijam samosviest uzimamo, da tamo dodju, da se na veću slavu dignu. Ako je Virovitica pod imenom trgovišta poznato, ako se hoće na višji stepen dignuti, neuvidjam razloga, zašto ju nebi podupirali, a imamo razlog za to, jer je Virovitica, kako je iz historije poznato, već pod Kolomanom dobila privilegija sa istimi pravami poput inih takovih gradovah. Poznato je takodjer iz historije, da Virovitica dolazi pod imenom „urbs regalis“ i da su pod turskom upravom njena privilegija prestala.

Dakle nevidim razloga, zašto u ovo vrieme, gdje smo uviek pripravni, svakomu pojedinomu članu ili cieloj korporaciji u našoj domovini dobra učiniti, ako zahtieva štogod, što u slobodu ili prava naše zemlje nezasieca, zašto cielu obćinu, koja je obzir zaslužila, nebi podupirali, ako što putem zakonitim zahtieva. Velim putem zakonitim, jer ima

Digitized by Google

isto tako u naših kao i u ugarskih saborih primierah, da su pojedina trgovišta podupirali, kad su se htjeli dignuti na čast gradovah. Mi znamo, da smo tako podupirali Senj, isto tako Požegu i takovih primierah ima i u Ugarskoj. Zato neuvidjam, zašto nebi podupirali i Viroviticu, tim više, što nam to nije na teret i sramotu, čim više naša domovina takovih gradovah ima, koji na višjem stepenu i dostojanstvu stoje.

Josip Briglević. U ovom pitanju imamo četiri mnienja: prvi je predlog peticionalnog odbora, da to nespada na sabor, nego da se svojim putem na kompetentnu vlast odpravi; drugi je predlog g. velikog župana Kukuljevića, da se molba podupira; treći je predlog, da se administrativnomu odboru preda; a četvrti, da se namjestničkom vieću odstupi.

Ja dakle stavljam pitanje:

1) Koji su za predlog peticionalnoga odbora, da se molba odpravi na kompetentnu oblast?

(Očita manjina.)

2) Koji su za predlog g. velikog župana Kukuljevića, da se molba podupira?

(Većina.)

Ostale točke izviešća peticionalnog odbora primljene su kao u zapisniku.

Tim bi sjednica zaključena, a buduća urečena na dan 19. kolovoza t. g.

Digitized by Google

Šesdeset četvrta saborska sjednica 19. kolovoza 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdeset i trećoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne sedamnaestoga kolovoza godine hiljadu osamsto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *A. Uhernika.*

1. Čitan zapisnik 62. sjednice bi svestrano odobren.

2. Županija Sriemska uz dopis svoj od 4/16. srpnja 1861. br. 1036 pošilja ovome saboru više primjerakah najv. patenta od 26. veljače 1861. o carstvenom vieću na shodno razpoloženje.

Dopis ovaj sa svimi primjerci metnut je medju spise.

3. Njekakovi sastavci protuuredno saboru podnešeni po g. Tureku, seoskom bilježniku iz županije riečke, jesu posriedstvom g. podžupana iste županije g. Vončine podnositelju vraćeni.

4. Gosp. podjašprist i župnik kutjevački Ernest Filetić priobćuje zapisnik vrhu preduzetog izbora zastupnika narodnog u Bekteżu, te da je on zastupnikom, a g. Benjuš Kraljević njegovim namjestnikom izabran; ujedno moli, da bi mu se dopust na 4 nedjelje podielio, a za to vrieme rečeni namjestnik da ga izmieni; sabor nije zamoljeni dopust dozvolio, a zapisnik o izboru verifikacionalnom odboru predao.

5. Zastupnik naroda Robert Zlatarović interpelirao je gosp. podpredsjednika, da bi se ubaviestio, je su li turopoljski zastupnici po glasu zaključka ove vis. kuće natrag na sabor pozvani poslie izlazka od 13. srpnja 1861. i jesu li za slučaj njihovog nedošašća novi izbori odredjeni:

Odlučeno je, da se vis. predsjedničtvo saborsko pobrine, da županija zagrebačka za slučaj, ako iztupivši naroda zastupnici povratiti se na ovaj sabor bi uztezali, nove izbore odredi.

6. Predlog gosp. Franje Žužela, da se preuzv. g. ban preko podpredsjednika pozove, da se izvrši zaključak sabora od 15. srpnja 1861. glede gg. velikih županah, koji su bez dopusta odsutni od sabora, bijaše jednoglasno primljen.

7. Izviešće banskog stola od 1. kolovoza 1861 br. 3214 o tom podnešeno preuzv. gosp. banu, da sudbeni stol županije zagrebačke nije pronašao proti uredniku Agramer-Zeitunga službenu iztragu povesti poradi članka lista Agramer-Zeitunga od 2. srpnja t. g. pod br. 150 priobćenog s time, da neka uvriedjeni graničari, na koliko se po istom članku uvriedjene nadju, proti uredniku Agramer-Zeitung po propisu §. 487, 495. k. z. §. 42. tiskovnog reda radi uvrede poštenja kao osobni tužitelji budi sami budi kroz zastupnika pred sudbenim stolom zagrebačkim postupaju, bude na znanje primito.

8. Molba njekojih žiteljah suhopoljskih iz Slavonije, kojom oni mole, da se predmeti o svakovrstnoj potrošarini, o neustavnih porezih i o sadjenju duhana ovome saboru za riešenje predloženi proglase prešnimi i kao takovi na dnevni red stave, priobćit će se petic. odboru.

9. Izaslani odbor o zahtievanoj nagradi saborskih brzopisacah, dnevnicu od 6. fr. a. v. molećih, podneo je svoje izviešće i mnenje: da se svakomu brzopiscu za izradjenu svaku saborsku sjednicu 10 fr. a. vr. plati, — koje mnienje prešlo je u zaključak.

10. G. križevački vel. župan Vukotinović izvješćuje ustmeno, da je administrativni odbor dogotovio 1) svoja viećanja o zadrugah; 2) da je svršeno viećanje o uredjenju občinah; 3) da će predmet o uredjenju sabora takodjer doskora razpravljen biti; u sliedstvu ovog izviešća pozove sabor, da se isti predmeti na dnevni red metnu. Uslied ovog poziva stranom, a stranom

11. Na predlog gosp. zastupnika Vardiana odlučeno bijaše, da g. bilježnik Ivan Vardian sve predloge iz dosadašnjih saborskih zapisnikah kronologičkim redom izvadi i popiše, te ovome saboru predloži za da se dalnji dnevni red ustanoviti uzmogne.

12. Zatim je prešao sabor na dnevni red i viećao o izviešću odbora za zaklade, imenito o narodnom kazalištu.

Poslie čitanog izviešća pročitao je gosp. narodni zastupnik Josip Žuvić predlog zakona o narodnom kazalištu, izradjen po zaključku V. saborskog odsjeka. Nakon poduljeg viećanja zaključeno je na predlog gosp. zastupnika Dragutina Jellačića, poduprtog po gg. velikih županih Vukotinoviću i Kukuljeviću, da se za podporu obstojećeg kazališnog narod. družtva počamši od 1. kolovoza 1861. podpora u mjesečnih 600 fr. a. vr. iz zemaljskih zakladah doznači i izplati tako dugo, dok se pitanje o narodnom kazalištu konačno nerieši po saboru; u koju svrhu će g. podpredsjednik o ovomu zaključ-

*

Digitized by Google

ku preuzv. gosp. bana i visoko namjestničko vieće izviestiti. Nadalje na predlog gosp. narodnoga zastupnika Matije Mrazovića, koji je u ostalom i prvanji predlog podupirao, zaključi sabor, da se imenuje odbor, sastojeći iz gg. velikog župana riečkog Smaića, gg. Vrbančića, Dragutina Jelačića, Žuvića i Vebera, koji će izviešće odbora za zaklade i predlog gosp. Žuvića u pretresivanje uzeti, valjani material iz istih spisah sakupiti, pa saboru ovome shodan predlog uz zakonsku osnovu podnieti za viećanje.

13. Na dnevnom redu bijahu tad zapisnici peticionalnog odbora; najprije čitan bi zapisnik od 22. svibnja 1861. i viećanje sliedećim redom preduzeto.

a) O molbi grada Kostajnice ovome saboru podnietoj, za izposlovanje, da ciela hrv.-slav. vojnička Krajina zastupstvo na saboru trojedne ove kraljevine zadobije, zaključeno je po predlogu istog odbora, da se ova molba na ugodno znanje uzme, pošto je ovaj sabor glede tog predmeta jur shodne korake učinio.

b) Isto tako po predlogu petic. odbora priobćena ponuda gosp. grofa Samuela Keglevića, da želi svoju knjižnicu, sadržavajuću 5492 knjige i više rukopisah za 12,600 a. vr. prodati, predata je odboru za jugoslavensko sveučiliste i akademiju, da o stanju knjižnjice i učinjene ponude pobližja saznade, i ovome saboru svoje mnenje predložiti uznastoji.

c) Na prošnju učiteljskog sbora kr. preparandije i glavnih gradskih učionah zagrebačkih, da se odbor iz sredine sabora za preustrojenje pučkih školah naimenuje i sa novim školskim odborom u porazumljenje i dogovor stavi, predlaže petic. ovaj odbor, da se ista prošnja predade u pretresivanje odboru za jugoslavensko sveučilište i akademiju izaslanom. Predlog ovaj petic. odbora nije primit s toga, što je kroz izaslanje odbora iz sredine sabora prošnji pomenutoj jur udovoljeno, te tako ista prošnja znanja radi ubilježuje se.

14. Stojeći dalje na dnevnom redu zapisnik petic. odbora od 6. lipnja 1861. bijaše čitan i dolazeći tamo predmeti ovako riešeni:

a) Predlog o podupiranju narod. kazališnog družtva, pošto je jur svoje riešenje postigao, nije niti u viećanje uzet.

b) Mnienje odbora petic. na molbu Ivana Čurčića iz sela Budrovca u obć. Draganičkoj, pogorelca, za podporu, primljeno jest i zaključeno, da se ova molba kao u djelokrug ovog sabora nespadajuća, namjestničkom vieću shodne uporabe radi preda.

c) Isto tako glede molbe zagrebačkih obrtnikah, bolje rekuć zanatlijah proti zloporabi slobode obrta, primit je predlog petic. odbora i zaključeno, da se ova molba kao duhu vremena neodgovarajuća zabaci, dočim će obće uredjenje obrtah slieditи svojim zakonitim putem.

d) Na prijavljenje županije zagrebačke iz svoje glavne dne 18. i sliedećih mjeseca svibnja t. g. 1861. držane skupštine, da se narodni vojnički g. 1808. čl. 7. 1812: čl. 2., i 40., 1836. u Ugarskoj pod imenom Ludoviceuma za kraljevinu Ugarsku i trojednu kraljevinu podignuti zajednički zavod nalazi pod nezakonitom upravom, i da je u namjeri, da se prodade vrt k ludovicejskoj sgradi u Pešti spadajući, na i predlog petic. odbora zaključi sabor, da se odmah iz sabora trojedne ove kraljevine Nj. Veličanstvu predstavka podnese: da namienjenu upitnu prodaju ludovicejske bašče ukinuti blagoizvoli, a ostala u pogledu toga zavoda uredit će se zajednički u dogovoru s kraljevinom Ugarskom, u koju svrhu da se povjeri odboru o zakladah, da glavnice od strane trojedne kraljevine na korist Ludoviceuma doprinešene popiše i saboru ovomu izviešće podnese.

e) Uslied molbe zastupničtva Virovitičkog, molećeg, da se mjesto Virovitica na čast slobodnog i poveljenog trgovišta podigne, jeste sabor proti predlogu petic. odbora zaključio, da se molba prositeljah kod Njeg. Veličanstva podupre.

f) Žitelji pl. sela Medvedski-breg Šuškovići mole, da im se pravo podieli, jednog zastupnika na sabor trojedne kraljevine izabrati.

Po mnienju i predlogu petic. odbora zaključeno je, da se ova molba za sada i ovim putem u obzir uzeti nemože, već da se preda odboru sudbeno-administrativnom, kojemu je izradjenje saborskog zakona naloženo.

g) Seljaci obć. Ladučke kotara brdovačkog u županiji zagrebačkoj podnieli su bili molbu na ovaj sabor, da im se njekakovi jošte tlački urbarski težaci, što gospošt. Ladučkoj još sveudilj davati imaju, dokinu.

Po predlogu petic. odbora ovaj predmet, kao u djelokrug ovog sabora nespadajući, nemože se u pretres uzeti, nego će se županiji zagrebačkoj iztraživanja i riešenja radi predati.

h) Učitelji kot. koprivničkog podnieli su molbu ovome saboru:

1. Da se u buduće svim učiteljem glavnih i pučkih učionah u trojednoj kraljevini dade osobni glas u županijskih skupštinah.

2. Da u buduće učiteljstvo pučkih i glavnih učionah od svake županije po jednoga zastupnika na dal.-hrv.-slav. sabor pošiljati pravo imade.

Po predlogu petic. odbora zaključeno je na 1. točku, da se ova molba predade administrativnom odboru, kojemu je povjereno ustrojstvo naše domovine, isto tako i na drugu točku, da se ista molba priobći administrat. odboru, kojemu nadleži izradjenje saborskog zakona.

i) Obćine uzduž ceste karolinske mole, da bi se cesta karolinska popravila.

Po predlogu petic. odbora zaključeno je: pošto riešenje pitanja o karolinskoj cesti duboko zasieca u pitanje o odkupu ceste Ludovicije, to se sada, dok sabor o Ludoviceji ništa neodluči, pitanje o cesti karolinskoj kao s onom o Ludoviceji u savezu stojeće, odgadja na ono vrieme, kad će se o cesti Ludoviceji viećati.

15. Na to je pogl. g. prvi podpredsjednik pozvao kao i s početka sjednice saborske članove, da na sutrašnji dan kao narodjeni dan Nj. Veličanstva kralja našeg izvole prisustvovati svečanoj službi božjoj u prvostolnoj crkvi zagrebačkoj in corpore, — i zatim je dignuo sjednicu u 1½ sat poslie podne i buduću sjednicu ureko na ponedjeljak 19. kolovoza 1861. za 10 satih u jutro.

Na dnevnom redu jeste IV. zapisnik petic. odbora. Zaključeno odobreno, i podpisano.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

A. Uhernik, v. r.
saborski bilježnik.

Digitized by Google

Andrija Uhernik. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Dalje čita predstavku na Nj. Veličanstvo radi toga, što se sgrada „Ludoviceja“ u Pešti upotrebljuje na protivne svrhe. (Vidi u „saborskih spisih.“)

Ivan Vardian. Čita na sabor prispjevše podneske itd. (vidi zapisnik ove sjednice.)

Dalje čita iz zapisnikah izpisane predloge, koji su za prešne proglašeni, te uslied toga kuća ustanovi dnevni red prešnih predmetah (vidi zapisnik ove sjednice.)

Zatim predje se na dnevni red, naime na pretres zapisnikah peticionalnog odbora. (Vidi u „saborskih spisih.“)

Ivan Vardian. Čita prvu točku glede molbe trgovišta Jamnice, da joj se već sada podieli pravo zastupstva na ovom saboru.

Ladislav Balog. Ja bi predložio, da se to odputi na administrativni odbor, koj i onako sa uredjenjem sabora posla ima. (Primljeno.)

Ivan **Vardian.** Čita dalje glede molbe žiteljah civilnog i krajiškog Siska, da se krajiški Sisak sa civilnim spoji, i da mu se naslov slob. i kr. trgovačkog grada podieli.

Moram vis. kuću pozornu učiniti, da je ovaj zaključak peticionalnog odbora nedosljedan. Mi smo glede molbe virovitičke zaključili, da se preporuči, a ovdje je zaključeno, da se molba grada Siska na zakoniti put odpućuje. To dakle nije dosljedno.

Franjo Lovrić. Ja molim, da se glede ove molbe isto učini, što se je glede molbe mjesta Virovitice učinilo, jer ako Virovitica to zaslužuje, to sigurno i Sisak, koj je jedan od najstarijih i najslavnijih gradovah naše domovine. Znamo, da su već Rimljani prije nego su u Ilirikum došli, našli Sisak kao veliki grad. Znamo takodjer, da se je Sisak u svih okolnostih, u sreći i nesreći hrabro branio proti Turkom. Sisak bio je sjedište naših najhrabrijih muževah, koji su Franke i barbare tjerali iz naše domovine. Ako je ikoji grad zasluge stekao, to je sigurno Sisak, koj takodjer kao trgovačko mjesto obzir zaslužuje, da mu se što po njegovoj želji učini.

Ova strana gradjanah moli takodjer, da se vojnička strana sa civilnom spoji, da mogu obje strane jedan prilični trgovački grad sačinjavati; isto moli i vojnički Sisak.

S toga ja predlažem, da se predstavka učini na Nj. Veličanstvo, da bi se vojnička strana iz razlogah u molbenici navedenih odciepila od vojničke krajine i pridružila civilnoj, i da bi onda obje strane kao jedno mjesto dobile naslov slob. i kr. grada. Ovaj naslov je samo čast, a polaštica nikakva. Ja sam tim više za to, što Nj. Veličanstvo neima nikakve koristi od vojničkog Siska, jer dade na godinu samo pet do šest vojnikah na drugu bansku regimentu. Zato mislim, da bi se mogla želja civilnog i vojničkog Siska izpuniti.

Ladislav Balog. Drugo na dnevnom redu stojeće je pitanje krajiško. Ja mislim dakle, da bi se ovaj predmet obustavio, dok se ovo pitanje nerieši. Mi radimo, da se Krajina provincializira, a sada tražimo, da se jedan grad od nje odciepi; tim bi dakle predmievali, da Krajina ima obstati.

Pavao Jakovčić. Kad je odbor peticionalni radio o ovom pitanju, vodio ga je zakon sada obstojeći, i običaj do sada obstojeći u našoj domovini; t. j. odbor nije imao nakane, da se nebi podieljivao naslov slobodnog i kr. grada, to sigurno niti ikoji član sabora pred očima neima, dapače da svaki postigne, što mu po pravu ide; nego odbor peticionalni vladao se je po zakonu. Po zakonu pako znamo, da podieljivanje poveljah za naslov slob. i kr. gradovah kao i trgovištah nepripada saboru, nego ustavnomu kralju. Zato je ondje odbor odredio, da se ovo pitanje samo na svoj tečaj odputi, jer za ovaj naslov nije dosta samo želja naroda, nego i druge obstojateljnosti i dokazi, koji za temelj ovog naslova služe.

Kad je dakle odbor zaključio, da se ovakve molbe na zakoniti tečaj odpućuju, mislim, da će vis. sabor to odobriti, jer mislim, da time nisu želje i prava nijedne obćine zapriečene, nego samo na onaj put odvratjene, kojim će najprije i najsigurnije svrhu postići.

Robert Zlatarović. Uvažavajući razloge po gosp. Lovriću navedene, i važnost Siska kao trgovačkog mjesta, moram priznati, ako ikoje mjesto, to sigurno Sisak zasluži, da se za njega zauzmemo. Zato predlažem, da predlog g. Lovrića jednoglasno primimo.

(Sa svih stranah: primamo.)

Ivan Vardian. Čita dalje glede predstavke županije zagrebačke, da se velikaši: Josip barun Šokčević, grofovi Gjuro i Antun Jelačić, Miroslav Kulmer i Julio Janković, baruni Mirko i Metel Ožegović, Jos. Neustädter i Dragojlo i Slavoljub Kušlan kao velikaši trojedne kraljevine uzakone i zaprisegnu.

Avelin Ćepulić. Moram iskreno kazati, da nisam za ovaj predlog, jer sam proti svemu, što se duhu vremena protivi. Ja sam ustavan čovjek, i kao takav nemogu u 19. stoljetju biti za to, da sada barone imenujemo i povlastice dielimo. Ja sam in principio za to, da se ovaj predlog zabaci. Imenovanje grofovah i barunah imalo je svoju svrhu prije, ali sada mislim, više ne. Za grofove i barune imenovali su se ljudi, koji su se stranom inteligencijom, stranom imutkom odlikovali; sada na temelju ravnopravnosti, na temelju izobraženosti mislim, da je ovaj monopol prestao, jer se inteligencija može širiti u svih stališih. S toga mislim, da se ovo sa našimi konstitucionalnimi zakoni nebi slagalo. Zakon kaže, da se onaj, koj hoće indigenat zadobiti, ima prijaviti saboru, i sabor ga može kao takvog inartikulirati ili ne. Nu da se tudji grofovi i baroni kao takovi inartikuliraju, tomu primjera neima. Grofovi i baroni bivaju u nas kroz indigenat. Pitanje je sada, imadu li ova gospoda indigenat ili ne. Ja držim, da su ova gospoda per indigenatum successivum vel tacitum već sinovi ove domovine. Gg. Kušlan i Janković su članovi ovog sabora, što nebi mogli biti, da nisu indigenae. Oni dakle kroz indigenat traže naslov. Poznato nam je, da je prigodom ugarskog sabora od god. 1840. više takovih baronah i grofovah postalo, ali svi kao indigenae.

Buduć se to neslaže sa duhom vremena i buduć se to protivi pozitivnim zakonom, jer ova gg. netraže samo indigenat, nego naslov grofa ili barona i indigenat, zato sam ja toga mnienja, da se to in principio zabaci.

Ja bi u ostalom, per concessum, ako bi vis. sabor na molbu moljiteljah pristao, toga mnienja bio i predložio, da bi se ovoj gospodi podielilo, što traže, nu pod tim uvjetom, kao što je to često bivalo, da podpunu taxu, naime 2000 dukatah polože; nu za to nisam podnipošto, da im se dade glas i mjesto u saboru.

Antun Stojanović. Ja glasujem za to, da se predlog gosp. Ćepulića u nikakav obzir neuzme. On kaže, da se ovaj predlog in principio zabaci. Mi tražimo, da nam se ustav povrati, onda ćemo znati, kako ćemo se na ustavno urediti.

Barun Kušlan. Kao interesent mogu samo toliko primietiti, da se g. Ćepulić jako vara, ako misli, da se traži indi-

Digitized by Google

genat. Neka on razliku čini medju baronom Kulmerom i Neustädterom, koji su molbenicu dali, i medju onim, koje je županija priporučila. Županija je to zato učinila, jer je htjela saboru priliku pružiti, da svoje pravo izvršuje, koje već od Marije Terezije izvršivao nije. To se zna, da indigenat sada povlasticah neima, sada je to samo prividna povlastica, da mogu kao velikaši u saboru sjediti. Nu ja mislim, da će i to prestati, te da će poslje uredjenja sabora samo jedna komora biti. Ja se od moje strane odričem predloga po sl. žup. zag. učinjenog.

(U obće: redakcija, koja bi i primljena.)

Ivan Vardian. Čita dalje glede predloga n. z. Vončine, da se grad Novi proglasi poveljenim trgovištem, i glede jednake molbe obćine Krašićke.

Ivan Vončina. Ja bi predložio, da sabor dosljedan ostaje glede toga predmeta, i ovu molbu priporuči, jer isti razlozi, koji za Viroviticu govore, obstoje i za Novi.

Novi bio je u staro vrieme grad, i kako u molbi navedena izvorna diploma svjedoči, uživalo je mjesto osobitih povlasticah.

Nu kad je primorje poslje pogubljenja Frankopanah pod upravu Krajnsku palo, izgubilo je prijašnje svoje povlastice, a i Novi našao se svih svojih pravah lišen.

S toga ja predlažem, da čim se ovdje neradi o povlasticah, da bi se ova molba s preporukom vis. sabora odputila na zakoniti put.

Avelin Ćepulić. Opet moram na temelju istog principa kao prije kazati, ako ćemo dozvoljivati privilegia, ili priporučivati takve molbe, onda će danas sutra ciela Hrvatska i Slavonija privilegiranom zemljom postati, i mi ćemo sami u saboru u najveće protuslovje doći.

G. Stojanoviću moram odgovoriti; on kaže, neka se mi držimo ustava. I ja to kažem, da ustav čvrsto držimo, ali duh ustava, ne pako ono, što je trulo i što nije potrebno, jer ako to hoćemo, onda ćemo i vukodlake i vještice na Markovom trgu žgati. — Držimo se mi načela: nihil de nobis sine nobis, jer u tom stoji jezgra našeg ustava.

Antun Stojanović. Neimam u ovom predmetu drugo ništa navesti, nego što sam prije kazao, a da bude gosp. Ćepulić bolje uvjeren, moram još reći, da dok će biti svieta, biti će i razlike, a nijedan ustav neće to nikad drugačije urediti, niti možemo mi, kako on misli, iz toga tabulam rasam napraviti.

Ivan Vončina. G. Ćepuliću moram odgovoriti, da se ovdje neradi o nikakvom novom privilegiumu, nego o povratu starih nepravdom okrnutnih pravah.

Antun Vakanović. Ja scienim, da visokoj kući dolikuje, da u tako važnom pitanju, kao što je pitanje glede podieljenja privilegijah, stalno načelo izreče.

Svakomu je poznato, da je naše plemstvo do g. 1848. imalo neizmjernih privilegijah, i da je ono svoje povlastice na oltar domovine položilo, za da bratinstvo medju narodom vlada.

Ja sam istog mnienja, kao takodjer jučer u istom pitanju, i slažem se sa g. Ćepulićem, da sadašnje vrieme zahtieva, da se samo razlika čini izmedju ljudih izobraženih i neizobraženih. Ove su dvie razlike, za druge razlike sadašnja civilizirana Evropa nezna.

Zato ja opetujem, da se vis. kuća ovdje drži stalnog načela, ili da se privilegija još dalje diele, ili ne.

Ako visoki sabor želi, da se još i nadalje podieljivaju, onda bi i ja bio za Viroviticu i Sisak.

Ja sam proti svakoj privilegiji; gradovi neka se razlikuju po njihovom blagostanju, ljudi po izobraženju, ali ne po kojekakvih papirnih prednostih.

Robert Zlatarović. Ja bi se slagao sa g. predgovornikom, da se radi o podieljenju privilegijah; nu ovdje se radi samo o podieljenju naslova, a nikakvih većih pravah. U našoj domovini ima više takovih miestah, koja su zasluge stekla. Ako je to njihova želja, neuvidjam zašto nebi ovu želju podupirali, i njihovom ponosu hranu pružali. Ja dakle glasujem za predlog g. Vončine.

Josip Briglević. Koji su za predlog g. Vončine?

(Kad se ustajom nemogaše razabrati, da li je većina ili ne, glasovalo se javno, te glasovahu 35 za, a 14 proti predlogu, 11 n. z. nije glasovalo.)

Andrija Uhernik. Budući da je molba obćine Krašić istimi razlozi poduprta, mislim, da se glede nje isto zaključi, kao glede mjesta Novog.

Antun Starčević. Ja sam proti načelu podieljievanja novih povlasticah. Ja sam glasovao za Novi, jer se nije radilo o podieljenju nove povlastice, nego samo o povratu starih. Ja neznam, da li je Krašić ikada trgovište bio.

Adolfo Veber. Ja ću samo to primietiti, ako molbu obćine Krašić podupremo, onda ćemo cielu domovinu morati učiniti trgovištem, a sela će onda prestati; pa neima razloga, zašto bi ovo malo mjestance ovu čast imalo.

(Primljena redakcija peticionalnoga odbora.)

Ivan Vardian. Čita dalje glede molbe kaptola krbavsko-modruškog, iz 6 točakah sastojeće mnienje odbora. (Vidi u „sab. spisih.“)

Mato Mesić. Peticionalni odbor predlaže visokomu saboru, da molbu prečastnoga krbavsko-modruškoga kaptola ustupi kr. namjestničkomu vieću. Odbor je to učinio, jerbo mu se je bez dvojbe činilo, da u molbi preč. kaptola neima ništa takova, što bi moglo biti predmetom viećanja u ovom zakonodavnom tielu. Nu ja se š njim upravo u tom neslažem, te zato i nemogu u svem pristati na njegov predlog.

U molbi, o kojoj je sada rieč, imade takovih točakah, koje se tiču samo mene, kanoti zastupnika krb.-modruškoga kaptola, u kojih je naime izražena volja preč. kaptola, kojoj bi ja imao biti tumačem u onom slučaju, kada bi se u ovoj visokoj kući njeka pitanja zametnula; u njoj ima nadalje i takovih točakah, koje nesmjeraju na to, da se štogodj iznova ustanovi, nego da se već stvorene naredbe izvrše; i to po svojoj naravi neide amo, nego se punim pravom upućuje na izvršujuće vlasti. Nu jedno je još u molbi, što po mojem mnienju svakako ova vis. kuća riešiti ima, a to je ona točka, u kojoj preč. kaptol moli, da mu se zakonom odredi naknada za izgubljenu desetinu.

Znano je gospodi zastupnikom narodnim, da je naš sabor g. 1848. u 27. čl. od svoje strane uzakonio ukinuće urbarskih službah i daćah i crkvene desetine, te da je u istom članku izrekao, da će vlastelom zemlje naknadu dati. Dogadjaji, što su u brzo za tim sliedili, učiniše, da se ova potonja odluka nije mogla izvesti ustavnim putem; nu izvedena je ipak poznatimi nam patenti i to takovim načinom, koji će i ovo zakonotvorno tielo, kada o tom rieč bude, sbog prevažnih razlogah bez dvojbe i od svoje strane odobriti. Nu ista ona neustavna vlada, koja je vlasteli našoj odredila naknadu, odredila ju je takodjer i onomu dielu svećenstva, koje je ukinućem crkvene desetine lišeno bilo ili svih ili skoro svih svojih dohodakah. Neoborivi zahtjevi pravde i pravice sklonuti će bez dvojbe ovaj visoki sabor, da i tu stranu dotičnih patenatah sa svoje strane pozakoni.

Digitized by Google

Nu reći će mi se: ako se sve to tako i sbude, kao što ti misliš, koja korist odatlje tvomu kaptolu? Ta on je kaptol i kao takov spada medju više svećenstvo, a 56. §. patenta od 2. ožujka g. 1853. naročito veli, da desetinska naknada pripada samo nižemu kuratnomu svećenstvu. Na prvi mah se čini, da je i zbilja stvar, koju idem zastupati, vrlo desperatna; nu ako ju samo malo točnije označim, odmah će svatko uvidjeti, da je podpuno jasna i sasvim pravedna.

Kaptol, koji ja zastupam, jest capitulum curatum, t. j. takov kaptol, kojega članovi obavljaju iste one dužnosti, koje obavlja ino kuratno svećenstvo. Podieljen na tri kolegija, u Novom naime, Bribiru i Bakru, ima on u svakom od tih miestah svoju župu, u kojoj kanonici župničko zvanje obavljaju.

Da mi se nereče, da razlažem stvari, koje bi na svom mjestu bile u školi kakovoj, ali ne u sabornici, reći ću samo njekoliko riečih o sgodah i nesgodah toga kaptola, u koliko to spada na moju stvar, da dokažem naime kako je krb.-modruški kaptol dospio u ono stanje, u kom se danas nahodi. — U staro doba bijaše i krb.-modr. kaptol poput inih kaptolah u našoj zemlji ustrojen, a tako isto i nadaren obilnimi dobri i imanji. Nu kao što su u obće oni predieli naše domovine, na koje se je krb.-modr. biskupija protezala, počam od 15. vieka težke jade trpjeli od divljih Turakah, tako postiže ta ista nemila kob i krb.-modr. kaptol. Njegova dobra i imanja popali nesmiljen neprijatelj kršćanskoga imena. Razorivši napokon Turci g. 1493. Modruš, stolicu biskupa i kaptola krb.-modruškoga, pribježe slavni krb.-modr. biskup Krištofor sa svojim kaptolom u Vinodol, te tu razdieli kanonike na više miestah, u kojih su se imali baviti duhovnim pastirstvom, živući od desetinah, što im ih je narod davati morao. Eto početka raznih kaptolskih sborovah, koji su ujedno duhovno-pastirsko zvanje obavljati imali. Njeke od ovih sborovah pretvori ugarska komora faktično g. 1809. u plovanije, koje su nadarene kaptolskimi dohodci, a napokon ostadoše samo tri sbora, naime u Novom, Bribiru i Bakru, kojih svaki mora imati po kralj. odluci od 2. veljače godine 1844. po tri kanonika.

Iz ovoga se vidi, da je kaptol krb.-modruški capitulum curatum; i zato se on tako smatra i nazivlje i u papinskih bullah i u kraljevskih rezolucijah.

Kaptol je do g. 1848. dobivao desetine svoje, i to mu bijaše jedini izvor dohodakah; g. 1848. pako, kada je desetina ukinuta, ostade bez ikakova dohodka. U tako jadnu stanju, nedobivajuć od nikuda nikakove plaće ni dohodka, probaviše kanonici više godinah, dok nije ministarstvo odredilo, da im se svakomu plaća po 300 for. na godinu.

Kašnje odluči Nj. Veličanstvo previšnjom odlukom od 24. ožujka g. 1855., da svaki kanonik dobiva po 500 for. na godinu iz ovozemne vjerozakonske zaklade, nu samo kao predujam, koji će se morati vratiti iz desetinske naknade, koju bi imao kaptol dobiti (ministar. naredba 24. ožuj. 1855.)

Gospodo, ja mislim, da sam dokazao, da kanonici krb.-modruškoga kaptola idu u vrst onoga svećenstva, koje se bavi duhovnim pastirstvom i da za sada neimaju inih dohodakah osim onoga predujma, što im se daje na račun desetinske naknade, koju bi imao dobiti krb.-modr. kaptol.

Zato mislim, da je posvema pravedno, da se i na krb.-modr. kaptol protegne ona blagodat, koja je izkazana ostalomu kuratnomu svećenstvu, koje je ukinućem crkvene desetine bilo lišeno svojih dohodakah. To zahtieva pravna dosljednost; jerbo ako je ostalomu kuratnomu svećenstvu dana desetinska naknada, valja da bude dana i krb.-modr. kaptolu, koji obavlja sve dužnosti kuratnoga svećenstva; to zahtieva pravednost: jerbo neima ništa pravednijega, nego da se provide dostatnimi sredstvi života oni, koji za obće dobro posluju. — Ove je razloge uvažila i prijašnja vlada, te je, kao što sam već spomenuo, u načelu izrekla, da će se krb.-modruškomu kaptolu naknada podieliti.

Ovako stvar smatrajuć, predlažem visokomu saboru, da izvoli stvoriti zakonski članak, kojim bi se ustanovilo, da krb.-modr. kaptol ima dobiti naknadu za izgubljenu crkvenu desetinu, i to ne samo za buduća vremena, nego i za ono vrieme, što je izteklo od ukinuća crkvene desetine.

Nu ako bi visoki sabor scienio, da se takov članak na korist krb.-modr. kaptola nemože stvoriti, prije nego bude pozakonjeno ono, što je već dosad učinjeno na korist ostaloga kuratnoga svećenstva: onda bih predložio visokomu saboru, da sada samo u načelu izreče, da priznaje pravednost molbe krb.-modr. kaptola, nu da će zakonski članak o pripadajućoj mu naknadi onda stvoriti, kada dodje u saborsko pretresivanje zakonski predlog „o ukinuću crkvenog desetka," što ga je učinio narodni zastupnik g. Makso Piškorec.

Makso **Piškorec.** Ako g. predgovornik pri drugoj strani svojega predloga stane, onda bi se ja s njim podpuno slagao. Nu ako on već sada naknadu ili odštetu za izgubljenu crkvenu desetinu predlaže, dočim u mojem predlogu razlozi za nikakovu naknadu vojuju, to se š njim neslažem.

Ja dakle glasujem za to, da se ovo pitanje odgodi, dok se nebude ex professo radilo o ukinuću crkvene desetine.

Gjuro Križanić. Na koliko sam ja g. zastupnika kaptola krb. modruškog razumio, to je ova naknada u načelu već priznana. Ako to stoji, onda neuvidjam razloga, zašto bi se u stvaranje kakvog zakonskog članka upuštali, jer oblasti, koje imadu izvesti ono, što je zaključeno, još obstoje; dakle mislim, da odputimo ovu stvar na one oblasti.

Antun **Stojanović.** Ja moram opaziti, da nalazim u govoru i motivaciji g. zastupnika modruškog protuslovje. Kaptol modruški ili je tako zvani „curatni", ili je kaptol „de nomine." Ako je kaptol de nomine, neuvidjam razloga, da bi ciela zemlja uzdržavala kaptol, koj sam klice života u sebi neima. Ako je pako curatus clerus, naime ako obavlja brigu parokialnu, nemogu pojmiti, kako je moguće, da su oni župnici, bez da se od župničke službe uzdržavati mogu.

Ja scienim, da ovaj predmet nije sposoban za riešenje, i ako stoji, što je g. zastupnik modruški kazao, onda bi treba bilo, da se ovaj kaptol, koji neima nikakove svrhe i nikakvih dohodakah, dokine, ne pako, da se ciela zemlja prisili kojekakve kaptole i kaptolčiće uzdržavati, kad neimaju sami klice života.

Ja sam dakle toga mnienja, da se ovaj predmet pretrese i onda rieši, a nikako nemožemo to brevi manu svršiti.

Franjo Rački. Ja pristajem sasvim uz g. Mesića. Naknada nije nikakva milost, nego isto pravo, kako ide i vlastelinu. Kaptol krb. modruški imao je desetinu do godine 1848., kao i ostalo svećenstvo, i spada u broj kaptolah kuratnih. Ako je doznačena naknada ostalomu svećenstvu, tako se mora i kaptolu modruškom naknada dati.

Ovdje neima spomena o kojekakvih kaptolčićih, jer ovaj kaptol je od tri sbora, koji jedan kaptol sačinjavaju.

Ostalo je sve g. Mesić razložio, uz kojegà sasvim pristajem, i vis. saboru ovaj predlog priporučam.

Slavoljub Vrbančić. Predmet glede odštete desetine za kaptol modruški nemože se sada u pretres uzeti iz uzroka, što sabor neima u načelu za nikoga naknadu izreći. Što je ab-

Digitized by Google

solutna vlada učinila, u to se pojedince nemožemo upuštati, nego mislim, da će sve ovo u pitanju urbarialskih i desetinskih odnošajah doći u pretres, i onda će se u načelu izreći, hoćemo li, i komu da hoćemo dati odštetu. Što se je svećenstvu dalo ili oduzelo, u to se sada pojedince nemožemo upuštati; zato mislim, da mi kao zakonotvorno, tielo nemožemo stvarati posebni zakon za kaptol modruški.

Pavao Batagliarini. Ja se podpuno slažem sa predlogom učinjenim po g. Mesiću glede kaptola modruško-krbavskog. Meni je kao gradjaninu bakarskom dobro poznato, da ondje živuća dva kanonika obavljaju službu župničku.

Do god. 1848. imali su desetinu, kao jedini izvor iz kojeg su živili. Imadu zbilja njekakvu podporu od 500 fr.; ali to je milost, koja im se može uztegnuti, kad se hoće. Sada je pitanje samo, da li je ovaj kaptol curatni clerus, onda mu pripada odšteta, i mislim, da se u načelu pripozna, da mu pripada odšteta za desetinu.

Avelin Čepulić. Samo proti onom izrazu hoću da se ogradim, gdje se kaže, da bi se načelo izreklo, da pripada kaptolu modruškom odšteta, da je to quasi urbarialitet.

Ja sam rodjen Bakranin, i meni su ondašnje okolnosti poznate; tamo nikada nije bio nikakav urbarialitet, nego ja scienim, da su ona prava uslied zakonah i to god. 1848. silom ukinuta.

Ako bi administrativna vlast u tom obziru što učiniti mogla, ja nisam proti tome; jer čitavo ovo pitanje, kako sam tumačenje shvatio, spada na administrativnu vlast; zato mnijem, da se ovaj predmet prosto na administrativnu vlast odputi.

Antun Starčević. Mislim, da kaptol modruški, prije nego je utekao u Bakar, Bribir i Novi nije o rosi živio, nego da je svoja posjedovanja imao i od njih živio, kao ostalo svećenstvo; neka mu se ova posjedovanja, od kojih je protjeran, povrate, jer znamo, da je bečka vlada senjskom kaptolu uzela najljepše šume i najljepša imanja. Neću se u to upuštati, možemo li za to dati odštetu ili ne, nego mislim, da je naša dužnost, ovaj kaptol pozvati, da iztraži što je imao, koje zemlje i posjedovanja, prije nego je od Turčina bio protjeran, pa da se onda obratimo na Nj. Veličanstvo, da se to iz bečkih kasah povrati. A naša stvar to nemože biti, da bi mi ovo breme na se uzeli, jer je pučanstvo tamo vrlo siromašno. Ja dakle opetujem, nek se iztraži, što su ovi kaptoli prije imali, da im se povrati, i da se krivac, koj si je to prisvojio, na račun pozove.

Mato Mesić. Ja sam posve drugačije shvatio stvar, nego gg. govornici. Ja mislim, da u ovoj stvari može jedino zakonodavno tielo odlučiti, a nipošto administrativna vlast.

Ja mislim, da cielo ovo pitanje o naknadi desetine, koja je dana vlastelinstvu i svećenstvu, mora biti predmetom većanja saborskog, i istom onda, kad se vis. kuća izjavi, biti će uzakonjeno.

Ono, što ja predlažem, nije ništa drugo nego nastavljanje prava o naknadi za desetinu, što je dana crkvi.

Medjutim preporučujem uvaženju gospode zastupnikah poglavite razloge, što sam ih naveo, naime: da je krb.-modruški kaptol capitulum curatum i da nije imao drugih dohodakah osim desetine.

Ako hoćemo, da ovaj kaptol dalje obstoji, moramo prema zaslugi, koju ima za obće dobro, jer administrira tri župe, nastojati, da se i njemu ona blagodat izkaže, koja je već velikoj strani ostaloga svećenstva izkazana. Zato uvidjam vrlo dobro, da bi visokoj kući malo mučno bilo sada već stvoriti zakonski članak na korist krb.-modruškoga kaptola, te ostajem samo kod druge strane predloga, da visoki sabor sada samo izreći izvoli, da prizna pravednost molbe kaptola krb.-modruškog, i da će onda istom načiniti zakonski članak, kad će predlog narodnog zastupnika g. Piškorca o ukinuću crkvene desetine u meritorni pretres doći.

(Ovaj predlog bi primljen većinom glasovah.)

Ivan Vardian. Čita dalje mnienje pet. odbora glede molbe učiteljah kr. poveljenih trgovištah Mrkopolje, Ravnagora i Vrbovsko radi penzije.

(Primljen predlog peticionalnog odbora; vidi zapisnik.)

Čita dalje glede molbe obćine Bušetinske.

(Primljen predlog peticionalnog odbora; vidi zapisnik.)

Čita dalje glede glasbenog zavoda u Zagrebu.

(Primljen predlog peticionalnog odbora; vidi zapisnik.)

Antun Vakanović. Ja imam sasvim kratak predlog:

Naš g. vice-ban ima po zakonu odvjet u saboru, ali neimamo sreću viditi ga u našoj sredini.

Ja čujem, da se zato ustručava doći, jer nije pozvan kroz banski list. Zato predlažem, da molimo g. podpredsjednika, da se kratkim putem obrati na sv. bana, da ga pozove. (Primljeno.)

Kažimir Jelačić. Ja mislim, da bi g. podkapetana isto tako pozvali. (Primljeno.)

Josip **Briglević.** U četvrtak 22. t. m. držati ćemo bližnju saborsku sjednicu.

Digitized by Google

Šestdeset i peta saborska sjednica 22. kolovoza 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdeset i četvrtoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne devetnaestoga kolovoza godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića,* a uz bilježenje g. *Ivana Vardiana.*

Nakon otvorene sjednice i kontroliranja toga, da su narodni zastupnici sakupljeni u dovoljnom broju, indi da kući pripada sposobnost zaključivanja, čitan i s malimi promjenami odobren bi zapisnik 63. saborske sjednice od 17. kol. 1861.

Čitana i odobrena bi predstavka na Nj. kr. apoštolsko Veličanstvo upravljena toga radi, što se sgrada „Ludovicea" u Pešti upotrebljuje na protivne svrhe, i što bečka vlada namjerava dotičnu bašču prodati.

Tim povodom bude odnosni zaključak 63. sjednice na predlog narodnog zastupnika baruna Kušlana onamo razjasnjen, da se imade ne samo prodaja rečenog vrta obustaviti, već takodjer da se imadu glavnice zavoda Ludovicejskog neustavno u Beč potegnute i ondje rukovodjene kraljevinam Ugarskoj i Hrvatsko-Slavonskoj povratiti, za da glede njezina opredieljenja sabori ugarski i hrvatsko - slavonski uzmognu porazumno načiniti s uspjehom dalnje naredbe. U tom smislu izpravljena bi takodjer rečena predstavka.

Vjerovnice opetovano izabranih zastupnikah naroda za ovaj sabor g. grofa Julija Jankovića za kotar Kutinski, u kom bi za njegova zamjenika izabran g. kanonik zagrebački Franjo Milašinović, i g. Skendera Tompaka za kotar vučinski, kao i za novoizabranog zastupnika podjašprišta i župnika Pavla Stoosa za kotar pokupski, odpućene su na verifikacionalni odbor, a g. Pavlu Stoosu dozvoljen bi zamoljeni 14-dnevni dopust, pošto je on jur u Zagreb na sabor bio prispio, i radi bolesti morao se kući povratiti.

Uslied izviešća bilježnika g. Vardiana o predmetih za prešne proglašenih ustanovljen bi dnevni red, kako sliedi: poslje stojećeg na dnevnom redu predmeta o uredjenju granice i o uredjenju najvišjih, višjih i nižjih učionah:

a) predlog o zadrugah;
b) predlog o uredjenju občinah;
c) predlog o uredjenju sabora, s kojim se imade spojiti predlog narodnog zastupnika Svetozara Kuševića o tom, da se zastupnikom naroda na saboru nedavaju naputci;
d) svi predlozi odnoseći se na uredjenje urbarskih odnošajah, amo razumievajuć takodjer dotične predloge narodnih zastupnikah Mirka Hrvata, Makse Piškorca, Janka Šviglina i Josipa Bračevca.
e) predlog krajiškog zastupnika Torbice o gradjenju ceste od male Kapele preko Jesenice na Škare u otočku pukovinu.

Zatim bude kao prešan na dnevni red stavljen na dalje:

f) predlog narodnog zastupnika Janka Gvozdanovića o gradjenju željeznice od Zagreba u Karlovac.

Na predlog narodnog zastupnika Fr. Kuhara podnieti će se Nj. kr. apoštolskomu Veličanstvu predstavka toga radi, da se nova željeznička postoja kod Podsuseda opredieli.

Zatim prodje kuća na dnevni red naime na pretresivanje zapisnikah peticionalnog odbora; uslied česa budu sliedeća zaključena:

a) Molba plemenite občine poveljenog trgovišta Jamnice, da joj se već sada podieli pravo zastupstva na ovom saboru, odpućena bi na administrativni odbor za pretresivanje prigodom predloga o uredjenju sabora;
b) uslied molbe žiteljah civilnog i krajiškog Siska podnieti će se Nj. c. kr. Veličanstvu predstavka o tom, da se vojnički Sisak već sada odmah oslobodi od vojničke uprave i sa civilnim Siskom spoji u jedno tielo, i da se tada občinskim tako spojenim mjestom naslov slobodnoga i kr. trgovačkog grada milostivo podieli;
c) na predstavku županije zagrebačke, da se velikaši, naime Josip barun Šokčević, ban trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, grofovi Gjuro i Anton Jelačić, Miroslav Kulmer i Julio Janković, baruni Mirko i Metel Ožegović, Josip Neustädter i Dragojlo i Slavoljub Kušlan, kao velikaši ove trojedne kraljevine uzakone i zaprisegnu, odlučeno bi po predlogu peticionalnog odbora, da se obzirom na članak 3. god. 179$^{0}/_{1}$., polag kojeg samo zakonito krunjeni kralj može podieljivati povlastice u obsegu kraljevinah Ugarske, Hrvatske i Slavonije, gg. baruni Gjuro i Antun Jelačić i Miroslav Kulmer, i Julio plemeniti Janković kao grofovi, zatim preuzv. gosp. ban Josip Šokčević, Mirko i Metel Ožegović kao baruni u zakonik ove trojedne kraljevine nemogu u ovaj par uvrstiti, pošto su po nekrunjenom kralju na ota dostojanstva povišeni, dočim se gospoda baruni Josip Neustädter, Dragojlo i Slavoljub Kušlan kao baruni i velikaši u zakonik trojedne kraljevine budu

Digitized by Google

uvrstili, ako pred saborom valjano izkažu, da su barunsku čast stekli po zakonito krunjenom kralju ugarsko-hrvatskom. Prenavedeni zaključak glede baruna Kušlana bude učinjen negledeć na to, što je on izjavio, da je razlika medju uzakonjenjem velikašah, i medju podieljivanjem indigenata, da je županija zagrebačka predlog ovaj učinila jedino toga radi, da se saboru trojedne kraljevine pripadajuće pravo uzakonjenja velikašah na novo uzmogne izvršivati, i da se on u slučaju, ako bi se mislilo kroz to podieljivati kakove blagodati i prednosti, otih odriče, kao što on za oto nije niti podnio molbe;

d) na molbu g. narodnog zastupnika Ivana Vončine, da se negdašnji prastari kraljevski grad Novi u Vinodolu proglasi poveljenim trgovištem, bude proti predlogu peticionalnog odbora, buduć se ustajom nemogaše većina saznati, kroz javno glasovanje sa 35 proti 14 odvjetom, pošto 11 narodnih zastupnikah izjavi, da u tom predmetu glasovati neće, zaključeno: Nj. kr. apoštolskom Veličanstvu predstavkom preporučiti otu molbu za previšju dozvolu;

e) molba obćine Krašić, da se podigne na čast kralj. poveljenog trgovišta, bude po predlogu peticionalnog odbora zabačena, pošto za podupiranje ote molbe kod previšjeg prestolja neobstoje dovoljni razlozi;

f) glede molbe prečastnog kaptola krbavsko-modruškog 1) da taj kaptol imade na dalje obstojati, 2) da mu se naknada desetinska od godine 1848. dozvoli, 3) da spada u broj kaptolah kuratnih, 4) da se redovita plaća ne samo kanoniku župniku, već i ostalim kanonikom opredieli, te u slučaju smrti kojeg člana ostalim članom kolegija po starodavnom običaju izplati, 5) da mu mise vjekovito obvezane na istih mjestih, i nadalje ostanu, 6) da se kanonikom konak in aequivalenti opredieli: predložio je odbor peticionalni, da se ota molba kr. hrv.-slav. namjestničkom vieću odstupi. Proti tomu predlogu predloži zastupnik istog kaptola g. Matija Mesić, molbu otu sasvih stranah podužim gororom podupirući, da bi visoka kuća pravednost ote molbe priznala, i riešenje iste molbe odgodila na ono vrieme, kad se bude viećalo o predlogu g. narodnog zastupnika Makse Piškorca o crkvenoj desetini.

Poslie živahne stranom za, a stranom proti tomu predlogu vodjene debate odustane g. predložitelj Mesić od prve strane tog predloga, te bude znamenitom većinom druga stran istog predloga primita, naime, da se taj predmet odgadja na ono vrieme, kad se bude viećalo o predmetu g. Piškorca o crkvenoj desetini.

g) Molba učiteljah kr. poveljenih trgovištah Mrkopalj, Ravnagora i Vrbovsko, da su oni bili od njegda smatrani kao komorski činovnici, i kao takovi imali pravo na pensiu iz komorske blagajne, pa da to sada nebiva, i da im obćine neplaćaju redovito plaću: imade se po predlogu peticionalnog odbora odstupiti kr. hrv.-slav. namjestničkom vieću shodnog uredovanja radi, s tim dodatkom: da isto na uzdržavanje pučkih učionah svu svoju zvaničnu pomnju obrati.

h) Molba obćine Bušetina u kotaru virovitičkom, da se urbarne paševine do konačne segregacije u onaj prostor i uživanje privedu, kako bijahu prije god. 1848., isto tako molba žiteljah kot. Čabarskog, Delničkog i Ravnogorskog, da se njima povrate prastara prava drvarije za gradju i za oganj iz vlastelinskih šumah: uzima se na znanje, buduć se u saborskom pretresivanju nalaze razni i mnogobrojni zakonski predlozi o uredjenju odnošajah urbarskih.

7) Uslied molbe družtva prijateljah muzike u Zagrebu, radi njegovog proglašenja za zemaljski zavod, radi novčane podpore i radi podignuća tog zavoda na narodni glasbeni konservatorium bude po predlogu dotičnog odbora, stavljenom u zapisnik od 19. srpnja 1861., jednodušno zaključeno: da se družtvo prijateljah glasbe u Zagrebu i njegova glasbena učiona ovim proglašuje za narodni zemaljski glasbeni zavod i da mu se stalna podpora u godišnjih osamsto forintih a. v, iz zaklade regnikolarne od prvog studena 1861. počamši dozvoljuje, a da se preustrojenje tog zavoda u narodni glasbeni konservatorium i potrebito takovog konservatorija dotiranje na bolja vremena odgadja.

8) Na predlog g. nar. zastupnika Antuna Vakanovića bude zaključeno, da se g. saborski podpredsjednik obrati na preuzvišenog gosp. bana ove trojedne kraljevine, u tu svrhu: da se gospoda kraljevinah ovih podvojvoda grof Gjuro Jelačić i podban Ivan Zidarić, pošto su časti ove zakonitim načinom postigli, prisegu pred ovim saborom položili, i pošto njim uslied toga pravo mjesta i glasa na saboru trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske po starom običaju i zakonu pripada, na sabor ovaj pozovu banskim pismom.

Poslie toga zaključi g. predsjedatelj ovu sjednicu, urekavši buduću na dan 22. kolovoza 1861. u 10 satih prije podne, pošto se sjednica dne 20. i 21. kolovoza 1861. radi blagdana Stjepana kralja i kraljevskog sajma nemože držati.

Josip Briglević, s. r. podpredsjednik. — *I. Vardian, s. r.* bilježnik.

Ivan Vardian. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Josip Briglević. Priobći saboru ustmeno, da je u smislu interpellacije g. zastupnika Vakanovića glede poziva podbana i podkapetana na sabor, govorio sa sv. banom, koj mu obrekne, da će se banski poziv na podbana bezodvlačno odpraviti, a podvojvoda, koj je iz zdravstvenih razlogah u toplice otišao, da će poslie svog povrata, kao što je jur poćeo bio sabor polaziti, u njemu i nadalje učestvovati.

Sabor tim izviešćem zadovoljivši se, prima ga na znanje.

Robert Zlatarović. Čita podneske na sabor prispjevše (Vidi zapisnik ove sjednice i dotično „saborske spise.“)

Napokon predlog baruna L. Hellenbacha, da bi se iz razloga, što se je bojati, da nebude sabor trojedne kraljevine razpušten, i što bi u tom slučaju obrana i uzdržanje ustavnih pravah pripalo županijam, privremeno uredjenje njihovo po kr. dvor. dikasteriju izdato primilo i odobrilo.

Mato **Mrazović.** Ja mislim, da bi se ovaj predmet predao odboru administrativnom.

Antun Stojanović. Glede ovog predmeta nebi se slagao s mnienjem g. predgovornika, da se odpravi na odbor administrativni; razlog je taj, što nam je ovaj predmet najneobhodnije nuždan.

Ovdje se neradi o tom, da administrativni odbor definitivno ustrojstvo županijah izvede, nego se jedino skrb preporuča saboru, da za slučaj, ako bi sabor razpušten bio, da se čega imadu županije i municipija držati; dakle samo privremeno, dok sabor definitivno ustrojstvo županijah nebude izradio. Ako se nevaram, izradjen je ovaj naputak polag onoga, polag kojega su sve županije i municija ustrojena,

Digitized by Google

zato mislim, da mi ov naputak en bloc primimo, i to privremeno.

Ako bi se što promieniti moglo u naputku, koga je izradila banska konferencija, mislim, da bi dobro bilo, da se izaberu dva tri lica, koja bi sravniti imala oba ova naputka, a sutra, mislim, da kažemo, da en bloc primamo taj naputak, za slučaj, ako nebude definitivno ustrojenje županijah izvedeno. To s jedne strane, a s druge strane imam opaziti, da g. barun Hellenbach svoj predlog saboru podnaša privatnim putem, što mi se veoma za čudo vidi, buduć mu pripada pravo, kao velikašu u ovoj kući sjediti.

Ja od moje strane mislim, da pri položaju, u kom se domovina naša danas nalazi, da pri položaju, gdje ćemo mi odsudno o našoj domovini dalje zaključivati, i zaključke izvršivati imati, gdje je potrebno, da se svi članovi ove domovine sporazumiju i svoje sile sjedine, da naši velikaši nisu neznatan faktor u našoj domovini, i da oni, tako rekuć po nazoru našeg naroda manje više jesu, ili morali bi biti vodje, te da oni nesamo imaju to pravo, nego i dužnost, da se narodu svom pridruže; s toga bi dobro bilo, i nadam se, da gospoda velikaši svoje pravo, koje im pripada u ovoj kući sjediti i odvjetovati za dobro domovine, što prije upotriebe i u našu sredinu dodju, te sjedinjeni s nami zlo i dobro diele.

Josip Vranicani. Iz svega toga, što je dosad rečeno glede predloga g. baruna Hellenbacha, osobito iz riečih g. predgovornika vidi se, da je taj predlog vrlo prešan, a drugo vidi se takodjer, da se taj naputak en bloc primiti nemože iz razloga, što su mnoge županije promjene učinile; dakle neostaje drugo, nego da se izaberu njeka lica, kojim bi se taj predmet za izradjenje povjerio, ili da se odputi na odbor administrativni, pak da ga danas poslie podne pretrese i opazke, koje bi imao učiniti, učini, a sutra ovamo predloži. Tako bi istu svrhu dokučili, i temeljitije, t. j. da se predmet brzo rieši. Što je g. predgovornik rieč poveo glede velikašah, to narod želi svakako, da čim više vodjah ima, dakle o tom neima prepirke.

Ivan Kukuljević. I ja sam hotio isto primietiti, što je g. Vranicani kazao, da neima važnijeg predmeta za našu domovinu, nego što je uredjenje županijah naših, jer od županijah zavisi naš ustavni život. Mi neimamo nikakvoga normala, kojega bi se držali glede skupštinah i glede uredjenja županijah, dakle najbolje, ako u smislu naputka izradimo novu osnovu o ustrojenju municipijah, i samo privremeno ju primimo. U ostalom slažem se sa g. Vranicanijom, da se ovaj predmet preda odboru administrativnom, da ga odmah u pretres uzme i resultat pretresivanja ovamo sutra podnese, da se može o tom viećati.

Što se g. Hellenbacha tiče, mislim, da kad je opet počeo svoje pravo uživati, da je pokazao, da se odriče onoga čina, što je izstupio iz našega družtva, i da će to isto učiniti i njegovi drugovi, što veoma sažaljujem, da ih nevidimo ovdje; te da će opet briniti se za dobro domovine, kao što je dužnost svakog gradjanina i velikaša.

Josip Briglević. Koji su za to, da se ovaj predmet preda odboru administrativnom, da ga odmah u pretres uzme, i do sutra saboru podnese?

(Svi.)

Na dnevnom redu stoji zakon o ukinuću Krajine.

Antun Starčević. Izvješćuje u ime odbora ad hoc o ukinuću Krajine i njezinom uredjenju, te progovori ovako:

Kao što je uvedenje i obstanak naše vojničke granice starinski grieh, što ga je tudjinac proti zakonu i proti sreći našega naroda učinio i do danas nastavio, isto tako starinski je zahtjev naše kraljevine, da se ono bezzakonje dokine. Gospodo, ja smatram za suvišno izbrajati prošnje naših saborah, prošnje, kojimi nastojahu otci naši oko svojih zakonitih kraljah, da se sužanjstvo, u našoj domovini poznano pod imenom granice, ukine; mene je stid napominjati ona svetčana obećanja naših zakonitih kraljah, obećanja kojimi oni, drugde svetom kraljevskom rečju, da i prisegom toliko putah ujamčiše ukinuće ovoga nevoljničtva, stid me je, velim, napominjati ona obećanja, a to, jer ona ni danas nisu izpunjena. Jer kad je nimalovredno i od prosta čovjeka, zadanu rieč nedržati, kako se dolikuje kralju neizpuniti svoje dužno obećanje?

Ja bi rekao, da je providnost upravo ovome saboru odlučila, izposlovati dokinuće kako mnogih drugih, tako i ovoga bezzakonja, koje se u našoj kraljevini vojničkim sustavom zove. Doista ovo visoko tielo već je jednoglasno zaključilo, da ono bezzakonje mora prestati. Razlozi, koji su nas na taj zaključak ganuli, tako su poznani, da bi smiešno bilo izbrajati ih ali razjasnjivati, te s toga ja, naglom bolešću izvjestitelja u ovome predmetu iznenada postavši izvjestiteljem, samo ću njekoje onih razlogah, po držanstvu izvjestitelja ponoviti.

Znamo da je granica cjelovit dio naše kraljevine, znamo da je i ona, kad-no Habsburge izabraše otci naši za naše ustavne kralje, podpunu ustavnu slobodu uživala kako i ostala kraljevina, znamo da ju je Austrija Turčinu bila pronevjerila, znamo da joj pod Turčinom bijaše za mnogo bolje nego-li ikada poslie, znamo da je Austrija iz one liepe zemlje učinila neplodnu pustinju, iz onoga plemenitoga pučanstva hrpu robovah, razbojnikah, prosjakah. Kad dakle zahtievamo da se ono robstvo dovrši, mi neradimo drugo nego izpunjavamo najsvetije držanstvo naprama narodu našemu.

Ali o našemu pravu nitko nesumnja, nego možda bi tko mogao pitati: je-li doista nuždno, je-li probitačno da se granica upravo sada ukine?

Gospodo, mnogi se čude nad sadržajem one predstavke, što-no su ju naša braća graničari izmedju nas na kralja odpravili, mnogi se čude nad sadržajem govorah, štono-no ih ona naša braća u ovome saboru izustiše, mnogi se, velim, čude, nad onimi sadržaji, i misle da je ondje više kazano nego-li je istina; nu ja, gospodo, ja rodjeni i odgojeni graničar, kažem vam, da u onih sadržajih nije ni deseta istina o granici kazana, ja vam velim, da kad bi se europejska komisija sastala, te na licu mjesta život i stanje naše braće u granici razgledala i opisala, još ni toj nepristranoj komisiji nitko nebi u tome mogao vjerovati. Jer prem-da bi se rieč „pakao“ s izrekom „austrianska uprava“ u svih jezicih mogla zamieniti, sasvim time razum čovječji plaši se pojmiti, duh čovječji straši se vjerovati, da jedna vlada može u tako strašno stanje dognati upravo onaj narod, komu je ta vlada svoj postanak i obstanak zahvaliti dužna. O spartanskih Helotih, o rimskih robovih, o amerikanskih crncih, mnogo se štije; nu ja još nenajdoh da je budi Helot, budi rimski rob, budi crnac amerikanski, nekriv i nedužan od glada umirao, a naša braća po granici umiru, gospodo, od ljuta glada. Drugi robovi neimaju ravnopravah, ali neimaju po tome ni držanstvah, sam graničar žive bez svakoga prava, a obtrpan držanstvi bez broja. Svim ostalim robovom zapoviedaju gospodari jezikom koga robovi razumiju, samo graničaru zapovieda se u jeziku koga graničar nezna, u jeziku koga se na desetke godinah moraju učiti i oni, kojim je onaj jezik materinski.

Gospodo, Austrija je granicu dognala u ono stanje, u

*

Digitized by Google

komu joj granica već nemože pomoći, nego samo škoditi. Ovu istinu treba iz očiuh nepustiti. — Prokletstvo pod kojim graničar pogiba, dolazi ponajprije iz onoga nasilja Austrije, koja nedopušta da se graničar, osim u granicu, preseli, i da graničar nigdje ništa svoga neima, nego samo, kako Austrija kaže, uživa plod zemlje na koju je privezan, a to će razgovetno govoreć reći, da on od svih svojih plodovah uživa samo ono, što mu Austrija ne može izmamiti ni oteti. Toga stanja naravska je posljedica, da graničar nemože imati veresiju, a odovuda opet naravski sliedi, da će graničarska obitelj sva od glada i od drugoga zla poginuti, bez da gdje dobije u posudbeno ime budi samo pet forintih: nitko neće posuditi onomu, o kom zna da ništa svoga neima, da mu za namiriti dug ništa prodati nemože. Time posudjivanje u granici nije drugo nego najstrašnije lihvarenje, plaćanje zajma nije drugo nego preporuka za novu posudbu, jedno i drugo, naravska posljedica bezzakonja, koje tamo vlada.

K tomu, mito je u granici tako mah preotelo, da se graničar, kako se po krajini veli, praznih šakah nikamo neusudjuje, da neima opačine, koja se nebi dala mitom izbrisati, da neima čovjeka tako poštena, koga najzadnji desetnik nebi mogao unesrećiti, ako onaj poštenjak išto ima, pa neda desetniku.

Ja sam mnoge čuo tužiti se na graničarske oficire. To, po mome obsvjedočenju, nije pravo. Graničarski su oficiri, kako i graničari, u svojoj struci gotovi mučenici. Jer dok se ostali oficiri uče samo vojničke stvari, graničarski oficir mora znati i vojničtvo, i gospodarstvo, i upravu, i sudovnost, rečju on mora znati sve struke državnoga života. Pa što i gdje se uče ti oficiri sve te znanosti? U svojih školah uče se ponješto Boga moliti, računati, i nemački jezik, a sve drugo moraju se učiti na plećih, u toru i u žepu graničarah. Kad se dakle na um uzme, da svagdje ima opakih ljudih, da oficiri neposredno obće s narodom, pa da narod obično neviče na ruku, koja mačem maše, nego na mač koji ga udara, onda, gospodo, lahko je razumiti, zašto graničari u obće viču na oficire, dočim oficiri u obće samo svoju dužnost izpunjivaju. Ne ljudi, nego sustav je, gospodo, uzrok nesreći graničarah.

To stanje granice kao što se nemože trpiti, isto tako nemože se ni popraviti kroz nikakove polakšice. Jer kako stoji s polakšicami u Austriji? Visoki će se sabor sjetjati, da je Austrija prije nekoliko godinah bila odpustila jedne godine nješto štibre, pa je sliedeće godine četverostruku štibru s naroda sderala. Ako Austrija kakovu polakšicu dade, ta polakšica nestoji duglje negoli sila, u kojoj ju je Austrija učinila: što Austrija danas dade, to Austrija sutra s velikim ujmom opet otme. Gospodo, ta gorka istina već se ukorjenila u srdca i graničarah.

Zato pita dobro ne samo naroda, nego i ono prestolja, da se granica odmah i sasvim ukine. Poslujući odbor, upotriebivši i predstavku bratje graničarah na kralja, predstavku koju će ovaj visoki sabor u adresi svesrdno prisvojiti i podupirati, držao se kod sastavljanja ovoga zakonskoga članka sliedećih nazorah:

Narodu i prestolju može se samo onda uspješno pomoći, ako se sustav vojničke krajine odmah, posve i navieke ukine, te ako se i na ovu zemlju naš podpuni ustav udilj protegne.

Buduć bi se pučanstvo graničarsko, ustavnu životu neuko, kad bi i kod preuredjenja krajine na ustavnu, osamljeno ostalo, ustavnosti i teže i kasnije priučilo; to se smatra za probitačno, da se polag mogućnosti i polag udobnosti naroda, kod preuredjenja krajine provincial sadašnji s dodanašnjom granicom pomieša. S toga, i

Jer osrednja uprava županijah, u razmjerju s upravom izvanjskom mnogo stoji, a danas pogotovu valja šteditи, te se možda za ovaj čas nebi našlo dosta vrstnih službenikah za jedanaest ali u obće za više novih županijah, to valja da se novih županijah što je moguće manje ustanovi.

Za sjedišta županijah imaju se izabrati mjesta, koliko je najviše moguće, svemu pučanstvu županije najpogodnija i najpriličnija, i ujedno takova, koja imaju dovoljno prostorijah i zdanjah za županije.

Za pružiti i otvoriti pučanstvu vjeresiju, treba da graničar postane vlastnikom onoga što posjeduje. Šume, buduć naroda, države naše hrvatske, kon što se pučanstvo podmiri, pravedno je da služe na korist cele domovine.

Buduć granica neima nikakovu korist iz ukinuća urbarskoga podložničtva, pravedno je da graničari neplaćaju urbarsku odštetu.

Isto tako kod preuredjenja vojničtva, kod ukinutja despotičkih ukazah, i kod opredieljenja graničarskih zakladah, imadiaše poslujući odbor u očih samo pravo i korist našega naroda.

Time, gospodo, ovaj predlog obširnije preporučivati, značilo bi, po mome sudu, vrieme uzaludu tratiti: ukinutje sustava vojničkoga u našoj krajini, svih nas je, gospodo, najmilije čedo. Povijmo dakle, osovimo i odgojimo to čedo, kako to pita naše otačbeničtvo i dobro našega naroda.

Poslie toga čita sliedeći zapisnik odbora:

Pošto hrvatsko-slavonska vojnička krajina sačinjava cjeloviti dio trojedne kraljevine, te kao takov imade isto pravo na prastari i podpuni hrvatski ustav, kao što i ostalo iste kraljevine tielo; pošto je hrvatsko-slavonska vojnička krajina neustavnim načinom, dà i uz prkos protestacijah naših saborah od ostalog tiela kraljevine hrvatsko-slavonske odkinuta; pošto su i predji Nj. Veličanstva sada vladajućeg našeg kralja nezakonito odciepljenje vojničke krajine od ostalog tiela kraljevine hrvatsko-slavonske, te uzkraćenje vojničkoj krajini po zakonu pripadajućeg joj prastarog hrvatskog ustava priznali, te više putah dokinuće nezakonitog ovog stanja u vojničkoj krajini obećali: to odbor ovaj u suglasju sa podnešenom po zastupnicih naroda u vojničkoj krajini molbenicom, podnaša visokomu saboru sliedeći:

Zakonski članak o ukinuću vojničke krajine.

§. 1. Sustav vojničke krajine ukida se za uviek.

§. 2. Prastari i podpuni hrvatski ustav imade se odmah i na zemljište, koje je sačinjavalo hrvatsko-slavonsku vojničku krajinu, protegnuti, te odmah ondje ustrojstvo županijah uvesti.

§. 3. Okoliš dosadašnje ličke i otočke pukovine, te satnija krmpotska, brinjska i jezeranska od ogulinske pukovnije, sačinjavati će jednu županiju pod imenom županije krbavske, sa sjedištem u Otočcu. Ostali okoliš ogulinske pukovine osim selah Tuk, i Begovo-Razdolje, koja će spadati na županiju riečku, zatim okoliš dosadašnje slunjske pukovine osim Žumberka, koji će spadati pod županiju zagrebačku, zatim kotari ribnički i bosiljevački, od županije zagrebačke, sačinjavati će županiju pod imenom županije slunjske, sa sjedištem u Karlovcu. Okoliš dosadašnje prve banske pukovine osim satnije lasinjske, koja će pod slunjsku županiju spadati, zatim okoliš dosadašnje druge banske pukovine, osim Jasenovca, Drenboka, Krapja i Puske, koji će spasti pod

Digitized by Google

županiju požežku, te vojničkog Siska, koji će se spojiti s provincialnim Siskom, te podpadati županiji zagrebačkoj, sačinjavat će jednu županiju pod imenom petrinjske županije, sa sjedištem u Petrinji. Okoliš dosadašnje gradiške pukovnije spojiti će se sa županijom požežkom, sa sjedištem u Novoj-Gradiškoj. Okoliš dosadašnje brodske pukovnije spojiti će se sa sadašnjom sriemskom županijom, sa sjedištem u Mitrovici. Okoliš dosadašnje križevačke i gjurgjevačke pukovnije spojiti će se sa županijom križevačkom, sa sjedištem u Belovaru.

Dosadašnji slobodni vojnički komuniteti uzvišuju se na čast slobodnih i kraljevskih gradovah.

§. 4. Za novoustrojene županije imenovati će Nj. Veličanstvo odmah velike župane, i to izključivo sinove trojedne kraljevine, koji će po naputku, koga će ovaj sabor izdati, ustrojstvo novouvedenih županijah poduzeti.

§. 5. Svaka dosadašnja krajiška kuća postaje neograničenim vlastnikom sve svoje pokretnine i nepokretnine.

§. 6. Svi pašnjaci, u okružju občinah nalazeći se, postaju neograničenim vlastničtvom dotičnih občinah. Dosadašnje državne šume imadu su podieliti medju občine, i dati će im se u podpuno vlastničtvo: da žiteljstvo imade dovoljno drvarenje, gornju gradju, i gdje je moguće žirovinu. Što od šumah preostane, sačinjavati će državno trojedne kraljevine dobro.

§. 7. Sve dosadašnje državne sgrade postaju dobrom dotične županije.

§. 8. Od sada pod oružjem stojeće krajiške momčadi imade se odlučiti broj momčadi, koji će stajati u razmjerju sa ostalimi pokrajinami carstva; s ovom vojskom postupati će se kao i s ostalom vojskom iz dosadašnjega hrvatsko-slavonskoga provincijala. Ostala krajiška momčad imade se odmah dužnosti vojnovanja riešiti i kući odpustiti. Novi način novačenja izraditi će za cielu trojednu kraljevinu još ovaj sabor.

§. 9. Svi dosadašnji politički ili upravni i sudbeni propisi obstojeći u vojničkoj krajini imadu svoju valjanost tako dugo, dok sabor trojedne kraljevine neizradi dotične zakone; no ukida se odmah vojnički karni zakon, te se mjesto njega uvadja privremeno onaj, koji valja u provincijalu hrvatsko-slavonskom; zatim ukidaju se odmah svi oni propisi i naredbe u vojničkoj Krajini, koje se neslažu s uvedenim ustavom.

§. 10. Tako zvani „Grenzproventen-Fond i Aprovisionirungsfond“ ima se pretvoriti u zemske zaklade.

§. 11. Porez, koj se u provincijalu plaća za odštetu urbarskih zemljištah, nesmije se nikada protegnuti na dosadašnju vojničku Krajinu.

Nikola Thaler. Ja se usudjujem glede ovog članka njeke male opazke učiniti. Kao što bi mi veoma drago bilo, tako i svakom članu ovog vis. sabora, kad bi dočekali sretan sat, da budemo sa braćom graničari opet na jednom istom temelju uživali naša stara prava bez razlike ustrojstva naše domaće autonomije, tako nemogu jednu opazku mimoići, da se za sjedište županije požežke Gradiška opominje. Negovorim ja ovdje, kao da bi hotio opravdati svoje mnienje, nego što znamo, da kod uredjenja sjedišta mora se obzir uzeti na ono mjesto, koje već do 100 godinah ime županije nosi. Ja sam osvjedočen, da se mi, koji spadamo na županiju požežku, nećemo sa Gradiškom ni četvrt sata prepirati o izboru sjedišta, nu ipak mislim, da se tamo, gdje se kaže: „okoliš županije požežke sa sjedištem u Gradiški,“ doda: „ili po volji njihovoj, kako odbor odredio bude.“

Josip **Briglević.** Prije nego o toj osnovi progovorimo, bio bi ja toga mnienja, da se izrazimo, hoćemo li u načelu primiti ovaj članak ili ne. Ja dakle stavljam ovo pitanje: hoće li visoka kuća primiti u načelu zakonski članak o ukinuću vojničke Krajine?

(Svi: primamo.)

Dragojilo Kušlan. Što se tiče uvoda imam primietiti, da bi se imao odmah izza naslova zakonskog čl. umjestiti, no zajedno da mu se njekoji odnosni zakoni u formi citata dodati imaju.

Robert Zlatarović. G. predgovornik pretekao me je u mom predlogu, i zato ga podupirem u istom smislu učinjenog predloga.

Antun Vakanović. Ja bi imao primietiti, da se u osnovi kaže mjesto „starodavni ustav hrvatski,“ „starodavni ustav ugarsko-hrvatski.“

Josip **Briglević.** Molim, sada je samo o uvodu govor.

Mato **Mrazović.** Nemogu se slagati s mnienjem one gg. koji misle, da bi se motivacija uzela u osnovu zakona, i da se s toga učini posebni §., jer će se u savezu s predstavkom ov zakonski članak za potvrdjenje Nj. Veličanstvu podnieti.

Ja mislim, da osim svih razlogah, koje su Krajišnici u svojoj predstavki na kralja izbrojili, da će sabor u dotičnoj svojoj predstavki više razlogah navesti moći, crpljenih iz positivnih zakonah, kojimi će osnovu zakonsku o ukinuću Krajine poduprieti. S toga nedržim za potrebno, da bi se ovi razlozi uvrstili u zakon, nego samo u motiviranje predstavke, koju će sabor Nj. Veličanstvu podnieti.

Avelin Ćepulić. Pristajem sasvim uz mnienje g. Mrazovića, jer je načelo po svih zakonodavnih tielih primljeno, da motivacija u zakon nespada; zakon mora biti precisan i točan; zato glasujem za predlog, da se rečeni uvod iz zakonskog članka izpusti.

Ivan Kukuljević. Ja se neslažem s onom gospodom, koji kažu, da u zakon motivacija nespada. Ja se pozivam na ug. zakone, u kojih se uviek predbježno motivacija stavila, a zatim su sliedili §§. Ja držim, da se ovdje radi o važnom predmetu, koj bi zahtievao, da se motivacija predbježno uvrsti u zakon, i to tim više, što se imamo pozvati po predlogu gg. Kušlana i Zlatarovića, na naše stare zakone; zato sam svakako toga mnienja, da se ova štilizacija u uvodu zakonskog čl. zadrži, s tom primjetbom: da se svi zakonski članci ugarsko-hrvatskog sabora kao i našega napose a tako i sve kr. rezolucije u pogledu Krajine, što se nalaze u našem zemaljskom arkivu, a naročito ona od god. 1703. napomene, kojom je kralj Leopold I. dokinuo Krajinu, ali koja u život privedena nije.

Antun **Stojanović.** Ja sam za to, da se motivacija kao uvod stavi, ali ne kao paragrafi. Ako u uvodu govorimo o ustavu, moramo hrv.-slav.-dalm. ustav napomenuti; dakle bi stajalo:„ ustav trojedne kraljevine dalm.-hrv.-slav.“ Ja pri svakom pitanju izlazim iz onog gledišta, da mi kao samostalan narod imali smo i imamo nedvojbena prava naša, koja se ne s jednim nego s hiljadu zakonah izkazati mogu; neimamo dakle uzroka bojati se, da ono, što mi kažemo ustav, da neima temelja. Ugarsko-hrvatski ustav ima smisao samo u tome, da smo jedan isti zakonik imali, i da su Ugri one iste zakone imali, koje i mi, i da smo u obće naše interese tako ravnati znali, da budu na korist jednoj i drugoj kraljevini.

Digitized by Google

Robert Zlatarović. Čita formulaciju uvoda uslied redakcije odbora.

Josip Vranicani. Ja sam mislio, da će nadvladati mnienje, da kod stvaranja zakona uvoda i motivacije netreba; ali buduć da se izjavili mnogi za uvod i motivaciju, bojim se, da će ovo mnienje nadvladati. Ja velim, da je to proti duhu zakonotvorstva, i onoj gg., koja se pozivaju u tom obziru na naše stare zakone, odgovaram, da kao što počitanje imam prema našim starim zakonom, da se iz njih ipak sve uporabiti nemože, jer čovječanstvo napreduje, i čini se prilagodjuju napredku.

U Evropi neima primjera, da bi se zakonodavac pozvao na razloge, zašto je stvorio zakon. Navadjanje razlogah spada u komentare, zato imamo primjerah, da su komentari veći nego zakon sam. Zato mislim, da visoka kuća od toga odustane, što nespada u naš viek. Ako mi nismo u stanju dokazati temeljito naše pravo, onda nas neće spasiti taj zakon. Ja dakle molim vis. kuću, da od toga mnienja odustane, i da stvori goli zakon. Motivacija spada u predstavku i komentar.

Gjuro Križanić. Ja se slažem, da bi se motivacija u čl. uzela, i to iz razloga, što ja razlikujem izmedju zakonskog čl. u pogledu prava privatnog i kaznenog i prava javnog. Na koliko se sjećam i poznati su mi zakoni, da se uviek, gdje se zakoni o javnih pravih stvaraju, polag običaja i motivacija uvršćuje u zakon. Ovo isto mora se i ovdje obdržavati, jer je taj članak više diplomatički, a mi znamo da se u diplomaciji malo članakah stvara bez motivacije; zato mislim, da bi se imala uzeti motivacija u čl. i to kao uvod.

Antun **Zoričić.** Pojam motivacije protuslovi istoj rieči „zakon.“ Zakon je ustanova, koja opredieljuje odnošenje naprama narodu i kralju. Ovdje motivacija nikakvo odnošenje neopredieljuje, nego samo motivira zakon, što se navadno u komentarih nalazi. Zakon, koj se stvori, mora se obdržavati; motivacija nemože se obdržavati. Dakle motivacija nespada u zakon, i protuslovi pojmu zakona; zato mislim da izostane.

Ladislav Balog. Ja sam proti svakomu uvodu i motivaciji, buduć se protivi duhu vremena. Ako su naši predji u tom falili, i ako su naši sabori takove pogreške učinili, nije dosljedno, da i mi nadalje kod iste pogreške ostati moramo.

Mirko Šuhaj. Istina je, da se u današnje vrieme u obće motivacija u zakon neprima, te da je vladajući jošte početkom ovoga stoljeća u kodifikaciji evropejskoj doktrinarisam podobro toga radi odstranjen, jer se u sadašnje vrieme od zakona medju ostalimi svojstvi, kojimi mora providjen biti, ponajprije iziskuje, da u obćenitih i abstraktnih koliko moguće formulah jasno i točno naredjuje sve, što na samu stvar spada, kaniv se svega, što dispozitivne naravi nebi bilo, polag poznate poslovice: „lex imperet non disputet.“

Pripoznavajući temeljitost toga načela u obće, a kod kodificiranja sustavnih zakonikah napose, nemože mi se ipak na ino, nego ovaj put i upravo kod upitnoga našega zaključka predložiti, dotično odobriti postupanje protivno, znajući dobro, da i Rimljani i Englezi, a i naši predšastnici tako postupahu kod stvaranja pojedinih važnijih i u državni život ne samo svojega već i kašnjega vremena duboko zasiecajućih zakonah, i znajući, da i noviji zakonodavci u t. z. uvodnih iliti proglasnih patentih to isto činiti običavaju.

Buduć se dakle u upitnom zaključku, kojim ćemo pred sviet stupiti, radi o drugoj polovici naše kraljevine, s toga bi želio, da se navedenimi u uvodu našega zaključka neobrivimi temelji cielom svietu pokaže, da samo golom i jasnom pravu zadovoljismo, kada tražismo, da se jedared ukine onaj duhu i zahtjevom vremena i onako više neodgovarajući sustav vojničke Krajine, te da se tako drugoj poli naše kraljevine podiele blagodati ustava, kojih tečajem stoljećah bez ikakove svoje krivnje lišena bijaše.

Glasujem dakle za motivaciju.

Josip Briglević. Ovdje su dva različita mnienja. Svi se slažu u tom, da motivacija ima ostati, ali u tom se neslažu, da li se ima uvrstiti u predstavku ili u čl. kao uvod.

Ja dakle pitam: koja gospoda su za to, da se motivacija kao uvod u zak. čl. postavi?

(Većina.)

Robert Zlatarović. Je li se amendement gg. Vakanovića i Stojanovića prima?

Stjepan Hrvoić. Ovo, što je g. bilježnik Zlatarović napomenuo, mora se uvažiti; g. Vakanović je predložio, da gdje se spominje „ustav“ da se reče ug.-hrv.; a g. Stojanović je predložio, da se kaže hrv.-slav.-dalm.

Ivan Vončina. Odkad stoji magjarski zakon od g. 1848. nemožemo kazati „ugar.-hrv. ustav,“ nego kako je g. Stojanović predložio.

(Primamo.)

Robert Zlatarović. Čita §. 1. (vidi gori.)

Antun Stojanović. Ja bi predložio, da se §. 1. specializira i da se kaže „hrv.-slav. Krajine.“

Slavoljub Vrbančić. Što se tiče naslova zakonskog čl., ja bi predložio ovu formulaciju: „zakonski čl. o ukinuću hrv.-slav. vojničke Krajine, i uredjenju njezinu na ustavno.“

(Prima se.)

Robert Zlatarović. Čita §. 2. (vidi gori.)

Po predloženom izpravku g. Stojanovića imalo bi se kazati mjesto „prastari i podpuni hrv. ustav:“ „ustav trojedne kraljevine dalm.-hrv.-slav.“

Franjo Rački. Kao što sam prijatelj starinah, mislim ipak, da se nebi upotrebila rieč „prastari;“ jer bi se mogla na kojekakvi način tumačiti; što će od našeg starog ustava ostati, to će sabor zaključiti.

Što se dakle tiče redakcije §. 2. želio bi, da se kaže „podpuni ustav trojedne kraljevine,“ bez da se kaže „prastari;“ isto tako u uvodu.

Antun Stojanović. Zaisto čudo jeste, da se u saboru radja pitanje o starodavnom ustavu, i da se smatra kao „lapis offensionis“; kad je na ugar. saboru Bonis Samuel istu takovu opazku učinio, bila je razbijena njegova opazka od strane sabora i pridržan izraz prastari, buduć se pod tim razumieva da je temeljni.

Petar Horvat. Slažem se s g. Stojanovićem tim više, jer nam nude novi ustav, koj nam nije po volji.

Mato Mrazović. Ja bi predložio, da bi se ta rieč prastari, s kojom se ja nikako neslažem, izpustila; a ako visoka kuća kod ovog izraza ostane, da se onda kategorički štilizira taj čl. i da se kaže: „prastari i podpuni ustav trojedne kraljevine dalm.-hrv.-slav. proteže se ovim na zemljište, koje sačinjava hrv.-slav. vojničku Krajinu,“ a da se izpuste rieči „ustrojstvo županijah,“ jer o tome govori posebni §.

(Prima se.)

Robert Zlatarović. Čita §. 3. (vidi gori.)

Slavoljub Vrbančić. Ja bi predložio, da se u §. 3. najprije navede to načelno riešenje sa riečmi: „ustrojstvo županijah ima se odmah uvesti.“

(Primamo.)

Digitized by Google

Nadalje slažem se u načelu, da se odmah razdiele županije, nu nebi bio za to, da već sada sjedišta odredimo; jer to visi o okolnostih i dotičnom žiteljstvu, koje će o izboru sjedišta najbolje suditi moći. Zato za izbjeći neporazumljenju, koje bi se odovud moglo poroditi, mislim, da se primi §. 3. s izpuštenjem opredieljenja sjedištah.

Dragojlo Kušlan. Ako visoka kuća pristaje uz to mnienje, koje i ja dielim, onda bi se mogao jedan novi §. dodati, u kojem bi se reklo, da se to na volju naroda pušta.

Ladislav **Balog.** Ja mislim, da će se svakako deputacija sab. izaslati, koja će ove županije urediti, i sjedišta opredieliti; zato se može sada to izpustiti, i da se samo u načelu primi razdieljenje županijah, po predlogu g. Vrbančića.

Ivan Kukuljević. Ja mislim, da kad se o novom ustrojenju Krajine radi, da se mora obzir uzeti na ono stanje, kako je onda bilo, kad još nije bilo vojničke Krajine. Znamo da u Slavoniji kao i u Hrvatskoj sadašnje pukovnije krajiške pripadahu onim županijam, koje sada obstoje. Tako u Slavoniji petrovaradinska regimenta županiji sriemskoj, gradiška požežkoj, brodska virovitičkoj. Kod nas križevačka i gjurgjevačka regimenta pripadala je županiji križevačkoj, ponješto požežkoj i virovitičkoj, velika strana banske pukovnije županiji zagrebačkoj, isto tako znamo, da je Krbava i Lika sačinjavala posebnu županiju modrušku. Zato mislim, da je prerano o tom što točno kazati i zakon stvoriti, nego da to ostavimo na ono vrieme, kad budemo u obće ustrojivali županije naše. Zato sam ja u načelu proti tom §., i samo za to glasujem, da se kaže: čitava vojnička Krajina, sastojeća iz ovih i ovih pukovnijah, ustrojit će se po primjeru ostalih županijah trojedne kraljevine; a opredieljenje granicah i sjedištah da ostavimo na kašnje vrieme.

Eugen Kvaternik. Ja kao član odbora za ustrojstvo Krajine usudjujem se protusloviti gosp. vel. žup. zagreb. Upravo načelo vodilo nas je, da odmah opredielimo i medju novih županijah i na to nas je vodila ona važna okolnost, da ako se izrazimo u glavnom načelu, da će se u svoje vrieme županije ustrojiti, to ćemo u veliku pogibelj doći, da će se kazati, ukida se vojnička Krajina, da se novi Kronland napravi. Zato s jedne strani da to izbjegnemo, a s druge strane, da se što više osiguramo proti mogućoj ovakovoj pogibelji, odlučili smo, da se po mogućnosti neustrojavaju nove županije, nego da se krajiške pukovine spoje u jedno tielo sa već obstojećim županijam, te smo samo one same ostavili, koje su oddaljene od centruma naše domovine, kao što je krbavska i slunjska županija. Navodilo nas je napokon i to, da izbjegnemo troške upravne i promjenu shodnog i sposobnog osoblja. Zato zaklinjem vas živim Bogom, neodstupajte od toga, neotvarajmo sami vrata dušmanom našim.

Nikola Thaller. Ja sam sasvim u načelu za zakonski čl. i molim, da se uvaži predlog g. Vrbančića, da se već sada neopredieljuje sjedištu, jer to pripada najviše onim, kojih se tiče, oni će najbolje znati, gdje će sjedište biti.

Robert Zlatarović. Buduć da smo jednoglasno odlučili, da se u naslov metne „ukinuće hrv. slav. vojn. Krajine i uredjenje njezino na ustavnu," to bi bilo sada protuslovje, da mi izpustimo razdieljenje županijah; nego slažem se sa mnienjem g. Baloga, da će deputacija saborska odrediti sjedišta s porazumljenjem dotičnog pučanstva.

Gjuro Križanić. Ja se slažem sa g. predgovornikom.

Ljudevit Vukotinović. Ja, što se tiče županije križevačke, nebi mogao pristati, da se sjedište križevačke županije u Belovar premjesti, bez da se ona o tom sasluša, i bez da vidimo mogućnost, da će se ovako županijski život koristno razviti. Zato mislim, da to porazumljenju dotičnoga naroda ostavimo.

Ivan Kukuljević. Buduć sam predlog načinio, molim da se u toj stvari neprenaglimo, jer ovdje se radi o preustrojenju polovice naše domovine, i radi se o tom, da se upravo sadašnjim županijam, koje sada obstoje, krivica nenanese.

Ja sam u tom žalostnom položaju, da se županiji zagrebačkoj najveća krivica nanesla, buduć se kotari ribnički i bosiljevački odcjepljuju od županije zagrebačke, a Žumberak je pripadao već njekada županiji zagrebačkoj, dakle ima pravo zahtievati, da se Žumberak njoj opet priklopi. Nipošto pako nemože županija zagreb. na to privoliti, da se od nje opet dva kotara odciepe, buduć da, kao što sam rekao, prije nego se je Krajina ustrojila, velika čast prve i druge banske i slunjske regimente pripadala je županiji zagrebačkoj; dakle ako bi vis. kuća što učiniti poduzela glede razdieljenja novih županijah, to ja proti tomu svetčani protest ulažem od strane žup. zagreb.

Antun Stojanorić. Ja se nemogu načuditi, odkud tolika vlast g. vel. žup. zagrebačkom. Ovdje sjedi narod sakupljen, i mislim, da je ponajbolja čest zastupnikah iz županije zagrebačke. Ako neće narod, da to bude, onda će drugačije odvjetovati, ali da vel. žup. zagreb. prosvjed ulaže proti tomu, što narod zaključuje, to vriedja čast njegovu i zato ja prosvjed vel. žup., kao posve netemeljit i neimajući na to pravo, od vis. kuće odbijam.

Avelin **Čepulić.** Nisam hotio progovoriti, ali gg. su me provocirali. Možebiti će se vis. kuća čuditi mojemu izrazu, da pristajem u načelu uz g. vel. žup. zagreb., ali uz iste razloge pristati nemogu, jer vidim, da su se tu municipalni interessi porodili. Čuo sam prosvjedovati od strane županije zagrebačke, križevačke i požežke; isto tako bi se mogle javiti i druge protestacije i za sriemsku županiju, jer se kaže, da će Mitrovica biti sjedište. Uprav s toga razloga jesam za to, da se samo u načelu izreče, da se vojnička Krajina ukida, i da se na županije razdieli, a sve drugo da se izpusti, jer mislim, da istim pravom, kojim se izpušta naznačenje sjedištah pojedinih županijah, da se još većim pravom mogu izpustiti dotične granice; jer ako uvažimo volju naroda, gdje se tiče izbora sjedištah županijah, tim većma moramo nastojati o tom, da se uvaži volja naroda tamo, gdje će biti govora, nakoliko će se od jedne županije štogodj odkinuti ili joj se pridružiti. To je veći razlog nego onaj, koj govori za sjedišta. Jedino pravedni i temeljiti razlog je onaj, koga je g. zast. kot. ribničkog naveo, da je dotični odbor to učinio iz glavnog razloga, da se sada naznače sjedišta, da se tako provincial sa granicom preplete.

Što se tiče g. vel. žup. zagrebačkog, pristajem uz gosp. Stojanovića, da neima prava prosvjedovati, jer sjedi ovdje kao dostojanstvenik, a ne kao zastupnik županije.

Petar Očić. Pitanje o ustrojstvu novih županijah pravila neima. Ona gg. koja za to prose, kad bi se pitala: što im je u tom za pravilo služilo, nebi znali odgovoriti.

Kao jedino pravilo morala bi ovdje služiti volja naroda, kojega se stvar tiče, prem se tajiti neda, da se ovdje nezastupaju interessi pojedinih županijah, nego čitave zemlje.

Ja mnijem, da ovdje niti se može mjesto opredieliti, gdje bi imale županije svoje sjedište, niti je moguće konačno opredieliti granice tako, da nebi trebalo što dalje u tom obziru odlučiti. Zato mislim, da bi se toj stvari tako doskočiti

Digitized by Google

moglo, kad bi se kazalo, da se opredieljenje miestah i granicah prepušta onom povjerenstvu, koje će izbrano biti po vis. saboru, i koje će imati svoje izviešće o tom podnieti. Povjerenik, bio jedan ili više, saslušat će dotični narod, on će gledati na interese stare in nove, i najshodnije će opredieliti mjesto za sjedišta i naznačiti pobliže granice; a kad će sve to učiniti, izviestiti će sabor, koj će onda priliku imati o tom odlučiti; ovom stazom se postupalo i u Ugarskoj.

Josip Vranicani. Ja ću u kratko reći, da se neslažem s onom gg., koja kažu, da se ovaj predmet, koj spada u riešenje zakonotvornog tiela, na narod odputi. Zar nismo mi narod? Ako se mi nemožemo u tom složiti, kako će se hiljade složiti? Dakle ja sam toga mnenja, da mi ovdje našu zakonotvornu vlast zbilja izvršimo, pak da idemo od županije do županije, da štogod promienimo, pak da se na koncu zak. čl. prida dodatak, da će se ovršenje ovog zakona sab. komisiji predati, koja bi imala reklamacije dotičnog pučanstva saboru podnieti. Ja neznam, zašto nebi mi mogli odmah županije opredieliti?

Barun Kušlan. Onaj razlog, koga je naveo g. zastupnik ribnički, tako je važan, da se nemože mimoići; nego ima još i drugih razlogah, koji su odbor sklonuli, da je već sada razdieljenje županijah preduzeo, i taj jest, da se nebi polje otvorilo agitacijam, koje bi razdraživale stanovnike provincijala sa Krajišnici. Dakle je potrebno, da se ova elementa spoje, i da elemenat absolutistični, koj je tamo zavladao, izčezne.

Što se opredieljenja mjesta tiče, to već onda mora biti opredieljeno, kad će se prva skupština sastati, jer ćemo tako doskočiti makinacijam, koje bi mogle prouzročiti, da se ovaj zakon nikada u život neuvede. Istina, tajiti se neda, da se interesi pojedinih kotarah i županijah vriedjaju; ali mislim, da se ovdje nemože na to obzir uzeti, gdje se o dobru naroda radi. Da se po mogućnosti ovi interesi štede, najbolji bi bio predlog g. Vranicanija, da se odbor regnikolarni izašalje, koj će imati izviešće učiniti i reklamacije podnieti, da će moći budući sabor na to obzir uzeti; a sad je periculum in mora, Hanibal ante portas.

Mato Mrazović. Iskreno moram kazati, da sam se začudio, da se od pojedinih municipijah takove reklamacije čine, kad sabor zakon stvara, kao da je županija njekakvi subjekt privatnih pravah.

Ja smatram, da razdieljenje territoriuma biva iz obzira administracije; a da se neradi o pravih municipija, jer, kako rekoh, nevidim, da je municipijum subjekt kakvih privatnih pravah.

Kad bi se kod takvog razdieljenja u pitanje stavila privatna prava pojedinih ljudih, mogla bi se ista uvažiti; ali da municipija kao takova ovim putem imaju kakova prava reklamirati naprama zakonodavnoj vlasti, to nemogu dokučiti.

Kad dakle držim, da prigovor ovaj neima temelja, onda mi nepreostaje drugo, nego da se izrazim glede stilizacije §. 3. Ovdje dieli dotični odbor Krajinu na županije i opredieljuje sjedišta budućim županijskim oblastim. Moram iskreno kazati, da bi mnogo bolje bilo, kad bi se vis. sabor izjavio i na to sklonuo, da u načelu izreče ovu misao, da se imade u vojničkoj Krajini sustav županijske uprave isto tako kao što u provincijalu uvesti; kad bi nadalje izrekao, da se sadašnji territorium vojničke Krajine ima tako razdieliti, da se nakoliko je moguće, obstojeće županije arrondiraju; a da se u potanko opredieljenje granicah i miestah neupušća. Upravo iz tog razloga velim, da kao što svaki pojedini čovjek glede kakvoga predmeta stvoriti može zaključak tek onda, kad se š njim potanko upozna, tako isto i ovo tielo, kad bi se o svakoj pojedinoj granici i medji i svakom shodnom teritorialnom razdieljenju novih županijah osvjedočilo, moglo bi već sada o tom shodan zaključak učiniti; ali buduć da je to sada nemoguće, zato držim, da je predlog g. Očića i g. Vranicanija shodniji, da se imenuje saborska deputacija, koja će na licu mjesta razviti shodnost ili neshodnost razdieljenja granicah, i saboru podnieti izviešće, pak će sabor obzirom na učinjene reklamacije od pojedinih municipijah, najbolje znati ustanoviti granice županijah.

S toga bi predložio, da se ova stilizacija sastavi ovako: „Ustrojstvo županijah ima se uvesti u smislu obstojećeg ustava troj. kralj.," a §. bi 4. glasio o razdieljenju territoriuma vojničke Krajine na županije, koje se tako izvesti ima, da bude koliko moguće okruženo sa sadašnjim territoriumom provincijala. Kad bi se to u načelu izreklo, moglo bi se tada kazati u dalnjih naredbah, koje bi bile transitorne, da za opredieljenje i ustanovljenje županijskih granicah ima se imenovati odbor, koj će se uputiti o shodnosti razdieljenja territorija vojničke Krajine na županijske kotare, koj će primati reklamacije žiteljstva i uspjeh svoj saboru predložiti. To je moj predlog.

Antun Starčević. Ja opažujem, da odgadjati stvar na komissije ili na odbore, ništa drugo nije, nego jasno kazano, da sabor neće da se granica ukine; jer tko nam jamči, da ćemo se još sutra ovdje sastati? Ako pošljemo ovako nepodpuni zaključak u Beč, to je naravska stvar, da se može potvrditi; ali kada će se u život uvesti, i koliko će biti imenovanih vel. županah, ako territorium neopredielimo?

Tako i diploma Leopolda I. od g. 1703., kojom se Krajina ukida, nije se nikad u život privela.

Odbor je pozvao braću krajišnike u sjednice; i ja vas mogu moja gg. osvjedočiti, da su Krajišnici bili zadovoljni s ovim razdieljenjem. Što se mene tiče, to je meni kao graničaru kroz ovo razdieljenje krivo učinjeno; ja sam Ličanin, imam jednu uru u Gospić, a osam urah na konju u Otočac.

Ali ja kao član ovoga odbora pristao sam na to, da bude sjedište županije u Otočcu, jer je kroz to dobila satnija jezeranska i krmpotska, odkud ima sada dva dana hoda u Gospić, i zato smo je priklopili krbavskoj županiji, jer smo ono pred očima imali, što je najshodnije za narod.

Što se sjedištah novih županijah tiče, i ja sam za to, da se izpuste, jer će prva skupština svake županije odlučiti, gdje će imati svoje sjedište. Ja mislim, da bi se tim načinom mogla pogoditi sva mnenja, jer da li ovaj ili onaj prediel spada pod županiju zagreb. ili ne, to je svejedno, samo da uživamo naša prava i našu slobodu.

Josip Briglević. Ovdje su dva mnienja. Svi su složni, da se granice tako ustanove, da nebude nikomu krivo, no jedni hoće, da se odmah sada upuštamo u razdieljenje granicah, a drugi su za to, da se iz sabora komisija izašalje, koja će razviditi shodnost razdieljenja territorija vojničke Krajine.

Antun Stojanović. Što se tiče krivicah, biti će ih naviek; ja imam samo jedno reći, da kad se zakon jednom stvori, može biti svaki š njim zadovoljan.

Petar Horvat. Mislim, da se najprije za predlog g. Starčevića i onda za predlog g. Vranicanija glasuje.

Antun Stojanović. Neka se izpusti sjedište, a na kraju §. 3. da se reče: da svakoj županiji ostaje pravo, da opredieli svoje sjedište.

Digitized by Google

Slavoljub Vrbančić. Pitanje je prima li se u načelu predlog odbora, da se opredieli obseg županijah?

Antun **Stojanović.** Ja protuslovim tomu, formulacija pitanja ima biti ovakova: jeda li sabor prima u načelu §. 3.? a načelo je, da mi territorium označimo.

Nikola **Thaller.** Mislim, da ova formulacija opet nemože stojati, jer u tom smo se složili, da se sjedišta izpuste.

Antun **Stojanović.** Čita formulaciju: Prima li sabor §. 3. u načelu, glede opredieljenja teritorija vojničke Krajine za ustrojit se imajuće tamo županije?

Predsjednik. Prima li kuća §. 3. u načelu tako, da se odmah upusti u razdieljenje županijah?

(Većina.)

Robert **Zlatarović.** Čita §. 3. točku 1.

Mato **Mrazović.** Ja bi predložio, da se mjesto izraza „sačinjavati će“ apodiktično kaže „sačinjava.“

Robert **Zlatarović.** Čita dalje §. 3.

Vinko **Pacel.** Županija negdašnja slunjska je dvojbena, ja bi predložio da se zove modruška.

Ivan **Vončina.** Ako bude sjedište u Karlovcu, nemože se zvati modruška.

Ivan **Kukuljević.** Premda imam nesreću danas u manjini ostati, usudjujem se opet jedan predlog učiniti, naime: da uzmemo obzir na županiju zagrebačku, koja je prije malo vremena izgubila dva kotara, koji su priklopljeni riečkoj županiji, a sada da izgubi opet dva kotara. Mislim, da bi se ipak obzir uzeo na ovu županiju, koja je centrum našeg političkog i duševnog života. Mi dobro znamo, kako je težko upravljati sa malom županijom, gdje ima malo imućnih ljudih i kakovi su to veliki troškovi, kad tako mala županija mora imati svoj magistrat i čitavu upravu. Ako je to slavom spojeno, da mnogo županijah imamo, mislim, da se slunjska županija porazdieli na 2—3 županije, tako da se od cielog teritorija nješto zagrebačkoj, nješto riečkoj a što ostane slunjskoj županiji priklopi.

Slavoljub **Vrbančić.** Meni je žao, što se već u načelu nemogu slagati sa g. predgovornikom, da je upravljanje zločesto u malih županijah, i da imaju prednost velike županije. Ja sam opazio, da je mnogo veći red u malih županijah, nego u velikih.

Mi vidimo, da je u križevačkoj i varaždinskoj županiji, koje su više koncentrirane, mnogo veći red; baš zato, što je veći red, i mnogo bolje se arondirati mogu. Pristajem uz redakciju, da se zagrebačka županija još više umali.

Ladislav **Balog.** Ja sam imao čast biti u ovom odboru i ja sam za to, da iz većih županijah manje načinimo, to valja glede reda, ali glede troškovah nevalja; zagrebačkoj županiji su dva kotara oduzeta, ništa nemanje ipak stoji administracija sto četrdeset hiljadah.

Predsjednik. Koji su za redakciju tako kako stoji?

(Većina.)

Robert **Zlatarović.** Čita dalje §. 3.: „okoliš dosadašnje prve banske pukovnije itd.

(Primamo.)

Čita dalje: „okoliš dosadašnje gradiške pukovnije.“

(Primamo.)

Čita dalje: „okoliš dosadašnje brodske pukovnije.“

(Primamo.)

Čita dalje: „okoliš dosadašnje varaždinske pukovnije.“

(Primamo.)

Čita dalje: „okoliš dosadašnje križevačke i gjurgjevačke pukovnije.“

Gjuro **Vuković.** Žalostno slušati moram, da molba grada Koprivnice radi odstupljenog zemljišta od 85 jutarah gjurgjevačkoj regimenti nije uslišana. Ja prosim visoki sabor, da ovo zemljište, koje de jure spada na grad Koprivnicu, da mu se nazad vrati, jer što je samo allodium militare, a nije juris militaris, mora se natrag vratiti.

Josip **Vranicani.** Svi smo uvjereni, da će biti valjda njekakvih reklamacijah, kad će se razdieljenje teritorijah budućih županijah u život uvadjati: zato sam predlog učinio, da se već sada na to misli i ovomu §. pridoda, da će se izvedenje ovog čina povjeriti saborskoj komisiji, koja bi prigovore sabirati i saboru podnieti ih imala. U te prigovore spada predlog g. n. z. Vukovića, koj bi se imao takodjer onda u obzir uzeti i riešiti.

Petar **Hrvat.** Polag ovoga razdieljenja postala bi županija križevačka odveć velika; s toga razloga mnijem, da se podravski distrikt županiji varaždinskoj priklopi, jer podravski narod baš gravitira u Varaždin, i kad bi se tamošnji narod o tom upitao, sigurno bi se jednoglasno izjavio, da će pod varaždinsku županiju spadati.

Slavoljub **Vrbančić.** Uvažavam razlog g. predgovornika, a s druge strane se podpuno nadam, da će se Medjumurje pridružiti županiji varaždinskoj.

Antun **Stojanović.** Ja sam toga mnienja, da županija križevačka ovako ostati nemože, nego da se satnija sv. križka i klošterska i kotar moslavački županiji zagrebačkoj pridruži.

Andrija **Uhernik.** Ako bi se ova županija načinila tako velika, onda mislim, da bi se ustrojila još jedna nova županija pod imenom ivanečka, koja je već obstojala, i mogla bi imati sjedište u Belovaru.

Stjepan **Hrvoić.** Pristajući uz predlog g. Stojanovića glede velikog obsega županije križevačke, samo imam to dodati, da bi probitačno bilo, da se osim kotara moslavačkog i čitavi takodjer kotar prečečki, koj u neposrednom doticaju sa zagrebačkom županijom stoji, istoj pridruži.

Gjuro **Vuković.** Ako bi se štogod dielilo u interesu administracije, sigurno potrebno bi bilo, da ako se moslavački kotar i sv. križka satnija županiji zagrebačkoj pridruži, da joj se i kotar prečečki priklopi.

(Primamo.)

Koloman **Bedeković.** Molim, da bi se glasovalo za predlog g. Horvata.

Antun **Stojanović.** Ja sam toga mnienja, da županije onamo ustrojimo, kud gravitiraju njeni interesi. Ako to stoji, onda mislim, da cicla Podravina gravitira u Varaždin; i ja sam toga mnienja, da se kotari podravski županije križevačke spoje sa županijom varaždinskom.

Primljeno, da se kotar ludbrežki i koprivnički odciepi od županije križevačke i spoji sa županijom varaždinskom.

Antun **Starčević.** Čita svoju formulaciju ka koncu §. 3.: „novo podignutim, dotično preuredjenim županijam podieljuje se pravo, da u prvoj skupštini svojoj ustanove mjesto županijskog sjedišta, i da verificiraju, ili ako uztreba, poprave svoje zemljištne medje. Dotični pako veliki župani sazvat će prvu skupštinu u mjesto, koje im se za najpriličnije svidilo bude.

(Primamo.)

Digitized by Google

Gjuro **Križanić**. Što se tiče komunitetah, da se na slob. i kralj. gradove povise, ja nebi toga mnienja bio, da bi to tako ostalo, iz razloga, da ima miestah, koje, ako se na čast slob. i kralj. gradovah dignu, nebudu kadra nositi troškove, koji su s time skopčani. Zato mislim, da bi se to komunitetom na volju pustilo, te se tako formuliralo: da se pušta na volju komunitetom ustrojit se kao trgovišta ili slobodni gradovi.

Mato **Mrazović**. Što se tiče zadnje točke §. 3., da se dosadašnji slobodni vojnički komuniteti povisuju na čast slobodnih gradovah, glasujem za to, da se ovaj dometak sasvim izpusti, što nevidim nikakve dike i koristi za pojedina mjesta, da se podignu na slob. i kralj. gradove, pošto nikakva prava nisu s tim skopčana. U ostalom ima u vojničkoj Krajini i takovih komunitetah, koji nebi mogli niti troškove namiriti, koji su tim skopčani, a mi bi njim nametnuli troškove, to bi dakle krivica bila. Ja dakle glasujem da se ova točka izpusti.

Što se tiče predloga gospodina Križanića, da se to komunitetom na volju pusti, mislim, da je svakomu mjestu prosto, koje misli, da je tako veliko, da odnošaji njegovi iziskuju, da imade posebnu upravu, ili njekakovo preimućtvo, da se sbog toga obrati na Nj. Veličanstvo. Zato mislim, da se to simpliciter izpusti.

(Primamo.)

Robert **Zlatarović**. Čita §. 3. u smislu prenavedenih izpravakah i popravakah. (Vidi u zapisniku.)

Tim bi sjednica zaključena, i buduća na dan 23. kolovoza g. t. urečena.

Digitized by Google

Šesdeset i šesta saborska sjednica 23. kolovoza 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdeset i petoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i drugoga kolovoza god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *R. Zlatarovića.*

1. Zapisnik prediduće 64. saborske sjednice od 19. kolovoza t. g. pročitan je i s nekojimi malenimi izpravci odobren.

2. G. predsjednik priobći saboru ustmeno, da je u smislu interpellacije g. zastupnika Vakanovića glede poziva podbana i podkapetana na sabor, govorio sa svietl. banom, koj mu obrekne, da će se banski poziv na podbana bezodvlačno odpraviti, a podkapetan, koj je iz zdravstvenih razlogah u toplice otišao, da će poslie svog povrata, kao što je jur počeo bio sabor polaziti, u njemu i nadalje učestvovati.

Sabor tim izviešćem zadovoljivši se, primi ga na znanje.

3. G. zastupnik naroda Nikola Horvat polaže na stol sabora obveznicu narodnog zajma vrhu 20 fr. br. 9601 sa couponi od 1/1 1862. štono ju Josip Banješ svećenik arcibiskupije zagrebačke za utemeljenje jugoslavenske akademije prinosi.

Ova obveznica bi predana dotičnom odboru sredstvom njegovog sučlana g. zastupnika Svetozara Kuševića.

4. Po nalogu bana bude saboru priobćeno, da su za utemeljenje jugoslavenske akademije položili i to:

a) knez Filip Battyany u državnih obveznicah . 5000 fr.
b) Lavoslav Csigahazy činovnik ludbrežki u gotovom . . . . . 40 fr.
c) župnik Drag. Haukovac jednu razteretnicu od 120 fr.

Ovi patriotički čini primaju se do ugodnog znanja, te se ujedno dotični odbor o tom položenju ubavješćuje.

5. Predlog g. zastupnika naroda Jaćima Pavletića tičući se osnove zakonskog članka o podielenju indigenata i o naturalizaciji, odpravlja se na odbor administrativni.

6. Bude pročitan prispjevši po nalogu sv. bana na sabor prepis naredbe kr. dvorskog dikasterija na namjestničko vieće upravljene, koja onamo smiera, da se na primjer ostalih austrijskih pokrajinah, izdavanje novih razteretnih obveznicah povodom prenosa, usmrćenja, vinkuliranja ili odštetjenja učinit se imajuće, stanovitoj pristojbi na naknadu troška za blankete potrebitog služećoj podvrže.

Predmet taj odpravlja se na financialni odbor, za da o njemu svoje mnenje saboru podnese.

7. Vjerodajno pismo zastupničtva grada Požege, kojim se zasvjedočava, da je g. Nikola Taller na novo za zastupnika naroda izabran, odpravlja se na odbor verifikacionalni.

8. Molbenice Jovana Živkovića i Pavla Mačvanskoga, kojimi dopust na 14 danah ištu, budu uzete ad akta, iz razloga, što se molitelji donle, dok njihova vjerodajna pisma na sabor nestignu, nemogu smatrati za zastupnike naroda, niti se dakle sabor nemože upustiti u rješavanje sličnih molbenicah.

9. Molba zastupničtva grada Zagreba, u pogledu zakonskog članka o utjelovljenju občinah kaptol, Novaves, Laška ulica, i Hrvati u grad Zagreb, odpravlja se mnenja radi na odbor administrativni.

10. Barun Lazar Hellenbach pismeno ovome saboru predlaže, da bi se iz razloga, što se bojati, da nebude sabor trojedne kraljevine razpušćen, i što bi u tom slučaju obrana i uzdržanje ustavnih pravah pripalo županijam, privremeno uredjenje njihovo po kr. dvor. dikasteriju izdato primilo i odobrilo:

Sabor uvažavajuć prešnost tog predmeta, i važnost njegovu gledeć na sadašnju političku neizvjestnost, zaključi po predlogu zastupnika Jose Vranicania, da se taj predmet odpravi odmah na odbor administrativni s nalogom, da u sutrašnjoj saborskoj sjednici u tom obziru svrsi shodan predlog podnese.

Tom prigodom izjavlja sabor nadu, da će se gg. velikaši, koji su 13. srpnja t. g. sabornicu ostavili, toli gledeć na dužnost svoju, kojom su obvezani, da narodu u svemu što na korist i slavu njegovu služi, ozbiljno prednjače, koli gledeć na važnost vremena, koja više nego li ikada prije složno sudjelovanje svih narodnih silah neodoljivo zahtieva, čim prije u sabor povratiti.

11. G. zastupnik naroda dr. Starčević kao izvjestitelj odbora za uredjenje krajiških odnošenjah, pročita zapisnik tog odbora, braneći ga zatim kratkim, no kriepkimi razlozi poduprtim govorom.

Izza kako bi predložen po odboru zakonski članak u načelu jednoglasno primljen, zametne se pitanje, jeda li se

Digitized by Google

uvod njegov pridržati, ili izostavit ima, te se u tom obziru mnogo gospode zastupnikah za i proti izrazi.

Na predlog g. zastupnika Zlatarovića i baruna Kušlana bude najposlje većinom glasovah odlučeno, da se taj uvod odmah izza naslova zakonskog članka umjesti, no zajedno da mu se njekoji odnosni zakoni u formi citata dodati imaju. Za da se formulacija uvoda u tom smislu shodno prilagodi, povjeri sabor redakciju odboru trojice sastojećem iz gosp. vel. župana Kukuljevića i narodnih zastupnikah bar. Kušlana i Rob. Zlatarovića, koj će taj posao do sutrašnje sjednice svršiti imati.

Povodom izraza: „Hrvatski ustav“ primjetjuje gosp. narodni zastupnik Vakanović, da bi trebalo reći: „ugarsko-hrvatski ustav,“ i to iz razloga, što je sbilja starodavni ustav i zakonik zajednički, i što to, za ukloniti svaku sumnju i dvojbu, jasno naznačiti valja; usuprot g. narodni zastupnik Stojanović predlaže, da se upotriebi izraz: „ustav trojedne kraljevine dalm.-hrv.-slavonske,“ koj je ustav sam po sebi obstojao i stariji je od ugarskog. Izza kako bi gosp. zastupnik Vončina primietio, da je ugarskimi zakoni od god. 1848. zajedničtvo sa ustavom ugarskim prestalo, to je sabor prevažnom većinom odvietah zaključio, da se primi formulacija g. zastupnika Stojanovića.

Što se tiče naslova zakonskog članka, to je sabor na formulaciju g. zastupnika Vrbančića jednoglasno pristao, po kojoj ima ovako glasiti:

Zakonski članak

o ukinuću hrv. slavonske vojničke Krajine, i uredjenju njezinom na ustavno.

§. 1. prima se sa dodatkom riečih: „hrvat. slavonske“ jednoglasno, te glasi ovako:

§. 1.

Sustav hrv. slavonske vojničke Krajine ukida se za uviek.

Isto tako bude zaključeno, da se glede §. 2. formulacija g. zastupnika Mrazovića primi, te glasi ovako:

§. 2.

Prastari i podpuni ustav trojedne kraljevine dalm.-hrv.-slavonske proteže se ovim na zemljište, koje sačinjava hrv. slavonsku vojničku Krajinu.

Sadržaj §. 3. dade povod živahnoj prepirci, zametnutoj po g. vel. županu zagrebačkom glede predloženog prikratjenja zemljišta županije zagreb.

Ulažuć proti tomu svečani prosvjed mnije rečeni g. veliki župan, da se sad nebi opredielile medje ustrojiti se imajućih županijah, već da bi se samo ustroj vojničke Krajine na županije načelno izrekao, a izvedenje tog ustroja odgodilo donle, dok nebude ustroj županijah trojedne kraljevine u obće pretresan.

G. zastupnik Stojanović uzbiv predgovorniku pravo prosvjeda u tom predmetu, predlaže nakon izuštenog po gg. zastupnicih raznog mnenja, da bi se prije svega o načelu tog paragrafa glasovalo, to jest: jeda li sabor pristaje na to, da se okoliš ili obseg županijah već sada ustanoviti imade.

Čim sabor na to prevažnom većinom glasovah pristade, primivši predlog g. zastupnika Vrbančića, da se u dotičnom §. 3 najprije navede to načelno riešenje sa riečima: „ustrojstvo županijah ima se odmah uvesti:“ bude ustanovljenje obsega županijah preduzeto, te zaključeno, da se mnenje odbora glede ustroja županijah Karlovačke, Slunjske i Petrinjske odobri. Spojenje pukovnije Gradiške, Brodske i Varadinske sa županijama Požežkom, Virovitičkom i Sriemskom bi isto tako odobreno. Glede županije križevačke bude zaključeno, da se ima š njom spojiti pukovnija križevačka i gjurgjevačka, izim satnije kloštarske i križke, koje se imaju zajedno sa kotarom moslovačkim i prečečkim županiji zagrebačkoj, podravski pako kotari ludbrežki i koprivnički županiji varaždinskoj pridružiti.

Što se tiče sjedištah županijskih, bude jednodušno zaključeno, da se ona u zakonu neoprediele, već formulacija izvjestitelja g. Starčevića uvrsti, kojom se to opredieljenje dotičnom narodu na volju stavlja.

Napokon bude jednoglasno zaključeno, da se točka zakonskog predloga protežuća se na vojničke komunitete kao neshodna izostavi, čim je i onako pojedinim miestom neuzkraćeno, svojim putem zaiskati podignuće na čast gradovah.

U smislu prenavedenih izpravakah i primietbah glasi §. 3. ovako:

§. 3.

Ustrojstvo županijah ima se odmah uvesti. Okoliš dosadašnje ličke i otočke pukovnije te satnije krmpotska, brinjska i jezeranska od ogulinske pukovnije sačinjavaju jednu županiju pod imenom županije krbavske, ostali okoliš ogulinske pukovnije osim selah Tuk i Begovo-razdolje, koja će spadati na županiju riečku; zatim okoliš dosadašnje slunjske pukovnije osim Žumberka, koj će spasti pod županiju zagrebačku, zatim kotari ribnički i bosiljevački od županije zagrebačke sačinjavaju županiju pod imenom županije slunjske; okoliš dosadašnje prve banske pukovnije, osim satnije lasinjske, koja će spadati pod slunjsku županiju, zatim okoliš dosadašnje druge banske pukovnije osim Jasenovca, Drenboka, Krapja i Puske, koje će spasti pod županiju požežku, te vojničkog Siska, koji će se spojiti s provincialnim Siskom, te podpadati županiji zagrebačkoj, sačinjava jednu županiju pod imenom petrinjske županije. Okoliš dosadašnje gradiške pukovnije spaja se sa županijom požežkom, okoliš dosadašnje brodske pukovnije sa sadašnjom županijom virovitičkom, a okoliš dosadašnje varadinske pukovnije sa sadašnjom sriemskom županijom. Okoliš dosadašnje križevačke i gjurgjevačke pukovnije spaja se sa županijom križevačkom, izim satnije križke i kloštarske, koje će ujedno sa kotari moslavačkim i prečečkim od županije križevačke, spadati pod županiju zagrebačku, kotari napokon podravski županije križevačke i to naime kotar ludbrežki i koprivnički odcjepljuju se od županije križevačke te se spajaju sa županijom Varaždinskom.

Novo podignutim dotično preuredjenim županijam podieljuje se pravo, da u prvoj skupštini svojoj ustanove mjesto županijskog sjedišta, i da verificiraju, ili ako uztreba, poprave svoje zemljištne medje. Dotični pako veliki župani sazvat će prvu skupštinu u mjesto, koje im se za najpriličnije svidilo bude.

Time bi današnja sjednica zaključena, a dalnje viećanje o uredjenju Krajine na sutrašnju sjednicu odgodjeno.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

R. Zlatarović, v. r.
saborski bilježnik.

Digitized by Google

Robert **Zlatarović**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Lavoslav **Šram**. Čita podneske na sabor prispjevše. (Vidi zapisnik.)

Josip **Briglević**. Predlažem, da se u financialni odbor još trojica gospode n. z. i to iz Slavonije u osobah gg. Svetozara Kuševića, Mirosl. Kraljevića i Nikole Thalera izaberu.

(Primamo.)

Julio **Janković**. Prije nego se prodje na dnevni red, usudio bi se jedan predlog učiniti. Buduć je poznato, da će se na dan 20. t. m. u Novomsadu obdržavati stogodišnja svetkovina rodjenog dana velezaslužnog utemeljitelja srbske matice Save Tekelija, da se i od strane ovog sabora dokaže braći Srbom naša bratinska uzajamna ljubav, predlažem, da se onamo ili deputacija od strane sabora, ili uz posebni dopis čestitka pošalje. (Živio.)

(Primi se.)

Pošto bi ovaj predlog uzhitno primljen bio, budu u to ime gospoda narodni zastupnici Šuhaj i Vrbančić, koji će si tamo bavećeg se gosp. profesora Janka Jurkovića pridružiti, odabrani.

Zatim se prešlo na dnevni red, na pretresanje zakonske osnove o uredjenju Krajine.

Antun **Starčević**. Čita §. 4. (Vidi zap. odbora.)

Slavoljub **Vrbančić**. Ovdje se veli: „po naputku, koga će sabor izdati.“ Bog zna, kako dugo će trajati sabor, i kada će izraditi taj naputak; a moglo bi se dogoditi, da ga nebude izradio i županije nebi se mogle ustrojiti, te bi u tom slučaju absolutna vlada mogla kakav novi naputak izdati. Zato predlažem, da se to izpusti, i da se kaže: da se imadu ove županije urediti onako, kako su današnje naše županije uredjene.

Franjo **Žužel**. Ja se podpuno slažem sa g. Vrbančićem, iz razloga, jer ako se pripeti, da se sabor razpusti, a nebi se izradio naputak, moglo bi se kazati, da se županije nemogu ustrojiti.

Robert **Zlatarović**. Ja sam glede ovoga §. novu štilizaciju načinio, koja glasi ovako:

„Za novo ustrojene županije imenovati će Nj. Veličanstvo odmah vel. župane, i to izključivo sinove trojedne kraljevine, koji će do onda, dok nebude po saboru naputak izdan, ustrojiti novo uvedene županije po načinu sadašnjih županijah.“

(Prima se.)

Antun **Starčević**. Čita §. 5. (Vidi zap. odbora.)

Mato **Mrazović**. Ja se posve slažem sa načelom ovoga §., nego molim, da mi se dopusti svoje primjetbe učiniti ne samo glede ovog §. nego i čitavog reda sliedećih §ah. Ja mislim, da je najnaravniji red, da se najprije uzme onaj §., koj će sadašnje zakonske veze Krajine ukinuti, jer ovdje je rečeno, da se ustavni županijski uredi u Krajini uvedu; treba dakle, da se najprije uklone zapreke, koje su tomu na putu. Ja mislim, da će se ukloniti §om. 9. a za njim bi došao §. 8. Poslje toga bi predložio, da se uzme u red §. onaj, koj sadržava naredbu glede zajedničkog imetka krajiškog, a to je §. 6., onda bi došao §. 7., zatim §. 10., a za njim neka bi se uzeo §. 5., koj o posebnom imetku krajišnikah govori, i napokon §. 11., kao što glasi redakcija. Ako vis. sabor ovaj red odobri, ja neimam ništa više primietiti proti štilizaciji §. 5.

Josip **Briglević**. Ja mislim, kad je to već tiskano, da ćemo kod reda ostati, kako smo počeli, a poslje ćemo to izpraviti.

Antun **Starčević**. Molim je li se prima §. 5.?

Josip **Briglević**. Prima li visoka kuća §. 5.?

(Prima se.)

Antun **Starčević**. Čita §. 6. (Vidi zap. odbora.)

Slavoljub **Vrbančić**. U §. 5. se neizviestno kaže: „svaka krajiška kuća postaje itd.“ moralo bi se kazati „sve nepokretnosti, koje sada krajišnici uživaju,“ jer bi se moglo kazati, da su to erarialne pokretnosti.

Mato **Mrazović**. U zakonu graničarskom od god. 1850. (Grenzgrundgesetz) kaže se, da su oni vlastnici zemaljah, koje sada posjeduju.

Antun **Starčević**. Grenzgrundgesetz kaže: da je graničar samo Nutznieser zemaljah, koje sada posjeduje.

Mato **Mrazović**. Istina, kaže se u načelu, da je graničar vlastnik, ali to pravo je kroz ostale §§. stegnuto; zato se moramo držati načela.

Josip **Briglević**. Koji su za predlog g. Vrbančića?

(Manjina.)

Koji su za redakciju?

(Većina.)

Antun **Starčević**. Čita §. 6.

Slavoljub **Vrbančić**. Ja u načelu proti ovoj misli, koja je ovdje izražena, neimam ništa primietiti, nego čini mi se, da nije sve u njoj izrečeno, što smo htjeli i mislili kazati. U točki 1. kaže se: „svi pašnjaci u okružju občinah nalazeći se, postaju neograničenim vlastničtvom dotičnih občinah.“ Ja mislim, da ima u Krajini i posebnih pašnjakah, pak se ipak nalaze u občini, a kroz to bili bi imetak občinski. Dakle da se kaže: „svi občinski pašnjaci.“

Druga točka je glede šumah, koja glasi: „Dosadašnje državne šume imadu se podieliti medju občine itd.“ Dakle čim se kaže, da se sve šume državne podieliti imadu med občine, onda nemože ništa ostati za dobro trojedne kraljevine. Ja mislim, da se kaže: „da se iz občinskih šumah ima toliko razmjerno odmjeriti za žitelje, koliko je nuždno za drvariju i žirovinu, ostalo pako da bude dobro trojedne kraljevine.“

Franjo **Lovrić**. Ja se slažem s g. predgovornikom tim više, jer se gospodarstvo u šumah mora uzdržati, a da se sve podieli, sve bi se izsjeklo, razprodalo.

Avelin Ćepulić. Ja imam samo jednu opazku glede ovog §. i to, da se izpuste rieči: „da žiteljstvo imade dovoljno drvarenje itd., jer je to motivacija, a ja sam proti motivaciji u zakonu. Što zakon kaže: „da se imadu svi pašnjaci itd.“ s tim je rečeno, što zakonodavac hoće.

Andrija **Uhernik**. Šume u granici sačinjavaju najvažniji predmet svih prepirkah, i višeputah dadu povoda velikim neprilikam i tužbam. Ako sabor sada izreče, da ono, što preostane od državnih šumah, sačinjavati će državno dobro, kroz to bi povriedili občine u granici, koje si prisvajaju pravo na ove šume. Zato mislim, da se ova točka §. 6. preinači i ovako štilizira:

„Što preostane od državnih šumah, sačinjavati će dobro dotičnih občinah.“

Stjepan **Hrvoić**. Meni se čini, kad se uzelo u zakon, da se sve šume predaju u vlasničtvo dotičnih občinah, to je odbor hotio izraziti, da žiteljstvo ima dovoljnu drvariju itd., zato sam toga mnienja, da se ove zadnje rieči izpuste iz §. kako je g. Ćepulić predložio.

Eugen **Kvaternik**. Ja mislim, da se to nebi imalo izpustiti, jer to nije motivacija, već moderator, koji se proteže na kolikoću potrebnu.

Slavoljub **Vrbančić**. Ja sam formulirao štilizaciju §. 6.,

Digitized by Google

mislim, da mi se dozvoli čitati (Čita:) „Svi občinski pašnjaci postaju neograničenim vlastničtvom dotičnih občinah. Iz dosadašnjih šumah državnih odielit će se občinam količkoća razmjerna potrebočam, a preostatak sačinjavati će dobro trojedne kraljevine.“

Josip **Briglević**. Koji su za predlog g. Vrbančića?

(Svi.)

Franjo **Rački**. Ja imam jedan predlog. Najprije bi rado znati, da li se sabor time upustio u riešenje pravah svojine, koja prava imadu pojedine korporacije izvan Krajine na dobra njekoja u Krajini, i koje su ih izgubile prigodom onom, kad se Krajina ustrojila. Ako sabor misli i to pitanje riešiti, onda bi ja imao predlog učiniti glede kaptola senjskog, koj je svoja dobra imao u otočkoj regimenti, i koja je izgubio, kad se Krajina ustrojivala.

Josip **Briglević**. Ja mislim, da se u privatna prava neimamo upušćati.

Mato **Mrazović**. Ja mislim, da su odnošaji glede pravah privatnih, koja su pojedini ljudi ili korporacije u Krajini izgubile, sa glavnim pitanjem tako konačno riešeni, da se nemogu više u pretres uzeti.

Franjo **Rački**. Ja bi mislio, da bi se u tom pogledu imalo nješto učiniti. Ja bi predložio, da se učini dodatak k ovom §u., ili da se posebni §. stvori i da u ovom §. što positivnog izrazimo glede odnošajah privatnih, da nezatvorimo put korporacijam, ako imadu pravo na kakova dobra u Krajini.

Franjo **Lovrić**. Ja mislim, da se neupuštamo u privatna prava, jer bi agitacija mogla sumnjičiti sabor, kao da hoće tlaku u Krajini uvesti.

Mirko **Bušić**. G. Mrazović je pravo kazao, da je ovo pitanje konačno riešeno; koj bi o tom dvojio, neka ide u arkiv županije zagrebačke, tamo će viditi, koliko je odpustila obitelj grofovah Draškovićah i druge obitelji od svoga zemljišta.

Ladislav **Balog**. Ja mislim, da predlog, kojega je prečastni g. stavio, ovamo nespada, budući da ovaj zak. članak glasi o ukinuću Krajine, a predlog preč. gosp. je posebni predlog.

Pavao **Jakovčić**. Ja sam mnienja g. Mrazovića. Ovdje se neradi o kakovom dobitku ili dužnostih, nego da se Krajina ukine i u civil pretvori. Time se ničija prava nevriedjaju.

Antun **Starčević**. Ja bi na predlog g. Mrazovića pristao, kad nebi znao, da je kod zavedenja granice mnogo bezzakonja učinjeno. Ako kažemo, da ono, što preostane od šumah, sačinjavati će državno dobro trojedne kraljevine, onda bi mnoge obitelji i korporacije lišili njihovih pravah te ono bezzakonje odobrili. Dakle ja bi na svaki način ovu točku izpustio, da pojedinim ljudem ili korporacijam pridržimo prava na ona dobra, koja misle da ih mogu iskati u Krajini.

Franjo **Žužel**. Pitanje, koje se je sada ovdje porodilo, po mojem mnienju je pitanje juridičko, koje nespada na sabor. Ako imadu korporacije i pojedine obitelji prava kakova, sabor im ova prava nemože oduzeti, jer nemože tudja prava vriedjati. Nu sabor nemože sud izreći, tko ima pravo, nego to se mora kašnje putem juridičkim riešiti i po mom mnienju mogao bi se novi §. metnuti, koj bi od prilike tako glasio:

„Ako pojedine obitelji ili korporacije misle, da im pripada pravo na koje česti u Krajini, da im preostaje to posebnim putem sudbenim zahtievati.“

Lavoslav **Šram**. Ja ovdje izlazim upravo iz onog gledišta, da kod svakog zakonskog članka mora vladati juristička idea: da se zakon nestvara za to, da vriedja čija prava, nego da ih štiti. Kad bi hotio sabor naročito čija prava štititi, morao bi izreći tko ima pravo, nu on toga neveli, a kroz to takodjer nekaže, tko neima pravo. To se samo po sebi razumie, i da svaki može svojim putem prava tražiti, koja misle da mu pripadaju.

Josip **Briglević**. Koji su za mnienje g. Mrazovića?

(Većina.)

Uslied toga ostala je redakcija odbora.

Antun **Starčević**. Čita §. 7. (Vidi zap. odbora.)

Mato **Mrazović**. Ja bi predložio, da se kaže „sve javne sgrade u okrugu teritorija Krajine stojeće postaju dobrom dotičnih županijah,“ jer mi se čini, da ovdje nemožemo kazati, da su to državne sgrade, jer su krajiške. Kad bi ostala redakcija, to bi se činilo, kao da ćemo državi što oduzeti, a to nismo vlastni; nego da se reče: javne sgrade, koje su u teritoriju Krajine, da postanu vlastničtvo dotičnih županijah.

Avelin **Ćepulić**. To se nemože reći, jerbo javne sgrade su i crkve, nego to bi se moralo pobliže označiti. Ja bi pristao uz formulaciju g. Mrazovića, nego bi dodao: „sve pod državnom upravom stojeće javne sgrade.“

Nikola **Thaler**. Ja mislim, da se nekaže: dobrom dotičnih županijah, jer imamo takovih sgradah, koje su občine podigle, i nije pravedno, da pripadaju županijam; a imamo takodjer i sgradah, koje su regimente podigle, te bi ove samo pripale županijam.

Mato **Mrazović**. Ja pristajem uz predlog g. Ćepulića s dodatkom g. Thalera.

Avelin **Ćepulić**. Čita formulaciju svoga predloga s dodatkom g. Thalera ovako glaseću:

„Sve javne sgrade, što sada pod upravom državnom stoje, postaju dobrom dotičnih občinah ili županijah, na koliko su t. j. troškom občinah ili pukovnijah sagradjene.“

Josip **Briglević**. Primate li ovu formulaciju?

(Primamo.)

Antun **Starčević**. Čita dalje §. 8. (Vidi zap. odbora.)

Slavoljub **Vrbančić**. Mislim, da se po ovom §. kaže, da Krajina neda više soldatah nego ostale pokrajine carstva. To nije točno izraženo, zato sam za promjenu štilizacije ovako:

„Krajina nije dužna više soldatah davati, nego ostali pod krunom sv. Stjepana stojeći narodi.“ Mi imamo naš kontingent za pokrajine pod krunom sv. Stjepana, zato neka se kaže: da se ima obaliti sadašnji broj vojnikah na razmjerje ono, koje vlada u ostalih pokrajinah u Ugarskoj i Hrvatskoj.

Gjuro **Križanić**. Slažem se sa g. predgovornikom, samo bi dodao, da se nebi kazalo, da se ima u razmjerje staviti sa pokrajinami pod krunom sv. Stjepana, nego da se kaže „ostale kraljevine“ te bi mogla formulacija glasiti ovako:

„Da se broj vojničke momčadi u Krajini imade opredieliti po ustavnih zakonih u provincijalu trojedne kraljevine valjanih.“

Eugen **Kvaternik**. Ja sam za to, da se izpusti izraz „kruna sv. Stjepana;“ mi imamo vlastito zakonodavstvo; mi si nemožemo sada za buduće ruke vezati, kad još neznamo, kako će ugarski narodi to opredieliti, nego da se kaže:

„Po zakonih u troj. kraljevini ustanoviti se imajućih.“

Avelin **Ćepulić**. Nemogu nikako pristati na formulaciju g. Vrbančića, osobito u početku ne. Ovdje bi g. Vrbančić

Digitized by Google

riešio ono pitanje, koje je već sabor riešio; on bi dirnuo u najškakljivije pitanje realne unije. Mi želimo se pogoditi s Magjari, nego da bi kazali, mi ćemo to sve raditi, što ugarski narodi rade, tim bi mi već sada unapred rekli, da ćemo se vladati po njihovih zakonih bezuvjetno. Ja mislim, da bi to bilo nepraktično i jako pogibeljno. Ja koliko sam proti izrazu „pokrajine carstva“ toliko sam isto i proti izrazu „narodah pod krunom sv. Stjepana,“ jer kako se moramo braniti proti njemčadiji, tako isto i proti magjarštini.

Predsjednik. Koji su za formulaciju g. Križanića?
(Većina.)

Antun **Starčević.** Čita §. 9. (vidi zapisnik odbora) (prima se redakcija.)

Čita §. 10. (vidi zapisnik odbora) (prima se redakcija.)

Čita §. 11. (vidi zapisnik odbora) (prima se redakcija.)

Predsjednik. Ja bi sada molio g. Mrazovića, da predloži red, kojim želi, da se §-i promiene.

Mato **Mrazović.** Iz razloga, kako sam već prije naveo, imao bi doći za §. 1. 2. 3. 4. §. 9., za 9. §. 8., za 8. §. 6., za 6. §. 7., za 7. §. 10., za 10. §. 5., a §. 11. ostao bi kako jest.
(Prima se.)

Barun **Kušlan.** Kad je ovako red promienjen, molim da se čita cieli članak.

Predsjednik. Još nije uvod izradjen.

Slavoljub **Vrbančić.** Ja sam iz pojedinih privatnih pisamah dočuo, da braća naša Krajišnici, koji su bili zastupnici na ovom saboru, vrativši se kući, pate kojekakva progonstva radi toga zastupstva i svoga ponašanja na saboru. Ja mislim, da njim nitko niti najmanji prigovor glede toga nemože učiniti; a drugo, mi smo kao zaključak izjavili sudjelovanjem visoke ove kuće i preuzv. g. bana nepovriedivost zastupnikah za ono, što ovdje govore i rade; naročito pako sam doznao, da je nadporučnik g. Bosanac vrativ se kući suspendiran od službovanja svoga, što je podpisao krajišku peticiju. Ovu peticiju odobrila je vis. kuća, odobrio je sabor, i izjavio, da će ju sa svom snagom podupirati. Mislim, da zahtieva čast i dostojanstvo kuće, da se zauzme za braću svoju, jer isto ono, što se danas š njom sbiva, može se za koj dan s nami sbiti. Zato predlažem, da se sv. ban zamoli, i da se razpita, da li je istina, da se s krajiškimi zastupnici tako postupa kod kuće, i je li istina, da je nadporučnik g. Bosanac skinut sa svog službovanja, i ako je tako, da svojom vlasti izposluje, da budu nepovriedivi krajiški zastupnici, i da bude nadporučnik g. Bosanac s mjesta opet na svoju čast dignut.
(Prima se.)

Ivan **Vončina.** Uslied jučerašnjeg saborskog zaključka sastavio je administrativni odbor privremeni naputak, izdat po vis. dikasteriju.

Čita operat odbora (vidi u „saborskih spisih.“)

Mi smo izostavili u naslovu „sl. kotare;“ jer je to u petoj točki napomenjeno.

Bartol **Smaić.** U naslovu izpuštaju se „sl. kotari“ a to nemože stati, buduć se svagdje napominje grad Rieka sa svojim sl. kotarom, zato preporučujem vis. kući, da se to u naslov uvrsti.

Pavao **Battagliarini.** Slažem se s g. predgovornikom, da se u naslovu napomene „sl. kotar,“ jer se i grad i kotar Bakar od god. 1779. uviek spominje kao sl. kotar.

Ivan **Vončina.** Administrativni odbor uzeo je u obzir tužbe kotara bakarskog resp. onih občinah, koje spadaju pod magistrat bakarski. Ovih občinah ima četiri do pet, i one su se uviek tužile pred zemaljskom vlasti sbog njihove zavisnosti od municipija bakarskog, navodeći razlog, da sačinjavaju posebno političko-upravno tielo.

Godine 1854. bilo je u ovoj razpravi meritorno odlučeno, da grad Bakar neima nikakva prava na občine, i da istim pripada pravo odciepiti se od grada Bakra i sasvim nezavisne političke občine sačinjavati. Tako su bile ove občine god. 1854. ustrojene, i ostale su u tom položaju sve do najnovijeg vremena, kad su se municipija uslied ovog naputka, koga imamo u pretresu, uredjivala i u kom se kaže, da se municipij bakarski ima razprostrti u onih istih granicah, u kojih je obstojao do god. 1848.

Uslied ove naredbe, pritužile su se občine na vis. dvorski dikasterij, te im je odanle prispio naputak, da se neka obrate na sabor; jer se taj naputak jedino putem sabora promieniti može. Občine ove obratile su se na sabor, i molbenica njihova još prije dva mjeseca bila je riešenja radi odpućena na odbor peticionalni.

Nu pošto je uslied jučerašnjeg zaključka saborskog isti predmet predan pretresanja radi odboru adm., našao je isti za shodno, da ovu molbenicu uzme u obzir, i da ono, što ove občine već duže vremena pravedno traže, saboru preporuči. Ja mislim, visoki sabore, a to misli svaki izmed nas, da su prestala vremena, gdje se govorilo, da je Bog stvorio više individuah i ljudih jednoga radi, prestalo je vrieme, da bi se tko uputiti mogao, da treba da obstoji više občinah jedne občine radi, ja mislim, da su feudalna vremena prestala, i da je skrajnje vrieme, da se sve, što je još od feudalizma ostalo, ukine i odstrani. Obrana ova od strani Bakra nije ništa drugo, nego puki feudalizam, koj je tako daleko uzrasao, da je občinam, koje pod taj municipij spadaju, sbilja preko mjere dogrdio; i da se rečene občine nemogu drugčije dandanas smatrati, nego kao helote jednog municipija, kojih je zadaća uzdržavanje suvišnog magistrata bakarskog. Iz toga gledišta izpustio je adm. odbor rieči „i sl. kotarah“ u naslovu naputka.

Slavoljub **Vrbančić.** Buduć da se neradi ovdje o novom uredjenju naše domovine, nego je govor o privremenoj naredbi, da se ovo sačuva za slučaj opasnosti i pogibelji, što smo imali do god. 1848., s toga nisam za to, da mi i najmanje promjene kod uredjenja municipijah činimo, jer ako to kod jednog municipija učinimo, morati ćemo i kod drugoga; a neznam, da li su temeljite tužbe ovih občinah, jer takvih bi se i u drugoj kojoj županiji moglo naći, koje bi se rado od jedne županije odciepiti. Buduć dakle da su ove občine pripadale municipiju bakarskom do godioe 1848., to predlažem, da se neimaju nikakove promjene poduzeti, i da ove občine ostanu kod municipija bakarskog, dok novo ustrojenje municipijah nebude u život stupilo. Mi neimamo vremena razmatrati ovu molbu, jer što je učinila absolutna vlada za vriedjati i umaljiti važnost ovog municipija, to nije razlog, koj bi mogao vis. kuću na drugi zaključak voditi.

S toga opet predlažem, da ostanemo kod stare redakcije.

Mato **Mrazović.** Ja se čudim g. predgovorniku, koj je član administrativnog odbora, da nije ovaj prigovor učinio u odboru; medjutim ja negledam na to, nego smatram objektivno svaki razlog, i tako smatram i onaj razlog, da pošto su ove občine do god. 1848. spadale pod Bakar, da tako i sada mora da bude To je jako pogibeljna konsekvencija,

Digitized by Google

po kojoj bi se moglo kazati: do god. 1848. imali su vlastela kmete, dakle moraju imati i nadalje. Ja mislim, da kroz takove razloge nemože se opravdati tvrdjenje g. predgovornika.

Nadalje kaže se, da je to samo privremena naredba i da se nebi imali u konačno uredjenje municipijah upuščati, nego da pridržimo ovu naredbu do onog vremena, kad će se naša domovina u svakom obziru konačno uredjivati. Ja kažem, da sabor odrediv, da se to u pretres uzme, uzeo si je za zadaću, da bar one nerede, koji od prije obstoje, i proti kojim su se sada tako glasno pojavili, da nije moguće pred njima oglušiti se, odstrani.

Tako glasno vičući nered je i taj, da su obćine, koje su do god. 1848. pod municipij bakarski spadale, ne sada samo, nego i prije bile obsudjene, da robuju istomu municipiju, da prinose trošak, koj nije potrebit, za uzdržavanje suvišnih činovnikah, od kojih neimaju nikakve koristi, već i toga radi, što su iste obćine znatno udaljene od centruma.

Ova vičuća nužda pojavila se u municipiju bakarskom glede onih obćinah, koje su svoju tužbu nanovo saboru podniele; i ja mislim, da je administrativni odbor bio dužan i vlastan u obzir uzeti njihovu tužbu, koja je po vrhovnoj administrativnoj vlasti za uvaženje ovamo odpućena.

Ja nemogu uviditi, ako se sabor uputi, da je nepravedno, da obćine, koje su pol sata ili sat od municipija udaljene, ako neimadu istih potriebah, istih željah, dapače imadu posve drugih željah i potrebočah, zašto da budu ove obćine prisiljene, da municipiju prinašaju za činovnike nepotrebit trošak i ostale terete? Ako je vis. sabor o tom uvjeren, neznam, kakovo bi to protuslovje bilo, za da se red u administraciju uvede, da se odmah taj korak poprimi, i sada rieši ova tegoba.

Ja mislim, da su to ona ista načela, koja sam ja već ovdje priliku imao pobijati, kad su mislila njeka municipija, da imadu privatna prava na stanoviti teritorij. Ja ću se tomu pojmu uviek oprieti, jer mislim, da razdieljenje u državi nebiva, da si tko prisvaja vlastničtvo na koj teritorij, nego da se shodna administracija uredi. Ako dakle shodnost administracije zahtieva, da se ove obćine odiele od grada Bakra; ako se ova shodnost ne samo kod naroda pojavila, nego je upravo tako glasna, da se i do sabora čuje: to mislim, da nije samo potrebno, nego sabor je i dužan ovoj potrebi ovom privremenom naredbom doskočiti.

Bartol **Smaić**. Ja imam nješto g. Mrazoviću odgovoriti; on kaže da netreba uho zatvoriti pravednim željam i prošnjam. I ja dielim to plemenito mnienje, ali meni je poznato, da je grad i kotar bakarski u tom obziru svoju prošnju saboru predao, ali da su gluhi ostali svi članovi odbora.

Ako se stvar hoće riešiti, neka se rieši po načelu audiatur et altera pars. Svakako dakle trebalo bi čuti, kako grad i kotar bakarski na ovu peticiju obćinah odgovara i ovu stvar tumači.

Što se tiče druge strane, da su se i prije g. 1848. slične prošnje saboru podnašale, to ste g. jako zlo informirani; oni, koji su vas informirali, nisu govorili istinu.

Ja imam čast biti vel. županom i kapetanom riečkim; u Bakru sam se rodio, dakle moram podupirati pravo municipija bakarskoga. Ja sam sasvim mnienja g. Vrbančića, da se to onda može urediti, kad bude konačno uredjenje županijah preduzeto.

Makso **Piškorec**. Kao član administrativnog odbora podupirem operat, izpustivši razlog, koj je vel. žup. riečki naveo, i što je povod osobnosti dalo. Ono, što me nuka da podupiram predlog, je to, jer smo mi uredili i operat za uredjenje obćinah. U ovom operatu glavno je načelo: više sudčijah se spojiti mogu u jednu veću obćinu. Kad ovaj razlog napred donašam, nemogu mimoići onu okolnost, koja je u prošnji obćine Kraljevica, Trsat itd., koju smo već početkom sabora dobili. Ove obćine imadu druge interese nego Bakar; obćina Piket netreba illuminacije niti taraca kao što Bakar, nego ima posebne potreboće kod kuće. Pitam ja, kojim pravom bi visoka kuća, ako uzme za pravac ovo načelo, mogla od toga odustati, i pravednoj želji obćinah ovih protiviti se? S razloga, što se ove obćine žele napose ustrojiti, što će to one s manjimi troški dokučiti, slažem se s predlogom odbora.

Pavao **Batagliarini**. G. 1779. je Bakar uzvišen na sl. grad trgovački i njemu je dodat kotar za njegovo obstojanje. Ovo je trajalo do god. 1848. Do ove godine nije bilo nigdje niti najmanje tužbe proti administraciji grada Bakra, nego je bilo sve zadovoljno i složno i obćinari tako su se smatrali, kao i gradjani. Ja neznam odkud najedanput tolike razpre proti gradu Bakru. God. 1848. istina podigle su se obćine s kojekavimi pritužbami, ali ne da se odciepe od Bakra. To je trajalo do god. 1850. Kad je njemački provisorium stupio u život, pustila je iz očiuh neustavna vlada staru povelju municipija bakarskog i samovoljno ustrojila obćine i razkomadala ih, ali ne na korist njihovu.

Povratila su se ustavna vremena, i najvišjom diplomom od 20. listopada god. 1860. povraćena je ustavnost, povraćena su municipija, dakle povraćen je i grad i kotar bakarski baš polag ove diplome, a to je temelj, na kojem se mora Bakar štititi.

Privremeni naputak za ustrojenje županijah, gradovah i kotarah je učinjen, dakle priznati se mora, da se Bakru povrate granice, koje je imao do god. 1848. Neznam, kakav grieh je učinio Bakar, da se tako naprečac osudjuje.

Ako je već 5—6 mjesecih tako ostalo, mislim, da možemo još 2—3 mjeseca čekati, dok se stvar konačno rieši. Istinabog, da je ovdje tužba različitih obćinah, ali pitam ja: da li je to sve sveto pismo, da li je to sve istina? to nije nitko izpitao. Najprije dakle bi trebalo razviditi, da li je to istina i prava želja ovog pučanstva. Meni je dobro poznato ono pučanstvo, ono je molilo, da se pridruži Bakru, neznam kako je tu molbu s druge strane opozvati moglo, da je drugu molbenicu saboru podnielo, a da se onoj nevidi traga. Zašto nije napred došla? Ona bi se bila morala uvažiti, kad se je administrativni odbor upuščao u razglabanje razlogah, koji su ovdje navedeni. Ja se nisam niti nadao, da će se to sada preduzeti, nego onda, kad će se konačno pretresivati pitanje o uredjenju municipijah. To je došlo kao deus ex machina.

Ja dakle, kao što g. Vrbančić predlaže i veliki župan riečki i gradski kapetan, isto tako sam i ja za to, da ova stvar neka privremenim načinom ostane, kako dosada, a kad se bude konačno pretresala, moći ćemo razloge obijuh stranah pobliže razmatrati

Barun Kušlan. Usudjujem se ovom prigodom napomenuti, da, ako je vis. kuća nakanila, da ništa nepromieni u naputku, onda nebi trebalo, da ga pretresamo, nego bi se morao en bloc primiti. Zato, kad se je taj predmet povjero odboru ad hoc, da ga pretresa, i da preinači što neodgovara svrsi, poslužio se odbor ad hoc svojim pravom, te je učinio potrebite promjene, a ta je i glede kotara bakarskog, da se

Digitized by Google

općine pod municipij bakarski spadajuće, uslied njihove molbe od njega odciepe.

G. predgovornik metnuo je osobiti naglasak na to, da su ove općine do god. 1848. obstojale i da je diplomom od 20. listop. 1861. ono isto odnošenje opet povraćeno. To je jako žalostno, da se ljudi pozivaju na stališ prije godine 1848., dočim je onda vladalo podaničtvo i robstvo. Ovaj isti argument, koga g. Battagliarini navadja, bio bi i za uzkrsnuće stanja kmetskog. Tamo je kotar samo po imenu slobodan, a općine najbolje znadu, što ih tišti; i kad su molile, da se odciepe od Bakra, imale su za to važan razlog. Ovdje se negleda na to, da li je absolutna vlada to učinila, ili ne, negleda se na to, tko učinio, nego kako je učinio. Odbor je postupao po svom osvjedočenju i mislio je, da je nješto privremeno učinio, a neznamo kako dugo će ovo stanje privremeno biti, možebiti deset godinah, te bi težko bilo čekati onomu, koji badava čeka. Zato su učinjene promjene, koje pravdi odgovaraju.

Spomenulo se ovdje, zašto se odbor oglušio pred onim, što je Bakar proti prošnji općinah naveo. Ovaj odbor niti nije znao za tu molbu bakarsku, i nije mogao znati, jer kako bi mu došla do znanja? Ignoti nulla cupido. Ako bi bio imao odbor ovu molbu u pretresu, pak da se je iz nje uvjerio, da ima municipij bakarski sbilja feudalno pravo nad timi općinami, to bi se taj odnošaj morao razvrgnuti gdjegod još vlada, ili u Bakru, ili u kom drugom predielu.

Adolfo **Veber.** Ja neprolazim duboko u stvar, nego velim, da nevidim nikakvoga razloga niti konsekvencije logičke niti uprav domorodstva u saboru, da nalazi za potrebno, da se tako strogi korak poprimi upravo samo proti gradu Bakru. Rečeno je, da se pravo grada Bakra i cieli sustav municipija bakarskog osniva na diplomah kraljevskih, osobito na onih od kraljice M. Terezije: neznam, kojim pravom može se dirati u ove diplome municipija bakarskog. Grad Bakar po sebi je važan kao grad trgovački, te mi je baš za vele čudo, da se upravo na taj položaj grada Bakra nikakav obzir neuzme, te da se hoće povodom absolutističke mjere, koju je vlada poprimila, i sadašnji njegov obseg u svojih granicah stegnuti, a ustavnost zabaciti. To bi mi samo onda učiniti morali Bakru, kad bi što sakrivio proti domovini. Pošto se pako grad Bakar uviek odlikovao osobitim domorodstvom i tako rekuć drži ravnoviesje u Primorju prama gradu Rieki, koj je nadahnut stranom duhom magjarskim, stranom talijanskim: zato ga i s te strane valja tako uzdržati, da može kano grad obstati. Dakle nije zaslužio, da se od strane sabora pizma i zloba proti njemu ovdi (ah, protestiramo.)

Ja sam opazio, da ona gospoda, koja proti ovom sustavu govore, nepoznaju okolnosti Bakra, jer vele, da različiti interesi obstoje med gradom Bakrom i okćinami; jer se kaže: općine se bave poljodeljstvom, a grad Bakar trgovinom i brodarstvom. Ovoj gospodi odgovaram, da nepoznaju okolnosti, jer općine neimadu nikakvo poljodeljstvo, osim ako se radi njekoliko smokvicah i trsovah može o poljodeljstvu govoriti, a takovo tjeraju i Bakrani; općinari se njeki bave kirijom, a svi mornarstvom, pak u ovom posljednjem stiču se interessi i općinarah i gradjanah.

Navadja se tužba proti magistratu bakarskom zloporabe radi. Ja nisam bio nigda za to, da se zloporaba trpi, ona se mora ukinuti, i tamošnje stanje može se tako urediti, da bude mogla trgovina procvasti. Što je jedan gosp. naveo, da odbor ima zadaću, da promieni u naputku, što svim neodgovara, ja na to odgovaram, da valja ili sve radikalno promieniti ili ostaviti sadašnji položaj municipijah netaknut. Ali takova šta na brzu ruku riešiti nedolikuje saboru; jer ako hoće sabor stvar temeljito riešiti, mora i prošnju općinah i grada Bakra saslušati, pa onda izreći sud.

Što se veli, da su općine nezadovoljne, može biti, da je to istina; ali netreba zato misliti, da su to općine učinile; nego može i pojedini čovjek svojim upućivanjem općine na to dovesti, da traže štogod, što se protivi njihovoj koristi.

Netraži se, da općinari uzdržavaju Bakar, već da svi skupa drže jedan drugoga, jer da općinari moraju plaćati za popravak njekoga zdenca, čini se čudnovato, što u Bakru netreba nikad nikakova popravka. Ja priznajem, da poglavarstvo bakarsko nije uviek postupalo po zahtjevih prava; ali gdje neima zlih porabah? Pa te može administrativna oblast dokinuti, nerazvrgavajuć onoga, što je potreba dobro sastavila. Jer općine će i u županiji imati jednakih troškovah, a možebiti i zlih porabah; onih pako stvarih, koje su i općinarom i gradjanom zajedničke, neće moći sbog siromaštva razdruženi uzdržavati, osim možebiti jedine Kraljevice. Trgovački pako grad Bakar morat će se sniziti u red selah. Drugi narodi osobitimi povlasticami providjaju trgovačke gradove, pak to je i ovaj sabor glede Rieke učinio: nije dakle dosljedno niti koristno, da se Bakar uništi; izvanredne okolnosti zahtievahu izvanredne korake. Progovorilo se takodjer, da općinari stenju pod robstvom bakarskim; ja velim, da osim zlih porabah nemože biti govora o robstvu, gdje svi utiču u javne poslove. Zato i opet glasujem, da se ta stvar ostavi, dok se bude radilo o konačnom uredjenju naše domovine.

Eugen **Kvaternik.** Ovdje se radi o želji naroda, imenito puka. Držeći se načela, da puk najbolje pozna okolnosti svoje općine i zna gdje ga čizma žulji, moram braniti, što puk želi i slažem se sa mnenjem odbora odnosno sa redakcijom.

Ja ću navesti njekoja glede onog, što su gg. predgovornici kazali. Veli se, da žitelji ovih općinah, koje se žele odciepiti od grada Bakra, nisu se do god. 1848. nikad tužile. Gosp. Battagliarini kazao je i to, da se je narod tamo višeputah pobunio; ako se narod buni, to je nezadovoljstvo. A što nije zahtievao, da se odciepi od grada Bakra, to su bile posebne okolnosti; jer je bilo političko razdieljenje gubernija riečkog takovo, da su ove općine bile prisiljene ostati pod municipijom bakarskim. Sad, kad se okolnosti promienile i županije ustrojile, i kad je uvidio narod, da ima više koristi neposredno sa županijom, nego li sa gradom i kotarom Bakrom, neuvidjam, zašto bi se proti ovoj želji naroda podigli. Da je narod ovaj prost od grada Bakra, mogao bi bolje urediti svoj posao pod županijom, nego pod Bakrom. Istina, da je grad Bakar bio uviek domoljuban i slobodouman grad, i baš zato nemože želiti, da bude drugi rob njegov. Zato mislim, da Bakru ništa zla neučinimo, ako podupiremo želju općinah. Mi radimo provisorno, a upravo predlog gosp. baruna Hellenbacha smjera onamo, da, ako bi se sabor razpustio, imamo njekakvi zakon. Mi neznamo, kako dugo bi mogao provisorium trajati. Dakle zašto mi nebi saslušali molbu općinah? A što grad Bakar nam odgovara, čuli smo šta hoće; ja neću drugo navesti,

Digitized by Google

nego što je gosp. barun Kušlan rekao, da želi robstvo; zato pristajem uz predlog odbora.

Josip **Vranicani**. Za informaciju vis. sabora u tom predmetu imam primietiti, da se ova molba i odgovor grada Bakra nalazi kod odbora peticionalnog. Odbor je dvaputa ovu stvar uzeo u pretres, ali je konačno riešiti nije mogao, dok se nije o njoj potanko informirao, i zato je čekao na gosp. Battagliarina, dok se vrati sa svoga dopusta i dotične spise odboru predade. Sad je administrativni odbor tu stvar naglo riešio, i to je uzrok, da sabor nije instruiran o ovoj stvari. Prije ipak nego se u meritum upustim i izjavim za jednu ili za drugu stranu, molim da vis. sabor u formi odluči, hoće li ovaj predmet putem peticionalnog odbora riešiti ili ga sada već kad je o privremenom naputku govor, u riešenje uzeti. Odgovor Bakra je ovdje, ali ja želim, da se nebi nanj pozivali, jer je sbilja na feudalnom temelju osnovan.

Ivan **Vončina**. Molim gosp. izvjestitelja, da čita odgovor grada Bakra, on bi možebiti najbolje podupirao molbu obćinah.

Miroslav **Kraljević**. Mislim, da se sabor u ovo pitanje, kad se radi o uredjenju županijah, niti može niti je potrebno, da se upusti. To je sasvim drugo pitanje i separatna molba, koja bi se morala tekar razviditi, da li je pravična ili ne. Ja mislim, da se mora pred očima imati, da se glede administracije red uzdrži, ne pako, da se granice mienjaju. Obstojateljstvo kotara bakarskog osnovano je na temelju privilegijah. Što ćemo dakle ovdje preinačiti? Grad Bakar će nam kazati, ja imam od ustavnog kralja zakon; da imamo krunjenoga kralja, da zakon potvrdi, onda sam i ja za to, da se to u pretres uzme, ali dok toga neimamo, pristajem uz predlog gosp. Vrbančića, da se zadrži u naslovu „slob. kotari," jer preinačenje ovo spada na konačno ustrojenje municipijah.

Tomislav **Cuculić**. Ja mislim, da nam pravo pripada, dočim smo na saboru sakupljeni, o onom, što nam se koristno čini, privremeno zakon stvoriti, a svaki je zakon privremeni, dok se drugi nestvori.

Što se tiče iste stvari, mislim, da se je odbor u pretres ovoga predmeta upustiti morao. Ja čujem sada, a jučer nisam čuo u odboru niti rieči, da je grad Bakar dao kakovo protumnienje; dakle su me rieči vel. župana riečkog, da smo gluhi ostali, neugodno dirnule. Mi nismo mogli ostati gluhi prema onom, što u odboru nismo čuli, niti nije napred došlo. Nam je samo bio predložen naputak, a uz to imali smo i molbu obćinah pred sobom, koje su sada spojene sa Bakrom. Ja mislim dakle, buduć da je ova molbenica skupa s odgovorom grada Bakra predana odboru peticionalnom, a on u toj stvari nije ništa radio, da bi nepravedno bilo, da se prije rieši, dok se protivna stran nesasluša. Danas bi se mogao administrativni odbor sastati, kojemu bi se pridružila i gg. od peticionalnog odbora, da taj predmet nanovo pretresaju, pak bi se moglo sutra dalje o tom viećati. Za ovaj slučaj pridržavam si pravo u pogledu sl. kotarah svoje mnienje izjaviti.

Julio **Janković**. Ja ovo pitanje smatram sa gledišta, iz kojega moramo izlaziti: što je svrha našeg viećanja i pretresivanja? Ako sam dobro shvatio predlog, to jest prošnju gosp. baruna Hellenbacha, to je taj, da ako bi se sabor naš razpustio ili odgodio za koje vrieme, buduć mi temelja ustavnog i zakonitog za uredjenje naših županijah i municipijah neimamo, da sabor samo sada izreče, hoće li en bloc primiti i odobriti naputak, koji će se za odobrenje kralju podnieti, ili pako promjene, koje su potrebne, preduzeti. Ja mislim, da mi na to gledati moramo, da imamo temelj konstitucionalni i zakoniti. Ugarski narodi u tom mnogo su sretniji, jer su oni god. 1848. zakone za uredjenje županijah i municipijah stvorili. Oni imadu dakle bedem ustavnosti, dok ih bajoneti neraztjeraju, u svih zakonitih skupštinah, koje su zakoni god. 1848. za Ugarsku ustanovljene. Mi nismo tako sretni; oni zakoni nas nevežu, sabor naš god. 1848. u tom obziru nije ništa opredielio, nego je samo izjavio, da se javni poslovi na temelju političke ravnopravnosti imadu u svih municipijah izvršivati, ali u kakvom razmjerju i na kakvom temelju? nije izrekao, nego je to izustio ban, koji je onda bio dictator. — Dakle moramo gledati na temelj, na kom ćemo zidati i na kojem ćemo, ako bi nas raztjerali, naš ustav možebiti za kratko vrieme još braniti moći. Ovaj temelj je naš stari zakonik; u ovom zakoniku su naša municipija i njihove granice navedene. Naši stari zakoni pripoznavaju slobodne kotare, zato bi iz toga uzroka pogibeljno bilo, da to izpustimo. Pripoznajmo i mi ono, što ima zakonitog temelja t. j. slobodne kotare. Jer gospodo, ako mi sad njeke obćine razciepimo i jedan kotar ovamo, a drugi onamo pridružimo, i to drugče nego stari zakon priznaje, onda će absolutna vlada reći, da smo proti temelju radili, dakle proti zakonu. To bi bilo preinačenje starog zakona, a mi to jednostrano učiniti nemožemo, jer to mora imati potvrdjenje kralja. Mi nemožemo jednostrane zakone stvarati, jer u svakoj konstituciji jest pravo zakone stvarati razdieljeno medju narodom i kraljem. Ako to nemožemo i nesmiemo, gdje kralja krunjenog neima, da to potvrdi, tko će nam onda potvrditi? Možebiti, da će car austrijski potvrditi? Ali onda bi mi sami slobodu pogazili i ustavni temelj podkopali. Dakle ostanimo, ako je i malo tegotno, kako prije, i radi temelja ustavnosti kažimo. da pripoznamo slobodne kotare, jer su zakonom priznani. Što se tiče osobitog pitanja bakarskog kotara, u obće ostajem kod svog prijašnjeg mnienja, a što se tiče molbenice obćinah kotara bakarskog, neću niti najmanje priečiti, da se posebice u pretres uzme. Ako budemo sretni ovo sve svršiti i zakonsku osnovu o uredjenju županijah i municipijah predložiti krunjenom kralju za potvrdjenje, ja ću uvažiti ono. što su pravedne želje naroda. Jer za onaj slučaj, ako se konačno urede naša municipija, kazati ću, da bi se ove obćine odciepile, ali za sada glasujem s gosp. Vrbančićem, jer ono što je zakon, temelj je naše ustavnosti.

Robert **Zlatarović**. Ja nemogu glasovati za odbor administrativni, buduć da se radi ovdje o strogo privremenoj naredbi i to na temelju jučerašnjeg zaključka uslied predloga gosp. baruna Hellenbacha, da odbor administrativni u tom pogledu svoje mnienje podnese. Da smo htjeli u pretres uzeti naputak, kojega je izradio odbor administrativni, morali bi bili zaključiti, da se predlog gosp. baruna Hellenbacha na dnevni red stavi. Mi to nismo učinili, nego smo mislili. bar sam ja tu stvar tako shvatio, da administrativni odbor, koj je već informiran o ovoj stvari, svoj predlog podnese, to jest, ako su njeke promjene potrebne, da ih učini, da se sabor u današnjoj sjednici o tom definitivno izjaviti može; i ako nećemo tako postupati, nećemo stvar svršiti. Ja držeći

Digitized by Google

se jučerašnjeg zaključka, da se neupuštamo u bitne promjene, glasujem da primimo naputak en bloc kao provisorium.

Ljudevit **Vukotinović**. Za opravdati odbor administrativni, hotio sam samo toliko kazati, da nije mogao obzir uzeti na pisma, koja mu nisu bila predložena.

Ja nisam takodjer čuo, da je od strani grada Bakra bio kakav odgovor odboru predložen. U ostalom držeći se načela, da se kod ustrojenja občinah ima uzeti obzir i na želju dotičnih žiteljah, to smo uzeli obzir na molbu ovih občinah. Medjutim je to samo privremena naredba; ako se bude vidilo kod konačnoga ustrojenja občinah, da se bude mogao ustrojiti grad Bakar, kao što je prije bio, to će se jamačno i izvesti bez svake pristranosti; nego najbolje bi bilo, da se pisma tičuća se grada Bakra odstupe odboru administrativnom, pa bi mi danas poslje podne stvar pretresali, i novi predlog o tom učinili.

Koloman **Bedeković**. Ova stvar je izcrpljena po gg. Jankoviću i Zlatariću tako, da se ništa novoga neda navesti. Moja je želja, da se držimo načela, koje je izrekao gosp. Šram, da nismo ovdje, da prava pojedinih pobijamo, nego da ih štitimo. Ja mislim prava historičko-politička. Ja pitam kojim putem možemo oduzeti prava slob. kotarom? Mi hoćemo da podižemo sl. gradove, trgovišta, a sad hoćemo ono, što obstoji, izbrisati. To nije naša zadaća, nego da se u administraciju red uvede, kojega u županijah i ostalih municipijah toli nuždno trebamo. Ako ovaj predmet danas u pretres uzmemo, radimo proti poslovniku, on se mora najprije riešiti putem peticionalnog odbora i prije viećanja mora se dati štampati i medju članove razdieliti. Ako budemo sada organizirali Bakar, dosljedno moramo i druge municipije organizirati.

Ja neću glasovati, da ove občine neimaju pravo, nego mislim, da ostanemo kod naputka, jer ako bi se morali razići, da imamo temelj, na kojem ćemo prava naša braniti.

Antun **Starčević**. Meni je žao, da o ovom pitanju nemogu svoje podpuno mnienje kazati, i to zato, što se ova stvar vrti u načelu oko municipija, koj se želi urediti. Nemogu pristati uz mnienje one gg., da sva prava, za koja povelje vojuju, nemogu se ukinuti. Ja velim, da su se povelje preživile i da ih treba ukinuti, jerbo se sa željami naroda neslažu. Ja pitam, što su bila naša prvašnja municipija osim županijah? I ona su bila poluga despotizma, da paraliziraju plemstvo, i zato im naši stari nisu nikada dali veliku vlast. Da su občine, koje se danas žele oddružiti od Bakra, bile odprije zadovoljne, to je naravska stvar, jer im nisu ugadjale batine županijske, naravska je stvar, da sela takva, koja su spadala pod municipija, imala su njekakve polaštice. ali danas se preživila vremena za to. Ako uvidjamo korist ovih občinah, da se odciepe od municipija bakarskog: neznam zašto im nebi to dopustili, jer mogla bi se smutnja i nered poroditi, ako privremeno nedopustimo, da se odciepe. Zato neka se odciepe, da neuzdržavaju činovnike, od kojih neimaju nikakve koristi. Ja sam za to, da se u buduće sva municipija u županiji ukinu, i glasujem onamo, da se ovim občinam privremeno dopusti, da se odciepe od grada i kotara Bakra.

Josip **Briglević**. Kad se o tomu radi, da se promjene čine u ustrojstvu municipija bakarskog, mislim, da se moraju obje strani saslušati. Pošto je sabor sva pisma tičuća se ovog predmeta predao odboru peticionalnomu, ja bi bio toga mnienja, da se ova gg. odbora peticionalnoga i administrativnoga skupa sastanu i u svom mnienju slože.

Petar **Horvat**. Ja nisam mnienja gosp. predsjednika, jer ćemo time vremena izgubiti, a predlog gosp. baruna Hellenbacha je prešan, zato molim, da se glasuje o predlogu gosp. Vranicania.

Josip **Briglević**. Dakle hoćemo glasovati?
(Nemir.)

Ivan **Vončina**. Ja imam još pravo govoriti, ja si to pravo nedam uzeti.
(Vika.)

Josip **Briglević**. Dakle tko je na redu?

Mihail **Koščec**. Ja sam samo jedanput bio u Bakru, gdje sam vidio mnogo kamenja i kršovita brda, nego to na mene nespada, odkud oni ljudi živu, i na sabor takodjer nespada ova skrb. Nego buduć da je povod dao ovomu sukobu predlog gosp. baruna Hellenbacha: ako bi se prije svršetka sabora razići morali, da upravu županijah učvrstimo, to sam uzgredice napomenuo i položaj grada Bakra, da se vidi, u koliko se može municipij bakarski uzdržati, ili ne? Dakle kod toga netreba na to gledati, kolika će koja županija ili koj municipij biti, nego kako da autonomnu upravu osiguramo, ako bi se razišli prije svršetka sabora. Ja glasujem dakle proti predlogu odbora adm.

Antun **Stojanović**. Administrativni odbor prisvojio si je vlast, koja mu nije podieljena po saboru, da se je u meritorno rješavanje ovoga pitanja upustio. Ja mislim, da je administrativni odbor proti zaključku radio, i da bi mi isto tako proti zaključku radili, kad bi se u meritorno pretresivanje ovoga pitanja upustili. Mi smo jučer zaključak učinili, da samo donle, dok odbor meritorno svoje izviešće podneo nebude, za onaj slučaj, ako bi nas vlada razpustila na silu, imamo čega se držati. S toga sam za to, da ovi §-i u naputku ostanu u svojoj cjelovitosti kako jesu, a meritorno riešenje ovog pitanja da odgodimo na ono vrieme, kad će se meritorno rješavati pitanje o ustrojenju slob. kotarah.

Pavao **Jakovčić**. Ja se neću upustiti u meritum ovoga pitanja, samo želim kazati, da je žalostno stanje onih občinah, neka kažu gg. od protivne strani, koliko im drago. Meni je odonud došlo pismo simo, u kom se kaže, da se im neka pomoć pruži, inače da će občine doći u nered. Pružite ju, da neće poslie kasno doći, jer ovako obstati nemože! Zato mislim i molim od strani ovih občinah, da visoki sabor nezatvori pred njihovom molbom uši, nego da se na temelju pravednosti i čovječanstva upusti u konačno riešenje ovoga pitanja i zato neka se pridruži odboru administrativnom odbor peticionalni, i neka sve pretresa, kako stvar sobom donaša. Gospodi, koja su proti govorila, svaki čas ću dokazati netemeljitost njihovu.

Ivan **Vončina**. Prije svega moram izjaviti svoje mnienje na žaobu onoga, što je gospodin Battagliarini kazao. Žao mi je, što nisam prije znao, da će danas doći taj predlog u pretres, da bi stranki, koja polašticu traži u ovom saboru, pošlo za rukom izposlovati ju za svoj interes, pošto je druga stran izposlovala za svoj interes, vidimo po načinu, kako se debata vodi. (Vranicani poziva se na poslovnik.) Ja imam pravo govoriti i ja molim sl. predsjedničtvo, da

Digitized by Google

se u formi izreče, hoće li se danas in merito ovo pitanje pretresivati?

Tomislav **Cuculić**. Molim, da se tamo glasuje, hoće li se in merito pretresivanje voditi?

Josip **Briglević**. Ja pitam, hoće li vis. kuća in merito pretresivati ovo pitanje?

Josip **Vranicani**. Ja sam predložio, neka visoka kuća odluči, da li ćemo ovo pitanje u naputku riešiti, ili pako da se odputi na odbor peticionalni.

Josip **Briglević**. Ovdje su dva pitanja, prvo je, da li će se ovaj predmet in merito riešiti, a drugo pitanje je, da se preda odboru peticionalnom. (Odlučeno, da se odstupi odboru peticionalnom, koj će imati o tom svoje izviešće podnieti.)

Uslied ove odluke, glasi naslov naputku za sada ovako:

„Naputak za privremeno uredjenje županijah, slobodnih kotarah, slobodnih kr. gradovah, povl. trgovištah i seoskih občinah u kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji.“

Tim bi sjednica zaključena, i buduća urečena na 24. kolovoza g. t.

Digitized by Google

Šestdeset i sedma saborska sjednica 24. kol. 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdeset i šestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i trećeg kolov. godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Lavoslava Šrama*.

Po čitanom i odobrenom zapisniku 65. saborske sjednice priobći poglaviti g. predsjednik račun Jakićeve tiskare o saborskom dnevniku, gdjeno za tiskanih 12 tabakah po 28 for. u hiljadu tri sto forintih a. vr. doznačiti moli.

Bude odboru ad hoc u osobah gg. zastupnikah Kušlana, Vrbančića i Lovrića uz potanje izviešće zajedno sa računi Gajeve tiskare ustupljeno.

Zapisnik o izboru saborskog zastupnika za slob. i kr. grad Požegu u osobi g. Miroslava Kraljevića bude verifikacionalnom odboru predan.

Žitelji iz Vrbovca mole, da im se kano požarom oštećenim po sabornici prinesci kupe.

Ova će molbenica u tu svrhu po saborskoj dvorani kružiti.

Poglaviti g. predsjednik javlja, da je od visokog kralj. namjestničkog vieća više spisah u predmetu učioničkog preustrojstva stiglo.

Ovi se spisi dotičnom odboru ad hoc ustupljuju.

Pogl. g. predsjednik priobćuje, da je g. barun Ljudevit Ožegović za utemeljenje jugoslavenske akademije 100 for. a. vr. doprineo, a ovaj iznos da se je u pologu shranio.

Poglaviti g. predsjednik predloži zatim, da se u financialni odbor još trojica članovah odaberu, za koje gospodu zastupnike Svetozara Kuševića, Miroslava Kraljevića i Niku Thalera predlaže.

Bude primljeno.

Presvietli g. grof Julio Janković predlaže zatime, da bi visoki ovaj sabor u prilog uzajamnoj bratskoj vezi na sjajnoj svetkovini, što će ju narod srbski dne 29. kolovoza t. g. u Novom-sadu na stogodišnju uspomenu narodjenog dana velezaslužnog utemeljitelja srbske matice i veledušnog promicatelja književnosti Save Tekelija slaviti, posebnim poslanstvom učestje uzeo.

Pošto bi ovaj predlog uzhitno primljen bio, budu u to ime gospoda narodni zastupnici Šuhaj i Vrbančić, koji će si tamo bavećeg se g. profesora Janka Jurkovića pridružiti, odabrani.

Nakon toga bude na dnevni red na pretresanje zakonske osnove o uredjenju Krajine prodjeno, te bude, pošto bi g. izvjestitelj Starčević 4. §. proštio bio, nakon ponjeke razprave primljena formulacija g. zastupnika Zlatarovića, te tako glasi ovaj §. kao što sliedi:

„§. 4. Za novoustrojene županije imenovati će Njegovo Veličanstvo odmah velike župane, i to izključivo sinove trojedne kraljevine, koji će donle, dok nebude po saboru naputak izdan, ustrojiti novo uvedene županije po načinu sadašnjih županijah."

§. 5. bude po slovu zakonske osnove prihvaćen i glasi ovako:

„§. 5. Svaka dosadašnja krajiška kuća postaje neograničenim vlastnikom sve svoje pokretnosti i nepokretnosti."

Pošto bi se tad o §. 6. zakonske osnove podulja razprava povela bila, bude ovaj po formulaciji g. Vrbančića primljen, te glasi ovako:

„§. 6. Svi občinski pašnici postaju neograničenim vlastničtvom dotičnih občinah. Iz državnih šumah oddielit će se občinam kolikoća razmjerna njihovim potrebam, a preostatak sačinjavati će državno dobro troj. kraljevine."

§. 7. bude uz izpravak g. narodnog zastupnika Cuculića i dodatak g. zastupnika Thalera formuliran kao što sliedi:

„§. 7. Sve javne sgrade, koje sada pod upravom državnom stoje, postaju dobrom dotičnih občinah ili županijah, na koliko su t. j. troškom občinah ili pukovnijah sagradjene."

§. 8. bude uz izpravak g. zastupnika Križanića prihvaćen kao što sliedi:

„§. 8. Od krajiške momčadi sada pod oružjem stojeće imade se odlučiti broj momčadi, koji će stajati u razmjerju sa brojem služeće momčadi u provincijalu trojedne kraljevine ustavnim zakonom ustanovljenim. S ovom vojskom postupati će se kao i s ostalom vojskom iz dosadašnjega hrvatsko-slavonskoga provincijala. Ostala krajiška momčad imade se odmah dužnosti vojevanja riešiti i kući odpustiti. Novi način novačenja izradit će za cielu kraljevinu još ovaj sabor."

§§. 9., 10. i 11. budu po predlogu odbora primljeni te glase ovako:

„§. 9. Svi dosadašnji politički ili upravni i sudbeni propisi obstojeći u vojničkoj Krajini, imadu svoju valjanost tako dugo, dok sabor trojedne kraljevine neizradi dotične zakone; no ukida se odmah vojnički kazneni zakon, te se mjesto njega uvadja privremeno onaj, koji valja u provincialu hr-

Digitized by Google

vatsko-slavonskom; zatim ukidaju se odmah svi oni propisi i naredbe u vojničkoj Krajini, koje se neslažu s uvedenim ustavom.“

„§. 10. Tako zvani „Grenzproventenfond i Aprovisionirungsfond“ ima se pretvoriti u zemske zaklade.“

„§. 11. Porez, koji se u provincijalu plaća za odštetu urbarskih zemljištah, nesmie se nikada protegnuti na dosadašnju vojničku Krajinu.“

Nakon toga predloži g. zastupnik Mrazović, da bi se ovaj zakon tako uredio, da će za 1im, 2im, 3im, 4im, doći 9ti, za 9im 8i, za 8im 6i, za 6im 7i, za 7im 10i, za 10im 5i, za 5im 11i §., što bude prihvaćeno.

G. zastupnik Vrbančić interpellira vis. predsjedničtvo povodom toga, što se je glas razneo, da su kući vrativši se krajiški zastupnici u prkos nepovriedimosti narodnih zastupnikah raznovrstnom progonstvu izvrženi, naročito g. nadporučnik Bosanac da je od plaće suspendiran, da se nj. preuzv. svietli ban u tome gledu upita, i ujedno zamoli, da ovu stvar razvidi, i za slučaj obstojnosti da ovakovih izgredah dokine.

Pošto bi visoki sabor jednodušno uz ovu interpellaciju pristao bio, obreče poglaviti g. predsjednik, da će to svietlome banu javiti, te dalnje izviešće donieti.

Napokon toga stade g. zastupnik Vončina kano izvjestitelj administrativnog odbora čitati privremeni naputak o uredjenju municipijah u trojednoj kraljevini uz one promjene, što ih ovaj odbor na temelju imanog u smislu zaključka 65. sjednice pretresanju predlaže, te po proštivenom prvom poglavju bude na pretresanje po točkah prodjeno, te kad bi se tu kod naslova po administrativnom odboru tako osnovana: „naputak za privremeno uredjenje županijah, slob. kr. gradovah, povl. trgovištah i seoskih občinah u kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji“ poradi izpuštenih „slobodnih kotarah“ podulja prepirka povela bila, pristade vis. sabor napokon uz predlog g. zastupnika Vranicania tamo glaseći, da se iz razloga, što se tu za sad samo o privremenom prilagodjenju ovog naputka radi, i što će se ona ovom izpuštenju povod davša molbenica njekih pod kotar bakarski spadajućih občinah kao i odnoseća se simo molba grada Bakra po dnevnome redu peticionalnog odb. pretresati imati, ovaj naslov za sad u cjelosti ostavi, a o samoj stvari, da će se onda viećati, kad će dotično izviešće peticionalnog odbora na redu stajati, te tako glasi ovaj naslov za sad ovako:

„Naputak za privremeno uredjenje županijah, slobodnih kotarah, slob. kr. gradovah, povl. trgovištah i seoskih občinoh u kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji.“

Nakon toga digne poglaviti g. predsjednik u ½2 sata poslje podne sjednicu, urekavši buduću za sutradan u 10 satih.

Josip Briglević, s. r.
podpredsjednik.

L. Šram, s. r.
bilježnik.

Lavoslav **Šram**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Andrija **Uhernik**. Čita prispjevše vjerovnice sriemskih poslanikah, Polita, Živkovića, Mačvanskoga i Novića. (Vidi zapisnik.)

Dalje čita pripis grofa Khuen-a za dopust. (Vidi zap.)

Dalje čita pripis poslanika Slavnića. (Vidi zap.)

Predsjednik. Sbog izplate dnevnicah bio sam kod sviet. bana, i on je rekao, da se je obratio na dvorski dikasterij, nu da nije još nikakav odgovor ovamo stigao.

Eugen **Kvaternik**. Ako u roku osam danah nebude se doskočilo ovoj sramoti, jer mi jedino iz delikatese šutimo, onda si pridržujem pravo interpellaciju i dotični predlog učiniti.

Antun **Stojanović**. Ja bi pozornost vis. kuće obratio na predlog g. Piškorca, kojega je on možebiti u nevrieme učinio, i koj je onamo smierao, da se imenuje mali odbor, koj bi imao doznačenje troškovah saborskih zastupnikah revidirati i svoje mnienje saboru podnieti. Zato predlažem, da se imenuje sada odbor od tri lica, koj će saboru dotični proračun predložiti.

Makso **Piškorec**. Da sam u nevrieme moj predlog učinio, to dokazuje pismo g. Slavnića, jer pravedno se nemože zahtievati, da tko na svoje troškove tri mjeseca ovdje boravi; a zaključeno je na moj predlog, da financialni odbor revidira dnevnice poslanikah, i radi izplate svoje izviešće saboru podnese. Ja bi dakle predložio, da gg. n. z. svoje izkaze vrhu dnevnicah fin. odboru čim prije priobće, da uzmogne fin. odbor ono, što je za izplaćanje od potrebe, učiniti.

Robert **Zlatarović**. Ja bi želio, da se proti takovomu postupanju odlučno remonstrira, jer je to bilo već višeputah zahtievano.

Predsjednik. Dakle da se representacija na dvorski dikasterij napravi.

(Prima se.)

Dragojlo **Kušlan**. U tom pogledu bih predložio, da bi se sl. predsjedničtvo obratilo na vis. namjestničtvo, da se te dnevnice iz kojegod regnikolarne kase izplate, i da se to kod konačnog obračuna na svoj način poravna; jerbo sa representacijom nećemo doći do svrhe. To je sramota za sabor, da se u tom poslu ništa nečini, a bečki ščepci naše novce u rukuh drže.

Mi znamo, da je financialno ministarstvo Reichsratu odmah 10 for. naznačilo. Tako je bivalo i na ugar. saboru, a mi već četiri mjeseca ovdje sjedimo, bez da su nam dnevnice doznačene. Mnogi nije u položaju, da može čekati i svoje novce trošiti, jer ono, što je odredjeno, nije toliko, da se tim obogati. Zato predlažem, da se o tom ubaviesti telegrafičkim putem dvorski dikasterij, da se obrati na ministra financijah, da se ta stvar uredi.

Predsjednik. Ja ću još jedanput ići k namjestničtvu i priobćiti mu resultat.

Makso **Piškorec**. Molim, da se glasuje o mom predlogu, da gg. n. z. specificiraju svoje dnevnice.

(Primamo predlog g. Piškorca.)

Andrija **Uhernik**. Čita predlog n. z. Kraljevića, da se sada obstojeći zakoni uz porabu izradjenih po ugarsko-dvorskoj konferenciji zakonah pregledaju. (Vidi predlog u „sab. spisih.“)

Dragojlo **Kušlan**. Županija zagrebačka je isti zaključak učinila i obraća se predstavkom na sabor, da onaj odbor, koj će imati preustrojiti sudbenost u našoj domovini, uzme u pretres i operat „judex-curialis-conferentiae.“ Uzimam si dakle čast ovaj predlog poduprieti time, da se kao prešan proglasi i odputi na odbor pravosudni.

Slavoljub **Vrbančić**. Ja imam sreću biti članom sudstvenog odbora, nu njemu se nemože propisati, koja će sredstva upotrebiti kod izradjenja zakonske osnove o preustrojenju sudovah; nego mora mu se prosto ostaviti, da nezavisno svoje mnienje o tom saboru podnese. Da podupiremo operat pravosudne konferencije ugarske, značilo bi prejudicirati slobodnom mnienju odbora; zato se neslažem sa mnienjem g. predgovornika, nego mislim, da se osnova onako izradi, kako to naše zakonarstvo zahtieva.

Digitized by Google

Miroslav **Kraljević**. Kad sam taj predlog učinio, nisam ga učinio iz drugog uzroka, nego da se što prije doskoči potrebocam našeg puka u toj struci. Pitajte narod, kakva je sudbenost vani, i on će vam odgovoriti, da je sudbenost prije bolja bila; a to je uzrok, da si je narod možebiti već želio absolutnu vladu. Neću reći, da je krivo tomu osoblje, nego postupovnik, i što njemu nije moguće doskočiti potrebocam naroda.

Zato mislim, da nemože adm. odboru na uštrb biti, ako se kaže, da uzme operat u pretres, koji je po Nj. Veličanstvu već odobren. Ja nekažem, da se primi en bloc, nego da se prilagodi okolnostim naše domovine. To je radi prešnosti, jerbo ako se novi operat izradi, to će duže trajati.

Eugen **Kvaternik**. Samostalno djelovanje svakog naroda je prva stvar. Narod, koj se za drugim povadja, pokazuje slaboću uma i duha. Operat zakonski „judex curialis conferentiae“ nije dobar. Mi smo imenovali odbor sudbeni, on neka radi i posluje po svom nezavisnom mnienju, a imamo i pravo prisiliti ga, da posluje, da se izbavimo iz anarkije. Zato predlažem, da pozovemo odbor, da čim prije zaključi ono, što bude za sreću domovine, i da se na ništo neobzire, nego što nužda i korist naša zahtieva.

Antun **Stojanović**. Ja dosad nisam znao, da ima koj odbor, koj stoji nad saborom, a nisam niti to znao, da sabor nemože prepisati odboru, da se ovog ili onog mjerila drži. Zato odbijam opazku zastupnika kotara ribničkog, kao neudobnu. Samostalnost i suverenstvo neima sa gradjanskimi zakoni nikakove veze. Što je dobro, dobro je za svaki narod, niti je to kakva derogacija našemu zakonarstvu, ako se poprimi zakon, koj je već po Nj. Veličanstvu odobren. Ja dakle odvjetujem onamo, da se ovaj operat odboru adm. preporuči. Ovi zakoni nisu samo ugarski, nego su i naši od starine; dakle da se preporuči odboru, da ih upotriebi.

Ivan **Vončina**. Kad je visoka kuća sastavila odbor i ovaj mu posao povjerila, mislim, da je predmnievala, da će dotični odbor upotriebiti material, što je ne samo naroda ugarskog, nego i svih civiliziranih narodah u Evropi. Toga se sbilja držao odbor administrativni, a toga će se držati takodjer i odbor za pravosudje.

Što gosp. Kvaternik kaže, da nije umjestno, da se od strane sabora zaključi, da se ima operat judexcurialis conferentiae odputiti na odbor pretresanja radi, to ja nalazim ovu opazku posve temeljitu, jerbo bi se i drugi koj član sabora našao, koj bi preporučio zakone francezke ili englezke, bez da znade kakova sadržaja i od kakve valjanosti jesu za nas.

S toga pristajem uz mnienje g. Kvaternika i predlažem, da se predlog g. Kraljevića zabaci, jer će pravosudni odbor obzir uzeti i na ugarske zakone onako, kao što okolnosti našega naroda zahtievaju.

Franjo **Žužel**. Kad je izabran odbor za sudbene poslove, bio je sabor podpun i sabor je stavio povjerenje u taj odbor. Sabor je izabrao u taj odbor one ljude, koje je mislio, da su za to najsposobniji.

Što se primjećuje, da nije odbor nad saborom, priznajem, nego velim, da je odbor punovlastnik sabora, i da se sabor više neima miešati u njegove poslove; nego kad odbor svoj operat podnese, ima sabor o tom svoj sud izreći.

Drugo, kad smo taj odbor imenovali, predmnievali smo, kao što je g. Vončina napomenuo, da će taj odbor sva moguća sredstva upotriebiti; s toga držim, da će odbor znati, na što će se obazreti, i da će znati razsuditi, koja sredstva biti će mu u prilog. Ako odbor ovaj bude vidio, da mu je djelovanje judexcurialis conferentiae u prilog, on će sigurno ovo djelo upotriebiti; ali netreba mu naložiti, kako da ga upotriebi, jer se time steže vlast, koju smo već na njega prenesli. Ako sabor kašnje, kad odbor svoj operat podnese, bude vidio, da je odbor mogao što upotriebiti od operata pravosudne ugarske konferencije, pak nije upotriebio, to će se moći upotriebiti, kad će se čitati od točke do točke. S toga sam onoga mnienja, da ostavimo odboru prosto, neka djeluje po svomu osvjedočenju.

Robert **Zlatarović**. Usudjujem se pozornost vis. kuće obratiti na dosadašnju praksu, uslied koje se predlog jedan, kad se o njem zaključak stvara, relegira na dotični odbor. Zato glasujem onamo, da se ovaj predlog relegira na odbor pravosudni.

Josip **Briglević**. Nije bila misao g. Kraljevića, da se mora primiti njegov predlog, nego da se odputi na odbor pravosudni; dakle koji su za to, da se taj predlog predade odboru pravosudnom?

(Većina.)

Dragojlo **Kušlan**. Uzimam si slobodu, pozornost visoke kuće obratiti na jedan žalostni slučaj, koj će srce svakog Hrvata i Slavonca duboko ganuti i uvrieditи; a taj je slučaj, da je naš podkapetan, kojega je sv. ban imenovao, i koj je pred njekim vremenom ovdje nazočno zaprisežen, radi svojega domorodnoga govora penzioniran i u Celovcu interniran. Dakle naš podkapetan, koj bi morao u sredini našoj biti, i koj je brat slavnoga Jelačića bana, koj je toliko učinio i takodjer spasio carstvo i dom austrijski, tim je nagradjen, što je njekoliko slobodnih riečih ovdje izustio, da je pensioniran i interniran.

Meni je to iz stalnog izvora poznato, da je tako; i takodjer da je on kvitirao i sve svoje časti položio (gromoviti živio!) Nu uspjeh njegova kvitiranja nije poznat, jerbo se nezna, hoće li Nj. Veličanstvo primiti to kvitiranje, i ako primi, nezna se da li će interniranje njegovo u Celovcu, koje s Görgeyom tamo dieliti imade (sveobće nezadovoljstvo), prestati. Zato predlažem, da se visoka kuća za svojega podkapetana svojski zauzme (živio), i da se na Nj. Veličanstvo energička predstavka uz odbor iz odličnih licah pošalje, i zamoli, da se naš podkapetan pusti na slobodu neomedjašenu, i da isti odbor izjavi, da ako se njegovo kvitiranje primi, da ga mi kao civilnog podkapetana smatramo i smatrati hoćemo. Naknadno predlažem i to, da se njegova dotacija, koja je od starine sa 1000 for. opredieljena, u tečaj stavi. (Živio.)

Predsjednik. Primate li gospodo ovaj predlog?

(Primljeno jednoglasno.)

Za sastavak representacije imenovan je preč. g. Rački.

Robert **Zlatarović**. Čita stilizaciju uvoda zak. čl. o ukinuću vojničke Krajine. (Vidi zapisnik.)

Adolfo **Veber**. U poslu narodnoga kazališta, koj je njeki dan prešnim proglašen, izabran je nov odbor, koj ima sve operate prispodobiti, i na temelju tih operatah zakonski čl. izraditi. Taj odbor se je jučer sastao izabrav za svoga predsjednika g. vel. župana riečkog, te je sastavio zak. čl., kojega evo predlažem za odobrenje vis. saboru. (Čita, vidi u saborskih spisih.)

Točka prva. (Prima se.)

Točka druga. (Prima se.)

Točka treća.

Robert **Zlatarović**. Ja bi bio za to, da se odluči veća glavnica.

Ivan **Vončina**. Kad bi moguće bilo, ja bi pripomagao,

Digitized by Google

da se narodno kazalište u svakom znatnijem mjestu naše domovine podigne; ali buduć da ima nuždnijih potriebah, nemogu glasovati za predležeći zak. čl. Ovdje hoćemo da zaključimo, da se u podporu narodnoga kazališta svakog mjeseca 1500 for. iz domaće blagajne doznači, što bi iznašalo godišnjih 18,000 for. Ovo je doduše mala dotacija za tako koristan zavod; nu pored svega toga, kad promislimo, da ima u našoj zemlji učiteljah, koji kruha neimaju, da imade kapelanah, koji kruha neimaju, to mislim, da nije na vremenu, da polag ovakove nevolje i biede, koja u našoj domovini vlada, podižemo kazalište. Ako hoćemo da izrazimo, da nam je sbilja na srcu prosvjeta naroda, moramo drugim pravcem da udarimo. Ja znam, da ima učiteljah, koji petdeset godinah služe, pak sbog svega siromaštva i što neima blagajne za izslužene učitelje, nemogu da idu u mirovinu. Ovdje bacamo 18000 for. u onu svrhu, koja se nemože natjecati sa zavodom, kojega nazivamo pučkimi školami: molim dakle vis. sabor, da izvoli ozbiljno uvažiti i svestrano prosuditi i druge stalne potreboće u našoj domovini.

Ivan **Kukuljević**. Ako je dužnost obzir uzeti na prosvjetu pučku, mislim, da je još veća zadaća razprostirati bolje običaje, narodni jezik, i tako rekuć školu utemeljiti ne samo za bolje običaje nego i narodnu historiju. A ovakovo mjesto i zavod, u kom se može razprostirati bolji duh narodni i ukus, to je zaisto u devetnaestom izobraženom vieku narodno kazalište. Mi, ako se obazremo na pomanje narode, kao što su n. p. susjedni Magjari, vidimo, koliko su oni žrtvovali za magjarsko kazalište; nebacaju se tamo samo njekoje stotine kao što god nas 1500 for. za jedan mjesec, nego se žrtvuju i hiljade, pače pojedini velikaši daju i više, nego što je ovdje predloženo.

Ja mislim, da nemože nitko tajiti, koliko može djelovati narodno kazalište na naše pokvareno gradjanstvo i naše pokvarene i tudje običaje. Mi znamo, kako je kod nas u glavnom gradu Zagrebu sve poniemčeno, a to je od onog vremena, kad se utemeljilo njemačko kazalište, koje je žalibože naša vlada našim novcem podupirala. Mi znamo, koliko je djelovao talijanski teater na naše primorske gradove; mi znamo, koliko su ova družtva, koja su se skitala po našoj domovini, djelovala na razprostranjenje tudjeg jezika, tudje naravi. Sad, kad se je naš narod probudio, i na svojih noguh stupa, kad neće pod tudjim tutorstvom da životari, treba da se mi za ovaj zavod dušom i tielom zauzmemo. Zato mislim, da će vis. kuća ovu osnovu jednoglasno poprimiti.

(Živio!)

Slavoljub **Vrbančić**. Da je biedno stanje naših pučkih učiteljah i kapelanah, to se nemože tajiti. Nu ja mislim, da ovom podporom od 18,000 for. još nije izključena podpora naših pučkih školah i mogućnost, da se pomogne stanju naših pučkih učiteljah i kapelanah. U ostalom navadjam samo to, da je to isto i kod drugih narodah, da je biedno stanje učiteljah i kapelanah, i da se obistinjuje poslovica: „quem dii odere paedagogum fecere.“ Nu ja mislim, da će sabor sva učiniti za izobraženje puka i da tim, što sada podupire narodno kazalište, nije izključena podpora učiteljah pučkih školah i kapelanah.

Predsjednik. Primate li točku treću zak. članka?

(Većina: primamo.)

Adolfo **Veber**. Čita dalje točku 4.

(Prima se.)

Dalje čita točku 5.

(Prima se.)

Dalje čita točku 6.

Mirko **Šuhaj**. Ja bi želio, da se izpusti točka, gdje se vrieme opredielјuje, kad će se igrati; to nespada u zak. čl. nego na odbor.

Mihajlo **Koščec**. Ja nisam za to, da se ova točka sasvim izpusti, nego da se samo vrieme izpusti, jer se ima obzir uzeti i na to, da će se izvan Zagreba igrati.

Adolfo **Veber**. Slažem se sa gosp. Koščecom, jer svakako imade zakon opredieliti, da se igra i u Zagrebu i po ostaloj Jugoslaviji prema naredbam odbora ili ravnateljstva kazališnog.

Ladislav **Balog**. Ja bi imao primietiti, ako ostane taj §., da se kaže: najprije ima se igrati u našoj domovini; jer ako se kaže u „Jugoslaviji“, moglo bi družtvo odići Bog zna kuda.

Adolfo **Veber**. Odbor nije ništa drugo mislio pod tom rieči, nego da se izrazi: u Zagrebu i po ostaloj Hrvatskoj i Slavoniji i drugih krajevih našega naroda. Zato mislim, da će tako dobro stati: „igra se u Zagrebu, u Hrvatskoj i Slavoniji i po drugih krajevih našega naroda.“

(Čuje se: dobro.)

Čita dalje točku 7. (Prima se.)

Čita dalje točku 8.

Mirko **Šuhaj**. Ja mislim, da bi se posljednja točka iz ovog §. imala izpusti, jer u zakon nespada, da se privatan čovjek napominje, da se imade skrbiti o tom, da bude zavedena opera hrvatska. Ovu skrb nosi jedino odbor.

Josip **Vranicani**. Istina, da bi se to mogli izpustiti iz točke, jer će odbor uvažiti temeljitu molbu gosp. Štrige glede operah, koje odbor napominje. Nu ja mislim, da vis. sabor posebno zaključi, da se ove opere odkupe, koje se nalaze u privatnih rukuh. Dakle kad se ono, što još fali, po vis. namjestničtvu izplati, mogu se iste opere odmah iz privatnih rukah preuzeti i predati odboru kazališnom.

(Primamo.)

Slavoljub **Vrbančić**. Buduć da se ima kod biranja odbora kazališnog gledati na vještake i takove ljude, koji imadu volju brinuti se za nar. kazalište, i što je to težko ovaj čas odlučiti, mislim, da se odgodi izbor do ponedjeljka.

(Prima se.)

Slavoljub **Vrbančić**. Kad je primljen moj predlog, da se izbor odbora teatralnog odgodi do ponedjeljka, uzimam si čast predložiti, da mi, koji smo se u odboru teatralnom za izradjenje zak. osnove sakupili, da smo se dogovorili, da ima odbor sastajati iz jedanaest članovah, koji bi onda imali izabrati predsjednika.

Bartol **Smaić**. Ja predlažem, da se imenuje odbor od petnaest osobah iz svihkolikih stranah domovine a upraviteljstvo imalo bi se povjeriti trojici članovah, koji stalno stanuju u Zagrebu.

(Primamo.)

(Cieli po saboru primljeni i zaključeni zakonski članak „o kazalištu jugoslavenskom trojedne kraljevine“ čitaj u zapisniku ove sjednice.)

Miroslav **Kraljević**. Molim pogl. g. predsjednika, koj je uspjeh učinjene interpellacije sbog krajiškog nadporučnika i bivšeg n. z. Bosanca.

Josip **Briglević**. Ja mogu na to odgovoriti, da sam bio kod preuzv. g. bana u tom poslu, i da mi je on kazao, da mu sudbenim putem radi Bosanca nije ništa do znanja prispjelo, i ako je što u stvari, da se to nemože drugim putem riešiti nego sudbenim, a da on u to neima nikakva upliva.

Digitized by Google

Barun **Kušlan**. A glede onoga, što se bivši zastupnici krajiški progone?

Josip **Briglević**. O tom preuzv. gosp. ban ništa nezna.

Barun **Kušlan**. Dakle sudbenim putem i to pred „Kriegsrecht!“

Robert **Zlatarović**. Mi se tim odgovorom nemožemo zadovoljiti, nego moramo umoliti bana, da izvidi u koliko se obistinjuju progonstva krajiških zastupnikah, i kakvi koraci su proti njim poduzeti.

Zaključeno: „da se preuzv. g. ban na novo upita, jeda li je kakove mjere za doznanje i dokinuće prijavljenih progonstvah krajiških zastupnikah poduzeti izvolio, i ako nije, da u tom pogledu potrebita odmah odrediti blagouzhtije.“

Ivan **Vončina**. Administrativni odbor dogotovio je jučer naputak o ustrojenju municipijah, premda je težko bilo pogoditi pravac kog se morao držati s jedne strane, da se nješto promieni, s druge strane pako, da bude promjena takova, koja bi se po mnenju gg. z. n. Zlatarovića i Stojanovića na to stegnuti dala, da se može s kratkim viećanjem predloženi naputak ili odobriti ili zabaciti. S toga se je administrativni odbor ograničio na vrlo malene i neznatne promjene, i rek bi, da je samo u formi preinačio već obstojeći privremeni naputak.

Čita izviešće adm. odbora o predlogu za privremeni naputak o uredjenju županijah itd. (Vidi u „saborskih spisih.“)

Početak, zatim u glavi I. naslov i §. 1. primiti bijahu bez opazke.

Čita §. 2.

Jovan **Živković**. Ovaj naputak nije bio u sriemskoj županiji za mjerilo priznat, što ga nije ustavno tielo sačinilo, nego banska konferencija, koja nije izraz naroda trojedne kraljevine. Sada pako hoće sabor da ustanovi provisorium za uredjenje županijah, na što je on bez dvojbe i opunomoćen.

Ja imam ovdje opaziti, da je županija sriemska pitanje glede vojvodine ostavila otvoreno. Mi na to pravo resignirati nemožemo, i zato nemožemo priznat za mjerilo redakciju §. 2. ovoga naputka, da se već sada štogod izviestno opredieli glede granicah županije sriemske. Nego ja sam toga mnienja, da se pitanje naše županije prema vojvodini smatra kao za neriešeno.

Barun **Kušlan**. Ja bi pitao g. Živkovića, na čemu se osniva ovo pitanje, ako ne na zaključku saborskom godine 1848.? Onda nije bio uvjet izpunjen, pod kojim je bio odstupljen Sriem vojvodini, dakle cessante conditione cessat etiam conditionatum. Za sada dakle nemože se ovo pitanje ovdje razpraviti, nego to je posebni predlog, koj će se onda u obzir uzeti, kad se bude Vojvodina ustrojavala, i to prema onim uvjetom, koji su izrečeni na saboru god. 1848. Onda će sabor odrediti, što zaključku saborskom od god. 1848. odgovara.

Predsjednik. Ja odgovaram gosp. Živkoviću, koga nije ovdje bilo, kad se pitanje o privremenom naputku porodilo, da je administrativni odbor opunovlašten od sabora, da predloži privremeni naputak o uredjenju municipijah. Povod tomu je dalo, da bi se moglo dogoditi, da se sabor razpusti, pak da za taj slučaj imamo privremeni naputak, kojega bi se municipija držati imala. Zato mislim, da ova privremena naredba neprejudicira pravu sriemske županije glede pitanja o Vojvodini.

Mihailo **Polit**. Ja mislim u interesu narodne solidarnosti kod Hrvatah i Srbaljah, da se mora ov sabor obzirati na zaključke srbskog kongressa. On je izrekao, da će Sriem sačinjavati stranu srbske vojvodine. Ja mislim, da se time sveza sa Hrvati neće prekinuti; nego ov sabor nemože ignorirati odnošenje, koje je glede Sriema izrečeno spram trojedne kraljevine. Zato mislim, da vis. sabor za onaj slučaj, ako se ustroji Vojvodina, izreče: da županiji sriemskoj u tom slučaju pripada pravo odlučiti, kako je u zaključenjima karlovačkog sabora glede ustrojenja vojvodine, i odnosno odstupa Sriema, izrečeno.

Slavoljub **Vrbančić**. Ili će doći do ustavnog uredjenja ciele zemlje naše ili neće. Ako će doći, to mislim, da se pravednim željam braće Srbaljah neće nijedan Hrvat i Slavonac uzprotiviti. A da će Sriem ostati u svezi sa trojednom kraljevinom, to smo čuli iz ustiuh predgovornikah, a i oni, koji su mogli proučiti zaključke srbskog kongressa, bit će se uvjerili, da je tamo izrečeno, da je njihova želja, da bude Vojvodina u svezu sa trojednom kraljevinom. Ako pako neće doći do ustavnog uredjenja, onda su naši zaključci i onako ništetni.

Što smo mi stvorili privremeni naputak za uredjenje municipijah, to smo mi učinili samo za skrajnju nuždu, jer vidimo, kako se postupa u Ugarskoj, i da se nebudu mogle nove promjene činiti ministarskimi naredbami. Ja mislim dakle, da taj priv. naputak nemože u ničemu prejudicirati našemu budućemu uredjenju municipijah; nemože priečiti želji i izjavi gosp. Živkovića, na kojur će sabor naš, kad se bude konačno ustrojivala naša zemlja, obzir uzeti.

Ivan **Vončina**. Ja mislim, da se u tom pogledu nemože glasovati, jer bi se time bitno preinačio saborski zaključak, uslied kojeg je zaključeno, da se neimaju nikakve bitne promjene u naputku preduzeti.

(Zaključeno je da se kaže:

„Županije jesu sliedeće sa svojimi granicami:

1. županija križevačka.
2. „ zagrebačka.
3. „ varaždinska.
4. „ riečka.
5. „ požežka.
6. „ virovitička.
7. „ sriemska.)

Ivan **Vončina**. Čita §. 3.

Zaključeno: da se izpuste rieči „izim Rieke i Bakra.“

Dalje čita §. 4.

(Prima se.)

Dalje čita §§. 5. i 6.

(Zaključeno, da se posve izpuste.)

Dalje čita glavu II. naslov:

„O unutrnjem razdieljenju županijah i slobodnih kotarah.“

(Prima se.)

Dalje čita §. 7.

Aleksander **Virag**. Ja bi predložio, da se kaže u točki prvoj „na okružja i kotare,“ koji su bili 1. siečnja 1848.

(Zaključeno, da se riečju „na okružja“ prida „i kotare“ kao što sada obstoje.)

Ivan **Vončina**. Čita točku 2. §. „o Medjumurju.“

(Izpušta se.)

Dalje čita §. 8.

Slavoljub **Vrbančić**. Kako se druge županije diele na okružja i kotare, zašto se nebi to isto kazalo i kod županije riečke?

Digitized by Google

(Prima se.)
Uslied toga bi §. 8. izpušten.
Ivan **Vončina**. Čita §. 9.
Zaključeno, da se prva točka do rieči „same“ izpušta.
Dalje čita točku 2. §. 9.
(Prima se od rieči „odredjena je.“)
Dalje čita §. 10.
(Izpušta se.)
Dalje čita §. 11.
(Izpušta se.)
Dalje čita glavu III.
Zaključeno, da ostane naslov:
„O poglavarstvih municipijah.“
Dalje čita §. 12.
Zaključeno, da se kaže:
„Na čelu svake županije stoji veliki župan s podžupani. Broj i kategorija ostalih častnikah i službenikah županijskih ostaje, kako je sada.
Ako za municipalnu upravu bude potrebno, biti će dotičnomu municipiju prosto, umnoženje častnikah i službenikah odrediti, i višjemu mjestu prijaviti.“
Dalje čita §. 13.
(Izpušta se.)
Dalje čita §. 14.
Zaključeno, da se ovaj §. ovako preinači:
„Poglavarstvo municipijah sl. i kr. gradovah, slob. kotarah, povlaštjenih trgovištah i seoskih občinah sastojat će pram današnjim potrebam iz onoga broja i iz onih kategorijah častnikah i službenikah, koje i kakove su bile 1. siečnja 1848.“
Ivan **Vončina**. Čita glavu IV.
Zaključeno, da se pridrži naslov:
„O skupštinah municipijah“, zatim slovo A. i rieč „u obće.“
Dalje čita §. 15.
Zaključeno, da se izostave riečice „ili“ pred pismeni b. c. i pred riečju „napokon d.“
Dalje čita §. 16.
(Prima se.)
Dalje čita naslov:
„B. U županijah.“
(Prima se.)
Dalje čita §. 17.
(Prima se.)
Dalje čita §§. 18. i 19.

Jovan **Živković**. Što se tiče ove točke o zastupanju naroda izvan sl. i kr. gradovah i sl. kotarah imam primietiti, da se ima najprije odlučiti, kakvo pravo zastupstva izvršivati će narod u skupštinah županijskih. Ako se izreče, da bude narod izvršivao osobno pravo: onda neka bi se primio sistem representativni, da se po broju dušah zastupnici izaberu. Mi smo uzeli u Sriemu za mjerilo, da na 500 dušah dodje jedan zastupnik. Mi moramo narodu otvoriti put, da utiče u skupštine municipalne, jer razlikosti interesah neima. Zato i opet glasujem onamo, da se poprimi sistem representativni.

Dragojlo **Kušlan**. Ja imam opaziti, zašto je odbor administrativni tako postupao, kad je stegnuo pravo zastupstva naroda izvan slob. i kr. gradovah i sl. kotarah stojećeg, na občine. U zemlji su dva glavna faktora, inteligencija i posjed, a treći faktor je narod bez razlike stališa. Dakle najprije moralo se protegnuti pravo osobno zastupstva na svu inteligenciju i posjed po nametu poreza, a u trećem redu došlo je zastupstvo naroda u seoskih občinah obitavajućeg. Jedino imao bi primietiti, da se u redu posjednikah nespominju stališi, jer je u I. točki census ustanovljen, koj se proteže na sve posjednike bez razlike stališa.

Petar **Očić**. Razlog, koj je odbor administrativni vodio, da je stegnuo pravo zastupstva na občine, jest taj, da se prištede nepotrebiti troškovi, i što neima dokaza, da ima različitih interesah izmedju občine A i B. Občine neimaju nikakve druge interese, nego koje i posjednici kod nas i u Slavoniji. U praktičnom životu težka je stvar izvesti u narodu sistem representativni. To je idea nepopularna. U Ugarskoj počeo se uvadjati ovaj sistem, ali se vidilo, da neodgovara svrsi i da se otvaraju vrata agitacijam. Zato, ako občine budu representirane kroz zastupnike, mislim da nije občine, da se može tužiti, da joj je krivica učinjena, sbog toga što je veća, i da nije pravedno razmjerje u izvršivanju političkih pravah. Ja dakle glasujem za zastupstvo naroda po občinah.

Miroslav **Kraljević**. Nemogu se slagati s g. predgovornikom i dokazati ću, da ono što je on rekao, nije praktično. Najpravednije je, da bude zastupstvo naroda po broju dušah. Tako ima u požežkoj županiji knezijah, gdje neima više od 20 kućah, a ima knežijah sa 100 kućah. Dakle je li pravedno, da ovakove knezije jednaki broj zastupnikah imadu? Ja mislim, da nije, i da na takovi način interesi občinah nisu jednako zastupani.

Zato i ja glasujem za predlog g. Živkovića, da na 500 dušah u Slavoniji dodje po jedan zastupnik. Narodu treba otvoriti put, da učestvuje kod rešavanja javnih poslovah; on plaća, doprinaša, neka i odlučuje.

Mihajlo **Polit**. Ja se nemogu slagati s mnienjem onih, koji vele, da netreba da se narod zastupa, nego interesi. Baš idea representativnog sistema sastoji se u tom, da narod utiče u javne poslove; jer ako idemo na stališe i interese, onda se držimo načela srednjeg vieka, a u novom vieku vlada načelo: što više dušah, i više interesah. Zato neka se u načelu izreče, na koliko dušah ide po jedan zastupnik, a ako ima više interesah, neka se onda oni poseb zastupaju: nego u načelu da se izreče broj zastupnikah od stanovitog broja dušah.

Slavoljub **Vrbančić**. Neima dvojbe, da je glavni faktor narod. Nesporazumljenje, koje je ovdje zavladalo glede opredieljenja broja zastupnikah, dolazi odtud, što razmjerje stanovničtva i občinah nije svuda jednako. Na primjer kao što u županiji sriemskoj; tamo su tako goleme občine, da kad bi svaka občina poslala samo jednog zastupnika, bio bi slabo zastupan narod, dočim u županiji zagrebačkoj občine stoje u onom razmjerju pučanstvu, da je narod po njih dovoljno zastupan. Mi bi morali dva ili tri načina zastupstva opredieliti i to za županije slavonske posebni ključ i za županiju riečku posebni, a za ostale županije hrvatske jedan ključ. Tako bi se postiglo sporazumljenje.

Dragojlo **Kušlan**. Kad bi se ovdje o representativnom sistemu radilo, onda bi moglo stajati, što g. predgovornik kaže; ali ovdje se radi o tom, da se naputak u bitnosti nepromieni. Polag ovog naputka ima se obzir uzeti na narod, na korporacije i interese. Ako dakle uzmemo sistem representativni u onom smislu, da na 500 dušah dodje po jedan zastupnik, onda bi morali promieniti naputak u bitnosti. Zato buduć se ovdje radi samo o privremenom uredjenju municipijah, glasujem, da se od dalnjeg viećanja odustane, a kad se bude fundamentalno organizirala municipija, da se onda uzme obzir na učinjene prigovore.

Digitized by Google

Drag. **Jelačić**. Mi kortešah neimamo. Ako kažemo, da na 500 dušah dodje po jedan zastupnik, onda u županiji zagrebačkoj dodje 800 kortešah na skupštinu. Zato prosim, da se ostane kod onog uredjenja, kako sada obstoji. Ja se slažem sa g. bar. Kušlanom.

Gr. Jul. **Jankovič**. Ja imam g. predgovorniku bar. Kušlanu na njegovu opazku, da, ako preinačimo zastupstvo kako sada obstoji, da ćemo time u bitnosti preinačiti ovu osnovu, odgovoriti: da je representativni sistem u članku 19. ove osnove bez ograničenja u načelu izrečen; jer se tamo kaže, da seoske občine mogu zastupnike poslati na skupštine županijske, da narod representiraju. Dakle je priznat sistem representativni, te od nas zavisi, da se ovo representiranje naroda na širokom temelju ustanovi. Što je g. podžupan Očić kazao, da je najpravednije mjerilo, da se representira puk kroz občine, moram odgovoriti, da je narod osobno interesiran u skupštinah. Zato bi želio, da tim više dodje narod na skupštine, gdje se govori o teretih jedne županije. To je praktično uvedeno u požežkoj županiji; i mi u Slavoniji ostajemo kod toga, da na 500 dušah dodje po jedan zastupnik. Ako misle gospoda, da u Hrvatskoj to nije praktično, neka izvole drugčije odrediti.

Živ. **Kirjaković**. Budući da je g. Živković predložio, da se uvede za narod representativni sistem po svih županijah: pristajem i ja uz njegovo mnienje, i želio bi da bude od 500 dušah jedan zastupnik.

Pavao **Jakovčić**. Govorilo se je ovdje, da bude narod representiran, a isto tako da budu interesi više manje zastupani. U županiji riečkoj nije se držalo toga načela, jer da se je držalo naputka, morali bi se bili mnogi razići iz skupštine. Uzeo se dakle broj stanovničtva ukupno, pošto imade občinah, koje imadu dvie do tri stotine dušah, a imade ih takodjer, koje imaju 4000 dušah, te se je od 500 dušah šiljao po jedan zastupnik. Ja sam dakle za to, da se broj stanovničtva ustanovi, polag kojega se ima uporabiti pravo zastupstva naroda. To je u pogledu representativnog sistema kod naroda. U ostalom mislim, da će se zastupnici županije riečke zadovoljiti, ako ostane broj stanovnikah odlučiv, da na 500 dušah dodje po jedan zastupnik. Što se tiče zastupanja interesah, ja sam toga mnienja, da kao što porezuju, tako da budu zastupani.

Predsjednik. Ovdje su tri različita mnienja: g. Živković predlaže, da se od 500 dušah izabere jedan zastupnik, g. Očić, da se zastupaju občine, a g. z. severinski, da se uzme različito mjerilo zastupstva za Hrvatsku i Slavoniju. Ja pitam, koji su za to, da se različiti načini zastupstva oprediele za Hrvatsku i Slavoniju?

Stjepan **Hrvoić**. Polag poslovnika ima se najprije pitanje staviti, prima li se redakcija ili ne?

Ivan **Venčina**. Čita redakciju §. 19.

Predsjednik. Koji su za redakciju?

(Broj glasovah 32.)

Koji su proti redakciji?

Gr. Jul. **Jankovič**. Ja se s ovim pitanjem nemogu zadovoljiti. Različiti je položaj Hrvatske od Slavonije. Slavonci su se izjavili, da se po broju dušah zastupnici izaberu.

Slavoljub **Vrbančić**. Ja mislim, da bi se najprije imalo glasovati o tom, želimo li jednoličnost ili ne? Ako smo za jednoličnost, onda treba ustanoviti broj, u kom razmjerju biti će tu jednoličnost. Dakle glavno načelo je, hoćemo li jednoličnost ili ne?

Franjo **Žužel**. Molim, da se stavi pitanje u smislu predloga g. Vrbančića.

Predsjednik. Koja gg. su za jednoličnost?

(Većina.)

Mihajlo **Kežčec**. Čuo sam govoriti o broju dušah, i čuo sam takodjer i to spomenuti od jednoga g. predgovornika, kolika će biti neuka svetinja u skupštinah županijskih, ako se po broju dušah zastupničtvo naroda ustanovi. I ja velim, da zastupstvo puka po broju dušah nebude imalo nikakve druge hasne, nego da dangubi u skupštinah i da se umnožavaju troškovi, koje i onako neznamo odkud namiriti. Mi vidimo, da mi sami, koji smo izabrani od naroda neznamo se posla latiti, a kamo li ćemo to očekivati od neukog puka. Ja bi predložio, da se od 2000 dušah dva izaberu, i to jedan pismeni a drugi iz neukog puka.

Avelin **Ćepulić**. Ja mislim, da je narod jedan od najglavnijih faktorah u svakoj državi. Nemogu se slagati s predgovornikom, koj se plaši naroda. Ako se inteligencija plaši naroda, znamo da ima razloga, zašto ga se plaši. Ako prestanu agitacije, nije se plašiti, što je g. Jelačić kazao, da bi masa vladala. Medju neukim narodom vladati će inteligencija. Dakle i opet ponavljam, ako se inteligencija plaši naroda, to ima razloga, zašto se plaši, a ako bude razdor kakvi ili stranke u masi, to taj neće od drugog proizlaziti, nego od inteligencije. Zato sam svakako za to, da se jedno načelo zastupstva ustanovi, i glasujem za sistem representativni.

Drag. **Jelačić**. Ja se niti najmanje neplašim seljaka, ja imam iste interese, koje i on, nego se plašim troškovah; ja se možebiti više plašim inteligencije zagrebačke, nego prostog puka, ali kako velim, ja se plašim troška.

Josip **Bračevac**. Ja se slažem s mnienjem onih, koji žele, da na 500 dušah dodje jedan zastupnik.

Adolfo **Veber**. Ja držim, da imade liepih teorijah u životu, ali kad se u praksu uvedu, pokazuju, da su samo teorije. Tako isto je prekrasna teorija, koju je g. Ćepulić ovdje izrazio, jer se slaže sa liberalnimi ideami današnjega vieka, te dolikuje umnu čovjeku, da ju brani. Ali ako se u praksu uvede; vidi se, da se fali. Ja kao razuman čovjek nebojim se naroda, narod je sam sebi ostavljen, pak shvaća stvar onako, kako se s njegovim praktičnim razborom slaže.

Ako i kod ljudih, koji nisu sasvim prosti, vlada običaj, da u pitanjih, koja sami nerazumiju, osnivaju se na sud onih, koji više razumiju: zato se još više prosti čovjek osniva na razumnije ljude od sebe.

Nebi bilo od štete u domovini našoj, kad bi mi u temeljnom načelu državnopravnom bili svi jednakih mislih i jednoga načela. Nego budući da znamo, da imade kod nas živaljah, koji različito misle o obstanku domovine naše, zato se i različitim načinom djeluje na puk, a ovako se put otvara kortešovanju.

Ja dakle proti načelu ništa neimam, da se pravo osobnoga zastupstva kod puka uvede, nego želio bi samo, da se to pravo stegne, da mnogobrojni puk nedolazi na skupštine, i to naime radi prištedjenja troškovah i vlastite koristi puka, da badava negubi vrieme.

Kad smo dakle ovo načelo izrekli, treba da vis. sabor odredi okružni izbor, jer ako smo na temelju praktičnosti učinili zaključak, treba ovako i dalje postupati, a netreba da se od 300 ili 500 dušah pošalje jedan zastupnik na skupštinu.

Antun **Stojanović**. Ja držim za svoju dužnost, da odbijem od naroda našega ono, što mu se na ledja meće. Reći će,

Digitized by Google

se, da nebi trebalo, da puk u većem broju uživa gradjanska prava, s toga, što ima posla kod kuće, što bi mnogo troška prouzročio, i što bi lahko bio zavedljiv.

Što se tiče primjetbe, da imade puk dosti posla kod kuće i da košta novacah, kad na skupštinu ide, to spada takodjer i na inteligenciju, na profesore, advokate i činovnike. I oni gube dan u sjednici.

Što se tiče, da neprijateljni ljudi zavode stranke, to isto može se i još u većoj mjeri kazati o inteligenciji; kojim pravom kaže inteligencija to prostom narodu, tako može i prosti narod inteligenciji kazati: „ako vi nas zavodite, vas zavode veća gospoda.“ Dakle ovi razlozi neimaju temelja. S toga je potrebno, da naš narod uvadjamo u škole, da se ondje poučava i priučava političkomu životu. Za ovo malo vrieme, što smo skupštine imali, i u kojih su seljaci učastvovali, možemo reći, da smo se divili njihovom razumu, pače bila su dva starješine iz Djakovštine, kojim se nismo mogli dosti načuditi, kako bistro sbore; i grehota je, da nije bilo brzopisacah, da napišu što su govorili, pak da vide kaputaši, da je bolje nego što oni višeputah govore. Zato glasujem onamo, da se zastupstvo naroda na najširjem temelju ustanovi.

Jovan **Živković**. Da se nebi o tom predmetu duže viećalo, mislim, da je primljeno načelo representativno za cielu domovinu. Ako Slavonci i Sriemci zahtievaju, da bude jednoličnost, mislim, da leži u interesu i hrvatskih županijah, da bude jednoličnost, da budemo mi ravno zastupani. Zato glasujem i opet za predlog, da bude isto načelo tako u hrvatskim kao što i u slavonskim županijama. A poslje toga ima se opredielit koliki broj dušah, da se uzme za mjerilo; da li 500 ili manje. Ja bih bio za veći broj, jerbo bi se imao obzir uzeti na veći prostor. Zato smo uzeli izhodni expediens, da smo kazali, da se od svake obćine od 500 dušah izabere jedan zastupnik, od 700 dušah dva itd.

Slavoljub **Vrbančić**. Ja mislim, da bi se mogao najpravednije broj opredieliti, ako uzmemo razmjerje žiteljstva u svakoj županiji. Ovo je 150—250 hiljadah. Najmanja je županija riečka, a županija varaždinska i križevačka od prilike jednaka. Zato bi predložio, da se od 700 dušah izabere jedan zastupnik.

Predsjednik. Hoće li visoka kuća, da biva zastupanje po jednom zastupniku od 1000, 700 ili 500 dušah?

(Zaključeno, da se od 1000 dušah izabere po jedan zastupnik za narod izvan gradovah i trgovištah.)

Uslied toga izmienio se §. 19. sa 18.

Time bude sjednica zaključena, a buduća urečena na 26. kolovoza t. g.

Digitized by Google

Šestdeset i osma saborska sjednica 26. kolovoza 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdeset i sedmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i četvrtog kolovoza god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *A. Uhernika.*

1. Najprije bi pročitan zapisnik 66. saborske sjednice, te u svemu odobren.

2. Pet komadah vjerodajnih pisamah po županiji sriemskoj dne 4/16. srpnja 1861. iz glavne skupštine izdanih za izabrane poslanike na sabor trojedne ove kraljevine gospodu Jovana Živkovića, II. podžupana, Živojna Kirjakovića, vel. bilježnika, D.ra Mihaila Polita, počastnog vel. bilježnika, Pavla Mačvanskog odvjetnika, i Georgija Novića bijaše čitano i vjerodajnom odboru izručeno.

3. Molba gosp. grofa Hinka Khuena, poslanika sriemske županije, za dopust od 8 danah nije uvažena, pošto isti gosp. molitelj nije članom ovog sabora postao, već je medju spise stavljena.

4. Uslied čitanog očitovanja g. protopresbitera Marka Slavnića, zastupnika konsistorije Karlovačke diecese od 20. kolovoza 1861., da se on na sabor prije povratiti nemože, dok mu se za vrieme prošastih mjesecih saborske dnevnice neizplate, zaključi sabor na predlog gosp. baruna Kušlana, da se opetovano posredstvom predsjedničtva namjestničko vieće pozove, da se za saborske dnevnice zastupnikah naroda iz koje god zemaljske pjeneznice potrebiti novac predujmi, te dnevnice zastupnikom točno izplatjuju.

Nadalje na predlog gosp. Stojanovića i gosp. Piškorca zaključeno jeste: da gospoda narodni zastupnici svoje specifikacije o saborskih dnevnicah financialnomu odboru u svrhu pregledanja i proračunanja podnesu.

Prije toga je ipak gosp. zastupnik naroda Kvaternik izjavio pred saborom ovim, da ako za 8 danah neće nikakovo riešenje sliediti glede novca za dnevnice i ine saborske potrebuće, da si pridržaje pravo učiniti jedan u tom obziru posebni predlog.

5. Na predlog g. nar. zastupnika Vrbančića zaključi sabor, da se imadu za obavljenje nagomilanih saborskih poslovah pisarskih jošte dva saborska pisara za vrieme ovog sabora naimenovati.

6. Pismeni predlog g. nar. zastupnika Kraljevića za pregledanje i vremenoshodni popravak, dotično preinačenje dosadanjih po absolutističkoj vladi izdanih zakonah u pravosudnoj struci sadanjim okolnostim, duhu vremena i potrebam naroda neodgovarajućih, uz uporabu izradjenih po dvorsko-sudstvenoj konferenciji ugarskoj, i po Nj. Veličanstvu potvrdjenih zakonah, poslie podulje prepirke izručen je saborskom sudbenom odboru, da u toj struci shodna učini, i svoj predlog ovomu saboru podnese.

7. Gosp. nar. zastupnik barun Kušlan priobći krepkim govorom ovom saboru: da je gosp. trojedne ove kraljevine podkapetan grof Gjuro Jelačić radi izustjenog domorodnog svog govora u ovoj sabornici prigodom svog zaprisizanja penzioniran, i na grad Celovac interniran, gdje će sa bivšim magjarskim generalom Görgeyom jednaku sudbinu dieliti, na što da je g. podkapetan svoju podmaršalsku čast kvitirao.

Uslied česa je govornik predložio: da se sabor za svog podkapetana svojski zauzme, i da se Nj. Veličanstvu krepka predstavka po odličnom odboru iz sredine ovog sabora odmah podnese, i Nj. Veličanstvo zamoli, da se sa gosp. podkapetanom ove trojedne kraljevine tako nepostupa; nadalje predloži govornik, ako bi se kvitiranje po g. podkapetanu Nj. Veličanstvu podnešeno i primilo, da bi sabor i nadalje gosp. grofa Gjuru Jelačića za podkapetana priznao, i pripadajuću mu dotaciju od godišnjih 1000 for. u tečaj stavio.

Vatreni ovaj govor i predlog jeste sabor gromovitim „živio“ na slavu svog podkapetana izustjenim primio, i jednoglasno zaključio: da se Nj. c. kr. apoštol. Veličanstvo krepkom predstavkom, koju će član ovog sabora gospodin kanonik Rački sastaviti, kroz odbor iz sredine ovog sabora zamoli, da se g. podkapetanu ove trojedne kraljevine grofu Gjuri Jelačiću njegove časti povrate, da se on nestavlja u penziju, niti nikuda neinternira, i da se njegova sloboda na nikakov način neograničuje.

Nadalje zaključuje sabor, ako bi se kvitiranje po rečenom gosp. podkapetanu podnešeno kod najvišjeg mjesta primilo, da sabor istog gosp. podkapetana u ovoj svojoj časti nadalje uzdržati hoće, te da se njemu pripadajuća mu dotacija od 1000 for. u tečaj stavi, u koju svrhu se namjestničko vieće o ovom zaključku ubaviestjuje.

8. Gosp. Veber, narodni zastupnik, čitao je zatim izviešće izaslanog kazališnog odbora, i predložio zakonski članak o kazalištu jugoslavenskom trojedne kraljevine, javljajuć

Digitized by Google

prije svega, da je odbor za taj posao izaslani gosp. veliki župana riečkog Smaića za svog predsjednika izabrao.

Poslie čitanja bude predloženi zakonski članak, izza kako je proti godišnjoj podpori od 1800 for. a. vr. rieč podigao nar. zastupnik Vončina, iz uzroka, da se nebi za narodno kazalište tolika svota opredielila, dočim imade mnogo drugih potriebah, a osobito glede pučkih učionah, — većinom glasovah primljen, i zaključen sliedeći

Zakonski članak

o kazalištu jugoslavenskom trojedne kraljevine.

„§. 1. Sabor trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prima zavod kazališta jugoslavenskoga kano imovinu narodnu pod svoju zaštitu.

„§. 2. Imovinu kazališta čini a) sgrada kazališna u Zagrebu u gospodskoj ulici pod br. 14 i 15. sa svimi ovamo spadajućimi spravami, b) dobrovoljni prinesci od god. 1845. iznoseći 22.807 for. 74 kr. a. vr., c) zaklada dionična od g. 1851. iznoseća 27.303 for. 74 kr. a. vr.

„§. 3. Povrh kamatah, tekućih iz navedenih zakladah, odredjuje se kazalištu jugoslavenskom do budućega sabora mjesečna podpora od 1500 for. a. vr. iz zemaljskoga poreza.

„§. 4. Vrhovno upravljanje kazališta u svih strukah povjeruje se zemaljskom kazališnom odboru imenovanomu po saboru, kojemu je i odgovoran, i kojemu polaže račune. Odbor imenuje i plaća potrebite organe za neposredno upravljanje kazališta.

„§. 5. Odbor razpisuje primjerne nagrade za izvorne igrokaze, imenuje vještake za razsudjivanje njihove valjanosti, i nagradjuje primjerno trud vještakah. Isto tako nagradjuje odbor prevode igrokazah, imenuje i nagradjuje jednog čovjeka, jugoslavenskom jeziku trojedne kraljevine posve vješta za razsudjivanje prevodah u jezičnom pogledu.

„§. 6. Igra se u Zagrebu, u Hrvatskoj i Slavoniji, i po drugih krajevih našeg naroda prama naredbam odbora ili ravnateljstva kazališnog.

„§. 7. Odbor ima utemeljiti u Zagrebu učilište za osoblje kazališno, zatim imenovati i plaćati vješta učitelja.

„§. 8. Odbor ima nastojati, da se s vremenom ustroji opera jugoslavenska.“

9. Na predlog nar. zastupnika gosp. Josipa Vranicania: za kupljene jur od gosp. Alberta Strige dvie narodne opere po pokojnom narodnom skladatelju Lisinskom sastavljene „Ljubav i zloba“ i „Porin“, imade se preobstojavši jošte dug sa 1700 for. gosp. Albertu Strigi izplatiti, u koju svrhu će se namjestničko vieće pozvati, da se g. Albertu Štrigi preobstojavši dug za kupljene od njega upitne opere sa 1700 for. izplati, da se te opere iz privatnih rukuh preuzmu, i kazališnom odboru predadu.

10. Budući da sgrade narodnog kazališta u Zagrebu u gospodskoj ulici pod br. 14 i 15. jošte na vlastitost trojedne ove kraljevine prenešene nisu, to je na predlog odbora o zakladah po saboru opunovlašćen g. nar. zastupnik Lavoslav Šram, da pravo vlastitosti trojedne kraljevine Dalm. Hrv. i Slavonije na upitne kazališne sgrade narodnog kazališta u Zagrebu pod kućni br. 14 i 15. u zemljištniku uknjižiti i upisati dade.

11. Po predlogu g. nar. zastupnika Vrbančića: imat će se po saboru imenovat u dojdućoj sjednici zemaljski odbor iz 15 licah za narodno kazalište, u kojem će odboru biti članovi i izvan Zagreba iz svih stranah Hrvatske i Slavonije, te na predlog g. nar. zastupnika baruna Kušlana imat će se isti odbor uzakoniti.

12. Sastavljeni po naimenovanom saborskom odboru u sjednici 65. dne 22. kolovoza 1861. uvod k zakonskom članku o ukinuću vojničke Krajine, pročitan po gosp. Robertu Zlataroviću i po saboru odobren, glasi ovako:

„Zakonski članak

o ukinuću hrvatsko-slavonske vojničke Krajine, i uredjenju njezinom na ustavnu.

Pošto hrvatsko-slavonska vojnička Krajina sačinjava cjeloviti dio trojedne kraljevine, te kao takov imade isto pravo na prastari i podpuni ustav trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kao što i ostalo iste kraljevine tielo; pošto je hrvatsko-slavonska vojnička Krajina neustavnim načinom, dà uzprkos protestacijam naših saborah od ostalog tiela trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske odkinuta; pošto su svi predji Nj. Veličanstva sada vladajućega našega kralja nezakonitost odcienljenja vojničke Krajine od ostalog tiela kraljevine dalm. hrv. slav., te uzkraćenja vojničkoj Krajini po zakonu pripadajućeg joj prastarog dalm. hrv. slavonskog ustava priznali, te više putah dokinuće nezakonitog ovog stanja u vojničkoj Krajini po glasu čl. 11.12: 1608. čl. 39: 1636. čl. 56 i 63: 1647. čl. 113 i 116: 1715. čl. 18: 1792., zatim rezolucije kralj. od 10. srpnja 1703. i 24. siečnja 1704. obećali, to sabor trojedne ove kraljevine zaključuje.“

13. Pošto je g. narodni zastupnik Mirko Kraljević gosp. saborskog podpredsjednika interpelirao: je li glede suspendiranja nadporučnika krajiškog Bosanca i glede oduzimanja pisamah bivšim krajiškim saborskim zastupnikom preuzv. g. bana pitao, i šta je isti preuzv. g. ban odgovorio, izjavi g. prvi podpredsjednik, da mu je preuzv. g. ban odgovorio, da njemu o suspendiranju Bosančevu ništa službeno znano nije, i ako je isti Bosanac morda sudbenim putem šta neugodnog izkusio, da on tada ništa učiniti nemože; a što se tiče drugih krajišnikah, da preuzv. g. banu posve ništa do znanja došlo nije.

Sabor se ovim izjavljenjem gosp. podpredsjednika nije zadovoljio; već je na novo zaključio, da se preuzv. g. ban na novo upita, jeda li je kakove mjere za doznanje i dokinuće prijavljenih progonstvah krajiških zastupnikah poduzeti izvolio, i ako nije, da u tom pogledu potrebita odmah odrediti blagouzhtije.

U prenavedenu svrhu je gosp. podpredsjednik opet pozvan, da shodne korake učini, te mu se imadu učinjeni u tom pogledu saborski zaključci priobćiti.

Zatim se prodje na dnevni red, i izvjestitelj administrativnog odbora gosp. Vončina stade čitati naputak za privremeno uredjenje županijah itd.

Početak, zatim u glavi I. naslov i §. 1. primiti bijahu bez opazke. Na §. 2. zaključeno je, da se kaže „županije jesu sliedeće sa svojimi granicami:

1. Županija križevačka.
2. „ zagrebačka.
3. „ varaždinska.
4. „ riečka.
5. „ požežka.
6. „ virovitička.
7. „ sriemska.

U §. 3. izpuštene su rieči „izim Rieke i Bakra.“

Digitized by Google

§§. 5 i 6. izostavljeni su posve.

U glavi II. naslov „o unutarnjem razdieljenju županijah i slobodnih kotarah“ pridržan je.

U §. 7. u točki prvoj za riečju „na okružja“ (procese) pridano je po predlogu gosp. narodnog zastupnika Viraga „i kotare, kao što sada obstoje.“

U §. 7. druga točka o Medjumurju izostavljena je.

§. 8. jeste izpušten.

U §. 9. prva stavka do rieči „same“ izostavljena je, zatim druga strana od rieči „odredjena je“ primita je.

§§. 10 i 11 izostadoše.

Glava III. naslov „o poglavarstvih municipijah“ ostade.

§. 12. ovako je izpravljen: „Na čelu svake županije stoji veliki župan s podžupani.

Broj i kategorija ostalih častnikah i službenikah županijskih ostaje, kako je sada.

Ako za municipalnu upravu bude potrebno, bit će dotičnomu municipiju prosto, umnoženje častnikah i službenikah odrediti, i višjem mjestu prijaviti.“

§. 13. izostaje.

§. 14. jeste ovako preinačen:

„Poglavarstva municipijah slob. i kralj. gradovah, slob. kotarah, povlaštjenih trgovištah, i seoskih obćinah sastojat će pram današnjim potrebam iz one kategorije častnikah i službenikah, kako bijahu 1. siečnja 1848.“

Glava IV. naslov „o skupštinah municipalnih“ jeste kao što i slovo A. i rieč „u obće“ pridržana

U §. 15. izostavljene su riečice „ili“ pred pismeni b. c., i pred riečju „napokon d.“

§. 16. primljen je u svoj cjelosti.

Naslov B. o županijah ostane nepromienjen, isto tako i §. 17.

Poslie čitanih §§. 18. i 19. povede se rieč o zastupanju naroda izvan gradovah i trgovištah.

Gosp. narodni zastupnik Jovan Živković predloži, da se nezastupa narod po selih kroz jednog zastupnika od svake obćine, buduć da nisu sve obćine jednake, osobito u Sriemu. Ovaj predlog bude podupiran po gosp. grofu Jankoviću, a za redakciju govorila su gospoda narodni zastupnici Dragutin Jelačić i Očić. Napokon na stavljeno pitanje po g. podpredsjedniku: Jeda li kuća želi pridržati redakciju? izjavi se većina sa 34 proti 32 proti redakciji. Na to na pitanje: jeda li kuća želi jednoličnost zastupa otog za Hrvatsku i Slavoniju? izjavi se znatna većina za jednoličnost.

Zatim na stavljeno pitanje po gosp. predsjedniku: jeda li želi kuća zastupanje po jednomu zastupniku od 1000, 700 ili 500 dušah? zaključi većina sa 40 glasovah po jednog zastupnika od 1000 dušah za narod izvan gradovah i trgovištah.

Poslie tog je g. predsjednik dignuo sjednicu u ½2 sata i buduća sjednica urečena je na ponedjeljak za 26. kolovoza 1861. za 10. satih prije podne.

Sada je na dnevnom redu na dalje naputak glava IV. §. 18.

Proglašeno i odobreno.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

A. Uhernik, v. r.
saborski bilježnik.

Andrija Uhernik. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Bartol Šmaić. Odbor za pregledanje zakladah preustrojen je u odbor financialni, ali u njem nisu županije razmjerno zastupane: zato predlažem, da se od strane županije virovitičke, riečke i sriemske članovi odaberu, i ja bi predložio od strane županije virovitičke gosp. Šagovca i gosp. Tompaka, od strane županije riečke gosp. Pavletića, a od strane županije sriemske gosp. Mačvanskog i gosp. Kirjakovića.

(Primamo.)

Ivan **Kukuljević.** Prije njekoliko danah je zaključeno, da će pri svetkovini, koju će braća Srblji obdržavati na uspomenu Save Tekelija, dva zastupnika od strane ovoga sabora prisustvovati. Buduć pako da će se sutra u ovdašnjoj pravoslavnoj crkvi obdržavati parastos na uspomenu Save Tekelija, predlažem, da vis. kuća ovoj svečanosti prisućtvuje.

(Svi: primamo.)

Eugen **Kvaternik.** Kano čista djevica toli čisto jošte bijaše političko i državno tielo trojedne kraljevine ove, kad se mi posljednji put u hramu ovome sastasmo, i iz njeg udaljismo. Ali dok gospar sladki sanak boraviše, okoliše to političko tielo nigda nespavajući i vazda bdijući dušmanin, da posije ljuljku, da oskvrni politički život naš.

Ali ako i spava gospar, to bdiju nad njim vjerne sluge njegove, sinovi ove domovine kažu gospodaru: evo neprijatelj čovjek dodje noćju, te posija ljuljku i kukolj, hoćemo li uz ovaj sniet i pšenicu da potrgamo? Ne, no pustite, da doraste jedno i drugo, pa tada požanjite ih, razlučiv dobro od zla.

Gospodo zastupnici naroda! Osloniv se na sveto pravo svoje, narod trojedne ove kraljevine mirnom sviešću gledaše i gleda, kako se sve oko njega ruši, kako dušmani njegovi ruju kano krt pod zemljom, da mu podgrizu korien bivstva njegovog, kako zloba i lukavost sve upotrebljuje, da ubije pravo to naše, taj jedini naslov slobode naše, kako da navede i zavede sinove hrvatskog plemena, da si sami sebi rinu nož u slobodno svoje srdce.

Ali sve dosad badava bijaše, ni sirenski glas Budimpešte, ni blistateljno nevoljničtvo Beča nemogoše nas svrnuti s čista jasna druma, kojim nam Hrvatom stupati valja. Niti izšarana ponuda slobode, niti varljivo obećivanje zlatnih kulah, koje tristogodišnji jaram blatnim počini, nebijaše nas kadro zavesti s puta slobode, koja mučenički prah otacah naših krvavim znojem i pribavati i sahraniti si umješe.

Što preosta dakle zlohotnicima našima, kad nas toli muževno napried stupajuće vidiše? Ah! kukavno ono sredstvo, što se nasilje, što se prosta volja jačega zove.

Kazah, kad još posljednji put u subotu ovdje sabrani bismo, neznadosmo, da se na čisto naše državno i političko tielo silovito postupati misli, da nam se nasilje političko otvoreno činiti namjerava.

Ali proti nasilju ima jedno užasno sredstvo, jače od svih silah, a to je vriska, to uzklik „pomozite, evo zlotvorah“! Tko to neučini za doba, šuteć, pristaje uz nasilje, u nasilju još i slast nalazi, a proti nasilju mu kašnije ni pritužbe više neimade.

Naš narod, tečajem pet mjesecih u saboru svome zakonito sakupljen, nijedno svoje pravo dosad proigrao nije, a nesmije dopustiti ni unapried, da drugi u svetinje njegove bezkaznjeno dira, inače bi pristao uz opake namjere, šutenjem svojim pristao bi uz povredu svetih svojih pravah.

Gospodo zastupnici naroda! koga nije krvavo u srdce ubolo, kad izišav iz ove sabornice čitaše u subotu u službenom zagrebačkom listu poslanicu cara austrijskoga na svoje državno vieće upravljenu, kojom izvješćujući ono političko i zakonodarno tielo o uvjetima napram ugarskom saboru

Digitized by Google

poduzetim, gdje se ujedno pod točkom I. ustanovljuje; da one zemlje, koje su glasom diplome od 20. listopada 1860. tobož! dužne na carevinsko vieće šiljati svoje poslanike, ako ih poslati neće, da to nesmeta pravu ostalih austrijskih zemaljah pravovaljano zaključivati, i onakove ustanove ustanovljivati, koje se pravno i na nemarne tobož kraljevine i zemlje na temelju točke II. car. diplome od 20. listopada 1860. protezati imadu.

Za moći dohit tog groznog načela bolje pojmiti, neka mi visoka ova kuća dovzoli, da izvorni tekst te stavke ovdje pročitam, koja ovako glasi:

„Wenn ein Land seine Theilnahme an den Gesetzesarbeiten, welche verfassungsmässig im Reichsrathe zur Verhandlung kommen müssen, verweigert, so kann diess die verfassungsmässigen Vertreter der anderen Länder in der Erfüllung ihrer Pflicht nicht hindern, und ihre Wirksamkeit nicht hemmen, weil es nicht dem Belieben eines Theiles anheim gegeben werden kann, die übrigen in den durch die Verfassung begründeten Rechten zu beeinträchtigen.“

A to će, gospodo zastupnici naroda, dobro po hrvatki reći: da, ako i trojedna ova kraljevina nebi šiljala ili nebi htjela šiljati svojih zastupnikah na državno vieće austrijske carevine, ipak će se uzprkos tog zatezanja sva ona ustanovljenja u carskoj diplomi od 20. listopada 1860. II. stavci sadržana, i na državu našu nemilice protegnuti, i to iz onog razloga: kao da se tobož mi prava našeg diplomom nam danog služiti nećemo, što ostale zemlje austrijske nemože priečiti u izpunjivanju pravah svojih i na nas dakako protežućih se.

Gospodo zastupnici naroda! danas je prvi dan, kako se mi zakonito u vis. ovoj sabornici sastasmo poslje izrečenih prenavedenih carsko-austrijskih riečih pred licem Evrope, i kako nam taj užasni glas do ušiuh naših doprie: s toga nam je sveta dužnost, da odmah i mi od svoje strane u prvom našem sastanku pred licem Evrope proti dohvatu tih carskih riečih najsvečanije se ogradimo, pozivajuć se na sveta naša nezastarjela i neuništena prava.

Neću se ja ovdje upuštati, gospodo, u razglabanje istinitosti il valjanosti onih pojmovah napomenutog carskog poslanstva, polag kojih Ugarska država proigra bunom svojom od god. 1848. imenito pako debrecinskimi svojimi zaključci od 14. travnja 1849. sva prava svoja, sav ustav svoj; to na državu hrvatsku nespada, neka to kruna ugarska s narodom ugarskim razpravi kako joj volja: no toliko je istina, da se javno, svečano pred licem Evrope rečenom poslanicom carskom Ugarska ustava svoga lišena proglašuje, jer ga bunom tobož svojom ona proigra. Ako bi mi dopustiti htjeli, da to umovanje Austrije spram Ugarske i stoji, te da je na tom temelju ugarska država dužna pokoriti se više napomenutoj carskoj poslanici i nje posljedicam: ipak to bezzakono načelo nemože se protegnuti i na državu hrvatsku, koja ne samo bunom neproigra prava i starodavni ustav svoj; dapače svjedokom 40.000 i više razsejanih po ugarskim i talijanskim poljanama truplah hrvatskih junakah na uzdržanje prejasno vladajuće kuće i posjeda njenog, ponosito može se i na svjedočanstvo sada vladajućeg našeg kralja pozvati, koji dne 7. travnja 1850. pred licem Evrope zasvjedoči, da je hrvatski narod njega, njegovu kuću, i njegov posjed ne samo branio, no i zaštitio.

Ako tako, razlog poslanice carske na carevinsko vieće dne 23. kolovoza t. g. izdane, t. j. razlog proigranja bunom ustava i slobode gledom na državu hrvatsku nemože stajati. Hrvatski bo narod neproigra sankciju svoju pragmatičku od god. 1712., koju blage uspomene kralja našega Karla III. i njegove iz koljena njegovog nasljednike bezuslovno veže, koja suverenstvo trojedne ove kraljevine spram Austrije bjelodano ustanovljuje, — a nemože taj razlog stajati ni iz onog gledišta, što ista carska poslanica ravnopravnost trojedne kraljevine spram kraljevine ugarske priznaje, niti dosljedno nemogu posljedice nepovoljne za Ugarsku vojujuće na kraljevinu hrvatsku protegnjene biti.

S toga, gospodo zastupnici naroda! pošto smo već danas prvi put, poslje kako nam je poznata carska poslanica od 23. kolovoza, ovdje zakonito sakupljeni, za odbiti sve neugodne i nezakonite posljedice, koje bi se šutenjem našim za državu našu poroditi mogle; pošto smo vidjeli, da se je i ugarski sabor jošte dan prije svog razpuštenja providno a i svečano ogradio protiv načelah, koja carska poslanica ustanovljuje, što se posljedicah učestvovanja ili ne na carstvenom vieću tiče; pošto neznamo, kako dugo ćemo imati prigodu na saboru našem ustavna prava naša zastupati i braniti, i pošto neznamo ni sami, što će se sviditi Beču na predstavku našu, gledom povraćenja zastupnikah krajiških na naš sabor, za moći pravovaljano u smislu kralj. odpisa državopravna pitanja naša riešiti, podnešenu, odlučiti: za da kletva potomstva iz nebrižljivosti ili nesmotrenosti naše na nami danas sutra nebi ležala, usudjujem se ja kao zastupnik naroda vis. ovoj kući sliedeći predlog uvaženja radi predložiti, za da ga kao zaključak saborski na očigled Evrope još prije riešenja pitanja adrese poprimi, što bi ga u svoje vrieme putem adrese, ako do nje dodje, i Nj. Veličanstvu do znanja staviti mogli. Svakako pako i za svaki slučaj, da prava trojedne ove kraljevine kroz taj zaključak za sva buduća vremena obezbiedi. Predlog pako taj glasi ovako: (čita; vidi „u saborskih spisih.“)

Gospodo zastupnici naroda!

Kad je sabor trojedne ove kraljevine dne 3. kolovoza t. g. u pitanju odnošajah naših pram Austrije i carstvenog vieća odlučivao, ni živa duša nije se našla, koja bi volju, želju, il pripravnost izrazila bila, ma iz daleka što o carstvenom vieću čuti, ili u njem učastvovati htjeti.

A ipak gospodo! evo gdje nam se carskom poslanicom napriečac ubijaju sva državna prava naša, na nas se djelovanje carstvenog vieća austrijskog pred licem Evrope kao valjano proteže.

Gospodo, tu pogrdu ustavnosti i zakonitosti našoj nanešenu jamačno narod naš trpiti nebude htjeo, dapače hoće ju jednodušno upravo pred licem Evrope žigosati, odbijajući toli nečuveno načelo i nasilje.

Gospodo zastupnici naroda! Poznata je pravna posljedica „vigilantibus jura.“ Ono što je pred licem javnosti evropejske izloženo, mi sad ignorirati pametno niti možemo niti smiemo.

Ako se je ugarski narod već u slutnji takove buduće sile u posljednjoj svojoj sjednici svečano proti istoj izrazio, scienim, da nit sabor hrvatski, za obraniti svoja prava, nebude propustio, isto učiniti sada, dočim jasno vidi namjere Beča u carskoj poslanici izražene.

Uslied toga, i dočim si uzimljem slobodu, ovaj moj predlog na stol vis. ove kuće staviti, te istog uvaženje toplo preporučiti, nemogu na ino, no zamoliti gospodu zastupnike naroda, da istog jednoglasno u načelu i neodvlačno poprimiti i svojim ga učiniti blagoizvole; jer to sadanje naše okolnosti političke, to ustavnost i zakonitost naša silno potrebuje.

Digitized by Google

Jovan **Živković**. Ja mislim, da važnost ovoga predmeta, o kojem je predgovornik progovorio, svaki od nas dovoljno uvidja, i baš zato, što on tako rekuć nečekajući moment, kad bi visoka kuća prinukana bila, od ovog koraka upotrebljenje učiniti, sada predbježno nas opominje, mislim, da u tako važnom predmetu 24 ure počekamo, da možemo promotriti, što u njega spada, i što ja smatram za mimogredno i nespadajuće ovamo, da se možebiti izpusti, jer što je ministar Šmerling kazao, da narodi u Reichsrathu mogu sami dalje raditi, to ja još nevidim zaključka, da se one naredbe i na nas protežu.

Zato bi ja molio, da se odredi sutra ili preksutra dan, da se predlog litografira i onda o tom vieća.

Antun **Stojanović**. Sasvim je nova teorija, iz koje je naš vriedni sučlan zastupnik g. Kvaternik pošao, naime, da one naredbe, koje se u carstvenom vieću proglašuju i nas vežu; to do sada u našoj kraljevini po naših pravah nije znano bilo. Nu ja podpuno uvažavam okolnost, u kojoj je to učinjeno, i temelj na kojem je učinjeno; zato sam posve za to, da se protest prima, nu meni se forma nedopada, jer je preveć obširna, i više stvarih ima, što unj nespadaju; ali svakako sam za predlog g. Živkovića, da se predlog u odborno pretresivanje dade.

Što se tiče govora i razlogah, na kojih g. Kvaternik osniva svoj predlog, to ću samo na jednu okolnost visoke kuće pozornost obratiti. Ako se nevaram, g. Kvaternik je u argumentaciji naveo, da se neće upuštati u razglabanje teorije, kao da narod bunom izgubi svoja prava, a poslje dalje kaže, kao da su to Magjari izgubili.

Ja moram na to odgovoriti, da ja od moje strane nedržim, da je ovaj ili onaj bunom svoj ustav izgubio, niti mislim, da u ovoj vis. kući itko ovo mnienje ima, i mislim, da i g. Kvaternik nije tako mislio. Mi držimo samo to, da je bilo bune i rata, kako je nastao i zašto, mi niti smo vlastni u to se upuštati, niti nas je briga; mi samo to znamo, da su Magjari vojevali za zakone od 1848. god., koje je sam kralj potvrdio.

Dragojlo **Kušlan**. Ovaj predmet je tako važan, da bi po predlogu g. Živkovića malo kasno bilo, ako stvar odgodimo na 2—3 dana; nego ja bi predložio, da sada cirkularnu sjednicu držimo, i odmah viećamo, da onda u javnoj sjednici možemo naše mnienje izraziti.

Miroslav **Kraljević**. Baš radi važnosti predmeta i radi razlaganja, koje je naš sučlan g. Kvaternik u predlog stavio, nemože se stvar naprečac uzeti. Tu stvar treba da svaki dobro promozga, zato sam sasvim toga mnienja kao g. Živković i g. Stojanović, da se predlog litografira i pročitat dade i da se preksutra preduzme u viećanje. Nu ja bi predlogu nješto dodao. Budući da je naša adresa već gotova, to sam ja toga mnienja, da se s tom stvarju neoteže, pa da se oba ova predmeta, naime predlog taj i adresa spoje; s adresom bi se Nj. Veličanstvu mogao i naš zaključak o tom priobćiti. Ja dakle to predlažem, da se s adresom taj predmet rieši.

Franjo **Žužel**. Važnost pitanja priznana je od svih; neima dvojbe, da se naš ustav po nikom tako naprečac nemože ukinuti, kao što se to baš namjerava po riečih, koje se u novinah navode, i da bez naše volje nitko nije vlastan o nas što zaključiti.

Budući da je predmet baš važan, treba, da odgovor vrlo razmislimo, da stvar zrelo promozgamo. Ako sada cirkularnu sjednicu držimo, što će biti? Još jedanput će se ovaj članak pročitati, a hoćemo li ga onda znati? Ja na priliku znam, što je unutra, ali da li one pojedine stavke mogu stati, to nemogu razmotriti. Ako dakle cirkularnu sjednicu držimo, to ćemo u istom položaju biti, kao sada, tim više, što sam vidio, da se g. predložitelj i g. Živković neslažu, kakov je smisao onih riečih, rad kojih je predlog načinjen. Ako sam ja dobro shvatio, to jest, ako narodi nedodju u Reichsrath, onda će tamo tako razpravljati, da će se zaključci na čitavo carstvo protezati, a g. Živković je tako shvatio, da ako i narodi nedodju, da će Reichsrath dalje djelovati, a da se zaključci zato neprotežu na ine narode. Ako su dakle govornici iste rieči, koje su povod dale predlogu, različito shvatili, neuvidjam, kako ćemo o predlogu viećati, dok ga potanje nepročitamo i razsudimo smisao, a to u cirkularnoj sjednici nije moguće.

Ja dakle još dalje idem nego g. Živković. Budući da je to predmet, koj upravo u živac nam zasieca, to je potrebno, da svaki član o njem duboko mozga, da može zreli sud izreći. Ja sam dakle toga mnienja, da na odsjeke ide, jer se samo u odsjecih dobro pretresti može. Što se njekoja gospoda protive s razloga, da je sila, to ja neuvidjam, jer ja bi rekao, da bi samo onda sila bila, kad bi mislili, sutra ili preksutra će nas raztjerati. Nu ja kažem, dok adresu nepošaljemo, neima povoda nas raztjerati, dakle mislim, da se toga nipošto bojati neimamo. Ako mi ovo u odsjeke odputimo, za 2—3 dana možemo opet viećati; ali da mi danas, ili za 2—3 dana, ili kod adrese protest uložimo, to nevidim razlike, dapače, kad u odsjeke ide, protest će imati veću važnost, jer će biti stvar zrelo pretresana. K tomu dodajem još i to, što je mnienje g. Kraljevića, da se stvar spoji sa adresom, i da ona jedanput u pretres dodje.

Antun **Stojanović**. G. zastupnik Kraljević je novi predlog učinio, da se ovaj protest spoji s adresom. To mi daje povod, da po drugi put govorim.

Ovaj protest nemože se nipošto spojiti s adresom, jer je adresa odgovor na kraljevske predloge; što je u protestu, to nam kralj nije predložio, to je dakle logično, da u adresu doći nemože.

Što se tiče same adrese, imam javiti, da je gotova, samo njeka štilistička redakcija je još potrebna, i može za 1—2 dana na stol vis. kuće doći.

Avelin **Ćepulić**. Stara je poslovica: quod cito fit, male fit; naglost pogibeljna je osobito u saboru.

Predlog g. Kvaternika je velevažan; to svaki uvidja, koj je uticao u zaključke od 3. i 5. t. m., svaki mora odobriti, što je g. Kvaternik kazao; u principu sve stoji. Upravo zato, jer to sve stoji, i kako je g. Žužel kazao, u živac naš zasieca, mislim, da se stvar zrelo promisliti mora, tim više, što nevidim, da je periculum in mora; jer protestirali mi danas ili sutra, to je svejedno, samo ta je razlika, da će protest za 8—10 danah mnogo temeljitiji biti, nego ako ga danas sastavimo. Ja sam dakle za to, da se odgodi, ali ne na neizviestno vrieme, kako bi to bilo, da se na odsjeke dade, nego ja sam mnienja g. Živkovića, da se predlog g. Kvaternika litografira, svakomu članu vis. kuće priobći, i da se na jedan stanoviti dan, za pet do šest danah, predloži i u pretres uzme.

U ostalom moram odgovoriti g. Stojanoviću glede predloga g. Kvaternika, gdje kaže, da je vlada pravo imala, da je radi bune Magjarom ustav uzela. Kako sam ja shvatio g. Kvaternika, on to nije kazao, da on dopušta, da je to pravo učinjeno, što su Magjari ustav radi bune izgubili; nego on je to kazao samo per inconcessum, da ako bi to i stojalo glede Magjarah, da za nas nikako nestoji. Ja znam,

Digitized by Google

da je g. Kvaternik upravo protivna načela branio glede Magjarah.

U ostalom slažem se sa g. Stojanovićem, da ovaj predmet u adresu nespada; zato nisam za predlog g. Kraljevića, da se ovaj predmet adresom rieši, tim manje, jer mislim, da je vis. sabor zaključio, da se u predavanje adrese tako dugo neće upušćati, dok se braća krajišnici natrag nepovrate (ne, ne) i dok na predstavku odluka neprispije; da sada o adresi što rečemo, mi bi proti zaključku radili.

Eugen **Kvaternik**. Dočim sam ja načinio predlog, pripada mi pravo obraniteljno progovoriti.

G. Stojanović krivo misli, da je razvito postupanje bečke vlade kakova moja nova theorija, nije moja, no to je bečka theorija; žalibože! ova theorija nije učinjena kriomice po Beču, nego javno pred Evropom.

U ostalom, da ja takovu theoriju osudjujem, dokazao sam stranom putem novinah, tako n. p. onomadne u „Pozoru“ oprovrgavajući slično opako tvrdjenje magj. časopisa „Pesti Hirnök,“ stranom u političnih mojih spisih, dokazivajući: da Magjari pravo svoje pravno proigrali nisu; dočim je sada Austrija, oslanjajuć se na politiku englezku, ipak učinila ovo izjasnjenje pred Evropom.

Ja mislim, da je naša sveta dužnost, da se mi proti istim načelima

1. javno i najsvečanije ogradimo,

2. da dokažemo činom, ne samo da osudjujemo politiku bečku, no dokazav zajedno, da mi ni bunom neproigrasmo pravo i ustavnost svoju, ništa nemanje da svečano prosvjedom obranimo za svaki slučaj naš državopravni položaj spram Austrije.

I ja sam, gg. zz. naroda! molio, da se samo u načelu moj predlog za sad primi, u ostalom kako je gosp. Živković predložio, slažem se ja, da se on litografiran razdieli med članove, i da se stanoviti dan, kao što je gosp. Ćepulić kazao, opredieli, za da se onda predmet riešiti uzmogne.

Magjari su dan prije razpuštenja sabora svoga, kao predslutivši udar bečki, nepitajuć za sadržaj theorije bečke unapred protestirali proti zlokobnim bečkim načelima, neznam zašto to Hrvati i hrvatski sabor da neučini.

Da je gosp. Živković cielu prvu točku carske poslanice pročitao, bio bi se na toliko osvjedočio, da se ona točka tako razumieti mora, da ako Magjari i Hrvati nedodju u Beč viećati u carevinsko vieće, da će se tad protegnuti djelovanje istog zakonodavnog i savjetujućeg tiela i na nas, uništiv tako iz koriena sva prava naša.

Ja bi dakle molio visoku ovu kuću, da se moj predlog odmah u načelu primi i da se zatim daljnjeg viećanja radi stanoviti koji dan opredieli, čim bude tiskan ili litografiran prosvjed.

Josip **Briglević**. Mislim, da neima nikoga, koj nebi važnost predloga gosp. Kvaternika priznao. Pojavila su se različita mnienja: 1. da ide na odsjeke, 2. da se tiska i razdieli, i onda stanoviti dan odredi za pretres; 3. da se drži cirkularna sjednica. G. Kvaternik je odustao, da se to naglo primi, nego da se samo u načelu primi i onda na stanoviti dan u pretres uzme.

Ja dakle stavljam pitanje, koja gg. su za to, da se tiska i razdieli, bez da na odsjeke ide, i da se onda dan za pretres odredi?

(Većina.)

Ivan **Vardian**. Čita podneske itd. (vidi zapisnik.)

Napokon bira se kazališni odbor u smislu zaključka od 67. sjednice (vidi zapisnik.)

Time bi sjednica zaključena.

Digitized by Google

Šestdeset i deveta saborska sjednica 28. kol. 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdeset i osmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i šestog kolov. godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Ivana Vardiana*.

Poslie otvorene sjednice pročitan i odobren bi zapisnik 67. sjednice.

Predlog presvietlog g. velikog župana riečkog Bartola Smaića, da bi se financialnomu odboru pridružili gospoda narodni zastupnici od strani županije virovitičke Šagovac i Tompak, od strani županije sriemske Mačvanski i Kirjaković, a od strani županije riečke Pavletić, bude primit i ustajom odobren.

Na predlog presvietlog g. velikog župana zagrebačkog Ivana Kukuljevića odlučeno bi, da članovi ovog sabora prisutstvuju kod zadušnicah, koje će se dne 27. kolovoza 1861. u Zagrebu u pravoslavnoj crkvi obdržavati za mecenata naroda srbskoga Save Tekelija.

Gosp. nar. zastupnik Eugen Kvaternik razlaže poduljim govorom, kako je glasom službenih i neslužbenih novinah bečko ministarstvo carstvenom vieću u Beču u ime Nj. c. k. apošt. Veličanstva cara austrijanskoga priobćilo, da carstveno vieće može djelovanje svoje pravovaljano i za sve zemlje carstva obvezateljno nastaviti, i u onom slučaju, ako koja zemlja nebi poslala svojih zastupnikah na isto vieće, te povodom tim predlaže zakonski članak, kojim bi ovaj sabor proti tomu postupku prosvjedovao.

Poslie živahne debate i poslie raznih predlogah stavljenih u tom, a) da se predmet taj sutra ili posutra uzme u viećanje, b) da se za pretresanje tog predloga imenuje posebni odbor, c) da se u tu svrhu drži tajna sjednica, d) da se predlog ovaj poslie viećanja o adresi uzme u pretresivanje, i da se po mogućnosti s njom spoji, medjutim pako da se taj predlog litografira i medju članove sabore podieli, e) da se otaj predlog prije u odsjecih pretresuje; izza kako je sam g. predložitelj odustao od toga, da bi se taj prosvjed već danas stavio u ovaj zapisnik, predloživši opetovano, da bi visoka kuća ovaj prosvjed samo u načelu odmah izrekla: zaključeno bude jednodušno: da se upitni predlog tiska, med članove sabora podieli, pa zatim da sabor opredieli dan, kad će se o tom predlogu viećati.

Pismo preuzv. g. bana ove trojedne kraljevine baruna Josipa Šokčevića od 26. kolovoza 1861., kojim isti saboru javlja, da mu Nj. c. kr. apošt. Veličanstvo na njegovu molbu dozvolilo dopust na 4 nedielje za oporavljenje svog oslabljenog zdravlja, da će on taj dopust 27. kolovoza 1861. nastupiti, i da se u ostalom razumieva, da predsjedničtvo u ovoj visokoj kući, nadalje za vrieme njegova izbivanja voditi imade g. podpredsjednik Josip Briglević, primito bi na znanje, te je njegovoj preuzv. g. banu iz sabora izaslan odbor u tu svrhu, da nj. preuzv. sažaljenje sabora na poremećenom zdravlju i želju njegovog skorog oporavljenja izrazi. Odbor taj uputi se s mjesta nj. preuzvišenosti, i vrativ se u visoku kuću, izviesti njegov predvoditelj presvietli gospodin biskup Ivan Kralj, da se je preuzvišeni g. ban visokomu saboru srdačno zahvalio na toj poslanici.

Na molbu g. narodnog zastupnika Žužela, opunovlašćen je isti na sabiranje dobrovoljnih prinesakah medju članovi sabora za sedmoricu svojih župljanah, kojim je vatra dne 20. kolovoza 1861. u noći biesnivša, svu imovinu uništila.

Prijava g. podpredsjednika Briglevića, da su gg. narodni zastupnici Bedeković i Mekovac iz raznih razlogah na tri dana otišli kući, što im je takodjer u smislu poslovnika saborskog prosto, primita bi na znanje.

Vjerovnica g. Mirka Šandora izabranog u kotaru stubičkom za zastupnika naroda za ovaj sabor upućuje se u verifikacionalni odbor.

Gosp. narodnom zastupniku Dr. Batagliariniu dozvoljen je zamoljeni dopust od 14 danah radi bolesti.

U smislu zakonskog članka o narodnom kazalištu bude preduzet izbor 15 članovah saborskog odbora za upravu narodnog kazališta tajnim glasovanjem, kod kojega udioničtvovaše 65 saborskih članovah. Poslje brojenja glasovah proglašeno bi, da su sliedeća gospoda izabrana u taj odbor, i naime gospoda p. n.

1.	Veber Adolf	sa 63	glasovah.
2.	Smaić Bartol	„ 62	„
3.	Mrazović Mato	„ 54	„
4.	Žuvić Josip	„ 49	„
5.	Vukotinović Ljudevit	„ 47	„
6.	Kukuljević Ivan	„ 43	„
7.	Vranicani Josip	„ 39	„
8.	Jelačić Dragutin	„ 37	„
9.	Bedeković Koloman	„ 36	„

Digitized by Google

10. Subotić sa 36 glasovah.
11. Bar. Kušlan D. sa 35 „
12. Car Janko sa 33 „
13. Taler Filip sa 28 „
14. Bar. Prandau G. sa 26 „
15. Malin Naum sa 24 „

Poslie tih dobiše najviše glasovah gospoda:

Šuhaj Mirko sa 23 glasovah.
Jakić Antun sa 23 „
Mesić Mato sa 22 „
Uhernik A. sa 21 „
Krešić Mio sa 21 „
Zlatarović R. sa 19 „
Šram Lav. sa 19 „ i tako dalje.

Poslie toga zaključi gosp. predsjednik sjednicu u 1½ sata poslie podne, izjavivši, da se saborska sjednica na 27. kolovoza 1861. radi gorenaznačene službe božje nemože obdržavati, i da će se sliedeća sjednica obdržavati dne 28. kolovoza 1861. u 10 satih prije podne.

Josip Briglević, s. r. podpredsjednik. *I. Vardian, s. r.* bilježnik.

Ivan **Vardian.** Čita zapisnik posljednje sjednice.

Ivan **Vončina.** Čita predstavku na Nj. Veličanstvo radi spojenja civilnog i milit. Siska i podieljenja naslova sl. i kr. grada. (Vidi u „sab. sp.“)

Lavoslav **Šram.** Čita na sabor prispjevše podneske i prineske za jugoslavensku akademiju i t. d. (Vidi zapisnik.)

Ivan **Vončina.** (Kao izvjestitelj administr. odbora u predmetu privremenog naputka o uredjenju municipijah u trojednoj kraljevini.) Njeki dan zaključila je visoka kuća, da se mjesto 18tog 19ti §. stavi, i takodjer što se zastupstva tiče i to občinah, izim kr. gradovah i povl. trgovištah, da se od hiljade dušah po jedan zastupnik na skupštine županijske izabira. Ovo bi dakle bila prva točka glede vanjskih občinah. Po naputku idu sl. i kr. gradovim kao i slob. i kr. gradu Senju po dva zastupnika; mislim da to i nadalje ostati može. Isto tako sl. gradovi Rieka i Bakar sa svojimi kotari i kotar turopoljski šilje po dva zastupnika; kaptoli izostaju, jer će u sliedećoj točki doći, da svaki kanonik ima osobno pravo zastupstva u skupštinah županijskih. Onda dodje po jedan zastupnik na povl. trgovišta, kr. akademija zagrebačka izostane, jer je odbor administrativni zaključio, da ide svakomu članu akademije naukah osobno pravo. Samostani iztočnog vjeroizpoviedanja izostanu, jer ima svaki arhimandrit i iguman osobno pravo. Gospodarstvenu školu križevačku ide jedan zastupnik, isto tako učiteljstvo jednog školskog kotara.

Jovan **Živković.** Mi zaključismo, da bude narod zastupan od hiljade dušah po jednom zastupniku, a što se pod narodom razumieva, to još nije zaključeno. Ja mislim, da sl. i kr. gradovi kao posebna municipija neimaju uticati u županije; sl. gradovi su za sebe municipija, te mogu izostati. Drugo grad Rieka i Bakar takodjer su za sebe municipija, dakle neimaju šiljati zastupnike na skupštine županijske. Ako se pako smatraju za narod, moraju šiljati po jednog zastupnika od 1000 dušah. Dalje kaže se: kotar turopoljski. To spada u narod, dakle koliko hiljadah dušah, toliko zastupnikah. To je mislim najpravedniji način zastupstva županijskog.

Ivan **Vončina.** Mi smo precizirali što je narod, naime stanovničtvo izim sl. i kr. gradovah i sl. kotarah.

Nikola **Thaler.** Ja se sa mnienjem g. predgovornika nemogu složiti. Imade gradovah, koji u teritoriju županijah svoj posjed imadu, pa u istom municipiju odvjetni upliv imadu. Zato glasujem za redakciju.

Pavao **Mačvanski.** Ovdje moramo razliku praviti medju slob. gradovi i varoši. Ako uzmemo smisao za varoši kako po sada, to se slažem sa g. Živkovićem, da se kr. gradovim upliv u skupštinah županijskih nedade. Prije 1848. g. imali su ti gradovi po jednog poslanika u županijsku skupštinu slati, ali okolnosti bile su onda drugčije. Oni su onda predstavljali moralno tielo, i tako uticali u njekoje pojedine česti municipalnih pravah, koje sada neobstoje, i to n. pr. limitacija mesa i drugih viktualnih potrebah. Počem su pako slob. i kr. gradovi zadobili pravo samostalnosti municipalne, netreba onim municipijam puštati upliv u županiji, u koja municipija županijska nikakav upliv neimadu. Zato mislim, da se tu razlika čini, koja municipija da se izključe od upliva u skupštinah županijskih. Ja velim, da se izključe sl. i kr. gradovi. A ona municipija, koja sama svoj magistrat imadu, a prije god. 1848. nisu pošiljala zastupnike na skupštine županijske, mislim, da se nemogu izključiti, nego da im se dade pravo glasa.

Predsjednik. Evo došlo je jedno pismo anonimno na sabor pod naslovom „periculum in mora“.

Pošto bi saobćenje ovoga pisma u izvadku zahtievano bilo, pridrža si g. predsjednik u budućoj sjednici dalnja o tome javiti.

Tomislav **Cuculić.** Kad je vis. sabor odredio, da se ovaj naputak u pretres uzme, ustanovio je načelo, da se sve čini privremeno glede naputka, i da se nikakve bitne promjene nečine. Na ovom temelju ovaj pretres i dokončati imamo. Kr. gradovi uviek su do sada uticali u županijske skupštine, zato mislim, kad bi im sada taj upliv oduzeli, da bi ovaj naputak bitno preinačili, a to za sada učiniti nemožemo.

Što se tiče povl. trgovištah, mislim, da glede ovih isto načelo stoji, koje i glede sl. gradovah. Dakle mislim, da ostanemo kod redakcije.

Ivan **Vardian.** Ja isto tako pozornost vis. kuće obraćam na okolnost, što je g. predgovornik naveo. Kad je ovaj naputak u pretres došao, onda je kazano, da se primi kao provisorissimum i kazano je, da se u načelu prima, pak samo one promjene, koje su vrlo nuždne, da se učine. Polag ovog načela, da li pripada povl. trgovištem i sl. kotarom pravo zastupstva u skupštinah županijskih, u to se nemože sada dirati, jer onda bi se i glede grada Rieke i njezinog kotara morala promjena učiniti. Zato mislim, da bi se glasovalo za redakciju.

Pavao **Jakovčić.** Predlog g. Živkovića čini mi se da zasieca u živac našega ustava, da se kraljevina naša nerazdieli na županije, nego na municipija, što do sada nije bilo. Trojedna kraljevina nebijaše na druge diele razdieljena, nego na županije, u županijah nalazile su se slobodne zemlje ili municipija, koja su svoju jurisdikciju izvršivala: dakle mislim, da bi se ostalo kod načela, da sve zemlje ili municipija, koja se nalaze u okrugu županijah, da ostanu i dalje u županijah, ne kao oblasti ili jurisdikcije, nego kao posebne zemlje. Dosad su imali sl. gradovi i ostala municipija upliv u županijskih skupštinah, da bdiju nad svojimi pravi i povlasticami. Zato mislim, da se ostane kod sadašnjega reda, i da se zadrži redakcija.

Ladislav **Balog.** Istina, da smo izrekli, da se ovaj naputak primi kao provisorium, ali zato nismo izključili svaku promjenu barem u onih točkah, koje neodgovaraju niti duhu vremena, niti pojmu representativnog sistema.

Digitized by Google

Ja mislim, da samo one varoši, koje prinose u županijsku blagajnu, imadu glasa u skupštinah županijskih, a koje nikakve terete nenose, da im se uzkrati pravo odvjeta. S toga glasujem za predlog g. Živkovića, da se spoji sa predlogom g. Thalera.

Gjuro **Križanić**. Imam primietiti nješto glede opazke, da smo mi ovaj naputak u bitnosti primili, i da od toga ništa promieniti nebi smjeli. Nakoliko se sjećam, mi smo zaključili, da ćemo viećati o tom, ali mislim, da nismo sasvim primili, što se tiče onih okolnostih, koje se neslažu sa ustavom našim; buduć da ima ustanovah, za koje mislim, da bar po mojem mnienju vis. kuća nipošto primiti nebude mogla, s toga mislim, da ovo tvrdjenje nemože stojati.!

Što se tiče predmeta glede prava zastupstva u županijskih skupštinah, slažem se sa onom gospodom, koja su za to, da se i onim gradovom, koji neimaju posjeda u županijah, i koji u županijske blagajne neplaćaju porez, nego u svoju posebnu blagajnu, dade pravo zastupstva u žup. skupštinah.

Miroslav **Kraljević**. Nenalazim, da bi mi u bitnosti ovu stvar povriedili, ako bi ono preinačili, što je shodno. Stoga velim, što se tiče sl. gradovah, osim Osieka neima nijednog u našoj domovini, koj nebi imao posjeda u županiji, zato mislim, da se nepravi razlika, nego da se gradovom dade odvjet u županijah.

Što se tiče trgovištah, mislim, da ćemo im još većma razširiti polje njihovog zastupstva, ako im nedamo posebni odvjet. Dakle sam toga mnienja, neka trgovišta onoliko zastupnikah pošalju, koliko hiljadah dušah imadu.

Mato **Mrazović**. Meni se čini, da je vrlo neizviestan ključ, što su gg. predgovornici napomenuli, da se vis. sabor u bitne promjene ovog naputka nemože upustiti. Ja mislim, da su ova gospoda zaključku predposlednje sjednice veći domah dali, nego je u namjeri vis. kuće. Koliko se sjećam, radilo se o tom, da se novo razdieljenje zemlje nepreduzme, nego da se ostane kod sadašnjega. To je dakle zaključak vis. kuće, da se takove promjene, koje se protežu na teritorialne odnošaje, nepreduzimaju. Ako je to bila volja vis. kuće, onda neuvidjam, da bi to za mjerilo moralo biti kod ovog pitanja, jer se ovdje neradi o razdieljenju teritorialnom u administrativne kotare.

Što se tiče zastupstva slobodnih gradovah i kotarah, moram iskreno kazati, da se nemogu slagati sa onom gospodom, koja žele, posebnim municipijem uzkratiti pravo zastupstva u županijskih skupštinah, što iz izkustva znadem, da osim Osieka svi drugi gradovi znatan posjed u županijah imaju i porez plaćaju. Ja je držim za veće posjednike, što plaćaju veći porez nego pojedini posjednici. Zato već iz toga obzira, negledeć na to, da su municipija, nego što su veći posjednici, nebi im se mogao uzkratiti glas u županijskih skupštinah.

Što se tiče povl. trgovištah, to sam mnienja g. Kraljevića, jer ćemo im razširiti polje, ako budu zastupana po broju dušah.

Što se tiče kotara turopoljskog, moram osobito napomenuti, da se ovaj kotar nemože smatrati kao okruženi teritorium politički; nego ga ja smatram kao velikog posjednika u ovoj županiji. Toga radi nemože mu se uzkratiti glas u žup. skupštini, jer veliki porez plaća.

Zato mislim, da bi najbolje bilo, da vis. sabor s promjenom, koja se glede povl. trgovištah učiniti ima, ostane kod redakcije.

Svetozar **Kušević**. Što se mojega mnienja tiče, ono ide onamo, da mi ostanemo dosljedni našemu zaključku. Mi govorimo o privremenom ustrojenju municipijah; dakle nebi bio onoga mnienja, da se kralj. gradovima oduzme pravo glasa u županijskih skupštinah.

Što se tiče povl. trgovištah, predlog g. Kraljevića je temeljit, jer ja idem pri tom iz onog gledišta, da bude tim većma zastupano pučanstvo; dakle ako ima koje trgovište četiri do pet hiljadah dušah, treba da bude zastupano po broju pučanstva, čim i od seoskih općinah svaka hiljada dušah imati će svoga zastupnika.

Predsjednik. Molim, da se još jedanput pročita redakcija.

Ivan **Vončina**. Čita.

Predsjednik. Koja gospoda su za redakciju?

Mihajlo **Koščec**. Ja mislim, da bi se ovdje dva pitanja staviti morala, naime glede gradovah i glede trgovištah.

Predsjednik. Koji su za redakciju, što se gradovah tiče? (Većina.)

Koji su za redakciju, da se kotaru turopoljskom posebno zastupničtvo podieli?

(Većina.)

Koji su za redakciju glede trgovištah?

(Manjina.)

Koji su za to, da budu trgovišta zastupana polag pučanstva?

(Većina.)

Ivan **Vončina**. Čita dalje.

Miroslav **Kraljević**. Što se tiče križevačke škole, nemogu biti toga mnienja, da joj se dade poseban votum, sa razloga, što grad ima pravo za sebe izabirati svoje zastupnike, a dotični učitelji imadu upliv u taj izbor. To se universitetu može dati, ali ne pojedinim školam, te bi po tom i gimnazijam morali dati pravo glasa u županijah. Ja sam dakle za to, da to izostane.

Ivan **Vončina**. Ja bi na to prigovorio, da se nepodjeljuje križevačkoj školi pravo zastupstva obzirom na grad Križevac, nego što sastoji iz učiteljah takovih, koji spadaju na otmenu vrst inteligencije. Zato mislim, da se ukupnom učiteljstvu križevačke škole pravo zastupstva dade.

Makso **Piškorec**. Meni se čini, da je g. izvjestitelj izpustio glavni faktor, da križevačka škola posebni znatan posjed ima, i da je već zato potrebno, da joj se dade votum.

Franjo **Žužel**. Ne samo, što ima križevačka škola veliki posjed, nego što je zavod takav, koj ima djelateljnost svoju protezati na čitavi narod naš, što je zavod takav, od kojega procvietanja zavisi blagostanje naše domovine; kao takav zavod, kojega djelovanje se proteže na blagostanje čitave domovine, imade ova škola potrebočah, koje su joj poznate, a drugim nisu, a njezine potrebočе upravo su skopčane sa blagostanjem naše domovine: zato treba joj priliku pružiti, da ove potrebočе može izjaviti, t. j. da bude na županijskih skupštinah zastupana. Oni, kao vješti gospodari, mogu poznati potrebočе puka, znamo pako, da se u županijskih skupštinah odluke prave, koje smjeraju na blagostanje naše domovine; jer ako se u skupštini povede rieč o predmetu, koj smiera na blagostanje domovine, n. pr. o gospodarstvu, gradjevinah itd., to će sigurno zastupnik gospo-

Digitized by Google

darske škole biti županiji u tom na korist. Ako dakle damo glas gospodarskoj školi, to nismo toliko koristili školi, nego domovini.

Nikola **Thaller**. Na primjetbu g. predgovornika imao bi nješto opaziti. On veli, da je zavod križevačke škole takovi, da mu se radi njegovog zvanja glas podieliti mora. Ako to u obzir uzmemo, onda bi morali ex analogia i gimnazijam dati votum. Škola križevačka, veli predgovornik, zastupa ekonomičke interese čitave domovine, a ja velim da gimnazija zastupaju umne interese.

Što se tiče potrebočah zavoda, da bi trebalo glede tih podieliti istoj školi glas u skupštini županijskoj, mislim, da bi taj put malo koristio, nego zavod se u takovom slučaju može obratiti na svoju oblast, ali upliv njegov u političko tielo neznam što bi hasnio. Dakle ako gimnazija nebude zadobila pravo glasa u skupštini županijskoj, nemože se ni školi križevačkoj podieliti; a što se tiče posjeda njezina, taj je zemaljski.

Ivan **Vončina**. Ja bi samo odgovorio gosp. predgovorniku, da je županija križevačka po vlastitom nagonu dala dotičnomu zavodu križevačke škole pravo zastupstva po dva zastupnika.

Što se tiče gimnazijah, hotio sam reći, da smo mi ondje, gdje se radi o osobnom pravu, mjesto i glas na svaku osobu gimnazijalnog učitelja protegnuli.

Josip **Briglević**. Koji su za to, da se školi križevačkoj dade glas u skupštinah žup.?

(Većina.)

Ivan **Vončina**. Čita dalje §. 19. odnosno 18.

Ladislav **Balog**. Što se tiče ove točke, da se učiteljstvu jednog školskog kotara podieli glas u skupštinah žup., ja sam proti tomu, jer ako budu učitelji po žup. skupštinah išli, neznam, tko će školu držati, i zašto se plaćaju? U ostalom moram sa žalostju kazati, da neimamo vanjskih učiteljah takovih, koji bi mogli zastupati puk u skupštinah (nezadovoljstvo.)

Franjo **Žužel**. Ja sam za to, da se u skupštinah svi interesi zastupaju. Ako to stoji, onda stoji i to, da se učiteljstvu dade glas u skupštini; jer doista učitelji imadu svoje posebne interese, koji su različiti od interesah svakog drugog žiteljstva u županiji. Ja velim, da su učitelji seoski važne osobe, i da ih treba uzporediti sa svećenstvom, jer su i oni odhranitelji budućega naraštaja našega. Gospodo moja, ovo su sigurno važni interesi, zato treba da im podielimo upliv u javnih skupštinah.

Što se tiče troška, tko će ih plaćati ako pojdu na skupštine, to je njihova briga, to na nas nespada. Ja pitam pako, tko će predavati u školi, ako je učitelj bolestan? Učitelj će možebiti što zanemariti, ako ostane dva tri dana iz škole, a možebiti i neće, jer može imati svoga pomoćnika, a ako ga neima, podpomaže ga mjestni kapelan. Ako učitelj dva ili tri dana ostane na skupštini, pak za to vrieme se nedrži škola, to mu se nemože prigovoriti, jer je bio u poslu ondje, gdje se zastupaju interesi čitave klasse školske. Dakle ako je učiteljski stališ važan, treba da mu podielimo pravo glasa u skupš. žup.

Makso **Piškorec**. Ovdje se predlaže učiteljem pučkih učionah u jednom kotaru jedan votum. Zagrebačka županija ima 16 školskih kotarah, a kroz to mislim, da bi se upliv njihov napram učiteljstvu višjih školah odveć pomnožao, nego ja bi predložio, da se iz sredine učiteljstva pučkog jedan zastupnik izabire po županiji.

Ivan **Vončina**. Gosp. predgovorniku moram odgovoriti, da je to sasvim nepraktično i nemoguće. Učitelji nesastaju se u županiji, nego drže svoje posebne skupštine i konferencije; medjutim pako mislim, da je to pitanje suvišno, koliko ima u županiji školskih kotarah. Ja nevidim, po čemu bi se učitelji gymnazije natrag stavljeni ili uvriedjeni naći mogli, kojim je namienjeno, da osobno pravo zastupstva izvršavaju.

Što se tiče gosp. zastupnika veličkog, da ima malo, kojega učitelja pučkog, koj bi bio sposoban zastupati puk, neznam, da li bi više sažalio toga zastupnika ili narod; ja znam, da imade učiteljah, koji se za prosvjetu puka sigurno više trude nego koji zastupnik naroda.

Mato **Mrazović**. Ja mislim, da osim razlogah gg. predgovornikah stoji i taj: da su prije 1848. godine isti bilježnici seoski u skupštine županijske dolazili, jer je duh vremena tako sobom donosio i jer je plemstvo uvidilo, da treba svake vrsti intelligencije, da konkurira u javnih poslovih. To isto pitanje radja se i ovdje o uplivu učiteljstva pučkog u žup. skupštine. Ja mislim, da će svaki kotar školski naći izmedju svojih članovah takvoga zastupnika, koj će interese učiteljskog tiela znati zastupati. S toga mislim, da je odveć oštro tvrdjenje bilo gosp. zastupnika veličkog, da neima učitelja pučkog koj bi bio sposoban zastupati interese puka.

Predsjednik. Ja stavljam sada pitanje, koji su za to, da se učiteljstvu jednog školskog kotara dozvoli izabirati jednog zastupnika?

(Većina.)

Ivan **Vončina**. Čita cieli §. 19. dotično sada 18., koj glasi ovako:

Putem zastupa imadu pravo mjesta i glasa u skupštini županijskoj, a) po dvih zastupnicih: 1) sl. i kr. gradovi; sl. i kr. grad Senj izvršuje to pravo u županiji riečkoj; 2) sl. gradovi Rieka i Bakar sa svojimi kotari; 3) slob. kotar turopoljski. b) Po jednom zastupniku: 1) narod izvan sl. i kr. gradovah i sl. kotarah stanujući, zastupan po jednom zastupniku od svake hiljade dušah, 2) gospodarstveno-šumarska učiona u Križevcu, 3) učiteljstvo jednog školskog kotara.

Dalje čita prvu i drugu točku 18og dotično sada 19og §. rečene osnove.

Miroslav **Kraljević**. Nemogu se slagati sa redakcijom, nego ja sam toga mnienja, da se samo onomu dade osobni votum, koj imade 1000 jutarah zemlje ili šume.

Pavao **Mačvanski**. Pri stvaranju ovoga naputka držim si za dužnost pozornost vis. kuće obratiti na njekoje okolnosti u županiji sriemskoj. Županija sriemska, koju imam čast zastupati, nemože se uzporediti sa županijom križevačkom ili zagrebačkom osobito u pogledu imanja i imovine. U Sriemu svaki posjednik, koj ima jednu sesiu, plaća 50 for. poreza, a takovih imade najmanje jedna stotina: dakle ovakovi posjednici dvaputa bi uplivali u municipiju, jedno kao občinari, a drugo kao posjednici. S toga se ja pridružujem mnienju g. Kraljevića, da se census povisi, i da se samo onomu posjedniku dade pravo glasa, koj posjeduje hiljadu jutarah.

Nadalje imam primietiti, da pritjažatelj takovi mora da bude samostalan, i nezavisan od svake druge osobe. Ja tu moram pozornost vis. kuće na političku okolnost obratiti, da

Digitized by Google

u sriemskoj županiji imade vlastelah, koji su tako rekuć cielu županiju zauzeli, takovim vlastelam pritjažavaju mnogim činovnici, a ovi opet posjeduju sesie. Kad bi mi dakle ovakovim osobam, koje posjeduju jednu sesiu, dali osobno pravo glasa, nebi mogli nikad do povoljnog riešenja za narod doći. Takvi čovjek je zavisan od svoga vlastela sbog svoje službe. Tako bi n. pr. knez Odeschalchi sa svojim činovničtvom mogao riešiti u odlučnom času koje važno pitanje po narod. Ja ovo vnimanje na politički položaj županije sriemske obraćam za to, što su činovnici vlasteljski neprijateljni narodnosti našoj, zato treba da im se oduzme pravo uticati u županijske poslove, koje bi oni po nalogu vlastelah svojih, a na škodu naroda riešili.

Visoki sabore! ovo je, istina, privremeno ustrojstvo municipijah, ali ja velim, da ono mora takovo da bude, da se možemo ograditi proti svakoj opasnosti, koja grozi našoj narodnosti, a drugo moram opaziti, da neznamo kako će s nami poći do kojeg vremena, i hoćemo li dospjeti preduzeti novo preustrojenje municipijah. Zato molim visoki sabore, da sve okolnosti uvažimo, koje se tiču političke eksistencije naroda našega. Dakle da kažemo, da one osobe, koje posjeduju 1000 jutarah zemlje ili šume imadu pravo glasa, a od ostalih oni, koji su nezavisni od svake privatne osobe i pritjažavaju dvie ili tri sesie.

Mato **Mrazović**. Ja moram iskreno kazati, da sam vrlo pomućen s ovom važnom i bistrom opazkom g. predgovornika, koja se proteže na osobitu okolnost županije sriemske. S toga držim za nuždno, da vis. sabor izvoli ovu opazku u zrelo uvaženje uzeti i napram tomu ovaj naputak promieniti. Ja držim, da kao što smo za županiju riečku učinili iznimku i census od 50 for. obalili na 15 for., da isto tako po smislu govora g. predgovornika možemo iznimku učiniti i glede županije sriemske. U ostalom mislim, da cenzus za županiju križevačku, zagrebačku i varaždinsku, koliko su mi poznate, nije prenizak, jer kad bi mi taj cenzus povisili, bilo bi mnogo inteligencije i posjednikah izključeno od upliva u županijske skupštine.

S toga razloga nemogu se slagati sa g. Kraljevićem, da se hiljadu jutarah posjeda zemlje ili šume odmjeri kao cenzus. Po tom bi u hrvatskih županijah malo zastupnikah bilo, jer je posjed razkomadan.

Konačno, što se tiče opazke, da bi se uslied ustanovljenog censuza u osnovi kadšto moglo dogoditi, da bi gdje koji od posjednikah dvostruko izvršivali pravo zastupstva, jedno što bi imali osobno pravo zastupati se, a drugo što bi imali pravo u občinah birati zastupnike: ja mislim, da je tomu u ovoj osnovi doskočeno, kao što se sjećam iz razprave odbora administrativnog, i da onaj, koj osobno pravo izvršuje, neima pravo uticati u izbor zastupnikah občinskih. Dakle neka se obzir uzme po predlogu g. predgovornika na županiju sriemsku, zatim na žup. riečku, a što se tiče ostalih županijah glasujem za redakciju.

Ladislav **Balog**. Ne samo što se tiče županije sriemske, nego u obće što se tiče županijah slavonskih glasujem za predlog g. Mačvanskoga, jer u cieloj Slavoniji neima više od 30 posjednikah. Dakle da bude onaj posjednik, koj ima 1000 jutarah, imao osobno pravo s tom primjetbom, da je nezavisan od privatna čovjeka.

Dragutin **Jelačić**. Sva inteligencija ladanjska je izključena, ako se uzme posjed 1000 jutarah za mjerilo. Mi smo se osvjedočili, da skoro neima muža u Hrvatskoj, koj 50 for. plaća, zato se taj cenzus povećati nemože, nego ja bi za to bio, da se za Hrvatsku umali; zato podupiram sve što je g. Mrazović naveo.

Svetozar **Kušević**. Ja držim od moje strane, da su ovdje naprvo donešene okolnosti svakoga uvaženja vriedne i da bi se obzir uzeti imao u tome pogledu na Slavoniju.. Ja bi predložio, da se ova točka članka na tri stavke stegne tako, da glede Rieke posebna, glede Hrvatske posebna, a glede Slavonije opet posebna stavka u obziru kvalifikacije za osobno zastupstvo u županijskim skupštinam opredieljena bude, a to zato, jer svakomu je poznato, da u Slavoniji druge okolnosti, a druge u Hrvatskoj, a napokon druge okolnosti u županiji riečkoj obstoje, ter bi se po tomu od prilike imalo pravo osobnog zastupstva ograničiti, za Slavoniju na posjed od 1000 jutarah, u Hrvatskoj na polovicu i manje, a u riečkoj županiji još manje.

Dragojlo **Kušlan**. Kad smo ovdje ustanovili zastupstvo, i koji imadu pravo glasa u žup. skupštinah, imali smo pred očima, da zastupani budu interesi posjeda i naroda. Što se naroda tiče, to je kazano, da na hiljadu dušah jedan zastupnik dodje; a pod ovim §. nemože se razumjeti intelligencija, nego samo posjed.

Naše okolnosti su takove, da je za Hrvatsku dosta census od 50 for., jer znamo, da će se mnogo naroda naći, koj bude zastupan, a i oni, koji su posjednici, budu zastupani. Zato je odbor adminis. kad je taj naputak u pretres uzeo, na tu okolnost takodjer obzir uzeo, i mislim, da će visoka kuća ovaj obzir uvažiti, i tomu shodan zaključak učiniti.

Što se razlike tiče medju županijami hrvatskimi i slavonskimi, to je naravska stvar, da nije jednako razmjerje posjeda; ali zato se ipak nemože primiti načelo, da se u jednoj census uzme, a u drugoj broj jutarah. Neka bude svuda ili jedno ili drugo.

Aleksander **Virag**. Ja sam istoga mnienja, neka se uzme ili census ili posjed; nu ja sam za posjed. Zato predlažem, da se za županiju požežku uzme dvie ili tri sto jutarah za mjerilo.

Ivan **Vončina**. Uz obrazloženi predlog gosp. Mačvanskoga i drugih slav. i sriemskih zastupnikah pristao bi, kad bi mogli pravedni biti prema političkim obzirom. Nu ti će se promašiti, ako pravo osobno zastupstva uslovno učinimo o velikom posjedu i to većem nego je ovdje census naznačen. Ako mi za sriemsku županiju opredielimo, da se osobno pravo glasa u županiji podieli onomu, koj hiljadu jutarah posjeduje, to ćemo broj narodnih zastupnikah umaliti; a mi hoćemo, da kroz narod paraliziramo, dapače nadvladamo glasove nenarodnih zastupnikah. Ova svrha mogla bi se poluciti, ako ostanemo kod redakcije s onom promjenom, koju je g. Mačvanski naveo, da bude osobno pravo izvršujući samostalan i kod privatnog čovjeka u službi nestojeći mužkarac, ako u obsegu županije ima posjed, od kojega 50 for. poreza plaća.

Jovan **Živković**. G. Mačvanski, kad je svoj predlog učinio, uzeo je obzir na ono, što smo ovo danah riešili u §. 18., gdje se govori o zastupstvu naroda. Kad dakle to načelo stoji, mora se po tom i census opredieliti; a kod nas ima u svakom seocu posjednikah, koji više od 50 for. poreza plaćaju. Zato glasujem onamo, da svaki osobno pravo izvršujući samostalni i pod stalnom plaćom privatnog čovje-

Digitized by Google

ka nestojeći mužkarac u sriemskoj županiji ima posjed, od kojega plaća 300 for. Ovdje se dakle pita, tko spada u veliki posjed, i što je veliki posjed u Hrvatskoj, a što u Slavoniji.

Barun **Hellenbach**. Mislim, da to nemože biti, da bi se pri nas uzeo census, a u Slavoniji broj jutarah. Što se tiče censusa od 50 for., sudim, da ima mnogo prostih seljakah, koji 50 for. plaćaju, te da će naša zagrebačka žup. skupština jako mnogobrojna biti.

Što se tiče poreza, to mi se nedopada, da se porez za census uzme, jer porez nije zakonit i svako ljeto je drugačiji; to bi se dakle svakako morao uzeti dohodak a ne porez. Zato mislim, da ako census ostane, da mora veći biti, jer ima mnogo mužah, koji više od 50 for. plaćaju.

Mihajlo **Koščec**. Ovo pitanje je tako zamršeno, da smo skoro već dvie sjednice izpunili, bez da smo što dokončali. Da bi bili naš starodavni ustav za temelj uzeli, mislim, da bi bili već riešili ovo pitanje. Pravo je opazio moj gosp. predgovornik, da se porez nemože uzeti za mjerilo censusa, jer je nezakonit. Ako pako to učiniti nemožemo, mislim, da se moramo vratiti na samo znamenovanje osobnog prava; dakle da za temelj uzmemo votum virile i da svaki onaj, koj je do god. 1848. uživao votum virile, da ima i sada osobno pravo. Po tom mislim, da će biti intelligencija dovoljno zastupana, a što se tiče prostog puka, mislim, da dočim je plemstvo prestalo, da će i on po izrečenom onomad načelu representativnom biti dovoljno zastupan.

Franjo **Solariček**. Nemogu se pridružiti mnienju one gg., koja vele, da bi se žup. sriemska i virovitička na jednakom temelju zastupala. U županiji virovitičkoj po prilici ista su odnošenja, koja i u požežkoj; dakle potrebno bi bilo, da se uzme jedan ključ i za Hrvatsku i Slavoniju, sa iznimkom žup. sriemske.

Gjuro **Križanić**. Ja se u načelu neslažem sa nijednim od gospode predgovornikah, jer smo već u prijašnjem §u izjavili, da od hiljadu dušah ide po jedan zastupnik. U taj red spadaju svi veći i manji posjednici; dakle su svi interesi zastupani. Ako su vlastela vrli članovi občinah, biti će sigurno izabrani za zastupnike, i imati će priliku i svoje interese zastupati. Ako se pako ovaj moj predlog primio nebi, nemogu se ipak nikako sprijateljiti s predlogom, da se za mjerilo uzme cenzus, jer se mienja. U ostalom mi živimo u ona vremena, da mi sada obstojeći census nemožemo priznati za zakoniti, ja bar s moje strane ne. Uslied toga mnijem, da ako se posjed zastupa, da se uzme za mjerilo broj jutarah ali ipak tako, da nebude razlike u Hrvatskoj i Slavoniji.

Živ. **Kirjaković**. Ako bi se ovo načelo uzelo, da se zastupa posjed po razmjerju zemlje, a ne po censusu, i ja bi bio za to, samo da se uzme za Sriem veći broj jutarah, nego je u ostalim županijam. Ako se pako za temelj uzme census, onda imam primietiti, da imamo porez dvostruki; jer imamo trgovacah, koji neposjeduju nedvižimo dobro, ali imadu imetka od kojega plaćaju Einkommensteuer. Zato mislim, ako se census uzme za mjerilo, da se obzir uzme i na one, koji plaćaju Einkommensteuer.

Nikola **Thaller**. Viditi je, da je visoka kuća onu temeljitu po g. Živkoviću postavljenu opazku mimoišla. G. Živković je jako umno razložio, da je pitanje o velikom posjedu riešeno, dočim smo već odlučili, kako bude odsada zastupan narod. Čini mi se, da g. zastupnik virovitički nije sasvim odgovorio duhu naših željah, kad je rekao, da bude za županiju virovitičku i požežku jednaki census; Ja velim, da je kotar virovitički bio uvjek dobro zastupan; a kotar djakovački ne samo da je dobro zastupan, nego ima osim onih, koji su zastupnici, i preko 40 drugih koji plaćaju više od 50 for. Dakle ovdje se moram složiti sa g. Živkovićem, da se ima najprije odlučiti o velikom posjedu, i želim da vis. kuća to izreče, koji su veliki posjednici, zar koji su dosad za takove smatrani bili, ili da se razumiju pod tim i oni, koji nestalan census plaćaju, koj nemože služiti za temelj, dočim se skoro svake godine mienja. Po tom bi pako došli u Slavoniji onamo, da bi čitavu inteligenciju izključili.

Antun **Starčević**. Što se tiče poreza, slažem se sa gosp. bar. Hellenbachom, da mi današnji porez nemožemo priznati za zakoniti, i bio porez kakov mu drago, nemože za mjerilo služiti, buduć da se radi o posjedu, a nemože se upravo označiti, koj je veliki posjed, a koj mali. Zato bi najbolje bilo, da takvi zaključak stvorimo, da se pod velikimi posjednici oni razumievaju, koji su do god. 1848. sudovnost izvršivali.

Andrija **Uhernik**. Pošto znamo, da k inteligenciji vlastela spadaju, koja su od viekovah osobno pravo izvršivala, zato mislim, da namjera vis. kuće nemože biti ona, da se vlastela od upliva u žup. skupštini izključe. S toga se slažem sa g. Starčevićem, koji je kazao, da se onim vlastelam, koja su prije god. 1848. izvršivala svoju sudovnost, podieli i sada osobno pravo zastupstva.

Mihajlo **Polit**. Što se predloga gosp. Starčevića tiče, da u velike posjednike spadaju oni, koji su prije godine 1848. vlastitu sudbenost izvršivali, nemogu se š njim slagati, jer nas opominje na inštituciju iz srednjega vieka. Zato mislim, da počem smo zaključili, da se narod representira, da treba u obzir uzeti velike posjedatelje, i da treba izreći jedno načelo, po kojem će veliki posjedatelji zastupani biti. Ja mislim, da netreba census za temelj uzeti, nego posjed, i to da se onaj, koj imade hiljadu jutarah, računa u posjednike. Nu nemože se iz obzira pustiti da onaj, koj neima zemlje, a ima velikog kapitala, da nebude osobno zastupan. Ja bi dakle odielio one, koji imadu veliki posjed, od onih, koji imadu veliki kapital, te bi za prve uzeo za mjerilo broj jutarah, a za potonje census.

Antun **Vakanović**. Što se tiče načela representativnog, izjavio se je već visoki sabor, da od hiljadu dušah ide po jedan zastupnik. Ako ova odluka tako ostane, mislim, da neima nikoga u domovini, koj bi se mogao tužiti, da u skupštini representiran nije, a osobito onaj ne, koj u sebi ćuti sposobnosti i krieposti gradjanske. Medjutim je sabor iznimku učinio kod pučke reprezentacije, da se kortešovanje neporodi, time, što je podielio izobraženoj klasi osobno pravo representacije; jer izobraženi ljudi, bez kojih napredka neima, makar imaju posjed ili neimaju, u skupštinah nazočni biti moraju.

Nego tu dolazi još treći faktor, a to je bogatstvo; ima bo ljudih, koji imaju imetka, a neimaju zemlje, pak je pravedno da i oni odvjetuju u javnih skupštinah. Ovdje se takodjer povela razpra, koji su bogatari. Što se bogatstva

Digitized by Google

tiče, u našoj kraljevini neima nikakve razlike izmedju županije sriemske i riečke; jer koj imade mnogo, bogat je tako u riečkoj kao i sriemskoj žup., a koj ima malo, siromak je i ovdje i ondje.

Zato bi ja bio onoga mnienja, da se u županijah glede velikog posjeda nikakva razlika nečini, nego da onaj koj plaća 200 for. ima posebni votum. Razlika je samo u tom da li se u veliki posjed računaju samo zemlje, ili pako štibra. Oni koji su proti štibri, kažu, da je nezakonita; ali bila ona zakonita ili ne, ipak je na svaki način nestalna, i po tome bi bio census svake godine drugačiji. Ali pored svega toga moramo u obzir uzeti, da je taj naputak privremeni, jer će se zakon meritorni kašnje stvoriti. A drugo moramo i to u obzir uzeti, da ako ostanemo na ustavnu, da ćemo svake godine sabor držati, i revidirati moći naputak. Ja dakle mislim, da je štibra stanovitije mjerilo, nego posjed zemaljah; jerbo ljudi, koji imaju mnogo novacah i visoke štibre plaćaju, izključili bi se od osobnog prava zastupstva, što neimaju posjeda.

Drugo, ako budemo izrekli za mjerilo hiljadu jutarah, to ćemo uzeti temelj, koj nije sasvim pravedan, jer hiljada jutarah u Banatu više vriedi, nego drugdje pet hiljadah. Dakle ja mislim, da uzmemo jedno mjerilo 100 ili 200 for., po kojem će se izvršivati osobni votum, a da od posjeda na jutra odstupimo, pak da štibru za mjerilo uzmemo.

Predsjednik. U ovom pitanju težko je sva mnienja shvatiti: nekoja gg. su rekli, da se razlika med Hrvatskom i Slavonijom čini, a drugi opet, da se samo glede županije sriemske i virovitičke razlika čini, a požežka da se ima smatrati kao i ostale županije. Zatim jedni su za to, da se uzme za mjerilo porez, a drugi jutra; najviše pako sam opazio, da je to pitanje samo glede Slavonije. Zato bi ja pitanje stavio, da se drugo mjerilo uzme za županije slavonske, a drugo za hrvatske. Nego najprije staviti ću pitanje, koji su za redakciju?

Ivan **Vončina.** Čita redakciju.

Pavao **Mačvanski.** Ako sam dobro shvatio sve govore, koje sam u tom predmetu čuo, ima ovdje više pitanjah, ali dva su glavna; naime hoće li se razlika činiti medju Hrvatskom i Slavonijom; a kad to riešimo, onda možemo na drugo pitanje preći, kakvo mjerilo ćemo uzeti za Slavoniju, da li census ili posjed jutarah.

Predsjednik. Koji su za to, da se čini razlika medju Hrvatskom i Slavonijom?

(Većina.)

Koji su za to, da se glede Hrvatske zadrži redakcija?

(Većina.)

Koji su za to, da se za Slavoniju uzme ili census ili posjed jutarah?

(Većina za census.)

Sada koliki census?

Pavao **Mačvanski.** Buduć smo zaključili, da se razlika čini medju Slavonijom i Hrvatskom, držim za dužnost, da završim svoj predlog. Što se tiče pitanja, koje ćemo mjerilo uzeti za Slavoniju, ja bi u sriemskoj županiji uveo i census i veliki posjed. Census zato, da se nebi izključile i druge osobe, koje posjeduju aktivne kapitale. Što se tiče censusa, držim samo po sebi, da ako je tko radostan, da se narod dostojno zastupa, to sam ja. Ali ako bi tako mali census ostavili, to bi toliko naroda nagrnulo u skupštine, da bi se savjetovanje otežčalo. Moj predlog dakle ide onamo, da se za sriemsku županiju census za osobni glas opredieli sa 200 for., i takodjer da se velikim vlasteljem dade posebni glas.

Ladislav **Balog.** Što se toga pitanja tiče, i ja sam za to, da se za županiju požežku uzme census od 200 for.; ali opet nisam za to, da se velikim vlasteljem dade posebni glas, jer su oni već zastupani. Ja dakle mislim, da se u obće uzme census i za velike posjednike i kapitaliste.

Franjo **Solariček.** Kad bi se to isto ustanovilo i za županiju virovitičku, kako je u županiji požežkoj i sriemskoj, onda mi nebi imali zastupnikah od velikog posjeda. Zato predlažem, da, što se tiče županije virovitičke, da se stavi u red županijah hrvatskih.

Nikola **Thaller.** Što je g. predgovornik kazao, da ako isti census ostane za županiju virovitičku koj za požežku, da nebi bilo zastupnikah od posjeda, moram očitovati, da kod nas u Slavoniji manjeg posjeda nepoznajem, nego samo velikog. Neka mi dopusti ovdje g. savjetnik Kušević, da napomenem njegov posjed, koj je najmanji u županiji požežkoj, a ipak plaća više nege 200 for., a ima više nego 2000 jutarah. Narod je podpuno zastupan, a veći posjedatelji plaćaju više od 200 for.

Franjo **Žužel.** Ja se držim načela: salus reipublicae suprema lex esto. Ovo načelo su svi narodi uporavili, kad su zakon o zastupstvu pravili. Zato je podieljeno zastupničtvo velikom posjedu, jer se držalo, da su veliki posjednici sa zemljami skopčani. Nu dokazalo se je, da su interesi velikog posjeda protivni interesom drugog žiteljstva, kao što n. pr. u Englezkoj, gdje se osobiti obzir uzeo na veliki posjed; pak kad je pitanje o uvažanju žitka pretresivano bilo, našlo je to pitanje najveći odpor u velikom posjedu. Zato po onom načelu „salus reipublicae suprema lex esto“ potrebno je, da se neda velikomu posjedu prevelik upliv u javnih poslovih. Nu ja ipak hoću, da se ovo pravilo gledom na naše okolnosti i kod nas uporavi, te želim, da veliki posjed ima upliv, ali s druge strane sam toga mnienja, koje je g. Mačvanski predložio, da imamo paziti na političke uzroke. Meni je jako žao, što nemogu kazati, da naš temelj politički počiva na velikom posjedu, nego protivno. Nego s razloga što ima osobito u Slavoniji velikog posjeda, potrebno je, da iznadjemo protutežu velikom posjedu, a ta će se polučiti, ako uz veliki posjed ustupimo osobno pravo zastupstva i manjem posjedu, t. j. ako neopredielimo odveć veliki census.

Kad sam čuo zastupnike slavonske govoriti, našao sam, da medju požežkom i virovitičkom županijom i Hrvatskom neima razlike. Gdje je dakle ta pogibelj? nigdje drugdje nego baš u županiji sriemskoj. Ondje bi trebalo, da se census malo povisi. Osim toga načelo „salus reipublicae suprema lex esto“ zahtieva takodjer, da se obazremo na okolnosti, koje je g. Mačvanski razložio, da ima ljudih, koji, stavimo posjed kakvi hoćemo, stavimo census kakvi hoćemo, ipak nisu neodvisni te stoje pod stalnom plaćom u službi privatnog čovjeka. Obazrimo se nadalje na Englezku i Irsku. Irska ima puno slobode na papiru, ali ju Irci neuživaju, jer su najamnici englezkih lordah. Lord kaže: ti si na mojem posjedu, ako neuzglasuješ po mojoj volji, ajde iz mog posjeda. Irci imadu više protivnih interesah, nego što englezki lord. Lordi im izsisaju mozag i krv, pak su ipak prisiljeni, da dadu svoj glas za lorda, ako neće da umru od glada. Tako bi se moglo dogoditi i u sriemskoj županiji, da ima vlastelin u svojoj službi činovnika, kojemu exarendira zemljišta, i on postane njegov najamnik, ili pako ima svoj vlastiti posjed, pak

Digitized by Google

stoji u službi vlastelina, te ako bi i mogao živiti ob svom posjedu, zavisiti će od vlastelja, ako mu je zbilja stalo do službe. Ja dakle i opet kažem, da mi je jako žao, da nemogu kazati, da je na velikom posjedu utemeljena sreća naše domovine. S toga glasujem, da virovitička i požežka županija budu na istom temelju zastupane kao hrvatske županije, a za sriemsku županiju mislim, da je najbolje, da mi Sriemcem pustimo na volju, da si sami urede zastupstvo njihove županije.

Miroslav **Kraljević**. Ja priznajem i slažem se sa mnienjem g. predgovornika, da temelj našega narodnoga bića neosniva se žalibože na velikom posjedu; i da taj veliki posjed nama dosad nije ništa pomogao u razvitku narodnih tendencijah, nego je više protivan bio. Što se tiče velikog posjeda u požežkoj županiji, taj mene neženira, jer ima sedam, osam velikih posjednikah, a ima ih 70, koji se izabiraju. Osim toga imade još inteligencije, kao sveštenstvo i ostali. To me dakle nebi diralo. Zato nenalazim nikakve razlike medju županijom požežkom, sriemskom i virovitičkom, da se za županiju sriemsku veći census ustanovi, nego li za županiju požežku ili virovitičku.

Svetozar **Kušević**. Ja s moje strane moram priznati, da medju županijam slavonskim nikakva razlika nepostoji, jer iste one primjetbe, koje su glede drugih županijah opažene, t. j. da u njekih kotarih veliki broj posjedateljah takovih zemaljah ima, koji veći porez od 50 for. plaćaju, dočim u njekojih skoro nikoga od te vrsti neima, to smo i mi pri zadnjoj obnovi častnikah u županiji požežkoj izkusili, a da je tako, navela su njekoja gospoda, da je množina izbiračah takovih bilo u kotaru miholjačkom, djakovačkom, a ja pridati mogu, da je to u požežkoj županiji naime od strane kotara kutinskoga bilo; dakle od tuda sliedi, da u svih županijah ima poveći broj žiteljah, koji preko 50 for. poreza izravnog plaćaju, i po tomu u spravištih osobno utiču. Od tuda vidimo, da je svagdje isti povod, sbog kojega se proti dalnjem ustanovljenju ovoga censusa vojuje.

Moja bi dakle misao bila, da se medju županijami nikakva razlika u Slavoniji nepravi, nego da se samo jedan census za sav obseg kraljevine Slavonije ustanovi. Ali kad je već novi predlog glede toga učinjen, to bi se za županiju sriemsku mogao odrediti census od 200 for. a za proču Slavoniju 100 fr., a to zato, budući je velikim posjednikom i onako sve jedno bio taj census 100 for. ili 200 for. Polag te ustanove mislim, da će i onoj želji doskočeno biti, da i onakovi posjedatelji u skupštinah representirani budu, koji 100 for. poreza plaćaju, i tako bi se tim načinom mogla stvar izravnati.

Jovan **Živković**. Ova stvar je već izcrpljena, a sad se nanovo rekapitulira. Razlika je samo u tom, kakov će se census opredieliti. Mi smo za Sriem odlučili 200 for.

Josip **Briglević**. Koji su za to, da se za sriemsku županiju census od 200 for. uzme?

(Većina.)

Koji su za to, da bude census za virovitičku i požežku županiju 100 for.?

(Većina.)

Onda stavljam još pitanje glede primjetbe g. Mačvanskog, da li mora biti zastupnik neodvisan?

Mato **Mrazović**. Najprije moramo čuti, kako je to formulirano, onda možemo glasovati.

Ivan **Vončina**. Čita formulaciju. (Vidi red. §. 19.)

Stjepan **Hrvoić**. Mislim, da zakonodavac mora najprije imati pred očima pravednost. Ako hoćemo pravedan zakon učiniti u pretresivanom pitanju, onda nemože formulacija stajati: „da koj je u privatnoj službi, da neima pravo zastupstva.“ Akoprem tko u privatnoj službi stoji, može ipak imati sam svoj posjed, a tko bi mogao takvomu pravo glasa uzkratiti? S toga predlažem, da se ovdje kaže najamnik, a ne svaki, koj u privatnoj službi stoji.

Mato **Mrazović**. U svakoj državi, a osobito u Englezkoj, koja je jako liberalna, kad se je posljednji reform-bill pretresivao, bjehu izključeni od izbornog prava oni koji stoje u konvenciji privatnih ljudih. Zato mislim, da mi sada nemožemo biti veći liberalci nego što su sami Englezi, pak da predlog gosp. Mačvanskoga stegnemo samo na one osobe, koje pod stalnom plaćom stoje u službi privatnih ljudih, neimajući nikakvoga drugoga posjeda.

Petar **Horvat**. Ja se neslažem, da bi se onim pravo glasa uzkratilo, koji u privatnoj službi stoje. Meni se čini, da je to proti slobodi; jer koj ima toliko posjeda, da toliki census plaća, kako je zaključeno, nije odvisan. U ostalom, ako bi se to primilo, to bi ja predložio, da se obzir uzme na one, koji u carskoj ili kraljevskoj službi stoje, jer znamo, da ima više pogibelji za ustav od vlade, nego od privatnih ljudih; zato treba, da se oni izključe, koji zavise od Beča. Ali oni se nemogu izključiti, koje posjed qualificira za zastupstvo, akoprem i privatne službe obnašaju.

Miroslav **Kraljević**. Ja sasvim pristajem na predlog g. Mačvanskoga, samo bi želio, da se i to doda kao princip, što je gosp. Horvat naveo; zato bi ja to tako formulirao: „Svaki, budi u privatnoj ili javnoj službi stojeći, osim ako je od naroda izabran, neima pravo zastupstva“.

Ivan **Vardian**. Najprije bi molio, da se pitanja nemiešaju. To je posebna točka, da li imamo ustavne činovnike ili ne. Ovdje je samo pitanje, da li imadu oni pravo zastupstva, koji u privatnoj službi stoje. Što je gosp. Petar Horvat kazao, da je razlika med činovnikom javnim i privatnim, moram kazati, da je razlika ta, da se od javnog činovnika nezahtieva, da odvjetuje ovako ili onako, nego da svoju službu izvrši. Kad smo odvjetovali o Reichsrathu, sjedili su ovdje takodjer javni činovnici, a jednodušno je bilo odvjetovano proti Reichsrathu. Zato je razlika med javnim i privatnim činovnikom.

Predsjednik. Sada pitam, da li glede onih, koji u privatnoj službi stoje, akoprem posjed imadu, sudi visoka kuća, da se izključe od zastupstva?

(Većina.)

Uslied toga glasi točka 1va. §. 19. (18.): „Pravo mjesta i glasa u skup. županijskoj, ako nije izključen §om 15., ima osobno bez razlike vjeroizpoviedanja: 1vo svaki samostalan i pod stalnom plaćom privatna čovjeka nestojeći muškarac, koji u području županije, dakle izvan sl. i kr. grada ili sl. kotara, posjeduje negibivo dobro, od kojega plaća, i to u županiji sriemskoj 200 for., u županiji požežkoj i virovitičkoj 100 for., u ostalih županijah osim riečke 50 for., a u riečkoj županiji 15 for. zemljarine bez prireza.

Ivan **Vončina**. Čita dalje točku 2u. §. 18. dotično 19.

Nikola **Horvat**. Poznato je, da se je visoka kuća glede opredieljenja glasovah u županijskih skupštinah složila za tri

Digitized by Google

načela: da bude zastupan narod, inteligencija i posjed. To vidimo uporavljeno u 18. i 19. §. Usudjujem se pozornost visoke kuće obratiti na njekoja lica, koja akoprem nisu mnogobrojna, ipak su sugradjani naši, i na koje treba da se obzir uzme tim više, što spadaju u kategoriju inteligencije, i to su prebendari i beneficiati. Mislim, da se ova lica nemogu izključiti iz kategorije inteligencije, osim toga su samostalni ljudi, imadu posjed, plaćaju sve i znamenite poreze, i osim toga su prije 1848. godine izvršavali u županijskih skupštinah pravo zastupstva. S toga mislim, da će visoka kuća moj predlog podkriepiti, da se poslie rieči: „župnici“ uvrste „prebendari i beneficiati.“

(Primamo.)

Ger. **Angjelić.** Ja bi ovdje predložio, da se takodjer inteligenciji crkve pravoslavne, kao što su arkimandriti, protosingjeli, iguman, singjel, arkidjakon, protodjakon, župnik, glas podieli.

(Primamo.)

Uslied toga glasi točka 2. §. 19. (18.:)

„2. Arcibiskup, biskup, opat, kanonik, arhimandrit, protosingjel, iguman, singjel, arkidjakon, protodjakon, župnik, prebendar ili beneficiat, pastor i diplomirani rabin.“

Time bude sjednica zaključena, a buduća urečena na dan 29. kolovoza 1861.

Digitized by Google

Sedamdeseta saborska sjednica 29. kolovoza 1861.

Zapisnik

zametnut o šestdeset i devetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i osmoga kolovoza god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *L. Šrama*.

Po proštivenom i odobrenom zapisniku 68. saborske sjednice čita g. zastupnik Vončina osnovu predstavke na Nj. ckr. apost. Veličanstvo u gledu sjedinjenja civilnog i vojnog Siska, uz podieljenje naslova sl. i kr. grada, koja bi osnova po slogu sastavka uz neznatni izpravak prihvaćena.

Mnogočastna gospoda duhovni pomoćnici Stanko Hegedić i Petar Vlašić doprinose k jugoslavenskoj akademiji znanostih svaki po 50 for. a. vr.

Bude priznateljno do znanja uzeto.

G. zastupnik Matia Mesić moli, iz uzroka predstojećeg mu službenog pribivanja kod izpitah zrielosti na riečkoj gimnaziji, za 14 danah dopust, koji mu se dozvoljava.

G. nar. zastupnik Prica polaže iz razloga slabijeg zdravlja i poslovnog zapriečenja čast sabor. bilježnika.

Uzevši ovo polaganje do znanja, izražuje se g. narodnom zastupniku Maksimu Prici za izvrstno i revno obnašanje ovog čina podpuno priznanje.

Vjerodajna pisma sl. županije sriemske za narodne zastupnike prečastnu gg. arhimandrita Popeskula i protosingjela Angjelića, ustupljuje se verifikacionalnome odboru.

Poglaviti g. predsjednik priobći, da mu je poštom zapečatjeno, na vis. sabor glaseće, nu nepodpisano pismo stiglo, te kad bi se po visokom saboru saobćenje ovog u izvadku zahtievalo bilo, pridrža si gosp. predsjednik u budućoj sjednici daljna o tome javiti.

Zatim bude na dnevni red, na predlog naime administrativnog odbora o privremenom naputku za municipija u trojednoj kraljevini prodjeno, te kad bi tu gosp. izvjestitelj Vončina 19ti §. po redu pročitao bio, bude ovaj nakon podulje, dokidanje ili pridržanje posebnoga zastupstva sl. i kr. gradovah i povl. trgovištah za predmet imavše razprave, po predlogu osnove primljen, te glasi ovako:

§. 19. Putem zastupa imadu pravo mjesta i glasa u skupštini županijskoj: a) po dvih zastupnicih: 1) sl. i kr. gradovi; sl. i kr. grad Senj izvršuje to pravo u županiji riečkoj; 2) sl. gradovi Rieka i Bakar sa svojimi kotari; 3) slob. kotar turopoljski; b) po jednom zastupniku: 1) narod izvan sl. i kr. gradovah i sl. kotarah stanujući, zastupan po jednom zastupniku od svake hiljade dušah; 2) gospodarstveno - šumarska učiona u Križevcu; 3) učiteljstvo jednog školskog kotara.

Zatime čita g. izvjestitelj 1vu i 2gu točku 18og, dotično sada 19og §-a rečene osnove, te tu bi nakon podulje razprave po predlogu g. zastupnika Mačvanskog kod 1ve točke ustanovljeno, da dotični glasovatelj ima biti samostalan i pod stalnom plaćom privatna čovjeka nestojeći mužkarac, a u gledu cenzusa da imade za mjerilo služiti izravna zemljarina, nu tako, da se imade u Slavoniji veća svota uzeti nego li u Hrvatskoj, a napose da se imade u sriemskoj županiji iznos od 200 for., u ostaloj pako Slavoniji da se imade iznos od 100 for. za census smatrati. Pridržav u ostalome slog redakcije glasi 1va točka ovog §-a kao što sliedi:

„§. 19. (18.) Pravo mjesta i glasa u skupštini županijskoj, ako nije izključen §-om 15., ima osobno bez razlike vjeroizpoviedanja 1) svaki samostalan i pod stalnom plaćom privatna čovjeka nestojeći mužkarac, koji u području županije, dakle izvan sl. i kr. grada ili sl. kotara, posjeduje negibivo dobro, od kojega plaća, i to u županiji sriemskoj 200 for., u županiji požežkoj i virovitičkoj 100 for., u ostalih županijah osim riečke 50 for., a u riečkoj županiji 15 for. zemljarine bez prireza."

Glede 2. točke uzeti bijahu uz osnovu po predlogu g. zastupnika Nikole Horvata i nadanenici (praebendari) zapadne crkve, a po predlogu prečast. g. protosingjela Angjelića takodjer i protosingjeli, singjeli, arkidiakoni i diakoni iztočne crkve, te tako glasi ova točka kao što sliedi:

„2) arcibiskup, biskup, opat, kanonik, archimandrit, protosingjel, iguman, singjel, arkidiakon, protodiakon, župnik, prebendar il beneficiat, pastor i diplomirani rabin."

Nakon toga digne pogl. g. predsjednik sjednicu, te buduća sjednica bude na sliedeći dan u 10. satih prije podne urečena.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

Lav. Šram, v. r.
saborski bilježnik.

Digitized by Google

Lavoslav **Šram**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Predsjednik. Priobći saboru, da je predstavka na Nj. Veličanstvo, u pogledu postupka proti podkapetanu gosp. grofu Gjuri Jelačiću, koje predstavke redakciju je gosp. kanonik Rački preuzeo, sastavljena, i za čitanje priredjena.

Povodom predloga zastupnika Dragutina Jelačića želećeg, da bi se to čitanje iz razloga, što glede upitnog postupka na višjem mjestu konačna odluka još izrečena nije, odustalo, bude zaključeno: da se čitanje prenapomenute predstavke do dalnje saborske naredbe odgoditi imade.

Robert **Zlatarović**. Čita podneske na sabor prispjevše (vidi zapisnik.)

Miroslav **Kraljević**. Kao izvjestitelj financialnog odbora pročita izviešće tičuće se dnevnicah saborskih članovah, kojim po saborskom zaključku dnevnice pripadaju. Predlog odbora bude primljen, i po glasu njegovom zaključeno:

a) da dnevnice kroz vrieme dopusta ili odsutja uračunati se nemogu, niti miljarina na dopust putujućim nepripada;
b) da se miljarina uračunava za put onaj, koji pravom cestom od staništa dotičnog saborskog člana do Zagreba vodi;
c) da ova miljarima za dolazak i odlazak pripada;
d) da se ima po odboru predloženi obrazac za likvidiranje dnevnicah i miljarine jednoličnosti radi litografirati, i medju dotične članove sabora razdieliti, koji polag istog obrazca svoj račun načiniti, i odboru počemši od 1. rujna t. g. za osam danah izručiti imadu;
e) za sad ima se račun taj od početka sabora do posljednjeg dana mjeseca kolovoza t. g. sastaviti.

Eugen **Kvaternik**. Budući da je moj predlog o prosvjedu, štono sam ga u sjednici od 26. kolovoza predložio, jur naštampan i medju članove sabora razdieljen, molim, da se pretresa radi dan opredieli.

Antun **Stojanović**. Ja u pogledu ove stvari imam njekoja razjasnjenja učiniti. Naša adressa je gotova i stoji na razpolaganje vis. saboru: kad će se čitati? U ovoj adressi nalazi se upravo ono, o čemu glasi predlog g. Kvaternika.

Ja dakle mislim, da se poslje pročitanja adresse uzme u pretres rečeni predlog; možebiti je ono, što g. Kvaternik postići hoće, već u adressi sadržano.

Uslied toga bude zaključeno, da se ponajprije na dnevnom redu nalazeći se predmet o privremenom uredjenju municipijah konačno rieši, da se zatim odmah čitanje adresse preduzme, i poslie pročitane adresse da se o upitnom prosvjedu vieća.

Zatim predje se na dnevni red.

Ivan **Vončina**. Čita 3 stavku §. 19. naputka (18.)

Dragutin **Jelačić**.. Ja bi bio toga mnienja, da se i glede ovih osobah opredieli census i to sa 15 for., jer ima izmedju odvjetnikah tako propalih osobah, koji baš u skupštinu nespadaju.

Barun **Hellenbach**. Ja mislim, da po ovom načelu imala bi sva intelligencija dvostruko pravo i u žup. i u municipijah. Meni se vidi to illiberalno, n. p. ovdje u Zagrebu, gdje je intelligencija mnogobrojna, ostala bi seoska u manjini. Ja neuvidjam, da je to konsekventno. Zato mislim, da ona intelligencija, koja spada pod municipium, nemože imati prava u županijah.

Mihajlo **Polit**. Ja se nemogu slagati sa mnienjem onih, koji hoće, da intelligencija mora imati imovine. Intelligencija je umni kapital, koj bez obzira na materialnu imovinu ima imetak; jer ja držim, da onaj, koj si je znanja nabavio, više važi, nego onaj, koj to nije učinio, makar imao još toliko imovine. S toga mislim, da već zato, što je tko diplomiran, ima pravo, bez obzira na imovinu.

Ladislav **Balog**. Slažem se sa gosp. predgovornikom iz razloga, jerbo držim, da je svaki umni kapital veći nego onaj, kojega je tko od otca nasliedio. Mi znamo, da bez intelligencije čestite skupštine biti nemože; zato glasujem onamo, da se svaki census od intelligencije izpusti, te da se i ljekarom isto pravo podieli.

Stjepan **Hrvoić**. Nemogu se slagati sa gg. predgovornici, da je više intelligentan čovjek, nego onaj, koj ima imovinu. Vlastela upravo spadaju u intelligenciju, a kod njih je census opredieljen. Zato se podpuno slažem, da se i kod intelligencije opredieli census.

Aleksander **Fodroci**. Ja bih rado znati, gdje su granice intelligencije. G. Polit kaže, da je svaki onaj intelligentan, koj je diplomiran: po tom dakle sveštenstvo nebi spadalo u intelligenciju. Ja velim, da je krivica učinjena za vlastelu, koja su prije sačinjavala glavnu intelligenciju, a sada su sasvim izključena, jer su podvrgnuta censusu; to nije konsekvento. Za jednoga mora biti pravo, što i za drugoga. Zato mislim, da bi najpravednije bilo, da se samo narod zastupa i to 500 dušah po jednom zastupniku.

Ivan **Vardian**. Ova točka je u načelu riešena. U načelu kazano je: biskup itd. (čita) i visoka kuća je izrekla, da je kod intelligencije odustala od censusa. Ovaj dodatak bio je jučer zabačen, i to zato, da onaj prosti puk, koji je i onako zastupan kroz svoje zastupnike, prilike nedobije pretvoriti se u korteše.

U ostalom najveći dio protivnikah jesu advokati, to sam hotio gosp. Fodroci-u odgovoriti.

Ako je jučer visoka kuća odlučila, da glede svećenstva odustaje od ovakog poreza, čudim se ja, kako se danas glede intelligencije mogao govor povesti.

Ja bi imao mnogo o ovom predmetu govoriti, ali ja mislim, da će visoka kuća vjerna ostati jučeranjem načelu i dotičnom zaključku; zato ja glasujem za redakciju.

Josip **Vranicani**. Ja bi samo onoj gg. odgovorio, koji kažu, da su vlastela izključena od osobnog prava, što nisu brojena u intelligenciju. To je illusia; vlastelin kroz to nije izključen čim plaća 50 for.; vlastela nisu se mogla brojiti u intelligenciju, jer može biti tko vlastelin, pak nije intelligentan, a advokat, mjernik, liečnik i ostali moraju učiti škole.

Franjo **Žužel**. Razlog, kojega je gosp. Drag. Jelačić naveo, tako je važan, da upravo oni, koji u onu klassu spadaju, nebi mogli biti u skupštini, bez da neporumene oni, koji su im premci. Ja mislim, da se ima obzir uzeti na korist i na iste interesse u dotičnu klassu spadajuće. Ako se veli, da je u obće odvjetnik onaj, koj danas izvršuje pravo odvjetničko, to nestoji, jer smo u skupštinah izrekli, da svi oni, koji su za odvjetnike odobreni i sada su odvjetnici; dakle nije odvjetnik samo onaj, koga je banski stol izpitao, nego i onaj, koj je prije 30—40 godinah zadobio pravo odvjetničko. Zato dostojanstvo skupštine županijske i dotične klasse zahtieva, da uvedemo census, ali da nebude velik, i da mogu sva gg. odvjetnici sudjelovati, a ne svaki, koj je za to odobren, a sada Bog zna šta je.

Eugen **Kvaternik**. Oslanjajuć se na razlog gosp. Vranicanja, ja se slažem sa onom gg., koja misle, da se intelli-

Digitized by Google

gencija nemože podvrći censusu. Što su gg. Jelačić i Žužel kazali, da su njeka lica diplomirana pala, da je sramota, da oni s ostalom gg. koja isto pravo uživaju, zajedno viećaju, odgovaram, da se iz pojedinog nemože zaključiti na cieli stališ. Ja mislim, da nijedna klassa ljudih nemože biti bez reda, tako ni odvjetnici. Ako je koje lice tako duboko palo, mislim, da je dužnost one klasse, izključiti ga iz družtva, jerbo se radi 2—3 lica nemože cieloj klassi teret nametnuti. Ima advokatah, koji imadu pravo advocirati, pak neadvociraju, ali svaki nije tako bogat, da bi mogao 50 for. poreza plaćati, ali je pošten čovjek; dakle mu se nebi podielilo pravo glasa, makar je zadobio diplomu, s kojom je skopčan strogi izpit. Zato razlog gg. Jelačića i Žužela nestoji. Ja mislim, da bi pozornost obratili i na druge diplomirane osobe, kao n. p. doktore philosophie i mjernike.

Avelin **Čepulić**. Mene je g. Kvaternik pretekao, kad je kazao, da je svaka klassa ljudih podvržena redu, tako isto i odvjetnici. Onakav čovjek, za kojega se g. Žužel brine, da nije vriedan da dodje u skupštinu, mora se po propisih izključiti, jer takav čovjek neima mjesta u skupštini, dakle ovaj strah je bez temelja.

U ostalom pristajem u načelu sasvim uz g. Polita i g. Vranicani-a. Meni se čini, da mi inteligenciju mjerimo po žepu. G. Fodroci naveo je, da je posjedateljem velika krivnja učinjena, što su izključeni iz reda inteligencije. Oni kao posjedatelji podpadaju pod census; dakle kad bi još i kao inteligencija imali pravo glasa, izvršivali bi to pravo dvostruko.

Petar **Horvat**. Ja se slažem sa g. bar. Hellenbachom; i nepravedno nalazim, da bi se kojoj vrsti honoraciorah podielilo pravo uticati u gradskih municipijah i u županijah. Ja neznam, zašto bi se to učinilo glede profesorah, koji u gradovih stanuju i tamo osobno pravo zastupstva izvršuju, dočim se kvalifikacija inih zastupnikah u županiji ograničuje na one, koji žive u području županije. Dakle da se ova točka glede profesorah u toliko uporabi, na koliko oni izvan gradovah stanuju ili što posjeduju. Što se tiče odvjetnikah, neslažem se s mnienjem g. Jelačića, jer ako bi se i našao pojedini koj član odvjetničkog stališa, da nebi bio vriedan uticati u županijske skupštine, sigurno bi se nad tim bdilo, da se ovakova osoba izključi iz reda odvjetničkog.

Nadalje nestoji takodjer onaj nazor, da se izključi onaj, koj neizvršuje svoje pravo, koje je sa njegovim zvanjem skopčano, kao n. p. odvjetnik ili doktor medicine, jer tko neizvršava svoje pravo, zato ga se nije odrekao; dakle ovakovim osobam nemože se uzkratiti pravo odvjeta u žup. skupštinah.

Glede kr. činovnikah želio bi, da se sasvim izpuste, te da se samo oni u obzir uzmu, koji su izbrani. Ja držim glede činovnikah, da bi njihov upliv mogao biti škodljiv, jer ovdje u Zagrebu ima mnogo kr. činovnikah, te bi mogli svojim uplivom u javne poslove onamo djelovati, da se što zaključi, što nebi uprav bilo na korist domovine.

Jovan **Živković**. Ja bi ovdje sredinu upotriebio, da se izbavi načelo, i da se zlim posljedicam doskoči. Neda se tajiti, što je g. Žužel napomenuo, i stranom što je g. Kvaternik rekao, da se sbog jednog čovjeka porumeni od stida cieli stališ. Ja nisam za census napram inteligenciji u obće; jerbo ona svojim umnim kapitalom i svojimi produktivnimi silami državu podpomaže i kao takvi imaju upliv u municipijah, gdje se o obćem dobru radi, a kad tako smatram inteligenciju, pitam kako glasuje odvjetnik u municipijah? sigurno ne kao šuster ili seljak, nego kao odvjetnik: tako isto liečnik i ostali. Zato bi se ovdje moglo kazati: „inteligencija, koja svoj čin upražnjava“, dakle koj je svoj čin sam ostavio, jerbo ima imetka od čega živi. Ali pri svem tom takvi individuum nemože se iztisnuti iz reda inteligencije, jer mu njegovo pravo ostane, koje je s diplomom skopčano, samo što je ograničeno glede upliva u municipiju. Ako pako takov odvjetnik ili liečnik, koji neupražnjava svoj čin, ima imetka, od kojega plaća propisani census, onda svakako ima pravo odvjeta u municipijah, jer spada u klasu posjedateljah. Ali drugčije biva s onim, koj svoj čin neupražnjava, a neima nikakva imetka niti drugog kakvog zanimanja u državi, što se obično kaže „lump.“ Takvi čovjek gubi pravo ne samo u municipijah, nego i nespada već u inteligenciju, te gubi isto ono pravo, što je s diplomom skopčano. Zato glede ovakovih individuah moglo bi se kazati u ovom §. „svoj čin neupražnjavajući.“ Po tom bi svi čin upražnjavajući izvršivali osobno pravo odvjeta bez ikakva censusa.

Ono, što je g. bar. Hellenbach potaknuo, drugo je pitanje, o kom će govor biti, kad se bude viećalo, kojoj inteligenciji ćemo dati upliv iz jednog municipija u drugi.

Ivan **Kukuljević**. Premda sam ja za načelo, da inteligencija čim više bude zastupana, to ipak neuvidjam, da se slaže sa pravednošću i duhom vremena, da inteligencija po županijah naših onako bude zastupana, kako se u redakciji predlaže; jer mi smo se držali načela, da je u našoj zemlji kao i Ugarskoj najveći faktor posjed, ili da je onaj najveći faktor, koj zastupa kakav interes. Toga načela držali smo se u §. 18., toga načela držali smo se u prvom poglavju 19. §. Jer što se je o sveštenicih kazalo, mislim, da njim nismo dali glasa jedino zato, što na inteligenciju spadaju, nego zato, što osobiti stališ predstavljaju i takodjer posjed imadu: jer ako se toga načela nebismo bili držali, konsekventno bi morali takodjer i kapelanom dati pravo glasa, kojeg smo im stegnuli, jer posjeda neimadu i nikakav interes nezastupaju, nego samo svoju osobu. Kad smo mi dali inteligenciji pravo glasa, to smo obzir uzeli i na druga njezina svojstva. A što smo kroz to postignuli? Postignuli smo to, da pojedini mjernik, pojedini činovnik itd., koj je u municipiju zastupan, ima još to veliko pravo, da isto tako zastupa i sam sebe i privatne interese, kao vlastelin, koj mnogo od svojega posjeda plaća. Postigli smo nadalje i to, da nebi velika strana od ljudih u skupštine došla, koja bi paralizirala ili možebiti terorizirala najveće faktore naše domovine

Zato predlažem, da razliku činimo med inteligencijom, koja u gradovih stoji, a nikakvog posjeda neima, i medju onom, koja izvan gradovah stoji i posjed ima: onda ćemo odgovoriti sasvim duhu vremena, onda ćemo sasvim pravedni biti svakomu faktoru naše domovine. S toga predlažem, da se prida: „na koliko u gradovih stoje, a izvan gradovah u županiji štogod posjeduju.“

Pavao **Mačvanski**. Ja nebi bio progovorio u tom predmetu, da se nebi bila porodila tvrdjenja, koja me nukaju, da i ja koju prosborim.

Ja držim, ako budemo mi inteligenciju po censusu mjerili, nećemo ništa drugo učiniti, nego financialnoj koristi u prilog ići. Ja mislim, ako je inteligenciji stalo, da do glasa dodje u županijah, što im je stalo, da 10—15 for. plaća dohodarine? Zato sam ja toga mnienja, da glede inteligencije census na nikakav način stojati nemože za mjerilo, počem ga klassa ova lahko izbjeći može, jer je lahko kazati n. pr. advokatu, da advokaciju upražnjava, i tako može glas postići.

Digitized by Google

Što se tiče tvrdjenja g. Živkovića, nemogu se š njim podpuno slagati, gdje kaže, da oni pravo glasa neimaju, koji svoj čin neupražnjavaju. Ima ljudih, koji su vješti, ali sreće neimaju, da svoj čin izvršuju, moraju dakle drugimi strukami baviti se; a mnogi opet bave se sa onim, što im je zvanje. To dakle, mislim, mjerilo biti nemože, da se bavi sa onim, na što je pozvan. Ako advokat odstupi od advokacije, i baci se u pivarluk, ja kažem, da je on zato uviek inteligentan. Zato mislim, da to mjerilo stati nemože.

Ja bi dakle predložio, da se inteligencija od censusa oprosti, i buduć je predmet izcrpljen, da se glasuje.

Antun **Stojanović**. Glede advokatah ću ja, kad se budu municipija i županije konačno uredjivale, proti osnovi biti, da im se pravo glasa nedade, ali za sada moram za to biti, da im se svakako podieli.

Ja ću u kratko razloge kazati. Ja sam kazao: proti osnovi, ako u njoj nebude ustanovljeno, da plaćaju u domaću žup. blagajnu; ali buduć sada nemožemo taj kriterium u obzir uzeti, jer neima domaće blagajne, i buduć nestoji tvrdjenje, koje gosp. vel. žup. zagrebački izrekao, da se advokatom na toliko podieli pravo glasa, nakoliko štogod u županiji posjeduju, to sam ja toga mnienja, da do konačnog uredjenja ovo staro pravo advokatom ostane.

Glede kr. činovnikah sam pako toga mnienja, da se samo onim dade pravo glasa, koji su izboru podvrženi, a onim drugim ne, jer su manje više odvisni od svog zakonitog gospodara. Najvažniji razlog za to je, što su kr. činovnici imali njegda to pravo, kao plemići, a sada je to pravo ukinuto, i representativni sistem uveden.

Što se tiče inteligencije, ja sam onoga mnienja, da je ova razprava neuputna. Niti je diplom kriterium pameti i razbora, a niti nesliedi iz toga, da nije inteligentan, i da nije izobražen onaj, koj neima diplome.

Prema tomu sam ja za to, da se advokatom zasada ostavi pravo, a kr. činovnici, koji nisu podvrženi izboru, da se svakako izpuste, i da se census kod intelligencije izostavi.

Predsjednik. Ovdje se porodilo pitanje o pravu diplomiranih advokatah, mjernikah itd. i kr. činovnikah. Ja ću ovo pitanje razlučiti, jer se nemože skupa riešiti. Dakle najprije glede diplomiranih, to su advokati, lječnici, mjernici, doktori itd., a drugo je pitanje, da se uvede census stanoviti, ili da se bez censusa dade glas intelligenciji.

Ja dakle stavljam pitanje, koji su za to, da se bez razlike diplomiranim pravo glasa dade?

Antun **Stojanović**. Ja sam proti toj formulaciji, jer diplom imadu i Thierarzti i ranarnici itd.

Bartol **Smaić**. Neka se razlikuje gradus academicus.

Eugen **Kvaternik**. Mislim, da bi se imalo kazati: doktori fakultetah.

Antun **Stojanović**. Ja predlažem, da se za svaku točku posebice votizira.

Avelin **Ćepulić**. Načelo je ovdje, da li se ima intelligencija pod census metnuti ili ne?

Predsjednik. Ja dakle pitam, koji su za to, da se inteligenciji dade pravo u skupštinah županijskih bez censusa udioničtvovati?

(Većina.)

(Zatim se povede debata o tom, da li se imadu izpustiti kr. činovnici.)

Avelin **Ćepulić**. Povodom onoga, što je gosp. Petar Horvat kazao, da se kr. činovnikom pravo glasa oduzme, uzimam si slobodu, progovoriti. G. Petar Horvat kazao je, da se kr. činovnikom zato uzkrati pravo glasa u županiji, jer bi oni u zagrebačkoj županiji mogli kakovu prevagu dobiti, i to je potvrdio takodjer g. Stojanović, kad je kazao, da su kr. činovnici odvisni, zato on daje pravo samo onim, koji su izboru podvrženi.

Najprije moram kazati, da nemogu pojmiti kr. činovnikah izboru podvrženih. Dakle kad je ovdje princip izrečen, da se kr. činovnikom zato neima dati pravo glasa, što su odvisni: pitam ja, od koga su odvisni? Oni su odvisni od svoga ustavnoga zakonitoga kralja i zakona. A tko je kralj?

Po mojoj definiciji i po starom našem ustavu kralj nije više niti manje, nego povjerenik naroda; on je prvi činovnik naroda; njemu je narod naš povjerio 1527. i 1712. god. svetčano i pod zakletvom prava svoja, da ih čuva. Znamo, da kralj nemože sam upravljati državom, nego treba za to svojih organah, a ti se zovu činovnici.

Ako smo mi dakle zbilja ustavni ljudi, što uviek na jeziku nosimo, nevidim razloga, zašto bi mi uzkratili pravo glasa kr. činovnikom, koji nisu ništa drugo, nego organi ustavnoga kralja, i koje pravo podieljujemo i drugim klasam naroda.

Da je kr. činovnik odvisan, to dopuštam, jer je odvisan od kralja i svojih poglavarah; nego ja kažem, da ta odvisnost kr. činovnika nemože se uzporediti sa onom, u kojoj stoji privatan službenik prama svom gospodaru. Privatan službenik može se odpustiti svaki čas, ali to za kr. činovnika nestoji. Proti kr. činovniku mora se proces podignuti, mora se suditi, onda tekar se može odpustiti; jer u ustavnoj državi nemože se nitko zakonitim putem svrgnuti sa svoga mjesta, bez da je što sakrivio, a to se mora prije konštatirati. Da se je što takvoga dogodilo pod prijašnjom sistemom, i da se možebiti i sada dogoditi može, to moju teoriju neobara, jer se ja držim ustava, i svaku zloporabu izključujem.

Da se kr. činovnikom zato oduzme pravo glasa, što su odvisni, pitam ja: tko je neodvisan od one gg., što pravo glasa u županiji imadu? Tu imamo svećenstvo. Pitam ja, da li su ova gg. neodvisni? Ja kažem, da nisu. Mi znamo, kakav je red u svećenstvu. Svećenici svi su odvisni od biskupa, a biskup takodjer od kralja. Ako bi dakle svećenici jedino zato morali pravo glasa izgubiti, što su odvisni od biskupa, onda bi to isto stajalo i za kr. činovnike; ali buduć, da se to proti svećenstvu nije navadjalo, zato mislim, da se neima navadjati ni proti kr. činovnikom.

Nadalje kod nas imade županijskih činovnikah. Ja kažem, da žup. činovnici nisu manje odvisni nego kr., dapače još više; jer kr. činovnik ima neposredno svog poglavara, kojemu se mora u granicah zakona pokoriti, a žup. činovnik mora na lievo i na desno koketirati („ah“ i „živio“). Ja nediram u nikoga, ja samo hoću, da se stvar razjasni. Žup. činovnik isto tako, kao i kr., bere plaću: odkud ju bere? Žalibože su naše financije još dandanas u tudjih rukah. Ako je dakle to zapreka glede kr. činovnikah, onda mora biti i glede županijskih.

Tretji faktor u županiji jesu veći posjedatelji. Jesu li ova gospoda neodvisni? Ja kažem nisu. Ako kr. činovnika veže odnošaj izmedju njega i poglavara, to sigurno vežu drugi interesi posjedatelja. Mi znamo, da feudalni odnošaji još dandanas riešeni nisu. Uzmimo, da dodje danas pitanje o šumah, o pašah, o gornom itd. Pitam ja, hoće li ovdje vlasteli biti neodvisniji u svom mnienju nego kr. činov-

*

Digitized by Google

nici? (Živio!) Ako smo dakle kod jednoga konsekventni, moramo biti i kod drugoga. Ja ću da navedem još jedan razlog.

Mi smo svi ljudi, podvrženi strastim; svaki čovjek je manje više strastan. Da nismo strastni, nebi onog žalostnog prizora u ovoj sali doživili. Molim okom svrnuti na najnovije doba u jednu županiju naše domovine; mi vidimo ondje, da jedan jedini čovjek čitavu klasu inteligencije za sobom vuče. (Živio!)

Buduć je to jedini navedeni razlog, da kr. činovnici za to nemogu imati pravo glasa, što su odvisni, a ovaj razlog nestoji, zato mislim, da se kr. i u obće ustavnim činovnikom nemože uzeti pravo glasa u žup. skupštinah. Ja razumiem ovdje sve činovnike, koji nisu izboru podvrženi, zato predlažem, da se svim ustavnim činovnikom podieli u županijskih skupštinah pravo glasa. (Živio!)

Ivan **Vardian.** Kad je g. predgovornik naveo sve razloge obširno, težko je meni poslie njega govoriti. Nu nemogu ipak odustati od prava moga, tim više, što si za svetu dužnost držim po osvjedočenju mojem progovoriti.

Županije su istina jedan od najčvrstijih bedemah ustava našega, a izvršivanje prava zastupstva u županijah jest jedno od najodličnijih pravah naših. Nu neznam zašto bi se lišili baš kr. činovnici toga najvećeg prava. Visoka kuća postarala se za to, da obezbiedi zastupničtvo narodu, i posebno inteligenciji. Kazalo se je ovdje malo prije, da su sveštenici dobili pravo glasa zato, jer su posjedatelji. To nestoji. Sveštenici dobili su pravo glasa kao inteligencija, a ne kao posjedatelji, jer ako bi dobili glas kao posjedatelji, onda bi spadali u onu kategoriju. Ako smo to dopustili svećenstvu, onda neuvidjam razloga, zašto bi se uzkratilo to pravo kr. činovnikom, koji spadaju u prvu vrst inteligencije. Dakle to bi bila satira na ustavnost; satira na 19. viek!

Mi znamo, da je zastupničtvo u skupštinah županijskih tako mnogobrojno, da će na 10 zastupnikah doći možebiti jedan kr. činovnik. Ako bi dakle jedan kr. činovnik 10 zastupnikah za sobom povući i zavesti mogao, to bi doista žalostno bilo, i ja mislim, da će ona gospoda, koja su to tvrdila, sami kazati, da se u tom obziru kr. činovnikah bojati netreba.

Zatim kaže se, da su kr. činovnici odvisni. To je dokazao g. Ćepulić obširno; a ja još dodajem, da se je to govorilo zato, jer ako bi vlada htjela protuustavne naredbe županijam narinuti, da bi vlada mogla to izposlovati po svojih činovnicih. Gospodo! vlada nije nikada upotriebila kr. činovnike, nego velike župane, koji su njezini organi; a da veliki župan veći upliv u svoje organe ima, nego moj poglavar u mene, to je g. Ćepulić dokazao (mrmljanje). Zatim neima primjera, da bi vlada bila činovnika na red pobrala, zašto je tako ili onako govorio, niti ga može na račun pozvati.

U ostalom, kad bi se ja bojao, da će visoka kuća toliku nepravdu i sramotu kr. činovnikom nanieti, to bi ja obširnije progovorio, da nije sve već g. Ćepulić izcrpio. Mislim vis. kuća imala je priliku uvjeriti se, da su kr. činovnici uviek izpunjavali svoju dužnost, i uviek tako radili, kako im sveta dužnost zapovieda. Mislim, da se o tom vis. kuća već dovoljno osvjedočila. Zato bi ja molio, da se od ovog nedelikatnog predmeta odustane, da se kr. činovnikom nenanese ova sramota, i da se primi redakcija.

(Čuje se: glasovati.)

Predsjednik. Ovdje se porodilo pitanje o kr. činovnicih, i razna se mnienja o tom pojavila. Ja činim pozorne gg. n. z., da se ovdje neradi izključivo o tom, da se podieli kr. činovnikom pravo glasa u žup., jer su mnogi izmedju kr. činovnikah bili advokati. Dakle kad se o kr. činovnicih govori, da nebudu gg. u protuslovju.

Ja stavljam pitanje, koji su proti tomu, da se kr. činovnikom podieli pravo glasa u skup. županijskoj?

(Manjina.)

Miroslav **Kraljević.** Koji su to kraljevski činovnici, da li se imadu računati od dvorskog dikasterija počamši?

Aleksander **Virag.** Da se metne: svi oni, koji su do g. 1848. bili ustavni častnici.

Ivan **Vončina.** Po mojem mnienju i obzirom na inteligenciju, kad hoćemo da protegnemo ovo pravo na sve kralj. činovnike, to se pod tim razumievaju samo oni, kojih je služba skopčana s tim uslovjem, da su svršili pravoslavne nauke.

Što je jedan od gospode predgovornikah rekao, da bi se samo onim podielilo to pravo, koji su do god. 1848. pod ustavnom vladom služili, mislim, da bi to koristi naroda našega manje prudilo, nego moj predlog, koj na to smiera, da se mladom naraštaju povod dade, da se uvede u ustavni život. A kad bi se pravo okružilo samo na one vrsti časti, koje kralj imenuje, mislim da to nebi odgovaralo pojmu inteligencije činovničke, čim se veli, da ovo pravo izvršujući kr. činovnici moraju biti svršeni pravoslovi. S toga da se precizira ova točka ovako:

„Da se pod kr. činovnici imadu razumievati svi oni ustavni kr. častnici, s kojih službom je uvjetovano svršenje pravoslovnih naukah.“

Antun **Stojanović.** Ja sam bio za to, da se kr. činovnikom nikako nedade glas, ali većina odluči, da im se dade. Ja bi sada rado znati i molim da većina odluči, koji su ti kr. činovnici. Ja nepoznam nijednog ustavnog kr. činovnika, najmanje pako članove sadašnjih sudbenih stolovah, i ja činim pozornu vis. kuću, da se do konačnog uredjenja naših županijah i njihove autonomije, u koju spadaju takodjer sedrije, neprenagli. Zato bi molio, da se potanko specializira, koji su ti kr. činovnici.

Petar **Horvat.** Što se tiče ustavnih kr. činovnikah, da imadu osobno pravo u županijah, i ja po primjeru g. Stojanovića tvrdo niječem, da ima ustavnih kr. činovnikah; jer znamo, da su samo ime promienili, a moraju se po istih propisih vladati. kao što i prije. Znamo, da su kr. činovnici od najveće oblasti pak do najnižje odvisni, da korespondiraju s bečkim ministeriumom, da su pod disciplinarnom vlasti i odvisni od predsjednika. Ja mislim, da se te vlasti nemogu slagati s ustavom. Kad je načelo nadvladalo, da se kralj. činovnikom podieli glas u županijah, mislim, da bi to onda imalo u život stupiti, kad budemo sbilja imali ustav.

G. Ćepulić je rekao, da kr. činovnici ustav bar na jeziku nose. Ja velim, da netreba da ga na jeziku nose ako nisu o njem osvjedočeni, a to nemogu biti, jer neimamo ustavnoga krunisanoga kralja.

Adolfo **Veber.** Ja se usudjujem pozornost visoke kuće na to obratiti, da netjera nadaleko sa svakom konsekvencijom, jer će doći do smiešnosti.

Ako budemo pitali, da li imamo ustavnih kr. činovnikah, pak budemo izrekli načelo da ih neimamo, i da na tom temelju dalje idemo, onda ćemo morati dosljedno kazati, da neimamo ustavnih županijah, niti ustavnih velikih županah i ništa ustavnoga, kao što je sbilja i istina; jer smo u pomiešanom stanju, gdje nije odlučeno još, da li se ima narodu povratiti ono, što je jezgra ustava.

Digitized by Google

Može li se pako kazati, da imade ustavnih činovnikah ili neima, zato, što neima ustavnoga krunjenoga kralja? Onda moram kazati, da neima ustavnih vel. županah, jer ih nije krunjeni kralj imenovao; i buduć da sabor nije sazvan po ustavnom krunjenom kralju, da neima ni ustavnoga sabora. Ova konsekvencija tjera na zlo, gdje bi se trebalo obzirati na okolnosti. Ja držim, da kr. činovnici onda, ako nisu c. kr., da su ustavni, a nije se bojati, da bi tudjinci zauzeli opet naše domaće službe, jer je već glavnim načelom izrečeno, da onaj, koj domaću službu ovršava, mora biti sin trojedne kraljevine.

Dakle nevidim razloga, zašto im se nebi dao upliv u županije, i kako se može tvrditi, da može ikoji drugi biti čestitiji i slobodniji, nego upravo kr. činovnik. Ja ću to da dokažem: svaki čovjek je toliko slobodan, nakoliko imade znanja i čvrstoće značaja, da može u družtvu živiti, pak se dogodilo š njim štogod mu drago. Ja tražim slobodu u čovjeku samom. Čovjek izobražen umom, koj netraži mnogo, koj netraži udobnosti, može bit slobodan svagda. Čovjek, koj neima u sebi slobode, pak bio on činovnik kr. ili županijski, neima slobode ni u javnom životu.

Ali da pitam, koliki upliv ima vel. župan u županiji? On ima pravo naimenovanja mnogih častnikah, pravo kandidacije. Ako ja neodgovaram njegovom mnienju, on će me kandidirati sa dvojicom ili trojicom čvrstih, pak ću propasti, a ako mu prijam, tada će me kanditirati sa dvimi, trimi lošimi, i ja ću izaći. To je dakle više sloboda prividna. Prava bo sloboda leži u svakom čovjeku.

Nu mnogo slobodniji je u javnom životu kr. činovnik, nego županijski. Kr. činovnik nemože se bez procesa svrgnuti sa časti, a županijski mora se bojati, da će za tri godine izgubiti službu. Dakle on se mora ravnati po vjetru. Zato držim, da se o tome nemože poradjati pitanje, čim je tko sin trojedne kraljevine, a nije c. kr. činovnik. Ja držim dakle, da je svaki slobodan, na koliko može slobodno svoje mnienje očitovati. S toga glasujem za redakciju.

Nikola **Thaller**. Ja imam ovdje njeke male opazke. Gosp. Veber je kazao, da treba paziti na okolnosti i naveo je, da je svaki onaj ustavni činovnik, koj nije c. kr., dočim su njeka gg. napomenula, da upravo oni činovnici, koji se kr. nazivlju, ostali su oni isti, koji su i bili, samo što su ono c. k. promienili u k.

Još moram odgovoriti na onu okolnost gosp. Vardiana, da kr. činovnici spadaju na prvu vrst inteligencije, i da bi ruglo bilo za samu izobraženost, da se oni izključe od upliva u županijah. Istina, i ja bi želio viditi inteligentne ljude u žup. skupštinah, ali buduć da ja kr. činovnike nemogu smatrati za ustavne, jer ih njihova prisega veže na posve drugi pravac nego municipalne činovnike, zato nemogu pristati uz redakciju.

Ivan **Vardian**. Visoka kuća je prvi put zaključila, da kraljevskim činovnikom pripada pravo glasa, sada pako se kaže, da takovih neima. Ja vidim, da se sada hoće pitati, koji su to kraljevski činovnici. Gdje su, navesti ću iz faktah, koja su konstatirana u ovom saboru. Mi znamo, kad su bili kraljevski predlozi u ovoj visokoj kući pretresivani, da je namjestničko vieće i banski stol Nj. Veličanstvo kralj imenovalo, i kuća je izrekla da ih priznaje, nego samo pridržaje si pravo, da će ih u svoje vrieme preustrojiti. To je faktum, ja bih to mogao iz zapisnika dokazati. Ako to stoji, onda je pitanje suvišno, gdje su ovi ustavni kraljevski činovnici.

Što se tiče straha, da su kraljevski činovnici drugcm odgovorni i da će doći Krajnci, kako danas stvari stoje, kraljevski činovnici podčinjeni su našem visokom dikasteriju i sabor je ovaj dikasterium pripoznao, zato je ovaj strah netemeljit.

Što se tiče onog prigovora, da mogu doći inostranci u službe, tomu je doskočeno u §. 15. (Čita.)

Gosp. Peter Horvat je kazao, da kraljevski činovnici neimaju dosta privrženosti za ustav. Ja sažalujem, da g. Horvatu nije poznato, da smo ovo 12 godinah bili tlačeni kao robovi.

Da je g. Petar Horvat ovdje bio 3. kolovoza, — meni je žao da ga nije bilo — bio bi uvidio, da kad se je glede državnog vieća glasovalo, nitko nije za to bio, akoprem ovdje ima do 20 činovnikah.

Meni je žao, da gosp. Horvat tako napada na činovnike.

Što je gosp. Taller kazao, da kr. činovnike zakletva veže, da nemogu udioničtvovati u županijskih skupštinah, to ja žalim, da je to u ovoj visokoj kući govoreno.

U zakletvi se ništa drugo nekaže, nego da činovnik ima biti vjeran kralju. Zato molim, da bi se ostalo kod prijašnjeg zaključka.

Za da se njeki nebi bojali glede broja pisarah, da ih možebit nebi 10 došlo, zato sam toga mnienja, da se u redakciju uvrsti, da se pravoslovni nauci zahtievaju.

Ladislav **Balog**. Vis. kuća nije priznala ustavnost tabule banske, niti vis. namjestničtva, nego je izrekla, da si pridržaje pravo preustrojiti ih na ustavno.

Što se tiče prava ustavnih žup., najveće je ono, da su imale pravo birati prisjednike sudbenih stolovah. Nu buduć da su sada na mjesto sedrijah stupili kr. sudbeni stolovi, to ja njihove prisjednike nemogu smatrati kao ustavne, jer se time vriedja ustavno pravo županijah, po kojem su one birale prisjednike žup. sudb. stolovah.

Petar **Očić**. Ja držim, da je ova razpra suvišna. Ako se kaže ustavni činovnici, to će reći toliko, da se krećemo na ustavnu polju. Ja mislim dakle, ako smo izrekli, da se pod ustavnim kr. činovnikom nemože drugi razumievati nego onaj, koga kralj imenuje, da druge kvalifikacije netreba. Ja u tom smislu stvar shvaćam. Zato mislim, da bi se ostalo kod redakcije.

Predsjednik. Koji su za redakciju sa izpravkom gosp. Vončine, da oni ustavni kr. častnici, kojih služba je skopčana sa svršenjem pravoslovnih naukuh, imadu pravo glasa u županijah?

(Većina.)

Zatim budu u tu točku još uvršteni profesori akademije, licejah, gimnazijah, učitelji preparandije i realke, diplomirani mjernici i ranarnici. Napokon bi zaključeno, da pod urednom platjom stojeći častnici magistrata županijskog to pravo izvršuju po samoj svojoj službi.

Drag. **Jelačić**. Ako budu svi odvjetnici i svi diplomirani došli u skup. žup. i rješavali naša pitanja, onda će oni

Digitized by Google

kojekakva zahtievanja praviti, n. p. da se prave ceste, a neće ništa plaćati, te bi mi, koji smo vani, postali njihovi kmetovi. Ja dakle mislim, da se kaže, da samo oni, koji spadaju po zakonu na koju županiju, imadu u istu upliva.

Jovan **Živković**. Ja imam primietiti gosp. predgovorniku, da se takovom žestinom stvari više škodi. Ako je dosljedno, da ovi ljudi učestvuju u žup. skup., oni će učestvovati makar se mi i ljutili. Ja se slažem s predlogom gosp. vel. žup. zagreb., jerbo se nemože na dva mjesta jedno i isto pravo upražnjavati. Ako vis. sabor primi načelo, da inteligencija samo u dotičnom municipiju ima pravo svoje izvršivati po posjedu, to bi onda imao primietiti glede odvjetnikah, da se o njih iznimka učini, jer su oni odvjetnici čitave zemlje; oni izvršavaju svoje pravo qua tales. A zašto se to isto nemože uporabiti na professore: jer su oni gradjani kao ostali, samo što naslov professorah vode. Ja ograničujem dakle osobno pravo izvršivanja u žup. skup. kod inteligencije na one, koji izvan grada posjed imadu, sa iznimkom odvjetnikah.

Andrija **Ubernik**. Kad je pitanje došlo glede zastupstva naroda izvan trgovištah i gradovah, jako su se gospoda bojala surove mase, a sada inteligencije; neznam, što im je dakle po volji. Kad je već u načelu primito, da advokatom, profesorom itd. pripada pravo glasa, to se jako čudim, da se sada natrag ide i kaže, da moraju biti članovi županije. Znamo, da gimnazijah, realkah itd. na ladanju neima, dakle mislim, da ovaj predlog smisla neima. Ja smatram inteligenciju, koja ima nauke, da ima i srce i poštenje, i da takova inteligencija pogibeljna nije, i da neće nikoga teroризirati, jer i ona je faktor, koj ima upliv u javne poslove.

Ja sam dakle toga mnienja, da se redakcija primi, i da se od svake daljnje razprave odustane.

Ladislav **Balog**. Pitanje je bilo, hoćemo li dati inteligenciji pravo glasa u županijah ili ne, i riešeno je tako, da joj se dade glas, a sada je pitanje, koja će inteligencija ovo pravo izvršivati? U tom se ja slažem sa gosp. Živkovićem, jer nemogu dopustiti, da doktori, mjernici itd., koji u gradskom municipiju imadu pravo, da bi takodjer izvršivali to pravo i u drugih municipijah.

A što se tiče opazke gosp. Jelačića, da bi oni, koji u županiji stanuju, pod kojimi se dakako razumievaju vlastela, postali kmetovi inteligencije, odgovaram na to, da smo mi bili 300 godinah njihovi kmetovi.

Franjo **Žužel**. Ja bi pristao uz predlog gosp. vel. žup. zagreb., da nebi bio sam u sebi u protuslovju. U načelu zaključeno je, da inteligencija ima glas, a sada se hoće, da se izključi od upliva u žup., osim odvjetnikah. Pitam sad, gdje će ta druga inteligencija glasa imati? Veli se u gradovih. Koliko je meni znano, oni tamo nezastupaju nikakvi interes, jer su po starešinstvu zastupani kao i ostali gradjani. Dakle ovaj članak nemože se primiti, ako nećemo sami doći u protuslovje.

Ivan **Vardian**. Da je ovo pitanje prije u pretres došlo, nebi se bili dva sata inatili, vrieme izgubili i tako novce badava trošili.

Stavimo ruku na srce, da li to neznači naš prijašnji zaključak osujetiti. Prije smo zaključili, da se nenanese pogrda inteligenciji i da joj se pravo glasa u žup. podieli: sada, kad joj je pravo podieljeno, sada to hoćemo drugim načinom osujetiti, jerbo se kaže, „koji izvan gradovah stanuju.“ Dakle to znači prijašnji zaključak osujetiti. To će diskreditirati konsekvenciju vis. kuće.

Kad smo mi dva sata viećali, da inteligenciji pripada pravo glasa, to mislim, da se ovo drugo pitanje sasvim zabaci.

Ivan **Kukuljević**. Buduć sam predlog učinio, uzimam si slobodu progovoriti. Ja nevidim niti najmanje nedosljednosti sa prijašnjim zaključkom i mojim sadašnjim predlogom. U prijašnjem zaključku ustanovljeno je načelo, koja inteligencija ima sudjelovati u županijah, a sada naznačujemo, kojim pravom? ili kakova svojstva mora imati ova inteligencija? Ja mislim, da bi najveća nepravda bila, da pojedinim ljudem, koji u gradu stanuju, a nikakvi posjed u županiji neimaju, tamo svoje interese zastupaju, pošto oni svoje zastupnike u gradskih municipijah imadu.

Ovako bi oni kao zastupnici u drugom municipiju svojom većinom nadvladali. Ja mislim, da bi kroz to najveća ljaga ustavnosti našoj i napredku nanešena bila. Kroz to bi samo to postigli, da bi djelajući faktori i interesi u večitoj borbi bili. Ako dakle vis. kuća pristane uz izpravak g. Živkovića, da se jedino advokatom dade pravo glasa u svih municipijah, koji svoje interese svigdi zastupaju, mislim da bi se onda mogao moj predlog poprimiti: da se onoj inteligenciji dade pravo glasa u drugih municipijah, na koliko izvan grada stanuje ili u županiji štogod posjeduje.

U smislu izpravka gosp. Živkovića glasi formulacija moga predloga ovako: „Nu svi oni, osim odvjetnikah, samo na toliko, nakoliko izvan gradovah stoje, ili štogod u županiji posjeduju.“

Avelin **Ćepulić**. Polag formulacije presv. gosp. Kukuljevića sve se dokinulo, što je prije zaključeno.

Ja pitam, gdje je zastupnik akademije znanostih, gdje su profesori gimnazialni i školah realnih, gdje kr. ustavni činovnici? jer smo ovom formulacijom oduzeli pravo svoj inteligenciji. Ako sva ona inteligencija, koja u gradu stanuje, neima u drugih municipijah glasa, zato što utiče u izbor 40 starječinah gradskih, mislim, da to stati nemože, dočim je u načelu izrečeno, da inteligencija ima pravo glasa, dakle aktivno pravo zastupstva, a polag one formulacije bila bi ograničena samo na passivno zastupstvo. S toga glasujem proti predlogu g. vel. žup. zagreb.

Ivan **Vončina**. Buduć da učiteljstvo sačinjava najveći broj inteligencije, zato hoću, da taj u državi znameniti faktor bude imao upliva u javne poslove. Ja neznam, s kojeg pravnog gledišta hoće se njekojoj gg. predgovornikom inteligenciju skružiti na onaj broj, da onaj, koj za njekoliko for. kupi parče zemlje, i postane posjednik u županiji, možebiti od ½ hvata zemlje, ima glas u žup. Ako se hoće, da imade inteligencija upliv u javne poslove, neka imade kao takova, ali ne da se ograniči na posjed: neznam, zašto da se bojimo inteligencije; dapače ja nalazim za najveću sreću jedne županije, ako medju svojimi članovi broji odlične vrsti inteligencije. Ja imam u inteligentnom čovjeku veće povjerenje nego u drugom neukom, jer čovjek inteligentan zastupa obće interese domovine. S tih razlogah glasujem

Digitized by Google

proti predlogu gosp. vel. žup. zagrebačkoga i jesam za redakciju.

Josip **Briglević**. Ja pitam gg. n. z., koji su za redakciju odbora administrativnog?

Ivan **Vončina**. Čita točku 3. §. 18. (19.)

Za ovu redakciju javilo se 30 glasovah.

Josip **Briglević**. Koji su sa redakciju s izpravkom gosp. velikog župana zagrebačkog s dodatkom gosp. Živkovića?

(Ustajom glasovaše 31 n. z.)

Ciela dakle točka 3. §. 18 sada 19. glasi ovako:

Ustavni kr. častnik, koji je pravoslovne nauke svršio, odvjetnik, doktor pravah, doktor liečničtva, profesor akademije, liceja, gimnazije, učitelj preparandije i realke, diplomirani mernik, no svi oni osim odvjetnikah samo na toliko, na koliko izvan gradovah stoje ili štogod u županiji posjeduju. Častnici županijskog magistrata, koji pod urednom plaćom stoje, izvršuju pravo glasa u skupštini županijskoj po samoj svojoj službi.

Tim bude sjednica zaključena, a buduća urečena na dan 30. kolovoza t. g.

Digitized by Google

Sedamdeset i prva saborska sjednica 30. kol. 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdesetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne dvadeset i devetog kolov. god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Roberta Zlatarovića*.

Poslie otvorene sjednice pročitan i odobren bi zapisnik 69. sjednice.

G. predsjednik priobći saboru, da je predstavka na Nj. Veličanstvo u pogledu postupka proti podkapetanu g. grofu Gjuri Jelačiću, koje predstavke redakciju je g. kanonik Rački preuzeo, sastavljena i za čitanje priredjena.

Povodom predloga zastupnika Dragutina Jelačića želećeg, da bi se od čitanja, iz razlega, što glede upitnog postupka na višjem mjestu konačna odluka još izrečena nije, odustalo, bude zaključeno: da se čitanje prenapomenute predstavke do daljnje saborske naredbe odgoditi imade.

G. veliki župan zagrebački Ivan Kukuljević polaže za akademiju jugoslavensku 300 for. u razteretnih zadužnicah i obećaje, da će kroz 10 godinah položiti u istu svrhu jošte 1000 for.

Ovaj domorodni dar primljen je na ugodno znanje i priobćen dotičnomu odboru, komu budu ujedno prenaznačene zadužnice predane.

Glede jednog na predsjedničtvo stignuvšeg bezimenog pisma bude zaključeno, da se u nikakov obzir uzeti, niti dakle sadržaj njegov kući do znanja staviti neima.

Gosp. grof Julio Janković kao zastupnik kotara kutinjskoga polaže svoj mandat obzirom na prešne obiteljske i zdravstvene okolnosti, dodajući, da će njegov zamjenik za koji dan na sabor doći.

Prima se do znanja, te se ujedno s obzirom na to, da grof Julio Janković kao veliki župan mjesto svoje na saboru zauzeti ima, očekiva, da će on čim prije moguće, toj svojoj dužnosti zadovoljiti.

G. veliki župan Ljudevit Vukotinović razlažući nuždu upotrebljavanja toplicah, moli za dopust od 4 nedjelje.

Budući da predmet taj spada pod nalježnost predsjedničtva, to se sabor u riešenje ote molbe neupušta.

G. zastupnik Miroslav Kraljević, kao izvjestitelj financialnog odbora, pročita izviešće tičuće se dnevnicah saborskih članovah, kojim po saborskom zaključku dnevnice pripadaju.

Predlog odbora bude primljen, i po glasu njegovom zaključeno:

a) da dnevnice kroz vrieme dopusta ili odsuća uračunati se nemogu, niti miljarina na dopust putujućim nepripada;
b) da se miljarina uračunava za put onaj, koji pravom cestom od staništa dotičnog saborskog člana do Zagreba vodi;
c) da ova miljarina za dolazak i odlazak pripada;
d) da se ima po odboru predloženi obrazac za likvidiranje dnevnicah i miljarine jednoličnosti radi litografirati i medju dotične članove sabora razdieliti, koji polag istog obrazca svoj račun načiniti, i odboru, počemši od 1. rujna t. g. za osam danah izručiti imadu;
e) za sad ima se račun taj od početka sabora do posljednjeg dana mjeseca kolovoza t. g. sastaviti.

Zastupnik kotara ribničkog g. Eugen Kvaternik napominjuć, da je predlog njegov o prosvjedu, štono ga je u sjednici od 26. t. m. predložio, jur naštampan i medj članove sabora razdieljen, moli, da se pretresa radi dan opredieli.

Povodom tim primjećuje g. zastupnik Stojanović, da je adresa na Nj. Veličanstvo jur gotova, te gledeć na onu okolnost, da ima u adresi predmetah, koji se sa prosvjedom g. Kvaternika bitno slažu, da se najprije adresa pročita, pa kad se to svrši, da se o rečenom prosvjedu vieća.

Uslied toga bude zaključeno: da se ponajprije na dnevnom redu nalazeći se predmet o privremenom uredjenju municipijah konačno rieši, da se zatim odmah čitanje adrese preduzme, i poslie pročitane adrese da se o upitnom prosvjedu vieća.

Prelazeći time na dnevni red, nastavlja sabor viećanje o §. 18. točki 3oj privremenog naputka za uredjenje municipijah.

Povodom predloga administrativnog odbora, da se ima inteligenciji na županijskih skupštinah pravo učestvovanja i glasovanja bez stanovitog mjesta podieliti, porodi se prepirka sa strane njekojih zastupnikah želećih, da se census porez takodjer na osobe pod imenom inteligencije razumievat s imajuće, protegne. Kad izza živahnih debatah za i proti ovo načelno pitanje do glasovanja dodje, bude većinom odvietah zaključeno: da censusu tomu mjesta neima.

Isto tako dade pitanje, jeda li kraljevskim častnikom pravo odvjeta u županijskih skupštinah pripada, povod poduljoj prepirci: no glasovanje u tom obziru preduzeto odluči,

Digitized by Google

da ustavnim kralj. častnikom, koji su svršili pravoslovne nauke, to pravo pripasti imade.

Zatim budu u tu točku još uvršćeni profesori akademije, licejah, gimnazijah, učitelji preparandije i realke, diplomirani mjernici i ranarnici. Napokon bi zaključeno, da pod urednom plaćom stojeći častnici magistrata županijskog to pravo izvršuju po samoj svojoj službi.

Izza ovog opredieljenja predloži g. veliki župan zagrebački, da bi se tom prigodom naročito primietilo, da ovim osobam samo na toliko to pravo pripada, na koliko one izvan gradovah stanuju, ili u obsegu županijskom kakov posjed imadu.

Ovome predlogu dodaje g. zastupnik Živković izpravak, kojim predlaže, da se taj uvjet na odvjetnike protegnuti neimade, budući da oni, makar i u gradovih stanovali, županijske interese po naravi zvanja svoga bitno zastupaju.

Spajajući oba ta mnienja, načini g. veliki župan zagrebački sliedeću formulaciju:

Nu svi ovi osim odvjetnikah samo na toliko, na koliko izvan gradovah stoje, ili štogod u županiji posjeduju.

Izza kako bude vrhu toga javno glasovanje preduzeto, bi ova formulacija sa 31 proti 30 glasovah prihvaćena.

U smislu prenavedenih primljenih dodatakah i izpravakah glasi točka 3. §. 18. ovako:

Ustavni kr. častnik, koji je pravoslovne nauke svršio, odvjetnik, doktor pravah, doktor liečničtva, profesor akademije, liceja, gimnazije, učitelj preparandije i realke, diplomirani mjernik, no svi ovi osim odvjetnikah samo na toliko, na koliko izvan gradovah stoje ili štogod u županiji posjeduju. Častnici županijskog magistrata, koji pod urednom plaćom stoje, izvršuju pravo glasa u skupštini županijskoj po samoj svojoj službi.

Time se dovrši današnja sjednica, te će se dalnje pretresivanje tog predmeta u sjednici za dan 30. kolovoza t. g. určenoj preduzeti.

Josip Briglević, s. r. podpredsjednik.

R. Zlatarović, s. r. bilježnik.

Robert **Zlatarović**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Jovan **Živković**. Ako se vidi iz zapisnika, da u kojoj točki sa donešenim zaključkom nesudara, to se može zapisnik popraviti, i visoka kuća na novo upustiti u viećanje vrhu kojega predloga i novi zaključak donieti. Tako sam opazio, da je u jučerašnjem zapisniku pogriešno uvršten zaključak visoke kuće, da i ranarnicima pripada pravo glasa u žup.; nu za to nisam nikad dao svoj glas, a niti sam čuo da je štogod o tome zaključeno: zato molim, da visoka kuća izvoli vrhu toga nanovo viećati i da se u tom smislu onda novi zaključak donese. Što se mene tiče, svakako mislim, da ranarnici i ljekari neidu u jednu kategoriju sa liečnici, odvjetnici itd. Dakle sam za to, da se izključe od toga prava.

Mato **Mrazović**. Ja se slažem sa g. Živkovićem, jer u onako živahnoj debati, kao što je jučer bila, gdje se više klassah od inteligencije čitalo, moglo se lahko štogod proti većini odlučiti. Ja mogu iskreno kazati, da se dobro siećam, da je g. izvjestitelj pitao, imadu li ljekari i ranarnici dobiti glas, pak se sa svakog mjesta čulo, da neimaju. Meni bi dakle žao bilo, da bi ta predmnieva bludnjom g. bilježnika ostala u zapisniku, i da bi mogla prerogirati zreloj volji sabora.

Nikola **Thaller**. Ja sam tim više mnienja g. Mrazovića, što se zapisnik ovdje autentizira, i ako je što zlo učinjeno po bilježniku, da se izpravi.

(Čuje se: glasujmo.)

Josip **Briglević**. Koji su za to, da se ljekarom i ranarnikom dade pravo glasa u županiji?

(Manjina.)

Andrija **Uhernik**. Čita podnesak n. z. Antuna Vakanovića, kojim polaže svoj mandat.

Mato **Mrazović**. Ja mislim, da je izrečeno načelo, da nitko neima izstupiti iz sabora, dok mu nedodje namjestnik; a čini mi se, da su njeka gg. odstupili stranom položivši svoj mandat, a stranom mučke. Zato ako vis. sabor ima kakva sredstva, da može onog zastupnika, koj položi svoj mandat siliti, da ostane dok mu zamjenik dodje, da ih upotriebi i tome shodan zaključak učini.

Pavao **Jakovčić**. Polag zaključka vis. sabora nitko nesmie odstupiti od svog zvanja kao n. z., dok mu nedodje zamjenik, zato molim da se to i ovdje uporabi.

Zaključeno: da se novi izbor razpiše i g. n. z. Antun Vakanović uputi, da kod sabora sudjeluje tako dugo, dok mu nedodje zamjenik.

Andrija **Uhernik**. Čita podnesak n. z. Jos. Vranicanija, kojim moli za četveronedjelnji dopust.

Ivan **Vardian**. Ja imam opet jedan predlog učiniti, koj se poprimiti mora. Znamo, da imade gg. n. z., koji se po Zagrebu šeću, pak neće dolaziti u sabor, niti nemare za sabor. Ja neznam, je li to stoji u interesu komitentah. Zato molim sl. predsjedničtvo, da izvoli onu gg. n. z., koji borave u Zagrebu, a neće da dolaze u sabor, pozvati, hoće li polaziti sabor, a ako ne, da polože mandat.

Pavao **Muhić**. Ja bi predložio, da se onim, koji nepolaze sabor ili bez dozvole izostaju, uztegne od dnevnicah 50 for.

Miroslav **Kraljević**. Ja vidim, da naša kuća postaje svaki dan praznija, i da ćemo na skoro u takav položaj doći, da u najvažnijih slučajevih nećemo moći zaključka stvoriti. Ovomu se mora doskočiti, jer ako jedan može sjediti, može i drugi. I drugi bi se rado okolo šetao, ali dužnost i poštenje zahtieva, da ovdje sjedimo. Predlog g. Muhića čini mi se za to najbolji, da oni, koji nedolaze u sabor, a nisu položili mandat, da nedobe dnevnice. A od onih, koji su možebiti svoje dnevnice unapred digli, može se zahtievati da ih povrate.

Adolfo **Veber**. Podupiram predlog g. Muhića, da se zastupnikom položivšim mandat, a prije otišavšim nego im zamjenik dodje, za cielo ono vrieme uztegnu dnevnice.

Robert **Zlatarović**. Mi ćemo doći u slučaj, da ćemo se morati razići, a hoće li nam to na čast služiti? Zato mislim, da je najupitnije sredstvo, koje je g. Muhić predložio.

Josip **Vranicani**. Tomu je najveća krivnja, da oni, koji su nanovo izabrani, nisu još došli, a mnogi su svoj dopust prekoračili, te za njih moraju sad drugi trpiti. Ja sam molio dopust na četiri nedjelje, a do onog vremena može se vis. kuća sa novo dolazećim članovima popuniti. Zato molim sl. predsjedničtvo, da se pozovu novo izbrani gg. n. z. i oni, koji su svoj dopust prekoračili.

Avelin **Ćepulić**. Meni je doista čudo, da se već tako dugo o tom govori. Ako hoćemo imati red, moramo biti strogi, jer sam osvjedočen, da ima indiskretne gg., prema kojim se nikakva diskrecija upotriebiti nemože. Zato, budući da je u ovom predmetu učinjeni predlog g. Muhića vrlo shodan i slaže se s našimi starimi zakoni, to glasujem za njega, da ga visoka kuća poprimi.

Digitized by Google

Predsjednik. Molim g. predložitelja, da izvoli formulirati svoj predlog.

Andrija **Uhernik**. Čita predstavku na Nj. Veličanstvo na molbu zastupstva grada Virovitice za podieljenje naslova sl. i povl. trgovišta. (Vidi u „saborskih spisih.“)

Ivan **Vončina**. Čita točku 4. §. 18. sada 19. naputka za privremeno uredjenje municipijah.

Ja bi u ovoj točki mjesto rieči: „dohodarina“ upotriebio rieč „izravni porez“. Zatim bi dodao: tko osobno pravo mjesta i glasa uživa, nemože uticati u izbor zastupničtva.

(Primamo.)

Petar **Horvat**. Ja mislim da se nebi razlika pravila medju censusom, nego da se i ovdje ustanovi porez od 50 for.

(Primamo.)

Prihvaćena po saboru točka 4. §a 19. prije 18. glasi ovako:

„4. Fabrikant, trgovac i brodovlastnik (armatore), ako stanujuć u području županije izvan sl. i kr. gradovah i sl. kotarah protokoliranu firmu vode i 50 for. izravnog poreza bez prireza plaća.“

„Tko osobno pravo mjesta i glasa uživa u županijskih skupštinah, nemože uticati u izbor zastupnikah.“

Pavao **Muhić**. Čita formulaciju svoga predloga, koja ovako glasi:

„Svim onim z. n., koji nepolaze sabornicu, zatim koji bez dozvole izostaju, ima se za kazan uztegnuti od dnevnicah 50 for., koji će pripasti mjestnoj ubožkoj blagajni.“

Robert **Zlatarović**. Ovdje se kaže z. n., dakle i zastupnici korporacijah.

Ladislav **Balog**. Pod imenom zastupnici naroda razumievaju se svi članovi kuće osim velikašah i vel. županah, buduć da se ovi nebroje, kad treba zaključak donieti. Dakle i svi zastupnici korporacijah spadaju medju zast. naroda.

Mato **Mrazović**. Ja mislim, da se nekaže na korist ubožke blagajne, nego zemaljske.

Avelin **Čepulić**. Ova formulacija nemože stajati, jer može biti, da dnevnice kojega z. n. neiznose 50 for. Dakle ova kazna nemože stajati; nego mislim, da se reče: da će izgubiti dnevnice.

Petar **Očić**. Prvo je pitanje, tko podpada pod tu kaznu, a drugo tko će biti sudac, i tko će nastojati o tom, da se ovaj zaključak u pojedinom slučaju izvrši?

Makso **Piškorec**. Ja mislim, da bi se imalo u načelu glasovati o predlogu, da li se ima kazna ustanoviti, ili da se ostavi razboritosti vis. predsjedničtva, da shodna učini, da gg. n. z. marljivo polaze sjednice. Ja sam za to, da se ta skrb vis. predsjedničtvu izruči, i da se o tom glasuje.

Andrija **Uhernik**. Neslaže se s dostojanstvom n. z., da se oni kazne, koji nedolaze u sabor, a još manje, da se o tom zakon ustanovi, jer je višeputah tko prinuždjen odići polag okolnostih na jedan i dva dana. Dakle ako se već hoće, da se ovakov zast. kazni, neka mu se za ono vrieme što ga neima u saboru uztegnu dnevnice.

Lavoslav **Šram**. G. Piškorec je predložio, da ostavimo vis. predsjedničtvu na brigi, u rečenom slučaju shodna sredstva upotriebiti. Ja prihvaćam takodjer razlog g. Uhernika, da se s dostojanstvom n. z. neslaže, da se podvrgnu kazni. U ostalom redakcija g. Muhića je neizviestna, jer neima svojstva zakona, i što se iz nje nevidi, da onaj, koj jedan ili petnaest danah izostane, bude jednako kažnjen. Konačno stoji takodjer razlog g. Ćepulića, jer imade zastupnikah, koji neimaju 50 fr. dnevnice. S toga glasujem za redakciju g. Piškorca.

Franjo **Žužel**. Ja sam toga mnienja, da svakomu zlu treba lieka, i da to nije razboritost, zlu lieka nedonesti, budi iz ovoga ili onoga obzira, ili tajiti ono, što je na vidjelu pred svietom. Ako gg. zastupnici tako nehajno sabor polaze, i ako je to zlo, onda je dužnost sabora, da ovomu zlu lieka donese. Što se navadja, da je to pogrdno za sabor, pogrdno je najprije za one, koji su tomu povod, a za sabor je to veća pogrda, ako zlo upozna, pa lieka nedonese. Ako je pogrda, nismo mi prvi, na koje ta pogrda pada. Sjećam se, kad je bio sabor u Turinu, da su članovi tako nehajno polazili, da se je višeputah moralo brojiti, da nisu mogli sjednicu držati, i da su se i tamo shodni koraci glede nehajstva poprimili. Zato je dužnost naša, da se za liek pobrinimo. A što se toga lieka tiče, držim, da mora takav biti, koj je shodan. Držim uviek, da treba globu uporavljati samo na pregreške samovoljne, a ne na one, koji nehotimice pogriešе. S toga želim, da bude kaznjen samo onaj, koj bi bez razloga izostao. Ako tko hoće izostati, neka se prije javi i razlog navede; ako to nemože radi prešnosti učiniti, neka kašnje učini; a drugo, da svaki na toliko bude kaznjen, na koliko je kriv. Koj jedan dan izostane, nemože se tako kazniti, kao onaj, koj je osam danah izostao; s toga predlažem, da mu se dnevnice uztegnu, kada izostane.

Još je jedan slučaj, koj ovamo spada; ako zastupnik položi mandat, pa nečeka dok mu zamjenik dodje, onda je povriedio zaključak sabora. Dakle i ovdje valja, da nješto odredimo. Ja po mom mnienju tu predlažem, da se kazni sa 50 for., ako ima još toliko dnevnicah dići; ako ne, da mu se uztegne toliko, koliko još ima.

Jovan **Nović**. Slažem se s g. predgovornikom, samo bi želio, da se prije izostavši gg. z. n. po vis. predsjedničtvu pozovu na svoju dužnost.

Predsjednik. Ovdje su dva mnienja; da se predsjedničtvu prepusti da shodna sredstva upotriebi, da budu gospoda n. z. polazili sjednice, a drugo je, da se o tom zaključak stvori. Ja pitam dakle, koja gospoda su za prvo mnienje?

(Većina.)

Uslied toga glasi zaključak ovaj po predlogu g. Piškorca donešeni ovako: „da vis. predsjedničtvo shodna učini, da gg. n. z. marljivo polaze sjednice, i ako bi poduzete mjere po g. predsjedniku bez uspjeha ostale, da se to prijavi saboru i za dalnje riešenje predloži.“

Zatim se prešlo dalje na dnevni red, naime na pretresivanje privr. naputka o uredjenju municipijah.

Ivan **Vončina**. Čita naslov C.:

„O ostalih municipijah izim seoskih općinah.

Petar **Horvat**. Molim, da se obzir uzme na pravoslovnu akademiju zagreb. i gimnazija, te ujedno predlažem, da se akademiji zagrebačkoj dozvole dva zastupnika s pravom mjesta i glasa u žup. skupštinah, a svakom gimnaziju po jedan zastupnik.

(Primamo.)

Andrija **Uhernik**. Ako se već učevnim zavodom podieljuje posebno pravo zastupstva, to se isto mora protegnuti i na realke i preparandije.

Ivan **Vončina**. Buduć smo jučer zaključili, da imadu osobno pravo profesori akademije i gimnazijah, to su suvišni ovi novi predlozi; nu pravedno je da se i zavodu realke i preparandije podieli svakomu po jedan glas.

Predsjednik. Koji su za to, da se zavodu realke i preparandije podieli svakomu po jedan glas?

(Većina.)

Digitized by Google

Nikola **Horvat**. Dosljedno tomu predlogu mislim, da bi se i licejem bogoslovnim podielilo posebno pravo zastupstva.

Svetozar **Kušević**. Ja to isto predlažem takodjer i za liceje pravoslavne.

Ladislav **Balog**. Što se tiče licejah, nisam za to, da dobiju glas, jer znamo, da se svi crkveni dostojanstvenici zastupaju.

Predsjednik. Koji su za to, da se licejem bogoslovnim dade jedan glas.

(Većina.)

Nikola **Horvat**. Molim, da se reče mjesto „liceja“: „učilišta.“

Ivan **Vončina**. Čita cieli izpravljeni §. 18. prije 19. te glasi ovako:

„Putem zastupa imadu pravo mjesta i glasa u skupštini županijskoj: a) po dvih zastupnicih 1) sl. i kr. gradovi, sl. i kr. grad Senj izvršuje to pravo u županiji riečkoj; 2) sl. gradovi Rieka i Bakar sa svojimi kotari; 3) akademija naukah zagrebačka. b) Po jednom zastupniku: 1) narod izvan sl. i kr. gradovah i sl. kotarah stanujući, zastupan po jednom zastupniku od svake hiljade dušah, 2) gimnazija, 3) realke, 4) preparandije, 5) učilišta bogoslovna, 6) gospodarstveno-šumarska učiona križevačka, 7) učiteljstvo jednog školskog kotara.

Ivan **Vončina**. Čita §. 20. privr. naputka.

Mato **Mrazović**. Jučerašnjim zaključkom lišila je visoka kuća veliku stran inteligencije izvršivanja prava političkoga iz toga razloga, što ova inteligencija u gradovih stanuje. Ja mislim, da je time kuća predmnievala, da ona svoje pravo izvršava u gradovih. Dosljednost dakle zahtieva, da se §. ovaj promieni, i da se inteligenciji, koja je izključena iz skupštinah županijskih, podieli pravo glasa u municipijah gradskih.

Eugen **Kvaternik**. Slažem se sa g. Mrazovićem, jer je doista čudo, kako su sada gradovi organizirani, da osim zastupnikah gradskih, neima nitko uticati u municipija gradska. Zato neka se zakonom ustanovi, kako će se u buduće izvršivati pol. prava u municipijah gradskih.

Petar **Očić**. Slažem se s g. predgovornikom, ali neslažem se, da bi trebalo već sada promieniti ono načelo, na kojem se osniva zastupničtvo grada. To spada na uredjenje gradovah, i budući da će se taj operat na skoro pretresati, mislim, da se ovo pitanje za sada odgodi.

Avelin **Ćepulić**. Pristajem uz predgovornika, jer mislim, da intelligencija nije izključena iz županijskih skupštinah, jer koj samo hoće, može lahko zadobiti pravo glasa u županiji, pošto se u jučerašnjem zaključku kaže, da svaki kr. činovnik, doktor i diplomirani mjernik, koj u obsegu županije štogod posjeduje, ima pravo glasa u žup. Ja sam naračunao ovdje u Zagrebu po prilici 100 njih, koji ništa neposjeduju, a da si kupe samo $^1/_{16}$ dio jednog jutra zemlje, što bi stojalo kakvih 10 for. mogu imati pravo glasa u županiji.

Petar **Horvat**. Svaki municipij će znati, da se takovoj illusiji predusretne. Ja mislim, da bi najmanji posjed morao biti $^1/_4$ sesie.

Antun **Stojanović**. Iz ovoga, što je kazao g. Ćepulić, može se izvoditi dokaz, da su ona gg., koja su votizirala, da kr. činovnici dobiju glas u žup. skupštinah, već unapried imala njekakvi spurius, kako će se to izvesti.

Avelin **Ćepulić**. Molim, da se gosp. Stojanović pozove na red.

Mato **Mrazović**. Nije ovo mjesto, da jedan drugoga riečmi pretečemo, nego da svaki svoj razlog kaže. Ono, što je g. Stojanović naveo, nije nikakvi razlog.

Robert **Zlatarović**. Ja se nemogu slagati s mnienjem g. Kvaternika, budući da onamo smiera, da se sistem ustrojstva sl. gradovah sasvim preinači. S toga mislim, da se ovo pitanje odgodi na ono vrieme, kad se bude o uredjenju gradovah govorilo.

Ivan **Vončina**. Meni je braniti redakciju, no budući da uvidjam, kako je temeljit predlog g. Mrazovića, poduprt g. Kvaternikom, dopustit će visoka kuća, da odustanem od moje dužnosti, i da ju podčinim mom uvjerenju.

Što g. Zlatarović navodi, da bi se bitno preinačio naputak, kad bi mi već sada dirali u ustrojstvo gradovah, to mu ja odgovaram, da smo ga već time bitno preinačili u žup. škupštinah, jer smo zastupstvo inteligencije odvisno učinili o posjedu. Toga prije nije bilo; mi smo dakle točku 20. naputka bitno promienili.

Nadalje ovaj predlog dá se opravdati iz polit. i narodnih razlogah. Uzmimo n. p. grad Rieku; tamo je gradjanstvo većom stranom opojeno duhom talijanskim i isti oni ljudi, koji su izbrani za zastupnike gradske, ili su Talijani ili talijanomani, koji neznadu ni rieči hrvatski govoriti. Ako dakle damo inteligenciji upliv u municipija gradska, mislim, da to odgovara interesu narodnom i političkom. Ja znam, da je u njekih gradovih prostota proti inteligenciji, i da se vikalo: mi ćemo izbirati naše majstore, pak smo vidili, mjesto da nas znak slobode podigne u materialnom i moralnom napredku, da smo učinili veliki nazadak.

Iz svih ovih razlogah sliedi, da nas ništa nemože smetati, da §. 20. naputka bitno nepromienimo, makar i cieli sistem gradovah promienili; pošto smo već prije promienili §§. 18., 19.

Adolfo **Veber**. Ja se zahvaljujem vis. saboru, što danas blažije postupa prema inteligenciji, nego jučerašnjim zaključkom. Inteligencija nije pozvana, da izvršiva samo svoje pol. pravo, nego da svojim umom, svojim izkustvom i izobraženjem koristi i doprinosi blagostanju cjelokupne domovine. Zastupničtvo u županijah nestiče se samo za to, da vieća o častih, nego višeputah i o stvarih, koje se odnose na državnopravna pitanja. Dakle u tom sam zahvalan, što se promienio jučerašnji zaključak, da se nebude kazalo, da su ovo mnienje u saboru povladjivali neuki ljudi.

Nego tim još nije sve učinjeno; jerbo ne samo da nije pravedno, da n. pr. gimnazija, koja broji do dvanaest učiteljah, isto tako i realka u Zagrebu, koja imade takodjer do dvanaest učiteljah, te su vrstni, a osobito posljednji u praktičnih i životnih znanostih, budu izključeni kao jedno tielo školsko od izvršivanja prava pol. u žup., nego takodjer mora im se razširiti upliv u municipija gradska, jerbo inteligencija dosad nije drugi upliv uživala u municipiju gradskom, nego što je uplivala u izvanjski magistrat. Zato mislim, da se prema zahtjevom i potrebóći zastupstva inteligencije, promieni dosadašnji sustav municipijah gradskih.

Ono, što sam jučer kazao za kr. činovnike, nisam ih toliko podupirao, da im pribavim odvjet, nego hoću, da porušim onaj temelj, na kojem hoće njeki dokazati svoje mnienje, koje se bilo proti kr. činovnikom porodilo, kao da samo županijski činovnici mogu biti slobodni. Ovo mnienje zasieca takodjer u potaknuto pitanje o zastupstvu inteligencije u gradskih municipijah; jer ako se ovim ljudem uzkrati u županijah pravo glasa, što oni tobože nisu slobodni, to bi se onda mogla u gradjanstvu želja pobuditi, da budu izklju-

*

Digitized by Google

čeni od upliva i u municipijah gradskih. Ja sam jučer govorio za odvjet ove gg., jer držim, da su oni isto tako slobodni u izvršivanju pol. pravah, koli i činovnici županijski i svaki drugi slobodan čovjek. Imenito pako moram gosp. Stojanoviću odgovoriti, da njegova opazka na mene napada i ja ju od sebe ovim dokazom odbijam.

Jovan **Živković**. Ovdje se radi o municipijah gradskih. Nego ja ću prije nješto o municipijah u obće progovoriti. Ja pitam, možemo li mi pri ustrojstvu municipijah gradskih odstupiti od onoga načela, koje smo za županije poprimili. Što se tiče pravila za ustrojenje municipijah gradskih, mora se ono na novo u obzir uzeti, što za mun. žup. valja, naime da na hiljadu dušah ide jedan zastupnik; i to je neposredno zastupstvo. Poslie dolazi zastupstvo pojedinih ljudih, koji imadu osobno pravo, a zatim zastupstvo korporacijah.

Neima dakle razlike izmedju jednih i drugih, nego treba svuda da jednoličnost vlada, te da se načelo u §. 18 i 19. izrečeno i ovdje uporabi. Jedino je, na što bi se mogao obzir uzeti, da se kakve iznimke čine, ako bi se neposredno uzeo veliki porez za mjerilo; a to neka oni prosude, kojim su poznate mjestne okolnosti pojedinih gradovah.

Što je gosp. Mrazović rekao, nije dovoljno izcrpljeno, jer bi to dovelo u sumnju, da li će imati oni pravo u mun. gradskih, koji su izključeni u županijah, kao n. p. profesori. Oni qua tales imaju pravo ad personam, jer se smatraju kao gradjani. Dakle za njih netreba posebnoga zakona. Zato i gosp. Veber neima pravo, ako kaže, da je sabor jučerašnjoj nedosljednosti doskočio, što je učiteljskim sborovima dao pravo glasa u žup. Mi smo primili načelo, da imadu profesori osobno pravo, a samo način izvršivanja toga prava je kvalificiran. Zato molim, da se izreče, da se isto načelo zastupstva, koje je za županije primljeno, i u mun. gradskih uvede, s jedinom iznimkom, što se tiče velikoće poreza polag obstojećih obstojateljstvah u svakom gradu.

Miroslav **Kraljević**. Ja se nemogu slagati s g. predgovornikom, nego slažem se sa redakcijom. Ja ću navesti razloge za to. U prediducih §ih glede uredjenja županijah nismo odustali u bitnosti od pravila naputka, ako smo razširili representativni sistem za zastupstvo naroda; jer se za to u principu nije ništa promienilo. Ali buduć da se gradovi temelje na starodavnim privilegijam, nemožemo mi njihovo ustrojstvo za sada promieniti, a kad bude o tome govor, i da se zakonom bude opredielio način zastupstva u municipijah gradskih, mislim, da se tomu nitko neće protiviti, da se po zahtjevih inteligencije i inih interesah nanovo preustroje mun. gradska. Nego ja za sada kažem, da će varoš izbirati zastupnike, u koje ima povjerenje. Ja ću vam to razjasniti ad exemplum. U Požegi imade 60 zastupnikah, pak izmedju njih ima njih oko 30 od inteligencije. Dakle dok se konačno nepreustroje gradska mun., mislim, da ostanemo kod redakcije.

Ivan **Vardian**. Meni je stalo do časti vis. kuće, da nedodje opet u nedosljednost. Buduć da mi ovaj naputak primamo kao najkraći provisorissimum, nevidim, da bi od potrebe bilo, da se kakve bitne promjene čine glede zastupstva u gradskih municipijah; i već iz toga razloga ne, što je posve druga uprava u županijah nego li u gradovih. Nego jedini razlog je, da ostanu municipija gradska kako danas obstoje, što se osnivaju na privilegijah. S toga glasujem onamo, da se u njih nedira, dok nebude konačno preustrojenje municipijah preduzeto.

Jovan **Obradović**. Ja se slažem sa gosp. Mrazovićem, da se uzme obzir na inteligenciju. Ali to je i dosad praktic-irano bilo. Nego iz obzira, što u gradovih mora najvećma trgovina i obrtnost representirana biti, nemogu privoljeti na to, da bi se sustav gradovah promienio.

Što se tiče inteligencije, znamo, da ona svagdje ravna. te ću i ja u svoje vrieme moj glas za nju podići. Ovo uvažavajuć, molim, da bi vis. kuća od svake promjene do konačnog uredjenja gradovah odustala.

Franjo **Lovrić**. Prije je imala inteligencija, bila ona u žup. ili u gradovih, osobno pravo glasa u žup. skup.. Sad. kad su municipija ravnopravna postala, i buduć da se kazalo, da ona inteligencija, koja u gradovih obitava, neima u županiji pravo glasa, osim ako ima posjed u županiji, tako nevidim razloga, kako može inteligencija u žup. imati veće pravo nego ona u gradovih. Zato se slažem sa predl. gosp. Živkovića.

Lavoslav **Šram**. G. Mrazović potaknuo je pitanje, da treba sustav mun. gradskih promieniti. U tom ću se s njim slagati; no drugo pitanje je, da li je razvio idee, na kojih bi se imao osnivati ovaj sustav. Toga učinio nije. On je samo to rekao, da se inteligenciji obezbiedi upliv u gradske poslove. Taj je obezbiedjen, na koliko ima upliva u izbor gradskih vlastih, a kad bi se taj upliv još većma poširio. nastalo bi drugo pitanje, da li se ima dosadašnji sistem srušiti ili ne, i novi na temelju representativnog načela stvoriti?

Buduć pako nedržim za potrebno bitne promjene glede privr. naputka o uredjenju municipijah preduzeti, i buduć da inteligencija zapostavljena nije u mun. gradskih, moram pristati uz redakciju.

Gjuro **Križanić**. Slažem se s mnienjem gosp. zastupnika Živkovića, jer se slaže i s duhom vremena i pravednosti. i načelom već ustanovljenim.

Što se tiče iznimakah, moglo bi se glede inteligencije u ovom §. još i to dodati, da imadu svi oni glas u mun. gradskih, koji i u mun. žup., ako spadaju pod mun. gradska. Nikako nemogu se pako slagati s gosp. predgovornikom, da se nebi smjeli u bitne promjene naputka upustiti, ako pronadjemo, da je što shodno i pravedno. U ostalom makar je taj naputak provisorissimum, može ipak trajati godine i godine. Dakle iz toga razloga podupirem predlog gospodina Živkovića.

Pavao **Jakovčić**. U ovom predmetu nisam hotio da povedem rieč, ali grad i kotar riečki i bakarski došao bi u smetnju, kad bi se načelo uzelo, da se od hiljadu dušah izabere po jedan zastupnik. Po tom bi kotar riečki i bakarski. koj ima 14 do 15 hiljadah dušah imao samo 14—15 zastupnikah. Ako bi pako uzeli predlog, da sva inteligencija ima pravo glasa, onda bi imali i trgovci i armatori pravo dolaziti u skupštine gradske, te bi njihov broj dva tri puta veći bio, nego ostalog gradjanstva. Zato predlažem, ako bi se promienio §. 20., da se razlika učini glede grada Rieke i Bakra.

Vjekoslav **Frigan**. Ovdje nije pitanje o preustrojstvu gradovah i njihovih skupštinah, zato mi se čini prerani predlog, da se promjena učini glede zastupstva gradskog. U ostalom povelje, na kojih se gradovi temelje, nemogu se naprečac ukinuti. Što se tiče inteligencije, ona uvjek imade upliv u mun. gradska posredno kroz svoje representante, u kojih izbor jednako s ostalim gradjanstvom utiče. Dakle mislim. da vis. sabor od ove promjene za sada odustane i prihvati redakciju naputka.

Digitized by Google

Andrija **Uhernik**. Ja sam u početku bio toga mnienja, da se privremeni naputak nebi pretresivao; nego buduć da smo glede zastupstva u županiji znatne promjene učinili, neuvidjam razloga zašto nebi to isto i kod munic. gradskih učinili, i to tim većma, što je inteligencija u županiji ograničena na posjed. Dakle ako bi ova redakcija i ovdje ostala, biti će izključena inteligencija od prava zastupstva u munic. gradskih. S toga glasujem za promjenu zastupstva u munic. gradskih bez da bude inteligencija ograničena na posjed.

Nikola **Thaller**. Polag dosada razvitih načelah one gospode, koja misle, da bi se u bitnosti promieniti mogao §. 20, opaziti imam to, da se gradovi temelje na posebnim poveljam, i da oni i sad uživaju representativni sistem, a u županijah je stranom representativni, stranom personalni sistem.

Ja dakle nalazim, ako bi se ova točka o promjeni zastupstva u mun. grad. u načelu primila, da će se representativni sistem porušiti. Zato nikako nemogu biti za promjenu, dok nebude konačno uredjenje municipijah preduzeto, nego glasujem za redakciju.

Vjekoslav **Zadravac**. Akoprem nisam protivan načelu, da inteligencija kod gradskih municipijah ima pravo glasa, nego sada za ovaj predlog glasovati nemogu, jer bi se po tom bitno preinačila representacija gradska. U ostalom inteligencija u gradovih je dobro zastupana, tako n. pr. grad Varaždin broji 10,000 dušah, pak ima 40 zastupnikah, od kojih veća strana pripada inteligenciji. Dakle gradovi su porazmjerno mnogo bolje zastupani nego županije. S toga glasujem za redakciju i da se ovo pitanje onda uzme u pretres, kad se budu konačno preustrojivala municipija.

Antun **Starčević**. Ja kako sam njeki dan već rekao, sudim, da ćemo s vremenom tamo doći, da će se slobodna municipija utopiti u županijah, i ja sam zato tvrdo uvjeren, da će predlog g. Živkovića proći.

Što se ovog provisoriuma tiče, mislim, da ako ćemo to sada valjano izraditi, drugiput nećemo imati toliko posla. Gradska municipija, kako sada stoje, bave se većinom ekonomičkom i političkom upravom; to će i u buduće biti. Ja smatram za najpravednije, da oni ljudi, koji u razmjerju najviše troše, da čim veći upliv imadu. Inteligencija, štogod ima, troši u občini; s toga sam za to, da joj se dade neograničeno pravo uticati u prava municipijah gradskih.

Mato **Mrazović**. Od dviuh stranah je prigovor učinjen, da nisam moj predlog dovoljno razvio. Jedan od gg. predgovornikah predbacio mi je, da nisam sve izcrpio što bi bio imao kazati glede zastupstva inteligencije u munic. gradskih. Ja sam mu u tome zahvalan; ali drugomu o g. predgovorniku, koj je kazao, da nisam razvio idee, polag kojih bi se novi sustav reprezentacije grads. mun. imao osnovati, odgovaram, da i on nije ništa razvio: dakle u tom pogledu neimam mu ništa odgovoriti; nego se vraćam na onog g. predgovornika, koj je izpunio moj govor, a to je gosp. Živković. On je one iste misli, koje su i mene vodile, potanje razvio, a to su one misli, da se onaj isti način representacije, inteligencije i u obće žiteljstva u županijah protegne i na municipija gradska. To je on potanje razvio, dakle netreba opetovati, nego se vraćam na prigovor one gg., koja su za redakciju, ili da bolje rečem, koja su za privilegija. Svi koji su za redakciju govorili, kazali su, da kad bi mi promienili sustav representativni u munic. gradskih, da bi kroz to povriedili privilegije, na kojih se temelje gradovi, a da mi to u ovom privremenom naputku učiniti nemožemo, niti smo vlastni. Ja bi istimi riečmi mogao dokazati, da se mi niti neimamo upuštati u uredjenje županijah, jer ja kao plemić imam osobno pravo u skupštinah žup. A iz toga mogla bi se dovoditi ona konsekvencija, da sve neka ostane tako kako je bilo do god. 1848; nego ja mislim, da će malo podpore naći mnienje one gg., koja misle, da se imadu privilegirani stališi u županijah i municipijah gradskih i nadalje pridržati. A da to nije mnienje ni želja niti sabora niti gradjanstva, te da neodgovara duhu vremena, o tom sam podpuno uvjeren. Zato mislim, da bi se vis. sabor tih privilegijah minuo, i u obzir uzeo načela, polag kojih će žiteljstvo izvršivati politička prava. Ako vis. sabor to u obzir uzme, i ako želi, da se jednoličnost u upravi uvede, što je i za želiti, to će sabor slieditи isti onaj zaključak, koj je stvoren glede zastupstva u žup., a osim toga podielio bi pravo osobno glasa inteligenciji. S toga glasujem onamo, da se isto načelo, koje je prihvaćeno glede zastupstva u žup., protegne takodjer i na munic. gradska, s tom jedinom iznimkom, da na 500 dušah žiteljstva gradskog dodje po jedan zastupnik.

Iz ovog razloga predlažem, da se vis. kuća naprije o tom izvoli izjaviti, imadu li se načela, glede županijah ustanovljena, i na gradska municipija protegnuti ili ne.

Uslied toga predlažem sliedeću formulaciju: „U sl. i kr. gradovih, sl. kotarih i povl. trgovištih ovršava se pravo mjesta i glasa po onomu načelu, po kojem i u županijah.“

Predsjednik. Ja stavljam najprije pitanje, koja gg. su u načelu za izpravak g. Mrazovića?

(Većina.)

Ivan **Vončina**. Čita §. 20. izpravljen po predlogu gosp. Mrazovića.

(Sad nastade debata glede zastupa, na koliko bi dušah jedan zastupnik doći imao.)

Ladislav **Balog**. Ja nisam za to, da se uzme od 500 dušah jedan zastupnik, nego od 200, jer ima gradovah, koji neimaju više od 2—3000 dušah.

Ivan **Vardian**. Ja mislim, da se stavi polag potrebe od 100, 200—500 jedan zastupnik. Ako bi se reklo, da na 500 dušah doći ima jedan zastupnik, to bi grad Zagreb, koj ima do 17000 dušah, imao 32 zastupnika, a inteligencija ima najmanje 60—80 zastupnikah. Zato molim, da se na to obzir uzme, i da se gradovi razdiele u kategorije, a to će pojedini zastupnici gradovah najbolje znati.

Franjo **Lovrić**. Ja sam koliko moguće za jednoličnost; nego buduć ima gradovah, koji imadu mnogo stanovnikah, a ima i malih gradovah, tako da bi u tom slučaju možebiti premalo zastupnikah bilo: zato pristajem na ono mnienje, da se uzme od 500 dušah jedan zastupnik, a predlažem, da se doda, da u nijednom gradu nebude manje zastupnikah nego deset.

Jovan **Obradović**. Ja mislim, da vis. kuća želi zastupstvo gradovah na najširjem temelju. Ako se uzme po ovom sistemu od 500 dušah jedan zastupnik, to će se sigurno najvećma stegnuti gradska representacija. Grad Karlovac ima 4—5000 dušah, a ima sada 24 zastupnika; to je sigurno malo. Ako se uzme od 500 dušah jedan, to će imati samo 10 zastupnikah. Buduć da inteligencija nije velika, ciela sastoji iz 13 zastupnikah, može se slučiti, da bi sama inteligencija bila izabrana, a tako bi Karlovac ostao bez zastupnikah, niti bi bila zastupana trgovina, niti zanat, niti obrt. Zato mislim, da se uzme barem od 200 dušah jedan zastupnik.

Aleksander **Virag**. Ja sam toga mnienja, da se gradovi

Digitized by Google

razdiele u 3—4 kategorije, u prvoj da se uzme od 500, u drugoj od 300, u trećoj od 100, a u četvrtoj od 50 dušah po jedan zastupnik. Jer ako se uzme u Požegi od 500 jedan zastupnik, nećemo ih imati više nego 6, a od inteligencije možebiti 24. To nije razmjerje, niti pravo za gradjane koji štibru plaćaju.

Makso **Piškorec.** Imajući pravdu pred očima, nebi želio, da se o tom naprečac što rieši. Ja mislim, da 1vu točku glede reprezentacije gradske danas riešiti nemožemo, iz razloga, što neznamo, u kojem broju je inteligenciji glas pripao. Znam, da je znameniti broj inteligencije u Zagrebu, a i znameniti broj obrtnosti i trgovine, a ima 40 zastupnikah. Ako ovaj grad sada polag pučanstva svoga, koje je težko više od 18.000 dušah, 36 zastupnikah dobi, to će imati 4 manje nego sada, a drugih 100 za tutore; to je nepravda, zato mislim, da stupimo na polje praktičnosti, da razvidimo, koliko inteligencije može biti u svakom gradu, i da po ovom broj zastupnikah gradskih odredimo, da nikomu nebude krivica. Zato predlažem, da to do sutra odgodimo, i da sada dalje idemo.

Jovan **Živković.** Da se nebi opet sutra nanovo prepirali o istom predmetu, usudjujem se predložiti, da se izabere odbor ad hoc, koj će imati zadaću izpitati stanje gradovah, da im se nebi što nametnulo, što je proti njihovom interesu. Za to treba znanje stvari, a to je najlakše saznati, ako se odbor ad hoc izabere, koj će razviditi, koliko je pučanstvo, kolik posjed, a kolika inteligencija, jer su ovo 3 faktori, koji uplivaju u munic: tako bi mogli sutra ustanoviti načelo za sve gradove, jer bi imali positivni temelj, a danas to sve na pamet govorimo, jer neznamo, kako ovi tri faktori stoje. Zato neka se odbor ad hoc izabere, koj će izraditi osnovu za zastupanje i do sutra ova data na stol. vis. kuće položiti.

Živ. **Kirjaković.** Neslažem se sa onom gospodom, koja kažu, da se izradi osnova za zastupanje, da se vidi, koliki je narod, i kolika je inteligencija. Inteligencija se više manje mienja u svakom gradu. Zato predlažem, da vis. sabor zaključi o pravu glasa inteligencije, a o zastupu neka se stvar prepusti municipijam.

(Uslied ovih predlogah bude zaključeno, da se imenuje odbor, koji će izraditi i saboru predložiti osnovu o zastupu i o osobnom pravu na skupštinah municipalnih u slob. i kr. gradovih, slob. kotarih i povl. trgovištih; za odbor ovaj imenovana su i izabrana sliedeća gospoda: vel. župan Zmaić, Živković, Petar Horvat, Mrazović, barun Kušlan, Uhernik, Frigan, Zadravec, Vuković, Thaller, Bušić, Obradović, Dr. Jakovčić, Stojanović, Cuculić i Pavletić.)

Tako neriešivši §. 20. prodje se na riešavanje glave „O izborih municipalnih," koj naslov je ostavljen.

Ivan **Vončina.** Čita §. 21.

Ladislav **Balog.** Nisam za to, da se koja mjesta podieljuju po vel. županu, nego da se prigodom restauracije sve službe podvrgnu izboru.

Jovan **Živković.** Ja bi razlikovao konceptne častnike od onih, koji su kod manipulacije. Zato bi se ovaj predlog imao stegnuti samo na konceptne častnike, a glede drugih da ostane kod prijašnjeg običaja.

Andrija **Uhernik.** Veliki župani prisvojili su si pravo po obliku onom, kako su prije imenovali asessore sudbenih stolovah, imenovati začastne članove županijah. Imenovanje zač. prisjednikah sudb. stolovah žup. imalo je svoju svrhu, jer su u slučaju potrebe prisustvovali kod viećanja o stvarih sudbenih, ako nije bio dovoljni broj redovnih prisjednikah.

Buduć pako da su sedrie za sada još u pitanju, te je odpalo i imenovanje prisj. sudb. stolovah žup. po vel. županu, zato nevidim potrebe, da se ovo pravo in analogia pridrži i nadalje vel. žup. glede imenovanja začastnih članovah žup. Dakle, da se izreče, da vel. župani neimaju pravo imenovati zač. članove žup.

Franjo **Solariček.** Onaj isti razlog, koj je vodio gosp. Baloga ka predlogu, da se vel. županom oduzme pravo imenovanja častnikah županijskih, vodi i mene k drugom predlogu, da se vel. žup. oduzme pravo kandidacije, te da se ovo pravo podieli odboru pod predsjedničtvom vel. župana.

Nikola **Thaller.** Ja se slažem s predlogom gosp. Baloga na toliko, da se razlika čini izmedju častih i službah, iz uzroka, što vidim kako daleko to zahtievanje ide. Evo jedan predgovornik reče, da se vel. županom oduzme pravo kandidacije, drugi reče, da im se oduzme pravo imenovanja zač. članovah žup.; dakle; će biti onda vel. župan suvišan. Ja mislim, da je svrhi shodno, da ono osoblje, koje nespada li na tielo magistrata, i koje sačinjava magistrat vanjske administracije imenuje veliki župan.

Što se tiče novog predlog gosp. Uhernika, imam primietiti, da imenovanje zač. članovah žup. imalo tu jedinu svrhu, da su se po starom običaju zaslužna lica za domovinu uvršćivala u red članovah žup. Ovo, mislim, nije na uštrb županijam, i to tim manje, što zač. članovi žup. nikakvi drugi upliv neimaju, nego uživaju samo čast ad personam.

Mato **Mrazović.** Ja sa žalostju opazujem, da se privilegija opet brane. Ja držim pravo vel. županah, po kojem oni broj častnikah imenovati imadu, za privilegium, a nebi znao razloga, s kojim bi se dandanas ovaj privilegium dao braniti, i nedržim, da je tvrdjenje temeljito, da se to sa dostojanstvom vel. županah slaže. Ja dapače velim, da se dostojanstvo vel. županah u ničem toliko neizrazuje, koliko u pravdoljubju, ustavnosti, i u obrani pravah žiteljstva. Ako dakle njekoja gospoda u tom polažu dostojanstvo vel. županah, da čim veći broj činovnikah imenovati mogu, i da dobiju tim veći upliv, to ja držim sigurno za veliku anomaliju i nedosljednost, što smo se borili za jučerašnji zaključak.

Što se tiče predloga g. Uhernika, kojeg je g. zastupnik grada Požege pobijao, moram iskreno kazati, da se slažem sa gosp. Uhernikom, što ja počitujem ovu staru inštituciju vel. županah, jer je s autonomijom našom spojena. Ali na koliko ju počitujem, i branim čast vel. županah, nemogu ipak dopustiti, da veliki župani imadu pravo nove časti stvarati. Ja držim, da je naimenovanje začastnih članovah skupštine njekakova nova čast, koja nikada po zakonu nije obstojala, a nedržim, da vel. župani imadu pravo substituirati ono, što je propalo, naime „sedis judiciariae asessores." Ja držim takodjer, da je ovo odlikovanje, koje nikakve koristi neima, pogibeljno; jer sam od najnovijega izkustva osvjedočen, da su naimenovani za članove županije ljudi, koje prem visoko počitujem, i čitavo slavjanstvo ih počituje, ali ipak nisu članovi naše domovine, te bi se tom konsekvencijom i predaleko moglo tjerati. Zato sam za predlog g. Uhernika, da vel. žup. nestvaraju nove časti, koje se neslažu s duhom vremena, i da se sva mjesta u županijah, osim manipulacije, izborom onih, koji pravo imadu, popune.

Što se tiče kandidacije, nemogu se slagati sa gosp. Solaričkom, da bi se ovo pravo vel. županom oduzelo, jer sam osvjedočen, da su vel. župani uviek tu diskreciju imali, da su iz odličnih ljudih izabrali odbor, kojemu su predložili li-

Digitized by Google

stu kandidatah. Da je bilo zloporabah, tomu nećemo doskočiti, dok budu ljudi, a odbori nedadu mi nikakvo umirenje, da neće biti zloporabah.

Ja sam dakle za to, da što vel. županom po zakonu pripada, da im se pusti, a što po privilegijah diše, da se ukine.

Lavoslav **Šram**. Da su oni, koji nisu za ovo ili ono mnienje, za privilegija, mislim, da ovakova argumentacija ad hominem neima mjesta; jer upravo oni ljudi, koji su za liberalne tendencije, kad su prihvatili drugo mnienje, učinili su to na temelju svoga osvjedočenja, ali nipošto zato, jer se drže tobože privilegijah.

U ostalom pristajem na predlog gosp. Baloga, da se sve službe žup. putem izbora, osim manipulacije, popune. Ja nisam za predlog gosp. Uhernika; ne zato, kao da se plašim emphase, da se držim privilegijah, nego zato, što držim, da ako vel. žup. uz odobrenje skupštine imenuje začastnimi članovi žup. ljude, koji su stekli zasluge za slavjanstvo i promiču u obće liberalne idee, da ovo odlikovanje i počast neima nikakva doticaja s privilegijami, niti neupliva u izvršivanje pol. prava u dotičnoj žup.

Eugen **Kvaternik**. I ja pristajem uz predlog gosp. Baloga s amandementom gosp. Živkovića glede imenovanja činovnikah po vel. žup. kod manipulacije.

Što se tiče predloga gosp. Uhernika, i njega moram braniti, jer ovo pravo, koje je vel. žup. uživao glede imenovanja začastnih članovah županije, prejudicira indigenatu.

Ja podupirem takodjer i predlog gosp. Solarička, jer mislim, zašto se nebi ono, što je dosad bez zakona obstojalo, zakonom opredielilo, jer bi se time mogle gdjekoje zloporabe, ako ne ukinuti, to sigurno umaliti.

Petar **Horvat**. Ja podupirem predlog gosp. Baloga i amandement gosp. Živkovića; ali da se ostavi pravo vel. županom, da mogu imenovati začastne članove županije.

Što se tiče predloga gosp. Solarička, podupirem ga sa svom snagom, jer ako se to neučini, to bi se samovolji vel. županah vrata odprla i slobodan izbor tako ograničiti mogao, da bi golom iluzijom postao. Ugarski zakon od god. 1848. takodjer odredjuje, da se ima odbor za kandidaciju izabrati. Ja bi želio, da vis. kuća to primi, jer samo tako može slobodan izbor biti.

Što te tiče imenovanja začastnih članovah županije, to sam tim više proti tomu, jer su se u novije vrieme ova imenovanja izvrgla u demonstracije. Tako sam čitao, da je u njekojoj županiji biskup Šaguna za zač. člana žup. imenovan. Ja nepoznam biskupa Šagunu, nego znam samo toliko on jemu, da je on bio jedan izmedju one trojice u carstvenom vieću, koji su glasovali proti podieljenju ustava. Neznam kakve su to demonstracije, da se takovi reakcionarni ljudi imenuju za članove županijah.

Miroslav **Kraljević**. Da vis. kuća nije tako brzo primila predlog gosp. Baloga, ja bi bio bez bojazni branio pravo vel. županah iz uzrokah konštitucionalnih, i s nijednih drugih. Odkidajmo uviek nješto od časti vel. žup., vidit ćemo za skoro vrieme, da su ovdje mjesto vel. županah „Kreisvorstände“ (ah!). Ja ću se medjutim prilagoditi većini, da se vel. žup. ostavi pravo imenovanja mjernika, liečnika, ranarnika i ostalog osoblja, koje spada više na vanjski magistrat žup.

Što se tiče predloga gosp. Uhernika, da nebi imao vel. žup. pravo imenovati zač. članove županije, velim, da je to analogija po onom, što smo imali asessore sedrialne. Pravo imenovanja asessorah nije bilo toliko za izvršivanje sudbenosti, nego za počast: tako isto i imenovanje zač. članovah nebiva s druge svrhe nego s počasti, i da se uzdrži solidaritet medju narodi. Zato sam za uzdržanje ovoga prava vel. žup.

Što se tiče predloga gosp. Solarička, da se veliki žup. oduzme pravo kandidacije, nisam za to, jer su vel. žup. uviek iz diskrecije imenovali odbor, s kojim su u porazumljenju pravili kandidaciju. U ostalom pristajem uz izpravak gosp. Živkovića.

Pavao **Mačvanski**. Visoki sabor je u 18. i drugih točkah ovog naputka preduzeo ustroj municipijah i županijah, i to tako, kako odgovara duhu vremena i okolnostim i potrebočam. Ako uzmemo, kakvo će ustrojstvo županijah biti, to ćemo naći, da će biti sasvim drugačije nego do god. 1848. Kad vis. kuća ustrojava mun. i županije drugačije, nego što do god. 1848., mislim da treba, da se i pravo velikih županah preustroji, koje se neosniva na posebnim privilegijam, nego na sustavu cicle županije. Zato se slažem sasvim sa predlogom gosp. Baloga i amandementom gosp. Živkovića, da se vel. županom uzme pravo imenovanja častnikah osim onih kod manipulacije, jer drugačije bi došli u protuslovje sa §. 15., po kojem član županije mora biti sin trojedne kraljevine. A kad bi mi to pravo vel. žup. i nadalje ostavili, time bi im priliku pružili, da nam ovi osobe iz Bog zna kakovog prediela u našu domovinu naturaju. Izkustvo bo nas uči, da se je ovo pravo višeputah zlo upotriebilo. Dakle iz toga obzira podupirem ovaj predlog.

Što se tiče prava kandidacije, držim, da bi želiti bilo, da se to pravo vel. županom neoduzme; ali kada motrim okolnosti, da se dogodilo, da se vel. župani nisu uviek držali one diskrecije, na koju gg. zastupnici naroda appeliraju, moram predlog podupirati. U tom obziru su i Ugri godine 1848. svoju pozornost bacili na ovu diskreciju; jer su oni svuda opredielili odbore, koji su kandidaciju činovnikah preduzimali. Ja nebi to govorio, da nismo u kratko ovo vrieme po povratku ustava izkusili, da se diskrecija od vel. županah svuda neobdržava. Da se to opet nedogodi, želim i glasujem za to, da se zakonom ustanovi, da vel. župani neimadu pravo kandidirati činovnike, nego da se to pravo dade odboru, koj će od municipija zato izabran biti.

Robert **Zlatarović**. Ja se usudjujem pozornost vis. kuće obratiti na to, da smo preko parlamentarnog reda sašli, jer vrhu svih trih predlogah viećamo, koji su ovdje načinjeni.

Ja držim za najbolje mjerilo u pitanju glede naimenovanja častnikah, što se u prediućem §. kazalo, da oni častnici, koji stoje pod urednom plaćom, budu izabrani po narodu, a ostale, koji nestoje pod urednom plaćom, da imenuju vel. župani.

Ako ćemo posebice o svakom predlogu viećati, onda ću se ja i o drugih dvih predlozih izraziti, jer to će vis. kuća mislim priznati, da nije u redu, da se o svih trih predlozih na jedanput vieća.

Mihajlo **Polit**. Ja se slažem, da se pravo imenovanja častnikah vel. županom uzme, ali ja neželim, da se to pravo dokine, nego, da se podieli skupštini.

(Napokon bude na predlog g. Živkovića većinom glasovah zaključeno: da izboru naroda kod županijah jesu podvržena ova mjesta: oba podžupana; svi sudci veliki i mali, pristavi t. j. jura-

*

Digitized by Google

sori, bilježnici, odvjetnici t. j. fiškali, eksaktori, mjernici, arkivari, liečnici, blagajnici. Druge častnike i službenike imenuje veliki župan.)

O predlogu g. Solarička nije stavio predsjednik pitanje, nego je kuća većinom zanj ustala.

Ivan **Kukuljević**. Malo prije kazao je gosp. Zlatarović, da se reda držimo, i da se o svakom predlogu napose vieća. Ja sam se upisao za govor proti ovom predlogu, nu nisam došao na red, jer se počelo iznenada glasovati. Zato držim, da dok se viećanje nesvrši, da nemože biti glasovanja.

Franjo **Žužel**. Proti učinjenom zaključku kuća neprima prigovore.

Robert **Zlatarović**. Polag načela g. Žužela neima slobode govora.

Petar **Očić**. Da li je shodno odrediti, da vel. žup. neima pravo kandidacije, nego odbor, premda rečeno nije, tko će taj odbor imenovati, ja velim, da je to liepo čuti u teoriji, ali u praktičnom životu da je s težkoćami skopčano i samo po sebi illusorno. Istina je, da se je već prije porodilo nepovjerenje prema vel. žup. i to se opet sada izrazilo, počem se hoće ugled i dostojanstvo vel. žup. sasvim ilusornim učiniti. Izkustvo nas uči, da kod svake reštauracije strasti vladaju, a one će se povećati ako bude odbor imao pravo kandidacije, te će doći u sukob sa vel. županom a ovaj će biti u ratu sa odborom. Odbor će kazati: ovi se moraju primiti, a vel žup. će odgovoriti: ja ove neću; i tako će medjusobna borba uviek trajati. Gospodo! Rim je bio u opasnosti, kad je imao dva konsula!

Dalnje viećanje o kandidaciji bude odgodjeno, a bližnja sjednica na sutra dan t. j. 31. kolovoza urečena.

Digitized by Google

Sedamdeset i druga saborska sjednica 31. kolovoza 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdeset i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne tridesetoga kolovoza god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *A. Uhernika.*

Zapisnik 70. saborske sjednice bijaše čitan, te pošto je g. narodni zastupnik Živković dvojbu izjavio, da o ranarnicih nije prigodom posljednje saborske sjednice glasovano, zato bude na predlog istog gospodina, po gospodinu narodnom zastupniku Mrazoviću podupiran, glasovanje preduzeto, i većinom glasovah zaključeno: da se rieč „ranarnici“ u §. 19. privr. naputka izbriše. Tako su ranarnici iz broja onih isključeni, kojim je pravo glasa u županijskih skupštinah podieljeno, uslied česa je rieč „ranarnici“ izbrisana.

Molba gosp. Filipa Šrota za podporu uzdržavanja, dok se razprava zaostavštine pokojnog biskupa Josipa Šrota, brata moliteljeva nedovrši, kao na djelokrug ovog sabora nespadajuća, molitelju bi vraćena.

G. narodni zastupnik grada i slob. kotara bakarskog Antun Vakanović polaže poradi svog slabog zdravlja mandat, na što je sabor zaključio, da se novi izbor razpiše, i g. narodni zastupnik Antun Vakanović uputi, da kod sabora sudjeluje tako dugo, dok mu dodje zamjenik.

G. narodni zastupnik Josip Vranicani moli za dopust od četiri nedjelje, počamši od 15. rujna, što mu je sabor dozvolio.

Poslie toga povede se rieč po gosp. nar. zastupniku Vardianu, kako mnoga gospoda narodni zastupnici nedolaze na saborske sjednice, premda se u Zagrebu nalaze, te nakon podulje živahne debate bude na predlog gosp. Piškorca zaključeno, da visoko predsjedničtvo shodna učini, da gg. narodni zastupnici marljivo polaze sjednice, i ako bi poduzete mjere po g. predsjedniku bez uspjeha ostale, da se to prijavi saboru i za dalnje riešenje predloži.

Čitana po saborskom bilježniku Uherniku predstavka na Nj. Veličanstvo na molbu zastupstva grada Virovitice za podieljenje naslova slobodnog i povlaštenog trgovišta bude odobrena.

Zatim prodje se na dnevni red, naime na pregledanje privr. naputka o uredjenju municipijah.

G. Vončina izvjestitelj administrativnog odbora pročita predlog istog odbora ovako: §-a 19. prije 18. bude točka 4. ovako po saboru prihvaćena: 4. fabrikant, trgovac i brodovlastnik (armatore), ako stanuje u području županije izvan slob. i kr. gradovah i slobodnih kotarah, protokoliranu firmu vodi i 40 for. izravnog poreza bez prireza plaća.

Pravo glasovanja ustanovljeno u ovom §. po kredencionalistah izvršivati se nemože.

Predlog ovaj bijaše po saboru prihvaćen, samo mjesto 40 for. izravnog poreza bude na predlog g. Petra Horvata zaključeno, da se stavi 50 for.

Na to je g. izvjestitelj pročitao dodatak, koji se §. 18. prije 19. pridodati bi imao, glaseći:. tko osobno pravo mjesta i glasa uživa u županijskih skupštinah, nemože uticati u izbor zastupnika. Ovaj dodatak jeste po saboru prihvaćen.

Na predlog gg. narodnih zastupnikah Vebera i Petra Horvata zaključeno je, da se putem zastupa dade pravo mjesta i glasa u županijskih skupštinah akademiji naukah zagrebačkoj po dvih zastupnicih; a po jednom zastupniku: gimnazijam po predlogu g. Mrazovića, preparandijam po predlogu g. Uhernika, realkam po predlogu g. Vebera, učilištem bogoslovnim po predlogu g. Nikole Horvata i g. Svetozara Kuševića.

Cieli indi §. 18. prije 19. glasit će ovako:

§. 18. Putem zastupa imadu pravo mjesta i glasa u skupštini županijskoj: a) po dvih zastupnicih, 1. slobodni i kr. gradovi; slob. i kr. grad Senj izvršuje to pravo u županiji riečkoj; 2. slobodni gradovi Rieka i Bakar sa svojimi kotari; 3. akademija naukah zagrebačka; b) po jednom zastupniku: 1) gimnazije, 2) realke, 3) preparandije, 4) učilišta bogoslovna, 5) gospodarsko-šumarska učiona križevačka, 6) učiteljstvo iz jednog školskog kotara.

Naslov C. „U ostalih municipijah“ ostavljen je.

Sad je na redu §. 20.

G. Mrazović predloži, da buduć je inteligencija iz županijskih skupštinah izključena, ako neobitava izvan grada, ili ako štogod u području županije neposjeduje, da bi se pravo mjesta i glasa podielilo inteligenciji osobno.

Sad se porodi živahna debata. Predlog Mrazovićev podupirahu gg. narodni zastupnici Kvaternik, Čepulić, Veber, Vončina, a gosp. nar. zastupnik Živković predloži, da se u gradovih ona ista načela tako glede osobnog kao i glede prava zastupa imadu ustanoviti kao i županijah.

Digitized by Google

Dočim su za uzdržanje dosadašnjeg representativnog sustava u slob. i kr. gradovih govorili gg. narodni zastupnici Frigan, Zlatarović, Šram, Taller i Kraljević, poprimi rieč g. Mrazović, razvije svoja načela o ovom predmetu i predloži, da se kod slob. i kr. gradovah imadu ona ista načela prihvatiti, koja i kod županijah uz ovu formulaciju: u slob. i kr. gradovih, slob. kotarih i povlašt. trgovištih ovršava se pravo mjesta i glasa po onomu načelu, po kojemu i u županijah.

Na stavljeno po g. predsjedniku pitanje bude predlog onaj g. Mrazovića većinom glasovah prihvaćen.

Sad nastade opet debata glede zastupa, na koliko bi dušah po jedan zastupnik doći imao. Kod one debate jesu udioničtvovali sliedeća gg. narodni zastupnici: Balog, Lovrić, Obradović, Virag; napokon predloži g. narodni zastupnik Piškorec, da se ova debata na sutrašnji dan odgodi iz uzroka, što se nije nadati, da bi se danas u tome složili, buduć da su se tako različna mnienja pojavila; g. Živković predloži, da sabor neka zaključi o pravu glasa inteligencije, a o zastupu neka se stvar prepusti municipijam.

Uslied ovih predlogah bude zaključeno, da se imenuje odbor, koji će izraditi i saboru predložiti osnovu o zastupu i o osobnom pravu na skupštinah municipalnih u slob. i kr. gradovih, slob. kotarih i povl. trgovištih. Za odbor ovaj imenovana su i izabrana sliedeća gg.: vel. župan Zmaić, Živković, Horvat Petar, Mrazović, barun Kušlan, Uhernik, Frigan, Zadravec, Vuković, Thaler, Bušić, Obradović, Dr. Jakovčić, Stojanović, Cuculić i Pavletić.

Tako neriešivši §. 20. prodje se na riešavanje glave V. „O izborih municipalnih," koji naslov jeste ostavljen.

Po pročitanju §. 21. predloži g. narodni zastupnik Balog, da se izjave sve službe kod municipijah za izberive, za koji predlog očitova se odmah većina. Nu uslied govora gosp. Živkovića, da se nemogu službe oko manipulacije i tako zvanih konvencionalnih podvrći izboru, bude viećanje o predlogu gosp. Baloga nastavljeno.

G. narodni zastupnik Uhernik predloži, da gg. velikim županom nebi pravo pripadalo, imenovati začastne članove skupštine, koje pravo su si u najnovije doba prisvojili, i koje nije utemeljeno niti u ustavnom zakonu niti u običaju. G. pako Solariček predloži, da gg. veliki župani nebi u buduće imali pravo kandidacije, već neka se imenuje odbor po skupštini, koji će kandidaciju ustanoviti.

Sad opet nastade živahna debata. G. Thaler govori za predlog Baloga s izpravkom gosp. Živkovića proti predlogu Uhernikovu, a za predlog Balogov govorahu gg. Šram i Kraljević.

Gospoda Mrazović, Petar Horvat, Kvaternik i Mačvanski govorahu za predlog g. Baloga uz izpravak gosp. Živkovića, zatim za predlog Uhernikov i Solaričkov. G. Petar Horvat predloži takodjer, da bi se pravo imenovati začastne častnike ostavilo gg. velikim županom. G. Zlatarović želi, da se nebi o svih prelozih najedanput viećalo; a g. Polit veli, da bi se pravo imenovanja začastnih častnikah dalo skupštinam.

Napokon bude većinom glasovah zaključeno: da izboru naroda kod županijah jesu podvržena ova mjesta: oba podžupana, svi sudci veliki i mali, pristavi t. j. jurasori, bilježnici, odvjetnici t. j. fiškali, eksaktori, mjernici, arkivari, liečnici, blagajnici. Druge častnike i službenike imenuje veliki župan.

Premda već većinom glasovah izjavljeno, da se pravo kandidacije ima povjerit odboru, nu ipak, pošto je veliki župan Kukuljević očitovao, da se taj zaključak, bez da se viećа, učiniti nemože, jerbo je on nakanio takodjer pravo kandidacije braniti, a g. Očić braneći pravo kandidacije velikih županah reče: da nije riešeno, tko će taj odbor imenovati, i da bi se prigodom imenovanja tog odbora mogle velike razpre dogoditi; bude dalnje viećanje o pravu kandidacije velikih županah odgodjeno.

Poslie toga bude u 2. sata dignuta sjednica, i bližnja na sutrašnji dan u 10. satih urečena.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

A. Uhernik, v. r.
saborski bilježnik.

Andrija **Uhernik**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Ivan **Vardian**. Čita podneske na sabor prispjevše (vidi zap. br. 2. 3. 4. 5.)

Zatim se prešlo na dnevni red, naime na dalnje pretresivanje naputka za privr. uredjenje žup. itd., polag kojega imalo se viećati o drugoj polovini §. 21. glasećoj:

„Izbor se obavlja onim načinom, kojim po zakonu ili zakonitom običaju do god. 1848."

Glede koje točke sliedjaše za pretresivanje predlog g. narodnog zastupnika Franje Solarička o pravu kandidacije kod izbora županijskih častnikah.

Pošto je glede toga g. nar. zastupnik Petar Horvat jur kod čitanja zapisnika sjednice 71. primietio, da je to pitanje u istoj sjednici odlučnom većinom konačno riešeno, što su njekoji od gg. nar. zastupnikah tvrdili, a njekoji zanijekali, i pošto je gosp. podpredsjednik očitovao, da je gola istina, da je o upitnom pitanju u rečenoj sjednici tom prigodom, kad je upitni predlog gosp. Solarička došao u pretresivanje, većina saborskih članovah ustala, očitujuć, da taj predlog prima; no da on predsjedatelj nije bio visoku kuću niti pitao, da li taj predlog prima, tim manje pako, da bi on bio proglasio dotični zaključak, buduć je jur prije bilo izrikom odredjeno, da će se debata u tom pitanju nastaviti, u koju svrhu prijaviše se jur njekoji govornici: pristade vis. kuća na to, da se upitna debata nastavi.

Govoriše dakle u tom predmetu gospoda:

Ivan **Kukuljević**. Gospodo zastupnici naroda! Prije svega moram se izjaviti, da sasvim u redu nalazim, da danas točku glede kandidacije županijskih častnikah napose u pretresivanje uzmemo, budući da je predlog gosp. Zlatarovića jučer jednodušno odobren bio, te se s toga o ovoj točki dalje ni govorilo nije, niti se glasovati moglo.

Moja gospodo! Biti će svakomu od vas poznato, da u monarhično-ustavnoj državi, u kojoj kralj i narod svoja po zakonu ili običaju utvrdjena prava imade, kao kod nas, neima veće nevolje nego tada, kad nastane medjusobna borba radi tih pravah; ali u toj borbi nadvlada vazda onaj, koji pokraj zakona i običaja imade uz sebe takodjer fizičnu silu.

Mi smo pri ovoj točki glede kandidacije došli opet u takovu borbu, čim jedinim organom kraljevim kod slobodnih naših županijskih municipijah želimo oteti ono pravo, što su oni kroz vjekove uživali.

Mislim barem, da neće nitko tajiti, da je pravo kandidacije takovo, koje sa čašću velikih županah od pamtivieka skopčano bijaše. Pa jesu li se proti ovomu pravu otci naši tužili, kojim se barem to zanijekati nemože, da su slobodniji i sretniji bili od nas? Oni nisu napadali na ovo, ni

Digitized by Google

ni na nijedno pravo organah kraljevih, jer su u obće svako pravo cieniti znali, ali su time uzdržali i obćenita prava svoje zemlje i svoga starodavnoga ustava.

Za sadašnji naš sabor tvrde mnogi, da ima podosta deštruktivnoga elementa, koji želi sve ono razoriti, što se neslaže tobože sa suverenstvom naroda. Ja neznam, na koliko imadu pravo oni, koji to tvrde, ali želio bi radi izkustva, koje mi podaje i prošastnost i život moj, da zakonotvorci naši vazda poštuju prava kraljeva, dana mu po zakonu i običaju, ako žele da kralj njihova prava poštuje. A svaki će priznati, da zdrav razum to tim više onda zahtieva, kad su narodna i ustavna prava u opasnosti, kada narod neima dosta bojne sile za moći se oprieti proti svakojakim nezakonitostim, i kad se u duševnoj borbi protivna stranka oslanja na fizičnu silu. Tada valja, da narod ni najmanje nepovriedi zakonita prava tudja, ni protivnikah svojih, za moći tim dosljednije braniti zakonita prava svoja.

Čuli smo ovih danah svašta govoriti ovdje proti privilegijam i povlasticam svakoga imena. Čuli smo pozivati se na duh vremena i vieka. Ali ja bi prije svega pitao onu gospodu, koja se toliko opiru svakim i najmanjim povlasticam, da li mi taj duh vremena, koji dolazi od zapada i od tudjega svieta, imademo vazda i u svemu slieditи i slušati? — Pitao bi, da li nije sav naš ustav i sustav države osnovan ponajviše na privilegijama i dekretima? Državna prava naša, osim traktatah, županije naše, gradovi naši, slobodna trgovišta naša, prava jedne i druge crkve naše imadu počelo i temelj svoj u privilegijama potvrdjenima i nepotvrdjenima po zakonu. A čitav naš ustav i narodni život osnovan je više na duhu prošastnih viekovah nego li na duhu sadašnjega vremena, čuvajmo se dakle vazda i u svemu slieditи samo taj duh vremena, jer će nam on podkopati i ustav i duh naroda.

Ja mislim, da u monarkično-ustavnoj državi treba, da kraljeva vlada svojih krepkih posrednikah imade, a kod autonomnih županijah bijaše to vazda jedini veliki župan. Nu uzmite mu svu vlast i sva prava, i vi ste uništili svako posredničtvo medju narodom, kraljem i županijam.

Može li to kralj, koji i malo vlasti u rukuh ima, priznati i potvrditi? A nemože li vlada, ako i malo sile ima, kad se napada odasvuda na njezina prava, podpunom dosljednošću napadati i na prava narodna, te uništiti ova?

Mi živimo, gospodo! težka vremena; kad se i bez povoda i uzroka narodna prava vriedjaju, nebi probitačno bilo, da mi s našimi zaključci još i povod i uzrok damo, te zato molim visoku kuću, da odustane od svakoga vriedjanja starodavnih pravah organah kraljevskih, medju koje i kandidacija častnikah županijskih spada, te da se tim krepčije za pozitivna i sveta, te zakonita prava zemlje i naroda zauzme.

Eugen **Kvaternik**. Ja počitujem osvjedočenje svakog člana i u obće svakog čovjeka; isto tako ono g. velikog župana Kukuljevića. Nu ako počitujem osvjedočenje, nemogu počitovati načela, ako su protuustavna, i ako bi se s ovog osvjedočenja naveo uštrb našem narodnom napredku.

S toga moram protusloviti osvjedočenju vel. župana, što se tiče prava vel. žup. u pogledu kandidacije prigodom obnovah, iz uzroka, što se ovo njegovo načelo protivi načelu ustavnosti.

Ja neznam, u kom i u kojoj klassi naše sabornice vidi i nazira g. vel. žup. element destruktivni. To je mislim pitanje i nazor osobnog osvjedočenja. Nu ja sam osvjedočen da ako ima u saboru elementa destruktivnog, koj tobože svojim neprestanim rovanjem ruši ustavnu sgradu domovine svoje, to taj isti element ondje, gdje što ruši, na novo i čvršće zidje, pak g. vel. župan neka bude, kao što i oni razorujući življi, osvjedočen, da se njegovo načelo o pravu kandidacije neslaže sa načelom ustavnosti.

Što se ustava tiče, dopuščam, da načelo vel. žup. stoji, ali nestoji što se ustavnosti tiče; jer ja strogo razlikujem ova dva pojma. Istina, da su dosada vel. žup. izvršivali ovo pravo, ali narod ustavan imade pravo, ono što se protivi njegovoj neodvisnosti, odstraniti ili dokinuti. S toga po načelu ustavnosti narodu trojedne kraljevine pripada vlast ovo pravo dosad neustavno ustavnim učiniti. Jer zašto smo se ovdje sakupili? Zato, da promienimo zakone, koji neodgovaraju duhu vremena. Izvršujući dakle ovo pravo u najstrožjem smislu ustavnosti, nevidim kod nas elementa destrukivnog, ako želimo prilagoditi ustav naš sadašnjim potrebam naroda; dapače ja ga smatram za takova, koj štiti prava naše ustavnosti i tvrdim, da svakako imademo pravo lišiti velike župane prava kandidacije, jer neodgovara ni ustavnosti ni duhu vremena.

Gospodin veliki župan je mnogo govorio o pravih kraljevih, koja su oni kroz velike župane izvršivali; a takovo pravo kraljevsko izvršivao je veliki župan, kad je kandidirao rečene činovnike. Ali ja niječem, da je ovo pravo ustavno; dapače idem još dalje i tvrdim, da je isto imenovanje žup. po kralju povreda hrvatskoga ustava.

Hrvatski bo je narod ovo pravo uživao prije, nego što su Arpadovci došli na prestol hrvatski, a naročito Koloman potvrdio je prisegom, da ima naš narod pravo izbora glede istih vel. žup. Obvezuje bo se kralj „Juro super sanctam crucem“ i t. d. pak onda: „Episcopum vero vel Comitem, quem clerus vel populus elegerit, confirmabo.“

Jasno je dakle, da nije hrvatski narod ustavno lišen prava glede imenovanja županah; dapače ovo si je pravo kruna protuustavno prisvojila u burnih onih vremenih turskih navalah, kad su i druga naša narodna prava pogažena. Nu ja se nadam, da ćemo mi sva ova prava povraćena natrag zadobiti; jer ja mnijem, da ako ćemo postići povratak prava, što se tiče kandidacije banske časti, da ćemo tim prije takodjer i pravo, velike župane naše imenovati, opet izvojevati.

Jer je dakle pravo ovo, kako već napomenuh, samo tečajem vremena protuustavno izgubljeno, to se razlozi g. Kukuljevića, što se tiče kandidacije županijskih činovnikah, nemogu slagati sa ustavnošću našom, i zato, jer je želiti, da se narodu njegova starodavna državna prava već jednom povrate.

Iz ovih razlogah glasujem za to, da vel. župan odbore imenuje, koji će preduzimati kandidacije, ili da se zakonom ustanovi, da se imenuju po žup. skupštini prije restauracije.

Ladislav **Balog**. Najprije moram odgovoriti g. vel. žup. zagrebačkom, koji veli, da naši djedovi nisu bili proti pravu kandidacije vel. županah. Istina, da nisu bili, ali onda su bile i druge klasse representirane nego sada. A da imamo pravo mienjati pravo kandidacije vel. županah, to sliedi već iz toga, što smo u načelu zastupničtvo g. 1848. promienili.

Što se tiče destruktivnog elementa, nevidim, da je baš ono destruktivni element, koj se prilagodjuje duhu vremena, nego onaj, koj ostaje kod starih privilegijah feudalnih; jer se njimi ruši ustavnost.

Što se tiče strogo ustava, ja razlikujem pravo vel. žup. od prava naroda, i velim da posljednje samo sačinjava ustav,

*

Digitized by Google

i da povreda pravah naroda jest povreda ustava. Zato sam proti pravu kandidacije vel. županah.

Mirko **Šandor**. Što se tiče izbora častnikah žup., pristajem na predlog, da se pravo kandidacije podieli odboru u sudjelovanju sa vel. žup., iz razloga, što će se time doskočiti samovolji vel. žup., a drugo, što se ima obzir uzeti na volju županije.

Poznato je, da su vel. župani držali prije obnove konferencije, za saznati volju županije, to nitko nemože tajiti; ali se ipak čestoputah na volju županije i konferencije nisu obzirali te su proti volji konferencije kandidaciju pravili. Zato se nevriedja time nimalo pravo gospode velikih županah, ako njih, koji su morali saznati volju županije, omedjašimo u tom obziru u načinu postupanja njihovog prigodom obnove. S toga odvjetujem onamo, da se pravo kandidacije putem odbora vel. žup. pridružiti se imajućeg obavi.

Svetozar **Kušević**. Na koliko sam razabrao pojedine govore, vidim, da su se ovdje različita mnienja porodila. In specie bio je jučer predlog, da se pravo kandidacije odboru podieli, da se na takov način velikim županom njihovo starodavno pravo oduzme; danas pako se spominje, da se ovo pravo vel. županom pridrži, te samo da im se odbor informativni pridruži.

Što se tiče samog predloga, ja sam sliedećeg mnienja. Ja držim dostojanstvo velikih županah kao dostojanstvo povjeriteljno od strane vlade i kralja a i od strane pučanstva, jerbo su oni ljudi iz naroda i postavljeni su za uzdržanje reda i pravde pak i poredka.

Ako se sada već povede o tome rieč, da veliki župani mogu činiti zloporabe, to mi se čini kao izražaj nepovjerenja a priori, bez da je k tomu dovoljnog povoda.

Veliki župani su iz naše sredine, oni su članovi županijah, u koje bi ponajviše povjerenja imati morali, pak zato se od njih i s punim pravom očekivati može, da će oni svagda ne samo štititi prava svoja, nego i izpunjavati svoju dužnost.

Iz toga vida nenalazim povoda, zašto da mi ovo starodavno pravo vel. županah ograničujemo; a s druge strane niti je dovoljna razloga za to, jerbo gospoda protivnog mnienja i sama pripoznaju, da su veliki župani uviek konferenciju ili odbor držali, da saznaju volju županije glede kandidacije.

Nadalje nenalazim povoda, da mi ovo pravo ograničujemo, jer meni odbor nepruža više garancije nego sami veliki župani.

U odboru, gdje imade više ljudih imade i mnogo više interesah s jedne i s druge strane, a veliki župan može sam za sebe podpuno ravnodušan biti i po tomu kandidaciju pravednije učiniti nego li mnogostrano interesirani odbor.

Drugo je pitanje, kako se može to u praksi izvesti, ako se za kandidaciju odbor imenuje; a tko će izvesti onda stvar na čisto, kad se u odboru porodi raznomišlje i poremeti porazumljenje? onda opet dolazi na vel. žup. da odluče i poredak uvedu; što sve dokazuje, da je za upravu samo jedna osoba potrebna i praktična.

Iz ovih uzrokah neuvidjam ja povoda, da odstupamo od dosadašnjeg običaja, najmanje pako, kako je g. vel. žup. zagrebački kazao, u ovomu nenormalnom vremenu. Kad se bude o budućoj organizaciji ciele zemlje naše radilo, bit će povoda u mnogih stavkah kardinalne promjene učiniti, ali za sada neuvidjam k tomu dovoljnog povoda.

Ja od moje strane glasujum, da se velikim županom običajem i zakonom pridržano pravo kandidacije uzdrži.

Mihajlo **Polit**. Što se tiče načela ustava i ustavnosti slažem se sa gosp. Kvaternikom, a glede opazke učinjene po gosp. vel. žup. zagreb., da se time u prerogative kraljeve dira, što se predlaže odbor za izvršivanje prava kandidacije kod obnovah žup., i da on vel. župane smatra kao mandatare kraljeve, izpoviedam, da mi po znanju državnog prava nije poznato, da je to jus majestaticum, nego držim, da su vel. žup. posredovatelji izmedju kralja i naroda, i da treba kao takovi da budu pravi izražaj naroda i branitelji njegovih pravah. Zato treba, da stoje više na strani naroda, ako hoće, da budu pravi posrednici naroda. Što se tiče toliko putah nazvanog starodavnog ustava i privilegijah: smatram ja tu opazku iz onog gledišta, da starodavni ustav i privilegija u naše doba u toliko uvažavam, na koliko se sa sadašnjimi načeli državnog prava slažu; jer ako se budemo držali starodavnog ustava i privilegijah, onda idemo u srednji viek. Ako vel. župan veli, da taj duh vremena dolazi od zapada, velim, da ono, što je dobro, treba primiti, odkudgod došlo; jer ako se proti tomu ogradimo i nećemo primiti ono od tudjeg svieta, što je dobro, onda ćemo se ograditi kitajskimi zidovi i nećemo doći do civilizacije.

Napokon veli vel. župan, da živimo u kritičnom vremenu, kad se i bez povoda i uzroka narodna prava vriedjaju, te nebi probitačno bilo, da mi tomu s našimi zaključci još i povod i uzrok damo. A ja velim, da baš u kritičnom vremenu netreba da narod popusti od svojih pravah, jer da to čini, nebi bilo progresa. Zato kažem, da kroz to, što ćemo narodu dati pravo uticati u kandidaciju žup. častnikah kroz izabrani iz njegove sredine odbor, da ćemo tim proširiti njegova prava i da se to slaže s načeli ustavnosti.

U ostalom nedržim, da će kroz to pasti nimbus gg. vel. žup., ako im se pridieli odbor kod izvršivanja prava kandidacije kao kontrolla, jerbo mislim, da je vel. žup. čovjek kao drugi, i da nije infallible niti bez strastih.

Nu nemože se takodjer tvrditi, da se kroz to opredieljenje načina u izvršivanju prava kandidacije kaže nepovjerenje prema istim vel. žup.; jer vel. žup. nemogu zahtievati, da narod u njih ima veće povjerenje, nego što ga u obće u njih staviti može. Zato i ja glasujem onamo, da se narodu podieli pravo uplivati u izvršivanje prava kandidacije velikih žup. prigodom obnovah žup.

Miroslav **Kraljević**. U predmetu kandidacije moram opaznu učiniti vis. kuću na to, da vel. žup. nisu činovnici kraljevski, nego dostojanstvenici. U staro vrieme imenovao je kralj vel. žup. i oni su obnašali svoju čast kao namjestnici kraljevski, a znamo, da je naš temeljni ustav, dok ga nepreokrenemo, municipalni ustav, i da su vlasti razdieljene izmedju kralja i naroda; te kao što sabor stoji naprama kralju, tako stoje žup. skupštine naprama vel. žup.

Ako dakle oduzmemo vel. žup. pravo kandidacije, onda gubi pravo, koje je š njegovim dostojanstvom skopčano. U administraciju neima se miešati, jer ona pripada prvomu podžupanu; dakle je bolje, da kažemo in genere, da vel. župani nisu od potrebe. Ali to nemože da bude, jer što se tiče posriedovanja izmedju kralja i naroda, mora kao takov biti odgovoran za upravljanje žup. i zato se zvao u starih vremenih „supremus moderator."

Gospodo! ja negovorim baš iz toga uzroka, da se njihovo dostojanstvo, koje je obstojalo i u starih vremenih, neumali, nego više iz toga, da neokrnjimo naš ustav dotle,

Digitized by Google

dok nebudemo mogli drugo šta učiniti. Mi se pozivamo na sankciju pragmatičku, a ovdje nećemo se pozvati na razloge, koji se temelje ne samo na starom običaju našega naroda, nego takodjer i u starom zakoniku našem, „in corpore juris.“

Kad bi se već sada o tom šta temeljitoga ustanoviti dalo, onda bi i ja iz drugog obzira govorio, nego buduć da je naputak ovaj privremena naredba, zato sam toga mnienja, da ništa nerušimo u našem starom ustavu, jer ako to učinimo, predbacivati će nam se odozgo, da se nedržimo našega ustava, a nove zakone neimamo; pak bi nam se moglo diktirati iz Beča. Zato i opet velim, da se uzdrži pravo kandidacije vel. žup., jer se temelji u našem ustavu.

Jovan **Živković**. Ovdje je vrlo težko reći „za“, ili „proti,“ jer moj kolega, s kojim sreću neimam slagati se, kaže, da padamo u srednji viek, ako se pozivamo na stare inštitucije, a s druge strane opet je težko dopustiti, da bude sva vlast u izvršivanju kandidacije kod žup. obnovah u jednoj osobi.

Ako onim pravcem podjemo, da s jedne strane ustav nebude okrnjen, a s druge strane neoduzme se upliv narodu, mislim, da bi ova politika najbolja bila; jer se nalazimo u burnom vremenu, gdje se na naš ustav nasrće; dakle tu treba, da se zakonotvorno tielo drži dosljednosti.

Ja sam sasvim načelah, koja je gosp. Kvaternik razvio, ali ja velim, da nije vrieme, da se u toj stvari za Ugarskom povadjamo, niti nije vrieme danas, da okrnjujemo ustav. Mi znamo, da je vel. žup. imao to pravo kao dostojanstvenik po običaju, a ne po privilegijah. Da li pako ovo dostojanstvo odgovara ustavnosti, i da li je to po duhu vremena, to je drugo pitanje. Kad budemo definitivno ustrojivali naša municipija, onda ćemo kazati, kako će vel. župan stajati naprama kralju i narodu, a dok do toga nedodjemo, treba da odbijamo tudje nasrte na naš ustav, i da počitujemo stare običaje, koje prema tudjim valja da branimo.

Ja nevelim, da želim samovlast vel. žup., da bi mogla škoditi narodu, nego da privremeno potvrdimo stari običaj med narodom i vel. žup. Zato bi predložio, da se odboru, koj će pridieljen biti vel. žup., dade votum informativum, ja velim zato votum informativum, jer neželim, da dodje vel. žup. s narodom u koliziju, a ako se bude inatio s odborom moglo bi biti takovo sljedstvo od toga, da se porodi još veće nepovjerenje prema njemu. Zato treba dostojanstvo njegovo u toliko sahraniti, u koliko nedodjemo u protuslovje sa načelom ustavnosti, a tomu će svakako odgovarati, ako zaključimo, da se vel. žup. ima pridieliti odbor kao organ naroda, koj će imati votum informativni kod izvršivanja prava kandidacije po vel. žup.

Petar **Horvat**. Ja imam samo njekojoj gospodi predgovornikah nješto primietiti.

G. vel. župan Kukuljević kaže, da se pravo kandidacije vel. županah nikada nije u dvojbu stavilo. Na to je moj odgovor sasvim kratak: jer je to pravo bilo osnovano na zakonu i običaju, a da nije osnovano na zakonu i običaju, nebi trebalo sada novi zakon o tom stvarati. U ostalom svaki zakon je ograničenje slobode i pravah pojedinih. Kad bi se dakle zakonotvorno tielo bojalo, da će zakonom kojim okruiti i ograničiti prava pojedinih, onda se nebi nikada mogao zakon stvoriti.

Nadalje tvrdi g. vel. župan, da je cieli naš ustav osnovan na privilegijah. Ja to niječem; jer su se samo gradovom dielila privilegija, a kako je sa županijami stajalo, to je imao sabor opredieliti, s obzirom na temeljne zakone, koji diele mjeru izmedju kralja i naroda. Ovo dakle umovanje g. vel. žup. Kukuljevića priznati nemogu, jer je to pogibeljno načelo, po kojem bi sliepo morali prihvatiti patent od 26. veljače, jer je i on suo modo privilegium.

Zatim veli g. vel. župan, ako se vlast kandidacije vel. županom oduzme, da im se oduzima takodjer posredovanje izmedju kralja i naroda. Ja nisam nikada čuo, da su veliki župani posrednici medju kraljem i narodom. Posrednik njegov u Hrvatskoj je ban, a u Ugarskoj palatin; drugoga posrednika nepoznam. Ja se upravo bojim toga posredstva, jer se bojim, da bi onda vel. župani više uvažili interesse vlade nego naroda, zato se protivim tomu.

Kaže nadalje g. vel. župan, da ako se napada na prava vlade, da će to dati povod, da će i ona naša prava vriedjati.

Ja nisam nikada držao, da je kandidacija pravo vlade, jer ako bi to bilo, mogla bi nam kandidaciju poslati iz Beča, pa bi ju morali slušati, bilo nam pravo ili ne. Nego buduć da to nestoji, pripada pravo zakonotvornom tielu, ograničiti pravo vel. žup.

Čuo sam takodjer od njekoje gg. i to tvrditi, da bi se ovo pitanje još većma zamrsilo, i različita mnienja porodila se, kad bi se po samom odboru kandidacija izvršivala. Čudim se, da ova gg. mogu tako šta tvrditi, koji su živili u ustavnoj državi, i koji sada sjede u saboru. U ustavnoj državi nemože biti nikada jedno mnienje, jer da je jedno mnienje, nebi trebalo sabora. Ovo 12 godinah bilo je jedno mnienje; jedan je zapoviedao, a drugi su slušali. Sada su različita mnienja, a većina odlučuje; tako će biti i u odboru.

Ja mislim, da baš u interessu vel. županah stoji, da im se to pravo oduzme i odboru podieli; jer ovako vel. župan nesilazi s puta pravednosti, a koji nisu zadovoljni sa restauracijom, neimaju povoda proti njemu biti; svaka odgovornost dakle ide odbore. Ja znam, da su vel. župani, koji su diskretni bili, ovo pravo izvršivali u porazumljenju s odborom: neznam dakle kako bi se vel. župani mogli tomu protiviti, jer odbor je za to, da obće mnienje pogodi, a ne da se protivi vel. županu.

Čuo sam napokon i to tvrditi, da kao što stoji narod napraina kralju, tako isto stoji i vel. žup. napram žup. Ja toga pojmiti nemogu, jer drugo je zakonodavna vlast, koju kralj representira, a drugo je upravna moć, koju predstavlja vel. župan, i koj je prvi činovnik u žup., počem sve pravo u žup. sam narod uživa.

Konačno kaže se, da se ruši ustav, ako se dira u prava vel. žup. Ja neznam, da se ustav osniva na pravih vel. žup., al to znamo, da su temelj ustava municipalna prava.

Iz ovih razlogah podupirem predlog g. n. z. Solaričkа, da se pravo kandidacije povjeri odboru pod predsjedom vel. župana.

Patrikija **Popeskul**. Važnost predmeta nuka i mene, da koju rieč prosborim. Meni se vidi, da je uzrok, iz kojega bi njekoja gospoda predgovornici rado vel. županom pravo kandidacije oduzeti, što neimaju u njih povjerenje, kao da bi veliki župani ovo svoje pravo zlo upotriebili.

Tako isto s druge strane, koji su za to, da se to pravo vel. županom i dalje zadrži, mislim, da će biti uzrok taj, da misle, kao da će odbor onaj, kojemu će se ovo pravo dati, od njega zlu porabu učiniti.

Digitized by Google

Ja ću, što sam naumio govoriti, na kratko razjasniti; da nikoga neuvriedim, neću napominjati što je bilo, i kroz što se ustavnost uvriedila. Moje je mnienje i mislim, da će spasonosno biti za jednu i drugu stran, ako zaključimo, da rečeno pravo kandidacije imadu vel. župani u suglasju sa odborom. Jer vel. župani mogu ovo svoje pravo u nječem zlo upotrebiti, t. j. mogu ljude uvesti u kandidaciju, koji nezaslužuju, i koji neimaju sposobnosti i zvanja, za što su kandidirani; a ako bi odbor sam upražnjavao kandidaciju, i onda će biti zloporabah. Ja znam bo iz izkustva, gdje su članovi svoje ljude htjeli silom urinuti.

Ja sam dakle toga mnienja, da se zaključi, da pravo kandidacije imadu veliki župani u suglasju sa odborom.

Nikola **Thaller**. Svaka naredba, svaka promjena zakona mora imati temelja, radi kojega se promieni ili zabaci. Još nijedan od gg. predgovornikah do g. arkimandrite Popeskula nije pravog temelja naveo, koj bi bio povod, da se ovaj zakon zabaci i pravo kandidacije velikim županom oduzme, koj je kazao, da je povod tomu samo njekakovo nepovjerenje u vel. župane.

Ja mogu kazati, da kod mnogih reštauracijah, istina, bilo je svakojakih nepovoljnih dogadjajah, ali meni odbor nikakvu veću garanciju nedaje, da pod njim nebi veće zloporabe bilo. Zato bi ja želio, da ovo pravo neoskvrnjeno ostane, jer još nije vrieme za to da se preinači; a s druge strane bi želio, da u to narod upliv ima. S toga valja, da se srednjim putem udari, kojega g. Živković predlaže, da vel. županom pravo kandidacije neoskvrnjeno ostane, a da mu se doda odbor informativni, da tako spasimo jednu i drugu stranku.

Adolfo **Veber**. Buduć da se pita, koj je razlog za to, da se vel. žup. uztegne pravo kandidacije, pak buduć se misli, da još nitko nije pravi razlog naveo, usudjujem se ja, navesti ga po onom, što sam izkusio u žup. skupštinah.

Ja u obće žalim častnike županijske, što se svake god. mienjaju. Da je možebiti štogod dobra u tom, to bi dobro u tom bilo, da se častnik čuva, da što nesagrieši, jer se mora čuvati, da kod druge obnove nebude službe lišen.

Ali da se to dobro postigne, tvrdim ja, da ima i drugih sredstvah, nego ovo drastično sredstvo. To je možebiti u prijašnje vrieme dobro bilo, kad su častnici bili plemići, inače imućni posjednici; ali sada je iz toga postalo zlo, kojemu se mora doskočiti. Najvažniji je pako razlog, da se vel. županom samim pravo kandidacije nedade, što se inače lahko može dogoditi, da se kod izbora častnikah takovi ljudi izaberu, koji su sasvim drugih načelah nego što je veliki župan, i to ne malih, nego važnih političnih načelah, koja se možebiti tiču sreće ciele naše domovine. Sada neznam, kako će takav častnik smjeti protiviti se načelom velikog župana, kad mu mora uviek pred očima biti, da će poslie tri godine biti opet nova kandidacija, pak ako se je vazda tvrdo uzprotivio vel. županu, da u kandidaciju neće doći. A ako ga i metne u kandidaciju, on će ga s takovimi metnuti, uz koje mu nije moguće izaći, te će morati za buduće, ako bude hotio postići službu, žrtvovati svoju slobodu.

Ja sam vidio i u drugih službah, kako je pogibeljno imati drugo mnienje, nego što ga poglavar ima. On može ušutkati podčinjene mu činovnike ili ih natjerati na to, da svojim načelom šta protivna izreku, onako kao što se njemu dopada. Ja vidim iz izkustva, da su se županije preokrenule upravo prema naravi vel. županah iz uzroka, što oni silovito djeluju na stvaranje mnienjah, i to zato, što imadu toliko sriedstvah imenito toliko častnikah. S toga, da ih oslobodimo ovog tiska, ja sam za to, da se ovo pravo razdieli; ali nisam za to, da se izključivo odboru dade. Ako se tako i neće sasvim doskočiti zlim porabam, one će se barem ublažiti. Ja u tom nevidim nikakve pogibelji; pogibelj bi samo onda bila, da se ova vlast vel. županom uzme, pak si ju tko drugi prisvoji; ali mi ju narodu dajemo. Tako će ustav još čvršće stajati i manje će se vriedjati. ako čitavi narod ciele županije skupa sa vel. županom jamči za ono, što su učinili. Zato glasujem onamo, da se pravo kandidacije podieli med odbor i velike župane.

Avelin **Čepulić**. Ja mislim, da se o ovoj stvari nebi toliko prepirali, da imamo ustav. Ja ću dopustiti, da rieč ustav imamo, ali u esenciji neimamo ništa, osim da možemo slobodno govoriti. Jer kako rekoh, da imamo zbilja ustav, nebi se tako dugo prepirali.

Po mojem mnienju u devetnaestom vieku nemogu si ja ustav drugačije predstaviti, nego da bude podieljena zakonodavna vlast izmedju kralja i naroda; a s druge strane nemogu si misliti, kako bi mogla administrativna vlast polag današnjih potrebočah i političkih obstojateljstvih biti u rukah naroda samog. Po analogiji drugih evropejskih državah kažem, da administrativna vlast nemože biti, nego u rukuh jednoga čovjeka, ili jedne vlade, koja mora biti narodu odgovorna. Upravo to, što neimamo odgovorne vlade, zato smo u labirintu srednjega vieka. Faktum je, da je zbilja ta uprava u narodu zato, jer neimamo odgovornog ministarstva, i s toga mnijem, da to narod tako dugo čuva, dok mu se nebude dalo, što ga ide po duhu vremena, dok ustav nebude spojen sa duhom vremena, a principium će uviek ostati: „nihil de nobis sine nobis.“

Dakle kako rekoh ovo pravo je svakako važno; narodu mora stati do toga, da zna tko š njim vlada. S toga po mojem mnienju narodu se svakako mora upliv dati u izbor dotičnih činovnikah, inače se u načelu slažem sa g. Veberom, jer dugo ovako nemože ostati.

Buduć da je vel. župan čovjek vladin, čovjek kraljev, i buduć da mi od strane vlade garancijah neimamo, da vel. žup. nečine zloporabe: zato sam svakako za to, da narod u izbor činovnikah upliv ima; buduć pako, da izbor činovnikah odvisi od kandidacije, zato narod mora imati upliv u kandidaciju.

S toga mislim, da bi se to tako najbolje formulirati moglo, da se prigodom reštauracije izabere odbor iz dvanaest članovah, kojih polovicu imao bi imenovati vel. žup. po svom mnienju, a polovicu skupština, i tako sastavljeni odbor pod predsjedom vel. žup. morao bi predložiti kandidaciju dotičnih činovnikah.

Antun **Stojanović**. Kad je predlog g. Hellenbacha na stol vis. kuće došao, složili smo se u tom, da ćemo naputak za uredjenje municipijah naših — bojeći se, da se može sabor za koj dan razpustiti, — u koliko je što najvažnije, izpraviti, i da narod za taj slučaj što u rukah imade. Ovo načelo smo mi primili, ali je kašnje vis. kuća drugim putem udarila, te se upustila u meritorna pitanja, glede kojih nije bilo nikakve moralne vlasti niti autoriteta, koj bi kadar bio, tu ruku obustaviti. Kada je pako bio razgovor, da se kotari nanovo preustroje, odlučio je vis. sabor većinom glasovah, da se u meritorni pretres za sada upuštati neće. Ali čim se je poveo govor o uredjenju žup., odstupili smo od tog načela, ne kao da smo se iznevjerili za-

Digitized by Google

ključku našemu, nego što smo za nuždno smatrali, da se što obširnije o tom izrečemo, jer je prijašnje uredjenje žup. bilo osnovano na plemstvu, a danas je posve drugi temelj.

Zatim je došlo pitanje glede slob. gradovah. Ja u tom pitanju nisam ništa progovorio s toga uzroka, što se nisam hotio protiviti načelom, koja su ovdje razvijena, i koja su i moja bila; te zato nisam hotio ni sudjelovati kod viećanja ovog predmeta, jer je moje mnienje bilo, da prije još njekoje glavne predmete svršimo, a onda da uzmemo adressu u pretres, da već jedanput ka koncu dodjemo; jer stvaranje zakonah ima onda uspjeha, kad ćemo biti s glavnimi stvarmi na čistom. A dok neznamo, kako će nam se na adressu odgovoriti, — prem znamo, da će se odbiti naš zahtjev, i da će nas vlada možebiti siliti, da oktrojirane naredbe primemo: — mislim da nebi trebalo, da se u ustroj naše domovine radikalno upuštamo. Zato bi i opet vis. kuću svjetovao, da se tim poslom požuri, da uzmogne na druga pitanja preći, koja su takodjer važna.

Medjutim, kad se pitanje povelo o tom, ja ću na kratko kazati, da je povod, zašto se pravo kandidacije vel. županom oduzima, dalo osvjedočenje i izkustvo, što se je našlo vel. žup., koji se prigodom reštauracije izrazili, da neće nikoga pitati, da saznadu obće mnienje. Ja znam bo vel. županah, gdje sam ja kod reštauracijah sudjelovao, koji su kazali, da neće konferencije držati, i koji su se morali terorizmom na to natjerati.

Ako dakle vis. kuća primi to načelo, da će od radikalnog preustrojivanja mun. odustati, za taj slučaj sam i ja toga mnienja, da mi samo naše stare zakonite običaje reguliramo. Ja mislim, da je gosp. Solaričku i gosp. Balogu upravo to povod dalo, da tomu zlu samo dotle pomognemo; a biti će i prilike, da ćemo moći to dalje razpravljati, kad ćemo ex professo prava i dužnosti vel. žup. organizirati.

Razloge, zašto se ovo pitanje potaknulo, čuo sam od više stranah i različito navadjati, a in specie čuo sam, da se u to upliće i naš starodavni ustav, te se veli da se kroz to ustav narušava. Ja velim, da je ova provokacija na starodavni ustav neuputna, kad je sabor već jednom odlučio, da se ta stvar ima samo principielno riešiti. Time se dakle ni najmanje neruši naš ustav, jer još nigdje nije primjera, da bez modifikacije može zakon za vazda obstojati. A upravo provokacija na starodavni ustav reko bi sastoji se u tomu, da možemo modificirati naše zakone.

Drugi je važni moment, kojega zastupa gosp. Veber. Ja bi rekao, da je onaj sistem, kojega brani, štagnacija, i protivi se svim načelom ustavnosti. On žali častnike županijske, jer je njihova služba poslie tri godine pogibelji izvržena. Ja pako kažem, da upravo sloboda stoji u borbi i kretanju. Ako budemo častnike birali za vječno, to je principium stagnacije, koj nikada nije dobrim plodom urodio. Po ustavnih načelih mora se od svake vlade praesuponirati, da ima većinu u zemlji; koja neima većinu, mora odstupiti. U tu kategoriju spadaju ministri, vel. župani, županijski častnici. Drugo, vel. župani moraju se držati javnog mnienja, a buduć ja u javnom mnienju nevidim pogibelji za ustav, dapače javno mnienje se slaže sa načelom ustavnosti, zato nevidim razloga, zašto bi se vel. žup. imali protiviti izrazu javnog mnienja, koje bi u tom slučaju predstavljao odbor, koj bi se sa dotičnim vel. žup. prigodom reštauracije o izboru častnikah žup. posavjetovati imao.

Ovdje se nadalje navelo i to, da narodu treba upliv u kandidaciju podieliti, buduć da on druge garancije neima proti zloporabi vel. župana. I ja velim da to stoji, jer bi se inače moglo dogoditi, da se vel. žup. upusti u rat sa inteligencijom, te bi bilo od svake strane napadanja, ako bi protiv onomu, što se u konferenciji ustanovilo, kandidaciju izveo. Ja mislim dakle, da je u duhu našeg ustava, da si narod i skupština izabire koga si hoće; a kroz to neima se vel. žup. bojati za svoje pravo.

S toga i opet predlažem, da se mi u meritorno pretrésivanje ovoga naputka neupuštamo, jerbo bi inače morali i svaku točku radikalno pretresati; nego da samo reguliramo stare i zakonite običaje, medju koje spada i taj, da vel. žup. imadu prije reštauracije konferencije držati, te da zakonom ustanovimo, da se vel. žup. kod kandidacije izraza ote konferencije držati imadu. Ja sam u tom smislu novu formulaciju načinio, koja se neprotivi directe prijašnjim predlogom. (Čita; vidi doli.)

Ivan **Vardian**. Nemogu pregorjeti, da neodgovorim gosp. vel. žup. Kukuljeviću na njeke razloge po njemu navedene. On je bio učinio onomad predlog, da se inteligenciji uzme glas u skupštinah žup. (vika: dnevni red!) time nas je naučio jednu novu teoriju (dnevni red!)

Nadalje kaže gosp. vel. žup., da su vel. žup. posrednici izmedju kralja i naroda: da njegovo pravo nije jus majestaticum, to je već dokazano, a što je rekao, da sabor napada na prava vel. žup., to je opet nova doktrina (vika i nemir.)

Ja se slažem s mnienjem gosp. Popeskula, koj je kazao, da pravo kandidacije imadu vel. žup. u suglasju s odborom. Ja niti hoću napadati na pravo vel. žup., a niti okrnjivati prava naroda.

Ger. **Angjelić**. Na koliko ja shvaćam cielu stvar, vidim da u tom predmetu nije uputno toliko pitati, tko ima pravo kandidacije, da li vel. župan ili narod, nego je prvo pitanje, što je koristno po narod, da li je da ostane pravo kandidacije kod vel. žup., ili da se izvršiva po narodu. To je po mojem mnienju prvo pitanje. Ona gg., koja oduzimaju pravo kandidacije vel. žup., čine to zato, da odstrane zloporabe, koje se čine po vel. žup. Ali je pitanje, da li je lahko, da se ovo zlo radikalno izlieči. Ja to niječem, i kažem ono isto, što je gosp. Thaller primietio, da se bojim, da želeći zlo odstraniti oduzimanjem prava kandidacije vel. žup., nepadnemo u gore zlo, ako to pravo narodu podielimo. Ja počitujem i visoko cienim uvjerenje gosp. zastupnika Vebera, jer je na izkustvu osnovano, kad kaže, da imade slučajevah, gdje vel. žup. zavladaju čitavim magistratom, i da onda zavisi od vel. župana. Ali dočim ja to cienim, mislim, da imam i pravo od njega iskati, da on moje mnienje cieni. Ali ja kažem, da imade i slučajevah, da takovih pojedinih ljudih ima, koji teroriziraju i probudjuju sumnju u narodu. Ja držim, da je po mojem mnienju najkoristnije za jednu i drugu stranu, kad bi se u ovo kobno vrieme držali upravo osrednjega puta, a taj bi bio najbolji on, koga je predložio gosp. nar. zast. Živković ili gosp. Popeskul, dočim na jedno izlaze t. j., da pravo kandidacije ostane pri vel. žup. u sudjelateljstvu odbora. Zato pristajem uz taj predlog.

Antun **Starčević**. Ja sudim, da je ovo pitanje riešeno s jučerašnjim zaključkom, kojim smo ustanovili, da skupštine žup. sve veće službe izabiraju. U ostalom nemogu dokučiti, zašto vel. žup. zagreb. tako strašno brani pravo vel. žup., buduć da vel. žup. mora živiti u ljubavi i slogi sa županijom, osim ako se smatra za kralja u županiji.

*

Digitized by Google

Prije svega treba znati, da su činovnici žup. častnici naroda, zato polag mojega mnienja mora ih izabirati narod, a ne vel. žup., namjestničtvo ili dikasterij, koji su takodjer narodu odgovorni. Zato sudim, da častnikom žup. prije svega treba, da imadu povjerenje naroda. S toga bi ja predložio sliedeću formulaciju. (Čita; vidi doli.) U protivnom slučaju pako pristajem uz predlog g. Solarička.

Zatim bude svršena debata; g. podpredsjednik opetuje predloge i izpravke i izjavi, kojim redom će stavljati pitanja, te bude o njih odvjetovano kako sliedi:

a) Na pitanje g. podpredsjednika: Je li visoka kuća prima takodjer glede kandidacije pri izborih županijskih častnikah redakciju u §. 21. ovako glaseću: „Izbor se obavlja onim načinom, kojim po zakonu ili zakonitom običaju do g. 1848.;“ neustade niti jedan član sabora, i tako bude ota redakcija zabačena.

b) O predlogu gosp. narodnog zastupnika Franje Solarička ovako formuliranom: „Pravo kandidacije izboru podvrženih županijskih častnikah pripada po velikoj županijskoj skupštini izabranom odboru, komu veliki župan predsjeduje.“

Na predlog g. nar. zastupnika Antuna Stojanovića, poduprt po više nego 15 članovah, glasovano bi o tom i o sliedećih predlozih u smislu saborskog poslovnika javno, te bude isti predlog g. Franje Solarička sa 36 glasovah proti 34 glasa zabačen.

c) Izpravak gosp. nar. zast. Živkovića ovako formuliran: „Pravo kandidacije pri izboru županijskih činovnikah pripada velikomu županu u sporazumljenju sa informativnim odborom njemu u tu svrhu od županijske skupštine pridodanim,“ bude odlučnom većinom sa 56 odvietah proti 10 odvjet. zabačen.

d) Izpravak g. nar. zastupnika Antuna Stojanovića ovako formuliran: „Pravo kandidacije častnikah izvršuje veliki župan, nu on je dužan po starom zakonitom običaju razabrati i uvažiti mnienje odbora, što će ga prije izbora iz muževah obćeg pouzdanja sastaviti imati“ zabačen je sa 44 odvieta proti 19 odvietah.

e) Izpravak g. nar. zastupnika Ćepulića ovako formuliran: „Pravo kandidacije županijskih častnikah pripada odboru sastojećem iz 12 članovah, od kojih šestoricu imenuje veliki župan, a šestoricu izabira županijska skupština. Predsjednik tog odbora je veliki župan,“ bude ustajom zabačen.

f) Izpravak gosp. nar. zast. Starčevića ovako formuliran: „Pravo predlaganja za županijske časti i službe, koje su izboru skupštine podložene, pripada velikim županom i odboru naroda tako, da svi muževi, koji se za službe prijave, budu skupštini prijavljeni,“ bude zabačen ustajom.

Predsjednik. Kad su svi izpravci propali, mora ostati redakcija.

(Vika: nisu još propali.)

Ivan **Vardian.** Buduć da sam ja u mom govoru glasovao za izpravak g. arkimandrite Popeskula prvobitno ovako glaseći: „Pravo kandidacije imade vel. žup. u suglasju s odborom na to izabranim po žup. skupštini, kojemu odboru predsjeda vel. žup.; odlučuje se većinom glasovah.“ Zato molim vis. kuću, da izvoli o ovom izpravku glasovati.

Patrikija **Popeskul.** Moje izjasnjenje je bilo ovo. Pravo kandidacije spada na vel. žup. u suglasju sa odborom u tu svrhu imenovanim. Taj odbor imenovat će se u glavnoj skupštini. Vel. žup. kazati će: izabirati ćemo odbor, koj će učiniti kandidaciju za buduće častnike žup., vel. žup. predložiti će imena redom, a vel. skupšina izabrat će si iz predloženih članovah odbornike, i to je onda odbor narodni, jer je iz sjednice naroda izabran. Taj odbor će sastaviti kandidaciju i kazati će n. p. za prvoga podžupana predlaže se N. N., a vel. žup. će usuprot svoga kandidata imati, te si žup. skupština izbire po volji kandidate odbora ili vel. žup.

Jovan **Živković.** Ovo bi bio, ja mislim, osrednji put, koj bi mogao različita mnienja sravnati i umiriti jednu i drugu stranku, zato podupirem ov predlog sa svom snagom i preporučujem vis. kući, da ga prihvati.

Pošto se mnienja o tom složiti nemogahu, odgodjeno bi o tom dalnje viećanje na buduću sjednicu za dan 2. rujna g. t.

Digitized by Google

Sedamdeset i treća saborska sjednica 2. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdeset i drugoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne tridesetog i prvog kolov. god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *Andrije Uhernika.*

1. Zapisnik 71. saborske sjednice bude pročitan i odobren.

2. Očitovanje g. nar. zastupnika Adolfa Vebera, da iz uzroka, što će početkom školske godine radi silnih zvaničnih poslovah prisiljen biti, neudioničtvovati kod sabora, prije nego što mu dodje zamjenik, jur sada polaže svoj mandat; medjutim, da će na svom mjestu ostati, dok mu nestigne zamjenik; prima se na znanje, te će se poglavarstvo slob. grada i kotara Bakra pozvati, da novi izbor u rečenu svrhu preduzme.

3. G. narodnom zastupniku Janku Caru bolujućem u Gradcu produljen je uslied dotične molbe njegov dopust na četiri nedjelje.

4. G. nar. zastupniku Pavlu Dragancu dozvoljen je dopust na 8 danah u svrhu obdržavanja izpitah u pučkih učionah svog kotara.

5. Vjerovnica g. Josipa Akšamovića izabranog u kotaru kutinskom za zastupnika naroda na ovom saboru odpućena je na verifikacionalni odbor.

6. Zatim prodje vis. kuća na dnevni red, naime na daljnje ustanovljenje naputka za privremeno uredjenje županijah itd., polag kojeg imadjaše se viećati o drugoj polovici §. 21. glasećoj: „Izbor se obavlja onim načinom, kojim po zakonu ili zakonitom običaju do god. 1848.“

Glede koje točke sliedjaše za pretresivanje predlog g. narodnog zastupnika Franje Solarička o pravu kandidacije kod izbora županijskih častnikah.

Pošto je glede toga g. nar. zastupnik Petar Horvat jur kod čitanja zapisnika sjednice 71. primietio, da je to pitanje u istoj sjednici odlučnom većinom konačno riešeno, što su njekoji od gg. nar. zastupnikah tvrdili, a njekoji zanijekali, i pošto je gosp. podpredsjednik očitovao, da je gola istina, da je o upitnom pitanju u rečenoj sjednici tom prigodom, kad je upitni predlog gosp. Solarička došao u pretresivanje, većina saborskih članovah ustala, očitujuć, da taj predlog prima; no da on predsjedatelj nije bio visoku kuću niti pitao, da li taj predlog prima, tim manje pako da bi on bio proglasio dotični zaključak, buduć je jur prije bilo izrikom odredjeno, da će se debata u tom pitanju nastaviti, u koju svrhu prijaviše se jur njekoji govornici: pristade vis. kuća na to, da se upitna debata nastavi.

Govoriše dakle o tom predmetu gospoda: veliki župan zagrebački Ivan Kukuljević, narodni zastupnici Kvaternik, Balog, Šandor, Kušević, Polit, Kraljević, Živković, Petar Horvat, Popeskul, Thaller, Veber, Ćepulić, Stojanović, Vardian, Angjelić i Starčević, izmedju kojih njekoji posebne, dolenaznačene izpravke učiniše.

Zatim bude svršena debata; g. podpredsjednik opetuje predloge i izpravke i izjavi, kojim redom će stavljati pitanja, te bude o njih odvjetovano kako sliedi:

a) Na pitanje g. podpredsjednika: Je li visoka kuća prima takodjer glede kandidacije pri izborih županijskih častnikah redakciju u §. 21. ovako glaseću: „Izbor se obavlja onim načinom, kojim po zakonu ili zakonitom običaju do g. 1848.;“ neustade niti jedan član sabora, i tako bude ota redakcija zabačena.

b) O predlogu gosp. narodnog zastupnika Franje Solarička ovako formuliranom: „Pravo kandidacije izboru podvrženih županijskih častnikah pripada po velikoj županijskoj skupštini izabranom odboru, komu veliki župan predsjeduje.“

Na predlog g. nar. zastupnika Antuna Stojanovića, poduprt po više nego 15 članovah, glasovano bi o tom i o sliedećih predlozih u smislu saborskog poslovnika javno, te bude isti predlog g. Franje Solarička sa 36 glasovah proti 34 glasa zabačen.

c) Izpravak gosp. nar. zast. Živkovića ovako formuliran: „Pravo kandidacije pri izboru županijskih činovnikah pripada velikomu županu u sporazumljenju sa informativnim odborom njemu u tu svrhu od županijske skupštine pridodanim,“ bude odlučnom većinom sa 56 odvietah proti 10 odvjet. zabačen.

d) Izpravak g. nar. zastupnika Antuna Stojanovića ovako formuliran: „Pravo kandidacije častnikah izvršuje veliki župan, nu on je dužan po starom zakonitom običaju razabrati i uvažiti mnienje odbora, što će ga pri-

Digitized by Google

je izbora iz muževah obćeg pouzdanja sastaviti imati“ zabačen je sa 44 odvieta proti 19 odvietah.

e) Izpravak g. nar. zastupnika Ćepulića ovako formuliran: „Pravo kandidacije županijskih častnikah pripada odboru sastojećem iz 12 članovah, od kojih šestoricu imenuje veliki župan, a šestoricu izabira županijska skupština. Predsjednik tog odbora je veliki župan,“ bude ustajom zabačen.

f) Izpravak gosp. nar. zast. Starčevića ovako formuliran: „Pravo predlaganja za županijske časti i službe, koje su izboru skupštine podložene, pripada velikim županom i odboru naroda tako, da svi muževi, koji se za službe prijave, budu skupštini prijavljeni,“ bude zabačen ustajom.

Povodom tim obrati g. predsjedatelj pozornost visoke kuće na to, da pošto je predlog i svi izpravci zabačeni, imala bi se pridržati redakcija naputka, na što ipak bi s mnoge strane prigovoreno, da je takodjer ota redakcija odmah iz početka jednodušno zabačena.

Povodom tim očitova nar. zastupnik g. Vardian, da je on u svojem govoru glasovao za predlog g. nar. zast. Popeskula prvobitno ovako glaseći: „Pravo kandidacije imadu veliki župani u suglasju s odborom na to izabranim po županijskoj skupštini, komu odboru predsjeda veliki župan; odlučuje se većinom glasovah“, radi česa moli isti, da se sada o tom izpravku glasuje.

Iza kako je gosp. Popeskul upitni svoj izpravak razlagao, i gosp. Živković izpravak otaj visokoj kući preporučivao, te se mnienja složiti nemogahu, odgodjeno bi o tom daljnje viećanje na budućU sjednicu za dan 2. rujna 1861. u 10 satih prije podne urečenu, te g. predsjedatelj zaključi ovu sjednicu u ½ sata poslie podne.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

A. Uhernik, v. r.
saborski bilježnik.

Ivan **Vardian**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Čita predstavka na nj. c. kr apošt. Veličanstvo u pogledu želježničke postaje pod Susedom (vidi u „saborskih spisih“.)

Lavoslav **Šram**. Čita podneske na sabor prispjevše.

Svietli ban dostavlja uz posebni dopis spisove, tičuće se ratarstvene učione u Križevcu, te predlaže, da se prilježeća pravila odobre, i dozvoljenje ka kupljenju kuće podieli.

Mojsija **Baltić**. Ovaj je predlog preuzv. g. bana bio dne 12. srpnja na stol vis. sabora položen, i ostao je nepročitan. Nu u ovom predlogu neradi se o odobrenju pravilah, nego o odkupu žup. kuće. To je predmet silni i ako vis. kuća odobri predlog, kojega je sv. ban učinio, imala bi žup. križevačka o tom nastojati, da si sagradi druge prostorije za svoju porabu.

Zato za razjasnjenje ove stvari predlažem, da vis. kuća izabere odbor ad hoc, medjutim pako molim, da se čita predlog.

Zaključeno, da se ovi spisi predadu posebnomu odboru ad hoc u osobh gg. zastupnikah Iliaševića, Baltića, Račkog, Vebera, Mrazovića i Uhernika u svrhu dalnjeg izvieśćenja.

Lavoslav **Šram**. Čita predlog sv .bana (vidi u „saborskih spisih.)

Čita račune predložene po g. ravnatelju pomoćnih uredah kr. namjestničkog vieća Ivanu Rosi o troškovih sv. bana i vis. sabora do konca mjeseca rujna.

Ustupljuje se cenzuralnom pod predsjedom g. zastupnika Dragutina baruna Kušlana radećem odboru.

Zatim se prešlo na dnevni red, naime na viećanje o privremenom naputku za uredjenje municipijah.

Predsjednik. Došao je red na pitanje, koje smo u zadnjoj sjednici pretresivali, pak nismo do nikakvog zaključka došli. Ja sam osvjedočen, da su sva gg. govornici zauzeti za dobro domovine, i ako su njekoji govorili proti pravu kandidacije po vel. žup., da su to činili jedino zato, što se boje zloporabah od vel. žup.

Ja nemogu držati s nijednom stranom, nego se moram držati većine. Ali budući da se većina nije postigla u nijednom učinjenom predlogu, trudio sam se ja novo pitanje kao posebni predlog formulirati, koj bi možebiti sve stranke zadovoljio.

Čita sliedeću formulaciju:

Pravo kandidacije za sve izboru podvržene službe izvršava vel. žup. sa odborom po glavnoj skupštini imenivanom tako, da vel. župan nije vlastan nijednog po odboru predloženog kandidata izključiti, nu uz to, da bi vel. žup. pravo pripadalo, kandidatom po odboru predloženim i svoje kandidate dodati.“

(Svi: primamo.)

Ladislav **Balog**. Prigodom onom, kad su krajiški zastupnici ovdje molbenicu na Nj. Veličanstvo podnieli i visokoj kući predali, da ju kuća podupre, zaključeno je, da će se molbenica onda Nj. Vel. podnieti, kad se adressa bude pošiljala. S toga bi predložio, da se adressa sutra pročita i štampa, i da se takodjer nadalje zaključi, da će se u isto doba, kad će se adressa pretresivati, i ona krajiška predstavka u pretresivanje uzeti.

Ujedno pako predlažem, da se odabere odbor, koj će izraditi predstavku glede po ovom saboru prisvojene molbe krajiških zastupnikah o ukinuću Krajine.

(Većinom glasovah primljeno.)

Predsjednik. Što je gosp. Balog predložio je temeljito, jerbo se možemo nadati, da će odluka radi krajiškog pitanja na skoro amo stići: evo telegrama. (Čita; vidi Sab. spise.)

Predsjednik. Još je jedno pitanje, koje nije riešeno, naime glede imenovanja začastnih članovah županije, po velikih županih.

Ja scienim, da bi mi ovo pitanje mogli zaključiti bez debatte, da rečemo: Pravo imenovanja začastnih članovah žup. nepripada vel. žup. samim, nego samo sa dozvoljenjem glavne skupštine.

(Svi: primamo.)

Mato **Mrazović**. Ja se pozivam na poslovnik. Druga točka §. 21. nije sasvim izcrpljena formuliranjem g. predsjednika, jer o načinu obnove nije ništa zaključeno. Ja mislim, da bi imala ova stavka ostati, te da bi se imalo samo dodati, da se izbor obavi po običaju do god. 1848.

Predsjednik. Za Boga miloga, ta to se razumie.

(Čuje se: dnevni red.)

Lavoslav **Šram**. Čita izpravljeni cieli §. 21. s obzirom na uspjeh viećanja sedamdeset i prve saborske sjednice kao što sliedi:

„§. 21. U municipijah podvržena su izboru samo ona

Digitized by Google

službena mjesta, koja mu biahu podvržena do god. 1848., te pod ovima dolaze kod županijah mjesta obijuh podžupanah, velikih i kotarskih sudacah, pristavah ili jurasorah, bilježnikah, odvjetnikah, eksaktorah, mjernikah, arkivarah, lječnikah, a ostale častnike imenuje sam veliki župan. Izbor obavlja se onim načinom, kojim se po zakonu ili zakonitom običaju obavljaše do god. 1848., te pravo kandidacije za sve izboru podvržene službe izvršuje veliki župan sa pridruženim si po glavnoj skupštini odabranim odborom tako, da nije veliki župan vlastan nijednoga po odboru predloženoga kandidata izključiti, nu da mu pripada pravo, kandidatom odbora dodavati i svoje kandidate. Začastnih članovah županije neće veliki župan bez privoljenja skupštine imenovati moći."

Ivan **Vončina**. Čita §. 22. o nastavšoj na dan prvog izbora izpražnjenosti svih izboru podvrženih službah glaseći koji se kano privremeno samo obstojavša i jur minula uredba izpušta.

Dalje čita §. 23.

Ostaje te glasi ovako:

§. 23. Pravo izbiranja činovnikah u županiji i u slobodnom kotaru turopoljskom ima svaki, koji u njih ima pravo glasovanja.

Dalje čita §. 24.

Izostaje; jer će se onda pretresivati, kad izaslani u 71. saborskoj sjednici odbor za izradjenje osnove o zastupu i osobnom pravu glasovanja u skupštinah sl. i kr. gradovah, slob. kotarah i povl. trgovištah svoje djelo podnese.

Dalje čita §. 25.

Primljen po predlogu odbora, te glasi ovako:

§. 25. Način izabiranja činovnikah u občinah seoskih odredit će kod ustrojivanja njihova županije same.

Dalje čita §. 26.

Zaključeno, kao što i kod §. 24.

Dalje čita §. 27.

Ivan **Vončina**. Ovaj §. govori o sposobnostih činovnikah. Ja mislim, da bi se moralo potanko precizirati, koje su te sposobnosti; jer se namještuju sudci, koji nisu daleko u studiah dospjeli, niti su redovno škole svršili. Dakle, da nedodje do važne sudbene službe čovjek, kojemu se razpolaganje sa pravdom i pravicom povjeriti nemože, predložio bi, da se odsad sudački činovnici podvrgnu izpitu kod banskoga stola.

Pavao **Jakovčić**. Ovo pitanje je važno; ali buduć da zasieca u buduće organiziranje sudovah, mislim, da bi se imalo na ono vriemo odgoditi, kad se bude govorilo o preustrojenju sudovah.

(Čuje se: neka ostaje redakcija.)

Petar **Horvat**. Ja bi želio, da se ovaj §. bolje precizira, i da se reče, da se pod sposobnostmi ruzumieva izpit advokacionalni ili sudbeni.

(Primamo.)

Avelin **Ćepulić**. Ja držim, da ovaj dodatak gosp. Petra Horvata nije dovoljan, jer ako je tko položio cenzuru polag prijašnjeg zakona, nesliedi još iz toga, da bi mogao svojoj dužnosti zadovoljiti. Ja velim, da čovjek, koji u zadnje doba nije ništa boljeg naučio nego do god. 1850., da nije sposoban službu obnašati.

Petar **Horvat**. Ja molim, da se to svakako precizira, jer će možebiti dikasterium drugačje tumačiti, a municipija drugčije.

Ako bi se predlog gosp. Ćepulića uvažio, nebi izbor u županiji ništa koristio, jer mnogi nebi mogao narodu služiti, koji nije u zadnjih vremenih služio. Ali zato nemože se nipošto odtuda zaključiti, da onaj, koj je prošlih dvanaest godinah privatno živio, da nije sposoban za službu.

Drag. **Jelačić**. Ovdje je pitanje samo o administrativnih činovnicih, a ne o juridičkih. Ja mislim, da administrativni činovnik može svaki biti, koga mi svi skupa izaberemo.

Ja poznam vrlo dobrih administrativnih činovnikah, koji nisu bili pravdoznanci.

Predlog g. Horvata spada na kasnije vrieme, kad se bude govorilo o sudbenih činovnicih.

Predsjednik. Koji su za redakcija?

(Većina.)

Ovaj §. po predlogu odbora glasi ovako:

§. 27. U nijednom municipiju nemože biti izabran ili imenovan za činovnika administrativnoga nitko, ako neima sposobnostih za onu službu, za koju hoće, da bude izabran ili imenovan.

Dalje čita §. 28.

Zaključeno, kao što kod §§. 24. 26.

Zatim čita g. izvjestitelj poglavje VI. o vlastih sudbenih, navlastito 29ti §., koji po predlogu administrativnog odbora tamo glasi, da će sudbenost u prvoj molbi mjestni sudovi municipijah, zatim županijski sudci, kr. sudbeni u svakoj županiji namjestiti se imajući stolovi i urbarski sudovi izvršavati.

Jovan **Živković**. Ja bi rekao, da je ovo najslabija strana ovog naputka, jer što je najglavnije, u to se dira prije nego što se bude radilo o preustrojstvu naše domovine. Mi smo se višeputah izjavili, da dalje neidemo nego diploma od 20. list. ali iz toga sliedi, da ništa, što je u njoj, oduzeti si nedamo; jer on tko je dao diplomu, naš kralj, od toga neodustaje. Dakle tim manje imaju pravo vlasti od toga odustati.

Po načelih ove diplome ima se najprije uzpostaviti municipalna autonomija kao stup ustavne slobode. Mi znamo, da su municipija prije god. 1848. imala svoju samostalnost u administraciji političkoj, i u juridiki. Dakle županija nije prije nikad ravne sebi vlasti imala u svojem obsegu. Ali uzmimo kako danas stoji administracija politička. Ona je u bitnosti okrnjena, jer s porezom i vojskom neimamo ništa posla. A uzmimo, kako stoji juridika. Ona je od naroda neodvisna i okrnuta od svoje oblasti. Naputak dvorski nam se je oktrojirao, i u njem se oduzela načela, koja nam je milostivo kralj u diplomi od 20. list. podielio. Ovako su postala municipija bez najvažnijeg jemstva svoga za autonomnu samostalnost illusorna.

Ja prem se danas neradi de lege ferenda: što bi bolje bilo, da se izbor obavi po narodu, ili da se biraju kandidati po kvalifikaciji, pristajem uz one, koji su za to, da se biraju na tri godine po kvalifikaciji.

Da dalje neuzdržavam vis. kuću, molim, da dopusti, da pročitam pismo žup. sriemske, koja podiže glas svoj na saboru za uredjenje žup. sedrijah po načelu prijašnjega ustava. (Čita; vidi u „saborskih spisih".)

Ja podnašam ovaj akt vis. saboru na dalnje razpoloženje. (Živio.)

Predsjednik. Ovo, što je g. Živković predložio, je važno, i ov sabor je sam priznao potrebu o preustrojenju domaćih sudovah, te je zato odredio posebni odbor, koj o tome radi; a g. Kraljević je još i to bio predložio, da se operat judex curialis conferentiae upotriebi, da se u toj stvari što meri-

Digitized by Google

torno riešiti može. Zato bi ja bio toga mnienja, da ovu predstavku predamo odboru sudbenomu. (Čuje se: nek se sada rieši.)

Miroslav **Kraljević**. Ja sam imao čast biti članom banske konferencije, i boli me, da se kaže, da je banska konferencija predložila kr. sudbene stolove.

Ja se pozivam na gospodu, koja su bila pri banskoj konferenciji, da je većina zaključila, da se županijske sedrije uvedu. Nu gospoda, koja su bila proti tomu, došla su do moći, da su preokrenuli želju banske konferencije i tako je došlo do toga, da nismo dobili sedrije, kao što smo želili.

Ovo je sada žalostno stanje, da jedna kraljevina i dukat, kao što je Slavonija i Sriem, nemože do samostalnosti doći, da imade svaka županija svoj domaći sud. Da vidite gospodo! kakova je to administracija, kad jedan čovjek iz Križevacah mora ići u Osiek na sud, da svjedoči u kojem kriminalnom slučaju, pak izgubi za to pet do šest danah i toliko opet natrag, prem se nije možebiti o drugom imao preslušati, nego da svjedoči, n. p. ako je jedan drugoga tuko, da je zbilja vidio, da ga je tuko. Za takove jednostavne stvari, gospodo, nežali se toliko vremena i troškovah! To su posljedice, jerbo neima administracije sudbene.

Ovaj abnormalni položaj, kao što ga razlaže žup. sriemska, razložila ga je takodjer i žup. požežka, koja je na vis. namjestničko vieće u tom remonštrirala, ali badava. Kao što u žup. sriemskoj ostade ova želja glas vapijućeg u pustinji isto tako i u žup. požežkoj, te se danas o tom radi, da se u svaku županiju zavedu kr. sudbeni stolovi. Gospodo! to vriedja obstojanje ustavnosti. Do god. 1848. nije nijedna žup. molila za kr. sudbene stolove, a diploma od 20. list. metnula nas je na isti temelj, na kom smo stajali prije g. 1848.

Pokle su ugarskom narodu, koj neima toliko zaslugah, koliko Hrvatska i Slavonija, stara prava povratjena, neuvidjam, kakvi su to razlozi, koji su ti dobri prijatelji, koji nam neće povratiti naša stara prava. (Živio!)

Moja gospodo! ja se podpuno slažem sa predstavkom sastavljenom po slavnoj županiji sriemskoj i predlažem, da se izposluje, da nam se mjesto kr. sudbenih stolovah naše starodavne sedrije povrate, sa opazkom, dok se novi zakoni nestvore, i da se za to sposobne osobe izaberu.

Mihajlo **Polit**. Moj vriedni kolega, istina, razvio je načela sriemske županije, koja takodjer i ja u ovom predmetu imam; a g. Kraljević je jasno razložio, u kakvom pogubnom položaju nalazi se naš narod kroz sudbenu administraciju, kako danas obstoji. Dopustite gg., da ja s višeg gledišta ovu stvar razvijem. Gospodo zastupnici naroda! ovdje se radi o tom, da se narodu pomogne, jer kao što je g. Kraljević izrekao, narodu se veliki troškovi i nepogode prouzročuju, Ovdje se radi o načelu, da si mi nedamo naš ustav okrnjiti.

Gospodo! ovo načelo manifestira se u autonomiji županije. Autonomiju županije moramo iz svih silah braniti, jer kad nam je ona okrnjena, okrnjen nam je ustav. Bečka vlada kaže Evropi: ja sam podielila ustav Hrvatskoj i Slavoniji, i Hrvati i Srbi stekli su samostalnost, jer stoje pod konstitucijom. Gospodo! okanimo se toga. Kakav je to ustav? Ja bi reko, da je to goli podsmieh, i da stojimo pod tutorstvom dvorskog dikasterija, dok naši autonomni sudovi nebudu organizirani.

Ja neznam, u čemu se ta ustavnost sastoji, ja mislim u ničem drugom, nego da nam je slobodno ovdje se sakupiti, da možemo kazati: neima ustavnosti. Gledajmo, čemu je ustavnost u županiji, kad neima jurisdikcije? Neimamo sedrijah, autonomija žup. dovela se na nulu.

Gospodo! ako će to tako i nadalje obstojati, biti će prvi podžupan ono, što je bio pod Bachom — Gemeindevorstand. Gospodo! strah nas obuzeti mora, kad vidimo što se s nami radi, a što u Ugarskoj. Bečka vlada kaže, da je Ugarska na revolucionarnom terainu, pak je dopustila, da može imati sedrije, a nama to nedopušta. Što sliedi iz toga, nego da nas manje drži nego Ugre?

Pogledajmo na slučaj, što se u Sriemu sbio. Žup. sriemska zaključila je sedrije i namjeravala ih faktično uvesti. Dogodio se kriminalni slučaj, koj podpada pod prieki sud. Kr. sudbeni stol osiečki neobziruć se, da li žup. sriemska ima autonomiju ili ne, izjavio je, da će doći u to mjesto i prieki sud držati. Žup. sriemska je odgovorila, da to nemože biti, počem je zaključila sedrije uvesti, i ona ima odlučiti, što ima raditi. Pri svem tom dodje u Sriem komissia sudbenog stola osiečkog sa dvima kompagnijama soldatah i žandarmi, te se isto onako postupalo, kao što i prošlih dvanaest godinah.

Županija sriemska obratila se na vis. kr. namjestničko vieće, na dvorski dikasterij, i od svuda je prispio negativni odgovor, a kr. sudbeni stol osiečki radio je tako, kao da županiju ignorira.

Gospodo! sedrije su suštestvo autonomije žup., a takodjer i ustava. Zato treba, da vis. sabor izrazi, da ono, što vlada bečka veli, da nemože sedrijah uvesti, smatra za povriedu starodavnog ustava, i da na tom stoji, da se imaju na svaki način sedrije uvesti. Ako je ovaj naputak privremeni, velim, da i pri privremenosti treba da imamo sedrije. Ako neće bečka vlada ustava, onda bolje da kaže, da stojimo pod absolutizmom. (Živio!)

Ivan **Kukuljević**. Kako sam ja u banskoj konferenciji dušom i tielom za to bio, da se sve, što našoj ustavnosti pripada i što je skopčano sa slobodom našega naroda, oživotvori, u smislu diplome kao što je g. Živković kazao, tako sam i sada istog mnienja, da se glede sedrijah odmah shodne naredbe čine.

Što se ovdje kaže, da mi samo privremeno radimo, činim vis. kuću pozornu, da se ova privremenost može otegnuti na dugo vrieme, jer neznamo, hoćemo li se moći tako skoro opet ovdje sastati, da što definitivno odredimo glede žup. naših, a znamo, da nam je ovo kratko vrieme, odkad je ovaj privremeni naputak u život stupio, mnogo težkih mukah i krivicah nanešeno, što su sudovi neustavni, što su ovi sudovi sasvim proti smislu naših starinskih zakonah, a najviše proti smislu naše slobode. Gospodo! ja vas činim pozorne, negledeć na važne uzroke, koje je gosp. predgovornik glede potežkoće u upravljanju sudbenosti naveo, nego činim vis. kuće pozornu, da je naša ustavna sloboda u velikoj pogibelji, osobito u ovo težko vrieme, ako ćemo mi naše sudove još dalje ostaviti u rukuh tudjih, u rukuh takovih, koji nisu odvisni od municipalnih tielah, koji nisu odvisni od županije, koji nisu odvisni od izborah. Jer ono je bila glavna poluga naše slobode, da smo mi u prvoj inštanciji imali sud po našoj volji izabran.

Ja mislim, da to nikako nemožemo iz oka pustiti, nego rukami i nogami se toga prihvatiti moramo, kako što prije

Digitized by Google

ono dobijemo, što su naši otci do 1848. god. uživali. Zato pristajem sasvim uz mnienje gosp. Kraljevića, i mislim, da se po tom članak učini.

Ger. **Angjelić**. Sa radostju mogu primietiti, da se vis. kuća slaže, da se time, što se kr. sudbeni stolovi uvadjaju, povriedila autonomija naših municipijah. Ovdje se pita, da li se ima povratiti autonomija žup., i pitanje o zavedenju sedrijah odmah doći na red, ili poslije. Gospoda njeka kažu, ostavimo to vremenu, jer je ova naredba provisorna. Na to imam primietiti, da ako je naredba provisorna, treba da bude takova, koja neće vriedjati ustavnost naše zemlje. Počem je pako ova naredba sasvim iz praktičnog gledišta uvažena, to držim za nuždno tim više, da moramo o njoj viećati, počem na dnevnom redu stoji. Ja od moje strane pristupam k predlogu, kojega je izvolio učiniti g. n. z. Kraljević.

Avelin **Ćepulić**. Da nam po našem starodavnom ustavu pravo pripada na sedrije, toga nitko nedvoji. Samo je pitanje sada, kakovo područje ili kakav obseg djelateljnosti ima se po starih zakonih sedrijam opredieliti? Mi imamo sada dvostruke naredbe, privremene, kojih se držimo, dok nebudemo imali nove zakone; a imamo i naše stare zakone.

Hoćemo li se držati privremenih naredbah, kao što kaže g. Kraljević, onda polag ovih naredbah, mislim, nebi moguće bilo sedrije uvesti, koje toliko želimo. Zašto? jer polag ovih naredbah sudovi su tako organizirani, da nevidim onih faktorah ustrojit se imajućih sedrijah, koje bi sedrije imati morale polag sadašnjeg naputka. Usudjujem se vis. sabor na to pozornim učiniti, da bi se za ovaj slučaj najprije kassirati morao parbeni postupovnik.

Hoćemo li se držati starih zakonah, to opet nemožemo uvesti sedrije. Polag naših starih zakonah do 1848. god. a osobito god. 1844. viditi ćemo, da se nemogu predati sedrijam svi poslovi, koje imadu sada kraljevski sudovi. A isto tako, ako ćemo se držati dipl. od 20. listop., koje se gosp. Kraljević tako čvrsto drži; ondje kaže Nj. Veličanstvo: ustav je povraćen, nego svakako s onimi stegami, u kojih je bio takodjer prije, t. j. Nj. Veličanstvo kaže u diplomi: ja si pridržavam pravo, koje meni pripada, t. j. dotična municipija izvršavat će one poslove, koji su im u diplomi izrikom povjereni, ali pustit će poslove one, koje meni pripadaju.

Mi znamo, da po naših starih zakonih, a imenito po onih od god. 1844. n. pr. mjenbeni, trgovački poslovi nisu spadali u obseg županije, nego su za ove poslove člankom 16. od god. 1844. uvedeni mjenbeni sudovi, i oni su bili od kralja imenovani. Mi znamo, da su u staro doba bili rudarski sudovi (iudicia montana), a u najnovije doba uvele su se gruntovnice. Ove opet nebi mogle spasti pod djelateljnost žup. sedrijah, jer nemogu se sravniti sa starim zavodom tabularnim, jer ondje znamo, da se je ovakov akt pročitao samo u žup. skupštini, da valjanost ubilježenja zadobije; a sada znamo, da su gruntovni poslovi gotovi, i da se uveo kataster, te da je tako čitavi zakon, i formalni i materialni, u pitanju, koj se po mojem mnienju nebi mogao naprečac predati sedrijam.

Ja ovdje napominjem to zato, da nebi došli na težkoće. Ja in principio nisam protivan sedrijam; ja sam za to, da nam se naš ustav podpuno povrati, dakle moram biti i za sedrije. Mi vidimo, da se bečka gospoda strogo drže onoga, što su izrekli. Oni su osnovu izradili, pak od nje neće da odstupe. Moramo dakle tražiti, što se nas tiče, moramo na put stati preponam, da badava neradimo.

Ja se sasvim slažem, da se sedrije povrate, nego bi želio, da nam se nemože odgovoriti, kuda ćete sa mjenbenimi, trgovačkimi i rudarskimi poslovi?

Nadalje ima i u kaznenom zakonu takodjer stvarih, koje nebi podpadale sedrijam, nego Tabulae Regiae, a sada spadaju pod kr. žup. stol zagrebački. Dakle u četiri glavnih strukah ima preponah. A kad bi nam se sbilja odgovorilo: uvedite vaše sedrije, ali za mjenbene, trgovačke itd. poslove pripada pravo nam, za gruntovne nam, za njeke kaznene opet nam — zašli bi polag toga u tjesnac. Kazali bi nam gori: kakvi ste vi gospodari, mjesto da prištedite, učinit ćete troška; mjesto jednog suda imati ćete tri, a) kr. sud, b) gradske sudove, c) žup. sudove!

Dakle hotio sam pozornim učiniti vis. sabor, da prije nego što u ovoj stvari zaključimo, da se na zapreke ogledamo, i da hladnokrvno sudimo. Zato predlažem, da se ova stvar pretresa i čestit zaključak učini, ili da se odboru preda, da svoj operat o tom podnese.

Svetozar **Kušević**. Ja si držim za dužnost o ovom predmetu njekoje opazke sa moga gledišta naprvo donieti.

Ja nedržim samo, da riešenje ovog predmeta u kompetenciju ovoga sabora spada, nego da je i dužnost ovog tiela učiniti, što se na blagostanje domovine odnosi, budi u kakvomu goder drago obziru. Pak baš zato nedielim mnienja one gg., koji napadaju na dosadašnje uredbe, da se ovo ili ono izvede.

Kao bivši član banske konferencije moram primietiti, da, što se tiče naputakah za uredjenje municipijah i sudbenosti, bila su različita mnienja, i da je polag ovih mnienjah izradjen ovaj naputak privremeni do onog doba, dok sabor što drugo neizradi.

Ja dakle velim, da napadanja na bansku konferenciju nisu temeljita, i ja ih takodjer nepriznajem. Isto tako mislim, da netreba dokaza, da li bi na pojedine reprezentacije vlada što učinila, dok nečuje većinu cielog naroda i odnosno sabora. Dočim je pako sada prilika raditi, što se na blagostanje domovine odnosi: s toga pristajem uz onu gg., koja misle, da se predlog učini, kako da se administracija na temelju ustava preustroji, i da odgovara našim željam i potrebam naroda.

Petar **Očić**. Sasvim se slažem s onom gg., koji tvrde, da su sedrije prijašnje institucije ustavne, zato je dosljedno tomu, zahtievati, da se sedrije povrate, to jest organizam sedrijah da se uvede. Neslažem se pako s mnienjem g. Kraljevića, koj tvrdi, da sedrije imaju djelovati, uredovati i držati se Bachovih zakonah. Uvjeren sam, da u Sriemu i Varaždinu g. Kraljević neće nijednoga činovnika naći, koj bi hotio ovako argumentirati: ja sam činovnik ustavan, a izvršivam zakone neustavne. Ova kontradikcija je tako jasna, da svaki, koji ima razuma, mora se o tom osvjedočiti, da je to protuslovje. Dakle, ako vis. kuća je uvjerena, da želi povratak ustava, nije dosti, da se samo jedna čest ustava povrati, nego se mora on u cjelovitosti povratiti.

Ovdje se predlaže predlog, koj bi tamo smjerao, da se zakoni Bachovi izmiene sa starimi. Kad bi to moguće bilo postići, onda bi osvjedočen bio, da će se i sedrije uvesti. Nego, da se kaže: „dajte nam sudce, koji će izvršivati Bachove zakone“, to je nedosljednost.

Što se nadalje veli, da se ovaj predmet nemože danas

Digitized by Google

u pretres uzeti, i ja sam o tom tim više uvjeren, što je za sudbenu struku jur imenovan odbor, koj će osnovu izraditi, a vis. kuća imati će onda priliku odlučiti, što će za shodno pronaći. Ja sam toga mnienja, da ako su se mogli zakoni iudexcurialis conferential uzeti en bloc, za uvadjanje sedrijah nikakva logička zapreka na put stati neće; da li se pako oni danas mogu primiti, o tom nemože nitko izvjestno kazati; jer taj operat, koj je u Ugarskoj učinjen, uzeti će se u pretres, i na koliko bude moguće, služiti će za povod zaključku za povratak sedrije. Zato mislim, da bi se od meritornog pretresivanja ovoga predmeta odustalo i ciela stvar predala odboru administrativnom.

Franjo **Lovrić**. Akoprem se slažem sa g. Ćepulić-em, imam još nješto dodati, što on kazao nije.

Mi moramo u obzir uzeti, da je sa povraćenjem sedrijah u Ugarskoj i privremenim zakonom iudexcurialis conferentiae veliki metež zavladao u Ugarskoj, da trgovačke kuće nedobivaju izvana kredita. A trgovci iz Ugarske i Banata koji ovamo dolaze, čude se, kakvi red kod nas u sudbenosti vlada.

Ja nadalje mogu kazati, i čitao sam u listovih, gdje trgovci francezki iz Marseill-a pišu, da ih je strah kakve ugovore činiti s ugarskimi trgovci, budući da im dolaze glasovi, da svaka županija u Ugarskoj ima svoje posebne sudove, i da malo sjegurnosti imadu za svoju robu.

Ja se pozivam na osobe, koje su pisale, da tomu kod nas nije tako, neka se ništa neboje za svoju robu, da su ovdje sudovi u redu, i da će takodjer u redu ostati, dok se zakonitim putem što drugo neodluči, i takvim načinom se je strah umalio. Ovo je razlog, što naši trgovci imaju kredita.

Ja sam takodjer za to, da se naš ustav povrati, da se sedrijam podieli pravo, da budu neodvisne od drugih sudovah. Ali obzirem se i na to, da su nastali drugi odnošaji, i da već prije pod podpunim ustavom trgovački i mjenbeni zakoni nisu spadali na sedrije, niti su one znale o tome suditi.

Da se ukinu kr. sudbeni stolovi, pak uvedu sedrije, nastao bi nered, od koga trgovački i obrtnički stališ Bog da sačuva! A kako će vlastelin i seljak proći, kako će im se suditi osobito s obzirom na gruntovnice?

Ja kao gradjanin, koj nisam bio nikad niti pred sedriju niti pred kr. sud pozvan, ni kao obtuženi, ni kao svjedok, niti mislim biti članom kr. sudbenog stola, niti sedrije, kažem samo to, da ako se ovaj metež porodi, da će sve trgovačke komore prestati. Zato sam toga mnienja, da se predlog g. Živkovića predade odboru, da naznači, po kojem načinu mogu sedrije suditi, i kakvi će sudci biti kod sedrijah, da će narod imati dovoljnu garanciju za pravednost.

Tomislav **Cuculić**. Po predlogu županije sriemske došlo je do znanja, da su sedrije mrtvac. Mrtvac po zakonu naravskom nemože se živim učiniti. Dakle kad čovjek hoće logične konsekvencije iz ovog predloga izvesti, mora reći, da taj mrtvac po zakonu i naravi do sudnjeg dana ostati će mrtvac. Ali ja nedržim, da je to mrtvac, jer ovo tielo nije nikada umrlo, nego samo u načinu izvedenja ima težkoće. G. Ćepulić razvio je stvar, što su stare sedrije i kako bi se mogle nove ustrojiti, te je napomenuo, kakvi su drugi sudovi, koji se sa sedrijami po zakonu spojiti nemogu. Nego on je izpustio jednu inštanciju, a to je tabula distriktualis. I ona je imala svoj djelokrug. Kad bi dakle sada već bile uvedene sedrije, došli bi u prvoj inštanciji do sijaset sudovah, te bi iz toga sbilja nastao metež u parbenom postupanju. U pogledu tom slažem se s g. Ćepulićem i približujem se onomu razlogu, kojega je naveo g. Lovrić, gdje nam napominje odnošaje trgovačke.

Ali znamo, da u Ugarskoj municipija svoje sudove uredjuju, i da se drže troje vrsti zakonah. Jedni se drže starih zakonah verbecijanskih i neće ništa da znadu od novih absolut. zakonah. Drugi se drže absolutiztičkih zakonah; jer su po današnjem duhu vremena skrojeni, kojimi se može red uzdržati. Po tom naravno negiraju se stari zakoni, jer dolaze u protuslovje sa novimi, i što su osnovani na temelju feudalnom. A treći se drže zakonah iudexcurialis conferentiae. To su dakle tri vrsti zakonah, kroz što sami sudovi medjusobno stoje u kolliziji. To neće dobrim plodom uroditi, tako će nastati anarkija.

Zato buduć imamo sudstveni odbor, koj ima o tom raditi, kako da se naše sudbeno stanje preustroji, raditi će odbor i o tome, tko da sudi, kad budemo imali nove zakone. Ja negovorim pro domo sua, jer neće biti izbora sudacah, kao što ni prije nisu se birali asessori sedrialni, nego ih imenovao vel. žup., a podžupan nije bio nikad sjeguran, tko će sutra sjediti u sudu. Ta stvar danas tako više nemože biti. Zato se ja slažem s time, da sada, buduć smo za temelj uzeli, da u bitnosti nikakve promjene nečinimo, da se držimo naputka, dok sudbeni odbor preustrojstvo zakonah nepredloži. Dakle da se kanimo ovog novog predloga i da ostanemo kod redakcije.

Ladislav **Balog**. Poslie toliko izvrstnih govorah imam malo što progovoriti, prem se ja s nijednim neslažem, koji diplomu od 20. listopada za temelj smatraju. Ja ju bar nisam nikada za to smatrao, nego samo za prelazni stadium.

Što se tiče mnienja g. Ćepulića, da nebi svih faktorah bilo u sedrijah, koji bi morali biti, kad bi se one već sada uvele, i da im se nebi mogli svi oni pravni poslovi predati, koji prinadleže danas kr. sudbenim stolovom, kao mjenbeni, trgovački, gruntovni itd., to nestoji; jer radimo samo o uvedenju sedrijah, a neradimo o poslovih, koje ćemo im predati. Što se tiče opazke g. Očića, koji kaže, kako može biti, da jedan ustavan sudac radi po neustavnom zakonu, odgovaram, da će se sjegurno i zakoni na ustavnu preustrojiti, ako budu uvedene sedrije. A što se tiče predloga g. Kraljevića, da se upotriebi operat iudexcurialis conferentiae kod preustrojenja naših sudovah, to je predlog taj onamo smjerao, da se ima ujedno i o tom raditi, koji poslovi će se pridieliti pojedinim sudovima, a ja mislim, da se trgovačko-mjenbeni i rudarski poslovi onim pravom mogu pridieliti sedrijam žup., kojim sada pripadaju kr. sudbenim stolovima.

Što se tiče opazkah, da je ovaj naputak provizorium, to ja velim, da mi ova provizoria idu preko glave. Znamo, da je najprije od god. 1848. bio provizorium, zatim je došo provisorium in comparativo, a najposlie postao je provisorissimum. Zato glasujem onamo, da se odmah sedrije uvedu.

Gjuro **Križanić**. Ako okom svrnemo na sadašnje naše sudbene stolove, morali bi do uvjerenja doći, da kod nas obstoji anomalija, kako neobstoji u čitavoj Evropi. Mi imademo sudovah municipalnih, kr. sudovah i takodjer c. k. sudovah. Mi smo se ovdje sakupili kao tielo zakonotvorno. Kao takovo moramo najprije ona sredstva poprimiti, koja k svrsi vode, a to je, da ćemo našu zemlju preustrojiti, kao što naše starodavne inštitucije sobom donose.

Digitized by Google

Mi smo počeli o naputku viećati: što se mene tiče, mogu kazati, da se nisam uvjerio o potrebi toga, jer zašto je ovaj naputak učinjen? Originalno zato, da se ustroje municipija, buduć da starodavno ustrojstvo mun. na inštitucijah feudalnih utemeljeno, nije se moglo upotrebiti, a sabor god. 1848. nije o tom ništa izradio, dakle nije bilo temelja, da bi se bila mogla municipija preustrojiti; i to je uzrok. A u koju svrhu je ovaj naputak učinjen? Pitanje je da li se svrha dokučila. Jest, municipija su ustrojena, i vidimo, da neima nijednog municipija, koj nebi bio već stupio u život. Pitam, da li je potreban naputak privremeni i nadalje? Mislim, da možemo tim manje privremeni naputak povladjivati, što ima u njem ustanovah, koje se nesamo neslažu s našimi ustavnimi inštitucijami, dapače se svakom pojmu ustava protive. Dakle ja sam toga mnienja, da se čim prije županije u sva prava, koja su njekad imala, uzpostave, i takodjer se slažem, da se sedrije čim prije kao ustavni dio županijah ustroje i uvedu.

Nu ipak nisam za to, da bi ovo ustrojstvo kakvi nered porodilo, i poslovi pravosudni zapeli; jer kako su njeka gg. opazila, pogibeljno je to za nas i našu domovinu. Medjutim, da se tomu zlu doskoči, mislim, da se mi u dalnji pretres ovoga naputka upustili nebi, česa bi se možebiti za koje vrieme kajali.

Ja sam dakle toga mnienja, da mi u tom pogledu, što se ustrojstva mun. tiče, od dalnjeg pretresa ovog privremenog naputka odustanemo, i da se definitivno organiziranje započne, i to tim većma, buduć imamo već izradjene osnove za njekoje predmete, kao što su obćine, zadruge itd., zašto bi dakle provizorno radili, pošto možemo definitivno ustrojstvo naše domovine započeti?

Nikola **Thaller**. Ako pogledimo u razpravu ovoga pitanja, uvjerit ćemo se, da se svi govori one gospode, koja su proti uvedenju sedrijah, vrte oko onog stožera, da li bi sedrije nanovo uvesti se imajuće odgovarati mogle sudovnosti tako, kako danas odgovaraju kralj. sudbeni stolovi, ili da su ovi kr. sudbeni stolovi jedini upravo mogući odgovarati svome zvanju.

Ja vis. sabore, kad na misao dolazim, da se sedrije uvedu, nemislim, da se uvede stari corpus juris, kao što je u Verbőcziu, nego ja mislim, da se sedrijam podieli ona sudovnost, koja danas pripada kr. sudbenim stolovima. Meni se svakako shodno čini, da tielo, koje se osniva na ustavu, prednost imade.

Što se je g. Ćepulić pobojao, kojih ćemo se zakonah držati, ja velim, da se toga nebojim. Ja bih kazao, da se sedrije drže onih zakonah, kojih se danas drže kr. sudovi, i neka sude u istom obsegu kao i ovi. Ako bi mi tko prigovorio, da neimamo dosti sposobnih osobah, ja bi mu krupnije odgovorio: da će u svakoj županiji biti osoblja, da mu neće biti prigovora, dočim baš kod sudbenih stolovah inako biva.

Što se tiče straha izjavljenog po g. Lovrić-u, ja na to ništa nedržim i smatram ono za gole pripoviedke. Poznato nam je, da su u Ugarskoj sedrije uvedene, a kod nas nisu, jer se nitko za njih pobrinuo nije. Ja tvrdim javno pred licem sabora, da nikad nije veću nepravdu učinio, ako nebi danas svoju pozornost okrenuo napram ljudem, koji se teroriziraju kroz sudove, jer neka promisle, da Sriem dolnji i ciela Slavonija ima samo jedan sudbeni stol, a da li je pravedno čovjeka tjerati na sud pet do šest danah daleko? S toga glasujem za predlog g. Živkovića.

Mato **Mrazović**. Ja sam imao priliku slušati od jedne i druge strane mnienja, i mislim, da se ova mnienja u bitnosti vrlo dobro složiti dadu.

Prije svega neće mi vis. sabor zanijekati moći, da država i njezina uredba mora takova biti, kao što je svaki zdravi organizam, ako nećemo, da gnjiloća i smrt nastupi, kao što kod svakog bolestnog organičnog tiela.

Ako vis. sabor to nezaniječe, to će mi morati dalje dopustiti, da čitava država i njezin zakonom opredieljeni organizam, i po tom opet zakoni, i prava u državi, koja ovaj organizam opredjeljuju, diele se na formalne i materialne. Upravo forma i materia je ono, proti čemu se dosad nijedan od predgovornikah nije podigao. Glede forme u uredbi zakonskoj, što se tiče političkog ustrojstva ili sudbenog, nisam čuo, da se tko izjavio, da se ta forma odmah sada mienja, a takodjer nisam čuo, da se odmah materialna strana zakonodavstva mienja, dok vis. sabor s vremenom do toga nedodje. Čudnovato pako je, da upravo onu uredbu, koja spaja i formalne i materialne zakone, želi vis. sabor promieniti.

Ja držim, da je organizam sudbeni i administrativni spona, koja drži materialni zakon i formalni, i da je to sudovnik t. j. Jurisdiktionsnorm. To je organizam, koj spaja u svakom §-u formu sa materijom. S toga nemogu dokučiti, kako bi moguće bilo, da se sada ova spona ukine. ako mi formalne i materialne zakone nepromienimo; po tom ćemo formalni zakon na jednoj, a materialni na drugoj strani imati, a nećemo imati spone, koja bi je spajala; nećemo imati shodnog organizma, da se u sklad privedu materialni i formalni zakoni. Ja neznam, kako bi se to dalo spojiti sa inštitutom sedrijah, da se one sa istim djelokrugom i istimi pravi rehabilitiraju, kako su bile do god. 1848. Gospodo! najprije mora se gledati na sudovnost. Ja pozornost vis. kuće obraćam na okolnost, da je prije 1848. kompetencija sudovna bila drugčije organizirana, nego što je sada. Kompetencija se je prije dielila po institutu, a sad se dieli po novih načelih juridičkih na personalnu, realnu i kausalnu. Sva, a osobito personalna i realna, razdieljena je na stepene. Kad bi si sada vis. kuća izvolila predstaviti, da su do god. 1848. u kompetenciju županijskih sudacah spadala institutu liquidi debiti od 300 for. do 1000 i 3000 for. a pred tabulom distriktualnom od 1000 for. do 10, i 12.000 for.: uvidit će, da je sudovnost razdieljena bila samo po institutum, a da realne sudovnosti prijašnji organizam poznao nije.

Ako nadalje promislimo, da prije god. 1848. sedrije naročito nisu imale, niti u mjenbenih niti u većih kausalnih predmetih, svoju sudovnost: neznam kako bi odgovaralo današnjem organizmu sudovnom, da se sedrijam preda ono, što prije nisu imale; neznam kako bi to u ovo prelazno vrieme mogla dopustiti i druga stranka zakonodavna, buduć da bi neizmjerni metež iz toga nastao, i jer bi se vladar sbilja odrekao onog prava, koje je izvršivao do god. 1848. kroz svoje kr. sudove. Najvažnija pako sudovnost sadržavala se u dvih političkih zločinih: nota infidelitatis, et crimen laesae majestatis, koji su pred tabulu kr. spadali.

Ako su dakle naši predji znali uzdržati ustav, bez obzira na to, što je u najvažnijih političkih zločinih kr. sud sudio, mislim, da nećemo pogriešiti, ako u onih stvarih, koje zasiecaju u raznovrstna privatna prava, pridržimo sudovnost kr. sudbenim stolom.

Što se tiče g. predgovornika Thallera, vidio sam, da on

Digitized by Google

neide na to, da bi se žup. sudbenim stolom ona kompetencija dala, koju su imali do god. 1848., nego da im se dade ona, koju imaju sadašnji kr. sudbeni stolovi.

Visoki sabore! kad bi druga zakonodavna strana u našem saboru vidila dovoljne garancije, da se organizam sudbeni preustroji, i da bi u materialnom i formalnom zakonu po duhu vremena i zahtjevu naroda kakvu promjenu morali izkusiti, i kad bi po tom morali odlučiti, da je shodno, da se kod žup. namjeste sudbeni stolovi, nikako nevidim potrebe, da bi morali na to privoljeti, da se uvedu žup. sedrije, dočim je učinjen predlog, da se žup. činovnici imaju birati po skupštini, te bi se po tom i članovi sedrije imali po njoj birati.

Buduć pako da nas je izkustvo učilo, da kod prvih reštauracijah nije se gledalo toliko na sposobnosti, koliko na druge obzire: to ja jako dvojim, da bi sreća bila po narod, kad bi se dopustila žup. sudom tako razširena kompetencija, kao što ju imadu sadašnji kr. sudbeni stolovi; — a uz to još i to, da se članovi tih sudovah u skupštini žup. imenuju. S toga se slažem u načelu, da se u svih županijah županijski sudovi namjeste, ali ipak da bude razlika u načinu njihova namještenja.

Onoj gg., koji misle, da bi činovnike sedrijah birale skupštine, a one koji su kod kr. sudbenih stolovah, da bi ih imenovalo Nj. Veličanstvo, moram odgovoriti, da kao što je želiti, da budu sudbeni stolovi ustrojeni kod svake županije, to znamo, da su nesamo potrebiti koraci k tomu već učinjeni, da će žup. križevačka i požežka i Sriem dobiti svoj žup. sud, i da to zahtieva izkustvo, koje smo kroz dvanaest godinah učinili, koje je naročito odprt izraz puka našlo u skupštinah županijskih, nego i geografični položaj prinukat će vladu na to, da će se morati županijski sudovi ustrojiti. Nu nemogu se ipak slagati, da sudbeni činovnici kod žup. sudbenih stolovah s onako razgranjenom kompetencijom budu birani po skupštini; jer poznavajući element, koj djeluje u žup. skupštinah neimamo garancije, da će većina znati prosuditi kvalifikacije, koje treba za sudca. Jer gospodo, od sudbenog činovnika sa ovako razgranjenom kompetencijom mnogo se zahtieva.

Vis. kući biti će dovoljno poznato, da žup. skupštine neimaju dovoljno takovih faktorah, koji ove kvalifikacije znadu razsuditi, a da ih malo imade, to smo izkusili, jer smo imali izkustvo, da zbilja u nikakvi račun nisu uzete pomenute kvalifikacije, a takodjer imamo izkustvo, da sadašnji žup. sudovi, koji mnogo manju kompetenciju imadu, često davaju povoda tužbam.

Ako je dakle u ovom više ograničenom području sudbenom izkustvo od njekoliko mjesecih već tako žalostni resultat pokazalo, neznam, da li bi bilo mudro ovako razširenu kompetenciju, gdje najviše interessi socialni u razsudjenje dolaze, povjeriti ovakovim činovnikom sudbenim, koji se biraju po žup. skupštinah.

U ostalom mislim, da se žup. i municipalne oblasti imaju vrlo malo tužiti na to, ako budu činovnici sudbenih stolovah po Nj. Veličanstvu na temelju njihove kvalifikacije imenovani; jer ako izvoli vis. kuća u obzir uzeti §. 31. naputka, to će se uvjeriti, da kotari žup. imaju sada veću kompetenciju nego prije god. 1848. Neda se dakle tvrditi, da je kompetencija municipalnim sudom oduzeta, jer oni po ovom naputku veće pravo izvršivaju, nego što su ga imali do god. 1848.

Iz ovog §-a 31. uvjerit će se takodjer vis. sabor, da ako je sudbenost kotarskih sudovah u osobnoj kompetenciji ograničena ponješto, u ostalom da imaju u drugih strukah realne sudbenosti onu kompetenciju, koju je prije imala stolica distriktualna, jer kod realne sudbenosti, što se tiče gradjanskih parbenih predmetah, nije opredieljena svota.

Dakle mislim, da autonomija županijah sa ovimi zakoni nije povriedjena, kao što njeka gg. misle, i kao što se čini, da se je u ovoj vis. kući to povjerovalo.

Iz ovih razlogah sam za to, da sabor izjavi, da svaka županija ima sudovnost izvršivati po kraljevskih sudbenih stolovih, koji se imadu u svakoj županiji uvesti. U ostalom mislim, da privremeno, do onih bar vremenah, dok se točno neopredieli, kako se takovi sudbeni stolovi imaju ustrojiti, dok se zakonom garancije glede zloporabah i za neodvisnost sudovah po saboru neustanove, da pravo Nj. Veličanstvu ostaje, da činovnike za sudbene stolove na temelju njihove qualifikacije imenuje.

Pavao **Mačvanski**. Predmet ovaj tako je važan, da nemogu propustiti, da o njem neprogovorim. Predlog ovaj izišao je od poslanikah županije sriemske i ja kao član ove županije dužan sam podpomagati ga. Neću da se upuštam u daleko razglabanje što je bolje, ili ustavne sedrije ili kr. sudbeni stolovi; nego hoću samo na jednu okolnost pozornost vis. sabora obratiti, da pri riešenju ovog pitanja na posljedice gledamo, koje bi ono moglo za sobom vući.

Ja držim, da ustrojstvo zakonah mora odgovarati ustrojstvu sudovah; a ako mi ovo pitanje na kratko riešimo, t. j., da se uvedu sedrije, ja neznam, hoće li odgovorit sedrije onim zakonom, koje će odbor pravosudni izraditi. On može takodjer zakone i od prošaste vlade pridržati, kojim sedrijalno ustrojstvo neće odgovoriti, ja ću ovdje da navedem struku gruntovnu i kazneni zakon.

Gospodo! ako uzmemo naše stare zakone, moramo kazati sa Deakom, da je to bila posramna sudbena struka: mi imamo starih karnih zakonah takovih, da ih se sada moramo stiditi.

Ja pozivam pozornost vis. kuće na dogodjaje u Ugarskoj; i tamo su se zavele sedrije u županijah, a što je bila posljedica? Da nisu imale pravca u svom postupanju niti se je moglo do pravednosti doći. Ja ću samo da navedem žup. bačku. Ima već četiri mjeseca danah, odkad je bačka županija primila sve poslove od okružnog suda novosadskog, a još današnji dan svi spisi pod zatvorom stoje. Dakle pazimo, da ovaj važni predmet na kratko neobavimo. Ja kao poslanik žup. sriemske tražim, da se autonomija sudbena žup. uzpostavi, i držim, da se u sedrijah samo po sebi karakteristika samostalnosti nalazi. Nu mislim, da se neće povrieditи naš starodavni ustav, ako budu po duhu vremena ustrojeni naši sudbeni stolovi. Ja dakle glasujem onamo, da se predlog žup. sriemske po g. Živkoviću predložen in principio primi, a da se taj operat preda onomu odboru, koj će odlučiti, po kojih zakonih će u buduće imati postupati sedrije; to je tako skopčano, da se pitanje sedrijah od zakonskog preustrojenja razdieliti neda. Dakle da se in principio izreče sudbena autonomija županijah.

Lavoslav **Šram**. Kad bi g. Mačvanski u svom govoru svoj predlog dalje bio razvio, mislim, da bi time možebiti dalnja debata suvišna postala, jer bi većina na njegov predlog in principio bila pristala; nu upravo zato, što je ov predmet velevažan, i što g. Mačvanski svoju ideu podpuno

Digitized by Google

razvio nije, nemogu propustiti, da neučestvujem kod ove debatte.

Ja pripoznajem, da je težko o ovom pitanju govoriti, dočim su neka gospoda već u napred tvrdila, da je u županijah najveća autonomija, da su sedrije stožer županijah, a tko bi se usudio nasrtati na ovaj staroviečni i starodavni inštitut, taj bi nasrtao na neodvisnost županijah, a tim bi napadao na starodavni ustav; nu opet hoću, da u ovom važnom predmetu po svom uvjerenju i po izkustvu, što ga kao odvjetnik na pravnom polju crpih, njekoliko riečih progovorim.

Glavno pitanje je, da se imadu sedrije rekonstituirati; s druge strane se veli, da bi se sudovnost, koja bi sedriam pripadala, ostavila kr. sudbenim stolom.

Ona gospoda, koji vele, da bi se sedrije imale rekonstituirati, navode različita argumenta, a najglavniji je taj, da su sedrije stožer autonomije županijske: ja pako velim, da ona gospoda, koja su za uvedenje sedrije, nisu navela onaj glavni moment, koji bi pri ovom razlaganju slieditи morali, to jest, da nisu na shodnost ni na excellenciju sudovnog stanja pozornost obratila, nego samo kao locus communis o autonomiji županijskoj govorila i tako svaku dalnju debatu skoro nemoguću učinila.

Ja pako u prijašnjih sedrijah kako su do godine 1848. obstojale, taj štit autonomije nevidim, jer se je u županijah sticala administrativna vlast, tamo se gojila i čuvala idea ustavnosti, idea self-gouvernementa; a što se sudbenosti tiče, to županije kao takove nisu u nju imale nikakvi upliv, najmanje pako bila je u sedrijah municipalnih neodvisnost županijah utvrdjena: ja ću dokazati, da županijske oblasti nisu izvršivale sudbenost, a županijski kotari kao izvršujući sudovi bili su neodvisni od ciele županije. Županijske sedrije u civilnom gledu nisu nikada imale sudbenosti, njihova je sudbenost sastajala u revisijah parnicah dominalskih, one su takodjer sudile u parnicah, koje je fiscus podigao proti onom, koji se je gradio plemićem, i u parnicah, koje je onaj proti fiscusu županije podigao, koji htjede da ga priznade za plemića, i to je po prilici bila civilna strana sudbenosti njihove. U kriminalnom gledu imale su sedrije županijske suditi u onih predmetih, koji nisu spadali na bansku ili kralj. stolicu, kao prvu molbu. Ja dakle, kad bi bio za konstituiranje sedrijah, onda bi za njih samo u kriminalnom gledu glasovao, kojim bi se imala sudovnost u kriminalnih poslih predati, jer bi se iste po smislu jurističke doktrine kao surrogat porote uzeti morale, s toga, što bi sudci bili po narodu izabrani, te kao takovi bi imali više manje discretionarnu vlast, po kojoj bi mogli više slieditи svoje moralno osvjedočenje, nego li kakove vazda nedostatne umjetne dokazivne theorije, te tako velim, ja bi glasovao za konstituiranje sedrijah, kano zavod kriminalistični, dok se nebi porote ukorienile. Što se civilne sudbenosti tiče, obzirala su se gospoda na običaj, a na koliko nisu time uspjeli, neznam na koji drugi argument da su se pozvali, ako neuzmem razlog pres. g. velikog župana zagrebačkog.

Presvietli naime gospodin poziva se na to, da treba da bude sudac županijski odvisan od municipija. To je idea, koja se s doktrinom juristike na onom stepenu, kako danas stoji, neslaže, jer svi izobraženi narodi traže, da bude sudac u svom djelokrugu ma od kakve vlasti neodvisan čovjek. Kad dakle nikakvih drugih razlogah za ovaj postulat, za rekonstituiranje sedrijah neima, to bi ovi razlozi možebiti ležali u veličanstvu domašaja sudbenog ili u veličanstvu samog konstituiranja sedrijah. U veličanstvu domašaja sudbenog ležati nemogu, jer kao što velju, djelokrug sedrijah bio je veoma stegnut; te tako morali bi ležati u veličanstvenosti konstituiranja, u samoj ideji. Nu po mojem uvjerenju neleže ni ovdje, jer su sedrije bile sudovno tielo, gdje je podžupan birao prisjednike sudbenog stola po svojoj volji. Referent je bio županijski notar, a svi ostali prisjednici bili su samo votanti. U ovom načinu izbora sudacah leži velika anomalia, što u jednom te istom predmetu danas sudi jedan, sutra drugi sudac, a jedan sam čovjek je onako paragrafaliter referirao, te tako nemogu u ovom konstituiranju te veličanstvenosti da vidim. Po mnienju njeke gospode, naročito g. Thalera, imao bi se sedrijam podieliti djelokrug kr. županijskih sudbenih stolovah, a sudci izborom imenovati, te da tu leži ona glavna ideja u biranju sudacah. Ja moram reći, da nebi ov naputak provisoran bio, ja bi glasovao proti izboru sudbenih činovnikah, nu dočim je ov naputak privremen, nisam glasovao proti izboru sudbenih činovnikah kod kotarskih sudovah, a što se izbora sedrialnih činovnikah tiče, moram se proti tome izjaviti, zato, što se to ni sa duhom vremena, ni sa savršenošću pravosudja neslaže, a kad-no se veli, da je to bivalo po starovječnom običaju, to ja velim, da nas nesmije voditi sama prastarost običaja, već glavno pitanje da je shodnost. Mi vidimo, da su izobraženi narodi, koji nama za ugled služiti moraju, kao Belgija, Francezka, Pruska, Englezka odustali od biranja sudacah, a uz to u Englezkoj sudi u civilnih parbah, ako stranke na to pristanu, porota. Ja dakle u svem tom, što je dosad rečeno, nevidim uznositost ovog inštituta, i moram to iskreno izpoviedati, ma došao upravo i u protuslovje sa javnim mnienjem.

S druge strane pako velim, ako nam je do toga stalo, da sudovnost na onaj veličanstveni stepen stavimo, na kojem stoji kod inih izobraženih narodah, moramo i takov organ imati, koji će tome odgovarati, i koji će i druge garancije pružiti, a ove su, ne berivost sudacah, nego ustmenost i javnost. Ja velim, da se nebojim sudbenog stola, koji imade javno i ustmeno suditi, nego se je više bojati odvisnosti sudacah od municipijah. Ja veoma žalim, da nisam čuo ove garancije napomenuti, a kad sam čuo razlog napomenuti, da moramo imati sedrije s toga, što su u Ugarskoj, nemogu na to pristati, jer one nisu ni tamo željenim plodom urodile, prem njekoja gospoda vele, da u Ugarskoj nije se kroz to metež porodio, te tu moram ja tvrditi, da je upravo tako; jer znamo da su jedni sudci pridržali austrijske zakone, drugi stare ustanove, ti da je od tuda takov metež nastao, da županijski sudovi sa kraljevskimi stolovi, koji su na sasvim drugi način organisirani, u sukob i u moralni upravo rat dolaze. Ja dakle na temelju ovoga velim, da u ideji pristajem uz rekonstituiranje sedrijah po duhu vremena, po duhu jurističke doktrine tako, da se sedriam kao surrogatu porote dade kriminalnost, a za civilnost nemogu glasovati, jer nevidim u njih spasa za sudovnost.

Andrija **Uhernik**. Da je najveće jamstvo čovjeka za sigurnost imetka dobro uredjena sudovnost i sposobnost sudacah, stvar je, koja se tajiti neda. Što je moj g. kolega progovorio, to su načela takova, koja se sigurno uvažiti imadu, osobito kod definitivnog uredjenja sudbenog, koje sada kao takovo u pitanju nestoji, nego samo privremeno.

Ja mislim, da ona gospoda, koja su za uvedenje sedrijah iliti sudbenih stolovah govorili, nisu mislili, da se ovi sudbeni stolovi po duhu vremena i polag sadašnjih potriebah nebi imali preustrojiti.

Digitized by Google

Što se govori o metežu, koj je kroz uvedenje sedrijah u Ugarskoj nastao, mislim, da se mi toga bojati nebi imali, već iz toga uzroka, jer je naše sudbeno stanje sasvim u drugom položaju nego u Ugarskoj, i buduć da smo već prije pristali bili uz privremeno uredjenje sedrijah; zato mora naša briga biti, da se neponove neredi, i da neće povoda biti, tužiti se proti inštitutu sedrijah.

Ja sam čuo od više gg. predgovornikah napomenuti, da sadašnje sedrije u Ugarskoj stoje u njekakvom sukobu sa dosadašnjimi kr. sudbenimi stolovi. To bi zaista žalostno bilo, ako bi se i kod nas kroz uvedenje sedrijah to isto dogodilo; ja mislim, da kad se sedrie uvedu, da ćemo i pronaći liek, kojim će se svim neredom doskočiti.

Što je g. predgovornik rekao, da može sudac samo onda uspjehom djelovati, ako je neodvisan, i nije izboru podvržen, to je istina, nego ja mislim, da smo mi u čisto inom položaju, nego da bi to jedina garancija mogla biti za sudca. Teorija je ova samo u onoj mjeri moguća, da se izvede, gdje je narod sam svoj, gdje neodvisi od drugih protivnih oblastih. Mi, gospodo! nismo sami svoji, mi stojimo najviše pod tudjim uplivom.

Što je g. Lovrić govorio i što je takodjer g. Mačvanski napomenuo, to sam već prije rekao, da se takovom metežu doskočiti može i da se put prirediti ima, da se neredi u korienu preprieče.

Počem je obće mnienje, da bi se privremeno uvele sedrije, i buduć da se nemogu uvesti, kako sada sudovnost i zakoni obstoje, zato treba da se ovo u suglasje dovede. U ostalom sam i ja toga mnienja, da bi se u načelu izreklo uvedenje sedrijah, a da bi se potanje osnovanje njihovo predalo odboru, koj bi sve, što u ovaj posao spada, saboru podnesti imao.

Predsjednik. To je tako važan predmet, da ga moram na sutra odgoditi.

Time bi sjednica zaključena.

Digitized by Google

Sedamdeset i četvrta saborska sjednica 3. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdeset i trećoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne 2. Rujna god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. L. Šrama.

1. Po otvorenoj sjednici bude zapisnik 72. saborske sjednice i sastavak predstavke na Nj. c. kr. apostolsko Veličanstvo u pogledu željezničke postaje pod Susedom čitan, te oboje po slovu sastava odobreno.

2. G. zastupnik Franjo Šagovac polaže zastupničtvo kotara djakovačkog iz razloga zapriečenja po svome zvanju kano professor.

Primiv ovo do znanja, odredit će visoko predsjedničtvo nov izbor.

3. G. zastupniku Aleksandru Fodroci-u, koji poradi veoma prešnih poslovah u Banatu za osamdnevni dopust moli, bude ovaj dopust podieljen.

4. Vjerovnice, i to slob. kotara turopoljskog za gg. Stjepana Pavlekovića i Jurja Ištvanića, kotara osiečkog za g. Miju Antala, i kotara našičkog za g. Stjepana Kuglera ustupljuju se verifikacionalnome odboru.

Svietli ban dostavlja uz posebni dopis spisove, tičuće se ratarstvene učione u Križevcu, te predlaže, da se prileżeća pravila odobre, i dozvoljenje ka kupljenju kuće podieli.

Na predlog g. zastupnika Baltića budu ovi spisovi posebnom odboru ad hoc u osobah gg. zastupnikah Iliaševića, Baltića, Račkog, Vebera, Mrazovića i Uhernika u svrhu dalnjeg izviešćenja predani.

G. ravnatelj pomoćnih uredah kr. namjest. vieća Ivan Rosa predlaže račune o troškovih svietlog bana i račun o troškovih visokog sabora do konca mjeseca srpnja.

Ustupljuje se cenzuralnom pod predsjedom g. podpredsjednika Dragutina baruna Kušlana radećem odboru.

Nakon toga bude na dnevni red, na viećanje naime o privremenom naputku za municipija prodjeno, te tu predlaže g. predsjednik, da bi vis. sabor glede potaknutog prigodom pretresanja 21. §-a prava kandidiranja uz obzir na dosadanje viećanje ovo načelo prihvatio, da bi pravo kandidacije za sve izboru podvržene službe veliki župan sa odborom po glavnoj skupštini imenovanom tako izvršavao, da veliki župan nije vlastan nijednog po odboru predloženog kandidata izključiti, no uz to, da bi velikomu županu pravo pripadalo, kandidatom po odboru predloženim i svoje kandidate dodati.

Dočim bi ovaj predlog po pretežnoj većini primljen bio, predlaže g. predsjednik nadalje, da bi se glede prigovorenog po g. zastupniku Uherniku u 72. sjednici imenovanja začastnih članovah skupštine ono načelo primilo, da neće veliki župani takovih začastnih članovah bez privoljenja skupštine imenovati moći, što bi takodjer znatnom većinom primljeno.

Uslied toga glasi ovaj 21. §. s obzirom na uspjeh viećanja 71. saborske sjednice, kao što sliedi:

„§. 21. U municipijah podvržena su izboru samo ona službena mjesta, koja mu bijahu podvržena do god. 1848., te pod ovima dolaze kod županijah mjesta obijuh podžupanah, velikih i kotarskih sudacah, pristavah ili jurasorah, bilježnikah, odvjetnikah, eksaktorah, mjernikah, arkivarah, liečnikah i blagajnikah, a ostale častnike imenuje sam veliki župan. Izbor obavlja se onim načinom, kojim se po zakonu ili zakonitom običaju obavljaše do g. 1848., te pravo kandidacije za sve izboru podvržene službe izvršuje veliki župan sa pridruženim si po glavnoj skupštini odabranim odborom tako, da nije veliki župan vlastan nijednoga po odboru predloženoga kandidata izključiti, nu da mu pripada pravo, kandidatom odbora dodavati i svoje kandidate. Začastnih članovah županije neće veliki župan bez privoljenja skupštine imenovati moći.“

Tad predlaže g. zastupnik Balog, da se u sutrašnjoj sjednici Nj. ckr. apoštolskom Veličanstvu podnieti imajuća adresa pročita i pod tisak dade, a ujedno i odbor za izradjenje predstavke glede po ovom saboru prisvojene molbe krajiških zastupnikah o ukinutju krajine odabere.

Predlog ovaj bude mnogobrojnom većinom prihvaćen.

G. Izvjestitelj Vončina čita sada 22. o nastavšoj na dan prvog izbora izpražnjenosti svih izboru podvrženih službah glaseći paragraf, koji se kano privremeno samo obstojavša i jur minula uredba izpušta.

§. 23. Ostaje po slogu redakcije, te glasi ovako:

„§. 23. Pravo izbiranja činovnikah u županiji i u slobodnom kotaru turopoljskom ima svaki, koji u njih ima pravo glasovanja.“

§§. 24. 26. i 28. naputka pretresati će se onda, kad

*

Digitized by Google

će izazlani u 71. saborskoj sjednici odbor za izradjenje osnove o zastupu i osobnom pravu glasovanja u skupštinah sl. i kr. gradovah, slob. kotarah i povl. trgovištah svoje djelo podnieti.

§§. 25. i 27. budu po predlogu odbora u sliedećem slogu primljeni, te glase ovako:

„§. 25. Način izabiranja činovnikah u občinah seoskih odredit će kod ustrojivanja njihova županije same.“

„§. 27. U nijednom municipiju nemože biti izabran ili imenovan za činovnika administrativnoga nitko, ako neima sposobnostih za onu službu, za koju hoće da bude izabran ili imenovan.“

Zatim čita g. izvjestitelj poglavje VI. o vlastih sudbenih, navlastito 29. §., koji po predlogu administrativnog odbora tamo glasi, da će sudbenost u prvoj molbi mjestni sudovi municipijah, zatim županijski sudci, kr. sudbeni, u svakoj županiji namjestiti se imajući stolovi i urbarski sudovi izvršavati, te tu metnu g. zastupnik Živković posebnu na vis. sabor glaseću, i opetno umještenje starodavnih županijskih sudbenih stolovah (sedrijah) za predmet imajuću predstavku županije sriemske na stol visoke kuće, podupirući ovu predstavku naposebnim govorom.

Dočim bi ovaj predlog sa više stranah, naročito iz obzira municipalne autonomije, poduprt bio, izjavi se tečajem debate više govornikah proti jednostavnom rekonstituiranju sedrijah, i za obstojanje kr. sudbenih stolovah, te dočim se tako razprava nebi dovršila bila, odgodi poglaviti g. predsjednik u ½2 sata poslie podne nastavljenje na sutrašnju sjednicu.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

L. Šram, v. r.
bilježnik.

Lavoslav **Šram**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Robert **Zlatarović**. Čita podneske na sabor prispjevše (Vidi zapisnik.)

Antun **Stojanović**. Po visokom saboru izabrani odbor za izradjenje adresse dovršio je svoj posao, i uzimam si čast ovdje ju pročitati. (Čita; vidi u „sab. spisih.“)

Polag istoga zaključka takodjer, evo dopisa na ugarski sabor, kojim mu se javlja zaključak ovoga sabora o odnošenju trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj.

Čita (vidi u „saborskih spisih.“)

Robert **Zlatarović**. Dosljedno zaključku saborskom predlažem, da se ova adressa štampa i med članove razdieli. Medjutim će možebiti stići odgovor na predstavku radi odpusta krajiških zastupnikah, te će se onda moći dan opredieliti za pretres.

Mirko **Šandor**. Zahvaćam besjedu, da obratim pozornost visoke kuće na dogodjaj peštanski od 22. kolovoza, koga svaki ustavan čovjek tronutim srdcem dočuo jest. Mene borme glas o njemu dirnuo po prilici onako, kao smrtno zvono smrt najboljeg prijatelja navješćujuće.

Mislim time zlosretni i zlokobni razpust sabora posestrime kraljevine Ugarske, prije obavljena čina krunisanja, prije nego li nastavi svoje zakonodavno, prije nego li dovrši upravno djelovanje zakonskimi članci naznačeno.

Na koliko se ja sjećam, stoji taj razpust sabora ugarskoga, ponajviše radi preduzeća čina krunisanja po Nj. kr. Veličanstvu sazvanoga — prije obavljenog čina krunisanja, koje se kao što je poznato najduže nakon 6 mjesecih od roka izpražnjenog prestolja zakonito preduzeti imade, osamljen i bez traga u saborskoj dogodovštini i postaje svakako početnikom nove — dvojim da sretne — periode u poviestnici dvijuh kraljevinah, naime nastava sisteme posljednjih 12 godinah, koje bi jedva ikoji državnik nazorom ili izgledom dobro i razborno upravljane države proglasio — godinah, što no su najveće blago u državi — povjerenje u vladu, — upropastile. Jednoglasni uzklik začudjenja i jauk boli ukupne Ugarske prati taj razpust, i provaliv prostrane ravnine, bregove i rieke živahno se odzivlje u svakom ustavnom srdcu naše domovine.

A pitam ja gospodo! odkuda taj prehitreni razpust? Što mu je povod — što li izpričivajući motiv? Da li je Ugarska i njezin sabor na revolucionarno polje stupio, da li kraljeva prava povriedio? Nije! Neima povoda, neima izpričivajuća motiva i uprav time postaje uživotvoreni razpust nezakonit, da nekažem strašan, užasan! Nasilje upisà u grieh Ugarskoj, što nehtjede da pristane nastavi birokratičkoga absolutisma, maskirana i zaodjevena krpami centralističkoga konstitucionalisma, već da muževno i postojano iskaše restitutionem in integrum; faktična moć uze za grieh, što je branio sabor svoje narodne, nepovredive svetinje, naime svoj prastari ustav, svoja temeljna, nebrojenimi prisegami krunjenih vladarah zajamčena i posvećena državna prava — sankciju pragmatičku, jednom te istom mjerom kralja i narod obvezujuću. Dionicima ovih griehah ste se i vi, gospodo zastupnici, uz priznanje ciele domovine i slobodoumne Evrope učinili, braneći kako valja svoje starine! Griehom bude konačno, što se Ugarska nehtjede odreći zakonah god. 1848., zakonah u sporazumljenju vladara i sabora, dakle obih zakonotvornih faktorah, stvorenih, kraljevskom riečju i podpisom Nj. kr. apošt. Veličanstva krunjena kralja, blagoga i dobroga Ferdinanda V. potvrdjenih.

Neprizmajem ja time, visoka kućo! upitne zakone od godine 1848., primietivši to naročito, za da nebudem krivo razumljen i shvaćen, nu ako i napomenuti zakonski članci za nami i u nijednom odnošaju obvezne moći neimaju, jer po nas nepripoznani, neproglašeni, riečju i mačem protuslovljeni, to ipak svakako vežu, što se tajiti nemože, nasljednike prestolja ugarskoga i narod ugarski, niti se oktroiranjem ukloniti, ignorirati ili pogubnom onom u ustavnom sustavu dosele nečuvenom izjavom, da kraljevski nasljednik nije dužan čine predhodnikah svojih uvažiti, oboriti nemogu! Veleštovana gospodo zastupnici! Ova theorija u svojoj dosljednosti izvedena pobija cielo javno državno pravo; a protegnite istu na osobno pravo, to ste i cielo osobno pravo, sve osobne sveze prekinuli, strmoglavili i anarhiji put prokrčili! Zakoni dakle godine 1848. polag moga slaboga mnienja glede Ugarske dotle pravno obstoje, dokle njih isti faktori, koji njih u život dovedoše, naime kralj i narod sporazumno nepromiene. Bilateralni ugovori se samo privoljenjem dotičnikah promieniti, ili uništiti mogu, jer kad njih samo jedan od ugovorenikah protiugovorno potare, to postaje drugi vlastan protivnika goniti párnicom ad implementum contractus. Ovaj axiom osobnog prava proteže se i na državno pravo, i zlo po onu ustavnu državu, gdje se samo od podanikah sliepo obdržavanje zakonah traži, vlada pako, držeći, da stoji nad zakonom, isti zakon bezobzirno gazi i vriedja. Zakon valja da se odozgor i odozdola jednako štuje i drži.

Prosborih pako o tom turobnom predmetu zato, što mnijem: da razpust sabora ugarske kraljevine dira neposredno i posredno u prava i zakone naše, na koliko se naime osnivaju na istovjetne temeljne točke, koje nabrajati suvišno bi

Digitized by Google

bilo, a ove su upitnim razpustom bezmilice, neustavno, da nasilno pogažena i oborena.

Neka mi blagoizvoli visoka kuća dopustiti, da ovo svoje mnienje obrazložim. Neposredno se tiče ovih kraljevinah činom krunisanja, polag starodavnoga običaja, a i najnovijim zaključkom ovog sabora od 13. srpnja skupno i zajednički se obaviti imajućeg. Razpustom ugarskoga zakonodavnoga tiela jest isto krunisanje odgodjeno, time pako ustavno naše pravo povriedjeno, jer i kralj dalmatinsko-hrvatsko-slavonski držan je u roku od 6 mjesecih nakon pristupka na prestolj se kruniti. Dočim pako sabor ugarski neroči, krunitba se preduzeti neće moći.

Posredno se pako nas tiče, što razpustom sabora ugarskoga mogućnost dogovaranja glede nastaviti se imajuće sveze ili sdruženja s Ugarskom, načelno po visokoj kući primita, osujetena, odgodjena i prepriečena jest, time pako ne samo želja većine ovoga tiela, već i isti diplom od 20. listopada, na kojem se kraljevski dopis i predlozi od 20. velj. osnivaju, kojim se ovaj sabor na razpravljanje ovog pitanja upućuje, povriedjen jest.

Ova dva nazora me prinukahu rieč prihvatiti, a nemogu mukom mimoići, da uz ovakav postupak, kojim se u susjednoj isti ustav prigrljujućoj državi, javno pravo, ustavnost i zakonitost, toli neobzirno na zakon i ustav vriedja, gazi i uništuje, mi blažji, pravedniji i ustavniji postupak žalibože jedva očekivati možemo. Veoma se bojim, da u neustavnom razpustu susjednoga sabora sakrivena leži najbliža budućnost naša, da je imago sortis nostrae.

Visoka kućo! mi štujemo i borimo se za načelo, za sveto načelo narodne ravnopravnosti, uz koje jedino i uz federalizam poliglotna država, kao što je Austrija i Ugarska, procvasti može. Vodjeni ovim načelom stavismo na naš barjak solidarnost interessah svijuh narodnostih i to sasvim dosljedno, mudro i predvidno. Da se toga načela postojano i nadalje držimo, nukaju nas najnoviji prizori toli bečki koli i peštanski, a osobito ovi posljednji, jer ugarski sabor zahtjevom inoplemenih nemagjarskih narodnostih nimalo zadovoljio nije; nu ovome načelu solidarnosti interessah narodnostih, da budemo posve dosljedni, treba da dodamo i na naš barjak upišemo i solidarnost ustavnih interessah! Ovi interessi su, kao što opetovano rekoh, povriedjeni, i sada valja ona rieč: Jedan za sve, svi za jednoga!

Zaglavljujući predlažem:

1. Neka izvoli visoka kuća, jer drugo učiniti nemože, u zapisniku saborskom svoj prosvjed i sažaljenje nad neustavnim razpustom sabora ugarskoga izraziti.

2. Nj. kr. Veličanstvo apoštolskoga kralja u podaničkoj vjernosti sniženo umoliti: Neka blagoizvoli neustavni postupak svoje vlade time ponješto ublažiti, da se sabor ugarski najduže za tri mjeseca, kao što zakon zahtieva, opet sazove.

Svejedno jest, da li se to čini posebnom predstavkom, ili pako spoji s adressom.

A na to nas uprav nukati mora čin od 22. kolovoza.

Eugen **Kvaternik**. Prije nego bi se o predlogu g. predgovornika viećati moglo, usudjujem se pozornost vis. kuće obratiti na moj u 68. sjednici učinjeni predlog, kojega je vis. kuća već primila i odlučila, da će se, čim se adressa pročita, riešiti. S toga pozivljem vis. kuću, neka prije riešenja ovog predloga moj predlog riešiti izvoli.

Jovan **Živković**. Što se tiče predloga g. predgovornika, to je odlučeno, da će se onda riešiti, kad adressa dodje u debatu. Buduć da je predlog g. Šandora na istih nazorih osnovan, samo je malo ublaženiji, što nezahtieva protest nego sažaljenje. Mislim, da je najshodnije, da i ovaj predlog u pretres uzmemo, kad će se adressa pretresivati; onda ćemo naći priliku, da pozovemo vladu, da na novo sazove ugarski sabor. Dakle mislim, da se oba predloga spoje, i prilikom viećanja o adressi u pretres uzmu.

(Primamo.)

Eugen **Kvaternik**. Ja zaključujem moj govor, te predlog moj time opozivljem.

Antun **Stojanović**. Moram g. Kvaternika pozornim učiniti, da je vis. kuća njegov predlog već usvojila, da dakle nemа pravo opozvati ga. Kod debate može ga modificirati, ali opozvati ne.

Dragojlo **Kušlan**. Mislim, da se s dostojanstvom ove kuće nebi slagalo, kad bi mi ovakov predlog, koj se na obranu našega ustava odnosi i koj o povrati istoga govori, hladnokrvno primili i nebi ga uvažili. Ako ništa drugo, možemo naše sažaljenje izraziti nad nezakonitim činom, što se dogodio, jer: hodie tibi cras mihi; što se Magjarom dogodilo, može se i nam. A nam je dužnost pokazati solidarnost, na koju nas upućuje 800godišnji savez i zajednički interessi i prava.

S toga bi ja predložio, da se uslied predloga g. Šandora sažaljenje u zapisnik stavi i da se u adressi napomene, da smo i mi kroz ovaj čin uvriedjeni u naših pravah.

Nadalje bi predložio, da se Nj. Veličanstvu podnese predstavka, u kojoj molimo, da se ugarski sabor čim prije opet sazove, jer nam je razpustom istoga prilika oduzeta, da se sa Ugarskom glede naših odnošajah u dogovor stavimo, i jer drugačije naš zaključak o tom kao jednostrano stvoreni, neće imati nikakve valjanosti. Zato ponavljam predlog taj u interessu dostojanstva vis. kuće, kao i slobode i solidarnosti.

Mihajlo **Polit**. Mislim, da se mi upuštamo u debatu o adressi; a zaključeno je, da se prije štampa i zatim u pretres uzme. Ako ćemo tako počinjati, neće biti nikakvog reda. Neka se prije štampa, a poslje nek se debata otvori. Zato mislim, da predjemo na dnevni red.

(Dnevni red.)

Kuća predje na dnevni red, t. j. nastavi debatu o privremenom uredjenju municipijah.

Mirko **Šandor**. Ja ću se trsiti koliko moguće u upitnom predmetu glede sudbenih stolovah biti čim kračiji, tim većma, što smatram, da je isti predmet iz ustavnog gledišta predstavkom županije sriemske posve izcrpljen. Moja deviza jest: restitutio in integrum, t. j. ja želim podpuni i neokrnjeni povrat ustava bez najmanjega uštrba. Odkad smo imali nesreću ustav izgubiti, molim se svaki dan za povrat ustava, a nije to samo moja molitva, nego miliun dušah moli to isto.

Pitanje o povratu sudbenih stolovah podupirale su sve županije i sva municipija. Ja nedokučujem, kako bi se tko u načelu istom predlogu protiviti mogao. Ja se toliko držim povrata ustava, da bi si za protivno saviesti držao, da se namješćenje ma i jednog pandura izpusti, a ne, da odustanem još i od predloga o uvedenju žup. sudbenih stolovah. I ako bi me što s ovog puta zavesti moglo, to bi bili nazori po g. Šramu i g. Mrazoviću umno i izvrstno izvedeni.

Nu ja smatram, da svi nazori g. Šrama i g. Mrazovića protežu se više na unutrašnje ustrojenje sudovah i da se tamo imaju upotriebiti, jer djelokrug sudbenih stolovah i isti zakoni drugi moraju biti danas, nego što su bili dosad. Na-

Digitized by Google

čelo ništa nemienja, i u načelu možemo prihvatiti predlog o povrati i umješćenju žup. sudbenih stolovah, a ustroj istih spada na onu dobu, kad će se o pravosudnom operatu viećati.

Što je g. Šram naveo o izboru sudacah, na to se mnogo dade prigovoriti. Ima mnogo momentah, koji pro i contra govore. Tomu izbjeći najbolje je, da se pravo izbora obezbiedi, da se potvrdi izbor, i da se biraju za cieli život.

Kao što se posve slažem sa nazori g. Šrama i g. Mrazovića, što se juridičke doktrine tiče, nemogu se slagati sa nazori g. Ćepulića. Ove smatram ja za pogubne i ustav uništujuće. G. Ćepulić je u svojem govoru upotriebio jedan izraz, naime, da se bečka gospoda strogo drže onoga, što su dali; neznam, da li je to hotio upotriebiti kao dokaz, ili samo kao puko tvrdjenje. Ako je to htio upotriebiti kao dokaz, moram mu odgovoriti, da sila i nepravda nikada pravdom postati neće. Za mene je najveća moć ustav, i privrženost me nuka, da sva ona prava tražim, što su sa ustavom skopčana, a s toga puta mene nemože sklonuti volja nikakve bečke gospode, jer ja na pravnom temelju stojim, kad tražim povrat ustava.

G. Lovriću, koj je iz toga, što mi želimo uvesti sudbene stolove, izvesti htio, da će se time veresija sgubiti, moram odgovoriti: akoprem nisam učio trgovačke znanosti, ipak nikakav savez u tom nenalazim, da li obstoje Landesgerichte ili k. k. Komitatsgerichte ili ustavni sudbeni stolovi, da će se time veresija rušiti. Njemačke pokrajine imadu Landesgerichte, a ja pitam g. Lovrića, imadu li zato veći kredit nego ostale. Ja bi mu još više kazao, da je Hrvatska imala prije veći kredit, nego sada, kad „Grundbuch“ imamo. Što je dakle veresiju potrlo? Neizvjestnost, a ništa drugo.

Odvjetujem dakle, da se neodvlačno upeljaju žup. sudbeni stolovi.

Eugen **Kvaternik.** Ja nisam naumio o ovom predmetu progovoriti; nu čuvši različita mnienja gg. predgovornikah mogao sam se uvjeriti o velikoj važnosti ovoga pitanja, koje zasieca u sreću i budućnost naroda našega. Pa da i ovaj naš provisorissimum, o kojem smo već toliko viećali, na papiru ostane, ipak sam uvjeren, da će koristiti bar toliko, da kad ćemo posao definitivno riešiti, da ćemo imati više gotovog materiala.

Jučer smo čuli, kako su gg. predgovornici svoje nazore u ovom obziru liepo razvili; neka dakle vis. kuća dozvoli, da i ja svoje mnienje razložim.

Kao što u politici, isto tako i u ostalih gradjanskih strukah narodnog života nisam prijatelj onih nazorah, koji gode uhu ili srdcu, nego onih, koji su osnovani na zdravom razumu i koji imadu za svrhu sreću i blagostanje naroda.

Iz ovog nazora usudjujem se pozornost vis. sabora na jednu okolnost obratiti, po kojoj po mojem slabom mnienju mogle bi se i ustavne institucije duhu vremena prilagoditi, kao takodjer iste ove inštitucije i za buduće obezbiediti.

Iz kasno sastavljenog predloga g. Živkovića razvila su se ovdje dva načelna mnienja.

Jedno u tom sastoji, da se na širjem temelju stare sedrije županijske opet u život uvedu i da se uslied toga županijski sudbeni stolovi imadu povjeriti narodu, t. j. da se sudbena lica tih županijskih sudbenih stolovah kao i prije god. 1848. po županijskih skupštinah biraju.

Drugo načelno mnienje jest ono, da gledamo na razne i veoma važne razloge, koje je osobito g. Mrazović liepo razvio, da bi se pravo naimenovanja kralju pridržalo.

Ona gospoda zastupnici, koji su za načelo glasovali, da se pravo izbora narodu pridrži, izjavila su opet dva različita mnienja. Jedni su za to, da se odmah već u ovom provizoriumu sedrije natrag uvedu i da se izbor po skupštinah županijskih ima obavljati. Drugi su mnienja, koje je g. Mačvanski razvio, da bi se u načelu pravo narodnog izbora odobrilo, ali da se cieli ovaj predmet povjeri odboru, koj je u ovoj visokoj kući za sudbene poslove već izabran.

Kad je meni birati med ovimi mnienji, kao prijatelj slobode naroda i kao prijatelj uticanja naroda u javnost, izražujem se za načelo one gospode, koja glasuju za pravo narodnog izbora. Nu ako kažem, da sam za pravo narodnog izbora i ako se u tom slažem, nemogu se ipak s ovom gospodom u formi slagati. Razlozi bo navedeni po g. Mrazoviću, koji glasuju proti pravu izbora po narodu u županijskih skupštinah, jesu tako važni, da me groza hvata, da bi takove činovnike imala birati masa; jer bi takovi izbori izvrgavali naše pravosudje porugi svieta.

Ali ako sam i proti izboru ovih činovnikah putem županijskih skupštinah, opet nemogu biti proti svakom izboru narodnom, nego želim, da se takovi sredstvom narodnih zastupnikah na saboru izvršuju.

S toga se usudjujem vis. kući predložiti jedan novi nazor, kojega bi se usudio ovdje razviti i kojega neka bi vis. kuća izvolila u načelu ovako shvatiti: činovnike sudačke kod žup. sudbenih stolovah trojedne kraljevine izabire sabor istih kraljevinah.

Ja se neću ovdje upuštati u ono jato prigovorah, koji se mogu podići proti izborom putem županijskih skupštinah. Ja mislim, da je vrieme prošlo, da se za nazori povlačimo. koji na staro udaraju, ni nepazeći, jeda li ovi sadašnjoj obćoj civilizaciji odgovaraju ili ne. Nu nemogu mimoići razlog, što ga je g. Lovrić naveo, da s pomanjkanja veresije trgovina mnogo trpi; to je sveta istina, da se trgovačka veresija osniva na ugovorih, koji za slučaj nužde moradu biti štićeni valjanimi zakoni i sudovnošću.

Onomu, koji se iole bavi s trgovačkom politikom, poznato je, da svi narodi Magjarom spočituju, da je njihova trgovina i veresija zapela radi zlog stanja sudovah; jer gdje neima kredita nastane nepovjerenje, gdje vlada nepovjerenje. ondje vlada narodno preziranje i siromaštvo.

Naša je dakle zadaća o tom nastojati, kako da spojimo ustavnost našu sa duhom vremena, zahtjevom vieka i napredujućom juristikom. Zato je neoprovrziva istina, da je čovjeku, koj je podvržen nuždam, biće njegovo sloboda i da teži za savršenošću. Ako to stoji o pojedinom čovjeku, stoji glede čitavog naroda i države. Dužnost je dakle države, da ovo načelo čovječanstva okolnostim svojim vazda prilagodi; dužnost dakle je i naša, da ustav naš nuždam vieka, sveobćeg napredka i slobodi prilagodimo.

Zato, gospodo, ako nas zdrav razum savjetuje, da iz prava narodnog izbora činovnikah kod žup. sudbenih stolah pogubnost proizticе, to je onda naša dužnost pomisliti, kako da ovo pravo izvršimo. Ja mislim, da drugačije ne, nego ako ovo pravo prenesemo na najsavršenije tielo, gdje one mahne, koje se županijskim skupštinam predbacuju, nemogu nastati. A ovo tielo je sabor. Na saboru stica se cviet naroda, želje naroda i težnje naroda.

S toga razloga usudjujem se moj predlog spravljeni u članak ovako predložiti: činovnike više od tajnika, izabira sabor ove kraljevine i to u tajnoj sjednici, sve ostale pako niže tajnika imenuje uz natječaj sam preuzv. g. ban.

Ako bi visoka kuća moj predlog uvažiti izvolila, bar u

Digitized by Google

načelu, mislim, da bi spasila naše pravo i da bi tako najbolje odgovorili zahtjevom vieka. Ako pako moj predlog vis. kuća nebi hotjela primiti, tada se moram izraziti za mnienje g. Mrazovića.

Jovan **Živković**. Ja sam imao priliku jučer izkusiti, da sa poslovnikom nismo bili zadovoljni, jer smo dva sata viećali o predmetu, koj nije bio na dnevnom redu.

Visoki sabore! naša sriemska županija napisala je pet tabakah o predlogu, koj se tiče uvedenja sedrijah; ali u dotičnoj predstavki nenalazi se ništa o onom, o čem su jučer gospoda n. z. govorili. Na koliko sam ja shvatio sadržaj ove predstavke, tamo se ovo načelno pitanje izražava: postoji li autonomija županijah tako u političkoj kao i u juridičkoj struki? Sve drugo nespada na ovo pitanje.

Na ono što je g. Očić kazao, da je protuslovje, da se ustavni činovnik drži zakonah neustavnih, odgovaram, da u toj argumentaciji neleži nikakva konsekvencija, počem bi on imao uzeti u smotrenije naš djelokrug: da ono što imamo nedamo, i da napred idemo. Prije svega pako najveću inkonsekvenciju nalazi g. Očić u tom, kako može jedan činovnik po narodu izabran sudjelovati s jednim istim činovnikom, koj je na drugu prisegu obvezan. Zatim prigovara nam, da su pojmovi ustavnosti poremećeni, pak zahtieva, da ustavni činovnik, koj neima ustavnog zakona, služiti nemože. Ja velim, da bi po tom umovanju dosljedno bilo, da se naša municipija razpuste. To bi bila konsekvencija tih razlogah.

Gospodo! ja na to obraćam vnimanije onih, koji tvrde, da županijam samouprava juridička i politička prinadleži po zakonima do god. 1848., a oni koji su drugog mnienja, neka dokažu, da županije neimaju pravo samouprave juridičke. Ako pako imadu, onda treba da se izjavimo za njihovu podpunu sudovnu i političnu autonomiju i da sve odstranimo, što tomu na putu stoji. Zato će gg. pravoslovci, koji su pozvani kao djelujući faktor kod sudovnog preustrojstva naše domovine, svojom vještinom izčistiti prepone, koje uvedenju sedrijam prieče. A to ćemo mislim lahko postići, ako uvažimo sve razloge, koji za i proti govore.

Ako je sriemska županija samosudstvo zahtievala, to nije htjela, da se stare sedrije uvedu, niti je htjela, da se austrijski zakoni naprečac odstrane, nego njezin predlog, kojega ja imam čast vis. saboru predložiti, ide onamo, da vis. sabor izjavi, da samosudstvo spada u autonomiju municipijah kao politička struka. Zato da se svi kr. sudbeni stolovi, koji autonomiji municipijah neodgovaraju, imaju ukinuti i dalje neuvadjati, i da se sedrije imaju kao prvi stepen sudovnosti uvesti, a kakvi će im biti odnošaj prema višjim oblastim sudovnim, to će opredieliti odbor ad hoc, koj će i ono uvažiti, što je g. Mrazović govorio o organizmu sudovnom t. j. jurisdikcionsnorm. Mi ćemo viditi, da se to izvesti dade; ali to je zadaća odbora i onih vještakah, kojim će se stvar za razsudjivanje preporučiti. Ako su mogli Magjari stare zakone promieniti, pak nješta trećega izvesti, što mi želimo, baš u interessu onom, što je g. Lovrić kazao, t. j. u interessu trgovine, valjda će nama lakše biti izvesti organizam za municipalnu sudovnost županijah, ako odstranimo sve, što neodgovara današnjem napredku juristike i pridržimo što valja iz starih zakonah. Zato da se načelo izreče: da se ima uzpostaviti autonomija municipalna i samosudstvo županijah; a što se tiče nutrnjeg organizma samih sedrijah, da odbor ad hoc o tom svoje izviešće podnese.

Petar **Horvat**. Neda se tajiti, da su županije sa ustavnom autonomijom glavni faktor našega ustava. Ova autonomija nemože se misliti bez sudbenosti, kako je to g. Živković razborito dokazao; i čudim se, da ima u ovoj visokoj kući članovah, koji tamo teže, da se djelokrug zakoniti županijam uzkrati, dočim i bečka vlada tamo teži, dobro znajuća, da je ona time glavni temelj ustavnosti srušila, pa ćemo onda opet doživiti vremena, gdje će procvasti Bachova sistema i težnje centralističke.

Tko će tvrditi, da je bečka vlada sada druga nego centralistička? Tko bi to tvrdio, priznao bi, da nezna, što biva u Beču, što u našoj domovini. Kad tko šta postići namjerava, služi se sredstvi, koja su mu pri ruki, a čim više sriedstvah ima, tim je sigurniji uspjeh. Pitam ja, kakova sredstva ima vlada, da postigne svoje centralističke absolutističke težnje? Odgovor je lak. Vladi na uslugu stoje svi organi, koji i prije: dikasterium u Beču, namjestničtvo, banska stolica, zatim sve neustavne inštitucije sa onim jatom beamterah i beamterićah, žandarmerija, financija i surova sila od 600,000 bajonetah.

Narodu nasuprot služe za obranu ustavnosti ova sredstva: sabor, kojega vlada svaki dan razpustiti može, ustavne županije, kojih djelokrug sniženje do nule, zakoni i neoboriva prava, za koje bečka vlada nemari.

Uzporedimo li sredstva vlade i ona, koja nam služe za obranu ustavnosti, to nam se nehotice pitanje radja, da li je probitačno u ovaj par išta od narodnog prava popustiti, da tim veći upliv zadobije vlada; da li u interesu naroda stoji, da sudbeni stolovi budu odvisni od bečke vlade, dočim bi morali odvisni biti od županijah, — da čim više činovnikah imenuje bečka vlada u našoj domovini? jer će ona kroz to tim veći upliv imati. Stavimo županijske sudove, kako sada obstoje, odvisne od bečke vlade, to smo onda sami podmetnuli onaj otrov, koj će životnu snagu županijah prije ili poslie posve razvrgnuti. Priznajmo sada, da se sudbenost, koja spada sada u djelokrug kr. županijskih sudovah, nemože povjeriti sudcem, koji su izboru podvrženi, te smo onda priznali načelo, da se županijski sudci kao ustavni činovnici uzdržati nemogu, pa ćemo doživiti, da će se ustrojiti „Bezirksgerichti“ a onda je gotova Bachova sistema.

Ovi razlozi, koje sam ovdje kratko naveo, nukaju me, da svoj glas dam za uvedenje sedrijah u načelu, za koje bi se imali birati, makar do života, ali svakako sposobni činovnici.

Da se to sve sutra odmah uvesti nemože, to je naravski, nego je zato imenovan odbor ad hoc, koj će način uvedenja sedrijah naznačiti.

Predlogu g. Živkovića pridajem još i to, da ako bi se sabor prije razpustio, nego bi se mogao zaključak stvoriti, neka se u ovom slučaju sada za onda izreče, da svaka županija i veći gradovi po dva zastupnika, a manji gradovi po jednog zastupnika pošalju na konferenciju, koja bi se imala pod predsjedom podbana sastati, nalik onoj u Ugarskoj pod predsjedom Judicis Curiae Regiae, po kojoj bi imale sedrije kod nas u život stupiti.

Sada ću samo još njekojoj gospodi predgovornikom nješto prigovoriti.

G. Ćepulić tvrdio je, da se sedrije uvesti nemogu, jer neimadu onih faktorah, da bi mogle zadovoljiti potrebočam vremena. Ja velim, da će se i za to sabor pobrinuti, te da će se imenovati takovo osoblje, koje je poslovom doraslo. Kaže g. Ćepulić dalje, da bi se morali sudovi rudarski, trgovački i mjenbeni posebustrojiti, jer svi ovi poslovi nisu bili skopčani sa prijašnjimi sedrijami, te da bi to onda više

*

Digitized by Google

troškovah stajalo nego što sada. Ja sam se o tom već izrazio, da se odmah danas sve to nemože izraditi, nego samo da se u načelu izreče uvedenje sedrijah. Kad se bude ova stvar u pretres uzimala, osvjedočen sam, da će se obzir uzeti i na potrebe i štedjenje troškovah.

G. Lovrić je tvrdio, da je u Ugarskoj, što su sedrije uvedene, nastao metež, da je propala trgovina, da inostrani trgovci uztežu svoj kredit. Žao mi je, što g. Lovrić puha u onaj rog, u koj bečke centralističke novine, koje, dočim hvale toliko hvaljeni Bachov sistem, usuprot opisuju na svaki mogući način zločesti stališ sudovah u Ugarskoj, dočim nas putnici uvjeravaju, da tamo obrt, trgovina i promet mnogo više cvatu, nego li kod nas. Možebiti, da koj inostrani trgovac uzkraćuje kredita domaćim trgovcem, ali to se neima pripisati taj metež uvedenju sedrijah, nego poznatoj neizvjestnosti i dualizmu med bečkom vladom i ugarskimi narodi; dočim bečka vlada taji zakone od godine 1848., narod ugarski nepriznaje diplome od 20. listopada i patenta od 26. veljače.

G. Mrazović se brine za dva važna politička prestupka: nota infidelitatis i crimen laesae Majestatis, pak pita, kud bi nadležnost ovih pol. prestupakah spadala, budući da su oni prije spadali pred kr. stol, a s uvedenjem starih sedrijah nebi bilo sudovnosti za nje. Ja mislim, da to nije toliko briga nas zastupnike, koliko vlade, da to povjeri svojim organom.

Nadalje tvrdi g. Mrazović, da se nije gledalo kod izborah toliko na sposobnost, koli na druge obzire. Ja znam puno primierah, da se kod prijašnjega imenovanja nije gledalo na sposobnost, nego na zasluge, koje su si naši zemljaci stekli germanizacijom itd., pače i opisivanjem svojih zemljakah. Glede sposobnosti ima veće garancije, ako izabire narod, nego bečka vlada, koja bi opet na takove ljude obzir uzimala, koje sam sada opisao. G. Mrazović nadalje kaže, da se mnogi tuže, odkad su županijski kotarski sudovi u životu. Ja velim, da je to baš dokaz, da je skrajnja nužda, da se sudbenost sasvim županijam povjeri, ili da prestanu.

G. Šram kaže, da sedrije sa aut. žup. nisu u savezu, da sudac treba da bude neodvisan i da su sedrije surrogat za porote. Ja neželim, da budu sudci više odvisni od županije, nego sada od vlade, nego želim, da budu organi naroda. Sudci su sada odvisni od vlade, jer su sudbeni stolovi sada organi vlade, a što se saviesti tiče, to su sami sebi odgovorni. Isto tako sudim, da oni neće odvisit od županije, nego samo na toliko, na koliko ima županija njihovo zvanje nadzirati i na koliko su ustavni organi naroda, ne pako vlade.

U ostalom meni se to tako vidi, kao da bi tko opisao kesten, pa bi opisao samo lupinu, a ne i sladko zrno, te bi tako mogao koga zavesti, da cieli kesten zabaci. Ako se borimo za ustavne sedrije, to se neborimo za zloporabe, koje su prije god. 1848. bile, nego za ono načelo, da u županiji nemože nitko nikakvu vlast ovršivati, osim koj je odvisan od županije, jer bez toga ja nemogu misliti autonomiju županijah. G. Šram navadja, da su izobraženi ustavni narodi odustali od biranja sudacah; to je istina, ali je i to istina, da isti narodi imadu garancije slobode u odgovornosti vlade, dočim mi toga neimamo. Nam su dakle temelj samo županije. Zato valja da ništa iz rukuh nedamo, dok što boljeg nedobijemo. Kad bi mi imali odgovornu vladu, ja bi možebiti za g. Šrama glasovao, ali za sada podupirem predlog gosp. Živkovića.

Jovan **Nović**. Premda je predmet našega viećanja tako važan, da pozornost našu u punoj mjeri zaslužuje, dočim je već jučer i danas toliko viećano, držim, da su svi razlozi kroz gg. predgovornike navedeni u toj stvari izcrpljeni, da mi ništa nepreostaje, nego vis. kuću umoliti, da načelo izjasni, jesu li ustavne sedrije za autonomiju županijah nuždne ili ne. Ja držim da su nuždne, i to tako nuždne, da autonomiju županijah bez sudbenih stolovah niti pojmiti nemožemo. Zato molim, ako bi se to načelo izreklo, da bi vis. kuća sedrije u onih županijah, gdje već obstoje, kao stalne priznala i takodjer druge županije u istom smislu pozvala, da bi i one sedrije ustrojile i vis. kući svoj operat podniele, kako bi se kod najvećih vlastih odobrenje sedrijah izradilo, i to tako izradilo, da se sva akta sudb. stolovah dotičnim sedrijam predadu i da dalnje poslovanje prekinu.

Ivan **Vončina**. Odbor, kojemu je izradjenje privremenog naputka bilo povjereno, uvažio je tegobe žup. sriemske, križevačke i požežke, te je u tom smislu već preinačio osnovu za uredjenje sudovah time: što je za svaku županiju predložio posebni kr. sudbeni stol; suvišno bi dakle bilo progovoriti o opazkah proti redakciji navedenih. Nego ja ću se samo ograničiti na suzbijanje onih razlogah, koji su ovdje razvijeni s namjerom, da se dokaže, da bi uvedenje žup. sudb. stolovah ili sedrijah bilo od velike nužde i koristi za narod.

Mnogo se progovorilo za uvedenje sedrijah, nu nisam nijednog bitnog razloga čuo, izim toga, da se takovi sudbeni zavodi temelje na starom ustavu, zatim razlog, da su sedrije i u Ugarskoj uvedene.

Prvi razlog, koj se starinom brani, ništetan je na polju zakonotvorstva, jer se ovdje neradi, da se stare inštitucije prekapaju, nego radi se o tom, da se stvori zakon i inštitucije prema zahtjevom vremena i prema koristi naroda. S toga moram ja izpovjediti, da sam daleko zaostao za pobožnošću g. Šandora, da bi se molio dvanaest godinah za „restitutio in integrum.“ Ja se te reštitucije bojim, i koliko mogu spojiti pobožnost sa politikom, to bi se molio, da narod naš dobije ustav, koj njegovim potrebućam i koristi odgovara. Munic. sudovi nisu imali djelokruga, kojega imadu sada žup. sudb. stolovi, a ustroj njihov bio je takav, da ja u sadašnje vrieme od njih nikakvu korist za narod nenalazim. Žup. sudb. stolovah prisjednike imenovao je vel. župan; broj bio je neomedjašen, a podžupanu obično bilo je na volju stavljeno, da od slučaja do slučaja pozove prisjednike, koji su po njegovoj ćudi bili. Ovakvi zavodi sjećaju me na zloglasne njegdašnje prevotalne sudove francezke, što ih je civilizirana Evropa davno već osudila, poprimiv načelo, da se svakomu imade pravica krojiti po redovitu njegovu sudcu. Ovo načelo, nadam se, da ćemo i mi primiti; i ako bi se o uvedenju sličnih zavodah, kao što su bili stari žup. sudbeni stolovi, govoriti moglo, to će prvi razlog biti, da bi se odsele prisjednici na stanoviti broj ograničiti imali, i da bi ovi žup. sudbeni stolovi sastajati imali iz stalnih prisjednikah, koji bi se izključivo po narodu birati morali. Tako ja shvaćam predlog g. Živkovića i g. Kraljevića; nu ja u tom nenalazim jamstvo redovite sudbenosti.

Sa zvanjem i dostojanstvom sudacah neslaže se način, kojim se županijske službe obavljaju; narod se u tom obziru oslanja o preporuku velikoga župana i vladajućih u županiji faktorah. Kakvi bi po tom sustavu sudbeni stolovi u onakvih županijah bili, gdje medju velikim županom i županijskimi činovnici patriarkalizam vlada, i to takav, da su županijski činovnici pripravni za svojim velikim županom kroz vatru i kroz vodu skakati? Kakvi bi ti sudbeni stolovi bili u onoj županiji, gdje je veliki župan uz takav patriarkalizam

Digitized by Google

ujedno mogući vlastelin? Od kakovih bi to posljedicah za naš pravnički naraštaj bilo, kad bi se i u našoj domovini slučilo, što se je u njekoj ugarskoj županiji dogodilo, da su sudcim izabrani takovi ljudi, koji su pod absolutističkom vladom poradi savršene nesposobnosti i dokazanih moralnih manah ili službe lišeni, ili na obnašanje najneznatnijih službicah osudjeni bili?

Po mojem mnienju nije austrijanska vlada ugarske narode strožije kazniti mogla, nego što im je uvedenje sedrijah dozvolila.

Posljedice toga dokazao je g. Lovrić, nam se nije oglušiti pred takvimi glasovi, i vrlo je neumjestno tvrdjenje g. Talera, koji kaže, da on nezna i neće da znade, što u Ugarskoj biva; zakonodavcu mnogo treba znati, a najpače valja mu znati i uvažiti, kakve je posljedice imala u inoj zemlji uredba, koju i u svojoj domovini uvesti kani.

Teorija ustavnih sudacah vidi mi se nespretna; zakoni neka budu ustavni, a sudci strogi vršitelji zakonah. I budući je u to ime odbor izabran, koji je već raditi počeo, predlažem, da se preustrojstvo sudovah skupa s preustrojstvom zakonah preduzme, i dotle da se u organizmu postojećih sudbenih stolovah nikakva promjena nečini.

Nakon dovršenog viećanja ustanovi sabor sliedeći red glasovanja: najprije da se glasuje o redakciji, razumievajući ovamo jedino točku onu §. 29., koja govori o kr. županijskih i urbarskih sudovih, buduć da ostala ustanova §. 29., i onako po nikome ne oprovržena, već u svojoj cjelosti primljena, predmet glasovanja nesačinjava; zatim da se glasuje o predlogu g. zastupnika Živkovića, ako se za redakciju nebi većina izrekla.

Glasovalo se je ustajanjem; za redakciju ustala se je očita manjina, dočim je usuprot za predlog g. zastupnika Živkovića pretežna većina saborskih članovah ustala.

Na temelju tog po predložitelju formuliranog predloga zaključuje se:

Autonomija županijska ima se u sudstvenoj isto tako kao i u političkoj struci odmah uživotvoriti, te zato županijske sudbene vlasti 1. molbe pod naslovom „županijski sudbeni stolovi“ na osnovu starodavnog municipalnog prava, no uzimajuć u obzir današnje okolnosti vremena, neodvlačno uvesti, a sada postojeći tako zvani kralj. sudbeni stolovi i urbarski sudovi ukinuti, i u tom obziru predstavka Nj. Veličanstvu podnieti. Kako da se ovaj zaključak o prvomolbenom sudskom organizmu u županijah, odgovarajuć i ustavu i današnjim okolnostim, po kojih zakonih i načelih izvrši, to se ima u tu svrhu jedan odbor ad hoc izabrati, koji će dužan biti svoj predlog saboru čim prije za riešenje podnieti.

Time bude sjednica zaključena, a buduća urečena na 4. rujna 1861.

Digitized by Google

Sedamdeset i peta saborska sjednica 4. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdeset i četvrtoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne trećeg rujna godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *R. Zlatarovića*..

Bijaše zapisnik 73. saborske sjednice autenticiran.

Molbenica žiteljah sudčije banijske radi odriešenja od tereta činženih daćah saboru podnešena, buduć da spada na djelokrug upravne vlasti, bi odpravljena namjest. vieću shodne naredbe radi.

G. Janko Pavlešić polaže svoj mandat kao zastupnik kaptola križevačkog, što se do znanja prima, dočim se vjerodajno pismo zamjenika njegovoga g. kanonika Konstantina Bukvića odpravlja na odbor verifikacionalni.

G. zastupnik Antun Stojanović, kao član odbora za redakciju adresse izaslanog, pročita sastavak ote adresse, glede kojeg bude zaključeno, da se ima štampati i med članove sabora razdieliti. Poslie toga odredit će sabor dan viećanja o redakciji adresse.

G. zastupnik Mirko Šandor razlažuć, kako je dne 22. kolovoza t. g. sabor ugarski bez svakog zakonitog razloga razpušten, i time, buduć da se niti krunisanje preduzeti, niti ugovor o savezu trojedne kraljevine sa kraljevinom ugarskom utanačiti nemože, probitci trojedne kraljevine poremećeni i povriedjeni, predlaže, da se sažaljenje nad tim činom u zapisniku izrazi i ujedno Nj. Veličanstvo sredstvom predstavke umoli, da sabor ugarski čim prije na novo sazvati blagouzhtije.

Izza toga ustaje g. zastupnik Kvaternik, ter pozivajuć se na jur donešeni zaključak saborski, kojim se odredjuje, da se poslje pročitane adresse ima u pretres uzeti predlog, štono ga je u sjednici od 25. kolovoza t. g. načinio, zaište, da se najprije o tom predlogu njegovom viećanje zametne.

G. zastupnik Živković mnije, a bude u tom mnienju sa strane više zastupnikah poduprt, da su si prenavedena dva predloga srodna, da bi dakle trebalo, da se u jedno spoje i poslje dovršenog viećanja o redakciji adresse u pretres uzmu.

Ovo mnienje zadobi većinu glasovah i postaje time zaključkom, negledeć na to, da je g. zastupnik Kvaternik predlog svoj najposlje opozvao, jer opozvanje, koje u pogledu toga, što je sabor predlog taj usvojio i štampati dao, po smislu poslovnika neprieči, da ga sabor u pretres neuzme.

Sabor prelazeći na dnevni red., nastavi viećanje o privremenom uredjenju municipijah, imenito o onoj strani §. 29. dotičnog naputka, koja po mnienju administrativnog odbora pridržaje kr. županijske sudbene stolove i urbarske sudove.

Kao što u predidućoj sjednici, isto tako se je i u današnjoj debata kretala oko pitanja, da li se predlog administrativnog odbora primiti ili pako županijske sedrije rekonstituirati imadu.

Nakon dovršenog viećanja ustanovi sabor sliedeći red glasovanja: najprije da se glasuje o redakciji, razumievajući ovamo jedino točku onu §. 29., koja govori o kr. županijskih i urbarskih sudovih, buduć da ostala ustanova §. 29. i onako po nikome oprovržena, već u svojoj cjelosti primljena, predmet glasovanja nesačinjava; zatim da se glasuje o predlogu g. zastupnika Živkovića, ako se za redakciju nebi većina izrekla.

Glasovalo se je ustajanjem, za redakciju ustala se je očita manjina, dočim je usuprot za predlog g. zastupnika Živkovića prevažna većina saborskih članovah ustala.

Na temelju tog po predložitelju formuliranog predloga zaključuje se:

Autonomija županijska ima se u sudstvenoj isto tako kao i u političkoj struci odmah uživotvoriti, te zato županijske sudbene vlasti 1. molbe pod naslovom „županijski sudbeni stolovi“ na osnovu starodavnog municipalnog prava, no uzimajuć u obzir današnje okolnosti vremena, neodvlačno uvesti, a sada postojeći tako zvani kralj. sudbeni stolovi i urbarski sudovi ukinuti i u tom obziru predstavka Nj. Veličanstvu podnieti. Kako da se ovaj zaključak o prvomolbenom sudejskom organizmu u županijama, odgovarajuć i ustavu i današnjim okolnostima, po kojih zakonih i načelih izvrši, to se ima u tu svrhu jedan odbor ad hoc izabrati, koji će dužan biti svoj predlog saboru čim prije za riešenje podnieti.

Izbor odbora toga, kao i dalnji pretres o uredjenju municipijah bude na dojduću saborsku sjednicu za dan 4. rujna t. g. urečenu, odgodjen, te time današnja sjednica u 1 sat poslie podne zaključena.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

R. Zlatarović, v. r.
saborski bilježnik.

Digitized by Google

Robert **Zlatarović**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Andrija **Uhernik**. Čita podneske na sabor prispjevše. (Vidi zapisnik.)

Poslje toga čita četiri predstavke županije zagrebačke, i to prvu: radi stvorenja gradjanskih i karnih zakonah na način dvorske ugarske konferencije.

(Vidi u „saborskih spisih.“)

(Predana odboru sudbenom ad hoc.)

Dalje čita drugu predstavku žup. zagrebačke radi uvaženja zaključakah srbskog kongressa. (Vidi u „saborskih spisih.“)

Jovan **Živković**. Ova okružnica sadržava to, da se umoli vis. sabor, da podpomogne želje naroda srbskog prama Ugarskoj, koje su izražene na kongressu srbskom. Ja mislim, da bi najbolje bilo, da vis. sabor u adressi to napomene i podupre, i ja si pridržavam pravo, onda o tome govoriti.

Barun **Kušlan**. Ja bi predložio nješto drugo, što bi možebiti više svrhi odgovaralo, jer mislim, da nećemo udariti stazom, kojom smo pošli god. 1848., nego novom stazom, t. j. da se ova predstavka uvaži onda, kad ćemo se dogovarati sa saborom ugarskim o odnošenju našem prema Ugarskoj.

Pavao **Mačvanski**. Ja mislim, da se ova dva predloga dadu spojiti i držim, da vis. sabor može prigodom većanja adresse ovu okružnicu u obzir uzeti, a i napose kod ugovaranja s Ugarskom.

Franjo **Lovrić**. I ja sam toga mnienja, da se ova okružnica može prigodom adresse u pretres uzeti; zato se slažem sa g. Živkovićem, te ću kod većanja adressi svoje mnienje o tom izraziti.

Andrija **Uhernik**. Budući da u adressu dodju redom odgovori na kraljevske propozicije: mislim, da se ovo pitanje u adressi potaknuti nemože, nego da vis. sabor zaključi, da se posebnom predstavkom ovaj predlog podupre.

Franjo **Žužel**. Ako se nevaram, želje braće Srbaljah sastoje se u tom, da se Vojvodina ustroji, i da se uslied toga skupština dozvoli, gdje bi se moglo većati, kako da se Vojvodina ustroji, i u kakvom odnošaju da će stojati prama Ugarskoj i Hrvatskoj. Ja mislim, da je to njihovo mnienje.

Ako želimo poduprieti želje njihove, moramo udariti putem, koj je najpraktičniji. Najpraktičniji je put pako, da se predstavkom obratimo na Nj. Veličanstvo, da se skupština dozvoli.

Drugo je pitanje glede odnošenja Vojvodine prema Ugarskoj i Hrvatskoj, jer ustroj Vojvodine tiče se ne samo Ugarske nego i nas. Što se nas tiče, to ćemo se mi ovdje sa Srbi poravnati, a što se Ugarske tiče, potrebna su obadva puta, najprije da se obratimo predstavkom na Nj. Veličanstvo, i da poslie kod ugovaranja s Ugri želje i težnje braće Srbah podupremo.

Živoj **Kirijaković**. Budući da su zaključenija kongresa karlovačkog Nj. Veličanstvu već podnešena, a drugo se ovdje neište, nego da se ona putem ovog sabora podupru: zato mislim, da je najbolje, da se Nj. Veličanstvo umoli, da ova zaključenija uvaži i da se ona čim prije rieše.

Svetozar **Kušević**. I ja držim, da je predlog g. Žužela sasvim temeljit, i mislim, da će najbolje odgovoriti želji braće Srbah, ako njihovu prošnju podkriepimo kod prestolja, a to ćemo učiniti, ako se obratimo predstavkom na Nj. Veličanstvo. S druge strane ćemo tim većma poduprieti težnje braće Srbah, ako je prigodom ugovaranja s Ugarskom podkriepimo. Zato mislim, da oba ova puta nastupimo.

Eugen **Kvaternik**. Ja držim, da je solidarnost narodah dandanas glavno načelo.

Kod pitanja glede ustrojenja Vojvodine srbske na temelju i obsegu kongresa karlovačkog neima dvojbe, da se radi o interesu trijuh narodah, ugarskog, srbskog i hrvatskog. Da bi ugarski sabor danas bivstvovao, ja bi prvi na to pristao, da se predstavkom na Nj. Veličanstvo obratimo. Budući pako da ugarski sabor nebivstvuje više, niti se može predviditi, kada će se opet sazvati, mislim, da bi povriedili solidarnost, ako bi želje braće Srbah prije poduprli, nego se opet ugarski sabor sazove. Zato ja u ime solidarnosti slažem se sa g. bar. Kušlanom, da se onda ta stvar uvaži i podkriepi, kada ćemo se dogovarati s Ugri.

Antun **Stojanović**. Ja od moje strane moram svakako proti tomu glas dići, da se posebnom predstavkom ova stvar podupire, jer mislim, da bi mi braći Srbom slabu uslugu činili, ako bi bečku vladu pozvali, da može gratiae dieliti. Braća Srbi, ako su ustavni, moraju to želiti, da se ta stvar putem sabora rieši.

Kod glasovanja zadobi predlog g. bar. Kušlana većinu od 37 glasovah.

Andrija **Uhernik**. Čita treću predstavku županije zagrebačke s dvima prilozima (vidi u „saborskih spisih“) radi ukinuća samoprodaje duhana.

(Vidi u „saborskih spisih“.)

Makso **Piškorec**. Pozivam se na poslovnik, da se u meritorno pretresivanje ovoga predmeta neupuštamo, jerbo taj zahtieva, da se svi dopisi odpute na odsjeke; dosta, da znamo što želi županija zagrebačka u ovom dopisu, a same stvari radi neka se predade u odsjeke.

Predsjednik. Visoka kuća nije se uviek držala pravila, da se svi dopisi moraju najprije na odsjeke odpraviti, nego kad je prešnost predmeta zahtievala, većala je odmah o predmetu samom.

Ivan **Vončina**. Na opazku g. Piškorca protustavljam čl. 27. poslovnika, koj ovako glasi:

„O svakom predmetu saborskom ima se predbježno većati u odsjecih, a predlozi, koji nesmjeraju na stvaranje zakonah, mogu se preduzeti i bez predbježnoga pretresivanja u odboru.“

Ladislav **Balog**. To isto se je slučilo i u požežkoj županiji. Financialni stražari su narodu sami rekli, neka sadi duhan, samo da mogu poslie ljude kazniti; no kad je porasao, dodjoše stražari, da čupaju duhan. Seljaci to opaziv, volili su sami izčupati sav svoj duhan.

Glede toga obratila se županija požežka na sv. bana, da se stražari financialni stave pod iztragu, ali dosada nije još ništa učinjeno.

Što se tiče druge opazke, da se sudcem županijskim naloži, da imadu financialnim organom na zahtievanje assistenciju dati: ja se ogradjujem proti tomu, da ima namjestničtvo vlast naloge davati na županije, da one imadu podpomagati neustavne vlasti pri utjerivanju poreza.

Ja sam za to, da se ova predstavka metne ad akta, jer sabor neće nikakve povlastice za narod dobiti, što su već županije o tom radile, pak nisu ništa postigle.

Što se tiče predloga o pogodbi, koja bi se imala sa

*

Digitized by Google

kraljem učiniti glede iznosa samoprodaje duhana u našoj zemlji, toga sam mnienja, da se u nikakve pogodbe neupuštamo, budući smo u adressi zahtievali povratak starodavnog ustava, koji ako dobijemo, prestati će i onako same po sebi slične razpre.

Franjo **Lovrić**. Meni je poznato, da se je i u Sisku tako postupalo. Najprije se je dozvolilo saditi duhan, i financialni stražari nagovarali su ljude, da sade duhan; a kad je porasao, došli su iznenada financialni stražari, izčupali sav duhan i nogama pogazili.

Ja sam dakle svakako za to, da se iztraga povede proti ovim financialnim organom. Oni su kroz to nesamo narodu no i eraru golemu štetu nanieli.

Dragojlo **Kušlan**. Neka mi bude dozvoljeno, na razjasnjenje predstavke županije zagrebačke njekoja navesti.

Kad je županija zagrebačka u svojoj skupštini ovu stvar pretresivala, učinila je naredbu, da može svaki prosto duhan saditi, ali ujedno nije ignorirala okolnost, da monopol duhana faktično obstoji, te je u tu svrhu naložila sudcem županijskim, da se putem občinskog ureda popišu svi, koji sade duhan, i da će ona u svoje vrieme putem vis. namjestničtva o tom nastojati, da se ova stvar izmedju faktične oblasti i naroda izravna.

Namjestničtvo nije došlo do znanja ovoga županijskoga zaključka, nego se je financialno ravnateljstvo pritužilo na vis. namjestničtvo, da je županija zagrebačka takovu naredbu stvorila, koja zasieca u djelokrug oblasti financialne. Namjestničtvo je u tom poslu posredovalo, te je od ministarstva financialnog izposlovalo, da u svoje vrieme financialni organi s pomoćju županijskih organah nasadbe veće od 70□ hvatih popišu i duhan eraru prodadu. No nižji organi financialni nemareć za to, počeše na više miestah čupati duhan prije nego što se je mogao popis effektuirati.

Na ovaj vandalski čin zaključila je županija zagrebačka obratiti se predstavkom na vis. sabor, da u njega potraži lieka, da se ovomu zlu doskoči. Ja mislim, da bi se u tom poslu vis. sabor mogao obratiti na sv. bana s molbom, da se povede iztraga proti nižjim financialnim organom, da se vidi, da li nisu isti po nalogu višjih oblastih financialnih postupali, dočim su one stajale u sporazumljenju sa namjestničkim viećem glede izravnanja ovoga predmeta.

Druga strana predstavke glasi o tom, da se ukine ovaj nesretni konstitucionalno-absolutistički sistem, i da se visoki sabor s predstavkom obrati na Nj. Veličanstvo kralja: neka se samoprodaja duhana na taj način ukine, da se godišnji iznos samoprodaje duhana izračuna, da je naša zemlja pripravna aversionalnu svotu eraru izplatiti, te da se u načelu predloži način izravnanja jedne i druge vrsti poreza.

Franjo **Žužel**. Meni razjasnjenje g. predgovornika još većma dade povod, da pristajem na predlog g. Piškorca.

Što je ovdje navedeno iz poslovnika, da predmeti, koji nesmieraju na stvaranje zakona, nemoraju se u odsjeke odpraviti, nego da se mogu odmah riešiti; na to odgovaram: da neima za zakonodavca važnijeg predmeta, no je ovaj o kojem predstavka govori, naime izravni i neizravni porez. Zato mislim, da mi to sada odmah riešiti nemožemo.

Što se tiče opazke, da se proti financialnim organom iztraga povede, na to bi još mogao pristati; ali da tu cielu stvar sada ovdje riešimo, na to nemogu pristati. Mi imamo financialni odbor; ako koje pitanje zasieca u financialne struke, to sigurno ovo, dakle se ima tamo odpraviti.

Nego ima još i drugi razlog, zašto da se to na odsjeke odpravi; jer, gospodo, ja nalazim, da čim je predmet ozbiljniji i od veće važnosti, tim više treba, da se pretresa i zrelo prosudi, a nigdje se jedan predmet sa svih stranah tako ne prosudi, kao što u odsjecih. Ja sam uvjeren, da mnoga gospoda tiskanice 3—4 dana kod sebe nose, pa dodju u sabor, i još neznadu, što se u njoj sadržava. Ali kad se stvar u odsjecih pretresuje, onda se naravski pretresa od točke do točke, te ju svaki iz svog gledišta smatra, te je tako moguće, da svaki član u sjednici zna razloge pro i contra navesti.

Ja sam dakle za to, da stvar ide na odsjeke ili pako na financialni odbor.

Miroslav **Kraljević**. Uvažavajuć predmet ovaj o porezu izravnom i neizravnom, koj zasieca u naše blago i imutak, nemogu pristati na mnienje one gospode, koja hoće, da se stvar naprečac rieši; a niti hoću, da ide na odsjeke, nego da se preda odboru financialnom, da nam on svoje mnienje čisto izcrpljeno ovdje razvije.

Josip **Akšamović**. Ova stvar je veoma važna. Nego počem znamo, da tražimo povratak podpunog ustava, reći bi, da se ova stvar metne ad akta. Od druge strane pako tim važniji je ovaj predmet, budući se u čitanoj predstavki primietilo: ako se monopol duhana neukine, da bi mi u tom pogodbu sa kraljem učinili. Kad bi mi pogodbu učinili, priznali bi njekakvu odvisnost od centralne vlasti u onih predmetih, o kojih riešavati pravo nama pripada.

Zato mislim, da se ovaj predmet u odsjecih pretresa i onda saboru podnese.

Antun **Stojanović**. Ovo, što je županija zagrebačka naprvo doniela, kako je naime činovničtvo financ. duhan počupalo, dokaz je, da sistem taj obrtnost jako podpomaže u našoj domovini.

Županija zagrebačka predlaže, da mi načelo izravnanja ove vrsti i ostalih vrstih poreza utanačivati počmemo sa kraljem. Ja sam toga mnienja, da se ovaj predlog zabaci.

Mi još nismo niti to postigli, da kralj prizna naše pravo, po kojem smo vlastni sami sobom razpolagati, a već mi predlažemo način, kako da ustupimo opredjeljivanje poreza vladi. Ja mislim, da je taj predlog prerano učinjen; prije bo mora riešeno biti, da kralj naš prizna naše pravo razpolaganja sa vojnici i porezom. Ako nam kralj ovo pravo povrati, onda će odmah zatim slieditи drugo pitanje, kako ćemo mi naš porez opredjeljivati, a dok se glavno pitanje nerieši, mislim, da se neupuštamo u nikakvu pogodbu. Zato se slažem, da se stvar preda financialnom odboru.

Pavao **Muhić**. Ja mislim, da je riešenje ovog pitanja glede poreza u obće, a napose glede monopola duhana, tako spleteno i zamršeno, da se o njem nemože sada viećati. Zato scienim, da bi najbolje bilo, da se odputi na odbor financialni, u kojem imade vještakah, koji će znati stvar razmotriti, i onda svoje mnienje vis. kući podnieti.

Avelin **Ćepulić**. Ja u ovom predmetu razlikujem dva pitanja, jedno je, koje je razvio g. Stojanović, i koje je utemeljeno na našemu ustavu: treba očekivati konačno riešenje pitanja glede prava našeg o razpolaganju s vojskom i porezom. Nu ja mislim, da netreba iz vida pustiti, da ima u našem narodu faktorah, koji traže, da se što učini. Prosti puk

Digitized by Google

nezna, u kakovom savezu stoji sabor sa vladom; dakle mislim, da se mora nješto učiniti. A ako bude ovo pitanje trajalo možebiti deset godinah, što je moguće, onda će narod uviek pod tim jarmom biti. Dakle mislim, da moramo nješto positivnoga odrediti, i ja sam za to, da se ovaj predmet odputi na odbor financialni, koj će o tom svoje mnienje saboru podnieti.

(Nakon toga bude o ovom predmetu glasovano i pretežnom većinom glasovah na predlog g. Kraljevića zaključeno: da se ovaj predmet za obširno promatranje i izradjenje dotičnoga predloga ustupi poslujućemu jur odboru financialnomu.)

Andrija **Uhernik**. Čita 4. predstavku županije zagrebačke u pogledu odazvanja krajiških zastupnikah, da sabor drugu opetovanu predstavku na Nj. Veličanstvo u tom poslu pošalje.

Franjo **Lovrić**. Ovomu dopisu već je zadovoljeno, jer smo mi u tom poslu već naš zaključak učinili.

Kad odgovor na našu predstavku stigne, vidit ćemo, što nam je dalje raditi.

Dragojlo **Kušlan**. To se i ovdje traži, da se riešenje naše predstavke urgira.

Predsjednik. Dikasterium je telegrafirao, da će odgovor ovih danah doći.

(Čuje se: ad akta.)

Antun **Stojanović**. Ja bi pako ipak toga mnienja bio, da njekoliko redakah napišemo i odgovor urgiramo.

Miroslav **Kraljević**. Ja se s time nemogu složiti, da se entia non necessaria umnožavaju. Mi imamo ovdje telegr. depešu, gdje se odgovor obećava; mi ćemo dakle sigurno skoro odgovor dobiti, čekajmo dakle još 2—3 dana.

(Prima se.)

Miroslav **Kraljević**. Ja se usudjujem predložiti radi štedenja vremena za članove odbora ad hoc jučer imenovanog sliedeću gospodu.

(Vidi zapisnik ove sjednice.)

(Prima se.)

Zatim se prešlo na dnevni red, na preustrojenje privremenog naputka za uredjenje municipijah.

Ivan **Vončina**. Čita dalje naputka glavu VI. o sudbenosti gradovah.

Jovan **Živković**. Ova glava stoji u savezu sa predlogom o ustrojstvu sudbenosti, u koju svrhu je već imenovan odbor ad hoc, da svoje mnienje saboru podnese. Tako mislim, da možemo preći na glavu 7.

(Primamo.)

Ivan **Vončina**. Čita dalje glavu VII. o prisegi i plaći činovnikah i ostalih troškovih municipalnih. §§. 39., 40., 41., 42.

(Svi: redakcija.)

Dalje čita §. 43.

Pavao **Jakovčić**. Ovdje se kaže: veliki župani imadu svakoga mjeseca unapried sbog potrebitih novacah obratiti se kamo treba; dakle samo veliki župani. Ja mislim, da ovi novci budu izplaćivani iz obće blagajne, kad se plaća obća štibra. Nego ja vidim, da su slobodni kotari izuzeti, dočim i oni isti porez plaćaju u obćenitu blagajnu. S razloga dakle, što svi jednako svojim krvavim potom obću blagajnu pune: s toga je potrebno i pravedno je, da i sve jurisdikcije imadu istim načinom kao županije primati novce iz državne blagajne.

Dragojlo **Kušlan**. U ovom §. leži povreda ustavnoga života; municipija, ako neimaju pravo razpisati porez za domaće potrebe, onda neimaju ustavnoga života. Ovo je nješto nečuvenoga, da se kaže: ustav je povraćen, municipija su povraćena, a nemogu niti sa pet krajcarah razpolagati, nego moraju milosti prositi od financialne oblasti.

Poznato je, da se glede preliminara dotičnih županijah visoko namjestničtvo obratilo na dv. dikasterij, ovaj neimajući opet vlasti o tom razpolagati, morao se obratiti na financministerij. Taj se upustio u razsudjivanje predloženog preliminara, pak je izrekao, da neima novacah za nas, prem se plaća iz našeg džepa, te su gori još i to kazali, da se mora smaliti preliminar i u sklad privesti s prijašnjim. Uslied toga poslalo je vis. namjestničtvo okružnicu na sve županije, da imadu opet u pretres uzeti svoje preliminare i izpustiti njekoje časti, jer se hoće gospodinu financministru još više novacah, te da mi za njega gospodarimo.

Sada neka vidi vis. sabor, kako je to nedosljedno, i kako to pobija načelo samouprave, bez koje se nemogu misliti municipija. Ja mislim, da ako skupština plaća, da neima proti tomu nitko progovoriti, najmanje pako financministerij, koj nam niti groša za naše potrebe nedade.

Zato predlažem, da se promieni §. 43. i da se ono, što se protivi samoupravi municipijah, ukine, i cieli §. nanovo redigira prema načelu ustavnosti i samouprave municipijah, te da se kaže: da su oblasti municipalne vlastne odrediti plaću svojim činovnikom, i jer je i ovo pitanje načelno, neimaju višje oblasti pravo odkidati štogod od ustanovljenog preliminara. Dakle da se taj §. prema današnjim potrebam, prema načelu ustavnosti i samouprave municipijah ustanovi.

Antun **Stojanović**. Mi naviek dolazimo u kolisiju. Mi zakone nemožemo stvarati, dok neimamo krunjenoga kralja, i zato sam toga mnienja, da se to meritorno nerieši.

Koloman **Bedeković**. Ako tko želi, da se našoj domovini prava podpuno povrate, to sam sigurno ja za to. Nego dok smo mi u ovoj anomaliji, da mi ovo pravo neimamo, da mi sami s porezom razpolažemo: tako dugo nemožemo se u ovo pitanje upustiti, jer ćemo doći u „circulus vitiosus“ i vlada će odlučiti, što će htjeti. Jedino, što bi dokučiti mogli, jest: da vlada izda zakon, polag kojega i kako da svaka županija porez razpiše za domaće potreboće. Nu što ćemo tim postići? ništa drugo, nego da ćemo porez povećati, a vlada će ga utjerati i u svoj džep metnuti, i mi nećemo imati ništa.

Istina, to je velika nevolja; kad je n. pr. ustrojena županija varaždinska, predložili smo mi naš preliminar namjestničkom vieću i dvorski dikasterij odobrio ga mjeseca travnja. Mi smo dobili nješto novacah, ali nije bilo kazano, da li za jedno ljeto ili za jedan mjesec, ili za 6 mjesecih; a sad nam više nedadu. Naše siromaško pučanstvo, koje niti carski porez nemože plaćati, moralo bi još i županijski porez plaćati.

Ja mislim dakle, da se ovo mora odgoditi na ono vrieme, kad se ova stvar bude konačno razpravljala. Jedino, što bi mi mogli za sada učiniti, jest: da kažemo, da bi se ovaj preliminar, koj smo sada predložili, od namjestničtva označio za stanovito vrieme, buduć da županije niti krajcare u svoj džep metnuti, il na zločestu svrhu upotrebiti neće, nego sve za obću svrhu, buduć se zaključci čine u skupštini. Buduć dakle da je to načelno pitanje i dok druga pitanja riešena nebudu, mislim, da se u meritorno pretresivanje ovoga predmeta neupuštamo.

Dragojlo **Kušlan**. Ja ću formulirati moj predlog, počem

Digitized by Google

bi mogli izbjeći kollisiju. U ovom §. se kaže: novčane potrebe, a ja bi bio za to, da se metne „za domaće potreboće.“

Gjuro **Križanić**. Ja se sa redakcijom nemogu slagati, jer duboko vriedja naše ustavne inštitucije. Ja nisam za to, da bi se županijske oblasti stavile u sporazumljenje sa financialnimi oblastmi; one nebi kroz to ništa postigle, dočim bi s druge strane sankcionirale pravo, koje sada faktično izvršuju oblasti financialne. Mislim, da se vis. sabor može osvjedočiti, da mi pretresujući ovaj predlog dolazimo uviek na nepriliku i zaprieke. Sada cielu glavu nismo mogli pretresivati. Ako se nemože pretresati, onda ja pitam zašto taj naputak? Zato predlažem, da se od dalnjeg pretresivanja naputka odustane, dočim su municipija ustrojena provisorno.

Jovan **Živković**. Treba razlikovati fakta od pravah: quid juris et quid consilii. Što je pravo, razložili smo u adressi; ondje smo razložili, da nama pripada pravo razpolaganja s porezom. Dok je faktum, da neustavne vlasti razpisuju i utjerivaju porez, a taj faktum neda se ignorirati, što je najposlje ovo stanje prelazno: dotle neda se učiniti ono, što nam po pravu pripada; nemamo bajonetah, niti fizične sile, nego zakoni su naša obrana. Ja odričem dakle svako drugo sredstvo saboru, osim da se na prava i zakone pozivamo. Ali sada je pitanje: quid consilii; polaštica mora biti za narod. Što je g. barun Kušlan predložio, to je neizvedimo, dočim je istina, da se porez razpisuje, a tko neda dobrovoljno, natjera se silom da plati. Mi bi mogli tomu zlu doskočiti samo tako, kad bi mi za naše potrebe razpisali po županijah novi porez, kao što su učinile njekoje županije u Ugarskoj; ali uzmite, kakove posljedice će to imati. Caru se platiti mora: državna kassa treba da plati činovnike, jer svi jednako služe vladaru i domovini i promicaju njegove i naše interesse. A sada još i županiji da se plati, a narod neima od čega da živi!

Nu reći će se, ako ostanemo kod redakcije, da smo neustavni ljudi. Ja opetujem ovdje, da moramo razlučiti faktum od prava. Ako mi faktično stanje uvažimo radi koristi, zato se još nismo odrekli prava našega o razpolaganju s porezom. Zato ostanimo kod redakcije, da se svi troškovi iz državne kasse plaćaju, jer bi inače mogli dobiti carskog komisara, kao što je to u Pešti bilo. S toga glasujem za redakciju.

Avelin **Ćepulić**. G. predgovornik tako je temeljito stvar razložio, da nebi imao ništa dodati; ali po mojem mnienju mislim, da nije dosti akcentuirao navedene razloge.

Njekoja gospoda osobitim passusom trse se dokazati saboru, da buduć naš kralj nije krunjen, ergo nije zakonit, ergo sve što je učinio nije zakonito. Ja odgovaram ovoj gospodi, koji su takodjer županijski činovnici, da počem su vel. župani imenovani od nekrunjenoga kralja, da je ovo imenovanje nezakonito, a da ni oni nisu zakoniti. Neznam dakle, kakvim licem mogu sjedjeti u saboru, ako nisu zakoniti. (Vika). Dakle kako kažem, nemogu doći do te misli, da bi ja sam svoju existenciju negirao.

Prelazim na ono, što je gosp. Živković kazao, da treba razlučiti faktum od prava. Da je ovo pravo na našoj strani, to stoji, i mislim, da će sabor sve moguće poprimiti, da se ovo pravo realizira. Nego što ćemo učiniti u današnjih okolnostih, ako nebudemo glede ove točke ništa ustanovili? Ja mislim, da bi po tom sva uprava prestala, a onda smo u anarkiji. Mi se rado povadjamo za susjednim narodom magjarskim, ali Magjari su ipak drugi ljudi, nego mi. Mi vidimo da kod njih takovi duh vlada, da bi oni izbilja taj §. sasvim izpustili. Oni bi rekli, mi ćemo dobrovoljnimi prinesci pokriti troškove domaće. Žalostno je, da mi od Magjarah primamo ono, što igra u oči, ali prave temelje neprimamo. Zašto nekažemo: posegnimo u džep i pokažimo da smo pripravni, kao što Magjari, žrtvovati za svoju domovinu. Nego buduć da takovog duha kod nas neima, a red je nuždan, koj se bez novacah uzdržati neda, zato se sasvim slažem sa redakcijom, i mislim, da mi naše pravo tim ni najmanje nekompromitiramo.

G. Jakovčić kaže, da su u tom pravu i kotari i gradovi, u kojem i županije. Ja istina držim, da je uprava županijska bila dosada državna, a na koliko su ju županije preuzele, na toliko i slobodni gradovi i kotari. To se nemože ignorirati, dapače ja bi predložio, da se doda u §. da i municipalne vlasti slobodnih gradovah i kotarah imaju za svoju upravu pravo tražiti troškove istim putem, kao što i županije.

Miroslav **Kraljević**. Kad je došlo ovo pitanje o porezu u pretres, osobito s početka, bio sam ja med onimi najvatrenijimi ljudmi, koji su kazali, da se mi u taj porez kao nezakoniti nećemo miešati. Ali praxis je drugačije zavladala. Ja vidim, da se prama vodi neda plivati.

U ovom §. istina povriedjena je naša ustavnost; ali kad nemožemo radikalni i temeljiti liek donieti, onda treba način poprimiti, koj pomaže. Zato predlažem, da uz ogradjenje, da nepriznavajuć da je to zakoniti porez, ali za olakšanje naroda, da se doda k ovomu §. i da se kaže, da si svaka županija samo za pokriti domaće potrebe zadrži dotičnu svotu, a da ostalo odašalje dotičnoj oblasti. Time pristajem uz redakciju.

Ivan **Kukuljević**. Prije svega imam odgovoriti dvie tri rieči onom gospodinu, koji je glede plaćanja poreza uzvisio narod magjarski, da daleko nad nama stoji. Ja na koliko poznam naš narod, kojega ljubim i štujem, poznam takodjer i njegove mahne; nu nemogu pristati na ono mnienje, da je naš narod glede ovih velikih žrtvah zaostao za narodom magjarskim, jer bar meni nije poznato, da se u Ugarskoj ma u ikojoj drugoj županiji osim peštanske našlo družtvo ili pojedini ljudi, koji bi dobrovoljnimi prinesci plaćali županijske činovnike. Ali ja sam uvjeren, da Hrvatska i Slavonija, u drugih okolnostih, da neima toliko teretah, da bi se i tu našlo mnogo ljudih, koji bi doprinašali dobrovoljne prineske za obću svrhu; nego buduć da mi u tom sretnom položaju nismo, te su naše okolnosti nesgodne, u kojih stojimo, zato i nemožemo žrtvovati onoliko materialnoga blaga, koliko narod magjarski.

U ostalom mislim, da će svaki pristati uza me, ako prispodobimo narod naš kao i narod u Ugarskoj s punoljetnim čovjekom, koji imade mnoga i liepa prava, kad bi ih samo izvršivati mogao, nu stojeći pod tutorstvom, nemože ipak do svojih pravah doći.

Mi znamo, da imamo pravo, što se razpisavanja poreza tiče: ali žalibože stojimo pod tutorstvom, i to je glavni faktor, zašto napredovati nemožemo. Mi smo u adressi istina razložili naša prava, ali smo i napose već toliko putah molili za polaštice našemu narodu; i mislim, da ćemo od pravednoga kralja te polaštice i zadobiti. Dok pako to nepostignemo, moramo se okolnostim prilagoditi. Ja bi zadovoljan bio, da bi se bar ono, što je županija zagrebačka predložila i što je od dvorskog dikasterija odobreno, izvršilo, jer bi onda bar županija zagrebačka za pol godine napred dobila novce, koji

Digitized by Google

su joj potrebni. U županiji zagrebačkoj nije se dogodilo, da bi bili ma i za jedan mjesec novce unapred dobili. Zato glasujem, da se ostane kod redakcije, jer kad bi se u smislu te redakcije naš vis. dikasterij i naše financialno upraviteljstvo držalo, nebi županije dolazile u kolisiju.

Nego što se našega ustava i naših pravah tiče, čini mi se veoma opasan onaj passus, koj govori, na koji način imaju se pokriti. Ja mislim da to niti nespada u naputak županijah, te da prejudicira pravu i ustavu našemu. Mi neimamo s onim razpolagati, što će dosadašnji svakojaki neustavni uredi učiniti, i kakav oni imadu predujam davati županijam. Zato sam toga mnienja, da ov passus sasvim izostavimo i §. 43. ovako stiliziramo. Čita:

Kako plaće činovnikah, tako i troškove za ine potrebоće upravne u županijah ima, dok sabor trojedne kraljevine Dalm. Hrv. i Slavonije konačno nestvori zakon u tom obziru, skupština županijska unapred proračunati za pol godine, i dotične račune podnieti i osigurati, te svojim putem potrebite troškove doznačiti. Veliki župani imadu se pobrinuti za to, da potrebiti dobiveni novci dodju županijskom blagajniku u ruke. Blagajnik je odgovoran za točno rukovanje blagajnice, a i dužan redovito davati o tom račun županiji.

Josip **Vranicani**. Ja se neslažem s gospodom, koji su za redakciju, niti s onom, koji su izpravke napravili, niti ja mogu u obće veću važnost dati ovomu §. nego što ju sbilja ima. Isti ovaj §. nije ništa drugo, nego most, koj je služio banskoj konferenciji kao prelaz iz absolutizma u konstitutionalizam: s toga mislim, da ovaj §. nije tako važan, kao što gospoda misle. Drugo, moram pozornost vis. kuće na to obratiti, da je ovaj §. vrlo pogibeljan, ako bi ga sabor za svojega uzeo; banska konferencija je mogla učiniti takovi §., jer je morala nješto provisorno učiniti, a čim bi sabor to poprimio, tim bi se upustio u meritorno riešenje financialnog pitanja, koje sada riešiti nemožemo. Dakle kad bi već sada o porezu odlučili, kao što onaj §. kaže, tad bi mogli naše najtemeljitije pravo srušiti, bez da smo mislili na to; a znamo, kako bi to njeka gospoda znala svojim načinom tumačiti. S toga predlažem, da se §. 43. sasvim izostavi, jer ga sada za naša municipija u ovom naputku netreba. Što njeka gospoda misle, da bi se županijskim municipijam uzkratili novci, ovaj strah nije istinit; jer ako u obće vlada ima moć uzkratiti municipijam županijskim plaću, to može i onda učiniti, ako ovaj §. bude ostao, jer će svakako činiti nezakonite čine. Ogradit se s njim nemožemo. Ako ga dakle nemetnemo u naputak, nećemo po tom ništa izgubiti, dočim ako ga pustimo, mnogo.

Ivan **Vončina**. Meni se svi ti izpravci, predlozi i redakcija tako malo važne vide, da neznam što progovoriti i meni je svejedno ostanemo li kod redakcije ili kod izpravka vel. žup. Kukuljevića ili kod predloga g. Vranicanija; samo imam odgovoriti gosp. Jakovčiču i Ćepuliću: da se obzir uzme na gradska municipija. Znamo, da gradovi imadu svoje posebne blagajne; u koje utiče narod, a to je osnovano na privilegijah.

Na temelju ovih uredjena su poglavarstva, koja imadu onako veliki broj činovnikah, da bi tim brojem mogli gdekoju cielu županiju urediti, i da su ti troškovi tako znatni, da nablizu dosižu do troškovah, koji su od potrebe na plaćanje gdjekojih županijskih činovnikah. S toga da se primi načelo g. Jakovčića, da se gradsko poglavarstvo iz državne blagajne izplaća, pristao bi k tomu, kad bi se gradovi odrekli svojih privilegijah. S toga mislim, da netreba ni rieč više za uzbijanje ovog predloga kazati.

Predsjednik. Ovdje su tri predloga, prvi je redakcija, drugi je g. vel. žup. Kukuljevića, a treći g. n. z. Vranicanija. Ja pitam najprije, koja gospoda su za redakciju?

(Manjina.)

Koji su za izpravak vel. župana Kukuljevića?

(Većina.)

Miroslav **Kraljević**. Sada je stvar riešena in principio, te bi se moglo o tom glasovati, da li to isto, što je odlučeno glede županijah, valja takodjer i glede sl. gradovah, jer se ja nemogu zadovoljiti s onim, što je g. izvjestitelj o tom naveo.

Ivan **Vončina**. Ovdje o gradovih neima govora.

Pavao **Jakovčić**. Ja sam izpravak učinio, molim da se o njem glasuje.

Ivan **Vončina**. Prije svega mora se odlučiti, hoće li se u pretres uzeti?

Nikola **Thaller**. I ja mislim, da se vis. kuća neće htjeti zadovoljiti s razlozi g. izvjestitelja, zato i ja predlažem, da, pošto se je ova stvar glede županijah razpravila, da se to isto i na sl. gradove protegne.

Pavao **Jakovčić**. Neka ostane onako, kao što je primito za županije. Pošto stanovnici ostalih jurisdikcijah, tako slobodnih gradovah kao i sl. kotarah, istu svoju štibru plaćaju, kao što stanovnici u županiji: zato mislim, da sl. gradovi i kotari iz iste štibre treba da primaju novce za svoju upravu. Zato mislim, da se doda: ne samo za županije nego i za slobodne gradove i kotare.

Drag. **Jelačić**. Onda bi ja to isto molio i za seoske obćine, jer one su u istom položaju kao gradovi, n. pr. obćina Stenjevec plaćala je 700 for. štibre, sada plaća 1000 for.; tako imamo pravo tražiti, da se naši tajnici i sudci plaćaju iz državne blagajne. Varoši imaju weindac, ako svoje činovnike nemogu plaćati, neka se priklope k županijam.

Avelin **Ćepulić**. Ja sam čuo ovdje argumentirati: da buduć gradovi imadu privilegija i kao takovi pravo na sudbenost i posebnu upravu i što imadu posebnu blagajnu u koju narod utiče, zato iz ovoga razloga moraju i sami plaćati svoje činovnike.

Ja pako argumentiram ovako: ako se gradovom jedino iz toga razloga podieli jurisdikcija, jer imadu privilegija, to isto valja i za županije; jer se i one osnivaju na privilegijah naprama državi, kao što i gradovi naprama županijam. To je dakle načelo pogibeljno.

Naš ustav pozna sl. gradove i kotare kao i sl. županije, a po ovom načelu mogla bi nam vlada reći, da buduć su privilegija prestala, prestaju privilegija županijah i municipijah. Zato nemogu pristati uz ovo načelo, nego predlažem, da se plati gradovom iz državne blagajne, što oni trebaju za svoju javnu upravu.

Na stavljeno po g. predsjedniku pitanje:

Ima li se ovo, što je za županije odlučeno protegnuti i na gradove i slobodne kotare? bijaše za predlog g. Jakovčića ustala očevidna manjina, te tako ovaj predlog zabačen.

Ivan **Vončina**. Čita dalje: naslov glave VIII.

O grbovih i pečatih, zastavah i imutku municipijah.

Bijaše ovako preinačen:

*

Digitized by Google

Glava VIII.

O imutku municipijah.

§§. 44. i 45. izostadoše.

§. 46. primitom pridodano je na koncu „u koliko to još učinjeno nije.“

Naslov glave IX.

O službovanju političnih oblastih municipalnih ostade.

U §. 47. sve do riečih „nego djelatnost odvjetnikah itd.“ ostade, drugo je ostalo in suspenso, dok pravosudni odbor ad hoc o svome poslovanju izviešće nepodnese.

§. 48. bijaše izpušten.

§. 49. ostade in suspenso.

§. 50. pridržan je i nadalje.

§. 51. izostaje.

U §u 52. jedanaesta rieč „važniji“ zamienjena je sa riečju „prešniji.“

§. 53. izostaje.

Glava X.

O zakonih i propisih za vlasti municipalne.

Kao §. 54. ostade in suspenso, buduć zavisno od djelovanja pravosudnog odbora ad hoc.

Glava XI.

O kraljevini Dalmaciji sa Dubrovnikom i Kotorom,

i §. 55. ostaje.

U Glavi XII. ostade samo §. 59. a ostali §§. 56., 57. i 58. izastodoše.

Time bude sjednica zaključena, a buduća za sutra dan urečena.

Digitized by Google

Sedamdeset i šesta saborska sjednica 5. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdeset i petoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne 4. rujna god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *Andrije Uhernika*.

Zapisnik saborske sjednice 74. od 3. rujna 1871. bijaše čitan i odobren.

Zapisnik o izboru g. Benjamina Kraljevića za narodnog zastupnika i izvadak iz zapisnika male skupštine županije požežke u istu svrhu bijaše čitan i ustupit će se verifikacionalnom odboru.

G. narodni zastupnik kotara križevačkog Aleksandro Fodroci i g. dr. Franjo Rački kanonik i zastupnik stolnog kaptola senjskog polažu svoje mandate.

Primljeno do znanja, razpisat će se novi izbori, a gospoda rečeni zastupnici upućuju se, da do dolazka svojih zamjenikah na svome mjestu ostanu.

Predstavka občinstva županije zagrebačke radi stvorenja gradjanskih i kaznenih zakonah na način dvorske ugarske konferencije u saboru je čitana, te predat će se odboru sudbenom ad hoc za izradjenje osnove i predloga u obziru ustrojstva i sudovnosti odlučenih županijskih sudbenih stolovah imenovat se imajućem, shodnog uvaženja i djelovanja radi.

Čitana bi druga predstavka županije zagrebačke radi uvaženja zaključakah srbskog kongresa, te predlog gosp. baruna Kušlana: da se o zaključcih srbskog narodnog kongresa prigodom ugovaranja sa ugarskim saborom rieč povede, bijaše sa većinom glasovah (37) prihvaćen proti predlogu g. Žužela, da se osim spominjanja kod ugovaranja i posebna predstavka Nj. Veličanstvu kralju podnese, za koji predlog glasovala su 32 člana saborska.

Nadalje čitana bijaše treća predstavka županije zagrebačke s dvima prilozima radi ukinuća samoprodaje duhana, koja povod dade živahnoj debati, u kojoj su učestvovala gg. Balog, Lovrić, Kušlan, Žužel, Kraljević, Akšamović, Stojanović, Muhić i Cepulić: pretežnom većinom bijaše zaključeno na predlog g. Kraljevića, da se ovaj predmet za obširno promatranje i za izradjenje dotičnog predloga ustupi postojećem jur financialnom odboru.

Napokon čitana bijaše četvrta predstavka županije zagrebačke u pogledu odazivanja krajiških zastupnikah iz sabora, da sabor drugu opetovanu predstavku na Nj. Veličanstvo u tom poslu pošalje, te na predlog g. Lovrića, podupiran po gg. Kraljeviću i Vončini, bijaše zaključeno: da sabor odgadja riešenje o ovoj stvari s uzroka, što stigavši s najvišeg mjesta i saboru ovom ovih danah priobćeni telegram obećaje čim prije stignuće riešenja u toj stvari.

Odbor ad hoc za izraženje ustrojstva sudbenosti i ovamo zasiecajućih drugih pravosudnih poslovah i zakonah u prediduću saborskoj sjednici 74. zaključen, sačinjavat će sliedeća gospoda: podban Zidarić, Balog, Živković, Mačvanski, Stojanović, barun Kušlan, Uhernik, Koščec, Bedeković, Kvaternik, Pavletić, Mrazović, Kugler, Pavleković, Šram, Kraljević i Čepulić.

Zatim prodje se na dnevni red, na preustrojenje privremenog naputka za uredjenje municipijah.

Mimoišavši sabor na predlog g. Živkovića cielu glavu VI. iz uzroka, što se ista ciela po odboru ad hoc preinačiti imade, sliedjaše

Glava VII. O prisegi i plaći činovnikah, i o ostalih troškovih municipalnih.

§. 39., 40. 41. 42. ostanu.

Sadržaj §. 43., a to najviše počamši od rieči „novac,“ dade takodjer povoda živahnoj debati, u kojoj su gospoda Jakovčić, Čepulić i Modić zahtievala, da se isto tako na gradove i kotare protegne davanje predujma iz državne dotacije. Napokon bi po g. velikom županu Kukuljeviću predloženi izpravak i popravak §. 43. pretežnom većinom glasovah prihvaćen i primit, koji ovako glasi:

„Kako plaće činovnikah, tako i troškove za ine potreboće upravne u županijah ima, dok sabor trojedne kraljevine Dalm. Hrv. i Slavonije konačno nestvori zakon u tom obziru, skupština županijska unapried proračunati za pol godine, i dotične račune podnieti i osigurati, te svojim putem potrebite troškove doznačiti. Veliki župani imadu se pobrinuti za to, da potrebiti dobiveni novci dodju županijskom blagajniku u ruke. Blagajnik je odgovoran za točno rukovanje blagajnice, a i dužan redovito davati o tom račun županiji.“

Poslie toga na zahtievanje više gospode narodnih zastupnikah, imenito dra. Jakovčića, Čepulića i Tallera glasovano je takodjer glede gradovah i slobodnih kotarah i nastavljeno po g. predsjedniku pitanje: Ima li se ovo, što je za županije odlučeno, protegnuti i na gradove i slob. kotare?

Digitized by Google

Za predlog g. Jakovčića bijaše ustala očevidna manjina, te tako bi ovaj predlog zabačen.

Naslov glave VIII.

„O grbovih i pečatih, zastavah i imutku municipijah“ bijaše ovako preinačen:

Glava VIII.

O imutku municipijah.

§§. 44. i 45. izostadoše.

§-u 46. primitom pridodano je na koncu „u koliko to još učinjeno nije.“

Naslov glave IX.

„O službovanju političnih oblastih municipalnih“ ostade.

U §. 47. sve do riečih „nego djelatnost odvjetnikah itd.“ ostade, drugo je ostalo in suspenso, dok pravosudni odbor ad hoc o svome poslovanju izviešće nepodnese.

§. 48. bijaše izpušten.

§. 49. ostade in suspenso.

§. 50. pridržan je i nadalje.

§. 51. izostaje.

U §u 52. jedanaesta rieč „važniji“ zamienjena je sa riečju „prešniji.“

§. 53. izostaje.

Glava X.

„O zakonih i propisih za vlasti municipalne“ kao i §. 54. ostade in suspenso, buduć zavisno od djelovanja pravosudnog odbora ad hoc.

Glava XI.

O kraljevini Dalmaciji sa Dubrovnikom i Kotorom, i §. 55. ostaje.

U Glavi XII. ostade samo §. 59. a ostali §§. 56., 57. i 58. izostadoše.

Time bude sjednica zaključena, a buduća za sutra dan urečena.

Na dnevnom redu je viećanje o školah.

J. Briglević, v. r. podpredsjednik.

A. Uhernik, v. r. bilježnik.

Andrija **Uhernik**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Ivan **Vardian**. Čita podneske na sabor prispjevše. (Vidi zapisnik.)

Predsjednik. Ja sam uslied zaključka saborskog prije 8 danah dobio nalog, da dva pisara najmim saborskoj pisari. Ja sam ova dva pisara opredielio od 25. kolovoza počemši sa 1 for. dnevnicom; to će se morati priobćiti vis. namjestničtvu radi doznačenja dnevnicah.

Zatim se prešlo na dnevni red, t. j. na pretresivanje glave VI. naputka, koju je odbor ad hoc preradio.

Mato **Mrazović**. Prigodom onom, kad je §. 20. naputka došao u pretres, iz razlogah, koji su vis. kući poznati, i pošto prvobitna redakcija nije bila primljena, izabran je odbor ad hoc, koj je imao glede prava zastupstva u skupštinah ostalih municipijah, osim županijah, odrediti, kako će tko izvršivati ovo pravo. Odbor se sastao pod predsjedničtvom g. vel. žup. Smaića, te imam čast kao izvjestitelj resulat viećanja vis. kući priobćiti.

Prije svega imam napomenuti, da je odbor ad hoc za shodno pronašao, proti sustavu u naputku poprimitom, seoske obćine izostaviti, i ostaviti njihovo uredjenje županijam, do konačnog preustrojenja obćinah. Odbor je dakle ograničio svoje djelovanje na gradove i kotare i povl. trgovišta. Zadaća odbora bila je dakle ta, da se ista načela, što su upotrebljena za zastupstvo u skupštinah žup., takodjer i na sl. gradove i kotare protegnu. Odbor nastojao je, da ovomu smjeru čim bolje zadovolji, i uputio se, da se onako beziznimno oni tri faktori u skupštinah municipijah gradskih zastupaju, kao što i u županijah, t. j. veliki posjed, inteligencija i pučanstvo; a uzeo je takodjer obzir i na osobite okolnosti njekojih gradovah, i naime glede inteligencije, jer se je odbor iz štatističkih datah uvjerio, da kad bi se n. pr. u gradu Zagrebu svoj inteligenciji glas dao, kako je ovo načelo u 19. §. postavljeno, da bi se svakomu dalo posebno pravo glasa: to bi iz toga neobhodno sliedilo, ako hoćemo ravnoviesje med ovimi trimi faktori, da bi skupština municipija grada Zagreba najmanje iz 600 članovah sastojati morala.

Obzirom na ovu okolnost postupao je odbor tako, da u sl. gradovih svaki od ovih trih faktorah u $^1/_3$ bude zastupan; nego što se tiče velikih posjednikah ne u onom smislu, kako to u skupštinah županijskih biva, pošto su sasvim druga odnošenja u gradovih nego što u županijah. Najveći interes u gradu zastupaju oni članovi, koji neimaju najvećeg posjeda, nego najveći interes zastupaju što najveći porez plaćaju, a to je obrt, trgovina itd. S toga je odbor izraz: veliki posjednik, promienio u „veliki poreznik.“

Što se inteligencije tiče, glede nje ustanovio je odbor načelo, da je neima iznad $^1/_3$ zastupnikah u skupštinu doći, i to tako, ako bi u kojem municipiju inteligencija faktično bila preko $^1/_3$ članovah, koji su odredjeni za skupštinu municipija, da onda odluči veći porez. U ostalom pako, ako bi se slučilo, kao što se odbor uvjerio opet iz statističkih datah o više municipijah, da inteligencije neima toliko, da bi $^1/_3$ odredjenih zastupnikah popuniti mogla: to je onda odbor scienio, da je shodno, ako se ta $^1/_3$ članovah popuni iz velikih poreznikah pučanstva jednakim brojem. Na ove razloge osniva se ciela osnova, i neka vis. kuća dopusti, da ju pročitam (čita: vidi u saborskih spisih)

(§. 20 bude primljen)

§. 21:

Pavao **Jakovčić**. Ja moram ovdje prigovoriti, da će se u kotarih primorskih jako malo osobah naći, koje bi se izabirati mogle, jer malo ih ima, koji 5 for. poreza plaćaju; zato mislim, da bi se ovdje iznimka učiniti morala, i ovaj census obaliti. Ja dakle mislim, da bi se ovdje moralo kazati: koji kakovgod negibiv posjed imadu ili plaćaju 1 for. poreza.

Dragojlo **Kušlan**. Ja bi ovdje primietio, da bi se svakako morao obzir uzeti na Rieku, gdje ima mnogo stanovnikah, koji neplaćaju 5 for. Kako se je dakle iznimka glede Rieke učinila u §. 19., isto tako bi se ovdje moglo reći 2 for. za Rieku i Primorje.

Ivan **Vončina**. Do sada je bio na Rieci census 5 for., i ja bi prije rekao, da je za grad Rieku to još premalo, a ne preveć. Što se Bakra tiče, mislim, da ih ima vrlo malo, koji 5 for. neplaćaju, a oni, koji obitavaju u vanjskih obćinah, nebi se imali ovamo računati, pošto se nadam, da će vis. sabor glede tih obćinah i onako riešiti, da se odciepe i županiji utielove.

Avelin **Čepulić**. Mislim, da zakonotvorac nesmie na piesku graditi. G. Vončina misli, da u Bakru ima više ljudih, koji 5 for. plaćaju, a ja mislim, da se na samoj suposiciji nemože zakon stvarati.

Ovdje se radi o pravu odvjetovanja, o pravu uticanja u udes svoj: dakle mislim, da se vis. sabor prije mora osvjedočiti, na kojem temelju da gradi, na kojem temelju da uz-

Digitized by Google

krati kome glas. Ako to stoji, što je g. Jakovčić kazao, onda je potrebno, da se sbilja ovaj census obali.

Gjuro **Križanić**. Slažem se u načelu sa g. predgovornikom, i želio bi, da se ono načelo uzme, koje bi za sve najpravednije bilo. Ovdje se izključuje velika većina pučanstva od uticanja u javne poslove i u svoju sudbinu. S toga mislim, da bi najpravednije bilo, kad bi se to pravo razširilo i svakomu, koj kakavgod izravan porez plaća, pravo izbora i izborivosti dalo, koj nije u obće izključen od toga §om 15.

Jovan **Obradović**. Nemogu se složiti sa g. predgovornikom, da se ovo pravo svakomu podieli, koj najmanji porez plaća; jer u gradovih sav muški i ženski spol, koj je u dobi punoljetnosti, plaća porez; u gradovih neima nikoga, koj ne plaća. Ako bi tako htjeli, onda bi mogli kazati: generalno odvjetovanje; ali zato nisam, nego k ovomu §u bi primietio, buduć da stoji census, da oni koji 5 for. plaćaju, imadu pravo glasa, a nisu označeni oni, koji kakav negibivi imetak posjeduju, da se dakle kaže: svi koji 5 for. poreza plaćaju, ili koji negibivi imetak posjeduju.

Franjo **Žuželj**. Najprije se moram izraziti, da sam proti redakciji, i k navedenim razlogom dodajem još i to, da su većom stranom oni, koji su bogati, osobito u Primorju, tudjini, koji imadu protivne interese od siromašnih. Zato glasujem za predlog g. Jakovčića, da svaki ima pravo glasa, koj 1 for. poreza plaća ili kakov posjed ima.

Svetozar **Kušević**. Ja se moram izraziti proti redakciji, budući je ovdje naznačeni census ustanovljen bez dovoljnog obzira na trgovišta.

Nama je poznato, da u otačbini našoj imade vrlo malo žiteljah u trgovištih, koji 5 for. censusa plaćaju.

Ja držim, da je pravo, da se svim gradjanom, osobito onim u slobodnih kraljevskih gradovih, čim veći upliv dade, da svaki, dapače i najsiromašniji može svoje interese zastupati i uticati u javne poslove, i zato bi želio, da se census mjesto 5 for. na 2 for. obali.

Franjo **Lovrić**. Ja glasujem za redakciju i to iz razloga, jer scienim, da u svakom gradu svaki čovjek, koj ikakav posjed ima, ili kakav obrt tjera, sjegurno 5 for. poreza plaća.

Ako ovaj census posve obalimo, onda bi mogli do toga doći, da bi se mogla s jednim vedrom vina reštauracija obaviti.

Ako nam g. Jakovčić dokaže, da je to za grad Bakar nepravedno, neka se za grad Bakar nješto drugo odredi, ja se tomu neprotivim; ali ako neima g. Jakovčić za to podatakah, neka se zadovolji s redakcijom, dok se neuredi konačno naša domovina.

Miroslav **Kraljević**. Ja nisam bio za census kod županijah, tako nemogu biti ni kod varoših. Ništa nemanje, kad je već većina to primila, usudjujem se predložiti, da oni imadu pravo izabirati, koji kakovo negibivo dobro u varoši posjeduju ili su gradjani.

Makso **Pilkorec**. Što se tiče sl. gradovah i trgovištah, slažem se sa redakcijom; nu pozorna me čini zastupnik kotara bakarskog, koj želi, da se tamo obali census na 1 for. Mi smo istina pitanje o odnošaju vanjskih občinah kotara bakarskog jur pretresivali i relegirali smo ga na kasnije vrieme; nu pošto se ovdje opredjeljuje upliv svakoj pojedinoj klasi ljudih u javne poslove, nebi želio da te občine pod tutorstvom sl. kotara bakarskog i nadalje ostavimo. Ako se census tamo ustanovi, da onaj koj 1 for. izravnog poreza plaća, ima pravo izbora, moglo bi se dogoditi, da iste občine nikakvi upliv u izbor municipija bakarskog nebi imale, jer moramo misliti, da ondašnje žiteljstvo komaj toliko posjeduje da malo koj žitelj jedva do 1 for. izravnog poreza plaća. Dakle bi kotar bakarski i opet ostao pod tutorstvom municipija bakarskog. Ako se iznimka učini, ja bi želio, da se jedna trećina odvjeta podieli sl. kotaru bakarskom, dokle dodje odluka na njihovu tužbu.

Robert **Zlatarović**. Glede redakcije želio bi svakako, da se u nutra stavi, da imade pravo izbora, koj šta nepokretnog posjeduje, a što se tiče censusa od 5 for., treba razliku činiti, koja medju gradovi sbilja obstoji. Ja bi predložio, kao što su municipija na tri klasse razdieljena, da se na takvi način census ustanovi, za velike gradove po 5 for. za srednje po 3 for. a za male po 2 for.

Mato **Mrazović**. Ja prije svega moram opozvati, što sam prije njekoliko danah sa podpunim uvjerenjem branio, naime, da se kotar bakarski od municipija bakarskog odkine, jer sam bio onda tako uvjeren od gospode, koji su podpuno obavieštenі o tamošnjih okolnostih i morao sam njim vjerovati, da kotar bakarski uzdržava grad Bakar. Sada se pako kaže, da je tamo većina žiteljstva, koji neplaćaju preko 1 for. Ako je žiteljstvo tako siromašno, da većina neplaća preko 1 for. poreza, onda vidim, da sam bio zlo upućen, i da se nemože samo uzdržati; te je pravo da ostane kod grada Bakra.

Njekoja gospoda kažu, a osobito g. Zlatarović je rekao, da se i na nepokretni posjed obzir uzme. Bilo je i o tom govora, ali je odbor iz onoga razloga, što prigodom debate o načelu, da se dvostruko mjerilo i posjed i census ustanovi za uživanje prava političkog u županijah, isto uvaženo nebi, ovo mnienje i kod uredjenja municipijah gradskih sasvim mimoišao. Visoki sabor opunovlastio je odbor, da načela o pravu zastupstva u županijah i na gradove protegne; a odbor je onom prilikom kad je o tom razgovor bio, da se i posjed uzme za mjerilo, kazao: da se dvostruko mjerilo za izvršivanje političkog prava uzeti nemože. To dakle nije zaključak odbora, nego sabora.

Iz ovog istog razloga dakle, iz kojega je odbor u svojoj sjednici većinom glasovah zaključio, da se samo jedno mjerilo ima uzeti za izvršivanje političkih pravah, iz istog razloga moram pobijati i sada onu gospodu, koja žele, da se i posjed i census t. j. porez za mjerilo političkih pravah uzme, jer, kao što rekoh, držim, da je to zaključak sabora, proti kojemu prigovora neima.

Kažu takodjer njekoja gospoda, da je porez sa 5 for. preveć. I ja kažem, da bi to preveć bilo, kad bi samo zemljarina bila uzeta kao što u naputku; nego ovdje je uzet izravni porez, bila to kućarina, ili dohodarina, ili osobna tečevina, ili kakav drugi izravni porez. A ja mislim, da je vrlo malo žiteljah u kojem gradu, koj nebi plaćao 5 for. izravnoga poreza, te da bi se po tom bojati imali, da će biti velika stran žiteljstva izključena od izvršivanja političkih pravah. Ja sam o tome tim više uvjeren, što se nije nikad toli sbog većine censusa glas podigao, koli sbog načela, a to je ostalo, kako je sabor odlučio, jer zasada neimamo drugoga mjerila.

Još su njekoja gospoda kazala, da bi se od censusa odustalo i da se kaže, koji imadu nepokretni imetak i koji su gradjani. Ja bi to držao za shodno, kad već u obće vis. sabor nebi bio izrekao, da ima biti porez t. j. census za mjerilo izvršivanja polit. pravah. Gradjanstvo samo po sebi nije u nijednoj državi uzeto za mjerilo izvršivanja prava političkog, jerbo nigdje nije obstojao još takov zakon i jerbo ima mnogo gradjanah, koji su već sva svojstva izgubili, koja

Digitized by Google

ih sposobne čine, da izvršavaju pol. pravà. To je dakle vrlo neizviestan i žalostan ključ.

To su razlozi, iz kojih je upravo odbor takodjer, držeći se načela, da se drugim ključem i mjerilom nemože bez datah na konac doći, mislio, da neima boljeg načina za to, nego census, s tom promjenom, da se mjesto zemljarine metne izravni porez.

(G. podpredsjednik opetovavši ove predloge, stavi najprije po smislu poslovnika pitanje: da li visoka kuća prima redakciju? na što ustane znamenita većina članovah sabora, i tako bude ovaj §. primit.)

§§. 22. i 23. budu primiti, samo što je u §. 23. rieč: „neporočan" kao suvišna po predlogu g. Zlatarovića izpuštena.

§. 24.

Franjo **Žužel.** Ja bi se usudio ovdje moje mnienje kazati. Pri svakom zakonu, koj se stvara, moramo imati pred očima upravo korist naše domovine. Nas uči žalostno izkustvo, da su većom stranom tudjinci, koji kod nas imadu najveći imetak. Ja se neću upušćati u pretresivanje, odkuda to proizlazi, ali to je tako. Mi poznamo mnogo ljudih, koji su došli k nama bez imetka, pa su za deset ili petnaest godinah došli u broj najimućnijih. Nego je i drugo žalostno izkustvo, da smo tako nesretni, te da je svaki tudjin, koj k nama dodje, makar ga na rukuh nosili, neprijatelj našega naroda: mi njega nikako za nas dobiti nemožemo.

Na temelju ovoga kažem, da je ona točka, gdje se veli: da će treći dio zastupničtva ili skupštinarah sačinjavati oni, koji najveći porez plaćaju, iz političkoga gledišta za nas ubitačna. Zato neka se drugčije kaže, da se odmjeri broj za one, koji najveći porez plaćaju, a što od tog broja preostane, da se dieli na jednake pole izmedju intelligencije i naroda.

Franjo **Lovrić.** Akoprem nisam bio član ovoga odbora, ipak mogu kazati, da se podpuno slažem sa redakcijom, i to zato, što oni, koji najveći porez plaćaju, sačinjavati će samo treći dio zastupnikah; dakle ako su oni i neprijatelji našemu narodu, ipak ih ima dvie trećine proti njim, koji ih mogu nadvladati.

U ostalom nekaže se, da svaki tudjinac ma spadao on i u veleporeznike ima pravo odvjeta u gradskih municipijah, nego onaj samo, koj šest godinah obitava u kojemu mjestu. Ako tko šest godinah obitava na jednom mjestu, mislim, da će mu i ležeće biti na njegovu dobru. Zato glasujem za redakciju.

Jovan **Obradović.** Ja glasujem takodjer za redakciju. Radi toga što g. Žužel pravo kaže, da su oni, koji najveći porez plaćaju, većinom stranci i neprijatelji našega naroda, jer znamo, da se je u našu domoninu mnogo Kranjacah i Niemacah doselilo, te da su ovdje znatni imetak stekli, što se ima najvećma pripisati njihovoj marljivosti, nemogu se ipak oni kao gradjani izključiti od načela po odboru ad hoc uzetog, jer se na posjed mora obzir uzeti i to tim većma, što se ovdje radi o izvršivanju političkih pravah.

(Primljena redakcija.)

§. 25. Prima se.

§. 26.

Pavao **Muhić.** Ja neuvidjam razloga, zašto su doktori filosofije izključeni od inteligencije.

Mihajlo **Koščec.** Ja mislim, da se i na ljekare obzir uzme.

Franjo **Solariček.** Ja bi bio za redakciju, kad bi znao, da li se rok od šest godinah proteže samo na indigenat, ili moraju takodjer i sinovi trojedne kraljevine šest godinah u municipiju stalno obitavati.

Franjo **Žužel.** Ja držim, da to valja za inostrance, jer mislim, da je prvi uvjet za inostrance, da naški zna. Ja nepoznam nijednog inostranca, koj se je u šest godinah naški naučio. Ja bi dakle molio, da im se veći rok opredieli, da mogu naški naučiti i sposobnosti si steći. Ja za manje nemogu glasovati, nego deset godinah; ako je visoki sabor za više, ja pristajem.

Ladislav **Balog.** Ako se radi o inostranih, svakako sam za to, da se 10godišnji rok ustanovi za indigenat. Znamo, da je tako prije 1848. god. bilo u Hrvatskoj i Slavoniji. A glede inteligencije domaće netreba nikakvi rok ustanoviti.

Mato **Mrazović.** Odbor se nije držao za punovlastna, da u inteligenciju broji drugo osoblje, nego što i kako ju je vis. sabor u sjednici od 29. kolovoza ustanovio. Tamo je kazano: „Pravo mjesta i glasa u skupštini županijskoj po §. 9. ima osobno bez razlike vjeroizpovjedanja: ustavni kr. častnik, koji je pravoslovne nauke svršio, odvjetnik, doktor pravah, doktor ljekarstva, profesor akademije, liceje, gimnazije, učitelj preparandije i realke, diplomirani mjernik, nu svi ovi osim odvjetnikah, samo na toliko, na koliko izvan gradovah stoje, ili štogod u županiji posjeduju.

Častnici žup. magistrata, koji pod urednom plaćom stoje, izvršuju pravo glasa u skupštini županijskoj po samoj svojoj službi."

Od doktorah filosofije neima ovdje ni rieči; a osobito što se tiče ljekarah, siećat će se vis. sabor, da je bilo glede njih napose viećano, te je odlučeno, glede županijah barem, da neimaju pravo glasa. S toga odbor nije mogao granicu, koja mu je bila stavljena prekoračiti, i drugo osoblje u inteligenciju brojiti, ne zato, kao da visoki sabor ove nebi držao za inteligenciju, nego što je htjeo stegnuti osobno pravo glasa samo na ovu vrst inteligencije.

Što se tiče prigovora proti roku od šest godinah, koj bi imali članovi probaviti u obsegu municipija, to moram iskreno kazati, da su se ovdje gospoda jako prevarila, koja misle, da to valja samo za tudjince. To valja za domaće sinove takodjer; jer nije sve jedno, makar je tko Hrvat ili Slavonac ili u obće sin domovine cjelovite, a nije njegov interes n. pr. u Zagrebu, kao onom, koj je već dugo vremena u Zagrebu, koj je prepleten prijateljstvom, rodbinom i t. d. Zato bi bilo po mojem mnienju vrlo pogibeljno, da bi se dalo onomu, koj samo na godinu danah dodje, isto pravo uživati, koje uživa onaj, koj se tamo rodio i koj je svojim interessom vezan na municipij. S toga razloga i ugarski sabor god. 1848. nesamo da po ovom načelu nije dao glasa, nego niti birati zastupnike nije dao onim, koji nisu 6 godinah u gradu stanovali. Nenavadjam ja to, kao da se i mi moramo povesti za njim, nego kažem to zato, jer je dužnost svakoga, koj želi uticati u zakonodavstvo, a i odbor je držao to za dužnost, da u obzir uzme težnje susjednog naroda, kod koga se na istih temeljnih načelih razvio ustav. Ako je dakle odbor to predložio, imao je za to razlogah. Ako vis. sabor misli, da je to dovoljno, da se tko tri nedjelje prije skupštine prijavi, da želi biti stanovnik, ako vis. sabor za dobro nalazi, ako je tko doktor filosofije ili juris, da može uticati u javne poslove kojega municipija, pa poslje otidje; ako vis. sabor misli, da je dovoljni uvjet za izvršivanje osobnog prava političkog, ako je dotičnik sin trojedne kraljevine, to mu prosto stoji, ovu štilizaciju promieniti. Ali ja mislim, da će vis. sabor navedene razloge uvažiti i redakciju pridržati

Digitized by Google

Što se razloga g. Žužela tiče, da bi se veći rok tudjincem dao, što oni nisu kadri za šest godinah naučiti naš jezik, mislim, da je tomu doskočeno §om 15. Ako nije tomu doskočeno, onda ovaj § nebi na svom mjestu bio. Kad bi se ovdje o tudjincih govorilo, onda bi bio sasvim umjestan rok od 10 godinah; nego ovdje se negovori o tudjincih, nego o domaćih sinovih.

Kod glasovanja primljena bi većinom glasovah redakcija.

Mato **Mrazović**. Čita dalje:

§. 27. prima se,

§. 28., točka prva:

„Ako bi u kojem municipiju broj članovah iz reda inteligencije premašio trećinu sveukupnoga broja članovah za skupštinu odredjenih, odlučiti će veći porez na način jur odredjeni.“

Ladislav **Balog**. U pogledu ove točke sam proti redakciji iz razloga, jer ako bi to tako ostalo, onda nebi nitko došao, nego arcidjakoni, biskupi i velikaši, a od onih, koji 5 for. plaćaju, nebi baš nitko došao. Nego ja mislim, da ako ima inteligencije iznad jedne trećine članovah, da onda izmedju sebe bira onaj broj, koj bude sačinjavao $^1/_3$ članovah inteligencije.

Dragojlo **Kušlan**. Ja isto mnienje dielim, kao što je g. predgovornik razjasnio, jer se bojim, da ako se bude u tom slučaju po porezu opredielio broj članovah iz reda inteligencije, da bi se onda nagomilao broj arcidjakonah, biskupah itd.

Franjo **Lovrić**. Slažem se sa redakcijom, iz razloga, što u čitavoj Hrvatskoj ima samo u glavnom gradu Zagrebu 2 biskupa; u Sisku neima biskupa niti kanonika, isto tako u Požegi itd. Zato sam za redakciju.

Jovan **Živković**. Ovdje su samo dva načina moguća. Ja sam u odboru opazku učinio, da se nebi inteligencija metnula pod census. Uzmimo n. pr. grad Zagreb, gdje ima preko dvie stotine članovah od inteligencije; od ovih bi možebiti sto uživalo osobno pravo glasa, a ostali nebi mogli na drugi način izvršivati političko pravo nego u pučanstvu, koje ima pravo uticati u izbor zastupničtva, jer nebi spadali u veleporeznike.

Ja se držim načela, kojega sam se držao i u odboru, da se imena onih, koji imadu pravo ad personam, metnu u urnu, pa neka ždrieb odluči zastupnike iz inteligencije.

Mihajlo **Polit**. Ja mislim, da treba načelo da se drži. Mi smo izrekli načelo, da kod inteligencije censusa neima, i treba da smo si u tom dosljedni. Zato pristajem uz predlog g. Živkovića, da kod gradske inteligencije census neima vladati, nego slučaj neka odluči njeno zastupstvo.

Nikola **Thaller**. Nemogu se slagati s g. predgovornikom. Poznato je, da je grad Zagreb prvi u našoj domovini, koji naše interesse brani, a svi drugi gradovi nanj gledaju. Ja sam uvjeren, da kad bi census kod inteligencije ustanovili, mi bi onda samo njeku stran inteligencije zastupali. Zato pristajem uz predlog g. Živkovića, dočim mi se najpravedniji čini, i scienim, da će biti kao takov od inteligencije priznan.

Mato **Mrazović**. Ovdje je prvi prigovor proti redakciji taj, da bi se moglo slučiti, te bi upravo svećenstvo, koje je kod nas vrlo dobro dotirano, zastupalo u municipijah gradskih inteligenciju. Ja sam čuo razloge sa više stranah, da se ovo mnienje pobije, a ja ću samo ovaj jedan razlog još dodati, da je ovo svećenstvo upravo ono, za koje se gospoda boje, da će u redu inteligencije doći na skupštine, koje na ovaj red neće čekati, nego će doći u red velikih porcznikah.

Što se tiče primjetbe, da je to protuslovje sa načelom, koje je vis. kuća primila, da inteligencija neima biti podvržena censusu: odgovaram na to, da je vis. kuća i to izrekla, da ima inteligencija osobno pravo, a gdje to nije moguće radi okolnostih, da se mora ždriebanjem odlučiti; zato mislim, da to nije protuslovje, ako se i ono drugo mjerilo uzme, da neka census odluči, jer to je iznimni slučaj, koj se u cieloj našoj domovini neće dogoditi osim u Zagrebu.

Kao što je dakle iznimka, ako se ždrieb uzme za mjerilo, isto tako mislim, da je dosljedno i pravedno, ako se census uzme. Ja mislim, da je census shodan iz razloga, da se većemu posjedu veći upliv dade. S toga sam dakle za to, da i kod inteligencije veći posjed odluči, ako bi broj članovah iz reda inteligencije premašio trećinu sveukupnoga broja članovah za skupštinu odredjenih.

Redakcija bi većinom glasovah primljena.

Dalje čita drugu točku §a 28.

„Ako broj članovah u red inteligencije uvrštenih nebi dostigao trećinu broja članovah za skupštinu odredjenih, nadopunit će se taj broj iz ostala dva razreda zastupnikah na jednaki način. Ako bi broj za dopunjenje bio nejednak, odlučiti će ždrieb, iz kojega razreda da se uzme preostali član.“

(Prima se.)

§§. 29., 30. Glede broja zastupnikah diele se gradovi na: 1. male, što imadu do 5000 stanovnikah, sa 30—60 zastupnikah; 2. srednje, što imadu do 10.000 stanovnikah, sa 60—90 zastupnikah; 3. velike, što imadu preko 10,000 stanovnikah, sa 90—120 zastupnikah.

Svetozar **Kušević**. Izvjestni broj opredielit će sam grad. Klasificiranje ovih gradovah u našoj otačbini nevidi mi se okolnostim naše domovine primjerno, budući kod nas ima vrlo malo gradovah, koji 5000 dušah broje. Zato mnijem, da je broj opredieljeni preveć velik uzet.

Na koliko je meni poznato, med slob. gradovi imade ih vrlo malo, koji toliko dušah broje, koliko se ovdje zahtieva. Ja bih dakle želio, da se ovdje naznačeni broj umali.

Makso **Piškorec**. Ja neuvidjam svrhe, zašto se gradovi diele na 3 razreda. Ako je svrha, da se broj zastupničtva opredieli, nečini mi se shodno. Ja bi broj zastupničtva opredielio po broju populacije, bez da se gradovi klasificiraju u velike, srednje i male. Ja bi predložio, da se od 100 dušah po jedan zastupnik izabere; onda ćemo sa onim, što odbor predlaže, doći u suglasje; jer se ja držim načela, da popularni popis označuje broj stanovnikah. S toga predlažem, da se u gradovih i povl. trgovištih po jedan zastupnik izabere od 100 dušah.

(Većinom primljena redakcija.)

§§. 31., 32. i 33. budu primiti.

§. 34. glede izvršivanja prava izbora po punomoćnicih bude izpušten, budući se ota ustanova glede svih municipijah u obće sadržava u prijašnjih §§ih ovoga naputka.

§§. 35. 36. 37. budu primiti.

§. 38.

Vjekoslav **Frigan**. Po ovom §u može dakle svaki izabran biti, tko je izbirač. To ja mislim neodgovara svrsi, jer moglo bi se dogoditi, da bi takvi ljudi baš izabrani bili, koji čisto malo što posjeduju, a njihovi interessi nebi bili isti, koji i ostalih izbiračah. Zato mislim, da se ovo pravo ograniči, te da se za načelo ustanovi veći census za onoga, koj hoće biti izabran, ili da mora biti posjedatelj.

Jov. **Živković**. Po tom bi se zastupstvo pretvorilo u službu, a u Zagrebu nemože biti takve bojazni, što je inteligencija mnogobrojna i spada u posjed, dočim se ona iz reda veleporezni-

Digitized by Google

kah za onaj slučaj izpuni, ako nadilazi $^1/_3$ sveukupnoga broja članovah skupštine.

Stjepan **Iliašević**. Slažem se s g. Friganom, samo imao bi još dodati, da bi probitačno bilo, da bi ovi zastupnici po gradovih i trgovištih znali čitati i pisati.

Ladislav **Balog**. Ja se slažem sa redakcijom iz razloga po g. Živkoviću navedenog, da se passivno pravo izbora nikako nemože stegnuti; i takodjer s razloga, kojega je gosp. predgovornik naveo, buduć stoji načelo za županije, da od hiljade dušah ide po jedan zastupnik. Onda se nije kazalo, da mora znati čitati i pisati, akoprem znamo, da u skupštine županijske i takovi dodju, koji čitati i pisati neznadu.

Miroslav **Kraljević**. Ja se slažem s g. Friganom, što su interessi veći onoga, koj ima posjed u municipiju. Zato sam i ja toga mnienja, da nemože biti izabran, koj neima posjeda i to znatnog posjeda, od koga plaća 20 for., s druge strane pako mislim, da nemože biti drugi izabran, nego koj je gradjanin.

Ivan **Vončina**. Neću praviti razlike med redakcijom i predlogom g. Frigana, ja bi pristao na jedno ili drugo, nego poduprieti ću mnienje g. kanonika Iliaševića, koje tamo smiera, da se nikomu pravo glasa nedade u skupštinah gradskih municipijah, koj nezna čitati i pisati. G. Balog je to napastvovao, buduć da kod županijah nije to ustanovljeno. Ali ja velim, da su kod županijah sasvim druge okolnosti. U županijah imade selah, gdje neima škole, niti imadu ljudi priliku naučiti pisati i čitati; a u gradovih je drugačije; neima grada niti trgovišta, koj nebi imao škole. Zato bi valjalo, da se metne ovaj dodatak redakciji, da nitko nemože zastupnik biti, koj nezna čitati i pisati.

Franjo **Lovrić**. Slažem se sa predlogom g. Frigana i g. Kraljevića, i dodajem samo to, da bi se ustanovio najmanji porez od 10 for. za male gradove, 15 for. za srednje, a 20 for. za velike, i da se doda, da svaki zastupnik mora znati čitati i pisati. Ovdje je velika razlika med gradovi i županijami; u županiji nemože biti u svakom selu škola; moramo jedanput narodu dokazati, da je potrebno učiti.

Dragutin **Jelačić**. Mislim, da to nije samo dosti, da zna čitati i pisati, nego da naški zna čitati i pisati, jer smo od god. 1848. imali u našem magistratu mnogo gospode, koji niti rječce hrvatski nisu znali.

Josip **Vranicani**. Neslažem se sa gg. predgovornici, osobito ne s onim g. predgovornikom, koj je rekao, da bi uz jedan ili drugi predlog pristao, nego ja sam za redakciju. Svi predgovornici, koji su passivno pravo izbora omedjašiti htjeli, hoće po tom kazati, da su to pravo prostom narodu iz rukuh uzeli. Dosta je skupština kroz to omedjašena, što je razdieljena na tri strane: na inteligenciju, veliki posjed, koj već po sebi njekakve konservativne interesse zastupa; kroz to su htjeli još onoj trećoj strani skupštine, kojoj najnuždnije glas pripada, ovo pravo tako ograničiti, da bi skoro cielo tielo ove klasse bilo ilusorno; jer gdje ćete naći, da svi znadu čitati i pisati, ili trećina da zna? To bi morali uzeti same tajnike, učitelje itd., koji nikakav interess neimadu u ovih skupštinah.

Ja sam dakle za redakciju, jer ako se pravo aktivno izbora omedjaši, to se onda passivno pravo nemože ograničiti.

Svetozar **Kušević**. Predlog g. Frigana, što se gradovah tiče, zaslužuje obzir; ali je razlika medju gradovi i trgovišti, i kotari. U posljednjih je vrlo težko takov izbor učiniti, da bude svaki zastupnik pismen. Pristajem uz predlog gg. Kraljevića i Frigana, da se passivno pravo izbora u gradovih omedjaši na census.

Andrija **Uhernik**. Kad bi se primio predlog g. Frigana, onda bi u gradovih imali najposlje zastupničtvo samo iz veleposjednikah.

Robert **Zlatarović**. Ja gledeć na različite okolnosti, koje kod nas vladaju, pristajem uz g. Lovrića, da bude opredieljen census za passivno pravo izbora. Za male gradove po 10 for., za srednje 15 for., a za velike po 20 for., a da se još ustanovi, da svaki izabrani čitati i pisati znade, nebi shodno bilo, jerbo bi to čudno glasilo u tudjem svietu, i značilo bi siliti na nauku. Ja sam dakle svakako proti tomu.

Mato **Mrazović**. Najbitniji i jedini prigovor proti redakciji je onaj g. Frigana; nu ovaj se meni naprama čitavoj osnovi čini, da je oslonjen na posve krivom tumačenju dosadašnjih naredbah i sustava skupštinah, koje u gradovih interesse zastupaju. Dosada se je vis. sabor osvjedočiti mogao, da će trećinom biti zastupani veliki poreznici, dakle konservativni element; drugom trećinom je zastupana inteligencija, koja stranom radi velikih poreznikah i radi onog stepena izobraženosti, višjeg političkog znanja i boljih nazorah neće dopustiti, da se zločesto gospodarstvo u municipij uvede; treći faktor je zastupstvo pučanstva. Ja mislim, da po ovoj osnovi ovaj faktor nemože pogibeljan biti, barem tako ne, kako se g. predlagalac boji. Ovdje je postavljen za aktivno pravo najmanji census od 5 for., a taj census ići će po razliki municipijah na 500 do 800 for., a budite uvjereni, da n. pr. u gradu Rieci, medju onimi, koji plaćaju preko 50 for., ima ih 120, a koji preko 100 for. plaćaju, 86, te da će oni toliki upliv imati, da će biti sami izabrani, ili izbor tako udesiti, da neće destruktivnog elementa puštati u viećnicu.

S toga se nebojim, da će nastati pogibelj za občinsko dobro, kao što se boji g. Frigan, dapače kažem, da bi občinsko dobro u pogibelj najviše onda došlo, kad bi došlo u ruke velike gospode. Kad bi narodu došlo u ruke, on tako štedi i čuva, da ako neće procvasti, bar neće nikako propadati.

Što se tiče primjetbe g. Iliaševića, to sam iz sve duše za to, da se uvrsti ovo svojstvo u zaključak; a to je moći zahtievati u onih mjestih, gdje ima škole, da nebude zastupnik, koj nezna čitati i pisati.

Ja sam dakle za redakciju sa pridodatkom g. Iliaševića.

Predsjednik. Koji su za redakciju bez dodatka?

(Manjina.)

Koji su za redakciju sa dodatkom, da svaki zastupnik mora znati naški čitati i pisati?

(Većina.)

Mato **Mrazović**. Čita dalje. §§. 39. do 47. budu primljeni.

§. 48., 49.

Vjekoslav **Frigan**. Ja bi želio, buduć da svaki grad i municipij ima dvostruke poslove, publično-političke i ekonomičke, da se inteligencija nebi ondje zastupala, gdje se radi o gospodarstvu, buduć ona neima za to nikakva interessa.

Stjepan **Pavleković**. Ako jedan zastupnik nije sposoban za zastupstvo, mislim, da bi morao odstupiti i drugi sposobni se izbirati; a kakvim načinom će se izbirati n. pr. od 300 izbiračah iz jednog kotara, to nije rečeno.

Mato **Mrazović**. To se razumie, da drugi način izbora nemože biti, nego je prvobitni bio. A ako tko nije sposoban za zastupstvo, mora odstupiti i drugi se izbrati. Tomu se doskočilo u posebnom §u: da ako koj član skupštine izgubi svojstva potrebita, da bude članom skupštine, morati će se

Digitized by Google

njegovo mjesto drugim sposobnim članom iz iste kategorije nadopuniti.

Miroslav **Kraljević**. Opazka g. Pavlekovića je važna, što se može dogoditi, da imade takvih promienah u zastupničtvu, koje stranom smrću, a stranom s nesposobnosti izabranih zastupnikah nastaju: zato predlažem, da se u takovom slučaju konsignacija izbiračah drži u pripravnosti i da bude onaj izabran, koj ima najviše glasovah.

Mato **Mrazović**. Ja bi molio, da se ova debata nebi povela, jer se predlog g. Frigana protivi samom načelu osobnog prava zastupstva, a što se tiče mogućih promienah u istom zastupničtvu, tomu je u naputku doskočeno, kako sam jur napomenuo.

Na ovo se kuća jednoglasno izjavila proti predlogu g. Frigana.

Pošto su tako ove točke pojedince pretresivane i primite, zapita g. podpredsjednik visoku kuću u smislu poslovnika: da li cielu ovu ovako izpravljenu osnovu o uredjenju skupštinah u sl. i kr. gradovih itd. prima? Što bude ustajom većinom glasovah potvrdjeno.

Zatim budu uzeti u pretresivanje §§. 24., 26. i 28. istog naputka, koji bijahu prije odgodjeni na upitno pretresivanje o uredjenju skupštinah gradskih, uslied česa bude zaključeno:

a) §. 24. glasit će ovako: u sl. i kr. gradovih, u slob. kotarih bakarskom i riečkom, tako isto u povl. trgovištih imadu pravo izbiranja činovnikah samo oni, koji su članovi skupštine municipija.

b) §. 28. glasi ovako: za sl. gradove Rieku i Bakar s njihovimi kotari odredjuje se privremeno, što sliedi: 1) sadašnji patriciji zadrže svoj naslov, ali mjesto i glas u skupštinah municipalnih imadu samo onda, ako nisu izključeni §om 15. i ako budu za zastupnike municipija na novo izabrani, ili ako im pristoji osobno pravo polag §. 24. i 26. U napredak nesmiju se više patriciji imenovati; 2) svaka občina kotarska izabira napose spadajući na nju po razmjerju dušah broj zastupnikah.

Ostale točke tog §a jesu izpuštene.

Avelin **Ćepulić**. Kako smo čuli, mi smo sada liepu kuću sagradili, u kojoj ćemo se sabirati i politička prava izvršivati. Nu ja nebi želio, da bi se u ovu kuću zlobni vuci i zmije uvukle; nebi hotio, da bi se žalostni prizori od prije 1848. god. ponavljali; nebi hotio, da bi zlobno kortešovanje uništilo, što smo ovdje sagradili: zato bi za taj slučaj predložio novi §, koj nebi samo za gradove imao valjati, nego za čitavu domovinu. Ovaj novi § stilizirao bi ja ovako: Koj budi mitom budi lažljivim upućivanjem, posredno ili neposredno, za koju svrhu kupuje glasove, gubi za vaviek svoje političko pravo.

Dragutin **Jelačić**. Slažem se sa mnienjem g. predgovornika, buduć da smo široki temelj zastupstva položili.

Franjo **Žužel**. Ja bi pristao na ovaj predlog, da sam uvjeren, da se ovaj izraz „lažljivo upućivanje“ nebi mogao drugačije tumačiti i zlo upotriebiti. Jer uzmimo slučaj, da će biti tužba radi zlog upućivanja, pitam ja, tko će ju riešiti? Doći će na sud. A što će ovdje za pravilo služiti? Subjektivnost sudca. Kako je sudac od ove ili one stranke, tako će sud izreći.

Uzmimo, da smo mi u položaju, kako smo bili prije 20. listopada, pa da tko reče, vidiš brate, ova vlada sadašnja je zla za nas, ona hoće nas upropastiti: taj čovjek došao bi po ovom zakonu pred sudca; ovaj bi kazao: ti si zlo upućivao, ti si krivac veleizdaje.

Došao je 20. listopad, a kocka se preokrenula. Da bi sada tko kazao: ovi svi zakoni, koji se sada ustanovljuju, vam na propast idu; prije vam je tako dobro bilo pod onom očinskom vladom, niste trebali misliti, samo ste trebali iz žepa vaditi i plaćati, oni su računali za vas. Taj čovjek je sasvim drugačije upućivao, pak ako bi došao pred sudca, mogao bi se dočepati i šanacah. Dakle ova vrst suda svakako bi zavisila od subjektivnosti sudca; zato želim, da se izraz: lažljivo upućivanje izpusti; inače pristajem na predlog g. Ćepulića.

Miroslav **Kraljević**. Predlog taj je temeljit; medjutim nalazim, da se samo po sebi razumie, koj na zlo upućiva, da se po sadašnjih zakonih kazniti ima, a u političkom životu zabraniti ljudem, da se nebi mogli dogovarati, to je absolutizam; to se zabraniti nemože, te bi značilo slobodu udušivati. Zato smatram, da je taj predlog suvišan, te ga nemogu podupirati.

Robert **Zlatarović**. Ja držim, da je predlog g. Ćepulića proiztekao iz neustavna čuvstva i nazora, jer predpostavlja ono njekakvo mrtvilo žandarmerije i policije. Na ovaj neustavni predlog nemogu pristati, jer se time ne samo zatvara polje agitacije, a u ustavnoj državi bez dobro shvaćene agitacije nemože biti niti ustavnog političkog života; nego s druge strane otvara put klevetanju, sumnjičenju i policiji.

Ivan **Vončina**. Ja sam rieči g. Ćepulića sasvim drugačije shvatio, nego gg. Zlatarović i Kraljević. Kad bi on bio mislio, da se time zaprieče agitacije, ja bi bio proti njemu; nu buduć da je g. Ćepulić iz osobnoga gledišta razvio, kakovu žalostnu sliku i posljedice kortešovanja imadu, mislim, da bi se taj zakon mogao ustanoviti samo glede onih zloporabah, ako zlikovci novcem i vinom prostake podmićuju, kao što je to bivalo i prije 1848. godine. Mislim, da samo ovakomu zlu može taj zakon doskočiti, zato podupirem predlog g. Ćepulića.

Petar **Očić**. Svrha predloga g. Ćepulića vrlo je plemenita i mislim, da neima nikoga, koj nebi bio uvjeren o potrebnoći ovog zakona; nego s druge strane, ako g. Ćepulić misli, da kad bi taj zakon u život stupio, da će svrhu postignuti, to se vara. Izkustvo nas uči, ako jedna stranka drugu terorisira, da je ona posljedica, da se terorismu široka vrata od zloporabah odpiraju, koje se u tom smislu nedadu nikakvim zakonom ograničiti.

Petar **Horvat**. Slažem se sa predgovornikom g. Zlatarovićem, tim više, jer mi se čini, da je predlog g. Ćepulića nesamo nepotrebit, nego i pogibeljan i sasvim nepraktičan. Pogibeljan je s toga, jer neznam, što je g. Ćepulić mislio kroz to upućivanje. Ja kao ustavan čovjek držim, da je dužnost svakoga, upućivati. Ja upućivam po mojem mnienju, a mislim, tko je moj protivnik, da on po svojih nazorih upućiva. To drugčije nije moguće, to je potrebito, bez toga političkog života neima. U Englezkoj n. pr. za upućivanje stranakah drže se meetingi, i u svakoj ustavnoj državi političke stranke imadu svoje klube.

Što se tiče kupovanja glasovah, neznam, što će se time reći; taj slučaj mi je nepoznat.

Drugo nepraktičan mi se takodjer vidi predlog taj s toga, jer ako će tko radi upućivanja biti obsudjen, to će ga skupština suditi; pak ako ima većinu za se, onda će se reći, da nije kriv; ako neima, naravska je stvar, da većina progoni manjinu.

*

Digitized by Google

U ostalom, ako bi zbilja do toga došlo, da bi tko zlo upućivao, ima municipij sredstva, da to zabrani.

Jovan **Živković**. Ja mislim, da je to štogod izvanrednog, barem u ustavnoj državi, jer nevidim granice, kako se iz političkog trvenja može prelaziti u agitacije, kako su prije god. 1848. bivale, a do toga i nemože doći, dočim municipija imadu policajnu vlast, da paze na poredak.

Nego ja pitam, koju svrhu hoće gg. time da postignu? Ako tko dodje k meni, pa me zapita, što vi mislite o ovoj ili onoj osobi? Ja ću mu kazati kako ja mislim, a drugi drugačije: na takvi način može se preći u političke agitacije, da čovjek o tom nije niti mislio. Ali zato nije istina, da se mora manjina pokoriti, jer tko ima pravo, dokazuju posljedice. Zato držim, da ako bi se ovakove agitacije u svom domašaju izvrgle u zloporabe, da svaki municipij ima sredstva da tomu doskoči.

Mirko **Šandor**. Ja se izražujem proti predlogu, jer vriedja slobodno pravo associacije.

Avelin **Ćepulić**. Jako se čudim onoj gospodi, koja se na liberalne države evropejske imenito Englezku pozivaju, te kažu, da je ovaj predlog neuputan. Koja gospoda se na Englezku pozivaju, kažem, da se varaju: izvolite čitati, i vidit ćete, da u Englezkoj ovaj zakon stoji, a neima veće slobode, nego u Englezkoj. Ja kažem, agitacija je slobodna, ali ne lažljivo upućivanje; ja nisam žandarm ili policist, kako je to g. Zlatarović muklo napomenuo, ja neću ovdje policije uvesti.

Imam i tomu odgovoriti, što gg. kažu, da ima zakonah kriminalnih, pod koje podpadaju ljudi, koji bi zlo upućivali. Ja se bavim 15 god. sudbenošću, ali neznam, da bi se taj slučaj mogao gdje podmetnuti. Možebiti n. pr. smetanje mira, nego upravo taj slučaj nebi podpao pod onaj zakon. Dakle ako za taj slučaj novog zakona neimamo, a starog nećemo, mislim, da treba zakon ustanoviti.

G. Očić kaže, da ovaj zakon neće svrhu postići; ja neću kazati, da će se sasvim uništiti svako zloupućivanje i zavodjenje ljudih, nego će se ipak stranom paralizirati, jer svaki će se plašiti, da će izgubiti politička prava. To je u Englezkoj i u svakoj ustavnoj državi evropejskoj. Ja razlikujem red od anarkije. Sam red bez slobode je absolutizam, a sama sloboda bez reda je anarkija. Ja sam za red, za slobodu i za pravu konštituciju, a ja mislim, da ćemo red uzdržati ovim predlogom. Ja nekažem, da nesmie biti agitacije; agitacija je slobodna, samo lažljivo upućivati ne.

Gosp. Petru Horvatu odgovaram, koj je kazao, da je predlog suvišan: da se upravo proteže samo na lažljivo upućivanje, a agitacija je slobodna.

G. Šandor kaže, da ubija slobodu associacije; ja ga pozorna činim na Englezku. G. Žuželu kažem, da baš izraz: lažljivo, mora ostati, jer ako je istina, onda pod taj zakon nepodpada.

Predsjednik. Koji su za predlog g. Ćepulića?
(Manjina.)

Pavao **Mačvanski**. Ja imadem jedan dodatak. Mi smo danas riešili, kako da bude ustroj municipijah, slob. gradovah i kotarah, i kako da budu zastupana ova municipija; ali nismo o tom viećali, da se opredieli zakonom čislo ili broj, koliko da imade zastupnikah u skupštini i kolik broj je nuždan, da se viećanje o jednom predmetu može preduzeti i riešiti. Ovdje je doduše kazano, da svaka občina ima napose opredieliti izviestni broj zastupnikah, ali ja velim, kad zakonodavno tielo želi da bude jednakost odnošenjah, da i u tom obziru jednakost vlada. Mnogi bi mogli kazati, da kao što kod županijah biva, da se isto i kod ostalih municipijah uporabi, t. j. praesentes concludunt. Ali ja držim, da je to način, po kojem se mnogo zla učiniti može; nekažem to od županijah, nego od slob. gradovah, jer su okolnosti u gradovih sasvim druge nego u županijah. Glavna skupština u županijah biva četiri, pet putah kroz godinu, te se ona po vel. županu uviek unapred proglasi i skupštinari dodju, kad se obdržava; dočim nas s druge strane uči izkustvo, da se skupštine u sl. gradovih periodično neobdržavaju; ali znamo, da gradski načelnik sazove skupštinu kad hoće, i kad mu se čini da je to potrebno. Ako stoji, da „praesentes concludunt“, to se onda načelniku veliko polje otvara, da one stvari predloži, koje bi on rado da lakše prodju, jer moglo bi se dogoditi, da bi načelnik uzeo takav predmet onda u pretres, kad su mu praesentes u prilog. Meni je poznato, a biti će takodjer i gg. zastupnikom naroda poznato, da su se takovi prizori dogadjali. Ako nestvorimo zakona o tom, otvorit ćemo gdjekojim činovnikom i načelnikom polje, da mogu zloporabe činiti. Zato držim, da zakonodavstvu svakoj zloporabi na put stati treba, te da je potrebno jednom točkom naznačiti, da se ima opredieliti čislo zastupnikah, koji su nuždni kod viećanja jednoga predmeta, da se riešiti može. Ja si uzimam dakle čast ovaj predlog ovako formulirati:

Za da skupština uzmogne u svih predmetih bez razlike pravovaljano zaključiti, od potrebe je, da najmanje jedna trećina članovah skupštine dotičnog municipija bude nazočna kod zaključka.

Robert **Zlatarović**. Ovo što je g. zastupnik županije sriemske predložio, spada na djelokrug municipijah samih; zato mislim, da se zakonotvorno tielo u takove malenkosti upuštati nemože.

Franjo **Lovrić**. Ja se slažem u načelu sa g. Mačvanskim, samo ne u broju, nego da budu najmanje $^2/_3$ zastupnikah prisutne kod viećanja.

Makso **Piškorec**. Moram pozornu učiniti gosp. na prijašnje okolnosti. Kod nas imade svake vrsti municipijah, gdje je propisan broj, koj je potreban kod odvjetovanja. Zato da nijedna strana predbacivati nemože, da je što za nju nepovoljna riešeno, najpravednije bi bilo, ako već hoćemo odstupiti od $^2/_3$, da bude bar absolutna većina kod odvjetovanja odlučila.

Mato **Mrazović**. Neslažem se s mnienjem one gg., koja kažu, da predlog g. Mačvanskoga nespada u obćeniti zakon, nego na djelokrug municipijah samih, pače kažem, da bi se mnogim zloporabam predusrelo, kad bi se to u osnovu metnulo; nu radi kratkoće vremena je to pozornost odbora mimoišlo. Zato se posve slažem, da se taj dodatak primi. Nego što se broja tiče nesłažem se s predložiteljem iz razloga, što ga je g. predgovornik naveo, te ako bi samo $^1/_3$ kompetentna bila, da zaključak učini, da bi se moglo slučiti, da bi poslje druge $^2/_3$, kad dodju, preokrenule zaključak. Da se tomu predusretne, dobro bi bilo, da se broj nad $^1/_2$ ustanovi. Što se tiče opredieljenja broja članovah, to toliko nezavisi od broja članovah, koliko upravo od načina proglašenja, kako se na znanje dadu ove skupštine.

Ja uvjeravam vis. sabor iz izkustva, da dosadašnji način proglašivanja skupštinah tako je nedostatan, da članovi skupštine riedko kad za vremena saznaju o obdržavanju sjednice i razpravljanju predmetah.

Zato bi možebiti i to dobro bilo, da se uvrsti u osnovu

Digitized by Google

da se obdržavanje skupštine uviek za doba javno proglasiti ima na gradskih vratih, uz naznačenje predmetah.

Avelin **Ćepulić**. Ja sam svakako za načelo g. Mačvanskoga i mislim, da su ovdje dvie svrhe, koje bi želili postići. Jedna svrha je, da bude čim više članovah prisutnih kod zaključka, da se stvar temeljitije i obćim znanjem i uticanjem rieši. Nego druga svrha mora i ta biti, da ako je i veći broj članovah prisutan, da nebude bezuspješno viećanje, jer moramo reći, da je kod nas zavladala politička apatija. Zato ja ne samo da nisam za predlog, da $^2/_3$ zastupnikah mora prisutnih biti kod viećanja, nego ja bi ovaj broj još i na manje snizio, da se kaže, da je $^1/_4$ zastupnikah dosti kod viećanja.

Jovan **Živković**. Mislim, da ćemo svakako zloporabam doskočiti, ako se ustanovi, da imadu municipija opredieliti potrebiti broj članovah. Zato je g. Mačvanski predložio, da se u obće broj ustanovi, a kolik da bude taj broj, to bi mi sada više manje na pamet radili; nego ja mislim, da se to opredieljenje ostavi svakomu pojedinom municipiju na volju.

Predsjednik. Ovdje je učinjeno više izpravakah: jedni su za to, da bude nadpolovična većina članovah prisutna kod stvaranja zaključka, drugi izpravak g. Ćepulića glasi za $^1/_4$ članovah, a izpravak g. Živkovića glasi, da se izreče: da se ima ustanoviti broj članovah, a koliki broj, to da se ostavi pojedinim municipijam na volju. Ja pitam dakle najprije u načelu, koji su za to, da municipija imaju naznačiti broj članovah, koj je potreban kod viećanja i rješavanja predmetah?

(Većina.)

Koji su za to, da mora biti $^1/_3$ zastupnikah prisutna?

(Većina.)

Time bude sjednica zaključena, a buduća urečena na 6. rujna 1861.

Digitized by Google

Sedamdeset i sedma saborska sjednica 6. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdeset i šestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne petog rujna godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *I. Vardiana*.

Zapisnik 75. saborske sjednice bude pročitan i odobren.

Vjerovnica, polag koje gospoda Franjo Pinterović i Teodor Gjurgjević kao zastupnici grada Osieka svoja mjesta na saboru natrag zauzimlju, a gospoda Vjekoslav Šmidt i Hugo Marinović izabrani su za zastupnike istog grada, odpućuje se na verifikacionalni odbor.

G. Ferdinandu Mekovcu, zastupniku osrednjeg kotara varaždinskoga podieljuje se zamoljeni dopust na 14 danah radi bolesti njegove supruge.

Prijava nar. zastupnika Pavla Draganca, da dozvoljeni si dopust od 8 danah, današnjim danom nastupa, prima se na znanje.

G. podpredsjednik prijavlja visokom saboru, da je u smislu onomadnjeg zaključka saborskog dva pisara, naime Pavla Obradovića i Janka Pavelića uz dnevnicu od jednog forinta a. vr. na dan od 25. kolovoza 1861. počamši saborskoj pisarni opredielio, što će se priobćiti kr. namj. vieću radi doznačivanja dnevnicah za iste dnevničare iz zemaljske zaklade.

Zatim prodje visoka kuća na dnevni red, naime na pretresivanje naputka za uredjenje municipijah.

G. narodni zastupnik Mato Mrazović kao izvjestitelj odbora ad hoc opredieljenog u sjednici od 30. kolovoza 1861. za sastavak osnove o uredjenju skupštinah u sl. i kr. gradovih, sl. kotarih i povl. trgovištih, čita dotični predlog, koj bude zatim polag točkah uzet u pretresivanje sa sliedećim uspjehom:

a) §. 20. bude primit;

b) glede §. 21., polag kojeg je za izbirače zastupnikah census u 5 for. izravnog poreza opredieljen, porodi se živahna debata i budu glede toga stavljeni sliedeći izpravci:

Glede grada i kotara Bakra po g. Jakovčiću:

1. koj kakav negibivi posjed imade i plaća 1 for. izravnog poreza, a po g. Piškorcu, da se treći dio odvietah žiteljem kotara bakarskog dade; po g. Križaniću:
2. glede svih gradovah, svi koji štogod plaćaju, izvršuju pravo izborničtva i izberivosti; po g. Obradoviću:
3. svi, koji ma kakov negibivi imetak posjeduju ili 5 for. izravnog poreza plaćaju; po g. Mirosl. Kraljeviću:
4. svi, koji kakovo negibivo dobro posjeduju u gradu, ili koji su gradjani:
5. po g. Zlataroviću, da se census polag gradovah malih, srednjih i velikih na 2, 3 i 5 for. opredieli.

G. podpredsjednik opetovavši one predloge stavi najprije po smislu poslovnika pitanje: „da li visoka kuća prima redakciju," na što ustane znamenita većina članovah sabora, i tako bude i ovaj §. primit.

c) §. 22. i 23. budu primiti, samo što je u §. 23. rieč „neporočan" kao suvišna po predlogu g. Zlatarovića izpuštena.

d) §. 24. bude, negledeć na izpravak g. narodnog zastupnika Žužela, da su u gradovih većom stranom tudjinci najbogatiji občinari, pa će za naš politički život biti ubitačno, kad se $^1/_3$ odvietah tim bogatašem dade — odvjetovanjem za redakciju sa znatnom većinom primit.

e) §. 25. bude primit.

f) Glede §. 26. predlog g. Muhića, da se pravo izborničtva podieli doktorom filosofije; predlog g. Koščeca, da se to pravo podieli ljekarnikom; predlog g. Solarička, da se uvjet „ako barem 6 godinah stalno obitavaju u obsegu dotičnog municipija" na sinove trojedne kraljevine neprotegne, i predlog g. Žužela, da se taj uvjet za inostrance razumieva i tomu dodade, da mora svaki takovi izbirač naški govoriti znati, i da je 10 godinah u obsegu municipija obitavao, nenadje odziva, pošto je redakcija §. 26. ustajom primita; samo bude na predlog g. nar. zastupnika Nikole Horvata rieč „liceja" sa riečju „bogoslovnih učilištah" izmienjena.

g) §. 27. bude primit.

h) Glede §. 28. predlog g. Baloga, da u slučaju, ako bi broj članovah iz reda inteligencije premašio trećinu broja članovah skupštine, da onda inteligencija izmedju sebe izbere svoje zastupnike, nebude uzet u obzir, pošto je redakcija tog paragrafa ustajom primita.

i) §. 29., 30., 31., 32. i 33. bude primit.

j) §. 34. glede izvršivanja prava izbora po punomoćnicih bude izpušten, budući se ota ustanova glede svih municipijah u obće sadržava u prijašnih §§ih ovoga naputka.

Digitized by Google

k) §. 35., 36. i 37. bude primit.

l) Glede §. 38. stavljeni budu izpravci:

1. po g. nar. zastupniku Friganu, da se pravo izberivosti ograniči,

2. po g. nar. zaztupniku Kraljeviću, da se pravo izberivosti ograniči na one, koji su gradjani, i koji plaćaju najmanje 20 for. izravnog poreza; na koje izpravke nije uzet obzir, pošto je redakcija tog §a znamenitom većinom primita, samo su po predlogu g. nar. zastupnika Iliaševića i Drag. Jelačića većinom glasovah dodane rieči „naški znajućih čitati i pisati.“

m) §§. 39. do 49. uključivo budu primiti.

Pošto su tako ove točke pojedince pretresivane i primite, zapita g. podpredsjednik visoku kuću u smislu poslovnika: da li cielu ovu ovako izpravljenu osnovu o uredjenju skupštinah u sl. i kr. gradovih itd. prima? Što bude ustajom većinom glasovah potvrdjeno.

Zatim budu uzeti u pretresivanje §§. 24., 26. i 28. istog naputka, koji bijahu prije odgodjeni na upitno pretresivanje o uredjenju skupštinah gradskih, uslied česa bude zaključeno:

a) §. 24. glasit će ovako: u sl. i kr. gradovih, u slob. kotarih bakarskom i riečkom, tako isto u povl. trgovištih imadu pravo izbiranja činovnikah samo oni, koji su članovi skupštine municipija.

b) §. 28. glasi ovako: za sl. gradove Rieku i Bakar s njihovimi kotari odredjuje se privremeno, što sliedi: 1) sadašnji patriciji zadrže svoj naslov, ali mjesto i glas u skupštinah municipalnih imadu samo onda, ako nisu izključeni §om 15. i ako budu za zastupnike municipija na novo izabrani, ili ako im pristoji osobno pravo polag §. 24. i 26. U napredak nesmiju se više patriciji imenovati; 2) svaka občina kotarska izabira napose spadajući na nju po razmjerju dušah broj zastupnikah.

Ostale točke tog §a jesu izpuštene.

Stavljeni po g. nar. zastupniku Ćepuliću predlog za predusresti kortešovanje kod županijah isto tako kod ostalih municipijah ovako glaseći: „koj budi mitom, budi lažljivim upućivanjem posredno ili neposredno za koju svrhu kupio bude glasove, gubi za uviek svoje političko pravo.“ bude poslie živahne prepirke odlučnom većinom zabačen.

Na predlog g. nar. zast. Mačvanskog, znamenitom većinom izza raznih izpravakah primljeni, uvrstit će se medju §§. 48. i 49. gorenaznačene osnove sliedeća za gradove, kotare i trgovišta obvezujuća ustanova: Za da se uzmogne u svih predmetih bez razlike pravovaljano zaključiti, od potrebe jest, da najmanje jedna trećina članovah skupštine dotičnog municipija bude nazočna kod zaključka.

Predlog gosp. nar. zastupnika Mrazovića, da se obdržavanje skupštine za vremena uz naznačenje predmetah proglasi, nije uzet u obzir.

Na to bude sjednica zaključena u 1 ½ sat poslie podne, a buduća na dan 6. rujna 1861. u 10 satih u jutro opredieljena.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

I. Vardian, v. r.
saborski bilježnik.

Ivan **Vardian**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Vjekoslav **Šmit**. Visoki sabore! Uzdajuć se u pravdoljubje i velikodušje pogl. g. predsjednika i vis. sabora, tako i na obće primitu i da velim, obće priljubitu ideu ravnopravnosti, uzimam si slobodu vis. sabor i vas velecienjena gg. zastupnike naroda našega, na jednu okolnost, koja se grada Osieka tiče, i kojega ja evo ovdje u vis. saboru zastupati čast imam, pozornim učiniti.

Obće je poznato, da glavni grad Slavonije Osiek sastoji iz četvero osebnih predielah, i to iz nutarnjeg grada, iz gornjeg, dolnjeg i novog grada. Jedan grad od drugoga najmanje ½ sata daleko leži, a leži i čitavi sat: to su četiri tiela, a nije jedno tielo kao što n. p. grad Zagreb, i druge varoši; nutarnji i novi grad naseljen je od samih Niemacah. To će biti svakomu poznato, koj pozna naše okolice. A u gornjem i dolnjem gradu stoji pomiešano pučanstvo.

Vis. sabore! ja sam jučer došao, i predao sam kredencionale pogl. g. predsjedniku, nisam još ogrio sjedalo ovo, i već se je ovaj predmet o znanju narodnog jezika za zastupnike gradske riešio, te je iznenada stavljen dodatak: da oni gradjani, koji neznadu naški čitati i pisati, nemogu biti zastupnici.

Što se tiče nutarnjeg i novog grada nemože se ovaj zaključak složiti s ideom pravdoljubja; nutarnji grad i novi grad plaća mnogo poreza i u nutarnjem gradu ima familijah, koje 800 fr. poreza plaćaju: po ovom zakonu dakle nebi mogao biti izabran zastupnikom nijedan gradjanin niti iz nutarnjeg niti iz novog grada, koji nezna naški čitati i pisati. Ja negovorim toliko za dolnji i gornji grad, jer se tamo može tko hoće naučiti naški i jer je populacija pomiešana. Ali u nutarnjem i novom gradu je populacija posve njemačka. Dosad nije bio običaj, da se ondje narodni jezik uči. U Osieku bio je običaj, da se je u školah učilo latinski i njemački. Požega bila je tako sretna, da se tamo uz latinski narodnim jezikom moglo učiti; dapače poznato je, što se nutarnjeg i novog grada tiče, da se tamo nikada nije učilo naški. Molim anda, da bi se uvažila ova okolnost i da se ovaj dodatak ili izpusti, ili bar da se rok opredieli, za koje vrieme bude obvezan onaj naški naučiti, koj hoće biti izabrani zastupnikom.

Predsjednik. Gospodine! primjetbe valjaju sada glede zapisnika; točka ova je zaključena, a što vi predložiste, to je novi predlog.

Vjekoslav **Šmit**. Kraj Osieka imade još jedno znamenito mjesto „Sarvaš“, gdje neima nijednog žitelja, koj znade naški, već su tamo sami Niemci; po tom zakonu dakle nebi moglo ondašnje žiteljstvo izbirati iz svoje sredine zastupnike, nego bi morali u komšiluk otići i izabrati ga iz drugoga mjesta. Ako se ovaj dodatak bude onamo protezao, da iz nutarnjeg i novog grada nemogu biti zastupnici, koji neznadu naški, onda ja velim, da se to neslaže s pravicom.

Predsjednik. Ja velim, da je to novi predlog.

Dragojlo **Kušlan**. Ovo je stvar, koja nespada u pretres kuće, jer je to riešeno, te proti učinjenom zaključku neima nitko više prigovarati.

Antun **Stojanović**. Glede zapisnika imam opaziti, da je netočan, buduć da u njem nije izraženo, kako se glasovalo a poslovnik kaže, da se mora kazati kako se glasovalo; pak baš o tome, da svaki zastupnik mora znati naški čitati i pisati, neima u zapisniku ni traga. Ja molim, da se kaže većinom glasovah. Ondje se kaže ustajom, a nezna se kojim brojem. U ostalom nemogu pristati na redakciju zapisnika, jer moj prigovor proti predlogu g. Drag. Jelačića nije u zapisnik uvršćen, i tako je donešen zaključak o predlogu, o kom se nije viećalo. Ja velim, da se o predlogu g. Dragutina Jelačića nije viećalo. Radi takvoga nasilja morao sam otići iz sabornice.

Ivan **Vončina**. Ja mislim, da je g. Stojanović nasilje

Digitized by Google

učinio, kad je rekao, da nemože pristati na ono, što je sabor zaključio.

Ivan **Vardian**. Razlika je medju diariumom i zapisnikom. U zapisniku mora se kratko i vjerno naznačiti zaključak. A upliv na zaključak spada u diarium, ne u zapisnik.

Franjo **Žužel**. Ja ću govoriti, kad se bude viećalo o predlogu g. Šmita, nu ja sam mnienja, da se o njem nemože viećati.

Mihajlo **Polit**. Jučer je viećano o tom, da onaj, koj naš jezik nezna, nemože imati passivno pravo izbora; mi koji smo proti tomu podigli svoj glas, ostali smo u manjini. Zaključak je donešen; on se više preinačiti neda. Nu pri svem tom žalim kao zastupnik Sriema i Srbin, da to u zapisnik dodje; jer je to čudnovato načelo u Evropi, kad mi izvršivanje prava političkog o znanju jezika zavisno činimo. Mi Srbi sbog solidarnosti sa Srbi ugarskimi to načelo primiti nemožemo. Vi ste ovo načelo za trojednu kraljevinu učinili, zato držim, da se s tim mnienjem većina sriemskih poslanikah slaže, i da se naša opazka u zapisnik stavi, da sriemski zastupnici s donešenim zaključkom nisu složni.

Stjepan **Iliašević**. Ja ću govoriti za redakciju i da se ova opazka g. zastupnika grada Osieka zabaci; jer 1) proti učinjenom zaključku neima prigovora, 2) jer su i meni poznati odnošaji grada Osieka. Kad sam bio školskim savjetnikom, trudio sam se, da se naš narodni jezik i tamo uči, te mogu izpovjediti vis. kući, da se tako narodnom jeziku prokrčio put u gornjem gradu, da je na moje veselje po učiteljih tamo dotjerano, da se je učilo hrvatski čitati i pisati i hrvatska slovnica predavala. Nu g. Šmit dopušća, da bi za gornji i dolnji grad mogao valjati zaključak, te se njegova opazka steže samo na nutarnji i novi grad. Istina, da u nutarnjem gradu gospoda nisu imali appetit, da uče hrvatski jezik; nego učitelji hrvatski su i tame dotjerali, da su se djeca počela učiti hrvatski pisati i čitati. To znam iz izkustva. Poslie kad sam izstupio, neznam kako je dalje bilo.

Što se tiče novoga grada, ondje sam njemačkom učitelju, ako se nevaram Štreitbergeru, kazao, neka počima učiti djecu hrvatski čitati i pisati, i moram na veselje kazati, da se djeca pokorila, i učila čitati i pisati hrvatski. Kad smo dakle zaključili, da samo onaj more zastupnik biti, koj zna naški čitati i pisati, a u Osieku se učilo hrvatski čitati i pisati, mislim, da zaključak u svoj nepovriedivosti stoji. Mi nismo kazali, da znade izvrstno hrvatski, nego da znade čitati i pisati hrvatski.

Što se nadalje tiče primjetbe zastupnika grada Osieka glede Sarvaša, neznam da li je to mjesto bilo kad trgovište, a ovaj zaključak glasi samo za gradove i trgovišta, dakle glede Sarvaša primjetba nestoji.

Gosp. Politu imam odgovoriti, koj kaže, da bi se ciela Evropa čudila, da se kaže, da zastupnik mora znati čitati i pisati; ja bi pako okrenuo i rekao bi, da bi se Evropa čudila, da zastupnici u gradovih i trgovištih mogu takovi biti, koji neznadu čitati i pisati; dapače čudit će se, da doktori filosofije neimaju odvjeta. Mi živimo u devetnaestom vieku izobražena. Mi gledamo, da se iz tmine izkopamo; koj hoće svrhu, treba i sredstva. Sredstvo, kojim će se naša narodnost dizati, jest narodni jezik; i on će našoj narodnosti pružiti krila, da se digne nebu pod oblake.

Mihajlo **Koščec**. Ja sam glede jednoličnosti bio predložio, da se činovnikom gradskim dade glas, kao što kod županije. O tom neima traga u zapisniku, i molim da se to unutra uvrsti, jer je pravedno, da se jednoličnost uvede.

Mato **Mrazović**. Neka mi dozvoli vis. sabor, kao izvjestitelju, da odgovorim na ovu primjetbu g. Koščeca. Ja mislim, da ima više stvarih, i to važnih, koje odbor nije uvrstio u naputak. Odbor je imao sve ove okolnosti pred očima, ali obzirom na dosadašnji običaj, stranom zakoniti, stranom običajem utvrdjeni, uvažio je tu okolnost, da je to i onako običajem utvrdjeno, da činovnici gradski imaju glas u skupštinah gradskih. Zato nije ni povoda bilo, da se to u naputak uvrsti, jer se proti tomu nitko nije tužio. S toga dakle nije se ono, što je običajem utvrdjeno, ni u zapisnik metnulo.

Ivan **Kukuljević**. Neznam, da li je predmet po g. Šmitu predložen svršen ili ne; ja ću samo to kazati, za umiriti g. Šmita, kao i sve ostale, gdje neima čistog pučanstva hrvatskog i slavonskog, da našim jučerašnjim zaključkom nije drugim narodnostim u našoj domovini ni najmanje krivnja učinjena, jer se samo toliko ima pod tim razumievati, da svi oni, koji hoće uživati pravo zastupničtva, imaju biti sposobni za čitanje i pisanje, a naravski sabor trojedne kraljevine nije mogao na drugo čitanje i pisanje obzir uzeti nego na naško, i zato je upravo ova rieč uvršćena u zaključak.

U ostalom narod naš pojmi duh sadašnjega vieka u najuzvišenijoj idei; o tom mislim neće nitko dvojiti, i naš sabor neće nikad inim narodnostim, bila njemačka, magjarska ali talijanska ili koja druga, koja se representira u našoj domovini, ni najmanju krivnju nanesti. O tom neka budu osvjedočeni gg. zastupnici grada Osieka, jer da bi htjeli krivo učiniti kojoj narodnosti ili pučanstvu, koje nije vješto narodnom jeziku, to bi u zaključku kazali, da oni neimaju pravo zastupstva, koji neznadu govoriti narodnim jezikom, a o tom ni rieči neima u zaključku, nego se samo kaže, da je potrebno, da znade čitati i pisati, a naravski nismo mogli kazati, da znade njemački, magjarski ili talijanski.

Pavao **Mačvanski**. Ja se slažem posve s redakcijom, i držim da vis. sabor ono, što je jučer zaključio većinom glasovah danas srušiti neće. Ja pripoznati moram, da sam uz razloge, koje je jučer zast. naroda g. Žužel razvio, svoj glas dao: da svaki onaj, koj želi biti zastupnikom u municipijah gradskih, mora znati naški čitati i pisati; nu ipak velim, da okolnosti, koje je gosp. Šmit razvio, nemoremo mimoići, jer je on takove razloge naveo, koje zaista pozornost vis. kuće zaslužuju. Ja mnijem, da se ta okolnost i upravo ta strašljivost, u kom se zastupnik grada Osieka nalazi, u pretres uzme i u koliko moguće s mojim amendementom izravna. Ako vis. kuća dozvoli, da se taj predlog zastupnika grada Osieka uzme u pretres, za taj slučaj bi ja tako slobodan bio, moj amendement vis. kući podnieti, da se doda: „u koliko se to pored sadašnjih okolnostih občine postići može."

Ako itko želi, da se naše narodno biće i naš narodni jezik na onaj stepen popne, na kom stoje i druge narodnosti, to sam doista ja koj to želim; nu nemogu nikako dopustiti, da se idea ravnopravnosti poruši, te mislim, da u ovoj kući neima nikoga, koj bi to želio, jer je vis. kuća od protivnog mnienja na ugarskom saboru učinila izkustvo. Ta idea i to načelo ravnopravnosti izrečeno je na našem saboru, i ako ga s novim izpravkom neizravnamo, to bi za našu braću Srbe preko Dunava imalo opasne posljedice. S toga bi želio, da se jučerašnjem zaključku: da mora znati naški čitati i pisati pridoda: u koliko se to pored okolnostih dotične občine izvršiti može. Ako se ovaj amendement neprimi, onda ćemo doživiti, da si onaj dio grada Osieka, o kojem je

Digitized by Google

zastupnik g. Šmit govorio, nijednog zastupnika neće izabrati moći. Mora se dakle ili vrieme opredieliti, za koje se mora naučiti naš jezik onaj, koj želi biti zastupnikom, ili da se novi zaključak stvori s obzirom na ondašnje okolnosti.

Sada još držim za dužnost odgovoriti mojemu kolegi g. Politu, da je hrdjava mnienja, ako misli, da svi zastupnici sriemski diele njegovo mnienje. Ja ću kao zastupnik svoje mnienje slobodno izpovjediti, a nisam na to spao, da tko drugi moje mnienje u ovoj vis. kući predlaže u ime svojega.

Robert **Zlatarović**. Ja mislim, da se neslaže s redom, da se odmah vieća o predlogu g. Šmita. Neka gospoda izvole činiti najprije svoje opazke glede zapisnika, a onda neka se glasuje, hoće li se viećati o predlogu g. Šmita ili ne.

Mato **Mrazović**. Ja sam se prijavio, da govorim u razpravi glede predloga g. Šmita, a poslje zametnule se o zapisniku različite primjetbe, te mi se čini, da se vis. kuća još nije odlučila: imade li vis. kuća ovaj zapisnik odobriti ili što pridodati, ili pako predlog g. Šmita u pretres uzeti. Ja sam se pripravio, kao što rekoh, da ću progovoriti o predlogu g. Šmita; nu tečajem razprave uvidio sam, da se glede opazakah o samom zapisniku vieća. Ja u tom nebi bio imao progovoriti, da mi ova posljednja episoda nije dala povoda k tome, jer se osniva na poslovniku. Glede izraza: „naški" donešen je jučer zaključak, proti kojemu danas neima prigovora. Ovo što se u zapisniku nalazi, nije redakcija bilježnika, nego je redakcija odbora, koja je jučer odobrena. Zato mislim, da se danas o tom više nemože viećati.

Ger. **Angjelić**. Ja držim, da je karakteristička nota svakoga zakona jasnost. Ja u izrazu „naški" nenalazim jasnosti. On ima dva ponjatja, jedno u širjem, a drugo u užjem smislu. U širem smislu može se pod „naški" razumievati i svaki tudji jezik, jer n. pr. Niemac, koji ovdje živi, može pod „naški" razumievati svoj jezik, a po užjem ponjatju, može se reći samo „hrvatski" ili „srbsko-hrvatski". Dakle ovaj izraz morao bi se zamieniti sa precisnim nazivom našega jezika.

Drag. **Jelačić**. Mi smo zaključili, što se razumieva pod „naški," da se naime razumieva slavenski, a ne njemački ili drugi koji jezik. Prije šest, sedam godinah bio sam u Beču s jednom deputacijom, te sam kod dotičnoga ministra poveo rieč o narodnosti, a on mi odgovori, da u Austriji mora vladati centralizacija, a pod tim da se razumieva germanizacija. Ja sam mu na to odgovorio, da smo mi Hrvati, i da toga kod nas nemože biti, da se poniemčimo. Ali sam dobio za odgovor, da je sila u gradovih, a ti su njemački kao i vlada, zato će se i Hrvati poniemčiti. Mi moramo dokazati, da su naši gradovi slavenski i da su zbilja sila naše narodnosti.

Predsjednik. Ja pitam, koji su za dodatak g. Mačvanskoga, da se poslje riečih: „da zastupnici u gradovih, poveljenih trgovištih i kotarih naški čitati i pisati znati moraju" dodade: „u koliko bi se to za sad pored okolnostih dotične občine postići moglo"?

(Manjina.)

Drag. **Jelačić**. Poznato je, da je grof Gjuro Jelačić kao podkapetan u našu sredinu došao i ovdje govor držao. Radi ovog govora je isti g. podkapetan kao Feldmarschallieutenant službu i časti izgubio, te je u Klagenfurtu interniran. On je takodjer radi svojega govora kažnjen bez svake iztrage, bez svake osude. Tu je njemačka vlada tako postupala, kako prije 12 godinah proti magjarskom buntovniku Görgeyu. Naš podkapetan je samo njekoliko slobodoumnih rieči govorio, a Görgey je armadu proti caru vodio, i napokon narod svoj izdao; a sad obadva istu kaštigu internacije trpe. Gospodo, to je proti svakom zakonu, to je proti ustavnoj slobodi, to je proti slobodi govora, koja se nam uzeti nemože, jer g. podkapetan bio je član sabora kao i mi.

Zato molim visoku kuću, da dopusti, da se predstavka, koju je g. kanonik Rački sastavio, sada pročita, i na svoje mjesto odpravi. (Živio.)

Pavao **Mačvanski**. Mislim, da je vis. kuća u toj katastrofi riešenje učinila, i kako znam, o tom se je govorilo, hoće li se ta predstavka podnieti Nj. Veličanstvu. Vrlo dobro sjećam se, da je g. Drag. Jelačić sam ustao i kazao, da ćemo časti g. podkapetana više neugodna učiniti, nego mu njegovo stanje poboljšati, te da se predstavka odloži. Sada nevidim razloga, da predstavku danas na novo preporučuje, da se čita i Nj. Veličanstvu podnese. U ostalom pristajem na to, ako navede razlog, iz kojega on sada želi, da se predstavka čita i Nj. Veličanstvu podnese.

Drag. **Jelačić**. Ja nisam onda molio, da se nepročita, nego sam samo molio, da se pročitanje odgodi. U politici ima svakojako vrieme, ide kiša, ima liepo vrieme, a vjerujte mi, ja kao rodjak g. podkapetana uvjeravam vas, da u onom trenutku nije bilo vrieme za predstavku, da se pošalje. Danas je čisto drugo vrieme, zato molim, da se sada ista i pošalje, jer što je odgodjeno, nije prestalo.

(Sa svih stranah: nek se čita.)

Franjo **Rački**. Moram najprije napomenuti glede rieči: „podkapetan," da mjesto ove u starih narodnih spomenicih dolazi i rieč „podvojvoda"; dakle sam ovu rieč upotrebio.

(Čita predstavku, koja bi uzhitom primljena. (Vidi u „saborskih spisih.")

Slavoljub **Vrbančić**. Odlikovan povjerenjem vis. ove kuće, da od strani sabora prisustvujem stogodišnjici, koju je pripravila matica srbska u slavu svoga utemeljitelja i mecena literature srbske, Save Tekelija, držim si za dužnost visoku kuću o duhu, kojim se je ta svetkovina obavila i koji vlada kod ondašnje naše braće, u kratko izviestiti. Uzprkos sjemenu razdraženosti i neporazumljenja, koje su ondje njekoja gospoda velikim trudom zasijala, da omraze jednorodnu i jednokrvnu braću Hrvate i Srbe, ipak sam svuda bio velikim sačuvstvom i mogu reći bratimski primljen, a u svakoj prilici se je pokazalo, da u braći Srbljih nije utrnulo čuvstvo bratimstva, i da se kod njih sve većma učvršćuje pomisao: da nam samo u slozi stoji spas. Ja sam se trudio, da bojazan onu, koju su njekoja gospoda Sriema radi trudila se ondje probuditi, kao da Hrvati nastoje o tom, da otmu Srbljem Sriem, koji je svakomu Srbinu svetinja, — tamo bo su sahranjene mošći njihovih narodnih svetacah, kojim se klanja Srbin s jedne i druge strane Save — trudio sam se, rekoh, da razpršim brigu ovu, i da ih uvjerim, da Hrvatom nije do drugoga stalo, nego da u težkih ovih okolnostih brane i čuvaju Sriem od svakoga tudjinstva, a čim vojvodina srbska stupi opet u život, što svaki pošten Hrvat isto tako kao i Srbin želi, da će ga kao amanet čista i nepokvarena braći vojvodjanom natrag ustupiti. (Gromoviti živio). Ja sam im kazao, da su njihove želje i naše želje, da ćemo je svakom prilikom kao takove podupirati, i truditi se oko njihova oživotvorenja. Rieči moje primljene su svuda s najvećim oduševljenjem. Ja uvjeravam vis. kuću, da sjeme nesloge izmedju ova dva naroda, koje je umjetnom rukom u novije doba zasijano, nije urodilo željenim plodom sijaču. A da nije, to ima narod hrvatski najviše zahvaliti slavnomu podžupanu sriemske županije g. Jovanu Subotiću. Živila braća Srbli, živio prvi podžupan sriemski. (Živio.)

Digitized by Google

Andrija **Uhernik**. Ja imam ovdje izviešće odbora ad hoc o uredjenju i pravilih gospodarske škole u Križevcu. Ovaj odbor se je sastao pod predsjedom g. Baltića i izabrao mene za svoga izvjestitelja, koj imam čast vis. saboru ovo izviešće podnieti. Čita: (vidi u „sab. spisih.“)

U ovom izviešću je sve točno naznačeno, te je odbor poslujući pretresao temeljito ovaj predmet, tako iz teoretičkoga kao i praktičnoga gledišta, da budu mladići usposobljeni za vrstne gospodare.

Da se sada ovaj predmet metne na dnevni red, bila bi to velika danguba i trošak, jerbo bi cielo ovo izviešće morali tiskati dati: zato mislim, kao što god se primilo izviešće o kazalištu, da će vis. sabor i ova pravila i osnovu, kako su predložena primiti, buduć se je uputio o temeljitosti njihovoj.

(Svi: primamo.)

Miroslav **Kraljević**. Slažem se s predlogom g. izvjestitelja, da se pravila en bloc prime, samo ću na jednu okolnost gg. pozorne učiniti, da je vis. sabor dužan jednom domovine sinu, koga nastojanjem je ratarska škola u Križevcih u život uvedena, zadovoljstvo izraziti, a to je g. Baltić. Zato predlažem, da mu se zahvalnost i priznanje u zapisniku izrazi.

(Svi: primamo.)

Mojsija **Baltić**. Gospodo, ja nisam u tom položaju, da bi mogao sve moje zasluge oko toga izbrajati, i za uvaženje ih izreći, nego moram ovdje više napomenuti našu vrhovnu zemaljsku vlast. Već od g. 1855. radilo se za taj zavod, i tako silne su bile za onda zapreke, da je već i do toga došlo, da će taj predmet tako rekuć propasti. Ja sam u ovom poduzeću uztrajao, dok nisam vidio uspjeha. Dakle samo u tom je moja zasluga, da sam bio uztrajan, a to ću svagdje biti, gdje se radi o dobru naše domovine. (Živio.)

Predsjednik. Ako sam dobro razumio, to su ova pravila en bloc primljena.

Nikola **Horvat**. Ja imam kratku opazku učiniti glede ovih pravilah, i naime glede one točke, koja glasi o naukovini. Kako sam razumio, ustanovljena je za svakog učenika godišnja naukovina od 30 for. Meni se to čini preveć, jer želim sav mogući napredak i jer od procvietanja ovog zavoda zavisi blagostanje naše domovine. Upravo da bude to moguće, želio bi, da se ta naukovina ili sasvim ukine, ili na mnogo manji iznos ograniči, jer je poznato ubožtvo našega naroda, i nebi rado, da bude ono zapreka u polaženju ovoga zavoda. Iz istog razloga se je odlučio i onaj odbor, koj je izradio osnovu za jugoslavensko sveučilište, didactrum školski sasvim ukloniti. Zato se još jedanput pozivam na siromaštvo naroda, i da to nebude zapreka u izobraženju, predlažem: da se ta naukovina ili sasvim ukine ili umali.

Stjepan **Iliašević**. Ja sam za redakciju, i to zato, jer mi se vidi, da je umjestno, da ova školarina od 30 for. ostane. Zašto? Uzmimo one djake, koji te škole polaze; to su mladići, koji se izobrazuju za ekonomiju ili za šumarstvo itd. Ovi su ili štipendiati ili ne. Ako su štipendiati, imadu štipendije od 150 do 200 for. Kad tko dakle svoje diete pošalje u Križevce u gospodarstvenu školu uz dobivenu podporu od 150 for. do 200 for., mislim, da će takvi roditelj rado žrtvovati još 30 for. za školarinu. Ako je koj siromak, pa u naucih dobro napreduje, onomu će se i onako odpustiti školarina. Dakle svakako mislim, da je umjestna redakcija.

Još jedno. Ja sam dušom i tielom za to, da nigdje nikakve školarine nebude, da je to moguće; ali ja pitam, hoćemo li lahko uzdržavati tu školu? Ja velim, da je s otom školom velik trošak skopčan; jer samo iz komercialne zaklade doznačuje se svake godine podpora od 9000 for., a ima još drugih troškovah. S toga sam za redakciju. (Većinom glasovah primljena bi redakcija.)

Franjo **Žužel**. Što se mene tiče, kako sam već jučer rekao, da svagdje gledam na narod; s toga gledam i ovdje na narod i narodnost našu. Ja se nesjećam, da bih čuo bio, kad su se ta pravila čitala, u kojem jeziku će se predavati predmeti naukovni. Mi imamo sada ravnatelja tudjina, ali je vrlo narodan čovjek, i ja bi želio, da svi Hrvati i Slavonci budu tako narodni, kao što je on. Nego može se dogoditi, da se vrieme preokrene i da dobijemo drugoga ravnatelja, ili da se okrene vrieme, da u drugu phasu stupimo, gdje bi se niemština urinuti mogla, a ona bi se mogla urinuti, kad nebi naš jezik bio čvrsto ukorienjen. Ako je naš jezik čvrsto ukorienjen, onda se već težko dade drugi uvesti. S toga sam za to, da se onim pravilom još § 40. sliedećeg sadržaja doda: „jezik naučni i poslovni jest izključivo hrvatski jezik.“

Antun **Stojanović**. Ako će vis. kuća o tom votirati, ja bi predložio, da se označenje jezika ovako stavi: „hrvatsko-srbski jezik.“

(Ovo je većinom glasovah primljeno.)

(Budući, da se članovi verifikacionalnog odbora stranom na dopustu nalaze, stranom pako boluju, jesu po predlogu g. zastupnika Miroslava Kraljevića u verifikacionalni odbor izabrana gospoda zastupnici Miroslav Kraljević, Franjo Žužel, Mirko Šandor, Nikola Havliček, Gjuro Nović i Svetozar Kušević.)

Pavao **Mačvanski**. Oprostit će gg., da prije nego visoka kuća predje na dnevni red, opet o drugom predmetu prosborim, naime o predlogu g. zastupnika osiečkog. Ja mislim, da svaki ima pravo predlog učiniti, i da je vis. kuća dužna, predlog g. zastupnika osiečkog uvažiti ili odbaciti. Buduć sam ja jedan amandement predložio, s kojim bi se ova prepirka izravnati i izgladiti mogla: zato predlažem, da se predlog g. Šmita u pretres uzme.

Vjekoslav **Šmit**. Ako se amendement g. Mačvanskoga primi, onda je stvar sasvim izravnana.

Franjo **Žužel**. Ako ja, došav danas u sabornicu, nebi bio onoga mnienja, koje je jučer većina sabora primila glede točke, da svaki, koj hoće biti zastupnikom, mora znati naški pisati i čitati, to bih bio danas istoga mnienja, dočim sam saslušao rieči g. zastupnika grada Osieka. G. zastupnik osiečki navadja, da ima u Osieku dva diela grada, gdje su puki Niemci. Za čudo mi je, odkuda su ovi puki Niemci onamo došli. Ja mislim, da je grad Osiek od postanka svoga i tečajem vremena hrvatski grad bio (čuje se: slavonski), dakle slavonski; te neznam, kad se je kolonija Niemacah uselila u Osiek. Dopustiti ću, da ima u Osieku porodicah, koje su koriena njemačkog. Nu ove su došle jedna za drugom u Osiek, došle su dakle u grad slavjanski. Kad bi ove porodice hotjele ono činiti, što se kod drugih narodah čini, da kad dodje Čeh u Beč, nauči jezik njemački, kad dodje Taljan u Francezku, nauči jezik francezki; kad bi se velim držale poslovice: dum fueris Romae, romano vivito more, te bi si truda uzele, već bi prvi naseoci bili naučili slavenski, jer su doista došli s početka med puke Slavjane; bila je dakle prilika, da se nauče slavjanski. Ali zašto nisu naučili? Jer je u njemačkom narodu puko preziranje svega, što je slavjansko.

Ja sam bio sa jednim osiečkim Niemcem u Lipiku, koj je novu geografiju iznašao, pa govorio o njemačkih Slavon-

Digitized by Google

cih. Gospodo, ima duže vremena, odkad je narod hrvatski oživio, odkad se knjigom bavi. Ja mislim, ako ovi došljaci prije i nebi bili imali štovanja prema narodu, med kojim žive, to je trebalo, da su ga od onda imali, kad su vidili, da se u narodu hrvatskom ponos probudio i ako ne oni, bar bi njihovi sinovi bili mogli naučiti se slavjanski. To je baš ono, što ovu gospodu osudjuje, da sada već treće koljeno njihovo kaže, da nezna naški. Oni, koji su došli med nas, većom stranom donesli su pinklec; a kad su se obogatili, nisu za vriedno našli, da se njihova djeca nauče hrvatski, pa mi da zato na njih obzir uzimamo, što nas preziraju u našoj domovini? (Živio.) Ja na to nikako pristati nemogu, jer ako ih mi povlastimo na to, da neimaju od potrebe našega jezika, to će imati zle posljedice za nas; oni će nam kazati: „mi možemo biti bez vašega jezika;“ oni nam onako kažu: jo wos hobt's ihr Kroboten, wos könnt's ihr Kroboten. Pokažimo mi njim, da nemože biti kod nas nitko zastupnikom bez našega jezika. (Živio.)

Gospodo, tu je moći čitavi dan govoriti; a odkad sam čuo g. zastupnika osiečkog govoriti, glasujem fanatički za redakciju. (Živio.)

Slavoljub **Vrbančić**. Ako je koja kraljevina vlastna uvesti izključivo svoj jezik u sve javne poslove, to je sigurno trojedna kraljevina, koja je napučena toli čistim narodom, kao što nijedna druga kraljevina. Nu mi smo, prem sam ja to načelo branio, jednom već odstupili od načela izključivosti, kad smo Rieci učinili koncesiju. Ja sam neprijatelj pristranosti, zato držim, da je nepravedno, da se jednome oduzme, što se drugome dade.

Kad se je govorilo o gradu Rieki, znao sam, da će se to isto tvrditi i o Osieku, jer kao što ima na Rieci Talijanah, tako ima u Osieku Niemacah. Kad se je dakle glede Rieke mogla iznimka učiniti, nevidim razloga, zašto se nebi gradu Osieku ono isto učinilo. S toga podupirem amendement g. Mačvanskoga.

Ger. **Angjelić**. Ja sam za izpravak g. Mačvanskoga, što mislim, da će se njim ono, što je zamršeno, razbistriti, a nisam za zaključak zato, što je proti duhu vremena sadašnjeg, a to je načelo ravnopravnosti, što vidim da ovaj zaključak nosi pečat intolerancije i što je iz gledišta srbske politike ubitačan. Jer gg. ako mi Srbi ovdje dopustimo, da se ovaj zaključak odobri, onda moramo per consequens dopustiti, da se i u Ugarskoj takovi zaključci donose. (Vika: ah!) Ja se nedam terorisirati a najmanje onda, kad govorim o načelu ravnopravnosti, pak velim, da bi mi Srbi sobstvenim nožem u srce svoje udrili, kad bismo pristali uz ovaj zaključak.

Ivan **Vončina**. Imam ponajprije odgovoriti g. Vrbančiću, koj je naveo, da glede grada Osieka obstoje iste okolnosti, koje i glede grada Rieke. Ja smatram grad Osiek pretežnom česti narodnim gradom. Meni su tamošnje okolnosti dobro poznate i uvjerio sam se, da ondješnji Niemci naški vrlo dobro govore i pišu, dočim sam žalibože s druge strane primietiti mogao, da upravo naši ljudi, koji u Osieku naš jezik rackim nazivaju, preziru ga i zaboravljaju.

Ja dakle nenalazim nikakove potrebe, da se glede grada Osieka iznimka učini, tim manje, što je poznato, da su poslovi i viećanja gradska do god. 1855. bila naška, te se tome nitko protivio nije. Zato mislim, da je pravedno zahtievanje, ako se od gradjanina, koj razumie jezik hrvatski, i zna se njim izraziti, ište, da nauči takodjer čitati i pisati hrvatski.

G. Angjelić stavlja paralelu izmedju nas i izmedju Srbah u našoj zemlji i u Ugarskoj živućih. Takova paralela nemože stajati. U Ugarskoj ima četiri do pet različitih narodnostih, dočim u našoj zemlji neima nego jedan narod. Ovdje neima čitavih predielah, dapače neima niti jednoga grada, gdje bi se reklo, da drugi živalj obitava izim slavenskoga. Dakle nemože stajati paralela g. Angjelića, te zato nemogu pristati niti uz predlog g. Šmita, a niti uz izpravak g. Mačvanskoga, s toga, što će se upravo ovimi predlozi narivanju tudjeg jezika široko polje otvoriti.

Ako sam dobro shvatio formulaciju g. Mačvanskoga, ona glasi: da se prema okolnostim znanje u čitanju u pisanju našega jezika zahtievati može od zastupnika. Ovu okolnost upotriebiti će Osiečani, upotriebiti će Riečani, kako se njim svidi, oni će dokazati, da su na jednoj strani sami Talijani, a na drugoj strani Niemci i Magjari. Zato i opet velim, da, kao što sam prije naveo, ako su do god. 1845. zastupnici grada Osieka u skupštinah gradskih mogli podnositi jezik hrvatski, mislim, da absolutna vlada nije svojom germanizirajućom tendencijom tamo doprla, da bi bila mogla kroz ovo dvanaest godinah uništiti element slavjanski u Osieku. Ja glasujem za redakciju.

Miroslav **Kraljević**. Meni je istina žao, da moram u sukob doći s mojom braćom, s kojom sam inače u političkom životu jednoga mnienja i s kojim živim u najboljem sporazumljenju. Čudim se veoma, da se u ovom saboru trojedne kraljevine glas podići može, da zastupnik jednoga mjesta slavonskog nebi mogao znati čitati i pisati naški. To je stvar komplimentiranja i neznam, iz kojega razloga pretjeranoga resonabiliteta morali bi mi glede gospode zastupnikah varoši osiečke iznimku činiti. Ja velim, kad čovjek stupa u družtvo kakovo, mora unj takvi karakter sobom donieti, kakovoga karaktera je družtvo, u koje stupa. Gospodo, kad smo mi iz Beča dobili nalog, da za tri godine moramo podpuno znanje njemačkoga jezika imati, za da možemo službovati, neznam zašto se nebi Niemci kod nas priučali našem jeziku. (Živio!) Mi neištemo od njih, da znadu točno naški govoriti, nego samo čitati i pisati, i to oni samo, koji hoće biti gradskimi zastupnici. Ja glasujem za redakciju i mislim, da vis. sabor uz izpravak g. Mačvanskoga i odnosno predlog gosp. Šmita pristati nemože.

Mato **Mrazović**. Mislim, da vis. kuća nije vlastna promieniti jučerašnji zaključak, dakle i nije vlastna predlog g. Mačvanskog u pretres uzeti. To ovako dokazujem. Visoka kuća učinila je zaključak kod opredieljivanja poslovnog jezika i rekla je, da je izključivo samo jugoslavenski ili hrvatsko-srbski poslovni i naučni jezik, te učinila je iznimku glede Rieke, a glede Osieka nije. Kad je vis. sabor taj zaključak već primio, to bi morao samo nedosljedan biti, kad bi sada htio drugi poslovni jezik odrediti za Osiek, ili pako kad bi ono glavno pravilo, koje je već izrečeno, htio promieniti. Ako to stoji, da je poslovni jezik u gradu Osieku i jezik većine tamošnjega naroda, ako je zakonodavni jezik ovih kraljevinah jugoslavenski ili hrvatsko-srbski: onda nemogu dokučiti, kako može tko biti zastupnikom takvog municipija, gdje je hrvatsko-srbski jezik poslovni, pa da nebude obvezan, da bar toliko znanje onog jezika ima, da prvo razumie, o čem se radi, a drugo, da bar zna čitati i pisati. Ako je to potrebito, da se od zastupnika predmnieva njekakvo znanje, koje je zavisno od znanja čitanja i pisanja, neznam, kako bi u gradu Osieku to mogla iznimka biti, da tamo zastupnik nezna jezika, u kojem se svi poslovi obavljaju. Ja

Digitized by Google

držim dakle, da bi to najveća nedosljednost bila, kad bi od jučerašnjeg zaključka odstupili.

Prigovara se, da je to nepravedno i da je proti načelu ravnopravnosti. Sada je blizo jedan sat poslie podne, i ja mislim, da bi bilo vrlo neumjestno, sada početi o ravnopravnosti govoriti, jer mnoga gospoda žele ići kući na ručak; ja ću dakle samo prigovor one gospode napomenuti, koja vele, da bi ovo isto načelo mogli poprimiti i Magjari prama Srbom u Vojvodini. Ja mislim, da to nikako nemože biti, niti mogu viditi dosljednost, kojom bi Magjari mogli to učiniti, jer je razlika u premisah. Srbi su zemlju, u kojoj žive, svojom krvlju odkupili; oni nisu došli, da u miru i pokoju samo obradjeno polje posjednu, i samo priredjeni žitak u dućane spravljaju i dalje s njim trguju, nego oni su svoju zemlju iz turskih rukuh svojom mišicom oteli, a sačinjavaju većinu naroda, dakle je zemlja njihova.

Ovdje pako je posve drugačije. Ovdje, kad je srbska i hrvatska mišica očistila zemlju od turske sile, došli su Niemci sa pinkeli, pa uselili se mirno, da se bogate. Mislim, da je to velika razlika, tim više, što su Niemci u znatnoj manjini. Ako tako dalje podjemo sa ravnopravnošću i dosljednošću, ako se ova tako daleko protegnuti može, osvjedočen sam, da ćemo na stolu vis. kuće naći molbu i od ciganah, da se na njihov jezik obzir uzme.

Ja sam dakle sasvim proti predlogu g. Šmita i proti izpravku g. Mačvanskog, zato glasujem za redakciju.

Svetozar **Kušević**. Ja sam proti redakciji, jer što se tiče obezbiedjenja našeg jezika, taj je u toliko osiguran, da bi suvišno bilo to još dokazivati, koje su gospoda predgovornici veoma liepo i krasno obrazložili.

Ja neću osudjivati težnju, koju njekoja gospoda prilikom ovom zastupaju, nego samo si za dužnost držim, pozornost vis. sabora na pravednost predloga po njekoj gospodi učinjenog obratiti.

Ovaj se predlog pako daje podkriepiti sa četiri glavna dokaza, i to:

1) Nemože se tajiti, da je glede Rieke iznimka učinjena.

2) Predpostavljeno temeljenje, koje zastupnici Sriema navadjaju, obzirom na prekodunavsku svoju braću, i koje mi svi prema braći Srbima u Ugarskoj prisvojiti si moramo.

3) Po g. zastupniku grada Osieka navedena fakta, koja se tajiti nedadu.

4) Ona okolnost, koju njeka gospoda izbjeći namjeravaju, a to je, da nam se nepredbaci intolerancija, za koju mi drugim zamjeramo, i istu kod susiedah naših osudjujemo.

Ja se moram indi izraziti, da je po mojem individualnom mnienju predlog g. Šmita i g. Mačvanskoga temeljit, jer mislim, da je u tom velika razlika, kad se smiera obezbiediti narodnost naša i naš narodni jezik, i kad se od svakog pojedinog občinskog zastupnika traži, da našim jezikom čitati i pisati mora; mi smo bo u prvom obziru shodna odlučili zakonom, i to, da se u svih školah i u javnom životu naš jezik narodni kao učevni i poslovni priznati i upotrebljivati mora, i tim je predpomenutoj težnji doskočeno, niti je po mom mnienju potrebno dalje ići i tražiti, da svaki pojedini i privatni čovjek naše domovine na točno učenje našeg jezika prisiljivati se mora; ja bo držim, da je dovoljno ako zastupnik občinski toliko naš jezik zna, da razumije, o čemu se pri občini vieća.

Ja sam skoro uvjeren, da svi Niemci u Osieku živeći slavonski znadu i govore, jer ih svakdanje občenje tamošnje na to primorava, no zato nije sljedstvo, da oni našim jezikom i čitati i pisati znati moraju.

O tom nije sumnje, da bi želiti bilo, da svi zastupnici u gradovih i trgovištih jezik naš točno znadu, no tako isto držim, da nije neobhodno potrebno, da u njih i pismeni budu.

Po tom mnijem, da je predlog g. Šmita i izpravak g. Mačvanskog posvemu umjestan, koga ja svom mojom snagom podkrepljujem i visokoj kući na uvaženje preporučam.

Eugen **Kvaternik**. Kad je g. Jelačić zast. naroda učinio predlog za obezbiedjenje narodnog jezika, imao je tu glavnu svrhu pred očima, da se spasi čast i dostojanstvo naroda. A da sada glavni grad Slavonije od ovoga načela i ovoga pravila iznimku čini, i da upravo glavni grad jedne zemlje bude njemački: toga ja, gosp. zast. naroda, pojmiti nemogu i čudim se, kako se to umovanje može sa zdravim razumom složiti, dočim dostojanstvo naroda trojedne kraljevine mora nam biti prva briga.

Ja sam čuo ovdje od predgovornikah razna navadjati, nu ako i mimoidjem ostalu gospodu predgovornike, nemogu ipak mimoići razloge, koje sam čuo od jednog gospodina zast. naroda iz Sriema, i naime od gosp. Angjelića. On je takove razloge naveo, koji su nečuveni u svakoj slobodnoj zemlji, razloge, koji slobodu, koji budućnost, koji poštenje ove zemlje podkapaju. G. Angjelić kazao je, da pod izrazom „naški“ Srbin može razumieti srbski jezik, a Niemac njemački. A nadalje kaže, da mi moramo ovaj zaključak promieniti sbog solidarnosti braće Srbah u Ugarskoj. Ja mislim, da mi sinovi trojedne kraljevine nemožemo tako govoriti, i da moramo našu svojinu osjegurati, kako to čast i poštenje naroda zahtieva. Ako bi dakle taj razlog stajao, da mi radi braće Srbah u Banatu i Ugarskoj nebi mogli postupati u našem interessu, tada bi morali ubiti interesse naše, i mi bi tim izdali interesse naše u saboru trojedne kraljevine.

Ja sam nadalje toga mnienja, da prem svaki narod teži za braćom svoga plemena izvan granice domovine svoje; ali pri tom ipak nikada se nesmije zaboraviti na zemlju, koja spaja jedinstvo domovine i koja njen obseg sačinjava.

Što se tiče primjetbe g. Vrbančića, da pošto smo glede grada Rieke iznimku učinili i dopustili uporabu talijanskoga jezika, da smo dužni i glede osiečkih Niemacah iznimku učiniti i dopustiti im upotrebljivanje jezika njemačkog: odgovaram na to, da smo mi tim gradu Ricci samo privremenu koncessiju učinili, koja neizključuje uporabu jezika hrvatskoga, kad to budu okolnosti dopustile. Grad Rieka leži na jadranskom moru, i znamo, da se u njenu luku stiču brodovi svijuh narodah, i da se svi ovi narodi služe na moru jezikom talijanskim. Mi smo dakle gradu Rieki učinili ovu koncessiju u pogledu naše trgovine. Drugi je sasvim razlog glede grada Osieka. Grad Osiek je glavni grad Slavonije; preko Drave nije njemački nego magjarski narod. Ja neznam, kakvi bi mi interess odtuda imali, kad bi gradu Osieku koncessiju učinili u pogledu jezika njemačkoga; ta koncessija bi bila samo u interessu grada Osieka, a ne u našem interessu. U ostalom slažem se sa redakcijom.

Robert **Zlatarović**. Ja glasujem proti redakciji, ne zato, što svaki zastupnik grada i trgovišta mora znati čitati i pisati hrvatski, pače iz gledišta ponosa narodnjeg morao bi uzanj pristati, nego iz drugih razlogah moram proti redakciji glasovati, naime s jedne strane, što se bojim, da će uz ovakov zaključak mnogi imućan čovjek u trgovištih, neznajuć pisati, izključen biti od zastupničtva, a s druge strane što neželim, da se odkrije ova slaboća pred svietom, da imade

Digitized by Google

u gradovih i trgovištih članovah, koji neznadu ni čitati ni pisati.

S toga sam za to, da se dodatak g. Mačvanskoga primi.

Nikola **Horvat**. Meni se nečini, da bi se izpravak gosp. Mačvanskoga protivio jučerašnjem zaključku, jerbo je on uzeo obzir samo na specialne okolnosti, koje je napomenuo pošt. zast. osiečki. Ja držim, da je zaključak jučerašnji iluzoran, jer da tko znade naški čitati i pisati, još nije posljedica, da znade i naški govoriti. Tko njemački znade, za dvadeset i četiri sata može lahko naučiti hrvatski čitati i pisati. S toga mislim, da ako bi se taj zaključak bezuvjetno primio, kao što je jučer primit, da bi dao povoda zloporabam i krivom tumačenju i posijao bi razdor i neslogu med nami.

G. Žužel ima pravo, što je napomenuo glede Niemacah, nu drugo je pitanje, da li je praktično i izvedimo. Mi moramo priznati, da ako Niemci kod nas osobito stariji neznadu naški, da im se to nemože zamjeriti gledeć na one okolnosti vremena, kad su škole polazili, buduć znamo, da mi prije svojih školah imali nismo. Ja mislim, da čim smo izrekli, da bude naš narodni jezik poslovni i učevni, da smo tim već moralno prisilili, da se svaki uči naš jezik; ali netreba to zahtievati od staracah, koji nisu imali prilike naučiti naš jezik: ta i mi nismo po školah učili nego latinski. A znamo, da ima ne samo u Osieku, nego i u Varaždinu, u Zagrebu i po drugih mjestih dosti valjanih muževah, što neumiju naški, pa koriste ipak našemu narodu. U kotarih i trgovištin ima mnogo naših ljudih, koji neznadu ni čitati ni pisati, te bi po tom morali biti izključeni od prava zastupničtva i mladjimi neizkusnimi ljudmi izmieniti se, dočim poslovica veli „in senibus consilium." Ja glasujem za redakciju.

Jovan **Živković**. Iz našeg posljednjeg ponašanja vidi se, da je ova dvorana kroz dvanaest godinah zatvorena bila zastupnikom naroda. Ja velim, što je predmet delikatniji, zahtieva više razlogah i hladnokrvnosti. Magjari su g. 1848. iz prevelikog čuvstva narodnjeg propali i bojim se da ovo čuvstvo i u ovoj kući nezavlada. (Mrmljanje.) Ovaj izpravak je tamo smierao, da se ublaži zaključak, da nitko nemože biti gradjanskim zastupnikom, koji nezna naški t. j. mi ćemo tim kazati, da može biti gradjanom, ali nemože uživati kardinalno pravo gradjansko. Ja gospodo velim, da takovo načelo nije još nigdje ustanovljeno bilo, niti u Njemačkoj, niti u Austriji, a niti u Ugarskoj, te je nješto novoga u državnopravnoj politiki. Pitanje je, je li ovaj zaključak pruža nadu za osiguranje naše narodnosti, pošto je već narodni jezik proglašen poslovnim i učevnim? Ja mislim, da ne, jer već odtuda sliedi, da mora svaki znati naš jezik. Ako su nam Magjari dali rok od šest godinah za nauku magjarskog jezika, treba da i mi Osiečanom damo rok bar od pet godinah, da nauče naški, kad se je većina već proti dodatku izjavila.

Avelin **Ćepulić**. G. Živković se boji, da nebi i kod nas zavladalo ono preveliko čuvstvo narodnosti, koje je Magjare god. 1848. upropastilo, te veli, da bi se čudila Evropa, kad bi mi ostali kod jučerašnjeg zaključka. Meni se to veoma dopada, da se njeka gospoda toliko pozivaju na Evropu i uzporedu čine med našom domovinom i Evropom a ignoriraju glavni faktum, koj med nami i ostalim državam vlada. Neka mi ova gospoda kažu samo jednu državu u Evropi, koja se u takovom abnormalnom stanju nalazi kao što naša; neka mi kažu jednu državu, gdje se tudji element na štetu vlastitog naroda tako širi kao što kod nas. Ja sam mnogo putovao po Evropi, i na koliko poznam narod francezki, talijanski i englezki moram vam kazati, da bi se svaki Englez, Francuz i Talijan zastidio, kad bi nas čuo govoriti i prepirati se o dodatku g. Mačvanskoga. Nit Englezu, nit Francuzu, nit Talijanu nepade na um, da može itko u njegovoj viećnici sjediti, koj nebi vješt bio jeziku domaćemu. Gdje su takovi narodi, netreba dakako takovih zakonah. Ja kažem, kad zakonodavac zakon stvara, da netreba gledati samo na to, da bude pravedan t. j. da se ničije pravo neokrnji, nego on mora biti takodjer i političan, jerbo „salus reipublicae suprema lex esto". Gospodo, ako mi njemačkomu jeziku makar i najmanje popustimo, mi smo tudjem gospodstvu otvorili vrata i odstupili smo od načela, koje smo izrekli, da bude u trojednoj kraljevini izključivo naš jezik poslovni i učevni.

Gospodo, ja negovorim iz pristranosti, ja štujem narod njemački i njemačkoj literaturi imam takodjer ponješto zahvaliti; nego kažem, da je upravo njemački element kod nas vrlo razširen i da su naši gradovi jako poniemčeni. Tako uzmite ne samo Osiek, nego Zagreb, Varaždin i Karlovac. Mi znamo i imamo iskustvo, da je njemački element našemu narodu jako pogibeljan, i svaki će nas izpričati, da ovakove zakone stvaramo, i reći će, da smo mi pravi politikeri, te da smo morali tako raditi. Dakle ovaj zakon nevriedja ravnopravnost, niti nestoji onaj passus, koj se navadja medju nami i Magjari.

Sada imam opaziti glede Rieke o onom, što je g. Vrbančić kazao, da smo se već jedanput udaljili od načela izključivosti, kad smo Rieci glede jezika talijanskoga učinili koncesiju. Mi nismo poradi samoga jezika talijanskoga učinili tu koncesiju, nego sbog trgovine pomorske, jer znamo, da čitavi Orient od Azije sve do Španjolske i Afrike i Turske i ciela Italija služi se u trgovini i mornarskom zapovjedničtvu jezikom talijanskim. I zato smo uzdržali jezik talijanski na Rieci, što Rieka leži u Primorju, gdje je trgovina pomorska glavni faktor prometu u ondašnje žiteljstvo. A uzdržali smo ga takodjer iz uzroka, što je na Rieci škola nautička. Mi smo još time htjeli dokazati i Dalmatincem, da se toga bojati neimaju, što su im o nas birokrati kazali, buduć nam je poznato, da upravo u gradovih dalmatinskih vlada element talijanski.

Buduć se pako o Osieku jošt nemože kazati, da je „Frankfurt an der Drau" nego je čisti slavjanski grad, zato glasujem za redakciju.

Antun **Stojanović**. Gospoda su govornici, a in specie g. zastupnik Ćepulić kazao, da imamo dužnost i da smo primorani kao sabor trojedne kraljevine učiniti takov zaključak. Kad većina sabora to kaže, onda ja kažem, da ima pravo, jer većina ima odlučiti, i većini u ustavnoj zemlji svaki se pokoriti mora. Ali kada sabor kaže, da ima pravo takav zaključak učiniti, onda kažem, da se neima tužiti proti Niemcem germanizirajućim, i proti Magjarom magjarizirajućim. (Ah! — ah!) Kad mi izrečemo to načelo, da neimamo obzir uzeti na Niemce u gradovih, jer su u manjini, onda sami sebi osudu izrečemo.

Kad mi velimo, da imamo pravo propisivati, u kojem jeziku mogu isti govoriti i pisati, onda Austrija imade pravo kazati: ti trojedna kraljevino, ti si najmanja čestica, ti imaš njemačkim jezikom govoriti. To je ista argumentacija. (ah.)

Ja bi razloge, koje je g. Žužel naveo, oprovrgnuo; ali on je sam rekao, da je fanatičan, zato neću da se š njim disputiram.

Gospodo, mi svi ovdje kažemo: mi smo jedan čisti narod ovejani, neima drugoga osim nas. Gospodo, ja sam dosada znao, da se zakoni ondje stvaraju, gdje su potrebni.

Digitized by Google

Ako neima Niemacah u Osieku, zašto taj zakon donosite? To je onda pleonazmus, počem kažete, da smo čist narod.

Što se tiče in specie osiečkih Niemacah, ona gg. neznadu okolnostih u gradu Osieku, koja kažu, da u Osieku neima Niemacah. Ima ih polovicu, ako ne više, i neima vlasti, koja bi ih natjerati mogla, da moraju govoriti i pisati našim jezikom. (Ah!)

Mi znamo, kako je ciela Evropa primila ono sramotno postupanje sa korunom českom u Reichsrathu. Danas se ista igra u našem saboru igra.

Dva tri gospodina rekli su posprdno, da su došli s pinkelnom; ja velim, da je to razlog, zašto se oni odtudjuju od nas, a naime od Hrvatah, što odavde uviek takovi glasovi dolaze, koji ih smućuju u njihovom dobrom ćućenju. Mi kažemo, da nam nesluži na čast, da su se oni, koji su k nami s pinkelom došli, obogatili, a drugi bogati propali. Ja pako velim, da ako je tako, da je to zločest barometar za našu radinost.

G. Kvaternik veli, da se sa dostojanstvom sabora nebi slagalo, kad bi od zaključka odstupili. A ja kažem, da se slaže, da mi načelo, sbog kojega mi druge osudjujemo, u našoj zemlji neuvadjamo. Ja sam jučer htio svoje mnienje o tom razviti, ali se je nasilno i proti poslovniku postupalo. Meni se čini naša politika takova, kao postupanje otca prama djetetu, koj mu nudi jabuku, ali mu ujedno zabranjuje, da ju nejede. Tako je sa ravnopravnošću, ako kažemo osiečkim Niemcem, vi ste ravnopravni, ali se nesmiete služiti vašim jezikom u javnih poslovih.

Zato glasujem onamo, da se na svaki način poprimi izpravak g. Mačvanskoga, koj će nam spasiti čast narodnu i biti nam u probitak.

Predsjednik. Ovdje imamo predlog gosp. načelnika grada Osieka, s izpravkom gosp. Mačvanskoga, da se glede grada Osieka do budućeg sabora u jeziku iznimka učini, naime da svaki zastupnik mora znati naški čitati i pisati.

Ja pitam dakle, koji su za predlog g. Šmita s izpravkom g. Mačvanskoga?

(Manjina sa 23 glasovah.)

Koji su za redakciju?

(Većina sa 44 glasovah.)

Tim bi sjednica zaključena.

Digitized by Google

Sedamdeset i osma saborska sjednica 7. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdeset i sedmoj sjednici sabora troj. kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne 6. rujna god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika

Josipa Briglevića, a uz bilježenje g. *Antuna Stojanovića.*

Proglašen je zapisnik 76. saborske sjednice i na prigovor zastupnika Stojanovića Antuna izpravljen time: da je resultat glasovanja o predlogu g. zastupnika Stjepana Iliaševića, „da zastupnici gradovah, povl. trgovištah i slobodnih kotarah moraju znati čitati i pisati“ sa dodatkom g. Dragutina Jelačića „naški“ naknadno uvršćen, naime: da je ovaj predlog i dodatak većinom glasovah primljen.

Nadalje zahtieva zastupnik Antun Stojanović, da se u isti zapisnik uvrsti, da je on proti formulaciji po predsjedničtvu stavljenoj prigovor učinio, zahtievajući, da se pitanje razluči i najprije odvjetuje o redakciji, zatim o predlogu g. zastupnika Iliaševića, da li zastupnici u gradovih, povl. trgovištih i slob. kotarih čitati i pisati znati moraju, a napokon o dodatku g. Dragutina Jelačića, da naški pisati i čitati znati moraju, a da na ovaj njegov prigovor obzir uzet nije.

Većinom glasovah bude zaključeno, da zabačenjem ovog prigovora radakcija zapisnika ostati imade.

Zastupnik g. Vjekoslav Šmit predlaže, da se obzirom na grad Osiek ili izraz „naški“ izostavi, ili shodan izpravak poprimi. Povodom tim jeste g. zastupnik Mačvanski sliedeći izpravak učinio, da se naime poslie riečih: „da zastupnici u gradovih, poveljenih trgovištih i kotarih naški čitati i pisati znati moraju“ dodade: u koliko bi se to za sad pored okolnostih dotične obćine postići moglo.

Ovaj izpravak bude sa 44 proti 23 glasa zabačen.

Poslie toga jeste na predlog g. Dragutina Jelačića čitana i jednoglasno odobrena predstavka na Nj. Veličanstvo kralja, što ju je shodno ovosaborskom zaključku sastavio g. zastupnik Franjo Rački glede u mir stavljenog i internirano trojedne ove kraljevine podkapetana c. kr. podmaršala grofa Gjure Jelačića.

G. zastupnik Slavoljub Vrbančić javlja, da je, saborom ovim izaslan, prisutstvovao narodnoj svetkovini, što ju je matica srbska na 100godišnji narodjenja dan Save Tekelije kano njenog utemeljitelja dne 28. kolovoza 1861. u Novom Sadu slavila, a da je ovo poslanstvo od strane braće Srbah usrdno i sa priznanjem primljeno. Uzima se na ugodno znanje.

Zatim su čitana pravila nutarnjeg uredjenja gospodarsko-šumarskog učilišta i ratarnice u Križevcu, koja je izaslani u tu svrhu odbor pod predsjedom g. zastupnika i mjestodržtvenog savjetnika Mojsije Baltića izradio.

Ova pravila jesu po svoj obširnosti jednoglasno primljena i odobrena, dočim je izpravak g. zastupnika Nikole Horvata, da se §om 25. ustanovljena sa 30 for. naukovina obali, većinom glasovah zabačen. Jedino je na predlog g. zastupnika Franje Žužela jednoglasno zaključeno: da se onim pravilom još § 40. sliedećeg sadržaja doda: „jezik naučni i poslovni jest izključivo hrvatski jezik.“ Zastupnik Antun Stojanović predlaže, da se označenje jezika ovako stavi: „hrvatsko-srbski jezik,“ koje je većinom glasovah primljeno.

U ostalom, budući je gospodarsko-šumarsko učilište i ratarnica Križevačka ponajviše trudom i neumornim nastojanjem mjestodržtvenog savjetnika velemožnog gosp. Mojsije Baltića utemeljena, ustrojena i otvorena: to je sabor ovaj istom velemožnom gospodinu mjestodržtvenom savjetniku M. Baltiću po predlogu g. zastupnika Miroslava Kraljevića zasluženo priznanje jednoglasno izrazio i u ovaj zapisnik staviti odredio.

Najposlie, budući da se članovi verifikacionalnog odbora stranom na dopustu nalaze, stranom boluju, jesu po predlogu g. zastupnika Miroslava Kraljevića u verifikacionalni odbor izabrana gg. zastupnici Miroslav Kraljević, Fr. Žužel, Mirko Šandor, Nikola Havliček, Gjuro Nović i Svetozar Kušević.

Tim je sjednica u ½2 sata po podne zaključena.

J. Briglević, v. r. podpredsjednik.

A. Stojanović, v. r. bilježnik.

Antun **Stojanović**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Robert **Zlatarović**. Čita predlog nar. zastupnika Jovana Obradovića u tom sastojeći, da bi se njeka crta ceste od Kraišića do Mirkovog polja, koja sačinjava dio ceste od Landstrassa u Kranjskoj preko Žumberka do druma karlovačko-zagrebačkog vodeće, sredstvom predujma iz konkurencialne zaklade dovršila, bude na predlog g. zastupnika Lovrića županiji zagrebačkoj za shodno uvaženje odstupljen, budući da se tu najvećma radi o probitcih ove županije, na koje djelokrug riešenje tog pitanja spada.

*

Digitized by Google

Lavoslav **Šram** prijavlja, da će dva tri dana radi slabog zdravlja iz sabora izostat, i da je primoran čast saborskog bilježnika položiti.

Prima se do znanja, te bude mjesto njega za bilježnika jednoglasno izabran g. zastupnik dr. Mihalj Polit.

Robert **Zlatarović**. Čita molbu saborskih pisarah Janka Pavelića i Pavla Obradovića moleći, da im se dnevnica na 1 for. 50 kr. povisi.

Bude radi pomanjkanja dovoljnih razlogah zaniječno riešeno.

Dalje čita molbu zast. nar. Pavla Stoosa za produljenje dopusta na pet nedjeljah.

Po predlogu g. zast. Mrazovića bude većinom glasovah zaključeno, da se molitelj putem županije zagrebačke pozove, da mjesto svoje na saboru bezodvlačno zauzme, a u slučaju ako nebi kadar bio to učiniti, da se novi izbor za rečeni kotar preduzme.

Zatim se prešlo na dnevni red, na viećanje o osnovi zakona za sveučilište jugoslavensko.

(Osnovu sveučilišta jugoslavenskoga vidi u „saborskih spisih.“)

Pavao **Muhić** kao izvjestitelj o osnovi sveučilišta jugoslavenskoga proslovi sliedeći govor:

Visoko predsjedničtvo, gospodo zast. naroda!

U devetoj saborskoj sjednici imenovan je odbor, da izradi osnovu za jugoslavensko sveučilište u Zagrebu.

Odbor taj bio je povladjen, da za točnije riešenje svoje zadaće pozvati može k svojim viećanjem toliko vještakah, koliko mu se shodno i nuždno vidjelo bude. Tim povladjenjem poslužio se je rečeni odbor, te započevši svoje djelovanje, došao je do tog uvjerenja, da mu je, ako želi temeljito riešiti pitanje o sveučilištu, nuždno povesti riječ o svih učevnih zavodih, nalazećih se u domovini našoj, počamši od pučkih učionah, koje su temelj narodnog izobraženja.

Pošto je odbor njeka obćenita načela ustanovio, pronašao je za shodno, da se u tri odsjeka razdieli, od kojih prvi bi imao o sveučilištu, drugi o srednjih, a treći o pučkih učionah i njihovom preustrojenju viećati.

Rezultate viećanja o sveučilištu imadem čast, kao izvjestitelj odbora ad hoc, visokoj kući podnieti.

Dopustit će vis. kuća, da prije nego ću pročitati osnovu, u kratko nješto progovorim o pravoslovnoj akademiji i sveučilištih u obće.

Do g. 1850. imali smo u Zagrebu, kao višje učilište, akademiju znanostih onako uredjenu, kao što biše uredjene slične joj akademije u Ugarskoj. sa dva naime fakulteta, mudroslovnim i pravoslovnim, svaki po dva godišnja tečaja.

Zavodi ovi u drugoj polovini prošloga stoljeća ustrojeni, nisu odgovarali zahtievanju i potrebočam vremena; dočim su dakle ostali narodi evropejski na polju znanstvenom silno napredovali, ostala je domovina naša, ne svojom krivnjom, nego nepogodom okolnostih na istomu skoro stepenu.

Godine 1849. i 1850. preustrojilo je obstojavše austrijsko ministarstvo bogoštovja i naukah učevne zavode u cieloj monarkiji i napokon i akademije znanostih. Filosofički fakulteti budu ukinjeni, a obligatni predmeti, koji su se na istih predavali, u gimnazije prenešeni, juridički fakulteti pako budu pretvoreni u pravoslovne akademije, u Ugarskoj sa dvogodišnjim, u Zagrebu za Hrvatsku i Slavoniju sa trogodišnjim tečajem.

Povod ovomu preustrojenju, kao što privremeni propis glasi, dala je rastuća dan na dan potreba vrstnih državnih urednikah, koji su se dovoljno upoznali sa napredci znanosti i pozitivnog zakonotvorstva. Nu i ovo uredjenje nije zadovoljilo duhu i potrebočam vremena, jer su te akademije ostale škole specialne, na kojih se samo njeke struke znanostih, i to jedino sa pogledom na javne službe predaju; a nisu bile niti su mogle biti ono, što bi višja učilista biti imala, — nisu bile sredstvo svestranog temeljitog višjeg obrazovanja, što po naravi svojoj samo sveučilište biti može.

Da je tomu tako, priznalo je isto ministarstvo naukah, kad je g. 1850. za pravoslovnu akademiju zagrebačku ustanovilo, da kandidati juridičkog doktorata, dok se ova akademija nepretvori u pravi juridički fakultet, od četverogodišta, što se za doktorat iziskuje, barem dva semestra provesti imaju na kojem sveučilištu.

Da će se pravoslovna akademija pretvoriti u pravi fakultet, to je ostalo dosad puko obećanje, dapače, kad su se g. 1855. juridički fakulteti na sveučilištih preustrojili, kada smo se nadali, da će i našemu zavodu sinuti sunce ljepše budućnosti, kruto smo se preračunali; jer dočim su akademije ugarske treći godišnji tečaj dobile, djelokrug akademije zagrebačke ne samo da nije razprostranjen, nego još i stegnjen time, što je donle svaki učenik po dovršenom trogodištu bez zapreke na sveučilište preći i tamo u dva semestra svoje pravoslovne nauke dovršiti mogao, imao je to sada samo kao izvanrednu blagodat smatrati i ne dva, nego četiri semestra na sveučilištu sprovesti.

Ovo ograničenje ukinjeno je na opetovane predstavke ravnateljstva akademičkoga pod njekimi uvjeti početkom naučne godine 186⁶/₁.

Da ustrojenje pravoslovnih akademijah neodgovara sasvim potrebočam vremena, uvidit će svaki, ako ga sravni sa zadaćom i ustrojenjem sveučilištah, koja su se tečajem srednjega vieka u srednjoj i južnoj Evropi podigla i razvila. Odličniji naime muževi, našavši u znanstvenoj radnji slobodu, koje za onda drugdje nebiaše, svietili su kao sjajne zviezde u onom vieku tmine i neznanstva. Oko njih su se skupljali čeznući za znanošću mladići i muževi iz svih pokrajinah kršćanstva, pak su se, obogaćeni svakovrstnimi znanostmi, razišli opet po svietu kao učitelji narodah. Ove učitelje riečju i pismom izobražavati, bila je prva i glavna zadaća sveučilištah.

Istina je, da sada većina učenikah, polazećih sveučilišta, ponajviše subjektivne svrhe budućega svoga zvanja pred očima imade, te se izobražava u znanostih, koje će njekoč u praktičnom životu upotrebljivati moći.

Nu to nije jedina i prava zadaća sveučilištah; imadu ova višje, plemenitije zvanje.

Ako je jedina svrha sveučilištah bila usposobljenje za praktičnu porabu i državne službe, onda se ona laglje i jeftinije postići može specialnimi učionami, kao što je naša pravoslovna akademija — i drugi slični zavodi u Evropi.

Prosto i mekaničko uporavljenje znanosti na praktičke svrhe sliedit će samo po sebi, potrebita okretnost nadopunit će se i kod javnih uredah. Nu i za te praktičke službe usposobiti će najbolje svoje učenike sveučilišta, otvorivši jim široko polje znanostih uciepit će njihovom duhu njeku silu i odvažnost, njihovom sudu zrelost, razbistrit će njihove pojmove glede svih odnošajah socialnoga i političkoga života, okriepiti će napokon i učvrstiti čudoredni njihov značaj. Glavna dakle stvar ostat će vazda: svestrano izobraženje uma. Umom bo svojim podvrgao si je čovjek nebrojene sile izvanjske prirode, preplovio burna mora, prebacio gorostasne

Digitized by Google

viečnim sniegom pokrite planine, pronikao u tajnosti leda polarskoga i usijanih žarkim suncem pustarah afrikanskih, ukrotio divlje zvjeri, vjetar, vatru, vodu, paru skučio je pod jaram svog samosilja, te ih prinukao, da mu kao robovi služe, riečju proizveo je umom svojim djela, koja se činjaše nemoguća.

No hiljadugodišnjeg napora stala je ta divna pobjeda nad divjimi silami prirode, i čim su bržnije narodi njegovali učevne svoje zavode, čim su više napredovali na polju znanstvenom, čim su više cienili i štovali muževe, koji se znanošću odlikovahu: tim su laglje i sigurnije ta divna djela proizveli.

Hoćemo li dakle mi u toj svetoj borbi, gdje njeka nepoznata sila sve narode napred tjera, sami zaostati, nećemo li slieditи primjere toli uzvišene? Drugi stupaju na stazi prosvjete, da si steku slavno ime i častno mjesto medju izobraženimi narodi; a mi? mi da prekrstivši ruke čekamo, što će Bog dat i sreća junačka? Hrlimo željno za slobodom; pa ako joj nismo dorasli, propast ćemo od slobode, kao što se nevješto diete osakati oružjem, koje doraslomu za obranu služi.

Reći će gdjekoj, mi smo bili prije godine 1848. sretni, (i Israel je uzdisao za egipatskimi lonci). Mi nismo imali sveučilišta, niti smo se tako brinuli za učevne zavode, pa smo bili izobraženi, mudri i okretni.

Gospodo, mi možebit mislimo tako, nu nemisli ostali sviet, s kojim smo evo, od kako ima željeznicah, parobrodah, električkih telegrafah, i nehotice u konkurenciju stupili, u konkurenciju, koja nam prieti skrajnim uništenjem, ako se neokanimo naših idiličkih sanjarijah o tobožnjem starom Eldoradu.

Gospodo, mi nismo oaza usred afrikanskih pustarah, u koju samo riedko zabludi koj čeznući za znanošću putnik, mi stojimo u tiesnom savezu sa cielim izobraženim svietom, mi niti možemo, niti smiemo ignorirati, što oko nas biva, ako nećemo, da se za desetak godinah o nami govori, kao što se danas govori o podanicih sultana maskatskoga, ili bosonoge kraljice otahajtske Pomare.

Nemojmo poput noja zabušit glave u vrući piesak namišljenog slavja našeg, nego dočekajmo protivnike težnjah naših kako valja, oružjem uma naoružani, nesakrivajmo se za kršni štit starih pravah, jer će ova, ako jih svojski i umno braniti nebudemo znali, ostati prazne rieči na pargameni napisane, ures starih pismohranah, imajući vriednost za starinare, kao što ju imadu mumije ili odlomci piramidah egipatskih.

Od godine 1848. teče 14. godina, nu ako pozornije motrimo tečaj stvarih, i pokret politike evropejske: morat ćemo i nehotice priznati, da medju nami i rečenom godinom leži više nego jedan viek, pa da bi povrata u prijašnje stanje i moguća bila, našli bi se svakako osamljene i tudje u vlastitoj kući; vrieme bježi, š njim se sve mienja, a neima više onog starine, koj bi mu zaoriti mogao, „sol contra Gabaon ne moveare," stoj sunce, nemiči se od Gabaona.

Grčka je bila već davna propala, i odstupila s polja političke radnje, kad je još Atina ostala slavno središte znanostih i umjetnostih; najodličniji muževi staroga vieka postavili su upravo u tom središtu temelj onoj neumrloj slavi, koja još dan danas nakon dvie hiljade godinah potamnila nije, onoj slavi, o kojoj njekom svetom slutnjom nadahnjen stari pjesnik veli: quam nec Jovis ira, nec ignes, nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas! — Liepimi riečmi proslavio je Grčku rimski pjesnik, govoreći: Graecia victa ferum victorem cepit, et artes intulit agresti Latio." Propala je Grčka, nadjačana mačem sve satirućeg Rima, propao je i stari Rim, nu ovaj je propao sramotnije, jer je svoje slavje osnivao na sili hladnog gvoždja, dočim ga je Grčka osnovala na znanostih i umjetnostih.

Imati će sveučilište jugoslavensko još jednu i to uzvišenu i plemenitu zadaću, koju ako valjano rieši, steći će si neizmjerne zasluge i slavno ime u povjestnici čovječanstva.

Gospodo, mi stojimo na pragu civilizacije evropejske, na granici, koja dieli iztok od zapada, na granici turskoga carstva.

A tursko carstvo, ova uvehla grana despotizma aziatskoga, koja gustom tminom zasjenjuje najljepše pokrajine južne Evrope, ova sablast srednjega vieka, štićena i uzdržana griesi diplomacije evropejske, mora se ili iz temelja preobraziti, ili do skora propasti; niti će ga ginee dvoličnog Albiona, niti mudrost otajstvenog sfinksa na Seini, niti nedokučiva, platonička ljubav njekih njemačkih turkofilah spasiti i uzdržati moći; jer častni krst i sloboda zlatna s jedne, a s druge strane koran i tursko barbarstvo već dugo uzpored obstojati nemogu, izčeznuti mora ovo pred svjetlom civilizacije, kao što izčezavaju noćne utvore pred licem biele zore.

Pa dielila se ostavina bolestnika na Bosporu kako mu drago, pripale njeke jugoslavenske pokrajine kruni hrvatsko-ugarskoj, kao što mi želimo, ili se ostavile nadalje neizviestnoj sudbini, svakako će nam ostati plemenita i uzvišena zadaća, da kulturu i civilizaciju evropejsku, očišćenu od pljesniva zapadnog, prelijemo u jugoiztočne strane Evrope, u narode, koji su tielo od tiela našega, krv od krvi naše, koji su uzprkos više no četiristogodišnjemu nasilju znali sačuvati svetu vjeru i krasni jezik praotacah svojih, i time bjelodano dokazali, da u njih nije izumrla iskra božanstvena, ovo jamstvo bolje budućnosti.

Ako i jest chimera, mistička ona težnja Niemacah na one južne strane, to zaisto nije obsjena sveta naša misija na iztoku, jer se narodi samo po srodnih narodih preporoditi, civilizirati mogu.

Mi ćemo, ako Bog da, tu našu misiju izpuniti, ma što scienio u svojoj nedokučivoj zanešenosti njeki pseudo-Naso u Magjar-Šajto-u — ili ma što buncao onaj novi zvekan u effrontnom frontu, koj je rod i pleme naše uzporedio sa poludivjimi hottentoti i afrikanskimi crnci, koji tumaraju oko Senegala.

Za postići ovu veličanstvenu svrhu imamo dva glavna sredstva, naime jugoslavensku akademiju i sveučilište — ovo će biti onaj most, koj će duševno vezati iztok sa zapadom. Jugoslavenska akademija bez sveučilišta neće uspješno djelovati moći, jer će ona biti samo plod onoga cvieta, koj će niknuti, koj će se bujno razviti na polju sveučilišta — akademija bez sveučilišta ostala bi stablo bez korienja, — koje će svaka oluja uzdrmati i strovaliti moći.

Ovo Vam sveučilište, gg. zastupnici naroda, preporučam, što ikada toplije mogu, primite ga pod okrilje i zaštitu svoju, uvjereni budući, da sloboda, samostalnost, čestitost i materijalno blagostanje, dakle prava sreća narodah, zavisi od njihova izobraženja — „homo non nascitur sed fit."

(Izza kako bude na predlog gospodina zastupnika Stjepana Iliaševića uz radostno pleskanje čitave kuće zaključeno, da se taj obćim uzhićenjem primljen govor tiskat, i ne samo medju članove sabora razdielit, nego i svim domaćim novinam priložiti ima, prodje sabor na paragrafalni pretres upitne osnove.)

Digitized by Google

Pavao **Muhić**. Nastojeći oko svoje zadaće došao je odbor na bogoslovni fakultet, te se je uvjerio odmah, da preustrojenje, preinačenje, riečju svaka naredba glede bogoslovnih naukah je stvar takva, koja duboko zasieca u vlast crkve, te se bez znanja dotičnih crkvenih poglavarah zakonito riešiti nemože: s toga je, dok to privoljenje nestigne, bogoslovni fakultet ostavio onako, kako ga je do sada, na temelju dogovora izmedju episkopata i bivšega ministra bogoštovja i naukah, isto ministarstvo naredbom od 29. ožujka 1858. za sva austr. bogoslovna učilišta ustrojilo.

To su svi nauci, što-no se, ako njeki i obširnije, predavaju na sveučilištnih bogoslovnih fakultetih — samo za popunit ih prema sveučilištnim, pridana jim je stolica arameičkog jezika, koja bi po mnenju odbora mogla biti izvanredna. Pomenute nauke predaje sada 8 učiteljah, od kojih kanonik bogoslovac ovršuje službu bezplatno — tri starija profesora vuku plaću iz zaklade naukah, ostala četvorica iz zaklade sjemeništa.

Obratio je odbor ovaj nadalje pozornost svoju i na potrebe pravoslavne crkve; nu da uzmogne biti pravedan prema toj crkvi, i potrebam bogoslovnog izobraženja iste crkve po mogućnosti doskočiti, buduć se nije za vlastna smatrao, da sám o tom odlučiva, obratio se je pismeno na dotični episkopat; nu nedobivši još odgovora, nije mogao upravo ništa ustanoviti.

Robert **Zlatarović**. Čita osnovu.

§. 1. do 19. budu bez svake primjetbe primljeni.

§. 19. o fakultetu bogoslovnom.

Slavoljub **Vrbančić**. Buduć da ovaj zavod učevni ima biti jedan dio sveučilišta jugoslavenskog, mislim, da leži u interessu svih Jugoslavenah, a najpače u trojednoj kraljevini živućih, da se u tom gledu obzir uzme na potrebe većine pučanstva. S razloga pako, što je poznato i neda se tajiti, da većina pučanstva u trojednoj kraljevini pripada crkvi pravoslavnoj: s toga mislim, da se odbor obrati na sv. patrijarka kao glavu crkve pravoslavne radi podignuća pravoslavnoga fakulteta.

Nikola **Horvat**. Ja sam imao sreću biti članom odbora za osnovu jugoslavensku i poznato mi je, da se je odbor obratio pismeno na biskupe crkve pravoslavne, u pitanju podignuća posebnog fakulteta bogoslovnog na sveučilištu jugoslavenskom. Nu na ovo pismo nije još nikakvi odgovor stigao, te se zato čudim g. Vrbančiću, kako da se nije zadovoljio s opazkom g. izvjestitelja.

Nadalje što se tiče bogoslovnog fakulteta katoličkog, neradi se o tom, da se novo učilište uvede, nego radi se o tom, da se ovo učilište bogoslovno, koje ima svoju posebnu zakladu, iz koje se njeni professori plaćaju, uvrsti u sveučilište jugoslavensko.

Dimitrije **Lončarević**. Kao što si je pravoslavna crkva budi u trojednoj kraljevini ili u Ugarskoj postojećimi pakti ili pogodbami sa carem Leopoldom I., u vrieme doseljenja pravoslavnih Srbah pod patrijarkom Crnojevićem u ove pokrajine pridržala pravo upravljanja i ravnanja sa svojim svećeničtvom i školama: tako si ona i sada pridržava to pravo nezavisimosti crkvene, počem joj pripada pravo sazivati sinod za razpravljanje crkvenih poslovah s uticajem narodne skupštine.

U ovom obziru dakle niti se episkopat, a niti narod kriviti može, što zahtievani odgovor odbora za osnovu sveučilišta jugosl. o pitanju pravoslavnog fakulteta bogoslovnog vis. saboru prispio nije, jer se to pitanje bez sazvanja sabora crkvenog riešiti nemože.

Izminulo je evo već sedamdeset godinah, odkako sabora crkveno-narodnog nebijaše, a sada začusmo, da se taj po želji Nj. Veličanstva ima na skoro sazvati; te zato bi ja bio toga mnienja, da se cieli sustav školski, koji će ovdje u pretres doći, saobšti sv. patrijarku.

Ger. **Angjelić**. Ja sam podpuno u duši svojoj uvjeren, da je gospodu onu, koja su ovu osnovu izradila, rukovodila ta misao, da se ovaj narodni višji zavod, od kojega blagostanje čitavog naroda koli duševno toli materialno zavisi, na stepen onaj dovede, kako će moći ponajbolje odgovoriti. Po tom sam uvjeren o tome, da su se gospoda ta držali onoga pravila, koje veli: svakomu svoje, a u tudje nedirati i ničije pravo nevriedjati.

Dočim ja s toga gledišta smatrajući ovu stvar, visoko štujem namjeru odbora i trudni posao njegov, te mu zato iz dubokog srca blagodarim, dopustit će vis. sabor, da misli moje o ovom važnom predmetu, u koliko se odnosi na škole crkve pravoslavne i bogoslovnog fakulteta, razvijem, i da kažem, kako bi se najbolje mogao način pronaći, da se nevriedja niti jedna niti druga strana.

Vis. kući biti će poznato, kao što meni i svakomu Srbinu, kada su Srbi pod svojim patrijarkom Arsenijom Crnojevićem na poziv rimskog cara Leopolda I. prešli u ove strane pod izviestnim uslovima ili uvjetima, koji sačinjavaju s jedne strane izmedju cara rimskog i kralja ugarskog i trojedne kraljevine, a s druge strane izmedju naroda srbskoga „pactum conventum," s jedne strane riečju kraljevskom, a s druge strane krvlju naroda srbskog zapečaćeni.

Što se ova uslovja izpunila nisu, tomu nisu ni najmanje Srbi krivi. To je tako jasna stvar, da ih o tom kriviti, značilo bi, rieči u vatru bacati. Nego ja se nadam od pravednosti milostivoga vladara, da će narod srbski prava iz tog ugovora proiztičuća opet u svoj cjelosti uživati, a medju ova prava spada i ono slobodnog uredjivanja i upravljanja sa školami i crkvami pravoslavnimi.

Da neidem u prošlost dokazivajuć prava ova, koja pripadaju crkvi pravoslavnoj, navesti ću samo njekoja fakta iz novijeg doba.

Poznato je, da je sabor ugarski god. 1848. zakonom ustanovio (art. 20. §. 8.), da se Srbima garantira pravo slobodnog razpolaganja sa crkvami i školami pravoslavnimi, i da u tu svrhu ministarstvo prosvjete ima sazvati obći srbski kongress u Temišvar. Tako isto je shvatila položaj taj Srbah i vlada austrijska, kad je god. 1850. naše vladike pozvala u Beč na dogovor. Tako je i u najnovije doba naš milostivi vladar svojim ručnim pismom odpućenim na sv. patrijarka dozvolio obdržavanje srbskog kongressa u tu svrhu. Tako su shvatili i Srbi, koji su u art. 15. svojih zaključenijah zaključili, da što se tiče opredieljenja o školah i crkvah, ima u smotrenju tih djelah obći srbski kongress odlučivati.

Kad je dakle zakon ugarski tako shvatio naša prava, kad ih je vlada austrijska tako shvatila i naš milostivi vladar odredio obdržavanje srbskog kongressa, i kad tako shvaćaju svoja prava sami Srbi, te kad su želje Srbah po docnijem zaključku sabora trojedne kraljevine postale i želje naroda trojedne kraljevine: mislim da neima čovjeka po krvi nam srodnog, koj bi mogao posumnjati o tom pravu naroda srbskog.

Ja kad tako tvrdim ovu stvar, mogli bi se sravnati, da

Digitized by Google

se poslje punkta 4. na koncu prida ova primjetba: „što se tiče fakulteta bogoslovnog crkve pravoslavne ima se saslušati sinod obšte crkve pravoslavne naroda srbskog i obšti srbski narodni sabor.“

(Svi: primamo.)

Ger. **Angjelić**. Zatim bi predložio, da se k točki 1. o bogoslovnom fakultetu dodaju rieči: „crkve rimokatoličke.“

(Prima se.)

Robert **Zlatarović**. Čita dalje o fakultetu pravoslovnom.

Po predlogu zast. Polita ima se k točki 2. dodati rieč „državo-“ te ova točka glasi ovako:

2. Na pravo- i državoslovnom fakultetu.

Zatim izza riečih: „državno pravo“ imaju se dodati rieči: „trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske“; glasit će dakle ovako: Pozitivno državno pravo trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske uz ljetno polugodište.

Dalje čita o štatistiki.

Slavoljub **Vrbančić**. Ja predlažem, da se kaže medju urednimi predmeti mjesto „austrijska“ „sveobća.“

Avelin **Ćepulić**. Pristajem uz g. Vrbančića, da se statistika sveobća uvrsti u obligatne predmete.

Gjuro **Križanić**. Ja predlažem, da se štatistika državah evropejskih i trojedne kraljevine predaje kroz cielu godinu, i naime u prvom poljeću štatistika sveobća, a u drugom trojedne kraljevine.

Franjo **Rački**. Ja ostajem kod redakcije s tom primjetbom, da se uz štatistiku austrijsku predaje i štatistika trojedne kraljevine, a štatistika državah evropejskih da bude predmet obligatan u smislu §. 26.

Josip **Akšamović**. Kako sada čujemo, imati ćemo sveučilište jugoslavensko. Mi Hrvati i Slavonci na jugu želimo, da Jugoslavjani nepolaze druga sveučilišta, nego da dodju na jugoslavensko sveučilište.

Prije kratkog vremena govorio sam s jednim Bugarinom, koji mi je kazao, da bi naša akademija odgovarala našim potrebočam, samo da imade sveštenike iztočne crkve, da bi mnogi išli na ovu akademiju; zato jerbo toga ovdje neima, idu na ruske akademije.

Ja bi želio, da se ova okolnost u obzir uzme, jer bi tako postavili način, s kojim bi privlačili slušaoce na našu akademiju.

U §. 19. bi se moglo navesti „sveobća štatistika“ a u ovu bi naravno morala doći štatistika austrijska.

Pavao **Muhić**. Ako je štatistika uvršćena medju predmete neobligatne, nesliedi od tuda, da ju neće učenici slušati; kod sveučilištah ustrojenih sa podpunom slobodom učenja i podučavanja nije niti za jedan predmet propisan stanoviti red, u kojem bi se imao slušati, dapače nije nijedan predmet za absolutno obligatan naznačen, samo je propisan stanoviti broj urah, koje učenik sveučilišta ima polaziti u trienniumu ili quadriennium akademičkom, a što će slušati, to mu je na volju ostavljeno, to zavisi od individualiteta, i svrhe, radi koje polazi sveučilište. Mogući je i dogadja se više putah, da koj učenik jedan isti predmet i po dva puta sluša, ako ga predavaju dva glasovita učitelja. Nemojmo gg. stezati slobode učenja ondje, gdje ju stezati netreba, jer će se u razboritoj slobodi samo razviti moći znanost i znanstveni život; ja mislim, da se u §. 19. 2) naznačeni red ostavi kako jest, a za umiriti g. Križanića glede štatistike, dosta će biti, ako se u §. 26. uvrsti medju predmete, iz kojih će se izpit polagati, jer će ju onda sigurno kandidat učiti, a kako će ju učiti, je li na predavanjih ili kao autodidakt, to je sve jedno, samo da ju znadu.

Izza ovih raznih mnienjah bude najposlje primljen izpravak g. zastupnika Račkoga.

Robert **Zlatarović**. Čita o fakultetu lječničkom.

U pogledu ustanovah za fakultet lječnički opažuje g. izvjestitelj, da su se u opredieljenju predavnih urah njeke pogreške tiska uvukle, koje budu izpravljene, prem da ovo opredieljenje nije od važnosti, buduć da sboru učiteljah prosto ostati mora opredieljenje urah, ako ga uztreba preinačiti. Zatim primjećuje, da se ima u III. godini izza točke 4. dodati: 5. nauk o orudjeslovju i povojstvu. Jedno i drugo prima sabor bez prigovora.

Glede predmetah na V. godinu spadajućih mnije g. izvjestitelj, da se izostave točke 5. i 7., jer se razumievaju u predmetih pod točkom 4. i 6. opredieljenih.

Na ove temeljite opazke pristaje sabor, te budu prenaznačene suvišne točke izbrisane.

Predlog g. zastupnika baruna Kušlana, da se u III. godini na točku I. obzir uzme na homeopatiju, nebiaše primit, već zaključeno, da se po predlogu g. izvjestitelja Muhića podučanje o homeopatiji i hidropatiji u § 20. ustanovi.

Dalje čita o fakultetu mudroslovnom.

Glede predmetah na mudroslovnom fakultetu predavat se imajućih bude mudroslovju teoretičnom i praktičnom dodana na predlog g. zastupnika Polita rieč: „sa povjestnicom.“

Zatim mjesto izraza: „poviest domaća“ na predlog g. zastupnika Uhernika postavljen izraz „poviest trojedne kraljevine.“

Napokon na predlog g. zastupnika Pacela u točki o filologijah na prvo mjesto postavljena i dodana filologija staroslavenska.

Dalje čita § 20.

Ovaj § bude uz dodatak sliedeći: „na lječničkom fakultetu: 11) nauka o homeopatiji i hidropatiji“ u ostalom bez primjetbe odobren.

Predlog g. baruna Kušlana o predavanju phrenologije osta bez odziva.

§. 21.. 22., 23., 24. i 25. bijahu bez svake promjene u svojoj cjelosti primljeni.

§ 26. bude na toliko preinačen, da se za prvi izpit opredieljuje štatistika sveobća i austrijska, izraz „kanoničko pravo“ izpravlja izrazom: „crkveno pravo“, a trgovačkom pravu dodaje se pravo pomorsko.

Dalje čita §§. 27., 28., 29., 30., 31., 32., 33., 34., 35.

Franjo **Žužel**. Što se mene tiče, mislim, da bi najbolje bilo, da se uvedu semestralni izpiti. Ja se pozivam najprije na to, da smo uviek marljivi bili oko onog predmeta, za kojega smo znali, da će iz njega biti skoro izpit, dočim, ako se ovi izpiti mogu odgoditi izza tri ili četiri godine, neće učenik moći zadovoljiti, jer što se na brzu ruku uči, to obično zlo izpade.

Prigovara se možebiti, da bi se time cieli sustav učenja i predavanja prevrnuo. Ja nisam bio na sveučilištu, niti nemogu kazati, da sam prodro u sustav sveučilišta; nego ako bi vidio, da se sustav sveučilištni sa polugodišnjimi izpiti nemože služiti, onda bi i ja predložio, da polugodišnji izpiti izostanu. Nu ja neuvidjam, zašto nebi bogoslovac ili pravoslov na sveučilištu polagao polgodišnje izpite iz predmetah, koji su obligatni. S toga mislim, ako polugodišnje izpite pustimo, da će biti od veće koristi za one, koji predavaju, a s druge strane i za učenike probitačnije, jer će

Digitized by Google

im više u glavi ostati, kad znadu, da će morati polgodišnje izpite polagati, te neće biti u pogibelji, da će im se zdravje izvrći u bolest, što se lahko može dogoditi od prevelikog duševnog napora, kad mladić za tri ili četiri godine stoprv polaže izpite.

Pavao **Jakovčić**. Razlog, što ga je g. predgovornik naveo, sasvim je temeljit, te i ja želim, da se izpiti, ako ne polugodišnji, a ono barem godišnji drže na lječničkom fakultetu; jer ako ovako ostane, kako osnova glasi, može se lako dogoditi, da ćemo prije krov na kuću postaviti, nego joj temelj položiti. Ja mislim, da bi se opredieljenje o tom predmetu prepustilo dotičnomu senatu.

Vinko **Pacel**. G. Žuželu je lako odgovoriti, jerbo i sam veli, da nije nikada bio na sveučilištu. G. Jakovčić bio je na universitetu, ali je tomu već prešlo pol vieka, kad nije bilo o slobodi učenja i predavanja ni govora. Veli se, da su probitačniji polugodišnji izpiti, jer se inače nauci nagomilaju od godine do godine tako, da ih učenik nije kadar svladati, niti s uspjehom izpit iz njih podnieti. Ja velim, da je izkustvo protivno učilo, te je baš čudnovato, da odkad se je zavela sloboda učenja i predavanja na sveučilištih, da su se od onda prvi umovi razvili. Da bi stojalo mnienje onih, koji za polugodišnje izpite govore, morali bi imati u rukuh dokaze, da je naša mladež u naucih nemarna. Ja nakoliko ju iz osamgodišnjeg izkustva poznam, kažem, a neću laskati, da ovakove mladeži malo ima u Evropi, kao što je naša hrvatska, a osobito moram iz prošlih godinah mog učiteljstva napomenuti sedmake i osmake na gimnaziji riečkoj.

Što g. Jakovčić predlaže, da bi imao dotični senat opredieliti red, kojim će se izpiti polagati, velim mu, da senat neima nikakve zakone stvarati preko volje zakonodavnog tiela, niti ograničiti slobodu učenja.

Slavoljub **Vrbančić**. Ja sam za redakciju i to ne samo iz razloga, što se ovako postupa na svih sveučilištih, već sam za redakciju iz vlastitog izkustva, da izpiti semestralni nimalo neodgovaraju svrsi, jerbo onaj djak, koj zato uči, da na izpitu zna, a neima drugog nagona da uči, taj nezna ništa. Nego uči nas takodjer izkustvo, da oni djaci, koji su za izpite učili, makar bili i najbolji, da su zaostali u praktičnom životu. Zato pristajem uz redakciju.

Mihajlo **Polit**. Pitanje, da li se ima na sveučilištih zavesti sloboda naukah u učenju i predavanju, nije više kontroversno, nego je danas već riešeno; i malo će biti universitetah u Evropi, na kojih bi se semestralni izpiti držali.

Što se predbacuje, da se tim povod nemarnosti pruža, to ja dvojim iz različitih razlogah. Mladi čovjek, koji ide na universitet, predpostavlja se o njem, da je zreo, te da zna prosuditi, što mu hasni što li škodi. Ako mladić neima pravog nagona za nauku, neće mu hasniti baš ni semestralni izpiti, jer oni, kao što je g. Vrbančić pravo kazao, ništa nevaže.

(Čuje se: redakcija.)

Predsjednik. Koji su za redakciju?

(Većina.)

Time bude sjednica zaključena, a buduća za dalnje pretresivanje ovoga predmeta urečena na 9. rujna 1861.

Digitized by Google

Sedamdeset i deveta saborska sjednica 9. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdeset i osmoj sjednici sabora troj. kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne 7. rujna god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Roberta Zlatarovića.*

Zapisnik 77. saborske sjednice od 6. rujna t. g. bude pročitan i odobren.

U pogledu predloga po g. nar. zastupniku Obradoviću podnešenog, te u tom sastojećeg, da bi se njeka crta ceste od Krašića do Mirkovog polja, koja sačinjava dio ceste od Landstrassa u Kranjskoj preko Žumberka do druma karlovačko-zagrebačkog vodeće, sredstvom predujma iz konkurencialne zaklade dovršila, bude na predlog g. zastupnika Lovrića županiji zagrebačkoj za shodno uvaženje odstupljen, budući da se tu najvećma radi o probitcih ove županije, na koje djelokrug riešenje tog pitanja spada.

G. zast. Lavoslav Šram prijavlja, da će dva tri dana radi slabog zdravlja iz sabora izostat, i da je primoran čast saborskog bilježnika položiti.

Prima se do znanja, te bude mjesto njega za bilježnika jednoglasno izabran g. zastupnik dr. Mihalj Polit i ovaj izbor po propisu poslovnika Nj. Veličanstvu do znanja stavljen.

Molba saborskih pisarah Janka Pavelića i Pavla Obradovića molećih, da im se dnevnica na 1 for. 50 kr. povisi; bude radi pomanjkanja dovoljnih razlogah niječno riešena i molitelji o tom putem odpravničtva obaviešćeni.

G. Pavao Stoos, zastupnik kotara pokupskog moli iz zdravstvenih razlogah za produljenje dopusta na 5 tjedanah.

Po predlogu g. zast. Mrazovića bude većinom glasovah zaključeno, da se molitelj putem županije zagrebačke pozove, da mjesto svoje na saboru bezodvlačno zauzme, a u slučaju, ako nebi kadar bio to učiniti, da se novi izbor za rečeni kotar preduzme.

Viećanje o osnovi zakona za sveučilište jugoslavensko na dnevnom redu stojećoj zametne izvjestitelj dotičnog odbora gosp. zastupnik i akademije ravnatelj Pavao Muhić, razlažuć izvrstnim i velezanimivim govorom svrhu, zadaću i domah tog zavoda.

Izza kako bude na predlog gospodina zastupnika Stjepana Iliaševića uz radostno pleskanje čitave kuće zaključeno, da se taj obćim uzhićenjem primljen govor tiskat, i ne samo medju članove sabora razdielit, nego i svim domaćim novinam priložiti ima, prodje sabor na paragrafalni pretres upitne osnove.

Do §. 19. bi osnova bez svake primjetbe odobrena.

§ 19. bi na sliedeći način modificiran:

K točki 1. o bogoslovnom fakultetu imaju se po predlogu g. zastupnika Angjelića dodati rieči: „crkve rimokatoličke," glasi dakle ovako:

„1. Na bogoslovnom fakultetu crkve rimokatoličke predavat će se."

Zatim izza predmetah na istom fakultetu predavat se imajućih dodaje se sliedeća ustanova:

„Što se tiče fakulteta bogoštovnog crkve pravoslavno-iztočne, o tom se ima preslušati sinod pravoslavnih episkopah i obći srbski narodni sabor."

K točki 2. ima se po predlogu g. zastupnika Polita dodati riec: „državo-", te glasi ovako:

„2. Na pravo- i državoslovnom fakultetu."

Zatim izza riečih: „državno pravo" imaju se dodati rieči: „trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske"; glasit će dakle ovako: Pozitivno državno pravo trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske uz ljetno polugodište.

Gledeć na statistiku zavladala su razna mnenja, te bude najposlje izpravak g. zastupnika Račkoga primljen, po kojem se ima opredieliti statistika trojedne kraljevine, dočim se predavanje štatistike austrijske razumieva u §. 20. pod izrazom: štatistika državah evropejskih, a § 26. opredjeljuje za obligatni nauk.

Poviesti prava jugoslavenskoga bude na predlog gosp. zastupnika baruna Kušlana dodano: poviest prava slavjanskoga u obće, te glasi osnovna točka ovako:

„Poviest prava slavjanskoga u obće, a jugoslavjanskoga napose uz zimsko polugodište."

Napokon bude mjesto izraza „kanoničko pravo" prihvaćen izraz „crkveno pravo," a trgovačkom pravu na predlog g. zastupnika Jakovčića dodano pravo pomorsko.

U pogledu ustanovah za fakultet liečnički opažuje g. izvjestitelj, da su se u opredieljenju predavnih urah njeke pogreške tiska uvukle, koje budu izpravljene, premda ovo opredieljenje nije od važnosti, buduć da sboru učiteljah prosto ostati mora opredieljenje urah, ako ga uztreba preinačiti. Zatim primjećuje, da se ima u III. godini izza točke 4. dodati: 5. nauk o orudjeslovju i povojstvu. Jedno i drugo prima sabor bez prigovora.

Digitized by Google

Glede predmetah na V. godinu spadajućih mnije g. izvjestitelj, da se izostave točke 5. i 7., jer se razumievaju u predmetih pod točkom 4. i 6. opredieljenih.

Na ove temeljite opazke pristaje sabor, te budu prenaznačene suvišne točke izbrisane.

Predlog g. zastupnika baruna Kušlana, da se u III. godini na točku I. obzir uzme na homeopatiju, nebiaše primit, već zaključeno, da se po predlogu g. izvjestitelja Muhića podučanje o homeopatiji i hidropatiji u § 20. ustanovi.

Glede predmetah na mudroslovnom fakultetu predavat se imajućih bude mudroslovju teoretičnom i praktičnom dodana na predlog g. zastupnika Polita rieč: „sa povjestnicom.“

Zatim mjesto izraza: „poviest domaća“ na predlog g. zastupnika Uhernika postavljen izraz „poviest trojedne kraljevine.“

Napokon na predlog g. zastupnika Pacela u točki o filologijah na prvo mjesto postavljena i dodana filologija staroslavenska.

§ 20. bude uz dodatak sliedeći: „na liečničkom fakultetu: 11) nauka o homeopatiji i hidropatiji“ u ostalom bez primjetbe odobren.

Predlog g. baruna Kušlana o predavanju phrenologije osta bez odziva.

§. 21., 22., 23., 24. i 25. bijahu bez svake promjene u svojoj cjelosti primljeni.

§ 26. bude na toliko preinačen, da se za prvi izpit opredjeljuje štatistika sveobća i austrijska, izraz „kanoničko pravo“ izpravlja izrazom: „crkveno pravo“, a trgovačkom pravu dodaje se pravo pomorsko.

U pogledu istih izpitah predlaže g. zastupnik Žužel iz razloga onoga, što bi se kroz to obodrila marljivost učenikah, semestralne izpite. No predlog taj ostao je bez odziva, te bude redakcija odobrena.

Dalnji pretres odgadja se na dojduću sjednicu na dan 9. rujna t. g. urečenu, te se time ovaj zapisnik zaključuje, i sjednica u 2 sata poslie podne digne.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

R. Zlatarović, v. r.
bilježnik.

Antun **Stojanović**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Ladislav **Balog**. Glede svih saborskih bilježnikah, koji su svoju čast položili, votirala je vis. kuća priznanje; a glede g. Šrama nisam to opazio u ovom zapisniku, prem i on isto priznanje zaslužuje. Zato mislim, da se to u buduće nebi na novo predlagalo, da vis. kuća priznanje u načelu primi.

Antun **Stojanović**. Ja sam toga mnienja, da se u načelu priznanje nebi primilo; mi svi za sabor radimo; ako se u načelu primi, onda moramo svim članovom sabora priznanje izreći.

Robert **Zlatarović**. Mislim, da će g. Šram u tom najveće priznanje naći, što je svoju dužnost točno izpunio.

Mato **Mrazović**. Neću govoriti o načelu predloga gosp. Baloga, jer sam ja tako sretan bio, od vis. kuće priznanje zadobiti, nego ja mislim, da i gosp. Šram to isto zaslužuje. Nu nemogu se ipak složiti sa g. Balogom, da to na dopunjenje posljednje sjednice spada, u kojoj o tom nije bilo govora; nego ako se vis. kuća odluči za predlog g. Baloga, to se on nemože više u ovaj zapisnik staviti, nego u današnji, jer bi to inače izgledalo kao falzifikat.

(Prima se.)

Predsjednik javlja prispjevše podneske. (Vidi zapisnik).

Zatim se predje na dnevni red, naime nastavi se viećanje o osnovi sveučilišta jugoslavenskog.

§. 36. i 37. budu primljeni.

Kod §. 38. br. 1. mjesto „iz štatistike austrijske i evropejske“ ima glasiti: „iz štatistike trojedne kraljevine, austrijske i evropejske“; a kod 2. istog §a ima se izraz: „kanoničkoga prava“ zamieniti sa izrazom: „crkvenog prava.“ Inače se čitavi § usvojava.

Pavao **Muhić**. Čita §. 39.

Vinko **Pacel**. Neka se nesrde gospoda, ako prigovaram glede ovog §a. U ovih trih izpitih tako su razbacani nauci, da bi sbilja onaj, koj bi po ovom sustavu izpite polagao, čim je prvog svršio, morao se prijaviti odmah i za drugoga. Ja bi prema strukam, koje se u medicini predavaju, četiri rigoroza predložio, prvo, što je to već na njekojih sveučilištih primljeno, i što je to takodjer u Austriji na jozefinskoj akademiji primljeno, te po novom planu nadati se, da će to isto biti na svih sveučilištih primljeno. Kad bi to vis. kuća primila, doveo bi se ovaj § u suglasje sa §. 35.

K ovomu §u bi još dodao, da se svi strogi izpiti javno obdržavaju. Ako visoka kuća izvoli o tom viećati, neka moj predlog uzme u pretres.

Pavao **Muhić**. Gospodinu predgovorniku odgovorit ću u kratkom na njegove prigovore; što se tiče prve stranke, da bi se imalo doktorandom na volju ostaviti, kojim će redom polagati rigoroza, upućujem g. govornika na 5. alineu §a 41. gdje se veli, kandidati doktorstva nemoraju polagati strogih izpitah po onom redu, po kojem su po ovom zakonu izbrojeni, nu opet se nauci jedne vrsti dieliti nesmiju.

Vinko **Pacel**. Ja sam zaboravio na to reflektirati, to upravo za moj predlog govori.

Pavao **Muhić**. Što se druge stranke tiče, moram izpovjediti, da mu na prigovor točno odgovoriti nemogu, buduć nisam dr. medicine, u tomu će ga točno izviestiti moći gospodin zastupnik doktor medicine Jakovčić, kao član odbora ad hoc.

Pavao **Jakovčić**. Na ono, što je g. Pacel naveo, odgovorit ću samo na kratko.

Odbor, koj je radio u ovoj struki, imao je pred očima red, polag kojega se znanosti liečničke ne samo u jozefinskom zavodu bečkom, nego i svih universitetah predavaju, i držao se je mnienja, koje k cilju najshodnije vodi. Što g. Pacel kaže, da su predmeti razbacani, ja to upravo dopustit nemogu; jer ovi predmeti su tako skopčani, da jedan od drugoga zavisi, i premda imadu isto ime, spadaju ipak u drugi red, kao što n. pr. opisujuća razudba, mjestopisna razudba i boloslovna razudba; to su tri različita predmeta. K boloslovnoj razudbi nemože se nikako dodati opisna, jer ova je temelj, a boloslovna razudba je uspjeh već mnogogodišnjeg učenja, zadnja dakle spada na druge struke, a prva kao temelj spada u prvi red.

U ostalom kažem, da želim, da bi se ostalo kod redakcije. Ako su koje promjene shodne za učiniti, to će ona gospoda, koja se time bave, znati polag potrebe vremena popraviti.

Dragojlo **Kušlan**. Ja bi samo na onu stranu predloga po g. Pacelu učinjenoga pristao, da se strogi izpiti imadu javno obdržavati. U ostalom neimam ništa prigovoriti.

Pavao **Muhić**. To bi se na koncu §. 41. moglo uvrstiti.

(Ova točka bude primljena, u ostalom zadobi redakcija većinu glasovah.)

Pavao **Muhić**. Čita dalje §. 40.

Digitized by Google

Ovaj §. sadržava nješto sasvim novoga. Dosad nisu se dielili predmeti filosofičkog fakulteta na dvie glavne grupe, kao što je to ovdje navedeno. Tko je iole motrio, kako su se razvile u novije vrieme znanosti, n. pr. prirodoslovje, taj će dopustiti, da se jedva čovjek nadje, koj bi u svih znanostih izvrstan bio, koje spadaju na fakultet mudroslovni. Ako bi dakle tako ostalo, kako je dosada bilo, nećemo imati izvrstnih muževah za sve ove struke, jer poslovica kaže: pluribus intentus minor datur ad singula sensus. Zato smo mi doktorat mudroslovni razdielili na dvie grupe, filologičku i matematičku.

(Prima se.)

Franjo **Rački**. Ja bi ovdje, gdje se kaže: „sigurno znanje domaće poviesti“ ovaj pojam razširio i kazao: „sigurno znanje jugoslavenske poviesti,“ jer je domaća poviest sa jugoslavenskom skopčana.

(Prima se.)

Pavao **Muhić**. Čita dalje §. 41.

(Prima se s dodatkom već kod §. 39. ustanovljenim, da se strogi izpiti javno obdržavati imaju.)

§. 42. izostaje.

§. 43. do uključivo 52. primaju se.

Pavao **Muhić**. Čita dalje II. odiel.

§. 1. prima se.

§. 2.

Nikola **Horvat**. Veoma težko mi je, vis. sabore, govoriti o ovom §., a to ponajviše zato, što se bojati moram, da bi se medju nami mogao tkogod naći, koj bi mislio, da besjedeći ja o njem, govorim iz koristoljubja kano Cicero pro domo sua; a tim bi mi se naniela krivica. Ja bi istina u napried na svoju obranu mogao se pozvati na poznate rieči: qui sibi nequam, cui bonus? Al i toga netreba. Jer i koliko želim od sve duše, da se sveučilište jugoslavensko čim prije otvori, te zràke prave prosvjete siplje na sve strane naše domovine: tako me opet hvata strah, da, budući su s takovim zavodom skopčani ogromni troškovi, a ja neznam, jeda li ćemo u ovaj par moći pronaći vrela, odakle bi se namirivati mogli, hvata me, rekoh, strah, da će jošte mnogo vode proteći našom Savom, dok se to žudjeno naše sveučilište uvede u život. No bilo to kada mu drago, prije ili kasnije, ja na tom našem sveučilištu professorom biti nemoram, te govoreći o njem, nemislim niti iz daleka na se ili na svoju korist, već je jedina pravda i pravica, koja me nuka, da o ovom §. upravim njekoliko riečih na vis. sabor.

Bio sam ja istina članom onoga odbora, koj je izradio ovu osnovu. Al upravo onda, kad je odbor ove §§. ustanovljivao, zapriečen drugimi poslovi, nemogoh doći u sjednicu. S toga, budući nisam imao prilike u odboru učiniti svoje primjetbe, nuka me dužnost, da to učinim sada ovdje.

Bit će već pogodio visoki sabor, da sam naumio govoriti o plaći, što se ovdje u §. 2. opredjeljuje professorom bogoslovja, te o onom nerazmjerju, što bi polag ustanove ovoga §. imalo postojati glede plaće medju professori fakulteta bogoslovnoga i professori ostalih fakultetah, ili što će isto reći, u obće medju professori duhovnici i svjetovnjaci. Ovo nerazmjerje iznosilo bi prvih deset godinah 400 for., a drugih deset godinah naraslo bi na 500 for., a u trećoj desetini poskočilo bi na 600 for., a to je, što ja s pravdom i pravicom složiti nemogu.

Od professorah bogoslovja zahtieva se, da na sveučilište donesu iste sposobnosti i vještinu, kano i professori ostalih sborovah; a što se tiče načina naimenovanja i podjeljivanja učiteljskih stolicah, tu neima nikakove razlike medju professori svih fakultetah. Gledeć dakle na svojstva osobna, koja usposobljuju za professora sveučilištnoga, i gledeć na način, kojim se do učiteljske stolice doći može, u tom dvojem pogledu, budući neima nikakove razlike medju professori fakulteta bogoslovnoga i inih fakultetah, neima nikakova razloga, da bude razlika u plaći medju professori bogoslovnimi i professori ostalih fakultetah.

Professori bogoslovja imadu istu službu činiti na sveučilištu kao i drugi professori; svim njim prinadleže jednake dužnosti. Budući se pako svuda na svietu daje zaslužbina prema zaslužbi, nagrada prema trudu, plaća prema djelu: nevidim ovdje opet razloga za razliku, već protivno nepobitan razlog za jednakost u plaći svih sveučilištnih professorah.

Professori bogoslovja imadu s ostalimi drugovi svojimi živiti ovdje u Zagrebu, u skupom gradu; i oni, ako hoće da napreduju sa znanostmi, i tim zadovolje svomu zvanju, imadu si nabavljati pomoćna sredstva, književna pomagala, a ova u bogoslovnoj struci nisu ništa jevtinija od drugih znanstvenih strukah. Odkud će si oni ove potriebštine namicati, ako im se prema drugim dade mnogo manja plaća?

Poznato je nadalje, da, kada treba sirotinji milostinju dieliti ili doprinositi na obće koristi i domoljubne svrhe, svatko od svećenika više očekuje i traži nego li od svjetovnika.

U našoj domovini postoji posebna zaklada, poznata pod imenom nastavne ili školske matice, fundus studiorum. Ova je zaklada naredbom Marije Terezije od 25. ožujka 1780. utemeljena i sastavljena iz ciglih crkvenih dobarah, a sastoji joj danas imutak iz nepokretnih dobarah Kutjeva, Potočca i Ivanca i glavnicah uloženih u javnih papirih, a nosi do 46,000 for. godišnjega dohodka. U ovoj zakladi ima više posebnih glavnicah, namienjenih upravo samo bogoslovnim stolicam. Tako n. pr. tu su glavnice biskupa zagrebačkoga Franje Ergelja za jednu bogoslovnu stolicu, tu je ono 9000 for. sr., što je gospoja Katarina Bedekovićka god. 1724. za stolicu crkvenoga prava poklonila; tu su glavnice, što ih je za dalje dvie bogoslovne stolice uložio kanonik zagrebački Toma Augustić itd. Odtud je god. 1784. na uvedenom glavnom sjemeništu u Zagrebu bogoslovne nauke predavalo sedam redovitih i jedan namjestni učitelj, a bili bi i nadalje to činili, da nije, kako je poznato, car Josip god. 1786. zagrebačko glavno sjemenište ukinuo i preneo ga u Peštu. Al kad je kralj Leopold god. 1790. glavna sjemeništa razpustio, povrati se bogoslovno učilište opet u Zagreb, a isti je kralj odlukom svojom od 19. kolovoza 1790. br. 10862 to učilište kao javno potvrdio i naredio, da zagrebački professori bogoslovja, kako prije, tako i nadalje iz školske zaklade plaćani budu. To sbilja biva do današnjega dana, te su professori bogoslovnoga učilišta glede plaće istu sudbu s ostalimi akademičkimi professori sve do novijega vremena dielili. Kad će dakle matica školska, koja je sva nastala iz crkvene imovine, a u njoj ima više pojedinih izrikom bogoslovnim stolicam namienjenih zakladah, doći u prilog sveučilištu jugoslavenskom: bi li, gospodo! pravo i pravedno bilo, da u ovoj zakladi porazmjerno najmanje učestvuju upravo oni, koji na nju najveće pravo imadu?

Ovo nerazmjerje i tako rekav zapostavljanje u plaći tim bi teže podnositi morali professori bogoslovja, što se odmah u sliedećem §. 3. izvanrednim professorom na sveučilištu odmjeruje plaća od 1200 for., čim bi redoviti professori bogoslovja punih deset godinah za 200 for. imali manju plaću od professorah izvanrednih, a tekar u drugom desetgodištu

Digitized by Google

svoga službovanja s ovimi bi se u plaći izjednačili. To bi nadalje za professore bogoslovja i s toga veoma neugodno bilo, što mogu svećenici namješteni biti kao professori kod inih fakultetah, n. pr. pravoslovnoga i mudroslovnoga. Polag ove osnove vukli bi takovi professori duhovnici jednaku plaću s ostalimi professori svjetovnjaci, a to i pravo; al bi krivo bilo, što bi tim razlika u plaći padala samo na professore bogoslovne. Jošte ću spomenuti, da je visoki sabor prije malo danah učiteljem ratarsko-šumarske učione u Križevcu ustanovio plaću u 900 for. Tko zna, što se zahtieva od učitelja ratarsko-šumarske škole, a što opet od professora na sveučilištu, tko nadalje uzme u obzir, kako se živi u jeftinom Križevcu, a kako u skupom Zagrebu: taj mi neće prigovoriti, ako uztvrdim, da je stanje učiteljah ratarsko-šumarske škole u Križevcu mnogo bolje, nego li će biti polag u §. 2. ustanovljene plaće professorah bogoslovnih na sveučilištu jugoslavenskom.

Jedini razlog, što bi se za kakovu razliku u plaći navesti mogao, jest taj, što professori svjetovnjaci mogu biti oženjeni, a to kod professorah bogoslovja odpada. Ali, gospodo, budući se nigdje na svietu i u nijednoj struci glede plaće nečini razlika medju oženjenimi i neoženjenimi častnici i činovnici, zašto da to bude upravo kod našega sveučilišta? Ili ako to ima biti, zar nebi onda valjalo ustanoviti razliku u plaći i medju professori svjetovnjaci prema tomu, jesu li oženjeni ili ne? Istina je, da ciela obitelj više treba i troši, nego čovjek pojedinac; al s druge strane ima se priznati i to, da žena nije mužu samo na teret, nego i na hasan. Kad bi ovdje medju nami bilo ženah, ja bi se samo na nje pozvao, pa da vam je čuti, kako bi nam znale dokazati, da nisu samo za to, da mužem pomažu trošiti plaću, već da su im od mnogovrstne koristi.

S ovih razlogah scienim, da neima postojati nikakova razlika u plaći medju professori raznih fakultetah; pa s toga visokomu saboru, uzdajući se u njegovo pravdoljubje, predlažem, neka izvoli odlučiti: da se iz ovoga §. ono, što se tiče professorah bogoslovja, izostavi, a ovi glede plaće izjednače s professori ostalih fakultetah. Ta i onako i za ostale professore opredieljena je ovdje takova plaća, da se s obzirom na sadanje okolnosti i potrebštine života manja gotovo ustanoviti nije mogla. Ako ipak visoka kuća iz nepoznatih meni razlogah na ovaj moj predlog nebi htjela pristati, pridržavam si pravo za taj slučaj učiniti drugi predlog.

Ladislav **Balog**. G. predgovornik je u svom govoru liepih razlogah naveo, ali je glavni razlog izpustio. Da je med professori duhovnimi i svjetovnimi velika razlika, to će svatko uviditi; jer kad se svjetovnjak na professuru odluči, za drugu službu nikakva izgleda neima, što kod svešteničkah nije, jer oni mogu postati kanonici itd. Što se drugog razloga tiče, da se za ženu i djecu plaća neopredjeljuje, mislim, da to najmanje nestoji; jer kad bi se to hotjelo uvesti, da se svjetovni profesori nemogu ženiti, onda nećemo možebiti nijednoga svjetovnjaka imati professorom, a oženjeni imade više skrbiti, nego neoženjeni.

Glede Kutjeva, da je crkveno dobro, to niječem, jer je to Babić kao privatni donatum upravo studien-fondu poklonio. U ostalom, kad bi se celibat ukinuo, onda bi ja pristao, da imadu duhovni i svjetovni professori jednake plaće.

Antun **Stojanović**. Ja sam proti predlogu g. Horvata i to s razloga, što je posve pravedna i razmjerna ustanova u redakciji. Tomu ima dva razloga. Jest istina, da je jedan posao i bogoslovnih i svjetovnih professorah, ali je različita glavnica, koja je uložena kod jednog i drugog. Znamo dobro, da je polag velikih zakladah, koje od naroda proizticu, u sjemeništu ustanovljeno, da kroz četiri godine professor sveštenik zabadava ima nauk, hranu i haljine, a professor svjetovni kroz četiri godine jako veliku glavnicu uloži, dok svrši nauke, a pravedno je, da veća glavnica i veći interess donosi.

Drugi je razlog, da se kod svakog ustanovljenja i na obitelj obzir uzime, i mislim, da je taj razlog temeljit. Nadalje nemogu dopustiti, što je g. predložitelj na brak bacio, te moram da odbijem, što je rekao. Ja mislim, da svećenici, što se neženе, sebi u zaslugu nemogu brojiti; dočim to svjetovnjakom u zaslugu ide, jer kuda bi doprlo čovječanstvo, da neima braka. Ja moram njegovo manje više smiešno nagadjanje na brak odbiti, i molim, da ostane redakcija.

Vinko **Pacel**. Ponajprije ću reći, da se neslaže, da se diele professori bogoslovnog fakulteta sveučilištnog od drugih professorah. Mi prem znamo, da sadašnji professori na sjemeništu nisu professori fakulteta, i premda znamo, i ja priznajem, da je svećenstvo jedne i druge crkve kasta, koje pojedinac nikada propasti neće, jer svećenik je tako osiguran za svoju budućnost, da tako lahko propasti neće, kao svjetovni professor, ako ga ministarstvo odpusti: ipak i to priznajem, da nije pravedno, da professori jednog fakulteta nisu tako plaćani, kao drugoga.

Drugo, što imam proti redakciji opaziti, je to, ja ću se okladiti svojom glavom, da mi za liečnički fakultet professora ma nijednog za 1400 for. dobiti nećemo. Ja sam dakle za to, što se plaće tiče, da se sasvim izpusti, te nebi rado, da naš budući universitet spada na Lehranstalte, kao što je na pr. Salcburg, Olomuc, gdje ima professerah sa svakojakimi plaćami. Ako hoćemo imati poštene professore, treba ih i pošteno platiti. Naš budući professor, bio on iz fakulteta kojega mu drago, osim da mora znati propisane nauke, imat će još sastavljati terminologiju. Vjerujte gospodo, koj si sam nije put krčio, nezna šta je taj posao. Ja bi volio chemiju još jedanput učiti, nego taj mučni posao poduzeti. Dakle treba nagraditi znanje, a treba nagraditi put, kojega si učitelj sam ima prokrčiti. To je dvostruki posao prema poslu professorah na drugih universitetih.

Zato glasujem, da se ustanovljenje glede plaće izpusti.

Barun **Kušlan**. Ja bi se usudio poduprieti mnienje gosp. predgovornika, pozivajuć se na primjer drugih universitetah, ne u Austriji nego u Njemačkoj. Tamo je običaj, kad se za universitet kakav kapacitet na glasu stojeći pribivati hoće, da se š njim dogovara, te se gleda, da se pribavi, jer od toga zavisi slava i glas universiteta. Taj dakle neima stalne plaće. U ovom poslu cincariti, vidi mi se za slavu i napredak cincariti.

Što se predmeta tiče, da bi plaća morala biti druga za professore bogoslovnog fakulteta, nego li za ostale, u tom su nam primjer narodi škandinavski, koji professore tako nagradjuju: oni opredjeljuju stalnu plaću, ako ima ženu, dobi adjutum, a ako ima i djecu, dobi opet adjutum. U tom se dakle slažem sa g. Pacelom i molim, da se o tom vieća.

Stjepan **Iliašević**. Ja pristajem uz predlog g. Horvata. Budući je on svoj predlog temeljito razvio, odgovorit ću samo na njekoje prigovore, naročito na rieči g. Baloga, da se professori teologije promoviraju na kanonike. Ako je to istina, onda bi kanonici djakovačkog i modruško-senjskog kaptola sastojali iz samih professorah. Mi pako znamo, da svaki od njih voli parohiju nego kanonikat. Ja bi se liepo zahvalio, da sam ja professor sveučilišta, pa bi me onda u kaptol

Digitized by Google

modruško-senjski poslali, budući da od ovih svih kaptolah jedini zagrebački obstoji, koj je bolje dotiran, gdje kanonici imadu više dohodka, nego professori sveučilišta plaće. Dakle mislim, da taj prigovor nestoji.

Drugo veli se, da bogoslovnim professorom zato manje plaće ide, što su neoženjeni. Ako to stoji, onda bi moralo takodjer stajati, da onim professorom, koji su oženjeni, pripada toliko, a onim, koji nisu oženjeni, toliko. A ja mislim, da baš onim, koji nisu oženjeni još više plaće treba, nego onim, koji su oženjeni.

Što se Kutjeva tiče, ono je bilo jezuitsko, pak je poslie spalo zakladam religionarnim. Ako dakle bogoslovni fakultet plaće traži, ništa tudjeg netraži, nego ono, što se veli: „res clamat ad dominum suum.“

Vjekoslav **Kristijanović**. Dočim uz predlog g. Horvata pristajem, nemogu propustiti, da neoprovrgnem razlog g. Baloga, što se primjetbe tiče, da bogoslovni professori mogu postati kanonici. Nepita se ovdje, što će oni postati moći, nego pita se, što su sada, da li imadu sada svojemu zvanju primjerenu plaću. Tako i iz svjetovnog professora može postati minister; pa neka se vladaju tako, da budu ministri. Neka im se dakle dade plaća, kakovu njihovo zvanje sada zahtieva.

Ja mislim, da o plaći nebi sada viećali, jer neznamo, kada će se naše sveučilište oživotvoriti, možebiti će drugi sabor moći plaću opredieliti, jer mi neznamo sada, kakove će potrebоće onda biti. Ostavimo dakle sada taj predmet i iz toga obzira, da neuplašimo one, koji hoće professori biti, jer drugdje se professori plaćaju po 3—4 hiljade na godinu.

Nikola **Horvat**. Valja mi reći njekoliko besiedah na obranu svoga predloga proti prigovorom, s njekih stranah učinjenim. Primjetbe g. Baloga uzbio je prečastni g. kanonik Iliašević, pa neću da rečeno opetujem. Samo na ono tvrdjenje g. zastupnika Baloga, da bi on na to, da bude professorom bogoslovja jednaka plaća s professori ostalih fakultetah, pristao samo u onom slučaju, kad bi se ukinuo celibat, imam u kratko opaziti, da pomenuti g. zastupnik s ozbiljnimi stvarmi sbija šalu i kule gradi po zraku. Što se tiče zastupnika Stojanovića, on je s osobitim naglaskom napomenuo proti mom predlogu to: da professori svjetovnjaci proizhode iz naroda. Ta za Boga, odkud dakle proizlaze duhovnici? Svaki, koj znade, kako i odkle se biraju svećenici, znati će i to, da svećenikah iz naroda izključiti nije moći, pače ako ima koj stališ, koj zastupa poreklom svojim narod, to je sigurno prije svakoga drugoga stališ svećenički. Što je nadalje g. Stojanović naveo, da professor bogoslovja laglje živi i s manje troška dodje do učiteljskih stolicah, neznam, jesam li tu dobro shvatio misao g. zastupnika. Ili on misli na to, što po njekih biskupijskih sjemeništih professori bogoslovja imadu u jevtiniju cienu stan i hranu; a tada mu prigovor nije na mjestu, jerbo professori bogoslovja na sveučilištih nestanuju po sjemeništih, već im je življeti po privatnih kućah, kano i ostalim svjetovnoga stališa. Ili je pak g. Stojanović imao to pred očima, da su professori bogoslovja kano klerici za vrieme bogoslovnih naukah badava u sjemeništu živili. (Stojanović kaže, da je to mislio.) Kad je dakle to mislio g. Stojanović, to mu imam na to primietiti, da bi mu prigovor samo tada valjan bio, kad bi professori bogoslovja na budućem našem sveučilištu, s toga, što su kao bogoslovci kroz četiri ili više godinah u sjemeništu badava bili obskrbljivani, i sada kao professori žive jeftinije, što ipak nitko tvrdio nebude. Imade i drugih zavodah osim sjemeništah, gdje se mladež badava odgaja. Tako n. pr. imamo ovdje u Zagrebu kr. konvikt, u kom mladići kroz deset i više godinah dobivaju bezplatno stan, hranu, odielo i više drugih blagodatih. Pa komu bi na um palo s toga zahtievati, da ovakovi mladići kasnije kao javni častnici za manju plaću od svojih ostalih premacah služit moraju? Nikad ipak nebi pomislio, da će tko u mojih riečih naći pogrdu braka, kako mi to prigovori g. Stojanović. Ja sam, gospodine moj, katolički svećenik, pa kao takov valja da znadem, da je ženitba častna sveza i svetotajstvo, koje bi ja već samo s toga štovao, što sam imao i ja otca i majku. Svaki, koj me je slušao govorećega, a zna, što mi je namjera, bit će razabrao, da ja onimi riečmi, kojih se tiče ovaj prigovor g. Stojanovića, nisam ni iz daleka mislio išta, kamo li svetinju braka pogrditi, već sam njimi samo htio kazati, da žena nije svomu mužu ban badava samo na trošak, već da mu je i na korist.

Pošto razlogah mojih nitko pobio nije, usudjujem se opet visoki sabor zamoliti, da moj pravedan predlog izvoli uvažiti.

Pavao **Muhić**. Kao izvjestitelj moram kazati, da se je odbor kod opredjeljivanja plaće pozvao na druga sveučilišta. Što g. Pacel misli, da su plaće premale, te da nećemo dobiti sposobnih professorah za liečnički fakultet: ja velim, da državi uviek pripada pravo kazati: ovo je izvrstan muž, ako dodje na naše sveučilište, dat će mu se 2000 ili 3000 for. Ako se pako kakov celebritet pozove, tomu se može 5000 for. i više dati.

(Kod glasovanja primljena je redakcija većinom glasovah.)

Nikola **Horvat**. Ja sam u slučaju, ako moj predlog propadne, pridržao si pravo, novi predlog učiniti. To sada činim i apelliram na pravednost vis. kuće. Kad vis. kuća već hoće, da redakcija ostane, te da se razlika čini med professori svjetovnimi i duhovnimi, to se usudjujem predložiti: da bude razlika, koja bi obstojala, ipak pravedna, naime da imadu professori duhovni 1200, 1500 i 1800 for. To bi bila razlika samo od 200 for., a onda da su bar u doplati desetgodišnjoj jednaki.

Slavoljub **Vrbančić**. Poslie kako se je glasovalo za redakciju, neznam kako se može novi predlog učiniti. Primljena redakcija nemože se promieniti.

Predsjednik. Ovaj predlog g. Horvata tamo smiera, da se ukine, što smo sada zaključili. Čim je zaključeno, da se redakcija primi, nemože se više novi predlog činiti.

Svi ostali §§i primaju se uz male promjene. (Vidi zap.)

Pavao **Muhić**. Predlaže, da se ustanovi exhortator akademički.

Dragojlo **Kušlan**. U Austriji i u Njemačkoj neima na sveučilištih exhortatorah, zato mi se vidi ovaj predlog posve suvišan, i kao sustavu universitetskom neodgovarajući.

Miroslav **Kraljević**. Ja nalazim, da je potreban akademički exhortator, budući da čovjek, ako je još tako učen, bez vjeronauka biti nemože; ja dakle mislim, da neće škoditi, ako se ustanovi akad. exhortator. Zato votiziram za predlog.

Nikola **Thaller**. Žao mi je, što moram u toj struci g. Kraljeviću protusloviti. Ja nevidim nužde, da bi na universitetu, gdje se predmnieva, da su izobraženi ljudi, trebalo još one nauke, koja im se dosta predava od početka školskog polažaja, do prestupa na universitet. Ja nekažem, da ga izključivo netreba, nego samo to velim, da ako bi ga trebalo, da bi to bila uvidila već ciela Evropa, a ne samo Austrija i Njemačka.

Mihajlo **Polit**. Ja mislim, da na sveučilištu propovjednika netreba, jer su ljudi na universitetu već tako samostalni, da znadu razlikovati, što je potrebno i koristno za njihovo izobraženje.

Digitized by Google

Vinko **Pacel.** Mogu uvjeriti visoku kuću, da na bečkom universitetu exhortatora neima.

Stjepan **Iliašević.** Ako pogledimo na ugarski universitet, mogu izviestiti vis. kuću, da sam prije njekoliko nedjeljah bio u Pešti i našao ondje akademičkog exhortatora. Nego on je bio takodjer i pod absolutističkom vladom, i kad su verige onog absolutizma bile skršene, ostao je do dandanas na svojoj stolici. Ako ćemo oprostiti našu mladu izobraženu gospodu, koja će doći na universitet, od dužnosti, da netrebaju nikakve opomene, nikakve propoviedi slušati, onda je najbolje kazati, da netrebaju ići u crkvu; da se odreknu Boga — (ah, absurdum!)

Dimitrije **Lenčarević.** Ako visoka kuća exhortatora opredieli na sveučilištu, sudim, da je pravedno, da bude i za pravoslavnu mladež exhortator.

Ladislav **Balleg.** Ja neuvidjam razloga, što je g. Iliašević kazao, da pošto je na peštanskom sveučilištu exhortator, da bi zato i kod nas morao biti; jer nevidim, da je peštanski universitet prvi u Austriji, te da bi se njegova pravila ciela Evropa držati morala. Mi smo prije kazali, da na liečničkom fakultetu 2—3 professora nismo postavili, a sada hoćemo još i exhortatora namjestiti na sveučilištu. Ako se djaci kroz 8—9 godinah u vjeronauku neizobraze, neće se ni poslie, a propoviedi mogu gdjegod hoće slušati, a ne baš u akademičkoj crkvi.

Ako bi vis. kuća uz to pristala, na što ja nikako nepristajem, to bi ja predložio, da se ne samo za rimokatolike i pravoslavne, nego i za kalvine i čifute exhortatori ustanove.

Nikola **Horvat.** Koliko sam mogao razabrati iz riečih gg. predgovornikah, to misle gg., da bi exhortator bio njekakav učitelj vjerozakona. To nije nikomu ni na kraj pameti bilo; ovdje se drugo ništa nepredlaže, nego samo to, da ovaj exhortator u akademičkoj crkvi propoviedi drži. Što se pako kaže, da će učenici sami ići u crkvu u koju će htjeti, iz toga se vidi, da svakomu čovjeku treba tako tjelesne kao i duševne hrane. Exhortatorova dužnost je, da se potrebočam akademičkim prilagodi, a to ćete dopustiti, da akademici imadu druge potrebočе, i da im drugačije propoviedati treba, nego li prostom svietu. A što g. Pacel kaže, da na bečkom sveučilištu propovjednika neima, moram kazati, da ima; sada je otac Šmude.

Franjo **Rački.** Ja moram poduprieti predlog, i pošto se jugosl. narod dieli u dvie crkve, mislim, da se imenuje propovjednik za jednu i za drugu crkvu. Zato želim, da bude propovjednik na sveučilištu iz razlogah navedenih po gosp. predgovorniku, da se on mora prilagoditi mladeži po stepenu njezine izobraženosti, i osnivajuć se na izreku, koja kod svih izobraženih narodah stoji: initium sapientiae est timor domini.

(Na zahtievanje kuće bude javno glasovano, te bude predlog sa 31 proti 29 glasovah primljen.)

Digitized by Google

Osamdeseta saborska sjednica 10. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o sedamdeset i devetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne devetog rujna godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *M. Polita*.

Zapisnik 78. saborske sjednice dne 7. rujna bi pročitan i odobren.

Povodom predloga g. Baloga stavlja se u ovaj zapisnik priznanje od strane sabora bivšemu bilježniku g. Šramu za njegovo djelovanje.

Gosp. dr. Aleksander Vancaš prilaže na jugoslavensku akademiju 200 for. i to 100 for. u jednoj razteretnici pod br. 6332 sa šest kuponah, a 100 for. u četir akciama pod br. 156, 157, 158 i 159 narodnog kazališta. Bi primljeno sa uzklikom živio!

Vjerovnica došavšeg sriemskog zastupnika g. Gjorgja Popovića uzima se na znanje, i predaje se verifikacionalnom odboru.

Zatim se nastavi viećanje o osnovi zakona za sveučilište jugoslavensko kao na dnevnom redu stojeće.

§§. 36. i 37. budu bez primjetbe usvojeni.

Kod §. 38. br. 1. mjesto „iz štatistike austrijske i evropejske“ ima glasiti „iz štatistike trojedne kraljevine, austrijske i evropejske.“

Kod 2. istog §a ima se izraz „kanoničko pravo“ zamieniti sa izrazom „crkvenoga prava“. Inače se čitav § usvojava.

Kod §. 39. ostaje se pri redakciji i predlog g. Pacela, da se mjesto tri, četiri stroga izpita imaju polagati, od kojih bi prvi samo teoretične nauke obuzimao i poslie treće godine posjećivanja imao se načiniti, bude zabačen.

Naslov „doktorat mudroslovni“ koji §. 40. predhodi, ima se kao tiskarska pogreška izbrisati.

Kod §. 40 I. treće linee ima se mjesto „znanje domaće poviesti“ zamieniti sa „znanje poviesti jugoslavenske.“ Inače se cjeo § usvojava.

§ 41. bude u svojoj cjelosti usvojen, samo mu se ima na kraju dodati „strogi izpiti imaju se javno držati.“

§ 42. ima sasvim izostati.

§§. 43., 44.. 45., 46., 47., 48., 49., 50., 51. i 52. usvojavaju se u cjelosti.

Zatim se predje na II. odiel o učiteljih i vlastih sveučilišta.

§ 1. usvojava se u cjelosti.

Kod §. 2. ostane se pri redakciji, i predlog g. Pacela. da se za sad neima plaća professorska opredieljivati, bude zabačen; takodjer bi poslie drugog glasovanja sa većinom glasovah zabačen predlog g. Nikole Horvata, koji je na to išo, da se plaća professorah bogoslovnog fakulteta izjednači sa plaćom professorah na svjetovnih fakultetih.

§ 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9. i 10. usvojavaju se u cjelosti.

Kod § 11. ima se mjesto „imenuje se prorektor i prodekan“ zamieniti sa „biraju se prorektor i prodekan.“ Inače se cieli § usvojava.

§ 12., 13. i 14. usvojavaju se u cjelosti.

Kod §. 15. ima se dodati na kraju „trojedne kraljevine“ tako da ima glasiti „vrhovnoj naučnoj vlasti trojedne kraljevine.“

Ovo se ima u svima paragrafima dodati, gdje je o vrhovnoj naučnoj vlasti razgovor, dakle u §§. 19., 22., 31. i 38. ima se reći: „vrhovna naučna vlast trojedne kraljevine.“

§§. 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23. i 24. primaju se.

Kod §. 25. bude prvi dio in suspenso ostavljen, dokle dotični odbor nenačini predlog, na koga da se upravljaju i tko da presudjuje molbenice za professore za prvo vrieme, dokle podpunog sbora professorskog nebude. Drugi dio istog §a u obziru sposobnosti učiteljske usvojava se.

§§. 26., 27., 28., 29., 30., 31., 32., 33., 34., 35., 36. i 37. usvojavaju se u cjelosti, samo se ima kod §. 29. u početku tiskarnom izostavljeno pismo b. kod §. 32 pismo c., a kod §. 33. i 34. pismo d. i e. pridati.

Kod §. 38. druge linee izostavlja se „državni vladar, koj ga imenuje“ pa se čita „svrgnuti sa službe može se uredni ili izvanredni učitelj samo putem parnice.“

§ 39. usvojavaja se u cjelosti.

Kod §. 40. ima se umetnuti rieč „veće“ tako, da se ima čitati „po senatu akademičkom nametnute veće kazni.“

§ 41. usvojava se.

Kod §. 42. izostavlja se 2. i dodaje se javnosti radi §. br. 39.

§ 43. i 44. usvojavaju se.

Predlog gosp. izvjestitelja Muhića, da se ustanovi mjesto exhortatora radi učenikah sveučilišta, bude sa 31 protiv 29 glasovah primljen i usvojen.

Digitized by Google

Radi izpita za mjernike, ranare i ljekare bude zaključeno, da dotični odbor u ovom obziru svoj predlog učini.

J. Briglević, v. r. podpredsjednik. M. Polit, v. r. saborski bilježnik.

Mihajlo **Polit**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Andrija **Uhernik**. Čita dopis županije virovitičke radi uvedenja županijske sudbenosti. (Vidi u „sab. spisih.“)

Predano odboru pravosudnom.

Dalje čita pripis namjestničkoga vieća, kojim se saboru ovih kraljevinah šalje opravdanje pod imenom „Rechtfertigungsklage der ausgetretenen Mitglieder des kroatischen Landtages,“ podpisano po preuzv. g. grofu Ivanu Nep. Erdödy-u kao pravom nasljednom vel. županu varaždinske županije i po g. grofu Juliju Jankoviću, kao nar. zast. kotara kutinjskoga, u ime takodjer ostalih izstupivših saborskih članovah pod danom 14. srpnja t. g. Nj. c. kr. apošt. Veličanstvu neposredno podnešeno. (Vidi u „sab. spisih.“)

Mato **Mrazović**. Ja moram najprije naročito zanijekati, da su ova gospoda, koji se kao punomoćnici ostale gospode, koji dne 13. srpnja t. g. iz ovoga sabora izstupiše, geriraju, u onom smislu, kako ov podnesak na Nj. Veličanstvo glasi, od rečene gospode saborskih članovah opunomoćeni. Ja sam uvjeren, da veća stran one gospode, koji su na dan 13. srpnja t. g. sabornicu ostavili, nisu u toj namjeri izašli, da svoju braću biede pred licem Nj. Veličanstva nelojalnimi i svakojakimi opakimi težnjami, dapače sam uvjeren, da je to osobno mnienje one gospode, koji su tu predstavku podpisali, i to tim više sam o tom uvjeren, što sam uvjeren takodjer iz izkustva, da su ova gospoda osobito vješta u sumnjičenju, ne samo glede javnog postupka druge protivne stranke, nego i pojedinih osobah, jer sam i sam izkusio poslie moga govora u srpnju držanog, da me oni ne samo javno kude, nego i kroz moje partaje osobno sumnjiče. Zato mislim, da se ovo, kako se i u dopisu vis. dikasterija veli, sbilja nedostojno pismo, da nebude u arkivu naše zemlje za ovjekovječenje sramote i nesreće našega naroda, da se naši ljudi sumnjičenjem pobijaju, ovoj gosp. vrati.

Ivan **Vončina**. Pod utiskom ove denunciacije, jer inače ovo pismo nemogu krstiti, gotovo bi čovjeku rieč u grlu zapela, kad vidi, da dva člana ove kuće obiedjuju naš narod pred Nj. Veličanstvom prevratnimi težnjami i nevjerom prema kralju. Ova denunciacia podpisana je po gosp. vel. županih grofu Ivanu Erdödy-u i grofu Juliju Jankoviću. Što se prvog gospodina tiče, to obzirom na njegovu siedu starost, koja po sebi u meni počitanje probudjuje, ništa neću da progovorim; nu drugčije je, što se tiče vel. župana požeškog. Čovjek, koji nas je nedavno, kad je bila razprava o odnošenju trojedne kraljevine prema Ugarskoj, korio natražnjačtvom i kamarilom, njekoliko danah zatim objedjuje nas načinom podla denuncianta pred Nj. Veličanstvom s prevratnih jugoslavenskih težnjah. Gospodo! ovo je hudobnost u mojih očih, kojoj primjera u historiji neima. (Živio.)

Ja se radujem, što će sada mnogi progledati, koji još progledali nisu, i što će gdjekoji znati prosuditi, da se s njeke strane razvikano obožavanje slavnoga Gjule osniva na onih čuvstvih, na kojih se osniva klanjanje i metanisanje siromašnih Hindu-ah pred crnom kugom i jedovitom gujom, ne iz štovanja kakva ili ljubavi, nego iz straha i trepeta pred neizbježivom smrti, kojom nemani te i hudobe zapoviedaju.

Ja se nadam, da je ovim činom taj gospodin završio i zapečatio u domovini našoj svoje političko djelovanje (živio.) S toga, da vis. kuća pod ovim neugodnim utiskom dalje neostane, mislim, da bi se u kratko riešila ova stvar tamo, da se u spomen toga čovjeka pismo ovo putem novinah narodu priobći. (Živio.)

Dragojlo **Kušlan**. Tomu činu javne osvete dodao bi čin pravednosti, da se ova gospoda, koji su okaljali svoj narod i najveću uvredu mu nanijeli, sa svoje časti svrgnu, te da se Nj. Veličanstvo putem predstavke iz ovoga sabora za to zamoli. (Živio.)

Grof **Erdödy**. Da sam ja ovo pismo podpisao, krivo je bilo ono, da smo mi od strane majoriteta kakti izdajice bili traktirani, i kad smo od ovde otišli, da smo onda svakojake grde rieči čuti morali; pokehdob pak ja od moje strane pred Bogom i narodom valovati moram, da ja nikada drugoga čuvstva u meni nisam imal, nego diku i sreću domovine moje kod svake prilike poduprieti; ja po onom, što se je 13. srpnja naredilo, drugo nemogu misliti, nego da je ono baš kontrarium onoga, što ja ćutim. Nadalje da pokehdob otišli jesmo i svi oni, koji su s menom jednake misli, i bojati se je bilo, da se od ove druge strane Bog zna što Nj. Veličanstvu na znanje dalo bude, i zato sem bil dužen od moje strane kazati, što ja mislim, i to je što se u ovom pismu sadržava. Drugač pako u ovom pismu nespominjem ništa takvoga, što bi ovu visoku kuću moglo raniti. (Oh.)

Franjo **Lovrić**. Mi smo ovdje slušali sa žalostnim srdcem, što se je čitalo, i upravo moramo biti zahvalni Nj. Veličanstvu, da je na takov način odkrita urota, koja je narodu našemu i slobodi namienjena. Ja u čitavom pismu nenalazim ništa drugo nego podlu denunciaciju i molim, da visoka kuća na predlog g. Vončine i g. bar. Kušlana pristane, s kojim se i ja slažem, jer u protivnom slučaju nebi mogao podnieti ovu sramotu te bi morao svoj mandat položiti.

Ladislav **Ballog**. Slažem se podpuno sa predlogom g. Vončine i g. bar. Kušlana, te mislim, da bi se imali pozvati ona gospoda, koja su 13. srpnja iz sabora otišli, da izjave, da li su oni opunomoćili ova dva gospodina, da podnesu takovu inštanciju na Nj. Veličanstvo.

Drag. **Jelačić**. Ja od moje osobe mogu samo to kazati, da ja o toj inštanciji ni rieči neznam. U ostalom ja nebi nikada inštanciju proti mom bratu podpisao, a drugo nebi ju u njemačkom jeziku pisao, i treće, nebi ju nikada u onom smislu podpisao, da sam proti idei jugoslavenstva. (Živio.)

G. **Tompak**. Isto tako kao moj g. predgovornik moram i ja očitovati, da ja nikoga opunomoćio nisam, da se u moje ime kakova inštancija ili molba Nj. Veličanstvu predlaže. (Živio.)

Mihajlo **Koščec**. Ako vis. kuća zahtieva, da se opravdam sbog čina od 13. srpnja, to ja, što se moje osobe tiče, koja se kako je poznato, najprije vratila u krug ove visoke kuće, izpoviedam, da ja nikada nisam hotio zvati brata nebratom, a niti sam dao podpisati ovu tužbu u moje ime, pa ako bi i bio pomislio na to, sigurno u takovom stilu nebi je dao pisati.

Stjepan **Pavleković**. Kako ja štujem svako političko mnienje, neka je i različito od mojega, tako i ja molim, da neka meni nitko nezamjeri, da sam ja drugog političkog mnienja; nego da bi ja kakovo pismo podpisao, ili koga na to opunomoćio, da drugu stranku omrazi, to nisam učinio.

Miroslav **Kraljević**. Meni je veoma žao, da je ovo pismo onako sastavljeno, kako možebiti nijedan domorodac mislio nije. Ja mogu kazati, da je bio divan o tom, ali nitko nije

Digitized by Google

bio opunomoćen na to, da se čin onaj od 13. srpnja Nj. Veličanstvu ovakvim načinom na znanje dade; zato da se nebi ovo pismo o meni krivo tumačilo izjavljam, da moja misao nije nikad bila, da se ove povredite ljne rieči za naš narod i pojedine stranke, koje smo ovdje čuli, ikada upotriebe.

Franjo **Žužel**. Ja sam toga mnienja, da mi u ovoj stvari dalje neidemo, nego je potrebno. S toga mislim, da mi ostalu gospodu zastupnike, koji su 13. srpnja od ovdje otišli, u miru ostavimo, jer imamo puno razlogah vjerovati, da nisu znali, što je u ovom pismu, jer nakoliko se siećam, pismo je pisano u Beču, gg. dakle nisu mogli znati što je u njem. U ostalom pristajem na predloge prije izrečene.

Dimitrija **Lončarević**. Da ja u mojoj duši nebi bio osvjedočen, da sva gospoda narodni zastupnici, koji ovdje u svetilištu ovom narodnom mjesto zauzimaju za milu domovinu onako ćute i misle kao što i ja, zaisto nebi se bio ja po drugi put povratio u ovu kuću. Nu budući da sam o tome podpuno i stokratno već uvjeren, da nijedan od gospode nar. zast. ništa drugo pred očima neima, nego to, kako će naš narod i milu domovinu usrećiti, u koliko nam je to sada moguće, i u koliko nam to naše sile dopušćaju, da ovo usrećeno i ustavno domovine naše stanje i na naše potomke prenesemo.

Što se nas drugih tiče, mi smo se doista našli za onaj mah svi uvriedjeni, i bojeći se, da se nebi u svetilištu našem sablazan porodila, ja bar po mojoj ćuti mislio sam, da je bolje ukloniti se za vrieme od ovdje, ali nikad misao moja i težnja za obćim mile domovine blagom niti u ovaj par, a niti ikada ostavila me nije.

Što se tiče g. grofa Jankovića, u koliko sam dosad tog gosp. pobliže imao sreću poznavati, nisam nikada mogao o domoljubju njegovu posumnjati, kako je to pako sada biti moglo, da bi on i djelom i slovom pokazanu revnost svoju prama obćemu dobru domovine svoje, kao na jedan mah, preokrenuo i izmienio, zaisto to shvatiti nemogu, i zato bi bio tog pokornog mnienja, da se on o tom upita, on će valjda znati sam, što će za svoje opravdanje navesti moći, koje će dokazati njegova djela time, da je on 10,000 for. za jugoslavensku akademiju poklonio i jošte je namjeru imao ovo narodno blago, kao što sam od njega slušati mogao, i nadalje podpomoći.

Medjutim, gospodo zastupnici naroda, što god nas je ovdje sabranih, ja mislim, da nijedan nije, koji bi kakove druge težnje imao, nego jedino te, koje se tiču obćeg blaga domovine, samo s tom razlikom, da jedan na ovaj, a drugi na drugi način, kao što to na svietu biva, misli svrhu postići, nu svi ipak k jednoj te istoj cieli težimo.

Što se pako nerazdieljivosti moje tiče, ja prizivam Boga za svjedoka u mojoj dubokoj starosti, da su dosad sva djela moja dokazala, da ja ništa drugo pred očima niti sam imao, nit imati mogu, nego spas mile domovine i sladke narodnosti moje. Ovo je bilo i prošlo.

Zato moja misao i moja želja bi bila, da se ova stran kao zaspana smatra; ali kako nitko na svietu, tako može biti ni ja neću moći sumnju svieta izbjeći; nu meni je dovoljna sviest moja, koja me uvjek u tom tieši, a i sama djela od mladosti moje za obće blago domovine poduzeta.

Što se ove denunciacije tiče, na tu nisam nikada mislio, i nitko me nije na savjetovanje zvao.

Pavao **Mačvanski**. Gosp. Vončina je vrlo dobro kazao, da bi se čovjeku glas u grlu ugušio, kad pomisli, kakve su klevete proti zastupnikom naroda i cielom narodu u toj molbi i upravo reći klevetniči nanešene: tu bi mogao podpuno onu latinsku poslovicu upotriebiti: omnia jam fiunt, fieri quae posse negabam. Tu smo vidili, gospodo moja, da su dva zastupnika od drevnih porodicah našega roda usudili se pred licem kralja svoga protiv svoga naroda ovako s klevetami stati, kažem s klevetami, jer imamo doista dokazah, da su ovdje zastupnici oni, koji su 13. srpnja iz sabornice š njimi izstupili, očito pred ovim saborom izpoviedili, da ovoj dvojici gosp. nikakovo punomoćje na to dali nisu. Ja pitam gg. moja, je li to kleveta, kad se komu štogod nameće i najblagorodnija težnja izvrće? ja mislim, da je kleveta, poćem nikomu nije palo na um da to, što se o Jugoslavenstvu radi, da se to proti kralju i domovini čini.

Pitam gospodo, što bi činili oni, da su proti njihovoj osobi od pojedinih licah ili korporacijah takve klevete caru podnešene; oni bi ih očito pred svietom kao klevetnike izjavili, jer držim da neima ništa, što bi tako duboko povriedilo čast i dostojanstvo čovjeka, nego to da se tko javnim klevetnikom žigoše. Zato iz tog razloga slažem se s gg. Vončinom i Kušlanom, da se taj čin jugoslavenskom narodu obnarodi, da zna, kakove on dostojanstvenike u svojoj okolini imade, i da se osramoćenje našeg narodnog imena opere, te predlažem, da se predstavka Nj. Veličanstvu podnese i ova denunciacija putem novinah narodu obnarodi.

Petar **Horvat**. Žalibože nije me bilo ovdje, kad se je ovo pismo čitalo i ovaj današnji predmet došao mi je, kao iz vedra neba grom. Glede sadržaja dakle nemogu ništa suditi, jer mi nije poznat; samo to mislim, da je možebiti još prerano štogod danas o tom zaključiti. (Čuje se: nije.) Nego moje je mnienje, da bi se taj cieli čin na tajnu sjednicu odgodio; tamo će biti prilike, da stvar zrelo izcrpimo i razsudimo, i da protivnu stranku čujemo. Ja u ovaj čas nisam kadar što izjaviti o tom spisu.

Andrija **Uhernik**. U podpisanoj denunciaciji stoji naročito: Als von den Bevollmächtigten itd., to stoji iza podpisa grofa Jankovića.

Gospodo, ako su ovdje gg. Jelačić, Tompak, Koščec, Pavleković, Kraljević, Lončarević izjavili, da o cieloj ovoj stvari ništa neznadu, a napose kazao je g. Kraljević, da je bio o tom govor, da će se cieli onaj dogodjaj od 13. srpnja Nj. Veličanstvu prijaviti, ali da se takovi izrazi i takove stavke, upotriebe o tom da on ništa nezna: dakle ako su ovdje imena onih, koji su izstupili zlo upotrebljena i njihova punovlast prisvojena, to zasieca u kažnjivost, to je kazneni čin, naime zločin prevare. Zato mislim, da se taj spis preda kaznenom sudu. U ostalom pristajem uz predlog g. baruna Kušlana.

Jovan **Živković**. Mi smo čuli, da ima više gospode ovdje koji su 13. srpnja izašli iz sabornice, pak neznadu, što u tom pismu leži, a i ja neznam, što se u tom pismu sadržava. Ja kao pravoslov nisam dužan odgovarati za nikakvi čin, a niti najmanje opravdati se prije, nego me tko okrivi. Ako bude visoka kuća zahtievala, da oni, koji su izašli, dadu odgovor, onda ću ja prvi biti, koj odgovaram; ovako pako nisam dužan se opravdati prije, nego me tko pita.

Mirko **Pinterović**. Ja se u tom predmetu slažem sa g. predgovornikom i pripravan sam onda svoje izjavljenje dati, kad visoka kuća to zaključi.

Mato **Mrazović**. Nemogu mukom mimoići predlog gosp. Uhernika, da bi ova stvar pretresivana bila karnim putem, nego neka ostane na javnosti, kao što su predložili gg. Von-

Digitized by Google

čina i Kušlan. Ostavimo se kaznenog suda, jer i onako dosti preko nas sude.

Predsjednik. U ovom predmetu učinjeno je šest predlogah: 1) predlog g. Mrazovića, da se ovo pismo podpisanoj gospodi bez pretresa vrati; 2) predlog g. Vončine u tom sastojeći, da se taj spis putem novinah proglasi, neka narod znade, što su ova gospoda proti saboru pisala; 3) predlog g. bar. Kušlana, da se predstavkom zamoli Nj. Veličanstvo naš kralj, da se podpisana gospoda sa svoje veležupanske časti svrgnu; 4) predlog g. Petra Horvata, da se ovaj predmet odputi na tajnu sjednicu; 5) predlog g. Uhernika, da se ovaj predmet kažnjenom sudu preda; 6) predlog gg. Živkovića i Pinterovića, da su oni pripravni svoje očitovanje saboru podnieti, ako se to zaključkom uzište. Ja mislim, da bi se najprije glasovalo o predlogu gosp. Horvata, hoće li se odmah riešiti.

(Čuje se: odmah.)

Drugi je predlog g. Mrazovića, da se ovo pismo podpisanoj gospodi povrati.

(Nećemo.)

Grof **Erdödy**. Ja sam ovdje kao kriv, ja ću oditi, dok se nebude sud izrekao. (Otide.)

Predsjednik. Treći je predlog g. Vončine sa dodatkom g. bar. Kušlana, da se taj spis putem novinah narodu priobći, i Nj. Veličanstvo predstavkom umoli, da se ova dva gospodina od svoje službe dignu.

Mato **Mrazović**. To su dva različita predloga, moraju se dakle razdieliti.

Barun **Kušlan**. Ja sam moj predlog učinio tako, da prisvajam što je g. Vončina predložio, i dodajem mu još moj predlog.

Predsjednik. Koji su za taj predlog?

(Većina.)

Zatim prodje sabor na dnevni red o jugoslavenskom sveučilištu. Tu najprije g. nar. zastupnik Šandor predloži: da se §. 44. doda, ili pako novi § primetne ovoga smisla: „da se radi političkog ili policajnog prestupka nijedan učenik iz sveučišta odpraviti nemože.“ Nu predlog ovaj bijaše po saboru zabačen.

Pavao **Muhić**. Čita predlog troškovah za sveučilište jugoslavensko. (Vidi u „sab. spisih.“)

Nikola **Horvat**. Glede ovog predloga o troškovih za sveučilište jugoslavensko, imenito glede točke I., koja glasi o bogoslovnom fakultetu, gdje se kaže: „da bi na bogoslovnom fakultetu mogli biti professori dva kanonika bez plaće: ova stavka nije u suglasju s našimi zaključci, a poimence s drugim odjelom od §. 24. do 29., gdje se propisuje način, kojim se imaju imenovati professori svakog fakulteta. Tamo su naznačena dva načina, naime natečaj i poziv; a u nijednom slučaju nemože stajati, da budu dva kanonika bez plaće professori. Ako putem natječaja, uvjeren sam, da nijedan kanonik neće konkurirati za professora bez plaće. Ako se pako pozovu, sigurno će se vrlo uljudno zahvaliti na takovom pozivu. Jedino, što bi u tom slučaju moguće bilo, jest to, da se visoki sabor dogovori s nadbiskupom n. pr. zagrebačkim i kaptolom, da se odluče dvie stolice na fakultetu bogoslovnom za dva kanonika, da budu dužni badava predavati. Ali to nemožemo učiniti, jer je to proti inštitutu samih kaptolah. Istina, da je tridentinski koncilij odlučio, da je na bogoslovnom učilištu dužan jedan kanonik bogoslovje badava predavati, ali to se samo proteže na zavode diecezanske, a ne na sveučilište. Nu to bi se moglo još razumieti od zagrebačkog kaptola, jer je bolje dotiran, ali od inih kaptolah, koji su zlo dotirani, kao što je n. pr. modruški, to se razumieti nikako nemože, jer bi se takav kanonik vrlo liepo zahvalio, da bi morao skupo u Zagrebu živiti, a badava predavati. Nego time bi takodjer i malu uslugu sveučilištu učinili, jer naša poslovica veli: kakva plaća takvo djelo; pa bi takvi kanonici svoju dužnost smatrali kao breme, i nastojali da ga se čim brže otresu.

Napokon tko hoće svrhu, treba i sredstvah. Nego ako se o tom radi, da se što prištedi, pa da na bogoslovnom fakultetu dva kanonika bez plaće predavaju bogoslovje; ako ćemo dosljedni biti, zašto nebi rekli, da n. pr. na lječničkom fakultetu takodjer dva fizika bez plaće predavaju, a tako isto i na pravoslovnom fakultetu dva advokata. Nu šalu na stran, to nemože stati, zato predlažem, da se ova rieč „bezplatno“ izbriše.

Franjo **Rački**. Mi smo jučer osnovu za sveučilište pretresali i odobrili, te tako pokazali put, kako se imade jug. sveučilište oživotvoriti; sada se pako radi o sredstvih. Ja sam toga mnienja, da prije nego se o predlogu g. Horvata vieća, da mnienje izvjestitelja i drugih vještakah čujemo, kako bi se ono moglo najprije oživotvoriti, kojim putem i kojimi sredstvi, pa onda da se predje na pojedinosti.

Antun **Stojanović**. Ja se obzirem na ono, što je najpotrebitije. Voljan sam ja bio jučer predlog učiniti, koj odgovara pozivu preč. gosp.; ali je prekasno bilo, te ga zato danas nanovo činim, da početak našemu sveučilištu bude na lječničkom fakultetu time, da odmah u život uvedemo pučko primaljstvo i pučko veterinarstvo, na filozofičkom fakultetu stolicu za filologiju slavensku, a na pravoslovnom fakultetu stolicu za javno pravo ovih kraljevinah.

Što se tiče pučkog primaljstva i veterinarstva, mislim, da smo svi o potrebi njegovoj osvjedočeni; poznam bo u našoj domovini najvažnije predjele, gdje se pučanstvo vidno umaljava, i ako bi ono još dvadeset godinah zastalo, to bi se pučanstvo na polovicu umaljilo, jer neuki narod nezna se baviti primaljstvom; a tomu nemožemo inače odmoći, nego ako oživotvorimo primaljsku stolicu ne za gospoje i frajle, nego za puk.

Ja sam dočuo od g. dra Vancaša, da je on već više godinah o tom radio, i da je osnova gotova, te mislim, da se nalazi kod g. izvjestitelja. Ako bi vis. kuća taj predlog uvažila, to mi ovu osnovu, koja je već gotova, kao najjeftiniju i najshodniju odmah ove godine u život uvesti možemo. U redu je, da se odozdol počme, a ne odozgor.

Što se nadalje tiče, da se javno pravo naše zemlje i filogija slavenska predaje, mislim, da smo svi o tom osvjedočeni, da je skrajna nužda, da naša mladež zna, što su naša prava.

Mato **Mesić**. Odbor, koj je radio o ustroju sveučilišta, želio je, da se čim prije oživotvori sveučilište. Nu uvažavajuć težkoće goleme svake vrsti, koje čine, da se zavod tako savršen odmah nemože uvesti, uvidio je potrebu, da se saboru predlog učini, kako bi se malo po malo imalo stvoriti sveučilište. Odbor je u tom smislu zaključio, da izvjestitelj ovo mnienje pred saborom izjavi; zato pristajem uz mnienje g. Račkoga, da prije nego se predje na pojedinosti, najprije izvjestitelj kaže mnienje, kako je odbor mislio, i kako se je isti uvjerio, da samo s vremenom može postati sveučilište.

Pavao **Muhić**. Po predlogu, kojega je g. Stojanović napomenuo glede zavedenja stolice pučkog primaljstva i vete-

Digitized by Google

rinarstva, nastaje sada pitanje, da li se ustroji najprije lječnički fakultet, ili se ima početi sa onimi fakulteti, koji već u elementu obstoje, kao što bogoslovje, juridički fakultet. Ovaj posljednji treba samo tri učevne sile. Za filozofički fakultet trebalo bi takodjer tri stolice, za filozofiju, poviest i filologiju staroslavensku. Zna bo svaki, koj se je iole ogledao na polju literature juridičke, da napredka u positivnom pravu neima bez filozofije, jer kako će on razumieti teoriju, komu filozofija nije poznata, komu nije bar jedan sistem točno poznat. Ako čitamo korifeje rimskog prava, kao što je Puchta, Ivering, Vangerov, svatko će se o tom lako uvjeriti. Dakle mislim, da bi se čisto lako dao popuniti pravoslovni fakultet, na kojem treba tri nove učevne sile; a tako isto i na filozofičkom fakultetu. Nego što se tiče lječničkog fakulteta, neznam, da li će se moći za jednu godinu ustrojiti, jer stranom neima novacah, stranom neima učevnih silah. Treba 10—15 professorah, koji bi svi morali biti vješti narodnom jeziku, a takovih nećemo naći; te je bolje kašnje ustrojiti savršeni zavod, nego sada nesavršeni.

Sasvim drugčije pako obstoji stvar na juridičkom fakultetu. Na ovom treba još tri professora sa 1400 for. plaće, počem bi cieli proračun za juridički fakultet iznosio 15,000 for. Sada da se tomu pridaju tri stolice na filozofičkom fakultetu svaka sa 1400 for., iznosit će cieli proračun 19,200 for. To bi bio podpun juridički fakultet, koj bi bio početak jugosl. sveučilišta.

Petar Očić. U svih parlamentih, gdje se radi o ustroju velikih zavodah, prvo je pitanje glede forme. Mi imamo sve liepo na papiru, ali prije svega bi želio, da se pita, kakova sredstva imamo.

Što se tiče pučkih zavodah, kojih potrebоća je vrlo jasno razložena po g. Stojanoviću, i koji prva naša skrb biti moraju, meni nije jasno, odkud ćemo sredstva pribaviti. Drugog sredstva neima, nego porez, jer mi za pučko primaljstvo i veterinarstvo nije poznat drugi fond nego porez.

Pavao Muhić. Ja bi predložio, da se ciela ova stvar povjeri odboru ad hoc, koj će u sporazumljenju sa financialnim odborom raditi, pa će se onda viditi, koliko ima sriedstvah materialnih za pojedine zavode, te ćemo moći onda što temeljito o tom kazati.

Vinko Pacel. Ja mislim, da je to već učinjeno, što se sjećam, da je odbor za akademiju imao nalog, da ujedno podnese osnovu za porezovanje ili doplaćivanje ovih troškovah. Nadalje g. Očiću odgovaram, da se neradi ovdje, da novce doznačimo, nego radi se o principu, jer imamo još više govoriti, što se tiče lječničkog fakulteta.

Franjo Lovrić. Ovdje se govori o sredstvih, i da se odbor, koj bi se za to imenovao, u sporazumljenje stavi sa odborom za zaklade. Ovaj je već svoje mnienje izrekao, može se dakle sama stvar prispodobiti. (Čita dotičnu točku iz izvješća o zakladah.) Mi bi dakle 24 hiljadah upotriebili na ovu svrhu, a dočim proračun zaista 61 hiljadu iznosi, to bi bio jako znatan porez, kad bi mi sve na jedanput po osnovi sveučilištnoj oživotvoriti htjeli. Zato mislim, da izvjestitelj kaže, što se za sada izvesti može, gledeć na učevne sile. Zato se slažem s time, da izvjestitelj kaže, što je najpotrebitije. Porez od 24 hiljade neće nas ubiti, gdje se za budućnost naroda radi, jer bi svaki pripravan bio baš i na dobrovoljni porez.

(Zaključeno, da se glede troškovah za sveučilište jugoslavensko stavi odbor, izradivši osnovu ovu, u porazumljenje sa financialnim odborom, i da svoj predlog o novčanih svotah, s kojimi bi se odmah razpolagati moglo, ovomu saboru podnese, za da se tada prosudi, koje bi se znanstvene struke odmah i ponajprije, dok se podpuno sveučilište neustroji, predavati mogle.)

Vinko Pacel. U savezu sa osnovom o jugosl. sveučilištu stoje dva predloga; jedan glede muzeja, a drugi glede molbe grofa Keglevića, koj visokom saboru ponudja svoju biblioteku. Odbor akademički izradio je pravila za ustroj muzeja, koja su vrlo kratka, sastoje naime iz 8 §ah. Ako dozvoli vis. sabor, ja ću ih pročitati. (Čita osnovu, dotično pravila o ustrojstvu muzeja. Vidi u „sab. spisih.“)

§. 1. pridana je na predlog g. Mesića rieč „i knjižnica,“ a mjesto rieči „zemaljski zavod“ kazano bi po predlogu g. Ćepulića „zavod trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.“

§. 2. jeste usvojen.

§. 3. isto tako usvojen.

§. 4. pridodana su na predlog g. Mesića rieči „obzirom takodjer na prirodnine izvan troj. kraljevine.“

U §. 5. za riečju „domovini“ pridano je na predlog g. Mesića „i izvan nje.“

§§. 6. i 7. usvojeni su u svemu, samo gdje se u §. 6. kaže o godišnjoj svoti, u §. 7. pod a, b i c, o plaći dotičnikah, pridati će se ove rieči po predlogu g. Račkog: „kako će to odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa financialnim odborom izraditi, i ovom saboru predložiti.“

U §. 8. za riečmi „izmedju svojih članovah“ umetnute su ove rieči po predlogu g. Mesića: „imenovati knjižničarom i njemu.“

Ovako će indi glasit:

Pravila o ustrojstvu narodnog muzeja.

§ 1. Narodni muzej u Zagrebu jest zavod trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, u kom se čuvaju prirodoslovne i starinarske sbirke i knjižnica.

§ 2. Narodni muzej jest svojina naroda u trojednoj kraljevini, te stoji pod njegovom zaštitom i posredno pod upravom akademije jugoslavenske.

§ 3. Prirodoslovna strana sastoji iz sbirkah svih carstvah prirode, nu sbirke ove ograničene su sada ipak jedino na obseg trojedne kraljevine; od ovoga načela se samo na toliko odustati može, na koliko se tiče znanstvenoga saveza sa prirodninami susjednih pokrajinah i sbirkah podpuno sistematičkih, koje bi imale za obuku služiti, te se iz domaćih prirodninah nebi mogle popuniti.

§ 4. Uslied toga glavna zadaća prirodoslovnog muzeja jest: u sistematično i poučno složenih i uredjenih sbirkah predstaviti prirodoslovnu sliku trojedne kraljevine, obzirom takodjer na prirodnine izvan trojedne kraljevine.

§ 5. Starinarska sbirka sadržava starinarske predmete od historične ili umjetne vriednosti, našaste u našoj domovini i izvan nje; ovamo spadaju i slike različitih muževah iz starije i novije dobe za naš narod zasluženih, osim toga novčana sbirka starih slavjanskih i inih novacah.

§ 6. Imetak muzeja sastoji u 4000 for. u razteretnicah hrvatsko-slavonskih po uzoritom g. stožerniku i nadbiskupu zagrebačkom Gjuri Hauliku Varaljskom darovanih, i u onoj godišnjoj svoti, kako će odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa financialnim odborom predložiti.

§ 7. Kod muzeja imadu se namjestiti:

a) Čuvar muzeja; njega bira akademija jugoslavenska izmedju svojih članovah. On dobiva plaću kako će odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa finan-

Digitized by Google

cialnim odborom predložiti. Čuvar je ravnatelj muzeja, njemu prinadleži rukovoditi poslove i radnje u muzeju, njemu prinadleži takodjer po mogućnosti iztraživati prirodoslovne odnošaje u trojednoj kraljevini, i nastojati oko pomnožanja prirodoslovnih sbirkah; u tu svrhu će putovati, kad akademija to odredi, i dobiti za to putne troškove.

b) Pristav. Njega će uz predlog prirodoslovnog odsjeka akademičkoga imenovati akademija iii pokrovitelj. Pristav treba da bude vješt više strukam prirodoslovja, i ako ikako moguće, da bude vješt nagačivanju životinjah. Plaću mu odredjuje akademija, kako će odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa financialnim predložiti. Pristav je neposredno podčinjen čuvaru, te se imade po njegovih naputcih i naredbah ravnati u svom poslovanju.

c) Podvornik, kog će imenovati čuvar sam, dobivat će plaću, kako će odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa financialnim predložiti.

§ 8. Knjižnica dosad u muzeju čuvana izručuje se upravi akademije jugoslavenske; ova će jednoga izmedju svojih članovah imenovati knjižničarom, i njemu izručiti nadziranje ove knjižnice, dati mu shodnu nagradu, i na koliko uztreba, odredit mu pomoćno osoblje.

Vinko **Pacel**. Izvješćuje od strane akademičkog odbora, da nije odbor glede ponude g. Samuela Keglevića o prodaji knjižnice za 12,600 for. a. vr. u stanju bio nikakav predlog učiniti iz razloga, jerbo mu sadržaj ote knjižnice potanje poznat nije, već da se izašalju iz sredine ovoga sabora vještaci, da pregledaju tu knjižnicu, i tada da bi se o prodaji, dotično kupnji te knjižnice viećati moglo.

Nu sabor iz razloga, što u ovaj par u pomanjkanju novčanih silah imade mnogo drugih potrebah podmirivati, a upitna knjižnica nebi od neobhodne potrebe bila, zaključio je, da se od kupovanja iste knjižnice i daljeg viećanja odustane.

Dalje čita zapisnik gimnazialnog odbora. (Vidi u „sab. spisih.“)

Nikola **Horvat**. Ja nemogu pojmiti, kako da se grčka i latinska klasička literatura tumači u narodnom duhu, a ne u grčkom i latinskom. Tako isto nepojmim, da bi moguće bilo matematiku i fiziku u narodnom duhu predavati. S toga usudjujem se predložiti, da se mjesto riečih „höhere und allgemeine Bildung“ u narodnom duhu metne rieč „s osobitim obzirom na potrebe naše“, jer mi se vidi protuslovje, da može „höhere und allgemeine Bildung“ biti u narodnom duhu.

Andrija **Uhernik**. Ja vidim, da je prijašnji „Lehrplan“ zadržan, i da znamo, što da on u sebi sadržava, predlažem, da se dotični §§. toga saboru pročitaju.

Vinko **Pacel**. Lehrplan je knjiga od 24 tabaka. Ako visoka kuća želi, ja ću cieli ovaj Lehrplan ovdje tumačiti od §. do §. samo molim gospodu, da se spreme na 15 danah. Odbor je iz ovoga Lehrplana pridržao ono, što je mislio, da je najvažnije za naš položaj, a promienio ono, što mu se protivi. Odbor se zato toga Lehrplana okaniti nije mogao, jer mislim, da u saboru našemu neima ljudih, koji bi kadri bili to temeljito prosuditi.

Mato **Mesić**. Ja sam sudjelovao u ovome odboru, zato neka dopusti vis. sabor, da ja u tom pogledu g. Uherniku koju odgovorim. Odbor za uredjenje poslovah gimnazialnih postupao je tako, kao što bi bio postupao svaki drugi odbor, kojemu bi bio visoki sabor naložio, da u kratkom vremenu osnovu kakvu izradi, n. pr. u poslu sudačkom. Ja mislim, da se ovakovi odbor nebi mogao mnogo obzirati na zakonodavstvo inih zemaljah, već bi osnovu izradio prema potrebam našega naroda. Tako isto postupao je odbor za uredjenje gimnazijah. Odbor ovaj sastojao je iz muževah, koji su iz stare latinske škole, ali su imali priliku poznati takodjer i novi sistem. Oni poznadu svrhu i tendenciju njegovu. Ono, što je odbor vidio, da je pogibeljno za naš narod, to je odstranio, a prihvatio je ono, o čem se je osvjedočio, da je probitačno i za nas. Ovo su bili nazori, koji su odbor gimnazialni vodili, te mislim, da bi se mi u dalnje pretresivanje rečene knjige „Lehrplana“ bez svake bojazni upustiti mogli, i da se visoki sabor s ovim mojim razjasnjenjem zadovoljiti može.

Ladislav **Balog**. Na koliko bi vis. kuća odlučila, da se Lehrplan ima ovamo donieti, to bi ja predložio, da se viećanje na drugi dan odgodi, jer je 15 danah potrebno, dok se samo pročita Lehrplan.

Stjepan **Iliašević**. Izraz „höhere und allgemeine Bildung“ mora ostati, jer je to svrha gimnazijah.

Slavoljub **Vrbančić**. Mislim, da to nikako nemože stojati, nego da se kaže: gimnazije imaju se urediti po duhu narodnom.

Vinko **Pacel**. Ja branim redakciju. Morate u obzir uzeti, da čovjek od prakse nješto govori. Kad je g. 1859. ministerialni savjetnik Kleeman stao nam dokazivati blaženost kulture njemačke, a ništetnost hrvatske, pitao nas da li imamo knjigah za višje izobraženje, te nam je rekao, da se kanimo hrvatskih knjigah, nego da zadržimo njemačke, a odbor školski je na to odgovorio, da višje izobraženje mora biti u narodnom duhu. Odbor ad hoc je i ovdje tako ovu stvar shvatio, te je zato upotriebio izraz, da višje izobraženje mora biti u narodnom duhu.

Time bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Osamdeset i prva saborska sjednica 11. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdesetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne 10. rujna god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Andrije Uhernika.*

Zapisnik 79. sjednice biaše čitan i odobren.

Predstavka skupštine županije virovitičke iz glavne skupštine dne 2. i sliedećih mjeseca rujna 1861. držane pod br. 1323., za da sabor ovaj svojim uplivom izposluje kod najvišjeg mjesta povraćenje županijske sudbenosti po ustavu i zakonu županijam pripadajuće, priobćit će se pravosudnom odboru ad hoc.

Opravdanje pod imenom „Rechtfertigung der ausgetretenen Mitglieder des kroatischen Landtages“ podpisano po preuzv. g. grofu Ivanu Nep. Erdödy-u, kao pravom nasljednom velikom županu varaždinske županije, i po gosp. grofu Juliju Jankoviću kao narodnom zastupniku kotara kutinjskog, u ime takodjer ostalih izstupivših saborskih članovah pod danom 14. srpnja t. g. Nj. c. kr. apošt. Veličanstvu neposredno podnešeno, u kojem podpisnici u svoje ime i u ime onih, koji su na prilogu tog podneska poimence naznačeni, postupak svoj opravdati, a protivnike svoje protuzakonitimi težnjami jugoslavenskimi obiediti nastoje, priobćeno putem predsjedničtva ovozemnog namjestničkog vieća po naredbi kr. hrv.-slav. dvorskog dikasterija od 4. rujna t. g. br. 2005/421 u tu svrhu, da se podpisanim na njem članovom saborskim s tim dodatkom povrati, da Nj. c. kr. apošt. Veličanstvo na podnesak taj nije ništa blagoizvolilo odrediti, biaše uz dopis predsjedničtva namjestničkog vieća od 7. rujna 1861. br. 898 čitano, i probudi obće ogorčenje u saboru tako, da je na predlog gospode Vončine i baruna Kušlana, podupiran po gg. Lovriću, Balogu, Uherniku, Žuželu i Mačvanskom zaključeno, da se iz razloga, što su rečena dvojica gospode podpisnikah sabor ovaj pred Nj. Veličanstvom kraljem tako sramotno oklevetali, te tako čast i dostojanstvo povriedili, ne samo ovoga sabora već i cieloga naroda, potvarajući njegove članove i dotične zastupnike ilojalnošću i okrivljujući ga otajnimi težnjami za jugoslavenskim carstvom, pismo ovo preimenovanih podpisnikah cielom jugoslavenskom narodu putem ovdašnjih novinah obnarodi javne osude radi, a Nj. Veličanstvo izim toga putem predstavke umoli, da se ista gospoda podpisnici kao veliki župani sa svojih častih dignu.

Prigodom ovom izjaviše pred licem sabora gg. Dragutin Jelačić, Tompak, Koščec, Pavleković, Lončarević i Milanković, da oni o tome opravdanju ništa neznadu, i da podpisnike na to pismo ovladili nisu, a g. Kraljević očitova, da je dogovor bio, da se čin izlazka od 13. srpnja 1861. njekojih zastupnikah Nj. Veličanstvu predloži, nu da sadržaj ovog podneska njemu poznat nije bio.

Predlog g. Mrazovića, da se ta pisma podpisnikom prosto povrate, ostade neuvažen, isto tako i predlog g. Uhernika, da se iz uzroka, što su si podpisnici punovlast njekojih izstupivših članovah krivo prisvojili, kao predmet zasiecajući u kaznenost, kaznenom sudu izruči, biaše po saboru odbit, pošto zanj nitko glasovao nije.

Zatim prodje sabor na dnevni red o jugoslavenskom sveučilištu. Tu najprije g. nar. zast. Šandor predloži: da se §. 44. doda, ili kako novi § primetne ovog smisla: „da se radi političkog ili policajnog prestupka nijedan učenik iz sveučilišta odpraviti nemože.“ Nu predlog ovaj biaše po saboru zabačen.

Na to stane čitati g. izvjestitelj Muhić pregled troškovah za sveučilište jugoslavensko, te izza kako gosp. Nikola Horvat predloži „da se izpusti iz pregleda ona stavka, gdje se kaže: da bi na bogoslovnom fakultetu od professorah mogla biti dva kanonika bez plaće,“ a g. Stojanović, da bi se, bez da budu svi fakulteti odmah popunjeni, odmah predavalo pučko primaljstvo i živinarstvo, zatim da bi se stolice za filologiju i javno pravo slavjansko takodjer odmah podigle, biaše na predlog g. Račkog, podupiran po gospodi Mesiću, Očiću, Lovriću i Pacelu, zaključeno, da se glede troškovah za sveučilište jugoslavensko stavi odbor, izradivši osnovu ovu, u porazumljenje sa financialnim odborom, i da svoj predlog o novčanih svotah, s kojimi bi se odmah razpolagati moglo, ovomu saboru podnese, za da se tada prosudi, koje bi se znanstvene struke odmah i ponajprije, dok se podpuno sveučilište neustroji, predavati mogle.

Sada ustade g. Vinko Pacel, i čita izvješće odbora za jugoslavensku akademiju u pogledu narodnog muzeja s dotičnim predlogom za pravila i ustrojstvo.

§. 1. pridana je na predlog g. Mesića rieč „i knjižnica,“ a mjesto rieči „zemaljski zavod“ kazano bi po predlogu g. Ćepulića „zavod trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.“

§. 2. jeste usvojen.

§. 3. isto tako usvojen.

Digitized by Google

§. 4. pridodana su na predlog g. Mesića rieči „obzirom takodjer na prirodnine izvan troj. kraljevine.“

U §. 5. za riečju „domovini“ pridano je na predlog g. Mesića „i izvan nje.“

§§. 6. i 7. usvojeni su u svemu, samo gdje se u §. 6. kaže o godišnjoj svoti, u §. 7. pod a, b i c, o plaći dotičnikah, pridati će se ove rieči po predlogu g. Račkog: „kako će to odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa financialnim odborom izraditi, i ovom saboru predložiti.“

U §. 8. za riečmi „izmedju svojih članovah“ umetnute su ove rieči po predlogu g. Mesića: „imenovati knjižničarom i njemu.“

Ovako će indi glasit:

„Pravila o ustrojstvu narodnog muzeja.

§ 1. Narodni muzej u Zagrebu jest zavod trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, u kom se čuvaju prirodoslovne i starinarske sbirke i knjižnica.

§ 2. Narodni muzej jest svojina naroda u trojednoj kraljevini, te stoji pod njegovom zaštitom i posredno pod upravom akademije jugoslavenske.

§ 3. Prirodoslovna strana sastoji iz sbirkah svih carstvah prirode, nu sbirke ove ograničene su sada ipak jedino na obseg trojedne kraljevine; od ovoga načela se samo na toliko odustati može, na koliko se tiče znanstvenoga saveza sa prirodninami susjednih pokrajinah i sbirkah podpuno sistematičkih, koje bi imale za obuku služiti, te se iz domaćih prirodninah nebi mogle popuniti.

§ 4. Uslied toga glavna zadaća prirodoslovnog muzeja jest: u sistematično i poučno složenih i uredjenih sbirkah predstaviti prirodoslovnu sliku trojedne kraljevine, obzirom takodjer na prirodnine izvan trojedne kraljevine.

§ 5. Starinarska sbirka sadržava starinarske predmete od historične ili umjetne vriednosti, našaste u našoj domovini i izvan nje; ovamo spadaju i slike različitih muževah iz starije i novije dobe za naš narod zaslužnih, osim toga novčana sbirka starih slavjanskih i inih novacah.

§ 6. Imetak muzeja sastoji u 4000 for. u razteretnicah hrvatsko-slavonskih po uzoritom g. stožerniku i nadbiskupu zagrebačkom Gjuri Hauliku Varaljskom darovanih, i u onoj godišnjoj svoti, koju će odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa financialnim odborom predložiti.

§ 7. Kod muzeja imadu se namjestiti:

a) Čuvar muzeja; njega bira akademija jugoslavenska izmedju svojih članovah. On dobiva plaću, kako će odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa financialnim odborom predložiti. Čuvar je ravnatelj muzeja, njemu prinadleži rukovoditi poslove i radnje u muzeju, njemu prinadleži takodjer po mogućnosti iztraživati prirodoslovne odnošaje u trojednoj kraljevini, i nastojati oko pomnožanja prirodoslovnih sbirkah; u tu svrhu će putovati, kad akademija to odredi, i dobiti za to putne troškove.

b) Pristav. Njega će na predlog prirodoslovnog odsjeka akademičkoga imenovati akademija ili pokrovitelj. Pristav treba da bude vješt više strukam prirodoslovja, i ako ikako moguće, da bude vješt nagačivanju životinjah. Plaću mu odredjuje akademija, kako će odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa financialnim predložiti. Pristav je neposredno podčinjen čuvaru, te se imade po njegovih naputcih i naredbah ravnati u svom poslovanju.

c) Podvornik, kog će imenovati čuvar sam, dobivat će plaću, kako će odbor akademički i sveučilištni u sporazumljenju sa financialnim predložiti.

§ 8. Knjižnica dosad u muzeju čuvana izručuje se upravi akademije jugoslavenske; ova će jednoga izmedju svojih članovah imenovati knjižničarom, i njemu izručiti nadziranje ove knjižnice, dati mu shodnu nagradu, i na koliko uztreba, odredit mu pomoćno osoblje.“

Izvješćuje nadalje g. Pacel od strane akademičkog odbora, da nije odbor glede ponude g. Samuela Keglevića o prodaji knjižnice za 12,600 for. a. vr. u stanju bio nikakav predlog učiniti iz razloga, jerbo mu sadržaj ote knjižnice potanje poznat nije, već da se izašalju iz sredine ovoga sabora vještaci, da pregledaju tu knjižnicu, i tada da bi se o prodaji, dotično kupnji te knjižnice viećati moglo.

Isti g. Pacel stane zatim čitati zapisnik gimnazialnog odbora.

I pošto je odmah s početka sabor po predlogu gospodina Uhernika zaključio, da se kod čitanja ovog zapisnika imadu pojedine točke sravnjivati sa izvornom osnovom za uredjenje gimnazijah poznatom pod imenom „Organisations-Entwurf“, koja osnova je pri sastavljenju rečenog zapisnika za temelj služila, bude dalnje viećanje o gimnazijah po predlogu g. Stojanovića na sutrašnji dan odgodjeno.

Tako bi ova sjednica u ½2 sat poslie podne zaključena, a za sutradan u 10 satih urečena.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

A. Uhernik, v. r.
bilježnik.

Andrija **Uhernik.** Čita zapisnik posljednje sjednice.

Franjo **Žužel.** Sa onom točkom zapisnika, koja veli, da su gospoda na onoj denunciaciji podpisana nas okrivili, da gojimo protuzakonite jugoslavenske težnje, zadovoljan biti nemogu, jer ja gojim jugoslavenske težnje, ali tajim, da su protuzakonite, dapače velim, da su upravo u zakonu utemeljene. Prisega našega kralja glasi, da će braniti, množiti i raziriti, te trsiti se, da opet kraljestvu pribavi, što je k njemu spadalo. Da je Bosna spadala k nam, to je stalna stvar; jer historija očivjestno dokazuje, da su naši stari, kad su u ove pokrajine došli, poseli ove pokrajine sve do Drine vode. Ako je to istina, kao što to nitko tajiti neće, onda su jugoslavenske težnje zakonom štićene i utemeljene, dakle nisu protuzakonite. Nadalje gojim jugoslavenske težnje kao krštenik, i žalim svakoga, koj se do te uzvišene ideje uzhititi nemože, jer pokazuje, da mu je srce hladno, da se nemože uzpeti do one uzvišene ideje ljubavi svoga roda i ljubavi kršćanstva. Ja dakle gojim ove težnje i kao svećenik kršćanski, i kažem, da nisu protuzakonite, jer bi inače morale biti proti zakonu božjem. Kažem, da nisu protuzakonite, jer nisu proti interessu dinastije, dapače nalazim, da upravo ukupni interessi monarkije zahtievaju, da vlada naša udari tim putem, jer je taj najveće jamstvo njezine budućnosti i stalnosti. Ja ovdje ovu politiku nemogu obširno razviti, jer bi trebalo dvie ure govoriti; kazat ću samo to, da što bi naša vlada drugdje izgubiti mogla, da može ono, osloniv se na vjerne Jugoslavene, drugdje nadomjestiti.

Kad dakle te ideje gojim, nipošto protuzakonite težnje negojim. Kad bi ova gospoda samo to kazala, bio bi zadovoljan, ali oni kažu, da mi ilojalne, to je isto što buntovničke težnje gojimo, na to nemogu pristati. Zato bi želio, da se ovaj passus izpusti, da mi jugoslavenske buntovničke težnje gojimo.

Digitized by Google

Andr. **Uhernik**. G. predgovornik ima krivo; ja nisam to metnuo u zapisnik, kao da to ono pismo sadržava, nego ja sam učinio to tako, kako je običaj, kada se kakvo pismo u protokoll stavi, i jer je to izvadak iz izvješća namjestničkog vieća, a i poslje dodje naročito ovaj stavak: da se iz razloga, što su rečena dvojica gospode podpisnikah sabor ovaj pred Nj. Veličanstvom kraljem tako sramotno oklevetali itd., a onda kaže se: potvarajući njegove članove i dotične zastupnike ilojalnošću i okrivljujući ga tajnimi težnjami za jugoslavenskim carstvom.

(Ostaje redakcija.)

Ivan **Vončina**. Glede zapisnika imao bi primietiti, da pošto je zaključeno, da se ova denunciacija putem novinah svietu priobći, da se i u zapisnik od rieči do rieči metne.

Ivan **Vardian**. Dosada je bilo više slučajevah, da se original samo priloži.

Mato **Mrazović**. Ja mislim, da nije naprama duhu jučerašnjeg zaključka, da se original pridrži, jer neznam, da li je vis. kuća vlastna, da pridrži original, kad je želja Nj. Veličanstva, da se podpisnikom vrati, a ja mislim, da visokoj kući neće toliko stati do toga, da pismohrana ima original u ruci, jer je autenticirano, što je publicirano i u zapisniku navedeno. Zato nisam mnienja, da se per extensum u zapisnik umetne, nego mislim, da će biti dovoljno, da se prepis zapisniku priloži, ali original mora se podpisnikom vratiti, jer je to želja Nj. Veličanstva.

(Prima se.)

Andr. **Uhernik**. Čita predstavku na Nj. Veličanstvo radi skinuća gospode grofovah Jankovića i Erdödy-a sa njihove veležupanske časti. (Vidi u „sab. spisih.“)

Miroslav **Kraljević**. Jučerašnjim danom donešena je odluka, u koju se neću upuščati glede pravednosti; narod je rekao: neka dakle bude kako je narod rekao. Gospodo, ja se obraćam na pravednost naroda hrvatskoga, ništa drugo netražim, nego da budete pravični, kao što svaki sud treba da bude pravičan svakomu čovjeku, makar sagriešio za glavu. Samo toliko bi ja molio, da se ova predstavka in suspenso drži do 14 danah, a podpisanim na tu tužbu, da se nalog dade, da svoje razjasnjenje dadu, a toliko mislim, gospodo, da ćete učiniti, da odgovoriti date onim, koji su okrivljeni. Neću ih ja braniti, jer sam pokazao svojimi djeli, da su moje težnje uviek bile za narod jugoslavenski, ali pravedno je: audiatur et altera pars.

Vinko **Pacel**. Neimajući vlasti, da bi dirnuo u ono, što je jučer vis. kuća zaključila, mislim, da nije prehitrila zaključkom u ovakovih slučajevih. Nu ja imam još jedan predlog, koj je u savezu sa ovom predstavkom.!

Gospodo, kad tko zauzimlje kakovo uzvišeno mjesto u narodu, doista ima narod i odnosno sabor pravo, da zaište od takova dostojanstvenika, da pokaže djelom, da je vriedan, takovo mjesto zauzimati. Gospodo, svako djelo ima mjerilo. Ja držim, da većeg mjerila za domoljubje biti nemože, nego revnovanje na saboru za narod, a koliko ovo revnovanje dobro ili zlo izpalo, mi nismo vlastni mjerilo stavljati, to će poviest učiniti. Sa žalošću mogu reći, ćutim to ja kao i sva vis. kuća, da od visokih dostojanstvenikah jedan nikako nije voljan, pokazati se u našoj sredini, da nije voljan pokazati se, da ova sumnjičenja, koja su se radi njegovog nebitja podignula, odstrani.

Da ja tu govorim od velikog župana sriemskog, svatko će nagoditi, jer nisam ja jedini, kojega njegova nepritomnost duboko u srce dira. Ako još uzmemo njegovo postupanje kod reštauracije, njegovu hladnokrvnost i preziranje naših dopisah, jer je bio 3—4 puta pozvan, da dodje na sabor; ako nadalje uzmemo, da dosada nevidimo od njega nijednog domoljubnog djela, kojim bi se bio pokazao kao vel. župan ili samo rodoljub: onda gospodo nećete zamjeriti, ako učinim predlog, kad smo jučer dvojici gospode dostojanstvenikah sudili sud, da sigurno g. grof Pet. Pejačević takodjer zasluživje, da vis. sabor pogled na sriemsku županiju baci, i Nj. Veličanstvo umoli, da njega sa takove velike časti digne. Mi imamo dosta sposobnih ljudih, koji će se znati bolje ponašati u ovoj časti, nego je on bio kadar.

Franjo **Lovrić**. Ja se sa predlogom g. Pacela sasvim slažem, jer što je predložio, sasvim je pravedno i potrebno. Da netrošim rieči, napomenut ću samo, da sam ja već prije duljeg vremena isti predlog učiniti htio, nu želio sam se još sa njekojimi članovi o tom dogovoriti. Buduć me je gosp. Pacel pretekao, nepreostaje mi ino, nego njegov predlog poduprieti.

Jovan **Živković**. Stoji to, da je naš veliki župan gosp. grof Pejačević višekrat bio pozvan, i da nije došao; stoji i to, da je izabran za narodnog zastupnika, pa ga još neima u našoj sredini; ali nikako nestoji, da se može on ovdje uzporediti u ovoj predstavki sa nedomorodnimi sinovi domovine. Iz drugih razlogah g. grof Pejačević doći nije mogao: zato samo u kratko velim, da ova stvar glede našeg velikog župana spada na exekutivnu vlast, koja će znati postupati s onim, koj na poziv nedodje. Ako vis. sabor u tom što odluči, to će sigurno drugim putem ići, nego onim glede grofa Jankovića i Erdödy-a. Zato ja protest ulažem proti tomu, inače pristajem na ono, što će većina riešiti.

Eugen **Kvaternik**. Nisam naumio progovoriti o ovom važnom predmetu, kojega je danas opet g. zastupnik Kraljević potaknuo. Nisam hotio jučer progovoriti, jer tako biaše tronuta čitava vis. kuća, tako srca naša potrešena, da oni, koji govoriše, dovoljno izcrpiše jučer stvar. Pitam ja, gospodo, zašto smo bili jučer tako tronuti? Jer ono, što je bilo pisano žalibože po dvojici vel. županah naših, tako bude odprto tako iskreno kazano proti nam, da kad pomislim na ono, što je pisano, nebi još ni danas bio progovorio. Ali gosp. Kraljević plemenito ćuteći poziva se na pravdoljubje naroda našega, i apelira na pravednost „audiatur et altera pars.“

Pitanje nastaje sada, stoji li ono u načelu pravdoljubja; što g. Kraljević zahtieva, da osudu, koju smo malo prije odobrili, opozovemo, da prije okrivljenike, kako to on predlaže, saslušamo. Ja mislim, gospodo, da će najbolji odgovor na to biti ono trenuće jučerašnje, ona tuga, ona žalost, koja je obuzela srca naša. Ako je tako, tada je znamenje, da ona gospoda u takovu slogu pisahu, da ovdje njihova saslušanja upravo ni netreba. Jer kad se kaže: ovaj čovjek, ili stranka ta i ta je to i to počinila: neznam, ako dodje do opravdanja, kako bi se tko opravdati mogao. Ako bi vis. kuća na želju g. Kraljevića pristala, neznam, kako bi se ova gospoda mogla opravdati, jer njihovi izrazi su takovi, da smo mi pred licem Evrope kao buntovnici proglašeni. Tu dakle opravdanja neima. S toga mislim, da visoka kuća nemože odustati od onoga, što je zaključila. Ako su ova gospoda nevini, ako im je moguće opravdati se ikako, buduć je to javna stvar, to im prosto stoji, oprati se pred javnošću; i ako se tako operu, da se može kazati, da su nedužni, to će ovaj ili budući sabor znati tu krivnju oprati i zadovoljstvo dati.

Što se tiče predloga g. Pacela, sjećam se, da smo mi glede velikog župana sriemskog prilično dugo zaključili da-

Digitized by Google

pače stanoviti rok mu dali, da dodje u naš krug. Ali on je dao molbenicu, da bolesti radi nemože doći, i molio je za produljenje. Opet mjesec danah prodje; a čujem, da gosp. veliki župan putuje po Slavoniji simo tamo, i da je sada u Beču. S toga mislim, da bi mogao prisutstvovati saboru. Zato se slažem sa predlogom g. Pacela, ali svakako sa amandementom g. Živkovića, da se u taj posao nemieša predmet viećanja o gg. vel. županom grof. Erdödy i Jankoviću, nego da se posebnom predstavkom njegovo ukinuće sa veležupanske časti zamoli.

Ivan **Vardian**. Što se tiče predloga g. Pacela, mislim, da se nemože primiti, jer visoka kuća nemože natrag uzeti, što je jedanput zaključila. Zaključeno je, da se oni vrhovni župani, koji na sabor nedodju, imadu dignuti sa svoje službe po eksekutivnoj vlasti, a ne po saboru. Ovo je zaključak. Da sam ja znao, da će o tom razprava biti, ja bi bio dotični zapisnik doneo. Nam drugo nepreostaje, nego taj zaključak sada učiniti, budući da g. vel. župan sriemski nije došao na sabor, te da mi g. predsjednika umolimo, da prijašnji zaključak oživotvori; ali da se ono, što je zaključeno preinači, mislim, da se to nemože primiti.

Predsjednik. Ovdje su dva predloga, koji nisu u savezu, jer onaj glede vel. župana Pejačevića nespada ovamo. Najprije o tom moramo govoriti, što je g. Kraljević predložio. Ovdje još nije bila navada, da što danas zaključimo, da drugi dan promienimo. Ja dakle pitam, koji su za to, da se jučerašnji zaključak zadrži?

(Velika većina.)

Slavoljub **Vrbančić**. Tečajem viećanja u saboru već je dvaput zaključak donešen, da svi vel. župani, koji nisu prisutni i do stanovite dobe nisu došli na sabor, da se imadu pozvati, da dodju uz stanoviti rok, inače će se smatrati, da su se svoje časti odrekli. Na ovaj poziv dao je očitovanje g. vel. župan sriemski, navedav za razlog, da je imao veliku skupštinu, i da je bolestan, te je molio za njekoliko danah dopust. Na to je mučke vis. kuća pristala, nu kašnje ga je opet pozvala, ali on nije došao. Poznato je, da nije tako bolestan, da nebi mogao doći, jer je znano, da se je u Beču bavio.

S toga nisam za predlog g. Pacela, nego za izvršenje prijašnjeg zaključka, da se zamoli eksekutivna vlast, t. j. da se na vis. dikasterij kroz namjestničko vieće javi, da veliki župan sriemski nije došao na sabor, i da prezire volju naroda, te nezaslužuje, da na čelu županije stoji, da se dakle s ove časti ukloni.

Nikola **Thaller**. Štujući zaključke, koje je visoki sabor donio, moram opazku učiniti na ono, što je g. Vrbančić sada vis. kući predstavio. Ova opazka g. Vrbančića bila bi sasvim temeljita onda, da se nije vis. kuća prije 14 danah sklonula g. vel. županu sriemskomu dopust na njekoliko danah dati.

Predsjednik. Od gosp. grofa Pejačevića nije bila molbenica podnešena za dopust.

Nikola **Thaller**. Ja se sjećam, da je bila; nadalje ako u obzir uzmemo to, da je g. grof Pejačević čovjek već mnogoljetan, preko 70 godinah star, da ako se i u Beču nalazi, možebiti da zdravja radi. Ja bi pristao na ovaj zaključak saborski, nu čini mi se, da se ovaj zaključak upravo iz razloga navedenog na njegovu osobu nemože protegnuti. Zato bi ja predložio, da se još jedanput pozove (mrmljanje), i to obzirom na zaključak, koj je već donešen, jer će inače vis. kuća prinuždena biti, njegovo dignuće sa veležupanske časti potražiti.

Ger. **Angjelić**. Ja vjerujem, da je preuzv. g. grof Pejačević već 2—3 puta ovamo pozvan; ja znam i to, da nije došao, nu ako nije došao, jamačno će imati uzroka, zašto nije došao. Ja se dakle sasvim slažem sa g. predgovornikom Thallerom, da se još jedanput pozove, i da se izpriča, zašto nije došao. Kad vis. sabor sasluša uzrok, onda mu stoji na volju, primiti uzrok ili odbaciti ga i dalje shodna odrediti.

Adolfo **Veber**. Mislim, da vis. sabor proti svojem unutrnjem uvjerenju raditi nemože. Ja mislim, da je osvjedočenje ovog vis. sabora neoborivo, da g. vel. župan sriemski prezire naš sabor, što ovamo niti zavirio nije. Na temelju ovoga načela čini mi se sasvim sličan postupak sa djakom u školi, koj ju pod izlikom bolesti nepolazi, ali bolest nemože uvjek trajati; tako isto od g. vel. župana sriemskog zna se, da mu bolest netraje uviek, i što u osvjedočenju vis. sabora leži, neda se drugim argumentom dokazati, i što je već višeputah pozvan, a uvjek tobože bolestan, dočim znamo, da se na putu bavi. Zato mislim, da bi radili proti unutrnjem uvjerenju, kad bi drugčije zaključili, a to se nepristoji saboru, da proti svojem uvjerenju radi. Zato treba se obratiti na eksekutivnu vlast, da glede ovog čovjeka, koj nije s ničim pokazao, da se zauzimlje za blagostanje naroda, učini potrebne korake, kako to ona zna.

G. **Popeskul**. Nisam pozvat na to, da koga ovdje branim, kaogod što ona gospoda, koja su proti vrh. županu sriemskom govorili, mislim, nisu pozvati na to, da njega ovdje inkulpiraju; nu za dužnost si držim, vis. saboru odkriti, da izraz g. predgovornika sasvim nestoji. Jer ja sam bio sam sa preuzv. g. vrhovnim županom sriemskim, i pitao sam ga, hoće li na sabor doći ili ne? A preuzv. g. naš vrhovni župan meni se prijateljski izrazio, da on doći hoće, samo što mu zdravlje još to nedopušta. Nestoji dakle izraz g. predgovornika, da vrh. župan sriemski sabor ovaj prezire. Ja to znam, da je bio bolestan, i zna i vis. kuća, da se je izvinio i taj uzrok naveo, zašto nije došao. Bez da se pita, zašto nije došao, da se predstavka Nj. Veličanstvu učini, nikako pravedno nenalazim, nego sam toga mnienja, nj. svietlosti banu da se piše, da ga pozove, i g. vrhovni župan kazati će uzrok, zašto nije došao ili zašto nedodje.

Avelin **Ćepulić**. Ja sam vičan, prije nego sudim, da imam faktum. Ovdje se predlaže, da se učini predstavka Nj. Veličanstvu s toga, što veliki župan sriemski nije ovamo došao na opetovani poziv, a s druge strane predlaže se, da se od eksekutivne vlasti zaište izvršenje prijašnjeg zaključka saborskog. Ja mislim, da neimamo podatakah niti za prvi niti za drugi slučaj. G. Vardiana čuo sam navesti, da je g. vel. župan sriemski 2—3 puta pozvan; ja se takodjer mogu sjećat, da je bio pozvan, nego upravo zadnji zaključak saborski, kojim je pozvan, bi ja rado čuti pročitati, prvo radi datuma, a drugo radi sadržaja. Ako stoji to, da u smislu zakjučka nije došao, onda imamo temelj, da se eksekutivna vlast pozove, da g. vel. župana sriemskog svojimi sredstvi ovamo uputi. Ako je eksekutivna vlast već to učinila, a buduć on sbilja došao nije, onda nisam za to, da se vis. sabor opet obrati na eksek. vlast, nego da se sbilja predstavkom zahtieva, da se putem eksekutivne vlasti svrgnuće s njegove časti izvrši, jer je pokazao s tim, da prezire sabor, što nije došao.

Ja bi dakle najprije rado čuti zaključak, kojim je po-

Digitized by Google

znan, a drugo, da se eksekutivna vlast pozove, što je učinila, i kako se vrh. župan sriemski opravdao, zašto nije došao. Kad nam bude ovo predležalo, onda si pridržavam pravo, dalje predlog učiniti.

Ivan **Vardian**. Gosp. Gvozdanović otišao je po dotični zapisnik.

Dalje čita podneske na sabor prispjevše. (Vidi zapisnik.)

Predsjednik. Predaje visokoj kući kr. odpis prispjevši na predstavku radi odpusta krajiških zastupnikah. (Vidi u „sab. spisih.“)

Slavoljub **Vrbančić**. Predlažem, da se ovaj vis. odpis dade tiskati, da se medju članove razdieli, a onda da se opredieli dan, kad će se pretresivati.

(Primamo.)

Ivan **Vardian**. Čita predstavku županije zagrebačke, da sabor Nj. Veličanstvo zamoli, da se ugarski sabor čim prije opet sazove. (Vidi u „sab. spisih.“)

Franjo **Lovrić**. Gospodo, tko se ikoliko politikom bavi, znati će i nemože tajiti, da je sabor ugarski sam prekinuo nit svojega saborovanja i dogovaranja s nami, a znati će i to, da sabor ugarski za čitavo vrieme svoga saborovanja nikada nije obzir uzeo niti rječcom učešća, niti se spomenuo sabora hrvatskog. Znano će biti svakomu, da je baš zato sabor ugarski smatrao svoje djelovanje za svršeno, i zato je prekinuo dogovaranje, što kralj naš nije nas prisilio, da na ugarski sabor dodjemo, akoprem je to pokušavano bilo. Nadalje moram opaziti, da ugarski sabor nigdje nije kazao niti nas opunovlastio, da budemo njegovi advokati.

S toga i još iz mnogo drugih razlogah — neću uztrpljivost vis. sabora na probu stavljati — glasujem za to, da se ova predstavka ad acta metne.

Dragojlo **Kušlan**. Ja mislim, da je iz prije pročitanog kr. odpisa tako rekuć izmed redakah njegovih čitati moći, da će sudbina našeg sabora ista biti, koja je i ugarskog.

S toga mislim, da nije sada vrieme, da korimo djelovanje sabora ugarskoga, nego da solidarno postupamo na polju ustavnosti.

Ivan **Vončina**. Ja čujem tu s jedne strane, da nam ista sudbina predstoji, koja i ugarskom saboru, a s druge strane, da solidarnost sa Ugarskom uzdržimo. Ako mi želimo, da se naš sabor razpusti, mislim, da imamo uzeti primjer od ugarskog sabora; ako ne, to da se okanimo onakovih činah, koji bi takove posljedice mogli imati.

Ja iz toga nevidim još nikakve solidarnosti, koje bi se u tom pitanju s Ugarskom držati morali, nego mislim, ako neželimo, da se naš sabor razpusti, da se sličnih postupakah okanimo i držimo našega djelovanja; ako pako želimo, da se razidjemo, razići ćemo se i sami.

Makso **Piškorec**. Pozivam se na poslovnik, da se predmet na odsjeke odputi; jer mi smo stranputicom zašli. Mi imamo mnogo prešnih predlogah, a svaki dan dodju drugi proti volji sabora u pretres. Ako odsjeci nisu popunjeni, neka se popune i rade, da se ta mahna izpravi.

Mato **Mrazović**. Ja se sjećam, da je ovomu dopisu županije zagrebačke već iniciativa učinjena predlogom g. Kvaternika i Šandora; dakle je ovaj dopis svakako prekasno došao. U ostalom, kad bi se ja u meritorno pretresivanje ovoga dopisa upuštati hotio, to bi još samo rekao, da sbilja županija zagrebačka nebi se imala upuštati u to, da saboru pravac podjeljuje. Ja počitujem nastojanje oblastih, da na okolnosti, koje sa blagostanjem žiteljstva ikako u savezu stoje, isto žiteljstvo pozorno čine; ali da one glavno koje pitanje, koje visoki sabor sam pozornim okom prati, za predmet viećanja izaberu, to ja dopustiti nemogu. Dakle već iz tog razloga bio bih za to, da se ovaj spis metne ad acta, a drugo, iz toga, što nesadržava ništa novoga.

Vis. kuća je zaključila, da se istovietni predlog g. Šandora onda, kad se bude adressa pretresivala, takodjer u pretres uzme. Ja mislim, da si visoka kuća nebude tako nedosljedna, da, kada jedan važni predmet već na dnevnom redu stoji, da uzme novi predmet u meritorno pretresivanje.

S toga predlažem, da se ovaj novi predmet kao duplikat jur spomenutog prijašnjeg predloga g. Šandora, metne ad akta.

Na ovaj predlog bude zaključeno, da se spis taj stavi medju pisma, pošto istovietan predlog g. nar. zastupnika M. Šandora stoji jur na dnevnom redu.

Medjutim doneo je u sjednicu saborski odpravnik gosp. Gvozdanović tri zapisnika od 29. travnja, 17. srpnja i 17. kolovoza g. t. odnoseće se na zaključke glede poziva sriemskog vel. župana na sabor.

Andrija **Uhernik**. Čita dotične zapisnike.

Avelin **Čepulić**. Sada bi ja najprije rado, da se od eksekutivne vlasti i dotično po g. banu sazna, što je on učinio u tom pogledu. Zato predlažem, da se to učini.

Mato **Mrazović**. Zaključak od 17. srpnja, kojega će se gospoda članovi sigurno dobro sjetiti, glasi: da se eksekutivna vlast pozove, neka svu gospodu velike župane, koji se uztežu udioničtvovati u saboru, pozove, da do stanovitog roka ili na sabor dodju ili da se uzme, ako nedodju, da su se svoje službe odrekli. Ovaj jedini zaključak je posve dovoljan, da služi za temelj dalnjemu postupanju vis. sabora, ako i nebi bilo novog predloga.

Ja držim, da je baš glede vel. župana sriemskog dovoljan ovaj zaključak; jer ako visoki sabor sva anteacta potanko promotri, to će se osvjedočiti, da vel. župan sriemski ovaj sabor prezire, jer ne samo da nije dao na poziv od 29. travnja, koj mu je već 9. lipnja dostavljen bio, za osam danah odgovora, već istom za petnaest danah, nego, što je stranom iz novinah, a stranom iz privatnih poznato, da g. vel. župan sriemski putuje po Pešti i Beču i po svojih posjedovanjih, dočim se pred nama bolešću izpričava.

Ja mislim, da će vis. sabor iz ovih okolnostih dovoljno uvjerenje crpiti, da vel. župan sriemski prezire sabor. Ja mislim, da nam više do toga mora biti, da se dostojanstvo ove kuće uzčuva proti pojedinim dostojanstvenikom, koji neimadu toliko rodoljubja, da bi bili uticali u važna državnopravna pitanja; da nam rekoh više do dostojanstva sabora mora stati, nego do pojedinih ljudih, koji se tako malo odlikuju brigom za obće dobro. Zato nemogu se načuditi, kako su njeka gospoda u velikoj brigi za g. vel. župana sriemskog, i više rieči imaju za njegovo opravdanje, nego za opravdanje ove visoke kuće.

Ja se zato slažem sasvim s predlogom, da se Nj. Veličanstvo posebnom predstavkom umoli, da, pošto je bezuspješno bilo miroljubivo nastojanje ovoga sabora, da vel. žup. sriemski svoje mjesto zauzme na saboru, i buduć on preziranjem zaključakah saborskih pokazuje preziranje takodjer i naroda i njegove službe, da se sa svoje časti skine i drugi namjesti, koj će svojemu zvanju više odgovarati.

Miroslav **Kraljević**. U predmetu ovom moramo takodjer pravdoljubje imati pred očima, i slažem se s predlogom g. Čepulića, da se prije od eksekutivne vlasti sazna, što je ona radila u tom činu. Mi moramo o tom osvjedočeni biti, ako hoćemo da se konstatira učin. Nemojte strmoglaviti stvar,

Digitized by Google

nego uzmite obzir na sve okoluosti, i kad budemo dobili odgovor od sv. bana, onda ćemo u tom smislu votizirati.

Franjo **Žužel**. Ja ću se ovdje poslužiti s prispodobom, za koju mi se čini, da je nalik ovomu slučaju. Ja sam u mojem stališu opazio, da ako je bio tko imenovan podjašprištom, pak mu nije stalo do njegove časti, da je bio nehajan u izvršivanju svoje dužnosti. Kad mu duhovni stol što pisao, metnuo ga ad acta, ako mu je što naložio, metnuo je i opet ad acta. To mi se je tako činilo, kao da želi, da ga kasiraju, i da pokaže, da mu nije do te časti stalo. Sasvim se mora taj slučaj ovdje kod vel. župana sriemskog uporabiti, te mi se čini, da ova gospoda, koji se za njegovog odvjetnika nameću, da proti njegovoj želji i interessu rade, jer kad čovjek želi uzdržati se u svojoj službi i dostojanstvu, mora se trsiti zadovoljiti svojim dužnostim. U tom slučaju je grof Pejačević; on znade da dostojanstvo vel. župana zahtieva, da mora biti na saboru u interessu naroda svoga. On to učinio nije, buduć da mu nije stalo do dostojanstva vel. župana. G. vel. župan sriemski grof Petar Pejačević, bio je triput pozvan i jedanput putem telegrafa, da ima stići ovamo; nu uzprkos svemu tomu ovdje ga neima, i još podrugljivo uzroke navadja, radi kojih nemože da dodje. Kaže da je bolestan, pak se ipak na putu nalazi; to je znamenje, da je vel. županu sriemskom njegova čast na teret, i ja držim, da sasvim u njegovom interessu govorim, ako podupirem predlog g. Vrbančića, jer je u interessu čitave domovine naše; jer kad oni, koji stoje na čelu velikih častih u domovini našoj, postanu sasvim nehajni za domovinu, pokazuju time, da se hoće tereta otresti. Ja nenalazim niti jednog čina, kojega bi napomenuo, rekav: to je grof Petar Pejačević, potomak slavne porodice, učinio na korist domovine. Ja dakle na korist domovine i vruću želju g. grofa Petra Pejačevića, spajam i glasujem za predlog g. Vrbančića. (Živio!)

Ladislav **Balog**. Ja neću navadjati, da li je grof Pejačević bio pozvan ili ne, nego kažem, da kad je jedanput bio pozvan, da se višeputah nije imao zvati. On se je prvi put izgovorio, da mu podžupani nisu kod kuće, ali podžupani su došli, a grofa Pejačevića nije bilo zato na saboru. Drugiput kad mu je preuzvišeni gosp. ban pisao, odgovorio je tekar za dvadeset i sedam danah, da je boležljiv, te da doći nemože; poslie toga je 17. srpnja zaključak donešen, da se svi vel. župani, koji za osam danah nedodju u sabor ili neodgovore, imaju smatrati kao da su se svojih častih odrekli. To je g. grof Pejačević znao, jer se je čitalo u novinah i osim toga mu je preuzv. g. ban telegrafirao. To za dokaz onoj gospodi, koji vele, da neznadu što je odgovorio. Ja mislim, da nebi niti najmanje dolikovalo dostojanstvu ove vis. kuće, da se gospodin grof Pejačević, koj je već triput ovamo pozvan, a nije došao, prem mu je to dužnost bila, još jedanput pozove.

S toga glasujem za zaključak, koj je 17. srp. donešen.

Stjepan **Pavleković**. Nemogu poduprieti g. Žužela, i ja uvažavam najviše one razloge, koje su naveli gospoda sriemski poslanici. Oni g. grofa Pejačevića dobro poznaju, š njim su se višeputah sastajali, te im je znano, da je bolestan, a što više, podneo je i sam g. grof Pejačević dokaznicu vrhu svoje bolesti.

Da je gosp. grof Pejačević u Beč odišao, to je moguće, ali radi zdravlja. Nadalje pako mislim, da mi ovakov zaključak ovdje nemožemo stvoriti, koj bi za posljedicu imao, da se veliki župan sriemski sa svoje časti digne. Zato mislim, da je najbolje, da visoka kuća pristane uz mnienje gg. zastupnikah sriemskih.

Dimitrija **Lončarević**. Ovdje se je rieč povela i takodjer njeka sumnja nastala, koju i ja od moje strane dielim, i to tim više, jer u našem saboru od toliko velemožah baš nikoga ovdje neima.

Uzmimo položaj prije 15 godinah i sadašnji. Ja se dobro sjećam, da nijedan od naših velmožah nije dao svoju djecu odhranjivati u materinskom jeziku, nijedan nije kadar prosloviti u materinskom jeziku. To je krivnja njihovih otacah i onih ljudih, kojim je bilo povjereno njihovo odhranjenje.

Nu da predjem na dnevni red, naš najstariji zaključak glede izbivanja g. grofa Petra Pejačevića sastoji se u tom, da se eksekutivna vlast pozove, da ovu stvar izravna. Mi neznademo, što je eksekutivna vlast učinila; zato bi želio, da se eksekutivna vlast upita ili da se stvar odloži, dok nebudemo u jasnijem položeniju.

Sve, što smo zaključili, je prerano zaključeno. Ja mislim, da domovina neće propasti, a samo se prenaglosti treba okaniti.

G. **Šmirmund**. Slažem se s g. Lončarevićem, jer ako budemo nadalje tako postupali, uvjeren sam, da na godinu, ako bude sabor, neće nijedan velikaš doći. Kad sam došao ovamo, stolovi su bili puni velikašah, a sada neima nijednoga, pa se od njih traži domoljubje, a mi ih iztjerujemo. Zato sam toga mnienja, da g. vel. župana sriemskog prije neobsudimo, dok neznamo, zašto nije došao.

Ivan **Vončina**. Ja nisam bio nakanio rieč progovoriti, jer se radi o čovjeku, s kojim sam u pobližjem odnošenju stajao, nego tu se radi o dostojanstvu domovine; tu dakle sve drugo prestane. Ja se čudim, da su njeka gospoda predgovornici osobitih nazorah, a naime g. Šmirmund, koj veli, da gonimo velikaše; možebiti zato, jer kažemo, da velikaši imaju po sebi pravo i dužnost doći na sabor, ako i nisu pozvani, a sad se tumači, da ih mi gonimo, dočim je poznato, da su i ov par pozvani bili. Ja smatram, da nije od potrebe bilo g. grofa Pejačevića zvati, jer je njegova zakonita dužnost bila, ovamo doći. Tu nije od potrebe iztraživati, da li je on kašnje bio pozvat i koliko putah, ili iztraživati, da li je podpisao Zustellungsschein.

Nadalje je g. Lončarević u obranu uzeo velikaše, da nisu vješti našemu jeziku. Ja u tom nevidim razloga, da ih brani, jer još nisam od nikoga čuo, da je Bog velikaša slabijim uma darovi nadario, no običnog čovjeka; nego krivnja je velikašah samih, što nisu vješti našemu jeziku, što zaziru od svoga, a ljube tudje.

Što velikašah ovdje neima, to su oni sami krivi; ako se s nama natjecati nemogu, tomu su i opet sami krivi; a što g. Pavleković nadalje navadja, da se tu moramo osobito obzirati na gospodu, koji su iz Sriema došli, to polag našeg mnienja nestoji, jer se neradi o sriemskoj županiji; dakle netreba da dokazuju gg. sriemski poslanici, da g. grof Pejačević nije mogao na sabor doći.

Ja se dakle na temelju ovoga slažem sa predlogom g. Vrbančića.

Predsjednik. U ovom predmetu imamo tri predloga, prvi je predlog g. nar. zast. Vrbančića.

Ivan **Vardian**. Čita formulaciju ovoga predloga.

„Buduć da grof Petar Pejačević, veliki župan županije sriemske, kao takov opetovano pozvat na sabor trojedne kraljevine, i to pod prietnjom, da će se njegovo nedošašće uzeti za ostavku na veliko-županskoj časti, nije ni do danas došao na sabor, te time pokazao, da njemu do volje naroda nije

Digitized by Google

mnogo stalo, zato je zaključeno, da se obzirom na zaključak učinjen dne 17. srpnja 1861. ima pozvati dikasterij hrvatsko-slavonsko-dalmatinski, da predloži Nj. Veličanstvu kralju odstranjenje ovoga i naimenovanje drugoga velikoga župana za županiju sriemsku."

Predsjednik. Drugi je predlog g. nar. zast. Thalera.

Ivan **Vardian** čita:

„Da visoki sabor rečenog velikog župana još jedanput pozove na sabor s tim dodatkom, da će se u protivnom slučaju oživotvoriti dotični saborski zaključci."

Predsjednik. Treći je predlog g. nar. zast. Ćepulića.

Ivan **Vardian** čita:

„Da g. podpredsjednik sana od preuzvišenog gosp. bana Josipa baruna Šokčevića, kakove je korake sv. ban učinio povodom prenavedenih saborskih zaključakah od 17. srpnja i 17. kolovoza 1861. i koji biaše njihov uspjeh, pa da g. podpredsjednik dotično odgovor sv. bana priobći saboru za dalnje pretresivanje.

Predsjednik. Koji su za predlog g. Vrbančića neka ustaju?

(Manjina.)

Koji su za predlog g. Thalera?

(Manjina.)

Koji su za predlog g. Ćepčlića?

(Većina.)

Makso **Piškorac.** Da se pravednoj želji ovoga sabora čim prije doskoči, predlažem vis. kući, da pogl. g. predsjednik putem telegrafa zamoli sv. bana, da nam resultat zaključka od 17. srpnja čim prije priobći.

(Primamo.)

Eugen **Kvaternik.** Ja se usudjujem na vis. predsjedničtvo sliedeću interpelaciju učiniti:

Izminulo je tomu već njekoliko nedjeljah, da se je vis. kuća obratila putem predsjedničtva ovog sabora na dotično mjesto: što je zaključeno i kako stoji stvar s našimi dnevnicami? Znano je cielom svietu, da se od zraka nemože živiti, i znano je, da onaj, koji radi i služi, da mu se nagrada dati mora.

Ja sam već jednom učinio taj predlog, ali vis. kuća udarila je drugim putem, putem moljakanja i mi ništa nepostigosmo. S toga po želji više narodnih zastupnikah, usudjujem se vašu poglavitost pozvati; da se svojim putem upita, što je kod višjeg mjesta riešeno glede naših dnevnicah; jer u nepovoljnom slučaju pridržavam si pravo glede toga nov predlog učiniti.

Predsjednik. Ja sam bio pri namjestničtvu prije 3—4 dana i dobio sam za odgovor, da još nikakve novce dobili nisu u ime dnevnicah. Takodjer pisao sam jučer preuzv. g. banu, da imade mnogo gospode zastupnikah naroda, koji nemogu iz svog džepa trošiti.

Mato **Mesić.** Čita izviešće odbora, koji je imao izraditi predlog, kamo da se smjeste sbirke nar. muzeja. (Vidi izviešće u „sab. spisih.)

Slavoljub **Vrbančić.** Buduć, da to nije prešan predmet, a imamo drugih predmetah za pretresivanje, predlažem, da se ovo izviešće stavi na dnevni red.

(Primamo.)

Zatim predje vis. kuća na dnevni red, naime na pretresivanje zapisnika gimnazialnog odbora.

Adolfo **Veber.** Čuo sam golemih prigovorah glede odbora gimnazialnog, da je u zapisniku samo ono naznačeno, što se iz osnove propisane za našu domovinu promieniti ima, a da je sve drugo ostalo nenapomenjeno. Mi smo o tom ovako sudili: odbor školski sastao se mjeseca srpnja, da izradi osnovu, kad su baš učitelji obterećeni bili obdržavanjem izpitah, zašto se je imalo vrieme šteditи; a nadalje mislio je odbor, da, ako se ciela školska osnova prevede i ovamo podnese, bez izvjestitelja nebi se moglo o njoj viećati, koj bi morao cieli školski sustav razviti, i kazati, što danas stoji, što nestoji i zašto se je što promieniti imalo. Ako bi kašnje sabor zahtievao, da se ono, što je u načelu primljeno, u formu zakonskog članka pretvori, tomu će odbor doskočiti, te zato pronadjosmo, da u formi zaključka naše izviešće saboru podnesemo. Ako visoki sabor ovaj način postupanja primi, ići ćemo od točke do točke, i tako ćemo stvar brzo i temeljito riešiti, kao što je već jučer primljen §. sa promjenom, koja se ovdje navadja.

(Čuje se: nije.)

Stjepan **Iliašević.** Pristajem uz g. Vebera tim više, jer, vjerujte gospodo, da nećemo uspjeh u ovomu poslu postići, ako budemo čitali §e, koji nisu ovdje naznačeni; jer od linije do linije ići, nevodi k svrsi; tko će valjano o tom predmetu suditi, mora cielu osnovu proučiti.

Zato mislim, da sasvim onako postupamo, kako je gosp. Veber predložio.

Slavoljub **Vrbančić.** Ja mislim, da svaki § mora sadržavati cieli podpuni smisao, a mi toga iz ovoga zapisnika nevidimo: zato mislim, neka odbor svoj posao tako dovršl, da se bude sve u izvješću nahodilo, te da se onda upustimo u pretresivanje ovoga predmeta.

Mihajlo **Polit.** Ako mi danas viećamo o tom, što nam je g. izvjestitelj predložio, to mi viećamo o zapisniku, a ne o načinu ustrojenja gimnazijah, koje će kašnje slieditи. Zato predlažem, da se o zapisniku vieća.

Adolfo **Veber.** Putem ovoga zapisnika viećamo o načelih, kako se imaju gimnazija ustrojiti, pak kad će biti primljeno načelo o ustrojenju, slieditи će onda kodifikacija zakonskog članka. Ako se vis. sabor izrazi, da se imade šest klassah na gimnazijah uvesti, onda cieli operat ništa nevalja. Dakle moramo imati temelj viećanja, a taj će se putem ovog zapisnika ustanoviti.

(Uslied toga zaključeno bi na predlog g. izvjestitelja Vebera, da se vieća o načelih u istom zapisniku izraženih, dočim on obećaje, da će kodifikaciju školskog sustava polak zaključakah saborskih izza svake saborske sjednice sastaviti, i u svakoj bližnjoj saborskoj sjednici saboru predložiti.

Zatim budu pretresivani pojedini paragrafi upitnog sustava školskog kako sliedi:

§ 1. bude primit s tim dodatkom, da se u stavki „gimnazije su za to: 1) da se u njih do obćeg i višjeg izobraženja dodje" poslie rieči „izobraženja" dodadu rieči „u duhu čisto narodnom."

§ 2. i 3. primiti su s time, da se u §u 3. mjesto „oblasti ministarstva" reče „vrhovna naučna vlast trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske."

§ 4. da li se imade šest ili osam klassah uvesti.

Vinko **Pacel.** Ja vidim iz osamgodišnjeg izkustva, da nove gimnazije od osam godinah nisu ništa drugo, nego prijašnje gimnazije sa šest klassah i dvie godine filosofije, s jedinom tom razlikom, što je ovaj novi sistem uredjen, kao što obstoji u njemačkom reichu, a ipak tako uredjen nije, da bi odgovarao svim potrebam školskog izobraženja.

Gledom na današnje okolnosti, ja sam za šest klassah, prvo što neimamo sposobnih naših ljudih za osam klassah, jer treba znati, da ako hoćemo učiti po novom njemačkom

Digitized by Google

sistemu, to se mora iz osiečke gimnazije polovica učiteljah odstraniti, jer neznadu naški, a tako isto i iz drugih gimnazijah. A odkud ćemo uzeti te ljude? mi ih neimamo za nadomjestiti.

Drugi je uzrok taj, što je visoka kuća primila osnovu za sveučilište; tu je predložen filozofički fakultet; a ja tvrdim, da onamo nećemo dobiti nijednoga djaka, jer je propisano, da svaki mediciner ali jurista mora slušati predmete na filosofičkom fakultetu. Ja kažem, da budu naši djaci odišli na druge universitete. Zato bi ja reko, neka se urede gimnazije sa šest klassah, a sedmu i osmu klassu neka djak sluša na filozofičkom fakultetu.

Treći je dokaz za šest klasse, što za sedmu i osmu klassu treba najmanje četiri učitelja, što šest gimnazijah čini dvadeset i četiri učitelja. Što bi koštala ova dvadeset i četiri učitelja, kojih ipak neimamo? Što bi koštalo pet, šest učiteljah, koji bi se imali namjestiti na filozofičkom fakultetu? Zadnji razlog pako je taj, što se ja za vrieme od osam godinah nisam osvjedočio, da je sedma i osma klassa sadašnja bolja, nego što je bila prije sedma i osma na filozofičkom fakultetu.

Miroslav **Kraljević**. I ja glasujem za šest klassah na gimnazijah, jer ćemo tako imati mnogo manje troškovah, a moći ćemo podići više gimnazijah, osobito u Slavoniji, jer smo mi Slavonci tako nesretni, da u cieloj civilnoj Slavoniji samo jedan podpuni gimnazij imamo.

Pavao **Muhić**. Ja uvažavam razlog, što ga je g. Pacel naveo glede silah učevnih, nu samo zato govorim za osam klassah, da bude jednoličnost u carstvu, i da bude moguće mladiću preći i na druge gimnazije. U ostalom kažem, da imamo preveć višjih gimnazijah, i da se kroz to sile učevne ciepaju. Nego, da se u šest klassah sve ono uči, što se sada predaje u osam klassah, to je nemoguće. Time, što je mladić po osam godinah u gimnaziju, negubi ništa na vremenu, jer iz osme klasse prelazi na universitet, kao što bi iz druge godine filosofije prešo, i što je mladić prešav na juridički fakultet iz osme klasse, obvezan njekoje predmete na filozofičkom fakultetu slušati.

Mato **Mesić**. Prije svega spomenuti ću ovo, da govoreć o ovoj stvari, nepitam odkud je osnova došla, da li iz reicha, ili iz slavenske koje države. Dosad su se dva gospodina izjavila za šest klassah. G. Kraljević s toga razloga, što uredjenje gimnazijah sa osam klassah čini veliki trošak. Priznajem ja to, ali gdje se hoće resultat, nesmije se žaliti ni trošak: treba bo dati priliku mladeži, da uzmogne škole polaziti na svih stranah domovine. G. Kraljević kao zastupnik slavonski skrbi za svoju domovinu Slavoniju. Ja velim, da on ima u tom sasvim pravo, jer ako bude gimnazijah takodjer u Slavoniji, lakše će biti Slavoncem ići u Osiek ili u Vinkovce, nego da s velikim troškom putuju u Zagreb.

G. se Pacel protivi sustavu, kojim se uvadja osam razredah, s više različitih razlogah. Najprvi je, veli on, da se tomu mora zato protiviti, što neimamo dovoljan broj učiteljah. Nu to nije takova stvar, kojoj se nebi moglo pomoći. Mi ćemo si u sadašnjoj nuždi pomoći, ako za vrieme uzmemo u pomoć kandidatah, suplentah, koji će umieti tako rukovoditi našu mladež, da nezaostanemo, u onom, u čem smo s tako liepim uspjehom napredovali. Ja se ovdje slažem upravo sa mnienjem g. Muhića, komu se čini, da imamo preveć višjih gimnazijah u našoj domovini.

Drugi je razlog, što ga g. Pacel navadja taj, što veli, da sada, gdje i na sveučilištu ustrojavamo filosofički fakultet, sasvim odpada potreba sedmog i osmog razreda, te da će najbolje biti, ako budu učenici iz šestog razreda u taj fakultet prelazili.

Ja odgovaram svomu prijatelju, da bi filosofički fakultet bio kukavnim fakultetom, kada bi se unj strpala mladež iz šestog razreda; jerbo se mladiću nemože dati za šest godinah ono pripravno znanje, koliko ga zahtieva filosofički fakultet, ako ima uspješno djelovati na promicanje višje znanstvene izobraženosti. Najmanje se pako slagati mogu sa svojim prijateljem, gdje on tvrdi, da su naše škole s tako zvanim filosofičkim fakultetom, kao što smo ga imali na zagrebačkoj akademiji, mladeži više znanja pružale, nego što sada čini sedmi i osmi razred na gimnazijah.

Ja dapače tvrdim, da sadašnji sedmi i osmi razred na gimnazijah sto putah više znanja daje, nego što ga je davala tako zvana filosofija na našoj akademiji. To bi mi bilo veoma lahko dokazati. Za primjer ću samo nješto navesti. I ja sam se brojio medju prve eminente na filosofičkom fakultetu, a nisam poznao ni kamena, po kojem sam hodio svaki dan u Zagrebu, nisam poznao ni biljke, koju sam svaki dan motrio, a takovo mi je bilo znanje i u matematici, fizici i historiji.

Napokon za rasjasnjenje našega poslovanja u gimnazialnom odboru, usudjujem se još dvie tri reći. Mi neimamo još sveučilišta, neimamo ni politehnika, a višju realku samo jednu imamo. Što ostaje dakle inoga našoj mladeži, nego da drugdje ište, što doma nemože za sada naći. Ona će polaziti dakle druga sveučilišta i politeknike. Zato je upravo trebalo, da mi naša srednja učilišta tako uredimo, kako da uzmogne mladež iz njih prelaziti na sveučilišta u drugih zemljah u Austriji.

Mirko **Šuhaj**. Žao mi je, da se nemogu složiti sa gosp. predgovornikom, nego moram kazati, da se slažem s g. Pacelom. Da bi višje gimnazije to bile, što bi imale biti, da bi sedmi i osmi razred nadomješčivao fakultet filozofički, to bi ja prvi bio, koj bi zanj plaidirao, ali to nestoji. S jedne strane moram kazati, da su predmeti na gimnazijah takovi, da će ih mladić, koj je svršio normalne škole, u šest godinah lahko naučiti moći, moći će za to, jer o sveobćoj historiji na gimnazijah neima nikakva traga, a bez nje nemože se poći na juridički fakultet, nego ju mora mladić slušati na filosofičkom fakultetu, a tako isto i filozofija, buduć da iz propedevtike mladić na višjoj gimnaziji jako malo znade. Ako dakle mislimo fakultet filosofički uvesti, onda bi dovoljno bilo, da se naša gimnazija ustroje sa šest klassah. Zato bi želio, da se najprije o načelu vieća, hoćemo li gimnazija sa šet ili osam razredah, te da se odboru naloži, da po s mislu ovog načela osnovu izradi.

Adolfo **Veber**. Ja mislim, da se najprije ima ovo pitanje staviti, je li dobro uredjenje gimnazijah sa osam razredah, ili nije? Ako je dobro, mora se poprimiti, a za sredstva valja se poskrbiti. Ja pitam onu gospodu, koji govore za šest razredah, ako su proučili što naša osnova kaže: odobravaju li i pristaju li na to, da su svi ovi predmeti potrebni? Mislim, da se nemože nijedan izpustiti. Ja bi rado viditi onu gospodu, koji će dokazati, da se sve ovo može obaviti u šest godinah, jer ono mjerilo, koje je obstojalo kod prijašnjih gimnazijah, sada nestoji, počem onda nismo učili nego latinski jezik; Historia Hungariae bila je pod različitim formami predavana, prirodoslovje u jednoj godini vrlo kratko; o phisici, mathematici niti govora, o grčkom jeziku niti govora; dakle mjerilo ono nemože se po ovom sustavu uzeti.

Digitized by Google

Nego glavni dokaz, na kom se utemeljuje potreba osam razredah gimnazialnih, jest taj: učenici dolaze u desetoj godini na gimnazij, šest godinah probave na gimnaziju pod strogom disciplinom; i u šestnaestoj godini predju na fakultet, gdje strogih zakonah neima. Mladić smije pušiti, slobodno gostione i kavane polaziti; dakle mladić u šestnaestoj godini izruči se slobodnoj volji, i onda upravo u šestnaestoj godini zametne u svom tielu zametak, po kojem se ono u u tridesetoj godini razruši, i mladić postane starcem. Zato da se pokvarenost, koja je u Evropi obće zavladala, u našu domovinu nenavrati, treba je, da se mladić duže vremena pod strogom disciplinom drži. Sasvim drugo je, kad mladić navrši 18., 19. ili 20. godinu, onda se već može predati slobodnoj volji, jer je crpio izkustvo iz stroge discipline; zato volim, da se još dvie godine na gimnaziju strože drži, nego li na fakultetu.

Što se je prije kazalo, da neimamo sposobnih ljudih; to sam ja baš protivnoga mnienja, jer ako neima naših domaćih sinovah, to nismo tako izključeni iz svieta, da nebi mogli iz susjednih pokrajinah slavenskih rekrutirati učevnih silah.

Treće, što se kaže, da imamo preveć gornjih gimnazijah, to nestoji, jer zagrebačka mora ostati, osiečka mora ostati, jer je u Slavoniji prva; za vinkovačku i senjsku nemožemo i neimamo vlasti govoriti, jer neimamo nanj pravo, riečka mora ostati, jer je središte cielog Primorja. Varaždinski gimnazij mora takodjer ostati, jer ima skoro toliko učenikah, koliko i zagrebački, dakle kad bi se ona razpustila, nagomilao bi se na zagrebački gimnazij toliki broj učenikah, da nebi moguće bilo red uzdržati u jednoj školi, jer se obično kaže, da gdje je preko 60 učenikah u jednom razredu, da tamo neima reda. Mi bi ovako nazad išli, a ne napried.

Njekoja gospoda malu važnost polažu na jednoličnost učevnih zavodah u Austriji. Ja na tu jednoličnost veliku važnost polažem sada, dok neimamo sveučilišta, niti filosofičkog fakulteta. Zato mislim, da će tek onda šest razredah uspjeh imati, kad budemo imali sveučilište; ali dok toga nebude, nemože se govoriti o uredjenju gimnazijah sa šest klassah.

Ja dakle glasujem, da se osam klassah zadrži.

(Većinom glasovah primljena je redakcija.

Time bude sjednica zaključena.)

Digitized by Google

Osamdeset i druga saborska sjednica 12. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdeset i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne jedanaestog rujna god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *I. Vardiana.*

Zapisnik 80. saborske sjednice bude čitan, poslie izbrisanja riečih „iz dohodakah akademije" tičućih se plaće čuvara narodnog muzeja, odobren, pošto je predlog g. Vončine, da se opravdanje grofovah Ivana Nepomuka Erdödy-a i Julija Jankovića nj. c. kr. Veličanstvu radi svog izstupa iz sabora podnešeno, u zapisnik od rieči do rieči uvrsti, zabačen, i zaključeno, da se taj spis dotičnomu zapisniku u prepisu priloži i prišije.

Čitana je predstavka na Nj. Veličanstvo u smislu zaključka 80. saborske sjednice upravljena radi dignuća grofovah Iv. Nep. Erdödy-a i Julija Jankovića od časti velikog župana. Glede predloga po g. narodnom zastupniku Miroslavu Kraljeviću tom prigodom učinjenog, da se viećanje o toj predstavki do 14 danah odgodi, i rečenim velikim županom upitno njihovo opravdanje priobći, s pozivom, da svoje očitovanje glede toga saboru podnesu, zaključeno je znamenitom većinom, da se taj predlog neuzme u pretresivanje i zatim bude rečena predstavka odobrena.

Gospodin nar. zast. Vinko Pacel predloži, da se nj. o. kr. apošt. Veličanstvo zamoli, da velikog župana slavne županije sriemske g. grofa Petra Pejačevića digne od te časti, pošto on na opetovane pozive nehtjede doći na ovaj sabor, na kom je obvezan prisutstvovati.

Poslie povedene o tom debate predloži g. nar. zastupnik Ivan Vardian, da se glede toga stvoreni jur po ovoj visokoj kući zaključci imadu prosto oživotvoriti, uslied česa poslie pročitanja dotičnih zaključakah stvorenih u saborskih sjednicah od 29. travnja 2. i 17. srpnja i 17. kolovoza 1861. i poslie nastavljene debate predloži

a) gospodin narodni zastupnik Slavoljub Vrbančić ovo: „Budući da grof Petar Pejačević veliki župan županije sriemske, kao takov opetovano pozvat na sabor trojedne kraljevine i to pod prietnjom, da će se njegovo nedošašće uzeti za ostavku na veliko-županijskoj časti, nije ni do danas došao na sabor, te time pokazao, da njemu do volje naroda nije mnogo stalo: zato je zaključeno, da se obzirom na zaključak učinjen dne 17. srpnja 1861. ima pozvati dikasterij hrv.-slav.-dalm., da predloži Nj. Veličanstvu kralju odstranjenje ovoga i naimenovanje drugoga vel. župana za županiju sriemsku.

b) G. narodni zastupnik Avelin Ćepulić predloži: da gosp. podpredsjednik sazna od preuzv. g. bana Josipa baruna Šokčevića, kakove je korake svietli ban učinio povodom prenavedenih saborskih zaključakah od 17. srpnja i 17. kolovoza 1861. i koji biaše njihov uspjeh, pa da gosp. podpredsjednik dotični odgovor svietlog bana priobći saboru za dalnje pretresivanje.

c) G. narodni zastupnik Nikola Thaller predloži, da visoki sabor rečenog velikog župana još jedanput pozove na sabor s tim dodatkom, da će se u protivnom slučaju oživotvoriti dotični saborski zaključci.

Po svršenoj debati bude glasovano o tih predlozih, te bude predlog g. Vrbančića zabačen, a predlog g. Ćepulića primit, i to znamenitom većinom, a izvršenje tog zaključka povjereno je g. predsjedatelju. i to povodom primitog znamenitom većinom predloga g. nar. zast. Makse Piškorca s tim uputom, da se g. predsjedatelj glede toga obrati na sv. bana putem brzojava.

G. narodnom zastupniku Batagliarini-u produljen je na njegovu molbu dopust na osam danah bolesti radi.

Ov čas stigavši na sabor jedan previšnji kraljevski odpis bude otvoren i čitan. Tim previšnjim pismom od 4. rujna 1861., br. 2148 odpisuje Nj. Veličanstvo premilostivi kralj naš saboru, da neima potrebe, da se natrag u sabor pozovu odpušteni već u zavičaj svoj zastupnici hrvatsko-slavonske Krajine, da Nj. Veličanstvo oprašta sabor ovaj od nakanjenoga predlaganja adresse, te mu premilostivo dozvoljuje, da po starodavnom saborskom običaju putem obične preponizne reprezentacije podnese previšnjoj kraljevskoj sankciji svoje dosadanje zaključke, napokon, da si Nj. Veličanstvo priuzdržava učiniti potrebne naredbe, da se krajiški zastupnici opet pozovu tada, ako bi se u zgodno vrieme opetovano možda uzela u pretres državnopravna pitanja.

Na predlog g. Slavoljuba Vrbančića, bude zaključeno, da se otaj premilostivi kraljevski odpis tiska, medju članove sabora podieli, a zatim, da se opredieli dan njegova pretresivanja.

Čitana bude predstavka slavne županije zagrebačke tog sadržaja: neka ovaj vis. sabor nj. c. kr. apošt. Veličanstvo

Digitized by Google

zamoli, da se sabor ugarski čim prije opet sazove, i svoje započeto i naprečac prekinuto djelovanje, medju ostalim u tu takodjer nas se pobliže tičuću svrhu nastavi, da se glede naših državnopravnih odnošajah ka kraljevini Ugarskoj u smislu saborskog zaključka dogovaranja započeti i dovršiti, te nakon toga ili makar i prije zajedničko krunjenje Nj. Veličanstva izza izpunjenih predbježnih uvietah preduzeti uzmogne.

Glede toga bude na predlog g. nar. zast. Mate Mrazovića zaključeno, da se spis taj stavi medju pisma, pošto istovjetan predlog g. nar. zastupnika Mirka Šandora stoji jur na dnevnom redu.

Račun tiskare g. Jakića predan je g. barunu Kušlanu kao predsjedniku dotičnog odbora za obredjenje.

Gosp. narodni zastupnik Eugenio Kvaternik interpelirao je g. predsjednika radi dnevnicah saborskih članovah, i pošto je g. predsjedatelj prijavio, da je upravo jučer pisao svietlom banu u tom predmetu, pridržao si je g. Kvaternik pravo, u ponjedjelak učiniti glede toga posebni predlog.

Čitano bude izviešće odbora, koji je imao izraditi predlog, kamo da se smjeste sbirke narodnog muzeja, te bude po predlogu g. Vrbančiću zaključeno, da se to izviešće stavi na dnevni red.

Zatim prodje visoka kuća na dnevni red, naime na pretresivanje zapisnika gimnazialnog odbora, kod česa predloži ponajprije g. izviestitelj istog odbora Adolfo Veber, da se vieća o načelih u istom zapisniku izraženih, dočim on obećaje, da će kodifikaciju školskog sustava polag zaključakah saborskih izza svake saborske sjednice sastaviti, i u svakoj bližnjoj saborskoj sjednici saboru predložiti.

Predlog taj bi primit većinom glasovah.

Zatim budu pretresivani pojedini paragrafi upitnog sustava školskog kako sliedi:

a) § 1. bude primit s tim dodatkom, da se u stavki „gimnazije su za to 1) da se u njih do obćeg i višjeg izobraženja dodje“ poslie rieči „izobraženja“ dodadu rieči „u duhu čisto narodnom.“

b) § 2. i 3. primiti su s time, da se u §. 3. mjesto „oblasti ministarstva“ reče: vrhovna naučna vlast trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske.

c) Od §. 4. bude pretresivano načelno pitanje, da li gimnazije imadu sastojati iz 8 ili 6 razredah, te bude većinom glasovah zaključeno: da višje gimnazije imadu sastojati iz osam razredah.

Zatim bude sjednica u 1½ sata zaključena, i buduća za dan 12. rujna 1861. urečena.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

I. Vardian, v. r.
saborski bilježnik.

Ivan **Vardian**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Dimitrija **Lončarević**. Ako bi to moguće bilo, da bi ili sadašnji viek, ili dojdući naraštaj i vjekovi onu osvjedočenu u ova novija naša vremena iskrenu bratinsku ljubav u svemu, i simpatije braće Hrvatah naprama jednokrvne svoje braće Srbaljah zanijekali i zatajili, to bi istu tu ljubav i simpatiju same stiene i kamenje visokim glasom propòviedati morale. Ah! kako se sladostno spominjem onog trenutka života moga, kad sam 1848. godine u ovom svetilištu našem narodnom s predsjedničkog mjesta, iz ustah onog najznamenitijeg od najznamenitijih sinovah ukupne mile domovine i roda našeg, neumrlog bana Josipa Jelačića, čuo ove istinite i sladke rieči: Srbi i Hrvati su samo dva naslova, ali su od jedne i iste krvi, i ako nebi dosad, treba da moraju odsad jednaka i u svemu ravna prava uživati. — Ovo je sa najvećim oduševljenjem i uzklikom cieli sabor i pučanstvo iste 1848. g. primilo i uzakonilo. — Ovo je, visoki sabore! što mi danas slobodu dade, da sam se s mjesta moga podigao, ter da kao brat k braći i krv ka krvi iz iskrenog srca mog u predmetu jednom, koj nam takodjer na dnevni red spada, ovdje prosborim i proslovim. Neću o tom, da li su Phönici ili Pojnici Iliri bili, dokaze navoditi; neću ni o tom spominjati, da li su Hektor i Ulisses, koji su pod Trojom kao junački borci pali, ilirskog roda i plemena bili, kao što to mnogi pisci tvrde. A nije moja namjera niti to iztraživati, zašto je baš austrijanska diplomacija nam Srbom, kako mnogobrojna privilegija izdana posvuda svjedoče, ime Ilirah nadjela, fidelis et dilecta nobis Ilirica natio, pa i zašto se je i obstojavša do 1790. g. u Beču, kao njeki srbski dicasterium, Cancellaria Illirica zvala? Niti mi se nuždno vidi ona bezbrojna slavenskih narodah imena, kao što su strani pisci Vindi, Goti, Vandali, Pecinogi i ostale naimenovali, ovdje navoditi; samo mi se nuždno čini navesti i napomenuti dva i sada postojeća snažna a i junačtvom svietu poznata naroda, koji su po svjedočbi Konstantina Porfirogenita i mnogobrojnih ostalih pisacah 6. i 7. vieka po izagnanju Avarah ove pokrajine posjeli. Do kakvog su stupnja izobraženosti i samostalnosti a i ustavnog života narodnoga dva ova srodna po krvi i jeziku, a i po narodnih običajih posvuda skoro jednaka i ravnoobrazna naroda došla, i to mi se suvišno vidi ovdje navoditi i spominjati. Nu jedino mi se vidi nuždno navesti, da kad su ova oba njegda slavna naroda do svoje kulminacije došla bila, da im je nesretna sudba božja, koja im je milostiva donde i blaga bila, ledja okrenula. Srbi na užasni i žalostni Vidov dan godine 1383. pogubiše na Kosovu polju sve volnosti svoje i postaše sužnji najokrutnijeg imena kršćanskog gonitelja i zlotvora Turčina. A jednokrvna im braća hrvatska još za onda neizkusiše gorkost one sudbine njihove. Kud će daklem suza nego k suzi, i kud će srodna, nego teži k srodnoj krvi, krv? I tako nahodimo u domaćih ljetopisih naših, da su poslije poraza na Kosovu polju mnogi, njeki u Crnu goru, ali veća ih strana u hrvatske pokrajine izbjegla i skupa sa junačkom braćom svojom klassičku ovu domovinu sa oružjem u ruku branili i krvnika svog Turčina, da svu nepoplavi Evropu, kroz dva skoro stoljeća uzbijali. Ali svi napori a i toliko krviproliće nepomože tomu, da krvnik onaj Slavoniju, Bosnu, Hercegovinu a i samu Hrvatsku do zidinah grada ovoga, maču i ognju nepredade i neopustoši. Sreća je daklem bolja i blažija sudbina braće hrvatske u tom bila, da se je na klassičkom mjestu ovom, na kom sad stojimo i koga nije dušmanska noga nikad oskvrnila, ustavna sloboda narodna, kao na ognjištu i u iskrici, sačuvala i do nas evo došla. Domaći nam spisatelj naš Krčelić, opisujući žalostno ondašnje stanje domovine, navodi, kako su u desertum primum i desertum secundum onostrani Srbi naseljivali se, i kako ih pri osvojenju Siska junački borećih se 500 palo mrtvih; kako su se pod upravom banovah naših u slogi sa junačkom braćom Hrvatima proti silnoj i čestoj navali i napadanju turskom branili, o tom nam dovoljno ljetopisi naši svjedoče. — Nu prije na stotinu skoro godinah, kako su se Srbi u dolnje predjele Ugarske s patriarhom Arsenijom Čarnojevićem naselili sa 36,000 porodicah, Srbi u varaždinskom i karlovačkom generalatu u vrieme 30godišnjeg rata kod Desave pod Vallenštainom 1626., kod Rainfelda i Volfenbittla pod Piccolominiom; kod Bergessara 1632. pod Isolaniom, gdje su švedskog generala Banera i Bernharda Vajmarskog hercoga, kod Nordlingena 1634., gdje

Digitized by Google

su švedskog generala Horna žive uhvatili; kod Naihaizla 1663., u koje su vrieme Turci iz Šlezije i Moravije 40,000 roblja izveli bili; kod Gjura i Gottharda 1664. pod Montekukolom u žeštokoj onoj bitki, koja para u povjestnici ljudskoj traži; pod Bečom, Budimom i ostalih znamenitih bitkah neumrle junačke slave vience zadobiše. Ova su i mnoga druga junačka djela u privilegijah sa zlatnimi slovi od cesarah i kraljevah ugarskih Rudolfa, Ferdinanda II., Matije, Leopolda i Marije Terezije posvjedočena i čuvaju se pod tri ključa, od kojih proto sieverinski jedan imade, u župnoj crkvi sieverinskoj; i premda su tamo zlatna brda i doline obećane i carskim pečatom i podpisi utvrdjene, pri preustrojenju Krajine neosta od njih ni jedne crtice za Srbe hasne ni koristi, i sad jedino na historiju one privilegije spadaju. Valjda što ti Srbi uz buntovnu stranku pristati nehtjedoše, nego su se uviek kraljevske strane držali, iskaše Status et Ordines na više dietah „ut Privilegia Valachorum cassentur," kako to Corpus juris hungarici svjedoči. Patriarh Čarnojević utvrdi pacta conventa s cesarom i kraljem Leopoldom, nu od tih slabo da je što od strane države paženo i čuvano bilo; a za toliku vjernost usluge i potoci prolivenu krv, čuj Bože i čudi se okrestni i bieli sviete! Na Dieti 1740. godine izgubiše biedni i nesretni Srbi pravo gradjanstva u trojednoj kraljevini, i kad su se u Slavoniji štatuta županijska proglasila, izključeni bijahu iz svih municipalnih službah, niti je koj mogo dobarah blagorodnih steći, kupiti i uživati, i ako je koj takova i imao, morao ih je pod pustu cienu prodati, ako nije htjeo vjerozakon svoj izmieniti. Zatim Pomoriškoj i Potiskoj Krajini oduzeše se jednim mahom sva prava, a i za onda svemogući jezuiti po većoj strani doprinesoše k pravednom razjarenju svih pravoslavnih Srbah, koji na tu misao dojdoše, ostaviti nepravednu i nezahvalnu ovu svoju novu domovinu, i 20,000 porodicah iz Bačke, Banata, Slavonije, varaždinskog i karlovačkog generalata odoše u novu Srbiju medju Dniestrom i Dnieprom, a i ostali svi bi se do jednoga izselili bili, da nije carica Marija Teresija na brzu ruku 6 pukovinah konjaničkih na medji vlaškoj i moldavskoj postaviti dala i seobu ovu zabranila. — Istina, velika ova kraljica kroz kancelariju Ilirsku saznala je mnoge velike i u nebo vapijuće nepravde, i tim doskočiti, možda je i žélila, ali učinila nije. Stopram 1790. ljeta vicisti Galilee! jer dobiše i ovdje u domovini našoj Srbi pravoslavni pravo gradjanstva, ali to jošt malo je za onda koristilo, što do najnovijih vremenah, premda mnogo blagorodnikah imadoše, nijedan niti u županijah, niti kod ugarskog namjestničtva, niti kod banske stolice, niti ugarske kancelarije nikad mjesta zauzeti nemogaše; a i crkva im osta u pravom smislu „Ecclesia pressa," jer tečajem 80 godinah nedopusti im se na tolike prošnje, da radi uredjenja svojih crkvenih i školskih djelah narodnu svoju skupštinu držati mogu i smiju. — U ovima vjerno u kratko ovdje navedenim okolnostima nije ništa radostnije i utješitelnije za srbsku braću biti moglo, kao što je onaj od strane braće Hrvatah narodne ravnopravnosti izrečeni zaključak i zakon donešeni, a kako se toga iskreno i svjestno braća Hrvati uviek drže, izmed ostalih tolikih pokazanih iskrenih znakovah pokaza i podnešena svetog patrijarhe na visoki sabor ovaj prošnja i namedleno po želji najvišjeg ovog pravoslavne crkve dostojanstvenika riešenje. Po ovom predpomenutom, koje je podugačko biti moralo, blagodareći visokom saboru na strpjelivom posluhu prelazim na dnevni red. Jučer izjaviše se njeka gospoda čestita od zbora i dostojanstva učiteljskoga, da se oni sumnjaju, jeda li će moguće biti sposobna u domovini našoj pronaći lica, koja bi po novo preustrojenom po vis. saboru ovom črtežcu u narodnom našem hrv.-srbskom jeziku sve nauke na višjih gimnazijah naših predavati sa poželjenim uspjehom mogla; — i ja se slažem u tom š njima, ako bi se i nadalje ona ministerijalna od 1855. godine naredba zadržala, koja ište, da samo trojedne kraljevine sinovi rimokatoličkog vjeroizpovjedanja mogu na javnimi gimnazijama učiteljske kathedre zauzimati; ako li pako visoki sabor dosljedno onom načelu i postojećem zakonu ravnopravnosti u tom pravedno zaključi, da i pravoslavne crkve sinovi domovine mogu, caeteris paribus, kathedre javnih školah zauzimati, tako sam uvjeren, da na sposobnima učitelji ni najmanju oskudicu trpiti nećemo. Jerbo u koliko znam, da u ova osobito vremena Srbi iz Bačke, Banata, Sriema i Slavonije na sveučilišta u većem količestvu djecu svoju pošilju, od ovih mnogi će na zvanja učiteljska odvažiti se htjeti. I zato molim visoki sabor, da bi zaključiti blagoizvolio, da i sljedbenici pravoslavne crkve, koji se sposobni za kathedre školske proiznajdu, da takove zauzimati mogu.

Nije nuždno, dapače bilo bi opasno u svetinje naše, koje su nam za srdca naša prirastle, ovdje dirati, jer znamo iz izkustva, kakove posljedice imade onaj izrečeni na saboru 1848. godine po jednom nevinom i nezlobivom većem dostojanstveniku filioque. Ja o tom tvrdu nadu gojim, da i visoki naši dostojanstvenici, kojima višje naroda našeg izobraženje i razprostranjenje književnosti i literature naše na srcu leži, lahko će se sporazumiti u tom moći, niti ovoj iskrenoj i dobroj namjeri, koja u okolnostima našima svakojako dobrim plodom uroditi će, niti udaljeno oprieti se neće. Isto tako uvjeren sam i o čestnom kleru sv. katoličke crkve, da mu to protivno neće biti moći. A ja, koj sam u dugu mom vieku mnogo izkusio, sa radošćom sam saznao, ako pojedine izstavim slučaje, da i čestni katolički kler ono „in eandem sortem sumus vocati" obće priznaje, i da neimamo izmedju sebe neprijatelja nego onog, koj nam od sjevero-zapada dolazi, a to je bogomrzki materialismus i indiferentismus. I zato visoki sabor opet i opet molim, da bi u preporučenom po meni smislu zaključak svoj izreći blagoizvolio.

Predsjednik. Ja liepo hvalim na vašem liepom govoru, ali prije moram pitati, je li ima tko proti redakciji zapisnika što primietiti?

(Čuje se: neima.)

Predsjednik. Imam najaviti vis. saboru, da sam ja jučer sv. banu telegrafirao radi grofa Pejačevića, ali odgovor još došao nije.

Miroslav **Kraljević.** Čita izviešće financialnog odbora.

Zatim predje se na dnevni red, naime nastavi se viećanje o ustrojstvu gimnazijah.

Adolfo **Veber.** Čita osnovu za gimnazije; §i 1 do 6 primaju se.

§ 7.

Ladislav **Ballog.** Što se tiče njemačkog jezika, ja sam toga mnienja, da se ovaj jezik kao obligatni predmet sasvim izpusti (živio), i to iz razlogah, prvo, što je jedino njemački jezik uzrok, da se je naša višja aristokracija od naroda otudjila; drugo, što mi ovog jezika, ako bi takav zakon donieli, da se nebi smjelo kod nas njemački razgovarati, još za petdeset godinah nebi ga iztjerali, kako bi potrebno bilo. (Živio.)

Stjepan **Iliašević.** Ako uzmemo u pretres ovo pitanje, da li nam treba njemački jezik kao učevni predmet zadržati,

Digitized by Google

to ja tako sudim, da nam ovdje treba sudca. Ja po mojem mnienju u tom dva sudca poznam, prvi je srce, a drugi je um. Ako pitamo srce, to će ono odgovoriti: podnipošto. Ako pitamo um, taj će nam sasvim drugi odgovor dati. A zašto? Zato, jer je njemačka literatura klasična, a zadaća i svrha gimnazijah jest promicati klasicitet. Drugo, njemačka literatura obiluje krasnih dielah, koja duboko zasiecaju u razvitak kulture evropejske; dakle treba, da i to um naš uvaži. Treće, metnimo ruku na srce, i kažimo, iz kojeg vrela crpili smo izobraženje, to ćemo priznati, da je bila takodjer i skoro naročito njemačka literatura. Ovo vrelo treba da i našoj mladeži pristupnim učinimo. Četvrto, mladež naša, dok sveučilište nepodignemo, neće ostati med zidinami naše domovine, nego ići će dalje, da kao marljive pčele cvieće s nosi u domaću košnjicu svoju. Nebojim se, gospodo, da će mladež naša time od svog narodnog značaja i domorodnosti što izgubiti. Pozivam se na sve, koji ste na stranih universitetih crpili izobraženje, pa odgovorit ćete, da vam domoljubno hrvatsko srce u prsih bije. Naznačit ću njekoja lica, koja su stranom na ugarskom, stranom na njemačkih universitetih znanje izcrpili: gg. Stojanović, Kvaternik, Starčević, Veber, Rački, Mesić, Mačvanski, Angjelić, Polit itd. A ja mislim, da glede domoljubja u zadnjoj liniji nestoje. Nije dobro, da se kinezkim zidom ogradimo; i Turci šalju u Francezku, Englezku i Njemačku; to isto čine i ostali narodi, jer znanost nije samo domaće blago, nego blago cieloga svieta. Nadalje, gospodo, po novinah osobito njemačkih, koje su dalko razprostranjene, čita se dosta o nama, dapače ja ih smatram kao armamentar, iz kojega striele na našu narodnost lete. Treba dakle, da taj armamentar poznamo. Gospodo, narod naš neprijateljah ima, i Bog bi dao, da ih nebi imao odsele. Treba dakle, da oružje, koje se proti nam naperi, poznamo; neprijateljstvo je škola, koja nas pameti uči, neprijatelji su oni učitelji, koji nam um bistre, koji nam viču: budi na oprezu.

Da više nespominjem, reći ću samo još ono, što sam iz početka rekao, da nesliedim politiku srca, nego politiku uma, i zato sam glede njemačkog jezika za redakciju. (Na galeriji piskanje.)

Miroslav **Kraljević**. Ja u ovom predmetu neimam više govoriti, jer ga je g. predgovornik tako krasno izcrpio, da se nemože ništa dodati, te bi samo dodao, da isti naš interes zahtieva, dok smo sa austrijskom vladom skopčani, da nam je ovaj jezik potreban.

Drag. **Jelačić**. Ja sam proti redakciji, (živio!) i kažem, da prije 1848. god. nismo imali njemački jezik, a nitko nemože tajiti, da mi, koji smo prije 1848. u gimnaziji bili, dobro njemački znamo, ali nismo se u gimnaziji naučili, nego vani, jer nam je vlada njemačka dosta prilike zato pružila. Što se je kazalo, da smo mi znanostih na drugih universitetih crpili, najviše njemačkih, to se nikomu nekrati, da može van ići. Koj želi njemački naučiti, neka ide u Beč, ali zašto bi mi ovaj jezik ovdje podupirali? Nadalje su gg. kazali, da nam je njemački jezik potreban, jer smo u savezu sa Niemci. Ali onda bi trebalo, da se učimo i češki, magjarski i taljanski, jer smo u takovom savezu i s ovimi narodi, i možebiti još u bližjem.

Mato **Mrazović**. Ja govorim iz vlastita izkustva, te se neobzirem posve ništa, niti na piskanje, niti na vikanje galerije (ah.) Molim vis. predsj. za red, jer dok sam narodni zastupnik, nedam se terrorisirati od nezrele galerije. Kako rekoh, ja govorim iz izkustva. Ja sam rodjen u kući, gdje nisam nikada njemački čuo, došao sam u škole, gdje nisam ni rieči njemački učio, i vjerujte, da sam mnogu tegobu osjećao, što nisam nijedan drugi jezik znao, morao sam kao samouk učiti i čitati višeputa nevaljanu literaturu, jer nisam imao voditelja, koj bi mi pravila pokazao, i tako se uči svaki, koj praktički put bez teorije nastupi. Osim toga, što uvidjam, da je to velika tegoba, ako se neda mladeži sredstvo na ruku, da bar u glavnih pravilih jezik nauči, obraćam pozornost vis. kuće na položaj naše domovine; jer neda se tajiti, da je upravo Hrvatska i Slavonija više u savezu sa narodi, koji se služe njemačkim jezikom, kao što je i to istina, da je ona strana bliže mora više u doticaju sa taljanskim jezikom. Kao što bi dakle nepravedno bilo, kad bi tko u stranah primorskih zabranio poučavanje u taljanskom jeziku, isto tako bi nesmotreno bilo, ovdje zapriečiti učenje njemačkog jezika. Neradi se tu, da bude jezik njemački, jezik poučavanja, nego samo učevni predmet, kojeg će mladež učiti. Ako se nitko nije digao proti grčkom i latinskom jeziku, to se sigurno nemože ni proti njemačkom, jer je jezik našega neposrednoga susjedstva, jer ima bogatu literaturu, a neka kaže tko, da je i u drugih jezicih isto tako bogata literatura, n. pr. u taljanskom. Ja upravo moram tvrditi. da talijanska literatura još nije dorasla, niti neće dorasti njemačkoj literaturi (ah.) Osim toga moramo u obzir uzeti i to, da zbilja stojimo u državnoj svezi austrijskoj. To se ignorirati neda. Čim to stoji, da mi u državnoj svezi austrijskoj stojimo, i da se ovaj jezik na veliku stran ove sveze proteže, to moramo sigurno i njegovu potrebu priznati. U ostalom mislim, da neće vis. kuću voditi izkustvo 12 prošlih godinah, gdje nam se je njemački jezik narivavao, jer ako bi se time vis. kuća zavesti dala, to nebi bio praktičan razlog, nego razlog mržnje i straha, a na praktičnu stran mora se najviše gledati. Zato sam ja za redakciju. (Ah.)

Mihajlo **Polit**. Ja držim, da je naša glavna svrha naš materinski jezik i literaturu usavršivati i njegovati. Da bi u našoj literaturi posjedovali sva sredstva, koja se zahtievaju, da čovjek iz njih sve znanje crpi, ja se nebi nijedan trenutak uztezao, da se izjavim, da nam za to nikakav drugi jezik nije potreban, nego upravo naš narodni jezik.

Nu nemože se tajiti, da na žalost naš narodni jezik i naša literatura još tako usavršena nije, te moramo još dan danas iz tudje literature uzimati sredstva za naše izobraženje. Njeki kažu, da uzmemo sredstva iz one blagajnice, koja je najbogatija, a to je njemačka literatura. Razlozi, koje su gospoda za njemački jezik navela, uvažavam takodjer ja i branim je. Njemačka literatura je tako bogata, da ju po mojem mnienju predpostavljam svim drugim i možebiti Englezkoj. Neima dvojbe, da se u nijednoj literaturi nenadje tako učeno izdjelanih predmetah, kao što u njemačkoj, ja ću ovdje poimence navesti filosofiju, koju osim njemačkog naroda neima nijedan drugi narod. Nego njemačka literatura uvukla se je takodjer s našom voljom u naš duh i čitavo biće naše tako, da se je težko otrći. Svaki je osjetio, da kad hrvatski ili srbski piše, da mu se uvuče njemačka ideja i konstrukcija, te se je otrći nemože.

Imajući ovu literaturu pred očima, misli, da je sve u njoj; ali neka ide u Italiju i Francezku, pak će viditi, da nije sve tako, kao što je mislio. U Francezkoj naći će sasvim drugi život, sasvim drugi duh i na jedanput mu nješto kaže, vidiš, ovaj jezik je srodniji s mojim.

Nu ako i neima dvojbe, da je njemački jezik potreban, to upravo netreba š njim dalje tjerati, nego što je nuždno,

Digitized by Google

da se paralizira. Ja mnijem, da se na njegovo mjesto postavi drugi jezik, koj je potreban i koj se po mojem mnienju više slaže s duhom našega jezika; ja velim, da je to francezki jezik i njegova literaturu.

Razlika medju njemačkom i francezkom literaturom je ova, da Njemačka ima izvrstnih stvarih, ali ove nose uviek pečat subjektiviteta i nisu na nikakav način crpljene iz života. Ja ću kazati, da Niemci imadu čitave sisteme pojedinih znanostih, ali ako sravnimo ono, što Niemci i Francezi pišu, vidit ćemo, da je ono, što Niemci pišu, uzeto iz sobe, a što Francezi pišu, da je crpljeno iz života. Dakle sravnite francezki jezik, vidit ćete, da je našemu narodu shodniji, zašto neima takovih teorijah, niti abstraktnih pojmovah, kao što njemački. S toga bi bio za to, da se uz njemački jezik predaje takodjer francezki; i to još zato, jer s ovim jezikom možemo svuda proći, budi u Italiji ili gdje drugdje; a s njemačkim nemožemo se ni maknuti, ako što dalje idemo u inostranstvu.

Ja zato predlažem, da se uz njemački takodjer francezki jezik uči.

Eugen **Kvaternik**. Akoprem uvažavam govore za njemački jezik, nu ipak nisu tako važni, da bi sasma uz njih pristati mogao.

G. Polit me je predtečno podupro, jer sam i ja nakanio govoriti, da se francezki mjesto dosadanjeg njemačkog jezika uči, a ovaj da se predaje kao izvanredni predmet.

Ja ću k razlogom g. predgovornika još njekoja navesti, jer osim toga, što je ovaj jezik obći u Evropi, sada je težko naći narodah ili državah, gdje on nebi odmjeno mjesto zauzimao.

Budući dakle, da je ovaj jezik obći, i budući da je takodjer diplomatički, to su sigurno važni razlozi, s kojih ja ovaj jezik preko njemačkog preporučujem. Francezki jezik pruža takodjer priliku k savršenom izobraženju.

Glavna stvar, koju je već g. Polit napomenuo, sastoji u tom, da ovaj jezik narodnim težnjam više odgovara, nego njemački, koj je jedna vrst štagnacije. Njemački jezik neće nitko uzeti, da je kadar duhove razigrati, junački ponos probuditi, jer se neda tajiti, da odkad je ovo posljednjih 10—12 godinah njemački jezik u našoj zemlji zavladao, da je i narodni hrvatski ponos i junačtvo toli razigrano godine 1848. klonulo, dà izumrlo, a čim smo se tog nemilog gosta ponješto samo u najnovije vrieme otresli, eto ti i ini duh i ini uzlet. Kao što je ovdje već kazano, imamo prilike njemački jezik i na sokaku naučiti.

Ja sam proti francezkom jeziku čuo navesti udaljenost; ja ovo nenalazim dovoljnim razlogom zabaciti taj jezik, dapače upravo udaljenost francezkoga naroda manje nam je opasna, ako i prigrlimo francezki jezik, nego što nam gvozdjeni zagrljaj susjedne Njemačke kroz povadjanje za njemačkim jezikom pogibelju te i propašću prieti. Od Francezah se neimademo nikakovih „Zug-ovah“ bojati, što se za njemački „Zug nach Osten“ tvrditi može. Ja bi rado govorio za talijanski jezik, ali upravo zato, jer nam je Italija već jednu stran poplavila; zato nepolažem važnost na udaljenost i jer mi se čini, da nas francezki jezik nebi nikada tako poplavio. Francezki jezik tako bi veliki moralni upliv na nas imao, da znajući jedanput francezki, mi bi više ljubili našu vlastitu narodnost i jezik, jer bi nas upravo duh franceštine novimi silami duševnimi kriepio.

Ja dakle pristajem na to, da se njemački jezik kao obligatni izpusti u naših školah, te da ga oni, koji misle, da ga učiti moraju, izvanredno uče, a da se na mjesto njemačkog jezika francezki kao obvezani uči. (Živio.)

Franjo **Lovrić**. Hvala Bogu, da smo tamo dotjerali, da se svaki izmed nas natjeca u domo- i rodoljubju; a još više bi se radovao, da svaki u srcu tako ćuti, kao što govori. Gospodo, ja mislim, da odkad je sabor sakupljen, nije bilo shodnije prilike, i nije bilo jeftinije veliki popularitet steći, nego ovim načinom, kad tko govori sasvim proti njemačkom jeziku.

Ja literaturu njemačku razglabati neću, nego idem iz praktičnog gledišta, i pitam svakoga, koj nam je jezik danas najpotrebniji osim narodnog. Na to odgovaram, bila to sramota ili nesramota, i kažem, da osim našeg narodnog jezika, kojega u škole jedino uvesti želimo, i s vremenom na onaj stepen dovesti, na kojem drugi jezici stoje, najpotrebnije je znati jezik njemački (oh, oh!) Oh sim oh tam, tim mene neće nitko zapriečiti. Svakomu, komu je do kruha stalo, tko ide izvan kruga domovine, potreban je njemački jezik. Ja nekažem, da mora biti savršen u njemačkoj literaturi, da mora njemačke novine pisati, te i u gimnaziji neće Bog zna kako izvrstno naučiti, nego toliko će naučiti, da kad dodje u susjedstvo, da se neće stiditi i da će ga razumieti.

Zato glasujem za redakciju.

Slavoljub **Vrbančić**. Nije tomu dugo, što je u našoj domovini kao jedino mjerilo svega znanja i izobraženja služilo znanje njemačkog jezika. Nu pored svega toga ja kao otac od 5 djece ponosim se time, što sam zabranio mojoj djeci učiti i služiti se njemačkim jezikom. Pitam ja gospodo, što bi bilo iz Italije, da je ona tako pripravno učila njemački jezik, kao što smo se mi učili, da li bi ona slobodna bila? Ona mržnja prema njemačkom jeziku spasila je Italiju od njemačkog gospodstva.

Neda se tajiti, da neima većeg neprijatelja u trojednoj kraljevini nego Niemca; te nisam za to, da se jezik našeg najvećeg neprijatelja kao redoviti predmet uči. Ja sam čovjek od napredka, ja uvidjam, da je potrebno znanje svakog jezika; ali da mi kao političko tielo kao zastupnici naroda, u ovaj čas, gdje mi još toliko ranah znanja tog jezika osjećamo, ovaj jezik kao redovitu nauku preporučamo, za to neznam razloga.

Nam najbližji narodi po naravi, značaju i geografiji jesu narodi romanski; njihova literatura je bogatija i zrelija, nego njemačka. Nevidim razloga, zašto da oni, koji žele višje izobraženje steći, nebi učili koj jezik romanski, koji nam nisu tako opasni, kao njemački jezik.

Dočim u kratko velim, da Bog da, da narod naš čim manje zna njemački, pristajem uz mnienje one gospode, koji su za to, da se njem. jezik nebi kao redovni nego izvanredni nauk učio. (Živio.)

Josip **Akšamović**. Nisam nakanio govoriti i poticati mržnju bilo proti narodu njemačkomu, bilo proti njegovu jeziku: nu kad se radi o tomu, da se jezik njemački u naših gimnazijah medju obligatne predmete uvrsti, a narječja slavjanska kao moderni jezici medju relativno obligatne, onda mi se čini, da je odbor gimnazijalni svim jezikom dao prednost. dočim je slavjanske jezike ili rekuć narječja najstražnja smatrao, te s toga za obranu ovih stražnjih budi mi slobodno išta reći.

Istina je, da smo mi za čudo u kratko vrieme do milinja naš jezik izkrasili i ugladili. A bili se do toga stepnja bio dovio, da nije bilo muževah, koji su se u slavjanska narječja bili udubili? S toga sudim i svi će jezikoslovci sla-

Digitized by Google

vjanski uzame pristati, da su slavjanska narječja za razvitak našega jezika potriebna, pa zašto bi ih medju tobožnje moderne jezike stavljali? Zar nije sredstvo nauke svoga jezika svakomu izobraziti se htijućemu Hrvatu potrebno?

Razvitak našega jezika nećemo sa njemačkim jezikom pospješiti, koji no je toliko duhom svojim od njega razlučan, koliko je to način mišljenja slavjanski od njemačkoga.

Onoj gospodi zastupnikom, koji vele: da sa Niemci u savezu stojimo, te se s toga njemački učiti treba, odvraćam, da i Niemci s nami u savezu stoje; zašto bi bila baš prieka nužda, da mi njihov jezik učimo, dočim njima nije nuždno naš se učiti.

Mi stojimo takodjer sa Talijani u savezu, pa se bez štete niti mi njihov jezik učimo, niti oni naš. Dapače to je upravo sreća talijanska, što oni za tudje jezike malo mare. Izbjegavaju time tudjemu uplivu, te su kao ogradjeni proti tudjemu narodnomu proselitizmu; i tako niti su tražili slavu tudji jezik znati, niti im se je ikada mogao tudji jezik za domoupravne poslove narinuti: dočim smo se mi već francezki, magjarski, a u podpunoj mjeri njemački na vrat i na nos učili, da u njemu službovati moremo, pa se još svaki čas zaklinjemo pred Bogom i svietom, da od domoljubja nam ništa svetijega nije.

Neka nitko nemisli, da je sliepim udesom do toga došlo, da se kod nas kud se okreneš po gradovih i selih njemšti, i da je sve ljepše, bolje i dražije što je iz Beča, nego li ono što je iz Zagreba, što je domaće. Upravo je do toga nas dovela njemačka politika, kojoj je danas više nego ikada do toga stalo, da uputi sliepe, koliko je njemačkoj vladi stalo do sreće nas Hrvatah? Njezini su pomoćnici i bili i ostaju, koji nam toli velike koristi, koje iz njemačkoga jezika proizviru, opisuju i nude! Ta to je upravo te licumirne politike težnja, da nas u njemštini uljulja, te nas onda vodi kako i kuda hoće, ma i do njemačkoga složnoga „Bunda.“ A da se mi sami još te politike hvatamo? Da, neprotiveć joj se, najopasnije sredstvo te politike, njemački naime jezik, više no slavjanski koji njegujemo? Ja bi s toga, kad bi baš biti moralo, da slavjanska narječja željeno mjesto nezauzmu, volio, da se koji romanski jezik tamo na ono odlično mjesto, koje je u odbornomu predlogu njemačkomu jeziku ustupljeno, postavi obligatan; jer mi se čini manje pogibeljan, a drugo, na priliku francezki jezik više mi pruža praktičnoga znanja nego li njemački.

S toga već ni ono nestoji što njeki vele: da nam je za izobraženje narodno od potrebe njemački se učiti.

Istina je, da se kao uviek, tako i danas za valjano izobraženje hoće znanja jezikah, pa da i njemačkoga; al kad je govor o izobraženju naroda, koju književnost pruža, onda ja razdjeljujem književnost učenjakah i književnost narodnu. Koji si našinac visoka znanja kupiti želi, eno mu njemački jezik medju modernimi, neka se ga uči; a koji želi knjigom svojom narodu koristiti, neka se u zavičaje, običaje, u život svoga najprije naroda, tada srodna si drugoga slavjanskoga uvlači, i tamo kupi neizcrpivo gradivo narodnoga izobraženja, koga toliko imade, da neznaš ćega bi se prvo latio. Dok imade naših junakah, neću da njemačke ritere opisujem, to neka sami rade, a ja ću pripoviedati od Kulina bana. Kad bi njemačko narodno izobraženje na naš narod prenašali, vjere mi, neznadem što bi sa liepih običajah našega naroda, koje nam je dužnost podkrepljivati, kako li bi sa moralom njegovim stajalo. Slava na njemačkih romanah!

Na posljedku, što su njeki veleštovani govornici ove kuće kazali: da je u Austriji njemački jezik najpretežniji, te ga već s toga učiti se valja, velim, da je to do duše istina, al da ga se upravo s toga razloga učiti nevalja; i to zato, jer su već sada i jezik i ona šaka ljudih u Austriji, čiji i jest jezik najpretežniji, da nam je ta pretežnost već i nesnosna! Hoćemo li, da ta pretežnost još pretežnija bude? A mi svjetujmo svoj braći Slavjanom austrijskim, neka se njemački uče, te ćemo s vremenom vidjeti, što će i opet sa načelom ravnopravnosti svih narodah u Austriji biti?

Ako daklem želimo, kako je pravo, da sa Niemci ogromno slavjanstvo austrijsko bude ravnopravno u svojoj kući i moralnoj snagi, a mi postavimo srodna nam narječja slavjanskoga, ova su nam umah do košulje, medju obligatne predmete za naše gimnazije: a jezik njemački medju moderne jezike, tim će se duh slavjanski sve to bolje napiriti, te otvorenom svojom politikom politiki njemačkoj jedared potrebitu medju postaviti: Huc usque, a dalje ne! (Živio.)

Mato **Mesić**. Idem i ja, da mirno rečem koju o predmetu, o kojem se s tolikom žestinom govori. Govorit ću pako kao učitelj i kao rodoljub, jerbo se radi o stvari, koja se nesmije jednostrano smatrati.

Poznavajući odbornici odbora onoga, kojemu je visoka kuća povjerila izradjenje osnove za gimnazije, svrhu gimnazijah, morali su se postarati, da se mladeži našoj pruže dovoljna sredstva za postignuće ove svrhe. Jer kako će napredovati, ako nebude imala sriedstvah, ako poime nebude imala potrebite literature? Ako se najde tko u ovoj visokoj kući, koj bude dokazao, da je za postignuće svrhe gimnazijah dovoljna naša literatura, kako danas stoji, evo mene prvoga, koj će svečanim glasom reći, neka se iztriebe svi jezici iz domovine naše, osobito iz škole. Nu buduć da naša literatura nije još tako prostrana, prisiljeni smo tražiti pomoći drugdje. Što pako naša literatura nije tako bogata, kao što bi valjalo, to nije krivnja naša, i zato netreba, da se mi radi toga pred svietom izvinjavamo. Svaki pravedan pisac historije mora priznati, da smo se mi, dok su drugi narodi napredovali, sa neprijatelji bili, te smo tako mogućim učinili njihov napredak, a nismo mogli uzporedno sa drugimi narodi napredovati. Zato moramo dakle pomoć potražiti drugdje.

Odbornici odbora gimnazialnog najprije su pomislili na to, da se u odboru pitanje pretresuje, nebi li mi pomoć naći mogli kod najbližnje braće Slavjanah. G. Akšamoviću možebiti nije tako potanko poznato stanje našega učiteljstva kao nam, koji se bavimo upravo školami; mi znamo, kako sile u domovini našoj stoje. Da smo dakle rekli, odstranimo sve tudje jezike, te priljubimo slavjanska narječja, to bismo bili morali predmnievati, da bi se kod nas našlo dovolj učiteljah za ta narječja. Nu toga baš neima, jer su nam dosele tako odgojivali učitelje, da su učili sve druge jezike, ne pako materinski i ina slavjanska narječja. Zato odbor nije mogao reći, da samo slavjanska narječja već ovaj čas uvedemo. To ostaje budućnosti; ona mora tako udesiti odgojivanje učiteljah, da se bude moglo s vremenom ono postići, što se još danas postići nemože. Dakle moramo drugdje pomoć tražiti.

Znali smo mi u odboru, kolika je kod nas protivnost proti njemačkom jeziku; sistem njemački omrazio je narodu njemački jezik. Znali smo mi, kako se sudi o stvarih, te smo se dakle upitali, kao što i g. Polit i g. Kvaternik predlažu, nebi li se pomoć našla u talijanskom ili franceskom jeziku?

*

Digitized by Google

Neću da se upuštam u razglabanje, kakova je njemačka literatura prema Talijanskoj i Francezkoj; neću napominjati što je savršenijega u svakoj izmedju tih literaturah, nego samo kažem razlog, koj nas je prisilio, što smo morali i opet pristati na njemački jezik, a to je: što opet učiteljah neimamo, koji bi nam mladeži predavali bud talijanski, bud francezki jezik, kad dakle nije moguće bilo niti prvog niti drugog izvesti, nije nam drugo preostalo, nego da se pridrži jezik njemački kao predmet obligatan.

Koja je ciena literaturi njemačkoj, dakle kakovo vrelo je ta njemačka literatura, poznato je gg. z. n., s toga razloga neće nas osuditi, da smo bezumno činili, kad smo ovo vrelo pridržali. To nebi niti mnogo vriedjalo, nego se gg. boje pogibeljih, koje dolaze iz pridržanja njemačkog jezika; boje se toga, da će jezik njemački kvariti duh, kvariti mladež, kvariti budućnost, i podkapati prvi temelj narodnoga napredka. Da bi mi se htjelo istinu govoriti, ja bi mogao mnogo kazati, imao bi liepih stvarih; nu ja nisam vičan sumnjičati, nego samo kažem: onaj stališ, na kojega se je prošlih 12 godinah svimi mogućnimi načini navaljivalo, da svetinju narodnju iz rukuh dade, je li je on popustio ili se borio, to neka svjedoče oni, kojim su čini naših učiteljah poznati. Oni su se istom onda pokorili, kad navali više nije bilo moguće odoljeti. Vara se, tko misli, da su naši učitelji mladež sredstvom njemačkoga jezika trovali; pače ja tvrdim, da toliko samosviesti u mladeži hrvatskoj i srbskoj niste nikada vidjeli, kao upravo za gospodovanja tudjega jezika, i da kod mladeži nikada nije bilo toliko znanja kao upravo ovo doba.

Oni od gg. govornikah, koji se tuže, kako smo pali, da smo se odrekli narodnih svetinjah, valjda to o sebi govore; ja o sebi toga nevelim, jer znam, da sam stajao na mjestu, dok je moguće bilo.

Njemački jezik, ako ga smatramo kao sredstvo k znanju vodeće, pogibeljan biti nemože, pod uvjetom, ako smo u ostalom sami svoji, ako naučni sistem tako uredimo, da bude osnovan na narodnom temelju; pod taj uvjet nije pogibeljan nijedan jezik. U ostalom onoj gg., koja žele više sigurnosti, da se njemački jezik kojim drugim paralelizirat, otvara se prilika u rubriki relativno obligatnih predmetah. Tu smo uvrstili najprije narječja slavjanska, tako da se na svakoj gimnaziji još koje slavj. narječje prema silam učiteljskim predava. Ondje bi se moglo odrediti, da se osim slavjanskih nariečjah uči n. pr. francezki.

Ja sam dakle za redakciju.

Ivan **Vončina**. Kad bi ja i pomisliti mogao, da predlog one gospode, što su proti redakciji, narodu našemu u prilog ide, ja bi doista bio medju prvimi, koji bi podignuli hajku proti njemačkomu jeziku iz sviuh naših učionah.

Ali predlog protivnikah redakcije narodu našemu neide u korist, i to će gospoda protivnici uvidjeti, čim priznadu, da u gradjanstvu našem, koje ponajviše djecu svoju u tako zvane srednje učione (Mittelschulen) šalje, tolika mržnja proti njemačkom jeziku jošte zavladala nije, da ono djetci svojoj znanje njemačkoga jezika privuštilo nebi.

Poznavajući dobro duh gradjanstva našega, usudjujem se tvrditi, da mu je upravo do toga stalo, da mu djetca i njemački jezik nauče; oduzmimo mi djetci priliku, da si u domaćih učevnih zavodih pribave znanje njemačkoga jezika, to je sva prilika, da će je roditelji slati u tudje zavode, s kojih će se djetca, svomu otudjena, a tudjim duhom opojena, u zavičaj svoj povraćati.

Što se njekoja gospoda boje, da učenje njemačkoga jezika štetno djeluje na razvitak našega narodnoga jezika, to me izkustvo sasvime protivno uči, a i gospoda učitelji posviedočiti će mi, da djetca naša nikad većom ljubavi za svoj jezik uzplamtila nisu, nego upravo ovih posljednjih 10 godinah, kad se je sa svom silom germaniziralo.

Nevidim dakle nikakva razloga, s kojega bi poučavanje kroz 2 sata na nedjelju u njemačkom, s uštrbom razvitka našega jezika skopčano biti moglo; ova je bojazan, gospodo! tim netemeljitija, što vam onaj mali dječarac od 6 godinah, koji napadanja vaša na redakciju živim pleskanjem s galerije povladjuje, svjedočanstvo daje, da je nauk njemačkoga jezika već mladjahnoj djetci neprobavno jelo, koje razvitku narodnoga jezika nimalo nahuditi nemože.

Ako je njemački našemu jeziku na putu, valja ga krenuti s gospodskoga mjesta, što ga je zaseo u obiteljskih krugovih gradjanstva našega, a u tu svrhu nesluži drugi način, nego da ga izrinemo iz ženskih bud javnih, bud privatnih učionah, gdje je žalibože dosele izključivo njega uživao.

Pridržavajući si o tom kod razprave o uredjenju početnih školah, ako uztreba, obširnije progovoriti, glasujem za redakciju.

Avelin **Ćepulić**. Moje načelo je, svaka politika, koja se osniva na mržnji mora propasti. Zato glede ovog predmeta nepristajem uz onu gospodu, koja samo iz mržnje nedaju mjesta njemačkom jeziku.

G. Iliašević je vrlo dobro kazao, da ovo pitanje moramo smatrati od strane srca i od strane uma.

Od strane srca mi je sasvim indiferentno, ali od strane uma, kao što ovdje smatrati moram, sasvim sam proti tom jeziku. Zašto? Najprije hoću da bacim oko na svrhu, koju je odbor pred očima imao. Namjera odbora sigurno druga bila nije, nego da se mladež naša usavrši i da uči i da čim više uči. Ja držim, da ista namjera mora i saboru biti pred očima.

Gospoda predgovornici jako su krasno razvili svoja mnienja obzirav se na okolnost, da naša mladež ima toliko prilike naučiti njemački u Hrvatskoj i Slavoniji, da netreba zato novog faktora. Ja bar, kad sam prije njekoliko godinah u Zagreb došao, nisam znao ni rieči njemački, a za njekoliko časa bio sam gotov Niemac. Dakle čemu zavod, čemu učiteljska stolica, kad se možemo na ulici njemački naučiti? Odbor je predložio stolicu za njemački jezik, jer ga smatra kao sredstvo za višje nauke. Ja rado priznajem, da mi takova sredstva trebamo sve dotle, dok nam neuzbude knjigah našim jezikom pisanih u svakoj znanstvenoj struci; nu ja držim, da to sredstvo nije jedini njemački jezik. Ja mislim dapače, da mi imamo tomu shodnije sredstvo, i držim da se mjesto ovog jezika koj drugi uvede, i ja bi bio za takav jezik, koji bi mogao njemački jezik najbolje nadomjestiti. Ja mislim, da je to francezki jezik. Zašto? Naši susjedni Niemci jako su mudri ljudi; to smo ovo 12 god. izkusili. A što su Niemci učinili prije sto godinah? Uzeli su francezki jezik. Vi ćete kazati, da su ovaj jezik primili, jer je susjedni. Ja velim, da ne za to, nego jer je izobražen. Dakle uzmimo franceczki, što je izobražen, i osobito uzmimo ga za to, jer dan današnji moramo mnogo politizirati, a jezik francezki je jezik diplomatički.

Nego ja sam takodjer iz drugih razlogah za francezki jezik, jer ima u njem stvarih, kojih u njemačkoj literaturi nenalazimo. Njemačka literatura obiluje prevodi, nu izvornosti neima, osim njekoliko poetah. Niemci samo razglabaju

Digitized by Google

ono, što su drugi izumili. Imadu i Niemci zaslugah; što Englez i Francez izhitri, Niemac nad tim umstvuje. Mi nebi mnogo stvarih poznali, da nam ih nije Niemac razjasnio. Oni znadu razglabati, i više putah tako razglabaju, da sami sebe nerazumiju. Sjećam se, kad sam učio sustav Kantov o neumrlosti duše, te moram kazati, da ga nisam mogao shvatiti i dan današnji ga neshvaćam. Ja velim, da se u njemačkoj literaturi nećemo tako praktično izobraziti, kao u francezkom književestvu. Dosada smo vidili, da Niemci nisu osobito praktični ljudi. Mi smo već od naravi vatreni, naš genij dakle slaže se više sa talijanskim, s francezkim, u obće sa romanskim. Njemački element je više manje njekako trom i mlitav. On se protivi našoj naravi, i ja držim s toga, da se mi njemačkim jezikom našemu geniju primjerno niti nemožemo izobraziti. Ulje s vodom, voda s vatrom neda se spojiti. U tom moramo sliediti zakon prirode. Srodno sa s rodnim neka se spoji. Političke razloge naveli su predgovornici, a ja ću samo jednu okolnost još napomenuti i to „salus rei publicae suprema lex esto.“ Mi hvala Bogu svi znamo, kuda se smjera njemštinom; s toga se je moramo čuvati; s toga ja nebi bio za to, da se njemački jezik kao obligatan predmet predaje.

U ostalom nisam proti tomu, da se ovaj jezik predava; ali po mojem mnienju mi bi nedosljedni bili, da njemački jezik obligatnim proglasimo, jezik protutežni od kojeg se na sve strane braniti moramo.

Ja sam dakle za to, da se francezki jezik kao obligatan, a njemački kao neobligatan predaje. (Živio.)

Antun Stojanović. Ja sam proti redakciji, jer prvo smatram ja ovdje ovaj predmet kao zakonodavac, kojemu je vrhovno načelo politika; ja nisam član akademije, da razglabam, što će meni njemačka literatura donesti. Moje načelo kao politik je protivno centralizaciji, a sredstvo za nju je njemački jezik; nu kad mene neprijatelj bije, i ja se moram oružati. Drugi razlog je taj, što je značaj jezika i literature njemačke sasvim protivan značajnosti našoj, a mi znamo, da je u najnovije doba njemačka literatura tako frivolna postala, da je sigurno za našu mladež okužna.

Adolfo Veber. Neću navesti nijednoga razloga od onih, koji su dosad navedeni za redakciju; dakle možebiti neću biti dosadan; zato molim za ustrpljenje, koje tim više tražim, što želim, da razjasnim zamršene pojmove njekoje gospode, kojim nisu sustavi gimnazijah dosta poznati. Ako se to nerazjasni, mogli bi smo se sbog zaključka kajati.

Kada hoću da govorim za redakciju, onda sasvim bez oružja stupam na borište; jer imam proti sebi javno mnienje, koje se ovdje očituje, i to načinom, kojim se možebiti nebi smjelo očitovati. S druge strane imade jedna izreka od jednoga g. zastupnika naroda, koju je on vrlo dobrohotno izrekao, da oni, koji za njemački jezik govore, grade žlieb njekojoj njemačkoj politici, da hoće njemačku politiku da uvedu, dakle dosljedno, da su neprijatelji trojedne kraljevine. To je po mojem mnienju logična konsekvencija. Ja proti toj izreki neimam se ničim ograditi, nego cielim prošlim i sadanjim životom svojim. Ako onaj gospodin, koj je tu izreku izrekao, imade valjanih dokazah, da se on valjanije opire politici njemačkoj u trojednoj kraljevini, neka se posluži timi razlozi, vidit ćemo, hoće li nadjačati ono, što za me govori.

Gospoda nepoznadu dovoljno položaje naših gimnazijah i što se traži na gimnaziji tim, što se opredieljuju njemačkomu jeziku dva sata na nedjelju. Netraži se, da se znanje njemačkoga jezika tako uciepi mladeži, da ona izgubi samosviest, pa da stane više ljubiti njemački, nego svoj materinski jezik, te da joj se za život dade pogibeljan pravac. Već se traži, što je već i rečeno, da se mladeži samo mogućnost daje, da si ona znanosti, koje se na gimnaziji predavaju, temeljitije prisvojiti može.

Čuo sam govoriti za različite književnosti, za talijansku, francezku i englezku. Koliko ja poznam te književnosti, i koliko znadem, što se za gimnazije zahtieva, to držim, da nijedna nemože toliko pružati sriedstvah, kao njemačka. Na gimnaziji predavaju se klasički jezici, grčki i latinski. Što su Niemci za jezike te učinili, i što dan danas čine, to zna samo onaj, koj se klasičkimi jezici bavi, te se kazati mora, da je ta struka najsavršenija u njemačkom jeziku. Matematika i fizika, ako Niemci i neizumljuju mnoga, najsavršenije je ipak zastupana u književnosti njemačkoj. Povjestnici njemački poznadu se po cielom svietu radi temeljitosti, kojoj u nijednoj drugoj literaturi, osim možebiti u englezkoj, niti traga neima. Što se navadja proti njemačkomu duhu, to jest, da je u filozifiji takav duh, da je nitko nerazumije, to priznajem, da se viša filosofija težko razumije; ali mi takove znanosti na gimnaziji netrebamo, zato nas pokvariti nemože.

To je dakle ono, što mi u gimnaziji tražimo, i tu nam druga literatura pomoći nemože, jer iz praktične strane nije moguće da se posvetimo drugim jezikom onako, kao što njemački možemo naučiti. Jer ako čovjek nauči gramatiku, a nije mu moguće govoriti, mora napokon i nju zaboraviti, kamo li da sav jezik nauči. Naši ljudi uče francezki jezik 10 god., a neima možebiti 3—4 lica u cieloj Hrvatskoj, o kojih bi se moglo moglo kazati, da znadu francezki kako valja govoriti. Iz toga obzira velim, da je njemački jezik kao sredstvo vrlo na mjestu.

Sada se traži, hoće li taj njemački jezik tako škoditi narodnomu, kano što njeki vele, da mu sada škodi, da čovjek gotovo nemože niti konštrukcije napisati, da nebude u njoj duha njemačkoga. Na to moram kazati, da svaki, koj drugi jezik zna, da će on iz onoga jezika prenašati fraze, kao što mi sada iz njemačkoga, a ruglo je isto tako talijanizam, kao i germanizam. Neka gospoda uzmu čitati naše dubrovačke pjesnike, pa će vidjeti, koliko ima u njih talijanskoga duha, i koliko je njim nagrdjen slog našega jezika. Ali proti tomu ograditi nas može samo temeljito znanje svojega jezika. Gospoda, koja proti njemačkomu jeziku govore, navadjaju i dopustili su, da se ovaj jezik pusti u školah kao relativno-obligatan predmet. Proti ovomu ja tako argumentiram. Ako nam ovdje, u srcu Evrope, nije od nikakve potrebe njemački jezik, onda nevidim razloga, zašto bi se uvadjao i kano relativno-obligatan? Jer što je relativno-obligatan predmet? Jest onaj, koji učenik mora učiti, kada se zanj upiše. Roditelji pako naši, kako jih danas poznam, htjeti će svi, da jim se djeca upišu u taj jezik, morati će ga dakle svi učiti, kano da je obligatan. Ja dakle nevidim velike razlike izmedju obligatna i relativna predmeta. Razlika bi bila onda, kad bi sve naše občinstvo bilo budi tako domorodno, da nebi sililo djece na učenje njemačkoga jezika, budi tako, kao što g. Vrbančić sada slavno spominje, da je iztjerao iz kruga svojega njemački jezik. — Iz obitelji treba ga izagnati. Jer ako diete od poroda pa do desete godine samo njemački čuje, pa i samo njemački misli i ćuti, naravski, da je to zlo za našu narodnost; ali ovo zlo nije učinila škola, nego domaći krug obitelji. Zato neka se njemački jeziki neuvodi u domaće krugove, onda će se ovo zlo

Digitized by Google

temeljito izkorieniti. — Zato ako taj jezik nije potreban, pa ga dopustite kao relativ-obligatan, onda je razlika skoro nikakva, samo tu vidim razliku, da je obligatan predmet sasvim pod nadzorničtvom ravnateljstva, a relativ-obligatni nije, te tako učitelj može djecu kvariti, a ne učiti. Što je bolje, ostavljam sudu vis. kuće.

Ja želim, da se ovaj predmet nerieši na temelju mržnje i neznanstva, jer ako što u propast vodi, to je neznanstvo. Na tom temelju bi smo izključili njemački jezik, ako bi ga zato izključili, što je Niemac naš neprijatelj. Ja ću vam kazati jedan paradokson, koji je ipak istinit. Ako imamo manje ljubiti njemački jezik, onda dopustite, da ga uče učitelji u školah; jer to je jedino sredstvo, kojim ćemo njemu u našoj domovini važnost umaliti. U našoj domovini ima malo ljudih, koji magjarski znadu, ali znamo, koliko srdacah uzdiše za njim, govoreći, da je to jezik krasan, blagozvučan i t. d. Ta ljubav magjarskoga jezika osniva se na neznanstvu, jer da ga ovi ljudi znadu, sasvim bi drugačije o njem sudili. Jer ako i ima liepih svojstvah, nije ipak vriedan, da stoji do koljena našemu jeziku.

S druge strane morate znati, kako se njemački jezik predava na gimnaziji. Predava se tako, da mu se forme razglabaju, i da se forme prispodabljaju s formami našega jezika. Što izvire iz toga prispodabljanja? Izvire to, da se učenik mora osvjedočiti, da je njem. jezik prama našemu kukavan u formah, jer ima n. pr. samo 4 padeža, a naš sedam itd. Onda se ide na druge česti govora, i onda na njemački slog, pa se kaže, gledajte, kako je to Niemac tamno izrekao, a kako ćete vi to jasno kazati po pravilih našega jezika. Kad tako uči učenik njemački jezik, onda držim, da je za vaviek izliečen, ter ga on nemože više ljubiti od svojega, nego ga smatra samo za sredstvo za savršenje i izobraženje. Nebojim se ja tu prigovora, da se tim priznaje, da naš jezik nije sposoban za znanosti; jer proti tomu se ja ogradjujem i velim, da je naš jezik savršeniji, nego možebiti koji drugi, samo je to, da mi nismo imali kada knjige pisati, pa zato treba da nam doniekle u pomoć priskoči njemački jezik. Dakle ja upravo za to, što meni učenje njemačkog jezika dade poručanstvo, da će biti učenik za vaviek izliečen, da će samosviestno ljubiti svoj jezik, te kazati: Ja ljubim ovaj jezik više, jer je moj i savršeniji, nego možebiti svi evropejski. Ja bih rado vidio, komu bi se tim domoljubje i ponos iz srca izkorienio?

Što se je kazalo, da zakonodavac ima paziti samo na politiku, a ne i na znanje, to mislim, da je jednostrano; jer zakonodavac ima paziti na blagostanje domovine, dakle i na znanje. Ovaj razlog crpljen je iz germanizacije i centralizacije, i vidi mi se pogibeljan, jer je popularan.

Mi se ogradjujemo proti njemačkomu jeziku, i velimo, da je pogibeljan, a s druge strane velimo, da je našemu duhu protivan. Ja bih rekao, da su to dvie skrajnosti. Ako je duhu našemu protivan, onda nemože na nas djelovati; ako pak djeluje, onda jezik nije kriv, nego krivnja leži drugdje. Ja kažem, svi su jezici pogibeljni. Talijanski jezik ugrabio nam je veliki dio naše domovine, isto tako magjarski i turski mnogo su nam štete nanieli. S druge strane, ako jezik na nas djeluje, to nije krivnja u jeziku, nego krivnja je u nas, što neimamo dovoljno narodnog ponosa. Ako bude njemačka vlada tako jaka, da uzmogne uvesti centralizaciju, to će ju uvesti, ako se i nebude u školah baš ništa njemački učilo; jer ako mi nebudemo djece njemački učili, vlada se neće ozirati na djecu, nego će kazati: ti odrasli Hrvate ili Srbine, evo ti časti, pa ti radi o mojem interessu. Ako budemo u tom čvrsti, badava će vlada nastojati o centralizaciji, ako pak nebudemo čvrsti, onda će vlada prodrieti, ako se i ništa njemački nebude na gimnazijah učilo.

Napokon molim vas gospodo, da promislite, da ima narodni jezik na gimnaziji sve ure, dakle ogromnu većinu prema dva sata na nedjelju, u kojih se njemački jezik predava, da se učenik može naučiti forme i nješto književnosti njemačke, da kad podje na sveučilište, da se može tamo naukom posvetiti i savršiti. Jer neznanje njemačkog jezika više će mu škoditi, nego znanje. Ako ograničimo njemački jezik, što su Niemci naši neprijatelji, kojih se upravo bojimo, onda nećemo poznati njihova oružja, onda smo kao ovca, koja oči zatvori pred vukom i misli, da je onda nevidi. Neprijatelja valja znati, te mu u oči pogledati i njegovim mu jezikom oružje izbiti, kano što to čine Rieger, Palacki i Smolka to je pravo oružje proti nastojanju centralizacije, a neznanstvo nije oružje.

Ako se kaže, da se može njemački jezik u privatnih krugovih naučiti, to je upravo pogibeljno, jer moramo nastojati, da se u kući ovaj jezik nečuje, i da se iz privatnih krugovah iztisne.

Iz ovih razlogah glasujem ja za redakciju.

Poslie toga stavi g. predsjednik dva pitanja: 1. hoće li se pri redakciji ostati? 2. hoće li se njemački jezik sa drugim kakovim zamjeniti?

Prvo pitanje bude s tim riešeno, da se pri redakciji neostaje, počem su oni, koji su za redakciju glasovali, u manjini sa 24 glasa medju 82 glasa ostali.

Drugo pitanje bude sa većinom glasovah riešeno, da se njemački jezik sa drugim kakovim nezamieni, i s tim po sebi viećanje, sa kakvim jezikom da se njemački jezik zamieni, prekinuto.

Radi Rieke bi zaključeno, da tamo talijanski jezik ima ostati kao obligatni u onoj mjeri, kao što je u osnovi naznačeno.

Time bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Osamdeset i treća saborska sjednica 13. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdeset i drugoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne 12. rujna god. hiljadu osamsto šestdeset prve (1861) pod predsjedom gospodina podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Mihajla Polita*.

Zapisnik 91. saborske sjednice od 11. rujna t. g. bi pročitan i sa jedinim popravkom, da se na dotičnom mjestu rieč „pismo“ sa riečju „odpis“ zamieni, odobren.

G. prota Lončarević u podužjoj besjedi, obziruć se na povjestnicu pravoslavnih Srbah u trojednoj kraljevini, koji do g. 1848. radi svojega vjerozakona ravnopravnost uživali nisu, i koji premda g. 1848. sa posljedovateljima zapadne crkve sasvim izjednačeni biahu, opet u sliedstvu uvadjanja konkordata u obziru ravnopravnosti ograničeni jesu, želi, da visoki sabor tu ravnopravnost zapadne i iztočne crkve u svakoj priliki izreče, pa da zato na tu ravnopravnost i pri uredjenju gimnazijah obzir uzme, budući da pri dosadašnjem uredjenju gimnaziah ravnopravnosti u vjerozakonu bilo nije.

Sabor izjavljuje, da je ravnopravnost zapadne i iztočne crkve u više prilikah već izrečena i usvojena, a što se tiče po naosob te ravnopravnosti pri ustrojstvu gimnazijah, to bi zaključeno, da će se ta ravnopravnost podpuno uvažiti u IV. odsjeku, gdje je o učiteljima govor.

G. Šuhaj javlja žalostnu viest, koju je on putem telegrafa dobio, da je narodni zastupnik Gustav Knežević umro, i predlaže, da mu se zadušnice, kao što to saborski običaj iziskuje, drže, na kojima će članovi sabora prisutstvovati. Bi primljeno sa izrazom tuge. Dan, kad će se te zadušnice držati, opredielit će g. predsjednik.

G. predsjednik javlja, da je telegram svietlom banu u obziru grofa Pejačevića već odpravio.

G. Kraljević kao član financialnog odbora čita izviešće istog odbora o dvovrstnom računu, položenom po ravnatelju pomoćnih uredah kr. namjestničkog vieća Ivanu Rosa, i to: a) račun vrhu troškovah na inštalaciju svietlog bana; b) račun vrhu troškovah saborskih od 14. travnja do konca srpnja 1861.

Bi zaključeno, da se ti računi i u njima sadržani troškovi u toj mjeri odobravaju, u koliko ih je financialni odbor odobriti za dosljedno našao.

Dalje čita g. Kraljević osnovu zakona o pobiranju pristojbah za izdavanje novih hrvatsko-slavonskih obveznicah razteretnih fondovah, koju je osnovu financialni odbor u sliedstvu dopisa od 24. lipnja 1861. br. 1280 o ovom predmetu od strane kr. privr. dvorskog dikasterija preko namjestničkog vieća visokom saboru dostavljenog izradio.

Bi zaključeno, da se ova osnova zakona usvojava, i da g. predsjednik vis. namjestničko vieće o ovom izviesti, da bi ovo dalje visoki dikasterij o tom izviestilo.

Zatim se prodje na viećanje o ustrojstvu gimnazijah, kao na dnevnom redu stojeće.

G. Veber kao izvjestitelj gimnazialnog odbora čita osnovu za gimnazije u trojednoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, koju je on sajuzivši zapisnik gimnazialnog odbora sa tako zvanim Lehrplanom njemačkim od gimnazije izradio.

§§. 1., 2., 3., 4., 5. i 6. usvojavaju se u cjelosti.

Kod §. 7. 1. e) porodi se velika prepirka o tom, da li će se njemački jezik kao obligatni predmet usvojiti.

Povodom predloga g. Baloga, da se njemački jezik kao obligatni predmet sasvim izostavi, pristupiše mnogi govornici tom mnienju.

Njeki govornici htjedoše, da se njemački jezik zamieni sa francezkim ili kojim slavenskim, ili bar da se njemačkom francezki jezik kao obligatni doda.

Njeki govornici braniše pak redakciju.

Na posljedku stavi g. predsjednik dva pitanja: 1. hoće li se pri redakciji ostati? 2. hoće li se njemački jezik sa drugim kakovim zamieniti?

Prvo pitanje bude s tim riešeno: da se pri redakciji neostaje, počem su oni, koji su za redakciju glasovali u manjini sa 24 glasa medju 82 glasa ostali.

Drugo pitanje bude sa većinom glasovah riešeno, da se njemački jesik sa drugim kakovim nezamieni, i s tim po sebi viećanje, sa kakvim jezikom da se njemački jezik zamieni, prekračeno.

Radi Rieke bi zaključeno, da tamo talijanski jezik ima ostati kao obligatni u onoj mjeri, kao što je u osnovi naznačeno.

S ovim bi u ½2 sata sjednica zaključena, i sljedujuća sutra dan u 10-satih prije podne urečena.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

M. Polit, v. r.
bilježnik.

Digitized by Google

Mihajlo **Polit**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Antun **Stojanović**. Čita podneske na sabor prispjevše. (Vidi zapisnik.)

Predsjednik. Priobćuje odgovor svietlog bana baruna Josipa Šokčevića iz Badena od 12. rujna 1861., kojim obznanjuje, da je preuzvišeni g. vel. župan Petar grof Pejačević opetovano pozvan, da na sabor ovaj dodje, a da proti njemu nikakva predstavka najvišem mjestu podnešena nije. Obzirom na ovosaborski zaključak u 44. sjednici dne 17. srpnja t. g. donešen, bude po predlogu gg. zastupnikah Vardiana i Angjelića sa 46 proti 38 glasovah zaključeno: velikog župana Petra grofa Pejačevića putem saborskog predsjedničtva pozvati, da za osam danah na sabor ovaj dodje, inače da će se proti njemu po smislu i propisu zakona postupati.

Povodom tim, što se kod gradjenja željezničkog kolodvora u Sisku po prijavljenju g. zastupnika Ladislava Baloga mnoge starine izkapaju i raznose, jeste po predlogu g. zastupnika Roberta Zlatarovića zaključeno: pozvati županiju zagrebačku, da shodna sredstva poprimi, da se starine u Sisku izkopane i nadjene sačuvaju i pribave za narodni muzeum trojedne ove kraljevine.

Zatim je prešao sabor na viećanje o predmetu, što je na dnevnom redu stajao, t. j. o osnovi za gimnazije u trojednoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji.

Adolfo **Veber**. Čita redigirane do sada primljene §e od 1—7.

Miroslav **Kraljević**. Ja bi k ovim relativno obligatnim predmetom usudio se još jedan predmet predložiti, a to je jezik magjarski, iz uzroka, što smo odlučili, da bude jedna ustavnost izmedj oba naroda, te bih bio za magjarski jezik u toliko, u koliko uzajamnost na magjarskih gimnazijah vladala bude.

Mihajlo **Polit**. Ja bi predložio, da se medju relativno-obligatne predmete uvrsti jezik franzuzki.

Vinko **Pacel**. Podupirem predlog g. Polita, i netreba mnogo riečih da dokažem, koliko je nuždan jezik franczki i talijanski, ali neznam na koliko će se moći učenje tih jezikah izvesti: zato se baš može kazati, da ovi moderni jezici spadaju medju relativ-obligatne predmete; a samo držim, da kod izbora tih predmetah nije učenik kadar sam reći, u koj će se upisati, nego da roditelji sami kažu, u koj se takovi predmet njihovo diete ima upisati. Zato bih želio, da baš od roditeljah dodje impuls za učenje modernih jezikah kao relativno-obligatnih.

Adolfo **Veber**. Ja hoću da govorim proti jednom i proti drugom; prvo proti g. Kraljeviću, što je njegov predlog neizviestan i nejasan i što se nemože razumieti. Kad smo mi predlagali, da bude njemački jezik medju obligatne predmete uvršćen, onda smo se pozvali na literaturu njegovu i na pomoć, koju nam pruža u nauki. U tom smo propali. Sad se je dakle dokazalo, da pomoćnoga jezika netreba. Nu ako nepruža pomoći jezik njemački, to tvrdim, da još manje pruža jezik magjarski. Drugo, kaže se, ako bude uzajamnost vladala glede našega jezika na gimnazijah ugarskih. To je vrlo neizviestno, ako se n. pr. na peštanskoj gimnaziji uči naš jezik, hoće li onda sve naše gimnazije predavati jezik magjarski, ali samo jedna? Ili se ima taj predlog tako razumieti, da, kad se bude po svih gimnazijah ugarskih učio jezik jugoslavenski trojedne kraljevine, onda će se i na naših gimnazijah predavati jezik magjarski; ako se tako ima razumieti predlog, onda bi i ja pristao uz njega.

Što se tiče jezika franczkog i talijanskog, velim, da se mogu učiti, nego samo kao relativ-obligatni predmeti pod nadzorničtvom ravnateljstva, a to znači, da mora država iznaći sredstva, da uzdrži takove učitelje, jer učitelj, koj je izpitan za gimnazij, nije dužan predavati neobligatne predmete, nego samo obligatne. Ja pitam dakle, hoće li država za ovakove učitelje podpore podjeljivati ili ne? Ako bude, onda može stajati taj predlog, ako ne, onda sam po sebi pada.

Dr. **Šuhaj**. Ja bih želio, da se kao što na inih zavodih, uvede gimnastika na gimnazijah kao relativno-obligatan predmet, te bi onda mogli još treću rubriku uzeti, u koju bi se uvrstili slobodni predmeti, u koja bi spadali jezici evropejski.

(Primamo.)

Adolfo **Veber**. Čita § 8.

(Prima se.)

Točka 1. § 9.: Veliki praznici traju dva mjeseca **u kolovozu i rujnu**;" zatim stavka d) da je svakog tjedna čitavi četvrtak, i stavka e) četiri dana u godini daje ravnatelj, al nikad tako, da se tim produže navedeni praznici," bude proti predlogu g. zastupnika Stojanovića: da je i utorak po podne prazan, a da se stavka e) izostavi, većinom glasovah primljena.

Ger. **Angjelić**. Ovdje u ovom odsjeku „školski praznici" nenalazim ono, što bih rado naći, te mislim, da je odbor onaj, koj je ovu osnovu izradio, sam to nehotice izpustio. Zato bi predložio vis. kući, da se poslie one točke, koja govori o blagdanih, razumieva se „Normatage," pridoda još ova stavka „da se škole na blagdanih crkve vostočnog vjeroizpovjedanja nedrže."

Ladislav **Ballog**. Podupirem predlog tim više, što ima u Slavoniji mnogo djetce pravoslavnog vjeroizpovjedanja.

Slavoljub **Vrbančić**. Govorim za predlog g. Angjelića s nijednog drugog razloga, nego s religiosnog, što to ravnopravnost crkve pravoslavne i rimokatoličke u trojednoj kraljevini zahtieva. Zato mislim, da je pravedan predlog gosp. Angjelića.

Mir. **Kraljević**. Nemogu podupirati želju braće Srbaljah iz praktičnog razloga. Jer kad sam bio na gimnaziji požežkoj, nije bilo za onda 6—7 djakah istočnog vjeroizpovjedanja na čitavoj gimnaziji. Dakle da li radi 6—7 njih cieli gimnazij od prilike 150 učenikah morao zaostati, nebi bilo pravedno. Nego ja bi kazao, da bi se to moralo ondje obdržavati, gdje je većina djakah istočnog vjeroizpovjedanja ili ½.

Vinko **Pacel**. Ja bi pristao uz g. Kraljevića, kad on nebi obzir uzeo na gimnazija, nego na pučanstvo.

Mihajlo **Polit**. Ja potvrdjujem, što je g. Angjelić kazao, jer držim, da ima samo tri velika praznika tako zvani „Normatage," naime: Božić, Uskrs i Duhovi.

Franjo **Lovrić**. Ja mislim, da neće nikomu škoditi ni učiteljem ni djakom, ako pristanemo uz predlog g. Angjelića, budući da se je već i onako ovdje govorilo, da bude utorak po podne prost, a te polovice utorakah sačinjavaju sigurno više danah nego li „Normatage" u godini.

Ger. **Angjelić**. Ja se neću upustiti u pitanje, koliko ima „Normatagah" u godini, koliko ne. Nego ako politički zakoni zabranjuju na velikih svetcih bez razlike vjeroizpovjedanja rad, ja onda neuvidjam razloga, zašto nebi školski zakon to zabranio, jer škola je takodjer rad.

Adolfo **Veber**. Ja kao izvjestitelj kažem ovo. Ja sam odvjetovao, kad se radilo, da bude pravoslavna crkva ravnopravna katoličkoj. Ja se u tom slažem sasvim i od toga načela neodstupam. Ali kao zakonodavac s druge strane

Digitized by Google

velim, da kad se načelo zakonom izreče: da je crkva pravoslavna ravnopravna katoličkoj, da je to već dovoljno, da se na blagdane pravoslavne škola nedrži. Sad pako gledim na ono, što je koristno.

Drugo, pitam ja gospodu, hoće li sinod crkve pravoslavne biti zadovoljan s tim zaključkom, da nebude škole samo na „Normatage“ a ne i na svaki blagdan, i o tom će se konsistorija crkve pravoslavne izreći. Zato mislim, da se to izravnati dade na taj način, da mladež istočnog vjeroizpovjedanja neka nedolazi u školu na praznike crkve pravoslavne, ali da nedodju ni katolici, to nebi bilo od nikakve koristi, da možebiti polovina ili veći dio djakah dangubi i u naucih zaostaje.

U tu svrhu učinio sam nov izpravak ovako glaseći: „po sebi se razumieva, da pravoslavni na svoje svetce nisu držani škole polaziti.“

(Svi: primamo.)

Ostale ustanove istoga §. 9. zatim §ah 10., 11. i 12. jesu jednoglasno primljene.

Adolfo **Veber**. Čita § 13. pod 1. o potrebi ustrojenja četiri pučkih razredah.

Stjepan **Iliašević**. Stvar je nedvojbena, da oni u učionah napreduju, koji predbježno znanje sa sobom donesu; nu makar pučka učiona, deset godinah trajala, ona neće znati što treba za gimnazij, nezna što je lieva, što li desna ruka.

Što se tiče troškovah, ja mislim, da se tome može lahko doskočiti. Onaj otac, koj nemože poslati svoje diete u grad, može ga dati poučavati kod kuće kroz učitelja; a onda diete odide k ravnatelju, koj ga izpita i primi u gimnazij. Nego da bi mi djecu iz ovih malih školah odmah u gimnazij uzeli, vjerujte mi, da bi nam se sve gimnazije na tom liepo zahvalile: sada imadu gimnazijalni professori mnogo posla, a onda bi upravo zapeli.

Adolfo **Veber**. Moja gospodo! potrebno je imati četiri razreda pučkih učionah, jer treba da bude mladić nješto više zreo, kad dodje na gimnazij; a drugo, što se baš ono prvobitno znanje, koje se u 4. razredu uči, zahtieva za gimnazij, te što netreba, da ona djeca, koja su nakanila na selu ostati, imadu toliko znanja, koliko ona, koja su nakanila preći u realku ili gimnazij.

S toga se nemože dopustiti, da odmah iz treće pučke škole dodje diete na gimnazij; jer ovakovo nezrelo diete i bez svakoga predbježnoga znanja za gimnazije, dobit će na gimnaziju treći red; po tom izgubiti će volju učiti, pa niti će biti seljak, niti što drugo. Nego buduć da takove djece po selih dosta imade, zato vlada taj običaj, da učitelj, koj je izpitan na preparandiji, te ima toliko znanja, da može pripraviti djecu za 4. školu, podučava ju u istih predmetih za četvrtu školu, koji su jednaki sa predmeti u trećoj školi, samo što se u četvrtom razredu temeljitije predavaju. A znamo takodjer, da se sva djeca seoska nepripravljaju za gimnazij, zato otac, koj će moći namiriti troškove, da si diete pošlje na gimnazij, moći će sigurno dati učitelju njekoliko forintih, da mu diete za gimnazij pripravi.

(Svi: redakcija.)

Adolfo **Veber**. Čita dalje § 13. o izpitu kojega mladić prešav iz pučke škole na gimnazij položiti mora.

Mato **Mesić**. Kad bi pučke učione bile tako uredjene, kako to znanje zahtieva, kad prelazi mladić u gimnazij, onda bi mi se činio suvišan izpit, kojega mladić na prelazu u gimnazij položiti mora. Ali da u gimnazij nedolaze za sada takova djeca, koja neimaju predbježnoga znanja, zato mislim, da je taj izpit svakako potreban. Kad se pučke škole jedanput urede posve na temelju onog znanja, koje se zahtieva za preći u gimnazij, onda će dakako ova potreba o prelaznom izpitu sama po sebi odpasti.

Predsjednik. Koji su za redakciju?

(Većina.)

Time bude sjednica zaključena, a buduća urečena na 14. rujna 1861.

Digitized by Google

Osamdeset i četvrta saborska sjednica 14. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdeset i trećoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske držanoj u Zagrebu dne trinaestog rujna god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *A. Stojanović.*

Pročitan i odobren je zapisnik saborski od 82. sjednice.

G. zastupnik Mačvanski moli 14dnevni dopust počam od 16. rujna 1861., koji mu je i dozvoljen.

G. Vjekoslav Švaicer polaže svoj mandat kao zastupnik naroda. Ovo polaganje mandata bude primljeno, i odredjeno, da se u občinah Draganić, Cvetković i Petrovina novi izbor zastupnika obavi.

G. podpredsjednik Josip Briglević priobćuje brzojavni odgovor svietlog bana baruna Josipa Šokčevića iz Badena od 12. rujna 1861., kojim obznanjuje, da je preuzvišeni g. veliki župan Petar grof Pejačević opetovano pozvan, da na sabor ovaj dodje, a da proti njemu nikakva predstavka najvišem mjestu podnešena nije. Obzirom na ovosaborski zaključak u 44. sjednici dne 17. srpnja t. g. donešen, bude po predlogu gg. zastupnikah Vardiana i Angjelića sa 46 proti 38 glasovah zaključeno: velikog župana Petra grofa Pejačevića putem saborskog predsjedničtva pozvati, da za osam danah na sabor ovaj dodje, inače da će se proti njem u po smislu i propisu zakona postupati.

Povodom tim, što se kod gradjenja željezničkog kolodvora u Sisku po prijavljenju g. zastupnika Ladislava Baloga mnoge starine izkapaju i raznose, jeste po predlogu g. zastupnika Roberta Zlatarovića zaključeno: pozvati županiju zagrebačku, da shodna sredstva poprimi, da se starine u Sisku izkopane i nadjene sačuvaju i pribave za narodni muzeum trojedne ove kraljevine.

Zatim je prešao sabor na viećanje o predmetu, što je na dnevnom redu stajao, t. j. o osnovi za gimnazije u trojednoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji.

U §. 7. jeste medju relativno-obligatne predmete uvrštena pod c) gimnastika. Dodano je pako istomu §u po predlogu g. zastupnika dra. Šuhaja: 3. slobodni predmeti jesu: jezici evropejski. U ostalom je sav § primljen kao i § 8.

Točka 1. §a 9.: veliki praznici traju dva mjeseca u kolovozu i rujnu, zatim stavka d) da je svakog tjedna čitavi četvrtak i stavka e) „četiri dana u godini daje ravnatelj, al nikad tako, da se tim produže navedeni praznici“ bude proti predlogu g. zastupnika Stojanovića: da je i utorak po podne prazan, a da se stavka e) izostavi, većinom glasovah primljeno.

Istomu §. bude dodana i jednoglasno primljena stavka 9., koju je g. izvjestitelj zastupnik Adolf Veber ovako predložio: „po sebi se razumieva, da pravoslavni na svoje svetce nisu držani škole polaziti“, dočim je predlog g. Angjelića, da se na glavne praznike pravoslavne crkve škole nedrže, sa 35 proti 34 glasa odbijen.

Ostale ustanove istoga §. 9. zatim §ah 10., 11. i 12. jesu jednoglasno primljene.

Ustanova §. 13. pod 2. a., b., da učenik 10. godinu života navršiti mora, bude većinom glasovah, a stavka pod 1. jednoglasno primljena.

Tim bi sjednica u 1 sat po podne zaključena.

J. Briglević, v. r.
podpredsjednik.

A. Stojanović, v. r.
saborski bilježnik.

Antun **Stojanović**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Andrija **Ubernik**. Ćita podneske na sabor prispjevše.

Dalje čita očitovanje g. grofa Ivana Erdödy-a od 12. rujna 1861. na podnešeno Nj. Veličanstvu opravdanje po njemu i po g. grofu Juliju Jankoviću, saboru ovome predloženo. (Očitovanje vidi u „sab. spisih.“)

Mato **Mrazović**. Ja neću da se upustim u sadržaj ovoga podneska, nego mislim, da istim putem, kojim je prvi spis ove gospode občinstvu dostavljen, da se občinstvu priobći; u ostalom da se ad akta stavi.

Franjo **Lovrić**. Znamo, kako težko mora biti potomku slavne porodice Bakačah, da je u stare dane svoje morao izkusiti, da se njegove spletke i zla namjera proti domovini odkrila.

U ovoj starosti neima on nikakve nade, dà, nikakva izgleda, da li može ovu ljagu popraviti i sramotu od sebe odvratiti, i u zaboravnost donieti. Ovo mu nije moguće, i ja osjećam, kako ga to jako boljeti mora. Nego ja bi ga bio uputio, da mjesto što je ovo sramotno pismo podpisao, da je radje odišao u Francezku u kloštar kartänzerah. (Živio.)

U ostalom pokazuje ovo očitovanje, da vuci dlaku mienjaju, ali ćuti nikada. Grof Erdödy bio je protjeran iz županije varaždinske i iz Rieke, i sad je do toga došlo, da smo

Digitized by Google

ga iz sabora protjerali, i protjeran je velikom sramotom sbog krivnje proti domovini.

S toga sam za to, da mu se ovaj spis vrati, jer mi o njem zaključivati nemožemo.

Nikola **Thaller**. Kad bi g. predgovornik Lovrić bio naveo razlog stanoviti, s kojim bi dokazao te zločudne želje i opake namjere, ljage i nevolje, koje taj preuzv. g. na sebi imade, onda bih i ja uz njega pristao.

Ja od poroda moga imao sam navjek težnju pravednosti pred očima, kažem, da g. Lovrić nije ništa dokazao, nego je samo protuslovio, gosp. Mrazoviću, da nješto drugo kaže, nego on.

Dužnost je ovoga sabora, da se o svem osvjedoči; vis. sabor osvjedočio se i zaključak donio, da se ono opravdanje ili denunciacija obnarodi po svim novinam, i da se representacija učini na Nj. Veličanstvo, da se rečena gosp., koji su ono opravdanje podpisali, od svojih častih odstrane.

Sad pako, kad je ovo opravdanje ovamo došlo, velim, da se primi predlog g. Mrazovića, i to tim više, što sabor u svakom obziru mora imati pravednost pred očima, i onomu dati priliku, koji je koga osumnjičao, opravdati se pred svietom, da se vidi, da li smo imali razlog, kad smo onaj prvi zaključak glede rečene gospode podpisnikah stvorili.

S toga podupirem predlog g. Mrazovića i molim, da se ovo opravdanje putem novinah obnarodi.

Ivan **Vončina**. Kad bi visoka kuća htjela glasovati, da taj neugodni predmet već jednom prekine, odustao bi od rieči, inače pako pridržajem si pravo govora.

Predsjednik. Hoće li vis. kuća glasovati o ovom predmetu?

(Vika: glasovati.)

U ovom predmetu učinjena su dva predloga: prvi je g. Mrazovića, da se ovaj spis ili opravdanje obnarodi putem novinah; drugi je g. Lovrića, da se očitovatelju natrag vrati.

Ja pitam dakle, koji su za predlog g. Mrazovića?

(Većina.)

Zatim je čitao g. Žužel kao izvjestitelj zapisnik verifikacionalnog odbora, te zaključci u istom zapisniku predloženi, jesu po saboru usvojeni, i sliedeća gospoda za verificirane članove proglašena:

G. Vrbančić Slavoljub za kotar severinski.
„ Antol Mihajlo za osrednji kotar županije virovitičke.
„ Lončarević Dimitrija za kotar daruvarski.
„ Kovačević Mirko za kotar cernički.
„ Tompak Škender za kotar vučinski.
„ Križanić Gjuro za kotar čabarski.
„ Ćepulić Avelin za grad Zagreb.
„ Šuhaj Mirko za grad Zagreb.
„ Zlatarović Robert za grad Zagreb.
„ Kraljević Miroslav za grad Požegu.
„ Thaller Nikola za grad Požegu.
„ Mučnjak Franjo za kaptol zagrebački.
„ Bukvić Konstantin za kaptol križevački.
„ Barabaš Marko za kotar vinički.
„ Štos Pavao za kotar pokupski.
„ Popeskul Patrikia za županiju sriemsku.
„ Angjelić German za županiju sriemsku.
„ Živković Jovan za županiju sriemsku.
„ Kirjaković Živoj za županiju sriemsku.
„ Mačvanski Pavao za županiju sriemsku.
„ Polit Mihajlo za županiju sriemsku.
„ Nović Gjorgje za županiju sriemsku.
„ Popović Gjorgje za županiju sriemsku.
G. Pavleković Stjepan za kotar turopoljski.
„ Ištvanić Gjuro za kotar turopoljski.
„ Virag Škender za kotar pleternički.
„ Kraljević Benjamin za kotar bekteški.
„ Akšamović Josip za kotar kutinski.
„ Horvat Petar za kotar mihovljanski.
„ Kugler Stjepan za kotar našički.
„ Vuković Stjepan za kotar ivanečki.

S tim, da se vjerovnice izdane za gospodu Petra Horvata, Stjepana Vukovića i Stjepana Kuglera, sadržavajuće u sebi izrazah uvredljivih za ovaj sabor, kao neuputne, prve dvie preko županije varaždinske, a treća preko županije virovitičke vrate dotičnim kotarom, da ih zamiene drugimi, samo na izbor se odnosećimi.

Predsjednik. Najvišji dopis Nj. Veličanstva je jučer razdieljen medju članove ovog sabora; meni se čini ovaj predmet vrlo prešan, s toga molim vis. sabor da odluči, kad će se u pretres uzeti; ja mislim da bi se mogao u ponedjeljak pretresivati.

Ladislav **Ballog**. Budući da je s ovim reskriptom u savezu adressa, predlažem, da se oba ova predmeta zajedno u pretres uzmu.

Mato **Mrazović**. Ako se dobro sjećam prijašnjeg zaključka, koj je učinjen glede odpusta krajišnikah, da se predstavka Nj. Veličanstvu toga radi podnese, izrečeno je onda, da će se tada odluka o kr. reskriptu t. j. odgovoru na ovu predstavku izreći, kad bude adressa u pretres uzeta. Dakle ima se odrediti dan, kad će se oboje pretresivati.

Predsjednik. Dakle da se u ponedjeljak uzme u pretres kr. reskript, pak onda adressa.

(Svi: primamo.)

Mihajlo **Polit**. Mislim, da pozornosti onih članovah ovoga vis. sabora nije mimoišlo, koji su ovih danah imali priliku čitati bečke novine, da je u carstvenom vieću bio govor o Dalmaciji. Povod je bio taj, da se je viećalo o ustrojstvu občinah. Vrstni sin našega roda g. Ljubiša zastupnik dalmatinski ustao i ogradio se protiv toga, da se taj občinski zakon na Dalmaciju neima protegnuti, buduć da državnopravno odnošenje Dalmacije još nije riešeno, i ako se po želji Dalmatinacah, Dalmacija spoji sa Hrvatskom i Slavonijom, taj zakon je onda suvišan, buduć da se občinski zakon ne na državnom vieću no na saboru troj. kraljevine opredieliti ima.

Istim govorom razložio je taj vrstni sin naše domovine, kako je jedina želja svih Dalmatinacah, da se s jednokrvnom braćom svojom Hrvati i Slavonci sdruže; u istom govoru razložio je Ljubiša sve intrigue, što su se činile, da se Dalmacija sa Hrvatskom i Slavonijom nesajuzi; on je napomenuo, kako je izborni red učinjen, da je na saboru dalmatinskom bila većina talijanska, mjesto da je slavenska; on je predložio, da je on, koji 60,000 dušah predstavlja, imao isti glas kao i onaj talijanac, koj je od trgovačke komore bio izabran, i samo šest osobah predstavljao; on je razložio takodjer, da je tim načinom moguće bilo, da je u državnom vieću samo jedan Slavjanin od strane Dalmacije, a svi drugi da su Talijani.

Gospodo, taj vriedni sin naše domovine g. Ljubiša govorio je u Reichsrathu na našem jeziku: to je veliki utisak učinilo, da se na austrijanskom parlamentu slavjanski govoriti može. Svakog Hrvata i Srbina mora ta beseda g. Ljubiše duboko dirnuti, jer je izreko želju svih nas, da se Dalmacija ima sa Hrvatskom i Slavonijom spojiti. Time baš morala je dirnuti ta besjeda svakoga, što je imao Ljubiša

Digitized by Google

podnieti sve striele svoga kolege Talijanca Lapenne. Isti je naš narod pogrdio i izjavio, da Hrvatska neima prava na Dalmaciju; da se Dalmacija neželi spojiti sa Hrvatskom; da Dalmatinci više poznadu Carigrad i Petrograd, nego li Zagreb, i ovakove pogrde morao je Ljubiša podnieti, da se je s toga i lieva stran u Reichsrathu sramila.

Imajući dakle obzir na vrstni govor Ljubiše rodom Dalmatinca, gdje je naše želje branio pobudjen čuvstvom onim, koje svakog Hrvata i Srbina pobudjuje, predlažem: da se zastupniku dalmatinskom na carstvenom vieću g. Ljubiši u zapisniku ovoga sabora izrazi počitovanje i da se on prepisom zapisnika o tom ubaviesti.

Pavao **Mačvanski**. Ja vrlo hvalim tako vrstnog domorodca, kao što je g. Ljubiša, ali držim, da djelo, što je učinio, da je svoju domovinu i narod branio, da je izpunio dužnosti, koje sin domovine učiniti mora. Ono dakle, što koj iz dužnosti spram domovine čini, držim, da se nemože uzeti, da je to iz osobnog nagona učinio.

Ja nadalje držim, da pošto nikakovo odnošenje izmedju ovoga sabora i državnog vieća neobstoji, da se mi u nikakovu adressu ili blagodarenje neupuštamo, kao što to čine pojedine županije Ugarske, koje su svojim govornikom šiljale adressu, ili kao što bi to činio gdjekoji municipij, da ga njegov zastupnik u carskom vieću dobro zastupa. Dakle nemogu se složiti s predlogom g. Polita, počem ono, što je g. Ljubiša na carskom vieću učinio, učinio je to kao vrstan sin domovine; zato glasujem proti predlogu.

Slavoljub **Vrbančić**. Čast, poštenje i slava g. Ljubiši, koji je imao smjelost u državnom vieću prosboriti maternjim jezikom i zauzeti se za svoju domovinu; nego moram iskreno izpovjediti, da, kao što me s jedne strane njegova odvažnost veseli, da bih se više radovao, da nisam čuo nijednog Dalmatinca na državnom vieću, da nisam vidio, da Dalmatinci učestvuju u državnom vieću, kamo oni ni nespadaju: državno vieće je tielo, koje na nas kao na sabor trojedne kraljevine nespada, i mislim, da neimamo nikakva interessa kontrolirati ono, što tamo biva. Dalmatinci imaju mjesto ovdje, u saboru trojedne kraljevine; zato valja da mi na ono, što se tamo protuzakonito govorilo, bilo to na korist ili ne, nikakvi obzir neuzimamo, nego da onim putem idemo, kojim je odmah u početku naš sabor udario, da se Dalmacija s nama spoji, kud po zakonu spada, te da se njeni zastupnici ovamo šalju, i na našem saboru njene interesse zastupaju. S toga se slažem s predlogom g. Mačvanskoga.

Predsjednik. Predlog g. Polita stoji u tom, da se g. Ljubiši priznanje u zapisnik stavi: koji su za taj predlog?

(Neustade nitko.)

Zatim se prešlo na dnevni red, na osnovu za gimnazije.

Adolfo **Veber**. Treća točka §a 13. bila je jučer pročitana, i čini mi se, da su njekoja gospoda proti njoj hotjela govoriti. Prije nego oni proti toj točki progovore, neka mi dopuste, da razlog kažem toga zakona. Prvi razlog je, što držim, da kao što je u svih stvarih, tako i u školah dobro, da se zavodi natjecaju u radnji, da gleda svaki zavod, da bude drugomu premac ili da ga nadkrili. Nego to nije baš odlučni razlog; odlučni razlog je taj, što znamo, da u vojničkoj Krajini, gdje polovica našega naroda živi, neuče niti slova naše slovnice. Da možemo dakle ipak koliko toliko narodu u Krajini pokazati, da sbilja naš jezik obstoji, da ima knjige: zato smo odlučili, da se izpitu podvrže učenik, da u Krajini slovnicu našega jezika uvedu. Dolazili razlozi kakvi mu drago, ja govorim bez uvrede svakog zavoda, jer me izkustvo uči, da ne samo iz pučkih nego i iz glavnih učionah dodju djeca na gimnaziju, koja neznadu pravilno deklinirati. Kako može gimnazij napredovati, ako imade učenikah, koji četiri godine učeći slovnicu neznadu niti deklinirati. To se na gimnaziji nemože preduzeti, to nije zadaća gimnazije.

Ovi razlozi vodili su nas kod ove točke.

Andrija **Uhernik**. Ja glasujem proti redakciji; ja mislim, da razlog nije dovoljan, da se djeca prigodom, kad se primaju u gimnaziju, izpitu podvrgnu, jer se time nepovjerenje prama učiteljem i zavodom očituje. Ako djeca u gimnaziju pošavša toliko znanja neimadu, da deklinacije znadu, to sigurno i na izpitu neće znati; dakle će se morati od gimnazije ili odstraniti ili primiti. Ako se odstrane, razlog pada sam po sebi. Razlog, da se podtaknu učitelji, da bolje o učenju nastoje, mislim, da nije dovoljan, jer svaki zavod mora imati počitovanje i moralnu dužnost, da djecu tako izobrazi, da mogu stupiti u gimnaziju. Zato mislim, da netreba primitbenog izpita.

Slavoljub **Vrbančić**. Da djeci, koja stupe u gimnazij, treba predznanja, to netreba dokazivati. Kod nas je predsuda, da se ljudi samo brinu, kako bi im djeca čim prije škole prebavila, a misle, da je već dobro, kad škole prebave, makar što znadu ili ne. Znam iz izkustva, da se od učitelja može izmamiti svjedočba, da mladić čim prije može u visju klassu stupiti. Time biva, da u gimnazij dodje mladež nezrela, tim biva, da nemože napredovati. To se nemože podmetati gimnazialnim učiteljem, dočim oni to opet podmeću pučkim učiteljem. To će biti dakle u interessu učiteljah, da se neprimaju mladići u gimnazij, koji nisu sposobni, a biti će u interessu roditeljah, da netroše badava novacah.

Predsjednik. Koji su za redakciju?

(Većina.)

§ 14. glaseći o prelazu učenikah iz jedne gimnazije na drugu je sasvim izostavljen.

Kod §ah 15., 16., 17. i 18. ostala redakcija.

U §u 19. točki 1. izpuštena je rieč „kojemu je srce slavjansko.“

§ 20. redakcija.

§§. 21., 22., 23.

Franjo **Žužel**. Glede karlovačkoga gimnazija imam nješto progovoriti. Ja više gimnazijah poznam, na kojih Franciskani predavaju. Da li su svi privatni ili samo njekoji, neznam. Nego ja nalazim to, da je uviek škodljivo, ako imade jedna klassa ljudih privilegijah, gdje se radi o odhranjenju budućega naraštaja.

Što se tiče Franciskanah kao professorah u našoj domovini, moram kazati, da ih je bilo vrlo izvrstnih; i ja kao učenik na karlovačkoj gimnaziji rado se sjećam mojih učiteljah, kojih je baš tamo vrstnih bilo. Moram takodjer napomenuti, da je mnogo duh narodni razvijan po našoj domovini po Franciskanih, osobito varaždinskih.

Nu dočim ja s jedne strane priznajem zasluge ovih muževah, neću s druge strane sliepo da branim ovaj zavod, koj jako upliva na narod naš. Napose moram napomenuti gimnazij karlovački; moram reći, da je imao izvrstnih muževah; ali mahna je ta, što provincial, većinom stranac, stara se više za Niemce nego Hrvate. On imenuje učitelje, koji neznadu hrvatski, i mnogi donesu sobom mržnju proti Slavjanom. To je prva mahna, koja je s tim zavodom skopčana. Druga je mahna, ako se gimnazij bude još držao privilegija, da mora ondje biti Franciskan učiteljem.

Digitized by Google

S toga želim, da se i ovdje načelo poprimi, da učitelj može samo onaj biti, koji je medju izpitanimi prednji. Ja neću time izključiti Franciskane, nego želim, da budu izpitani, a inače da bude učiteljem svjetovnjak.

Vinko **Pacel**. Ja bi želio, da se predlog g. Žužela razjasni u toliko, da provincial, koji u Kranjskoj stanuje, i kome je malo do nas stalo, neimenuje učitelje za našu djecu Hrvate, nego da ih imenuje vrhovna školska oblast. Mi znamo da je i prijašnji sustav tražio sposobne ljude za učitelje, ali on je povladjivao takodjer i takova gimnazija, gdje se je i malo germanizacija mogla razprostraniti.

Zato pristajem uz g. Žužela s tim dodatkom, da imade na gimnazijah sposobne učitelje imenovati vrhovna oblast.

Ladislav **Balog**. Ja se podpuno slažem sa g. Žuželom, samo bi još to primietio, da medju dvima, koji imadu jednake sposobnosti, ima svjetovnjak prednost.

Slavoljub **Vrbančić**. Ja želim govoriti glede predloga po g. Balogu učinjenoga. Ja nenalazim razlike medju jednim i drugim stališem, i želim da bude onaj učitelj, koj je najsposobniji. Nego ja želim jedan dodatak k predlogu g. Žužela, dodatak, na koji me vodi prošlost osobito novijega vremena, naime, da se naročito kaže: da u trojednoj kraljevini nijedan član reda Isusovoga nemože biti učiteljem.

(Prima se.)

Ivan **Venčina**. Glede učiteljah gimnazialnih nije dovoljno u obće dokazano usposobljenje po bečkomu ili pražkomu sveučilištu, nego takodjer napose podpuno znanje hrvatskoga jezika.

U tom se je žalibože kod nas dosele svakako postupalo. Gimnazije, na kojih su namješteni svjetski učitelji, dobivahu većom česti sposobne za učiteljstvo ljude, nu na znanje narodnoga jezika strogo se gledalo nije.

Na gimnazijah, koje su u fratarskih rukuh, kao što n. pr. karlovačka, tu se upravo na ništa gledalo nije, nego na jedino to svojstvo, da učitelj bude fratar. Čini mi se, da imade ljudih, koji misle, da je svaki fratar kao takav sposoban za učiteljstvo svake vrsti: to sam možda i sam donikle mislio, dok se neosvjedočih, da ta vrst ljudih, s vrlo malenom iznimkom, što se znanja i nauka tiče, duboko stoji izpod svijuh drugih vrstih čovječjega družtva. I sasvim tim bivalo je i biva, da su nam kranjski provinciali namještali učitelje onakve, koji na pola izobraženu čovjeku kao uzor neznanstva i surovosti služiti mogu.

Doba je, da se takovu ruglu učiteljstva doskoči, i na koliko se za sada moj predlog o odstranjenju fratarah iz sviuh učionah primio nebi, neka se zakonom ustanovi: da 1. listopada o. g. nitko nemože biti učitelj, koji nije sasvime vješt narodnomu jeziku, i koj za učiteljstvo po obstojećih propisih usposobljen nije.

Franjo **Rački**. Ja pristajem sasvim uz redakciju, jer vidim, da ona znanostim, koje gimnazije njegovati imadu, i svrhi dobro odgovara. Neznam, čemu se opažuje u saboru njekakav strah, koj ako bi istinit bio, to bi morali sdvojiti nad budućnosti našega naroda, i našu bi državu morali smatrati kao truhlo tielo, koje treba podpore.

Gospodo! ako se u redakciji zahtieva, da svaki učitelj mora biti sin trojedne kraljevine ili pako Slavjan, s tim je obezbiedjena narodnost, i tako se uviek predpostavlja, da će narodni duh u mladeži znati ukorieniti, i da takav učitelj, koj slavjanska načela zastupa, znati će mladež u narodnom duhu rukovati. Ako se zahtieva, da takav učitelj mora biti izpitan, suponira se već dovoljno znanje narodnog jezika. Zato mislim, da time 4. točka sve garancije izobraženja narodnog i znanstvenog osigurava. S toga pristajem simpliciter uz redakciju.

(Prima se.)

U §. 24. točka 1—5 primljena.

U §. 24. izpuštena je točka 6 glaseća: da ravnatelj može i proti većini učiteljskog sbora odrediti, što mu se čini za blagostanje gimnazije neobhodno potrebito, ali mora odmah potražiti potvrdu školskoga vieća.

§§. 25., 26., 27. i 28. točka 1. o izpitih učiteljah.

Vinko **Pacel**. Ja velim, da se to izvesti nemože. Ja nebi bio proti tomu, da kandidati sbilja polažu izpite na zavodih usavršenijih, kad kod nas nebi bilo vještakah. Ja neznam, kako je odbor spao baš na Prag, jer nevidim, da se taj grad čim odlikuje od drugih. Mogao bi tko reći, da je i Prag grad slavjanski, a ja mogu kazati, da je pražki universitet tako liepo njemački, kao i bečki, te tamošnjim professorom, osim dvojici trojici, nebi ja povjerio nijednog našeg kandidata. Tomu dodajem još i to, da ako naši kandidati podju u Beč, Prag ili Insbruk izpite praviti, da će težko izpite položiti, tim težje, što su tamošnji professori ljudi, koji neživе u konštituciji; oni će dobiti nalog iz Beča, da šeprtljaju, da nijedan kandidat neprodje. Razlog je lahko uviditi. Negdašnji „Studienrath“ u Beču nije ništa drugo, nego metamorfoza „Unterrichtsministeriuma“. To je stvar absolutna i uredjenje pražkog universiteta isto tako je absolutna stvar, kao što i bečkog. Kazat će tko, da je u znanostih to svejedno. Nije; jer ako bi svejedno bilo, onda bi primili ovaj „Organisations-Entwurf“ kako jest.

Neznam, zašto se nebi ovdje u Zagrebu komisija sastavila, koja bi kandidate tako lahko mogla izpitati, kao i u Beču. Ja sam za to, da naši mladići idu van na universitet da uče, i mi ćemo ih sami slati; ali što se tiče izpitah, neka ih ovdje prave. Ja dodajem još i to, da bi malo sramotno bilo reći, da neimamo kod kuće takovih ljudih, nego da moraju naši kandidati ići van izpite polagati. Ja dakle glasujem za to, da se izpiti učiteljski kod kuće prave; čast i poštenje stranim učiteljem, ali povierenja neimam u nikoga, nego u naše.

(Prima se.)

Točka 2., 3. i 4 izostaše.

Napokon u zaglavku je § 29. uz izpravak u stilizaciji usvojen.

Tako je čitanje osnove dovršeno, i na pitanje po gosp. predsjedatelju stavljeno: prima li se ciela osnova, kako je pročitana? zaključeno je, da se prima.

Tim bi sjednica zaključena.

Digitized by Google

Osamdeset i peta saborska sjednica 16. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdeset i četvrtoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dne četrnaestog rujna god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića,* a uz bilježenje g. *A. Uhernika.*

Zapisnik 83. saborske sjednice bijaše čitan i odobren.

Molbi g. Germana Angjelića, zastupnika županije sriemske, za dopust na 4 sedmice, računajući od 14. rujna 1861. jeste udovoljeno, te na predlog g. narodnog zastupnika Ivana Vardiana zaključeno, da se sriemska županija pozove, da naputi svoje izabrane zastupnike, da ovamo na sabor dodju, u protivnom da se mjesto takovih, koji jošte došli nisu na ovaj sabor, drugi izaberu.

Molba obćine Piketske, kotara grobničko-hreljinsko-bakarskog, za obustavljenje carskih porezah, stavljena je medju spise.

Očitovanje g. grofa Ivana Erdödy-a od 12. rujna 1861. na podnešeno Nj. Veličanstvu opravdanje po njemu i po g. grofu Juliju Jankoviću, saboru ovome predloženo, bijaše čitano, i po predlogu g. narodnog zastupnika Mrazovića obnarodovat će se putem novinah.

Zatim je čitao g. Žužel kao izvjestitelj zapisnik verifikacionalnog odbora, te zaključci u istom zapisniku predloženi, jesu po saboru usvojeni, i sliedeća gospoda za verificirane članove proglašena:

G. Vrbančić Slavoljub za kotar severinski.
„ Antol Mihajlo za osrednji kotar županije virovitičke.
„ Lončarević Dimitrija za kotar daruvarski.
„ Kovačević Mirko za kotar cernički.
„ Tompak Škender za kotar vučinski.
„ Križanić Gjuro za kotar čabarski.
„ Ćepulić Avelin za grad Zagreb.
„ Šuhaj Mirko za grad Zagreb.
„ Zlatarović Robert za grad Zagreb.
„ Kraljević Miroslav za grad Požegu.
„ Thaller Nikola za grad Požegu.
„ Mučnjak Franjo za kaptol zagrebački.
„ Bukvić Konstantin za kaptol križevački.
„ Barabaš Marko za kotar vinički.
„ Štos Pavao za kotar pokupski.
„ Popeskul Patrikia za županiju sriemsku.
G. Angjelić German za županiju sriemsku.
„ Živković Jovan za županiju sriemsku.
„ Kirjaković Živoj za županiju sriemsku.
„ Mačvanski Pavao za županiju sriemsku.
„ Polit Mihajlo za županiju sriemsku.
„ Nović Gjorgje za županiju sriemsku.
„ Popović Gjorgje za županiju sriemsku.
„ Pavleković Stjepan za kotar turopoljski.
„ Ištvanić Gjuro za kotar turopoljski.
„ Virag Škender za kotar pleternički.
„ Kraljević Benjamin za kotar bektežki.
„ Akšamović Josip za kotar kutinski.
„ Horvat Petar za kotar mihovljanski.
„ Kugler Stjepan za kotar našički.
„ Vuković Stjepan za kotar ivanečki.

S tim, da se vjerovnice izdane za gospodu Petra Horvata, Stjepana Vukovića i Stjepana Kuglera, sadržavajuće u sebi izrazah uvredljivih za ovaj sabor, kao neuputne, prve dvie preko županije varaždinske, a treća preko županije virovitičke vrate dotičnim kotarom, da ih zamiene drugimi, samo na izbor se odnosećimi.

G. podpredsjednik predloži, a sabor zaključi, da će se u ponedjeljak viećati o najvišjem kraljevskom odpisu, o adressi i o predlozih g. Kvaternika i Šandora.

Na to g. narodni zastupnik Polit predloži u kratkom govoru: da se dalmatinskom poslaniku g. Ljubiši na carstvenom vieću iz razloga, što je na carstvenom vieću, opiruć se osnovi zakona o obćinah krasnim slovom hrvatsko-srbskim jezikom govorenim branio sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, u zapisniku ovog sabora izrazi poštovanje prema g. Ljubiši, i on prepisom zapisnika o tome ubaviesti.

Predlog ovaj bude uslied preduzetog glasovanja na predlog g. Mačvanskog i Vrbančića zabačen, pošto nitko zanj ustao nije.

Zatim prodje sabor na dnevni red na osnovu za gimnazije u trojednoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji.

G. Veber kao izvjestitelj gimnazialnog odbora čitao je nadalje od točke c u §. 13. o primanju učenikah.

§ 14. glaseći o prelazu učenikah iz jedne gimnazije na drugu sasvim je izostavljen.

U §. 19. točki 1. izpuštena je rieč „kojemu je sree slavjansko.“

U §. 23. pridana je točka 6.: da Isusovci nemogu biti učitelji.

Digitized by Google

U §. 24. izpuštena je točka 6., glaseća: da ravnatelj može i proti većini učiteljskog sbora odrediti što mu se čini za blagostanje gimnazije neobhodno potrebito, ali mora odmah potražiti potvrdu školskoga vieća.

U §. 28. točka 1., u kojoj se je predložilo: dok još neima trojedna kraljevina svoga sveučilišta, da će se u Pragu ustrojiti povjereničtvo za izpite učiteljske, jeste na predlog g. Pacela ovako izpravljena: Dok još neima trojedna kraljevina svoga sveučilišta, mogu učiti nauke dotične na vanjskih sveučilištih, ali izpit neka prave u Zagrebu pod povjereničtvom, koje imenuje vrhovna naučna vlast trojedne kraljevine za izpite učiteljske.

Točke 2., 3. i 4. izostadoše.

Napokon u zaglavku je §. 29. uz izpravak u stilizaciji usvojen.

Tako je čitanje osnove dovršeno, i na pitanje po g. predsjedatelju stavljeno: prima li se ciela osnova, kako je pročitana? zaključeno je, da se prima.

Na to je sjednica u 1 sat zaključena i za ponedjeljak urečena.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Andrija Uhernik s. r.
saborski bilježnik.

Andrija Uhernik čita zapisnik posljednje sjednice.

Ivan Vardian čita predstavke na sabor prispjevše (gledaj zapisnik).

Dalje čita kr. odpis od 4. rujna 1861, br. 2148 o odpustu krajiških zastupnikah iz sabora, (gl. Sab. spise).

Ant. Stojanović. Krajina hrvat.-slavonska je naša krvava haljina, je stara briga, stara tuga i nevolja naša. Svetinja zakonah i ugovorah ne pomaže evo ni nam, a graničarom još manje. — Ja bih skoro rekao, da je narod naš osudjen na to, da do vieka smrtnu borbu bije za dobro svoje pravo. Kad pomislim, gospodo, na sve tegobe i zlo, koje naš narod pati, moram se čuditi, da je još jedan Hrvat i Slavonac i Srbin na svietu; kad vidim, koliko nas ima, i kakovi smo, nečudim se tomu, što nismo dalje dotjerali, nego se čudim, što smo dotle dotjerali.

Iz ovog najvišjeg kraljevskog reskripta vidim, da se mi ničemu dobru nadati neimamo. Ovim najvišjim kraljevskim reskriptom riešeno je pitanje o zastupničtvu Krajišnikah na ovom saboru. Glasom njegovim neimaju Krajišnici ovdje pribivati, nego se veli, kad možebiti sgoda dodje, te će se opet državno-pravna pitanja pretresivati, onda će se Krajišnici opet ovamo pozvati. Dakle ovdje se i to u dvojbu stavlja, da li će se državno-pravna pitanja pretresivati ili ne, dočim svi znamo, da smo pretresivanja istih tekar začeli.

Budući da je sto i sto putah navedeno, u čem se naše tegobe sastoje, to je sigurno i meni neugodno ponavljati ono, što je već sto putah rečeno i saboru dodijalo: zato ću samo in merito strogo svoje mnenje da izrazim.

Bitnost ovoga predmeta tražim u tom, da li ćemo mi kralju našemu podnieti na kralj. proposicije adresu ili reprezentaciju.

Moja gospodo! Ja sam toga mnenja, da smo već odlučili, da adresu Nj. Veličanstvu iz sredine sabora podnesemo. Za ovo moje izjavljenje naveo bih četiri razloga. — Kad dobro promotrim sadržaj i smisao ovoga previšnjega kr. reskripta, rekao bih, da se ovaj reskript na krivoj predmnievi osniva. Reskript glasi: (čita). Na najvišje kr. proposicije od 26. veljače, 12. i 27. ožujka, nismo mi, po mojem mnenju, nikada zaključka stvorili, koji bi se kraljevskoj sankciji za potvrdjenje po starodavnom običaju podnieti morao. Izmedju naroda i kralja pretresa se tekar pitanje o priznanju pravah naših i o povratku ustava. Dok se, moja gospodo, ovo pitanje nerieši, o potvrdjenju takovih zaključakah nemože biti razgovora. Kad mi na kralj. propozicije odgovoriti imamo kralju našemu, tražimo priznanje pravah naših, i povrat ustava našega hiljadugodišnjega. Tu, gospodo, nemože biti reprezentaciji mjesta, nemože biti razgovora o tom, da se ovi zaključci i odluke naše kraljevskoj sankciji podnesu.

Kad mi kažemo u zaključcih naših, da želimo savez sa Ugarskom; kad mi kažemo, da nemožemo šiljati zastupnike na carstveno vieće; tu nemože biti mjesta reprezentaciji, niti se može putem reprezentacije kralju kazati: „evo mi smo ovo zaključili, daj, odobri.“ Po ustavu našem samo je okrunjeni kralj vlastan zaključke na saboru stvorene potvrditi, a neokrunjeni kralj, ako i donešene saborske zaključke i članke potvrdi, nemogu u smislu našega ustava kao zakonski članci valjati. Moja gospodo! sam kralj naš je naviestio krunisanje, i da će inauguralnu diplomu izdati; a znamo dobro, što diploma inauguralna sadržavati mora. S toga je kralj naviestio krunisanje; jer on dobro zna, da je to neobhodno potrebno, da to tako biti mora.

Drugo, u sjednici našeg sabora od 5. kolovoza je zaključeno, da se bezuvjetno adresa Nj. Veličanstvu poslati ima, koju će odbor ad hoc izraditi. Kad je ovaj zaključak donešen, bili su zastupani Krajišnici; sada u našoj vlasti nestoji, da promjene činimo, i da odstupimo od onoga zaključka.

Treće, kr. reskript drži, da je to naša tegoba, što nemožemo u pretres uzeti adresu bez Krajišnikah. Ali to nije tako. Nam je do toga stalo bilo radi načela, to jest, da krajiški zastupnici kod rješavanja ne samo državno-pravnih nego kod svih pitanjah učestvuju, da se ustav naš starodavni i na Krajinu protegne, i da ga ona isto tako uživa, kao i mi.

Po našem poslovniku vlastan je i dužan sabor zaključke činiti, kad ima onaj broj zastupnikah verificiranih, koji je naznačen. To, dali ovog ili onog, jednog ili više zastupnikah, iz ove ili iz one pokrajine neima na saboru, nemože sabor u njegovom djelovanju priečiti. Reskript veli, istina, da nije zapreka, što neima Krajišnikah; a i mi velimo isto, da to nije zapreka; ali mi smo u načelu stvar tjerali, mi smo u načelu zahtievali to gledе ustava za Krajinu, i to smo svakom prilikom dužni nčiniti.

Četvrto, ovdje se alternativa stavlja, da Nj. Veličanstvu adresu ili representaciju podnesemo. Ja se neću upustiti u razmatranje toga, što se ima razumievati pod reprezentacijom, što li pod adresom; toliko samo vidim, da kralj sam hoće, da čini razliku medju adresom i reprezentacijom. Ja samo to odgovaram, da smo zaključkom već izrekli, da se adresa poslati imade, a od ovoga odstupiti niti možemo niti hoćemo. Po načelu i ustavnom i parlamentarnom odgovara se na kraljevske proposicije uviek adresom; kad je to tako, moja gospodo, onda nije alternativa to, dali reprezentacija ili adresa; nego je alternativa to: adresa ili zaključak. Evo vlada neka bira što ju volja; mi znamo, da niti adresom niti zaključkom ništa dobiti nećemo.

To su moji razlozi, s kojih ja predlažem, da sabor zaključi:

*

Digitized by Google

1) da se na previšnje kr. propozicije, u smislu zaključačakah ovoga sabora, u prisuću krajiških zastupnikah stvorenih, Nj. Veličanstvu odgovori adresom.

2) da se proti tomu, što zastupnici vojničke Krajine nisu natrag pozvani u ovaj sabor radi viećanja o adresi i o ostalih državno-pravnih pitanjih, svečani prosvjed u zapisnik stavi.

(Ovaj predlog bude jednoglasno primljen.)

(Zatim izjavi g. predsjednik, da uslied zaključka od 84. sjednice stoji na dnevnom redu pretres adrese odbora ad hoc).

Franjo Rački. Prije nego se visoki sabor upusti u pretres adrese, neka mi bude dopušteno na stol ove vis. kuće drugi nacrt adrese staviti, koji će možebiti još tečajem ove sjednice natiskan biti, te svakako može ovih danah, ako sabor dozvoli, na stol vis. kuće doći.

Moja gospodo! Ja, kao što je poznato, bio sam izabran članom onoga odbora ad hoc, koji je imao adresu sastaviti. Ja sam se na tom povjerenju zahvalio; što sada pako drugu osnovu ili nacrt stavljam na stol vis. kuće, to nečinim niti iz taštine, niti da bi onomu odboru ad hoc što prigovoriti ili ga ukoriti htio. Ja znam cieniti zasluge kao i trud one gospode, koja su adresu sastavljala; a s druge će strane vis. sabor izjaviti zaključkom, hoće li se jednom ili drugom osnovom poslužiti.

Prlje nego bi ova adresa u pretres došla, imao bi nekoje obće opazke učiniti, te, ako bude dozvoljeno o tom debatu voditi, to će onda i meni, kao i drugim, slobodno biti, da svoje dalje opazke činim.

Bez uvrede onog odbora ad hoc, gospodo, moram ovdje u kratko napomenuti, koji su ono razlozi, što su mene ponukli, da takodjer ovdje nješto doprinesem; i ovdje moram opaziti nješto glede forme, kao što i glede iste stvari. Svakomu je poznato, koj je više adresah čitao, budi ugarskog ili kojeg drugog parlamenta europejskog, da svaka adresa sadržava njekakav sustav u sebi glede državno-pravnih načelah, iz kojih se sve drugo, što se zaključi i što se u adresi obično podnaša, logično izvadjati može. Forma adrese zahtieva, da nebude nipošto razciepana. Meni se čini, da ova osnova odborova ovomu vrhovnomu načelu neodgovara, pošto nevidim u njoj sistematičkog razvitka državno-pravnog načela trojedne kraljevine. Nego ovdje se ide od jedne kraljevske propozicije na drugu, neobzirući se na to, jeda li bi upravo iz ovih predpostavljenih načelah sliediti imala.

Drugo je glede stvari. Meni se čini, da u ovoj osnovi kontinuitet naših državnih pravah nije dosta izražen. Zato moja gospodo, moram pozornost obratiti na jednu okolnost; možebiti ju neće svaki opaziti, ali prije ili poslje moramo na nju doći, naime, da smo u ovoj osnovi adrese odbora ad hoc posve ignorirali sabor od god. 1848. Mi nismo vlastni onaj sabor sasvim zabaciti; mi možemo iz razlogah zaključke njegove uništiti i kriepost im uzeti; ali radi kontinuiteta državnih pravah naših nemožemo ga ignorirati, jer bi to centralističkoj stranki proti nam oružje pružati moglo. Gospoda, koja će pobliže smatrati, i vis. sabor, ako bude dostojao pročitati, uvidit će, da se osnovi, koju sam ja napisao, najmanje može radovati centralistička stranka, ona, koja je ne samo oktrojom od 4. ožujka 1849., nego i samovladom od cielih deset godinah proti njim i proti našemu ustavu radila. Nego ja mislim, da je potrebno, da mi u adresi, koju sada poslati hoćemo, napomenemo i navedemo, kako mi smatramo zaključke od god. 1848., da nebi vlada, zlo ih tumačeća, zlo odgovorila, kao što se može predpostaviti. I opet mislim, da je u našem interesu, da vladi put prepriečimo, da se ona poziva na one zaključke. Mi znamo, koliko je prvi utisak jak i silan, ne samo kod nas nego i u čitavoj Europi. Zato mi se čini, da u ovoj osnovi naši zaključci saborski nisu dosta obrazloženi, osobito pako da nije dovoljno obrazložen naš zaključak, što se tiče odnošajah trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj.

Scienim, da se ovo mora takodjer pobliže razložiti, tako da ovo obrazloženje sliedi iz osamstogodišnjega državnoga prava. Zatim u ovoj osnovi, kao što mi se čini, nije dosta rečeno o pitanju cjelovitosti trojedne naše kraljevine toli glede Dalmacije, koli glede Krajine.

Ako se vis. sabor sjeća, mi smo zaključili, da si predstavku glede Krajine prisvajamo i da ćemo ovu prigodom adrese poduprieti. Ja to badava tražim u adresi, a barem koliko se sjećam, u saboru je to bilo zaključeno.

S ovih ovdje u kratko navedenih razlogah, ako mi vis. sabor dozvoli, uzeti ću si slobodu, da moj posebni nacrt pročitam.

Antun Stojanović. Postupanje stranke saborske, koja je dne 3. i 5. kolovoza ove godine u manjini ostala, jest neustavno, jest neparlamentarno. Cifranje ovo i krivudanje, da se ovaj i onaj odbor neuvriedi, nespada na stvar, nego ja bi rekao, da si je već od onoga časa preduzela ona stranka, da razdvaja sabor, kad je g. zastupnik Rački iz ovog odbora izstupio; dočim je ovaj posve parlamentarno postupao, kad je zahtievao, da se u odboru pretresa stvar, ne pako da se disidia čine. Ja bih rekao, da ovoj stranki i osnovi g. Račkoga nije do toga stalo, da se forma preinači, nego da se načelo, koje si je sabor stavio, kasira, i da ono, što je sabor zabacio, unutra dodje.

Postupanje ovo protivi se i našemu poslovniku. Sabor je izaslao odbor, da izradi adresu; ova je izradjena; sada treba da se pročita, da se štampa i da se dan odredi za viećanje. A g. zastupnik Rački hoće, da stvar odgodimo; ali mi ju dalje odgadjati nećemo i nemožemo. Dakle po poslovniku mora se uzeti adresa, koja je od odbora došla, u pretres. To, da li će koji passus, koji je u izradjenoj adresi, ostati ili se izpustiti, putem amandementah preinačiti, ili će se možebiti ciela osnova primiti — to je drugo pitanje. Ja samo kažem, da je protuparlamentarno, protuustavno, da se čita druga adresa, nego ona, koja je predložena.

To je g. zastupniku dovoljno. Veli, da je drugu osnovu sastavio, što nije kontinuitet naših državnih pravah dosta izražen. A što je taj kontinuitet? To su načela, koja je god. 1848. sabor stvorio; a sabor od 1861. je sasvim protivan ovim načelom, i mi dobro znamo, što je u onih člancih sadržano, i kako postupati imamo sada glede njih. Ja nisam nikada čuo, da bi protivniku unapried njeke stvari odgovarati morali, a neznamo, hoće li nam on ove objicirati. Kaže bo g. zastupnik, da će nas vlada imputirati radi zaključakah od g. 1848; neka se ona brine, neka ona tužbu stavi, mi ćemo prigovarati. Najvećma, veli se, da nije dosta obrazložen naš zaključak glede Ugarske. Mi to neimamo razlagati vis-à-vis vlade, nego samo kralju predstaviti, da se putem propozicije kraljevske ugarskomu saboru predloži; a mi sa austrijskom vladom nećemo to pitanje razpravljati, nego samo sa narodom ugarskim. Naposljed naveo je gosp. zastupnik, da nije točna ova osnova, što nije peticija Krajišnikah unutra; to nije istina, da je to zaključeno, nego da se posebnom predstavkom njihova peticija podnese.

S toga sam za to, da se ovaj neustavni i neparlamentarni postupak zabaci.

Digitized by Google

Eugen Kvaternik. Žao mi je, da se je moj gosp. predgovornik, kao sučlan ovoga odbora, koji je adresu izradjivao, koja leži na stolu ove vis. kuće, žao mi je, velju, da se je izrazio, da se adresa preč. g. Račkoga nebi čitala.

Scienim, da bi to od naše strane, koji smo bili u odboru, bilo njekakvo slavohlepje, protiviti se onomu, što još nepoznamo. Ja od moje strane nisam nikada nikakve strasti razvijao, a neću se ni ovdje oglušiti zahtjevom pravednosti. Ja ću slušati jednu i drugu adresu, pa kad uzčujem objedvie, onda ću tek moći razabrati, što je pravo, što li krivo, i izjaviti se za jednu ili za drugu. Dok toga neznam, nebih mogao ono predložiti, što je g. predgovornik predložio. To bi značilo od naše strane prekomjerno precjenjivati naše sile i naše moći. Opetujem dakle misao moju: da ako i cielo tielo na čem radi, nesmie već iz modestije kazati, da je dotična stvar upravo takova, da se protuopazke učiniti na nju nebi mogle.

Ja pitam, zašto se podnašaju adrese? Ne toliko samo zato: da ubaviestimo onoga, komu govorimo; nego da ubaviestimo i čitavi politički sviet, t. j. da i ciela Europa vidi, kako naše stvari naprama Beču stoje.

Pitanje glede neprekidnosti prava je važno pitanje, i važna je točka ona, koju je preč. g. Rački predložio, naime da se odluči: dali ćemo to sada odmah u adresi obrazložiti ili istom onda, kad odgovor iz Beča dobijemo. Glede te točke suglasio se je jednodušno i naš odbor u tome: da se imade svakako neprekidnost prava intonirati, no da se to nebi odmah sada, već onda učinilo, kad ćemo Beču replicirati. —

Vis. ova kuća izrekla je zaključkom svojim, da su odnošaji naši naprama kraljevini Ugarskoj pravno pretrgnuti. Dočim smo to priznali, sveta nam je dužnost, ne samo pred vladarom, no i pred svietom obrazložiti, kako se je stvar ova razvijala, kakvi su bili naši odnošaji naprama kraljevini Ugarskoj do godine 1848, kako su se god. 1848 promienili, i kako poslje 12 godinah ustanovili. Ovdje je pitanje, hoće li to vis. kuća odmah u prvoj adresi izjasniti, ili se poslje u to upustiti. Ja bih mogao i mnoge druge razloge navesti, ali propuštam; mislim bo, da su već i ovi dovoljni, koji nas moraju skloniti, da kuća izreče, hoće li se adresa g. Račkoga čitati ili ne, ona bo vrh svih tih okolnostih svjetlost baca.

Ja pitam, moja gospodo, tko može o onom suditi, čega ni čuo nije. Ako si tako predstavljamo neprijatelja, da mu nećemo ni oružja pogledati: to ja nebi rad uz takov način vojevanja pristati.

S toga ja svakako predlažem i želim, da se adresa g. Račkoga pročita.

Adolfo Veber. Neću da se upuštam u razglabanje iste stvari, nego samo hoću da navedem nješto, što mi se u izrazu g. Stojanovića nimalo nije dopalo.

Mi smo u obće tako nesretni u našoj trojednoj kraljevini, da si ovdje razlike umišljavamo, gdje ih neima, samo da budemo razkomadani i razciepkani. Tako vidimo, da kod nas vlada mnenje o dvostrukoj literaturi, hrvatskoj i srbskoj, koja je jedna; mi sami to izumismo, da su dvie; jedan je jezik i jedna svrha; samo mi ciepkamo.

Gosp. Stojanović veli, da je stranka u manjini ostavša ovaj način izabrala, da svoja načela izvede na vidjelo, te da ih u adresu protura. Neznam, u čem sastoji pojam stranke; ja mislim u tom, da se razlikuje u načelih, i to u glavnih. Pošto je u pitanju o Reichsrathu čitav sabor izrazio, da u Reichsrath neide, niti u ovaj, niti u koji drugi; pošto je to čitavi sabor jednodušno izrazio, mislim, da u tom pitanju stranakah biti nemože. Zato neuvidjam razloga, zašto bi se ta stranka stvarala, koje sbilja neima; jer pitanje, koje se je postavilo, ima li se 2. i 3. točka Pricine izjave u pretres uzeti, mislim, da to pitanje stranke stvoriti nemože, jer štogod se o tom zaključilo, nikad se nebi mogao glavni onaj zaključak pobiti. Zato nedopuštam, da glede Reichsratha stranakah imade.

Ono, što g. Stojanović veli, da ova stranka opet svoja načela na vidjelo iznosi, nemože stajati, što načelah takovih neima. Ja nisam znao do jučer, da se ova stvar izradjuje. Da su i gg. od druge strane u porazumljenju sa ovom adresom, neću reći porazumljenju, nego da dopuštaju, da se i što drugo čitati može, nego što je predloženo, to potvrdjuje g. Kvaternik, koj spada u protivnu tobože stranku. Nego pravi razlog, zašto se je ova osnova izradila, jest, što su mnogi članovi ove vis. kuće osvjedočeni, da se ona adresa, koja je izradjena, u mnogih točkah nebi mogla primiti; dakle ako bi se izradila druga, mogla bi se možebiti lakše primiti, ne glede načelah, jer ova su ista, nego glede načina, glede logike, štilistike i glede drugih stvarih. Zato mislim, ako smo voljni, ovu stvar nješto malo bolje riešiti, da se nebi čitanju ove druge osnove protivili.

Mato Mrazović. Nikako nemogu dokučiti važnosti razlogah, koje je prvi g. govornik naveo proti čitanju adrese, po preč. g. Račkom sastavljene, razlogah naime, da je to po manjini načinjeno, da je neparlamentarno, i da stranka ova želi načela podmetnuti, koja su propala. Tko dohit razlogah dokučiti može prije, nego ih je čitao, tomu sigurno moram zavidjeti, jerbo mora imati duh divinacije. Nu bilo tomu kako mu drago, ipak moram se u smislu poslovnika opirati nazoru one gg., koja misle, da se ova adresa po poslovniku nemože čitati, zato, što je vis. kuća odbor imenovala, i što je ovaj odbor osnovu predložio, koja se ima pretresivati. Ja sa svoje strane smatram čitav ovaj predlog i osnovu g. Račkoga kao amandement ili popravak, koji se proteže na adresu. Ako vis. kuća želi članovom prepriečiti, da nesmiju popravke činiti, onda može zabraniti, da se osnova g. Račkoga nečita; ako pako valja načelo, kako u svakom parlamentu, da svaki pojedini član može popravke podnieti, bilo to u pojedinih člancih ili u čitavoj osnovi, onda se nemože priečiti, da se ova osnova čita, niti iz onog razloga, što do danas nije učinjena, jer to je važno dielo, koje se neda u jedan dan načiniti. Dok se je to izradilo, zna se, da je onaj, bio to g. Rački ili tko goder, morao imati za to više vremena, dočim je odbor mjesec danah na osnovi radio.

S ovih razlogah, i dok je po poslovniku dozvoljeno popravke činiti, mislim ja, da je v. kuća, ako neće terorizirati i majorizirati, dužna dopustiti, da se popravak pročita. U ustalom vidit će vis. kuća, kad se popravak pročita, dali on namjerava podmetnuti druga načela, koja su osvjedočenju vis. kuće oporna, pa ga vis. sabor onda može zabaciti; ali ja mislim, da vis. kuća nije tako slaba osvjedočenja, da bi se čitanja bojala.

S toga ja, držeć se poslovnika i slobode govora, glasujem za to, da se osnova g. Račkoga pročita.

B. Drag. Kušlan. Predmet ovaj, o kojem se sada vieća, normiran je 28. ili 59. člankom poslovnika; jer predlog, što je g. kanonik Rački načinio, da se njegova osnova čita, jest ili predlog ili izpravak. Ako je predlog, onda se ima uporaviti, što čl. 28. kaže: „Svaki član sabora vlastan je „predmet koji predložiti saboru viećanja radi. Ako ovaj „predlog podupru 15-orica inih članovah, ima se predloženi

Digitized by Google

„predmet uvrstiti u broj onih predmetah, o kojih će viećati „sabor, te ga odpratiti u odsjeke". Prema tomu je predlog ovaj prekasno došao, jer bi se bio morao prije tiskati i razdieliti, i tek onda bi se o njem moglo viećati. Ostaje jošte pitanje, dali je izpravak? Ja bi pogledom na čl. 59. poslovnika tvrdio, da nije izpravak, jer se izpravak tiče samo pojedinih točakah, a ovdje se govori o sasvim novoj osnovi, o novom sastavku, koji je različit od adrese, što na stolu vis. kuće leži. Nu uzmimo, da bi se ovaj nacrt Račkove adrese po nazoru gg. zastupnikah Vebera i Mrazovića smatrati mogao više kao izpravak nego li kao novi predlog, to se ni onda dopustiti nebi moglo, da se čita prije, nego što će ova vis. kuća o pročitat se imajućoj adresi odbora ad hoc viećati i glasovati. Tko protivno tvrdi, on pobija onaj red, kog si je vis. ova kuća ustanovila i okrom toga od nas zahtieva, da viećamo o nacrtu, kojeg nismo čitali, a to se u tako važnoj stvari zahtievati nemože. Neću tajiti, da u ovoj osnovi neima mnogo toga, što bi se primiti moglo, ali nije umjestno, da nepripravni o njoj viećamo, jer je to predmet važan, koji zasieca u naše političko stanje, u našu budućnost, te se s toga naprečac riešiti nesmie. Iz sada navedenih razlogah glasujem proti predlogu g. Račkoga, u koliko mu je namjera ta, da se njegov nacrt sada odmah i to još prije pročita, nego li na dnevnom redu stojeća adresa odbora ad hoc; ali kad ovako glasujem, nisam zato u obće proti čitanju nacrta Račkovog, dapače želim, da to bude u svoje vrieme i na svom mjestu, naime izza kako se je adresa odbora ad hoc pročitala, a ovaj nacrt medju članove sabora porazdielio. Viećanje pako o njoj hotio bih da se odgodi i prije u tajnoj sjednici preduzme.

Laveslav Šram. Ja sam bio član onoga odbora, koji je sastavio adresu, te tako me neće nitko pristranosti koriti, ako izrazim, da je proti parlamentarnosti, proti duhu vremena, ako bi se služili oružjem supresije proti g. Račkomu. Ja ću se dušom i tielom opirati, ako će njegova adresa iole proti zaključkom sabora glasiti; nu ja držim ovu našu adresu za djelo čovječansko, a nijedno djelo čovjećansko po svojoj naravi nije tako savršeno, da se nebi bolje izvesti moglo. Nisam toliko zauzet za formu naše idee, prem da sam zauzet za slobodan duh, kojega smo u osnovi položili. Ja hoću, da bude pobjeda naša častna; ja neću, da se kaže, da ima u saboru protivna stranka, kojoj se nije niti glas dopustio. Ja bih na drugi predlog g. bar. Kušlana pristao, da se iz gleda toga, što osnova adrese g. Račkoga podnešena nije, što je ipak potrebno, da se s njezinim duhom upoznamo, da se viećanje o adresi i protupredlogu g. Račkoga odgodi, a medjutim da se ovaj štampa i razdieli.

Avelin Čepulić. Jao pojedinom čovjeku, jao i narodu, koji se svietlosti, koji se istine boji! Meni se čini, da se ona gg., koja pod kakovomgod izlikom hoće da preprieče čitanje osnove g. Račkoga, razloga plaše; jerbo čovjek, koji kaže, de neće čuti razloga, mislim, ako je pametan, da se o njem nemože drugo reći, nego da se plaši razloga. Ja kao zakonodavac neimam se bojati nikakva razloga, nego hoću da ga čujem; ako mi je po volji, pristat ću uzanj, ako ne, onda ću ga zabaciti. To je dužnost svakoga, da čuje i protivnu stranu. Gospodo, mi smo ustavni ljudi; a onaj čovjek, koji je intolerant, jest tiran, a tiran nije ustavan čovjek. Mislim dakle, da bi se vis. sabor najviše kompromitirao, kad bi zaključio, da se osnova, predlog, (ili kako se to nazvati hoće) g. Račkoga nečita, jer iz toga bi se moglo ono izvesti, da se plašimo razlogah. Zato sam ja toga mnenja, da se ovaj predlog, ili izpravak, ili mnenje g. Račkoga svakako saboru na znanje donese; kojim pako načinom, to je meni svejedno. Njekoja gospoda (neću uvrieditи nikoga), držeć se sliepo onih formalitetah, koje su u poslovniku propisane, držeć se strogo Bachove paragrafenreiterei-je, kažu, §. kaže to, dakle mora biti to. Ja argumentiram ovako. U svakom parlamentu stoji načelo, da se čuje mnenje svakoga pojedinoga člana. Ako bi vis. sabor i pristao uz onaj članak, to si tim nije pravo uzeo, da što preinači, kad mu se shodno vidi. Dakle ako bi sve ono stajalo, što njekoja gg. kažu, a ja tajim: ipak bi to sabor mogao preinačiti, da ne satare materiju s formom. Ja mislim, da je svakomu članu slobodno, kad se bude adresa odbora ad hoc čitala, odmah kod prvih riečih ustati, i reći, ja se neslažem. Zato mislim, da bi se bolja usluga saboru učinila, kad bi se mnenje gos. Račkoga odmah u formi predložilo, nego da ga on onda, kad se bude Stojanovićeva adresa preduzela, ax abrupto predloži. S toga mislim, da je najshodnije, da se tiska i razdieli, a mislim da nebi shodno bilo čekati do onda, dok se osnova odbora ad hoc u pretres uzme.

Ja dakle svakako smatram predlog ili mnenje g. Račkog za njekakav izpravak, i mislim, da mu to pravo upravo po poslovniku pripada; jer njemu je kao članu ovoga sabora slobodno, prilikom viećanja adrese, koja još nije sveto pismo, s kojom se ja u mnogih točkah, osobito u duhu slažem, ali glede forme publicističke se neslažem, njemu je, velim, slobodno svoje mnenje kazati, a dužnost je vis. tiela, da ga čuje. S toga mislim, da se najprije čita i onda odluči, da setiska. Napokon moram se svečano ograditi proti subsumciji njekoje gg., koja o njekakvih strankah ovdje govore. Ja mogu pred Bogom i ljudmi kazati, da do danas nisam znao, da se o ovoj protivnoj adresi radi, nego kad sam danas ovamo došao, čuo sam govoriti o toj protuadresi. Zato me je jako peklo i boljelo, što sam morao od gg., koju kao domorodce štujem, takova predbacivanja čuti. Nedjelajmo sami stranakah, okanimo se izrazah, koji mogu strasti razpaliti i uprav ondje stranke probuditi, gdje ih još neima.

Stjep. Ilijašević. Što je u osnovi adrese Stojanovićeve, to znam; ali što je u osnovi gos. Račkoga, toga neznam, a što neznam, o tom suditi nemogu. Ne iz riečih g. Račkog, nego kad sam čitao Stojanovićevu osnovu, uvjeren sam, da u njoj od 1848. godine baš nikakvoga spomena neima. Ja smatram baš one naše zaključke za takove, iz kojih će nas rado led biti. Da je tomu sbilja tako, o tom nas članci Donau-Zeitunga osvjedočavaju. Dakle bi jako dobro bilo, da se u adresi obzir uzme i na zakone i sabor od g. 1848., i da stvar razložimo, da nam se nemože kazati, „buduć da smo se onda za centralističku stranku izrazili, da se tomu sada odreći nemožemo." Dakle prem da neznam, što je u adresi g. Račkoga, iz toga bi već razloga želio, da se čita.

Sl. Vrbančić. Uzev ja ono, što g. Rački želi vis. kući predložiti, kao posebni predlog ili kao izpravak, nemogu najti ustanove u poslovniku, po kojoj bi se moglo zapriečiti, da on nebude saslušan o onom, što hoće da predloži. Drugo je pitanje, hoće li vis. kuća ono primiti, i na koji način hoće da o tom vieća; ali saslušati ga mora, jer svaki član može predloge činiti. Nemogu se slagati sa g. b. Kušlanom, koji kaže, da se putem izpravka samo pojedine rieči ili pojedini stavci u kojem predlogu promieniti mogu. To nestoji, jer je to proti naravi amandementa; a drugo već praksa dokazuje, n. pr. zaključak glede Ugarske, tamo smo amandementim cieli sustav promienili.

Što se tiče stranakah, koje je g. Stojanović napomenuo, da ja nebih znao, da je g. Stojanović sasvim prost od svake

Digitized by Google

taštine, kazao bih, da je g. Račkoga nazvao glavom manjine zato, da se zna, da je on glava većine. Ali budući da to znam, da je njemu više stalo do stvari nego do svoje osobe, zato neću da ga tim biedim. U početku već je pogreška učinjena, zato se je i debata porodila; po poslovnom redu imala bi se bila najprije čitati osnova g. Stojanovića, a poslje mogao je g. Rački svoj posebni predlog podnieti, i tako se nebi bila porodila debata.

Slažem se sa onom gg., koja su glasovala za to, da se gosp. Račkomu, uzela se njegova osnova kao predlog ili izpravak, nemože prepriečiti, da svoj nacrt nemože vis. kući priobćiti.

M. Polit. Mislim, da je u sadašnjoj prepirci prvo pitanje, hoćemo li sada viećati o adresi ili ju odložiti; u tom nismo na čistom. Drugo je pitanje, hoćemo li saslušati ono, što je g. Rački pročitati htio. Ako on to hoće pročitati kao svoje mnenje, mislim, da tomu neima zapreke, nego da smo i dužni saslušati ga. Što se tiče toga, da je amandement, u tom se nemogu slagati, jer amandement mora njekakvu osnovu pripoznati, a g. Rački hoće, kako iz njegovih riečih vidim, nješto u bitnosti sasvim različito predložiti; dakle to nije amandement. Zato mislim, da ga saslušati moramo, a da li je to predlog, o tom ćemo poslje viećati.

F. Žužel. Mislim, da će se vis. sabor složiti u toj misli, da je predmet ovaj, što ćemo ga sada u pretres uzeti, najvažniji izmedju svih predmetah dosadašnjih, jerbo sadržava u sebi predmete i razloge najvažnijih predlogah i svega viećanja našega; da je ovo predmet, s kojim hoćemo da stupimo ne samo pred kralja našega, nego i pred sve narode austrijske i pred cielu Europu; da je to predmet, s kojim hoćemo da se opravdamo pred kraljem, narodi i Europom, zašto da ovako postupamo, i zašto drugačije postupati nam prieči poštenje naše i prava naša.

Ako je ovo tako važan predmet, onda nam nemože biti svejedno, u kakvoj da ga formi i s kakvimi razlozi u tudji sviet turimo; nego svakako nam mora do toga stati, da bude taj akt u čim boljem slogu i čim valjanijimi razlozi u sviet poslan, tako da će sviet viditi i reći: „Pravo imadu Hrvati, njihovi su razlozi valjani".

Mi znamo, da je adresa ugarskoga sabora prošla u inostrane novine, i da su ove po tom svojim načinom sud izrekle medju narodom ugarskim i vladom. Tako će biti i s našom adresom. Istina, da ima ljudih, koji kažu, da njim do toga ništa nije stalo; ali odnošaji Europe se tako razvijaju, da narodi sačinjavaju sve to veću solidarnost, i da razlozi na pravici osnovani odziv nalaze kod njih. Valja dakle, da pred licem Europe naprama vladi pravo naše dokažemo, da pokažemo, da nemožemo drugačije nego ovako raditi, da se drugačije raditi neslaže s poštenjem i pravom našim.

Sada ovdje imamo dvie adrese; nemože nam sve jedno biti, uzmemo li ovu ili onu, nego valja nam uzeti, koja je bolja, koja će nam više osvjetlati lice pred Europom.

Ja sam pročitao odborovu adresu; ja je neosudjujem; ali nemogu ni da osudim ono, što nisam čitao, što nisam vidio. Ovdje se osudjuje unapried adresa g. Račkoga, s toga, što je potekla od stranke, koja je u manjini ostala. Glede toga izraza „stranka", govorila su druga gospoda. Ja sam glasovao sa manjinom, pa se nestidim. Ja mogu svojim poštenjem jamčiti, da za ovu adresu do subote u jutro znao nisam, i da gotovo nitko od gg. članovah manjine za nju znao nije. Ja mogu gospodu uvjeriti, da je g. Stojanović prije za nju znao, nego ja, jer je u petak u jednom družtvu kazao, da g. Rački adresu sastavlja. Medjutim gospodo, kad bi to i bilo, da su gg. članovi znali za ovu adresu, to moram kazati, da to nije stranka; ja mogu kazati, da sam se više putah razgovarao sa gospodom, koja su sa mnom jednakoga mnenja, kako ćemo se ravnati prigodom adrese, pa gospoda su rekla, da ono, što je većina zaključila, ostati mora, da se preinaćiti nemože, da bi neparlamentarno bilo, kad bismo promienili jezgru. Isto tako čuo sam od g. Račkoga, kad sam u subotu kod njega bio, da se je držao zaključka većine; to dakle nestoji, da je htjela manjina sa svojimi načeli prodrieti, i u adresi podmetnuti ono, što je propalo.

S toga držim, da neima razloga, zašto se ova adresa čitala nebi; kad bi sve to i proti poslovniku bilo, to bi onaj razlog, da je adresa važan predmet, da ćemo adresom stupiti pred sviet, morao uništiti sve §§., koji bi se čitanju ove adrese protivili. Nu budući da nemožemo viećati o stvari, koje nepoznamo, s toga sam ja mnenja g. b. Kušlana, da se ova osnova medju gg. podieli, pa donde da se viećanje o adresi, po g. Stojanoviću predloženoj, odgodi, te da se onda objedvie adrese u pretres uzmu.

(Medjutim dodje osnova g. Račkoga iz tiskare, te se podieljenja radi sjednica odgodi, i poslje četvrt sata opet nastavi.)

J. Živković. Ordo est anima rerum; ako smo početkom viećanja mogli držati red i onom prilikom, kad se o najglavnijoj debati, o bitnih predmetih radilo, mislim, da moramo to i sada, kad se o izvedenju onih zaključakah radi. Ja držim, da to nestoji, da se može mnenje kojega člana absolutizmom ili terorizmom tako rekuć ugušiti i odstraniti, ali i to nestoji, da bi se mnenjem jednoga člana mogla kuća u nedosljednost dovesti. Prvo bi se dogodilo, kad g. Rački nebi imao priliku razložiti, što je on u tom predmetu sačinio; drugo pako onda, kad bi se odmah ono pročitalo. Ja mislim, da se jedno i drugo učiniti može, i poslovnik izbaviti. Da vidimo, što smo zaključili prije. Zaključili smo to, da se prije svega odpis kraljevski, a zatim odmah adresa u pretres uzme. Od ovog je zaključka prvi dio već svršen, ostaje dakle još drugi, naime pretres adrese. Ja velim, da vis. kuća neima povoda, od toga odustati. Nu počem je g. Rački nješto naveo, što se baš tiče adrese, to je pitanje sada, kojim načinom on može doći do glasa. U tom je obziru u našem poslovniku čisto jasno kazano, da je svakomu članu dopušteno, kada se koji predmet pretresa, da može svoj amandement ili predlog načiniti. Zato ja mislim, kako je već gosp. Vrbančić kazao, da se u pretres uzme adresa, koja leži na stolu vis. kuće; tečajem debate ostaje svakomu, dakle i g. Račkomu prilika kazati, što on misli, a mi smo dužni njega saslušati. Kad bi mi tako postupali, onda će vis. kuća iz razlogah, koji su u ovom amandementu, uviditi, dali se može pretres produljiti, ili pako odgoditi, i ono, što je g. Rački predložio (kako je g. b. Kušlan kazao) u tajnoj sjednici razpravljati. Ja dakle predlažem, da se prije svega drugi dio našega zaključka, naime pretres adrese preduzme, a g. Račkomu stoji onda na volju, svoje mnenje predložiti, pa će onda vis. kuća riešiti, kako za dobro nadje.

J. Akšamović. Govoreno je, da žalibože imade u našoj kući razkomadanja i dielbe. Do čega ove dielbe vode, vidili smo 13. srpnja. Mi bi načelo morali već a priori uzeti, da stvar nikad neide na ono van, što stranke hoće napraviti: duobus certantibus tertius gaudet.

U odbor, koj je imao zadaću, da izradi osnovu adrese, bio je takodjer g. Rački izabran. Nu njemu kao vještaku u stvari, kao kompetentnu u toj stvari, kao historiku, kad se

*

Digitized by Google

je radilo o razlaganju zaključakah vis. kuće, sveta je dužnost bila, ne odlučiti se od odbora, nego upravo ostati i raditi. Ja nesumnjičim nikoga, ali što si je preč. gospodin toliko truda uzeo, da je ovu osnovu izradio, to mi se vidi, da nije u redu.

Sada idem na to, što je operat g. Račkoga, da li je predlog ili izpravak. Mi znamo, ako je predlog, da mora imati sasvim drugu svrhu i težnju u sebi, nego predlog, o kojem je govor. Mi smo u ugarskom pitanju imali predloge i izpravke; mi smo rekli, da su bila samo dva predloga, naime predlog osrednjeg odbora i predlog g. Kvaternika, jerbo su ovi imali različit cilj. Što k jednoj točki vodi, to je izpravak, a ne predlog. Kad g. Rački kaže, da njegov operat istu svrhu ima, to dakle nije predlog nego izpravak. S toga, što nije predlog, netreba da dangubimo; nego kad je izpravak, onda moramo viećati na temelju adrese, po odboru ad hoc izradjene, a tečajem debate slobodno je g. Račkom svoje razloge navesti, i svoj izpravak vis. kući podnieti.

Medjutim, kako je preč. gosp. rekao, da su u njegovoj osnovi umetnute stvari, kojih u odborovoj adresi neima, toga se ja upravo bojim. Zašto? jer razlaganje naših odnošajah naprama Ugarskoj na temelju historičkog prava nespada ovamo, buduć da to mi samo sa ugarskom krunom izvan kralja obavljati imamo, a kralju samo na potvrdu i sankciju dati. Što se pako kontinuiteta tiče, to mislim, u adresi sada navadjati, da je upravo pogibeljno. Zašto? Mi se sjećamo god. 1848., ova je godina imala čisto svoju politiku; takova je bila ova politika, da je riedkim moguće bilo u nju zaviriti; ova politika bila je čvor, kojega svaki um razjasniti kadar nije bio. Mi znamo, da u zaključcih sabora g. 1848. upravo imade stvarih, koje, s obzirom na današnju politiku, drugu svrhu imadu, nego probitačnost našega naroda. Ako se dakle sabor ovaj pozivlje na zaključke od god. 1848., to bi morali te zakone najprije pod reviziju staviti i u smjer naših sadašnjih zaključakah dovesti, ili pako o njih ovdje šutiti.

S toga dakle razloga. što u ovom operatu preč. gospodina ima stvarih navedenih, koje po mojem bar mnenju u adresu nipošto nespadaju, i buduć da ga ja nadalje smatram za puki izpravak, kao što se i više gg. govornikah izrazilo: mislim, da neštentamo u našoj stvari, nego da odmah u pretres uzmemo adresu, a gg. stoji put otvoren, prilikom debate izpravke donašati.

Ladislav Balog. Neznam, zašto se dva sata prepiremo o stvari, koja nije na redu. Ja mislim, da imamo dosljedno našem zaključku adresu odbora ad hoc u pretres uzeti, a gospoda, koja su proti njoj, mogu tečajem viećanja svoje razloge navesti. Ja molim dakle, da se viećanje započme.

(Uslied ove debate složi se kuća, da se ima najprije čitati osnova adrese, koja je izradjena po odboru ad hoc, vidi zapisnik.)

Ivan Vardian čita osnovu adrese odbora ad hoc (gledaj Sab. spise).

(Primljena sa radostnim uzklikom.)

Antun Stojanović. Dok se je adresa odbora ad hoc čitala, pročitao sam ja osnovu manjine, (drugačije ja je nemogu krstiti); time hoću da dokažem, da je protuparlamentarno i protiustavno sastavljena. Ono, čega sam se bojao, upravo sam našao u njoj, te je i upravo proti našim zaključkom. S toga ja odustajem od branjenja moje adrese, jer tipusi obiuh osnovah tako su različiti u štilu, u logici, u mišljenju i govoru, da nije moguće od jedne što odciepiti i u drugu umetnuti, nego se mora jedna ili druga primiti. Ova, što je pročitana, je majoritets-adresa, a ona od minoriteta.

Franjo Rački. Moram izjaviti, da ovo nije minoritets-adresa, nego upravo moja. Ja mogu gospodu uvjeriti mojim poštenjem, da u njoj neima niti jedne rieči izvan upravo mojih. Kad sam ja pročitao ovu adresu, mislio sam, da će biti u interesu stvari, da se u drugu formu prestavi. Ja sam to učinio u najboljoj nakani, i ogradjujem se svečano proti onoj gospodi, koja su kazala, da sam hotio razdor uvesti. Ja polažem ovaj moj operat na stol vis. kuće, a saboru stoji na volju, primiti ga ili pako zabaciti; to visi o njegovoj volji; nego mislim, da se pravo mora dati svakomu članu, da svoje mnenje izrazi.

(Uslied toga čita)

Adolfo Veber osnovu Račkove adrese (gl. Sab. spise) i tim se svrši sjednica.

Digitized by Google

Osamdeset i šesta saborska sjednica 17. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdeset i petoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dne šestnaestog rujna god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *I. Vardiana*.

Zapisnik 84. saborske sjednice bijaše čitan i odobren.

Vjerovnice preč. gg. kanonika i župnika mitrovačkoga Simeona Gjokića i protopresbitera Uroša Milutinovića, izabranih po sl. županiji sriemskoj za zastupnike naroda na saboru trojedne kraljevine, upućuju se na verifikacionalni odbor.

Na molbu g. narodnog zastupnika Pavla Draganca zaključeno je, da mu se produlji zamoljeni dopust na tri nedjelje za oporavljenje zdravlja.

Molbenica Antuna Turka iz Mrkoplja, da bi visoki ovaj sabor pod svoju zaštitu uzeo njegov proglas u svrhu sakupljivanja dobrovoljnih prinesakah za zavode učevne, poslovne i obskrbne, i da bi to sakupljivanje njemu povjerio, stavlja se medju spise.

Zatim prodje vis. kuća na dnevni red, te bude najprije uzet u pretresivanje previšnji kr. odpis od 4. rujna 1861., broj 2148. radi odpusta krajiških zastupnikah iz ovog sabora izdan.

Glede toga bude po predlogu g. narodnog zastupnika Antuna Stojanovića zaključeno jednoglasno u prisuću 85 članovah saborskih:

a) U smislu zaključakah ovoga sabora, u prisuću krajiških zastupnikah stvorenih, imade se na previšnja kraljevska pisma odgovoriti Nj. Veličanstvu preponiznom adresom.

b) Proti tomu, što zastupnici vojničke Krajine nisu natrag pozvani u ovaj sabor radi viećanja o adresi i o ostalih državno-pravnih pitanjih, stavlja se ovim u zapisnik svečani prosvied.

Pošto je g. predsjedatelj izjavio, da se po zaključku u 84. saborskoj sjednici učinjenom ima sada u pretresivanje uzeti osnova adrese, izradjene po odboru ad hoc, stane preč. g. narodni zastupnik kanonik Rački razlagati, da u toj osnovi imade manah toli glede forme, koli glede stvari, jer je u njoj naš sabor od g. 1848. mimoidjen, jer kontinuitet našeg prava nije izveden, jer odnošaj naš prama Ugarskoj nije razjasnjen, jer o cjelovitosti trojedne kraljevine nije tamo dosta rečeno, i jer povratak Krajine k ustavnoj majci kraljevini nije tamo zahtievan. Radi toga predlaže gosp. Rački novu adresu, koju je on sam iz vlastitog nagona sastavio, moleći, da vis. kuća privoli na čitanje iste. Poslje živahne glede toga vodjene debate bude sjednica na zahtievanje saborskih članovah na jedan četvrt sata odgodjena u tu svrhu, da se upitna adresa, po gosp. Račkomu sastavljena i jur tiskana u kuću donešena, medju saborske članove razdieli, što bude takodjer i učinjeno, a zatim sjednica u $11\frac{3}{4}$ satih pr. podne nastavljena, i debata ponovljena o tom, da li se osnova adrese po g. Račkom sastavljena imade odmah čitati.

Poslje svršene debate razloži g. predsjedatelj, da se od zaključka u 84. saborskoj sjednici stvorenog glede pretresivanja adrese u današnjoj sjednici odustati nemože, te jedino nastaje pitanje, dali se poslje čitanja adrese po odboru ad hoc sastavljene imade čitati adresa po g. Račkom sastavljena, predlažuć to pitanje vis. kući za odluku. Proti formulaciji toj prigovori se sa više stranah s tim dodatkom, da se ponajprije imade čitati osnova adrese, sastavljene po odboru ad hoc, i o njoj otvoriti debata, prigodom kojom će prosto biti g. Račkomu svoju gorepomenutu osnovu predložiti. Što bi takodjer primljeno.

Uslied toga u svrhu pretresivanja bude čitana osnova adrese sastavljena po odboru ad hoc. Debatu o njoj otvori g. Stojanović, izza njega dobì rieč gosp. narodni zastupnik Rački, te predloži vis. kući svoju osnovu adrese, koja bude pročitana, a zatim sjednica u 2 sata poslje podne zaključena, buduća pako na dan 17. rujna 1861. u 10 satih prije podne urečena.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Ivan Vardian s. r.
saborski bilježnik.

Ivan Vardian (čita zapisnik posljednje sjednice).

M. Polit čita očitovanje Pavla Stoosa, da polaže mandat, ako mu se dalji dopust nedozvoli. Budući da se je sabor prije već izrazio u protivnom smislu, to bi tečajem sjednice donešen zapisnik, tičući se toga predmeta i na temelju ovoga zaključeno, da se županija zagrebačka pozove, neka mjesto Pavla Stoosa drugoga zastupnika za dotični kotar izabrati dade.

Digitized by Google

Mir. Kraljević (kao član financijalnog odbora, čita izviešće tog odbora, i to:

1. izviešće o računih saborskih zastupnikah radi pripadajućih im dnevnicah, miljarine i stanarine (gled. „Saborske spise“).

2. izviešće o računih tiskovnoga posla, za porabu ovog sabora učinjenog, i to dvovrstni dra. Ljudevita Gaja, a dvovrstni opet tiskare Jakićeve; ovaj posljednji odnosi se izključivo na trošak dnevnika (gl. „Sab. spise“).

3. izviešće o proračunu potrebštinah za upravne troškove sabora za mjesec rujan 1861. (gl. „Sab. spise).

Bi zaključeno, da se ova sva tri izviešća financijalnog odbora sa dotičnimi računi u toj mjeri odobravaju, u kojoj mjeri ih je financijalni odbor odobriti za dosljedno našao.

Zatim se predje na viećanje o adresi kao na dnevnom redu stojeće.

Franjo Rački izjavljuje, da opozivlje sliedeće dvie točke svoje adrese:

„Podanička privrženost našega naroda prama posvećenoj osobi i prejasnom domu Vašega Veličanstva tolika je, da je on vazda i u svaki tren pripravan svoje posebne interese staviti u suglasje sa slavom krune i s pravimi potrebami cjelokupne države. Ali on ujedno scieni, da bi slabu uslugu učinio i kruni i cjelokupnoj državi, kada bi radi njekih prividnih potriebah carevine, koje iziskuje gore nacrtana, njezinu naravskomu razvitku pogubna politika, žrtvovao neodvisnost svoje domovine.

Mi izpoviedamo, da i nam leži na srcu razvitak i napredak svijuh ostalih narodah i zemaljah pod blagim žezlom Vašega Veličanstva, te očitujemo, da smo pripravni s njimi sudjelovati oko veličine čitave države na način, koji nevriedja naših temeljnih, državnih i ustavnih pravah“.

Što sam ja pak ove točke moje adrese opozvao, to sam učinio iz toga razloga; što u adresu neima ništa doći, što sabor nije zaključio, premda u tih točkah ni danas nenalazim ništa pogibeljna, kao što su mi njekoji govornici bez ikojega i ikakvoga razloga predbacivali.

Josip Vuščić. Meni je bila čast u dio pala, naimenovanim biti predsjednikom onoga odbora, kojemu je povjereno bilo, da adresu izradi. Budući da izvjestitelj odbora ad hoc nije potanko razložio načelah, kojih se je odbor pri izradjivanju adrese držao, to ja za dužnost držim pobliže razložiti njekoje okolnosti, koje je odbor ad hoc uvažio, i opet napomenuti njeke okolnosti glede adrese g. kanonika Račkoga, bez da razsudjivam nutrnju vriednost jedne ili druge, jer bi time sumnju pristranosti na sebe povukao. Gosp. kanonik Rački bio je izabran u odbor ad hoc; nu on se je iz razlogah, saboru nepoznatih, ove časti odrekao, prem je većina sabora zahtievala, da sudjeluje pri izradjivanju adrese.

Odbor ad hoc sastavio je adresu po svojih načelih, i dosljedno saborskim zaključkom; s toga pako nesliedi, da djelo, koje je u tom predmetu g. Rački posebice v. kući za pretresivanje podnio, kao djelo privatno — nebi se moglo uvažiti.

Sada prelazim na ona načela, kojih se je držao odbor ad hoc, koji je smatrao za svoju zadaću, da se saborskih zaključakah drži tako strogo, da od njih niti za vlas neodstupi. On je iz njih točan izvadak učinio, i kralj. predloge onim redom u adresi napomenuo, kako su predloženi bili. Iz iste ove okolnosti, što se je odbor držao strogo saborskih zaključakah, sliedilo je: da je osnova adrese odbora tako proizišla, da se s običnom osnovom adrese drugih parlamentarnih državah neslaže. Mi moramo uvažiti, u kakovu smo položaju izradili ovu adresu; ona bi imala biti prvi čin sabora i slieditи kao odgovor na prestolni govor; dočim pako to kod nas inako biva. Ali pošto smo potaknuli pitanje o adresi i odlučili, da se ima ona odgoditi do ono doba, kad se budu kralj. proposicije pretresivale, i kad smo kazali, da mora adresa sadržavati saborske zaključke, to je dakako posve drugi stadium adrese, nego onaj, koj obično biva, kako rekoh, u drugih parlamentarnih državah. Zato mi kralju moramo poslati s adresom i izviešće o svih saborskih zaključcih. I to je razlog, zašto naša adresa u drugoj formi naprvo dolazi, nego bi to moralo biti.

Izpravak adrese po g. Račkomu predložen ima za glavnu svrhu izgladjenje i savršenost stilizacije, a sve druge predmete i zaključke saborske smatrao je on kao sredstvo na stilistiku odnoseće se; s toga su njeki saborski zaključci drugčije u njegovu adresu uvršćeni, t. j. u drugom redu, nego što su učinjeni. Ja smatram, da je to velika pogreška, koja se u adresi odobriti nemože: ljubav za savršenost stilizacije izpravka adrese g. Račkoga nemože biti tako velika, da ovoj stilizaciji žrtvujemo saborske zaključke. Ima pako pojedinih dobrih stvarih i u jednoj, i u drugoj adresi; n. p. passus onaj o pravnom kontinuitetu god. 1848. u izpravku g. Račkoga nepači ništa vis. saboru, da ga u adresu uzme, i ja moram izpovjediti, da je odbor i na to obratio svoju pozornost, nego on si je tu okolnost pridržao za odgovor na kr. odpis. Zato preporučam vis. kući, da se strogo drži saborskih zaključakah, i predlažem za predmet viećanja osnovu odbora ad hoc.

M. Mrazović. Po praksi, što ju je na temelju poslovnika vis. ova kuća primila, ima se svaki saborom imenovani odbor prije svega konstituirati, t. j. svojega predsjednika i izviestitelja imenovati.

Radnje saborskih odborah, po istoj praksi, imadu bitи podpisane po odbornom predsjedniku i izvjestitelju, i upravo ovimi izvanjskimi biljegami razlikuju se od radnjah, što jih pojedinci ili pako gg. saborski bilježnici izradjuju.

Prispodobivši naprama tomu ovu ovdje na stolu vis. sabora ležeću osnovu, o kojoj želim da govorim, nemogu je držati za radnju ikojega saborskoga odbora, jer neima izvanjskih biljegah, po kojih bi ju kao takovu razpoznao, nebudući podpisana niti po dotičnom predsjedniku a niti po izvjestitelju, nego samo po g. Stojanoviću, kojega ja kao člana i bilježnika ove kuće počitujem.

Po tome sudim, da je ova osnova upravo od samoga g. Stojanovića.

Reći će mi tko: ta eno na čelu iste osnove napisano je, da je izradjena odborom ad hoc. Jest, ali to nemože promieniti moj sud, zato, što ja stvari po preporučnih napisih nesudim; jer kad bi tko n. p. na čelu obveznice napisao, da je teretna za g. N., a ja bi ju vlastoručno kao dužnik podpisao, sigurno je, da nebi nitko tražio platež od N—a, nego od mene.

Nisam ja ovoga naveo, da samo odtuda, što ju nedržim za posao odbora ad hoc, izvedem kakovih prigovorah proti nutarnjoj vriednosti ove osnove, ne; ja u obće nepazim samo na to: tko je pisao? nego na ono, što je napisao? — Na mene nedjeluje već unapried pisac ili govornik ovoga ili onoga imena, ove ili one stranke, kao što to kod mnogih biva, o čem sam se u jučerašnjoj razpravi uvjerio; — na mene djeluje sadržaj i forma, što i kako je tko govorio. Ja dakle stvari objektivno motrim. Radi toga mi valjda neće nitko ni prigovoriti, odkako je odkrivena istina: da je Bog

Digitized by Google

dao ljudem govor ne samo za to, da svoje misli očituju, nego i zato, da ih sakriju.

Kako rekoh, ja iz samih izvanjskih biljegah ove osnove, po kojih ju držim za djelo pojedinca, neizvodim niti vrstnoće, niti nevrstnoće njezine.

Jedno je ipak, što naprama predbježnoj debati od jučer radi boljega porazumljenja svakako napomenuti moram, a to je: da se nikako uzeti nemože, da se u ovoj osnovi zrcali mnenje većine od 5. kolovoza t. g., nebudući ovdje niti onih istih članovah, koji su tada upravo većinu tvorili, a niti njihovih zamjenikah, gdjeno smo naprotiv toga upravo jučer iz kralj. odpisa od 4. rujna t. g. razumjeli, da ih, žalibože, neće ni biti medju nami.

Ja bi se za cielo veselio, da ovdje ima koga, koji bi mogao uztvrditi, da je vlastan oko ovoga predstojećega nam posla pravovaljano zastupati mnenje članovah saborskih, iz naše sredine protuzakonito iztrgnutih, ili koga, koji bi zastupao zrelo mnenje onih 700,000 biednih hrvatsko-slavonskih Krajišnikah, kojim se to političko pravo protuzakonito uzkraćuje. Nu dočim se nitko neoglašuje, nemogu nikako dopustiti, da ova osnova sadržava mnenje i razloge većine od 5. kolovoza t. g.

Ja toga nedopuštam s dvojega razloga; prvo zato, što znam, da su oni članovi, kojih sada ovdje neima, a koji su 5. kolovoza odlučili, da su, velim, oni članovi svoj odlučni „ne“ izrekli iz samoga nepovjerenja proti austrijanskoj vladi, i tim su se samo vjerno odazvali svojim vlastodavcem, koji ga iz posve jasnih razlogah takodjer neimaju, a niti nemogu imati. Moram priznati, da bi taj motiv i od mene bio učinio „nekavca“ na 5. kolovoza t. g., da nisam osjetio u sebi dovoljne odvažnosti i razložna pouzdanja sam u sebe za aktivnu politiku. Ali upravo toga razloga, ako se tako nazvati može, naime izraza nepovjerenja, neima u ovoj osnovi.

Drugi razlog, radi kojega nevjerujem i nemogu da vjerujem da ova osnova sadržava mnenje i razloge većine od 5. kolovoza t. g. je taj, što se bojim, da bi time povladio prev. kr. odpis od 4. rujna t. g., u kojem je to upravo najveća tegoba i povreda što tvrdi, da je sudjelovanje krajiških zastupnikah oko obrazloženja zaključakah saborskih nepotrebno, dapače suvišno. Tko dakle tvrdi, da ova osnova ovdje sadržava razloge većine od 5. kolovoza, taj povladjuje kraljevski odpis od 4. rujna t. god. i tvrdi istim odpisom, da su krajiški zastupnici na ovom saboru svoje djelovanje naravski i podpuno dovršili, — dapače koji to tvrdi, taj pobija predstavku saborsku od 16. kolovoza t. g., kojom se ište povratak krajiških zastupnikah upravo radi sudjelovanja oko adrese.

U jučerašnjoj sjednici je vis. kuća jednodušnim glasom upravo protivno mnenje izrazila, s toga držim da nisam ovlašćen uzprotiviti se tomu, nego ostajuć dosljedan tvrdim, da je većini od 5. kolovoza t. g. protuzakonito uzkraćena i sama prilika, da navede svoje razloge za zaključke, oko kojih je sudjelovala i da se izrazi o nazočnoj osnovi adrese.

Prigovorit će mi se dakako, da nazočna osnova adrese nije ništa do golo poredanje zaključakah saborskih onim redom, kojim su u ovoj kući donešeni, kao što to i sam g. predgovornik reče. Može mi se i to prigovoriti, da su razlozi navedeni u osnovi po brzopisnih bilježkah, dakle navedeni su i razlozi onih odsutnih članovah većine od 5. kolov., pak će se odtuda izvesti, da ova osnova sadržava u istinu mnenje i razloge većine.

Kad bi ja to mogao i dopustiti, primjetio bi ipak svakako, da je poredanje mislih i zaključakah dvojako, jedno chronologičko i više mekaničko, a drugo sistematičko i po tom logičko.

Ja nemislim, da bi se ova vis. kuća u današnjem svom sustavu, i da bi se odsutni članovi većine od 5. kolov. već radi svojega ugleda i radi reputacije pojedinih svojih članovah hotjela zadovoljiti danas sa kronologičkim dakle više mekaničkim poredanjem svojih zaključakah u spisu, koji ima biti adresom po jučerašnjem zaključku, jer spis, u kojem bi se zaključci tako poredali, nebi bio spis diplomatički, nego rotulus actorum ili skladnik, na spodobu, kako to biva kod sudovah nakon dovršene razprave.

Naprama današnjim okolnostim trojedne kraljevine i naprama sadržaju kralj. predlogah imala bi po mojem mnenju biti adresa kao diplomatički spis jedna organička cjelina, gdjeno se iz jedne glavne temeljne i nepobitne državopravne istine logičkim redom odvija kao nit iz klupka temeljita i nepobitna pravost i narodno-politička nuždnost zaključakah ovim vis. saborom stvorenih. Samo od ovakovoga razvitka mislih može se ovaj vis. sabor i narod moralnoj pobjedi nadati, može se nadati, da će javno mnenje Europe povodom kralj. predlogah stvorene zaključke o državopravnom odnošenju trojedne kraljevine uvažiti, a da se protivnici naši, utjerani istinom u tjesnac, neće moći vještim ili lukavim skokom oteti nuždnim posljedicam iz tvrdih rozlogah sliedećim, ako neće da se nanovo služe silom i nepravdom.

Kad bi prva ova naša adresa bila namienjena samo tomu, da za jedan broj obogati uručbeni zapisnik kojega büro-a, pak da ju za koje vrieme moljci raztoče, nebi stalo do toga, kako da je sastavljena; nu ja mislim i okolnosti od nas zahtievaju, da ju predamo javnomu sudu čitave Europe. Ona treba da opravda naš postupak ne samo pred vladarom, nego i pred njegovom vladom, ne samo pred Magjari, nego i pred našim narodom, dapače, kako rekoh, pred cielom Europom. Ona treba da opravda ne samo naše zaključke, nego i našu zrelost diplomatičku. Ona neima biti na sramotu našoj logici, našoj stilistici, našoj ugladjenosti, napokon ona treba da opravda prikladnost našega jezika za porabu u višjem političkom životu.

Ako se vis. kuća samnom slaže, da ovo imaju biti svojstva prve naše adrese, onda sam uvjeren, da nazočna osnova, u ovoj slici, kako evo pred nami leži, neće postati adresom većine.

Nevelim ja, da razlozi u ovoj osnovi navedeni nisu valjani, dapače, osim njekih, koje ću napose napomenuti, pripravan sam ih posvojit si; nevelim ni to, da se ova osnova nije prilično vjerno držala zaključakah saborskih, ili da njom nije mal ne svagdje pogodjena misao, kojom bijaše vis. sabor vodjen, kad je stvarao ovamo spadajuće zaključke, ne; ja svega toga nebi bio rekao ni onda, kad nebi bio čuo obrane po g. predgovorniku za istu osnovu navedene. Ja ovoj osnovi prigovaram, da neima svojstvah da bude prvom adresom našega sabora; prigovaram joj, što nije jedna organička cjelina i što nesadržava glavne i nepobitne državopravne istine, iz koje bi temeljita pravost i narodno-politička nuždnost zaključakah na ovom saboru stvorenih logičkom nuždom sama po sebi sliedila. Zaključci kronologičkim redom poredani i uz njih navedeni razlozi čine mi se u ovoj osnovi kao pojedini vojnici nesabrane vojske na bojnom polju; i nevještak znade, da raztrgana vojska nevojuje s onim uspjehom, s kojim vojuje vojska uredjena i složna.

Ja neću da već kod ove glavne debate pokazujem, gdje i kako ova osnova grieši proti logici i gramatici, jer bi tim dosadio visokomu saboru; ali ću ipak njeke pojedinosti na-

*

Digitized by Google

pomenuti za utvrdjenje svojega suda gore općenito izrečenoga.

Na drugoj strani, alinei 9. navodi se, da je „naša neodvisnost temelj našemu narodnomu bivstvu i našemu ustavnomu životu“; to bi imalo biti glavno načelo i temelj čitavoj osnovi.

Nu ja to držim za logičku bludnju, jer neodvisnost nije temelj, nego je sgrada, koja se osniva na dvostranih državopravnih ugovorih; državopravni dvostrani ugovori su dakle temelj, na kojem se osniva naša neodvisnost, naš ustav i po tome narodno naše ustavno bivstvovanje.

Kad je već glavno načelo kojega spisa nepravo, nemože niti čitavi spis prav i pravilan biti.

Na strani 9., alinei 40. napominje se, da naš savez s ugarskom kraljevinom predpostavlja povratak starodavnoga, trojednoj kraljevini i kraljevini Ugarskoj općenitoga ustava, ali da se taj povratak glede kraljevine Ugarske bez priznanja zakonah ugarskih od g. 1848. niti pomisliti neda“. Dalje se pako navodi „akoprem ovi zakoni (ugarski od 1848) nas nevežu, da mi ipak tegobu u čl. 3., 5., 9., 16., 18., 20. i 22. istih zakonah nalazimo zato, što naša temeljna i državna prava bitno vriedjaju i uništuju“ pak se, napokon, zahtieva „da se isti zakoni ustavnim zakonitim putem s mjesta preinačiti imadu“.

Za mene je ta logika nedohitna, po kojoj neodvisna trojedna kraljevina zahtievati može, da se preinače zakoni, kojih ona nikada priznala nije i koji nju nevežu; nu još mi je nedohitnija diplomatička mudrost, po kojoj se brine trojedna kraljevina za priznanje onih zakonah, koji njezina državna prava bitno vriedjaju, dapače i uništuju; pak zašto da se priznaju? zato, da se zakonitim ustavnim putem s mjesta preinače! Ja scienim, da bi mnogo mudrije bilo, kad se mi u djelovanje ugarske kraljevine oko povratka zakonah od g. 1848. nebi pačali, pak da bi tu brigu Ugrom ostavili.

S druge strane držim, da nije mudro, što osnova medju zakoni ugarskimi od g. 1848. za prava trojedne kraljevine povriednimi navodi u obće čl. 3., 5.. 9., 16. i 18., jer se nemože kazati, da je cieli sadržaj ikojega od ovih članakah za državna prava trojedne kraljevine ubitačan. Tu bi dakle valjalo da se napomenu samo dotični §§. od dotičnih članakah. Članak 3. je najubitačniji, jer svu državnu vlast centralizira u Pešti i time autonomiju trojedne kraljevine uništuje; ali se ipak nemože kazati, da su svi §§. toga članka za trojednu kraljevinu pogubni. Čl. 5. uredjuje zastupanje naroda na vrlo širokom i liberalnom temelju; tomu se nemožemo otimati, ako nećemo da Europu utvrdimo u onom mnenju, što su ga magjarski publiciste u sviet turili: da se mi tobože protivimo njihovim zakonom od god. 1848. samo zato, što su liberalni. Ovdje bi dakle imali svoju želju stegnati u prave granice i napomenuti n. p. §. 2. a) pogledom na patriarkalni život našega naroda, zatim §. 3.

Čl. 9. ukida podanička odnošenja. Nemislim da bi većina ovoga sabora u tom pitanju htjela zaostati za svojim prednikom od g. 1848. i za saborom ugarskim, i zato držim, da osnova opet povoda daje javnomu mnenju Europe, da nas sudi po sumnjičenju magjarskih publicistah medju ostalimi i to navodećih, da se i zato opiremo zakonom od god. 1848., što je njimi podaničtvo ukinuto a jednakost pred zakonom uvedena.

U čl. 16. nenalazim ja druge povrede, nego što §. 2. e) i za županije trojedne kraljevine naredjuje poslovni jezik, priznavajući ipak, da se možemo i svojim jezikom služiti.

Čl. 18. sadržava vrlo slobodoumni tiskovni zakon, i u tomu, kao u nijednom slobodoumju nenalazi naš narod nikakove tegobe, a nebi bilo mudro, kad bi ovaj vis. sabor po primjeru ove osnove ovako općenito čl. 18. prozvao tegobnim, jer bi i opeta dao i to temeljitoga razloga europejskomu općinstvu, da o nami sudi kako to Magjari žele. Jedna tegoba je u §. 6. i 40., ove bi dakle §§. bilo valjalo poimence navesti.

Nu ja nalazim nadalje i to, da se nazočna osnova poziva za svoja tvrdjenja na zakone naročito krive t. j. takove, koji posve drugo dokazuju nego što osnova želi.

Tako na str. 4., alinei 21., redku 11., za utvrditi samostalnost i neodvisnost kraljevine Ugarske i trojedne kraljevine glede financijalnih posalah poziva se na čl. 3., 4., 5., 6. i 7. od god. 1492. Nu čl. 3. glasi: „Corona regni quomodo, per quos et ubi servetur“; čl. 4. „Moravia, Silesia et Lusatia a corona regni non alienentur“; čl. 5. „rex pro majori parte in Ungaria maneat“; čl. 6. „Consiliarii, Cancellarius, Thesaurarius et alii officiales Ungari sint“; čl. 7. „de rebus Ungariae rex cum Consiliariis Ungaris consultet“.

Od ovuda se vidi, da pozvani članci zakonski sa financijalnom neodvisnošću trojedne kraljevine u nikakovom savezu nestoje.

U istu svrhu poziva se osnova na čl. 3., 7. i 14. g. 1557., nu ovi zakonski članci niti negovore o predmetih financijalnih za trojednu kraljevinu, nego u obće za Ugarsku.

Napokon za dokaz tomu, da su se na saboru trojedne kraljevne neodvisno riešavala pitanja takodjer glede izvanjskih državnih odnošenjah, poziva se osnova, na čl. 53. god. 1638., ovaj pako glasi: „Valachorum ex Confiniis turcicis absque scitu Bani et Regnicolarum per Capitaneos in ditiones locorum suae Majestatis limitaneorum inductio non commendanda“. — Ovo može biti redarstvena naredba, ali se na odnošenja naprama drugim državam za cielo neprotеže.

Napokon je ova osnova prekoračila granice zaključka saborskoga od 5. kolovoza t. g., jer evo na strani 16., alinei 71. veli: „da mi po načelih ustava našega sva, ma koje vrsti medjunarodna pitanja, koja bi izmedju trojedne kraljevine i ma koje austrijske pokrajine ili kraljevine postojala, ili postojat budu, jedino s nj. veličanstvom kano svojim kraljem i to putem našega vlastitoga zakonodavstva pretresivati i rješavati možemo i hoćemo“.

Izza kako je 3. kolovoza t. g. vis. ova kuća jednodušno zaključila: „da trojedna kraljevina nemože i neće udioničtvovati u carstvenom vieću“, nastala je u sjednici od 5. kolovoza t. g. žestoka prepirka o tom, ima li se osim ovoga zanijekanja viećati o trećoj strani izjave po g. Prici sastavljene, koja priznavajuć njeke odnošaje izmedju trojedne kraljevine i ostale monarkije, predlagaše način, kojim da se ti odnošaji za buduće u sklad dovedu i u skladu zadrže. Ja sam tada glasovao za to, da se to viećanje nastavi, ali većina je zaključila, da se o tom neima viećati, nepriznavajuć nikakovih odnošajah izmedju trojedne kraljevine i ostale monarkije izim Ugarske. U osnovi pako ovoj priznavaju se evo proti duhu tadašnjega zaključka njekakova medjunarodna pitanja izmedju trojedne kraljevine i ostalih pokrajinah i kraljevinah monarkije.

Ja se pokorih na 5. kolovoza većini, nu sada je, kako vidim, red na manjini, zaključak većine braniti proti članovom tadašnje većine. — To si držim i ja za tim svetiju dužnost, što je sada veća stran većine od 5. kolovoza t. g., što su naime svi krajiški zastupnici proti svojoj volji odsutni, te neimaju prilike, da svoj zaključak brane.

Digitized by Google

Iz ovih razlogah izjavljujem se ja proti osnovi adrese po g. Stojanoviću podpisanoj, i držim ju neprikladnom za to, da ju ova vis. kuća prisvoji.

Iz istih ovih razlogah, iz kojih se izjavih proti osnovi, po g. Stojanoviću podpisanoj, pristajem uz osnovu adrese po g. kan. Račkomu u slici popravka vis. ovoj kući predloženu, dakako sa današnjim izpravkom, da se naime na strani 11. odozdol allinea 3. i 4. izostave.

Ja se izjavljujem za nju, jer se upire na nepobitnu državo-pravnu istinu, da se naš ustav osniva na dvostranom državo-pravnom ugovoru.

Iz ove glavne istine razvija zatim temeljitu pravost i narodno-političku nuždnost zaključakah po ovom saboru učinjenih, i to sve čini tako sistematički, da čitava osnova nečini nego jednu organičku u sebi savršenu cjelinu.

G. predgovornik prigovorio je ovoj osnovi, da nije pazila na kronologički red, kojim su zaključci učinjeni, nego da je najposljednje metnuto na prvo mjesto, a prvo na posliednje mjesto.

Ja to nemogu priznati za pogrešku ove osnove, jer svi zaključci saborski, koji su za vrieme jednoga te istoga zasjedanja stvoreni, te se zajedno podnose kralju na potvrdjenje, smatraju se kao da su na jedan te isti dan, u jedan te isti čas stvoreni; — tu dakle neima nikakvoga kronologičkoga prvenstva, a kad bi ga i bilo, valjalo bi ga podrediti višjoj svrsi, t. j. sistemu.

Jednu primjetbu bi imao pridodati ovoj osnovi, a to na str. 4., drugoj alinei odozdol, gdje se pozivaju članci ugarskih zakonah od god. 1848., želio bi, da se umetnu još čl. 16., §. 2., i 18., §§. 6. i 40.

S ovim dodatkom pristajem ja uz ovu osnovu.

Predsj. **Briglević**. Budući da je g. Mrazović učinio primjetbu proti formi adrese odbora ad hoc, što na njoj nije podpisan predsjednik odbora ad hoc, zato molim gos. predsjednika odbora, da o tom dade razjasnjenje.

Josip Vuščić. Primjetba, učinjena po g. Mrazoviću, je netemeljita; adresa bila je već prije dugo vremena odboru predložena, koji ju je i prisvojio. Adresa je operat odbora, a što je predsjednik nije podpisao, tomu je uzrok to, što je za ono vrieme bio na dopustu.

Evgenij Kvaternik. Ja se pozivam na poslovnik §. 43., da se najprije o načelu vieća i da se vis. kuća izjavi, koji da se od ovih dviuh operatah primi.

Bar. **Kušlan**. Ja se neslažem sa g. predgovornikom, budući da bismo na taj način pritjerani bili u tjesnac. Ja u načelu nisam ni za jednu ni za drugu adresu, onakove, kao što jesu; nego ja želim, da se predadu obje posebnom odboru ad hoc, koj će ih vješto spojiti u jednu, jer i jedna i druga, po mom mnenju, niesu drugo do valjani i prelicpi material, iz kojeg bi se dala sagraditi izvrstna adresa.

Adolfo Veber. Nješto imam izpraviti mnenje g. b. Kušlana, gdje on veli, da u jednoj i u drugoj adresi nisu jednaka načela. Ja velim, da budući se i jedna i druga adresa temelji na jednih i istih zaključcih saborskih: da jedna i druga ista načela sadržava. Zato velim, da i jedna i druga može biti temelj specijalne debate, a drugo pitanje ovdje nemože biti, nego da se vis. kuća izjavi, koju osnovu adrese prima za temelj specijalne debate.

Lavoslav Šram. Meni je vrlo težko o predmetu ovom govoriti, s toga, jer sam bio član dotičnog saborskog odbora, i jer mi njeka čednost zabranjuje, da u ovom gledu aktivni upliv poprimim; jer će to i onako o razsudu vis. kuće odvisno ostati, uz koju će adresu pristati. Ja ću odustati od svakog učestvovanja, kad se bude glasovalo o adresi, ali ipak nemogu na ino, nego da g. Mrazoviću na njegova napadanja glede ovog operata odgovorim.

Gosp. Mrazović je odmah u početku vrlo strogo i kritično govorio. U ovoj strogoj kritici je naveo, da je ova osnova zato manjkava, što nije po izvjestitelju i predsjedniku podpisana. Ova stvar je već po predsjedniku i izvjestitelju razložena, s toga neću o tome da drugo progovorim, nego da bih bio želio, da je ovaj argument izostao, jer je vrlo površan, i jer nezasieca u samu jezgru stvari. Gosp. Mrazović izrazio se je onamo, da su glavna načela ove adrese bila izraz većine od 5. kolovoza; nu da sad po odpustu Krajišnikah već neima ove većine; s toga da ova adresa niti nemože biti izraz većine. Ja se glede ovoga prigovora moram tamo izraziti, da se njemu kod g. protivnika, koji je inače vazda toliko parlamentarne vještine posvjedočio, čudim; jer je svaki sabor permanentno tielo, koje vazda istovjetno ostaje, te pojedine osobe, koje izstupe, nepromiene ništa u domašaju izraza saborske volje. Načelo, koje je većina izrazila, mora se smatrati za načelo sabora, te ako pojedini članovi i izstupe, to opet nije sabor izgubio svoj značaj, i nije time već izjavljeni nazor promienio.

U ostalom neuvidjam, zašto je to g. Mrazović kazao; ako je g. Mrazović htio ono izvesti, da se domašaj i pravna valjanost ovih zaključakah u pitanje stavi, to se moram tomu diviti. G. predgovornik veli, da mora biti adresa po sistematičkom a ne kronologičkom redu složena, s toga da kronologički red predležeće osnove nevalja. Nu pojam kronologički neizključuje sistematičnost, pače se jedno s drugim dade posve dobro spojiti, i ja ostavljam prosudjenju vis. sabora, dali je u udvornoj ugladjenosti osnove g. Račkoga ili pako u dostojanstvenoj ozbiljnosti odbornoga sastavka bolje dohvaćen izražaj mislih vis. sabora.

Kad se je odbor ad hoc držao onog reda, po kojem dotična pitanja ovdje pretresivana bijahu, to se je držao istog reda, kojeg se držaše i vis. sabor; uz to stavio je sve točke u savez tako, da neima niti jedne, koja bi stojala u kolliziji s drugom, i tako da ni jedna, ni druga točka nije suvišna.

Što g. Mrazović kaže, da bi ova osnova adrese bio dobar spis bureaukratički; ja nemogu dokučiti, na koliko je on to razumio; nu ako li je ova adresa zato bureaukratički spis, što se je držala savjestno saborskih zaključakah i one ideje, od koje je sabor pri ovih zaključcih bio poveden, i ako u ovoj savjestnosti i točnosti bureaukratizam leži, to ja onda ovaj izraz neću smatrati za ljagu. G. Mrazović kaže, da zaključci u adresi nesačinjavaju cjelinu, a glavnog načela da u ovoj osnovi neima; nego da je komad po komad mekanički složen. U tome gledu moram ja reći, da imade i tu glavnog načela, a to glavno načelo je ono, da narod trojedne kraljevine želi, da mu se starodavni ustav povrati, i ovom željom za povratak ustavnosti i ustava bio je sabor poveden, kad je sastavio ovaj članak, te i ova idea je povučena kroz cielu osnovu kao crvena nit, zašto mogu takodjer uztvrditi, da glavno načelo upravo u ovoj ideji leži. —

Što se tiče sistematičke cjeline, ovaj izraz je ponješto mističan, jer u samoj cjelini neleži izvrstnost, te ja smatram ovu cjelinu tako, da je sve ono, što je sabor želio, u adresi izraženo. G. Mrazović kaže, da bi bilo dosadno, ako bi o ostalih jošte manah govorio. Ja veoma sažaljujem, da

Digitized by Google

se nije g. Mrazović ovdje razgovjetnije izjavio, i scienim, da bi upravo dužnost g. Mrazovića bila, da ove mâne odkrije, i tako k usavršenju ovog djela doprinese. G. Mrazović prigovara 9. točki adrese (čita); nego nisam dobro shvatio, kakve je on razloge za to naveo. Meni se čini, da je kazao, da je ondje izražena ideja podredjena. Ja tamo nenalazim ideje podredjene, nego baš takve, koja se mora smatrati upravo glavnom idejom; naime: „da je naša neodvisnost temelj našemu narodnomu bivstvu i našemu ustavnomu životu“. Nadalje kaže g. Mrazović, da je za njega nedohitna logika, po kojoj neodvisna trojedna kraljevina zahtievati može, da se preinače zakoni, kojih ona nikada priznala nije, i koji ju nevežu. Ali u ovoj stavci razumievamo samo to, da bi se zakoni magjarski od god. 1848. promieniti morali, kad bi oni postali zaprekom za naš savez s Ugarskom. A napokon veli g. Mrazović, da je osnova prekoračila granice zaključka saborskoga od 5. kolov. t. g., jer se evo na str. 16., alinei 71. veli: „da mi po načelih ustava našega sva, ma koje vrsti medjunarodna pitanja, koja bi izmedju trojedne kraljevine, i ma koje austrijske pokrajine ili kraljevine postojala ili postojati budu, jedino s Nj. Veličanstvom, kano svojim kraljem i to putem našega vlastitoga zakonodavstva pretresivati možemo i hoćemo“.

Ako se mogu poslužiti izrazom g. Mrazovića (akoprem ga smatram za neparlamentarna), da je ova adresa izraz većine od 5. kolovoza, to moram g. Mrazoviću upravo povodom toga odgovoriti, da se je odbor, sliedeć izjavu većine, upravo strogo držao na polju negacije. U ovoj osnovi je u podpunom skladu sa saborskom odlukom izraženo, da daljega kakovoga pozitivnoga zaključka o tom sabor stvoriti nemože.

Baš protivno je to u osnovi g. Račkoga; jer u onih dvih točkah, koje je on danas opozvao, navedeno je protivno načelo. I ja zato velim, ako je ondje pozitivno načelo izraženo, to je onda gosp. Rački na se uzeo, da izrazi mnenje, koje se sa odlučnom voljom sabora neslaže; dosljedno, da se je g. Rački više držao manjine, koja je prionula uz pozitivni izraz, a upravo zato nije njegova osnova harmonična sa izplivom volje ovoga zakonodavnoga tiela.

Dalje veli gosp. Mrazović, da se svi zaključci sabora imadu smatrati, kano da su u jednom danu stvoreni; gdjeno opet gore kazà, da odborska osnova nije sistematički, nego kronologički, po različitih dakle odsjecih vremena, sastavljena. Ja kažem, da upravo to nije parlamentaran običaj, da se svi zaključci imadu kao od jednog dana smatrati, a napose nije to bivalo ni na ugarskom, ni na hrvatskom saboru.

Dočim sam tako na glavnije njekoje nasrtaje g. Mrazovića odgovorio, neću se podhvatiti, da se u pozitivno razglabanje i branjenje odborske osnove upuštam, jer će, kao što kazah, o tome vis. kuća odluku donieti.

Glede adrese g. Račkoga izjavio bi se, da je on s ovom sistematičkom razredbom kronologički sustav članakah sasvim mimoišao; i ja bi se proti izrazu na str. 7., alinei 3., gdje se kaže: „U onom pako vis. državnom tielu, navlaš kako je ustrojeno po c. patentu od 26. veljače t. g., mi nevidimo ino, van ustavnu metamorphosu samovladne centralizacije državne, s koje prošlih deset godinah carevina trpljaše na toliko, da porodivše se odanle rane do danas nemože preboljeti“ izjavio. Ja bi na svaki način mislio, da je ovaj izraz „navlaš“ njekakva restrikcija, koja ovdje neima mjesta i koja se gledom na saborski zaključak o neučestvovanju na carstvenom vieću nikako opravdati nedade.

Napokon kaže g. Rački na svršetku svoje osnove, da su ove kraljevine prema svojoj koristi pripravne, da i u druge državne kombinacije stupe. Ja moram iskreno izpovjediti, da se ja ovakovih kombinacijah, u koje bi Hrvatska samo za svoju materijalnu korist stupila, veoma bojim. (Živio!)

Adolfo Veber. Čini mi se, da se već sada vodi specijalna debata o dviuh predloženih osnovah saborske adrese, jer su se gg. Mrazović i Šram upustili u razlaganje pojedinih točakah od obijuh adresah, dočim Mrazović govori za jednu, a Šram za drugu. Ja pako mislim, da se sad neima govoriti o pojedinih točkah, već da treba razpravljati načelna pitanja; da se vis. sabor može odlučiti, koju će adresu uzeti za temelj specijalne debate. Zato ja hoću, da ostanem pri glavnom tom pitanju, i ja se već unapried izjavljam za adresu g. Račkoga.

U to ime ponajprije očitujem, da ni jedna ni druga adresa nevalja, ako točno neizražuje saborske zaključke; zato se nemogu slagati sa g. Mrazovićem u tom, da je adresa Stojanovićeva izraz većine, a Račkova izraz manjine saborske; jer to bi samo onda stajalo, kad bi se sabor glede zaključakah, koji su predmetom adresah, mogao razdieliti na dvie strane; to pako nemože biti; jer pošto se zaključak učini većinom glasovah, mora ga cieli sabor primiti svojim; adrese pako moraju se kretati oko tih uviek jednih i to nepromjenljivih zaključakah. Zato ovdje nemože biti govor o naravi zaključakah, već o načinu, kako se imaju spojiti u cjelost; u tom pako pitanju prednost ide svakako Račkovu adresu.

To ću najbolje dokazati, ako odgovorim na prigovore, što se njegovoj adresi čine. Veli se najprije, da u njegovoj adresi zaključci saborski nisu navedeni onim redom, kojim su stvoreni, i da nisu navedeni rieč po rieč. Na prvo odgovaram, da to nije ni potrebno, jer mi tražimo potvrdu svih zaključakah, ne pako da nam se onaj prije potvrdi, koji je prije stvoren; zato se bez svakoga uštrba mogu zaključci prometati onim redom, što ga cieli sastav adrese zahtieva. Za drugo neznam, da li je istina, jer adrese nisam glede toga prispodabljao sa zaključci; ali svakako držim, da se oni imaju rieč po rieč što točnije navesti, pak ako to nije učinjeno, može se to vrlo lahko izvesti, pošto ni najmanje nedira u sastav adrese.

Gosp. Vuščić veli, da je velika razlika medju jednom i drugom adresom, pošto je Stojanovićeva sastavljena, kao što se adrese pišu, imajući osobito obzir na zaključke; a Rački se je zaključci poslužio kano sredstvom, da razvije svoju štilistiku. Ali ja mislim, da je gosp. Vuščić ovo samo zato ovdje naveo, da baci njeku sjenu sumnje na Račkovu adresu; jerbo je jasno, da ovaj ili onaj red zaključakah neprieči nikako razvijanju ma kakove štilistike. Zato ja držim, da premda su obje adrese i glede sloga jako na razdaleko, da jim je najveća razlika u logici. Račkova bo sačinjava savršenu i sustavnu cjelost, u kojoj sve pojedine misli teku iz glavnih načelah, kao što to u adresi mora i biti; Stojanovićeva je pako razkomadana, sadržavajuć zaključke kronologičkim redom bez ikakvoga nutarnjega saveza, što u adresi nesmie nikako biti. Zato nemogu nikako pristati na mnenje g. Šrama, koji veli, da cjelost nije uviek stvar izvrstna.

Ja mislim, da je g. Šram samo zato ovakovimi načeli uzeo braniti Stojanovićevu adresu, jer ju, bivši u onom odboru, mora braniti.

Digitized by Google

Ja držim, da je cjelost svakoj stvari potrebno svojstvo, pače da je samo cjelosti stvar savršena. Uzmimo n. p. kiparstvo, pa si pomislimo nogu od tiela odtrgnutu; ma kako ova bila savršeno izradjena, svatko će ipak namah poželiti, da je sa svojim tielom sdružena. Ovo se moje mnenje sudara sasvim s estetikom, koja veli, da je krasota samo ondje, gdje je mnogo čestih tako razmjerno medju sobom spojenih, da čine cjelost. Zato se svakomu bolje dopada sustavna i pragmatička nego li kronologička povjestnica.

Iz ovih razlogah držim ja za sigurno, da će Račkova adresa održati u ovom saboru pobjedu nad Stojanovićevom. Jer mi moramo pokazati, da živimo u Europi, gdje je znanstvenost i sustavnost zavladala, te nesmiemo pred nju izaći s ovakovom adresom, koja je povrh svega drugoga tako razredjena, da se genus i species sasvim poremećuju, kao što to biva u Stojanovićevoj adresi.

Napokon primećujem, da ima i u jednoj i u drugoj adresi gramatičkih i štilističkih pogrešakah, te bi se imale obje izpraviti. Ali tu se nameće pitanje, koju da od obijuh adresah ima ovaj vis. sabor uzeti za temelj specijalne debate? Ja mislim onu, koja se s manjimi promjenami može sva poprimiti, ne pako ona, koja bi se imala sasvim preraditi, kao što je Stojanovićeva adresa. Ja se dakle sine ira et studio izjavljam za Račkovu adresu.

Mirko Šuhaj. Viećati o „načelu adrese“ veoma je težko i potrebno s jedne, a suvišno s druge strane. Jer ako je sabor mislio odboru tomu nalog dati, da izradi osnovu adrese; ako je taj odbor svoj operat podneo, ako se je vis. sabor osvjedočio, da se je taj odbor držao zaključakah saborskih: onda u načelu neodobriti htjeti ovu osnovu, neznam, kako bi se slagalo s dostojanstvom samoga vis. sabora. U ovom obziru bilo bi vrlo lahko odgovoriti, dali će se u načelu primiti osnova ili ne; jer o neodobrenju nemože biti ni govora.

Nego težko je s druge strane viećati o načelu, jer su se gg. predgovornici tako upuštali u specijalnu debatu, pokazujuć time, da se javnosti neboje. Nu ja ću biti objektivan, te neću si nikakovo predbacivanje dopustiti. Gosp. predgovornik nalazi razliku medju ovima dviema osnovama, ja takodjer nalazim razliku, jer ja sam sasvim objektivan; zato bih scienio, da bi se obje osnove mogle spojiti. Što je adresa? Ona bi imala biti odgovor na prestolni govor; a gdje takovoga neima, tamo se odgovara na kralj. proposicije. U adresi na prestolni govor moraju biti razviti svi oni predlozi, koje je vlada u obzir uzela; a u odgovoru na kr. proposicije moraju se sadržavati svi zaključci i zahtjevi sabora odnoseći se na kralj. proposicije. U tom, čini mi se, sastoji značaj odbora, koji je ove okolnosti uvažio, i kome je vis. sabor radnju osnove povjerio. Ali kad se radi o načelu osnove, to moramo na um uzeti dva gledišta; jedno, da kažemo, što zahtievamo, drugo, da se pred Europom pokažemo kao narod, da diplomatički razvijemo svoje stanje i svoja prava. S prvoga gledišta bila bi osnova odbora dovoljna, s drugoga gledišta je osnova Račkova mnogo izvrstnija. S toga razloga predlažem, da se obje osnove vrate odboru ad hoc, koji će treću adresu moći izraditi.

Šime Gjokić. Ovo je drugi dan, što se ja nalazim u krugu ovoga sabora, u družtvu izabranih muževah trojedne kraljevine. Ja se scienim sretnim, da me zapala čast biti članom ovoga vis. sabora; ali ujedno držim si za dužnost, da izrečem vis. saboru moju zahvalnost na onih poslovih, koje je dosada obavio. Ako ovu zahvalnost izjavljam iz dubine moga srca, nalazim se ujedno u tom sretnim, što sam prispio k viećanju, o adresi, za koju sam se kod kuće vrlo interesirao, jer sam s veseljem čitao zaključak saborski: da se na kralj. proposicije odgovori adresom. Nego, budući nam predleže dvie adrese, jedna izradjena po odboru, a druga po g. kan. Račkomu: valja da se za jednu od ovih izjavimo; i budući da je adresa g. kan. Račkoga, gledeć na historičku znamenitost naše domovine umno izradjena, to se ja sasvim za nju izjavljam, pak ako su nuždne u njoj koje promjene, kako se njeka gospoda govornici izraziše, neka se ove preduzmu.

Antun Starčević. Meni se čini, da se mi najviše zato prepiremo, što je evo neporazumljenje medju nami zavladalo. To neporazumljenje nastalo je ponajviše odtuda, što nitko nekaže, što je adresa, i kako ju valja pisati. U tu svrhu ja ću kazati evo što sudim.

U državah, gdje je vlast razdieljena medju narod i medju prestolje, običaj je, da nerečem zakon, da prigodom svakoga sabora prestolje stupi pred poklisare naroda, te im po njekoji način dade račun o svome poslovanju od posljednjega sabora, priobći im vjerodostojno ciele države stanje domaće i izvanjsko, i napokon mu odkrije svoje namjere za buduće. Taj govor sastavlja odgovorna vlada, slaže ga ministerij, a prestolje ili vladar samo ga štije poklisarom. Taj govor zove se govor prestolja. Naravska je stvar, da vlada, koja se ćuti narodu, hoću da rečem narodnomu saboru, odgovornom, ne samo pazi na svaki svoj korak, nego pazi i na svaku svoju rieč u onome govoru, a to, jer ju sabor može na odgovornost pozvati, može ju tužiti, može joj pouzdanicu dati, može njezinu nakanu, njezino zahtievanje odobriti ili odsuditi, jednom riečju prestolan govor vazda je, što je najviše moguće, sistematičan i usavršen. Polag ovoga bo govora ravna se odgovor sabora, odgovor, od koga stoji vlade obstanak ili propast. Taj odgovor sabora na prestolan govor zove se adresom. Time je očito, da je lako načiniti adresu, lako bo je na sistematičan govor sistematično odgovoriti

Kako u tome pogledu mi stojimo? Kod nas je vladar i vlada po njekoji način jedno te isto, nam se nitko nećuti odgovornim, kod nas i municipalni službenici moraju se vladati polag ukazah i zapoviedih ustavnom zakonu sasvim protivnih, kod nas višje službenike imenuje i ukida vladar sam samcat, drugimi riečmi, mi, budući prestolan govor nismo dobili, nemožemo prestolju adresom ni odgovoriti.

Ali budući smo zaključili na kralj. predloge adresom odgovoriti, ja sudim, da ni ta adresa nemože biti sistematična, nego da ona upravo mora biti rapsodična kakono su i oni predlozi. Ja bih rado viditi onoga državnika, koji bi znao ona četiri predloga u jedan sastav složiti. Ja znam, da ima ljudih, koji upotrebljivaju nerazgovietnih riečih, da se time nad obične ljude uzvise; ali ja znam takodjer, da se sistematično može samo ondje pisati, gdje se predmeti spisa dadu pod stanovito načelo spraviti, gdje oni predmeti stoje u kakovu medjusobnu odnošenju. Pa u kakovo načelo spadaju, u kakovu li odnošenju stoje ona dva kr. predloga, od kojih jedan zapovieda, da odnošenje naše domovine naprama Ungarii pretresujemo, a drugi zahtieva, da nas devet ide u rajhsrat, da idemo tamo, gdje nas nikada nije bilo, gdje nas nikada neće ni biti; tamo bo niti nas zove zakon ni naša korist.

Ja dakle ne samo nečudim se, što je adresa odbora ad hoc rapsodična, nego velim, da ona, ako ćemo se strogo držati onih predlogah, i mora biti rapsodična.

*

Digitized by Google

Ali jedna gospoda vele, da je moći i o tih predlozih sistematičnije pisati nego li je pisana adresa odbora ad hoc, pa se pozivlju na nacrt preč. g. Račkoga. Ta gospoda kažu takodjer, da valja naša prava historički i diplomatički Europi pokazati, pa vele, da je i to preč. g. Rački učinio. Ja neću reći, da nacrt preč. g. Račkoga nestoji u njekoje vrste savezu, ali ja velim, da je taj nacrt, štono se veli, extra rhombum, ja velim, da se mi u odgovoru imamo držati samo predlogah kraljevskih. Ako li kanimo naša prava povjestnički i diplomatički razpravljati, ja sudim, da budemo u tu svrhu najbolje učiniti, ako pohrvatimo te kralju pošaljemo povjestničko - diplomatička djela moga štovanoga prijatelja g. Kvaternika. Nu ja mnijem, da u adresu nespadaju povjestničko diplomatičke razprave.

Ja sam nacrt preč. g. Račkoga jučer u sjednici na brzu ruku proštio, i bez da sam ga ožimao, na prvi pogled sam opazio, da je u njem devet desetinah, koje na stvar nespadaju. U tome pogledu ja bi rekao, da je spis g. Stojanovića mnogo i mnogo bolji. Što se tiče jezika, sloga tih adresah u obće, sudim, da i tu valja ona hrvatska poslovica, koja veli, da je svakoj majci svoje čedo najljepše, a što se napose mene tiče, ja izpoviedam, da mi se slog i jezik preč. g. Račkoga bolje dopada, ali ujedno očitujem, da mi više stoji do jezgre nego do jezika. Ja se bojim, da bi mi s popravljanjem nacrta, što ga imamo od preč. gosp. Račkoga, više posla imali, nego da bi cielu adresu iz nova gradili.

Da napomenem samo njekoje pojedinkosti, što se nalaze u nacrtu preč. g. Račkoga.

Na strani 2., u sieči 2. stoji: (čita) da su otci naši s njekakovim Oberstajnom itd., s punomoćnici Habsburga Ferdinanda I. ugovor sklopili, ugovor, kojim da su otci naši obitelji Habsburgah naše prestolje predali. To se čini na prvi pogled stvar neznatna; nu to je u diplomaciji nespodoba: svatko bi se smijao onomu, koji bi rekao, da je n. p. Buol s Cavourom, itd. ugovor utanačio, veli bo se, da je Austrija s Italiom itd. ugovor sklopila. Dakle u našemu slučaju treba reći, da je kraljevina Hrvatska s obitelju Habsburgah ugovor sklopila, jer bi se mogao naći austrijanski črčkar, koji bi nas poslao tražiti onoga Oberstajna. Tko s Austriom govori, treba da na svaku rieč pazi.

U drugom arku, na strani 5. odmah s početka, kaže se (čita): da se je naš sabor g. 1848. izjavio za jedinstvo ukupne carevine austrijanske na temelju njekakve podpune federacije. Žao mi je, što neimam pri ruci naše zaključke od g. 1848.

(G. Mrazović dade govorniku zaključke hrvatskog sabora od god. 1848. Govornik proštiv članak 29.:) Buduć se ovdje poglavito radi o jedinstvu financijah, ja velim, i nitko mi nebude razložno protugovoriti, da mi god. 1848. naše financije nismo Austriji predali. O toj otajstvenoj federaciji ja si pridržavam pravo, u sgodnije vrieme govoriti. U obće, godina 1848. i neprekidnost našega ustava, mi odbornici ad hoc, buduć prestolje o tih stvarih ništa negovori, zaključismo navlaš zamučati; ako li vlada u tu jabuku zagrize, mi ćemo joj ju onda tako obieliti, da će je se ona brzo zasititi.

Na strani 6., po prilici u sredini, veli se, (čita) da se nit našega ustavna života nemože drugdje prisnovati, nego ondje, gdje bijaše faktično i bez naše privolje prekinjena. Gospodo, to se može svakako tumačiti, možda bi tko rekao, da se ta nit prekinula god. 1848. u Požunu, da se prekinula u onome stanju naše kraljevine, gdjeno njekoliko obiteljih uživa svu blagodat slobode, a sav ostali narod stenje pod prokletstvom sužanjstva. Ja sudim, da nas je malo ovdje, koji bi se žurili u Požun oli u Peštu, za tamo nastaviti nit našega ustavna života, sudim, da nas je još manje, koji bi tu nit htjeli nastaviti ovako, kako-no god. 1848. bijaše. Ja želim, da razgovietno, da bistro govorimo, da se tako uklonimo i nesporazumljenju, i nada sve u današnjih okolnostih škodljivu prepiranju i razpravljanju.

Što se veli na šestoj strani u predzadnjoj sieči o buni (čita), ja izpoviedam, da niti razumiem, što se namjerava onimi riečmi kazati, niti znam, zašto su one rieči u adresu donešene. Od stotine bunah jedva da jedna izpadne dobro po narod, s toga ja bih rekao, da su one po narodu ubitačnije, nego li po prestolja. Po mome mnenju veoma je pogibeljno ono načelo, koje uči, da narod kroz bunu negubi svoja prava. Jer ako taj nauk stoji, ako je svakomu prosto, hoću da rečem bez straha zlih posljedicah, slobodno buniti se, ja sudim, da bi ljepše bilo medju divjaci, ljepše i u paklu nego li u krštenoj, u prosvietljenoj Europi. Buduć dakle taj nauk o buni pogibeljnom nespodobom, premda to načelo amo u adresu našu nespada, ja sam mnenja, da narod kroz bunu pravedno gubi svoj ustav, svoja prava.

Na strani 6. u sieči 5. veli se (čita), da nam se pravo ustavno u svih bitnih strankah mora povratiti, a na strani 7. u sieči prvoj stoji (čita), da su prava novačenja i poreza ponajglavnija prava ustava.

Gospodo, te su stvari tako škakljive, da kod njih nemožemo dosta oprezni biti. Jer što je u ustavu, u zakonu bitno, što ponajglavnije? Po mome mnenju sve! Veliki Montesquieu rugao se Rusom vapivšim, da im Petar I. slobodu vriedja, kad no onaj Petar bijaše zapoviedio, da Rusi moraju brade brijati. Čast veleumu, nu ja se u tome slažem s Rusi, ja sudim, da onaj, koji meni bradu silom skida, može mi onim istim pravom i glavu odrezati. Njekoje mudračine rugaju se Englezom, kod kojih, vele, da sudac oprosti obtuženika, koji dokaže, da je ukrao gusaka, a bijaše tužen, da je gusku ukrao. Ja se u tome s Englezi slažem, jer se bojim, da kako bi se šaralo kod guske i gusaka, tako bi se šaralo i kod kolibe i palače, kod sloga zemlje i kod imanja, i tako dalje bez kraja i konca, u svemu. Dakle samovolji, bilo kralja, bilo naroda, nedajmo ništa; nego za mjerilo svih gradjanskih činah i odnošenjah postavimo zakon, koga narod s kraljem smotri i izda. Jer drugačije, nemože li tkogod reći, da već sada imamo ustav u bitnosti? Nečujemo li govoriti Austriju; da se ustav Ungarie nevriedja brojem njezinih beamterah, koji narode Ungarije samovoljnije progone i tlače, nego li to u Salcburgu biva? Da bi nam Austrija dala u financije i u novačenje onaj upliv, koga danas ima rajhsrat, t. j. da bi nam dala da možemo današnje daće povećati, i nove uvesti, i da možemo za nju novake hvatati: tko nam jamči, da se nebi našlo čeljade, koje bi reklo, da mi imamo i financije i novačenje ili vojničtvo u našoj oblasti? Zašto bi se dakle upuštali u nove prepirke, u novu smutnju? Pa itako moramo u sve to strmoglaviti, ako negovorimo razgovietno, bistro, inokupno, načelno. U državi ustavnoj niti smije kralj imati kakovo pravo, koje mu narod neustupi, ni narod, u koje kralj neprivolji; u prvom bo slučaju leže se despotija, u drugom nered, u obih skupa nesreća za narod i za prestolje.

Na istoj strani, u sieči 4. veli se (čita), da smo pozvani u rajhsrat paslati devetero poklisarah, nu da mi tamo udioničtvovati nemožemo. Rieč devetero utekla je iz pera, ova bo rieč služeć za imena samo neznana spola, ovdje nosi, kao

Digitized by Google

da bi mi imali u taj rajhsrat odpraviti devetero junadi oli govedah. Mi nismo zaključili, da u rajhsrat ići nemožemo, nego da u njemu neudioničtvujemo, t. j. da udioničtvovati nećemo. Kao što nije prestolje obrazložilo svoj ukaz, isto tako trebalo bi da ni mi nedajemo razloge za naš zaključak. K tomu, što se danas nemože, možda bi se sutra moglo, a mi rekosmo, da s rajhsratom nikada i nikakova posla nećemo imati. Rieč, drugdje neznatna, u diplomaciji je prevelika stvar.

Ja bi mogao još mnogo stvarih iz nacrta preč. g. Račkoga napomenuti, stvarih, koje taj nacrt upravo za škodljiv nam izdaju, nu neće mi se visokomu saboru dodijavati, a i iz ovoga, što napomenuh, može se svatko uvjeriti, da se sadržaj toga nacrta podništo nemože primiti.

S toga ja sam za spis odbora ad hoc, i izpoviedam, da bi se jezik, slog, red toga spisa mogao ugladiti, usavršiti i preinačiti, i da bi mu se štogod i iz nacrta preč. g. Račkoga možda dalo priklopiti, a u bitnosti sadržaja da se nikakova promjena u onome spisu neučini.

Avelin Ćepulić. Kad je moj predgovornik počeo govoriti, pomislio sam, da će nješto kazati: da će govoriti sustavno. Nu on je sustavom počeo, a rapsodijom dočeo. U ostalom treba i takvih govornikah, ako za ništa drugo, a to barem za galeriju. (mrmljanje) Menc neće nitko zaglušiti. Kako velim, g. predgovornik je kazao, da će govoriti o sustavu, nije govorio, već se je koje kuda razišao. On je počeo govoriti o adresi, i poslje je ostavio adresu i nije išao ni lievo ni desno. Ja dakle njegove razloge nemogu pobijati, jer nisu razlozi.

Što se tiče same stvari, ja scienim, da ćemo najvećma sistematički postupati, ako ovdje uzmemo ne samo narav adrese u obzir, nego (što je glavna stvar po mojem mnenju) naše osobito stanje.

Ja sam već od mnogih predgovornikah čuo govoriti, da je potriebno, da se u adresi držimo onog sustava, da u adresi moraju vladati diplomatička načela, koja su u Europi obće priznana.

Ja se s tim načelom posve slažem, nu dodajem, da mi nismo u onom stanju, u kojem su drugi narodi: Englezi, Francezi, Talijani, a i sami Magjari. Za one narode mogu valjati ta načela bezuvjetno. Da smo mi u stanju ovih narodah, lako bi nam bilo sastaviti adresu po ovih obćih načelih. Mi bi mogli diplomatičke formule bezuvjetno primiti i po ovih bi mogli sastaviti adresu.

Ja s toga mniem, da nam je najprije obazreti se na to, da mi u političkom smislu nismo narod, Europa nas barem za takov nepriznaje.

Ta pogledajmo samo na našu Krajinu, na Dalmaciju — bez da spomenem druga raztrgana uda domovine naše, pa ćemo se osvjedočiti, da smo mi u političkom smislu robovi.

Glavna zadaća naše adrese sastoji u tom, da nas razumije Europa, da Europa jednom sazna, da jesmo narod, i da hoćemo da budemo narod, i da nas Europa nedrži za priljepak „Magjarország“ od Karpatah do Jadranskoga mora.

Kad adresu g. Račkoga pročitamo, vidit ćemo, da u njoj vlada sustav, da jedna stavka potječe iz druge, da je za temelj uzela u načelu naš starodavni ustav, ustav, što ga je Hrvatska imala već u ono doba, kada corpus jurisu, Verböciu a i samim Magjarom još nebijaše u Europi ni traga ni glasa.

A upravo to valja, jer tim kažemo i dokazujemo pred diplomatičkim svietom, da smo mi narod ustavan bez obzira na Ugre, Magjare i njihovu krunu.

Iz osnove g. Račkoga se vidi, da se je naš starodavni hrvatski ustav razvijao, kao što se je razvijati morao, tečajem našeg sdruženja s Ugarskom.

Račkova adresa se slaže sasvim s duhom vremena, jer se u njoj historički dokazuje baš ono, što se u duhu vremena raditi mora.

U osnovi ovoj se dokazuje, da smo narod po pravu. A to je baš ono, što duh vremena od nas traži.

Mnogi našinci se rado pozivlju u svakoj prilici na naše susjede Magjare. Ja baš neimam ništa proti tomu, da se mi kao narod pozovemo na ine narode, dakle i na Magjare. Nu s toga nesliedi jošte, da je za nas sve dobro, što je za Magjare dobro. Ja držim, da je naš položaj sasvim drugi, nego li je položaj Magjarah.

Ja scienim, da su Magjari istoga porekla, kojega i mi, nebi se oni oslanjali na Vrböcia, na corpus juris, nego bi se oslonili na duh vremena, na etnografiu. Nu Magjari dobro uvidjaju, da ovim putem nemogu uspjeti.

S toga držim, da se mi boljim uspjehom možemo pozvati na Talijane. Oni se nepozivlju na stare knjižurine, niti na ostarjela prava. Oni su kazali pred Europom na kratko, nu muževno i temeljito: „duh vremena, koji stare institucije ruši, zahtieva, da nam se treba staviti na temelj duha vremena.“

Na ovom temelju stoji Italija, na ovom temelju stoje drugi narodi europejski. Na koliko im glavnoj težnji ide u prilog, na toliko upotrebljavaju takodjer historiju. A gdje im ova neide u prilog, oni puštaju biti historiju historijom, te razborito stupaju stazom duha vremena.

Ja velim, da su Magjari vrlo dobro shvatili ovaj duh, ali zato su se uviek pozivali na svoj starodavni ustav, kao što i u današnje vrieme, jer im ide u prilog.

Predpostaviv ova načela, držim, da je za sadašnji naš položaj shodno, političnо i razborito držati se historije, držati se starodavnog našeg ustava na toliko, na koliko nam ide u prilog.

Zato nemogu pristati uz one, koji se bezuvjetno ili barem bezobzirno na duh vremena, u kojem živimo, pozivlju na starodavni ustav.

Mi bi obćim tim pozivanjem na starodavni ustav mogli što povladiti, što bi za nas pogubno biti mogli.

Neka ta gospoda na um uzmu njegdašnje naše zakonarstvo i upravu našu. Ja sam osvjedočen, da si nitko neće poželiti povratu ovih inštitucijah onako, kao što su njegda bile.

Ja ću per inconcessum dopustiti, da su ove inštitucije mogle shodne biti u svoje vrieme, nu sada nevaljaju.

Pa i sbilja, da se na taj temelj stavimo, gdje bi tražili počelo tog starodavnog ustava? Da li u god. 1002. od Kolomana ili u godini 1222. od zlatne dobe bullae aureae? Da li u godini 1527. ili 1712. ili 1791. ili gdje drugdje? Nisu li ovo epoke, koje u svakom čestitom Hrvatu grozu probuditi moraju? Nesjećaju li nas ova vremena razdora, nesloge, robstva, propasti naroda našega? S toga držim, da starodavni naš ustav u skladu s vladajućim duhom vremena radja načelo „nil de nobis sine nobis.“

Tim smo postigli sve. U tom stoji načelo ustavnosti. Na ovom temelju treba konkretirati ustav i ustanoviti ustavne forme.

Ja sam dakle protiv toga, da se u adresi bezuvjetno traži povratak starodavnog ustava.

Sada prelazim na osnovu adrese. Mi imamo dvie osnove. Glede osnove osrednjeg odbora opazujem, da u njoj vlada ona muževnost, koja narodu dolikuje. U njoj je govor odlučan. Tako valja. Nu u ovoj osnovi nenalazim reda. Ovdje

Digitized by Google

je jedno udo od drugoga raztegnuto tako, da po mojem mnenju nijedna stavka nestoji u savezu s drugom. To nevalja. U adresi moramo na to gledati.

Što se načela tiče, ja ga tako shvaćam, kao i u drugoj adresi. Samo glede kontinuiteta neima sloga, neima sustava.

Glede osnove po g. Račkomu predložene moram kazati, da u njoj nalazim sustav i logični red.

Nesmiemo nikada na to zaboraviti, da se mi sami držimo za narod. Europa nas nedrži za narod. Ovoga nesmiemo zaboraviti. Mi smo po Europi poznati kao njekakov priljepak Magjarországa. To moramo najviše zahvaliti našoj ustavnoj braći Magjarom, koji su gotovo zaglušili Europu svojim Magjarországom.

Sada kod sastavljanja naše adrese je upravo najsgodnije vrieme, da pred cielom Europom očito kažemo, da jesmo i da hoćemo da budemo narod. Naša adresa je europejski diplomatički spis. Po ovom će nas diplomatički sviet suditi. Mi moramo pred Europom izjaviti, da smo shvatili duh vremena. Zato naša adresa mora biti spis čestit, spis valjan.

Ja sva ta svojstva nalazim u osnovi g. Račkoga. Ova počima povjestnicom našeg naroda, počima u ono sjajno i dično za naš narod doba, kada su hrvatski kralji Hrvatskom vladali — počima u ono doba, na koje svaki čestiti Hrvat s ponosom gleda.

U ovoj osnovi je jasno historičkimi dati dokazana samostalnost domovine naše. Naveden je savez s Ugarskom, osobni savez od god. 1002. Navedena je znamenita za naš narod g. 1527., zatim god. 1712., napokon g. 1790. i 1791.

Ova posljednja za naš narod veoma kritična godina uvažena je u osnovi Račkovoj kako valja.

Svatko, koji pozorno čita ovu osnovu, može uvidjeti, da se u njoj slaže projekt naroda našega s duhom vremena. U njoj je prilično (na koliko u obće na adresu spada) označen put, kojim nam stupati treba.

U tom pogledu kažem, da mi je tako odurna Pešta kao i Beč. Najbolje mi se dopada Zagreb.

Godine 1848. nalazili smo se u istom stanju, u kojem se i sada nalazimo.

Desetgodišnji absolutistički sustav nije se uzdržao, već se je srušio.

Naši predji god. 1790. uplašili su se bili slična sustava.

Naši predji prije 70 godinah, izmučeni deset godišnjim josefinskim absolutizmom, tražili su utočište proti ovomu u sdruženju, u užjem sdruženju s Ugarskom.

Naši predji izrekli su cjelokupnost i istovjetnost interesah s Ugarskom, oni su priznali trojedni sabor s Ugarskom, oni su podvrgli hrvatsku domovinu ugarskoj vladi (kancelariji i namjestničtvu ugarskom).

Jednom rieči: naši predji su uništili svoju autonomiju time, što su s Ugarskom stupili u užji savez. Sve kautele, svi prosvjedi ostaše bez uspjeha proti silno napadajućoj magjarskoj centralizaciji.

Mi smo sdruženjem s Magjari uz sva naša prava postali bili podlo, magjarsko sredstvo.

Po mojem mnenju nalazimo se upravo sada u onakovom stanju.

Ako se nismo opametili onim, što se dogodilo od god. 1790. do 1848., nećemo se nikada opametiti, i s nama će biti ono isto, što se je dogodilo s našimi predji god. 1791. Dakle pozor!

Ja neću da sada kažem, da stupimo ili nestupimo u ovaj savez, ali ja velim, da nastojati moramo, da izbjegnemo onomu, što su naši predji učinili. Zato je onaj historički pasus u osnovi g. R. na svojem mjestu, gdje Europi kažemo, kako smo na tanak led došli radi naše lakoumnosti, i da se sada toga čuvamo.

Sada dolazi godina 1848.; ovdje se navadja, što se dogodilo one godine, navadja se takodjer, koliko nam je nepravde učinjeno, da Europa vidi i da kaže: je da li je moguće, da drugčije radimo; da Europa u načelu pripozna, da smo doista narod, jer bi najkašnje mogla kazati, da smo mi kojekakovi Helote.

Poslje godine 1848. dolaze naprvo pojedine točke ili pojedini predlozi našega kralja, na koje osnova odgovara u onom redu, kao što je ovdje navedeno.

Ja scienim, da je ovo sustavno, da je logično, da je diplomatično. Najprije smo kazali, da smo narod, da nas kao takov i drugi narodi pripoznaju. Onda se prelazi na ono, što je meritum, što zahtievamo; ja držim, da je ovo sasma sistematički izvedeno.

Ja u ovoj adresi nenalazim samo one vatre i muževnosti, koja dolakuje narodu povrativšemu se k svojoj sviesti izza toliko pretrpljenih jadah i nevoljah.

Ja sam ovu adresu danas na tašte pročitao, ona mi se čini mrtva. U pojedinih stavkah bi se mogla popraviti; u načelu bih uz nju pristao. Zato bih bio mnenja, da se ova adresa za temelj pretresivanja uzme. Kada do posebne debate dodje, primietit ću svoje opazke.

Eugen Kvaternik. Ja se u načelu slažem s operatom odbora ad hoc (Živio!) i za to glasujem o načelu, jer se vis. kuća po poslovniku ima izjaviti za načelo ili jedne ili druge osnove.

Da predjem njeke druge predmete, napomenuti mi je glavno načelo, u operatu Račkovom ustanovljeno, a to je načelo pravne neprekidnosti. I mi smo u odboru na to pazili; al to smo si pridržali za odgovor na kr. odpis.

Što se tiče god. 1848., to ja drugčije mislim, nego g. Rački; mi smo onda te zaključke učinili, jer su si drugi narodi austrijski izvojštili ustav oružjem u ruci, te smo š njimi stupili u federaciju. Čim je pako Austrija raztjerala sabor Kromerižki bajonetim, to nas ovi zaključci nevežu. Podupirem predlog g. Šuhaja.

Sl. Vrbančić. Ja nebih bio ni za jednu, ni za drugu adresu; jer upravo adresa nije umjestna, budući da nije odgovor na kakov prestolni govor, niti neimamo povoda za takovu manifestaciju, jer imamo pred sobom same kralj. predloge. A drugo, što se tiče Europe, da naše tegobe i naša prava prema prestolju, koja su tako jasna, da se jasnije razložiti nemogu, pred svietom iznesemo: nevidim tomu povoda, što nesnivam one sladke sne, koje njekoji moji sudruzi, kao da će Europa za ta naša prava svoj jauk na vidjelo iznieti. Zato ja, kao što nevidim povoda adresi, tako nemogu prionuti uz nijednu, jer neodgovaraju pojmu, što ga adresa zahtieva. Nu budući da se je kuća za adresu izjavila, to predlažem, da se, mimoišav odbor ad hoc, izabere sasvim drugi odbor od tri lica, dodavši mu oba sastavitelja osnovah, te da se obje osnove spoje, i to najdulje za dva dana.

M. Polit. Za one, koji u važnim debatam o državopravnim pitanjima nisu u saboru učestvovali, težko je glasovati za jednu ili drugu adresu. Nu mi moramo uzeti stvari, kako sada stoje. Zato, pošto su dvie osnove adrese vis. kući predložene, treba da se za jednu od ovih izjavimo. Istina, osnova g. Račkoga je vrstnija što se forme tiče, ali joj fali ona vatra i muževnost, kojom se odlikuje osnova izradjena po od-

Digitized by Google

boru. Zato se izjavljam za adresu odbora, i to najviše s toga razloga, što je u njoj jasno izražen odnošaj trojedne kraljevine naprama cjelokupnoj monarkiji, da mi naime š njome stojimo samo u odnošaju personalne unije. A ovo u adresi g. Račkoga izrikom nije kazano, nego on to samo nagovieśta. Naprotiv nemogu se slagati sa osnovom g. Račkoga, gdje on govori o federaciji.

M. Mesić. Ja nežalim, što neumiem svomu govoru dati humoristićke forme poput jednoga izmedju predgovornikah; jer ozbiljno govoreć o ozbiljnoj stvari neću doći tako brzo u pogibelj, da možda i nehotice koga uvriedim, koga inače nebih hotio uvriediti, kao što se je to dogodilo onomu predgovorniku, koji je, izabravši si za šalu njekoliko riečih iz osnove kanonika Račkoga, pobijao ono, u što sam vjeruje, nemareć za to, da li tim u čije ime dira, ili ne. Prelazeć k predmetu mislim, da je sabor mogao izabrati ili formu reprezentacije, ili adrese: u prvom bi slučaju bio mogao poput saborah starijih vremenah dosadanje zaključke redom kao što su stvoreni uz malo obrazloženje kralju podnieti; nu pošto se je sabor riešio za drugu formu, to mu valja sve zaključke u njeki sustav spraviti i kao jednu cjelinu predstaviti. Zato pako vidim sposobniju adresu g. kanonika Račkoga, u kojoj je temeljno načelo naše državе razvito, naime, da nam se povrati naš starodavni ustav. S toga se izjavljam za adresu g. kan. Račkoga. Nu ako se misli, da bi se imalo u njoj koje mjesto promieniti, onda pristajem uz predlog g. Šuhaja.

Antun Stojanović. Visoki sabore! Tvrdilo se je od protivne stranke to, da je nacrt adrese, po g. kanoniku Račkom sastavljen, sustavna cjelina. Ja velim, da to nije istina: cieli nacrt te adrese nije adresa nego historija, koju je g. Rački, kao historik, po svom zanatu sastavio.

Ja mislim, da kralju netreba historije. Naša se je osnova strogo držala zaključakah; osnova pako Račkoga nije se toga držala; zato niti nije diplomatičan spis, nego historija, na koja su povješeni zaključci saborski kao u velikoj torbi slanina. U ostalom ima ta osnova pogibeljan smjer, jer je spisatelj njezin hotio uturati u nju predloge manjine; on je pometao u nju stvarih, koje onamo nespadaju; dočim se je odbor držao samo saborskih zaključakah. Zato je spis g. Račkoga nedoličan adresi i glede smjera i glede cieloga sadržaja, i razlikuje se od one, koju je odbor sastavio, kao nebo od zemlje.

Sl. Vrbančić (pozivlje govornika na poslovnik).

Govornik nastavi: Ona gospoda, koja odbijaju, da neima stranke u našem saboru, kažem, da su nas baš ona dovela onamo. Ja bih rekao, da se je ova adresa baš strankom ove gospode uvukla u sabor. Ja držim, da je ova adresa navieštanje rata proti Magjarom, t. j. navieštanje rata proti savezu s Ugarskom. Ova gospoda vele, da mrze tako isto Beč kao i Peštu, što se drže načela izraženog: da vode narodnu politiku. Ja priznajem, da vodite narodnu politiku slavensku; nu ja velim, da je ova vaša politika narodnom političnom biću pogibeljna, što onu politiku vodite, koja se dopada Schmerlingu.

Ja bih drugčije govorio, nu g. Mrazović je rekao, da jezik zato imade, da kroz jezik može sakrivati misli. Gospoda Ćepulić i Mesić pako veliku vještinu o tom polažu, da vice prave iz starodavnog ustava; ja opominjem, da sa štovanjem prema starom ustavu govorimo, da nije njega, nebi mi ovdje sjedili, niti govorili. Glede adrese Račkove intoniralo se, da je historija, dakle predstavka na kralja; neka bude adresa, a ne historija; ako historiju hoćemo, nju može napisati g. Rački bolje, nego mi svi. Dakle nemogu pristati uz mnenje onih, koji hoće da se ove dvie adrese spoje; neka vis. sabor odluči, da jednu ili drugu prima, ali spojiti se nedadu.

Predsjednik. Ja opominjam gospodu govornike, da se imaju samo o načelih adrese odbora ad hoc ili adrese g. kanonika Račkoga izraziti; počem je ovo samo generalna debata.

(Pošto se već nitko za govor prijavio nije, stavio je g. predsjednik to pitanje: prima li se osnova adrese odbora ad hoc kao temelj dalnjega specijalnoga viećanja?

Adolfo Veber. Ja bi želio da se poimence glasuje. (Svi pristaju.)

(Uslied toga bi izrečeno, da oni, koji spomenutu osnovu primaju, imaju glasovati sa „da“; protivnici pako sa „ne“.

53 člana glasovaše sa „da“, a 32 člana sa „ne“. I tako bi osnova adrese adbora ad hoc kao temelj dalnjeg viećanja sa većinom glasovah primljena.)

Zatim bi sjednica zaključena, a sliedeća urečena na sutra dan.

Digitized by Google

Osamdeset i sedma saborska sjednica 18. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdeset i šestoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dne sedamnaestog rujna god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *M. Polita*.

Zapisnik 85. saborske sjednice bijaše čitan i odobren.

Na molbenicu g. Pavla Stoosa, zastupnika kotara pokupskog, da mu se dopust na tri ili četiri nedjelje podieli, u protivnom slučaju da svoj mandat polaže, bi zaključeno, da se, obzirom na saborsko zaključenje dne 7. rujna, taj dopust dozvoliti nemože; no da se ima nov izbor odrediti, na koju ciel ima se obćinstvo županije zagrebačke izviestiti.

G. Kraljević kao član financijalnog odbora, čita izviešće tog odbora, i to:

1. izviešće o računih saborskih zastupnikah radi pripadajućih im dnevnicah, miljarine i stanarine (gled. „Saborske spise").

2. izviešće o računih tiskovnoga posla, za porabu ovog sabora učinjenog, i to dvovrstni dra. Ljudevita Gaja, a dvovrstni opet tiskare Jakićeve; ovaj posljednji odnosi se izključivo na trošak dnevnika (gl. „Sab. spise").

3. izviešće o proračunu potrebštinah za upravne troškove sabora za mjesec rujan 1861. (gl. „Sab. spise).

Bi zaključeno, da se ova sva tri izviešća financijalnog odbora sa dotičnimi računi u toj mjeri odobravaju, u kojoj mjeri ih je financijalni odbor odobriti za dosljedno našao.

Zatim se predje na viećanje o adresi kao na dnevnom redu stojeće.

G. dr. Rački opoziva u osnovi adrese, koju je on izradio, na str. 11. onaj dio, koji se počimlje sa „podanička privrženost", a svršuje sa „svoje domovine", takodjer opoziva odmah sliedeći dio, koji se počimlje sa „mi izpoviedamo", a svršuje sa „državnih i ustavnih pravah".

Pogl. g. predsjednik opomene govornike, da imaju samo o načelu adrese odbora ad hoc ili adrese g. dr. Račkog se izraziti, počem je ovo samo generalna debata.

Na prigovor, koji bi g. Vuščiću učinjen, da kao predsjednik odbora ad hoc osnovu adrese podpisao nije, dade pomenuti gospodin izjasnjenje, da to sbog toga učinio nije, što je u ono doba, kad se je osnova adrese u saboru čitala, na dopustu bio.

Poslje duge prepirke, u kojoj njeki govornici govoriše za adresu, izradjenu od odbora ad hoc, njeki pako za adresu izradjenu od g. dr. Račkog, njeki opet za to, da se jednom odboru obje adrese dadu, da bi iz obiuh novu adresu sastavio, stavi na posljedku pogl. g. predsjedatelj pitanje: prima li se osnova adrese odbora ad hoc kao temelj dalnjega specijalnoga viećanja?

Bi izrečeno, da oni, koji spomenutu osnovu primaju, imaju glasovati sa „dà"; protivnici pako sa „ne", počem predlog g. Vebera, da se poimence glasuje, bi uvažen.

53 člana glasovaše sa „dà", a 32 člana sa „ne". I tako bi adresa odbora ad hoc kao temelj dalnjeg viećanja sa većinom glasovah primljena.

Zatim bi sjednica u pol 2 sata zaključena, a sliedeća za sutra dan u 10 satih pred podne urečena.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Dr. M. Polit s. r,
saborski bilježnik.

M. Polit. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Na predlog nar. zastupnika Miroslava Kraljevića bude zaključeno, da se izkaz o likvidiranju dnevnicah izabranih članovah sabora izloži u prepisu u kući za razgled.

Na predlog gosp. nar. zastupnika bar. Dragojla Kušlana te povodom previšjeg kralj. odpisa od 4. rujna 1861. broj 2148, zatim povodom zakonitog reda i običaja, po kojem se svi zaključci, odnoseći se na zakonske ustanove u oblik zakonskih članakah staviti moraju, bude zaključeno: „da se za uredjenje i kodificiranje dosadanjih kao i onih saborskih zaključakah, koji će se jošte stvoriti, izašalje odbor ad hoc, sastojeći iz sliedećih osobah, ggde. narodnih zastupnikah: Vuščića, Price, Mrazovića, Pavletića i Šuhaja.

Gjuro Križanić. Čita izviešće peticionalnoga odbora, tičuće se molbe obćinah Kraljevice, Kostrene, Drage, Trsata i Piketa, da se odluče od grada i kotara Bakra, a pridaju županiji riečkoj. (Izviešće kao i molbu čitaj u „Saborskih spisih").

Odpućeno administrativnomu odboru.

Zatim su predane vjerovnice g. Gustava Gaja i Josipa Torbara i odpućene verifikacionalnomu odboru.

Digitized by Google

Izza toga prodje vis. kuća na dnevni red, naime na specijalnu debatu o osnovi adrese, koja će se Nj. Veličanstvu kralju podnieti, i koju je odbor ad hoc sastavio, te je u 86. sjednici saborskoj primljena za temelj specijalne debate.

Poslje pročitane prve točke predloži g. nar. zastupnik Milutinović mjesto prvog odsjeka iste točke sliedeći izpravak: „Vječna snaga, koja ravna sudbine ljudske, i koja narodom svojim daleko dužji život podaje, nego li vladarom njihovim, izvoljela je srce Vašega Veličanstva na to skloniti, da se svim narodom pod vladom Vašega Veličanstva živućim starodavna prava njihova povratiti imadu, kako bi time starodavna ljubav i privrženost njihova k vladaru svome uviek obezbiedjena bila; uslied toga i mi niže podpisani zastupnici trojedne kraljevine sabrali smo se na dan 13. travnja 1861. u poglaviti grad Zagreb, i ovdje smo, rukovodjeni duhom božjim, koga smo odmah u početku našega djelovanja prizvali, u tom saglasili se, da nam ponajprva rieč, što ju na Vaše Veličanstvo upraviti za dužnost svoju smatramo, jeste ova: da se trojednoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji prastari hiljadugodišnji ustav i cjelokupnost zemljištna prizna i podpuno povrati".

Bar. **Drag. Kušlan.** Već prvi početak spacijalne debate o ovoj adresi dokazuje, da je to posao gorostasan, ako smo nakanili ovu adresu od rieči do rieči pretresivati, i u onakov sklad ju privesti, da se može kralju poslati. Ako to bude dalje tako išlo, imat ćemo 99 popravakah, a nikad nećemo biti gotovi. Za to ponavljam svoj jučerašnji predlog, da se predadu obje osnove odboru, koji će iz njih nješto sistematičkoga, na temelju dakako osnove odbora ad hoc, izraditi.

Podpredsjednik. Predlog je jučer učinjen i većinom glasovah primljen, da ima osnova odbora služiti za temelj viećanja. Ovaj predlog, da se odbor imenuje, protivi se jučeranjemu zaključku, zato se uvažiti nemože.

Iz istoga razloga protivi se ovomu predlogu g. narodni zastupnik Ladislav Balog, te želi, da se specijalna debata po §§. nastavi.

Mirko Šuhaj. Prigodom jučeranje debate izrazio sam se, da bi se iz ovih dviuh osnovah treća sastaviti mogla, i o tome nije glasovano. Nego ako se i jučeranji zaključak s ovim predlogom nesudara, to bi ipak potrebno bilo, da prije svega dobro promotrimo, što da ima sadržavati adresa. Ja sam već jučer razvio, da mi imamo dvovrstnu zadaću, jer je to prva adresa, kojom mi pred sviet stupamo. Mnogi su jučer kazali, da ova adresa neima sustava, a da ga ima osnova Račkoga. Ja bi rekao, da nijedna neima pravoga sustava, te bi shodno bilo, da bi se treća izradila, kojoj nitko nebi prigovoriti mogao. U tom bi ja želio, da mi adresu na dva poglavja razdielimo. U prvi razdiel nebi ništa uvrstili nego temeljna načela, na kojih se osniva sabor trojedne kraljevine, i one zakone, na kojih se je prije osnivao, te naznačili svoje nazore pred Europom. U tom bi mi razvili historiju našega državnoga prava, i dokazali:

1) da smo narod ustavan;
2) da smo samostalni;
3) što je cjelokupnost naša;
4) da imademo prava narodna.

U tom poglavju može se upotriebiti osnova Račkova. U drugom poglavju navesti ćemo zaključke svoje, kojih netreba da obrazlažemo, budući da su u prvom poglavju opravdani. Tu će nam služiti adresa odbora ad hoc. Stvar neka se predade odboru, jer ovako nećemo dalje doći, ta u 1. §. osnove kaže se, da tražimo ustav, a nedokazujemo, da imamo i pravo nanj.

Antun Stojanović. Ja predlažem, da se ovaj predlog zabaci, jer se protivi jučeranjemu zaključku.

Eugen Kvaternik. Ja sam toga mnenja, da se ovaj predlog g. Šuhaja niti najmanje neprotivi jučerašnjemu zaključku. Mi smo zaključili, da se ima viećati na temelju osnove odbora ad hoc. Mi smo čitali prvu točku adrese, pak je odmah u početku g. nar. zastupnik Milutinović učinio nov izpravak; pak ako podjemo tako kao danas, trebat ćemo mjesec danah za adresu. Zato glasujem za predlog g. Šuhaja i barona Kušlana, pak ćemo imati podpuno saborsko djelo. Želim, da se odboru ad hoc dodade još i gospodin Šuhaj i Rački.

Adolfo Veber. Ja imam ovdje napomenuti, da g. kanon. Rački nemože sudjelovati, pošto on već odilazi iz Zagreba.

Antun Stojanović. Ja izjavljujem, da neću glasovati, i izstupam.

Ivan Venčina. Ja želim, da se medju obje strane uvede porazumljenje. Jer ako primimo predlog g. Šuhaja, imat ćemo adresu gotovu za dva tri dana. Treba paziti na to, da nas vrieme nezateče: „iam proximus ardet Ucalegon"; jedva će biti adresa gotova, i mi ćemo se razići, a nismo ništa učinili. S toga sam mnenja gospodina bar. Kušlana i Šuhaja.

M. Polit. U jučerašnjem zaključku je izrečeno, da se adresa odbora ad hoc ima uzeti za temelj specijalne debate, zato tvrdim, da predlog g. Šuhaja ovomu protuslovi.

Podpredsjednik. Ja stavljam pitanje: koji su za to, da se vodi specijalna debata od §. do §.?

Bar. **Drag. Kušlan.** Ovo pitanje nije umjestno stavito; nego ako se hoće staviti pitanje, da se može o njem glasovati, mora se formulirati ovako: Stoji li jučerašnji zaljučak u protuslovju sa predlogom mojim i g. dr. Šuhaja? Kad se ovo pitanje rieši, onda se može dalje poći.

Podpredsjednik. Ja jučerašnji zaključak razumijem, da se ima voditi specijalna debata od §. do §., dakle još jedan put pitam: Imade li se jučeranji zaključak, kojim se je adresa odbora ad hoc kao temelj specijalne debate primila, tako razumjeti, da se o njoj §. po §. viećati mora?

Bar. **Drag. Kušlan.** Molim, da se uvaži moj predlog, da se onako stavi pitanje, kako sam ga ja formulirao: je li zaključak jučerašnji stoji u protuslovju sa predlogom mojim i g. Šuhaja?

Petar Horvat. Meni se čini formulacija g. podpredsjednika jasnija, nego li ona g. bar. Kušlana.

Podpredsjednik. Ja opet pitam: imade li se jučeranji zaključak, kojim se je adresa odbora ad hoc kao temelj specijalne debate primila, tako razumjeti, da se o njoj §. po §. viećati mora?

(Manjina.)

Dalje pita: Koji su za to, da se odbor imenuje za izradjenje nove adrese?

(Većina.)

Pavao Jakovčić. Pošto je vis. kuća odlučila, da se odbor imenuje, koji će popraviti njeke nedostatke u adresi, koja je primita u načelu, ja sam toga mnenja, da onaj isti odbor ostane, koji je ovu adresu izradio, i da mu se pridodaju još njeka druga gospoda.

Digitized by Google

Mir. Kraljević. Ja se nemogu nikako s ovim mnenjem složiti, da ostane isti odbor; jer isti odbor, ako si bude dosljedan, mora imati iste razloge pred očima, iz kojih je crpio osnovu adrese, a on od svojih načelah odstupiti nemože. S toga predlažem, da se imenuje nov odbor najviše od tri lica, koji će izraditi adresu, nu ipak pod tim uvjetom, da joj temelj mora biti osnova odbora ad hoc.

Nikola Thaler. Kad je vis. kuća proti jučeranjemu zaključku votirala, i adresu, koja na stolu ove vis. kuće leži, zabacila; moram pristati uz onu gospodu, koja misle, da se imenuje drugi odbor, koji će izraditi adresu, što mislim, da nijedan član sabora nebi odstupio od svoga načela, za koje se već tri dana bori, i tako nebi nikad došli do adrese.

N. Popeskul. Jučer smo kazali, iz koga uzroka nisu one dvie osnove primljene, koje su vis. kući predložene bile. Iz toga možemo danas zaključiti, tko treba nanovo adresu da gradi. Ja mislim, tri lica da nisu dovoljna, nego 4 ili 5. Bila su gospoda, koja su kazala, da adresa izradjena po odboru ad hoc nevalja, jer neima sisteme; drugi su kazali, da nevalja, jer neima genus ni species; a drugi je opet dodao uzrok, da neima dosta vatre. Zato ja mislim, da ona gosp. budu u odboru, koji će novu adresu izraditi, koji će dati adresi sistem, koji će dati genus i species, i dosta vatre (živio!) Nego buduć da se kod stilizacije ima i na gramatiku paziti, to bi se ja usudio predložiti, da budu u tom odboru namješteni vještaci različitih strukah, i zato bi predložio g. Vebera, Mrazovića, Šuhaja, Živkovića i Ćepulića.

J. Živković. Ja se jučer nisam hotio o adresi izraziti, jer sam držao, da je stvar završena. Počem se pako danas nanovo o tom prepiremo, u kratku ću napomenuti svoje mnenje. Dočim jedna adresa suhoparno razlaže stanje naših pravah, a druga nesamo da ima sistema, nego ima i označen pravac, nebi rado, da nov odbor ad hoc i opet izradi adresu, nego bi rado, da sabor sam izreče pravac, i ja volim da se u tu svrhu odredi cirkularna sjednica; jer ako odbor donese adresu u ovakovu sistemu, opet će biti prigovora; zato mislim, da bi se imalo najprije ustanoviti, što se ima u adresi napomenuti, i zato želim, da bude cirkularna sjednica.

Drag. Kušlan. Ovdje se je spomenulo, da bi se od strane vis. kuće morao naznačiti pravac, kojeg bi se odbor morao držati. Ja mislim, da je ovaj pravac već naznačen u primljenom predlogu, da se iz obih osnovah adrese načini treća. Prema tomu dakle imalo bi se u sastavljanju treće i nove adrese poći tim pravcem, da se osnova g. dra. Račkoga postavi u sklad sa duhom i smjerom vladajućim u adresi odbora ad hoc, te tako da se obje spoje u onakovu sistematičnu cjelinu, koja će očekivanju visoke ove kuće i naroda u njoj zastupana najvećma odgovarati. Što se tiče predlogah odnosećih se na odbor, koji bi imao novu adresu sastaviti, to sudim, da nebi bilo s gorega, da uzmemo obzir na onu gospodu, koji su bili u odboru ad hoc, i ja mislim da nije nitko izmedju njih tako zaljubljen u svoju ideju, da nebi hotio od nje popustiti, čim se o tudjoj ideji osvjedoči, da je bolja i valjanija. Zato predlažem, da se odbor ad hoc pridrži, a njemu da se jošte pridadu njeka gospoda od one stranke, koja su glasovala proti adresi odbora ad hoc. Uz ovaj bi se način, po mom mnenju najprije postigla žudjena svrha, s česa bi ja predložio, da se odboru pridadu gg. Veber, Mrazović, Ćepulić i Žužel.

Zaključeno bude, da se nov odbor iz tri lica sastojeći sastavi, i za ta lica budu izabrana gg. Veber, Horvat Petar i Šuhaj.

Na to predje visoka kuća na dnevni red opredieljeni u 64. saborskoj sjednici, naime na pretresivanje školskog sustava za narodne početne učione i učiteljišta.

M. Mesić. Visoki sabor dolazi da vieća i odluči o stvari, koja je temeljem svega školarstva i uvjet bolje narodne budućnosti. Predmet onaj, o kom će se sada viećati, netreba da vis. kući preporučam, te prelazim na samu stvar, da vis. kuću izviestim, kojim je načinom odbor, odredjen za preustrojenje pučkih učionah, postupao. Odbor, upustivši se u razmatranje uredjenja sadašnjih pučkih školah, i promotriv sa svih stranah njihov sadašnji sustav, našao je za shodno, da ono, što nije prema potrebam našega naroda, iz toga sustava izpusti, te je, uvažavajući prave potrebe našega naroda, izradio podpun sistem za pučke narodne škole. Nu odboru se je ipak vidilo neshodno, da već sada sav svoj operat saboru podnese, što ga je on za uredjenje pučkih učionah izradio, nego podnaša ovdje samo ona pitanja, koja se imadu načelnimi smatrati. Kada i ako budu odobrena načela u ovoj osnovi izražena, onda će odbor cieli operat, što ga je prema tim načelom dosad izradio, saboru podnieti. Ako pako visoki sabor nepronadje za shodno, da se pristane uz načela odborom stavljena, tada će morati odbor i svoj operat preinačiti prema onomu, što bude ovdje načelno izrečeno. Tim je načinom odbor postupao, nehoteći si prisvojiti sud ob onih stvarih, o kojih je mislio, da o njih ima samo sabor viećati. Glede forme sustava, koji se ovdje visokoj kući predlaže, imadem jednu opazku učiniti. Što se tiče pojedinih izrazah u osnovi i njezine stilizacije, za to ja neuzimam na se nikakove odgovornosti. Toliko opazivši o načinu, kojim je odbor postupao, prelazim na pojedine točke tako zvanog školskog sustava (Čita točku 1.) (Ovu školsku osnovu čitaj u „saborskih spisih.“)

A. Braševac. Ja bi želio, da se ovoj točki doda još i to, da se ravnanje učionah na selu uz župnika takodjer komu od naroda povjeri.

N. Milutinović. Ja govorim iz izkustva. Ja sam vidio, da je nadziranje pučkih školah sasvim drugo, nego gimnazijah. Što se tiče pučkih školah, ja po mojem osvjedočenju na nikakov način nebi mogao povjeriti nadziranje jednomu čovjeku. Moje je mnenje, da ove učione nemogu napredovati pod upravom pojedinih ljudih iz crkve; oni trebaju savjeta svjetskoga; zato treba izabrati odbor školski. Sami sveštenici su mi se tužili, da nisu u stanju truditi se oko napredka pučkih školah kako bi morali. Dogodi se, da jedan učitelj nije dobar, svećenik bi ga digao, ali on imade svoje prijatelje; ljudi navale odmah na svećenika i kažu: „ti si njegov neprijatelj, ti ga progoniš.“ Na drugom je mjestu učitelj dobar, ali svećenik ima spram njega antipatiju i hoće da ga digne, pa mu se tim oduzima volja. Svuda je strast: za to je potrebno, da se ravnanje pučkih školah povjeri odboru školskomu, kojemu bi dotični župnik predsjedao. Toliko što se tiče katoličkih pučkih školah, jer mislim, da što se tiče uredjenja pravoslavnih pučkih školah, da sabor nije kompetentan o tom ništa opredieliti.

Stjep. Ilijašević. Nutarnje upravljanje pučkih školah, ili što se tiče didaktike, nemože se povjeriti odboru svjetskomu, nego mora tu biti čovjek iz crkve. Sudi se naime ovdje, jeli se učitelj drži methode svoje ili ne; jeli se drži propisanih školskih knjigah. A kako se vlada u izvanjskih okolnostih, to more svaka občina u tom imati svoga nadziratelja, dapače takov organ občinski može i glede iste metode štogodj opaziti i priobćiti svoje mnenje školskomu ravnatelju, koji je

Digitized by Google

uviek mjestni župnik. Ovdje se je kazalo takodjer, da župnik imade kod toga posla mnogo neprilike. Ja moram iz izkustva kazati, da je to sbilja veliko breme, kojega bi se rado mnogi župnik otresti, da neima ljubavi pram narodu. Ako su neugodni odnošaji izmedju školskog ravnatelja i učitelja ili same občine glede toga, to se tomu lako doskoči, jer je kotarski nadziratelj, koji može stvar razpraviti, a od ovoga ide se i dalje. To donosi sobom školska organizacija. Zato sam toga mnenja, da se izrazimo, tko da ima biti mjestnim ravnateljem? Polag moga mnenja može §. 1. podpun ostati, ako bi se pako uztvrdilo, da župniku na selu nebi pripadalo pravo ravnateljstva, onda si pridržujem pravo govoriti.

Ivan Vončina. Ja se slažem s g. predgovornikom, da nije od potrebe, da seoske učione nadzire posebni odbor, nego kažem, da jedna osoba tomu može zadovoljiti. Jer ako izjavimo načelo, da ima nadzirati pučke škole posebni odbor, to će se na njekih mjestih sastaviti odbor iz takovih ljudih, koji neznaju ni čitati ni pisati. Nisam pako ni zato, da svako neposredno upravljanje dotične škole pripada župniku. Ja sam za to, da se nadziranje školah položi u ruke onoga, koj je za to najsposobniji. Jer ako ima u župnika takova svojstva, to on može biti upraviteljem školskim, da boljega netreba. A da to uzbude, predložio bi, da se podieli vlast županiji, da ona imenuje ravnatelja za svaku seosku učionu, koji bude u dotičnom mjestu najsposobniji, i to sa prorazumljenjem školskoga savjeta.

Vinko Pacel. Ovdje se je poremetilo mnenje redakcije, jer se govori o neposrednom upravljanju, a to je administracija, dočim je odbor razumievao upravljanje nutrnje. Tu je dakle pitanje o upravljanju duhovnom, a ne o administraciji izvanjskoj; tu ćemo kašnje ustanoviti. Na dalje treba znati, da ravnatelj elementarnih školah neima plaće, dakle on služi za čast, bez ikakve nagrade. Dosada se moramo zahvaliti svećenstvu, koje je ovo breme uzimalo na se. Izkustvo uči, da ima osim župnika i kapelana inteligentna čovjeka, kome bi se moglo povjeriti ravnateljstvo. Ja nevidim razloga, zašto bi nužno bilo imenovati školski odbor za to ravnanje, kao što misli g. prota Milutinović. Jer ako bi se sbilja občinarom prepustilo ravnateljstvo pučkih školah, to bi se one na mnogih mjestih brzo razvrgle. Zato mislim, da bi se ravnateljstvo ostavilo župniku, pak ako ima vješta kapelana, neuvidjam, zašto se ovomu nebi povjerilo ravnateljstvo. Ili, ako bi se u selu nalazio čovjek, koji bi se razumio u školske poslove, pa je sposobniji od župnika ili od kapelana, neuvidjam, zašto se ovomu nebi povjerilo ravnateljstvo. Ja pristajem uz izpravak g. Vončine.

Josip Torbar. Meni se čini, da se je zametnula prepirka o §. 1., koji je probudio njekakvo sumnjičenje i nepovjerenje prema duhovničtvu. Ja nemislim, da je naše svećenstvo dalo ikakva povoda ovomu sumnjičenju. Što se tiče narodnih školah, slažem se s mnenjem, da imade njihov ustroj odgovarati nazorom duha vremena i narodnim zahtjevom. Mislim, da se je naše svećenstvo ovim pravcem odlikovalo. Dakle mislim, da neće biti dalje povoda o tom govoriti. Ja sam za to, da §. 1. ostane, kako redakcija glasi. Ja sam tim više za to, da se župniku ostavi ravnanje pučkih učionah, što ovo ravnanje o konsistoriju visi. Ja nemislim ovdje govoriti pro domo sua, jer sam svećenik; ali nemislim, da imade vani miestah, kao što kaže g. Pacel, gdje bi se našlo ljudih, koji bi bili proučili sustav školski. Ovdje se hoće pedogogičkoga znanja i metodike, a baš svećenik je mnogo učio u ovih vrstih znanja. Iz toga sam razloga za redakciju.

F. Žužel. Ja se neslažem s načelom one gospode, koji bi rado u sustav pučkih školah red uvesti, pak da iz toga reda izadje nered. Svi prigovori proti redakciji takovi su, koji bi mogli velik nered poroditi. Radi bo se o tom, da se župnikom uzkrati ravnanje pučkih školah. Neću kazati, da ova gosp. neimaju dobre namjere, dapače mislim, da ju imaju, jer kažu, da bi probitačno bilo, kad bi u mjesto župnikah i drugi bili ravnatelji. Ja bi takodjer uz to pristao; ali ja pitam, da li bi to bilo u interesu občinskih školah? Ja na to odgovaram, da nebi. Glavna svojstva mora svaki imati, da može dužnosti izvršivati. Što se tiče svojstvah, to, čini mi se, da se je od njeke strane sumnjičalo, da li će župnik za to imati dovoljnu sposobnost. Kad bi se radilo o ravnanju sveučilišta, gdje se predavaju višje znanosti, o kojih bi se predmnievalo, da se nemogu spojiti sa postulati biblije i religije, ili da bi se takov svećenik protivio čemu, što bi on mislio, da je proti izreki svetoga pisma, onda bi i ja uz ovu gospodu pristao. Nego tu se radi, gospodo, o pučkih školah, gdje se uče prvi temelji nauke, a ja mislim, da je za izvršivanje takove dužnosti župnik sposoban, to jest, da je sposoban, da bude ravnatelj.

Al ne samo da je svećenik za to sposoban, nego on ima i drugo svojstvo: ima volju ove dužnosti izvršivati. Toliko molim u obzir uzeti naš stalež, da možemo metnuti ruku na srce, pak pred bogom i narodom izpovjediti, da smo radili, što smo mogli, da su mnoge škole na onakovu stepenu, na kom inače nebi bile. Ima možebiti župnikah, koji ovoj dužnosti neodgovaraju; i ja sam velim, da bi onda bolje bilo, da takav župnik od sličnoga zvanja odstupi. Nego pitanje je, da li bi probitačno bilo, kad bi se drugo načelo stavilo radi jedne ili druge iznimke. Jer uzmimo, da će biti izbiranje ravnatelja, tu će biti prepirkah i prigovorah. Drugo, koliko će biti školah bez ravnatelja. Da li je bolje bez ravnatelja, to je drugo pitanje.

Pitanje je treće, prima li župnik za takovu čast plaću, ili hoće li drugi čovjek, koji dalje stoji od škole, imati veću volju nadgledati školu, nego li župnik, koj iz toga gledišta izhodi, da čim je njegova škola u većem redu, da ima u župi i boljih župljanah?

Nadalje imam primietiti, da ovo pitanje sa konkordatom posve ništa posla neima. Da je župnik ravnatelj, to je naredba od god. 1806. i 1845. Dakle, gospodo, to je utemeljeno od starijega doba, a konkordat je od novijeg vremena. Ako misle gospoda glede konkordata šta učiniti; onda bi ih savjetovao, da čine u onom, što se drugih tiče, a da nediraju u ono, što je na korist narodu. (Živio!)

Stjepan Iliašević. Ja sam si pridržao pravo govora. Ja mnijem, da je ovo načelno pitanje. Ako ovo pitanje riešimo, riešit ćemo pitanje o školskih ravnateljih.

Prvo kažem gospodi, budi bez svake zamjere rečeno, da negovorim kao „Cicero pro domo sua“. Ja velim, da je to načelno pitanje, i da je crkva od postanka svoga, pak sve do sada uviek to pravo uživala. Ovo je pravo historičko crkve. Crkva je škole uvela i gojila; i punim pravom mogu kazati, da nije bilo crkve, nebi bilo škole. Sad sudite, tko ima pravo.

*

Digitized by Google

Drugo, idea crkve je u savezu sa vjerozakonskim izobraženjem puka. Pitanje je, tko da rukovodi ovo izobraženje? Onaj, koji o vjerozakonskom izobraženju radi. Samo se razumieva, da mjestni svećenik ima rationem educationis publicae. Dakle u crkvi nalazimo, da je svećenik ravnatelj pučkih školah.

Nadalje ako uzmemo svećenikom ravnanje pučkih školah, mi ćemo biti lišeni ravnateljah, kako je to pravo rekao g. Žužel. Ja hvalim Bogu, da imademo takovih ravnateljah u svećenicih, koji se brinu za izobraženje puka, pak zašto da im to staro pravo oduzmemo? Ako li županija bude imenovala ravnatelje, neznam, hoće li oni služiti s onom voljom, s kojom služe svećenici. Ja znadem, odkuda puše taj vjetar, da se kani uzeti svećenikom ravnanje pučkih učionah; to su oni faktori, koji nebi rado pod nikakvim ravnanjem biti. Ja pitam, tko je na selu? Župnik, učitelj i knez ili pandur. Ako ravnatelj nije župnik, onda je učitelj bez svakoga nadziranja, onda vesela mu majka, on može činiti, što hoće. Dobar učitelj želi, da ima dobrog ravnatelja; želi, da ima posredovatelja. Ja se mogu pozvati na sve učitelje, kojim leži izobraženje mladeži na srcu, da su najveću podporu u ravnateljstvu našli. Pozivam se na svu gospodu činovnike, čijim su nagonom škole podignute, nego najviše nastojanjem svećenikah; zato su svećenici uviek smatrali pučke škole kao gojenče crkve. Tko hoće biti čestit učitelj i ravnatelj, mora znati pedagogiku, metodiku i didaktiku; ja pitam, tko to na selu zna izim svećenika? Gospodo, mi se borimo za naše ustavno pravo, dakle dajmo i crkvi, što njoj pripada.

Josip Akšamović. Da bih ja znao, da će visoka kuća uz redakciju pristati, nebih u stvari u pretres uzetoj niti jedne rieči rekao; nu budući da toga neznam, a točka ta, koja bi se preinačiti imala, po svom sadržaju u pravo crkve bi zasjekla, toga radi budi mi slobodno reći, da bi povedeni ovi i oni razlozi, kojimi bi se upravljanje pučkih učionah iz rukuh svećenstva, dotično župnikah oduzelo, zlih posljedicah imati moglo.

Ako promislimo sve ono, što je crkva od uviek, i što i danas u našoj domovini za pučke učione čini, pa bi joj u nje upliv uzkratili, nebi li to njoj bila uvreda?

Netrebam da idem na ona vremena, u kojih je vješta poraba oružja jedina bila civilizacija, ali tamnija od crne noći, koju su narodi ružno presanjali, a svećenstvo naše crkve mučno probdilo, da mu abecedu, kao jedinu polugu prosvjete, tati one noći neukradu.

Dosta su nam novija vremena, u kojih su živi spomenici toga, da se je svećenstvo kako svagdje, tako i naše u našoj domovini, vazda za pučku prosvjetu brinulo, da i onda, kada za to nitko ni mislio, ni mario nije.

Svećenici su sami učione podizali, sami naučali, puk na podignuće učionah nukali, dà vlastitimi sredstvi pripomagali, i mnoge učione svojim troškom uzdržavali, dapače i pravo ili nepravo oduzetih duhovničkih dobarah dohodci obraćani su na prosvjetu narodnu. Ako su učione njihovom brižljivosti, njihovim trudom i troškom stvorene u našoj domovini, što bih, da ima vremena bjelodano dokazao: je li komu time nepravda učinjena, ako je svećenstvo po sebi uvedene učione upravljalo? Ili ga boljeti nebi moralo, kada bi vis. kuća to upravljanje sada iz rukuh njegovih otela, te drugomu predala? Zar nebi to bio očit dokaz, da vis. kuća u svom domorodnom svećenstvu povjerenja neima? To bi bilo, kao da bih ja okrčio ledinu, a drugi bi ju orao!

Meni se vidi, da ako prava imade, da crkvi, kazati ću obojoj zapadnoj i iztočnoj, de facto pravo upravljanja pučkih učionah pripada.

Meni se baš vidi, kano da bi se njetko za zastupničtvom bečkoga grada poveo bio, koje je kroz protestante i židove kat. škole preustrojiti nakanilo.

Moja gospodo, ako je svećenstvo protestantičko na učione svoga vjeroizpovjedanja nadležno, a katoličko da nebude? —

Tu nesmiemo zaboraviti na protestantički patent od 8. travnja 1861.

§om 11im mogu protestanti gdje i kako hoće škole utemeljiti, učitelje namjestiti, i metodu vjerozakona naznačiti; u istom §. upućuju se, da u predmetih izimvjernih mjerilo katoličkih školah upotrebe uz podpunu obranu značaja vjerozakonskoga. §. 12. daje uredjenje školah crkvenomu zakonodavstvu. §. 10. naredjuje, da se povedene osvade o imutku crkavah, učionah, pred crkvenu sudovnu vlast stave.

Visoka gospodo! crkva naša netraži više no jednopravnost. Ako ju protestantom uzporediti nemislite, a vi joj bar upravu naših pučkih učionah ostavite. Ta u slobodnoj Americi država se s školami, koga mu godj vjerozakona bile, ni brinuti neće; a u Englezkoj su katolici svojih učionah podpuni vladaoci; daklem narodi, koji nam prednjače, više slobode crkvi davaju, nego li mi to činiti možda mislimo.

Što su njeki poznati konkordat napomenuli, velim, da toga konkordata nije bilo, kada je svećenstvo naše već učionami upravljalo, posjedujući faktično to pravo. Ako bi taj konkordat razglabali, vidili bi, da on katoličkoj crkvi ništa neponudja, što ona nebi imala bila; dapače je i to stalno, da joj je nješto prava, što je imala, oduzeo.

Nu ostavimo se toga, — negledeć na faktično pravo, koje crkva ima učionami upravljati, valja da i iz drugoga obzira tu upravu učionah svećenstvu ostavimo.

Kaogodj onaj, koji će predmete školske predavati, tomu vješt biti mora, tako isto i onaj, koji će predavaoca upravljati i suditi, mora biti u toj struci vještak.

Tražimo po domovini te vještake. — Jedva još učiteljah možemo nasmagati, koji bi u didaktičko-metodičkom znanju dovoljno upućeni bili, kamo li da još za svaku učionu upravitelja tomu vješta nadjemo.

Svjetovnjaci imadu druga zvanja, a svećensko zvanje je prosvjeta svoga puka: za tu se odgojiva, i ta mu je kroz cieli život plug i brana. Toliko upraviteljah, koliko treba, lje vještijih od svećenika naći nećemo.

Nu još k tomu svjetovnjakah treba plaćati, a svećenici bezplatno služe.

Svaka učiona mora imati konfesionalni značaj, a tko će joj ga dati, ako ne svećenik, u stvarih vjerozakona sam nalježan?

Ili će o tom konfesionalnom značaju, o kateketi i učitelju sud svoj drugi moći podnašati, koji nalježnosti neimade?

Moja gospodo, bez duhovnoga pomoćnika župnik je kod učionah svoga područja kateketa, a upravitelj neka bude svjetovnjak; meni bi se ta uredba posve smiešna vidjela, gdje bi svjetovnjak tada sudio o konfesionalnom karakteru

Digitized by Google

učione, o pravcu predavanja vjerozakonskoga, o bibličkoj poviesti, da kad bi o moralnom ponašanju tako učitelja kao i župnika izvješćivati imao. Meni bi se to vidjelo, kao da bi tesar slikarovo umjetno djelo presudjivao. A gdje su oni sukobi, koji bi odtuda proizvirali? S toga je moja vruća želja, da vis. kuća uz redakciju pristane.

Avelin Ćepulić. Ja u ovom predmetu nebi bio govorio, da se gospoda svećenici nisu toliko pozivali na crkovna prava. Ja štujem prava crkve. Ja sam odhranjen kršćanski i to katolik, ali kao zastupnik naroda sudeć, neću nikada dopustiti, da se na tom temelju, na temelju crkvene povlastice, prizna našemu svećenstvu pravo nadziranja i upliv na odhranjivanje i obuku naše mladeži. Na to, velim, neću nikada pristati.

Tri su glavna načela, koja svaki napredak našeg vieka prieče. Jedno od ovih načelah je načelo klerikalno, koje pod plaštem crkve i vjere svakojakih drugih namjerah sakriva. Neću da to načelo našemu svećenstvu prišijem, jer ja sasvim pristajem uz onu gospodu, koja su progovorila za naše svećenstvo jedne i druge crkve. Ja idem još i dalje, i kažem, da je tomu sgode i povoda, ja bi našemu svećenstvu glas povjerenja dao. Ja sam dakle proti načelu, a ne proti svećenstvu. A proti načelu sam zato, jer se ovo neslaže ni s napredkom, ni s ustavom našim.

Po ustavu našem pripada svećenstvu našemu dužnost, starati se za dobro odhranjivanje mladeži naše. To je upravo jedan razlog, s kojeg je svećenstvo naše tako obilno po državi dotirano. U prijašnje doba svećenstvo naše moralo je skrbiti za crkvu, za uboge i obuku mladeži; drugi su bdili nad javnom nutarnjom i vanjskom sjegurnosti, nad upravom. To se je tada opravdati dalo. Sada je to prestalo; jer su druga vremena nastala. Sada više monopola neima. Sada je slobodan natečaj. Sada se u svakoj struci uprave javne upotriebiti mora onaj, koji je čestit, valjan i vrstan, bez obzira na stalež.

A upravo to se neslaže s načelom, što ga njekoji brane, i to tim manje, jer bi to načelo i ubitačno biti moglo.

Ja se bojim klerikalnog sustava, koji bi mogao zavladati u početnom obučavanju naše mladeži. Povirite u historiju, pak ćete viditi, što je sistema klerikalna. Mi znamo, pod kojom je disciplinom svećenstvo. Svatko znade, da klerikalna hierarkija nijedne radnje nedopušta bez naputka. Naputci ovi su većim dielom tajni. A tajna se neslaže sa svietlosti. To na našu mladež dobro djelovati nemože. Ja držim, da neima važnijeg predmeta, nego što je odhranjivanje mladeži.

Što je g. Ilijašević kazao, vidi mi se vrlo važna stvar, kako se bilje iz početka njeguje. Ovo će bilje poslje onako, kako se njeguje, i odrasti.

Budući dakle da je školsko nadziranje do sada bilo samo dužnost, a ne pravo našega svećenstva; to ja mnijem, da se ove dužnosti naše svećenstvo rieši.

Ja sam za to, da se pravo školskoga nadziranja predade vlastim svjetovnim, a to tim više, jer kroz to neće biti svećenstvo izključeno iz zvanja školskog nadzirateljstva, dočim bi daljim nadziranjem klerikalnim svi svjetovnjaci od toga zvanja već in principio izključeni bili. Tako, i samo tako ćemo dobiti dobrih i valjanih školskih nadzirateljah, bili oni svjetovnog i svećeničkog stališa. Ja pristajem uz predlog g. Vončine.

Mat. Mesić. Dvie su glavne točke, oko kojih se vrti današnja debata. Prvo je stavljeno pitanje, da li bi se imalo ravnanje pučkih školah prepustiti jednomu čovjeku, ili cielom odboru. Drugo je pitanje: ako se prepusti ravnanje jednomu čovjeku, da li bi ovaj ravnatelj imao biti svećenik ili tko drugi.

Što se tiče prve točke, držim, da ravnanje mora biti u rukuh jednoga čovjeka; razumieva se ravnanje ono, o kojem je rieč u §. 1. Tu se pako neuzimlje samo izvanjsko upravljanje, nego tu se razumieva svestrano ravnanje, dakle didaktičko; to pako nemože biti prema svrsi, za koju se uvadja, drugčije, nego da bude u ruci jednoga čovjeka.

Njekoji od gospode predgovornikah rekao je, kako bi bilo pravedno, da i obćine imadu upliv na svoje škole. Ja odgovaram, da obćini uviek ostaje znatan upliv na škole. Ona sudjeluje kod izvanjskoga upravljanja; ona ima rieč kod namještenja učiteljah i kad se radi o odstranjenju učiteljah. Za izvršivanje svojih pravah glede škole imade obćina svoje posebne organe, po kojih će dakle i od sada imati upliv na škole.

Što se druge točke tiče, da li ima biti ravnateljem svećenik ili tko drugi? Gospodo, to je takova stvar, o kojoj bi se moglo mnogo govoriti; nu izcrpivši moji predgovornici sve, što govori za redakciju, neću dulje još da i ja dosadjujem visokoj kući, nego ću samo još nješto in principio govoriti. Ja velim, da je potrebno, da bude svaki župnik mjestnim ravnateljem škole. Kad je odbor ovo pitanje rješavao, morao si je dva pitanja pred oči staviti: naime, da li naši župnici imadu sposobnosti, koje se ištu u ravnatelja pučke škole, a drugo: dali su oni doista takovi, da su pripravni slieditи težnje svoga naroda, u koliko se tiču razvitka i napredka duševnoga.

Što se prvog tiče, to nas izkustvo uči, da našim župnikom nemanjka znanja potrebita. I buduć da je to stvar jasna, to netreba dalje o njoj ni rieči govoriti. Što se drugoga tiče, ja barem štujem svećenstvo i pravoslavno i katoličko s njegova domoljubja. U tom imate jamstvo, da će ono prema potrebam naroda udesiti svoje djelovanje. Nije mnogo danah, što je prestao absolutizam vladati u domovini, te se svaki izmedju nas može lahko sjećati, kako su se pojedini ljudi onda vladali? Odgovorite si sami na to, ili hoćete, da vam ja ovim odgovorim? Možebiti da i u ovoj kući sjede ljudi svećenici, kojim su dolazila velika gospoda i izrazila im podpunu zadovoljnost sa stanjem njihovih školah, nu izrazivši ujedno sažaljenje, što se na tih školah nepredaje njemački jezik. Gospodo! ruke na prsi, da su tu bili drugi ljudi mjesto onih svećenikah, bi li se bili obzirali na želju one moguće gospode? Svećenstvo naše neće nikada duhom klonuti, niti će se dati upotriebiti za podle svrhe, nego će se vazda obzirati na težnje svoga naroda.

Buduć pako, da su ovim načinom oni, kojim je bilo povjereno izradjivanje ove osnove, o sposobnosti našeg svećenstva jedne i druge crkve i o njihovu domoljublju osvjedočeni: to je odbor preporučio, da se ravnanje školah na selih povjeri mjestnim župnikom.

Treća je točka, koja je potaknuta: dali svećenstvo ima pravo, da mu se povjeri odhranjivanje mladeži? Ja držim, da na to nije od potrebe ex professo odgovoriti, jer ja nenalazim, da osnova ova, ako se u načelu primi, podjeljuje to pravo svećenstvu. Nu ipak ću odgovoriti onomu gospodinu, koji kaže, da svećenstvo neima prava nego samo dužnosti, da, gdje ima dužnostih, ima takodjer i pravah.

Digitized by Google

Napokon što je napomenuo velečastni gospodin Milutinović, da nepriznaje kompetenciju sabora glede uredjenja pravoslavnih školah; na to moram odgovoriti, kako je smatrao odbor taj sustav: on je za sve pučke škole taj sustav izradio, nečineći razlike u vjeri. O odnošenju pako izmedju crkve i države u pogledu školah sudio je odbor, da i crkva i država ima jednakih interesah, da se brine za dobro uredjenje i upravljanje školah. Gdje su odnošaji medju državom i crkvom dobro uredjeni, ima korist i država i crkva, samo da je zakonom ustanovljeno, na kakav način država, a na kakav crkva uzima upliv. Država daje od svoje strane sredstva za uzdržavanje školah, s toga ima podpuno pravo, da zahtieva upliv pri uredjenju školah. Iz ovog gledišta je odbor stvari smatrao, nečineći razlike medju katoličkom i pravoslavnom crkvom.

Zato ja predlažem, da si sabor temeljne nazore, koje je odbor stavio, prisvoji.

U pogledu popravka gospodina Pacela, da se u §. 1. mjesto „upravljanje“ kaže „ravnanje“, pristajem na to.

Na to bude na pitanje gosp. predsjedatelja poslje izmjene rieči „upravljanje“ sa riečjom „ravnanje“ znamenitom većinom primita redakcija, glaseća ovako: ravnanje i nadziranje školarstva.

§. 1. Neposredno, to jest mjestno ravnanje svake učione na selu pripada dotičnomu župniku.

Time je zaključena sjednica u 1 i pol sata poslje podne, i buduća za 19. rujna 1861 u 10 satih prije podne urečena.

Digitized by Google

Osamdeset i osma saborska sjednica 19. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdeset i sedmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dne osamnaestog rujna god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *I. Vardiana*.

Zapisnik 86. saborske sjednice bijaše čitan i odobren.

Na predlog nar. zastupnika Miroslava Kraljevića bude zaključeno, da se izkaz o likvidiranju dnevnicah izabranih članovah sabora izloži u prepisu u kući za razgled.

Na predlog gosp. nar. zastupnika bar. Dragojla Kušlana te povodom previšjeg kralj. odpisa od 4. rujna 1861. broj 2148, zatim povodom zakonitog reda i običaja, po kojem se svi zaključci, odnoseći se na zakonske ustanove, u oblik zakonskih članakah staviti moraju, bude zaključeno: da se za uredjenje i kodificiranje dosadanjih kao i onih saborskih zaključakah, koji će se jošte stvoriti, izašalje odbor ad hoc, sastojeći iz sliedećih osobah, ggde. narodnih zastupnikah: Vuščića, Price, Mrazovića, Pavletića i Šuhaja.'

Izviešće peticionalnoga odbora o molbi občinah Kraljevice, Kostrene, Drage, Trsata i Piketa, da se oslobode od slob. kotara bakarskog i da se županiji riečkoj, negda vinodolsko-severinskoj pridruže, bude čitano, i na dnevni red stavljeno.

Vjerovnica g. Gustava Gaja, koji je za zastupnika naroda na ovom saboru za kotar velikogorički izabran, pošto je njegov dosadanji zastupnik gosp. Ivan Janda svoj mandat položio; zatim vjerovnica g. Josipa Torbara, koga je preč. kaptol senjski izabrao svojim zastupnikom na ovom saboru, pošto je njegov dosadanji zastupnik g. kanonik Rački svoj mandat položio, upućuje se na verifikacionalni odbor.

Zatim predje visoka kuća na dnevni red, naime na specialnu debatu o osnovi adrese, koja će se Nj. Veličanstvu kralju podnieti, i koju je odbor ad hoc sastavio, te je u 86. sjednici saborskoj primita za temelj specijalne debate.

Poslje pročitane prve točke, predloži g. narodni zastupnik Milutinović mjesto prvog odsjeka iste točke, sliedeći izpravak: „Vječna snaga, koja ravna sudbine ljudske, i koja narodom svojim daleko dužji život podaje, nego li vladarom njihovim, izvoljela je srdce Vašeg Veličanstva na to skloniti, da se svim narodom pod vladom Vašeg Veličanstva živućim starodavna prava njihova povratiti imadu, kako bi time i starodavna ljubav i privrženost njihova k vladaru svome uviek obezbiedjena bila; uslied toga i mi nižepodpisani zastupnici trojedne kraljevine sabrali smo se na dan 13. travnja 1861 u poglaviti grad Zagreb, i ovdje smo, rukovodjeni duhom božjim, koga smo odmah u početku našega djelovanja prizvali, u tom saglasili se, da nam ponajprva rieč, što ju na Vaše Veličanstvo upraviti za dužnost svoju smatramo, jest ovo: da se trojednoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji prastari hiljadugodišnji ustav i cjelokupnost zemljišta prizna i podpuno povrati".

Tim povodom predlažu ggda narodni zastupnici Kušlan i Šuhaj, da se rečena adresa, po odboru ad hoc sastavljena, predade odboru, sastojećemu iz 3 ili 5 članovah saborskih, za izpravljanje, pošto se je jur u 86. sabors sjednici priznalo, da u obih adresah, naime u onoj po odboru ad hoc, i onoj po gos. Račkom sastavljenoj, imade dobrih stavakah, koje bi se mogle spojiti, i pošto će se time i saboru posao olakotiti, vrieme prištediti i adresa bolje usavršiti. Na što, poslje izjave g. nar. zastupnika Antuna Stojanovića, da bi se kroz to odustalo od jučerašnjeg zaključka, i da on neće viećati o tom predmetu, već se voli iz sabora udaljiti, i poslje živahne debate izjavila je vis. kuća na pitanje g. predsjedatelja većinom glasovah: da visoka kuća nenalazi protuslovja medju svojim jučerašnjim zaključkom, polag kojega se imade osnova adrese, sastavljena po odboru ad hoc, uzeti za temelj specijalne debate, i medju gore spomenutim predlogom, te zaključi znamenitom većinom glasovah poslje raznih predlogah ovo: da se adresa, sastavljena po odboru ad hoc, predade ggdi nar. zastupnikom Šuhaju, Veberu i Petru Horvatu u tu svrhu, da ju usavrše, no tako, da njezin dosadanji duh netaknut ostane, i da ju tako usavršenu najdulje do tri dana saboru predlože.

Na to predje visoka kuća na dnevni red, opredieljeni u 64. saborskoj sjednici, naime na pretresivanje školskog sustava za narodne početne učione i učiteljišta.

Izviestitelj dotičnog odbora g. Mato Mesić predloži saboru dotičnu osnovu uz izrično očitovanje, da se u toj osnovi nalaze samo glavna načela, pa kada sabor ova odobri, tada će isti odbor cieli i podpuni školski sustav u smislu tih načelah izraditi, i saboru za viećanje predložiti.

*

Digitized by Google

Zatim bude čitan naslov prvoga odsjeka i §. 1., glede kojih nastade živahna debata, pošto predložiše ggda narodni zastupnici:

a) Bračevac, da se ravnanje učione na selu uz župnika takodjer komu od naroda povjeri.
b) Milutinović, da se oto ravnanje povjeri odboru školskomu, kojemu bi dotični župnik predsjedao.
c) Vončina, da se redakciji istoga §a dodade: na koliko glede pojedinih mjestah viša školska oblast neodredi inako.

Poslje svršene debate pozove g. predsjedatelj visoku kuću na glasovanje, uslied česa primieti g. Balog, da nije prisutan potrebiti za sposobnost zaključivanja broj članovah saborskih. Na to bi konštatirano, da ima 56 članovah nazočnih, da se dakle može polag poslovnika zaključak valjano izreći, pošto sabor broji sada ukupno 102 verificirana zastupnika naroda.

Na to bude na pitanje g. predsjedatelja poslje izmjene rieči „upravljanje“ sa riečju „ravnanje“ znamenitom većinom primita redakcija, glaseća ovako: Ravnanje i nadziranje školarstva:

§. 1. neposredno, to jest mjestno ravnanje svake učione na selu pripada dotičnomu župniku.

Zatim bi sjednica u pol 2 sata zaključena, a sliedeća za sutra dan u 10 satih pred podne urečena.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Ivan Vardian s. r.
saborski bilježnik.

Ivan Vardian čita zapisnik posljednje sjednice.

Antun Stojanović, narodni zastupnik trgovišta Virovitice, polaže svoj mandal i zahvaljuje saboru na podieljenoj mu i obnašanoj časti bilježničkoj. Sabor uvažavajući zasluge g. Stojanovića, koje je oko uredjivanja zapisnikah saborskih od početka saborovanja sve do sada stekao, upisuje u ovome zapisniku svoje priznanje; a g. Stojanović upućuje se, da do dolazka svoga zamjenika kod ovog sabora udioničtvuje.

Istom prigodom, kad se bude radi novog izbora zastupnika trgovišta Virovitice pisalo županiji virovitičkoj, opomemenut će se, da se i mjesto pokojnog Gustava Kneževića za kotar valpovački nov izbor preduzme.

And. Uhernik čita dopis kr. namjestničkoga vieća od 16. rujna 1861., br. 4600 glede proračuna troškovah za Hrvatsku i Slavoniju za god. 1862. (Dopis čitaj u „Saborskih spisih.“)

Predano financijalnomu odboru.

Zatim prodje sabor na dnevni red na viećanje o školskom sustavu za narodne početne učione i učiteljišta u trojednoj kraljevini.

Izviestitelj **M. Mesić**. Čita §. 2. i 3.

St. Iliašević. Neslažem se s tekstom §. 3., gdje se kaže: „u glavnom gradu i u drugih većih gradovih imenuje se školam posebni ravnatelj“. U glavnom gradu Zagrebu imenovan je prošaste godine poseban ravnatelj; ja proti tomu ništa neimam; nego da to bude i u drugih gradovih, neuvidjam razloga za to, što u trgovištih, n. p. gdje su glavne škole, može jedan od najposobnijih učiteljah biti ravnateljem. Zato ja mislim, da se redakcija ovako promieni: „polag okolnostih imenovati će se po većih gradovih posebni ravnatelj.“

Zatim što se tiče stavke „bez razlike vjeroizpovjedanja“ imam opazku. Ja neznam, hoće li ostale crkve s tim zadovoljne biti, jer je karakter pučkih učionah vjerozakon. Što se mene tiče, ja proti tomu ništa neimam.

M. Kraljević. Slažem se s predgovornikom, nego bi želio, da se rieči „polag okolnostih“ izostave, jer se to može dvovrstno uzeti; polag okolnostih to može značiti, da ili gradovi zahtievaju, ili kako se to svidi oblastim. Ja mislim, da bi se moglo kazati: „na zahtievanje gradskoga zastupstva“.

Vinko Pacel. Ja k ovomu §. predlažem ovaj izpravak: „posebni ravnatelji imat će se imenovati za gradske škole“.

Ivan Obradović. Na primjetbu gosp. kan. Ilijaševića imam nješto opaziti od moje strane. Poznato je, da u gradovih ima dvostrukih pučkih školah, koje obćine same uzdržavaju, i koje crkva pravoslavna i dotično obćinari ovoga vjeroizpoviedanja uzdržavaju. Nu te se škole razlikuju od ostalih, što nesastoje iz razredah, nego se u njih uči, što je potrebno za djecu, da u crkvah službu obavljaju. Dakle tu imade svakako i konsistorij upliv. Zato molim, da bi se kod ovog §a dodalo: „takovi ravnatelji stoje neposredno pod nadziranjem crkvene redovite oblasti i odnosno dotičnih konsistorijah“.

M. Polit. Gosp. Andjelić razložio je jednom autonomiju pravoslavne crkve i dokazao, zašto se nemože bez privoljenja obćega narodnoga kongresa u ustrojstvu školah ništa preinačiti. Zato ja ovdje molim, da se gg. obziru na tu okolnost, što se tiče školah; i želio bi, da se tomu §. pridoda: „samo se po sebi razumieva, da škole crkve pravoslavne imadu i nadalje ostati u svom uredjenju dotle, dok srbski narodni kongres drugčije neodredi“.

Ivan Vončina. Nije umjestno, da se ovdje, gdje se o glavnih školah radi, o tom povede govor, u kakovom budu odnošaju stajale škole pravoslavne. Što se tiče ravnanja školah, držim, da bi se točka 2. i 3. dale u jednu spojiti. Glavna škola, budi u Varaždinu, budi u Karlovcu, budi gdje drugdje, to je svejedno. Jedna nemože imati boljih učiteljah nego li druga. Ja scienim, da se sve glavne učione moraju jednako smatrati, a da se od učiteljah najsposobniji za ravnatelja proglasi, u koliko nebi školska oblast pronašla, da se inako odredi. Zatim bi želio, da se stavka „bez razlike vjeroizpoviedanja“ izostavi, jer neima smisla.

S toga predlažem nov izpravak k §§. 2. i 3. ovako glaseći:

„Ravnanje glavnih učionah ima se povjeriti jednomu od najsposobnijih duhovnih ili svjetovnih učiteljah, na koliko glede pojedinih glavnih učionah zemaljska školska oblast neodredi inako.“

„Ravnatelju glavne učione povjereno je ravnanje i dotično nadziranje svih mjestnih učionah toli javnih koliko privatnih, kao i čuvalište male djetce“.

„Takovi ravnatelji stoje neposredno pod nadziranjem vrhovne školske oblasti trojedne kraljevine.“

(Ova formulacija bude jednoglasno primljena.)

Mat. Mesić. Čita §. 4.

Isti predlaže glede §. 4., da se izostave ove uvodne rieči: „od nadziranja školah, osobito u selu, zavisi sav napredak, štono ga zahtieva zadaća školska“, na što sabor pristane.

Digitized by Google

Ladislav Balog. Ja k ovomu §. predlažem sliedeći izpravak: „da nadziranje obavljaju podjašpršti s kotar. sudcem“.

Ivan Vončina. Što se tiče uvoda u točki 4., ja bi tomu prigovorio, kao što se tiče i uvoda u točki 1., da ravnanje pripada mjestnim župnikom. Nu ja se neću upustiti u oprovrgavanje ove točke u načelu, osim ako sabor odstupi od načela, koje je jučer povladio.

Što se mene tiče, ja bi ovu točku ovako izpravio: „nadziranje će ravnati povjerenik županijski ili svjetovni ili duhovni, imenovan od vrhovne školske oblasti uz primjernu nagradu“.

M. Kraljević. Što se tiče §. 4., vidim u njem nješto, što mi se nečini potrebno; ja bi ovaj § ovako sastavio: „nadziranje će ravnati dotični podjašprišt u porazumljenju sa izaslanikom županijskim“.

Sl. Vrbančić. Ja predlog g. Vončine nevidim, da bi bio u protuslovju sa §. 1., jer tamo se govori o upravljanju t. j. o ravnanju školah, a ovdje o nadziranju u dotičnom kotaru. U ostalom pristajem uz predlog g. Vončine, da se ima iz sredine županije imenovati nadziratelj.

Fr. Žužel. Ja isto tako nenalazim, što je rekao g. Vrbančić, da je predlog g. Vončine u protuslovju sa jučeranjim zaključkom; jer smo jučer govorili o ravnatelju, danas o nadziratelju školah. Ako bi se zaključilo, da se nadziranje školah od djelokruga podjašprišta odciepi, proti tomu nebi imao niti ja prigovora; nu pitanje je samo, da li bi se tim učinila kakova usluga napredku školah. Ja velim ponajprije, da županijski nadziratelj, kako je tu predstavljeno, jest tegoba za škole, jer bi takav nadziratelj imao mnogo posla, dok bi cielu županiju nadzirao; a čim je krug djelovanja pojedinoga čovjeka manji, tim je i savršeniji. Ako nadziratelj ima jedan kotar školski pod sobom, to mu je onda moći mnogo bolje zadovoljiti svojoj dužnosti, nego kad ima sve škole u županiji nadzirati. Ja nalazim dakle, da je u interesu okružnih školah, da nadziranje i nadalje ostane kod podjašprištah. Ako budemo imali nadziratelja za cielu županiju, morat će imati plaću bar od petnaest stotinah for.; jer inače nemože obavljati svoje dužnosti, dočim su to podjašprišti dosada zabadava činili. Nije bo dosta, da takov nadziratelj samo na izpit dodje, nego on mora kao županijski povjerenik češće polaziti škole, da se uvjeri o stanju njihovu, a to je s troškom skopčano. Ja zato u obće nalazim za najbolje, da ostanemo kod načela, da se nadziranje okružnih školah povjeri dotičnomu podjašprištu, i samo onda, ako bi se pripetilo, da bude ovakov župnik sbilja nesposoban za to, mogao bi se župnik, koji je u kotaru najsposobniji za to, imenovati. S toga predlažem ovu stilizaciju k ovom §u: „nadziratelj okružni ili kotarski jest dotični podjašprišt, na koliko nebi školska oblast što drugo odredila“.

Josip Akšamović. Ako sam shvatio g. Baloga, njegov predlog tamo smiera, da se okružnim nadzirateljem školah može imenovati tko mu drago, s toga svraćam pozornost vis. kuće na ono, što sam u zadnjoj sjednici u obziru ravnanja učionah pučkih naveo, te ostajem uz redakciju; jer mislim, da je i nadzorničtvo učionah najprikladnije u rukuh svećenstva.

Uzmimo učione i njihovo nadzorničtvo izpod nepesrednoga upliva svećenstva, pak ćemo vidjeti posljedice.

U Francezkoj su n. p. svećenstvu oduzete učione, pa tamo nalazimo, da imade 30 postotakah pučanstva, koje ni čitati ni pisati neumije; dočim učione u rukuh svećenstva na priliku u Štajerskoj tako su uspješne, da u brdinah 7 postotakah imade pučanstva, koje slova neznade, a u ravnini skoro svi čitaju i pišu.

Napomenuo sam u zadnjoj sjednici konfesionalni značaj, koga škole, bile iztočnoga bile zapadnoga vjeroizpovjedanja, imati moraju, a tko će to izim svećenika nadzirati.

A gdje imademo za sada barem u domovini tih vještakah izim svećenstva, koji bi za to nadzorničtvo sposobni bili?

Istina je, da pučka učiona, akoprem je do sada svećenstvu povjerena bila, još nije ono, što bi biti morala; ali tu valja primetnuti, da i ono, što nije u rukuh svećenstva, nije onako, kako bi biti moralo; a kakove bi bile učione, kada bi bio nad njimi tko drugi gospodario, to Bog znade!

Nu to je nedvojbeno, kada bi vis. kuća od redakcije odstupila, da bi medju svećenstvom i njegovimi tako zvanimi školskimi poglavicami sukobe prouzrokovala, koji doista pučkoj prosvjeti ništa hasnili nebi.

Ostavimo taj, velim: trh, svećenstvu, koje će ga bezplatno i drage volje na korist svoje domovine i naroda obnašati, dà u današnje vrieme i odsele bolje nego ikada.

Milutinović. Ja predlažem k ovomu §. ovaj izpravak: „pojedan član svake obćine sastati će se sa svimi župnici školskoga kotara, da izaberu svjetovno lice, koje će sa podjašprištom ili protopresbiterom nadzirati škole“.

M. Mesić. Ja scienim, da će za razjasnenje stvari mnogo doprinieti, ako vis. kuću pozornu učinim na ono, što je u prijašnjih §§. zaključeno. Veli se, da ravnatelji glavnih učionah imaju biti ljudi, koji imaju sposobnost, i kaže se, da su neposredno podvrgnuti vrhovnoj školskoj zemaljskoj oblasti. Ovdje se samo o tom radi, da se odredi nadziranje pučkih učionah. Čineći ovu razliku, da se ovdje radi o nadziranju početnih učionah, ja branim odbor školski, koji je kazao, da nadziranje u svojem kotaru obavljaju podjašprišti, jerbo sam jučer vidio, da je sabor glasovao, da ravnatelji pučkih učionah imaju biti svećenici, razumieva se jednog i drugog vjeroizpoviedanja. Isto tako može sabor i ovdje ustanoviti, da dotični župnik, koji ima ravnanje, ima takodjer i nadziranje. A što se tiče županije, da ima upliv u nadziranje školah, ja velim, da županiji uviek pripada pravo, po svojih organih zastupati se u školah, i dati se uputiti o stanju školah.

Ako visoki sabor već misli preinačiti ovaj §, onda bi mogao ovaj amandement stajati: „da nadziranje obavlja dotični ravnatelj i najsposobniji župnik u kotaru.“

Pošto je najprije glasovano za redakciju, a poslje redom za sve predloge, bude predlog g. Kraljevića većinom glasovah prihvaćen.

§. 5. je u svem usvojen, samo mjesto rieči „zemaljska školska vlast“ s početka, zaključeno je, da se ima kazati: „školska vlast trojedne kraljevine“.

Isto tako je § 6. usvojen, samo u drugoj alinei je rieč „samostalni“ pred „ravnatelj“ izpuštena, a u 3. alinei je rieč „gradskih“ zamienjena sa „glavnih“ i za riečju „nadzornici kotarski“ u drugoj alinei dodane su rieči „podjašprišt i izaslanik županije skupa“.

§ 7. je primljen.

§ 8. je posve izostavljen.

§ 9. je prihvaćen; samo mjesto rieči „sukromne“ metnuta je rieč „privatne“ te po predlogu g. Pacela dodane su tomu §. jošte ove rieči: „ako su osnovane na istih pravilih kao i javne“.

Digitized by Google

§ 10. je usvojen.

U §. 11. na b) za riečju „gospodarstva“ primetnuta je rieč „a osobito“, inače je sav § prihvaćen.

§§. 12., 13., 14. i 15. posve su usvojeni.

M. Mesić. Čita § 16.

Nadalje čita pripis namjest. vieća glede glavnih školah riečkih, kako je bilo dosad bezuspješno uvesti ondje hrvatski jezik. Municipij hoće, da bude jedna škola sasma talijanska, a druga neka se uredi hrvatska s obligatnim jezikom talijanskim.

Vinko Pacel. Ja kad pomislim na Rieku, vidim, da nam u svakom pitanju zadaje trista mukah. Ja bi molio, da se baš člankom ustanovi, da se ima predavati na svih školah na Rieci jezik hrvatski. Ja znam, što u tom predlogu gradskog municipija riečkog leži — da bi se otvorile pararelne škole. Ja velim, da je to jako fina stvar, i da su Riečani samo zato na to pristali, jer oni misle, da dočim je na hrvatskoj glavnoj školi obligatan predmet jezik talijanski, da će se talijanska glavna škola više polaziti, a hrvatska ostat prazna. Zato molim visoki sabor, da ovaj predlog zabaci, jer je to najveća povreda hrvatskoga jezika na Rieci; nego neka se izreče, da se na svih školah na Rieci predaje i talijanski i hrvatski jezik

Bartol Smaić. Dosada na Rieci nije bila, nego jedna normalna škola talijanska, onda je došao od namj. vieća dopis, da se tamo još jedna škola paralelna, i to hrvatska ustroji. Ricka nije se htjela tomu prilagoditi, te se je u tu svrhu držala skupština ondješnjega municipija, koji je opet ovu stvar povjerio odboru ad hoc, a ovaj je dao svoje mnenje onamo, da se ustroje dvie paralelne škole normalne tako, da se u prvom i drugom razredu bude predavalo hrvatski, a u trećem i četvrtom talijanski. Nego budući da je mnenje v. dvorskog dikasterija, da se na Rieci uvede uz talijansku i hrvatska škola, to sam i ja predložio u vieću, da se ustanovi jedna škola hrvatska, a druga talijanska. Ali da se talijanski jezik izključi iz hrvatske škole, to nemože biti zato, jerbo naša djeca ponajviše uče nautiku, a za tu im je potreban jezik talijanski, isto tako predaje se i u Bakru u školah jezik talijanski zbog nautike.

Pavao Batagliarini. Što je g. Ćepulić kazao za grad Rieku, to isto valja i za Bakar, jer čitavi grad Bakar i kotar mu bavi se pomorstvom. Tko nezna talijanski jezik, nemože učiti nautiku, nemože po inostranih državah ići. Ja bi predložio, da za grad Bakar bude jezik talijanski izvanredni predmet.

Slav. Vrbančić. Zadaća je §. 16. ovako argumentirati: Riečani i Bakrani ili su Talijani ili Hrvati; ako nisu Talijani, neznam zašto bi imali oni exklusivno pravo na jezik talijanski; ako su Hrvati, neznam zašto da se denacionilizirаju. Što se tiče glavnih školah, mislim, da se na njih nebi predavao jezik talijanski, nego samo podučavao.

Avelin Ćepulić. Ja glasujem za to, da se glede grada Rieke obzir uzme na talijanski jezik. Mi kod toga moramo osobito uvažiti, da u trgovini i pomorstvu na Rieci vlada talijanski jezik. Zabraniti talijanski jezik naprečac, značilo bi tolik, koliko ako ne baš uništiti, a to barem veoma otegotiti tjeranje trgovačkih i pomorskih poslovah.

Glavna zadaća naša glede Rieke mora biti ta, da se jednom u klici izkorieni neprijateljski duh, koji tamo proti našemu narodu vlada.

A to ćemo postići shodnim obučavanjem tamošnje mladeži. Mi moramo dakle nastojati, da se riečka mladež odhranjuje u duhu narodnom. A tomu je najprečje sredstvo narodni jezik.

Ja nisam s toga ni za paralele, ni kvadrate, ni rotonde g. Smaića, već sam za to, da se na pučkih i glavnih učionah riečkih valjano, sustavno i obvezno hrvatski jezik uči, te da se u ovom jeziku sva predavanja drže.

Nu budući da na Rieci u trgovini i pomorstvu vlada talijanski jezik; — budući da pomorci naši u obće polaze Italiju, Grčku, Francezku, Španjolsku, Afriku, Orient i t. d. gdje većim dielom talijanskim jezikom svoje poslove obavljaju; budući da je talijanski jezik, jezik tehnički, jezik manevra po svih brodovih našega pomorstva; — budući da se nautika sada još samo u talijanskom jeziku predava; to držim, da je talijanski jezik u trgovini i pomorstvu na Rieci neobhodno nuždan. A zakonodavac mora biti praktičan. Mi dakle moramo nastojati, da mladež riečka bude talijanskom jeziku vješta. S toga upravo mnijem, da se na glavnoj učioni riečkoj talijanski jezik predavati ima kao studium obligatum.

Ovim načinom ćemo postići jednu i drugu svrhu. Tako ćemo odhraniti čestitih domorodacah i valjanih trgovacah i pomoracah. Za dalju budućnost će se ovi sami pobrinuti. Uz ovakov sustav, osvjedočen sam, da će narodni duh na Rieci zavladati prije nego 10 godinah mine, (Živio.)

Ivan Vončina. Ja sam uviek držao, da je jezik njemački težji, nego li talijanski. G. Čepulić je kazao jednom, da se njemački jezik i po ulicah može naučiti, a to tim više stoji i za jezik talijanski na Rieci: naše Primorke dodju na Rieku i one su gotove Talijanke. Drugo je sasvim glede nautike, tamo je jezik talijanski potreban, ali što se tiče glavnih školah, nisam za to, da se djeca na Rieci podučavaju na jeziku talijanskom.

Mesić. Da ja svoje mnenje o tome izjavim, mislim, da je potrebno, da se mladeži riečkoj pruža prilika naučiti talijanski, i da se ovaj kao predmet predaje. Ja zato posve pristajem uz govor g. Čepulića, i mislim, da ćemo prije postići simpatiju Riečanah blažijim postupanjem, dočim bi mi kao čist narod imali pravo zahtievati od njih, da se oni kao mala manjina pokore našim naredbam.

Dočim je u tom predmetu još više gg. članovah saborskih željelo izraziti se, to je današnja sjednica u pol dva sata zaključena, i dotična gg. predložitelji upućeni, da svoje predloge u budućoj sjednici izjave.

Isto tako, buduć da je g. Stojanović ostavio bilježništvo, a radi mnogih bilježničkih poslovah svakako bi se drugi bilježnik imao imenovati, bi zaključeno: da za buduću sjednicu svaki saborski član donese jedno na ceduljici napisano ime za bilježnika.

Tim bude sjednica zaključena, a buduća na 21. rujna urečena.

Digitized by Google

Osamdeset i deveta saborska sjednica 21. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdeset i osmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, držanoj u Zagrebu dne devetnaestog rujna godine hiljadu osam sto štestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *A. Uhernika*.

Zapisnik 87. saborske sjednice bijaše čitan i odobren.

G. Antun Stojanović, narodni zastupnik trgovišta Virovitice, polaže svoj mandat, i zahvaljuje saboru na podieljenoj mu i obnašanoj časti bilježničkoj. Sabor uvažavajući zasluge g. Stojanovića, koje je oko uredjivanja zapisnikah saborskih od početka saborovanja sve do sada stekao, upisuje u ovome zapisniku svoje priznanje; a gosp. Stojanović upućuje se, da do dolazka svoga zamjenika kod ovoga sabora udioničtvuje.

Istom prigodom, kad se bude radi novog izbora zastupnika trgovišta Virovitice pisalo županiji virovitičkoj, opomenut će se, da se i mjesto pokojnoga Gustava Kneževića za kotar valpovački nov izbor preduzme.

Dopis kr. namjes. vieća hrvat.-slav.-dalm. od 16. rujna 1861, br. 4600 u pogledu neuzetih u proračun za g. 1862. nedozvoljenih svihkolikih troškovah za municipalne županijske potrebe saboru ovomu u tu svrhu saobćen, da ovaj pronadje način, kako da se ti troškovi pokriju, bijaše financijalnomu odboru, i to odmah iz ove sjednice preko predsjednika toga odbora g. velikog župana riečkog Smaića, sa svimi spisi dostavljen s tim, da se čim prije taj predmet po odboru financijalnom u viećanje uzme, i dotični predlog ovomu saboru podnese.

Zatim predje sabor na dnevni red, na viećanje o školskom sustavu za narodne početne učione i za učiteljišta u trojednoj kraljevini.

§§. 2. i 3. bijahu na predlog g. Vončine spojeni, i glase ovako: Ravnanje glavnih učionah ima se povjeriti jednomu od najsposobnijih duhovnih ili svjetskih učiteljah, na koliko glede pojedinih glavnih učionah vrhovna školska vlast trojedne kraljevine neodredi inako.

Ravnatelju glavne učione povjereno je i ravnanje, dotično nadziranje svih mjestnih učionah, toli javnih, koliko privatnih, kao i čuvališta male djece.

Takovi ravnatelji stoje neposredno pod nadziranjem vrhovne školske oblasti trojedne kraljevine.

Glede §. 4. predloži ponajprije g. izvjestitelj Mesić, da se izostave ove uvodne rieči: „o nadziranju školah, osobito u selu, zavisi sav napredak, štono ga zahtieva školska“ na što sabor pristane.

U pogledu nadziranja seoskih pučkih učionah bijaše učinjeno više predlogah, imenito g. Balog predloži: da nadziratelj ima biti podjašprišt s dotičnim kotarskim županijskim sudcem. G. Vončina stavi ovaj predlog: da će nadziratelj biti onaj, kog vrhovna školska vlast trojedne kraljevine imenuje za cielu županiju. Predlog gosp. Vrbančića glasio je ovako: da županija izabere jednog nadziratelja za cielu županiju. G. Žužel predloži ovako: da nadziratelj bude podjašprišt, na koliko nebi školsko vieće inako odredilo.

Napokon predloži g. Miroslav Kraljević ovako: nadziranje obavljaju u kotaru svojem dotični podjašprišti u porazumljenju sa dotičnim izaslanikom županijskim.

Pošto je najprije glasovano za redakciju, a poslje redom za sve predloge, bude predlog gosp. Kraljevića većinom glasovah prihvaćen: dočim za predlog g. Milutinovića ovoga smisla: da se skupe svi paroci od jedne podjašprištije i od svake obćine po jedan član pod predsjedanjem podjašprišta, pak da izaberu jednog nadziratelja, koji će uz podjašprišta obavljat službu nadziratelja; nije nitko glasovao.

§ 5. je u svem usvojen, samo mjesto rieči „zemaljska školska vlast“ s početka, zaključeno je, da se ima kazati: „školska vlast trojedne kraljevine“.

Isto tako je § 6. usvojen, samo u drugoj alinei je rieč „samostalni“ pred „ravnatelj“ izpuštena, a u trećoj alinei je rieč „gradskih“ zamienjena sa „glavnih“, i za riečju „nadzornici kotarski“; u drugoj alinei dodane su rieči „podjašprišt i izaslanik županije skupa“.

§ 7. je primljen.

§ 8. je posve izostavljen.

§ 9. je prihvaćen; samo mjesto rieči „sukromne“ metnuta je rieč „privatne“, te po predlogu g. Pacela dodane su tome §. jošte ove rieči: „ako su osnovane na istih pravilih kao i javne“.

§ 10. je u svem usvojen.

U §. 11. na b) za riečju „gospodarstva“ primetnuta je rieč, „a osobito“, inače je sav § prihvaćen.

§§. 12., 13., 14. i 15. posve su usvojeni.

Prigodom pretresivanja § 16. izjavi želju g. vel. župan riečki Smaić, da se za Rieku uzme obzir i na talijanski je-

Digitized by Google

zik, isto tako zahtievaše gosp. Batagliarini za grad Bakar i njegov kotar, osobito iz uzroka, što je talijanski jezik za učenje pomorskih znanostih neobhodno potrebit.

Dočim je u tom predmetu još više gg. članovah saborskih željelo izraziti se, to je današnja sjednica u pol dva sata zaključena, i dotična gg. predložitelji upućeni, da svoje predloge u budućoj sjednici izjave.

Isto tako, buduć da je g. Stojanović ostavio bilježničtvo, a radi mnogih bilježničkih poslovah svakako bi se drugi bilježnik imao imenovati, bi zaključeno: da za buduću sjednicu svaki saborski član donese jedno na ceduljici zapisano ime za bilježnika.

Pošto je sutra veliki blagdan male gospoje u pravoslavnoj crkvi, s tog uzroka, jer je više članovah pravoslavnoga vjeroizpovjedanja, bijaše buduća sjednica u subotu 21. rujna 1861. u 10 satih prije podne urečena.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Andrija Uhernik s. r.
saborski bilježnik.

And. Uhernik. Čita zapisnik posliednje sjednice.

M. Polit. Čita odpis, kojim se saboru dozvoljuje izbor pralječnika, i to na teret zemaljske zaklade. (Kralj. odpis čitaj u „Sab. spisih“.)

Zaključeno, da se preda odboru financijalnomu, koji će u porazumljenju sa odborom administrativnim svoje izviešće o tom vis. saboru podnieti.

Molbenica g. arhimandrita Patrikija Popeskula radi dopusta na 4 sedmice bi s tim uvažena, da mu se iskani dopust na 4 sedmice dozvoljuje.

Takodjer bi na molbu g. Mirka Hrvata, istomu željeni tronedjelni dopust dozvoljen.

Dopis g. episkopa pakračkog Stjepana Kragujevića, u kojem se izvinjava, što sbog svog hudog zdravlja na sabor još doći nemože, uzima se na znanje.

Na molbenicu občine Ivanca i Kaniže u županiji varaždinskoj radi razjasnenja članka VI., § 2. od godine 1836. glede prava vinotočja medju občinami i bivšim vlastelinstvom bi zaključeno, da se ova molbenica pomenutoj občini preko županije s tim povrati, da se ima u toj stvari na županiju kao nalježnu vlast obratiti.

M. Polit. Čita dopis sl. županije riečke (čitaj u „Sabor. spisih“), dan iz velike skupštine dne 4. i sliedećih danah mjeseca rujna 1861., radi molbe občinah Kraljevice, Kostrene, Drage i Hreljina za njihovo odcienljenje od kotara bakarskog i ut elovljenje županiji riečkoj.

Predano odboru administrativnom.

Dalje čita predstavku sl. županije virovitičke (čitaj u „Saborskih spisih“), danu iz glavne skupštine dne 2. i sliedećih danah mjeseca rujna 1861. tog sadržaja: da bi visoki sabor u narodnom kongresu u srbskih Karlovcih izražene zakonite želje naše braće susjednih Srbaljah uvažiti, usvojiti, i oživotvorenje istih svojim možnim uplivom kod odnosne najvišje oblasti podpomoći blagoizvolio.

M. Polit. Ja, koliko poznam želje Srbaljah, one se u glavnom u tom sastoje, da dobe Srbi teritorij vojvodine. Zato mislim, da bi visoki sabor ovu predstavku sl. županije virovitičke podupirati mogo.

And. Uhernik. Sabor je radi toga već odlučio prigodom reprezentacije zagrebačke županije, da će na to obzir uzeti kod ugovaranja sa Ugri.

Mato Mrazović. Ja nisam bio u onoj sjednici, kada je ovaj zaključak donešen, nego mislim, da nije protuslovje, ako ovu predstavku sada uvažimo, jer ćemo svakako i kod ugovaranja sa Ugri na želje braće Srbaljah obzir uzeti. Zato glasujem, da se ova predstavka slavne županije virovitičke podupire.

Bar. **Kušlan.** Ja se sjećam, da se je ova stvar već jedanput pretresivala, jer je upravo povodom predstavke županije zagrebačke ob ovoj stvari vis. sabor zaključio: da se na želje naroda srbskoga ima obzir uzeti prigodom ugovaranja sa Ugri. Ja sam onda razložio, da nije shodno, da se sabor u tom pitanju posebno obraća na Nj. Veličanstvo, nego onda, kad se bude ugovaralo sa Ugri.

Zato mislim, da ostanemo kod prvoga zaključka.

Svetozar Kušević. Ja moram ovdje protusloviti njekoj gospodi, koja kažu, da bi mi u kontradikciju došli, kad bi mi ovaj predmet kod Nj. Veličanstva podupirali. Ja mislim, da bi mi dosljedno postupali i želji naše braće Srbaljah odoljeli. Oni nemole, da mi želje njihove podkriepimo, kada budemo o našem odnošenju sa Ugarskom radili, nego oni, dotično predstavka slavne županije virovitičke traži, da mi prošnju srbsku kod Nj. Veličanstva previšnjeg prestolja podupremo. Držim indi, da nam je i dužnost, da se braći srbskoj odazovemo, i da želje njihove najradostnije podupremo, te da se na Nj. Veličanstvo najtoplije u to ime obratimo; s toga i ovdje navedeni razlozi njeke gospode pregovornikah najveće uvaženje zaslužuju, koje ja s moje strane podpuno dielim.

Slav. Vrbančić. Ili nam je stalo do toga, da zadovoljimo željam braće naše Srbaljah, ili nije. Ja velim, da nam je u istinu stalo do toga, da željam braće Srbaljah zadovoljimo, a ako je tako, onda nevidim razloga, zašto da nepodupiremo ovu prošnju, jer jedno, nestoji u protuslovju sa donešenim već u ovom pitanju zaključkom saborskim; a drugo, neznamo, kada će opet biti ugarski sabor. Ja od moje strane podupirem želje braće Srbaljah, da se u smislu zaključakah sabora g. 1848. ustroji vojvodina srbska.

Evgenij Kvaternik. Ja sam posliednji put, kad smo o tom pitanju viećali, kazao, što me vuče, da nemogu podupirati želje braće Srbaljah, a to je solidarnost ustavna svih narodah, koja nam sada najviše važi. Gospodo! tko se nije sgrozio, ako je čitao, da se u Beču radi o tom, da se ustroji vojvodina, da se rumunjski kapetanat i Grafschaft njemački podigne, i napokon da se Ugarska raztrgne. Ja mislim, da sada nije vrieme, ne da nepodupiremo želje braće Srbaljah, nego što bi mi tim postupkom podupirali želje občih zloželjateljah. Neradimo dakle ništa u prilog tudjincu, nego čekajmo, dok bude sazvan ugarski sabor, da ustavnim putem razpravimo ovo pitanje, nipošto pako putem bečke vlade. Jer ustavni narodi imaju onu prednost, da ih samo ono veže, što oni sami zaključe.

Zato sam proti tomu, da se ova predstavka žup. virovitičke podupire.

Avelin Ćepulić. G. predgovornik hoće da izbjegne Scillu, ali ja mislim, da bi mogao pasti u Charibdu. Ja se bojim Beča, ali ja velim, da mi se Pešta isto tako nedopada kao i Beč.

Meni je svejedno biti robom bečkim ili biti robom peštanskim.

Digitized by Google

Mi smo ovdje zakonodavno tielo. Punim pravom se može zahtievati od svakoga člana našega sabora, da nije shvatio samo bečku politiku, nego takodjer da je shvatio i peštansku politiku.

Politika bečka germanizira centralizajući, a magjarska centralizira magjarizirajući.

Ja nebi htio, da se udaljimo od prave staze, nego želim, do iskreno govorimo s našim kraljem. Ja nebi htio, da padnemo u ždrielo magjarsko. Ja neću nikoga dražiti, ali ja držim, da tako govorim, kako iskreno ćutim.

Ja velim, moja gospodo, da je magjarska težnja, da ustroji svoj veliki Magjarország od Karpatah do jadranskog mora.

To je stara magjarska politika. Ta politika zieva na nas iz magjarskih zakonah od g. 1848.

U ovom Magjarorszagu morali bi pojedini nemagjarski narodi biti sami Heloti, morali bi služiti za podlo sredstvo magjarskoj veličini.

Riečju, nemagjarski narodi od Karpatah do Adrije postali bi municipija velikog Magjarorszaga polag sve prividne liberalnosti njihovih zakonah od g. 1848.

Narodni srbski kongres je ovu stvar shvatio, s toga je na temelju svojih starih privilegijah zaključio, da hoće na svaki način imati svoju Vojvodinu.

Hrvatski sabor godine 1848. podupirao je ove želje braće Srbah.

Ja mislim, da se neće nitko naći, koji bi kazao, da Srbi neimaju pravo na Vojvodinu. Naša braća Srbi imadu svakako pravo na Vojvodinu. Zato ja pitam, zašto nebi mogli podupirati pravedne želje braće Srbah?

Ja kažem, hoćemo li našeg kralja kao ustavnog kralja pripoznati ili ne.

Ja mislim, da o tom nije pitanja. Ja velim, da ćemo našeg kralja kao ustavnog kralja pripoznati.

S toga ja neuvidjam razloga, zašto nebi pravedne želje braće Srbah kod ustavnoga kralja našega podupirali.

Gospoda kažu, da je to u protuslovju sa našim zaključkom.

Ja velim, da to nije nikakovo protuslovje. Zaključak naš neizključuje, da se nebi moglo dogovarati s Magjari i s drugimi narodi, mi možemo stvar podupirati; ja opet kažem, da ovdje neuvidjam nikakova protuslovja.

Napokon pitam: jesmo li doisto zaključili ovu prošnju braće Srbah podupriети ili ne?

Ako jesmo, neuvidjam zašto ju nebi sada već poduprli.

Ako kažemo, da ju nećemo sada poduprti, onda kažemo implicite, da ju nećemo ni kašnje podupirati. Ako kažemo da nećemo sada podupirati, kažemo implicite, da ćemo budi i za čas magjarskim interesom žrtvovati želje naše braće Srbah.

Ja tu barem drugog razloga našeg temporiziranja nevidim.

Mi kroza to dokazujemo, da nam je više stalo do magjarske osjetljivosti, nego li do prava naše braće Srbah.

Budući da su želje naše braće Srbah pravedne, budući da njihova prošnja s našimi dosada učinjenimi zaključci u nikakovu protuslovju nestoji; s toga glasujem za to, da se ova želja i dotično prošnja kod Nj. Veličanstva našeg ustavnog kralja podupre, pod uvjeti dakako izraženimi u našem saboru god. 1848.

Makso Piškorec. Ja velim, da iz dvajuh razlogah dopis županije virovitičke nespada na današnju pertraktaciju.

1) Naš poslovnik propisuje, da se stvari jedanput riešene, nemogu opet u pretres uzeti.

2) Mi smo sličan dopis dobili i od županije zagrebačke i zaključak je učinjen, da imamo čekati ugarski sabor.

Ako stoji, da smo onda glede toga zaključak učinili, ja neuvidjam, iz kakvog povoda sada da nanovo pretresamo ovo pitanje. Ja molim, pogl. gos. podpredsjednika, da se u buduće slični predmeti, koji nisu na dnevnom redu, odmah u pretres nebi uzeli.

M. Šandor. Povjestničari kažu: „da je prošlost zrcalo budućnosti“. Ako se obratim na prvi ustroj vojvodine, moram priznati, da je vojvodina god. 1848. na temelju naših molbah na isti način ustrojena, naime bez svakoga upliva ugarskog sabora, pukim privolenjem vlade, dakle neustavno.

U vojvodini je najprije vladala njemačka uprava, njemački jezik je bio uveden, i pod njemačkom upravom i njemačkim jezikom životariše ona. Ako se neustavnim putem ustroji vojvodina, biti će ta vojvodina opet Bachova. 20. listopada nije bečka vlada držala rieč, budući da je prije ugovaranja s Ugri ukinula vojvodinu, i to bi mogla drugi put opet učiniti. S toga sam za to, da na saboru ugarskom kao kod ustavnoga tiela podupiremo prošnju Srbaljah, i da za sada ostanemo kod prijašnjega zaključka.

Ivan Vončina. Ja nebi imao prigovoriti predlogu g. Piškorca, da se ovaj dopis stavi na dnevni red; nu imam odgovoriti njekoj gospodi, koja se drže logike, koju ja nazivam logikom magjarskom, koja je onim putem udarila, da se kralj pripozna ondje, gdje treba što tražiti, a da se nepripozna, gdje bi s kakovim teretom što skopčano bilo. Magjari se nisu ustručavali primiti Medjumurje od neustavnoga kralja i nisu se ustručavali tražiti Rieku od neustavnoga kralja i nisu se ustručavali primiti od neustavnoga kralja sada utielovljenu vojvodinu, pa da im se danas baci Hrvatska i ciela trojedna kraljevina, nebi se ustručavali pridružiti si ju. Zato ja neuvidjam, kako bi mi pogriešili, kad bi kod istog onog kralja, čijim su privolenjem Magjari znatan komad vojvodine odciepili i podupremo pravedne želje Srbaljah.

Kad se sazove sabor ugarski, imati ćemo onda i opet priliku ovaj predlog podupirati, i da se naš sabor s ugarskim glede toga u porazumljenje stavi. S toga podupirem predlog županije virovitičke, prisvojavajuć si takodjer predlog g. Piškorca, da se ovaj predmet na dnevni red stavi.

M. Polit. Neka mi bude dopušteno, da i ja o ovoj velevažnoj stvari koju rieč progovorim.

Ja mislim, da se ob ovoj stvari svakojako viećati mora, počem se dopis virovitičke županije ignorirati nemože.

Što se tiče razloga, da bi vojvodstvo bečkoj vladi u korist išlo, to nek mi bude dopušteno, da i o ovom što prosborim.

Malo će narodah u Europi biti, kojih je položaj tako težak, kao nas Srbah i Hrvatah.

Branimo li se protiv supremacije magjarske, to nehotice radimo u korist bečke vlade. Nemožemo li se sa ugarskim saborom u svačem slagati, to dajemo povoda, da se na našem i ugarkom starodavnom, nama svima milom ustavu, drma. Zato se ja sasvim slažem sa onom gospodom, koja vele, da ono, što sada proti Magjarom radimo, u hatar reakcije ide. Ovo je nepokolebima istina.

Al isto tako je nepokolebima istina, da mi samo do njeke granice sa Magjari jednim putem ići možemo. Preko ove granice, ako nećemo najsvetije naše interese da žrtvujemo, nemožemo ići, pa ma znali, da s tim baš reakciji ko-

Digitized by Google

ristimo. U ovom leži onaj tužni dilema nas Srbah, i ovo je ključ za izjasnenje naših željah radi vojvodine u ovaj mah.

Mi Srbi se nadasmo, da će Magjari, izkustvom posliednjih 12 godinah naučeni, i naše pravedne želje izpuniti. Ovo se nadasmo tvrdo, i zato kod nas prije njekoliko mjesecih samo jedan glas bijaše: sporazumijmo se sa Magjari, da oba u stare pogrieške nepadnemo. Simpatije naše spram Magjarah bijahu radi ove nadežde tako velike, da nam se ovo ovdje u Hrvatskoj već zamjeralo. No mi se prevarismo u ovoj našoj nadi.

Na ugarskom saboru magjarski državnici svejednako kao prije smatrahu Ugarsku kao Magjarsku, i stavljaju tim istu kraljevinu na onaj stepen državah, gdje je genetična i politička narodnost gotovo jedno isto, kao n. p. n Francezkoj; a ne na stepen onih državah, gdje više genetičnih narodnostih tek političnu narodnost zemlje sačinjavaju, kao n. pr. u Švajcarskoj. Ja sam se o ovom mogao uvjeriti u razgovoru sa Eötvešom, Kolomanom Tisom i sa grofom Andrašijem.

Ja sam u tih mojih razgovorih od tih državnikah molio, da bar pristanu na to, da se županije po narodnostih okruže; al i ovo bijaše uzalud.

U ovakovih obstojateljstvih mi Srbi moramo se obzirati, ma odkuda jemstva za našu narodnost dobili.

Ako nam je bečka vlada nakanila u ovaj mah vojvodinu dati, mi je moramo primiti, počem nema nade, da će nam ju Magjari dati.

No ovo primanje ja samo kao stavljenje u posesorium smatram. Mi treba da se stavimo u posesorium, da se sa Magjari u obće razgovoriti možemo. Imamo li jednom zemljište, s kojeg se sa Magjari razgovarati možemo, onda nas oni nikako ignorirati nemogu, i mi smo onda s njimi ugovarajuća čast. Onda se s njimi pogadjati možemo, a ovako, dok nismo u posesoriju, oni se nam sa svim nevješti čine.

Što se tiče prigovora, da bi takova vojvodina nezakonita bila, to ja mislim, da je kralj jedan, a tek dijeta drugi faktor zakonodavstva, kralj može dati vojvodinu kao njeki provisorium dotle, dok se ova poslje putem zakonodavstva neinartikulira.

Da bi nepodpomaganje srbskih želja od strane visokog sabora kod Srbah zločest utisak učinilo, to zna svaki. Baš radi toga utiska, radi solidarnosti medju Srbi i Hrvati, koji su narod jedne krvi, treba, da ovaj sabor uzkrs vojvodine unapriedi, da se nebi kod nas moglo reći: Hrvati sve vele, da su nam braća, a kad treba, da se pokažu kao takova, onda se nas čine nevješti.

Uroš Milutinović. Predgovornik moj je dovoljno razložio želje naroda srbskoga. Ja ću samo u kratko reći: da ako tko što želi, da mu se učini, da on nastoji to isto i drugomu izkazati. I ja mislim, da neima nikoga izmedju vas, koji bi ovo pravedno iskanje naroda srbskoga od sebe odbio, kao što se neda misliti, da bi Srbi pravedne želje Hrvatah odbili, kad bi oni od njih što uztražili.

Ja scienim, da mi želje Srbaljah moramo uvažiti, jer se njihove želje sudaraju s našimi. Braća Srbi žele, da braća Hrvati podupru njihovu molbu kod Nj. Veličanstva. Gospodo, vrieme i okolnosti se mienjaju; sabor ugarski, mislim, da je već razpušten (čuje se: „nije„); a ako nije, nije pertraktirao želje braće Srbaljah, pošto je odgodio tu stvar na neizviestan slučaj.

Ja dakle molim, da se uvaže želje Srbaljah i pristajem uz onu gospodu, koja glasuju za predstavku.

M. Kraljević. Kad se u ovom saboru pitanje povelo o vojvodini i o željah braće Srbaljah; sabor je onda odlučio, da se ovaj predmet odgodi do onda, kad se bude ugovaralo s Ugarskom. Kad bi mi pako već danas o tom pitanju viećali, to bi mi njekim načinom odstupili od našega prijašnjega zaključka. Ja srcem i dušom želim, da se izpune pravedne želje braće Srbaljah, nego zato ipak nemogu naprečac pristati uz njihovu molbu, jer se tu radi o cjelovitosti trojedne kraljevine i napose o teritoriju, koji spada na Slavoniju. Zato sam toga mnenja, da se ovaj predmet povjeri odboru ad hoc, koji će ga pretresati i uvažiti, kakov je odnošaj izmedju Srbaljah i nas i u kakovom će biti savezu s nami vojvodina.

Petar Očić. Ako se neda tajiti, da imamo zajedničke interese sa braćom Srblji, da smo jedan narod, jedna krv, moramo podupirati želje srbske, moramo biti za Vojvodinu. Mi tu nepitamo, hoće li dugo trajati, ili mogu li je bečki ministri opet ukinuti; mi jedino znamo, da medju nami i Srblji vlada zajednica po krvi i interesu, a stvar je poštenja, da podupremo želje njihove. S toga glasujem za predstavku.

Antun Stojanović. Ja opet velim, da mi jako pogibeljnu igru igramo; moja gospodo! nije o tom pitanja, dali ćemo podupirati srbske želje; srbska zahtievanja; nego je pitanje o tom, hoćemo li se zaključka držati ili ne? Ja se čudim, da čujem iz ustah onih ljudih braniti vojvodinu, koji nikad nisu željeli vojvodine? Pak oni ljudi hoće da brane ustav!? Pitanje je veliko, dali ćemo mi Srbom učiniti uslugu, ako želimo, da im bečki ministri oktroiraju vojvodidu. Ja mislim, da se na takovu podupiranju lje zahvaliti neće? Ja velim, da to bez privoljenja sabora ugarskoga biti nemože; i baš pravo je kazao g. Kvaternik, da ovaj način ide u prilog bečkoj vladi, koja hoće da ustav ugarski utamani, o čem ona već 300 godinah neprestano nastoji. Ova ista vlada dala je prije 12 godinah Srbom Vojvodinu, ne radi šta drugoga, nego da Srbe zagnjavi. A tko nezna, kako je ova ista vlada postupala u Galiciji, u Českoj i Štajerskoj? A sad misli, da još samo u Zagrebu utamani ustavni život, pak da vidiš, kako će Magjare biti? (Živio!)

Sabor je zaključio, da se ovo pitanje mora ustavnim putem riešiti, a onda ćemo viditi, hoće li ova gospoda tako žestoko braniti vojvodinu, kao što sada?

Jedan zastupnik iz zagrebačke županije pitao je, da li bi po nas dostojno bilo, da mi izrečemo, da želje braće Srbaljah podupirati nećemo. Ja velim, da to nijedan Hrvat ni Slavonac kazao nije; nego ja bi ovo pitanje ovako okrenuo: jeda li bi dostojno bilo, da mi zaključke saborske Srbljem za volju obaramo? (Živio!) Ja još jedanput velim, gospodo, da mi opasnu igru igramo, i da se je ovo pitanje povelo, nalazim ja krivnju u našem predsjedničtvu. Jer predsjedničtvo nije imalo dopustiti viećanje ob onom predmetu, o kom je već zaključak donešen.

Fr. Žuželj. Budući da je ovaj predmet tako važan, da o riešenju njegovu većim dielom visi sreća Jugoslavenstva, jer se radi o slogi izmedju oba plemena; to isti taj predmet zahtieva, da se zrelo pretresa i sa gledišta historičkog obrazloži; zato pristajem uz predlog g. Kraljevića.

Živ. Kirjaković. I ja pristajem uz predlog g. Kraljevića, jer je to stvar sbilja takova, koja se na brzo riešiti neda, i jer je to predmet znanstvene razprave.

Vinko Pacel. Ja sam takodjer za to, da se u tu svrhu imenuje odbor, i pristajem sasvim uz predlog g. Kraljevića.

Digitized by Google

Predsiednik. Ja g. Piškorca i Stojanovića na njihovu interpelaciju, kao da je red poslovnika povriedjen, odgovaram: da sam ja predmet, na vis. sabor prispjevši, ovomu predao za pretresivanje, a da se je sabor sbilja upustio u viećanje toga predmeta, to ja zapriečiti vlasti neimam.

Na pitanje predsjednikovo bi predlog g. Kraljevića tog sadržaja primljen: „Počem srbske želje radi Vojvodine vis. saboru podrobno poznate nisu, i počem je u tih željah i o državo-pravnom odnošaju Sriema govor, to da se jedan odbor ad hoc iz šest licah sastojeći, izabere, koji će srbske želje radi Vojvodine podrobno izpitati, i svoje izviešće radi toga visokomu saboru podnieti, da bi ovaj u stanju bio o tih željah meritorno se izjasniti, i način podupiranja tih željah odlučiti".

Radi izbora tih osobah toga odbora ad hoc bi zaključeno, da će se taj odbor u sliedećoj sjednici preduzeti.

Na mjesto izstupivšega saborskog bilježnika g. Antuna Stojanovića bi za saborskog bilježnika sa većinom glasovah g. Gustav Gaj izabran, počem je isti gospodin 27 glasovah, drugi pako u izboru stojeći, g. Antun Stojanović 20, Nikola Taller 18, Avelin Cepulić 4, Antun Starčević 2, i Gjorgje Popović 2 glasa dobili.

G. Robert Zlatarović polaže čast saborskog bilježnika. Ovo se do znanja uzima, a pomenutom gospodinu se ovim u ovaj zapisnik priznanje sabora na njegovom djelovanju izražuje.

Na mjesto odstupivšeg saborskog bilježnika g. Roberta Zlatarovića bi jednoglasno za saborskoga bilježnika izabran g. Nikola Taller.

Zatim predje sabor na viećanje o školskom sustavu za narodne početne učione i učilišta kao na dnevnom redu stojeće.

Kod §. 16. predloži g. veliki župan Smaić radi Rieke sliedeći dodatak: „na Rieci imadu biti dvie višje pučke škole jedna talijanska a druga hrvatska. Na hrvatskoj talijanski, a na talijanskoj hrvat. jezik ima biti predmetom obligatnim.

Ivan Venčina sa svoje strane opet učini ovaj predlog: Na glavnih školah u Bakru i na Rieci ima se jezik talijanski predavati kao izvanredni naukovni predmet.

Na posljedku bi predlog g. Pacela sa izpravkom gosp. Mesića sliedećega sadržaja kao dodatak k §. 16. primljen: Na dviuh riečkih glavnih školah učevni je jezik za sada hrvatski i talijanski, tako: da se ure obuke podiele na dva jednaka broja u svakom razredu po predmetih. U Bakru pako da se talijanski jezik samo kao obligatan predmet uči. Riečka župska učiona ima se podignuti na glavnu.

§. 17. usvojava se u cielosti.

§. 18. ima ovako glasiti: na svakoj glavnoj učioni nalazi se poseban kateketa i toliko učiteljah, odnosno podučiteljah, koliko je razredah. Učitelji polaze sa svojimi učenici iz nižih u više razrede, u koliko je to po okolnostih zavoda moguće.

Kod §. 19. ima se na kraju još dodati: sira, putra, masla, sviećah, sapuna itd., inače se čitav §. usvojava.

Kod §. 20 ima se rieč „glavnoj" takodjer i kraj toga §., koj glasi: i kojim je u to ime dopisana primjerna nagrada — izostaviti.

§. 21. ima samo glasiti: „učitelji su javni častnici", drugo se sve izostavjja.

Prije zaključenja saborske sjednice izviešćuje g. Šuhaj sabor, da je odbor, komu je sastav nove adrese povjeren, svoj posao dovršio, i predlaže, da se viećanja ob toj adresi tajna sjednica ureče; ovaj predlog bi primljen.

Tim bude sjednica zaključena, a urečena bude tajna sjednica za sutradan, t. j. 22. rujna u 11 satih prije podne

Digitized by Google

Devetdeseta saborska sjednica 24. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o osamdeset i devetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dne dvadeset prvog rujna g. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića,* a uz bilježenje g. *M. Polita.*

Zapisnik 88. saborske sjednice bijaše čitan i odobren.

Dopis dvorskoga dikasterija od 16. rujna 1861. broj 2234|490, tičući se izbora praliečnika i suviećnika kr. namjestničkoga vieća, predaje se financijalnomu odboru, da u porazumljenju s administrativnim odborom o toj stvari saboru svoje izviešće podnese.

Molbenica g. arhimandrita Patrikija Popeskula radi dopusta na 4 sedmice bi s tim uvažena, da mu se iskani dopust od 4 sedmice dozvoljuje.

Takodjer bi na molbu g. Mirka Horvata istomu željeni tronedjeljnji dopust dozvoljen.

Dopis g. episkopa pakračkog Stjepana Kragujevića, u kojem se izvinjava, što sbog svog hudog zdravlja na sabor još doći nemože, uzima se na znanje.

Na molbenicu občine Ivanca i Kaniže u županiji varaždinskoj radi razjasnenja članka VI. §. 2, od godine 1863. glede prava vinotočja medju občinami i bivšim vlastelinstvom bi zaključeno, da sa ova molbenica pomenutoj občini preko županije s tim povrati, da se ima u toj stvari na županiju kao nadležnu vlast obratiti.

Predstavka županije riečke, dana iz velike skupštine dne 4. i sliedećih mjeseca rujna 1861. radi molbe občinah kraljevačke, kostrenske, dražke i hreljinske, za njihovo odciepljenje od kotara bakarskog i utjelovljenje županiji riečkoj, bi administrativnom odboru predana.

Uslied predstavke županije virovitičke, dane iz glavne skupštine dne 2. i sliedećih mjeseca rujna 1861. tog sadržaja, da bi visoki sabor u narodnom kongresu u srbskih Karlovcih izražene zakonite želje naše braće susjednih Srbaljah uvažiti, usvojiti i oživotvorenje istih svojim možnim uplivom kod odnosne najviše vlasti podpomoći blagoizvolio, porodi se velika i žestoka prepirka.

Njeki govornici uztvrdiše, da se o ovoj predstavki viećati nemože, počem je sabor već jednom prilikom, kad je zagrebačka županija o istoj stvari predstavku na sabor učinila, odlučio, da će srbske želje kod ugarskog sabora podpomagati.

Njeki govornici pako tvrdjahu, da bi podpomaganje kod ugarskog sabora srbske želje ad graecas calendas odložili, i da predjašnji zaključak viećanju ovom na putu nestoji, počem virovitička županija moli, da se srbske želje kod odnosne najvišje vlasti podpomognu; a počem ugarskog sabora neima, to je uputno, da se posebna representacija radi srbskih željah na nj. veličanstvo kralja učini, koja representacija podpomaganju kod ugarskog sabora nebi na putu stajala.

Njeki govornici predbaciše u njihovoj žestini predsjedniku, da je protiv poslovnika radio, što je o ovom predmetu viećati dao, nu ovo predbacivanje bi s velikim negodovanjem od strane sabora primljeno, a pogl. g. predsjednik dade izjasnjenje, da on predstavku županije virovitičke nije mogao samovoljno ad acta staviti, no da ju je morao saboru do znanja dostaviti, i da se baš sada o tome vieća, hoće li se ta predstavka ad acta staviti ili ne?

Poslie duge prepirke bi na posljedku primljen predlog g. M. Kraljevića tog sadržaja: da počem srbske želje radi vojvodine visokomu saboru podrobno poznate nisu, i počem je u tih željah i o državopravnom odnošaju Srienia govor, to da se jedan odbor ad hoc iz šest licah sastojeći izabere, koji će srbske želje radi Vojvodine podrobno izpitati, i svoje izviešće radi toga visokomu saboru podnieti, da bi ovaj u stanju bio o tih željah meritorno se izjasniti, i način podupiranja tih željah odlučiti.

Radi izbora osobah tog odbora ad hoc bi zaključeno, da će se taj izbor u sliedećoj sjednici preduzeti.

Na mjesto odstupivšega saborskog bilježnika g. Antuna Stojanovića bi za saborskog bilježnika sa većinom glasovah g. Gustav Gaj izabran, počem je isti gospodin 27 glasovah, drugi pako po izboru stojeći, imeno g. Antun Stojanović 20, Nikola Taller 18, Avelin Čepulić 4, Antun Starčević 2 i Gjorgje Popović 2 glasa dobili.

G. Robert Zlatarović polaže čast saborskog bilježnika. Ovo se do znanja uzima, pomenutom gospodinu se ovim u ovaj zapisnik priznanje sabora na njegovom djelovanju izražuje.

Na mjesto odstupivšega saborskog bilježnika g. Roberta Zlatarovića bi jednoglasno za saborskog bilježnika izabran g. Nikola Taller.

Zatim predje sabor na viećanje o školskom sustavu za narodne početne učione i učilišta kao na dnevnom redu stojeće.

Digitized by Google

Kod §. 16 predloži g. veliki župan Smaić radi Rieke sliedeći dodatak: „na Rieci imadu biti dvie višje pučke škole, jedna talijanska, a druga hrvatska.“ Na hrvatskoj talijanski, a na talijanskoj hrvatski jezik ima biti predmetom obligatnim.

Ovo dade povoda podužoj prepirki radi školah na Rieci.

G. Vončina opet učini ovaj predlog: Na glavnih školah u Bakru i Rieci ima se jezik talijanski predavati kao izvanredni naukovni predmet.

Na posljedku bi predlog gospodina Pacela sa izpravkom g. Mesića sliedećeg sadržaja kao dodatak k §. 16. primljen: Na dviuh riečkih glavnih školah učevni je jezik za sada hrvatski i talijanski, tako; da se ure obuke podiele na dva jednaka broja u svakom razredu po predmetih. U Bakru pako da se talijanski jezik samo kao obligatan predmet uči. Riečka župska učiona ima se podignuti na glavnu.

§. 17. usvojava se u cjelosti.

§. 18. ima ovako glasiti: na svakoj glavnoj učioni nalazi se posebni kateketa i toliko učiteljah, odnosno podučiteljah, koliko je razredah. Učitelji polaze sa svojimi učenici iz nižih u više razrede, u koliko je to po okolnostih zavoda moguće.

Kod §. 19. ima se na kraju još dodati: sira, putra, masla, sviećah, sapuna itd., inače se čitav §. usvojava.

Kod §. 20. ima se rieč „glavnoj“ takodjer i kraj toga §. koj glasi: i kojim je u to ime dopitana primjerna nagrada — izostaviti.

§. 21. ima samo glasiti: učitelji su javni častnici, drugo se sve izostavlja.

Prije zaključenja saborske sjednice izviešća gosp. Šuhaj sabor, da je odbor, komu je sastav nove adrese povjeren, svoj posao dovršio, i predlaže, da se radi te adrese, kako bi se viećanje prije dovršilo, tajna sjednica ureče; ovaj predlog bi primljen.

Zatim bi sjednica u $12^3/_4$ sata zaključena, a poglaviti gosp. predsjednik ureče tajnu sjednicu za sutra dan u nedielju 22. rujna u 11 satih pred podne.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Mihajlo Polit s. r.
saborski bilježnik.

Predsjednik. Ja imam jednu za nas radostnu stvar kazati, i to, da se je naš preuzv. g. ban jučer u Zagreb zdrav povratio (Živio)

V. Frigan. Ja bi predložio, da ga jedan odbor od sabora pozdravi.

Predsjednik. I ja sam toga mnenja.

Antun Stojanović. Neka g. predsjednik naznači odbor.

Miroslav Kraljević. Mislim, da je ova viest, koju nam je g. predsjednik kazao, nas tako ugodno dirnula, ter ja mnijem, da ide g. predsjednik, i da mu se mi svi pridružimo.

(Prima se, otidu svi, te se vrate poslje 10 minutah.)

M. Polit. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Nikola Taller. Čita podneske na sabor prispjevše (vidi zapisnik) i pritužbu županije varaždinske radi toga, što susjedne oblasti neprimaju dopisah u jeziku hrvatskom pisanih.

Dragutin Jelačić. Ja bi ovdje predložio, da se poprimi reciprocitet, pa da i mi njemačkih dopisah neprimamo.

Franjo Žužel. Mislim, da bi se ovdje više činiti moralo, jerbo se radi o imetku ljudih, o sigurnosti itd.; ja se ovim reciprocitetom nebi mogao zadovoljiti. Ja mislim, da se dotični gospodin može prisiliti, da prima takove dopise; jer ako samo nj. veličanstvo naše dopise prima i hrvatski odgovara, onda mislim, da i jedan Kreishauptmann ili šta je, može primiti dopise u hrvatskom jeziku pisane. Zato predlažem, da se putem dikasterija radi toga obratimo predstavkom na nj. veličanstvo, te ujedno i to izrazimo, buduć da je ovakov gospodin, koj živi u slavjanskoj zemlji, već po propisu absolutnih zakonah dužan znati jezik zemlje, a ovakovo postupanje kaže, da ga nezna, dakle za obavljenje svoje službe nije sposoban, da vlada takove ljude namjesti, koji su sposobni.

Slavoljub Vrbančić. Nemogu pristati na predlog g. predgovornika, jer kako se možemo mi pačati u uredjenje oblastih, koje na nas nespadaju. Nego pristajem, da se predstavkom nj. veličanstvu pritužimo, kako ondješnje oblasti neće da počituju našega jezika, te bi tako i mi u stanje doći morali, da nebi njemačkih dopisah primali, čim bi se svako obćenje obustavilo. S tih razlogah da molimo nj. veličanstvo, neka ondašnjim oblastim naloži, da primaju sve dopise, koji su u hrvatskom jeziku pisani, kako i mi njihove primamo.

V. Frigan. Podupiram predlog g. Vrbančića, jer se i u Zagrebu to već višeput dogodilo, da su hrvatski dopisi neriešeni natrag došli. Kad bi to nadalje potrajalo, prestalo bi svako obćenje i službovanje.

(Predlog g. Vrbančića zadobi većinu glasovah.)

Franjo Žužel. Čita izviešće verifikacionalnoga odbora; (vidi zapisnik.)

Eugen Kvaternik. Usudjujem se na visoko predsjedničtvo sljedeću interpelaciju upraviti.

Iz dosta vjerodostojnoga izvora razabrao sam, da vis. naše namjestničko vieće s ovdašnjom financijalnom oblasću njemački dopisuje. Mi smo sada priliku imali čuti tužbu na oblasti ne naše zemlje radi toga, i odlučili smo lieka moliti kod nj. veličanstva proti tom postupanju. S toga usudjujem se vis. predsjedničtvo zamoliti, da bi se kod dotične oblasti obaviestiti, što i zašto se to čini, i saboru do znanja staviti izvolilo.

Predsjednik. To ću ja obaviti.

Mirko **Šuhaj.** Čita adresu na novo uredjenu, koja se radostnim uzklikom primi.

And. Uhernik. Adresa, koju smo sada pročitali, mislim da odgovara svim željam vis. sabora i svim potrebočam, jer je u njoj izražena ona odlučna muževnost i vatra, kao i ona poslušnost prema Nj. veličanstvu vladaru, koja se u takovom predmetu zahtieva. Zato mislim, da ću pogoditi obću želju ako predložim, da bi visoka kuća ovu adresu, kako je sada pročitana u cjelovitosti prisvojila, i da se tako, kako je pročitana, Nj. veličanstvu podnose (Živio).

(Svi: primamo.)

Predsjednik. Dakle ova je adresa jednodušno primljena.

Ladislav Balog. Imam čast predložiti, da se odbor imenuje, koji će ovu adresu Nj. veličanstvu podnieti. Ako bi smio izabirati, ja bi se usudio predložiti gg. barona Kušlana, Kraljevića i arhimandrita Petrovića.

Ivan Vončina. Ja mislim, da bi se svakako prije preuzv. g. ban zamolio, da li bi hotio ovaj teret na se uzeti, i ako on to nebi hotio, onda neka se odbor imenuje, koj je predložen.

Digitized by Google

(Ovaj predlog bude primljen, te odbor k preuzv. gosp. banu poslan, i radi toga za ¼ sata sjednica odgodjena.)

Poslje povratka odbora:

Baron Kušlan. Preuzv. g. ban je izjavio, da je pripravan odnieti adresu Nj. veličanstvu, nu u ovaj hip nemože, što ga sada okolnosti prieče, jer ima General-komandu preuzeti; ali za 14 danah mogao bi želji vis. sabora zadovoljiti.

Antun Stojanović. Predlažem uslied toga, da odmah izaberemo 2 člana, koji će adresu odnieti. (Prima se, te budu izabrani gg. drugi podpredsjednik sabora barun Dragojlo Kušlan i zastupnik naroda Miroslav Kraljević.)

Ivan Vardian. U adresi stoji, da će se prilikom tom i drugi zaključci Nj. veličanstvu podnieti, imenito pako se napominja onaj glede vojn. Krajine, i takodjer drugi zaključci, koji su spojeni s adresom, a na posljedku se kaže, da budu svi zaključci podnešeni. Odbor je imenovan, da ove zaključke kodificira; zato bi ja molio, da bi odbor ovaj posao započeo, da se svi zaključci skupa podnieti mogu.

Antun Stojanović. Meni se čini, da g. Vardian konfundira cielu tu stvar; ja znam to, da je u adresi rečeno, da će se posebnom predstavkom podnieti ovi i ovi zaključci sabora, a g. Vardian kaže sve zaključke. Ja sam tako razumio, da se adresa odmah piše, a kratka predstavka složi; ima samo, kako se sjećam 3—4 predmeta, koji će se s adresom poslati. Molim dakle, da se razjasni, kada adresa ide, i što će se š njom poslati. Ja sam toga mnenja, da samo oni zaključci, koji se u adresi spominju, idu s adresom, a oni drugi ne.

(Odlučeno, da se prigodom adrese samo oni zaključci podnesu, koji s adresom u savezu stoje.)

Nikola Thaller. Čita molbenicu, kojom g. Stojanović za dopust moli. (Dopust dozvoljen).

Predsjednik. G. Šmirmund se prijavio jučer za dopust na kratko vrieme od 2—3 dana; isto tako prijavio se je 21. rujna g. Halper; glede g. Kažimira Jelačića moram javiti, da ga već od 28. kolovoza ovdje neima, zato mislim, da se pozove.

(Primljeno.)

Zatim se predje na dnevni red, naime nastavi se debata o osnovi pučkih školah.

Mat. Mesić. Čita §. 22, (vidi Sab. spisi) koj bude primljen, a

§. 23. izpušten.

§. 24.

M. Virag. Držim, da sabor, prije nego zakon, koj je sa troškovi skopčan, u život uvede, najviše obzir uzeti mora na to, da li žiteljstvo one troškove platiti može. Narod je plaćanjem golemih štibrah posve osiromašen, premda je pripravan za škole terete nositi. Zato se ja sa redakcijom slagati nemogu, da se za pučke učitelje desetgodišnja doplata ustanovi, jer su oni dovoljno dotirani.

Josip Vuščić. Ja imam drugu opazku, što se učiteljah selskih tiče. Poznato je, da je svuda, gdje su selske škole ustrojene, ugovor ustanovljen med učitelji i občinom. Sve občine, koje su se sdružile za jednu školu, ugovorom su ustanovile dotaciju učiteljah. Ovdje je dakle zakonom providjeno; zato mislim, da sabor ovdje neima dalje razpolagati, nego samo ondje, gdje ugovorah nebi bilo.

Ivan Vončina. Dok ovaj sustav stoji, da učitelje plaćaju občine, dok su njihove plaće normirane ugovori, to mi nismo vlastni dirati u ove ugovore, ako nećemo u cieli sustav dirati. S toga sam zato, da se to izpusti, jer vriedja sistem; dok ovaj stoji, nemožemo ga vriedjati, a da ga sasvim nedignemo.

Josip Torbar. Ako je to rečeno glede pučkih učionah, gdje su plaće učiteljah normirane ugovori, mislim, da to glede preparandije stojati nemože; jer preparandija je zavod, koj se iz zemaljskih dohodakah uzdržava, kao što i gimnazija i realka, gdje svuda decenalni dodatak obstoji. Zato nevidim razloga, zašto bi se ovomu zavodu ova blagodat uzkratila, i mislim, da glede preparandije decenalni dodatak ostati ima.

Andrija Uhernik. Ona gospoda, koja misle, da su plaće selskih učiteljah ugovori ustanovljene, mislim, da su zlo upućena; jer to nisu ugovori, nego zakladnice školske. To je možebiti njekada tako bilo, sada više nije.

M. Mesić. Ova je stvar važna, nu u sebi prosta: nemože dakle o njoj biti mnogo riečih. Svatko će priznati, da plaća učiteljska doista nije tolika, da se o njezinu povećanju nebi moglo govoriti. Mala je plaća, kao što svi znamo, i to je vodilo odbor, te je ovaj predlog učinio. Nije njemu ruke vezala ona okolnost, koju je jedan g. predgovornik napomenuo, da su naime za selske škole zakladnice utemeljene, koje se imadu smatrati kao ugovori. Ako mi te zakladnice budemo tako uzimali, to nećemo moći učiteljem nikada plaće povisiti, ako občine posebno na to neprivole. Ja bih rekao, da kod naroda, koj ima svoj sabor, na kom svaka občina svojega zastupnika imade, da je tu jedini način upravo put zakonodavstva, kojim se ta stvar urediti ima. Tako smo mi u odboru tu stvar shvatili, te se usudili ovaj predlog načiniti, koji vis. saboru najtoplije preporučam.

Glede štilizacije ovog §a samo toliko imam primjetiti, da se ona rieč „u ime stanarine," samo ondje razumjeti ima, gdje učitelj neima stana in natura. Samo u gradovih biva, da učitelj neima stana in natura, nego mu se nješto opredieli u ime stanarine.

Prijatelj moj g. Torbar napomenuo je, da učiteljem preparandije nisu opredieljeni decenalni dodatci. To je stvar, koja zaslužuje svu pozornost vis. sabora, jer je ovaj zavod izobrazovalište za naše učitelje. Potrebito bi bilo, da se učitelji koliko moguće po okolnostih naših plaćaju, i da im se obstanak koliko toliko poboljša. Ako dakle, gospodo, mislite, da ste kao zakonotvorci vlastni u toj stvari što učiniti, učinite!

Miroslav Virag. Molim, da se i o mojem predlogu glasuje, da se selskim učiteljem desetgodišnja doplata neustanovi.

Mirko Šuhaj. Ja bi glede formulacije predloga g. predgovornika želio, da se štilizira u obće; jer občine su sve autonomne; ja nebih pristao, da se občini našega grada Zagreba taj teret nametne, jer bi mi za to trebali njekoliko hiljadah. S toga mislim, da sabor to odrediti nemože.

(Zaključeno većinom glasovah, da se ova točka glede desetgodišnje doplate izpusti.)

M. **Mesić.** Vis. je kuća zaključila, da se točka glede desetgodišnje doplate izpusti; a prima li ono glede stanarine, gdje učitelj neima u naravi stana?

Pavao **Jakovčić.** Pošto su gospoda kazala, da obstoje ugovori, u kojih se ništa preinačiti nemože, s toga mislim, da bi to bilo proti ugovorom.

Mirosl. **Kraljević.** Meni se sasvim vidi, da ovaj §. nije precizno štiliziran, kako treba. Ja bi prosto rekao: Učitelji imadu 300 for. plaće i slobodan stan; medjutim prosto stoji; veću plaću opredieliti.

Digitized by Google

Mihajlo **Košćec**. Glede dodatka za stanarinu mislim, da se ovdje nebi upuštali, buduć ja znam slučajah u Varaždinu, gdje učitelji neimadu stana niti stanarine, ali zato im občina više plaća. S toga nemože stojati, da im se stanarina dade.

G. **Vuković**. Na selu nemože to biti, kao što u varoših. Ako se učitelju na selu neda stan ili stanarina, to mora kadkada pol plaće dati za stan. Zato mislim, da se mora reći, da učitelj na selu ima stan ili primjernu svotu u ime stanarine.

Ivan Vončina. Ja sam za to, da se to sve izpusti, jer u sto školah ima sto različitih ustanovah. Mi zakladnice školske smatramo kao ugovore med občinami i zemljom našom; u te ugovore dirati nemožemo. Obzirom dakle na toliko različitih ugovorah sam ja zato, da se to sve izpusti, samo glede mirovine formuliram ovako: Učitelju nižje učione, koj je doslužio 30 godinah, pripada podpuna mirovina iz zemaljske blagajne.

M. Mesić. Prije nego bi visoka kuća §. 24 riešila, predložio bih, da se reče: „Plaće učiteljah nesmiju se izpod sadanjega normalnoga stanja odredjivati“, da tako učiteljem osiguramo bar kukavnih 300 for. Što se preparandije tiče, to imademo dva takova zavoda; jedan je u Zagrebu, na kojem je uzoriti g. kardinal jednu učiteljsku stolicu utemeljio i oskrbio; a drugi u Djakovu, osnovan po biskupu djakovačkom. Zemlja vrlo malo čini za ove zavode; u Zagrebu samo jednoga učitelja plaća i povrh toga daje nješto pripomoći učitelju muzike.

(§. 24 preinači se većinom glasovah, da se plaća učiteljah nesmije izpod sadašnjeg normalnog stanja odredjivati).

Time se svrši sjednica.

Digitized by Google

Devetdeset i prva saborska sjednica 25. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdesetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsho-hrvatsko slavonske, držanoj u Zagrebu dne dvadeset i četvrtoga ruja god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. gosp. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Tallera*.

Poslje pročitana i odobrena zapisnika osamdeset devete sjednice, 22. rujna držane:

Čitana je vjerovnica za novoizabranoga zastupnika kotara križevačkoga g. Ivana Ožegovića, u mjesto izstupivšeg narodnog zastupnika Skendera Fodrocia.

Vjerovnica ista ustupljena je verifikacionalnom odboru.

Molbenica Ivanke Trputčeve, kojom moli, da joj se za kćer Irmu, na konservatoriju bečkom nahodeću se, iz zemaljske blagajne ili putem dobrovoljnih prinesakah pripomoć udieli: ustupa se peticionalnomu odboru.

Čitana bi za tim darovnica g. odvjetnika Šaufa, kojom isti polag priložena popisa 600 komadah knjigah poklanja jugoslavjanskoj akademiji.

Za koji liepi čin i dokaz ljubavi prama miloj domovini jednodušno zaključi sabor, da se darovatelju javna zahvalnost u zapisnik ubilježi.

G. narodni zastupnik Svetozar Kušević uz prilog dopisa sl. skupštine županije križevačke od 5. rujna t. g. izvieśćuje, da je g. Dragutin Haukovac, župnik bukovački, 5 komadah dionicah nar. kazališta, svaku po 25 for. za utemeljenje jugoslavjanske akademije; — a gos. Lazo Somogji jednu obveznicu nar. kazališta sa 25 for. istomu poklonio.

Koji dar je sa priznanjem primljen, a obveznice u spravu kod državne blagajne u Zagrebu položene.

Občinstvo županije varaždinske s dopisom svojim od 16. rujna t. g. šalje ovomu saboru pritužbu radi toga, što susjedne mu oblasti izvan trojedne kraljevine upravljene na njih poslanice, pisane u narodnom našem hrvatskom jeziku, neuvažujuć neriešene povraćaju.

Uslied koje pritužnice na predlog g. narodnoga zastupnika Vrbančića odluči sabor putem posebne predstavke Nj. Veličanstvu se pritužiti.

Molbenica zastupnikah občine Virovitice radi preduzeća u saborsko pretresivanje odnošajah bivših podanikah naprama gospoštinam.

Upravljena je na ovosaborski administrativni odbor.

G. narodni zastupnik i izvjestitelj verifikacionalnog odbora gosp. Franjo Žužel čita zapisnik istoga odbora od 24. rujna t. g., kojim predlaže odobrenje izbora u istom zapisniku navedenih narodnih zattupnikah; te se izbor istih po ovom saboru kao valjan priznade.

G. narodni zastupnik Eugenio Kvaternik interpelira predsjedničtvo radi toga, što mu je putem svojim do znanja došlo, da vis. namjestničtvo trojedne kraljevine s financijalnimi oblastmi njemački dopisuje, da bi se predsjedničtvo o tom ubaviestiti i saboru do znanja staviti izvoljelo.

Usljed koje interpelasije bi zaključeno, da vis. predsjedničtvo o stvari ubaviestivši se, sabor ovaj izviesti.

Za tim se pročita po g. izvjestitelju Mirku Šuhaju na novo uredjena, na Nj. Veličanstvo kralja našega upraviti se imajuća adresa sabora trojedne kraljevine.

Koja s radostnim uzklikom primljena, bude na predlog g. nar. zastupnika Andrije Uhernika u svojoj cjelosti, jednodušno po saboru prisvojena.

G. narodni zastupnik Balog predloži, da bi se ovom prilikom odbor jedan imenovao, koji bi istu adresu u ruke Nj. Veličanstva kralja našeg doneo.

Na koji predlog ciela kuća jednodušno zaključi, Njeg. preuzvišenost g. bana kao predsjednika sabora zamoliti, da ovaj odbor k Nj. veličanstvu predvoditi blagoizvoli.

U posliedu ovoga zaključka, bude po gosp. podpredsjedniku sjednica za 1 četvrt sata odgodjena, i odbor preuz. g. banu odaslan.

Pošto se je isti odbor od preuzv. g. bana vratio, bude opet sjednica otvorena, u kojoj predvoditelj odbora, g. bar. Kušlan saboru izviesti, da preuzv. g. ban stranom radi poremećena zdravlja, a stranom radi nadgledanja važnih vojničkih poslovah prije 14 danah ovoj želji sabora zadovoljiti nemože.

Sliedstvom kojeg izjavljenja nj. preuzvišenosti g. bana zaključi se, da se iz sredine sabora dva lica izaberu, koja će se što skorije sa spomenutom adresom pred Nj. Veličanstvo kralja našega odputiti, i u tu svrhu odabrani su jednodušno drugi podpredsjednik g. baron Kušlan i g. Miroslav Kraljević.

Predložio je nadalje g. narodni zastupnik Vardian, da bi se sve posebne predstavke istom prigodom Nj. Veličanstvu za potvrdjenje predložiti mogle — s toga da se dotični odbor pozove, neka predstavke ove za vrieme priugotoviti nastoji.

Digitized by Google

No i gosp. Stojanović doda izpravak, da se samo one predstavke Nj. Veličanstvu za sada podnesu, koje s adresom u savezu stoje, te se na previšnja ručna pisma odnese: predlog ovaj sabor većinom glasovah primi.

G. podpredsjednik javlja saboru, da se narodni zastupnik Šmirmund za kratki odpust od 3 dana prijavio, koji mu je dozvoljen. A nadalje da su se gg. zastupnici Halper dne 21. rujna, i Kažimir Jelačić još 28. kolovoza iz sabora udaljili, pa ni do danas povratili: radi šta bi zaključeno, da se isti po vis. predsjedničtvu natrag u sabor pozovu.

Čitana je zatim molbenica g. Ante Stojanovića, kojom isti dopust, a odnosno odpust od sabora umoljava: molbenicu ovu sabor s navedenih u njoj razlogah primi.

Zatim po predlogu posebnoga odbora, izabere sabor glasovanjem 5 članovah u odbor, koji da pretresa zahtjeve kongresa srbskoga, te su izabrani: gg. bar. Kušlan s 44, Stojanović 38, Gerv. Petrović 34, Živković 33 glasa; budući je za petoga člana i g. Miroslav Kraljević i g. Mirko Šandor sa 29 glasovah izabran, to sabor zaključi, da jedan i drugi u odboru djeluje, tim više, što je Stojanović iz sabora izstupio.

Zatim se nastavi pretresivanje na dnevnom redu stojećega školskoga sustava za narodne početne učione: te

§ 22. bje primljen.

§ 23. sasvim izpušten.

§ 24. na predlog g. nar. zastupnika Viraga tako preinačen „plaće učiteljah nemogu se izpod sadašnjega normalnoga stanja odredjivati.

Konačno predloži vis. predsjedničtvo saboru račun tiskarne Jakićeve, koji se odboru za pregledanje računah ustupa.

Onda se sjednica u pol 2 sata poslje podne zaključi.

Josip Briglević v. r.
podpredsjednik.

Taller v. r.
sab. biiježnik.

Nikola Thaller. Čita zapisnik posljednje sjednice. Zatim čita sastav predstavke na Nj. Veličanstvo radi toga, što susjedne oblasti u hrvatskom jeziku pisanih dopisah neće primati. (Vidi „Sab. spise“.)

Gustav Gaj. Čita podneske na sabor prispjevše, (vidi zapisnik i „Sab. spise“) i to:

Dopis vel. župana sriemskog, kojim javlja, da će što skorije doći na sabor.

(Uzeto na znanje.)

Molbenica občine Trsat i drugih, da se od Bakra odciepe; (na administrativni odbor).

Molbenica gg. narodnih zastupnikah Tite Babića i Iv. Petrovića za dopust. (Dozvoljen na 14 danah).

Fr. Žužel. U savezu s ovim usudjujem se ja jedan predlog učiniti, naime, da bi se od 1. listopada na 3—4 tjedna sabor odgodio. Jer mi smo većinom gospodari, i naše okolnosti su sada takove, da nemožemo ovdje ostati. Ima gospode, koja nisu gospodari, pa su bili 2—3 mjeseca na dopustu; ja sam ovdje dan na dan sjedio, a sada silni gospodarstveni poslovi moju prisutnost zahtievaju; ja odgadjam, da molim za dopust, jer ja hoću kod važnih predmetah sudjelovati, a kako vidim, ovi predmeti, kao moj predlog o zadrugah neće sada moći u pretres doći, nego upravo 1. listopada.

S toga bi ja molio, da se počemši od 1. listopada sabor odgodi.

Tite Babić. Ja sam istoga mnenja, zato podupirem g. predgovornika tim više, što su i mnogi od nas roditelji, koji se moraju sada pobrinuti, da djecu u školu odprave.

Ladislav Balog. Nikako nemogu pristati na to, da se sabor od 1. listopada odgodi, prije nego svrši one važne na dnevnom redu stojeće predmete; kao što uredjenje občinah, zadruge itd. Ja mislim, da se bez toga sabor nebi mogao odgoditi.

Ivan Venčina. Da se ovi predmeti 3—4 nedjelje prije ili poslje rieše, zato neće naša domovina propasti, niti procvasti. Mi viećamo o školskom poslu 8—10 danah; po ovom sudeć zadruge će i občine još više posla i vremena trebati, i tako bi nas ovdje mogla zima zateći. Mnoga gospoda bila su mjesec danah na dopustu; i nam, koji nismo mogli do sada odstupiti, treba odmora. Ja bi predlog načinio, da bi se mi još prije razstali, i to čim bi se adresa poslala; jer mi možemo školski predmet još danas riešiti, a dauas poslje podne možemo tajnu sjednicu držati, da uzmemo u pretres red saborski; budući da će se moći možebiti mnogo stvarih en bloc primiti, to bi se mogle sutra i zadruge riešiti.

Koloman Bedeković. Podpuno podupiram predlog g. Žužela; jer ako promislimo, da su tako važni predmeti, koji sada na dnevnom redu stoje, a vidimo, da su skoro sve klupe prazne, mislim, da moramo tamo težiti, kad ovi predmeti u pretres dodju, da budemo svi u podpunom broju skupa, da budu svi interesi zastupani. Mi vidimo, da nas sada jedva trećina ima; ova tako važna pitanja, koja su temelj naše budućnosti, tako naprečac ostaviti nemožemo.

Što se dalje toga tiče, moramo promisliti, da nas ima mnogo županijskih činovnikah, koji su zato samo izabrani, što su županije mislile, da će sabor samo 2—3 mjeseca trajati, a sada su županije već od 11. travnja do listopada bez činovnikah, i nemogu posla obavljati, kako treba.

S toga podupirem predlog, da se sabor na 4 nedjelje odgodi, da se onda u podpunom broju vratimo, i one važne predmete riešimo.

J. Živković. Predlog g. Žužela jest umjestan, te se ima uvažiti, ali u svoje vrieme. Ja držim, da nemože prije u pretres doći, dok nedobimo odgovor na adresu. Da mi prije odemo kući, nego odgovor dobimo, to bi toliko bilo, da nismo bili u stanju, dočekati odgovor od kralja. Mi neznamo, hoćemo li biti odgodjeni ili razpušteni, to ćemo tek onda viditi; dakle biti će nam mjerilo, što će nam kralj na adresu odgovoriti. Ja mislim, da se prije nemožemo razići, dok ustroj županijah nedokončamo; jer da se razidjemo prije, onda nas čeka provisorij absolutistički. Zato mislim, da ovaj predlog, akoprem važan, nemože se sada u pretres uzeti, nego onda, kad odgovor iz Beča dodje.

Pet. Očić. Priznajem važnost razlogah gg. prodgovornikah, da bi shodno bilo, da se na kratko vrieme sabor odgodi. Ali ako s druge strane promislim, da adresa za sobom vuče odgovor, a prije nego odgovor stigne, nebi shodno niti politično bilo, da se faktično, prem i za kratko vrieme, razidemo, nemogu pristati uz mnenje one gospode, koja mniju, da bi probitačno bilo, da se sada razidemo, tim manje, što sam osvjedočen, da dosada sabor, što se javne koristi tiče, ništa učinio nije. Predmeti, kao uredjenje zadrugah, uredjenje županijah, osobito uredjenje občinah, a što je najpoglavitiji predmet, uredjenje sabora, tako su važni, da sabor,

Digitized by Google

ako je svoje zvanje shvatio, niti za pol sata ove predmete odgoditi nemože. Tako dugo raditi, toliko novacah potrošiti, pa usred naroda doći i kazati, ništa nisam učinio, to je jako žalostna stvar.

Zato se sasvim slažem s gosp. Živkovićem, da mi sada ove najvažnije predmete u pretres uzmemo i čim prije riešimo.

Ivan Vardian. Izmedju razlogah, koji su proti predlogu g. Žužela navedeni, ja na jedan pozornost vis. kuće obraćam, naime, da se proračun ovih kraljevinah jošte mjeseca listopada svršiti i Njeg. Veličanstvu za potvrdjenje podnieti mora; jer ako se to neučini, ostat će županije bez novacah u istoj biedi, kao i danas. Dakle ovaj predmet toli je važan, da se nemože stoprv na mjesec studeni odgoditi. Druge razloge naveli su gg. predgovornici, zato neću dalje da govorim, nego samo kažem, da se onoj gospodi, koja imadu razlog, kao što n. p. gospodarstvo, može dopust dozvoliti, kako je i dosada bivalo; mnogi su se vratili s dopusta, ostat će uviek dosta članovah za odvietovanje, samo ako budu svi vjerno u sjednicu išli. Ja sam zato proti odgadjanju sabora. Ako bi sabor radi branja htio sjednice odgoditi, to bi se moglo na 8 danah učiniti.

Baron **Drag. Kušlan.** Razlozi, koji za odgodjenje sabora, kao i oni, koji za to govore, da se sabor neodgodi, izcrpljeni su. U slučaju, ako bi vis. kuća na to pristaia, da se sabor odgodi, bio bih ja toga mnenja, da se još prije najvažnije na dnevnom redu stojeće stvari svrše, kao što uredjenje sabora i uredjenje županijah. To bi se moglo u tajnoj sjednici preduzeti, i za tri dana gotovo biti. Drugčije bi veoma pogibeljno bilo, da se sabor odgodi, jer mi neznamo, što će poslje biti, hoćemo li se sastati ili ne.

Predsjednik. Za razjasnenje moram to kazati, da sam se o tom s preuzv. g. banom razgovarao; on mi je kazao, da odgovor na adresu nemože doći pred 3—4 tjedna; jerbo adresa se mora prije pretresivati, niti se može tako brzo na nju odgovoriti.

Avelin Ćepulić. Predlog g. Žužela sasvim je konstitucionalan, jer vidimo tomu traga u starih naših zakonih; ondje se to zove feriae vindemiales.

Ja mislim, da svi razlozi, koji su navedeni za odgodjenje sabora, nestoje. Najglavniji je razlog, da su mnoga gg. zastupnici, koji su županijski častnici. Mislim, da to nije razlog, jer ako zbilja poslovi županijski nemogu napredovati, to imade drugi put, kojim se to može učiniti. Gospoda, koja su kod kuće, mogu najvažnije poslove riešiti, a drugi od administracije mogu se odgoditi, i to tim više, što se županijski poslovi nemogu uzporediti s onimi, koje sabor riešiti ima; saborski poslovi su prešniji i važniji, nego županijski. Mi vidimo, akoprem sabor već preko pet mjesecih traje, da županijska uprava neprestaje, nego poslovi idu dalje, i nismo čuli, da se je igdje nered porodio. Kako je to dosada moguće bilo, tako može i dalje biti.

Što se tiče razloga, da će gospodarstvo propasti, to moram primjetiti, da sam i ja njekakav gospodar, početnik, ali moji poslovi još nisu propali. Oni gospodari, koji imadu hiljadu jutarah, imadu svoje špane, kojim mogu pisati, što da rade.

Što se tiče djece, mislim, da nije potrebno, da ih baš roditelji u školu odpravljaju; ima možebiti kod kuće ujaka ili tetku, koja može za nje skrbiti; dakle mislim, da to nije razlog, koj bi za odgodjenje sabora govorio.

Najglavniji razlozi pako, koji su navedeni, nikako nemogu se uzporediti s onim razlogom, da se sabor neodgodi, što ga je g. Živković kazao. Mi smo ovdje pripravili osnove, dok se je adresa sastavila, a sada kad čekamo bombu, da se razidemo, to bi sramotno bilo; to bi upravo tako bilo, kao da vojnik napuni pušku i izpali, pa bjegaj. Baš s razloga, da nam predstoje velevažni poslovi, uredjenje zadrugah, občinah, županijah, sudstva, sabora, upravo ovaj razlog zahtieva, da ovdje ostanemo i radimo. Zato glasujem, da se sabor neodgadja.

Franjo Žužel. Slušao sam ovdje razloge, koje su gg. navela proti mojemu predlogu. Istinski moram izpovieditи, da od svih razlogah bio bi jedan jedini, koji bi ja za valjan priznao, da ga g. predsjednik nije oprovrgnuo, i to je razlog g. Živkovića, da je potrebno, da čekamo odgovor na adresu. Nu kako rekoh, g. predsjednik je izjavio, da se prije 3—4 nedjelje ni najmanje odgovoru nadati neimamo. Ako Nj. Veličanstvo sazna, da smo sabor odgodili, onda će i vrieme za odgovor prema tomu primjeriti. Zato ovaj razlog odpada. —

Drugi razlozi su sami sobom u protuslovju, kojih ja kao zastupnik naroda priznati nemogu. Govorilo se je, da ima silnih poslovah, koje treba da svršimo, i da bi to brzo obavili, prije nego bi se razstali. Ako su poslovi silni i važni, onda se nemogu brzo svršiti, nego treba vrieme, da se dobro i zrelo prosude.

Govorila su njekoja gospoda, da su županije u velikom neredu, a ista gospoda, koja su branila taj predlog, da neidemo kući, rekla su, da je dosad doma sve u redu. Da je to protuslovje, to će svatko uviditi, nemože dakle kao razlog stajati proti mojem predlogu. Ako sam ja predložio, da se odgodi sabor, predložio sam zato, što uvidjam, da ako se neodgodi, da će mnogi koji moraju, odići na štetu sabora.

Ja dakle nevidim temeljna razloga, da se sabor nebi odgodio. Da li mi riešimo one važne predmete 3—4 nedjelje prije ili poslje, to neće tako djelovati na blagostanje domovine, a poslje doći ćemo cjelokupni, doma ćemo se malo i razabrati, da možemo hladnijom krvlju suditi. Zato sam ja opet za svoj predlog.

(Kod glasovanja osta predlog g. Žužela sa 34 proti 44 glasa u manjini.)

Robert Zlatarović. Budući sam glasovao, da se sabor neodgodi, jer sada uputno nije, poklanjam svoje dnevnice od 1. listopada do 1. studena za utemeljenje jugoslavenske akademije.

Predsjednik. Moram odgovoriti na interpelaciju g. Kvaternika. Ja sam glede toga pitao g. dvorskoga savjetnika Rubidu, on mi je kazao, da oni niti rieči nepišu drugčije, već hrvatski, niti na financijalnu niti na koju drugu oblast; ali ravnateljstvo financijah njim njemački piše.

Zatim se nastavi pretresivanje na dnevnom redu stojećeg školskog sustava (gl. „Sab. spise“).

M. Mesić. Čita §. 25.

Što se glavnih učionah tiče, to bi po smislu ovoga §a imali učitelji plaću birati kao do sada, t. j. iz dotičnih blagajnah. Što se pako seoskih učiteljah tiče, to sastoji predlog odbora u tom, da vis. sabor odredi, da učitelji početnih učionah nedižu plaće iz dotičnih občinskih blagajnah, nego iz županijske ili kotarske blagajne. Razlog, zašto je odbor taj prelog učinio, jest taj, što učitelji početnih školah velike tužbe dižu na način, kojim sada plaće dobivaju; jerbo prvo, neuredno dobivaju svoju plaću, a drugo, ako je i do-

Digitized by Google

bivaju, moraju s velikim poniženjem prosjačiti i moljakati, dok ju im selski sudci ili drugi glavari težkom mukom izplate. To su razlozi, koji su odbor sklonuli, te je predlog učinio, da učitelji početnih školah nedižu plaću iz občinskih, nego iz kotarskih blagajnah.

Ladislav **Balog**. Nerazumim, tko će ovu plaću kod žup. kase dizati; jer ako je učitelj 6—7 satih i više oddaljen, to će biti trošak za perceptora na dnevnice i predprege možebiti veći, nego od 300 for. To nemože biti, jer se neda u praktičan život uvesti.

St. Iliašević. Mi smo jučer rekli, da utemeljenje ostaje, kako je zakladnicami opredieljeno. Tamo se kaže naročito, koliko ima učitelj plaće, i gdje se ova plaća diže. Ako prva strana stoji, koja je temelj, to mora stajati i druga. Ako to preinačimo, srušiti bi morali zakladnice; ja sam dakle za to, da se ovaj §. sasvim izpusti.

Koloman **Bedeković**. Prije 1848. godine učitelji su sigurno plaću dobivali; svaki seljak je znao, što ima učitelju dati, i učitelj je bio namiren bez neprilike. Poslje 1848. godine, kad se je novo uredjenje uvelo, prestalo je to, i došla je naredba, da občine učitelje plaćati imaju. Tako se dogodilo, da učitelji po dvie godine nisu dobili plaće, te su morali kruh prositi kod vlastelah i seljakah. Koji nije imao protekcije kod občine, nije mogao plaće dobiti; i dogodilo se je i to, da je jedna ista občina za drugu občinu i za svoju morala učitelja platiti. Svaki seljak zna, da mora učitelja platiti; ako bi se dakle to razdielilo medju seljake i občinare, to bi sigurno najbolje za učitelje bilo, ako se način primi, da svaki, koj k jednoj školi spada, imade plaćati dotičnoga učitelja; sigurno će se dotični knez i seljaci trsiti, da namire učitelja.

Zato mislim, da bi najbolje bilo, ako primimo predlog g. Iliaševića.

Josip **Bračevac**. Kod nas neplaća učitelja pojedini, nego se razmetne proporcija, i svake četvrt godine može učitelj dobiti svoju plaću. Mi plaćamo naše učitelje, i nikad nije buke za to.

Josip Torbar. Ako i vidim, da će predlog redakcije ostati u manjini, ipak moram progovoriti, jer držim, da je to najbolji način, ako učitelji početnih školah dobivaju plaću iz županijske kase. Što su gospoda navela, da se učitelji tuže, da po tri mjeseca nisu dobivali plaće iz občinske kase, ako će to tako dalje ići, to će doći, da i pol godine neće do plaće doći. Mogu gospodu uvjeriti, da ima občinah, gdje se učitelja boje, te ga s njekakvim preziranjem gledaju, kad dodje po novce.

Što je g. Balog napomenuo, da treba žup. urednikah, da plaću dižu, gdje je učitelj oddaljen, ako je samo učiteljem znano, da dobivaju iz županijske kase plaću, onda neka se nitko više nebrini, kojim putem će ju dobivati. Što se tiče zakladnicah, mislim, da nisu neporušive; to su tako rekuć privilegije, koje, ako višji interes zahtieva, treba da prestanu. Ako višji interes školah zahtieva, da učitelji dobivaju plaću na način, kako redakcija predlaže, nevidim razloga, zašto se nebi ove zakladnice uredile prema zahtievom novijega vremena i prema interesu školah. Ja sam dakle za redakciju.

Stjepan **Vuković**. Mislim, da je vis. sabor nakanio občine urediti, i to tako, da budu autonomne; onda će i svaka občina imati svoju kasu. Ja sam dakle za to, da plaća ostane iz občinske blagajne.

Stjepan **Pavleković**. Kako je g. Torbar predložio, zaista je tako temeljito s toga razloga, što moramo gledati, da se učitelji točno plaćaju, a to je najpriličnije iz županijske blagajne. Drugo je takodjer to, da prestane ova njeka mržnja proti učiteljem, kad sami moraju prositi i moliti, dok se točno neizplate, i da se oni smatraju kao drugi činovnici, koji občini služe, da nebudu morali drugim načinom gledati, kako da se uzdržavati. Zato mislim, da bi najprobitačnije bilo, kad bi se učitelji iz županijske blagajne plaćali.

Dimitrija **Lončarević**. Neima veće nevolje, neima većega neporazumljenja i neustrojstva, kako je sada u nas, što se tiče primanja plaće učiteljah. Ja imam u svojoj župi 18 učionah; osim jedne jedine u Slatini dodju svaki dan tužbe, da učitelji kroz pol godine i kroz cielu godinu nedobivaju plaće. Ovdje se je poveo govor, da bi nepraktičuo bilo, kad bi učitelji dobivali plaću iz županijske blagajne; ja kažem, da bolje nemože biti. Jer potrebno je, da učitelji neidu ko prosjaci od kuće do kuće, treba, da ih obezbiedimo, a to drugčije nemožemo, nego da ih stavimo pod okrilje župan. oblasti. Ja sam dakle svakako toga mnenja, da bi najbolje bilo, da učitelji uredno dobivaju plaću, a to može samo onda biti, ako iz žup. blagajne dobivaju.

Franjo **Žužel**. Ja u ovom pitanju iz toga gledišta izlazim, da želim, da učitelji dobivaju svoju plaću, da ju dobivaju što laglje i za puk što manje nepovoljnim načinom. Da dobivaju točno, potrebno je, da se drugi način uvede, nego je dosada bio, jer svi znamo, da su dosada stradati morali. Pozivati se na zakladnice, nestoji, jer ako bi to valjalo, onda bi bili i dosada plaću uredno dobivali, i nebi bilo tužbah. Dakle treba drugi način uvesti. Rekoh, da želim što laglje i za puk što manje nepovoljnim načinom. — Laglje će učitelji plaću dobivati, ako ju budu čim bliže dizali. Zato sam proti predlogu, da dobivaju iz županijske, nego zato, da dobivaju iz občinske kase. Uvažavam razlog po g. Vukoviću naveden, da će se občine valjda autonomne urediti, samo bi ja želio, da smo mi nje prije uredili, jer bi nam onda ovaj posao lakše išao. Poglavar i zastupničtvo svake občine znati će, koja kuća kojoj školi spada; znati će, koliko učitelj dobiva, i onda će razporezati. Što se navadja, da treba, da svaki občinar sam plaća učitelja, s toga razloga, jer znadu, što učitelj dobiva, to stati nemože, jer svaka občina ima svoje zastupničtvo, koje ima proračun troškovah izraditi, i koje ima račune svake godine pregledati; zato nije moguće učitelju bog zna koliku svotu odrediti, nego kolika mu je plaća opredieljena. Ja sam proti tomu, da svaki občinar sam plaća; jer ima slučajah, kad se čovjeku kaže, toliko i toliko imaš dati za škole, da kune škole, i kaže, da neima djece, neka onaj plaća, koj djecu ima. S toga se porode velike neprilike i excesi. Občinaru netreba, da zna, da toliko i toliko za učitelja plaća, nego neka mu se naredi proračun, gdje se i plaća za učitelja uračuna. Tim bi se izbjegla ona mržnja proti učiteljem.

Imadu pako mnogi učitelji ne samo u novcu dizati, nego i u naravi. Ova stvar se mnogoputah otežе; u jednoj godini neimadu ljudi što dati, u drugoj opet neće da dadu, i tako učitelj nedobiva ništa. Tu treba, da se poglavarstvo pobrine, da učitelj dobiva plaću u novcu i u naravi; brinuti se ima za to poglavar i zastupničtvo, i kako svagdje tako treba i ovdje, da županija ima vlast nadziranja.

S toga sam ja mnenja, da se kaže, da učitelj ima od občine dobivati plaću, glavar dužan je njega izplatiti u dotičnom vremenu, isto se tako pobrinuti, da dohodke, koje u naravi dobiti ima, dobiva; županija imat će ovo nadgledati,

Digitized by Google

te se dotični kotarski sudac odgovoran čini, ako koj učitelj nebi dobio plaće.

Slavoljub **Vrbančić**. Dočim smo svi složni, da učitelji točno dobivaju svoju plaću, nismo jednog mnenja glede načina, a tomu je uzrok zamršenost pojmovah i nazorah, kako tko smatra obćine. Gospoda, koja su za podpuni povrat starodavnoga ustava, neznadu drugih obćinah, nego seoske, kako su bile do 1848. godine; kao takove nisu kadre porez utjerivati, i učitelji su bili onim načinom uviek hrdjavo plaćani. Nečudim se dakle ovoj gg., što se protive, da učitelji budu po obćinah plaćani. Druga gospoda, koja pojme obćine uredjene, misle, da je najshodnije, da budu učitelji po obćinah plaćani, jer služe obćini, obćina je dakle dužna njih platiti. Ja mislim uz onu gospodu, koja su toga mnenja, da će se obćine urediti i autonomiju dobiti. Buduć pako seoski naš puk ima njekakvu malu antipatiju prama učiteljem, to bi ja svakako stavio pod nadzorničtvo dotične županijske vlasti, da budu učitelji vazda točno po obćini plaćani. Zato bi ja ovaj § tako stilizirao: Svaka obćina ima svoga učitelja točno plaćati, nu nadzirati će točno izvršenje na gradskih školah namjest. vieće, na seoskih župan. oblast.

Petar **Očić**. Odbor za uredjenje obćinah jurve je pošao iz toga gledišta, da treba ustroj obćinah graditi na autonomnom temelju. Ako ovo načelo u saboru mejdan održi, onda logična posljedica druga biti nemože, nego da učitelji neposredno iz obćinske blagajne svoje dotacije birati imadu. Strah one gospode, koja se boje, da udes učiteljah nebi opet isti bio, kao prije, mislim, da će prestat, kad se osnova za uredjenje obćinah u život uvede, onda će sve ove potežkoće prestati, i sabor bi sam sobom u protuslovje došao, kad bi sada proti onomu načelu što drugo zaključio. Zato sam ja toga mnenja, da se ovdje samo kaže: učitelji imadu svoje dotacije iz blagajne dotične obćine dobivati, a način po mojem mnenju u ovaj § nespada, jer to bi bila tautologija, pošto je to već u osnovi za uredjenje obćinah naznačeno.

Mat. Mesić. U ovoj stvari nesmijem dosadjivati visokomu saboru, jer je jasna. Rekao sam, da nas je neuredno plaćanje učiteljah sklonulo, da smo ovaj način biranja predložili. Što su gg. govornici naveli u podporu redakcije, tomu se nije moglo drugčije odgovoriti, kao što je stvar najjasnije razložio g. Očić, nego da se očekuje, da će ustroj obćinah bolji biti, nego je današnji. U ostalom ću samo jednu reći onoj gg., koja misle, da bi bilo veoma nepraktično, ako bi učitelji imali iz županijske kase plaću dobivati, jer kako bi učitelji, koji su daleko od žup. blagajne, do plaće došli? Ja velim: isto onako, kao i žup. častnici, koji su daleko od županije. Sudac, mislim, neostaje bez plaće; a kako ju on dobiva, tako bi ju mogli dobivati i učitelji. Što se zakladnicah tiče, to sam i ja onoga mnenja, koje je razložio g. Žužel.

(Predlog gos. Vrbančića bi većinom glasovah primljen.)

(§ 26. bude, kao na administraciju spadajuć, izpušten.)

Matija **Mesić** čita § 27.

„ „ Najprije moram na to svratiti pozornost vis. kuće, da su u ovom §.u dva članka, od kojih prvi govori o mirovini učiteljah, a drugi o oskrbi učiteljskih udovah i sirotčadi. Po mojem bi mnenju valjalo najprije o prvom članku viećati i zaključiti.

Što se tiče toga članka, to moram priznati, da je s nesmotrenosti unj došlo mnogo riečih, koje ovamo nespadaju. Navedeni su naime poglaviti razlozi, koji bi imali gg. nar. zastupnike sklonuti, da stvore pravedan zakon u pogledu učiteljah, koji su u službi domovine ostarjeli i iznemogli; zatim je rečeno, kako je i prijašnja vlada naših kraljevinah, uvažujuć znamenitost učiteljskoga stališa, za mirovinu zaslužnih učiteljah čovječne naredbe izdavala.

To bi se sve imalo izpustiti, a gg. narod. zastupnikom nepreostaje ino, nego da zakonom ustanove ono, što je kod nas i dosele valjalo glede mirovine učiteljah na temelju školskoga sustava od g. 1806. „Ratio educationis publicae“ i sustava od g. 1845. „Systema scholarum elementarium“.

Vriedjao bih gg. nar. zastupnike, da im idem preporučivati ustanovu, koju je umjelo i manje prosvećeno vrieme stvoriti, te zato odmah predlažem, da mjesto onoga, što je rečeno u prvom članku §. 27., ovako kaže: „Svi uredno i valjano naimenovani učitelji i učiteljice imadu pravo na mirovinu. Čistu plaću dobivaju u ime mirovine samo onda, ako su 30 godinah služili. U ostalom valjaju za mirovinu učiteljskih zakonah one iste zakonske ustanove, koje su izdane glede mirovine ostalih državnih činovkah“.

Ladislav **Balog**. Nemogu se složiti, da imadu učitelji pravo poslje 30 godinah tražiti cielu plaću kao mirovinu; jer moramo promisliti, da imamo sada već učiteljah od 15 do 16 godinah; ako takav služi 30 godinah, to ima u 45. godini pravo tražiti mirovinu. Nego ja mislim, da bi se stavilo 40 godinah, kao što i za druge službenike.

Nikola **Thaller**. Izpovieditи mogu, i pozvati se na mnogu gospodu, da u sadašnjem stanju za učitelje imamo dječakah od 16 godinah. Ovaj čovjek, ako 30 godinah služi, ima pravo tražiti mirovinu, kad je u najljepšoj dobi. Zato mislim, da je 30 godinah za sada premalo, akoprem s druge strane priznati moram, da je dovoljno, ako težki teret učitelja čovjeka kroz 30 godinah nosi.

Josip **Torkar**. Kad meni nebi stajalo do dostojanstva ove vis. kuće, ja bi znao reći, da ima ljudih, koji neimaju pojma o ovoj stvari; ali cieneć dostojanstvo vis. kuće kao i svakoga zastupnika, neću da udarim osobnimi obziri, kažem samo, da nije moguće, da bude učitelj od 15—16 godinah, jer on mora 16 godinah navršiti prije, nego u preparandiju stupi. Ako uzmemo težak posao učiteljah, bavljenje sa školom do 34 sata na tjedan, nadalje domaće radnje, mislim, da nebi bilo nečovječji, kad bi rekli, da učitelji poslje 30 godinah na mirovinu pravo imadu.

Petar **Očić**. Mislim, pitanje ovdje nije, koliko je tko star, nego kako dugo djeluje. Ako tko 30 godinah djeluje, i točno svoje zvanje izvrši, mislim, da je takav čovjek vriedan, da mirovinu dobije. Načelo bi dakle moglo ostati, da učitelj pravo imade poslje 30 god. mirovinu tražlti.

Drugo je pitanje, koliko mu pripada i odkud. Što se toga tiče, odkud, mislim, tko učitelja plaća, taj mu ima i mirovinu dati.

Vinko **Pacel**. Ovaj normal, da je kod učiteljah kapitulacija 30 godinah, ako smijem tako reći, nije od danas ili od jučer, nego od viekovah. Glavni uzrok, koji su gospoda zaboravila, zašto je kapitulacija učiteljah 30 godinah, jest taj, što kod drugih branchah, n. p. financ-concepist može postati financ-ministrom, a seoski učitelj, ako i sto godinah služi, ostaje učitelj.

(Predlog g. Mesića bi većinom glasovah primljen).

Matija **Mesić** čita drugu stranu §. 27, glede utemeljenja zaklade za mirovinu učiteljskih udovah i sirotčadi.

Matija **Mesić**. Jedan od najglavnijih predmetah jest ovaj, što sam ga sada pročitao. Dobro nam je znati najprije, kakove ustanove u tom pogledu danas obstoje. Za tu stvar imamo najprije školski sustav: „Ratio educationis publicae“ od g. 1806. Tu se u §. 290 naročito veli: da udove onih

Digitized by Google

učiteljah, koji su služili bar 10 godinah, imadu pravo tražiti poslje smrti svojih muževah trećinu njihove plaće. Drugo je „Systema scholarum elementarium“ od g. 1845. U njem neima doduše nikakve naročite ustanove glede mirovine za udove učiteljske; nu u §. 71. kaže se: „Si supra recensita scholastica individua, cum salario muneri adplicita, propter senectutem aut aliam fundatam causam partibus officii defungi amplius non valent, pensionem seu vitalitium petendi jus habent; et quidem ad integram, praehabito salario aequalem, pensionem obtinendam vi sistematis literarii 30 annorum fidele, assiduumque in sphaera literaria servitium praefixum habetur;“ a dalje veli se u istom §u: caeterum quoad cuncta reliqua praestabilita circa pensiones officialium publicorum principia ac regulas individua literaria his aequiparantur“. U ovih riečih, mislim, da bi mogli najti i to, da kao što u pogledu ostalih činovnikah udovam i sirotčadi podpora ide, da bi tako isto po riečih ovoga §. i udovam i sirotčadi učiteljah išlo pravo tražiti mirovinu.

Ovakove su ustanove dosada bile u našoj troj. kraljevini, i koliko je meni poznato, u gradovih se je stvar tako i upravljala, kako ovi zakoni odredjuju. Za Zagreb znam, da je učiteljem ne samo decenal obećan, nego je u smislu ovih zakonah i udovam i sirotčadi podpora obećana.

U ovom pogledu mogao bi bio školski odbor predložiti, da vis. sabor izreče zakonskim člankom, da udove učiteljah imadu pravo tražiti po smrti svojih muževah mirovinu; ali odbor školski, dobro poznavajuć jadne okolnosti domovine naše, mislio je, da će pravednije biti, ako se ovaj znatan teret malo pravednijim načinom razdieli. S toga je predložio, da pomažu u tu svrhu svi, koji su pri tom interesirani: da najprije učitelji, kojih se stvar najviše tiče, od svoje plaće ulože trećinu u zakladu za mirovinu učiteljskih udovah u rok od 1 ili 2 godine, ili, kako se vis. saboru bude svidilo, u malo dulji rok; drugo, mislili smo, da bi i občine morale u tu zakladu doprinašati, i to tako, da 1. svaka občina za svakoga lvoga učitelja plati u rok od 2 godine jednom za uviek 100 for.; 2. da svaka občina plati za svoga učitelja svake godine po 5 fr. dotle, dok zaklada tako nenaraste, da bude mogla i bez toga svrsi svojoj odgovarati; budući da je nadalje državi do toga stalo, da dobije vrstnih učiteljah, — a to neće biti, dok se učiteljem stanje neboljša, i njihove udove i djeca neoskrbe, — to smo od države zahtievali svotu od 10,000 for.; napokon smo mislili, da bi se i globe, koje su već naredbom uvedene, koje naime moraju plaćati skrbnici i roditelji, ako djecu marljivo u školu nešalju, mogle upotrebiti za ovu zakladu.

Ako sve ove faktore uzmemo, to bi se postigao krasan uspieh; jer, kako pokazuje račun, u kratko bi se vrieme skupila tako znatna zaklada, da bi iz nje mogle udove i sirotčad učiteljah dobivati mirovinu, a za njekoje vrieme, — računali smo 30—40 godinah; — zaklada bi tako narasla, da bi iz nje i učitelji mogli dobivati penziju, te bi se tako občine toga tereta oprostile.

To je način, koji odbor školski vis. saboru predlaže za postignuće svrhe, koja mora biti svakomu narod. zastupniku svetom.

Ladislav **Balog**. Mislim, da bi se u ovom §u imalo sve izpustiti, osim onoga, što je već gore naznačeno, i to zato, što mislim, da se prvo vis. kuća neima upuštati u razloge, zašto ovaj ili onaj zakon donaša, a drugo, što to u školski sustav nespada, kako se ima zaklada za penziju ustrojiti, nego to spada na administraciju.

S toga sam ja za to, da se samo u principu izreče, da učiteljem pripada mirovina, a drugo da se izpusti.

Ivan **Vončina**. Stvar je vrlo važna, i ja bi sigurno pristao uz redakciju, kad bi vidio, da se po ovom predlogu može osigurati penzija učiteljah; ali ja to nevidim. Mi smo već zaključili, da učiteljem poslje 30 godinah pripada mirovina. Da brojimo sve učitelje u našoj domovini, koji 30 godinah služe, sigurno ih ima 30. 30 učiteljah sa 300 fr. plaće, to iznosi 9000 for.; trebali bi dakle s mjesta 9000 for. Toga neima, niti se može u kratko vrieme s ovom osnovom postići.

Matija **Mesić**. Nije govor o mirovini učiteljah, nego o oskrbi udovah i sirotčadi.

Ivan **Vončina**. Ako se radi o udovah i sirotčadi, mislim, da bi trebalo i za učitelje. Rekao sam prije, da ovim načinom nije pomoženo za mirovinu učiteljah, neće dakle biti niti za mirovinu učiteljicah, jer ovo je plan, koj bi se mogao izvesti tek poslje 30—40 godinah. Tu se kaže, da učitelji imadu uložiti trećinu plaće kod svakog naimenovanja; to ja razumijem, da samo oni, koji će se naimenovati, a ne oni, koji su već naimenovani. Što se tiče globe, na to nikako pristati nemogu, jer bi učitelji onda gledali da djeca čim više iz škole izostanu, da bude zakladi pomoženo.

Meni je stalo do toga, da glede mirovine učiteljah što učinimo; jer ima učiteljah u našoj domovini, koji ne samo 30 ili 40, nego i 50 godinah služe, pa nemogu ići u mirovino, jer neima odkud da im se dade. Ja bi dakle, dok se ovdje zakonom neodredi, predložio, da se ta stvar preda posebnomu odboru, a da se već sada glede mirovine učiteljah nješto privremeno ustanovi, i stiliziram ovako: Do konačna uredjenja ovoga predmeta ima se učiteljska mirovina, a dotično podpora udovicah i sirotčadi glede učiteljah višjih školah iz dotične gradske, a glede učiteljah nižjih školah iz zemaljske blagajne po obstojećih za državne činovnike propisih izplaćivati.

Slav. **Vrbančić**. Što se same stvari tiče, da je pravedno da se učiteljem i učiteljicam mirovina osigura, to netreba mnogo dokazah, jer zvanje učiteljsko i njihova plaća je takova, da si oni za starost ništa prištediti nemogu; a da ljudi, koji se za izobraženje naroda brinu, budu u starosti izvrgnuti nepogodam i nevoljam, to bi nepravedno bilo, to nemože zaključak sabora biti. Zato mislim, glede same stvari nije nitko proti, da se mirovina učiteljem i učiteljicam ustanovi.

Drugo je pitanje, kako da se to izvede. To mislim, nespada u zakon, nego je više operacija financijalna. Odbor, koj ima pregledati sve račune naših domaćih zakladah, možebiti će što naći, kako bi se ta mirovina osigurala. Zato se slažem u načelu sa g. Vončinom i predlažem, da bi sada u kratko kazali, da se učiteljem i učiteljicam za njihovu starost osigurava mirovina, a način i kolikoća, to će se posebnom osnovom izraditi.

Mirko **Šuhaj**. Ja se sasvim slažem s g. Vončinom; jer sam uvjeren, da tim načinom, kako redakcija predlaže, nećemo moći tako lahko sastaviti fond za mirovinu. Prvo nemožemo od učiteljah trećinu plaće zahtievati, jer da onaj, koj 300 fr. plaće ima, 100 fr. uloži, to bi bilo nečovječno. Globa nebi shodna bila; a od občinah zahtievati, da one osim učiteljske plaće još svaka dade 100 for., neznam, da li bi to u sadašnje vrieme pravedno zahtievati mogli. Napokon od državne blagajne mogli bi samo onda zahtievati, ako znamo, da je moguće u sadašnje vrieme 10,000 fr. tražiti.

Digitized by Google

Zato mislim, da bi mi u ovaj par najshodnije radili, kad bi primili predlog g. Vončine.

(Predlog g. Vončine zadobi većinu.)

Matija **Mesić**. Čita §§. 28—39 o izobrazivanju učiteljskih osobah.

Ivan **Vončina**. Mi smo već prije kod §. 24. rekli, da se nemožemo upuštati u viećanje glede preparandije. Mi imamo dvie preparandije u našoj zemlji, jedna je utemeljena zakladom od preuzv, g. biskupa djakovačkoga, a druga stranom od uzoritoga g. stožernika, stranom od zemlje. Ako ćemo reforme uvesti u te zavode, valja da se u sporazumljenje stavimo s biskupom jednim i drugim. To sada nije moguće, buduć rečene gg. ovdje neima. Zato mislim, da posao cieloga ovoga poglavja odgodimo, i da samo ovo ostane: Glede obrazovanja učiteljskih osobah ostaju sadanji propisi u svojoj krieposti, osim što se na učiteljištih njemački jezik kao izvanredan nauk smatrati, i svaki predmet napose predavati ima.

Matija **Mesić**. I ja smatram ove stvari kao takove, od kojih će jih samo malo zanimati vis. kuću. A budući da su promjene, što se predlažu, veoma znatne, to mislim, da nebismo imali ništa odrediti, dok nesaslušamo glas biskupah. Nu osim onoga, što je g. Vončina predložio, mislim, da ima još više točakah, za koje bi dobro bilo, da ih vis. sabor već sada uredi; valjalo bi naime ustanoviti: prvo, da se u preparandiju mogu primiti samo oni kandidati, koji su navršili 16. godinu, a drugo, koji su svršili dolnju realku ili dolnju gimnaziju.

(Predlog g. Vončine s dodatkom g. Mesića bude većinom glasovah primljen, a uredjenje preparandijah odgadja se do ugovaranja sa gg. utemeljitelji.)

Matija **Mesić**. Čita dalje: o naimenovanju učiteljskoga osoblja, § 40.

Ivan **Vončina**. U ovom §u pravi se iznimka glede učiteljah uzornih glavnih učionah. Gdje ove neima, ondje prestaje ova razlika. Ja bi dakle tako formulirao: „Dvorski dikasterij imenuje na predlog zem. školske oblasti ravnatelja i učitelja na preparandiji. Ravnatelja glavnih školah imenuje zemaljska vlast. Učitelje i učiteljice glavnih nižjih školah, zatim podučitelje i podučiteljice imenuje vrhovna zemaljska školska oblast na trojni predlog dotičnoga občinskoga zastupstva. Tim bi bio spojen i § 41.

Šmidt. Ja mislim, svaki zakon, koj se donosi, mora iz naravi njegove proizlaziti, ili drugačije da kažem, svaki zakon mora biti pravedan i logičan. Ja ova svojstva u §. 41. nenalazim; nemogu pravednost naći, niti s logikom spojiti, da što se gradovah tiče, može ravnatelj imenovati učitelje. Tko plaća, mislim, da i upliv mora imati na onoga, kojega plaća. Grad Osiek najmanje svake god. plaća 7,000 f. učiteljem i učiteljicam u ime plaće ili mirovine. Da mi nikakova upliva neimamo kod naimenovanja učiteljah, da li bi to pravedno bilo? Kad mi župnike izabiremo, kad sudce i načelnike i drugo osoblje magistrata izabiremo, kako nebi vriedni bili učitelja imenovati, kojega mi plaćamo. Predlažem, da bi se to uvažilo i poglavarstvu dalo pravo učitelje imenevati.

Virag. Slažem se s g. Šmidtom i predlažem, da se to pravo i seoskim občinam dade.

Pavao **Batagliarini**. Slažem se s g. predgovornikom, jer je dosada bio običaj u Primorju, da municipija imenuju učitelje; municipija javila su samo vrhovnoj školskoj vlasti, tko je naimenovan. Ja mislim, da je to sasvim pravedno, da tko plaća, ima i pravo naimenovanja. Ja sam za to, da se to pravo municipijam pusti.

Vinko **Pacel**. Kad se konsekvencija izvede, onda se dodje na absurdum. Mi plaćamo u državnu kasu, zašto neizabiremo generale, mi plaćamo kanonike, zašto neizabiremo kanonikah, mi plaćamo gimn. učitel,e, zašto ih neizabiremo? Gospoda tvrde, što nije istina, da su občine birale učitelje, pa samo školskoj oblasti javile; to nije bilo u trojednoj kraljevini, nego občine su imale pravo terno predloga a naimenovala je višja škkolska oblast. Ja sam proti tomu, da bi občine učitelje izabirale, i to s razloga, što občine, seoske ili gradske neimaju toliko vještine, da bi mogle prosuditi sposobnost ljudih. Dakle ostajem kod predloga, da municipija imadu pravo terno predloga, a vrhovna školska vlast neka imenuje.

(Predlog g. Vončine prima se većinom glasovah).

§ 42. bude izpušten, a § 43. preinačen, da se školska godina na glavnih i gradskih učionah 1. listopada započeti, a koncem srpnja dokončati ima.

Mihajlo **Polit**. Kako sam već kazao, ja bi predložio, da se cielom sustavu doda jedan § i to: „Samo se po sebi razumieva, da se ove i sve druge svekolike naredbe protežu i na učione vjeroizpovjedanja pravoslavno-iztočnoga dotle i u toliko, dokle i u koliko nebi drugo u pogledu istih naredio obći srbski nar. kongres."

Slavoljub **Vrbančić**. Nemogu pristati uz predlog g. Polita iz razloga, što ovaj predlog vriedja privilegija naroda srbskoga, koj je sasvim neodvisan. To se samo po sebi razumieva, da naš zakon nemože vriedjati ikoja prava.

Eugenio **Kvaternik**. Ako g. Polit neće opozvati svoj predlog, ja si pridržavam pravo o njem progovoriti. To je tako važna stvar, da sada, kad je blizo 2 sata, nemožemo početi.

(Odgodi se na dojduću sjednicu.)

Digitized by Google

Devetdeset i druga saborska sjednica 26. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdeset i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, držanoj u Zagrebu dne dvad. i petog rujna godine hiljadu osam sto štestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Gustava Gaja*.

Zapisnik 90. saborske sjednice bijaše čitan i odobren.

Dopis preuzv. g. vel. župana Petra grofa Pejačevića od 21. rujna 1861., da poradi preuzv. g. banu u svoje vrieme prijavljenih zapriekah dosada saboru prisustvovati nije mogao, nu da će sada, pošto to sabor zahtieva, čim prije uzmogne u Zagreb doći, i kod dalnjih saborskih pretresivanjah sudjelovati, uzet je na znanje.

Molbenica občine Trsat i Šušak od 19. rujna t. g., kojom opetovano moli, da se od kotara bakarskoga odciepi, i neposredno županiji riečkoj podredi, predana je administrativnomu odboru.

Na molbenicu zastupnikah gg. Tite Babića i Ivana Petrovića za šest- i dotično tronedjeljni odpust, dozvoljen jim bi na 14 danah.

Povodom ovim učini g. Žužel predlog, da se sabor poradi jesenskih gospodarstvenih poslovah, koji pribitnost svakoga gospodara iziskuju, čim se adresa odašalje, na 4 nedjelje odgodi; pošto je u poduljoj prepirci proti tomu predlogu g. Živković naveo razlog, da nebi uputno bilo sabor odgoditi prije, nego od Nj. veličanstva kralja odgovor na adresu stigne i pošto je g. predsjednik opazio, da je predlog taj, budući da adresa još odaslana nije, svakako prerano učinjen, bude o predlogu tom glasovano, te isti sa 44 proti 34 glasa zabačen.

G. Robert Zlatarović, izjavivši, da je proti odgodjenju sabora glasovao, poklanja od 1. listopada do 1. stud. 1861. pripadajuće mu dnevnice zakladi za jugoslavensku akademiju. —

G. predsjednik na interpelaciju g. Kvaternika u sjednici od 24. rujna učinjenu, priobćuje saboru, da je od gos. dvorskog savjetnika Rubide dobio ubaviest, da se kr. namj. vieće u dopisivanju s financijalnimi oblastmi izključivo samo narodnim jezikom služi; što bi na znanje uzeto.

Nastavi se zatim pretresivanje na dnevnom redu stojećega školskoga sustava za nar. početne učione.

§ 25. preinačen bi na predlog g. zastupnika Vrbančića ovako: „Plaće dižu ravnatelj i učitelji gradskih učionah iz dotične blagajne gradske, a ostali iz blagajne občinske“. O tom, da budu učitelji točno plaćani, odgovorni su gradovi kralj. namjestn. vieću, a ostale občine dotičnoj županijskoj vlasti“.

§ 26. kao zasjecajući u područje uprave izpušten je.

Na mjesto prve i druge točke §. 27. primljen bi predlog g. izvjestitelja Mesića, ovako glaseći: „Svi uredno i valjano naimenovani učitelji i učiteljice imadu pravo na mirovinu. Cielu plaću dobivaju u ime mirovine samo onda, ako su 30 godinah služili. U ostalom valjaju za mirovinu učiteljskih osobah one iste zakonske ustanove, koje su izdane glede mirovine ostalih državnih činovnikah.

Na mjesto dalnjih ustanovah istoga §. u pogledu utemeljiti se imajuće zaklade za mirovine učiteljskih udovah i sirotčadi primljen bi predlog g. Vončine, koji ovako glasi: „Do konačnga uredjenja ovoga predmeta ima se učiteljska mirovina, i dotično podpora udovicah i sirotčadi glede učiteljah višjih školah iz dotične gradske, a glede učiteljah nižih školah, iz zemaljske blagajne po obstojećih za državne činovnike propisih izplaćivati“.

Zadnja točka §. 27. glede nagradah za odlikujuće se učitelje bi izpuštena.

Pročita se zatim poglavje o obrazovanju učiteljskih osobah.

Pošto se tu radi o uredjenju učiteljištah u Zagrebu i Djakovu obstojećih, i podignutih zakladami uzoritoga gosp. stožernika i nadbiskupa Haulika i dotično preuzv. g. biskupa Štrosmajera, to je sabor uvažio, da se bez upliva i sudjelovanja gg. utemeljiteljah uredjenje ovih zavodah preduzeti nemože, te je zato, ostaviv ovo uredjenje posebnoj razpravi, primio predlog g. Vončine, po kojem se poglavje o obrazovanju učiteljskih osobah (§ 28 do uključno 39) ovako preinačuje:

„Glede obrazovanja učiteljskih osobah ostaju sadanji propisi u svojoj krieposti, osim što se na učiteljistih njemački jezik kao izvanredan nauk smatrati i svaki predmet napose predavati ima s tim dodatkom, da se u preparandiju mogu primiti samo oni kandidati, koji su izučili nižje realne škole ili nižje gimnazije.“

Ovom prigodom učini g. zastupnik Vrbančić predlog, da se učiteljište zagrebačko u Varaždin premjesti: predlog taj

Digitized by Google

dosljedno gorenovedenomu zaključku u pretres uzet nije, te si g. Vrbančić pridržao pravo ponoviti ga u svoje vrieme.

§§. 40 i 41. spojeni su po predlogu gosp. Vončine ovako:

„Dvorski dikasterij imenuje na predlog zemaljske školske oblasti ravnatelja i učitelje na preparandiji.

Ravnatelja glavnih školah imenuje zamaljska školska vlast.

Učitelje i učiteljice glavnih i nižjih školah, zatim podučitelje i podučiteljice imenuje vrhovna zemaljska školska oblast na trojni predlog dotičnoga občinskoga zastupstva.

§ 42 je izpušten.

§ 43 je preinačen tako, da školska godina na glavnih i gradskih učionah 1. listopada započeti, a koncem srpnja okončati ima.

G. zastupnik dr. Polit načini još predlog, da se školskom sustavu još sliedeća ustanova pridoda: „Samo se po sebi razumieva, da se ove i sve druge svekolike naredbe protežu i na učione vjeroizpovjedanja pravoslavno iztočnoga dotle i u toliko, dokle i u koliko nebi drugo u pogledu istih uaredio obći srbski narodni kongres.

Pošto su se gg. narodni zastupnici Vrbančić i Kvaternik u načelu proti tomu dodatku izjavili, odgodjeno je pretresivanje tog predloga na buduću sjednicu, te je sjednica u 1 i tri četvrta poslje podne zaključena.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Gustav Gaj s. r
saborski bilježnik.

Gustav Gaj. Čita zapisnik posliednje sjednice.

And. Utornik. Čita podneske i molbe na sabor prispjevše, (vidi zapisnik).

Mihajlo **Polit**. Kad sam ja jučer predlog učinio, da se dodatak metne k osnovi za pučke učione, bio mi je povod taj, što se i kod osnove o sveučilištu metnuo dodatak glede pravoslavnoga bogoslovja. No ja ovaj predlog opozivljem, što držim, da ovaj vis. sabor nemože prejudicirati zaključenju srbskog kongresa o ustroju pravoslavnih školah, sto se osniva na poveljah naroda srbskoga.

Izvjestitelj **Josip Torbar**. Glede osnove za realke treba najprije opaziti, da smo se mi ovdje držali u ovom sastavu obstojavših naredbah, na koliko se ove neprotive zahtjevom i duhu narodnog obučavanja. Ova osnova je nješto različita od one, što je tiskana, jer smo mislili, da će tako lakše i brže ići, ako se pojedini §§. umah navedu, nego da se na nje poziva, kako je to u tiskanoj osnovi.

Ja ću dakle osnovu pročitati, a kodificiranje će se kasnije urediti. (Čita osnovu, vidi „Sab. spise".)

§ 1. i 2. bude primljen; § 3.:

Stjepan **Iliašević**. Ja bi bio za to, da se to izpusti, da dvorazredne realke prestanu, dapače bi želio, da se ove po svih manjih gradovih podignu, i to zato, što višerazredne realke više silah trebaju, koje manji gradovi nemogu platiti.

Oni, koji su iz dvorazrednih realkah izišli, idu u zanat, obrt i trgovinu. Ja to smiem pred vis. saborom tim više tvrditi, budući obstoje takove dvorazredne realke u cielom austr. carstvu, i to punim pravom, jer im je svrha, da pruže izobraženje, koje netreba samo onaj, koj u višju realku prelazi, ili se tehničkim znanostim posveti, nego i takav, koj ide u zanat ili trgovinu.

Ako se obazremo na Englezku, Francezku, Belgiju, ne samo da tamo obstoje trorazredne nego i dvorazredne realke, jer okolnosti zahtievaju osobito u gradovih, da se samo njekoji predmeti predavaju. Mi neimamo toliko novacah, da bi mogli sa hiljadami razpolagati, koje trorazredne realke stoje, mi smo na male granice stegnuti, dakle mislim, da manjim gradovom, koji toliko sredstvah neimadu, da trorazredne realke podignu, priliku damo, ako hoće podignuti dvorazredne realke.

Jedino što se ovdje prigovara, jest, da ih ima malo, koji svrše realku, da nestupe u višje razrede. To je istina, ali zašto? Zato, jer puk naš još nije na onom stepenu izobraženja, da bi uvidio, da onaj, koj realku svrši, može biti stolar, bravar ili što drugo.

Ja bi dakle toga mnenja bio, da se ova točka glede dvorazrednih realkah: „budući da svrhi neodgovaraju", simpliciter izpusti, i bude tako, kako je to u cieloj carevini austrijskoj.

Pavao **Muhić**. Ja podupirem mnenje g. Ilijaševića, nego ću i novi razlog zato navesti. Pozivam se samo na to, da i u drugih državah, gdje neima dovoljnih silah za uzdržavati nižje i višje realke, ima dvorazrednih, dapače i jednorazrednih realkah, koje nisu prave realke nego gradjanske škole, u koje mladež iz četvrtoga razreda stupi, da se ogleda malo u risanju i u znanostih, koje su svakom zanatu potrebne. Jer koj zanatlija nestupa napred s duhom vremena, ide natrag, zato treba, da mu se dade prilika, da se izobrazi, i to osobito u manjih gradovih, gdje neima mnogo sredstvah, ali bar toliko, da jednu ili dvie godine ide u realku. Ja sam dakle zato, da se to izpusti.

Josip **Torbar**. Odbor, koj je radio na tom elaboratu, imao je pred očima, što se ovdje kaže, da dvorazredne realke neodgovaraju svrsi; jer ono, što je gosp. Ilijašević o dvorazrednih realkah kazao, to se je vrlo riedko pokazalo, da mladići iz dvorazredne realke odilaze u praktičan život, nego obično idu tražiti treći razred, a radi dvojice, trojice, da se drže dvorazredne realke, to je odbor scienio, da je suvišno.

Što se tiče učevnih silah, to je ustanovljeno za dvorazredne realke sa ravnateljem pet učiteljah, a za trorazredne šest i jedan asistent, dakle radi jedne učevne sile, koja bi se prištedila, da se drže mjesto trorazredne samo dvorazredne realke, to neuvidjam, nego odbor je mislio, da se dvorazrednoj realki doda još jedan učitelj, pa je onda trorazredna podpun inštitut, koj podpuno svrsi odgovara.

Dvorazredne realke ustanovljene su ponajviše radi preparandije. Dosada se je zahtievalo, da učenik, želeći polaziti preparandiju, svrši dva razreda realke. Budući pako da smo mi u jučerašnjoj sjednici zaključili, da učenici u preparandiju prelaze tekar poslje svršetka trećega razreda realke, ovaj razlog odpada. Zato ostajem kod onoga, da dvorazredne realke kao svrsi sbilja neodgovarajuć prestanu.

Predsjednik. G. izvjestitelj brani osnovu, a druga njeka gg. žele, da se ova točka izpusti. Dakle molim, čitajte još jedan put, pa ćemo onda glasovati.

Josip **Torbar**. Čita.

Predsjednik. Koji su za redakciju? (Nitko.)

Stjepan **Iliašević**. Moj predlog je, da se ova točka: „dvorazredne realke neodgovaraju svrsi" izpusti, i da je slobodno ustanovljivati dvorazredne realke.

Digitized by Google

Josip **Torbar**. Čita formulaciju.

Predsjednik. Koja su gg. za ovu formulaciju?

(Većina.)

(§§. 4. i 5. budu primljeni.)

Josip **Torbar**. Čita § 6.

Avelin **Ćepulić**. Mislim, da najprva karakteristika pojedinih ljudih, tim više tako vis. tiela, kao što je sabor, mora biti dosljednost. Kad smo mi nauke za gimnaziju opredielili, izpustili smo jezik njemački kao obligat. Neima razloga, zašto bi taj jezik morao biti na realkah obligat. Ja uvažavam razlog, koji će se ovdje navesti, da obrtniku treba njemački jezik, Ali što sam onda kod viećanja o gimnaziji kazao, to kažem i sada, da se svaki obrtnik može naučiti njemački jezik u svakom gradu i na ulici, zato mislim, da netreba posebne katedre, nego da se metne medj živuće jezike kao neobligat.

Stjepan **Iliašević**. Živa je istina, da je u tako zvanih realnih znanostih u najnovije doba velik napredak učinjen, ali je i živa istina, da smo mi jako zaostali. Ako želimo narod naš na onaj stepen izobraženja podići, na kojem drugi narodi stoje, treba da se latimo sredstvah, koja k svrsi vode. To su realne škole. Ove treba dakle podizati i takav im pravac dati, da svrsi podpuno odgovaraju. Ja medju sredstva ostala smatram i jezike, i želio bi, ako bi moguće bilo, da se na naših realkah svi jezici predavaju, koji se u onih državah govore, gdje su realne znanosti doma, i to kao obligat. Nu pošto to nije moguće, moramo se obzirati na onaj jezik, s kojim smo u najbližjem doticaju. Zato glasujem za redakciju i velim, da je potrebno, da bude njemački jezik na realkah obligatan predmet. Što sam ovdje kazao, za to ću najprije razloge navesti.

Povjestnica i bližnja budućnost izreći će nad nami odsudu, što smo zaključak stvorili, da grčki jezik na naših školah bude obligat, a izključili njemački jezik; bog bi dao, da smo tim rodu i koljenu našemu pomoć kakovu učinili. Nu ja opet kažem, da je potrebno, da bude njemački jezik obligatan predmet na naših realkah.

U njemačkom jeziku napisana je množina knjigah o tehničkih znanostih. Svaku znanost smatram ja kao vrelo, iz kojega svaki, koj je žedan, da se napije. Ako ja žednu kažem, eno ti vrela, pa mu nedam, da pristupi i žedju ugasi, žedan će ostati. Imamo njekoliko knjigah i u našem jeziku, ali malo, a s ovim što imamo, zadovoljiti se nemožemo. Neka mi nitko nekaže, imat ćemo; ali treba sada, sada treba napredovati. Mi vidimo, da ljudi idu svaki dan u cielih procesijah gledati, kako se željeznica gradi; ove radnje gledaju hrvatske oči, ali hrvatski um neupravlja s njimi. Treba dakle, da vrela otvorimo znanju, da put prokrčimo našemu umu, da naša mladež tamo uči, i ukrasi našu krasnu domovinu.

Gospodo, mi imamo realke, ali se jako bojim, da će nam prazne ostati, ako kao zapovied uvedemo, da se nijedan drugi zvuk nebude čuo, nego narodni. Jer potrebno je, da naša mladež dalje napreduje u tehničkih školah. A kuda će ići? Neće ići u Francezku i Englezku, nego će ići u Njemačku, u njemački Gradac, u Beč; pa što će tamo biti? Biti će u živu gradu mrtvac. Ja smatram stvar tako: otac kaže: hoću da moje diete ide u realku, pa da iz njega bude inžinir; pa hoće li se izobraziti u tehničkih strukah? neće, morat će ga dalje slati. Pa što će biti, ako nezna jezika? Taj otac bio bi sličan onomu, koj bi imao u kofru mnogo blaga, pa rekao sinu: evo ti blaga, uživaj ga, a ključ bi uzeo.

Još nješto. Ista absolutistička vlada, kojoj je bila svrha centralizacija i germanizacija, nije tako daleko išla, kao mi. Ona je kazala, da bude njemački jezik ništa drugo, nego obligatan predmet, da se mladeži prilika dade, da može dalje ići. Gospodo, mi se bojimo germanizacije; dobro su kazala gospoda prilikom debate o njemačkom jeziku glede gimnazije, napred stojmo njemačkomu jeziku u familijah, tamo treba, da se narodna sviest probudi, pa nam onda neće nikakav element štetu nanieti.

Mi hoćemo blagostanje naroda; moramo dakle takodjer gledati, da potražimo polugu k tomu blagostanju, a ta je, da uči mladež jezike, kojimi može napredovati u realnih znanostih. A traži se samo 2 sata na tjedan, to je vrlo malo, tim neće nitko Niemcem postati, kao što se nitko nepofrancezi, ako uči francezki. A nije se niti šaliti ovdje, mi ćemo uvriediti čuvstvo gradjanstva, koje teži za timi znanostmi; mi ćemo u našoj zemlji budućnosti mladeži na put stati; jer će mladež u tudjinstvo otići, pa se tamo sasvim otrovati.

Dragutin **Jelačić**. Duh narodni netreba samo u familijah probuditi, nego najbolje može se dignuti u školah; jer diete je samo šest godinah doma, onda ide u školu, tu se dakle mora narodni duh dizati. Pitanje je, da li se mlad čovjek hoće doma učiti, ili van ići. Ako se hoće doma učiti, onda moramo gledati, da se svi predmeti u hrvatskom jeziku predavaju. Mi to vidimo i u drugih državah. Za one pako, koji van idu, netreba, da se doma uče njemački. Ja se mogu sam za peldu postaviti. Ja 12 godinah nisam znao ništa njemački govoriti; poslje me je otac poslao van, a ja sam dobro njemački naučio, i skoro hrvatski zaboravio. Dakle mi moramo gledati, da se kod nas sve hrvatski predaje, a njemački jezik nek bude neobligat. Ako mi hoćemo višje tehničke znanosti učiti, tih baš neima kod Njemacah, oni nisu najveći tehnici, nego Francezi i Englezi. Ako tko višje tehničke znanosti učiti hoće, neće ići u Beč, nego u Pariz i London.

(Na galeriji: Živio.)

Ivan **Venčina**. G. Jelačić govorio je o stvari, koju je vrlo zlo shvatio. Ovdje se neradi o predavnom jeziku, nego o tom, da se njemački jezik kao obligatan predmet predava; dakle je gos. Jelačić uz veliko povladjivanje galerije o drugom govorio, nego o čem se radi, jer po osnovi na stolu vis. kuće ležećoj ima biti predavni jezik naš hrvatski; dakle je ono, što je g. predgovornik rekao, suvišno bilo.

Ja sasvim podupirem vrlo dobro obrazloženo mnenje gosp. Iliaševića, i ponavljam ono, što je rekao, ako se izključi njemački jezik iz realke kao obligatan predmet, da će djeca otići u druge realke, pa će se onda dogoditi ono, što je g. Jelačić kazao, da je u 12. godini zaboravio hrvatski govoriti.

Što se g. Ćepulić poziva na njekakovu konsekvenciju, koje bi se sabor držati morao; ja bi pozvao na konsekvenciju njega, i rekao, kako je on jedanput naveo, kad se je o gimnazijah viećalo, da se može na ulici njemački naučiti, da se i u Rieci na ulici može talijanski naučiti, a ondje je talijanski jezik ne samo obligatan predmet, nego ima i druge povelje, stavljen je naime u podpuuu ravnopravnost s hrvatskim jezikom. Isto tako je dakle konsekventno, da kao što je na Rieci i u Bakru talijanski jezik, da bude ovdje po predlogu redakcije njemački jezik obligatan predmet, iz razlogah obširno po gg. predgovornicih navedenih.

Digitized by Google

Pavao **Jakovčić**. Kad je vis. sabor jednom započeo pretresivanje školah, onda je doista svu pozornost na narodni jezik obratio, da se sve u narodnom jeziku predava, da se isti izobrazi, i na onaj stepen, koj mu pripada, dovede. Medju sredstvi k tomu navelo se i ono, da se ima sa svimi silami podupirati narodni jezik. Tako je ostalo na najvišjih školah, tako i na gimnaziji, na isti način mislim, moralo bi i kod realke ostati.

Što se tiče jezikah, ja sam doduše zauzet za jezike, i da se mladež čim više jezikah nauči: quot linguas cales, tot homines vales; ali zato nisam, da jedan tudji jezik bude obligat; ako jedan, onda bi morali biti svi, jer razlozi su za jedan kao drugi jezik jednaki na realkah.

Što g. Ilijašević kaže, da neimamo knjigah; neka se prevadjaju, da tudji jezik nenapreduje na uštrb narodnoga.

Ja dakle glasujem, da bude njemački jezik neobligat, nego da se pruži svakomu prilika, koj hoće, da ga nauči.

Matija **Mesić**. Sudeć po riečih gg. predgovornikah, čini mi se, da se još jednom mora opetovati ono, što je već g. Vončina kazao, da se naime ovdje neradi o tom, da se odredi, kojim će se jezikom nauke predavati; to je već riešeno §om 5., gdje se kaže: učevnim je jezikom izključivo jezik hrvatski. Ovdje je samo pitanje, da li mladež naša ima učiti osim jezika hrvatskoga još drugi koji jezik. Redakcija predlaže, da se uči jezik njemački.

Što ja o njemačkom jeziku držim, imao sam sgodu drugom prilikom reći; neću dakle ovdje već razloženih stvarih opetovati. Ja sam kazao, da ujedno s prijatelji, koji su mojega mnenja, držim njemački jezik sredstvom, a ne svrhom.

Našoj mladeži treba učiti njemački jezik, jerbo joj on otvara put k znanostim. Znali smo mi vrlo dobro, da se znanosti, toli one, što se predavaju na gimnaziji, koli one, što se predavaju na realci, goje i u talijanskom i francezkom jeziku, dapače i u slavenskih nariečjih; ali nam nebijaše moguće ni kod gimnazije, ni ovdje, da predložimo, da se mladež podučava budi u talijanskom ili francezkom jeziku ili u nariečjih slavenskih, jer neimamo tomu vještih učevnih silah. Zato glasujem s onoga istoga razloga, s koga sam kod gimnazije glasovao, da bude na realci njemački jezik obligatnim predmetom. Prisvojavam si takodjer one razloge, što ih je g. Iliašević naveo, jer je svrha realkah posve druga nego gimnazijah.

Izjavljam se dakle za redakciju, nu ipak s tom primjetbom, da kaošto smo učinili razliku medj riečkom i ostalimi gimnazijami, da isto tako razliku činimo medju ostalimi i riečkom realkom. Ako hoćemo, da bude na ostalih realkah njemački jezik obligatnim predmetom, tako na riečkoj realci da bude mjesto njemačkoga talijanski jezik obligatnim.

Eugenio **Kvaternik**. Ili je njemački jezik nuždan za realnu mladež ili ne? Ako nije nuždan, tada je odgovor lahak; ako je nuždan, onda sam toga mnenja, da je dovoljno, ako se mladeži prilika pruži, da ga može naučiti; jer najveći upliv u mladež, mislim, da ima učitelj; ako je učitelj osvjedočen, da je njemački jezik nuždan, on će si sigurno truda dati, i uplivati u diete, da se njemački jezik nauči. Ako se diete hoće naučiti njemački jezik, prije će se sigurno naučiti neprisiljeno, nego prisiljeno, kako n. p. ja sam učio der, die, das, pa još dan danas neznam ništa.

Nikola Thaller. Kao što je gos. predgovornik stavio pitanje, da li je nuždan njemački jezik ili ne, isto tako postavljam i ja pitanje, hoćemo li imati realke ili ne, pa onda odgovaram, ako ih hoćemo imati, morat ćemo imati jezik i učitelje. U inom jeziku neimamo materijala ni učiteljah osim u njemačkom. Dakle nepreostaje drugo, nego da uzmemo njemački jezik kao obligat, ili pak da kažemo, da nećemo imati realkah.

Pavao Batagliarini. Sasvim se slažem s onim, što je gos. kanonik Iliašević i g. Mesić naveo, t. j. da bude njemački jezik predavan na realkah kao obligatan učevan predmet, a na Rieci talijanski, te dodajem još to, da kao što je gradovom slobodno podignuti realku, ako bi grad Bakar takovu realku podignuo, da bude na istoj takodjer obligat jezik talijanski.

Antun Starčević. Kod nas Hrvatah je rieč, da kad se crvi u rotkvu zagrizu, misle, da na svietu sladje stvari neima.' Da je meni stalo do ovoga jezika, kao što onoj gospodi, koja ga preporučuju, i ja bi ga preporučivao; ali ja sam proti tom jeziku, kao u gimnaziji, tako i na realkah. Neću nabrajati razloge, što ih je g. kanonik Iliašević spomenuo, nego ja bi samo rado, da mi preč. g. kanonik pokaže jednog izvrstnog pisca, koj nezna francezki, talijanski, englezki ili jedan od izobraženih jezikah. Ako to stoji, onda neima dvojbe, da se i sami Njemci od prosvjete stranih narodah uče; a po mojem mnenju ja bi se volio vode napiti iz vrela, nego iz lokve.

Mi neimamo, istina, savršenih knjigah, da bi ove znanosti odmah mogli u narodnom jeziku predavati; ali to nas mora tim većma podbosti, da prevadjamo iz jezikah prosvietljenih, pa da mi ove jezike za takove nauke u naše glavne škole uvedemo, te ih sbilja i učimo.

Što se njemačkog jezika tiče, smatram, da s njega neposredno tražiti znanost, da bi jako škura bila ta znanost. Ako hoćemo, uvedimo francezki jezik, ili pako talijanski, s kojim obći cieli prosviećeni sviet sa iztokom; a njemački jezik neka uči onaj, kojemu je od nužde, ili koj misli, da će imati od njega korist.

Josip Torbar. Onim razlogom, što su ih gg. predgovornici, a navlastito g. Iliašević naveli, neimam što dodati, samo još navadjam onoj gospodi, koja su smatrala, u slučaju, kad bi na realkah ostao njemački jezik kao obligatan predmet, da bi u nedosljednost i protuslovje došli sa zaključkom glede gimnazije, gdje je njemački jezik neobligat, da su realke podobro različite od gimnazijah.

Kad mladić svrši našu gimnaziju, čitav tečaj izobraženja svrši, i pošto položi izpit zrelosti, može stupiti u službu te si ponješto život osigurati. Ako to ne, može stupiti u pravoslovnu akademiju, ili u bogoslovje, i to sve kod nas; nije dakle prisiljen, da ide van. Kod realkah je drugačije. Koj svrši realku, riedko da ostane kod toga, nego traži višje tehničke zavode; a kamogod prelazi, s našim samo jezikom prelaziti nemože; za to je potrebno, da si podpuno znanje njemačkog jezika steče. S toga mislim, da se njemački jezik kao obligatan predmet uvede.

Ja mislim, da su njekoja gospoda iz prevelikoga straha proti predlogu, kano da bi za našu mladež i za našu narodnost pogibelj prietila, ako se njem. jezik za obligatan predmet primi. Da se ja toga bojim, ja bi prvi bacio ovaj jezik daleko iz našeg zavoda, i iz ciele naše domovine; ali ja mislim, da tu ni najmanja pogibelj neprieti, da bi dva sata predavanja njem. jezika na mladež tako moglo djelovati, te bi joj moglo zavoditi narodno čuvstvo. Ja sažaljujem onu mladež, koju bi dva sata njem. jezika na nedjelju, s narodnoga puta krenuti mogla.

Ostajem dakle kod redakcije.

Digitized by Google

Predsjednik. Ovdje se neradi, u kojem jeziku će se predavati, to je već zaključeno, da mora biti jezik hrvatski; ovdje se radi o tom, da se njem. jezik kao obligatan predmet predava, to redakcija predlaže; koji su dakle za redakciju, neka izvole ustati. (Većina.)

Mat. Mesić. Molim vas, g. predsjedniče, da date glasovati, da li se moj izpravak prima, naime, da na Rieci bude talijanski jezik obligatnim predmetom, a tako isto i u Bakru, ako bi se ondje s vremenom realka podigla.

Predsjednik. Koji su za ovaj izpravak? (Većina.)

Dragutin Jelačić. Ja mislim, da svakomu čovjeku treba zdravo tielo i zdrava duša. Svagdje je tielovježbanje obligat, zato bi ja predložio, da se medju obligatne predmete uvrsti gimnastika.

M. Mesić. Podupirem predlog g. Jelačića i to s razloga, prem da su ure prilično obaljene, kako je odbor predložio, to je ovaj broj urah još uviek golem, da djeca 5—6 urah u školi probaviti moraju. Za mladež, koja mora tako dugo u školi napeto raditi, dobro je ako bude pridržana, da nekoliko putah na tjedan ide u gimnastiku. Lahko je na gimnaziji ovaj predmet neobligat, jer tamo mladež neima toliko urah, kao na realci. S toga razloga sam za mnenje gosp. Jelačića.

Stj. Ilijašević. Ja se sa mnenjem g. Jelačića neslažem. Ja sam prijatelj gimnastike, ali sve ima svoje vrieme. Dosta je, ako je gimnastika samo izvanredan predmet. Jer uzmimo, da je ova gimnastika, kako je došla u naše gimnazije i realke, došla iz velikih gradovah, gdje mladež uviek medj zidinami sjedi; treba joj dakle, da se malo na kretanje nauči. Ali naša mladež tek izide van, ima odmah briegovah; ovdje ima Tuškanac, željeznicu, Savu itd., ondje se mogu igrati stvari, koje su dosta gimnastike za nje. Uzmimo dalje, da netrebamo nikakovih komedijašah; jer kod gimnastike hodaju djeca po štakah, itd., kažite, da li je to praktično, da će mladić kad u taj slučaj doći, da će morati velike palice uzeti pa po njih hodati, ili penjati se po drvu kao mački; mislim, da iz mladeži naše nećemo imati mačakah; uzmimo dalje, da je gimnastika koliko toliko i pogibeljna.

Ostanimo dakle kod naše hrvatske mladeži, koja je zdrava uma i zdrava tiela, kod toga, nek se kreće po naših poljanah, kao dosad, a ostavimo gimnastiku velikim gradovom, gdje neima mjesta, da mogu djeca van ići pilu igrati i slične stvari; nego da nam se nekaže, da smo daleko zaostali, neka se uči gimnastiku onaj, kojemu je potrebna, tko n. p. želi svoje diete dati u vojnike, ali ne kao obligatan predmet.

Fr. Žuđel. Ja se držim načela, da je spasonosno za državu: mens sana in corpore sano; da je za napredak neobhodno potrebno kriepko tielo, i da je navadno, čim je zdravije tielo, tim je i sposobniji duh čovjeka. S toga ja takodjer želim, da bude svaki učenik dužan vježbati se, da mu bude tielo kriepko i jako, jer će tim više u znanostih napredovati.

Navadja se, da kod nas gimnastika nije potrebna, da je to samo za velike gradove, da mi ovdje kod nas imamo krasne predjele, gdje se djeca mogu vježbati. Istina je to; ali sa žalošću moram izpoviediti, da naša mladež dan na dan slabija postaje, kao što naraštaj u obće po cielom svietu. Naša mladež je slaba, jer djeca od 4 god. već puže; naša mladež je slaba, jer sjedi dugo u školah, sjedi duže, nego je moguća slušati predavanja. Naravska je tomu posljedica, da tielo oslabi. Tim više je dakle potrebno, da bude obligatan onaj predmet, kojim će se tielo jačiti i kriepiti. Gospoda, koja su osnovu sastavila, umanjila su broj urah, koj je pod prijašnjim sistemom uveden bio; ja bi želio, da se još koja ura iztura, pa da se gimnastika uvede.

G. predgovornik naveo je, da se gimnastika na ludorije upotrebi; to može biti, ali tomu se može doskočiti. Gimnastika nije samo da se tielo vježba, nego da kadkada čovjek s njom i život spasi. U gimnastici se vježba tielo, da može slab čovjek jakoga nadvladati; u gimnastiki uči se penjati po drvu, ali je to mnogo putah spasonosno za život spasiti. A ja kažem, da onaj mladić, koj jednu uru ide na vježbanje, da će poslje kod knjige za dvie napredovati.

S toga sam ja za to, da se još koja ura izrine, pa gimnastika kao obligatan predmet uvede.

Avelin Ćepulić. Kad sam čuo govoriti g. Ilijaševića, odvažio sam se, da mu odgovorim. Nebi bio progovorio, da nije g. Ilijašević napao gimnastiku i u obće ju smiešnu činiti nastojao. Kad je kazao, da se djeca uče ludorije, penjati kao mački, upravo kod ove rieči mi je nješto važna na um palo. Kad su god. 1859. naši Krajišnici išli iz Italije, pitao sam ih: braćo, kako je bilo u Italiji? Oni mi odgovoriše: zlo, kako bi mogao vojevati sa onim Francezom, koj se penje kao mačak. U Francezkoj svuda u svakoj najmanjoj školi je propisana gimnastika kao obligatan predmet. Upravo s toga su Francezi, što su svi vješti gimnastici, u Italiji pobjedu održali, koje možebiti nebi bili održali, da nisu gimnastiku učili. Još nješto, što sam čitao o Solferini. Kod Solferine bio je toranj, na koji su Francezi 7 putah badava jurišali; onda pusti Napoleon voltigeure, to su najveći gimnastici, i za pol sata bio je posao gotov.

Drugi razlozi su već obširno navedeni, zato mislim, da gimnastiku kao obligatan studium zadržimo, i to tim više, što je vis. sabor već zaključio, da njemački jezik ostaje kao obligatan predmet; ja vidim u njemačkom jeziku njekakovu tromost, da se tromost gimnastikom paralizira.

Mirko Šuhaj. Razlozi su po gg. predgovornicih izcrpljeni, da malo što još ima kazati. U izobraženih državah u novije doba neima zavoda, gdje nebi gimnastika bila kao obligatan predmet uvedena. Djeca su mnogo praktičnija i neboje se ništa, koja idu u gimnastiku. Što realke mladež za praktičan život izobrazuju, s toga sam tim više zato, da se gimnastika kao obligatan predmet uvede.

Predsjednik. Koji su zato, da bude gimnastika na realkah obligatan studium, neka ustanu. (Većina.)

Josip Torbar. Čita dalje § 7. i 8. o razdielenju urah.

Odbor je to ovamo stavio, jer su ure umaljene. Kako je sistem bio dosad, bijaše na nižjoj realki 33 sata, a na višjoj 35, i mladež je tako obterećena, da tako rekuć čitav dan u školi probavi, da je upravo opasno za nju u dobi, gdje se tielo najviše razvija. S toga je mislio odbor, da se sati tako dadu umaljiti, kako osnova kaže, jer predmeti dadu se tako stegnuti, a ipak izcrpiti, da neće niti mladež postradati, niti znanost štetu trpiti. Zato molim, da bi vis. sabor pristao uz takovo razdielenje urah.

(Čuje se: dobro je.)

Josip Torbar. Čita dalje §. 9. do 33., koji budu svi primljeni; isto tako III. §. 1. i 2.; zatim dodje IV. o plaći učiteljah:

Prije nego prelazimo na ovaj predmet, dužnost mi je kao izvjestitelju, o utemeljenju i zakladah zagrebačke realke vis. sabor izviestiti.

G. 1855. je ovdješnja realka kao gradska ustanovljena i iz gradske blagajne uzdržavana. God. 1856. došla je naredba, da se u zemaljski zavod preustroji, te je ustanovljeno,

Digitized by Google

da se troškovi iz komercialne zaklade namiruju, a grad da na godinu 1400 for. prineska plaća.

G. 1860. povišena je nižja realka na višju; troškovi su narasli, te bude preliminar ustanovljen na 12,000 for. Sgradu sa pokućtvom ima grad davati, i k onim 1400 for. jošte 1400 for., skupa dakle daje grad na god. 2,800 for. Ostalo se namiruje iz hrv. komercijalne zaklade.

Što se učiteljah tiče, ima ih sada 11, jedno mjesto je razpisano. Po ministerijalnoj naredbi ustanovljene su plaće sa 600 for., i 100 for. stanarine, skupa dakle 700 for., učinjeni su ipak koraci kod zem. vlade, da se plaće učiteljah prema ostalim realkam u Austriji i potrebočam okolnostih poboljšaju, te je taj predlog već i vis. dvorskomu dikasteriju podnešen. Nu došao je odgovor, buduć je uzdržavanje zagrebačke realke ustanovljeno iz komercijalne zaklade, s kojom administrativna vlast nemože razpolagati, dok nije od sabora opunovlašćena, to je dakle čitavi akt saboru priobćen, da o njem vieća i definitivno opredieli plaće učiteljah. Ja ću dakle predlog školskoga odbora pročitati. (Čita.)

Nikola Thaller. Ja nalazim, da su plaće ove naprama ostalim plaćam u našoj državi preveliko ustrojene, jer ovdje mora se u obzir uzeti i to, da ako bi koj od manjih gradovah želio ustrojiti si realku, to bi sigurno nemoguće postalo, ako bi se ovimi plaćami moralo namirivati dotično učiteljsko osoblje. Za dvorazredne realke treba najmanje 4 učitelja i ravnatelja; to bi dakle ovim načinom najnižje realke na 5000 for. došle.

Ja bi dakle svakako želio, da se ove plaće u suglasje stave sa onimi, koje se u drugih nam susjednih pokrajinah plaćaju.

Slav. Vrbančić. Ako želimo imati realke, moramo imati učitelje; ako hoćemo imati učitelje, moramo ih plaćati tako, da mogu živiti. Ako učitelje, koji nikakova drugoga dohodka neimaju, uzporedimo sa drugimi službami, pa ako sposobnosti uzporedimo, onda ćemo morati reći, da ove plaće nisu prevelike. A moramo i uzeti, da oni moraju u gradovih živiti. Pozivam se na gospodu, koja su strana, i sada u gradu žive, i dnevnicu od 6 fr. vuku, pa pitam ih, je li tko što spravi. A kako će oni živiti, ako još imadu za familiju skrbiti, a drugog dohodka neimaju osim plaće od 600 do 700, najviše 1000 for. Ako to sve u obzir uzmemo, nisu plaće prevelike, i možemo primiti redakciju.

Ivan Vardian. Mi o tom nemožemo odlučno zaključiti, dok financialni odbor, koj se zakladami bavi, svoje izvješće nepodnese, jer prije moramo znati, odkuda će se to platiti, i moramo znati, da li je zaklada tolika, da se to plaćati može. Ja mislim dakle, da se ovo pitanje odgodi, dok financijalni odbor izvješće podnese, isto tako, kako smo to učinili i glede akademije. Ako pako visoki sabor ovaj predlog nebi hotio primiti, onda si ja in merito pridržavam pravo rieči.

Josip Vužić. Njekoliko mogu ja kao izvjestitelj financ. odbora odmah za razjasnenje kazati. Jedina realka zagrebačka plaća se iz komercijalne zaklade, sve ostale se od gradovah plaćaju.

M. Mesić. G. bilježnik Vardian, kad je predložio, da se onako učini s plaćom učiteljah realnih, kako se je učinilo s plaćom profesorah universitetnih, imao je nješto temelja i razloga. Ali ja ipak mislim, da na njegov predlog nemožemo pristati, i to s toga razloga, što realke već obstoje, a universitet ne; zato se mora odmah nješto ustanoviti o plaćah realnih učiteljah. Ako se debata o ovoj stvari nastavi, ja si pridržavam pravo, da kašnje izjavim svoje mnenje „in merito.“

Pet. Očić. Ja mislim, da ništa na putu nestoji, da plaće opredielimo. Što se tiče fonda, iz kojega će se učitelji platiti, mislim, da se vis. kuća u to nebi sada ex professo upuštala, nego da se ovaj način nastavi, kako je dosad bilo. Doći će vrieme, gdje će se ez professo govoriti, koji teret da uzme država na se, a koji ne. Zato mislim, da bi se plaće mogle sada opredieliti, a da se način, kako je dosad bivalo, samo nastavi i da se u tom obziru sada nikakve novosti nebi uvele.

Mato Mesić. Mislim, da će vis. sabor pristati na predlog g. Očića, koji je u pitanju o plaći dvie strane razlikovao; prva je, koliko da se plaća, a druga, koja se i poslje može riešiti, iz kojega fonda da se davaju plaće. Ja ću govoriti dakle samo o tom, kakve plaće da se učiteljem dadu, a pridržajem si pravo, da se i glede one druge strane izrazim, kad na nju dodjemo.

Što se tiče plaće učiteljah na realci, u tom sam ja različita mnenja od školskog odbora. Ja smatram realne škole ravne gimnazijam, ili bolje da kažem realne učitelje smatram ravne učiteljem gimnazijalnim; jer se realni učitelji isto onako moraju pripravljati za svoje zvanje, kao i gimnazijalni učitelji, s toga je dostojno, da su realni učitelji ravni učiteljem gimnazijalnim. Ali nevidim razloga, s koga da budu učitelji realni nad gimnazijalnimi, a na to upravo smiera predlog školskoga odbora, ištuć, da se plaće realnih učiteljah nješto dignu nad plaće gimnazijalnih učiteljah. Tomu razloga nevidim, te zato predlažem, da se učitelji realke smatraju ravnimi sa učitelji gimnazije, te da se plaće i ovdje onako ustanove, kao što su ustanovljene za gimnazije.

Plaće gimnazijalnih učiteljah pako ustanovljene su ovako: Gimnazije se diele na 3 vrste. Na gimnazijah prve vrsti ima polovica učiteljah 1000 for., polovica 900 fr.; na gimnazijah druge vrsti polovica je učiteljah sa 900 fr., a polovica sa 800 for.; na gimnazijah treće vrsti polovica sa 800 for., a druga polovica sa 700 fr.; svi pako učitelji na gimnazijah imadu decenalnog dodatka 100 for.

S toga bi ja predložio, da se u načelu plaće realnih učiteljah ustanove, kao što su ustanovljene plaće gimnazijalnih učiteljah, a realke da se tako razdiele na klase, da realkami prve klase budu one, koje su u većih gradovih; druge klase da budu one, koje obstoje u manjih mjestih, a posebice koje su trorazredne; a treće klase da budu one, koje su trorazredne.

Ivan Vardian. Ja sam si pridržao pravo rieči o tom predmetu. Ja bi glasovao, da se učiteljem tri puta tolika plaća dade, da imamo dovoljnih sredstvah. Učitelji na akademiji imadu 1000 for. plaće a 200 fr. decenalnog dodatka; ovdje se za realne učitelje isto toliko predlaže. Čast i poštenje svim učiteljem, ali mislim ipak, da je razlika med profesori akademije i učitelji realke. G. Mesić je dokazao, da se za realne učitelje veća plaća predlaže, nego je ustanovljena za učitelje gimnazijalne. Učitelji na gimnazlji imadu 100 for. decenalnog dodatka, a ovdje se za realke 200 fr. predlaže, dakle bi bili ovi učitelji izjednačeni sa profesori akademije; to nemože biti, tim manje, što i sredstva nedopuštaju. Malo prije čuli smo od g. Torbara, da 600 for. plaće i 100 for. stanarine dovoljno nije, povisit se dakle mora; ja, kako sam rekao, bi za triput toliko glasovao; ali kad sredstva nedopuštaju, zato bi ja predložio, da se reče: učitelji na realkah prve vrsti imadu polovica 900 for., a polovica 800 for.; na realkah druge vrsti polovica 800 for., a polovica 700 for.; na realkah treće vrsti polovica 700 for., a polovica 600 fr.; a decenalna doplata da je 100 for.

Digitized by Google

Josip Torbar. Govoreć o plaćah nemogu mimoići opazku, koja se učiteljstva u obće tiče. Gospodo, morate priznati, ako se uzporedi učiteljstvo s drugimi službami, da je ono maćuhinski nagradjeno; mislim, da su svi učitelji najkukavnije plaćani, ne samo na realki. Svi naši zavodi podobro su uredjeni, samo realka se nemože izkopati iz provizoriuma.

Meni bi se još najbolja vidila opazka g. Mesića, naime, da se učitelji realke u paralelu stave sa učitelji gimnazije, jer je realka glede unutrajnoga i didaktičkoga ustroja glede zahtievah za učitelje posve paralelan zavod sa gimnazijom. Na ovdješnjoj gimnaziji imade polovica učiteljah 1000 for., a polovica 900 for. Ako dakle, gospodo, mislite, da je naša realka u glavnom gradu posve paralelna s gimnazijom, onda bi ja bio za to, da se ovo ovdje u načelu zaključi. To je glede plaće u obće.

Drugo je pitanje glede decenalnoga dodatka, zašto da je školski odbor stavio 200 for., te tako rekuć equiparirao učitelje realke sa profesori akademije. Nas nije vodila nikakova taština, nego navelo nas je to, što je u čitavoj monarkiji sistemizirana plaća učiteljah na višjoj realki na dvie klase, polovica 1000 for. a druga polovica 800 for. i dalje 800 i 600 for. Jedino što smo mi uvidili, da nebi bilo pravedno, da polovica učiteljah na nižjoj realci budu za 200 foz. različiti, nego da bi bilo pravednije, da budu za 100 f. bliže, jer zahtievi su isti. Što se dodatka napose tiče, to je ovaj na svih glavnijih realkah u Pragu, Olomucu, Pešti, itd. ustanovljen sa 200 for. Kad smo mi o tom radili, znali smo, da će to na odpor naići. Ali buduć smo mi na to gledali, da naše realke nebudu različite od realkah izvan Hrvatske, ako se slagati moraju u sistemu, u didaktičnoj struci, u unutrajnom ustroju, zato neima razloga, da se u materijalnom obziru razlučuju. Razlog je i zato, gdje se radi o konkurenciji, da naše realke za drugimi nezaostanu. Uzmimo, da je natječaj razpisan ovdje i n. p. u Olomucu. Ovdje je 100 for. decenalni dodatak, tamo 200 for. Sudite sada, kud će učitelj krenuti.

Iz toga će mislim gospoda uviditi, da nas nije vodila nikakakva taština, nego da smo samo htjeli, da naše realke ostalim približimo.

(Kod glasovanja osta redakcija u manjini, te bude većinom glasovah primit predlog g. Mesića.)

Dodatak o svoti od 500 for. za neprovidjene potrebe, kao i glede četiri štipendije bude odgodjen dotle, dok finan. odbor svoje izvješće podnese; i tim sjednica zaključena.

Digitized by Google

Devetdeset i treća saborska sjednica 27. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdeset i drugoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dne dvadeset četvrtog rujna g. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *A. Uhernika*.

Zapisnik 91. saborske sjednice bijaše čitan i odobren.

G. Josipu Akšamoviću bijaše uslied podnešene molbe dopust na 4 nedjelje dozvoljen. Isto tako na podnešenu molbu bijaše g. Slavoju Kosu dopust na 14 danah od 1. listopada počamši dozvoljen.

Molba 13 narodnih zastupnikah za 14 dnevni dopust, imenito gg. Vončine, Iliaševića, Batagliarinia, Arhimandrita Petrovića, Drag. Jelačića, Modića, Hervoića, Belasa, Piškorca, Žužela, Bedekovića, Kuhara i Stjepana Vukovića, bijaše za pretresivanje odpravljena na ono vrieme, kada će se odlučena adresa Nj. Veličanstvu odpraviti tim većma, pošto se je sabor po predlogu g. Živkovića sklonjen izjavio, da se saborske sjednice, nu podnipošto sabor, odgode na jedno 8 danah.

G. Polit opozvao je svoj u jučerašnjoj sjednici učinjeni predlog, da bi se sustavu o pučkih učionah dodati imala u pogledu pravoslavnih učionah opazka; to opozvanje utemeljio je rečeni gospodin na razlogu, što ovaj sabor nemože prejudicirati srbskom obštem kongresu u obziru uredjenja crkve i učione pravoslavne.

Predlog g. dra. Joana Komandića s novom osnovom u pogledu preustrojenja pomorskih učionah u trojednoj kraljevini predat će se školskomu odboru, da ga pretrese, i ovomu saboru uz svoje mnienje za pretresivanje predloži.

Zatim podje se na dnevni red: na osnovu za realke.

§§. 1. i 2. bijahu usvojeni.

U §. 3. početak: „da više realke sastoje iz 6 razredah, te su uviek samostalne“ bijaše takodjer prihvaćen po saboru. A ona točka glede niže realke: „da dvorazredne niže realke imadu prestati,“ bijaše na predlog g. Iliaševića, podupiran po gg. Muhiću i Uherniku ovako preinačena: „Niže realke sastoje iz dva ili tri razreda. Druge dvie točke jesu polag redakcije ovako primljene: „Dvorazredne realke su uviek spojene s glavnimi učionami.

Trorazredne realke su takodjer samostalne, nu gdje bi s važnih razlogah s glavnimi učionami spojene bile, valja da bude zajednički ravnatelj barem za samostalne niže realke izpitan.

§§. 4. i 5. bijahu usvojeni.

§. 6. bijaše takodjer po saboru prihvaćen, samo je za obligatan predmet po predlogu g. Drag. Jelačića uzeta i tielovježba, a po predlogu gg. Mesića i Batagliarinia bijaše zaključeno: da na riečkoj realki, i ako bi se u Bakru podigla, uči se mjesto njemačkoga talijanski jezik kao obligatni predmet.

§. 7. i 8. glaseći o razdieljenju satih bijahu usvojeni, koji su svi pod §. 6. metnuti, te još pridodano polag predloga izvjestitelja: Ovi predmeti imadu se tako razdieliti, da u nižjoj realki dodje na svaki razred 25—27, a u višjoj od 27—29 učevnih satih na tjedan.

Zatim čitao je g. izvjestitelj Torbar preuredjenu osnovu dalje §§. 7, 8, 35, 38, 39, 40, 41, koji bijahu po saboru prihvaćeni.

Isto tako bijaše ista osnova po g. izvjestitelju Torbaru dalje čitana IV. poglavje §. 1. i 2. sa točkami a, b, c, i §. 3., koja osnova je sasvim po saboru prihvaćena.

Napokon glede plaćah bijaše predlog g. Mesića ovako po saboru prihvaćen.

V. Plaće učiteljah.

Realke se diele na tri vrsti: u prvu vrst spadaju više realke u najvećih gradovih, u drugu više realke u ostalih gradovih, u treću niže realke.

U realkah prve vrsti ustanovljuje se plaća za polovinu urednih učiteljah na 1000 for. a za drugu polovinu na 900 for. U realkah druge vrsti za polovinu urednih učiteljah na 900 for. a za drugu polovinu 800 for. U realkah treće vrsti za polovinu urednih učiteljah na 800 for. a za drugu polovinu na 700 for. Desetgodišnja doplata imade biti u svih razredih jednaka od 100 for.

Dodatak o svoti od 500 for. glede nepredvidjenih potrebah, kao i glede četirih štipendiah jeste izpušten.

Zatim bi sjednica u ½2 sata zaključena, i na sutradan u 10 satih pred podne urečena.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Andrija Uhernik s. r.
saborski bilježnik.

Digitized by Google

And. Uhernik. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Josip Torbar. Ovdje, gdje se govori o plaćah, ustanovljen je sistem i primljen, da budu plaće učiteljah na realki prema plaćam na gimnazijah. Treba da bude ovaj zaključak podpun i jasan; buduć da su plaće na gimnazijah u konvencionalnom novcu opredieljene, mislim, da se ovdje izreče, u kojem novcu se to razumije.

Predsjednik. Kako je g. Mesić svoj predlog jučer pročitao, tako je primljen.

Josip Torbar. Ipak bi moglo neporazumljenje slieditі, da li se razumije u konv. novcu ili austr. vriednosti.

Predsjednik. Mi drugih novacah niti neimamo nego austrijansku vriednost.

M. Mesić. Pogreškom je dakle mojom učinjeno, što nije novac imenovan; nego ja mislim, da dosliednost zahtieva, da se reče: u konvencionalnom novcu.

Predsjednik. Zašto niste jučer to kazali.

Ivan Vončina. Ovdje je načelo izrečeno, da su plaće učiteljah na realki iste, koje na gimnaziji. Ako je ovdje to pogriešno, mislim, da nemože ostati pogreška na štetu učiteljah.

Ivan Vardian. Mi nismo jučer odvjetovali, da su plaće učiteljah na realki iste, kao na gimnaziji; mi smo glasovali na to, da učitelji na realki imadu polovica 1000 for., a polovica 900 for. itd. Razumije se dakle austrijanska vriednost i po zakonu, i mi smo svi tako razumjeli; zato mislim, da se naročito kaže: austrijanska vriednost.

(Ostaje redakcija zapisnika.)

Franjo Žužel. Čita izvješće verifikacionalnog odbora; (vidi zapisnik.)

Ivan Vardian. Čita podneske na sabor prispjevše; (vidi zapisnik i saborske spise.)

Zatim se predje na dnevni red, naime, nastavi se debata o osnovi za realke.

Ivan Torbar. Sada sliedi obrtničko-trgovačka škola. Ovdje primjetiti moram, što se ustroja tiče, da je obćenita želja i potreboća, da se uredi ovdje u Zagrebu onakova škola, gdje bi se mladići od zanata i trgovine, koji više u školu neidu, za prosta vremena podučavali u strukah, koje zasiecaju u zanat i trgovinu. Zato je školski odbor takodjer ovamo stavio predlog za podignuće ove škole. (Čita V. poglavje, koje bude kao i VI. s malimi u zapisniku naznačenimi promjenami primljeno, te tako debata o cieloj osnovi svršena.)

Pošto je ovo školsko pitanje svršeno, i pošto je visoki sabor osnovu primio, hotio sam napomenuti nješto o izdavanju školskih knjigah. Ovo je najvažnije pitanje, i dok se ovo valjano nerieši, sudarat ćemo se uviek s najvećim zaprekami, koje prieče napredak naših školah. God. 1850, 51 i 52 radilo se po nastojanju naše domaće oblasti o tom, da se školske knjige u naš jezik prevadjaju, te se tako marljivo radilo, da je u dviuh godinah dobra strana knjigah dovršena bila. God. 1853. i 54, kad je došla absolutna vlada, te izrinula naš jezik iz školah, prestalo je izdavanje naših školskih knjigah. Pošto su kocke opet drugačije pale, uztrebalo je knjigah, kojih još neima, valja dakle, da se tiskaju. Ima ljudih vještih, koji će knjige izraditi, ali zapreke su u tisku i izdavanju. Poznato je, da su se naše knjige do 1848. god. u Budimu izdavale; a odkad smo bili pod absolutnom vladom, sve u Beču. Naši rukopisi, koji su gore pošiljani, ležali su dugo vremena i vuklo se i zatezalo, da se je težko izčekalo, dok je knjiga izašla. Ako tako dalje ostane, to će veliku štetu trpiti razvitak naših školah i u obće i naroda. Zato mislim, da bi se shodna sredstva poprimila, da se izdavanje naših knjigah oduzme bečkomu monopolu, ter bi mi naštojali, da se naše školske knjige ovdje u Zagrebu tiskaju.

Pitanje je ovdje sada o tom, tko će ove knjige tiskati. Ovdje su dva načina moguća; ili da se zemaljska vlast porazumi s privatnimi ljudi, koji bi knjige na svoj trošak tiskali, ili pako da se pronadje njekakva zaklada, koja ima možebiti novacah za razpolaganje na koje vrieme. Kad bi takovu zakladu imali, to bi ona iz naklade školskih knjigah siguran dobitak imala, jer poznato je, da je bečka zaklada porasla upravo zato, što se sve školske knjige gori štampaju.

Slavoljub Vrbančić. Ovdje su dva pitanja, da li se naše knjige doma štampati imadu, i kako i na koj način. Što se prvog pitanja tiče, mislim, da neima protivnika. Drugo se pitanje nemože ovdje sada razglabati, jer moramo prije naša sredstva i zaklade znati. O tom radi financialni odbor; zato mislim, da se prvo pitanje primi, a drugo da se financijalnomu odboru izruči.

Adolfo Veber. Ovo bi se moralo točno formulirati. Ja mislim, da nije dosta rečeno, da se naše knjige kod nas štampaju, nego da se upravo tiskanje školskih knjigah kod nas utemelji, to jest, da se knjige iz naših glavnicah izdavaju, da se naklada naših školskih knjigah na naše namjestničko vieće prenese.

Petar Očić. Ja nebi ništa proti tom imao, da se potrebite knjige u Zagrebu štampaju; ali ipak prije nego se odvažim, da u načelu to izrečem, volio bi znati, da li će se jeftinije ovdje štampati, nego u Beču. Ja smatram tu stvar iz ekonomičkoga gledišta; meni se čini, da se to naprečac riešiti nemože. Ovo pitanje ima više točakah, prvo u kakovu cienu se štampa u Beču, a drugo, da li ima temeljite nade, da će se ovdje u laglju cienu štampati.

Kad bi mi bili uvjereni, da će se ovdje jeftinije štampati, mislim, da se onda nitko nebi tomu protivio.

Drugo ovomu podredjeno pitanje jest, kojimi sredstvi. Ja mislim, da bi se ovo pitanje dalo riešiti, kad bi prvo već na očevidnost doveli, naime da će knjige onda jeftinije biti, nego kako sada ciena stoji; a ovo drugo pitanje, kojimi sredstvi, mislim da onda neće težkoće imati. Zato mislim, ako bi se predlog g. Vrbančića primio, dok se ova točka na vidjelo neiznese, mogla bi stvar pri tom ostati.

Vinko Pacel. Neću se upuštati u razglabanje pitanja, da li ćemo mi izdavanje školskih knjigah iz Beča uzeti ili ne, jer smo u tom svi složni; neću se upuštati niti u to, da li bi mi i na koj način to uzeli u ruke, da bude korist za državu i narod. Ja bih rekao, kad se malo više po svietu obazremo, i vidimo, kako narodi u tom poslu postupaju, koji su u toj struci dalje nego mi, onda bi ja vis. kući preporučio sistem za izdavanje svih školskih knjigah, koj dandanas od god. 1842. u Belgiji vlada. Tamo kad se knjiga za škole odobri, onda se preda tiskaru, tako zvanomu nakladatelju, koj ju primi neplativ ondje niti krajcara, te ju tiska i razproda. Ako još iz tog gledišta podjemo, da se školske knjige odmah plaćaju, to bi ja predlog načinio, da se primi sistem, koj u Belgiji vlada; jer ako je spisatelj osiguran, ili ako dobije nalog; da za školu djelo izradi, pa ako bude odobreno, gospodo nemojte se plašiti, namah će se raznositi ta knjiga, jer najviše se školskih knjigah proda i odmah se plati. Ja dakle taj predlog činim, da se one knjige, koje budu odobrene, predaju nakladatelju; za toga

Digitized by Google

nećemo se bojati, jer svaki voli školsku knjigu štampati, nego koju drugu, školska bo se knjiga najprije plati.

Andrija Uhernik. Ja sam proti tom predlogu; jer školske knjige najjeftinije moraju biti. Ako se nakladateljem dade, oni mogu špekulaciju tjerati, kad znadu, da se knjige moraju kupiti, i visoku cienu na nje udariti.

Nu buduć da se školske knjige moraju štampati, to bi ja predložio, da se imenuje školski odbor, koj će tiskanje nadzirati, i cienu opredieliti, da se unapred zna, kolika će knjigam ciena biti.

Nikola Horvat. Ja sam u stanju, njekoje obavieštenje vis. saboru dati; držim si dakle za dužnost, da u tom predmetu nješto progovorim.

Naše vis. namjestničko vieće je na sabor čitavi svezak školskih spisah poslalo, koji su na školski odbor odpućeni; nu pošto je taj odbor svojimi poslovi gotov, nisu ovi spisi u pretres uzeti. Nu ja sam čitao, pa znam, da u ovoj prijavi vis. namjest. vieća medju ostalim ima i to, da je ono uvidilo, od kolike je potrebe, da izdavanje naših školskih knjigah od uprave bečke uzmemo, te da se ovdje izdavaju ove knjige. Poznato mi je takodjer, da je posredovanjem našeg vis. dikasterija vlada na to pristala. Što se dakle prvog pitanja tiče, ovo se može riešenim smatrati, te treba ovdje samo drugo pitanje u pretres uzeti, odkud da se ove knjige štampaju. A tu se, vis. sabore! nesmijemo samo stegnuti na to, da način pronadjemo, kako će se te knjige štampati, jer izvan štamparskih ima tu još drugih znatnih troškovah, a to su nagrade, koje će se davati spisateljem izvornih ili prevedenih knjigah. Zato mislim, da način, koji g. Pacel predlaže, nije dovoljan, jer treba još pronaći zakladu za nagrade. S toga mislim, da se riešenje ovog pitanja odputi na administrativni odbor, koj i onako ima ostale školske potrebe pretresivati.

Adolfo Veber. Ne slažem se s načelom g. Pacela, zato, što držim, da je potrebno, da naša domaća zemaljska oblast vuče onu korist, koju bi takovi nakladatelji vukli. Znam, da se školske knjige najviše i najsigurnije prodaju, i nakladatelji imadu neizmjerni dobitak, jer ih na hiljade prodaju. Ja nevidim razloga, zašto bi svu korist dali nakladatelju, zašto se nebi kod namjest. vieća namjestio jedan ili više ljudih, koji bi nadzirali taj posao, te bi dobitci išli u blagajnu i bili zemlji na korist, mjesto samo jednom čovjeku privatnom.

Zato bih ja predložio, da namjest. vieće nakladu školskih knjigah primi; tu netreba osobite glavnice, nego samo jamčevina, koju će namjest. vieće dati.

Vinko Pacel. Ja sam moj predlog upravo zato učinio, što se govorilo, da neimamo novacah za izdanje školskih knjigah. Ako vis. kuća misli, da ima za to sredstvah, onda odustajem od predloga.

Predsjednik. Ovdje je prvo pitanje to, da li želimo, da se naše školske knjige ovdje tiskaju. Proti tomu nitko nije, zato mislim, da netreba o tom odvjetovati.

Drugo je pitanje, da se nakladatelju dade; ovdje gosp. Veber predlaže, da namjest. vieće nakladu uzme, što tu netreba drugo nego jamčevina; koji su dakle za taj predlog, neka ustanu.

(Većina.)

Avelin Čepulić. Mi smo dogotovili osnovu za sve naše škole; ustrojili smo akademiju, sveučilište, preustrojili smo gimnazije, nižje i višje realke i pučke škole. Na koliko sam promozgao čitavi sustav, mi ćemo polag toga sustava dobiti čestitih juristah, filozofah, trgovcah, obrtnikah i svakojakih mudrih ljudih. Skrbili smo u ostalom i zato, da dobijemo i čestitih krštenikah; jer uz sve razne nauke predavati će se i vjeronauk. Nego ja veoma dvojim, hoćemo li mi polag tog sustava i to dobiti, za čim najviše težimo, hoćemo li dobiti i narodnih ljudih, domorodacah? Ja veoma dvojim, jer upravo zato nismo skrbili. Zato hoću da načinim predlog, koj će god. 1861. možebiti još pasti, nego ja želim, da dodje u akta ovoga sabora, možebiti će u kojem drugom vremenu primljen biti; jer kako rekoh, ja sam već na to pripravan, da propane.

Najviše nam mora do toga stati, da dobijemo čestitih domorodacah. Da tu svrhu postignemo, treba nam sredstvah. Mi moramo od mladih noguh podučavati našu mladež u narodnom duhu; nego da taj narodni duh neutrne, moramo nastojati, da ide dalje, t. j. treba nam se pobrinuti za sredstva takova, kojimi se narodni duh u srednjih i višjih školah uzdržati može. Nam mora do toga stati, da naša mladež dobro pojmi pojmove o pravu i pojmove o dužnosti, jer žalibože moramo kazati, da se u političkom životu mnogoput miešaju pojmovi o pravu i dužnosti. Nam mora do toga stati, da naša mladež i naraštaj razlučuje anarhiju od slobode, pravu slobodu od nereda, da razlučuje absolutizam od ustava, da razlučuje pravi ustav i duh vremena od kojih starih poderanih diplomah; nam mora do toga stati, da se nemiešaju principija feudalna s načeli ustavnimi. Osobito u ovom obziru najviše treba tu jasnih ideah, što želimo, da naš stari ustav preustrojimo po duhu vremena.

Zato bih ja želio, da se uvede osobita struka nauke u svih školah, od najnižjih do najvišjih, iz koje bi mladež crpila sve ono, što sam dosad naveo, iz koje bi crpila mladež duh vremena i političku dozrelost. Mislim da bi se to moglo postići narodnim katekizmom.

U ovom bi se razložila principija politička i državna, dužnosti i prava državljanah, i predložio bi, da se ovaj narodni katekizam predava u nižjih školah popularnim, a u višjih sistematičkim načinom, i da se do te škole predava, do koje se predava katekizam vjeronauka, a to je, kako mi se čini do osme gimnazialne škole.

Slavoljub Vrbančić. Ja pristajem uz predlog g. Čepulića s obzira, što su u svih državah evropejskih družtva socijalistička jako napredovala i razprostranila svoje doktrine najbolje predavanjem takovih knjigah, i buduć da je potrebno, da se probudi već u prvoj klici narodni duh, zato podupiram iz sve duše predlog, da se uvede narodni katekizam.*

Adolfo Veber. Ja hoću da govorim proti tomu predlogu. Krasne su rieči, koje su navedene, i misli da se narodni duh utvrdi i razširi, i da na ovom temelju dalje gradimo. Ali nemislim, da bi se putem takova katekizma to postići moglo, nego putem znanostih, koje se predavaju u svih školah. Ja velim, da se sve znanosti, koje se predavaju od pučkih školah pa do gimnazije i fakulteta, tako predavati mogu, da služe ovoj idei; iz svake može učenik crpiti toliko, da se postigne ova svrha. Jer n. pr. što ćemo govoriti o ustavu, o ustavu po starom vieku i po novom, kad djeca prvog i drugog nerazumiju. Neznam, da li je um djeteći tako razvijen, da se to u pučkih školah može predavati. Isto tako, ako bi na gimnaziji uz ovu silu predmetah predavali prava, i to u smislu, kako g. predložitelj misli, to bi morali jedan ili drugi predmet zanemariti, i prije u područje drugih fakultetah uticati. Zato mislim, da je na gimnaziji, gdje se predava povjestnica, gdje se takovi pojmovi razvi-

Digitized by Google

jaju, dovoljno, da mladež zna, što je republika, što je konštitucija, što je absolutna monarhija itd. S toga mislim, da se predlog taj može odstraniti, jer druge znanosti pružaju polugu, da se ta svrha postigne.

Stjepan Ilijašević. Što g. Ćepulić predlaže, nije ništa novo, to je i dosada bilo, nego samo u umjerenijem obsegu. U čitanki za drugi razred pučkih školah dolazi, što je kuća, što je občina, država, tko je glava u jednoj i drugoj. Nješto se govori o formi vlade, onda dolazi, da su državi potrebni vojnici, da su potrebni sudci, sveštenici itd. Cieli državni organizam razvija se na 3—4 lista. Ista absolutna vlada dala je ako se nevaram, god. 1856. ili 57. jedan arak štampati u njemačkom jeziku; ja sam taj arak preveo u hrvatski jezik, i ova knjižica uči se po naših školah. Kaže se tamo, što je vladar, koje su mu dužnosti itd. Dakle u naših pučkih školah ovo se dosada uči na toliko, koliko mladež shvatiti može. Kada mladež bude odrasla, onda se joj može na višjih školah to bolje raztumačiti. Da li je to u gimnaziji potrebno, ostavljam sudu vis. kuće.

Eugen Kvaternik. Ja ću govoriti per analogiam i prihvaćanjem riečih g. Ilijaševića. Uzprkos da je mladež naša veoma obterećena predmeti naučnimi, ipak absolutna vlada nije zatezala ustanoviti dobro poznati katekizam, i š njim mladež obterećivati. Mogu vas, gospodo, uvjeriti, da sam imao priliku u inostranstvu taj katekizam čitati; koliko su mu se tamo rugali netreba kazati. Ja zaključujem dakle to, ako je i nam protivna vlada što načinila kao koristno, nevidim razloga, zašto nebi naša domaća ustavna vlada mogla što u život uvesti, čim bi se pojmovi, načela i nazori naše mladeži već u prvoj dobi razvijali. S toga mislim, da je g. Ćepulić vrlo u vrieme svoj predlog izneo, te se nadam, da će većinu glasovah zadobiti.

Miroslav Kraljević. Ja poznam jedan katekizam, a to je katekizam vjeronauka, i velim, ako bude mladež taj dobro pojmila, biti će iz nje pošteni ljudi i vriedni državljani. Poznati su oni francezki katekizmi, polag kojih je u francezkoj revolucija nastala, i koji su u francezkoj to učinili, da su socializam i komunizam za sobom doveli; zato ja u obće kažem: sutor ne ultra, neka svaki ide stazom svojom, dokle može stvar pojmiti; kad on u pojmu ojači, sigurno biti će knjigah, iz kojih će dalje pojmove crpiti. Što se tiče pojmovah, koji su za djecu potrebni, ti su već u knjigah, ako nisu, to neka bude naša briga, da se u njih nalaze; a djecu bi ova sistematička nauka samo za druge struke pokvarila. Zato sam ja proti tomu predlogu.

Pavao Muhić. Ja scienim, da je taj politički katekizam suvišan; jer ako budemo tako sretni, da sačuvamo ustavnu formu, onda će cieli školski sustav služiti toj idei; ako pako zavlada absolutizam, onda je ovaj katekizam suvišan, dapače vidimo, kako su služili ovaki katekizmi absolutizmu.

Antun Starčević. Smatram, da bi suvišno bilo, o tom obširno govoriti, jerbo sam uvjeren, da će g. Ćepulić svoj predlog tako obrazložiti, kako ja to nebi mogao. Nu onoj gospodi, koja kažu, da imamo katekizam, odgovaram, oprosti Bože, i odviše. Ali kamo smo došli polag svih tih katekizmah, to bi se najbolje mogli uputiti, kad bi vidili kriminalnu štatistiku. Nije dosta, djeci kazati: Bog zabranjuje krasti; treba da se im pokaže i grdobe čina. Njekoja gospoda misle, da će to biti, Bog zna, kakva crvena knjiga, te se zato s njom neslažu; a ta knjiga biti će samo zato, da se politički pojmovi razjasne, i ja sam uvjeren, da će djeca to lakše učiti, nego mnogi predmet, koji učiti moraju.

Dimitrija Lončarević. Motreći ovih danah, kako se svestrano pretresa ovaj predmet, radostno sam opazio, da je cieli vis. sabor u tom složan, da kako od prve škole, tako i na svih višjih školah i universitetu opredieljeni su katekete, i da je tim već temelj ćudorednosti položen. Mislim, da ljepšeg i boljeg nauka neima, odkako se je spasitelj svieta pojavio, nego što je u svetih zakonih i moralu kršćanskom. Ako uzmemo ono, što predavaju katekete od mladih dobah pa do dobe mladića, to ćemo sve pojmove naći, o kojih su gg. predgovornici govorili, o kojih oni misle, da je ono nuždno, da se još njekakva knjiga pridruži, po kojoj bi se naša mladež imala usavršiti. Ja kažem, moral kršćanski najsavršeniji je na svietu, savršenijeg nemože ništa biti. Ako se mladež u strahu božjem uči, uči se i ljubiti domovinu, mater crkvu, i u obće red i poredak. Ako bi u tom smislu štogod priporučiti bilo, ništa drugo nebi mogao priporučiti, nego katekетom i propoviednikom, da uče mladež ljubav domovine, ljubav reda i počitanje zakonah, i mislim, da kakav katekizam uvadjati, i mladež još obterećivati, suvišno bi bilo.

Zato mislim, da se uzdrži dosadašnji red, i da se preda duši učiteljah, koji će svagda nastojati, da se mladež u ćudorednosti uzdrži.

M. Polit. Ja sam za predlog g. Ćepulića i to iz uzroka, što iz izkustva znam, da vjeronauka katekizam neodgovara svemu, što je državljanu potrebno. Kad državljan nezna, što je pravo, što je dužnost, kad se mu kaže, to moraš to nesmiješ raditi, to je najbolje sredstvo za absolutizam. S toga sam ja zato, da se taj katekizam, kao što onaj vjeronauka, u škole uvede, jer držim, da mora znati gradjanin, što mu je pravo, što li dužnost.

Franjo Žuželj. Ja dobru nakanu predloga g. Ćepulića priznajem. On želi to postići, da bi mi dobili gradjanah, koji su značaja čvrsta, postojana i moralna, i koji bi ujedno zrele pojmove imali o dužnostih i pravih državljanah. Sigurno je ovo svrha sveta, koju svatko želi, da se postigne. Nu ja se u sredstvu nemogu složiti; jer kažem, da se ova svrha drugimi sredstvi bolje postići dade, nego onimi, što ih g. Čepulić predlaže.

G. Ćepulić najprije želi, da dobijemo državljane od čvrsta postojana značaja. Nemogu na ino, nego da navedem rieči, što ih je naveo jedan g. predgovornik, da čistijega morala neima, nego je moral kršćanski. Tko bude polag toga živio, taj će znati, što je pravo, što je dužnost. Tajim ja ono, što je rečeno, da kažem blažijim načinom, nepristojno, da nije dovoljno djetetu kazati, Bog zabranjuje krasti, a drugo da se izpusti. Gospodo! tko je u kršćanske škole, u kršćansku crkvu išao, kako nam on može kazati, da mi djecu samo učimo, nesmiješ krasti, a posljedice da nepridodamo, da ih samo učimo zakon, a razlog ne? Zar neučimo moral od prve najnižje škole pa do universiteta? Dakle taj razlog sasvim nestoji. Ako hoćemo značajne ljude imati, budimo kršćani, pa nam neće absolutizam nauditi.

G. Ćepulić dalje želi postignuti znanost političku. Istina, to je glavni faktor; jer ako neznam, što je dužnost, što li pravo, polag najbolje volje mogu posrnuti. Nu gospodo! čitavi sistem školski, koj je ovdje izradjen, pobrinio se je zato, da se mladež u tih znanostih uputi, da od početka pa do najviših školah toliko hrane dobije od znanosti političke, za koliko je zrela. Navedeno je, da se u čitanki razlažu dužnosti i prava državljanah. Čitanka je uviek primjerna dobi djeteta, za koje je naredjena, dakle je u svih strukah u onakovom slogu i jeziku pisana, kao što diete shvatiti

Digitized by Google

može. Priznati ću, da je ovdje absolutna vlada pogubnim putem udarila, te da je unutra uplela načela, koja su u prilog absolutizmu, i koja su pomutila pojmove o pravu i dužnosti. Nu ja tu imam primietiti, kao što je već gosp. Muhić rekao, ako mi ostanemo na polju ustavnom, to ćemo se već zato pobrinuti, da budu pojmovi takovi, kao što su potrebni za državljana ustavna.

Ako bi se pako po nesreći kolo okrenulo, badava mi najljepše katekizme napisali, oni će ići za grede.

Filozofičke znanosti, koje bistre pojmove, koje čovjeka uče o vriednosti i dostojanstvu našem, ove su znanosti u školski sustav primljene u višjih školah. Cieli dakle školski sustav tako je ustrojen, da se ono, što gosp. Ćepulić želi, naime izobraženost i dozrelost politička razvija u onom stepenu, u kojem se mladić razvija. Po mojem dakle mnenju tim više treba, da ovaj katekizam ostavimo, jer je pitanje tko će ga sastaviti, a drugo je pitanje, po kakovih načelih? jer znamo, da jedan brani republiku, drugi absolutizam, treći konštitucionalizam.

Osim toga mi je ova rieč: katekizam, sveta; ja želim, da meni katekizam ostaje katekizam. Ja nikako na to pristati nebi mogao, da se ova knjiga katekizam zove, jer su politički katekizmi ožigosani po smislu.

Ja dakle priznajem dobru nakanu gosp. Ćepulića, i želim, da se ta svrha postigne, ali mislim, da su sredstva u školskom sustavu sposobnija, uego ona, što ih gosp. Ćepulić predlaže; zato proti njemu glasujem.

Vjekoslav **Kristianović**. Kad premišljavam predlog gosp. Ćepulića, dodje mi na pamet katekizam Mazziniev i više takovih katekizamah, (ah, ah,) — ah sim, ah tam — koji su cielu Europu doveli u metež i revoluciju. Ja mislim, da školske knjige sadržavaju sve te političke zahtieve prema dobi djece, koja se počimlju učiti, u višjih školah opet su druge knjige. Ja bih g. Čepuliću predložio, kad je već rekao, da moramo skrb imati za učitelje, koji budu narodnim duhom disali, da je i to rekao, da ćemo skrb imati za učitelje, koji budu sbilja narodni, i koji hoće dobro narodu i djeci našoj, jer pravili mi bog zna kakove katekizme, a imamo protivne ljude, oni će ih drugačije tumačiti, i mi naše želje postignuti nećemo.

U ostalom, što je gosp. predgovornik meni iz srca govorio, i ja mrzim na izraz, da se ta knjiga zove katekizmom; jer je to ime sveto, koje moramo ostaviti samo onoj knjigi, koja nas uči o Bogu.

Ja sam dakle proti predlogu.

Jov. Živković. Nebi progovorio, da neimam samo nješto primjetiti, a to je ona okolnost, što je karakteristično, da su sva gospoda svećenici proti tomu predlogu. Ako uzmemo, kako je dosada bilo izobraženje mladeži, ovo je bilo izključivo u rukuh svećenstva. Kako su oni našu mladež izobrazili? Manje više u duhu smjerenosti. Ja bi rekao, da su ovom smjerenošću duh mladeži u stegu metnuli, da su joj pravac propisali, od kojega se niti lievo niti desno krenuti nesmije. Kakove su bile posljedice? da kad smo došli u sviet, nismo se znali nigdje naći. Uzmimo, kako je njemačka mladež za sto procentah više izobražena, jer nije tako jednostrano odhranjena.

Mi smo tielovježbanje uveli; od toga ćemo tekar poslje viditi posljedice. Time smo mladeži pravac dali, da nemora sjediti na mjestu kao prikovana, jednom riečju, da bude tielo slobodno. Ovomu treba i u duševnom smislu mladeži takav pravac dati, da se paralelizira ovaj duh smjerenosti.

Zato bih ja želio, da se pojmovi o gradjanstvu u obće, o svakoj formi vlade, o pravu i dužnosti itd. u jednu knjigu smjeste, ako i nebude politički katekizam, te da se takove nauke predavaju, koje će paralelizirati duh smjerenosti i jednostrano vospitanje mladeži manje više u duhu kalugjerskom, koj treba da prestane.

Matija **Mesić**. Dolazeć ja k rieči, kad bih hotio biti braniteljem svoga stališa, imao bih liepu sgodu, da lekciju držim o stališu svećeničkom; imao bih priliku napomenuti, što je sve taj stališ za rod naš učinio. Nu ja nisam velik pravdaš, i mislim, da mi niti netreba, da se upuštam u mnogo branjenje onoga, što se samo sobom najbolje brani; toliko ću samo reći, da se nemora sve smatrati djelom svećenskog stališa, što je dosad bivalo u školah. Što je u davno doba u školah bivalo, mislim, da to neće nitko svećenstvu u grieh brojiti, pače ako želimo biti pravedni, morat ćemo priznati, da danas nebi bilo ni traga mnogomu, čim se naš viek ponosi, da nije bilo tih toli huljenih popovah i kaludjerah, nebi dan danas od mnogoga, što iz klasičke prošlosti cvate, niti klice bilo.

Prelazim na stvar. G. Cepulić želi, da bude naša mladež čestito i valjano odhranjena, da bude mladić u školah tako vodjen, da postane čestitim gradjanom, valjanim domorodcem. On misli, da će se ta svrha postići, ako se uvede u škole katekizam, koj bi se učio od najnižje škole pa sve dotle, dokle se katekizam vjeronauka predava. Želja gosp. Cepulića je plemenita i svrha takova, koju svaki željeti mora. Pitanje je samo, da li mi i ostale nazore gospodina Cepulića dielimo, naime da se ova svrha postići može sredstvom, koje nam on predlaže. Ja to niečem, te velim, da je uspješnije i jedino sredstvo, ako bude cieli sustav odhranjivanja mladeži uredjen prema svrsi, koju on želi postići. Drugo je sredstvo, da školam damo valjane i čestite učitelje; a treće je sredstvo, da sve, što mladeži u ruke dolazi, bude valjano i čestito, osobito pako školske knjige. U ovom zadnjem obziru čini mi se, da gospoda, koja su si uzela slobodu obširno govoriti i kuditi stvar, kako sada obstoji, nisu si potanko stvar proučili. Gospoda, koja našu sadanju školu kude, misle, da su čitanke dandanas tako uredjene, kao što su bile one, koje smo mi čitali. Čitanke su onda posve na drugom temelju sastavljene; da u kratko kažem, one počam od prve škole pa do četvrte razlažu u raznih odsjecih stvari, spadajuće na ćudorednost i vjeronauk, pripoviedaju o početnih političkih pojmovih, obiluju naukom o prirodi, pripoviedaju kratke crtice iz historije, nezaboravljajuć sasvim ni na historiju našega naroda, premda netvrdim, da su u svem i napisane, kako valja.

I mi smo sami rekli, prem da nas je bilo najviše svećenikah u školskom odboru, da nisu čitanke sasvim dobre i da zato treba, da se preustroje u svakom obziru, poimence pako u odsjecih, koji govore o realnih stvarih i historiji. Ako budu sve onako uredjene, kao što si mi želimo, onda će diete već u prvoj dobi imati priliku, da nauči pojmove, koji su mu potrebni.

Ja dakle, gospodo! u kratko kažem o ovih stvarih, koje se toliko razglabaju, da nemislim, da bi se uvedenjem katekizma, kako to gosp. Cepulić predlaže, mogla svrha po-

Digitized by Google

stići, nego da tomu služe druga sredstva, i to je, kako rekoh, cielo uredjenje školah, čestiti učitelji i čestite knjige.

Vinko **Pacel**. Slažem se u principu sa predlogom gosp. Cepulića, nu moram mu opaziti, da nije dovoljno razložio, što je razložiti imao, zato je krivo shvaćen predlog našao toliko odpora.

Ako predlog taj promislim, to je g. Cepulić u misli imao, da bi se u formi kateketičkoj sastavili za nižje škole pojmovi o narodu, narodnosti i domovini. Istina, da su u naših čitankah u novije doba ovi pojmovi navedeni; nu ja nalazim veliku potrebu, da si naša mladež sbilja dobro u glavu upili, što će reći: narod, narodnost, domovina. To je sve glavno, što bi u ovaj narodni katekizam spadati imalo.

Ja razliku činim medju narodnim i političkim katekizmom, i mislim, da ova dva nespadaju zajedno. Mogao bi tko pitati, da li je narodni katekizam od potrebe, te upravo tvrdim, da je od velike potrebe, jer u našem saboru, oprostite, tumačio se narod, narodnost i domovina onako, kao što ga jedan osmoškolac tumačiti nebi smio, jer bi mu ja dao drugi red. Kad bi kod nas bili pojmovi o narodu, narodnosti i domovini, kao što treba, nebi bilo partajah, i naši zaključci bili bi drugčije izpali, na čem je samo to krivo, što nismo dobro shvatili pojam o narodnosti.

U tom ja dakle podupirem predlog g. Ćepulića.

Avelin Ćepulić. Najprije moram se svečano ograditi proti subsumpciji gosp. Kraljevića i gosp. Kristijanovića, koji su u mojem predlogu zagledali njekakav zlokoban triumvirat Marrata, Dantona i Robespiera; ako je tko proti toj trojici, to sam ja, jer ja krvnik nisam. Ja mislim, da sam u predlogu mojem jasno kazao, što namjeravam; ja želim to, što sam osobito natuknuo, da kao što je mladež u kršćanskoj nauci dobro odhranjena, da bi se i u narodnom duhu prekrstiti znala.

Prelazim sada na gospodu, koja kažu, to netreba učiti, mladež to onako uči, mladež to zna. Ja ću kazati, da naša mladež toga nezna. Gosp. Pacel je to natuknuo, da kad bi kod nas pojmovi o narodnosti, domovini, ustavnosti o sličnih i srodnih idejah, jasniji bili, sigurno se nebi bilo mnogo šta dogodilo u našoj domovini. Dok budemo mi domoljubje, narodnost i narod polagali u rieč „živio“, dokle budemo onoga smatrali za čestita domorodca, koji dvie do tri čaše na jedanput može izpiti, dotle naša narodna stvar na slabih noguh stoji; — nego mladež naša sbilja, kako danas okolnosti stoje, višeputah nerazlikuje domorodstva od kojekakvih ovakovih kvalifikacijah.

To je dakle moj katekizam, proti kojemu su se njeka gospoda pobunila, što sam katekizmom krstio, da mladeži pojmove razjasni o pravu i dužnosti; neću samo govoriti o mladeži, nego i o odraslih, koji nerazlikuju prava od dužnosti; jer pitam ja samo, do 20. listop. godine 1860, kad je kod nas tako omedjašena bila štampa, koliko je od onih ljudih, koji su sbilja imali jasan pojam o ustavnosti; jako malo ih je, jer neznadu drugo, nego dužnosti; od prava ništa

Kazala su gospoda, da mladež to nebi pojmila, i to su upravo ona gospoda kazala, koja se učiteljstvom bave. Ja bi žalio mladež, da bi znao, da su ova gospoda o tom osvjedočena; ali ova gospoda sama nisu osvjedočena, što su rekla, ja sam uvjeren, da gospodin Veber nije o tom osvjedočen.

Što se tiče gospode, koja su se toliko škandalizirala nad riečju katekizam, po mojem mnenju to nije ništa drugo, nego pitanje i odgovaranje. Nisam ja mislio katekizam, koj govori o revoluciji i bog zna što, nego ja sam mislio čestitu knjigu, sistematički sastavljenu, iz koje bi mladež mogla crpiti pojmove političke, državne, ustavne itd., koji su za sadašnje vrieme potrebni. Neću ja revoluciju; nego će to baš proti revoluciji biti; jer revolucija upravo iz zamršenih pojmovah nastaje.

Nadalje da kažem, da je naš narod u idejah političkih i narodnih tako daleko, kao što njekoja gospoda misle, budite uvjereni, da nebi žalostnih prizorah vidili, kao što ih vidimo; koliko ima med nami pseudo-izobraženih, koji neznadu, što je naša domovina; budite uvjereni, da smo mi u stanju razlikovati narodnost od politike, nebi mnoge naše susjede mrzili jedino zato, što nisu s nami jednoga političkoga mnenja.

Sve ove idee bi se morale u ovom katekizmu razložiti i to potanko. Svrha te moje knjige bila bi, za čim najviše čeznemo, sloga; ako treba ikomu sloge, to treba nam Jugoslavenom, jer neslogom smo propali, neslogom i dan danas propadamo.

Ja mislim dakle, da sam stvar na toliko razložio, da knjiga ova nebi bila u onom radikalnom duhu sastavljena, kao što su to gospoda Kraljević i Kristijanović shvatili. Nego da iskreno kažem, to bi bilo i u prilog vladaocu; njemu do ničega nemože toliko stajati, koliko da se u ovo uzburkano vrieme pojmovi razjasne; jer kad narod znade, što je sloboda, znati će i razlikovati slobodu od anarhije; znati će razlikovati ustav od absolutizma. Ako ova načela mladeži budemo ulivali, i ako se ova načela narodu priobće, onda ćemo postići to, da ako nas je danas deset, koji ustav branimo, da će nas za njekoje vrieme biti hiljada.

Dakle ja opet predlažem, da se ovaj narodni katekizam u sve škole uvede i da se kao obligatan predmet predava, kao što svaki drugi.

Predsjednik. Predlog gospodina Ćepulića je jako važan; načelo, o kojem smo viećali, sastoji u tom, da se mladež u svih školah, gdje se uči katekizam vjeronauka, i u narodnom duhu izobrazuje, da joj se ne samo dužnosti nego i prava razlože. Gospoda, koja su proti, kažu, da bi se ta svrha mogla postići sredstvi, koja školski sustav sadržava.

Dakle koja su gospoda za predlog gosp. Ćepulića, neka ustanu.

Adolfo Veber. Protestiram proti tom pitanju. Ja mislim, da ciela razprava ovo pitanje zahtieva: Ima li se pored svih tih znanostih, što se predavaju u školah, još jedan obligatan predmet uvesti, a to je narodni katekizam.

Avelin Ćepulić. Ja sam predlažem, da se zove narodna knjiga.

Predsjednik. Dakle pitam: Ima li se osim svih ostalih predmetah još jedan obligatan uvesti, koj se zove narodna knjiga?

Koji su zato, neka izvole ustati.

(Većina.)

Digitized by Google

Andrija **Uhernik** čita predstavku, kojom će se zaključci ovoga sabora o podupiranju molbenice hrvatsko - slavouske vojničke Krajine o njezinu ukinuću, te preustrojenju na ustavnu, o odnošaju kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kraljevini Ugarskoj i o uvedenju jugoslavenskog jezika trojedne kraljevine za službeni i nastavni jezik Nj. c. kralj. apošt. veličanstvu u smislu dotičnog očitovanja, u adresi ovoga sabora spomenutoga, odmah za potvrdjenje podnieti, bude pročitana, glede čega primieti gosp. narodni zastupnik Košćec, da se u toj predstavki, shodno dotičnoj točki adrese, naročito napomene, da se ti zaključci Njeg. ces. kralj. apošt. veličanstvu podnašaju **za predbježno odobrenje do njegova krunisanja.**

Predlog taj bude znamenitom većinom glasovah zabačen, i time rečena predstavka odobrena.

(Dotičnu predstavku čitaj u „Saborskih spisih“.)

Zatim bude sjednica u jedan i pol sata poslje podne zaključena, i buduća za sutradan dne 28. rujna u 10 satih urečena.

Digitized by Google

Devetdeset i četvrta saborska sjednica 28. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdeset trećoj sjednici sabora troj. kraljevine dalmatinsko-hrvatsko slavonske, držanoj u Zagrebu dne dvadeset i sedmoga rujna god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. gosp. podpredsjednika *Josipa*

Briglevića, a uz bilježenje g. *Vardiana*.

Zapisnik 92. saborske sjednice bude čitan, i pošto je zabačen predlog g. nar. zastupnika Torbara, da se dodade, da plaće za učitelje na realkah opredieljene razumjevaju se u konvencionalnom novcu, bude taj zapisnik odobren.

Usljed predloga verifik. odbora priznavaju se za verificirane članove ovoga sabora, g. Ivan Nep. Ožegović za kotar križevački, gg. Franjo Pinterović, Teodor Gjurgjević, Vjekoslav Šmit i Hugo Marinović za slob. i kr. grad Osiek. Zajedno što gos. Marinović sve dosada nije prispio, bude zaključeno, da predsjedničtvo sabora slob. i kralj. grad Osiek pozove, da isti rečenoga svoga četvrtoga zastupnika odmah na sabor pošalje.

Predlog g. dr. Jakovčića, da vis. sabor odredi, da obćine vanjske, spadajuće k gradu i slob. kotaru Bakru, izabiru svoje zastupnike na ovaj sabor mjesto gg. Antuna Vakanovića i Adolfa Vebera, koji su mandate svoje položili, i da se u tu svrhu izašalje jedan saborski povjerenik; bude većinom glasovah zabačen; usuprot bude zaključeno, da vis. predsjedničtvo sabora slob. grad i kotar ozbiljno pozove, da bezodvlačno preduzme izbor u rečenu svrhu polag obstojećega privremenoga propisa, te novoizabrane zastupnike na ovaj sabor odmah pošalje.

Pismeni predlog g. nar. zastupnika Gjure Križanića od 15 članovah poduprt, o zakonskom članku radi shodne prodaje morske soli i obaljenja ciene iste, bude čitan, pretresivan i jednodušno odobren sliedeći zakonski članak o slobodnoj prodaji morske soli, i o obaljenju ciene joj:

S obzirom na članak 5. constitutionum regni Slavoniae 1492, zatim čl. 29. 1548, čl. 43. 1635, čl. 122. 1715 kao i na starodavni običaj ustanovljuje se u pogledu užitka morske soli, i obaljenja ciene iste, sliedeće:

§. 1. Užitak i prodaja morske soli očituje se kao slobodna za obseg kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, razumjevajući pod istim i obseg čitave hrvatsko-slavonske vojničke Krajine sa uključenjem i petrovaradinske regimente.

§ 2. Ujedno se u pogledu ciene iste soli s obzirom na cienu god. 1848 za obseg ovih kraljevinah ustanovljenu odredjuje, da se u buduće u svih solarah u primorskih gradovih nalazećih se ima prodavati cent biele morske soli po 3 for. 16 kr. srebra ili 3 fr. 43 kr. a v., a crne soli cent po 2 for. 12 kr. srebra ili 2 for. 31 kr. a. v.

Izviešća administrativnoga odbora o predlogu g. Makse Piškorca glede ukinuća crkvenoga desetka, zatim o predlogu g. Stjepana Vukovića o odkupljivosti gornih i cinženih zemaljah budu čitana, i glede njih bude zaključeno, da se litografiraju, medju članove saborske podiele, a zatim polag dnevnog reda o prešnih predmetih u 64. saborskoj sjednici od 19. kolovoza t. g. ustanovljenog poslje predmetah o zadrugah, o obćinah, o municipijah i o saboru u pretres uzmu.

Na predlog g. nar. zastupnika Nikole Tallera bude izviešće centralnog odbora o predlogu bivšeg nar. zastupnika Filetića glede upravljanja dobra Kutjevo, spadajućega na hrv.-slav. školsku zakladu, izza kako je taj predmet proglašen prešnim, stavljeno na dnevni red poslje predmetah u gorenavedenom paragrafu pomenutih.

Zatim prodje vis. kuća na dnevni red, naime na osnovu za realke.

Stojeće na redu V. poglavje o obrtničko-trgovačkoj školi bude sa dodatkom: „obrtničko-trgovačke škole uzdržavaju svuda gradske obćine, što se takodjer glede upitne škole u Zagrebu razumieva“, jednoglasno primljeno.

Glede poglavja VI. o uredjenju zavoda za učiteljske kandidate za nižje realke budu u naslovu i §. 1. rieči „trorazredne s glavnimi školami spojene“ izpuštene. U §u 10. budu mjesto rieči „višjoj“ rieči „vrhovnoj školskoj“ umetnute. U §. 12. budu rieči „vrhovnog diecezanskog povjerenika“ izmienjene sa riečmi „diecezanskoga povjerenika“.

U ostalom primljeno je isto poglavje jednodušno. Glede dodatka k tomu spadajućeg i ovako glasećeg: „Nagrade učiteljem u zavodu za učiteljske kandidate sa zagrebačkom višjom realkom spojenom, namirivati će komercialna zaklada,“ bude zaključeno, da o tom imade financijalni odbor viećati, i saboru podnieti izviešće.

Zatim pita g. predsjednik u smislu poslovnika vis. kuću: da li vis. kuća prima cielu osnovu za realke onako, kako

Digitized by Google

je ista u prošlih saborskih sjednicah preinačena?“ na što svi članovi sabora odgovore sa „dà“.

Pošto se kodifikacija te osnove svrši i u saboru proglasi, uvrstit će se ciela osnova kao zakon u zapisnik dotične saborske sjednice.

Povodom predloga g. nar. zastupnika Josipa Torbara o izdavanju školskih knjigah u narodnom jeziku bude poslje živahne debate izmedju raznih izpravakah znamenitom većinom primljen sliedeći izpravak g. Adolfa Vebera: „Naklada svih školskih knjigah prelazi od bečkog ravnateljstva za razprodaju knjigah na kraljevsko namjestničko vieće trojedne kraljevine“.

Glede predloga g. nar. zastupnika Avelina Cepulića, da se školska mladež u svih učionah i u svih onih razredih, u kojih se predaje nauka vjere, obučavaju u narodnom duhu o dužnostih i pravu državljanina, koj nauk imao bi se zvati narodni katekizam, otvori se živahna debata; poslje iste stavi g. predsjednik pitanje: da li vis. kuća prima predlog gosp. Ćepulića, da se djeca odmah u svih godinah, u kojih se predaje nauka vjere, obučavaju u narodnom duhu o dužnosti i pravu državljanina.“

Tomu pitanju prigovori g. Adolfo Veber na temelju §. 62. saborskoga poslovnika, stavivši ovakovu formulaciju tog pitanja: „Imade li se povrh svih znanostih u školah jedna nova znanost kao obligatan predmet predavati?“

Izza kako je g. Ćepulić svoj predlog ovamo preinačio, da se ta nauka ne „narodni katekizam“, već „narodna knjiga“ zove, bude taj predlog g. Ćepulića većinom glasovah primljen i zaključeno, kao dodatak k osnovam za pučke, normalne, realne, preparandijalne i gimnazijalne učione:

„U svih školah pučkih, realnih, preparandijalnih i gimnazijalnih ima se uz druge naučne predmete kao obligatan predmet predevati narodna knjiga u narodnom duhu o dužnostih i pravih državljanina, i to po razliki razredah pučkim, i odnosno znanstvenim načinom.

Predstavka, kojom će se zaključci ovoga sabora o podupiranju molbenice hrv.-slav. vojničke Krajine i o njezinom ukinuću, te preustrojenju na ustavnu, o odnošaju kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prama kraljevini Ugarskoj i o uvedenju jugoslavenskoga jezika trojedne kraljevine za službeni i nastavni jezik Nj. c. kr. apošt. veličanstvu u smislu dotičnog očitovanja, u adresi ovoga sabora spomenutoga, odmah za potvrdjenje podnieti, bude pročitana, glede čega primjeti g. narodni zastupnik Košćec, da se u toj predstavki, shodno dotičnoj točki adrese, naročito napomene, da se ti zaključci Nj. c. kralj. apošt. veličanstvu podnašaju za predbježno odobrenje do njegova krunisanja.

Predlog taj bude znamenitom većinom glasovah zabačen, i time rečena predstavka odobrena.

Zatim bude sjednica u 1 i pol sata poslje podne zaključena, a buduća za sutra dan 28. rujna u 10 satih prije podne urečena.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Ivan Vardian s. r.
saborski bilježnik.

Ivan **Vardian**. Čita zapisnik posliednje sjednice.

Mihajlo **Polit**. Čita podneske na sabor prispjevše, (vidi zapisnik).

Miroslav **Kraljević**. Pred njekoliko danah izvolio je vis. sabor odbor imenovati, koj bi imao glede željah braće Srbah svoje mnenje podnieti. Odbor je svoj posao svršio, te ja kao izvjestitelj usudjujem se resultat vis. saboru predstaviti i za odobrenje preporučiti. (Čita, vidi „Sab. spise“).

Gjuro **Nović**. Počem je srbsko pitanje postalo predmetom viećanja, to molim, neka bi mi dozvoljeno bilo, njekoliko riečih o tom progovoriti i srbsku stvar onako, kao što je postala i kao što danas postoji, vis. saboru u kratko razložiti, a ujedno i onu gg. nar. zastupnike, koji o spravedljivosti srbske stvari, pak možebiti i iskrenosti srbskoga naroda sumnjaju, o protivnom uvjeriti.

Narod je srbski, gospodo moja, u ono vrieme, kad je najveći dio kraljevine ugarske pod težkim jarmom turskim stenjao i kad je polumjesec ne samo cieloj Ugarskoj, nego i samom prestolnom gradu Beču propašću grozio, na poziv cara austrijskoga, a ujedno i ustavnoga kralja ugarskoga Leopolda I. pod svojim vojvodom i patrijarkom sa 40 i više tisućah oružanih ljudih ovamo prešao, i protiv općemu neprijatelju odvažno i junački dotle vojevao, dok zemlje od neprijatelja oslobodjene i kruni ugarskoj povraćene nisu bile, — za ove zasluge blagoizvolio je isti car austrijanski i kralj ugarski narodu srbskom, na osnovi učinjenoga petoga ugovora privilegije u glavnom u tom sastojeće milostivo podieliti, da narod srbski u predjelih od neprijatelja natrag povraćenih, kao takovi, pod svojom narodnom političkom glavom živiti i svoje narodne, od svake županijske jurisdikcije neodvisne magistrate imati može. Narod je srbski, gospodo moja, ta privilegialna prava svoja u početku kroz njekoje vrieme u punoj mjeri uživao, i pod svojim vojvodom proti svakomu domovine neprijatelju sa najvećim požrtvovanjem i junački tako vojevao, da su mu i potonji carevi austrijanski prvodana njegova privilegijalna prava potvrdjivali i ponavljali, no ovdje moram na žalost primjetiti, da su ta privilegija svagda, neznam čijom krivicom prazne rieči na papiru ostala, ali zato kazati moram i to, da narod srbski nikada prestao nije oživotvorenje svojih privilegijah potraživati, pak počem mu takova i do danas oživotvorena nisu, to je on i ove godine na osnovi visokoga carskoga reskripta u Karlovcih preko svojih narodnih zastupnikah na kongres skupio se i želje svoje u glavnom u tom sastojeće formulirao, da mu se vojvodina, za koju je on od vremena prelazka svoga u ove strane potokom krv svoju prolivao, jednom podieli, kako bi on jezik i narodnost svoju, koju više nego i sám život svoj cieni i uvažava, obezbiediti mogao; no da nebi tkogod pomislio, da narod srbski postupkom svojim na odcienjenje od krune ugarske smiera, to je on u peticijah svojih ujedno izjavio, da glede Bačke i Banata, u koliko bi te provincije Vojvodini pridružene bile, zakonodavstvo Ugarsko, glede Sriema zakonodavstvo trojedne kraljevine a ujedno i vrhovne kako političke tako i sudbene vlasti obiuh dotičnih kraljevinah priznaje i pripoznavati želi, dakle srbski narod za obezbiediti jezik i narodnost svoju želi, da mu se vojvodina, kojom bi vojvoda sa svojim vojvodskim savjetom i apelacionalnim sudom upravljao, podieli. U koliko se tu dakle na odcienjenje kakovo smiera, to ostavljam g. narodnim zastupnikom, da svaki po svom uvjerenju razsudi, ja pak od moje strane tvrdim, da pri tih okolnostih o odcienjenju kakovom govora biti nemože, i zato se od spravedljivosti vis. sabora tvrdo nadam, da će pravedne želje srbske posebnom predstavkom kod Nj. kralj. Veličanstva poduprieti, i to tim više nadam se, počem držim, da se srbskom narodu nikako

Digitized by Google

za zlo pripisati nemože to, da je želje svoje neposredno Nj. veličanstvu kralju podneo, i to velim, jedno zato ne, što je srbski narod samo na osnovi vis. carskoga reskripta na kongres skupiti se mogao, da želje svoje formulira i Nj. velič. za dalje uredjenje podnese, a drugo i zato ne: što su i drugi, pod krunom ugarskom živući narodi želje svoje u formi adrese Njeg. veličanstvu kralju na odobrenje podnieli, kad se dakle ni Ugrom, pak ni narodu trojedne kraljevine za zlo neprime, to onda neznam, kojom bi se osnovom postupak, gornjim sasvim ravan naroda srbskoga, osuditi mogao; kad sam ovo razložio, onda molim, neka bi mi dozvoljeno bilo još njekoliko riečih onoj gospodi progovoriti, koja bi želila, da se srbska stvar na ono vrieme odgodi, dok bude trojedna kraljevina sa Ugarskom ugovarala; ja gospodo moja držim, da ta gospoda nikako iz bratinske iskrene težnje prama srbskomu narodu taj predlog učiniti nisu mogla, što više držim ja, a držati će i svaki pravi Srbin to, da ta gospoda tim predlogom svojim jedino taj cilj postići žele, da srbsko pitanje i ovom prilikom neriešeno ostane, kako bi neprijatelji srbski, narod srbski kao kakovu koloniju smatrati i lakše ga goniti i upropašćivati mogli. U koliko to i narodu trojedne kraljevine u korist ići može, to ostavljam ovom vis. saboru, na njegovo povoljno razsudjenje.

Mihajlo **Polit**. Mislim, da je odbor, kad je ovo izvješće dao, hrdjave premise imao. Koliko ja Srbe poznam, nijedan neželi, da mu se vojvodina samo preko Beča dade. Ja sam uvjeren, da kad bi se Srbom kazalo: evo vojvodine samo iz Beča, nemojte se više s Ugri porazumljivati, da bi oni to odbacili, i to zato što su se Srbi već višeputah uvjerili, da ono, što iz Beča dodje, nije tako stalno, kao ono, što od ugarskoga sabora dodje. Jedini uzrok, da Srbi od Beča što primaju, jest taj, da niti od Beča niti od ugarskoga sabora nebadu ignorirani. Oni hoće tim da imadu povod, da se mogu s ugarskim saborom u sporazumljenje staviti.

S toga sam ja zato, da visoki sabor srbske želje pred Nj. veličanstvom podupre.

Franjo **Lovrić**. Ja se sa redakcijom ovdje pročitanom slagati nemogu, i to zato, jer moja ćut i ljubav prema narodu našemu nije se promienila, niti izumrla, niti pokvarila od g. 1848, nego kako sam onda mislio, tako i danas mislim, i dok budem živ.

Želje naše srbske braće kao jednokrvnoga naroda moraju biti uviek i naše. Buduć su ove želje tako lojalne i pravedne, kao što ništa pravednijega biti nemože, zato pristajem uz ono mnenje, koje je gos. Nović izrazio, da predstavkom Nj. veličanstvo umolimo, da pravedne želje naroda srbskoga uvažiti, i zakonitim putem, t. j. putem ugarskoga i našega sabora, čim prije riešiti blagoizvoli.

Slavoljub **Vrbančić**. O pravednosti željah braće Srbah, mislim, da nitko nedvoji; pitanje je dakle samo, kako se može ovim željam čim prije doskočiti. Ja mislim, da je ovdje jedini put, koji je g. Nović predložio, i kojim putem i sami Srbi žele, da im se pomogne, t. j. da se kod Nj. veličanstva predstavkom podupru.

Ja u tom nevidim ništa neustavna, što se i mi neplašimo, naše zaključke kralju za potvrdjenje podnieti, neobziruć se na to, što on još nije krunisan. Kad mi naše želje podnieti možemo na odobrenje, ako nam je u istinu stalo, da se braći Srbom pomogne, to se i glede njih nemožemo plašiti, isto to učiniti; jer drugo nečinimo, već ono, što i sami za sebe.

Zato pristajem iz sve duše na predlog g. Novića.

Eugenio **Kvaternik**. Od triuh dosada predgovornikah nisam čuo, da bi bio ikoji samo jedan razlog mnenja saborskoga odbora oprovrgnuo. Ja mislim, da je put, koji je odbor naznačio, upravo onaj, kojim će se prvo želje braće Srbah oživotvoriti moći, a drugo, koj će ustavnost spasiti. S toga mislim, da će se vis. kuća voditi po ovih razlozih, što je odbor naveo, tim više, što nijednoga protivnoga razloga dosada čuli nismo. Zato sam za mnenje odbora.

Petar **Očić**. G. predgovornik poziva se na sadržaj mnenja odbora, i tvrdi, da dosad razlozi, po odboru navedeni, oprovrgnuti nisu. Ja kažem to, da mnenje odbora sasvim drugamo smiera, nego su smierali dopisi županije zagrebačke i virovitičke. Dopis virovit. županije tamo smiera, da se želje braće Srbah glede utemeljenja vojvodine kod Nj. velič. podupru. Odbor sasvim druge smjere goji; buduć da on to nenegira, samo tvrdi, da izpunjenje od njekojega uvjeta zavisi, a taj je sabor ugarski, kongres srbski i sabor trojedne kraljevine, i sporazumljenje svih ovih triuh faktorah. Ako na um uzmemo to, da je g. 1848. med Hrvati i Srbi savez učinjen, narav saveza to sobom donosi, da saveznik drugog saveznika ne samo na jednom mjestu podupira nego svuda.

Ja sam dakle mnenja, da kao god je županija virovitička ovdje jednostavno svoje mnenje o tom izrazila, da bi iz važnih razlogah valjalo poduprieti želje braće Srbah, ne samo da sam zato, da se podupru, nego niti nevidim razloga, zašto bi se tomu opirali. Razlog je, da ova gospoda hoće formu, a to je po mojem mnenju njekakva indirektna negacija; to se i sa značajem pravog saveznika neslaže.

Zato sam ja toga mnenja, da se mi sada ograničimo samo na dopis županije virovitičke, i da one želje, koje je onaj muinicipijum izrekao, našim željami činimo, i da predstavkom u onom smislu želje braće Srbah podupremo, koja smisao je već g. 1848. javno pred cielom Europom izjavljena, te mislim, da će tako sabor svoju dužnost nanovo izpuniti, ako želje virov. županije sa svoje strane u pogledu utemeljenja vojvodine podupre.

Avelin **Ćepulić**. Mislim, da ova stvar nije tako zamršena, kao što to njekoja gospoda misle. Riešenje ovoga pitanja najviše zavisi od toga, da li mi priznajemo pravo naše braće Srbah na vojvodinu ili ne. Mislim, da je ovo pravo sasvim jasno.

Nisam čovjek, koj bi se toliko forme držao, kao predmeta. Kažem, da je godina 1848. skršila sve verige supremacije. Ono malo, što je još ostalo, skršila je god. 1860 i 1861. Feudalizam prestao je kroz ravnopravnost, koja je izrečena g. 1848 i potvrdjena g. 1860 i 1861. Ovu rieč: ravnopravnost čuli su i Magjari, dapače i inartikulirali ju g. 1848, samo što ju u drugom smislu tumače, nego drugi narodi. Oni priznavaju ravnopravnost kao što Niemci „mit Bevorzugung der Deutschen“. Isto tako Magjari „mit Bevorzugung der Madjaren“. Mi moramo ravnopravnost uzeti kao faktum, kao što ju priznaju svi narodi u Europi. Nego kao što rekoh, Magjari neće da izvedu u Ugarskoj ono, što za pravo priznaju, oni bi rado njekakvu supremaciju imati, a samo dok ova stiska traje, drugim narodom nješto malo popustiti.

Ravnopravnost dakle stoji, jest potvrdjena duhom vremena, izrekom saborah, samo što ju Magjari drugčije tumače.

Pitam ja sada, kakovu svrhu bi imao predlog odbora. Ja kažem nikakovu. Odbor predlaže, da se Nj. veličanstvo kralj zamoli, neka sazove ugarski sabor i srbski kongres,

Digitized by Google

koji bi onda u sporazumljenju s nami ovo pitanje riešili. Mislim, da je to suvišno, jer znamo, kako je ugarski sabor sastavljen. Mi vidimo, da su na bivšem ugarskom saboru zastupani bili interesi jednog samo naroda, t. j. magjarskog, drugi su svi ignorirani; neima govora o Slovacih, Srbih, Rumunjih itd. Da srbske želje nestoje u interesu Magjarah, to svatko vidi; čemu se imamo dakle nadati, kad ovo pitanje na ugarski sabor dodje u pretres? Nikakovu uspjehu; izuzamši 2—3 lica, ostali zastupnici svi su špccijalnim magjarskim duhom opojeni, dakle se ovo pitanje nikako nebi moglo riešiti onako, kako to mi i braća Srbi želimo. Zato bi bilo suvišno tamo ići.

A niti forma to nezahtieva; jer ravnopravnost stoji, i to pravno, budući se pozivamo na g. 1848, koja ako njekojoj gospodi nije povoljna, meni je. Kad to stoji, dakle imadu i Srbi pravo na vojvodinu. Neću se pozivati na absolutne akte od god. 1848., kojimi je Srbom vojvodina dozvoljena, nego samo na faktum ravnopravnosti i članak 7, ako se nevaram, našega sabora god. 1848., da smo mi priznali vojvodinu i podupirali kod Nj. veličanstva upravo na temelju ravnopravnosti. A kakov je razlog sada, da to neučinimo? Jedan faktor zakonodavstva ugarskoga, koj ovdje pravo ima uticati, ugarski sabor faktično neće da prizna prava braće Srbah. Što je dakle naravnije, nego da se braća Srbi obrate na drugi faktor, to je na kralja: daj nam ono, što si nam već dao, i što su već sva ostala braća u Ugarskoj priznala, daj nam vojvodinu, da obezbiedimo jezik i narodnost. A što je naravnije, kad se braća Srbi na nas obraćaju, i kad se pozivlju na zaključak naš od g. 1848: braćo, podupirajte nas, što je naravnije, nego da to odmah učinimo; to dosljednost, srodnost i budućnost naše narodnosti zahtieva, da njihove želje podupremo, tim više, što representacija županije virovitičke nedira u prava niti ugarske niti naše krune, jer se kaže, da oni priznaju integritet ugarske kraljevine i naše.

Ja sam dakle za to, da se u smislu čl. 7. od 1848. g. želje braće Srbah podupru, i representacija županije virovitičke posebnom predstavkom i to odmah Nj. veličanstvu podnese.

Baron **Kušlan**. Pozivam se na poslovnik, po kojem se izvješće odbora imade prije štampati i razdieliti, nego što se o njem vieća; jer to red zahtieva, da svaki zna, o čem se vieća. Odbor je svoje mnenje podneo, ali veći dio gospode nije znao, o čem se radi. Zahtieva se i to, da se svaki pripravi. Mi smo počeli viećati, da li imamo podupirati želje braće Srbah, kako reprezentacija županije virovitičke zahtieva, ili želje od god. 1848. ili novosadske skupštine. Ove nam nisu priobćene, kako ih možemo poduprieti, kad sadržaja nepoznamo, to je mačka u vreći kupiti.

Slavoljub **Vrbančić**. § 41. poslovnika glasi: Kad se pročitaju izvješća kojega odbora, sabor o njih vieća ili odmah ili u tu svrhu odredi vrieme. Dakle je sabor vlastan odmah viećati.

Svetozar **Kušević**. Ja priznajem, da predlog g. barona Kušlana ima temelj u poslovniku, ali moja gospodo! ovdje se nemože tvrditi, da ovaj predmet nije poznat vis. kući, i da bi se zato prije morao tiskati, i med članove vis. sabora razdielili; jerbo je već u ovom predmetu 3 puta viećano, te tako predmet već skoro izcrpljen, dakle dovoljno i poznat. —

Mi smo predmete od manje važnosti odmah u pretres uzimali i riešavali, a to se je baš u ovomu pitanju onako napriečac slučilo, kad je predstavka sl. županije zagrebačke ovoj u pretresu stojećoj sasvim slična ovdje čitana i odluka ona izrečena, kojom danas, kako mi se vidi, većina zadovoljna nije.

Predmet pako ovaj po mom poniznom mnenju najveće priznanje vis. sabora zaslužuje, a što g. baron Kušlan kaže, da zaključci kongresa srbskog nisu vis. kući poznati, tomu pako nitko nije opet kriv, nego ona gospoda, koja su silila, da se pitanje ovo poznatim zaključkom ad calendas graecas odloži, bez da su dotične spise i tamo prileżeće dodatke i čitati dala.

Ja predlažem, da se predmet ovaj neodvlačno uzme u pretres, a to tim većma, što se je evo faktično počelo viećati o njem, a za slučaj meritornoga pretresivanja pridržavam si pravo govora, i navesti ću obširnije razloge, koji me na čim toplije podkriepljenje same stvari nukaju.

Jovan **Živković**. Ja imam prigovoriti glede poslovnika, koji kaže, da samo oni predmeti, koji smieraju na stvaranje zakonskog članka, imadu se tiskati i razdieliti, a sve ono, što je od manje važnosti, može se odmah u pretres uzeti. S toga nestoji mnenje g. bar. Kušlana.

Eugenio **Kvaternik**. G. Živković vara se glede poslovnika; to samo valja, gdje odbora neima, a ovdje je visoka kuća odbor imenovala; jer § 40. glasi: „Izim izvanrednih slučajevah imaju se odborna izvješća i predlozi barem tri dana prije čitanja natiskani podieliti medju članove“, a onda tekar § 41.: „Kad se pročitaju izvješća kojega odbora, sabor o njih vieća ili odmah ili u tu svrhu odredi vrieme“.

Avelin Ćepulić. Ja upravo osnivam na § 40., koj naročito kaže: „Izim izvanrednih slučajevah itd.“ Ja ovaj slučaj smatram upravo za izvanredan slučaj, zato izvanredan, što vidimo, da se ovdje mi i Magjari trgamo za jednu stvar; budimo iskreni i kažimo, što nam je na srcu; ja iskreno kažem, da se meni ovo namigavanje s Magjari nedopada. Ovo je izvanredan slučaj, jer danas nemožemo znati, što će se sutra slučiti; zato kažem, da je u našem interesu, da se vojvodina srbska čim prije oživotvori. Zato netreba štampanja.

(Kod glasovanja radi toga, da li se ovaj predmet u smislu poslovnika za izvanredan slučaj smatrati ima, te o njem odmah viećati može, a da se odborovo izvješće neštampa, bi sa 39 proti 31 glasu odlučeno, da nije izvanredan slučaj, te zaključeno, da se prije meritornoga viećanja ima izvješće odbora, predlog g. Novića i zaključci srbskoga nar. kongresa tiskati.)

Predsjednik javlja, da je adresa pripravljena, te ju on i jedan bilježnik podpišu.

Janko **Šviglin**, izvjestitelj, čita dva izvješća administrat. odbora, i to o molbi 4 primorske obćine, da se od Bakra odciepe, i o indigenatu. (Zaključeno, da će se tiskati.)

Pavao **Muhić**. U 80. sjednici naložio je vis. sabor odboru za jugoslav. sveučilište, da se glede troškovah u sporazumljenje stavi sa financijalnim odborom, zatim, da predloži, što bi se odmah uvesti moglo. (Čita, vidi „Sab. sp.“) (Zaključeno, vidi zapisnik.)

Andrija **Uhernik**. Sada bi se imala polag zaključka saborskog od 92. sjednice pretresivati molbenica one gospode, koja su molila za dopust. Kako je g. Živković onda kazao, da se sabor nebi odgodio, nego samo sjednice, to je visoki sabor ovu izjavu prihvatio, te se sklonjen izjavio, da se saborske sjednice, ne pako sabor, za nedjelju danah odgode. Ja mislim, da se to danas izreče, da se sjednice za osam danah odgode; jer dopust nemože se uzkratiti ovoj gospodi,

Digitized by Google

a kroz to bi im se prilika pružila, da bi svoje poslove svršiti i u to vrieme opet se vratiti mogli; odbori, koji imadu mnogo posla, mogli bi takodjer medjutim svršiti, i mi se poslje u punu broju sastati i s uspjehom viećati o važnih predmetih, kao što su zadruge itd. S toga predlažem, da se buduća sjednica ureče na ponedjeljak 7. listopada.

Slav. Vrbančić. Ovdje treba u obzir uzeti, da ima takovih članovah, kojim nikako u prilog nije, ako se samo na 8 danah oddaljiti mogu, jer imadu 4—5 danah putovati. Zato bi se morala ovdje razlika činiti, da onim članovom, koji žele ovdje ostati, i u odborih raditi, idu dnevnice, a oni, koji se žele oddaljiti, morali bi to prijaviti; isto tako i onoj gospodi, koja ovdje ostanu, a žele se odmoriti, neidu dnevnice. Zato ja predlažem, da se sjednice za 15 danah odgode, te da bude prva buduća sjednica 15. listopada.

(Ovaj predlog bude primljen, no proglasit će se u ponedjeljak, jer konačno izplaćivanje dnevnicah ide do 1. list.)

Nikola Thaller. Možebiti ima više članovah, koji moju sudbinu diele; ja do dandanas živim iz mojega žepa. Dok se sjednice odgode, molim, da nam se naše dnevnice, koje su liquidirane do konca rujna, već jednom izplate. Ja moram očitovati, da neimam više kapitala, da mogu dalje trošiti.

Ivan Vardian. Za ubaviešćenje vis. sabora moram kazati, da je doznačena g. vel. županu Smaiću svota od 18,000 fr. koje novce može sutra dignuti, i onda dnevnice izplatit.

Svet. **Kušević.** Cieloj ovdje navedenoj razpri o pristojbah daje po mom mnenju povod ona okolnost, da mnogoj gospodi tečaj poslovanja financ. odbora poznat nije, neka indi bude za njihovo umirenje rečeno, da su svi računi dnevnicah, od početka sabora pa sve do konca kolovoza svoj onoj gospodi doznačeni, koja su te račune tečajem mjeseca položila, za onu je pako gospodu, koja do sada namirena nisu, postupanje to skupa sa svimi inimi računi mjeseca rujna zato pridržano, što se pojedini računski i odnosno liquidiranja posao posebice lahko poduzeti i izplaćivati nemože. U koliko je meni poznato, uzet je već obzir na sve okolnosti i izplaćivanje svih do sada zasluženih dnevnicah, ter je kod glavne blagajne dotična svota za podignuće doznačena, i tako će svaki pojedini od gg. članovah ovoga sabora svoje dnevnice tečajem dva do tri dana bez zaprieke dignuti moći.

Ovim bi se dakle tim bolje umiriti mogla ona gospoda, koja su pitanja izplate dnevnicah potakla, dočim bi se za slučaj onaj, ako se sjednice nebi uredno produljile, financijalni odbor opunovlastiti mogao, da predbježno likvidirane svote izplati, zatim sabor o tom izviesti. To je pako i iz onog gledišta moguće, što je zaključak saborski već u tom smislu učinjen, i ovdje se radi samo o svoti, a o ničem inače meritornom.

(Prima se.)

Baron **Kušlan.** Adresa je gotova i može se spremiti u Beč. Preuzv. g. ban je u četvrtak telegrafirao, ali odgovor još stigao nije; zato molim, da vis. sabor kaže, što da radimo, ako odgovor nedodje.

Predsjednik. Mislim, da se spremite na put; g. Mažuranić će već priskrbiti audienciju.

Baron **Kušlan.** Molim, nije to tako; da sabor rokuje, bilo bi to drugčije, ali ako se sjednice odgode, mi onda neznamo, što da činimo, ako odgovor nedodje. Zato sam pitanje postavio, da sabor sada izreče, što da u tom slučaju radimo.

Svetozar **Kušević.** Na pitanje ovdje po g. bar. Kušlanu stavljeno, da li imadu gg. izaslanici s adresom u Beč polaziti, bez da odgovor na stavljeno pitanje u to ime dobijemo, mnijem da nije uputno i dosljedno, da se ova gg. na put dotle nekreću, dok izrični odgovor na pitanje nedobijemo, i da se o tom pitanju stoprv u ponedjeljak meritorno viećа, ako medju to povoljan odgovor nestigne, komu se i tako svaki čas nadati možemo.

(Predlog ovaj bude primljen, i odlučeno na odgovor čekati, i time se sjednica svrši.)

Digitized by Google

Devetdeset i peta saborska sjednica 30. rujna 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdeset i četvrtoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, držanoj u Zagrebu dne dvadeset i osmog rujna god. hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića,* a uz bilježenje g. *M. Polita.*

Zapisnik 93. saborske sjednice bijaše čitan i odobren.

Molbenica obrtnikah i zanatlijah veliko- i malogoričkih za dozvolu posebne sudčije, tako se riešila, da se dostavi županiji zagrebačkoj kao nadležnoj vlasti radi dalje porabe.

G. narodni zastupnik dr. Jakovčić izručuje 200 for. a. v. na račun one svote od 1000 for., koju je občina Kraljevica obvezala se izplatiti za akademiju jugoslavensku. Sa zahvalnošću primljeno, a novci g. nar. zastupniku Kuševiću kao članu dotičnoga odbora predani.

Gos. Mir. Kraljević kao izvjestitelj odbora ad hoc radi srbskih željah u obziru vojvodine čita izvješće, kojim odbor predlaže, da vis. sabor Nj. k. apošt. veličanstvo moli, da bi sabor ugarski i srbski narodni kongres sastaviti najmilostivnije dostojao; i da bi se iz tih saborah izaslanici izaslanikom sabora trojedne kraljevine pridružili, te svoju osnovu u pogledu oživotvorenja ustavne i u pravnom smislu srbske vojvodine sačinili i dotičnim saborom predložili.

Usljed ovoga predloga porodi se poduža razprava.

G. Nović učini odboru protivan predlog, da se podupiranje srbskih željah u obziru vojvodine neodlaže, no da se Nj. veličanstvo za oživotvorenje istih posebnom predstavkom odmah zamoli.

Pitanje, može li se o ovoj stvari tako meritorno viećati ili ne, bi sa 39 glasovah proti 31 glasu zaključeno, da se nemože, te se na posljedku učini zaključak, da se izvješće odbora s predlogom g. Novića i zaključci srbskoga narodnoga kongresa štampa, pa tek onda o toj stvari meritorno vieća.

Gosp. Šviglin kao izvjestitelj administrativnoga odbora čita izvješće istoga odbora o raznih predmetih. Sabor pristaje u glavnom uz ovo izvješće, imeno: što se tiče dviuh molbenicah grada Zagreba, prva od 30. srpnja 1861 broj 5680, a druga od 18. kolovoza 1861, br. 4154 upućuje se na dnevni red; radi predloga g. Jaćima Pavletića o indigenatu i naturalizaciji bi zaključeno: da se ovaj predlog tiska; ima se osim toga litografirati izvješće administrativnoga odbora s dotičnimi dodatci o molbenici občine Kraljevice, Kostrene, Trsata, Drage i Piketa radi utielovljenja u županiju riečku.

G. dr. Muhić kao izvjestitelj odbora za jugosl. sveučilište čita izvješće istoga odbora. Sabor pristaje uz ovo izvješće, imeno što se tiče osnove za ustrojenje veterinarskog zavoda kao i osnove za ustrojenje primaljskoga zavoda. Što se od podnešenih podatakah radi viećanja štampati ima, to će g. narodni zastupnik dr. Jakovčić odrediti.

Radi preustrojenja pravoslovne akademije u pravi juridični fakultet, bi zaključeno, da se naimenuju tri profesora iz fakulteta filozofičkoga za fakultet juridični, i još dva posebno za isti fakultet.

Radi dnevnicah za mjesec rujan bi na predlog g. Kuševića zaključeno, da dotični odbor prije svoga izvješća na sabor, dnevnice pojedinim članovom sabora kao na račun izdati može.

S ovim se sjednica u pol dva sata zaključi i buduća za ponedjeljak 30. rujna ureče.

Josip Briglević v. r.
podpredsjednik.

Polit v. r.
sab. bilježnik.

Mihajlo **Polit**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Nikola **Taller**. Čita podneske na sabor prispjevše (vidi zapisnik).

Franjo **Lovrić** izvjestitelj, čita izvješće financijalnog odbora o likvidaciji dnevnicah i pristojbah pripadajućih nar. zastupnikom, riešeno, vidi zapisnik.

Janko **Šviglin** izvjestitelj, čita izvješće i predloge administrativnog odbora o raznih predmetih, vidi zapisnik.

Predsjednik. U zadnjoj sjednici bio je govor, da bi gospoda rado, da se sjednice na 14 danah odgode, i da se opredieli dan, kada bi se opet sastali. Kod mene su se sliedeća gospoda, koja se oddaljiti žele, prijavila: (čita imena) Sada molim, ako gospoda žele dalje o tom govoriti.

Slavoljub **Vrbančić**. Buduć da je izstupljenjem više članovah iz sabora red u odborih sasvim poremećen, a ima vrlo mnogo predmetah, koji bi se u odborih pretresivati imali, predlažem, da bi se prije svega odbori popunili sa onom go-

Digitized by Google

spodom, koja su kašnje došla, i koja još nisu u nijednom odboru, da si ovi bilježnike i predsjednike nanovo izaberu, te da se za riešenje prešnih predmetah 15 danah sjednice nedrže, nego da odbori za to vrieme ráde.

Predsjednik. Ako još tko od gospode hoće odići, neka se sada javi. (Javi se još petorica.)

Nikola **Taller.** Dočim je zaključeno, da se do 15. listopada sjednice nedrže, (čuje se: nije još zaključeno) ja bi rad znao, u koju svrhu su ova prijavljenja. Ja bi vis. saboru baš naopako predložio, da se neka ona gospoda prijave, koja ovdje ostati i u odborih raditi žele. (Prima se.)

Ladislav **Balog.** Mislim, da je to još suvišno; prije se mora pitanje riešiti, hoće li se sjednice odgoditi ili ne?

Predsjednik. Hoće li visoka kuća, da bude buduća prva sjednica 15. listopada?

(Ciela kuća se za to izjavi.)

Lavoslav **Šram.** I ja mislim, da je ovo prijavljenje suvišno, jer ako se i sjednice odgode, odbori mogu raditi; koliko članovah će ovdje ostati, oni će i onako u odborih raditi, zašto treba onda, da se svaki napose prijavi, koj hoće ostati.

Predsjednik. Zato, jer vis. kuća želi, da ona gospoda, koja ovdje ostanu, u odborih rade.

Slav. **Vrbančić.** Ako to stoji, da će ona gospoda, koja ovdje ostanu, u odborih raditi, to će se znati, koji su radili i koji su u odborne sjednice došli; a koji neće djelovati, to nije niti dvojiti, da bi oni zahtievali, da im se dnevnice izplate. Zato mislim, da je ovo prijavljenje suvišno, iz zapisnika se sve vidi, i može se kašnje prigovor načiniti, nego najprešnije jest, da se svi članovi, koji će ovdje ostati, u odbore razdiele.

Drag. Jelačić. Potrebno je, da se razdielimo, da znamo, komu dnevnice pripadaju, i komu ne; koji ovdje ostanu, i koji će u odborih djelovati, onim pripadaju dnevnice, drugim ne.

Šander. Ja smatram stvar sasvim iz drugoga gledišta. Ja smatram, da niti sabor niti sjednice nisu odgodjene, nego da sabor onoj gospodi, koja žele odići, dopust dade, a članovi, koji će ovdje ostati, oni će se u odbore ponamjestiti; zato treba da se zna, koja gospoda ovdje ostanu, da se mogu u odbore razdieliti.

Makso **Piškorac.** Mislim, da se mi nerazilazimo, da ostajemo tielo, kao što smo i danas, nego da se samo sjednice odgadjaju, kao što smo imali već primjer u mjesecu lipnju. Mi imamo prešnih poslovah, koji nemogu zaostati. Većina nas ima naznačenih, koji želimo dopust; ako mi odlazimo, svakako bi ostao nedovoljan broj članovah, da bi se sjednice morale odgoditi. Zato ona gospoda, koja nisu naznačena, smatraju se kao ovdje ostajući članovi, koji budu dnevnice dobivali, i koji imadu dužnost jednomu od odborah se pridružiti i raditi, a 15. listopada dodjemo mi opet, i sabor vieća dalje. Mislim, da je tako ovo pitanje sasvim svršeno.

Lavoslav **Šram.** Ova stvar ima još jednu stranu glede dnevnicah. Ja ostajem ovdje, i radit ću u odboru, ali se odričem za ovo vrieme dnevnicah na korist jugoslavenske akademije.

(Pošto se kuća složi, da se članovi, koji ovdje ostanu, prijave, za da se u odbore porazdiele, bude ovo razdielenje odmah preduzeto, i članovi u odbore: financijalni, administrativni, sudbeni, školski, kodifikacionalni, za jugosl. akademiju, peticionalni i verifikacionalni razdieljeni, i time sjednica svršena.)

Digitized by Google

Devetdeset i šesta saborska sjednica 4. studena 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdeset i petoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dne tridesetoga rujna godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *N. Tallera*.

Poslje pročitanog i odobrenog zapisnika 94. saborske sjednice bijahu u pretres uzeti sliedeći predmeti:

Čitana je vjerovnica županije sriemske, izdana za narodnog zastupuika presv. gosp. grofa Pejačevića.

Ista je ustupljena verifikacionalnomu odboru za pregledanje.

Visoko kralj. namjestničko vieće Dalmacije, Hrvatske i Slavonije dopisom svojim od 20. rujna t. g. br. 6950 poziva vis. sabor ovaj, da bi proračun zemaljske zaklade za upravnu godinu 186 ½ s toga pospješiti izvolio, što bi za slučaj neriešenja proračuna ovoga, privremeno opredieljena svota dotacijah županijskih ostati morala, te se tako tegobam dotičnih županijah doskočiti moglo nebi.

U pogledu istoga dopisa bi zaključeno: da, dočim odbor financijalni o istom proračunu jur djeluje, da se ovo vis. namjestničtvu do znanja stavi, a dovršeni po financijalnom odboru posao odmah istomu vis. kralj. namjestničkom vieću odpremi.

Za ovim bi čitana ostavka narodnoga zastupnika Ivana Obradovića, kojom radi bolesti i inih u istoj navedenih razlogah mandat svoj polaže.

Vis. sabor uvažavajuć temeljitost navedenih u ostavci razlogah, primivši istu, zaključio je: da se grad Karlovac putem vis. predsjedničtva pozove, da nov izbor preduzme, i novoizabranog zastupnika svoga čim prije na sabor pošalje.

Na podnešenu molbu žiteljah srbskih Moravicah, za oslobodjenje od vojničke eksekucije, koju im je c. kr. porezno ravnateljstvo radi zaostavšega poreznoga duga nametnulo, bi zaključeno: da, dočim je vis. sabor ovaj u istovjetnih predmetih, i u istu svrhu jur shodne korake učinio — ništa posebna neodluči.

Skupština županije virovitičke dopisom svojim od 2. rujna br. 1316. podnaša vis. saboru ovomu predstavku svoju upravljenu na Nj. veličanstvo kralja našega protiv naredbi kr. namjestničkog vieća od 23. srpnja t. g. br. 3992/1003, kojom se ograničenje preliminara županijskih potrebštinah, i smalenje broja županijskih častnikah naredjuje, za da ju vis. sabor ovaj kod premilostivog kralja i gospodara našeg podupire. Na istu bi zaključeno, da se ova odborom financialnom i administrativnom za pretresanje predade.

Narodni zastupnik Batagliarini predloži pismeno visok. saboru, da bi se zakonski članak stvorio, kojim bi se mladež gradovah i kotarah Bakra i Rieke, iz obzira trgovačkog pomorstva od vojničke dužnosti oslobodila.

Predlog ovaj bi jednoglasno peticionalnomu odboru ustupljen.

Gosp. narodni zastupnik Franjo Lovrić kao izvjestitelj financijalnog odbora, čitao je zapisnik istoga odbora od 29. rujna t. g. u pogledu preduzete likvidacije dnevnicah i nuzpristojbah, pripadajućih narodnim zastupnikom, na saboru sakupljenim; predlažuć ujedno 103 komada likvidiranih partikularah, polag kojih pronadjeno je, da stranom od početka sabora do konca rujna, a stranom samo za mjesec rujan pripadaju

u ime putnih troškovah, stanarine i dnevnicah	26,940 f. — n.
u ime ovih, da je primito od dotičnih municipijah kao predplata	6,297 „ 25 „
te tako da se ima još izplatiti	20,642 „ 75 „
k ovoj svoti dolazi još i predplata, dana poslanikom gg. barunu Kušlanu i Kraljeviću za put u Beč sa	600 „ — „
	21,242 f. 95 n.

koja svota imala bi se izplatiti.

Dočim je pako na temelju proračuna za mjesec rujan u ruke gos. vel. župana Smaića samo svota od 18,420 for. doznačena bila, to predlaže odbor, da se pokazani manjak od 2,822 for. 75 novč. po vis. saboru naknadno doznači, a svota danih po dotičnih municipijah predplatah istim u iznosu od 6264 for. povrati.

U savezu s ovim predlogom predstavi g. predsjednik, da dočim su se njekoja gospoda narodni zastupnici iz sabora udaljila, a niti je znati, da li su kakove predplate od dotičnih municipijah primili, da bi se svi pozvali, da se u pogledu toga izjave.

Zaključio je vis. sabor ovaj: da odbor financijalni izvadak onih članovah sačini, koji se za sada u saboru nenalaze, te da se kroz dotična municipija na izjavu ovu po-

Digitized by Google

zovu; a ujedno da se pronadjeni manjak od 2822 fr. 75 n. za dalnje podmirenje doznačuje.

Čitan bi zatim od izvjestitelja odbora administrativnog g. Janka Šviglina predlog na odštetu regalnih pravah vinotočja, ribarije, mesarenja, mlinovah i komasacije.

Odlučeno je, da se predlog isti litografira i na dnevni red stavi.

Zatim biahu predloženi po istom gosp. izvjestitelju zakonski članci, a) o uzakonjenju razteretnicah za Hrvatsku i Slavoniju. b) o carskom patentu od 2. ožujka 1853, od 17. svibnja 1857, o popečiteljskoj naredbi od 2. prosinca 1858. i naredbi bivšega c. kr. namjestničtva od 21. veljače 1857.

Na koje bi zaključeno, da se tiskaju, medju članove sabora razdiele, i onda o istih vieća.

Nadalje pročitao je rečeni izvjestitelj mnenje administr. odbora u pogledu ustupljene mu po vis. saboru molbenice zastupničtva trgovišta Virovitice u smotrenju segregacije šumah i pašnjakah itd., onda drvarine i pašarine.

To bi po predlogu istog odbora zaključeno, da se molbenica ova u prvoj strani svojoj u pogledu segregacije, dočim sabor već u struci ovoj posluje, do znanja uzme, a u drugoj strani radi drvarenja molitelji na svoju županiju upute.

Po dovršenih ovim načinom tekućih predmetih prešlo se je na dnevni red, te bi u pretres uzet po većini članovah saborskih učinjeni predlog, da se sjednice saborske s toga, što je većina članovah saborskih kroz dugotrajno i neprekidno poslovanje na saboru odmora željna i nuždna, a i mnogi članovi prinuždeni domu i obiteljim svojim priglédati, na kratko obustave.

Poslje dugog prepiranja bi većinom glasovah odgodjenje ovo na 14 danah zaključeno, uvaživši ništa nemanje sabor ovaj, da jedna strana članovah saborskih radi kratkoće vremena, daljine puta i skopčanih s ovim troškovah oddaljiti se nemože, a isto tako, da se je veći dio u središtu obitavajućih članovah na dalje poslovanje pripravna izjavio, to biahu na predlog prvog podpredsjednika svi članovi saborski pozvani, da se izjave poimence, hoće li se udaljiti, ili u dotičnih odborih poslovati žele; i počem je očitovanje ovo ovršeno bilo, razdieljeni su ostavši članovi u odbore: financijalni, administrativni, sudbeni, kodifikacionalni, školski, gospodarstveni i za jugoslavensku akademiju polag sliedećega naznačaja.

Financijalni odbor:

Gg. Baltić, Lovrić, Pavletić, Popović, Tompak, Pinterović, Muhić, Taller, Križanić, Kušević.

Administrativni odbor:

Gg. Šandor, Bračevac, Antal, Balog, Pavletić, Jakovčić, Nović, Kiriaković, Gjokić, Botić, Milutinović, Kršnjavi, Žuvić, Vardian, Mrazović, Ožegović, Gaj. Očić, Virag, Mesić, Šram.

Sudbeni odbor:

Gg. Cuculić, Kvaternik, Križanić, Kraljević, Balog, Šuhaj, Pavletić, Živković, Pejačević, Zoričić, Ćepulić, Šram, Kugler, Muhić, Šmid, Prica, Pavleković, Vrbanić, Frigan, Milanković, Polit, Mrazović, Zlatarović, Vrbančić, Milutinović.

Školski odbor.

Gg. Botić, Muhić, Torbar, Mesić.

Kodifikacionalni odbor:

Gg. Starčević, Šandor, Šuhaj, Pavletić, Prica, Mrazović, Vrbančić.

Odbor za jugoslavjansku akademiju.

Gg. Pejačević, Kušević, Lovrić, Popović, Nikolić, Lončarević, Bukvić, Mesić, Torbar, Gjokić, Pacel.

Peticionalni odbor:

Gg. Jakovčić, Pavletić, Nović, Kristianović, Nikolić, Lončarević, Virag, Torbar, Šandor.

Verifikacionalni odbor:

Gg. Kušević, Kraljević, Nović, Žužel, Havlićek, Kristijanović.

G. narodni zastupnik Šram izjavio je, da će on u odboru djelati, no dnevnice svoje za vrieme ovo poklanja jugoslavenskoj akademiji; te tako bi sjednica u 1 sat poslje podne zaključena, a prva buduća sjednica na dan 15. listopada urečena.

Josip Briglević s. r.
podpredsjednik.

Taller s. r.
saborski bilježnik.

Otvoriv svietli ban sjednicu pozdravi zastupnike naroda sliedećimi riečmi:

Gospodo moja! Iskreno se radujem, što vas iza višenedjeljnoga odmora u tom hramu narodnih i ustavnih vieća-njah opet sakupljene pozdraviti mogu sa srdačnim „dobro došli!“

Po previšnjoj dozvoli Njeg. c. k. apošt. velič. nastavit ćemo prevažne radnje na polju zakonodavnom narodnoga i ustavnoga preobraženja mile nam domovine.

Svrnimo oči naše na ozbiljnost položaja i silu odnošenjah, koja nam dostojni i praktični pravac za sigurno i usrećujuće riešenje svetoga našega zadatka pokazuju.

Razvijajmo ustavnost u svikolikih inštitucijah javnih našega područja, nu uklanjajmo se u interesu sveobćeg dobra isto tako zlokobnim obsjenam, koje pod izlikom ustavnosti — nedohitne težnje samo razplodjuju, čisti politički razbor gustom koprenom zastiru i time pravu našu narodnu sreću u veliku pogibelj stavljaju.

Muževna umjerenost sdružena sa smiernim pouzdanjem prama previšnjem prestolju plod je političke dozrielosti i mudrosti; u istoj tražimo najčvršću polugu za razvitak narodne naše budućnosti; ona dakle nek nam bude stalan vodja dalnjega ustavnoga poslovanja.

U to ime Bog pomogao! i s tim otvaram sjednicu.

Nikola **Taller** čita zapisnik posljednje sjednice.

Miroslav **Kraljević**. Meni je u dio pala ta sreća, da sam s mojim drugom g. bar. Kušlanom od strane ovoga visok. sabora bio poslan pred prestolje Nj. apošt. Veličanstva, našeg milostivnoga vladara, da u ruke Njeg. posvećenoga veličanstva adresu sabora trojedne kraljevine predam.

Mi smo pred lice Njeg. veličanstva stupili i adresu predali; nu slučajno se je pripetilo, da je moj drug g. baron Kušlan obolio; zato za sada obširno izvješće dati nemogu; zato molim visoku kuću za uztrpljenje, dok se gosp. barun Kušlan oporavi, te će se onda obširuo izvješće saboru podnieti.

Antun Starčević. Čita izvješće kodifikacionalnoga odbora. Po ovom kodificirao je odbor sliedeće zaključke:

Članak o narodnom jeziku; o uzakonenju gospodarske i šumarske učione u Križevcih; zakon o nepovriedivosti i

Digitized by Google

neodgovornosti saborskih poslanikah; o izdaji domovine; o dnevnicah zastupnikah; članak o kazalištu jugoslavenskom; o glasbenom zavodu u Zagrebu; o narodnom muzeju; o uzakonenju sgrade „Kasino“ zvane; o zaštiti kaptola sv. Jerolima u Rimu; o sustavu za narodne učione i učiteljišta; o gimnazijah; o realkah; o uvedenju „narodne knjige“ u sve škole; o opetovanom utielovljenju grada, luke i kotara Rieke te hrvatskoga Primorja i o uzakonenju riečke županije; o uzakonenju ugovora glede mosta sisačkoga; o slobodnoj prodaji morske soli i obalenju njezine ciene; pravila jugoslavenske akademije; osnovu za sveučilište jugoslavensko; privremeni naputak o uredjenju županijah; zakon o pobiranju pristojbah za izdavanje novih hrv.-slav. razteretnih obveznicah, i o razteretnoj zakladi. Članci o našem odnošaju prema Ugarskoj i Austriji, i o narodnom jeziku, veli izvjestitelj, poslani su s adresom na potvrdjenje kralju. Kod privremenoga uredjenja municipijah dodan je paragraf, da će se sudovna oblast županijah u svoje vrieme urediti. O ustrojenju pravničkoga fakulteta nije se mogao još zaključak kodificirati, jer u tom poslu još radi školski odbor zajedno sa financialnim.

Mirko Šuhaj. Kako se je visoki sabor iz izvješća uvjeriti mogao, kodifikacionalni je odbor, komu sam ja predsjedati čast imao, dovršio svoju zadaću i sve je kodificirao, što je dosada u ovoj vis. kući zaključeno sa svimi osnovami zakonskimi, koje se za važne smatrati mogu.

Pitanje je sada, što se imade raditi s timi našimi kodificiranimi zaključci i osnovami. Treba li ih vis. prestolju odmah za potvrdu podnieti ili da čekamo na svršetak sabora, te da se s ostalimi članci kralju podnesu. Ako bi se odlučilo, da se ove zakonske osnove imadu poslati kralju, pitanje je, da li se imadu sve poslati jednom ili posebnimi predstavkami.

Što se prvog pitanja tiče; da li treba odmah zakonske osnove na višje mjesto poslati, mislim, da moramo svakako to učiniti radi časti sabora; da svietu pokažemo, da je sabor kroz ova dva tri mjeseca ozbiljno radio, da na takav način novinari, kojim smo trn u oku, prestanu nas kuditi, oni će se morati čuditi radinosti tog sabora zato, što imade članakah i operatah, na kojih će se i gore malo što promieniti, kao n. p. glede akademije, glede jugoslavjanskoga sveučilišta i ostalih učevnih zavodah.

Drugo pitanje je, da li se imadu sve osnove poslati ili samo pojedine? Ja se usudjujem predložiti, da one osnove i one zaključke, koji su već završeni, odmah pošaljemo, one pako, o kojih će govor još biti, da ih pridržimo našem viećanju, tako n. p. osnovu o uredjenju municipijah, da bi za sada ostavili, budući je odbor na tom počeo na novo raditi sa svimi silami; jerbo bi se moglo dogoditi, da bude sabor razpušten. Dakle ova osnova mogla bi ostati, a takodjer i zaključak o izdajstvu domovine; imenito zato, jer je odbor juridički ovaj zaključak u zakonik uvrstio, tako, da se za domovinu imade valjanim smatrati. Što se tiče sveučilišta mislim, da bi se već gotova osnova o tom podnieti mogla, jer druge ekonomičke stvari strogo u osnovu nespadaju.

Što se napokon tiče pitanja, da li se imadu ovi zakonski članci jednom ili posebnom predstavkom poslati, mislim, da će biti svrsi shodno, da svaki predmet posebnom predstavkom predložimo; i to tim više, što znamo, da se ovo gore dieli medju dotične referente, kojim je do toga ležeće, da svaki dobije cieli predlog u ruke, i da se ovi zakonski članci kratkom motivacijom Nj. veličanstvu podnesu. Glede osobah pako, koje će ove predstavke izraditi, predlažem, da izradi odbor kodifikacionalni zajedno s predložitelji ili izvjestitelji pojedinih članakah.

Josip **Briglević.** Pošto se pitanje porodilo, da ono, što smo zaključili, ima se podnieti Nj. veličanstvu, imam primietiti samo to, da smo mi već u adresi spomenuli, da ćemo mi naše saborske zaključke podnieti Nj. veličanstvu potvrdjenja radi. Zato pristajem uz g. Šuhaja.

(Uslied toga bude na pitanje sv. bana predlog g. Šuhaja jednoglasno primljen.)

Ivan Vardian. Čita sliedeće podneske na sabor prispjevše: Vjerovnica gg. Lj. Vukotinovića za Križevce, kanonika Pavlešića za kaptol zagrebački, Pavčeca za kotar kutinski, Josipa Jankovića za kotar djakovački, Ante Stojanovića za Viroviticu, Ratkovića i Vukašinovića za sriemsku županiju, napokon Krmpotića za kotar valpovački.

Očitovanje nar. zastupnika Gjermana Andjelića, kojim polaže svoj mandat.

Zaključeno, da se mjesto njega novi zastupnik izabere, te da se i nestigavši još amo poslanici pozovu.

Pismo presv. g. biskupa križevačkoga Gjure Smičiklasa, da bolesti radi nemože na sabor doći.

Primljeno na znanje.

Pismo g. Dragutina Jambrečaka, kojim poklanja jugoslavenskoj akademiji 100 for.

Uzeto na ugodno znanje i novci predani izvjestitelju dotičnog odbora g. profesoru M. Mesiću.

Molbenicu župljanah iz starih Mikanovacah za dozvolu, da se odciepe od sadanje svoje župe Vrbičke, pak da ustroje novu župu u Mikanovcih, predat će se vis. predsjedničtvu ovdješnjem c. kral. zemaljskom vojničkom upraviteljstvu, pošto zamoljenu dozvolu ne sabor, već upravne oblasti imadu podieljivati.

Predstavku županije virovitičke, da se postupanje proti svećeniku Benakoviću, koji je u brodskoj pukovniji iz političkih obzirah uapšen, čim prije izvidi i objelodani, te on, kako je nekriv, iz zatvora izpusti.

Primito bi na znanje, pošto je preuzv. g. ban visokom saboru izviestio, da je predmet ovaj jur putem priziva podnešen c. k. vrhovnom vojničkom sudištu u Beč, i da se je on sam postarao, da se taj predmet odmah rieši.

Molbenica Andrije Rihtarića, molećega za nagradu za službu u saborskoj pisarni obavljanu.

Predano financijalnomu odboru za mnenje i predlog.

Predstavka zastupničtva grada Bakra proti molbam raznih občinah, utielovljenih slob. kotaru bakarskom.

Predano administrativnomu odboru za izvješće.

(Sve ove prediduće spise čitaj obširno u „Saborskih spisih“.

Popović. Čita izvješće financijalnoga odbora, i to: Proračun glede odkupa razteretnih podatakah, zatim proračun zemaljskih potrebah za god. 1861. i račune knjigovezne i tiskarske. (Vidi „saborske spise“.)

Ban. Ja mislim, da je predmet glede proračuna zem. potrebah prešan, zato da se odmah u pretres uzme.

Miroslav **Kraljević.** Ovaj predlog odbora financijalnoga jest takav predlog, koji zasieca u bitnost našega konštitucionalisma. Zato sam toga mnenja, da se on prešnim proglasi i da se dade litografirati.

Digitized by Google

Franjo **Lovrić**. Ja mislim, da nije od potrebe drugo učiniti, nego da se zapisnici i izvješća tiskaju, a tko želi govoriti o tom, može priloge napose čitati.

(Ovaj predlog bude primljen.)

Petar **Očić** kao predsjednik administrativnoga odbora predaje saboru operate odbora ovoga, a bilježnik Vardian sliedećim ih redom pročita: Izvješće o predlogu Gvozdanovića glede odkupa privatne ceste Ludovicejske; o predlogu Pavlekovića o razporezanju i utjerivanju državnoga i zemaljskoga poreza; o predlogu Bedekovića glede regulacije Drave od Legrada do Varaždina; o predlogu Gvozdanovića glede ugovora medju austrijskom vladom i francezkim družtvom željezničkim sklopljenoga; o predlogu Kuhara, da se u trojednoj kraljevini narodnim jezikom telegrafirati može; o predlogu Frigana, da obćine nebudu vezane, vojničkim častnikom davati stan; o predlogu Bušića glede ukinuća mitnicah, glede mosta na Odri i daće, što Sisčani vlastelstvu davati moraju; o zakonu izvlastbe; o zakonu riečkoga reda i brodarstva; o zakonu za uredjenje potokah i prokopah; o zakonu o gradjenju vodenicah na riekah i potocih; o mlinskom redu.

Zaključeno je, da se i ova izvješća litografiraju.

(Pojedina izvješća čitaj obširno u „Sab. spisih".)

Križanić. Budući da osnove, kako da se naš dvorski dikasterij pretvori u odgovornu dvorsku kancelariju jošte izradjene neimamo, a i ona mora se podnieti kralju, to predlažem, da se za izradjenje ove njekoliko ličah izaberu.

Zaključeno na pitanje sv. bana, da tu osnovu izradi g. nar. zastupnik Prica.

Svetozar **Kušević**. Povodom tim, što je Nj. c. k. apošt. veličanstvo premilostivni naš kralj mene vel. županom imenovati blagoizvolio, dužnost mi je novo moje zvanje preuzeti, i iz ovoga glavnoga mjesta udaljiti se, pak zato da obćina darovarska, koja je mene izborom za narodnog zastupnika počestvovala, bez poslanika ostala nebi, smatram za shodno, da svoj mandat kao zastupnik narodni položim i vis. sabor umolim, neka odrediti izvoli, da obćina daruvarska mjesto mene drugoga zastupnika izbere i u sredinu visokoga ovoga tiela čim prije izašalje.

Prilikom ovom nadalje za svetu si dužnost smatram izraziti vis. saboru duboku moju zahvalnost za strpljivost, koja mi je pri predlozih i savjetovanjih u dio pala, i za odličja, koja su mi pri izboru u razne odbore izkazana, dočim sam u verifikacionalnomu odboru kao predsjednik, za jugoslavensku akademiju kao izvjestitelj, u financijalnom kao član, po mogućtvu slabih mojih silah radostno i savjestno sudjelovao, i nopreostaje mi ino, nego da se u blagonaklonost visokoga sabora tim obećanjem proporučim, da ću se, kako mi okolnosti službe dopuste, u sredinu vašu radostno povratiti, za da o blagostanju mile naše domovine po mogućnosti svojoj sudjelujem, a i dotle neka milostivi Bog iskrene i na dobro smierajuće napore, kako svietlosti vaše, tako i slavnih zastupnikah naroda na korist domovine i naroda blagoslovi.

Antun **Stojanović**. Stari zakoni jesu to ustanovili, da se nijedan član sabora, za vrieme sabora na dostojanstvo povisiti neima; a budući da je jedan član našega sabora povišen na čast velikoga župana, to predlažem, da se to u zapisnik prosvjed stavi.

Ivan **Vončina**. Ja bi predložio, da se ono, što je gosp. Stojanović kazao, na vječnu pamet kao uspomena u zapisnik zabilježi, te da vis. sabor predje na dnevni red.

Mato **Mrazović**. Nemogu pristati uz mnenje g. Stojanovića, što se radi o jednom načelu, koje je meni i čitavoj konštitucionalnoj Europi novo. Ja dobro znadem iz ustanovah konštitucionalnih, da je doduše za obezbiedjenje slobode u sabornici ustanovljenje kod slobodnih narodah, da član onaj, koji za vrieme sabora kakovu službu primi, mora izstupiti; ali nisam našao načela; da se tko za vrieme sabora nebi smio povisiti na kakovo dostojanstvo. Budući pako da je g. Stojanović stavio za načelo, da se konštitucionalnim zakonom, da se duhu konštitucionalizma principielno protivi, da se tko na kakovo dostojanstvo uzvisi za vrieme sabora, a ovo je petitio principii, mislim, da bi sabor to samo za oviekovječenje nejasnosti pojmovah mogao u zapisnik uzeti, i time na dnevni red preći.

Ban. Pristaje li tko na predlog g. Stojanovića?

(Nitko.)

Ban. Pitam vas gospodo, želite li, da se čita kr. reskript, kojim je Nj. veličanstvo odgodilo sabor do 1. stud. t. g.

(Hoćemo.)

Ivan Vardian. Čita: (vidi „Sab. spise.")

„ U četrdeset i četvrtoj sjednici ustanovljen je dnevni red, a od toga prošlo je već više mjesecih i potreba je nastala, da se dnevni red preinači, s toga predlažem, da se najprije u pretres uzme predlog o uredjenju sabora, zatim predlog o uredjenju municipijah županijskih, zatim o gradskih i seoskih obćinah, jer je dotična osnova samo privremena i za onaj slučaj izradjena, da bi ovaj sabor prije vremena razpušten bio. Mi smo dobili priliku sadá dalje viećati, te možemo ove osnove definitivno izraditi. Zato mislim, budući da je nastala potreba, da ustanovimo novi dnevni red, da vis. kuća može i nove zaključke učiniti, neobziruć se na učinjene jur zaključke. A medjutim kada bude odbor administrativni i financijalni svoja izvješća podnašao, onda će dobiti sabor priliku uvjeriti se, da će njekoji izmedj predlogah biti, koje sabor neće moći odgoditi.

Ladislav **Balog**. Ja mislim, da se ono, što je sabor već jednom zaključio, tako lahko preinačiti nemože, s toga predlažem, da se pri dnevnom redu u četrdeset i četvrtoj sjednici ustanovljenom ostane.

Josip **Brigljević**. Od 30. rujna nije se ništa dogodilo, da bismo morali preinačiti dnevni red, zato pristajem uz g. Baloga.

Miroslav **Kraljević**. Ja nebi imao ništa proti tomu, kad bi se najprije prešlo na predmet o uredjenju sabora; i mene nebi nimalo pačilo, što je g. predgovornik rekao, jer sabor može i drugi dnevni red ustanoviti, ako to okolnosti zahtievaju.

Nu ja kažem, ustrojstvo sabora nemože se prije preduzeti, dok god sabor neustroji ono, na čem će biti temelj sabora, naime zadruge, obćine, gradovi, županije i onda sabor; (Živio!) jer ako uzmemo najprije u pretres ustrojenje sabora, doći ćemo u protuslovje. To je bila krivnja pod absolutizmom, da su oni ozgor počeli dolje. Mi moramo na temelju našu sgradu zidati.

Zato predlažem, da se najprije uzmu u pretres zadruge tim više, jer je meni poznato dobro, kako ta stvar žalostno stoji na dvoru i da zadruge u istinu već i neobstoje.

Ban. Primate li predlog g. Vardiana?

(Čuje se: nikako.)

Zatim se prešlo na dnevni red o žadrugah.

Izvjestitelj **Mirko Horvat**. Imade već tri mjeseca tomu, kako je osnova ova medju članove saborske razdieljena. Od onoga vremena težko da već ikoji član o tome misli, ili da

Digitized by Google

se je za pretresivanje ovoga predmeta pripravio, s toga ja predlažem, da se viećanje ob ovom predmetu na sutra odgodi.

Jovan **Živković**. Što se dnevnog reda tiče, to su izcrpili gg. Kraljević i Balog. Samo što se tiče uredjenja municipijah, držim, da je to najprešniji predmet. Nu krom toga dužni smo riešiti jednu stvar, koja je u ovom saboru ostala još nedokončana, a to je pitanje srbsko. Tiskana zaključenja sabora srbskoga leže na stolu visoke kuće, i sad ima samo ova vis. kuća izreći, kad će to pitanje u pretres uzeti. Ja imam primjetiti, da ovaj predmet malo vremena treba, da se u pretres uzme, a vrieme je žurno. Mi znamo, da se danas u Beču o srbskom pitanju radi, zato je potrebno, da se ovaj sabor prije odazove, nego što će se tamo o tom riešiti. Iz obzira solidarnosti, koju smo dužni narodu srbskom, moramo mu pomoći u tom pitanju. Zato mislim, da sabor izreče vrieme, kada će ovo pitanje pretresivati.

Eugen Kvaternik. Razlog, kojega je g. zastupnik Živković naveo, naime da se u Beču sada radi o pitanju Vojvodine, čini mi se, da je takav, koj nijednoga zastupnika nebi mogao ganuti na ono, da se u važnom tom za nas pitanju prenaglimo. Ja kažem, da je upravo ta okolnost takova, koja nam zabranjuje pred Bečom sada to pitanje preporučivati, no mnijem, da bi se u sporazumljenju s Ugarskom ovo pitanje riešiti moralo.

Ja scienim, da ako bi sabor naš što izrekao u ovaj par, bez sporazumljenja predbježnoga s Ugarskom, da bi se time samo povod dao, da Beč neustavne svoje, na razdruženje narodah smierajuće ukaze pod plaštom ustava našega i privolenja našega izvede.

Kaže se i onako, da će ugarski sabor na skoro sazvan biti, strpimo se dakle, da se onda ovo pitanje u sporazumljenju s ugarskimi narodi, Srblji i nami ustavno i potrajano riešiti uzmogne.

Mihajlo **Polit**. Ja iz govora g. Kvaternika konkludiram, da on želi, da se srbsko pitanje odgodi, dok bude sazvan sabor ugarski. Kad se debatiralo o tom pitanju u ovom saboru, onda se nije to u onom smislu shvaćalo, kao da se ima čekati na sazov ugarskoga sabora, nego da će se o tom prije viećati, nego što se sazove sabor ugarski.

Mato **Mrazović**. Ja mislim, da je djelokrug sabora trojedne kraljevine sasvim neodvisan od sabora ugarskoga i da je riešenje pitanja o Vojvodini srbskoj za sabor trojedne kraljevine tako neodvisno, kao da ugarskoga sabora niti nebi bilo. Jer sabor hrvatski nemože se upustiti u prava, koliko se tiču Ugarske; nego mi uzimamo u pretres ovo pitanje samo iz gledišta narodno-političkoga. Ja mislim, da je naša dužnost bez obzira na okolnost, što ugarskoga sabora neima, da se mi za ovo pitanje zauzmemo i na dnevni red stavimo.

Sada je samo pitanje o tom, može li se ovaj predmet prije svih drugih i kada u pretres uzeti. Kad bi se predlog g. Vardiana u pretres uzeo, i vis. kuća sklona bila, da se drugi shodniji dnevni red ustanovi, nego što je ustanovljen, ja bi predložio, da se u prvi red metne srbsko pitanje. Nu budući da je vis. kuća drugačije zaključila, nevidim mogućnosti, da se već ustanovljeni dnevni red preokrene, nego da se poslje onih pitanjah, koja su upravo sada kao na dnevnom redu stojeća, uzme u pretres srbsko pitanje.

Josip **Brigljević**. Što je g. Kvaternik o srbskom pitanju predložio, vidi mi se, da je to meritorno, a o tom sada neima govora; zato se slažem sa g. Mrazovićem.

Miroslav **Kraljević**. Što se tiče pitanja srbskoga, ako medjutim najviše mjesto, t. j. vlada ovu stvar rieši, onda naša preporuka prestaje. Ja držim, da se najprije svrši predmet o uredjenju sabora, jer s njime čekati nemožemo, a poslje toga proračun zemaljski.

Franjo Žužel. Imade u svakdanjem životu, i imade u životu narodah pitanjah i predmetah takovih, koji toliko zasiecaju u život, da je čovjeku i narodu nepovoljno, ako se ovo ili ono pitanje nerieši. Ovakova pitanja, koja se odgoditi nedadu, i što se više odgadjaju, više su neizvjestna, običaju Niemci nazivati „brennende Fragen“. Takovo pitanje za mene jest pitanje o Vojvodini, jer je slavjansko. Razlog, kojega je jedan gos. zastupnik naroda naveo, da mi baš sada ob ovom pitanju viećati nesmijemo, što se o tom u Beču radi, neupućuje me nimalo o temeljitosti toga predloga; pače ja velim, ako se bude riešilo u Beču za Vojvodinu, braća će naša pravoslavna reći: evo dobili smo od Niemca, od Švabe Vojvodinu, a braća naša na saboru trojedne kraljevine oklievala su; ljubav, koju prema nami morali bi imati, okrenut će se prema Beču. Ako se tamo ovo pitanje rieši proti Vojvodini, braća pravoslavna koriti će bečku vladu, ali kazati će, da smo mi njihovu stvar podupirali, da bi oni bili na čisto došli. Upravo zato, što se u Beču ovo pitanje pretresiva, jest meni za razlog, da se prije ovdje pretresa.

Drugo što se navodi, da s Ugarskom riešimo ovu stvar, nevidi se meni takodjer temeljito. Ja velim, da sabor mamjarski sabori, i da ovo pitanje tamo dodje u pretresivanje, po prilici znam, što bi se ovdje zaključilo. Nu meni netreba sabora ugarskoga iz razloga, koga Magjari sami sliede: jer ni Magjari sami nisu čekali niti na sabor ugarski, niti na sabor hrvatski, kad su zahtievali, da se Vojvodina ukine i utielovi Ugarskoj. Ako su oni to mogli učiniti bez ikakova sabora s jednim patentom, neznam zašto mi nebi mogli, da mi ovo pitanje s gledišta slavjanskoga i hrvatskoga shvatimo i takodjer riešimo. Ova pitanja, koja su na dnevnom redu, jesu takova, da se viećanje o njih može otegnuti i na mjesec danah, a medjutim može se riešiti ovo pitanje u Beču, i onda će se dogoditi ono, što sam prije rekao. Ja sam dakle za to, da se poslje zadrugah rieši pitanje o Vojvodini.

Ivan **Perkovac**. Ja sasvim pristajem uz g. predgovornika Žužela, pak velim, da ona gg., koja se toliko opiru riešenju pitanja o srbskoj Vojvodini, neka nam priliku dadu, da naše mnenje dva tri dana prije kažemo, a neka i oni svoje mnenje kažu; pa ako misle, da im je načelo tako stalno, da će pobjedu održati; neka se neplaše te razpre, za dva tri dana biti će riešeno, pa mirna Bosna.

Uroš **Milutinović**. Mnoga su gospoda ovdje svakojaka mudrovanja navela, samo da odgode. Latinac kaže: „Quod differtur non aufertur“, ali znamo, da ljudi kažu: „Bis dat qui cito dat, nihil dat qui muneratardat“. Pitanje srbsko po mojem mnenju ništa drugo nije, nego oganj, u kom se skušava zlato; u kom se skušava ljubav Hrvatah naprama Srbom. Ako naša ljubav nebude čista od svakoga mudrovanja, nikada nećemo doći u čvrsto jedinstvo i bratinsku slogu. Zato molim, da ovu stvar neodgodimo, nego da se odmah u pretres uzme, ako hoćete, da budemo osvjedočeni, da ste prava braća naša, a ne protivnici naši.

Ivan **Kukuljević**. Ja držim srbsko pitanje za najvažnije životno pitanje naroda našega, od kojega je upravo pleme srbsko sa plemenom hrvatskim najglavniji član, i od kojega plemena zavisi možebiti budućnost čitavoga jugoslavenstva.

Digitized by Google

Moja gospodo! ja mislim, da svaki od nas želi prije svega u ovom mjestu, i današnjem vieku tjerati ne politiku tudju, budi njemačku ili magjarsku, nego da želi tjerati politiku jugoslavensku, od koje sreća naša zavisi i ciela naša budućnost. Ako mi doista narodnu politiku tjerati želimo, onda moramo sve moguće načine upotrebiti, kako da se s braćom jedne krvi sporazumijemo, s kojom smo pod jednim žezlom i carstvom; s kojom imamo jednu budućnost, ako i prošastnost nije jedna bila, upravo poradi nesporazumljenja.

Moja gospodo! ja bi takodjer s dušom i tielom pristao uz to, da prije svega ovo životno i narodno pitanje uzmemo u pretres, nu budući, kao što je gosp. Mrazović kazao, da je dnevni red već opredieljen, mislim, da ovo pitanje u drugom redu odmah poslje zadrugah u pretres uzmemo.

Doista važan razlog naveden je po gos. Žuželu, da je moguće, da se ovo pitanje rieši bez nas, a znamo, kako nam je težko i mučno bilo, kad je pitanje Medjumurja bez nas riešeno. Magjari su Medjumurje, ovu našu čistu hrvatsku zemlju od neustavne vlade i neustavnim načinom objeručke prihvatili. Oni su tamo magjarski jezik uveli poslovnim, i ja sam tužnim srcem gledao, kako se u Medjumurju šire magjarski napisi i nebi želio, da se i u Vojvodini širi duh nam protivan; zato podupirem Živkovićev predlog i molio bi gospodu zastupnike naroda, da se neustručavaju što prije ovo pitanje u pretres uzeti i da nezatežu, jer riešenje ovoga pitanja, ako ga smatramo za narodno, nezavisi od magjarskoga sabora, nego samo od nas i od volje srbskoga naroda.

(Živio!)

Ladislav **Balog**. Ja sam za to, da se ovo pitanje onda uzme u pretres, kad budu oni predmeti riešeni, koji su kao prešniji na dnevni red stavljeni. Ja velim, da bi to velika nedosljednost visoke kuće bila, kad bi zaključak, kojega je jednom stvorila, sada sasvim osujetila; s toga ja predlažem, da se na ono mjesto ovo pitanje stavi, kad se oni prešni predmeti, koji su pročitani, svrše.

Mirko **Horvat**. U smislu našeg poslovnika imamo pravo dnevni red opredieliti, ali mi ga možemo promjeniti prama potrebоći i prama okolnostim. Ja sam uvjeren, da neima nijednoga medju nami, koji srbsko pitanje nebi za najvažnije držao.

S toga sam za to, da se srbsko pitanje na prvo mjesto stavi, i pristajem uz predlog i razlog g. Žužela.

Mirko **Šandor**. Ja se u meritorno riešenje ovoga pitanja neću upuštati. Spoznajem, da je srbsko pitanje važno, spoznajem, da je životno, ali upravo zato, jer je životno, hoću ga sa svom zrelošću, sa svom smotrenošću riešeno viditi, kao što sam osvjedočen i kao što me nagnuće prama ustavnim načelim vodi. Ja nevidim, da bi se time išto poremetilo, da kad se predmeti, na dnevnom redu stojeći, svrše; onda u pretres uzme srbsko pitanje.

S toga pristajem uz g. Mrazovića i Kraljevića.

Franjo **Lovrić**. Ovdje se najviše o tom radi, kao što sam čuo, da se neporemeti dnevni red, kojega ipak promjeniti nemožemo. Da ovu brigu raztjeram, ja velim, da se jednom prigodom kazalo, da se samo iz toga jedinoga uzroka nemože ovo pitanje pretresivati, jerbo dotični spisi nisu bili tiskani.

Ja mislim, da toga prigovora sada neima, te pristajem uz predlog g. Žužela, da se srbsko pitanje odmah poslje zadrugah u pretres uzme, ali nisam mnenja g. predgovornika, da se zato odgadja, jer je životno pitanje i nisam onoga mnenja, da bolestniku nebi zato lieka dali, što su već mnogi umrli, koji su liek uzimali; što gori, neka se ugasi.

Mirko **Šubaj**. Ako naravno stvar promotrimo, mislim da nemožemo na ino, nego da riešenje srbskoga pitanja medju prva stavimo. Mislim, kad smo u saboru zaključili, da je red za nas, a ne mi za red, ako imade razlogah i okolnostih za to, da se dnevni red promieni, neuvidjam, zašto ga nebi promjenili. Mi smo predmete o municipijah, o uredjenju sabora, o zadrugah prešnijimi proglasili. Neuvidjam, zašto nebi srbsko pitanje za prešno proglasili i najprije u pretres uzeli, jer „proximus ardet Ucalegon“, i tim više, jerbo ćemo se sa zadrugom 8 danah i možebiti i više danah zabaviti.

Dakle ja sam za to, da se ovo pitanje odmah u pretres uzme.

Ljudevit **Vukotinović**. Njeka gospoda se izraziše, da uslied dosljednosti nebi mogli srbsko pitanje tako dugo u pretres uzeti, dok nebudu riešeni drugi predmeti, koji kao prešni stoje na dnevnom redu.

Ja mislim, da dosljednost samo onda valja, kad je svrsi shodna. Ja u tom slučaju nevidim, da bi dosljednost što dobra mogla za nas proizvesti, jer moramo se ravnati polag sile vremena.

Srbsko pitanje vidim da je najvažnije zato, što se o njegovom skorijem riešenju radi, dakle mi bi falili, da bude ovo pitanje riešeno bez našega uticaja. Ja držim srbsko pitanje za najvažnije, sada kad je vrieme, da ljubav pokažemo, jer što hrvatskom mojem narodu želim, isto takodjer želim i srbskom narodu

Neizgovarajmo se dakle, gospodo! s dnevnim redom, nego činimo, što dužnost i okolnosti vremena nalažu; zato sam ja toga mnenja, da se odmah poslje tri dana srbsko pitanje u pretres uzme.

Antun **Stojanović**. Razlog, s koga je gosp. Živković zahtievao, da se srbsko pitanje rieši, je taj: evo u Beču riešavaju to pitanje, nedajmo se preteći.

Moja gospodo! doista daleko smo došli. Sigurno bečka vlada na čelu ministra Šmerlinga mora se smijati, da mi upravo podupiremo ono, što ona želi, da se izvede. Ona želi razdvojiti sve narode, a i glede nas i Srbah je njezina najvruća želja, da nas razciepi. Gosp. Milutinović je rekao, „da se zlato u vatri proba“. Ja se nebojim svoje mnenje kazati danas ili sutra, kao što je g. Perkovac kazao. Ja ću uviek proti tomu biti, niti ću zahtievati, da bečka vlada sada Vojvodinu ustroji.

Naveden je za glavni razlog, da to moramo najprije riešiti, što je ovo pitanje bitno. Ja velim, da će nas to možebiti ubiti. Veli se, da je potrebno, da pokažemo ljubav braći našoj. Znamo, kako ćemo srbskom narodu ovu ljubav pokazati, da želimo, da se oktroira Vojvodina. Ako Srbi misle, da ćemo im tako ljubav izkazati, ako neustavnim putem njihove želje podupremo: jako se varaju. Oni zahtievaju ljubav od nas. Pitam ja, da li oni pokazuju, da oni nas ljube? Ja kažem, da nepokazuju.

Ja se sasvim slažem, ako se Srbi u Bačkoj i Banatu junački opiru ugarskomu saboru, jerbo im čini zaprieke raz-

Digitized by Google

vitka. Ali da su oni u Sriemu nezadovoljni, koji spada na trojednu kraljevinu, toga razloga neuvidjam. Da su oni prijatelji trojedne kraljevine, nebi želili, da se odciepe od trojedne kraljevine, što si i Šmerling želi. Ja dakle hoću, da se ovo pitanje odmah i na kratko rieši.

Jovan Živković. Ja sam predlog učinio, i odgovorit ću samo njekoliko riečih g. predgovorniku. On se je upustio u meritorno, ja ću vrlo radostno saslušati njegovo mnenje onda, kad Srbi propanu, jeda li će to u prilog biti takodjer trojednoj kraljevini?

Ja kažem onoj gospodi, koja se opiru, onoj gospodi, koja kažu, da bi time narušavali dnevni red, da je ovaj predmet već pet putah na stolu ove visoke kuće ležao i tako rekuć na dnevnom redu bio. Na koliko sam ja prisustvovao sjednicam ovoga sabora, nesjećam se, da se jedan predmet pet putah napomenuo. Ja u cielom samo ono kažem, što su gg. Kukuljević i Žužel izcrpili. Oni su političkimi razlozi dokazali, da trojednoj kraljevini ide u prilog srbska Vojvodina.

Ja kažem, ako se sutra nebi ovo pitanje uzelo u pretres, da se za tri dana uzme, kao što je gosp. Vukotinović predložio.

Ban. Mi imamo različitih mnenjah. Jedno je mnenje g. Žužela, da se ovaj predmet uzme u pretres odmah poslje zadrugah. Drugo je, da se najprije uzme u pretres. Treće, da poslje tri dana. Četvrto, da se to pitanje onda pretresiva, kada budu riešeni predmeti na dnevnom redu stojeći. A peto je mnenje, da se čeka sabor ugarski.

Antun Stojanović. Ja sam predložio, da se odmah uzme u pretres.

Ban. Koja su gospoda za predlog g. Žužela, da se ovo pitanje odmah poslje zadrugah u pretres uzme. (Ustaju.) To je većina; to je sada zaključeno.

Dakle sutra stoje na dnevnom redu zadruge. Za danas zaključujem sjednicu.

Digitized by Google

Devetdeset i sedma saborska sjednica 5. studena 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdeset šestoj sjednici sabora troj. kraljevine dalmatinsko-hrvatsko slavonske, držanoj u Zagrebu dne četvrtoga studena godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzv. gosp. bana *Josipa baruna Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Vardiana*.

§ 1. Preuzv. g. ban Josip bar. Šokčević, očitovavši u kriepku i srdačnu govoru, kako se raduje, što članove sabora poslje višenedjeljnog odmora u ovom hramu narodnih i ustavnih viećanjah opet sakupljene može pozdraviti sa srdačnim „dobro došli!“ obrativši pozornost vis. sabora na ozbiljnost položaja i silu odnošenjah, koja pokazuju dostojan i praktičan pravac, kojino se imade udariti, preporučivši, da se kod razvijanja ustavnosti i svikolikih naših javnih inštitucijah izbjegavaju nedohitne težnje, pokazavši, što bi našu narodnu sreću moglo u pogibelj stavit, te opomenuvši na muževnu umjerenost, sdruženu s pouzdanjem prama prestolju, otvori sjednicu.

§ 2. Zapisnik 95. saborske sjednice, obdržavane na 30. rujna 1861. bude čitan i odobren.

§ 3. Pismo privr. dvorskoga dikasterija kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u ime Nj. c. kr. apošt. vel. na preuzv. g. bana Josipa bar. Šokčevića od 10. listopada 1861. br. 508 pr. glede toga, da je Nj. c. kr. apošt. velič. previšnjim riešenjem od 9. listopada t. g. blagoizvolilo premilostivo odrediti, da se sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji bi se uslied zaključka njegova imao opet sastati 15. listopada, odgodi do 1. studena 1861, bude pročitano na znanje primito, pošto je preuzv. gosp. ban kao zakoniti predsjednik sabora o tom ubaviestio bio članove sabora.

§ 4. G. nar. zastupnik Miroslav Kraljević javlja visok. saboru, da je adresu ovoga sabora Nj. c. kr. apost. veličan. sa svojim suposlanikom g. bar. Kušlanom predao, da će dotično obširnije izvješće vis. saboru podnieti, počem g. barun Kušlan bolesti radi odsutan, ozdravi i u sabor se vrati. Što bi predbježno primito na znanje.

§ 5. Čitano bi izvješće kodifikacionalnoga odbora, koji je, pošto su članci o našem narodnom jeziku i o ukinuću vojničkoga sustava u Krajini i zaključak o odnošenju trojedne kraljevine prema kraljevini Ugarskoj, njegovom veličanstvu sa adresom jur podnešeni — kodifikacirao sliedeća saborska djela.

1. Članak o uzakonjenju zavoda gospodarsko-šumarske učione i ratarnice u Križevcih.
2. Članak o nepovriedivosti i neodgovornosti saborskih poslanikah.
3. Članak o zločinu izdaje domovine.
4. Zaključak o dnevnicah za zastupnike saborske.
5. Članak o kazalištu jugoslavenskom troj. kraljevine.
6. Zaključak o glasbenom zavodu zagrebačkom.
7. Članak o pravilih i ustrojstvu narodnog muzeja.
8. Članak o uzakonjenju sgrade, tako zvane „Kasino“.
9. Zaključak o zaštiti kaptola sv. Jerolima u Rimu.
10. Članak o školskom sustavu za narodne početne učione i učiteljišta.
11. Članak o osnovi gimnazijah u troj. kraljevini.
12. Članak o osnovi za realke.
13. Zaključak o uvedenju narodne knjige u sve nižje i srednje učione.
14. Članak o opetovanom utielovljenju grada, luke, i kotara Rieke, te hrvatskoga Primorja s trojednom kraljevinom, i o uzakonjenju županije riečke.
15. Članak o uzakonjenju ugovora glede sagradjenja sisačkoga mosta.
16. Članak o pravilih jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih.
17. Članak o sl. prodaji morske soli i obalenju njezine ciene.
18. Članak o osnovi za sveučilište jugoslavensko.
19. Članak o osnovi zakona o pobiranju pristojbah za izdavanje novih hrvatsko-slavonskih obveznicah o razteretnih fondovih.
20. Članak o naputku za privremeno uredjenje županijah, sl. kotarah, slob. i kr. gradovah, povl. trgovištah i seoskih občinah u trojednoj kraljevini.

Glede toga bude zaključeno po predlogu g. narod. zastupnika Mirka Šuhaja, da se osim naputka za privremeno uredjenje županijah, koji jošte nije savršen, i osim članka o izdaji domovine, na koji će se obzir uzeti u kaznenom zakoniku, svi ostali prenavedeni zaključci odmah odprave Nj. c. kr. apošt. Veličanstvu, kralju na potvrdjenje, i to uz posebne predstavke, u kojih se imadu isti zaključci sabora obrazložiti, i koje će sastaviti stranom dotični izvjestitelji odnosnih osnovah i naime sastaviti će predstavku za gore navedeni zaključak i članak:

Digitized by Google

pod broj 1. g. n. z. Uhernik,
„ „ 2.) „ Starčević,
„ „ 3.) „ Starčević,
„ „ 4. „ Šuhaj,
„ „ 5. „ Žuvić,
„ „ 6. „ Vardian,
„ „ 7. „ Pacel,
„ „ 8. „ Cuculić Tomo,
„ „ 9. „ Horvat Mirko,
„ „ 10. „ Mesić,
„ „ 11. „ Veber,
„ „ 12. „ Torbar,
„ „ 13. „ Ćepulić,
„ „ 14. „ Vončina,
„ „ 15. „ Vončina,
„ „ 16. „ Križanić,
„ „ 17. „ Pacel,
„ „ 18. „ Muhić,
„ „ 19. „ Kraljević, a predstavka za preustrojenje kralj. dvorskoga dikasterija kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u kancelariju kraljevsku gosp. Prica. Glede naputka za privremeno uredjenje županijah bude zaključeno, da ako se nebi definitivni naputak mogao uzeti u saborsko pretresivanje, to će se gore spomenuti privremeni naputak poslje nadopunjena njegova diela o sudbenosti Nj. c. kr. apošt. vel. podnieti za potvrdjenje.

§ 6. Sliedeće vjerovnice, glasom kojih je izabran za zastupnika naroda na ovom saboru:

a) g. veliki župan Vukotinović za slob. i kralj. grad Križevac mjesto položivšega mandat g. grofa Pučića;
b) gos. opat i kanonik zagrebački Janko Pavlešić za kaptol zagrebački mjesto položivšega mandat kanonika g. Franje Mučnjaka;
c) g. asessor konsistorija i župnik rumski Miloš Ratković za županiju sriemsku;
d) g. županijski podbilježnik Aleksander Vukašinović za županiju sriemsku;
e) g. Aurel Krmpotić za kotar valpovački mjesto umrloga zastupnika Gustava Kneževića;
f) g. Joso Janković za kotar djakovački mjesto položivšega mandat profesora Šagovca;
g) g. župnik Dragutin Pavčec za kotar kutinski mjesto položivšega mandat g. župnika Akšamovića, i g. veliki bilježnik sl. županije virovitičke Antun Stojanović za trgovište Virovitieu opetovano izabran, predane su verifikacionalnomu odboru za pregledanje.

§. 7. Usljed pismena očitovanja Gjermana Angjelića, zastupnika županije sriemske o polaganju svoga mandata, pozvat će vis. predsjedničtvo županiju sriemsku, da mjesto njega drugoga zastupnika izabere, i da one svoje zastupnike, koji sve do sada nisu ovamo prispjeli, amo uputi.

§ 8. Pismo presv. gosp. biskupa Gjure Smičiklasa, da bolesti radi nemože na sabor doći, primito bi na znanje.

§ 9. Gos. Dragutin Jambrečak, svećenik nadbiskupije zagrebačke, poklonio je 50 for. a. v. za jugoslavjansku akademiju uz pismenu obvezu, da će kroz tri godine jošte 50 for. u to ime položiti. Što bi primito na ugodno znanje, a novci i obveznica g. narod. zastupniku Mati Mesiću kao izvjestitelju dotičnoga odbora za dalnju običajnu sahranu.

§ 10. Molbenica župljanah iz starih Mikanovacah za dozvolu, da se odciepe od sadanje svoje župe vrbičke, pak da ustroje novu župu u Mikanovcih, predat će se vis. predsjedničtvu ovdješnjem, c. kr. zemaljskom vojničkom upraviteljstvu, pošto zamoljenu dozvolu ne sabor, već upravne oblasti imadu podieljivati.

§ 11. Predstavka sl. županije virovitičke, da se postupanje proti svećeniku Benakoviću, koji je u brod. pukovniji iz političkih obzirah uapšen, čim prije izvidi, objelodani, te njega, kako je nevin, iz zatvora izpusti. Primito bi na znanje, pošto je preuzv. g. ban sabor izviestio, da je predmet ovaj jur putem priziva podnešen c. kr. vrhovnom vojničkom sudištu u Beč, i da se je on sam postarao, da se taj predmet odmah rieši.

§ 12. Molbenica Andrije Rihtarića, molećega za nagradu za službu, u saborskoj pisarni obavljenu, izručuje se financijalnom odsjeku za mnenje i predlog.

§ 13. Predstavka zastupničtva grada Bakra proti molbam raznih občinah, utielovljenih slob. kotaru bakarskomu, te prosećih, da se od njega odciepe, predaje se administrativnom odboru za izvješće.

§ 14. Uslied izvješća financijalnoga odbora odobren je drugi račun tiskarne Jakićeve vrhu 250 fr. slovom: dvie sto petdeset stotinjakah a. v. za tiskanje trećih deset tabakah „Saborskoga dnevnika“ u 500 iztisakah. Isto tako odobren je račun ovdješnjega knjigoveže Hinka Paje vrhu 81 for. slovom osamdeset i jednoga stotinjaka a. v. za knjigovezarsko na porabu ovoga sabora obavljeno djelo.

Oba ova računa dostavit će se g. ravnatelju pomoćnih uredah kr. namjestničkoga vieća Ivanu Rozi za izplatu iz dotične saborske dotacije.

§ 15. Zapisnici financijalnoga odbora glede proračuna troškovah za političku upravu za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju za god. 1862., zatim glede proračuna troškovah za zemljištnu razteretnu zakladu kraljevine Hrvatske i Slavonije budu čitani, te je odlučeno, da se ovi zapisnici, pošto bi tiskanje svih njihovih prilogah bilo odviše skupo i mnogo vremena trebalo, litografiraju i medju članove podiele, a zatim taj predmet u smislu prijašnjih zaključakah saborskih kao prešan i neodlučiv u pretresivanje uzme.

§ 16. Izvješća odbora administrativnog o predlogu:

a) glede odkupa ceste Ludoviceje;
b) glede razporczanja i utjerivanja zemaljskoga i državnoga poreza;
c) glede reguliranja Drave od Legrada do Varaždina;
d) glede ugovora izmedju vlade austrijanske i družtva francezko-austrijanskoga god. 1858 glede željeznicah sklopljenoga;
e) glede upotrebljenja narodnoga jezika kod brzojava;
f) glede oslobodjenja občinah od dužnosti, kojom su obvezane vojničkim častnikom i činovnikom davati stan u naravi;
g) glede maltarine, glede mosta odranskoga, glede danka, kojega žitelji sisački kaptolskomu vlastelinstvu plaćaju, čitana su, te bude glede njih odlučeno, da se litografiraju, a zatim onim redom, kojim na VII. i VIII. dnevnom redu stoje, u pretres uzmu.

§. 17. Sastavljene po administrativnom odboru iz vlastita nagona u vremenu prošlih saborskih praznikah osnove zakona:

a) o izvlastbi;
b) o riečkom redu i brodarstvu;
c) o uredjenju potokah i prokopah;

Digitized by Google

d) o gradjenju vodenicah na riekah i potocih;
e) o mlinarskom redu; primite su po vis. saboru radostno; budu čitane, te bude glede njih zaključeno, da se litografiraju, med članove podiele i na dnevni red stave.

§ 18. G. narodni zastupnik Svetozar Kušević, buduć imenovan za velikog župana slavne županije sriemske, polaže ustmeno svoj mandat, zahvalivši se saboru na pouzdanju izkazanom mu kroz opetovani njegov izbor u razne odbore i uvjeravajuć vis. sabor, da neće nikada prestati raditi za dobro domovine. Uslied toga bude zaključeno, da vis. predsjedničtvo pozove občinu Daruvar, da si mjesto rečenoga g. izabere drugoga zastupnika. Tim povodom učinjeni po gos. nar. zastup. Antunu Stojanoviću predlog, da se iz razloga, što vlada polag obstojećega zakuna nesmije nijednomu članu sabora podieliti službu za vrieme istoga sabora, radi neobdržavanja toga zakona stavi u zapisnik prosvjed, bude poslje prigovorah, po dvojici narodnih zastupnikah učinjenih, zabačen.

§ 19. Povodom predloga visok. predsjedničtva, da se sada predje na dnevni red, bude stavljeni po g. n. zast. Iv. Vardianu predlog, da se radi promjene okolnostih odustane od ustanovljenoga u 64. sabor. sjednici dnevnoga reda, i da se najprije uzme u pretres zakon o uredjenju sabora, zakon o uredjenju županijah, gradovah, itd. — zabačen, te bude zaključeno, da se imade obdržavati dnevni red, ustanovljen u 64. saborskoj sjednici, polag kojega imade se sada uzeti u pretresivanje

a) predlog o zadrugah;
b) predlog o uredjenju občinah, županijah i gradovah;
c) predlog o uredjenju sabora i nedavanju naputka za zastupnike naroda na saboru;
d) svi predlozi, odnoseći se na uredjenje urbarskih odnošenjah;
e) predlog o gradjenju ceste od male Kapele preko Jesenovca na Škare u otočku pukovniju;
f) predlog o gradjenju željeznice od Zagreba u Karlovac.

§ 20. Pošto su spisi, odnoseći se na predstavku žup. virovitičke radi podupiranja željah srbskoga naroda u Ugarskoj jur tiskani medju članove sabora razdieljeni, predloži g. nar. zastup. Živković, da vis. sabor u smislu zaključka, u 94. sab. sjednici učinjena i u smislu sab. poslovnika §. 40. i 41. opredieli dan, kad će to pitanje uzeti u pretres. Poslje živahne debate i raznih predlogah bude na pitanje vis. predsjedničtva znamenitom većinom odlučeno po predlogu g. nar. zast. Žužela, da se taj predmet odmah poslje svršetka sab. viećanja o zadrugah uzme u pretres.

Poslje naznačenja, da će se u budućoj sjednici preduzeti predmet o zadrugah, i opredieljenja, da će se buduća sjednica obdržavati sutra, t. j. 5. studenoga 1861. u 10 sat. prije podne, zaključi svietli ban ovu sjednicu u 1 sat poslje podne.

Barun Šokčević s. r.
predsjednik.

Ivan Vardian s. r.
saborski bilježnik.

Ivan Vardian. Čita zapisnik posliednje sjednice.

Aud. Ubernik. Čita podneske na sabor prispjevše, (vidi zapisnik), i to:

Vjerovnice nar. zast. Očića, Stjepana Kuglera, Augusta Dutkovića. Dostavljeno verifik. odboru.

G. Andr. Čižmek polaže obveznicu državnoga duga od g. 1854. vrhu 20 for. sa kuponi za jugosl. akademiju;

Predstavku slob. i kr. grada Zagreba u pogledu podupiranja srbskih željah (vidi „Sab. spise“);

Tužbu županije virovitičke, da je kot. sudcu našičkom po pukovini FZM. Benedek hrvatski pisani dopis vraćen.

Ban. Istina je, da je previšnje pismo od našega kralja, kojom je on zapovjedio, da se svim militarskim oblastim njemački pisati ima; to drugčije i nemože biti, jer bi kod vojske velik metež nastao, kad bi svatko u svom jeziku pisao, a neimaju ljudih, koji bi preveli. Mi smo za naš jezik napravili zakon, čekajmo, što će naš milostivni kralj u tom pogledu zapovjediti.

Dragutin **Jelačić.** Ako su prije 1848. god. mogli oficiri razumjeti latinski, nemogu misliti, da sada u onoj cieloj armadi Benedekovoj neima Hrvata, nego mi znamo, da Hrvati u Italiji stoje, i zlo bi bilo, da neima jednoga čovjeka, koj bi hrvatski čitati znao.

Eugenio **Kvaternik.** God. 1848. imao sam čast biti kod obstojavšega našega banskoga vieća, i sjećam se dobro, da kolikogod smo mi pisali u Italiju ili Ugarsku, uviek smo se služili našim hrvatskim jezikom, i vremena su bila takova, da se je naš jezik dobro razumio; neznam, zašto se sada nerazumije. I sam naš kralj još nikad nije rekao na adresi „zurück“, jer je nerazumije. Mi znamo, da u svakoj regimenti ima ljudih, osobito gdje su sada tako pomiešane, osobito pako oficirah, koji razumiju naš jezik, a drugo mislim, da naše vlasti nekorespondiraju sa drugimi oblastmi, nego gdje ima naše momčadi; buduć da svaki oficir narodni jezik svoje momčadi znati mora, zato mislim, da je to nepočitanje našeg jezika i narodnosti.

S toga bi ja molio, da se obratimo na Nj. veličanstvo, da bi se jedanput podnešena representacija riešila, da znamo, pri čemu da jesmo.

Jovan **Živković.** Ako i jesmo za načelo konfederacije, opet nemožemo ići do skrajnosti, koja se izvesti nemože, a to jest, ako bi mi za ljubav našega naroda preinačiti htjeli njemačku administraciju vojničku. Nemojmo ono zahtievati, što biti nemože. U administraciji militarnoj centralizacija biti mora, ako ju mi i svagdje drugdje odbijamo. Zato mislim, da to uzmemo samo na znanje.

Ivan Venčina. Što je čovječanstvo razdieljeno na toliko različitih jezikah, to je sreća ili nesreća; nu ako je to nepovoljno za ljudstvo, to su si ljudi pomogli u družtvu, uzev jedan jezik, kojega u medjusobnom odnošenju upotrebljuju, te tako svaki malenu žrtvu doprinaša.

Tako je po cieloj Europi u diplomatičkom životu poprimit jezik francezki; ako je ruski, englezki narod, ako su talijanski puci i ostali narodi se tomu pokorili, i primili taj jezik u diplomaciji kao svoj, mislim, da se nemože toliko zamjeriti vladi austrijskoj, ako je ona u vojsci, koja je sastavljena iz toliko narodah, i koja toliko jezikah govori, poprimila jedan jezik, a da je to dostojanstvo zapalo baš njemački jezik, to je gotov posao, te se sada preinačiti nemože. Ja dakle pristajem uz mnenje g. Živkovića, da netražimo sada reforme, i da stvari do skrajnosti netjeramo.

Što se pako naših narodnih regimentah tiče, ili takovih, koje su sastavljene većom česti iz soldatah našega naroda, mislim, da to nije pretjerano zahtievanje, ako tražimo

Digitized by Google

da se vojničke vlasti i zapovjedničtva takovih pukovinah pridrže, da dopise u našem jeziku pisane primaju.

Mihajlo **Polit**. Nemogu se slagati sa mnenjem one gospode, koja misle, da je radi jedinstva uprave nuždan njemački jezik. Ja uvažavam razlog, da bi se tim, ako bi više jezikah bilo kod administracije, ona otežčala, nu to mora biti kod administracije u jednoj državi, gdje nije jedna narodnost tako velika, da druge prama njoj izčezavaju, kao što je u Francezkoj. Ali to je baš pogreška u Austriji, da se je išlo iz gledišta, da radi mnogih jezikah treba jedan medium najti, a taj je njemački jezik. Na kakovu konsekvenciju vodi to, kad bi mi to načelo primili, da se u čitavoj Austriji sa militarnimi vlastmi samo njemački dopisivati mora? Kako bi se onda ravnopravnost narodnostih u Austriji mogla izreći? Mi nemožemo, istina, iskati, da nam militarne vlasti u našem narodnom jeziku odgovaraju, nego toliko možemo iskati, da primaju dopise u našem jeziku, a one neka odgovaraju njemački.

Antun **Stojanović**. Mislim, da je ovaj predmet strogo administrativni predmet, koji nespada na zakonotvorno tielo. Ja sam toga mnenja, da mi ovo pismo županije virovitičke odstupimo namjestničkomu vieću, ili prosto uzmemo na znanje, te debatu zaključimo.

Franjo **Žužel**. Nebi progovorio, da nisam čuo načelo izraziti, koje bi u buduće za nas škodljivo bilo u pitanju, koje je podnešeno Njeg. veličanstvu radi uporabe našega jezika.

Ja glede ovoga dopisa županije virovitičke izlazim iz dvajuh gledištah; jedno je naš narodni jezik, a drugo potrebоće dotičnih stranakah. Odgovara se ovdje na dopis hrvatski, da se nemože primiti, što je kod vojničtva poslovni jezik njemački. Ja na to odgovaram: Mi možemo reći, kod nas je poslovni jezik hrvatski; ako kod vojničtva drugim jezikom pisane dopise nemogu primati, onda i mi nismo dužni primati druge dopise, nego hrvatske. Iz toga sliedi, da su svi dužni primati dopise hrvatske, a mi smo dužni primati odpise njemačke.

Nu mora se priznati, da kroz to dodju stranke u okolnosti, da mogu štetu trpiti; s toga mislim, da sada nediramo u to, neka se vlasti medju sobom za sada poravnaju, kako znadu. Nu to držim, da mi to načelo, da je kod vojničtva izključivo jezik njemački, pa da bi uslied toga svi morali njemački dopisivati, nikako nećemo priznati u predmetu o uporavi našega jezika. Ako se zahtieva, da vojničtvo prima dopise u svakom jeziku, to neće posao zapeti; zato kažem, načelo nemožemo podnieti, nu sada su okolnosti takove, da to pustimo, do potvrdjenja zakona o našem narodnom jeziku, izravnanju vlastih.

Ljudevit **Vukotinović**. Nemislim, da spada u djelovanje sabora razglabanje o takovih pojedinih slučajih, koji u administraciju spadaju. Ako to zasieca u pravo našega jezika, to je dužnost sabora, zakon osnovati i ono stanovište naznačiti, koje dolikuje našem jeziku. To je učinjeno, mi smo osnovu zakona Njeg. veličanstvu podnieli, i ja scienim, dok Njeg. veličanstvo nebude odgovorilo, da mi ovo pismo samo na znanje uzmemo. Ako bude zakon potvrdjen, biti će dužnost exekutivnih vlastih oživotvoriti ga.

Mato **Mrazović**. Ja sam posve onoga mnenja, što ga je g. Stojanović izrazio, i rekao bi, da je to njekakva tentacija, što je županija virovitička dala ovo na sabor, tim više u sadašnjem stanju naše domovine, gdje nismo posve zakonito med vladarom i narodom uredjeni, nego je samo faktično uredjena država; zato velim, da nije uputno, da se upuštamo u pretres ovoga delikatnoga pitanja. Mislim, da ovi nazori, da je potreban njemački jezik kod vojske, i da se ovoj potrebi moraju podložiti narodi i vlasti, proizlaze iz onoga nesretnoga načela, iz kojega je prošla 12godišnja sistema proiztekla, da su narodi radi uprave, a ne uprava radi narodah. Mislim, da vojska nije radi uprave vojničke, nego uprava za vojsku, i da je vojska dio naroda. Ako to načelo stoji, koje u naše novije vrieme malo protivnikah ima, da je uprava radi vojske, i ako se neda tajiti, da je vojska iz sredine naroda: nemogu dokučiti, kako bi se morale potrebоće narodah ravnati po komoditetu uprave, i kako se nebi uprava morala prilagoditi dobru i potrebоćam vojske i narodah, za koje je načinjena. Kad bi ovo načelo priznano bilo u austrijskoj vojski, da je njezina uprava za narode i za dobro države, mislim, da o tom nikad nebi bilo pitanje nastalo, niti bi mi dobili priliku u ovom razdražljivom pitanju rieč povesti; jer bi vojnička oblast u Italiji bila primila dopis i dala ga preinačiti, i sigurno bi zato znala naći čovjeka. Pravo vele gospoda, da u svakoj regimenti, gdje ima ljudih iz naše domovine, mora biti i takovih, koji naš jezik razumiju, jer nemislim, da čim vojnik pod zastavu stupi i vojničku opravu obuče, da onda svoj materinski jezik mora ostaviti. U svakoj takovoj regimenti ima i chargeah, koje naš jezik razume; ako to stoji, onda ima ljudih, koji bi takovi prosti dopis raztumačiti znali. Ako se dogodi, da ima naših ljudih u regimentah inorodnih, mislim, da je to krivnja uprave vojničke, ali neutemeljuje potrebu, da se mi toj pogreški prilagodimo, jer bi se lako odstraniti dala, ako bi se uveo prijašnji sistem, da se po narodnostih sastave regimente.

Zato, kako rekoh, ja se nemogu složiti sa načelom, da bi naše domaće vlasti morale biti prisiljene, ma s kojom vlastju drugim nego našim narodnim jezikom služiti se, kao što sam i s druge strane za to, da svaki, koj neželi supremacije, mora na to pripravan biti, ako se drugi narodi svojim jezikom na naše oblasti obrate.

Što se dakle toga pitanja tiče, ja sam mnenja, koje je g. Stojanović izrazio, da se to prosto namjestničkomu vieću dade, ono će znati, što će u ovoj okolnosti učiniti. Zakonotvorno tielo u tom pogledu tim manje što učiniti može, što ovo nije povod za stvaranje zakona, i ako bi i bio, to je prekasno, jer je zakonska osnova o uporabi našega jezika već Nj. veličanstvu za potvrdjenje predana. Što smo Nj. veličanstvu predložili, o tom će se volja Nj. veličanstva sa voljom naroda složiti; kad dobijemo zakon, onda ćemo znati prosuditi takove čine. Zato mislim, da se simpliciter namjestničkomu vieću pošalje.

(Zaključeno, da se ova stvar preda namjestničkomu vieću.)

Andrija Uhernik. Čita dalje publikanda, i to adresu povjerenja, koju županija virovitička saboru šalje. (Vidi zapisnik i „Sab. spise“.)

Vjekoslav **Kristianović**. Imam čast vis. saboru podnieti radnje peticionalnoga odbora, kojega predsjednikom biti čast imam, tim dodatkom, da su ostali predmeti, koji zasiecaju u posao administrativnoga odbora, tamo dokončani bili, (preda).

Andrija **Uhernik**. Čita, (vidi zapisnik).

Franjo **Lovrić** (izvjestitelj). Financijalni odbor ad hoc, kojemu je vis. sabor povjerio medju inimi predmeti i proračun za zem. konkurencijalnu zakladu, dogotovio je svoj važan posao, i kako će se vis. sabor osvjedočiti, odbor je uzeo svaku točku u ozbiljan pretres, i nada se, da se nje-

Digitized by Google

govim opazkam neće temeljito prigovoriti moći; jer je to zadaća odbora, da koliko moguće zadovolji želji sabora, i da se takodjer obzire na potreboće zemlje i na mogućnost, što žitelji davati mogu. U tom je svoje mnenje onako, kako je mislio da je najbolje, razložio. (čita, vidi „Sab. spise“.)

(Odlučeno, da se litografira.)

Gjorgje **Popović**, izvjestitelj financijalnoga odbora ad hoc čita izviešće istoga odbora o proračunu troškovah sabora za mjesec listopad 1861. i članak o davanju javnih težakah, (vidi zapisnik).

(Odlučeno, da se litografira.)

Petar **Očić**, predsjednik administr. odbora preda izviešće istoga odbora: 1. Da učenici križevačke gospodarske škole budu od vojničtva oprošteni; 2. da se zastupnikom neimaju davati naputci; i 3. zakon o novačenju; (vidi zapisnik i „Sab. spise“), koje bilježnik

Andr. **Uhernik** čita. (Odlučeno, da se litografiraju.)

Zatim sliedi dnevni red o zadrugah.

Mirko **Horvat** (izvjestitelj). Administrativni odbor, uvjeren, da narod naš neželi niti prisiljeno pridržanje, niti prisiljeno razvrgnuće zadrugah, nije se usudio predložiti vis. saboru niti jedno niti drugo; prisiljeno razvrgnuće zato ne, što je mislio, da je život patriarkalni narodu našemu najviše dolikovao, što je uvjeren, da je život patriarkalni kroz vjekove narod naš proletariata oslobodio, što je život patriarkalni baština, koju smo od praotacah naših dobili. S druge strane nije se usudio odbor predložiti prisiljeno pridržanje zadrugah, što se je razvio u našoj domovini duh individualiteta, duh, koj diobe zahtieva. Odbor administrativni nije mogao drugo, nego predložiti, da sabor uzme zadruge pod zaštitu zakona, te da se individualnosti ponješto zadovolji diobami, nu da se ove diobe nebi u infinitum protegle, ustanovio je minimum. Scienio je odbor, da će tako zadovoljiti s jedne strane individualnosti, kao i s druge strane zapriečiti biedu, koja je u zapadnoj Europi zavladala, i naš narod osloboditi od proletariata. (Čita osnovu o zadrugah, vidi „Sab. sp.“).

Stjepan **Iliašević**. Predmet ovaj je važan, jerbo zasieca u živac budućnosti naše. Ima argumentah pro i contra, i zato sam ja toga mnenja, da se u špecijalnu debatu neupuštamo prije, nego se u načelu izrazimo, da li hoćemo zadržati patrijarkalni život ili ne.

Akoprem zasieca ovaj predmet u djelokrug sabora, mislim ipak, da bi mi zastupnici naroda proti želji naroda radili, ako bi rekli, da se patriarkalni život zadržati ili ukinuti mora. Nego da li se mogu u patriarkalnom životu diobe dozvoliti, to je pitanje, koje se sada ovim povodom riešiti imade; dakle u načelu je po mojem mnenju jedino to pitanje, i to, da li se imadu diobe prisiljenim načinom izvesti, ili permissivnim od slučaja do slučaja.

Franjo **Žužel**. Mene kao predložitelja ide rieč, i buduć se zametnulo pitanje o načelu, koje da vis. kuća primi, prisiljen sam o toj stvari prosboriti.

Pitanje o zadrugah tako zasieca u živac našega naroda, da su se s njim svi prosviećeni rodoljubi manje više bavili. Zadruga imade prednostih, a i manah, s toga su ju njeki naprečac hvalili i branili, drugi naprečac kudili i osudili, po tom, kako su iste zadruge shvatili sa dobre ili sa zle strane; naprečac osudili su ju navadno inostranci, koji su došli k nam s uvjerenjem, da Hrvati imadu slamu mjesto moždjanah u glavi, i da je sve kod nas nevaljalo, česa neima drugdje. „Calumniare audacter semper aliquid haeret“, tako je i tu bilo, mnogi našinci dadoše se tim zavesti, te pomisliše, da moramo sasvim povesti se za inozemci, ako želimo prosviećeni i srećni da budemo.

Mnogi su opet sud svoj obustavili, dok uzmognu stvar istu bolje proučiti. Ja, dok sam živio u varoši, nisam se takodjer usudio svoga suda o tom izreći. Došav na ladanje, proučiv tamo stvar iz vlastita izkustva, te iz riečih puka uvjerio sam se, da je zadruga koristna za naš narod,; s toga sam ju naumio braniti i razloge za to navesti.

Složit će se svaki sa mnom u tom, da je svaka država i kuća tim bogatija, čim više proizvede, a čim manje potroši. To biva u zadrugi. Gdje je zadruga, tu jedan gospodar i jedna gospodarica ravnaju i nadgledavaju vanjsko i nutarnje gospodarstvo; razdieli ih: eto, koliko stranah, toliko gospodarah, koji izvan kuće pred poglavarstvom itd. kuću zastupaju, a nerade, toliko gospodaricah, koje doma lončić oko vatre vrte. Kad prolazim često kroz selo, vidim gotovo sve žene kod kuće, jer sve tobož gospodare, a samo mužkarci i djevojke u polju kod posla. Gg., poslovanje jest glavnica. Ako tamo, gdje je zadruga, leži tko bolestan, njegovo se djelo obavi po drugih, za njegovu ženu i djecu rade drugi — tako i ako umre. A kako je gospodo tamo, gdje nije zadruge, pa leži gospodar? On leži i sve leži, žena i djeca idu na susret gladi; on umre, oni ostanu sasvim zapušteni.

Gdje je zadruga, tamo se manje troši. Dok su stranke zajedno, trebaju jednu peć, jedno ognjište; razdieli ih, treba peć, ognjište svakoj strani, te s toga mnogo više drvah. Dok su zajedno, jedne su im sgrade, ako se razdiele, treba svakom nove sgrade i zemljište za njih; što bi prije vrt, oranica, to bude sada kućište, dvorište itd. Gdje je zadruga, tamo treba u veliko, te se u veliko i kupuje, a s toga slaglje; koji kupuje po jednu svieću, po grošić ulja, taj živi najskuplje itd., stoji dakle, da se u zadrugi više pridjela, manje potroši, da je ona dakle vrelo blagostanja. To je dokazalo izkustvo dovoljno.

Dok su naši ljudi živili u zadrugi, imala je kuća po četvero i više vozne marve, po dvoja kola itd. Sad se odvaži kuća na diobu, te se razdieli na 3—4 strane. Svaka strana dobila je po jednoga vola, po dva konja, i jer nije znala, što da čini s tim, to je onda prodala to. Tako se lišila vozne marve, tako djubra. Sad nije imala s čim djubriti ni tegliti, s toga danas leži mnogo pusta borjem zaraštena zemljišta, na kom se je jošte prije njekoliko god. sijalo; s toga je u mojoj občini bilo prigodom popisa 1857 preko 200 manje marve nego 1851.

Protivnici zadruge pokazuju na susjedne pokrajine, gdje neima zadrugah i gdje sviet bolje vodi gospodarstvo, bolje se hrani, odieva, bolje stanuje itd. Priznajem, da svagdje oko nas, izim na istoku, sviet na manjem zemljištu bolje živi, nego kod nas na većem. Nu pitam: koliko njih dobro živi? Od svake obitelji stariji sin. Tamo ako otac imade, uzmimo, četiri sina, stariji ostale njekako izplati, pa ostane sam na zemljištu, pomogne se, te živi dobro, a oni drugi? Oni su navadno svoj imetak potrošili, pa poderani potucaju se od nemila od nedraga, te trkaju ovuda po naših vratih; tamo dakle od četvorice živi jedan udobno, a trojica nikako. Doista naš najsiromašniji seljak sretniji je od takovoga potucajućega se mladjega sina. Gospodo, zadruga sačuvala nas je od proletarijata.

Nadalje gospodo glavnice imade svakojake: novac je glavnica, zemljište, djelo, vrieme, sve je to glavnica; nu jedna je glavnica glavnicah, koja uči iz svih prvašnjih korist voditi, to je glavnica prosviećena uma, bez ove nije moći

Digitized by Google

inih dobro upotriebiti. Moramo sa žalošću izpoviedati, da te glavnice malo imade kod našega puka, s toga niti inih dobro nezna upotriebiti, te mu je od inih više treba nego drugomu; on nezna kako da si pomože, kad mu nedostane kruha, jer niti je poduzetan, niti prometan, a niti ima k tomu toliko prilike, koliko drugdje, gdje je svake 3—4 ure varoš, gdje su tvornice, gdje je moći sve dobro unovčiti, te na svaki način novac zaslužiti. Kad bi se drugdje slučio gore napomenuti slučaj, da bi kod diobe kuću bio zapao jedan vol, to bi se tamo bio pronašao njeki put, kojim bi se bio nabavio drugi, nebi se bio i onaj jedan prodao. Na tu okolnost, da našemu puku većom stranom oskudieva glavna glavnica, prosviećen um, da nezna inih glavnicah tako upotrebiti, kako drugi, da je dakle mnogo više u pogibelji osiromašiti nego li drugi, ako mu se razciepkaju ine glavnice, kao što žemljište, djelo i vrieme, valja nam se obazrieti kod ovoga pitanja; te s toga nam valja štititi zadruge. Zadruga nam se tako u Europi kano i u Americi pokazuje u dvojoj slici: jedan put kao sjeme ili zametak, drugi put kano plod ili savršenost. U prvom smislu je sjedinjenje silah novčanih, umnih itd. za postignuće velikih, reći bi državnih svrhah. Ova slika ukazuje nam se u svih akcionarnih družtvih; nu ona ovamo nespadaju. U prvoj slici, t. j. kao zametak jest sdruženje silah za lasnije nabavljanje neobhodno potrebna živeža. Takovu vidimo u Ameriki, gdje naselnici od početka sve svoje sile sdruže, stupe u zadruge tako dugo, dok se pomognu, da može svaka obitelj za sebe lasno skrbiti, pa tada prestane njihova zadruga. Takova zadruga jest medju narodom slavjanskim na jugu i na sjeveru medju Rusi, s tom samo razlikom, da je ovdje svetimi vezi krvi spojena. Ova dakle zadruga je temelj za lasniji razvitak i za obogaćenje tamo, gdje su inače preslaba sredstva ili novčana, ili tjelesna ili umna. Nju dakle razoriti, dok ova sredstva, ili ma koje od njih fali, znamenuje napredku i blagostanju put zakrčiti. Valja nam ju dakle štititi, dok se kod našeg puka potrebna sredstva nerazviju na toliko, da će se moći i bez nje dovoljno razvijati.

Zadruge, u kojih je naš puk njegda sretno živio, propale su osobito s dvojeg razloga. Jedno s toga, što su počeli po gdjekoji gospodari smatrati se kano izključive vlastnike, ne pako kano suvlastnike i upravitelje obćega imetka, te su s toga počeli svojevoljno razpolagati, zalagati, prodavati, iz obćega osebunjke praviti itd.: s toga nije ni čudo, da su onda ostali ukućani postali nezadovoljni, te pošli za diobom. Da se ovomu doskoči, valjalo bi u zakonu točno opredieliti dužnosti i prava tako gospodarah, kano ukućanah, te onoga učinit odgovorna. — Drugi uzrok propalih zadrugah jest u Požunu stvoren zakon o diobah i nasljedstvu po rozgvah a ne po glavah, zakon stvoren od Magjarah za Magjare, a naravi i nazorom našega puka sasvim protivan. Zakon ovaj činio je, da ako je n. p. od dvojice braće u kući jedan imao petero djece, drugi jednoga sina, to se ovaj počeo smatrati za vlastnika polovice imetka, te je s toga silio na diobu.

Nu, gospodo, smisao i pojam zadruge je taj, da su svi suvlastnici, da dakle mora biti dioba po glavah, ne po rozgvah. Tako je naš puk i pojmio vazda diobu, dok ga nisu tudji zakoni na gdjekojih mjestih izopačili. Ako se dakle ukine napomenuti požunski zakon o diobah, pa se opet uvede slavjanski, t. j. po glavah, to će onda prestati jedno vabilo za diobe.

S rečenih razlogah pošao je naš puk na mnogih mjestih za diobom; nu on sam vidi u njoj svoju propast. Isti oni, koji su dali povod diobi, viču proti njoj, te ju proklinju, i kad sam sada, bivši kod kuće, bio u občinskoj sjednici, moliše me sakupljeni ljudi, da gledam, da se što skorije stvori zakon o zadrugah i da se odrede stroge kazne proti narušiteljem istih. Evo gospodo dokaza, da ako mudrim zakonom uklonimo vabila k diobam, red u kuće uvedemo, da će onda sam puk rado prionuti za zadruge, u kojih vidi vrelo svoga blagostanja.

Rekoh, da u zadruzi živući više mogu priskrbiti, nego li razdieljeni, nu to samo onda, ako složno rade; ako se pako svadjaju i natežu za kose, to će onda svakako razdieljeni više pridjelati. Ako bi dakle bile takove okolnosti, da nikakovi zakoni, nikakovo poglavarstvo nebi bilo moguće mrzost utažiti i slogu uvesti: to onda čovječnost, te korist dotične obitelji i domovine iziskuje, da se dozvoli dioba. S toga zakonska osnova o zadrugah niti nepredlaže silovanje na zadruge, već samo njezinu zaštitu, te dozvoljuje, gdje je potrebno, diobu u stanovitih medjah. I ja vis. kuću molim, da ovu osnovu u načelu prigrli.

Imade zadruga i svojih manah, na mene nespada izbrajati ih, jer ja sam branitelj zadrugah; nu jednu moram da napomenem, koja djeluje ubitačno na tielo i dušu, i to je: stanovanje sviuh preko noći u jednoj sobi. Ja bi jako želio, da se tomu zlu doskoči. Nu težko, da će se vis. sabor ovim baviti; jer mi se čini, da spada više u područje izvršujuće, nego li zakonodavske vlasti.

Makso **Piškorec**. G. izvjestitelj administr. odbora razvio je načelo, hoće li se naime zadržati zadruge ili razvrgnuti. Odbor se je sám prepirao u toj stvari, i tajit se neda, da ima pro i contra razlogah. Zato je odbor administrativni izrekao načelo, da zadruge, kao što danas obstoje, obstati nemogu, buduć da su sredstva prestala, koja su je uzdržavala, t. j. oni nazori; a političke su je oblasti krivo shvatile, zato su u neredu. Toj oskudici da se doskoči, jest predlog administrativnoga odbora, i g. izvjestitelj mimoišavši pitanje, da li će se prisilno uzdržati zadruge, rekao je, da se zadruge prisilno uzdržati nemogu, i da se dozvole diobe. Uslied toga poveo se je govor o načelu; ja se sa načelom g. Ilijaševića slagati nemogu, to načelo smo mi izbjegli, i g. izvjestitelj je dobro rekao, da niti jedno niti drugo nismo izrazili za načelo, nego samo smo stvorili zakon, kako da obstoje i na koj način da mogu obstati zadruge. U tom smislu predlažem, da za štedjenje vremena idemo sada od točke do točke, i da kašnje o tom viećamo.

Mirko **Hrvat**. To se protivi poslovniku. Po čl. 43. mora se uviek najprije o načelu predloga viećati. To se mora dakle najprije izraziti, da li će se prisilno pridržanje ili prisilno razvrgnuće zadrugah zadržati, ili ovaj treći način, kojega je odbor predložio.

(Pošto je kuća većinom glasovah načelo po odboru predloženo primila, bude specijalno viećanje na buduću sjednicu odgodjeno.)

Digitized by Google

Devetdeset i osma saborska sjednica 6. studena 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdeset i sedmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, držanoj u Zagrebu dne petoga studena godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzv. g. bana *Josipa baruna Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Uhernika*.

Zapisnik 96. saborske sjednice bijaše čitan i odobren, pošto je uslied izjavljenih prigovorah u točki o proračunu glede tiskanja prilogah, zatim o točki u izvješću kodifikacionalnoga odbora glede odnošenja prama Ugarskoj, napokon u točki o naputku izpravljen.

Vjerovnice, i to a) po kot. sudcu pokupskom o izabranom narodnom zastupniku g. Miji Očiću, mjesto gos. Pavla Štosa, b) po kot. sudu našičkom o izabranom jur prije narodnom zastupniku g. Stjepanu Kugleru izpravljena u sliedstvu saborskog poziva, c) po g. vel. sudcu Vjekoslavu Švajcaru u Jaski o izboru nar. zast. g. Augusta Dutkovića, odvjetnika izdane, dostavljaju se verifikacionalnomu odboru shodnoga pretresivanja radi.

G. Andrija Čizmek, kapelan stubički, polaže kroz gosp. nar. zastupnika župnika Belasa za utemeljenje jugoslavenske akademije obveznicu državnoga duga od g. 1854, vrhu 20 for. srebra sa 19 priloženih kuponah. Dar je ovaj uz radostan uzklik „živio“ prihvaćen, a obveznica s kuponi dati će se dalnje uporabe radi odboru za jugoslavensku akademiju, dotično u ruke g. Mate Mesića.

Poglavarstvo slob. kr. glavnoga grada Zagreba podnaša predstavku u pogledu podupiranja srbskih željah; koja čitana, ima se k spisom saborskim u istom predmetu glasećim priložiti s tim, da se prigodom pretresivanja srbskoga pitanja uvaži.

Županija virovitička prijavlja iz partikularne skupštine od 1. i 2. listopada 1861, da je kot. sudcu našičkom po pukovniji FZM. Benedek br. 28 vraćen jedan dopis u nar. jeziku pisan iz razloga, što je poslovni jezik kod vojničtva „njemački“. Spis ovaj ustupit će se za dalnje službovanje kr. namjest. vieću trojedne kraljevine, za da ono izposluje počitanje našem narodnom jeziku.

Županija virovitička dopisom svojim iz svoje glavne skupštine od 15. i sliedećih danah mjeseca listopada 1861. držane pod br. 1882. priobćuje izraženo podpuno svoje pouzdanje prema ovom saboru trojedne kraljevine iz uzroka, što je slanje zastupnikah na carevinsko vieće odbio, i time starodavni ustav i stožerna prava trojedne kraljevine dosljedno i pouzdano branio. Pouzdanica je ova na radostno znanje uzeta.

G. Franjo Lovrić kao izvjestitelj financ. odbora ad hoc čitao je zapisnik istoga odbora o predmetu izpitavanja proračuna saboru za odobrenje predloženoga za zemaljsku konkurencijalnu zakladu u godini upravnoj 1862. Zapisnik ovaj će se litografirati, i narodnim zastupnikom porazdieliti prije nego u viećanje dospije.

G. narodni zastupnik Gjorgje Popović kao izvjestitelj financijalnoga odbora ad hoc čitao je zapisnik istog odbora od 4. studena 1861. o proračunu troškovah sabora trojedne kraljevine za mjesec lištopad 1861. iznosećem

a)	za arkivara i dnevničare	173	for.	50	nov.
b)	za poslužitelje	27	„	20	„
c)	za kamenotiskare	18	„	—	„
d)	za trgovca Reputina za pisarske sprave	28	„	94	„
e)	za pristojbe narodnim zastupnikom, i to: za dnevnice . . 15655 fr. — n. za stanbine . . 2604 „ — „ za miljarinu . . 491 „ 75 „	18749	„	75	„
f)	za naknadu, što je u mjesecu rujnu u proračunu manje navedeno, nego što je potrebno bilo	2822	„	75	„
g)	za narodnu tiskaru dr. Gaja za saborske poslove	44	„	33½	„
	Ukupno	21864	„	44½	„

Račun ovaj se po saboru tako odbobrava, da je u proračun uzeta i ona svota, koju su narodni zastupnici od dotičnih municipijah kao predplatu primili i koja iznosi 5857 for., te se kr. namjest. vieće poziva, da gorenavedenu svotu sa 21864 for. 44½ novč. a. v. iz zemaljske blagajne doznači, i glede toga shodan nalog zemaljskoj blagajni podieli s tim, da se gorenavedena svota, koju su narodni zastupnici od dotičnih municipijah predplatno primili sa 5857 for. dotičnim municipijam, i to:

Digitized by Google

križevačkoj županiji . . .	1812	for.
gradu Osieku	1512	„
riečkoj županiji	250	„
sriemskoj županiji . . .	126	„
varaždinskoj županiji . . .	500	„
virovitičkoj županiji . . .	50	„
zagrebačkoj županiji . . .	1608	„
Ukupno	5857	for.

iz zemaljske zaklade vrati, a ostala svota 21,892 fr. 75 n. u svrhu izplaćanja narodnih zastupnikah g. riečkom velikom županu Smaiću kao financ. oobora predsjedniku uruči, te ostali izkazani novac dotičnikom izplati.

Gos. Gjorgje Popović čitao je članak o davanju javnih težakah, po financ. odboru izradjen, koj se imade litografirati i medju članove saborske porazdieliti prije viećanja o istom predmetu.

G. Očić kao predsjednik administrativnog odbora predložio je saboru izradjenu osnovu zakona o novačenju za trojednu kraljevinu, koja je čitana i zaključeno, da se litografira i medju članove sabora podieli.

G. Vjekoslav Kristianović kao predsjednik peticionalnog odbora predlaže izvješće na molbenicu Ivane Trputec za njezinu na bečkom konservatoriju učeću se kćer Irmu uz mnenje, da se zaprošena pripomoć iz razloga, što zemlja takova zavoda neima, iz kojih bi se zaprošena pripomoć opredieliti mogla, zatim što zemaljska blagajna i onako odviše obterećena, druga opredieljenja imade, podieliti nemože, već da se moliteljičina molba kral. namjestničkom viećU za dalnje riešenje dostavi. Sabor je mnenje odbora usvojio, i zaključio, da se u smislu predloga ovog upitna molba kralj. namjest. viećU za dalnje riešenje ustupi.

Upravni odbor podnaša po svom predsjedniku g. Očiću izvješće u obziru obvezanosti naputak za nar. zastupnike. Izvješće ovo jest čitano, i pošto se ustanova glede ovih naputakah nalazi u zakonskom članku jur po administrativnom odboru izradjenom, i članovom saborskim podieljenom, to će se prigodom viećanja o tom zakonskom članku izvješće upravnog odbora, sada odloženo, uvažiti.

Upravni odbor po istom predsjedniku podnaša izvješće radi oslobodjenja učenikah od novačenja na gospodarsko-šumarskoj učioni i ratarnici u Križevcu, koje je čitano, i buduć se je u malo prije čitanoj osnovi zakona za novačenje u trojednoj kraljevini takodjer oslobodjenje upitno već predložilo, to se ovo izvješće prigodom viećanja o rečenoj zakonskoj osnovi za novačenje u obzir uzeti imade.

Poslje toga predje sabor na dnevni red, naime na zakonsku osnovu o zadrugah. G. izvjestitelj Mirko Horvat, a za njim g. Žužel govorahu krasno slovo za uzdržanje zavoda zadrugah, i po pročitanom §. 1. uslied izražene želje sa više stranah stavio je svietli ban pitanje: prima li se načelo, izraženo u predloženoj zakonskoj osnovi? Na koje pitanje sa „da“ ustane ciela kuća.

Zatim bude u pol dva sata sjednica zaključena, i na sutradan za 10 satih prije podne urečena.

Barun Šokčević s. r.
predsjednik.

Andrija Uhernik s. r.
saborski bilježnik.

Andrija **Uhernik**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Mihajlo **Polit**. Čita publikanda i podneske na sabor prispjevše, (vidi zapisnik).

Bar. **Kušlan**. Čita izvješće o poslanstvu radi predanja adrese Nj. veličantvu, (vidi „Sab. spise“).

Eugenio **Kvaternik**. Neka mi bude dozvoljeno, da na vašu preuzvišenost ovu interpelaciju upravim.

Kao što je poznato, izlazi ovdje u Zagrebu školski list „Napredak“. Ovomu listu kao dodatak pridan je svake nedjelje jedan arak, sadržavajući povjestnicu naroda hrvatskoga. Slučilo se je, da ovih danah ovdje u Zagrebu nevidjena, nu ipak djelajuća vlast, naime c. k. policija, prem da joj je bio ovaj arak dostavljen, prem da ga je ona bez opazke knjigotiskaru vratila, ipak iznenada stavi nakladatelja i sastavitelja pod iztragu, a i sada još visi ta iztraga nad glavami dotičnikah.

Buduć da je onaj članak, kojega sam ja pročitao, već natiskan i u arkivu za jugoslavensku historiju, dakle je prošao absolutnu censuru od god. 1851., 1852., 1853., itd.; buduć da se one iste crtice nalaze takodjer u Švearu, koj je prešao magjarsku cenzuru, neznam, kako se sada pretiskar može pod iztragu staviti. Zato molim, da vaša preuzvišenost izposlovati blagoizvoli, da se ta iztraga od dotičnih odvrati.

Ban. Na to nemogu danas odgovoriti, nego ću se ovih danah ubaviestiti, pa ću vam onda odgovoriti.

Zatim sliedi dnevni red, naime viećanje o osnovi uredjenja zadrugah.

Mirko **Horvat** (izvjestitelj) čita § 1. osnove, (vidi „Sab. spise“).

Podban Ivan **Zidarić**. Ja bih predložio i molio, da se plemići prosti, nobiles unius sessionis, nebi podvrgli ovomu zakonu, koji se ovdje osniva. Da motiviram svoj predlog, nješto ću ovdje o plemićih kalničkih govoriti. Ovi plemići dobili su svoju donaciju god. 1646., i onda ih je bilo 41 kuća. Od onoga vremena su se ovi ljudi neprestance dielili, i sada je došlo do toga, da ih ima 530 kućah. Medju ovimi ima svakojake vrsti ljudih, ima malih i velikih zadrugah, ima ih, koji osamice žive, ima ih, koji su bogati i koji su siromasi; ali neima nijednoga proletarca, koji bi morao palicu obieliti, i po svietu kruh prositi, nego svaki ima svoju kuću. Ovi ljudi se tako ponašaju, da nikada, ili jako riedko, goste za tamnicu davali nisu. Medju ovimi ljudmi mogu naznačiti obiteljih, kao što Ožegović, Mrazović, Hadrović itd., koje više od 1000 i 1200 for. svake godine poreza plaćaju, pa da bi se sada ovi ljudi tako traktirali, kao podložnici, koji su prije bili kmetovi! Što se diele i imetak komadaju, iz toga ima država, ima vlada hasan, a ima i narod isti korist. Ako mi sada ovo uzdrmamo ovim zakonom, jer čitam, da će se na glave dieliti, da se ovi plemići na glave diele, to nije moguće, to će trebati mnoge vješati prije, nego na to privole.

Plemići su se uviek dielili po načelih, koje vladaju po cieloj Europi, i koja izviru ex jure romano, pa ako bi se sada dielili na glave, morala bi se za nje nova njekakva lex agraria statuirati. Zato molim, ako vis. sabor izreče, da se ima zadružni imetak dieliti na glave, da bi se plemići iz ovoga zakona izpustili.

Mirko **Šuhaj**. Od svakoga zakona se iziskuje, da bude točan, jasan i sistematičan. Točnost i jasnost iziskuje, da budu pojmovi točno naznačeni, i da se sve, što u zakon ne-

Digitized by Google

spada, izpusti; a sistematičnost sobom donosi, da srodnost u svojem odsjeku svoje mjesto najde. U tom se ja glede §a 1. nemogu sa definicijom slagati. Odbor je imao zadruge pred očima samo u subjektivnom smislu. U tom smislu definicija nezadovoljuje, jer kaže: „više porodicah ili kućanah itd. sačinjavaju zadrugu", što nestoji, jer i jedna porodica može zadrugu sačinjavti. Govorilo se je jučer, kako sam čuo, da neimamo ovim zakonom štititi samo domare ili kućane, nego i zemljište, da se razkomadanje istoga preprieči. Zato mislim, da se i na zemljište obzir ima uzeti, te jedno i drugo u definiciju staviti.

Zato bi se ja usudio vis. saboru sliedeću redakciju u kratko predložiti, i takovim načinom bi ono, što je g. predgovornik naveo, izostalo.

Ja bi kazao: „Nerazdieljeno seljačko gospodarstvo, koje je kao takovo na ime stanovite obitelji upisano u gruntovnu knjigu, zove se zadrugom."

Josip **Brigljević**. Slažem se s onim, što je gosp. podban predstavio, i dodajem, da će se onomu paragrafu, gdje se kaže, da će se na glave dieliti, ne samo plemići nego i neplemići protiviti; jer to je kao njekakva komunistika, i protivi se svim zakonom; zato se slažem, da se prosti plemići iz ovog paragrafa izpuste. Što je g. podban o kalničkih plemićih govorio, to valja i o turopoljskih itd., jer znamo, da svi dobro žive, a nije bilo u tamnici nijednoga od pamtivieka. Tu dakle netreba lieka, gdje je sve u redu, a oni imadu svoja privilegija i statute, tu dakle netreba pomoći, nego onim, koji su dosada bili podložnici, treba da se pomogne. Zato se slažem sa g. podbanom, a s onim, što je g. Šuhaj izrazio, takodjer se slažem.

Franjo **Žužel**. Najprije bi rado znati, o čem će se viećati, ili o predlogu g. Šuhaja o definiciji zadruge, ili da se izostavi ono, štj je g. podban glede prostih plemićah izrazio. Ako će se o definiciji viećati, onda ću sjesti; ako pako o predlogu g. podbana, onda imam opazku učiniti, i velim ovo: je li prosti plemići žive u zadrugah ili ne? Ako žive u zadrugah, onda svakako za zadruge njihove zakona treba, kao što za svaki odnošaj na svietu zakona treba; a zadruge plemićah osnovane su na istomu zakonu prirode i značaja naroda našega, na kojem i zadruge neplemićah. S toga neuvidjam, zašto se nebi isto i na nje protegnuti moglo, tim više, što znamo, da u zadrugah plemićkih isto tako svadjah ima, kao i kod neplemićah.

Da bi se prosti plemići izostavili iz ovoga zakona, navadja se zar azlog to, da oni imadu svoje posebne osebunjke, i da jedan ima više, drugi manje. Ovdje moram odgovoriti i navesti, da ovaj zakon razliku čini izmedju kućnog imetka i osebunjakah te da neizključuje osebunjke.

Što se tiče toga, da ovi ljudi žive već više vjekovah u smislu privilegijah svojih, da su se razgranili i umnožili, i da nije čuti kod njih za nikakove zločine, ja dopuštam, da su se umnožili, to su se i seljaci, ali nemogu dopustiti, da dobro žive; dapače stoji, da se većih sirotinjah nemože naći, nego medju kalničkimi plemići, gdje se diele na pedlje. Što se tiče zločinstva, gospodo, ovo je vrlo mučna stvar. Zločinstvo neide po plemićih ili neplemićih, nego po predjelih, i po podnebju.

S toga, budući da prosti plemići u zadrugah žive, i budući da je želiti, da medju njimi nebudu svadje, s toga je potreban zakon. Zato želim, da se ovaj zakon na plemiće protegne, a njihovi osebunjki da ostanu izključeni.

Franjo **Lovrić**. Meni je vrlo drago, da je presvietli g. podban naveo malo prije takove dokaze, koje moj štovani prijatelj g. Žužel nije oborio. Dokazi ti sastoje u tom, da nije sve dobro puka jedino u zadružnom životu, već da može i onda puk u ćudorednosti i blagostanju napredovati, ako uživa sva gradjanska sa inimi gradjani jednaka prava, dakle ako se može i neomedjašeno dieliti te sa svojim vlastničtvom po svojoj volji upravljati.

Ja bih bio jučer o tom predmetu obširnije progovorio, ja bih bio dokazao. da ako i ima u našoj domovini još gdje u kojem mjestu po koja valjana seljačka zadruga, — da ih imade takodjer puno više nevaljanih, koje su protivne svakoj prosvjeti, svakoj ćudorednosti, te nisu ino nego gnjezdo lienosti, svadjah i svakovrstnih malih i glavnih griehah. Ja bi mogao iz izvješćah o počinjenih u Francezkoj višegodišnjih pokusih pozornost visoke kuće na to obratiti, da su tamo zemljišta stekla višju vriednost, da su plodnija i bolje obradjena, te da se je broj kućah, — kao što je to presv. g. podban i glede Kalničanah kazao, — i blagostanje obiteljih povećalo.

Nu o svem tomu suvišno mi se čini danas na široko govoriti, jer je debata o načelu predložene zakonske osnove jur na naglo svršena, i budući da se zadruge imaju urediti (što je sasvim pravo i potrebno, jer ovako, kako su sada, to jest nikako uredjene, bile bi našim seljakom i državnom blagostanju samo na veliku štetu): zato sam i ja za njihovo uredjenje, nu ipak, da se urede po onom, od sviuh najvještijih europejskih juristah i narodnih ekonomah priznatom slobodnom načelu, po kojem svaki čovjek, koji se nalazi u podpunom uživanju gradjanskih pravah, ima takodjer vlast razpolagati sa svojim pokretnim i nepokretnim imućtvom, upravo onako, kako je to njemu volja.

Ako se ovo ili drugo koje naravno pravo imade na korist čovječanskoga družtva i države omedjašiti; onda neka se omedjaši za sve jednako, i u tom se neima razlika činiti medju plemići i neplemići, kako to, ako sam dobro shvatio, presvietli g. podban nebi rado dopustiti, jer su plemići od pamtivieka imali pravo dieliti se.

U mojih očiuh neima razlike medju poljodjelcem ili seljakom plemenitim ili neplemenitim, u tom se dakle obziru nebi mogao podnipošto složiti sa onom gospodom, koja možebiti misle, da bi možebiti plemić kalnički, turopoljski ili kojega mu drago sela i brda, mogao imati veće gradjansko pravo nego drugi neplemeniti seljak, njegov susjed. — Ako uredjenje zadrugah, kako ga ova visoka kuća primi, bude dobro, neka bude to dobro svakomu seljaku, ako bude zlo, neka bude za sve jednako. — Rieč kmet, koju sam danas izustiti čuo, neima nikakvoga znamenovanja, jer dan današnji kmetovah kod nas neima.

Ja se dakle glede definicije zadruge podpuno slažem sa predlogom odbora, a glede ostalih §§. priuzdržvam si pravo — na koliko se sa kojim neslažem — napose u svoje vrieme progovoriti.

Ljudevit **Vukotinović**. Smatram ovaj predlog iz zakonodavnoga gledišta, i mislim, da visoki sabor neima zadaću, da otimlje pravo, nego da onim, koji su pravo imali, ostavi. Iz toga sliedi, da se prostim plemićem, koji su uviek imali pravo slobodna razpolaganja sa svojim imetkom, sada ovo pravo nikako oteti nemože, i mislim, da vis. sabor niti prava neima, u tu privatnu stvar se miešati. Što se kmetovah tiče, to je razlika, jer oni su bili do sada pod jarmom, te

Digitized by Google

su sada oslobodjeni; dakle kad su oni sada najedanput došli u slobodu, koje možebiti nebi kadri bili uživati, zato je dužnost zakonotvorstva put za ovaj prelaz osnovati, da i oni na isti položaj dodju, kako plemići. Zato odvjetujem, da se to izostavi iz ovoga zakona.

Što se definicije tiče, koju je g. Šuhaj predložio, čini mi se, da nije jako različita od one, što ju je odbor predložio, ipak je nješto točnije naznačen pojam zadruge, zato ja pristajem na predlog g. Šuhaja.

Antun Stojanović. U današnjih okolnostih, mislim, da mi svakako imamo obzir uzeti na to, da se nepotrebne razprave i debate nevode, gdje neimaju mjesta. Ako ćemo se opet u ono upuštati, što smo jučer svršili, onda nećemo daleko doći. Zato sam ja mnenja, da se strogo predmeta držimo, i da svaki na kratko svoje mnenje izrazi.

Što se definicije zadruge tiče, mislim, da onaj nacrt, što ga je g. Šuhaj predložio, neodgovara svrhi, jer, kako sam shvatio, veli o imetku nepokretnom, koj je upisan u gruntovnici; a imade mnogo takovih nepokretnostih, koje spadaju u zadruge, a nisu upisane u gruntovnici, to je zavisilo od milosti katastralne komisije. To je dakle jako neopredieljeno; zato se slažem sa definicijom odbora.

Što se tiče plemićah, mislim, da to ostati mora, da je mnenje g. podbana posve netemeljito, i da su njegovi razlozi više šaljive naravi nego juridički. Ja sam svakako za to, da se regulira stanje plemićah; ako će i s prva mrmljati, poslje će saboru biti zahvalni. Zato sam ja za redakciju.

Petar Očić. Prije svega usudjujem se opazku učiniti, da pitanje o diobi na ovaj § nespada, nego je pitanje samostalno. Ovdje se radi o tom, dali definicija stoji, ili ne.

Što se izpravka g. Šuhaja tiče, to je po mojem mnenju nepotrebit i suvišan. Nije potrebit za to, jer jedna porodica, ako je samostalna, nespada pod ovu definiciju, nego se mora drugačije smatrati. Odbor, kad je definirao zadrugu, išao je iz gledišta, da zadruga predpolaže više porodicah. Ovaj amandement neslaže se dakle s pojmom zadruge. Zato mislim, da definicija odbora ostati može, i da se amandement g. Šuhaja primiti nemože.

Prigovor gosp. podbana smjera tamo, da se izostavi iz ovoga §a stanovita klasa ljudih, to su plemići prosti. To može biti i nemože biti. Može biti, ako je jedna porodica, i preko šest ralih zemljišta imade, ova se već po drugom gledištu smatrati mora; nego nemogu se izostaviti oni plemići, koji preko šest jutarah zemlje neimadu. Jer odbor išao je iz toga gledišta, da u interesu zemlje neleži, da se zemljište razkomada, a opet išao je iz ovog gledišta, da se diobe nezabranjuju. Zemljište i osoba su dvie stvari, koje se moraju pred očima imati, kad se motri, da li je definicija shodna i umjestna, ili ne. Ovdje se kaže navlastito, da pojam zadruge sobom donosi više porodicah, a zatim kaže se, da ona zemljišta, koja nisu razdieljena, upravo pod pojam, koji je u ovom §u naznačen, spasti imadu. Ja mislim dakle, kad bi visoka kuća ovu definiciju primila, kao što je štilizirana, da onda prosto ostane kod drugih paragrafah opazke činiti, koje su se već sada, ali ne na svojem mjestu, pokazale.

Josip Vuščić. Ovdje su sada dva prigovora proti §. 1.: prvi je g. podbana, da se nebi zadruga protezala na plemiće unius sessionis, a drugi je g. Šuhaja proti definiciji.

Ako bi mi zadruge prisilno uzdržavali, onda bi ja bio za to, da se plemići, koji prije nisu u zadrugah živili, nemogu siliti; ali to je već primljeno u načelu i za neplemiće, da se zadruge samo pod zaštitu zakona primaju; tko neće u zadrugi živiti, može izstupiti. Kad je to tako, a kad je i to istina, da plemići takodjer u zadrugah žive: onda nenalazim razloga, zašto se ova blagodat nebi protezala i na one plemiće, koji sada u zadrugah žive i nadalje živiti hoće. S toga sam ja za to, da se ovaj zakon i na plemiće protegne.

Što se predloga g. Šuhaja tiče, ja nalazim, da on hoće definiciju zadruge samo objektivno; ovdje je objektivno i subjektivno predložena. U svih osnovah odbora vidili smo isti pojam zadrugah, koji se ovdje sadržava, i meni se čini najshodnije, da se zadruga tako objektivno kao subjektivno definira, jer protivno, da se samo objektivno definira, ſvidi mi se, da bi se to protivilo načelu prava; kad bi tako zadruge postojale u zemljištu a ne u osobah, onda bi se upravo diobe protegnule na zemljište a ne na osobe.

S toga sam ja sasvim za redakciju.

(Sa više stranah: redakcija.)

Avelin Ćepulić. Da li se zadruge imadu primiti, to je već jučer riešeno, da se imadu uzeti pod zaštitu zakona, a nitko da se nesili. Čudim se, da se danas o tom vieća, što je jučer riešeno. Ja ću samo vis. sabor pozornim učiniti na jednu okolnost; ako pogledamo u narav ovoga pitanja, mislim, da je temeljno pitanje za naš narod. Neradi se o drugom, nego da se stanje porodicah regulira. Zašto je Englezka slobodna? Jer je familija slobodna; a kod nas bio je narod do jučer rob, jer je bila familija neslobodna. Glavni razlog, zašto familija nije kod nas slobodna, glavna zapreka tomu je upravo zadruga u smislu, na koliko je bila temelj prestavšemu feudalizmu. Ja se slažem sa načelom, da bude svakomu slobodno svojim imetkom razpolagati, zato in principio nisam za zadruge; nego na koliko ove zbilja obstoje, zato treba zakona, ali bez svake razlike za plemiće ili neplemiće.

Glede definicije nemogu se slagati sa gospodinom Šuhajom, jer polag njegove definicije pokretnine nebi spadale u zadrugu, koje ipak spadaju u zadrugu, a drugo, mogao bi tko iz kuće odići, pa opet imati pravo u zadrugi. To se neslaže sa načelom; ja sam toga mnenja, da definicija nemože spadati u zakon, jer zakon mora biti praeceptum. Ja bi dakle bio za to, da se ovaj § u principu sadrži, nego da se imperativno kaže: Više porodicah ili kućanah itd. spadaju u zadrugu, a ne, zove se zadruga.

Podban Ivan Zidarić. Samo to ću razjašniti, da ja po mojem predlogu neću učiniti, da bude razlika medju plemići i neplemići, nego sam predlog za to učinio, što plemići ovog zakona netrebaju; jer ako živu u zadrugi, nikada neživu u neslogi, ako su pako u neslogi, odmah se razdiele.

(Redakcija je većinom glasovah primljena bez promjene.)

Mirko **Horvat** čita § 2.

Franjo Žužel. Ja bi želio, da se točki b), ako se je priženilo ili u kuću udalo, doda: „s privoljenjem kuće“. Što se udalo u kuću, to se razumieva, da spada u zadrugu, nego što se tiče, tko se u kuću priženi, to je razlika. Jer može se pripetiti, da udovica ostane. pa se proti volji u kući uda, hoće li muž sačinjavati sada kućanina? Ako želimo, da zakon o zadrugah načinimo, moramo gledati, da one mane i nerede zapriečimo, koji dosad obstoje. Znamo, ako udovica

Digitized by Google

ostane, pa muža uzme bez volje kuće, da onda nastaje nesloga i svadja. Ako se dakle tako pripeti, da se muž u kuću priženi, to bi moralo biti, da kuća na to pristane, ili da se on priženi na osebunjak njezin. Ja bi dakle želio, da se točki b) dodade: „s privolenjem kuće“.

Isto tako u točki c): „ili je na to mučke pristala zadruga“, na to takodjer nemogu pristati; jer može isti slučaj biti, da ostane udovica, koja ima svoj osebunjak, pak uzme muža; kuća to nemože zabraniti, pa šuti; ali on zato neima prava u zadrugi; zato da se ova rieč „mučke“ izbriše.

Stjepan **Pavlekovič**. Što gosp. Žužel kaže, da bi se točki b) dodalo: „s privolenjem kuće“, neslažem se zato, jer se svaki slobodno ženi, bio mužki ili ženska; ako svi jednaku vlastitost na pokretnosti i nepokretnosti imadu, onda i svaki pravo ima, ženiti se; a drugo moramo znati, da o osobi, koja nanovo u kuću dodje, neima nitko drugi votum, nego onaj, koji se ženi. S toga mislim, da ostane redakcija.

Franjo **Lovrič**. Ja se ovdje glede točke b) stranom slažem sa gosp. Žuželom, a stranom neslažem. Slažem se u onom, gdje se kaže: „u kući priženilo“; jer zaista bi mogao nastati onaj slučaj, da udovica uzme muža inostranoga, pa on ima onda vlastničtvo na imutak zadruge, kao i oni, koji su se četrdeset, petdeset godinah s njim bavili; neka ima vlastničtvo, ali neka zadruga na to privoli. Drugo, u čem se neslažem, je glede udatbe. Običaj je u našem narodu, da mužki uzme onu žensku, koju on hoće, a ne da mu ju zadruga narine. Što se dakle tiče udatbe, to netreba privoljenja kuće, nego ako se tko u kuću priženi, to sam za to, da ima tražiti privolenje kuće.

Ja sam takodjer proti izrazu „mučke“, jer može neprilikam i neporazumljenju povod dati, s toga, da se izbriše.

Miroslav **Kraljević**. Pretekao me je g. Lovrić, baš sam isto mislio kazati, da imade takovih slučajevah, da ljudi dodju kao sluge u kuću, pa budu dva do tri mjeseca u kući. U kući imade udovica, pa se ona uda; a takovi ljudi imadu onda pravo u zadrugi i zahtievaju diel. U tom se ja dakle slažem sa g. Žuželom; a što se udatbe tiče, netreba privoljenja kuće, jer djevojku i onako idu kuće gospodari prositi.

M. Kršnjavi. U §u 2. naznačeni su članovi, koji su sada u zadrugi, a u §u 3. kaže se, koji će unapried biti. Ja se neslažem sa gospodinom Žuželom glede točke b), jer kod ovoga zakona mora se obzir uzeti na to, da su kod nas zadruge od pamtivieka, i da nismo imali zakona, koji bi zadruge u red stavio, nego izvanredni slučaji prisilili su narod, da su se članovi ženitbom u zadruge primali. Zato ću ja, kad se bude o §u 3. govorilo, proti tomu biti; a što se tiče sadašnjih članovah, mislim, da § 2. ostane, kako je.

Što se tiče točke c), i ja sam za to, da se rieč „mučke“ izpusti, i to za to, jer prvo, ako ostane, onda je zakon nejasan, i dade priliku samovolji. Drugo, u protuslovju je sa §om 33.; ovdje se kaže, da se mogu mučke članovi u zadrugu primiti. a tamo se kaže, da kućani navedeni pod b) i c) mogu tek poslje deset godinah diobu tražiti: dakle se nezna, imadu li pravo u zadrugi ili ne. Treće, nije jasan zato, jer u §u 3. kaže se: „priženiv se ili udav u kuću“ a u §u 2.: „ako se je u kuću priženilo ili udalo“, zato se nezna, što se pod „mučke“ razumieva. Zato, da se ova rieč izpusti.

Petar **Očić**. Predlog gospodina Žužela čini mi se da je suvišan, i da se neslaže sa pojmom zakonodavstva. Kad zakonodavac zakon stvara, mora gledati, da taj zakon prijašnje odnošaje neporemeti, nego da ovi ostanu netaknuti. Glavni razlog, koji je odbor na to sklonuo, je taj, što je poznato, da se je prije i takodjer poslje god. 1848. mnogo udovicah, zastupajuć pravo muževah svojih, udalo; ovi ljudi došli su optima fide u kuću. Pitam ja sada, da li je to zakon, da čovjek, koji privolenjem ili mučke u kuću dodje, da se sada van tjera? Da li je to sdušno, da se odnošaji porodicah ovim zakonom poremete? Zakonodavac nesmie da dira u interese porodicah. Odnošaji udovicah i njihovih muževah, koji su se dosad bona fide priženili, riešavat će se, kad bude treba, po prijašnjih zakonih. Zato se meni čini, da ovaj predlog malo predaleko ide.

Što se tiče rieči „mučke“, mislim, da ovdje kao najveća garancija stoji glede onih, koji su bona fide, samo na prostu rieč, u kuću došli, jer je poznato, kad sudac osudu izreče, ako prigovora nije, da je onda stranka na to pristala.

Ja dakle mislim, da ova redakcija u cjelovitosti ostati ima, kako je ovdje.

Franjo **Žužel**. Budući su razlozi gos. Očića temeljiti, to ja moj predlog opozivljem, jer se to može §. 3 uvesti.

Josip **Žuvić**. Proti redakciji §. 2. ove zakonske osnove usudjujem se dva prigovora staviti, i to: prvo, glede potonje stavke na točku c) ovako glaseće: „ili je to dozvolio njekadašnji vlastelin“.

Ova stavka opominje mi onaj izraz starih zakonah, po kojem se je plemstvo „populus“, a narod „plebs“ nazivao. Ja neželim upotrebljivati u sadašnjem vieku onakove izraze u zakonih, koji se sa prosviećenim vremenom slagati nedadu. Što će to reći danas „dozvola vlastelinstva“ glede upitnog članka? Ako je u doba ono, kadno vlastelinstva pravovaljano primahu i odpuštahu kmeta, ovaj izraz i imao svoj smisao, to je jur ovaj smisao od trinaest godinah prestao biti zakonit; jer u uporabi na predmet ovako scienim, da umstvujemo: ili je prije 1848. gedine čovjek primljen uz dozvolju spahije u zadrugu i ostao u njoj, tada je polag dojdućih §§ah osnove jur u zadrugu uhliebljen, i netreba mu dozvole; — ili nije zadobio dozvole vlastelina, nu ipak je u zadrugi sve do godine 1848., tada je i opet preko deset godinah njoj uhliebljen i netreba takodjer dozvole; — ili je nakon sa dozvoljom ili bez dozvolje vlastelinstva u zadrugu uhliebljen, iz ove izišao, tada izgubivši pravo u zadrugi i opet netreba dozvole od spahije. S toga držim za shodno, da se ova stavka izpusti.

Drugi prigovor tiče se one rieči: „zakoniti“, koja se nalazi u zadnjoj stavki §. 2. Ovu rieč želio bih izpustiti, jer djeca u zadrugi iz nezakonita braka rodjena nemogu se pravedno lišiti pravah svojih, koja ih idu glede uzdržavanja svoga iz zadruge.

Mirko **Horvat**. Neka nemisli g. Žuvić, da je to odbor badava u osnovu stavio. Vlastelin mnogi je metnuo člana u zadrugu, ako je i zadruga protestirala: tu dakle kuća nije pristala, nego član je prisilom vlastelina metnut u zadrugu.

(Redakcija je većinom glasovah primljena bez promjene.)

Mirko **Horvat** čita § 3.

Digitized by Google

Franjo **Žužel**. Ja predlažem ovdje, da se poslje rieči „mučke“ doda: „ili s privolenjem kuće priženiv se itd.“

Ladislav **Balog**. Ja sam proti amandementu gospodina Žužela, gdje kaže: priženiv se s privolenjem kuće, jer kad ja imam pravo ženu uzeti, koja je postala članom zadruge, tada postajem i po njoj članom zadruge, tim više, što § 33. kaže, da poslje 10 godinah ima takav član pravo na diobu.

Avelin **Ćepulić**. Ja pristajem uz mnenje g. Baloga, jer sam neprijatelj celibata. Da mi primimo predlog g. Žužela, to bi upravo tvrdili, da nije prosto ženiti se: to je pako proti razplodjivanju čovječanstva. Zato želim, da se to izpusti.

Dragutin **Jelačić**. Mislim, da je velika razlika, ako se tko priženi u kuću, ili ako se u kuću oženi. Onaj, koji u kuću dodje, ima drugo ime, i više se brine za svoje potomstvo, nego li za samu zadrugu. Drugo, znamo, da najveća nesloga u zadrugi dolazi odtud, što tudji ljudi dodju u kuću. Zato mislim, da je potrebno, da se kaže: „s privolenjem zadruge“, t. j. da udovica može drugoga čovjeka u kuću uzeti s privolenjem zadruge.

Stjepan **Pavlović**. Ako načelo stoji, da mužki i ženske jednako pravo imadu na skupni imutak, onda neima razlike u tom, ako je potomak one obitelji; ako pako udovica polag svoje otačbine neima pravo na imutak, nego samo polag svojega muža, onda je istina, da bez privolenja kuće nemože muža uzeti u kuću, koji bi jednaka prava imao na imutak zadruge. Zato bi se moralo tako razlučiti, da oni, koji pravo imadu i njihova djeca, da se slobodno žene i udavaju; udovica pako, koja neima prava, da nemože bez privolenja kuće muža uzeti, koji bi kao sukućanin pravo imao.

Gjuro **Križanić**. Ako bi mi redakciju primili, mislim, da bi velik nered u našoj domovini prouzročili, jer se kaže, da se bez raziike mogu članovi primiti, priženiv se; a nekaže se, da se ovo priženenje proteže samo na udovice, nego ovdje se razumieva, da i djevojka nemože uzeti maža u kuću bez privolenja sukućanah. Dakle je svakako od potrebe, da se stvar čim zrelijd promotri, i da se nebi odmah za redakciju glasovalo, nego je temeljit dodatak gosp. Žužela, da treba privolenje kuće, ako se hoće mužkarac priženiti u kuću.

Mihajlo **Košćec**. Ovdje se ima razlučiti, kako je gosp. predgovornik napomenuo, „priženiv se“ od „udav se“. Ja mislim, da kod „udav se“ netreba dodatka, jer muža, koji je pleme od zadruge, nemože nitko priečiti, da se oženi, ali kod „priženiv se“ treba dodati „s privolenjem kuće“. Ako je takav muž, koj se pniženiti hoće, valjan, kuća će privoliti, jer dobiva težaka: ali zašto bi žena imala pravo nevaljanca u kuću uzeti? Dakle kod „priženiv se“ treba dodatak „s privolenjem kuće“, a kod „udav se“ netreba.

(Redakcija ostade u manjini, te se kuća složi za sliedeću štilizaciju §. 3.: „I u napredak mogu se primiti novi članovi, ili, priženiv se s privolenjem kuće, ili udav se u kuću, ili pako, kad zadruga pravomoćno očituje itd.)

§ 4—10 budu primljeni.

§ 11.:

Franjo **Žužel**. Ovdje se veli, da kuće gospodar ima namirivati sve javne daće i terete, dugove plaćati, hranu i odjeću nabavljati itd. Ali kako u slučaju, kada domaćina ili imutak zadruge neće dovoljan biti? Ja znam iz izkustva, da ima mnogo zadrugah, gdje domaćina nije dovoljna, da se sve to namiruje, gdje većom stranom sastoji iz trsja, gdje oranice nedavaju toliko, gdje niti nedavaju dosta za kruh, a kamo li za sve ove troškove. Tomu odgovara § 8. moje osnove, koji ovako glasi (čita, gl. „Sab. spise“). Osim toga nastaje onda pitanje, što onda, ako domaći dohodci nisu dovoljni, da se svi ovi troškovi namire, odkuda onda namiriti? U mojoj osnovi su zato §§ 38—41, koji glase ovako (čita gl. „Sab. spise“.)

Ako redakcija ostane, napravit će se jako mnogo zla; jer, kako rekoh, stalno je, da ima mnogo zadrugah, gdje domaćina za sve ove poslove dovoljna nije. Sada molim, gospodo! kad zakon tako stoji, kućani će kazati: „gospodaru, zakon je takav, ti se imaš brinuti za sve, za našu odjeću, imaš namiriti sve troškove itd.“; a mnogoputah su osebunjki petputah toliki, koliko je domaćina.

Zato bih ja predložio, da se metne, kako moj § 8. veli, „namiruje, na koliko je to moguće, javne daće, terete itd.“

Franjo **Lovrić**. Ako zadruga nije kadra, da svoje članе hrani, onda je netreba, onda nevriedi, da existira. Ako nastane neplodna godina, da zadruga nemože sve terete nositi: za to je ovdje § 16. načinjen, da kuće gospodar ima pravo kućane poslati na zaslužbu na korist zadruge, a nemože se od onih zahtievati, koji osebunjke imadu, da za domaćinu porez i druge terete plaćaju, kad od osebunjakah i onako posebni porez plaćaju. Zato se sasvim slažem sa redakcijom.

Andrija Uhernik. Gosp. Žužel ima sasvim pravo, i to se osniva na ovoj osnovi, buduć §. 19. naročito kaže: pojedini kućani mogu si nabaviti osobinu pokretnu i nepokretnu. Ako je to dopušteno, da pojedini kućani smjedu imati nepokretnine, i ako smjedu ove obdjelavati, onda nalazim, da bi krivično bilo, ako oni nebi morali što doprinašati, kad zadruga neima toliko, koliko treba. Postavimo, u kući ih ima petorica, šestorica, koji imadu svi osebunjke, a n. p. jedan neima ništa. Oni obdjelavaju svoje osebunjke, a ovaj uviek samo u zadrugi radi. S toga sam za izpravak gospodina Žužela.

Virag. Slažem se sa redakcijem, buduć da ćemo onda, kad na § 19. dodjemo, o osebunjcih govoriti; zato mislim, da se ovdje ništa nenapominje od osebunjakah iz razloga, što onaj § pasti mora, jer ako hoćemo zadruge uzdržati, od osebunjakah govor biti nemože.

(Redakcija bi primljena.)

§§ 12—18 primljeni su bez promjene.

§ 19.:

Virag. Zadruge se samo dotle uzdržati mogu, dok svi kućani oko zajedničkih interesah rade. Dok pojedini imadu osebunjke, dotle o zajedničkih interesih raditi nemogu. Dok nije bilo osebunjakah, nije bilo toliko svadje, a odkad su osebunjci, kuća se razdružuje, postaju svadje itd. Osebunjci su na uštrb zadruge, svaki se stara, da osebunjak povisi. Zato ja kažem, da je to jedini uzrok, iz kojega se zadruge uzdržavati nemogu. Zato sam toga mnenja, da se ovaj § sasvim izpusti.

Josip **Torbar**. Pošto je vis. kuća primila za izhodište u viećanju o zadrugah ono, što je g. izvjestitelj kazao, naime, da bude ovaj zakon permisivan, da se nitko nesili k zadrugam, nu gdje okolnosti obstanak zadrugah zahtievaju, da se razvrgnuće njihovo zaprieči; kad je ovo primljeno, mislim,

Digitized by Google

da se ovdje redakcija zadrži. U našem narodu obstoje zadruge; ja ipak držim, da će doći vrieme, gdje će obrt, promet i trgovina i u našem narodu tako uspjeti, da će ovim uspjehom i promjene naših domaćih socionalnih odnošenjah nastati: onda će i zadruge prestati. Ja držim, da su i kod drugih narodah zadruge bile, pak kad su došle shodne okolnosti, prestale su; ove okolnosti će i za nas doći. Da se uz nadošle ovakove okolnosti naglim razvrgnućem zadrugah proletarijatu izbjegne, držim za prelaz takav osebunjke potrebite, smatram ih kao filiale, koji se iz domaće matice stvaraju. Ove će baš olakotiti prelaz, jer kad se zadruga razvrgne, svaki ima imutak, kojim će svoje samotvorno djelovanje započeti moći. Drugi uzrok za uzdržanje redakcije je ovo: ako zabranimo osebunjke, zatvorit ćemo put svakoj privatnoj marljivosti i radnji. Ima dosta primjerah, gdje imadu pojedini članovi zadruge osebunjke, koji su hiljade vriedni, dočim ciela kuća neima toliko, da bi se kućni godišnji troškovi namiriti mogli. Gdje kuće gospodar nije bio poduzetan, bijaše sreća za kuću, ako se domaći imutak nije umanjio, jer pomnožen lje nije. Kad je dakle iz nemarna gospodara domaći imutak padao, radili su barem drugi članovi okolo osebunjakah. Ako pako zabranimo osebunjke, zotvorismo vrelo ovakovoj privatnoj radnji. Evo još jednoga razloga: koliko ljudih ima iz seoskoga stališa, koji su se izškolali i izobrazili iz osebunjakah, te su domovini na korist; koji inače iz kućnih troškovah toga nikada postigli nebi.

Zato mislim, da svakako redakcija ostane.

Franjo **Žuđel**. Ja sam za redakciju s dodatkom sasvim temeljitim, što je g. Torbar naveo; zato i ja pristajem na to, da si pojedini članovi zadruge mogu pribaviti osebunjke. Osebunjci su od dvie fele, na oboje je odbor obzir uzeo, naime, na pokretne i nepokretne. S pokretnimi nije moći sdružiti zadruge; iz njih proizvire sve zlo i sve nesreće. S toga pristajem na to, da se izostave. Osebunjci nepokretni mogu takodjer škodljivi biti, radi toga, što ljudi idu osebunjke obdjelavati, a neće da domaćinu obdjelavaju. Zato bih je rekao: Prije nego je domaćina obdjelana, nije slobodno osebunjke obdjelavati.

J. **Briglević** To je „Hauspolizei“, to nespada u zakon.

Ljudevit **Vukotinović**. Povod je tužbam, da zadruge nemogu obstojati, što su osebunjci škodljivi; ali baš u tom leži karakteristika patriarkalnog života, koji se možebiti ipak dulje vremena držati neće moći. Ako pogledamo stara pisma u archivu, vidit ćemo, kakve su se mjere po poglavarstvih preduzimale, da se osebunjci zaprieče, a nisu se mogli nikad ukinuti: to je historički razvitak. Ako dakle sabor i stvori zakon proti njim, to će oni opet ostati. Zato ja taj zakon smatram za prelaznu inštituciju, koja će se njekoliko godinah držati; s toga mislim, da vis. sabor može uz redakciju pristati.

(Redakcija bi primljena.)

Digitized by Google

Devetdeset i deveta saborska sjednica 7. studena 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdeset i osmoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dne šestoga studena godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzv. g. bana *Josipa baruna Šokčevića*, a uz bilježenje g. *M. Polita*.

Zapisnik 97. saborske sjednice bi čitan i odobren.

Od strane gos. Ljudevita Salopeka, bivšega narodnoga zastupnika podnešeni račun zasluženih dnevnicah i putnih troškovah predaje se financijalnomu odboru.

Dvie obveznice gos. Alberta Štrige, jedna od 3000 for. a drugo od 2000 for., koji je novac isti gospodin od gosp. baruna Metela Ožegovića za zakladnu svotu po njem za utemeljenje jugoslavenske akademije opredieljenu u zajam primio, obvezujuć se, da će pripadajuće od ove svote kamate točno plaćati, predaju se ekonomičkomu odboru za jugoslavensku akademiju.

Izvješće g. Dragojla bar. Kušlana, drugoga saborskoga podpredsjednika i gos. Miroslava Kraljevića, saborskoga zastupnika, kao saborskih izaslanikah vrhu podnešene Nj. vel. saborske adrese od 24. rujna 1861 bi, počem ga je gosp. barun Kušlan saboru pročitao, do znanja primljeno.

G. narodni zastupnik Kvaternik upravi interpelaciju na preuzv. g. bana kao predsjednika, u obziru iztrage, kojoj su nepravedno podvrgnuti njeki sudjelaoci lista „Napredka“.

Na ovu interpelaciju obeća preuzv. g. ban odgovoriti, kako se o toj stvari ubaviesti.

Zatim predje sabor na viećanje o zakonskoj osnovi radi uredjenja zadrugah i seljanskih diobah, na dnevnom redu stojećoj.

G. Mirko Hrvat kao izvjestitelj čita § 1., koj poslje njekih prigovorah bi u cjelosti primljen.

§ 2. bi takodjer u cjelosti primljen.

§ 3. ima usljed predložena popravka gos. Žužela ovako glasiti: „I u napredak mogu se primiti novi članovi zadruge, priženiv se s privolenjem zadruge ili udav se u kuću, ili pako kad zadruga pravomoćno očituje pred občinom, da koga prima za kućanina.“

§§. 5—13. bijahu primljeni u cjelosti.

§. 14. ima uslied predloženoga dodatka g. dra. Šuhaja ovako glasiti: „Na svaki važniji posao, tičući se pokretne zajednice, kao što su kupnja i prodaja, miena, pogodba porabna, ženitbeni ugovor, zakup i založba, treba da pristane više od polovice kućanah, stanujućih u kući.“

§§. 15—19 bijahu usvojeni u cjelosti.

S ovim bi sjednica u 1 i pol sata poslje podne zaključena, i sliedeća za sutradan u 10 satih pred podne urečena.

Barun Šokčević v. r.
predsjednik.

Polit v. r.
sab. bilježnik.

Mih. **Polit**. Čita zapisnik posliednje sjednice.

Ban. Glede jučerašnje interpelacije g. Kvaternika mogu odgovoriti, da kod namjestničkoga vieća ništa nije poznato o konfiskaciji historičkoga priloga k „Napredku“. Ja sam danas pisao ravnateljstvu redarstva, kad dobijem odgovor, izvjestit ću vas odmah.

Zatim nastavi se viećanje na dnevnom redu stojeće o zadrugah.

Mirko **Hrvat** čita § 20.

Josip **Vuščić**. Ja nalazim, da k ovomu §u jedan dodatak manjka, koj bi se veoma ćutio bio, kad bi izostao. Ovdje se kaže: „Dok zadruga obstoji itd., nesmie nijedan kućanin nikako zadužiti svoga diela, već jamči za svoj dug osobinom svojom.“ Na ovo, što se budućnosti tiče, pristajem, ali ovdje dolazi u obzir i dug, koj je prije proglašenja ovoga zakona načinjen, i svakovrstne štete po pojedinih članovih zadruge prouzročene. Što se dugovah tiče, o tom § 53. govori, neću dakle o tom dalje govoriti; ali što se tiče štete, po pojedinih članovih učinjene, ako se osude na odštetu, pak se dogodi, da ovi ljudi nikakova posebna imetka neimadu, to je onda najveća nepravda, da onaj, koj je oštećen, bez svake odštete ostaje. Zato, da se to izravna, ja bi mislio, da se ovomu §u 20. na koncu doda: „Za štetu pako jamči dotični kućanin, ako neima imetka, zajednicom svojom.“

Mirko **Šuhaj**. Ja predlažem, da se ovaj § izpusti, i da se § 20. i 21. u jedan § spoje. Mislim, da bi dobro bilo, da bi kazali ovaj § ovako: Dok zadruga obstoji itd. nesmie nijedan kućanin ni medju živimi ni za slučaj smrti razpolagati dielom svojim. Ako to kažemo, onda je sve obezbiedjeno.

Andrija **Uhernik**. § 20. ima drugi smisao i drugi duh, nego § 21.; jer § 20. govori u obće o dugovih, a § 21.

Digitized by Google

besjedi o nasljedstvu; to se dakle nemože spojiti. Kad bi vis. kuća predlog gosp. Šuhaja primila, onda si pridržavam pravo, napose o tom govoriti, ako ne, govoriti ću onda, kad dodje § 21. na red.

Lavoslav **Šram**. Mislim, da dodatak g. Vuščića nespada na ovo mjesto, jer se g. Vuščić poziva na § 53., pak veli, da je u §. 53. ustanovljeno glede dosadašnjih dugovah, nu da ima još drugih dugovah, koji nisu u §. 53. sadržani. Ja pako kažem, da izraz dug, koj je u §, 53., nesadržava samo one tražbine, koje polieżu iz zajmovah, nego sve tražbine, koje zadrugu obterećuju. Cieli ovaj predmet spadao bi dakle u 7. poglavje o prelaznih ustanovah, ondje bi se morala ta stvar urediti, što valja glede onih tražbinah, što sad obstoje iz pravnih odnošajah. Zato mislim, da bi se to ovdje mimoići moglo.

Avelin **Ćepulić**. Nemogu pristati uz dodatak g. Vuščića iz razloga, što mislim, da bi ovim dodatkom, ako bi ga bezuvjetno primili, čitav sustav osnove srušili.

§ 33., koj o diobi govori, kaže (čita). Kako će taj § riešen biti, to još neznamo, nego mislim, da će svakako njekakav minimum za diobu postavljen biti. Kad bi dodatak g. Vuščića bezuvjetno primili, onda bi se šteta i onda nadoknaditi mogla, ako dotični član zadruge nebi imao pravo diobu tražiti, ako ga po principu, koj je postavljen u §. 33. nebi zapalo 6 jutarah u Hrvatskoj, i 6 jutarah i 2 kosca livade u Slavoniji. Ako bi se dakle primilo, što g. Vuščić predlaže, da se princip salvira, to bi ja kazao, da se šteta iz diela kojega člana zadruge samo onda nadoknaditi može, ako on po §. 33. pravo ima diobu tražiti; jer inače nebi šte tu trpio samo dotičnik nego čitava zadruga.

Mihajlo **Kešćec**. G. predgovornik liepo je razjasnio, kako bi pojedini članovi imali pravo štete nanašat, ako redakcija ostaje; jer ako zadruga nezna članove odhraniti, da štete neprave, onda je sasvim dosljedno, da za štete zadruga jamčiti mora. Zato sam ja za veoma potrebiti dodatak gosp. Vuščića, inače bi slobodno bilo haračiti po šumah i druge svakojake štete praviti.

Mato **Mrazović**. Mene je pretekao g. predgovornik glede opazke na predlog g. Ćepulića. Ja mislim, da je ovo zakonska naredba, po kojoj se neće dozvoliti, da se zadruge na manje nego 6 jutarah diele, i da ova naredba nije toliko iz juridičkoga, koliko iz gospodarstveno-političkoga obzira načinjena. Ako je naredba ova samo iz toga obzira načinjena, to nemože drugim privatnim pravom prejudicirati. A odtud sliedi nadalje i to, da članovi, ostavši na tako razkomadanoj zadruzi, ipak nisu posve bez vlastničtva; oni imadu idealni dio u zadrugi. Čim oni to imadu, nebi bilo pravedno, da se ustanovi, da oni svojim imetkom za štete, koje počine ljudem izvan zadruge, nikako odgovorni nebudu, nego da njihovi čini padaju na korist zadruge. Ja bi rekao, da bi mi na taj način pogibeljno utočište dali kradji i svakojakim nevaljaštinam, jer bi član takove male zadruge imao liepu priliku učiniti sve, što mu je drago, znajuć da je njegov imetak štedjen, stigla ga kazan ili ne. Zato je predlog g. Vuščića umjestan, i niti najmanje neobara ovu osnovu.

(Kod glasovanja primi se dodatak g. Vuščića.)

§§ 21—27 primljeni su.

Mirko **Hrvat** čita § 28.

Virag. Sve su diobe do sada samovoljno učinjene, a ove sada fizičnom silom ovomu zakonu prilagoditi nije moguće. Zato ja predlažem, da se ovaj § sasvim izpusti.

Franjo **Lovrić**. Ja bi ovdje dodatak učinio, buduć da se u jednoj strani sasvim slažem sa g. predgovornikom, jer bi to moglo ići daleko na ono, što je prije 20—30 godinah učinjeno, i tim bi mogli nastati veliki neredi. Zato bi ja dodao: „ako se nije prije 1848 god. zadruga razvrgla.“ Ja mislim, da se nebi išlo preko 1848, god. ili preko 20 god., odkad su se zadruge razvrgle, natrag, jerbo oni ljudi imadu već kuće i vlastničtvo, i ja bi rado vidio onu oblast, koja bi je mogla sada u zadruge tjerati.

Mato **Mrazović**. Koliko je meni iz izkustva poznato, mogu tvrditi, da je glede onih diobah, koje su zakonitim putem učinjene, ipak težko dokazati, da je tako, nego stvar izgleda, kao da su bez zakona i bez forme načinjene. Za veoma mnogo takovih diobah znam, n. p. u kotaru moslavačkom, gdje su diobe 1844. do 1849. načinjene, ali dosada još nikakve izprave o tom neima, jer dotični sudci nisu ništa načinili; stranke se sada pravdaju i pozivlju na diobu, koju su načinili, ali neimadu nikakve izprave do dandanas. Kad bi se ovaj § ovako primio, kao što jest, mislim, da bi se ovim ljudem najveća šteta načinila.

Osim toga imade diobah, koje su bez poglavarstva učinjene dobrovoljno medju članovi zadruge. Ove su diobe već 10—12 godinah mirno obstajale, nitko ih nije pobijao; dotični članovi zadruge ili obitelji načinili su si već posebna obitališta, i dali se u poreznih knjigah i u gruntovnici upisati. Mislim, da bi bila velika nepravda, kad bi se sada naložilo, da se one diobe, koje su na temelju prijašnjih posve protivnih zakonah učinjene, sada po načelih ovoga novoga zakona promiene. To bi značilo, da zakoni mogu i natrag djelovati, što je proti glavnom načelu svakoga zakonodavstva.

S toga bi ja predložio, da se ovaj § sa osobitim oprezom redigira, da se možebiti upravo glede ovih diobah ovaj § 28. izostavi, i da se to potanko u prelazne ustanove uvrsti, koje da se diobe mogu priznati, i koje da su takove, da bi se možebiti na novo morale diobi podvrći.

Ladislav **Balog**. Ja idem još dalje, nego g. predgovornik. Ja znam, da od zadrugah, koje su prije g. 1854 obstojale, kad su gruntovnice uvadjale, bilo je tužbah dosta; kotarski sudci malo su radili, ili nišia, nego su pustili, kako su se članovi razdielili, i to je tako ostalo. Porez se je razpisao na cielu kuću, a oni su si ga sami medju sobom razdielili. Dakle ja mislim, da se one diobe, na koje su poglavarstva tako rekuć mučeć pristala, puste, dakle da ovaj § izostane, ako nećemo imati sto i sto razpravah.

Mirko **Horvat**. Kad bi gg. predgovornici, osobito g. Balog, malo bolje duh ovoga zakona shvatili bili, vidjeli bi, da ovaj § upravo ono postići hoće, da se do sada samovoljno učinjene diobe odobre i u gruntovnicu unesu; jerbo naročito kaže, da se imadu prilagoditi ovomu zakonu obzirom na prijašnje zakone, i to bez obzira, da li su na stirpes ili na glave razdieljeni. Zato mislim, da ovaj § ostati mora.

And. Uhernik. Ja sam posve mnenja g. Mrazovića, koje je sigurno jako temeljito, nego samo mislim, da bi se to na koncu cieloga ovoga zakonskoga članka uvrstilo. Nu ako vis. kuća to nebi htjela primiti, onda bi još takodjer to za razlog naveo, da sigurno mnogo diobah imade, koje su načinjene još god. 1848., odkad je sada već 13 god. Ljudi, koji su se onda podielili, imali su odposlje djece, a oni, koji su onda bili 10 godinah stari, sada su već odrasli muži, koji su se takodjer već oženili, a mi još neznamo, kakovo ćemo razmjerje uzeti, da li na glave ili na rozgve. Kad bi se sada one diobe, koje su onda već izvedne, morale podvrći ovomu zakonu, to bi se stališ takovih diobah susvim poremetio, ako se nebi ovim zakonom potvrdile; jer je ovaj za-

Digitized by Google

kon sasvim druga mjera. A moguće je i to, da su sa diobami, koje su na taj način učinjene, takodjer i dugovi načinjeni, ili ako to nije, sigurno su se mnogi priženili, ili mnoge poudale. Oni, koji su pravomoćno razdieljeni, postali su vlastnici zemljištah, i to bi bilo nepravedno i krivo, ako bi se ono, što je izvedeno, ovim zakonom sada ukinulo. S toga ja mislim, da se to uvrsti na koncu cielog članka.

Franjo **Žužel**. Najveće zlo sačinjavaju ove diobe, koje su samovoljno načinjene; odtuda proizlaze neizmjerne spletke i nesreće u kući; ovdje je najveći mučenik kuće gospodar, jer poglavarstvo smatra ga za gospodara, on je odgovoran; ali u kući nitko nesluša. Što se tiče unutrnjega nereda, koji sliedi iz ovakovih samovoljno učinjenih diobah, dovoljno će biti, ako kažem, da mi je pripoviedao jedan otac, kad sam sada kod kuće bio, da su se njegova tri sina razdielila, i da on sada ništa neima. To je dovoljan dokaz, koliko su samovoljno učinjene diobe svete veze krvi razkidale. Ako dakle želimo ovim zakonom pomoći puku našemu, to je neobhodno potrebno, da se ovomu zlu čim prije doskoči.

Meni je ovaj § jako nejasan, i koliko putah sam ga pročitao, nisam znao, što kaže. Ja bi ga razdielio na dvoje, i to na diobe one, koje su već učinjene po sudu, i na one, koje su učinjene samovoljno. Gg. su predgovornici razložili, da je mnogo diobah privolenjem sudovah učinjeno, ali stvar po poglavarstvu, nije izvedena. Ja bi glede ovih naredio §, da onim, koji su se dozvolenjem suda razdielili, ako i nisu po istom sudu razdieljeni, prosto stoji, u razdieljenom stanju ostati; glede onih pako, koji su samovoljno razdieljeni, naredio bih to, da imaju ili u zadruge natrag stupiti, ili se pako odmah najaviti, i po propisu ovoga zakona diobu zaiskati. Ako su ove zadruge, koje su samovoljno razdieljene, u takovom položaju, da se članovi drže za sretne, što su razdieljeni; ako je mrzost medju njimi takova, da nemogu skupa živiti: onda će se odmah za diobu prijaviti, i ona će se izvršiti. Onda će poglavarstvo znati, tko je gospodar, onda će se znati, tko ima porez plaćati, tko cestu navažati itd. Ako pako nije tako velika razdraženost u kući, onda će oni uviditi, da se mogu opet u zadrugu složiti, i neće zahtievati diobe. Ovo posljednje tim više preporučam vis. kući, jerbo sviet uvidja, da diobami sam sebe uništuje, te ima i slučajevah, gdje su se razdruženi ljudi opet počeli družiti.

Lavoslav **Šram**. Iz razlogah, što su ih gg. Mrazović i Uhernik naveli, mislim i ja, da cieli ovaj predmet spada u zadnje točke ovoga zakonskoga članka. Ako pako vis. sabor misli, da je ovdje mjesto, da se o tom vieća, onda pristajem uz g. Mrazovića, i jesam proti redakciji, što držim, da je nerazgovetna; nerazgovetna zato, što se u njoj kaže: „obzirom na prijašnje zakone i zakonite običaje“. Ako se g. izvjestitelj uviek na duh ovoga zakona pozivlje, to nedopunjuje svojstvo razgovietnosti, a ovaj zakon upravo neima one jasnosti, koju zakon zahtieva; jer što će to reći: obzirom na prijašnje i zakonite običaje? Ja mislim, da je tu veliki postulat izvjestnosti posjed. S toga bi ja postavio jedini status quo uti possidetis, ako bi i proti prijašnjemu zakonu pogriešio.

Što je gos. Žužel naveo, da bi se razlika činila glede diobah, koje je sud dozvolio, i koje su poslje po samih strankah izvedene, i glede onih, koje su samovoljno učinjene, to nemogu pojmiti, jer one diobe, koje su s dozvolenjem sada učinjene, nisu samovoljne, a svakako bi ovaj predlog veoma zaudarao proti permisivnom duhu ovoga zakona. Ja bi dakle postavio jedini terminus uti possidetis.

Stjepan **Vuković**. Ja imam u mojoj župi 200 kućah; samo 2 žive u zadrugi, jedna je razdieljena po sudu, a 197 žive u otajnoj diobi, t. j. ove kuće imadu gospodare, koje nitko nesluša. Tomu se baš mora zakonom predusresti, jer ovi ljudi niti žive u zadrugah, niti su razdieljeni; a to nije samo u mojoj župi, nego i drugdje. To je anomalija, koja obstati nemože. Ja sam dakle za to, da ovaj § ostane, te da se kaže: „dosada samovoljno i otajno učinjene diobe itd.“ Svi ovi ljudi razdieljeni su na grane: zato je ovo sasvim dobro, što se ovdje kaže, samo da se poslje rieči „samovoljno“ uvrste rieči „i otajno“.

Mirko **Šuhaj**. Ja se takodjer sasvim slažem sa ovim §., nego samo mislim, da mu mjesto ovdje nije. Zato bih ja samo iz formalnog obzira predložio, da se uvrsti u 7. poglavje, koje radi o prelaznih ustanovah, jerbo simo nikako nespada.

(Kod glasovanja primljena bi redakcija sa dodatkom g. Vukovića: „samovoljno i otajno učinjene diobe itd.“; te po predlogu g. Šuhaja odlučeno, da se uvrsti u 7. poglavje.)

§§ 29—32. budu primljeni.

Mirko **Horvat** čita § 33.

Andr. **Uhernik**. Ja se slažem sa redakcijom, samo mislim, da bi se mjesto šest jutarah kazalo: četvrt njekadašnjeg urbarskog selišta, što je već u prijašnjih zakonih odmjereno bilo.

Ladislav **Balog**. Slažem se sa redakcijom glede minimuma od 6 jutarah; samo što se tiče Slavonije glede dva kosca livade, mislim, da se to izpusti; jer u Slavoniji, upravo u županiji požežkoj, ima mnogo selah, gdje kuća livade neima, onda se ove nebi dieliti mogle. Zato predlažem, da se glede Slavonije to izpusti.

Podban **Ivan Zidarić**. Ja bi bio toga mnenja, da se glede minimuma i maximuma nebi ništa odredilo, jer ja smatram zemlju za takovo blago, kojega imade najviše na ovomu svietu, smatram ju za blago sveobće, od kojega svi živimo; zato neka ima svaki priliku, da si toliko zemlje nabavi, koliko može. Nebojim se ja, da bi se kroz to narodnost kako upropastila; u Francezkoj diele se in infinitum, pak je bolje složan narod, nego u Njemačkoj, gdje je samo jedan gospodar, a drugi su Hausknechti, Stubenmädcheni, itd.

Što se veli, da bi to osiromašilo narod, da bi pauperizam za sobom dovelo, to ja nepriznajem. Ja moram radi toga opet doći na plemiće proste, koji se u infinitum diele, pak ipak ima ih, koji su bogati.

Ja smatram zadruge za motivum ljenarije; gdje imaju dvojica vući, tu svaki gleda, da drugoga prevari, da drugi sam vuče.

Ova parcelarija ništa nemože blagostanju naroda škoditi, dapače industriju promovira; to vidimo u Belgiji, tamo se diele in infinitum; ali je tamo do toga došlo, da 1 funt željeza, t. j. Lütticher-Gewehr dodje na 100 for., i jedna rukovet lana Brüssler-Spitzen na 200 for. Ako mi zadruge u zaštitu uzmemo, kako gosp. Žužel kaže, onda nevidim, da ćemo mi na to doći, gdje su Belgijanci. Zato sam ja za to, da se zemlja dieli bez granice, i da se i u gruntovnice uvede, da se svaka parcela obteretiti može za se; jer to je jako velik teret, da ja n. p. imam 6 ralih zemlje, koje su vriedne možebiti 3000 for, a duga imam 100 for., pak mi se bude prodavalo 6 ralih zemlje, jer se nesmie ništa odciepiti; nego ako ja jednu ral prodam, ostaje mi još 5 ralih, iz kojih živiti mogu. Zato sam ja za to, da od obćega blaga zemlje svaki neka toliko ima, koliko mu je nabaviti moguće.

Digitized by Google

Ivan **Perkovac**. Moram se svakako očitovati za redakciju, t. j. ja sam toga mnenja, da se kod diobah mora ustanoviti minimum, i to zato, što to odgovara načelom dobra gospodarstva, naime razumna. Što gg. navadjaju tudje zemlje, gdje se diele na najmanje komadiće, to u Hrvatskoj neima aplikacije, jer ovdje neima rukuh, koje bi znale zemlju obradjivati, a u Hrvatskoj nije niti od potrebe, da se zemlja na tako male komade dieli; nego ako se dieli, onda se dieli tako, da jedan gospodar ima mnogo komadah. Ovdje je naveden primjer o kalničkih plemićih; i ja poznam onu okolicu, i znam kako se tamo gospodari. Jedan gospodar, ako neima nego 5—6 ralih, ima do 20 porcijah i 6—7 trsjah, a iz svih neizvadi više nego 10 vedarah vina. Ako bi razkomadana zemljišta bila uzrok bogatstvu, to bi plemići u njekojih predjelih naše domovine, gdje se posjed nemjeri na rali, nego na hvate i lakte, bili sami bogataši, i Visočanke nosile bi bruseljske čipke. Ja znam povod ovomu komadanju, taj je upravo po plemićih nastao, što se oni diele po granah, pa svaka grana traži diobu, da nebude prevarena. Pristajem uz redakciju.

Franjo **Žuželj**. Ja se izražujem takodjer za redakciju, i navadjam proti onomu, što se ovdje tvrdi, kao da su mali komadi zemlje temelj blagostanja i razvitka, da, što se tiče narodno-ekonomičke struke, može se upravo za primjer uzeti Englezka, s toga, što je tamo ratarstvo na velikom stepenu savršenosti. Ratar može se samo ondje usavršiti, gdje je veći posjed, gdje može vlastnik što uložiti u gospodarstvo svoje. S toga mi takodjer vazda u novinah čitamo, koliko su novih pokusah napravili Englezi, koliko oni sada n. pr. manje trebaju pšenice uvažati, nego prije. U Francezkoj dopuštene su diobe, ali ujedno i stoji, da francezko ratarstvo nije na onom stepenu savršenosti, na kojem je englezki gospodar; koji imade malo zemljište, nemože pokusah praviti: to je samo ondje moguće, gdje su velika zemljišta, koja i glavnicu donašaju, što se može uložiti.

Što se toga tiče, da imade u Belgiji razkomadanih zemljištah, i da ona vrlo mnogo nose, dopustit ću, nego tvrdim još i to, da uzrok, što zemljišta mnogo nose, nije u tom, što su malena, nego što je Belgija jako napučena, ovi mnogi žitelji mogu zemlju tako obdjelavati, da mnogo nosi. Kod nas u Hrvatskoj ima na □milju 1000 žiteljah, a u Belgiji 6000, to dakle u razmjerju nestoji.

Kad budemo imali fabrike za špice, za puške itd., kad budemo imali željeznice i druga vrela, da može onaj, koj je svoju ral zemlje obdjelao, otići, i ono zaslužiti, što mu njegova zemlja nedaje: onda će biti vrieme, da se zemlja na tako male komade dieli; ali dok moramo od ratarstva živiti, nemogu dopustiti, da se zemljišta na male komade diele. Buduć da mi nismo u onom položaju, u kojem su Belgijanci, gdje nedostatnost zemlje mogu zaslugom nadoknaditi, nego buduć mi jedino od peljodjelstva živiti moramo, zato držim, da je, ne samo radi blagostanja. nego i obstanka našega neobhodno potrebno, da naše poljodjelstvo dignemo i popravimo, a to je samo onda moguće. kad su veća zemljišta. S toga se slažem sa redakcijom; a što se tiče predloga g. Baloga glede 2. kosca livade u Slavoniji, pristajem takodjer, da se može izpustiti.

Avelin **Ćepulić**. Na koliko sam dosada razabrao, čitava se prepirka vrti okolo toga, da li se ima kod diobah opredieliti minimum ili ne. Ja sam proti tomu, da se minimum opredieli u zakonu. Iz svih dosada navedenih razlogah vidi se upravo to, da u niekih predjelih zemlja valja više, u njekih manje. U susjedstvu grada Zagreba n. p. ako čovjek ima 2—3 rali, može sa familijom živiti, jer može u gradu sve plodine dobro prodati. Uzmimo još, što je već takodjer napomenuto, da zemlje takodjer u njekih predjelih više vriede, a u drugih manje. S toga mislim, da se ovdje minimum opredieliti nemože, zakon takav bio bi upravo drakonički, nego mislim, da se opredielenje ovoga minimuma, za kojega ja u principu glasujem, preduzme po županiji po izvješću kotarskih sudacah.

Ivan **Kukuljević**. Ovu točku držim za najvažniju čitavoga ovoga zakona. Radi se ovdje o tom, hoćemo li dosljedno ostati duhu, kojega držati smo se izjavili, naime, da bude ovaj zakon samo permisivan, i da nebudemo absolutističkim i silovitim načinom uzdržavati zadruge. Ako minimum ili maximum opredielimo, iz toga bi sliedilo njekakvo silovito uzdržavanje zadrugah. Mi znamo, da naša zemlja, što je u ovom stanju, što je bez obrtnosti, bez svakoga velikoga duševnoga napredovanja ostala, ima to najviše zahvaliti, što je malo napučena; a s druge strane, što se je narod naš uviek i uviek poljodjelstvom bavio, to baš nije najveća sreća za narode. Ako mi nadalje taj minimum uzdržimo, uzdržat ćemo i to, da se naš narod neće nikada drugim baviti nego poljodjelstvom. Ako pako dopustimo diobe in infinitium, postići ćemo to, da će se oni, koji od svoga komada zemlje živiti nebudu mogli, obratiti na druge struke, na obrtnost, na trgovinu, na pribavljanje nepokretnoga imetka na svaki način. Netreba da u Belgiju, u Francezku i druge zemlje pogledamo, najljepši dokaz imamo u našoj zemlji u Primorju hrvatskom, u Istriji: ljudi, koji neimaju niti komad zemlje, kojim bi mjesec danah živiti mogli, većinom su u većem blagostanju, bolje živu i veći su napredak u duševnom, materijalnom i moralnom obziru učinili, nego ljudi u dolnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, koji imadu na stotine ralih. Gospodo, kazano je ovdje, da neima u Hrvatskoj komu da se dieli, da zemlja nije dosta napučena. Treba nam dakle kao zakonodavnom tielu skrbiti za sva sredstva, kako da se zemlja naša bolje napuči, i kako da se bolje obradjuje, a to ćemo samo onda postići, ako se budu zemlje što bolje razkomadati mogle i doći u bolje ruke, a ne kao što je dosada bilo, da je jedna porodica prisiljena bila, obdjelavati domovinu svoju, a susjedi, koji nisu smjeli kupiti zemlju, zato, što se ona nije smjela dieliti, ostali su uviek u istom stanju.

Ja držim, istina bog, ono za absurdum, da su mali komadi zemlje temelj blagostanja i bogatstva; ali držim i to, da malen nepokretan imetak najviše povod dade, da se ljudi skrbe za drugi način života, osobito za obrtnost, trgovinu, literaturu i svaki duševni napredak, koj našoj zemlji toliko fali. Iz toga razloga pristajem ja uz g. podbana, i mislim, da poprimimo ono, što je duhu vremena i možebiti sreći naroda našega bolje shodno, da se naše zemlje mogu dieliti ad infinitum.

Ljudevit **Vukotinović**. Jedan je od gg. predgovornikah kazao, da je zemlja najveće blago, to je istina, ako je u takovih rukuh, koje ju mogu obdjelavati. Ja smatram seljaka samo onda za važna i svrsi odgovarajuća, kad ima toliko zemljišta, da može toliko plugovah držati, da može zemlju obradjivati. Kad seljak tako duboko padne, da neima pluga, onda zemlja svoju znamenitost izgubi, kuća propada, iz vlastnika postane skoro najamnik, i napokon težak. Ja mislim, da je obće priznano gospodarstveno načelo, da čim većih komadah u jednom imade vlastnik, da tim laglje, pametno i dobro uredjeno gospodarstvo tjerati može: zato se drži svaki za sretna, koj može što komasirati i arondirati.

Primjeri, koji su od inih stranih zemaljah, od Francezke

Digitized by Google

i Belgije navedeni, liepo se dadu čuti, te imadu s jedne strane liepo lice; ali s druge strane i mnogo crnoće i zla. U Francezkoj gospodarstvo nestoji na onom stepenu, na kojem bi stajati moglo. Imade tamo možebiti 20 milijunah ljudih, koji niti pedalj zemlje neimaju, a medju ovimi opet takovih, koji neimaju niti krova, pod kojim bi spavati mogli. Iz toga proizlaze mnoge brige francezkoj vladi, koje ja našoj zemlji nikada nebi želio. U Pruskoj je isto tako; tamo je civilizacija do toga došla, da imade „Arbeitsministerium", da moraju oblasti skrbiti i kuće graditi za one ljude, koji su bez krova, da imadu gdje spavati. Belgija je „Arbeitsstaat", koj se osniva na fabrikah. Kako dugo će to ostati, i da li je to stalan temelj, neznam, ali mislim, da je stalan temelj onaj, koj se osniva na posjedu.

S toga nemogu se sklonuti, da dopustim, da se zemlje diele in infinitum. Što se je kazalo o Primorju, to se ovdje aplicirati nemože, jer se u Primorju o komadanju zemaljah i poljodjelstvu govoriti nemože, jer je ondje od vjekovah krš i kamen, ondje se od vjekovah ljudi pomorstvom i drugom radnjom uzdržavati moraju. Zato bi ja bio za to, da se redakcija pridrži, i samo tamo promieni, da se kod ustanovljenja minimuma obzir uzme na klasifikaciju urbarsku.

Barun **Hellenbach**. Ja se u načelu podpuno slažem sa g. podbanom, nego moram odgovoriti gg. predgovornikom, da ja neželim seljakom samo priliku dati, zemljišta razkomadati, nego hoću im i priliku za povećanje dati; ja istu slobodu, koju ima glavnica i obrt, tražim i za zemljište. To je sada drugo pitanje u našoj domovini, jer mi imamo takodjer kolektivni posjed. Zato mislim, da bi se moralo kazati: ako je većina glasovah za diobu, onda ima ova mjesto; ako pako samo jedan traži diobu proti volji drugih, onda neka slobodno ostane ovaj članak, kako je, onda se neće zemljište razkomadati, kako se gg. boje.

Što se tiče toga, ako se zemljište slobodno kupuje i i prodaje, da će se onda čisto razkomadati, to se vidi protivno u Englezkoj, jer tamo je to slobodno, ali se nekomada, nego povećava. Mi smo u položaju, u kojem su bili stari Grci. Kad bi se bilo kazalo, da treba slobodu dati robovom, rekli bi da to nije moguće, ali ipak bilo je moguće; tako bi bila i odgovorila stara gospoda feudalna, kad bi jim se bilo kazalo, da slobodu dadu seljakom, da nije moguće, pak je opet bilo moguće. Ja sam osvjedočen, da ako ne ovaj, to će drugi ili možebiti treći sabor ovu slobodu dielenja proglasiti.

Ja ću još dalje ovo kazati, da n. p. ako ima zemaljski gospodin glavnicu i povjerenje, on bi još danas stvorio koloniju, jer mu treba rukuh; ali on toga nemože, jer austr. vlada nije velika prijateljica samostalnih ljudih. Ako stoji, da sadašnji vlastelin treba rukuh, onda mislim, da ćemo težko žrtvovati zadaću našu budućnosti za 100 godinah i dalje.

Što se tiče proletarijata na ladanju, gg., to nestoji; 1000 jutarah treba djela, to je sada svejedno, da li ovo djelati dade jedan vlastelin ili sto. Zato se upravo slažem sa člankom, da se kaže: ako većina glasovah zahtieva diobu, onda ima dioba mjesto, ako pako samo jedan proti volji drugih, onda neka stoji minimum od 6 ralih.

Gjuro **Križanić**. Ako smo za načelo uzeli, da se zadruge pod zaštitu zakona stave, mislim, da nemožemo inače, nego da ustanovimo minimum; jer ako dopustimo, da se mogu zemljišta do najmanje parcele razkomadati, onda prestaje zaštita, koja je ovdje izrečena. S toga se nikako nebi slagalo s dosljednošću, kad bi sada drugačije radili. Zato slažem se sa redakcijom, pa jošt iz ovoga razloga, što smo ustanovili, da zakon ima biti permisivan.

Razloge su gg. predgovornici tako razvili, da nije ništa više moći pridodati; sigurno, gdje se zemlja na najmanje čestice dieli, to nije blagostanje obće za pučanstvo; tu nemože Francezka i Englezka za uzor služiti, jerbo je poznato, da većeg pauperizma, ako i bogatstva, nigdje neima, nego tamo.

Ja sam za to, da se što moguće precizno izrazi kolikoća minimuma, i radi toga mislim, da tomu ovdje u redakciji nije sasvim zadovoljeno, jer se kaže; „ako ga zapadne šest jutarah oranice, sjenokoše i vinograda, osim šume", dakle šuma, ako je bog zna koliko ima, nebi se u obzir uzela po redakciji. Zato mislim, da se ova rieč „osim šume" izpusti, jer nebi pravedno bilo, da ako ima 4—5 ralih oranice, pak 10 ralih šume, da mu se dioba uzkrati.

Nemogu se slagati sa onom gospodom, koja kažu, da bi se mjesto 6 jutarah imalo kazati: najmanje četvrtinu urbarskoga selišta, jer su urb. selišta sva slobodna. Ako bi već hotjeli, da dionici imadu zemlje, koje su proste od svakoga podavanja, dovoljno će biti, ako bi to tako izrazili. Zato se usudjujem predložiti, da bi se poslje riečih: „ili kupljenim zemljištem" dodalo: „koja su prosta od svakoga podavanja, ako ostalim sudionikom ista kolikoća ostane".

Stjepan **Vuković**. Iz narodno-ekonomičkih razlogah naše domovine, koje su njeka gg. predgovornici jako dobro razložili, kao i iz toga razloga, što nijedan saltus in natura nije probitačan, svakako sam zato, da se minimum kod diobah ustanovi, i slažem se sa redakcijom jedino u quantumu ne. Mi moramo znati, da kod nas selišta nisu bila jednaka; mi imamo županijah, gdje je k jednom selištu pripadalo samo 14 ralih. Kod nas računa se ral 1600 kvadratnih hvatih, u Slavoniji pako računao se je ral sa 2000 kvadr. hvatih; mi dakle nemožemo uzeti sa Slavonijom jednako razmjerje. Ako ovaj minimum stipuliramo, mislim, da u županiji varaždinskoj, i možebiti i u križevačkoj neće biti 10 kućah, koje bi se dieliti mogle. Ovaj minimum je dakle prevelik. S toga bi ja predložio samo ovu promjenu u smislu predloga g. Vukotinovića, da bi se u kratko kazalo: „Svaki punoljetni mužki član zadruge vlastan je tražiti diobu i zahtievati, da mu se njegov dio izdade u naravi, ako ga zapadne četvrt bivšega urbarskoga selišta, ili ako dokaže, da može ono, što mu od toga fali, odmah nadopuniti ili kupljenim zemljištem ili osebunjkom", a ono glede Slavonije da se izpusti. Tako mislim, da bi se mogla ova razprava §a 33. izravnati.

Mato **Mrazović**. Moram iskreno kazati, da sam jako zabrinut s priklonosti, koju opažam na neizmjerno dielenje zemljištah. Neću ovdje navadjati niti pobijati razloge, koje su njekoja gospoda navela za to, da se ad infinitum diobe dopuste, niti ću podupirati razloge, koji su proti tomu navedeni, jer držim, da to sada nije glavno pitanje, nego hoću vis. kuću pozornom učiniti na jednu okolnost. Poznato je naime, da je u našoj domovini zadružni život dosada u ovih 10 godinah nasilnim načinom uzdržavan bio, jer su imali činovnici nalog, da ciepkanje i dielenje zemljištah i osebunjakah prieče. Buduć je pako u našem narodu nagnuće za diobe nastalo, to je naravska posljedica, da se je ovih 10 godinah i sve to veće razdraženje proti priečenju diobah probudilo. Ako bi dakle sada vis. sabor neograničene diobe dopustio, ja sam uvjeren, da bi se možebiti već u budućoj sjednici prinukanim vidio, ovu naredbu opozvati, ili pako barem ograničiti; jer ovomu 12godišnjemu tisku bila bi posljedica upravo ta, da bi seljaci na vrat na nos udarili u diobe,

Digitized by Google

i ciepali zemljišta na neizmjerne komade, da nebi drugo radili, nego po uredih i k odvjetnikom hodili, diobe tražili i tako još bolje osiromašili.

Kako se neda u prirodi tajiti načelo: saltus non datur in natura, tako se nemože niti u socijalnom niti političkom životu istinitost ovoga načela tajiti; niti ovdje dakle neka nebude skoka. Ja mislim, ako Bog da, da će se hrvatsko zakonodavno tielo opet sastati, pa na temelju izkustva u tom naredbe učiniti; ja dakle pristajem posve uz g. bar. Hellenbacha, da će možebiti treći, četvrti sabor diobe in infinitum dopustiti; ali sada za to vrieme nije, jer svaki naprečan postupak ima vrlo neugodne posljedice.

Zato ja pristajem uz popravak gos. Vukovića; nu ako vis. sabor ovoga nebi primio, bio bi možebiti analogan ovaj, koji ću ja predložiti, da se mjesto: 6 ralih, kaže: od 3 do 8 ralih, i da bi onda županije u tom odredile.

Pavao **Jakovčić**. U predmetu, na stolu vis. kuće ležećem, mnoga su gospoda vrlo temeljite razloge navela, osobito o tom, da se diobe nedopuste u bezkonačno, a njekoja opet razloge, da se diobe dopuste in infinitum. Neću razlagati ovdje valjanost jednih ili drugih, nego nalazim za potrebno, da jednu okolnost navedem za to, da se diobe nedopuste in infinitum.

Njekoja gospoda navela su blagostanje Belgije i Francezke, a osobito u našoj domovini naše Primorje hrvatsko, kojemu jednako spada i Dalmacija i Istrija. G. vel. župan **Kukuljević** naveo je razloge veoma temeljite, pa kaže, da upravo za to, što je u našem Primorju zemlja in infinitum razdieljena, da je blagostanje ondje mnogo veće, nego u unutrnjoj Hrvatskoj i u Slavoniji. Što se tiče blagostanja, mogu kazati, da je ovo prividno, i da izčezava proti onomu, koje se nalazi u unutrnjoj Hrvatskoj i Slavoniji. Nemogu dopustiti, da je temelj tomu prividnomu blagostanju poljodjelstvo i slobodno dielenje zemljišta. Istina je, da tamo može svaki dieliti i prodati, kako hoće, ali i to je istina, kad neima dosta, odkuda bi živio, da se mora obratiti na trgovinu i druge poslove. Ja mogu uvjeriti vis. kuću, da je žalostno ono stanje upravo glede zemljištah, na koje ja nikada neželim da dodje naša domovina; jer nitko, tko tamo živi, nije u stanju živiti od zemljišta, od 1000 familijah možebiti nije jedna, koja bi mogla živiti na svojoj zemlji, upravo zato, što je razkomadano. Što se tiče prividnog blagostanja u Primorju, tomu nije temelj zemljište niti poljodjeljstvo, a još manje razkomadanje, niti se može uzeti od ondje primjer za tjeranje poljodjelstva u našoj domovini. Ak se uzmu obstojateljstva Primorja, pak se sravnaju s Hrvatskom i Slavonijom u pogledu stepena izobraženosti puka u obće, osobito pako odnošenja naroda ondje živućega naprama narodu u unutarnjoj Hrvatskoj živućem, koji je do njekoliko godinah bio tako rekuć sluga; onda ćemo dovoljno razlogah naći i viditi, da nije tako, kako je navedeno, da se prividno blagostanje Primorja neosniva na razdielenju zemljišta, i da se to u unatrnju domovinu uvesti nemože. Ondješnji su ljudi prisiljeni od poroda drugim si načinom tražiti kruh; recimo slučaj, da ovdje mladić od 15 godinah, koj se je poljodjelstvom bavio, ostaje bez podpore obitelji; on se nebi znao kud okrenuti, jer dosada nije mu bila nužda briniti se, kojim da si sredstvom život pribavi. Zato sam ja mnenja, da temelj blagostanja nije nikad bio niti će biti razkomadanje zemlje, najmanje pako u našoj unutrnjoj domovini, nego da mora temelj ostati poljodjelstvo, ako hoćemo do blagostanja doći.

Zato ja ostajem podpuno mnenja one gg., koja su govorila za to, da se zadrži minimum, preko kojega se bar za sada nemogu dieliti; doći će doba i za dielenje in infinitum, ali sada još nije.

Lavoslav **Šram**. Ja pristajem uz redakciju sa promjenom g. Mrazovića, da se uzme minimum od 3—8 ralih, ali svakako da se minimum ustanovi.

Pitanje ovo jako zasjeca u javni život i blagostanje naroda; upravo zato treba ga zrelo promotriti. S druge strane je ovo pitanje, gdje je jako lahko frazami protivna što tvrditi. Ovdje se tvrdilo i govorilo mnogo o slobodnom razpolaganju s imutkom, i da je zakon ovaj imperativan. Ja držim, da je svaki zakon imperativan i absolutistički glede njegove unutrnjosti. Treba gledati, da li je ono, što zakon odredjuje, spasonosno ili ne; treba gledati, da se svaki zakon stvara obzirom na okolnosti vremena, za koje se daje. Ja držim, da ovaj zakon upravo odgovara današnjim okolnostim; ako budu okolnosti druge, onda će se i zakon ovaj preinačiti.

Tu su se navele za primjer druge zemlje, gdje je slobodno razkomadati ad infinitum; nu ja velim, da ima svaka zemlja osobit značaj, tako i naša, gdje je narod većinom ratarski. Što se je u Englezkoj i Belgiji navelo, ono se na našu zemlju uporaviti nemože; jer neima premisah, neima one obrtnosti, populacije, izobraženosti, niti sredstvah komunikacije. Mi moramo uzeti načelo državno-ekonomičko, da je prvi stožer bogatstva upravo poljodjelstvo.

Iz ovoga razloga mislim, da je sabor sasvim shvatio današnje okolnosti, kad je minimum ustanovio. Ako budu okolnosti danas sutra drugčije, to saboru prinadleži, da druge naredbe učini, tim više, što je ovaj zakon i onako samo tranzitoran.

Makso **Piškorec**. I ja se slažem u načelu sa redakcijom, jer držim, da je zakon ovaj tranzitoran. Kad smo pod zaštitu zakona uzeli zadruge, to je dosljedno, da se ustanovi mjera, da i one čestice, koje se od patriarkalne kuće odiele same ostati mogu. Razlozi pro i contra puni su važnosti, te ih ni jedna ni druga stranka tako lahko oprovrći nemože. Ja podpuno uvažavam opazku g. Čepulića, da se tu okolnost mjesta, vremena, obitelji u obzir uzeti moraju, i ove mjestne okolnosti poglavarstva najbolje razabrati mogu.

Zato je sasvim shodno načelu, koje je već utemeljeno u ovomu zakonu, koji je već prešao u narav puka, da se minimum opredieli, i ja se sasvim slažem sa gosp. Vukovićem, da bude ovaj minimum četvrt bivšega urbarskoga selišta, nu gdje mjestne okolnosti dopuštaju, da se i izpod četvrt urbarskoga selišta dieliti može. Zato neka bude to za takove izvanredne slučaje dotičnim županijskim oblastim prepuštano. Ako ciela zadruga želi, i ako dotična kotarska oblast povoljno mnenje podnese, neka se dioba i izpod ovog minimuma dopusti.

Eugenio **Kvaternik**. Držeć se one istine, da naš seljak u zadrugi kako tako, a bez zadruge nikako živiti nemože, to sam i ja za to, da se minimum kod diobah ustanovi. Dobro je kazao g. Križanić, ako sada diobe in infinitum dopustimo, da ćemo tim oboriti cieli ovaj zavod, tim više, ako znamo, da je svaki izvan strogosti zakona razpustniji nego u strogosti zakona. K tomu nemožemo suditi seljaka po sadašnjih okolnostih kao drugog čovjeka, koji napreduje sa duhom vremena, te se lakše pokorava promjenam zakona. Njekoja su gospoda težila na to postaviti, da ćemo tim, ako dopustimo diobe in infinitum, blagostanje i zapadnu civilizaciju u našoj domovini uvesti. Ja iskreno kažem, da sam prijatelj zapadne civilizacije, nu tako, da uzmemo od nje, što

Digitized by Google

je dobro, a one kanale, iz kojih bi nesreća za naš narod proiztekla, da za uviek začepimo. Kod nas proletarac mora biti prosjak, ili pako handžar uzeti u ruke i postati hajduk. U Francezkoj proletarac uzme štapić, pa ide u Pariz u fabriku. Tamo su prije bile siromašne fabrike, a sada se na stotine dimnjakah puše, i seljaci ostavljaju svoje dvorove, te idu u Pariz u fabrike. Mi u našoj zemlji neimamo fabrikah, mi nemožemo našu zemlju prispodabljati s Francezkom i Belgijom.

Drugo, što nas mora odvrći od toga, jest, da se seljaci, koji neživе u zadrugah, nesmiju dieliti in infinitum, nego po zakonu. Kako dakle oni, koji u zadrugah žive, da se po zakonu nediele? Ja se dakle slažem sa redakcijom.

Antun **Stojanović**. Ja držim, da je poslje državno-pravnih pitanjah sigurno ovo pitanje za našu domovinu najvažnije od onih, što ih riešiti imamo. Agrarna pitanja uviek su bila životna za narode, te je ova stvar u Europi sve od starih Grkah i Rimljanah pa do dandanas neriešena ostala, i možemo kazati, da je silno rimsko carstvo mnogo propadalo zato, što nije moglo agrarne zakone udesiti.

Ja tvrdim, da se nesmie izreći, da se seljaci in infinitum diele, jer bi ovo načelo velike katastrofe u naše agrarne odnošaje dovelo, a sigurno na štetu imutka, dobrog reda, sigurnosti itd.

Mislim, da su razlozi g. podbana i g. vel. župana Kukuljevića već pobijeni, jer su se samo 2—3 govornika za diobu in infinitum izjavila. Sada je dakle samo pitanje o tom, da li predlozi g. Vukovića, g. bar. Hellenbacha ili g. Piškorca prednost imadu. Ja mislim, da su jedan, drugi i treći veoma važni, i samo malo različni. Mislim, da predlog g. Piškorca nebi bio shodan u tom, jer netreba vlasti prepuštati, što ide zakonodavca. Što se tiče predloga g. Vukovića, mislim, da bi podosta odgovarao, ali je i taj neopredieljen. Predlog g. bar. Hellenbacha vidi mi se najvrstniji, jer on diobe dopušta, a s druge strane cjolovitost zemljištah uzdržava, jer on tako kaže, ako većina kućanah zahtieva diobu, onda dioba mora biti, ako li pako samo jedan, onda neka diobe nebude.

S toga bi ja držao, da mi po načelu gosp. vel. župana križevačkoga zadržimo redakciju odbora, ali s tom modifikacijom, da ako tko neće da bude u zadrugi, da izplaćen biti mora. Kao minimum toga, da se ustanovi 6 jutarah, ili od 3—6; ali ne kao minimum zadruge, nego onoga, pod kojim se nesmie dieliti; in principio da se zahtieva od ratara, da od 3—6 jutarah ima. Ja bi dakle ova tri predloga tako spojio, da se ustanovi minimum od 3—6 jutarah, pa da je svakomu slobodno, tko se želi oddieliti, da iz zadruge izstupi, ali oni, koji u zadrugi ostanu, moraju ga izplatiti.

Mirko **Šander**. Značaj zakona u pretresu štojećega jest permisivan. Proti ovomu načelu upravo vojuje § 33.; ako se u praktično izvedenje pogleda, ustanovljuje se tim §., da najmanji dio ima biti 6 jutarah. Na koliko su meni urbarska odnošenja seljakah poznata, to bi u onom slučaju, da ima 6 dionikah, koji diobu traže, a svih 6 se žele razdieliti, trebalo 36 jutarah, a u cieloj Hrvatskoj neima sesije urbarske, koja bi 36 ralih osim šume posjedovala.

Iz toga ogleda ja dakle na redakciju pristati nemogu. U obće ja smatram zemlju tako, kako svaku pokretninu, smatram ju za stvar prometa, trgovine, i iz toga obzira sam ja mnenja g. podbana i g. vel. župana zagrebačkoga. Nestoji ono načelo, koje se je navelo proti neograničenomu razkomadanju, da poljodjelstvo propada. Istina, u stanovitih okolnostih jest udobno tjerati gospodarstvo u većem obsegu, ali ja upravo tvrdim, da ondje poljodjelstvo cvate, gdje su zemlje razkomadane, u tom imamo primjer u Austriji blizu Beča, u Štajerskoj i Kranjskoj. Zato pristajem uz taj predlog; nu ako vis. kuća ovaj predlog nebi primila, onda mislim, da se uzme minimum od 3—6 ralih.

Tompak. Ja glasujem za minimum. Kad ovaj § pročitam, moram tvrditi, da u kotaru voćinskom, koje ovdje zastupam, nikakva dioba moguća nije, jer tamo ima obiteljih, koje neimaju više nego četvrt sesije, a ima i takovih, koje na pol četvrti sesije živu; zato ja na taj minimum, koji je ovdje ustanovljen, pristati nemogu, nego mislim, da bi se ovdje minimum u obće ustanoviti morao. Takav minimum, koj bi svakomu predjelu odgovarao, težko je ustanoviti, a županijam to dati, nedolikuje ovomu zakonodavnomu tielu.

Ja bi dakle predložio, buduć da ima zastupnikah iz svih okolicah naše domovine, kojim su okolnosti poznate, da se zastupnici iz svih stranah u okružnoj sjednici sastanu i dogovore, da minimum po obstojećih okolnostih pojedinih županijah ustanove, i sutra vis. saboru izvješće podnesu.

(Ovaj predlog bude primljen i cirkularna sjednica na sutra u 9 satih urečena.)

Digitized by Google

Stota saborska sjednica 8. studena 1861.

Zapisnik

zametnut o devetdeset i devetoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, držanoj u Zagrebu dne sedmoga studena godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzv. g. bana *Josipa baruna Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Tallera*.

Poslje pročitanoga i odobrenoga zapisnika 98. saborske sjednice nastavljeno je pretresivanje na dnevnom redu stoje će zakonske osnove o uredjenju zadrugah, kako sliedi:

§ 20., u kojem je na predlog g. narodnoga zastupnika Vuščića sliedeći primljeni dodatak: „Za štete pako svakovrstne, po pojedinih članovih zadruge prouzročene, jamči dotični sučlan zadruge, na koliko dovoljne osebine nebi imao, i češću svojom iz zajednice njemu pripadajućom, koja se u tom slučaju oddieliti, i za naplatu obratiti imade".

§§. 21—27 primljeni su.

U §. 28. dodata je izza rieči „samovoljno" rieč „i otajno", te glasi ovako: „Dosada samovoljno i otajno učinjene diobe imadu se prilagoditi propisom ovoga zakona s obzirom na prijašnje zakone i zakonite običaje", i premješten je na mjesto 58. §a.

§§. 29—32 primljeni su.

Zatim bi u pretres uzet prvi oddiel §. 33. i počem je sabor poslje dugoga prepiranja primio za načelo, da se svakako stanovita kolikoća zemljišta naznačiti mora, izpod koje dioba u naravi dopustiti se nesmije, to bi na predlog g. narodnoga zastupnika Tompaka odlučeno, da se svi članovi saborski na sutradan u okružnoj sjednici sastanu, i kolikoću ovu naprama odnošenju pojedinih županijah i obstojećih okolnostih ustanove; ujedno bi zaključeno, da se na koncu istoga oddiela u §u ovom izpuste rieči: „u Slavoniji pako barem šest jutarah oranice i dva kosca livade".

Počem je ovako debata zaključena, odlučeno je, da se glasovanje u budućoj sjednici preduzme; na što bi po preuz. g. banu sjednica zaključena, i buduća na sutradan u 10 satih prije podne urečena.

Barun Šokčević s. r.
predsjednik.

Taller s. r.
saborski bilježnik.

Nikola **Taller** čita zapisnik posliednje sjednice.

Dragutin **Jelačić**. Jučer je zaključeno u 31. točki ovoga zakona, ako občinski sud pronadje, da zatvor od 8 danah nije dovoljna kazna, da ima predati takvoga čovjeka sudu, i on ima tjelesnu kaznu njemu odrediti; to je zaključeno, nego nije zaključeno, kako se ima razumieti tjelesna kazna. Kako ovdje stoji, nemože se drugo razumievati neg batine, a to bi bilo sramotno za naš viek; i znam, da vis. kuća neželi, da se oni ljudi, koji od g. 1848. nisu pod batinami stajali, po ovoj naredbi opet pod batine metnu. Zato bi ja predložio, da se taj § razjasni, da se pod ovom riečju „tjelesna kazna" nerazumievaju batine.

Antun **Stojanović**. Ovdje je pitanje, kako se razumieva ovaj §. Mislim, da ovo razlaganje g. Jelačića nestoji; mislim, da visoki sabor pod ovim izrazom onu stvar razumije, kako smo naročito izrekli, da se kot. sudu za kaznu preda, a to stricto sensu sudcu, a ne kao političkomu organu. Taj zakon već stoji, mi nepravimo nova. A što se tiče plemićah ili neplemićah, sto g. Jelačić napominje, oni svejednako dobivaju batine, ako je to pod tim §om kazano. Ja mislim, da to visoki sabor ovako razumije; ako drugačije, to smo vlastni tumačiti kao zakonodavci.

Miroslav **Kraljević**. Nemogu nikako dokučiti, kako se je moglo ovo glede tjelesne kazne u ovaj § uvući; jer nevjerujem, da se kod uredjivanja domaćih krugovah tjelesnom kaznom što postići može. Kao što sam za lupeže, tolvaje, neka se lupaju, dok dušu neizpuste; nikako nemogu pristati, da se kod zadrugah što o batinah govori. Zato mislim, da se to sasvim izpusti.

Franjo **Lovrić**. Ja sam toga mnenja, da je moći ovu stvar izpraviti jednim dodatkom, i to, da bi se poslje riečih „tjelesna kazna" kazalo: „koja nije kaznenim zakonom zabranjena". Ja nikako nebi mogao pristati, da to glede tjelesne kazne tako ostane, jer mi je znan jedan slučaj iz ovih 12 godinah, gdje je kuće gospodar došao sudcu tužiti čovjeka, da nije htio ići na djelo, pa su ga povalili na kladu i dali mu batine, da je uslied toga poludio. Da se takva šta u buduće nedogodi, nisam za to, da to glede tjelesne kazne tako ostane, nego da se doda: u koliko nije kaznenim zakonom zabranjena.

Mirko **Šandor**. Izkustvo minulih vremenah feudalnih, gdje su se batine davale, kao i izkustvo ovih 12 godinah, gdje su „becirksvorštandi" batine kao jedini liek upotrebljavali, naučilo me je, da se batinami nije ništa dobra postiglo,

Digitized by Google

i da u pučanstvu nikakav uspjeh nije postignut, nego obća omraza. Ako to u obzir uzmem, i ako u obzir uzmem nadalje i to, da u 19. stoljeću derogira u obće načelo, da se čovjek kao marše kazni: to sasvim prihvaćam predlog gos. Jelačića, da se ovo izpravi, i mjesto tjelesne kazne zatvor metne.

Franjo **Žužel**. Kad sam jučer glasovao za ovaj §, nisam niti iz daleka pomislio, da bi se dandanas ovdje batine razumjeti mogle. Nu budući da su njekoja gospoda ovdje shvatila pojam batinah, i budući da se nije samo pod c. k. predstojnici, nego i pod županijskimi častnici taj liek obilno upotrebljavao, s toga me groza hvata, ako pomislim, nebi li i drugi ljudi drugačije taj § shvatili, i taj liek upotrebljavali. U obće je dokazano, da batinanjem i šibanjem sviet nebude bolji; osim toga tjelesna kazan čovjeku sram uzimlje, a kad se čovjeku sram uzme, onda je na svako zlo sklon. Zato i vele, da je zatvor bez uspjeha, jer je puku u običaju rieč: da rešt nije za cucke, nego za ljude. S toga sam ja glede tjelesne kazne toga načela, da bude kazan uviek na popravak a ne na pogoršanje puka, i uviek neka se ona kazna upotriebi, koja moralnu ćut najmanje ruši.

Ja bi dakle želio, da se ovaj § tako uredi, da nikako nemože nitko izvesti, da je ovdje ovo vis. tielo namjeravalo batine uvesti. S toga ja mislim, budući je ovdje navedeno, da kotarski sud ima suditi, te da on ima po obstojećih zakonih suditi, to se ova naredba nemože u tom smislu upotrebiti, kao da može batine davati; ako li bi ipak moguće bilo, ovaj § tako tumačiti, onda mislim, neka se izrekom izreče, da se ovdje batine nerazumievaju.

Makso **Piškorec**. Nisam niti jučer niti danas tako razumio, da se ovdje pod riečju „tjelesna kazan“ razumievaju batine, jer inače nebi bio prisvojio mojim odvjetom ovaj zaključak. Ja se čvrsto držim zaključka, kojega smo jučer izrekli; budući da zaključci jedanput stvoreni sveti biti moraju, mislim, da nebi bilo u redu, da ono, što smo jučer zaključili, danas opet opozovemo, nego mislim, da se razjasni, da se to nemože razumjeti u drugom smislu, nego ovako, da ako bi tko još više sagriešio, te bi ga trebalo oštrije kazniti, nego je ovdje propisano, da se preda dotičnomu kotarskomu sudu radi odmjerenja dalnje kazne, „ali ne u batinah, nego u zatvoru“. Ako se te rieči uvrste, mislim, da može debata prestati.

Stjepan **Vuković**. Ja sam kratku formulaciju sastavio, koja glasi ovako: „... te bi ih trebalo oštrije kazniti, imade kaznu kotarski sudac u smislu obstojećih zakonah odrediti i odmjeriti“.

Mirko **Šuhaj**. Ja mislim, da možemo odustati od ovoga pitanja (jer je to pitanje principialno) i zadovoljiti se formulacijom po g. predgovorniku predloženom. Mi ćemo imati sgodu, ovih danah viećati o kaznenom zakonu, te budući je poslujući pravosudni odbor, kojemu je pretresivanje kaznenoga zakona povjereno, i u komu mi je čast izvjestiteljem biti, jednoglasno zaključio predložiti, da se kod nas batinanje sasvim i za uviek ukine, s toga za izbjeći protuslovju, koje inače u našemu zakonarstvu bi nastalo, sasma umjestnom i syrsi svojoj zadovoljavajućem držim formulaciju: „da kotarski sud po postojećih zakonih dalnju kaznu odrediti ima“.

Mirko **Horvat**. U smislu poslovnika neprima sabor prigovora proti učinjenim zaključkom. § 31. je jučer primljen, nije dakle u redu, da se opet o njem vieća. Ako su gg. u strahu, da se ovdje pod izrazom tjelesna kazna razumievati mogu batine, to im ostaje drugi put otvoren, ne pako učinjeni zaključak ukinuti. Može se uvrstiti drugi §, „da se pod tjelesnom kaznom nemogu razumievati batine“.

Avelin **Ćepulić**. Istina, da je § 31. jučer primljen; ali danas se neradi o tom, da se ovaj § ruši, nego da se razjasni, a razjasniti se može. Ja se slažem, da se rieč tjelesna kazan izpusti, te pristajem uz formulaciju, po g. Vukoviću predloženu.

(Primljen Vukovićev izpravak.)

Zatim nastavi se pretres na dnevnom redu stojeće osnove za zadruge.

Josip **Briglević** Kao prvi podpredsjednik moram izviestiti vis. sabor, da su se gg. zastupnici naroda glede ustanovljenja minimuma složili na tri rali, ral računajuć po 1600 kvadr. hvatih. U ostalom pridržala su si gg. pravo, i u javnoj sjednici o tom progovoriti.

Antun **Stojanović**. Glede minimuma imao bi samo to dodati, da uz tri jutra, koja su ovdje za minimum predložena i u tajnoj sjednici većinom primljena, samo tako pristajem, ako se razumiju tri jutra urbarske oranice, jer se po dosadašnjih zakonih nemože priečiti dielenje izvanselištne zemlje.

M. Piškorec. To nije tako jasno, kao što je redakcija. Ovdje se razumije ral od 1600 kvadr. hvatih; u Hrvatskoj bila je urbarska ral 1200, a u Slavoniji, kako čujem, 2000 kvadr. hvatih. Tim je dakle sasvim jasno naznačen minimum, ako se kaže, kako je većina primila, tri rali, ral po 1600 kvadr. hvatih. U tom smislu molim, da se kod glasovanja i pitanje stavi.

Miroslav **Kraljević**. S predlogom g. Stojanovića nemogu se slagati u toliko, u koliko on pod urbarijalnom sesijom razumieva, da onaj broj hvatih jednoga jutra ostati mora; u jednoj kraljevini od najveće je potrebe, da bude jedna mjera. Da se ono obezbiedi, što je mislio g. Stojanović, da se druge zemlje pod tim nerazumievaju, to se može kazati, ali jutro mora ostati sa 1600 kvadrat. hvatih, jerbo je u gruntovnici već tako uvedeno, a narod se na to priučio, bila bi dakle jako težka stvar, kad bi se to sada opet konfundiralo: „tri jutra, jutro po 1600 kvadr. hvatih, a tu se nerazumievaju one zemlje, koje pod urbar spadale nisu.“

Fronjo **Žužel**. Neznam upravo u kojem je smislu uzeo g. Stojanović svoj predlog; ja ga mogu u dvojem smislu razumjeti: prvo, da onaj, koj se hoće dieliti, mora imati tri rali zemlje, računajuć na ral toliko kvadr. hvatih, koliko je tamo običaj, a neračunajuć, da li je zemlja urbarijalna ili činžena, ili kakova druga, samo da budu urbarijalne rali. U drugom pako smislu mogu razumjeti tako, da onaj, koj se želi dieliti, mora imati tri rali upravo urbarijalne zemlje, a da se on drugčije, ma imao činžene ili druge zemlje bog zna koliko dieliti nemože.

Ako je g. Stojanović uzeo svoj predlog u prvom smislu, onda nisam proti njemu, jer gdje urbarijalna ral više hvatih ima, ima sviet i više zemlje, s toga je moći uzeti, da gdje je više zemlje, da se i više zahtieva za diobu. Nu ako se predlog g. Stojanovića razumieva u drugom smislu, onda moram protusloviti, jer je taj predlog u protuslovju s ovim §, kojega sada pretresivamo, u njem bo se kaže: „ili ako dokaže, da može ono, što mu od tri jutra fali, odmah nadopuniti ili svojim osebunjkom ili kupljenim zemljištem“. Ako se dakle predlog g. Stojanovića uzme u drugom smislu, onda moramo ove rieči brisati, a ja nisam za to, da ih brišemo. Dakle, ako se predlog g. Stojanovića uzme u prvom smislu, pristajem, u drugom smislu sam pako proti njemu.

Dragutin **Jelačić**. Ja sam proti mnenju g. Stojanovića i slažem se sa redakcijom u tom smislu, da se ral ima raču-

Digitized by Google

nati sa 1600 kvad. hvatih iz razloga, što se sada ciela naša zemlja katastralno mjeri, i za kratko će se vrieme ova mjeračina dovršiti. Onda će se gruntovnice i štibre po ovoj mjeri od 1600 kv. hv. urediti, i nigdje se neće drugčije računati, nego po 1600 kvadr. hvatih. S toga je potrebno, da zakon ovaj na kataster oslonimo i kažemo, da se ral ima računati sa 1600 kvadr. hvatih. Ja glasujem za redakciju.

Franjo **Lovrić**. Osim razlogah po g. Žuželu navedenih, imam ja još dva razloga, da ostanemo kod ovoga, što smo u cirkularnoj sjednici većinom zaključili. Prvi je razlog ovo: kad se nebi ral sa 1600 kvadr. hvatih rauzmievala, da bi onda bio minimum sasvim drugi, nego je ustanovljen; onda bi ja bio za veći minimum. Drugi razlog je, da bi se oni §§, koji su već primljeni i koji su jasni, morali zabaciti, te bi tako čitavu osnovu morali iz nova početi; jer n. p. §. 1. kaže: „. . . bile im nepokretnine sastavljene iz urbarskih, izvanselištnih, zakupnih ili gornih zemaljah ili pako iz krčevinah. . .“

Ja sam dakle sasvim za predlog, kako ga je većina u cirkularnoj sjednici izrekla.

Andrija Uhernik. Ja sam proti predlogu g. Stojanovića, te mislim, da se nemogu ovdje samo urbarijalne rali razumievati, jer se ovaj zakon proteže i na plemiće proste, a onda se to nemože razumieti, jer njihova zemljišta nisu po urbarskih selištih uredjena. Drugo, urbarska selišta mnogo više tako neobstoje kako njegda, i tako su izmjenjena, da se sada nezna pravo, što je njegda pod urbarsko zemljište spadalo. To je dakle nejasno. A treće, da se gorne i činžene zemlje nebi u sastavinu zadruge računale, mislim, da taj razlog nebi bio temeljit, jer ove zemlje ili su odkupljive ili izriešive, te i ovaj zakon u početku nečini razlike glede naravi zemljištah. S toga sam ja mnenja, da se jutro razumije po 1600 kvadr. hvatih.

Nikola **Taller**. Ovdje se govori redom o onom, što je već zaključeno; zaključeno je naime u cirkularnoj sjednici, i po g. podpredsjedniku javljeno, da smo se složili u ovom pitanju na tri rali zemlje. G. Stojanović samo to pitanje stavlja, da li se ima jutro razumievati po 1600 kvad. hvat. ili ne. Ja dakle mislim, da neimamo o drugom viećati, nego koliko hvatih da jutro broji.

Josip **Briglević**. Istina, da je to u tajnoj sjednici zaključeno, ali to sabor nemože vezati, sabor mora se u javnoj sjednici izraziti.

Avelin Ćepulić. G. Taller protuslovi svojemu zapisniku, što ga je prije pročitao; tamo se naročito kaže, da je odlučeno, da će se glasovanje u budućoj sjednici preduzeti.

(Na stavljeno po svietlom banu pitanje bi zaključeno: da se minimum zemljištah u §. 33. pomenutih, izpustivši posebno opredielenje za Slavoniju, imade razumievati sa tri rali, ral po 1600 kvad. hvatih, te pošto je g. Stojanović zahtievao, da se i o njegovom predlogu, naime, da se tu razumievaju tri rali od bivšeg urbarskog selišta, glasuje, bude i njegov predlog većinom glasovah primljen.)

Antun **Stojanović**. Mi još nismo riešili § 33.; mi smo samo to riešili, da bude minimum kod diobah tri jutra bivšega urbarskoga selišta, jutro računajuć po 1600 kvad. hv.; nego formulaciju ovu: „Svaki punoljetni mužki član zadruge vlastan je tražiti diobu itd. . . .“, mislim, da još nismo primili. Ovo je principijalno pitanje, da li će se diobe dopustiti na glave ili na loze. Ja sam proti ovoj formulaciji, jer po njoj može sin od otca zahtievati, da se dieli. Mislim, da je shodnije, da se diobe dopuste na loze a ne na glave. Zato bi predložio, da se ovaj § 33. spoji sa §. 34.

Miroslav **Kraljević**. Slažem se posve sa g. Stojanovićem, da se mora ovdje najprije postaviti princip, da li će se diobe dopustiti na loze ili na glave. Ja sam u tom tako osvjedočen, da što se tiče pokretninah ili gibivog imetka, (pod tim razumievam i kuće, jerbo se većom stranom prenesti dadu,) da je to sasvim pravedno, da se dieli na glave. A što se tiče zemaljah ili negibivih dobarah, nemogu biti za to, da se diele na glave, nego na loze, tim više, što bi se u onom slučaju velike nepravde dogoditi mogle, jer može biti slučaj, da su dva brata, jedan imade šestero djece, koja su 18 godinah stara, a drugi imade četvero mužke djece, još izpod 18 god.; onaj bi dobio više nego 2 strane dobarah, a ovaj niti jednu stran.

S toga sam ja za to, da se taj princip izjavi, da se gibiva dobra na glave, a sve ostalo na loze dieli.

Franjo **Lovrić**. Ovdje se je porodio strah glede diobah u tom, što se gg. boje, osobito g. Kraljević, da bi sinovi još za života otca mogli tražiti diobu, ako bi na svakoga tri rali došle. Buduć se pako u ovom slučaju, gdje sinovi sa otcem na jednom zemljištu i u jednoj kući živu, niti nerazumieva, da je to zadruga, jer po definiciji zadruge razumieva se pod njom više porodicah, a ovo je jedna porodica; jedna se porodica može samo po gradjanskom zakonu dieliti. Ako otac umre, zašto se sinovi nebi mogli dieliti, ako opredieljeni minimum na svakoga dodje?

M. Piškorec. I ja uvažavam, da se mora ovdje načelo postaviti, prije nego § 34. riešimo. Po osnovi odbora svaki punoljetni član zadruge vlastan je tražiti diobu: ovo zasieca u riešenje toga pitanja, koje § 34. naznačuje. Da je dielenje na loze utemeljeno na naravskom pravu, to je istina; ali mi zakon izvanredni stvaramo. da se zadruge uzdrže. Zadruga sastoji iz osobah, koje razne kapitale u nju donašaju; porodica prva doniela je kapital zemlje, sgrade; kašnje pridošavši ukućani donieli su ruke, i to po plodnosti jedna loza više, druga manje. Da bude dioba pravedna, to je jako težka stvar; jer dočim u jednoj lozi dvie osobe, a u drugoj njih deset isto polje obdjelavaju, konkuriraju i na diobu istog selišta po razmjerju, koliko jedna i druga loza kapitala, rukuh donaša. Otac Petar n. p. ostavi dva sina Adama i Jakova. Adam ima jedno diete, Jakov 5—6.; od ovih je jedan ciglar, drugi tesar, treći bravar itd. Potrebno im je štalah i drugih gospodarstvenih zdanjah. Dočim dakle prva rozgva, koja ima samo jednoga sina, u diobu konkurira sa jednom osobom sa jednim dielom kapitala, druga sa 5—6. I zemljište isto poboljšice prima, i može se vriednost zemlji povećati. Tu treba dakle razmjerje pravedno. Sve te poboljšice smatram ja u smislu predgovornika g. Kraljevića za pokretnine, i zato se s predlogom admin. odbora u ovoj točki neslažem, gdje se kaže, da su kuća i gospodarke sgrade nepokretnine. Ja ih smatram za pokretnine, i zato privoljujem u diobu na glave. U ostalom što se zemljišta tiče, to sam pripravan, da se neporuši pravo većine adm. odbora, da se ovo na loze dieli.

Slav. **Vrbančić**. Pozivam se na poslovnik; da negubimo vrieme, mislim, da se mora najprije glasovati, da li će vis. kuća zajedno i o §. 34. viećati ili ne. Ako hoće, onda se mora § 34. prije pročitati.

(Na stavljeno po preuzv. g. banu pitanje pristane sabor uz predlog, da se zajedno i o 34. §. vieća, te)

Mirko **Horvat** čita § 34.

Šmidt. Ja mislim, da mi ova dva §a, koja o diobi govore, spojiti možemo. Najprije moramo načelo ustanoviti, po kojem da se diobe čine. S onim načelom da se dieli na

Digitized by Google

glave, nemogu se ja nikako slagati. Ovo načelo je protivno naravskom pravu, protivno rimskom pravu, koje je fundament svih europejskih pravah; ovo je načelo napokon protivno i našemu pravu. Samo hoću, da se ovdje ustanovi, da su samo zemljišta socialno nepokretne stvari, već ja smatram za pokretnu stvar i kuću i sgrade; jer kuću su zidali i gradili svi ljudi, koji u zadrugi žive, svi su pomagali kuću i sgrade dići, onda neka se procieni i uzme u pokretnu stvar, te tako svaka pokretna stvar neka se dieli po glavah. S ovim načelom se ja sasvim slažem.

Što se pako tiče zemljišta, to bi ja samo kazao socialno zemljište, jer ako n. pr. ima krčevine ili vinograda, to je takova zemlja, gdje su svi radili, da ju izkrče i plodnom oranicom naprave, svi su pomagali saditi vinograd; to je dakle fundus industrialis, zato nemože biti nepokretna stvar, jer u toj krčevini, u vinogradu je industrija, muka i posao svih, koji žive u zadrugi.

Zato bi ja rekao, samo što se tiče socijalnog zemljišta, da se dieli na loze, a sve drugo da se dieli po glavah.

Josip **Riglević.** Bivši podanici postali su vlastnici svih nepokretninah, kao i mi drugi, onda se mora i po istih zakonih dioba činiti. Da se dieli na glave, to je proti svakom zakonu i nepravedno i krivično. G. Kraljević je dobro rekao, da jedan otac može imati jednog sina, a drugi 5—6, a onda dobije ovaj 7 stranah imetka, a onaj samo jednu stranu. To je krivično. Zato sam ja mnenja, sve što je negibivo dobro, da se dieli na loze, a sve gibivo na glave.

Uroš **Milutinović.** § 33. radi o slobodi dielenja, a § 34. o načinu dielenja. To su dva različita predmeta. Budući da je većina riešila, da se zajedno i o načinu vieća, to ću nješto o tom prosboriti.

Pri uzakonenju načina diobah, ja sam toga mnenja, da se na dosadašnji običaj, koji kod nas obstoji, mora obzir uzeti. Kod nas je običaj, kad su se u zadrugi članovi dielili, da se je svagda na gradjanski zakon obzir uzeo, i da se je po lozah dielilo, tako dakle, ako su bila dva brata, da se je sav pokretni i nepokretni imutak na dvie strane razdielio, a što se je u istoj godini pribavilo, to se je dielilo po mužkih i ženskih glavah.

Zato mislim, da se redakcija ukine, jer nije shodna našemu običaju, i neka zakon donese, da se sve nepokretnosti i pokretnosti, što su pribavljene u prijašnjih godinah, diele po lozah, a što se u onoj istoj godini pribavilo, da se dieli po glavah.

Tito **Babić.** Ja sam već prije u tajnoj sjednici moje opazke učinio, i kao što sam prije rekao, kažem i sada, da je po ustanovah §§. 33 i 34 doista svaka dioba iluzorna i nemoguća. Prvo, ako ima u kući 10 osobah, onda je dioba usljed ovoga §. nemoguća, jer kod nas ima malo koje selište 30 ralih; a drugo, je nepravedna, jer što je ovdje ustanovljeno, da svaki mužki kućanin, koj je 18 god. star, jedan dio dobije, isto tako i ženska djeca bez otca i udovice; a djeca pod 18 god., dobiju dvoje jedan dio, to neznam, na kojem pravu se to osniva? Niti na gradjanskom zakonu, niti na prijašnjih ugarskih zakonih, niti na rimskom pravu, i zato mislim, polag ovoga bi mogao sin proti otcu diobu tražiti. Nadalje, gospodo, moglo bi se pripetiti, kako je g. Kraljević dobro naveo, da od dva brata jedan ima pet sinovah preko 18 god. starih, a drugi pet izpod 18 god., onda jedan dobije pet, a drugi dvie i pol česti imutka. To je nepravedno, i nije utemeljeno u nikakovom zakonu.

Zato bi ja mislio, da se ova iluzija odvrati, i da budu diobe moguće, da se ovaj § sasvim izpusti, te da se po načelih gradjanskog zakona diobe čine.

Josip **Torbar.** Pretresivajuć ovo pitanje o diobah zadružnog imetka smatram ja ove za diobe posebne vrsti, i razlikujem je od diobah ostalih. Zadružno pitanje stupilo je u novije vrieme osobitom silom na vidjelo. Gospoda se pozivlju na gradjanski zakon i na ugarske zakone. Ja mislim, da se u ovih zakonih nikada nije toliki obzir uzeo na zadruge, kao što se danas na nje obzir uzimlje; naši prijašnji zakoni stvoreni su najviše u ugarskom saboru, u zemlji, gdje zadrugah neima, ili barem u tolikom obsegu ne, kao što kod nas. Kašnje dobivali smo zakone iz Beča; a da Niemci o našem zadružnom životu vrlo malo znadu, dopustit će mi svatko. Što se tiče prijašnjih zakonah, možebiti bi se bio veći obzir uzeo na zadruge, da to nisu pričila feudalna odnošenja izmedju vlastele i podaničtva.

Ja izlazim ovdje iz posebnoga izhodišta, te velim, da u diobah zadružnoga života i imutka nevalja uporavljati zakone za posve druga družtvena odnošenja stvorene; ja smatram zadrugu kao njeko akcionarno družtvo; smatram ovdje, da je imetak zajedničkimi silami, zajedničkom radnjom i pomnjom stečen. Mislim, da nije proti naravskim zakonom, gdje su jednake glavnice uložene, da budu jednaki dobitci i jednaki dielovi. G. Kraljević naveo je jedan slučaj, koj može obstojati, kad bi se na glave dielilo, da bi onda jedan brat dobio mnogo više nego drugi; ali biti će i takovih slučajah, gdje bi se dieleći po lozi, počinila najveća nepravda. Ja ću samo jedan slučaj navesti, gdje je otac ostavio dva sina i njima sav imetak. Uz ostali pokretni i nepokretni imutak bilo je u popisu naznačeno zemlje po prilici 12 jutarah. Otac je umro, ostala su ova dva sina, dva brata. Poslje pisma dokazuju, da je tečajem od 70 god. imutak zemaljah se umnožio na trostruko; dakle ovaj višak, što ga otac nije nabavio, priskrbiše zadružni članovi ove dvojice. Lozu jednoga brata blagoslovio je bog, da je imala do dvadeset glavah oženjenih, od druge bijahu samo muž i žena s jednim sinom. Gospodo, ako bi se sada po lozi dielilo, to će ova trojica dobiti polovicu imutka, koj je zajedničkom radnjom stečen, t. j. većom silom od one loze, koja je na 20 glavah narasla, koja je dakle najviše radnjom i trudom svojim k trostruku umnoženju imutka doprinesla. Ja tu nevidim pravice, ako se po lozi dieli, pače mislim, da bi bila najveća nepravda. U novije vrieme pomisli manja stranka na diobu, znajući da će se dieliti na loze; vještaci u gradjanskom zakonu podticahu tu stranku na diobu, jer će ona dobiti polovicu svega imetka. Druga stranka je kazala, da na toliku krivicu nemože privoliti, te će biti krvavih glavah. Ovakovim dakle zakonom o dielenju dobiva samo kriminalni zakon hrane.

Ja sam dakle za to, da se dieli na glave; a neslažem se opet sa redakcijom glede ženskih glavah; jer ako se po glavah ima dieliti, to se čini po redakciji ženskim glavam velika nepravda. Meni se čini, da orientalnim nehajstvom postupamo proti ženam, ako zajednički trud jednake radnje nejednako dielimo. Ako uzmemo, kao što bi se imalo uzeti načelo, da se po glavnici rukuh dioba čini, onda i žene imadu s mužkarci jednak dio. Ako bi tko kazao, da su one slabije, da one nerade s mužkarci, to bi se i od mužkaracah kazati moglo, jer i mužke ruke nisu sve jednako jake. Ako su žene slabijih rukuh, zato i težje rade. Dakle neuvidjam, ako bi se ustanovilo, da se diobe čine po glavah, zašto da se žene iz diobe izpuste. Isto tako je glede ženske djece; ako se već ustanovi, da dvoje mužke djece dobije jedan dio, zašto isto tako ne ženska djeca?

Digitized by Google

S toga sam ja u svakom obziru za diobe na glave, tu se razumiju mužkarci i žene i djeca izpod 18 godinah.

Slav. **Vrbančić**. Da pravedno riešimo ovo pitanje, (a to je nakana nas sviuh), treba da okom svrnemo na način, kako je zadružni imutak stečen, i kako je uzdržavan, te ćemo po ovom načelu ovo pitanje najpravednije riešiti. Imutak zadruge stečen je obćenitom radnjom, i tako i uzdržavan. Nije se tu gledalo, koliko će ova ili ona loza raditi, nego sve osobe morale su obćenito raditi bez razlike. Dakle je jednakom silom sviuh stečen imetak, i tako i ukupnimi silami uzdržavan. Pravedno je dakle po načelih svih zakonah, da se imutak i dieli na jednake diele, t. j. na glave. Što se tiče ženah, to će se kašnje kod specijalne debate urediti.

Ja sam dakle proti dielenju na loze, jer je to protivno načelom pravde.

Mirko **Šuhaj**. Dugo sam mislio o tom pitanju, o kojem se ovdje radi, da li bi se dopustile diobe na glave ili na loze, te moram iskreno kazati, iz kojegagod gledišta sam ga motrio, odlučio sam se za diobe na loze. Dioba na glave protivi se nazorom svih legislacijah europejskih, a protivi se i nazorom našega prijašnjega i sadašnjega zakonarstva. — Ondje, t. j. u legislaciji europejskoj, počamši od najstarijih do najnovijih zakonah, od najprvijega t. j. rimskoga do najnovijega t. j. saksonskoga gradjanskoga prava i zakonika, vlada posvuda načelo, da djeca sa živućimi svojimi roditelji zajedno nikada nenasliede, ma i dotična imovina zajedničkim trudom priskrbljena bila; a da onda, ako djeca različitih roditeljah sama konkuriraju, nasljedba njihova putem representacije t. j. po lozah biva. Što se pako našega zakonarstva tiče, priznajem, da su zadruge osobiti pravni inštitut, nu neuvidjam, da bi se toga radi od obćenitih načelah nasljedstva odustati moralo, budući da o iznimnom tom nasliedjenju u starijih naših zakonih nikakva traga neimade, a za nas nikakova razloga neima, da protivnim pravcem udarimo. Iz ciele osnove, kao i iz sviuh pretresivanjah bjelodano sliedi, da smo dvoje pred očima imali, kad smo kazali, da ćemo zadruge štititi: 1) da se patriarkalni život uzdrži; 2) da se razkomadanje zemljištah preprieči. Što se sveze patriarkalnomoralne tiče, to se njoj sasvim protivi dioba na glave. Ako dopustimo, da svaki ima pravo tražiti diobu, onda će ta sveza medju otcem i sinom skoro prestati. A istim načinom protivi se pomenuta dioba na glave i drugomu nazoru, kojim prekomjerno razkomadanje zemljištah prepriečiti namjeravasmo; jer kad bi se dopustile diobe na glave, biti će diobah in infinitum, te će se pauperismu upravo odatle široka vrata otvoriti.

Neću se upuštati u primjer g. Torbara, jer bi ja mogao i s druge strane takovih primjerah navesti, gdje bi se dioba na glave u još mnogo okrutnijoj formi izvesti mogla. Ako otac, koji uzmimo 30 god. svojom ponajviše silom oko uzdržavanja i umnožavanja zajedničkoga imutka je nastojao, ima šestero odrasle t. j. takove djece, kojoj 18—25 godinah ima, te dodje do diobe; pravdi nebi sigurno odgovaralo, da on jednak dio dobije sa sinovi, koji prijepomenutoj svrsi razmjerno malo ili ništa nedoprinesoše. Nije li protivno načelo mnogo pravednije. Osobito ako se na um uzme, da ono, što na pojedinu granu ili lozu padne, i onako danas sutra na djecu dodje.

Glasujem dakle za to, da se diobe samo na loze dopuste, te ako vis. sabor na to pristane, onda bi ja formulirao, što se pod lozom razumievati imade.

Pavao **Jakovčić**. Ovdje se ujedno dva pitanja pretresivaju, t. j. gibivost i negibivost stvarih, koje spadaju na zadruge, a drugo pretresa se način diobe, da li će se diobe na glave ili na rozgve dopustiti.

Što se tiče pokretnostih i nepokretnostih, mislim, da bi ovo vis. tielo pogriešilo proti obstojećim zakonom i njihovim načelom, kad bi promienilo smisao pokretnosti i nepokretnosti onako, kako su to njekoja gg. predgovornici kazali. Ja mislim, koliko je meni poznato, da se pod riečjom nepokretnost raumjeva sve ono, što se neprenaša, kako ista rieč sobom donosi. Da su vinogradi pokretnosti, to nemogu dokučiti, to u nijednom zakonu nestoji. Isto tako pojam pokretnosti sama rieč sobom donosi; dakle ovamo spadaju ne samo marva i orudje, nego i sve stvari, koje se prenesti dadu. Kako bi se dakle moglo kazati, da se ima kuća i sgrade uzeti u pokretnu stvar, to nemogu dokučiti. Ja mislim dakle, da se ovdje neima ništa novoga opredieliti, nego samo kazati, pokretne stvari su one, koje su u zakonu kao takve opredieljene; nopokretnosti isto tako, te da smisao ostane, kako je u obstojećih zakonih.

Drugo je pitanje o diobah. Njekoja su gg. predgovornici temeljito se izrazila, da bi pogibeljno bilo, ako bi sin proti otcu diobu tražiti mogao; to se i smislu zadrugah protivi. Zadruga sastoji iz više porodicah, a otac i sin je samo jedna porodica. Ako bi se dakle tako razumjelo, da može sin diobu tražiti od otca, dok on živi, to mislim, bila bi pogrieška. Zato sam ja mnenja, kad se ustanovi ova točka, da se reče: u smislu zadruge, a ne u smislu obitelji, da ima sin pravo tražiti diobu.

Što se pako tiče predmeta, da li će se diobe dopustiti na grane ili na glave, to su razlozi već podosta navedeni. Da bi se moralo dieliti po glavah zbog radnje i marljivosti, ili sbog broja jedne i druge strane, to nebi cilju shodno bilo. Istina, da bi se gdješto diobom na loze mogla krivica učiniti, ali je i na isti način nepravedno, ako jedna strana sve dobije, a druga ništa ili malo. A niti se u istoj obitelji neće naći, da su djeca sva jednake marljivosti; u seljačkih kućah obično najstariji najviše radi, i najviše doprinaša, da se manja djeca odhrane. Obzirom na ovu okolnost morala bi dakle starija djeca veći dio zahtievati, a ja mislim, da takovi zakoni kod nas neobstoje, da bi se različite diobe činile medju djecom, što jedna više rade nego druga. Neću kazati, da to nebi pravedno bilo, ali svim jednako pravo krojiti nije moguće.

Ja sam dakle toga mnenja, da se nipošto na glave nego na grane diobe čine, a onu različitost hoću prihvatiti, da se sve nepokretnosti na grane, a pokretnosti na glave diele.

Stjepan **Pavleković**. U suglasju §. 2. o zadrugah spojenim sa 33. §. ovoga predmeta postavljaju se sliedeća pitanja, tko ima pravo diobu tražiti? na koliko i kakovim načinom dioba izvršavati se mora?

Na prvo pitanje odgovaram ovo: Naznačene u §. 2. osobe zadrugu sačinjavajuće kao jednaki skupnoga dobra vlastnici imadu jednako pravo diobu tražiti.

Drugo pitanje, je li se dioba ograničiti mora na nepokretno? Skupno imućtvo? Morao bi odgovoriti, da nipošto priečiti se mogla nebi; koliko svakomu pripada, moralo bi se razdieliti, kada koje zahtieva in infinitum, dočim bi opet ja spazio, da veća strana zastupnikah naroda diobam u zadrugah granice stavlja; ove granice, koliko je moguće najmanje neka budu, da se pravo vlastnikah koliko moguće uzdrži. — Na treće pitanje odgovoriti je najlakše, da se dioba polag propisa zakona u nasljedstvu izvršava, to će reći

Digitized by Google

u obće na svrži dotične porodice. Na koliko sam ja izkustvo imao kao vlastelin, odvjetnik povećih gospodčijah, i bivši sudac županijski, gdje stotinam diobah prisustvovah, bio je običaj, da sve nepokretnosti, stanja i blago na svrži, ostale gibuće stvari, osobito pako ljetni prirod iz radnje gospodarstva prolazeći na glave dielio bi se. Mislim dakle, da se ovakov način izvršivanja diobe u napried pripiše

Franjo **Žužel**. Dočim smo uzeli viećati o zadrugah, uzeli smo viećati o zavodu, kojem primjera u inom svietu neima, koji jedino medju Slavjani obstoji. Ako su zadruge zavod takav, kojemu u inostranstvu primjera neima, nemožemo niti mjerila uzeti od inostranstva, nego moramo se staviti upravo na temelj zadrugah. Kad ovdje govorimo o diobah, netrebamo pitati niti rimsko, niti germansko, nego uprav originalno slavjansko pravo. Rimsko pravo izišlo je iz jedinstva, isto tako germansko. Po ovom je kralj vlastnik čitave zemlje, i uživatelj ju uživa kao feudum. Ako je obitelj umrla, zemlja je zapala kralju natrag. Zato je po germanskom pravu prvorodjenik baštinik, kako je to do dandanas ostalo. To je prešlo i u ugarsko pravo. U Austriji vidimo n. p. da je Lichtenstein prvorodjeni jako bogat, a drugi su siromasi. Slavjanstvo je iz drugog gledišta išlo kod svog suda. Kod Slavjanah nije bio kralj vlastnik čitave zemlje, nego samo s jedne strane. Što je uživao seljak ili plemić, uživao je kao vlast, a ne kao feudum; kralj s narodom bio je vlastnik zemlje. To je prešlo i u privatni život, da nije jedan sam bio vlastnik zemlje, nego svi skupa.

To nije nješto nečuvena, da budu diobe na glave; tomu ima traga i u kraljodvorskom rukopisu, gdje se dva brata žele dieliti, i stariji brat pred Libušom zahtieva germansko pravo, da bude sam baštinik. Kad su to čuli Lehi i vladike, sgrozili su se, što je to neslavjanski. To nije dakle nečuveno, to je iz naravi Slavjanah proizteklo, to je medju slavjanskim pukom obstojalo, dok nije tudjim krojem bilo pokvareno.

Gdje se je puk naš prije dielio, dielio se je uviek po glavah, a ne po granah. Ako je miroljubiva ćut Slavjanah ovaj zakon uzprkos germanskoga i rimskoga prava za pravična priznala, onda mora nješto pravednoga biti u njem, jer je narod slavjanski uviek više pravedan bio, nego drugi narodi.

Rekoh njeki dan, da imade raznih glavnicah; da su ruke, novac i radnja glavnice. Štogod sam dakle ja na jednom zemljištu, oranici ili trsju djelao, tim sam ja tu uložio glavnicu mojih rukuh, tim sam vriednost ovoga zemljišta povećao, tim sam sebi zaslužio pravo na ono. Ako sam ja više radio, nego koji drugi, to sam i veću glavnicu uložio, nego onaj drugi. Ja bi uzeo ovdje za primjer družtveni račun. Kad stupe tri trgovca u družtvo, te za postignuće kakove svrhe jedan dade 500, drugi 800, a treći 1000 for., zar će oni dobitak jednako dieliti? Neće, već po razmjerju uložena kapitala. Upravo taj slučaj je u zadrugah. Jedan otac imade samo jednoga sina, drugi pet. Sada pitam ja, da li je onaj sa svojim jednim sinom toliku glavnicu rukuh uložio, koliku ovaj sa svojimi pet? Doista moramo kazati, da je onaj, koj imade pet sinovah, mnogo više glavnice uložio, mnogo više teretah nosio i mnogo više zemlje poboljšao. Ako to stoji, onda je naravska stvar, da onomu pripada veći dio, koji je veću glavnicu uložio. Ja dakle upravo pravednu nalazim diobu na glave; ako bi se po rozgvah dielilo, onda bi se krivica činila onim, koji su više glavnicah i rukuh ulagali.

Po germanskom je pravu, da djeca jednako nasliede po otcu. Ja nebi ništa imao proti tomu, ako otac ostavi tri sina, da se oni jednako razdiele. Ali drugač je stvar, ako je poslje smrti otca prošlo n. p. 20 godinah; stariji od njegovih sinovah imao je pet sinovah, a drugi samo jednoga. Onaj je dakle radio sa petoricom i pomagao imutak steći i uzdržavati, a ovaj samo sa jednim svojim sinom, pa da ovaj ište kod diobe polovicu, to nije pravedno.

Drugo vidim, da se mješaju pojmovi, kad se kaže, da budu diobe po glavah, da tu može sin od otca diobu iskati, te da sin, ako mu je 18 god., može diobu zahtievati, makar bile još 4 druge rozgve u kući, da se njemu mora dati dio, nepazeć na druge. To je proti pojmu zadruge. Kad se dieli u zadrugi, onda se neoddiele od kuće pojedine glave, nego ciela rozgva; oddieli se otac s djecom, ali tako, da na svaku glavu jednak dio dodje. Kod diobe na glave nerazumije se dakle, da se sin od otca dieli, nego rozgva ostaje ciela, samo oddieli se tako, da na svaku glavu dodje.

S toga sam ja u načelu za diobe po glavah.

(Buduć se još više govornikah prijavi, bude sjednica zaključena, te će se viećanje nastaviti sutra.)

Digitized by Google

Sto i prva saborska sjednica 9. studena 1861.

Zapisnik

zametnut o stotoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dne osmoga studena godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzv. g. bana *Josipa baruna Šokčevića*,

a uz bilježenje g. *Andrije Uhernika.*

Zapisnik 99. saborske sjednice bi čitan i odobren.

G. Ivan Kralj, župnik stubički, polaže obećanih 100 fr. u gotovu novcu za jugoslavensku akademiju, koj novac je predan odmah g. nar. zastupniku Matiji Mesiću, dotično odboru za jugosl. akademiju.

G. prvi saborski podpredsjednik Josip Briglević izvješćuje sabor, da su se saborski članovi u svojoj tajnoj sjednici, prije ovd javne držanoj, glede minimuma zemaljah u §. 33. zakonske osnove o zadrugah spomenutoga sjedinili na tri rali.

Zatim predje sabor na dnevni red, na nastavljenje viećanja o zadrugah.

Prije svega ustane g. narodni zastupnik Dragutin Jelačić i opazi, da bi naročito spominjanje tjelesne kazne za prestupke zadružnoga reda u §. 31. proti slobodoumnomu duhu 19. vieka glasilo osobito, ako bi se pod tjelesnom kaznom ovdje razumjevalo batinanje, šibanje ili korbačanje, te predlaže, da se iz toga §. rieč „tjelesna kazan“ izpusti.

Uslied ovoga predloga izjavilo se je više gospode govornikah, da se ovdje nipošto nemogu razumievati batine, šibe ili korbači, te na predlog gosp. narodnoga zastupnika župnika Vukovića bude § 31. ovako promienjen: „Ako občinski sud pronadje, da nije dovoljna kazna, što ju može odrediti kućanin, ili ako se pojedini kućani, bivši već kažnjeni radi lienosti, nepokornosti, nemira u kući, ili radi drugih prestupakah nisu popravili, te bi ih trebalo oštrije kazniti, imade kotarski sudac po smislu obćih zakonah kaznu odrediti i odmjeriti.“

Uz ovu formulaciju je sabor tim radje pristao, jer je narodni zastupnik i član sudb. odbora ad hoc gosp. Šuhaj izjavio pred licem sabora, da je poslujući odbor kod preustrojenja kaznenoga zakonika batinanje, šibanje i korbačanje sasvim zabacio.

Na to je nastavljeno viećanje o §u 33. točki prvoj, i gosp. Stojanović predloži, da bi se pomenute tri rali minimuma za dionike razumievale tri rali oranicah urbarskoga selišta.

Dočim su se njekoja gospoda proti ovomu predlogu, a njekoja za isti izjavila, stavljeno bi pitanje po svietlom g. bonu i po saboru zaključeno: da se minimum zemljištah, u §. 33. pomenutih, izpustivši posebno opredielenje za Slavoniju, imade razumievati sa tri rali po 1600 □hvatih, te pošto je g. Stojanović zahtievao, da se i o njegovom predlogu glasuje, bude i njegov predlog po saboru prihvaćen.

Poslje toga progovori gosp. Kraljević: buduć da je riešenje §. 33. uzko skopčano sa §om 34., te baš i zavisi od riešenja §. 34., kako da se diobe obavljaju, je li po glavah ili po stablih t. j. rozgvah; zato predloži, da se zajedno vieća i o §. 34.; pa pošto je na postavljeno u tu svrhu po svietlom banu pitanje sabor pristao na predlog g. Kraljevića, biaše viećanje u tom smislu preduzeto. U sliedstvu toga probesjedi više gospode saborskih članovah, njekoji za dielenje na glave, drugi za dielenje na rozgve, t. j. na stabla, osobito što se tiče nepokretninah, te buduć da se je jošte više govornikah o tom predmetu prijavilo, da se žele očitovati; bude sjednica u sat poslje podne zaključena, i za sutrašnji dan u 10 satih prije podne urečena.

Barun Šokčević v. r.
predsjednik.

Andrija Uhernik v. r.
sab. bilježnik.

And. Uhernik. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Čita poslanicu skupštine grada i kotara Bakra, kojom se ostavku davši narodni zastupnik Adolfo Veber na novo za zastupnika municipija ovoga ovjerava. (Vidi u „saborskih spisih.“)

Čita darovnicu viteza g. Gedeona Seethala, kojom isti za sbirku historičko-arkeologičku jugoslavenske akademije poklanja ručni pečatni prsten slavne uspomene maršala Gedeona Laudona, i vjenčani prsten supruge njegove g. Ivane Hagn.

(Čitaj darovnicu u „saborskih spisih“).

Zaključeno bi, da se darovano prstenje za vlastitost sbirke jugoslavenske akademije primi, a domoljubnom daro-

Digitized by Google

vatelju da se za ovaj krasni dar priznanje u zapisniku ovomu zabilježi. Ujedno bi odlučeno na predlog narodnog zastupnika g. Šandora, da se sva municipija trojedne kraljevine pozovu, da ovakove starine, i u obće predmete za struku arheologičku u područjih svojih pobiraju.

Zatim bi nastavljena debata §§. 33 i 34 zakonske osnove o uredjenju zudrugah; o načelu kako, da se dioba, po glavah ili po lozah (porodicah) izvoditi imade.

Pavo Belas. Ja ću posve na kratko odgovoriti. Ja sam za diobu zadružbine na loze, jer su jučer takovi razlozi navedeni, da im sigurno protusloviti nije moći. Ove navoditi opet čini mi se suvišno vrieme tratiti; i jer sama definicija zadruge iziskuje, da se zadružni imetak dieli na loze. Ako bi ga pako htjeli dieliti na glave, onda smo samu diobu nemogućnom učinili; jer u njekoj zadrugi živi do dvadeset osobah, pak kad bi svaka od njih zahtievala diel, nebi bilo dovoljno zemljišta za diobu, i jer bi ovakovim razkomadanjem zemljištah zadrugari propasti morali, neimajući radinih silah, niti sredstvah za obradjivanje. Zato glasujem, da ako se dioba dopusti, da bude ona po granah, a ne po glavah.

Vjekoslav Frigan. Ja se čisto slažem s mnenjem one gospode, koja žele diobu nepokretnog imetka na grane, jer ovo odgovara sasvim običaju, koji je do sada obstojao, od kad su diobe izrečene. Ja neračunam kuću i sgrade medju nepokretnine, nego medju pokretnine.

Kao bivši odvjetnik pri mnogih gospoštinah, imao sam priliku osvjedočiti se o načinu, kako su se diobe preduzimale, i doista svagda su se zemljišta dielila na grane; drugi imetak, naime kuća i ostale sgrade na sjekire, kao ljudi t. j. medju one, koji su pomagali kuću graditi; a sav drugi imetak na glave.

Ovaj običaj postao je u našem puku zakonom, i čini mi se, najshodniji našemu pučanstvu, jer i on sam želi, da se zemljišta diele na grane, a kuća i druge sgrade, što su ih kućami učinili, na sjekire a sav drugi imetak na glave.

Josip Vuščić. Po mojem mnenju ima se dioba zadruge osnivati na pravnom temelju, kao svaka druga dioba; zato prvo pitanje nastaje, tko i kakvo pravo ima na imetak zadruge? Ovo pravo nemože se drugčije doznati, nego ako se ide na izvor prava. Izvor prava na imutak nije drugi nego ili sobstvena priskrba ili nasljedstvo. Jer sav imetak ima samo ova dva naslova; svi drugi naslovi posjeda daju se svesti na ova dva glavna naslova.

Što se naslova priskrbe imutka tiče, to je jasno, da svaki, koji imutak priskrbi, ima pravo na imutak u istom razmjerju, u kojem je za to doprineo. Što se nasljednog imutka tiče, to opredjeljuje pozitivno pravo po kojem se dieli na sljedstvo po rozgvah. A razlog je, što svaki posjednik ostavlja imutak svoj potomstvu svojem, a nikomu drugomu; zato je i kod svih izobraženih narodah pravilo, da se nasljedni imutak dieli na rozgve.

Ako ja ova dva načela uzporedim i prilagodim na imutak zadruge, nalazim da imetak u zadrugah, koji je tolikim promjenam podvržen, nemožemo drugčije smatrati, nego kao skupnu vlastitost ciele obitelji ili zadruge. Zato kad se na diobu dodje, ima se imetak dieliti na glave obitelji za priskrbu sposobne. Kod imetka nepokretnoga moramo razliku učiniti medju imetkom, kog je priskrbila sada živuća obitelj; jer se neda tajiti da od god. 1848., odkada su seljaci postali vlastnici zemljištah, imadu mnoge obitelji skoro toliko kupljenog. S toga je pravo, da se priskrbljeni imetak dieli na glave t. j. na one, koji su za priskrbu sposobni, a nasljedni na rozgve. Ovomu se neprotivi, što sam jučer čuo napomenuti, naime, da zadruga naliči družtvu akcionarnomu. Ali je u istom zakonu izrečeno, da kad jedan član umre, njegova djeca neimaju na drugo pravo, nego samo na ono, sto je njihov otac, kao pravi akcionar nasliedio. Ovo nasljedbeno pravo obstoji takodjer po nasljedbenom zakonu od g. 1848 po kom imetak zadružni ima se smatrati kao priskrbljeni, jer seljaci prije god. 1848. nisu imali vlastitoga imetka: da s toga imadu svi članovi nanj pravo, i da se taj imutak ima na glavne dieliti, meni se to nevidi pravo, jer od god 1848. ima 13. godinah. Oni, koji su stekli god. 1848. vlastitost imetka, možebiti da sada mnogi već neživе. Dakle koji su onda stekli pravo vlastničtva na selište, ima se to razmjerje i sada uzeti, kao da su već onda bili podieljeni, a to se razmjerje drugčije oživotvoriti neda, nego putem prava nasljedstva.

Nu pored svega nestoji ono tvrdjenje, da seljaci prije god. 1848. nisu imali pravo vlastničtva na seljište. Poznato je, da su oni imali jus fructuationis i pravo na poboljšćice i to je sačinjavalo prije god. 1848 njihovu vlastitost. Mi smo nadalje zadruge i na plemiće protegnuli, zato nemožemo kazati, da su oni god. 1848 stekli pravo vlastničtva, jer su se oni i prije god. 1848. dielili. Zato mislim, da se u zadruge strogo nemogu računati i plemići; jerbo su oni iz njih objektivno izključeni, i jer je jučer zaključeno, da su zadruge ograničene na urbarska selišta. Oni se dakle po imetku izključuju iz zadruge.

Iz ovih razlogah dakle, kako da se ima dieliti zadružni imetak, mora se obzir uzeti na pravo priskrbe i pravo nasljedstva, te bi se ovaj članak mogao ovako formulirati: da bi se imetak gibivi i negibivi, koji je priskrbljen, dielio na glave, a imetak nasljedstvom stečen, da bi se dielio na rozgve.

Gjuro Krišnić. Iz razlogah po gg. predgovornicih navedenih, i osobito onih, što ih je g. Vuščić veoma temeljito razvio, jesam i ja za to, da se stranom na glave, stranom na rozgve dieli imutak zadrugah; a u obće da se nepokretni imutak po lozah dieli, jer to odgovara svim dosadašnjim pozitiv nim pravom a odgovara takodjer najviše i pravednosti.

Nu ja nisam toga mnenja, kojega je g. predgovornik u pogledu nepokretnog imetka, da bi se n. pr. kuća, gospodarska zdanja i ostalo što je s tim skopčano, naime nared (fundus instructus), buduć da je i to priskrbljeni imetak, smatralo kao pokretna imovina i jer kao što je selište, kuća naime sa pristojališti i zemljišti, nasljedno, isto tako je i marva za gospodarstvo potrebita, što se jednom rieči nared zove, koj je po sebi gibivo dobro, a u pravnom smislu negibivo, te se mora kao takovo uzeti i po gradjanskom zakonu.

Pri ovoj razredbi mora se obzir uzeti na jednu okolnust, koje od gg. predgovornikah nitko nije napomenuo a to je, kad se n. p. koji tudji u obitelj uvuče, i to s dopuštenjem obitelji, tako zvani skupnjak. Dakle, kad bi se po lozah dielilo i to po načelih g. z., onda se nebi znalo, koji diel bi ovomu skupnjaku za taj slučaj morao pripasti; zato bi za taj slučaj morali takodjer nješto opredieliti. Ja sam na ovom temelju sastavio jednu formulaciju, koja će se možebiti prikladna sviditi saboru i koju će možebiti primiti: nepokretnina dieli se po načelih gr. z. Ako bi kod diobe dvojba nastala, t. j. da se pravo nasljedstva nebi dalo točno opredieliti, onda bi se za svaku lozu odmjerio jednaki dio, a tako isto i onda, ako se u obitelji skupnjak nalazi.

To mi se, što se tiče nepokretninah vidi načelu pravednosti najbolje odgovarajuće; jer onda bi svaki, koji u priskrbi utiče, diel dobio.

Podban Židarić. Ja nemogu dokučiti, kakovi su razlozi bili, da je odbor odstupio od načela, koje vlada u čitavoj

Digitized by Google

Europi, kad je rekao, da se imade zadružni imetak dieliti na glave kao kruške i jabuke medju djecu, a ne na rozgve. Razlog, koji se navadja, da se dielbom na glave narod od pogibelji, da gine na broju, oslobodi, počem ima na takov način više obiteljih a više potomstva, nestoji, jer ovakovo stanje obitelji pojedine nemože se uzeti za temelj budućega blagostanja. Ja ću to primjerom dokazati.

God. 1741. bilo je na saboru hrvatskom jedanaest Patačićah, a god. 1811. već ih je nestalo. Ima tomu 30 do 40 godinah, da je u selu Radešiću u križevačkoj županiji bila najslabija obitelj, „Horvat"; ona je brojila samo dva mužkarca, sad je ova obitelj najjača u čitavom selu i okolici na broju i imetku. Gospodo, ciela naša zemlja razdieljena je na narode, narodi na grane; grane na obitelji, i to je bio temelj, na kom su sadašnji zakoni ustanovljeni u Europi. Ja sam dakle za to, da se nepokretnine diele na rozgve, zdanja, kako je g. Frigan predložio na sjekire, a pokretni imetak na glave. Pridruženici pako ili agregati, da dobiju onaj dio, koji je kojega člana obitelji najmanji, i to samo u onom slučaju, ako takvi član obitelji neima djece.

Andrija **Uhernik**. Gospodo, branitelji diobe na rozgve ili na stabla za najveći razlog navadjaju, suglasje gradjanskog zakonika.

Ja bi sam pristao uz to, da bi vidio u tom zakoniku ili u rimskom, ili u kojem drugom zakoniku kakvu ustanovu ili zakon glede zadrugah; ali ja toga nenalazim u nijednom zakonu upravo zato, budući je to zavod narodni, slavjanski; i u §. 1. kaže se, da je narodni zavod. Zato se po zakonu rimskom ili drugom kojem zavod tumačiti neda, nego po domaćem, koji odgovara našim potrebočam. Velim nadalje, da bi rada pristao uz gospodu, da se dioba preduzima na stabla, da je sabor već prije bio izjavio, da se zakon o zadrugi osniva na pravilih zakonah tada obstojećih. Nu toga sabor nije učinio, niti su gospoda branitelji to dokazali.

Ja sam predložio glede nasljednoga prava, da buduć svaki član zadruge ima pravo na stanoviti dio zadružnoga imetka; s toga nalazim za pravo i shodno, da svaki član može za onaj slučaj sa svojim dielom oporučno razpolagati, ako neima baštinikah, i to bi bilo po gradjanskom zakonu.

Toga sabor nije primio, nego zabacio, dakle je odstupio od občenitog načela. Nadalje ni branjenje obstojećih načelah zakonah ovdje se uporaviti neda.

Gg. podban i Križanić su kazali, da ima u zadrugi mnogo naseljenikah i zadrugarah, koji su u kuću pridošli i koji u zadrugi žive od pamtivieka; dakle oni pravo srodstva i nasljedstva dokazati nemogu.

Dalje gledajmo takodjer na izvedenje ovog zakona. A tko se izjavi, da se bude moralo po rozgvah dieliti, koliko se troška zahtieva, da se dokaže srodstvo?

Pitam ja, gdje će oni, koji će zahtievati diobu, početi dokazati srodstvo? Dokaz takov mora se tako daleko voditi dok se na prvu koreniku nedodje. To nije moguće, jer naše najstarije župe od god. 1806. neimaju krstnih maticah, i ako ima takovih župah, biti će 2—3. To se dakle izvesti neda. To svaki može znati, koji je imao posla sa diobami plemićah, osobito u mjestih, gdje pod jednim imenom stanuju; ovdje se svuda mora dokazati rodbina.

Zatim ako bi želio i zahtievao diobu i ako bi se to sve moralo dokazivati, imati će sigurno više troškovah, nego što bi u diobi dobio, jer je baš ovo dokazivanje kroz krstne liste sa velikimi troškovi skopčano, budući da svaki rodoslovni list pojedinoga stabla košta 2 for. a biljega 36 novč. ako sada jedan ima dokazati 10 stabalah ili više, koliki je to trošak?

Napokon zakonska osnova izjavlja naročito, da svaki član ima pravo na zajednicu.

Ako to stoji, onda ovo pravo na zajednicu nije više jednako pravo svakog člana, ako bi se ono imalo razumievati po stablih ili rozgvah. A to pravo imao bi svaki član već po samih načelih prava, buduć se nemože dokazati, kako je zajednica postala.

Radi toga sam ja svakako za to, da se polag osnove zakona na glave dieli tako gibući, kao negibući imetak.

Antun **Stojanović**. Budući da su razlozi, koji su po gg. Šuhaju i Vuščiću navedeni, po mojem mnenju temeljiti, pristajem i ja uz nje, da se nepokretni imetak dieli na rozgve ili loze, a pokretni na glave. Ali ako bi u razmatranje došao amendement g. Vuščića po kojem on navadja, da se nepokretnine priskrbljene (aquisita) takodjer diele na glave, u tom obziru mislim, da se amendement nebi mogao poprimiti; stranom zato, što bi suvišno bilo, jer mi znamo, da ovaj aquisit već onom prigodom, kad se je u zadrugu predao, dobiva u zadrugi svoje opredjeljenje, i onda nalazim, da je pravedno, da se ovakov imetak takodjer na loze ili rozgve dieli, jer je istina, da ih je više radilo, da steče ovaj imetak i jer se mora uzeti, da je temelj stečevine stari imetak.

Ako su više stekli, imali su i veću hasnu iz starog imetka. S toga mislim, da se ovaj amendement odstrani i da se ono na loze podieli, što je stečeno.

Što se tiče skupnjakah, nije tu nikakove iznimke potrebno činiti, jerbo smo za to posebni §. sastavili, kako i pod kojim uvjetom se tudji u kuću primaju.

August **Batković**. Tečajem razpravah o zadruzi dovoljno je dokazano, a i ja mnijem, da je inštitut taj nezakonit i nepraktičan; nu budući da ga je visoka kuća jur primila, neka mi bude dopuščeno, da u pitanju diobah svoje mnienje izrazim.

Ja mislim, da zakonodavac kod stvaranja zakona mora prije svega paziti na to: 1vo. da mu bude zakon pravedan, i to takav, koj se nemože mimoići i izigrati; 2. da bude zakon svrsi shodan.

Ja tvrdim, moja gospodo, kad bi se zadružbena dioba ustanovila po glavah, da bi zakon taj bio nepravedan, da bi se mogao mimoići i izigrati, i da nebi bio svojoj svrsi shodan.

Neću dokazivati, da bi zakon taj bio nepravedan, jer su to mnoga gospoda predgovornici jučer i danas dovoljno razjasnili; — ja ću samo dokazati, da bi se zakon taj mogao mimoići, i izigrati, i dokazat ću to istim primjerom, kojim je zastupnik naroda g. Torbar hotio jučer upravo protivno dokazati.

Otac njeki imade 2 sina, A. i B. A. imade dvoje, a B. desetero djece, sva ova djeca su malodobna. — Ako se zadružbina bude prije dielila, za života A. i B.. i za vrieme malodobnosti njihove djece, to će dobiti brat A. pol imetka, a druga će polovica pripasti bratu B. i njegovim 10 sinom; — ako se bude pak imetak dielio poslie smrti otca, A. i B. to će se morat dieliti na 13 stranah, te će 2 sina brata A. dobiti $^2/_{12}$ samo, dočim će sinovi brata B. dobiti $^{10}/_{12}$ cielog imetka. — Tko može samo dvojiti gospodo! da brat A. poznavajući zakon, i želeći djeci svojoj pribaviti čim veći dio iz zadruge, neće odmah za života svoga diobu iz zadruge tražiti, te tako s jedne strane bielodano mimoići i izigrati smisao zakona, i raztrgat prije vremena zadružbeni imetak, čemu

Digitized by Google

predusresti svrha je upravo zavoda zadrugah; a ovo posliednje dokazuje i to, da zakon u tom smislu stvoren, nebi bio svrhi shodan, već usuprot bi bio svrsi svojoj protivan, jer se skoro nemože misliti primjer, gdje i u kojoj zadruzi sličnih slučajevah nebi bilo.

Prolazim jošte da pobijem ono glavno načelo i razloge, kojimi protivnici svoje mnenje brane. Oni kažu, da je pravedno, da svaki, koji u zadruzi jednako s drugima radi, jednako pribavlja, zadružbeni imetak jednako povećava, da u zadruzi takodjer jednaki dio dobije. — Ako to stoji, onda je načelo jur odobrenog §. 34. porušeno, te će postati ili taj članak, ili članak o diobi, pukom chimerom, koja će si u očevidnoj opreci stojati.

Pitam ja gospodu protivnike, tko u zadruzi najviše radi? Dopustit će mi vis. kuća, ako uztvrdim, da u zadruzi najviše rade žene, a ove su smislom članka 34. od diobe izključene, a suprot toga imadu dio dobiti djeca, koja u zadruzi ništa nerade, već samo troše: to je dakle ona pravednost, na kojoj gospoda protivnici svoje mnienje osnivaju.

Ja mislim moja gospodo i molim vis. kuću, da se u tom složimo, i da diobe zadružke glede nepokretnog imetka ustanovimo na rozgve, a neprotivim se tome, da se glede pokretnine ustanovi na glave, nu ja si pridržajem slobodu glede tog pitanja u posebnoj debati svoje mnienje izraziti; za slučaj vendar, da se glede istog pitanja nebi povela posebna debata, to se pridružujem mnienju presvietloga gosp. podbana Zidarića.

Ladislav **Balog**. Ja se glede diobe podpuno slažem s onom gospodom, koja hoće, da se dioba čini na grane, upravo iz onoga razloga, jer ja to pravo shvaćam iz gledišta slavjanskoga. Ako su samo dvoje braće u kući, to neprieči dioba na grane, jer onda svaki za sebe predstavlja granu, i hoće da svojim imetkom sam razpolaže kao izključivim vlastničtvom svojim. Ali znamo, da je kod našega naroda uviek in praxi bilo, da, kad se je kakova dioba preduzela, da je bila na rozgve, a kad je koji član iz kuće izstupio, onda su se pokretnine dielile na glave, ako inače medju članovi nije bilo jedinstva, a za „fundus istructus“ nije naš puk ništa znao.

Što se tiče načela „jednaka radnja, jednaki dio“, to upravo za me govori. Ja velim, jednaka radnja je više kad idemo na rozgve nego na glave, jer znamo, da je u svakoj kući pretežnija stran djece, koja nimalo nerade, ali i ova bi dobila toliki diel, koliki i oni, koji upravo najviše rade, i to je baš razlog, koji ukida diobu na glave, a štiti zadruge.

Što se tiče onih, koje izstupe iz kuće, i oni imaju pravo na diobu, i to na porodice t. j. grane, zato ni neprieči obstanak zadruge. Što se veli, da ako se dopusti dioba na grane, da je onda za slučaj smrti pravo razpolaganja s imetkom izključeno: To upravo govori za one, koji hoće diobu na rozgve, jer bi inače svaki pojedinac sa malo šta imao razpolagati. Ako bi se dalje povela rieč o tom, koje stvari spadaju u nepokretnine, a koje u pokretnine: to si i ja onda pridržavam rieč; a ako se o tom napose govorilo nebude, to mnijem, da sva zemljišta, kuća i fundus instructus, što se je prije god. 1848. za nepokretnost smatralo, i sada ostane kao takova, a samo marva i druga collecta da se uzimaju za pokretnine.

Mio **Antal**. Ja moram takodjer u tom predmetu govoriti, jer se to najviše nas seljakah tiče.

O tom §. su se već mnoge prepirke porodile i od mnoge gospode smo čuli, kako bi to najbolje i najljepše bilo; zato ću i ja — što mislim — kazati.

Kao što smo jučer čuli, njeki g. zastupnik pozivao se je na francuzki, drugi na englezki, a treći na belgijski zakon. Ja mislim, da nam netreba tako daleko ići. Neka svaki metne ruku u njedra, što je a što nije zakon.

Pri nami kod kuće n. pr. su dva brata, moj brat ima samo 1. sina, a ja ih imam 5. Meni je otac ostavio ¼ sessije zemlje i grunta. Ako bi sada došlo do toga, da se moram deliti sa bratom na glave; bi li to pravedno bilo, da ja dielim na šest stranah, a on na dvie? Ovo nebi pravo bilo, to ide na grane, na familije; ja mislim tako. (Živio.)

Osim toga drugo je pitanje, kako se ima dieliti stečeni imetak? Ja ću jedan primjer iz naše kuće navesti, n. pr. mi dva brata sa svojimi sinovi stekli smo nješto, n. p. kupili smo jednu bašću, četvrt sesije i tri jutra vinograda, i kupili smo još jedan vinograd n. p. od 6—10 kopačah. To sam ja stekao sa mojimi sinovi i s braćom. Bi li to pravo bilo, da mi sada zemlju na polovicu dielimo, n. pr. da brat toliko dobije kao i ja od onoga, što sam sa mojimi sinovi stekao? Mi imademo 5—10 komadah marve, bi li to bilo pravo, da ovo, ako se dieli, ide na polovicu? Ja velim, da nebi, to opet ide na glave. Zato ono, što je od otca starinsko, mora se dieliti na familije, na grane, a ono, što smo stekli, neka ide na glave. Ako se oni, koji se hoće dieliti, nemogu medju sobom pomiriti, ima u selu poglavarah, naime dvanaest starešinah; oni znadu dobro, kako kuća stoji, tko je što stekao, i što je starinsko bilo.

Ovi kao dvanaest apoštolah znati će bolje suditi, nego sto sudacah. To je dakle gotovo, netreba nam toliko prodikah praviti; ono starinsko neka ide na rozgve, a ono, što se je steklo, na glave.

Jovan **Živković**. Kod nas ima malo zadrugah, zato nisam hotio govoriti; ja ću samo o onom reći, što se diobah tiče, i to iz pravnoga gledišta moje mnenje izraziti. Dioba, gospodo moja, osniva se na nasljedstvu, a nasljedstvo je krv. To pako nemožemo dopustiti, da jedna linija drugu izključi, jer što je u svih gradjanskih zakonih primljeno, nemože se izvrnuti naopako.

Ja sam dakle iz toga razloga sasvim za diobu na grane ili loze, a po sebi se razumije, da se ono, što je stečeno, dieli na glave.

Mi smo ovo načelno pitanje tako shvatili, da su pri nas zadruge nuždno zlo. Zadruge bo nalaze se tamo, gdje narod još nije razvit, gdje se obći razvitak još nenalazi na većem stepenu, i gdje neima obrtnosti, pak buduć mi želimo, da naša zemlja i domovina bolje procvate, onda nemožemo podhranjivati zadruge u onoj mjeri, u kojoj je gosp. Žužel hotio.

Mi znamo, da pri sudovih neima više drugih parnicah nego onih o diobah, i to upravo ondje, gdje su zadruge. — Što se tiče razloga, navedenoga po gosp. Vuščiću, koj čini razliku medju otčevinom, priskrbljenim i nasljednim imetkom, to bi prouzročilo najveće konfuzije.

Kad god koji član umre, onda bi se morao repartirati imetak, da se zna, što je stečevina, što li aviticum. Zato bi ja bio onoga mnenja, da se i stečevina dieli na loze ili grane.

Što se tiče pokretnoga i nepokretnoga imutka, ja bi bio mnenja, da se ova štilizacija pod A sasvim izostavi, jer to, moja gospodo, simo nespada. Tko je vlastnik i što je vlastničtvo, što je pokretnina, a što nepokretnina, to nije ovoga zakona zadaća, to spada u gradjanski zakonik. Ako

Digitized by Google

hoćemo, da u zadrugah nevlada drugi zakon, nego gradjanski, budući da ono samo može biti pokretnina, a ono nepokretnina, što je zakonodavac svojim putem ustanovio: to bi mogli ovdje takodjer kazati, da je pokretnina i nepokretnina ono, što je gradjanski zakon naznačio. Jedan zakon nemože doći s drugim u protuslovje; glavna stvar pri diobi je nasljedstvo.

Zato bi ja bio ono sasvim izpustio, gdje se kaže, što je pokretnina, što ne.

Ivan **Perkovac**. Ja neimam mnogo govoriti. Akoprem su se mnoga gospoda izjavila za diobu na grane, ja sam za diobu na glave. Ja uvjeravam vis. sabor, da bi odustao od mojega mnenja, kad bi bio o tom osvjedočen, da je dioba na grane pravedna po svaku pojedinu porodicu.

U predidućih §§. naime §. 20, 21 i 22 naročito je ustanovljeno, da je zadružbeni imetak kolektivni imetak ciele zadruge. Je li dakle imetak pojedinih granah? Zato nedokučujem, kako se može za diobu na grane govoriti. Ako se govori, da se tu ima po gradjanskom zakonu suditi, to je samo za smiriti sudce. Ja velim, da nasljedno pravo neima nikakove uporabe na zadruge, jer se tu neradi samo o jednoj familiji; ovdje ima više familijah. Mi govorimo o krvi, ali ne o krvi jedne porodice, nego svakoga člana.

Ako su mnoga gospoda o pravednosti govorila, i ja bi sjegurno s cielom dušom rado, da bude pravedan zakon; ali ja velim, neka se nitko nepoziva na narod, jer ako je i istina, da se od godine 1848. diele na grane, to ipak mogu svakoga uvjeriti, da je upravo ovaj zakon, naime dioba na grane, neizmjerno mnogo suzah narodu prouzročio, i ako budemo koj nepravedan zakon stvorili, to bi bio upravo taj zakon glede diobe na grane nepravedan, i mi ćemo ga danas ili sutra promieniti. Ja znam, da je za diobu na grane većina, zato neću više govoriti.

Avelin **Čepulić**. Ja ću samo na kratko gosp. Perkovcu odgovoriti. Da nas nebi bio pozorne učinio na njeka protuslovja, osobito glede §§. 20, 21 i 22, ja nebi bio progovorio. Ja mislim, da ovo protuslovje nestoji; jer ovo pravo stoji samo za onaj slučaj, ako zadruge obstoje; a budući da dioba upravo zadruge ruši, to za diobu obstoje sasvim druga načela, nego za zadruge. U ostalom o pravednosti osvjedočio me je najviše gosp. Antal, jer i ja sam uviek mislio, da treba u ovom slučaju ono za pravedno držati, što narod za takovo drži, i da s toga treba apelirati na narod. Meni se je on najviše dopao, jer je naravna stvar, da se ono, što je nasljedno, ima dieliti na grane, a ono, što je priskrbljeno, na glave.

Mirko **Hrvat**. Nepozivajući se na autoritete juridičke, koji o naših zadrugah ništa neznadu, govorit ću iz gledišta onoga, kako to puk misli, i kako bi po njega najbolje bilo, budući smo od jedne obćine dobili molbenicu, u kojoj se naročito moli, da ako se zadruge uzdrže, da se dieli na grane, a ako ne, da se dieli na glave.

Gospoda, koja brane diobu na loze, navadjajn razlog taj, da se dioba na glave protivi rimskomu i naravskomu pravu. Da se protivi rimskomu pravu, nečudim se, jer naše zadruge nisu na njem utemeljene, niti ono na njih. Ugarsko pravo glede nasljedstva naših seljakah sastavili su ljudi, koji naše zadruge nisu niti poznali, i poznato je, da mnoge naše županije ovaj zakon nisu rado primile. Da se dioba na glave protivi naravnomu pravu, toga nemogu pojmiti. Njeki su dokazivali, da nije samo zemlja glavnica nego i ruke. Ako se uzmu ruke za kapital, to po naravskom pravu mora biti dioba na glave. Netreba dakle gledati na rimsko pravo, nego na one zemlje, gdje i danas zadruge obstoje. One obstoje osim Hrvatske i Slavonije i u vojničkoj Krajini. U ovoj se čine diobe u zadrugah ne po lozah, nego po glavah; akoprem to našemu narodu nije u prilog, imamo ipak zahvaliti tomu, da su se tamo čiste i nepokvarene zadruge uzdržale.

Gospoda njekoja, koja su najviše dokazivala, da se protivi ugarskomu zakonu dioba na glave, predložili su nam ovdje, da se šljivici i ostali individualni grunti diele na glave. Al i to se protivi ugarskomu zakonu, ako ga za temelj uzmemo. Ugarski zakon, neznam, čemu nam treba; gospoda, koja su za temelj uzela ugarsko pravo, kažu, da je pravo nasljedstva temelj diobe. Mi znamo, da je tako naše kao i ugarsko plemstvo učinilo naš narod robom, da je seljak imao samo uživanje zemlje, a tekar godine 1848. postao je vlastnik zemlje, krvavo zaslužene robotom. Seljaci nisu išli na robotu po lozah, nego po glavah. Ako hoćemo za temelj uzeti akviziciju; ona je postala god. 1848. Oni, koji su stekli takova posjedovanja, neka se diele na glave. U ostalom ako se stvori zaključak proti ovomu predlogu osnove §§. 33., 34., srušit će se ciela osnova.

Ban. Prvo pitanje je: koji su za diobu na glave, da ustanu.

(Manjina.)

Koji su za diobu na grane ili rozgve?

(Većina.)

Kako ćemo dieliti pokretni imetak? Koji su za to, da se pokretni imetak dieli na glave?

(Svi.)

Antun **Stojanović**. Kad smo jedno i drugo načelo diobe, predloženo po odboru zakonske ove osnove, bitno promienili; to nepreostaje drugo, nego da se jedan i drugi § drugčije stilizira, i da se izradjenje i formuliranje rečenih §§. 33. i 34. posebnomu odboru predade.

Ban. Koji su za to, da se stilizacija ovih dvajuh §§ah predade posebnom odboru?

(Većina.)

Na to imenova sv. ban pod predsjedničtvom podbana odbor, sastojeći iz gg. Vuščića, Stojanovića, Živkovića, Bračevca, Kraljevića, Antala, Košćeca, Brigljevića, Šandora, Žužela, Križanića i Šuhaja.

Nastavljeno bi zatim pretresivanje sliedećih §§ah.

Mirko **Horvat** čita § 35.

Ovaj § primljen je sa sliedećimi izpravci: da se u 1. redku uvrsti poslje rieči „dioba imade se“ rieč „uviek“, a rieči „ili pismeno“ da se izostave; nadalje u odsjeku istoga §. pod b) u 1. redu, mjesto riečih „ako se svi kućani“, stavlja se „ako se pojedine diobne stranke“, u oddielu istom, izza riečih „i to relativnom većinom glasovah“ dodaje se „odbornici ovi imadu biti iz okolice one, u kojoj se čini dioba“.

§ 36. primit je.

U §. 37. rieč „potvrdu“ se izpušta, a mjesto nje uvršćuje se rieč „posvjedočenje izvršene diobe“.

§ 38. primit je.

U §. 39. dodaju se na koncu rieči „u naravi“.

U §. 40., 2. oddielu, u mjesto „ako se kućani“, dodje „ako se dieleće se stranke“.

§§ 41., 42. i 43. primiti su.

Digitized by Google

U §. 44. poslje rieči „dražbu“ dodaju se ove rieči: „ili ga nebi mogla dopasti ustanovljena kolikoća zemljišta“.

U §. 45. u 1. oddielu, mjesto „pojedinoga kućanina“ stavlja se „pojedinoga dielnika“, a u 2. oddielu mješto rieči „kućani“ rieč „dielnici“.

§ 46. primit je.

Mirko **Horvat** čita § 47.

Točke a), b), c) su primljene; u točki d) zadnja rieč „potvrditi“ zamjenjuje se sa riečju „posvjedočiti“; točke e), f), g), h), i) su primljene, nego u posljednjoj je mjesto rieči „političkim“ stavljena rieč „kratkim“.

Točka k).

Slav. **Vrbančić**. Pošto smo odbornike za obrane sudce (arbitre) kod diobe uzeli, to će reći, da proti njihovoj izreki neima priziva. Zato ja predlažem, da bi mi od ove točke odustali, jer će ona inače na to voditi, da se nijedna dioba neće bez odvjetnikah i velikoga troška svršiti. Tu će biti prizivah i revisijah. Pošten kot. sudac će se i onako morati osvjedočiti, da se je postupalo bez svakoga nasilja, i onda će on tekar dati posvjedočno pismo. Ja sam dakle za to, da se ovdje kaže, da ima mjesta prizivu na župan. sud i napose na banski stol samo onda, ako se dokaže, da je jedna strana podmićena. Neka se dakle točka k) izpusti.

Baron **Kušlan**. Ja sam toga mnenja, da ako izabrani odbornici diele, da proti njihovoj izreki neima mjesta prizivu, jer je to kompromis, nagoda, a proti ovoj neima priziva. Ako pako kot. sudac dieli, neka se za ovaj slučaj pridrži apelacija.

Mirko **Horvat**. Ja se slažem s mnenjem g. Vrbančića, i mislim, da se glede troškovah put priziva otvoren ostavi.

Ovaj predlog bude primljen i ovako glasi: „tko nije zadovoljan sa odmjerenjem diobenih troškovah, može se uteći višjemu sudu. Priziv ovaj ima se samo ustmeno prijaviti“.

Zatim bi po g. Vrbančiću učinjen predlog o prizivu u obće, kojega predloga formulacija bi istomu gospodinu za buduću sjednicu povjerena, a zatim sjednica po preuzv. gosp. predsjedniku u 2 sata zaključena, i sliedeća za dan 11. studenoga urečena.

Digitized by Google

Sto i druga saborska sjednica 11. studena 1861.

Zapisnik

zametnut o sto i prvoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko slavonske, držanoj u Zagrebu dne devetoga studenoga godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzv. gosp. bana *Josipa baruna Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Thallera*.

Poslje čitana i odobrena zapisnika stote sjednice biahu u pretres uzeti sliedeći predmeti:

Poslanica skupštine grada i kotara Bakra, kojom se ostavku davši narodni zastupnik Veber na novo za zastupnika municipija ovoga ovjerava.

Čitana je darovnica viteza gosp. Seethala, kojom isti za sbirku historičko-arheologičku jugoslavenske akademije poklanja ručni pečatni prsten slavne uspomene maršala Gedeona Laudona i vjenčani prsten supruge njegove g. Ivane Hagn; izkazujuć ujedno istovjetnost i originalnost istih prstenovah tim, što su ovi pravom nasljedstva u posjed otca darovateljeva, viteza Gedeona Seethala, dospjeli, čim je ovaj dio imućtva maršala Laudona baštinio. Na ovu darovnicu bi zaključeno, da se darovano prstenje za vlastitost sbirke jugoslavenske akademije primi, a domoljubnomu darovatelju za ovaj krasni dar priznanje u zapisniku ovom zabilježi; ujedno bi odlučeno na predlog gosp. narodnoga zastupnika Šandora, da se sva municipija trojedne kraljevine pozovu, da ovakove starine, i u obće predmete za struku arheologičku po područjih svojih pobiraju.

Zatim bi nastavljena debata o §§. 33. i 34. zakonske osnove o uredjenju zadrugah — o načelu, kako da se dioba, da li po glavah ili po lozah (porodicah), izvoditi imade.

Poslje dugoga prepiranja bi većinom glasovah kao načelo primljeno, da se dioba nepokretninah po lozah, a pokretnih stvarih po glavah obavljati imade.

Zatim predloži gosp. izvjestitelj Mirko Hrvat, da bi se o drugom načelnom pitanju, „tko naime diobu tražiti imade“ vie ćalo; a gosp. narodni zastupnik Živković predloži, da se najprije ustanovi, što se pod nepokretninom razumievati ima, predlažuć, da se u §. 34. prvi odsjek pod A sasvim izostavi, te da se u pogledu označenja pojedinih stvarih po načelih u gradjanskom zakonu ustanovljenih postupa.

Na predloge ove zaključila je visoka kuća, po predlogu gosp. Stojanovića, da, počem su glavna načela diobe, predložena po odboru zakonske ove osnove, pala, to da se izradjenje i formuliranje rečenih §§ah 33. i 34. posebnomu odboru predade, za koji odbor po preuzv. gosp. banu biahu naznačena sliedeća gospoda narodni zastupnici: gos. podban Zidarić kao predsjednik, onda gg. Vuščić, Stojanović, Živković, Kraljević, Bračevac, Antal, Košćec, Briglević, Šandor, Žužel, Križanić i Šuhaj.

Nastavljeno bi zatim pretresivanje sliedećih §§.

§ 35. primljen je sa sliedećimi izpravci, da se u redku prvom uvrsti poslje rieči „dioba imade se“ rieč „uviek“, a rieči „ili pismeno“ da se izostave; nadalje u odsjeku istoga §. pod b) u redu prvom, mjesto riečih „ako se svi kućani“ stavlja se „ako se pojedine diobne stranke“: u oddielu istom, izza riečih „i to relativnom većinom glasovah“ dodaje se „odbornici ovi imaju biti iz obćine one, u kojoj se čini dioba“.

§ 36. primit je.

U §. 37. rieč „potvrdu“ se izpušta, a mjesto nje uvršćuje se rieč „posvjedočenje izvršene diobe.

§ 38. primit je.

U §. 39. dodaju se na koncu rieči „u naravi“.

U §. 40., drugom oddielu u mjesto „ako se kućani“ dodje „ako se dieleće stranke“.

§§. 41., 42. i 43. primiti su.

U §. 44. poslje rieči „družbu“ dodaju se ove rieči: „ili ga nebi mogla dopasti ustanovljena kolikoća zemljišta“.

U §. 45. u oddielu prvom, mjesto „pojedinog kućanina“ stavlja se „pojedinog dielnika“, a u oddielu drugom, mjesto rieči „kućani“ rieč „dielnici“.

§ 46. primit je.

U §. 47. točke a), b), c) su primite; u točki d) zadnja rieč „potvrditi“ zamjenjuje se riečju „posvjedočiti“; točke e), f), g), h), i) su primljene; izim u posljednjoj mjesto rieči „političkim“ rieč „kratkim“. U točki k) u pogledu priziva porodila se je podulja debata, te bi u pogledu priziva radi diobenih troškovah primljen predlog i formulacija gosp. izvjestitelja Hrvata ovako glaseća: „Ako nije zadovoljan sa odmjerom diobenih troškovah, može se uteći višjemu sudu. Priziv ovaj ima se samo ustmeno prijaviti.

Digitized by Google

Zatim bi po g. narodnom zastupniku Vrbančiću učinjen predlog o prizivu u obće, kojega predloga formulacija bi istomu gospodinu za buduću sjednicu povjerena, — a zatim sjednica po preuzv. g. predsjedniku u 2 sata zaključena, a sliedeća za dan 11. studena urečena.

Barun Šokčević s. r. predsjednik.

Nikola Thaller s. r. saborski bilježnik.

Josip **Briglević** Prije četvrt sata ubaviestio me je preuzvišeni gosp. ban, da ima toliko posla, da nemože danas predsjedovati, i molio me, da ja predsjedam.

Ako su predstavke gotove, mogle bi se pročitati.

Ovdje je izviešće onoga odbora, koji bje izaslan, da stilizira § 47. k) osnove o zadrugah.

Baron **Kušlan**. Ja molim, da se prije svega zapisnik čita, jer se do toga sjednica započeti nemože.

Nikola **Thaller**. Čita zapisnik posljednje sjednice, koji je bez primjetbe odobren.

Mih. **Polit**. Čita podnesak gosp. Batagliarinia, kojim polaže mandat; vjerovnicu gosp. Ante Jakića za grad Bakar, i gosp. Dragutina Antoleka za središnji kotar županije varaždinske.

Mirko **Šubaj** kao član kodifikacionalnoga odbora izvješćuje sabor, da su predstavke na Nj. veličanstvo kralja, radi potvrdjenja pojedinih zaključakah i zakonskih članakah ovoga sabora, već izradjene i moli, da ih vis. sabor sasluša i odobri.

Na ovo se pristaje i pojedine predstavke stanu se čitati.

Nikola **Hrvat** čita predstavku za kraljevsku potvrdu sakljućka o zaštiti sbora i kaptola sv. Jerolima u Rimu.

(Predstavku čitaj u „Sab. spisih“.)

Baron **Kušlan**. Ja bi imao primietiti, da se ono mjesto izostavi, gdje se napada narodnost talijanska; i dalje, gdje se veli „nezasitno ždrielo“. To se proteže na Napoleona I. To nedolikuje saboru ovomu, da se ovakovimi izrazi služi.

Petar **Hrvat**. Ja se takodjer slažem sa gosp. baronom Kušlanom, da se ove oštre rieči izostave.

Ova predstavka bude usvojena s tim, da se izmiene na onom mjestu, gdje se govori o uzdržanju i sačuvanju istoga kaptola, od vrste „no to isto držganstvo“ svršujući sa vrstom „u ždrielo nezasitnoga prevrata“ sa sliedećim popravkom: „No to isto držganstvo nalaže saboru ovomu dužnost, da narodni ovaj zavod od svake pogibelji, koja bi promjenom političkih i socialnih odnošajah nastati mogla, obrani i za opredieljenu svrhu nepovriedjen sačuva“.

Miroslav **Kraljević**. Čita predstavku radi razteretnih ovozemskih zakladah.

Ova predstavka usvojena je u cjelosti. (Predstavku čitaj u „Sab. spisih“.)

Antun **Starčević**. Čita predstavku radi nepovriedivosti i neodgovornosti narodnih zastupnikah. (Čitaj u „Saborskih spisih“.)

Ova predstavka usvojena je u celjosti.

Pavao **Muhić**. Čita predstavku glede sveučilišta jugoslavenskoga.

Jovan **Živković**. Ja bi želio, da se izpusti stavka, da će padnućem turskoga carstva narodom ondješnjim sinuti prosvjeta iz južnih stranah Austrije.

Josip **Brigljević**. Jesu li gospoda za to, da se primi redakcija?

(Svi: redakcija.)

Andrija **Uhernik**. Čita predstavku radi gospodarsko-šumarskoga učilišta u Križevcih.

(Čitaj u „Saborskih spisih“.)

Na Lovrićev predlog bi zaključeno, da se stavka, kojom se kralj moli, da podporu iz konkurencijalne zaklade potvrdi, izostavi, buduć da sabor zemaljskimi zakladami slobodno razpolagati može.

Miroslav **Kraljević**. Dočim pristajem uz predlog g. predgovornika, imam jednu opazku, da se naime u predstavki spomene ime gosp. savjetnika Baltića, koji je najviše doprineo tomu, da se je gospodarska škola u Križevcih podigla.

M. Baltić. Ja bi molio, da se ostane pri redakiji. Što se moje osobe tiče, ja se zahvaljujem na predlogu g. Kraljevića; ali ja držim, da se prama Nj. veličanstvu oblast spomene, po kojoj je zavod oživotvoren.

(Ostala je redakcija.)

Gjuro **Križanić**. Čita predstavku radi slobodne prodaje morske soli. (Čitaj u „Sab. spisih“.)

U ovoj predstavki izmjenjuje se rieč „crna“ sa riečju „siva“ tako, da ima svuda glasiti „siva morska sol“. Izostavlja se navedeni razlog „sljedovateljno neće se ni državni dohodci ovom ustanovom nipošto umaliti“. Inače usvojava se predstavka.

Josip **Torbar**. Čita predstavku radi realkah. (Čitaj u „Sab. spisih“.)

U ovoj predstavci izostavlja se završetak, počimljući sa „svietla kruno“, a svršujući sa „uviek ponosio“. Inače se ciela osnova usvojava.

Matija **Mesić**. Čita predstavku o narodnih početnih učionah. (Čitaj u „Sab. spisih“.)

Biskup **Jovanović**. Ja bi želio, da se bolje označi jezik, kojim će se poučavati u pučkih školah. Ja mislim, da se reče srbsko-hrvatski. Ja molim iztolkovati, što je jugoslavenski jezik.

Kvaternik. Mi ćemo ovih danah, možebit već sutra ili prekosutra, imati sgodu razabrati spram nas čuvstva sklonosti i od one strane, od koje nas bratinska ljubav grijati otmjeno bi morala. Mislim braću Srblje.

Neću ovdje sad napominjati, što ovamo nespada, nu samo razložiti s njekoliko riečih, kako je naime uslied sličnog predloga gosp. velikog župana zagrebačkog, a na protupredlog g. Dragutina Jelačića, jurve jednom zaključeno, da se naš narodni hrvatski jezik trojedne ove kraljevine upravo zato, da ljubav i bratinstvo pokažemo prama onoj braći, koja jošte ima predsudah, te dok blaga znanost povjestnice nerazsvieti neznanstva tmine, kao narodni jugoslavenski jezik iste trojedne kraljevine nazivati ima; akoprem mi Hrvati i Slavonci isto tako, kao što rekoh i pradjedovi naši, slavni naš narodni jezik jedino hrvatskim nazvati smo vlastni, jer i mi bi mogli danas kazati isto tako, kao što otci naši sankciju pragmatičku pred vladara svoga nosivši, kazaše, kad rekoše kralju: „Gens nostra croata.“ Tako se nazvaše tada zastupnici ne samo Hrvatske, no i Slavonije i Dalmacije.

Digitized by Google

Jedino da se preprieči šaranje, i opet ovu koncesiju učiniti za shodno pronašli smo, te se naš jezik ima zvati „jugoslavenski jezik trojedne kraljevine.“

Ja sam ovih danah čitao zaključak srbskog kongresa u Karlovcih, te sam opazio, kako Srbljи ugarski službeni svoj jezik prozvaše prosto jezikom „srbskim“, i akoprem u toj vojvodini srbskoj imade, ako ne polovina, sigurno jedna trećina katoličkih Hrvatah, to ipak neprozvaše ta braća naša jezik službeni vojvodine jezikom srbsko-hrvatskim, kako bi ga po analogiji zahtievanja Srbah sriemskih u hrvatskoj državi prozvati bili morali, — no samo jezikom srbskim — primjer, u koji bi se Hrvati ugledati imali.

No buduć smo mi zaključili, da se ima službeni jezik trojedne ove kraljevine nazvati jugoslavenski jezik, s toga sam ja za to, da ostanemo pri ovoj redakciji, a braća Srbljи neka nam nemute sloge naše, koju smo mi upravo tim neutralnim imenom ustanoviti odlučili. (Živio.)

Mihajlo **Polit**. Ja molim za rieč. Ja imam njeke opazke gosp. Kvaterniku učiniti. Ja se moram čuditi gosp. Kvaterniku, što on veli, da su koncesije, što se čini Srbom. Ja mislim, da pravo ono, što postoji, nemože se koncesijom nazvati. Srbi imaju pravo, da se njihov jezik srbskim zove, počem i Srbi u trojednoj kraljevini živu. Što g. Kvaternik veli, da se u starih poveljah narod trojedne kraljevine svagdje hrvatskim „gens croata“ zvao, i da tu o Srbih neima razgovora, to se pod ovim ima samo razumievati narodnost politička zemlje, i po ovoj naravno, da svi stanovnici hrvatski narod sačinjavaju. Isto tako ima u Švajcarskoj tri narodnosti, koje sve skupa političnu narodnost švajcarsku sačinjavaju. G. Kvaternik trka dakle političku narodnost sa genetičnom.

Izraz „jugoslavenski jezik“ nemože nikako postojati, jer se jezik nikada po geografičkih pojmovih nenaziva. Ako ćemo tako jezik po oblasti nazivati, to ćemo morati jezik po srezovih, a na posljedku i po ulicah krstiti. Jezik se po narodu naziva, a ne po oblasti. Da ima Srbah u trojednoj kraljevini, mislim, da neće nitko tako kratkovid biti, da ovo odriče. Zato nalazim uputno, da se jezik u trojednoj kraljevini naziva „hrvatsko-srbski jezik“.

Što smo mi u Sriemu nazvali jezik izključivo srbskim, to leži uzrok u tome, što mi onaj jezik, koga g. Kvaternik jezikom hrvatskim naziva, za jezik srbski držimo.

(Čuje se: da ostane redakcija.)

Ivan **Vardian**. Čita predstavku o glasbenom zavodu zagrebačkom. (Primljena. — Čitaj u „Sab. spisih“.)

Nikola **Thaller**. Čita predstavku o dnevnicah saborskih. (Čitaj u „Sab. spisih“.)

Makso **Prica**. Glede sastavljenja ove reprezentacije imam ja od moje strane njeke opazke učiniti, i to zato, jer je je zaključeno, da nikakovoj vlasti nepripada pravo veće dnevnice izplatiti, nego što ih je sabor odredio. Kako mi se čini, ova reprezentacija nije shodno shvatila smisao onog zaključka.

Upravo na moj predlog je vis. sabor zaključio, da nijednomu municipiju nepripada pravo veću plaću dati, nego onu, što je u saboru zaključeno.

Ja bih dakle molio, da se obzirom na ovaj zaključak reprezentacija popravi.

Nikola **Thaller**. Meni nije došao do rukuh zapisnik; i ja sam se upravo riečih zaključka držao, koji glasi medju ostalim ovako: „dočim je pojedinom municipiju na volju ostavljeno odrediti itd.“

Ivan **Vardian**. Buduć da se je sumnja porodila, je li zaključak upisan u zapisnik onako, kako je stvoren u saboru, zato bi predložio, da se i predstavka i zapisnik predade odboru kodifikacionalnom.

(Prima se.)

Avelin **Ćepulić**. Meni je bilo povjereno sastaviti predstavku glede narodne knjige. Ja sam ovu stvar shvatio ovako:

„Vaše ces. kralj. apoštolsko veličanstvo, gospodaru premilostivi!

Odkako blagim uplivom napredujućega duha vremena prestade podanički odnošaj naroda trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije naprama raznovrstnim njegdašnjim njegovim gospodarom: narod naš zadobi sva ona prava, koja ga idu po duhu kršćanstva, čovječnosti i slobode, narod naš zadobi ona prava, koja mu bjehu uztegnuta poveljenim i jednostavnim zakonodavstvom prošastih tamnih vremenah.

Narod naš postade iz nieme strane narodom slobodnim. Pojedini podanici postadoše slobodnimi državljani.

Ukinućem iztrošenoga feudalnoga ustava prestadoše sve one veze i ustanove, koje su naš narod posredno spajale s vladom i s njenimi radili.

Narod naš obći sada neposredno s vladinimi organi. Što li više! Narod naš po ustavu steče pravo na zakonodavstvo i na javnu upravu. Da, narod naš ima po ustavu pravo, da si uz odobrenje svoga zakonitoga kralja sam stvori zakone, i sam bdije nad njihovim ovršavanjem.

Pošto je s toga naš narod riešen postojavšega do sada skrbničtva, i pošto na polju otvorene mu narodne slobode sam za se raditi mora: to je očevidno, da narodu našemu treba putokaza, kojega da se drži u izvršivauju novostečenih pravah i prinadležećih mu dužnostih.

Točno izvršivanje ovih pravah i dužnostih predpostavlja, uz podpunu ustavnu slobodu, potanko znanje jednih i drugih.

S toga nastaje najpreča potreba, da se narodu našemu pruži prilika, da se sa svojimi pravi i dužnostmi upoznati uzmože.

A tomu je jedino sredstvo shodno obučavanje naroda obzirom na stepen njegove izobraženosti.

Zato je smjerno podpisano zastupstvo naroda trojedne kraljevine pronašlo za nuždno, da se u sve učione trojedne kraljevine medju obvezane predmete uvede knjiga, iz koje bi naš narod crpiti mogao pojmove naroda, domovine, države, vlade, slobode, reda, zakonitosti, ustava, prava i dužnosti državljanina, občinara, municipijalnoga člana, narodnog zastupnika i ostale ovim srodne pojmove.

Sabor trojedne ove kraljevine drži za stalno, da bez točnoga poznavanja ovih pravah i dužnostih ustav je prazna rieč, pusta tlapnja.

Jedino točnim poznavanjem svojih pravah i dužnostih može se naš narod braniti valjano i uspješno proti opasnom uplivu prevejane birokraciie i rujuće demagogije.

Na temelju ovih razlogah stvorio je smjerno podpisani sabor trojedne kraljevine zaključak pod ·|· za uvedenje narodne knjige u sve učione trojedne ove kraljevine.

Vaše veličanstvo! Zastupstvo narodno trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije poznavajući svoj narod,

Digitized by Google

što ga zastupa, tvrdo je osvjedočeno, da će narod trojedne kraljevine svojim dužnostim naprama vladi i državi najuspješnije moći zadovoljiti, a i novostečena ustavna svoja prava braniti i čuvati, ako se s ovimi, kao što treba, upozna.

Pošto će pako predložena narodna knjiga svim ovim potrebštinam najbolje odgovoriti, s toga smjerno podpisani sabor trojedne kraljevine u dubokoj sniženosti podnaša dotični zakonski članak s tom preponiznom molbom Vašemu veličanstvu, da ga kraljevskom svojom rieči odobriti blagoizvoli."

Balog i Petar **Hrvat** vele, da se ova predstavka neslaže s duhom našega ustava, budući da ustav nije na novo stečen, već samo povraćen, i budući da se u njoj vlastela luče od naroda, dočim su već god. 1844. i kašnje ne samo vlastela uživala politička prava, nego i drugi, i budući da je pravi temelj našega ustava, tek ugarskimi feudalnimi zakoni izkvaren, a bio je prije demokratičan.

Avelin **Čepulić**. Nješto moram odgovoriti gosp. Balogu, a nješto g. Hrvatu. Ova gospoda kažu, da neimamo ništa novoga moliti. Ja to vjerujem, i to može stati za gg. Baloga i Hrvata, a i za ostale plemiće, koji su do god. 1848 ona prava uživali; ali moram primietiti , da mi neplemići do god. 1848. nikakovih pravah nismo imali (živio).

Ja sam to po mojem unutarnjem osvjedočenju kazao. Ja kažem, da cieli narod u Hrvatskoj i Slavoniji nije pravah imao.

Ja kažem, do g. 1848 bili su neplemići misera contribuens plebs.

Ali ja izključivo netvrdim, da narod pravah političkih neima. Narod ima pravah, ali ih nezna. Zato mu treba dati sredstvo, da se s njimi upozna. To sredstvo je narodna knjiga, za uvedenje koje je visoki sabor odlučio predstavku. Ja se nepozivam na diplomu od 20. listopada 1848. nego na duh vremena, koji je već god. 1848. feudalizam skršio i uništio.

Ivan **Kukuljević**. Ja sam ustao, da na kratko odgovorim onoj gospodi, koja su istoga mnenja za gospodom Čepulić-om.

Ja nebi želio, da takova principia u našoj mladeži zavladaju, nit se mogu s tim mnenjem ikako sprijateljiti, da narod naš do god. 1848. nije imao nikakovih pravah i da je bio spodoban niemoj stvari. Mislim da svaki, koj i malo pozna prošastnost našu, znade, da naš narod u privatnom i javnom životu bijaše uviek više ili manje slobodan i da nije bio absolutno vladan po nikakovoj feudalnoj kasti ili plemstvu, nego da je uprav obćeniti naš zakonik najveću slobodu dopustio svim onim, koji su po svom duhu, odgojenju i hauku sposobni bili za uživanje državne slobode i javnoga prava.

Ako i jesmo pod ugarskom krunom za njeko vrieme pod feudalizam pali, to smo ipak uzdržali povlaštene staleže, povlašteni stari grb našemu potomstvu, povlaštene gradove i trgovišta, povlaštene obćine, dapače i povlaštene neplemenite porodice, kao što biahu naši slobodnjaci itd. Pa ako je i nepovlaštena strana naroda često krivnju bacala na povlaštenu stranku i na plemstvo, radi kojekakvih zloporabah i državnih nesrećah. to se ipak jedino plemstvu pripisati mora junačko čuvanje i branjenje svetoga sebi ustava i državne neodvisnosti; pa ako je isto plemstvo imalo i svojih mahnah, podobnih plemstvu svega svieta, to moramo krivnju i mahne ove pripisati drugim narodom a ne našemu narodu, koj ih je od drugih nasliedio; zato nebi želio, da mi samo našemu plemstvu sve te krivnje i mahne predbacujemo.

To bi bio absurdum, kojim bi griešili proti našoj krvi i našoj povjestniči. Zato se ja posve slažem sa onom gospodom, koja su za to, da se tomu nepravednomu izrazu gosp. Čepulića nenadje traga ni u našem zakoniku, ni u predstavki.

Avelin **Čepulić**. Čita još jedanput predstavku glede narodne knjige.

Avelin **Čepulić**. Dočim vidim, da se vis. sabor već u principu neslaže s mojom predstavkom; zato bi se morala ciela predstavka na novo sastaviti. Budući sam ja o onom osvjedočen, što sam sastavio, i budući kao zastupnik naroda, i kao slobodan čovjek mogu pred cielim svietom kazati, da od moga osvjedočenja nemogu odstupiti, i pošto se od mene nemože zahtievati, da ja nješto proti mojemu osvjedočenju sastavim. Zato molim visoki sabor, da bi sastavljenje predstavke komu drugomu povjerio.

Matija **Mesić**. Ja mislim, da još nemože biti ni rieči o sastavljenju predstavke o narodnoj knjigi; prije treba, da bude osnova njekakva načinjena.

Ja držim, da bi shodno bilo, da sabor privoli, da ona gospoda, koja su se u tom pogledu osobitim govorom odlikovala, ovu osnovu sastave.

Velika je to stvar, upeljati u škole jednu knjigu, koju mladež od najveće do najmanje škole mora učiti.

Mislim, da nebi bilo u redu, da representaciju u to ime pošaljemo, da se onaj članak sankcionira; nego kad to uzištemo od kralja, treba da kažemo, kako to sabor misli.

(Živio!)

Antun **Stojanović**. Ja nalazim, da je ovaj passus netemeljit i neistinit, a takodjer pogibeljan za naš državni život.

Po mnenju gosp. zastupnika Čepulića uživali su samo plemići politična prava. Iz toga bi sliedilo, da su oni samo bili narod, i nitko drugi. Tako on sada ob opposito kaže, da su sada samo oni narod, koji ta prava prije uživali nisu. To nestoji; jer znamo, koliko je bilo tužno stanje prostoga seljaka, to opet onaj vez, koji je izmedju vlastelinstva i prostog seljaka obstojao, nije bio tako okrutan, kako mnogi misle; dapače mnogi seljaci se još danas sa radošću spominju svoje vlastele. Ja držim, da je i prije bio savez izmed vlastele i seljaka. Ovi su nam ustav sačuvali, oni su nas predvodili, a mi smo takodjer zanj našu krv lili, i mi smo plemići po krvi.

Ja sam dakle za to, da se taj passus „niema stvar" sasvim zabaci.

Matija **Mesić**. Nemože biti govora o sastavljenju representacije o narodnoj knjigi, jer prije treba, da bude izradjena osnovu za tu posebnu nauku: zato bi ja predložio, da vis. sabor odustane od debate u ovoj stvari; jer nebi bilo u redu, da se representacija prije pošalje, nek se članak stvoreni u pogledu narodne knjige sankcionira. Dakle da se izbere odbor, koji će ovu osnovu izraditi.

Miroslav **Kraljević**. Slažem se s predlogom g. predgovornika, što se na ovu predstavku nikakvi odgovor dobiti nemože, dok se nezna sistem ove nauke.

Adolfo **Veber**. Kad predgovornik hoće, da onako sigurno pobija mnenja zastupnikah, morao bi imati bolju pamet. (Čuje se oho! oho! i mrmljanje.)

Digitized by Google

Ja molim, da gospoda, koja me žele razumjeti, izvole pomisliti, da ja govorim hrvatski, a u tom jeziku pamet znači ono, što latinski, memoria.

Na koliko se sjećam, učinio je onda ovu opazku g. narodni zastupnik Koščec, da nije moguće govoriti o kojoj knjigi, i odobriti ju, dok sabor nekaže, kako se ova knjiga ima sastaviti,

Za ovakvu knjigu, koja još nije po školah uvedena bila, koja narodu još nije poznata, kojoj se još nezna za obseg i duh, naravna je stvar, da će svatko želiti, da prije tu knjigu vidi; nu dočim je sabor većinom glasovah odlučio, da se ova knjiga ima uvesti prije nego što se vidi, to predlog g. Mesića nepobija onoga, što je sabor zaključio.

Sabor može ostati pri zaključku svojem, te Mesićev predlog smiera upravo onamo, da se taj zaključak zbilja oživotvori, a to se nemože drugim načinom; jer to je nova knjiga, to nije matematika i fizika, za koje se zna, kako se imaju predavati, zato, ako pošaljemo zaključak bez osnove, doći će, osvjedočen sam po onom, kako druge slične stvari bivaju, odgovor: „Mi nemožemo prije odobriti, dok nevidimo, što i kako će se u toj knjigi predavati.“ Jer valja na um uzeti, da zaključak saborski glasi, da se narodna knjiga po ovih školah sve do sveučilišta ima predavati kano redovit predmet, a kano takovom treba odrediti najmanje dvie ure na tjedan, pak zato treba u svakoj školi knjiga, po čem će narasti najmanje dvanaest knjigah; nemože se dakle bez osnove viditi, što će u svakoj knjigi biti. Zato ako želimo, da se saborski zaključak o narodnoj knjigi oživotvori, mislim, da treba zaključak i osnovu skupa podnieti nj. velič. za potvrdu, pak zato držim, da se Mesićev predlog neprotivi zaključku saborskomu, ter ga visokoj kući za podporu preporučam.

Slavoljub **Vrbančić**. Ja nemogu pristati uz predlog gosp. predgovornika i predlog g. Mesić-a.

Istina, da se je govorilo, da se ujedno i osnova o ovoj knjizi podnese; no taj predlog nije uvažen. Sabor se je sam izjavio, da se u ovoj knjigi samo u načelu prava i dužnosti popularnim načinom u svih školah imadu predavati.

Ja mislim, ako je to načelo izrečeno, izrečeno je sve, te mislim, da se niti najmanje neprotivi načelu, ako mi kažemo, da se narodna knjiga, u kojoj se imaju razvijati dužnosti i prava gradjanska, ima predavati kao redovit nauk. I ja sam za njeke promjene u ovoj predstavki, nego mislim, da možemo dosljedni ostati našim prijašnjim zaključkom.

Ivan **Kukuljević**. Ja mislim, kad bi mi ovako shvatili predlog gosp. Čepulića, da nebi ništa drugo bilo svrha ove knjige, nego razjasnjivati puku sve one dužnosti i prava, sve zakone, patente i naredbe višje i nižje, koje možebiti puk neshvaća. Gosp. Čepulić, na koliko se ja sjećam njegova predloga, je sasvim drugu svrhu imao; on je želio, da za naš narod, koj tako malo sada sebe pozna, toli glede povjestnice, glede zemlje, kao glede svojih dužnostih kao narod, i druge potrebe jedna dobra knjiga sastavi i da se ova knjiga kao narodni katekizam u školah predaje.

Ovo je hotio sabor. Ja mislim, da sabor nije hotio prije za predavanje ovoga predmeta od Nj. veličanstva umoliti, dok se osnova točno nesastavi: zato mislim, da je posve umjestno i uputno, i da je temeljit predlog gos. Mesića, da nemožemo prije poslati reprezentacije, dok točne osnove neimamo, koja će se onda predložiti, da naš kralj može znati, na što će pristati, što će se u dotičnih školah predavati? Zato se slažem sasvim sa gosp. Veberom i Mesićem, da se predstavka odgodi, dok osnova nebude sgotovljena, i da se onda članak zajedno sa osnovom Njeg. veličanstvu kralju podnese.

Franjo **Žužel**. Dočim je gosp. zastupnik Vrbančić uzeo braniti predstavku na Nj. Veličanstvo glede jedne knjige, koja je istom u glavi: poslužio se je primjerom, koji je više nego hrom, jer se je pozvao, da smo predstavku učinili i glede drugih knjigah i znanostih, bez da je osnova potrebna bila.

Velika je u tom razlika, jer sve znanosti, koje se u školah predavaju, osim knjige narodne, jesu takove, kojih sadržaj i obseg je poznat; dakle netreba nove osnove; ako se pako predlaže narodna knjiga, to je nješto, česa nigdje neima u nijednom sustavu školskom, trebalo bi dakle, da vlada unapredac što odobri, što nezna.

Moglo bi se laglje pojmiti, da će vlada prije što odobriti u kakvom drugom, nego u ovomu predmetu, gdje se radi o knjigi, u kojoj će se dužnosti i prava gradjanska razlagati.

Ja sam onda, kad je predmet pretresivan bio, izrekao se tako, da kod sastavljenja takove knjige zavisi sve od glavnoga načela, koje ćemo postaviti. Načela državna i vlade u različitih državah su razna; drugi su odnošaji u republiki, drugi u konstitucionalnoj monarkiji. Konstitucionalna država može opet različita biti, može imati različita načela.

Zato ću sjetiti riečih, koje su se danas čule, za koje mi je vrlo žao, da sam je čuo, tim većma, jer su kadre ogorčenost na novo probuditi.

Uzmimo, da njetko knjigu piše, koji ima republikanska načela, taj će naš zaključak drugčije shvatiti, nego onaj, koj nije takov. Uzmimo u našoj monarkiji konstitucionalnoj, neka sada ovakovu knjigu piše čovjek, koji je više aristokratičkoga duha; uzmimo drugoga, koji se drži demokracije, svaki će drugčije pisati. Je li dakle moguće vjerovati, da će vlada odobriti knjigu, koju najučeniji ljudi mogu čisto različito sastaviti, i koja knjiga može sadržavati stvarih, koje su kadre razdraženost probuditi, kao što smo danas dokaz imali? Zato držim, da toga vlada neće odobriti.

Ako sada pošaljemo predstavku i ako uzmolimo za potvrdjenje ove knjige, naravna je stvar, da će vlada pitati: kakva je to knjiga? Zahtievanje, da kralj nješto odobri, što ni on ni mi nepoznamo, neslaže se s našim dostojanstvom.

Ja kažem, da mi stvar odgodimo i da prije osnovu načinimo, da ju mi sami pozuamo, i oni, koji ju imaju potvrditi. Dočim imade gospode, koja su se najviše odlikovala branjenjem toga predloga, kad se je o njem viećalo, predlažem, da se iz ove gospode odbor sastavi, koji će dotičnu osnovu sastaviti.

M. Polit. Gg. predgovornici kao da hoće narodnu knjigu na njeki absurdum da dovedu. Oni vele: „nezna se, što je ta nar. knjiga“, kao da ona nikakovog substrata neima. A ja velim, ako neima narodna knjiga substrata, onda ga neimaju ni sve državne nauke. Onda valja, da se na svih universitetih nauke državne kao predmet predavanja izbrišu. A evo baš da kažem, što će ta narodna knjiga da sadržava, pa da pokažem, da ima substrata.

Prije svega će glavna načela državnoga prava morati

Digitized by Google

sadržavati. Ova, istina, neće se moći u nižih razredih kao doktrina njeka predavati, al se ipak može popularizirati; kao što se fizika u najviših razredih naučno predaje, pa zato ipak i djeci popularno se predavati može, tako će se i načela državnoga prava popularno predavati moći. A baš grdno je polje, što će ta narodna knjiga moći obdjelati. Ona će sve iz državnih naukah crpiti morati. Kao što čitava medicina tielo čovjeka u svih česticah smatra; tako državne nauke državu kao njeko tielo kao organizam smatraju. Pa evo, što može u narodnoj knjigi biti. Može se početi sa individuom, pa onda preći na familiju, dalje na občinu, municipij, provinciju, centralnu vlast itd, pa svuda dužnosti i prava državljanah razložiti.

Što g. Žužel veli, da bi narodna knjiga različna bila, ako bi ju republikanac ili ariostokrat sastavio, pa zato da se i nemože sastaviti; to bi iz toga sliedilo, da se državne nauke u obće nemogu sastaviti, što će uviek pisac svoje nazore imati.

I ja držim, da bi bolje bilo, kad bi se pravo načelo te knjige nacrtalo, pa onda predstavka načinila. Ali kad smo već jednom zaključili, da se predstavka učini, to ostanimo pri tom. Predstavka sama može ta glavna načela sadržavati.

Josip **Briglević**. Vidim, da je većina gospode proti tome, da se ova predstavka, sastavljena po g. Ćepuliću, Nj. velič. pošalje.

Mnoga gospoda žele, da se prije pošiljanja predstavke Nj. veličanstvu osnova sastavi; druga gospoda kažu, da netreba osnove. Ja pitam sada, koja su gospoda za predlog g. Mesića?

(Većina.)

Eugen **Kvaternik**. Sada bi se morao imenovati odbor, koji će osnovu sastaviti.

Miroslav **Kraljević**. Ja scienim, da bi g. predsjednik sam ovaj odbor imenovao.

Josip **Briglević**. Ja bi predložio gg. Ilijaševića i Mesića.

Ivan **Vončina**. Ovaj način je proti poslovniku, dok se nepromieni poslovnik, nemogu na to pristati.

Mirko **Horvat**. Ovakov izbor protivi se poslovniku, zato predlažem, da se članovi za ovaj odbor poslje sjednice izaberu.

Mirko **Šuhaj**. Ja pitam, iz koliko osobah će ovaj odbor sastojati? (Čuje se: iz 7 i 5 osobah.)

Josip **Briglević**. Njeka gospoda su za 7, druga za 5.

Ivan **Vončina**. Ja scienim, da ima shodniji način sastaviti tu knjigu; ja od moje strane mislim, da bi bolje bilo, da se razpiše natiečaj.

Josip **Briglević**. Koja su gospoda za 5 osobah? (Većina.)

Predstavka radi sgrade „Kasino“ pročitana po g. Cuculiću i predstavka radi narodnoga kazališta pročitana po g. Šuhaju, usvojavaju se u cjelosti.

Baron **Kušlan**. Razneo se je glas, da je hrvat.-slavon. dikasterij izdao naredbu na namj. vieće, da putem upravnim novačenje u Hrvatskoj i Slavoniji izposluje, i da ovu naredbu na županiju izda. Budući je ova naredba takova, koja zasieca u djelokrug ovoga sabora, koji ima pravo o novačenju viećati, i resultat Nj. velič. za potvrdu podnieti; budući je namjestničtvo, ako je to istina, prekoračilo svoj djelokrug, dakle takodjer pogriešilo proti zakonu: zato je potrebno, da se vaša poglavitost na preuzv. g. bana obrati, i da ga o tom upita. Ako je sbilja ova naredba došla, treba da sabor kao zakonodavno tielo o tom vieća, tim više, što je odbor zakon o novačenju već dovršio; zato ja mislim, da se ovaj predmet za prešan izjavi, i čim prije u pretres uzme, i da vis. sabor one naredbe, koje njegovom pravu, njegovom dostojanstvu kao zakonodavnom tielu neodgovaraju, odstrani.

Josip **Briglević**. Ja ću danas s preuzv. g. banom govoriti, i zatim vis. kući izviešće podnieti.

Tim bude sjednica zaključena.

Digitized by Google

Sto i treća saborska sjednica 12. studena 1861.

Zapisnik

zametnut o sto i drugoj sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, držanoj u Zagrebu dne jedanaestoga studenoga godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom pogl. g. podpredsjednika *Josipa Briglevića*, a uz bilježenje g. *Polita*.

Zapisnik 101. sab. sjednice bude čitan i odobren.

Nar. zastupnik gos. dr. Pavao Batagliarini polaže svoj mandat. Uzima se na znanje i poziva se občinstvo grada i kotara Bakra, da nov izbor naredi.

Vjerovnica gos. Antuna Jakića, izdata mu iz skupštine grad.-kot. municipija Bakra, predaje se verifik. odboru.

Pouzdanica občinstva županije varaždinske, kojom se od strane istog občinstva potvrdjuje, da je na mjesto sab. poslanika g. Ferd. Mekovca za takova redovito izabran gosp. Dragutin Antolek, predaje se takodjer verifik. odboru.

G. dr. Šuhaj kao član kodifikacionalnog odbora izvješćuje sabor, da su predstavke na Nj. velič. kralja radi potvrdjenja pojedinih zaključakah i zakonskih članakah ovoga sabora već izradjene i moli, da ih sabor sasluša i odobri.

Na ovo se pristaje i pojedine osnove stanu se čitati.

G. Nikola Hrvat čita predstavku za kraljevsku potvrdu sab. zaključka o zaštiti sbora i kaptola sv. Jerolima u Rimu. Ova se predstavka usvojava, samo se izmjenjuje na onom mjestu, gdje se govori o uzdržanju i sačuvanju istoga kaptola, od vrste „no to isto držanstvo“ svršujući sa vrstom: „u ždrielo nezasitnoga prevrata“ sa sliedećim popravkom: „No to isto držanstvo nalaže saboru ovomu dužnost, da narodni ovaj zavod od svake pogibelji, koja bi promjenom političkih i socialnih odnošajah nastati mogla, obrani i za opredieljenu svrhu nepovriedjen sačuva“.

G. Kraljević čita predstavku o razteretnih ovozemskih zakladah. Ova predstavka usvojava se u cjelosti.

Takodjer bi usvojena u cjelosti predstavka radi nepovriedivosti i neodgovornosti narodnih zastupnikah, počem je istu g. dr. Starčević saboru pročitao.

G. dr. Muhić čita predstavku radi sveučilišta jugoslavenskoga. Ova se predstavka usvojava u cjelosti, počem prigovor, da se ono izostavi, gdje se veli, da će zadaća Austrije biti, svoj obrazujući i oplemenjujući upliv na Slavene u Turskoj obratiti — nije uvažen.

G. Uhernik čita predstavku radi gospodarsko-šumarskog učilišta i ratarnice u Križevcih, usvojava se u cjelosti.

U predstavci radi realkah, pročitanoj po gos. Torbaru izostavlja se završetak počimajući sa „Svietla kruno“, a svršujući sa „uviek ponosio“. Inače se ciela predstavka usvojava.

G. Križanić čita predstavku radi slob. prodaje morske soli. Izmienjuje se rieč „crna“ sa riečju „siva“, tako, da ima svuda glasiti „siva morska sol“. Izostavlja se navedeni razlog: „sljedovateljno neće se ni državni dohodci ovom ustanovom nipošto umaliti“. Inače usvojava se predstavka.

Predstavka radi narodnih početnih učionah, pročitana po g. Mesiću, usvojava se u cjelosti.

Takodjer se usvojava u cjelosti predstavka radi družtva i zavoda glasbenoga, pročitana po g. Vardianu.

Predstavka radi dnevnicah, čitana po g. Thallerų, ima se u smislu zapisnika popraviti.

Predstavka radi „narodne knjige“, čitana po g. Ćepuliću, neuvažava se; predstavka o narodnoj knjigi biti će tek onda načinjena, kad jedan odbor, sastojeći iz pet licah, osnovna načela iste knjige izradi.

Predstavka radi sgrade „Kasino“, pročitana po g. Cuculiću, i predstavka radi narodnoga kazališta, pročitana po g. Šuhaju, usvojavaju se u cjelosti.

Po pročitanih predstavkah upravi g. baron Kušlan na g. predsjednika interpelaciju, da zapita preuzv. g. bana, da li je istina, kao što je on razumio, da je dvorski hrvatski dikasterij izdao već nalog, da se novačenje u našoj domovini preduzme i da se dakle nije obzirao na sabor, koji je o osnovi zakona za novačenje viećao i zaključak donio, koji će se za koji dan već Nj. vel. kralju podnieti.

Pogl. g. predsjednik obeća, da će o ovoj stvari preuzv. g. bana pitati, i da će isti po svoj prilici na tu interpelaciju u sutrašnjoj sjednici kao predsjednik odgovoriti.

S ovim bi sjednica, počem se radi kratkoće vremena na dnevni red o zadrugah nije moglo preći, u jedan sat zaključena, i sliedeća za sutra dan u 10 satih urečena.

Josip Briglević s. r.
predsjednik.

M. Polit s. r.
saborski bilježnik.

Digitized by Google

Mihajlo **Polit**. Čita zapisnik posljednje sjednice.

Ban-predsjednik. Preda bilježniku Thalleru kralj. odgovor na saborsku adresu, koji bude po istom bilježniku pročitan; ciela kuća se digne, i sasluša stojeć kr. reskript. (Gl. Sab. spise.)

Ban-predsjednik. Gospodo! Dočim se proglašenjem pročitanoga sada premilostivoga kraljevskoga odpisa poslovanje sadašnjega sabora našega svršuje, držim si za dužnost, onoj gg. članovom saborskim, koji su uz poziv i povjerenje visoke kuće razne za trudom skopčane poslove tako spremno obavljali, u ime visoke kuće, hvalu i priznanje izjaviti, ujedno pako zamoliti ih, da u koliko se kakovi podnesci, ili spisi na sabor spadajući, odborna djela ili izvješća, bila ista po visokoj kući jur pretresana ili za pretresanje tekar pripravljena, zaključci ili zapisnici saborski, u njihovih rukuh nalaze, takove saborskoj pisarni izručiti izvole, za da se u arkiv trojedne kraljevine u cielosti položiti mogu.

Držim si nadalje za dužnost, zahvaliti se vam, gospodo, sa svom srdačnosti na onom povjerenju i nagnuću, kojim ste osobu moju tečajem ovoga sabora usrećiti izvolili, tvrdo nadajući se, da mi i u buduće vašega prijaznoga saučašća uzkratiti nećete, — te naročito, da ćete me kao narodna bana svoga, u nepomičnih težnjah mojih — sveobćem dobru i sreći mile naše domovine jedino posvećenih — sa domorodnom vašom djelotvornosti u raznih odnošenjih gradjanskoga života svoga podupirati i da ćete primjereno blagom slovu kraljevskomu svagdje i vazda usried naroda razvijati duh umjerenosti i razbora, nošen prastarim narodnim čuvstvom nenarušive vjernosti i čista pouzdanja prema premilostivnomu našemu kralju i gospodaru.

Uza takovo uvaženje dužnostih naših, uspjeti će nam sigurno državni život, te utemeljiti ćemo na razborito shvaćenih ustavnih inštitucijah, stalnu sreću miloga našega naroda.

Nepreostaje mi ono, nego zamoliti gospodina saborskoga bilježnika, da izvoli vrhu proglašenja premilostivoga kralj. odpisa i vrhu sliedivšega tim razpuštenja sadašnjega sabora trojedne kraljevine, zapisnik u kratko sastaviti stante sessione, koji će se zatim odmah proglasiti.

Ivan **Vardian** sastavi i pročita zapisnik ove sjednice, ovako glaseći:

Zapisnik

zametnut o 103. sjednici sabora trojedne kraljevine dalmatinsko - hrvatsko - slavonske, držanoj u Zagrebu dvanaestoga studenoga godine hiljadu osam sto šestdeset i prve (1861) pod predsjedom preuzv. g. bana *Josipa baruna Šokčevića*, a uz bilježenje g. *Ivana Vardiana*.

Zapisnik 102. sab. sjednice bude pročitan i poslje neznatnih, odmah obavljenih popravakah odobren.

Preuzv. g. predsjednik ban barun Šokčević priobći vis. saboru, da je stigao previšnji kraljevski odgovor na adresu ovog sabora, te ga predade bilježničtvu. Vis. to k. pismo bude u saboru razpečaćeno, a zatim, pošto su svi članovi sabora iz strahopočitanja prama svomu kralju ustali, bude taj vis. kr. odpis javno čitan.

Tim vis. kr. odpisom odgovoreno je ovomu saboru na pojedine točke adrese od 24. rujna 1861. stranom niječno, a stranom potvrdno odgovoreno, te primiećeno, da porazumljenje o nutrinavedenih pitanjih Nj. c. k. apošt. velič. očekuje od bližnjega sabora ovih kraljevinah, koji će Nj. c. k. ap. velič. božjom pomoćju, čim prije bude moguće, sazvati u tu svrhu, da uzme u pretres ovaj previšnji kr. odpis, da potvrdjene jur zaključke predloži, i ostale predmete jošte neriešene uzme u pretres.

Nj. c. k. apošt. velič. dakle sabor sadašnji očitujuć prerečenim previšnjim odpisom za razpušten, poziva članove sabora, da se kući vrate, priobćujuć, da je razpuštenje sabora naložilo preuzv. g. banu barunu Šokčeviću, imenovavši ga za ovaj akt svojim komisarom, Na što svietli ban, zahvalivši članovom sabora na sudjelovanju, naloži svim odborom kao i bilježnikom, pozvavši sve, da pisma u rukuh imana predadu u saborsku pisarnu, za da se sahrane u zem. pismaru, i pozove bilježnika, da sastavi zapisnik stante sessione, koji zapisnik bude odmah sastavljen, pročitan i odobren, a sabor razpušten.

Barun Šokčević v. r.
predsjednik.

Ivan Vardian v. r.
sab. bilježnik.

Ban-predsjednik. Tim zaglavljujem kao zakoniti predsjednik sabora i kao premilostivo odredjeni kralj. povjerenik ad hoc i sjednicu i sabor isti, želeći vam, gospodo! iskreno, da se u zavičaje vaše sretno vratite.

Digitized by Google

Kazalo predmetah.

(Broj kaže sjednicu, u kojoj se je o čem viećalo.)

Abdikacija, gl. Odreka prestolna.
Adresa na kralj. predloge; izabire se odbor, koji će ju imati izraditi 56.
Vieća se o osnovi adrese 85, 86, 87, 88, 90.
Lica se imenuju, koja će ju podnieti njegovomu veličanstvu 90.
Izviešće tih licah 96.
Akademija jugoslavenska, predlog o njoj 7, 9, 50, 80.
Bakar; razširenje medjah njegove slobodne luke 62.
Banovo namještanje 1.
— — viećanje o njem 1.
Banska zakletva, gl. Zakletva.
Banski stol preustrojava se 48.
Banskoga stola prisjednici; uzkraćuje im se pravo glasa na saboru 8.
Bihać; da se ondje ustroji austrij. konzularna agentura. 51.
Bilježnikah saborskih izabiranje 5, 45, 78, 88.
Bilježnici saborski; izviešće o njihovu izboru 6.
Bolnica; kuća za nju u savskoj ulici 49.
Brzopisačka plaća 61, 63.
Carevinsko vieće; pošiljanje zastupnikah onamo 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55.
— —; glasovanje o dotičnih predlozih 55, 56.
Carstveno vieće, gl. Carevinsko vieće.
Cesta karolinska gl. Karolinska.
Cjelokupnost trojedne kraljevine, da se izvede; predstavka i odbor na nj. velič. 9.
Dalmacija da se pridruži troj. kraljevine i pozove na sabor, 9, 14, 15.
— ; prosvjed, što nije na nju ustav trojedne kraljevine protegnut 20.
Dalmatincem se u znak bratske ljubavi ustupa mjesto u sabornici 9, 10.
— u saboru nazočnim podieljeno je pravo govora i obavieštanja 14.
Dnevni red viećanja 64, 96.
Dnevnice narodnih zastupnikah 10, 40, 86.
— —; nepripadaju sab. članovom za vrieme dopusta. 51.
— —; da se plaćaju 66, 70, 81, 94, 95.
Račun o njih 97.
Dnevnik saborski 9, 10, 49, 55, 66, 96.
— —; njegovi cenzori 58.
Dogovor o umještanju bana 1.
Državno-pravno odnošenje trojedne kraljevine, gl. Ugarska i Carevinsko vieće.
Duhana samoprodaje ukinuće 75.
Dvorska kancelarija, gl. Kancelarija.
Dvorski dikasterij za ove kraljevine 48.
Financijalni odbor, gl. Odbor financijalni.
Financijalnoga zemaljskoga ravnateljstva naredba o pučkih pokretih 20.
Gimnazijah ustrojstvo 80, 81, 82, 83, 84.
Glasbeni zemaljski zavod u Zagrebu 64.
Gospodarsko-šumarsko učilište u Križevcu; njegovo nutarnje uredjenje 77.
Haulik Juraj, stožernik-nadbiskup, kr. povjerenik za umještenje bana 1.
Hrvatsko Primorje, gl. Primorje.
Inartikulacija županije riečke, gl. Riečke.
Izbor podpredsjednikah, gl. Podpredsjednikah.
Izdaja domovine, zaključak i osnova zakona o njoj. 10, 59.
Iztraga proti riečkim učiteljem da se obustavi 12.
— ova je obustavljena 14.
Jamnice občine molba, da može izabrati saborskoga poslovnika, 11, 64.
Jelačić ban; odluka saborska, da će in corpore ići na njegove zadušnice 11.
— Juraj grof, gl. Podvojvoda.
Jerolimski sbor, gl. Sbor.
Jezik narodni, gl. Narodni jezik.
Jugoslavenska akademija, gl. Akademija.
Jugoslavensko sveučilište, gl. Sveučilište.
Jugoslavenski jezik, gl. Narodni jezik.
Kralj. dvorska kancelarija, gl. Kancelarija.
Kraljevski predlozi, gl. Predlozi kr.
— stol sedmorice, gl. Sedmorice.
Kr. namjestničko vieće, gl. Namjestničko vieće.
Kraljici Jelisavi izjavlja sabor adresom sažaljenje sbog njezine bolesti 27, 29.
Kancelarija dvorska kralj. za troj. kraljevinu da se ustroji. 48.
Kaptol krbavsko-modruški, gl. Krbavsko-modruškoga.
Karolinska cesta da se popravi 63.
Kasino, zemaljska sgrada, predlog o pogradjivanju 7.
— viećanje o tom predlogu 49.
Katastralna mjeračina se odobrava 28.
Kazališna kuća 49.
Kazalište narodno 10, 63, 67, 68.
Keglević Samuil grof nudja saboru svoju knjižnicu na prodaju 63, 80.
Knjižnica Keglevića gl. Keglević.
Kodificiranje; odbor se zanj izabire 87.
Njegovo izviešće 96.
Konstituiranje sabora 2.
Kostajnička krajiška občina moli ukinuće Krajine 10, 63.
Krajina vojnička pozivlje se na sabor 11.
Krajine vojničke zastupstvo na saboru 15.
— — zastupnici došavši na sabor budu pozdravljeni. 16.
— — ukinuće 15, 16, 65, 66, 67, 93.
Krajiških občinah njekoji načelnici izražuju pouzdanje krajiškim zastupnikom 45.
Krajiški zastupnici da se neprogone 66, 67.
— — odpuštaju se kući 57.

Digitized by Google

Zaključak o tom 57.
Pismo banovo o tom 60.
Viećanje o tom 60.
Predstavka, da se opet povrate 60, 61.
Odgovor kraljevski 81, 85.
Krajiških odnošenjah uredjivanje 65, 66.
— zastupnikah molbenica na nj. velič. za ukinuće vojničke krajine 41.
— zastupnikah oprostnica 57.
— — tužba na Agramer Zeitung 35, 39.
Krajišnikah kostajničkih molba, da se ukine vojnička Krajina 10, 63.
— Perenčevića i Samardžije molba 10.
Krašić; molba, da se podigne na čast trgovišta 64.
Krbavsko-modruškoga kaptola molba 64.
Križevačko gospodarsko učilište gl. Gospodarsko.
Kupa; most preko nje kod Siska, gl. Most.
Kušlan Dragojlo i Kraljević Miroslav izašilju sa za podnos adrese Nj. Veličanstvu 90. Izvješće njihovo 96.
Kvarnerski otoci da se spoje s trojednom kraljevinom 10.
Ludoviceum peštanski 63, 64.
Medvedski breg moli, da smie izabrati jednoga saborskoga poslanika 63.
Molbe, gl. Odbor za molbe.
Most preko Kupe kod Siska; viećanje o ugovoru, sklopljenom toga radi s Gvidom Pongracom 60.
Ovaj se ugovor uzakonjuje 61.
Municipijah trojedne kraljevine uredjenje. 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77.
Muzeum narodni; pravila o njegovu ustrojstvu. 13, 80, 81.
Namjestničko kr. vieće za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju ustrojava se 48.
Naputak za uredjenje municipijah, gl. Municipija.
Narodna knjiga, da se napiše i u školah uči 93.
Narodni dom 49.
— jezik domaće oblasti da posvuda upotrebljavaju 10, 13.
Predlog o tom 58, 59, 93.
— muzeum, gl. Muzeum.
Nemčićah obitelji da se odkupi liek od bjesnoće 52.
Neodgovornost i nepovredivost saborskih članovah 3.
Novi, da se podigne na čast trgovišta 64.
Obrtničko-trgovačka škola 93.
Obrtnikah zagrebačkih molba, da se stegne obrtna sloboda, odbija se 63.
Odbor financijalni 19.
— njeg. veličanstvu odpremljen 10.
— političnо-upravni 19, 20.
— pravosudni 19, 20.
— za molbe se odredjuje 5.
Njegovo izviešće 63.
Odgodjaj sabora 9, 94, 95.
Odnošenje sabora naprama faktično obstojećim zakonom; predlog o njem 10.
Odpravnik saborski se imenuje 59, 60.
Odreka priestolna kralja Ferdinanda V. i nadvojvode Franje Karla 1, 6, 9, 12, 13, 57, 58.
Odsjeci saborski 6.
Opravdanje saborskih članovah, izstupivših 13. srpnja 1861. 80, 84.
Ostavka kolektivna od 34 narodna zastupnika 13. srpnja 42, 43, 44.
Ovjerivanje saborskih članovah. 2, 3, 7, 9, 10, 15, 18, 26, 84, 90, 93.
— — izabiranje odborah za ovjerivanje 2, 5.
Patent carski od 26. velj. 1861. da se neproglasi. 1112, 63,
Pejačević Petar, grof, veliki župan sriemski, pozivlje se na sabor uz 8 danah 9, 44.
Peticionalni odbor, gl. Odbor za molbe.
Petrovaradinska regimenta da se pozove na sabor, pridruži slavonskoj Krajini i podčini banu trojedne kraljevine 15, 16, 17.
Podbana imenovanje 46.
— zakletva 48.
Podban se pozivlje na sabor 64.
Podkapetan gl. Podvojvoda.
Podpredsjednici; izviešće saborsko na njeg. velič. o njihovu izboru 6.
— ; izbor podpredsjednikah 4, 5, 45.
Podpredsjednik; pod njegovim predsjedanjem mogu se držati saborske sjednice 57.
Podvojvoda grof Juraj Jelačić se radi svoje besjede progoni predstavka toga radi na njeg. veličanstvo 67, 77.
Podvojvode imenovanje 46.
— zakletva 58.
— da se pozove na sabor 64.
Poreza neustavnog utjerivanje da se obustavi 19, 60, 62.
Poslovnik saborski 2, 3, 4.
— — preinačuje se § 69. 42.
— — se potvrdjuje 60.
Pouzdanica virovitičke županije saboru namienjena 97.
Pozivnica na ugarski sabor, gl. Ugarski sabor.
Požežke županije mnenje o izstupu saborskih članovah i predlozi o lučenju Slavonije od Hrvatske 57.
Prabilježnik 19.
— da se neizbire 20.
Praliečnika izabiranje, viećanje o tom 49, 50.
Pravosudni poslovi, odbor ad hoc 75.
Primorje hrvatsko; njegove luke da se podlože kr. namjestvieću trojedne kraljevine 49.
Predlozi kraljevski; čitanje tih predlogah 2, 5, 6, 20.
Prisega, gl. Zakletva.
Proračun zemaljskoga troška 10.
Protest sabora proti carstvenomu vieću, u koliko bi se njegovo djelovanje protezalo i na trojednu kraljevinu 68, 70.
— — radi stezanja njegove slobode 16, 17.
Pučke učione, gl. Učione.
Rajačić patriarh; sabor svetkuje njegovu petdesetogodišnjicu svećensku i čestita mu 23.
— — odgovara saboru 33.
Rajačića patriarha pismo na sabor trojedne kraljevine. 20, 21.
Ratarnica, gl. Gospodarsko-šumarsko učilište.
Ravnopravnost zapadne i iztočne crkve 82.
Razteretnice; osnova zakona o pobiranju pristojbah od njih 82.
Realkah ustrojstvo 92, 93.
Reinkorporacija, gl. Rieke.
Ribničanah tužba na svoga zastupnika Eugena Kvaternika zabacuje se 33, 39.
Riečke županije uzakonjenje 62.
Riečki učitelji, gl. Iztraga.
Rieka, sl. grad i luka pozivlje se, da izabere zastupnika. 8.
Ricke grada i luke opetovano utjelovljenje 61.
— slob. grada i luke izjava, da neće izabirati saborske poslanike 11.

Digitized by Google

Rieka; predlog, da se obustavi iztraga proti njoj 62.
— razširenje medjah njezine slobodne luke 62.
Rimski sbor i kaptol, gl. Sbor.
Sabor odpravlja odbor k bolestnomu banu, da mu izjavi sažaljenje 60.
Saborski članovi izstupivši 13. srpnja, gl. Ostavka.
— — gl. i Zastupnici narodni.
— dnevnik gl. Dnevnik.
— troškovi i pisari 10, 39, 55, 76, 82, 86, 96, 97.
Saborskih članovah, izstupivših 13. srpnja g. 1861., opravdanje 80.
Saborskih članovah neodgovornost i nepovriedivost 3.
Samoprodaje duhana ukinuće 75.
Sbor i kaptol sv. Jerolima u Rimu prima sabor pod svoju zaštitu 45, 46.
Sedmorice stol kraljevski za trojednu kraljevinu da se ustroji 48.
Senj, da se povrati pod civilnu upravu 9, 14.
Septemvirat, gl. Sedmorice stol.
Sisački most, gl. Most.
Sisak; molba, da se oba Siska spoje i uzvise na slob. i trgovački grad 64, 68.
— molba, da se uzvisi na čast slob. i kralj. grada 10.
Sladović M., da se neimenuje kanonikom 20.
Slovaci mole podporu sabora glede svoje narodnosti 49.
Sol morska, njezina shodna prodaja 93.
Srbske želje; podupiranje njih 75, 89, 94, 96.
Sriemska županija se poziva, da pošalje poslanike po izbornom redu 9.
Stipetić Josip; njegova pritužba 37.
Sudbenog ustrojstva izradjivanje 75.
Sveučilište jugoslavensko; predlog o njem 7, 9, 78, 94.
Šafarikovoj udovici izjavlja sabor sažaljenje sbog smrti njezina muža 28.
Škole, gl. Učione.
Školski sustav 80, 81, 82, 83, 84, 88, 89, 90.
Školskih knjigah izdavanje 93.
Šokčevića baruna Josipa umještenje na bansku čast 1.
Tekelijina stogodišnjica u Novom sadu; odbor se za nju izabire 66, 77.
Tiskarski poslovi za sabor, gl. Saborski poslovi.
Učione pučke 63.
Učione glavne i početne, 88, 89, 90.
Učiteljištah ustrojstvo 91.
Učiteljstvo da dobije glas u županijskih skupštinah i u saboru; predlog o tom 63.
Ugarska kraljevina; odnošenje trojedne kraljevine prama njoj. Predlog osrednjeg odbora i zagrebačkih zastupnikah 21. Viećanje o tih predlozih 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 46, 47.
Glasovanje o tih predlozih 41.
Ugarski sabor; pozivnice nanj za velikaše hrv.-slavonske 10.
Uredjivanje municipijah, gl. Municipija.
Uzakonjenje, gl. Velikašah.
Velikašah uzakonjenje se odbija 64.
Veliki župani požežki i varaždinski, izstupivši iz sabora, da se uz 8 danah povrate, a sriemski niti nedošavši, da uz 8 danah dodje 44, 63, 81, 83.
— — da se dignu s časti 81.
Verifikacija, gl. Ovjerivanje.
Virovitica, da se podigne na čast trgovišta 63, 72.
Vojnička Krajina, gl. Krajina.
Vojvoda vrhovni trojedne kraljevine 19.
— — izabire se 20.
Vragolov Gjuro i drugovi mu; molba, da se na slobodu puste 9, 13, 14.
Vrhovni sud za trojednu kraljevinu, predlog o njem 8.
Zadrugah uredjenje; predlog o njem 10, 13.
Viećanje o njem 97, 98, 99, 100, 101.
Zadušnice Jelačića bana, gl. Jelačić ban.
— žrtvah 15. srpnja 1845., da i sabor na nje dodje 49.
Zaklade zemaljske trojedne kraljevine 10.
— — ; odbor za pregledanje tih zakladah 13.
— — ; izkazi o njih 13.
— — ; izviešća o njih 63.
Zakletva; viećanje o obrazcu banske zakletve 1.
Zastupnici narodni opominju se, da marljivo dolaze u sjednice 71.
— — položivši mandat, neka čekaju svoje zamjenike 22.
— — gl. i Saborski članovi.
Zavod glasbeni, gl. Glasbeni.
Željeznica riečko-karlovačka; odbor za nju 46, 47.
Željeznička postaja da se pod Susjedom ustroji 64.
Županijah privremeno uredjivanje 65.

Digitized by Google

Izpravak.

Zapisnik o osmoj sjednici na strani 50. imao bi doći na stranu 62.; a zapisnik na strani 62. neglasi o osmoj nego o d e v e t o j sjednici, pa bi imao doći na stranu 78.

Zapisnik o 44. sjednici stoji pod sjednicom 46.

Brzotis A. Jakića u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek
+Z160597105
Digitized by Google

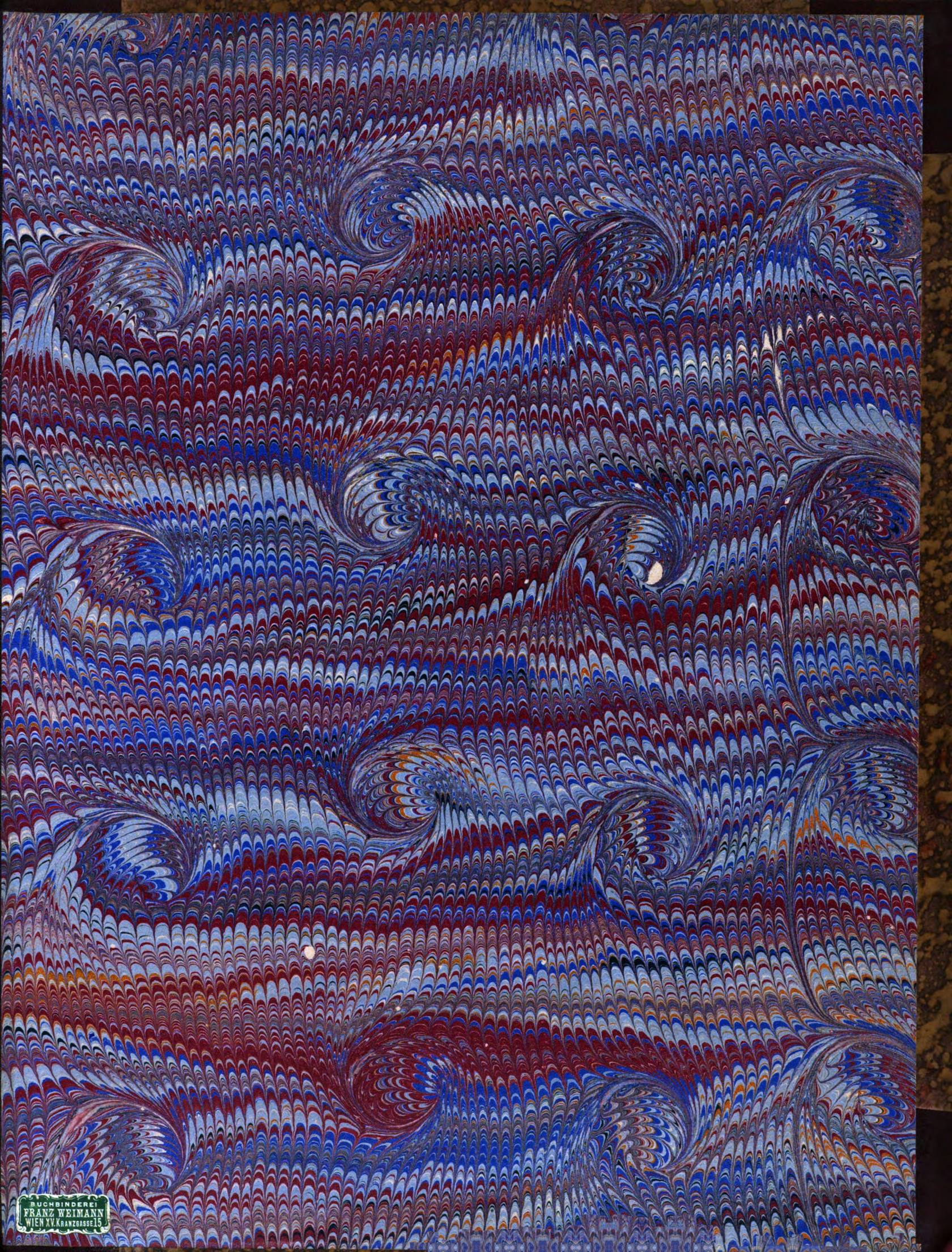
BUCHBINDEREI
FRANZ WEIMANN
WIEN XV. KRANZGASSE 15

Digitized by Google